

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

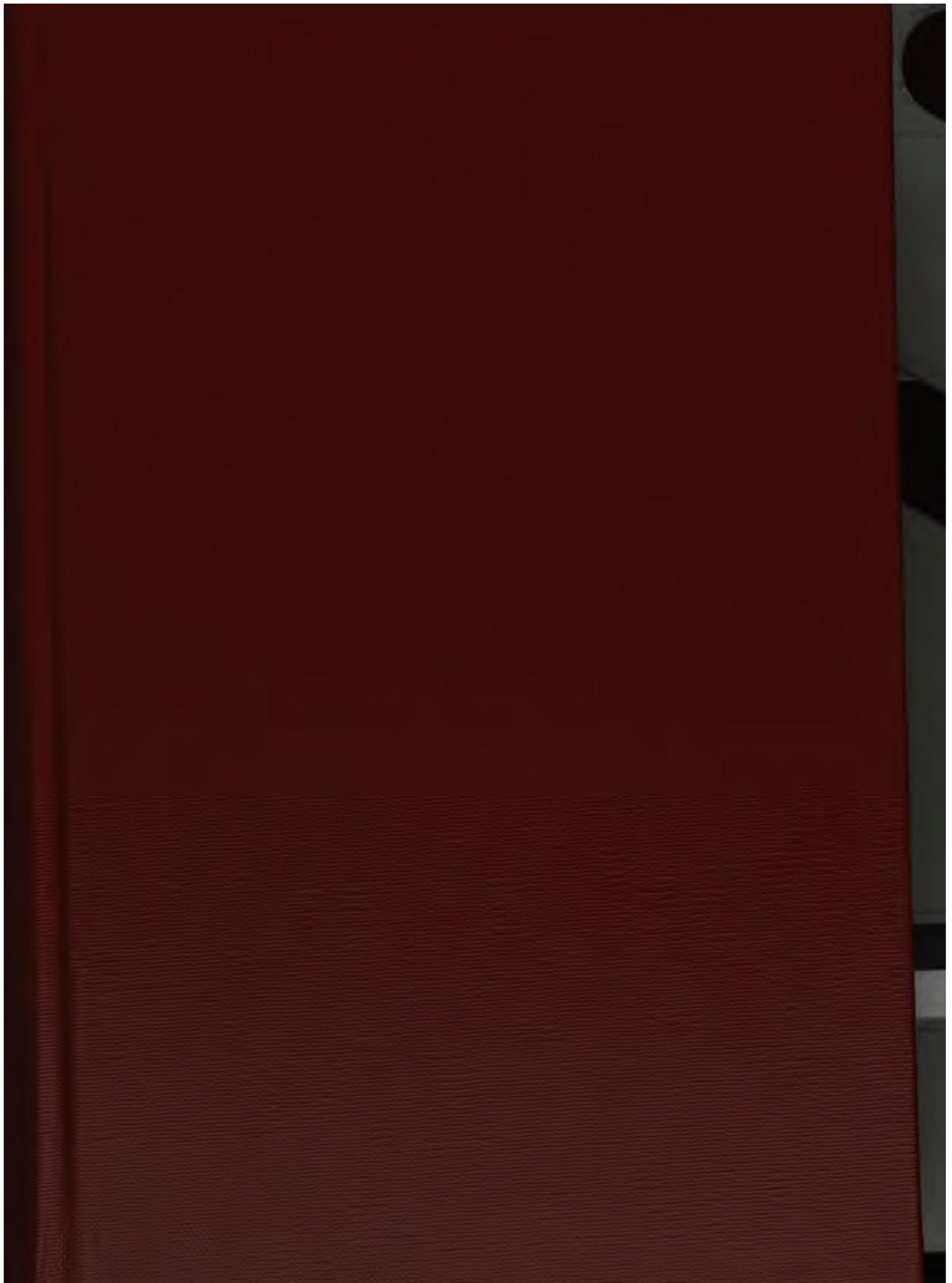
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

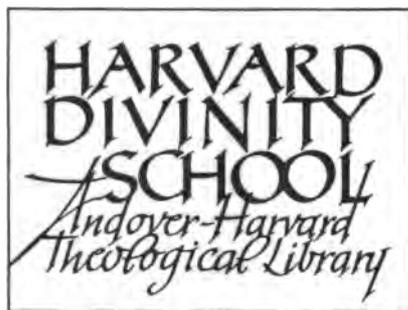
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Migne, Jacques Paul

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO LATINIS,
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT:

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGEN-
TER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS
OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA;
INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTI-
BUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM
MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS
CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTI-
CAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATI-
STICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITUR-
GICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆERTIM
DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS. ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSO,
IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ
SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM
SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO
GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT:

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS,
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTAN-
TIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORUM.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUOAD PRIMAM SERIEM, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA
STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLE-
CTITUR, ET AD NOVEM ET CENTUM VOLUMINA PERVENIT, SED SINE INDICIBUS; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM
TANTUM EXHIBET. IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR; UTRAQUE VIGESIMA QUARTA.
DIE DECEMBRI 1860 OMNINO APPARUERAT. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE
LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EM-
PTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM, 326 VOLUMINIBUS PRO AMPLIORI EDITIONE ET 272
PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS CONSTANTEM, COMPARET NECESSE ERIT, SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-
TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA AQUABUNT. ATTAMEN. SI QUIS EMAT INTEGRÆ ET SEORSIM
COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEM VEL
PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES SERIEBUS PATROLOGIÆ NONDUM EXCUSIS APPLICANTUR.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LXI.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,

IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

BR
60
1932
T. 61

SÆCULUM V, ANNUS 407.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICOS, VATICANOS, ANGLICOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIANAM
EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS,
NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIO-
SISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA;

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONTFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII,
TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT,
VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS DECIMUS.

VENEUNT 18 VOLUMINA 160 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIENSIA.
1862

SÆCULUM V. ANNUS 407.

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LXI CONTINENTUR.

Homiliæ XLIV in Epistolam primam ad Corinthios.	<i>Col.</i> 9
Homiliæ XXX in Epistolam secundam ad Corinthios.	381
Commentarius in Epistolam ad Galatas.	611
Spuria.	681

ANNO DOMINI
1863

Præfatio

AD HOMILIAS CHRYSOSTOMI

IN BINAS

AD CORINTHIOS EPISTOLAS.

§ I. — 1. De Homiliarum harumce præstantia, 2. deque prologo ad easdem. 3. Quidam eum negant esse Chrysostomi.

1. Inter præstantissima Joannis Chrysostomi opera accensentur Homiliæ in Epistolam utramque Pauli ad Corinthios, ac cum primis elegantia et gravitate concertare possunt; maxime vero Homiliæ in primam Epistolam, quas Homiliis ad secundam multi putant esse anteferendas, si tropos et accuratationem spectaveris. In prioribus namque diligenter omnia fusioreque stylo persequitur, salibusque frequenter utitur, ac vel minutiora discutit; nusquam certe majori studio elaboratas homilias deprehendas: qua in re fortasse quidam hodierni lectores redundare illum et ultra metas nonnumquam progredi dixerint. Verum ille, quod præcipuum est oratoris munus, auditorum ingenium et captum tam solerter exploraverat, ut sibi eorum animos conciliaret, gratam concionis admurmurationem plaususque frequentes, ut in orationum decursu videas. Ad hæc vero in Homiliis ad primam Epistolam plurima occurrunt, pugnae nempe et velitationes frequentes contra philosophos externos et falsorum deorum cultores et contra hæreticos nonnullos, ac singularia quædam ad istius ævi mores et usum pertinentia, aliaque de quibus mox carptim agemus.

2. Antequam enim ulterius progrediamur, ipsum operis exordium, sive prologus concionibus præmissus, moram infert, nec parum negotii facessit. Sub initium enim ista legimus: *Multa autem in hac urbe, nempe Corintho, passus est Paulus, et Christus in illa apparens ei, dixit: « Ne taceas, sed loquere: quia multus est mihi populus in hac civitate. » Et mansit ibi duos annos. In hac quoque dæmon exiit, quem Judæi adjurantes, gravia ab illo passi sunt: in hac item quidam pœnitentia ducti libros magicos combusserunt; et visa sunt quinquaginta millia (denariorum): in hac demum, Gallione proconsule in tribunali sedente, Paulus verberatus est.*

3. His conspectis quidam viri docti, an Chrysostomus prologi hujusce auctor fuerit, dubitare. Num Chrysostomus, inquit, in lectione sacræ Scripturæ ita versatus, ignorare potuit, hæc quæ referuntur de Judæis filiis Scevæ, ut dæmonem ejicerent nomen Domini Jesu invocantibus et male multatis; deque iis qui libros magicos combusserunt, quorum pretium erat quinquaginta millium denariorum: hæc, inquam, non Corinthi, sed Ephesi gesta esse, ut ex Actuum libro, cap. 19, liquet? An Chrysostomus dixerit etiam Paulum in conspectu Gallionis verberatum fuisse? id quod in 18 Actuum capite non de Paulo, sed de Sosthene dicitur? Fa-teor certe his continenter positis erroribus me non parum moveri. Licet enim Chrysostomus non infrequenter memoria labatur, et alium pro alio Scripturæ librum commemoret, hic certe major lapsus deprehenditur. Verum, hoc dempto loco, prologus tam apte concinnatus est, ut mihi ipse Chrysostomus loqui videatur; et quod me magis, ut ne doctis illis viris omnino assentiar, detinet, ita desinit prologus, ut idem scriptor homiliam primam incipiens eadem serie pergere deprehendatur. Quod enim aliquando memoria labatur in hoc ipso Tomo videre potes, col. 614, lin. 46, ubi Milesios pro Ephesiis posuit, similiaque alibi non raro deprehendas. Rem tamen eruditi lectoris judicio permitto.

§ II. — 1. Homiliæ in Epistolam primam ad Corinthios Antiochiæ habitæ fuere, ipso teste Chrysostomo. 2. Multa scitu dignissima complectuntur circa philosophos externos: 3. circa hæreticos, Manichæos nempe et Marcionistas. 4. Ridiculus Marcionistarum ritus. 5. Contra Antiochenorum Christianorum mores. 6. Alia quædam observantur.

1. Non abs re fuerit hic referre qua permotus occasione Chrysostomus in Homilia vigesima prima se Antiochiæ concionari declaraverit, col. 178. Divites multi erant in istac urbe, avari, neque ad stipem pauperibus erogandam propensi. Isti inopes quosque obvios, ne teruncio quidem oblato abigebant. Illi vero ut opulentos illos flecterent, dira quæque tentabant. Alii filios excæcare, ut ad commiserationem moverent; alii spectaculi causa, detritorum calceorum coria mandere; alii aculos clavos in caput infigere; hi in aquis gelu concretis nudo ventre immorari; illi his etiam absurdiora et acerbiora sustinere. Hujusmodi vero spectaculis illi opibus circumfluentes commoti, pecuniam largiter effundebant iis, quos obsecrantes antea repulerant. Illos autem acerrime, ut par erat, insectatur S. doctor; utque exemplo illos ad meliorem frugem reducat, Antiochenos illos priscos in memoriam revocat, qui temporibus apostolicis floruerant, et qui primi Christianorum nomine appellati, bona sua

largiter in pauperum et ecclesiarum usum effundebant; ut hinc hodiernis pudorem incuteret. Quia vero divites illi inopes et mendicos ad Ecclesiam Antiochenam, quæ amplissimis redditibus instructa erat, remittere solebant, obnititur ille, aitque, stipem ab Ecclesia erogatam opulentis nihil meriti conferre nisi et ipsi largiter spargerent. In quadam autem concione superioribus inserta Tomis dixerat ille, Ecclesiam Antiochenam ex proventu suo inopes, viduas et virgines ad ter mille numero quotidie alere. Has igitur Conciones in Epistolam primam Antiochiæ habitas fuisse ex ipsius Chrysostomi testimonio certo constat.

2. Occasione sumpta ex apostolicis verbis, multa sæpe interserit contra philosophos externos et contra idolorum cultores. Primo disputationem quamdam Platonici cum Christiano refert, col. 27, ubi ita inconsulto utrinque adhibentur argumenta, ut ambo contrariam sententiam asserere, suam impugnare deprehendantur. Platonem non raro aggreditur, quem dicit male de diis sentientem ipsos tamen coluisse, col. 241, iter in Siciliam instituisse, col. 36, multumque laborasse circa lineam, angulum et punctum, col. 34. Poetæ cujusdam profani et ignoti versus affert et Pythiæ turpitudinem historiamque traducit, col. 241 et 242. Socratis exemplum affert, qui dicacem et procacem uxorem patienter ferre solebat: et cum auditores in clamorem et risum erupissent, ipsos compressit Chrysostomus dicens: *Magna voce exclamastis: sed ego valde nunc ingemo, cum videam Græcos magis philosophos esse, quam nos, qui jubemur angelos imitari, imo qui jubemur ipsum æmulari Deum in mansuetudinis ratione;* col. 224. De Diogora item et Theodoro atheis, col. 36 et 37. Deque Pythagora quædam interserit, col. 62 et 63. De Diogene Cynico ait, ipsum inanis gloriæ causa et in dolio habitasse et pannis obsitum sese ostentavisse, col. 302. Aliosque philosophos Græcos pari modo carpit.

3. Manichæos hic non semel impugnat, col. 61, 324, 326, 335, ut etiam in aliis operibus suis. Nam hujus hæreseos virus passim per Orientem serpebat. Puto autem hæreticos illos, qui Chrysostomo teste, col. 356, dicebant aliud corpus a priore diversum resurgere, Manichæos esse, qui cum assererent corpus humanum a malo deo seu a diabolo creatum fuisse, aliud et diversum ab illo resurrecturum esse comminiscerentur: hanc hæreticorum, tacito nomine, opinionem memorat etiam in Homiliis ad secundam Epistolam, col. 470.

4. Marcionistas quoque insectatur, maxime vero cum ad eum locum pervenit, ubi Paulus hæc explicatè difficilia profert: *Alioqui quid facient qui baptizantur pro mortuis.* Ubi quid ea de re sentiant, et quomodo id exsequantur Marcionistæ, sic effert Chrysostomus: *Vultis primum dicam quomodo hanc dictionem adulterant qui morbo laborant Marcionis? Atque scio fore ut risum multum moveam; ideo tamen dicam, ut illorum morbum magis fugiatis. Nam postquam catechumenus quispiam apud illos excesserit, sub lecto mortui absconso aliquo vivente, accedunt ad mortuum et alloquuntur, rogantque velitne accipere baptismum. Illo nihil respondente, qui est absconsus inferne pro illo dicit se velle baptizari; et sic eum baptizant pro eo qui excessit, ac si in scena luderent: tantum valuit diabolus in ignavorum animis. Deinde cum accusantur, adducunt hoc verbum, dicentes Apostolum dixisse, Qui baptizantur pro mortuis.* Contra Pneumatomachos, qui negabant Spiritum sanctum esse Deum, pugnat Chrysostomus, col. 245. Sed ea in re non multum immoratur:

5. Antiochenorum etiam Christianorum dissolutos mores orationis vi compescere nititur Chrysostomus. Etenim in connubiorum celebritate, choreæ, cymbala, tibiæ, verba et cantica obscœna turpiaque adhibebantur, multaque diaboli colluvies erat, inquit ille, col. 103, 104, 105. Hinc appetente nocte nova sponsa cum lucernis in forum ducebatur, comitantibus verberonibus et fugitivis, qui turpia et obscœna quæque proferebant; nam diebus istis omnia licebant: præsentibus etiam virginibus, quæ turpes illas cantilenas exciperent. Deinde vero si infans ex tali connubio nasceretur, superstitiosa multa videre erat: accensis enim lucernis, queis nomina indita erant, nato nomen ejus dabant, quæ diutius lumen dedisset, hinc conjicientes futurum esse ut infans diutius viveret. Insuperque *περιαντα* seu ligamina et crepitacula superstitiose appendebantur, stamenumque coccineum et similia. Nutrices autem et ancillæ, lutum ex balneo sumentes digitoque tingentes, in pueri fronte imprimebant, putantes hinc malum oculum, livorem et invidiam depelli. Multa quoque alia superstitiosa usu veniebant in partus doloribus, maxime autem in funeribus, ubi præficarum agmen videre erat, more veterum gentilium, col. 105, 106.

Multi etiam apud Christianos Antiochenos erant, qui resurrectioni non credebant, qui genesim observabant: alii dierum observationibus, vaticiniis, auguriis et symbolis; alii ligaminibus et incantationibus dediti erant. Hincque videas Oratori nostro non modicam fuisse declamandi, arguendi, et objurgandi materiam, col. 38.

6. Alia quædam a Chrysostomo sparsim dicta et enuntiata, hic paucis afferenda duximus, in Homilia decima nona, col. 160, postquam de virginitate plurima dixerat, se tamen plurima prætermisisse ratus, ad librum de Virginitate ab se editum remittit, quem librum nos Tomo I, col. 533, edidimus, Homilia autem vigesima quarta, col. 203 et sqq., præsentiam corporis Christi in Eucharistia tam aperte declarat ac repelit, ut nemo, nisi præjudicata opinione admodum detineatur, negare possit eam vere fuisse istius ævi sententiam. Homilia vero quadragesima tertia ait Christianum neminem ad precationem illotis manibus accedere, qui exterior cultus majorem animi præparationem adhibendam esse indicabat.

§ III. — 1. De Homiliis in secundam ad Corinthios Epistolam. 2. Probatum illas etiam Antiochiæ habitas fuisse. 3. Marcion, Manichæus aliique hæretici confutantur. 4. Alia quædam observatu digna.

1. Homilias in secundam ad Corinthios Epistolam non pari elegantia atque priores, de

quibus jam actum est, scriptas fuisse quidam opinantur. Breuiore utique stylo explanantur. Et quia Chrysostomus in priore epistola Paulum apostolum sequutus, qui Christianos illos, in Ecclesia tumultus et dissidia moventes, vehementer insectabatur, cum acrimonia maiore loquitur, in secunda vero cum Apostolo pacatius agit, nec tropis tam frequentibus utitur: non parem certe operam in ambabus adhibuisse videtur.

2. De Homiliis autem in secundam hæc habet Savilius in notis p. 227: *De posteriore ad Corinthios subdubitare me cogit dictio, quam in proxime memoratis paulo accuratior. Si tomen genuinum est Ethicon illud vigesimum sextum, quod inter doctos disceptari video, verba certe illa* (col. 582, lin. 30): *Nam et hic quoque Constantinum Magnum, etc. Constantinopoli clare indicant.* Quæ ut intelligantur, hæc enim obscurius prolata jacent, hoc modo sunt intelligenda. Savilius Photium sequutus, qui dixerat eas homilias, quas Antiochiæ habuit Chrysostomus, accuratius elaboratas esse quam eas, quas Constantinopoli emiserat, Homilias in Epistolam ad Colossenses, in utramque ad Thessalonicenses, et in Epistolam ad Hebræos, minus elaboratas, Constantinopoli emissas esse dixit; de Homiliis autem in secundam ad Corinthios subdubitare se ait Antiochiæne an Constantinopoli habitæ fuerint, quia majori cum accurate compositæ sunt, quam illæ ad Colossenses, etc. Si tamen illud, inquit, quod in Homilia vigesima sexta legitur de Constantini sepulcro, vere Chrysostomi sit, qua de re multi dubitant, Constantinopoli habitæ fuerint. Sic ille de loco illo dubitari an vere Chrysostomi sit necne asserit, neminemque tamen ex dubitantibus nominat: neque ulla dubitandi vel disceptandi causa comparet; in omnibus namque tum Editis tum Manuscriptis habetur, et optime ad seriem quadrat.

Locum vero illum pessime intellexit Savilius, cum putavit illo probari has homilias Constantinopoli fuisse habitas, cum contra probetur illas Antiochiæ dictas fuisse. En ipsum locum Homiliæ vigesimæ sextæ, col. 582, lin. 28: *Atque id non Romæ solum fieri quispiam viderit, sed etiam Constantinopoli. Nam et hic quoque Constantinum Magnum filius ita se ingenti honore affecturum existimavit, si eum in Piscatoris vestibulo conderet.* His porro verbis, *Non Romæ solum, sed etiam Constantinopoli*, aperte declarat se Constantinopoli tunc non fuisse; nusquam enim illum de urbe in qua degit sic loquutum deprehendas. Savilium deceptit id quod sequitur, *Nam et hic*; putavit enim illud, *Et hic*, locum in quo tunc prædicabat Chrysostomus indicare. Verum et hoc loco et paucis postea versibus, et sexcenties alibi *Hic* significat locum de quo loquitur, non locum in quo versatur. Itaque hæc posteriores homiliæ Antiochiæ, non Constantinopoli habitæ fuere: quæ item fuit Tillemontii Cl. V. sententia.

3. Ut in prioribus homiliis Marcionistas exagitat, col. 455, qui dicebant rerum opificem justum esse, sed non bonum; Manichæos item insectatur, qui ore impio hunc rerum opificem diabolum esse pronuntiabant. Hæreticos etiam istos aliquot in locis insectatur, col. 546: necnon et alios qui dicebant mundum ipsum esse deum, qui error etiam ævo nostro renovatus fuit.

4. Alia quoque observatu digna in hisce posterioribus homiliis occurrunt. Opinatur Chrysostomus fratrem illum, de quo dicit Paulus, *Cujus laus est in Evangelio*, esse Barnabam: vulgarior tamen sententia est Lucam esse ab Evangelio quod descripsit laudandum, col. 523, 524. Affirmat quoque S. doctor Alexandrum Magnum a senatu Romano tertium decimum deum declaratum fuisse, col. 581, id quod nusquam memini me legere. Tertius decimus autem deus dictus fuerit, quia duodecim deos Romani admittebant, his duobus versibus comprehensos:

*Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.*

Ritum porro singularem et usus frequentis commemorat, quod scilicet ii, qui in Ecclesiam ingrediebantur, Ecclesiæ vestibula oscularentur.

Homiliarum in primam Epistolam interpretationem Latinam, quod non accurata esset, pene totam mutavimus; in secunda autem multa correximus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

[1] Ἡ Κόρινθος ἐστὶ μὲν νῦν πόλις τῆς Ἑλλάδος ἡ πρώτη, πολλοὶς δὲ τὸ παλαιὸν πλεονεκτήμασι βιωτικοῖς ἐκόμα, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων πάντων τῆ τῶν χρημάτων περιουσία· διὸ καὶ τὶς τῶν ἐξωθεν συγγραφέων ἀφνειὸν ἐκάλει τὸ χωρίον. Ἐν γὰρ τῷ Ἴσθμῳ κεῖται τῆς Πελοποννήσου, καὶ πολλὴν εἶχεν ἐμπορίας ὑπόθεσιν. Ἦν δὲ καὶ ῥητόρων πολλῶν ἑμπλεως ἡ πόλις καὶ φιλοσόφων· καὶ τὶς τῶν ἑπτὰ καλουμένων σοφῶν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης ἦν. Ταῦτα δὲ ἡμῖν οὐ φιλοτιμίας ἕνεκεν εἴρηται, οὐδὲ πρὸς

* *Nota.* — Si quando Italico caractere in margine notaverimus : « *Legebatur sic vel sic* ; » aut : « *Decret hanc vel illa vox* : » intelliget lector, textum vulgatum sive mutatum, sive auctum, sive etiam contractum fuisse vel ex codd. vel etiam ex edd. anterioribus. Multa præterea ex huiusmodi subsidiis taciti correctimus. Edit. PATRISTOLOG. E.

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

ARGUMENTUM EPISTOLÆ PRIMÆ AD CORINTHIOS (a).

Corinthi dignitas. — Corinthus nunc prima Græciæ civitas multis olim florebat ornamentis et commodis, atque opum abundantia cæteris omnibus præstabat : quapropter ex scriptoribus exteris quispiam

locum vocabat *ἄφρονος* (b), id est opulentum. Sita est enim in Isthmo Peloponnesi et ad mercimonia admodum opportuna erat. Oratoribus autem et philosophis plena erat : atque ex septem illis, qui sapien-

(a) Totum opus a Montf. collatum cum cod. Reg. 1818; sed ex duobus aliis multa addita vel correctæ sunt. *Emm. Farnob.*

(b) *ἄφρονος* ἢ *Κόρινθος*, inquit Homerus II. B, v. 570. et post eum Thucydides I, 13, ex opulentia hoc nomen Corintho inlitum dicit. Homeri locum refert Strabo l. 8.

tes vocabantur, quidam Corinthius erat (a). Hæc porro a nobis non ostentationis causa, nec ad eruditionem exhibendam dicta sunt: quid enim juvat hæc nosse? sed hæc ad epistolæ argumentum nobis conferunt. Multa autem in hac urbe passus est Paulus, et Christus in illa apparens ei, dixit: *Ne taceas, sed loquere: quia multus est mihi populus in hac civitate* (Act. 18. 9. 10). Et mansit ibi duos annos. In hac quoque dæmon exiit, quem Judæi adjurantes gravia ab illo passi sunt: in hac item quidam pœnitentia ducti libros magicos combusserunt; et visa sunt quinquaginta millia: in hac demum, Gallione proconsule in tribunali sedente, Paulus verberatus est. Videns ergo diabolus civitatem magnam et populosam veritatem accepisse; illam, inquam, divitiis et sapientia mirabilem, Græciæque præcipuam; res enim Atheniensium et Lacedæmoniorum, sublato jam olim ipsis imperio, misere jacebant: videns item Corinthios alacri animo verbum Dei suscepisse; quid facit? Homines dividit: sciebat enim regnum omnium potentissimum in seipsum divisum stare non posse. Occasionem autem habuit ad insidias parandas, habitantium divitias atque sapientiam. Hinc illis in factiones adversum se mutuo divisus, cum quidam eorum se suo apte arbitrio delegissent, multitudini præfuerunt; et alii quidem his, alii illis sese dediderunt, illis ut divitibus, his ut sapientibus qui plus possent docere: qui, adjunctis sibi illis, gloriabantur se plura dicere, quam Apostolus; id quod etiam ille subindicans dicebat: *Non potui vobis loqui tamquam spiritualibus* (1. Cor. 3. 1). Certe non ex Pauli penuria, sed ex illorum infirmitate factum est, ut non multa audirent: et hoc indicat illud, *Sine vobis divites facti estis* (1. Cor. 4. 8). Quæ res non parva, sed omnium perniciosissima erat, quod Ecclesia discinderetur. Ad hæc autem aliud scelus admittebatur, quod quidam, qui cum noverca sua coiret, nec modo non corripere, sed etiam cœtus cogeret, et sequacibus suis suaderet ut altum saperent. Ideo ait: *Et vos inflati estis, et non magis luxistis* (1. Cor. 5. 2). Ad hæc autem quidam ex iis qui perfectiores habebantur, cum ob ingluviem ea quæ idolis immolata fuerant degustarent, et in templis accumberent, omnia pessumdabant. Alii rursus lites et contentiones habentes pro pecuniis, externis tribunalibus negotia

sua permittebant. Multi quoque comati apud illos circuibant, quos etiam tonderi jubet. Aliud quoque delictum erat non parvum, quod in ecclesiis scorsim comederent, neque egenis impertirent. In alia etiam re peccabant, quod de charismatibus altum saperent, indeque inter illos æmulatio oriretur: quod ipsum quoque Ecclesiam scindebat. Resurrectionis quoque doctrina apud illos claudicabat: quidam enim apud illos futuram corporum resurrectionem non admodum credebant, Græcæ adhuc stultitiæ morbo laborantes. Hæc quippe omnia ortum habebant ex philosophiæ externæ stultitiæ: et hæc erat malorum mater: hinc discindebantur, quod ipsum a philosophia didicerant. Nam et illi sibi mutuo adversabantur, imperii et vanæ gloriæ causa aliorum semper sententiam impugnantes, et nova prioribus addere studentes. Sic autem affecti erant, quia ratiociniis sua permittebant. Illi autem scripserunt ei per Fortunatum, Stephanam et Achaicum mittentes, quorum opera et ipse Epistolam misit. Et hoc indicavit in fine Epistolæ, non de omnibus loquens, sed de connubio et de virginitate. Ideo dicebat: *De quibus autem scripsistis mihi* (1. Cor. 7. 14). Ille porro et de quibus scripserunt, et de quibus non scripserunt, epistolam textit, cum omnia illorum vitia edidicisset. Et cum literis Timotheum mittit, gnarus vim magnam habituras literas esse, nec parvam accessionem allaturam discipuli præsentiam. Quia vero ii, qui Ecclesiam diviserant, verentes ne ambitionis causa id fecisse viderentur, propositi sui obtentus excogitaverunt, quod nimirum perfectiora docerent et sapientiores aliis essent; contra hunc morbum primo insurgit Paulus, radicem malorum deprimens, necnon dissensionem inde subortam: multa quoque loquendi fiducia utitur. Hi enim maxime omnium discipuli sui erant; idcirco ait: *Si aliis non sum apostolus, vobis certe sum: vos enim estis, signaculum apostolatus mei* (1. Cor. 9. 2): et aliis infirmiores erant; ideo dicit: *Non enim ut spiritualibus loquutus sum: nondum enim poteratis, sed nec nunc potestis* (1. Cor. 3. 2). Hoc autem dicit, ne putarent eum ita loqui de tempore præterito. Cæterum verisimile est non corruptos omnes fuisse, sed quosdam inter illos fuisse admodum sanctos. Et hoc in medio Epistolæ significavit dicens: *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer; et adjiciens: Hæc autem transfiguravi in me et Apollo* (1. Cor. 3. 6). Quia igitur ex arrogantia omnia gignebantur mala, et quod existimarent se quid amplius scire, hunc morbum ante alios tollit, et incipiens dicit:

(a) Periander Corinthus septem illis Græciæ sapientibus annumeratur a quibusdam. Non una quippe est in septem sapientum recensione sententia.

HOMILIA I.

CAP. 1. v. 1. *Paulus vocatus apostolus Christi Jesu per voluntatem Dei, et Sosthenes frater, 2. Ecclesie Dei, quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Jesu, vocatis sanctis cum omnibus invocantibus nomen Domini nostri Jesu Christi in omni loco et ipsorum et*

nostro: 3. gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.

1. Vide quomodo statim a principio arrogantiam dejecit, et humi stravit omnem illorum existimationem, vocatum se dicens. Neque enim inveni, inquit,

επιδειξιν πολυμαθείας· (τί γάρ δὴ καὶ ἐστὶ τὸ ταῦτα εἰδέναι;) ἀλλὰ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ἡμῖν συντελεῖ τῆς Ἐπιστολῆς. Πολλὰ δὲ καὶ αὐτὸς ἐπάθεν ὁ Παῦλος ἐν ταύτῃ τῇ πόλει, καὶ ὁ Χριστὸς δὲ ἐν ταύτῃ αὐτῷ φανεῖς φησι· *Μὴ σιγήσης, ἀλλὰ λάλει· διότι λαὸς μοι πολὺς ἐστὶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.* Καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἔτη. Ἐν ταύτῃ καὶ ὁ δαίμων ἐξήλθεν, ὃν οἱ Ἰουδαῖοι ἐφορκίζοντες, τὰ ἀνήκεστα ἐπάθον παρ' αὐτοῦ· ἐν ταύτῃ τὰς βίβλους συναγαγόντες τῶν γοήτων οἱ μετανοήσαντες κατέκαυσαν, καὶ ὠφθῆσαν μυριάδες πέντε· ἐν ταύτῃ καὶ ἐπὶ Γαλλίωνος τοῦ ἀνθυπάτου ἐπὶ τοῦ βήματος ὁ Παῦλος [2] ἐτύπτετο. Ὅριον τοίνυν ὁ διάβολος πόλιν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον τῆς ἀληθείας ἐπειλημμένην, καὶ πλούτου καὶ σοφίας ἔνεκεν θαυμαστὴν οὖσαν, καὶ τῆς Ἑλλάδος τὸ κεφάλαιον (τὰ γὰρ Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων ἀθλίως διέκειτο λοιπὸν, τῆς ἀρχῆς πάλαι μεταπεσοῦσης), καὶ θεασάμενος, ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας ἐδέξαντο τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, τί ποιεῖ; Διαίρει τοὺς ἀνθρώπους· ἤδει γάρ, ὅτι καὶ βασιλεία ἢ πατρῶν ἰσχυροτέρα ἐφ' ἑαυτὴν μερισθεῖσα, οὐ σταθίσηται. Εἶχε δὲ ἀφορμὴν πρὸς τὴν ἐπιβουλήν ταύτην τὸν πλοῦτον καὶ τὴν σοφίαν τῶν οἰκούντων. Ἐντεῦθεν συμμορίας ποιησάμενοι καθ' ἑαυτοὺς καὶ αὐτοχειροτόνητοι γενόμενοι τινες, προσεστήκεσαν τοῦ πλῆθους, καὶ οἱ μὲν τούτοις, οἱ δὲ ἐκείνοις ἑαυτοὺς προσένεμον, τοῖς μὲν ὡς πλουσίοις, τοῖς δὲ ὡς σοφοῖς; καὶ πλεόν τι δυναμένοις διδάσκειν· οἱ δὲ καὶ παραλαβόντες αὐτούς, ἐφιλοτιμοῦντο πλεόν τι τοῦ Ἀποστόλου δῆθεν λέγειν· ὅπερ οὖν καὶ αἰνιττόμενος ἔλεγεν· *Οὐκ ἠδυνήθηρ ὑμῖν λαλήσαι ὡς πνευματικοῖς.* Δηλονότι οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν ἀπορίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν τὸ μὴ πολλὰ ἀκοῦσαι γέγονε· καὶ τὸ, *Χωρὶς ἡμῶν ἐπλουτήσατε,* τοῦτο ἐστὶν ἐνδεικνυμένον. Καὶ ἦν τοῦτο οὐ μικρὸν, ἀλλὰ πάντων ὀλεθριώτερον, τὸ διεσπάζειν τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ ἕτερον δὲ μετὰ τούτων ἀμάρτημα ἐτολμάτο αὐτόθι, τὸ μητρικῶς τινα συγγενόμενον μὴ μόνον μὴ ἐπιπλήττεσθαι, ἀλλὰ καὶ ὀχλαγωγεῖν, καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ παρέχειν μέγα φρονεῖν· διὸ φησι· *Καὶ ὑμεῖς περυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μάλλον ἐπενήσατε.* Καὶ μετὰ τοῦτο πάλιν τινὲς τῶν δῆθεν τελειοτέρων, καὶ ὑπὸ γαστριμαργίας τῶν εἰδωλοθύτων ἀπογευόμενοι, καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς κατακλινόμενοι, τὰ πάντα ἐλυμαίνοντο. Ἄλλοι πάλιν μάχας ἔχοντες καὶ φιλονεικίας ὑπὲρ χρημάτων, τοῖς ἔξωθεν δικαστηρίοις τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐπέτρεπον ἅπαντα· Καὶ κομῆται δὲ πολλοὶ παρ' αὐτοῖς περιήεσαν, οὓς καὶ ἀποκείρασθαι κελεύει. Ἦν τι καὶ ἕτερον πλημμέλημα οὐ μικρὸν, τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἐσθίειν ἐν ταῖς

ἐκκλησίαις, καὶ μὴ μεταδίδοναι τοῖς δεομένοις. Μετὰ δὲ τοῦτο καὶ ἕτερον ἐπιλημμέλου, ἐπὶ τοῖς χαρίσμασι μέγα φρονούντες, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐντεῦθεν ζηλοτύπους ἔχοντες, ὅπερ καὶ αὐτὸ μάλιστα διέεπα τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ ὁ περὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ λόγος ἐχώλευε παρ' αὐτοῖς· ἔνιοι γὰρ αὐτῶν οὐ σφόδρα ἐπίστευον ἀνάστασιν εἶναι σωμάτων, τὰ τῆς Ἑλληνικῆς μωρίας ἐτι νοσοῦντες. Καὶ γὰρ ἅπαντα ταῦτα ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἔξωθεν ἀνοίας ἐτίκτετο, καὶ αὕτη ἦν τῶν κακῶν ἡ μήτηρ· ἐντεῦθεν καὶ διήρητο, καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀπὸ τῶν φιλοσόφων μαθόντες. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι κατ' ἀλλήλων ἔστησαν, αἰεὶ ὑπὲρ φιλαρχίας καὶ κενοδοξίας ἕκαστος ἢ τοῖς ἀλλήλων ἐναντιούμενοι δόγμασι, καὶ σπουδάζοντες ἐρευνεῖν τι τοῖς προτέροις. Ταῦτα δὲ ἐπαχον, ἐπειδὴ λογισμοῖς ἐπέτρεπον τὰ καθ' ἑαυτοῦς. Ἐγραψαν μὲν οὖν αὐτῷ διὰ Φηρτουνάτου καὶ Στεφανῆ [3] καὶ Ἀγαϊκοῦ, δι' ὧν καὶ αὐτὸς γράφει. Καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς, οὐ μὴν περὶ πάντων, ἀλλὰ περὶ γάμου καὶ παρθενίας· διὸ καὶ ἔλεγε· *Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι.* Αὐτὸς μέντοι, καὶ ὑπὲρ ὧν ἔγραψαν, καὶ ὑπὲρ ὧν οὐκ ἔγραψαν, ἐπιστέλλει, πάντα μετὰ ἀκριβείας μαθὼν αὐτῶν τὰ ἐλαττώματα. Καὶ τὸν Τιμόθεον δὲ ἀποστέλλει μετὰ τῶν γραμμάτων, εἰδὼς ὅτι πολλὴν μὲν ἰσχὺν ἔχει καὶ τὰ γράμματα, οὐ μικρὰν δὲ αὐτοῖς οἶσει προσθήκην καὶ ἡ παρουσία τοῦ μαθητοῦ. Ἐπειδὴ δὲ αἰσχυρόμενοι οἱ διανειμάμενοι τὴν Ἐκκλησίαν, μὴ δόξωσι φιλοτιμίας ἔνεκεν τοῦτο πεποιηκέναι, προκαλύματα τοῦ πάθους ἐπενόησαν, τὸ τὰ τελειότερα δῆθεν διδάσκειν, καὶ σοφώτεροι τῶν ἄλλων εἶναι· κατ' αὐτοῦ πρώτον ὁ Παῦλος ἵσταται τοῦ νοσήματος, τὴν βίβαν τῶν κακῶν ἀναστέλλων, καὶ τὴν ἐντεῦθεν φρεῖσαν διχόνοϊαν· καὶ πολλῆ κέχρηται τῇ παρρησίᾳ. Ἦσαν γὰρ αὐτῷ καὶ μαθηταὶ οὗτοι μάλιστα πάντων· διὸ φησιν· *Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι· ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε.* Καὶ ἀσθενέστερόν γε τῶν ἄλλων διέκειντο· διὸ φησιν, *Οὐ γὰρ ὡς πνευματικοῖς ἐλάλησα· οὐπω γὰρ ἐδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε.* Τοῦτο δὲ λέγει, ἵνα μὴ νομισῶσιν, ὅτι ὑπὲρ τοῦ παρελθόντος τοῦτο λέγει χρόνου. Διὸ ἐπήγαγε· *Ἄλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε*· Πλὴν ἀλλ' οὐδὲ πάντας εἰκὸς ἦν διεφθάρθαι, ἀλλ' εἶναι τινὰς ἐν αὐτοῖς καὶ σφόδρα ἀγίους. Καὶ τοῦτο ἐν μέσῳ τῆς Ἐπιστολῆς ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὄψω ὑμῶν ἀνακριθῶ, καὶ ἐπαγαγῶν, Ταῦτα δὲ μυστηρημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ.* Ἐπεὶ οὖν ἐξ ἀπονοίας πάντα ἐτίκτετο τὰ κακὰ καὶ τοῦ νομίζειν εἰδέναι τι πλεόν, ταύτην πρὸ τῶν ἄλλων καθαιρεῖ, καὶ ἀρχόμενός φησι·

¹ Regatur τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἅπαντα ταῦτα ἐπέτρεπον.

² Deerat ἕκαστος. * Verba διδ... δύνασθε deerant.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὐσῃ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοῖς ἀγίοις σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ δνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντί τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

α'. Ὅρα πῶς εὐθέως ἐκ προσώμων τὸν τύπον κατέλαβεν, καὶ χαρὰ ἐρέσει πᾶσαν αὐτῶν τὴν οἴησιν,

κλητὸν ἑαυτὸν εἰπὼν. Οὐ γὰρ αὐτὸς εὔρον, φησὶν, ὅπερ ἔμαθον, οὐδὲ οἰκεία κατέλαβον σοφία, ἀλλὰ διώκων καὶ πορθῶν τὴν Ἐκκλησίαν, ἐκλήθην· Ἐνταῦθα δὲ τοῦ μὲν καλοῦντος τὸ πᾶν· τοῦ δὲ κληθέντος οὐδὲν, ὡς εἰπεῖν, γίνεσθαι, ἢ τὸ ὑπακούσαι μόνον. Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ὁ διδάσκαλος ὑμῶν Χριστός· καὶ ὑμεῖς ἀνθρώπους ἐπιγράφεσθε τῆς διδασκαλίας προστάτας· Διὰ θελήματος Θεοῦ. Ὁ γὰρ

¹ Deerat ἐκλήθην.

Θεός τοῦτο ἠθέλησε τὸ οὕτως ὑμᾶς σωθῆναι. Οὐδὲν γὰρ ἡμεῖς κατωρθώσαμεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ τὴν σωτηρίαν [4] εὐράμεθα· καὶ ἐπειδὴ αὐτῷ ἔδοξεν, ἐκλήθημεν, οὐκ ἐπειδὴ ἄξιοι ἦμεν.

Πάλιν μετριάξει, συντάττων ἑαυτῷ τὸν ἐλάττονα πολλῶν· καὶ γὰρ πολὺ τὸ μέσον ἦν Παύλου καὶ Σωσθέ- νους. Εἰ δέ, ἐνθα τοσοῦτον ἦν τὸ μέσον, συνέταξεν ἑαυτῷ τὸν καταδεέστερον, τί ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν ἐκεῖνοι οἱ τοὺς ὁμοτίμους ὑπερορῶντας; *Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ*. Οὐ τοῦδε καὶ τοῦδε, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ. *Τῇ οὐσῃ ἐν Κορίνθῳ*. Ὁρᾶς πῶς καθ' ἑκάστην λέξιν κατέβαλεν αὐτῶν τὸ φῶσμα, τὴν διάνοιαν ἐθίζων διὰ πάντων πρὸς τὸν οὐρανόν; Ἐκκλησίαν δὲ Θεοῦ καλεῖ, δεικνύς ὅτι ἠνώσθαι αὐτὴν χρῆ. Εἰ γὰρ Θεοῦ ἐστίν, ἠνωταί, καὶ μία ἐστίν, οὐκ ἐν Κορίνθῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας ὄνομα οὐ χωρισμοῦ, ἀλλὰ ἐνώσεως ἐστὶ καὶ συμφω- νίας ὄνομα. *Ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Πάλιν τοῦ Ἰησοῦ τὸ ὄνομα, οὐδαμῶς ἀνθρώπων τίθησι. Τί δὲ ἐστὶν ὁ ἁγιασμός; Τὸ λουτρὸν, ὁ καθαρισμός. Ἄναμνησκει γὰρ αὐτοὺς τῆς οικείας ἀκαθαρσίας, ἧς ἀπήλλαξε, καὶ πείθει μικρὰ φρονεῖν· οὐ γὰρ ἐν τοῖς οικείοις κατορθώμασιν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία ἠγιάσθησαν. *Κλητοῖς ἁγίοις*. Καὶ γὰρ τοῦτο αὐτὸ τὸ πιστεῖ σωθῆναι, φησὶν, οὐκ ἐξ ὑμῶν· οὐ γὰρ προσήλαθε πρώτοι, ἀλλ' ἐκλήθητε. Ὡστε οὐδὲ τὸ μικρὸν τοῦτο, ὑμέτερον ὄλον. Καίτοι εἰ καὶ προσήλαθε, μυρίων ὄντες ὑπεύθυνοι κακῶν, οὐδὲ οὕτως ὑμῖν χάρις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ.

Διὰ τοῦτο καὶ Ἐφεσίοις γράφων ἔλεγε· *Χάριτί ἐστε σεσωσμένοι διὰ πίστεως, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν*. Οὐδὲ ἡ πίστις ὑμῶν ὀλόκληρος· οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐπιστεύσατε προλαβόντες, ἀλλὰ κληθέντες ὑπάρχουσατε. *Σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Οὐ τοῦ δεινός καὶ τοῦ δεινός, ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. *Ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν*. Εἰ γὰρ καὶ πρὸς Κορινθίους τὰ γράμματά ἐστι γεγραμμένα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐν πάσῃ τῇ γῆ μέμνηται πιστῶν, δεικνύς ὅτι τὴν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης μίαν δεῖ εἶναι Ἐκκλησίαν, καίτοι τόποις πολλοῖς κεχωρισμένην, καὶ πολλῶν μᾶλλον τὴν ἐν Κορίνθῳ. Εἰ δὲ ὁ τόπος χωρίζεται, ἀλλ' ὁ Κύριος αὐτοῦς συνάπτει κοινὸς ἂν· διὰ καὶ ἐνῶν αὐτοὺς ἐπήγαγε τὸ, *Ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν*. Πολὺ δὲ τοῦτο ἐκεῖνον κυριώτερον. Ὡσπερ γὰρ οἱ ἐν ἐνὶ τόπῳ ὄντες, ὅταν πολλοὺς ἔχωσιν ἐναντίους δεσπότης, δεσπασμένοι εἰσὶ, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τοῦ τό- που εἰς ὁμόνοιαν ἀφελοῦνται, διάφορα τῶν δεσποτῶν ἐπιταττόντων, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἐλκόντων (Ὁὐ δύ- νασθε γὰρ, φησὶ, Θεῷ δουλεύειν καὶ μιμνῶν)· οὕτως οἱ ἐν διαφόροις τόποις ὄντες, ἐὰν μὴ διαφο- ροὺς ἔχωσι κυρίους, ἀλλ' ἓνα μόνον, οὐδὲν ἀπὸ τῶν τόπων εἰς ὁμόνοιαν παραδιάπτονται, τοῦ Κυρίου τοῦ ἐνὸς συνάπτοντος αὐτούς. Οὐ λέγω τοίνυν, φησὶν, ὅτι πρὸς Κορινθίους Κορινθίοι ὄντες ὁμονοεῖν ὀφείλετε μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἐν τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ, κοινὸν ἔχοντες δεσπότην. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκ δευτέρου προσέθηκε τὸ, *Ἡμῶν*. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα μὴ δόξῃ χωρίζειν παρὰ τοῖς ἀνοήτοις, ἐπάγει πάλιν, Κυρίου ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν*. Καὶ ἵνα [5] σαφέστερον ὁ λέγω γένηται, ἀναγκάσομαι κατὰ τὸ νόημα οὕτω· Παῦλος καὶ Σωσθένης τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὐ- σῃ ἐν Κορίνθῳ, καὶ πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν ἐν παντὶ τόπῳ,

• *Legebatur Ἀπολλῶ.*

κᾶν ἐν Ῥώμῃ, κᾶν ὅπου δήποτε ἂν ὦσι· *Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυ- ρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Ἡ οὕτω πάλιν, ὁ καὶ μᾶλλον ἠγοῦμαι ἀληθέστερον εἶναι· Παῦλος καὶ Σωσθένης τοῖς ἐν Κορίνθῳ ἡγιασμένοις, κλητοῖς ἁγίοις σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. Τουτέστι, Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ὑμῖν τοῖς ἐν Κο- ρίνθῳ ἡγιασμένοις, καὶ κλητοῖς γενομένοις· οὐ μόν- νοις, ἀλλὰ μετὰ πάντων τῶν ἐν παντὶ τόπῳ ἐπικα- λουμένων τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτῶν. Εἰ δὲ ἀπὸ χάριτος ἡ εἰρήνη, τί μέγα φρονεῖς, τί μέγα φρασᾷς, χάριτι σωθεῖς; εἰ δὲ εἰρή- νην ἔχεις πρὸς τὸν Θεόν, τί ἐτέροις σεαυτὸν προσνέ- μεις; τοῦτο γὰρ διαστασιάζειν ἐστὶ. Τί γὰρ, εἰ πρὸς τόνδε εἰρηνεύετε καὶ πρὸς τόνδε, καὶ χάριν ἔχετε; Ἐγὼ δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ αἰτῶ ταῦτα ὑμῖν ἀμφοτέρα γενέσθαι, καὶ ἀπ' αὐτοῦ καὶ πρὸς αὐτόν. Οὐτε γὰρ βεβαία μένει ε, ἂν μὴ τῆς ἀνωθεν ἀπολαύσης βοήθης· οὐτε, ἐὰν μὴ πρὸς αὐτόν ᾖ, ἐστὶ τι πλέον ὑμῖν. Οὐδὲν γὰρ ὄφελος ἡμῖν, κᾶν πρὸς πάντας ὦμεν εἰρη- νικοί, πρὸς δὲ τὸν Θεὸν ἐκπεπολεμημένοι· ὥσπερ οὐδὲν βλάβος ἡμῖν, κᾶν παρὰ πάντων πολεμώμεθα, τῷ δὲ Θεῷ εἰρηνεύομεν· καὶ πάλιν οὐδὲν ὄφελος, κᾶν παρὰ πᾶσιν εὐδοκιμῶμεν, τῷ δὲ Κυρίῳ προσ- κρούομεν· ὥσπερ οὐδεὶς κίνδυνος, κᾶν πάντες ἡμᾶς ἀποστρέφονται καὶ μισῶσιν, ὁ δὲ Θεός ἀποδέχεται καὶ φιλεῖ. Ἡ γὰρ ὄντως χάρις, ἡ ὄντως εἰρήνη, παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ τὴν παρὰ τῷ Θεῷ χάριν ἔχων, οὐδένα δίδοικε, κᾶν μυρία πάσχη θείνα· οὐ λέγω ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸν τὸν διάβολον· ὁ δὲ τοῦτω προσκεκρουκῶς, πάντας ὑποπτέπει, κᾶν ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι δοκῇ. Ἄστατον γὰρ τὸ τῶν ἀνθρώ- πων γένος, καὶ οὐ φίλοι μόνον καὶ ἀδελφοί, ἀλλ' ἤδη καὶ πατέρες μεταβαλλόμενοι, πολλάκις ἀπὸ πικρᾶς αἰτίας τοῦτον, ὃν ἐγέννησαν, ὃν ἐφύτευσαν, πάντων πολεμίων μᾶλλον ἤλασαν· καὶ παῖδες πατέρας ἐξ- ἔβαλον. Σκόπει δέ.

β. Εἶχε χάριν ὁ Δαυὶδ παρὰ τῷ Θεῷ· εἶχε χάριν ὁ Ἄβεσαλὼμ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις· οἷον οὖν τέλος ἐκάτερος ἔσχε, καὶ τίς ἠυδοκίμησε μᾶλλον, ἴστε. Εἶχε χάριν ὁ Ἀβραάμ παρὰ τῷ Θεῷ, ὁ δὲ Φαραὼ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις· χαριζόμενοι γὰρ αὐτῷ, τὴν γυναῖκα τοῦ δικαίου προῦδωκαν. Τίς οὖν λαμπρότε- ρος γέγονε καὶ μακάριος, παντὶ που δήλον. Καὶ τί λέγω περὶ δικαίων; Εἶχον χάριν οἱ Ἰσραηλίται παρὰ τῷ Θεῷ, ἐμισοῦντο δὲ παρὰ ἀνθρώπων τῶν Αἰγυ- πτιῶν· ἀλλ' ὁμοῦ τῶν μισούντων περιεγένοντο, καὶ ἐκράτησαν, μεθ' ὅσης ἅπαντες ἴστε περιφανεῖας. Τοῦτο τοίνυν σπουδάζωμεν ἅπαντες· κᾶν δούλος ᾖ τις, τοῦτο εὐχέσθω, πρὸ τοῦ δεσπότη παρὰ τῷ Θεῷ χάριν εὔρειν· [6] κᾶν γυνὴ τις ᾖ, πρὸ τοῦ ἀνδρὸς παρὰ τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ ζητεῖτω χάριν· κᾶν στρα- τιώτης ᾖ, πρὸ τοῦ βασιλέως καὶ πρὸ τοῦ ἀρχόντος τὴν ἀνωθεν εὐνοίαν ζητεῖτω· οὕτω γὰρ καὶ παρὰ ἀνθρώποις ἐπέραστος ἔσθι. Πῶς δ' ἂν τις εὔροι χά- ριν παρὰ τῷ Θεῷ; Πῶς δὲ ἐτέρως, εἰ μὴ ἀπὸ ταπει- νοφροσύνης; Ὁ Θεός γάρ, φησὶν, ὑπερηφάνους ἀντιτίσσει, ταπεινοὺς δὲ δίδωσι χάριν· καὶ, *Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον, καὶ ταπει- νωμένην καρδίαν ὁ Θεός οὐκ ἐξουδενώκει*. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώποις οὕτω ποθενὸν τὸ ταπεινόν, πολλῶ μᾶλλον παρὰ Θεῷ. Οὕτω καὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν χά- ριν εὔρον, οὕτω καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τῆς χάριτος ἐξέπε- ρον· *Τῇ γὰρ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑπετάξθη-*

• *Legebatur προσνέμοις.* • *Savilius legendum puta- μένοι.*

id quod didici, neque ex mea sapientia apprehendi, sed cum Ecclesiam persequerer et devastarem, vocatus sum. Hic autem totum vocantis est, vocati nihil, ut ita dicam, nisi quod obediat. *Christi Jesu*. Magister vester Christus est: et vos inscribitis homines doctrinæ præfectos? *Per voluntatem Dei*. Deus enim hoc voluit ut vos sic salvi essetis. Nos enim nihil præclare egimus, sed per voluntatem Dei salutem invenimus; et quia id ipsi placuit, vocati sumus, non quod digni essemus.

Pauli modestia. — *Et Sosthenes frater*. Rursus modeste agit, minorem in eodem secum ordine ponens: nam multum spatii erat Paulum inter et Sosthenem. Quod si cum tantum interesset discriminis, inferiorem sibi adjunxit, quid dicere possint illi, qui honore sibi pares despiciunt? *Ecclesiae Dei*. Non hujus aut illius, sed *Dei*. *Quæ est Corinthi*. Viden' quomodo in singulis dictionibus illorum fastum dejiciat, per omnia mentem cælo assuefaciens. Ecclesiam autem Dei vocat, ostendens eam oportere esse unitam. Si enim Dei est, unita et una est, non Corinthi solum, sed etiam in toto orbe. Ecclesiae quippe nomen non separationis, sed unionis et concordiae nomen est. *Sanctificatis in Christo Jesu*. Rursus nomen Jesu, et nusquam hominum nomen ponit. Quid est autem sanctificatio? Lavacrum, purgatio. In memoriam enim illis revocat immunditiam suam, a qua liberavit eos, et suadet ut humiliter sentiant: non enim ex præclaris suis gestis, sed ex Dei clementia sanctificati sunt. *Vocatis sanctis*. Etenim hoc ipsum, inquit, ex fide salutem consequi, non ex vobis est: non enim primi accessistis, sed vocati estis. Itaque neque illud exiguum a vobis totum est. Quamquam etiamsi accesseritis innumeris obnoxii malis, neque sic vobis gratia habenda est, sed Deo.

Ecclesiae unitas. — Quapropter ad Ephesios scribens dicebat: *Gratia salvi facti estis, per fidem, et hoc non ex vobis* (*Ephes. 2. 8*). Neque fides vestra tota ex vobis: neque enim vos credendo prævenistis, sed vocati obedistis. *Cum omnibus invocantibus nomen Domini nostri Jesu Christi*. Non hujus aut illius, sed *Nomen Domini*. In omni loco et ipsorum et nostro. Etiam si enim literæ ad Corinthios solum scriptæ sint; at omnes in universa terra fideles memorat, ostendens unam esse debere in orbe Ecclesiam, licet multis in locis separatam, multoque magis eam quæ est Corinthi. Quod si locus separat, at Dominus illos conjungit, communis cum sit: ideo conjungens illos subjunxit, *Et nostri et ipsorum*. Est autem hoc illo magis proprium. Sicut enim ii, qui uno in loco sunt, cum plurimos habent dominos contrarios, divisi sunt et nihil ad concordiam a loco juvantur, dominis diversa jubentibus et ad se trahentibus: *Non potestis enim, inquit, servire Deo et mammonæ* (*Matth. 6. 24*): sic qui in diversis locis sunt, si non diversos habebant dominos, sed unum tantum, nihil ad concordiam servandam a locis læduntur, uno domino illos copulante. Non dico igitur, inquit, vos, Corinthii cum sitis, cum Corinthiis tantum concordies esse debere, sed cum

omnibus qui in orbe sunt, cum communem habeatis Dominum. Ideo secundo adjecit, *Nostri*. Quia enim dixit, *Nomen Domini nostri Jesu Christi*; ne apud insipientes separare videretur, rursus adjecit, *Domini nostri et ipsorum*. Et ut clarius evadat id quod dico, sic legam ut sensus postulat: Paulus et Sosthenes Ecclesiae Dei, quæ est Corinthi, et omnibus invocantibus nomen Domini nostri et ipsorum in omni loco, sive Romæ, sive ubicumque fuerint: *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo*. Vel sic rursus, ut etiam melius esse existimo: Paulus et Sosthenes iis qui Corinthi sunt sanctificatis, vocatis sanctis cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi in omni loco ipsorum et nostri. Id est, *Gratia vobis et pax vobis, qui Corinthi estis sanctificati et vocati; non solis, sed cum omnibus qui in omni loco invocant nomen Domini nostri Jesu Christi et ipsorum*. Si autem ex gratia pax est, cur magnum sapis? cur tantum inflaris, cum per gratiam servatus sis? Si vero pacem habes apud Deum, cur te aliis adscribis? hoc enim est dissidere. Quid enim, si cum hoc et cum illo gratiam habetis? Ego autem peto, ut a Deo hæc vobis utraque flant, et ab illo et ad illum. Neque enim firma manserint, nisi superna gratia fruantur: neque si non sint ad ipsum, nobis quidquam proderunt, si cum omnibus pacem habentes, cum Deo bellum habeamus; ut nihil nocementi nobis erit, si ab omnibus impugnemur, et cum Deo pacem habeamus: ac rursus nulla utilitas si ab omnibus celebremur, et Dominum offendamus; ut etiam nullum periculum, si omnes nos aversentur et odio habeant, Deusque nos approbet et diligat: vera enim gratia et vera pax a Deo est. Nam qui gratiam quæ a Deo est habet, neminem timet, etiamsi innumera gravia patiat; nec dico hominem, sed neque etiam diabolium. Qui vero Deum offendit, omnes suspectos habet, etiamsi in tuto esse videatur. Instabile namque est genus hominum; et non solum amici et fratres, sed etiam patres, parva sæpe de causa mutati, quem genuerunt, quem procrearunt, magis quam omnes hostes abjecerunt; et filii patres extulerunt. Animum adhibe.

2. *Gratia Dei quærenda, non hominum.* — Gratiam habuit David apud Deum; gratiam habuit Absalom apud homines: quem finem uterque habuit, et uter magis probatus et clarus fuerit, nostis. Gratiam habuit Abraham apud Deum, Pharaon autem apud homines: hi namque gratiam ejus aucupantes uxorem justii ipsi prodiderunt: uter igitur splendidior, uter beatus fuerit, cuius perspicuum est. Ecquid de justis loquor? Gratiam apud Deum habuere Israelitæ, et odio habebantur ab hominibus Ægyptiis: et eos qui se odio habebant superarunt, idque conspicio quo scitis omnes modo. Hoc ergo curemus omnes: quamvis servus quis sit, hoc precetur ut apud Deum magis quam apud herum suum gratiam inveniat; quamvis uxor fuerit, plus quam conjugis Servatoris sui Dei gratiam quærat; quamvis miles, magis quam Imperatoris aut principis, supernam benevolentiam expetat: sic enim etiam apud homines amabilis eris. Quomodo autem

quis gratiam inveniat apud Deum? Quo alio modo, quam ab humilitate? *Deus enim, inquit, superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (Prov. 3. 34)*; et, *Sacrificium Deo spiritus contribulatus, et, Humiliatum cor Deus non despiciet (Psal. 50. 19)*. Nam si apud homines tam desiderabilis est humilitas, multo magis apud Deum. Ita et gentiles gratiam invenerunt, ita et Judæi gratia exciderunt: *Justitiæ namque Dei non subjecti fuerunt (Rom. 10. 3)*. Humilis gratus et suavis omnibus est, perpetuo in pace vivens, nullamque habens belli occasionem. Etiam si enim illum contumelia et conviciis afficias, etiam si quidvis dixeris, tacebit ille et leniter feret; et tantam servabit apud omnes pacem, quantam ne dicere quidem possis, etiamque apud Deum. Mandata quippe Dei eo tendunt, ut cum hominibus pax habeatur: et vitam nostram ita recte transigimus, si mutua cum aliis pace fruamur. Deum enim nemo lædere poterit: natura quippe illa perniciæ obnoxia non est et omni passioni superior. Nihil ita mirabile Christianum reddit ut humilitas. Audi enim Abrahamum dicentem: *Ego autem sum terra et cinis (Gen. 18. 27)*; et Deum rursus de Moyse, quod fuerit omnium hominum mitissimus. Nihil enim illo humilior fuit, qui cum tanti populi dux esset, cum regem et exercitum Ægyptiorum omnium quasi mucas in mare demersisset, et tanta in Ægypto, tanta in mari Rubro et in deserto perpetrasset, tantarumque rerum testimoniis frueretur, sic affectus erat quasi unus ex plebe; eratque socero gener humilior, illiusque consilium accepit. Non moleste tulit, non dixit: Quid hoc? post tot tantaque præclare gesta venisti nobis cõsilia daturus? Quod tamen multi faciunt, etiam si quis optimum det consilium, personæ humilitatem despectui habentes. At non sic ille, sed per humilitatem omnia recte agebat. Hinc aulas despexit regias, quia vere humilis erat: mentem enim sanam et excelsam facit humilitas. Quantæ enim et mentis et animi magnitudinis fuerit et domum et mensam regiam despiciere? Reges enim quasi dii colebantur apud Ægyptios, ac divitiis thesaurisque fruebantur innumeris. Attamen ille his omnibus dimissis, abjectisque Ægypti sceptris, ad captivos et oppressos, qui in luto et lateribus versabantur, quos servi regis horrebant: nam illos abominabantur Ægyptii (*Exod. 1. 13*), inquit: ad hos confugit, illosque dominis præposuit. Unde palam est, hunc humilem, excelsum magnanimumque esse. Arrogantia enim ex vili mente et illiberali animo nascitur; mansuetudo autem ex magno et excelso animo.

3. *Humilitas commendatur.* — Et si placet, utrumque exemplis discantur. Dic enim mihi, qui Abrahamo excelsus fuit? Atqui ille erat qui dicebat, *Ego sum terra et cinis (Gen. 18. 27)*: ille erat qui dicebat, *Ne sit pugna inter me et te (Gen. 13. 8)*. Verum hic humilis manubias despexit Persicas, et barbarica contempsit tropæa. Hoc porro ex animi magnitudine et sublimitate faciebat. Ille namque vere sublimis est, qui sincere est humilis, non adulator, non qui ironia utitur. Aliud enim est magnanimitas,

aliud arrogantia: hoc autem hinc manifestum est. Sit quis lutum esse lutum putans et illud despiciat; alius autem qui lutum pro auro habeat, admiretur et magni faciat: uter excelsi animi est? annon is, qui lutum non admiratur? uter vero abjecti animi et vilis est? nonne qui illud admiratur et magni facit? Ita hic etiam reputa: eum nempe, qui se terram et cinerem dicit, excelsum esse, quamvis hoc dicat ex humilitate; illum vero, qui se nec terram nec cinerem esse putat, sed seipsum colit et altum de se sapit, vilem utique esse, qui parva magni faciat. Unde palam est ex magna animi sublimitate patriarcham hanc emisisse vocem, *Ego autem sum terra et cinis*; ex mentis sublimitate, non ex arrogantia. Quemadmodum enim in corporibus aliud est vegetum et bonæ carnis habitudine esse, aliud esse humore inflatum, licet in utroque caro promineat; at in hoc corrupta, in illo sana: ita etiam aliud est esse arrogantem, quod est esse humore turgentem; aliud esse sublimem, quod est vegetum esse. Et rursus, est quidam corporis statura procerus; alius autem brevis statura, acceptis calceis sit altior: utrum ergo vocabimus procerum et magnum, quæso? annon eum, qui ex natura sua procerus est? Ille enim alienum hoc habet, et super humilia ascendens, sic procerus effectus est: id quod etiam multi homines faciunt, qui pecuniis et gloria sese extollunt, idque non est altitudo. Excelsus enim est ille, qui horum nullo opus habens, sed omnia despiciens, in se magnitudinem obtinet. Simus ergo humiles, ut sublimes efficiamur: nam *Qui se humiliat, exaltabitur (Matth. 23. 12)*, inquit. Sed non ille arrogans talis est; omnium quippe est vilissimus: bulla enim inflatur, sed hæc inflatio non solida est. Ideo hujusmodi homines inflatos vocamus. Qui enim moderate sentit, ne in magnis quidem altum sapit, vilitatem suam notam habens: qui autem vilis est, etiam in parvis magnum sapit. Adipiscamur ergo ex humilitate sublimitatem: consideremus humanarum rerum naturam, ut futurorum desiderio incandamur. Non alio quippe modo potest quis humilis fieri, quam per divinarum rerum amorem et præsentium despectum. Ut enim si quis regnum sit assequiturus, deindeque pro illa purpura aliquis ei vulgarem exhibeat honorem, illum nihili faciet: ita et nos præsentia omnia deridebimus, si honorem illum concupiscamus. Non videtis pueros, cum ludentes aciem statuunt et milites, præcedentibus præconibus et lictoribus, et puer medius instar ducis incedit, et quam sint illa puerilia? Talia sunt humana, et his viliora, quæ hodie sunt, et cras non erunt. Simus ergo his altiores, et non solum hæc non concupiscamus, sed etiam erubescamus, si quis nobis illa tribuat. Ita enim horum depulso amore, divinum illum consequemur, et immortaliter fruemur gloria: quam nos omnes assequi contingat gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

σαν. Ὁ ταπεινὸς οὗτος, καὶ ἐπίχαρις γίνεται καὶ πᾶσιν ἥδους, καὶ εἰρήνη σύντροφος διηγεῖται, καὶ οὐδεμίαν ἔχων πολέμων ὑπόθεσιν. Κἂν γὰρ ὑβρίσης, κἂν λοιδορήσης, κἂν ὀτιοῦν εἴπῃς, σιγήσεται καὶ πρῶτος οἴσει, καὶ τοσαύτην ἔξει τὴν εἰρήνην πρὸς πάντας, ὅσην οὐδὲ ἔστιν εἰπεῖν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν δέ. Τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ προστάγματα, μετὰ ἀνθρώπων εἰρηνεύειν ἔστι, καὶ ὁ βίος ἅπας ἡμῖν οὕτω κατορθοῦται ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους εἰρήνῃ· οὐ γὰρ δὴ Θεὸν τις ἀδικῆσαι δυνήσεται· ἀνώλεθρος γὰρ ἡ φύσις ἐκείνη, καὶ παντὸς ἀνωτέρα πάθους. Οὐδὲν οὕτω θαυμαστὸν ποιεῖ τὸν Χριστιανὸν, ὡς ταπεινοφροσύνη. Ἄκουσον γοῦν τοῦ Ἀβραάμ λέγοντος· Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός· καὶ τοῦ Θεοῦ περὶ Μωϋσέως πάλιν, ὅτι πραΰτατος ἦν πάντων ἀνθρώπων. Οὐδεὶς γὰρ ἐκείνου ταπεινότερος ἢ γέγονεν, ὃς δῆμον τοσοῦτον ἄγων, καὶ τὸν βασιλέα καὶ τὸ στρατόπεδον ἅπαν τῶν Αἰγυπτίων καθάπερ μυίας καταποντίσας, καὶ τοσαῦτα μὲν ἐν Αἰγύπτῳ, τοσαῦτα δὲ ἐπὶ τῆς Ἐρυθροῦς θαλάσσης ἐργασάμενος καὶ ἐπὶ τῆς ἐρήμου, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσας μαρτυρίας, ὡς εἰς τῶν πολλῶν ὢν, οὕτω διέκειτο· καὶ τοῦ κηδεστοῦ γαμβρὸς ταπεινότερος ἦν, καὶ ἐδέχετο τὴν παρ' ἐκείνου γνώμην. Καὶ οὐδὲ ἔδυσχεραίνειν οὐδὲ εἶπε· Τί τοῦτο; μετὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα κατορθώματα ἤλθεος ἡμῖν συμβουλεύων; ὅπερ πάσχουσιν οἱ πολλοί, κἂν ἀρίστην τις εἰσηγήσεται γνώμην, διὰ τὸ τοῦ προσώπου ταπεινὸν καταφρονούντες. Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος οὕτως, ἀλλὰ διὰ ταπεινοφροσύνης πάντα κατώρθου. Ἐντεῦθεν καὶ τῶν βασιλικῶν κατεφρόνησεν αὐτῶν, ἐπειδὴ ταπεινὸς ἦν ὄντως· τὸ γὰρ ὀγιᾶς φρόνημα καὶ τὸ ὑψηλὸν ἢ ταπεινοφροσύνη ποιεῖ. Πόσης γὰρ οἶσι μεγαλοφροσύνης εἶναι καὶ μεγαλοφυχίας τὸ καὶ οἰκίας καὶ τραπέζης ὑπεριδεῖν βασιλικῆς; Καὶ γὰρ ὡς θεοὶ τιμῶνται οἱ βασιλεῖς παρ' Αἰγυπτίους, καὶ πλοῦτου καὶ θησαυρῶν ἀπολαύουσι μυρίων. Ἄλλ' ὁμως πάντα ἀφείλες ἐκεῖνα, καὶ αὐτὰ τῆς Αἰγύπτου βίβας τὰ σκῆπτρα, τοῖς αἰχμαλώτοις καὶ καταπονουμενοῖς, τοῖς ἐν τῷ πηλῷ καὶ τῇ κληνθείᾳ δαπανωμένοις, οὓς οἱ δούλοι αὐτοῦ ἐδεδελύττοντο (ἐδεδελύττοντο γὰρ αὐτοὺς οἱ Αἰγύπτιοι, φησὶ), τούτοις προσέδραμε, καὶ τῶν δεσποτῶν αὐτοῦς προσετίθει. Ὅθεν δῆλον, ὅτι ὁ ταπεινός, οὕτως ἔστιν ὁ ὑψηλός καὶ μεγαλόφρων. Καὶ γὰρ ἡ ἀπόνοια ἀπὸ εὐτελοῦς γίνεται διανοίας καὶ ἀγεννοῦς ψυχῆς, καὶ ἡ [7] ἐπεικεία ἀπὸ μεγαλόφρονος, ἀπὸ μεγαλοψύχου γνώμης.

• γ. Καὶ εἰ βούλεσθε, ἐπὶ τῶν ὑποδειγμάτων ἐκότερα ἐξετάζωμεν. Εἰπέ γάρ μοι, τί τοῦ Ἀβραάμ γέγονεν ὑψηλότερον; καίτοι γε ἐκεῖνος ἦν ὁ λέγων· Ἐγὼ εἰμι γῆ καὶ σποδός· ἐκεῖνος ἦν ὁ λέγων· Μὴ ἔστω μάχη ἀνά μέσον ἐμοῦ, καὶ ἀνά μέσον σοῦ. Ἄλλ' οὗτος ὁ οὕτω ταπεινὸς λαφύρων κατεφρόνησε Περσικῶν, καὶ τροπαίων ὑπερείδε βαρβαρικῶν. Τοῦτο δὲ ἀπὸ πολλῆς ὑψηλοφροσύνης καὶ μεγαλοφροσύνης; διανοίας ἐποίησε. Ἐκεῖνος γὰρ ἔστιν ὑψηλὸς ὁ γνησιῶς ταπεινός, οὐχ ὁ κόλαξ οὐδὲ ὁ εἴρων. Ἐτερον γὰρ μεγαλοφροσύνη, καὶ ἕτερον ἀπόνοια· καὶ τοῦτο δῆλον ἐκείθεν. Εἴ τις γὰρ τὸν πηλὸν πηλὸν ἡγοῦτο ^b καὶ καταφρονοῖ, ἕτερος δὲ τις τὸν πηλὸν ὡς χρυ-

σὸν θαυμάζοι καὶ μέγα ἄγοι, τίς ἄρα ἔστιν ὁ ὑψηλός; οὐχὶ ὁ τὸν πηλὸν μὴ θαυμάζων; τίς δὲ ὁ ταπεινός καὶ εὐτελής; οὐχὶ ὁ θαυμάζων αὐτὸν, καὶ μέγα τιθέμενος; Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα λογίζοι, ὅτι ὁ μὲν γῆν καὶ σποδὸν ἑαυτὸν λέγων, ὑψηλὸς ἂν εἴη, καίτοι γε ἀπὸ ταπεινοφροσύνης λέγει· ὁ δὲ μὴ γῆν καὶ σποδὸν ἑαυτὸν νομίζων, ἀλλὰ περιέπων ἑαυτὸν, καὶ μεγαλοφρονῶν, οὗτος μὲν οὖν ἂν εἴη εὐτελής τί μικρὰ μέγала τιθέμενος. Ὅθεν δῆλον, ὅτι ἀπὸ πολλοῦ διανοίας ὕψους ἐφθέγγετο τὸ βῆμα ἐκεῖνο ὁ πατριάρχης, Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός· ἀπὸ ὕψους, οὐκ ἀπὸ ἀπονοίας. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ σωματικῶν ἄλλο μὲν ἔστιν, εὐεκτοῦντα καὶ σφριγῶντα εἶναι, ἄλλο δὲ φλεγμαινόντα· καίτοι γε ἀμφοτέρω ὑψηλὸς ἔστι σαρκοῦς, ἀλλὰ τὸ μὲν διεφθαρμένης, τὸ δὲ ὑγιούς· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἕτερον ἔστιν εἶναι ἀπονενοημένον, ὅπερ ἔστι φλεγμαινόντα εἶναι· καὶ ἕτερον ἔστιν ὑψηλὸν, ὅπερ ἔστιν εὐεκτοῦντα εἶναι. Καὶ πάλιν ἔστι τις ὑψηλὸς τῷ μέτρῳ τοῦ σώματος· ἄλλος δὲ βραχὺς ὢν, προσλαβὼν ἐμβάδας ὑψηλότερος γίνεται· τίνα οὖν καλέσομεν ὑψηλὸν καὶ μέγαν, εἰπέ μοι; οὐκ εὐδὴλον ὅτι τὸν οἰκοθεν τὸ ὕψος ἔχοντα; Ἐκεῖνος γὰρ ἀλλότριον ἔχει τοῦτο, καὶ τῶν ταπεινῶν ἐπιτίθας, οὕτω γέγονεν ὑψηλός· ὁ πολλοὶ πάσχουσι τῶν ἀνθρώπων, ἐπὶ χρημάτων καὶ δόξης ἑαυτοῦς ἀναδιδαζόντες, ὅπερ οὐκ ἔστιν ὕψος. Ὑψηλὸς γὰρ ἔστιν ὁ μηδενὸς δεόμενος τούτων, ἀλλὰ καταφρονῶν ἁπάντων, καὶ οἰκοθεν ἔχων τὸ μέγεθος. Γενώμεθα τοίνυν ταπεινοί, ἵνα γενώμεθα ὑψηλοί· Ὁ γὰρ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται, φησὶ. Ἄλλ' οὐχ ὁ ἀπονενοημένος τοιοῦτος, ἀλλὰ πάντων ἔστιν εὐτελέστερος· καὶ γὰρ ἡ πομφόλυξ περὶφύεται, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ὕγιες τὸ φύσημα. Διὰ τοῦτο καὶ τούτους περυσιωμένους καλούμεν. Ὁ μὲν γὰρ μετριοφρονῶν οὐδὲ ἐπὶ τοῖς μεγάλοις μέγα φρονεῖ, τὸ ταπεινὸν εἰδὼς τὸ ἑαυτοῦ· ὁ δὲ εὐτελής καὶ ἐπὶ τοῖς μικροῖς μέγα φαντάζεται. Κτησώμεθα τοίνυν τὸ διὰ ταπεινοφροσύνης ὕψος· ἐπισκεψώμεθα τῶν ἀνθρωπίνων τὴν φύσιν, ἵνα ἐκκαθώμεν τῷ πόθῳ τῶν μελλόντων. Ἐτέρως γὰρ οὐκ ἔστι γενέσθαι ταπεινὸν, ἀλλ' ἢ διὰ τοῦ τῶν θείων ἔρωτος [8] καὶ τῆς τῶν παρόντων ὑπεροφίας. Ὅπερ γὰρ εἰ τις βασιλείας ἐπιτυγχάνειν μέλλοι, εἶτα ἀντὶ τῆς ἀλουργίδος ἐκείνης ἰδιωτικὴν τινὰ τις αὐτῷ παράσχοι τιμὴν, οὐδὲν αὐτὴν εἶναι ἡγήσεται· οὕτω καὶ ἡμεῖς πάντων καταγελασώμεθα τῶν παρόντων, εἰ τῆς τιμῆς ἐπιθυμήσαιμεν ἐκείνης. Οὐχ ὁρᾶτε τοὺς παῖδας, ὅταν παίζοντες τάξιν ποιῶσι, καὶ στρατιώτας, καὶ προηγῶνται αὐτῶν κήρυκες καὶ βραδδούχοι, καὶ μέσος ὁ παῖς ἐν χώρᾳ ἀρχοντος βαδίζῃ, ὡς παιδικὰ τὰ γινόμενα; Τοιαῦτα ἔστι τὰ ἀνθρώπινα, καὶ τούτων εὐτελέστερα, σήμερον ἦντα καὶ αὐριον οὐκ ὄντα. Ὑψηλότεροι τοίνυν γενώμεθα τούτων, καὶ μὴ μόνον αὐτῶν μὴ ἐπιθυμῶντες, ἀλλὰ καὶ αἰσχυνώμεθα εἰ τις ἡμῖν ταῦτα προτείνει. Οὕτω γὰρ τὸν τούτων ἐκβαλόντες ἔρωτα, τὸν θεῖον ἐκεῖνον ἔξομεν, καὶ τῆς ἀθανάτου δόξης ἀπολαύσομεν· ἥς ἐνοίετο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἀγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμή!

^a Legebat ut οὐδὲν... ταπεινότερον, εἰ infra, τὸ στρατόπεδον τῶν Αἰγ. ἀπάντων. ^b Legebat ut: Ἐἴ τις γὰρ πηλὸν ἡγοῦτο.

ΟΜΙΛΙΑ Β'.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ.

α. Ὁ τοῖς ἄλλοις παραινεῖ ποιεῖν, λέγων, Ἐν εὐχαριστίᾳ τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωρίζεσθω πρὸς τὸν Θεόν, τούτο καὶ αὐτὸς ἔπραττε, διδάσκων ἡμᾶς ἀπὸ τούτων ἀρχεσθαι τῶν λόγων αὐτοῦ, καὶ πρὸ πάντων εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τῷ Θεῷ φίλον, ὡς τὸ εὐχαριστοῦς εἶναι, καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ ὑπὲρ ἄλλων. Διὸ καὶ πάσης σχεδὸν Ἐπιστολῆς τούτου προτιθῆσιν· ἐνταῦθα δὲ καὶ ἀναγκαϊότερον ἢ ἐν ταῖς ἄλλαις αὐτὸ πράττει. Ὁ γὰρ εὐχαριστῶν, καὶ ὡς εὖ παθῶν εὐχαριστεῖ, καὶ ἐπὶ χάριτι εὐχαριστεῖ· ἡ δὲ χάρις οὐκ ὀφείλη οὐδὲ ἀμοιβή οὐδὲ ἀντίδοσις· ὁ πανταχοῦ μὲν ἀναγκαῖον λέγειν, πολλῶ δὲ πλέον ἐπὶ Κορινθίων τῶν κεχηγνόντων πρὸς τοὺς διατεμόντας τὴν Ἐκκλησίαν. Τῷ Θεῷ μου. Ἀπὸ πολλῆς τῆς διαθέσεως τὸ κοινὸν ἀρπάζει· καὶ ἰδιοποιεῖται, ὃ καὶ προφῆταις ἔθος αἰεὶ λέγειν· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου. Καὶ εἰς προτροπὴν αὐτοῦ ἐνάγει· α τοῦ καὶ αὐτοῦς αὐτὸ λέγειν. Ὁ γὰρ οὕτω λέγων, ἀπὸ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων ἀναχωρεῖ, καὶ χωρεῖ πρὸς ἐκείνον, ὃν μετὰ πολλῆς καλεῖ τῆς διαθέσεως. Τούτου γὰρ δύναται λέγειν γνησίως ὁ ἀπὸ τῶν βιωτικῶν ἀναβαίνων αἰεὶ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἀπάντων αὐτὸν προτιθεὶς πάντοτε, καὶ εὐχαριστῶν διηλεκτῶς, οὐκ ὑπὲρ τῆς ἤδη δοθείσης χάριτος, ἀλλ' εἰ ποτέ τι καὶ μετὰ ταῦτα ἀγαθὸν γέγονε, καὶ ὑπὲρ τούτου τὴν αὐτὴν ἀναφέρει εὐφημίαν αὐτῷ. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀπλῶς εἶπεν, Εὐχαριστῶ, ἀλλὰ, Πάντοτε ὑπὲρ ὑμῶν, παιδεύων αὐτοὺς καὶ αἰεὶ εἰδέναι χάριν, καὶ μηδενὶ ἐτέρῳ [9], ἀλλ' ἢ τῷ Θεῷ μόνον. Ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ. Ὅρα πῶς πανταχόθεν αὐτοὺς διορθοῦται; Ἐνθα γὰρ χάρις ἐστίν, ἔργα οὐκ ἔστιν· ἔνθα ἔργα, οὐκέτι χάρις ἐστίν. Εἰ τοίνυν χάρις, τί μέγα φρονεῖτε; πῶθεν πεφυσισμένοι ἐστέ; Τῇ δοθείσῃ ὑμῖν. Καὶ διὰ τίνος ἐδόθη; ἄρα δι' ἐμοῦ, ἢ δι' ἐτέρου ἀποστόλου; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸ γὰρ, Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τούτῳ ἐστίν. Ὅρα πῶς πολλαχότῳ τὸ, ἐν, ἀντὶ τοῦ, δι' οὗ, ἐστίν. Οὐκ ἄρα ἔλαττον τοῦτο τοῦ, διὰ. Ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε. Πάλιν διὰ τίνος; Ἐν αὐτῷ, φησί. Καὶ οὐκ ἀπλῶς ἐπλουτίσθητε, ἀλλὰ καὶ Ἐν παντὶ. Ὅταν οὖν καὶ πλοῦτος ἦ, καὶ Θεοῦ πλοῦτος, καὶ ἐν παντὶ, καὶ διὰ τοῦ Μονογενοῦς, ἐννόησον τὸν ἄφατον θησαυρόν. Ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνῶσει. Λόγῳ οὐ τῷ ἔξωθεν, ἀλλὰ τῷ τοῦ Θεοῦ. Ἔστι γὰρ γνῶσις λόγου χωρὶς, καὶ ἔστι γνῶσις μετὰ λόγου. Καὶ γὰρ εἰσι πολλοὶ γνῶσιν μὲν ἔχοντες, λόγον δὲ οὐκ ἔχοντες, οἷον οἱ ἰδιῶται, καὶ μὴ δυνάμενοι παραστῆσαι σαφῶς ἄρα ἔχουσιν ἐν διανοίᾳ. Ἄλλ' οὐκ ὑμεῖς τοιοῦτοι, φησὶν, ἀλλὰ καὶ νοῆσαι καὶ εἰπεῖν ἱκανοί. Καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν. Ἐν τάξει ἐπαίνων καὶ εὐχαριστίας σφόδρα αὐτῶν καθάπτεται. Οὐ γὰρ διὰ τῆς ἔξωθεν φιλοσοφίας, φησὶν, οὐδὲ διὰ τῆς ἔξωθεν παιδεύσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς γνῶσεως καὶ τοῦ λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ δοθέντος ἡδυνήθητε μαθεῖν τὰ τῆς ἀληθείας δόγματα καὶ βεβαιωθῆναι εἰς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου, τουτέστιν, εἰς τὸ κήρυγμα. Πολλῶν γὰρ ἀπειλούσατε σημείων, πολλῶν θαυμάτων, ἀπάτου χάριτος, ὥστε δέξασθαι τὸ κήρυγμα. Εἰ τοίνυν ἐβεβαιώθητε διὰ σημείων καὶ χάριτος, τίνος ἔνεκεν παρασαλεύεσθε; Ταῦτα δὲ ἐμοῦ καὶ καθάπτο-

* Αἰἰ, ἀνάγει.

μένου, καὶ προκαταλαμβάνοντος αὐτοῦς ἐστὶ τὰ ῥήματα. Ὅστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι. Μέγα ἐνταῦθα ζητεῖται· εἰ οἱ πλουτισθέντες ἐν παντὶ λόγῳ, ὡς μηδὲν ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, πῶς οὗτοι σαρκικοί εἰσιν. Εἰ γὰρ παρὰ τὴν ἀρχὴν τοιούτοι ἦσαν, πολλῶ μᾶλλον νῦν. Πῶς οὖν αὐτοῦς σαρκικούς καλεῖ; Οὐ γὰρ ἡδυνήθησαν ὑμῖν λαλῆσαι, φησὶν, ὡς πνευματικοίς, ἀλλ' ὡς σαρκικοίς. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ὅτι παρὰ τὴν ἀρχὴν πιστεύσαντες, καὶ παντοῶν ἐπιτυχόντες χαρισμάτων (καὶ γὰρ ἐζήλουν αὐτὰ), ὑστερον βαθυμότεροι γεγόνασιν· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, ὅτι οὐ πρὸς ἅπαντας οὕτε ταῦτα οὕτε ἐκεῖνα λέγεται· ἀλλὰ τὰ μὲν πρὸς τοὺς ὑπευθύνους ταῖς κατηγορίαις, τὰ δὲ πρὸς τοὺς κομῶντας τοῖς ἐπαίνοις. Ὅτι γὰρ εἶχον ἔτι χαρίσματα, Φαλμὸν τις ἔχει, φησὶν, ἀποκάλυψιν ἔχει, γλωσσῶσαν ἔχει, ἐρμηνείαν ἔχει· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω· καὶ, Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον τι εἰπεῖν, ὅτι ὥσπερ ἔθος ἡμῖν λέγειν τὸ πλέον ἅπαν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα εἰρηκε. Μετὰ δὲ τούτων οἶμαι καὶ τὸ ἑαυτοῦ αὐτὸν αἰνίττεσθαι, ὅτι καὶ αὐτὸς τὰ σημεία ἐπεδείξατο, καθάπερ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς αὐτοὺς Ἐπιστολῇ λέγει· Τὰ μέντοι σημεία τοῦ ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπομονῇ· καὶ πάλιν, Τί γὰρ ἐστίν ὃ ἠετήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας; Ἡ, [10] ὅπερ ἔφη, καὶ τῶν ἑαυτοῦ ἀναμνήσκει, ἢ καὶ πρὸς τοὺς ἔτι ὄντας δοκίμους ταῦτα λέγει. Ἦσαν γὰρ πολλοὶ ἅγιοι ἐκεῖσε, οἵτινες καὶ ἔταξαν ἑαυτοὺς εἰς διακονίαν τῶν ἁγίων, καὶ ἀπαρχὴ γέγονασι τῆς Ἀγαίας, καθάπερ πρὸς τῷ τέλει δηλοῖ. Ἄλλως δὲ, κἂν μὴ σφόδρα τῆς ἀληθείας ἔχωνται οἱ ἔπεινοι, ἀλλ' ὁμῶς οἰκονομικῶς ἔγκεινται προοδοποιούντες τῷ λόγῳ. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ προοιμίων εὐθέως φορτικῶς φεγγόμενος, ἀπέκλεισε τοῖς λόγοις τὴν ἀκοήν παρὰ τοῖς ἀσθενεστέροις. Ἄν τε γὰρ ὁμοίμοι ὦσιν οἱ ἀκούοντες, ὀργίζονται· ἂν τε σφόδρα ἐλάττους, λυπηθίσονται. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, ἀπὸ ἔγκωμιων δοκούντων εἶναι ποιεῖται τὴν ἀρχήν. Οὐδὲ γὰρ ἐγκώμιον τοῦτο ἦν αὐτῶν, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος· τὸ γὰρ ἁμαρτημάτων ἀφεθῆναι καὶ δικαιοθῆναι, τοῦτο τῆς ἀνωθεν ἦν δωρεᾶς. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐνδιατρίβει τούτοις, ἃ τοῦ Θεοῦ δείκνυσι τὴν φιλανθρωπίαν, ἵνα ἐπιπλεον αὐτῶν ἐκχαθήρῃ τὸ νόσημα. Ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τί θορυβεῖσθε, φησὶ, τί ταράσσεσθε, ὅτι οὐ πάρεστι Χριστός; Πάρεστι μὲν οὖν, καὶ ἡ ἡμέρα λοιπὸν ἐπὶ θύραις. Καὶ σκόπει τὴν σοφίαν, πῶς αὐτοὺς ἀπαγαγῶν τῶν ἀνθρωπίνων, ἐφόβησεν ἀναμνήσας τοῦ βήματος τοῦ φοβεροῦ, καὶ δέξας, ὅτι οὐ προοιμίων δεῖ μόνον χρηστῶν, ἀλλὰ καὶ τέλους. Δεῖ γὰρ μετὰ τῶν χαρισμάτων τούτων, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, τὴν ἡμέραν ἀναμνήσας ἐκείνην· καὶ πολλῶν χρεῖα πόνων, ὥστε δυνήθηναί πρὸς τὸ τέλος ἐλθεῖν.

β'. Ἀποκάλυψιν δὲ λέγει, δεικνύς ὅτι εἰ καὶ μὴ ὁρᾶται, ἀλλ' ἐστὶ, καὶ πάρεστι καὶ νῦν, καὶ τότε φανήσεται. Ὑπομονῆς οὖν χρεῖα· διὰ τοῦτο γὰρ ἐλάβετε τὰ θαύματα, ἵνα μείνητε βέβαιοι. Ὅς καὶ βεβαιώσεται ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους. Ἐνταῦθα δοκεῖ μὲν αὐτοὺς θεραπεύειν, πάσης δὲ κολακείας ἀπέλλαται τὸ λεγόμενον. Καὶ γὰρ οἶδεν αὐτῶν καθάπτεσθαι, ὡς ἔταν λέγει· Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς

β' Legeatur πάντων, et mox, καὶ γὰρ ἐξηγούοντο.

HOMILIA II.

CAP. I. v. 4. *Gratias ago Deo meo semper pro vobis, de gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Jesu: 5. quia in omni divites facti estis in illo.*

1. *Gratiæ Deo agendæ.* — Quod alios hortatur ut faciant cum dicit: *In gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum*; hoc ipsum ille faciebat, docens nos ab hujusmodi semper verbis incipere, et ante omnia Deo gratias agere. Nihil enim tam amat Deus, quam ut grato animo simus, et pro nobis et pro aliis. Ideoque in omni fere epistola hoc præmittit; hic vero magis necessario hoc facit, quam in aliis. Nam qui gratias agit, ut beneficio affectus id agit, et gratiam gratia rependit. Gratia vero nec debitum nec merces nec retributio est. Quod ubique dicere necesse erat, maxime vero Corinthiis, qui inhiabant ad eos, qui scindebant Ecclesiam. *Deo meo.* Ex ingenti affectu quod commune erat rapit, et sibi proprium facit; quod etiam prophetæ semper dicere solebant: *Deus, Deus meus.* Hortaturque illos ut hoc ipsum dicant. Nam qui ita loquitur, ab humanis omnibus recedit, et ad illum tendit, quem cum affectu multo vocat. Hoc enim proprie et vere dicere potest is, qui a sæcularibus rebus ad Deum semper ascendit, et ubique illum omnibus præponit, ipsique perpetuo gratias agit, non solum de gratia jam data; sed si quid postea boni factum sit, pro eo etiam laudem ipsi refert. Ideo non solum dixit, Gratias ago, sed etiam, *Semper pro vobis*, nos instituens, ut illi semper gratias habeamus, neminique alteri, sed Deo tantum. *De gratia Dei.* Viden' quomodo illos ubique corrigat? Ubi enim est gratia, non sunt opera: ubi sunt opera, non est amplius gratia. Si ergo gratia, quare altum sapitis? cur inflati estis? *Quæ data est vobis.* Et per quem data est? an per me, an per alium apostolum? Nequaquam, sed per Jesum Christum: illud enim, *In Christo Jesu*, hoc significat. Vide quomodo sæpe illud, *in*, præ illo, *per quem*, ponatur. Non minus ergo est quam *per*. *Quod in omni divites facti estis.* Rursus per quem? In ipso, inquit: nec modo divites facti estis, sed etiam in omni. Cum ergo divitiæ sunt, et Dei divitiæ, et in omni, et per Unigenitum, cogita quam ineffabilis sit thesaurus. *In omni verbo et in omni scientia.* Verbo, non externo, sed Dei. Est enim scientia sine verbo, et est scientia cum verbo. Sunt namque plurimi qui scientiam nacti, verbum non habent, ut idiotæ, et qui non possunt ea, quæ in mente habent, clare exprimere. At non vos tales estis, inquit, sed et cogitandi et loquendi facultatem habetis. 6. *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis.* In laudum et gratiarum actionis ordine et modo valde illos tangit. Non enim per externam philosophiam, inquit, neque per externam eruditionem, sed per gratiam Dei et divitias et scientiam et verbum ab ipso datum potuistis veritatis dogmata discere et confirmari in testimonium Domini, id est, in prædicationem. Multa enim habuistis signa, multa miracula, ineffabilem gratiam, ita ut prædicationem acceperi-

lis. Si ergo confirmati estis per signa et gratiam, cur vacillatis? Hæc porro simul sunt et increpantis et prævenientis dicta. 7. *Ita ut nihil vobis desit in ulla gratia.* Magnum quidpiam hic quæritur: si qui divites sunt in omni verbo, ita ut nihil desit illis in ulla gratia, hi carnales sunt. Nam si tales fuerunt in principio, multo magis nunc. Quomodo ergo illos carnales vocat? *Non enim potui vobis loqui, inquit, ut spiritualibus, sed ut carnalibus (1. Cor. 3. 1).* Quid ergo dicendum est? Quod cum ab initio credidissent, et charismata omnia consequuti essent; nam zelo incensi erant, negligentiores postea evaserint. Aut si hoc non ita se habeat, quod non omnibus hæc vel illa dicantur, sed alia iis qui in culpa erant, alia iis qui laudibus insignes erant. Nam quod adhuc charismata haberent *Psalmum habet aliquis, inquit, revelationem habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fant; et, Prophetæ autem duo vel tres loquantur (Ibid. 14. 26. 29).* Aliud quidpiam dici potest: ut moris est apud nos id quod plus est, totum dicere, ita etiam hic ille dixit. Ad hæc autem puto illum etiam quæ sua sunt subindicare, ut et in secunda ad eisdem Epistola dicit: *Signa quidem apostoli facta sunt in vobis in omni patientia; et rursus: Quid enim est, quod minus habuistis quam ceteræ Ecclesiæ (2. Cor. 12. 12. et 13)?* Vel, ut jam dixi, quæ ab se facta sunt commemorat; vel hæc iis, qui adhuc probati erant, dicit. Erant quippe ibi sancti multi, qui ad sanctorum ministerium se dediderant, et primitiæ Achaicæ facti sunt, ut in fine declarat. Alioquin vero etiamsi laudes non omnino affines sunt veritati, attamen prudenter adhibentur, ut viam parent iis quæ dicenda sunt. Nam qui statim a principio importuna loquitur, infirmioribus auditum claudit ad cætera verba: si enim auditores honore pares sint, irascuntur; si admodum inferiores, dolore afficiuntur. Ne igitur hoc eveniat, ab iis quæ encomia videntur esse initium ducit. Neque enim hoc encomium illorum erat, sed gratiæ Dei. Nam quod peccata remissa ip-sis essent, et quod justificati essent, hoc superni doni erat. Propterea in iis immoratur, quæ Dei benignitatem ostendunt, ut morbum eorum magis curet. *Expectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi.* Quid tumultuamini, inquit, quid turbamini, quod non adsit Christus? Adest quidem, et dies jam pro foribus est. Et considera sapientiam, quomodo illos, cum ab humanis abduxisset, exterruit tremendum tribunal commemorans, et ostendens non bona tantum initia requiri, sed finem quoque. Nam cum his charismatibus et aliis virtutibus, oportet etiam dei illius reminisci: multisque laboribus est opus, ut possit quis ad finem pervenire.

2. *Revelationem autem commemorat ostendens illam, etiamsi non videatur, sed esse tamen, et nunc adesse, et tunc apparituram esse.* Patientia igitur est opus: ideo enim miracula accepistis, ut firmi maneat. 3. *Qui et confirmabit vos usque in finem sine*

crimine. Hic videtur quidem illos demulcere; sed quod dicitur omni adulatione vacat. Solet enim illos tangere, ut cum dicit: *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam*; et rursum, *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu mansuetudinis* (1. Cor. 4. 18. et 21)? et, *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christi* (2. Cor. 13. 3)? Latenter autem ipsos accusat: cum dicit enim, *Confirmabit*, et, *Sine crimine*, ostendit illos adhuc fluctuare, et crimini esse obnoxios. Tu vero consideres velim, quomodo illos semper nomini Christi affigat, et nullius hominis, neque apostoli, neque magistri, sed frequenter dilecti illius mentionem faciat, quasi ab ebrietate quadam temulentos educere parans. Nusquam enim in alia epistola tam frequenter nomen Christi jacet: hic vero in paucis versibus sæpe, et hoc nomine fere totum contextit proœmium. Considera autem superius. « Paulus, vocatus apostolus Jesu Christi, sanctificatus in Christo Jesu, invocantibus nomen Domini nostri Jesu Christi: gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo. Gratias ago Deo meo de gratia, quæ data est vobis in Christo Jesu: sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis: expectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi, qui et confirmabit vos sine crimine in die Domini nostri Jesu Christi. 9. Fidelis est Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus Jesu Christi Domini nostri. 10. Obsecro autem vos per nomen Domini nostri Jesu Christi. » Viden' frequentiam nominis Christi? Unde palam est etiam illis, qui admodum insipientes sunt, ipsum non sine causa nec casu ita facere; sed hujus pulchri nominis frequentia illorum tumorem exhaurit, et saniem morbi expurgat. *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus*. Papæ! quantam hic rem dicit! quantam doni magnitudinem exhibet! In societatem Unigeniti vocati estis, et vos hominibus addicitis? quid hac miseria pejus? Et quomodo vocati estis? Per Patrem. Quia enim per illum et in illo frequenter dicebat de Filio, ne putarent se illum ut minorem commemorare, id Patri adscribit. Non per hunc vel alium, inquit, sed per Patrem vocati estis: per ipsum etiam divites facti estis. Rursum vocati estis, non ipsi accessistis. Quid vero sibi vult illud, *In societatem Filii ejus*? Audi illum hoc clarior alibi dicentem: *Si sustinemus, et conregnabimus: si commorimur, simul vivemus* (2. Tim. 2. 12). Deinde, quia rem magnam dixit, addidit etiam ratiocinium certum, cui non possit contradici: nam ait, *Fidelis Deus*; id est, verus. Si verus, quæ promisit faciet: promisit autem se nos socios facturum unigeniti Filii; ad hoc quippe nos vocavit: dona enim et charismata ejus sine pœnitentia sunt, necnon Dei vocatio. Hæc autem nunc prius ordine ponit in sermone, ut ne post vehementem accusationem in desperationem cadant. Quæ enim a Deo sunt promissa omnino comparebunt, nisi nos admodum effrenes fuerimus: quemadmodum Judæi vocati noluerunt bona accipere.

Deo vocanti obtemperandum.—Hoc vero jam non vocantis erat, sed ingrati illorum animi. Ipse namque

dare volebat; illi vero nolentes accipere, seipsos ejecerunt. Nam etiamsi ad rem laboriosam et asperam vocasset, recusantes venia digni non fuissent, sed potuissent saltem hoc obtendere: si autem ad purgationem, ad justitiam, ad sanctificationem, ad redemptionem, gratiam, donum et præparata bona, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, et Deus est qui vocat, et per seipsum vocat; qua venia digni fuerint qui non accurrunt? Ne quis ergo in Deum culpam referat. Non enim ex vocante fit quod non credatur, sed ex iis qui resiliunt. Sed oportebat, inquires, vel invitos inducere. Apage: non enim vim vel necessitatem infert. Quis enim ad honores et coronas et convivia et celebritates vocans, invitos et victos trahit? Nemo certe: hoc enim esset injuriam facere. Ad gehennam Invitos mittit; ad regnum lubentes vocat: ad ignem ligatos ducit, etiam ejulantes; sed innumera bona non sic. Nam hoc ipsa quoque bona odiosa reddat, nisi talis sit illorum natura, ut ad illa sponte accurratur, et gratiam habeant maximam.

3. Et qui fit, inquires, quod non omnes ipsa eligant? Ob propriam infirmitatem. Et cur illorum infirmitatem non abscindit? Et quo pacto, dic mihi, excindere opus est? annon creaturam condidit docentem ejus benignitatem, et potentiam? nam *Cæli*, inquit, *enarrant gloriam Dei* (Psal. 18. 2). Annon prophetas misit? annon vocavit et honoravit? annon miracula fecit? annon legem dedit et scriptam et naturalem? annon Filium suum misit? annon etiam apostolos? annon signa fecit? annon gehennam comminatus est? nonne regnum promisit? nonne quotidie solem suum criri facit? nonne quæ præcepit ita facilia sunt, ut multi vi philosophiæ suæ ejus mandata superent? *Quid oportebat facere vineæ, et non feci* (Isai. 5. 4)? Et cur non fecit nobis, inquires, scientiam et virtutem naturalem? Quis hæc dicit? Græcuse an Christianus? Ambo quidem, sed non eadem de causa: verum alter de scientia, alter de vita contendit. Primum igitur nostro respondebimus: non enim mihi tanta cura est de exteris, quanta de propriis membris. Quid ergo dicit Christianus? ipsam nobis virtutis scientiam indidit oportebat. Indidit certe: nisi enim indidisset, unde nossemus ea quæ agenda et quæ non agenda sunt? undenam leges et tribunalia? At non scientiam, sed ipsam actionem dare oportuit. Et cujusnam rei mercedem accepturus eras, si totum ex Deo fuisset? Dic enim mihi, tene et Græcum peccantes similiter punit Deus? Minime: habes enim interim eam quæ ex scientia manat fiduciam. Quid ergo, si quis nunc diceret tibi, et te et Græcum pro scientia eadem consequuturos esse, annon id ægre ferres? Arbitror sane: diceret enim, cum Græcus ex se posset scientiam invenire, noluit. Si ergo ille diceret, oportebat Deum nobis scientiam naturaliter indere, annon irideres, diceresque ei, Cur non quæsivisti? cur non conatus es ut ego? ac cum multa stares fiducia, diceresque extremæ esse insipientiæ Deum incusare, quod naturæ scientiam non indiderit. Hoc autem diceret, quia illa, quæ ad scientiam spectant.

ὁμᾶς, ἐρυσιώθησαν τινες· καὶ πάλιν, *Τί θέλετε, ἐν βλάβῃ ἔλω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματι τε πρῶτος;* καὶ, *Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἔμοι λαλοῦντος Χριστοῦ;* Λανθανόντως δὲ αὐτῶν καὶ κατηγορεῖ· τῷ γὰρ εἰπεῖν, *Βεβαίωσει, καὶ τῷ, Ἄνεγκλήτους,* δείκνυσι καὶ σαλευομένους ἔτι, καὶ ἐγκλήματος ὑπευθύνους ὄντας. Σὺ δὲ σκόπει πῶς αὐτοῦ τῷ ὀνόματι ἀεὶ τοῦ Χριστοῦ προσηλοῖ. Καὶ ἀνθρώπου μὲν οὐδενός, οὔτε ἀποστόλου οὔτε διδασκάλου, συνεχῶς δὲ αὐτοῦ τοῦ ποθουμένου μέμνηται, καθάπερ ἀπὸ μέθης τινός τοὺς καρθεραροῦντας ἀνενεγκεῖν παρασκευάσων. Οὐδαμῶς γὰρ ἐν ἐτέρᾳ Ἐπιστολῇ οὕτω συνεχῶς καίεται τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· ἐνταῦθα μόντοι ἐν ὀλίγοις στίχοις πολλάκις, καὶ διὰ τοῦτου σχεδὸν τὸ πᾶν ὑφαίνει προοίμιον. Σκόπει δὲ ἀνοθεν Παῦλος, κλητὸς ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· *χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου ἐπὶ τῇ χάριτι τῇ δοθείσῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· καθὼς τῷ [11] μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαίωθη ἐν ὑμῖν· ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὃς καὶ βεβαίωσει ὑμᾶς ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν· παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.* Ὅρξ· τὴν συνέχειαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ; Ὅθεν ὄλον καὶ τοῖς σφόδρα ἀνοήτοις, ὅτι οὐκ εἰκὴ οὐδὲ ἀπλῶς τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ τῇ πυκνότητι τῆς καλῆς αὐτῆς προσηγορίας τὴν φλεγμονὴν αὐτῶν ἀπαντῶν, καὶ τὴν σηπεδὸνα τοῦ νοσήματος ἐκκαθαίρων. *Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.* Βαβαί, πόσον ἐνταῦθα εἶπεν! πόσον μέγεθος δωρεᾶς ἐνέφηνεν! Εἰς κοινωνίαν τοῦ Μονογενοῦς ἐκλήθητε, καὶ ἀνθρώποις ἑαυτοῦς προσνέμετε; τί ταύτης τῆς ἀθλιότητος χεῖρον; Καὶ πῶς ἐκλήθητε; Διὰ τοῦ Πατρὸς. Ἐπειδὴ γὰρ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ συνεχῶς ἔλεγε περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι ὡς ἐλάττονος αὐτοῦ οὕτω μέμνηται, προσνείμεται αὐτῷ τῷ Πατρὶ. Οὐ γὰρ διὰ τοῦδε καὶ τοῦδε, φησὶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ Πατρὸς ἐκλήθητε, δι' αὐτοῦ καὶ ἐπλουτίσθητε. Πάλιν ἐκλήθητε, οὐκ αὐτοῦ προσήθητε. Τί δὲ ἐστίν, *Εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ;* Ἀκουσον αὐτοῦ τοῦτο αὐτὸ σαφέστερον ἐτέρωθι λέγοντος· *Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβουλιεύσομεν· εἰ συναποθνήσκομεν, καὶ συζήσομεν.* Εἴτα, ἐπειδὴ μέγα εἴρηκε, προσέθηκε καὶ λογισμὸν πληροφορίαν ἔχοντα ἀναντιρρήτον· *Πιστὸς γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός· τουτέστιν ἀληθής. Εἰ δὲ ἀληθής, ἃ ἐπηγγέλατο καὶ ποιήσει· ἐπηγγέλατο δὲ κοινωνοὺς ἡμᾶς ποιήσει τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ· ἐπὶ τοῦτο γὰρ καὶ ἐκάλεσεν· ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα αὐτοῦ, καὶ ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ. Ταῦτα δὲ προοικονομεῖ νῦν ἐν τῷ λόγῳ, ὥστε μὴ μετὰ τὸ σφοδρὸν τῶν ἐγκλημάτων εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοὺς ἐμπεσεῖν. Πάντως γὰρ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔψεται, ἂν μὴ σφόδρα ἡμεῖς ἀφηνιάσωμεν· καθάπερ οἱ Ἰουδαῖοι καλούμενοι οὐκ ἤθελον δεξασθαι τὰ ἀγαθὰ.*

Τοῦτο δὲ οὐκέτι τοῦ καλοῦντος ἦν, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀγνωμοσύνης. Αὐτοῦ μὲν γὰρ ἐβούλετο δοῦναι, ἐκεῖνοι ἔξ, μὴ θελόντες λαβεῖν, ἑαυτοὺς ἐξέβαλον. Εἰ μὲν γὰρ εἰς ἐπίπονον καὶ ἐπίμοχθον ἐκάλεε πρᾶγμα, οὐκ ἦσαν μὲν οὐδὲ οὕτω συγγνώμης ἄξιοι παραιτούμενοι, πλὴν ἄλλ' εἶχον αὐτὸ τοῦτο λέγειν· Εἰ δὲ ἐπὶ καθαρμὸν καὶ

δικαιοσύνην καὶ ἁγιασμὸν καὶ ἀπολύτρωσιν καὶ χάριν καὶ δωρεάν, καὶ τὰ παρεσκευασμένα ἀγαθὰ, ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ Θεὸς ὁ καλῶν, καὶ δι' ἑαυτοῦ καλῶν, ποίας ἂν εἰεν συγγνώμης ἄξιοι οἱ μὴ προστρέγοντες; Μὴ τοῖνον τὸν Θεὸν αἰτιάσθω τις. Οὐ γὰρ παρὰ τὸν καλοῦντα γίνεται τὸ μὴ πιστεῦσαι, ἀλλὰ παρὰ τοὺς ἀποπηδῶντας. Ἄλλ' ἔδει, φησὶ, καὶ ἄκοντας ἐναγαγεῖν. Ἄπαγε· οὐ γὰρ βιάζεται οὐδὲ ἀναγκάζει. Τίς γὰρ ἐπὶ τιμὰς καὶ στεφάνους καὶ εὐωχίας καὶ πανηγύρεις καλῶν, ἄκοντας καὶ δεδεμένους ἔλκει; Οὐκ ἐστὶν οὐδαίς· τοῦτο γὰρ ὑβρίζοντός ἐστιν. Εἰς γένναν ἄκοντας πέμπει, εἰς δὲ [12] βασιλείαν ἐκόντας καλεῖ· εἰς τὸ πῦρ δεδεμένουσ' ἄγει καὶ οἰμώζοντας, εἰς δὲ τὰ μυρία ἀγαθὰ οὐχ οὕτως· ἐπεὶ τοῦτο καὶ αὐτὰ διαβάλλει τὰ ἀγαθὰ, εἰ μὴ τοιαύτη αὐτῶν ἐστὶν ἡ φύσις, ὡς καὶ ἐκόντας προσδραμεῖν, καὶ χάριν εἰδῶτας πολλήν.

γ'. Καὶ πόθεν οὐ πάντες αὐτὰ αἰροῦνται, φησὶ; Παρὰ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν. Καὶ τίνος ἕνεκεν αὐτῶν οὐκ ἐκκόπτει τὴν ἀσθένειαν; Καὶ πῶς, εἰπέ μοι, καὶ τίνι τρόπῳ ἐκκόψαι ἐχρῆν; οὐχὶ κτίσιν εἰργάσατο διδασκουσαν αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν δύναμιν; *Οἱ οὐραγοὶ γὰρ, φησὶ, διηγούνται δόξαν Θεοῦ.* Οὐχὶ καὶ προφήτας ἐπεμψεν; οὐχὶ καὶ ἐκάλεσε καὶ ἐτίμησεν; οὐχὶ ἐθαυματούργησεν; οὐ νόμον ἔδωκε καὶ γραπτὸν καὶ φυσικόν; οὐ τὸν Υἱὸν ἀπέστειλεν; οὐκ ἀποστόλους ἐπεμψεν; οὐ σημεῖα εἰργάσατο; οὐ γένναν ἠπειλήσεν; οὐ βασιλείαν ἐπηγγέλατο; οὐ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ; οὐχὶ ἄπερ ἐπέταξεν, οὕτως εὐκόλα καὶ βράδια, ὡς πολλοὺς ὑπερβαίνειν αὐτοῦ τὰ πρυστάγματα τῇ παρουσίᾳ τῆς φιλοσοφίας; *Τί ἔδει ποιῆσαι τῷ ἀμπελῶνι, καὶ οὐκ ἐποίησα;* Καὶ διὰ τί μὴ ἐποίησεν ἡμῖν φυσικὴν τὴν γνῶσιν, φησὶ, καὶ τὴν ἀρετὴν; Τίς ταῦτα φησὶν; ὁ Ἕλλην ἢ ὁ Χριστιανός; Ἀμφοτέροι μὲν, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν· ἀλλ' ὁ μὲν ὑπὲρ τῆς γνώσεως, ὁ δὲ ὑπὲρ τοῦ βίου φιλονεικεῖ. Οὐκοῦν πρῶτον πρὸς τὸν ἡμέτερον ἐροῦμεν· οὐ τοσοῦτον γὰρ μοι ἐστὶν τῶν ἕξω λόγος, ὅσον τῶν οἰκείων μελῶν. Τί οὖν φησὶν ὁ Χριστιανός; Αὐτὴν ἔδει τὴν γνῶσιν ἡμῖν ἐνδοῖναι τῆς ἀρετῆς. Ἐνέθηκε μὲν οὖν· εἰ γὰρ μὴ ἐνέθηκε, πόθεν ἤδειμεν τὰ πρακτέα καὶ τὰ μὴ πρακτέα; πόθεν οἱ νόμοι καὶ τὰ δικαστήρια; Ἄλλ' οὐ τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ τὴν πρᾶξιν αὐτήν. Καὶ τίνος ἐμελλες λαμβάνειν τὸν μισθόν, εἰ τὸ πᾶν ἐμελλεν ἔσεσθαι τοῦ Θεοῦ; Εἰπέ γὰρ μοι, σὲ καὶ τὸν Ἕλληνα ἀμαρτάνοντας ὁμοίως ὁ Θεὸς κολλάει; Οὐδαμῶς· ἔχεις γὰρ τέως τὴν ἀπὸ τῆς γνώσεως παρρησίαν. Τί οὖν, εἰ τις ἄρα εἶπε νῦν, ὅτι ὑπὲρ τῆς γνώσεως καὶ σὺ καὶ ὁ Ἕλλην τῶν αὐτῶν ἀξιοθήσεσθε, ἄρα οὐκ ἂν ἐδυσχέρανας; Ἐγῶγε οἶμαι· εἶπες γὰρ ἂν, ὅτι ἔχων εὐρεῖν οἰκοθὲν ὁ Ἕλλην τὴν γνῶσιν, οὐκ ἠθέλησεν. Ἄν οὖν καὶ ἐκεῖνος λέγῃ, ὅτι ἔδει τὸν Θεὸν ἐνδοῖναι τὴν γνῶσιν ἡμῖν φυσικῶς, οὐχὶ καταγελάσῃ, καὶ πρὸς αὐτὸν ἔρει; Διὰ τί γὰρ μὴ ἐζήτησας; διὰ τί μὴ ἐσπούδασας, καθάπερ ἐγώ; καὶ μετὰ πολλῆς στήσις τῆς παρρησίας, καὶ ἔρεις, ὅτι ἀνοίας ἐσχάτης ἦν τὸ ἐγκαλεῖν τῷ Θεῷ, ὅτι μὴ τῇ φύσει τὴν γνῶσιν ἐνέθηκε; Ταῦτα δὲ ἔρεις, ἐπειδὴ σοὶ κατώρθωται τὰ τῆς γνώσεως· οὕτω καὶ τὰ τοῦ βίου εἰ κατώρθωτο, οὐκ ἂν ταῦτα ἐζήτησας, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπολάμβαις πρὸς τὴν ἀρετὴν, διὰ τοῦτο τοὺς ἀνοήτους τοῦτους προβάλλῃ λόγους. Πῶς δὲ καὶ ἐχρῆν ποιῆσαι ἀνάγκη γίνεσθαι καλόν; Οὐκοῦν ἐμελλεν ἡμῖν τὰ ἄλογα φιλονεικεῖν τῆς ἀρετῆς, ὅτε ἡμῶν [13] σωφρονέστερα

* *Altit addit καὶ υἰοθεσίαν.*

ἐνια ὄντα. Ἄλλ' ἐβουλόμην, φησίν, εἶναι ἀνάγκη καλῶς, καὶ πάντων ἀποστρεφίσθαι τῶν μισθῶν, ἢ προαιρέσει φαῦλος, καὶ κολάζεσθαι καὶ τιμωρείσθαι. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν ἀνάγκη ποτὲ καλὸν εἶναι. Εἰ μὲν οὖν ἀγνοεῖς τὸ πρακτέον, δεῖξον, καὶ τότε ἐροῦμεν ὅπερ εἰπεῖν δεῖ· εἰ δὲ οἶδας πονηρὰν τὴν ἀσέλγειαν οὖσαν, τίνας ἔνεκεν οὐ φεύγεις τὸ πονηρὸν; Οὐ δύναμαι, φησίν. Ἄλλ' ἕτεροι οἱ τὰ μείζω κατορθώσαντες κατηγορήσουσί σου, καὶ ἐπιστοιμίσουσί σε ἐκ περιουσίας πολλῆς. Σὺ μὲν γὰρ ἴσως καὶ μετὰ γυναικὸς ὦν οὐ σωφρονεῖς, ἄλλως δὲ καὶ χωρὶς γυναικὸς ἀκέραιον διατηρεῖ τὴν ἀγνοίαν. Τίνα οὖν ἔχεις ἀπολογίαν*, τὸ μέτρον οὐ φυλάττων, ἑτέρου ὑπὲρ τὰ σκάμματα πηδῶντος; Ἄλλ' οὐκ εἰμι τοιοῦτος, φησὶ, τοῦ σώματος τὴν φύσιν ἢ τὴν προαίρεσιν. Ἐπειδὴ μὴ θέλεις, οὐκ ἐπειδὴ μὴ δύνασαι· καὶ γὰρ δεῖκνυμι πάντας ἐπιτηδεῖω, πρὸς ἀρετὴν ἔχοντας. Ὁ γὰρ μὴ δύναται τις ποιῆσαι, οὐδὲ ἀνάγκης ἐπικειμένης δυνήσεται ποιῆσαι· εἰ δὲ ἀνάγκη ἐπικειμένης δύναται ὁ μὴ ποιῶν, παρὰ προαίρεσιν οὐ ποιεῖ. Οἷόν τι λέγω· Ἀναπτῆναι καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀρθῆναι σῶμα ἔχοντα, βαρὺ πάντως καὶ ἀδύνατον. Τί οὖν, εἰ βασιλεὺς ἐπιτάξειε τοῦτο ποιῆσαι, καὶ θάνατον ἠπειλήσει λέγων, ὅτι τοὺς μὴ πετομένους ἀνθρώπους ἀποτέμνεσθαι κελεύω καὶ καίεσθαι, ἢ ἄλλο τι πάσχειν τοιοῦτον, ἄρα ἂν τις ὑπήκουσεν; Οὐδαμῶς· οὐ δέχεται γὰρ ἡ φύσις. Ἄν δὲ ἐπὶ σωφροσύνης τὸ αὐτὸ τοῦτο γένηται, καὶ θῆ διατάγματα, ὥστε τὸν ἀσελγαίνοντα κολάζεσθαι, καίεσθαι. μαστίζεσθαι, μυρία πάσχειν δεινὰ, ἄρα οὐκ ἂν ἐπέισθησαν πολλοὶ τῷ προστάγματι; Οὐχί, φησὶ· καὶ γὰρ κεῖται καὶ νῦν νόμος ὁ κελεύων μὴ μοιχεύειν, καὶ οὐ πάντες πείθονται. Οὐκ ἐπειδὴ ὁ φόβος ἠσθένησεν, ἀλλ' ἐπειδὴ λήσεσθαι προσδοκῶσιν οἱ πολλοί· ὡς εἰ παρῆν αὐτοῖς ἀσελγαίνειν μέλλουσιν ὁ νομοθέτης καὶ ὁ δικάζων, ἴσχυεν ἂν ὁ φόβος ἐκβαλεῖν τὴν ἐπιθυμίαν. Ἐπεὶ κἂν ἐλάττωνα ταύτης ἑτέραν ἀνάγκην ἐπαγάγω, καὶ λαθῶν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐρωμένης γυναικὸς ἀπαγάγω καὶ δῆσας καθείρξω, δυνήσεται ἐνεργεῖν, καὶ μηδὲν παθεῖν ἀηδές.

Μὴ τοίνυν λέγωμεν, ὅτι ὁ δεῖνα φύσει καλῶς, καὶ ὁ δεῖνα φύσει κακῶς. Εἰ γὰρ φύσει ἀγαθός, οὐδέποτε δυνήσεται γενέσθαι κακός· καὶ εἰ φύσει κακός, οὐκ ἂν ποτε γένοιτο ἀγαθός. Νῦν δὲ ὀρώμεν δευρρόπους τὰς μεταβολὰς, καὶ ἀπὸ τούτων εἰς θάτερα μεταβάλλοντας, καὶ ἀπ' ἐκείνων εἰς ταῦτα μεταπίπτοντας. Καὶ ταῦτα οὐκ ἐν ταῖς Γραφαῖς ἔστιν ἰδεῖν μόνον, οἷον ὅτι τελῶναι γεγόνασιν ἀπόστολοι, καὶ μαθηταὶ

* Alii τῖνα ἔξεις οὖν ἀπολ

προδῶται, καὶ πόρνοι γυναῖκες σώφρονες, καὶ ληστὰι εὐδοκίμησαν, καὶ μάγοι προσεκύνησαν, καὶ ἀσεβεῖς εἰς εὐσέθειαν μετέβαλον, ἐπὶ τε τῆς Καινῆς ἐπὶ τε τῆς Παλαιᾶς· ἀλλὰ καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν πολλὰ τοιαῦτα συμβαίνοντα ἴδοι τις ἂν. Εἰ δὲ φυσικὰ ἦν, οὐκ ἂν μετέπεσον. Καὶ γὰρ φύσει παθητοὶ ὄντες, οὐκ ἂν ποτε ἀπὸ σπουδῆς γενοίμεθα ἀπαθεῖς. Τὸ γὰρ φύσει τι ὄν, οὐκ ἂν ἐκπέσῃ τοῦ κατὰ φύσιν. Οὐδεὶς γοῦν ἀπὸ τοῦ καθεύδειν ἐπὶ τὸ μὴ καθεύδειν μετέπεσεν^b, οὐδεὶς ἀπὸ τοῦ [14] φθειρεσθαι ἐπὶ τὸ μὴ φθειρεσθαι, οὐδεὶς ἀπὸ τοῦ πεινῆν ἐπὶ τὸ μηδέποτε τοῦτο πάσχειν. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐγκλήματα ταῦτά ἐστιν, οὐδὲ ὀνειδιζόμεν ἑαυτοὺς ἐπὶ τούτοις. Οὐδὲ μέλλων τίς τινη ἐγκαλεῖν εἶπεν· Ὁ φαρτὲ καὶ παθητὲ· ἀλλ' ἢ μοιχεύειν ἢ πορνείαν ἢ τι τῶν τοιούτων ἀεὶ πρόφερομεν τοῖς ὑπευθύνους, καὶ δικασταῖς προσάγομεν τοῖς ἐγκαλοῦσι καὶ κολάζουσι, καὶ ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις τιμῶσιν. Ὅταν οὖν καὶ ἐξ ὧν πρὸς ἀλλήλους ποιούμεν, καὶ ἐξ ὧν δικαζόμενοι πάσχομεν, καὶ ἐξ ὧν νόμους ἐγράψαμεν, καὶ ἐξ ὧν ἑαυτῶν καταγινώσκωμεν, κἂν μηδεὶς ὁ κατηγορῶν ἦ, καὶ ἐξ ὧν ῥηθιμούντες μὲν χεῖρους, φοβούμενοι δὲ βελτίους γινόμεθα, καὶ ἐξ ὧν ἄλλους ὀρώμεν κατορθούοντας καὶ πρὸς ἄκρον φιλοσοφίας ἀφικομένους. εὐδῆλον ὅτι καὶ ἐφ' ἡμῖν κεῖται τὸ κατορθοῦν· τί μάτην ψυχραῖς ἑαυτοὺς ἀπατῶμεν οἱ πολλοὶ προφάσει καὶ ἀπολογίαις, μὴ μόνον συγγνώμην οὐ φερούσαις, ἀλλὰ καὶ κόλασιν ἀφόρητον, δέον τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβερὰν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔχοντας ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι, καὶ μικρὰ πονέσαντας, τοὺς ἀκτῆρας λαβεῖν στεφάνους; Οὐδὲν γὰρ ἡμῶν ταῦτα προστήσεται τὰ βήματα· ἀλλ' οἱ σύνδουλοι καὶ τὰ ἐναντία κατορθωκότες κατακρινουσι τοὺς διαμαρτάνοντας πάντας, τὸν ὠμὸν ὁ ἐλεῆμων, τὸν πονηρὸν ὁ χρηστὸς, τὸν θρασὺν ὁ ἐπεικὴς, τὸν βάσκανον ὁ φιλόφρων, τὸν κενόδοξον ὁ φιλόσοφος, τὸν ῥήθιμον ὁ σπουδαῖος, τὸν ἀκόλαστον ὁ σώφρων. Οὕτως οἶσει τὴν κρίσιν ἡμῖν ὁ Θεὸς, ἐκάτερά τε στήσει τὰ τάγματα, τοὺς μὲν ἐπαινῶν, τοὺς δὲ κολάζων. Ἄλλὰ μὴ γένοιτό τινα τῶν παρόντων γενέσθαι τῶν κολαζομένων καὶ ἡτιμωμένων, ἀλλὰ τῶν στεφανουμένων καὶ τῶν τῆς θείας βασιλείας ἐπιτυχανόντων· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν

^b Regius bene ἀπὸ τοῦ καθεύδειν εἰς τὸ μὴ καθεύδειν μετέπεσον. In editis sententia manca erat δι' ὁμοιοτέλευτον.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ἦ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἵνα δὲ κατηρησμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῦ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ.

α'. Ὅπερ ἀεὶ ἔλεγον, ὅτι ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν δεῖ τὰς ἐπιπλήξεις ποιεῖσθαι, τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα ποιεῖ. Μέλλων γὰρ εἰς πρᾶγμα ἐμβαίνειν πολλῶν κινδύνων γέμον, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκ βάθρων ἱκανὸν ὄν ἀνασπᾶσαι, προσηνέστερον τῷ λόγῳ κέρηται. Φησὶ γὰρ παρακαλεῖν αὐτούς, παρακαλεῖν δὲ διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὡς οὐδὲ αὐτὸς ἀρκῶν μόνος ταύτην θέσθαι τὴν ἰκετηρίαν, καὶ πείσαι. Τί δὲ ἐστι, Παρακαλῶ διὰ τοῦ Χριστοῦ; Τὸν Χριστὸν λαμβάνω σύμ-

μαχον, καὶ βοηθὸν [15] αὐτοῦ τὸ ὄνομα τὸ ἡδικοῦμενον καὶ ὑβρισμένον· σφόδρα ἐντροπικῶς, ὥστε μὴ ἀπαναισχυνητῆσαι αὐτούς· Ἰταμούς γὰρ ἡ ἀμαρτία ποιεῖ. Διὰ τοῦτο ἂν μὲν* εὐθέως σφοδρῶς ἐπιπλήξῃς, ἀπηγῆ καὶ ἀναίσχυντον εἰργάσω· ἂν δὲ ἐντρέψῃς, κατέκαμψας τὸν αὐχένα, κατέσπασας τὴν παρῆρσιαν, κάτω νεύειν ἐποίησας. Ὅπερ καὶ ὁ Παῦλος κατασκευάζων, παρακαλεῖ τέως διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τί ποτὲ ἐστιν ὁ παρακαλεῖ; Ἴνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ἦ ἐν ὑμῖν σχίσματα. Τοῦ σχίσματος ἡ ἔμφρασις καὶ αὐτὸ τῆς κατηγορίας

* Legebatur μὴ

in te recte se habent. Sic etiam si ea, quæ ad vitam pertinent, recte se haberent, non talem questionem moveres; verum quia circa virtutem socors et ignavus es, ideo insanos hosce profers sermones. Quomodo autem oportuit ex necessitate fieri bonum? Ergo futurum erat, ut bruta animalia nobiscum de virtute certarent cum quædam eorum nobis temperantiora sint. Sed mallem, inquires, ex necessitate bonus esse, et omni mercede privari, quam ex libero arbitrio malus, puniri et supplicio affici. Sed non est unquam necessitas esse bonum. Si ergo ignoras quid agendum sit, ostende, et tunc dicemus id quod opus est dicere: si vero libidinem malam esse nosti, cur malam rem non fugis? Non possum, inquires. Verum alii, qui majora recte gesserunt, te accusabunt, tibi que vi magna es obstruent. Tu enim fortasse etiam cum uxore tua non caste agis; alius vero absque uxore integram servat castitatem. Quam ergo habes defensionem, qui modum non serves, dum alius ipsa septa transit? At non parem, inquires, habeo corporis naturam, non par propositum voluntatis. Quia non vis, non quia non potes: ostendo namque omnes esse ad virtutem idoneos. Nam quod non potest quis facere, neque instante necessitate poterit: quod si instante necessitate possit, qui non facit, ex proposito voluntatis non facit. Exempli causa, volare et ad cælum ferri gravi corpore præditum, omnino fieri nequit. Quid ergo, si rex jusserit hoc facere, et mortem comminetur dicens: Homines non volantes jubeo concidi vel uri, vel quid simile pati: num quis ipsi obediet? Nequaquam. hoc enim natura ferre nequit. Sin autem de castitate idipsum statuatur, justaque puniat, et libidinosus puniatur, uratur, flagelletur et mille tormenta patiatur, annon multi edicto pareant? Non, inquires, nam lex est, quæ jubet non mœchari, neque omnes obsequuntur. Non quod infirmus et levis sit timor, sed quia multi se latere posse sperent. Quod si legislator et judex adessent libidinem impleturis, posset tunc metus libidinem arcere. Nam si aliam minorem necessitatem induxero, et ab amata muliere abstractum abduxero, et vincum inclusero, poterit ferre, et nihil grave pati.

Nemo natura bonus vel natura malus. — Ne ergo dicamus, hunc natura bonum, illum natura malum esse. Nam si natura bonus sit, numquam poterit malus fieri; et si natura malus, numquam bonus erit. Nunc autem videmus celeres mutationes, et ab

his in alia mutari, et ab illis in alia cadere. Et hæc non in Scripturis tantum videre est: exempli causa, quod publicani facti sint apostoli, et discipuli proditores, et meretrices castæ mulieres, et latrones præclare agentes, et magi adorantes, et impii in pietatem conversi, idque tam in Veteri, quam in Novo Testamento: imo quotidie similia accidere videmus. Si vero naturalia hæc essent, non mutarentur. Nam cum simus natura passibiles, nullo unquam studio impassibiles erimus. Quod enim natura tale est, numquam excidet a naturalibus. Nullus a dormiendo abstinuit, nullus a corruptione ad incorruptionem transire potuit, nullus ab esurie liberatus est, ita ut non ultra esuriant. Ideo hæc non in crimen vertuntur, neque nobis ea exprobramus. Neque aliquem accusaturus quispiam dixit: O impure, et passionibus obnoxie; sed aut adulterium aut stuprum aut quid simile semper obnoxie proferimus, et ad judices adducimus qui criminantur et puniant, et pro contrariis honore afficiant. Cum ergo tum ex iis quæ inter nos mutuo facimus, tum ex iis quæ in judicio patimur, et in legibus descripsimus, tum ex iis de quibus nos ipsos damnamus, licet nullus accuset; ex eo quod etiam per ignaviam pejores, per timorem meliores efficiamur, demumque ex eo quod alios videamus præclare agentes ad philosophiæ culmen venisse, palam sit penes nos esse ut recte agamus; cur nos frustra frigidis obtentibus et excusationibus decipimus, quæ non modo nobis veniam non concilient, sed potius intolerabile supplicium; cum oporteret diem illum terribilem præ oculis habentes, virtutis curam gerere et post modicum laborem incorruptibiles coronas accipere? Nihil enim nobis proderunt hæc verba; sed conservi, qui contraria recte egerunt, peccatores omnes damnabunt, crudelem misericors, malum bonus, audacem modestus, invidum benevolus, vanæ gloriæ cupidum philosophus, segnem studiosus, lascivum castus. Sic nobis judicium Deus feret, utrumque statuet ordinem, hos laudans, illos puniens. Verum absit, ut presentium quispiam ex numero eorum sit qui puniantur et ignominia afficiantur; sed sint potius ex numero eorum qui coronantur, et divinum regnum obtinent; quod nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA III.

CAP. 1. v. 10. *Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idem dicatis omnes, et non sint in vobis schismata; sitis autem perfecti in eadem mente et in eadem sententia.*

1. *Increpationes sensim et moderate fieri oportet.* — Quod semper dicebam, sensim et paulatim increpationes fieri oportere, hoc et Paulus hic facit. Item enim magnam ingressurus multis plenam periculis, et quæ posset Ecclesiam funditus evertere, mitiore

utilitur sermone. Ait enim se obsecrare illos; obsecrare autem per Christum, quasi ipse solus non sufficeret ad talem supplicationem, et ad persuadendum. Quid est autem, Obsecro per Christum? Christum adhibeo socium, et in auxilium ejus nomen injuria et contumelia affectum. Admodum apposite, ut ne illi impudenter agerent: impudenter enim peccatum facit. Ideo si statim quidem vehementer increpaveris, immitem et impudentem efficis: si incre-

paveris, cervicem flexisti, loquendi libertatem abstaxisti, ut deorsum aspiceret fecisti. Quod efficiens Paulus interim obsecrat per nomen Christi. Et quidnam obsecrat? *Ut idem dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.* Schismatis emphatica vis ipsumque accusationis nomen satis erant, ut illos acriter perstringerent. Non enim fuerunt multæ partes integræ, sed etiam una perierat. Nam si Ecclesiæ essent integræ, multi essent cœtus: si autem schismata, unum perisset. Nam quod integrum est, cum in multa dividitur, non modo non multa efficitur, sed quod unum erat perit. Talis est schismatum natura. Deinde quia admodum perstrinxerat schismatis nomine, rursus lenit et mitigat his verbis: *Sitis autem perfecti in eadem mente et in eadem sententia.* Quia enim dixerat, *Ut idem dicatis*; Ne putetis, inquit, me concordiam dixisse in verbis solum sitam: eam enim quæ in mente est concordiam requiro. Sed quia fieri potest, ut idipsum mente dicant, sed non in rebus omnibus, ideo illud etiam addidit, *Sitis autem perfecti.* Qui enim in aliquo junctus est, in aliquo autem dissidet, non utique perfectus est, neque in toto consentit. Fieri autem potest, ut quis cogitatione concordet, neque tamen sententia: ut cum eadem habentes fidem, caritate juncti non sumus. Sic enim secundum cogitata juncti sumus (eadem quippe cogitamus), sententia vero non item: quod etiam tunc factum est, cum hic quidem illum, ille alium eligeret. Ideo ait et mente et sententia jungi debere. Neque enim quod in fide dissiderent, schismata erant; sed quod sententia dirimerentur secundum humanam contentiones. Sed quoniam is, qui accusatur, donec testes non habet, impudenter agit; vide quomodo non concedens ut negent, testes adducat. 11. *Significatum enim est mihi de vobis, fratres, ab iis qui sunt Chloes.* Neque statim hoc dixerat, sed primo accusationem posuerat, quod ipsum significantibus credidisse probat: nisi enim hoc fuisset, non accusasset: non temere enim Paulus credidisset. Neque statim dixit sibi significatum esse, ne videretur quasi ab illis inductus accusare: neque tacuit eorum nomen, ne videretur ex se solo dicere. Rursus illos fratres nominat. Licet enim peccatum manifestum esset, nihil impediabat quominus illos adhuc fratres vocaret. Considera autem prudentiam, quomodo non separatam personam posuerit, sed dominum totam, ne ipsi impeterent eum qui id dixisset: ita enim et illum textit, et accusationem sine metu aperuit. Non vidit enim solum quod illis, sed etiam quod his expediret. Ideo non dixit, *Significatum mihi est a quibusdam*; sed etiam domum indicavit, ut ne videretur comminisci. Quid significatum est? *Quod contentiones sint in vobis.* Quando illos increpat, dicit: *Ne sint in vobis schismata*; cum autem quæ aliorum sunt annuntiat, mitius effert his verbis: *Significatum enim est mihi, quod contentiones sunt in vobis*; ut ne eos qui dixerant, una impeteret. Deinde genus contentionis dicit: 12. *Quod unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego*

vero Cephæ. Contentiones enim dico, inquit, non eas quæ de rebus privatis sunt, sed graviores. *Quod unusquisque vestrum dicit.* Non enim partem, sed totam Ecclesiam corruptio devastabat. Atqui nec de seipso, nec de Petro, nec de Apollo dicebant; sed ostendit, quod si his innitendum non est, multo minus aliis. Quod autem non de his dicerent, infra dicit: *Ilæc autem transfiguravi in me et Apollo, ut in vobis discatis non supra id quod scriptum est super (1. Cor. 4. 2).* Quod si Pauli, Apollo et Cephæ non oportebat sibi nomina adscribere, multo minus aliorum. Si doctorem et primum apostolorum, qui tantum instituerat populum, non oportebat sibi adscribere, multo minus eos qui nihil erant. Cum hyperbole itaque illos a morbo abducere studens hæc nomina ponit. Alioquin vero etiam minus molestam orationem reddit, non nominatim recensens eos qui scindebant Ecclesiam, sed quasi larvis quibusdam apostolorum nominibus ipsos obtegens: *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ.*

2. *Paulus non præfert se Petro.* — Non præferens se Petro, posuit illum ultimum; imo vero Petrum sibi valde præponens, per amplificationem loquutus est, ne putaretur hoc per invidiam facere, et prælivore ipsis honorem auferre. Ideo seipsum primum posuit. Nam qui se primum reprobat, non quod honorem amet hoc facit, sed quod talem gloriam admodum despiciat. Totum ergo impetum primus excipit, tuncque ponit Apollo, postea Cephæ. Non ergo sese extollens id fecit; sed in iis, quæ fieri non oportebat, per propriam personam primo correctionem facit. Sed quod ii quidem, qui huic vel alii se adscriberent, peccarent, palam est: ac recte illos corrigit dicens: *Non bene facitis dicentes, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ.* Cur autem addidit, *Ego vero Christi?* Nam si ii qui se hominibus adscripserunt peccavere, non certe ii qui se Christo addicebant. Sed non eos hac de re accusabat, quod se Christo adscriberent, sed solum quod non omnes. Puto autem ipsum hoc ex se adjecisse, ut graviorem faceret accusationem, et ostenderet Christum undatum esse parti, etiamsi illi hoc non sic facerent. Quod enim hoc subindicaverit, per ea quæ sequuntur ostendit dicens: 13. *Divisus est Christus?* Id est, Christum concidistis, et corpus ejus divisistis. Vides iram, vides increpationem, vides sermonem indignatione plenum? Cum enim non probatione utatur, sed interroget tantum, hoc facit quasi absurditas illa in confesso sit. Quidam vero aliud subindicare putant, cum ait: *Divisus est Christus*; nempe dispertiit apud homines et divisit Ecclesiam, et partem quidem ipse cepit, aliamque illis dedit. Deinde absurditatem illam tollit dicens: *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis?* Vide mentem Christi amantem, quomodo in nomen suum deinceps totum adducat, ubertim ostendens hunc honorem nemini competere. Ac ne videatur invidia motus hæc dicere, ideo se frequenter circumversat: et prudentiam considera. Non enim dixit, *Num Paulus*

τὸ ὄνομα ἰκανὰ σφόδρα αὐτῶν^a καθάψασθαι. Οὐ γὰρ πολλὰ γέγονεν ὀλόκληρα μέρη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἀπώλετο. Εἰ μὲν γὰρ Ἐκκλησίαι ἦσαν ὀλόκληροι, ἦν πολλὰ τὰ συστήματα· εἰ δὲ σχίσματα, καὶ τὸ ἐν διεσφάρη. Τὸ γὰρ ὀλόκληρον, ὅταν εἰς πολλὰ διαιρεθῆ, οὐ μόνον πολλὰ οὐ γίνεται, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἀπώλυσται. Τοιαύτη τῶν σχισμάτων ἡ φύσις. Εἶτα, ἐπειδὴ σφόδρα καθήψατο τῇ προσηγορίᾳ τοῦ σχίσματος, πάλιν λαίνας καὶ πραῦνει λέγων· *Ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοῦ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ*. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ἴνα τὸ αὐτὸ λέγητε*, μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι μέχρι βῆμάτων εἶπον εἶναι τὴν ὁμόνοιαν· τὴν γὰρ ἀπὸ διανοίας συμφωνίαν ἐπιζητῶ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔστι καὶ λέγειν ἀπὸ διανοίας τὸ αὐτὸ, οὐ μὴν ἐν πᾶσι τοῖς πράγμασι, διὰ τοῦτο καὶ τοῦτο προσέθηκε, τὸ, *Ἦτε δὲ κατηρτισμένοι*. Ὁ γὰρ ἠνωμένος ἐν τινι, ἐν τινι δὲ διχονοῶν^b, οὐκέτι κατήρτισται, οὐδὲ ἀπῆρτισται εἰς ὁμοφροσύνην. Ἔστι δὲ καὶ τοῖς νοήμασι συμφωνοῦντα, μηδέπω καὶ τῇ γνώμῃ συμφωνεῖν· οἷον, ἔσαν τὴν αὐτὴν πίστιν ἔχοντες, μὴ ὦμεν συνημμένοι κατὰ τὴν ἀγάπην. Οὕτω γὰρ κατὰ μὲν τὰ νοήματα ἠνωμένα (τὰ γὰρ αὐτὰ νοοῦμεν), κατὰ δὲ τὴν γνώμην οὐκέτι· ὅπερ οὖν καὶ τότε ἐγένετο, τοῦ μὲν τὸν δεῖνα, τοῦ δὲ τὸν δεῖνα αἰρουμένου. Διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι καὶ τῷ νοῦ καὶ τῇ γνώμῃ δεῖ συμφωνεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ διεστάναι κατὰ τὴν πίστιν τὰ σχίσματα ἐγένετο, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ τὴν γνώμην διηρηθῆσθαι κατὰ ἀνθρώπινην φιλονεικίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ἐγκαλούμενος, ἕως ἂν μὴ ἔχη τοὺς μάρτυρας, ἀπαναισχυντεῖ, ὅρα πῶς μὴ συγχωρῶν εἰς ἀρησίαν ἐξελεῖν μάρτυρας παρήγαγεν. *Ἐδηλώθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χιλόης*. Καὶ οὐτε εὐθέως τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ πρότερον τὸ ἔγκλημα τέθεικεν, ὅπερ πεπιστευκός ἦν τοῖς δηλώσασιν· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδ' ἂν ἐνεκάλεσεν· οὐ γὰρ ἂν ἀπλῶς ὁ Παῦλος ἐπίστευσεν. Οὕτε οὖν εὐθέως εἶπεν ὅτι ἐδηλώθη, ἵνα μὴ δόξῃ ὡς ἐξ ἐκείνων ἐγκαλεῖν, οὐτε ἀπεσιώπησεν, ἵνα μὴ δόξῃ ἐξ αὐτοῦ μόνον λέγειν. Καὶ πάλιν ἀδελφούς αὐτοὺς ὀνομάζει. Κἂν γὰρ ἦ δῆλον τὸ ἁμάρτημα, οὐδὲν κωλύει ἀδελφούς καλεῖν ἐτι. Σκόπει δὲ τὴν σύνεσιν, πῶς οὐ κεχωρισμένον ἔθηκε τὸ πρόσωπον, ἀλλ' ὀλόκληρον οἰκίαν, ὥστε μὴ ἐκπολεμῶσαι αὐτοὺς πρὸς τὴν εἰρηκότα· οὕτω γὰρ καὶ περιέττειλεν [16] ἐκεῖνον, καὶ τὴν κατηγορίαν ἀδεῶς ἐξεκάλυψεν. Οὐ γὰρ τὸ ἐκείνων εἶδε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τούτων συμφέρον. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν· *Ἐδηλώθη μοι παρά τινων*, ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκίαν δῆλην ἐποίησεν, ὥστε μὴ νομίσεσθαι· πλάττειν. Τί ἐδηλώθη; *Ὅτι ἐριδες ἐν ὑμῖν εἰσιν*. Ὅτε μὲν οὖν αὐτοῖς ἐπιτιμᾷ, λέγει· *Ἴνα μὴ ἐν ὑμῖν σχίσματα ἦ*· ὅτε δὲ τὰ ἐτέρων ἀπαγγέλλει, πραότερον ἀπαγγέλλει λέγων, *Ἐδηλώθη γὰρ μοι, ὅτι ἐριδες ἐν ὑμῖν εἰσιν*, ὥστε μὴ συγκρούσαι τοὺς εἰρηκότας. Εἶτα λέγει καὶ τῆς ἐριδος τὸ εἶδος· *Ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ*. Ἐριδας γὰρ οὐ φημι, φησὶ, τὰς περὶ ἰδιωτικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τὰς χαλεπωτέρας. *Ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει*. Οὐ γὰρ μέρος, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἐπενέμετο τῆς Ἐκκλησίας· ἡ σφοδρά. Καίτοι γε οὐδὲ περὶ αὐτοῦ, οὐδὲ περὶ Πέτρου, οὐδὲ περὶ Ἀπολλῶ ἔλεγον· ἀλλὰ δείκνυσιν, ὅτι εἰ τούτοις ἐπερείεσθαι οὐ χρῆ. πολλῶν μᾶλλον ἐτέρους. Ὅτι γὰρ οὐτε περὶ αὐτῶν ἔλεγον, προτῶν φησι· *Ταῦτα δὲ μετσκοπήματα εἰς ἐμαυτὸν καὶ*

Ἀπολλῶ, ἵνα ἐν ἡμῖν μίσηται τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται, φρονεῖν. Εἰ γὰρ Παύλου καὶ Ἀπολλῶ καὶ Κηφᾶ οὐκ ἐχρῆν ἐπιφημίσειν αὐτοῖς τὰ ὀνόματα, πολλῶν μᾶλλον ἐτέρων. Εἰ τὸν διδάσκαλον, καὶ πρῶτον τῶν ἀποστόλων, καὶ τοσοῦτον κατηχήσαντα δῆμον, οὐκ ἐχρῆν ἐπιγράφεσθαι, πολλῶν μᾶλλον τοὺς οὐδὲν δυνατός. Μεθ' ὑπερβολῆς τοῖνον, ἀπαγαγεῖν αὐτούς· τοῦ νοσήματος σπεύδων, ταῦτα τίθησι τὰ ὀνόματα· ἄλλως δὲ καὶ ἀνεπαχθέστερον ποιεῖ τὸν λόγον, οὐκ ὀνομαστὶ μεμνημένος τῶν διατεμνόντων τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ὡς περὶ τισὶ προσώποις^d ταῖς τῶν ἀποστόλων προσηγορίαις κρύπτων αὐτούς· *Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ*.

β'. Οὐ προτιμῶν ἑαυτὸν τοῦ Πέτρου τέθεικεν ἔσχατον ἐκεῖνον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τὸν Πέτρον ἑαυτοῦ προτιθεῖς. Κατὰ γὰρ αὐξήσιν προήγαγε τὸν λόγον, ἵνα μὴ νομισθῆ φθόνῳ τοῦτο ποιεῖν καὶ ἀφαιρεῖσθαι ἐκείνους· τὴν τιμὴν διὰ βασκανίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἑαυτὸν τέθεικε πρῶτον. Ὁ γὰρ πρῶτον ἑαυτὸν ἀποδοκιμάζων, οὐκ ἀπὸ τοῦ τιμῆς ἐρᾶν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σφόδρα καταφρονεῖν τῆς τοιαύτης δόξης. Τὴν τοῖνον ἄπασαν προσβολὴν αὐτὸς δέχεται, καὶ τότε τίθησι τὸν Ἀπολλῶ, καὶ τότε τὸν Κηφᾶν. Οὐ τοῖνον ἐπαίρων ἑαυτὸν τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ἐν οἷς οὐκ ἐχρῆν γίνεσθαι, διὰ τοῦ οἰκείου προσώπου δεῖν ποιεῖται τὴν διόρθωσιν. Ἄλλ' ὅτι μὲν οἱ τῷ δεῖν καὶ τῷ δεῖναι προσνέμοντες ἑαυτοὺς ἡμάρτανον, δῆλον· καὶ καλῶς ἐνεκάλεσεν εἰπὼν, ὅτι Οὐ καλῶς ποιεῖτε λέγοντες, *Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ*· τίνος δὲ ἐνεκεν προσέθηκεν, *Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ*; Εἰ γὰρ οἱ ἀνθρώποις προσνέμοντες ἑαυτοὺς ἡμάρτανον, οὐ δῆπου καὶ οἱ τῷ Χριστῷ ἑαυτοὺς ἀνατιθέντες. Ἄλλ' οὐ τοῦτο ἐνεκάλει, ὅτι τὸν Χριστὸν ἑαυτοῖς ἐπεφήμιζον, ἀλλ' ὅτι μὴ πάντες μόνον. Οἶμαι δὲ αὐτὸν καὶ οἰκοθεν αὐτὸ προστεθεικέναι βουλόμενον βαρύτερον τὸ ἔγκλημα ποιῆσαι, καὶ δεῖξαι οὕτω καὶ τὸν [17] Χριστὸν εἰς μέρος δοθέντα ἐν, εἰ καὶ μὴ οὕτως ἐποίησαν τοῦτο ἐκεῖνοι. Ὅτι γὰρ τοῦτο ἠνέξατο, διὰ τῶν ἐξῆς ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Μεμέρισται ὁ Χριστός*; Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· *Κατετέμετε τὸν Χριστὸν καὶ διείλετε αὐτοῦ τὸ σῶμα*. Ὅρᾳς θυμῶν, ὄρᾳς ἐπίπληξιν, ὄρᾳς λόγον γέμοντα ἀγανακτήσεως; Ὅταν γὰρ μὴ κατασκευάζῃ, ἀλλ' ἐρωτᾷ μόνον, ὡς ὠμολογημένου τοῦ ἀτόπου τοῦτο ποιεῖ. Τινὲς δὲ καὶ ἕτερον αὐτὸν φασιν αἰνίττεσθαι διὰ τοῦ λέγειν· *Μεμέρισται ὁ Χριστός*· οἷον, διενείματο πρὸς ἀνθρώπους καὶ ἐμερίσατο τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μοῖραν τὴν μὲν αὐτὸς ἔλαβε, τὴν δὲ ἐκείνους ἔδωκεν. Εἶτα ἐργάζεται λοιπὸν τὴν ἀναίρεσιν τοῦ ἀτόπου, λέγων· *Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε*; Ὅρα φιλόχριστον γνώμην, πῶς ἐπὶ τοῦ οἰκείου λοιπὸν ὀνόματος προσάγει τὸ πᾶν, ἐκ περιουσίας δείκνυς, ὅτι οὐ προσήκει οὐδὲν αὐτῇ τὴν τιμὴν. Καὶ ἵνα μὴ δόξῃ φθόνῳ κινούμενος ταῦτα λέγειν, διὰ τοῦτο συνεχῶς ἑαυτὸν περιστρέφει· καὶ σκόπει τὴν σύνεσιν. Οὐ γὰρ εἶπε, *Μὴ Παῦλος τὸν κόσμον ἐποίησε*; μὴ Παῦλος ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ μὴ δυνατός εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν; ἀλλ' ἃ ἦν τῶν πιστῶν ἐξαίρετα μόνον καὶ πολλῆς κηδεμονίας, ταῦτα τίθησι, τὸν σταυρὸν καὶ τὸ βάπτισμα, καὶ τὰ ἐκ τούτων ἀγαθὰ. Δείκνυσι μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ ἡ τοῦ κόσμου δημιουργία, μάλι-

^a Reg., ἡ ἐμφασίς, ἱκανὸν καὶ αὐτὸ εἰς κατηγορίας ὀνομαζόμενον δὲ ἀρκεῖ ἢ τοῦ σχίσματος προσηγορία σφόδρα αὐτῶν.
^b Διχονοῶν Regius cod., optime. Editi διαχέων, minus recte.

^c Legebatur ἀπαγαγών. ^d Suspiratur Savilius legendum προσωπίοις. Sed puto locum bene habere • Legebatur ἐκείνου.

στα ἐξ ἧ δὲ τοῦ σταυροῦ συγκατάβασις. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ Παῦλος ἀπέθανεν ὑπὲρ ὑμῶν; ἀλλὰ, Μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη; καὶ τὸ εἶδος τοῦ θανάτου τιθεῖς· ἢ εἰς τὸ δρομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ Παῦλος ἐβάπτισεν ὑμᾶς; ἐβάπτισε γὰρ πολλούς· ἀλλ' οὐ τὸ ζητούμενον τοῦτο ἦν, ὑπὸ τίνος ἐβαπτίσθησαν, ἀλλὰ τὸ εἰς τίνος δνομα ἐβαπτίσθησαν. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοῦτο αἴτιον ἐγένετο σχισμάτων, τὸ ἀπὸ τῶν βαπτισάντων καλεῖσθαι, καὶ τοῦτο διορθοῦται λέγων, Μὴ εἰς τὸ δρομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; Καὶ μὴ γὰρ εἶπης, φησί, Τίς ἐβάπτισεν, ἀλλ', Εἰς τὸ τίνος δνομα; Οὐ γὰρ ὁ βαπτίσας, ἀλλ' ὁ καλούμενος εἰς τὸ βάπτισμα ζητεῖται· οὗτος γὰρ ἀφήσῃ τὰ ἀμαρτήματα. Καὶ ἄχρι τούτου στήσας τὸν λόγον, οὐκέτι τοῖς ἐξῆς ἐπεξέρχεται. Οὐ γὰρ λέγει, Μὴ Παῦλος ὑμῖν ἐπηγγελάτο τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ; μὴ Παῦλος ὑμῖν ὑπέσχετο βασιλείαν οὐρανῶν; Τί δήποτε οὖν οὐχὶ καὶ ταῦτα προστίθῃσιν; Ὅτι οὐκ ἔστιν ἴσον βασιλείαν ἐπαγγελῆσθαι, καὶ σταυρωθῆναι. Ἐκεῖνον μὲν γὰρ οὐτε κίνδυνον εἶχεν, οὐτε αἰσχύνην ἔφερε· τοῦτο δὲ ἅπαντα ταῦτα· ἄλλως δὲ καὶ ἐκεῖνα ἀπὸ τούτων κατασκευάζει. Εἰπὼν γὰρ, Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφέλιμτο, ἐπήγαγε, Πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; καὶ πάλιν, Εἰ γὰρ ἐχθροὶ διττες κατηλλάρημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶν μᾶλλον καταλλαγόντες σωθησόμεθα. Τούτου ἐνεκεν οὐκ ἐπήγαγεν ἐκεῖνα· καὶ ὅτι τὰ μὲν οὐδέπω εἶχον, τῶν δὲ ἤδη πείραν εἰλήφασαν, καὶ τὰ μὲν ἦν ἐν ἐπαγγελίαις, τὰ δὲ ἤδη γεγέννητο. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Κάτον. [18] Τί μέγα φρονεῖτε ἐπὶ τῷ βαπτίσει, ὅπου γε ἐγὼ καὶ εὐχαριστῶ, ὅτι οὐκ ἐποίησα τοῦτο; Ταῦτα δὲ λέγων, καθαιρεῖ τὸ ἐπὶ τούτῳ φύσημα οικονομικῶς, οὐχὶ τὴν δύναμιν τοῦ βαπτίσματος, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τὴν ἀπόνοιαν τῶν μέγα ἐπὶ τῷ βαπτίσει φρονούντων, πρῶτον μὲν τῷ δεικνύναι, ὅτι αὐκ αὐτῶν ἔστι· τὸ δῶρον, δεύτερον δὲ τῷ εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ διὰ τοῦτο. Μέγα μὲν γὰρ τὸ βάπτισμα, ἀλλὰ μέγα αὐτὸ οὐχ ὁ βαπτίζων ποιεῖ, ἀλλ' ὁ καλούμενος εἰς τὸ βάπτισμα· ἐπεὶ τὸ βαπτίσει οὐδὲν ἔστιν ἴσον εἰς ἀνθρώπινον πόνον, ἀλλὰ πολλῶν ἔλαττον τοῦ εὐαγγελίσασθαι. Μέγα μὲν γὰρ ἔστι, πάλιν φημί, τὸ βάπτισμα, καὶ ἄνευ βαπτίσματος ἀμήχανον βασιλείας ἐπιτυχεῖν· ἀλλὰ δύναται αὐτὸ καὶ ἀνὴρ οὐ σφόδρα γενναῖος ποιῆσαι, τὸ δὲ εὐαγγελίσασθαι πολλοῦ δαίται πόνου.

γ'. Λέγει δὲ καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν εὐχαριστεῖ, ὅτε οὐδένα ἐβάπτισα. Τίς οὖν ἔστιν αὕτη; Ἴνα μὴ τις εἴπῃ, φησί, ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν δρομα ἐβαπτίσθητε. Τί δαί; περὶ γὰρ ἐκεῖνων τοῦτο ἔλεγον· Ὁὐδαμῶς· ἀλλὰ δίδοικα, φησί, μὴ καὶ εἰς τοῦτο προβῆ τὸ νόσημα. Εἰ γὰρ εὐτελῶν ἀνθρώπων καὶ οὐδενὸς ἀξίων λόγου βαπτίζοντων, αἴρεσις γέγονεν, εἰ ἐγὼ ὁ καταγγείλας τὸ βάπτισμα πολλούς ἐβάπτισα, εἰκὸς ἦν συστάντας μὴ μόνον ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου καλεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ βάπτισμα ἐμοὶ ἐπιφημίσειν. Εἰ γὰρ ἀπὸ τῶν ἐλαττώων τοσοῦτον ἐγένετο κακὸν, ἴσως ἂν καὶ ἐτι πολλῶν χαλεπώτερον ἀπὸ τῶν μειζόνων προῦθη. Ἐντρέψας τοίνυν τοὺς διεφθαρμένους ταύτη, καὶ προσειπὼν, Ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανῶν οἶκον, πάλιν αὐτῶν ὑποσφαι τὸν τύπον λέγων· Λοιπὸν οὐκ οἶδα εἰ εἶνα ἄλλον ἐβάπτισα. Ἐντεῦθεν γὰρ δεικνύσιν, ὅτι οὐδὲ περισπούδαστον ἦν αὐτῷ τῆς ἀπὸ τούτου τιμῆς ἀπολαύειν παρὰ τῶν πολλῶν, οὐδὲ δόξης ἐνεκεν ἐπὶ

τοῦτο ἤρχετο. Οὐ τούτοις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξῆς σφόδρα αὐτῶν καταστέλλει τὴν φλεγμονήν, λέγων· Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλὰ εὐαγγελίσασθαι. Τὸ γὰρ ἐπιπονώτερον καὶ πολλοῦ δεόμενον μόχθου καὶ ψυχῆς σιδηρᾶς, καὶ ὁ πάντα συνεῖχε, τοῦτο ἦν. Διὸ καὶ Παῦλος αὐτὸ ἐνεχειρίζετο. Καὶ τίνος ἐνεκεν μὴ ἀποσταλεῖς βαπτίζειν, ἐβάπτισεν; Οὐ μαχόμενος τῷ ἀποστελλαντι, ἀλλ' ἐκ περιουσίας τοῦτο ποιῶν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐκωλύθη, ἀλλ' ὅτι Οὐκ ἀπεστάλην ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἀναγκαιότητῳ. Τὸ μὲν γὰρ εὐαγγελίσασθαι ἐνός σου καὶ δευτέρου, τὸ δὲ βαπτίζειν παντὸς ἂν εἴη τοῦ τὴν ἱερωσύνην ἔχοντος. Ἀνθρωπὸν μὲν γὰρ κατηγούμενον λαθόντας καὶ πεπεισμένον βαπτίσει, παντὸς οὐτινοσοῦν ἔστιν· ἢ γὰρ προαίρεσις τοῦ προσιόντος λοιπὸν ἐργάζεται τὸ πᾶν, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις· ὅταν δὲ ἀπίστους δέη κατηγήσασθαι, πολλοῦ δεῖ πόνου, πολλῆς τῆς σοφίας· τότε δὲ καὶ τὸ κινδυνεύειν προσῆν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ πᾶν γέγονε, καὶ πέπεισται ὁ μυσταγωγείσθαι μέλλων, καὶ οὐδὲν μέγα, πεισθέντα βαπτίσει· ἐνταῦθα δὲ πολλὸς ὁ πόνος· ὥστε μεταπίσαι· προαίρεσιν, καὶ μεταθεῖναι γνώμην, καὶ ἀναμοχλευσαὶ πλάνην, καὶ καταφυτεῦσαι τὴν ἀλήθειαν. [19] Ἄλλ' οὐ λέγει ταῦτα οὕτως, οὐδὲ κατασκευάζει καὶ φησιν, ὅτι οὐδένα πόνον ἔχει τὸ βαπτίσει, ἀλλὰ τὸ εὐαγγελίσασθαι· οἶδε γὰρ αἰεὶ μετριάζειν· ἀλλ' ἐν τῇ συγκρίσει τῆς ἔξωθεν σοφίας σφόδρα ἀποτεινεται, ἐνθα καταφορικώτερον ἠδύνατο χρήσασθαι λόγῳ. Οὐ τοίνυν ἐναντιούμενος τῷ πέμποντι ἐβάπτισεν· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν χηρῶν, εἰπόντων τῶν ἀποστόλων, Οὐκ ἔστιν ἀρεστόν καταλιπόντας ἡμᾶς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διακορεῖν τριπέζους, διηκονήσατο, οὐκ ἐναντιούμενος ἐκεῖνοις, ἀλλ' ἐκ περιουσίας ποιῶν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα. Ἐπεὶ καὶ νῦν τοῖς μὲν ἀφελεστέροις τῶν πρεσβυτέρων τοῦτο ἐγχειρίζομεν, τὸν δὲ διδασκαλικὸν λόγον τοῖς σοφωτέροις· ἐκεῖ γὰρ ἔστιν ὁ πόνος καὶ ὁ ἰδρώς. Διὸ καὶ αὐτὸς φησιν· Οἱ καλῶς προσεστῶτες πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ. Ὡσπερ γὰρ τὸ μὲν διδάξαι τοὺς παλαιότητας, ἀνδρὸς ἔστι γενναίου καὶ παιδοτρίβου σοφοῦ, τὸ δὲ ἐπιθεῖναι τὸν στέφανον τῷ νικήσαντι καὶ τοῦ μὴ δυναμένου πλαιεῖν ἔστι, καίτοι γε ὁ στέφανος λαμπρότερον ποιεῖ τὸν νικήσαντα· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος· ἀδύνατον μὲν γὰρ χωρὶς αὐτοῦ σωθῆναι, οὐδὲν δὲ μέγα ὁ βαπτίζων ποιεῖ, προαίρεσιν παρεσκευασμένην λαβών. Οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, Ἴνα μὴ κερῶθῃ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ. Καθελὼν τὸ φύσημα τῶν διὰ τὸ βαπτίζειν μέγα φρονούντων, μεθίσταται λοιπὸν πρὸς τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ τῇ ἔξωθεν κομπάζοντας, καὶ κατ' αὐτῶν ὀπλίζεται σφοδρότερον. Πρὸς μὲν γὰρ τοὺς ἐπὶ τῷ βαπτίσειν πεφουσιωμένους ἔλεγεν, Εὐχαριστῶ, ὅτι οὐδένα ἐβάπτισα, καὶ ὅτι οὐκ ἀπέστειλέ με ὁ Χριστὸς βαπτίζειν· καὶ οὕτως σφοδρῶς οὕτε κατασκευαστικῶς κέχρηται τῷ λόγῳ, ἀλλ' αἰνιξάμενος δι' ὀλίγων ἄπερ ἐδοῦλετο, παρέδραμεν· ἐνταῦθα δὲ ἐκ προοιμίων χαλεπὴν δίδωσι τὴν πληγὴν λέγων· Ἴνα μὴ κερῶθῃ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ. Τί τοίνυν μέγα φρονεῖς, ἐφ' ᾧ ἐγκαλύπτεσθαι ἔδει; Εἰ γὰρ πολεμεῖ τῷ σταυρῷ καὶ μάχεται τοῖς Εὐαγγελίοις ἡ σοφία αὕτη, οὐκ αὐχεῖν ἐπ' αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ καταδύεσθαι δεῖ. Τοῦτο γὰρ αἴτιον τοῦ τῆ γενέσθαι τοὺς ἀποστόλους σοφοῦς, οὐκ ἀσθενεῖν τοῦ χαρίσματος, ἀλλ' ἵνα μὴ βλαβῆ τὸ κήρυγμα. Οὐκ ἄρα ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ συνιστῶντες τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ λυμαινόμενοι· οἱ

^a Sic Reg. Editt̄i Δαγεν. Paulo ante deerat τί δαί.

^b Sic Reg. Editt̄i vero καλύπτεσθαι, male.

mundum condidit? num Paulus vos ex nihilo produxit? sed quæ in fidelibus erant eximia, et magnæ providentiæ, ea ponit, crucem et baptismum, et bona inde parat. Nam Dei erga homines amorem ostendit mundi creatio, maxime vero illa per crucem demissio. Et non dixit, Num Paulus mortuus est pro vobis? sed, *Num Paulus crucifixus est?* mortis quoque genus indicans? *et in nomine Pauli baptizati estis?* Nec dixit, Num Paulus vos baptizavit? multos enim ille baptizavit: verum id non quærebatur, a quo nempe baptizati fuissent, sed in cuius nomine baptizati essent. Quia enim hoc schismatum causa fuerat, quod ex baptizantibus nomen acciperent, hoc etiam corrigit dicens, *Au in nomine Pauli baptizati estis?* Et ne dixeris, inquit, Quis baptizavit, sed, in cuius nomine. Non enim quæritur quis baptizet, sed quis in baptismo vocetur: hic enim peccata dimittit. Hic gradum sistit, nec quæ sequuntur persequitur. Non enim dicit, Num Paulus vobis futura bona promisit? num Paulus vobis promisit regnum cælorum? Cur ergo hæc non adjicit? Quia non par res est regnum promittere et crucifigi. Illud enim nec periculum habebat, nec afferebat ignominiam: hoc vero hæc omnia. Alioquin autem ab his illa probat. Cum dixisset enim, *Qui proprio Filio sue non pepercit*, adjicit, *Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit (Rom. 8. 32)?* et rursum, *Si enim inimici cum essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvabimur (Id. 5. 10).* Ideo non illa subjunxit, et quod illa quidem nondum haberent, horum autem jam experientiam accepissent; et quod illa quidem in promissionibus, hæc vero jam facta essent. 14. *Gratias ago Deo meo, quia neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Gaium.* Cur altum sapitis, quod baptizetis, quando ego gratias ago, quod hoc non fecerim? Cum hæc autem dicit, illorum tumorem prudenter tollit; non vim baptismatis, absit, sed arrogantiam eorum, qui de dato baptismo gloriabantur; primo ostendens non ipsorum esse donum; secundo gratias agens Deo ea de causa. Nam magnum quidem est baptisma, sed non illum magnum facit is qui baptizat, sed qui in baptismo invocatur. Baptizare enim nihil est, quod ad humanum attinet laborem; sed multo minus est, quam evangelizare. Nam magna quidem res est baptisma, iterum dico, et sine baptismo non possumus regnum consequi: sed potest hoc facere vir non admodum præclarus; evangelizare autem multi laboris est.

3. Causam vero dicit cur gratias agat, quod nullum baptizaverit. Quænam illa est? 15. *Ne quis dicat, inquit, quod in nomine meo baptizati estis.* Quid vero? de illisne hoc dicebant? Minime: sed timeo, inquit, ne eo morbus deveniat. Nam si cum viles et nullius pretii homines baptizarent, hæresis nata est; si ego qui baptismum annuntiavi multos baptizassem, verisimile erat eos qui convenerant, non modo nomine meo vocandos fore, sed etiam baptisma mihi adscripturos fuisse. Si enim a minimis tantum ortum est malum, forte longe gravius a majoribus provenisset.

Cum igitur eos qui corrupti erant hoc modo increpasset, ac dixisset, 16. *Baptizavi autem et Stephanæ domum;* illorum fastum rursus deprimit, dicens, *Cæterum nescio an aliquem alium baptizaverim.* Hinc enim ostendit non curæ illi fuisse hoc frui apud vulgus honore, nec gloriæ causa ad hoc venisse. Non his tantum, sed etiam in sequentibus illorum fastum deprimit, dicens: 17. *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare.* Nam hoc et laboriosius erat, sudore multo opus habebat ferreoque animo, omniaque continebat: ideoque Paulo commissum fuit. Et cur ad baptizandum non missus, baptizabat? Non pugnavit adversus eum qui se miserat, sed ex abundanti hoc faciebat. Non enim dixit, prohibitum mihi fuit, sed, Non sum missus ad hoc, sed ad rem maxime necessariam. Nam evangelizare unius aut duorum erat; baptizare autem cujuslibet est, qui præditus sit sacerdotio. Hominem namque catechumenum et persuasum baptizare cujuslibet est: voluntas enim accedentis deinceps totum efficit, cum Dei gratia. Cum autem infideles sunt ad fidem instituendi, multo opus est labore, multa sapientia: tunc autem etiam subeundum erat periculum. In baptizando enim totum factum est, et persuasus est is qui in mysterium est admittendus; nihilque magnum est persuasum baptizare: hic vero multus labor, ut voluntas et propositum mutetur, error convellatur, et veritas inseratur. Verum hæc ille non ita dicit, neque probatione utitur, nec dicit, nullum esse laborem baptizare, sed evangelizare secus: scit enim semper modum tenere: sed in comparatione cum externa sapientia valde contendit, ubi vehementiore uti potuit oratione. Non ergo contra jussum mittentis baptizabat; sed sicut cum de viduis dixissent apostoli, *Non expedit nobis relicto verbo Dei ministrare mensis (Act. 6. 2),* ille ministravit non illis repugnans, sed ex abundantia fervoris id fecit: ita et hic quoque. Nunc enim simplicioribus presbyteris hoc committimus, et doctrinæ verbum sapientioribus: illic enim labor et sudor est. Quapropter et ipse ait: *Qui recte præsumt presbyteri, duplici honore dignentur; maxime autem qui laborant in verbo et doctrina (1. Tim. 5. 17).* Quemadmodum enim docere eos, qui ludæa certamina adeunt, viri strenui est et sapientis pædtribæ; coronam autem victori imponere, ejus etiam est qui certare nequit, etsi corona victorem reddit splendidioræ: sic de baptismo dicendum: nullus enim potest sine illo salutem consequi; nihil tamen magnum facit is qui baptizat, cum voluntatis propositum paratum invenit. *Non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi.* Cum depressisset illorum tumorem, qui quod baptizarent altum sapiebant; transit postea ad illos, qui de externa sapientia gloriabantur, et adversus illos vehementius armatur. Adversus illos enim, qui quod baptizarent inflabantur, dicebat, *Gratias ago, quod nullum baptizaverim, et quod Christus me ad baptizandum non miserit; nec vehementibus usus est argumentis, sed quæ volebat paucis subindicans, prætercurrit: hic autem a priu-*

cipio gravem infligit plagam dicens, *ut non evacuetur crux Christi*. Cur ergo altum sapias de iis, ob quæ pudore suffundi oporteret? Si enim hæc sapientia cum cruce pugnat et cum Evangeliiis concertat, non gloriari de illa, sed pudore affici oportet. Hæc enim causa fuit, cur apostoli non sapientes sive philosophi fuerint, non ex charismatis imbecillitate, sed ut ne prædicatio læderetur. Non ergo illi verbum confirmabant, sed labefactabant; at idiotæ vere confirmabant. Hoc retundit fastum, hoc tumorem comprimit, hoc modeste agere suadet. At si non in sapientia verbi, inquires, cur Apollo virum doctum miserunt? Non vi orationis confidentes, sed quia potens erat in Scripturis, et confutabat Judæos. Alioquin autem id quod quærebatur erat, ut qui primas tenebant et verbum serere cœperunt, non essent docti. Hi magna virtute opus habebant, ut a principio errorem depellerent, et tunc in ipso ingressu magna fortitudine opus erat.

4. Qui ergo eruditus ab initio opus non habuit ut errorem depelleret, si postea eruditus admisit, non quasi illis indigens hoc fecit, sed quasi non discernens. Sicut enim sapientibus hujusmodi non egebat ad id quod volebat perficiendum: ita si postea illos inveniret, non rejiciebat. Tu vero mihi illud ostende, an Petrus et Paulus eruditi essent. Sed non poteris: erant enim idiotæ et illiterati. Quemadmodum igitur Christus quando discipulos misit in orbem, cum potentiam suam primum in Palæstina ostendisset illis, et dixisset: *Quando misi vos sine crumena et pera et calceis, numquid vobis aliquid defuit (Luc. 22. 35)?* tunc permisit ut deinceps et perain et crumenam haberent: ita hic quoque fecit. Nam id, quod quærebatur, erat ut Christi potentia ostenderetur; non ut propter externam sapientiam a fide ejicerentur ii qui accederent. Cum ergo Græci discipulos accusabant ut idiotas, nos, plus quam illi, accusemus ipsos. Nec quis dicat Paulum sapientem, id est, doctum fuisse; sed eos, qui apud illos ob sapientiam et eloquentiam celebres sunt, extollentes, illos omnes qui apud nos fuere, rudes fuisse dicamus. Non parum enim in hac quoque parte illos dejiciemus: sic quippe splendida erit victoria.

Disputatio circa Paulum et Platonem. — Hæc autem dixi, quia Christianum quempiam aliquando audivi contra Græcum ridicule disputantem: ambo namque in disputatione rem suam confutabant et pessumdabant. Nam quæ Christianum dicere oportuisset, illa dicebat Græcus; et quæ Græcum dicere par erat, hæc Christianus opponebat. Nam cum de Paulo et de Platone quæstio esset, Græcus ille ostendere conabatur Paulum indoctum et rudem fuisse: Christianus vero ex simplicitate probare contendebat, Platone doctiorem et disertorem fuisse Paulum. Ita porro Græcus victor fuisset, si hæc vicisset propositio. Nam si Platone doctior et eloquentior fuit Paulus, multi, ut verisimile est, opponerent, illum non gratia, sed eloquentia superasse. Itaque sic loquens Christianus, pro Græco stabat: quod autem Græcus dicebat, pro

Christiano faciebat. Nam si, ut dicebam, ineruditus erat Paulus, et tamen Platonem vicit, splendida fuit victoria: indoctus quippe ille, omnes discipulos ejus adortus, persuasos secum abduxit. Unde palam est non in sapientia humana prædicationem prævaluisse, sed per Dei gratiam. Ne igitur in eadem incidamus, neve irrideamur, cum contra Græcos sic disputamus, apostolos tamquam indoctos accusemus: talis enim accusatio encomium est. Et cum dixerint illi, agrestes fuisse apostolos, nos addamus etiam fuisse indoctos, illiteratos, pauperes, viles et obscuros. Non sunt hæc maledicta apostolis illata, sed ad illorum gloriam cedit, quod tales cum essent, toto orbe terrarum fuerint clariores. Hi enim idiotæ, agrestes, indocti, sapientes illos, potentes, tyrannos, qui divitiis, gloria et externis cæteris rebus fruebantur et gloriabantur, quasi nec viri essent profligarunt. Unde palam est magnam esse crucis potentiam, et hæc non humana vi facta esse. Non enim humanæ naturæ sunt illa, sed supra naturam patrata sunt. Cum autem supra naturam et admodum ultra naturam quædam efficiuntur cum decoro et utilitate; palam est illa ex divina quadam virtute et operatione facta esse. Animadvertite autem: piscator, tentoriorum artifex, publicanus, imperitus, illiteratus, ex Palæstina regione longinqua venientes, philosophis, oratoribus, dicendi peritis, ex patria expulsis omnibus, brevi temporis spatio illos vicerunt, cum periculis multis, populis et regibus ipsos oppugnantibus, ipsa pugnante natura; temporis antiquitate, obsistente etiam longa consuetudine, armatis dæmonibus, diabolo in acie stante et omnia movente, reges, principes, populos, gentes, urbes, barbaros, Græcos, philosophos, oratores, sophistas, scriptores, leges, tribunalia, supplicia varia, mortes innumeras et diversas. Attamen hæc omnia ita repulsa sunt et cesserunt, loquentibus piscatoribus, perinde ut tennis pulvis, qui vehementium ventorum impetum ferre nequit. Discamus ergo sic cum Græcis disputare, ut ne simus tamquam bestię et pecora; sed parati semper ad spem nostram tuendam. Et interim hoc caput meditemur, quod non parvum est, illisque dicamus: Undenam infirmi fortes illos vicerunt, duodecim universum orbem? iique non iisdem utentes armis, sed nudi contra armatos pugnantes?

5. *Apostolorum victoria mirabilis; exemplo magis quam philosophia prædicandum.* — Dic enim, si duodecim viri rei militaris imperiti in armatam pugnatorem innumerabilium aciem irrumpentes, non inermes tantum, sed etiam corpore infirmi, ab illis nihil male paterentur, neque innumerabilibus telis impetiti sauciarentur; habentes autem tela infixâ corpori nudo, omnes prosternerent, non armis utentes, sed manu ferientes; deinde alios occiderent, alios captivos abducerent, nullis acceptis vulneribus: an quis diceret rem talem gestam humanam esse? Atqui apostolicum tropæum longe illo mirabilius est. Longe enim mirabilius est quam nudum non vulnerari, quod imperitus et illiteratus atque piscator tantam superet dicendi

δὲ ἰδιώται οἱ βεβαιούντες. Τοῦτο οἶδε κολάσαι α τῦ-
φον, τοῦτο καταστῆναι φλεγμονήν, τοῦτο πείσαι
μετριάσειν. Καὶ εἰ οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, τίνος ἕνεκεν
τὸν Ἀπολλῶ λόγιον ὄντα ἐπεμψάν, φησί β; Οὐ τῆ
τῶν λόγων δυνάμει θαρρόυντες, ἀλλ' ὅτι δυνατὸς ἦν
ἐν ταῖς Γραφαῖς, καὶ ἤλεγχε τοὺς Ἰουδαίους. Ἄλλως
δὲ τὸ ζητούμενον ἦν, τὸ τοὺς πρωτοστάτας καὶ ἀρξα-
μένους σπείρειν τὸν λόγον μὴ εἶναι λογίους. Οὗτοι
γὰρ ἦσαν οἱ πολλῆς δέδομενοι δυνάμεως, ὥστε ἀπ-
ώσασθαι τὴν πλάνην ἐκ προομιῶν, καὶ τότε πολλῆς
ἔδει τῆς ἰσχύος εἰς αὐτὴν τὴν εἴσοδον.

δ. Ὁ τοίνυν μὴ δεηθεὶς εὐπαιδεύτων ἐκ προοι-
μιῶν, εἰ [20] μετὰ ταῦτα λογίους ἐδέξατο, οὐκ ὡς δέδο-
μενος τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ὡς οὐ διακρινόμενος. Ὡς πε-
ρ γὰρ οὐκ ἐδέετο σοφῶν ε εἰς τὸ κατορθῶσαι ἅπερ
ἐβούλετο, οὕτως οὐδὲ μετὰ ταῦτα εὐρεθέντας διὰ
τοῦτο ἐξέβαλε. Σὺ δὲ ἐκεῖνό μοι δεῖξον, εἰ Πέτρος
λόγιος ἦν καὶ Παῦλος. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις ἰδιώται
γὰρ ἦσαν, καὶ ἀγράμματοι. Ὡς περ οὖν ὁ Χριστὸς,
ὅτε τοὺς μαθητὰς ἐπεμπεν εἰς τὴν οἰκουμένην, δεῖξας
αὐτοῦ τὴν δυνάμιν αὐτοῖς ἐν Παλαιστίνῃ πρῶτον,
καὶ εἰπὼν, Ὅτε ἀπέστειλα ὑμῖς χωρὶς βαλαντίου
καὶ πῆρας καὶ ὑποδήματος, μὴ τινος ὑστερήσατε;
τότε ἐπέτρεψε λοιπὸν καὶ πῆραν καὶ βαλάντιον ἔχειν.
οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐποίησε. Τὸ γὰρ ζητούμενον ἦν
δειχθῆναι τοῦ Χριστοῦ τὴν δυνάμιν, οὐ διὰ τὴν ἐξωθεν
σοφίαν ἐκβάλλεσθαι τῆς πίστεως τοὺς προσιόντας.
Ὅταν οὖν Ἕλληνας κατηγορήσῃσι τῶν μαθητῶν ὡς
ἰδιωτῶν, πλεον ἡμεῖς ἐκεῖνων κατηγορώμεν δ αὐτῶν.
Μηδὲ λεγέτω τις, ὅτι σοφὸς ἦν ὁ Παῦλος ἄλλ' ἐπαί-
ροντες ἐπὶ σοφίᾳ τοὺς μεγάλους παρ' ἐκεῖνοις καὶ
ἐπὶ εὐγλωττίᾳ θαυμασθέντας, τοὺς παρ' ἡμῖν ἀπαν-
τας λέγωμεν ἰδιώτας γεγονέναι. Οὐ μικρῶς γὰρ αὐ-
τοὺς καὶ κατὰ τοῦτο καταβαλοῦμεν τὸ μέρος ὅτι
γὰρ ἔσται λαμπρὰ τὰ νικητήρια.

Ταῦτα δὲ εἰπὼν, ἐπειδὴ τινος ἦκουσά ποτε Χρι-
στιανοῦ πρὸς Ἕλληνα καταγελάστως διαλεγόμενον,
καὶ ἀμφοτέρων ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους μάχῃ τὰ ἑαυτῶν
καταλύοντων. Ἄ γὰρ ἔδει τὸν Χριστιανὸν εἰπεῖν,
ταῦτα ὁ Ἕλληνας ἔλεγε καὶ ἂ τὸν Ἕλληνα εἰκὸς ἦν
εἰπεῖν, ταῦτα ὁ Χριστιανὸς προεβάλλετο. Περὶ Παῦ-
λου γὰρ καὶ Πλάτωνος ζητήσεως οὐσης, ὁ μὲν Ἕλληνας
ἐπειρᾶτο δεῖκναι, ὅτι ὁ Παῦλος ἦν ἀμαθὴς καὶ
ἰδιώτης ὁ δὲ Χριστιανὸς ὑπὸ ἀφελείας ἐποῦδαζε
κατασκευάζειν, ὅτι Πλάτωνος λογιώτερος ἦν ὁ Παῦ-
λος. Οὕτω δὲ τοῦ Ἕλληνος ἐγίνετο τὰ νικητήρια,
τούτου κρατοῦντος τοῦ λόγου. Εἰ γὰρ Πλάτωνος ἐλ-
λογιμώτερος ἦν ὁ Παῦλος, πολλοὺς εἰκὸς ἀντιλέγειν,
ὅτι οὐ τῆ χάριτι, ἀλλὰ τῆ εὐγλωττίᾳ περιεγένητο.
Ἄσπε ὑπὲρ τοῦ Ἕλληνος ἦν τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ
Χριστιανοῦ ὁ δὲ ἔλεγεν ὁ Ἕλληνας, ὑπὲρ τοῦ Χρι-
στιανοῦ ἦν. Εἰ γὰρ Παῦλος ἀπαίδευτος ἦν, ἐκράτησε
δὲ Πλάτωνος, ὅπερ ἔλεγον, λαμπρὰ γέγονεν ἡ νίκη.
Τοὺς γὰρ ἐκεῖνου μαθητὰς λαβὼν ὁ ἀμαθὴς ἀπαντας
ἔπεισε, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἤγαγεν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι
οὐκ ἐν σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ, τὸ κήρυγμα περιεγέγονεν,
ἀλλὰ Θεοῦ χάριτι. Ἴν' οὖν μὴ ταυτὰ πάσχωμεν, μηδὲ
καταγελώμεθα οὕτω διαλεγόμενοι πρὸς Ἕλληνας,
ἐπειδὴν ἡμῖν πρὸς αὐτοὺς ἀγὼν ἦ, κατηγορούμεν τῶν
ἀποστόλων ὡς ἀμαθῶν ἢ γὰρ κατηγορία αὕτη ἐγκώ-

μιον. Καὶ ὅταν εἴπωσιν ἐκεῖνοι, ὅτι ἀγροικοὶ ἦσαν οἱ
ἀπόστολοι, προσθῶμεν ἡμεῖς, καὶ εἴπωμεν, ὅτι καὶ
ἀμαθεῖς καὶ ἀγράμματοι καὶ πένητες καὶ εὐτελεῖς
καὶ ἀσύνετοι καὶ ἀφανεῖς. Οὐκ ἔστι βλασφημία τῶν
ἀποστόλων ταῦτα, ἀλλὰ καὶ δόξα, τὸ τοὺς τοιοῦτους
τῆς οἰκουμένης πάσης λαμπροτέρους φανθῆναι. Οἷτοι
γὰρ οἱ ἰδιῶται καὶ ἀγροικοὶ καὶ [21] ἀμαθεῖς τοὺς
σοφούς καὶ δυνατοὺς καὶ τοὺς τυράννους, καὶ τοὺς
ἐπὶ πλούτῳ καὶ δόξῃ καὶ τοῖς ἐξωθεν πᾶσι κομπά-
ζοντας, ὡς οὐδὲ ἀνδρας, οὕτω κατηγορίσαντο. Ὅθεν
δῆλον, ὅτι μεγάλη ἡ τοῦ σταυροῦ δύναμις, καὶ οὐκ
ἀνθρωπίνῃ ἰσχύϊ ταῦτα ἐγίνετο. Οὐ γὰρ ἔχει φύσιν
τὰ γινόμενα, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν ἦν τὰ κατορθούμενα.
Ὅταν δὲ ὑπὲρ φύσιν τι γένηται, καὶ ὑπὲρ φύσιν
παρὰ πολὺ μετὰ τοῦ προσήκοντος καὶ τοῦ χρησίου,
εὐδῆλον ὅτι θεῖα τινὲ ταῦτα δυνάμει καὶ συνεργείᾳ
γίνεται. Σκόπει δὲ Ὁ ἀλιεὺς, ὁ σκηνοποιὸς, ὁ τελώνης,
ὁ ἰδιώτης, ὁ ἀγράμματος, ἐκ Παλαιστίνης τῆς χώρας
μακρὰν κειμένης ἐλθόντες, τοὺς φιλοσόφους, τοὺς
ῥήτορας, τοὺς δεινοὺς εἰπεῖν ἐκ τῆς οἰκείας ἀπώσα-
μενοι πάντας, αὐτοὶ τούτων ἐκράτησαν ἐν χρόνῳ
βραχὺ μετὰ κινδύνων πολλῶν, δῆμιον, βασιλέων ἀν-
τιπιπτόντων, τῆς φύσεως αὐτῆς μαχομένης, τοῦ
χρόνου τῆς παλαιότητος, τῆς πολλῆς συνηθείας ἀν-
τιπαλαιούσης ε σφοδρῶς, δαιμόνων ὀπλιζομένων,
διαδόλου παραταττομένου καὶ πάντα κινουόντος, βασι-
λέας, ἀρχοντας, δῆμους, ἔθνη, πόλεις, βαρβάρους,
Ἕλληνας, φιλοσόφους, ῥήτορας, σοφιστὰς, λογογρά-
φους, νόμους, δικαστήρια, κολάσεις ποικίλας, θανά-
τους μυρίους καὶ παντοδαπούς. Ἄλλ' ὅμως ἀπαντα
ταῦτα οὕτως ἠλέγγετο καὶ παρεχώρει, τῶν ἀλιέων
φθειρομένων, ὡς κόνις λεπτὴ σφοδρῶν ἀνέμων ἐμ-
βολῆν ἐνεγκεῖν μὴ δυναμένη. Μάθωμεν τοίνυν οὕτω
πρὸς Ἕλληνας διαλέγεσθαι, ἵνα μὴ ὤμεν ὡς θρέμ-
ματα καὶ βοσκήματα, ἀλλ' ὤμεν παρεσκευασμένοι
περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος. Καὶ τέως τοῦτο τὸ κεφάλαιον
μελετήσωμεν οὐκ ὄν μικρὸν, καὶ λέγωμεν πρὸς
αὐτούς. Πόθεν οἱ ἀσθενεῖς τῶν ἰσχυρῶν περιεγέγοντο,
οἱ δώδεκα τῆς οἰκουμένης, οὐχὶ τοῖς αὐτοῖς ὀπλοῖς
κεχηρημένοι, ἀλλὰ γυμνοὶ πρὸς ἐνόπλους μαχόμενοι;

ε'. Εἰπέ γὰρ, εἰ δώδεκα ἄνδρες πολεμικῶν ἀπειροὶ
πραγμάτων εἰς παράταξιν στρατιωτῶν ἤπειρον καὶ
ὠπλισμένην εἰσπηδήσαντες, οὐκ ἄσπολοι μόνον, ἀλλὰ
καὶ ἀσθενεῖς τὸ σῶμα, ὑπὸ μὲν ἐκεῖνων οὐδὲν ἔπαθον,
μηδὲ μυρίους βαλλόμενοι βέλεσιν ε ἐτρώθησαν, ἔχον-
τες δὲ ἐμπεπερονημένα τὰ βέλη γυμνῶ τῷ σώματι
πάντας κατέβαλλον, οὐκ ὀπλοῖς κεχηρημένοι, ἀλλὰ τῇ
χειρὶ παίοντες, εἶτα τοὺς μὲν ἀνέλιον, τοὺς δὲ αἰχμη-
αλῶτους λαθόντες ἀπήγαγον, μηδὲ τραύματα αὐ-
τοῖς δεξάμενοι, ἀρὰ τις τὸ γινόμενον ἀνθρώπινον εἶναι
ἐφησε; Καίτοι τὸ τῶν ἀποστόλων τρόπιον πολλῶν
ἐκείνου θαυμαστότερον. Τοῦ γὰρ γυμνὸν μὴ τρωθῆναι,
πολλῶν παραδοξότερον τὸ τῶν ἰδιωτῶν καὶ ἀγράμμα-
των καὶ ἀλιέων τοσαύτης δεινότητος περιγενέσθαι, καὶ
μῆτε ὑπὸ τῆς ὀλιγότητος, μῆτε ὑπὸ τῆς πείνης, μῆτε
ὑπὸ τῶν κινδύνων, μῆτε ὑπὸ τῆς συνηθείας τῆς προ-
κατελιφθείας, μῆτε ὑπὸ τῆς τοσαύτης ἀυστηρότητος
τῶν πραγμάτων ὧν ἐπέταττον, μῆτε ὑπὸ τῶν
καθημερινῶν θανάτων, μῆτε ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν
ἀπατηθέντων, μῆτε ὑπὸ τοῦ ἀξιώματος τῶν ἀπα-
τητῶν διακωλυθῆναι. Οὕτω τοίνυν αὐτοὺς κατα-
βάλωμεν, καὶ μαχόμεθα πρὸς ἐκεῖνους, καὶ πρὸ τῶν
λόγων διὰ τοῦ βίου καταπληξώμεθα. Αὕτη [22] γὰρ
ἔστιν ἡ μεγάλη μάχη, οὗτος ὁ συλλογισμὸς ὁ ἀναν-

* *Legebatur* τοῦτο διέκλασε, *ei mox*, κατέπεισε... ἐπεισε.
Legebatur haec vox, φησί, *post* θαρρόυντες. ε *Allus*
habet σοφιστῶν *pro* σοφῶν. δ *Reg.*, κατηγορούμεν, *melius*
quam *editi* κατηγοροῦμεν.

* *Legebatur* ἀντιπιπτούσης. ε *Deerat* βέλων.

τιβήρητος ὁ διὰ τῶν ἔργων· ἐπεὶ κἂν μυρία φιλοσοφῆσωμεν διὰ τῶν λόγων, βίον δὲ μὴ παρεχώμεθα ἐκείνων βελτίονα, τὸ κέρδος οὐδέν. Οὐ γὰρ τοῖς λεγομένοις προσέχουσιν, ἀλλ' ἂ πράττομεν ἐξετάζουσι, καὶ φασί· Σὺ πρότερος τοῖς σοῖς ῥήμασι πείθου, καὶ τότε ἑτέροις παραίνοι. Εἰ δὲ λέγεις μὲν μυρία εἶναι ἀγαθὰ ἐν τῷ μέλλοντι, ὡς οὐκ ἦντων δὲ οὕτω φαίνοιο τοῖς παροῦσι προσηλωμένοις, τὰ ἔργα σου τῶν ῥημάτων ἐμὸι πιστότερα. Ὅταν γὰρ ἴδω σε ἀρπάζοντα τὰ ἑτέρων, θρηνῶντα ἀμέτρως ἐπὶ τοῖς ἀπελθοῦσι, πολλὰ ἔτερα πλημμελοῦντα, πῶς σοι πιστεύσω ὅτι ἔστιν ἀνάστασις; Κἂν γὰρ μὴ λέγῃσι ταῦτα, ὁμῶς ἐννοοῦσι ταῦτα, καὶ περιστρέφουσιν ἐπὶ τῆς διανοίας. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ κωλύον τοὺς ἀπίστους γενέσθαι Χριστιανούς. Ἐναγάγωμεν ὁ τοῖνον αὐτοῦς διὰ τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας. Πολλοὶ καὶ ἰδιῶται ἄνδρες φιλοσόφων οὕτω κατέπληξαν τὴν διάνοιαν, ὡς καὶ τὴν τῶν ἔργων ἐπιδειξάμενοι φιλοσοφίαν, καὶ φωνὴν σάλπιγγος λαμπροτέραν διὰ τῆς πολιτείας καὶ φιλοσοφίας ἀφέντες· αὕτη γὰρ τῆς γλώττης ἰσχυροτέρα. Ὅταν δὲ εἶπω, ὅτι οὐ χρὴ μνησικακεῖν, εἶτα τὸν Ἕλληνα μυρία ἐργάσασθαι κακὰ, πῶς δυνήσομαι τοῖς λόγοις; αὐτὸν ἐναγαγεῖν, διὰ τῶν ἔργων αὐτὸν ἀποσοβῶν; Θηρεῦσωμεν τοῖνον αὐτοῦς διὰ τῆς πολιτείας, καὶ διὰ τῶν ψυχῶν τούτων οἰκοδομῶμεν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τούτων συναγάγωμεν τὸν πλοῦτον. Οὐκ ἔστι ψυχῆς οὐδὲν ἀντάξιον, οὐδὲ ὁ κόσμος ἅπας. Ὅστε κἂν μυρία δίψῃ χρήματα πένησιν, οὐδὲν τοιοῦτον ἐργάσῃ, οἷον ὁ μίαν ψυχὴν ἐπιστρέφων. Ὁ γὰρ ἐξ ἄγων τίμιον ἐξ ἀναξίου, ὡς στόμα μου ἔσται, φησί. Μέγα μὲν γὰρ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἐλεεῖν τοὺς πενομένους· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον, οἷον τὸ πλάνης ἀπαλάττειν· ὁ γὰρ τοῦτο ποίων, κατὰ Παῦλον γίνεται καὶ Πέτρον. Ἐξέστι γὰρ ἀναδέξασθαι τὸ ἐκείνων κήρυγμα, οὐκ ἵνα κινδυνεύωμεν καθάπερ ἐκείνοι, καὶ λιμούς καὶ λοιμούς καὶ τὰ ἄλλα ὑποφέρωμεν (εἰ-

^a Ἄλλῃ ἀναγάγωμεν.

ρήνης γὰρ ὁ παρῶν καιρὸς), ἀλλ' ἵνα τὴν ἀπὸ προθυμίας σπουδὴν ἐπιδειξώμεθα. Καὶ γὰρ ἐξέστιν ὅκοι λαθημένους ταύτην τὴν ἀλείαν ἐργάζεσθαι. Εἰ τις ἔχει φίλον καὶ συγγενὴ καὶ οἰκεῖον, ταῦτα ποιείτω, ταῦτα λεγέτω· καὶ ἔσται κατὰ Πέτρον καὶ Παῦλον. Καὶ τί λέγω Πέτρον καὶ Παῦλον; Στόμα ἔσται τοῦ Χριστοῦ· Ὁ γὰρ ἐξαγωγῶν τίμιον ἐξ ἀναξίου, ὡς στόμα μου ἔσται, φησί. Κἂν μὴ σήμερον πείσης, αὐριον πείσεις· κἂν μηδέποτε πείσης, σὺ τὸν μισθὸν ἐξείς ἀπληροῦσιν· κἂν μὴ πάντας πείσης, ὀλίγους ἀπὸ πολλῶν δυνήσῃ· ἐπεὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐχὶ πάντας τοὺς ὄντας ἀνθρώπους ἔπεισαν, ἀλλ' ὁμῶς πᾶσι διελέχθησαν, καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι μισθὸν ἔχουσιν. Οὐ γὰρ πρὸς τὸ τέλος τῶν κατορθωμένων, ἀλλὰ πρὸς τὴν γνῶμην τῶν κατορθούτων ὁ θεὸς τοὺς στεφάνους ὀρίζει εἰσθε. Κἂν δύο καταβάλλῃ ὀβολοὺς, δέχεται· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς χήρας ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν διδασκόντων [23] ἐργάζεται. Μὴ τοῖνον, ἐπειδὴ τὴν οἰκουμένην οὐ δύνασαι σῶσαι καὶ τῶν ὀλίγων καταφρόνει, μηδὲ τῆ τῶν μεγάλων ἐπιθυμία τῶν μικρῶν ἀφελέκῃ σσαυτόν. Κἂν ἕκατόν μὴ δυνήθῃς, τῶν δέκα ἐπιμελήθητι· κἂν δέκα μὴ δυνήθῃς, μηδὲ τῶν πέντε καταφρονήσῃς· κἂν πέντε μὴ δυνήθῃς, τοῦ ἑνὸς μὴ ὑπερίδῃς· κἂν τὸν ἕνα μὴ δυνήθῃς, μηδὲ οὕτως ἀθύμει, μηδὲ τὰ παρὰ σαυτοῦ κωλύσῃς. Οὐχ ὄρεξ, ὅτι καὶ ἐν τοῖς συναλλάγμασιν οὐ μόνον ἀπὸ χρυσίου, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀργυρίου τὰς ἐμπορίας ποιῶνται οἱ περὶ ταῦτα σχολάζοντες; Ἄν μὲν γὰρ μηδέπω τῶν μικρῶν καταφρονῶμεν, καὶ τῶν μεγάλων ἀνθεξόμεθα· ἂν δὲ τῶν μικρῶν ὑπερίδωμεν, οὐδὲ ἐκείνων ἐπιληψόμεθα εὐκόλως. Οὕτως ἕκαστος πλοῦσιος γίνεται, καὶ μικρὰ καὶ μεγάλα συλλέγων· οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν, ἵνα ἐν πᾶσι πλουτήσαντες, ἐπιτύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἄμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἔστι, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις θεοῦ ἔστι. Γέγραπται γάρ· Ἀπολώ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνεπτῶν ἀθετήσω· ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητῆς τοῦ αἰῶνος τούτου;

α'. Τοῖς κἀμῖνοις καὶ ψυχορράγοις καὶ αἱ τροφαὶ αἱ ὑγιεῖς ἀηδεῖς, οἱ φίλοι καὶ οἱ προσήκοντες ἐπαχθεῖς, καὶ οὐδὲ γνωρίζονται πολλάκις, ἀλλὰ καὶ ἐνοχλεῖν δοκοῦσιν. Οὕτω δὴ καὶ τοῖς τὰς ψυχὰς ἀπολλυμένοις συμβαίνειν εἰσθε· τὰ γὰρ πρὸς σωτηρίαν φέροντα ἀγνοοῦσι, καὶ τοὺς κηδομένους αὐτῶν ἐνοχλεῖν νομίζουσι. Γίνεται δὲ τοῦτο οὐ παρὰ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐκείνων νόσον. Καὶ ὅπερ οἱ παραπαίοντες ποιῶσιν, ἀπεχθανόμενοι πρὸς τοὺς ἐπιμελομένους αὐτῶν, καὶ λοιπὸν λοιδορούμενοι· τοῦτο καὶ οἱ ἄπιστοι πάσχουσιν. Ἄλλ' ὡς περ ἐπ' ἐκείνων οἱ ὑβριζόμενοι τότε μάλιστα αὐτοὺς ἐλεοῦσι καὶ δακρύουσι, δεῖγμα ἔσχατον τῆς ἐπιτεταμένης ἀρρώστιας τοῦτο ποιούμενοι, ὅταν τοὺς φιλάτου ἀγνοῶσιν· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ποιήσωμεν, καὶ μᾶλλον τῶν γυναικῶν ὀλολύξωμεν ἐπ' αὐτοῖς, ὅτι τὴν κοινὴν ἀγνοοῦσι σωτηρίαν. Οὐ γὰρ οὕτω γυναῖκα ἄνδρα δεῖ φιλεῖν, ὡς ἡμᾶς πάντας ἀνθρώπους, καὶ πρὸς σωτηρίαν ἐφέλεσθαι, κἂν Ἕλληνας ἦ,

κἂν ὅστισοῦν. Θρηνῶμεν τοῖνον αὐτοῦς, ὅτι ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ μωρία αὐτοῖς ἔστιν, ὁ αὐτὸς σοφία καὶ δύναμις ὢν· Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις, φησί, μωρία ἔστιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν ἐκείνους, τοῦ σταυροῦ παρὰ τῶν Ἑλλήνων χλευαζομένου, τῆ σοφίᾳ τῆ δὴθεν παρ' ἐαυτῶν ἀνίστασθαι καὶ πολεμεῖν θορυβουμένους τοῖς παρὰ τῶν Ἑλλήνων λεγομένοις, παραμυθούμενος ὁ Παῦλος φησί· Μὴ νομίσητε ξένον [24] γίνεσθαι καὶ παράδοξον. Ταύτην ἔχει τὴν φύσιν τὸ πρᾶγμα, ὥστε ὑπὸ τῶν ἀπολλυμένων μὴ γνωρίζεσθαι αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἐξεστήκασιν γὰρ καὶ παραπαίουσι. Διὰ τοῦτο καὶ λοιδοροῦνται καὶ ἐπαχθῶς ἔχουσι πρὸς τὰ σωτήρια φάρμακα. Τί δὲ λέγεις; Ἄνθρωπε; δούλος ὁ Χριστὸς ἐγένετο διὰ σὲ μορφὴν δούλου λαβὼν, καὶ ἐσταυρώθη καὶ ἀνέστη· καὶ θεὸν ἀναστάντα προσκυνῆσαι διὰ τοῦτο, καὶ θαυμάσαι τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι ὅπερ οὕτε πατήρ οὔτε φίλος οὔτε υἱὸς ὑπὲρ σοῦ ἐποίησε, ταῦτα ὁ δεσπότης πάντα εἰργάσατο ὑπὲρ σοῦ τοῦ ἐχθροῦ καὶ προσκεκρουκότος· θεὸν τοῖνον θαυμάζειν ὑπὲρ τούτων αὐτῶν, σὺ δὲ μωρίαν καλεῖς πρᾶγμα τοσαύτης σοφίας γέμον; Ἄλλ' οὐδὲν θαυμαστόν· τῶν γὰρ ἀπολλυμένων ἔστι μὴ ἐπιγινώσκειν τὰ πρὸς σωτηρίαν φέροντα.

vim, ac neque a paucitate, neque a paupertate, neque a periculis, neque a prævia consuetudine, nec a severitate rerum quas præcipiebant, neque a quotidianis mortibus, neque ab eorum qui decepti fuerant multitudine, neque ab eorum qui deceperant auctoritate, impedirentur. Sic ergo illos prosternamus et contra ipsos pugnemus: ac vita prius, quam sermone, impetamus illos. Hoc enim magnum certamen est, hæc ratiocinatio est, cui contradici non possit, quæ per opera procedit. Etiam si enim innumera verbis philosophemur, si non meliorem quam illi vitam exhibeamus, nullum est lucrum. Non enim dictis attendunt, sed facta nostra examinant, et dicunt: Tu prior verbis tuis obtempera, et tunc alios admone. Quod si cum dicis innumera esse bona in futuro sæculo, quasi illa non sint, præsentibus addictus videaris, credibilia mihi sunt facta quam dicta tua. Cum enim video te aliena sapientem, de iis qui defuncti sunt ultra modum lugentem, aliaque multa prave agentem, quomodo tibi credam dicentem resurrectionem esse? Etiam si enim hæc non dicant, hæc cogitant et in mente versant. Et hoc impedit, quominus infideles Christiani fiant. Inducamus ergo illos per vitam nostram. Multi et illiterati viri philosophorum mentem ita perculsere, utpote qui operum philosophiam exhiberent, et vocem tuba clariorem per vitæ institutum et philosophiam emitterent: hæc quippe lingua fortior est. Cum enim dicam, non oportere injuriarum meminisse, deindeque Græco innumera inferam mala, quomodo potero verbis illum inducere, cum gestis ipsum depellam? Venemur ergo illos per vitæ institutum, et per hæc animas ædificemus Ecclesiam, et has congeramus divitias. Nihil est animæ æquiparandum, ne totus quidem mundus. Itaque etiam si innumeras pauperibus pecunias erogaveris, nihil tale efficies quale is, qui vel unam animam convertit. *Qui enim educit pretiosum ex vili, quasi os meum erit* (Jer. 15. 19), inquit. Magnum quidem bonum est egenorum

misereri; sed nihil tantum, quantum ab errore liberare: qui enim hoc facit, Paulo et Petro similis est. Licet enim illorum prædicationem suscipere, non ut periclitemur quemadmodum illi, et famem, pestem cæteraque toleremus; jam enim pacis tempus est; sed ut alacriter studium exhibeamus. Licet enim domi sedentes hanc exercere piscationem. Si quis habet amicum, aut cognatum, aut familiarem, hæc faciat, hæc dicat; et similis erit Petro et Paulo. Quid dico, Petro et Paulo? Os erit Christi: nam *Qui educit pretiosum a vili, quasi os meum erit*, inquit. Etiam si hodie non persuaseris, cras persuadebis: etiam si nunquam persuaseris, tu perfectam habebis mercedem: etiam si non omnibus persuaseris, ex multis paucos attrahere poteris; quandoquidem apostoli non omnibus hominibus persuasere, omnes tamen alloqui sunt, et de omnibus mercedem habent. Non enim ab exitu recte factorum, sed a mente recte operantium coronas decernere Deus solet. Etiam si duos jeceris obolos, accipit, et quod erga viduam fecit, hoc et erga doctores operatur. Ne itaque, quia non potes orbem terrarum servare, paucos despicias, neque ex magnorum desiderio, a minoribus te abstrahas. Si centum non potueris, decem cures; si denos non possis, nec quinos spernas; si quinos non possis, ne unum despicias; si unum non potueris, neque sic animo deficias, nec quæ penes te sunt colibeas. Non vides quomodo in contractibus, non solum ex auro, sed etiam ex argento mercatores commercia exercere soleant? Nam si ne parva quidem despiciamus, magna etiam apprehendemus: si vero parva contemnamus, neque illa ipsa facile percipiemus. Sic quisque dives efficitur parva et magna colligens: sic et nos faciamus, ut in omnibus divites facti, regnum cælorum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IV.

CAP. I. v. 18. *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est; iis vero qui salvi fiunt, nobis, virtus Dei est.* 19. *Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens? ubi scriba?* 20. *ubi inquisitor sæculi hujus?*

1. Laborantibus et animo fractis etiam salubres cibi insuaves sunt, amici et necessarii importuni, neque sæpe cognoscuntur, ac videntur inferre molestiam. Sic quoque solet accidere iis qui animas perdunt: nam quæ ad salutem ducunt ignorant, et illos qui ipsorum curam gerunt molestos esse putant. Hoc autem fit, non ex ipsa rei natura, sed ex illorum morbo. Et quod insani faciunt, cum illos odio habent qui ipsorum curam gerunt, illosque conviciis impetunt: hoc quoque faciunt infideles. Sed quemadmodum in illis qui conviciis impetuntur tum maxime eorum miserentur et lacrymantur, utpote qui hoc extremum esse ægritudinis indicium putent, quod illi

amicissimos sibi non noscant: ita et nos circa Græcos faciamus, et magis quam propter uxores circa illos ejulemus, quia communem ignorant salutem. Non enim ita vir uxorem debet amare, ut nos homines omnes, illosque ad salutem attrahere, sive Græcus sit, sive quisquis alius. Lugeamus ergo illos, quia verbum crucis stultitia ipsis est, cum ipsum sapientia et virtus sit: nam *Verbum crucis pereuntibus*, inquit, *stultitia est.* Quia enim verisimile est illos, cum crux a Græcis irrideretur, ei quæ apud illos habebatur sapientia obstitisse et Græcorum dictis, consolans ipsos Paulus dicit: Ne putetis rem esse insolitam ac stupendam. Hanc res isthæc habet naturam, ut a pereuntibus virtus ejus non cognoscatur: mente namque capti sunt ac desipiunt. Ideo convicia efferunt, et salutaria pharmaca moleste ferunt. Quid vero dicis, o homo? Servus propter te Christus factus est, formam servi accipiens, crucifixus est et resurrexit: et

cum oporteret illum resuscitatum ideo adorare, et ejus benignitatem admirari; quia quæ nec pater nec amicus nec filius pro te fecit, hæc omnia Dominus operatus est propter te inimicum, qui illum offenderas: cum oporteret ergo illum propterea admirari, ut rem tanta sapientia plenam, stultitiam appellas? Sed nihil mirum: nam pereuntium est non agnoscere ea, quæ ad salutem ducunt.

Ratiociniis ea quæ fidei sunt sæpe labefactantur. — Ne turbemini igitur: non enim novum neque inexpectatum est illud, quod nempe a desipientibus magna derideantur. Illos vero qui sic affecti sunt, per humanam sapientiam persuadere non licet: imo si ita persuadere volueris, contrarium efficis: nam ea, quæ rationem superant, sola fide opus habent. Etenim si ratiociniis persuadere voluerimus, quomodo Deus factus sit homo, et in vulvam virginalem ingressus sit; et si rem fidei non permittamus, magis irridebunt illi. Ergo qui ratiociniis id quærunt, illi sunt qui pereunt. Ecquid dico de Deo? Nam si circa creaturas hoc faciamus, multus sequetur risus. Sit enim homo, qui velit omnia ratiociniis ediscere, et tentet tua persuaderi ratione, quomodo lucem aspiciamus; tu autem ratiocinio illi persuadere conare. Sed non poteris: si enim dixeris, quod sufficiat oculos aperire ad videndum, non modum dixisti, sed quod fieri solet. Cur enim non auribus videmus, inquiet, nec oculis audimus? cur non naso audimus, nec auribus olfacimus? Si ergo illo ea de re quærente, non possumus horum rationem reddere, et ille rideat, annon magis nos ridebimus? Nam si ambo ex eodem cerebro principium habent, amboque membra vicina sunt, quomodo non eadem ipsa possunt facere? Sed non poterimus causam dicere, neque modum ineffabilis et variæ operationis; et si tentemus, irridebimur. Ideo Dei potentiae et immensæ sapientiae cedentes, taceamus. Ita ergo si ea, quæ Dei sunt, per externam sapientiam explicare velimus, nullus sequetur risus, non propter rerum imbecillitatem, sed propter hominum amentiam. Res enim magnas nullus sermo potest explicare. Animum autem adhibe: cum dixeris, Crucifixus est, Græcus dicit: Et quomodo hoc rationi consentaneum est? sibi non opem tulit cum crucifigeretur et tentaretur tempore crucis; et quomodo postea resurrexit, et aliis opem tulit? nam si poterat, oportebat ante mortem agere (nam hoc quoque dicebant Judæi): qui autem sibi ipsi opem non tulit, quomodo aliis tulit? non est hoc, inquit, rationi consentaneum. Jure: est enim crux, o homo, supra rationem et ineffabilis virtutis. Nam in malis gravibus constitutum, iis malis superiorem apparere, et sic congressum vincere, immensæ virtutis est. Ut enim in tribus pueris, ingressos in fornacem conculcasse flammam mirabilius erat, quam si ingressi non fuissent; et in Jona, incetum incidentem a bellua nihil passum esse multo majus erat, quam si non incidisset: sic et in Christo longe mirabilius fuit mortuum solvisse mortem, quam si mortuus non fuisset. Ne dicas ergo, Cur sibi opem

non tulit in cruce? Nam cum morte configere volebat. Non descendit de cruce, non quod non posset, sed quod nollet. Eum enim quem mortis tyrannis detinere non potuit, quomodo clavi crucis detinere potuissent?

2. Sed hæc nobis nota sunt, infidelibus non item. Ideo dicebat, verbum crucis pereuntibus stultitiam esse, nobis autem salutem consequentibus, virtutem esse Dei. *Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo.* Nihil grave hactenus posuit, sed primo ad Scripturæ testimonium venit, et tunc fiducia inde assumpta, vehementiore utitur sermone, et ait: *Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquistor hujus sæculi? nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi?* 21. *Nam quia in sapientia Dei non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.* Cum dixisset, *Scriptum est, Perdam sapientiam sapientium,* ex rebus demonstrationem inducit, dicens: *Ubi sapiens? ubi scriba?* simul et Judæos et Græcos perstringens. Quis enim philosophus, quis eorum qui in syllogismis versati sunt, quis ex iis qui Judaica norunt, salutem dedit et veritatem docuit? Nemo; sed totum piscatorum fuit. Cum propositum ergo conclusisset, illorumque fastum depressisset, ac dixisset: *Nonne infatuavit Deus sapientiam hujus mundi? causam etiam dicit propter quam hæc ita facta sunt.* Quia enim in sapientia Dei, inquit, non cognovit mundus per sapientiam Deum; crux apparuit. Quid sibi vult autem, *In sapientia Dei?* In ea quæ apparuit per opera, per quæ cognosci voluit. Propterea enim et hæc et similia probavit, ut convenienter ex iis quæ cernuntur Conditor in admiratione haberetur. Magnum est cælum, et immensa terra: Conditor ergo mirare. Nam magnum hoc cælum non modo ab eo factum, sed facile factum est, et immensa terra quasi nihil producta fuit. Ideo de illo quidem dicit, *Opera digitorum tuorum sunt cæli* (Psal. 101. 26), de terra autem, *Qui terram fecit tanquam nihil.* Quia ergo per hanc sapientiam noluit Deum cognoscere, per stultitiam, quæ esse videtur, prædicationis persuasit; non per ratiocinia, sed per fidem. De cætero ubi sapientia Dei est, humana non ultra est opus. Nam dicere eum, qui hunc tantum mundum creavit, Deum esse oportere immensa et ineffabili virtute præditum, humanæ sapientiae erat sic ratiocinari, et per hæc illum comprehendere: nunc autem non ratiociniis, sed fide sola opus est. Nam in crucifixum et in sepultum credere, et certum habere eundem ipsum resurrexisse ac superne sedere, id sapientia non eget neque ratiociniis, sed fide. Apostoli enim non cum sapientia prodire, sed cum fide, fueruntque externis sapientibus sapientiores et sublimiores, et tanto magis, quanto majus est ea quæ Dei sunt fide suscipere, quam ratiocinia movere: hoc enim humanam superat mentem. Quomodo autem perdidit sapientiam? Per Paulum et similes nobis cognitum, ostendit illam inutilem esse. Ad suscipiendam enim evangelicam

Μὴ θορυβεῖσθε οὖν· οὐ γὰρ ξένον οὐδὲ παρὰ προσδοκίαν τὸ γινόμενον, τὸ χλευάζεσθαι τὰ μεγάλα παρὰ τῶν ξεστηκότων. Τοὺς δὲ οὕτω διακειμένους διὰ σοφίας ἀνθρωπίνης πείθειν οὐκ ἔστι· ἀλλὰ, κἂν βουληθῆς οὕτω πείσθαι, τὸ ἐναντίον ποιεῖς· τὰ γὰρ ὑπερβαίνοντα λογισμῶν πίστῳ δεῖται μόνῃς. Καὶ γὰρ, ἂν θέλωμεν πείθειν διὰ λογισμῶν, πῶς ἀνθρώπος ἐγένετο ὁ Θεός, καὶ εἰς μήτραν εἰσῆλθε παρθενικὴν, καὶ μὴ τῆ πίστει τὸ πρᾶγμα ἐπιτρέψωμεν, μᾶλλον ἐκεῖνοι καταγέλαστοι. Ἄρα οἱ λογισμοὶς ζητοῦντες, οὗτοι εἰσιν οἱ ἀπολλύμενοι. Καὶ τί λέγω περὶ Θεοῦ; Ἐπὶ γὰρ τῶν κτισμάτων ἂν τοῦτο ποιήσωμεν, πολλὸς ἔψεται γέλως. Ἔστω γὰρ ἀνθρώπος πάντα βουλόμενος λογισμοῖς μαυθάνειν, καὶ πειράσθω τῷ παρὰ σοῦ λόγῳ πειθεσθαι, πῶς βλέπομεν τὸ φῶς· σὺ δὲ αὐτὸν λογισμῷ πείθειν πειρῶ. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις· ἂν γὰρ εἴπῃς, ὅτι ἀρκεῖ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίξαντα βλέπειν, οὐ τὸν τρόπον εἰρηκας, ἀλλὰ τὸ γινόμενον. Διὰ τί γὰρ μὴ τῆ ἀκοῆ βλέπομεν, φησὶ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀκούομεν; διὰ τί γὰρ μὴ τῆ βίβλιν ἀκούομεν, καὶ τῆ ἀκοῆ ὀφραϊνόμεθα; Ἄν τοίνυν, ἀποροῦντος αὐτοῦ περὶ τούτων, μὴ δυνάμεθα τὸν λόγον ἀποδοῦναι τούτων, ἐκεῖνος μέλλει γελάειν; οὐ μειζρόνως ἡμεῖς καταγελασόμεθα; Εἰ γὰρ ἀμφοτέρα ἐξ ἐνός ἐγκεφάλου τὴν ἀρχὴν ἔχει, καὶ ἀμφοτέρα ἀλλήλοισ γεινιάζει τὰ μέλη, πῶς οὐ τὰ αὐτὰ δύναται ποιεῖν; Ἄλλ' οὐ δύνησόμεθα εἰπεῖν τὴν αἰτίαν οὐδὲ τὸν τρόπον τῆς ἀφάτου καὶ ποικίλης ἐνεργείας, ἀλλὰ, κἂν ἐπιχειρήσωμεν, καταγελώμεθα. Διὰ τοι τοῦτο τῆ τοῦ Θεοῦ θυνάμει καὶ τῆ ἀπειρῶ σοφίᾳ παραχωροῦντες, σιγήσωμεν. Οὕτω τοίνυν καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ ἔάν τῆ ἐξωθεν σοφίᾳ βουληθῶμεν παραστήσῃ, πολλὸς ἔψεται γέλως, οὐ παρὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἀσθενείαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνοίαν. Τὰ γὰρ μεγάλα λόγος οὐδεὶς παραστήσῃ δύναται. Σκόπει δὲ· Ὅταν εἴπω, Ἔσταυρώθη, ὁ Ἕλληνας λέγει· Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον τοῦτο; ἑαυτῷ οὐκ ἤμυνε σταυρουμένῳ καὶ πειραζομένῳ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ σταυροῦ, καὶ πῶς μετὰ ταῦτα ἀνέστη, καὶ ἑτέροις ἤμυνεν; εἰ γὰρ ἐδύνατο, πρὸ τοῦ θανάτου ἔδει (τοῦτο γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι ἔλεγον)· ὁ δὲ ἑαυτῷ μὴ ἀμύνας, πῶς ἄλλοις ἤμυνεν; οὐκ ἂν [25] ἔχοι λόγον, φησὶ. Εἰκότως· καὶ γὰρ ὑπὲρ λόγον ἔστιν, ἀνθρώπου, καὶ ἀφάτου δυνάμεως ὁ σταυρός. Τὸ γὰρ ἐν τοῖς δεινοῖς γενόμενον, ἀνώτερον φανῆναι τῶν δεινῶν, καὶ συμπλακέντα νικῆσαι, δυνάμει ἐστὶν ἀπειροῦ. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν τριῶν παιδῶν, τοῦ μὴ ἐμδῆναι εἰς τὴν κάμινον, τὸ ἐμδάντας καταπατήσῃ τὴν φλόγα, θαυμαστότερον ἦν· καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωνᾶ, τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τὸ κῆτος, τὸ ἐμπεσόντα μηδὲν ἀπὸ τοῦ θηρίου παθεῖν ἀηδὲς, πολλῶν μείζον ἦν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, τὸ ἀποθανόντα διαλύσαι τὸν θάνατον, παραδοξότερον ἦν. Μὴ τοίνυν λέγε· Διὰ τί οὐκ ἤμυνεν ἑαυτῷ ἐν τῷ σταυρῷ; αὐτῷ γὰρ συμπλακῆναι ἠπειγέτο τῷ θανάτῳ. Οὐ κατέβη ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἠδύνατο, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἠθούλετο. Ὅν γὰρ ἡ τυραννὶς οὐ κατέσχε τοῦ θανάτου, πῶς ἦλοι σταυροῦ κατασχέειν ἠδύνατο;

β'. Ἄλλὰ ταῦτα ἡμῖν γνώριμα, τοῖς δὲ ἀπίστοις οὐκ ἔστι. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν, ὅτι ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις

^a ἄβεται εἰκότως.

ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστὶ. *Γέγραπται γάρ· Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω.* Οὐδὲν παρ' ἑαυτοῦ φορτικὸν τέως τίθησιν, ἀλλὰ πρότερον ἐπὶ τὴν μαρτυρίαν ἐρχεται τῆς Γραφῆς, καὶ τότε τὴν ἐκεῖθεν παρῆσιν λαβὼν καταφορικώτερον κέχρηται τοῖς λόγοις, καὶ φησιν· *Οὐχὶ ἐμῶρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου; ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; οὐχὶ ἐμῶρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου;* Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσαι τοὺς πιστεύοντας. Εἰπὼν ἔτι *Γέγραπται, Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν*, τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀπόδειξιν ἐπάγει λέγων· *Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς;* ὁμοῦ καὶ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων καθαπτόμενος. Ποῖος γὰρ φιλόσοφος, τίς τῶν περὶ τοὺς συλλογισμοὺς ἐσχολακῶτων, τίς τῶν τὰ Ἰουδαίων εἰδῶτων ἔσασε, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐγνώρισεν; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ἀλλὰ τῶν αἰσίων τὸ πᾶν γέγονε. Συμπεράνας τοίνυν τὸν προκειμένον, καὶ κατενεγκῶν αὐτῶν τὸν τύπον, καὶ εἰπὼν· *Οὐχὶ ἐμῶρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου;* λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ταῦτα γέγονεν οὕτως. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, φησὶν, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, ὁ σταυρὸς ἐφάνη. Τί δὲ ἐστὶν, *Ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ;* Τῆ διὰ τῶν ἔργων φαινομένη, δι' ἣν ἠθέλησε γνωρισθῆναι. Διὰ τοῦτο γὰρ αὐτὰ καὶ τοιαῦτα κατεσκευάσεν, ἵνα ἀναλόγως ἐκ τῶν ὀρωμένων οὐ ποιητῆς θαυμάζηται. Μέγας ὁ οὐρανός, καὶ ἀπειροπληθὴς ἡ γῆ· θαύμασον τοίνυν τὸν πεπονηκότα. Καὶ γὰρ ὁ μέγας οὗτος οὐ μόνον ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ μετ' εὐκολίας, καὶ ἡ ἀπειρος ἐκεῖνη γῆ καὶ αὐτὴ ὡς οὐδὲν παρήγετο. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν ἐκεῖνου φησὶν, ὅτι *Ἔργα τῶν δακτύλων σου εἰσιν οἱ οὐρανοὶ*· περὶ δὲ τῆς γῆς, *Ὁ ποιήσας τὴν γῆν ὡς οὐδὲν.* Ἐπεὶ οὖν διὰ τῆς σοφίας ταύτης οὐκ ἠθέλησε γνωρισθῆναι τὸν Θεόν, διὰ τῆς δοκούσης μωρίας εἶναι τοῦ κηρύγματος ἐπίσειεν, οὐ διὰ λογισμῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστῳ. Λοιπὸν ὅπου σοφία Θεοῦ, οὐκέτι χρεῖα ἀνθρωπίνης. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι τὸν κτίσαντα τῶν [26] κόσμων τὸν τοσοῦτον καὶ οὕτω μέγαν, Θεὸν εἶναι εἰκόσ δυνάμειν ἀμήχανόν τινα ἔχοντα καὶ ἀπόρρητον, σοφίας ἀνθρωπίνης λογίζεσθαι ἦν, καὶ διὰ τούτων αὐτὸν καταλαμβάνειν· νῦν δὲ οὐκέτι λογισμῶν, ἀλλὰ πίστῳ δεῖ μόνῃς. Τὸ γὰρ εἰς τὸν σταυρωθέντα καὶ ταφέντα πιστεύειν καὶ πεπληροφορηθῆναι, ὅτι οὗτος αὐτός καὶ ἀνέστη καὶ ἄνω κάθηται, τοῦτο σοφίας οὐ δεῖται οὐδὲ λογισμῶν, ἀλλὰ πίστῳ. Καὶ γὰρ οἱ ἀπόστολοι οὐ σοφία προσῆλθον, ἀλλὰ πίστει, καὶ γεγονασὶ τῶν ἐξω σοφῶν σοφώτεροι καὶ ὑψηλότεροι, καὶ τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ τοῦ λογισμοῦ κινεῖν τὸ πιστεῖν τὰ τοῦ Θεοῦ δέχεσθαι μείζον· τοῦτο γὰρ ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνει διάνοιαν. Πῶς δὲ ἀπώλεσε τὴν σοφίαν; Διὰ Παύλου καὶ τῶν τοιούτων γνωρισθεὶς ἡμῖν, ἔδειξεν αὐτῶν οὕτω ἀνόνητον. Πρὸς γὰρ τὸ δέξασθαι τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν οὔτε ὁ σοφός ὠφέλειται τι παρὰ τῆς σοφίας, οὔτε ὁ ἰδιώτης ἐβλάβη τι παρὰ τῆς ἀμαθίας· ἀλλ' εἰ δεῖ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν,

^b Ἄλιος, ἀνόνητον.

μᾶλλον ἰδιωτεία, ἢ σοφία πρὸς τὴν ὑποδοχὴν ἐστὶν ἐπιτήδειον καὶ εὐκολώτερον. Ὁ γὰρ ποιμὴν καὶ ἀγροίκους ταύτην θάττον ὑποδέχεται, καθάπαξ καὶ τοὺς λογισμοὺς καταστέλλων, καὶ τῷ Δεσπότη ἑαυτὸν παραδιδούς. Οὕτω τοίνυν τὴν σοφίαν ἀπώλεσεν. Ἐπειδὴ γὰρ προτέρα ἑαυτὴν κατέβαλε, πρὸς οὐδὲν χρησίμη λοιπὸν ἐστὶν. Ὅτε γὰρ εἶδε τὰ ἑαυτῆς αὐτὴν ἐνδείξασθαι καὶ διὰ τῶν ἔργων ἰδεῖν τὸν Δεσπότην, οὐκ ἠθέλησε. Διὰ τοῦτο, κἄν θέλῃ νῦν ἐπεισαγαγεῖν ἑαυτὴν, οὐ δύναται· οὐ γὰρ τοιαῦτα τὰ πράγματα· ἢ γὰρ ὁδὸς ἢ τῆς θεογονίας πολλῶν μείζων ἐκείνης αὐτῆ. Διὰ τοι τοῦτο πίστεως καὶ ἀφελείας χρεία, καὶ ταύτην πανταχοῦ ζητεῖν δεῖ, καὶ τῆς ἔξωθεν προτιμῶν σοφίας· Ἐμώρατε γὰρ ὁ Θεός, φησί, τὴν σοφίαν. Τί δὲ ἐστὶν, Ἐμώρατε; Μωρὰν εἰδείξεν οὖσαν πρὸς τὴν τῆς πίστεως κατάληψιν. Ἐπειδὴ γὰρ μέγα ἐφρόνουν ἐπ' αὐτῆ, ἤλεγξεν αὐτὴν ταχέως. Ποία γὰρ σοφία, ὅταν τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν μὴ εὐρίσκη; Ἐποίησε τοίνυν φανῆναι μωρὰν, ἐπειδὴ ἑαυτὴν ἐκείνη πρώτη ἤλεγξεν. Εἰ γὰρ ὅτε λογισμοῖς ἦν εὐρεῖν, οὐδὲν εἰδείξε, νῦν ὅτε μείζονα φέρεται τὰ πράγματα, πῶς ἀνῴσαι τι δύνησεται, ὅτε πίστεως χρεία μόνης, καὶ οὐχὶ δεινότητος; Μωρὰν τοίνυν αὐτὴν εἰδείξεν ὁ Θεός· ἠυδόκησε δὲ διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σωσάει, μωρίας δὲ οὐχὶ τῆς οὐσίας, ἀλλὰ τῆς εἶναι δοκούσης. Τὸ γὰρ μείζον τοῦτ' ἐστὶν, ὅτι οὐκ ἔτεραν σοφίαν τοιαύτην ἐκείνης πλείονα εἰσαγαγῶν, ἀλλὰ τὴν δοκοῦσαν εἶναι μωρίαν, οὕτω περιγέγονε. Καὶ γὰρ Πλάτωνα ἐξέβαλεν, οὐχὶ δι' ἑτέρου φιλοσόφου σοφωτέρου, ἀλλὰ διὰ ἀλιείως ἀμαθοῦς. Οὕτω γὰρ γέγονε μείζων ἢ ἦττα, καὶ λαμπροτέρα ἢ νίκη. Εἶτα δεικνύς τοῦ σταυροῦ τὴν δύναμιν, φησὶν· Ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι σημεῖα αἰτοῦσιν, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν· ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίους μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν, αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν.

γ'. [27] Πολλῆ τῶν εἰρημένων ἡ σύνεσις. Θέλει γὰρ εἰπεῖν, πῶς διὰ τῶν ἐναντίων ἐκράτησεν ὁ Θεός, καὶ πῶς οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπινον τὸ κήρυγμα. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ὅταν εἴπωμεν, φησὶν, Ἰουδαίοις, Πιστεύσατε, λέγουσιν, Ἀναστήσατε νεκρούς, ἴσασθε δαιμονῶνας, δείξατε ἡμῖν σημεῖα. Ἡμεῖς δὲ ἀντὶ τούτων τί λέγομεν; Ὅτι ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανεν ὁ κηρυττόμενος. Τοῦτο δὲ ἱκανὸν οὐ μόνον τοὺς μὴ βουλομένους μὴ ἐφέλκεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοὺς βουλομένους διακρούσασθαι· ἀλλ' ὅμως οὐ διακρούεται, ἀλλὰ ἐφέλκεται καὶ κρατεῖ καὶ περιγίνεται. Πάλιν Ἕλληνες ἀπαιτοῦσιν ἡμᾶς ῥητορείαν λόγων καὶ δεινότητα σοφισμάτων· ἡμεῖς δὲ καὶ τούτοις σταυρὸν κηρύττομεν· καὶ ὅπερ ἐπὶ Ἰουδαίων δοκεῖ ἀσθενείας εἶναι, τοῦτο ἐπὶ Ἕλλήνων μωρία. Ὅταν οὖν μὴ μόνον δ αἰτοῦσι μὴ παρέχωμεν, ἀλλὰ καὶ ἐναντία ὦν αἰτοῦσιν· ὁ γὰρ σταυρὸς οὐ μόνον οὐ δοκεῖ σημεῖον εἶναι κατὰ λογισμὸν ἐξεταζόμενον, ἀλλὰ καὶ σημείου ἀναίρεσις· καὶ οὐ μόνον οὐ δοκεῖ δυνάμει ἀπόδειξις, ἀλλὰ καὶ ἀσθενείας ἐλεγχος· οὐ μόνον οὐ δοκεῖ σοφίας ἐπίδειξις εἶναι, ἀλλὰ καὶ μωρίας ὑπόληψις· ὅταν οὖν οἱ σημεῖα καὶ σοφίαν ζητοῦντες μὴ μόνον μὴ λαμβάνωσιν ἄπερ αἰτοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία ὦν ἐπιθυμοῦσιν ἀκούωσιν, εἶτα διὰ τῶν ἐναντίων πείθονται, πῶς οὐκ ἀφαντός ἐστιν ἡ τοῦ κηρυττομένου δύναμις;

Ἄσπερ ἂν εἴ τινα τῶν κλυδωνιζομένων καὶ λιμέωνος ἐπιθυμούντων μὴ λιμένα δείξας, ἀλλ' ἕτερον μέ-

ρος τοῦ πελάγους ἀγριώτερον, δυνηθῆς ποιῆσαι· μετὰ χάριτος ἐπεσθαι· ἢ ἰατρὸς τὸν τετραμμένον καὶ φαρμάκων ἐπιθυμοῦντα μὴ διὰ φαρμάκων, ἀλλὰ διὰ τοῦ καίειν πάλιν ἐπαγγελλόμενος ὑγιῆ ποιεῖν, ἐφέλκοιτο πρὸς ἑαυτὸν (μεγάλῃ γὰρ τοῦτο δυνάμει)· οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐ μόνον οὐκ ἐπὶ σημείου, ἀλλὰ καὶ διὰ πράγματος δοκούντος ἐναντίου εἶναι τοῖς σημείοις περιεγέγοντο· ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ πεποίηκεν ὁ Χριστός. Βουλόμενος γὰρ αὐτὸν θεραπεῦσαι, διὰ πράγματος ἐπιτείνοντος τὴν πῆρωσιν ἀνεῖλε· πηλὸν γὰρ ἐπέθηκεν. Ἄσπερ οὖν διὰ πηλοῦ τὸν τυφλὸν ἐθεράπευσεν, οὕτω καὶ τὴν οἰκουμένην διὰ σταυροῦ προσηγάγετο· ὅπερ προσθήκη ἦν σκανδάλου, οὐκ ἀναίρεσις σκανδάλου. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κτίσεως ἐποίησε, τὰ ἐναντία διὰ τῶν ἐναντίων κατασκευάζων. Ψάμμυ γοῦν θάλασσαν ἐτείχισε, τῷ ἀσθενεῖ τὸ ἰσχυρὸν χαλινώσας· ὕδατι γῆν ἐπέθηκε, τῷ χύμῳ καὶ διαρρέοντι τὸ βαρὺ καὶ πυκνὸν ἐποχεῖσθαι παρασκευάσας. Διὰ τῶν προφητῶν πάλιν ξύλῳ μικρῷ σίδηρον ἐμετέωρισεν. Οὕτω δὴ καὶ σταυρῷ τὴν οἰκουμένην ἐπεσπάσατο. Ἄσπερ γὰρ τὸ ὕδωρ βαστάζει τὴν γῆν, οὕτω καὶ ὁ σταυρὸς βαστάζει τὴν οἰκουμένην. Μεγάλῃ τοίνυν δυνάμει καὶ σοφίᾳ ἀπόδειξις τὸ διὰ τῶν ἐναντίων πείθειν. Καὶ γὰρ σκανδάλου πρᾶγμα ὁ σταυρὸς εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' ὅμως οὐ μόνον οὐ σκανδαλίζει, ἀλλὰ καὶ ἐφέλκεται. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐνοήσας ὁ Παῦλος καὶ ἐκπλαγεῖς, ἔλεγεν, ὅτι· Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, [28] καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ· περὶ τοῦ σταυροῦ λέγων τὸ μωρὸν καὶ τὸ ἀσθενὲς, οὐ τὸ ὄν, ἀλλὰ τὸ δοκοῦν· πρὸς γὰρ τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν ἀποκρίνεται. Ὁ γὰρ οὐκ ἰσχυρὸν φιλόσοφοι διὰ τῶν συλλογισμῶν ποιῆσαι, τοῦτο ἢ δοκοῦσα εἶναι μωρία κατώρθωσε; Τίς οὖν σοφώτερος; ὁ τοὺς πολλοὺς πείθων, ἢ ὁ ὀλίγους, μᾶλλον δὲ οὐδένα; ὁ περὶ τῶν μεγίστων πείθων, ἢ ὁ περὶ τῶν μὴ δεόντων; Πόσα ἔκαμε Πλάτων καὶ οἱ κατ' αὐτὸν περὶ γραμμῆς καὶ γωνίας καὶ στιγμῆς καὶ ἀριθμῶν ἀρτίων καὶ περιττῶν, καὶ ἰσῶν ἀλλήλοις καὶ ἀνίσων, καὶ τῶν τοιούτων διαλεγόμενος ἡμῖν ἀραχνίων (καὶ γὰρ τῶν ὑφασμάτων ἐκείνων ἀχρηστότερα ταῦτα τῷ βίῳ), καὶ οὐ μέγαν, οὐ μικρὸν ἐντεῦθεν ὠφελήσας οὕτω τὸν βίον κατέλυσε! πόσα ἔκαμε δεῖξαι ἐπιχειρῶν ὡς ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, καὶ οὐδὲν σαφὲς εἰπῶν, οὐδὲ πείσας τινὰ τῶν ἀκούοντων οὕτως ἀπῆλθεν! Ὁ δὲ σταυρὸς διὰ ἰδιωτῶν ἐπεισε, καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐπεσπάσατο^b, καὶ οὐκ ὑπὲρ τῶν τυχόντων πραγμάτων, ἀλλὰ περὶ Θεοῦ διαλεχθεὶς καὶ τῆς κατὰ ἀλήθειαν εὐσεβείας, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, καὶ τῆς τῶν μελλόντων κρίσεως· καὶ πάντας ἐποίησε φιλοσόφους, τοὺς ἀγροίκους, τοὺς ἰδιώτας. Ὅρα πῶς τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἰσχυρότερον. Πῶς ἰσχυρότερον; Ὅτι τὴν οἰκουμένην ἐπέδραμεν ἅπασαν, καὶ πάντας κατὰ κράτος εἶλε, καὶ μυρίων ἐπιχειρούντων σβῆσαι τοῦ σταυρωθέντος τὸ βνομα, τούναντιον ἐγένετο. Τοῦτο μὲν γὰρ ἦνθησε καὶ ἐπέδωκεν ἐπὶ μείζον, ἐκείνοι δὲ ἀπώλοντο καὶ διεφθάρησαν, καὶ οἱ ζῶντες τῷ νεκρωθέντι πολεμοῦντες, οὐδὲν ἰσχυσαν. Ὅστε ἐπειδὴν εἶπε με μωρὸν ὁ Ἕλληνας, τότε δείκνυσιν ἑαυτὸν μεθ' ὑπερβολῆς μωρὸν· ὅταν ἐγὼ νομιζόμενος εἶναι παρ' αὐτῷ μωρὸς, τοῦ σοφοῦ φαίνωμαι σοφώτερος· ὅταν ἐμὲ καλέσῃ ἀσθενῆ, τότε ἑαυτὸν ἀσθενέστε-

^a Reg. δυνηθῆς κείσαι. ^b Aberat οὐ. ^c Reg. τῶν μηδὲ ὄντων, non male. ^d Legebatur ἐπεισὶ ex procedentibus videlicet repetitum.

prædicationem neque sapiens juvatur a sapientia, neque imperitus lædi ur ab ignorantia. Sed si quid oporteat admirabile dicere, imperitia ad suscipiendum opportunior et facilius est, quam sapientia. Pastor enim et rusticus hanc citius suscipiet, ratiocinia comprimens, et Domino se dedens. Sic ergo ille sapientiam perdidit. Quia enim prior seipsam dejecit, ad nihil deinceps utilis est. Cum oporteret enim eam sua indicare et per opera Deum videre, noluit. Ideo si se jam inducere vellet, non potest; non enim res ita se habent: hæc enim ad cognitionem Dei via longe major illa est. Ideo fide et simplicitate opus est: illam oportet semper quærere et externæ sapientiæ anteponere; nam *Stultam fecit Deus*, inquit, *sapientiam*. Quid est autem, *Stultam fecit*? Stultam esse ostendit ad fidem comprehendendam. Quia enim alium sapiebant de illa, ipsam cito confutavit. Quænam illa sapientia, quæ caput bonorum non inveniat? Effecit igitur, ut illa stulta appareret, quia illa se primam refellit. Si enim quando ratiociniis licebat invenire, nihil ostendit: nunc cum res feruntur majores, quomodo quidpiam perficere poterit, cum sola fide opus est, non facundia? Stultam ergo illam ostendit Deus. Placuit autem ipsi per stultitiam prædicationis salutem donare; stultitiam quæ vere non talis est, sed talis esse videtur. Hoc porro majus est, quod non aliam sapientiam illa excellentiorem inducens, per eam, quæ stultitia videbatur esse, superavit. Platonem quippe eiecit, non per alium sapientiorum philosophum, sed per ignarum piscatorem: ita enim et major clades fuit et splendidior victoria. Deinde crucis virtutem ostendens ait: **22. Quoniam et Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærunt: 23. nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, 24. ipsam autem vocatis, Judæis et Græcis, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam.**

5. Magna est dictorum prudentia. Vult enim dicere quomodo per contraria vicit Deus, et quomodo prædicatione non sit humana. Hoc autem vult significare: Cum dicimus, inquit, Judæis, Credite, respondet, Mortuos suscite, sanate dæmoniacos, ostendite nobis signa. Nos autem quid ad hæc dicimus? Crucifixus et mortuus est is qui prædicatur. Hoc vero possit non modo nolentes non attrahere, sed etiam volentes repellere: atamen non repellit, sed attrahit et detinet et vincit. Rursum Græci a nobis exigunt eloquentiam et sophismatum gravitatem. Nos autem his quoque crucem prædicamus: et quod Judæis imbecillitas esse videtur, hoc Græcis est stultitia. Cum autem illis non modo ea quæ petunt non præbemus, sed etiam petitis contraria damus; crux enim non modo signum non videtur esse, sed etiam, si ratione examinetur, signi ademptio putatur; nec modo non videtur virtutis demonstratio, sed etiam imbecillitatis argumentum, nec modo non sapientie ostensio, sed etiam stultitiæ suspicio: cum ergo signa et sapientiam quærentes, non solum non accipiant ea quæ petunt, sed contraria iis quæ

desiderant audiant, ac deinde per contraria persuadentur; quomodo non ineffabilis fuerit ejus qui prædicatur virtus?

Christus per contraria persuadet, quomodo. — Quemadmodum si cui eorum, qui fluctibus jactantur et portum desiderant, non ostendens portum, sed aliam pelagi partem sæviorem, posses efficere, ut gratias agens sequeretur; vel si medicus saucium et medicamenta cupientem, non pharmacis, sed iterum urendo pollicens se sanum redditurum esse, ad se illum attraheret; hoc enim magnæ virtutis esset: ita et apostoli non modo non per signum, sed etiam per rem, quæ signis contraria esse videbatur, superaverunt. Quod etiam in cæco Christus fecit. Cum vellet enim ipsum curare, per rem quæ cæcitatem auget, illam sustulit; nam lutum imposuit. Ut ergo per lutum cæcum sanavit, sic orbem terræ per crucem adduxit: id quod scandali additio erat, non sublatio scandali. Sic etiam in creatione fecit, contraria contrariis apparans. Arena quippe mare cinxit, infirmo validum refrenans: aquæ terram imposuit, molli et fluido densum et solidum imponens. Per prophetas quoque parvo ligno ferrum eduxit. Sic et cruce orbem attraxit. Quemadmodum enim aqua terram gestat, ita crux orbem terræ portat. Magnæ igitur virtutis et sapientiæ argumentum est per contraria persuadere. Crux enim scandalum esse videtur; et tamen non solum non offencilo est, sed etiam trahit. Hæc itaque omnia cogitans Paulus, et obstupescens dicebat: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.* Stultum et infirmum dicens, de cruce loquitur, non quod est, sed quod videtur esse significans: nam secundum illorum opinionem respondet: Etenim quod per syllogismos philosophi facere non potuerit, hoc perfecit ea quæ videbatur esse stultitia. Quis ergo sapientior, is qui multis persuadet, an is qui paucis, imo vero nulli? is qui de rebus maximis persuadet, an is qui de iis, quæ non oporteret? Quantum laboravit Plato circa lineam et angulum et punctum, ac de numeris paribus et imparibus, et inter se æqualibus et inæqualibus ac de similibus araneorum telis (hæc enim in utiliora vitæ sunt, quam hujusmodi textura), et cum nec parvum nec magnum inde fructum attulisset, sic vitam finivit? quantum laboravit ut ostenderet animam esse immortalem, et nihil clarum dixit, ac cum nemini auditorum id persuasisset, sic diem obiit? Crux autem per ignaros homines persuasit, imo persuasit toti orbi terrarum; non de levibus rebus disserens, sed de Deo et de vera religione, deque evangelico vitæ instituto, ac de futuro judicio, atque rusticos indoctosque omnes fecit philosophos. Vide quomodo quod stultum est Dei, sapientius sit hominibus, et infirmum fortius. Quomodo fortius? Quod totum orbem pervaserit, et omnes vi ceperit, et quod innumeris Crucifixi nomen extinguere conantibus, contrarium evenerit: hoc

¹ reg. habet, *quæ non sunt, pro, quæ non oporteret.*

nomen floruit, et majorem in modum accrevit; illi vero perierunt et in exitium ruerunt: ac viventes adversus mortuum bellum gerentes, nihil potuere. Itaque quando me mortuum Græcus dicit, tunc ostendit se admodum stultum esse; quando ego, qui ab illo stultus esse existimor, sapiente sapientior appereo: cum me vocabit infirmum, tunc seipsum infirmoorem ostendet. Quæ enim per Dei gratiam recte agere potuerunt publicani et piscatores, hæc philosophi, tyranni, et ut ita dicam, totus orbis innumera circumcurrens, ne imaginari quidem potuit. Quid enim crux non induxit? De immortalitate animæ sententiam, de resurrectione corporum, de despectu præsentium et de futurorum desiderio. Homines angelos fecit, et omnes ubique philosophantur, omnemque virtutem exhibent.

4. Sed etiam apud illos, inquires, multi mortem contempserunt. Quinam, quæso? an ille qui cicutam bibit? Sed si velis, innumeros tales ex Ecclesia proferam. Si enim liceret ingruente persecutione epota cicuta excedere, essent omnes illo clariores.

Socrates coactus cicutam bibit. Martyrum cruciatus.
— Alioquin autem bibit ille, cum non liceret sibi aut bibere aut non bibere; sed vellet nollet hæc oportuit facere: quod non virtutis, sed necessitatis erat. Nam latrones et homicidæ, sententia judicium damnati, graviora passi sunt. Apud nos autem contrario modo res se habet: non enim inviti martyres passi sunt, sed sponte, et cum penes illos esset non pati, adamante quolibet firmiorem exhibuere virtutem. Non mirum ergo est, si ille cicutam biberit, cum non posset a tali potu abstinere, et ad extremam proventus esset senectutem: dicebat enim se annos septuaginta natum quando vitam contempsit, si tamen hoc sit contemnere: non enim ego illud dixerim, imo neque ullus alius. Sed ostende mihi aliquem in tormentis pro pia religione perseverantem, ut ego innumeros ubique per orbem proferam. Quis effossis unguibus, id fortiter tulit? quis, cum cruerentur articuli? quis, cum corpus ejus discerperetur et separatur a capite? quis, cum ossa capitis extraherentur? quis in sartagine frequenter positus? quis in lebetem injectus? Hæc mihi ostende. Nam ex cicuta mori perinde est atque dormientem permanere: mors enim hujusmodi somno suavior esse dicitur. Quod si qui etiam tormenta pertulerunt, horum certe laus perit: pro turpi enim causa perierunt; alii ut qui secreta revelassent, alii ut qui tyrannidem affectassent, alii in turpissimis rebus deprehensi: alii frustra et temere, nulla de causa, sese detulerunt. Sed non ita apud nos. Ideo illorum quidem gesta tacentur; hæc vero florent in dies accrescunt. Quod cogitans Paulus dicebat: Infirmum Dei fortius est omnibus hominibus. Quod enim divina sit prædicatio, inde etiam manifestum est. Undenam in mentem venit duodecim hominibus iisque ignaris, in lacubus, fluviis et deserto manentibus, ut res tantas aggredierentur; et iis qui nunquam fortasse in urbem et in forum venerant, ut contra totum orbem aciem instruerent? Quod enim

formidolosi essent et pusilli animi, ostendit ille, qui de iis scripsit, qui id non recusavit, neque illorum obtegere vitia voluit: quod maximum est veritatis argumentum. Quid igitur ille de illis dicit? Quod Christo comprehenso, post innumera edita miracula alii fugerint, ille vero aliorum coryphæus ipsum negaverit. Undenam ergo illi, qui vivente Christo Judæorum impetum non tulerant, illo mortuo et sepulto, cum non resurrexisset, ut vos dicitis, neque alloquutus illos fuisset, neque animum indidisset, contra tantum orbem terræ aciem instruxerunt? Annon apud se dixissent, Quid hoc est? seipsum non potuit servare, et nos proteget? sibi opem non tulit vivus, et nobis manum tendet mortuus? ipse vivus nullam subegit gentem, et nos toti orbi, ipsius prolato nomine, persuadebimus? et quomodo non contra rationem fuerit, hæc non solum facere, sed etiam cogitare? Quamobrem palam est, si non vidissent illum resurrexisse, magnumque potentiae ejus habuissent argumentum, non tantam jacturos fuisse aleani. Etiam si enim amicos habuissent innumerabiles, annon statim omnium sibi inimicitiam attraxissent, dum antiquos mores amoverent, et patrios terminos transferrent? nunc autem omnes habuere sibi hostes et proprios et alienos. Etiam si enim propter externa omnia venerabiles fuissent, annon omnes ipsos execrati fuissent, quod novum vitæ institutum inducerent? nunc autem deserti erant ab omnibus, et consentaneum erat, ut vel inde in omnium odium et contemptum incurrerent. Quos enim vis dicere? Judæos? At ingenti illos odio prosequabantur ex iis, quæ contra magistrum facta fuerant. An Græcos? At hi non minus quam illi ipsos aversabantur; idque norunt maxime omnium Græci. Plato enim, qui novam voluit instituere rempublicam, vel potius partem reipublicæ, qui non deorum nomina mutavit, sed acta et gesta alia pro aliis induxit, in periculum venit, ne ex Sicilia ejectus (a) morte afficeretur: quia autem hoc non accidit, libertatem ipse amisit. Et nisi barbarus quidam Siciliae tyrannus mitior fuisset, nihil prohibuisset quominus philosophus in aliena terra servituti addictus esset. Atqui non par res est, ea quæ ad regnum pertinent innovare, et quæ ad religionem: hoc enim maxime homines conturbat et commovet. Nam dicere, Illic et iste hanc uxorem ducant, et Custodes hoc modo sint custodes, non multum turbare possunt, cum maxime in libro scripta sunt, nec multum curat legislator, ut scripta in opus excant: at dicere, eos qui coluntur non esse deos, sed dæmonas, cum qui crucifixus fuit Deum esse, scitis quantam accenderit iram, quantum excitaverit bellum.

5. *Protagoras et Theodorus athei.* — Nam apud illos Protagoras (b), quia ausus est dicere, Non novi deos,

(a) De Platone ejusque in Siciliam transitu, et de reditu ex eadem, vide Plutarchum in Vita Dionis, et Diogenem Laertium in Platone.

(b) De Protagora hæc habet Cicero lib. 1 de Natura deorum, c. 23: *Nam siberites quidem Protagoras, cuius a te modo mentio facta est, sophistes temporibus illis vel maximis, cum in principio libri sui sic posuisset de diis, neque ut sint, neque ut non sint, atheniensium jussu urbe atque*

ρον δείκνυσιν. Ἄ γὰρ Ἰσχυσαν κατορθῶσαι τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι τελῶσαι καὶ ἀλιεῖς, ταῦτα φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες καὶ τύραννοι καὶ πᾶσα ἀπλῶς ἢ οἰκουμένη μυρία περιδραμούσα οὐδὲ φαντασθῆναι Ἰσχυσαν. Τί γὰρ οὐκ εἰσῆγαγεν ὁ σταυρός; Τὸν περὶ ἀθανασίας ψυχῆς λόγον, τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων, τὸν περὶ τῆς ὑπεροφίας τῶν παρόντων, τὸν περὶ τῆς ἐπιθυμίας τῶν μελλόντων. Καὶ ἀγγέλους τοὺς ἀνθρώπους ἐποίησε, καὶ πάντες πανταχοῦ φιλοσοφοῦσι, καὶ πᾶσαν ἀνδρείαν ἐπιδείκνυνται.

δ. Ἄλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς, φησὶ, πολλοὶ θανάτου καταφρονούντες γέγονασι. Τίνες, εἰπέ μοι; ἄρα ὁ τὸ κύνειον πῖον; Ἄλλ' εἰ βούλει, τοιούτους μυρίους ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας παράσχωμαι. Εἰ γὰρ ἐνὶ τῷ διωγμῷ καταλαβόντος, κύνειον πιδόντας ἀπελθεῖν, πάντες ἂν ἐκεῖνοι λαμπρότεροι γέγονασι.

Ἄλλως δὲ ἐκεῖνος οὐχὶ κύριος ὢν τοῦ μὴ πιεῖν ἢ πιεῖν, ἔπιεν· ἀλλὰ καὶ ἄκοντα καὶ ἐκόντα ἔδει τοῦτο παθεῖν, ὅπερ οὐκ ἦν ἀνδρείας, ἀλλὰ ἀνάγκης λοιπόν. Καὶ γὰρ καὶ ληστὰι καὶ ἀνδροφόνοι ὑπὸ τῆ ψήφῳ γενόμενοι τῶν δικαζόντων χαλεπώτερα ἔπαθον. Παρ' ἡμῖν δὲ τοῦναντίον ἄπαν· οὐ γὰρ ἄκοντες οἱ μάρτυρες ὑπέμειναν, ἀλλ' ἐκόντες καὶ κύριοι τοῦ μὴ παθεῖν ὄντες, [29] ἀδάμαντος παντὸς στεβρότεραν ἐπιδεικνύοντες τὴν ἀνδρείαν. Οὐ τοῖνον τοῦτο θαυμαστὸν, εἰ κύνειον ἔπιεν ἐκεῖνος, καὶ μηκέτι κύριος ὢν τοῦ μὴ πιεῖν, καὶ πρὸς ἔσχατον γῆρας ἐληλακῶς· καὶ γὰρ ἔλεγεν ἐτῶν ἑβδομήκοντα εἶναι, ὅτε καταφρόνησε ζωῆς, εἰ γε καὶ τοῦτο καταφρονῆσαι ἐστίν· οὐ γὰρ ἔγωγε ἂν εἶποιμι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἄλλος οὐδεὶς. Ἄλλὰ δεῖξόν μοι τίνα ὑπὲρ εὐσεβείας βασάνοις ἐγκαρτερήσαντα, καθάπερ ἐγὼ μυρίους πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Τίς τῶν δούλων ἀνορτυτομένων, γενναίως ἤνεγκε; τίς τῶν ἄρθρων ἀνασκαπτομένων; τίς τοῦ σώματος αὐτοῦ κατὰ μέρος πορθουμένου; τίς τῶν ὀστέων τῆς κεφαλῆς ἀναμοχλευομένου; τίς ἐπὶ τήγανα συνεχῶς τιθέμενος; τίς εἰς λέθητα ἐμβαλλόμενος; Ταῦτά μοι δεῖξον. Τὸ γὰρ κωνεῖον τελευτήσαι, ἴσον ἐστὶ τῷ καθευδῆσαντα ἐναπομείναι· καὶ γὰρ ὕπνου ἡδίων οὗτος ὁ θάνατος λέγεται εἶναι. Εἰ δὲ τινες καὶ βασάνους ὑπέμειναν, ἀλλὰ καὶ τούτων τὸ ἐγκώμιον ἀπόλωλεν· ὑπὲρ γὰρ αἰσχροῦς αἰτίας ἀπώλοντο, οἱ μὲν ὡς ἀπόρρητα ἐξειπόντες, οἱ δὲ ὡς τυραννίδι ἐπιθέμενοι, οἱ δὲ ἐπὶ τοῖς αἰσχίλοις ἀλόντες· οἱ δὲ εἰκὴ καὶ μάτην καὶ ἀπλῶς, αἰτίας μὴ οὐσης, ἑαυτοὺς ἀπήνεγκαν. Ἄλλ' οὐχὶ παρ' ἡμῖν οὕτω. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἐκεῖνων σεσίγηται, ταῦτα δὲ ἀνθεὶ καὶ καθ' ἐκάστην ἐπιδίδωσι τὴν ἡμέραν. Ὅπερ ἐνοῶν ὁ Παῦλος ἔλεγε· Τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ πάντων ἰσχυρότερον ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὅτι γὰρ θεῖον τὸ κήρυγμα, καὶ ἐντεῦθεν δῆλον. Πόθεν γὰρ ἐπῆλθεν ἀνθρώποις δώδεκα καὶ ἰδιώταις πράγμασιν ἐπιχειρήσαι τοσοῦτοις, ἐν λίμναις, ἐν ποταμοῖς, ἐν ἐρημίαις διατρίβουσι, οὐδέποτε εἰς πόλιν ταχέως οὐδὲ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλεῖν; πόθεν ἐπῆλθε πρὸς τὴν οἰκουμένην πᾶσαν παρατάξασθαι; Ὅτι γὰρ δεῖλοι ἦσαν καὶ ἀν-

* *Legebatur ἐμβεθεκῶσι.*

ἀνδροί, δείκνυσιν ὁ περὶ αὐτῶν γράψας, καὶ μὴ παρητησάμενος, μηδὲ ὑπομείνας συσκαῖσαι αὐτῶν τὰ ἐλαττώματα, ὅπερ μέγιστον καὶ τοῦτο τῆς ἀληθείας ἐστὶ τεκμήριον. Τί οὖν οὗτός φησι περὶ αὐτῶν; Ὅτι τοῦ Χριστοῦ συλληφθέντος, μετὰ μυρία θαύματα οἱ μὲν ἔφυγον, ὁ δὲ μείνας κορυφαῖος ὢν τῶν ἄλλων ἤρνησατο. Πόθεν οὖν οἱ ζῶντος τοῦ Χριστοῦ τὴν Ἰουδαίαν ὁρμήν οὐκ ἐνεγκόντες, τελευτήσαντος καὶ ταφέντος καὶ μὴ ἀναστάντος, ὡς φατε, μηδὲ διαλεχθέντος αὐτοῖς, μηδὲ θάρσος ἐνθέντος, πρὸς τοσαύτην παρετάττοντο οἰκουμένην; Οὐκ ἂν εἶπον πρὸς ἑαυτοὺς, Τί δὴ τοῦτό ἐστιν; ἑαυτὸν οὐκ Ἰσχυσε σῶσαι, καὶ ἡμῶν προστήσεται; ἑαυτῷ οὐκ ἤμυνε ζῶν, καὶ ἡμῖν χεῖρα ὀρέξει τετελευτηκῶς; αὐτὸς ζῶν οὐδὲ ἐν ἔθνος ὑπέταξε, καὶ ἡμεῖς τὴν οἰκουμένην ὅλην πείσομεν τῷ ἐκεῖνου λέγοντες ὄνομα; καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον οὐχὶ ποιῆσαι ταῦτα μόνον, ἀλλ' ἐνοῆσαι γοῦν; Ὅθεν εἶπον ὅτι, εἰ μὴ εἶδον ἀναστάντα καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ μεγίστην ἔλαβον ἀπόδειξιν, οὐκ ἂν τοσοῦτον ἀνέβριψαν κύβον. [30] Εἰ γὰρ καὶ φίλους εἶχον μυρίους, οὐκ ἂν εὐθέως ἐχθροὺς ἐκτήσαντο πάντας, παλαιὰ ἔθη κινῶντες καὶ πατρῶα ὄρια μεταίροντες· νυνὶ δὲ καὶ πάντας πολεμίους ἐκέκτηντο, καὶ τοὺς ἰδίους καὶ τοὺς ἄλλοτρίους. Εἰ γὰρ καὶ αἰδέσιμοι πάντων ἔνεκεν ἦσαν τῶν ἐξωθεν, οὐκ ἂν πάντες αὐτοὺς ἐδεδούξαντο καινὴν πολιτείαν εἰσάγοντας; νῦν δὲ καὶ ἔρημοι πάντων ἐτύγγανον, καὶ εἰκὸς ἦν κἀντεῦθεν μισητοὺς γενέσθαι παρὰ πᾶσι καὶ εὐκαταφρονήτους. Τίνες γὰρ βούλει εἰπεῖν; Ἰουδαίους; Ἄλλ' ἄφατον εἶχον πρὸς αὐτοὺς μίσος ἐκ τῶν πρὸς τὸν διδάσκαλον γεγεννημένων. Ἄλλ' Ἕλληνας; Ἄλλὰ καὶ οὗτοι οὐκ ἐλάττονα ἐκεῖνων ἀπεστράφησαν, καὶ ἴσασι ταῦτα μάλιστα Ἕλληνας. Πλάτων γὰρ ὁ πολιτείαν τινὰ καινοτομήσαι βουληθεὶς, μᾶλλον δὲ μέρος πολιτείας, καὶ οὐ τὰ τῶν θεῶν μετατιθεὶς νόμιμα, ἀλλ' ἀπλῶς πράξεις εἰσαγαγὼν ἐτέρας ἀν' ἐτέρων, ἐκινδύνευσεν Σικελίας ἐκπεσῶν ἀποθανεῖν· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο οὐ γέγονε, τῆς ἐλευθερίας ἐξέπεσεν αὐτῆς. Καὶ εἰ μὴ βάρβαρος τις τοῦ Σικελίας τυράννου γέγονεν ἡμερώτερος, οὐδὲν ἐκώλυε διαπαντὸς δουλεύειν τὸν φιλόσοφον ἐν ἀλλοτρῆζ. Καίτοιγε οὐκ ἴσον ἐστὶ τὰ περὶ βασιλείας καινοτομεῖν, καὶ τὰ περὶ θρησκείας· τοῦτο γὰρ μάλιστα θορυβεῖ καὶ ταράττει τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα τὴν δεῖνα γαμείψωσαν, καὶ οἱ φύλακες τοῦτον τὸν τρόπον ἔστωσαν φύλακες, οὐ σφόδρα ἱκανὸν θορυβεῖσαι· καὶ μάλιστα, ὅταν ἐν βιβλίῳ ἢ ταῦτα κείμενα, καὶ μὴ πολλὴ σπουδὴ τοῦ νομοθετοῦντος γίνηται εἰς ἔργον ἄγειν τὰ λεγόμενα· τὸ μέντοι γε λέγειν, ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοὶ οἱ θεραπευόμενοι, ἀλλ' ὅτι δαίμονές εἰσιν, ὅτι ὁ ἐσταυρωμένος Θεός, ἴστε πόσῃ ἀνῆψεν ὀργῇ, πόσῃ ἂν ἐποίησε δοῦναι δίκην, πόσῃ ἀνεβρίπισε πόλεμον.

ε'. Καὶ γὰρ Πρωταγόρας παρ' αὐτοῖς, ἐπειδὴ ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὅτι οὐκ οὐδα θεοὺς, οὐ τὴν οἰκουμένην περιεῖν καὶ κηρύττων, ἀλλ' ἐν μίᾳ πόλει, περὶ τῶν ἐσχάτων ἐκινδύνευσεν. Καὶ Διαγόρας ὁ Μιλήσιος, καὶ Θεόδωρος

• Sic Reg. bene. Editi autem πατρῶα ἔθη μεταίροντες, repetita voce ἔθη.

ὁ λεγόμενος Ἄθεος, καίτοι φίλους εἶχον καὶ δύναιμι τὴν ἀπὸ τῶν λόγων, καὶ ἐπὶ φιλοσοφία ἐθαυμάζοντο, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων αὐτοὺς ὤνησε· καὶ ὁ μέγας δὲ Σωκράτης καὶ πάντων τῶν παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίᾳ κρατῶν διὰ τοῦτο τὸ κύνειον ἔπιεν, ἐπειδὴ ἐν τοῖς περὶ θεῶν λόγοις μικρὸν τι παρακινεῖν ὑπωπτεύετο. Εἰ δὲ ὑπόληψις μόνη καινοτομίας τοσοῦτον κίνδυνον ἤνεγκε φιλοσόφοις ἀνδράσι καὶ σοφοῖς καὶ μυρίας ἀπολελαυκασίαι θεραπείας, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἴσχυσαν ἄπερ ἤθελον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ καὶ ζωῆς καὶ πατρίδος [31] ἐξέπεσον, πῶς οὐ θαυμάζεις καὶ ἐκπλήττη, τὸν ἀλιεῖα ὄρων ἐπὶ τῆς οἰκουμένης τοσαῦτα ἐργασάμενον, καὶ κατορθώσαντα ἄπερ ἐσπούδασε, καὶ περιγενόμενον καὶ βαρβάρων καὶ Ἑλλήνων ἀπάντων; Ἄλλ' οὗτοι, φησὶν, οὐχὶ θεοὺς εἰσήγαγον ξένους, ὥσπερ ἐκεῖνοι. Αὐτὴ μὲν οὖν μάλιστα τὸ θαυμαστόν μοι λέγεις, ὅτι διπλῆ ἡ καινοτομία, καὶ τὸ τοὺς ὄντας καθαιρεῖν, καὶ τὸν ἐσταυρωμένον ἀναγγέλλειν. Πόθεν γὰρ αὐτοῖς ἐπῆλθε τοιαῦτα κηρύττειν; πόθεν ὑπὲρ τοῦ τέλους αὐτῶν θαρβέειν; τίνας τῶν πρὸ αὐτῶν τοιοῦτόν τι κατορθώκοτας εἶχον ἰδεῖν; οὐ πάντες δαίμονας προσεκύουν; οὐ πάντες τὰ στοιχεῖα ἐθεοποιούν; οὐ διάφορος ἦν τῆς ἀσεβείας ὁ τρόπος; Ἄλλ' ὅμως τὰ πάντα ἐπῆλθον, καὶ κατέλυσαν ταῦτα, καὶ ἐπέδραμον ἐν βραχεῖ καιρῷ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, καθάπερ ὑπόπτεροι τινες, οὐ κινδύνους λογιζόμενοι, οὐ θανάτους, οὐ τὴν τοῦ πράγματος δυσκολίαν, οὐ τὴν ὀλιγότητα τῆν ἑαυτῶν, οὐ τὸ πλῆθος τῶν ἐναντιουμένων, οὐ τὴν ἐξουσίαν, οὐ τὴν δυναστείαν, οὐ τὴν σοφίαν τῶν πολεμούντων. Εἶχον γὰρ τούτων ἀπάντων μείζονα συμμαχίαν, τὴν τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος δύναιμι. Οὐκ ἦν οὕτω θαυμαστόν, εἰ πολεμήσαι εἴλοντο τῇ οἰκουμένη πόλεμον αἰσθητόν, ὡς τοῦτο τὸ γεγεννημένον νῦν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ νόμου τῆς μάχης ἔξην ἀπεναντίας ἴστασθαι τῶν πολεμίων, καὶ χώραν ἀπολαμβάνοντας ἐναντίαν οὕτω παρατάττεσθαι πρὸς τοὺς ἐναντιουμένους, καὶ καιρὸν ἔχειν ἐπιθέσεως καὶ συμβολῆς· ἐνταῦθα δὲ οὐκ οὕτως· οὐ γὰρ στρατόπεδον ἴδιον εἶχον, ἀλλὰ αὐτοῖς ἀνεμίγνυντο τοῖς πολεμίοις, καὶ οὕτως αὐτῶν ἐκράτουν· καὶ ἐν μέσοις τοῖς ἐχθροῖς ἀναστρεφόμενοι, διωλίσθαιον αὐτῶν τὰς λαβὰς*, καὶ περιεγίνοντο καὶ ἐνίκων νίκην λαμπρὰν πληροῦσαν προφητεῖαν λέγουσαν· Καὶ κατακυριεύσεις ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ πολλῆς ἐκπλήξεως γέμον, ὅτι κατέχοντες αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ, καὶ εἰς δεσμωτήριον ἐμβάλλοντες καὶ δεσμῶν, οὐ μόνον αὐτῶν οὐ περιεγίνοντο, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ μετὰ ταῦτα αὐτοῖς ὑπέκλυον, οἱ μαστίζοντες τοὺς μαστιζομένους, οἱ δεσμῶντες τοὺς δεδεμένους, οἱ διώκοντες τοὺς ἐλαυνόμενους. Ταῦτα δὴ πάντα πρὸς Ἑλληνας λέγομεν, μάλλον δὲ καὶ τούτων πλείονα· πολλῆ γὰρ τῆς ἀληθείας ἡ περιουσία. Κἂν γὰρ παρακολουθῆτε τῇ ὑποθέσει, πᾶσαν ὑμᾶς τὴν πρὸς αὐτοὺς διδάξομεν μάχην· τῶς δὲ ταυτὶ δύο διατηρῶμεν κεφάλαια, πῶς οἱ ἀσθενεῖς τοὺς ἰσχυροὺς ἐνίκησαν, καὶ πόθεν αὐτοῖς ἐπῆλθε τοιοῦτοις οὔσι τοιαῦτα βουλευσασθαι, εἰ μὴ θείας ἀπέλαυον συμμαχίας.

* *Legebat* βλάβας.

α'. Καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ὡδε. Παρεχώμεθα δὲ ἐπὶ τῶν ἔργων ἢ τὰ τοῦ βίου κατορθώματα, καὶ δαψιλῆς τὸ πῦρ ἀνάπτωμεν τῆς ἀρετῆς. Φωστῆρες γὰρ ἔστε, φησὶν, ἐν μέσῳ τοῦ κόσμου λάμποντες· καὶ μείζονα ἡμῶν ἐκάστῳ χρεῖαν ἐνεχείρισεν ὁ Θεός, ἢ τῷ ἡλίῳ, μείζονα οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης, καὶ τοσοῦτω [32] μείζονα, ὅσῳ τὰ πνευματικὰ τῶν αἰσθητῶν διενήνοχεν. Ὅταν οὖν πρὸς τὸν ἡλιακὸν ἴδωμεν κύκλον, καὶ θαυμάσωμεν τὸ κάλλος καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν φαιδρότητα τοῦ ἄστρου, λογιζόμεθα πάλιν, ὅτι μείζον καὶ ἄμεινον τὸ ἐν ἡμῖν φῶς, καθάπερ καὶ τὸ σκότος χαλεπώτερον, ἂν μὴ προσέχωμεν· καὶ γὰρ νῦξ βαθεῖα κατέχει τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. Ταύτην τοῖνον ἀνατρέψωμεν καὶ λύσωμεν. Νῦξ οὐκ ἐν αἰρετικοῖς οὐδὲ ἐν Ἑλλήσι μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς τοῖς παρ' ἡμῖν δογμάτων ἕνεκεν καὶ βίου. Πολλοὶ γὰρ τῇ ἀναστάσει διαπιστοῦσι, πολλοὶ καὶ γένεσιν ἑαυτοῖς ἐπιτειγίζουσι, πολλοὶ καὶ παρατηρήσεις φυλάττουσι, καὶ κληδωνισμοῖς καὶ οἰωνισμοῖς καὶ συμβόλοις· οἱ δὲ καὶ περιάπτοις καὶ ἐπιδαῖς κέχρηται. Ἄλλὰ καὶ πρὸς τοὺτους μὲν ὕστερον ἐροῦμεν, ὅταν τὰ πρὸς Ἑλληνας διανύσωμεν· τῶς δὲ τὰ εἰρημένα κατέχετε, καὶ συλλάβεσθέ μοι τῆς μάχης, διὰ τοῦ βίου πρὸς ἡμᾶς ἔλκοντες αὐτοὺς καὶ μεθιστώντες. Ὅπερ γὰρ αἰεὶ λέγω, τὸν περὶ φιλοσοφίας διδάσκοντα, πρότερον ἐν ἑαυτῷ τοῦτο διδάσκειν χρῆ καὶ ποθεινὸν εἶναι τοῖς ἀκούουσι.

Γενώμεθα τοῖνον ποθεινοὶ, καὶ εὐνοϊκῶς διαθῶμεν πρὸς ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας. Τοῦτο δὲ ἔσται, ἐὰν μὴ κακῶς ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ κακῶς πάσχειν ὤμεν παρεσκευασμένοι. Οὐκ ὀρώμεν τὰ παῖδια, ὅταν ὑπὸ τῶν πατέρων βασταζόμενα ἐντείνῃ πληγὰς εἰς τὰς γνάθους τοῦ φέροντος, πῶς ὁ πατήρ ἠδέως παρέχει τῷ παιδί τῆς ὀργῆς ἐμφορηθῆναι, καὶ ὅταν ἴδῃ κενώσαντα τὸν θυμὸν φαιδρύνεται; Οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν· καὶ καθάπερ πατέρες πρὸς παῖδια, τοῖς Ἑλλήσι διαλεγώμεθα. Παῖδια γὰρ εἰσιν ἅπαντες Ἑλληνες· καὶ ταῦτα τινες τῶν παρ' αὐτοῖς εἰρήκασιν, ὅτι αἰεὶ παῖδες ἐκεῖνοι, καὶ γέρον Ἑλλήν οὐδεὶς. Τὰ δὲ παῖδια ὑπὲρ οὐδενὸς ἀνεχεται φροντίζειν χρησίμου· οὕτω καὶ οἱ Ἑλληνες παίζειν αἰεὶ βούλονται καὶ χαμαὶ κεῖνται, χαμαιπετεῖς ὄντες καὶ χαμαιζηλοὶ. Τὰ δὲ παῖδια πολλάκις περὶ ἀναγκαίων ἡμῶν διαλεγόμενων οὐδενὸς ἐπαισθάνεται τῶν λεγομένων, ἀλλ' αἰεὶ καὶ γελᾷ· τοιοῦτοι καὶ οἱ Ἑλληνες· ὅταν περὶ βασιλείας διαλεγώμεθα, γελῶσι. Καὶ καθάπερ ἐκ παιδικοῦ στόματος πολλὸς ἀποβλύζων σίελος πολλάκις καὶ σιτίον καὶ ποτὸν ἐμόλυνεν· οὕτω καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν Ἑλλήνων ἀπορρέοντα ῥήματα μάταια καὶ ἀκάθαρτα· κἂν ἀναγκαίαν ὄψιν τροφῆν, λυποῦσι τοὺς παρέχοντας διὰ βλασφημίας αἰεὶ, καὶ δέονται διαβασιτάζεσθαι. Τὰ παῖδια πάλιν ὅταν ἴδωσι ληστήν εισιόντα καὶ τὰ ἔνδον ἀφαίρουμένον, οὐ μόνον οὐκ ἀμύνει, ἀλλὰ καὶ προσγελά τῷ ἐπιβούλῳ· ἂν δὲ τὸν καλαθίσκον ἢ τὰ σείστρα ἀφέλῃς, ἢ ἄλλο τι τῶν ἀθυρμάτων, δεινοπαθεῖ καὶ δυσχεραίνει, σπαράττεται καὶ λακτίζει τὸ ἔδαφος.

ἢ Sic codex Regius optime. Editi παρεχώμεθα δὲ τῶν ἔργων, εἰ infra ἀνάπτωμεν.

non orbem circumiens et prædicans, sed in una civitate, de extremis periclitatus est. Diagoras vero Milesius (a), et Theodorus atheus cognominatus, quamvis amicos haberent et dicendi facultatem, et ex philosophia in admiratione haberentur, nihil tamen eorum ipsos juvit. Et magnus ille Socrates, qui apud illos philosophia superabat omnes, ideo cicutam ebibit, quod suspicio esset, illum in iis, quæ de diis scripserat, aliquid mutavisse. Quod si innovationis suspicio sola tantum periculi creavit viris philosophis et sapientibus, qui ingentem sibi pepererant existimationem, et non modo non potuere quod volebant perficere, sed etiam ipsi et vita et patria exciderunt; quomodo non miraris et obstupescis, piscatorem videns in orbe tot tantaque patrantem, quæ studebat perficientem et barbaros Græcosque omnes superantem? At hi, inquires, non deos alienos inducebant sicut illi. Hoc ipsum maxime mirabile mihi dicis, quia duplex erat innovatio, et quod eos qui tunc colebantur tollerent, et quod Crucifixum prædicarent. Undenam ad ea prædicanda permoti sunt? undenam audent de fine suo confidere? quosnam ante se viderant talem rem bene gerentes? annon omnes deos colebant? annon omnes elementa in deos referebant? annon diversus erat impietatis modus? At tamen omnia aggressi sunt, et hæc sustulerunt, ac brevi tempore totum orbem tamquam alis instructi percurrerunt, non pericula curantes, non mortes, non rei difficultatem, non paucitatem suorum, non multitudinem adversantium, non potentiam, non sapientiam inimicorum. His quippe omnibus majora habebant auxilia, Crucifixi nempe qui resurrexerat potentiam. Non ita mirabile fuisset, si bellum sensibile in totum orbem inferre voluissent, ut mirum est illud quod nunc factum est. Nam lege belli licebat adversus inimicos stare, et contraria occupata regione, sic contra hostes aciem instruere, atque occasionem accipere invadendi et manus conserendi. Hic autem non ita. Non enim exercitum proprium habebant, sed cum ipsis inimicis permixti erant, et sic illos vincebant, atque in mediis inimicis versantes, illorum impetus propulsabant et superabant, atque victoriam reportabant splendidam, quæ prophetiam implebat dicentem: *Et dominaberis in medio inimicorum tuorum (Psalm. 109. 2)*. Hoc enim maxime stuporem injiciebat, quod cum eos tenerent inimici, atque in carcerem et vincula conjicerent, non modo ipsos non superarent; sed

agro est exterminatus, librique ejus in concione combusti. Ex quo equidem existimo tardiores ad hanc sententiam profectum multos esse factos, quippe cum penam ne dubitatio quidem effugere potuisset.

(a) Error est in omnibus Editis et Manuscriptis, cum Diagoras dicitur Milesius, qui erat Melius sive ex insula Melo, ut testificatur Suidas. Ante illum Cicero dixerat l. 1 de Natura deorum, c. 4: *Nillos esse omnino deos, Diagoras Melius et Theodorus Cyrenicus pulaverunt.* Cum ergo Manuscripti et Editi omnes Milesius habeant, error fortasse Chrysostomi fuerit. Hæc de Diagora. De sequenti vero questio est. Editi omnes Theodorus habent, Regius vero Codex Theodorus, cui favet locus allatus Ciceronis, qui cum Diagora Theodorus conjunxit, et utrumque nullos esse deos putavisse dixit. Hic atheus vocatus est teste Suida. De Socrate postea agit Chrysostomus. Ille cicutam bibere jussus est, quæ res omnium ore fertur.

postea ante illos procumberent, flagellantes ante flagellatos, vincientes ante victos, persequentes ante pulsos. Hæc porro omnia Græcis dicimus, in illis plura; magna quippe est veritatis ubertas. Si enim argumentum sequamini, omnes vos docebimus adversus illos concertationem. Interim vero hic duo conservemus capita: quomodo infirmi fortes superarint; et quomodo ipsis venisset in mentem cum tales essent talia consilia suscipere, nisi divino potiti fuissent auxilio.

6. Et nostra quidem hactenus. Nos autem operibus vitam recte geramus, et copiosum virtutis ignem accendamus. Luminaria enim estis, inquit, in medio mundi fulgentes (*Philipp. 2. 15*): et singulis nostrum majorem Deus dedit usum, quam soli; majorem quam cælo et terræ et mari, et tanto majorem, quanto spiritualia sensibilibus præcellunt. Cum ergo solis circulum conspicimus et pulchritudinem, corpus et splendorem astri admiramur, cogitemus majorem et meliorem in nobis esse lucem; ut etiam graviore tenebras, nisi attendamus: nam nox profunda totum orbem occupat. Hanc igitur evertamus et solvamus. Nox non in hæreticis et Græcis tantum, sed etiam in multis qui nobiscum sunt, tam in dogmatibus, quam in vita. Multi enim resurrectioni non credunt, multi genethliaca sententia se muniunt; alii observationibus student, necnon vaticinationibus, auguriis et symbolis; alii ligaminibus et incantationibus utuntur. At adversus illos etiam postea dicturi sumus, postquam sermonem contra Græcos absolverimus: interim vero illa quæ dicta sunt retinete, et mecum ad pugnam accedite, per vitæ institutum illos ad nos attrahentes et transferentes. Etenim, quod semper dico, eum qui philosophiam docet, oportet primo per seipsum hoc docere, et auditoribus esse desiderabilem.

Quomodo Græci de fide sunt imbuendi. — Simus ergo desiderabiles, et Græcorum nobis benevolentiam attrahamus. Erit autem illud, si parati simus non solum ad bene faciendum, sed etiam ad male patiendum. Non videmus infantes, quando a parentibus gestati, quomodo plagis portantis se genas verberent, et quam libenter concedat pater filio ut iram expleat, et quando videt iram explevisse, lætetur? Ita et nos faciamus, et quemadmodum patres filios, sic Græcos alloquamur. Infantes quippe sunt Græci omnes: et quidam apud illos hæc dixerunt, quod semper pueri sint, et nullus sit senex Græcus. Pueri autem de re utili nulla curant. Sic etiam Græci semper ludere volunt, et humi jacent et quæ humi sunt affectant. Pueri autem sæpe, cum de rebus necessariis loquimur, dictorum nihil sentiunt, sed semper rident. Ita etiam Græci, cum de regno disserimus, rident: et sicut ex ore parvulorum sæpe multa decidente saliva, cibum et potum inquinatur: sic et verba ex ore Græcorum fluentia, vana sunt et impura; et si necessarium dederis cibum, præbentes maledictis incessunt et ferri debent. Pueri quoque cum furem vident ingressum, et quæ intus sunt auferentem,

non modo non arcant, sed etiam insidiatori arident : si vero calathiscum et sinistra auferas, aut aliud quidpiam ludierum, agre puellus et indigne fert, se dilacerat, solum pulsat. Sic et Græci quoque, diabolum videntes omnia paterna bona, quæ vitam sustentant, diripicantem, rident, et tanquam ad amicum accurrunt : si quis autem possessionem, aut divitias aut puerile quidpiam auferat, lamentantur, se discerpunt : ac sicut pueri sine sensu nudantur, nec erubescunt : ita et Græci cum scortis et adulteris volu-

tati, naturæ leges nudantes, et nefarios inducentes coitus, non convertuntur. Plausistis valde et laudastis ; sed cum plausu provide, ne de vobis etiam hæc dicantur. Quapropter omnes rogo, viri estote : nam si nos pueri simus, quomodo illos instituimus ut viri sint? quomodo ab infantili insipientia arcebi-mus illos? Simus ergo viri, ut perveniamus ad mensuram ætatis a Christo definitam et futura adipiscamur bona, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA V.

CAP. 1. v. 26. *Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles : 27. sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes.*

1. Cum dixisset, id quod stultum est Dei sapientius esse hominibus, ostendit humanam sapientiam abjectam fuisse, et ex testimonio Scripturarum et ex rerum eventu : ex testimonio, cum dicit : *Perdam sapientiam sapientium* : ex eventu, per interrogationem loquens ac dicens : *Ubi sapiens? ubi scriba?* Rursum ostendit rem non esse novam, sed antiquam, ut quæ jam olim fuerit præfigurata et prædicta. *Scriptum est enim*, inquit, *Perdam sapientiam sapientium*. Cum his ostendit, hæc utiliter et provide facta fuisse : quia enim in sapientia Dei, inquit, non novit mundus Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes : et quod crux sit ineffabilis potentie et sapientiæ argumentum, et quod multo majus sit id quod stultum est Dei, quam humana sapientia. Et hoc rursum non per doctores, sed etiam per discipulos ostendit : *Videte enim*, inquit, *vocationem vestram*. Non modo enim doctores idiotas, sed etiam discipulos tales elegit : *Non enim multi sapientes*, inquit, *secundum carnem*. Sic ostenditur hoc et validius et sapientius, cum et multis persuaserit et insipientibus persuaserit. Nam difficillimum est idiotæ persuadere, maxime cum de rebus necessariis et magnis sermo est. Attamen persuaserunt ; et hujus rei testes vocat illos : nam ait, *Videte vocationem vestram, fratres, considerate, scrutamini*. Nam quod idiotæ et ignari dogmata adeo sapientia omniumque sapientissima susceperint, id magnæ doctoris sapientiæ testimonium est. Quid sibi vult autem illud, *Secundum carnem*? Si spectetur id quod apparet, et præsens vita atque externa institutio. Deinde ne videtur sibi ipsi adversari (nam proconsuli persuasit et Areopagitæ nec non Apollo, aliosque videmus sapientes ad prædicationem accessisse) ; non dixit, *Nullus sapiens* ; sed, *Non multi sapientes*. Non enim ex consuetudine indoctos vocabat, et sapientes relinquebat ; sed hos etiam admittebat, at longe plures illorum. Quare? Quia qui sapiens est secundum carnem, multa plenus est insipientia : et hic maxime stultus est, quando corruptam doctrinam ejicere non vult. Ac quequammodum medico artem suam docere volente, qui pauca sciunt et male contrarioque modo arte

utuntur, atque eam retinere contendunt, non facile disciplinam admiserint ; qui vero nihil sciunt, facile diæta suscipiunt : sic et hac in re factum est ; indocti magis persuasi sunt : summam enim non habebant arrogantiam, cum non putarent se sapientes esse. Illi nempe maxime stulti sunt, qui ratiocinibus illa permittunt, quæ non possunt nisi per fidem inveniri. Quomodo enim si, cum faber ærarius forcipe candens ferrum extrahat, iste manu id facere contendat, illum extremæ damnabimus amentia : ita et philosophi, qui per se hæc invenire conati sunt, fidem probro affecerunt. Ideo nihil eorum quæ perquirebant invenerunt. *Non multi potentes, non multi nobiles*. Nam et hi fastu pleni sunt. Nihil autem ad Dei cognitionem sic inutile est, ut arrogantia et divitiarum amor. Efficiunt enim illa, ut præsentia admirarentur et futurorum nullam rationem habeant : et curarum multitudine aures obstruunt. *Sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus*. Quod maximum est victoriae signum, cum per indoctos vincit.

2. Non enim tanto pudore afficiuntur Græci, quando per sapientes superantur : sed tunc maxime pudet illos, cum viderint artificem et forensem plus quam illos philosophantem. Ideo ipse dicebat, *Ut confundat sapientes*. Neque hic solum illud fecit, sed etiam in aliis vitæ commodis. *Etenim infirma mundi elegit*, inquit, *ut confundat fortia*. Non enim indoctos solum, sed etiam pauperes, viles, abjectos vocavit, ut in potentia constitutos humiliaret. 28. *Et ignobilia mundi et contemptibilia, et ea quæ non sunt, ut ea quæ erant destrueret*. Et quænam vocat, quæ non sunt? Eos, qui nihil esse putantur, quod in nullo sint pretio. Ita magnam ostendit potentiam, cum per eos, qui nihil videntur esse, magnos dejicit : id quod etiam alibi dicit : *Virtus mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 9). Est enim magna potentia, abjectos, qui nullam umquam disciplinam attigerant, repente de iis, quæ supra cælos sunt, docere philosophari. Nam et medicum et oratorem et alios omnes tunc maxime miramur, cum indoctos admodum instituunt et erudiunt. Si vero magnum miraculum est artis rationes indoctis inculcare ; multo magis tantæ philosophiæ rationes. Non pro miraculo tantum edendo, neque ut potentiam suam ostenderet, id fecit, sed etiam ut arrogantes reprimeret. Ideoque antea dicebat, *Ut confundat sapientes, ut ea quæ erant destrueret* ; et hic rursus : 29. *Ut non glorietur omnis*

Ὅτι οὐκ ἔστι καὶ οἱ Ἕλληνας, τὸν μὲν διάβολον ὀρώντες πάντα ὑφαιρούμενον αὐτῶν τὰ πατρῶα καὶ τὰ συν-
έχοντα αὐτῶν τὴν ζωὴν, γελῶσιν ὡς περ φίλων προσ-
τρέχοντες· ἂν δὲ κτῆμά τις ἢ πλοῦτον ἢ ὀσιῶν τοιοῦ-
των τῶν παιδικῶν, ἀφέλῃται, ὀδύρονται, σπαραττοῦ-
νται· καὶ καθάπερ τὰ παιδιά ἀναισθήτως γυμνοῦνται
καὶ οὐκ ἐρυθριᾷ, οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνας πόρνοις καὶ
μοιχοῖς συγκαλυπόμενοι, [33] καὶ τοὺς τῆς φύσεως
γυμνοῦντες νόμους, καὶ παρανόμους εἰσάγοντες μί-
ξεις, οὐκ ἐπιστρέφονται. Ἐκροτήσατε σφόδρα καὶ

ἐπηνέσατε· ἀλλὰ μετὰ τοῦ κρότου σπουδάσατε, ὅπως
μὴ καὶ περὶ ὑμῶν ταῦτα λέγηται. Διὸ παρακαλῶ
πάντας γενέσθαι ἄνδρας· ἐπεὶ, ὅταν αὐτοὶ παῖδες
ᾤμεν, πῶς ἐκείνους διδάξομεν ἄνδρας εἶναι; πῶς
εἰρξομεν αὐτοὺς τῆς παιδικῆς ἀνοίας; Ἰενώμεθα τοί-
νων ἄνδρες, ἵνα φθάσωμεν εἰς τὸ μέτρον τῆς ἡλικίας
τῆς ὀρισμένης παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν μελλόντων
ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ
τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Ε΄.

**Βλέπετε γὰρ τὴν κλήσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, ἔτι οὐ
πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί,
οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου
ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα κατασχῶν τούς
σοφοὺς.**

α'. Εἰπὼν α, ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν
ἀνθρώπων ἐστίν, εἰδειξεν ὅτι ἐκβέβηται ἡ σοφία ἢ
ἀνθρωπίνῃ ἀπὸ τῆς μαρτυρίας τῶν Γραφῶν, ἀπὸ
τε τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως· ἀπὸ μὲν τῆς μαρ-
τυρίας, εἰπὼν, Ἄπολλὸν τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν·
ἀπὸ δὲ τῆς ἐκβάσεως, κατὰ ἐρώτησιν προαγαγὼν τὸν
λόγον καὶ εἰπὼν, Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεῖς;
Πᾶσιν συναπέδειξεν, ὅτι καὶ οὐ νεώτερον τὸ πρᾶγμα,
ἀλλὰ καὶ παλαιόν, ὡς ἀνωθεν αὐτὸ προδιατυπούσθαι
καὶ προλέγεσθαι· Γέγραπται γάρ, φησὶν Ἄπολλὸν τὴν
σοφίαν τῶν σοφῶν. Μετὰ τούτων ἀπέδειξεν, ὅτι καὶ
χρησίμους καὶ εὐλόγους ταῦτα οὕτω γέγονεν· Ἐπειδὴ
γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, φησὶν, οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος
τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεός διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύ-
γματος σώσαι τοὺς πιστεύοντας· καὶ ὅτι ὁ σταυρὸς
ἀφάτων δυνάμει καὶ σοφίας ἀπέδειξε, καὶ ὅτι πολλῶν
μεῖζον τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας,
καὶ τοῦτο πάλιν οὐκ ἰδιῶς διὰ τῶν διδασκάλων, ἀλλὰ καὶ
δι' αὐτῶν ἀποδείκνυσαι τῶν μαθητῶν· Βλέπετε γάρ,
φησὶ, τὴν κλήσιν ὑμῶν. Οὐ γὰρ μόνον διδασκάλους
ἰδιώτας, ἀλλὰ καὶ μαθητὰς ἐπέλεξε τοιοῦτους· Οὐ
γὰρ πολλοὶ σοφοί, φησὶ, κατὰ σάρκα. Οὕτω δεῖ-
κνυται τοῦτο καὶ ἰσχυρότερον καὶ σοφώτερον, ὅταν
καὶ πολλοὺς πείσῃ καὶ ἀσέφους πείσῃ. Καὶ γὰρ δυσκο-
λότερον ἰδιώτην πείσῃ, μάλιστα ὅταν περὶ πραγμά-
των ἀναγκαίων καὶ μεγάλων ὁ λόγος ἦ. Ἄλλ' ὅμως
ἐπεισαν· καὶ τούτου μάρτυρας αὐτοὺς καλεῖ· Βλέ-
πετε γὰρ τὴν κλήσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, φησὶν, ἐπι-
σεψάσθε, διερευνήσαθε. Τὸ γὰρ δόγματα οὕτω
σοφὰ καὶ πάντων σοφώτερα καταδέξασθαι τοὺς ἰδιώ-
τας, μεγίστην τῆ διδασκαλίᾳ μαρτυρεῖ σοφίαν. Τί δὲ
ἐστὶ, κατὰ σάρκα; Κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸν
πρόβλεπτον βίον, κατὰ τὴν ἐξωθεν παιδεύσιν. Εἴτα, ἵνα
μὴ δόξῃ ἑαυτῶν περιπίπτειν (καὶ γὰρ τὸν ἀνθρώπου
ἐπίστα καὶ τὸν Ἀρεοπαγίτην καὶ τὸν Ἀπολλῶν, καὶ
ἑτέρους δὲ εἰδομένους σοφοὺς τῶ κηρύγματι προσελθόν-
τας), οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐδεὶς σοφός, ἀλλ', Οὐ πολλοὶ
σοφοί. [34] Οὐ γὰρ ἀποκεκληρωμένους τοὺς ἰδιώτας
ἐκάλεε καὶ τοὺς σοφοὺς ἔφησε, ἀλλὰ καὶ τούτους ἐδέ-
χετο, πολλῶν δὲ πλείους ἐκείνους. Τί δὴ ποτε; Ὅτι ὁ
κατὰ σάρκα σοφός πολλῆς γέμει τῆς ἀνοίας, καὶ οὕτως
μάλιστα ἐστὶν ὁ μωρός, ὅταν τὴν διεσθαρμένην διδ-
ασκαλίαν ἐκβάλλῃ μὴ βούληται. Καθάπερ οὖν τις ἰα-
τρὸς, εἰ βουληθεῖ διδάξαι τινὰς τὰ ἀπὸ τῆς τέχνης,
οἱ μὲν ὀλίγα εἰδότες, κακῶς καὶ ἐναντιῶς χρώμενοι ἢ
τῇ τέχνῃ καὶ κατέχῃν φιλονεικούντες, οὐκ ἂν ἀνά-

σχοιντο μαθεῖν βραδίως, οἱ δὲ μηδὲν ἐπιστάμενοι μάλι-
στα ἂν καταδέξαιτο τὰ λεγόμενα· οὕτω δὲ καὶ ἐν-
ταῦθα γέγονεν· οἱ ἰδιῶται μᾶλλον ἐπέσθησαν· τὴν
γὰρ ἐσχάτην ἀπόνοιαν οὐκ εἶχον, τὸ νομίζεῖν ἑαυτοὺς
εἶναι σοφοὺς. Καὶ γὰρ οἱ σφόδρα μωροί, οὗτοι μάλι-
στά εἰσιν οἱ λογισμοῖς ἐπιτρέποντες ἄπερ οὐκ ἐστὶν
εὐρεῖν, ἀλλ' ἢ διὰ πίστewς. Καὶ γὰρ εἰ τις, τοῦ χαλ-
κευτικοῦ ἢ διὰ τῆς πυράγρας τὸν πεπυρακτωμένον
ἐξέλκοντος σιδήρον, οὗτος διὰ τῆς χειρὸς φιλονεικίᾳ
τοῦτο ποιεῖν, τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ καταψυφιοῦμεθα
ἀνοιαν· οὕτω καὶ οἱ φιλόσοφοι δι' ἑαυτῶν ταῦτα εὐ-
ρεῖν φιλονεικῶσαντες, τὴν πίστιν ἠτίμασαν. Διὰ τοι-
ούτου οὐκ εὑρον τῶν ζητουμένων οὐδέν. Οὐ πολλοὶ
δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι
τύφου πεπληρωμένοι εἰσιν. Οὐδὲν δὲ οὕτω πρὸς ἀκρι-
βῆ θεογνωσίαν ἀχρηστον, ὡς ἀπόνοια καὶ τὸ προ-
ηλωσθαι πλοῦτη. Καὶ γὰρ παρασκευάζει τὰ παρόντα
θαυμάζειν καὶ μηδένα τῶν μελλόντων ποιεῖσθαι λό-
γον, καὶ ἰμφράττει τὰ ὅσα τῶ πλῆθει τῶν φρονεῖων.
Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός.
Ὅπερ ἐστὶ μέγιστον τῆς νίκης δείγμα, ὅταν διὰ τῶν
ἰδιωτῶν νικᾷ.

β'. Οὐ γὰρ οὕτω κατασχόνονται Ἕλληνας, ὅταν διὰ
τῶν σοφῶν ἡττηθῶσιν· ἀλλὰ τότε ἐγκαλύπτονται,
ὅταν ἴδωσι τὸν χειροτέχνην καὶ τὸν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς
ὑπερ αὐτοὺς φιλοσοφούντα. Διὸ καὶ αὐτὸς ἐλεγεν· Ἴνα
κατασχῶν τούς σοφοὺς. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον
τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων πλεονεκτημά-
των τοῦ βίου. Καὶ γὰρ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέ-
ξατο, φησὶ, ἵνα κατασχῶν τὰ ἰσχυρά. Οὐ γὰρ
ἰδιώτας μόνον, ἀλλὰ καὶ πένητας καὶ εὐκαταφρονη-
τους καὶ ἀσήμεους ἐκάλεσεν, ἵνα τοὺς ἐν δυναστείαις
δυνας ταπεινώσῃ. Καὶ τὰ ἀγεννῆ τοῦ κόσμου καὶ
τὰ ἐξουθενημένα, καὶ τὰ μὴ δυνατά, ἵνα τὰ δυνατά
καταργήσῃ. Καὶ τίνα τὰ μὴ δυνατά καλεῖ; Τοὺς μηδὲν
εἶναι λογιζομένους διὰ τὴν πολλὴν οὐδένειαν. Οὕτω
τὴν πολλὴν δύναμιν ἐπέδειξε, διὰ τῶν μηδὲν εἶναι
δοκούντων τοὺς μεγάλους κατενεγκῶν· ὅπερ καὶ ἀλ-
λαχοῦ λέγει, ὅτι Ἡ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τε-
λειοῦται. Μεγάλη γὰρ δύναμις ἡ τὸ τοὺς ἀπερρίμ-
μένους καὶ μηδενὸς μηδέποτε μαθήματος ἀψαμένους,
τούτους ἄβρον τὰ ὑπερ τὸν οὐρανὸν παιδεύειν φιλο-
σοφεῖν. Ἐπεὶ καὶ ἰατρὸν καὶ ῥήτορα καὶ τοὺς ἄλλους
ἀπαντας τότε μάλιστα θαυμάζομεν, ὅταν τοὺς σφόδρα
ἰδιώτας πείθωσι καὶ παιδεύωσιν. Εἰ δὲ τοὺς περὶ τέ-
χνης λόγους θαῦμα μέγα ἐνθεῖται ἰδιώτη, πολλῶν μάλ-
λον τοὺς ὑπερ τοσαύτης φιλοσοφίας. Οὐ θαῦματος δὲ
ἔνεκεν μόνον, οὐδὲ τοῦ δεῖξαι [35] τὴν ἑαυτοῦ δύνα-
μιν τοῦτο πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ ὑπερ τοῦ καταστεῖλαι
τοὺς ἀλαζόνας. Διὸ καὶ ἐμπροσθεν ἐλεγεν· Ἴνα κατα-
σχῶν τούς σοφοὺς, ἵνα καταργήσῃ τὰ δυνατά,

* Ita Regius codex, recte. Editi, εἰπεν. ἢ Χρῶμενοι
δυνατὰ in Regio codice. Sed locus in editis bene habet,
sec assentior Dunsen corrigere voluit.

ἢ Legebatnr καὶ γὰρ εἰ, ὡς περ τοῦ χαλκευτικοῦ. ἢ Reg.,
Μεγάλῃ γὰρ δυνάμει.

καὶ ἐνταῦθα πάλιν· *Ὅπως μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σάρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ*. Πάντα γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦτο ποιεῖ, [ἵνα τὴν τύφον καὶ τὸ φρόνημα καταστείλῃ, ἵνα τὴ καυχᾶσθαι καθέλῃ· καὶ ὑμεῖς ἐπὶ τούτῳ, φησὶ, ἐνδιατριβέτε; πάντα ποιεῖ,] ἵνα μηδὲν ἑαυτοῖς λογίζόμεθα, ἵνα πάντα τῷ Θεῷ ἐπιγράφωμεν. Καὶ ὑμεῖς ἐπὶ τῷ δεῖνι καὶ τῷ δεῖνι ὑμᾶς αὐτοὺς προσενέματε; Καὶ ποίας τεύξεσθε συγγνώμης; Καὶ γὰρ εἰδείξεν ὁ Θεὸς, ὅτι οὐ δυνατὸν δι' ἑαυτῶν σωθῆναι μόνον, καὶ τοῦτο παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐποίησεν. Οὐ γὰρ τότε δι' ἑαυτῶν σωθῆναι ἐνήν, ἀλλ' ἔδει κάλλος οὐρανοῦ καὶ γῆς μέγεθος καὶ τῆς ἄλλης κτίσεως· τὸ σῶμα περιελθόντας, οὕτω χειραγωγείσθαι πρὸς τὴν τῶν ἔργων δημιουργόν. Ἐποίησε δὲ τοῦτο, προαναπέλκων τὴν μέλλουσαν οὐριζοφίαν ^a. Ὡς ἂν εἰ τις διδάσκαλος κελεύσας ἔπεσοιαι τῷ μαθητῇ ἥπερ ἂν ἠγγηται, ἐπειδὴν ἴδῃ προλαβόντα καὶ βουλόμενον ἀφ' ἑαυτοῦ πάντα μαθεῖν, ἀφείδιστα διαμαρτεῖν, καὶ δείξας ὡς οὐκ ἀρκεῖ πρὸς τὴν μάθησιν, οὕτως αὐτῷ τότε ἐπιστάγοι τὰ παρ' ἑαυτοῦ· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἐκέλευσε παρὰ τὴν ἀρχὴν ἔπεσθαι διὰ τῆς κατὰ τὴν κρίσιν καταλήψιμοι· ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐθέλησαν, δείξας διὰ τῆς πείρας, ὅτι οὐκ ἀρκοῦσιν ἑαυτοῖς, τότε αὐτοὺς πρὸς ἑαυτὴν ἐτέρως πάλιν ἄγει· ἔδωκεν ἀντὶ δέλτου τὴν κόσμον. Οὐδὲ ἐν τούτοις ἐμελέτησαν οἱ φιλόσοφοι, οὐδὲ αὐτῷ πεισθῆναι ἐθέλησαν, οὐδὲ ταύτην ἐλθεῖν τὴν ὁδὸν πρὸς αὐτὸν, ἦν αὐτὸς ἐκέλευσεν. Εἰσῆγαγεν ἐτέραν ὁδὸν τῆς προτέρας σαφεστέραν, πείθουσιν ὅτι οὐκ αὐτάρκης ἄνθρωπος αὐτὸς ἑαυτῷ μόνος. Τότε μὲν γὰρ καὶ λογισμοὺς ἦν ἀνακινεῖν, καὶ τῇ ἐξωθεν κεχρησθαι σοφίᾳ διὰ τῆς κτίσεως· χειραγωγούμενους· νῦν δὲ ἂν μὴ τις γένηται· μωρὸς, τούτεστιν, ἂν μὴ πάντα λογισμὸν καὶ πᾶσαν κενώσῃ σοφίαν, καὶ τῇ πισταί ἑαυτὸν παραδῶ, ἀμήχανον σωθῆναι. Οὐ μικρὸν τοίνυν μετὰ τοῦ ποιῆσαι βλάβαν τὴν ὁδὸν, καὶ νόσημα ἀνέσπασεν ἐντεῦθεν, τὸ μὴ καυχᾶσθαι μηδὲ μέγα φρονεῖν· *Ὅπως μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σάρξ*. Ἀπὸ γὰρ τούτου ἡ ἀμαρτία, ὅτι σοφώτεροι τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων εἶναι ἐφιλονείκησαν, οὐ θέλοντες οὕτω μαθεῖν ὡς αὐτὸς ἐνομοθέτησε. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ὄλωσ ἔμαθον. Οὕτω καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐγένετο. Εἶπε τῷ Ἀδάμ· *Τόδε τι πρᾶξον, καὶ τόδε μὴ πράξῃς*. Ἐκείνος ὡς πλέον τι νομίζων εὐρίσκειν, παρήκουσε, καὶ ὅπερ εἶχεν, ἀπόλωσεν. Εἶπε τοῖς ἐξῆς· *Μὴ ἐναπομένετε τῆ κτίσει, ἀλλὰ διὰ ταύτης τὸν δημιουργὸν θεωρεῖτε*. Ἐκείνοι δὲ ἴδοντες, ὡς σοφώτερον τι τῶν εἰρημέων εὐρίσκοντες, μυρίους ἐκίνησαν λαβυρίθους. Διὰ τοῦτο καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἀλλήλοις συνεβράβησαν, καὶ οὕτω τὸν Θεὸν εὔρον, οὕτω περὶ τῆς κτίσεως τι σαφὲς ἔγνωσαν, οὐδὲ προσήκουσαν καὶ ἀληθῆ περὶ αὐτῆς δόξαν ἔσχον. Διὰ τοῦτο πάλιν ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τὴν οἴσιν αὐτῶν καθαιρῶν, τοὺς ἰδιώτας πρώτους εἰσήγαγε, δείξας ὡς πάντες τῆς ἀνωθεν δέονται σοφίας. Οὐ μόνον δὲ ἐν τῷ περι γνώσεως λόγῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν καὶ ἀνθρώπους [36] καὶ τὰ ἄλλα πάντα κτίσματα ἐν πολλῇ χρείᾳ αὐτοῦ κατέστησεν, ἵνα μεγίστην ἀφορμὴν ἔχῃ καὶ ταύτην ὑποταγῆς καὶ οἰκειώσεως, ἵνα μὴ ἀποπηδήσαντα ἀπόληται ^b. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀφήκεν αὐτάρχεις αὐτοὺς ἑαυτοῖς εἶναι. Εἰ γὰρ καὶ νῦν ἐν χρείᾳ ὄντες πολλοὶ καταφρονοῦσιν, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, ποῦ οὐκ ἂν ἐξῆλθον ὑπεροφίας; Ὅστε τὸ οὕτω καυχᾶσθαι οὐ φθονῶν αὐτοῖς ἀνεῖλεν, ἀλλ' ἀφέλκων αὐτοὺς τῆς ἀπωλείας τῆς ἐντεῦθεν γινόμενης. *Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, καὶ δικαιοσύνη*

^a *Legebatur* οἴσιν καὶ σοφίαν. ^b *Aberant* hac, ἵνα..... ἀπόληται.

καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις. Τὸ, *Ἐξ αὐτοῦ*, ἐνταῦθα οὐ περὶ τῆς εἰς τὸ εἶναι παραγωγῆς οἶμαι λέγειν αὐτὸν, ἀλλὰ περὶ τῆς πίστεως· τούτεστι, τέκνα Θεοῦ γενέσθαι οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός. Μὴ νομίσητε τοίνυν, ὅτι ἀφελόμενος ἡμᾶς τοῦ καυχῆματος, εἶασεν οὕτω· μείζον γὰρ ἕτερον ἔδωκε καύχημα. Ἐκείνου γὰρ ἐνώπιον οὐ δεῖ καυχᾶσθαι. Παῖδες αὐτοῦ ἐστε, διὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο γενόμενοι. Καὶ ἐπειδὴ εἶπε, *Τὸ μωρὸν τοῦ κόσμου ἐξελέξατο καὶ τὰ ἀγεννῆ, δεικνύσιν* ὅτι πάντων εἰσὶν ἐγενέστεροι, τὸν Θεὸν ἔχοντες πατέρα. Τῆς δὲ εὐγενείας ταύτης· οὐκ ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, ἀλλ' ὁ Χριστὸς ἡμῖν ἐστὶν αἴτιος, σοφοῦς ἡμᾶς ποιήσας καὶ δικαίους καὶ ἁγίους· τοῦτο γὰρ ἐστὶν· *Ἐγενήθη ἡμῖν σοφία*.

γ'. Τίς οὖν ἡμῶν σοφώτερος τῶν οὐ τὴν Πλάτωνος ἐχόντων σοφίαν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Χριστὸν, τοῦτο τοῦ Θεοῦ βουληθέντος; Τί δὲ ἐστὶν, Ἀπὸ Θεοῦ; Ὅταν μεγάλη εἴπῃ περὶ τοῦ Μονογενοῦς, τότε προσάπτει τὸν Πατέρα, ἵνα μὴ νομίση τις ἀγεννητον εἶναι τὸν Υἱόν. Ἐπειδὴ οὖν εἶπε, ὅτι τοσαῦτα ἴσχυσε, καὶ τὸ πᾶν ἀνέθηκε τῷ Υἱῷ, σοφίαν αὐτὸν λέγων ἡμῖν γεγενῆσθαι καὶ δικαιοσύνην καὶ ἀγιασμόν καὶ ἀπολύτρωσιν. Διὰ τοῦ Υἱοῦ πάλιν τὸ πᾶν ἀνατιθεὶς τῷ Πατρὶ εἶπεν· Ἀπὸ Θεοῦ. Διὰ τί δὲ μὴ εἶπεν, Ἐσοφίσειν ἡμᾶς, ἀλλ', *Ἐγενήθη ἡμῖν σοφία*; Τὸ δαφίλεις ἐνδεικνύμενος τῆς δωριᾶς· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Ἐαυτὸν ἡμῖν ἔδωκε. Καὶ ὅρα πῶς ὁδῶ προβαίνει. Πρότερον γὰρ ἡμᾶς σοφοῦς ἐποίησεν ἀπαλλάξας τῆς πλάνης, καὶ τότε δικαίους καὶ ἁγίους, τὸ Πνεῦμα χαρισάμενος, καὶ οὕτως ἀπῆλλαξεν ἡμᾶς ἀπάντων τῶν κακῶν, ὥστε αὐτοῦ εἶναι. Καὶ οὐ τῆς οὐσιώσεως τοῦτο δηλωτικόν, ἀλλὰ τῆς πίστεως ^c. Ἀλλαχοῦ μὲν οὖν φησιν, ὅτι ἡμεῖς ἐγενόμεθα δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ, οὕτω λέγων· *Τὴν μὴ γνόντα ἀμαρτίαν, ἀμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ*· νῦν δὲ αὐτὸν φησὶ δικαιοσύνην ἡμῖν γεγενῆσθαι, ὥστε ἔξεστι τῷ βουλομένῳ μετέχειν δαψιλῶς. Οὐ γὰρ ὁ δεῖνα σοφοῦς ἐποίησε καὶ ὁ δεῖνα, ἀλλ' ὁ Χριστός. Ὁ τοίνυν καυχόμενος, ἐν αὐτῷ καυχάσθω, μὴ ἐν τῷ δεῖνι καὶ τῷ δεῖνι· παρὰ τοῦ Χριστοῦ γέγονεν ἅπαντα. Διὸ εἰπὼν, *Ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀγιασμός καὶ ἀπολύτρωσις*, ἐπήγαγεν· *Ἴνα, καθὼς γέγραπται, Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω*. Διὰ τοῦτο καὶ σφοδρῶς κατηνέχθη κατὰ τῆς τῶν [37] Ἑλλήνων σοφίας, ἵνα τούτῳ αὐτῷ ^d πείσῃ τοὺς ἀνθρώπους, ὥσπερ οὖν καὶ ἐστὶ δίκαιον, ἐν Θεῷ καυχᾶσθαι. Ὅταν γὰρ παρ' ἑαυτῶν τὰ ὑπὲρ ἑαυτοῦς ζητῶμεν, οὐδὲν μωρότερον, οὐδὲν ἀσθενέστερον ἡμῶν γίνεται. Γλυτταν μὲν γὰρ ἔχειν ἠκονημένην, δυνατὸν, δόγματα δὲ ἰσχυρὰ, ἀμήχανον· ἀλλὰ τοῖς τῶν ἀραχνίων ὑφάσμασιν δοῖκασιν οἱ λογισμοὶ καθ' ἑαυτοὺς ὄντες. Εἰς τοῦτο γὰρ τινες παρήλασαν μανίας, ὡς μηδὲν ἀληθές εἶναι λέγειν τῶν ζντων, ἀλλὰ πάντα ἐναντία διισχυρίζεσθαι τῶν φαινομένων. Μηδὲν τοίνυν εἰπὴς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἐν Θεῷ καυχῶ· μηδενὶ ἀνθρώπῳ τί ποτε λογίσθῃ. Εἰ γὰρ Παῦλος οὐδὲν χρεὶ λογίζεσθαι, πολλῶ μᾶλλον ἑτέροις· *Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἀ.λ.λ' ὁ Θεὸς ἡῶξεν*. Ὁ μαθὼν ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθαι, οὐδέποτε ἐπαρῆσεται, ἀλλ' ἀεὶ καὶ μετριάσει, καὶ ἐν πᾶσιν ἔσται εὐχάριστος. Ἄλλ' οὐ τὰ τῶν Ἑλλήνων τοιαῦτα, ἀλλὰ πάντα ἑαυτοῖς ἀνατι-

^c *Locum vitiatum* ore codicis Regii restituimus. Editi, ὥστε οὐταῦ εἶναι, καὶ τῆς οὐσιώσεως τοῦτο καὶ κίσεως. ^d *Ita Regius codex*. In editis ἵνα τοῦτο κίσεως, male.

care in conspectu Dei. Omnia enim Deus ideo facit, (a) [ut superbiam et arrogantiam reprimat, ut jactationem tollat : et vos in hoc perstatis? Omnia facit], ut nihil nobis imputemus, ut omnia Deo adscribamus : et vos huic et illi vos addixistis? Et quam veniam consequimini? Nam ostendit Deus fieri non posse ut nostra solum opera salutem assoquamur ; et hoc ab initio fecit. Neque enim tum poterant homines per se servari, sed oportebat obeuntes cæli pulchritudinem, terræ magnitudinem, et aliarum creaturarum corpus, sic adduci ad rerum Opificem. Hoc porro fecit jam ante reprimens futuram sapientiæ vanam opinionem. Quemadmodum si quis magister, cum jusserit discipulum sequi quocumque ducatur, ubi viderit illum prævenire et velle a seipso cuncta discere, sinens illum errare, ostendit illum non sibi sufficere ad disciplinam, et tunc quæ sua sunt inducit : ita et Deus jussit initio sequi per rerum creaturarum comprehensionem ; quia vero noluerunt, cum experientia docuisset illos non sibi sufficere, tunc ipsos ad se alio modo ducit : pro tabula dedit mundum. Neque in his meditati sunt philosophi, neque illi obsequi voluerunt, neque hanc ad ipsum ingredi viam, quam ille jusserat. Aliam ille induxit viam priorè clariorem, quæ persuaderet hominem solum non sibi ipsi sufficere. Tunc enim licebat ratiocinia movere, et externa uti sapientiâ, per res creatas ductos : nunc autem nisi quis stultus fiat, id est, nisi omne ratiocinium et omnem sapientiâ evacuet ac fidei se tradat, servari nequit. Non parum igitur est, quod cum viam facilem reddiderit, mortuum quoque inde ortum evulserit, ut non gloriarentur homines neque altum sapiant : *Ut non gloriaretur omnis caro.* Hinc enim peccatum ortum est, quod Dei legibus se sapientiores esse contenderint, nolentes ita discere ut ille constituit. Propterea neque sic omnino didicerunt. Sic etiam factum est ab initio. Dixit Adamo, Hoc fac, hoc ne feceris. Ille se plura reperiturum sperans, obsequutus non est, et quod habebat perdidit. Dixit iis qui postea fuere, Ne in re creata consistite, sed per illam Creatorem contemplantini. Illi autem, quasi quid dictis sapientius invenissent, innumeris moverunt labyrinthos. Quapropter et secum et inter se mutuo conflixerunt, ac neque Deum invenerunt, neque de re creata quid clare noverunt, neque congruentem et veram circa eam opinionem habuerunt. Ideo rursus magna vi illorum opinionem decutiens, indoctos primùm induxit, ostendens omnes *superna sapientiâ* opus habere. Neque modo in cognitionis ratione, sed et in aliis omnibus homines et omnes res creatas omnino opus habere sui voluit, ut maximam haberet occasionem et subjectionis et necessitudinis, ne quæ resilirent, perirent¹. Ideoque non permisit ut sibi ipsis satis ca-

¹ Hæc, ne quæ resilirent, perirent, Savil. posuit in margine.

(a) Quæ uncinis clauduntur, in margine ferunt Montf. et sibi nobisque in textum recipere visum est.

sent. Nam si nunc etiam multi cum opus habeant, despiciunt ; nisi hoc fuisset, quo superbiæ non ascendissent ? Itaque tantam gloriæ ostentationem, non ex invidia ille sustulit, sed ut retraheret illos ex pernicie inde parta. 30. *Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientiâ a Deo, et justitiâ et sanctificatio et redemptio.* Illud, *Ex ipso*, non de productione ad essentiam ipsum dicere puto, sed de fide ; id est, filios Dei fieri dicit, non ex sanguinibus neque ex voluntate carnis. Ne existimetis ergo, postquam a gloriatione nos edemerat, sic reliquisset : aliam enim majorem dedit gloriationem. In conspectu enim ejus non oportet gloriari. Filii ejus estis, hoc facti per Christum. Et postquam dixit, *Stulta mundi elegit et ignobilia*, ostendit illos esse omnium nobiliores, qui Deum patrem habcant. Hujus porro nobilitatis non hic vel ille, sed Christus vobis causa est, qui nos sapientes fecit et justos et sanctos ; hoc enim significat illud, *Factus est nobis sapientiâ.*

3. Quis ergo nobis sapientior fuerit, qui non Platonis, sed Christum ipsum sapientiâ habemus, Deo ita volente ? quid est autem illud, *A Deo* ? Cum magna dixisset de Unigenito, tunc addit Patrem, ne quis putaret ingenitum Filium esse. Cum ergo dixisset eum tanta potuisse, etiam totum tribuit Filio, dicens illum sapientiâ nobis factum fuisse, et justitiâ et sanctificationem et redemptionem. Per Filium rursus totum attribuens Patri dixit, *A Deo.* Cur autem non dixit, *Fecit nos sapientes*, sed, *Factus est nobis sapientiâ* ? doni ostendens abundantiam, ac si diceret, Seipsum nobis dedit. Et vide quomodo procedat. Prius enim nos sapientes fecit cum ab errore liberavit, et tunc justos et sanctos, Spiritum largitus, et sic nos a malis omnibus liberavit, ita ut ipsius simus, non per ipsius essentiam, sed per fidem. Alibi porro dicit, quod nos facti simus justitiâ in ipso : *Eum, qui non novit peccatum, peccatum pro nobis fecit, ut nos fieremus justitiâ Dei in ipso* (2. Cor. 5. 21) ; nunc autem dicit illum nobis factum fuisse justitiâ, ita ut volenti liceat ejus abunde consortem esse. Non enim hic vel ille sapientes fecit, sed Christus. Qui ergo gloriatur, in illo gloriatur, non in alio : a Christo omnia facta sunt. Ideo cum dixisset, *Qui factus est nobis sapientiâ et justitiâ et sanctificatio et redemptio*, subjunxit : 31. *Ut, quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino gloriatur* (Jer. 9. 25). Propterea etiam valde inductus est in sapientiâ Græcorum ; ut hoc ipso persuaderet hominibus, ut etiam justum est, ut in Domino gloriarentur. Nam cum a nobis ipsis quæ nos superant quærimus, nihil est nobis stultius, nihil imbecillius. Linguam enim acutam habere possumus ; dogmata vero solida, non item ; sed arancarum telis per se similia sunt ratiocinia. Eo enim quidam processerant amentia, ut eorum quæ sunt nihil verum esse dicerent, sed iis, quæ apparerent, omnia contraria esse affirmarent. Nihil ergo tuum esse dixeris, sed in omnibus in Deo gloriaris ; nulli homini aliquid unquam tribuas. Si enim Paulo nihil est attribuendum, multo magis car-

teris : non aut ille, *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit* (1. Cor. 3. 6). Qui didicit in Domino gloriari, numquam sese offeret, sed semper modeste aget, et in omnibus gratus erit. Res autem Græcorum non sunt hujusmodi, sed omnia illi sibi adscribunt. Ideoque ex hominibus deos faciunt; adeo illos arrogantia pessumdedit. Demum hora est ut cum illis concertemus. Ubi ergo die superiori orationem reliquimus? Dicebamus, non posse ex humana consequentia philosophos a piscatoribus superari: attamen fieri potuit; unde palam est, id per gratiam factum esse. Dicebamus fieri non posse, ut tot et tam præclara gesta vel cogitarent quidem; et ostendimus illos non modo cogitasse, sed etiam cum magna facilitate ad finem perduxisse.

Ex gratia divina apostoli orbem converterunt. — In hoc ipso hodie orationis capite nos exercebimus: undenam illis venerit in mentem, ut sperarent se totum orbem terræ posse vincere, si non vidissent Christum resurrexisse. Num in mentis excessu quidpiam tale inconsiderate et temere cogitarunt? Omnem quippe amentiam superat, absque Dei gratia tantam rem periculi posse sperare. Quomodo hoc effecissent insanientes et in mentis excessu? Sin vero sanæ mentis erant, ut et res ipsæ probant, quomodo non acceptis ex cælo fide dignis pignoribus, nec supernam adepti gratiam, ausi essent ad tanta exire bella, in terra et in mari suscipienda, et ad mutandos totius orbis mores, tanto tempore confirmatos, homines duodecim se accingere et ita fortiter stare? Et quod majus est, ad cælum vocantes et supernas habitationes, unde expectabant se auditoribus persuasuros esse? Et si quidem fuissent educati in gloria, opibus, potentia et eruditione, ne sic quidem ad tantam molem rerum se extollere posse videbantur; sed tamen aliqua ratione potuissent expectari: nunc vero alii in lacubus, alii in pellibus versabantur, alii in telonio. Nihil autem est his studiis ineptius ad philosophiam, et ad persuadendum, ut magna quis inagiectur, maxime vero quando nullum suppetit exemplum. At illi non modo exempla non habebant, quæ se superaturos sperarent, sed etiam habebant, quod superaturi non essent, eaque recentia. Multi namque qui innovare lentaverant, extincti fuerant (non de Græcorum rebus loquor; ille quippe nondum erant; sed de ipsis Judæis eodem tempore), non cum duodecim hominibus, sed cum magna multitudine res aggressi. Nam Theudas et Judas magnos habentes hominum cœtus, cum discipulis perierant. Et ex his exemplis ortus timor poterat illos deterrere, nisi admodum persuasi fuissent sine divina virtute non posse quempiam superare. Quod si etiam se vincere posse sperabant, qua spe fuli tanta adiissent pericula, nisi ad futura respexissent? Ponamus autem illos se superaturos sperasse, quid lucri sperabant ex eo, quod omnes adducerent ad eum qui non resurrexit, sicut dicitis?

4. Nam si nunc homines qui crediderunt de regno cælorum et de innumeris bonis, difficile pericula sub-

eunt, quomodo tanta incassum passi essent, imo vero ad malum? Si enim non facta fuissent illa quæ vere facta sunt, et si Christus in cælum non ascendisset, hæc fingere contententes et aliis persuadere, Deum offensuri erant et mille a superis fulmina expectaturi. Alioquin autem etiamsi vivente Christo tantam habuissent alacritatem, ipso mortuo illam exstinxissent. Nam si non resurrexisset, ipsis deceptor et simulator fuisset. An nescitis exercitus vivente duce et imperatore, etiamsi debiles et non numerosi sint, consistere; illis vero defunctis, etiamsi validi sint, dissolvi? Quibusnam, quæso, probabilibus rationibus usuri erant prædicationem aggressuri, et per orbem totum exituri? quot impedimentis non detenti fuissent? Nam si furentes erant (hoc dicendi finem non faciam), nihil penitus recte gessissent: nemo enim furentibus obtemperat: si autem rem bene gesserunt, ut gesserunt utique, et finis ostendit, omnium sapientissimi erant. Si omnium sapientissimi erant, palam est illos non temere ad prædicationem venisse. Nisi enim vidissent illum resurrexisse, quid poterat illos ad hoc bellum educere? quid non illos avertisset? Dixit illis, Post tres dies resurgam, et regnum cælorum pollicitus est: dixit illis, quod orbem terrarum superaturi essent, accepto Spiritu sancto; et ad hæc innumera alia dixit naturam omnem superantia. Itaque, si nihil horum evenisset, etsi viventi crediderant, eo mortuo non ultra credidissent, nisi resuscitatum vidissent. Dixissent enim, Post tres dies se resurrecturum dixit, et non resurrexit: Spiritum se daturum promisit, et non misit: quomodo ergo de futuris illi credemus, cum presentia falsi convicta sint? Qua de causa, si non resurrexisset, prædicarent illum resurrexisse? Quia ipsum amabant, inquit. Atqui ipsum deinde odio habituri erant, quod se decepisset et prodidisset, et quod mille factis promissis, induxisset ut domos, parentes et omnia relinquerent, quod totam Judæorum gentem contra se suscitasset, ac se prodidisset. Quod si illud ex infirmitate factum fuisset, id ignovissent; nunc vero existimaretur ex improbitate factum. Oportebat enim verum dicere, neque cælum promittere, homo cum esset mortalis, ut dicitis. Quare verisimile est contraria facturos fuisse, fallaciam prædicaturos, et dicituros ipsum simulatorem et præstigiatores fuisse: sic enim ex periculis liberati fuissent, sic bellum solvissent. Si enim militibus pecuniam dederunt Judæi, ut dicerent, ipsos corpus furto sustulisse; si transeuntes discipuli dixissent, Ipsum furati sumus, nec resurrexit: quanto non affecti fuissent honore? Ipsis itaque licebat honorari et coronari. Cur ergo contumeliis affici et periclitari maluerunt, nisi divina quædam virtus fuisset his omnibus potentior, quæ id ipsis suaderet? Sin autem nondum persuademus, illud quoque cogita: si hoc non esset, etiamsi valde præparati fuissent, non prædicandum illum suscepissent, sed aversati illum fuissent. Scitis enim nos ne nomina quidem eorum, qui nos ita deceperint, audire velle. Cur autem nomen ejus prædicarunt? an quod

θέασι. Διὸ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων ποιοῦσι θεοὺς· οὕτως αὐτοὺς ἡ ἀπόνοια ἐξετραχίλισεν. Ὡρα δὴ λοιπὸν ἐστί πρὸς τὴν τούτων ἐξελεθεῖν μάχην. Ποῦ τοίνυν κατελίπομεν τὸν λόγον τῆ προτέρῃ; Ἐλέγομεν, ὅτι οὐκ ἦν δυνατὸν κατὰ ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν περιγενέσθαι τῶν φιλοσόφων τοὺς ἀλείας· ἀλλ' ὁμῶς γέγονε δυνατόν· ὅθεν δῆλον, ὅτι χάριτι γέγονεν. Ἐλέγομεν, ὅτι οὐκ ἦν δυνατὸν οὐδὲ ἐνοῆσαι αὐτοὺς τοσαῦτα κατορθώματα· καὶ ἐδείξαμεν, ὅτι οὐ μόνον ἐνενόησαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τέλος ἤγαγον μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας.

Τὸ αὐτὸ δὴ καὶ σήμερον γυμνάσωμεν τοῦ λόγου τὸ κεφάλαιον, πόθεν αὐτοῖς ἐπῆλθε προσδοκῆσαι τῆς οἰκουμένης περιγενέσθαι, εἰ μὴ εἶδον τὸν Χριστὸν ἀναστάντα. Μὴ γὰρ ἐξεστῆκεσαν, ὥστε τοιοῦτόν τι λογίζασθαι ἀπλῶς καὶ εἰκῆ; Καὶ γὰρ ὑπερβάλλει πᾶσαν μανίαν τὸ προσδοκῆσαι ἄνευ θείας χάριτος τοσοῦτον περιγενέσθαι πράγματος. Πῶς δ' ἂν αὐτὸ κατώρθωσαν μαινόμενοι καὶ ἐξεστηκότες; Εἰ δὲ ἐσωφρόνουν, ὥσπερ οὖν καὶ τὰ πράγματα ἐδείξε, πῶς ἄνευ τοῦ λαβεῖν ἐνέχυρα ἀξιόπιστα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς ἀνωθεν ἀπολαῦσαι ῥοπῆς, ὑπέμενον πρὸς τοσοῦτους ἐξελεθεῖν πολέμους, καὶ γῆ; καὶ θαλάττης κατατολμησαί, καὶ πρὸς μεταβολὴν τῶν τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ἐθῶν τῶν ἐν χρόνῳ τοσοῦτω παγέντων ἀνθρωποὶ δώδεκα ἀποδύσασθαι, καὶ στήναι γενναίως οὕτω; Καὶ τὸ δὴ μείζον, πρὸς τὸν οὐρανὸν καλοῦντες καὶ τὰς ἀνω διατριχὰς, πόθεν προσεδόκων πείθειν τοὺς ἀκούοντας; Καὶ εἰ μὲν ἦσαν ἐν δόξῃ καὶ πλοῦτι καὶ δυναστείᾳ καὶ παιδεύσει τραφέντες, μάλιστα μὲν οὐδὲ οὕτω πρὸς τοσοῦτον ὄγκον πραγμάτων εἰκόσ ἦν αὐτοὺς ἐπαρθῆναι· πλὴν ἀλλὰ μᾶλλον τινα λόγον εἶχεν ἡ προσδοκία· νῦν δὲ οἱ μὲν πρὸς λίμνας, οἱ δὲ περὶ δέρματα ἠσχόληντο, οἱ δὲ περὶ τελωνίαν. Οὐδὲν δὲ τούτων τῶν ἐπιτηδευμάτων ἀχρηστότερον πρὸς φιλοσοφίαν καὶ πρὸς τὸ πείσαι μεγάλα φαντάζεσθαι, καὶ μάλιστα ὅταν μὴ παράδειγμά τις ἔχη. Μᾶλλον δὲ οὐ μόνον παραδείγματα οὐκ εἶχον, ὅτι περιέσσονται, [58] ἀλλ' ὅτι καὶ οὐ περιέσσονται, καὶ ταῦτα δὴ ἐναυλα. Πολλοὶ γὰρ ἐπιχειρήσαντες καινοτομίαις ἐσθέρθησαν (οὐχὶ τὰ παρ' Ἑλλήσι α λέγω· ἐκεῖνα γὰρ οὐδὲ ἦσαν β, ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἰουδαίοις ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ), οὐχὶ μετὰ δώδεκα ἀνθρώπων, ἀλλὰ μετὰ πλήθους πολλοῦ τοῖς πράγμασιν ἐπιτιθέμενοι. Καὶ γὰρ Θεοῦδῆς καὶ Ἰούδας συστήματα ἔχοντες μεγάλα ἀνθρώπων μετὰ τῶν μαθητῶν ἀπώλοντο. Καὶ ὁ παρ' ἐκείνων φόδος ἱκανὸς ἦν τούτους παιδεῦσαι, εἰ μὴ σφόδρα ἦσαν πεπεισμένοι, ὅτι ἄνευ θείας δυνάμεως ἀμήχανον περιγενέσθαι. Εἰ δὲ καὶ προσεδόκων κρατῆσαι, ποίαις ἐλπίζει τοσοῦτους ἀνεδέχοντο κινδύνους, εἰ μὴ πρὸς τὰ μέλλοντα ἐύρων; Θῶμεν δὲ, ὅτι καὶ ἠλιπίζον κρατῆσαι· τί προσεδόκων κερδαίνειν ἐκ τοῦ προσάγειν ἅπαντας τῷ μὴ ἀναστάντι, καθὼς φατε;

δ. Εἰ γὰρ νῦν πιστεύσαντες ἀνθρωποὶ περὶ βασιλείας οὐρανῶν καὶ μυρίων ἀγαθῶν, δυσκόλως καταδέχονται κινδύνους, πῶς ἂν ἐκεῖνοι μάτην τοσαῦτα ἂν ὑπέμειναν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπὶ κακῷ; Εἰ γὰρ μὴ ἐγένετο τὰ γεγεννημένα, μηδὲ εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ Χριστὸς ἀνέβη,

πάντως, ταῦτα πλάττειν φιλονεικοῦντες καὶ τοὺς ἀλλοῦς πείθειν, τῷ Θεῷ προσκρούειν ἐμελλον καὶ μυρίους ἀνωθεν προσδοκῆν κεραυνούς. Ἄλλως δὲ, εἰ καὶ ζῶντος τοῦ Χριστοῦ τοσαύτην εἶχον προθυμίαν, ἀποθανόντος ἂν ἔσβασαν αὐτήν. Ἐδοξε γὰρ ἂν αὐτοῖς, εἰ μὴ ἀνέστη, ἀπατεῶν εἶναι τις καὶ εἴρων. Οὐκ ἴσπε, ὅτι τὰ στρατόπεδα, τοῦ μὲν στρατηγοῦ καὶ βασιλείου ζῶντος, κἂν ἀσθενῆ ἢ, συγκροτεῖται· ἀπελθόντων δὲ ἐκείνων, κἂν ἰσχυρὰ ἢ, διαλύεται; Ποίους οὖν, εἰπέ μοι, λόγοις ἐκέχρητο πιθανοῖς, μέλλοντες ἄπτεσθαι τοῦ κηρύγματος καὶ πρὸς τὴν οἰκουμένην ἐξίναί ἀπασαν; ποίους δὲ κωλύμασιν οὐκ ἂν κατεσχέθησαν; Εἰ γὰρ μαινόμενοι ἦσαν (τὸ γὰρ αὐτὸ λέγων οὐ παύσομαι), οὐδὲ ὅλως κατορθῶσαι ἔδει· οὐδεὶς γὰρ μαινόμενος πείθεται· εἰ δὲ κατώρθωσαν, ὥσπερ οὖν καὶ κατώρθωσαν, καὶ δεικνύει τὸ τέλος, πάντων ἦσαν σφώτεροι. Εἰ δὲ πάντων ἦσαν σφώτεροι, εὐδὴλον ὅτι οὐκ ἂν ἀπλῶς ἤλθον ἐπὶ τὸ κήρυγμα. Εἰ γὰρ μὴ εἶδον αὐτὸν ἀναστάντα, τί ἦν ἱκανὸν αὐτοὺς ἐξαγαγεῖν ἐπὶ τὸν πόλεμον τούτον; τί δὲ οὐκ ἂν αὐτοὺς ἀπέτρεψεν; Εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσομαι, καὶ περὶ βασιλεία; οὐρανῶν ἐπηγγεῖλατο· εἶπεν, ὅτι Κρατήσουσι τῆς οἰκουμένης Πνεῦμα λαβόντες ἅγιον· καὶ μυρία πρὸς τούτους ἕτερα πᾶσαν ὑπερβαίνοντα φύσιν. Ὡστε εἰ μηδὲν τούτων γέγονεν, εἰ καὶ ζῶντι ἐπέιθοντο, τελευτήσαντος οὐκ ἂν ἐπέισθησαν, εἰ μὴ εἶδον ἀναστάντα. Εἶπον γὰρ ἂν· Μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ἔλεγεν, ἀναστήσομαι, καὶ οὐκ ἀνέστη· Πνεῦμα ὑπέσχετο δώσειν, καὶ οὐκ ἔπεμψε· πῶς οὖν ὑπὲρ τῶν μελλόντων αὐτῷ πιστεύομεν, τῶν παρόντων ἐληλεγεμένον; Τίνος δὲ ἔνεκεν μὴ ἀναστάντος, ἐκήρυττον ὅτι ἀνέστη; Ἐπειδὴ ἐφίλου αὐτὸν, φησί. Καὶ μὴν μισεῖν λοιπὸν εἰκόσ ἦν ἀπατήσαντα [59] καὶ προδεδωκότα, καὶ ὅτι μυρία αὐτοὺς ἐλπίζιν ἐπάρας, καὶ οἰκίας καὶ γονέων καὶ πάντων ἀποστήσας, καὶ ὀλόκληρον ἔθνος· ἐκπολεμώσας αὐτοῖς τὸ Ἰουδαίων, προέδωκεν ὕστερον. Καὶ εἰ μὲν ἀσθενείας ἦν τὸ γενόμενον, συνέγνωσαν ἂν· νυνὶ δὲ κακουργίας πολλῆς εἶναι ἐνομίζετο. Ἐδει γὰρ τάληθῆς εἰπεῖν, καὶ μὴ τὸν οὐρανὸν ἐπαγγεῖλασθαι ἀνθρώπων δυνατὸν ὄνητὸν, ὡς φατε. Ὡστε τούναντίον εἰκόσ ἦν αὐτοὺς ποιεῖν, κηρύττειν τὴν ἀπάτην, καὶ λέγειν αὐτὸν εἴρωνα καὶ ἡρότα· οὕτω γὰρ ἂν καὶ τῶν κινδύνων ἀπηλλάγησαν, οὕτω καὶ τὸν πόλεμον ἔλυσαν. Εἰ γὰρ τοῖς στρατιώταις ἀργύριον ἔδωκεν οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα εἴπωσιν, ὅτι ἔκλεψαν τὸ σῶμα· εἰ παρελθόντες εἶπον οἱ μαθηταὶ ὅτι Ἐκλέψαμεν, καὶ οὐκ ἀνέστη, ποίους ἂν οὐκ ἀπέλαυσαν τιμῆς; Ὡστε ἐξῆν αὐτοῖς καὶ τιμᾶσθαι καὶ στεφανοῦσθαι. Τίνος οὖν ἔνεκεν τὸ ὑβρίζεσθαι καὶ κινδυνεύειν ἀντικατηλλάξαντο τούτων, εἰ μὴ θεῖα τις ἦν ἡ πείθουσα αὐτοὺς δύναμις, ἡ τούτων ἀπάντων δυνατωτέρα; Εἰ δὲ μηδέπω πείθομεν, λογίζου κακεῖνο, ὅτι εἰ μὴ τοῦτο ἦν, κἂν εἰ σφόδρα παρεσκευάζοντο, οὐκ ἂν ἐπ' αὐτῷ τὸ κήρυγμα ἐκήρυξαν, ἀλλ' ἀπεστράφησαν αὐτόν. Ἰστε γὰρ ὅτι οὐδὲ τὰ ὀνόματα βουλόμεθα τῶν τὰ τοιαῦτα ἀπατώντων ἡμᾶς ἀκούειν. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ ἐκήρυττον αὐτοῦ τὸ ὄνομα; προσδοκῶντες ὅτι κρατήσουσι δι' αὐτοῦ; καὶ μὴν τούναντίον ἐχρῆν προσδοκῆν, ὅτι εἰ καὶ ἐμελλον κρατῆσαι, ἀπώλοντο ἀπατεῶνος ὄνομα φέροντες εἰς μέσον. Εἰ δὲ συσχιᾶσαι τὰ πρότερα ἐβούλοντο, ἔδει σιγήσαι,

* Sic Regius codex. Editt vero, τοῖς παρ' Ἑλλήσι.
 ὁ λέγεσθαι οὐδὲν ἦσαν.

ὡς τὸ γε ἐπαγωνίζεσθαι, μειζόνως ἀνῆπτε καὶ τὸν ἰάλεμον καὶ τὸν γέλωτα. Πόθεν οὖν ἐπῆλθεν αὐτοῖς ἀναπλάσαι τοιαῦτα; καὶ γὰρ ἄπερ ἤκουσαν, ἀπώλεσαν. Εἰ δὲ οὐκ ἔντος φόβου πολλὰ ἐπελαθάνοντο, καὶ τινα οὐδὲ ἐνόουν, καθὼς καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς φησι, τοσοῦτου κινδύνου καταλαθόντος, πῶς οὐκ ἂν ἅπαντα αὐτῶν ἀπέπτῃ; Καὶ τί λέγω τὰ ῥήματα; ὅπου γε καὶ ὁ πρὸς αὐτὸν τὸν διδάσκαλον πόθος ἡρέμα καταμαραίνεται τῷ φόβῳ τῶν ἐσομένων· ὅπερ αὐτοῖς καὶ ὠνεῖδισεν. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ τούτου μὲν ἐκκρεμάμενοι αὐτοῦ, σινεχῶς ἤρώτων, Ποῦ ὑπάγεις; ὕστερον δὲ, ὅτε τοὺς μακρὰς ἀπέτεινε λόγους τὰ δεινὰ διηγούμενος τὰ παρ' αὐτὸν τὸν σταυρὸν καταληψόμενα αὐτοὺς, εἶτα τῷ δέει παγέντες ἐναπέμειναν ἀχανεῖς ἄκουσον πῶς τοῦτο αὐτὸ προφέρει αὐτοῖς λέγων· Οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἐρωτᾷ με· Ποῦ ὑπάγεις; ἀλλ' ὅτι *λελάληκα ὑμῖν ταῦτα, ἡ λύπη πεπλήρωκεν ὑμῶν τὴν καρδίαν*. Εἰ τοίνυν προσδοκῶντες αὐτὸν ἀποθανεῖσθαι καὶ ἀναστῆσθαι οὕτως ἤλθον, ἀναστάντα αὐτὸν μὴ ἰδόντες, πῶς οὐκ ἂν ἀπώλοντο, καὶ εἰς αὐτὴν ἂν ἐσπούδασαν καταδύνασθαι τὴν γῆν, καὶ ἀθυμία τῇ τῆς ἀπάτης καὶ δέει τῶν ἐσομένων πολιορκούμενοι;

ε'. Πόθεν δὲ καὶ τὰ ὑψηλὰ αὐτοῖς δόγματα; τὰ γὰρ ὑψηλότερα ὕστερον εἶπεν αὐτοὺς ἀκούσεσθαι· Πολλὰ γὰρ ἔγω λέγειν ὑμῖν, φησὶν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάξιν [40] ἀρεῖ. Ὡστε τὰ λειπόμενα ὑψηλότερα ἦν. Εἰς δὲ τῶν μαθητῶν οὐδὲ εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἤθελον ἀπελθεῖν μετ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ κινδύνων ἤκουσεν, ἀλλ' ἔλεγεν· *Ἀπέλωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα ἀποθάνωμεν μετ' αὐτοῦ*· βαρυνόμενος ἐπειδὴ προσεδόκησεν ἀποθανεῖσθαι. Εἰ δὲ μετ' αὐτοῦ ὦν προσεδόκησεν ἀποθανεῖσθαι, καὶ ἀνεδύετο διὰ τοῦτο, χωρὶς αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν μαθητῶν τί οὐκ ἂν ἤλπισε τότε παθεῖν ἡ; Καὶ πολὺς ὁ ἔλεγχος ἦν τῆς ἀναίσχυντίας. Τί δὲ καὶ εἶχον εἰπεῖν ἐξιόντες; Τὸ μὲν γὰρ πάθος ἡ οἰκουμένη πᾶσα ἤδει· καὶ γὰρ ἐφ' ὑψηλοῦ ἐκρέματο τοῦ ἰκρίου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ μέσῃ, καὶ ἐν μετροπύλῃ, καὶ ἐν ἑορτῇ μεγίστῃ, ἐν ἧ μάλιστα οὐκ ἐνήν τινα ἀπολειφθῆναι· τὴν δὲ ἀνάστασιν οὐδεὶς εἶδε τῶν ἐξῴθεν, ὅπερ οὐ μικρὸν αὐτοῖς πρὸς τὸ πείθειν ἐμπόδιον ἦν. Καὶ ὅτι μὲν ἐτάφη, πάντες διεθρόλλουν· καὶ ὅτι ἐκλεψαν τὸ σῶμα αὐτοῦ οἱ μαθηταί, οἱ στρατιῶται μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἀπάντων ἔλεγον· ὅτι δὲ ἀνέστη, τῶν ἐξῴθεν οὐδεὶς εἶδε. Πόθεν οὖν προσεδόκησαν πείθειν τὴν οἰκουμένην; Εἰ γὰρ θαυμάτων γινόμενων στρατιῶται ἐπέισθησαν τὰ ἐναντία μαρτυρῆσαι, πόθεν προσεδόκων οὗτοι χωρὶς θαυμάτων κηρύττειν, καὶ μὴδὲ ὀβολὸν κεκτημένοι πείθειν γῆν καὶ θάλατταν περὶ τῆς ἀναστάσεως; εἰ δὲ δόξης ἐρῶντες τοῦτο ἐποίουν, πολλῶν μᾶλλον ἂν ἕκαστος ἑαυτοῦ δόγματα ἐπεφήμισεν, οὐχὶ τῷ ἀπελθόντι. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἐπέισθησαν αὐτοῖς οἱ ἄνθρωποι; Καὶ περὶ τίνος ἀκούοντες μᾶλλον ἐπίστευον; περὶ ἐκείνου τοῦ συλληφθέντος καὶ σταυρωθέντος, ἧ περὶ αὐτῶν τῶν τὰς χεῖρας ἐκφυγόντων τὰς Ἰουδαϊκὰς; Τίνος δὲ ἐνεκεν, εἰπέ μοι, μέλλοντες ὁ τοῦτο ποιεῖν, οὐκ εὐθέως τὴν Ἰουδαίαν ἀφέντες, εἰς τὰς ἐξῴ πόλεις ἀπῆλθον, ἀλλ' ἔβηον ἐστρέφοντο; Πῶς δὲ, εἰ μὴ σημεία ἐποίουν, ἐπειθον; Καὶ εἰ μὲν ἐποίουν (ἐποίουν γὰρ), Θεοῦ ἐννάμις ἦν τὸ γινόμενον· εἰ δὲ μὴ ἐποίουν καὶ ἐκράτουν, πολὺ θαυμαστότερον ἦν τὸ συμβᾶν. Οὐκ ἤδυσαν Ἰουδαίους, εἰπέ μοι, καὶ τὴν πονηρὰν αὐτῶν μελέτην

καὶ τὴν φθόνων γέμουσαν ψυχὴν; Καὶ γὰρ Μωσοῦς ἐλίθασαν μετὰ τὸ πέλαγος ὅπερ ἐπέζευσαν, μετὰ τὴν νίκην καὶ τὸ τροπαιὸν ἐκείνου τὸ θαυμαστὸν, ὅπερ ἔστησαν ἀναιμιωτὶ διὰ τῶν ἐκείνου φερῶν κατὰ τῶν δουλωσαμένων ἠ αὐτοὺς Αἰγυπτίων, μετὰ τὸ μάννα, μετὰ τὰς πέτρας καὶ τὰς πηγὰς τῶν ποταμῶν τὰς ἐκείθεν βραχίσις, μετὰ τὰ μυρία θαύματα τὰ ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς καὶ τῆς ἐρήμου· Ἰερεμίαν εἰς λάκκον ἐνέβαλον, καὶ πολλοὺς τῶν προφητῶν κατέσφαξαν. Ἄκουσον γοῦν τί φησὶν Ἠλίας μετὰ τὸν φοβερὸν λιμὸν ἐκείνου καὶ τὸν θαυμαστὸν ὑετὸν καὶ τὴν λαμπάδα, ἣν ἐκ τῶν οὐρανῶν κατήνεγκε, καὶ τὸ παράδοξον ὀλοκαύτωμα, ὡς πορρωτάτω τῆς χώρας αὐτῶν ἐλαυνόμενος· *Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, τὸ θυσιαστήριόν σου κατέσκαψαν, καὶ ἡ πόλις ὑπελείθη μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου*. [41] Καίτοι γε οὐδὲν τῶν νομίμων ἐκίνουν. Τούτοις οὖν πόθεν εἶχον προσέχειν; εἰπέ μοι· καὶ γὰρ ἀπάντων ἦσαν ἐκείνων εὐτελέστεροι, καὶ τοιαῦτα ἐκαινοτόμου, δι' ἃ καὶ τὸν Διδάσκαλον ἐσταύρωσαν. Καὶ ἄλλως δὲ, οὐχ οὕτως ἐδόκει δεινὸν εἶναι τὸν Χριστὸν ταῦτα λέγειν, καὶ τούτους. Τὸν μὲν γὰρ ἴσως ἐνόμιζον ἑαυτῷ δόξαν κτῶμενον ταῦτα ποιεῖν, τούτους δὲ καὶ μειζόνως ἂν ἐμίσησαν, ὅτε ὑπὲρ ἐτέρου πολεμοῦντας αὐτοῖς. Ἀλλ' οἱ νόμοι αὐτοῖς ἐδοθήθουν οἱ Ῥωμαίων; Ἀλλ' ἀπὸ τούτων καὶ ἐνεποδίζοντο μᾶλλον· καὶ γὰρ ἔλεγον· *Πᾶς ὁ ποιῶν ἑαυτὸν βασιλεῖα, οὐκ ἔστι φίλος τοῦ Kaisaros*. Ὡστε τοῦτο μόνον ἰκνὸν ἦν ἐμποδίσαι, ὅτι τοῦ νομισθέντος εἶναι τυράννου καὶ μαθηταὶ ἦσαν, καὶ τὰ ἐκείνου κρατύνειν ἐβούλοντο. Τί δὲ ὄλω; αὐτοὺς ἐπῆρεν εἰς τοσοῦτους κινδύνους ἐμπεισῖν; τί δὲ περὶ αὐτοῦ λέγοντες ἐδόκουν εἶναι ἠ πιθανοί; ὅτι ἐσταυρώθη; ὅτι ἀπὸ γυναικὸς ἐτέχθη Ἰουδαίας πτωχῆς, Ἰουδαίῳ τέκτονι μεμνηστειμένης; ὅτι ἐξ ἔθνους ἦν τῇ οἰκουμένη ἀπεχθανομένου; Ἀλλὰ ταῦτα πάντα οὐχὶ πείθειν μόνον καὶ ἐφέλκεσθαι τοὺς ἀκούοντας, ἀλλὰ καὶ προσίστασθαι πᾶσιν ἦν ἱκανὰ, καὶ μάλιστα τὰ παρὰ τοῦ σκηνοποιοῦ καὶ τοῦ ἀλιεύς λεγόμενα. Οὐκ ἂν οὖν ταῦτα πάντα ἐνενόησαν οἱ μαθηταί; καὶ γὰρ αἱ δειλαὶ φύσεις πλείονα τῶν ἤντων ἀναπλάττειν δύνανται· τοιαῦτα δὲ ἦσαν αἱ ἐκείνων. Πόθεν οὖν ἤλπιζον κατορθώσιν; μᾶλλον δὲ οὐκ ἤλπισαν, μυρίων ἤντων τῶν ἀπαγόντων ἠ αὐτοὺς, εἰ γε μὴ ἀνέστη ὁ Χριστός.

ς'. Οὐκ εὐδὴλον καὶ τοῖς σφόδρα ἀνοήτοις, ὅτι εἰ μὴ θαυμάσιος καὶ μεγάλης ἀπέλαυσαν χάριτος, καὶ ἐνέχυρα τῆς ἀναστάσεως ἔλαθον, οὐ μόνον πρᾶξαι καὶ ἐπιχειρῆσαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐνοῆσαι ταῦτα ἠδύναντο; Εἰ γὰρ τοσοῦτων ἤντων κωλυμάτων πρὸς τὴ βουλεύσασθαι, οὐ λέγω πρὸς τὸ κατορθώσιν, καὶ ἐβουλεύσαντο καὶ εἰς ἔργον ἐξήγαγον καὶ μείζονα πάσης ἐλπίδος ἐποίησαν, παντὶ που δῆλον, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, ἀλλὰ θεῖα χάριτι πάντα εἰργάζοντο. Τούτους τοίνυν τοὺς λόγους γυμνάζωμεν, μὴ καθ' ἑαυτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀλλήλων· οὕτως δ' ἂν εὐκολωτέρα γένοιτο ἂν ἡμῖν καὶ ἡ τῶν λοιπῶν εὐρεσις. Μὴδὲ, ὅτι χειροτέχνης εἶ, ἀλλοτριᾶν τὴν μελέτην ταύτην εἶναι νόμιζε. Καὶ γὰρ Παῦλος σκηνοποιοὺς ἦν, ἀλλὰ καὶ πολλῆς ἐνεπλήθη τότε χάριτος· φησὶ, κάκειθεν ἅπαντα ἐφθέγγετο. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς χάριτος παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλου ἦν· καὶ τὴν χάριν δὲ διὰ τοῦτο ἔλαβεν, ἐπειδὴ γνώμην ἀξίαν τῆς χάριτος ἐπεδείξατο, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν τὴν τέχνην μετεχεί-

^a *Legebatur* μὴ λεγόμενα. ^b Παθεῖν, quod deerat in civitas, habetur in Regio cod. ^c *Legebatur* ἐμῶν, *nos*, εἰς τ. ἐ. πολ. ἐπῆλθον. *paucis* post. Εἰ μὲν γὰρ ἐποίουν.

^d Sic Reg., optime. Editi, χειρῶν καταδουλωσαμένων. ^e *Legebatur* ἂν post. ἰδοῦν. ^f *Legebatur* ὑπαγόντων.

expectarent se per illum superaturos esse? Atqui contrarium expectandum erat, quia, etiamsi superaturi essent, periissent deceptoris nomen in medium afferentes. Si autem volebant priora occultare, tacere oportebat: nam decertare magis excitasset et bellum et risum. Unde ergo venit illis in mentem ut hæc confingerent? nam illa quæ ipsi audierant, exciderant. Quod si cum nullus esset timor, multorum obliviscebantur, et quedam non intelligebant, ait evangelista, tanto imminente periculo, quomodo non omnia ab illis avolassent? Et quid dico verba, cum futurum esset, ut magistri amor metu futurorum sensim marcesceret? quod etiam ipsis exprobravit. Nam cum antea quidem ab illo pendentes frequenter interrogarent, Quo vadis? postea autem, cum longos texuit sermones, mala enarrans quæ tempore crucis ipsos invasura erant, deindeque metu defixi cum hiantes illi manerent, audi quomodo eis hoc proferat dicens: *Nemo ex vobis interrogat me, Qua vadis? sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum* (Joan. 16. 5. 6). Si ergo expectantes illum moriturum et resurrecturum esse, ita dolebant; si resurgentem illum non vidissent, quomodo non periissent, et in ipsam terram suffodi non studuissent, tum ex mœrore fraudis, tum ex timore futurorum obsessi?

5. Unde autem et sublimia illis dogmata? sublimiora enim ipso: postea audituros esse dixit: nam *Multa, inquit, habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo* (Ib. v. 12). Illa igitur quæ non dicebantur, sublimiora erant. Unus autem ex discipulis nec in Judæam cum illo abire volebat, postquam pericula audivit; sed dicebat, *Abimus et nos, ut moriamur cum illo* (Id. 11. 16); ægre fereus quod se moriturum expectaret. Quod si cum illo versans se moriturum expectabat, ideoque refugiebat; absque eo et cæteris discipulis quid non tunc se passurum expectasset? Et magnum hoc fuisset impudentiæ argumentum. Quid ergo etiam dicendum habebant exeuntes? Nam passionem quidem sciebat universus orbis: in alto quippe patibulo suspensus fuerat, in meridie, in metropoli, et in maximo die festo, et a quo maxime non licebat quempiam abesse: resurrectionem vero nullus sciebat exterorum, quod non parvum illis erat impedimentum, ut ne persuaderent. Et quod esset sepultus omnium rumore ferebatur; quodque discipuli corpus furati essent, milites cum Judæis omnibus dicebant: quod autem resurrexisset, exterorum nemo sciebat. Undenam expectabant, se id toti orbi persuasuros esse? Si enim post edita miracula persuasi fuerunt milites, ut contraria testarentur, undenam sperassent hi se sine miraculis predicaturos esse, ac ne obolum quidem habentes, terræ et mari de resurrectione persuasuros esse? Quod si ex gloria amore hoc fecissent, multo magis unusquisque dogma sibi attribuisset, non ei qui decesserat. At non credidissent illis homines? Et de quoniam magis credidissent audientes? de illorum qui comprehensus et crucifixus fuerat, an de illis qui Judæorum manus effugerant? Cur autem, quæso,

hoc facturi erant? non statim Judæam dimittentes venerunt in externas civitates, sed intus versabantur? Quomodo autem persuasissent, nisi signa edidissent? Si faciebant quidem, et utique faciebant, Dei virtus erat id quod fiebat: si autem non faciebant, et tamen vincebant, longe mirabilius erat illud. Annon Judæos noverant, quæso te, et malam ipsorum mentem, invidiaque plenum animum? Etenim Moysen lapidarunt, postquam mare pedibus transierant, post victoriam et tropæum illud mirabile, quod absque sanguine per manus ejus erexerunt de Ægyptiis, qui illos in servitutum redegerant, post manna, post petras et fluviorum fontes inde manantes, post mille miracula in Ægypto, in mari Rubro, in deserto: Jeremiam in lacum injecerunt, et multos prophetas interfecerunt. Audi quid dicat Helias post famem illam terribilem, et mirabilem pluviam, et lampadem illam, quam de caelis descendere curavit, et stupendum illud holocaustum; procul ab eorum regione ejectus: *Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua diruerunt; et ego relictus sum solus, et querunt animam meam* (3. Reg. 19. 10). Atqui ii leges non immutabant. Unde ergo, quæso, his animus adhibendus erat? nam omnium vilissimi erant; atque ea ipsa innovabant, ob quæ Magistrum Judæi crucifixerant. Alioquin vero non tam grave videbatur esse, quod Christus et illi eadem dicerent. Nam illum quidem forte putabant ideo id fecisse, ut sibi gloriam pareret; illos autem etiam magis odissent, cum pro alio contra se bellum gererent. Sed opem illis ferebant leges Romanorum? Imo ab illis magis impediabantur: dicebant enim, *Omnis, qui se ipsum regem facit, non est amicus Caesaris* (Joan. 19. 12). Quapropter hoc solum impedire poterat, quoniam niam ejus, qui tyrannus existimatus fuerat, discipuli erant, et res ejus volebant firmare. Quid ergo tandem illos erexit animo, ut in tanta pericula inciderent? quid autem de illo dicentes, videbantur fide digni? quod crucifixus esset? quod ex muliere paupere Judæa natus esset, quæ desponsata fuerat Judæo fabro? quod ex gente esset orbi odiosa? Verum hæc omnia non modo non apta erant ad persuadendos et alliciendos auditores, sed ad omnes adversum concitandos idonea; maxime autem a tentoriorum artifice et a piscatore dicta. Annon hæc omnia in mentem venerunt discipulis? nam timidæ naturæ plura quam sint possunt confingere: tales erant illorum naturæ. Undenam ergo se recte acturos sperarunt? Imo non sperassent, cum innumera essent quæ illos abducerent, nisi resurrexisset Christus.

6. Annon palam est vel stultissimis, quod nisi uberem et magnam consequuti essent gratiam, et pignora accepissent resurrectionis, non modo hæc non agere et suscipere, sed ne cogitare quidem potuissent? Si enim tot impedimenta essent, non dico ad recte agenda, sed ad consultandum, et consultarunt et præclara egerunt, et quæ omni spe majora erant ad effectum deduxerunt: enervis palam est eis non humana virtute, sed divina gratia omnia fecisse.

In his ergo sermonibus nos exerceamus, non apud nos tantum, sed cum aliis: sic nobis facilius erit certiorum inventio. Neque quia manu artem exerces, alienum hoc studium esse putes. Nam Paulus tentorium opifex erat; sed tunc quoque multa plenus erat gratia, atque inde omnia loquebatur. Imo ante gratiam ad pedes Gamalielis erat: et ideo gratiam accepit, quia mentem gratia dignam exhibebat, et postea rursus artem exercebat. Nemo igitur artifex erubescat, sed ii, qui frustra aluntur et otiosi sunt, qui multis utuntur ministris et ingenti famulatu fruuntur. Nam semper laborantem alii, philosophiæ genus est: horum animæ puriores sunt, hortum mentes firmiores. Nam qui otiosus est, multa potius temere loquitur, et multa frustra agit, ac nihil per totam diem operatur, multo plenus torpore: qui autem operatur, nihil superfluum cito percipiet neque in operibus nec in verbis nec in mente; tota enim anima semper intenditur ad vitam laboriosam. Ne ergo despiciamus eos qui labore manuum aluntur, sed potius illos ideo beatos prædicemus. Quenam, queso, est tibi gratia, cum, accepta a patre hereditate, perpetuo nihil agis, sed illa omnia bona frustra insumis? An nescis non omnes eandem rationem reddituros nos esse; sed eos qui hic in majori licentia et rerum copia vixerunt, gravius; eos autem qui in laboribus, in paupertate et arumnis vitam duxe-

re, melius esse tractandos. Hæc autem ex Lazaro et divite manifesta sunt. Tu certe, qui ad debita officia otio non es usus, jure accensaris; pauper vero qui reliquum temporis ad debita officia adhibuit, magis fructus coronis.

Contra theatrorum spectacula. — At tu militiam obtendis, et quod illa distinearis allegas? Sed talis excensatio non est rationi consona. Nam Cornelius erat centurio, et balteus vitæ institutum nihil læsit. Tu vero cum saltatoribus et mimis das operam, et totum vitæ tempus in scena consumis, non vel militiæ necessitatem vel metum magistratum obtendis; quando autem te ad ecclesiam vocamus, tunc immo aera affers impedimenta. Et quid dices in illa die, cum videris flammam et fluvios igneos et vincula insolubilia, et stridorem dentium audieris? quis tibi tunc patrocinabitur, cum videris artificem, qui recte vixerit, omni gloria fruentem; te vero, qui nunc sericis indutus es vestimentis et oles unguenta, intolerabilia patientem? quid tibi proderunt divitiæ et rerum omnium copia? quid detrimenti artifici affert paupertas? Ne ergo tunc patiamur, ea quæ nunc dicuntur timeamus, et totum laborem nostrum in necessariarum rerum operibus consumamus. Ita enim placato Deo pro peccatis præteritis, additisque bonis operibus futuris, regnum cælorum consequi poterimus, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA VI.

CAP. 2. v. 1. *Et ego, fratres, cum veni ad vos, veni non in sublimitate sermonis aut sapientiæ, annuntians vobis testimonium Dei.* 2. *Non enim judicavi me scire aliquid in vobis, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum.*

1. Nihil est Pauli anima ad decertandum acrius; imo potius non illius anima: non enim ipse hoc invenit; sed nihil par gratiæ in illo operanti, quæ omnia vincit. Satis enim erunt ea, quæ prius dicta sunt, ad deiciendum illorum fastum, qui in sapientia gloriabantur; imo vel pars dictorum sufficiebat. Ut autem præclarior sit victoria, iis quæ dicta sunt certamina addit, prostratis insultans adversariis. Atteude autem: adduxerat prophetiam dicentem: *Perdam sapientiam sapientium*: ostenderat Dei sapientiam, quia per eam, quæ stultitia videbatur esse, externam philosophiam prostravit; ostenderat, quod stultum est Dei, sapientius esse hominibus; ostenderat quod non solum per ignaros docuerit, sed etiam ignaros et idiotas vocaverit. Nunc ostendit et ipsum quod prædicabatur, et modum prædicationis satis fuisse ad perturbandum, et non perturbavisse. Non tantum enim discipuli idiotæ sunt, inquit; sed etiam ego qui prædico. Ideo, inquit, *Et ego, fratres* (rursus fratres vocat, ut sermonis asperitatem emolliat), *veni, non in sublimitate sermonis, annuntians vobis testimonium Dei.* Quid enim, dic queso, si voluisses in sublimitate venire? poterasne? Ego quidem si voluisssem, non potuisssem; Christus autem si vo-

luisset, potuisset. Sed noluit, ut splendidius redderet operam. Ideoque superius ostendens hoc illius opus fuisse, ipsiusque voluntatem esse, ut sic indocte ejus verbum prædicetur, dicebat: *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare, non in sapientia sermonis.* Est autem multo majus, imo infinite majus, quod hoc voluerit Christus, quam quod voluerit Paulus. Non ergo facundiam ostentans, inquit, neque externis armatus sermonibus, annuntio testimonium Dei. Nec dixit, prædicationem, sed, *Testimonium Dei*, quod ipsum satis erat ad avertendum. Mortem enim annuntians cirenibat: ideo subjunxit: *Non enim judicavi me scire aliquid in vobis, nisi Jesum Christum, huncque crucifixum.* Hoc autem dicebat, quia externæ sapientiæ omnino expertus erat, ut etiam superius dicebat: *Veni non in sublimitate sermonis.* Nam quod ipse hoc posset habere palam est. Cujus enim vestimenta mortuos suscitavit, et umbræ morbos expulerunt, multo magis linguæ facundiam poterat anima suscipere. Nam hoc quidem est discipulorum, illud autem artem omnem superat. Qui ergo artis majora novit, multo magis minora potuerit. Sed non permisit Christus; neque enim consentaneum erat. Merito igitur ait, *Non enim judicavi me aliquid scire*; nam et ego hoc volo quod et Christus vult. Mihi autem videtur humiliter loqui cum illis, quam cum aliis, ut factum illorum comprimeret. Illud ergo, *Judicavi me nihil scire*, ad differentiam externæ sapientiæ dicitur. Non enim veni syllogismos nectens neque sophismata,

ριζε. Μηδεις τοινυν αισχυνεσθω των την τεχνην εχοντων, αλλ' οι εικη τρεφόμενοι και αργουντες, οι διακόνους κερηφόμενοι πολλοις και αφάτου θεραπείας απολαύοντες. Τὸ γὰρ διαπαντός εργαζόμενον τρέφεσθαι, φιλοσοφίας ειδὸς ἐστὶ· τούτων αἱ ψυχαὶ καθαρώτεραι, τούτων αἱ διάνοια· εὐτονώτεραι. Ὁ γὰρ ἀργῶν πολλὰ εἰκὴ μᾶλλον φθέγγεται, καὶ πολλὰ εἰκὴ πράσσει, καὶ [12] ἐργάζεται δι' ὅλης ἡμέρας οὐδὲν, πολλῆς νάρκης ἐμπεπληγμένος· ὁ δὲ ἐν ἐργασίᾳ ὧν οὐδὲν ταχέως περιττὸν παραδέξεται οὔτε ἐν ἔργοις οὔτε ἐν λόγοις οὔτε ἐν ἐννοίαις· ὅλη γὰρ διόλου συντέταται πρὸς τὸν ἐπίπονον βίον ἢ ψυχῇ. Μὴ τοίνυν καταφρονῶμεν τῶν ἀπὸ τῶν χειρῶν τρεφόμενων, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτοὺς μακαρίζωμεν διὰ τοῦτο. Ποία γὰρ σοι χάρις, εἰπέ μοι, ὅταν τὸν κληρον παρὰ τοῦ πατρὸς δεξάμενος, μηδὲν πρᾶττων διατελῆς, ἀλλὰ ἀναλώσης πάντα ἐκείνα εἰκὴ; Οὐκ οἶδας ὅτι οὐ πάντες τὸν αὐτὸν ἀποδώσωμεν λόγον, ἀλλ' οἱ μὲν πλείονος ἐνταῦθα ἀπολαύσαντες ἀδείας, χαλεπώτερον, οἱ δὲ κακωθέντες ἢ πόνους ἢ πενίας ἢ ἐτέρῳ τινὶ τοιοῦτῳ, ἡμερώτερον; Καὶ ταῦτα ἀπὸ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουτοῦ δῆλα. Σὺ μὲν γὰρ εἰς οὐδὲν δέον τῆ σχολῆς χρησάμενος· εἰκότως· ἐγκαλῆ, ὁ δὲ πένης καὶ μετὰ ἀσχολίας τὸ ὑπόλοπον τοῦ καιροῦ εἰς τὰ δέοντα ἀναλώσας, μεγάλων ἀπολαύσεται τῶν στεφάνων.

Ἄλλὰ καὶ στρατεῖαν μοι προβάλλη πάντως, καὶ

τῆς ἀσχολίας αὐτὴν αἰτίαση; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι λόγον ἢ σκῆψις. Καὶ γὰρ ὁ Κορνῆλιος ἑκατοντάρχης ἦν, καὶ οὐδὲν ἢ ζώνη τὴν ἀκριβῆ πολιτείαν παρέδωκε. Σὺ δὲ ὅταν ὄρχησταίς καὶ μίμοις σχολάζῃς, καὶ διαπαντός ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀναλίσκης τὸν βίον, οὐδαμοῦ οὐ στρατείας ἀνάγκην, οὐκ ἀρχόντων προβάλλῃ φόβον· ὅταν δὲ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν καλῶμεν, τότε τὰ μυρία κωλύματα. Καὶ τί κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐρεῖς, ὅταν ἴδῃς τὴν φλόγα καὶ τοὺς τοῦ πυρὸς ποταμούς, καὶ τὰ δεσμά τὰ ἄλυστα, καὶ βρυχομένων ἀκούσης ὀδόντων; τίς σοι προστίσεται κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὅταν ἴδῃς τὸν μὲν χειροτέχνην καὶ ὀρθῶς βεβιωκότα, πάσης ἀπολαύοντα δόξης· σαυτὸν δὲ τὸν νῦν ἐν μαλακοῖς ἱματίοις ὄντα καὶ μύρων πνέοντα, ἀνήκεστα πάσχοντα; τί σοι τοῦ πλουτοῦ καὶ τῆς περιουσίας ἐστὶ ὑφελος; τί δὲ τῷ χειροτέχνῃ τῆς πενίας βλάβος; Ἴν' οὖν μὴ πάθωμεν ταῦτα^a, φοδηθῶμεν τὰ λεγόμενα νῦν, καὶ τὴν ἀσχολίαν ἄπασαν εἰς τὴν τῶν ἀναγκαίων πραγμάτων ἀναλώσωμεν διατριβήν. Οὕτω γὰρ ἐξιλωσάμενοι τὸν θεὸν ὑπὲρ τῶν παρελθόντων ἀμαρτημάτων, καὶ τὰ μέλλοντα προσθέντες κατορθώματα, δυνασόμεθα τῆς βασιλείας ἐπιτυχεῖν τῶν οὐρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

^a *Legebatur* μὴ τότε πάθωμεν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Κἀγὼ, ἀδελφοί, ἐλθὼν πρὸς ὑμῖς, ἤλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον.

α'. Οὐδὲν τῆς Παύλου ψυχῆς ἀγωνιστικώτερον, μᾶλλον δὲ οὐ τῆς ἐκείνου ψυχῆς· οὐ γὰρ αὐτὸς ταῦτα εὐρισκεν· ἀλλ' οὐδὲν τῆς ἐνεργούσης ἐν αὐτῷ χάριτος ἴσον πάντα νικώσης. Ἰκανὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ ἐμπροσθεν εἰρημένα καταβαλεῖν τὸν τύφον τῶν ἐπὶ σοφίᾳ [45] κομπάζοντων, μᾶλλον δὲ καὶ μέρος τῶν εἰρημένων. Ὡστε δὲ λαμπρὰ γενέσθαι τὰ νικητήρια, καὶ ἐπαγωνίζεσθαι τοῖς λεχθεῖσι, κειμένοις τοῖς ἐναντίοις ἐπεμβαίνων. Σκόπει δὲ· Παρήγαγε τὴν προφητείαν τὴν λέγουσαν, ὅτι Ἄπολω τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν· ἔδειξε τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν, ὅτι διὰ τῆς δοκούσης εἶναι μωρίας κατήργησε τὴν ἐξωθεν φιλοσοφίαν, ἔδειξε ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, ἔδειξε ὅτι οὐ μόνον διὰ ἰδιωτῶν ἐδίδασκεν, ἀλλὰ καὶ ἰδιώτας ἐκάλεσε· νῦν δείκνυσι ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ κηρυττόμενον, καὶ ὁ τρόπος τῆς κηρύξεως ἱκανὰ θροῦσθαι ἦν, καὶ οὐκ ἐθροῦσθησεν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον οἱ μαθηταί, φησὶν, ἰδιῶται, ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ὁ κηρυττων. Διὰ τοῦτό φησι· Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοί (πάλιν τῶν ἀδελφῶν τίθησιν ὄνομα, καταλαβαίνων τοῦ λόγου τὴν τραχύτητα), ἤλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου κατεγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, εἰ καὶ ἐβούλου καθ' ὑπεροχὴν ἔλθειν; ἐβύνασο; Ἐγὼ μὲν εἰ ἐβουλόμην, οὐκ ἂν ἐδυνήθην· ὁ δὲ Χριστὸς εἰ ἐβουλήθη, ἐδύνατο. Ἄλλ' οὐκ ἐβουλήθη, ἵνα λαμπρότερον ποιήσῃ τὸ τρόποιον. Διὸ καὶ ἀνωτέρω δείκνυς, ὅτι αὐτοῦ γέγονεν ἔργον καὶ αὐτοῦ βούλημα ἦν τὸ οὕτως ἰδιωτικῶς κηρυχθῆναι τὸν λόγον, ἔλεγεν· Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βασιτεῖν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λό-

γου. Πολὺ δὲ μείζον καὶ ἀπείρω μείζον τοῦ Παύλου θελῆσαι τοῦτο τὸ ἐν Χριστῷ θελῆσαι. Οὐ τοίνυν εὐγλωττίαν ἐπιδεικνύμενος, φησὶν, οὐδὲ τοῖς ἐξωθεν λόγοις ὀπλισμένος καταγγέλλω τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, Τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ, Τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ, ὃ καὶ αὐτὸ ἱκανὸν ἦν ἀποτρέψαι^a. Θάνατον γὰρ περιεῖη κηρύττων· διὰ τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν· Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ὅτι καθόλου τῆς ἐξωθεν σοφίας ἐστὶν ἄμοιρος, ὡσπερ οὖν καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν· Ἦλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου. Ὅτι γὰρ ἦν δυνατόν καὶ τοῦτο αὐτὸν εἶναι, δῆλον. Οὐ γὰρ τὰ ἱμάτια νεκροῦς ἀνίστη, καὶ αἱ σκῆλαι νοσήματα ἤλαυνον, πολλῶ μᾶλλον εὐγλωττίαν ἢ δύνατο δεξασθαι^b ἢ ψυχῇ. Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ μαθητῶν, τὸ δὲ πᾶσαν ὑπερβαίνει τέχνην. Ὁ τοίνυν τὰ μείζονα τῆς τέχνης εἰδώς, πολλῶ πλέον τὰ ἐλάσσονα ἴσχυσεν εἶναι. Ἄλλ' οὐκ ἀφῆκεν ὁ Χριστὸς· οὐ γὰρ συνέφερεν. Εἰκότως οὖν λέγει· Οὐ γὰρ ἔκρινα τι εἰδέναι· καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ τοῦτο βούλομαι ὑπερ καὶ ὁ Χριστός. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ ταπεινότερον αὐτοῖς διειλέχθαι μᾶλλον ἢ τοῖς ἄλλοις, τὸν τύφον αὐτῶν καταστέλλων. Τὸ τοίνυν, Οὐδὲν ἔκρινα εἰδέναι, πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς ἐξωθεν εἰρηται σοφίας. Οὐ γὰρ ἤλθον συλλογισμοὺς πλέκων οὐδὲ σοφίσματα, οὐδ' ἄλλο τι λέγων ὑμῖν, ἢ ὅτι ὁ Χριστὸς ἐσταυρώθη. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ μυρία φασί, καὶ περὶ μυρίων λέγουσι μακροὺς ἐλιττοντες διαύλους λόγων, κατασκευάζοντες λογισμοὺς [44] καὶ συλλογισμοὺς, μυρία συντιθέντες σοφίσματα· ἐγὼ δὲ ἤλθον πρὸς ὑμᾶς μηδὲν ἄλλο λέγων, ἢ ὅτι ὁ Χριστὸς ἐσταυρώθη, καὶ πάντας ἐκείνους παρήλασα, ὃ τῆς τοῦ κη-

^a *Alius*, ἀποτρέψαι· ^b *Ita Reg. Editi vero*, ὑποδέξασθαι.

μυττομένου δυνάμεις σημαίν ἔστιν ἄφατον. Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς. Τοῦτο πάλιν ἄλλο κεφάλαιον. Οὐ γὰρ μόνον οἱ πιταύοντες ἰδιῶται, οὐδὲ μόνον ὁ λέγων ἰδιώτης, οὐδὲ μόνον ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας ἰδιωτείας γέμων, οὐδὲ μόνον αὐτὸ τὸ κήρυγμα ἱκανὸν θορυβῆσαι· σταυρὸς γὰρ καὶ θάνατος ἦν τὸ καταγγελλόμενον· ἀλλὰ μετ' αὐτῶν καὶ ἕτερα κωλύματα ἦν, οἱ κίνδυνοι καὶ αἱ ἐπιβουλαὶ καὶ ὁ καθημερινὸς φόβος καὶ τὸ ἐλαύνεσθαι. Καὶ γὰρ ἀσθένειαν τοὺς διωγμοὺς πολλαχοῦ φησι, καθάπερ καὶ ἀλλαχοῦ· Τὴν ἀσθένειαν τὴν ἐν τῇ σαρκί μου οὐκ ἐξουθενώσατε· καὶ πάλιν, *Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῆσομαι*. Ποίας; Ὁ ἐθνάρχης Ἀρκάτου βασιλέως ἐφροῦρει τὴν Δαμισκηνῶν πόλιν, πιάσει με θέλων. Καὶ πάλιν, *Διὸ ἐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις*. Ἔτα λέγων ποίας, ἐπήγαγεν· Ἐν ὕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις καὶ ἐν στεροχωρίαις. Καὶ νῦν τὸ αὐτὸ λέγει· εἰπὼν γὰρ, *Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ*, οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλὰ δηλῶν ὅτι ἀσθένειαν τοὺς κινδύνους καλεῖ, πάλιν ἐπήγαγε· *Καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς*. Τί λέγεις; Καὶ Παῦλος ἐφοβεῖτο κινδύνους; Ἐφοβεῖτο, καὶ σφόδρα ἐδεδοίκει· εἰ γὰρ καὶ Παῦλος ἦν, ἀλλ' ἄνθρωπος ἦν. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔγκλημα τοῦ Παύλου, ἀλλ' ἀσθένεια μὲν τῆς φύσεως, ἐγκώμιον δὲ τῆς προαιρέσεως, ὅτι καὶ δεδοικώς θάνατον καὶ πληγὰς, οὐδὲν ἀνάξιον διὰ τὸν φόβον τοῦτον ἐποίησεν· ὡς οἱ γε λέγοντες, ὅτι οὐκ ἐφοβεῖτο πληγὰς, οὐ μόνον αὐτὸν οὐ σεμνύνουσιν, ἀλλὰ καὶ ὑποτέμνονται πολὺ τῶν ἐπαίνων. Εἰ γὰρ οὐκ ἐφοβεῖτο, ποία καρτερία ἢ ποία φιλοσοφία τὸ τοὺς κινδύνους φέρειν; Ἐγὼ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτὸν θαυμάζω, ὅτι φοβούμενος, καὶ οὐκ ἀπλῶς φοβούμενος, ἀλλὰ καὶ τρέμων τοὺς κινδύνους, διαπαντὸς ἔδραμε στεφανούμενος, καὶ ἐν οὐδενὶ τῶν κινδύνων ἐνέδωκεν, ἐκκαθαίρων τὴν οἰκουμένην, καὶ πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης τὸ κήρυγμα σπεύρων. Καὶ ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου, οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις. Τοῦτέστιν, οὐκ ἔχων τὴν ἐξωθεν σοφίαν. Εἰ τοίνυν καὶ τὸ κήρυγμα οὐδὲν εἶχε σεσοφισμένον, καὶ οἱ καλούμενοι ἰδιῶται, καὶ ὁ κηρύττων τοιοῦτος, καὶ διωγμὸς προσῆν καὶ τρόμος καὶ φόβος, πῶς ἐκράτησαν, εἰπέ μοι; Διὰ θείας δυνάμεως. Διόπερ εἰπὼν, Ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἐπήγαγεν· Ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος καὶ δυνάμεως.

β'. Εἶδες πῶς τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἰσχυρότερον; Οἱ γὰρ ἰδιῶται τοιαῦτα κηρύττοντες, δεδεμένοι καὶ ἐλαυνόμενοι περιεγένοντο τῶν ἐλαυνόντων. Πόθεν; Οὐκ ἀπὸ τοῦ τὴν διὰ Πνεύματος παρασχεῖν πίστιν; καὶ γὰρ καὶ τοῦτο [45] ἀπόδειξις ὡμολογημένη. Τίς γὰρ, εἰπέ μοι, ὄρων νεκροὺς ἀνισταμένους καὶ διζίμους ἐλαυνόμενους, οὐκ ἂν κατεδέξατο; Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰσι καὶ δυνάμεις ἀπατηλαί, οἶαι τῶν γοήτων, καὶ ταύτην ἀνεῖλε τὴν ὑπόνοιαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, *Δυνάμεις*,

εἶπεν, ἀλλὰ πρότερον *Πνεύματος*, καὶ τότε, *Δυνάμεις*· δεικνύς ὅτι πνευματικὰ ἦν τὰ γινόμενα. (Ὁ τοίνυν ἐλάττωσίς ἐστι, τὸ μὴ διὰ σοφίας καταγγελλόμενον εἶναι τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ καὶ μέγιστος κόσμος. Τοῦτο γοῦν μάλιστα δείκνυσιν αὐτὸ θεῖον ὄν καὶ τὰς ρίζας ἀνωθεν ἔχον ἐκ τῶν οὐρανῶν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Ἴνα ἢ πίστις ὑμῶν μὴ ἦ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ. Εἶδες πῶς σαφῶς διὰ πάντων ἀπέδειξε πολὺ τῆς ἰδιωτείας τὸ κέρδος, καὶ μέγα τῆς σοφίας τὸ βλάβος; Αὕτη μὲν γὰρ ἐκείνου τὸν σταυρὸν, ἐκείνη δὲ ἀνεκέρυττε τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν· αὕτη πρὸς τῷ μηδὲν εὐρίσκειν τῶν δεόντων καὶ ἐφ' ἑαυτοῖς καυχᾶσθαι παρεσκεύασεν, ἐκείνη πρὸς τῷ τὴν ἀλήθειαν δέξασθαι καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ καλλωπιζέσθαι ἐποίει. Πάλιν ἡ σοφία ἀνθρώπων ὑποπετεύειν τὸ δόγμα πολλοὺς ἂν ἐπειθεν· αὕτη σαφῶς ἀπεδείκνυε θεῖον ὄν καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάν. Ὅταν μὲν οὖν ἐν σοφίᾳ λόγων γένηται ἀπόδειξις, πολλάκις καὶ οἱ φαυλότεροι κρατοῦσι τῶν ἐπιεικτεστέρων, δεινότεροι λέγειν ὄντες, καὶ τὸ ψεῦδος παρακαλύπει τὴν ἀλήθειαν. Ἐγκαυθῆσθε οὐκ οὕτως· οὕτως γὰρ ἔπεισι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἀκαθάρτη ψυχῇ, οὕτως ἐπελθὼν δύναται ἠττηθῆναι ποτε, κἂν ἅπανα ἢ τῶν λόγων ἐπιτή δεινότης. Ἡ γὰρ διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν σημείων ἀπόδειξις τῆς διὰ τῶν λόγων πολλῶν σαφεστερα. Ἀλλ' ἐκείνων ἴσως εἶποι τις ἂν, ὅτι Εἰ χρὴ τὸ κήρυγμα κρατεῖν, καὶ λόγων οὐ δεῖται ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς, τίνας ἔνεκεν τὰ σημεῖα κεκώλυται νῦν; Τίνας ἔνεκεν; ἀπιστῶν λέγεις, καὶ οὐδὲ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων αὐτὰ γεγενῆσθαι καταδεχόμενος, ἢ οὕτως ζητῶν μαθεῖν; Εἰ γὰρ ἀπιστῶν, πρὸς τοῦτο στήσομαι πρῶτον. Εἰ γὰρ οὐκ ἐγένετο σημεῖα τότε, πῶς ἐλαυνόμενοι καὶ διωκόμενοι καὶ τρέμοντες καὶ δεδεμένοι, καὶ κοινοὶ γενόμενοι τῆς οἰκουμένης ἔχθροί, καὶ πᾶσι πρὸς τὸ κακῶς παθεῖν προκείμενοι, καὶ οὐδὲν οἰκοθεν ἔχοντες ἐπαγωγῶν, οὐ λόγον, οὐ περιφάνειαν, οὐ πλοῦτον, οὐ πόλιν, οὐκ ἔθνος, οὐ γένος, οὐκ ἐπιτήδευμα, οὐ δόξαν, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἀλλὰ πάντα τὰ ἐναντία, ἰδιωτεῖαν, εὐτέλειαν, πενίαν, μίσος, ἀπέχθειαν, καὶ πρὸς δῆμους ὀλοκλήρους ἰστάμενοι, καὶ τοιαῦτα καταγγέλλοντες, ἐπειθον; Καὶ γὰρ τὰ ἐπιτάγματα πολὺν εἶχε τὸν μῆχον, καὶ τὰ δόγματα τοὺς κινδύνους· καὶ οἱ ἀκούοντες καὶ πειθεσθαι μέλλοντες, καὶ τρυφῇ καὶ μέθῃ καὶ πολλῇ συντραφέντες ἦσαν κακία. Πόθεν οὖν ἐπεισαν; εἰπέ μοι· πόθεν τὸ ἀξιόπιστον ἔσχον; Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, εἰ σημείων χωρὶς ἐπεισαν, πολλῶν μείζον τὸ θαῦμα φαίνεται. Μὴ τοίνυν τὸ μὴ γίνεσθαι νῦν σημεῖα, τεκμήριον ποιῶ τοῦ μὴ γεγενῆσθαι τότε. Καὶ γὰρ καὶ τότε χρησίμως [46] ἐγένετο, καὶ νῦν χρησίμως οὐ γίνεται. Οὐκ ἀναγκάζει δὲ τὸ λόγῳ πειθεσθαι μόνῳ, τανῦν ἐν σοφίᾳ εἶναι τὸ κήρυγμα. Οἱ τε γὰρ ἐξ ἀρχῆς τὸν λόγον σπειραντες ἰδιῶται ἦσαν καὶ ἀμαθεῖς^b, καὶ οὐδὲν οἰκοθεν ἔλεγον, ἀλλ' ἄπερ ἐδέξαντο παρὰ τοῦ Θεοῦ, ταῦτα τῇ οἰκουμένῃ διέδωκαν· ἡμεῖς τε αὐτοὶ νῦν, οὐ τὰ παρ' ἑαυτῶν ἐπισπεύρομεν, ἀλλὰ ἢ παρ' ἐκείνων ἐλάβομεν, ταῦτα εἰς ἅπαντας λέγομεν. Καὶ οὐδὲ νῦν ἀπὸ συλλογισμῶν πείθομεν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν θεῶν Γραφῶν

^a Sic multa decrant, quae ex codice Regio restituta sunt.

^b Ita Reg.; editi vero, ἰδιῶται καὶ ἀμαθεῖς.

neque aliud dicens vobis, quam quod Christus crucifixus sit illi namque innumera dicunt, et de innumeris longa verborum stadia explicant, ratiocinia et syllogismos apparantes, millia adornantes sophismata: ego autem veni ad vos nihil aliud dicens, quam quod Christus crucifixus sit, et illos omnes propulsavi, quod virtutis ejus qui prædicatur signum est ineffabile. 3. *Et ego in infirmitate et in timore et in tremore multo fui apud vos.* Hoc est rursus aliud caput. Non solum enim qui credebant indocti, neque solum is qui loquitur idiota, neque tantum modus doctrinæ est ignorantia plenus, neque tantum ipsa prædicatio satis est ad conturbandum; crux enim et mors erat quod arveutiabatur: sed cum his alia quoque impedimenta erant, pericula, insidiæ, quotidianus timor, et quod pellerentur. Infirmitatem namque etiam sæpe vocat persecutionem, ut et alibi: *Infirmitatem, quæ est in carne mea, non aspernati estis (Gal. 4. 13. 14);* et rursus, *Si gloriari oportet, in infirmitate mea gloriabor.* Quanam? *Præpositus gentis Aretæ regis Daniæscenorum urbem custodiebat, volens me comprehendere (2. Cor. 11. 30 et 32).* Et rursus: *Ideo mihi placeo in infirmitatibus.* Deinde dicens quibusnam, subjunxit: *In contumeliis, in necessitatibus et in angustiis (Id. 12. 10).* Et nunc hoc ipsum profert: cum dixisset enim, *Et ego in infirmitate;* non hic substitit, sed infirmitatem explicans, pericula vocat: rursus adjicit, *In timore et tremore multo fui apud vos.* Quid dicis? Paulus quoque timebat pericula? Timebat et valde timebat: etiamsi enim Paulus esset, et homo erat. Hoc autem non erat Pauli crimen, sed infirmitas naturæ, et propositi encomium, quod mortem et plagas timens, nihil tamen indignum ex timore fecerit: ita ut qui dicunt illum non timuisse plagas, non modo illum non honorent, sed et multum ex laudibus demant. Nam si non timebat, quæ perseverantia, quæ philosophia in ferendis periculis? Ego vero ideo illum admiror, quod timens, nec modo timens, sed tremens in periculis, semper cucurrit coronatus, et nulli cessit periculo, expurgans orbem, et ubique terrarum et marium prædicationem seminans. 4. *Et sermo meus et prædicatio mea non persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis,* id est, non habens externam sapientiam. Si igitur et prædicatio nihil habuit sophisticæ artis, et qui vocabantur idiotæ, et is qui prædicabat talis erat, aderatque persecutio, et timor et tremor, quomodo superarunt? dic mihi. Per divinam virtutem. Ideo cum dixisset, *Verbum et prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis;* adjecit, *Sed in ostensione Spiritus et virtutis.*

2. Viden' quomodo quod stultum est Dei, sapientius sit hominibus; et quod infirmum, fortius? Idiote hæc prædicantes, vincti et pulsi, pellentes se vincebant? Undenam? Annon ex eo, quod per Spiritum fidem præberent? nam in confesso est hoc demonstrationem esse. Quis enim, quæso, videns mortuos resurgentes et dæmonas pulsos, non admisit? Sed

quia sunt etiam fallaces virtutes, quales præstigiatorum, hanc quoque sustulit suspicionem. Non enim virtutem dixit solum, sed prius, *Spiritus*, et tunc. *Virtutis*: ostendens ea quæ fiebant spiritualia esse. Non ergo imminutio est, quod prædicatio non per sapientiam annuntiata sit, sed maximum ornamentum. Hoc ergo maxime demonstrat, eam esse divinam, et radices esse supernas ex cælis: quapropter subjunxit: 5. *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.* Viden' quomodo clare per omnia ostendat, magnum esse lucrum ignorantiae, et magnum sapientiæ damnum. Nam hæc quidem ipsius crucem, illa vero Dei virtutem prædicabat; hæc efficiebat, ut nihil invenirent eorum quæ oportuisset, et in seipsis gloriarentur; illa ut veritatem suscipere et in Deo gloriarentur. Rursus sapientia multis persuasisset, ut humanum esse dogma suspicarentur; hæc vero clare ostendebat, divinam illam esse et ex cælo descendisse. Cum ergo in sapientia verborum fit demonstratio, sæpe molestiores superantur a peioribus, quia majori dicendi vi præditi peiores sunt, et mendacium pellit veritatem. Illic autem non sic: neque enim in immundam animam ingreditur Spiritus sanctus, et ingressus nunquam potest superari, etiamsi invadat omnis dicendi vis. Nam demonstratio per opera et per signa longe clarior est illa, quæ fit per verba. At illorum fortasse qui-piam dixerit, si prædicationem vincere oporteat, et eloquentia opus non habet ut ne crux exinanitur, quare signa nunc cessarunt? Quare? Increduluse hoc dicis, nec admittis illa facta fuisse apostolorum tempore, an vere hoc ediscere quærens? Si incredulus dicas, in eo primum immorabor. Si enim tunc non facta sunt signa, quomodo pulsi, vexati, tremantes, vincti, et communes orbis hostes facti, omnibusque ad male patiendum expositi, nihil ex se habentes quod alliceret, non eloquentiam, non splendorem, non divitias, non urbem, non gentem, non genus, non exercitium, non gloriam, non aliud quidpiam simile; sed omnia contraria, ignorantiam, vilitatem, paupertatem, odium, inimicitiam, et contra populos integros stantes, taliaque annuntiantes, persuadebant? Nam præcepta inultum laborem habebant et dogmata periculis plena erant: ac qui audiebant et persuadendi erant, in deliciis, ebrietate et multis vitiis erant educati. Unde, quæso, persuaserunt? unde fide digni erant? Nam, ut jam dixi, si absque signis persuaserunt, multo majus videtur miraculum: Ne itaque ex eo, quod nunc signa non fiant, argumentum ducas tunc etiam non fuisse. Etenim tunc utiliter fiebant, et nunc utiliter non fiunt. Non necessario sequitur autem ex eo quod nunc verbo tantum suadet, nunc in sapientia prædicationem esse. Nam qui ab initio verbum seminabant, idiotæ et indocti erant, et nihil ex se dicebant, sed quæ acceperant a Deo, hæc orbi terrarum dederunt: et nos ipsi nunc, non quæ a nobis sunt tradimus, sed quæ ab ipsis accepimus, hæc omnibus dicimus. Neque nunc syllogismis persuademus; sed ex divinis Scri-

pturi; et ex iis, quæ tunc facta sunt signis, fidem facimus iis quæ dicimus. Et illi quoque tunc non signis tantum persuadebant, sed etiam disserendo. Verba autem efficaciora a signis reddebantur, necnon a testimoniis Veteris Testamenti, non autem a gravitate et eloquentia dactorum. Cur ergo, inquires, tunc utilia signa erant, nunc non item? Supponamus (cum Græco enim disputo, et ideo per hypothesin dico id quod omnino futurum est), supponamus igitur, et patiatnr incredulus saltem ad disputationis tempus assentiri dictis, verbi gratia, quod Christus venturus sit: cum ergo Christus venerit et omnes angeli cum eo, et Deus esse ostensus fuerit, omniaque ipsi subjecta esse, annon ipse Græcus credet? Credet utique et adorabit, ac Deum esse dicet, etiamsi admodum pertinax fuerit.

3. Quis enim videns cælos apertos, ipsum in nubibus venientem, totumque cœlum supernarum Potestatum circumfusum, fluvios igneos manantes, omnes adstantes ac tremantes, non adorabit, et Deum existimabit? Num ergo, dic quæso, adoratio et cognitio illa Græco in fidem reputabitur? Minime. Quare? Quia hoc fides non est: necessitas quippe, et eorum quæ apparent evidentiâ id effecit, non voluntatis propositum; sed a magnitudine rerum quæ videntur pertractatus fuit. Itaque quanto magis clara et ad credendi necessitatem adducentia sunt illa, tanto magis fides minuitur. Ideo nunc signa non fiunt. Et quod res ita se habeat, audi quid dicat ad Thomam: *Beati qui non viderunt, et crediderunt* (Joan. 20. 29). Igitur quanto clarius ostensum signum fuerit, tanto magis fidei merces minuitur. Itaque si etiam nunc signa fierent, hoc ipsum eveniret. Quod autem tunc non ultra per fidem illum cognituri simus, significavit Paulus dicens: *Nunc enim per fidem ambulamus, non per speciem* (2 Cor. 5. 7). Ut tunc tibi credenti, res illa non imputabitur, quod clara et manifesta sit: ita et nunc, si talia signa fierent, qualia antehac. Quando enim illa admiserimus, quæ nullo modo ullis ratiociniis inveniri possunt, tunc fides est. Ideo gehennam comminatur quidem, sed illa non apparet: nam si appareret, id ipsum rursus eveniret. Alioquin vero si signa quaris, nunc etiam signa videbis, etiamsi non ejusmodi sint, prædictiones innumeras de rebus innumerabilibus, orbis conversionem, barbarorum philosophiam, agrestium morum mutationem, pietatis extensionem. Ecquas prædictiones? inquires; nam post res factas prædicta sunt omnia quæ supra commemorata sunt. Quando nam, ubi et a quo? dic mihi; et ante quot annos? vis ante quinquaginta, aut centum? Ante centum ergo annos nihil habebant scriptum penitus. Quomodo ergo dogmata retinuit orbis, et alia omnia, cum memoria ad id non sufficiat? undenam scierunt Petrum fuisse palo affixum? quomodo venit in mentem, ut posteris prædicerent; verbi gratia quod Evangelium prædicandum sit per universum orbem, quod Judaica cessatura sint, nec ultra restituenda? Qui vero animas suas pro prædicatione tradiderunt, quomodo sustinissent prædicationem adulteratam vi-

dere? quomodo creditum fuisset scriptoribus, signis cessantibus? quomodo autem scripta et in barbarorum et in Indorum fines, et in ipsos Oceani terminos venissent, si ii qui dicebant fide digni non erant? Quinam autem erant scriptores, et quando, et ubi? quæ de causa scripserunt? num ut gloriam sibi conciliarent? cur ergo libros aliis nominibus inscripserunt? At hoc fecerunt ut dogma commendarent. An ut verum? an ut falsum? nam si ut falsum habebant, non accessuri esse videbantur; si ut verum, fictione opus non erat sicut tu dicis. Alioquin vero prædictiones tales sunt, ut ad præsens usque tempus non potuerit dictis vis inferri. Nam diruta sunt Jerosolyma ante multos annos. Sunt et aliæ prædictiones, quæ ab illo tempore ad usque adventum ejus extenduntur, quas ut vis examina; ut est illud, *Semper vobiscum sum usque ad consummationem sæculi* (Matth. 28. 20); et, *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalerunt adversus eam* (Id. 16. 18); et, *Prædicabitur hoc evangelium in universas gentes* (Id. 21. 14); et, *Dicetur, ubicumque prædicatum fuerit hoc evangelium, et quod fecit* (Id. 26. 13) hæc mulier; et aliæ plurimæ. Undenam ergo veritas hujus prædictionis, si erat figmentum? quomodo portæ inferi non prævaluerunt adversus Ecclesiam? quomodo semper nobiscum est Christus? Neque enim, si nobiscum non esset, Ecclesia vicisset. Quomodo Evangelium ubique terrarum propagatum est? Sufficiunt autem et qui contra nos disputarunt ad testimonium antiquitatis librorum nostrorum ferendum, nempe Celsus (a) et Batancoetes qui post illum fuit; non enim contradicebant iis, quæ post illos edita fuerant: alioquin etiam totus orbis, qui uno consensu id suscepit. Neque certe, nisi gratia Spiritus esset, tantus fuisset consensus a finibus ad fines usque terræ; sed cito deprehensi fuissent illi deceptores, neque tam præclara gesta ex figmentis et mendaciis parta constitissent. Annon vides totum orbem accedentem? extinctum errorem? monachorum philosophiam plus quam solem fulgentem? virginum choros? piam religionem apud barbaros? sub uno jugo servientes omnes? Neque enim a nobis tantum hæc prædicta fuere, sed jam olim a prophetis. Non enim illas quoque confutabis prædictiones: libri namque sunt apud inimicos nostros; etiamque apud Græcos, quibus curantibus in Græcam linguam translati sunt. Multa quoque illi de his prædicant, ostendentes Deum esse illum qui venturus est.

4. *Cur non omnes homines credant.* — Quomodo ergo non omnes nunc credunt? Quia in pejus res versæ sunt, et nos in causa sumus: nam demum ad nos vertitur oratio. Non enim ex signis tunc solum credebant; sed etiam ex vita multi ad accedendum inducebantur. Nam ait ille: *Luceat lux vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est* (Id. 5. 16). Tunc *Erat omnium cor et anima una, et nullus quidpiam eorum*

(a) Illic Celsus est, contra quem scripsit Origenes.

καὶ ἀπὸ τῶν τότε σημείων τὴν πίστιν ὧν λέγομεν παρεχόμεθα. Καὶ οὗτοι δὲ τότε οὐχὶ σημείοις ἐπειθον μόνοις, ἀλλὰ καὶ διαλεγόμενοι· τοὺς δὲ λόγους ἰσχυροτέρους ἐποίει φαίνεσθαι τὰ σημεία καὶ αἱ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Γραφῆς μαρτυρίαι, οὐχ ἡ δεινότης τῶν λεγομένων. Πῶς οὖν, φησὶ, χρήσιμον τότε τὰ σημεία, καὶ νῦν οὐ χρήσιμον; Ὑποθώμεθα τῷ λόγῳ (πρὸς γὰρ τὸν Ἑλληνα μοι τέως ὁ ἀγών· διὰ τοῦτο καθ' ὑπόθεσιν λέγω τὸ πάντως ἐσόμενον), ὑποθώμεθα τοίνυν τῷ λόγῳ, καὶ ἀνασχέσω πιστεῦσαι ὁ ἀπιστος καὶν κατὰ συνδρομὴν τοῖς λεγομένοις, οἷον ὅτι ὁ Χριστὸς ἤξει· ὅταν οὖν ὁ Χριστὸς ἔλθῃ καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, καὶ δειχθῆ ἑοδὸς καὶ πάντα αὐτῷ ὑποταταγμένα, οὐ πιστεύσει καὶ ὁ Ἑλληνας; Ἐδῶλον ὅτι καὶ προσκυνήσει, καὶ Θεὸν ἔρει, καὶ μυριάκις ἀνένδοτος ἦ.

γ. Τίς γὰρ ὁρῶν τοὺς οὐρανοὺς ἀνεψωμένους, καὶ αὐτὸν ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενον, καὶ πάντα τὸν δῆμον τῶν ἀνω δυνάμεων αὐτῷ περιεχυμένον, καὶ ποταμοὺς πυρὸς ἔλκομένους^a, καὶ πάντας παρεστῶτας καὶ τρέμοντας, οὐχὶ προσκυνήσει, καὶ Θεὸν ἠγήσεται; Ἄρ' οὖν, εἰπέ μοι, λογισθήσεται τῷ Ἑλλήνι εἰς πίστιν ἢ προσκύνησις; ἐκεῖνη καὶ ἡ γνώσις; Οὐδαμῶς. Τί δὴ ποτε; Ὅτι τοῦτο πίστις οὐκ ἔστιν ἢ γὰρ ἀνάγκη τοῦτο ἐποίησε καὶ ἡ περιφάνεια τῶν ὁρωμένων, καὶ οὐκ ἔστι τὸ πρᾶγμα προαιρέσεως, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν ὀφθέντων τὰ τῆς διανοίας εἰλκυστή. Οὐκοῦν ὅσα ἂν φανότερα^b καὶ ἀναγκαστικώτερα ἢ τὰ γινόμενα, τοσούτω τὰ τῆς πίστεως ἐλαττοῦνται· διὰ τοῦτο σημεία νῦν οὐ γίνονται. Καὶ ὅτι τοῦτο ἔστιν, ἀκούσον τί φησὶ πρὸς τὸν Θωμᾶν· *Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες*. Οὐκοῦν ὅσα ἂν φανερώτερον ἀποδειχθῆ τὸ σημεῖον, τοσούτω τῆς πίστεως ὁ μισθὸς ἐλαττοῦται. Ὅστε εἰ καὶ νῦν σημεία ἐγίνετο, τὸ αὐτὸ ἂν ἐγένετο. Ὅτι γὰρ τότε διὰ πίστεως οὐκέτι αὐτὸν εἰσόμεθα, ἐδήλωσαν εἰπὼν ὁ Παῦλος· *Νῦν γὰρ διὰ πίστεως περιπατοῦμεν, οὐ δι' εἰδους*. Ὅσπερ οὖν^c τότε πιστεύοντί σοι τὸ πρᾶγμα οὐ λογίζεται διὰ τὸ περιφανές· οὕτω καὶ νῦν, εἰ σημεία ἐγίνετο τοιαῦτα, οἷα καὶ ἐμπροσθεν. Ὅταν γὰρ δὲ μηδαμῆ μηδαμῶς ἔτι λογισμοῖς εὐρεῖν καταδεξώμεθα, τότε ἡ πίστις ἐστί. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ γένηνα ἠπειληται μὲν, οὐ φαίνεται δέ· ἐπεὶ εἰ καὶ ἐφαίνετο, ταυτὸ συνέβαινε πάλιν. Ἄλλως δὲ, εἰ σημεία ζητεῖς, καὶ νῦν ὄψει σημεία, [47] εἰ καὶ μὴ τοιαῦτα, τὰς προβήσεις τὰς μυρίας καὶ περὶ μυρίων πραγμάτων, τῆς οἰκουμένης τὴν ἐπιστροφὴν, τῶν βαρβάρων τὴν φιλοσοφίαν, τῶν ἀγρίων ἡθῶν τὴν μετάστασιν, τῆς εὐλαθείας τὴν ἐπίστασιν. Καὶ ποίας προβήσεις; φησὶ· μετὰ γὰρ ταῦτα ἐγράφη τὰ προειρημένα ἅπαντα. Πότε, καὶ ποῦ, καὶ ὑπὸ τίνος; εἰπέ μοι· καὶ πρὸ πόσων ἐτῶν; βούλει πρὸ πενήκοντα, ἢ ἑκατόν; Οὐκοῦν πρὸ τῶν ἑκατῶν οὐδὲν εἶχον ἐγγράφον ὅλως. Πῶς οὖν κατεῖχε τὰ δόγματα ἢ οἰκουμένη καὶ τὰ ἄλλα πάντα, τῆς μνήμης οὐκ ἀρκούσης; πόθεν δὲ ἤδεσαν, ὅτι Πέτρος ἀνεσκολοπίσθη; πόθεν τε ἐπῆλθε τοῖς μετὰ ταῦτα προεῖπειν, οἷον ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον κηρυχθήσεται πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, ὅτι τὰ Ἰουδαϊκὰ παύσεται, καὶ οὐκ ἐπανήξει πάλιν; Οἱ δὲ τὰ; ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος προέμενοι, πῶς ἂν ἤνεγκαν τὸ κήρυγμα παραποιούμενον ὁρῶντες; πῶς δ' ἂν ἐπι-

στεύθησαν οἱ γράφοντες, τῶν σημείων παυσαμένων; πῶς δ' ἂν τὰ γραφέντα, καὶ εἰς τὴν βαρβάρων καὶ εἰς τὴν Ἰνδῶν, καὶ πρὸς αὐτὰ τοῦ ὠκεανοῦ τὰ παράτα ἀφίκετο, οὐκ ὄντων τῶν λεγόντων ἀξιοπίστων; Τίνες δὲ οἱ γράφοντες, καὶ πότε, καὶ ποῦ; τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ ἔγραφον; ἄρα δόξαν ἑαυτοῖς περιποιούμενοι; πῶς οὖν ἑτέροις τὰ βιβλία ἐπέγραφαν; Ἄλλὰ τὸ δόγμα συστήσαι βουλόμενοι; Πότερον ὡς ἀληθές, ἢ ὡς ψευδές; εἰ γὰρ ὡς ψευδὲς προσεῖχον, οὐδὲ προσελθεῖν ἦν εἰκός· εἰ δὲ ὡς ἀληθεῖ, πλασμάτων οὐκ ἔδει, καθὼς σὺ φῆς. Ἄλλως δὲ καὶ αἱ προβήσεις τοιαῦται εἰσιν, ὡς καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μὴ δύνασθαι βιάσθαι χρόνῳ τὰ εἰρημένα. Τὸ μὲν γὰρ καθαιρεθῆναι τὰ ἱεροτόλυμα γέγονε πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεραι προβήσεις αἱ ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου μέχρι τῆς παρουσίας αὐτοῦ παρατείνουσαι, ἃς ὡς βούλει δοκίμασον· οἷον τὸ, Ἄει μεθ' ὑμῶν εἰμι ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος· τὸ, Ἐπὶ τὴν πέτραν ταύτην οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἕδου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς· τὸ, Κηρυχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο εἰς πάντα τὰ ἔθνη· τὸ, Ἀληθήσεται ὅπου ἂν κηρυχθῆ τὸ Εὐαγγέλιον^d, καὶ ὁ ἐποίησεν ἡ γυνὴ αὐτῆς καὶ ἕτεραι πολλὰι τούτων πλείους. Πόθεν οὖν ἡ ἀλήθεια τῆς προβήσεως ταύτης, εἰ γε πλάσμα ἦν; πῶς οὐ κατίσχυσαν πύλαι ἕδου τῆς Ἐκκλησίας; πῶς αἰεὶ μεθ' ἡμῶν ἔστιν ὁ Χριστός; Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ μεθ' ἡμῶν ἦν, ἐκράτησεν ἂν ἡ Ἐκκλησία. Πῶς τὸ Εὐαγγέλιον ἐξετάθη πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης; Ἰκανοὶ δὲ καὶ οἱ καθ' ἡμῶν εἰρηκότες τὴν ἀρχαίωτα μαρτυρῆσαι τοῖς βιβλίοις, οἱ περὶ Κέλσον καὶ τὸν Βατανειώτην τὸν μετ' ἐκείνου· οὐ γὰρ δὴ τοῖς μετ' αὐτοὺς συντεθεῖσιν ἀντέλεγον· ἄλλως δὲ καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα, ὁμοφώνως αὐτὸ δεξάμενη. Οὐκ ἂν δὲ, εἰ μὴ Πνεύματος χάρις ἦν, τοσαύτη γέγονε συμφωνία ἀπὸ περᾶτων εἰς πέρατα τῆς γῆς, ἀλλ' ἐάλωσαν ἂν ταχέως οἱ πλάττοντες, καὶ οὐκ ἂν τοσαῦτα κατορθώματα ἀπὸ πλασμάτων καὶ ψεύδους [48] συνέστη· ἢ οὐχ ὄρας τὴν οἰκουμένην πᾶσαν προσελθοῦσαν; τὴν πλάνην σβεσθεῖσαν; τὴν τῶν μοναχῶν φιλοσοφίαν ὑπὲρ τὸν ἥλιον λάμπουσαν; τοὺς τῶν παρθένων χορούς; τὴν ἐν βαρβάρους εὐλάβειαν; πάντα ὑπὸ ζυγὸν δουλεύοντας ἕνα; Οὐδὲ γὰρ παρ' ἡμῶν ταῦτα προεῖρηται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄνωθεν παρὰ τῶν προφητῶν. Οὐ γὰρ δὴπου καὶ ἐκείνων ἐπιλήψῃ τῶν προβήσεων· παρὰ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς τὰ βιβλία, καὶ παρὰ Ἑλλήνων σπουδασάντων^e εἰς τὴν Ἑλλάδα μετηνέχθη γλώτταν. Πολλὰ δὴ καὶ οὗτοι περὶ τούτων προλέγουσι, δεικνύοντες ὅτι Θεὸς ἦν ὁ παρέσεισθαι μέλλων.

δ. Πῶς οὖν οὐ πάντες πιστεύουσι νῦν; Ὅτι ἐπὶ τὸ χειρὸν τὰ πρᾶγματα προῆλθε, καὶ τούτων ἡμεῖς αἴτιοι· λοιπὸν γὰρ καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ λόγος. Οὐ γὰρ δὴπου σημείοις καὶ τότε ἐπίστευσον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ βίου πολλοὶ τῶν προσιόντων ἐνήγοντο. *Λαμψάτω γὰρ ὑμῶν τὸ φῶς, φησὶν, ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλά ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Τότε οὖν πάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία, καὶ οὐδὲ εἰς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἐλεγεν ἰδίον εἶναι, ἀλλ' εἶχον ἅπαντα κοινά, καὶ διεδίδοτο ἐκάστῳ, καθότι ἂν τις χρεῖαν εἶχε, καὶ βίον ἐζῶν ἀγγελικόν. Καὶ νῦν ἂν γένηται τοῦτο,

^a Ita Regius codex; editi vero, ἐρχομένους. Hic alluditur ad illud Danielis vii, 10, ποταμοὶ πυρὸς εἴλεον. ^b Legebatur φανερώτερον. ^c Legebatur ὡς, εἰ ποικ, λογισθήσεται.

^d Aberat comma; τὸ, Ἀληθ... Εὐαγγέλιον, et sic, ut est in Legebatur ἢ πόρνη. ^e Legebatur καὶ κατ' Ἑλλήνων σπουδασάντων τινῶν.

τὴν οἰκουμένην ἐπιστρέφωμεν ἅπασαν καὶ σημεῖον γωρίεις. Τέως δὲ οἱ βουλόμενοι σωθῆναι, προσεχέτωσαν ταῖς Γραφαῖς· εὐρήσουσι γὰρ ἐκεῖ καὶ ταῦτα, καὶ τὰ τούτων πλείονα κατορθώματα. Καὶ γὰρ οἱ διδάσκαλοι αὐτοὶ ὑπερέβαινον τὰ ἐκείνων, ἐν λιμῷ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι διάγοντες. Ἡμεῖς δὲ βουλόμεθα πολλῆς ἀπολαύειν τρυφῆς καὶ ἀναπαύσεως καὶ ἀδείας· ἀλλ' οὐκ ἐκείνοι, ἀλλ' ἐβόων, Ἄχρη τῆς ἄκρι ὄρας καὶ πεινῶμεν καὶ διψῶμεν καὶ γυμνητεύομεν καὶ κολιζιζόμεθα καὶ ἀστατοῦμεν. Καὶ ὁ μὲν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ ἔτραγεν, ὁ δὲ εἰς τὴν Ἰνδῶν, ὁ δὲ εἰς τὴν Μαύρων, ἄλλος δὲ πρὸς ἄλλα μέρη τῆς οἰκουμένης· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τῆς πατρῴδος ἐξελοῦμεν τολμῶμεν, ἀλλὰ τρυφὴν ζητοῦμεν καὶ οἰκίας λαμπράς καὶ πᾶσαν τὴν ἄλλην ἀφθονίαν. Τίς γὰρ ἐλίμωξεν ἡμῶν ποτε διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον; τίς ἐν ἐρήμῳ γέγονε; τίς ἀποδημίαν ἐστρατομαχίαν μακράν; τίς τῶν διδασκάλων ἐκ τῶν χειρῶν ζῶν ἐτέροισ ἐπεκούρησε; τίς θάνατον ὑπέμεινε καθημερινόν; Ἐντεῦθεν καὶ οἱ μεθ' ἡμῶν ὄντες βραθυμότεροι γίνονται. Καὶ γὰρ εἰ στρατιώτης τίς εἶδε καὶ στρατηγὸς λιμῷ καὶ δίψει καὶ θανάτῳ καὶ πᾶσι τοῖς δεινοῖς παλαίοντας, καὶ κρυμὸν καὶ κινδύνους καὶ πάντα φέροντας καθάπερ λέοντας, καὶ κατορθοῦντας· εἶτα μετὰ ταῦτα ἐκλύσαντας τὴν φιλοσοφίαν ἐκείνην, καὶ μαλακωτέρους γενομένους, καὶ χρημάτων ἐρῶντας, καὶ πραγματείαις καὶ καπηλείαις προσέχοντας, καὶ ἡττωμένους ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἐσχάτης ἦν ἀνάγκης τὴν αἰτίαν τούτων ζητεῖν. Τοῦτο δὲ καὶ ἐφ' ἡμῶν καὶ τῶν προγόνων λογιώμεθα· καὶ γὰρ πάντων ἐγενόμεθα ἀσθενέστεροι, τῷ παρόντι προσηλωμένοι ἢ βίῳ. Ἐὰν εὐρεθῇ τις ἴχνος ἔχων τῆς παλαιᾶς φιλοσοφίας, τὰς πόλεις ἀφείλκε καὶ τὰς ἀγοράς καὶ τὸ ἐν μέσῳ στρέφεται [49] καὶ τοὺς ἄλλους ρυθμίζει, τὰ δὲ καταλαμβάνει· καὶ ἐρητᾷ τίς τῆς ἀναχωρήσεως τὴν αἰτίαν, εὐρίσκει πρόφασιν συγγνώμην οὐκ ἔχουσαν. Ἴνα γὰρ μὴ

^a *Legabatur* καὶ τῷ π. προσηλωμένα. *ei mox*, τῆς πικρίας σοφίας.

παραπόλιμαι, φησὶ, μὴδὲ ἀμβλύτερος γένωμαι τῆν ἀρετὴν, ἀποπηδῶ. Καὶ πόσω βέλτιον ἀμβλύτερόν σε γενέσθαι καὶ τοὺς ἄλλους κερδᾶναι, ἢ μένοντα ἐν ὕψει περιιδεῖν ἀπολλυμένους τοὺς ἀδελφούς; Ὅταν μὲν οὖν οἱ μὲν ἀρετῆς ἀμελῶσιν, οἱ δὲ ἐπιμελούμενοι πόρρω τῆς παρατάξεως γίνωνται, πόθεν αἰρήσωμεν τοὺς ἐχθρούς; Εἰ γὰρ καὶ σημεῖα ἦν νῦν, τίς ἂν ἐπέισθη; ἢ τίς ἂν προσέσχεν ἡμῖν τῶν ἐξωθεν. τῆς κακίας οὕτως ἐπιπολαζούσης; Καὶ γὰρ ὁ ὀρθὸς βίος ἡμῶν ἀξιοπιστότερος τοῖς πολλοῖς εἶναι δοκεῖ. Σημεῖα μὲν γὰρ, παρὰ τῶν ἀναισχυόντων καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων καὶ ὑπόνοιαν δέξεται πονηρὰν· βίος δὲ καθαρὸς καὶ αὐτὸ τοῦ διαβόλου τὸ στόμα μετὰ πολλῆς τῆς περιστάσεως ἐμφράζει δυνήσεται. Ταῦτα καὶ ἄρχουσι λέγω καὶ ἄρχομένους, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἑμαυτῷ, ἵνα βίον ἐπιδειξώμεθα θαυμαστόν, καὶ συντάξαντες ἑαυτούς, πάντων τῶν παρόντων ὑπερίδωμεν. Καταφρονήσωμεν χρημάτων, καὶ μὴ καταφρονήσωμεν γενένης· ὑπερίδωμεν δόξης, καὶ μὴ ὑπερίδωμεν σωτηρίας· ὑπομείνωμεν ἐνταῦθα κάματον καὶ πόνον, ἵνα μὴ ἐμπέσωμεν ἐκεῖ εἰς κόλασιν. Οὕτω τοῖς Ἑλλησι πολεμήσωμεν, οὕτως αὐτοὺς αἰχμαλωτίζωμεν αἰχμαλωσίαν ἐλευθερίας ἀμείνω. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν λέγεται παρ' ἡμῶν συνεχῶς καὶ πολλάκις, γίνεται δὲ ὀλιγάκις. Πλὴν ἄλλ' ἐὰν τε γένηται ταῦτα, ἂν τε μὴ γένηται, δίκαιον διὰ τῶν τοιούτων συνεχῶς ὑπομνήσκειν. Εἰ γὰρ διὰ τῆς χρηστολογίας ἐξαπατούσι τινες, πολλῷ μᾶλλον τοὺς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπανάγοντας δίκαιον μὴ ἀποκαμεῖν τὰ συμφέροντα λέγοντας. Εἰ γὰρ οἱ ἀπαύτωντες τοσοῦτοι κέχρηται μηχανήμασι· καὶ γὰρ χρήματα ἀναλίσκουσι, καὶ λόγους προσάγουσι, καὶ κινδύνους ὑπομένουσι, καὶ προστασίας ἐπιδεικνύονται· πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς τοὺς ἀπάτης ἀπάγοντας, καὶ κινδύνους, καὶ θανάτους, καὶ πάντα ὑπομένειν χρῆ, ἵνα καὶ ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους κερδάναντες, καὶ τοῖς ἐναντίοις ἀκαταγώνιστοι γενόμενοι, τύχωμεν τῶν ἐπιγγελλένων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Ζ'.

Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων· ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκακρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν.

α'. Τὸ σκότος τοῦ φωτός ἐπιτηδειότερον εἶναι δοκεῖ τοῖς τὰς ὕψεις νοσοῦσι· διὸ καὶ μᾶλλον εἰς συνεσκιασμένον δωμάτιον καταφεύγουσι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς σοφίας γέγονε τῆς πνευματικῆς· ἢ μὲν τοῦ Θεοῦ σοφία μωρία ἐδόκει εἶναι τοῖς ἐξωθεν, ἢ δὲ αὐτῶν, ἀληθῶς οὕσα μωρία, σοφία αὐτοῖς νενομίστα. Καὶ [50] ταυτὸν συνέβαινεν, οἷον ἂν εἰ τις σοφία κυβερνητικὴ κερχρημένος, ἐπηγγέλλετο πλοίου χωρὶς καὶ ἰστίων πέλαγος ἀπειρον διαπερᾶν, εἶτα ἐπειρᾶτο λογιμοῖς κατασκευάζειν ὅτι τοῦτο δυνατόν· ἄλλοι δὲ τίς πάντων ἀπειρος, πλοίῳ καὶ κυβερνητῇ καὶ ναύταις ἐγγερίσας ἑαυτὸν, οὕτω μετὰ ἀσφαλείας ἐπλεῖ. Καὶ γὰρ ἡ δοκοῦσα εἶναι ἀμαθία τούτου, τῆς ἐκείνου σοφίας σφωτέρα. Καλὴ μὲν γὰρ ἡ κυβερνητικὴ, ἀλλ' ὅταν μείζονα ἐπαγγέλλεται, μωρία τίς ἐστὶ·

καὶ πᾶσα τέχνη ἢ μὴ ἀρκουμένη τοῖς ὅροις τοῖς ἑαυτῆς τοῦτο ἂν εἴη.

Οὕτω καὶ ἡ ἐξωθεν σοφία ἦν ἂν σοφία ^a, εἰ Πνεύματι ἐκέχρητο· ἐπειδὴ δὲ ἑαυτῇ τὸ πᾶν ἐπέτρεψε, καὶ οὐδὲν ἐνόμισε δεῖσθαι τῆς βοήθειας ἐκείνης, μωρία γέγονεν, εἰ καὶ ἐδόκει σοφία εἶναι. Διὸ πρότερον ἐλέγξας τὰ αὐτῆς διὰ τῶν πραγμάτων, τότε αὐτὴν ἐκάλεσε μωρίαν· καὶ πρότερον καλέσας μωρίαν τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν κατὰ τὴν ἐκείνου ψῆφον, τότε δεικνυσιν αὐτὴν σοφίαν οὕσαν (μετὰ γὰρ τὰς ἀποδείξεις δυνατὸν μάλιστα τοὺς ἀντιλέγοντας ἐντρέπειν)· καὶ φησι· *Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις.* Ὅταν γὰρ ἐγὼ, νομιζόμενος μωρὸς καὶ μωρὰ κηρύττειν, τοῦ σοφοῦ περιγένομαι, οὐ διὰ μωρᾶς ^b σοφίας περιγενομένη, ἀλλὰ διὰ σοφίας τελειότερας, καὶ τοσαύτης καὶ οὕτω μείζονος, ὡς ἐκείνην μωρίαν φαίνεσθαι. Διὰ τοῦτο πρότερον αὐτὴν οὕτω καλέσας, ὡς ἐκείνοι ὠνόμαζον τότε, καὶ ἀπὸ τῶν πραγμάτων

^a *Deerant verba* ἦν ἂν σοφία. ^b *Legabatur* μωρίας.

quæ habebat, dicebat esse proprium; sed habebant omnia communia, et dividebatur singulis prout cuique opus erat (Act. 4. 32. 35); et vitam agebant angolicam. Si nunc ita fiat, totum orbem absque signis converteremus. Interim vero, qui volunt salutem consequi, attendant Scripturis: illic enim hæc præclare gesta inveniunt, atque his longe plura. Nam ipsi magistri longe illa superabant, in fame et siti et nuditate degentes. Nos autem volumus multis frui deliciis, otioque ac licentia. At non illi; imo clamabant: *Ad hanc usque horam esurimus et sitimus, et nudi sumus et colaphis cædimur, et instabiles sumus* (1. Cor. 4. 11). Et alius quidem a Jerosolyma usque ad Illyricum currebat; alius in Indorum, alius in Maurorum terram, alius ad alias partes orbis: nos autem ne a patria quidem egredi audemus, sed delicias quarimus ædesque splendidas, et aliam omnem rerum copiam. Quis enim nostrum esurivit umquam propter verbum Dei? quis in solitudine fuit? quis longe peregrinatus est? quis ex doctoribus ex labore manuum vivens, aliis operum tulit? quis mortem sustinuit quotidianam? Illic qui nobiscum sunt, ignaviores fiunt. Etenim si quis viderit milites et duces, cum fame, siti et morte malisque omnibus concertantes, frigus et pericula omniaque ferentes leonum instar et stronue agentes; deindeque philosophiam illam solventes, et molliores effectos, pecunie capidos, negotiationibus et rei cauponariæ studentes, et ab hostibus devictos; extremæ esset amentia harum rerum causam querere. Hoc autem de nobis et de majoribus nostris cogitemus: nam omnium imbecillimi facti sumus, et vitæ præsentis addicti. Quod si inventus quispiam fuerit vestigium habens veteris sapientiæ, is foris et urbibus relictis, atque in hominum medio versari et alios moderari cessans, ad montes se confert: si quis vero recessus

causam sciscitetur, causam ille præfert veniam non merentem. Ne peream, inquit, ac ne hebetior ad virtutem flam, resilio. Et quanto melius esset, hebetiorem te fieri et alios lucrari, quam in alto manentem fratres despiciere pereuntes? Quando igitur alii virtutem non curant, alii qui curam ejus habent, ab acio procul recedunt, quomodo expugnabimus inimicos? Nam etiamsi nunc signa essent, quisnam persuaderetur? aut quis ex externis nobis animum adliberet, nequitia sic supergrediente. Nam vita recte acta multis videtur esse magis fide digna. Signa enim apud impudentes et malos homines in pravam aliquam suspicionem venient; vita autem pura ipsum os diaboli abunde obstruere poterit. Hæc autem dico et imperantibus et imperio parentibus, et præ cæteris mihi ipsi, ut vitam exhibeamus mirabilem, et cum nos ipsos composuerimus, præsentia omnia despiciamus. Contemnamus pecuniam, et non contemnamus gehennam: despiciamus gloriam, et ne despiciamus salutem: hic subeamus sudorem et laborem, ut non illic incidamus in supplicium. Sic cum gentilibus bellum geramus, sic illos abducamus in captivitatem libertate præstantiorem. Verum hæc sæpe et frequenter a nobis dicuntur, raro autem fiunt. Cæterum sive hæc fiant, sive non fiant, æquum est per ea vos assidue monere. Si enim bonis verbis quidam decipiunt, multo magis par est eos, qui ad veritatem ducunt, non defatigari in dicendo ea quæ sunt utilia. Nam si deceptores tot machinis utuntur: pecunias enim impendunt, verba adhibent, pericula subeunt, et præfecturas ostentant: multo magis nos, qui a fallacia abducimus, et pericula et mortes et omnia sustinere oportet, ut et nos ipsos et alios lucrati, et inimicis inexpugnabiles facti, promissa bona consequamur, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA VII.

CAP. 2. v. 6. *Sapientiam autem loquimur inter perfectos; sapientiam vero non hujus sæculi, neque principum hujus sæculi, qui destruantur; 7. sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram.*

1. Tenebræ videntur esse luce opportiores iis qui laborant oculis; ideoque magis ad adumbratam ædificam confugiunt. Hoc etiam usu venit in spiritali sapientia. Dei quidem sapientia externis videbatur esse stultitia; eorum vero sapientia, quæ vere stultitia erat, ab ipsis sapientia reputata fuit. Et perinde contingebat, ac si quis sapientia et arte gubernandi utens, polliceretur se sine nave et velis pelagus immensum esse transmissurum; deindeque tentaret ratiociniis probare hoc fieri posse; alius vero quispiam omnium imperitus, navi, gubernatori et nautis sese committens, sic cum securitate navigaret. Illius enim ea quæ videtur esse imperitia, illius sapientia sapientior esset. Bona quippe est ars gubernandi, sed cum majora quam par sit pollicetur, stultitia quedam

est; ut et omnis ars, quæ non suis contenta est terminis.

Sapientia philosophorum exterorum stultitia erat. — Sic etiam externa sapientia fuisset sapientia, si una esset Spiritu: sed quia sibi omnia permisit, nec se auxilio ullo opus habere putavit, stultitia facta est, etsi videretur sapientia esse. Quapropter cum prius illam ex rebus ipsis confutasset, tunc illam stultitiam vocavit; et cum prius Dei sapientiam ex illorum sententia stultitiam vocasset, tunc ostendit illam esse sapientiam (nam post probationes tunc maxime possumus contradicentes pudore suffundi): et ait: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos.* Nam cum ego, qui stultus esse et stulta prædicare existimor, sapientem superavero, non per stultitiam superavi sapientiam, sed per sapientiam perfectiorem, et tantam tantoque illa majorem, ut illa stultitia esse videatur. Ideo cum prius illam ita vocasset, ut illi tunc nominabant, et ex rebus ipsis victoriam exhibuisset, illoque admodum stultos esse probasset: de cætero nomen ipsi dat, quod ei conveniat, dicens: *Sapientiam vero lo-*

quimur inter perfectos. Sapientiam autem dicit prædicationem et modum salutis, nempe saluum fieri per crucem; perfectos autem, eos qui crediderunt. Etenim illi perfecti sunt, qui humana videntes esse valde infirma, illaque despicientes, persuasum habent illa nihil sibi conferre, cujusmodi fuerunt fideles. *Sapientiam autem non hujus sæculi*. Ubi namque utilis est externa sapientia, quæ hic quidem desinit et ulterius non progreditur, neque hic prodesse potest iis, qui illa sunt præditi? Principes autem sæculi hic non demones quosdam dicit, ut quidam suspicantur; sed eos, qui in dignitatibus et in magistratu, qui rem illam existimant præclaram, philosophos, oratores, scriptores: nam hi sæpe imperabant et plerumque populi ductores erant. Hujus autem sæculi principes vocavit, quia ipsorum imperium non ultra præsens sæculum procedit: quamobrem subjunxit: *Qui destruantur*; ex re ipsa illam confutans et ex iis qui illa utuntur. Cum ostendisset enim illam falsam esse et stultam, et nihil invenire posse, infirmamque esse: ostendit etiam parvo tempore consistere. *Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio*. In quo mysterio? Atqui dicit Christus: *Quod in aure audistis, prædicate super lecta* (Matth. 10. 27). Quomodo ergo illam vocat mysterium? Quia neque angelus neque archangelus, neque ulla creata potestas id noverat antequam fieret. Ideo ait, *Ut innotescat nunc principatibus et potestatibus in caelestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei* (Ephes. 3. 10). Hoc autem fecit Deus nos honorans, ut nobiscum audirent mysteria. Nam nos quoque eis, quos nobis fecerimus amicos, hoc argumentum dicimus esse amicitie nostræ, quod nemini prius quam ipsis secreta revelemus. Audiant ii qui prædicationem traducunt, omnibusque indiscriminatim margaritas et dogma enuntiant et sancta canibus et porcis superfluisque ratiociniis projiciunt. Mysterium namque probatione opus non habet; sed id quod est annuntiatur. Etenim non erit totum mysterium divinum, cum a te ipso aliquid addideris. Alioquin vero mysterium vocatur, quia non quæ videmus, credimus, sed alia videmus, alia credimus. Talis namque est mysteriorum nostrorum natura. Alio igitur modo ego, et alio infidelis circa hæc affecti sumus. Audio ego, quod crucifixus sit Christus, et ejus erga homines amorem statim admiror; audit ille, et imbecillitatem putat: audio quod servus factus sit, et providentiam admiror; audit ille et dedecus esse putat: audio quod mortuus sit, et de potentia ejus obstupesco, quod a morte non superatus sit, imo etiam mortem dissolverit; audit ille, et imbecillitatem suspicatur. Cum audit ille resurrectionem, fabulam esse putat; ego vero post acceptas ex rebus ipsis demonstrationes, Dei œconomiam adoro. Lavacrum audiens ille, aquam tantum esse putat; ego vero non quod videtur solum aspicio, sed etiam purificationem animæ per Spiritum. Existimat ille solum mihi ablutum esse corpus; ego autem credo animam quoque puram et sanctam factam esse, et cogito sepulcrum, resurrectionem, sanctificationem, justitiam,

redemptionem, adoptionem, hereditatem, regnum caelorum, datum Spiritum. Non enim ex visu judico illa quæ apparent, sed mentis oculis. Audio corpus Christi; aliter ego dictum intelligo, aliter infidelis.

2. Ac quemadmodum pueri libros videntes, literarum vim non sciunt, nec ea norunt quæ vident; imo vero si vir literarum imperitus sit, hoc item ipsi eveniet; qui vero peritus est, multam literis insitam vim inveniet, vitas integras et historias: et epistolam imperitus accipiens, chartam esse putabit et atramentum; peritus vero et vocem audiet, et cum absente disseret, et quod voluerit rursus per literas dicet: ita etiam in mysterio evenit: infideles quidem etiamsi audiant, audire non videntur; fideles autem qui per Spiritum peritiam habent, vim reconditam vident. Hoc igitur declarans Paulus dicebat, *Quod nunc quoque sit absconditum quod prædicatur: percuntibus enim, inquit, est absconditum* (2. Cor. 4. 3). Alioquin autem prædicationem admirabilem ostendit. Ita solet vocare Scriptura illa, quæ præter spem et supra mentem humanam sunt. Ideo alibi quoque dicit, *Mysterium meum mihi et meis* (Is. 24. 7); et rursus Paulus: *Ecce mysterium vobis dico: omnes quidem non dormiemus, omnes autem immutabimur* (1. Cor. 15. 51). Etsi porro ubique prædicatur, etiam sic mysterium est. Etenim ut jussi sumus, quod in aure audivimus prædicare super lecta: sic jussi sumus sancta non dare canibus, neque projicere margaritas ante porcos. Nam alii sunt animales, et non intelligunt; alii velamen habent cor suum obtegens, et non vident. Ergo mysterium illud est maxime, quod quidem ubique prædicatur, non cognoscitur autem ab iis qui rectam non habent mentem; revelatur autem non a sapientia, sed a Spiritu sancto, quantum nos possumus accipere. Quamobrem non aberraverit, si quis etiam secundum hoc mysterium appellaverit arcanum; neque enim nobis fidelibus tradita fuit plena ejus perceptio et accurata notitia. Quapropter dicebat Paulus, *Ex parte cognoscimus et ex parte prophetamus. Videmus enim nunc per speculum quasi in ænigmate, tunc autem facie ad faciem* (1. Cor. 13. 9. 12). Ideo dicit, *Loquimur sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram. Absconditam, id est, nulla ex super-nis potestatibus ante nos didicit; vel quod neque multi nunc norunt: hoc enim declaratur ex illo, Quam prædestinavit in gloriam nostram: quamquam alibi dicat, In gloriam suam* (Ephes. 1. 12). Suam enim reputat gloriam salutem nostram; ut etiam divitias suas vocat, etiamsi ipse sit bonorum divitiæ, et nullo indigeat ut sit dives. *Prædestinavit, inquit, suam erga nos providentiam indicans. Illi enim maxime nos honorare et amare existimantur, qui nobis a longo tempore bona conferre parati sunt, id quod faciunt parentes filiis: etenim si postremo dant pecunias, id jamdiu et ab initio præmeditati fuerant. Hoc Paulus nunc conatur ostendere, quod Deus nos semper et jam olim amaverit, cum nondum nati essemus. Nisi enim amasset, divitias nobis non prædestinavisset.*

τὴν νίκην δέξας, καὶ ἐκείνους ἀποφύνας σφόδρα μαρούς, τὸ προσήκον αὐτῇ λοιπὸν ἀπέδωκεν ὄνομα λέγων· *Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις*. Σοφίαν δὲ λέγει τὸ κήρυγμα καὶ τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας, τὸ διὰ σταυροῦ σωθῆναι· τελείους δὲ τοὺς πεπιστευκότας. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τέλειοι οἱ τὰ ἀνθρώπινα εἰδότες ὅτι σφόδρα ἀσθενῆ, καὶ ὑπεριδόντες αὐτῶν, ὅτι μηδὲν αὐτοῖς συμβάλλεται πεπεισμένοι, οἷοι γεγόνασιν οἱ πιστοί. *Σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου*. Ποῦ γὰρ χρήσιμος ἡ ἐξωθεν σοφία, ἐνταῦθα καταστρέφουσα καὶ περαιτέρω μὴ προΐουσα, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα δυναμένη τι τοὺς ἔχοντας ὠφελεῖν; Ἄρχοντας δὲ αἰῶνος ἐνταῦθα οὐ δαίμονάς τινας λέγει, καθὼς τινες ὑποπτεύουσιν· ἀλλὰ τοὺς ἐν ἀξιώμασι, τοὺς ἐν δυναστεαῖς, τοὺς τὸ πρᾶγμα περιμάχτητον εἶναι νομίζοντας, φιλοσόφους καὶ ῥήτορας καὶ λογογράφους· καὶ γὰρ αὐτοὶ ἐκράτουν, καὶ δημιουργοὶ πολλάκις ἐγίνοντο. Τοῦ δὲ αἰῶνος τούτου ἐκάλεσαν ἄρχοντας, ἐπειδὴ περαιτέρω τοῦ παρόντος αἰῶνος οὐ πρόεισιν αὐτῶν ἡ ἀρχή· διδὲ καὶ ἐπήγαγε· *Τῶν καταργουμένων*· οἰκοθὲν τε αὐτὴν διαβάλλον καὶ ἀπὸ τῶν χρωμένων. Δείξας γὰρ ὅτι ψευδῆς ἐστίν, ὅτι μωρὰ, ὅτι οὐδὲν δύναται εὐρεῖν, ὅτι ἀσθενῆς, δείκνυσιν ὅτι καὶ ὀλιγοχρόνιος. Ἀλλὰ λαλοῦμεν θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ. Ποίω μυστηρίω; Καὶ μὴν φησὶν ὁ Χριστός· *Ὁ ἠκούσατε εἰς τὸ οὐς, [51] κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωματίων*. Πῶς οὖν μυστήριον αὐτὴν καλεῖ; Ἐπειδὴ οὔτε ἀγγελος οὔτε ἀρχάγγελος οὔτε ἄλλη τις αὐτὸ κτιστὴ δύναμις ἤδει, πρὶν γενέσθαι. Διὰ φησιν, *Ἴνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυκοίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ*. Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, ἡμᾶς τιμῶν ὁ Θεός, ὥστε μεθ' ἡμῶν ἀκούσαι τῶν μυστηρίων. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς, οὓς ἂν ποιησώμεθα φίλους, τοῦτο τακμήριον πρὸς αὐτοὺς εἶναι φάμεν τῆς φιλίας, τὸ μηδενὶ πρὸ αὐτῶν ἐπιεῖν τὰ ἀπόρρητα. Ἀκουέτωσαν οἱ τὸ κήρυγμα ἐκπομπεύοντες. καὶ πᾶσιν ἀπλῶς ἐκφαίνοντες τοὺς μαργαρίτας καὶ τὸ δόγμα, καὶ τὰ ἅγια κυσὶ καὶ χοίροις βριπτούντες καὶ λογισμοῖς περιττοῖς. Τὸ γὰρ μυστήριον κατασκευῆς οὐ δέχεται, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ, τοῦτο μόνον ὄν καταγγέλλεται· ἐπεὶ οὐκ ἔσται μυστήριον θεῶν καὶ ἀλόκληρον, ὅταν καὶ παρὰ σαυτοῦ τι προσθῆς. Καὶ ἄλλως δὲ μυστήριον καλεῖται, ὅτι οὐκ ἄπερ ὀρώμεν πιστεύομεν, ἀλλ' ἕτερα ὀρώμεν, καὶ ἕτερα πιστεύομεν. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν μυστηρίων ἡμῶν φύσις. Ἐτέρως γοῦν ἐγὼ, καὶ ἕτέρως ὁ ἄπιστος περὶ τούτων διακείμεθα. Ἀκούω ἐγὼ, ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστός, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν εὐθέως θαυμάζω· ἀκούει ἐκεῖνος, καὶ ἀσθένηαν νομίζει. Ἀκούω ὅτι δοῦλος γέγονε, καὶ τὴν κηδεμονίαν θαυμάζω· ἀκούει ἐκεῖνος, καὶ ἀτιμίαν λογίζεται. Ἀκούω ὅτι ἀπέθανε, καὶ τὴν δύναμιν ἐκπλήττομαι, ὅτι ἐν θανάτῳ γενόμενος οὐκ ἐκρατήθη, ἀλλὰ καὶ ἐξέλυσε θάνατον· ἀκούει ἐκεῖνος, καὶ ἀδυναμίαν ὑποπτεύει. Ἀκούων ἀνάστασιν ἐκεῖνος, μῦθον τὸ πρᾶγμα φησιν· ἐγὼ δὲ τὰς διὰ τῶν πραγμάτων δεξάμενος ἀποδείξεις, προσκυνῶ τοῦ Θεοῦ τὴν οἰκονομίαν. Ἀκούων λουτρὸν ἐκεῖνος, ἀπλῶς ὕδωρ νομίζει· ἐγὼ δὲ οὐ τὸ ὀρώμενον ἀπλῶς βλέπω, ἀλλὰ τὸν τῆς ψυχῆς καθαρισμὸν τὸν διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐκεῖνος λελοῦσθαί μοι τὸ σῶμα νομίζει μόνον· ἐγὼ δὲ πεπίστευκα, ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ γέγονε καθαρὰ τε καὶ ἅγια, καὶ λογίζο-

μαι τὸν τάφον, τὴν ἀνάστασιν, τὸν ἀγιασμόν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀπολύτρωσιν, τὴν υἰοθεσίαν, τὴν κληρονομίαν, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, τοῦ Πνεύματος τὴν χορηγίαν. Οὐ γὰρ τῇ ἔψει κρῖνω τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς διανοίας. Ἀκούω σῶμα Χριστοῦ· ἕτέρως ἐγὼ νοῦ τὸ εἰρημένον, ἕτέρως ὁ ἄπιστος.

β'. Καὶ καθάπερ τὰ παιδία τὰ βιβλία ὀρῶντα οὐκοῦδε τῶν γραμμάτων τὴν δύναμιν, οὐδὲ οἶδεν ἄπερ ὄρῃ, μᾶλλον δὲ κἂν ἀνὴρ ἄπειρος ἢ γραμμάτων, ταυτὰ παίσεται· ὁ δὲ ἔμπειρος πολλὴν εὐρήσει τοῖς γράμμασι ἐναποκειμένην τὴν δύναμιν, καὶ βίους ὀλοκλήρους, καὶ ἱστορίας· καὶ ἐπιστολὴν ὁ μὲν ἄπειρος λαβὼν, χάρτην ἠγγίσεται καὶ μέλαν εἶναι· ὁ δὲ ἔμπειρος καὶ φωνῆς ἀκούσεται, καὶ διαλέξεται τῷ ἀπόντι, καὶ ὅπερ ἂν βούληται διὰ τῶν γραμμάτων πάλιν ἔρει· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ μυστηρίου γίνεται· οἱ μὲν ἄπιστοι, καίτοι γε ἀκούοντες, οὐ δοκοῦσιν ἀκούειν· οἱ δὲ πιστοὶ τὴν διὰ τοῦ Πνεύματος ἔχοντες ἔμπειρίαν, ὀρώσι τῶν ἐναποκειμένων τὴν δύναμιν. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ὅτι καὶ νῦν τὸ κηρυττόμενον ἀποκρύπται*. [52] *τοῖς γὰρ ἀπολλυμένοις*, φησιν, *ἐστὶ κεκαλυμμένον*. Ἄλλως δὲ καὶ τὸ παράδοξον ἐμφαίνει τοῦ κηρύγματος. Οὕτω δὴ εἰωθε καλεῖν ἡ Γραφὴ τὰ παρ' ἐλπίδας καὶ ὑπὲρ διάνοιαν ἀνθρωπίνην γινόμενα. Διδὲ καὶ ἀλλαχοῦ, *Τὸ μυστήριόν μου ἐμοὶ καὶ τοῖς ἐμοῖς*· καὶ πάλιν ὁ Παῦλος, *Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω· πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα*. Εἰ δὲ πανταχοῦ κηρύττεται; καὶ οὕτω μυστήριόν ἐστι. Καὶ γὰρ ὡσπερ ἐκελευσθημεν ἄπερ ἠκούσαμεν εἰς τὸ οὐς εἰπεῖν ἐπὶ τῶν δωματίων, οὕτω προστάγγημεν μὴ δοῦναι τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ, μηδὲ ρίψαι τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. Οἱ μὲν γὰρ εἰσι ψυχικοὶ, καὶ οὐ νοοῦσιν· οἱ δὲ κάλυμμα ἔχουσιν ἐπὶ τῆς καρδίας αὐτῶν, καὶ οὐ βλέπουσιν. Ἄρα μυστήριον τοῦτο μάλιστα ἐστίν, ὃ πανταχοῦ μὲν κηρύττεται, οὐ γνωρίζεται δὲ παρὰ τῶν οὐκ ὀρθῶν ἐχόντων γνώμην· ἐκκαλύπτεται δὲ οὐκ ἀπὸ σοφίας, ἀλλ' ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου, καθόσον ἡμῖν δέξασθαι δυνατόν. Διόπερ οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι καὶ μετὰ τοῦτο αὐτὸ μυστήριον αὐτὸ προσειπῶν ἀπόρρητον· οὐδὲ γὰρ ἡμῖν τοῖς πιστοῖς πᾶσα ἐνεχειρίσθη σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια. Διδὲ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἐκ μέρους γνωσκόμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν*. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ὡς ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Διὰ τοῦτο ἔλεγε, *Λαλοῦμεν σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἢν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν*. Ἀποκεκρυμμένην, τουτέστιν, ὅτι οὐδεὶς πρὸ ἡμῶν ἔμαθε τῶν ἄνω δυνάμεων, ἢ ὅτι ὁ οὐδὲ οἱ πολλοὶ νῦν ἴσασιν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, *Προώρισεν εἰς δόξαν ἡμῶν*· καίτοι γε ἀλλαχοῦ φησιν· *Εἰς δόξαν ἑαυτοῦ*. Ἐαυτοῦ γὰρ ἡγεῖται δόξαν τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ὡσπερ οὖν καὶ πλοῦτον ἑαυτοῦ καλεῖ, καίτοι γε αὐτὸς πλοῦτος ὢν ἀγαθῶν, καὶ οὐδενὸς δεόμενος εἰς τὸ εἶναι πλούσιος. *Προώρισε*, φησὶ, τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐνδεικνύμενος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μάλιστα καὶ τιμᾶν καὶ φιλεῖν ἡμᾶς νομίζονται, ὅσοι περ ἄνωθεν ὤσιν ἡμᾶς παρσκευασμένοι ποιεῖν εὐ· ὅπερ καὶ οἱ πατέρες ἐπὶ παίδων ποιοῦσι· καὶ γὰρ εἰ ὕστερον διδάσκει τὰ χρήματα, ἀλλ' ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς εἰσι τοῦτο προρηγμένοι. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος σπουδάζει δείξαι νῦν, ὅτι αἱ ἡμᾶς ἐφίλει καὶ ἄνωθεν ὁ Θεὸς καὶ μηδέπω γενομένους. Οὐ γὰρ ἂν,

* Duo codd. Regg., ὀρώμεν βλέπομεν, lectio non spernenda; ὄρῃ enim, *aiucum rei videre speciem*; βλεπὶν νερό, *ejusdem vim internam intueri*. Eoit.

ἢ *Alterant verba ἢ ὅτι*.

εἰ μὴ ἐφίλει, τὸν πλοῦτον ἡμῖν προώρισε. Μὴ τοίνυν ἐνοήσης τὴν ἐν μέσῳ γενομένην ἐχθρὰν· πρεσβυτέρα γὰρ ἦν αὐτῆς ἢ φίλα. Τὸ δὲ, *Πρὸ τῶν αἰώνων*, τὸ ἀτίδιον φησι· καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ οὕτω λέγει· *Ὁ θάνατος πρὸ τῶν αἰώνων*. Εὐρεθήσεται τοίνυν καὶ ὁ Υἱὸς οὕτως ἀτίδος ὢν. Καὶ γὰρ περὶ αὐτοῦ φησιν, *ὅτι δι' αὐτοῦ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, ὅπερ ἐστὶ πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχειν*. Ὁ γὰρ ποιητὴς πρὸ τῶν ποιημάτων εὐδῆλον ὅτι· *Ἦν οὐδεις τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν· εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἦν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν*. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐγκλημάτων εἰσὶν ἄξιοι, εἰ γε μὴ ἔγνωσαν, καὶ ἐσταύρωσαν^α. Καὶ εἰ μὴ ᾔδασαν, πῶς ἔλεγεν αὐτοῖς, *Καὶ ἐμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμι*; Περὶ γὰρ τοῦ Πιλάτου φησιν ἡ Γραφή, *ὅτι οὐκ ᾔδει· εἰκὸς δὲ μὴδὲ τὸν [53] Ἡρώδην εἰδέναι*. Τούτους ἂν εἴποι τις καλεῖσθαι ἀρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου. Εἰ δὲ καὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων καὶ περὶ τῶν ἱερέων εἴποι τις ἂν τοῦτο λέγεσθαι, οὐκ ἂν ἀμάρτοι· καὶ γὰρ ἐκείνοις φησιν, *Ὅθεν ἐμὲ οἴδατε, οὐτε τὸν Πατέρα μου*. Πῶς οὖν ἀνωτέρω φησι, *Καὶ ἐμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμι*; Ἄλλὰ τίς ὁ τρόπος; τῆς ἀναγνώσεως ταύτης καὶ τίς ἐκείνης, ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἦδη εἴρηται· καὶ, ὥστε μὴ συνεχῶς τὸ αὐτὸ στρέφειν, ἐκεῖ παραπέμπομεν τοὺς ἐντυγχάνοντας.

γ'. Τί οὖν; ἀφείθη, φησιν, αὐτοῖς τὸ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀμάρτημα; καὶ γὰρ εἶπεν· *Ἄφες αὐτοῖς*. Εἰ μετενόησαν, ἀφείθη. Καὶ γὰρ ὁ μυρίαὶ βαλὼν χερσὶ τὸν Στέφανον, καὶ διώξας τὴν Ἐκκλησίαν Παῦλος, τῆς Ἐκκλησίας προστάτης ἐγένετο. Οὕτως οὖν καὶ ἐκεῖνοις ἀφείθη τοῖς βουληθεῖσι μεταγῶναι· ὁ δὲ καὶ ὁ Παῦλος βῶν ἔλεγε· *Λέγω οὖν· Μὴ ἔπαισαν Ἰνα πέσωσι; Μὴ γένοιτο*. Καὶ πάλιν, *Μὴ^β ἀπόσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέβλεψεν; Μὴ γένοιτο*. Ἔστα δεικνύς ὅτι οὐκ ἀπεκλείσθη αὐτῶν ἡ μετάνοια, ἐκμήριον ἔστι ἐπιστροφὴν τὴν ἑαυτοῦ παρήγαγε λέγων· *Καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμι*. Τὸ δὲ, *οὐκ ἔγνωσαν*, ἐμοὶ δοκεῖ οὐ περὶ Χριστοῦ ἐνταῦθα εἰρηθεῖν, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς τοῦ πράγματος τῆς οικονομίας· οἷον, τί ἐβούλετο ὁ θάνατος; καὶ ὁ σταυρὸς, οὐκ ᾔδεισαν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ οὐκ εἶπεν, *ὅτι Ἐμὲ οὐκ οἴδατε, ἀλλ', Ὅτι οἴδατε εἰ ποιοῦσι, τουτέστι, τὴν οικονομίαν τὴν τελουμένην καὶ τὸ μυστήριον ἀγνωστοῦσιν*. Οὐ γὰρ ᾔδασαν, *ὅτι οὕτω λάμψαι ἔχει ὁ σταυρὸς, ὅτι τῆς οικονομίας γίνεται σωτηρία καὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καταλλαγὴ, καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ἀλώσεται, καὶ δεινὰ ὑποστήσονται τὰ ἔσχατα*. Σοφίαν δὲ καὶ τὸν Χριστὸν καλεῖ καὶ τὸν σταυρὸν καὶ τὸ κήρυγμα. Εὐκαιρῶς δὲ Κύριον δόξης ἐκάλεσεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ σταυρὸς ἀδοξίας εἶναι δοκεῖ, δείκνυσιν ὅτι μεγάλη ἦν δόξα ὁ σταυρὸς. Ἄλλὰ μεγάλη εἶδε σοφίας, οὐ μόνον τὸ τὸν Θεὸν εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ μαθεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν οικονομίαν ταύτην· ἢ δὲ ἐξωθεν σοφία οὐχὶ τοῦ προτέρου μόνον, ἀλλὰ καὶ τούτου γέγονε κάλυμμα. Ἄλλὰ, καθὼς γέγραπται, *ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν*.

Καὶ πῶς γέγραπται ταῦτα; Λέγεται γὰρ γεγράφθαι, καὶ ὅταν μὴ διὰ τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων κείμενα ἦ, ὡς ἐπὶ τῶν ἱστοριῶν· ἢ ὅταν τὸ αὐτὸ μὲν νόημα κείμενον ἦ, μὴ ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν ῥημάτων, ὡς ἐνταῦθα. Τὸ γὰρ, *Ὅτι οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, δύνονται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασιν συνήσουσι*· τοῦτο ταυτὸν ἐστὶ τῆ, *Ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσεν*. Ἡ τοῦτο τοίνυν φησιν, ἢ εἰκὸς καὶ γεγράφθαι ἐν βιβλίοις, καὶ ἠφανίσθαι τὰ βιβλία. Καὶ γὰρ πολλὰ διεφθάρη βιβλία, καὶ ὀλίγα διεσώθη, καὶ ἐπὶ τῆς προτέρας αἰχμαλωσίας. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐν ταῖς [54] Παρζλειπομείναις· καὶ γὰρ φησιν ὁ Ἀπόστολος, *ὅτι Ἀπὸ Σαμουὴλ καὶ τῶν ἐξῆς προφητῶν πάντες εἰρήκασιν περὶ αὐτοῦ*. Καὶ οὐ πάντως φέρεται ταῦτα· τὸν δὲ Παῦλον ἅτε νομομαθῆ ὄντα καὶ Πνεύματι φθεγγόμενον εἰκὸς εἰδέναι πάντα μετὰ ἀκριθείας. Καὶ τί λέγω περὶ τῆς αἰχμαλωσίας; Καὶ γὰρ πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας πολλὰ ἠφάνιστο βιβλία, τῶν Ἰουδαίων εἰς ἐσχάτην ἀσέβειαν ἐξοκειλάντων. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ τέλους τῆς τιτάρτης τῶν Βασιλειῶν· τὸ γὰρ Δευτερονόμιον μόλις που εὑρήται ἐν κοπρίᾳ κατακεχωσμένον. Ἄλλως δὲ εἰσὶ καὶ διπλαῖ πολλοῦ προφητείας τοῖς συνετετέροις εὐκατάληπτοι, ἐξ ὧν πολλὰ τῶν ἀσαφῶν ἔστιν εὐρεῖν. Τί οὖν; οὐκ εἶδεν ὀφθαλμῶς, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεός; Οὐχί· τίς γὰρ τῶν ἀνθρώπων εἶδε τὰ οἰκονομεῖσθαι μέλλοντα; Ἄρα οὖν οὐδὲ οὐκ ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη; καὶ πῶς; Εἰ γὰρ οἱ προφήται εἶπον, πῶς, φησιν, οὐκ οὐκ ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη; Οὐκ ἀνέβη· οὐ γὰρ περὶ αὐτῶν μόνον φησιν, ἀλλὰ περὶ πάσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Τί οὖν; οἱ προφήται οὐκ ἤκουσαν; Ἦκουσαν μὲν, ἀλλ' οὐκ ἦν ἀνθρώπου οὐκ τὸ οὐκ τὸ προφητικόν· οὐ γὰρ ὡς ἀνθρώποι ἤκουσαν, ἀλλ' ὡς προφήται. Διὸ φησι, *Προσέθηκέ μοι ὄπλον ἀκούειν, τὴν προφήτην τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος λέγων*. Ὅθεν δῆλον, ὅτι πρὶν ἢ ἀκοῦσαι, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Πνεύματος δόσιν οὐκ ἦν καρδία ἀνθρώπου, ἀλλὰ καρδία πνευματικὴ ἢ τῶν προφητῶν, καθάπερ καὶ αὐτὸς φησι· *Νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶ· Πρὶν ἢ Πνεύματος ἀπολαῦσαι καὶ μαθεῖν τὰ ἀπόρρητα, οὐδὲ ἡμῶν τις οὐδὲ τῶν προφητῶν αὐτὰ ἐνενόησε. Πῶς γὰρ, ὅπου οὐδὲ ἄγγελοι αὐτὰ ᾔδασαν; Τί γὰρ χρὴ λέγειν, φησι, περὶ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, ὅπου γε οὐδεὶς ἀνθρώπων ταῦτα ἠπίστατο, οὐδὲ αἱ ἄνω δυνάμεις; Ποῖα δὲ ταῦτα; Ὅτι διὰ τῆς δοκούσης εἶναι μωρίας τοῦ κηρύγματος κρατήσῃ τῆς οικονομίας, καὶ τὰ ἔθνη εἰσενεχθήσεται, καὶ ὅτι καταλλαγὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἐστὶ, καὶ τσαῦτα ἡμῖν ἤξει τὰ ἀγαθὰ. Πῶς οὖν ἔγνωμεν; Ἡμῖν δὲ, φησιν, ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Ὁ δὲ διὰ τῆς ἐξωθεν σοφίας· αὐτὴ γὰρ, καθάπερ τις θεραπευτικὴ ἡτιμωμένη, οὐκ ἀφείθη ἔνδον εἰσέλθειν, καὶ παρακῦσαι εἰς τὰ δεσποτικά μυστήρια.

δ'. Ὁρᾷς ὅσον τὸ μέσον τῆς σοφίας ταύτης καμίνης; Ἄπερ ἄγγελοι οὐκ ἔγνωσαν, ταῦτα ἡμεῖς ἐπαίβευσεν αὕτη. Ἡ δὲ ἐξωθεν τὸναντικτὸν ἐποίησεν· οὐ μόνον

^α *Deerat comma*: Οὐκοῦν... ^β *Legebatur* Λέγω οὖν, κ'ή.

^γ *Sic Regius codex*. Editi vero, τὸ μαθεῖν, εἰ ποῦ, τὸ μετὰ ἄγγέλων, εἰ τὸ διὰ τοῦ Πνεύματος.

Ne ergo cogites eam quæ intercessit inimicitiam; erat enim illa antiquior amicitia. Illud autem, *Ante sæcula*, æternum sibi vult: nam et alibi ita loquitur: *Qui est ante sæcula*. Invenietur ergo etiam Filius sic æternus esse. Nam de ipso dicit, quod per ipsum fecerit sæcula (*Hebr. 1. 2*), quod est ante sæcula esse: qui fecit enim, ante illa quæ facta sunt erat. 8. *Quam nemo principum hujus sæculi cognovit: si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent*. Atqui ne accusationi quidem erant obnoxii, siquidem ex ignorantia crucifixerunt. Si autem non cognoverunt, quomodo dicebat: *Et me nostis, et unde sim nostis* (*Joan. 7. 28*)? De Pilato enim dicit Scriptura, quod non noverit; verisimile autem est nec Herodem novisse. Hos dixerit quispiam vocari principes hujus sæculi. Quod si de Judæis et de sacerdotibus dixerit quispiam hæc intelligi, non aberraverit; nam illis quoque dicit: *Nec me nostis, neque Patrem meum* (*Id. 8. 19*). Quomodo ergo superius dixit, *Et me nostis, et unde sim nostis*? Sed quis sit modus hujus et illius lectionis, in Evangelii dictum est; et ne illud frequentius versemus, eo remittimus lectores.

3. Quid ergo? remissum est illis, quod circa crucem admiserunt peccatum? nam dixit, *Remitte illis*. Si poenitentiam egerunt, remissum est. Nam qui innumeris manibus Stephanum impetit et Ecclesiam persequutus est, Paulus, Ecclesiæ patronus factus est. Sic igitur etiam illis remissum est, qui voluerint poenitentiam agere: quod etiam Paulus clamans dicebat: *Dico ergo, Num quid offenderunt, ut caderent? Absit* (*Rom. 11. 31*). Et iterum, *Num repulit Dominus populum suum, quem præscivit? Absit* (*Ibid. v. 1*). Deinde ostendens, quod non sint exclusi a poenitentia, argumentum adducit poenitentiam suam dicens: *Nam et ego Israelita sum*. Illud autem, *Non cognoverunt*, videtur mihi non de Christo dictum hic fuisse, sed de rei dispensatione: verbi gratia, quid sibi vellent mors et crux nesciebant. Etenim non dicit ibi, *Me non noverunt*; sed, *Nesciunt quid faciant* (*Luc. 23. 34*); id est, œconomiam quæ peragitur et mysterium non norunt. Non enim sciebant, futurum esse ut crux ita resplenderet, nec quod fieret salus orbis, et Dei cum hominibus reconciliatio, neque futurum urbis excidium, nec quod extrema illi passuri essent. Sapientiam autem vocat et Christum et crucem et prædicationem. Opportune vero et Dominum gloriæ vocavit. Quia enim crux ignominiosa videtur esse, ostendit crucem esse magnam gloriam. Sed magna opus erat sapientia non modo ad Deum cognoscendum, sed et ad discendam hanc Dei œconomiam: externa autem sapientia non priori tantum, sed huic etiam impedimento fuit. 9. *Sed, ut scriptum est, Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparavit Deus diligentibus se.*

Multi Scripturæ sacræ libri perditii. — Et ubinam scripta sunt hæc (a)? Dicitur, *Scriptum est*, etiamsi

(a) Hic notat Andreas Dornæus, Chrysostomum, qui quæ ubinam reperitur in Veteris Testamenti libris locus

non verbis, sed in rebus ipsis hæc posita sint, ut in historiis; vel si ipse quidem sensus reperiatur, licet non ipsis verbis sicut hic. Illud enim, *Quibus non annuntiatum est de illo, videbunt; et qui non audierunt, intelligent* (*Rom. 15. 21*); hoc idipsum est atque illud, *Oculus non vidit, nec auris audivit*. Aut hoc igitur dicit; aut verisimile est scriptum fuisse in libris, qui perierint. Nam multi libri perditii fuerunt, et pauci servati sunt, etiam in prima captivitate. Et hoc perspicuum est in Paralipomenis: dicit enim Apostolus, *A Samuele et iis qui postea fuerunt prophetis, omnes de illo dixerunt* (*Act. 3. 24*). At non omnino hæc ita feruntur: Paulum autem tamquam legis peritum et ex Spiritu loquentem verisimile est omnia accurate scivisse. Et quid dico de captivitate? nam etiam ante captivitatem multi periere libri, Judæis in extremam impietatem delapsis: quod palam est ex fine quarti libri Regnorum. Deuteronomium enim vix reperiunt fuit in sterquilino defossum. Alioquin autem sunt sæpe etiam duplices prophetiæ, sapientibus facile cognitæ, ex quibus occulta multa possunt percipi. Quid ergo? non vidit oculus quæ præparavit Deus? Non: quis enim hominum vidit ea, quæ dispensanda erant? Num ergo neque auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt? et quomodo? si enim propheta dixerunt, inquires, quomodo auris non audivit, nec in cor hominis ascenderunt? Non ascenderunt: non enim de ipsis solis loquitur, sed etiam de universa natura humana. Quid ergo? propheta non audierunt? Audierunt quidem; at non erat auris hominis, sed auris prophetica: non enim ut homines audierunt, sed ut propheta. Quapropter dicit: *Adjecit mihi aurem ad audiendum* (*Isai. 50. 4*); adjectionem a Spiritu factam dicens. Unde manifestum est, quod prius quam audiret, nec in cor quidem hominis ascenderant. Nam postquam datus Spiritus fuerat, cor prophetarum non erat cor hominis, sed cor spirituale, quemadmodum et ipse ait, *Mentem Christi habemus* (*1. Cor. 2. 16*). Quod dicit autem, hujusmodi est: antequam Spiritu frueremur et arcana edisceremus, nec ex nobis nec ex prophetis quispiam ea intellexit. Quomodo enim, cum nec angeli quidem ipsa nossem? Quid enim, inquit, dicendum est de principibus hujus sæculi, cum nullus homo ea sciret, neque supernæ potestates? Quænam autem sunt ea? Quod per prædicationis stultitiam, quæ talis esse videbatur, et gentes inducentur, et Dei cum hominibus reconciliatio erit, et tot tantaque nobis ventura sunt bona. Quomodo ergo cognovimus? 10. *Nobis autem, inquit, revelavit Deus per Spiritum suum*. Non per externam sapientiam: ipsi enim tamquam ancilla quædam contemptæ non permissum fuit intus ingredi, et mysteria Dominica inspicere.

4. Viden' quantum discrimen inter hanc et illam

ille, cum Paulus inde sumptum indicat, *Oculus non vidit, nec auris audivit, etc.*, non advertit locum illum Isaiæ, ubi hæc non ad literam quidem, sed eodem sensu feruntur, nempe cap. 64. *A sæculo non audierunt, neque auribus perceperunt: Oculus non vidit, Deus, abique te, quæ præparasti expectantibus te.*

sapientiam? Quæ angeli non noverunt, ea nos hæc docuit. Externa vero contrarium fecit: non modo non docuit, sed etiam impedivit et arcuit: et postquam illa facta fuerunt, illa obscuravit et crucem exinanivit. Non ergo ex eo, quod didicerimus, ostenditur honor nobis concessus, nec ex eo, quod cum angelis didicerimus; sed ex eo, quod per Spiritum ejus didicerimus. Deinde postquam magnitudinem ostendit, ait: Nisi Spiritus, qui scit arcana Dei, revelasset, non didicissemus. Ita curabat Deus, ut in arcanis esset. Quapropter illo opus habuimus doctore, qui hæc clare sciret. *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.* 11. *Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita et quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei.* 12. *Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis.* Hic enim illud, *scrutari*, non ignorantiam, sed accuratam scientiam indicat. Hac igitur dictione etiam de Deo loquens usus est dicens: *Qui autem scrutatur corda, novit quis sit sensus Spiritus (Rom. 8. 27).* Deinde cum accurate loquutus esset de cognitione Spiritus, et ostendisset eam ita exæquare cognitioni Dei, ut ipsa hominis cognitio sibi ipsi; et docuisset nos omnia inde didicisse, et inde necessario, subjunxit: 13. *Quæ etiam loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis; sed in doctrina Spiritus sancti, spiritualibus spiritualia comparantes.* Viden' quo nos deduxerit ab auctoritate doctoris? Tanto enim illis sumus sapientiores, quantum interest inter Platonem et Spiritum sanctum. Illi enim externos oratores habent magistros, nos autem Spiritum sanctum. Quid sibi vult autem, *Spiritualia spiritualibus comparantes*? Quando spirituale fuerit et dubium, a spiritualibus testimonia ducimus: ut, exempli causa, resurrexit Christus, quia de Virgine natus est. Adduco testimonia, figuras et demonstrationes, Jonæ in ceto moras, et liberationem quæ postea fuit, sterilium partus, Saræ et Rebeccæ et cæterarum: arborum in paradiso productionem non jactis seminibus, non demissis imbribus, non sulco facto. Futura enim figurabantur et describebantur tamquam in umbra prioribus, ut ea crederentur cum advenirent. Et ostendo rursus quomodo homo ex terra, et quomodo ex solo viro mulier sine ullo coitu: quomodo ipsa terra ex nihilo, Creatoris potentia ubique ad omnia sufficiente. Ita spiritualibus spiritualia comparo, et nusquam opus habeo externa sapientia neque ratiociniis neque probationibus. Illi namque infirmam mentem concutiunt et conturbant, nec aliquid eorum quæ dicunt demonstrare possunt; sed et contrarium faciunt; turbant magis, caligine replent et dubitatione multa. Ideo ait, *Spiritualibus spiritualia comparantes.* Viden' ut supervacaneam sapientiam illam ostendit? nec solum supervacaneam, sed et contrariam et noxiam. Nam cum dixit, *Ut non evacuetur crux Christi, et, Ut non sit in sapientia hominum fides nostra*, hæc significavit. Hic autem ostendit non posse eos, qui ipsi confidunt et totum ipsi permittunt,

aliquid utile discere. 14. *Animalis enim homo, inquit, non percipit ea quæ sunt Spiritus.* Oportet igitur eam prius deponere. Quid igitur? reprobata est, inquires, externa sapientia? Atqui opus est Dei. Unde id constat? Non enim ille fecit ipsam, sed tu adinvenisti: nam hic sapientiam vocat curiosam perquisitionem et superfluum facundiam. Si quis vero humanam prudentiam hic intelligi dicat, sic etiam in culpa es. Tu enim illam deturpas, qui illa male uteris, qui ad Dei damnum et offensionem ab illa exigis id quod non habet. Quia igitur in illa gloriaris et Deum bello impetis, ejus ille imbecillitatem ostendit. Nam bona quoque res est corporis robor; sed quia *Christus* illo non ut oportuit usus est, dissolvit illum Deus, et ut tremere fecit. Vinum quoque bonum est; sed quia immoderate illo usi sunt Judæi, ejus usum Deus sacerdotibus omnino interdixit. Quoniam ergo tu sapientia ad Dei despectum usus es, et majorem illam exegisti, quam vires ferrent, ab spe humana te abducens, ejus infirmitatem ostendit. Animalis enim est, qui totum dat frigidis ratiociniis, et non putat se ullo superno auxilio opus habere, quod certe amentia est. Nam dedit illam Deus, ut discat et opem suam accipiat; non ut eam sibi ipsi sufficere putet. Etenim oculi pulchri et utiles sunt; sed si voluerint sine luce videre, nihil juvat illos pulchritudo, vel propria virtus, imo etiam lædit. Sic itaque anima, si voluerit sine Spiritu videre, sibi ipsi impedimento est. Quomodo igitur, inquires, antehac per seipsam omnia videbat? Numquam a seipsa, sed habuit rem creatam pro libro propositam in medio: quia vero, dimissa via qua Deus jussit homines incedere, ut per visibilibus pulchritudinem nossent Creatorem, ratiociniis scientiæ sceptris commiserunt, in pelagus impietatis infirmi effecti demersi sunt, statim abyssum malorum inducentes, ac dicentes nihil ex non exstantibus fieri, sed ex materia ingenita; unde etiam hæreses innumeras pepererunt: et in iis quæ valde absurda erant convenerunt; in quibus autem videbantur aliquid sanum quasi in umbra somnare, divulsi ac divisi sunt, ut utrinque deriderentur. Quod enim ex non exstantibus nihil fiat, una omnes pene dixerunt et scripto tradiderunt: idque magno cum studio. In absurda itaque illos impulit diabolus. In utilibus autem, ubi videbantur ceu in ænigmate aliquid ex quæsitis invenire, in his, inquam, contra se pugnare: verbi gratia, quod immortalis sit anima, quod virtus nullo egeat externorum: ac neque ex necessitate, neque ex fato bonos fieri, aut non tales.

5. Vidistin' diaboli malitiam? Sicubi illos aliquid corruptum dicere vidit, id effecit ut omnes consentirent; sicubi vero aliquid sanum proferre, alios contra ipsos concitavit; ut absurda non exciderent consensu confirmata, et utilia diffluerent varie intellecta. Vide quomodo anima ubique sit imbecilla, neque sibi sufficiat. Id vero jure merito factum est. Si enim cum talis facta sit, contendit se nullo opus habere, et se a Deo abducit; nisi talis facta esset, in quam non auen-

οὐκ ἐπαίδευσεν, ἀλλὰ καὶ ἐκώλυσε καὶ διετείχισε, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι ἐπεσκίαζε τοῖς γεγενημένοις, τὸν σταυρὸν κενούσα. Οὐ τοίνυν τῷ μαθεῖν ὁ δείκνυσι τὴν εἰς ἡμᾶς τιμὴν, καὶ τῷ μετὰ ἀγγέλων μαθεῖν, ἀλλὰ καὶ τῷ διὰ [55] τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ μαθεῖν. Εἶτα δεικνύς τὸ μέγεθος, φησὶν, ὅτι εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐπιστάμενον τὰ ἀπόρρητα τοῦ Θεοῦ, ἀπεκάλυψεν, οὐκ ἂν ἐμάθομεν. Οὕτω περισπούδαστον τῷ Θεῷ τὸ πρᾶγμα ἦν, ὥστε ἐν τοῖς ἀπορρήτοις εἶναι. Διὸ καὶ ἐκείνου ἐδεήθημεν διδασκάλου τοῦ ταῦτα σαφῶς εἰδότης. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα, φησὶν, ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βῆθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν. Οὐ γὰρ ἀγνοίας, ἀλλ' ἀκριβοῦς γνώσεως ἐνταῦθα τὸ ἐρευνᾶν ἐνδεικτικόν. Ταύτη γοῦν τῇ λέξει καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ κέχρηται λέγων· Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, οἶδε τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος. Εἶτα περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος γνώσεως μετὰ ἀκριβείας εἰπὼν, καὶ διδάξας ὅτι οὕτως ἐξισάζει πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ γνώσιν, ὡς ἡ ἀνθρώπου γνώσις αὐτῇ πρὸς ἐαυτὴν, καὶ δείξας ὅτι πάντα ἐκείθεν ἐμάθομεν, καὶ ἀναγκαίως ἐκείθεν, ἐπήγαγεν· Ἄ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδασκαλίαις ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδασκαλίαις Πνεύματος ἁγίου, πνευματικαῖς πνευματικῶν συγκρίνοντες. Ὅρξες ποῦ ἡμᾶς ἀνήγαγεν ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ διδασκάλου; Τοσοῦτον γὰρ ἡμεῖς ἐκείνων σοφώτεροι, ὅσον τὸ μέσον Πλάτωνος τε καὶ Πνεύματος ἁγίου. Οἱ μὲν γὰρ τοὺς ἔξωθεν βήτορας ἔχουσι διδασκάλους, ἡμεῖς δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τί δὲ ἐστὶ, Πνευματικαῖς πνευματικῶν συγκρίνοντες; Ὅταν πνευματικὸν καὶ ἄπορον ἢ, ἀπὸ τῶν πνευματικῶν τὰς μαρτυρίας ἄγομεν. Οἷον λέγω, ὅτι ἀνέστη ὁ Χριστὸς, ὅτι ἀπὸ Παρθένου ἐγεννήθη. Παράγω μαρτυρίας καὶ τύπους καὶ ἀποδείξεις, τοῦ Ἰωῶ τὴν ἐν τῷ κήτει διατριβὴν, καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἀπαλλαγὴν, τῶν στείρων τοὺς τοκετοὺς, τῆς Σάρβρας, τῆς Ῥεθέκκας καὶ τῶν λοιπῶν, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ τῶν δένδρων βλάστην γεγενημένην, οὐ σπερμάτων καταβληθέντων, οὐχ ὑετῶν κατενεχθέντων, οὐκ αὐλακος ἀνατηθείσης. Τὰ γὰρ μέλλοντα διεπλάττετο καὶ διεγράφετο, ὡς ἐν σκιᾷ. τοῖς προτέροις, ἵνα πιστευθῇ ταῦτα παραγενόμενα. Καὶ δείκνυμι πάλιν, πῶς ἀπὸ γῆς ἀνθρώπος, καὶ πῶς ἀπὸ ἀνθρώπου μόνου ἡ γυνή, καὶ οὐδαμοῦ συνουσία, πῶς αὐτὴ ἡ γῆ ἀπ' οὐδενός, τῆς δυνάμεως τοῦ Δημιουργοῦ πανταχοῦ πρὸς πάντα ἀρκούσης. Οὕτω πνευματικαῖς πνευματικῶν συγκρίνω, καὶ οὐδαμοῦ χρεῖαν ἔχω τῆς ἔξωθεν σοφίας, οὐδὲ λογισμῶν οὐδὲ παρασκευῶν. Ἐκείνοι γὰρ καὶ παρασαλεύουσι τὴν ἀσθενῆ διάνοιαν καὶ θορυβοῦσι, καὶ ἀποδείξαι σαφῶς οὐδὲν ὦν λέγουσιν ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ τούναντιον ποιοῦσι· ταραττοῦσι μᾶλλον, καὶ ζόφου πληροῦσι καὶ ἀπορίας πολλῆς. Διὸ φησὶ· Πνευματικαῖς πνευματικῶν συγκρίνοντες. Ὅρξες, πῶς περιττὴν αὐτὴν δείκνυσιν; οὐ μόνον δὲ περιττὴν, ἀλλὰ καὶ ἐναντίαν καὶ βλαβεράν. Καὶ γὰρ τὸ εἰπεῖν, Ἴνα μὴ κερῶν ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ, καὶ, Ἴνα μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων ἡ κλίσις ἡμῶν, τοῦτο ἐδήλωσεν. Ἐνταῦθα δὲ δείκνυσιν, ὅτι ἀδύνατον θαρροῦντας καὶ τὸ πᾶν ἐπιτρέποντας αὐτῇ, μαθεῖν τι τῶν

χρησίμων. Ψυχικός [56] γὰρ ἀνθρώπος, φησὶν, οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Δεῖ τοίνυν αὐτὴν ἀποθέσθαι πρότερον. Τί οὖν; διαβέβληται, φησὶν, ἡ σοφία ἡ ἔξωθεν; Καίτοι ἔργον ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Πόθεν δῆλον; Οὐ γὰρ αὐτὸς αὐτὴν ἐποίησεν, ἀλλὰ σὺ ἐπεξεύρες· καὶ γὰρ σοφίαν ἐνταῦθα τὸ περιεργον τῆς ζητήσεως λέγει, καὶ τὴν περιττὴν εὐγλωττίαν. Εἰ δὲ τὴν σύνεσιν τὴν ἀνθρωπίνην φαίη τις αὐτὸν λέγειν, καὶ οὕτω τὸ ἐγκλημα σόν. Σὺ γὰρ αὐτὴν διαβάλλεις, ὁ κακῶς κεχρημένος, ὁ πρὸς βλάβην καὶ ἐναντιωσιν Θεοῦ, ὁ ἀπαιτῶν αὐτὴν ἄπερ οὐκ εἶχεν. Ἐπεὶ οὖν ἐν αὐτῇ καυχᾶσαι καὶ Θεῷ πολεμεῖς, ἤλεγξεν αὐτῆς τὴν ἀσθένειαν. Ἐπεὶ καὶ ἰσχύς σώματος καλόν· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ εἰς δέον ἐχρήσατο αὐτῇ ὁ Κάϊν, παρέλυσεν αὐτὸν ὁ Θεὸς, καὶ τρέμειν ἐποίησε. Καὶ ὁ οἶνος καλόν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμέτρως ἀπέλασαν οἱ Ἰουδαῖοι, καθόλου τοῖς ἱερεῦσιν ἀπηγόρευσε ὁ Θεὸς τοῦ καρποῦ τὴν χρῆσιν. Ἐπεὶ οὖν καὶ σὺ τῇ σοφίᾳ εἰς ἀθέτησιν ἀπεχρήσω τοῦ Θεοῦ, καὶ μείζονα ἀπήτησας αὐτὴν τῆς οἰκείας ἰσχύος, ἀπάγων σε τῆς ἀνθρωπίνης ἐλπίδος, ἔδειξεν αὐτῆς τὴν ἀσθένειαν. Καὶ γὰρ καὶ ψυχικός ἐστὶν ὁ πᾶν τοῖς λογισμοῖς τοῖς ψυχροῖς^b διδοὺς, καὶ μὴ νομίζων ἀνωθὲν τινος δεῖσθαι βοηθείας, ὅπερ ἐστὶν ἀνοίας. Καὶ γὰρ ἔδωκεν αὐτὴν ὁ Θεὸς, ἵνα μανθάνῃ καὶ δέχεται τὸ παρ' αὐτοῦ, οὐχ ἵνα ἐαυτῇ αὐτὴ ἀρκεῖν νομίσῃ. Καὶ γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ καλοὶ καὶ χρήσιμοι, ἀλλ' ἐὰν βούλωνται χωρὶς φωτὸς ὄραν, οὐδὲν αὐτοὺς τὸ κάλλος ὀνήνησι οὐδὲ ἡ οἰκεία ἰσχύς, ἀλλὰ καὶ παραβλάπτει. Οὕτω τοίνυν καὶ ψυχῇ, ἐὰν βουληθῇ χωρὶς Πνεύματος βλέπειν, καὶ ἐμπόδιον ἐαυτῇ γίνεται. Πῶς οὖν πρὸ τούτου, φησὶν, ἀφ' ἐαυτῆς πάντα ἔωρα; Οὐδέποτε ἀφ' ἐαυτῆς, ἀλλ' εἶχε τὴν κτίσιν ἀντὶ βιβλίου προκειμένην ἐν μέσῳ· ἐπειδὴ δὲ, ἀφέντες βαδίσαι τὴν ὁδὸν, ἦν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐκέλευσε, καὶ διὰ τοῦ κάλλους τῶν ὀρωμένων γινώσκει τὸν Δημιουργὸν, λογισμοῖς τὰ σκήπτρα τῆς γνώσεως ἐνεχείρισαν, εἰς πέλαιος ἀσεβείας ἀσθενήσαντες κατέβυσαν, εὐθέως τὴν ἄβυσσον τῶν κακῶν εἰσάγοντες. καὶ εἰπόντες οὐδὲν ἐξ οὐκ ὄντων γίνεσθαι, ἀλλ' ἐξ ὕλης ἀγεννήτου, ὅθεν καὶ μυρίας ἔτεκον αἰρέσεις· καὶ ἐν μὲν τοῖς σφόδρα ἀτόποις συνηγήθησαν, ἐν δὲ οἷς ἐδόκουν ὑγιᾶς τι κἄν ὡς ἐν σκιαῖς ὀνειρώττειν, ἀλλήλοισι συνεβράβησαν, ἵν' ἐκατέρωθεν καταγελασθῶσιν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων οὐδὲν γίνεται, πάντες ὁμοῦ σχεδὸν εἶπον καὶ ἔγραψαν, καὶ οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς. Ἐν τοῖς ἀτόποις οὖν ἤλασεν αὐτοὺς ὁ διάβολος· ἐν δὲ τοῖς χρησίμοις ἐν οἷς ἔδοξαν κἄν ἐν αἰνίγματι τι τῶν ζητουμένων εὐρίσκων, ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐπολέμησαν· οἶον, ὅτι ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, καὶ ὅτι ἡ ἀρετὴ οὐδενὸς δεῖται τῶν ἔξωθεν, καὶ ὅτι οὐκ ἀνάγκης οὐδὲ εἰμαρμένης τὸ γενέσθαι καλοῦς. ἢ μὴ τοιοῦτους.

ε'. Εἶδες τοῦ διαβόλου κακουργίαν; Εἰ ποῦ τι διεφθαρμένον εἶδεν εἰπόντας, ὁμοιοῦσαι πάντας ἐποίησεν· εἰ ποῦ δὲ τι ὑγιᾶς φεγεγμένους, ἐτέρους κατ' αὐτῶν [57] διήγειρεν· ὥστε μή τις τὰ ἄτοπα ἐκπεσεῖν τῇ συμφωνίᾳ βεβαιούμενα, καὶ τὰ χρήσιμα διαβρῦθαι ποικίλως βαλλόμενα^c. Ὅρα πῶς πανταχοῦ ἄτονος ἡ ψυχὴ, καὶ οὐκ ἀρκεῖ ἐαυτῇ. Καὶ τοῦτο εἰκότως γεγένηται. Εἰ γὰρ τοιαύτη γεγονυῖα φιλονεικεῖ μηδενὸς χρεῖαν ἔχειν, καὶ ἀπάγει ἐαυτὴν τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τοιαύτη ἐγαγένητο, ποῦ οὐκ ἂν ἐξώλισθε μανίας; Εἰ λαβοῦσα σῶμα θνητὸν, ἀπὸ ψευδοῦς ὑποσχέσεως τοῦ διαβόλου προσεδόκησε πολλῷ μείζονα· Ἔσεσθε γὰρ,

^a Savil. in marg., ἀπόρητον.

^b Sic Regius. Editi vero, λογισμοῖς τῆς ψυχῆς, μετρηταῖς.
^c Legebatur νοούμενα.

φησιν, ὡς Θεοί· εἰ καὶ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἔλαβεν ἀθάνατον, τοῦ οὐκ ἂν ἐξέπεσε; Καὶ γὰρ καὶ μετ' ἐκεῖνο ἀγέννητον ἑαυτὴν ἔφησεν εἶναι, καὶ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦ σιστηπότητος τῶν Μανιχαίων στόματος· καὶ τοὺς Θεοὺς τοὺς παρ' Ἑλλήσιν ἀπὸ τούτου τοῦ νοσημματος τῆς ὑποθέσεως ἀνέπλασε. Διὰ τοῦτο μοι δοκεῖ καὶ τὴν ἀρετὴν ὁ Θεὸς ἐπίμοχθον ποιῆσαι, κάμπτων αὐτὴν καὶ εἰς τὸ μετριάζειν ἄγων. Καὶ ἴνα μάθῃς ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ὡς ἂν εἰ τις ἀπὸ μικρῶν μεγάλα στοχάζεται, ἀπὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν αὐτὸ μάθωμεν. Οὗτοι γοῦν ἦνίκα οὐκ ἔζων ἐπίμοχθον βίον, ἀλλ' ἀνέσσω; ἀπέλαυνον, οὐκ ἐνεγκόντες τὴν εὐημερίαν, ἐξώλισθον εἰς ἀσέβειαν. Τί οὖν ὁ Θεὸς μετὰ τοῦτο; Πλήθος νομίμων ἐπέθηκε, κωλύων αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν. Καὶ ἴνα μάθῃς ὅτι οὐ πρὸς ἀρετὴν τινα συντελεῖ τὰ νομίμα ταῦτα, ἀλλ' ἀντὶ χαλικοῦ τινοῦς ἦν αὐτοῖς διδόμενα, ἀφορμὴν ἀσχολίας παρέχοντα, ἄκουσον τί περὶ αὐτῶν ὁ προφήτης φησὶν· *Ἔδωκα αὐτοῖς προστάγματα οὐ καλὰ. Τί δὲ ἐστὶν, οὐ καλὰ; Οὐδὲν μέγα πρὸς ἀρετὴν συντελοῦντα· διὰ καὶ ἐπάγει· Δικαιώματα, ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς. Ψυχικὸς δὲ ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος. Εἰκότως· ὡσπερ γὰρ τοῖς ὀφθαλμοῖς τούτοις ὠφέλις ἂν τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καταμάθοι· οὕτως οὐδὲ ψυχὴ μόνη τὰ τοῦ Πνεύματος. Καὶ τί λέγω τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς; Οὐδὲ τὰ ἐν τῇ γῆ ἅπαντα. Καὶ γὰρ ἔρωτες πύργον πόρρωθεν τετράγωνον, στρογγύλον εἶναι νομιζόμενοι· ἔστι δὲ ὀφθαλμῶν ἀπάτη τὰ τῆς τειαύτης ὑπολήψεως. Οὕτω τοίνυν καὶ ὅταν τὰ πόρρωθεν ἡμῶν πράγματα διὰ τῆς διανοίας μόνης δοκιμάσῃ τις, γέλωσ πολλὸς ἔφεται. Οὐ γὰρ μόνον, οἷα περ ἔστιν αὐτὰ οὐκ ἔβηται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία ὧν ἐστὶν ἠγήσεται· διὰ καὶ ἐπήγαγε· *Μωρία γὰρ αὐτῶ ἐστι. Τοῦτο δὲ οὐ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος, ἀλλὰ τῆς ἰσθεναίας τοῦ μὴ δυναθέντος τοῦ μεγέθους αὐτῶν ἐπικρίσθαι διὰ τῶν τῆς ψυχῆς ὀψεων. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν ἀντιτίθει λέγων· Ὅτι οὐκ οἶδον, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Τουτέστιν, ὅτι πίστεως δεῖται τὰ λεγόμενα, καὶ λόγοις αὐτὰ καταλαβεῖν οὐκ ἔνι· ὑπερβαίνει γὰρ αὐτῶν τὸ μέγεθος ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τῆς ἡμετέρας διανοίας τὴν εὐτέλειαν. Διὸ φησιν· Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν τὰ πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. Καὶ γὰρ ὁ βλέπων, πάντα μὲν αὐτὸς καθορᾷ καὶ τὰ τοῦ μὴ βλέποντος, τὰ δὲ ἐκεῖνου τῶν μὴ βλέπόντων οὐδεις. Οὕτω καὶ νῦν, τὰ μὲν ἡμέτερα καὶ τὰ τῶν ἀπίστων πάντα ἴσμεν ἡμεῖς, τὰ δὲ ἡμῶν ἐκεῖνοι λοιπὸν οὐκέτι. Καὶ γὰρ ἴσμεν τίς μὲν ἢ τῶν παρόντων πραγμάτων φύσις, τίς δὲ ἢ τῶν μελλόντων ἄξια, καὶ τί ποτε ὁ [58] κόσμος μετὰ ταῦτα γενήσεται, καὶ τί μὲν οἱ ἄμπερλωοὶ πείσονται, τίνοσ δὲ ἀπολαύσονται οἱ δίκαιοι, καὶ ὅτι οὐδενὸς ἄξια τὰ παρόντα πράγματα καὶ ἴσμεν, καὶ ἐλέγχωμεν αὐτῶν τὴν εὐτέλειαν (τὸ γὰρ ἀνακρίνειν, καὶ ἐλέγγειν ἐστὶ), καὶ ὅτι τὰ μέλλοντά ἐστὶν ἀθάνατα καὶ ἀκίνητα. Ταῦτα ἅπαντα οἶδον ὁ πνευματικὸς, καὶ τίς πείσεται ὁ ψυχικὸς ἀπελθὼν ἐκεῖ, καὶ τίνοσ ἀπολαύσεται ὁ πιστὸς ἐντεῦθεν ἀποδημήσας, ὧν οὐδὲν οἶδον ὁ ψυχικὸς. Διὸ καὶ σαφῆ τῶν εἰρημνίων ἀπόδειξις ἐπαγαγὼν, ἔλεγε· *Τίς γὰρ ἔγνω τοῦν Κυρίου, ὅς συμβιδάσκει αὐτόν; Ἡμεῖς δὲ τοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. Τουτέστιν, τὰ ἐν ἑφ' νῶ τοῦ Χριστοῦ ταῦτα ἡμεῖς ἴσμεν, καὶ ἅπερ αὐτὸς βούλεται καὶ ἀπεκάλυψεν. Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἀπεκάλυψεν, ἴνα μὴ τις τὸν Υἱὸν παρώσῃται, ἐπάγει ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς ταῦτα ἡμῖν ἔδειξεν· οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι πάντα ἔοιδον ἴσμεν, ἀλλ' ὅτι πάντα ἔοιδον***

δαμεν, οὐκ ἀνθρώπινα, ὥστε ὑποπευθεῖναι, ἀλλὰ τοῦ νοῦ ἐκεῖνου καὶ πνευματικὰ.

5'. Τὸν γὰρ νοῦν, ὃν ἔχομεν περὶ τούτων, τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν· τουτέστι, τὴν γνῶσιν, ἣν ἔχομεν περὶ τῶν κατὰ τὴν πίστιν πραγμάτων, πνευματικῆν ἔχομεν, ὥστε εἰκότως ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρινόμεθα. Οὐδὲ γὰρ οἶδον τε τὰ θεῖα εἶδέναι ἀνθρώπον ψυχικόν· διὸ καὶ ἔλεγε· *Τίς γὰρ ἔγνω τοῦν Κυρίου;* τὸν ἡμέτερον νοῦν τὸν περὶ τούτων, ἐκεῖνου λέγων εἶναι νοῦν. Καὶ τὸ, *Ὅς συμβιδάσκει αὐτόν, οὐκ ἀπλῶς προσέθηκεν, ἀλλὰ πρὸς ὃ εἶπεν ἤδη, ὅτι τὸν πνευματικὸν οὐδεὶς ἀνακρίνει. Εἰ γὰρ εἶδέναι οὐδεὶς δύναται τοῦ Θεοῦ τὸν νοῦν, πολλῶ μᾶλλον διδάσκειν καὶ διορθοῦσθαι· τοῦτο γὰρ ἐστὶν, Ὅς συμβιδάσκει αὐτόν. Ὅρξ ὡς πανταχόθεν ἐξωθεῖ τὴν σοφίαν τὴν ἐξωθεν, καὶ πλείονα εἶδὸτα καὶ μείζονα δείκνυσιν τὸν πνευματικόν; Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖναι αἱ αἰτίαι (οἷον τὸ, *Ἴνα μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σάρξ*· καὶ ὅτι διὰ τοῦτο, *Ἐξελέξατο τὰ μωρὰ, ἴνα κατωσχύνη τοὺς σοφοὺς*· καὶ, *Ἴνα μὴ κερωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*) οὐ σφόδρα τοῖς ἀπίστοις ἀξιώπιστοι εἶναι ἐδόκουν, οὐδὲ ἐπαγωγὴ καὶ ἀναγκαῖαι καὶ χρήσιμοι, ἐξῆς λοιπὸν τίθησι τὴν κωρωτάτην αἰτίαν, ὅτι τούτῳ μάλιστα τῷ τρόπῳ δυνάμεθα ἰδεῖν, ἐξ οὗ καὶ τὰ ὑψηλὰ καὶ τὰ ἀπόρρητα, καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς μαθεῖν ἔχομεν. Καὶ γὰρ ἐκινούτο ὁ λόγος τῷ μὴ δύνασθαι ἡμᾶς καταλαβεῖν διὰ τῆς ἐξωθεν σοφίας τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Ὅρξ ὅτι καὶ συνέφερον οὕτω μᾶλλον μαθεῖν παρὰ τοῦ Πνεύματος; καὶ γὰρ καὶ εὐκολωτάτη καὶ σαφειστάτη ἢ διδασκαλία. *Ἡμεῖς δὲ τοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. Τουτέστι, πνευματικόν, θεῖον, οὐδὲν ἀνθρώπινον ἔχοντα. Οὐ γὰρ Πλάτωνος οὐδὲ Πυθαγόρου, ἀλλ' ὁ Χριστὸς τὰ ἑαυτοῦ τῇ ἡμετέρῃ ἐπέθηκε διανοίᾳ. Τοῦτο γοῦν αἰσχυρθῶμεν, ἀγαπητοί, καὶ βίον ἐπιδειξόμεθα ἄριστον· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς τοῦτο ποιεῖται πολλῆς φιλίας τεκμήριον, τὸ τὰ ἀπόρρητα ἡμῖν ἀποκαλύπτειν^b, λέγων· *Οὐκ ἐπι ὁμῶς λέγω δούλους· πάντες γὰρ ὁμοῖς φίλοι μου ἐστε, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς [59] ἀπήγγελα ὑμῖν*· τουτέστιν, Ἐθάβρησα ὑμῖν. Εἰ δὲ τοῦτο μόνον φιλίας τεκμήριον, τὸ θαρρήσαι· ὅταν φαίνεται μὴ θαρρήσας μόνον τὰ διὰ ῥημάτων μυστήρια, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ταῦτα διὰ τῶν ἔργων ἡμῖν χαρισάμενος, ἐνόησον πόσης ἀγάπης ἐστὶ τὸ γινόμενον! Τοῦτο γοῦν αἰσχυρθῶμεν· καὶ εἰ μηδεὶς γενένη τοσοῦτος λόγος ἐστὶ ἡμῖν, ἀλλ' ἔστω γενένη φοδερώτερον τὸ περὶ τὸν οὗτω φίλον καὶ εὐσεβῆτην ἀγνώμονα γενέσθαι καὶ ἀχαρίστους· μηδὲ ὡς μισθωτοὶ οἰκέται, ἀλλ' ὡς υἱοὶ καὶ ἐλευθεροὶ πάντα πράττωμεν διὰ τὴν τοῦ Πατρὸς φιλίαν, καὶ παυσώμεθα ποτε τῷ κόσμῳ προσηλωμένοι, ἴνα καὶ Ἑλλήνας καταισχύνωμεν. Ἐπεὶ καὶ νῦν βουλόμενος πρὸς αὐτοὺς ἀνατεῖνασθαι, ἀναδύομαι, μήποτε τοῖς λόγοις αὐτοὺς νικῶντες καὶ τῇ τῶν δογμάτων ἀληθείᾳ, πολλὸν τὸν καταγέλωτα ἀπὸ τῆς τοῦ βίου συγχρίσεως ἡμῖν ἐνέγκωμεν· ὅταν οἱ μὲν τῇ πλάνῃ προσέχοντες καὶ μηδὲν τοιοῦτο πεπεισμένοι, φιλοσοφίας ἔχοντες, ἡμεῖς δὲ τούναντιον ἔπαιν. Πλὴν ὁμοῖς ἐρῶ· ἴσως γὰρ, ἴσως μελετῶντες πρὸς αὐτοὺς μάχεσθαι, φιλονεικήσομεν βελτίους αὐτῶν γενέσθαι καὶ κατὰ τὸν βίον αὐτόν. Πρῶτον μὲν ἔλεγον, ὅτι οὐκ ἂν ἐπὶ ἡμεῖς κηρῦσαι τοῖς ἀποστόλοις ἅπερ ἐκῆρυξαν, εἰ μὴ θείας ἀπέλασαν χάριτος· καὶ ὅτι οὐ μόνον οὐ κατώρθωσαν, ἀλλ' οὐδ' ἂν ἐβουλεύσαντο τι τοιοῦτον· φέρε δὴ**

* Editi, περὶ τούτων πάντα. Sed πάντα abest a B regio dicitur, et quod perperam irroperit, expunctum est.
b Legebatur ἀνακαλύπτειν.

tiam incidisset? Si cum mortale corpus accepisset, ex falsa diaboli promissione multo majora expectavit; *Eritus enim, inquit, sicut dii (Gen. 3. 5)*; si hoc etiam ab initio accepisset immortale, quo non esset delapsa? Nam etiam post illud se ingenitam esse dixit, et ex essentia Dei, per putridum os Manichæorum. Occasione etiam hujus morbi diabolus deos apud Græcos effinxit. Ideo videtur mihi Deus laboriosam virtutem fecisse, animam inlectens et deducens ad moderationem. Ut autem discas hoc esse verum, ut quis ex parvis magnum conjiciat, id ipsum discamus ex Israelitis. Hi enim cum vitam agerent non laboriosam, et in quiete degerebant; felicitatem illam non ferentes, in impietatem sunt delapsi. Quid ergo Deus postea? Multas in tulit leges, illorum arcens licentiam. Et ut discas hæc legalia ad virtutem non conferre, sed pro freno quoquam data fuisse, quæ otii occasionem tollerent, audi quid de illis dicat propheta: *Dedi illis præcepta non bona (Ezech. 20. 25)*. Quid sibi vult illud, *Non bona*? Nihil magnum ad virtutem conferentia: ideo subjungit: *Justificationes in quibus non vivent. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus*. Jure: quemadmodum enim his oculis nemo didicerit ea quæ in cælis sunt, sic nec anima sola ea quæ sunt Spiritus. Et quid dico ea quæ in cælis? Neque ea omnia quæ in terra. Nam procul videntes turrim quadratam, rotundam eam esse putamus: est autem oculorum deceptio talis opinio. Ita etiam quando res procul positas per mentem solam quis examinat, multus consequetur risus. Non solum enim qualia illa sint non videbit, sed etiam contraria iis esse putabit: ideoque subjungit: *Stultitia enim est illi*. Hoc autem non ex rei natura provenit, sed ex imbecillitate ejus, qui non potest eorum magnitudinem per oculos animæ attingere. Deinde ejus rei causam ex adverso ponit dicens: *Quia non novit quod spiritualiter examinatur*. Id est, quod ea quæ dicuntur, fide indigeant, nec rationibus comprehendere possint: eorum quippe magnitudo mentis nostræ vilitate longo spatio superat. Quapropter ait: 15. *Spiritualis autem judicat omnia; ipse autem a nemine judicatur*. Nam qui videt, omnia quidem ipse videt, etiam ea quæ ad non videntem pertinent; quæ autem ipsius, nemo non videntium aspicit. Ita etiam nunc, nostra quidem et ea quæ infidelium sunt omnia nos scimus, nostra autem illi non item. Etenim scimus quæ sit præsentium rerum natura, quæ sit futurorum dignitas, quid mundus post hæc efficietur, et quid patientur peccatores, quibus vero fruuntur justi, et quod nullius pretii sint res præsentis, et scimus, et illorum vilitatem arguimus (dijudicare enim est arguere); et quod futura sint immortalia et immobilia. Hæc omnia novit spiritalis, et quid patientur animalis cum illuc migrarit, et quoniam fruatur fidelis cum hiæ abcesserit, quarum rerum nihil novit animalis. Quamobrem claram dictorum demonstrationem subjungens dicebat: 16. *Quis enim cognovit sensum Domini, qui instruet eum? Nos autem mentem Christi habemus*. Id est, ea quæ in mente Christi sunt nos scimus, necnon ea quæ ipse vult et revelavit.

Quia enim dixit Spiritum revelasse; ne quis Filium repellat, subjungit, etiam Christum hæc nobis ostendisse: non hoc dicens, nos omnia quæ ipse novit scire; sed omnia quæ scimus non humana esse, ut sint suspecta, sed mentis illius et spiritalia.

6. Mentem enim quam de his habemus, ut Christi mentem habemus; id est, cognitionem quam de rebus fidei habemus, spiritualem habemus; ita ut jure a nemine dijudicemur. Neque enim potest animalis homo divina cognoscere. Ideo dicebat, *Quis enim cognovit mentem Domini?* mentem nostram circa res istas, illius esse mentem dicens. Et illud, *Qui instruet eum*, non sine causa adjecit, sed respiciens ad id quod jam dixit, *Spiritualem nemo dijudicat*. Si enim nemo potest nosse mentem Domini, multo minus potest illum docere et corrigere: hoc enim sibi vult illud, *Qui instruet eum*. Viden' quomodo undique repellat sapientiam externam, et spiritualem plura et majora scire ostendat? Quia enim causæ illæ (nempe, *Ut non gloriatur omnis caro*; et quod ideo *Stultia elegit, ut confunderet sapientes*; et, *Ut non evacuetur crux Christi*), infidelibus non admodum fide dignæ neque inducentes, vel necessariæ et utiles videbantur esse, demum apponit principem causam; quia hoc maxime modo videre possumus, ex quo sublimia et arcana et quæ supra nos sunt scire possumus. Nam evacuabatur ratio, quod ea, quæ supra nos sunt, per externam sapientiam comprehendere non possemus. Viden' quod sic magis conferebat ediscere a Spiritu? est enim hæc doctrina et facillima et clarissima. *Nos autem mentem Christi habemus*. Hoc est, spiritualem, divinam, humanum nihil habentem. Non enim Platonis nec Pythagoræ sensa, sed Christus sua menti nostræ indidit. Ideo igitur pudore afficiamur, dilecti, et vitam exhibeamus optimam: quando et ipse hoc facit magnæ amicitiae argumentum, cum nobis arcana revelat, dicens: *Non jam vos dicam servos: omnes enim vos amici mei estis: quia omnia quæ audivi a Patre meo annuntiavi vobis (Joan. 15. 15)*; id est, cum fiducia tradidi vobis. Si autem hoc solum est amicitiae argumentum, fidere; cum palam sit eum non modo cum fiducia verborum mysteria tradidisse, sed eadem ipsa operibus nobis largitum esse, cogita quantæ illud sit amicitiae. Hac ergo de re pudore afficiamur: et si nulla nobis tanta habeatur gehennæ ratio; at sit nobis gehenna terribilior, quod erga adeo amicum et beneficum ingrati simus: neque ut mercenarii famuli, sed ut filii et liberi omnia faciamus propter amicitiam Patris; et tandem cessemus mundo addioti esse, ut etiam gentes pudore afficiamus. Nam nunc cum velim contra illos disputare, renuo, ne dum illos rationibus et dogmatum veritate vincimus, ingentem nobis risum ex vitæ comparatione inferamus: quando illi, qui errori addicti sunt, et qui nihil hujusmodi persuasum habent, philosophiæ dant operam; nos autem plane contrarium facimus. Attamen dicam: fortassis enim, fortassis adversus illos pugnare meditates, vita etiam illis meliores effici contendemus. Nuper dicebam, apostolos ea quæ prædicarunt nunquam

prædicaturos fuisse, nisi divina movente gratia; et non modo id non perfecturos, sed neque hac de re consultaturos fuisse. Age vero, hodie quoque eam rem excutiamus, ostendamusque, non potuisse eos id suscipere vel cogitare, nisi Christum secum habuissent; non quia imbecilli adversus fortes; non quia pauci contra multos; non quia pauperes contra divites; non quia indocti contra sapientes aciem instruebant: sed quia præjudicatæ opinionis magna vis erat. Scitis enim nihil apud homines validius esse veteris consuetudinis tyrannide. Quamobrem etiamsi non duodecim tantum numero fuissent, neque ita viles et quales erant; sed alius orbis fuisset huic par, ac multitudinem habuissent adversæ sibi æqualem, imo multo majorem, sic quoque difficilis res fuisset. Illis namque opem ferebat consuetudo, his vero novitas adversabatur. Nihil enim ita turbat animum, etiamsi utile quidpiam aggreddatur, ut innovare et peregrinum quid inducere, maxime cum de cultu religionis et de Dei gloria agitur. Et quanta sit hujus rei vis, jam palam faciam. Primo illud dicam, alteram fuisse difficultatem circa Judæos. Nam quod ad gentiles spectat, et deos et dogmata illorum confutabantur omnia; apud Judæos autem non ita disputabant: sed ex dogmatibus multa abrogabant, Deum vero qui legem posuerat adorare jubebant: et cum dicerent oportere legislatorem colere, addebant, Ne in omnibus obsequaris legi ab illo positæ; verbi gratia, in observatione sabbati, aut circumcisionis, aut sacrificiorum, aut aliorum similium. Itaque non modo sacrificium impedimento erat; sed etiam quod, cum Deum juberent adorare, multas ipsius leges abrogare præciperent. Apud gentiles autem magna erat consuetudinis tyrannide.

7. Etenim etiamsi decem annorum tantum, nec dico tanti temporis; etsi paucorum hominum, nec dico totius orbis consuetudinem aggressi illi fuissent: sic quoque mutatio difficilis fuisset. Nunc autem et sophistæ et oratores et patres et avi et abavi, et multi antiquiores, errore erant præoccupati: et terra, mare, montes, saltus, barbarorum omnia genera, Græcorum populi omnes, sapientes, idiotæ, principes, subditi, mulieres et viri, juvenes et senes, heriet servi, agricolæ et artifices, qui urbes et qui vicos incolabant omnes. Et par erat illos omnes catechumenos dicere: Quid hoc est? omnesne qui orbem incolunt sunt decepti? sophistæ, oratores, philosophi, scriptores, et qui nunc sunt et qui ante fuerunt, Pythagoras et Plato, duces, consules, imperatores, urbium ab initio cives et fundatores, barbari et Græci? et duodecim piscatores ac tentoriorum artifices atque publicani, illis omnibus sunt sapientiores? et quis hæc ferre potuerit? Attamen hæc non dixerunt, nec cogitarunt, sed quieti sustinere; noveruntque illos esse omnium sapientissimos: ideoque omnes superaverunt. Et ut discas, quanta sit vis consuetudinis, ea Dei præcepta sæpe superavit. Et quid dico præcepta? Ipsa quoque beneficia. Judæi enim manna habentes, quærent allia; et libertate fruentes, servitutis re-

cordabantur et Ægyptum frequenter optabant ob consuetudinem; adeo tyrannica est consuetudo. Et si velis etiam ab exteris id discere, dicitur Plato, etiamsi probe sciret errorem esse ea, quæ de diis dicebantur, ad festos dies colendos et ad cætera omnia se demisisse, ut qui non posset consuetudinem impugnare, ac re ipsa a magistro hoc edidicerat. Hic enim cum in suspicionem innovationis venisset, tantum abfuit ut quod optabat perficeret, ut etiam vitam aniserit, etiamsi apologia sese purgasset. Quot etiam nunc videmus homines ex præjudicata opinione in impietate detentos, qui nihil possunt rationi consonum dicere, cum accusantur quod ut gentiles sentiant, allegantque patres, avos et proavos? Ideo exterorum quidam consuetudinem secundam naturam vocant. Cum autem in dogmatibus consuetudo adest, ea firmior est: omnia enim facilius mutaverint quam cultum. Et pudor una cum consuetudine ad impediendum satis erat, et quod videantur in extrema senectute dediscere, etiamque ab iis qui minus intelligerent. Et quid miraris, si in anima id eveniat, quando etiam in corpore magnam vim consuetudo habet. Apostolorum vero tempore aliud erat majus impedimentum, quod non modo consuetudo tam antiqua mutaretur, sed etiam quod mutatio illa cum periculo fieret. Non modo enim a consuetudine ad consuetudinem trahebant, sed a consuetudine securitatem habente ad res pericula minitantes. Credentem statim accidebat publicari, pelli, a patria excidere, ab omnibus odio haberi, communem hostem esse et suis et alienis. Itaque etiamsi vocassent a novitate ad consuetudinem, etiam sic difficilis res fuisset: cum autem a consuetudine ad novitatem vocarent, et hæc adessent mala, cogita quantum erat illud impedimentum. Præter ea autem quæ dicta sunt, aliud non levius erat, quod mutationem difficilem redderet. Ad consuetudinem enim et ad pericula id addas, quod hæc præcepta onerosiora essent, et ea, a quibus abducebant, levia et facilia. Nam a fornicatione ad castitatem vocabant, ab amore vitæ ad mortem, ab ebrietate ad jejunium, a risu ad lacrymas et compunctionem, ab avaritia ad paupertatem, a securitate ad pericula: et per omnia extremam exigebant accurationem; nam ait: *Turpitude et stultiloquium et scurrilitas ne exeant ab ore vestro (Ephes. 5. 4)*. Et hæc dicebant iis, qui nihil aliud sciebant quam inebriari, ventri indulgere, iis qui dies festos agebant, non alio modo consistentes, quam ex turpitudine, risu et universa comœdia. Itaque non modo quod philosophiam exigent, onerosa illa præcepta erant; sed quod hominibus proferrentur, qui in licentia, turpitudine, stultiloquio, risu rebusque comicis educati essent. Quis enim qui in talibus vitam duxerit, cum audit, *Nisi quis tollat crucem suam et sequatur me, non est dignus (Matth. 10. 38)*; et, *Non veni pacem nittere, sed gladium, et separare hominem a patre suo, et filiam a matre sua (Ibid. v. 34)*, non obtorpuerit? quis autem audiens, *Nisi quis renuntiaverit domui, patriæ et divitiis, non est me dignus (Luc. 14.*

καὶ σήμερον αὐτὸ τοῦτο ἐπεξέλωμεν τῷ λόγῳ, καὶ δεῖξωμεν, ὡς ἀδύνατον ἦν τοῦτο κἄν ἐλέσθαι καὶ ἐννοῆσαι, εἰ μὴ τὸν Χριστὸν εἶχον μεθ' ἑαυτῶν· οὐκ ἐπειδὴ ἀσθενεῖς πρὸς ἰσχυροὺς, οὐκ ἐπειδὴ ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς, οὐκ ἐπειδὴ πένητες πρὸς πλουσίους, οὐδὲ ἐπειδὴ ἀμαθεῖς πρὸς σοφοὺς παρετάττοντο, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τῆς προλήψεως πολλὴ ἦν ἡ ἰσχύς. Ἵστε γὰρ ὡς οὐδὲν οὕτως ἰσχυρὸν παρὰ ἀνθρώποις, ὡς συνηθείας παλαιᾶς τυραννίς. Ὡστε εἰ καὶ μὴ δώδεκα ἦσαν μόνον, μηδὲ οὕτως εὐτελεῖς καὶ τοιοῦτοι, ἀλλ' ἑτέρα οἰκουμένη τοσαύτη, καὶ πλῆθος ἀντίβρο- πων εἶχον μεθ' ἑαυτῶν τεταγμένον, ἢ καὶ πολλῶν πλείους, καὶ οὕτω δύσκολον ἦν τὸ γινόμενον. Ἐκεῖ- νοις μὲν γὰρ ἡ συνήθεια συνέπραττε, τοῖσι δὲ ἡ καινοτομία ἠναντιοῦτο. Οὐδὲν γὰρ οὕτω θορυβεῖ ψυ- χὴν, κἄν ἐπὶ χρησίμῳ τινὶ γίνηται, ὡς καινοτομεῖν τι καὶ ξενίζειν, καὶ μάλιστα ὅταν περὶ λατρείας καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης τοῦτο γίνηται. Καὶ ὅση τού- του τοῦ πράγματος ἡ ἰσχύς, ἤδη ποιήσω φανερόν, πρότερον ἐκεῖνο εἰπὼν, ὅτι καὶ ἑτέρα δυσκολία προσ- ἦν πρὸς Ἰουδαίους. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν Ἑλλήνων καὶ τοὺς θεοὺς καὶ τὰ δόγματα αὐτῶν κατέλυον ἅπαντα, Ἰουδαίους δὲ οὐκ οὕτω διελέγοντο· ἀλλὰ τῶν μὲν δογμάτων πολλὰ ἔπαυον, τὸν δὲ Θεὸν τὸν νομοθετή- σαντα προσκυνεῖν ἐκέλευον· καὶ λέγοντες, ὅτι δεῖ θε- ραπεύειν τὸν νομοθέτην, ἔλεγον· Μὴ πάντα πειθῶν τῷ νόμῳ τῷ παρ' ἐκείνου τεθῆναι, οἷον ἐν τῷ φυλάτ- τειν τὸ σάββατον ἢ περιτομὴν τηρεῖν ἢ θυσίας προσ- ἄγειν ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ποιεῖν. Ὡστε οὐ μόνον ἡ θυσία ἐμπόδιον ἦν, ἀλλὰ καὶ τὸ τὸν Θεὸν προσκυ- νεῖν [60] κελεύοντας, πολλοὺς τῶν ἐκείνου λύειν κε- λεύειν νόμους. Ἐπὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων μεγάλη τῆς συν- ηθείας ἦν ἡ τυραννίς.

Ζ. Καὶ γὰρ εἰ καὶ δέκα ἑτῶν μόνον, οὐ λέγω χρόνου τοσούτου, καὶ εἰ ἀνθρώπων ὀλίγων, οὐ λέγω τῆς οἰ- κουμένης ἀπάσης, ὑπὸ συνηθείας προκατειλημμένων ἐπὶ πλῆθον οὔτοι, καὶ οὕτω δύσκολος ἦν ἡ μετάστασις· νυνὶ δὲ καὶ σοφισταὶ καὶ ῥήτορες καὶ πατέρες καὶ πάπποι καὶ ἐπίσκοποι, καὶ πολλοὶ τῶν τούτων ἀνω- τέρω, τῇ πλάνῃ ἦσαν προκατειλημμένοι, καὶ γῆ καὶ θάλασσα καὶ ὄρη καὶ νῆπαι, καὶ βαρβάρων πάντα τὰ γένη καὶ Ἑλλήνων ἄνθρωποι πάντες, καὶ σοφοὶ καὶ ἰδιώ- ται, καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, καὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες, καὶ νέοι καὶ γέροντες, καὶ δεσπότης καὶ οἰ- κέται, καὶ γηπόνοι καὶ δημιουργοὶ, καὶ οἱ τὰς πόλεις καὶ οἱ τὰς χώρας οἰκοῦντες ἅπαντες. Καὶ εἰκὸς ἦν τοὺς καινοτομώμενους λέγειν· Τί ποτε τοῦτό ἐστι; πάν- τες οἱ τῶν οἰκουμένην οἰκοῦντες ἠπάτηνται, καὶ σο- φισταὶ καὶ ῥήτορες, καὶ φιλόσοφοι καὶ συγγραφεῖς, οἱ τε παρόντες οἱ τε πρὸ τούτου γενόμενοι, οἱ περὶ Πυθαγόραν καὶ Πλάτωνα, καὶ στρατηγοὶ καὶ ὑπάτοι καὶ βασιλεῖς, καὶ οἱ τῶν πόλεων ἐξ ἀρχῆς πολῖται καὶ οἰκισταὶ, καὶ βάρβαροι καὶ Ἑλληνες; καὶ οἱ δώ- δεκα ἄλιες καὶ σκηνωποιοὶ καὶ τελῶναι πάντων ἐκείνων εἰσὶ σφώτεροι; καὶ τίς ἂν ταῦτα ἀνάγκη; Ἄλλ' ὁμοῦ οὐκ εἶπον ταῦτα, οὐκ ἐνενόησαν, ἀλλ' ἠνέσχοντο, καὶ ἔγνωσαν ὅτι πάντων ἦσαν σοφώτεροι· διὸ καὶ πάντων ἐκράτησαν. Καὶ ἵνα μάθης πόση τῆς συνηθείας ἐστὶν ἡ ἰσχύς, τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων πολλὰκις ἐκράττει. Καὶ τί λέγω, προσταγμάτων; αὐτῶν μὲν ὅν τῶν εὐσεργειῶν. Καὶ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι μάννα ἔχοντες, σκόροδα ἐζήτουν, καὶ ἐλευθερίας ἀπολαύοντες, τῆς δουλείας ἐμμένητο, καὶ Αἴγυπτον συνεχῶς ἐπεζήτησαν διὰ τὴν συνήθειαν. Οὕτως ἡ συνήθεια τυραννικόν! Εἰ δὲ βούλει καὶ ἐκ τῶν ἐξωθεν αὐτῆν μαθεῖν, λέγεται Πλάτων, καίτοι γε ἀκριδῶς εἰδώς ἔτι πλάνη τις ἦν τὰ περὶ Θεῶν, καὶ ταῖς ἐρη-

ταῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ἄπασι συγκαταβῆναι, ἅτε ἐὼ κατισχύων συνηθεία πολεμῆσαι, καὶ ἔργῳ παρὰ τοῦ διδασκάλου τοῦτο μαθῶν. Καὶ γὰρ οὗτος ὑποπτευθεὶς ἐπὶ καινοτομίᾳ τινὶ τοιαύτῃ, τοσούτον ἀπέσχε τοῦ κατορθῶσαι ὅπερ ἐβούλετο, ὅτι καὶ τοῦ ζῆν ἐξέπεσε, καὶ ταῦτα ἀπολογησάμενος. Πίστους δὲ καὶ νῦν ὀρώμεν ἀνθρώπους ἀπὸ προλήψεως κατεχομένους ἐν ἀσεβείᾳ, καὶ εὐλογον μὲν οὐδὲν ἔχοντας εἰπεῖν, ἐπειδὴν ἐγκα- λοῖντο Ἑλληνες ὄντες, πατέρας δὲ καὶ πάππους καὶ ἐπιπάππους προβαλλομένους; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ τινες τῶν ἐξωθεν, δευτέραν φύσιν τὴν συνήθειαν ἐκάλεισαν. Ὅταν δὲ καὶ ἐν δόγμασιν ἡ συνήθεια ἦ, βεβαιότερα γίνονται· πάντα γὰρ τις εὐκολώτερον ἀμείψεται, ἢ τὰ περὶ θρησκείας. Καὶ τὸ αἰσχύνεσθαι δὲ μετὰ τῆς συνηθείας ἱκανὸν ἦν ἐμποδίσαι, καὶ τὸ δοκεῖν ἐν ἐσχάτῳ γῆρα μεταμαθεῖν, καὶ παρὰ τῶν ἀσυνετω- τέρων. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐπὶ ψυχῆς ταῦτα συμ- βαίνει, ὅπου γε καὶ ἐπὶ σώματος [61] μεγάλην ἔχει τὴν ἰσχύον ἢ συνήθειαν; Ἐπὶ δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ ἕτερον ἦν δυνατώτερον τούτων ἐμπόδισμα, τὸ μὴ μόνον συνήθειαν ἀμείψαι οὕτω παλαιὰν καὶ ἀρχαίαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ κινδύνων τὴν μετάστασιν ποιεῖσθαι. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀπὸ συνηθείας εἰς συνήθειαν εἶλκον, ἀλλ' ἀπὸ συνηθείας ἀδειαν ἐχοῦσας εἰς πράγματα κινδύνους ἀποτελοῦντα. Τὸν γὰρ πιστεύοντα ἔδει εὐ- θέως δημεῦσθαι, ἐλαύνεσθαι, πατριδὸς ἐκπίπτειν, τὰ ἐσχάτα πάσχειν δεινὰ, παρὰ πάντων μισεῖσθαι, κοινὸν εἶναι πολέμιον καὶ ἰδίους καὶ ἄλλοτριούς. Ὡστε εἰ καὶ ἐπὶ συνήθειαν ἐκάλουν ἀπὸ καινοτομίας, καὶ οὕτω δύσκολον τὸ πρᾶγμα ἦν· ὅπου δὲ ἀπὸ συνηθείας ἐπὶ καινοτομίαν, καὶ ταῦτα προσῆν τὰ δεινὰ, ἐννόη- σον πόσον ἦν τὸ ἐμπόδισμα. Καὶ τῶν εἰρημένων δὲ πάλιν ἕτερον οὐκ ἔλαττον προσέκειτο τοῖσι τὸ ποιῶν δύσκολον τὴν μετάστασιν. Μετὰ γὰρ τῆς συνηθείας καὶ τῶν κινδύνων, καὶ ταῦτα τὰ ἐπι- τάγματα φορτικώτερα ἦν, καὶ ὡν ἀπήγον, βῆδιά τε καὶ εὐκόλα. Ἀπὸ γὰρ πορνείας ἐπὶ σωφροσύνην ἐκάλουν, ἀπὸ μέθης ἐπὶ νηστείαν, ἀπὸ γέλωτος ἐπὶ δάκρυα καὶ κατάνυξιν, ἀπὸ πλεονεξίας ἐπὶ ἀκτημο- σύνην, ἀπὸ φιλοζωίας ἐπὶ θανάτους, ἀπὸ ἀδείας ἐπὶ κινδύνους· καὶ τὴν ἐσχάτην διὰ πάντων ἀπήτουν ἀκριθείαν· Ἀσχερότης γὰρ, φησὶ, καὶ μωρολογία καὶ εὐτραπέλια μὴ ἐκπορευέσθω ἐκ τοῦ στόματος ὁμῶν. Καὶ ταῦτα ἔλεγον τοῖς οὐδὲν ἄλλο εἰδόναι, ἢ μεθύειν καὶ γαστριζέσθαι, τοῖς ἑορτὰς ἐπιτελοῦσιν οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν συνεστῶσας ἢ ἀπὸ ἀσχερότης καὶ γέλωτος καὶ κωμῆδίας ἀπάσης. Ὡστε οὐ τῷ φιλοσοφίᾳ εἶναι τὰ πράγματα, φορτικὰ ἦν τὰ λεγόμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀνθρώποις λέγεσθαι ἐν ἀδείᾳ τραφεῖσι καὶ ἀσχερότητι καὶ μωρολογίᾳ καὶ γέλωτι καὶ κώμοις. Τίς γὰρ τῶν ἐν ἐκείνοις βεβω- κότων ἀκούων, ὅτι Ἐὰν μὴ τις ἀρῇ ἑαυτοῦ τὸν σταυρὸν, καὶ ἀκολουθήσῃ μοι, οὐκ ἔστι μου ἀξίος· καὶ, ὅτι Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν, καὶ διχάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, οὐκ ἂν ἐνάρχησεν; Τίς δὲ ἀκούων, ὅτι Ἐὰν μὴ τις ἀπο- τάξῃται καὶ οἰκίᾳ καὶ πατρίδι καὶ χρήμασιν, οὐκ ἔστι μου ἀξίος, οὐκ ἂν ὤκησεν, οὐκ ἂν ἀπηγόρευ- σεν; Ἄλλ' ὁμοῦ οὐ μόνον οὐκ ἐνάρχων, οὐδὲ ἀνεδύ- οντο ταῦτα ἀκούοντες, ἀλλὰ προσέτρεχον καὶ ἐπεπῆ- δων τοῖς δεινοῖς, καὶ ἤρπαζον τὰ ἐπιτετατόμενα. Τὸ δὲ ἀκούειν, ἔτι Παντὸς ῥήματος ἀργοῦ δώσομεν εὐ- ούνας· καὶ, Ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυ-

* *Legebatur* εἰκας.

μήσαι, ἥδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ὀφθεῖσαν· καὶ, Ὁ ὀργισθεὶς εἰκῆ, εἰς γένναν πασιεται, τίνα οὐκ ἂν τῶν τότε ἀποσώθῃσιν; Ἄλλ' ὅμως πάντες ἐπέδραμον, καὶ πολλοὶ καὶ ὑπὲρ τὰ σκάμματα ἤλλοντο. Τί οὖν αὐτοὺς ἐπήγετο; οὐκ εὐδελον ὅτι ἡ δύναμις τοῦ κηρυττομένου; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, τὸναντίον δὲ ἦν, ἐκείνοι μὲν οὗτοι, οὗτοι δὲ ἦσαν ἐκείνοι, ἄρ' ἂν εὐκολον ἦν ἔχειν καὶ ἐλκῦσαι τοὺς ἐναντιομένους; Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν.

η'. Ὅστε διὰ πάντων δείκνυται θεία δύναμις οὕσα ἡ κατορθώσασα. Ἐπεὶ πόθεν ἔπεισαν, εἰπέ μοι, τοὺς χαίνους [62] καὶ τοὺς διαβρέοντας, ἐπὶ τὸν σκληρὸν καὶ τραχὺν φέροντες βίον; Ἄλλὰ τὰ μὲν παραγγέλματα τοιαῦτα· ἴδωμεν δὲ μήποτε τὸ δόγμα ἐπαγωγὸν ἦν. Καὶ μὴν καὶ τοῦτο ἱκανὸν ἦν τοὺς ἀπίστους ἀποσοθῆσαι. Τί γὰρ εἶλεγον οἱ κηρύσσοντες; Ὅτι τὸν ἐσταυρωμένον δεῖ προσκυνεῖν, καὶ τοῦτον θεὸν νομίζειν, τὸν ἐκ γυναικὸς γεννηθέντα Ἰουδαίας. Καὶ τίς ἂν τοῦτοις ἐπίσθη, μὴ θείας δυνάμεως προηγουμένης; Ὅτι μὲν γὰρ ἐσταυρώθη καὶ ἐτάφη, πάντες εἶδον· ὅτι δὲ ἀνέστη καὶ ἀνῆλθε, πλὴν τῶν ἀποστόλων οὐδεὶς εἶδεάστος. Ἄλλ' ἐπαγγελίας αὐτοὺς ἐπήραν, φησὶ, καὶ ψόφῳ ῥημάτων ἠπάτησαν. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ μάλιστα δείκνυσι, καὶ χωρὶς τῶν εἰρημένων ἀπάντων, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπάτη τὰ ἡμέτερα. Τὰ μὲν γὰρ δυσχερῆ πάντα ἐνταῦθεν συνέβαινε· τὰ δὲ χρηστά μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπαγγελισθαι ἔδει. Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο (πάλιν γὰρ ἐρῶ) δείκνυσι θεῖον ὅν τὸ ἡμέτερον κήρυγμα. Διὰ τί γὰρ μηδεὶς τῶν πιστευόντων εἶπεν, ὅτι Οὐ πρόσειμι οὐδὲ ἀνέχομαι· τὰ δυσχερῆ μοι ἐνταῦθα ἀπειλεῖς, καὶ τὰ χρηστά μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπαγγέλλῃ; πόθεν γὰρ δῆλον, ὅτι ἀνάστασις ἔσται; τίς τῶν ἀπειλούντων ἦλθε; τίς τῶν κειμένων ἀνέστη; τίς τούτων εἶπε τί ἔσται μετὰ τὴν ἐνταῦθεν ἀποδημίαν; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων οὐκ ἐνενόησαν, ἀλλὰ καὶ τὰς ψυχὰς ἀπέδωκαν ὑπὲρ τοῦ σταυρωθέντος. Ὅστε αὐτὸ τοῦτο μάλιστα μεγάλης δυνάμεως ἦν, τὸ μηδέποτε μηδὲν τοιοῦτον ἀκούσαντας ἀθρόον πείσαι περὶ μεγάλων οὕτω πραγμάτων, καὶ παρασκευάσαι τὰ μὲν δυσχερῆ καταδέξασθαι ἐπὶ τῆς πείρας, τὰ δὲ χρηστά ἐν ἑλπίσιν ἔχειν. Εἰ δὲ ἠπάτων, τὸναντίον ἂν ἐποίησαν μᾶλλον· τὰ μὲν χρηστά ἐνταῦθεν ἐπηγγελίαντο, τὰ δὲ φοβερά ἐσίγησαν ἂν, καὶ τὰ παρόντα καὶ τὰ μέλλοντα. Οὕτω γὰρ οἱ ἀπατώντες καὶ οἱ κολλακεύοντες ποιούσιν· οὐδὲν τραχὺ οὐδὲ ἐπαχθὲς οὐδὲ φορτικὸν προτείνουσιν, ἀλλὰ τὸναντίον ἅπαν· τοῦτο γὰρ ἔστιν ἀπάτη. Ἄλλ' ἡ ἀνοία, φησὶ, τῶν πολλῶν πεισθῆναι ἐποίησε τοῖς λεγομένοις. Τί φῆς; ὅτι ὑπὸ Ἑλλησιν ἦσαν, οὐκ ἦσαν ἀνόητοι, ἀλλ' ὅτι πρὸς ἡμᾶς μετέστησαν, τότε ἀνόητοι γεγονάσι; καίτοι γε οὐκ ἄλλους ἀνθρώπους, οὐδὲ ἐξ ἄλλης οἰκουμένης λαθόντες ἔπεισαν οἱ ἀπόστολοι. Καίτοι τὰ μὲν Ἑλλήνων ἀπλῶς κατεῖχον, τὰ δὲ ἡμέτερα μετὰ κινδύνων καταδέξαντο· ὥστε εἰ μετὰ λόγου κρείττονος αὐτὰ κατεῖχον, τοσοῦτον αὐτοῖς ἐντραφεύοντες χρόνον, οὐκ ἂν αὐτῶν ἀπέστησαν, καὶ μάλιστα ὅτε οὐδὲ ἀκινδύνως ἀποστήναι ἐνῆν. Ἐπεὶ δὲ ἔγνωσαν ἐξ αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς φύσεως, ὅτι γέλωσ ἐκεῖνα καὶ τῶν ἄνη, διὰ τοῦτο καὶ θανάτων ἀπειλουμένων, τῶν μὲν συνήθων ἀπεπήθησαν, εἰς δὲ τὰ καινὰ ἠτόμλησαν, ἅτε τοῦτου μὲν τοῦ δόγματος κατὰ φύσιν ὄντος,

ἐκείνων δὲ παρὰ φύσιν. Ἄλλ' οἰκείται, φησὶν, ἦσαν οἱ πεισθέντες, καὶ γυναῖκες καὶ τίτθαι καὶ ματαὶ καὶ εὐνοῦχοι. Μάλιστα μὲν οὐκ ἀπὸ τούτων ἡμῖν ἡ Ἐκκλησία συνέστηκε μόνον, καὶ τοῦτο δῆλον ἅπασιν· εἰ δὲ ἀπὸ τούτων, τοῦτο μάλιστα ἔστι τὸ ποιοῦν τὸ κήρυγμα [63] θαυμαστὸν, ὅτι τοιαῦτα δόγματα, οἷα Πλάτων καὶ οἱ κατ' ἐκείνων οὐκ ἴσχυσαν ἐννοῆσαι ὧσ'·, ἐξαίφνης ἴσχυσαν οἱ ἀλείς, τὸ πάντων ἀμαθέστατον γένος, κείθην καταδέξασθαι. Οὐδὲ γὰρ εἰ φρονίμους ἔπεισαν μόνον, οὕτω θαυμαστὸν ἦν τὸ γεγονός· ἐπειδὴ δὲ οἰκείας καὶ τίτθας καὶ εὐνοῦχους εἰς τοσοῦτον ἤγαγον φιλοσοφίας, ὡς ἀγγέλους ἐφαμιλλοὺς ποιῆσαι, μεγίστην τῆς θείας ἐμπνοίας παρεῖχον ἀπόδειξιν. Καὶ γὰρ εἰ μὲν εὐτελῆ τίνα ἐπέτατον, εἶχε λόγον ἴσως τὸ τὴν τούτων πειθῶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς εὐτελείας τῶν λεγομένων προβάλλεσθαι· εἰ δὲ μέγала καὶ ὑψηλὰ καὶ ἀνθρωπίνην σχεδὸν ὑπερβαίνοντα φύσιν, καὶ ὑψηλῆς δεόμενα διανοίας ἐφιλοσόφουν, ὅσων ἂν δείξῃς ἀνοήτους τοὺς πεισθέντας, τοσοῦτον μᾶλλον ἀποδεικνύεις σοφοῦς καὶ θείας χάριτος πεπληρωμένους τοὺς πείσαντας. Ἄλλὰ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἐπαγγελίων, φησὶν, ἔπεισαν. Αὐτὸ δὲ τοῦτο οὐ θαυμάζεις, εἰπέ μοι, πῶς ἔπεισαν μετὰ θάνατον προσδοκῆν ἔπαθλα καὶ ἀμοιβάς; Ἐγὼ γὰρ αὐτὸ τοῦτο ἐκκλητομαί. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο ὑπὸ ἀνοίας, φησὶ. Ποίας ἀνοίας, εἰπέ μοι, ταῦτα, ὅτι ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, καὶ δικαστήριον ἀδέκαστον μετὰ τὸν ἐνταῦθα ἡμᾶς λήψεται βίον, καὶ εὐθύναι καὶ ῥημάτων καὶ πραγμάτων καὶ ἐνομιῶν διώσμεν τῷ τὰ ἀισθρήτα εἰδότεί θεῷ, καὶ τοῦ; μὲν κακοὺς ὀφόμεθα κολαζομένους, τοὺς δὲ αγαθοὺς στεφανουμένους; Ταῦτα γὰρ οὐχὶ ἀνοίας, ἀλλὰ τῆς μεγίστης ἔστι φιλοσοφίας.

θ'. Αὐτὸ οὖν τοῦτο, εἰπέ μοι, τὸ καταφρονεῖν τῶν παρόντων, τὸ μέγα νομίζειν ἀρετὴν, τὸ μὴ τὰ ἄθλα ἐνταῦθα ζητεῖν, ἀλλὰ παραιτέρω προΐναι ταῖς ἑλπίσιν, καὶ ψυχὴν οὕτως εὐτονον ἔχειν καὶ πιστὴν, ὡς μηδενὶ τῶν παρόντων δεινῶν πρὸς τὰς μελλούσας παρεμποδίζεσθαι ἑλπίδας, πόσης ἂν εἴη φιλοσοφίας; Ἄλλὰ βούλει καὶ αὐτῶν τῶν ἐπαγγελίων καὶ τῶν προβήσεων μαθεῖν τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν πρὸ τούτων, τῶν μετὰ ταῦτα; θέα μοι σειρὰν χρυσὴν πλεκομένην ποικίλως ἐξ ἀρχῆς. Εἰπέ τινα αὐτοῖς περὶ ἑαυτοῦ καὶ περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ περὶ τῶν μελλόντων πραγμάτων, καὶ λέγων ἔθαυματούργει.

Οὐκοῦν ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως τῶν εἰρημένων δῆλον ὅτι καὶ τὰ θαύματα ἀληθῆ, καὶ τὰ μέλλοντα ἐπηγγεμένα. Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, ἐπ' αὐτῶν αὐτὸ ποιήσω τῶν πραγμάτων φανερόν. Ἀνέστησε τὸν Ἀδάραρον ῥήματι μόνῳ ψιλῷ, καὶ ζῶντα εἰδειξεν· εἶπε πάλιν, ὅτι Πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσι τῆς Ἐκκλησίας· καὶ, ὅτι Ὁ καταλιπὼν πατέρα ἢ μητέρα ἐκαστοτακλασίονα λήψεται ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, καὶ ζῶντι αἰώνιον κληρονομήσει. Οὐκοῦν τὸ μὲν θαῦμα ἐν, τὸ τοῦ Ἀαζάρου· αἱ δὲ προβήσεις δύο, ἡ μὲν ἐνταῦθα δεικνυμένη, ἡ δὲ ἐν τῷ μέλλοντι. Σκόπει τοίνυν πῶς ἅπαντα δι' ἀλλήλων κατασκευάζεται. Εἰ μὲν γὰρ τις ἀπιστοῖ, ὅτι Ἀδάραρος ἀνέστη, ἀπὸ τῆς προβήσεως τῆς περὶ

• Deerat ὄλωσ. ὅ Post hanc vocem addit Regius codex τὸ δὲ τάναντία τούτων νομίζειν ἀνοίας.

35), non dubitaverit, non repudiaverit? Attamen non modo non oburperunt, non modo non respuerunt hæc audientes; sed etiam accurrebant, et ad gravia insilliebant, ac quæ præcipiebantur arripiebant. Audire autem illud, De omni verbo otioso rationem redditori sumus (*Matth. 12. 36*); et, *Qui respicit mulierem ad concupiscendum eam, jam machatus est eam* (*Matth. 5. 28*); et, *Qui irascitur temere, in gehennam incidet*; quem non abegisset eorum qui tunc erant? Attamen omnes accurrebant, et multi etiam septa transilliebant. Quid ergo illos inducebat? annon virtus ejus qui prædicabatur, ut palam est? Nisi enim hoc esset et contrarium esset, et illi isti fuissent, isti vero illi; an fuisset facile repugnantes trahere? Dici certe id non potest.

8. Itaque per omnia ostenditur divinam virtutem fuisse quæ hæc perfecit. Nam unde, quæso, persuaserunt mollibus et diffluentibus, ad vitam ducentes duram et asperam? Sed præcepta quidem hujusmodi erant: videamus autem an dogma vim haberet alligandi. Atqui hoc ipsum satis erat ad abigendos infideles. Quid enim dicebant ii, qui prædicabant? Crucifixum esse adorandum illumque Deum esse putandum, qui ex Judæa muliere natus esset. Ecquis illis credidisset, nisi movente divina virtute? Quod enim crucifixus et sepultus fuisset, omnes sciebant; quod autem resurrexisset et ascendisset, præter apostolos nemo viderat. At promissis illos erigebant, inquires, et verborum sono deceperunt. Hoc ipsum vero maxime ostendit præter ea omnia quæ dicta sunt, res nostras non esse fallaciam. Nam difficilia omnia hinc eveniebant; utilia vero post resurrectionem promitti oportebat. Hoc ipsum autem, iterum dicam, ostendit prædicationem nostram divinam esse. Cur enim nemo credentium dixit, Non accedo, neque ferre possum: difficilia mihi hic comminaris, et bona post resurrectionem promittis? unde nam liquet resurrectionem futuram esse? quis eorum qui decesserunt venit? quis mortuorum resurrexit? quis horum dixit quid futurum sit post nostrum hinc exitum? At nihil horum cogitarunt; sed et animas dederunt pro Crucifixo. Itaque hoc ipsum maximæ virtutis erat, quod cum nihil horum umquam audissent, statim de tantis rebus persuaderentur, et sese apparerent ut difficilia in experimentum acciperent, bona vero in spe haberent. Si autem decipere voluissent, contrarium facturi erant; hic bona promississent, et terribilia tacuissent, tam præsentia quam futura. Ita enim facere solent qui decipiunt et adulantur: nihil asperum, durum vel onerosum proponunt, sed contrarium totum; hæc quippe fallacia est. Sed multorum amentia, inquires, fecit ut dictis fidem haberent. Quid dicis? quando sub Græcis fuere, non erant stulti; sed quando ad nos translati sunt, tunc stulti evaserunt? Atqui non alios homines, neque ex alio orbe accipientes apostoli ad fidem deduxerunt. Quamquam gentilium instituta simpliciter tenebant, nostra vero cum periculo susceperunt: itaque si cum majori ratione illa tenuissent, cum tanto tempore in illis vi-

xissent, non ab illis abcessissent, cum maxime non absque periculo abscedere possent. Postquam autem ex ipsa rerum natura cognoverunt, ridicula illa esse et errore plena; ideo, cum etiam mortis minæ intarentur, a consuetis resilierunt, et ad nova confugerunt, utpote cum hoc dogma secundum naturam esset, illud vero præter naturam. At qui credebant, inquires, erant famuli, mulieres, nutrices, obstetrices et eunuchi. At non ex his solum nobis constituta est Ecclesia, quod utique est omnibus manifestum: si autem ab his, hoc maxime prædicationem admirabilem reddit, quod talia dogmata, quæ Plato et sui temporis alii excogitare non potuerunt, statim potuerint piscatores, omnium indoctissimum genus, ad recipiendum inducere. Neque enim, si prudentibus solum persuasissent, adeo admiranda res fuisset: cum vero famulos, nutrices et eunuchos ad tantam deduxerint philosophiam, ut illos angelis pares fecerint, magnam præbuere divinæ inspirationis demonstrationem. Nam si vilia quædam præcepissent, esset forte rationi consentaneum eorum persuasionem ad demonstrandam ditorum vilitatem proferre: si autem magna et sublimia humanamque naturam fere superantia, quæ sublimi mente opus habent, philosophabantur; quo magis stultos ostendes eos qui persuasi sunt, eo magis sapientes et divina gratia repletos ostendes eos qui persuaserunt. Sed magnitudine promissorum, inquires, persuaserunt. An hoc ipsum non miraris, quomodo persuaserint illis, ut post mortem præmia et mercedes expectarent? Ego vero hæc ipsa de re obstupesco. At hoc, inquires, ex stultitia? Quanam, quæso te, stultitia, quod anima immortalis sit, et judicium inerratum post hæc vitam nos excepturum est, et rationes verborum, rerum et cogitationum dabimus Deo qui novit arcana, et malos quidem punitos, bonos autem coronatos videbimus? Hæc enim non stultitiæ, sed maximæ philosophiæ sunt.

9. Hoc igitur, dic mihi, præsentia spernere, magnam rem esse virtutem putare, non hic præmia quærere, sed ulterius spe progredi, animamque sic constantem et in fide firmam tenere, ita ut a nullo malorum præsentium ad futuram spem impediatur: hæc, inquam, quantæ fuerint philosophiæ? Sed vis ipsorum promissorum et prædictionum vim ediscere, et veritatem eorum quæ præcesserunt, et quæ post futura sunt? Vide mihi catenam auream varie ab initio connexam. Dixit illis quædam de seipso et de Ecclesiis deque futuris rebus; et hæc dicendo miracula edebat.

Christi doctrina et miraculis ex prædictionum eventu asseritur. — Ex eventu ergo eorum, quæ prædicta sunt, perspicua sunt et miracula et futura promissa. Ut autem clarius sit id, quod dictum est, ex ipsis rebus illud comprobabo. Suscitavit Lazarum solo verbo, et vivum ostendit: dixit rursus, *Portæ inferi non prævalebunt adversus Ecclesiam* (*Matth. 16. 18*); et, *Qui reliquit patrem et matrem, centuplum accipiet in hoc sæculo, et vitam æternam possidebit*

(*Matth. 19. 29*). Ergo miraculum quidem est unum, nempe Lazari; prædictiones vero duæ, quarum altera hic ostensa est, altera in futuro erit. Considera ut omnia inter se comparata probantur. Si quis enim non crederet suscitatum fuisse Lazarum, ex prædictione quæ de Ecclesia dicta est, credat miraculo: nam quod tot ante annos prædictum fuerat, tunc evenit et finem accepit. Portæ enim inferi adversus Ecclesiam non prævaluerunt. Qui ergo in prædictione veritatem dixit, perspicuum est quod etiam miraculum fecerit: qui vero miraculum edidit, et qui ea quæ dixerat ad finem deduxit, palam est quod etiam in prædictione futurorum veraciter dicat, nempe, *Centuplum recipiet, et vitam æternam possidebit is*, qui præsentia despicit. Quæ enim jam facta et dicta sunt, in pignora maxima dedit eorum quæ eventura sunt. Hæc itaque omnia et his similia ex Evangeliiis colligentes ipsis dicamus, illisque ora obstruamus. Si quis vero dixerit: Quomodo ergo tandem non extinctus fuit error? hoc dixerimus: Vos in causa estis, qui adversus salutem vestram seditiones agitis: nam Deus res ita dispensavit, ut ne reliquæ quidem impietatis maneant. Ea ergo, quæ dicta sunt, paucis repetamus. Quænam est harum rerum natura? num ut imbecilli superentur a potentibus, an secus? qui facilia dicunt, an qui difficiliora? qui cum periculis attrahunt, an qui secure? qui innovant, an qui consuetudinem firmant? qui in asperam viam ducunt, an qui in facilem? ii qui a patriis institutis abducunt, an ii qui non peregrinas leges statuunt? ii qui postquam hinc abscesserimus omnia bona pollicentur, an ii qui in præsentem vitam adulantur? multi a paucis, an pauci a multis? At vos

etiam, inquires, hic promisistis. Quid hic promisimus? Peccatorum Remissionem et lavacrum regenerationis. Vere quidem baptisma plus habet boni in futuris. Et Paulus clamat dicens: *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem vita vestra manifestata fuerit, tunc et vos cum ipso apparebitis in gloria* (*Col. 3. 3. 4*). Si autem hic quoque habet bona, ut certe habet, et hoc quoque magnum est miraculum, quod potuerint persuadere iis, qui mala fecerant innumera, et quod nemo alius fecerat, fore ut omnia abluerentur, et nullius scelerum suorum rationem essent reddituri. Itaque ea de causa maxime admirari oportebat, quod barbaris hominibus persuaserint, ut talem fidem susciperent, et bonam de futuris spem haberent, ac deposita priorum peccatorum sarcina, cum magna animi alacritate deinde pro virtute labores susciperent, et ad sensilia nulla inhiarent, omnibusque corporeis rebus superiores effecti, spiritualia acciperent dona: ac Persæ, Sarmatæ, Maurus et Indus, scirent animæ expiationem, Dei potentiam, et benignitatem ineffabilem, fidei philosophiam, Spiritus sancti adventum, corporum resurrectionem, et vitæ immortalis dogmata. Hæc quippe omnia et his plura barbarorum genera piscatores in baptismo mysteriis initiantes, philosophari suaserunt. Hæc itaque omnia accurato servantes, illa eis dicamus, et a vita quoque nostra demonstrationem rursus ipsis exhibeamus, quo utrinque et nos salutem consequamur et illos ad Dei gloriam attrahamus: quia ipsi est gloria in sæcula. Amen.

HOMILIA VIII.

CAP. 3. V. 1. *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus, sed ut carnalibus, tamquam parvulis in Christo. 2. Lac vobis potum dedi, et non escam: nondum enim poteratis. Sed ne nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis.*

1. Cum externam sapientiam confutasset, et factum ejus omnem dejecisset, ad aliud argumentum venit. Nam verisimile est illos dicturos fuisse: Si Platonis, aut Pythagoræ, aut cujusdam alterius philosophi dicta annuntiarem, jure ita longam in nos instituisses orationem: si autem ea quæ sunt Spiritus annuntiamus, cur externam sapientiam deique versas? Quomodo autem hoc repellat audi: *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus.* Sane quidem etiamsi perfecti essetis, inquit, et in spiritualibus, neque sic oporteret efferi; neque enim vestra annuntiat, neque ea quæ ipsi ex vobis invenistis: nunc autem neque illa scitis ut scire oportet, sed discipuli estis et omnium postremi. Itaque si de externa quidem sapientia altum sapitis, jam probatum est illam nihil esse, sed et in spiritualibus nobis esse contrariam: si autem de spiritualibus, in his quoque quod minus est habetis, et inter ultimos estis. Ideo ait, *Non potui vobis loqui ut spiritualibus.* Non dixit, Non loquutus sum, ne videretur ex invidia rem esse;

sed dupliciter illorum sensum evertit: uno quidem modo ostendens, quod perfecta nesciant; altero autem, quod ipsi in causa sint quod nesciant; tertio etiam, quod ostendat illos ne nunc quidem posse. Nam quod initio non potuerint, ex natura fortasse rei erat: quamquam ne hanc quidem illis reliquit defensionem. Non enim dicit illos ideo sublimia non suscepisse, quod non possent suscipere, sed quia carnales erant. Verum in principio quidem sic non fuisset reprehensione dignum; sed cum tantum effluxisset tempus, nondum ad perfectiora pervenisse, id extremæ erat ignaviæ. Hæc quoque de re Hebræos accusat, sed non cum tanta vehementia. Nam illos quidem dicit ob tribulationes tales esse, hos autem ob nequitiam desiderium: hoc autem et illud non inter se paria sunt. Et ostendit se illos quidem increpare, hos autem magis excitantem, hæc cum veritate dixisse. His quippe dicit, *Sed neque nunc potestis*: illis autem: *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur* (*Hebr. 6. 1. et 9*); et rursus: *Confidimus de vobis meliora et salutem hærentia, etsi ita loquimur.* Et quomodo eos, qui tantum Spiritum acceperant, carnales appellat, quos initio tantis est laudibus prosequutus? Quia illi quoque carnales erant, quibus dicit Dominus: *Dis-*

τῆς Ἐκκλησίας εἰρημένης πιστευέτω [64] τῷ θαύματι· τὸ γὰρ πρὸ τοσοῦτων λεχθὲν χρόνων τότε ἐξέβη καὶ τέλος ἔλαβε· πύλαι γὰρ ἤδου τῆς Ἐκκλησίας οὐ κατίσχυσαν. Ὁ τοίνυν ἀληθεύσας ἐν τῇ προρόρῃσει, εὐδῆλον ὅτι καὶ τὸ θαῦμα εἰργάσατο· ὁ δὲ καὶ τὸ θαῦμα ἐργασάμενος, καὶ ἅπερ εἶπεν εἰς τέλος ἀγαγὼν, εὐδῆλον ὅτι καὶ ἐν τῇ προρόρῃσει τῇ περὶ ἁ τῶν μελλόντων ἀληθεύει, λέγων, ὅτι Ἐκατοταπλασίονα ληψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει ὁ τῶν παρόντων ὑπεριδὼν. Τὰ γὰρ ἤδη γεγενημένα καὶ εἰρημένα, ἐνέχυρα μέγιστα τῶν μελλόντων ἐκδήσασθαι δέδωκε. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα καὶ τὰ τούτοις εἰκότα ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων συναγαγόντες, λέγωμεν πρὸς αὐτούς, καὶ ἐπιστομιζώμεν αὐτούς. Εἰ δὲ λέγοι τις, Πῶς οὖν οὐκ ἐσθέσθη τέλεον ἢ πλάνη; ἐκεῖνο ἂν εἰποίμεν, ὅτι Ἵμεῖς αἴτιοι, οἱ πρὸς τὴν ἑαυτῶν στασιάζοντες σωτηρίαν· ἐπεὶ ὁ Θεὸς τὰ πράγματα οὕτως ἕκονόμησεν, ὡς μὴδὲ λείψανον ὑπολειφθῆναι τῆς ἀρεθείας. Ἀναλογισώμεθα τοίνυν τὰ εἰρημένα διὰ βραχέων. Ποίαν ἔχει φύσιν τὰ πράγματα; τοὺς ἀσθενεῖς ὑπὸ τῶν δυνατῶν ἠτάσθαι, ἢ τοὺς ἀντιόν; τοὺς τὰ εὐκόλα λέγοντας, ἢ τοὺς τὰ χαλεπώτερα; τοὺς μετὰ κινδύνων ἔλκοντας, ἢ τοὺς μετὰ ἀδείας; τοὺς καινοτομοῦντας, ἢ τοὺς τὴν συνήθειαν κρατῦνοντας; τοὺς ἐπὶ τραχείαν, ἢ τοὺς ἐπὶ τὴν βῆδιαν ἔγοντας ὁδόν; τοὺς τῶν πατέρων ἀφιστώντας, ἢ τοὺς οὐ ξένα νομοθετοῦντας; τοὺς μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν πάντα ὑπισχνουμένους τὰ χρηστὰ, ἢ τοὺς ἐν τῷ παρόντι κολακεύοντας βίω; τοὺς πολλοὺς ὑπὸ τῶν ὀλίγων, ἢ τοὺς ὀλίγους ὑπὸ τῶν πολλῶν; Ἄλλὰ

^a *Deest aut verba τῇ περὶ.*

καὶ ὑμεῖς ἐνταῦθα, φησὶν, ὑπέσχεσθε. Τί δὲ ἐνταῦθα ὑπέσχεσθε; Ἀμαρτημάτων ἄφεισι καὶ λουτρὸν παλιγγενεσίας. Μάλιστα μὲν καὶ τὸ βάπτισμα ἐν τοῖς μέλλουσιν ἔχει τὸ πλεόν. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· Ἀπεθάνετε γάρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Ὅταν ἡ ζωὴ ὑμῶν φανερωθῇ, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. Εἰ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἔχει ἀγαθὸν, ὡς περ οὖν καὶ ἔχει, καὶ τοῦτο μάλιστα πολλοῦ θαύματος, ὅτι ἴσχυσαν πῆσαι τοὺς τὰ μυρία ἐργασαμένους δεινὰ, καὶ ὅσα μηδεὶς ἕτερος, ὅτι πάντα ἀπολούσονται, καὶ οὐδενὸς δώσουσι λόγον τῶν πεπλημμελημένων. Ὡστε καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸ μάλιστα θαυμάζειν ἔχρην, ὅτι ἀνθρώπους βαρβάρους τοιαύτην ἔπεισαν καταδέξασθαι πίστιν, καὶ χρηστὰς περὶ τῶν μελλόντων ἔχειν ἐλπίδας, καὶ τὸ πρότερον τῶν ἀμαρτημάτων φορτίον ἀπεσκευασμένους μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας εἰς τὸ ἐπιόν τῶν ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἀπτεσθαι πόνων, καὶ πρὸς αἰσθητῶν μὲν μὴδὲν κεχηγνέναι, πάντων δὲ ἀνωτέρους τῶν σωματικῶν γεγενημένους νοεράς δέξασθαι ὠρεάς, καὶ τὸν Πέρσην καὶ τὸν Σαυρομάτην, καὶ τὸν Μαῦρον καὶ τὸν Ἰνδὸν εἰδέναι ψυχῆς καθαρῶν, καὶ Θεοῦ δυνάμιν καὶ φιλανθρωπίαν ἀφατον, καὶ πίστει φιλοσοφίαν, καὶ Πνεύματος ἁγίου ἐπιφοίτησιν, καὶ σωμάτων ἀνάστασιν, καὶ ζωῆς ἀθανάτου δόγματα. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα καὶ τὰ τούτων πλείονα γένη βαρβάρων οἱ ἄλιεῖς μυσταγωγούντες ἐν τῷ βαπτίσματι, φιλοσοφεῖν ἔπεισαν. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα μετὰ ἀκριθείας φυλάξαντες, πρὸς αὐτοὺς λέγωμεν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ βίου πάλιν αὐτοῖς ἀπόδειξιν παρεχώμεθα, [65] ἵνα ἐκατέρωθεν ἡμεῖς τε σωθῶμεν, ἐκείνους τε ἐπισπασώμεθα πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Η'.

Κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς ρηκίοις ἐν Χριστῷ. Γάλα ὅμως ἐπότισα, καὶ οὐ βρώμα· οὐκ γὰρ ἠδύνωσθε. Ἄλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε· ἐτι γὰρ σαρκικοὶ ἔστε.

α'. Καθελὼν τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἔξωθεν, καὶ τὸν τύπον αὐτῆς καταβαλὼν ἅπαντα, ἐφ' ἑτέραν ὑπόθεσιν ἔρχεται. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν ἐκείνους λέγειν, ὅτι εἰ μὲν τὰ Πλάτωνος ἢ Πυθαγόρου ἢ τινος ἑτέρου τῶν φιλοσόφων ἀπηγγέλλομεν, εἰκότως οὕτω μακρὸν καθ' ἡμῶν ἀπέτεινες λόγον· ἐπεὶ δὲ τὰ τοῦ Πνεύματος καταγγέλλομεν, τίνος ἔνεκον τὴν ἔξωθεν σοφίαν ἄνω καὶ κάτω στρέφεις; Πῶς οὖν πρὸς τοῦτο ἵσταται, δοκῶσιν. Κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς. Μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ τέλειοι, φησὶν, ἦτε καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς, οὐδὲ οὕτως ἔχρην ἐπαίρεσθαι· οὐδὲ γὰρ τὰ ὑμέτερα καταγγέλλετε, οὐδὲ ἅπερ αὐτοὶ οἰκοθεν εὐρήκατε· νυνὶ δὲ οὐδὲ ταῦτα ἴστε ὡς εἰδέναι χρῆ, ἀλλὰ μαθηταὶ ἔστε καὶ πάντων ἔσχατοι. Ὡστε εἰ μὲν ἐπὶ τῇ ἔξωθεν σοφίᾳ φρονεῖτε μεγάλα, ἐληλεγκται οὐδὲν οὐσα αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς ἐναντία ἡμῖν· εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς, καὶ ἐν τούτοις τὸ ἔλαττον κατέχετε, καὶ ἐν τοῖς ἔσχατοις ἐστήκατε. Διὸ φησὶν· Οὐκ ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματι-

^a *Legebatur τῆς ἔξωθεν σοφίας.*

κοῖς. Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐλάλησα, ἵνα μὴ δόξη φθόνου τὸ πρᾶγμα εἶναι· ἀλλὰ διπλῆ αὐτῶν καθαιρεῖ τὸ φρόνημα, ἐνὶ μὲν τρόπῳ, δείξας ὅτι οὐκ ἴσασιν τὰ τέλεια, δευτέρῳ δὲ, ὅτι αὐτοὶ τοῦ μὴ εἰδέναι γεγονασιν αἴτιοι, καὶ τρίτῳ δὲ πρὸς τούτοις, τῷ δεικνύναι, ὅτι οὐδὲ ἐτι νῦν δύνανται. Τὸ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν μὴ δυνήθησιν, ἴσως τῆς τοῦ πράγματος φύσεως ἦν· καίτοι γε οὐδὲ ταύτην αὐτοῖς ἀφήσει τὴν ἀπολογία. Οὐ γὰρ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι δέξασθαι τὰ ὑψηλά φησιν αὐτοὺς μὴ δεδέχθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ σαρκικοὺς εἶναι. Πλὴν ἀλλ' ἐν ἀρχῇ μὲν οὕτως οὐκ ἦν κατηγορίας ἄξιον· τὸ δὲ, καὶ χρόνου παρελθόντος τοσοῦτου, μηδέπω πρὸς τὰ τελειότερα φθάσαι, τοῦτο τῆς ἐσχάτης νοθείας ἦν. Τοῦτο γοῦν ἐγκαλεῖ καὶ Ἑβραίοις, ἀλλ' οὐ μετὰ τοσαύτης σφοδρότητος. Ἐκείνους μὲν γὰρ καὶ διὰ τὴν θλίψιν τοιοῦτους εἶναι φησι, τούτους δὲ δι' ἐπιθυμίαν τῆς πονηρίας· οὐκ ἔστι δὲ ἴσον τοῦτο κάκεινο. Καὶ δεικνυσὶν ὅτι ἐκείνοις μὲν ἐπιτιμῆσαι βουλόμενος, τούτους δὲ διεγειρῶν μάλλον, ἔλεγε ταῦτα ἀληθεύων. Τούτοις μὲν γὰρ φησὶν· Ἄλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε· ἐκείνοις δὲ, Διόπερ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερόμεθα· καὶ πάλιν, Πειπίσωμεθα δὲ περὶ ὑμῶν τὰ κρείετονα καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν. [66] Καὶ πῶς τοὺς Πνεύματος ἐπιτυχόντας τοσοῦτου, σαρκικοὺς καλεῖ, καὶ ὡς ἀρχόμενος τοσαῦτα διηλθεν ἐγκώμια; Ἐπεὶ κάκεινοι σαρκικοὶ ἦσαν,

πρὸς οὓς φησιν ὁ Κύριος· Ἰσχύετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, οἱ ἀργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν· καίτοι καὶ δαιμόνας ἐξέβαλον, καὶ νεκροὺς ἀνίστησαν, καὶ προφητείας ἐπέδειξαντο. Ὡστε ἔστι καὶ σημεῖα ποιήσαντα εἶναι σαρκικόν. Καὶ γὰρ τῷ Βαλαάμ ἐνήργησεν ὁ Θεός, καὶ τῷ Φαραῶ τὰ μέλλοντα ἀπεκάλυψε, καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ, καὶ Καϊάφας προεφήτευσεν, οὐκ εἰδώς ἔλεγε· καὶ ἕτεροι δὲ τινες δαιμόνια ἐξέβαλον τῷ αὐτοῦ ὀνόματι, οὐκ ὄντες μετ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ οὐ διὰ τοὺς ποιοῦντας ταῦτα γίνεται, ἀλλὰ δι' ἑτέρουσ. Πολλάκις δὲ καὶ δι' ἀναξίων ταῦτα ἐγίνετο. Καὶ τί θαυμάσεις, εἰ ἐπὶ ἀνδρῶν ἀναξίων δι' ἑτέρουσ ταῦτα γίνεται, ὅπου γε καὶ δι' ἁγίων; καὶ γὰρ Παῦλος φησι· Πάντα ὑμῶν εἰσιν, εἴτε Παῦλος εἴτε Ἀπολλῶς εἴτε Κηρῶς, εἴτε ζωὴ εἴτε θάνατος· καὶ πάλιν, ὅτι Αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους πρὸς καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲν ἂν ἐκώλυσε πάντας διαφθορῆσαι. Συμβαίνει γὰρ ἀρχοντας μὲν εἶναι φαύλους καὶ μιαινοὺς, τοὺς δὲ ἀρχομένους ἐπισεικείας καὶ μετρίους, καὶ λαϊκοὺς μὲν ἐν εὐλαθείᾳ ζῆν, ἱερέας δὲ ἐν πονηρίᾳ· καὶ οὐκ ἔμελλεν οὐδὲ βέβηκτισμα εἶναι, οὔτε σῶμα Χριστοῦ, οὔτε προσφορά δι' ἐκείνων, εἰ πανταχοῦ τὴν ἀξίαν ἢ χάριν ἐζήτηι. Νυνὶ δὲ καὶ δι' ἀναξίων εἰσθεν ἐνεργεῖν ὁ Θεός, καὶ οὐδὲν τοῦ βαπτίσματος ἢ χάρις παρὰ τοῦ βίου· τοῦ ἱερέως παραβλάπτεται· ἐπεὶ ἔμελλεν ὁ λαμβάνων ἐλαττωθεῖν. Ὡστε εἰ καὶ σπανιάκις γίνεται ταῦτα, γίνεται γοῦν ὁμοῦ. Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα μὴ τις τῶν παρεστώτων τὸν βίον περιεργαζόμενος τοῦ ἱερέως, σκανδαλίζηται περὶ τὰ τελούμενα. Οὐδὲν γὰρ ἀνθρώπος εἰς τὰ προκείμενα εἰσάγει, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἔργον ἐστὶ, ἀκακίης ἐστὶν ὑμᾶς ὁ μυσταγωγῶν. Κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθησιν ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς. Γάλα ὑμᾶς ἐπέσισα, οὐ βρώμα· ὅπως γὰρ ἐδύνασθε. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη φιλοτιμίας ἐνεκεν εἰρημέναι ταῦτα ἔπερ εἰρηκεν, ὅτι Ὁ πνευματικὸς ἀνακρίτει καὶ πάντα, καὶ ὅτι Ἰπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται, καὶ ὅτι Νῦν Χριστοῦ ἔχομεν, καὶ τὸν τύπον αὐτῶν καταστέλλων, ὅρα τί φησιν· Οὐ διὰ τοῦτο, φησιν, εἰσίστησα, ὡς οὐδὲν πλὴν δυνάμενος ὑμῖν εἰπεῖν, ἀλλ' ὅτι σαρκικοί ἐστε. Ἀλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε.

β'. Διὰ τί μὴ εἶπεν, Οὐ θέλετε, ἀλλ', Οὐ δύνασθε; Ὅτι [καὶ] τοῦτο ἀντ' ἐκείνου τίθειται. Τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι, τοῦτο ἀπὸ τοῦ μὴ θέλειν ἐστίν· ὅπερ αὐτοῖς μὲν φέρεται κατηγορίαν, τῷ δὲ διδασκάλῳ συγγνώμην. Εἰ μὲν γὰρ ἀπὸ φύσεως οὐκ ἠδύναντο, ἴσως ἂν τις συνένω· ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ προαιρέσεως, ἀπιστήθηται τῆς ἀπολογίας. Ἐἴτα λέγει καὶ τὸ εἶδος τὸ ποιοῦν αὐτοὺς σαρκικούς· Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ἔρις καὶ ζῆλος καὶ διχοστασία, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἀνθρώπων περιπατεῖτε; [67] Καίτοι καὶ πορνείας καὶ ἀσελγείας ἔχων αὐτῶν εἰπῶν, ἐκεῖνο μᾶλλον τίθησι τὸ ἀμάρτημα, ὅπερ ἐσπούδασε διορθώσασθαι τῶς. Εἰ δὲ ζῆλος σαρκικούς ποιεῖ, ὥρα λοιπὸν ἀπαντας ἀλοῦξαι μέγα καὶ σάκκον περιβαλέσθαι καὶ σποδὸν ὑποστρώσασθαι. Τίς γὰρ τοῦ πάθους τούτου καθαρός; πλὴν εἰ μὴ ἀπ' ἑαυτοῦ καὶ τὰ τῶν ἄλλων στοχάζομαι. Εἰ ζῆλος σαρκικούς ποιεῖ καὶ οὐκ ἀφίησιν εἶναι πνευματικούς, καίτοι γε προφητεύοντας καὶ ἕτερα θαυμαστά ἐπιδεικνυμένους· ὅταν μὴδὲ χάρις

* Ita Reg.; editi vero, ἢ χάρις τοῦ βίου.

τοσαύτη παρῆ, ποῦ θήσομεν τὰ ἡμέτερα, ὅταν μὴ ἐπὶ τούτῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἑτέροις μεζοσιν ὤμων ἀλίσκόμενοι; Ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὅτι εἰκότως ἔλεγεν ὁ Χριστὸς, ὅτι ὁ ποῶν τὰ φαῦλα οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, καὶ ὅτι βίος ἀκάθαρτος ἐμποδίζει δόγμασιν ὑψηλοῖς, οὐκ ἀφείλ τὸ διορατικὸν φανῆναι τῆς διανοίας. Ὡστε οὐκ ἔστιν ἐν πλάνῃ ὄντα καὶ ὀρθῶς βιοῦντα μείναι ἐν πλάνῃ ποτὲ, οὕτως οὐ βέβηκτον πονηρίᾳ συντρεφόμενον ἀναδέχεται ταχέως πρὸς τὸ τῶν παρ' ἡμῖν δογμάτων ὕψος, ἀλλὰ χρῆ πάντων καθαρεύειν τῶν παθῶν τὸν μέλλοντα θηρῆν τὴν ἀλήθειαν. Ὁ γὰρ τούτων ἀπηλλαγμένος, καὶ τῆς πλάνης ἀπαλλαγῆσεται, καὶ ἐπιτεύξεται τῆς ἀληθείας. Μὴ γὰρ μοι τὸ μὴ πλεονεκτεῖν μόνον, μηδὲ τὸ μὴ πορνεῦειν ἀρκεῖν εἰς τοῦτο σοὶ νόμιζε, ἀλλὰ χρῆ πάντα συνδραμεῖν τῷ ζητοῦντι τάληθός. Διὸ φησι Πέτρος· Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν καρτεῖ ἔθρει ὁ φοβούμενος αὐτόν, καὶ ἀργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῶν ἐστί· τοῦτέστι, καλεῖ καὶ ἐπισπᾶται αὐτὸν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Οὐχ ὀρθῶς Παῦλος, ὅτι πάντων σφοδρότερος ἦν ἐν τῷ πολεμῶν ἐν δίκαιον; ἀλλ' ὁμοῦ ἐπειδὴ βίον ἀληπτον εἶχε, καὶ οὐ πάθει ταῦτα ἐπραττεν ἀνθρωπίνῳ, καὶ ἐδέχθη καὶ πάντας ὑπερχόντισεν. Εἰ δὲ λέγοι τις, Πῶς ὁ δεῖνα ὁ Ἕλληνας, χρηστὸς ὢν καὶ ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος, μένει κλαυόμενος; ἐκεῖνο ἂν εἴποιμι· ὅτι ἕτερον ἔχει πάθος, κενοδοξίαν ἢ κωθείαν ψυχῆς, ἢ τὸ μὴ μεριμνᾶν περὶ τῆς οικείας σωτηρίας, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ εἰκῆ τὰ κατ' αὐτὸν φέρεσθαι νομίζειν. Ὁ δὲ Παῦλος τὸν ἐργαζόμενον δικαιοσύνην, τὸν ἐν πᾶσιν ἀληπτόν φησι, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γεόμενον· καὶ, Χάρις ἔχω τῷ Θεῷ ὧς λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρῷ συνειδήσει. Πῶς οὖν, φησιν, ἀκάθαρτος κατηξιώθησαν τοῦ κηρύγματος; Ἐπειδὴ ἠθέλησαν καὶ ἐπεθύμησαν. Τοὺς μὲν γὰρ καὶ πεπλανημένους ἔλκει, ἐπειδὴν παθῶν καθαρεύουσι· τοὺς δὲ ἀπ' ἑαυτῶν προσιόντας οὐ διωθεῖται· πολλοὶ δὲ καὶ ἀπὸ προγόνων ἐδέξαντο τὴν εὐσείθειαν. Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις. Λοιπὸν πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἀποδύεται. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἐμπροσθεν τοὺς ἀρχοντας κατέβαλεν, εἰπὼν, ὅτι οὐδενὸς ἀξία ἢ σοφία τοῦ λόγου· ἐνταῦθα δὲ τοὺς ἀρχομένους πλήττει, λέγων· Ὅτι γὰρ λέγη τις, Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε; καὶ δείκνυσιν ὅτι τοῦτο οὐ μόνον αὐτοὺς οὐδὲν ὠνησεν, οὐδὲ προσλαβεῖν τι παποίηκεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν μεζίωνων ὠφέλειαν ἐνεπόδισε. Τοῦτο γὰρ ζῆλον ἔτεκεν· ὁ δὲ ζῆλος σαρκικούς ἐποίησε· [68] τὸ δὲ γενέσθαι σαρκικούς, οὐκ ἀφῆκεν ἀκούσαι τῶν ὑψηλοτέρων. Τίς οὖν ἔστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς; Μετὰ γὰρ τὴν τῶν πραγμάτων κατασκευὴν καὶ ἐπόδειξιν, γυνώσκοντες λοιπὸν κέχρηται τῇ κατηγορίᾳ· καὶ τὸ αὐτοῦ ὄνομα τίθησι, πᾶσαν περιαιρῶν τραχύτητα, καὶ οὐκ ἀφείλ ὀργισθῆναι πρὸς τὰ λεγόμενα. Εἰ γὰρ Παῦλος οὐδὲν ἔστι καὶ οὐκ ἀγανακτεῖ, πολλῶ μᾶλλον ἐκείνους δυσχεραίνειν οὐκ ἐχρῆν. Διπλῆ τοίνυν αὐτοὺς παραμυθεῖται, τῷ τε ἑαυτὸν ὑποθεῖναι, καὶ τῷ μὴ παντὸς αὐτοὺς ἀποστρεφῆσαι ὡς οὐδὲν συντελοῦντας· ἀλλὰ δίδωσι μὲν αὐτοῖς τι μικρὸν, δίδωσι δὲ ὁμοῦ. Εἰπὼν γὰρ, Τίς οὖν ἔστι Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς; ἐπήγαγεν ἀλλ' ἢ δακνοὶ δι' ἑν ἐπιστεύσατε; Τοῦτο δὲ αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ μέγα καὶ πολλῶν ἄξιον μισθῶν, πρὸς δὲ τὸ ἀρχέτυπον καὶ τὴν βίαν τῶν ἀγαθῶν οὐ-

* In uno cod. hinc interrogantur, οὐ γὰρ ἢ τούτων ἀπορρητὴ μόνον ἀρκεί πρὸς κατάληψιν.

cedite a me, non novi vos, qui operamini iniquitatem (*Matth. 7. 23*) : quamquam dæmonas eiecerunt, et mortuos suscitaverunt, atque prophetias extulerunt.

Qui signa facit, potest esse carnalis. — Itaque potest etiam is qui signa facit, esse carnalis. Nam et in Balaam Deus est operatus, et Pharaoni futura revelavit, necnon Nabuchodonosor; et Caiphas prophetavit, nesciens quid diceret: quidam etiam dæmonia eiecerunt ejus nomine, etsi cum ipso non erant: nam non propter operantes hæc fiunt, sed propter alios. Sæpe etiam per indignos. Et quid miraris, si in viris indignis propter alios hæc fiant, cum etiam per sanctos? Paulus enim dicit, *Omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephus, sive vita, sive mors* (*1. Cor. 3. 22*); et rursus: *Ipsæ dedit alios quidem apostolos, alios autem prophetas, alios pastores et doctores ad perfectionem sanctorum in opus ministerii* (*Ephes. 4. 12*). Nam nisi hoc esset, nihil obtulisset quominus omnes perirent. Contingit enim principes esse malos et sceleratos, subditosque bonos et moderatos; et laicos in pietate vitam agere, sacerdotes autem in nequitia: neque futurum erat ut baptismus esset, neque corpus Christi, nec oblatio per illos, si ubique dignos gratia requireret. Nunc autem etiam per indignos Deus solet operari, et nihil læditur gratia baptismi per vitam sacerdotis: nam hinc is qui accipit, minus habiturus foret. Itaque etsi hæc raro fiunt, fiunt tamen. Hæc autem dico, ut ne quis ex præsentibus de vita sacerdotis curiose inquirens, scandalizetur circa ea quæ in mysteriis peraguntur. Nihil enim homo in ea quæ proponuntur inducit, sed totum est Dei virtutis opus, et ille est qui vos in mysteriis iniciat. *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus, sed ut carnalibus. Lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis.* Ne videretur enim ambitionis causa hæc dixisse, nempe, *Spiritualis dijudicat omnia, et a nemine judicatur*; et, *Mentem Christi habemus* (*1. Cor. 2. 15. 16*); illorum fastum reprimens, vide quid dicat. Non ideo, inquit, tacui, quasi nihil ultra dicere possem, sed quia carnales estis. *Sed neque nunc potestis.*

2. Cur non dixit, Non vultis, sed, Non potestis? Quia hoc pro illo posuit. Nam quod non possent, inde erat quod nollent; quod illis quidem reprehensionem, magistro autem veniam affert. Etenim si ex natura non potuissent, fortasse quis ignovisset; sed quia ex proposito voluntatis, defensione carent. Deinde modum ostendit, quo carnales sunt: 3. *Cum enim sit inter vos contentio, zelus et dissensio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?* Atqui cum possit dicere illorum fornicationem et libidinem, illud potius peccatum ponit, quod interim corrigere studuit. Quod si zelus carnales faciat, restat ut jam omnes admodum ejulent, saccum induant et cinerem substernant. Quis enim hujus vitii expers est? nisi ex me de aliis facio conjecturam. Si zelus carnales facit nec sinit esse spirituales, etiamsi prophetent et alia miracula edant; cum non tanta aderit gratia, ubinam nostra collocabimus, quando non in hoc solum,

sed et in aliis majoribus capti fuerimus? Hinc discimus jure dixisse Christum: Qui facit mala, non venit ad lucem (*Joan. 3. 20*); et quod vita impura impedimento sit sublimibus dogmatibus, non sinens animæ perspicacitatem apparere. Quemadmodum fieri non potest ut is qui in errore est et recte vivit, maneat in errore: ita non facile potest is, qui in nequitia vivit, cito respicere ad sublimia nostra dogmata, sed ab omnibus vitiis purum esse oportet eum, qui veritatem est venaturus. Nam qui ab iis liberatus est, etiam ab errore liberabitur et veritatem assequetur. Ne enim existimes ad hoc satis esse si non sis avarus, vel si non forniceris; sed oportet omnia concurrere in eo qui querit veritatem. Ideo ait Petrus: *In veritate comprehendo, quod non sit personarum acceptor Deus; sed in omni gente qui timet ipsum et operatur justitiam, acceptus est illi* (*Act. 10. 34. 35*); id est, vocat et attrahit ipsum ad veritatem. Non vides Paulum, qui vehementissimus omnium erat in bellando et persequendo? attamen quia inculpatam vitam ducebat, et non ex vitio humano hæc faciebat, et acceptus fuit et omnes longe superavit. Si quis vero dicat, Quomodo ille quispiam Græcus, qui bonus est, benignus et humanus, in errore manet? illud responderim, aliud eum habere vitium, vanam gloriam aut animi ignaviam, aut de salute sua non curare, sed putare res suas casu et temere ferri. Paulus autem cum, qui operatur justitiam, in omnibus inculpatum dicit, *Secundum justitiam quæ est ex lege* (*Philipp. 3. 6*); et, *Gratias ago Deo, cui servio a majoribus in pura conscientia* (*2. Tim. 1. 3*). Quomodo igitur, inquires, impuri prædicatione dignati sunt? Quia voluerunt et desiderarunt. Nam errantes etiam trahit, si mundi sint et passionibus; eos autem, qui suæ sponte accedunt, non repellit: multi vero etiam a majoribus piam religionem acceperunt. *Cum enim in vobis sit zelus et contentio.* Demum subditos impugnaturus accedit. In superioribus enim principes dejecit dicens, externam dicendi sapientiam nullius esse pretii: hic autem subditos redarguit dicens: 4. *Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, nonne carnales estis?* et ostendit hoc non modo nihil illis profuisse, neque effecisse ut aliquid acciperent, sed majorum rerum utilitatem impedivisse. Hoc enim zelum peperit: zelus autem carnales illos effecit: quod autem carnales effecti sint, id non sinit sublimiora audire. 5. *Quis igitur est Paulus, quis Apollo?* Nam post rerum probationem et demonstrationem apertius deinde reprehensione usus est; et suum affert nomen, omnem tollens asperitatem, non permittens ut de dictis irascerentur. Si enim Paulus nihil est et non indignatur, multo minus illos ægre ferre oportebat. Duplici ergo ratione illos consolatur, et quod seipsum posuerit, et quod non sinat eos omnibus privari, utpote qui nihil contulerint; sed aliquid dat illis modicum

In uno Cod. legitur... *Fornicaris: non enim a talibus ubi-
tinere sufficit ad intelligentiam consequendam: sed oportet...*

(*Matth. 19. 29*). Ergo miraculum quidem est unum, nempe Lazari; prædictiones vero duæ, quarum altera hic ostensa est, altera in futuro erit. Considera ut omnia inter se comparata probantur. Si quis enim non crederet suscitatum fuisse Lazarum, ex prædictione quæ de Ecclesia dicta est, credat miraculo: nam quod tot ante annos prædictum fuerat, tunc evenit et finem accepit. Porro enim inferi adversus Ecclesiam non prævaluerunt. Qui ergo in prædictione veritatem dixit, perspicuum est quod etiam miraculum fecerit: qui vero miraculum edidit, et qui ea quæ dixerat ad finem deduxit, palam est quod etiam in prædictione futurorum vera dicat, nempe, *Centuplum recipiet, et vitam æternam possidebit is*, qui præsentia despicit. Quæ enim jam facta et dicta sunt, in pignora maxima dedit eorum quæ eventura sunt. Hæc itaque omnia et his similia ex Evangeliiis colligentes ipsis dicamus, illisque ora obstruamus. Si quis vero dixerit: Quomodo ergo tandem non extinctus fuit error? hoc dixerimus: Vos in causa estis, qui adversus salutem vestram seditiones agitis: nam Deus res ita dispensavit, ut ne reliquæ quidem impietatis maneant. Ea ergo, quæ dicta sunt, paucis repetamus. Quænam est harum rerum natura? num ut imbecilli superentur a potentibus, an secus? qui facilia dicunt, an qui difficiliora? qui cum periculis attrahunt, an qui secure? qui innovant, an qui consuetudinem firmant? qui in asperam viam ducunt, an qui in facilem? ii qui a patriis institutis abducunt, an ii qui non peregrinas leges statuunt? ii qui postquam hinc abscesserimus omnia bona pollicentur, an ii qui in præsentia vita adulantur? multi a paucis, an pauci a multis? At vos

etiam, inquires, hic promisistis. Quid hic promisimus? Peccatorum remissionem et lavacrum regenerationis. Vere quidem baptisma plus habet boni in futuris. Et Paulus clamat dicens: *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem vita vestra manifestata fuerit, tunc et vos cum ipso apparebitis in gloria* (*Col. 3. 3. 4*). Si autem hic quoque habet bona, ut certe habet, et hoc quoque magnum est miraculum, quod potuerint persuadere iis, qui mala fecerant innumera, et quod nemo alius fecerat, fore ut omnia abluerentur, et nullius scelerum suorum rationem essent redditori. Itaque ea de causa maxime admirari oportebat, quod barbaris hominibus persuaserint, ut talem fidem susciperent, et bonam de futuris spem haberent, ac deposita priorum peccatorum sarcina, cum magna animi alacritate deinde pro virtute labores susciperent, et ad sensilia nulla inhiarent, omnibusque corporeis rebus superiores effecti, spiritualia acciperent dona: ac Persa, Sarmata, Maurus et Indus, scirent animæ expiationem, Dei potentiam, et benignitatem ineffabilem, fidei philosophiam, Spiritus sancti adventum, corporum resurrectionem, et vitæ immortalis dogmata. Hæc quippe omnia et his plura barbarorum genera piscatores in baptismo mysteriis iniciantes, philosophari suaserunt. Hæc itaque omnia accurately servantes, illa eis dicamus, et a vita quoque nostra demonstrationem rursus ipsis exhibeamus, quo utrinque et nos salutem consequamur et illos ad Dei gloriam attrahamus: quia ipsi est gloria in sæcula. Amen.

HOMILIA VIII.

CAP. 3. v. 1. *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus, sed ut carnalibus, tanquam parvulis in Christo. 2. Lac vobis potum dedi, et non escam: nondum enim poteratis. Sed ne nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis.*

1. Cum externam sapientiam confutasset, et factum ejus omnem dejecisset, ad aliud argumentum venit. Nam verisimile est illos dicturos fuisse: Si Platonis, aut Pythagoræ, aut cujusdam alterius philosophi dicta annuntiarem, jure ita longam in urbs instituisses orationem: si autem ea quæ sunt Spiritus annuntiamus, cur externam sapientiam deique versas? Quomodo autem hoc repellat audi: *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus.* Sane quidem etiamsi perfecti essetis, inquit, et in spiritualibus, neque sic oporteret efferi; neque enim vestra annuntiat, neque ea quæ ipsi ex vobis invenistis: nunc autem neque illa scitis ut scire oportet, sed discipuli estis et omnium postremi. Itaque si de externa quidem sapientia altum sapitis, jam probatum est illam nihil esse, sed et in spiritualibus nobis esse contrariam: si autem de spiritualibus, in his quoque quod minus est habetis, et inter ultimos estis. Ideo ait, *Non potui vobis loqui ut spiritualibus.* Non dixit, Non loquutus sum, ne videretur ex invidia rem esse;

sed dupliciter illorum sensum evertit: uno quidem modo ostendens, quod perfecta nesciant; altero autem, quod ipsi in causa sint quod nesciant; tertio etiam, quod ostendat illos ne nunc quidem posse. Nam quod initio non potuerint, ex natura fortasse rei erat: quamquam ne hanc quidem illis reliquit defensionem. Non enim dicit illos ideo sublimia non suscepisse, quod non possent suscipere, sed quia carnales erant. Verum in principio quidem sic non fuisset reprehensione dignum; sed cum tantum effluisset tempus, nondum ad perfectiora pervenisse, id extremæ erat ignaviæ. Hac quoque de re Hebræos accusat, sed non cum tanta vehementia. Nam illos quidem dicit ob tribulationes tales esse, hos autem ob nequitiae desiderium: hoc autem et illud non inter se paria sunt. Et ostendit se illos quidem increpare, hos autem magis excitantem, hæc cum veritate dixisse. His quippe dicit, *Sed neque nunc potestis: illis autem: Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur* (*Hebr. 6. 1. et 9*); et rursus: *Confidimus de vobis meliora et saluti hærentia, etsi ita loquimur.* Et quomodo eos, qui tantum Spiritum acceperant, carnales appellat, quos initio tantis est laudibus prosequutus? Quia illi quoque carnales erant, quibus dicit Dominus: *Dis-*

τῆς Ἐκκλησίας εἰρημένης πιστευέτω [64] τῷ θαύματι· τὸ γὰρ πρὸ τοσοῦτων λεχθὲν χρόνων τότε ἐξέβη καὶ τέλος εἶχε· πύλαι γὰρ ἔβου τῆς Ἐκκλησίας οὐ κατίσχυσαν. Ὁ τοίνυν ἀληθεύσας ἐν τῇ προρόρῃσει, εὐδολον ὅτι καὶ τὸ θαῦμα εἰργάσατο· ὁ δὲ καὶ τὸ θαῦμα ἐργασάμενος, καὶ ἄπερ εἶπεν εἰς τέλος ἀγαγὼν, εὐδολον ὅτι καὶ ἐν τῇ προρόρῃσει τῇ περὶ αὐτῶν μελλόντων ἀληθεύει, λέγων, ὅτι Ἐκατοταπλασίονα λήγεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει ὁ τῶν παρόντων ὑπερίδων. Τὰ γὰρ ἤδη γεγενημένα καὶ εἰρημένα, ἐνέχυρα μέγιστα τῶν μελλόντων ἐκδήσεσθαι δέδωκε. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα καὶ τὰ τούτοις εἰκότα ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων συναγαγόντες, λέγωμεν πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἐπιστομιζώμεν αὐτούς. Εἰ δὲ λέγοι τις, Πῶς οὖν οὐκ ἐσθέσθη τέλεον ἢ πλάνη; ἐκεῖνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι Ὑμεῖς αἴτιοι, οἱ πρὸς τὴν ἑαυτῶν στασιάζοντες σωτηρίαν· ἐπεὶ ὁ Θεὸς τὰ πράγματα οὕτως ἐκονομήσεν, ὡς μηδὲ λείψανον ὑπολειφθῆναι τῆς ἀσεβείας. Ἀναλογισώμεθα τοίνυν τὰ εἰρημένα διὰ βραχείων. Ποίαν ἔχει φύσιν τὰ πράγματα; τοὺς ἀσθενεῖς ὑπὸ τῶν δυνατῶν ἠτάσθαι, ἢ τοὺνάντιον; τοὺς τὰ εὐκόλα λέγοντας, ἢ τοὺς τὰ χαλεπώτερα; τοὺς μετὰ κινδύνων ἔλκοντας, ἢ τοὺς μετὰ ἀδείας; τοὺς καινοτομοῦντας, ἢ τοὺς τὴν συνήθειαν κρατῦντας; τοὺς ἐπὶ τραχείαν, ἢ τοὺς ἐπὶ τὴν ῥάδιαν ἄγοντας ὁδόν; τοὺς τῶν πατρῶων ἀφιστώντας, ἢ τοὺς οὐ ξένα νομοθετοῦντας; τοὺς μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν πάντα ὑπισχνουμένους τὰ χρηστά, ἢ τοὺς ἐν τῷ παρόντι κολακεύοντας βίῳ; τοὺς πολλοὺς ὑπὸ τῶν ὀλίγων, ἢ τοὺς ὀλίγους ὑπὸ τῶν πολλῶν; Ἄλλὰ

^a *Deest autē verba τῇ περὶ.*

καὶ ὑμεῖς ἐνταῦθα, φησὶν, ὑπέσχεσθε. Τί δὲ ἐνταῦθα ὑπεσχόμεθα; Ἀμαρτημάτων ἄφεισιν καὶ λουτρῶν παλιγγενεσίας. Μάλιστα μὲν καὶ τὸ βάπτισμα ἐν τοῖς μέλλουσιν ἔχει τὸ πλεόν. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· Ἀπεθάνετε γάρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Ὅταν ἡ ζωὴ ὑμῶν φανερωθῇ, τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. Εἰ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἔχει ἀγαθὰ, ὡσπερ οὖν καὶ ἔχει, καὶ τοῦτο μάλιστα πολλοῦ θαύματος, ὅτι ἴσχυσαν πείσαι τοὺς τὰ μυρία ἐργασαμένους δεινὰ, καὶ ὅσα μηδεὶς ἕτερος, ὅτι πάντα ἀπολούσονται, καὶ οὐδενὸς δώσουσι λόγον τῶν πεπλημμελημένων. Ὅστε καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸ μάλιστα θαυμάζειν ἐχρῆν, ὅτι ἀνθρώπους βαρβάρους τοιαύτην ἐπέεισαν καταδέξασθαι πίστιν, καὶ χρηστὰς περὶ τῶν μελλόντων ἔχειν ἐλπίδας, καὶ τὸ πρότερον τῶν ἀμαρτημάτων φορτίον ἀπεσκευασμένους μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας εἰς τὸ ἐπιόν τῶν ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἄπτεσθαι πόνων, καὶ πρὸς αἰσθητῶν μὲν μηδὲν κεχηγμένους, πάντων δὲ ἀνωτέρους τῶν σωματικῶν γεγενημένους νοεράς δέξασθαι δωρεάς, καὶ τὸν Πέτρον καὶ τὸν Σαυρομάτην, καὶ τὸν Μαῦρον καὶ τὸν Ἰνδὸν εἰδέναι ψυχῆς καθαρῶν, καὶ Θεοῦ δύναμιν καὶ φιλανθρωπίαν ἄφατον, καὶ πίστει φιλοσοφίαν, καὶ Πνεύματος ἁγίου ἐπιφοιτησιν, καὶ σωμάτων ἀνάστασιν, καὶ ζωῆς ἀθανάτου δόγματα. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα καὶ τὰ τούτων πλείονα γένη βαρβάρων οἱ ἄλιεῖς μυσταγωγούντες ἐν τῷ βαπτίσματι, φιλοσοφεῖν ἐπέεισαν. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας φυλάξαντες, πρὸς αὐτοὺς λέγωμεν, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ βίου πάλιν αὐτοῖς ἀπὸδειξὴν παραστώμεθα, [65] ἵνα ἐκατέρωθεν ἡμεῖς τε σωθῶμεν, ἐκείνους τε ἐπισπασώμεθα πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Η'.

Κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθησιν ὑμῖν λαλήσαι ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς ρηκίοις ἐν Χριστῷ. Γάλα ὑμῖς ἐπότισα, καὶ οὐ βρώμα· οὐκ γὰρ ἠδύνασθε. Ἄλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε· ἐτι γὰρ σαρκικοὶ ἐστέ.

α'. Καθελὼν τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἐξωθεν, καὶ τὸν τῶν αὐτῆς καταβαλὼν ἅπαντα, ἐφ' ἑτέραν ὑπόθεσιν ἔρχεται. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν ἐκείνους λέγειν, ὅτι εἰ μὲν τὰ Πλάτωνος ἢ Πυθαγόρου ἢ τίνος ἑτέρου τῶν φιλοσόφων ἀπηγγέλλομεν, εἰκότως οὕτω μακρὸν καθ' ἡμῶν ἀπέτεινες λόγον· ἐπεὶ δὲ τὰ τοῦ Πνεύματος καταγγέλλομεν, τίνος ἐνεκεν τὴν ἐξωθεν σοφίαν ἄνω καὶ κάτω στρέφεις; Πῶς οὖν πρὸς τοῦτο ἴσταται, ἔκουσον. Κἀγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθησιν ὑμῖν λαλήσαι ὡς πνευματικοῖς. Μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ τέλειοι, φησὶν, ἦτε καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς, οὐδὲ οὕτως ἐχρῆν ἐπαίρεσθαι· οὐδὲ γὰρ τὰ ὑμέτερα καταγγέλλετε, οὐδὲ ἄπερ αὐτοὶ οἴκοθεν εὐρήκατε· νυνὶ δὲ οὐδὲ ταῦτα ἴστε ὡς εἰδέναι χρὴ, ἀλλὰ μαθηταὶ ἐστέ καὶ πάντων ἔσχατοι. Ὅστε εἰ μὲν ἐπὶ τῇ ἐξωθεν σοφίᾳ φρονεῖτε μεγάλα, ἐλήλεγκται οὐδὲν οὐσα αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς ἐναντία ἡμῖν· εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς, καὶ ἐν τούτοις τὸ ἐλαττωνατέχετε, καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἐστήκατε. Διὸ φησὶν· Οὐκ ἠδυνήθησιν ὑμῖν λαλήσαι ὡς πνευματι-

^a *Legebatur τῆς ἐξωθεν σοφίας.*

κοῖς. Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐλάλησα, ἵνα μὴ δόξη φθόνου τὸ πρᾶγμα εἶναι· ἀλλὰ διπλῆ αὐτῶν καθαίρει· τὸ φρόνημα, ἐνὶ μὲν τρόπῳ, δείξας ὅτι οὐκ ἴσασιν τὰ τέλεια, δευτέρῳ δὲ, ὅτι αὐτοὶ τοῦ μὴ εἰδέναι γεγονάσιν αἴτιοι, καὶ τρίτῳ δὲ πρὸς τούτοις, τῷ δεικνύναι, ὅτι οὐδὲ ἐτι νῦν δύναται. Τὸ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν μὴ δυνηθῆναι, ἴσως τῆς τοῦ πράγματος φύσεως ἦν· καίτοι γε οὐδὲ ταύτην αὐτοῖς ἀφήσει τὴν ἀπολογίαν. Οὐ γὰρ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι δέξασθαι τὰ ὑψηλὰ φησὶν αὐτοὺς μὴ δεδέχθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ σαρκικοὺς εἶναι. Πλὴν ἀλλ' ἐν ἀρχῇ μὲν οὕτως οὐκ ἦν κατηγορίας ἄξιον· τὸ δὲ, καὶ χρόνου παρελθόντος τοσοῦτου, μηδέπω πρὸς τὰ τελειότερα φθάσαι, τοῦτο τῆς ἐσχάτης νωθείας ἦν. Τοῦτο γοῦν ἐγκαλεῖ καὶ Ἑβραίοις, ἀλλ' οὐ μετὰ τοσαύτης σφοδρότητος. Ἐκείνους μὲν γὰρ καὶ διὰ τὴν θλίψιν τοιούτους εἶναι φησὶ, τούτους δὲ δι' ἐπιθυμίαν τῆς πονηρίας· οὐκ ἔστι δὲ ἴσον τοῦτο κάκεινο. Καὶ δεῖκνυσιν ὅτι· ἐκείνοις μὲν ἐπιτιμῆσαι βουλόμενος, τούτους δὲ διεγείρων μάλλον, ἔλεγε ταῦτα ἀληθεύων. Τούτοις μὲν γὰρ φησὶν· Ἄλλ' οὐδὲ ἐτι νῦν δύνασθε· ἐκείνοις δὲ, Διόπερ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερόμεθα· καὶ πάλιν, Πειπίσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν τὰ κρείττονα καὶ ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ καὶ οὕτω λαλοῦμεν. [66] Καὶ πῶς τοὺς Πνεύματος ἐπιτυχόντας τοσοῦτου, σαρκικοὺς καλεῖ, καὶ ὧν ἀρχόμενος τοσαῦτα διήλθεν ἐγκώμια; Ἐπεὶ κάκεινοι σαρκικοὶ ἦσαν,

πρὸς οὓς φησιν ὁ Κύριος· Ἰσχύετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν· καίτοι καὶ δαίμονας ἐξέβαλον, καὶ νεκροὺς ἀνίστησαν, καὶ προφητείας ἐπιδείξαντο. Ὅσοι ἔστι καὶ σημεῖα ποιήσαντα εἶναι σαρκικόν. Καὶ γὰρ τῷ Βαλαάμ ἐνήργησεν ὁ Θεός, καὶ τῷ Φαραῶ τὰ μέλλοντα ἀπεκάλυψε, καὶ τῷ Ναβουχοδονόσορ, καὶ Κατάφας προεφήτευσε, οὐκ εἰδώς ἅ ἐλεγε· καὶ ἕτεροι δὲ τινες δαιμόνια ἐξέβαλον τῷ αὐτοῦ ὀνόματι, οὐκ ὄντες μετ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ οὐ διὰ τοὺς ποιοῦντας αὐτὰ γίνεται, ἀλλὰ δι' ἑτέρους. Πολλάκις δὲ καὶ δι' ἀναξίων ταῦτα ἐγίνετο. Καὶ τί θαυμάσεις, εἰ ἐπὶ ἀνδρῶν ἀναξίων δι' ἑτέρους ταῦτα γίνεται, ὅπου γε καὶ δι' ἁγίων; καὶ γὰρ Παῦλος φησὶ· Πάντα ὑμῶν εἰσιν, εἴτε Παῦλος εἴτε Ἀπολλῶς εἴτε Κηρῆς, εἴτε ζωὴ εἴτε θάνατος· καὶ πάλιν, ὅτι αὐτὸς ἔδωκε τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους πρὸς καταρισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲν ἂν ἐκώλυσε πάντας διαφθερῆναι. Συμβαίνει γὰρ ἄρχοντας μὲν εἶναι φαύλους καὶ μιαιτούς, τοὺς δὲ ἄρχομένους ἐπιεικεῖς καὶ μετρίους, καὶ λαϊκοὺς μὲν ἐν εὐλαθείᾳ ζῆν, ἱερέας δὲ ἐν πονηρίᾳ· καὶ οὐκ ἔμελλεν οὐδὲ βᾶπτισμα εἶναι, οὗτε σῶμα Χριστοῦ, οὗτε προσφορά δι' ἐκείνων, εἰ πανταχοῦ τὴν ἀξίαν ἡ χάρις ἐζήτει. Νυνὶ δὲ καὶ δι' ἀναξίων εἰσθεν ἐνεργεῖν ὁ Θεός, καὶ οὐδὲν τοῦ βαπτίσματος ἡ χάρις παρὰ τοῦ βίου ἢ τοῦ ἱερέως παραβάλλεται· ἐπεὶ ἔμελλεν ὁ λαμβάνων ἐλαττωθεῖν. Ὅσοι εἰ καὶ σπανιάκις γίνεται ταῦτα, γίνεται γούν ὁμοῦ. Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα μὴ τις τῶν παρεστῶτων τὸν βίον περιεργαζόμενος τοῦ ἱερέως, σκανδαλίζηται περὶ τὰ τελούμενα. Οὐδὲν γὰρ ἄνθρωπος εἰς τὰ προκείμενα εἰσάγει, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἔργον ἐστὶ, κάκεινός ἐστιν ὑμᾶς ὁ μυσταγωγῶν. Κάθως, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθητε ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοίς, ἀλλ' ὡς σαρκικοίς. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα· ὅπως γὰρ ἐδύνασθε. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη φιλοτιμίας ἐνεκεν εἰρηκεῖναι ταῦτα ἔπειρ εἰρηκεν, ὅτι Ὁ πνευματικὸς ἀναπρίνει τὰ πάντα, καὶ ὅτι Ἰγ' οὐδενὸς ἀναπρίνεται, καὶ ὅτι Νοῖν Χριστοῦ ἔχομεν, καὶ τὸν τύπον αὐτῶν καταστέλλων, ὅρα τί φησιν· Οὐ διὰ τοῦτο, φησιν, εἰσέγησα, ὡς οὐδὲν πλέον δυνάμενος ὑμῖν εἰπεῖν, ἀλλ' ὅτι σαρκικοί ἐστε. Ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε.

β'. Διὰ τί μὴ εἶπεν, Οὐ θέλετε, ἀλλ', Οὐ δύνασθε; Ὅτι [καὶ] τοῦτο ἀντ' ἐκείνου τέθεικε. Τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι, τοῦτο ἀπὸ τοῦ μὴ θέλειν ἐστίν· ὅπου αὐτοῖς μὲν φέρεται κατηγορίαν, τῷ δὲ διδασκάλῳ συγγνώμην. Εἰ μὲν γὰρ ἀπὸ φύσεως οὐκ ἠδύναντο, ἴσως ἂν τις συνέγνω· ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ προαιρέσεως, ἀπεστήθηται τῆς ἀπολογίας. Εἶτα λέγει καὶ τὸ εἶδος τὸ ποιοῦν αὐτοὺς σαρκικούς· Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ἔρις καὶ ζῆλος καὶ διχοστασία, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; [67] Καίτοι καὶ πορνείας καὶ ἀσελγείας ἔχων αὐτῶν εἰπαίν, ἐκεῖνο μᾶλλον τίθησι τὸ ἀμάρτημα, ὅπου ἐσπούδασε διορθώσασθαι τείως. Εἰ δὲ ζῆλος σαρκικούς ποιεῖ, ὥρα λοιπὸν ἀπαντας ἀλωῦξαι μέγα καὶ σάκκον περιβαλίσθαι καὶ σποδὸν ὀπισθρῶσασθαι. Τίς γὰρ τοῦ πάθους τούτου καθάρως; πλὴν εἰ μὴ ἀπ' ἑμαυτοῦ καὶ τὰ τῶν ἄλλων στοχάζομαι. Εἰ ζῆλος σαρκικούς ποιεῖ καὶ οὐκ ἀφήσιν εἶναι πνευματικούς, καίτοι γε προφητεύοντες καὶ ἕτερα θαυμαστά ἐπιδεικνυμένους· ὅταν μὴδὲ χάρις

* Ita Reg.; editi vero, ἡ χάρις τοῦ βίου.

τοσαύτη παρῆ, ποῦ θήσομεν τὰ ἡμέτερα, ὅταν μὴ ἐπὶ τούτῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἑτέροις μείσοισιν ὤμεν ἀνισκόμενοι; Ἐνεσῦθεν μαθάνομεν, ὅτι εἰκότως ἔλεγεν ὁ Χριστός, ὅτι ὁ ποιῶν τὰ φαῦλα οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, καὶ ὅτι βίος ἀκάθαρτος ἐμποδίζει δόγμασιν ὑψηλοῖς, οὐκ ἀφείλετο τὸ διορατικὸν φανῆναι τῆς διανοίας. Ὅσοι οὖν οὐκ ἔστιν ἐν πλάνῃ ὄντα καὶ ὀρθῶς βιοῦντα μέναι ἐν πλάνῃ ποτε, οὕτως οὐ βῆδιον πονηρίᾳ συντρεφόμενον ἀναβλέψαι ταχέως πρὸς τὸ τῶν παρ' ἡμῖν δογμάτων ὕψος, ἀλλὰ χρὴ πάντων καθαρῶν τῶν παθῶν τὸν μέλλοντα θηρῆν ἐν ἀλήθειαν. Ὁ γὰρ τούτων ἀπηλλαγμένος, καὶ τῆς πλάνης ἀπαλλαγῆσεται, καὶ ἐπιτεύξεται τῆς ἀληθείας. Μὴ γὰρ μοι τὸ μὴ πλεονεκτεῖν μόνον, μὴδὲ τὸ μὴ πορνεῦν ἀρκεῖν εἰς τοῦτό σοι νόμιζε, ἀλλὰ χρὴ πάντα συνδραμεῖν τῷ ζητοῦντι τάληθές. Διὸ φησὶ Πέτρος· Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν καρτὶ ἔθρει ὁ φοβούμενος αὐτόν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῶσθε· τουτέστι, καλεῖ καὶ ἐπισπᾶται αὐτόν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Οὐχ ὀρθῶς Παῦλον, ὅτι πάντων σφοδρότερος ἦν ἐν τῷ πολεμεῖν καὶ διώκειν; ἀλλ' ὁμοῦ ἐπειδὴ βίον ἀληπτον εἶχε, καὶ οὐ πάθει ταῦτα ἔπραττεν ἀνθρώπων, καὶ ἔδεχθη καὶ πάντας ὑπερηκόντισεν. Εἰ δὲ λέγοι τις, Πῶς ὁ δεῖνα ὁ Ἕλληνας, χρηστός ὢν καὶ ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος, μένει πλατῶμενος; ἐκεῖνο ἂν εἰποιμι· ὅτι ἕτερον ἔχει πάθος, κενοδοξίαν ἢ κωθείαν ψυχῆς, ἢ τὸ μὴ μεριμνᾶν περὶ τῆς οἰκείας σωτηρίας, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ εἰκὴ καὶ κατ' αὐτὸν φέρεσθαι νομίζειν. Ὁ δὲ Παῦλος τὸν ἐργαζόμενον δικαιοσύνην, τὸν ἐν πᾶσιν ἀληπτόν φησὶ, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενον· καὶ, Χάρις ἔχω τῷ Θεῷ ὧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρῷ συνειδήσει. Πῶς οὖν, φησὶν, ἀκάθαρτοι κατηξιώθησαν τοῦ κηρύγματος; Ἐπειδὴ ἠθέλησαν καὶ ἐπεθύμησαν. Τοὺς μὲν γὰρ καὶ πεπλανημένους ἔλακε, ἐπειδὴν παθῶν καθαρῶσι· τοὺς δὲ ἀφ' ἑαυτῶν προσιόντας οὐ διωθεται· πολλοὶ δὲ καὶ ἀπὸ προγόνων ἔδειξαν τὴν εὐσέβειαν. Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις. Λοιπὸν πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἀποδύεται. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἔμπροσθεν τοὺς ἀρχοντας κατέβαλεν, εἰπὼν, ὅτι οὐδενὸς ἀξία ἢ σοφία τοῦ λόγου· ἐνταῦθα δὲ τοὺς ἀρχομένους πλήττει, λέγων· Ὅταν γὰρ λέγη τις, Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε; καὶ δεικνυσὶν ὅτι τοῦτο οὐ μόνον αὐτοὺς οὐδὲν ὤνησεν, οὐδὲ προσλαβεῖν τι πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν μεζόνων ὠφέλειαν ἐνεπόδισε. Τοῦτο γὰρ ζῆλον ἔτεκεν ὁ δὲ ζῆλος σαρκικούς ἐποίησε· [68] τὸ δὲ γενέσθαι σαρκικούς, οὐκ ἀφήκεν ἀκούσαι τῶν ὑψηλοτέρων. Τίς οὖν ἐστὶ Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς; Μετὰ γὰρ τὴν τῶν πραγμάτων κατασκευὴν καὶ ἀπόδειξιν, γυμνότερον λοιπὸν κέχρηται τῇ κατηγορίᾳ· καὶ τὸ αὐτοῦ ἔνομα τίθησι, πᾶσαν περιαιρῶν τραχύτητα, καὶ οὐκ ἀφείλετο ὀργισθῆναι πρὸς τὰ λεγόμενα. Εἰ γὰρ Παῦλος οὐδὲν ἐστὶ καὶ οὐκ ἀγανακτεῖ, πολλῶν μᾶλλον ἐκείνους δυσχεραίνειν οὐκ ἔχρη. Διπλῆ τοίνυν αὐτοὺς παραμυθίζεται, τῷ τε ἑαυτὸν ὑποθεῖναι, καὶ τῷ μὴ παντὸς αὐτοὺς ἀποστρεφῆσαι ὡς οὐδὲν συντελοῦντας· ἀλλὰ δίδωσι μὲν αὐτοῖς τι μικρὸν, δίδωσι δὲ ὁμοῦ. Εἰ τῶν γὰρ, Τίς οὖν ἐστὶ Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς; ἐπήγαγεν ἀλλ' ἢ διακονοὶ δι' ἑν ἐπιστεῦσασθε; Τοῦτο δὲ αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ μέγα καὶ πολλῶν ἄξιον μισθῶν, πρὸς δὲ τὸ ἀρχετυπὸν καὶ τὴν βίβαν τῶν ἀγαθῶν οὐ

* In uno cod. hæc interpositio, οὐ γὰρ ἡ τούτων ἀπορυγῆ μόνον ἀρκεῖ πρὸς κατέληψιν.

cedite a me, non novi vos, qui operamini iniquitatem (*Matth. 7. 23*) : quamquam dæmonas eiecerunt, et mortuos suscitaverunt, atque prophetias extulerunt.

Qui signa facit, potest esse carnalis. — Itaque potest etiam is qui signa facit, esse carnalis. Nam et in Balaam Deus est operatus, et Pharaoni futura revelavit, necnon Nabuchodonosor; et Caiphas prophetavit, nesciens quid diceret: quidam etiam dæmonia eiecerunt ejus nomine, etsi cum ipso non erant: nam non propter operantes hæc fiunt, sed propter alios. Sæpe etiam per indignos. Et quid miraris, si in viris indignis propter alios hæc fiant, cum etiam per sanctos? Paulus enim dicit, *Omnia vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive vita, sive mors* (*1. Cor. 3. 22*); et rursus: *Ipsæ dedit alios quidem apostolos, alios autem prophetas, alios pastores et doctores ad perfectionem sanctorum in opus ministerii* (*Ephes. 4. 12*). Nam nisi hoc esset, nihil obtuissent quominus omnes perirent. Contingit enim principes esse malos et sceleratos, subditosque bonos et moderatos; et laicos in pietate vitam agere, sacerdotes autem in nequitia: neque futurum erat ut baptismus esset, neque corpus Christi, nec oblatio per illos, si ubique dignos gratia requireret. Nunc autem etiam per indignos Deus solet operari, et nihil læditur gratia baptismi per vitam sacerdotis: nam hinc is qui accipit, minus habiturus foret. Itaque etsi hæc raro fiunt, fiunt tamen. Hæc autem dico, ut ne quis ex præsentibus de vita sacerdotis curiose inquirens, scandalizetur circa ea quæ in mysteriis peraguntur. Nihil enim homo in ea quæ proponuntur inducit, sed totum est Dei virtutis opus, et ille est qui vos in mysteriis iniciat. *Et ego, fratres, non potui vobis loqui ut spiritualibus, sed ut carnalibus. Lac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis.* Ne videretur enim ambitionis causa hæc dixisse, nempe, *Spiritualis dijudicat omnia, et a nemine judicatur*; et, *Mentem Christi habemus* (*1. Cor. 2. 15. 16*); illorum fastum reprimens, vide quid dicat. Non ideo, inquit, tacui, quasi nihil ultra dicere possem, sed quia carnales estis. *Sed neque nunc potestis.*

2. Cur non dixit, Non vultis, sed, Non potestis? Quia hoc pro illo posuit. Nam quod non possent, inde erat quod nollent; quod illis quidem reprehensionem, magistro autem veniam affert. Etenim si ex natura non potuissent, fortasse quis ignovisset; sed quia ex proposito voluntatis, defensione carent. Deinde modum ostendit, quo carnales sunt: 3. *Cum enim sit inter vos contentio, zelus et dissensio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?* Atqui cum possit dicere illorum fornicationem et libidinem, illud potius peccatum ponit, quod interim corrigere studuit. Quod si zelus carnales faciat, restat ut jam omnes admodum ejulent, saccum induant et cinerem substernant. Quis enim hujus vitii expers est? nisi ex me de aliis facio conjecturam. Si zelus carnales facit nec sinit esse spirituales, etiamsi prophetent et alia miracula edant; cum non tanta aderit gratia, ubinam nostra collocabimus, quando non in hoc solum,

sed et in aliis majoribus capti fuerimus? Hinc discimus jure dixisse Christum: Qui facit mala, non venit ad lucem (*Joan. 3. 20*); et quod vita impura impeditamento sit sublimibus dogmatibus, non sinens animæ perspicacitatem apparere. Quemadmodum fieri non potest ut is qui in errore est et recte vivit, maneat in errore: ita non facile potest is, qui in nequitia vivit, cito respicere ad sublimia nostra dogmata, sed ab omnibus vitiis purum esse oportet eum, qui veritatem est venaturus. Nam qui ab iis liberatus est, etiam ab errore liberabitur et veritatem assequetur. Ne enim existimes ad hoc satis esse si non sis avarus, vel si non forniceris; sed oportet omnia concurrere in eo qui quarrit veritatem. Ideo ait Petrus: *In veritate comprehendo, quod non sit personarum acceptor Deus; sed in omni gente qui timet ipsum et operatur justitiam, acceptus est illi* (*Act. 10. 34. 35*); id est, vocat et attrahit ipsum ad veritatem. Non vides Paulum, qui vehementissimus omnium erat in bellando et persequendo? attamen quia inculpata vitam ducebat, et non ex vitio humano hæc faciebat, et acceptus fuit et omnes longe superavit. Si quis vero dicat, Quomodo ille quispiam Græcus, qui bonus est, benignus et humanus, in errore manet? illud responderim, aliud eum habere vitium, vanam gloriam aut animi ignaviam, aut de salute sua non curare, sed putare res suas casu et temere ferri. Paulus autem cum, qui operatur justitiam, in omnibus inculpatus dicit, *Secundum justitiam quæ est ex lege* (*Philipp. 3. 6*); et, *Gratias ago Deo, cui servio a majoribus in pura conscientia* (*2. Tim. 1. 3*). Quomodo igitur, inquires, impuri prædicatione dignati sunt? Quia voluerunt et desiderarunt. Nam errantes etiam trahit, si mundi sint a passionibus; eos autem, qui sua sponte accedunt, non repellit: multi vero etiam a majoribus piam religionem acceperunt. *Cum enim in vobis sit zelus et contentio.* Demum subditos impugnaturus accedit. In superioribus enim principes dejecit dicens, externam dicendi sapientiam nullius esse pretii: hic autem subditos redarguit dicens: 4. *Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, nonne carnales estis?* et ostendit hoc non modo nihil illis profuisse, neque effecisse ut aliquid acciperent, sed majorum rerum utilitatem impedivisse. Hoc enim zelum peperit: zelus autem carnales illos effecit: quod autem carnales effecti sint, id non sinit sublimiora audire. 5. *Quis igitur est Paulus, quis Apollo?* Nam post rerum probationem et demonstrationem apertius deinde reprehensione usus est; et suum affert nomen. omnem tollens asperitatem, non permittens ut de dictis irascerentur. Si enim Paulus nihil est et non indignatur, multo minus illos ægre ferre oportebat. Duplici ergo ratione illos consolatur, et quod seipsum posuerit, et quod non sinat eos omnibus privari, utpote qui nihil contulerint; sed aliquid dat illis modicum

In uno Cod. legitur... *Forniceris: non enim a talibus abstinere sufficit ad intelligentiam consequendam: sed oportet...*

μενοι· αὐτὸς τὸ φῶς, ἡμεῖς οἱ φωτιζόμενοι. Ταῦτα πάντα ἔνωσιν ἢ ἐμφαίνει, καὶ οὐδὲν μέσον κενὸν ἀφήσιν εἶναι, οὐδὲ τὸ μικρότατον. Ὁ γὰρ μικρὸν ἀποστάς, καὶ πολλὸν προῖον ἀποστήσεται. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα, ἂν μικρὰν ἀπὸ ξίφους διάστασιν δέξηται, διαφθείρεται· καὶ ἡ οἰκοδομή, κἂν μικρὸν διαχάνη, καταλύεται· καὶ τῆς βίβης τὸ κλῆμα, κἂν μικρὸν ἀποκοπῆ, γέγονεν ἀχρηστον. Ὡστε τὸ μικρὸν τοῦτο οὐκ ἔστι μικρὸν, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν τὸ ὅλον ἔστιν. Ὅταν οὖν μικρὸν τι πλημμελήσωμεν ἢ καὶ βραθυμήσωμεν, μὴ παρίδωμεν τὸ μικρὸν· ἐπεὶ ταχέως παροφθὲν τοῦτο μέγα γίνεται. Οὕτω καὶ ἱμάτιον ἀρχὴν λαβὼν βήγνουσαι καὶ ἀμεληθὲν, διόλου τὸ σχίσμα προήγαγε· καὶ ὄροπος ὀλίγων κεράμων καταπεσόντων παροφθεῖς, ὀλόκληρον τὸν οἶκον κατήνεγκε. Ταῦτ' οὖν ἡμεῖς λογιζόμενοι, μηδέποτε τῶν μικρῶν καταφρονώμεν, ἵνα μὴ εἰς τὰ μέγала ἐμπέσωμεν· ἂν δ' ἄρα καταφρονήσωμεν, καὶ εἰς τὸ βάθος ἔλθωμεν τῶν κακῶν, μηδὲ ἐκείσε γενόμενοι ἀπογνώμεν, ἵνα μὴ ἐμπέσωμεν εἰς καρνηδαρίαν. [71] Δύσκολον γὰρ λοιπὸν ἀνελεῖν ἐκεῖθεν τὸν μὴ σφόδρα νήφοντα, οὐ διὰ τὸ μήκος μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θέσιν αὐτῆν. Βάθος γὰρ ἔστι καὶ ἡ ἁμαρτία, καὶ κάτω φέρουσα θλίβει. Καὶ καθάπερ οἱ εἰς φρέαρ ἐμπεσόντες οὐκ ἂν βραδίως ἀνέλθοιεν, ἀλλ' ἐτέρων δεήσονται τῶν ἀναγόντων αὐτούς· οὕτω καὶ ὁ εἰς βάθος ἔλθων τῶν ἁμαρτημάτων. Χαλάσωμεν οὖν σχοινία πρὸς τοὺς τοιοῦτους, καὶ ἀνιμησώμεθα· μᾶλλον δὲ οὐχ ἐτέρων δεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν αὐτῶν, ἵνα καὶ ἑαυτοὺς ἐπιδῶμεν, καὶ ἀναθισώμεθα οὐ τοσοῦτον, ὅσον κατέβημεν, ἀλλὰ πολλῶν πλέον, ἕαν βουλώμεθα. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς βοηθεῖ. *Οὐ γὰρ βούλεται τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι αὐτόν.* Μηδεὶς τοίνυν ἀπογινωσκέτω, μηδεὶς τὸ τῶν ἀσεβῶν πασχέτω πάθος· ἐκείνων γὰρ ἔστι τὸ τοιοῦτον ἁμαρτήμα. Ἄσεβης γὰρ, φησὶ, *ἐλλῶν εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ.*

Ὡστε οὐ τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτημάτων ποιεῖ τὴν ἀπόγνωσιν, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀσεβοῦς γνώμη. Κἂν πᾶσαν τοίνυν ἐπέλθῃς κακίαν, εἰπέ πρὸς ἑαυτόν· Φιλάνθρωπος ἔστιν ὁ Θεός, καὶ τῆς σωτηρίας ἐπιθυμεῖ τῆς ἡμετέρας. *Ἐὰν γὰρ ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φουικοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ,* φησὶ, καὶ πρὸς τὴν ἐναντίαν ἔξιν μεταστήσω. Μὴ τοίνυν ἀπαγορεύσωμεν· οὐ γὰρ τὸ πεσεῖν οὕτω χαλεπὸν, ὡς τὸ πεσόντα κείσθαι· οὔτε τὸ τραθῆναι δεινὸν, ὡς τὸ τραθέντα μὴ βούλεσθαι θεραπεύεσθαι. *Τίς γὰρ καυχῆσεται ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν; ἢ τίς παρρησιάζεται καθαρὸς εἶναι ἀπὸ ἁμαρτιῶν;* Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα βραθυμότερους ὑμᾶς ποιήσω, ἀλλ' ἵνα κωλύσω εἰς ἀπόγνωσιν ἐμπεσεῖν.

ε'. Βούλει μαθεῖν πῶς ἔστιν ἡμῶν ἀγαθὸς ὁ Δεσπότης; Ἀνῆλθεν ὁ τελώνης μυρίων γέμων κακῶν, καὶ εἰπὼν, *Ἰλάσθητι μοι, μόνον, κατήλθε δεικναιμμένος.* Καὶ διὰ τοῦ προφήτου δὲ φησιν ὁ Θεός· *Δι' ἁμαρτίαν βραχὺ τι ἐλύπησα αὐτόν, καὶ εἶδον ὅτι ἐλυπήθη καὶ ἐπορεύθη στυνγρός, καὶ ἰασάμην τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ.* Τί τῆς φιλανθρωπίας ταύτης ἴσον; Ἴνα στυνγνάσῃ μόνον, φησὶν, ἀφῆκα τὰ ἁμαρτήματα. Ἡμεῖς

δὲ οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο ποιοῦμεν· διὸ μάλιστα τὸν Θεὸν παροργίζομεν. Ὁ γὰρ καὶ διὰ μικρῶν Γλωσ γενόμενος, ὅταν μὴ τούτων τύχη, εἰκότως ἀγανακτεῖ, καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπαιτεῖ τιμωρίαν ἡμᾶς· ὑπερβαλλούσης γὰρ ἔστι τοῦτο καταφρονήσεως. Τίς γοῦν ἐλυπήθη ποτὲ δι' ἁμαρτίας; τίς ἐστέναξε; τίς τὸ στήθος ἐπληξε; τίς ἐμερίμνησεν; Οὐδένα ἔγωγε οἶμαι· ἀλλὰ μυρίας μὲν ἡμέρας θρηνοῦσιν ἄνθρωποι ὑπὲρ οἰκτιρῶν ἀποθανόντων, ὑπὲρ ζημίας χρημάτων· τὴν δὲ ψυχὴν ἀπολλύντες καθ' ἑκάστην ἡμέραν, οὐδὲ εἰς νοῦν βαλλόμεθα. Πῶς οὖν δυνήσῃ τὸν Θεὸν ἐξιλεώσασθαι, ὅταν μὴδὲ ὅτι ἡμαρτες, εἰδῆς; Ναί, φησὶν, ἡμαρτον. Ναί, μοι λέγεις τῇ γλώττῃ, εἰπέ μοι τῇ διανοίᾳ, καὶ μετὰ τοῦ ῥήματος στέναξον, ἵνα διηνεκῶς εὐθυμῆς. Καὶ γὰρ εἰ ἠλγοῦμεν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν, εἰ ἐστενάζομεν ἐπὶ τοῖς πλημμελήμασιν, οὐδὲν ἂν ἄλλο ἡμᾶς ἐλύπησε, τῆς ὀδύνης ταύτης πᾶσαν ἀθυμίαν παρωθουμένης. [72] Ὡστε καὶ ἕτερον ἂν ἐκερδαίνομεν μετὰ τῆς ἐξομολογήσεως, τὸ μὴ βαπτίζεσθαι τοῖς λυπηροῖς τοῦ παρόντος βίου, μηδὲ φουασθαι τοῖς λαμπροῖς· καὶ ταύτη πάλιν μειζόνως ἂν ἐξιλεωσάμεθα τὸν Θεὸν, ὡσπερ οὖν, οἷς ποιοῦμεν νῦν, παροξύνομεν. Εἰπέ γὰρ μοι, εἰ τίνα ἔχεις οἰκείτην, καὶ πολλὰ παθῶν ἐκείνος κακὰ παρὰ τῶν ὁμοδούλων, τῶν μὲν ἄλλων μηδενὸς λόγον ποιοῖτο, ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ παροργίζεσθαι τὸν δεσπότην φροντίζει μόνον, ἄρα οὐχ ἱκανὸς ἀπὸ τούτου μόνου λῦσαι σου τὴν ὀργήν; Τί δὲ, ἂν τῶν μὲν εἰς σὲ πλημμελημάτων μηδεμίαν ποιοῖτο φροντίδα, ὑπὲρ δὲ τῶν πρὸς τοὺς ὁμοδούλους φροντίζει, οὐχὶ μείζονα ἐπάξεις τὴν τιμωρίαν; Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖ· ὅταν μὲν ἀμελώμεν αὐτοῦ τῆς ὀργῆς, σφοδροτέραν ἐπάγει αὐτῆν· ὅταν δὲ φροντίζωμεν, ἡμερωτέραν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐπάγει λοιπὸν· βούλεται γὰρ ἡμᾶς ἑαυτοὺς ἀπαιτεῖν τὴν τιμωρίαν τῶν ἡμαρτημένων, καὶ οὐκέτι λοιπὸν αὐτὸς ἀπαιτεῖ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀπειλεῖ τὴν τιμωρίαν, ἵνα τῷ φόβῳ τὴν καταφρόνησιν ἀνέλῃ· ὅταν δὲ ἐξ ἀπειλῆς φοβηθῶμεν μόνως, οὐκ ἀφήσιν ὑπομείναι τὴν πείραν. Ὅρα γοῦν πρὸς τὸν Ἱερεμίαν τί φησιν· *Οὐχ ὄργῃ εἰ αὐτοὶ ποιοῦσιν; Οἱ πατέρες αὐτῶν καιουσι πῦρ, οἱ υἱοὶ αὐτῶν συνάγουσι ξύλα, αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίβουσι σταῖς* ἢ. Δέος μὴ καὶ περὶ ἡμῶν λελθῆ τι τοιοῦτον. *Οὐχ ὄργῃ εἰ αὐτοὶ ποιοῦσιν;* Οὐδεὶς τὰ τοῦ Χριστοῦ ζητεῖ, ἀλλὰ πάντες τὰ ἑαυτῶν. Οἱ υἱοὶ αὐτῶν εἰς ἀσελγείας τρέχουσιν, οἱ πατέρες αὐτῶν εἰς πλεονεξίαν καὶ ἀρπαγὴν, αἱ γυναῖκες αὐτῶν ἐπὶ τὰς φαντασίας τὰς βιωτικὰς, οὐ μόνον οὐκ ἐγκόπτουσαι τοὺς ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ παροξύνουσαι. Στῆθε γοῦν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς· ἐρώτησον τοὺς ἀπίοντας καὶ ἐπανιόντας, καὶ οὐδένα ὅψει ὑπὲρ πνευματικοῦ πράγματος σπεύδοντα, ἀλλὰ πάντας ὑπὲρ σαρκικῶν τρέχοντας. Μέχρι τίνας οὐκ ἀνανήφομεν; μέχρι τίνας εἰς ὑπνον καταφερόμεθα βαθύν; οὐκ ἐλάδομεν κόρον τῶν κακῶν; καίτοι γε καὶ χωρὶς τῶν ῥημάτων ἀρκεῖ καὶ αὐτῆ τῶν πραγμάτων ὑμᾶς ἡ πείρα διδάξει τῶν παρόντων τὴν οὐδένειαν καὶ τὸ μοχθηρὸν ἅπαν. Ἄνθρωποι γοῦν τὴν ἐξωθεν σοφίαν ἀσκούντες, καὶ μηδὲν τῶν μελλόντων εἰδότες, ἐπειδὴ κατέργωσαν πολ-

* Reg., κόλλησιν.

ἢ Regius, στάειρ.

caput, nos autem corpus : an potest intermedium esse spatium inane inter caput et corpus? Ipse fundamentum, nos ædificium; ipse vinea, nos palmites; ipse sponsus, nos sponsa; ipse pastor, nos oves; ille via, nos qui incedimus in ea: nos rursus templum, ipse inhabitat; ipse primogenitus, nos fratres; ipse heres, nos coheredes; ipse vita, nos viventes; ipse resurrectio, nos resurgentes; ipse lux, nos illuminamur. Hæc omnia conjunctionem indicant, et nullum vacuum intermedium esse sinunt, ne vel minimum quidem. Nam qui parum abscedit, progressus etiam, multum abscedet. Etenim corpus si parvam per gladium separationem admittat, perit; et ædificium, si vel parum dehiscat, dissolvitur; et si palmes a radice vel minimum abscindatur, fit inutilis. Itaque parvum istud non est parvum, sed etiam fere totum est. Cum ergo parvum quoddam peccatum admittimus vel socordes sumus, ne illud parvum negligamus: nam illud neglectum cito magnum efficitur. Sic et vestimentum si dirumpi incipiat et negligatur, per totum scissuram admittit: et tectum, paucis delapsis tegulis neglectum, totam domum dejicit. Hæc ergo nobiscum reputantes, parva numquam despiciamus, ne in magna incidamus: sin autem negligamus, et in profundum malorum venerimus, ne illic quidem animum despondeamus, ut ne in capitis gravedinem incidamus. Difficile enim deinceps erit inde ascendere, nisi quis admodum vigilet; non solum propter longitudinem, sed etiam propter ipsum situm. Profunda enim res est peccatum, et deorsum ferens premit. Ac sicut ii qui in puteum inciderunt, non facile ascenderint, sed aliis opus habebunt, qui se educant: sic etiam qui in profundum venerit peccatorum. Demittamus ergo funes ad illos et sursum trahamus: imo vero non aliis tantum opus est, sed nobis ipsis: ut et nos ipsos alligemus et ascendamus, non quantum descendimus, sed multo magis, si velimus. Deus enim fert opem: *Non vult enim mortem peccatoris, sed ut convertatur* (Ezech. 23. 3). Nemo igitur desperet, nemo impiorum morbo laboret: illorum quippe est peccatum huiusmodi. *Impius enim cum in profundum malorum venerit, contemnit* (Prov. 18. 3).

Numquam de salute desperandum. — Itaque non peccatorum multitudo desperationem inducit, sed impii mens. Etiam si ergo nequitiam omnem pervaseris, dic apud te: *Benignus est Deus, et salutem desiderat nostram. Etiam si enim fuerint peccata vestra sicut coccinum, ut nivem, inquit, dealbabo* (Isai. 1. 18); et in contrarium habitum transferam. Ne ergo animum despondeamus: non enim ita grave est cecidisse, ut lapsum jacere; sic neque ita grave est esse vulneratum, ut a vulneribus nolle curari. *Quis enim gloriabitur castum se habere cor? aut quis dicere ausus fuerit se mundum esse a peccatis* (Prov. 20. 9)? Hæc dico non ut vos socordiores reddam, sed ut impediam quominus in desperationem incidatis.

5. Vis discere quam bonus sit Dominus noster? *Ascendit publicanus, mille malis onustus, et cum dixisset tantum, Propitius esto mihi* (Luc. 18. 13),

descendit justificatus. Per prophetam quoque dicit Deus: *Propter peccatum parum illum contristavi, et vidi quod dolore esset affectus et iret tristis, et sanavi vias ejus* (Isai. 57. 17. 18). Quid huic humanitati par est? Ut solum esset tristis, inquit, remisi peccata. Nos autem ne hoc quidem facimus: ideo maxime Deum ad iram provocamus. Qui enim per parva gesta propitius factus est, quando ea non fuerit assequutus, jure indignatur, et extremum de nobis sumit supplicium: est enim hoc summi contemptus. Quis enim umquam mœrore affectus fuit propter peccatum? quis ingemuit? quis pectus percussit? quis sollicitus fuit? Ego puto neminem. Sed innumeris diebus lugent homines pro famulis mortuis, pro pecuniæ jactura: cum autem animam quotidie perdamus, id ne cogitamus quidem. Quomodo ergo poteris Deum tibi propitium reddere, cum ne quidem scias te peccavisse? Etiam, inquires, peccavi. Etiam lingua quidem profers: dic mihi et mente, et cum dixeris, ingemisce, ut sis semper bono animo. Etenim si doleremus propter peccata, si pro delictis ingemisceremus, nihil aliud nos dolore afficeret, hoc dolore omnem animi ægritudinem expellente. Quamobrem aliud quoque lucraremur cum confessione, nempe quod non immergeremur in hujus vitæ calamitates, neque in rebus prosperis ac præclaris inflaremur: et hac ratione rursus magis Deum placaremur; ut jam per gesta nostra ad iram provocamus. Dic enim mihi, si quem habeas famulum, qui multa passus a conservis, de aliis quidem nullam habeat rationem, sed unam rem curet ut ne herum suum ad iram concitet: annon binc solum poterit iram tuam sedare? Quid autem, si eorum quæ in te deliquit nullam curam habeat, curet autem ea quæ in conservos deliquit, nonne majus inferes supplicium? Ita etiam facit Deus: cum ejus iram non curamus, illam infert vehementiorem; cum autem eam curamus, mitiorem: imo ne deinceps quidem illam infert: vult enim, ut nos ipsi peccatorum pœnas a nobis exigamus; ille vero non ultra a nobis exigit. Ideo namque comminatur supplicium, ut metu contemptum auferat. Cum autem ex sola comminatione deterremur, non sinit ut ejus periculum faciamus. Vide namque quid Jeremiæ dicat: *Non vides quid illi faciunt? Patres eorum ignem accendunt: filii eorum colligunt ligna: mulieres eorum terunt adipem* (Jer. 7. 17. 18). Timendum est, ne de nobis quidpiam simile dicatur: *Non vides quid illi faciunt? Nemo quæ Christi sunt quærit, sed omnes quæ sua sunt* (Philipp. 2. 21). Filii eorum ad libidinem currunt: patres eorum ad avaritiam et rapinam: uxores eorum ad sæcularem fastum: quæ viros suos non modo non sedant, sed etiam provocant. Sta igitur in foro, interroga euntes et redeuntes, et neminem videbis pro re spirituali festinantem, sed omnes pro carnalibus currentes. Quousque non respiscimus? quousque in profundum somnum dejicimur? annon malorum nos cepit satietas? Atqui etiam absque verbis ipsa rerum experientia satis est ad docendos nos,

γενόμενος χείριων, ὁ τοσούτου καταξιωθεὶς Πνεύματος, καὶ οὐ μίαν οὐδὲ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλὰ μυρία ἐφελκόμενος ἀμαρτίας. Μὴ γάρ, ὅτι ἐν ῥοπή βραχείᾳ [75] τὰ ἀμαρτήματα γίνεται, τοῦτο σκόπει, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν κόλασιν ῥοπῆς εἶναι νόμιζε. Οὐχ ὄρξ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ πολλάκις ὑπὲρ μιᾶς κλοπῆς καὶ μιᾶς μοιχείας ἐν μικρᾷ ῥοπή ὀ γινομένης ἐν δεσμοτηρίοις καὶ μετάλλοις ὀλόκληρον αὐτῶν τὴν βίον ἀνάλωσαν, λιμῶ διηνεκεῖ καὶ μυρίοις παλαίοντες θανάτοις; καὶ οὐδεὶς αὐτοὺς ἐξείλετο οὐδὲ εἶπεν, ὅτι ἔπειδ᾽ ἂ ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπή τὸ ἀμάρτημα γέγονε, δεῖ καὶ τὴν κόλασιν ἀντίρροπον τῇ ἀμαρτίᾳ καὶ τὸν χρόνον ἔχειν.

β'. Ἄλλ' ἀνθρωποί, φησὶν, εἰσὶν, οἱ ταῦτα ποιοῦντες, ὁ δὲ Θεὸς φιλόανθρωπός ἐστι. Πρῶτον μὲν οὖν οὐδὲ ἀνθρωποὶ ὀμότητι ταῦτα πράττουσιν, ἀλλὰ φιλοανθρωπία· καὶ ὁ Θεὸς δὲ, ὡσπερ ἐστὶ φιλόανθρωπος, οὕτω καὶ ἐπεξέρχεται· κατὰ γὰρ τὸ ἔλεος αὐτοῦ πολὺς καὶ ὁ ἔλεγχος αὐτοῦ. Ὅταν οὖν εἴπῃς φιλόανθρωπον τὸν Θεὸν, τότε μείζονά μοι λέγεις τῆς κολάσεως τὴν ἀφορμὴν, ὅτι εἰς τοιοῦτον ἀμαρτάνομεν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· *Φοβερόν τὸ ἐμπροσθεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος*. Ἀνάσχεσθε, παρακαλῶ, τῆς πυρᾶς τῶν ῥημάτων· ἴσως γάρ, ἴσως ἔσται τις ὑμῖν ἐντεῦθεν παραμυθία. Τίς ἀνθρώπων δύναται κολάσαι οὕτως, ὡς ἐκόλασεν ὁ Θεός, κατακλυσμὸν ποιήσας καὶ πανωλεθρίαν τοσούτου γένους, καὶ μετὰ μικρὸν πάλιν πῦρ ἀνωθεν βρέξας, καὶ πάντας ἄρδην ἀφανίσας; ποία ἀνθρώπων τιμωρία δύναται εἶναι τοιαύτη; Οὐχ ὄρξ ἀθάνατον σχεδὸν καὶ τὴν ἐντεῦθεν κόλασιν οὖσαν; Τετρακισχίλια ἔτη παρήλθε, καὶ ἡ τιμωρία μένει τῶν Σοδομιτῶν ἀκμάζουσα. Ὅσπερ γὰρ ἡ φιλοανθρωπία αὐτοῦ μεγάλη, οὕτω καὶ ἡ κόλασις. Καὶ γὰρ εἰ μὲν φορτικὰ τινα ἐπέταξε καὶ ἀδύνατα, ἴσως ἂν τις εἶχε τὴν δυσκολίαν προβαλέσθαι τῶν νόμων· εἰ δὲ σφόδρα ῥᾶστα, τί ἂν ἔχοιμεν εἰπεῖν μηδὲ τούτων τοιοῦμοι λόγον; Νηστεῦσαι οὐ δύνασαι, οὐδὲ παρθενίαν ἀσκήσαι; Καίτοι γε δύνασαι, ἐὰν θέλῃς, καὶ κατηγοροῦσιν ἡμῶν οἱ δυνηθέντες· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔχρησαστο ταύτῃ πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεὸς τῇ ἀκριθείᾳ, οὐδὲ ἐπέταξε ταῦτα οὐδὲ ἐνομοθέτησεν, ἀλλ' ἀφήκεν εἶναι τὴν αἵρεσιν ἐν τῇ γνώμῃ τῶν ἀκουόντων· σωφρονεῖν δὲ ἐν γάμῳ δύνασαι, καὶ μὴ μεθύειν δύνασαι. Χρήματα κενῶσαι οὐ δύνασαι πάντα; Καίτοι γε δύνασαι, καὶ δηλοῦσιν οἱ ἐργασάμενοι· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ τοῦτο ἐπέταξεν, ἀλλὰ μὴ ἀρπάξιν ἐκέλευσε, καὶ ἐκ τῶν ὄντων τοῖς δεομένοις ἐπικουρεῖν. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι οὐδὲ τῇ γυναικὶ μόνον ἀρκεσθῆναι δύναμαι, ἀπατᾶ ἑαυτὸν καὶ παραλογίζεται· καὶ κατηγοροῦσιν οἱ χωρὶς γυναικὸς σωφρονούντες. Τί δὲ, εἰπέ μοι, μὴ λοιδορεῖσθαι οὐ δύνασαι; μὴ καταρᾶσθαι οὐ δύνασαι; Καὶ μὴν τὸ ταῦτα ποιεῖν φορτικόν, οὐ τὸ μὴ ποιεῖν. Ποίαν οὖν ἔχομεν ἀπολογίαν, τὰ οὕτω κούφα καὶ εὐκόλα μὴ φυλάττοντες; Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν οὐδεμίαν. Ὅτι μὲν οὖν ἀθάνατος ἡ κόλασις, ἐκ τῶν εἰρημένων ἀπάντων δήλον· ἐπειδὴ δὲ δοκεῖ τῶν τοῦ Παύλου βῆμα ἀντιπίπτειν, φέρε καὶ αὐτὸ καταμάθωμεν ἀγαγόντες εἰς μέσον. Εἰπὼν γὰρ, *Εἰ τις τὸ ἔργον μένει, ὁ ἐπιφοδόμησε*, [76] *μισθὸν λήψεται*· καὶ

^a *Legatur* ἐν μιᾷ ῥοπή. ^b *Deerat* ἐπειδὴ.

εἰ τις τὸ ἔργον κατακαίησται, ζημιωθήσεται, ἐπήγαγεν· *Αὐτὸς δὲ σωθήσεται*, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός. Τί οὖν ἂν εἴπωμεν πρὸς τοῦτο; Σκοπήσωμεν πρῶτον τίς ἐστὶν ὁ θεμέλιος, καὶ τίς ὁ χρυσός, καὶ τίνες οἱ λίθοι οἱ τίμιοι, καὶ τίς ὁ χόρτος, καὶ τίς ἡ καλάμη. Τὸν μὲν οὖν θεμέλιον φανερώς αὐτὸς ἐδήλωσεν ὄντα τὸν Χριστὸν εἰπὼν· *Θεμέλιον γὰρ ἀλλοῦ οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον*, φησὶν, *ὅς ἐστι Χριστὸς Ἰησοῦς*. Ἡ δὲ οἰκοδομὴ πράξεις ἐμοὶ δοκοῦσιν εἶναι. Καίτοι γέ τινές φασιν, ὅτι καὶ αὐτὸ τοῦτο περὶ διδασκάλων εἴρηται καὶ μαθητῶν, καὶ περὶ αἱρέσεων διεφθαρμένων· ἀλλ' ὁ λόγος οὐ παραδέχεται. Εἰ γὰρ τοῦτο ἐστὶ, πῶς τὸ μὲν ἔργον ἀπόλλυται, ὁ δὲ οἰκοδομῶν σωθήσεται κἂν διὰ πυρός; τὸν γὰρ αἴτιον μᾶλλον ἀπόλλυσθαι ἔχρη· νυνὶ δὲ εὐρεθήσεται· πλείονα δίκην διδοὺς ὁ οἰκοδομηθεὶς. Εἰ μὲν γὰρ ὁ διδάσκαλος αἴτιος γέγονε τῆς κακίας, πλείονα ἄξιος δοῦναι δίκην· πῶς οὖν σωθήσεται; εἰ δ' οὐκ αἴτιος, ἀλλὰ παρὰ τὴν οἰκειάν δυστροπίαν οἱ μαθηταὶ τοιοῦτοι γεγονάσιν, οὐδ' ὅλως ἄξιος δοῦναι δίκην, ἀλλ' οὐδὲ ζημίαν ὑποστῆναι ὁ καλῶς οἰκοδομήσας. Πῶς οὖν φησι, *Ζημιωθήσεται*; Ὅθεν δήλον ὅτι περὶ πράξεων ὁ λόγος. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει λοιπὸν πρὸς τὸν πεπορνευκὸτα ἀποτείνεσθαι, ἀνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ καταβάλλεται τὰ προόμια. Οἶδε γὰρ, περὶ ἑτέρου διαλεγόμενος, ἐν αὐτῇ τῇ περὶ ἑτέρου διαλέξει προκατασκευάζειν ἕτερον, ἐφ' ὃ μέλλει εἶναι. Καὶ γὰρ ἐπιτιμῶν περὶ τοῦ μὴ ἀναμένειν ἑαυτοὺς τοῖς ἀρίστοις, τὸν περὶ τῶν μυστηρίων κατεσκεύασε λόγον. Ὅτι δὲ καὶ νῦν πρὸς τὸν πεπορνευκὸτα ἐπιέγεται, περὶ τοῦ θεμέλιου εἰπὼν, ἐπήγαγεν· *Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν*; *Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθειρεῖ τοῦτον ὁ Θεός*. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ἡδὴ διασαλεύων τῷ φόβῳ τὴν ψυχὴν τοῦ πεπορνευκῶτος. *Εἰ τις οἰκοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσόν, ἄργυρον, λίθους, τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην*. Μετὰ γὰρ τὴν πίστιν οἰκοδομῆς χρεῖα· διὸ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶν· *Οἰκοδομεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς λόγοις τούτοις*. Καὶ γὰρ καὶ ὁ τεχνίτης καὶ ὁ μαθητὴς συνεισφέρουσιν ἐν τῇ οἰκοδομῇ· διὸ λέγει· *Ἐκαστος δὲ βλέπετω πῶς ἐποικοδομῇ*.

γ'. Εἰ δὲ περὶ πίστεως ταῦτα εἴρητο, λόγον οὐκ ἔχει τὸ λεγόμενον. Ἐν γὰρ τῇ πίστει Ἰσοὺς πάντας εἶναι χρῆ, ἐπειδὴ μία πίστις· ἐν δὲ ἀρετῇ βίου οὐκ ἔστι πάντας εἶναι τοὺς αὐτοὺς. Πίστις μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν ἡ μὲν ἐλάττων, ἡ δὲ βελτίων, ἀλλ' ἡ αὐτὴ πάντων τῶν ἀληθῶς πιστευόντων· ἐπὶ δὲ βίου ἐστὶ τοὺς μὲν σπουδαιότερους εἶναι, τοὺς δὲ ῥαθυμότερους· καὶ τοὺς μὲν ἀκριβεστέρους, τοὺς δὲ καταδεεστέρους· καὶ τοὺς μὲν τὰ μείζω, τοὺς δὲ τὰ ἐλάττω κατωρθωκένας· καὶ τοὺς μὲν χαλεπώτερα, τοὺς δὲ καταδεέστερα πεπλημμεληκένας. Διὰ τοῦτο εἶπε χρυσόν, ἄργυρον, λίθους, τιμίους, [77] ξύλα, χόρτον, καλάμην. *Ἐκάστου τὸ ἔργον φανερόν γειθήσεται*. Τὴν πρᾶξιν ἐνταῦθα φησὶν. *Εἰ τις τὸ ἔργον μενεῖ, ὁ ἐπιφοδόμησε, μισθὸν λήψεται*· *εἰ τις τὸ ἔργον κατακαίησται, ζημιωθήσεται*. Καίτοι γε εἰ περὶ μαθητῶν καὶ διδασκάλων τὸ λεγόμενον ἦν, οὕτε ζημιῶσθαι ἔχρη, εἰ μὴ ἤκουσαν οἱ μαθηταί. Διὰ γὰρ τοῦτο φησὶν· *Ἐκα-*

strum. Quinque mille anni et plures præterierunt, et mors nondum soluta fuit, propter unum peccatum inducta. Nec possumus dicere Adamum aliquem audisse prophetam, vel ipsum alios propter peccata punitos vidisse, et par fuisse ut inde timeret, atque exemplo cautior fieret: primus enim erat et solus, tamenque puniebatur. Tu vero nihil horum obtendere potes, qui post tot exempla deterior factus es, qui tanto dignatus es Spiritu, ac non unum vel duo vel tria, sed innumera peccata accumulasti. Ne enim consideres, quod brevi temporis momento peccatum admittatur; neque ideo putes supplicium momentaneum futurum esse. Annon vides homines qui sæpe pro uno furto, adulterio uno, in carcere et metallis totam vitam insumpere, cum fame perpetua et mille mortibus concertantes? ac nemo ipsos eripuit, neque dixit, brevi temporis momento peccatum peractum fuisse, et oportere et peccatum et supplicium par esse temporis.

2. At, inquires, homines sunt, qui hæc admittunt; Deus autem benignus erga homines est. Primum quippe ne homines quidem hæc faciunt ex crudelitate, sed ex benignitate; et Deus etiam, ut est hominum amans, ita etiam peccata ulciscitur: nam secundum misericordiam ipsius multa est ejus redargutio et ultio. Cum dicis ergo Deum esse hominum amantem, majorem mihi dicis supplicii occasionem, quod in eum qui talis sit peccemus. Ideo dicebat Paulus: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis (Hebr. 10. 31)*. Ferte, quæso, igneam vim verborum; hinc fortasse vobis quædam consolatio orietur. Quis homo potest ita punire, ut punivit Deus, qui diluvium immisit, et tanto generi exitium intulit; et paulo post rursum ignis pluviam immisit, et omnes funditus delevit? quæ hominum ultio potest esse tanta? Non vides hoc supplicium immortale fere esse? Quater mille anni effluxere, et Sodomitarum ultio adhuc viget et manet. Quemadmodum enim benignitas ejus magna est, ita et supplicium. Nam si onerosa et impossibilia jussisset, posset fortasse quis legum difficultatem obtendere: quod si admodum facilia, quid possimus dicere etsi nullam horum rationem habemus? Jejunare non potes, neque virginitatem servare? Atqui potes, si velis; et nos accusant ii qui possunt. Attamen Deus tanta erga nos severitate usus non est, neque hæc jussit, neque hasce leges posuit, sed hæc auditorum voluntati et arbitrio reliquit: castus in connubio esse potes, ac penes te est non inebriari. Pecunias omnes profundere non potes? Quamquam potes, et ostendunt ii qui hoc faciunt. Attamen ille non hoc præcepit, sed jussit non rapere, et ex facultatibus egenis erogare. Si quis autem dixerit se non uxore contentum esse posse, seipsum decipit et fallit, ut arguunt ii qui sine uxore continentes sunt. Quid vero, dic quæso, non potes non conviciis et maledictis impetere? Atqui hoc facere onerosum est, non autem non facere. Quam ergo habemus excusationem, qui tam levia et facilia non servemus? Nos aliquam habere dici nequit. Quod ergo immortalis

sit ultio, ex dictis palam est: quia vero Pauli dictum videtur nonnullis adversari, age hoc ipsum in medium adductum excutiamus. Cum dixisset, *Si cujusdam opus manserit, quod superædificaverit, mercedem accipiet; et si cujusdam opus arserit, detrimentum patietur*; subjunxit: *Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*. Quid ergo ad hoc dicemus? Consideremus primo quid sit fundamentum, quod sit aurum, et qui lapides pretiosi, quod fœnum, quæ stipula. Fundamentum quidem ipse Paulus declaravit Christum esse, dicens: *Fundamentum enim aliud nemo ponere potest, præter ipsum, quod est positum, inquit, quod est Christus Jesus*. Edificium autem mihi videntur esse actiones. At qui dicunt quidam, hoc ipsum dictum esse de doctoribus et de discipulis ac de corruptis hæresibus. Sed hoc series non admittit. Nam si hoc est, quomodo opus quidem perit; qui autem ædificat, salvus erit vel per ignem? auctorem enim magis perire oporteret: nunc autem majores pœnas dedisse invenietur is, qui ædificatus est. Nam si doctor auctor fuit mali, dignus est qui majores luat pœnas: quomodo ergo salvus erit? Si auctor non est, sed discipuli per suam perversitatem tales facti sunt, non dignus est is qui recte ædificavit, qui luat pœnas vel damnnum subeat. Quomodo ergo dicit, *Detrimentum patietur*? Unde palam est, hic de actibus agi. Quia enim fornicatorem deinceps aggressurus est, longe antea principium ponit. Solet enim de alia re dicturus, in ipsa de alio disputatione aliud præmittere et probare, quo postea venturus est. Nam reprehendens, quod in prandiis alii alios non expectarent, de mysteriis sermonem apparavit. Quia autem nunc ad fornicatorem festinat, de fundamento loquutus subjunxit: *16. Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus*. Hæc autem dicebat, jam metu exagitans mentem ejus qui fornicatus fuerat. *Si quis superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam*. Post fidem enim ædificatione est opus: et ideo alibi dicit: *Ædificate vos invicem in his sermonibus (1. Thess. 5. 11)*. Etenim artifex, et discipulus simul conferunt in ædificationem: ideoque dicit: *Unusquisque autem videat quomodo superædificet*.

3. Si hæc autem dicta sint de fide, non est rationi consentaneum quod dicitur. In fide namque oportet omnes esse pares, quoniam una est fides: in virtute autem vitæ non possunt omnes esse iidem. Fides enim non est alia minor, alia præstantior, sed eadem est omnium vere credentium. At in vita possunt alii quidem esse studiosiores, alii socordiores; alii accuratiores, alii inferiores; alii majora, alii minora recte agere; et alii gravius, alii minus delinquere. Propterea dixit aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam. *Uniuscujusque opus manifestum erit*. Hic de actione loquitur. *Si cujus opus manserit, quod superædificaverit, mercedem accipiet; si cujus opus arserit, detrimentum accipiet*. Atqui si de discipulis et doctoribus id diceretur, non oportuisset doctores de-

trimentum recipere, si non audissent discipuli. Ideo ait: *Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum proprium laborem*; non secundum finem, sed secundum laborem. Quid enim, si non attenderint auditores? Quapropter hinc liquidum est hic de operibus agi. Id autem vult significare: si quis cum recta fide malam vitam agat, huic non proderit fides ut non puniatur, ardente opere. Illud autem, *Arserit*, id est, non tulerit vim ignis. Sed ut si quis arma aurea habens fluvium igneum trajiciat, alacer transibit; si autem scenum habens transeat, non modo nihil proficit, sed etiam seipsum perdit: ita est et in operibus. Non enim hic loquitur quasi de personis vere adustis, sed potius ut metum incutiat, ostendatque eum qui in nequitia vivit nudum praesidio et securitate esse: quapropter ait, *Detrimentum patietur*. Ecce unum supplicium. *Ipsae autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*. Ecce secundum. Hoc autem vult significare: non sic ille peribit ut opera, ad nihilum redactus; sed manebit in igne. Salutem itaque hanc rem vocat, sed non simpliciter; adjecit enim, *Quasi per ignem*. Nam nos quoque solemus dicere, In igne salvus est, de iis quæ non comburuntur nec statim in cinerem abeunt. Ne ergo quia ignem audisti, putes eos, qui comburuntur, in nihilum redigi. Si vero tale supplicium salutem vocet, ne mireris: solet enim etiam in iis quæ male sonant pulchris uti nominibus, et in bonis, contrariis. Verbi gratia, captivitatis nomen malæ rei nomen esse videtur; sed in re bona illo usus est Paulus, dicens: *In captivitatem agentis omnem intelligentiam ad obedientiam Christi* (2. Cor. 10. 5). Et in re mala bene sonante nomine usus est, dicens, *Regnavit peccatum* (Rom. 5. 21): quamquam nomen regni potius bene sonet. Sic et hoc loco cum dicit, *Salvus erit*, nihil aliud quam augmentum supplicii subindicavit; ac si dixisset, Ipse autem manebit in æternum cruciatus. Deinde etiam infert dicens: *Nescitis quod templum Dei estis?* Quia enim de iis, qui scindunt Ecclesiam, superius loquutus est, deinceps illum perstringit, qui fornicatus erat, nondum quidem aperte, sed indefinite, ejus corruptam vitam subindicans, et peccatum amplificans a dono jam ipsi collato. Deinde alios quoque perstringit ab iis, quæ jam ipsi habuerant. Sive enim a futuris, sive ab iis quæ jam fuerant, et molestis et bonis, semper id facit: a futuris quidem, *Dies enim declarabit, quod in igne revelatur*; ab iis autem quæ jam fuerant, *Nescitis quod templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis*. 17. *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus*. Viden' orationis vehementiam? Sed quamdiu persona est ignota, non est adeo grave quod dicitur, cum omnes timorem correctionis participes subeant. *Disperdet illum Deus*; id est, afferet exitium. Hoc autem non est male dicentis, sed prophetantis. *Templum enim Dei sanctum est*. Fornicator ergo est profanus. Deinde ne videretur ad illum respicere cum dixisset, *Templum enim Dei sanctum est*, subjunxit, *Quod estis vos*. 18. *Nemo seipsum seducat*. Hoc quoque ad illum spectat, ut qui se existimaret aliquid esse, et de sa-

piencia gloriaretur. Ne videretur autem curiosius diutiusque illum impetere, cum in angorem et metum illum conjecisset, rursus ad communem accusationem orationem deducit dicens: *Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens*. Hoc autem deinde facit cum magna loquendi libertate, utpote qui illos satis expugnarit¹. Nam etiamsi quis sit dives, etiamsi nobilis, vilium omnium est vilissimus, quando captus fuerit a peccato. Quemadmodum enim si quis rex sit, et barbarorum postea captivus fiat, omnium est miserimus; ita etiam in peccato. Barbarus enim quidam est peccatum, quod animæ semel captæ parcere nesciat, sed in perniciem eorum qui capti sunt tyrannidem suam exercent.

4. *Peccati descriptio. Avari imago*.—Nihil enim ita inconsideratum est ut peccatum, nihil ita insipiens, stultum ac violentum: omnia evertit et confandit, et perdit, quocumque inani erit: visus deformis, grave et molestum. Et si quis ipsum pictor efflingeret, non aberraturum fuisse mihi videtur, si sic ipsum efformaret: mulierem nempe quamdam forma belluina, barbaram, ignem spirantem, injucundam, nigram, quales externi poetæ Scyllas depingunt. Innumeris enim manibus cogitationes nostras apprehendit, atque ex improviso ingreditur, omniaque discerpit et dilacerat, sicut canes clanculum mordentes. Imo quid opus nobis est pictura, cum liceat eos, qui illud perpetrant, in medium adducere? Quem itaque vultis primum describamus? avarum et raptorem? Ecquid est oculis illis impudentius? quid magis inverecundum, quid magis caninum? non enim canis ita impudens stat ut hic, quando omnium bona rapit. Quid manibus illius detestabilius? quid ore petulantius ejus, qui omnia devorat, et numquam satiatur? Ne ejus vultum et oculos intuearis, quod sint hominis: non enim sic aspiciet humani oculi. Non aspiciet homines tamquam homines: non aspiciet cælum tamquam cælum: ad Dominum non nutu suo tendit, sed omnia pecunias esse existimat. Humani oculi solent afflictos homines intueri et frangi; rapacium oculi pauperes vident, et afferantur: humani oculi non ut sua intuentur aliena, sed propria sibi ut aliena vident: et ea quæ aliis data sunt non concupiscunt, sed etiam in alios quoque sua effundunt. Hi vero non contenti sunt, nisi omnium bona abripiant: non enim humanum, sed ferinum habent visum. Humani oculi nudum videre corpus suum non ferunt; suum enim est, etiamsi aliorum quantum ad personam: hi vero, nisi omnia denudarint et omnia domi recondant, numquam satiantur, imo vero numquam implentur. Ideo eorum manus non ferarum manus tantum dixeris, sed longe ferociiores et immaniores. Ursi namque et lupi cum satiati fuerint, a tali alimento recedunt: hi vero numquam satiantur. Atqui propterea Deus manus nobis dedit ut aliis opem feramus, non ut iis insidiemur. Nam si ipsis ad hoc usuri essemus, melius esset illas

¹ Savilius post expugnarit, ponit in margine, et terrore commoverit non modo hujus fornicatoris mentem, sed etiam audientium, dicendorum vim præmensus.

στος τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον· οὐ κατὰ τὸ τέλος, ἀλλὰ κατὰ τὸν κόπον. Τί γάρ, εἰ μὴ προσεῖχον οἱ ἀκούοντες; Ὅθεν δῆλον καὶ ἐνεῦθεν, ὅτι περὶ ἔργων τὸ λεγόμενον. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Εἰ τις κακὸν βίον ἔχει μετὰ πίστεως ὀρθῆς, οὐ προστήσεται αὐτοῦ ἡ πίστις εἰς τὸ μὴ κολλάσθαι, τοῦ ἔργου κατακαιομένου. Τὸ δὲ, *Κατακαίσεται*, τοῦτ' ἐστίν, οὐκ οἴσει τοῦ πυρὸς τὴν ῥύμην. Ἄλλ' ὡσπερ εἰ τις χρυσᾶ ὄπλα ἔχων διέλθοι ποταμὸν πυρὸς, φαιδρότερος διαβαίνει· εἰ δὲ χόρτον ἔχων διέλθοι, οὐ μόνον οὐδὲν ὀνήνησιν, ἀλλὰ καὶ ἐαυτὸν ἀπόλλυσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ἐστίν. Οὐ γὰρ ὡς περὶ ἐνουποστᾶτων διαλεγόμενος καὶ διακαιομένου, τοῦτο λέγει, ἀλλὰ τὸν φόβον μάλλον ἐπιτείνει θέλιν, καὶ δεῖξαι γυμνὸν ἀσφαλείας τὸν ἐν κακίᾳ ὄντα. Διὰ καὶ εἰπεί· *Ζημιωθήσεται*. Ἰδοὺ μία κόλασις. Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρὸς. Ἰδοὺ καὶ δευτέρα. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Οὐχὶ καὶ αὐτὸς οὕτως ἀπολείται, ὡς τὰ ἔργα, εἰς τὸ μηδὲν χωρῶν· ἀλλὰ μενεῖ ἐν τῷ πυρὶ. Σωτηρίαν γοῦν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, φησί. Οὐχ ἁπλῶς διὰ τοῦτο * προσέθηκεν· Ὡς διὰ πυρὸς. Καὶ γὰρ καὶ ἡμῖν ἔθος λέγειν, Ἐν τῷ πυρὶ σώζεται, περὶ τῶν μὴ κατακαιομένων καὶ τεφρουμένων εὐθέως ὑλῶν. Μὴ οὖν, ἐπειδὴ πῦρ ἦκουσας, νομίσης εἰς ἀνυπαρξίαν χωρεῖν τοὺς καιομένους. Εἰ δὲ σωτηρίαν καὶ τὴν τοιαύτην τιμωρίαν καλεῖ, μὴ θαυμάσης· ἔθος γὰρ αὐτῷ καὶ ἐπὶ τῶν κακεμφάτων καλοῖς ὀνόμασι κεχρησθαι, καὶ ἐπὶ τῶν χρηστῶν τοῖς ἐναντίοις. Ὅθεν, τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα, πονηροῦ πράγματος; δοκεῖ εἶναι ὄνομα· ἀλλ' ἐπὶ καλῷ Παῦλος αὐτῷ κέχρηται λέγων· *Αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νύημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ*. Καὶ ἐπὶ κακῷ πάλιν εὐφήμῳ κέχρηται ὀνόματι, λέγων· *Ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία*· καίτοι γε τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα εὐφημὸν ἐστὶ μάλλον. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα εἰπὼν, *Σωθήσεται*, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν ἐπίτασιν τῆς τιμωρίας ἠνίκατο, ὡσαύτως εἰπεί· Αὐτὸς δὲ μενεῖ διηνεκῶς κολαζόμενος. Εἶτα καὶ ἐπιφέρει λέγων· *Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὶς Θεοῦ ἐστε*; Ἐπειδὴ γὰρ περὶ τῶν διατεμνόντων τὴν Ἐκκλησίαν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν διελέχθη, καθάπερ καὶ λοιπὸν καὶ τοῦ πεπορευκότες, σαφῶς μὲν οὐδέπω, ἀορίστως δὲ, αἰνιττόμενος τὸν διεφθαρμένον αὐτοῦ βίον, καὶ ἐπαίρων τὸ ἁμάρτημα ἀπὸ τῆς ἡδῆ δοθείσης αὐτῷ δωρεᾶς. Εἶτα καὶ τοὺς ἄλλους ἐντρέπει ἀπὸ τῶν αὐτῶν τούτων τῶν ἡδῆ ὑπαρξάντων. Ἡ γὰρ ἀπὸ τῶν μελλόντων, ἢ ἀπὸ τῶν ἡδῆ γεγεννημένων, ἢ λυπηρῶν, ἢ χρηστῶν, ἀεὶ τοῦτο ποιεῖ· ἀπὸ μὲν τῶν μελλόντων· *Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται*· ἀπὸ δὲ τῶν ἡδῆ γεγεννημένων· *Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὶς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν*; *Εἰ τις τὸν ναὶν τοῦ Θεοῦ φθεῖρει, φθερεῖ τούτον ὁ Θεός*. Ὅρξες τὴν καταφορὴν τοῦ λόγου; Ἄλλ' ἕως τὸ πρόσωπον ἀδηλόν ἐστιν, οὐχ οὕτως ἐπαχθὲς τὸ λεγόμενον, [78] πάντων διανεμομένων τὸν τῆς ἐπιτιμήσεως φόβον. *Φθερεῖ τούτον ὁ Θεός*· τουτέστιν, ἀπολεί. Τοῦτο δὲ οὐχὶ καταρωμένου ἐστίν, ἀλλὰ προφητεύοντος. Ὁ γὰρ ναὶς τοῦ Θεοῦ ἁγιός ἐστιν. Ὁ δὲ πεπορευμένος βέβηλος. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξη πρὸς ἐκεῖνον ἀποτείνεσθαι, εἰπὼν, Ὁ γὰρ ναὶς τοῦ Θεοῦ ἁγιός ἐστιν, ἐπάγει· *Οἰτινάς ἐστε ὑμεῖς. Μηδεὶς ἐαυτὸν ἐξαπατάτω*. Καὶ τοῦτο πρὸς ἐκεῖνον, ὡς νομίζοντά τι εἶναι, καὶ ἀπὸ τῆς σοφίας αὐχοῦντα. Καὶ ἵνα μὴ δόξη παρέρως μέχρι πολλοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποτείνεσθαι, ἐμβαλὼν αὐ-

* Legebatur φησί. Διὰ γὰρ τούτου.

τὸν εἰς ἀγωνίαν καὶ τῷ φόβῳ παραδοῦς αὐτὸν, πάλιν ἐπὶ τὸ κοινὸν ἐγκλημα τὸν λόγον ἀγει, λέγων· *Εἰ τις δοκεῖ φρόνιμος εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἵματι τούτῳ, μαρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός*. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ λοιπὸν μετὰ πολλῆς τῆς παρρησίας, ἅτε καταγωνισάμενος αὐτοὺς ἱκανῶς ὁ. Κἂν γὰρ πλούσιος ἢ τις, κἂν εὐγενής, τῶν εὐτελῶν ἐστὶν εὐτελέστερος, ὅταν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ἁλῶ. Ὅσπερ γὰρ κἂν βασιλεὺς ἢ τις, δούλος δὲ γένηται βαρβάρων, πάντων ἐστὶν ἀθλιώτερος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἁμαρτίας. Βάρβαρος γὰρ ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, καὶ ψυχῆς οὐκ εἰδυία φεῖδεσθαι τῆς ἀπαξ ἀλούσης, ἀλλ' ἐπὶ λύμῃ τῶν ἐπιδεχομένων αὐτὴν τυραννοῦσα.

δ. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀλόγιστον, ὡς ἁμαρτία, οὐδὲν οὕτως ἀνόητον καὶ μωρὸν καὶ βραγαδίον· πάντα ἀνατρέπει καὶ συγγεῖ καὶ ἀπόλλυσι ἔνθα ἂν εἰσπυθῆσθαι ἀπὸ τῆς ἰδέειν, φορτικῆ καὶ ἐπαχθῆς. Καὶ εἰ τις αὐτὴν ἀνέπλαττε ζωγράφος, οὐκ ἂν μοι δοκεῖ ἁμαρτεῖν οὕτως αὐτὴν ἀναπλάττων, γυναῖκά τινα θηριόμορφον, βάρβαρον, πῦρ πνέουσαν, ἀτερπῆ, μέλαιναν, οἷας οἱ τῶν ἐξωθεν ποιηταὶ τὰς Σκύλλας ὑπογράφουσι. Μυρμίσαι γὰρ χερσὶν ἐπιλαμβάνεται τῶν ἡμετέρων λογισμῶν, καὶ ἀδοκῆτως ἐπιεισέρχεται, καὶ πάντα διασπαράττει, καθάπερ οἱ κύνες οἱ λάθρα δάκνοντες. Μάλλον δὲ τί δεῖ ζωγραφίας ἡμῖν, δέον τοὺς κατ' αὐτὴν κεποιημένους εἰς μέσον ἀγαγεῖν; Τίνα οὖν βούλεσθε πρότερον ὑπογράψωμεν; τὸν πλεονέκτην καὶ ἄρπαγα; Καὶ τί τῶν ὀφθαλμῶν ἐκείνων ἀναισχυντότερον; τί ἀναιδέστερον καὶ κυνικώτερον; οὐ γὰρ οὕτω κύων ἔστηκεν ἀναιδεύμενος, ὡς οὗτος, ὅταν τὰ πάντων ἀρπάξῃ. Τί τῶν χειρῶν μιαιώτερον ἐκείνων; τί τοῦ στόματος ἰταμώτερον τοῦ πάντα καταπίνοντος, καὶ οὐ κορευνόμενου; Μὴ γὰρ εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἴδης, ὅτι ἀνθρώπου· οὐ γὰρ τὰ τοιαῦτα βλέπουσιν οἱ ἀνθρώπινοι ὀφθαλμοί. Θὺ βλέπει τοὺς ἀνθρώπους ἀνθρώπους, οὐ βλέπει τὸν οὐρανὸν οὐρανὸν, οὐδὲ ἀνανεῦει πρὸς τὸν Δεσπότην, ἀλλὰ πάντα χρήματα εἶναι νομίζει. Οἱ ἀνθρώπων ὀφθαλμοὶ πένητας εἰώθασιν ὄρξιν καταπεπονημένους, καὶ ἐπικλᾶσθαι· οὗτοι δὲ τοῦ ἄρπαγος ὀρῶσι πένητας, καὶ ἐκθηριούνται· οἱ ἀνθρώπων ὀφθαλμοὶ οὐχ ὡς ἴδρα τὰ [79] ἀλλότρια βλέπουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια ὡς ἀλλότρια, καὶ οὐκ ἐφίενται τῶν ἐτέροις δεδομένων, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐτέρους κενουσι τὰ ἑαυτῶν· οὗτοι δὲ οὐκ ἀνέχονται, εἰ μὴ τὰ πάντων λάθοιεν· οὐ γὰρ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ θηριώδες ἔχουσιν ὄμμα. Οἱ ἀνθρώπων ὀφθαλμοὶ γυμνὸν ἰδεῖν τὸ σῶμα τὸ ἑαυτῶν οὐκ ἀνέχονται· αὐτῶν γὰρ ἐστὶ, κἂν ἐτέρων ἢ κατὰ πρόσωπον· οὗτοι δὲ εἰ μὴ πάντα γυμνώσαιεν, καὶ τὰ πάντων οἴκοι κατὰθωνται, οὐδέποτε κόρον λαμβάνουσι, μάλλον δὲ οὐδέποτε ἐμπιπλῶνται. Διόπερ οὐδὲ θηρίων τὰς χεῖρας τὰς τούτων ἂν τις εἶναι φαίη μόνον, ἀλλὰ καὶ τούτων ἀγριωτέρας πολλῶν καὶ χαλεπωτέρας. Ἄρκτοι μὲν γὰρ καὶ λύκοι, ἐπειδὴν λάθωσι κόρον, τῆς τοιαύτης τροφῆς ἀφίστανται· οὗτοι δὲ κόρον οὐκ ἔχουσι. Καίτοι διὰ τοῦτο χεῖρας ἡμῖν ἐποίησεν ὁ Θεός, ἵνα ἐτέροις βοηθῶμεν, οὐχ ἵνα ἐπιβουλεύωμεν. Εἰ δὲ μέλοισιν αὐταῖς εἰς τοῦτο κεχρησθαι, βέλτιον αὐτάς ἀποκοπήναι, καὶ χωρὶς τούτων εἶναι. Σὺ δὲ ἂν μὲν πρόσθετον σπαράττη θηρίον, ἀλγεῖς εἰς αὐτὸν δὲ τὸν ὀμόφυλον τοῦτο ἐργαζόμενος, οὐ νομίζεις τι ποιεῖν δεινόν; καὶ πῶς ἂν εἴης ἀνθρωπος; Οὐχ ὄρξ; ὅτι ἀνθρωπι-

ἢ Post ἱκανῶς hæc in margine ponit Savilius ex quodam, ut videtur, manuscripto, καὶ καταστάσις τῷ δέει, οὐ μόνον τὴν ἐκείνου τοῦ πεπορευκότες δεινῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἀκούοντων, τὴν τῶν ῥηθισμένων στοχαζόμενος ἐπιφορᾶν.

νον πράγμα καλοῦμεν, τὸ ἐλέου γέμον καὶ φιλανθρωπίας; ὅταν δὲ ὠμόν τι καὶ ἀπηνὲς ἐργάσῃται, ἀπάνθρωπον τὸν τοιοῦτον ὀνομάζομεν. Οὐκοῦν τὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ ἐλεῖν, τοῦ δὲ θηρίου ἀπὸ τοῦ ἐναντίου ὑπογράφομεν, λέγοντες αἰεὶ· Μὴ γὰρ ἀνθρώπος; θηρίον ἢ κύων. Οἱ γὰρ ἀνθρώποι πενίαν διορθοῦσιν, οὐκ αὐξοῦσι. Τούτων καὶ τὰ στόματα θηρίων ἐστὶ στόματα, μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα ἐκείνων ἀγριώτερα· καὶ γὰρ βήματα φθέγγονται μᾶλλον ἐκείνων τῶν ὀδόντων ἰὸν ἀφιέντα, φόνον ἐργαζόμενα. Καὶ εἰ πάντα τις ἐπέλθοι, τότε ὄψεται καλῶς, πῶς θηρία ἀπὸ ἀνθρώπων τοὺς χρωμένους ἢ ἀπανθρωπία ποιεῖ. Εἰ δὲ καὶ τὴν διάνοιάν τις ἐξετάσει τῶν τοιούτων, οὐκέτι θηρία μόνον, ἀλλὰ καὶ δαίμονας αὐτοὺς προσερεῖ. Καὶ γὰρ πολλῆς γέμουσι τῆς ἀπηνείας καὶ τῆς πρὸς τὸν ὀμόδουλον ἐχθρας· καὶ οὔτε βασιλείας ἔρωσ ἐκεῖ, οὔτε γέεννης φόβος, οὐκ αἰδῶς ἀνθρώπων, οὐκ ἔλεος, οὐ συμπάθεια, ἀλλ' ἀναισχυντία καὶ ἰταμότης, καὶ ὑπεροψία τῶν μελλόντων ἀπάντων· καὶ μῦθος αὐτοῖς εἶναι δοκεῖ τὰ τοῦ Θεοῦ βήματα τὰ περὶ κολάσεως, καὶ γέλωσ ἢ ἀπειλή. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ πλεονέκτου διάνοια. Ὅταν οὖν ἐνδοθεν μὲν δαίμονες ὦσιν, ἐξωθεν δὲ θηρία, καὶ θηρίων χεῖρους, πῶς θήσομεν τοὺς τοιοῦτους, εἰπέ μοι; Ὅτι γὰρ καὶ θηρίων χεῖρους, δῆλον ἐκεῖθεν· τὰ θηρία τῇ φύσει τοιαῦτά ἐστίν· οὗτοι δὲ κατὰ φύσιν τὸ ἡμερον ἔχοντες, παρὰ φύσιν εἰς τὸ θηριώδες ἑαυτοὺς ἐξάγειν βιάζονται.

Καὶ οἱ δαίμονες δὲ τοὺς ἐπιβουλεύοντας ἀνθρώπους συμπράττοντας ἑαυτοῖς ἔχουσιν· ὡς εἰ μὴ συνέπρατον, τὸ πλεόν τῶν ἐπιβουλῶν ἢ τῶν καθ' ἡμῶν ἐκείνοις ἀνήρητο· οὗτοι δὲ καὶ φιλονεικούντων αὐτοῖς τῶν ἐπηρεαζομένων κρατεῖν ἐπιχειροῦσι. Πάλιν ὁ δαίμων ἀνθρώπῳ πολεμεῖ, οὐ δαίμοσι [80] τοῖς ὁμοφύλοις· οὗτος δὲ τὸ συγγενὲς καὶ οἰκεῖον παντὶ τρόπῳ κακοῦν ἐπείγεται, καὶ οὐδὲ τὴν φύσιν αἰδεῖται. Οἶδα ὅτι πολλοὶ πρὸς ἡμᾶς ὑπὲρ τούτων ἀπεχθάνονται τῶν ῥημάτων· ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπεχθάνομαι πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἐλεῶ καὶ δακρύω τοὺς οὕτω διακειμένους· κἂν πληξῆσι θέλωσιν, ἡδέως ἂν ἀνασχοίμην, εἰ ἀπέχοντο τῆς θηριωδίας ταύτης. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ προφήτης μεθ' ἡμῶν τοὺς τοιοῦτους ἐκβάλλει τῆς τῶν ἀνθρώπων συγγενείας, λέγων, ὅτι Ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκεν, ἀλλὰ παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις. Γενώμεθα τοίνυν ἀνθρωποὶ ποτε, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψωμεν, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα ἀπολάβωμεν, καὶ ἑαυτοὺς ἢ ἀνακτησώμεθα, ἵνα καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Sic Regius optime. Editi ἐπιβούλων. ^b Deerat ἐκτούς.

ΟΜΙΛΙΑ Γ.

Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. Εἰ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός. Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν.

α'. Ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, καὶ πρὸ τοῦ προσήκοντος καιροῦ εἰς τὴν κατὰ τοῦ πεπορευκότος κατηγορίαν ἐξενηχθεις, καὶ αἰνιγματωδῶς αὐτὴν παρανοήσας διὰ βραχέων, καὶ κατασεισας αὐτοῦ τὸ συνειδὸς, ἐπέιγεται πάλιν ἐπὶ τὴν μάχην τῆς σοφίας τῆς ἐξωθεν, καὶ τὰ ἐγκλήματα τῶν ἐντεῦθεν πεφυσιωμένων καὶ διατεμνόντων τὴν Ἐκκλησίαν· ἵνα τὸ λείπον προσθεις, καὶ τὸ κεφάλαιον ἅπαν ἀπαρτίσας μετὰ ἀκριθείας, οὕτω λοιπὸν σφοδρᾶ τῇ ῥύμῃ κατὰ τοῦ πεπορευκότος φέρεσθαι τὴν γλῶτταν ἀφή, πρότερον ἀκροβολισάμενος πρὸς αὐτὸν δι' ὧν ἔμπροσθεν εἶρηκε. Καὶ γὰρ τὸ, *Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω*, πρὸς ἐκείνον μάλιστα ἐστίν ἀποτετιομένου, καὶ προκαταλεαίνοντος αὐτὸν τῷ φόβῳ· καὶ ὁ περὶ τῆς καλάμης λόγος αὐτὸν μάλιστα ἐστίν αἰνιττομένου, καὶ τὸ λέγειν, ὅτι *Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικεῖ ἐν ὑμῖν*; Δύο γὰρ ταῦτα μάλιστα ἀπάγειν ἡμᾶς ἀμαρτίας εἴωθεν, ὅταν τὴν κειμένην ἢ τῇ ἀμαρτία κόλασιν ἐννοήσωμεν, καὶ ὅταν τὴν ἡμετέραν ἀξίαν ἀναλογισώμεθα. Τῷ μὲν οὖν τὸν χόρτον εἰς μέσον παράγειν καὶ τὴν καλάμην, ἐφόδῃσε· τῷ δὲ τὸ ἀξίωμα τῆς οικείας εὐγενείας εἰπεῖν, ἐνέτρεψεν, ἐκείνῳ μὲν τοὺς ἀναισθητοτέρους, τούτῳ δὲ καὶ τοὺς ἐπιεικεστέρους βελτίους ποιῶν. *Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. Εἰ τις δοκεῖ σοφός εἶναι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω.* Ὅσπερ νεκρὸν τῷ κόσμῳ κελεύει γενέσθαι, καὶ ἡ νεκρότης αὐτῆ οὐδὲν παραβλά-

^a Sic Reg. et Savil. In Morel. autem legitur ἔταν προκειμένην.

πτει, ἀλλὰ καὶ ὠφελεῖ, ζωῆς αἰτία γενομένη· οὕτω καὶ μωρὸν κελεύει τῷ κόσμῳ τούτῳ γενέσθαι, σοφίαν ἐντεῦθεν ἡμῖν τὴν ἀληθῆ προξενῶν. Μωρὸς δὲ τῷ κόσμῳ γίνεται ὁ τὴν ἐξωθεν ἀτιμάζων σοφίαν, καὶ πεπεισμένος μηδὲν αὐτῷ συντελεῖν πρὸς τὴν τῆς πίστεως κατάληψιν. Ὅσπερ οὖν ἡ πενία ἢ [81] κατὰ Θεὸν πλούτου αἰτία, καὶ ἡ ταπείνωσις, ὕψους, καὶ τὸ δόξης ὑπερορᾶν δόξης αἴτιον γίνεται· οὕτω, καὶ τὸ μωρὸν γενέσθαι σοφώτερον πάντων ποιεῖ. Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐναντίων τὰ παρ' ἡμῖν ἢ. Καὶ διὰ τί μὴ εἶπεν, Ἄποθέσθω τὴν σοφίαν, ἀλλὰ, *Γενέσθω μωρός*; Ἴνα μεθ' ὑπερβολῆς ἀτιμάσῃ τὴν ἐξωθεν παιδευσιν. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἴσον εἰπεῖν, Ἀπόθου σου τὴν σοφίαν, καὶ, *Γενού μωρός*· ἄλλως δὲ καὶ παιδεύει μὴ ἐπαισχύνεσθαι τῇ παρ' ἡμῖν ιδιωτείᾳ· πάνυ γὰρ καταγελαῖ τῶν ἐξωθεν. Διόπερ οὐδὲ τὰ ὀνόματα δέδοικεν, ἐπειδὴ θαρρῆει τῇ τῶν πραγμάτων δυνάμει. Ὅσπερ οὖν ὁ σταυρὸς, δοκῶν ἐπονείδιστος εἶναι, μυρίων γέγονεν αἴτιος ἀγαθῶν, καὶ δόξης ὑπόθεσις ἀφάτου καὶ ῥίζα· οὕτω καὶ ἡ δοκοῦσα μωρία εἶναι, σοφίας ἡμῖν αἰτία κατέστη. Καθάπερ γὰρ ὁ κακῶς τι μεμαθηκώς, ἂν μὴ τὸ πᾶν ἀπόθῃται καὶ λεάνῃ τὴν ψυχὴν καὶ καθαρὰν παράσχη τῷ μέλλοντι γράφειν, οὐδὲν εἴσεται σαφὲς τῶν ὑγιῶν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐξωθεν σοφίας, ἂν μὴ τὸ πᾶν ἐξέλῃς, καὶ σαρώσης σου τὴν διάνοιαν, καὶ ἐξίσης τῷ ἰδιώτῃ παράσχῃς σαυτὸν τῇ πίστει, οὐδὲν εἴση γενναῖον ἀκριβῶς. Καὶ γὰρ οἱ παραβλέποντες, ἂν μὴ μύσαντες ἑαυτοὺς ἑτέροις παραδῶσιν, ἀλλὰ τῇ διεφθαρμένῃ τῶν ὀφθαλμῶν ὄψει τὰ καθ' ἑαυτοῦς ἐπιτρέψωσι, τῶν οὐχ ὁρώντων πολλῷ πλεονα ἀμαρτήσονται.

^b Ita Reg. Hæc deerant in Morel.

excindi, et nos illis privari. Tu vero si ovem fera discerpat, doles; cum autem id in congenerem facis, non putas te aliquid immane facere? et quomodo fueris homo? Non vides nos humanam eam rem dicere, quæ misericordia plena sit et benignitate? quando autem aliquid sævum et crudele perficit homo, inhumanum illum vocamus. Itaque characterem hominis depingimus a commiseratione, feræ autem a contrario, semper dicentes, Num homo est, fera, aut canis? Homines enim paupertatem sublevant, non augent. Horum autem ora ferarum sunt ora; imo hæc sunt illis ferociora: verba enim proferunt, quæ magis quam ferarum dentes virus emittentes, cædem patrant. Et si quis omnia persequatur, tunc recte videbit, quomodo inhumanitas eos, qui sic affecti sunt, feras ex hominibus reddat. Quod si quis illorum mentem examinaverit, non ultra feras tantum, sed etiam dæmonas illos vocabit. Sunt enim multa immanitate pleni, et odio in conservos: ibi non amor regni est neque metus gehennæ, non hominum reverentia, non misericordia, non commiseratio, sed impudentia, petulantia, et futurorum omnium contemptus: et fabulæ ipsis videntur esse Dei verba de supplicio futuro, et ejus minæ risus. Talis enim est avari mens. Cum ergo intrinsecus dæmones sint, extrinsecus vero feræ, et feris deteriores: ubinam, quæso, illos collocabimus? Quod enim feris sint de-

teriores, hinc palam est, quod feræ natura sint tales; hi vero qui secundum naturam mansuetudinem habent, præter naturam in ferinos mores transire nituntur. Ac dæmones quidem homines insidiantes sibi opem ferentes habent; quippe si opem non ferrent, magna pars ipsis insidiarum contra nos structarum sublata esset: hi vero eos, qui ab se vexantur, etiam contententes secum, superare nituntur. Rursus dæmon hominem bello impetit, non autem dæmonas sui generis: hic vero congeneres et necessarios omnimoda vexatione affligit, neque reveretur naturam. Scio multos esse, qui ob hæc verba nos odio habent: ego vero illos non odi, sed eorum misereor, et eos qui sic affecti sunt lacrymis prosequor: etiamsi percutere velint, libenter id tulerim, si ab hac feritate abstinere velint. Neque enim ego solus, sed etiam propheta nobiscum hujusmodi homines ab humana cognatione expellit, dicens: *Homo cum in honore esset, non intellexit, sed comparatus est jumentis insipientibus* (Psal. 58. 21). Simus ergo homines tandem aliquando, et in cælum respiciamus: atque illud secundum imaginem accipiamus (Col. 3. 10), et nos ipsos recuperemus, ut et futura bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA X.

CAP. 3. v. 18. *Nemo seipsum seducat. Si quis videtur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens.*

19. *Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum.*

1. *Quomodo Paulus in arguendo fornicario procedat. Mori huic mundo quid sit.* — Ut supra dixi, cum ante opportunum tempus ad incusandum illum, qui fornicatus fuerat, deductus esset, et ænigmatice illum paucis perstrinxisset, ejusque conscientiam exagitasset; pergit rursus ad pugnam contra sapientiam externam, et illos adoritur, qui inde inflati scindebant Ecclesiam; ut iis quæ residua erant additis, postquam hoc caput accurate perfecit, sic rursus contra fornicarium cum impetu feratur, quem jam supra telis emissis aggressus est. Nam illud, *Nemo seipsum seducat*, ad illum maxime respicit, et illum metu afficit mitigatque; quodque de stipula dicitur, illum præcipue subindicat; et cum dicit, *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* Hæc quippe duo maxime solent nos a peccato abducere: quando repositam peccato pœnam cogitamus, et quando dignitatem nostram nobiscum reputamus. Cum ergo fœnum ac stipulam in medium adduxit, exterruit; cum autem propriæ nobilitatis dignitatem intulit, pudore affecit; illo quidem modo stupidiore, hoc autem moderatiore reddens meliores. *Nemo seipsum seducat. Si quis videtur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat.* Quasi mortuum huic

mundo fieri jubet: mors autem hujusmodi nihil lædit, imo juvat, cum sit vitæ causa. Sic etiam stultum huic mundo fieri jubet, hinc nobis veram sapientiam concilians. Stultus autem mundo efficitur, qui externam sapientiam despicit, persuasum habens, illam sibi nihil ad fidem adipiscendam adjumenti conferre. Quemadmodum ergo paupertas secundum Deum divitiarum causa est, et humilitas altitudinis, et gloriæ despectus est gloriæ causa; ita et stultum fieri, omnibus sapientiore[m] efficit. Ex contrariis enim res nostræ constant. Et cur non dixit, Deponat sapientiam, sed, *Stultus fiat?* Ut externam disciplinam supra modum dedecoret. Neque enim idipsum fuisset dicere, Depone sapientiam, et Stultus fias. Alioquin vero docet etiam non erubescendum esse de ea quæ apud nos est simplicitate: externa enim admodum irridet. Quapropter nomina non timet, quoniam in rerum virtute confidit. Ut igitur crux, quæ probrosa res videtur esse, bonorum innumerabilium causa, et gloriæ ineffabilis occasio et radix nobis fuit: sic ea quæ videtur esse stultitia, sapientiæ nobis causa fuit. Sicut enim is qui male quidpiam didicit, nisi totum deponat, animamque ei qui scripturus est planam et puram reddat, ex sanis rebus nihil clare sciet: ita etiam in externa sapientia, nisi totum eradas et mentem everras, et quasi idiota fidei te obtuleris, nihil præclarum vel sincerum accurate scies. Nam qui oblique vident, nisi clausis oculis se aliis tradi-

derint, sed male affecto visui sua permiserint, magis errabunt, quam qui non vident.

Externa sapientia reprobatur. — Et quomodo, iniquis, possit hæc externa sapientia deponi? Si eorum disciplina non utaris. Deinde postquam ab illa desistere tam aspere jussit, causam etiam affert his verbis: 19. *Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum.* Non modo enim nihil confert, sed etiam impedit. Oportet igitur ab illa absistere, ut pote quæ noceat. Viden' quomodo ubertim victoriam tulerit, ostendens illam non modo nihil nos juvare, sed etiam nobis contrariam esse? Neque suis contentus argumentis, testimonium rursus affert dicens: *Scriptum est enim: Qui comprehendit sapientes in astutia eorum.* Astutia, id est, suis illos armis capit. Quia enim astutia usi sunt, ut ne Deo haberent opus, per hanc ipsam astutiam illis probavit quod maxime Deo egeant. Quo modo? Quod per eam stulti effecti, merito per eandem capti sint. Nam qui putabant se Deo non opus habere, ad tantam redacti sunt egestatem, ut piscatoribus et illiteratis minores apparent, ipsisque demum opus haberent. Ideo ait, *In astutia ipsorum cepit illos.* Nam cum dicit, *Perdam sapientiam* (1. Cor. 1. 19), ipsam ad nihil utile inducere significat: illud autem, *Qui comprehendit sapientes in astutia eorum*, ad ostendam Dei potentiam dicitur.

2. Deinde modum dicit quo comprehendit, aliud adjiciens testimonium; ait enim: 20. *Dominus novit cogitationes sapientium quoniam vanæ sunt.* Cum autem sapientia illa quæ est immensa, hæc de illis pronuntiaverit, et tales ipsos esse probaverit, quam aliam extremæ illorum amentiae quæres demonstrationem? Nam hominum quidem judicia sæpe labuntur; Dei vero sententia nec reprehendi nec corrumpi unquam potest. Postquam igitur superni iudicii tropæum ita splendidum erexerat, vehementer in subditos sermonem convertit, hæc dicens: 21. *Nemo itaque gloriatur in hominibus: 22. omnia enim vestra sunt.* Rursus priora repetit, ostendens illos neque in spiritualibus altum sapere debere, ut qui nihil ex se habeant. Cum ergo externa sapientia noxia sit, et spiritualia a vobis non sint data, unde habes quod glorieris? Et in externa quidem sapientia nemo seipsum decipiat, inquit, quia ipsi in re noxia sibi placebant: hic vero, quia res habet utilitatem, nemo gloriatur. Et mansuetiore utitur oratione: *Omnia enim vestra sunt, sive Paulus sive Apollo sive Cephas sive mundus, sive vita sive mors, sive præsentia sive futura: omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei.* Quia enim illos vehementer perstrinxerat, rursus ipsos recreat. Et superius quidem dicebat, *Adjutores sumus Dei*, et aliis pluribus verbis ipsos consolabatur: hic autem dicit, *Omnia vestra sunt*, doctorum fastum amovens, ostendensque ipsos non modo nihil illis largiri, sed ipsis gratias referre debere: propter illos enim tales effecti sunt, etiamque gratiam acceperunt. Sed quoniam futurum erat, ut illi etiam gloriarentur, idco hunc

quoque morbum prædicit dicens: *Unicuique sicut Deus dedit; et, Deus incrementum dedit;* ut neque illi, quia præbuerunt, altum sapiant; neque hi etiam, quia audierunt, *Omnia vestra sunt*, sese extollant. Etenim etiamsi propter vos, at totum a Deo factum est. Tu vero mihi perpendas velim, quomodo usque ad finem perseveret nomen suum et nomen Petri ponere. Quid vero significat illud, *Sive mors?* Etiamsi moriantur, pro vobis moriuntur, periclitantes pro vestra salute. Viden' quomodo rursus discipulorum fastum deprimat, doctores autem extollat? Nam sic illos alloquitur ut pueros nobiles, pædagogos habentes, qui hæreditatem accepturi sunt. Licet etiam alio modo dicere, mortem Adami propter nos fuisse, ut respisceremus; mortem vero Christi, ut servaremur. *Vos autem Christi, Christus vero Dei.* Aliter Christi sumus, et aliter Christus Dei est, et aliter mundus est noster. Nos quippe Christi sumus, ut opus illius; Christus vero Dei, ut germana proles, non ut opus: qua ratione etiam nec mundus est noster¹. Itaque etsi una sit dictio, at diversa sententia. Mundus enim noster est, utpote pro nobis factus; Christus vero Dei est, ut qui ipsum auctorem habeat, quatenus Pater ejus est: nos autem sumus Christi, quia ab ipso conditi sumus. Si illi sunt vestri, inquit, cur facitis contrarium, dum ab ipsis cognominamini, non a Christo et Deo? (Cap. 4.) 1. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei.* Postquam illorum arrogantiam depressit, vide jam quomodo illos recreat dicens: *Ut ministros Christi.* Ne itaque, misso homino, a ministris et famulis nomen accipias. Dispensatores autem dixit, ostendens non omnibus hæc danda esse, sed quibus oportet, et quibus ea sunt dispensanda. 2. *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur.* Id est, ne quæ sunt Domini sibi usurpet, nec sibi tamquam domino ea vindicet, sed ut dispensator illa curet. Dispensatoris enim est, ea quæ sibi credita sunt probe administrare, nec quæ domini sunt sua dicere; sed contra quæ sunt sua, domini dicere. Unusquisque hæc cogitans, sive dicendi facultatem habeat, sive pecunias, quod nempe res Domini sibi creditæ sint, non autem suæ, ne illas penes se retineat neque sibi adscribat, sed Deo omnia largienti illas acceptas referat. Vis videre fideles dispensatores? Audi quid dicat Petrus: *Quid nos respicitis quasi propria virtute aut pietate fecerimus hunc ambulare* (Act. 3. 12)? et Cornelio dicebat (a): *Et nos iisdem passionibus obnoxii homines sumus* (Act. 14. 15); et ad Christum: *Ecce reliquimus omnia et sequuti sumus te* (Matth. 19. 27). Et Paulus cum dixisset, *Plus quam omnes laboravi*, subjunxit: *Non ego autem,*

¹ Reg. sic effert hunc locum... *germana proles; mundusque non est noster, ut nostrum opus, sed in quantum nostri causa factus est.*

(a) Hic citata verba non Cornelio dicta fuere a Petro; sed a Paulo Tystis, iis qui Barnabæ et sibi ut diis hostias immolatum erant. Hic memoria habetur Chrysostomus, nisi sit hiatus in serie.

Και πῶς ἂν εἴη τὴν σοφίαν ταύτην ἀποθέσθαι, φησί; Μὴ κεκρημένον ἂ αὐτῶν τοῖς δόγμασιν. Εἶτα ἐπειδὴ οὕτως αὐτῆς σφοδρῶς ἀποστήναι ἐκέλευσε, καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι λέγων· **Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν.** Οὐ γὰρ μόνον οὐδὲν συντελεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐμποδίζει. Δεῖ τοίνυν αὐτῆς ἀποστήναι, ἅτε βλαπτούσης. Ὅρξας πῶς ἐκ περιουσίας ἤνεγκε τὰ νικητήρια, ἀποδείξας ὡς οὐ μόνον ἡμᾶς οὐδὲν ὠφελεί, ἀλλὰ καὶ ἐναντιοῦται; Καὶ οὐδὲ ταῖς οικειαῖς ἀρκεῖται κατασκευαῖς, ἀλλὰ καὶ μαρτυρίαν ἐπήγαγε πάλιν, λέγων· **Γέγραπται γάρ· Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν.** Τῇ πανουργίᾳ, τούτεστιν, ἐν τοῖς οικείοις ὁπλοῖς αὐτοῦ χειρούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τῇ σοφίᾳ ἐχρήσαντο εἰς τὸ μὴ δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ, δι' αὐτῆς ταύτης ἤλεγξεν αὐτοὺς, ὅτι μάλιστα δέονται τοῦ Θεοῦ. Πῶς, καὶ τίνοι τρέπω; Ὅτι μωροὶ γινόμενοι δι' αὐτῆς, εἰκότως δι' αὐτῆς ἐάλωσαν. Οἱ γὰρ νομίζοντες μὴ δεῖσθαι Θεοῦ, εἰς τοσαύτην κατέστησαν χρεῖαν, ὡς ἀλιέων καὶ ἀγραμμάτων ἐλάττους φανῆναι, καὶ αὐτῶν τούτων δεηθῆναι λοιπὸν· διὰ τοῦτό φησιν· **Ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν εἶλεν αὐτούς.** Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, **Ἀπολώ τὴν σοφίαν,** πρὸς τὸ μὴδὲν χρῆσιμον εἰσγαγεῖν εἰρηται· τὸ δὲ, **Ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν,** πρὸς τὸ δεῖξαι τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν.

β. Εἶτα καὶ τὸν τρόπον λέγει καθ' ὃν εἶλεν, ἐτέραν προσθεὶς μαρτυρίαν· **Κύριος γὰρ, φησί, γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσι μάταιοι.** Ὅταν δὲ ἡ σοφία ἢ ἀπειρος ταῦτα περὶ αὐτῶν ψηφίζεται, καὶ [82] ἀποφαίνει τοιούτους, ποῖαν ἐτέραν ζητεῖς ἀποδείξιν τῆς οὐχίας ἀνοίας αὐτῶν; Αἱ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων κρίσεις πολλαχοῦ διαπίπτουσιν, ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ ψήφος ἀληπτος καὶ ἀδέκαστος πανταχοῦ. Στήσας τοίνυν τὸ τρόπαιον οὕτω λαμπρὸν τῆς ἀνωθεν κρίσεως, καταφορικῶς ὁ λοιπὸν κέχρηται τῷ λόγῳ, πρὸς τοὺς ἀρχομένους ἀποστρέψας αὐτὸν, καὶ λέγων οὕτως· **Ὅστε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις· πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστίν.** Πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον ἐρχεται, δεικνύς ὅτι οὐδὲ ἐπὶ τοῖς πνευματικοῖς ἐφελουσι μέγα φρονεῖν, ἅτε οὐδὲν παρ' ἑαυτῶν ἔχοντες. Ὅταν οὖν ἡ μὲν ἐξωθεν σοφία βλαβερά ᾖ, τὰ δὲ πνευματικὰ μὴ παρ' ὑμῶν ᾖ δεδομένα, πόθεν ἔχεις καυχάσθαι; Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἐξωθεν σοφίας, **μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω,** φησὶν, ἐπειδὴ ἐπὶ πράγματι ἐφρόνουν βλαβερῶ· ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ τὸ πρόγμα ὠφέλειαν ἔχει, μηδεὶς καυχάσθω. Καὶ ἡμερῶταρον κέχρηται τῷ λόγῳ. **Πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστίν· εἴτε Παῦλος εἴτε Ἀπολλῶς εἴτε Κηφᾶς, εἴτε κόσμος, εἴτε ζωὴ εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστώτα εἴτε μέλλοντα, πάντα ὑμῶν ἐστίν, ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ.** Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα αὐτῶν καθήφατο, πάλιν αὐτοὺς ἀνακτάται. Καὶ ἀνωτέρω μὲν **ἔλεγε, Συναρτοὶ ἐσμεν τοῦ Θεοῦ,** καὶ δι' ἐτέρων δὲ **κλειδίων αὐτοῦς παρεμυθήσατο·** καὶ ἐνταῦθα δὲ φησὶ, **Πάντα ὑμῶν ἐστίν,** καθαιρῶν τὸν τύπον τῶν διδασκάλων, καὶ δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν αὐτοῖς χαρίζονται, ἀλλ' ὅτι καὶ οὗτοι ἐκείνοις χάριν ἔχον ὀφείλουσι· διὰ γὰρ αὐτοὺς τοιοῦτοι γεγονόασιν, ἀλλὰ καὶ

χάριν ἔλαβον. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐμελλον καὶ αὐτοὶ καυχᾶσθαι, διὰ τοῦτο προεξέκοψε καὶ τοῦτο τὸ νόημα, εἰπὼν· **Ἐκδοσθὼ ὡς ὁ Θεὸς ἔδωκε** καὶ, ὅτι Ὁ Θεὸς ἠδξάνεν· ἵνα μήτε ἐκείνοι ὡς παρέχοντες μέγα φρονῶσι, μήτε οὗτοι διὰ τὸ ἀκοῦσαι, ὅτι **Πάντα ὑμῶν ἐστίν,** πάλιν ἐπαίρωνται. Καὶ γὰρ εἰ καὶ δι' ὑμᾶς, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν γεγένηται. Σὺ δὲ μοι σκόπει, πῶς μέχρι τέλους παρέμενε τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα καὶ τὸ Πέτρου ὑποτιθεῖς. Τί δὲ ἐστίν, **Εἴτε θάνατος;** Ὅτι κἂν ἀποθνήσκωσι, δι' ὑμᾶς ἀποθνήσκουσι, κινδυνεύοντες ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας. Ὅρξας πῶς πάλιν τῶν μὲν μαθητῶν καθεῖλε τὸ φρόνημα, τῶν δὲ διδασκάλων ἐπῆρεν; Ὡς γὰρ παισὶν εὐγενέσι παιδαγωγοὺς ἔχουσι καὶ μέλλουσι πάντα κληρονομεῖν, οὕτω διαλέγεται. Ἔστι καὶ ἐτέρως εἰπεῖν, ὅτι καὶ ὁ τοῦ Ἀδὰμ θάνατος δι' ἡμᾶς. ἵνα σωφρονισθῶμεν, καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ, ἵνα σωθῶμεν. **Ἦμεῖς δὲ Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ.** Ἐτέρως ἡμεῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐτέρως ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐτέρως ἡμῶν ὁ κόσμος. Ἦμεῖς μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἔργον· ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς γέννημα γνήσιον, οὐχ ὡς ἔργον, ὡσπερ οὐδὲ ὁ κόσμος ἡμῶν. Ὅστε εἰ καὶ ἓ μίᾳ ἡ λέξις, ἀλλὰ διάφορος ἡ ἔννοια. Ἦμῶν μὲν γὰρ ὁ κόσμος, ὡς δι' ἡμᾶς γεγονός· ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς αὐτὸν αἴτιον ἔχον κατὰ τὸ Πατέρα εἶναι· ἡμεῖς δὲ τοῦ [83] Χριστοῦ, ὡς ὑπὸ αὐτοῦ κατασκευασθέντες. Εἰ δὲ ἐκείνοι ὑμῶν, φησὶ, τί τούναντιον ἐποιήσατε, αὐτοῖς ἐπονομαζόμενοι, ἀλλ' οὐχὶ τῷ Χριστῷ καὶ τῷ Θεῷ; **Οὕτως ἡμῶς λογιζέσθω ἀνθρώπων, ὡς ὑπηρετὰς Χριστοῦ καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ.** Ἐπειδὴ κατέβαλεν αὐτῶν τὸ φρόνημα, ὅρα πῶς πάλιν αὐτὸ ἀνακτάται λέγων· **Ὡς ὑπηρετὰς Χριστοῦ.** Μὴ τοίνυν τὸν Δεσπότην ἀφεί, ἀπὸ τῶν ὑπηρετῶν καλοῦ καὶ τῶν διακονουμένων. **Οἰκονόμους** δὲ εἶπε, δεικνύς ὡς οὐχ ἅπασιν αὐτὰ χρὴ δίδόναι, ἀλλ' οἷς δεῖ, καὶ οἷς ἄξιον οἰκονομεῖν. **Ὁ δὲ λοιπὸν, ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα σαφὲς τις εὐρεθῇ.** Τούτεστιν, ἵνα μὴ ὡς δεσποτικὰ σφετερίζεται, ἵνα μὴ ὡς δεσπότης ἑαυτῷ ἐκδικῆ, ἀλλ' ὡς οἰκονόμος διοικῆ. Οἰκονόμου γὰρ τὸ διοικεῖν τὰ ἐγγεμισθέντα καλῶς· οὐχ αὐτοῦ λέγειν εἶναι τὰ δεσποτικά, ἀλλὰ τούναντιον τοῦ δεσπότητος τὰ ἑαυτοῦ. Ἐκαστος ταῦτα ἐννοῶν, καὶ ὁ λόγον ἔχων καὶ ὁ χρήματα κεκτημένος, οἶον ὅτι ἐπισταύθη δεσποτικὰ, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, μὴ κατεχέτω αὐτὰ παρ' ἑαυτῷ, μήτε ἑαυτοῦ ἐπιψηφίζετω, ἀλλὰ τῷ Θεῷ λογιζέσθω τῷ πάντα δεδωκότι. Θέλεις ἰδεῖν οἰκονόμους πιστούς; **Ἄκουσον τί φησὶν ὁ Πέτρος· Τί ἡμῖν ἀτενίζετε, ὡς ἰδία δυνάμει ἢ εὐσεβείᾳ πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν;** Καὶ τῷ Κορνηλίῳ δὲ ἔλεγε· **Καὶ ἡμεῖς ὁμοιοκαθεῖς ὑμῖν ἐσμεν ἄνθρωποι·** καὶ πρὸς τὸν Χριστὸν δὲ· **Ἰδοὺ ἀφήκαμεν πάντα καὶ ἠκολούθησαμέν σοι.** Καὶ ὁ Παῦλος δὲ εἰπὼν, ὅτι **Περὶ σφόδρον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα,** ἐπήγαγεν· **Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί.** Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀποτείνόμενος ἔλεγε· **Τί γὰρ ἔχετε ὁ οὐκ ἔλαβες;** Οὐδὲν γὰρ ἔχετε σὸν, οὐ χρήματα, οὐ λόγον, οὐ ψυχὴν αὐτὴν· καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ τοῦ Δεσπότητος.

^a *Legabatur* μὴ κεκρημένον. ^b *Reg.*, καταφορικῶς, quae locutio non spernenda. ^c *Legabatur* ἀνθρώποις.

^d *Reg.*, ὡς γέννημα γνήσιον, ἡμῶν δὲ ὁ κόσμος οὐχ ὡς ἔργον, ἀλλ' ὡς δι' ἡμᾶς γεγεννημένος. Ὅστε εἰ καὶ. ^e *Reg.*, γεγονός. *Editt.*, γεγεννημένος.

γ'. "Όταν οὖν χρεία καλῆ, καὶ ταύτην κατάθου. Εἰ δὲ φιλοζῶεις, καὶ κελευόμενος καταθεῖναι ἀντιλέγεις, οὐκέτι πιστὸς οἰκονόμος εἶ. Καὶ πῶς ἐνὶ Θεοῦ καλοῦντος ἀντιστῆναι; Τοῦτο γὰρ κάγω φημι, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸ μάλιστα θαυμάζω τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, ὅτι ἂ δύναται καὶ ἄκοντός σου παρὰ σοῦ λαβεῖν, ταῦτα οὐ βούλεται ἄκοντος εἰσενεχθῆναι, ἵνα καὶ μισθὸν ἔχῃς. Οἷον δύναται τὴν ψυχὴν λαβεῖν ἄκοντος, ἀλλὰ παρ' ἂ ἐκόντος βούλεται, ἵνα λέγῃς κατὰ Παῦλον· *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω*. Δύναται σου τὴν δόξαν λαβεῖν ἄκοντος καὶ ποιῆσαι ταπεινόν, ἀλλὰ παρ' ἐκόντος θέλει, ἵνα ἀμοιβὴν ἔχῃς. Δύναται σε ποιῆσαι πένητα, καὶ μὴ βουλόμενον, ἀλλ' ἐκόντα σε βούλεται γενέσθαι τοιοῦτον, ἵνα σοι πλέξῃ στεφάνους. Εἶδες Θεοῦ φιλανθρωπίαν; εἶδες νωθεῖαν ἡμετέραν;

Ἐπ' ἀξιώματος ἐγένου μεγάλο, καὶ ἀρχῆς ἐπελάθου ποτὲ ἐκκλησιαστικῆς; Μὴ μέγα φρόνει· οὐ σὺ τὴν δόξαν ἐκτήσω, ἀλλ' ὁ Θεὸς σε ἐνέδυσεν. Ὡς ἄλλοτρια τοῖνον φεῖδου, μὴ καταχρῶμενος αὐτῇ, μηδὲ ἀποχρῶμενος [84] εἰς τὰ μὴ προσήκοντα, μηδὲ φυάμενος, μηδὲ σφετεριζόμενος, ἀλλὰ πένητα σου τὸν εἶναι νόμιζε καὶ ἄδοξον. Οὐ γὰρ, εἰ πορφύραν βασιλικὴν ἐνεχειρισθῆς φυλάττειν, εἶδει καταχρήσασθαι τῇ στολῇ καὶ λυμῆνασθαι, ἀλλὰ μετὰ πλείονος αὐτὴν τῆς ἀκριθείας τηρεῖν τῷ δεδωκότι. Λόγον ἔλαβες; Μὴ φυσῶ, μηδὲ ἀλαζονεύου· οὐ γὰρ ἐστὶ σὸν τὸ χάρισμα. Μὴ ἀγνώμων ἔσο περὶ τὰ δεσποτικά, ἀλλὰ δίδανεμε τοῖς συνδούλοις, καὶ μήτε ὡς ἐπὶ ἰδίοις ἐπαίρου τοῦτοις, μήτε φεῖδου ὥστε διανέμειν. Κἂν παῖδας ἔχῃς, τοῦ Θεοῦ ἔχεις· ἂν οὕτω νομίζῃς, καὶ ἔχων εὐχαριστήσεις, καὶ ἀφαιρηθεὶς οὐκ ἀλγῆσεις· οἷος ἦν ὁ Ἰωβ λέγων· *Ὁ Κύριος ἐδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο*. Πάντα γὰρ παρὰ τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν· καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι δι' αὐτοῦ ἔχομεν, καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ ἀναπνεῖν, καὶ τὸ φῶς καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὴν γῆν· κἂν ἀποκλείσῃ τι τούτων, ἀπωλόμεθα καὶ διεφθάρμεν· πάροιχοι γὰρ ἔσμεν καὶ παρεπίδημοι. Τὸ δὲ ἔμῳ καὶ τὸ σὸν τοῦτο βήματ' ἐστὶ ψιλὰ μόνον· ἐπὶ δὲ πραγμάτων οὐχ ἔστηκε. Καὶ γὰρ εἰ τὴν οἰκίαν σὴν εἶναι φῆς, βῆμά ἐστι πράγματος ἔρημον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ ἄηρ καὶ γῆ καὶ ὕλη τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ σὺ δὲ αὐτὸς ὁ κατασκευάσας αὐτὴν, καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα. Εἰ δὲ ἡ χρῆσις σὴ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἀδηλος, οὐ διὰ τὸν θάνατον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου διὰ τὸ τῶν πραγμάτων εὐρίπιστον. Ταῦτ' οὖν συνεχῶς παρ' ἑαυτοῖς γράφοντες, φιλοσοφήσωμεν, καὶ δύο τὰ μέγιστα κερδανούμεν· εὐχάριστοί τε γὰρ ἐσόμεθα καὶ ἔχοντες καὶ ἀφαιρούμενοι, καὶ οὐ μὴ δουλεύσωμεν τοῖς παρατρέχουσι καὶ τοῖς οὐχ ἡμῶν. Κἂν γὰρ χρήματα λάβῃ, τὰ αὐτοῦ ἔλαβε, κἂν τιμὴν, κἂν δόξαν, κἂν τὸ σῶμα, κἂν αὐτὴν τὴν ψυχὴν· κἂν τὸν υἱὸν τὸν σὸν λάβῃ, οὐ τὸν σὸν ἔλαβεν υἱόν, ἀλλὰ τὸν δοῦλον τὸν ἑαυτοῦ. Οὐ γὰρ σὺ αὐτὸν ἐπλάσας, ἀλλ' ἐκείνος ἐποίησε· σὺ δὲ ὑπερέτης μόνον τῇ παρόδῳ, τὸ δὲ πᾶν αὐτὸς εἰργάσατο. Εὐχαριστήσωμεν τοῖνον ὅτι κατηξιώθημεν ὑπερητεῖσαι τῷ πράγματι. Ἄλλὰ τί; ἐδούλου διαπαντός ἔχειν; Τοῦτο ἀγνώμονος πάλιν, καὶ οὐκ εἰδότης, ὅτι ἄλλοτριον εἶχες, καὶ οὐκ ἴδιον. Ὡς περὶ οὖν οἱ εἰσὶ μὴ ἀφιστάμενοι Ἰσασιν, ἔτι οὐ τὰ αὐτῶν ἔχουσι, οὕτως οἱ ἀλγούντες τὰ βασιλικὰ σφετερίζονται. Εἰ γὰρ ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἑαυτῶν, πῶς ἐκείνοι ἡμῶν; Διπλῆ γὰρ ἔσμεν αὐτοῦ,

καὶ τῷ τῆς κτίσεως καὶ τῷ τῆς πίστεως λόγῳ. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Δαυὶδ· *Ἡ ὑπόστασις μου παρὰ σοὶ ἐστὶ*· καὶ ὁ Παῦλος δὲ, ὅτι *Ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν*. Καὶ τὸν περὶ τῆς πίστεως γυμνάζων λόγον φησὶν· *Οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν, καὶ τιμῆς ἠγοράσθητε*. Τὰ πάντα γὰρ τοῦ Θεοῦ. Ὅταν οὖν καλῆ καὶ βούληται λαβεῖν, μὴ κατὰ τοὺς ἀγνώμονας τῶν οἰκετῶν φύρωμεν τὸν λόγον, μηδὲ νοσιζόμεθα τὰ δεσποτικά. Ἡ ψυχὴ σου οὐκ ἐστὶ σὴ, καὶ πῶς τὰ χρήματ' ἐστὶ σά; Πῶς οὖν ἀναλίσκει εἰς οὐδὲν δέον τὰ μὴ σά; οὐκ οἶδας ὅτι διὰ τοῦτο μέλλομεν ἐγκαλεῖσθαι, κακῶς αὐτοῖς [85] χρησάμενοι; Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔστιν ἡμέτερα, ἀλλὰ τοῦ δεσπότου, εἰς τοὺς ὁμοδούλους ἐχρῆν δαπανᾶν. Τοῦτο γοῦν καὶ ὁ πλούσιος ἐκείνος ἐνεκαλεῖτο, ὅτι μὴ ἐποίησε, καὶ οἱ μὴ θρέψαντες τὸν Κύριον. Μὴ τοῖνον λέγε, ὅτι τὰ ἑμαυτοῦ ἀναλίσκω, καὶ ἐκ τῶν ἑμαυτοῦ τρυφῶ. Οὐκ ἀπὸ τῶν σεαυτοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀλλοτριῶν· ἀλλοτρίων δὲ λέγω, ἐπειδὴ σὺ βούλει· ἐπεὶ σά βούλεται εἶναι ὁ Θεὸς τὰ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐγγχειρισθέντα σοι. Γίνεται δὲ σά τὰ ἀλλότρια, ἂν εἰς ἐτέρους ἀναλώσῃς· ἂν δὲ εἰς σαυτὸν ἀναλώσῃς ἀπειδώς, ἀλλότρια γέγονε τὰ σά. Ἐπειδὴ γὰρ ὡμῶς αὐτοῖς κέχρησαι, καὶ λέγεις, ὅτι τὰ ἐμὰ εἰς ἐμὴν ἀπόλαυσιν μόνον ἀναλωθῆναι δίκαιον, διὰ τοῦτο ἀλλότρια αὐτὰ λέγω. Κοινὰ γὰρ ἐστὶ σά καὶ τοῦ συνδούλου, ὡς περὶ ἥλιος κοινὸς καὶ ἄηρ καὶ γῆ καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τοῦ σώματος, καὶ παντός ἐστι τοῦ σώματος καὶ ἐνὸς ἐκάστου μέλους ἡ διακονία· ὅταν δὲ ἐνὸς μόνου γίνεται μέλους, καὶ τὴν ἴδιαν ἀπόλαυσιν ἐνέργειαν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων συμβαίνει.

δ. Καὶ ἵνα σαφέστερον ὁ λέγω γένηται, ἡ τροφὴ τοῦ σώματος ἡ κοινὴ δεδομένη τοῖς μέλεσιν, ἂν εἰς ἓν ἔλθῃ μέλος, κἀκεῖνου λοιπὸν ἀλλοτρία γίνεται. Ὅταν γὰρ μὴ δυνήθῃ πεφθῆναι μηδὲ θρέψαι, ἀλλοτρία κἀκεῖνου γέγονεν. Ἄν δὲ κοινὴ γένηται, κἀκεῖνον καὶ πάντων ἐστὶν ἴδια. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων, ἂν σὺ μόνος ἀπολαύσῃς, καὶ σὺ ἀπώλεσας. Οὐ γὰρ αὐτῶν καρπῶσιν τὸν μισθόν, ἂν δὲ μετὰ τῶν ἄλλων κτήσῃ, τότε μᾶλλον ἔσται σά, καὶ τότε καρπῶσιν τὴν ὠφέλειαν. Οὐχ ὀρθῶς ὅτι χεῖρες διακονοῦνται, καὶ στόμα λαλεῖν, καὶ γαστήρ δέχεται; μὴ λέγει ἡ γαστήρ, Ἐπειδὴ ἐδεξάμην, ὀφείλω τὸ πᾶν κατέχειν; Μὴ τοῖνον, μηδὲ ἐπὶ τῶν χρημάτων τοῦτο σὺ λέγε· τοῦ γὰρ δεχομένου, τὸ μεταδιδόναι. Ὡς περὶ οὖν κακία γαστρός, τὸ κατέχειν τὰ βρώματα, καὶ μὴ διανέμειν· παντὶ γὰρ τῷ σώματι λυμαίνεται· οὕτω κακία τῶν πλουτούντων, τὸ κατέχειν ὅπερ ἔχουσι παρ' ἑαυτοῖς· τοῦτο γὰρ καὶ ἑαυτοῦ καὶ τοὺς ἄλλους ἀπόλλυσιν. Ὁ ὀφθαλμὸς πάλιν τὸ πᾶν δέχεται φῶς· ἀλλ' οὐ τοῦτο· αὐτὸς κατέχει μόνος, ἀλλ' ὀλόκληρον φωτίζει τὸ σῶμα. Οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν παρ' ἑαυτῷ κατέχειν, ἕως ἂν ὀφθαλμὸς ᾗ. Αἱ βῖνες πάλιν αἰσθάνονται εὐωδίας· ἀλλ' οὐ κατέχουσι αὐτὴν μόναι, ἀλλ' ἐγκεφάλου παραπέμπουσι, καὶ στόμαχον ἐν εὐωδίᾳ τιθέασιν, καὶ ὀλόκληρον δι' αὐτῶν ἀνακτῶνται τὸν ἄνθρωπον. Οἱ πόδες μόνου βαδίζουσιν· ἀλλ' οὐχ ἑαυτοῦς μεταφέρουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὄλον μετατιθέασιν τὸ σῶμα. Οὕτω καὶ σὺ, ὅπερ ἂν ἐγγχειρισθῇς, μὴ κάτεχε μόνος, ἐπεὶ τῷ παντὶ λυμαίνῃ, καὶ σαυτῷ πρὸ τῶν ἄλλων. Οὐκ ἐπὶ τῶν μελῶν δὲ μόνον ἴδοι τις ἂν τοῦτο γινόμενον. Καὶ γὰρ ὁ σιδηροκόπος, εἰ βουλη-

* *Aberat prepositio*. b Ita Reg., probe. Editi, πάντα γὰρ τὰ τοῦ Χριστοῦ ἔχομεν, perperam.

* Reg., παρὰ σοῦ, quæ lectio sententiam mutaret. *Legebatur* φύγωμεν. * Ita Reg. Editi vero, οὐ διὰ τοῦτο.

sed gratia Dei mecum (1. Cor. 15. 10). Et alibi eandem alloquens dicebat: *Quid enim habes quod non accepisti* (1. Cor. 4. 7)? Nihil enim habes tuum, non pecunias, non verbum, non ipsam animam: nam et ipsa Domini est.

3. Cum igitur opus fuerit, hanc quoque depono. Quod si vitam amas, et si deponere jussus, contradicis, jam non fidelis dispensator es. Et quomodo licet Deo vocante resistere? Nam ego quoque hoc dico, et propter hoc ipsum admiror Dei benignitatem: quæ enim potest ille, etiam te invito a te accipere, ea non vult te invito inferri, ut mercedem habeas. Exempli causa, potest animam te invito accipere, sed vult te volente, ut cum Paulo dicas: *Quotidie morior* (1. Cor. 15. 31). Potest gloriam tuam accipere te invito, teque humilem reddere; sed vult te quoque volente, ut remunerationem habeas. Potest te etiam invitum pauperem reddere, sed te volentem cupit talem fieri, ut tibi coronas nectat. Vidistin' Dei benignitatem? vidistin' socordiam nostram?

Fastus sacerdotum reprimitur. — Ad magnam pervenisti dignitatem, et principatum assequutus es ecclesiasticum? Ne altum sapias: non tu gloriam obtinuisti, sed illa te Deus induit. Illa igitur ut aliena utere: ne illam ad ea, quæ non decet, adhibeas, ne inferis, ne tibi vindices, sed pauperem et inglorium te esse putato. Neque enim, si purpura regia tibi servanda tradita esset, oporteret abuti veste illamque labefaciare, sed cum majori accuracione ipsam danti servare. Verbi facultatem accepisti? Ne inferis, neque arroganter agas: neque enim tuum est munus et donum. Ne ingratus esto circa ea quæ sunt Domini, sed ea conservis distribue; neque ideo, ac si tua essent, extollaris, neque parcus sis in illis distribuendis. Et si filios habes, Dei filios habes: si ita existimēs, gratias ages si habeas, iisque sublatis non dolebis. Talis erat Job dicens: *Dominus dedit, Dominus abstulit* (Job. 1. 21). Omnia enim a Christo habemus; etiamque quod simus ab illo habemus, et vitam et respirationem et lucem et aerem et terram; et si quid ex illis abstulerit, periimus et interiimus: adventæ enim sumus et peregrini. Illud enim, *meum et tuum*, verba tantum sunt sine re. Nam si domum esse tuam dicas, verbum est re vacuum. Etenim et aer et terra et materia Conditoris sunt, ut et tu ipse, qui illam struxisti, aliaque omnia. Si autem usus est tuus, ille quoque incertus est, non ob mortem tantum, sed etiam ante mortem ob rerum instabilitatem. Hæc ergo apud nos assidue describentes, philosophemur et duo quæ sunt maxima lucrabimur. Nam et grati erimus et dum tenemus et dum a nobis auferuntur, neque serviemus iis quæ præterfluunt nec nostra sunt. Nam si pecunias acceperit, sua accepit; si honorem, si gloriam, si corpus, si ipsam animam; si filium tuum acceperit, non filium tuum, sed servum suum accepit. Non enim tu ipsum formasti, sed ille fecit: tu autem ejus adventui administrator tantum fuisti, totum autem ille fecit. Gratias

igitur agamus, quod operis administri fieri dignati simus. Sed quid? eumne perpetuo habere voluisti? Hoc ingrati est et ignorantis te alienum habuisse, non tibi proprium. Quemadmodum ii, qui parati succedunt, sciunt se non sua habere: sic qui dolent, regia sibi usurpant. Nam si nos non sumus nostri, quomodo illi nostri sunt? Duplici enim ratione illius sumus, et secundum creationem et secundum fidem. Ideoque David dicit: *Substantia mea apud te est* (Psal. 38. 8); et Paulus: *In ipso vivimus, movemur, et sumus* (Act. 17. 28). Et de Fide tractans dicit: *Non estis vestri, et pretio empti estis* (1. Cor. 6. 19. 20). Omnia quippe Dei sunt. Cum ergo vocaverit et accipere voluerit, ne tamquam ingrati servi rationes conturbemus, neque ea quæ Domini sunt usurpemus. Anima tua non est tua, et quomodo pecuniæ tuæ erunt? Cur ergo ea, quæ tua non sunt, in iis quæ non oporteret impendis? nescis nos ideo accusandos fore, quod illis male usi simus? Quia ergo non sunt nostræ, sed Domini, oportuit illas conservis elargiri. Ideo certe dives ille accusabatur, quod hoc non fecisset; sic et qui Dominum non aluerunt. Ne itaque dicas, *Mea impendo, meis fruor*. Non tuis certe, sed alienis: alienis autem dico, quia tu vis, quia tua vult esse Deus, quæ tibi pro fratribus tradita sunt. Aliena autem illa tunc tua sunt, cum aliis distribuis; sin autem in te ipsum largiter insumpseris, tunc tua illa aliena sunt. Quia enim inhumaniter illis usus es, dicisque, *Æquum est ut mea in meum usum et fructum impendantur*; ideo aliena illa dico. Communia enim sunt, et ad conservum etiam tuum pertinent, quemadmodum et sol communis est, et aer et terra aliaque omnia. Et sicut in corpore ministerium est et totius corporis et uniuscujusque membri; cum autem unius tantum membri est, propriam perdit operationem: ita et in pecuniis accidit.

4. *Pecuniarum usus quis esse debeat.* — Et ut id quod dico clarius evadat, cibus corporeus qui membris communis datur, si ad unum venerit membrum, alienus illi efficitur: cum enim non possit concoqui et nutrire, alienus evadit: si autem communis sit, et illius et aliorum membrorum proprius est. Ita etiam in pecuniis: si tu solus illis fruaris, tu quoque illas perdidisti; neque enim mercedem accipies: si vero cum aliis possideas, tunc magis tuæ erunt, et tunc utilitatem accipies. Annon vides, quod manus ministrent, os emolliat, et venter recipiat? num dicit venter: *Quia recepi, totum retinere debo?* Ne ergo tu quoque de pecuniis ita loquaris: recipientis enim est elargiri. Quemadmodum ergo ventris vitium est, cum cibos retinet nec distribuit; toti enim corpori perniciem infert: ita etiam divitum vitium est, cum ea quæ habent apud se retinent: hoc enim et ipsos et alios perdit. Oculus item totam lucem recipit; sed non totam sibi retinet; nam corpus totum illuminat. Neque enim id ex natura sua habet ut totum retineat, donec oculus est. Nares etiam bonos sentiunt odores; sed non totos retinent, sed in cerebrum mittunt, et stomachum in bono odore servant, totum-

que hominem recreant. Pedes item soli incedunt; sed non se solos transferunt, sed et totum corpus transferunt. Ita et tu quod tibi comcredita fuit ne solus retineas, quia omnibus tibi primum perniciem inferes. Non in membris tantum id observes. Faber enim ferrarius, si neminem velit arte sua frui, et se ipsum et alias artes pessumdat. Sutor similiter, agricola, pistor, et singuli qui necessarias artes exercent, si neminem alium arte sua frui velint, non alios tantum, sed se cum aliis perdunt. Ecquid de divitibus loquor? Nam pauperes quoque si vestram avarorum et divitum nequitiam sectarentur, vos magnopere læderent ac cito vos pauperes redderent, imo etiam perderent, si iis qui opus habent sua præbere nolent: exempli causa, agricola manuum suarum laborem, nauta commercium per navigationem partum, miles suam in bello fortitudinem. Ideo, si non aliud, pudore affecti benevolum illorum animum imitemini. Nemini divitias impertis? Ergo se quidquam ab alio accipias: si autem ita fiat, evertentur omnia. Ubique enim dare et accipere honorum multorum initium est, in seminibus, in discipulis, in artibus. Nam si quis voluerit artem penes se retinere, et sese et totum mundum evertit. Agricola si semina domi suffossa retineat, gravem inducet famem. Sic et dives si in pecuniis hoc faciat, se ipsum prius quam pauperes perdet, gehennæ flammam graviolem capiti suo apparam. Ut ergo doctores, etiamsi multos habeant discipulos, singulis artem suam impertiunt: ita et tu multos acquiras beneficio affectos: et dicant omnes,

Hunc liberavit a paupertate, illum a periculis; et, ille periisset, nisi cum gratia Dei patrocinio tuo ereptus fuisset: et quod hunc a morbo, alium a sycophantia exemeris, alium hospitem exceperis, alium nudum vestieris. Innumeris divitiis et thesauris meliora sunt hæc verba; omnesque ad se convertunt magis quam vestimenta aurea, equi et mancipia. Hæc enim id efficiunt, ut gravis et molestus videatur; atque ut communis hostis odio habeatur: illa vero ut patrem communem ac beneficium deprædicant; et quod omnium maximum est, Dei benevolentia tua semper gesta sequatur. Dicat ergo hic, Filium mecum dote locavit; alius, Filium meum in virorum numerum efferri curavit; alius, Calamitatem meam solvit; alius, Me a periculis eripuit. Hæc coronis aureis meliora verba sunt, mille nimium præcones benignitatis propriæ in civitate habere: hæc voces, præconum qui ante magistratum incedunt voce longe dulciores suavioresque sunt, vocari nempe servatorem, beneficium, patronum, quæ sunt Dei nomina: non artem avaram, arrogantem, insatiabilem, parcum. Ne, quæso, ne ullam talem vocem appetamus, sed omnino contrarias. Nam si hæc in terris prolata, ita splendida et illustrem reddunt; cum ea scripta fuerint in cæcis, et in die futuro Deus illa protulerit, cogita quanta frueris claritate, quanto splendore: quem nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritus sancte gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XI.

CAP. 4. v. 3. *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die; sed neque meipsum judico; 4. (nihil enim mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum); qui autem judicat me, Dominus est.*

1. Cum aliis malis nescio quomodo inductus est in hominum naturam curiositatis et importunæ perquisitionis morbus: quem etiam Christus castigavit dicens: *Notite judicare, ut non judicemini (Matth. 7. 1)*. Quod certe nullam voluptatem habet, ut habent cætera peccata, sed solam pœnam ac supplicium. Nam cum innumeris repleti simus malis, et trabes feramus in oculis, proximi peccata, etiam ea quæ a festucis nihil differunt, accurate examinamus: sicut etiam Corinthi accidit. Viros namque pios et Deo caros propter inscitiam traducebant et ejiciebant, alios vero, qui innumeris erant vitiis onusti, magni faciebant propter eloquentiam. Deinde, tamquam judices sedentes, hæc petulanter pronuntiabant: Hic dignus est, iste melior illo est; et hic illi inferior, et ille isto melior; et sua lugere mala non curantes, aliorum judices erant; hincque gravis bella concitabant. Paulus ergo hunc morbum tollens, vide quam prudenter illos corrigat. Postquam enim dixit, *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur, et videbatur illis aditam dare ad judicandam et exa-*

minandam cujusque vitam; hoc vero seditionem concitabat: ne hoc illis accideret, ab hac altercatione illos abduxit, dicens: *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer; rursus sermonem personam suam spectantem proferens. Quid sibi vult autem illud, Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die? Indignum me judico, inquit, qui a vobis judicer; et quid dico a vobis? sed etiam a quocumque aliquo. Sed nemo Paulum arrogantiae accuset, si nullum hominem dignum esse dicat, qui contra se calculum ferat. Primo enim non propter se hoc dicit, sed ut alios ab illorum molestia eripiat: deinde non ad Corinthios tantum res spectat; sed etiam seipsum a tali judicio removet, majus sua mente dicens de talibus calculum ferre: subjunxit ergo, *Neque meipsum judico*. Ad hæc vero causa quoque examinanda est, qua motus hæc dicebat: solet enim sæpe magnifice loqui, non ex fastu vel arrogantia, sed ex optima dispensatione: quandoquidem nunc non ipse sese extollens, sed alios deprimens, hæc loquitur, ut dignitatem sanctis addat. Quod enim admodum humilis esset, audi quid dicat, inimicorum hac de re testimonium in medium adducens: *Præsentia corporis infirma est, et sermo contemptus (2. Cor. 10. 10)*; et rursus, *Novissime autem tanquam abortivo visus est et mihi (1. Cor. 15. 8)*, Attamen humilis ille, tempo-*

θείη^a μηδενὶ μεταδοῦναι τῆς τέχνης, καὶ ἑαυτὸν καὶ τὰς λοιπὰς ἀνατρέπει τέχνας. Ὁ σκυτοτόμος ὁμοίως, ὁ γεωργός, ὁ τιτοποιός, καὶ ἕκαστος δὲ τῶν ἀναγκαιῶν ἐπιτήδευμα μετιόντων, εἰ βουληθεῖη μὴ μεταδοῦναι ἐτέρῳ τῶν ἀπὸ τῆς τέχνης, οὐχὶ τοὺς ἄλλους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν τοῖς ἄλλοις προσάπολεῖ. Καὶ τί λέγω τοὺς πλουτουύντας; Καὶ γὰρ οἱ πένητες, εἰ τὴν ὑμετέραν τῶν πλεονεκτούντων καὶ πλουτουύντων κακίαν μετήλθον, μέγιστα ἂν ὕμῳ [86] ἔδωκαν, καὶ ταχέως ἂν ὕμῳ ἐποίησαν πένητας, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπώλεσαν, εἰ μὴ δεομένοις τῶν ἑαυτῶν μεταδοῦναι ἠθουλήθησαν· οἷον, ὁ γηπόνοσ τῆς ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐργασίας, ὁ ναύτης τῆς ἀπὸ τοῦ κλειῖν ἐμπορίας, ὁ στρατιώτης τῆς ἀριστείας τῆς ἀπὸ τῶν πολέμων. Ὡστε εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, τοῦτο γοῦν αἰδέσθητε, καὶ τὴν ἐκείνων μιμήσασθε φιλοφροσύνην. Οὐ μεταδίδωσ τοῦ πλοῦτου οὐδενί; Οὐκοῦν μὴ μεταλάβησ παρ' ἐτέρου μηδενός· εἰ δὲ τοῦτο ἔσται, τὰ πάντα ἀνατραπήσεται. Πανταχοῦ γὰρ τὸ διδοῦναι καὶ μεταλαμβάνειν ἀρχὴ πολλῶν ἐστὶν ἀγαθῶν, ἐπὶ σπερμάτῳ, ἐπὶ μαθητῶν, ἐπὶ τεχνῶν. Ἄν γὰρ βουληθῆ τις παρ' ἑαυτῷ κατέχειν τὴν τέχνην, καὶ ἑαυτὸν καὶ τὸν βίον ἀνέτρεψεν ἅπαντα. Καὶ ὁ γεωργός τὰ σπέρματα ἂν οἴκοι κατορούξας φυλάττοι, λιμὸν ἐργάσεται χαλεπὸν· οὕτω καὶ ὁ πλούσιος ἐὰν ἐπὶ τῶν χρημάτων τοῦτο ποιῆ, πρὸ τῶν πενήτων ἑαυτὸν ἀναίρησει, τὴν φλόγα τῆς γέννησ χαλεπωτέραν κατὰ τῆς ἑαυτοῦ σωρεύων κεφαλῆς. Ὡσπερ οὖν οἱ διδάσκαλοι, καὶ πολλοὺς ἔχουσι τοὺς μαθητάς, ἐκάστῳ μεταδίδοσσι τῆς τέχνης· οὕτω καὶ σὺ πολλοὺς κτῆσαι τοὺς εὐεργετουμένους· καὶ λεγέτωσαν ἅπαντες, ὅτι Τὸν δεῖνα ἀπήλλαξε πενίας, καὶ τὸν δεῖνα κινδύνων· καὶ Ὁ δεῖνα ἂν ἀπώλετο, εἰ μὴ μετὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ

^a Reg., γινόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν. Καὶ γὰρ ὁ χαλεποτόπος εἰ βουληθεῖη.

τῆς σῆς ἀπέλαυσε προφτασίας· καὶ ὅτι τῷ δεῖναι τὴν νόσον ἔλυσε, ἕτερον συκοφαντίας ἀπήλλαξε, ἄλλον ξένον οὐτα συνήγαγε, ἄλλον γυμνὸν οὐτα περιέβαλε. Μυρίου πλοῦτου καὶ πολλῶν θησαυρῶν βελτίω τὰ βήματα ταῦτα^b ἐπιστρέφει πάντας μᾶλλον τῶν ἱματίων τῶν χρυσῶν καὶ τῶν ἵππων καὶ τῶν ἀνδραπόδων. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ καὶ φορτικά^c ποιεῖ φαίνεσθαι, καὶ ὡς κοινὸν ἐχθρὸν μισεῖσθαι· ταῦτα δὲ ὡς πατέρα κοινὸν καὶ εὐεργέτην ἀνακηρύττει· καὶ ὁ πάντων μέγιστόν ἐστιν, ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοια ἀπανταχοῦ σοι τῶν πράξεων ἔπεται. Λεγέτω τοῖνον ὁ δεῖνα, ὅτι Ἐμοῦ τὴν θυγατέρα συνεξέδωκεν· ἕτερος, Ἐμοῖ δὲ τὸν υἱὸν εἰς ἀνδρας ἐμφανῆσαι παρεσκεύασε· καὶ ἄλλος, ὅτι Τὴν συμφορὰν ἔλυσε· καὶ ἕτερος, ὅτι Τῶν κινδύνων ἀπήλλαξε. Ταῦτα στεφάνων χρυσῶν βελτίω τὰ βήματα, μυρίους κήρυκας ἐν τῇ πόλει τῆς οικείας φιλανθρωπίας ἔχειν· αὐταὶ αἰφωναί τῆς φωνῆς τῶν κηρύκων τῶν πρὸ τῶν ἀρχόντων βαδίζόντων ἠδίουσ πολλῶ καὶ γλυκυτέραι, τὸν σωτήρα, τὸν εὐεργέτην, τὸν προστάτην, ἐκ τοῦ Θεοῦ καλεῖσθαι ὀνόματα, ἀλλὰ μὴ πλεονέκτην καὶ ἀλαζόνα καὶ ἀκόρεστον καὶ σμικρολόγον. Μὴ, παρακαλῶ, μηδενός τούτων ἐπιθυμήσωμεν τῶν βήματων, ἀλλὰ τῶν ἐναντίων. Εἰ γὰρ ἐπὶ γῆσ ταῦτα λεγόμενα λαμπρὸν οὕτω ποιεῖ καὶ περιφανῆ, ὅταν ἐν οὐρανῷ ταῦτα γράφηται, καὶ ὁ Θεὸς ταῦτα κατὰ τὴν ἡμέραν ἀνακηρύττει τὴν μέλλουσαν, ἐννόησον ὅσης ἀπολαύσῃ τῆς περιφανείας, ὅσης τῆς λαμπρότητος· ἢς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^b Aherat ταῦτα. ^c Savilius legendum putat φορτικόν, et certe melius quadraret ad seriem.

[87] ΟΜΙΛΙΑ ΙΑ'.

Ἐμοῖ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὕψ' ὕμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας· ἀλλ' οὐδὲ ἑμαυτὸν ἀνακρίνω (οὐδὲν γὰρ ἑμαυτῷ σύνοιδά· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι)· ὁ δὲ ἀνακρίνων με, Κύριός ἐστι.

α'. Μετὰ τῶν ἄλλων κακῶν οὐκ οἶδα πῶς ἐπεισῆλθε τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει τὸ τῆς περιεργίας καὶ τὸ τῆς πολυπραγμοσύνης τῆς ἀκαίρου νόσημα· ὁ καὶ ὁ Χριστὸς ἐκδύσασεν εἰπών· *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε*· ὅπερ ἠδονὴν μὲν οὐδεμίαν ἔχει, καθάπερ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀμαρτημάτων, κόλασιν δὲ μόνον καὶ τιμωρίαν. Καὶ γὰρ μυρίων αὐτοὶ γέμοντες κακῶν, καὶ τὰς δοκοὺς ἐπὶ τῶν ὀμμάτων φέροντες, τῶν ἀμαρτημάτων τοῦ πλησίον, κάρφους οὐδὲν διαφερόντων, ἀκριβεῖς γινόμεθα ἐξετάσται· ὡσπερ καὶ ἐν τῇ Κορινθῶν τοῦτο συνέβαιεν. Ἄνδρας γὰρ εὐλαβεῖς καὶ Θεῷ φίλους διὰ τὴν ἀμαθίαν ἐκωμψόδουν καὶ ἐξέβα[λ]λον, τοὺς δὲ μυρίων γέμοντας κακῶν ἐνέκρινον διὰ τὴν εὐγλωτίαν. Εἶτα, καθάπερ δικασταὶ προκαθημένοι, τοιαῦτα μετὰ προπετείας ἐψηφίζοντο· Ὁ δεῖνα ἄξιός, ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος ἀμείνων· καὶ οὗτος ἐκείνου καταδεέστερος, κακείνος τοῦτου βελτίων· καὶ ἀφέντες τὰ ἑαυτῶν πενθεῖν κακὰ, ἐτέροις ἐγίνοντο δικασταί, καὶ ταύτῃ πολέμους ἀνήπτον πάλιν χαλεπούς. Ὁ Παῦλος οὖν ἀναιρῶν τοῦτο τὸ νόσημα, ὅρα πῶς αὐτοὺς διορθοῦται συνεπῶς. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ὁ δὲ λοιπὸν, *ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, ἵνα*

*πιστός τις εὐρεθῆ, καὶ ἐδόκει πάροδον αὐτοῖς διδοῦναι τοῦ κρίνειν καὶ ἐξετάζειν τὸν ἐκάστου βίον· τοῦτο δὲ τὴν στάσιν ἐπέτριβεν· ἵνα μὴ τοῦτο πάθωσιν, ἀπήγαγεν αὐτοὺς τῆς τοιαύτης ἐρεσχελίας, λέγων· Ἐμοῖ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὕψ' ὕμῶν ἀνακριθῶ· πάλιν ἐπὶ τοῦ οικείου προσώπου τὸν λόγον προέγων. Τί δὲ ἐστὶν, Ἐμοῖ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὕψ' ὕμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας; Ἀνάξιον ἑμαυτὸν κρίνω, φησί, τοῦ παρ' ὕμῶν κρινεσθαι· καὶ τί λέγω παρ' ὕμῶν; καὶ τὸ παρ' οὐτινοσοῦν ἐτέρου. Ἀλλὰ μηδεὶς ἀπονοίαν καταγινωσκέτω τοῦ Παύλου, εἰ μηδένα τῶν ἀνθρώπων ἄξιον εἶναι λέγει τοῦ φέρειν τὴν περὶ αὐτοῦ ψῆφον. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐ δι' ἑαυτὸν ταῦτά φησιν, ἀλλ' ἐτέρουσ ἐξαρπάσαι βουλόμενος τῆς παρ' ἐκείνων ἐπαχθείας· ἔπειτα δὲ οὐδὲ μέχρι Κορινθίων τὸ πρᾶγμα ἔστησεν, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν τῆς κρίσεως ταύτης ἐξέβαλε, μείζον εἶναι τῆς αὐτοῦ γνῶμης λέγων τὰ τοιαῦτα ψηφίζεσθαι· ἐπήγαγε γοῦν· *Οὐδὲ ἑμαυτὸν ἀνακρίνω*. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένους καὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐξετάσαι χρῆ, δι' ἣν ταῦτα ἐλέγετο· οἶδε γὰρ πολλαχοῦ καὶ μεγαλοφρόνως φθέγγεσθαι. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶ τύφου οὐδὲ ἀπονοίας, ἀλλ' οἰκονομίας ἀρίστης· ἐπεὶ καὶ νῦν οὐκ αὐτὸς ἐπαίρομενος, ἀλλ' ἐτέρουσ καταστέλλων, ταῦτα ἔλεγε, καὶ ἀξίωμα*

^a *Loqebatur ἀπεχθείας.*

σπεύδων περιβείναι τοῖς ἀγίοις. Ὅτι γὰρ τῶν σφόδρα ταπεινῶν ἦν, ἀκούσων τί φησι, τὴν τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαν [88] εἰς μέσον περὶ τούτου φέρων· ὅτι Ἡ μὲν παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος· καὶ πάλιν, Ἐσχάτον δὲ πάντων ὡσπερὶ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κάμοι. Ἄλλ' ὁμοῦ δὲ ταπεινὸς οὗτος, καιροῦ καλοῦντος, σκόπει ποῦ τὰ φρονήματα τῶν μαθητῶν ἐπῆρεν, οὐχὶ τῶν διδάσκων, ἀλλὰ φρόνημα ὑγιεῖς ἐμποιῶν. Αὐτοῖς γὰρ τούτοις διαλεγόμενος ἔλεγε· Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων. Ὅσπερ γὰρ ἀλαζονείας εἶναι χρὴ πόρρω τὸν Χριστιανὸν οὕτω καὶ κολακείας καὶ ἀγεννοῦς φρονημάτων. Οὐδὲ γὰρ εἰ λέγοι τις, ὅτι τὰ χρήματα οὐδὲν ἠγοῦμαι εἶναι, ἀλλὰ τὰ παρόντα ἅπαντα σκιά μοι καὶ ὕαρος καὶ παιδῶν ἀθύσματα, ἀλαζονείας αὐτῶν γραφόμεθα· ἐπεὶ καὶ τὸν Σολομῶντα οὕτως εἰς ἀλαζονείαν διαβαλοῦμεν, περὶ τούτων φιλοσοφούντα καὶ λέγοντα· Ματαιότης ματαιότητων, καὶ τὰ πάντα ματαιότης. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο τῷ τῆς ἀλαζονείας ὀνόματι τὴν φιλοσοφίαν καλεῖν. Ἄρα οὐκ ἀπόνοια τὸ καταφρονεῖν τούτων, ἀλλὰ μεγαλοφυχία, καί τοι γε βασιλεῖς καὶ ἀρχοντας καὶ δυνάστας ὀρώμεν αὐτῶν ἀντεχομένους· ἀλλ' ὁ πτωχὸς φιλοσοφῶν παλάκας αὐτῶν ὑπερροφᾷ, καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἀλαζόνα αὐτὸν, ἀλλὰ μεγαλόφρονα εἶναι φήσομεν· ὡσπερ οὖν οὐδὲ τὸν σφόδρα ἀντεχόμενον αὐτῶν, ταπεινόφρονα καὶ μέτριον, ἀλλ' ἀσθενῆ καὶ μικρόφυγον καὶ ἀνελεύθερον. Καὶ γὰρ εἰ τις υἱὸς τῶν μὲν τῷ πατρὶ προστηκόντων καταφρονεῖ, τὰ δὲ δουρικὰ ἐθαύμαζεν, οὐχ ὡς ταπεινόφρονα αὐτὸν ἐπηνέσαμεν ἂν, ἀλλ' ὡς ἀγεννῆ καὶ δουλικὸν ἐκακίζομεν· ἐθαυμάσαμεν δ' ἂν καταφρονούντα ἐκείνων, καὶ τῶν πατρικῶν πολλὸν ποιούμενον λόγον. Ἀπονοίας γὰρ ἐστὶ τὸ τῶν ὁμοδούλων ἑαυτὸν νομίζειν εἶναι βελτίω· τὸ μέντοι τὴν οὐσαν περὶ τῶν πραγμάτων φέρειν ψῆφον, οὐχὶ ἀλαζονείας, ἀλλὰ φιλοσοφίας ἐστὶ.

β. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος οὐχ ἑαυτὸν ἐπαίρων, ἀλλ' ἐτέρους ταπεινῶν καὶ ἐξαιστημένους καταστέλλων καὶ πειθῶν μετριάζειν, ἔλεγε· Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλαχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. Ὅρᾳς πῶς κάκεινους ἰθεράπευσεν; Ὁ γὰρ ἀκούσας, ὅτι πάντων ὁμοίω; καταφρονεῖ, καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἀξιοῖ κρίνεσθαι, οὐκέτι λοιπὸν ἀλγίσει, ὡς μόνος αὐτὸς ἐκδεδημένος. Εἰ γὰρ εἶπεν, Ὑφ' ὑμῶν, μόνον, καὶ ἐσίγησεν, ἱκανὸν ἴσως αὐτοῦς τοῦτο δακτεῖν ὡς καταφρονηθέντας ἦν· νυνὶ δὲ τῷ ἐπαγαγεῖν, Οὐδὲ ἀνθρωπίνης ἡμέρας, παραμυθίαν ἐκόμισε τῇ πληγῇ, κοινοῦς αὐτοῖς δοῦς τῆς καταφρονήσεως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο θεραπεύει πάλιν εἰπὼν· Ἄλλ' οὐδὲ ἑμαυτὸν ἀνακρίνω. Ὅρα πῶς οὐκ ἐστὶν ἀπονοίας τὸ εἰρημένον· οὐδὲ γὰρ ἑαυτὸν ἀρκεῖν φησι πρὸς τὴν τοιαύτην ἀκριβείαν. Εἶτα, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο σφόδρα ἐπαίρο[υ]-μένου ἐδόκει εἶναι τὸ ῥῆμα, καὶ αὐτὸ διωρθώσατο εἰπὼν· Ἄλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. Τί οὖν, οὐ χρὴ δικάζειν ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἁμαρτήμασι; Καὶ σφόδρα μὲν οὖν χρὴ τοῦτο ποιεῖν, ὅταν ἁμαρτάνωμεν· ἀλλὰ Παῦλος τοῦτο οὐκ εἶπεν· Οὐδὲν γὰρ ἑμαυτῷ σύνοιδα, φησί. Ποῖον οὖν ἐμελλε κρίνειν ἁμαρτήματα, μὴδὲν ἑαυτῷ συνειδώς; Ὁ δὲ οὐ φησι δεδικαίωσθαι. Οἱ οὖν [89] μυρίων τραυμάτων τὸ συνειδὸς ἐμπεπλησμένον ἔχοντες, καὶ μὴδὲν συνειδότες ἑαυτοῖς ἀγαθόν, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον, τί ἂν εἴποιμεν; Καὶ τί δήποτε, εἰ μὴδὲν ἑαυτῷ σύνοιδεν, οὐ δεδικαίωται; Ὅτι συνέβαιεν ἁμαρτηθῆναι μὲν

αὐτῷ τινὰ ἁμαρτήματα, μὴ μὴν αὐτὸν εἶδέναι ταῦτα ἁμαρτήματα. Ἐντεῦθεν λογίζου πόση τῆς μελλούσης κρίσεως ἡ ἀκριβεία. Οὐ τοῖνον ὡς ἀληπτον ἑαυτὸν νομίζων, οὕτως ἀνάξιον ἑαυτοῦ εἶναι τὸ κρίνεσθαι παρ' ἐκείνων φησὶν, ἀλλ' ἐπιστομίζων τοὺς ἀλόγως ταῦτα ποιούντας. Ἐτέρωθεν γοῦν οὐδὲ φανερῶν δυνάτων τῶν ἁμαρτημάτων, ἐπιτρέπει κρίνειν ἐτέροις, ἐπειδὴ ὁ καιρὸς τοῦτο ἀπῆται.

Τί γὰρ κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; φησὶν ἡ καὶ σὺ εἰ ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; Οὐ γὰρ τοῦτο ἐπετάγης, ἀνθρώπε, κρίνειν ἐτέρους, ἀλλὰ τὰ σαυτοῦ δοκιμάζειν. Τί τοῖνον τοῦ Δεσπότου τὴν τάξιν ἀρπάξεις; ἐκείνου τὸ κρίνειν ἐστίν, οὐχὶ σὸν. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Ὅστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτά τοῦ σκοτοῦ, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν· καὶ τότε ὁ ἐκπαινεὸς γνησθεῖται ἐκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Τί οὖν, οὐ χρὴ τοὺς διδασκάλους τοῦτο ποιεῖν; Χρὴ μὲν ἐπὶ τῶν φανερῶν ἁμαρτημάτων καὶ ὠμολογημένων, καὶ τοῦτο μετὰ τοῦ προσήκοντος καιροῦ, καὶ τότε δὲ ἀλογούντας καὶ δακνομένους, καὶ οὐχ, ὡς αὐτοὶ τότε ἐποίουν, ἀπὸ κενοδοξίας καὶ ἀπονοίας. Καὶ γὰρ καὶ ἐναυθὰ οὐ περὶ τῶν ὠμολογημένων ἁμαρτημάτων φησὶν, ἀλλὰ περὶ τοῦ τὸν δεῖνα τοῦ δεῖνος προτιθέναι, καὶ συγκρίσεις ποιεῖσθαι βίω. Ταῦτα γὰρ αὐτὸς μόνος οἶδε κρίνειν μετὰ ἀκριβείας, ὁ μέλλον ἡμῶν τὰ ἀπόρρητα κρίνειν, ποῖα μὲν μείζονος, ποῖα δὲ ἐλάττονος κολάσεως ἐστὶν ἀξία καὶ τιμῆς· ἡμεῖς δὲ κατὰ τὸ παραστάν ταῦτα πράττομεν. Εἰ γὰρ ἐν οἷς αὐτὸς ἡμαρτον, φησὶν, οὐδὲν οἶδα σαφῶς, πῶς ἀξιος ἂν εἴην ὑπὲρ ἐτέρων φέρειν ψῆφον; πῶς δὲ, ὁ τὰ ἑμαυτοῦ μετὰ ἀκριβείας μὴ ἐπιστάμενος, τὰ ἄλλων δυνήσομαι κρίνειν; Εἰ δὲ Παῦλος τοῦτο ἔπασχε, πολλῶν μᾶλλον ἡμεῖς. Καὶ γὰρ ταῦτα ἔλεγε, οὐχ ἵνα δείξῃ ἑαυτὸν ἀληπτον, ἀλλ' ἵνα δείξῃ, ὅτι εἰ καὶ τοιοῦτος εἴη τις παρ' αὐτοῖς μὴδὲν ἡμαρτηκώς, οὐδ' οὗτος ἀξιος ἂν εἴη τοὺς ἐτέρων κρίνειν βίους· καὶ ὅτι εἰ οὗτος ὁ μὴδὲν ἑαυτῷ συνειδὸς ὑπεύθυνος εἶναι φησι, πολλῶν μᾶλλον ἐκείνοι οἱ μυρία ἑαυτοῖς συνειδότες. Οὕτω τοῖνον ἐπιστομίσας τοὺς τὰς τοιαύτας ποιούμενους κρίσεις, ὠδίνει λοιπὸν ἀπορρήξας τὸν θυμὸν ἐπὶ τὸν πεπορνευκότα ἐλθεῖν· καὶ καθάπερ χαιμῶνος ἐπιόντος νέφη τινὰ ζοφώδη προτρέχει, εἶτα ἐπειδὴν ὁ τῶν βροντῶν πάταγος γένηται καὶ τὸν οὐρανὸν ἐργάσθαι νέφος ἔν, τότε ἀθρόον ἐπὶ τὴν γῆν καταρρήγνυται ὁ ὑετός· οὕτω καὶ τότε συνέβαιεν. Καὶ γὰρ ἔχων μετὰ πολλῆς ἀγανακτήσεως χρήσασθαι τῷ πεπορνευκότῳ, τοῦτο οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ φοβερός ὁ ῥῆμασι καταστέλλει πρότερον τὸ φύσημα τοῦ ἀνδρός· ἐπειδὴ καὶ διπλοῦν ἁμαρτήματα ἦν τὸ συμδᾶν, πορνεία, καὶ πορνείας [90] χεῖρον, τὸ μὴ πενθεῖν ὑπὲρ τοῦ πλημμεληθέντος. Οὐ γὰρ οὕτω τὸν ἡμαρτηκῶτα πενθεῖ, ὡς τὸν ἡμαρτηκῶτα, καὶ μὴ μετανοοῦντα. Πενθήσω γὰρ πολλοὺς, φησὶν, οὐχὶ τῶν προσημαρτηκῶτων ἀπλῶς, ἀλλὰ τῶν μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀσελείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ ἢ ἐπραξάν. Ὁ γὰρ μετὰ τὸ ἁμαρτεῖν μετανοῶν κεχρημένος, οὐ πένθους, ἀλλὰ μακαρισμῶν ἐστὶν ἀξιος, ἐπὶ τὸν τῶν δικαίων χορὸν μεταστάς. Λέγε γὰρ σὺ τὰς ἀνομίας ἢ σου πρῶτος, ἵνα δικαιοθῆς. Εἰ δὲ μετὰ τὸ ἁμαρτεῖν ἀναισχυνητεῖ, οὐχ οὕτως ἐπὶ τῷ πασιῖν ἐστὶν ἐλαεινός, ὡς ἐπὶ τῷ κείσθαι πεσών.

γ. Εἰ δὲ τὸ μὴ μετανοεῖν ἐπὶ ἁμαρτήμασι, χαλεπὸν,

• Ita Regius codex. In editis legitur τῷ πεπορνευκότῳ, φοβερός, omissis interpositis. ἢ Reg., τὰς ἀμαρτίας.

re vocante, vide quo discipulorum sententiam extulerit, non fastum docens, sed sanos indens spiritus. Ipsos enim alloquens dicebat: *Et si in vobis judicatur mundus, indigni estis minimis judiciis* (1. Cor. 6. 2). Ut enim Christianum oportet longe ab arrogantia esse, ita et ab adulatione et ab illiberali sensu. Neque enim si quispiam dixerit, Pecunias nihil esse yulo, sed presentia omnia mihi umbra et somnium sunt ac puerorum ludibria; arrogantia ipsum accusabimus: Nam sic Salomonem etiam arrogantia accusabimus cum de his rebus philosophatur et dicit: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas* (Eccles. 1. 2). Sed absit ut arrogantia nomine philosophiam appellemus. Non est ergo arrogantia hæc despiciere, sed animi magnitudo, licet videamus reges et principes illa sibi vindicare. Verum pauper qui philosophatur, ille sæpe despicit: neque ideo illum arrogantem, sed magnanimum dicemus: sicut nec eum, qui hæc magnopere sibi vindicat, humilem et modestum, sed infirmum, pusilli animi et illiberalem dicemus. Etenim si quis filius ea quæ ad patrem pertinent despiceret, servilia autem admiraretur, non quasi humilem illum laudaremus, sed ut illiberalem et servilem vituperaremus; ipsumque vero miraremur si illa despiceret, et paterna magni faceret. Arrogantia enim est, se conservis meliorem esse existimare; sed eam quæ vere est de rebus ferre sententiam, non arrogantia est, sed philosophia.

2. Ideo Paulus non se extollens, sed alios humilians, et sese efflerens deprimens et modestos esse suadens, dicebat: *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die*. Viden' quomodo illos curaverit? Nam qui audierit quod omnes similiter despiciat, et a nullo judicari dignetur, non utique dolebit quasi ipse solus ejectus. Nam si dixisset, *A vobis tantum, et siluisset, hoc illos mordere poterat, quasi despecti fuissent: nunc autem cum addit, Nec ab humano die, plagæ medicamentum adhibuit, cum ipsis talis contemptus socios assignavit. Sed et ipse quoque huic rei rursus medetur, adjiciens: Sed neque meipsum judico*. Vide quomodo dictum illud non arrogantiam sapiat: neque enim se satis esse dicit ad hoc accurate præstandum. Deinde quia hoc dictum sese admodum extollentis videbatur esse, id correxit dicens: *Sed non in hoc justificatus sum*. Quid igitur? annon oportet et se et peccata judicare? Maxime quidem oportet hoc facere cum peccamus; sed Paulus hoc non dixit: *Nihil enim mihi conscius sum*, inquit. Quodnam ergo peccatum judicaturus erat, cum nihil sibi conscius esset? Ille vero non dicit se esse justificatum. Qui ergo conscientiam habemus mille vulneribus sauciam, et nullius boni nobis conscii sumus, sed totum contrarium, quid dixerimus? et quomodo ille nullius sibi conscius mali, non justificatus erat? Quia contingebat illum aliqua admittere peccata, quæ ipse nesciret esse peccata. Hinc cogita quam erit accuratum futurum iudicium. Non ergo, quod omni reprehensione vacuum se putaret, se indignum esse dicit, qui ab illis judicetur, sed reprimat eos qui inconsiderate hoc facerent. Ali-

bi enim, etiamsi peccata non manifesta essent, aliis iudicium ferre permisit, quoniam hoc postulabat tempus.

De aliis non judicandum est. — Quid enim, ait, judicas fratrem tuum? et tu cur fratrem tuum nihili facis (Rom. 14. 10)? Non enim hoc tibi mandatum est, o homo, ut alios judices, sed ut tua examines. Cur ego Domini partes arripis? illius est judicare, non tuum. Quare subjungit: 5. *Itaque nolite ante tempus judicare, quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium: et tunc laus erit unicuique a Deo*. Quid ergo, non oportet doctores hoc facere? Oportet quidem in peccatis manifestis, quæ in confesso sunt, idque congruenti tempore; cum tunc doleant et mordeantur. Non ut tunc illi faciebant, ex inani gloria et arrogantia. Illic enim non de peccatis illis loquitur, quæ in confesso erant, sed quod illum alteri præferrent, et vitam illorum compararent. De his enim ille solus accurate judicare novit, qui occulta nostra judicaturus est; quænam scilicet majori, quænam minori vel supplicio vel honore digna sint: nos vero secundum id quod apparet hæc facimus. Si enim, inquit, in quibus ipse peccavi, nihil clare novi, quomodo dignus fuerim qui de aliis feram sententiam? quomodo qui mea non accurate novi, aliena potero judicare? Si vero Paulus hoc fecit, multo magis nos. Hæc enim dicebat, non ut se nulli reprehensioni obnoxium ostenderet, sed ut declararet, etiamsi quis apud illos esset qui non peccavisset, non dignum tamen esse qui de aliorum vita judicet; et quod si is, qui nullius mali sibi conscius est, se obnoxium esse dicit, multo magis illi erunt, qui mille peccatorum sibi conscii sunt. Cum sic ergo os obstruxisset eorum, qui talia iudicia serrent, demum parturientis more gestit irrumperere in fornicatorem: et sicut ingruente tempestate, præcurrunt nubes quædam atræ; deinde post tonitruum fragorem et postquam cælum una nubes factum est, tunc in terram confertim erumpit pluvia; eodem modo et tunc accidit. Nam cum posset cum indignatione multa agere in fornicatorem, non ita agit; sed præmissis terribilibus verbis ejus timorem reprimat. Quandoquidem duplex aderat peccatum, fornicatio nempe, et fornicatione pejus aliud, quod scilicet tanti peccati non poeniteret ipsum. Non enim ita peccatorem lugeat, ut peccatorem non poenitentem: Lugebo enim multos, inquit, non eorum tantum qui prius peccarunt, sed eorum qui poenitentiam non egerunt, de impudicitia et de immunditia quam admiserunt (2. Cor. 12. 21). Nam qui post peccatum poenitentia vitatur, non dignus est qui lugeatur, sed qui beatus prædicetur, utpote qui in justorum chorum translatus sit. *Hæc enim tu prius*, inquit, *iniquitates tuas, ut justificeris* (Isai. 43. 26). Si autem postquam peccavit, impudenter agat, non ita commiseratione dignus est quod ceciderit, quam quod lapsus jaceat.

3. Quod si post peccatum non poenitere grave est, de admissis peccatis intumescere quantum meretur supplicium? Nam si is, qui de recte factis extollitur,

immundus est; qui de peccatis infatur, quam consequetur veniam? Quia ergo talis erat fornicator, et animam per peccatum ita petulantem et perveicacem reddiderat, necessario ejus fastum primo dejecit. Neque hoc crimen primo ponit, ut ne ille exuat pudorem, eo quod ante alios accusetur; neque postremum illum ponit, ut ne putet ille rem suam ut levioris momenti quasi aliud agendo tractari: sed cum prius ipsi multum incensisset timorem ex dicendi libertate, qua contra alios usus est, tunc illum aggreditur, postquam ejus arrogantiam per aliorum correctionem prius exagitaverat. Hæc enim ipsa verba, *Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum*; et, *Qui judicat me, Dominus est, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium*, non leviter et eum et eos, qui ipsi applaudebant sanctosque despiciebant, perstringit. Quid enim, inquit, si quidem extrinsecus virtute præditi et admirandi apparent? Non de exterioribus tantum fert iudicium ille iudex, sed etiam arcana in medium adducit. Duabus ergo, vel potius tribus de causis iudicium nostrum accuratum non est; primo quia, etiamsi nullius peccati nobis conscius simus, opus tamen habemus eo, qui peccata nostra accurate arguat; secundo, quia ex iis quæ sunt pleraque nos latent; tertio demum, quia multa aliorum gesta nobis quidem bona videntur, sed non ex recta sententia procedunt. Quid ergo dicitis, Ille aut ille nihil peccavit, et hic illo melior est? Hoc enim non licet pronuntiare, neque de illo, qui nullius sibi conscius est: nam qui arcana judicat, ille est qui accurate judicat. Ecce igitur, ego nihil mihi conscius sum; sed neque ita justificatus sum: hoc est, Non sum a reddenda ratione et a crimine liberatus. Non enim hoc dicit, Non in numero et ordine justorum sum; sed, Non sum mundus a peccato. Nam alibi ait: *Qui autem mortuus est, justificatus est a peccato* (Rom. 6. 7): id est, liberatus est. Multa vero facimus, quæ bona quidem sunt, sed non ex recta sententia procedunt. Nam multos laudamus, non ut illos splendidos reddamus, sed ut per illos alios quospiam mordeamus. Et res quidem ipsa per se bona est; laudatur enim is qui recte fecit; sed mens laudantis corrupta est: ex satanica enim sententia procedit. Non enim fratri gratulans, sed alium ferire cupiens hoc sæpe quis fecit. Rursus quispiam grande admisit peccatum; alius vero ipsum supplantare volens, nihil fecisse dicit, et consolatur eum peccantem, ad communem naturæ usum confugiens: verum sæpe non quod ignoscere velit, sed ut segniorem illum reddat hoc facit. Rursum sæpe corripit, non ut arguat et moneat, sed ut proximi peccatum publice efferat et traducat. Consilia autem homines non norunt; qui corda vero scrutantur, accurate scit, et illa omnia tunc in medium adducet. Ideoque dicebat: *Qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium.*

Homines quam falluntur in iudiciis. — Cum ergo, quando etiam nihil nobis conscius sumus, crimine puri esse non possimus, et cum aliquid boni agimus, nec

vero ex recta animi sententia agimus, supplicio obnoxii simus: cogita quam falluntur homines in iudiciis. Hæc quippe omnia non possunt homines assequi, sed ille tantum nunquam dormiens oculus. etsi homines fallamus, illum nunquam decipiemus. Ne itaque dicas, Tenebræ et parietes in circuitu sunt, quis me videt? nam qui finxit sigillatim corda nostra, ipse omnia novit: tenebræ enim apud eum non obscurabuntur. Recte autem dicit is qui peccat, Tenebræ et parietes in circuitu meo sunt. Nisi enim in mente ejus tenebræ essent, non sic, ejecto Dei timore, cum libertate id fecisset. Nam nisi prius dux animus obtenebratus fuerit, peccatum cum fiducia ingredi non potest. Ne ergo dicas: Quis me videt? est enim qui penetrat usque ad animam et spiritum, compagesque et medullas: sed tu te ipsum non vides, nec potes nubem dissecare; verum ac si murum undique circumpositum haberes, non potes ad caelum respicere.

4. *Fornicationis spiritus excaecat.* — Quod enim peccatum vis prius examinemus? et sic factam admissumque fuisse videbis. Quemadmodum enim latrones et murorum efflores, cum quid pretiosum auferre voluit, extincta lucerna hoc perpetrant: sic in peccatis facit corrupta ratio. Etenim in nobis quoque lux est rationalis semper ardens. Si autem spiritus fornicationis cum impetu magno irruens flammam illam extinxerit, statim animam obtenebrat, expugnat et omnia quæ adsunt statim diripit. Cum enim anima a lasciva concupiscentia capitur, ut nubes et caligo corporis obtusos, ita mentis prospiciendi facultatem occupans, nihil sinit videre ulterius, non præcipitium, non geheunam, non timorem, sed ab illis insidiis tyrannice occupata demum, peccato facilis expugnata evadit: et sicut paries sine fenestris ante oculos exeatatus non sinit radium justitiæ menti lucere, absurdus libidinis cogitationibus ipsam undique cingentibus; et tunc occurrit illi meretrix ante oculos, ante mentem, ante cogitationes stans et apparens; ac quemadmodum cæci in ipso meridie sub caeli medio stantes lucem non excipiunt, clausis sibi oculis: sic et illi, etsi innumera undique ipsis insonent salutaria dogmata, anima hoc morbo correpta, illis omnibus verbis aures obstruunt. Idque probe sciunt ii, qui rem experti sunt. Verum absit, ut vos id experientia didiceritis. Neque hoc solum peccatum id facit, sed etiam quivis alius amor pravus.

Pecuniarum amor quanta mala pariat. — Transferamus enim, si placet, sermonem a meretrice ad pecunias, et hic quoque videbimus densas tenebras. Illic enim quod una tantum sit amasia, in uno inclusa loco, non ita vehementis est morbus: in pecuniis autem, quæ ubique apparent, in argentariis officinis, in diversoriis, in aurificinis, in divitum ædibus, vehementis spirat amor. Quando enim pueros superbe agentes in foro, equos auro onustos, homines magnificis et sumptuosis vestibibus ornatos, concupiscentia motus videt is qui hoc morbo detinetur, multis tene-

τὸ καὶ πεφυσῶσθαι ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι, ποίας κολάσεως ἐστὶν ἄξιον! Εἰ γὰρ ὁ ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν ἐπαιρόμενος, ἀκάθαρτός ἐστιν, ὁ ἐπὶ ἁμαρτήμασι τοῦτο πάσχων, ποίας τεύξεται συγγνώμης; Ἐπεὶ οὖν τοιοῦτος ἦν ὁ πεπορευκώς, καὶ τὴν ψυχὴν οὕτως ἰταμὴν καὶ δυσένδοτον εἰργάσατο διὰ τῆς ἁμαρτίας, ἀναγκαίως αὐτοῦ προκαταβάλλει τὸν τύπον. Καὶ οὕτως πρῶτον τίθησι τὸ ἔγκλημα, ὥστε μὴ ἀπαναιχνυτῆσαι αὐτὸν, ὡς πρὸ τῶν ἄλλων ἐγκαλούμενον· οὕτως δὲ ὕστερον, ὥστε αὐτὸν μὴ νομίσει πάρεργον εἶναι τὸ κατ' αὐτόν· ἀλλὰ πρότερον πολὺν αὐτῷ φόβον ἐνθελεῖ ἐκ τῆς πρὸς ἑτέρους παρρησίας, τότε ἐπ' αὐτὸν χωρεῖ, ἐν τῇ πρὸς ἑτέρους ἐπιτιμῆσει προκατασείων αὐτοῦ τὴν ἀπόνοιαν. Αὐτὰ γὰρ ταῦτα τὰ ῥήματα τὸ, *Οὐδὲν ἑμαυτῷ σύνοιδα, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαί*· καὶ τὸ, *Ὁ κρίνων με, Κύριός ἐστιν, ὃς καὶ φωτίζει τὰ κρυπτά τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν, οὐχ ὡς ἔτυχε κάκεινον καὶ τῶν ἐκείνων ἢ μὲν συγχροτούντων, τοὺς δὲ ἄγιους ἐξουθενούντων, καθάπτεται. Τί γὰρ, φησὶν, εἰ ἐξῴθεν ἐνάρστοι φαίνονται τινες καὶ θαυμαστοί; Οὐ τῶν ἐξῴθεν κριτῆς ἐστὶ μόνον ἐκεῖνος ὁ δικαστής, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπόρρητα εἰς μέσον ἔχει. Δὴ τοίνυν ἔνεκεν, ἄλλον δὲ καὶ τριῶν, οὐκ ἐστὶν ἡμῶν ἢ κρίσις ἀκριβῆς· ἐνὸς μὲν, ὅτι κἂν μὴδὲν ὤμεν ἑαυτοὶ συνειδότες, ὅμως δεόμεθα τοῦ τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν ἐλέγγοντος μετὰ ἀκριβείας· ἑτέρου δὲ, ὅτι τὰ πλείονα τῶν γινόμενων ἡμᾶς λανθάνει καὶ κρύπτεται· καὶ τρίτου πρὸς τοῦτοίς, ὅτι πολλὰ τῶν γενομένων παρ' ἑτέρων δοκεῖ μὲν ἡμῖν καλὰ, οὐκ ἀπὸ ὀρθῆς δὲ γίνεται γνώμης. Τί τοίνυν φατέ, ὅτι οὐδὲν ἡμάρτηται τῷ δεῖναι καὶ τῷ δεῖναι, καὶ ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνός βελτίων; Τοῦτο γὰρ οὐκ ἐστὶν ἀποφηνασθαι, οὐδὲ περὶ τοῦ μὴδὲν ἑαυτῷ συνειδότες· ὁ γὰρ τὰ ἀπόρρητα κρίνων, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ μετὰ ἀκριβείας δικάζων. Ἰδοὺ γοῦν, οὐδὲ ἐγὼ τι ἑμαυτῷ σύνοιδα· ἀλλ' οὐδὲ οὕτω δεδικαίωμαί· τουτέστιν, οὐκ ἀπῆλλαγμαί τῶν εὐθυνῶν οὐδὲ τῶν ἐγκλημάτων. Οὐ γὰρ τοῦτό φησιν, ὅτι Οὐκ ἐν τοῖς ἡ δικαίοις τέταγμαί, ἀλλ' ὅτι Οὐκ εἰμὶ καθαρὸς ἀπὸ ἁμαρτίας. Καὶ γὰρ ἀλλαγοῦ φησιν· *Ὁ δὲ ἀποθανῶν [91] δεδικαίωμαί ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας*· τουτέστιν, ἀπῆλλακται. Πολλὰ δὲ καὶ πράττομεν ἀγαθὰ μὲν, οὐκ ἀπὸ ὀρθῆς δὲ γνώμης. Καὶ γὰρ ἐπαινοῦμεν πολλοὺς, οὐκ ἐκεῖνους ποιῆσαι λαμπροὺς βουλόμενοι, ἀλλ' ἑτέρους δι' ἐκείνων δάκνειν. Καὶ τὸ μὲν γινόμενον, καλὸν (ἐπαινεῖται γὰρ ὁ κατορθῶν), ἢ δὲ διάνοια διεσφαρμένῃ ἀπὸ σατανικῆς γὰρ γίνεται γνώμης. Οὐ γὰρ τῷ ἀδελφῷ συγκαίρων, ἀλλὰ τὸν ἕτερον βαλεῖν ἐπιθυμῶν, τοῦτο πολλάκις πεποιήκε τις. Πάλιν, ἡμαρτέ τις ἁμαρτίαν μεγάλην· ἕτερός τις αὐτὸν ὑποσκελίσαι βουλόμενος, οὐδὲν φησιν εἰργάσθαι, καὶ παραμυθεῖται ὅθῃθεν αὐτὸν ἁμαρτάνοντα, ἐπὶ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως καταφεύγων· ἀλλ' οὐ συγγνώμην· ἀλλὰ ῥαθυμότερον ἐργάσασθαι βουλόμενος, τοῦτο ποιεῖ. Πάλιν ἐπιπλήττει πολλάκις, οὐχ ὥστε ἐλέγξαι καὶ νοθεύησαι, ἀλλ' ὥστε ἐκπομπεῦσαι καὶ ἐκτραγοθεύησαι τῷ πλησίον τὴν ἁμαρτίαν. Τὰς δὲ βουλὰς αὐτὰς ἐνθροῦποι μὲν οὐκ ἴσασιν, ὁ δὲ τὰς καρδίας ἐρευνητῶν ἀκριβῶς ἐπίσταται, καὶ εἰς μέσον ἄξει πάντα τότε ἐκεῖνα. Διὸ καὶ ἔλεγεν· *Ὅς φωτίζει τὰ κρυπτά τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν*.*

Ὅταν οὖν καὶ ἐν τῷ μὴδὲν ἑαυτοῖς συνειδέναί μὴ

δυνώμεθα ἐγκλημάτων εἶναι καθαρὸν, καὶ ἐν οἷς ἀγαθὸν τι πράττομεν, οὐκ ἀπὸ ὀρθῆς δὲ γνώμης πράττομεν, τιμωρίας ὤμεν ὑπεύθυνοι, ἐννόησον πόση παρὰ ἀνθρώποις ἀπάτη περὶ τὰς κρίσεις. Πάντα γὰρ ταῦτα ἀνθρώποις μὲν οὐκ ἐστὶν ἐπικτὰ, τῷ δὲ ἀκοιμητῷ μόνῳ ὀφθαλμῷ· κἂν ἀνθρώπους ἀπατήσωμεν, ἐκεῖνον οὐδέποτε παραλογισόμεθα. Μὴ τοίνυν λέγε· Σκότος κύκλω μου καὶ τοῖχοι· τίς με ὀρᾷ; ὁ γὰρ πλάσας καταμόνας τὰς καρδίας ἡμῶν, αὐτὸς πάντα ἐπίσταται, ὅτι σκότος οὐ σκοτισθήσεται παρ' αὐτῷ. Καλῶς δὲ φησιν ὁ ἁμαρτάνων, ὅτι Σκότος κύκλω μου καὶ τοῖχοι. Εἰ μὴ γὰρ σκότος ἦν ἐν τῇ διανοίᾳ, οὐκ ἂν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ ἐκβαλῶν, μετὰ ἀδείας ἔπραττεν. Ἄν γὰρ μὴ πρότερον σκοτισθῆ τὸ ἡγεμονικόν, ἐπιστελεθεῖν ἡ ἁμαρτία μετὰ ἀδείας οὐ δύναται. Μὴ τοίνυν λέγε· Τίς με ὀρᾷ; ἔστι γὰρ ὁ δικινούμενος μέχρη ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἀρμῶν τε καὶ μυελῶν· ἀλλὰ σὺ σαυτὸν οὐχ ὀρᾷς, οὐδὲ διατέμνεις δύνασαι τὸ νέφος, ἀλλ' ὡσπερ τειχίον πάντοθεν ἔχων περικαίμενον, οὕτως ἀναθλέψαι πρὸς τὸν οὐρανὸν οὐκ ἔχεις.

δ. Ποῖαν γὰρ βούλει πρότερον ἁμαρτίαν ἐξετάσωμεν; καὶ ὄψει οὕτω γινομένην αὐτήν. Καθάπερ γὰρ λησται καὶ τοιχωρύκται, ἐπειδὴν τι τῶν τιμῶν λαβεῖν θελήσῃ, τὸν λύχνον κατασβέσας τοῦτο πράττουσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων ὁ διεσφαρμένος ποιεῖ λογισμὸς. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἡμῖν ἐστὶ φῶς τὸ λογικὸν διόλου καιόμενον. Ἄν δὲ τὸ πνεῦμα τῆς πορνείας σφοδρῶς ἐπελθὼν μετὰ πολλῆς τῆς ῥύμης κατασβέση τὴν φλόγα ἐκείνην, ἐσχότισεν εὐθέως τὴν ψυχὴν καὶ κατηγωνίσαστο, καὶ πάντα ἐσύλησεν εὐθέως τὰ ἐναποκαίμενα. Ὅταν γὰρ ὑπὸ ἀσελγοῦς ἐπιθυμίας ἀλῆ ἢ ψυχῆ, καθάπερ νέφος καὶ ἀχλὺς τοὺς τοῦ σώματος ὀφθαλμοὺς, οὕτω τῆς διανοίας τὸ προσωρικὸν προκαταλαβοῦσα ἐκείνη, οὐδένα ἀφίησιν ἰδεῖν [92] περαιτέρω, οὐ κρημνὸν, οὐ γέενναν, οὐ φόβον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐπιβουλῆς ἐκείνης τυραννηθεῖσα λοιπὸν, εὐκαταγωνίστο; ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας γίνεται· καὶ καθάπερ τοῖχος ἀθυρίδωτος πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐγερθεῖς, οὐκ ἀφίησι τὴν ἀκτίνα τῆς δικαιοσύνης ἐλλάμψαι τῇ διανοίᾳ, τῶν λογισμῶν τῶν ἀτόπων τῆς ἐπιθυμίας πάντοθεν αὐτὴν ἐπιτειχισάντων· καὶ ἀπαντὰ αὐτῷ τότε λοιπὸν ἢ πορνευομένη γυνή, πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν, πρὸ τῆς διανοίας, πρὸ τῶν λογισμῶν ἐστῶσα καὶ φαινομένη· καὶ ὡσπερ οἱ πεπηρωμένοι, κἂν ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ὀφθαλμοῦ τὸ μέτρον ἐστηκότες ὦσιν, οὐ παραδέχονται τὸ φῶς, ἐγκεκλεισμένων αὐτοῖς τῶν ὀφθαλμῶν· οὕτω δὴ καὶ οὗτοι, κἂν μυρία πάντοθεν αὐτοῖς ἐνηχηῖ σωτήρια δόγματα, τῷ πάθει τούτῳ προκατειλημμένοι τὴν ψυχὴν, πᾶσι τοῖς τοιοῦτοῖς λόγοις ἀποφράττουσι τὴν ἀκοήν. Καὶ ἴσασιν οἱ τὴν πείραν εἰληφότες καλῶς. Ἄλλ' ὑμᾶς μὴ γένοιτο ἀπὸ τῆς πείρας αὐτῆς εἰδέναί. Οὐχ αὕτη δὲ μόνον ἢ ἁμαρτία ταῦτα ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἔρωσ ἀτοπος.

Μεταβῶμεν γὰρ, εἰ δοκεῖ, τὸν λόγον ἀπὸ τῆς πορνευομένης γυναικὸς ἐπὶ τὰ χρήματα, καὶ θεασόμεθα καὶ ἐνταῦθα πυκνὸν σκότος καὶ συνεχές. Ἐκεῖ μὲν γὰρ, ἅτε μιᾶς οὐσης τῆς ἐρωμένης καὶ εἰς ἓνα τόπον ἀποκεκλεισμένης, οὐχ οὕτω σφοδρὸν τὸ πάθος· ἐπὶ δὲ τῶν χρημάτων ἀπανταχοῦ φαινομένων, ἐν ἀργυροκοποῖσι, ἐν πανδοχείοις, ἐν χρυσοχοείοις, ἐν ταῖς τῶν πλουτούντων οἰκίαις, σφοδρῶς ὁ ἔρωσ πνεῖ. Ὅταν γὰρ παιδὰς σοδοῦντας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἴππους χρυσοφοροῦντας, ἀνθρώπους καλλωπιζομένους πολυτελέστιν ἐσθήμασιν ἴδῃ μετ' ἐπιθυμίας ὁ νοσῶν, πολλὸς ὁ σκό-

^a *Εἰλήμ*, ἐκαίνω. *Reg.*, ἐκείνον. ^b *Reg.*, ὅτι ἐν τοῖς.

^c *Reg.*, ἐπιτειχίζοντων. ^d *Reg.*, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ.

τος καταχρῆται. Καὶ τί δεῖ λέγειν οἰκίας καὶ ἀργυροκοπεῖα; Ἐγὼ γὰρ οἶμαι τοὺς τοιοῦτους, κἄν ἐπὶ τῆς γραφῆς ἴδωσι καὶ τῆς εἰκόνος τὸν πλοῦτον, σπαράττεσθαι καὶ ἀγριαίνεσθαι καὶ λυτῆν· ὥστε πάντοθεν αὐτοῖς τὸ σκότος συνάγεται. Κἄν γὰρ εἰς εἰκόνα βλέψωσι βασιλικήν, οὐ θαυμάζουσι τῶν λίθων τὸ κάλλος οὐδὲ τὸν χρυσὸν οὐδὲ τὸ ἀλουργὲς ἱμάτιον, ἀλλὰ τήκονται. Καὶ καθάπερ ὁ δύσερος ἐκεῖνος, κἄν εἰκόνα θεάσῃται τῆς ἐρωμένης γυναικὸς, προσήλωται τῷ ἀφύχῳ· οὕτω καὶ οὗτος ἀψυχὸν ὄρων εἰκόνα τοῦ πλοῦτου, τὸ αὐτὸ πάσχει μειζόνως, ἅτε τυραννικωτέρῳ κατεχόμενος πάθει· καὶ χρῆ λοιπὸν ἢ μένειν ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἢ ἐμβαλόντα ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, μυρίας λαβόντα πληγὰς ἀναχωρεῖν οἴκαδε· πολλὰ γὰρ τὰ λυποῦντα αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς. Καὶ καθάπερ ἐκεῖνος οὐδὲν ἕτερον ἢ τὴν γυναῖκα ὄρᾳ, οὕτω καὶ οὗτος πένθητας μὲν καὶ τὰ ἄλλα πάντα παρατρέχει, ἵνα μὴδὲ παραμυθίαν λάθῃ· πρὸς δὲ τοὺς εὐπόρους ἐνατενίζει τοὺς ὀφθαλμούς, πολὺν καὶ σφοδρὸν ἀπὸ τῆς ἐκείνων ὄψεως εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν εἰσάγων τὸ πῦρ. Πῦρ γὰρ ἐστὶ χυλετώδης κατεσθίων τὸν ἐμπεσόντα, καὶ εἰ μὴ γέεννα ἤπειλητο μὴδὲ κόλασις, αὐτὰ τὰ παρόντα κόλασις ἦν, τὸ διηνεκῶς βασανίζεσθαι καὶ μηδέποτε πέρας εὐρίσκων τοῦ νοσήματος. Καὶ ἤρκει καὶ ταῦτα μόνα πείσαι φυγεῖν τὴν ἀβρωστίαν· ἀλλ' οὐδὲν ἀνοίας χεῖρον, ἢ καὶ τοῖς ἀθυμίαν φέρουσι πράγμασι καὶ κέρδους οὐδὲν [93] προσηλώσθαι παρασκευάζει. Διὸ παρκαλῶ ἀρχόμενον ἐκκόπτειν τὸ πάθος. Καθάπερ γὰρ πυρετὸς παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν προσβαλὼν, οὐ σφόδρα φλέγει τῆ δόψῃ τοὺς κάμνοντας, ἐπιδοῦς δὲ καὶ τὴν φλόγα ἐπάρας, ἀνίατα διψᾷν παρασκευάζει λοιπὸν· κἄν παράσῃ τις αὐτοῖς ἐμφορηθῆναι τοῦ πόματος, οὐ σβέννυσιν, ἀλλ' ἐκκαίει τὴν κάμνον· οὕτω καὶ ἐπὶ τούτου συμβαίνει τοῦ πάθους· ἂν παρὰ τὴν ἀρχὴν εἰσελαύνων εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν μὴ κωλύσωμεν μὴδὲ ἀποκλείσωμεν τὰς θύρας, εἰσελθὼν λοιπὸν ἀνίατον ἐργάζεται τοὺς δεξαμένους τὸ νόσημα. Καὶ γὰρ καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ κακὰ ὅταν ἐπιπλεῖον ἡμῖν ἐνδιατρίψῃ, δυνατώτερα γίνεται.

ε'. Καὶ ἐπὶ πάντων δὲ τῶν ἄλλων τοῦτο συμβαίνει ἴσοις ἂν. Καὶ γὰρ φυτὸν ἄρτι μὲν ἐντεθὲν ἐπὶ τῆς γῆς, εὐκόλως ἀνασπᾶται· χρόνῳ δὲ πολλῷ ῥιζωθὲν, οὐκέτι, ἀλλὰ πολλῆς δεῖται τῆς μοχλείας· καὶ οἰκοδομὴ νεοπαγῆς μὲν οὐσα, περιτρέπεται εὐκόλως ὑπὸ τῶν ἐνοχλοῦντων· παγεῖσα δὲ καλῶς, πολλὰ παρέχει τοῖς καθαιρεῖν ἐπιχειροῦσι τὰ πράγματα· καὶ θηρίον τόποις ἐμφιλοχωρήσαν πολλῷ χρόνῳ δυσκόλως ἐλαύνεται. Τοῖς μὲν οὖν οὐδέπω κατασθεθεῖσιν ὑπὸ τοῦ πάθους παρκαλῶ μὴ ἄλωνα· εὐκολώτερον γὰρ φυλάξασθαι μὴ ἐμπεσεῖν, ἢ ἐμπεσόντας ἀποστήναι. Τοῖς δὲ κατασθεθεῖσι καὶ κατεβραγμένοις, ἐὰν θελήσωσιν ἐπιθῶναι ἑαυτοὺς ἰατρῷ τῷ λόγῳ, πολλὴν ἐπαγγέλλομαι σωτηρίας ἐλπίδα τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Ἄν γὰρ τοὺς παθόντας καὶ περιπεσόντας τῷ νοσήματι, καὶ ἀνενεγκόντας ἐννοήσωσι, χρηστάς ἔξουσιν ἐλπίδας ὑπὲρ τῆς τοῦ νοσήματος ἀπαλλαγῆς. Τίς οὖν περιέπεσε τῷ νοσήματι τούτῳ, καὶ ἀπηλλάγη βράδιος; Ὁ Ζαχαρίας ἐκεῖνος. Τί γὰρ τελώνου μᾶλλον φιλοχρήματον γένοιτ' ἂν; Ἄλλ' ἀθρόον ἐγένετο φιλόσοφος, καὶ πᾶσαν ἐσθεσε τὴν πυρᾶν. Ὁ Ματθαῖος ὁμοίως· καὶ γὰρ καὶ οὗτος τελώνης ἦν, ἐν ἀρπαγῇ διηνεκεῖ ζῶν. Ἄλλὰ καὶ οὗτος ἀθρόον ἀπαδύσατο τὴν βλάβην, καὶ τὸ δόλος ἐσθεσε, καὶ πραγματεῖαν μετήθε πνευματικὴν. Τούτους τοῖνον καὶ τοὺς κατ' αὐτοὺς ἐνοῶν, μὴδὲ σὺ ἀπογνῶς. Ἄν γὰρ θέλῃς, δυνήσῃ ταχέως ἀνενεγκεῖν. Καὶ εἰ βούλει, κατὰ τὸν τῶν ἰα-

τρῶν νόμον καὶ τὰ πρακτεῖα σοὶ μετὰ ἀκριβείας ὑπαγορεύσωμεν. Δεῖ τοῖνον πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐκεῖνο κατορθοῦν, τὸ μὴ ἀπογινώσκειν μὴδὲ ἀπελπίζειν ἑαυτῶν τὴν σωτηρίαν· μετὰ τούτο μὴ τὰ τῶν κατωρθωκότων παραδείγματα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐναπομεινάντων παθήματα ἐνορᾶν. Ὅσπερ γὰρ ἐνενοήσαμεν τὸν Ζαχαρίαν καὶ τὸν Ματθαῖον, οὕτω δὴ καὶ τὸν Ἰούδαν λογίσασθαι χρῆ, καὶ τὸν Γιεζῆ, καὶ τὸν Ἄγαρ, καὶ τὸν Ἀγαθὸν, καὶ τὸν Ἀνανίαν, καὶ τὴν Σάππειραν· ἵνα δι' ἐκείνων μὲν τὴν ἀπόγνωσιν ἐκβάλωμεν, διὰ τούτων δὲ τὴν βραθυμίαν ἐκκόψωμεν, μὴδὲ ὑπεία γένηται ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν τῶν ὑπαγορευομένων παραίνεσιν· καὶ παιδεύσωμεν ἑαυτοὺς λέγειν, ἃ τότε τῷ Πέτρῳ προσελθόντες ἔλεγον οἱ Ἰουδαῖοι· *Τί δεῖ ποιεῖν ἵνα σωθῶμεν*; καὶ ἀκουέτωσαν ἃ χρῆ ποιεῖν. Τί οὖν χρῆ ποιεῖν; Εἰδέναι τὴν εὐτέλειαν τῶν πραγμάτων, καὶ πῶς δραπέτης οἰκέτης καὶ ἀγνώμων ἐστὶν ὁ πλοῦτος, καὶ μυριοῖς περιβάλλει κακοὺς τοὺς ἔχοντας· καὶ τὰ τοιαῦτα αὐτοῖς συνεχῶς [94] ἐπιδύωμεν ῥήματα. Καὶ καθάπερ ἰατροὶ τοὺς κάμνοντας ψυχρὸν αἰτούοντας παραμυθοῦνται, παρέχειν λέγοντες, καὶ πηγὴν προφασίζόμενοι καὶ ἄγγος καὶ καιρὸν καὶ πολλὰ τοιαῦτα (ἂν γὰρ ἀθρόον ἀνανεύσωσιν, ὑπὲρ τῆς μανίας αὐτοῦς ἀγριοῦσθαι παρασκευάζουσι)· οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς πρὸς τοὺς φιλοχρημάτους ποιῶμεν· καὶ ὅταν λέγωσιν, ὅτι Πλουτήσαι βουλόμεθα, μὴ λέγωμεν εὐθέως, ὅτι κακὸν ὁ πλοῦτος, ἀλλὰ συνθώμεθα, καὶ ἐπιωμεν, ὅτι καὶ ἡμεῖς τοῦτο βουλόμεθα, ἀλλ' ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι, ἀλλὰ πλοῦτον ἀληθῆ, ἀλλὰ τὸν ἡθον ἔχοντα ἀθάνατον, ἀλλὰ τὸν σοὶ συλλεγόμενον, καὶ μὴ ἑτέροις, πολλάκις δὲ καὶ ἐχθροῖς· καὶ τοὺς περὶ φιλοσοφίας λόγους εἰς μέσον ἄγωμεν, καὶ λέγωμεν, ὅτι Οὐ κελύσομεν μὴ πλουτεῖν, ἀλλὰ κακῶς μὴ πλουτεῖν· ἔξεστι γὰρ πλουτεῖν, ἀλλὰ χωρὶς πλεονεξίας, χωρὶς ἀρπαγῆς καὶ βίας καὶ τοῦ παρὰ πάντων ἀκούειν κακῶς. Καὶ τοῖτοις αὐτοῖς προλαίοντες τοῖς λόγοις, μηδέπω περὶ γέννησις διαλεγόμεθα· οὐ γὰρ ἀνέχεται ὁ κάμνων εὐθέως τὸν τοιούτων ῥημάτων. Διόπερ ἀπὸ τῶν παρόντων ἅπαντας τοὺς περὶ τούτων ποιῶμεθα λόγους, καὶ λέγωμεν· Τί βούλει ἀπὸ πλεονεξίας πλουτεῖν; ἵνα ἑτέροις μὲν τὸ χρυσὸν ἀποκίηται καὶ τὸ ἀργύριον, σοὶ δὲ ἀραὶ καὶ κατηγορίαι μυρίαί; καὶ ὁ ἀποστερηθεὶς ὑπὸ τῆς τῶν ἀναγκαίων δάκνηται χρεῖας^b, καὶ ὀλοφύρηται, καὶ μυριοῖς ἐφέληται σοὶ κατηγόρους, καὶ τῆς ἐσπέρας καταλαβούσης περιίη τὴν ἀγορᾶν, ἐν τοῖς στενωποῖς ἐντυγχάνων πᾶσι, καὶ διαπορούμενος καὶ οὐδὲ ὑπὲρ τῆς νυκτὸς θαρβῆν ἔχων; Πῶς γὰρ ἂν καθευδήσειε λοιπὸν, ὑπὸ τῆς γαστρὸς δακνόμενος, ἀργυρῶν, λιμῷ πολιορκούμενος, πάγου πολλάκις ἐντος καὶ ὑετοῦ καταφερομένου; Καὶ σὺ μὲν ἐκ βαλανείου λελουμένος ἐπανέρχῃ, μαλακοῖς θαλόπομος ἱματίοις, γεγηθὼς καὶ χαίρων, καὶ ἐπὶ δειπνῶν ἑτοιμὸν τρέχων πολυτελεῖς· ἐκεῖνος δὲ πανταχοῦ κατὰ τὴν ἀγορᾶν ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ καὶ τοῦ λιμοῦ συνεχῶς ἐλαυνόμενος, περιέρχεται συγκεκυφὼς καὶ χεῖρας προτεινῶν· καὶ οὐδὲ θαρβῶν ἀδεῶς τῷ ἐμπεπλησμένῳ καὶ ἀνασπασμένῳ ῥήματι προσενεγκεῖν ὑπὲρ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς, πολλάκις δὲ καὶ ὕβρισθεὶς ἀνεχώρησεν. Ὅταν οὖν ἀνέλθῃς οἴκαδε, ὅταν ἐπὶ τῆς εὐνῆς ἀνακλιθῇς^c, ὅταν φῶς ἦ περὶ τὸν οἶκον λαμπρὸν, ὅταν ἐτοιμῆ καὶ θαψίλης ἡ τράπεζα, τότε ἀναμνήσθητι τοῦ τάλαιπώρου καὶ ἀθλίου ἐκείνου, τοῦ περιόντος κατὰ τοὺς κύνας ἐν τοῖς στενωποῖς καὶ τῷ σκότῳ καὶ τῷ πηλῷ,

^a Reg., οὐδέπω. ^b Reg., τροφῆς. ^c Reg., κατακλιθῆς.

bris circumfunditur. Ecquid opus est dicere domos et argentarias officinas? Puto enim illos si vel in pictura vel in imagine divitias illas viderint, discerpi, efferari et in rabiem verti: adeo ut undique tenebris offundantur. Nam si regiam imaginem conspiciant, non mirantur lapillorum pulchritudinem, non aurum, non vestem purpuream, sed liquefiunt; et sicut infelix ille amator, si amasiæ imaginem viderit, iuanimatæ rei hæret affixus: ita et hic inanimatam videns divitiarum imaginem, hoc ipsum magis patitur, utpote magis tyrannico detentus morbo: et oportet demum vel domi manere, vel in forum venientem, mille plagis acceptis donum repetere: multa enim illius oculis dolore afficiunt. Ac quemadmodum ille nihil aliud videt quam mulierem, ita et iste pauperes quidem et alia omnia præterit, ut ne consolationem quidem accipiat: in opulentos autem oculos dirigit, ex aspectu illo multum in animam suam inducens ignem. Ignis quippe est, qui vehementer consumit illum, qui in ipsum incidit: atque etiamsi nec gehennæ, nec supplicii minæ intentatæ fuissent, hæc res præseutes essent supplicium, assidue nempe torqueri, neque morbi finem invenire. Et hæc satis essent, ut ab huiusmodi ægritudine avocarent: sed nihil peius amentia, quæ id efficit ut rebus mœrorem et nihil lucri afferentibus illi hæreant. Quamobrem, obsecro, incipientem animi morbum exstinguatis. Sicut enim febris initio non valde siti adurit ægrotantes; cum autem creverit et flammam excitaverit, tunc sitim parit inextinguibilem; etiamsi vero quis potum ipsis largiter præbeat, non exstinguit, sed accendit fornacem: sic etiam in hoc morbo accidit. Si initio cum animam nostram invadit, non impediamus, neque fores ipsi claudamus, ingressus demum incurabilem excipientibus parit ægritudinem. Etenim et bona et mala, cum diutius in nobis manserint, potentiora fiunt.

5. In omnibusque aliis idipsum videre est. Nam planta recens insita, facile evellitur; si longo tempore egerit radices, non item, sed valido opus est vecte: et ædificium recens facile evertitur; cum vero firmitatem acceperit, difficile a conantibus decutitur: et fera quæ longo tempore alicubi mansit, ægre dispellitur. Illos igitur, qui nondum a morbo illo detinentur, rogo ne capiantur: facilius quippe est cavere ne cadant, quam lapsos exsilire. Illis vero, qui jam inciderunt et a morbo illo correpti sunt, si rationi medico se dedere velint, multam salutis spem per Dei gratiam polliceor. Nam si eos qui in morbum inciderunt et postea convaluerunt cogitaverint, bonam spem habebunt fore ut a morbo liberentur. Quis ergo incidit in hunc morbum, et facile liberatus est? Zacchæus ille. Quis enim publicano pecuniæ cupidior fuerit? Sed statim philosophus effectus est, et totum exstinxit incendium. Similiter Matthæus: nam et ille publicanus erat, in perpetua rapina vivens. Sed is quoque repente noxam exiit, sitim exstinxit, et negotiationem adiit spiritualem. Hos ergo et his similes tecum reputans, nec tu desperes. Si velis enim, cito poteris

emergere. Et, si velis, secundum medicorum legem ea quæ agenda sunt tibi accurate præscribemus. Oportet ergo ante alia omnia hoc recte gerere, non animum despondere neque desperare de salute sua: deinde non modo eorum qui recte fecerunt exempla, sed etiam eorum qui perseverarunt ærumnas inspicere. Sicut enim Zacchæum et Matthæum cogitavimus, ita et Judam animo reputare oportet, necnon Giezi, Achar, Achab, Ananiam et Sapphiram; ut per illos desperationem ejiciamus, per hos vero scordiam exscindamus, neque supinus sit animus ad monita quæ præscribuntur: ac nos ipsos instituamus ad illa dicenda, quæ tunc ad Petrum accedentes Judæi dicebant: *Quid ergo oportet facere ut salvi simus* (Act. 2. 37)? et audiamus ea quæ facienda sunt. Quid ergo oportet facere? Nosse rerum vilitatem, et quod divitiæ sint servus fugitivus et ingratus, et quod possessores suos in mala injiciant innumerabilia: et ejusmodi verba assidue decantemus. Ac quemadmodum medici ægros frigidam postulantes consolantur, se præbituros dicentes, fontem commemorantes, et vas et tempus opportunum, pluraque huiusmodi (nam si statim negarent, in furorem et rabiem ipsos conjicerent): ita et nos cum pecunias amantibus agamus: et cum dixerint, Divites esse volumus, ne statim dicamus malas esse divitias; sed assentiamur et dicamus nos etiam hoc velle, sed in congruenti tempore, sed divitias veras, sed eas quæ voluptatem habeant immortalem, sed eas quæ colliguntur nobis, non aliis, sæpe autem et inimicis; ac philosophiæ verba in medium afferamus ac dicamus: Non jubemus non divites esse, sed male divites esse velamus: licet enim divitem esse, sed sine avaritia, sine rapina et vi, ita ut apud omnes male audiat dives huiusmodi. His illos verbis prius leniamus, necdum de gehenna loquamur: nam qui ægrotat, talia verba statim non ferret. Quamobrem ex præsentibus his de rebus verba faciamus et dicamus: Cur ex avaritia vis ditari, ut aliis aurum recondatur, tibi vero innumeræ imprecationes et criminationes? et qui illis privatus est, ex rerum necessariorum penuria mordeatur, ejulet, sexcentosque tibi attrahat accusatores, et adveniente vespera forum circumceat, et in angiportis omnes conveniat, dubius et anxius, ne de transigenda quidem nocte fidere audeat. Quomodo enim jam dormiet, dum mordet venter, ipseque vigilat, fames obsidet, ingruit sæpe gelu et pluvie decidunt? Et tu quidem ex balneo ablutus redis, mollibus amictus vestibus, lætus et gaudens ad lautam cœnam accurras: ille autem per forum a frigore et fame sæpe pulsus circumit, prono capite, manus extendens; nec præ metu audeat satiatio et recumbenti verba proferre pro alimento necessario; sæpe vero contumelia affectus recessit. Cum ergo domum reversus es, cum in lecto recumbis cum lux splendida ubique fulget in ædibus, cum lauta mensa parata est, tum recordare miseri et infelicis illius, qui, ut canes solent, in angiportis, in tenebris et luto circumit: etiamsi sæpe hinc abeat, non domum, non ad uxorem, sed in fœci stratum, ut et canes vi-

demus, qui per totam noctem rabidi latrant. Et tu quidem si parvam stillam videris e tecto delapsam, totam evertis domum, famulos vocans, omnia movens: ille vero jacens in panis, fœno et luto, ingens tolerat frigus.

6. Quæ fera his non frangatur rebus? quis adeo sævus et inhumanus, hisce rebus non mansuetior reddatur? Sed quidam ad tantam inhumanitatem devenerunt, ut dicant ipsos digna pati. Cum oporteret eum misereri, lacrymari, et calamitatem simul solvere: illi vero ipsos inhumaniter accusant. Quos habenter interrogarem, Cur, queso, digna patiuntur? an quod ali velint et non fame confici? Non, inquiet, sed quia otiosi sunt. Tu vero ammon otiosus deliciarum? Quid vero, annon opus sæpe exerceas otio omni gravius, dum rapis, vim inferis et avaritiæ studes? Melius esset si tu quoque huic te dederes otio: nam ita otiosi melius est, quam avaritiæ studere. Nunc autem alienis etiam insultas calamitatibus, non modo in otio degens, nec modo opus aggrediens otio gravius, sed etiam in miseria degentes accusans. Ipsis quoque narremus alienas calamitates, immaturas orbitates, eos qui in carcere degunt, eos qui discernuntur in iudiciis, eos qui de vita timent, inopinatas mulierum viduitates, repentinæ divitum mutationes, et hoc metu eorum animos molliamus. Nam per illas alienas narrationes suadebimus illis, ut eadem ipsa sibi timeant. Cum enim audierint, cujuspiam avari et raptoris filium, cujuspiam qui multa tyrannice fecerat uxorem, post mortem conjugis innumera passam esse mala, cum ii qui injuste læsi fuerant, in uxorem et filios irruissent, et commune bellum contra domum illius undique excitatum esset: etiamsi maxime omnium sensu destitutus sit, expectans tamen se talia passurum, et suis timens ne similia patiantur, temperantior erit. Tota vita nostra talibus exemplis multis plena est, nec deficiet nobis hic corrigendi nodus. Cum autem hæc dicimus, non quasi suadentes vel quasi consulentes hæc dicamus, ne molestior

sit oratio, sed id tamquam narrationem proferamus; et ex alia consequentia ad similem semper narrationem veniamus, ac frequenter eis talia exempla proponamus, non concedentes ut alia quam hæc loquantur: Quomodo hujus domus splendida et illustris corruerit; quomodo ita deserta sit, ut ipsius bona omnia in aliorum manus inciderint; quot judicia quotidie de his facultatibus sunt constituta, quot negotia; quot ex famulis illius alii emendicant, alii in carcere conclusi mortui sunt. Et hæc omnia dicamus quasi lugentes eum, qui ex hac vita migravit, et quasi præsentia despicientes; ut et timore et misericordia emolliamus immitem illum animum. Et eum illos viderimus his narrationibus depressos, tunc demum illis de gehenna sermonem inferamus, non tamquam illos terrentes, sed ut alios commiserantes; et dicamus: Et quid oportet dicere præsentia? neque enim nostra his sunt limitibus circumscripta; sed gravius supplicium tales homines excipiet, et fluxius igneus et vermis venenosus et tenebræ interminabiles et supplicia immortalia. Si his illos incantemus narrationibus, et nos ipsos et illos corrigemus, atque ab aegritudine cito liberabimus, in dieque illo laudatorem Deum habebimus, et et Paulus¹ dicit: *Et tunc laus erit unicuique a Deo.* Laus enim quæ ab hominibus procedit, et diffluit et aliquando non a bono animo proficiscitur: quæ autem a Deo est, et manet perpetuo et clare splendet. Quando enim is, qui omnia novit antequam fiant et ab omni passione vacuus est, laudat; tunc indubitata est virtutis demonstratio. Hæc ergo cum sciamus, talia operemur ut a Deo laudemur, et maxima consequamur bona: quæ utinam nos omnes adipiscamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Morel. habet..... cito liberabimus, ut et Paulus, omissis interpositis.

HOMILIA XII.

CAP. 4. v. 6. *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo propter vos, ut in nobis discatis non plus, quam scriptum est, sapere.*

1. Quamdiu molestis asperisque verbis opus fuit, scenam non aperuit; sed ac si ipse esset qui hæc audiret, sic loquebatur, ut dignitas personarum quæ accusabantur obsistens accusantibus, non permitteret ad iram commoveri: cum autem oporteret deinceps aliquid remittere, tunc posita larva, occultatas personas ostendit prolato Pauli et Apollo nomine. Ideo dicebat: *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo.* Et sicut in ægrotantibus, quando puerulus arger calcibus ferit, et aversatur cibos qui offeruntur a medicis, advocatum patrem vel pædagogum, ii qui assident, jubent ex medici manu accipere, et cibos afferre, ut ex timore ipsorum pueri accipiant et quiescant: sic et Paulus cum pro aliis esset accusa-

tarus, illis quidem ut qui injuria afficerentur, his vero ut qui supra modum honorarentur, personas quidem eorum non protulit, sed suo et Apollo nomine sermonem adhibuit, ut eos reveriti, medicinam acciperent: postquam autem acceperunt, tunc demum aperuit de quibusnam hæc loqueretur. Hæc autem non simulatio erant, sed attemperatio et œconomia. Nam si aperte dixisset, Viros sanctos et admirabiles judicatis, id certe ægre tulissent et resiliissent: nunc vero cum dixisset, *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer;* et rursus, *Quis est Paulus? quis Apollo:* acceptabilem orationem effecit. Propterea dixit: *Hæc autem in me transfiguravi propter vos, ut in nobis discatis non plus quam scriptum est sapere;* ostendens quod si de illis verba fecisset, non didicissent ea quæ discere oportebat, neque correctionem accepissent, ea quæ dicebantur moleste ferentes. Nunc autem

καίτοι πολλάκις ἐκείθεν ἀπιόντος οὐκ εἰς οἰκίαν οὐδὲ πρὸς γυναῖκα, οὐδ' εἰς εὐνήν, ἀλλ' εἰς στιβάδα χόρτου, καθάπερ τοὺς κύνας ὀρώμεν δι' ἑλης λυττώνας νυκτός. Καὶ σὺ μὲν, κἄν μικρὰν τινα σταγόνα κατενσχεθῆσιν ἀπὸ τῆς στέγης ἰδῆς, πάντα ἀνατρέπεις τὸν οἶκον, οἰκίετας καλῶν, πάντα κινῶν· ἐκείνος δὲ ἐν βακίοις καὶ χόρτῳ καὶ πηλῷ κείμενος, ἅπαντα ὑπομένει τὸν κρυμόν.

Σ'. Ποῖον οὖν θηρίον τούτοις οὐκ ἂν κατακλασθεῖη τοῖς πράγμασι; τίς οὕτως ὠμὸς καὶ ἀπάνθρωπος, ὡς μὴ γενέσθαι τούτοις ἡμεροί; Ἄλλὰ γὰρ εἰσὶ τινες, [95] οἱ πρὸς τοσοῦτον ἀπηλείας ἤκουσιν, ὡς καὶ λέγειν ἄξια πάσχειν αὐτούς. Δέον γὰρ ἔλεειν καὶ δακρῦειν καὶ συνδιαλύειν τὰς συμφορὰς, οἱ δὲ καὶ καταγοροῦσιν ὠμῶς καὶ ἀπανθρώπως αὐτῶν· οὐς ἡδέως ἂν ἐροίμην· τίνας ἔνεκεν ἄξια πάσχουσιν, εἰπέ μοι; ὅτι τρέφεσθαι βούλονται καὶ μὴ λιμῶνται; Οὐχί, φησὶν, ἀλλ' ὅτι ἀργοῦντες. Σὺ δὲ οὐκ ἀργῶν σπαταλᾷς; τί δὲ, οὐκ ἐργασίαν πολλάκις πάσης ἀργίας χαλεπωτέραν ἐργάζῃ, ἀρπάζων καὶ βιαζόμενος καὶ πλεονεκτηῶν; Βέλτιον ἦν, εἰ καὶ σὺ ἤργεις τοιαύτην ἀργίαν· τοῦ γὰρ πλεονεκτεῖν τὸ οὕτως ἀργεῖν βέλτιον. Νῦν δὲ καὶ ἄλλοτριαις ἐπεμβαίνεις συμφοραῖς, οὐ μόνον ἀργῶν, οὐδὲ μόνον ἀργίας χαλεπωτέραν ἐργασίαν μετιῶν, ἀλλὰ καὶ κατηγορῶν τῶν δυσημερούντων. Διηγώμεθα δὲ αὐτοῖς καὶ τὰς ἄλλοτριας συμφορὰς, τὰς ὀφφάνιας τὰς ἀώρους, τοὺς τὸ δεσμοκτήριον οἰκοῦντας, τοὺς ἐν δικαστηρίοις σπαρρατομένους, τοὺς περὶ τὸ ζῆν δεδοκίτας, τὰς χηρεῖας τὰς ἀδοκίτους τῶν γυναικῶν, τὰς ὀθρούους μεταβολὰς τῶν πλουτούντων, καὶ τῷ φόβῳ τούτῳ καταμαλᾶττων αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Ἐν γὰρ τοῖς περὶ ἐτέρων διηγήμασι πείτομεν αὐτοὺς ταῦτα δεδοικέναι πάντως καὶ περὶ ἑαυτῶν. Ὅταν γὰρ ἀκούσωσιν, ὅτι ὁ τοῦ δεινὸς υἱὸς πλεονέκτου καὶ ἀρπαγῆς ἦν, τοῦ δεινὸς ἡ γυνὴ, τοῦ πολλὰ τυραννικὰ πεποιηκότος, μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ συνοικοῦντος μυρία ὑπέμεινε θανά, τῶν ἀδικηθέντων καὶ τῆ γυναικὶ καὶ τοῖς παιδίοις ἐπιόντων, καὶ κοινῶς πολλέμου πάντοθεν ἡμέμου κατὰ τῆς οἰκίας τῆς ἐκείνου, κἄν πάντων ἀναισθητότερος ἢ, καὶ αὐτὸς προσδοκῶν τὰ αὐτὰ πείσεσθαι, καὶ ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ δεδωκότων μήποτε τὰ αὐτὰ ὑπομείνωσι, σωφρονέστερος ἔσται. Πολλῶν δὲ ἡμῖν τοιούτων διηγημάτων ὁ βίος

ἐμπέπλησται, καὶ οὐκ ἀπορήσομεν τῆς τοιαύτης διορθώσεως. Ὅταν δὲ ταῦτα λέγωμεν, μὴ ὡς παραινούντες μὴδὲ ὡς συμβουλευόντες αὐτὰ λέγωμεν, ἵνα μὴ φορτικώτερος γένηται ὁ λόγος, ἀλλ' ὡς ἐν τάξει διηγήματος· καὶ ἐξ ἐτέρας ἀκολουθίας ἐπὶ τὴν τοιαύτην ἀεὶ βαδίζομεν τὴν διάλεξιν, καὶ συνεχῶς αὐτοὺς εἰς ταῦτα ἐμβάλλομεν τὰ διηγήματα, μὴδὲν ἕτερον συγχωροῦντες λαλεῖν, ἢ ταῦτα· πῶς ἡ τοῦ δεινὸς οἰκία λαμπρὰ καὶ περιφανῆς οὕσα κατέπεσε· πῶς οὕτως ἔρημος ἔστιν, ὡς εἰς ἐτέρων ἰλθεῖν χεῖρας τὰ ἐν αὐτῇ πάντα· πόσα δικαστήρια καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὑπὲρ ταύτης συνίστατο τῆς οὐσίας, πόσα πράγματα· πόσοι τῶν οἰκετῶν ἐκείνου, οἱ μὲν ἐπαιτούντες, οἱ δὲ τὸ δεσμοκτήριον οἰκοῦντες ἀπέθανον· καὶ ταῦτα πάντα ὡς ἔλεοῦντες τὸν ἀπελθόντα λέγωμεν, καὶ ὡς τὰ παρόντα ἐξευτελλίζοντες, ἵνα καὶ τῷ φόβῳ καὶ τῷ ἐλίψῳ καταμαλᾶζομεν τὴν ἀπηνή διάνοιαν· καὶ ὅταν συσταλέντας ἴδωμεν τοῖς διηγήμασι τούτοις, τότε λοιπὸν αὐτοῖς καὶ τὴν περὶ τῆς γενέσεως ἐπεισάγωμεν λόγον, μὴ ὡς τούτους φοβοῦντες, ἀλλ' ὡς ἐτέρους ἐλεοῦντες· καὶ λέγωμεν· Καὶ τί χρεὴ λέγειν τὰ παρόντα; οὐδὲ γὰρ μέχρι τούτων ἔστηκε τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ χαλεπωτέρα δεξέται κόλασις τοῦ τοιοῦτου, καὶ ποταμὸς πυρός [96] καὶ σκόλης ἰοδόλος καὶ σκότος ἀτελεῦτητον καὶ ἀθάνατοι κολάσεις. Ἄν τούτοις αὐτοὺς κατεπάδωμεν τοῖς διηγήμασι, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς κάκεινους διορθώσομεν, καὶ τῆς ἀβρωστίας ταχέως ἀπαλλάξομεν, καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπαινέτην τὸν Θεὸν ἔξομεν, καθάπερ ὁ καὶ ὁ Παῦλος φησὶ· Καὶ τότε ὁ ἔπαινος ἐκάστου γερήσεται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ ἀνθρώποις καὶ διαβρεῖ καὶ ἔστιν ὅτε οὐκ ἀπὸ ἀγαθῆς πολλάκις γίνεται διανοίας· ὁ δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ μένει διηνεκῶς καὶ διαλάμπει σαφῶς. Ὅταν γὰρ ὁ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως, καὶ πάθος ἐκ. ὅς ἐν ἐπαινή, τότε καὶ ἀναμφισβήτητος ἔστι τῆς ἀρετῆς ἡ ἀπόδειξις. Ταῦτα οὖν εἰδότες, τοιαῦτα πράττωμεν ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπαινέσθαι, καὶ τῶν μεγίστων τυχεῖν ἀγαθῶν· ὡς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Edili, ἀναισθητότερος. Reg., ἀναισχυντότερος.

† Morel., πῶς ἔρημος, omisso οὕτως. * Morel., ἀκαλάζομεν, καθάπερ, omissis interpositis.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΒ'.

Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί, μετεσχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ δι' ὑμῶν, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε, τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν.

α'. Ἔως μὲν αὐτῷ ἂ τῶν φορτικῶν ἔδει ῥημάτων, οὐκ ἀπεκάλυψε τὴν σκηνήν, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὢν ὁ ταῦτα ἀκούων, οὕτω διελέγετο, ἵνα τὸ ἄξιωμα τῶν ἐγκαλούμενων προσώπων τοῖς ἐγκαλοῦσιν ἀντιπίπτον, ἀπὸ τῶν ἐγκλημάτων εἰς ὀργὴν ἐξενεθῆναι μὴ συγχωρήσῃ· ἐπειδὴ δὲ ἀνεῖναι λοιπὸν ἔδει, τότε ἀπαμφιάσας αὐτὸ, καὶ τὸ προσωπιῶν ἀπάρας ἂ, ἔδειξε τὰ κρυπτόμενα πρόσωπα ἐν τῇ τοῦ Παύλου καὶ Ἀπολλῶ προσηγορίᾳ. Διὸ καὶ ἔλεγε· Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί, μετεσχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν καμνόντων, ὅταν λακτίξῃ τὸ παιδίον τὸ ἀβρωστοῦν καὶ ἀποστρέφῃται τὰ προσφερόμενα

* Legebatur αὐτῶν. † Reg., ἐπάρας.

σιτία παρὰ τῶν ἱατρῶν, τὸν πατέρα ἢ τὸν παιδαγωγὸν καλέσαντες οἱ προσεδρεύοντες, παρὰ τῶν τοῦ ἱατροῦ χειρῶν λαθόντας τὰ σιτία προσάγειν κελεύουσιν, διστε ἐκ τοῦ φόβου τοῦ πρὸς ἐκείνους δεξασθαι καὶ ἡτυχάσαι· οὕτω καὶ Παῦλος μέλλων ὑπὲρ ἐτέρων ἐγκαλεῖν, τῶν μὲν ὡς ἀδικουμένων, τῶν δὲ ὡς πέρα τοῦ μέτρου τιμωμένων, αὐτὰ μὲν οὐκ ἔθηκε τὰ πρόσωπα, ἐπὶ δὲ τῆς ἑαυτοῦ προσηγορίας καὶ τῆς Ἀπολλῶ τὴν λόγον προσήγαγεν, ἵνα αἰδοῦμενοι τούτους δεξωνται τὴν θεραπείαν· ἐπειδὴ δὲ ἐδέξαντο, τότε λοιπὸν ἀπεκάλυψεν ὑπὲρ ὧν ταῦτα ἔλεγεν. Ἦν δὲ ταῦτα οὐχ ὑπόκρισις, ἀλλὰ συγκατάθεσις καὶ οἰκονομία. Εἰ γὰρ εἶπε φανερώς, ὅτι Ὑμεῖς δὲ τοὺς ἄνδρας κρίνετε τοὺς ἁγίους καὶ θαυμαστοὺς, κἄν ἐδυσχέραναι καὶ ἀπεπήδησαν· νῦν δὲ εἰπὼν· Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵνα ὑψ' ὑμῶν ἀνακριθῶ·

καὶ πάλιν, *Τίς δὲ ἔστι Παῦλος; τίς δὲ Ἀπολλώης; εὐπαράδεκτον τὸν λόγον ἐποίησε. Διὰ [97] τοῦτο ἔφησεν, ὅτι Ταῦτα εἰς ἡμῶν μετασχηματίσασθαι δι' ὑμῶν, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν*, δεικνύς ὅτι εἰ ἐπ' ἐκείνων τὸν λόγον προσήγαγεν^α, οὐκ ἂν ἔμαθον ὅσα μαθεῖν ἴδαι, οὐδ' ἂν ἐδέξαντο τὴν διόρθωσιν, δυσχεραίνοντες πρὸς τὰ λεγόμενα. Νυνὶ δὲ αἰδοῦμενοι τοὺς περὶ Παῦλον, ἤνεγκαν βράδιως τὴν ἐπιτίμησιν. Τί δὲ ἔστι τὸ, *Μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν; Γέγραπται: Τί βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; καὶ, Μὴ κρίνεις, ἵνα μὴ κριθῆτε*. Εἰ γὰρ ἔσμεν ἐν καὶ συνδεδέμεθα ἀλλήλοις, ἐπανίστασθαι ἀλλήλοις οὐ χρή. Ὁ ταπεινῶν γὰρ ἐαυτῶν ὑψωθήσεται, φησί· καὶ, Ὁ θάλων εἶνα πρῶτος πάντων, γινέσθω πάντων διάκονος. Ταῦτά ἐστιν ἃ γέγραπται. Ἴνα μὴ εἰς ὑπὲρ τοῦ ἐνός φυσιοῦσθε^β κατὰ τοῦ ἑτέρου. Πάλιν τοὺς διδασκάλους ἀφείκ, τοῖς μαθηταῖς ἐπιτίμη· ἐκεῖνοι γὰρ ἦσαν οἱ τοῦτους ἐπαίροντες. Καὶ ἄλλως δὲ οἱ ἄρχοντες οὐκ ἂν εὐκόλως ἐδέξαντο τὸν τοιοῦτον λόγον, διὰ τὸ τῆς δόξης ἐπιθυμεῖν τῆς ἑξωθεν· καὶ γὰρ ἦσαν πεπρωμένοι τῷ πάθει· οἱ δὲ αὐτοὶ μὴ καρποῦμενοι τὴν δόξαν, ἀλλ' ἑτέροις αὐτὴν παρέχοντες, καὶ εὐκολώτερον ἂν ἤνεγκαν τὴν νοουθεσίαν, καὶ κυριώτεροι τῶν ἀρχόντων ἦσαν πρὸς τὸ λύσαι τὸ νόσημα. Ἄρα καὶ τοῦτο φυσιώσεως, τὸ ὑπὲρ ἑτέρου ἐπαίρεσθαι, καὶ μὴ ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ τις τοῦτο πάσχη. Ὅσπερ γὰρ ὁ ἐπὶ πλούτῳ μέγα φρονῶν ἀλλοτρίῳ, ἐξ ἀπονοίας αὐτὸ ποιεῖ· οὕτω καὶ ὁ ἐπὶ τῇ δόξῃ τοῦ ἑτέρου. Καὶ καλῶς φυσίωσιν ἐκάλεσεν.

Ὅταν γὰρ ἐπαναστῇ τὸ μέλος τὸ ἐν, οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἢ φλεγμονὴ καὶ νόσημα· ἄλλως γὰρ οὐ γίνεται ὑψηλότερον ἔτερον ἑτέρου μέλος, ἀλλ' ἢ ὅταν οἰδημα γένηται. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐν τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας ὁ φλεγμαίνων καὶ φυσιοῦμενος, αὐτὸς ἂν εἴη ὁ νοσῶν· οἰδεῖ γὰρ ὑπὲρ τὴν κοινὴν συμμετρίαν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν οἰδημα. Οὕτω καὶ ἐν τῷ σώματι γίνεται, ὅταν νόθος τις καὶ πονηρὸς ἐπιβρέυση χυμὸς, ἀλλὰ μὴ ἢ εἰσθῆτα τροφή. Οὕτω καὶ ἀλαζονεῖα τίκεται, ἀλλοτρίων ἡμῖν ἐπαισερχομένων λογισμῶν. Καὶ ὅρα πῶς κυρίως εἶπε· *Μὴ φυσιοῦσθε*. Τὸ γὰρ πεφυσμημένον ὄγκον ἔχει πνεύματος ἐμπεπλησμένον χυμοῦ διεφθορότος. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐ τὴν θεραπείαν ἐκκόπτων, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ κακῷ θεραπείαν. Βούλει θεραπεύειν τὸν δεῖνα; Οὐ κωλύω· ἀλλὰ μὴ εἰς ἑτέρου λῦμην^γ. Οὐ γὰρ ἵνα κατ' ἀλλήλων συνταττώμεθα, διδάσκαλοι ἡμῖν ἐδόθησαν, ἀλλ' ἵνα πάντες ἀλλήλοις συναπώμεθα. Καὶ γὰρ ὁ στρατηγὸς διὰ τοῦτο ἐπίκειται τῷ στρατοπέδῳ, ἵνα τοὺς κευχωρισμένους ἐν σώμα ἐργάσηται· εἰ δὲ μέλλοι διασπῆν τὸ στρατόπεδον, πολεμίου μάλλον ἢ στρατηγού χώραν ἐπλήρωσε. *Τίς γὰρ σε διακρίνει; εἰ γὰρ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες*; Λοιπὸν ἀφείκ τοὺς ἀρχομένους, πρὸς τοὺς ἀρχοντας τρέπεται. Ὁ δὲ λέγει, [98] τοῦτό ἐστι· Ἰδὲν δῆλον ὅτι ἄξιός ἐστι τοῦ ἐπαινεῖσθαι; κρίσις γὰρ ἔχονεν; ἐξέτασις προεχώρησε; δοκιμασία, βάσανος ἀκριθής; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Εἰ δὲ ἀνθρώποι ψηφίζονται, ἀλλ' οὐκ ὀρθὴ τούτων ἢ κρίσις. Θῶμεν δὲ, ὅτι καὶ ἄξιός ἐπαίνων εἶ, καὶ ἔχεις ὄντως τὸ χάρισμα, καὶ οὐ διεφθάρται τῶν ἀνθρώπων ἢ κρίσις· οὐδέ γε οὕτως ἔχρη μὲγα φρονεῖν. Οὐδὲν γὰρ οἴκοθεν ἔχεις, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβῶν. Τί τοίνυν

^α Reg., προσήγαγεν. ^β Reg., φυσιώσθε. ^γ Reg., λῦμην. Editi, λυπην. *Præstat certe codicis lectio.*

ἔχειν προσποιῆ, ὅπερ οὐκ ἔχεις; Ἄλλ' ἔχεις τοῦτο σὺ, καὶ ἕτεροι μετὰ σοῦ. Οὐκοῦν λαβῶν ἔχεις, οὐχὶ τότε καὶ τότε, ἀλλὰ πάντα ὅσα ἔχεις.

β'. Οὐ γὰρ σὰ κατορθώματα ταῦτα, ἀλλὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. Κἂν τὴν πίστιν εἴπῃς, ἀπὸ τῆς κλήσεως γέγωνα· κἂν τὴν ἀφεσιν εἴπῃς, τῶν ἀμαρτημάτων, κἂν τὰ χαρίσματα, κἂν τὸν διδασκαλικὸν λόγον, κἂν τὰς δυνάμεις^δ, πάντα ἐκείθεν ἔλαβες. Τί τοίνυν ἔχεις, εἶπε, ὅπερ οὐχὶ λαβῶν ἔχεις, ἀλλ' αὐτὸς ἀπὸ σαυτοῦ κατώρθωσας; οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Ἄλλ' ἔλαβες, καὶ διὰ τοῦτο μέγα φρονεῖς; Διὰ τοῦτο μὲν οὖν ἔχεις συνεστάλθαι· σὺ γὰρ σὸν ἐστὶ τὸ δοθῆν, ἀλλὰ τοῦ δεδοκῶτος. Εἰ γὰρ ἔλαβες, ἀλλὰ παρ' ἐκείνου ἔλαβες· εἰ δὲ παρ' ἐκείνου ἔλαβες, οὐ σὸν ἔλαβες· εἰ δὲ οὐ σὸν ἔλαβες, τί μέγα φρονεῖς, ὡς σὸν ἔχων; Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχῶσαι^ε, ὡς μὴ λαβῶν*; Κατασκευάσας τοίνυν κατὰ συνδρομὴν τὸν λόγον, δεικνυσὶν ὅτι καὶ πολλῶν αὐτοῖς δεῖ, καὶ φησιν, ὅτι Μάλιστα μὲν, εἰ καὶ πάντα ἐλάβετε, οὐκ ἔδει καυχῶσθαι· οὐδὲν γὰρ ὑμέτερον· νυνὶ δὲ καὶ πολλῶν ἔστε ἔρημοι. Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν τοῦτο ἠνείκατο εἰπὼν· *Οὐκ ἠδυνήθητε ὑμῖν λιλιψῶσι ὡς πνευματικοῖς*· καὶ, *Οὐδὲν ἔκρινα ἐνέμαι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον*· ἐνταῦθα δὲ ἐντροπικῶς ποιεῖ λέγων· *Ἦδη κεκορησμένοι ἐστέ, ἤδη ἐπλουτήσατε*· τουτέστιν, Οὐδενὸς δεῖσθε λοιπὸν, τέλει γεγέννησθε, τὴν κορυφὴν αὐτὴν κατέχετε, οὐδενὸς ἐν χρεῖα καθεστηκέναι νομίσετε, οὔτε ἀποστόλων, οὔτε διδασκάλων. *Ἦδη κεκορησμένοι ἐστέ*. Καὶ καλῶς τῷ *Ἦδη ἐχρήσατο*^ι, ἀπὸ τοῦ χρόνου δεικνύς τὸ ἀπίθανον αὐτῶν καὶ τὴν ἄλογον οἴησιν. Διὸ καὶ κομμῶδων αὐτοὺς, ἔλεγεν· Οὕτω ταχέως πρὸς τὸ τέλος ἐφθάσατε, ὅπερ ἀδύνατον ἦν γενέσθαι διὰ τῶν καιρῶν. Τὰ γὰρ τελειότερα ἐν τῷ μέλλοντι μένει· τὸ δὲ ἀπὸ ὀλίγων κορεσθῆναι, ψυχῆς ἐστὶν ἀσθενοῦς· τὸ ἀπὸ ὀλίγων νομίζειν πλουτεῖν, ναυτιώσης καὶ ταιλαιπύρου· ἀκόρεστον γὰρ ἢ εὐλάθεα· καὶ παιδικῆς διανοίας ἐστὶν ἀπὸ τῶν πρώτων νομίζειν τὸ πᾶν εἰληφέναι, καὶ οὐδέπω οὐδὲ ἐν προοιμίῳις ὄντας ὡς τοῦ τέλους ἐπιλημμένους μέγα φρονεῖν. Εἶτα καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἐντρέπεται μάλλον. Εἰπὼ γὰρ, *Ἦδη κεκορησμένοι ἐστέ*, ἐπήγαγεν· *Ἦδη ἐπλουτήσατε, χωρὶς ἡμῶν ἐδασυλεύσατε· καὶ δευλόρ γε ἐδασυλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασυλεύσωμεν*. Πολλῆς γέμει τῆς βαρύτητος ὁ λόγος. Διὸ καὶ ἔσχατον αὐτῶν [99] ἐπήγαγε μετὰ πολλὴν τὴν ἐπίπληξιν. Οὕτω γὰρ σαμὴν γίνεται ἢ παραίνεσις καὶ εὐπαράδεκτος, ὅταν μετὰ τὰς κατηγορίας ἐπιφέρηται τὰ ἐντροπικὰ ῥήματα. Καὶ γὰρ τὴν ἀναίσχυντον ἱκανὸν τοῦτο ψυχὴν κατασχεῖν, καὶ πλήξαι μειζόνως τῆς φανερᾶς κατηγορίας^θ, καὶ διορθῶσαι τὴν ἀπὸ τῆς κατηγορίας μέλλουσαν γίνεσθαι ἀλγιδόνα τε καὶ ἀναίσχυντίαν. Τὸ γὰρ δὴ θαυμαστὸν τῶν ἐντροπικῶν λόγων τοῦτο μάλιστα ἐστὶν, ὅτι δύο κέκτηνται τάναντία· καὶ τομὴν βαθυτέραν δίδωσι τῆς προφανοῦς διαβολῆς, καὶ τὸν ἐλεγχόμενον παρασκευάζει χαλεπώτερον τεμνόμενον καρτερῆσαι μειζόνως. *Χωρὶς ἡμῶν ἐδασυλεύσατε*. Πολλὴ ἔμφασις ἐνταῦθα καὶ πρὸς τοὺς διδασκάλους καὶ πρὸς τοὺς μαθητάς. Καὶ τὸ ἀσυνεῖδητον δὲ αὐτῶν δεῖκνυται καὶ τὸ σφόδρα ἀνόητον. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτό

^δ Sic Reg. Hæc, κἂν τὰς δυνάμεις, desunt in Editis. ^ε Savil., τί καυχῶ, Morel., τί καυχῶς, codex Regius et editi Novi Testamenti, τί καυχῶσαι. ^ι *Legebatur* τὸ ἦδη sine ἐχρήσατο. ^θ Ita Regius codex, et sic legendum suspicatus est Savilius. Editi, εἰς φανεράν κατηγορίαν, minus recte.

Paulum et socium reverentes, facile admiserunt increpationem. Quid autem sibi vult illud, *Non plus quam scriptum est sapere*? Scriptum est: *Quid vides festucam in oculo fratris tui; trabem autem, quæ in oculo tuo est, non consideras* (Matth. 7. 3. 4)? et, *Nolite iudicare, ut non iudicemini*. Nam si unum sumus et una colligati, non oportet contra nos invicem insurgere. *Qui enim se humiliat, inquit, exaltabitur* (Matth. 23. 12); et, *Qui vult primus esse omnium, sit omnium minister* (Marc. 10. 43). Hæc sunt ea quæ scripta sunt. *Ne unus pro uno inflatur adversus alterum*. Rursum missis doctoribus, discipulos increpat: illi enim erant qui hos extollebant. Alioquin etiam principes non facile talem admisissent orationem, eo quod externam gloriam cuperent: hoc quippe morbo excæcati erant: ipsi vero gloria non fruantes, sed illam aliis præbentes, et facilius admonitionem tollerent, et aptiores ad morbum solvendum erant quam principes. Ergo etiam hoc est inflari, pro alio extolli, etiam in rebus suis hoc alicui non accidat. Sicut enim is, qui de alienis offertur vitiis, ex arrogantia hoc facit: ita etiam qui de gloria alterius. Recte autem inflationem vocavit.

Arrogantiæ malum. — Cum enim membrum aliquod insurgit, hæc nihil aliud est quam inflammatio et morbus: non enim aliter alterum membrum fit altero altius, quam cum tumor adest. Sic igitur et in corpore Ecclesiæ, qui inflammatur et inflatur, is est qui morbo laborat: tumet enim præter communem mensuram. Hoc enim est inflatio. Sic etiam in corpore accidit, quando spurius quidam et malus humor influxerit, non autem solitum alimentum. Ita nascitur arrogantia alienis nos cogitationibus invadentibus. Et vide quam apposite dixerit, *Ne inflati sitis*. Quod enim inflatum est, tumorem habet spiritus, repletum humore corrupto. Hæc porro dicit, non curationem exciscens, sed curationem illam quæ in malum vertitur. Vis istum curare? Non inpedio, sed non in perniciem alterius. Non enim ut contra nos invicem aciem instruamus, nobis dati sunt doctores, sed ut nos omnes mutuo jungamus. Dux enim ideo exercitui præficitur, ut separatos unum corpus efficiat: si vero exercitum divulsurus sit, inimici magis quam ducis locum implet. 7. *Quis enim te discernit? quid enim habes quod non accepisti?* Missis demum subditis, ad principes convertitur. Hoc autem vult significare: Undenam liquet quod tu dignus laude sis? factumne est iudicium? præcessitne examen? an probatio, an accurata perquisitio? Sed hoc non possis dicere. Quod si homines calculum ferunt; et non rectum est illorum iudicium. Ponamus autem te dignum laude esse, et vere gratiam et donum habere, nec corruptum esse hominum iudicium: neque sic oportebat altum sapere. Nihil enim ex te habes, sed a Deo accepisti. Cur ergo te habere simulas id, quod non habes? At tu hoc habes, et alii tecum. Ergo cum acceperis habes, non hoc vel illud, sed omnia quæ habes.

2. Non enim hæc tua recte facta sunt, sed ex Dei

gratia proveniunt. Si fidem dixeris, ex vocalione illa venit; si remissionem peccatorum, si charismata, et doctrinæ verbum, si virtutes¹: omnia inde accepisti. Quid ergo habes, quæso te, quod non acceperis, sed ex te ipso recte acquisieris? nihil dicere possis. Sed accepisti, et ideo altum sapis? Ideo certe oportebat te ipsum deprimere; non enim tuum est id quod tibi datum est, sed dantis. Si enim accepisti, ab illo accepisti: si ab illo accepisti, non rem tuam accepisti: quod si non rem tuam accepisti, cur altum sapis, quasi rem tuam habens? Quamobrem subjungit: *Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Cum ergo ex concursu dictum suum probasset, ostendit vel multa illis deesse, et ait: Certe etiam si omnia accepissetis, non oporteret gloriaris; nihil enim vestrum est: nunc autem multa vobis desunt. Et initio quidem hoc subindicavit dicens: *Non potui vobis loqui ut spiritualibus*; et, *Nihil iudicavi me scire inter vos, nisi Jesum Christum, et ipsum crucifixum*: hic vero illos pudore afficiendo id facit dicens: 8. *Jam saturati estis, jam divites facti estis*; id est, Nulla re indigetis deinceps, perfecti evasistis, ipsum culmen attingitis, nullius ope vos egere putatis, non apostolorum, non doctorum. *Jam saturati estis*. Et recte illud, *Jam*, usurpavit a tempore ostendens improbabile esse id quod dicunt, et a ratione alienam esse illorum opinionem. Ideoque traducens illos dicebat: Tam cito ad finem pervenistis, quod fieri non poterat propter tempus. Perfectiora enim in futuro manent: paucis enim saturari infirmi est animi; paucis existimare se divitem fieri, nauseantis est et miseri: insatiabilis enim est pietas: et puerilis est mentis a primo acceptis putare se totum accepisse, et cum vix adhuc in præmiis sint, ac si finem apprehendissent, altum sapere. Deinde in sequentibus magis illos pudore afficit. Cum dixisset enim, *Jam saturati estis*, subjunxit: *Jam divites facti estis: sine nobis regnastis: et utinam regnaretis, ut etiam nos vobiscum regnaremus*. Gravitate multa plenus est sermo. Ideo ultimum illum induxit post multam increpationem. Ita enim gravis est admonitio et acceptabilis, cum post accusationes inferuntur verba quæ pudorem incutiant. Hoc enim vel impudentem potest animum cohibere, et magis perstringere, quam manifesta accusatio, temperareque dolorem et impudentiam ex accusatione inducendam. Illud autem in verbis pudorem incutientibus magis mirabile est, quod duo habeant contraria; et graviolem infligent plagam quam manifesta criminatio, et eum qui arguitur graviolem sectionem passum, ad majorem tolerantiam apparent. *Sine nobis regnastis*. Hic magna est emphasis et contra doctores et contra discipulos. Ostenditur hinc illos nullam habere conscientiam atque admodum stultos esse. Hoc enim vult dicere: In laboribus omnia sunt communia et nobis et vobis; in præmiis autem et coronis vos primi estis. Sed hæc dicens non doleo: ideoque subjunxit: *Et utinam regnaretis*. Deinde ne

¹ Hæc, si virtutes, desunt in editis.

videretur ironia hæc esse, adjecit, *Ut et nos vobiscum regnaremus*. Etenim et nos, inquit, hæc bona consequuti essemus. Viden' quomodo simul et gravitatem et curam ostendat philosophumque animum? Viden' quomodo etiam factum auferat: *9. Puto enim quod Deus nos apostolos novissimos ostendit, tamquam morti destinatos*. Multam emphasis et gravitatem rursus exhibet, cum dicit, *Nos*. Neque hoc illi satis fuit, sed et dignitatem subjunxit, admodum eos perstringens: *Nos, inquit, apostolos*; qui mala patimur innumera, qui religionis prædicationem seminamus, qui vos ad tantam philosophiam docimus: hos novissimos ostendit tamquam morti destinatos, hoc est, ut damnatos. Postquam enim dixit, *Ut et nos vobiscum regnaremus*, et sermonis vehementiam mitigavit; ut ne illos frangeret, idipsum rursus assuavit cum majori gravitate, et ait: *Puto ego quod Deus nos apostolos novissimos ostendit, tamquam morti destinatos*. Nam ut ego video, inquit, etiamque ex iis quæ vos dicitis, omnium abjectissimi nos et damnati sumus, qui ad patiendum semper expositi sumus; vos autem jam regnum et honores et præmia imaginamini. Volens autem ad majorem absurditatem orationem deducere, et ostendere esse illam omnino improbabilem; non dixit, *Nos certe sumus novissimi*; sed, *Nos Deus novissimos fecit*. Nec satis habuit dixisse, *Novissimos*; sed subjunxit et *Morti destinatos*, ut vel admodum insanus quivis dictorum improbabilitatem videret, verbaque dolentis et admodum illos pudore afficientis esse.

3. Pauli prudentia. — Et vide Pauli prudentiam. A quibus seipso opportuno tempore extollit, sequo honorabilem et magnum ostendit; ab iisdem illos nunc pudore afficit, damnatum se vocans. Tanta res est congruenti tempore omnia facere. Morti destinatos, hos damnatos vocat, qui mille mortibus digni sunt. *Quia spectaculum facti sumus mundo, et angelis et hominibus*. Quid est illud, *Spectaculum facti sumus mundo*? Non in angulo uno neque in parva orbis parte hæc patiamur, inquit; sed ubique et apud omnes. Quid sibi vult autem, *Et angelis*? Possunt hominibus esse spectaculum, sed non angelis, quando vilia sunt gesta; ac certamina nostra talia sunt, ut digna sint quæ spectentur ab angelis. Vide quomodo ex iisdem, quæ se vilem dicit, se rursus magnum ostendat: ex quibus autem illi altum sapiebant, illos esse viles et abjectos pronuntiet. Quia enim stultos esse quam videri prudentes, et infirmos esse quam fortes, et inglorios esse quam gloriosos et illustres, abjectius esse videbatur; et hæc quidem in illos est conjecturus, illa vero ipse sibi vindicavit: ostendit hæc illis esse meliora, si quidem per hæc non hominum modo, sed etiam angelorum populum ad sui spectaculum convertit. Non enim nobis est collectatio adversus homines tantum, sed etiam adversus incorporeas potestates (*Ephes. 6. 12*). Ideoque magnum sedet theatrum. **10. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo**. Rursus hoc ad pudorem incutiendum dixit, ostendens fieri non posse ut hæc contraria contin-

gant, nec posse ea, quæ tantum a se mutuo distant, in unam convenire. Quomodo enim fieri potest, inquit, vos prudentes et nos stultos esse in rebus, quæ sunt Christi? Quia enim illi quidem verberabantur, despiciebantur, dedecore afficiebantur, et nihil esse existimabantur; ipsi autem honore fruebantur, sapientesque ac prudentes apud multos existimabantur: ideo hæc dicit: Quia quomodo fieri potest ut ii, qui hæc prædicant, existimentur in iis versari, quæ sunt illis contraria? *Nos infirmi, vos autem fortes*. Id est, Nos pellimur et persecutionem patimur, vos autem securitate et famulatu multo fruimini. Sed id non patitur prædicationis natura. *Nos inglorii, vos autem gloriosi*. Hic nobiles respicit, qui de exterioribus altum sapiebant. **11. Usque in hanc horam et esurimus et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cedimus, 12. et laboramus operantes manibus nostris**. Hoc est, Non vetera narro, sed quod mihi præsens tempus testificatur. Humanarum quippe rerum nobis nulla ratio est, neque externi splendoris; sed ad Deum solum respicimus: quod ubique facere nobis necessarium est. Neque enim angeli tantum nos spectant, sed etiam ante illos ipse agonotheta. Non itaque aliis egenus laudatoribus. Hoc enim est illi contumeliam inferre, cum illum quasi ad nos laudandos non satis sit prætercurrentes, ad consertos properamus. Quemadmodum enim qui in parvo teatro decertant, magnum querunt, quasi illud non sufficiat ad ostentationem: sic et ii, qui ante Dei oculos decertant, deinde quo laudem hominum querentes, et majorem dimittentes ut minorem assequantur, magnum sibi attrahunt supplicium. Hoc ergo omnia sus deque vertit, hoc orbem totum turbavit, quod ad homines respicientes omnia faciamus: et in bonis nihil esse ducamus quod Deum habeamus laudatorem, sed a consertis queramus famam et gloriam: et in contrariis rursus Deo despecto, homines formidemus. Atqui ipsi nobiscum stabunt ante tribunal illud, nihil nos juvantes; Deus autem, quem jam despiciamus, sententiam in nos feret. Attamen cum hæc sciamus, ad homines inclinamus: quod est primum peccatum; homineque vidente fornicari nemo voluerit, sed etiamsi vitio illo ardeat, affectus illius tyrannis ab hominum reverentia vincitur: Deo autem vidente non modo in adulteria et in fornicationes prorumpunt, sed et alia longe graviora audent et ausi sunt. An hoc ergo solum non sufficit ut mille fulmina de cælo inferantur? Et quid dico adulteria et fornicationes? Nam his longe minora ante homines perpetrare metuimus, sed Deo vidente non item. Hinc parva sunt mala omnia, quod in rebus quæ vere pravæ sunt non Deum, sed homines vereamur. Ideoque etiam ea, quæ vere bona sunt, quæque multis non bona esse videntur, fugimus, non rerum naturam examinantes, sed ad vulgi gloriam respicientes.

4. In malis quoque idipsum præstamus: quedam enim quæ vere bona non sunt, sed talia videntur esse multis, ex eadem consuetudine ut bona persequimur; ita ut utrinque corrumpamur. Fortasse multis obscu-

ἐστιν· Ἐν μὲν τοῖς πόνοις φησὶν εἶναι πάντα κοινὰ καὶ ἡμῖν καὶ ὑμῖν, ἐν δὲ τοῖς ἐπάθλοις καὶ τοῖς στεφάνοις ὑμεῖς πρῶτοι. Ἄλλ' οὐκ ἀλγῶ ταῦτα λέγων· διὰ καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ θροελόν γε ἐβασιλεύσατε*. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξη εἰρωνεῖα τις εἶναι, ἐπήγαγεν· *Ἴνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν*. Καὶ γὰρ ἂν, φησί, καὶ ἡμεῖς τούτων ἐπετύχουμεν τῶν ἀγαθῶν. Εἶδες πῶς ὁμοῦ καὶ τὴν βαρύτητα καὶ τὴν κηδεμονίαν ἐνδείκνυται καὶ τὴν φιλόσοφον γνώμην; Ὅρα πῶς καθαιρεῖ καὶ τὸν τύπον δι' ὧν ἐπάγει λέγων· *Δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν, ὡς ἐπιθανατίους*. Πολλὴν τὴν ἔμφασιν καὶ τὴν βαρύτητα ἐνδείκνυται πάλιν τῷ εἰπεῖν, *Ἡμᾶς*. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἤρκεσθη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξίωμα ἐπήγαγε, σφόδρα αὐτῶν καθικνούμενος· *Ἡμᾶς*, φησί, *τοὺς ἀποστόλους*· τοὺς τὰ μυρία ὑπομένοντας κακὰ, τοὺς σπειροντας τὸ κήρυγμα τῆς εὐσεβείας, τοὺς ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην ὑμᾶς ἀγοντας· τοὺτους ἐσχάτους ἀπέδειξεν, ὡς ἐπιθανατίους, τούτέστιν, ὡς καταδικούς. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ἴνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν*, καὶ ἐχάλασε τῷ λόγῳ τὸ σφοδρὸν· ἵνα μὴ αὐτοὺς ἐκλύσῃ, ἀναλαμβάνει πάλιν αὐτὸ μετὰ πλείονος βαρυθυμίας, καὶ φησί· *Δοκῶ γὰρ, ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν, ὡς ἐπιθανατίους*. Ὡς γὰρ ὀρώ, φησί, καὶ ἐξ ὧν ὑμεῖς φατε, οἱ πάντων ἀτιμότεροι καὶ οἱ κατάδικοι ἡμεῖς ἐσμεν, οἱ εἰς τὸ πάσχειν ἀεὶ κακῶς προεβλήμεθα· ὑμεῖς δὲ ἤδη βασιλείαν καὶ τιμὰς καὶ τὰ θεάτρα φαντάζεσθε. Βουλόμενος δὲ εἰς πλείονα ἀτοπίαν ἀπαγαγεῖν τὸν λόγον, καὶ δεῖξαι αὐτὸν ἀπίθανον μεθ' ὑπερβολῆς, οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἄπλως ἡμεῖς ἐσμεν ἐσχάτοι, ἀλλ', Ὁ Θεὸς ἡμᾶς ἐσχάτους ἐποίησε. Καὶ οὐκ ἤρκεσθη τῷ εἰπεῖν *Ἐσχάτους*, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ *Ἐπιθανατίους*· ἵνα καὶ ὁ σφόδρα ἀνόητος συνειδῆ τῶν εἰρημένων τὸ ἀπίθανον, καὶ ὅτι ἀλγούντος ἦν τὰ λεγόμενα καὶ σφόδρα αὐτοὺς ἐντρέποντος.

γ. Καὶ ὅρα Παύλου σύνεσιν. Ἄφ' ὧν ἑαυτὸν, ἦν ἕνα ἂν ἢ καιρὸς, ἐπαίρει καὶ σεμνὸν δείκνυσσι καὶ μέγαν ποιεῖ, ἀπὸ τούτων ἐκείνους ἐντρέπει νῦν, κατάδικον ἐαυτὸν καλῶν. Τοσοῦτόν ἐστι μετὰ τοῦ [100] προσήκοντος καιροῦ πάντα ποιεῖν. *Ἐπιθανατίους* δὲ ἐνταῦθα τοὺς καταδικούς λέγει, καὶ μυρίων θανάτων ἀξίους. *Ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις*. Τί ἐστι, *θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ*; Οὐκ ἐν γωνίᾳ μιᾷ οὐδὲ ἐν μικρῷ τῆς οἰκουμένης μέρει ταῦτα πάσχομεν, φησὶν, ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ ἐπὶ πάντων. Τί δὲ ἐστι, *Καὶ ἀγγέλοις*; Ἀνεὶ τοῦ, *Ἔστι μὲν ἀνθρώποις εἶναι θέατρον, μηκέτι δὲ ἀγγέλοις*, ὅταν εὐτελῆ τὰ γινόμενα ἢ· τὰ δὲ ἡμῶν παλαίσματα τοιαῦτα, ὡς καὶ τῆς ἀγγελικῆς θεωρίας ἄξια εἶναι. Ὅρα ἀφ' ὧν ἑαυτὸν ἐξευτελίζει, πῶς πάλιν μέγαν δείκνυσιν· ἀφ' ὧν δὲ ἐκείνοι μέγα φρονούσι, πῶς αὐτοὺς εὐτελεῖς ἀποφαίνει. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μωροῦς εἶναι τοῦ φρονίμου φαίνεσθαι, καὶ τὸ ἀσθενεῖς εἶναι τοῦ ἰσχυροῦς γίνεσθαι, καὶ τὸ ἀτίμους εἶναι τοῦ ἐνδόξου καὶ περιφανεῖς εὐτελέστερον εἶναι ἰδόκει, καὶ τὰ μὲν ἐκείνοις μέλλει προσρίπτειν, τὰ δὲ αὐτοῖς κατεδέξατο· δείκνυσιν ὅτι ταῦτα ἐκείνων ἀμείνω, εἴ γε διὰ ταῦτα μὴ μόνον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀγγέλων τὸν δῆμον πρὸς τὴν θεωρίαν ἐπέστρεψε τὴν ἑαυτῶν. Οὐ γὰρ πρὸς ἀνθρώπους ἡμῖν ἢ πάλιν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις. Διὰ τοῦτο καὶ μέγα θέατρον κἀθηται. *Ἡμεῖς*

μωροὶ διὰ Χριστόν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ. Πάλιν καὶ τοῦτο ἐντροπικῶς εἴρηκε, δεικνύς· ὅτι πρᾶγμα ἐστὶν ἀδύνατον ταῦτα συμβῆναι τὰ ἐναντία, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐν τοῖς αὐτοῖς τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων ἀπέχοντα συνελθεῖν. Πῶς γὰρ ἐνι, φησὶν, ὑμᾶς μὲν φρονίμους εἶναι, ἡμᾶς δὲ μωροῦς ἐν τοῖς κατὰ Χριστόν πράγμασιν; Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ μὲν ἐτύπτοντο καὶ κατεφρονούντο καὶ ἠτιμάζοντο καὶ οὐδὲν εἶναι ἐνομιζόντο, ἐκείνοι δὲ τιμῆς ἀπέλαυνον, καὶ σοφοὶ τινες καὶ συνετοὶ παρὰ πολλοῖς ὑπωπτεύοντο, διὰ τοῦτο ταῦτα φησὶν, ὅτι Πῶς ἐνι τοὺς τὰ τοιαῦτα κηρύττοντας, ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ὑποπετεύεσθαι εἶναι; *Ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί*. Τούτέστιν, Ἡμεῖς ἐλαυνόμεθα, διωκόμεθα· ὑμεῖς δὲ ἀδείας ἀπολαύετε καὶ θεραπείας πολλῆς. Ἄλλ' οὐκ ἀνέχεται τοῦ κηρύγματος ἡ φύσις. *Ἡμεῖς ἀτιμοί, ὑμεῖς δὲ ἐνδοξοί*. Ἐνταῦθα πρὸς τοὺς εὐγενεῖς ἀποτείνεται καὶ μέγα φρονούντας ἐπὶ τοῖς ἐξωθεν. *Ἀκριτῆς ἄκριτος ὡραὸς καὶ κρινῶμεν καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολυφίζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσίν*. Τούτέστιν, Οὐ παλαιὰ διηγοῦμαι πράγματα, ἀλλ' ἄπερ καὶ ὁ παρών μοι καιρὸς μαρτυρεῖ. Τῶν γὰρ ἀνθρωπίνων ἡμῖν λόγος οὐδεὶς οὐδὲ τῆς ἐξωθεν περιφανείας, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεὸν ἀφορῶμεν μόνον· ὁ δὲ καὶ ἡμᾶς πράττειν πανταχοῦ ἀναγκαῖον. Οὐ γὰρ δὴ ἀγγελοὶ θεωροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκείνων ὁ ἀγνωστότης. Μὴ τοίνυν ἐτέρων δεόμεθα ἐπαινετῶν. Τοῦτο γὰρ ἐκείνῳ ἐστὶν ὑβρίσαι, ὅταν ὡς οὐκ ἀρκούντα πρὸς τὸ θαυμάσαι παρατρέχοντες, ἐπὶ τοῖς [101] συνδούλους σπεύδωμεν. Καθάπερ γὰρ οἱ ἐν μικρῷ θεάτρῳ ἀγωνιζόμενοι μέγα ζητοῦσιν, ὡς οὐκ ἀρκούντος αὐτοῖς πρὸς ἐπίδειξιν ἐκείνου· οὕτω καὶ οἱ ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Θεοῦ ἀγωνιζόμενοι, εἶτα τὴν παρὰ ἀνθρώποις ζητοῦντες εὐφημίαν, τὴν μελλίονα ἀφέντες καὶ τῆς ἐλάττωνος ἐφιέμενοι, μεγάλῃ ἑαυτοῖς ἐπιστῶνται κόλασιν. Τοῦτο γοῦν ἄνω καὶ κάτω πάντα πεποίηκε, τοῦτο συνετάραξε τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, ὅτι πρὸς ἀνθρώπους βλέποντες ἅπαντα πράττομεν, κἂν τοῖς ἀγαθοῖς οὐδὲν ἠγοῦμεθα τὸ τὸν Θεὸν ἔχειν θαυμαστήν, ἀλλ' ἐπιζητοῦμεν τὴν παρὰ τοῖς ὁμοδούλοις εὐδοκίμησιν· κἂν τοῖς ἐναντίοις πάλιν αὐτοῦ καταφρονήσαντες, ἀνθρώπους δεδοίκαμεν. Καίτοι γὰρ αὐτοὶ μεθ' ἡμῶν στήνονται ἐπὶ τοῦ βήματος ἐκείνου, οὐδὲν ἡμᾶς ὠφέλουσιν· ὁ δὲ Θεός, οὐ καταφρονούμεν νῦν, αὐτὸς οἶσει τὴν ψῆφον ἡμῖν. Ἄλλ' ὁμοῦ, καὶ ταῦτα εἰδότες, πρὸς ἀνθρώπους ἐτι κεχήναμεν, ὅπερ ἐστὶν ἀμάρτημα πρῶτον. Καὶ ἀνθρώπου μὲν ὄρωντος, οὐκ ἂν τις ἔλοιτο πορνεύειν, ἀλλὰ κἂν μυριάκις φλέγεται τῷ κακῷ, νικᾶται τοῦ πάθους ἢ τυραννὸς ὑπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων αἰδοῦς· τοῦ Θεοῦ δὲ ὄρωντος, οὐχὶ μοιχεύουσιν οὐδὲ πορνεύουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πολλῶν χαλεπώτερα πολλοὶ τετολήμασι καὶ τολμῶσι. Τοῦτο οὖν μόνον οὐχ ἱκανὸν μυρίους ἀνωθεν σκηπτοῦς κατενεγκεῖν; Καὶ τί λέγω μοιχείας καὶ πορνείας; Τὰ γὰρ πολλῶν τούτων ἐλάττω ἐπὶ μὲν ἀνθρώπων δεδοίκαμεν πράττοντες· Θεοῦ δὲ ὄρωντος, οὐκέτι. Διὰ δὲ τοῦτο πάντα ἐτέχθη τὰ κακὰ, ὅτι ἐν τοῖς ὄντως ἐκακοῖς οὐ τὸν Θεὸν, ἀλλὰ τοὺς ἀνθρώπων αἰδοῦμεθα. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ὄντως ἀγαθὰ, οὐ δοκούντα εἶναι τοιαῦτα τοῖς πολλοῖς, φεύγομεν, οὐ τὴν τῶν πραγμάτων ἐξετάζοντες φύσιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν δόξαν τῶν πολλῶν ἀποβλέποντες.

δ. Καὶ ἐπὶ τῶν κακῶν τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχοντες πά-

^a *Legebatur* ἐπιτύχουμεν. ^b *Legebatur* εἶδες πῶς καθαρῶ τὸν τύπον; *Δοκῶ*.

^c *Ita Reg. Editi vero*, ἐπειδὴ γὰρ ἐτύπ. ^d *Sic Reg. Morel. vero*, ἀρκούντος πρὸς ἐπίδειξιν. ^e *Legebatur* ἐν τοῖς οὕτω.

λιν, οὐκ ὄντα οὖν τινα ἀγαθὰ καὶ κατὰ εἶναι δοκοῦντα τοῖς πολλοῖς, ὡς ἀγαθὰ ἀπὸ τῆς αὐτῆς συνθηλαίας διώκομεν ὥστε ἐκατέρωθεν φοβήσασθαι. Τάχα πολλοῖς ἀσφατέστερον εἶναι δοκεῖ τὸ λεχθέν· οὐκοῦν ἀνάγκη αὐτὸ σφαιτέστερον εἶπεῖν. Ὅταν πορνεύωμεν (δεῖ γὰρ ἀπὸ τῶν εἰρημένων ἀρξασθαι), ἀνθρώπους φοβούμεθα μᾶλλον, ἢ τὸν Θεόν. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἑαυτοὺς ὑπεθήκαμεν ἐκεῖνοις, καὶ δεσπότης ἡμῶν αὐτοὺς ἐποίησαμεν, πολλὰ δὲ τοῖς δεσπότηαις τούτοις καὶ ἄλλα δοκεῖ εἶναι κακὰ οὐκ ὄντα κακὰ, κάκεινα φεύγομεν πάλιν ὁμοίως. Οἶον τὸ ἐν πενήζῃ ἤν πολλοῖς δοκεῖ εἶναι αἰσχρὸν· καὶ φεύγομεν τὴν πενήαν, οὐκ ἐπειδὴ ἐστὶν αἰσχρὸν, οὐδὲ ἐπειδὴ τούτο πεπεισμεθα, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς δεσπότηαις ἡμῶν εἶναι δοκεῖ τούτο αἰσχρὸν, κάκεινους δεδοίκαμεν. Πάλιν τὸ ἀτιμάζεσθαι καὶ εὐκαταφρόνητον εἶναι καὶ πάσης ἐκτὸς δυναστείας, δοκεῖ τοῖς πολλοῖς ὁμοίως εἶναι αἰσχύνης πολλῆς καὶ εὐτελείας. Τούτο πάλιν φεύγομεν, οὐδὲ αὐτοῦ καταγινώσκοντες, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν δεσποτῶν ἡμῶν ψήφον. Πάλιν καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου τὴν αὐτὴν ὑπομένομεν λύμην· τὸ γὰρ πλουτεῖν ἀγαθὸν εἶναι δοκεῖ, καὶ ὁ τύφος καὶ αἱ δόξαι καὶ τὸ περιβλεπτον εἶναι· καὶ τοῦτο πάλιν διώκομεν, οὐδὲ ἐνταῦθα τὴν τῶν πραγμάτων ἐπισκεψάμενοι φύσιν ὅτι καλὴ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δόξης τῶν δεσποτῶν [102] ἡμῶν πεπεισμένοι. Δεσπότης γὰρ ἡμῶν ὁ δῆμῶς ἐστὶ· καὶ ὁ πολὺς ὄχλος δεσπότης ὡμὸς καὶ τύραννος χαλεπός. Οὐδὲ γὰρ ἐπιταγῆς αὐτῶν δεῖ πρὸς τὸ ἀκουσθῆναι παρ' ἡμῶν, ἀλλ' ἀρκεῖ μόνον ἡμᾶς εἶδέναι τί βούλεται, καὶ χωρὶς ἐπιτάγματος εἴκομεν· τὸσαῦτα εὐνοίᾳ περὶ αὐτὸν κεχρημέθα. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς καθ' ἑκάστην ἀπειλῶν καὶ νοθετῶν τὴν ἡμέραν, οὐκ ἀκούεται· ὁ δὲ πολὺς ὄχλος καὶ ἀτακτος καὶ συρφετώδης οὐδὲ ἐπιταγῆς χρεῖαν ἔχει, ἀλλ' ἀρκεῖ μόνον δεῖξαι τίςιν ἀρέσκειται, καὶ πάντα ὑπακούομεν εὐθέως. Καὶ πῶς ἂν τις τούτους, φησὶν, ἀποφύγη τοὺς δεσπότηας; Εἰ μεῖζον αὐτῶν φρόνημα λάθοι, εἰ τὴν τῶν πραγμάτων ἐπισκεψάιτο φύσιν, εἰ καταγνοίῃ τῆς τῶν πολλῶν ψήφου, εἰ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐν τοῖς; ὄντως αἰσχρὸς παιδεύσει ἑαυτὸν μὴ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν δεδοικέναι, καὶ ἐν τοῖς ἀγαθοῖς πάλιν τοὺς παρ' ἐκείνου στεφάνους ζητεῖν. Οὕτω γὰρ οὐδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις αὐτῶν ἀνεξόμεθα. Ὁ γὰρ, ἠνίκα ἂν κατορθοῖ, μὴ ἀξίους κρίνας ἐκείνους εἶδέναι αὐτοῦ τὰ κατορθώματα, ἀλλ' ἀρκοῦμενος τῆ τοῦ Θεοῦ ψήφῳ, οὐδὲ ἐν τοῖς ἐναντίοις λόγον αὐτῶν ἐξεῖ τινα. Καὶ πῶς αὐτὸ τοῦτο ἔσται, φησὶν;

Ἐννόησον τί μὲν ἄνθρωπος, τί δὲ Θεός, καὶ τίνα ἀφείς τίνοι προσφεύγει, καὶ ταχέως διορθώσῃ τὸ πᾶν. Ἄνθρωπος ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἁμαρτίαν σοὶ κείται καὶ τὴν κρίσιν καὶ τὴν κόλασιν· ἄνθρωπος ματαιόητι ὠμωῖθη, καὶ κρίσιν ὀρθὴν οὐκ ἔχει, καὶ δεῖται τῆς ἀνωθεν διορθώσεως· ἄνθρωπος, γῆ καὶ σποδός, κἂν ἐπαινήσῃ, πολλακίς ἀπλῶς ἐπαινέσεται, ἢ πρὸς χάριν, ἢ πρὸς ἀπέχθειαν· κἂν διαβάλλῃ καὶ κατηγορήσῃ, πάλιν ἀπὸ τῆς αὐτῆς τοῦτο ἐργάσεται γνώμη. Ἄλλ' οὐχ ὁ Θεός οὕτως, ἀλλ' ἄληπτος ἢ ψῆφος αὐτοῦ, καὶ καθαρὰ ἢ κρίσις αὐτοῦ. Καὶ χρὴ διὰ ταῦτα δεῖ πρὸς αὐτὸν καταφεύγειν· οὐ διὰ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸς ἐποίησε, καὶ φείδεται σου μάλιστα πάντων, καὶ αὐτοῦ σοῦ μᾶλλον σε ἀγαπᾷ. Τί τοῖνον ἀφέντες ἔχειν θαυμαστὸν ἐπαινήτην, πρὸς ἄνθρωπον καταφεύγομεν, τὸν οὐδὲν, τὸν εἰκῆ, τὸν ἀπλῶς; Πονηρὸν σε λέγει καὶ μισρὸν οὐκ ὄντα τοιοῦτον; Ταύτη μᾶλλον αὐτὸν ἐλέησον, καὶ δάκρυσον ὅτι διεφθάρται, καὶ καταφρόνησον αὐτοῦ τῆς δόξης, ὅτι πεπῆρωται αὐτοῦ τὰ τῆς διανοίας ὁμματα· ἐπεὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι ταῦτα ἤκου-

σαν, καὶ κατεγέλων τῶν διαβαλλόντων. Ἄλλ' ἀγαθὸν σε λέγει καὶ χρηστόν; Ἄν μὲν τοιοῦτος ἦς, μηδὲ ὡς χυμωθῆς ὑπὸ τῆς δόξης· ἂν δὲ μὴ ἦς τοιοῦτος, πᾶσον καταφρόνησον, καὶ χλευασίαν τὸ πρᾶγμα εἶναι νόμιζε. Βούλει μαθεῖν τῶν πολλῶν τὰς κρίσεις, πῶς εἰσι διεφθαρμένοι καὶ ἀχρηστοὶ καὶ γέλωτος ἄξιοι, καὶ αἱ μὲν μεμνηνῶτων καὶ ἐξεστηκῶτων, αἱ δὲ παίδων ὑποτιθηῶν; Ἄκουσον ἀνωθεν. Ἐρῶ δὲ σοὶ κρίσεις οὐχὶ τὰς τοῦ δήμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν δοκούντων εἶναι σοφωτάτων, τῶν ἐξ ἀρχῆς νομοθετῶν. Τίς γὰρ ἂν δόξειε παρὰ τοῖς πολλοῖς; σοφώτερος εἶναι τοῦ νομισθέντος ἀξίου πόλει καὶ δήμοις νομοθετεῖν; Ἄλλ' ὅμως τοῖς σοφοῖς τούτοις τὸ πορνεῦειν οὐδὲν εἶναι δοκεῖ πονηρὸν οὐδὲ κολάσεως ἀξίον. Οὐδεὶς γοῦν τῶν νόμων [103] τῶν ἐξωθεν αὐτὸ ἐκόλασεν, οὐδὲ εἰς δικαστήριον εἰλκυσεν ἐντεῦθεν· ἀλλὰ κἂν ἔλκυση τις ὑπὲρ τούτων, καταγελώσιν οἱ πολλοὶ, καὶ οὐκ ἀνέξεται· ὁ δὲ δικάζων. Τὸ κυβεύειν πάλιν τῆς παρ' αὐτῶν τιμωρίας ἐστὶν ἐλεύθερον, καὶ οὐδεὶς ὑπὲρ τούτων δίκην ἔδωκε ποτε παρ' ἐκείνοις. Τὸ μεθύειν καὶ γαστριζέσθαι οὐ μόνον οὐκ ἐστὶν ἐγκλημα ὁ, ἀλλὰ καὶ κατόρθωμα παρὰ πολλοῖς εἶναι νενομίσται· καὶ ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς δειπνοῖς πολλῆ ἢ τοῦ πράγματος ἡμίλλα, καὶ οἱ μάλιστα σωφρονούσης διανοίας καὶ σώματος ἐβρωμένου δεόμενοι, οὗτοι μάλιστα τῆ τυραννίδι παραδίδονται τῆς μέθης, καὶ τὸ σῶμα παραλύοντες, καὶ τὴν ψυχὴν σκοτοῦντες, καὶ τῶν νομοθετῶν οὐδεὶς τοῦτο ἐκόλασε τὸ ἁμαρτήματα.

ε'. Τί ταύτης τῆς μανίας χεῖρον; Τῆς οὖν ἐυφημίας τῶν οὕτω διακειμένων ἀνθρώπων ἐπιθυμεῖς, καὶ οὐ κατορύττεις σαυτὸν; Εἰ γὰρ καὶ πάντες σε ἐθαύμαζον οἱ τοιοῦτοι, οὐκ ἐχρῆν αἰσχύνεσθαι καὶ ἐγκαλύπτεσθαι, παρ' ἀνθρώπων οὕτω διεφθαρμένων τὰς κρίσεις κροτούμενον; Πάλιν βλασφημία τοῖς νομοθέταις οὐδὲν εἶναι δοκεῖ φοβερόν· οὐδεὶς γοῦν τὸν Θεὸν βλασφημήσας, εἰς τὸ δικαστήριον εἰλκύσθη καὶ δίκην ἐδωκεν. Ἄλλ' ἐὰν μὲν τὸ ἱμάτιόν τις κλήψῃ, ἢ βαλάντιον διατέμῃ, καὶ τὰς πλευρὰς διορύττεται καὶ θανάτῳ παραδίδεται πολλακίς· τὸν δὲ Θεὸν βλασφημῶν, οὐκ ἐγκαλεῖται παρὰ τῶν ἐξω νομοθετῶν. Κἂν δούλην προσφθεῖρη τις γυναῖκα ἔχων, οὐδὲν εἶναι δοκεῖ τοῖς νόμοις τοῖς ἐξωθεν οὐδὲ τοῖς πολλοῖς.

Βούλει καὶ ἕτερα πάλιν ἀκοῦσαι δεικνύοντα αὐτῶν τὴν ἀνοιαν; ταῦτα μὲν γὰρ οὐ κολάζουσιν, ἕτερα δὲ καὶ νομοθετοῦσιν αὐτοῖς. Τίνα οὖν εἰσὶν ἐκεῖνα; Θεάτρα συνάγουσι, καὶ πορνῶν ἐκεῖ γυναικῶν χοροὺς εἰσάγοντες καὶ παῖδας πεπορνυμένους καὶ εἰς τὴν φύσιν αὐτὴν ἐνυδρίζοντας, καθίζουσι τὸν δῆμον ἄνω πάντα, οὕτω τὴν πόλιν ψυχαγωγούντες, οὕτω τοὺς μεγάλους ἐκείνους βασιλέας, οὗς δεῖ θαυμάζουσιν ἐπὶ τροπαίῳ καὶ νίκαις, στεφανοῦντες. Καίτοι γε τί τῆς τιμῆς ταύτης ψυχρότερον; τί τῆς ἡδονῆς ἐκείνης; ἀηδέστερον; ἐκ τούτων οὖν ἐπαινήτας ζητεῖς τῶν ἔργων τῶν σῶν; καὶ μετὰ ὀρχηστῶν καὶ μαλακῶν καὶ μίμων καὶ πορνῶν γυναικῶν ἐυφημία; ἀπολαύειν θέλεις, εἰπέ μοι; καὶ πῶς οὐκ ἂν εἴη ταῦτα παρανομίας ἐσχάτης; Ἠδέως γὰρ ἂν αὐτοὺς ἐροίμην· Δεινὸν τοὺς τῆς φύσεως ἀνατρέπεσθαι νόμους, καὶ παρανομίους εἰσάγεσθαι μίξεις; πάντως ἐροῦσιν, ὅτι δεινὸν· δοκοῦσι γοῦν καὶ κολάζειν τὸ ἀνόμημα τοῦτο. Τί οὖν τοὺς ἡταιρηκῶτας ἐκείνους εἰσάγεις; καὶ οὐκ εἰσάγεις μόνον, ἀλλὰ καὶ τιμῆς μυριάς καὶ ἀφ᾽ αὐτοῖς δωρεαίς; Ἄλλαχού τοὺς τὰ τοιαῦτα τολμῶντας; κολάζων, ἐνταῦθα δὲ καὶ ὡς εὐεργέταις κοινοῖς τῆς

α Reg., καὶ ὁμοῦ ἀνέχεται. β Reg., οὐ μόνον οὐ δοκεῖ εἶ. γ Ita Reg. Editi vero, οὐδὲν εἶναι φοβερόν.

rius esse videtur id quod dictum est : necesse ergo est id clarius explanare. Cum fornicamur (oportet enim a jam dictis incipere), homines magis timemus, quam Deum. Quia igitur nos sic eis subiecimus, illosque dominos nostros constituimus; multa vero his dominis esse mala videntur, quæ mala non sunt, et illa similiter fugimus. Exempli causa, in paupertate vivere multis turpe esse videtur: et paupertatem fugimus, non quod turpis sit nec quod turpem credamus, sed quia dominis nostris esse turpis videtur, et illos timemus. Rursus inhonorari et contemni nullaque habere potestatem, a multis turpe et vilissimum existimatur. Hoc rursum fugimus, non rem damnantes, sed propter dominorum nostrorum sententiam. Rursum e contrario eandem patimur perniciem: nam divitem esse, bonum esse videtur, itemque fastus et gloria et claritas: et hoc rursum persequimur, non rerum naturam ut bonam respicientes, sed ex opinione dominorum nostrorum persuasi. Dominus quippe noster est populus; et vulgi turba dominus est, severus immanisque tyrannus. Neque enim opus est ut imperet, ut ei obsequamur; sed satis est, si nos quid illi placeat sciamus, et sine jussu paremus: tanta utimur erga illum benevolentia. Et Deus quidem quotidie minas intentans et admonens, non auditur; turba autem incomposita, sæx hominum, ne mandato quidem opus habet; sed satis est, ut indicet quid sibi placeat, et statim in omnibus ipsi obsequimur. Et quomodo, inquires, hosce dominos effugere quis possit? Si majorem quam illi sensum assumat, si rerum naturam spectet, si vulgi calculum despiciat, si ante alia omnia in iis, quæ vere turpia sunt, seipsum ita instituat, ut non homines, sed insomnem illum oculum metuat, et in bonis rursum coronas ab illo quaerat. Ita enim neque in aliis hominum auram feremus. Nam qui cum recte agit, ne dignos quidem censet illos, qui sua recte facta norint, sed Dei calculo contentus est, neque in contrariis aliquam eorum rationem habebit. Et quomodo, inquires, hoc ipsum erit?

Hominum laudes non quaerendæ, sed Dei. — Cogita quid sit homo, quid sit Deus, et quo dimisso ad quem confugas, et cito totum corriges. Homo tecum eidem peccato subjacet, eidem iudicio, eidem supplicio: homo vanitati similis factus est, rectum iudicium non habet, et superna eget correctione: homo, terra et cinis, si laudet, sæpe temere laudabit, aut ad gratiam aut ex odio; si calumniatur et accuset, rursus eodem animo id facit. At non ita Deus; sed irreprehensibilis est ejus calculus, et purum iudicium illius. Ideoque oportet semper ad illum confugere; neque ideo tantum, sed quia etiam ipse te fecit, et plus quam omnes tibi parit, magisque te amat, quam tu ipse te ames. Cur ergo tam mirabili misso laudatore ad hominem confugimus qui nihil est, qui frustra et temere omnia facit? Malum te dicit et scelestum, cum talis non sis? Illa de causa magis illum miserare et deesse, quia corruptus est, ejusque gloriam contemne, quia ejus mentis oculi exarcati sunt: siquidem et

apostoli hæc audierunt, et illos se calumniantes irriserunt. At te bonum et utilem dicit? Si talis quidem sis, nullo modo a tali gloria emolliaris; si non talis sis, magis despice, et rem esse risu dignam puta. Vis scire quam corrupta sint vulgi iudicia, quam inutilia, quam ridicula; et alia quidem furentium et mente captorum, alia vero infantium lactentium? Audi ut fuerint jam olim. Iudicia vero tibi proferam, non populi tantum, sed eorum qui sapientissimi esse videbantur, quique legislatores fuerunt. Quis enim apud vulgus sapientior videri possit eo, qui dignus habitus est, ut civitatibus et populis leges poneret? Attamen hisce sapientibus fornicari nihil videtur esse mali nec punitione dignum. Nulla enim externa lex fornicatores ulla est, neque hæc de causa ad iudicium traxit; sed etiamsi quis eo trabatur, multi irrident et iudex id non patitur. Alea ludere rursus apud illos supplicio liberum est, et nemo hæc de causa poenæ dedit. Inebriari et ingurgitari cibo non modo crimen non est, sed recte factum a multis putatum fuit: et in cœnis militaribus multa ea de re est concertatio, et qui maxime egent sana mente et robusto corpore, hi maxime ebrietatis tyrannidi se dedunt, et corpus dissolventes et animam tenebris offundentes; nullusque legislator hoc vitium punivit.

5. Quid hæc insania pejus? Num ergo laudes hominum, qui sic affecti sunt, requiris, et non te ipsum defodis? Si enim omnes ejusmodi homines te laudarent, annon oporteret erubescere et pudore suffundi plaudentibus hominibus, quorum iudicia ita corrupta sunt? Rursus blasphemia legislatoribus non terribile quidpiam esse videtur: nemo enim qui in Deum blasphemavit, ad tribunal raptatus fuit et poenas dedit. Sed si quis vestem furetur, aut crumenam dissecet, et latera ipsi lacerantur et sæpe morte mulctatur: qui autem in Deum blasphemavit, non accusatur apud externos legislatores. Et si quis uxorem habens, ancillam vitiet, id nihil apud externas leges et apud multos esse videtur.

Theatrorum ratio. Hippodromus et pugnae ferarum quales. — Vis alia quoque audire quæ ipsorum insaniam ostendant? nam hæc quidem non puniunt, sed alias leges statuunt. Quasnam? Theatra colligunt, illoque meretricum choros inducunt, et pueros corruptos, qui naturam contumelia afficiunt, populum totum in superiore loco sedere jubent; sic civitatem recreantes, sic magnos illos reges, quos semper celebrant ob tropæa atque victorias, coronantes. Verum quid est hoc honore frigidius? quid hæc voluptate ingratus? ex hisce quaeris gestorum tuorum laudatores? et cum saltatoribus, mollibus, mimis ac meretricibus, vis, quaeso te, laude frui? et quomodo non fuerint hæc extremæ dementiae? Libenter enim illos interrogarem: Indignumne est naturæ leges evertere, et nefarios inducere coitus? Omnino dicent omnes rem esse indignam; videntur enim hoc punire flagitium. Cur ergo cinædos illos inducis, nec modo inducis, sed etiam innumeris et ineffabilibus donas muneribus? Cum alibi eos qui talia audent punias, hic

quasi communes civitatis beneficos insumptis pecuniis, publico sumptu ipsos atis. At, inquires, infames sunt. Cur ergo illos instituis? cur per infames illos reges honoras? cur civitates enecas? cur in illos tanta impendis? nam si infames sunt, expelli debent. Cur ergo illos infames fecisti? an ut laudans, an ut condemnans? Ut condemnans utique. Ergone ut condemnans infames facis, et ut honorabiles illos visurus accurris, miraris, laudas, applaudis? Quid opus est dicere de fallaciis, quæ in hippodromis et in pugnis ferarum admittuntur? Hæc quippe omni stupore sunt plena, docentque assidue populum esse immisericordem, sævum et inhumanum, exercetque ad videndum homines disceptos, sanguinem effusum, et ferarum immanitatem omnia confundentem. Et hos omnes morbos sapientes illi legislatores ab initio induxerunt, plaudentibus ac mirantibus civitatibus. Sed, si placet, his omissis quæ aperte, ut in confesso est, absurda sunt, licet sic non visum sit externis legislatoribus, ad honoranda præcepta veniamus, et videbis etiam illa ex multorum opinione corrupta fuisse. Conubium enim res honorabilis esse videtur et nobis et externis: et est vere honorabile; sed in celebratione nuptiarum, tot ridiculæ res accidunt, quot post hæc audituri estis. Nam ex consuetudine multi occupati ac decepti, earum absurditatem non norunt, sed egent aliis qui illos doceant. Etenim choreæ, cymbala, tibia, verba canticaque turpia, temulentia, comessationes, multa que diaboli colluvies tunc inducitur. Et sæpe quidem me ridiculum videri, quod hæc reprehendam, et vulgo stolidum existimari, qui veteres leges transmoveam: nam, ut supra dixi, ex consuetudine magna deceptio paritur: attamen hæc dicendi finem non faciam. Fortas-e enim, fortasse, etsi non omnes, pauci tamen nos excipient, et malent nobiscum derideri, quam cum illis nos deridere, risu certe lacrymis digno magnisque pœnis atque suppliciis. Quomodo enim non fuerit extrema damnatione dignum, virginem quæ perpetuo vixerat in thalamo, quæque a prima ætate verecundiam didicerat, repente cogi ad deponendum pudorem, et nuptiarum initio impudentiam doceri, et a lascivis petulantibusque viris, fornicatoribus et mollibus in medium produci? quod enim malum in nova sponsa non inseretur ab illo die? Impudentia, petulantia, inverecundia, vanæ gloriæ amor: volet enim dies omnes habere his similes. Hinc mulieres profusæ et sumptuosæ fiunt, hinc impudentes, hinc ipsis mala innumera. Neque mihi dicas consuetudinem. Nam si malum est, ne semel quidem fiat; si bonum, semper fiat. Dic enim mihi, fornicatio nonne mala est? an ergo concedemus illam vel semel exerceri? Nequaquam. Quare? Quia etiamsi semel tantum fiat, mala tamen est. Itaque si novam sponsam sic oblectari malum est, ne semel quidem fiat; si bonum est, semper fiat.

6. *Nuptiarum ritus describitur et damnatur.*—Quid igitur, quæso te, inquires, nuptiasne incusas? Absit: non ita insanio, sed ea quæ in nuptias advecta sunt, pigmenta, fœcum et superflua alia ejusdem generis.

Nam sic multos ab illo die attrahet amatores, antequam cum sponso coeat. Sed multi mulieris speciem mirabuntur. Et quid tum? Etiamsi casta fuerit, vix effugiet malam suspicionem; sin negligens fuerit, cito capiatur, accepta ab illo die libidinis occasione. Attamen cum tanta hinc mala orientur, si quando his abstinence, contumeliam rem istam vocant illi, qui pecoribus non meliores sunt, et indignam rem putant, si mulier illa multis non producatur neque commune theatrum spectantibus prostet. Atqui oportuit existimare, illa consueta contumeliam, risum et comœdiam inferre. Nam nunc quoque scio fore ut multi nos ut stultos et risu dignos improbent: sed irrideri patiar, dum hinc aliquid lucri referatur. Etenim ridiculus essem, si dum hortor ut vulgi gloria despiciatur, ipse ante alios hoc morbo caperer. Vide quæ hinc deinceps sequantur: non solum interdum, sed etiam vespere viros ebrios et deliciis incensos, qui ad formam virginis vultus conspiciendam sese apparant. Neque domi tantum, sed etiam per forum ad ostentationem incedunt, cum lucernis illam summo vespere traducetes, ut a cunctis conspiciatur, nihil aliud hinc suadentes, quam ut omnem illa pudorem deinceps ponat. Neque hic gradum sistunt, sed cum turpibus verbis illam ducunt: et hoc quoque in legem transit apud multos. Et fugitivi, verberones innumeris, perniciosi homines cum licentia demum omnia pro libidine proferunt, sive in illam sive in sponsum cum illa habitaturum; et nihil honestum, sed turpia omnia et obscenitate plena. Annon probam castitatis doctrinam percipiet sponsa, talia videns, talia audiens? Et certamen quoddam est diabolicum inter eos, qui ad talia cohortantur, ut alii alios superent opprobriis et impuris dictis, quibus præsentibus deturpant: illique victores discedunt, qui probra et magis turpia dicta projecere. Novi quidem me molestum, onerosum et importunum esse, qui vitæ voluptatem quamdam abscindam. Ideo doleo, quod res tam ingrata voluptas esse putentur. Quomodo, quæso, non ingratum fuerit, contumeliis et probris affici, et ab omnibus cum sponsa dedecore et ignominia notari? Et si quispiam ex foro conjugii tuæ maledixerit, innumera moves negotia, et non vitalem esse vitam existimas; et civitate tota præsentibus dum turpiter agis cum futuro conjugio, gaudes et te ostentas? et quantæ hæc sunt insanis? At, inquires, hæc ex consuetudine fiunt. Et ideo maxime legendum, quod rem in consuetudinem concluderit diabolus. Quia enim nuptiæ res sunt honorabilis, quæ genus nostrum conservet et augeat, et multorum sit causa honorum, dolore affectus malignus ille, et sciens illud propugnaculum esse contra fornicationem, alio ille modo omnem fornicationem inducit. In talibus enim cœtibus multæ virgines dedecore sunt affectæ. Quod si non semper, at interim satis est dæmoni, quod illa verba et improba cantica et sponsam traduxerint, et sponsum cum pompa per forum transmiserint. Deinde quia hæc in vespera fiunt, ne tenebræ malorum horumque ve'um sunt,

πόλεως, καὶ χρήματα ἀναλίσκεις, καὶ ἐκ τῶν δημοσίων αὐτοὺς τρέφεις δαπανημάτων. Ἄλλ' ἄτιμοι, φησίν, εἰσί. Τί οὖν αὐτοὺς παιδοτριθεῖς; τί οὖν διὰ τῶν ἀτίμων τοὺς βασιλείας τιμᾶς; τί δὲ τὰς πόλεις ἐκτραχηλίζεις; τί δὲ εἰς αὐτοὺς τοσαῦτα δαπανᾶς; εἰ γὰρ ἄτιμοί εἰσιν, ἀπελαύνεσθαι ἐχρῆν τοὺς ἀτίμους. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἀτίμους εἰργάσω; ὡς ἐπαινῶν, ἢ ὡς κατεγνωκῶς; [104] Διηλονότι: ὡς κατεγνωκῶς. Εἶτα ὡς μὲν κατεγνωκῶς ἀτίμους ποιεῖς, ὡς δὲ ἐντίμους τρέχεις ὀφθόμενος, καὶ θαυμάζεις καὶ ἐπαινεῖς, καὶ κροτεῖς; Καὶ τί δεῖ λέγειν τὰς μαγγανείας τὰς ἐν ταῖς ἱπποδρομίαις, τὰς ἐν ταῖς τῶν θηρίων ἀγυλλαῖς; Πάσης γὰρ καὶ ἐκεῖνα παραπληφίας μεστὰ, παιδεύει τὸν δῆμον συνεχῶς ἀνηλεῆ τινα ἔχειν καὶ ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον τρόπον, καὶ γυμνάζει ὄρᾶν ἀνθρώπους σπαρτατομένους καὶ αἷμα καταβρέον καὶ θηρίων ὠμότητα πάντα συγγέουσαν. Καὶ ταῦτα πάντα οἱ σοφοὶ νομοθέται ἐξ ἀρχῆς ἐπιστήγαγον τὰ νοσήματα, καὶ κροτοῦσιν αἱ πόλεις καὶ θαυμάζουσι. Ἄλλ', εἰ βούλει, ταῦτα ἀφέντες, ἃ φανερώς μὲν καὶ ὁμολογουμένως ἐστὶν ἄτοπα, τοῖς δὲ ἔξωθεν νομοθέταις οὐκ ἔδοξεν, ἐπὶ τὰ σεμνὰ προστάγματα ἔλθωμεν, καὶ ὄψαι καὶ ταῦτα ἀπὸ τῆς τῶν πολλῶν δόξης διεφθαρμένα. Ὁ γὰρ γάμος πρᾶγμα τίμιον εἶναι δοκεῖ καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς ἔξωθεν· καὶ ἐστὶ τίμιον· ἀλλὰ γάμων τελουμένων, τοσαῦτα καταγέλαστα γίνεται πράγματα, ὅσα αὐτίκα ἀκούσεσθε. Ὑπὸ γὰρ τῆς συνηθείας οἱ πολλοὶ κατεχόμενοι καὶ παραλογιζόμενοι, οὐδὲ διαγιγνώσκουσιν αὐτὸν τὸ ἄτοπον, ἀλλ' ἐτέρως δέονται τῶν διδασκόντων. Καὶ γὰρ χορεῖται καὶ κύμβαλα καὶ αὐλοὶ καὶ βήματα καὶ ἄσματα αἰσχροῦ καὶ μέθαι καὶ κῶμοι καὶ πολλὸς ὁ τοῦ διαδόλου τότε ἐπεισάγεται φοροτύς. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι δόξω καταγέλαστος εἶναι τούτων ἐπιλαμβανόμενος, καὶ πολλὴν ὀφλήσω παρὰ τοῖς πολλοῖς ἄνοιαν, τοὺς παλαιούς νόμους μετακινῶν· ὅπερ γὰρ ἔφθην εἰπῶν, πολὺ τῆς συνηθείας ὁ παραλογισμός· ἀλλ' ὁμως οὐ παύσομαι ταῦτα λέγων. Ἰσως γὰρ, ἴσως, κἄν μὴ πάντες, ἀλλ' ὀλίγοι τινὲς ἡμᾶς ἀποδέξονται, καὶ αἰρήσονται καταγελάσθαι μεθ' ἡμῶν, ἢ γελῶν ἡμᾶς μετ' ἐκείνων γέλωτα δακρύων ἄξιον καὶ πολλῆς κολάσεως καὶ τιμωρίας. Πῶς γὰρ οὐκ ἀνεῖη τῆς ἐσχάτης καταγνώσεως ἄξιον, παρθένον θαλαμειθεῖσαν διόλου, καὶ μαθοῦσαν αἰδεῖσθαι ἀπὸ τῆς πρώτης ηλικίας, ἀθρόον ἀναγκάζειν ἄπασαν ἔχειν τὴν αἰδῶ, καὶ ἐκ προσομιῶν τοῦ γάμου τὴν ἀναισχυντίαν παιδεύειν, καὶ ἀσελγείαι καὶ ἀσεμίῳ ἀνδράσι καὶ πόρνοις καὶ μαλακοῖς εἰς μέσον αὐτὴν προτιθέναι; ποῖον γὰρ οὐ φευθεθήσεται τῆ νύμφῃ κακὸν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης; Ἀναισχυντία, ἱταμότης, ἀναιδεία, δόξης ἔρωσις ἀτόπου· καὶ γὰρ ἐθέλησουσι τὰς ἡμέρας δὴ πάσας τοιαύτας ἔχειν. Ἐντεῦθεν πολυτελεῖς αἱ γυναῖκες γίνονται, καὶ δαπανηραὶ, ἐντεῦθεν ἀναιδεῖς, ἐντεῦθεν αὐταῖς τὰ μωρία κακὰ. Καὶ μὴ μοι λέγε τὴν συνηθειαν. Εἰ μὲν γὰρ πονηρὸν, μηδὲ ἄπαξ γινέσθω· εἰ δὲ ἀγαθόν, ἀεὶ γινέσθω. Εἰπέ γάρ μοι, τὸ πορνεύειν οὐ πονηρὸν; ἄρα οὖν συγχωρήσομεν κἄν ἄπαξ τοῦτο γενέσθαι; Οὐδαμῶς. Διὰ τί; Ὅτι κἄν ἄπαξ γένηται, πονηρὸν ἐστὶν ὁμοίως. Ὡστε καὶ τὸ φαιδρύνεσθαι τὴν νύμφην οὕτως, εἰ μὲν ἐστὶ πονηρὸν, μηδὲ ἄπαξ γινέσθω· εἰ δὲ οὐ πονηρὸν, καὶ ἀεὶ γινέσθω.

[105] Τί οὖν, φησί, διαβάλλεις τὸν γάμον, εἰπέ μοι; Μὴ γένοιτο· οὐχ οὕτω μαίνομαι, ἀλλὰ τὰ κακῶς ἐπισυρόμενα τῷ γάμῳ, τὰ ἐπιτρίμματα, τὰς ὑπο-

^a τρόπον cecit in editis, sed habetur in Regio codice, recte. ^b ἴσονται in Regio cod. habetur, in editis deest.

γραφῆς, τὴν ἄλλην περιοργίαν ἄπασαν. Καὶ γὰρ πολλοὺς ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης λήψεται τοὺς ἐραστάς καὶ πρὸ τοῦ μέλλοντος αὐτῇ συνοικεῖν. Ἀλλὰ πολλοὶ θαυμάσονται τὴν γυναῖκα τῆς ὥρας. Καὶ τί τοῦτο; Ἄν μὲν γὰρ σώφρων ἦ, μόλις διαφεύξεται τὴν πονηρὰν ὑπόψιν· εἰ δὲ ἡμελημένη, ταχέως καὶ ἀλώσεται, ἀφορμὴν ἀσελγείας λαβοῦσα τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἄλλ' ὁμως τοσοῦτων ὄντων κακῶν, ὅταν μὴ ταῦτα γένηται, ὕβριν τὸ πρᾶγμα καλοῦσιν οἱ βοσκημάτων οὐδὲν ἀμείνους, καὶ δεινὸν ποιοῦνται τὸ μὴ πολλοῖς φαίνεσθαι τὴν γυναῖκα, μηδὲ προκεῖσθαι ὀσέατρον κοινὸν τοῖς ὄρωσι. Καίτοι γε ὕβριν ἐχρῆν νομίζειν τὰ γινόμενα καὶ γέλωτα καὶ κομιεδίαν· ἐπεὶ καὶ νῦν οἶδα, ὅτι πολλὴν ἄνοιαν καὶ γέλωτα ἡμῶν καταγνώσονται· ἀλλ' οἶσω τὸν γέλωτα, ὅταν τι γένηται κέρδος. Καὶ γὰρ ἂν εἶην καταγέλαστος, εἰ παραινῶν τῆς τῶν πολλῶν δόξης καταφρονεῖν, αὐτὸς πρὸ τῶν ἄλλων χειρωθεῖν τῷ πάθει. Ἴδὲ τὰ ἐντεῦθεν λοιπόν· οὐκ ἐν ἡμέρᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐσπέρᾳ μεθύοντα; ἀνδρας καὶ κεκαρωμένους καὶ πεπυρωμένους ὑπὸ τῆς τρυφῆς, οἱ κάλλος ἔψευσις ὄρᾶν παρασκευάζουσι παρθενοκῆς. Καὶ οὐδὲ ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς εἰς ἐπίδειξιν ἐκπομπέουσι, μετὰ λαμπάδων αὐτὴν παραμπύοντες ἐν ἐσπέρᾳ βαθεῖα, ὡς πᾶσιν αὐτὴν ἐπιδεικνυσθαι, δι' ὧν ποιοῦσιν οὐδὲν ἕτερον παραινῶντες, ἢ ὅτι πᾶσαν ἀποδύσασθαι χρὴ λοιπὸν τὴν αἰδῶ. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἴστανται, ἀλλὰ μετὰ αἰσχροῦν βημάτων αὐτὴν ἄγουσι· καὶ τοῦτο νόμος ἐστὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς. Καὶ δραπετάται καὶ μαστιγία: μυρίαι τινὲς καὶ ὀλέθριοι μετὰ ἀδείας λοιπὸν ἀπάντα φέγγονται, ἅπερ ἂν βούλωνται, εἰς τε ἐκείνην εἰς τε τὸν ἐκείνη συνοικεῖν μέλλοντα· καὶ σεμνὸν μὲν οὐδὲν, πάντα δὲ ἀσχημοσύνης γέμοντα. Καλὴν δὲ οὐχ ἔξει διδασκαλίαν σωφροσύνης ἢ νύμφη, τοιαῦτα μὲν ὄρωσα, τοιαῦτα δὲ ἀκούουσα; Καὶ ἄμιλλὰ τίς ἐστὶ διὰ βολικὴ τῶν τὰ τοιαῦτα παραινούντων, ὑπερβάλλεσθαι θατέρους τῆ τῶν ὄνειδῶν καὶ τῆ τῶν αἰσχροῦν βημάτων φιλοτιμία, δι' ὧν καταισχύουσι τοὺς συνιόντας, κάκεινοι νικήσαντες ἀπῆλθον, ὅσοι πλεονα τὰ ὄνειδη καὶ μειζονα τὰ αἰσχροῦ προσέβριψαν. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι φορτικός τις εἰμι καὶ ἐπαχθῆς καὶ δύσκολος, ὡς ἠδονὴν τινα περικόπτω τοῦ βίου. Διὰ γὰρ τοῦτο πενθῶ, ὅτι τὰ ἀηδῆ ἠδονὴ τις εἶναι νενόμισται. Πῶς γὰρ οὐκ ἀηδῆς, εἰπέ μοι, τὸ ὕβριζεσθαι καὶ λοιδορεῖσθαι, τὸ παρὰ πάντων ἀτιμάζεσθαι μετὰ τῆς νύμφης; Κἄν μὲν εἰς τις τῆς ἀγορᾶς τὴν συνοικοῦσαν εἶπη κακῶς, μωρὰ κινεῖς πράγματα, καὶ ἀβίωτον εἶναι τὸν βίον νομίζεις; τῆς δὲ πόλεως παρούσης ἀπάσης ἀσχημονῶν μετὰ τῆς συνοικεῖν μελλούσης, χαίρεις καὶ κωλοπίζη; καὶ πόσης ταῦτα μανίας; Ἀλλὰ συνηθεία τὸ πρᾶγμα ἐστὶ, φησί. Διὰ γὰρ τοῦτο θρηνεῖν μάλιστα ἄξιον, [106] ὅτι ἐν συνηθείᾳ τὸ πρᾶγμα κατέκλεισεν ὁ διάβολος. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ γάμος πρᾶγμα ἐστὶ σεμνὸν, καὶ τὸ γένος ἡμῶν συγχροτοῦν, καὶ πολλῶν αἰτίων ἀγαθῶν, δακνόμενος ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος, καὶ εἰδὼς ὅτι κατὰ τῆς πορνείας ἐπιτετερίζεται, ἐτέρως πορνείαν ἐπεισάγει πᾶσαν. Πολλὰ γοῦν ἐν ταῖς τοιαύταις συνόδοις καὶ κατησχύνθησαν παρθένοι· εἰ δὲ μὴ πανταχοῦ, ἀλλ' ἄρκεῖ τῷ δαίμονι τέως ἐκεῖνα τὰ βήματα καὶ τὰ ἄσματα ἐκεῖνα τὰ πονηρὰ, καὶ παραδειγματίζειν τὴν νύμφην, καὶ ἐκπομπέουσαι τὸν νυμφίον διὰ τῆς ἀγορᾶς. Εἶτε ἐπειδήπερ ἐν ἐσπέρᾳ ταῦτα γίνονται, ἵνα μηδὲ τὸ σκότος πικραπέτασμα ἢ τῶν κακῶν τούτων, ἐπεισάγονται λαμπάδες πολλαὶ οὐκ ἔωσαι λαν-

^c Reg., τρυφῆς εἰς κάλλος, forte melius. ^d Reg., ὁ τω νηρὸς δαίμων ἐκεῖνος. Mox Mcrel. male, μετὰ τῆς πορνείας.

ὕανειν τὴν ἀσχημοσύνην. Τί γὰρ ὁ πολὺς ἄλογος βού-
λεται; τί δὲ ἡ μέθη; τί δὲ αἱ σύριγγες; οὐκ εὐδηλον
ὅτι ἵνα μὴδὲ οἱ ἐν ταῖς οἰκίαις ὄντες, καὶ βαπτισ-
μένοι ἔπιπνυ βαθεῖ, ταῦτα ἀγνοῶσιν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς
σύριγγος διεγειρόμενοι, καὶ ἀνωθεν ἀπὸ τῶν δρυ-
φάκτων κατακλύπτοντες, μάρτυρες γίνωνται τῆς
κιωμαθίας ἐκείνης; Τί ἂν τις εἴποι τὰς ψῆδᾶς αὐτάς,
αἷ πάσης γέμουσιν ἀκολασίας, ἔρωτας ἀτόπους καὶ
μίξεις παρανόμους καὶ οἰκιῶν ἀνατροπὰς καὶ μυρίας
ἐπεισάγουσαι τραγωδίας, καὶ πολὺ τὸ τοῦ φίλου καὶ
ἐρῶντος ὄνομα ἔχουσαι, καὶ τὸ τῆς φίλης καὶ ἐρω-
μένης; Καὶ τὸ δὴ χαλεπιότερον, ὅτι καὶ παρθένου
παραγίνονται τούτοις, πᾶσαν ἀποδυσάμεναι τὴν
αἰδῶ, εἰς τὴν τῆς νυμφευομένης τιμὴν, μᾶλλον δὲ
ὑβριν, καὶ τὴν ἑαυτῶν προπίνουσαι σωτηρίαν^a, καὶ
μεταξὺ νέων ἀκολάστων ἀσχημονοῦσαι τοῖς ἀτάκτοις
ἄμμασι, τοῖς αἰσχροῖς ῥήμασι, τῇ σατανικῇ συμφω-
νίᾳ. Ἔτι οὖν ἐρωτᾶς, εἰπέ μοι, πόθεν μοιχεύει;
πόθεν πορνεῖται; πόθεν διαφθοραὶ γάμων; Ἄλλ' οὐκ
εὐγενεῖς οὐδὲ εὐσχήμονες ταῦτα πράττουσι, φησί.
Πῶς οὖν ἐμοῦ καταγελᾷς, αὐτὸς πρὸ ἐμοῦ τὸν νόμον
τούτον εἰδώς; Εἰ γὰρ καλὰ τὰ γινόμενα, ἔασον κά-
κείνας ταῦτα ποιεῖν. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ πενίξ συζῶσιν
αὐταί, οὐχὶ καὶ αὐταὶ παρθένου εἰσὶ, καὶ συμφροσύ-
νης ἐπιμελεῖσθαι καὶ αὐτὰς χρῆ; Νῦν δὲ ὀργεῖται
παρθένος ἐν κοινῷ θεάτρῳ νέων ἀκολάστων^b, εἰπέ
μοι, καὶ οὐ δοκεῖ σοι τῆς πόρνῆς εἶναι ἀτιμότερα;
Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι θεραπευνίδες ταῦτα ἐργάζονται,
οὐδὲ οὕτως ἀρήμῃ σε τῆς κατηγορίας· οὐδὲ γὰρ ταύ-
ταις ἐπιτετράφθαι ἐχρήν.

η'. Ἀπὸ γὰρ τούτων πάντα τίκεται τὰ κακὰ, ὅτι τῆς
οἰκειᾶς εὐδέναν ποιούμεθα λόγον· ἀλλ' ἀρκεῖ εἰς κα-
ταφρόνησιν τὸ εἰπεῖν, ὅτι Δουλόξ ἐστι καὶ εἰσὶ θερα-
παινίδες· καίτοι γε καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀκούοντες,
ὅτι Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ δουλόξ, οὐκ ἐλεύθερος.
Σὺ δὲ ἵππου μὲν οὐ καταφρονεῖς οὐδὲ δνου, ἀλλὰ
πάντα ποιεῖς ὥστε μὴ γενέσθαι φαύλους· δούλων δὲ
τῶν ὁμοφύλων ὑπεροχῆς; Καὶ τί λέγων δούλων, ὅπου
γε καὶ παίδων καὶ θυγατέρων; Τί δὴ μετὰ ταῦτα;
Ἀνάγκη λύπην εὐθὺς ἐπεισιέναι, πάντων ἐκείνων
καθαιρουμένων· πολλάκις δὲ καὶ ζημίαν τίκεσθαι
μεγίστην, ἐν τῷ πλῆθει καὶ τῷ θορύβῳ πολυτίμων
τινῶν ἀπολλυμένων χρυσίων. Εἶτα μετὰ τὸν γάμον
εἴ ποτε γένοιτο παιδίον, καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὴν αὐ-
τὴν [107] ἀνοιαν ἐφόμεθα, καὶ πολλὰ οὐμβόλα γέλω-
τος γέμοντα. Καὶ γὰρ ἠνίκα ἂν καλεῖσθαι τὸ παιδίον
δέη, ἀφέντες ἀπὸ τῶν ἁγίων αὐτὸ καλεῖν, ὡς οἱ
παλαιοὶ τὸ πρῶτον ἐποίουν, λύχνους ἀφαντες καὶ
ὀνόματα αὐτοῖς ἐπιτιθέντες, τῷ διαρκέσαντι μέχρι
πολλοῦ τὸ παιδίον ποιῶσιν ὁμώνυμον^c, ἐντεῦθεν
πολὺν αὐτὸ στοχαζόμενοι βιώσεσθαι χρόνον. Εἶτα
ἐπειδὴν συμβῆ πολλάκις αὐτὸ ἄωρον ὑποστῆναι θάνα-
τον (συμβαίνει δὲ πολλάκις), πολὺς ἔψεται παρὰ τοῦ
διαδόλου γέλωτος, ὅτι ὡσεὶ παῖδας ἀνοήτους διέπαιξε.

Τί ἂν τις εἴποι τὰ περιὰπτα καὶ τοὺς κίθωνας
τούς; τῆς χειρὸς ἐξηρτημένους καὶ τὸν κόκκινον στή-
μονα, καὶ τὰ ἄλλα τὰ πολλῆς ἀνοίας γέμοντα, δέον
μὴδὲν ἕτερον τῷ παιδί περιτιθέναι, ἀλλ' ἢ τὴν ἀπὸ
τοῦ σταυροῦ φυλακὴν; Νῦν δὲ οὗτος μὲν καταπε-
φρόνηται ὁ τὴν οἰκουμένην ἐπιστρέψας ἅπασαν, καὶ
χαλεπὴν δούς τῷ διαδόλῳ πληγῆν, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ
καταστρέψας τὴν δυνάμιν· κρόκη δὲ καὶ στήμων καὶ

^a *Legatur* τῆς ε. προτείνουσαι σωτηρίας. ^b *Post ἀκο-
λάστων Reg. addit αἰσχροῦς.* ^c *Reg., τὸν διαρκέσαντα
μέχρι πολλοῦ τοῦ παιδίου ποιῶσιν ὁμώνυμον. Editorum
lectio quam sequimur, eandem effert sententiam.*

τὰ ἄλλα περιήματα τὰ τοιαῦτα τοῦ παιδίου ἐμ-
πιστεύονται τὴν ἀσφάλειαν. Εἶπω τι τούτου καταγε-
λαστότερον ἕτερον; Ἄλλὰ μὴδὲ ἀκαιρίαν ἡμῶν
καταγινωσκέτω, εἰ καὶ μέχρι τούτων πρόεισιν ὁ
λόγος. Ὁ γὰρ τὴν σηπεδίνα καθάρα βουλόμενος, οὐ
παραιτήσεται προτέρας τὰς ἑαυτοῦ μολύναι χεῖρας.
Τί δὴ ποτ' οὖν τοῦτο ἐστὶ τὸ καταγέλαστον; Ὁ μὴ-
δὲν μὲν εἶναι δοκεῖ (διὰ γὰρ τοῦτο στένω), ἀρχὴ δὲ
ἐστὶ παραφροσύνης καὶ παρανοίας ἐσχάτης^d. Βόρβορον
αἱ γυναῖκες ἐν τῷ βαλανείῳ λαμβάνουσαι τροφοὶ καὶ
θεραπευνίδες, καὶ τῷ δακτύλῳ χρίσασαι, κατὰ τοῦ
μετώπου τυποῦσι τοῦ παιδίου· καὶ ἐρχεται τις, Τί
βούλεται ὁ βόρβορος, τί δὲ ὁ πηλός; Ὁφθαλμῶν πονηρὸν
ἀποστρέφει, φησί, καὶ βασκινίαν καὶ φθόνον. Βαθαί
τῆς ἰσχύος τοῦ βορβόρου καὶ τῆς τοῦ πηλοῦ δυνά-
μεως, ἡλικίην ἔχει τὴν ἰσχύν! Ὀλόκληρον τοῦ διαδόλου
παράταξιν ἀποστρέφει. Οὐκ ἐγκαλύψασθε, εἰπέ μοι;
οὐ συνήσατε ὀφείποτε τὰς παγίδας; τὰς διαβολικὰς,
πῶς ἐκ πρώτης ἡλικίας κατὰ μικρὸν ἐπεισάγει τὰς
παρ' ἑαυτοῦ μηχανὰς ὁ διάβολος; Εἰ γὰρ ὁ βόρβορος
τούτου ποιεῖ, διὰ τί μὴ καὶ σὺ τοῦτο ποιεῖς ἐπὶ τοῦ
σαυτοῦ μετώπου, ἀνὴρ ὢν καὶ ἐν ἔξει γεγονός, καὶ
μᾶλλον τοῦ παιδίου τοὺς φθονοῦντας ἔχων; διὰ τί
μὴ καὶ ἔλον βορβοροῖς τὸ σῶμα; εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ
μετώπου τοσαύτην ἔχει τὴν ἰσχύν, τίως ἔνεκεν οὐχ
ἔλον σεαυτὸν βορβόρῳ καταχρεῖς; Γέλωτος ταῦτα καὶ
κιωμαθία σατανική, οὐκ εἰς χλευασίαν μόνον, ἀλλὰ
καὶ εἰς γένναν καταστρέφουσα τοὺς ἀπατωμένους.
Καὶ τὸ μὲν παρ' Ἑλλήσι ταῦτα γίνεσθαι, θαυμαστὸν
οὐδέν· τὸ δὲ παρὰ τοῖς τὸν σταυρὸν προσκυνούσι, καὶ
μυστηρίων ἀπορρήτων κεκοινωνηκόσι, καὶ τοσαῦτα
φιλοσοφοῦσι ταύτην κρατεῖν τὴν ἀσχημοσύνην, τοῦτ'
ἐστὶ τὸ πολλῶν θρησκῶν ἄξιον. Ὁ Θεός σε μύρω
ἐτίμησε πνευματικῶν, καὶ σὺ βορβόρῳ μολύνεις τὸ
παιδίον; Ὁ Θεός σε ἐτίμησε, σὺ δὲ σαυτὸν ἀτιμάζεις;
καὶ δέον τὸν σταυρὸν ἐπιγράφειν τῷ μετώπῳ, τὴν
ἀσφάλειαν ἄμαχον παρέχοντα· σὺ δὲ ταῦτα ἀφείς,
ἐπὶ τὴν σατανικὴν ἀνοιαν καταπίπτεις; Εἰ δὲ τίσι
ταῦτα μικρὰ εἶναι δοκεῖ, μανθανέτωσαν, ὅτι μεγάλων
ἐστὶν αἷτια κακῶν, καὶ ὅτι οὐδὲ τῷ Παύλῳ τὰ μικρὰ
παρορᾶν ἔδοξε. Τί γὰρ, εἰπέ [108] μοι, τοῦ καλύ-
πτεσθαι ἀνθρώπων τὴν κεφαλὴν μικρότερον, Ἄλλ'
ὄρα πόσην ὑπὲρ τούτου ποιεῖται σπουδὴν, καὶ μεθ'
δουκῆ ἀπαγορεύει σφοδρότερος, ἄλλα τε πλελλὰ λέγων,
καὶ ὅτι καταισχύει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Εἰ δὲ ὁ
κατακαλυπτόμενος καταισχύει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ὁ
βορβόρῳ χρίων, πῶς οὐχὶ καὶ βδελυκτὸν ποιεῖ τὸ
παιδίον; πῶς γὰρ αὐτὸ προσάγει τὰς χερσὶ τοῦ
ιερέως, εἰπέ μοι; πῶς ἀξιοῖς ἐπὶ τοῦ μετώπου σφρα-
γίδα ἐπιτεθῆναι παρὰ τῆς τοῦ πρεσβυτέρου χειρὸς,
ἐνθα τὸν βόρβορον ἐπέχρισας; Μὴ ταῦτα, μὴ, ἀδελ-
φοί, ἀλλ' ἐκ πρώτης ἡλικίας πνευματικῶς αὐτὰ περι-
φράττετε ὀπλοῖς, καὶ τῇ χειρὶ παιδεύετε σφραγίζειν
τὸ μέτωπον· καὶ πρὶν ἢ δυνηθῆναι τῇ χειρὶ τοῦτο
ποιεῖν, αὐτοὶ ἐντυποῦτε αὐτοῖς τὸν σταυρὸν.

Τί ἂν τις εἴποι τὰς ἐτέρας παρατηρήσεις τὰς σατα-
νικὰς ἐπὶ τῶν ὠδίνων καὶ τῶν τοκετῶν, ὅς αἱ ματαί
ἐπὶ κακῷ τῆς ἑαυτῶν ἐπεισάγουσι κεφαλῆς; τὰς ἐπὶ
τοῦ θανάτου καὶ τῆς καθ' ἕκαστον ἐκφορᾶς τὰς οἰ-
μογὰς, τοὺς κωκυτοὺς τοὺς ἀλόγους, τὴν ἐν τοῖς τά-
φοις ἀνοιαν, τὴν περὶ τὰ μνηματὰ σπουδὴν, τὸν ἀκαι-
ρον καὶ καταγέλαστον τῶν θρησκῶν γυναικῶν
ἔσθον, τὰς τῶν ἡμερῶν παρατηρήσεις, τῶν εἰσόδων
καὶ τῶν ἐξόδων; Τούτων οὖν, εἰπέ μοι, τὴν δόξαν θη-

^d *Unus Reg., Ὁ μὴδὲν μὲν εἶναι δοκεῖ κακῶν τοῖς πολ-
λοῖς, ἀρχὴ δὲ ἐστὶν ἀπιστίας καὶ πράγμα παρανοίας ἐσχάτης.*

lucere inducuntur multæ, quæ turpitudinem latere non sinunt. Quid enim sibi vult multa illa turba? quid ebrietas? quid fistulæ? nonne palam est hæc adhiberi, ut ne ii quidem, qui in domibus sunt, gravi somno obruti hæc ignorent, sed a fistulis excitati et superne ex cancellis sese inclinantes, testes sint illius comœdiæ? Quid dixeris de ipsis canticis, quæ omni plena sunt impudicitia, quæque absurdos amores, illegitimos concubitus, domorum eversiones et innumeras inducunt tragœdias, et sæpe nomen dilecti et amanti habent, nomenque dilectæ et amantissimæ? Quodque gravius est, his adsunt virgines, quæ omnem exuerunt pudorem, in honorem sponsæ, ino in contumeliam; et salutem suam produunt, interque juvenes indecore se gerunt, ineptis cantilenis et verbis turpibus cum satanica symphonia utentes. Adhucne, quæso, interrogas undenam adulteria? unde fornicationes? unde nuptiarum corruptiones? At non iugentis et honestæ, inquires, hoc faciunt. Cur ergo me irrides, cum ipse hanc legem ante me scias? Nam si bona sunt illa, sine illas quoque id agere. Num quia illæ in paupertate vivunt? nonne et ipsæ virgines sunt, illasque castitatis curam habere oportet? Nunc autem dum saltat virgo in communi theatro impudicorum juvenum, annon, quæso, videtur tibi vel meretrice inhonestior? Quod si dixeris ancillas id facere, neque sic finem facio te accusandi: neque enim illis id oportebat permitti.

7. Omnia enim hinc mala oriuntur, quod familiam nullam habeamus rationem; sed ad rem despiciendam satis est dicere, Servus est, ancillæ sunt: etiamsi quotidie audiant: *In Christo Jesu non servus, non liber est* (Gal. 3. 28). Tu vero equum quidem non despicias nec asinum, sed nihil non agis ut ne vitiosi fiant; servos autem despicias eadem qua tu præditus anima? Et quid dico servos, quando etiam et filios et filias? Quid vero postea? Necessè est, ut dolor statim subeat, cum illi omnes pessum eant; sæpe autem maximum quoque damnum, cum in turba et tumultu multa aurea pretiosa pereant. Deinde post nuptias si natus fuerit infans, eandem videbimus amentiam et multa symbola risu plena. Nam cum infanti nomen imponere oportuerit, non sanctorum nomine appellant, ut veteres olim faciebant; sed accensis lucernis quibus nomina induunt, nato nomen induunt ejus, quæ diutius lucem dederit; hinc conjicientes futurum ut diu vivat. Deinde si immaturam morte corripi contigerit, ut sæpe accidit, multus sequetur diaboli risus, quod illos ceu stultos pueros ludificaverit.

Ligamina et crepitacula superstitiosa, aliaque superstitiones. — Quid dixeris de ligaminibus et de crepitaculis manui appensis et de stamine coccineo, deque aliis multis insanis plenis; cum oporteret nihil aliud puero circumponere, quam crucis custodiam? Nunc autem hic quidem despectui est habitus, qui convertit totum orbem terrarum, et gravem diabolo plagam infixit totamque ejus potentiam subvertit: subtegmen autem et stamen aliaque ligamina sinu-

lia, ea sunt quæ creditur pueri tutela. Dicamne aliud magis ridiculum? Sed nemo nos importunitatis accuset, si eoque procedat oratio. Nam qui putredinem vult emundare, non recusabit prius inquinare manus suas. Quidnam ergo est hoc ridiculum? Quod quidem nihil esse videtur, ideoque ingemisco; sed est principium insaniam et extremam dementiam¹. Lutum mulieres in balneo accipientes, nutrices, et ancillæ, digito tingentes, in pueri fronte imprimunt: et si quis interroget, Quid sibi vult lutum, quid cœcum? Malum averit oculum, inquiet, livoremque et invidiam. Papæ, quanta vis luti, quanta cœni potestas? tantane ut totam diaboli aciem profliget. Non pudore, quæso, suffundemini? non vel sero tandem diaboli laqueos intelligetis, quomodo ab ineunte ætate machinas suas paulatim inducat? Nam si lutum hoc faciat, cur non tu in fronte tu id ipsum facis, cum vir sis et plena ætate, et plasmam puer invidios habeas? cur non luto illinis totum corpus? nam si in fronte tantam habet virtutem, cur non te totum luto inungis? Hæc sunt risus et comœdia satanica, quæ non ad irrisionem tantum, sed ad gehennam præcipitat eos qui decipiuntur. Certe quod apud Græcos talia fiant, mirum non est; quod autem apud eos qui crucem adorant, et mysteriorum arcanorum participes sunt, et tanta philosophantur, id certe multis lacrymis est dignum. Deus te unguento spirituali honoravit, et tu luto illius deturpas? Deus te decoravit, et tu te ipsum dedecoras? et cum oporteret in fronte crucem adscribere, quæ insuperabilem tutelam præbet; tu his dimissis in satanicam amentiam decidis? Si quibus autem hæc parva esse videantur, discant id esse magnorum causam malorum, neque Paulo visum fuisse parva negligere. Quid enim, quæso, minus est, quam ut homo caput operiat? Sed vide quantam hujus rei curam habeat, et cum quanta prohibeat vehementia, tum alia multa dicens, tum quod caput suum dehonestet (1 Cor. 11. 4). Si autem qui legit caput, ipsum dehonestat; qui luto illud ungit, quomodo non puerum reddit abominandum? quomodo, quæso, adducit eum ad manus sacerdotis? quomodo precaris, ut presbyteri manu signaculum in fronte apponatur, ubi luto unxisti? Ne, fratres, ne hæc faciatis; sed ab ineunte ætate pueros spiritualibus armis munite, et docete eos manu frontem signare; etiam prius quam possint hoc manu facere, vos ipsi eis crucem imprimitis.

Præficarum usus. — Quid dixeris de aliis satanicis observationibus in doloribus uteri et in partu adhibitis, quas obstetrices in capitis sui malum inducunt? de iis item quæ in morte, et cum corpus effertur adhibentur; ejulatus nempe, planctus insani, stulta in sepulcris admissa, circa monumenta studium, intempestivum et ridiculum præficarum agmen, dierum observationes, necnon ingressus et exitus? Horumne, quæso, venaris gloriam? et quomodo hæc

¹ Hic locus sic habet in uno Reg.: *Quod quidem nihil habere mali plerisque videtur, sed est principium incredulitatis, et extremæ dementiæ opus.*

non extremæ dementiæ fuerint, hominum ita mente corruptorum et omnia temere agentium gloriam querere, cum oporteret semper ad insomnem illum confugere oculum, et ejus sententiam spectantes omnia facere ac dicere? Illi certe etiamsi laudent, nihil vos juvare poterunt: ille vero, si gesta nostra ipsi fuerint

accepta, et hic splendor reddet et in futuro die arcana illa bona tribuet: quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIII.

CAP. 4. v. 10. *Nos stulti propter Christum* (necesse enim est hinc rursus sermonem resumere); *vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes; vos gloriosi, nos autem inglorii.*

1. Postquam gravitate multa sermonem impleverat, id quod omni crimine majorem infererat plagam, hic cum dignitate sibi congruenti hoc tractat: et cum dixisset, *Sine nobis regnastis*; et, *Deus nos novissimos ostendit, tanquam morti destinatos*; per sequentia ostendit quomodo morti destinati essent, dicens: *Nos stulti et infirmi et inglorii, 11. et esurimus et sitiimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus, 12. et laboramus operantes manibus nostris*: quæ indicia vere erant doctorum et apostolorum. At illi in contrariis altum sapiebant, in sapientia, in gloria, in divitiis, quod honorarentur. Ut ergo illorum fastum deprimat, et ostendat in iis non modo non gloriari, sed etiam pudore affici oportere, primo illos traducit dicens, *Sine nobis regnastis*. Ego enim dico, inquit, præsens tempus non honoris neque gloriæ esse, queis vos fruimini; sed persecutionis et contumeliarum, quas nos patimur. Quod si hoc ita non sit, etsi jam tempus remunerationis sit, ut video (hoc autem per ironiam dicit), vos quidem discipuli jam regnastis; nos autem doctores et apostoli, qui ante omnes mercedem accipere debebamus, non modo vobis posteriores sumus, sed etiam ut morti destinati, id est damnati, semper in ignominia, in periculis, in fame degimus, contumelia affecti tanquam stulti, pulsati et intolerabilia patientes. Hæc porro dicebat, ut ex iis persuaderet ipsis, quod apostolorum gesta deberent æmulari, pericula nempe et contumelias, non autem honorem et gloriam: non enim illa, sed hæc postulat prædicatio. Sed hoc tamen non directe dicit, ut ne videatur ipsis molestus esse; sed ut illum decebat, sic tractat hanc increpationem. Nam si directe sermonem induxisset, sic dicturus erat: Erratis et fallimini et longe abestis ab admonitione apostolica: oportet enim apostolum et ministrum Christi stultum videri, atque in afflictione et contemptu degere, ut nos degimus; vos autem in contrariis estis. Sed sic hæc magis illos commovissent, utpote quæ apostolorum encomia præ se ferrent, et illos reddidissent audaciores, ut qui accusarentur socordiæ, inanis gloriæ et divitiarum. Idcirco non hoc modo dicta procedunt, sed alio, qui magis quidem perstringit, sed minus molestus est. Quapropter ita profert orationem per ironiam, dicens: *Vos autem fortes et gloriosi*. Nam si ironia non usus esset, ita dixisset: Fieri non potest, ut alius stultus pute-

tur, alius prudens, alius fortis, alius infirmus, prædicatione utrumque non¹ postulante. Nam si liceret hos tales, alios aliud esse, quæ a nobis profertur, aliquam fortasse rationem haberent: nunc autem hoc non licet, nimirum prudentem vel gloriosum videri ac sine periculo degere. Sin minus, necesse est ut Deus vos nobis prætulerit, vos discipulos doctoribus, qui innumera passi sumus. Quod si hoc nemo dixerit, restat ut nostra vos persequamini. Et ne quis putet, inquit, me præterita tantum commemorare: *Usque in hanc horam et esurimus et sitiimus et nudi sumus*. Viden' totam Christianorum vitam talem esse debere, non uno vel altero die? Neque enim athleta, qui in uno tantum victor certamine coronatus est, iterum coronatur cum succubuerit. *Et esurimus, adversus eos qui in deliciis agunt: et colaphis cædimur, adversus eos qui inflati sunt: et instabiles sumus pulsati, adversus eos qui labuntur: et nudi sumus, adversus eos qui sunt divites: et laboramus, jam contra falsos apostolos, qui nec laborare nec periclitari sustinent, sed ipsi fructum percipiunt. At nos non sic, inquit; sed cum externis periculis nos quoque perpetuo exercemus labore. Quodque majus est, nemo possit dicere nos hæc ægre ferre aut persequentes nos accusare: illos enim qui nos vexant, per contraria remuneramus. Hoc quippe magnum est, non autem male pati; quod omnibus est commune; verum patientes nec ægre nec indigne ferre.*

2. Nos autem non modo non ægre ferimus, sed etiam exultamus; cujus rei hoc signum est, quod eos, qui nobis mala inferunt, contrariis remuneremus. Quod autem hoc facerent, audi sequentia: *Maledicimur, et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus; 13. blasphemamur, et obsecramus, tanquam purgamenta mundi facti sumus*. Hoc est, stulti propter Christum. Nam qui male passus est, et neque se ulciscitur neque dolet, stultus videtur esse apud externos et inglorius infirmusque. Ac ne molestiorum redderet orationem, ad illorum civitatem ærumnas reducens, quid dicit? *Purgamenta*, non urbis vestræ, sed *mundi facti sumus*; et rursus, *Omnium peripsema*, non vestrum tantum, sed omnium. Sicut ergo cum de Christi cura loquitur, terra, celo et omni creatura relictis, crucem in medio ponit: ita etiam quando ad se vult attrahere, signis prætermis- sis, quæ propter ipsos passus est dicit. Ita quoque solemus cum injuria afficimur vel despiciamur a quibusdam, quæ pro illis passi sumus in medium addu-

¹ In quibusdam Cold. deest negatio.

ρᾶς; καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης ταῦτα ἀνοίας, ἀνθρώπων οὕτω διεφθαρμένων τὰς γνώμας, καὶ πάντα ὡς ἐτυχε ποιοῦντων, τὴν δόξαν ἐπιζητεῖν, θεόν ἐπὶ τὸν ἀκοίμητον ἀεὶ καταφεύγειν ὀφθαλμῶν, καὶ πρὸς τὴν ἐκείνου ψῆφον βλέποντας, πάντα ποιεῖν καὶ λέγειν; Οὐτοὶ μὲν γὰρ κἄν ἐπαινέσωσι*, οὐδὲν ἡμᾶς ὠφελῆσαι

* Reg., ἐπαινέσωσι. Editi ἐπαινέσονται.

δυνήσονται· ἐκεῖνος δὲ ἂν ἀποδέξῃται τὰ γινόμενα, καὶ ἐνταῦθα ποιήσει λαμπροὺς, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἡμέραν μεταδώσει τῶν ἀποβλήτων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφρονείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΓΓ.

Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν. (ἀναγκαῖον γὰρ ἐντεῦθεν ἀπὸ τὸν λόγον ἀναλαβεῖν), ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ· ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροί· ὑμεῖς ἐνδοξοὶ, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι.

α'. Πολλῆς βαρύτητος τὸν λόγον ἐμπλήσας, ὁ πάσης κατηγορίας* μεῖζονα εἶχε πληγὴν, τοῦτο ἐνταῦθα μεταχειρίζεται μετὰ τῆς πρεπούσης αὐτῷ ἀξίας, καὶ εἰπὼν, ὅτι *Χωρὶς ἡμῶν ἐβασίλευσατε*, καὶ ὅτι *Ἡμεῖς ὁ Θεὸς ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανάτιους*, διὰ τῶν ἐξῆς δείκνυσι, πῶς ἐπιθανάτιοι, λέγων· *Ἡμεῖς μωροὶ καὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄτιμοι, καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαριζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσίν*· ἅπερ ἦν δειγμάτια διδασκάλων καὶ ἀποστόλων γενήσιων. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις μέγα ἐφρόνου, ἐπὶ σοφίᾳ, ἐπὶ [109] δόξῃ, ἐπὶ πλούτῳ, ἐπὶ τῷ τιμᾶσθαι. Βουλούμενος οὖν αὐτῶν καθελεῖν τὸν τύπον, καὶ δείξει ὅτι ἐπὶ τούτοις οὐ μόνον οὐ καλλωπίζεσθαι, ἀλλὰ καὶ αἰσχυνεσθαι δεῖ, πρῶτον μὲν αὐτοὺς κωμῶδει λέγων· *Χωρὶς ἡμῶν ἐβασίλευσατε*. Ἐγὼ μὲν γὰρ λέγω, φησὶν, ὅτι ὁ παρῶν καιρὸς οὐ τιμῆς οὐδὲ δόξης ἐστίν, ὧν ὑμεῖς ἀπολαύετε, ἀλλὰ τοῦ διώκεσθαι καὶ ὑβρίζεσθαι, ἅπερ ἡμεῖς πάσχομεν. Εἰ δὲ οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλὰ τῶν ἀμοιβῶν ὁ καιρὸς οὗτος, ὡς ὀρθῶς (τοῦτο δὲ εἰρωνεύομενος λέγει), ὑμεῖς μὲν οἱ μαθηταὶ καὶ ἐβασίλευσατε λοιπόν· ἡμεῖς δὲ οἱ διδάσκαλοι καὶ ἀπόστολοι, καὶ πρὸ πάντων ὀφειλοντες λαβεῖν τὸν μισθόν, οὐ μόνον ὑμῶν ἐσχάτοι γεγόναμεν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπιθανάτιοι, τούτεστι, κατὰδικοι, διόλου ἐν ἀτιμίας καὶ κινδύνου καὶ λιμῷ διζόμενοι, ὑβριζόμενοι τε ὡς μωροὶ καὶ ἐλαυνόμενοι καὶ τὰ ἀνήκοντα ὑπομένοντες. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ἵνα καὶ αὐτοὺς ἐκ τούτων ποιήσῃ συνιδεῖν, ὅτι τὰ τῶν ἀποστόλων ὀφειλοῦσι ζητοῦν, τοὺς κινδύνους καὶ τὰς ὑβρεῖς, οὐ τὰς τιμὰς καὶ τὰς δόξας· οὐ γὰρ ἐκεῖνα, ἀλλὰ ταῦτα ἀπαιτεῖ τὸ κήρυγμα. Ἄλλ' οὕτω μὲν ἐξ εὐθείας οὐ λέγει, ὥστε μὴ φορτικὸς αὐτοῖς φανῆναι· ὡς δὲ αὐτῷ πρέπον ἦν, οὕτω μεταχειρίζεται τὴν ἐπίπληξιν ταύτην. Εἰ γὰρ ἐξ εὐθείας εἰσηγάγε τὸν λόγον, οὕτως ἂν εἶπε· Πλανασθε καὶ ἀπατάσθε, καὶ πολὺ τῆς ἀποστολικῆς νομοθεσίας^β ἀρεστήκατε· τὸν γὰρ ἀπόστολον καὶ διάκονον τοῦ Χριστοῦ, μωρὸν εἶναι δοκεῖν χρή, καὶ ἐν θλίψει καὶ ἐν ἀδοξίᾳ διάγειν, ὅπερ ἐσμὲν ἡμεῖς· ὑμεῖς δὲ ἐν τοῖς ἐναντίοις. Ἄλλ' οὕτως ἂν μάλλον καὶ προσέστη τὰ λεγόμενα αὐτοῖς, ὡς ἐγκώμια τῶν ἀποστόλων ἔχοντα, καὶ ἐκεῖνους ἂν θρασυτέρους εἰργάσατο, ὡς διαβαλλομένους ἐπὶ βίθυμιν καὶ κενοδοξίᾳ καὶ τῷ τρυφῆν. Διὰ τοῦτο τοῦτον μὲν τὸν τρόπον οὐ μεθοδεύει τὰ εἰρημένα, ἑτέρως δὲ, πληκτικώτερον μὲν, ἀνεπαχθέστερον δέ. Διὸ καὶ οὕτω προάγει τὴν

λόγον κατ' εἰρωνείαν, λέγων· *Ἡμεῖς δὲ ἰσχυροὶ καὶ ἐνδοξοὶ*. Ὡς εἰ μὴ τῇ εἰρωνείᾳ ἐκείρητο, οὕτως ἂν εἶπεν· Οὐ δυνατόν τὸν μὲν μωρὸν νομίζεσθαι, τὸν δὲ φρόνιμον, καὶ τὸν μὲν ἰσχυρὸν, τὸν δὲ ἀσθενῆ, τοῦ κηρύγματος; μὴ ἀπειτοῦντος ὁύτερα. Εἰ μὲν γὰρ ἐξῆν τοὺς μὲν τοῦτο εἶναι, τοὺς δὲ ἐκεῖνο, ἴσως εἶχε τινα λόγον τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα· νοὺ δὲ οὐκ ἔνι, οὐ φρόνιμον εἶναι δοκεῖν, οὐκ ἐνδοξόν, οὐκ ἀπράχθαι κινδύνων. Εἰ δὲ μὴ, ἀνάγκη ὑμᾶς ἡμῶν προτετιμηθεῖσθαι παρὰ τῷ Θεῷ, ὑμᾶς τοὺς μαθητὰς τῶν διδασκάλων καὶ μυρία παθόντων. Εἰ δὲ οὐδὲ τοῦτό τις ἂν εἶποι, λείπεται τὰ ἡμέτερα ὑμᾶς διώκειν. Καὶ μὴ μετὰ τῆς φησὶν, οἰέσθω τὰ παρελθόντα λέγειν μόνον· *Μέχρι γὰρ τῆς ἁρτι ὥρας καὶ πεινώμεν καὶ διψῶμεν καὶ γυμνητεύομεν*. Ὅρᾳς ὅτι πάντα τὸν βίον τοιοῦτον εἶναι δεῖ τῶν Χριστιανῶν, οὐ μίαν ἡμέραν καὶ δευτέραν· οὐδὲ γὰρ ἂν ἀθλητῆς τὴν μίαν μόνην νικήσας πάλιν στεφανωθῆ, πάλιν στεφανοῦται καταπεσών. *Καὶ πεινώμεν*, πρὸς τοὺς τρυφῶντας· *καὶ κολαριζόμεθα* [110], πρὸς τοὺς πεφυσιωμένους· *καὶ ἀστατοῦμεν*, πρὸς τοὺς ἀναπίπτοντας· *καὶ γυμνητεύομεν*, πρὸς τοὺς πλουτοῦντας· *καὶ κοπιῶμεν*, ἤδη πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους τοὺς οὐτε ἐργάζεσθαι οὐτε κινδυνεύειν ἀνεχομένους, ἀλλὰ καρπομένους αὐτούς. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτω, φησὶν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἐξωθεν κινδύνων καὶ ἑαυτοὺς κατατείνουμεν τῇ διηκεῖ ἐργασίᾳ. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον, ὅτι οὐκ ἔχει τις ἂν εἶπειν, ὅτι δυσχεραίνουμεν ἐπὶ τούτοις, ἢ τοῖς διώκουσιν ἐγκαλοῦμεν^δ· τοῖς γὰρ ἐναντίοις τοὺς ἐπηρεάζοντας ἀμείβεσθε. Τὸ γὰρ μέγα τοῦτο ἐστίν, οὐ τὸ κακῶς παθεῖν· τοῦτο γὰρ πάντων κοινόν· ἀλλὰ τὸ πάσχοντα μὴ ἀλύειν μηδὲ δυσχεραίνειν.

β'. Ἡμεῖς δὲ οὐ μόνον οὐ δυσχεραίνουμεν, ἀλλὰ καὶ ἀγαλλόμεθα. Καὶ τοῦτο τεκμήριον τὸ τοὺς ποιῶντας κακῶς τοῖς ἐναντίοις ἀμείβεσθαι. Ὅτι δὲ τοῦτο ἐποιοῦν, ἀκουσον τῶν ἐξῆς· *Λοιδοροῦμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν*· ὡς *περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν*, τούτεστι, μωροὶ διὰ Χριστόν. Ὁ γὰρ κακῶς παθὼν, καὶ μῆτε ἀμυνόμενος μῆτε ἀλγῶν, μωρὸς εἶναι δοκεῖ παρὰ τοῖς ἐξωθεν καὶ ἄτιμος καὶ ἀσθενής. Καὶ ἵνα μὴ φορτικώτερον τὸν λόγον ἐργάσθαι, εἰς τὴν ἐκείνων πόλιν τὰ πάθη περιστήσας, τί φησι; *Περικαθάρματα*, οὐ τῆς πόλεως ὑμῶν, ἀλλὰ τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν· καὶ πάλιν, *Πάντων περίφημα*· οὐχ ὑμῶν μόνον, ἀλλὰ πάντων. Ὅσπερ οὖν ὅταν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ διαλέγηται κηδεμονίας, τὴν γῆν, τὸν οὐρανόν, τὴν πᾶσαν κτίσιν ἀφείξ, τὸν σταυρὸν ἐν μέσῳ τίθησιν· οὕτω καὶ ὅταν πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι βουληθῆ, τὰ σημεῖα παραδριμῶν,

* Sic Reg. melius quam editi, in quibus nonnulla de-sunt. ^β Reg., νομοθεσίας.

^δ Hic locus in editis vitiat et mutilus ex codice Regio manuscripto restitutus fuit. ^δ Deeran! hæc, ἢ τοῖς... ἐγκαλοῦμεν, εἰ μοι, ubi ἐπηρεάζονται, legebatur ποιοῦντας.

τά πάθη λέγει τὰ δι' αὐτούς. Οὕτω καὶ ἡμῖν ἔθος, ἕταν ἀδικώμεθα παρά τινων καὶ καταφρονώμεθα, ἄπερ ὑπὲρ αὐτῶν ἐπάθομεν, ταῦτα φέρειν εἰς μέσον. *Πάντων περίφημα ἕως ἄρτι*. Εὐτονον τὴν πληγὴν ἔδωκε πρὸς τῷ τέλει. *Πάντων* δὲ, οὐ τῶν διακόντων, φησὶν, ἀλλὰ τῶν δι' οὓς ταῦτα πάσχομεν· τουτέστι*, Χάριν ἔχω πολλὴν αὐτοῖς. Βαρυθυμούντος τὸ ῥῆμα, οὐκ ἀλγούντος αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκείνους πληῆσαι βουλομένου. Ὁ γὰρ μυρία ἔχων ἐγκαλεῖν, καὶ ἀσπάζεται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς κελεύει πρῶτος ἡμᾶς φέρειν τὰς ὑβρεῖς, ἵνα καὶ αὐτοὶ φιλοσοφώμεν, κάκεινους μᾶλλον ἐντρέπωμεν. Οὐ γὰρ οὕτως ὑβρίζων, ὡς σιγῶν τις, τοῦτο ἐργάζεται. Εἴτ' ἐπειδὴ εἶδεν ἀφόρητον τὴν πληγὴν, ταχέως αὐτὴν ἐθεράπευσεν, εἰπὼν· *Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς γράφω ταῦτα, ἀλλ' ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ ρουθεῖω*. Οὐχ ὡς κατατιχύνων γὰρ ὑμᾶς, ταῦτα λέγω, φησὶν. Ὅπερ ἐποίησε διὰ τῶν ῥημάτων, τοῦτο φησὶν οὐ πεποιηκέναι· μᾶλλον δὲ πεποιηκέναι μὲν φησὶν, οὐ μὴν διανοίᾳ πονηρῆ καὶ μισούσῃ· ἐπεὶ καὶ ἀρίστη αὕτη ἡ θεραπεία, εἰπόντα τὸν λόγον προσθεῖναι τὴν ἀπὸ τῆς διανοίας ἀπολογίαν. Μὴ εἰπεῖν μὲν γὰρ οὐκ ἐνῆν, ἐπεὶ ἐμειναν ἂν ἀδιόρθωτοι· εἰπόντα δὲ ἀφεῖναι πάλιν τὴν πληγὴν ἀνάστων, χαλεπὸν· διόπερ μετὰ βαρύτερος ἀπολογεῖται. Τοῦτο γὰρ οὐ μόνον οὐκ ἐξαιρεῖ τὴν τομὴν [111], ἀλλὰ καὶ ἐνδοτέρω ποιεῖ καταδύνασι, τῆς πληγῆς τὴν ἀληθινὰ παραμυθούμενον ἄπασαν. Ὁ γὰρ ἀκούσας, ὅτι οὐκ ὀνειδίζων, ἀλλ' ἀγαπῶν ταῦτα λέγει, μᾶλλον καταδέχεται τὴν διόρθωσιν. Πολλὴ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἡ βεβούλησι καὶ ἡ ἐντροπή. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὡς διδάσκαλος, οὐδὲ ὡς ἀπόστολος, οὐδὲ ὡς μαθητὰς ἔχων, ὅπερ τῆς ἀξίας ἦν, ἀλλ'· *Ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ ρουθεῖω*· καὶ οὐχ ἀπλῶς τέκνα, ἀλλὰ ποθούμενα. Σύγγνωτέ μοι, φησὶ· καὶ εἴ τι φορητὸν εἴρηται, ἐξ ἀγάπης; ταῦτα γίνεται. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐπιτιμῶ, ἀλλὰ, *Ρουθεῖω*. Τίς δὲ οὐκ ἂν ἀνάσχοιτο πατρὸς ἀλγούντος, καὶ τὰ δέοντα συμβουλεύοντος; Διὰ τοῦτο οὐ πρότερον εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ὅτε τὴν πληγὴν ἔδωκε. Τί οὖν, ἀπειθεῖσιν ἡμῶν οἱ ἄλλοι διδάσκαλοι, φησὶν; Οὐ τοῦτο λέγω, ἀλλ' οὐχ οὕτω φερόνται. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν συντόμως οὐκ εἶπε, διὰ δὲ τῶν ἐπιτηδευμάτων καὶ τῶν ἰνομάτων αὐτὸ ἐνέφηνε, τὸν παιδαγωγὸν καὶ τὸν πατέρα θεῖς. *Ἐάν γάρ, φησὶ, πολλοὺς παιδευωγούς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας*. Οὐ τὴν ἀξίωμα ἐμφαίνει ἐνταῦθα, ἀλλὰ τῆς ἀγάπης τὴν ὑπερβολὴν. Καὶ οὐδὲ ἐκείνους ἐπληξε, τὸ, *Ἐν Χριστῷ, προσθεῖς, ἀλλὰ καὶ παρεμυθήσατο αὐτούς, οὐχὶ κόλακας, ἀλλὰ παιδαγωγούς* εἰπὼν τοὺς σπουδάζοντας καὶ ἀνεγομένους τῶν πόνων· καὶ τὴν ἑαυτοῦ κηδεμονίαν ἀπεδείξατο. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ἄλλ' οὐ πολλοὺς διδασκάλους, ἀλλ'· *Ὁὐ πατέρας*. Οὕτως οὐκ ἀξίωμα θεῖναι ἐβούλετο, οὐδὲ, ὅτι *τελείονα παρ'* αὐτοῦ ὠφέληντο, διδάξαι· ἀλλὰ συγχωρήσας ἐκείνους τὰ πολλὰ περὶ αὐτούς πεπονηκέναι (τοιοῦτον γὰρ ὁ παιδαγωγός), τὴν τῆς ἀγάπης ὑπερβολὴν ἑαυτῷ ταμιεύεται. Τοιοῦτον γὰρ ὁ πατήρ. Καὶ οὐ λέγει μόνον, ὅτι Οὐδεὶς ὑμᾶς οὕτω φιλεῖ, ὅπερ ἀνεύθυνον ἦν, ἀλλὰ καὶ πρᾶγμα γεγονὸς εἰς μέσον ἄγει. Ποῖον δὲ τοῦτο; *Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα*. Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· οὐκ ἑμαυτῷ τοῦτο λογιζομαι, φησὶ. Πάλιν τοὺς ἑαυτοῦς ἐπιφημιζοντας τὴν διδασκαλίαν πληττει. *Ἦμεῖς γάρ ἐστε, φησὶν, ἡ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς*· καὶ πάλιν, *Ἐγὼ ἐφύτευσα*· καὶ ἐνταῦθα,

* Deceat τουτέστι.

Ἐγὼ ἐγέννησα. Οὐκ εἶπε, Κατήγγελα τὸν λόγον, ἀλλ'· *Ἐγὼ ἐγέννησα*, τοῖς τῆς φύσεως ὀνόμασι κεχρημένος. Ἐν γὰρ ἐσπούδαζε, τὴν ἀγάπην ἐπιδείξασθαι, ἣν περὶ αὐτούς εἶχεν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ παρ' ἐμοῦ δεξάμενοι ἐνήγαγον ὑμᾶς· τὸ δὲ εἶναι πᾶστος, δι' ἐμοῦ γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ὡς τέκνα*, ἵνα μὴ κολακείας εἶναι νομίσης τὸ ῥῆμα, παρίστησι καὶ τὸ πρᾶγμα. *Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς καὶ γὰρ Χριστοῦ*. Βαβαί! πόση τοῦ διδασκάλου ἡ παρῆρησι! πῶς ἀπηκριωμένη ἡ εἰκὼν, ὅταν καὶ ἐτέρους ἐπὶ τοῦτο παρακαλῆ! Οὐκ ἐπαίρων δὲ ἑαυτὸν τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ δεῖκνυς εὐκολοῦ οὖσαν τὴν ἀρετὴν,

γ. Μὴ γὰρ μοι εἴπης, ὅτι Οὐ δύναμαι σε μιμήσασθαι· σὺ διδάσκαλος εἶ, καὶ μέγας. Οὐ γὰρ ἐστὶ τοσοῦτον τὸ μέσον ἐμοῦ πρὸς ὑμᾶς, ὅσον τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἐμέ· ἀλλ' ὅμως ἐμιμησάμην ἐκείνον ἐγὼ. Ὅταν μὲν οὖν Ἐφεσίους γράφῃ, οὐ τίθησι μέσον ἑαυτὸν, ἀλλ' εὐθύς [112] αὐτούς ἐκεῖ πάντας ἀπάγει, *Γίνεσθε μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ*, λέγων· ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ πρὸς ἀσθενεῖς ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, ἑαυτὸν παρενέβαλε. Καὶ ἄλλως δὲ δεῖκνυσι, ὅτι ἐνὶ καὶ οὕτω τὸν Χριστὸν μιμήσασθαι. Ὁ γὰρ τὴν σφραγίδα μιμησάμενος τὴν ἀπηκριωμένην, τὸ ἀρχέτυπον ἐμιμήσατο. Ἴδωμεν οὖν πῶς αὐτὸς ἐμιμήσατο τὸν Χριστόν. Ἡ γὰρ μίμησις αὐτῆ οὐ χρόνων δεῖται καὶ τέχνης, ἀλλὰ προαιρέσεως μόνης. Εἰς ζωγράφου μὲν γὰρ εἰσελθόντες οὐ δυνησόμεθα μιμήσασθαι τὴν εἰκόνα, κἂν μυριάκις ἴδωμεν τοῦτον δὲ καὶ ἐξ ἀκράσεως μόνης ἐνὶ μιμήσασθαι. Οὐκοῦν βούλεσθε τὸν πίνακα εἰς μέσον ἀγαγόντες, ὑπογράφωμεν ἐφ' ὑμῶν τὴν πολιτείαν τοῦ Παύλου; Προκείσθω τοῖνον ὁ πίναξ πολὺ λαμπρότερος ὢν τῶν βασιλικῶν εἰκόνων. Τὸ γὰρ ὑποκείμενον, οὐ σανίδες κεκολλημέναι οὐδὲ σινδόνες ἐπικείμεναι, ἀλλ' ἔργον Θεοῦ τὸ ὑποκείμενον· ψυχὴ γὰρ ἐστὶ καὶ σῶμα. Ψυχὴ Θεοῦ ἔργον, οὐκ ἀνθρώπων, καὶ σῶμα πάλιν ὁμοίως Ἐκροτήσατε ἐνταῦθα; Ἄλλ' οὐκ ἐνταῦθα τῶν κρότων ὁ καιρὸς, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐξῆς καὶ τοῦ κροτήσαι καὶ τοῦ ζηλώσαι. Τέως γὰρ ἡ ὕλη ὑπόκειται κοινὴ πρὸς ἅπαντας οὔσα. Ψυχὴ γὰρ φυγῆς οὐδὲν διαφέρει, καθὼς ψυχῆ, ἀλλ' ἡ προαίρεσις δεῖκνυσι τὴν διαφορὰν. Ὅπερ γὰρ σῶμα σώματος, καθὼς ἐστὶ σῶμα, οὐδὲν διενήνοχεν, ἀλλ' ὁμοίον ἐστὶ καὶ τὸ τοῦ Παύλου καὶ τῶν πολλῶν, οἱ δὲ κίνδυνον φαιδρότερον ἐργάζονται τοῦτο ἐκείνου· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ ψυχῆς. Ὑποκείσθω τοῖνον ὁ πίναξ ἡμῖν ἢ ψυχῆ Παύλου. Οὕτως ὁ πίναξ ἐκεῖτο πρῶτον ἡσθολωμένος, ἀραχνίων γέμων· οὐδὲν γὰρ βλασφημίας χεῖρον. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν ὁ πάντα μετασκευάζων, καὶ εἶδεν οὐ παρὰ ῥαθυμίαν καὶ βλακειαν οὕτω διαγραφέντα, ἀλλὰ παρὰ ἀπειρίαν, καὶ τὸ μὴ ἔχειν τὰ ἀνθη τῆς εὐσεβείας (ζῆλον μὲν γὰρ εἶχε, τὰ δὲ χρώματα οὐ παρῆν· οὐ γὰρ κατ' ἐπίγνωσιν τὸν ζῆλον εἶχε)· δίδωσιν αὐτῷ τῆς ἀληθείας τὸ ἄνθος, τουτέστι, τὴν χάριν· καὶ ἄρθρον βασιλικὴν ἀπέδειξε τὴν εἰκόνα. Λαθῶν γὰρ τὰ χρώματα, καὶ μαθῶν ἄπερ ἴγνυει, οὐκ ἀνέμεινε χρόνον, ἀλλ' εὐθέως ἐφάνη τεχνίτης ἄριστος. Καὶ πρῶτον δεῖκνυσι τὴν κεφαλὴν βασιλικὴν, τὸν Χριστὸν κηρύττων· εἶτα καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα, τὸ τῆς πολιτείας τῆς ἀκριβοῦς. Οἱ μὲν οὖν ζωγράφοι κατακλείσαντες ἑαυτοὺς, μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας καὶ ἡσυχίας ἅπαντα πράττουσιν, οὐδενὶ τὰς θύρας παρανοήγοντες· οὕτως; δὲ ἐν μέσῳ τῆς οἰκουμένης τὸν πίνακα προθεῖς, πάντων ἐναντιουμένων, θορυβοῦντων, ταρρατῶντων, οὕτως; ἐργάζετο τὴν βασιλικὴν ταύτην εἰκόνα, καὶ οὐκ ἐκώλυετο. Διὸ καὶ ἔλεγε· *Θέατρον ἐγενήθημεν τῷ*

cere. *Omnium peripsema usque adhuc.* Vehementem plagam inducit in fine. *Omnium*, inquit, non persequentium, sed eorum propter quos hæc patimur : hoc est, Magnam ipsis gratiam habeo. Graviter ferentis est verbum, non quod ipse angatur, sed quod illos perstringere velit. Nam qui potest innumera proferre crimina, illos salutat. Ideo jubet Christus contumelias nos mansuete ferre, ut et ipsi philosophemur, et contumeliosos pudore magis afficiamus. Non enim ita contumelia afficiens, ut silens hoc facit. Deinde quia vidit intolerabilem esse plagam, statim illi medetur dicens : 14. *Non ut confundam vos hæc scribo, sed ut filios meos dilectos moneo.* Non ut pudore afficiam vos, inquit, hæc dico. Quod per verba fecit, se non fecisse dicit; imo vero se fecisse dicit, sed non malo animo vel ex odio. Hæc est enim optima curatio, cum verbum dixeris, excusationem ex mente proferre. Nam hæc non dicere non licebat, quia incorrecti mansissent : postquam autem dixerat, plagam incuratam relinquere, grave fuisset : quare cum gravitate excusat. Hoc enim non modo incisionem non tollit, sed etiam efficit, ut profundius infigatur, dum plagæ dolorem omnem consolatur. Qui enim audit ipsum non exprobrantem, sed amantem hæc dicere, libentius correctionem accipit. Multa est hic quoque gravitas et ad pudorem provocatio. Non enim ut doctor, non ut apostolus, non ut qui discipulos habeam, quod dignitatis est, sed, *Ut filios meos carissimos moneo* : nec tantum filios, sed desideratos. Ignoscite mihi, inquit, si quid molestum dixi : hæc ex dilectione fiunt. Nec dixit, Corripio, sed, *Moneo.* Quis vero non ferat patrem dolentem, et quæ decet consulentem? Ideo non hæc prius dixit, sed postquam plagam inflixerat. Quid ergo? inquit; non parcunt nobis alii doctores? Non sic dico, sed non ita parcunt. Verum hoc quidem breviter non dixit, sed per studia et nomina hoc indicavit, ut qui pedagogum posuerit et patrem. 15. *Nam et si multos pedagogos, inquit, habeatis in Christo, sed non multos patres.* Non dignitatem hic ostendit, sed caritatis magnitudinem; neque illos perstrinxit cum addidit, *In Christo*, sed consolatus est illos, non adulatorem, sed pedagogum vocans illos, qui studia et labores ferebant, suamque curam ostendit. Ideo non dixit, sed non multos doctores, sed, *Non multos patres.* Sic non dignitatem apponere voluit, neque ostendere quod multam utilitatem ab ipso accepissent; sed cum concessisset, quod illi multa præstitissent ipsis (talis enim erat pedagogus), dilectionis exsuperantiam sibi reservat. Talis enim est pater. Nec dicit modo, Nemo vos ita amat, quod absque reprehensione fuisset; sed rem uti gesta est in medium adducit. Qualis illa erat? *Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui.* In Christo Jesu : non mihi hoc adscribo. Rursus illos pungit, qui sibi laudem doctrinæ tribuebant. *Vos enim estis, inquit, signaculum apostolatus mei* (1. Cor. 9. 2). Et rursus, *Ego plantavi*; et hic, *Ego genui.* Non dixit, Annuntiavi verbum; sed, *Ego genui*, naturæ usus nominibus. Unum enim illi curæ

erat, ut dilectionem erga illos suam exhiberet. Illi namque cum a me accepissent, vos induxerunt; quod autem fideles sitis, per me factum est. Quia enim dixit, *Ut filios*, ne adulationis verbum esse existimares, rem ipsam profert. 16. *Rogo igitur vos, imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Papæ, quanta doctoris fiducia, quam accurata imago, cum etiam alios ad hoc advocat? Non sese extollens autem hoc facit, sed ut ostendat facilem esse virtutem.

3. *Christum imitari possumus. Chrysostomo plauditur. Pauli et ipsius virtutum descriptio.* — Ne mihi enim dixeris, Non possum te imitari : tu doctor es et magnus. Non enim tantum spatii inter me et vos interest, quantum inter Christum et me : atamen illum ego imitatus sum. Cum ergo Ephesius scribit, non se medium ponit, sed statim ipsos omnes illuc adducit, *Estote imitatores Dei* (Ephes. 5. 1) dicens : hic vero, quia infirmos alloquebatur, seipsum interposuit. Aliquin autem ostendit, quod sic quoque fas sit Christum imitari. Nam qui accuratum signaculum est imitatus, archetypum imitatus est. Videamus ergo quomodo ipse Christum imitatus sit. Nam huiusmodi imitatio non tempore et arte opus habet, sed proposito tantum. In pictoris enim officinam ingressi, non poterimus imaginem imitari, etiamsi illam millies aspiciamus : hunc autem vel ex solo auditu imitari licet. Vultis ergo, tabula in medium adducta, describamus vobis Pauli institutum vitæ? Prostat igitur tabula multo splendidior quam reginæ imagines. Nam quod hic subjicitur, non sunt asseres conglutinati, non impositi sindones, sed opus Dei subjicitur : anima enim est et corpus. Anima Dei opus, non hominum; et corpus similiter. Hic plausistis? Sed non hoc plausuum tempus est, sed in sequentibus tempus plaudendi et imitandi erit. Interim enim materia subjicitur, communis omnibus. Anima enim ab anima nihil differt, quatenus anima est, sed propositum differentiam ostendit. Sicut enim corpus a corpore, quatenus corpus est, nihil differt; sed simile est et corpus Pauli et corpus multorum, sed pericula illius corpus alio corpore splendidius efficiunt : ita et de anima dicendum. Ponatur ergo tabula nobis, anima nempe Pauli. Hæc tabula nuper jacebat fulgine obducta, plena telis araneorum : nihil enim est blasphemia pejus. Quia autem venit is, qui omnia transformat; et vidit non ex ignavia et socordia ita depictam esse, sed ex imperitia, et quod non haberet flores pietatis; zelum quippe habebat, colores vero non aderant; non enim zelum secundum scientiam habebat : dat illi florem veritatis, id est, gratiam; ac repente regiam ostendit imaginem. Acceptis namque coloribus, cum didicisset illa quæ ignorabat, non exspectavit tempus, sed statim optimus artifex visus est; et primo ostendit regium caput, Christum prædicans; deinde reliquum corpus, quod est accuratum vitæ institutum. Pictores quidem, cum se incluserint, cum accuratione magna et quiete omnia faciunt, nemini ostiæ aperientes : hic autem in medio orbe tabulam proponens, omnibus contradicentibus, tumultuantibus, turbantibus, ita

hanc regiam imaginem fecit, nec prohibebatur, ideoque dicebat: Spectaculum facti sumus mundo, in medio terræ et maris et cæli et totius orbis, mundique hujus tam sensibilis quam spiritualis, depingens imaginem. Vultis quoque cæteras ejus partes videre a capite usque deorsum? aut vultis ab inferiori parte scrinonem sursum deducamus? Contemplare ergo statuam auream, imo ea pretiosorem, qualem in cælo stare par est; non plumbo vinciam, neque uno in loco positam; sed a Jerusalem usque ad Illyricum currentem et in Hispaniam abeuntem, et quæ quasi alata per orbem terræ feratur. Quid his pedibus fieri possit speciosius, qui totam quæ sub sole est terram pervaserunt? Hanc speciem jam olim propheta prædicavit dicens: *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem (Isai. 52. 7)!* Videntur quam pulchri pedes sint? Visne et pectus videre? Accede, hoc etiam tibi ostendam, et multo splendidius videbis, quam pedes illos speciosos, et ipso veteris legislatoris pectore. Moyses quidem tabulas gestavit lapideas; hic vero intus habuit Christum, ipsam regiam gestabat imaginem et propitiatorii. Ideo Cherubinis honorabilior erit. Non enim talis inde vox ferebatur, qualis hinc; sed illic plura diserebat de sensilibus, ex lingua autem Pauli de rebus quæ supra cælos sunt; et ex propitiatorio Judæis solis oracula ferebat, hinc vero toti terrarum orbi; et illic quidem per itanina, hic vero per animam virtute præditam.

4. Hoc propitiatorium cælo splendidius erat, non stellarum varietate fulgens neque radiis solaribus, sed ipsum solem justitiæ habens inde radios emittentem. Et hoc quidem cælum nubes subiens aliquando tristius reddit; pectus vero illud nulla unquam talis tempestas subit; imo potius sæpe tempestates subtercurrerant multe, sed lucem non obscurabant; sed in media tentatione et in periculis lux illa effulgebat. Quamol rem ipse catenis vincens clamabat: *Verbum Dei non est alligatum (2. Tim. 2. 9)*. Ita semper per illam linguam radios emittebat; nec metus nec periculum pectus illud obscurum reddebant. Fortasse videtur pectus illud pedes longe retro relinquere: sed illi tamen ut pedes pulchri sunt, et hæc etiam ut pectus pulchrum est. Vis et ventrem videre speciosum? Audi quid de illo dicat: *Si cibus scandalizat fratrem meum, non comedam carnem in æternum. (1. Cor. 8. 13)*. Bonum est carnem non comedere, nec vinum bibere, neque rem quancumque, in qua frater tuus offenditur aut scandalizatur, aut infirmatur. *Esca ventri, et venter escis (Id. 6. 13)*. Quid hoc ventre fuerit speciosius, qui ita doctus erat quiescere, et omnem temperantiam exhibere, qui sciret esurire, famem pati et sitire? Quemadmodum enim equus bene assuetus habenas habens aureas, ita et hic numerose incedebat cum naturæ necessitatem superasset: nam Christus incedebat in illo. Hoc autem tam temperanter agente, palam est vitium aliud omne solutum fuisse. Vis etiam videre eas quæ nunc sunt manus? aut vis prius illorum pristinam nequitiam videre? Ingressus ille domos, nuper viros et

mulieres trahebat, non viri manus habens, sed immanis feræ. Postquam autem colores veritatis accepit, et spiritualem peritiam, non ultra viri fuere manus illæ, sed spirituales, quotidie catenis constrictæ; et neminem unquam percusserunt, sed millies percussæ sunt. Hæc manus aliquando vipera reverita est: non enim jam erant hominis manus; ideoque non attingit eas. Vis etiam tergum videre reliquis membris simile? Audi quid de illo dicat: *Quinquies quadragenas una minus accepi a Judæis. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium pertuli, nocte et die in profundo maris fui (1. Cor. 11. 24. 25)*. Sed ne nos in profundum immensum defecti, multum circumagamur, singula ejus membra persecuentes; age jam a corpore discedentes, aliam pulchritudinem videamus, nempe a vestimentis, quam dæmones reverebantur; ideoque fugiebant, et agritudines curabant. Et ubicumque appareret Paulus, omnia cedebant et amovebantur, utpote cum advenisset orbis terrarum pugil. Ac quemadmodum ille, qui multas in bello plagas acceperunt, si viderint arma ejus qui illos percussit, horrescunt: ita et dæmones semicinctia tantum videntes, discedebant. Ubi sunt nunc divites, qui in divitiis altum sapiunt? ubi illi, qui dignitates suas numerant sumptuosaque vestimenta? Cum his se comparantes, sua omnia videbunt esse cœnum et lutum. Et quid dico vestimenta et aurea? Si enim quis mihi totius orbis imperium daret, unguem solum Pauli, isto imperio fortiolem esse putarem, paupertatem ejus, omni voluptate, ignobilitatem omni gloria, omnibus divitiis nuditatem, omni licentia impactos sacro illi capiti colaphos, omni diademate lapides quos exceptit. Hanc coronam desideremus, dilecti: et etiamsi persecutio non sit, interim nos præparemus. Neque enim a persecutionibus tantum hic vir splendidus erat: nam dicebat: *Castigo corpus meum (1. Cor. 9. 27)*; hoc vero sine persecutione recte fieri potest. Et admonerat carnis curam non faciendam esse ad concupiscentias (*Rom. 13. 14*); et rursus: *Habentes alimenta et vestes, his contenti simus (1. Tim. 6. 8)*. Ad hæc enim non opus est persecutionibus. Et opulentos quoque ad temperantiam vocabat dicens: *Qui volunt esse divites, incidunt in tentationem (Ib. v. 9)*. Si igitur nos quoque sic exerceamus, in agonem ingressi coronabimur; et licet persecutio non sit, multa pro his recipiemus præmia. Si vero corpus impinguemus, et porcorum vitam ducamus, etiam in pace multa peccata admitemus ac dedecus feremus. Non videtis quos nobis sit colluctatio? Adversus incorporeas potestates. Quomodo ergo cum caro simus, has superabimus? Nam si cum homine quis pugnaturus temperanter comedere debet, multo magis si adversus dæmonas. Quando autem cum carnis pinguedine divitiis etiam fuerimus alligati, unde adversarios superabimus? Vinculum enim sunt divitiæ, vinculum grave his, qui illis uti nesciunt, tyrannus crudelis et inhumanus, servis suis omnia imperans ad perniciem. Sed, si velimus, hanc acerbam tyrannidem e solio decuti-

κόσμου, ἐν μέσῳ γῆς καὶ θαλάσσης, καὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, καὶ τοῦ κόσμου τοῦ τε αἰσθητοῦ τοῦ τε νοητοῦ, τὴν εἰκόνα ζωγραφῶν. Βούλεσθε καὶ τὰ λοιπὰ μέρη ταύτης ἰδεῖν, τὰ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς κάτω; ἢ βούλεσθε κάτωθεν τὸν λόγον ἀναγῆγωμεν; Θέα τοίνυν ἀνδριάντα χρυσοῦν, μᾶλλον δὲ καὶ τούτου τιμώτερον, καὶ ὅσον ἐν [113] οὐρανῷ ἐστάναι εἰκὸς, οὐ μολίβδῳ προσεδεδεμένον, οὐδὲ ἐνὶ ἰδρῶνι χωρῖον, ἀλλ' ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ τρέγοντα, καὶ εἰς Ἰσπανίαν ἀπίοντα, καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης καθάπερ ὑπόπετον φερόμενον. Τί γάρ τῶν ποδῶν τούτων ὠραιότερον γένοιτ' ἂν, τῶν ἄπασαν ἐπελθόντων τὴν ὄψ' ἡλίῳ κειμένην γῆν; Ταύτην τὴν ὠραιότητα καὶ ὁ προφήτης ἀνωθεν κηρύττει λέγων· Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνη! Εἶδες πῶς καλοὶ οἱ πόδες; Θέλεις καὶ τὸ στήθος ἰδεῖν; Δεῦρό σοι δεῖξω καὶ τούτο, καὶ πολλῷ λαμπρότερον ὄψει τῶν ποδῶν τούτων τῶν ὠραίων, καὶ αὐτῶν τῶν παλαιοῦ νομοθέτου στέρνων. Μωϋσῆς μὲν γὰρ πλάκας ἐδάσταζε λιθίνας· οὗτος δὲ αὐτὸν ἐνδοθεν εἶχε τὸν Χριστὸν, αὐτὴν τὴν βασιλικὴν ἔφερεν εἰκόνα καὶ τοῦ ἰλαστήριου [διὰ τοῦτο καὶ τῶν Χερουβιμ σεμνότερος ἦν.] Οὐ γὰρ τοιαύτη ἔφερεν ἐκείθεν φωνή, ὡς ἐνταῦθεν, ἀλλ' ἐκείθεν μὲν τὰ πλείονα περὶ αἰσθητῶν διελέγετο, ἀπὸ δὲ τῆς Παύλου γλώττης περὶ τῶν ὑπὲρ τοὺς οὐρανούς· πραγμάτων· καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ ἰλαστήριου Ἰουδαίους ἐχρημάτιζε μόνοις, ἐνταῦθεν δὲ τῆς οἰκουμένης πάση· κάκει μὲν διὰ ἀψύχων, ἐνταῦθα δὲ διὰ ψυχῆς ἑναρέτου.

δ. Τοῦτο καὶ οὐρανοῦ λαμπρότερον ἦν τὸ ἰλαστήριον, ὃ ποικιλίᾳ ἀστρῶν καταλαμπόμενον οὐδ' ἀκτίσιν ἠλιακαῖς, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἡλίον τῆς δικαιοσύνης ἔχον ἐκείθεν ἀφίεντα τὰς ἀκτίνας. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν οὐρανὸν νόφος ὑποδραμόν ποτε σκυθρωπότερον ἐργάζεται, τὸ δὲ στήθος ἐκεῖνο οὐδεὶς ὑπέδραμε ποτε χειμῶν τοιούτου· μᾶλλον δὲ ὑπέδραμον μὲν πολλοὶ πολλὰκις χειμῶνες, τὸ δὲ φῶς οὐκ ἐπεσκότισαν, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῆς πειρασμῶν καὶ τοῖς κινδύνοις τὸ φῶς ἀπλάμπει τοῦτο. Διὸ καὶ αὐτὸς ἄλυσιν περιεικόμενος ἐθόα· Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ οὐ δέδεται. Οὕτως αἰεὶ διὰ τῆς γλώττης ἐκείνης ἤφειε τὰς ἀκτίνας· καὶ οὐ φόβος, οὐ κίνδυνος τὸ στήθος ἐκεῖνο σκυθρωπὸν ἐποίησε. Τάχα παρελαύνειν δοκεῖ τὸ στήθος τοὺς πόδας· ἀλλὰ κάκει· ὡς πόδες καλοὶ, καὶ τοῦτο ὡς στήθος. Βούλει καὶ γαστέρα ἰδεῖν ὠραίαν; Ἄκουσον τί φησι περὶ αὐτῆς· Εἰ βρώμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μὴδὲ πίνειν οἶνον, μὴδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου προσκόπτει ἢ σκανδαλίζεται ἢ ἀσθενεῖ. Τὰ βρώματα τῆ κοιλιᾶ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι. Τί ταύτης τῆς γαστρὸς γένοιτ' ἂν ὠραιότερον τῆς οὕτω πεπαιδευμένης ἡραμεῖν, καὶ σωφροσύνην πᾶσαν δεδιδαγμένης, καὶ εὐδυναίας καὶ πεινῆν καὶ λιμώττειν καὶ διψῆν; Καθάπερ γὰρ ἵππος εὐταχτός χρυσὴν ἠνίαν λαβὼν, οὕτω καὶ αὕτη εὐρύθημα ἐδάδιζε τῆς φύσεως τὴν ἀνάγκην νικῆσασα· ὁ γὰρ Χριστὸς ἐδάδιζεν ἐν αὐτῇ. Ταύτης δὲ οὕτω σωφρονοῦσης, εὐδὴλον ὅτι καὶ ἡ ἄλλη πᾶσα κακία ἐλύετο. Βούλει καὶ χεῖρας ἰδεῖν τὰς νῦν; ἢ βούλει τὴν προτέραν αὐτῶν πρότερον κακίαν θεάσασθαι; Εἰσερχόμενος οὗτος εἰς τὰς οἰκίας, ἔσυρε πρῶν ἄνδρας καὶ γυναῖκας, [114] οὐχὶ ἄνδρος χεῖ-

ρας, ἀλλὰ θηρίου τινὸς χαλεποῦ ἔχων. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρώματα τῆς ἀληθείας ἔλαβε καὶ τὴν πνευματικὴν ἐμπειρίαν, οὐκέτι ἄνδρος ἐγένοντο αἱ χεῖρες αὐταί, ἀλλὰ πνευματικαί, καθ' ἑκάστην ἡμέραν δεσμούμεναι ἀλύσει· καὶ ἐπληξεν μὲν οὐδένα ποτὲ, ἐπληγγασαν δὲ μυριάκις. Ἡδέσθη ποτὲ καὶ χεῖρας ταύτας τὰς χεῖρας· οὐ γὰρ ἦσαν ἀνθρώπου χεῖρες λοιπόν· διὰ τοῦτο οὐδὲ καθήψατο αὐτῶν. Βούλει καὶ τὰ νῦτα ἰδεῖν τοῖς λοιποῖς εἰκότα μέλεσιν; Ἄκουσον τί φησι καὶ περὶ αὐτῶν· Πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον ὑπὸ Ἰουδαίων, τρίς ἑβραϊσθῆν, ἅπασι ἐλιθάσθην, τρίς ἐκτανάγησα, τυχεθῆμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα. Ἄλλ' ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς εἰς βυθὸν ἀπειρον ἐμπεσόντες, πολλὰ περιενηχθῶμεν καθ' ἕκαστον αὐτοῦ τῶν μελῶν ἐπίοντες, δεῦρο ἀποστάντες τοῦ σώματος, ἕτερον κάλλος ἴδωμεν τὸ ἀπὸ τῶν ἱματίων, ὃ καὶ δαίμονες ἠδέσθησαν· διὸ καὶ αὐτοὶ ἐφευγον, καὶ νοσήματα ἐδραπέτευε. Καὶ ὅπουπερ ἂν ἐξάνη Παῦλος, πάντα ὑπεχώρει καὶ ὑπεξίστατο, καθάπερ τοῦ τῆς οἰκουμένης ἀριστέως παραγενομένου. Καὶ ὡςπερ οἱ πολλὰ; λαβόντες ἐν πολέμῳ πληγὰς, κτὴν ὄπλον ἴδωσι τοῦ πληξάντος αὐτούς, πεφρίκασιν· οὕτω δὴ καὶ οἱ δαίμονες, σημικίβητα μόνον ὀρώντες, ἐξίσταντο. Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ πλουτοῦντες, καὶ μέγα φρονοῦντες ἐπὶ χρήμασι; ποῦ οἱ τὰ ἀξιώματα ἑαυτῶν ἀριθμοῦντες, καὶ τὰ ἱμάτια τὰ πολυτελεῖ; Πρὸς ταῦτα παραβάλλοντες ἑαυτούς, πηλὸν ὄνουνται καὶ βόρβορον τὸ ἑαυτῶν ἅπαντα. Καὶ τί λέγω ἱμάτια καὶ χρυσία; Εἰ γάρ μοι τῆς οἰκουμένης ἐδώκε τις κρατῆσαι πάσης, τὸν θύνα μόνον Παύλου πάσης ἂν τῆς βασιλείας ἐκείνης ἰσχυρότερον εἶναι ἐνόμισα, πάσης τρυφῆς τὴν πενίαν, πάσης δόξης τὴν ἀδοξίαν, παντὸς πλούτου τὴν γύμνωσιν, πάσης ἀδείας τὸν κολαφισμὸν τῆς ἰεραῆς ἐκείνης κεφαλῆς, παντὸς διαδήματος τοὺς λιθούς οὐς ἐδέξατο. Τοῦτον ποθήσωμεν τὸν στέφανον, ἀγαπητοί· καὶ εἰ μὴ διωγμός ἐστι, τίως παρασκευάσωμεν ἑαυτούς. Οὐδὲ γὰρ οὗτος ἀπὸ διωγμῶν μόνων ἦν λαμπρός ὁ ἀνὴρ· καὶ γὰρ ἔλεγεν· Ὑποκίβω μου τὸ σῶμα· τοῦτο δὲ καὶ χωρὶς διωγμοῦ δυνατὸν κατορθοῦν. Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιῆσθαι παρήγει εἰς ἐπιθυμίαν· καὶ πάλιν, Ἐχοντες διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τοῦτοις ἀρκεσθησόμεθα. Εἰς ταῦτα γὰρ διωγμῶν οὐ χρεῖα. Καὶ τοὺς εὐπόρους δὲ ἐσωφρόνιζε, λέγων· Οἱ βοιλόμενοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν. Ἐὰν οὖν καὶ ἡμεῖς οὕτως ἑαυτούς ἀσκήσωμεν, εἰς τὸν αἰῶνα εἰσελθόντες στεφανωθησόμεθα, καὶ διωγμοῦ μὴ παρόντος, πολλὰ ὑπὲρ αὐτῶν ληψόμεθα τὰ βραβεῖα· ἐὰν δὲ λιπαίνωμεν τὸ σῶμα καὶ χοίρων βίον ζῶμεν, καὶ ἐν εἰρήνῃ πολλὰ ἁμαρτησόμεθα καὶ αἰσχύνῃν ὀϊσομεν. Οὐχ ὄρα; πρὸς τίνας ἡμῖν ἡ πάλη; Πρὸς τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις. Πῶς οὖν, σάρκες ὄντες, τούτων περιεσόμεθα; Εἰ γὰρ πρὸς ἀνθρώπους τις παλαιῶν, δεῖται σωφρόνως ἐστιδῆσαι, πολλῷ μᾶλλον πρὸς δαίμονας. Ὅταν δὲ μετὰ τῆς πολυσαρκίας καὶ τῆς πλοῦτος ὦμεν προσεδεδεμένοι, πόθεν κρατήσωμεν τῶν ἀντιπάλων; Δεσμός γάρ ἐστιν ὁ πλούτος, [115] δεσμός χαλεπὸς τοῖς οὐκ ἐδόσαν αὐτῷ χρῆσθαι, τύραννος ὡμός· καὶ ἀπάνθρωπος, ἐπὶ λύμῃ τῶν δουλεύοντων πάντα ἐπιτάττων. Ἄλλ', ἐὰν θέλωμεν, τὴν πικρὰν ταύτην τυραννίδα ἀπὸ τοῦ θρόνου καταστρέψομεν, καὶ ἡμῖν εἰκαι ποιήσωμεν, ἀλλ' οὐκ ἐπιτάττειν. Πῶς οὖν τοῦτο ἔσται; Ὅταν εἰς πάντας τὸν πλοῦτον διανέμωμεν. Ἔως μὲν γὰρ ἂν μόνος ἦ πρὸς μόνους καθάπερ ληστής τις ἐν ἐρημίᾳ, πάντα ἐργάζεται τὰ κακὰ· ὅταν δὲ εἰς μέσον αὐτὸν ἀγάγωμεν, οὐκέτι ἡμῶν κρατῆσει, πένυτοθεν αὐτὸν πάντων δεσμοῦντων.

* Reg. οὐκ ἐπεσκότισαν. Savil. in marg., οὐκ ἐπεσκότισαν, quae vera lectio est. Editi οὐκ ἐπεσκότισε.

ε'. Καὶ τὰτα λέγω, οὐκ ἐπειδὴ ἁμαρτία τὰ χρήματα· τοὺς πτωχοὺς δὲ α' μὴ διανέμειν αὐτὰ, ἁμαρτία, καὶ κακῶς αὐτοῖς χρῆσθαι. Οὐδὲν γὰρ ὁ Θεὸς κακὸν ἐποίησεν, ἀλλὰ πάντα καλὰ λίαν· ὥστε καὶ τὰ χρήματα καλὰ, ἀλλ' ἐὰν μὴ κρατῆ τῶν κεκτημένων, ἐὰν τὰς πενίας τῶν πλησίων λύῃ. Οὐδὲ γὰρ φῶς ἐκείνο καλὸν τὸ μὴ ἀφανίζον σκότος, ἀλλὰ καὶ ἐπιτείνον, οὐδὲ πλοῦτον ἂν εἴποιμι τοῦτον τὸν οὐ λύοντα πενίαν, ἀλλ' αὐξῶντα πενίαν. Ὁ γὰρ πλοῦτῶν οὐ ζητεῖ παρ' ἐτέρων λαμβάνειν, ἀλλ' ἐτέροις ἐπικουρεῖν· ὁ δὲ παρ' ἐτέρων ζητῶν λαβεῖν, οὐκέτι πλουτεῖ, ἀλλ' αὐτὸς ἔστιν ὁ πένης. Ὄστε οὐ τὰ χρήματα κακόν, ἀλλ' ἡ πενήχρᾳ διάνοια, ἢ τὸν πλοῦτον εἰς πενίαν ἄγουσα. Οὗτοι τῶν διὰ τῶν στενωπῶν ἐπαιτούτων ἀθλιώτεροι, τῶν πῆρωσιν ἐχόντων^b καὶ λελωδημένων τὰ σώματα, τῶν βάρια περιβεβλημένων οἱ ἐν τοῖς σηρικῶς καὶ λαμπροῖς ἱματίοις· οἱ σοδοῦντες ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς τῶν κατὰ τὰ ἄμφοδα βαδιζόντων καὶ εἰς τὰς αὐλὰς εἰσιόντων καὶ κάτωθεν βούωντων καὶ ἐπαιτούτων ἔλεινότεροι. Οὗτοι μὲν γὰρ τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦσι, καὶ ἄλλου φθέγγονται ῥήματα καὶ φιλοσοφίας πολλῆς· διὸ καὶ ἔλεοῦμεν αὐτούς, καὶ χεῖρα ὀρέγομεν, καὶ οὐδέποτε ἔγκαλοῦμεν. Οἱ δὲ πλουτοῦντες κακῶς, ὀμότητος καὶ ἀπανθρωπίας, ἀρπαγῆς καὶ σατανικῆς ἐπιθυμίας ἐρεῦγονται λόγους· διὸ καὶ παρὰ πᾶσιν εἰσι μισητοὶ καὶ καταγέλαστοι. Σκόπει δὲ, τί παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις αἰσχρὸν εἶναι δοκεῖ, τὸ παρὰ τῶν πλουτούντων αἰτεῖν, ἢ τὸ παρὰ τῶν ἀπόρων; Παντί που ὄηλον, ὅτι τὸ παρὰ τῶν ἀπόρων. Τοῦτο τοῖνον οἱ πλουτοῦντες ποιοῦσιν· οὐ γὰρ ἂν τολμήσαιεν τοὺς πλουσιωτέροις προσελθεῖν. Οἱ δὲ ἐπαιτοῦντες, παρὰ τῶν εὐπόρων· οὐ γὰρ τὸν ἐπαίτην ὁ ἐπαίτης αἰτήσῃ, ἀλλὰ τὸν εὐπορον· ὁ δὲ πλούσιος τὸν πένητα σπαράττει. Πάλιν τί σεμνότερον, εἰπέ μοι, παρὰ ἐκόντων λαβεῖν καὶ χάριν ἐχόντων, ἢ τοὺς οὐ θέλοντας ἀναγκάζειν καὶ ἐνοχλεῖν; Εὐδὴλον ὅτι τοὺς μὴ βουλομένους μὴ ἐνοχλεῖν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο οἱ πλουτοῦντες ποιοῦσιν. Οἱ μὲν γὰρ πένητες παρ' ἐκόντων λαμβάνουσι καὶ χάριν εἰδόντων, οἱ δὲ πλουτοῦντες παρὰ ἀκόντων καὶ μὴ βουλομένων, ὃ μείζονός ἐστι πενία· ἀπόθειξις. Εἰ γὰρ οὐδὲ ἐπ' ἄριστον ἔλοιτό τις ἀπελθεῖν, εἰ μὴ χάριν ὁ καλῶν εἶδει τῶν καλουμένων, πῶς χρήματα λαβεῖν μετ' ἀνάγκης καλόν; Τοὺς κύνας εὐὲ διὰ τοῦτο ἀποστρεφόμεθα καὶ φεύγομεν τοὺς ὀλακτούοντας, ὅτι τῇ πολλῇ [116] προσεδρῖξ ἡμᾶς ἐκθιάζονται; Τοῦτο καὶ οἱ πλούσιοι ποιοῦσιν. Ἀλλὰ τὸν φόβον προσεῖναι τῇ δόσει σεμνότερον. Τοῦτο μὲν εὖν πάντων αἰσχρότερον· ὁ γὰρ πάντα κινῶν ὑπὲρ

^a Sic Reg. optime. In editis δὲ deest. ^b Reg., τῶν κήραν ἐχόντων.

τοῦ λαβεῖν, τίνας οὐκ ἂν εἴη καταγέλαστοίτεροι; Καὶ γὰρ τοὺς κύνας πολλάκις φοβηθέντες, προσηκόμεθα ἄπερ κατείχομεν. Τί πάλιν αἰσχρότερον, εἰπέ μοι, βάρια περιβεβλημένον αἰτεῖν, ἢ σηρικὰ φοροῦντα; Ὅταν μὲν γὰρ πλοῦτῶν τις γέροντας θεραπεύῃ πένητας, ὥστε τὰ ἐκείνων λαβεῖν, καὶ ταῦτα παίδων δντων, τίνας ἔσται συγγνώμης ἄξιος; Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ τὰ ῥήματα αὐτὰ ἐξετάσωμεν, τίνα μὲν οἱ πλουτοῦντες ἐπαιτοῦντες λέγουσι, τίνα δὲ οἱ πένητες. Τί οὖν ὁ πένης φησὶν; Ὅτι ὁ διδοὺς ἐλεημοσύνην οὐ μετριάσει ποτὲ, ὅτι ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ διδώσιν, ὅτι ὁ θεὸς φιλόανθρωπος καὶ μίζονα ἀντιδίδωσιν· ἄπερ ἅπαντα φιλοσοφίας ἐστὶ ῥήματα καὶ παραινέσεως καὶ συμβουλῆς. Ἄξιοί σε γὰρ πρὸς τὸν Δεσπότην ἰδεῖν, καὶ τὸν φόβον ἐξαίρει σου τῆς μελλούσης πενίας· καὶ πολλὴν ἂν τις ἔδοι διδασκαλίαν ἐν τοῖς τῶν ἐπαιτούτων ῥήμασι. Τὰ δὲ τῶν πλουτούντων ἴποια; Χοίρων καὶ κυνῶν καὶ λύκων καὶ τῶν ἄλλων θηρίων. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν περὶ τραπεζῶν καὶ ὄφων καὶ καρυκευμάτων καὶ οἴνου παντοδαποῦ καὶ μύρων καὶ ἱματίων καὶ τῆς ἄλλης διαπαντὸς διαλέγονται ἀσωτίας· οἱ δὲ περὶ τόκων καὶ δανεισμάτων, καὶ γραμματεῖα πλάττοντες καὶ χρεῶν ἄγκων ἀφόρητον ἐπαιωροῦντες^c, ὡς ἐκ πατέρων ἢ πάππων ἀρχὴν εἰληφότα, τοῦ μὲν τὴν οἰκίαν, τοῦ δὲ τὸν ἀγρὸν, τοῦ δὲ ἀνδράποδον ἀφαιροῦνται καὶ τὰ ὄντα ἅπαντα. Τί ἂν τις εἴποι τὰς διαθήκας, τὰς ἀντὶ μέλανος αἵματι γυγραμμένας; Ἡ γὰρ κίνδυνον ἀφόρητον περιστήσαντες, ἢ μικραῖς τισὶ καταγοητεύσαντες ὑποσχέσεσιν, οὐς ἂν ἴδωσιν ὀλίγα τινὰ κεκτημένους, ἐπεισαν τοὺς μὲν προσήκοντας ἅπαντας καὶ πενίᾳ πολλάκις ἀπολλυμένους παραδραμεῖν, αὐτοὺς δὲ ἀντ' ἐκείνων ἐγγράψαι. Ταῦτ' οὖν ποῖων θηρίων οὐκ ἀποκρύπτει μανίαν καὶ ἀγριότητα; Διὸ, παρακαλῶ, πάντα τὸν τοῦτοῦτον πλοῦτον φύγωμεν, τὸν αἰσχρὸν καὶ φόνων γέμοντα· καὶ κτησώμεθα τὸν πνευματικόν, καὶ τοὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς θησαυροὺς ἐπιζητήσωμεν. Οἱ γὰρ τοῦτους ἔχοντες, ἐκεῖνοι οἱ πλούσιοι, ἐκεῖνοι οἱ εὐποροὶ, καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν ἐκεῖ πάντων ἀπολαύοντες. Ὁ γὰρ βουλομένος πένεσθαι κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, τὰς πάντων οἰκίας ἀνεργάσειας ἔχει. Τῶ γὰρ οὐδὲν κεκτημένῳ διὰ τὸν Θεόν, ἕκαστος ἂν εἰσενέγκῃ τὰ ἑαυτοῦ· ὁ δὲ μικρὰ μετὰ ἀδικίας βουλομένος ἔχειν, τὰς ἀπάντων ἀπέκλεισε θύρας. Ἴνα τοῖνον καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν ἐκεῖ ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, ἐλώμεθα τὸν πλοῦτον τὸν ἀκίνητον, τὴν ἀθάνατον εὐπορίαν· ἢς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.

^c Reg., ἀπαιωροῦντες.

[117] ΟΜΙΑΙΑ ΙΑ'.

Διὰ τοῦτο ἐπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὃς ἐστὶ μου τέκνον ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ, ὃς ὑμᾶς ἀναμνησέτω τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

α'. Σκόπει μοι κἀνταῦθα τὴν γενναίαν ψυχὴν, τὴν κυρτὴν θερμότεραν καὶ γοργοτέραν. Ἐβούλετο μὲν γὰρ αὐτὸς παραγενέσθαι μάλιστα νοσοῦσιν οὕτω καὶ στασιάζουσι Κορινθίοις. Καὶ γὰρ ἦδαι σαφῶς ἡλίκα τε ὠφέλει τοὺς μαθητὰς ἡ παρουσία αὐτοῦ, καὶ ἡλίκα ἐβλαπτεν ἡ ἀπουσία. Καὶ τὸ μὲν ἐδήλωσεν ἐν τῇ πρὸς

Φιλιππησίους, εἰπὼν· *Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ καὶ νῦν πολλῶ μάλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε*· τὸ δὲ δεικνυσὶν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ ταύτῃ, λέγων· *Ὡς μὴ ἐρχομένου δὲ μου πρὸς ὑμᾶς ἐφυσιώθησάν τινες, ἐλεύσομαι δέ. Ἠπίεγοτο μὲν οὖν καὶ ἐπιθύμει παραγενέσθαι αὐτὸς· ἐπειδὴ δὲ τοῦτο τέως οὐκ ἐνῆν, τῇ ἐπαγγελίᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ διορθοῦται· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ τοῦ μαθητοῦ ἀποστολῇ. Διὰ τοῦτο*

nos, et nobis cedere compellemus, non imperare. Quomodo ergo hoc fiet? Cum divitiis omnibus distribuemus. Donec enim opulentia sola cum solis erit ut latro in solitudine, omnia inferet mala: cum autem illam in medium adducemus, non ultra nobis impetabit, cum omnes illam undique alligent.

5. *Pecuniae non mala, si bene illis utamur.* — Et haec dico, non quod peccata sint pecuniae; sed peccatum est non eas pauperibus distribuere, et male illis uti. Nihil enim malum Deus fecit, sed omnia valde bona. Itaque bonae etiam sunt pecuniae, sed si possidentibus non imperent, si paupertatem proximi solvant. Neque enim lux illa bona, quae non delet tenebras, sed auget eas; neque divitias sic appellavim, quae non solvant paupertatem, sed augeant illam. Nam qui dives est, non quaerit ab aliis accipere, sed aliis opem ferre: qui vero ab aliis quaerit accipere, iam non dives est, sed ipse pauper. Itaque non divitiae malae sunt, sed pauper animus, qui divitias deducit in paupertatem. Hi miseriore sunt illis qui in angustis mendicant, iis qui caeci et mutilato corpore sunt; et qui sericis splendidisque vestibus amicti sunt, iis qui lacris pannis induuntur; qui in foro superbe incedunt inferiores sunt iis, qui in bivitis vadunt et in aula ingrediuntur, ab imo clamant mendicantes. Hi namque Deum laudant, et misericordiae multaque philosophiae verba proferunt: ideoque illos miseramur et manus ipsis porrigimus, ac nunquam accusamus. Qui autem male divitias possident, crudelitatis, inhumanitatis, rapinae et concupiscentiae verba proferunt. Ideo apud omnes odiosi et ridiculi habentur. Considera autem, quid apud omnes homines turpe esse videatur, an a divitibus petere an ab inopibus? Palam certe est, ab inopibus. Hoc itaque faciunt divites; non enim audent ad ditiores accedere. Qui autem mendicant, a locupletibus petunt: neque enim mendicus a mendico petit, sed a divite; dives autem pauperem discerpit. Rursus quid, queso, honestius, a lubentibus et gratiam habentibus accipere, an invito cogere et perturbare? Palam est honestius esse invito non turbare. Sed hoc divites faciunt. Nam pauperes a lubentibus accipiunt et gratiam habentibus; divites autem ab invito et repugnantibus: quod majoris est paupertatis demonstratio. Si enim ad prandium nemo velit accedere, nisi gratiam ipsi habeat is qui invitat, quomodo bonum fuerit pecunias vi extorquere? Canes nunc ideo aversamur et fugimus latrantes, quod nobis assidue instent et nos ur-

geant? Hoc et divites faciunt. At honestius, ut cum dono adsit metus. Hoc certe omnium turpissimum est: qui enim omnia movet ut accipiat, quo homine magis ridiculus non fuerit? Etenim saepe cum canes metueremus, ea quae tenebamus projecimus. Quid rursus, dic mihi, turpius pannis lacris involutum petere, an sericas vestes ferentem? Quando enim quis dives senes colit pauperes, ut res illorum accipiat, etiamsi liberos habeant, qua venia dignus erit? Si vultis autem, ipsa quoque verba examinemus; quenam scilicet divites petentes dicant, et quenam pauperes. Quid ergo dicit pauper? Quod qui dat elemosynam non parce dabit, quod ea det quae a Deo sunt, quod Deus sit benignus et majora retribuat: quae omnia philosophiae sunt verba et exhortationis et consilii. Rogat enim te ad Dominum respicias, et metum tibi tollit futurae paupertatis: ac multam quis videat doctrinam in verbis mendicantium. Divitum autem verba qualia sunt? Porcorum, canum, inorum aliarumque ferarum. Nam alii de mensis, de obsoniis, de condimentis, de vino omnis generis, de unguentis, de vestibus, deque omni alio luxu et profusione: alii de usuris, de faenoribus; et schedas fingentes, ac debitorum intolerabilem attolentes magnitudinem, tamquam a patribus et avis initium sumpserint, huius domum, illius agrum, alterius mancipium auferunt facultatesque omnes. Quid vero dixeris de testamentis, quae non atramento, sed sanguine scripta sunt? Aut enim in non ferendum inductos periculum, aut modicis promissis incantatos, quos viderint quaedam modica possidentes, eo induxerunt ut cognatos omnes et paupertate saepe pereuntes missos facerent, seque pro illis heredes adscriberent. Haec autem quarumnam ferarum non superant feritatem? Quapropter, obsecro, omnes huiusmodi divitias fugiamus, turpes et credibus refertas; et spirituales illas possideamus, thesaurosque in caelo requiramus. Nam qui hos habent, illi certe divites sunt, illi opulenti, et fruuntur omnibus quae hic et illic sunt. Qui enim secundum Dei verbum pauper esse vult, omnium domos habet apertas. Nam ei, qui propter Deum nihil possidet, unusquisque sua confert: qui vero parva cum injustitia vult habere, omnium sibi ostia clausit. Ut ergo et quae hic et quae illic sunt bona assequamur, eligamus immotam et immortalem opulentiam: quam utinam nos omnes consequamur gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, etc.

HOMILIA XIV.

CAP. 4. v. 17. *Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus dilectus et fidelis in Domino, qui vos commonefaciet vias meas, quae sunt in Christo Jesu.*

1. *Paulus igne ardentior.* — Illic quoque consideres velim generosam animam, igne ardentiorum et acriorum. Volebat quidem ipse adesse, Corinthiis maxime sic agrotantibus et seditione agitata. Probe sciebat enim, quam prodesset discipulis praesentia sua, et

quantum obsessus absentia. Et illud quidem indicavit in Epistola ad Philippenses, dicens, *Non ut in praesentia mea tantum, sed multo magis nunc quoque in absentia mea, cum timore et tremore salutem vestram operamini (Philipp. 2. 12): hoc autem ostendit in hac epistola dicens: 18. Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam; 19. veniam autem. Festinabat itaque et cupiebat ipse adesse; sed quia hoc*

nondum licebat, promissione adventus sui illos corrigi: neque hoc tantummodo, sed etiam missione discipuli. *Ideo* namque, inquit, *mihi ad vos Timotheum. Ideo*: quare? Quia vestrum ut filiorum curam gero, ut qui vos genuerim. Et cum commendatione personæ est epistola: *Qui est filius meus dilectus, et fidelis in Domino*. Hoc autem dixit, et ut amorem suum ostendat, et ut illos præparet ad illum reverenter videndum. Neque tantum fidelem dicit, sed, *In Domino*; id est, in rebus quæ secundum Dominum sunt. Quod si in sæcularibus rebus fidelem esse laus est, multo magis in spiritualibus. Si ergo dilectus ejus filius sit, cogita quantus sit amor Pauli in Corinthios, quorum gratia ab illo voluerit separari. Si autem fidelis sit, inculpate res administrabit. *Qui vos commonefaciet*. Non dicit, *Docebit*, ne id agre ferrent, ut qui ab ipso discerent. Ideoque in fine ait: *Opus enim Dei operatur sicut et ego* (1. Cor. 16. 10): ne quis ergo illum despiciat. Nulla enim in apostolis erat invidia, sed unum spectabant, nempe Ecclesiæ adificationem: et si minor erat is qui operabatur, cum omni studio fovebant illum et juvabant. Quapropter non satis habuit dicere, *Commonefaciet*; sed illorum invidiam magis abscindere volens (juvenis namque erat Timotheus): ideo subjunxit, *Vias meas*. Non suas, sed, *Meas*; id est, æconomias, pericula, mores, leges, statuta, canones apostolicos et alia omnia. Quia enim dixit, *Nudi sumus et caluptis cadimur et instabiles sumus*: et hæc, inquit, omnia vos commonefaciet et leges Christi, ut hæreses deleat. Deinde superiora repetens subjungit, *Quæ sunt in Christo*: omnia uti solet Domino referens, et fide digna sequentia reddens: quare subdit: *Sicut ubique in omni Ecclesia doceo*. Nihil apud vos novi dixi: horum mihi conscie sunt reliquæ omnes Ecclesiæ. Vias autem illas in Christo dicit, ostendens illas nihil humanum habere, et cum ejus auxilio se recte omnia gerere. Postquam autem hæc dixit et illos curavit; aggressurus accusationem fornicatoris, rursus ira plenos sermones emittit, non quod ille ita affectus esset, sed ut illos corrigat; et fornicatore dimisso, alios alloquitur, ne suis quidem verbis dignum illum judicans: quod erga servos qui admodum offenderunt facere solemus. Et quia dixit, *Timotheum mitto*; ne ideo signiores evadant, vide quid dicat: *Tamquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam*. Illis enim et illos perstringit et alios quosdam, altos illorum sensus exagitans. Est enim crimen appetiti principatus, absentia doctoris ad arrogantiam uti. Quando enim plebem alloquitur, perpende mihi quomodo ad pudorem inducat; quando autem eos qui in causa mali sunt, vehementius agit. Illis enim dicit, *Omnium peripsema*; illosque leniens addit, *Non ut confundam vos, hæc scribo*: his autem, *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam*; ostendens puerilis animi esse arrogantiam. Etenim pueri absentia magistri signiores fiunt. Hoc ergo indicatur, et quod præsentia satis sit ad correctionem.

2. Quemadmodum enim leone præsentem omnia terrentur animalia: sic præsentem Paulo pertimescebant ii qui Ecclesiam corrumpebant. Ideo subjunxit: *19. Veniam autem cito ad vos, si Dominus voluerit*. Sed hoc solum dicere, comminantis esse videbatur; operum autem demonstrationem et ipsum promittere et ab illis exigere, hoc magni et sublimis erat animi. Quamobrem et hoc subjunxit, dicens: *Et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem*. Non enim ex propriis recte factis, sed ex doctoris absentia suborta erat arrogantia: quod ipsum quoque animi erat despicientis. Ideo cum dixisset, *Mihi Timotheum*, non statim dixit, *Veniam*, sed cum prius ipsos accusasset quod inflati essent, tunc ait, *Veniam*. Nam si ante accusationem illud posuisset, excusatio potius visa fuisset, ut qui non defuisset, et non comminatio, nec credibilis sermo fuisset; nunc autem post accusationem positum dictum, et fide dignum et terribilem reddidit. Et vide ejus firmitatem securitatemque. Non enim simpliciter dixit, *Veniam*, sed, *Si Dominus voluerit*; nec tempus constitutum ponit. Quia enim contigit eum tardius accedere, ex incerto vult illos dubios animi et suspensos tenere. Et ne propterea rursus concidant, addidit, *Cito. Et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem*. Non dixit, *Cognoscam sapientiam, neque signa; sed quid? Non sermonem*; et illud prolato nomine deprimens, et hoc extollens. Et interim sermonem dirigit ad eos, qui fornicatorem fovebant. Nam si illum alloqueretur, non diceret virtutem, sed opera, quæ corrupta erant. Et cur non queris sermonem? Non quod verbis egeam, sed quia in virtute res nostræ consistunt. Ut igitur in bello non multa loquentium, sed multa patientium sunt præclara gesta: ita hic quoque non loquentium, sed operantium est victoria. Altum sapientiam ob faciendam, inquit; sed si rhetorum certamen esset et tempus, recte ideo tibi placeres; si autem apostolorum veritatem annuntiantium, et illam signis confirmantium, quid inflaris de re superflua, quæ nihil est, et ad præsentia nihil conferre possit? Quid enim verborum ostentatio posset ad mortuum suscitandum, aut demones pellendos, aut aliud quodpiam miraculum patrandum. Illis nunc opus est, et per hæc res nostræ consistunt. Ideoque subjunxit: *20. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute*. Per signa, inquit, non per faciendam vicinus, et quod divina sit doctrina nostra, et regnum celorum annuntiemus, maximum argumentum præbuimus, signa nempe, quæ per virtutem Spiritus facimus. Si ergo magni quidam viri esse volunt ii qui nunc sunt inflati, cum advenero, ostendant, si quantum virtutem habeant; neque verborum fastum mihi obtendant: ars enim illa nihil ad nos. *21. Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu mansuetudinis?* Multum terroris et multum lenitatis hic sermo præ se fert. Dicere enim, *Cognoscam, scse continentis erat*; dicere autem: *Quid vultis? in virga veniam ad vos?* ejus est qui in doctrinæ solum ascendit, et inde disserit, totamque auctoritatem accipit,

γάρ, φησίν, *ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον*. Διὰ τοῦτο· ποῖον; Ἐπειδὴ ὡς παίδων κήδομαι, καὶ ὡς γεγεννηκώς. Καὶ μετὰ τῆς συστάσεως τοῦ προσώπου, ἡ Ἐπιστολή· Ὅς ἐστὶ μου τέκνον ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ. Τοῦτο δὲ εἶπε, τὴν τε αὐτοῦ ἀγάπην ἐμφαίνων, κάκεινους παρασκευάζων αἰδεσίμως αὐτὸν ἰδεῖν. Καὶ οὐχ ἀπλῶς πιστὸν, ἀλλ' Ἐν Κυρίῳ, τουτέστιν, ἐν τοῖς κατὰ Κύριον πράγμασιν. Εἰ δὲ τὸ ἐν τοῖς βιωτικαῖς εἶναι τινα πιστὸν, ἐγκώμιον, πολλῶ μᾶλλον ἐν τοῖς πνευματικαῖς. Εἰ τοίνυν ἀγαπητὸν αὐτοῦ τέκνον, ἐνόησον πόση τοῦ Παύλου ἡ ἀγάπη, ὅτι εἴλετο αὐτοῦ χωρισθῆναι διὰ Κορινθίους. Εἰ δὲ καὶ πιστὸν, ἀλήπτως διακονήσει τοῖς πράγμασιν. Ὅς ὑμᾶς ἀγαπήσει. Οὐκ εἶπε, Διδάξει, ἵνα μὴ δυσανασχετώσιν, ὡς παρ' αὐτοῦ μαθάνοντες. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τῷ τέλει φησὶ· *Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, καθὼς καὶ ἐγὼ*· μὴ τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. Οὐδεὶς γάρ ἦν ἐν ἀποστόλοις· φθόνος, ἀλλὰ πρὸς ἐν ἐώρων, τῆς Ἐκκλησίας τὴν οἰκοδομήν· καὶ εἰ ἐλάττων ἦν ὁ ἐργαζόμενος, συνεκρότου αὐτὸν μετὰ σπουδῆς ἀπάτης. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἠρέσθη τῷ εἰπεῖν, Ἄγαπήσει, ἀλλ' ἐπὶ πλέον ἔχει τὸν λόγον, ὅποτε μνησθῆναι βουλόμενος αὐτῶν τὴν φθόνον (καὶ γὰρ ἦν νέος ὁ Τιμόθεος)· διὸ ἐπήγαγε· *Τὰς ὁδοὺς μου*. Οὐ τὰς αὐτοῦ, ἀλλὰ τὰς ἐμὰς, τουτέστι, τὰς οἰκονομίας, τοὺς κινδύνους, τὰ ἔθη, τοὺς νόμους, τοὺς θεσμούς, τοὺς κανόνας τοῦ ἀποστολικοῦ, τὰ ἅλλα πάντα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Γυμνητεύομεν καὶ κολαφιζόμεθα καὶ ἀστυτούμεν*, καὶ ταῦτα, φησὶ, πάντα ὑμᾶς ἐναγαγὼν καὶ τοὺς νόμους τοῦ Χριστοῦ, ὥστε τὰς αἰρέσεις ἀνελεῖν. Εἶτα ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀναγαγὼν ἐπήγαγε· *Τὰ ἐν Χριστῷ*· πάντα, ὡς εἴωθεν, ἀνατιθεῖς τῷ Δεσποτῇ, καὶ τὸ ἀξιόπιστον τῶν ἐξῆς ἐνεῦθεν κατασκευάζων· [118] διὸ καὶ ἐπάγει· *Καθὼς πυρταχοῦ ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκω*. Οὐδὲν πρὸς ὑμᾶς καινὸν εἶπον· ταῦτά μοι συνίστασι καὶ αἰλοῖται Ἐκκλησίαι πάσαι. Ὅδοὺς δὲ αὐτὰς ἐν Χριστῷ φησὶ, δεικνύς ὅτι οὐδὲν ἔχουσιν ἀνθρώπινον, καὶ ὅτι μετὰ τῆς ἐκείθεν βοηθείας τὰ πάντα κατορθοῖ. Εἰπὼν δὲ ταῦτα καὶ θεραπεύσας ἐκείνους, καὶ μέλλων ἐμβάλλειν εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ πεπορνευκότος, πάλιν θυμοῦ γέμοντας λόγους ἀφήσιν, οὐκ αὐτὸς ταῦτα πάσχων, ἀλλ' ἐκείνους διορθούμενος· καὶ τὴν πεπορνευκότα ἀφείλ, τοῖς ἄλλοις διαλέγεται, οὐκ ἀξίων ἐκείνον οὕτε τῶν παρ' αὐτοῦ λόγων· ὅπερ ἐπὶ τῶν οἰκετῶν τὴν σφόδρα προσκικρουκότων ποιούμεν. Καὶ ἐπειδὴ εἶπεν, ἔτι Τιμόθεον πέμπω, ἵνα μὴ τοῦτ' ἄθυμότεροι γίνωνται, ὅρα τί φησιν· Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ ἐκείνων καθάπτεται καὶ ἐτέρων τινῶν, κατασειῶν αὐτῶν τὸ φρόνημα. Φιλαρχίας γὰρ τὸ ἐγκλημα, τῆς ἐρημίας τοῦ διδασκάλου εἰς ἀπόνοιαν χρησθῆναι. Ὅταν μὲν οὖν πρὸς τοὺς πολλοὺς διαλέγηται, σκόπει πῶς ἐντροπικῶς αὐτὸ ποιεῖ· ὅταν δὲ πρὸς τοὺς αἰτίους, καταφορικώτερον. Ἐκείνοις μὲν γὰρ λέγει, *Πάντων περίψημα*, καὶ θεραπεύων αὐτούς φησιν· *Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς, γράφω ταῦτα*· τοῦτοις δὲ, Ὅς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες, δεικνύς ὅτι παιδικῆς διανοίας ἡ ἀπόνοια· καὶ γὰρ οἱ παῖδες τῆς ἀπουσίας τοῦ διδασκάλου ῥαθυμότεροι γίνονται. Τοῦτο δὲ οὖν ἐνδείκνυται, καὶ ὅτι ἀρκεῖ πρὸς διόρθωσιν ἡ παρουσία.

β'. Καθάπερ γὰρ λέοντος παρουσία ἅπαντα ποιεῖ κατεπιτηχῆναι τὰ ζῶα· οὕτω καὶ ἡ Παύλου τοῖς δια-

φθείραντας τὴν Ἐκκλησίαν. Διὸ καὶ ἐπάγει· Ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ. Ἀλλὰ τὸ μὲν τοῦτο εἰπεῖν μόνον, ἐδόκει ἀπειλῆς εἶναι· τὸ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ἀπόδειξιν καὶ αὐτὸν ἐπαγγεῖλαισθαι, κάκεινους ἀπαιτεῖν, τοῦτο ἦν μεγαλόφρονος διανοίας. Διόπερ καὶ προσέθηκε τοῦτο, εἰπὼν· *Καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν*. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ κατορθωμάτων οικείων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ διδασκάλου ἀπουσίας ἡ ἀπόνοια ἦν· ὅπερ καὶ αὐτὸ γνώμης ἦν καταφρονητικῆς. Διὰ τοῦτο εἰπὼν, Ἐπεμψα Τιμόθεον, οὐκ εὐθέως εἶπεν, Ἐλεύσομαι, ἀλλὰ πρότερον αὐτῶν κατηγορήσας, ὅτι ἐφυσιώθησαν, τότε φησὶ· Ἐλεύσομαι. Εἰ μὲν γὰρ πρὸ τῆς κατηγορίας αὐτὸ τέθεικεν, ἀπολογία μᾶλλον ἐγένετο αὐτοῦ ὡς οὐκ ἀπολειφθέντος, καὶ οὐκ ἀπειλῆς, καὶ οὐδὲ οὕτως· πιστὸς ὁ λόγος ἦν· νυνὶ δὲ μετὰ τὴν κατηγορίαν θερά, καὶ ἀξιόπιστον αὐτὸν καὶ φουερὸν ἐποίησε. Καὶ ὅρα αὐτοῦ τὸ βέβαιον καὶ ἀσφαλές. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Ἐλεύσομαι, ἀλλ', Ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ· καὶ οὐ τίθησι χρόνον ὠρισμένον. Ἐπειδὴ γὰρ συνέβαινε αὐτὸν βραδέως παραγενέσθαι, τῆ ἀδηλίξ βούλεται αὐτοῦ ἐναγωνίως πιηῆσαι. Καὶ ἵνα μὴ διὰ τοῦτο πάλιν ἀναπέσῃ, προσέθηκε· *Ταχέως. Καὶ γνώσομαι, οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν*. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἰνώσομαι τὴν σοφίαν, [119] οὐδὲ τὰ σημεῖα, ἀλλὰ τί; Οὐ τὸν λόγον· κάκεινο τῷ ὀνόματι καταφέρων, καὶ τοῦτο ἐπαίρων. Καὶ τῶς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀποτεινεται τοὺς συγχροτούοντας τὸν πεπορνευκότα. Εἰ γὰρ πρὸς ἐκείνον ἔλεγεν, οὐκ ἂν εἶπα τὴν δύναμιν, ἀλλὰ τὰ ἔργα, ἅπερ ἦν αὐτῷ διεφθαρμένα. Καὶ διὰ τί οὐ ζητεῖς τὸν λόγον; Οὐκ ἐπειδὴ ἀπορῶ λόγου, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν δυνάμει τὰ ἡμέτερα. Καθάπερ οὖν ἐν πολέμῳ οὐ τὸν πολλὰ φεγγομένον τὸν κατορθοῦν, ἀλλὰ τὸν πολλὰ ἐργαζόμενον· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα, οὐ τῶν λαλούντων, ἀλλὰ τῶν ποιούντων ἡ νίκη. Μέγα φρονεῖς ἐπὶ εὐγλωττίᾳ, φησὶν· ἀλλ' εἰ μὲν ῥιτόρων ὁ ἀγὼν καὶ ὁ καιρὸς, καλῶς ἐντεῦθεν ἐφρόνεις· εἰ δὲ ἀποστόλων ἀλήθειαν καταγγελλόντων, καὶ σημείοις ταύτην βεβαιούντων, τί πεφύσῃσαι ἐπὶ πράγματι περιττῷ καὶ οὐδὲν ὄντι, οὐδὲ εἰς τὰ παρόντα τι συντελεῖσαι δυναμένη; Τί γὰρ λόγων ἐπίδειξις δύναται· ἂν πρὸς τὸ νεκρὸν ἀναστήσῃ, ἢ δαίμονας ἐλάσῃ, ἢ ἄλλην τινὰ τοιαύτην ἐργάσασθαι θαυματουργίαν; Τοῦτων δὲ χρεῖα νῦν, καὶ διὰ τούτων τὰ ἡμέτερα συνίσταται. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει*. Διὰ σημείων, φησὶν, οὐ δι' εὐγλωττίας ἐκρατήσαμεν, καὶ τοῦ θεῖου εἶναι τὴν διδασκαλίαν ἡμῶν, καὶ βασιλείαν καταγγέλλειν οὐρανῶν, μεγίστην ἀπόδειξιν παρεχόμενοι τὰ σημεῖα, ἅπερ ποιούμεν τῆ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Εἰ τοίνυν μεγάλοι τινὲς εἶναι βούλονται οἱ πεφυσιωμένοι νῦν, ἐπειδὴν παραγίνωμαι, δεῖξάτωσαν, εἰ τινα δύναμιν τοιαύτην ἔχουσι· καὶ μὴ μοι βημάτων προβαλλέσθωσαν κόμπους· οὐδὲν γὰρ ἐκείνη πρὸς ἡμᾶς ἡ τέχνη. *Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματι τε πραότητος;* Πολὺ καὶ τὸ φοβερὸν ἔχει καὶ τὸ προσηνὲς ὁ λόγος οὗτος. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Ἰνώσομαι, ἔτι ὑπεσταλμένου ἦν· τὸ δὲ εἰπεῖν, *Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς;* ἐπὶ τὸν διδασκαλικὸν λοιπὸν ἀναβαίνοντος θρόνον κάκειθεν αὐτοῖς διαλεγόμενου, καὶ τὴν ἐξουσίαν ἀναλαβόντος πάσαν. Τί ἐστίν, Ἐν ῥάβδῳ; Ἐν κολάσει, ἐν τιμωρίᾳ, τουτέστιν, Ἀνελεῖ,

* *Deestam verba, ἀγατὶ τὸν λόγον.*

b *Perq., οὐδὲ οὕτως.*

πηρώσω· ὅπερ ἐπὶ τῆς Σαφειράς ὁ Πέτρος ἐποίησεν ὅπερ αὐτὸς ἐπὶ Ἐλύμα τοῦ μάγου. Οὐκέτι γὰρ λοιπὸν ὡς παρεξέταζον ἐκείνοις ἑαυτὸν λέγει, ἀλλ' αὐθεντικῶς. Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ Ἐπιστολῇ τὸ αὐτὸ τοῦτο φαίνεται λέγων, ὅταν λέγῃ· Ἐκεῖ δοκιμῆν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἔμοι λαλοῦντος Χριστοῦ. Ἐν ῥάβδῳ ἔλθω, ἢ ἐν ἀγάπῃ; τί γὰρ, ἐν ῥάβδῳ ἔλθειν, οὐκ ἦν ἀγάπης; Ἀγάπης μὲν ἦν· ἀλλ' ἐπειδὴ σφόδρα ἀγαπῶν ἀναδύεται πρὸς τιμωρίαν, διὰ τοῦτο οὕτω φησὶν. Ὅτε μὲν οὖν περὶ τιμωρίας ἔλεγεν, οὐκ εἶπε, Πνεύματι τε πραότητος, ἀλλὰ ῥάβδῳ. Καίτοι κάκεινο Πνεῦματι ἐγίνετο· ἔστι γὰρ πνεῦμα πραότητος, καὶ πνεῦμα αὐστηρότητος· ἀλλ' οὐ βούλεται οὕτως αὐτὸ καλεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρηστοτέρων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς καίτοι γε τιμωρούμενος, ὅτι μὲν ἐλεῆμων ἐστὶ καὶ μακρόθυμος καὶ πλούσιος ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς, [120] πολλαχοῦ λέγεται· ὅτι δὲ κολαστικός, ἅπασι που καὶ δευτέρον καὶ σπανιάκις, καὶ ταῦτα τῆς αἰτίας κτεπειγούσης. Καὶ σκόπει σοφίαν Παύλου. Τὴν ἔξουσίαν αὐτὸς ἔχων, καὶ τούτου κάκεινου ἑτέρους ποιεῖ κυρίους λέγων, *Τί θέλετε*; ἐν ὑμῖν τὸ πρᾶγμα κείται. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐσμεν καὶ τούτου κάκεινοι κύριοι, καὶ τοῦ εἰς γέενναν ἐμπεσεῖν, καὶ τοῦ βασιλείας ἐπιτυχεῖν· ἐπειδὴ ὁ Θεὸς οὕτως ἠθέλησεν. *Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, πῦρ καὶ ὕδωρ· οὐ ἐννέληξ, ἐκτενσεῖς τὴν χεῖρά σου*· καὶ, *Ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακουσθή με, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγησθε*.

γ. Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις, ὅτι θέλω. Καὶ οὐδεὶς οὕτως ἀνόητος, ὥστε μὴ θέλειν· ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖ μοι τὸ θέλειν. Καὶ μὴν ἀρκεῖ, ἐὰν ὡς; χρὴ θέλης, καὶ τὰ τοῦ θέλοντος ποιῆς· νυνὶ δὲ οὐ σφόδρα θέλεις. Καὶ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἄλλων γυμνάσωμεν, εἰ δοκεῖ. Εἰπέ γὰρ μοι, ὁ βουλόμενος γυμναῖα ἀγαγεῖσθαι, ἀρκεῖται τῷ θέλειν; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ προμνηστρίας ἐπιζητεῖ, καὶ φίλους ἀξιῶσι συναγρυπνῆσαι, καὶ χρήματα συνάγει. Πάλιν ὁ ἔμπορος οὐκ οἶκοι καθήμενος ἀρκεῖται τῷ θελήσει, ἀλλὰ καὶ πλοῖον μισθοῦται, καὶ ναύτας καὶ κωπηλάτας καταλέγει, καὶ ἀργύριον δανείζεται, καὶ χώραν περιεργάζεται καὶ ὀνίων τιμάς. Πῶς οὖν οὐκ ἄποπον εἰς μὲν τὰ τῆς γῆς τοσαύτην σπουδὴν ἐπιδεικνύσθαι, τὸν δὲ οὐρανὸν ἐμπορεύεσθαι μέλλοντας τῷ θέλειν ἀρκεῖσθαι μόνον; μᾶλλον δὲ μηδὲ τοῦτο μετὰ τῆς προσηκούσης ἐπιδεικνύσθαι σπουδῆς; (1) γὰρ θέλων ὡς δεῖ, καὶ τῶν πραγμάτων ἄπτεται τῶν ἐπὶ τοῦτο ἀγόντων ὃ θέλει. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ τὸ πεινῆται καταναγκάζει τραφῆναι, οὐ περιμένεις αὐτόματα τὰ εἰτὰ πρὸς σὲ ἔλθειν, ἀλλὰ πάντα ποιεῖς ὑπὲρ τοῦ τὴν τροφὴν συναγαγεῖν· καὶ ἐπὶ τοῦ διψῆν καὶ ἐπὶ τοῦ δίψου καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ὁμοίως ἐνεργὸς εἶ καὶ παρατεταγμένος πρὸς τὴν τοῦ σώματος ἐπιμέλειαν. Τοῦτο τοῖνον καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας ποιεῖ, καὶ πάντως αὐτῆς ἐπιτεύξει. Διὰ τοῦτο γὰρ σε αὐτεξούσιον ἐποίησεν ὁ Θεὸς, ἵνα μὴ ὕστερον ἐγκαλῆς τῷ Θεῷ ὡς ἀνάγκη δεθεῖς. Σὺ δὲ ὑπὲρ ὧν τιμῆς ἀπέλαυσας, ὑπὲρ τούτων ἀνανακτεῖς; Καὶ γὰρ πολλῶν ἤκουσα λεγόντων· Διὰ τί γὰρ με κύριον ἐποίησεν ἀρετῆς; Ἀλλὰ πῶς ἴδει κοιμώμενον καὶ νυστάζοντα καὶ τῆς κακίας ἐφιέμενον καὶ τρυφῶντα καὶ γαστριζόμενον ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἀναγαγεῖν; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἀπέστης κακίας. Εἰ γὰρ νῦν, ἀπειλῆς κειμένης, οὐδὲ οὕτως ἀφίστασαι τῆς πονηρίας· εἰ καὶ τὸν οὐρανὸν σοι προσέθηκεν ἑπαθλον, πότε ἂν ἐπαύσω γενόμενος βαθυμέτερος καὶ χειρῶν πολλῶν^β; Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνο ἔξεις

εἰπεῖν, ὅτι Ἐδειξε μὲν τὰ ἀγαθὰ, οὐκ ἐδοθήθησθε δέ· καὶ γὰρ πολλὴν ὑπισχνεῖται σοὶ τὴν συμμαχίαν. Ἀλλ' ἢ μὲν ἀρετῆ, φησὶν, ἐπαχθῆς καὶ φορτικῆ, τῇ δὲ κακίᾳ ἠδονὴ συγκέκραται πολλή· καὶ ἢ μὲν ἐστὶ πλατεῖα καὶ εὐρύχωρος, ἢ δὲ στενὴ καὶ τεθλιμμένη. Ἄρα διόλου, εἰπέ μοι, ἢ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἀμφότεραι τοιαῦται; Καὶ γὰρ καὶ ἀκων ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς λέγεις ταῦτα ἃ λέγεις· οὕτως ἰσχυρὸν ἢ ἀλήθεια. Καὶ γὰρ εἰ δύο ἦσαν ὁδοί, ἢ μὲν ἐπὶ κάμινον, ἢ δὲ ἐπὶ παράδεισον φέρουσα, καὶ ἢ μὲν ἦν πλατεῖα [121] ἢ ἐπὶ τὴν κάμινον, ἢ δὲ στενὴ ἢ ἐπὶ τὸν παράδεισον, ποῖαν ἀν εἴλου μᾶλλον ὁδόν; Κἂν γὰρ νῦν φίλωνεϊκῶν ἀντειπῆς, ἀλλὰ τοῖς σφόδρα ὠμολογημένοις, κἂν σφόδρα ἀναισχυνησῆς, ἀντειπεῖν οὐ δυνήσῃ. Ὅτι μὲν γὰρ αὕτη μᾶλλον ἐστὶν αἰρετὴ ἢ τὴν ἀρχὴν ἔχουσα χαλεπήν, ἀλλὰ μὴ τὸ τέλος, ἀπὸ τῶν ἐν χειρὶν ὑμᾶς διδάξει πειράσομαι. Καὶ, εἰ βούλεσθε, τὰς τέχνας μεταχειρίσωμεν πρῶτον· αὐταὶ γὰρ τὴν μὲν ἀρχὴν πόνου γέμουσαν ἔχουσι, τὸ δὲ τέλος ἐπιπερὸς. Ἄλλ' οὐδεὶς, φησὶν, ἤφατο τέχνης μὴ τὸν ἀναγκάζοντα ἔχων. Ἐπειδὴν γὰρ ἢ κύριος ἑαυτοῦ, φησὶν, ὁ νέος, μᾶλλον αἰρήσεται τρυφᾶν ἐν ἀρχῇ, καὶ πρὸς τὴν τέλει μορία παθεῖν τὰ κακὰ, ἢ ταλαιπωρεῖσθαι ἐν προεμοῖς, καὶ καρποῦσθαι μετὰ ταῦτα ἐκ τῶν πόνων κεινῶν. Οὐκοῦν τὸ τοιαῦτα αἰρεῖσθαι, ὀρφανικῆς ἐστὶ διανοίας καὶ παιδικῆς βῆθυμίας; τὸ δὲ, τὰ ἐναντία, συνέσεως καὶ ἀνδρείας. Οὕτω τοῖνον καὶ ἡμεῖς, εἰ μὴ ἡμεν παῖδες· τὸν νοῦν, οὐκ ἂν ἐκείνω τῷ ὀρφανῷ καὶ ἀνόητῳ, ἀλλὰ τῷ πατέρα ἔχοντι ἐξωμοιωθῆμεν ἔν. Δεῖ τοῖνον τὴν παιδικὴν ἐκβαλεῖν διάνοιαν, ἀλλὰ μὴ τὰ πράγματα αἰτιᾶσθαι· καὶ τὸν ἠνίσοχον ἐπιστῆσαι τῇ συνειδήσει, ὅς οὐκ ἔασει γαστριζέσθαι, ἀλλὰ τρέχειν καὶ ἀγωνίζεσθαι. Πῶς γὰρ οὐκ ἄποπον, τοῖς μὲν παῖδας μετὰ ταλαιπωρίας ἄγειν τὴν ἀρχὴν ἐπὶ πράγματα προοίμια μὲν ἔχοντα ἐπίμοχθα, τὸ δὲ τέλος χρηστόν· ἡμᾶς δὲ αὐτοῖς ἀπεναντίας ἐπὶ τῶν πνευματικῶν διακείσθαι πραγμάτων; καίτοι γε οὐδὲ ἐπὶ τῶν βιωτικῶν πάντως δήλον ὅτι χρηστόν ἐσται τὸ τέλος. Καὶ γὰρ ἄωρος θάνατος; καὶ πενία καὶ συκοφαντία καὶ μεταβολὴ πραγμάτων, καὶ πολλὰ ἑτέρα τοιαῦτα, μετὰ τοῖς πολλοῖς πόνους τῶν καρπῶν ἀποστερηθῆναι ἐποίησε. Κἂν ἐπιτύχῃσι δὲ οἱ μετιόντες, οὐδὲν μέγα καρπώσονται· τῷ γὰρ παρόντι βίῳ πάντα συγκαταλύεται ἐκεῖνα. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲ ὑπὲρ τοιούτων τρέχοντες ψυχρῶν καὶ ἐπικίτρων, οὐτε δεδοικαμεν ὑπὲρ τοῦ τέλους, ἀλλὰ καὶ μεζῶν καὶ ἀσφαλεστέρα ἢ ἐλπίς μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν. Τίς οὖν ἐστὶ συγγνώμη; τίς δὲ ἀπολογία μὴ βουλομένοις ἀποδύεσθαι πρὸς τοῖς ὑπὲρ ἀρετῆς πόνους; Ἄλλ' ἔρωτώσιν ἔτι· Διὰ τί στενὴ ἢ ὁδός; Καὶ εἰς μὲν βασιλεία τὰ ἐπίγεια τῶν πόρων καὶ τῶν μεθύοντων· καὶ τῶν λάγων οὐκ ἀξιῶς εἰσεῖναι τινά· εἰς δὲ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν μετὰ ἀδείας καὶ τρυφῆς; καὶ μέθης καὶ πλεονεξίας καὶ κακίας ἀπάσης τοῖς ἀνθρώποις εἰσαγεσθαι ἀξιῶς; καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἔξια;

δ. Ἄλλ' οὐ τοῦτο, φησὶ, λέγω, ἀλλὰ διὰ τί μὴ εὐρύχωρος ἦν ἢ ἀρετῆ. Καὶ μὴν ἐὰν θέλωμεν, καὶ σφόδρα ἐστὶν εὐκόλος· Τί γὰρ εὐκολώτερον, εἰπέ μοι, τὸ διορύξει τοῖχον, καὶ λαβόντα τὰ ἑτέρων ὕστερον εἰς δεσμοτήριον ἐμπεσεῖν, ἢ τοῖς οὖσιν ἐρκοῦμενον παντὸς ἀπηλλάχθαι φόβου; Καίτοι γε οὐ τὸ πᾶν εἶπον. Τί γὰρ εὐκολώτερον, εἰπέ μοι, τὰ πάντων ὑπελάμβονον καὶ ὀλίγοις ἐντρυφήσαντα χρόνον βραχύν, στρεβλοῦ-

^α Duo cuncti. πικρὸν, ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μάχαιρα ὑμᾶς καταδέσσει. ^β λεγέσθαι χειρῶν πολλῶν.

^γ Πᾶς, καὶ τῶν μεθύοντων, deerrant in editis, sed sunt in Reg.

Quid est, *In virga*? id est, in castigatione, in supplicio; hoc est, De medio tollam, excæcabo: quod in Sapphira Petrus fecit, et ipse in Elyma mago. Non enim jam dicit, tamquam se cum illis comparans, sed cum auctoritate. Et in secunda epistola hoc ipsum dicere deprehenditur, cum ait: *An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur, Christi* (2. Cor. 13. 5)? *In virga veniam, an in caritate*? Quid enim, in virga venire, annon caritatis? Caritatis quidem erat; sed quia qui diligit, vix ad pœnam sumendam ducitur, ideo ita loquitur. Cum ergo de supplicio dicebat, non dixit, Et spiritu lenitatis, sed, *Virga*. Quamvis illud quoque Spiritu fieret: est enim spiritus mansuetudinis et spiritus severitatis; verum non vult illum ita, sed a benignioribus vocare. Propterea Deus quoque etiamsi puniat, quod sit misericors, longanimis et dives in misericordia et miserationibus, sæpe dicitur; quod vero puniat, semel aut bis aut certe raro, idque urgente causa. Et vide sapientiam Pauli. Cum potestatem haberet, alterutrius rei dat ipsis optionem, dicens: *Quid vultis?* res est posita in vestra potestate. Etenim et hoc et illud est positum in nostra potestate, ut vel in gehennam incidamus, vel regnum consequamur: quoniam Deus sic voluit. *Ecce enim, inquit, ignem et aquam: ad quod volueris extendes manum tuam* (Eccli. 15. 16. in Græco); et, *Si volueritis, et me audieritis, bona terræ comedetis* (Isai. 1. 19).

3. *Regnum celorum quomodo acquirendum.* — At fortasse dicit quispiam, Volo. Et nemo ita stultus est ut nolit, sed non sufficit mihi velle. Enim vero sufficit, si velis ut oportet, et ea facias quæ volentis sunt: aunc autem non admodum vis. Et hoc in aliis exploremus, si placet. Dic enim mihi, qui vult uxorem ducere, satisne habet quod velit? Nequaquam; sed etiam pronubas quærit, et amicos rogat secum vigilent, pecuniasque colligit. Rursus mercator, non domi sedens satis habet quod velit, sed navem conducit, et nautas remigesque colligit, pecuniam dat fœnori, et de locis, deque rerum venalium pretio curiose inquirat. Quomodo igitur non absurdum fuerit in terrenis tantam adhibere curam; cælum autem emere volentes, sola voluntate contentos esse? imo vero ne hoc ipsum cum congruenti diligentia præstare? Nam qui vult ut oportet, res quoque aggreditur, quæ ad rem expetitam ducunt. Etenim quando esuries necessitatem affert cibi, non exspectas ut alimenta sponte sua ad te veniant, sed nihil non agis ut escam colligas: et in siti et in frigore, in aliisque omnibus navus es et ad curam corporis paratus. Hoc ergo circa regnum cælorum facito, et omnino ipsum consequeris. Ideo namque te libero arbitrio præditum fecit Deus, ut ne postea accuses eum quasi necessitate colligatus. Tu vero de his, quorum honorem es consequutus, de his, inquam, indignaris? Nam multos audivi dicentes, Cur me fecit virtutis, si velim, competentem? Sed oportet-

¹Duo Codd. alterum addentes versiculum legunt: *Quod si nolueritis, gladius devorabit vos.*

batne te dormientem et dormitantem, vitis addictum, delicias, ventri indulgentem in cælum inducere? At a vitio non abstinuisses. Si enim nunc instantibus minis, neque sic a nequitia abstinere, etiamsi cælum tibi præmium proposuisset, quandonam cessavisses fieri socordior et multo deterior? Non enim dicere possis, Ostendit quidem bona, sed opem non tulit: multum enim auxilium tibi pollicetur. Sed virtus, iniquies, onerosa est et molesta; cum vitio autem multum commiscetur voluptatis; et hoc quidem latum est et spatiosum, virtus autem arcta et angusta. Num, quæso, semper an ab initio ambo ejusmodi fuerunt? De virtute enim invitus dicis ea quæ dicis; ita potens est veritas. Nam si duæ essent viæ, quarum alia ad fornacem, alia ad paradysum duceret, et lata quidem ad fornacem, arcta vero ad paradysum: utram eligeres viam? Etiamsi enim nunc disputans contradicas, quantumvis impudens fueris, his quæ in confesso sunt non poteris contradicere. Nam quod ea sit magis eligenda, quæ habet durum initium, non autem finem, ab his quæ in promptu sunt docere conabor. Et si placet, artes primum tractemus: illæ namque initium labore plenum habent, finem vero quæstuosum. At nemo, inquires, artem attingit, nisi a quopiam cogere-tur. Nam si puer sui juris sit, malet in deliciis vivere initio, et in fine innumera perpeti mala, quam in principio misere vivere, et laborum illorum fructum postea assequi. Ergo illa eligere est orphanicæ mentis et puerilis socordiæ; contraria vero prudentis et virilis animi. Sic igitur et nos, nisi animo pueri simus, non illi orphano et insano, sed illi patriem habenti similes erimus. Oportet ergo puerilem mentem abjicere, non autem res ipsas accusare, et aurigam conscientia imponere; qui non sinat ventri indulgere, sed currere et decertare. Quomodo enim absurdum non fuerit, pueros cum labore et sudore initium ducere in rebus quæ principia habent laboriosa, finem autem gratiosum; nos autem contrario modo affici erga res spirituales? Etiamsi in rebus sæcularibus non omnino certum sit finem fore bonum. Nam immatura mors, paupertas, sycophantia, rerum mutationes et similia multa, post multos labores ut fructum privemur efficiunt. Si vero iidem quod quærunt assequantur, non magnum percipient fructum; in presentibus namque vita illa omnia dissolvuntur. Illic autem non currimus pro hujusmodi rebus frigidis et fluxis, neque de fine timeamus; sed major et securior spes est post discessum ex hac vita. Quænam ergo venia erit, quæ excusatio nolentibus adire labores pro virtute suscipiendos? Sed adhuc interrogant, Cur angusta est via? Ad regias ædes terrenas non sinis intrare scortatorem quemquam vel ebrium aut mollem; et in cælum ipsum cum licentia, deliciis, ebrietate, avaritia vitis-que omnibus, homines induci rogas? an hoc venia dignum est?

4. Non hoc, inquires, dico; sed cur virtus non viam latam habet? Atqui si velimus, admodum facilis erit. Quid enim, quæso, facilius est, murumne perforare, et aliorum bonis direptis in carcerem conjici; an suis

contentum omni metu esse liberum? Atqui non dixi vitium. Quid enim facilius, dic mihi, an cum omnium bona subriperis, et ex paucis breve tempus in deliciis egeris, immortaliter torqueri et flagris caedi, an cum in justa paupertate vixeris parvo tempore, perpetuo postea in deliciis agere? nondum examinemus quid sit fructuosius, sed interim quid sit facilius.

Virtus non est aspera. — Quid jucundius gratum videre somnium, et vere supplicio affici; aut molestum somnium vidisse, et vere deliciari? annon palam est hoc jucundius esse? Quomodo igitur, dic mihi, asperam vocas virtutem? aspera etenim est, si cum negligentia nostra comparetur. Quod enim sit facilis et suavis, audi quid dicat Christus: *Jugum meum suave est, et onus meum leve* (Matth. 11. 30). Si autem non sentis levitatem, perspicuum est te non robustum habere animum. Sicut enim cum talem habes, onerosa levia sunt: sic cum non habes, levia sunt onerosa. Quid enim, quæso, suavis erat, quam mensa ex manna, quid paratu facilius? Sed ægre ferebant Judæi talibus fruenteis deliciis. Quid fame acerbius, necnon aliis laboriosis, quæ passus est Paulus? At ille exultabat, delectabatur ac dicebat: *Nunc gaudeo in passionibus meis* (Col. 1. 24). Quæ est ergo causa? Animi differentia. Si igitur animum ut oportet adornaveris, virtutis facilitatem videbis. Quid ergo, inquit, talisne sit ex eorum qui illam suscipiunt affectu? Non ex affectu animi solum, sed natura sua talis est. Etenim si semper illa esset laboriosa, et vitium omnino contra, jure quis eorum qui lapsi sunt diceret vitium esse facilius virtute: si vero initium habeant illa durum, hoc suave; finis autem æternus illius sit suavis, hujus gravis, utrum, quæso, ut facilius eligas? Cur ergo multi non eligunt id quod facilius est? Quia alii quidem non credunt; alii vero licet credentes, corruptum habent animum, et temporaneam voluptatem æternæ prætulerint. Est ergo hoc facile? Non facile, sed ex imbecillo animo hoc provenit. Ac quemadmodum febri laborantes, non quia jucundius est brevi tempore deliciari, quam semper uri, ideo amant potum aquæ frigidæ, sed quia absurdam cupiditatem continere non possunt: sic et isti. Atqui si quis ad supplicium illos cum voluptate duceret, nequaquam ipsum eligerent. Vidiatin' quomodo non facile sit vitium? Si vis autem, hoc iterum in ipsis rebus excutiamus. Quid enim, quæso, dulcius, quid facilius est? Sed ne iterum res ex multorum cupiditate judicemus: neque enim ab ægrotantibus, sed a bene valentibus calculum ferre oportet. Neque enim si millenos mihi febricitantes ostendas, qui sanitati contraria quærant, et malint postea supplicio affici, talem umquam admiserim optionem. Quid facilius, inquam, dic mihi, multas concupiscere pecunias, an hac cupiditate esse superiorem? Hoc certe postremum, ut mihi videtur: si autem ipse non credis, ad res ipsas sermonem ducamus. Et sit quispiam qui multas cupiat, alius vero qui nullas: quid ergo melius, dic mihi, quid honestius?

5. *Pecuniarum cupiditas quanta inducat multa.* — Sed hoc quidem mitatur: in confesso enim est, quod hic postremus sit illo honestior: neque de hac re quæstio jam est, sed uter faciliorem et suaviorem ducat vitam. Avarus certe ne iis quidem quæ habet fruitur: nam quod amat, non impendere voluerit, sed libentius seipsum consciderit, et carnes projecerit, quam aurum: qui autem pecunias despicit, hoc interim lucratur, quod iis quæ habet libere ac secure fruatur, seque illis præferat. Quid ergo suavius est, libere frui bonis, aut sub dominis divitiis viventem, nihil suorum contingere audere? Perinde enim mihi videtur esse ac si viri quidam duas habentes uxores, et admodum ipsas amantes, non eodem modo ipsis utantur; sed alteri quidem uxorem contingere et cum illa versari, alteri vero ne prope quidem liceat accedere. Dicam et aliud, quo alterius voluptatem, alterius morerem commonstrem. Avarus numquam sistet hanc cupiditatem, non modo quod nequeat omnium bona invadere, sed etiam quod quantacumque possiderit, se nihil habere putet: qui vero pecunias despicit, superflua omnia existimabit, neque infinitis cupiditatibus animam cruciabit. Nihil enim est quod supplicii rationem ita habeat, ut concupiscentia usu et fructu privata, id quod maxime perversam exhibet mentem. Considera autem: qui pecunias cupit et multas possidet, ita affectus est, ac si nihil haberet. Hoccine morbo perplexius quid esse potest? Neque hoc solum grave est, sed etiam quod qui habet, ea ipsa quæ tenet non habere videatur: etiamsi omnium bona acceperit, magis cruciatur; etiamsi centum talenta possideat, quod mille non habeat dolet; si mille habeat, quod decies mille non habeat mordetur; si decies mille acceperit, quod non decies plura obtinuerit angitur: majorque acquisitio fit illi paupertatis accessio: nam quanto plura acceperit, tanto plura desiderat. Ergo quanto plura acceperit, tanto magis pauper evadit: qui enim plura desiderat, magis pauper est. Cum igitur centum talenta habuerit, nondum tam mendicus est; nam mille desiderat; cum mille acceperit, tunc magis pauper evadit; non jam enim mille ut prius quærit, sed decies millium sibi opus esse dicit. Quod si concupiscere et non consequi voluptatem esse dicas, voluptatis naturam mihi admodum ignorare videris. Quod enim hoc non voluptas, sed supplicium sit, rem ad aliud rursus adducentes examinemus. Quando sitimus, non ideo delectamur bibentes quod sitim sedemus, et ideo voluptas est potus, quod a magno nos liberet cruciatu, a cupiditate bibendi nempe? hoc cuiusvis perspicuum est. Quod si in tali appetitu semper mansuri essemus, non meliori conditione essemus quam dives ille, qui Lazari non miserus est, quantum scilicet ad supplicii rationem: nam et illi hoc supplicium et punitio erat, quod cum stillam parvam cuperet, non assequutus sit. Id quod mihi avari perpetuo pati videntur, et illi similes esse qui rogabat ut stilla frueretur, neque assequutus est: imo magis avarorum, quam divitis illius, anima comburitur. Et pulchre dixit

σθαι· καὶ μαστιζέσθαι ἀθάνατα, ἢ ἐν πενίᾳ ζήσαντα [122] δικαίᾳ βραχὺν καιρὸν, διηνεκῶς τρυφᾶν ὕστερον; μήπω γὰρ τί λυσιτελέστερον ἐξετάσωμεν, ἀλλὰ τέως τί εὐκολώτερον.

Τί δὲ ἦδιον, ἄναρ ἰδεῖν χρηστὸν καὶ ἐν ἀληθείᾳ κολλάζεσθαι, ἢ χαλεπὸν ἄναρ ἰδόντα ἐν ἀληθείᾳ τρυφᾶν; οὐκ εὐδελον ὅτι τοῦτο; Ἦὼς οὖν, εἰπέ μοι, τραχείαν καλεῖς τὴν ἀρετὴν; Τραχεία γὰρ ἐστὶ πρὸς τὴν ὀλιγωρίαν ἐξεταζομένη τὴν ἡμετέραν· ἐπεὶ ὅτι γε ῥῥιδία καὶ εὐκολος, ἔκουσιν τί φησὶν ὁ Χριστός· Ὁ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν. Εἰ δὲ οὐκ αἰσθάνη τῆς κουφότητος, δῆλον ὅτι προθυμίαν ἐβρωμένην οὐκ ἔχεις. Ὅσπερ γὰρ ταύτης οὐσης καὶ τὰ βάρεια κούφα, οὕτως οὐκ οὐσης καὶ τὰ κούφα βάρεια. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, τῆς τοῦ μάννα τραπέζης ἦδιον καὶ ἀπονώτερον; Ἄλλ' ἐδυσχέριστον οἱ Ἰουδαῖοι τοιαύτης ἀπολαύοντες τρυφῆς. Τί λιμοῦ πικρότερον, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιμύθων ὧν ὑπέμεινε Παῦλος; Ἄλλ' ἐσκίρτα καὶ ἔχαιρε καὶ ἔλεγε· Νῦν χαίρω ἐν τοῖς καθήμασι μου. Τί οὖν τὸ αἴτιον; Ἡ τῆς γνώμης διαφορά. Ἄν τοίνυν ταύτην, ὅταν εἶναι χρῆ, κατασκευάσης, ὄψει τὴν εὐκολίαν τῆς ἀρετῆς. Τί οὖν, ἀπὸ τῆς γνώμης τῶν μετιόντων τοιαύτη γίνεται, φησὶν; Οὐκ ἀπὸ τῆς γνώμης μόνον, ἀλλὰ καὶ φύσει τοιαύτη τίς ἐστὶ. Καὶ γὰρ εἰ μὲν διόλου ἐπίπονος ἦν ἐκείνη, καὶ αὕτη διόλου τὸ ἐναντίον, εἰκότως ἂν τις τῶν ἀναπεπτωκότων εἶπε ταύτην εὐκολωτέραν ἐκείνης· εἰ δὲ ἀρχὴν ἔχουσιν ἢ μὲν χαλεπὴν, ἢ δὲ ἡδέϊαν, τὰ δὲ τέλη πάλιν ἀπεναντίας αὐταῖς, ἀπειρα δὲ τὰ τέλη, τῆς μὲν τὸ ἥδον, τῆς δὲ τὸ βάρυ, ποῖαν, εἰπέ μοι, εὐκολώτερον ἐλέσθαι; Τί οὖν οὐχ αἰροῦνται πολλοὶ τὸ εὐκολόν; Ὅτι οἱ μὲν ἀπιστοῦσιν, οἱ δὲ καὶ πιστεύοντες, διεφθαρμένην τὴν γνώμην ἔχουσι, καὶ ἔλονται ἂν τὴν πρόσκαιρον ἡδονὴν ἀντὶ τῆς αἰωνίας. Οὐκοῦν τοῦτο εὐκολόν; Οὐκ εὐκολόν, ἀλλ' ἀσθενοῦς ψυχῆς τοῦτο. Καὶ καθάπερ οἱ πυρέττοντες, οὐκ ἐπειθὴ ἦδιον τὸ πρὸς βραχὺ τρυφᾶν τοῦ διόλου καίεσθαι, διὰ τοῦτο ψυχοποσίας ἐρώσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ κατασχεῖν οὐκ ἀνέχονται τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀτόπου· οὕτω καὶ οἱ οὗτοι· ὡς εἰ γε ἐπὶ τὴν κόλασιν τις αὐτοὺς ἔφερεν ὁμοῦ μετὰ τῆς ἡδονῆς, οὐκ ἂν ποτε ταύτην εἶλοντο. Εἶδες πῶς οὐκ εὐκολόν ἢ κακία; Εἰ δὲ βούλει, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐξετάσωμεν τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν. Τί γὰρ ἦδιον, εἰπέ μοι, καὶ εὐκολώτερον; Ἄλλὰ μὴ πάλιν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῶν πολλῶν τὰ πράγματα κρίνωμεν· οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τῶν νοσοῦντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ὑγιαίνοντων ψηφίζεσθαι χρῆ. Οὐδὲ γὰρ, ἂν μυρίους μοι δεξίης πυρέττοντας καὶ τὰ ἐναντία τῆ ὑγείᾳ ζητοῦντας, καὶ αἰρουμένους μετὰ ταῦτα κολάζεσθαι, ἀποδέξομαι τὴν ἀρεσιν ταύτην. Τί τοίνυν εὐκολώτερον, εἰπέ μοι, ἐφίεσθαι πολλῶν χρημάτων, ἢ μείζονα εἶναι τῆς ἐπιθυμίας ταύτης; Ἔμοι μὲν γὰρ τοῦτο δοκεῖ· εἰ δὲ αὐτὸς ἀπιστεῖς, ἐπ' αὐτὰ τὰ πράγματα τὸν λόγον ἀγάγωμεν. [123] Καὶ ἔστω ὁ μὲν πολλῶν ἐφιέμενος, ὁ δὲ μηδενός· τί τοίνυν κρεῖττον, εἰπέ μοι, καὶ τί σεμνότερον;

ε'. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν παρεῖσθαι τοῦτο γάρωμολόγηται, ἔτι οὕτως ἐκείνου σεμνότερος· καὶ οὐδὲν περὶ τοῦτου ζητοῦμεν νῦν, ἀλλὰ τίς εὐκολώτερον ζῆ βίον καὶ ἦδιον. Ὁ μὲν γὰρ φιλάργυρος οὐδὲ τῶν ὄντων ἀπολαύσεται· ὁ γὰρ φιλεῖ, οὐκ ἂν ἔλοιτο δαπανῆσαι, ἀλλ' ἠδέως ἐαυτὸν ἂν κατακόψει καὶ τῆ σάρκα πρὸβοιο, ἢ τὸ χρυσίον· ὁ δὲ καταφρονῶν χρημάτων

τοῦτο τέως ἐκέρδανε, τὸ τῶν ὄντων ἀπολαύειν ἀπλῶς καὶ μετὰ ἀδείας πολλῆς, καὶ ἐαυτὸν προτιθέμενος ἐκείνων. Τί οὖν ἦδιον, μετὰ ἀδείας ἀπολαύειν τῶν ὄντων, ἢ ὑπὸ δεσπότη ζῶντα τῷ πλούτῳ, μηδενὸς τολμᾶν ἄπτεσθαι τῶν ἐαυτοῦ; Ὅμοιον γὰρ εἶναι μοι δοκεῖ, ὡσπερ ἂν εἰ τινες ἄνδρες δύο γυναῖκας ἔχοντες, καὶ σφόδρα αὐτῶν ἐρώντες, μὴ ὁμοίως αὐταῖς χρῆντο· ἀλλὰ τῷ μὲν ἐξῆ καὶ ἄπτεσθαι καὶ ὁμιλεῖν τῇ γυναικί, ἐκείνῳ δὲ μὴδὲ ἐγγὺς γενέσθαι. Εἴπω καὶ ἕτερον, τοῦ μὲν τὴν ἡδονὴν, τοῦ δὲ ἀθυμίαν ἐνδεικνύμενος. Ὁ φιλάργυρος οὐδέποτε στήσεται τῆς ἐπιθυμίας ταύτης, οὐ τῷ μὴ δύνασθαι τὰ πάντων λαβεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ, ὅσα ἂν περιβάλληται, μηδὲν ἡγείσθαι ἔχειν· ὁ δὲ χρημάτων καταφρονῶν, περὶ τὰ πάντα ἡγήσεται, καὶ οὐ κολάσει τὴν ψυχὴν ἀπεράντοις ἐπιθυμίαις. Οὐδὲν γὰρ οὕτως εἰς κολάσεως λόγον ἐστίν, ὡς ἐπιθυμία ἀπολαύσεως ἐσπερημένη, ἢ μάλιστα καὶ τὴν διεστραμμένην δεικνύσι γινώσκοντες. Σκόπει δὲ ὁ ἐπιθυμῶν χρημάτων καὶ κτησάμενος πλείονα, ὡς οὐδὲν ἔχων διάκειται ὁ τοιοῦτος· ἄρα τῆς πλῆθους ταύτης πολυπλοκώτερον τι γένοιτ' ἂν; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἔχων, οὐκ ἔχειν δοκεῖ αὐτὸ ἂν κατέχει, καὶ ὡς οὐκ ἔχων κόπτεται· κἂν τὰ πάντων λάβῃ, μᾶλλον ἀνίσταται· κἂν κτήσεται· ἑκατὸν τάλαντα, ὅτι μὴ χίλια ἔλαβεν, ἀλλ' ἔχει κἂν χίλια λάβῃ^a, ὅτι μὴ μύρια, δάκνεται· κἂν μύρια λάβῃ, ὅτι μὴ δεκάκις τοσαῦτα, κατακόπτεται· καὶ ἡ πλείων κτήσις αὐτῷ προσθήκη γίνεται πενίας· ὅσοι γὰρ ἂν λάβῃ πλείονα, τοσοῦτον πλείονων ἐπιθυμῆ, οὐκοῦν ὅσοι ἂν πλείονα λάβῃ, τοσοῦτον μᾶλλον γίνεται πένης· ὁ γὰρ πλείονων ἐπιθυμῶν, μᾶλλον πένης ἐστίν. Ὅταν μὲν οὖν ἑκατὸν ἔχη τάλαντα, οὐ σφόδρα πτωχεύει· χιλίων γὰρ ἐπιθυμῆ· ὅταν χίλια λάβῃ, τότε μᾶλλον γίνεται πένης· οὐκέτι γὰρ χιλίων ὡς πρότερον, ἀλλὰ μυρίων αὐτὸν ἐν χρειαί φησὶν εἶναι. Εἰ δὲ τὸ ἐπιθυμῆ, καὶ μὴ ἐπιτυγχάνειν, ἡδονὴν εἶναι λέγεις, ἀγνοεῖν μοι σφόδρα δοκεῖς τῆς ἡδονῆς τὴν φύσιν. Ὅτι γὰρ οὐχ ἡδονὴ, ἀλλὰ κόλασις τὸ τοιοῦτον, ἐφ' ἕτερον αὐτὸ πάλιν ἀγαγόντες, ἐξετάσωμεν. Ὅταν διψῶμεν, οὐ διὰ τοῦτο ἡδόμεθα πίνοντες, ὅτι τὸ δίψος παύομεν, καὶ διὰ τοῦτο ἡδονὴ τὸ πίνειν, ὅτι μεγάλης ἡμᾶς ἀπαλλάττει βασάνου, τῆς ἐπιθυμίας λέγω τοῦ πίνειν; παντὶ που δῆλον. [124] Εἰ δὲ μέλλοιμεν ἐν ἐπιθυμίᾳ αἰεὶ διατρίβειν τοιαύτην, οὐδὲν ἔλαττον ἔξομεν τοῦ πλουσιοῦ τοῦ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου εἰς κολάσεως λόγον· ἐπεὶ καὶ ἐκείνῳ κόλασις τοῦτο ἦν, τὸ ἐπιθυμοῦντα σφοδρῶς σταγόνος μικρᾶς, μὴ ἔχειν^b τὸν ταύτην παρέχοντα· ὅπερ καὶ οἱ φιλάργυροι πάσχειν μοι δοκοῦσι διηνεκῶς, καὶ κατ' ἐκείνους εἶναι τὸν ἀξιούντα ταύτης ἀπολαύσαι, καὶ μὴ ἐπιτυγχάνοντα· μᾶλλον γὰρ αὐτῶν ἡ ψυχὴ τῆς ἐκείνου καίεται. Καὶ καλῶς τις εἶπεν ὕδερικὸς τις εἶναι τοὺς φιλαργύρους. Καθάπερ γὰρ ἐκείνοι πολὺ φέροντες ὕδωρ ἐν τῷ σώματι μᾶλλον ἐκκαίονται· οὕτω καὶ οἱ φιλάργυροι πολλὰ περιφέροντες χρήματα πλείονων ἐπιθυμοῦσι. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι οὐτε ἐκείνοι ἐν τοῖς προσήκουσι πόποις τὸ ὕδωρ ἔχουσιν, οὐδὲ οὗτοι ἐν τοῖς προσήκουσι λογισμοῖς τὴν ἐπιθυμίαν. Φεύγωμεν οὖν τὴν ξένην ταύτην καὶ κενὴν νόσον^c, φεύγωμεν τὴν ῥίζαν τῶν κακῶν, φεύγωμεν τὴν παρούσαν γένναν· γέννα γὰρ ἢ τούτων ἐπιθυμία. Ἀνάπτουσον γοῦν τὴν ψυχὴν ἐκά-

^a Λάβῃ deerat in editis, sed habetur in Reg. ^b Logor habetur μὴ ἐπιτυγχάνει. ^c Reg., καὶ κενὴν νόσον, quae iusticio non spergenda.

σου, καὶ τοῦ καταφρονούντος χρημάτων καὶ τοῦ μὴ καταφρονούντος· καὶ ὅψει ὅτι ὁ μὲν τοῖς μαινομένοις ἔοικεν, οὐδὲν οὔτε ἰδεῖν οὔτε ἀκοῦσαι βουλόμενος· ὁ δὲ λιμένι προσέειπε κυμάτων ἀπηλλαγμένῳ, καὶ πάντων ἐστὶ φίλος, ὡς περ ἐκεῖνος ἐχθρός. Ἄν τε γὰρ λάβῃ τις, οὐκ ἐλύπησεν, ἂν τε δῶ πάλιν τις αὐτῷ, οὐκ ἐφύσησεν, ἀλλὰ τίς ἐστιν ἐλευθερία παρ' αὐτῷ πᾶσαν ἀδειαν ἔχουσα· καὶ ὁ μὲν πάντας καὶ κολακεύειν καὶ ὑποκρίνεσθαι ἀναγκάζεται, οὗτος δὲ οὐδένα. Εἰ τοίνυν καὶ πένθος ἐστὶν ὁ φιλάργυρος καὶ δεῖλος

καὶ εἰρων καὶ ὑποκριτής, καὶ φόβων γέμει καὶ τιμωρίας πολλῆς καὶ κολάσεως, ὁ δὲ καταφρονῶν χρημάτων, τῶν ἐναντίων ἀπολαύει πάντων, οὐκ εὐδελον ὅτι ἡδίων ἢ ἀρετῆ; Καὶ τοῖς λοιποῖς δὲ ἂν ἐπεξήλωμεν κακοῖς, δι' ὧν δείκνυται ὅτι οὐδὲν ἐστὶ κακὸν ἡδονῇ ἔχον, εἰ μὴ πολλὰ ἡμῖν ἐμπροσθεν εἴρητο. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἐλώμεθα τὴν ἀρετὴν, ἵνα καὶ τῆς ἐνταῦθα ἡδονῆς ἀπολαύσωμεν, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΕ΄.

Ὅπως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία, ἣτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὡστε γυναῖκα τινὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν. Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας.

α'. Ὅτε μὲν περὶ τοῦ διεσπᾶσθαι αὐτοὺς διελέγετο, οὐκ εὐθέως καταφορικῶς ἐχρήσατο τῷ λόγῳ, ἀλλὰ προσηνέστερον πρότερον, καὶ ὕστερον εἰς κατηγορίαν ἐτελεύτησεν, οὕτως εἰπὼν· Ἐδηλώθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλόης, ὅτι ἐριδες ἐν ὑμῖν εἰσιν. [125] Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' εὐθέως πληκτικῶς, καὶ κοινοῦ ὡς οἶόν τε τὸ θνητὸς τοῦ ἐγκλήματος. Οὐ γὰρ εἶπε, Διὰ τί ὁ δεῖνα ἐπόρνευσεν; ἀλλ', Ὅπως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία· ἵνα μὴ ὡς ἄλλότριον πάντῃ τῆς κατηγορίας ὄντες βαθυμῆσασιν, ἀλλ' ὡς τοῦ κοινοῦ πληγέντος^α, καὶ τῆς Ἐκκλησίας διαβληθείσης, οὕτω γένωνται ἐναγώνιοι. Οὐδεὶς γὰρ εἶπει, φησὶν, ὅτι Ὁ δεῖνα ἐπόρνευσεν, ἀλλ', ὅτι Ἐν τῇ Κορινθίων Ἐκκλησίᾳ γέγονε τὸ ἁμάρτημα. Καὶ οὐκ εἶπε, Τολμᾶται πορνεία, ἀλλὰ, Ἀκούεται, ἣτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται. Καὶ γὰρ αἰεὶ ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν ὀνειδίζει τοῖς πιστοῖς· καὶ Θεσσαλονικεῦσι γράφων ἔλεγεν· Ἐκαστος τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτάσθω ἐν ἀγιασμῷ, μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη· καὶ Κολασσαεῦσι καὶ Ἐφεσίοις· Μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ. Εἰ δὲ τὸ τὰ αὐτὰ αὐτοὺς ἁμαρτάνειν ἀσύγγνωστον, τὸ καὶ ὑπερβαίνειν τοὺς ἐθνικούς, ποῦ θήσομεν, εἰπέ μοι; Παρὰ γὰρ ἐκαίνοις, φησὶν, οὐ μόνον οὐ τολμᾶται τι τοιοῦτον, ἀλλ' οὐδὲ ὀνομάζεται. Εἶδες ποῦ τὸ ἐγκλημα ἐπήρην; Ὅταν γὰρ τοιοῦτους φαίνωνται εὐρίσκοντες ἀσελείας τρόπους, οὐς οὐ μόνον οὐ τολμῶσιν, ἀλλ' οὐδὲ ἴσασιν οἱ ἄπιστοι, ἄφατος τῆς ἁμαρτίας ἢ ὑπερβολῆ. Καὶ τὸ Ἐν ὑμῖν δὲ, ἐμφατικῶς εἴρηται, τουτέστιν, Ἐν ὑμῖν τοῖς πιστοῖς, τοῖς τοσοῦτων ἀπολαυκόσι μυστηρίων, τοῖς ἀποβρῆτων κεκοινωνηκόσι, τοῖς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν κληθείσιν. Ὅρξ πόσης βαρυθυμίας ὁ λόγος γέμει; πόσου θυμοῦ κατὰ πάντων; Εἰ γὰρ μὴ πολλῆς ὀργῆς ἐπέπληστο, μηδὲ πρὸς πάντας ἀπετείνετο, οὕτως ἂν εἶπεν· Ἐπειδὴ ἤκουσα ὅτι ὁ δεῖνα ἐπόρνευσε, κολάσατε αὐτόν· νῦν δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πρὸς πάντας ἀποδύεται. Καὶ γὰρ εἰ μὲν προλα-

^α Reg, βληθίνος.

θόντες Ἐγραψαν, ἐκεῖνα ἂν εἶπεν· ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον οὐκ Ἐγραψαν, ἀλλὰ καὶ συνεσχίασαν τὸ σφάλμα, τοῦτο χάριν σφοδρότερον κέχρηται τῷ λόγῳ. Ὅστε γυναῖκα τινὰ τοῦ πατρὸς ἔχειν. Διὰ τί μὴ εἶπεν, Ὅστε πορνεύειν εἰς γυναῖκα; Τὸ σφόδρα αἰσχρὸν παρητήσατο. Διὸ σεμνοτέρως αὐτὸ παρέδραμεν, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν δεδηλωμένον, κὰν τοῦτω ἀβύων τὸ ἐγκλημα πάλιν, καὶ δεικνύς ὅτι τοιαῦτα τολμᾶται παρ' αὐτοῖς, ἃ οὐδὲ εἶπειν σαφῶς ἀνεκτὸν τῷ Παύλῳ. Διὰ τοῦτο καὶ προῖων τῷ αὐτῷ κέχρηται τρόπῳ λέγων· Τὸν οὕτω τοῦτο κατεργασάμενον· καὶ πάλιν αἰσχύνεται καὶ ἐρυθριᾷ σαφῶς εἰπεῖν, ὅπερ καὶ ἡμῖν ἔθος ἐπὶ τῶν σφόδρα αἰσχυρῶν ποιεῖν. Καὶ οὐκ εἶπε, Μητρυιάν, ἀλλὰ, Γυναῖκα πατρὸς, ὡστε πολλῷ χαλεπώτερον πληῆξαι. Καὶ γὰρ ὅταν τὰ ὀνόματα ἀρκῆ πρὸς κατηγορίαν, δι' αὐτῶν πρόβεισιν, οὐδὲν προστιθείς. Καὶ μὴ μοι εἴπης, φησὶν, ὅτι εἰς ἐστὶν ὁ πεπορνευκός· κοινὸν πάντων τὸ ἐγκλημα γέγονε. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ. Οὐκ εἶπε, τῷ ἁμαρτήματι (τοῦτο γὰρ ἀλογίας ἐστὶ), ἀλλ' ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῇ παρ' ἐκείνου. [126] Αὐτὸς δὲ οὐ τοῦτο τέθεικεν, ἀλλ' ἀφήκεν αὐτὸ μέσον, ἵνα πληῆξῃ μειςζόνως. Καὶ σκόπει τὴν σύνεσιν Παύλου. Πρότερον καθελὼν τὴν σοφίαν τὴν ἐξωθεν, καὶ δείξας οὐδὲν οὔσαν καθ' ἑαυτὴν, κὰν μὴ ἁμάρτημα ἢ προσκειμένον, τότε λοιπὸν καὶ περὶ τοῦ ἁμαρτήματος διαλέγεται. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς σύγκρισιν τοῦ πεπορνευκός, σοφοῦ τινος ἴσως ὄντος, μέγα εἶναι τὸ χάρισμα τὸ πνευματικὸν ἔφησεν, οὐδὲν ἂν μέγα ἐποίει· τὸ δὲ καὶ χωρὶς ἁμαρτίας καθελείν, καὶ μηδὲν οὔσαν ἀποφῆναι τὴν σοφίαν τὴν ἐξωθεν, τοῦτο ἦν δείξαι σφόδρα εὐτελεῖ αὐτὴν οὔσαν. Διὸ πρότερον οὕτω τὴν σύγκρισιν ποιησάμενος, τότε καὶ τοῦ σφάλματος αὐτοῦ μείνηται. Κάκεινῳ μὲν οὐκ ἀξιοὶ διαλέγεσθαι (κὰν τοῦτω δείκνυσιν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀτιμίας)· τούτοις δὲ φησὶν, ὅτι Ἐδει πενθεῖν ὑμᾶς καὶ θρηνεῖν καὶ ἐγκαλύπτεσθαι· νῦν δὲ τούναντίον ποιεῖτε· διὸ καὶ ἐπήγαγε· Καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπενθήσατε. Καὶ τί γέγονεν ἵνα πενθήσωμεν, φησὶν; Ὅτι εἰς τὸ κοινὸν ἢ διαβολὴ τῆς Ἐκκλησίας προσχώρησε. Καὶ ἵνα τί κατορθώσωμεν πενθήσαντες; Ἴνα ἐξαρθῇ ἐξ ὑμῶν ὁ τοιοῦτος. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα τίθησιν αὐτοῦ τὸ ὄνομα, μᾶλλον δὲ οὐδαμοῦ, ὅπερ ἐπὶ τῶν σφόδρα ἀτόπων ποιεῖν εἰώθαμεν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐχὶ μᾶλλον ἐξεβάλετε, ἀλλ', ὡς ἐπὶ νόσου τι· ὡς καὶ

quispiam avaros esse hydropicos. Quemadmodum enim illi multam in corpore gestantes aquam, magis exuruntur : sic et avari multas circumferentes pecunias, plures concupiscunt. Causa autem hæc est : neque illi in congruentibus locis aquas habent, neque isti in congruentibus cogitationibus concupiscentiam. Fugiamus ergo hunc alienum et inanem morbum, fugiamus radicem malorum, fugiamus præsentem gehennam; gehenna enim est eorum cupiditas. Explicata ergo cujusque animam, et ejus qui pecunias despicit, et ejus qui non despicit; et videbis hunc quidem furentibus esse similem, qui nihil vel videre vel audire velit; hunc vero portui a fluctibus libero : hic omnium est amicus, ut ille hostis. Nam etsi quis accepit, non

illum afficit molestia; si quis rursus ipsi dederit, non inflavit; sed est quædam apud illum libertas omnem habens securitatem : et hic quidem omnibus adulari cum dissimulatione cogitur, ille autem nemini. Si ergo et pauper est avarus et timidus, simulator et hypocrita, ac terroribus plenus, cruciatu atque supplicio; qui vero pecunias despicit, contrariis fruitur omnibus : annon palam est virtutem esse suaviorem? Ac reliqua etiam insectare mala, quæ ostenduntur, nihil quod malum sit habere voluptatem, nisi jam multa a nobis superius dicta fuissent. Hæc ergo cum sciamus, eligamus virtutem, ut et hic voluptate fruamur, et futura consequamur bona, gratia et beniguitate, etc.

HOMILIA XV.

CAP. 5. v. 1. *Omnino auditur inter vos fornicatio, et talis fornicatio, quæ non inter gentes nominatur, ut uxorem patris sui aliquis habeat. 2. Et vos inflati estis, et non magis luxistis, ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit.*

1. Quando disseminat de illorum dissensione, non statim vehementi usus est sermone, sed mansuetius primo oravit, demumque in accusationem desit his verbis : *Significatum enim est mihi de vobis, fratres mei, ab iis qui sunt Chloes, quod contentiones sint in vobis (1. Cor. 1. 11).* Hic autem non sic, sed statim pungit; et quantum fieri potest, criminis exprobrationem communem reddit. Neque enim dixit : Cur ille fornicatus est? sed, *Omnino auditur in vobis fornicatio : ut ne quasi alieni omnino a criminatione negligenter agerent, sed in communi percussi, et Ecclesia in crimen vocata, sic solliciti redderentur.* Nemo enim dicet, inquit, ille fornicatus est; sed in Corinthiorum Ecclesia factum est peccatum. Nec dixit, Perpetratur fornicatio; sed *Auditur, quæ ne quidem inter gentes nominatur.* Semper enim ex gentibus probra ingerit fidelibus; et Thessalonicensibus scribens dicebat : *Unusquisque vas suum possideat in sanctificatione, non in passione desiderii, sicut et cæteræ gentes (1. Thess. 4. 4. 5);* Colossensibus autem et Ephesiis : *Ne ultra ambuletis sicut reliquæ gentes ambulant (Ephes. 4. 17).* Si autem eadem ipsa quæ gentes peccare ignosci nequit, gentiles ipsos ea in re superare, quoniam, quæso, in loco ponemus? Apud illos enim, inquit, non modo nihil perpetratur hujusmodi, sed ne nominatur quidem. Vidistin' quousque crimen extulerit? Cum enim tales cernuntur invenisse luxuriæ modos, quos infideles non modo perpetrare non audent, sed ne norunt quidem, ineffabilis est peccati magnitudo. Illud autem, *Inter vos*, per emphasin dictum est; hoc est, inter vos fideles, qui tanta percepistis mysteria, qui arcanorum participes fuistis, qui ad cælum vocati estis. Viden' quanta indignatione plenus sit sermo, quanta ira contra omnes. Nam si non ira multa incensus fuisset, neque adversus omnes illa extenderetur, sic utique dixisset : Quia audivi quod ille talis fornicatus sit, castigat illum. Nunc vero non

sic, sed etiam adversus omnes armatur. Etenim si priores illi scripsissent, illa dixisset : quia vero non solum non scripserunt, sed etiam scelus illud texerunt et obumbrarunt, ideo vehementiori utitur sermone. *Ut uxorem patris sui aliquis habeat.* Quare non dixit, Ut fornicetur cum muliere? Id quod admodum turpe erat respuit : quare honestius hoc prætercurrit, ut quod in superioribus esset declaratum; in hoc etiam rursus augens crimen, ostendensque apud illos talia perpetrari, quæ ne clare dicere quidem Paulo liceat. Ideo in sequentibus eodem utitur loquendi modo dicens, *Eum qui hoc ita fecit* : et rursus erubescit et pudet eum aperte dicere, uti solemus in rebus admodum turpibus. Nec dixit, *Novercam*, sed *Uxorem patris*, ut gravius feriret. Etenim cum nomina sufficiunt ad accusandum, per ea procedit, nihilque addit. Nec mihi dicas, inquit, unum esse fornicatorem; commune omnibus factum est crimen. Ideo etiam subjunxit : *Et vos inflati estis.* Non dixit propter peccatum : hoc enim irrationabile esset, sed propter illius doctrinam. Ipse autem hoc non posuit, sed medium reliquit, ut magis feriret. Et considera Pauli prudentiam. Cum primo externam sapientiam deiecit, ostendissetque illam per se nihil esse, etiamsi peccatum non sit adjectum; tunc demum etiam de peccato loquitur. Nam si ad comparisonem fornicatoris, qui fortasse sapiens quispiam erat, magnum esse spirituale donum dixisset, nihil magnum fecisset; sed etiam absque peccato deiecit et nihil esse demonstrare sapientiam externam, hoc erat ostendere illam admodum esse vilem. Ideo cum sic prius comparisonem fecisset, tunc etiam peccati meminuit : et cum illo quidem disserere non dignatur, et in hoc summam ostendit infamiam; his autem dicit : Oportebat vos flere, lugere et præ pudore lamentari; nunc autem contrarium facitis : ideoque subjunxit : *Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis.* Et quid factum est, inquit, ut nos lugeamus? Quod in commune Ecclesiæ progressa sit criminatione. Et cur bene faciemus lugentes? *Ut tollatur ex vobis qui est talis.* Et neque hic nomen ejus ponit, neque uspiam, ut solemus facere in iis quæ valde ab-

surda et indigna sunt. Nec dixit, Et non magis eiecistis; sed sicut in morbo aliquo et in peste, luctu opus est et intensa supplicatione, *Ut tollatur*, inquit; et precatione ad hoc attendendum est, nihilque non agendum ut ille abscondatur. Neque accusat eos, quod hoc sibi non indicarint, sed quia non luxerunt, ut ille de medio tolleretur: ostendens id sine doctore præstandum fuisse ob delicti evidentiam. 3. *Nam ego quidem tanquam absens corpore, præsens autem spiritu.*

2. *Cum publico fornicatore quomodo agat Paulus.* — Vide animum: ne sinit quidem exspectare adventum suum, ut ipse ligetur, sed tanquam pestem aliquam expulsurus, priusquam diffundatur in reliquum corpus, illam detinere properat: ideoque adjicit: *Jam judicavi ut præsens.* Hæc autem dicebat, non modo urgens illos ad sententiam ferendum, neque sinens ut aliud consilii capiant; sed etiam terrens, ut qui sciret illa quæ ibi essent futura. Illud enim est adesse spiritu; ut Elizabeth Giezi præsens et dicebat: *Nonne cor meum erat tecum (4. Reg. 5. 26)?* Papæ, quanta est virtus charismatis, cum omnes simul congregatos præstet, et ea quæ procul flunt nota faciat! *Jam judicavi ut præsens.* Non sinit eos aliud quidquam cogitare: Nam sententiam tuli ut præsens: ne mihi moras et procrastinationes dicas; nihil enim aliud fieri oportet. Deinde ne magna videretur esse auctoritas, neque arrogantius dictum esse censeretur, vide quomodo et ipsos judicii socios faciat. Nam cum dixisset *Judicavi*, intulit: *Eum qui sic operatus est, 4. in nomine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu Christi* 5. *tradere hujusmodi hominem satanæ.* Et quid est, *In nomine Domini nostri Jesu Christi?* Secundum Deum, non humano detenti præjudicio. Quidam autem sic legunt: *Eum qui sic operatus est in nomine Domini nostri Jesu Christi*: et puncto hic apposito seu virgula, his verbis pergunt, *Congregatis vobis et meo spiritu tradere hujusmodi hominem satanæ.* Et dicunt hujus lectionis hunc esse sensum: Eum qui hoc operatus est in nomine Christi, tradite satanæ; id est, eum qui nomen Christi contumelia affectit, qui postquam fidelis factus est, et cognomen accepit ab illo nomine, talia est ausus, hunc tradite satanæ. Mihi autem prior lectio verior esse videtur. Quænam illa est? *In nomine Domini congregatis vobis*; hoc est, Ejus nomine vos congregante, pro quo convenitis. *Et spiritu meo.* Rursus seipsum cum illis constituit, ut cum judicaverint quasi ipso præsentem, sic illum abscondant, et nemo ausit ipsum venia dignum habere, scilicet fore ut Paulus sciat ea quæ facta fuerint. Deinde ut rem exhibeat terribiliorem, ait: *Cum virtute Domini nostri Jesu Christi.* Id est, vel quod Christus possit eam vobis gratiam dare, ut possitis eum diabolo tradere; vel quod ipse vobiscum laturus sit sententiam. Non dixit autem, ipsum dedere satanæ; sed *Tradere*, ipsi aperiens pœnitentiæ fores, et ipsi tanquam pædagogo talem hominem tradens. Et rursus, *talem*, nec usquam vult illum suo nomine vocare. *In interitum carnis.* Sicut et in beato Job factum est, sed

non eadem de causa. Nam illic pro splendidioribus coronis, hic pro peccatorum remissione; ut flagelletur etiam malo ulcere aut alio morbo. Atqui alibi ait: *A Domino judicamur hæc patientes.* At hic magis illum pungere volens, satanæ tradit. Et hoc certe Deo placitum fuit, ut castigaretur ejus caro. Quia enim ex crapula et deliciis carnalibus concupiscentiæ nascuntur, carnem castigat. *Ut Spiritus salvus sit in die Domini Jesu.* Id est, anima: non quod illa sola salva sit, sed quasi id in confesso sit, quod illa salva, sine ulla contradictione corpus salutis particeps erit. Nam mortale factum est propter ipsam quæ peccaverat; et si illa justitiam exercuerit, rursus et corpus ipsum magna fruetur gloria. Quidam vero spiritum dicunt esse charisma seu donum, quod nobis peccantibus exstinguitur. Ne igitur hoc fiat, inquit, puniatur, ut sic melior factus, attrahat gratiam, et inveniatur salvam ipsam exhibens in illo die. Itaque magis est curam gerentis ac medentis, quam secantis vel temere et inconsiderate punientis. Majus quippe lucrum est pœna: nam illa temporanea est, lucrum autem perpetuum. Nec simpliciter dixit, *Ut spiritus salvus sit*; sed, *In illo die.* Probe illis et opportune diem illum commemorat, ut et ipsi promptiore animo ad medicinam accederent, et ille melius suscipere, non ut iræ verba, sed ut patris curam gerentis providentiam. Ideo enim, *In interitum carnis*, dixit; jam diabolo leges ponens, nec sinens ipsum ulterius progredi: ut de Jobo dicebat Dominus, *Cæterum animam ejus ne tangas (Job 2. 6).*

3. Deinde cum sententiam absolvisset et eam paucis dixisset nec immoratus esset, rursus increpationem inducit, illos alloquens: 6. *Non bona est gloria vestra*; ostendens illos ad istud usque tempus non sivisse eum pœnitere, de illo gloriantes. Deinde declarat se non illi modo parentem hoc facere, sed et ipsis: ideoque subjungit: *Nescitis quod modicum fermentum totam massam corrumpit?* Licet enim illius sit peccatum, inquit, sed neglectum potest et reliquum Ecclesiæ corpus corrumpere. Cum enim is qui prior peccavit non dedit pœnas, cito et alii eadem perpetrabant. Hæc autem dicit, ostendens pro tota Ecclesia, non pro uno sibi certamen et periculum adesse: quare fermenti similitudine opus habuit. Sicut enim fermentum, inquit, cum modicum sit, totam massam in se transmutat; ita et hic, si impunitus maneat et multum sit peccatum, cæteros corrumpet. 7. *Expurgate vetus fermentum.* Id est, hunc improbum; imo potius non de hoc tantum loquitur, sed et alios subindicat. Non enim fornicatio tantum vetus fermentum est, sed et omnis nequitia. Nec dixit, *Purgate*, sed *Expurgate*; cum accuratione purgate, ut nec residuum nec umbra talis rei maneat. Cum dicit ergo, *Expurgate*, ostendit adhuc nequitiam apud illos esse; cum autem dicit, *Ut sitis nova conspersio, sicut estis asyni*; declarat et indicat, non ita multis vitium dominari. Si veru dicat, *Sicut estis asyni*; non ita loquitur quasi omnes puri essent, sed ut deceat vos esse. *Et enim pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus.*

λομού, πένθους, χρεία και ίκετηρίας επιτεταμένης, *Ἴνα ἐξαρθῆ*, φησί· και εὐχῆ χρήσασθαι δεῖ εἰς τοῦτο, και πάντα ἐργάσασθαι ὥστε αὐτὸν ἀποκτηθῆναι. Και οὐκ ἐγκαλεῖ, ὅτι οὐκ ἐδήλωσαν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐπέβησαν ὥστε ἐξαρθῆναι, δεικνύς ὅτι και χωρὶς τοῦ διδασκάλου τοῦτο γενέσθαι ἔδει διὰ τὴν περιφάνειαν τοῦ πλημμελήματος. *Ἐγὼ μὲν γάρ ὡς ἀπὼν τῷ σώματι, παρῶν δὲ τῷ πνεύματι.*

β'. Ὅρα θυμὸν· οὐδὲ ἀναμείναι αὐτοῦ τὴν παρουσίαν ἀφίησιν, οὐδὲ ἐκδέξασθαι αὐτὸν και τότε δεῖσαι, ἀλλ' ὥσπερ τινὰ λοιμὸν μέλλων ἀπελευθεῖν, πρὶν ἢ διαδοθῆναι εἰς τὸ λοιπὸν σῶμα, ἐπιέγεται κατασελεῖν. Διὸ και ἐπάγει λέγων· *Ἦδη κέκρικα ὡς παρῶν*. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐ μόνον κατεπέγγων αὐτοὺς εἰς τὴν ἀπόφασιν, και οὐκ ἀφίεις ἄλλο τι βουλευέσασθαι, ἀλλὰ και φοβῶν, ὡς εἰδὼς τὰ ἐκεῖ γενησόμενα και κριθησόμενα^α. Τοῦτο γάρ ἐστι παρῆναι τῷ πνεύματι, ὥσπερ ὁ Ἐλισσαῖος παρῆν τῷ Γιεζῆ, και ἔλεγεν· *Οὐχὶ ἡ καρδία μου ἦν μετὰ σοῦ; Βαβαί!* πόση τοῦ χαρίσματος ἡ δύναμις, ὅταν πάντα ὁμοῦ και κατ' αὐτὸ εἶναι ποιῆ, και τὰ πόρρωθεν εἰδέναι παρασκευάζῃ! *Ἦδη κέκρικα ὡς παρῶν*. Οὐκ ἀφίησιν αὐτοὺς ἕτερον τι ἐνοησῆσαι· Και γὰρ ἐξήνεγκα τὴν ἀπόφασιν ὡς παρῶν· μή μοι ἀναβολὰς και μελλήσεις λέγε· οὐδὲν γὰρ ἕτερον δεῖ γενέσθαι. Εἶτα ἴνα μὴ δόξη πολλὴ εἶναι ἡ αὐθεντία, μηδὲ αὐθαδέστερος γένηται ὁ λόγος, ὅρα πῶς και αὐτοὺς κοινωνοὺς ποιεῖ τοῦ κρίματος. Εἰπὼν γάρ, *Κέκρικα*, ἐπήγαγε. *Τὸν οὕτω τοῦτο κατεργασάμενον*. *Ἐν τῷ ὄνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, [127] συναχθέντων ὑμῶν και τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παραδοῖναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ*. Και τί ἐστίν, *Ἐν τῷ ὄνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*; Ἀντί τοῦ, Κατὰ θεόν, μὴ ἀνθρωπίνῃ κατεχομένους προλήψει. Τινὲς δὲ οὕτως ἀναγινώσκουσι· *Τὸν οὕτω τοῦτο κατεργασάμενον ἐν τῷ ὄνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*· και ὑποστήξαντες ἐνταῦθα, ἡ μέσην θέντες, οὕτως ἐπάγουσι τὸ ἐξῆς λέγοντες· *Συναχθέντων ὑμῶν και τοῦ ἐμοῦ πνεύματος παραδοῖναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ*. Και φασὶ τὴν ἔνοιαν ταύτην εἶναι τῆς τοιαύτης ἀναγνώσεως· Τὸν τοῦτο κατεργασάμενον, φησὶν, ἐν τῷ ὄνόματι τοῦ Χριστοῦ παράδοτε τῷ σατανᾷ· τουτέστι, τὸν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐνυβρίσαντα, τὸν μετὰ τὸ γενέσθαι πιστὸν και ἐπώνυμον ἐκείνης τῆς προσηγορίας τοιαύτα τολμήσαντα, τοῦτον παράδοτε τῷ σατανᾷ. Ἐμοὶ δὲ ἡ προτέρα ἀληθεύτερα ἔκδοσις εἶναι· δοκεῖ. Ποία δὲ ἡ αὕτη; *Ἐν τῷ ὄνόματι τοῦ Κυρίου συναχθέντων ὑμῶν*· τουτέστιν, Αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος ὑμᾶς συνάγοντος, ὑπὲρ οὗ συνέρχεσθε. *Και τοῦ ἐμοῦ πνεύματος*. Πάλιν ἐπέστησεν αὐτοῖς ἑαυτὸν, ἵν' ὅταν διακρίωσιν, ὡς αὐτοῦ παρόντος, οὕτως αὐτὸν ἀποτέμωσι, και μηδεὶς τολμήσῃ συγγνώμης αὐτὸν ἀξιῶσαι, εἰδὼς ὅτι Παῦλος εἰσεται τὰ γενόμενα. Εἶτα φοβερώτερον αὐτὸ ποίων, φησὶ· *Σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, τουτέστιν, ἡ ὅτι ὁ Χριστὸς δύναται τοιαύτην ὑμῖν χάριν δοῦναι, ὡς δύνασθαι τῷ διαβόλῳ παραδιδόναι· ἢ ὅτι και αὐτὸς μεθ' ὑμῶν κατ' αὐτοῦ φέρει τὴν ψῆφον. Και οὐκ εἶπεν, *Ἐνδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ*, ἀλλὰ, *Παραδοῦναι*, ἀνοιγῶν αὐτῷ τῆς μετανοίας τὰς θύρας, και ὥσπερ παιδισχυγῆ τὸν τοιοῦτον παραδιδούς. Και

^α *Deerat*, και κριθησόμενα.

πάλιν. *Τὸν τοιοῦτον*, και οὐδαμῶς ἀνέχεται τῆς προσηγορίας αὐτοῦ μνημονεύσαι. *Εἰς δλεθρον τῆς σαρκός*. Ὅσπερ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Ἰωβ γέγονεν, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ὑπὲρ στεφάνων λαμπροτέρων, ἐνταῦθα δὲ ὑπὲρ ἀμαρτημάτων λύσεως, ἴνα μαστίη αὐτὸν ἔλκει πονηρῶ ἢ νόσφ' ἐτέρᾳ. Και μὴν ἀλλαγῶ φησιν, ὅτι *Ἰγὼ τοῦ Κυρίου κρινόμεθα*, ταῦτα πάσχοντες. Ἄλλ' ἐνταῦθα μᾶλλον καθάψασθαι θέλων, τῷ σατανᾷ παραδίδωσι. Και τοῦτο δὲ θεῶ δοκοῦν ἐγένετο, ὥστε κολάζεσθαι αὐτοῦ τὴν σάρκα. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀδωφαιρίας και τῆς τρυφῆς τῆς κατὰ τὴν σάρκα ἐπιθυμίας τίκονται, ταύτην κολάζει. *Ἴνα τὸ πνεῦμα σωθῆ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ*. Τουτέστιν, ἡ ψυχὴ· οὐχ ὡς ταύτης σωζομένης μόνης, ἀλλ' ὡς ὁμολογουμένου τούτου, ὅτι σωζομένης ἐκείνης, ἀναντιρρήτως και τὸ σῶμα κοινωνήσει τῆς σωτηρίας. Και γὰρ θνητὸν δι' αὐτὴν ἐγένετο ἀμαρτοῦσιν· κἄν αὐτὴ δικαιοπραγήσῃ, πάλιν πολλῆς και αὐτὸ ἀπολαύσεται δόξης. Τινὲς δὲ τὸ πνεῦμα τὸ χάρισμά φασιν, ὅπερ σθέννυται ἀμαρτανόντων ἡμῶν. Ἴν' οὖν τοῦτο μὴ γένηται, φησὶ, τιμωρεῖσθω, ἴνα ταύτην βελτίων γενόμενος, ἐπισπάσῃται τὴν χάριν, και εὐρεθῆ σῶαν αὐτὴν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ παρεχόμενος. Ὅστε κηδομένου μᾶλλον ἐστὶ και λατρεύοντος, οὐχὶ κόπτοντος ἀπλῶς, οὐδὲ κολάζοντος εἰκῆ και μάτην. Μείζων γὰρ τὸ κέρδος τῆς τιμωρίας· ἡ μὲν γὰρ πρόσκαιρος, τὸ δὲ διηνεκές. Και οὐχ [128] ἀπλῶς εἶπεν, *Ἴνα τὸ πνεῦμα σωθῆ*, ἀλλ', *Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ*. Καλῶς αὐτοὺς και εὐκαιρῶς τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀναμνησκαί, ἴνα και αὐτοὶ προθυμότερον ἔλθωσιν ἐπὶ τὴν λατρείαν, κάκεινος καταδέχεται μᾶλλον, οὐχ ὡς ὀργῆς ῥήματα ὄντα, ἀλλ' ὡς πατρὸς κηδεμονικοῦ πρόνοιαν. Διὰ γὰρ τοῦτο, *Και εἰς δλεθρον τῆς σαρκός*, εἶπεν· ἤδη τῷ διαβόλῳ νόμους τίθει, και οὐκ ἀφίεις αὐτὸν περαιτέρω προδῆναι· ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Ἰωβ ἔλεγεν ὁ θεός· *Πλήρ' τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μὴ ᾄψῃ*.

γ'. Εἶτα ἀπαρτίσας τὴν ἀπόφασιν, και ἐν βραχεὶ αὐτὴν εἰπὼν και οὐκ ἐνδιατριψας, ἐπάγει πάλιν ἐπιτιμήσιν, πρὸς ἐκείνους ἀποτεινόμενος· *Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν*· δεικνύς ὅτι ἐκεῖνοι μέχρι τοῦ παρόντος οὐκ εἴασαν αὐτὸν μετανοῆσαι, καυχώμενοι ἐπ' αὐτῷ. Εἶτα δηλοῖ ὅτι οὐκ ἐκείνου φειδόμενος μόνον τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ και αὐτῶν τούτων· διὸ και ἐπάγει· *Οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύραμα ζυμοῖ*; Εἰ γὰρ και ἐκείνου τὸ ἀμάρτημα, φησὶν, ἐλλ' ἀμελούμενον δύναται και τὸ λοιπὸν τῆς Ἐκκλησίας σῶμα λυμῆνασθαι. Ὅταν γὰρ ὁ πρῶτος ἀμαρτιῶν μὴ δῶ δίκην, ταχέως και ἕτεροι ταῦτα πλημμελήσουσι. Ταῦτα δὲ λέγει, δεικνύς ὅτι ὑπὲρ ὅλης τῆς Ἐκκλησίας, οὐχ ὑπὲρ ἐνὸς αὐτοῖς ἐστὶν ὁ ἄγων και ὁ κίνδυνος· διὸ και τῆς εἰκόνας ἐδεῆθη τῆς ζύμης. Ὅσπερ γὰρ ἐκείνη, φησὶ, και βραχεῖα οὔσα, ὄλον πρὸς ἑαυτὴν μεταβάλλει τὸ φύραμα· οὕτω και οὗτος, ἂν ἀφεθῆ ἀτιμώρητος και ἀνεκδίκητος ἡ ἀμαρτία αὐτὴ γένηται, και τοῖς λοιποῖς λυμνεύεται. *Ἐκκυθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην*. Τουτέστι, τὸν πονηρὸν τούτον· μᾶλλον δὲ οὐ περὶ τούτου μόνον φησὶν, ἀλλὰ και ἄλλους· αἰνίττεται. Οὐ γὰρ πορνεία μόνον παλαιὰ ζύμη, ἀλλὰ και πᾶσα κακία. Και οὐκ εἶπε, *Καθάρατε*, ἀλλ', *Ἐκκαθάρατε*· μετὰ ἀκριβείας καθάρατε, ὥστε μηδὲ λείψανον μηδὲ σκιά· εἶναι τοιαύτην. Τῷ μὲν οὖν εἰπείν, *Ἐκκαθάρατε*, δεικνυσὶν εἶτι πονηρίαν παρ' οὗτοῖς οὔσαν· τῷ δὲ εἰπείν, *Ἴνα ἦτε νέον ζύμα*, καθὼς ἐστε δέξιοι,

δηλοῖ καὶ ἐμφαίνει οὐ σφόδρα πολλῶν κρατοῦσαν τὴν κακίαν. Εἰ δὲ λέγει, *Καθὼς ἐστε ἄζυμοι*, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι πάντες ἦσαν καθαροί, ἀλλὰ καθὼς πρέπει εἶναι ὕμᾶς. *Καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη, Χριστός. Ὡστε ἐορτάζωμεν μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἄζυμοις εὐκλεινοῦς καὶ ἀληθείας.* Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ζύμην τὴν διδασκαλίαν ἐκάλεσε. Καὶ αὐτὸς δὲ ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ, ἀναμιμνήσκων παλαιᾶς αὐτοῦ ἱστορίας, καὶ πάσχα καὶ ἄζυμων καὶ τῶν εὐεργεσιῶν τῶν τότε καὶ τῶν νῦν, καὶ τῶν κολάσεων καὶ τῶν τιμωριῶν.

Ἐορτῆς ἄρα ὁ παρῶν καιρὸς. Καὶ γὰρ εἰπὼν, *Ἐορτάζωμεν*, οὐκ ἐπειδὴ Πάσχα παρῆν, οὐδὲ ἐπειδὴ ἡ Πεντηκοστή, ἔλεγεν, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι πᾶς ὁ χρόνος ἐορτῆς ἐστὶ καιρὸς τοῖς Χριστιανοῖς διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν δοθέντων ἀγαθῶν. Τί γὰρ οὐ γέγονεν ἀγαθόν; ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος γέγονε διὰ σέ· θανάτου σε ἀπήλλαξεν, εἰς βασιλείαν ἐκάλεσεν. Ὁ τοιοῦτων τοίνυν ἐπιτυχῶν σὺ καὶ ἐπιτυχῶν, πῶς οὐκ ὀφείλεις ἐορτάζειν πάντα τὸν βίον; [129] Μηδεὶς τοίνυν ἔστω κατηφῆς ἐπὶ πενήτᾳ καὶ νόσῳ καὶ ἐπιδουλῇ· ἐορτῆς γὰρ ἡμῶν ὁ καιρὸς ἔπαυ. Διὸ φησὶν ὁ Παῦλος· *Χαίρετε ἐν Κυρίῳ, χαίρετε, πάλιν ἔρῳ, χαίρετε.* Ἐν ταῖς ἐορταῖς οὐδεὶς ῥυπαρὰ κενδεύεται ἱμάτια· μὴ τοίνυν μηδὲ ἡμεῖς· γάμοι γὰρ γεγόνασιν, γάμοι πνευματικοί. Ὁμοιωθῆ γὰρ, φησὶν, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ὡς ἀνθρώπῳ βασιλεῖ, ὅστις ἠθέλησε ποιῆσαι γάμους τῷ υἱῷ αὐτοῦ. Ἐνθα δὲ βασιλεὺς γάμους ποιεῖ, καὶ γάμους τῷ υἱῷ, τί μείζων ἂν γένοιτο τῆς ἐορτῆς ταύτης; Μηδεὶς τοίνυν βῆκια περιβεβλημένος εἰσέλτω. Οὐ περὶ ἱματίων ἡμῖν ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ πράξεων ἀκαθάρτων. Εἰ γὰρ, πάντων λαμπρὰ ἐνδεδυμένων, εἰς μόνος εὐρεθῆς εἰς τὸν γάμον ῥυπαρὰ ἔχων, ἀπεβρίθῃ μετὰ ἀτιμίας, ἐννόησον ὅσην ἀπαιτεῖ τὴν ἀκρίθειαν καὶ τὴν καθαρότητα ἡ εἰς τὸν γάμον ἐκείνον εἰσοδοῦ. Οὐ διὰ ταῦτα δὲ αὐτοὺς μόνον ὑπομιμνήσκει τῶν ἄζυμων, ἀλλὰ καὶ δεικνύς τὴν συγγένειαν τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν, δεικνύς δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἐνὶ μετὰ τὰ ἄζυμα πάλιν εἰς Αἴγυπτον εἰσελθεῖν, ἀλλ' ἂν ὑποστρέψαι βουλευθῆ τις, τὰ αὐτὰ πείσεται ἐκεῖνος· σικὰ γὰρ ἐκεῖνα τούτων, κἂν ἀναισχυνηῖ ὁ Ἰουδαῖος. Διὸ περ κἂν ἐρωτήσης αὐτὸν, οὐδὲν μέγα ἔρει· μᾶλλον δὲ μέγα μὲν ἔρει, ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ὅσον ἡμεῖς, ἐπειδὴ τὴν ἀλήθειαν οὐκ οἶδεν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔρει, ὅτι τοὺς κατέχοντας Αἴγυπτου; οὕτω μετέβαλεν ὁ Θεός, ὥστε αὐτοὺς ἡμᾶς προσεξωθεῖν τοὺς πρὸ τούτου κατέχοντας ἡμᾶς πρὸς βίαν, καὶ μὴ συγχωρήσαντας ζυμῶσαι τὸ φύραμα. Ἄν δὲ ἐμέ τις ἐρηται, οὐκ Αἴγυπτον ἀκούσεται οὐδὲ τὸν Φαραῶν, ἀλλὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πλάνης τῶν δαιμόνων καὶ τοῦ σκότους τοῦ διαβόλου· οὐχὶ Μωϋσέα, ἀλλὰ τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν· οὐχὶ Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἀλλὰ βάπτισμα μυρίων ἡμῶν ἀγαθῶν, ἐνθα ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος ἀπεπνήθη. Πάλιν τὸν Ἰουδαῖον ἂν ἐρωτήσης, τίνος ἐνεκεν ἐξελαύνει πάντων τῶν ὀρίων τὴν ζύμην, ἐνταῦθα καὶ σιγήσεται καὶ οὐδὲ αἰτίαν ἔρει. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ μὲν τύποι τῶν μελλόντων ἦσαν, καὶ αἰτίας εἶχε τῶν γινόμενων, τὰ δὲ οὐκέτι, ἵνα μὴ ἐξῆ κακοῦργεῖν Ἰουδαίους, ἵνα μὴ ἐπιμένωσι τῇ σικῇ. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, βούλεται τὸ ἄρσεν, καὶ τὸ ἄμμων, καὶ τὸ ἐνιαυσιαῖον, καὶ τὸ, Ὅστοῦν οὐ συντριβήσεται; τί δὲ βούλεται τὸ καὶ τοὺς γείτονας καλεῖν; ἢ τὸ, ἐστῶτας, ἢ τὸ ἐν ἐσπέρα ἐσθίειν; ἢ τὸ, τῷ

* Ita Reg. Editi vero, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ.

αἵματι τειχίζεσθαι τὴν οἰκίαν; Οὐδὲν ἕτερον ἐκαίνοσ ἔρει, ἀλλ' ἄνω καὶ κάτω τὴν Αἴγυπτον. Ἐγὼ δὲ ἔρῳ καὶ τὸ αἷμα τί βούλεται, καὶ ἡ ἐσπέρα, καὶ τὸ πάντας ἐσθίειν ὁμοῦ, καὶ τὸ ἐστῶτας πάντας.

δ'. Πρότερον δὲ εἴπωμεν, διὰ τί ἐκ τῶν ὀρίων πάντων ἐλαύνεται ἡ ζύμη. Τί οὖν ἐστὶ τὸ αἰνίγμα; Πάσης πονηρίας ἀπηλλάχθαι δεῖ τὸν πιστόν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀπόλλυται, ἐνθα ἂν εὐρεθῆ παλαιὰ ζύμη, οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν ἐνθα ἂν εὐρεθῆ πονηρία. Οὐ γὰρ δήπου ἐπὶ μὲν τῆς σικῆς τοσαύτη ἡ κόλασις, ἐπὶ δὲ ἡμῶν οὐ πολλῶν μεζῶν. [130] Εἰ γὰρ τὰς οἰκίας οὕτως ἐκκαθαίρουσι τῆς ζύμης, καὶ μυῶν ὅπως περιεργάζονται, πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς τὴν ψυχὴν διερευνᾶσθαι δεῖ, ὥστε πάντα λογισμῶν ἀκάθαρτον ἐκβάλλειν. Ἄλλὰ τοῦτο παρ' αὐτοῖς πρώην μὲν ἐγένετο, νῦν δὲ οὐκέτι· πανταχοῦ γὰρ ζύμη ὅπου Ἰουδαῖος. Ἐν μέσαις γὰρ ταῖς πόλεσι τὸ ἄζυμον γίνεται, ὅπερ ἐστὶ παίγνια μᾶλλον, ἢ νόμος λοιπόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦλθεν ἡ ἀλήθεια, οὐκέτι χώραν ἔχουσιν οἱ τύποι. Ὡστε καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος τούτου σφόδρα ἐξελαύνει τῆς Ἐκκλησίας τὸν πεπορευκότα. Οὐ γὰρ δὴ μόνον, φησὶν, οὐδὲν ὠφελεῖ παρῶν, ἀλλὰ καὶ βλάπτει, τῷ κοινῷ πάλιν τοῦ σώματος λυμαινόμενος. Οὐ γὰρ οἶδέ τις πόθεν ἡ δυσωδία, κρυπτομένου τοῦ σεσηπότος, ἀλλὰ τῷ κοινῷ ταύτην λογίζεται. Διὸ καὶ κατεπίγει σφόδρα αὐτοὺς ἐκκαθάραι τὴν ζύμην· *Ἰνα ἦτε, φησὶ, ῥέον φύραμα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι· καὶ γὰρ τὸ πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός.* Οὐκ εἶπεν, Ἀπέθανεν, ἀλλ' οἰκειότερον τῷ προκειμένῳ. Ἐτύθη. Μὴ ζητεῖ τοίνυν ἄζυμα τοιαῦτα, ἐπειδὴ μηδὲ ἀμὸν ἔχεις τοιοῦτον· μὴ ζητεῖ ζύμην τοιαύτην, ἐπειδὴ μηδὲ τὰ ἄζυμά σου τοιαῦτα. Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς ζύμης τῆς αἰσθητῆς τὸ μὲν ἄζυμον γένοιτ' ἂν ζυμωτὸν, τὸ δὲ ζυμωτὸν οὐκέτ' ἂν γένοιτ' ἄζυμον· ἐνταῦθα δὲ ἐνὶ τούναντίον τούτου γενέσθαι πάλιν· ἀλλ' ὁμως αὐτὸ οὐκ ἐδήλωσε.

Καὶ θεῶς τὴν σύνεσιν· Ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ οὐ διδωσιν ἐλπίδας ἐπινόδου τῷ πεπορευκότῳ, ἀλλὰ πάντα αὐτοῦ τὸν βίον ἐν μετανοίᾳ κελεύει γενέσθαι, ἵνα μὴ ῥαθυμότερον αὐτὸν ἐργάζηται τῇ ὑποσχέσει. Οὐ γὰρ εἶπε, Παράδοτε αὐτὸν τῷ σατανᾷ, ἵνα μετανοήσας πάλιν τῇ Ἐκκλησίᾳ παραδοθῆ, ἀλλὰ τί; Ἰνα σωθῆ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ. Παρκαπέμπει γὰρ αὐτὸν εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν, ἵνα αὐτὸν ἐναγωνίον ἐργάσηται· καὶ ὅπερ ἐμελλεν αὐτῷ χαρίζεσθαι μετὰ τὴν μετάνοιαν, οὐκ ἐκκαλύπτει, τὸν ἑαυτοῦ Δεσπότην μιμούμενος. Ὡσπερ γὰρ ὁ Θεός φησιν, *Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ Νινυὲ κατιστραφήσεται, καὶ οὐ προσέθηκεν, Ἐὰν δὲ μετανοήσῃ, σωθήσεται*· οὕτω καὶ οὗτος οὐκ εἶπεν, Ἐὰν δὲ μετανοήσῃ ἀξίως, κυρώσομεν εἰς αὐτὸν ἀγάπην· ἀλλ' ἀναμένει ποιῆσαι αὐτὸν τὸ ἔργον, καὶ τότε λαβεῖν αὐτὸν τὴν χάριν. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τοῦτο εἶπεν, ἐξέλυσεν ἂν αὐτοῦ τὸν φόβον· διόπερ οὐ μόνον οὐ ποιεῖ τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς ζύμης οὐδὲ ἀφίγησιν αὐτὸν ἐλπίσαι ἐπ' ἀνοδόν, ἀλλ' ἐκεῖνη τηρεῖ τῇ ἡμέρᾳ αὐτὸν, Ἐκκαθάρατε, λέγων, τὴν παλαιὰν ζύμην, καὶ, *Μὴ ἐορτάζωμεν ἐν ζύμῃ παλαιᾷ.* Ἐπειδὴ δὲ μετενόησε, μετὰ πάσης αὐτὸν εἰσήγαγε πάλιν τῆς σπουδῆς. Διὰ τί δὲ παλαιὰν καλεῖ; Ἥ διὰ τὸ τὸν πρότερον ἡμῶν βίον τοιοῦτον εἶναι· ἢ διὰ τὸ τὸ παλαιὸν ἐγγυρῶ εἶναι ἀφανισμοῦ, καὶ δυσωδῆς ὁμοῦ καὶ αἰσχροῦ, οἷόν ἐστιν ἡ ἀμαρτία· οὔτε γὰρ ἀπλῶς διαβέβηται τὸ παλαιὸν, οὐ· ε ἀπλῶς ἐπαινεῖται τὸ καινὸν, ἀλλὰ πρὸς τὰ ὑποκειμένα. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ φησιν· *Οἶνος νέος, φίλος νέος· εἰς δὲ παλαιωθῆ, τότε*

8. *Itaque festum celebremus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis.* Sic Christus fermentum doctrinam vocavit. Ipse autem in metaphora manet, veterem historiam ipsis in memoriam revocans, necnon pascha et azyma et beneficia, quæ tunc et quæ nunc collata sunt, et supplicia pœnasque irrogatas.

Christianis omne tempus dies festus est. — Est ergo diei festi præsens tempus. Cum enim dixit, *Festum celebremus*; non quod Pascha, non quod Pentecoste adesset, hoc dicebat, sed ostendens tempus omne diei festi tempus esse Christianis, ob ubertatem collatorum bonorum. Nam quod bonum non exstitit? Filius Dei homo factus est propter te; te a morte liberavit, ad regnum vocavit. Tu ergo qui talia consequutus es et consequeris, quomodo non debeas per totam vitam festum agere? Nemo itaque sit tristis propter paupertatem vel morbum vel insidias: nostrum enim tempus totum est festivitatis. Ideo ait Paulus: *Gaudete in Domino, gaudete; iterum dico, gaudete (Philipp. 4. 4).* In festis nemo sordidis indutus est vestibus, neque nos etiam: nuptiæ enim factæ sunt, nuptiæ spirituales. *Simile enim, inquit, factum est regnum calorom homini regi, qui voluit nuptias facere filio suo (Matth. 22. 2).* Ubi vero rex nuptias facit et nuptias filio suo, quid majus fuerit festo illo? Nemo itaque pannis laceris indutus introeat. Non de vestimentis nobis sermo est, sed de actibus impuris. Si enim cum omnes splendidis induti essent vestibus, unus solus in nuptiis repertus, laceris pannis vestitus, abjectus fuit cum ignominia; cogita quantam requirat observantiam et puritatem ingressus in nuptias illas. Non ideo autem tantum illis azyma commemorat; sed ostendens Veteris Testamenti cum Novo cognationem, demonstransque non licere post azyma in Ægyptum ingredi; sed si quis reverti voluerit, eadem passurum esse quæ illi: illa enim umbra horum erant, etiamsi impudens sit Judæus. Quapropter si interrogaveris eum, nihil magnum dicet; imo magnum quidpiam dicet, sed nihil tale, quale nos, quia veritatem non novit. Ille namque dicet, quod se detinentes Ægyptios ita mutavit Deus, ut ipsi nos depellerent, quos antea vi detinebant, nec permississent nos massam fermentare. Sed si quis me interroget, non Ægyptum audiet, non Pharaonem, sed libertatem ab errore dæmonum et a tenebris diaboli; non Moysem, sed Dei Filium; non mare Rubrum, sed baptisma innumeris plenum bonis, ubi vetus homo suffocatus est. Rursus si Judæum interrogas, cur ex omnibus finibus fermentum ejiciat; hic et silebit et causam non dicet. Quia enim alia quidem erant figuræ futurorum, et causas habebant eorum quæ sunt; alia vero non item, ut non liceat Judæis maligne agere, ut ne illi permaneant in umbra. Quid enim, quæso, sibi vult, *Masculum, sine macula, unius anni*, et illud, *Os non comminuetur (Exod. 12. 5. 46)*? quid sibi vult vicinos vocare? aut illud, *stantes*, aut in vespera comedere? aut sanguine munire domum? Nihil aliud dicet ille, quam sus

deque Ægyptum: ego vero dicam et quid sanguis significet, quid vespera, quid omnes comedere simul omnesque stantes.

4. Prius autem dicamus cur ex omnibus finibus ejiciatur fermentum. Quodnam ergo est ænigma? Omni nequitia liberum et solutum oportet esse fidelem. Sicut enim ille perit, apud quem inventum fuerit vetus fermentum: sic et apud nos ubi inventa fuerit nequitia. Non enim in umbra tanta fuerit punitio; apud nos autem non multo major. Nam si domos sic expurgant a fermento, et de murium foraminibus sunt solliciti, multo magis nos animam perscrutari oportet, ut omnem impuram ejiciamus cogitationem. Verum hoc apud illos nuper factum est; nunc autem non amplius: ubique enim fermentum est, ubi est Judæus. In mediis enim civitatibus fiunt azyma: id quod jam magis ludicra res est, quam lex. Quia enim venit veritas, non ultra locum habent typi. Itaque per hoc quoque exemplum maxime ejicit ex Ecclesia fornicatorem. Non solum enim, inquit, præsens nihil prodest, sed etiam nocet, commune corpus deinde corrumpens. Nescit enim quis unde fœtor oriatur, si occultum sit id quod est putridum, sed toti cœtui illum imputat. Ideo illos valde urget ut expurgent fermentum: *Ut sitis*, inquit, *nova conspersio, sicut estis azymi: etenim Pascha nostrum immolatus pro nobis est Christus.* Non dixit, *Mortuus est*; sed proposito convenientius, *Immolatus est.* Ne quære igitur azyma hujusmodi, quia neque agnum habes talem: ne quæras fermentum tale, quia azyma tua non talia sunt. In sensibili quidem fermento azymum fieri potest fermentatum; fermentatum vero nunquam possit fieri azymum: hic autem contrarium reperitur; sed tamen hoc non indicavit.

Pauli prudentia. — Et vide prudentiam: in priore epistola spem reversionis non dat fornicatori; sed vitam totam ipsius in pœnitentia jubet esse, ne promissione illum segniorem redderet. Neque enim dixit, *Tradite illum satanæ*, ut cum pœnitentiam egerit, rursus Ecclesiæ tradatur; sed quid? *Ut salvus sit* in ultimo die. Mittit ipsum in tempus illud, ut sollicitum redderet: et quod post pœnitentiam largiturus ipsi erat, non aperit, Dominum suum imitans. Quemadmodum enim Deus dicit, *Adhuc tres dies, et Ninive subvertetur (Jonas 3. 4)*; neque addidit, *Si autem pœnitentiam egerit, servabitur*: sic et iste non dixit, *Si digne pœnitentiam egerit, confirmabimus in illum caritatem*; sed expectat ut ipse opus illud faciat, ut tunc gratiam accipiat. Nam si ab initio hoc dixisset, forte metum ejus solvisset: quapropter non modo non hoc facit, sed per exemplum fermenti ne sinit quidem ipsum reditum sperare, sed eum ad diem illum reservat dicens, *Expurgate vetus fermentum; et, Ne festum celebremus in fermento veteri.* Postquam autem pœnitentiam egit, cum omni studio illum introduxit. Cur autem vetus vocat? Vel quia vetus vita nostra erat hujusmodi: vel quia vetus illud proximum interitui est, fœtidum et turpe, quale est peccatum

neque enim sine causa vetus vituperatur, nec sine causa novum damnatur, sed ratione habita eorum de quibus agitur. Nam alibi ait: *Vinum novum, novus amicus: si autem inveteraverit, tunc cum lætitia bibes ipsum* (Eccli. 9. 15); in amicitia magis laudans vetustatem, quam novitatem. Et rursus, *Antiquus dierum sedebat* (Dan. 7. 9); hic quoque antiquum sumens pro majoris gloriæ encomio. Alibi autem Scriptura antiquum pro vituperio accipit. Nam quia res variæ ex multis compositæ sunt, et in bonis et in malis iisdem utitur, non secundum eandem significationem. Vide ergo et alibi vetus vituperio datum: *Inveteraverunt et claudicaverunt a senitis suis*; et rursus, *Inveteravi inter omnes inimicos meos* (Psal. 17. 46. et 6. 8); et iterum, *Inveterate dierum malorum* (Dan. 13. 52). Ita et fermentum sæpe pro regno caelorum accipitur, etiamsi hic vituperetur: sed illic ad aliud, hic ad aliud refertur.

5. *Avaritia vetus fermentum quomodo.* — Mibi vero maxime videtur id, quod de fermento dicitur, etiam ad sacerdotes referri, qui sinunt intrinsecus esse multum fermenti veteris, non expurgantes ex terminis, id est, ex Ecclesia, avaros, raptores, et quodcumque ex regno caelorum excludit. Nam avaritia est vetus fermentum, et quocumque ceciderit, atque in quamcumque domum inciderit, immundam illam efficit. Etiamsi parva ex injustitia lucrieris, id totam tuam substantiam fermentavit. Ideo sæpe accidit, ut modica male inducta, multa quæ bene collecta jacent ejecerint. Nihil enim est magis putridum avaritia. etiamsi enim cellæ penuriæ clavem induxeris, etiamsi januam et vectem, frustra hæc facis, avaritiam perniciosissimum furem intus includens, qui omnia auferre possit. Quid igitur, inquires, cum multi avari hæc non patientur? Certe patientur, etsi non statim illis accidat: si vero nunc effugiant, tunc magis timeto; ad majus enim supplicium reservantur. Imo vero si ipsi effugiant, at heredes eorum ea ipsa patientur. Et quomodo, inquires, hoc justum fuerit? Certe valde justum. Nam qui excepit hereditatem injustitia plenam, etiamsi ipse non rapuerit, at tamen aliena retinet: et hoc plane persuasum habet, ideoque æquum est ut patiat. Si enim illo rapiente tu acceperis, deindeque accedens is cui raptum fuit, id repetat: num satis est ad tui purgationem, te non rapuisse? Minime: quid enim, quaeso, accusatus dixeris? quod alius spoliavit? sed tu retines: ille rapuit? sed tu frueris. Hæc porro etiam sciunt externorum leges, quæ iis dimissis qui rapuerunt et abstulerunt, ab illis jubent expetere, apud quos sua omnia deposita repererint. Si ergo nosti eos, qui injustitiam passi sunt, redde et fac quod fecit Zacchæus cum multa accessione: si autem ignoras, alteram tibi do viam, nec excludo te a remedio: hæc omnia pauperibus distribue, et sic malum curabis. Quod si qui hæc in filios et in nepotes transmiserunt; at alia pro his mala passi sunt. Ecquid loquor de iis, quæ hic accidunt? Non enim in illo die hæc dicentur, quando ambo nudi apparebunt, ii quibus raptum est,

et ii qui rapuerunt: imo vero non similiter nudi: nam pecuniis ambo pariter nudi erunt; alter vero plenus criminibus, quæ ex iis orta sunt. Quid ergo faciemus illo die, quando ante tribunal illud horrendum is, qui male passus est et omnia sua perdidit, adducetur in medium, te nullum habente patronum? quid Judici dices? Nunc enim iudicium hominum corrumpere poteris, illud vero iudicium non item: imo vero neque nunc; nunc enim quoque adest iudicium illud. Nam Deus omnia quæ geruntur videt, et prope illos est qui injuria afficiuntur, etiamsi non vocetur. Nam qui malo afficitur, etiamsi indignus sit qui ultionem nanciscatur; at tamen quia res gestæ Deo non placent, habet ille certe ultorem. Quomodo ergo, inquires, ille quispiam prospere agit, licet sit malus? Sed non usque in finem. Audi quid dicat propheta: *Noli æmulari in malignantibus, quoniam tamquam fanum velociter arescent* (Psal. 36. 1. 2). Ubi enim, quaeso, est is qui rapuit, postquam hinc abductus fuit? ubi spes conspicua? ubi honorabile nomen? annon omnia transierunt? nonne omnia illum spectantia somnium sunt et umbra? Hoc ipsum exspecta de singulis qui hujusmodi sunt, de vivente, et de eo qui post futurus est. At talia non sunt ea quæ ad sanctos viros spectant; neque poteris eadem de illis dicere, quod quæ ad illos pertinent umbra sint et somnium et fabula. Et si vis illum qui hæc dixit, tentoriorum opificem, Cilicem, cujus ne patrem quidem certo novimus, in medium adducamus. Et quomodo, inquires, fieri possit ut quidam talis sit? Omnino ergo desideras, omnino vis esse talis? Etiam, ais. Ergo viam ingredi, quam ille ingressus est, et qui cum illo erant. Et quam in viam venit? Ille quidem ait, *In fame et siti et nuditate* (2. Cor. 11. 27); ille vero, *Argentum et aurum non est mihi* (Act. 3. 6). Sic illi nihil habebant, et tamen omnia possidebant.

6. Quid hac voce honorabilius? quid beatius et locupletius? Nam alii quidem in contrariis gloriabantur dicentes: *Habeo tot et tot auri talenta, et jugera terræ immensa, et domos et mancipia: hic vero, quod sit omnibus nudatus: neque se occultat ob paupertatem, quod stulti faciunt, neque pudet illum, sed etiam gloriatur.* Ubi sunt nunc divites, qui usuras numerant, et usuras usurarum, qui omnium bona invadunt et numquam satiantur? audistis Petri vocem, quæ paupertatem monstrat divitiarum matrem, quæ nihil habet, et iis qui diademate redimuntur opulentior est? Hæc quippe nihil habens mortuos suscitabat, claudos erigebat, dæmonas pellebat, et ea largiebatur, quæ ii qui purpura amiciuntur et magnos tremendosque exercitus ducunt, numquam præstare potuerunt. Hæc vox est eorum, qui jam in caelum translati sunt, et verticem illum occuparunt. Sic potest is qui nihil habet, omnium occupare bona; et quæ sunt omnium possidere. Si vero ea possideamus quæ sunt omnium, omnibus privati sumus. Fortassis ænigma videatur esse illud, quod dictum est, sed non est. Sed quomodo, inquires, is qui

μετ' εὐφροσύνης πίεσαι αὐτοῖς· [131] ἐγκωμιάζων ἐπὶ φιλίας μᾶλλον τὸ παλαιόν, ἢ τὸ νέον· καὶ πάλιν, Ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν ἐκάθητο, καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἐπὶ ἐγκωμίων καὶ δόξης μεγίστης τὸ παλαιὸν ἐκλαμβάνων. Ἀλλαχοῦ δὲ ἐπὶ φόβου λαμβάνει τὸ παλαιὸν ἢ Γραφή. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πράγματα ποικίλα ἐστὶν ἐκ πολλῶν συγκείμενα, καὶ ἐπὶ ἀγαθοῖς καὶ ἐπὶ κακοῖς κέχρηται τοῖς αὐτοῖς, οὐ κατὰ τὸ αὐτὸ σημαίνοντες. Ὅρα γοῦν καὶ ἀλλαχοῦ ψεγόμενον τὸ παλαιόν· Ἐπιλαιώθησαν, καὶ ἐχώλασαν ἀπὸ τῶν ἐρίθων αὐτῶν· καὶ πάλιν, Ἐπιλαιώθησαν ἐν πῖσι τοῖς ἐχθροῖς μου· καὶ πάλιν, Πεπιλαιωμένε ἡμερῶν κακῶν. Οὕτω καὶ ἡ ζύμη πολλάκις εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν λαμβάνεται, καίτοι γε ἐνταῦθα ἐβαλθθεῖσα· ἀλλ' ἐκεῖ πρὸς ἕτερον, καὶ ἐνταῦθα πρὸς ἕτερον.

ε'. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ μάλιστα ὁ περὶ τῆς ζύμης λόγος καὶ πρὸς τοὺς ἱερέας ἀποταίνεσθαι, οἳ ἀνεχόνται πολλὰν ἔνδοθεν εἶναι ζύμην παλαιάν, οὐκ ἐκκαθαίροντες ἐκ τῶν ὀρίων, τουτέστιν, ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τοὺς πλεονέκτας, τοὺς ἄρπαγας, καὶ πᾶν ὅπερ ἂν ἐκδύλλη τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Καὶ γὰρ πλεονεξία ζύμη παλαιά, καὶ ὅπου περ ἂν πέσῃ, καὶ εἰς οἶαν οἰκίαν εἰσέλθῃ, ἀκάθαρτον αὐτὴν ἐργάζεται. Κἂν μικρὰ ἐξ ἀδικίας κερδάνῃς, ὀλοκλήρον σου τὴν οὐσίαν ἐξύμωσεν. Διὰ τοῦτο πολλάκις τὰ εἰσενεχθέντα κακῶς ὀλίγα, τὰ καλῶς κείμενα ἐξέβαλε πολλά ὄντα. Οὐδὲν γὰρ εσθρότερον πλεονεξίας· κἂν τὴν κλεῖν ἐπιθή; τῷ τοιούτῳ ταμειῷ, κἂν θύραν, κἂν μοχλόν, εἰκὴ πάντα ποιῆ; πλεονεξίαν ἔνδοθεν τὸν χαλεπώτατον ληστὴν ἀποκλείσας, καὶ πάντα δυνάμενον ἐξενεγκεῖν. Τί οὖν, φησὶν, ὅταν πολλοὶ πλεονεκτοῦντες μὴ ταῦτα κείσῃ; Μάλιστα μὲν πείσονται, κἂν μὴ παρ' αὐτὰ πάθωσιν· ἂν δὲ νῦν ἐκφύγῃσι, τότε φοβήθητι μᾶλλον· ἐπὶ μείζονι γὰρ κολάσει τηροῦνται. Μᾶλλον δὲ, κἂν αὐτοὶ διαφύγῃσιν, ἀλλ' οἱ κληρονομήσαντες τὰ αὐτῶν τὰ αὐτὰ πείσονται. Καὶ ποῦ τοῦτο δίκαιον, φησὶ; Καὶ σφόδρα δίκαιον. Ὁ γὰρ διαδεξάμενος κληρὸν ἀδικίας γέμοντα, εἰ καὶ αὐτὸς μὴ ἤρπασεν, ἀλλ' ὁμῶς τὰ ἐτέριον ἔχει· καὶ τοῦτο πέπεισται ἀκριβῶς, καὶ διὰ τοῦτο δίκαιος ἦν παθεῖν. Εἰ γὰρ τοῦ κείνος ἄρπάσαντος ἔλαβες σὺ, εἶτα ἐλθὼν ὁ ἄρπαγῆς ἐπήτη, ἄρα ἂν ἤρκασέ σοι εἰς ἀπολογίαν τὸ μὴ αὐτὸν ἤρπαξέναι σε; Οὐδαμῶς· τί γὰρ ἂν εἶπες ἰθαυόμενος, εἰπέ μοι; Ὅτι ἕτερος ἀπέδυσεν; ἀλλὰ σὺ κατέχεις. Ἐκεῖνος ἤρπασεν; ἀλλὰ σὺ ἀπολαύεις. Ταῦτα δὲ καὶ οἱ τῶν ἐξωθεν ἴσασιν νόμοι, οἳ τοὺς ἄρπάσαντας καὶ ὑφελόμενους ἀφέντες, ἐκείνους κλειύουσιν ἀπαιτεῖν παρ' οἷς ἂν εὔροι τις τὰ αὐτοῦ κείμενα ἅπαντα. Εἰ μὲν οὖν οἶδας τοὺς ἰδικημένους, ἐπίδοξοι, καὶ ποιήσῃσιν ὅπερ ἐποίησεν ὁ Ζακχαῖος μετὰ τολλῆς τῆς προσθήκης· εἰ δὲ ἀγνοεῖς, καὶ ἐτέραν σοὶ δίδωμι ὁδόν, καὶ οὐκ ἀποκλείω σε τῆς θεραπείας· εἰς τοὺς δεομένους διάνειμαι ταῦτα ἅπαντα, καὶ παραμυθῆσαι καὶ οὕτω τὸ δεινόν. Εἰ δὲ τινες καὶ εἰς αἰδῆς καὶ ἐκγόνους ταῦτα παρέπεμψαν, ἀλλ' ἕτερα ἀντὶ τούτων ἔπαθον δεινά. Καὶ τί λέγω τὰ ἐνταῦθα; Ὅτι γὰρ δῆπου καὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ταῦτα ἤρπαιται, ὅταν ἀμφοτέροι γυμνοὶ φαίνωνται, οἳ τε ἄρπαγέντες οἳ τε ἄρπάσαντες· μᾶλλον δὲ [132] οὐχ ὁμοίως γυμνοί. Τῶν μὲν γὰρ χρημάτων ὁμοίως ἐκάτερος γυμνὸς ἔσται, θάτερος δὲ καὶ τῶν ἐκ τούτων ἐγκλημάτων ἐμπειλησμένος. Τί τοῖνον ποιήσομεν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὅταν πρὸ τοῦ βήματος τοῦ φοβεροῦ ὁ κακῶς παθὼν καὶ τὰ αὐτοῦ πάντα ἀπολωλεκὸς παρ-

ἀγῆται εἰς μέσον, σοῦ μηδένα ἔχοντος συνήγορον; τί πρὸς τὸν δικάζοντα ἔρεῖς; Νῦν μὲν γὰρ καὶ διαφθεῖραι τὸ δικαστήριον δυνήσῃ τὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐκεῖνο δὲ τότε οὐκέτι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ νῦν· καὶ γὰρ καὶ νῦν πάρεστιν ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον. Καὶ γὰρ ὁ θεὸς ὁρᾷ τὰ γινόμενα, καὶ ἐγγύθεν ἐστὶ τοῖς ἀδικουμένοις καὶ μὴ καλούμενος. Ὁ γὰρ κακῶς παθὼν, κἂν αὐτὸς ἀνάξιος ἦ τοῦ τυχεῖν τινος ἐκδικίας, ἀλλ' ὁμῶς, ἐπειδὴ τῷ θεῷ τὰ γινόμενα οὐκ ἀρέσκει, ἔχει τὸν ἀμύνοντα πάντως. Πῶς οὖν, φησὶν, ὁ δεῖνα εὐ πράττει πονηρῶς ὢν; Ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος. Ἄκουσον τί φησὶν ὁ προφήτης· Μὴ παραζήλου ἐν πονηρευομένοις, ὅτι ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηραθήσονται. Ποῦ γὰρ, εἰπέ μοι, μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαγωγὴν ὁ ἄρπάσας; ποῦ αἱ λαμπραὶ ἐλπίδες; ποῦ τὸ σεμνὸν ὄνομα; οὐχὶ πάντα παρήλθεν; οὐχὶ ὄναρ καὶ σκιά πάντα τὰ ἐκείνου; Τοῦτο καὶ περὶ ἐκάστου τῶν τοιούτων προσδόκα, καὶ τοῦ ζῶντος καὶ τοῦ μετ' ἐκείνου. Ἀλλ' οὐ τὰ τῶν ἀγίων ἀνδρῶν τοιαῦτα, οὐδὲ δυνήσῃ τὰ αὐτὰ καὶ ἐπ' ἐκείνων εἰπεῖν, ὅτι σκιά καὶ ὄναρ καὶ διηγῆματα τὰ τούτων. Καὶ εἰ βούλει, αὐτὸν τὴν ταῦτα εἰρηκότα, τὸν σκηνοποιόν, τὸν Κίλικτα, τὸν οὐδὲ τίνοσ ἦν πατὴρ δῆλον, παραγάγωμεν εἰς μέσον. Καὶ πῶς δυνατὸν, φησὶ, γενέσθαι τοιούτον; Ὅπως γὰρ ἐπιθυμεῖς; ὅπως ἐφίεσαι καὶ βούλει γενέσθαι τοιούτος; Ναί, φησὶν. Οὐκοῦν ἐλθέ τὴν ὁδόν, ἦν οὗτος ἦλθε, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ. Καὶ ποῖαν ἦλθεν ὁδόν; Ὁ μὲν φησὶν· Ἐν λιμῷ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι· ὁ δὲ, Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι. Οὕτως οὐδὲν εἶχον, καὶ ὁμῶς πάντα κατεῖχον.

ς'. Τί ταύτης σεμνότερον τῆς φωνῆς; τί μακαριώτερον τε καὶ εὐποριώτερον; Ἐτεροι μὲν γὰρ ἐπὶ τοῖς ἐναντιοῖς ἠθρόνοντο λέγοντες· Ἐχω τόσα καὶ τόσα χρυσοῦ τάλαντα, καὶ πλέθρα γῆς ἄπειρα καὶ οἰκίας καὶ ἀνδράποδα· οὗτος δὲ, ἐπὶ τῷ πάντων εἶναι γυμνός· καὶ οὐ καταδύεται τῇ πενίᾳ, ὅπερ πάσχουσιν οἱ ἀνόητοι, οὐδὲ ἐγκαλύπτεται, ἀλλὰ καὶ ἐγκαλλωπίζεται. Ποῦ νῦν οἱ πλουτοῦντες, οἱ τόκους ἀριθμῶντες καὶ τόκους τόκων, οἱ τὰ πάντων λαμβάνοντες, καὶ οὐδέποτε κορηννύμενοι; ἠκούσατε τῆς Πέτρου φωνῆς τῆς ἐπιδεικνυμένης πενίαν πλοῦτου μητέρα; τῆς οὐδὲν ἐχοῦσης, καὶ τῶν τὰ διαδήματα περικειμένων εὐπορωτέρας; Αὕτη γὰρ ἡ μηδὲν ἔχουσα καὶ νεκροὺς ἀνίστα, καὶ χωλοὺς διώρθου, καὶ δαίμονας ἤλαυνε, καὶ τοιαῦτα ἐχαρίζετο, ἅπερ οἱ τὴν ἀλουργίδα περιθεβλημένοι, καὶ τὰ μεγάλα καὶ φοβερά στρατόπεδα ἔχοντες, οὐδέποτε ἴσχυσαν· αὕτη ἡ φωνὴ τῶν εἰς οὐρανὸν ἦδη μεταστάντων, τῶν ἐκεῖνης ἐπιληγμένων [133] τῆς κορυφῆς. Οὕτως ἔστι μηδὲν ἔχοντα, τὰ πάντων κατέχειν· οὕτως ἔστι μηδὲν κτώμενον, τὰ πάντων κεκτηθῆναι. Ἄν δὲ κτησώμεθα τὰ πάντων, τῶν πάντων ἀπεστερήμεθα. Τάχα αἰνίγμα τὸ εἰρημένον εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' οὐκ ἔστιν. Ἀλλὰ πῶς, φησὶν, ὁ μηδὲν ἔχων, τὰ πάντων κατέχει; οὐ πολλῷ μᾶλλον ὁ τὰ πάντων ἔχων; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ τούναντιον ἄπαν. Ὁ γὰρ μηδὲν ἔχων πῖσιν ἐπιτάττει^h, ὡς κάκεινοι ἐποιοῦν· καὶ γὰρ αἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην αὐτοῖς οἰκίαι ἦσαν ἀνεπιγόμεναι πᾶσαι, καὶ χάριν εἶχον οἱ παρέχοντες, καὶ ὡς πρὸς φίλους καὶ συγγενεῖς ἤρχοντο. Καὶ γὰρ πρὸς τὴν πορφυροπώλιδα ἦλθον,

^a Deerant hæc, μηδὲν κώμενον. ^b Πισιν, ὁ γὰρ μηδὲν ἔχων, πᾶσιν ἐπιτάττει, desiderantur in editis, sed habentur in Regio codice.

καὶ ἐκείνη καθάπερ θεραπευτικὴ τὰ ἐαυτῆς προῦθηκε· καὶ πρὸς τὸν δεσμοφύλακα, κάκεινος τὴν οἰκίαν αὐτοῖς ἀνέφρων ἄπασαν· καὶ πρὸς ἐτέρους μυρίους. Οὕτω πάντα εἶχον, καὶ οὐδὲν εἶχον. Οὐδὲν γὰρ τῶν ὑπαρχόντων ἔλεγον ἴδιον εἶναι· διὰ τοῦτο πάντα ἦν αὐτῶν. Ὁ γὰρ κοινὰ τὰ ὄντα ἰγούμενος, οὐ τοῖς αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐτέρων χρῆσται ὡς ἰδίους· ὁ δὲ ἀποσχίζων, καὶ ποιῶν ἑαυτὸν κύριον τῶν αὐτοῦ μόνων, οὐδὲ τούτων ἔσται κύριος. Καὶ τοῦτο ἀπὸ ὑποδείγματος δῆλον. Ὁ μὴδὲν ὄλως κεκτημένος, μήτε οἰκίαν μήτε τράπεζαν μήτε περιττὸν ἱμάτιον, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεὸν πάντων ἀπεστερημένος, ὡς ἰδίους κέχρηται τοῖς κοινοῖς, καὶ παρὰ πάντων ἄπερ ἂν θέλη, λήψεται· καὶ οὕτω τὰ πάντων ὁ μὴδὲν ἔχων κατέχει. Ὁ δὲ ἔχων τινὰ, οὐδὲ τούτων ἔσται κύριος· οὕτε γὰρ ὀώσει τις τῷ κεκτημένῳ, καὶ ληστών καὶ κλεπτῶν καὶ συκοφαντῶν καὶ μεταβολῆς πραγμάτων καὶ πάντων μᾶλλον ἔσται, ἢ ἐκείνου, τὰ ἐκείνου. Ἦσαν γοῦν τὴν οἰκουμένην διέδραμεν ὁ Παῦλος, οὐδὲν ἐπιφερόμενος, οὐ πρὸς φίλους ἀπίων, οὐ πρὸς συνήεις· καὶ γὰρ κοινὸς ἐν ἀρχῇ πολέμιος πᾶσιν ἦν· ἀλλ' ὁμοῦς τὰ πάντων εἶχε μετὰ τὸ εἰσελθεῖν. Ὁ δὲ Ἀνακίας καὶ ἡ Σάπφειρα, ἵνα μικρὸν τι τῶν ἰδίων κτήσωνται σπεύσαντες, πάντων ἐξέπεσον μετὰ καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς. Ἀπόστηθι τοίνυν τῶν σῶν, ἵνα ὡς ἰδίους χρῆσθαι τοῖς ἄλλοις. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ οἶδα πῶς εἰς τοσαύτην ἐξηγήθη ὑπερβολὴν, ἀνθρώποις τοιαῦτα φθγγόμενος, οἷς ἀγαπητὸν κἂν τῶν ὄντων μεταδοῦναι τι μικρὸν.

Διόπερ ταῦτα μὲν ἡμῖν πρὸς τοὺς τελείους εἰρησῶ· πρὸς δὲ τοὺς ἀτελεστέρους ἐκεῖνα λέγωμεν· Δότε τῶν ὄντων τοῖς δεομένοις, αὐξήσατε τὴν οὐσίαν. Ὁ γὰρ διδοὺς πτωχῷ, φησὶ, δανείζει Θεῷ. Εἰ δὲ ἐπιέγη, καὶ οὐκ ἀναμένεις τὸν καιρὸν τῆς ἀντιδόσεως, ἐννόει τοὺς τὰ χρήματα ἀνθρώποις δανείζοντας. Οὐδὲ γὰρ οὗτοι παραχρῆμα βούλονται τοὺς τόκους ἀπολαβεῖν, ἀλλὰ πλείονα ἐπιθυμοῦσι χρόνον μείναι παρὰ ταῖς τοῦ δανεισαμένου χερσὶ τῆ κεφάλαιον, μόνον ἂν ἀσφαλῆς ἢ ἀπόδοσις ἦ, καὶ μὴ ὑποπτεύουσι τὸν εἰληφότα. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐνταῦθα γινέσθω· ἄφες αὐτὰ παρὰ τῷ Θεῷ, ἵνα ἀποδῶ σοι τὸν μισθὸν πολλαπλασίω. Μὴ ἐνταῦθα τὸ πᾶν ζήτει· ἂν γὰρ ἐνταῦθα [134] αὐτὸ ἀπολάβῃς ὅλον, πῶς ἀπολήψῃ ἐκεῖ; διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἐκεῖ ταμιεύεται, ἅτε ἐπικέρου τοῦ παρόντος βίου τυγχάνοντος. Δίδωσι δὲ καὶ ἐνταῦθα· Ζητεῖτε γὰρ, φησὶ, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. Ἀλλ' ἡμεῖς πρὸς ἐκείνην βλέπωμεν, καὶ μὴ ἐπειγώμεθα πρὸς τὴν ἀπάντων ἀντίδοσιν, ἵνα μὴ ἐλαττώσωμεν τὴν ἀμοιβήν, ἀλλ' ἀναμένωμεν τὸν καιρὸν. Οὐ γὰρ τοιοῦτοι οὗτοι οἱ τόκοι, ἀλλ' οἷους εἰκὸς παρὰ τοῦ Θεοῦ διδοσθαι. Τοῦτους τοίνυν συναγαγόντες μετὰ δαφιλίας πολλῆς, οὕτως ἐντεῦθεν ἀπέλωμεν, ἵνα καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΓ'.

Ἐγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ μὴ συναγαμίγνυσθαι πόρνους· καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνους τοῦ κόσμου τούτου, ἢ πλεονέκταις ἢ ἄρπαξιν ἢ εἰδωλολάτραις· ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελεῖν. Νῦν δὲ ἔγραψα ὑμῖν μὴ συναγαμίγνυσθαι, ἔάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος ἢ πλεονέκτης ἢ εἰδωλολάτρης ἢ μέθυσος ἢ λοιδορὸς ἢ ἄρπαξ, τῷ τοιοῦτῳ μὴδὲ συνεσθίειν.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Οὐχὶ μᾶλλον ἐπεσθήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ὁ τοιοῦτος, καὶ Ἐκκαθάρατε τὴν παιλῶν ζύμην, καὶ εἰκὸς ἦν αὐτοῦς ὑποπτεῦσαι ὅτι πάντας τοὺς πόρνους δεῖ φεύγειν (εἰ γὰρ μεταδίδοισι τῆς οἰκείας λύμης ὁ ἡμαρτηκὸς τοῖς οὐχ ἡμαρτηκόσι, πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἐξωθεν ἀποστρέφεισθαι χρὴ· εἰ γὰρ τοῦ οἰκείου οὐ δεῖ φείδεσθαι διὰ τὸ τοιαύτην ἐξ αὐτοῦ βλάβην γίνεσθαι, πολλῶ μᾶλλον τῶν ἄλλων)· τοῦτο δὲ ὑπονοουμένου ἀνάγκη ἦν χωρίζεσθαι καὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι πόρνων, καὶ οὕτως εἰς ἀδύνατον τοῦ πράγματος περισταμένου, μειζρόνως ἂν ἐδυσχέρανον, τῇ ἐπιδιορθώσει ταύτῃ κέχρηται, λέγων· Ἐγραψα ὑμῖν μὴ συναγαμίγνυσθαι πόρνους· καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνους τοῦ κόσμου τούτου· τὸ, Πάντως, ὡς ἐπὶ ὁμολογημένου τιθεῖς. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσωσιν, ὅτι ὡς ἀτελεστέροις αὐτοῖς τοῦτο οὐκ ἐπίταξε, καὶ ὡς τέλειοι δῆθεν αὐτὸ πρᾶξαι ἐπιχειρήσωσι, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ δυνατόν τοῦτο γενέσθαι, οὐδὲ εἰ σφόδρα βούλονται· ἐπεὶ ἐτέρων οἰκουμένην ἔδει ζητῆσαι. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελεῖν. Εἰδὸς πῶς ἔστιν ἀνεπαχθῆς, καὶ πανταχοῦ οὐ τὸ δυνατόν μόνον, ἀλλὰ καὶ

τὸ εὐκόλον τῆς νομοθεσίας σκοπεῖ; Ἦως γὰρ ἐνὶ ἀνθρώπων ὄντα, φησὶ, καὶ οἰκίας καὶ παιδῶν προϊσεόμενον, καὶ τὰ τῆς πόλεως πράττοντα, ἢ χειροτέχνην ὄντα, ἢ στρατευόμενον, τῶν πλείονων ὄντων Ἑλλήνων, τοὺς πανταχοῦ πόρνους φεύγειν; πόρνους γὰρ [135] κόσμου τοὺς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι λέγει. Νῦν δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἔάν τις ἀδελφὸς ἢ τοιοῦτος, τῷ τοιοῦτῳ μὴδὲ συνεσθίειν. Ἐνταῦθα καὶ ἐτέρους αἰνίττειται ἐν πονηρίᾳ ζῶντας. Καὶ πῶς ἀδελφὸς ὢν, εἰδωλολάτρης εἶναι δύναται; Ὡς ἐπὶ τῶν Σαμαρειτῶν συνέθη ποτὲ, οἱ ἐξ ἡμισίας τὴν εὐσείθειαν ἤρουντο· ἄλλως δὲ καὶ προκαταβάλλεται τὸν παρὶ τῶν εἰδωλοθύτων λόγον, ὃν μετὰ ταῦτα μέλλει γυμνάζειν. Ἡ πλεονέκτης. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς τούτους ἀποδύεται· διὸ καὶ ἔλεγε· Διὰ τί οὐκ ἀδικεῖσθε μᾶλλον; διὰ τί οὐκ ἀποστερεῖσθε; ἀλλ' ὑμῖς ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε.— Ἡ μέθυσος. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐγκαλεῖ προῖων, ὡς ὅταν λέγῃ· Ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ μεθύει· καὶ, Τὰ βρώματα τῆ κοιλῆς, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν. Ἡ λοιδορὸς, ἢ ἄρπαξ. Καὶ γὰρ καὶ τούτοις ἐπέτιμην ἐμπροσθεν. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν προστίθει, δι' ἣν οὐ κωλύει τοῖς ἐξωθεν τοιοῦτοις οὖσιν ἀναμίγνυσθαι, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐ δυνατόν, ἀλλὰ καὶ περιττόν· Τί γὰρ μοι καὶ τοὺς ἐξωθεν κρίνεις; τοὺς ἔσω καὶ τοὺς ἔξω, τοὺς Χριστιανούς καὶ τοὺς Ἑλληνας καλῶν, καθῶς καὶ ἄλλαχοῦ φησὶ· Δεῖ δὲ καὶ μαρτυρίαν ἔχειν αὐτὸν καλὴν ὑπὸ τῶν ἐξωθεν. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικίας δὲ Ἐπιστολῇ τὸ αὐτὸ φησὶ λέγων· Μὴ συναγαμίγνυσθε αὐτῶν, ἵνα ἐντραπῇ· καὶ μὴ ὡς ὑπερβὸν ἠγείσθε, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν. Ἐνταῦθα μέντοι τὴν αἰτίαν οὐ τίθει. Τί δῆποτε;

nihil habet, omnium bona possidet? annon multo magis ille qui omnium bona habet? Nequaquam; sed totum contrarium. Nam qui nihil habet, omnibus imperat, ut et illi faciebant: omnes enim per orbem domus ipsis erant apertæ, gratiamque illis habebant qui excipiebant ipsos, et tamquam ad cognatos et amicos veniebant. Veneruntque ad purpurariam, et illa quasi ancilla sua ipsis apposuit; et ad carceris custodem, et ille totam ipsis domum aperuit; et ad alios innumeros. Sic omnia habebant, et nihil possidebant. Nihil enim suorum sibi proprium esse dicebant: ideoque omnia sua erant. Qui enim omnia communia putat, non suis tantum, sed et alienis utetur ut propriis: qui autem abscindit et se suorum tantum dominum facit, neque horum dominus erit. Et hoc ab exemplo liquet. Qui nihil omnino possidet, neque domum neque mensam neque superfluum vestem, sed propter Deum omnibus privatur, communibus ut propriis utitur, et ab omnibus quæcumque voluerit accipiet: et sic qui nihil habet, omnium bona possidet. Qui autem habet aliqua, ne horum quidem dominus erit. Neque enim dabit quis possidenti; et latronum et furum et sycophantarum et mutationis rerum, et omnium magis quam illius hæc bona erunt. Totum enim orbem pervasit Paulus, nihil secum ferens, non amicos adiens, non familiares; erat enim in principio omnibus hostis: atamen ingressus cum esset, omnium habebat bona. Ananias vero et Sapphira, curantes ut tantillum quid ex bonis suis sibi retinerent, ab omnibus exciderunt

et a vita simul. Abscede igitur a tuis, ut alienis utaris quasi propriis. At enim nescio quomodo in hanc hyperbolam delatus sim, homines alloquens, qui utinam vel tantillum suorum erogent.

Eleemosynæ bona. — Ideo hæc perfectioribus dicta a nobis sunt; imperfectioribus vero illa dicamus: Date egenis ex bonis vestris, augete facultates vestras: *Nam qui dat pauperi, inquit, sœneratur Deo (Prov. 19. 17).* Si autem festinas, et non expectas tempus retributionis; cogita eos qui pecunias hominibus sœnerantur: nec enim hi volunt statim usuram accipere, sed cupiunt ut caput majori tempore in manus debitoris maneat, qui ad sœnus accepit, modo tuta sit redditio nec suspectus sit is qui accepit. Hæc igitur hic quoque fiat: dimitte illa apud Deum, ut reddat tibi multiplicatam mercedem. Ne hic totum quæras: si enim hic totum recipias, quomodo illic recipies? Ideo et Deus illic reconditum tenet, quod vita hæc fluxa sit. Dat tamen et hic quoque: ait enim: *Quærite regnum caelorum, et hæc omnia adjicientur vobis (Matth. 6. 33).* Sed nos ad illud respiciamus, et ne festinemus ad omnium retributionem, ut ne minuamus mercedem; sed tempus expectemus. Non enim tales sunt hæc usuræ, sed quales a Deo dari par est. His igitur cum ubertate magna collectis, ita hinc abeamus, ut et præsentia et futura consequamur bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVI.

Cap. 5. v. 9. *Scripti vobis in epistola: ne commisceamini fornicariis; 10. non utique fornicariis hujus mundi aut avaris aut rapacibus aut idolis servientibus: alioquin debueratis ex mundo exisse. 11. Nunc autem scripti vobis non commisceri: si is, qui frater nominatur inter vos, est fornicator aut avarus aut idolis serviens aut ebriosus aut maledicus aut rapax, cum hujusmodi nec cibum sumere.*

1. Quia enim dixit, *Non potius luctum habuistis, ut de medio tollatur qui est hujusmodi;* et, *Expurgate vetus fermentum;* et verisimile erat suspicari illos, fugiendum esse ab omnibus fornicariis; si enim is qui peccavit malum suum impertit iis qui non peccaverunt, multo magis externos oportet aversari: nam si familiari parcere non oportet, quod tantum ille damni inferat, multo minus aliis parcendum: hoc posito consentaneum erat separari etiam a fornicariis qui apud Græcos erant; et si re ad impossibile redacta, magis ægre tulissent: hac correctione utitur dicens: *Scripti vobis, ne commisceamini fornicatoribus; et non utique fornicatoribus hujus mundi;* illud, *Utique,* quasi in confesso ponens. Ne enim putarent hoc ipsum illis non præcepisse quasi imperfectioribus, et ne ipsi ut perfecti illud facere aggredierentur, ostendit hoc fieri non posse, etiam si id maxime vebat: oportet enim alium quære orbem. Ideo

subjunxit: *Alioquin debueratis ex mundo exisse.* Videntur quam non molestus sit, et ubique non modo quod fieri possit, sed etiam quod facile sit in lege ferenda perspicat? Quomodo enim potest homo, inquit, qui et domui et liberis prælicitur, et civitatis munera præstat, aut qui artifex vel miles sit, cum tam multi sint Græci, fornicatores qui ubique sunt fugere? fornicatores enim mundi vocat illos, qui apud Græcos erant. *Nunc autem scripti vobis, si quis frater talis sit, ut cum illo ne quidem comedatis.* Hic et alios subindicat in iniquitate viventes. Et quomodo frater cum sit, idololatra esse potest? Ut apud Samaritanos contigit olim, qui ex dimidia parte piam religionem sectabantur: alioquin etiam fundamentum jactat futuri sermonis de idololatriæ, quem sub hæc instituturus est. *Aut avarus.* Nam adversus hos certaturus est; ideoque dicebat, *Cur non potius injuriam patimini? Cur non privamini? sed vos injuriam facitis et privatis (1. Cor. 6. 7. 8)* *Aut ebriosus.* Nam hæc quoque de re accusat in sequentibus, ut cum dicit: *Alius quidem esurit, alius autem ebrius est (1. Cor. 11. 21);* et, *Escæ ventri, et venter escis (1. Cor. 6. 13).* *Aut maledicus aut rapax.* Nam et hos supra quoque increpavit. Deinde etiam causam addit, ob quam non prohibet cum externis, qui tales sint, commisceri; ostendens non modo id non fieri posse, sed etiam superfluum esse;

12. *Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare?* eos qui intus et qui foris sunt Christianos vocans et Græcos : ut et alibi ait : *Oportet autem illum et testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt* (1. Tim. 3. 7). Et in epistola ad Thessalonicenses idipsum dicit his verbis : *Ne commisceamini cum ipso, ut confundatur* : et, *Nolite ut inimicum existimare, sed admonete ut fratrem* (2. Thess. 3. 14. 15). Hic porro causam non ponit. Quare? Quia illic quidem consolari volebat, hic vero non item. Non enim idem nunc peccatum est quod illic erat, sed illic minus : de otio enim illic accusabat, hic de fornicatione et aliis gravissimis peccatis. Et si quis Græcos adire velit, non prohibet cum illis comedere, ob eandem videlicet causam. Sic et nos quoque facimus : pro filiis et fratribus nihil non agimus, alienorum autem non magnam rationem habemus. Quid ergo? externos non curabat Paulus? Curabat : sed postquam prædicationem acceperant, et Christi sese doctrinæ subjecerant, tunc illis leges dabat : quamdiu autem illi despiciabant, superfluum fuisset, illis præcepta Christi proferre, qui ne Christum quidem noverant. *Nonne de iis, qui intus sunt, vos judicatis?* 15. *Eos autem qui foris sunt Deus judicabit.* Postquam enim dixerat, *Quid mihi de iis, qui foris sunt, judicare?* ne quis putaret illos impunitos relinqui, aliud illis statuit tribunal terribile. Hoc autem dixit, tum ut illos terreret, tum ut hos consolaretur, et ostendit hanc temporalem punitionem ab æterna et perpetua eripere ; quod et alibi declarabat his verbis : *Nunc autem judicati castigamur, ut non cum mundo damnemur* (1. Cor. 11. 32) ; et, *Auferite malum ex vobis ipsis* (Deut. 17.7).

2. Meminit dicti quod in veteri Lege fertur, simul ostendens quod ipsi maxima sint lucraturi, ut a peste quadam gravi liberati ; simul ostendens hoc non esse innovationem, et jam olim a legislatore visum fuisse, ut qui tales essent excinderentur : sed illic quidem vehementius, hic vero mansuetius. Quapropter jure querat aliquis, cur tunc quidem eum qui peccaverat puniri et lapidari permetteret ; hic vero non item, sed illi ad pœnitentiam vocet. Cur ergo aliter illa, aliter ista efformabantur? Ob duas hasce causas ; primam quia ad majus certamen hi ducebantur, et majori animo et patientia opus habebant ; secundam autem veriore, quia hi quidem ab impunitate facilius corrigebantur ad pœnitentiam venientes, illi vero ad majorem nequitiam irrepturi erant. Nam si postquam primos punitos viderant, in iisdem perseverabant ; si neminem punitum vidissent, multo magis id facturi erant. Ideo illic adultero et homicidæ statim mors inferitur ; hic vero, si per pœnitentiam absolvantur, supplicium effugerunt. Cæterum etiam hic vehementiora, et in Veteri mitiora videas supplicia, ut per omnia ostendatur cognatione juncta esse Testamenta et unius ejusdemque esse legislatoris ; atque et hic et illic supplicia e vestigio sequi ; sæpeque post multum temporis in utroque, sæpe etiam non post multum temporis ; sed Deum pœnitentia sola contentum esse. Nam in Veteri cum David in adulterium

incidisset et eandem patrasset, per pœnitentiam servatus est ; et in Novo, cum pauca ex agri pretio substraxisset Ananias, cum uxore periit. Quod si hujusmodi plura observantur in Veteri, et contraria plura in Novo, differentia personarum differentiam talis œconomix efficit (Cap.6).1. *Audet aliquis vestrum adversus fratrem suum habens negotium, judicari apud iniquos, et non apud sanctos?* Hic etiam accusationem inducit eorum quæ in confesso erant. Etenim illic dicebat : *Omnino auditur in vobis fornicatio* ; et hic, *Audet quis in vobis?* statim a principio iram indicans, et ostendens audax et iniquum esse facinus. Et cur injecti sermonem de avaritia et quod non oporteat foris judicari? Suam implens legem : nam mos illi erat ea quæ incidebant emendare ; ut quando de communibus mensis disserens, in sermonem de mysteriis digressus est. Et hic igitur, quia de avaris fratribus mentionem fecit, servens ob curam emendationis peccatorum, ordinem servare non sustinet ; sed quod ex consequenti in medium adductum est peccatum, rursus emendat, et sic ad prius revertitur. Audiamus ergo quid de hoc etiam dicat : *Audet aliquis vestrum habens negotium adversus fratrem, judicari apud iniquos, et non apud sanctos?* Interim ex nominibus rem aperit, et avertit et accusat. Et ab initio quidem non evertit iudicium, quod fit apud fideles : postquam autem illos multis exterruit, tunc omnino iudicium hujusmodi abstulit. Maxime quidem, inquit, si judicare oportet, apud iniquos non oportuit ; omnino autem non oportet judicari. Sed hoc postea ponit : interim vero primo id de medio tollit, ut ne foris judicentur. Quomodo enim non absurdum fuerit, adversus amicum disceptantem, inimicum accipere conciliatorem, inquit? quomodo non te pudet nec erubescis, cum Græcus sedet Christianum judicans? Si autem de rebus privatis non oportet a Græcis judicari, quomodo ipsis res majores commitemus? Et vide quomodo loquatur : non dixit, *Apud infideles*, sed, *Apud iniquos*, voce illa usus qua maxime opus habebat in proposito argumento, ut averteret abduceretque. Quia enim de iudicio sermo ipsi erat ; qui vero judicantur nihil adeo requirunt, quam ut multa justi cura et ratio habeatur a judicantibus : inde illos avertit, propemodum dicens : Quo pergis et quid facis? homo, contrarium patiens eorum quæ desideras, et ut justitiam assequaris, ad iniquos homines te convertis? Et quia statim molestum fuisset audire non iudicio disceptandum esse, non statim hoc induxit, sed judicantes solum mutavit, ab externis in Ecclesiam inducens eos qui judicandi erant. Deinde quia contemptu dignum videbatur esse, ab iis qui intus erant judicari, et tunc maxime (non enim erant fortassis idonei ad rem intelligendam, neque tales quales erant externi iudices, legum periti et disertis, utpote qui ex privatis et indoctis quamplurimi essent) : vide quomodo illos fide dignos faciat, primum sanctos vocans. Sed quia hoc vitæ puritatem, sed non accuratam cognitionem ad audiendum, testificabatur ; vide quomodo hanc quoque partem

ὅτι ἐκεῖ μὲν παραμυθήσασθαι ἐβούλετο, ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι. Οὐ γὰρ τὸ ἀμάρτημα ἐνταῦθα κάκει τὸ αὐτὸ, ἀλλ' ἐκεῖ ἔλαττον· ἀργίαν γὰρ ἐγκαλεῖ· ἐνταῦθα δὲ πορνείαν καὶ ἕτερα χαλεπώτατα ἀμαρτήματα. Καὶ πρὸς Ἕλληνας μὲν εἰ βούλοιστο τις ἀπιέναι, οὐ κωλύει συνεσθίειν, διὰ τὴν αὐτὴν πάλιν αἰτίαν. Οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ποιούμεν, ὑπὲρ μὲν τῶν υἱῶν καὶ τῶν ἀδελφῶν πάντα πρῶττοντες, τῶν δὲ ἀλλοτριῶν οὐ πολὺν ποιούμεθα λόγον. Τί οὖν; οὐκ ἐκῆδετο καὶ τῶν ἔξωθεν Παύλος; Ἐκῆδετο μὲν, ἀλλὰ μετὰ τὸ δέξασθαι τὸ κήρυγμα καὶ ὑπευθύνους ποιῆσαι τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Χριστοῦ, τότε αὐτοῖς ἐνομοθέτει· ἕως δὲ ὅτε καταφρόνου, περιττὸν ἦν τὰ προστάγματα τοῦ Χριστοῦ λέγειν τοῖς αὐτοῖς οὐκ εἰδῶσι τὸν Χριστόν. Οὐχὶ τοῦς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε; τοῦς δὲ ἔξω ὁ Θεὸς κρίνει. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *τί μοι τοῦς ἔξω κρίνετε*; ἵνα μὴ τις νομίῃ ἀτιμωρήτους τοῦτους ἀφίεσθαι, ἕτερον δικαστήριον ἐπίστησιν αὐτοῖς φοβερόν. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἑμοῦ μὲν ἐκείνους φοβῶν, ἑμοῦ δὲ τοῦτους παραμυθούμενος, καὶ δεικνύς ὅτι ἡ κόλασις αὕτη ἡ πρόσκαιρος, τῆς ἀθανάτου καὶ διηνεκούς ἐξαρπάζει· ὁ καὶ ἀλλοτρίῳ δηλῶν ἔλεγε· *Nun̄i δὲ κρινόμενοι, παιδαιόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν καὶ, Ἐξαρῶντες τὸν ποτηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν.*

β. Ἐμνημόνευσε ῥήσεως ἐν τῇ Παλαιᾷ χειμένῃ, ἑμοῦ μὲν δεικνύς, ὅτι καὶ αὐτοὶ τὰ μέγιστα κερδαίνουσιν, ὡσπερ λοιμοῦ τινος ἀπαλλαγέντες χαλεποῦ, [156] ἑμοῦ δὲ δηλῶν, ὅτι οὐ καινοτομία τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ ἀνωθεν ἐδόκει τοῦτο τῷ νομοθέτῃ τοῖς τοιοῦτους ἐκτέμνεσθαι· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν σφοδρότερον, ἐνταῦθα δὲ ἡμερώτερον. Διότι καὶ εἰκότως ἂν τις διαπορήσειε, τί δήποτε ἐκεῖ μὲν συνεχώρει κολάζεσθαι τὸν ἡμαρτηκότα καὶ καταλείβεσθαι, ἐνταῦθα δὲ οὐαίτι, ἀλλ' ἐπὶ μετάνοιαν αὐτὸν ἄγει. Τί δήποτε ὡν ἐτέρως μὲν ἐκεῖνα, ἐτέρως δὲ ταῦτα διευτυποῦτο; διὰ δύο ταύτας αἰτίας· μίαν μὲν, ὅτι ἐπὶ μείζονα ἄγωνα οὗτοι ἦγοντα, καὶ πλείονος ἐδέοντο τῆς μακροθυμίας· ἐτέραν δὲ τὴν ἀληθεστέραν, ὅτι οὗτοι μὴ ἀπὸ τῆς ἀτιμωρησίας εὐκολώτερον διωροθούοντο ἐπὶ μετάνοιαν ἐρχόμενοι, ἐκεῖνοι δὲ ἐπὶ κακίαν μείζονα ἐμύλλον ἔρπειν. Εἰ γὰρ τοῖς πρώτους κολάζομένους ὀρώντες τοῖς αὐτοῖς ἐνεμένον, εἰ μὴδὲ ἐκολάζοντο τινες, πολλῶν μᾶλλον τοῦτο ἂν ἔπαθον. διὰ τοῦτο ἐκεῖ μὲν τῷ μοιχῷ καὶ τῷ ἀνδροφόνῳ θάνατος εὐθέως ἐπέγεται· ἐνταῦθα δὲ, ἂν διὰ μετανόιας ἀπολύσωνται^α, διέφυγον τὴν κόλασιν. Πλὴν καὶ ἐνταῦθα σφοδρότερας, καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἡμερωτέρας ἴσοις τινος ἀντιμωρίας, ἵνα δευχθῇ διὰ πάντων, ὅτι συγγενεῖς αἱ διαθηκαὶ καὶ ἐνδὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ νομοθέτου· καὶ παρὰ πόδας καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα τὰς τιμωρίας, καὶ μετὰ πολὺν χρόνον πολλάκις ἐν ἐσπέρας, καὶ οὐδὲ μετὰ πολὺν χρόνον πολλάκις, ἀλλὰ μετανοοῦν μόνῃ ἀρκούμενον τὸν Θεόν. Καὶ γὰρ ἐν τῇ Παλαιᾷ μοιχεύσας καὶ φονεύσας ὁ Δαυὶδ, διὰ μετανόιας ἐσώθη, καὶ ἐν τῇ Καινῇ μικρὰ ἀπὸ χωρίου τιμῆς ὑπελόμενος ὁ Ἀνανίας μετὰ τῆς γυναικὸς ἀπέλιτο. Εἰ δὲ πλεονάζει ταῦτα ἐν τῇ Παλαιᾷ, τὰ δὲ ἕνεκτα ἐν τῇ Καινῇ, ἡ διαφορὰ τῶν προσώπων τὴν διαφορὰν τῆς τοιαύτης οἰκονομίας ἐργάζεται. *Τολμᾷ τις ὑμῶν, πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πρᾶγμα ἔχων,*

κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων; Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ὡς ἐπὶ ὠμολογημένον τοιεῖται τὴν κατηγορίαν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ φησιν, *Ὅπως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία*· καὶ ἐνταῦθα, *Τολμᾷ τις ὑμῶν*; ἐκ προομιῶν εὐθέως τὸν θυμὸν ἐνδεικνύμενος, καὶ δεικνύς ὅτι τόλμης ἐστὶ τὸ πρᾶγμα καὶ παρανομίας. Καὶ τί δήποτε τὸν περὶ πλεονεξίας καὶ τοῦ μὴ δεῖν ἔξω κρίνεσθαι παρενέβαλε λόγον; Οἰκτεῖον νόμον πληρῶν. Καὶ γὰρ ἔθος αὐτῷ τὰ παρεμπύπτοντα διορθοῦν, ὡσπερ ἦνίκα περὶ τῶν κοινῶν τραπεζῶν διαλεγόμενος, εἰς τὸν περὶ τῶν μυστηρίων ἐξέβη λόγον. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον, ἐπειδὴ πλεονεκτῶν ἀδελφῶν ἐμνημόνευσε, ζέων τῇ φροντίδι τῆς διορθώσεως τῶν ἀμαρτανόντων οὐκ ἀνέχεται διατηρῆσαι τάξιν· ἀλλὰ τὸ ἐκ τῆς ἀκολουθίας ἀχθὲν εἰς μέσον ἀμάρτημα διορθοῦται πάλιν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὸν πρότερον ἐπάνεισιν. Ἀκούσωμεν οὖν τί φησι καὶ περὶ τοῦτου· *Τολμᾷ τις ὑμῶν πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πρᾶγμα ἔχων, κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων;* Τέως ἐκ τῶν ὀνομάτων γυμνοὶ καὶ ἀποτρέπει, καὶ ἐγκαλεῖ. Καὶ ἐκ προομιῶν μὲν οὐκ ἀνατρέπει τὴν κρίσιν τὴν ἐπιτῶν πιστῶν· ὅτε δὲ αὐτοῦς κατέπληξε διὰ πολλῶν, τότε καὶ τὸ ὅπως [157] κρίνεσθαι ἀνεῖλε. Μάλιστα μὲν γὰρ εἰ δεῖ κρίνεσθαι, φησιν, ἐπὶ τῶν ἀδίκων οὐκ ἔδει· ὅπως δὲ οὐδὲ κρίνεσθαι δεῖ. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὕστερον τίθησι· τέως δὲ τὸ πρῶτον διακαθαίρει τὸ μὴ ἔξω δικάζεσθαι. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον πρὸς τὸν φίλον μικροψυχούοντα^β, τὸν ἐχθρὸν καταλλάκτην λαμβάνειν, φησὶ; πῶς δὲ οὐκ αἰσχύνῃ οὐδὲ ἐρυθριᾷς, ὅταν Ἕλληνας τῷ Χριστιανῷ καθέξῃται δικάζων; Εἰ δὲ ὑπὲρ ἰδιωτικῶν οὐ χρὴ παρ' Ἕλλησι δικάζεσθαι, πῶς αὐτοῖς ἐπιτρέψομεν ὑπὲρ ἐτέρων δικάζων; Καὶ ὅρα πῶς εἶπεν· οὐκ εἶπεν, Ἐπὶ τῶν ἀπίστων, ἀλλ', *Ἐπὶ τῶν ἀδίκων*, λέξιν θείας, ἥς μάλιστα χρεῖαν εἶχεν εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν, ὥστε ἀποτρέψαι καὶ ἀπαγαγεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ δίκης αὐτῷ ὁ λόγος ἦν, οἱ δικαζόμενοι δὲ οὐδὲν οὕτως ἐπιζητοῦσιν, ὡς τὸ πολλὴν εἶναι πρόνοιαν τοῦ δικαίου παρὰ τοῖς δικάζουσιν, ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἀποτρέπει, μονονουχὶ λέγων· Πεῖ φέρῃ καὶ τί ποιεῖς, ἀνθρωπε, τοῦναντίον πάσχων, ὡν ἐπιθυμεῖς, καὶ ὑπὲρ τοῦ τῶν δικαίων τυχεῖν ἀδίκους ἐπιτρέπων ἀνθρώποις; Καὶ ἐπειδὴ εὐθέως φορτικὸν ἦν ἀκούσαι τὸ μὴ δικάζεσθαι, οὐκ εὐθέως τοῦτο ἐπήγαγεν, ἀλλὰ τοῖς δικάζοντας ἡμειψε μόνον, ἔξωθεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσάγων τοῖς δικαζομένους. Εἶτα, ἐπειδὴ εἰ καταφρόνητον εἶναι ἐδόκει τὸ παρὰ τοῖς ἐνδόν δικάζεσθαι, καὶ μάλιστα τότε (οὐ γὰρ ἦσαν ἴσοι ἱκανοὶ πρᾶγμα συνιδεῖν, οὔτε τοιοῦτοι ὄφοι οἱ ἔξωθεν δικασταὶ νόμων ἔμπειροι καὶ ῥητορταί, ἅτε ἐξ ἰδιωτῶν οἱ πλείους ὄντες)· ὅρα πῶς αὐτοῖς ἀξιοπίστους ποιεῖ, πρῶτον ἀγίους καλέσας. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο βίου καθαρότητα, οὐκέτι δὲ ἀκρίθειαν τὴν περὶ τὴν ἀκρίθειαν αὐτοῖς ἐμαρτύρει, ὅρα πῶς καὶ τοῦτο μεθοδεύει τὸ μέρος, λέγων οὕτως· *Ἡ οὐκ οἰδατε ὅτι οἱ ἄγιοι τὸν κόσμον κρινούσι;*

^β Saepissime apud scriptores, maxime ecclesiasticos, μικροψυχία, est similtas, dissensio; μικρόψυχος, dissidia vel similtates exercens, et μικροψυχεῖν, dissidere, similtatem cum aliquo exercere, discipulare, ut ex serie huius ioco perspicuum. Ea de re jam monuitur.

^α Legatur ἀπολύσωνται.

γ'. Σὺ τοίνυν ὁ μέλλων κρίνειν ἐκείνους τότε, πῶς ὑπ' ἐκείνων ἀνέχη κρίνεσθαι νῦν; Κρινοῦσι δὲ οὐχὶ αὐτοὶ καθήμενοι καὶ λόγον ἀπαιτοῦντες, ἀλλὰ κατακρινουσί. Τοῦτο γοῦν δηλῶν ἔλεγε· *Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων*; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἵψ' ὑμῶν, ἀλλ', Ἐν ὑμῖν· ὡσπερ ὅταν λέγῃ· *Βασίλισσα γότου ἀναστήσεται, καὶ κατακρινεῖ τὴν γενεάν ταύτην*· καὶ, *Ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσονται, καὶ κατακρινουσί τὴν γενεάν ταύτην*. Ὅταν γὰρ τὸν αὐτὸν ἦλιον ὀρώντες, καὶ τῶν αὐτῶν μετέχοντες πάντων, ἡμεῖς μὲν εὐρεθῶμεν πιστεύσαντες, ἐκείνοι δὲ ἠπιστήκοντες, οὐ δυνήσονται εἰς ἄγνωσαν καταφυγεῖν· κατηγορήσομεν γὰρ αὐτῶν ἡμεῖς δι' αὐτῶν, ὧν ἐπράξαμεν. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα εὐρήσει τις ἐκεῖ κριτήρια. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξῃ τις περὶ ἄλλων λέγειν, ὅρα πῶς κοινοποιεῖ τὸν λόγον· *Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται [138] ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἔστε κριτηρίων ἐλαχίστων*; Αἰσχύνῃ ὑμῖν φέρεται τὸ πρᾶγμα, φησί, καὶ δνειδὸς ἄφατον. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἔσω κρινομένων αἰσχύνεσθαι, τὸναντίον μὲν οὖν ἔστιν αἰσχύνῃ, φησὶν, ὅταν ὑπὸ τῶν ἔξω κρίνεσθε· ἐκεῖνα γὰρ ἔστιν ἐλάχιστα τὰ κριτήρια, οὐ ταῦτα. *Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μήτι γε βιωτικά*; Τινὲς ἐνταῦθά φασὶ τοὺς ἱερέας αἰνίττεσθαι· ἀλλ' ἄπαγε· περὶ γὰρ δαιμόνων ὁ λόγος αὐτῶν. Εἰ γὰρ περὶ ἱερέων ἔλεγε διεφθαρμένων, ἠνίκατο ἂν αὐτοὺς ἄνω εἰπὼν, ὅτι Ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος· οἶδε γὰρ κόσμον καὶ τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους καλεῖν ἢ Γραφή· καὶ οὐκ ἂν ἐκ δευτέρου τὸ αὐτὸ εἶπεν, οὐδ' ἂν ὡς μείζον τι λέγων ὑστερον αὐτὸ τέθεικεν. Ἀλλὰ περὶ ἐκείνων λέγει τῶν ἀγγέλων, περὶ ὧν φησὶν ὁ Χριστός· *Πορεύεσθε εἰς τὸ πῆρ τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ*· καὶ ὁ Παῦλος, ὅτι *Οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης*. Ὅταν γὰρ αἱ ἀσώματοι δυνάμεις αὗται· ἔλαττον ἡμῶν εὐρεθῶσιν ἔχουσαι τῶν σάρκα περιβεβλημένων, χαλεπωτέραν δώσουσι δίκην. Εἰ δὲ ἔτι φιλονεικοῖεν τινες ἱερέας· λέγειν αὐτὸν, ἐρόμεθα ποίους ἱερέας; Τοὺς βιωτικῶς περιπατήσαντας πάντως. Πῶς οὖν φησὶν, *Ἀγγέλους κρινοῦμεν, μήτι γε βιωτικά*, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν βιωτικῶν τιθεὶς τοὺς ἀγγέλους; Εἰκότως, ἅτε τῆς τούτων χρείας ἐκτὸς γενομένου διὰ τὴν τῆς φύσεως ὑπεροχὴν. *Βιωτικά μὲν οὖν κριτήρια ἂν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἔκ τῆ Ἐκκλησίας, τούτους καθίσετε*. Μεθ' ὑπερβολῆς ἡμᾶς διδάξει βουλόμενος, ὅτι, οὐδ' ἂν ὀτιοῦν ἦ, τοῖς ἔξωθεν ἑαυτοὺς διδόναι χρῆ, τὴν δοκοῦσαν εἶναι ἀντιθεσιν κινήσας, προηγουμένως ταύτην ἔλυσεν. Ὁ γὰρ λέγει, τοιοῦτὸν ἔστιν· Ἴσως ἔρει τις, ὅτι οὐδεὶς ἐν ὑμῖν σοφὸς οὐδὲ ἱκανὸς διακρίνει, ἀλλ' εὐκαταφρόνητοι πάντες. Καὶ τί τοῦτο; Κἂν γὰρ μηδεὶς ἦ σοφὸς, φησὶ, τοῖς ἐλαχίστοις ἐπιτρέπετε. Τοῦτο δὲ πρὸς ἐντροπήν ὑμῖν λέγω. Ἐλέγχοντός ἐστι τὴν τοῦτων ἀντιθεσιν, ὡς σκήψιν οὖσαν περιττὴν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Οὕτως οὐκ ἐνι σοφὸς ἐν ὑμῖν οὐδὲ εἰς*; Τοσαύτη, φησὶν, ἀπορία; τοσαύτη σπάνις ἀνδρῶν συνεινῶν παρ' ὑμῖν; Καὶ ἡ ἐπαγωγὴ δὲ μείζονα τὴν πληγὴν ἔχει· εἰπὼν γὰρ, *Οὕτως οὐκ ἐνι σοφὸς*

ἐν ὑμῖν οὐδὲ εἰς; ἐπήγαγεν· Ὁς *δυνήσεται διακρίνει μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ*; Ὅταν γὰρ ἀδελφὸς δικάζεται μετὰ ἀδελφοῦ, οὐδὲ πολλῆς δεῖ α τῆς συνέσεως καὶ τῆς δεινότητος τῶ μεσιτεῦντι τῆ δίκη, τῆς διαθέσεως καὶ τῆς συγγενείας πολλὰ συμπαρτούσης πρὸς τὴν λύσιν τῆς τοιαύτης φιλονεικίας. Ἀλλὰ ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων. Εἶδες πῶς; ἐν ὀρχῇ μὲν χρησίμως διέβαλε τοὺς δικάζοντας, ἀδίκους καλέσας· ἐνταῦθα δὲ ἐντρεπτικῶς, ἀπίστους εἰπὼν; Καὶ γὰρ σφόδρα αἰσχρὸν, εἰ μὴδὲ ἀδελφοῖς [139] δυνατὸν γενέσθαι καταλλαγῆς αἴτιον τὸν ἱερέα, ἀλλ' ἀνάγκη πρὸς τοὺς ἔξω τρέχειν. Ὅπτε εἰπὼν, *Τοὺς ἐξουθενημένους*, οὐ τοῦτο εἶπε προηγουμένως, ὅτι τοὺς ἀπεβρίμμενους δεῖ καθίσειν, ἀλλὰ καταπτόμενος αὐτῶν. Ὅτι γὰρ τοῖς δυναμένοις διακρίνειν ἐπιτρέπειν χρῆ, ἐδήλιωσεν εἰπὼν· *Οὕτως οὐκ ἐνι σοφὸς ἐν ὑμῖν οὐδὲ εἰς*; καὶ ἐκ περιουσίας ἐπιστομιζῶν καὶ λέγων, ὅτι εἰ καὶ μηδεὶς ἦν σοφὸς ἐν ὑμῖν, τοῖς ἀσυνέτοις ἐπιτρέπειν ἔχρησεν μᾶλλον τὴν ἀκρόασιν, ἢ τοὺς ἐξωθεν δικάζειν. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, ἐν οἰκίᾳ μὲν γινόμενης μάχης, μὴδένα τῶν ἔξωθεν καλεῖν, ἀλλ' αἰσχύνεσθαι εἰ διαδοθεῖ πρὸς τοὺς ἔξω τὰ ἔνδον γινόμενα· ἐνθα δὲ Ἐκκλησία, τῶν ἀποβρίπτων μυστηρίων ὁ θησαυρὸς, πάντα ἐκφέρεσθαι ἔξω; Ἀλλὰ ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων. Διπλοῦν τὸ ἐγκλημα, ὅτι κρίνεται, καὶ ἐπὶ ἀπίστων. Εἰ γὰρ καὶ καθ' ἑαυτὸ τὸ πρᾶγμα ἁμαρτήματα τὸ πρὸς ἀδελφὸν κρίνεσθαι, τὸ καὶ ἐπὶ ἐξωτικῶν ποῖον ἔχει συγγνώμην; Ἦδη μὲν οὖν ὅλωσ ἡτήματα ὑμῖν ἔστιν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν. Εἶδες ποῦ αὐτὸ ἐτήρησε, καὶ πῶς εὐκαίρω; αὐτὸ ἀνεῖλαν; Οὐπω γὰρ λέγω, φησὶ, τίς ἀδικεῖ, ἢ τίς ἀδικεῖται· τέως αὐτῶ τῶ κρίνεσθαι ἐκάτερος διαδέβληται, καὶ οὐδὲν ἕτερος ἑτέρου βελτίων κατὰ τοῦτο.

δ'. Εἰ δὲ δικαίως ἢ ἀδίκως κρίνεται, ἑτέρου λόγου τοῦτο. Μὴ τοίνυν λέγε· Τίς ἠδίκησεν· ἐντεῦθεν γὰρ ἦδη σε κατακρινῶ ἀπὸ τοῦ δικάζεσθαι. Εἰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι φέρειν ἀδικοῦντα, ἐγκλημα, τὸ καὶ ἀδικεῖν πόσης κατηγορίας ἄξιον; *Διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; ἀλλ' αὐτοὶ ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφούς*. Πάλιν διπλοῦν τὸ ἐγκλημα, τάχα δὲ καὶ τριπλοῦν καὶ τετραπλάσιον. Ἐν μὲν, τὸ μὴ εἰδέναι ἀδικούμενον φέρειν· δεύτερον δὲ, τὸ καὶ ἀδικεῖν· τρίτον, τὸ καὶ τοῖς ἀδίκους ἐπιτρέπειν περὶ τούτων τέταρτον, τὸ καὶ ἀδελφόν. Οὐδὲ γὰρ ὁμοίως τὰ ἁμαρτήματα κρίνεται, ὅταν εἰς τὸν τυχόντα καὶ εἰς τὸ οἰκεῖον γίνηται μέλος. Ἀπὸ γὰρ πλείονος ἰταμότητος τολμᾶται τοῦτο· κάκει μὲν ἡ φύσις τοῦ πράγματος καταπεπάτηται μόνη, ἐνταῦθα δὲ καὶ ἡ τοῦ προσώπου ποιότης. Ἐντρέφας τοίνυν ἀπὸ τῶν κοινῶν λογισμῶν, καὶ πρὸς τούτων ἀπὸ τῶν κειμένων ἐπάθλων, εἰς ἀπειλὴν κατακλείει τὴν παραίνεσιν, ἰσχυρότερον ποιῶν τὸν λόγον, καὶ ὅτω λέγων· *Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀδικοὶ βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι; Μὴ κλαυῶσθε· οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλόλατραι, οὔτε μοιχοὶ, οὔτε μαλακοὶ, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε κλεονέκται, οὐ κλέπται, οὐ μέθισοι, οὐ λοιδοροὶ, οὐκ ἄρπαγες βασιλείαν Θεοῦ*· *Legatur* τοῦ ἀδελφοῦ, οὐδέποτε δεῖται.

tractet, ita dicens : 2. *An nescitis quod sancti mundum iudicabunt?*

3. Tu ergo, qui illos aliquando iudicaturus es, quomodo sustines nunc ab illis iudicari? Iudicabunt autem, non ipsi sedentes et rationem repetentes, sed condemnabunt. Hoc enim indicans dicebat : *Et si in vobis iudicatur mundus, indigni estis minimis iudiciis?* Non enim dixit, A vobis, sed, *Inter vos*; ut cum dicit, *Regina Austri surget, et condemnabit generationem hanc; et Viri Ninivitæ surgent, et condemnabunt generationem hanc* (Matth. 12. 43. 41). Quando enim eundem solem videntes, et earundem rerum omnium participes, nos quidem credidisse inventi fuimus, illi vero non credidisse, non poterunt ad ignorantiam confugere: nos enim illos accusabimus per ea quæ fecimus. Et multa alia quis inveniet ibi iudicia. Deinde ne videretur cuiquam de aliis dicere, vide quomodo communem faciat sermonem : *Et si in vobis iudicatur mundus, indigni estis minimis iudiciis?* Pudorem vobis res affert, inquit, et ineffabile dedecus. Nam quia, ut verisimile est, pudebat eos ab iis qui intus erant iudicari : e contrario autem vobis est dedecus, cum ab iis qui foris sunt iudicamini : illa enim minima sunt iudicia, non hæc. 5. *Nescitis quia angelos iudicabimus? quanto magis sæcularia?* Quidam dicunt hic sacerdotes subindicari : sed apage; nam de demonibus agit. Nam si de corruptis sacerdotibus dixisset, supra subindicasset illos cum dixit : *In vobis iudicatur mundus*; solet enim Scriptura improbos quoque homines mundum vocare : neque iterum hoc ipsum dixisset, neque ut majus quidpiam dicens ipsum postea posuisset. Sed de illis loquitur angelis, de quibus dicit Christus : *Ite in ignem paratum diabolo et angelis ejus* (Matth. 25. 41); et Paulus, *Angeli ejus transfigurantur tamquam ministri iustitiæ* (2. Cor. 11. 15). Cum enim Potestates illæ incorporeæ inventæ fuerint minus habere quam nos, qui carne induti sumus, graviores dabant poenas. Quod si adhuc quidam contendunt illum de sacerdotibus loqui, interrogabimus, quos sacerdotes? Omnino eos qui sæculari more vixerunt. Quomodo ergo, inquires, *Angelos iudicabimus, quanto magis sæcularia?* nempe ad differentiam sæcularium ponens angelos, et merito : quia extra eorum usum sunt ob excellentiam naturæ. 4. *Sæcularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum.* Volens cum hyperbole nos docere, quodcumque tandem fuerit, non oportere nos externis committere, cum objectionem vel quæ talis esse videbatur, movisset : prius illam solvit. Hoc enim vult significare : Fortasse dicet quispiam, nullum esse apud vos sapientem, neque ad iudicium ferendum aptum, sed contemptibiles omnes. Et quid hoc? Etiam si enim nullus sit sapiens, inquit, vos minimis permittite. 5. *Hoc autem ad verecundiam vestram dico.* Est refellentis illorum objectionem, ut quæ superflua sit obtentus : ideoque subjunxit : *Sic non est sapiens in vobis quaquam?* Tantane est, inquit, inopia? Tantane apud vos raritas virorum intelligentium? Quod autem subjungit, majorem infert plagam : cum

enim dixisset, Non est sapiens in vobis neque unus? subjunxit : *Qui possit iudicare inter fratrem suum?* Cum enim frater cum fratre iudicio contendit, non magna intelligentia et solertia est opus litis arbitro, affectu et cognatione magnam opem afferente ad contentioneis talis solutionem. 6. *Sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles.* Viden' quomodo in principio quidem utiliter incusabat eos qui iudicarent, Iniquos vocans : hic autem ut illos pudore afficiat, dicens infideles? Etenim admodum turpe est, si ne fratribus quidem reconciliationis causa possit esse sacerdos ; sed necesse sit ad externos recurrere. Itaque cum dixit *Contemptibiles*, non hoc præcipue dixit, quod abjectos sedere iudices oporteat, sed illos perstringens. Nam quod iis, qui discernere possint, committere oporteat, significavit dicens : *Sic non est inter vos sapiens quisquam?* et ex abundantia os obstruens, et dicens : quod etiam si nullus esset sapiens in vobis, insipientibus potius committenda causa fuisset, quam externis. Quomodo enim non absurdum fuerit, cum domi lis oritur, externum neminem vocari, sed pudore affici, si quæ intus fiunt foris evulgentur ; ubi autem Ecclesia est, arcanorum mysteriorum thesaurus, omnia extra efferi? *Sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles.* Duplex est crimen, et quod iudicetur, et quod apud infideles. Si enim per se peccatum est cum fratre iudicio contendere, id apud externos facere quam veniam mereatur? 7. *Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos.* Viden' ubinam illud reservari? et quam opportune hoc sustulerit? Nondum enim dico, inquit, aliquis injuriam facit, aliquis injuriam patitur : interim eo ipso, quod iudicio contendatur, uterque improbatur, et in hoc non est alius alio melior.

4. Si autem juste vel injuste iudicio contenditur, hoc ad aliam pertinet disputationem. Ne itaque dicas, Aliquis injuria affecit : hinc enim jam te damno, quod iudicio contendas. Si autem injuriam inferentem ferre non posse crimen est, injuriam facere quanta dignum erit accusatione? *Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini?* 8. *Sed vos injuriam facitis et fraudem etiam fratribus.* Rursus duplum crimen ; imo forte triplum et quadruplum. Unum quidem injuriam inferentem ferre nescire ; secundum autem, etiam injuriam inferre ; tertium, iniquis iudicium de his committere ; quartum, hoc in fratrem facere. Neque enim similiter de peccatis iudicatur, cum admittuntur in quemvis obvium, et cum in proprium membrum. Hoc enim quis audent ex majori petulantia : et illic quidem conculcatur sola rei natura, hic vero etiam personæ qualitas. Postquam igitur pudorem intulit a communibus rationibus, et ante hæc a propositis præmiis, comminatione concludit adhortationem, vehementiorem reddens sermonem his verbis : 9. *An nescitis quod iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare : neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, 10. neque avari, neque fures, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces re-*

gnam Dei possidebunt. Quid dicis? de avaris loquens, scelatorum hominum tantam induxisti nobis turbam? Etiam, inquit: sed non confundens orationem hoc facio, sed et ordine procedens. Quemadmodum enim de fornicatoribus loquens, omnium simul meminit: ita rursus avarum commemorans, omnes in medium adducit ad reprehensiones assuefaciens eos, qui horum et similium sibi conscii sunt. Nam in aliorum commemoratione frequenter audire poenam iis repositam, id efficit ut facilius audiatur reprehensio, cum adversus sua quisque peccata pugnaturus se apparet. Neque enim hæc tamquam sciens illis competere, neque tanquam reprehendens, comminatur: quod maxime potest auditorem retinere et impedire ne resiliat, cum oratio illum non respicit, sed indeterminate prolata, ejus conscientiam latenter pungit. *Nolite errare.* Ille subindicat quosdam dicentes, quod nunc multi dicunt, Benignus cum sit Deus et clemens, delicta non ulciscitur: ne timeamus; nam de nulla re a nemine unquam poenam exiget. Et propterea dicit, *Nolite errare.* Error enim extremus et fallacia est, cum bona speres, contraria consequi, et illud de Deo suspicari, quæ ne de homine quidem quisquam cogitaverit. Quamobrem ait propheta ex persona ejus: *Existimasti iniquitatem, quod ero tui similis: arguam te et statuam contra faciem tuam iniquitates tuas* (Psal. 49. 21.); et Paulus hic, *Nolite errare; neque fornicatores* (eum, qui jam damnatus fuerat, primum ponit), *neque adulteri, neque molles, neque ebriosi, neque maledici regnum Dei possidebunt.*

Contra maledicos. — Multi hunc locum reprehenderunt, tanquam valde asperum, si quidem ponit ebriosum et maledicum cum adultero et muliebrico passo et masculorum concubitore. Atqui non paria sunt scelera, quomodo ergo paria supplicia? Quid ergo dicemus? Quod certe non parva res sit ebrietas et maledictum: quando quidem Christus enim qui fratrem suum fatuum vocavit, gehennæ tradidit. Sæpe enim hinc mors consequuta est: et Judæorum populus ex ebrietate gravissima admisit peccata. Deinde non de supplicio hic sermonem habet, sed de amissione regni. A regno igitur certe similiter et hic et ille excidunt: si vero in gehenna aliquam sint habituri differentiam, non erat præsentis temporis disquirere; non enim hoc propositum nobis est. 11. *Et hæc quidam fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis.* Magnum ingerens pudorem subjungit dicens: Cogitate ex quantis malis vos eripuerit Deus, quantam vobis benignitatis suæ præbuerit experientiam et demonstrationem; neque ad solam liberationem mercedem extendit, sed longe amplius beneficium auxit: etenim mundum et purum fecit. Num hoc tantum? Nequaquam. sed et sanctificavit; neque hoc solum, sed etiam justificavit. Atqui vel a peccatis liberari magnum est donum: nunc autem te innumeris replevit bonis. Et hoc factum est, *In nomine Domini nostri Jesu Christi: non in hoc vel in illo, sed Et in Spiritu Dei nostri.* Hæc ergo cum sciamus, dilecti, et accepti beneficii magnitudinem cogitantes, maneamus temperanter vi-

ventes, ab iis omnibus quæ enumerata sunt mundi, et tribunalia fugiamus, quæ sunt in externis foris, et nobilitatem quam nobis Deus largitus est custodimus. Cogita enim, quantæ sit turpitudinis, tibi jura dicentem sedere Græcum.

5. Quid ergo, inquires, si is qui intus est inique judicet? Cur, quæso? secundum quas leges judicet Græcus, et secundum quas Christianus? annon palam est Græcum secundum leges hominum, et Christianum secundum leges Dei? Hic ergo magis justitia reperitur, quia leges ex cælo sunt missæ. In externis enim præter ea quæ dicta sunt, alia sunt suspecta multa, oratorum vis dicendi, principum corruptio, et multa alia quæ justitiam labefactant: hic vero nihil horum est. Quid ergo, inquires, si adversarius dynasta sit? Et ideo maxime hic judicare oportet: in externis enim ille iudiciis te erit omnino superior. Si autem ille non acquiescit, et si id quod intus est iudicium despiciet et foras vi trahit? Melius est id, quod ex necessitate passurus es, te libentem sustinere et iudicium non subire, ut et mercedem habeas. Nam *Si, inquit, quis velit tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam accipere, dimittes illi etiam pallium; et, Sis benevolus adversario tuo cito, donec es in via cum illo* (Matth. 5. 40. 25). Ecquid nostra dicere opus est? nam ipsi quoque externorum tribunalium patroni hæc sæpissime dicunt, melius esse foris lites componere.

Pecuniarum amor omnia subvertit. — Sed, o pecunias! imo potius, o absurdum pecuniarum amorem! qui omnia subvertit et dejecit; nugæque et fabulæ multis sunt omnia propter pecunias. Et quod ii, qui sæcularibus sunt addicti, in tribunalibus lites commoveant, nihil mirum; quod autem multi ex iis, qui sæculo abrenuntiarunt, eadem ipsa faciant, hoc certe est extra veniam omnem. Nam si vis videre quantum te abesse ab hoc usu, nempe tribunalium, præceperit Scriptura, et discere quibusnam leges posite sint, audi quid dicat Paulus: *Iusto lex non est posita, sed injustis et non subditis* (1. Tim. 1. 9). Quod si ille de Mosaica hoc dicit, multo magis de externis legibus. Si ergo injuriam feceris, palam est te non esse justum; si autem injuria afficiaris et feras (hoc enim maxime justus est), non opus habes externis legibus. Et quomodo, inquires, injuria læsus ferre potero? Atqui Christus aliquid etiam amplius præcepit. Non modo enim injuria læsum ferre jussit, sed etiam affatim erogare ei qui facit injuriam, et patiendi affectu et animo superare cupiditatem mala inferentis. Non enim dixit, *Ei qui velit tecum in iudicio contendere et tunicam tuam auferre, dimitte tunicam; sed cum illa et pallium dato.* Vince illum, inquit, male patiendo, non male faciendo: hæc est enim clara et splendida victoria. Ideoque postea dicit Paulus: *Jam enim delictum est vobis, quod iudicia habetis inter vos: et cur non potius injuriam accipitis?* Quod enim is qui injuria afficitur, magis vincat, quam is qui injuriam non fert, hoc vobis palam faciam. Etiamsi qui injuriam non fert in iudicium traxerit, etiamsi superarit, tunc maxime vincitur. Quod enim volebat,

κληρονομήσουσι. Τι λέγεις; περὶ πλεονεκτῶν διαλεγόμενος, τοσοῦτον ὄχλον ἐπήγαγεσ ἡμῖν παρανόμων ἀνθρώπων; Ναί, φησὶν· ἀλλ' οὐ συγγέων τὸν λόγον τοῦτο ποιῶ, ἀλλὰ καὶ τάξει [140] προβαίνων. Ὅσπερ γὰρ περὶ τῶν πόρων διαλεγόμενος, μέμνηται πάντων ὁμοῦ, οὕτω πάλιν τοῦ πλεονέκτου μνησθεῖς, πάντα εἰς μέσον ἄγει, πρὸς τοὺς ἐλέγχους συνεθίζων τοὺς τὰ τοιαῦτα συνειδότες ἑαυτοῖς. Τὸ γὰρ ἐν ταῖς τῶν ἐτέρων μνήμαις συνεχῶς ἀκούειν τὴν κειμένην κολασίν αὐτοῖς, εὐπαράδεκτον ποιεῖ τὸν ἔλεγχον, ἐπειδὴν τοῖς οἰκείοις αὐτῶν ἁμαρτήματιν ἐπαποδύηται. Οὐδὲ γὰρ ὡς συνειδῶς ἐνταῦθα αὐτοῖς; ταῦτα, οὐδὲ ὡς ἐλέγχων ποιεῖται τὴν ἀπειλήν ἢ μάλιστα καὶ ἰκανόν ἐστι κατασχεῖν τὸν ἀκρατὴν, καὶ μὴ ἀφείναι ἀποπηδῆσαι, ὅταν μὴ πρὸς αὐτὸν ὁ λόγος ἀποτείνηται, ἀλλ' ἀδιοριστῶς λεγόμενος, λαθρανόντως αὐτοῦ πλήτη τὸ συνειδός. *Μὴ πλανᾶσθε*. Ἐνταῦθα αἰνίττεται τινὰς λέγοντας, ὅπερ καὶ νῦν λέγουσιν οἱ πολλοὶ, ὅτι Φιλάνθρωπος ὢν ὁ Θεὸς καὶ ἀγαθός, οὐκ ἐπεξέρχεται τοῖς πλημμελήμασι· μὴ δὴ φοβηθῶμεν· οὐδὲν γὰρ ἐπ' οὐδενὶ δίκην ἀπαιτῆσαι ποτέ. Καὶ τοῦτων ἐνεκὲν φησὶν· *Μὴ πλανᾶσθε*. Πλάνης γὰρ ἐστὶν ἐσχάτης καὶ ἀπάτης, ἐλπίσαντα χρηστὰ τῶν ἐναντιῶν ἐπιτυχεῖν, καὶ ταῦτα περὶ Θεοῦ ὑποπτεῦειν, ἢ μὴδὲ περὶ ἀνθρώπου τις ἐνοήσῃε. Διὸ φησὶν ὁ προφήτης ἐκ προσώπου αὐτοῦ· *Υπέλαβες ἀνομίαν, ὅτι ἔσομαι σοὶ ὁμοῖος· ἐλέγξω σε καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀνομίας σου* καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα, *Μὴ πλανᾶσθε· οὐτε πόρνοι* (τὸν ἤδη καταδικασθέντα πρῶτον τίθησιν), *οὐτε μοιχοί, οὐτε μαλακοί, οὐτε μέθυσοι, οὐτε λοιδοροὶ βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι*.

Πολλοὶ τοῦτου ἐπελάβοντο τοῦ χωρίου, ὡς σφόδρα τραχὺς, εἴ γε τὸν μέθυσον καὶ λοιδορον μετὰ τοῦ μοιχοῦ καὶ τοῦ ἡταιρηκότος καὶ τοῦ ἀρσενοκίτου τίθησι· καίτοι γε οὐκ ἴσα τὰ ἐγκλήματα, πῶς οὖν τὰ τῆς κολάσεως ἴσα; Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι μάλιστα μὲν οὖν οὐ μικρὸν τὸ τῆς μέθης καὶ τὸ τῆς λοιδορίας, ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς τὸν μωρὸν καλέσαντα τὸν ἀδελφὸν τῆς γέννησιν παρέδωκε. Πολλάκις γὰρ ἐντεῦθεν ἐτέχθη θάνατος· καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων δὲ ὄχλος τὰ χαλεπώτατα ἐκ τῆς μέθης ἐξῆμαρτεν ἁμαρτήματα· ἔπειτα, ὅτι οὐ περὶ κολάσεως ὁ λόγος αὐτῷ τέως, ἀλλὰ περὶ ἐκπτώσεως βασιλείας. Τῆς μὲν οὖν βασιλείας ὁμοίως καὶ οὗτος καὶ ἐκεῖνος ἐκπίπτουσιν· εἰ δὲ τίνα ἐν τῇ γενένη διαφορὰν ἔξουσιν, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ ζητεῖν· οὐ γὰρ περὶ τοῦτου πρόκειται νῦν ἡμῖν. *Καὶ ταῦτά τινες ἤτε· ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιασθητε*. Σφόδρα ἐντροπικῶς ἐπήγαγε λέγων· Ἐνοήσατε ἡλικίων ὑμᾶς ἐξείλετο κακῶν ὁ Θεός, ὅσῃ ὑμῖν φιλάνθρωπιᾶς παρέσχετο πείραν καὶ ἀπόδειξιν· καὶ οὐδὲ μέχρι τῆς ἀπαλλαγῆς τὴν ἀντίδοσιν ἔδωκεν, ἀλλ' ἐπὶ πολὺ τὴν εὐεργεσίαν προήγαγε· καὶ γὰρ καθαρὸν ἐποίησεν. Ἄρ' οὖν τοῦτο μόνον; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ ἡγιασεν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσε. Καίτοι γε καὶ τὸ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγῆναι, ὡρεὰ μεγάλη· νυκτὶ δὲ σε καὶ μυρίων ἐνέκλιθησεν ἀγαθῶν. Καὶ τοῦτο γέγονεν· *Ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*· οὐκ ἐν τῷδε καὶ τῷδε, ἀλλὰ *καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν*. [141] Ταῦτα οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, καὶ τὸ μέγεθος τῆς γεγεννημένης εὐεργεσίας ἐννοοῦντες, μένωμεν σωφρόνως βιοῦντες, τῶν τε ἀπηριθμημένων καθαρευόντες ἀπάντων, καὶ τὰ δικαστήρια φεύγωμεν τὰ ἐν ἀγοραῖς ταῖς ἔξω, καὶ τὴν εὐγένειαν, ἣν ὁ Θεός

ἡμῖν ἐχαρίσατο, ταύτην διαφυλάξωμεν. Ἐνόησον γὰρ ἡλικίας ἐστὶν αἰσχύνης καθέζεσθαι· Ἑλληνὰ σοὶ δίκαια νέμοντα.

εἰ. Τί οὖν, φησὶν, ἐὰν παρανόμως ὁ ἔνδον κρίνη; Διὰ τί, εἰπέ μοι; κατὰ ποίους γὰρ νόμους δικάζει; Ὁ Ἑλληνα; καὶ κατὰ ποίους ὁ Χριστιανός; οὐκ εὐδῆλον ὅτι κατὰ μὲν τοὺς τῶν ἀνθρώπων ὁ Ἑλληνα, κατὰ δὲ τοὺς τοῦ Θεοῦ ὁ Χριστιανός; Οὐκοῦν ἐνταῦθα μᾶλλον τὸ δίκαιον, ἐπειδὴ καὶ ἐξ οὐρανῶν εἰσὶν οἱ νόμοι πεμφθέντες. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἔξωθεν μετὰ τῶν εἰρημένων καὶ ἕτερα ἐστὶν ὑποπτεῦσαι πολλά, καὶ ῥητόρων δεινότητα καὶ διαφθορὰν ἀρχόντων καὶ πολλὰ ἄλλα τὸ δίκαιον λυμαινόμενα· ἐνταῦθα δὲ τοιοῦτον οὐδέν. Τί οὖν, ἂν ὁ ἀντίδικος δυνάστης ᾖ, φησὶ; Καὶ διὰ τοῦτο μὲν οὖν μάλιστα δικάζεσθαι ἐνταῦθα χρή· ἐν γὰρ τοῖς ἔξω δικαστηρίοις περιέσται σου πάντως. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχεται, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔνδον καταφρονεῖ καὶ ἔξω πρὸς βίαν ἔλκει, βέλτιον, ὅπερ ἐξ ἀνάγκης μέλλεις πάσχειν, ἐκὼν ἢ ὑποστῆναι καὶ μὴ δικάσασθαι, ἵνα καὶ μισθὸν ἔχης. *Ἄν γὰρ εἰς σοὶ, φησὶ, θέλη κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἀφήσεις αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον*· καὶ, *Ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχῦ, ἕως οὗ εἰ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ*. Καὶ τί χρὴ λέγειν τὰ ἡμέτερα; καὶ γὰρ αὐτοὶ οἱ τῶν ἔξωθεν δικαστηρίων συνήγοροι μυριάκις ταῦτα λέγουσι, ὅτι βέλτιον ἔξωθεν διαλύεσθαι.

Ἄλλ' ὡ τῶν χρημάτων! μᾶλλον δὲ, ὡ τοῦ ἀτόπου ἔρωτος τῶν χρημάτων! ὅτι πάντα ἀνέτρεψε καὶ κατέβαλε, καὶ πάντα λῆρος τοῖς πολλοῖς καὶ μῦθοι διὰ τὰ χρήματα. Καὶ τὸ μὲν βιωτικὸς εἶναι τοὺς τοῖς δικαστηρίοις ἐνοχλοῦντας, οὐδὲν θαυμαστόν· τὸ δὲ πολλοὺς τῶν ἀποταξαμένων τὰ αὐτὰ δὴ ταῦτα ποιεῖν, τοῦτό ἐστιν ὁ συγγνώμης πάσης ἐστέρηται. Εἰ γὰρ ἐθέλοις ἰδεῖν πόσον ταύτης ἀπέχειν σε ἢ τῆς χρείας, τῆς τῶν δικαστηρίων λέγω, προσέταξεν ἡ Γραφή, καὶ τίσιν οἱ νόμοι κείνται μαθεῖν, ἀκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος· *Δικαίῳ νόμος οὐ κείται, ἀνόμιος δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις*. Εἰ δὲ περὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ ταῦτά φησι, πολλῶ μᾶλλον περὶ τῶν ἔξωθεν. Ἄν μὲν οὖν ἀδικῆς, δῆλον ὡς οὐκ ἂν εἴης δίκαιος· ἐὰν δὲ ἀδικῆ καὶ φέρης (δικαίου γὰρ μάλιστα τοῦτό ἐστιν), οὐδὲν χρεῖαν ἔχεις τῶν ἔξωθεν νόμων. Καὶ πῶς δυνησσομαι φέρειν ἀδικούμενος, φησὶ; Καίτοι γε ὁ Χριστὸς καὶ τοῦτου τι πλέον προσέταξεν. Οὐ γὰρ μόνον ἀδικούμενον φέρειν ἐκέλευσεν, ἀλλὰ καὶ προσπειθαφιλεύεσθαι τῷ ἀδικούντι, καὶ τῇ προθυμίᾳ τοῦ πάσχειν ὑπερβαίνειν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ποιούντος κακῶς. Οὐ γὰρ εἶπε, *Τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν ἀφες τὸν χιτῶνα*· [142] ἀλλὰ, *Μετ' ἐκείνου καὶ τὸ ἱμάτιον δός*. Νίκησον γὰρ αὐτὸν, φησὶ. τῷ κακῶς πάσχειν, μὴ τῷ κακῶς ποιεῖν· αὕτη γὰρ ἡ σαφὴς νίκη καὶ λαμπρά. Διὸ καὶ προῖων ἔλεγεν ὁ Παῦλος· *Ἦδη μὲν οὖν ὁλως ἡττημα ὑμῖν ἐστίν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν. Καὶ διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀδικεῖσθε;* Ὅτι γὰρ ὁ ἀδικούμενος νικᾷ μᾶλλον τοῦ μὴ φέροντος ἀδικεῖσθαι, τοῦτο ὑμῖν ποιήσω φανερόν. Ὅ μὴ φέρων ἀδικεῖσθαι, κἂν εἰς δικαστήριον ἔλκυσθαι, κἂν περιγένηται, τότε μάλιστα ἡττηται· ὁ γὰρ οὐκ ἤθελεν, ἐπαθεν· ἠνάγκασε γὰρ αὐτὸν ὁ ἀντίδικος καὶ ἀλγήσαι καὶ δικάσασθαι. Τί γὰρ δι

^a Reg., ἐκόντα. ^b Morel., ἀπέχειν σε δεῖ, male : δεῖ deest in codice Regio et a nobis ex unctum est.

νενίκηκας; τί δὲ ὅτι τὰ χρήματα ἀπέλαβες ἅπαντα; ὅπερ οὐκ ἐδοῦλου τέως ὑπέμεινας, ἀναγκασθεὶς δικασσασθαι. Ἄν δὲ ἐνέγκῃς τὴν ἀδικίαν, νικῆς χρημάτων μὲν ἀποστατούμενος, τῆς δὲ νίκης, οὐκέτι τῆς ἐπὶ τῇ φιλοσοφίᾳ ταύτῃ· οὐ γὰρ ἰσχυσέ σε ἀναγκάσαι ἐκεῖνος, ὅπερ οὐκ ἐδοῦλου, ποιῆσαι. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, εἰπέ μοι, τίς ἐνίκησεν, ὁ βᾶσκανος, ἢ ὁ ἐπὶ τῆς κοπρίας; τίς ἠττήθη, ὁ πάντα ἀφαιρηθεὶς Ἰώβ, ἢ ὁ πάντα ἀφελόμενος διάβολος; Δῆλον ὅτι ὁ πάντα ἀφελόμενος διάβολος. Τίνα οὖν θαυμάζομεν τῆς νίκης, τὸν διάβολον τὸν πλῆξαντα, ἢ τὸν Ἰώβ τὸν πληγέντα; Δῆλον ὅτι τὸν Ἰώβ· καίτοι γε οὐκ ἰσχυσε χρήματα ἀπολλύμενα κατασχεῖν, οὐ σώσαι τοὺς παῖδας τοὺς αὐτοῦ. Καὶ τί λέγω χρήματα καὶ παῖδας; τὴν τοῦ σώματος οὐκ ἰσχυσε περιποιήσασθαι σωτηρίαν. Ἄλλ' ὅμως οὗτός ἐστιν ὁ νικῆσας, ὁ πάντα τὰ ὄντα ἀποβαλίων. Χρήματα μὲν γὰρ οὐκ ἰσχυσε κατασχεῖν, τὴν δὲ εὐσέθειαν κατέσχε μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης. Ἄλλὰ παισὶν οὐκ ἐπήμυνεν ἀπολλυμένοις. Καὶ τί τοῦτο; καὶ γὰρ ἐκεῖνους λαμπροτέρους ἐποίησε τὸ συμβᾶν, καὶ ἐκὼς δὲ οὕτως ἤμυνεν ἐπηραζομένῳ. Εἰ δὲ μὴ κακῶς ἔπαθε καὶ ἡδίκηθη παρὰ τοῦ διαδόλου, οὐκ ἂν ἐνίκησε τὴν λαμπρὰν νίκην ἐκείνην. Εἰ πονηρὸν ἦν τὸ ἀδικεῖσθαι, οὐκ ἂν ἡμῖν αὐτὸ ἐπέταξεν ὁ Θεός· πονηρὰ γὰρ ὁ Θεὸς οὐκ ἐπιτάττει· ἢ οὐκ ἴστε, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Θεὸς τῆς δόξης; καὶ οὐκ ἂν αἰσχύνῃ καὶ γέλωτι καὶ ζημίᾳ περιβαλεῖν ἡμᾶς ἠθέλησεν, ἀλλὰ τάναντία προξενῆσαι. Διὰ τοῦτο κελεύει ἡμᾶς ἀδικεῖσθαι, καὶ πάντα πράττει, ὥστε ἀποστῆσαι ἡμᾶς τῶν βιωτικῶν, καὶ πείσαι τί δόξα καὶ τί αἰσχύνῃ, τί ζημία καὶ τί κέρδος.

ζ'. Ἄλλὰ δεῖνόν τὸ ἀδικεῖσθαι καὶ ἐπηρεάζεσθαι. Οὐκ ἔστι δεῖνόν, οὐκ ἔστιν, ἀνθρώπε. Μέχρι τίνος πρὸς τὰ παρόντα ἐπτώησαι; Οὐδὲ γὰρ ἂν ἐπέταξεν αὐτὸ ὁ Θεός, εἰ δεῖνόν ἦν. Σκόπει δέ· Ὁ ἡδίκηκός, ἀπῆλθε χρήματα ἔχων, ἀλλὰ καὶ συνειδὸς πονηρὸν· ὁ δὲ ἡδίκημένος, χρημάτων μὲν ἀπστερημένος, παρῆρσιαν δὲ κεκτημένος πρὸς τὸν Θεόν, κτήμα μυρίων θησαυρῶν τιμωτέρων. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, φιλοσοφῶμεν ἐκ προαιρέσεως, καὶ μὴ πάσχωμεν τὰ τῶν ἀνοήτων, οἳ τότε νομίζουσι μὴ ἀδικεῖσθαι, ὅταν ἀπὸ δικαστηρίου τοῦτο πάθωσι. [143] Τούναντίον δὲ ἅπαν ἐστὶν ἡ μεγίστη ζημία, καὶ ὅλως ὅταν μὴ ἐκόντες ταῦτα φιλοσοφῶμεν, ἀλλ' ἠττηθέντες ἐκεῖθεν. Οὐδὲν γὰρ κέρδος ἀπὸ δικαστηρίου ἠττηθέντα ἐνεγκεῖν· καὶ γὰρ τῆς ἀνάγκης τὸ πρᾶγμα ἄ γίνεται λοιπόν. Τίς οὖν ἢ λαμπρὰ νίκη; Ὅταν σὺ καταφρονήσης, ὅταν μὴ δικάσῃ. Τί φῆς; Ἀφῆρέθην ἅπαντα τὰ ὄντα, φησί, καὶ σιγᾶν κελεύεις; ἐπηρεάσθην, καὶ φέρειν πρᾶως παραινείς; καὶ πῶς δυνήσομαι; Ῥᾶστα μὲν οὖν, ἂν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψῃς, ἂν ἴδῃς τὸ κάλλος τοῦτο, καὶ ποῦ σε ἐπηγγέλιτο δέξασθαι ὁ Θεὸς φέροντα ἀδικίαν γενναίως. Τοῦτο τοῖνον ποιεῖ, καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, ἐννόησον ὅτι τῷ ἐκεῖ καθήμενῳ ἐπὶ τῶν Χερουθιμ γέγονας ὅμοιος. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος ὑβρίσθη καὶ ἤνεγκε, καὶ ὤνευδίσθη καὶ οὐκ ἠμύνατο, καὶ ἐπτύσθη^β καὶ οὐκ ἐπεξήλθεν· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐναντίοις ἡμεῖψατο εὐεργεσίαις μυρίαὶς τοὺς τὰ τοιαῦτα πεποιηκότας, καὶ ἡμᾶς μιμητὰς αὐτοῦ γενέσθαι ἐκέλευσεν. Ἐνόησον ὅτι γυμνὸς ἐξῆλθες ἐκ κοιτίας μητρὸς σου· γυμνὸς καὶ ἀπελεύσῃ καὶ σὺ κάκεινος ὁ

ἡδίκηκός· μᾶλλον δὲ ἐκεῖνος μὲν μετὰ μυρίων τραυμάτων σκώληκα τικτόντων. Ἐνόησον ὅτι πρόσκαιρα τὰ παρόντα, λόγισαι τοὺς τάφους τῶν προγόνων, κατὰμαθε τὰ γεγενημένα σαφῶς, καὶ ὄψει ὅτι ἰσχυρότερόν σε ἐποίησεν ὁ ἀδικήσας. Τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ πάθος χαλεπώτερον ἐποίησε, τὴν φιλαργυρίαν λέγω· τὸ δὲ σὸν ἀσθενέστερον, λαβὼν τὴν τροφήν τοῦ θηρίου. Καὶ ἔτι πρὸς τούτοις ἀπῆλλαξέ σε φροντίδων, ἀγωνίας, βασκανίας συκοφαντῶν, θορύβου, παραχῆς, φόβου διηνεκοῦς· καὶ τὸν φορυτὸν τῶν κακῶν ἐπεσώρευσεν ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν. Τί οὖν, ἐὰν λιμῶν παλαίσω, φησί; Μετὰ Παύλου τοῦτο πάσχεις τοῦ λέγοντος· Ἀχρὶ τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινώμεν καὶ διψώμεν καὶ γυμνητεύομεν. Ἄλλ' ἐκεῖνος διὰ τὸν Θεόν, φησί. Καὶ σὺ διὰ τὸν Θεόν· ὅταν γὰρ μὴ ἐπεξέλθῃς, διὰ τὸν Θεὸν τοῦτο ποιεῖς. Ἄλλ' ὁ ἡδίκηκός μετὰ τῶν πλουτούντων τρυφᾷ. Μᾶλλον δὲ μετὰ τοῦ διαδόλου· ἀλλὰ σὺ μετὰ Παύλου στεφανοῦσαι. Μὴ τοῖνον δέδιδι λιμὸν· Οὐ γὰρ λιμοκτονήσει Κύριος ψυχὰς δικαίων. Καὶ ἕτερός φησι πάλιν· Ἐπίρριψον ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνά σου, καὶ αὐτός σε διαθρέψει. Εἰ γὰρ τὰ σπουδία τοῦ ἀγροῦ διατρέφει, πῶς σε οὐ διαθρέψει; Μὴ γινώμεθα τοῖνον ὀλιγόπιστοι μηδὲ ὀλιγόψυχοι, ἀγαπητοί. Ὁ γὰρ βασιλεὺς οὐρανῶν ἐπαγγειλάμενος καὶ τοσαῦτα ἀγαθὰ, τὰ παρόντα πῶς οὐ δώσει; Μὴ περιττῶν ἐπιθυμῶμεν, ἀλλ' αὐταρκείας ἐχώμεθα, καὶ αἰεὶ πλουτήσομεν· σκεπάσματα ζητῶμεν καὶ τροφὰς, καὶ πάντων ἐπιληψόμεθα καὶ τούτων καὶ τῶν πολλῶν μειζόνων. Εἰ δὲ ἀλγείς ἔτι καὶ κάτω κύπτεις, ἠβουλόμην σοι τοῦ ἡδίκηκός μετὰ τὴν νίκην δεῖξαι τὴν ψυχὴν, πῶς τέφρα γίνεται. Καὶ γὰρ ἡ ἁμαρτία τοιοῦτον· ἕως μὲν ἂν ἐργασθῇ, παρέχει τινὰ ἡδονήν· [144] ὅταν δὲ τελεσθῇ, τότε ἡ μικρὰ ἡδονὴ ὑπεξίσταται, ἐπεισέρχεται δὲ ἀθυμία. Ταῦτα καὶ ὅταν ὑβρίζωμεν τινὰς πάσχομεν· ὕστερον γοῦν ἑαυτῶν κατηγοροῦμεν. Οὕτω καὶ ὅταν πλεονεκτήσωμεν, χαίρομεν· μετὰ δὲ ταῦτα κεντούμεθα ὑπὸ τοῦ συνειδότες.

Ὁρᾷ παρὰ τῷ δεῖνι τὴν οἰκίαν τοῦ πένητος; Δάκρυσον, μὴ τὸν ἀπστερημένον, ἀλλὰ τὸν εἰληφότα· οὐ γὰρ ἔδωκεν, ἀλλ' ἔλαβε κακόν. Ἐκεῖνον μὲν γὰρ τῶν παρόντων ἀπστερήσεν, ἑαυτὸν δὲ τῶν ἀφάτων ἀγαθῶν ἐξέβαλεν. Εἰ γὰρ ὁ μὴ δοῦς τοῖς δεομένοις, εἰς γένναν ἀπεισιν, ὁ λαμβάνων τὰ τῶν δεομένων, τί πείσεται; Καὶ τί τὸ κέρδος, φησὶν, ὅταν ἐγὼ πάθω κακῶς; Μέγα μὲν οὖν τὸ κέρδος. Οὐ γὰρ τῇ τιμωρίᾳ τοῦ κακῶς πεπονηκός ἴσθησί σοι τὴν ἀντίδοσιν ὁ Θεός· ἐπεὶ οὐδὲν ἂν ἦν μέγα. Τί γὰρ ὄφελος, ὅταν ἢ ἐγὼ πάθω κακῶς, κάκεινος πάσῃ κακῶς; καίτοι γε πολλοὺς οἶδα μεγίστην παραμυθίαν ταύτην ἠγουμένους, καὶ τὸ πᾶν ἀπειληφέναι νομίζοντας, ὅταν τοὺς ἐπηρεάσαντας ἴδωσι κολαζομένους. Ἄλλ' ὅμως ὁ Θεὸς οὐκ ἐν τούτοις ἴσθησι τὴν ἀμοιβήν. Ἄλλὰ βούλει μαθεῖν ὅσα τὰ ἀγαθὰ σε διαδέξεται; Τὸν οὐρανὸν σοι πάντα ἀνοίγει, τῶν ἁγίων ποιεῖ συμπολίτην, εἰς τὸν αὐτῶν χορὸν τελεῖν σε παρασκευάζει, ἁμαρτημάτων ἀπολύει, δικαιοσύνην στεφανοῖ. Εἰ γὰρ οἱ τοῖς ἁμαρτηκόσιν ἀφιέντες τυγχάνουσιν ἀφέσεως, οἱ μὴ μόνον ἀφιέντες, ἀλλὰ καὶ ἐπιδαψιλεύομενοι, τίνας οὐ τεύξονται εὐλογίας^β; Μὴ τοῖνον ἀγεννῶς ἐνέγκῃς, ἀλλὰ καὶ εὐξαι ὑπὲρ τοῦ ἡδίκηκός· ὑπὲρ γὰρ σαυτοῦ

^a Deerat τὸ πρᾶγμα. ^b Morel., καὶ ἐπτύσθη, quam lectionem habet Savil. in margine. Idem Savil. in textu et codex Reg., καὶ ἐτυπτήθη. Ultraque lectio quadrat.

^a Legebatur, ei, solace. ^b Savil. et Morel., εὐλογίας, Reg., ἀπολογίας, et sic legit interpres. Ultraque lectio quadrat.

passus est : illum enim coegit adversarius et dolere et iudicio contendere. Quid enim quod vicisti? quid quod universas accepisti pecunias? Quod volebas interim passus es, ut coactus in iudicio contenderes. Si vero iniquitatem feras, vincis privatus pecuniis, sed non victoria quæ est ob tantam philosophiam : non potuit enim ille te cogere ad id faciendum, quod volebas. Quod autem hoc sit verum, dic mihi : Quis vicit, invidusne, an is qui jacebat in sterquilinio? quis superatus est, an Job, cui omnia abrepta sunt, an qui omnia ipse abstulit diabolus? Conspicuum est, quod is qui omnia ipsi abstulit diabolus. Quem miramur ob victoriam, diabolumne qui percussit, an Jobum percussum? Palam est, quod Jobum. Atqui non potuit percuntes pecunias retinere, non filios suos servare. Ecquid dico pecunias et filios? corporis sui salutem servare non potuit. Attamen hic est qui vicit qui omnia sua amisit. Pecunias quidem retinere non potuit, pietatem vero cum omni accuracione retinuit. Sed pereuntibus filiis non opem tulit. Et quid hoc? nam illos ipse casus splendidiore reddidit; sibi quoque malis affecto similiter opem tulit. Nisi vero male passus et injuria affectus a diabolo fuisset, non splendidam illam retulisset victoriam. Si malum erat injuria affici, non id nobis jussisset Deus : mala enim Deus non jubet : an nescitis quod ipse sit Deus gloriæ? nec nos voluisset turpitudine, risu et damno involvere, sed contraria conciliare. Ideo jubet nos injuriam pati, nihilque non agit ut nos a sæcularibus abstrahat, et persuadeat quid sit gloria, quid turpitudine, quid damnum, quid luerum.

6. Sed durum est injuria et damno affici? Non est durum, non est, o homo! Usquequo presentibus inbias? Neque enim hoc præcepisset Deus, si malum esset. Considera autem : qui injuriam fecit, abiit pecunias habens, sed malam quoque conscientiam : qui autem injuria læsus est, pecuniis quidem privatus fuit, sed fiduciam apud Deum habet, possessionem mille thesauris pretiosiorum. Hæc cum sciamus, ex proposito voluntatis philosophemur, nec eadem quæ stulti patiamur, qui tunc se non injuria læsos putant, cum hoc illis a iudicio accidit. Prorsus vero e contrario illud est damnum maximum, et universim quando non philosophamur sponte nostra, sed inde superati. Nihil enim lucri referunt qui superati a iudicio, id patiuntur : nam tunc demum illud ex necessitate lit. Quænam ergo splendida victoria est? Quando tu id despexeris, quando iudicio non contemderis. Quid dicis? omnia mihi ablata bona sunt, et silere jubes? damno affectus sum, ut mansuete feram hortaris? et quomodo illud potero? Facillime utique, si in cælum respexeris, si videris hanc pulchritudinem et ubi te suscepturum esse Deus pollicitus sit, si injuriam generose feras. Hoc itaque facito, et postquam cælum respexeris, cogita te similem factum esse ei, qui illic super Cherubim sedet. Nam et ille contumelia affectus est, et id tulit; et probris est affectus, nec sese est ultus; sputis dehonestatus est, et non sese vindicavit, sed contrariis remuneravit,

innumeris afficiens beneficiis eos qui talia fecerant, et nos ipsius imitatores esse jussit. Cogita te nudum exiisse ex utero matris tuæ; nudus reverteris et tu et qui te affecit injuria; imo vero ille cum innumeris vulneribus, quæ vermes gignant. Cogita quod temporanea sint presentia : tecum reputa sepulcra majorum. Disce aperte ea quæ facta sunt, et videbis eum qui te injuria affecit, te fortiorem fecisse : passionem namque suam graviolem reddidit; amorem pecuniæ dico; tuam vero imbecilliolem, ablato feræ illius alimento. Ad hæc vero te liberavit a curis, ab animi angore, ab invidia sycophantarum, a turba, a tumultu, a perpetuo metu; et malorum colluviam in caput suum congegit. Quid igitur, si cum fame, iniquies, concertem? Cum Paulo hoc pateris, qui ait : *Usque in hanc horam et esurimus et sitimus et nudi sumus* (1. Cor. 4. 11). At ille, iniquies, propter Deum. Et tu quoque propter Deum : quando enim non te ultus fueris, propter Deum id fecisti. Sed qui me injuria affecit, cum divitibus in deliciis degit. Iuvo vero cum diabolo : sed tu cum Paulo coronaris. Ne ergo famem timeas : *Non enim fame necabit Deus animas iustorum* (Prov. 10. 3). Et alius rursus ait : *Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet* (Psal. 54. 25). Si enim passerem agri nutrit, quomodo te non nutriet? Ne simus ergo modice fidei, neque pusillanimes, o dilecti. Qui enim regnum cælorum promittit et tanta bona, presentia quomodo non dabit? Ne superflua desideremus, sed quod sufficiat, et semper divites erimus : tegumentum quaramus et alimenta, et omnia accipiemus, et hæc et multo majora. Si autem adhuc doles et deorsum respicis, vellem tibi ejus qui te injuria affecit animam post victoriam ostendere, quomodo cinis facta sit. Tale namque est peccatum : quandiu patrat, quamdam voluptatem affert; quando autem consummatum est, tunc modica illa voluptas avolat, succedit autem animi mœror. Hæc porro patimur, cum quosdam contumelia afficimus; postea vero nos ipsos accusamus. Sic etiam cum rapimus, gaudemus; deinde vero a conscientia pungimur.

Qui egenis non eleemosynam erogat, in gehennam mittitur. — Vides apud quempiam domum pauperum? Bese, non eum qui privatus fuit, sed eum qui accepit; non enim dedit, sed accepit malum. Nam illum quidem presentibus spoliavit, se vero ex bonis ineffabilibus ejecit. Nam si is, qui egenis non elargitur, in gehennam abit; qui illa quæ egenorum sunt accipit, quid patietur? Et quænam utilitas, iniquies, si ego male patiar? Magna certe utilitas. Non per supplicium ejus, qui te malo affecit, remunerationem tibi constituit Deus; nam illud non magna res esset. Quæ enim utilitas, si et ego et ille mala patiamur? quamquam multos novi, qui hoc pro maxima habent consolatione, et totum se accepisse arbitruntur, eum eos qui sibi nocuerunt plexos vident. Attamen Deus non hic sistit remunerationem. Sed vis scire quot te bona exceptura sint? Totum tibi cælum aperit, sanctorum concivem facit, in eodem choro ut sis efficit, a peccatis absolvit, justitia coronat. Si enim qui re-

mittunt illis, qui peccaverunt, remissionem consequuntur; qui non modo remittunt, sed ipsis abunde largiuntur, quam non consequentur benedictionem? Ne itaque pusillo animo feras, sed etiam precare pro eo qui te læsit. Pecunias tuas accepit? sed etiam peccata, ut in Neemano et Giezi accidit. Quantas pecunias non dare voluisses, ut peccata tibi remitterentur? Hoc itaque nunc etiam usu venit: si enim generose feras, nec maledicas, splendida redimitus es corona. Non meus est sermo, sed audisti Christum dicentem: *Orate pro iis qui vobis molestiam creant. Et cogita quantum sit præmium, Ut sitis similes Pa-*

tris vestri qui est in celo (Matth. 5. 45. 40). Itaque nullo privatus es, sed etiam accepisti; non injuriæ affectus, sed coronatus es, animo magis philosophus effectus Deoque similis, pecuniarum cura liberatus, regnum caelorum assequutus. Hæc itaque omnia nobiscum reputantes, in injuriis philosophemur, dilecti, ut et a præsentis vitæ perturbatione liberemur, et inutilem mœrorem abjiciamus, futurumque gaudium consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVII.

CAP. 6. v. 12. *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate.*

1. Hellioues hic subindicat. Quia enim rursus ad fornicatorem est rediturus, fornicatio autem ex deliciis et immoderato cibo oritur, vehementer vitium illud castigat. Neque enim de prohibitis hæc dicit; illa namque non licent; sed de iis quæ indifferentia esse videntur. Exempli causa: licet, inquit, comedere et bibere; sed cum copia nimia non expedit. Quodque mirum inexpectatumque est, quod tamen facere sæpe solet in contrarium convertens orationem, hic quoque illud exsequitur; et ostendit quod in potestate facere, non solum non expediat, sed nec potestatis quidem sit, verum servitutis. Et primo quidem avertit ab eo, quod non expediat, dicens: *Non expediunt*; secundo autem a contrario, dicens, *Ego sub nullius redigar potestate.* Hoc autem sibi vult: Penes te est manducare, inquit; ergo mane in illa potestate, et cave ne hujus affectus servus efficiaris. Nam qui ut convenit illo utitur, illius dominus est; qui autem mensuram excedit, non ultra dominus est, sed servus ejus efficitur, gula in ipso tyrannidem exercente. Viden' quomodo eum, qui se potestatem habere putabat, sub potestate esse ostendat? Solet enim Paulus hoc facere, ut jam dixi, in contrarium objectiones vertere: quod hic etiam fecit. Animadvertite autem: quisque eorum dicebat, Licet mihi deliciari: ille vero dicit, Non hoc tu ita facis ut qui id habeas in potestate, sed ut qui sis ipse redactus sub hanc potestatem. Neque enim ventris potestatem habes, quamdiu fueris ventri nimis indulgens, sed ipse te in potestate habet. Hoc autem de pecuniis etiam deque aliis dici potest. 13. *Escæ ventri.* Ventrem hic non ventrem, sed ingluviem vocat: ut cum dicit: *Quorum deus venter est (Philipp. 3. 19)*; non de hoc membro loquens, sed de voracitate. Quod enim ita sit, audi sequentia: *Et venter escis: corpus autem non fornicationi, sed Domino.* Atqui venter quoque est corpus. Sed duas posuit conjunctiones, escas et ingluviem, quam quidem ventrem vocavit, Christum et corpus. Quid sibi vult illud, *Escæ ventri?* Escæ, inquit, amicitiam habent cum ingluvie, et hæc cum ventre. Non potest

ergo ad Christum nos ducere, sed ad hæc trahit. Gravis enim et belluina est passio servos reddit, et tibi serviatur efficit. Cur ergo alimentis inhiat, o homo? Illius namque ministerii talis est finis, et nihil amplius exhibebit; sed tamquam alicui dominæ ministrans, manet hanc retinens servitutem, neque ulterius procedit; nullumque aliud opus habet, sed hoc inane ministerium. Et ambo mutuo connectuntur, et simul dissolvuntur venter cum escis, et escæ cum ventre, cursum quemdam qui nunquam finitur involventes, ac si a corrupto corpore nascentur vermes, et rursus a vermibus corpus consumatur; vel quemadmodum si fluctus in summum sublatus dissolvatur, nihil ultra efficit. Hæc porro non de esca et de corpore dicit; sed gulæ vitium et cibum immoderatum traducit, ut sequentia ostendunt: subjungit enim: *Deus autem et hunc et hæc destruet.* Non ventrem dicit, sed immoderatam concupiscentiam: non escam, sed delicias. Neque enim illam agre fert, sed de illis legem statuit sic loquens: *Habentes alimenta et tegumenta, his contenti sumus (1. Tim. 6. 8)*; sed hac ratione rem improbat, ejus emendationem post consilium datum orationi relinquens. Quidam vero dicunt, dictum illud esse prophetiam, quæ statum futuri sæculi declarat, in quo non ultra manducabitur vel bibetur. Si autem moderatus usus finem habebit, multo magis ab immoderato abstinendum. Deinde ne quis putet reprehensionem id esse corporis, neve illud suspicetur, quod nempe a parte totum damnaverit, neve dicat corporis naturam causam esse fornicationis; audi sequentia: Non enim corporis naturam, inquit, accuso, sed immoderatam animi cupiditatem: ideoque adjicit: *Corpus autem non fornicationi, sed Domino.* Non enim ideo formatum fuit, ut luxui et fornicationi operam daret, ut neque venter ut ingurgitetur, sed ut Christum caput sequatur, et Dominus imponatur corpori. Vereamur, horreamus, quod tanto honore dignati, ut illius supra collocati membra efficiamur, tot malis nos deturpemus. Cum ergo belluones satis carpsisset, futurorum etiam spe ab hac nequitia abducit, dicens: 14. *Deus autem et Dominum suscitavit, et nos suscitabit per virtutem suam.*

2. Vidistin' rursus sapientiam apostolicam? nam

τοῦτο ποιεῖς. Ἐλαβί σου χρήματα; ἀλλὰ καὶ ἀμαρτίας ἔπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Νεεμάν καὶ τοῦ Γιεζῆ γέγονε. Πόσον οὐκ ἂν ἠθέλησας δοῦναι πλοῦτον ὥστε ἀφεθῆναι σοι τὰ ἀμαρτήματα; Τοῦτο τοίνυν γίνεται νῦν ἂν γὰρ ἐνέγκης γενναίως καὶ μὴ καταράσῃ, λαμπρὸν ἀνεθῶσιν τὸν στέφανον. Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος ἤκουσας· *Ἐθήχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιηραζόντων ὑμῶς*. Καὶ τὸ ἐπαθλον ἐννόησον ἡλικον· *Ὅπως γένησθε ὁμοιοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ὅστε οὐδὲν ἀπεστέρησαι, ἀλλὰ καὶ προσέλαβες· οὐκ ἠδίκησαι, ἀλλὰ καὶ ἐστεφανώ-

θης, φιλοσοφώτερος γενόμενος τὴν ψυχὴν, ὅμοιος τῷ Θεῷ καταστάς, τῆς φροντίδος τῶν χρημάτων ἀπαλλαγείς, τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν κτησάμενος. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἀναλογισάμενοι, φιλοσοφῶμεν ἐν ταῖς ἀδικίαις, ἀγαπητοὶ, ἵνα καὶ τῆς τοῦ παρόντος βίου ταραχῆς ἀπαλλαγῶμεν καὶ τὴν ἀνόνητον ἐκβάλωμεν ἀθυμίαν, καὶ τῆς μελλούσης χαρᾶς ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[145] ΟΜΙΛΙΑ ΙΖ'.

Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιωσθήσομαι ὑπὸ τινος.

α'. Τοὺς λαϊμάργους ἐνταῦθα αἰνίττεται. Ἐπειδὴ γὰρ μάλλει πάλιν ἐπὶ τὸν πεπορνευκότα φέρεσθαι, ἢ δὲ πορνεία ἀπὸ τρυφῆς καὶ ἀμετρίας, σφοδρῶς τὸ πάθος κολάζει. Οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν ἀπηγορευμένων λέγει τοῦτο· ἐκεῖνα γὰρ οὐκ ἔξεστιν· ἀλλὰ περὶ τῶν ἀδιαφόρων εἶναι δοκούντων. Οἷόν τι λέγω· Ἐξέστι, φησί, φαγεῖν, καὶ πιεῖν, ἀλλ' οὐ συμφέρει μετὰ ἀσωτίας. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν αὐτοῦ καὶ παράδοξον, ὃ δὴ πολλοῦ ποιεῖν ἐβωθεν εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπων τὸν λόγον, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα κατασκευάζει, καὶ δείκνυσιν ὅτι τὸ ἐν ἐξουσίᾳ ποιεῖν, οὐ μόνον οὐ συμφέρει, ἀλλ' οὐδὲ ἐξουσίας ἐστίν, ἀλλὰ δουλείας. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπὸ τοῦ ἀσυμφόρου ἀποτρέπει λέγων· *Οὐ συμφέρει*· δεῦτερον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, λέγων, *ὅτι οὐκ ἐγὼ ἐξουσιωσθήσομαι ὑπὸ τινος*. Ἡ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Κύριος εἶ τοῦ φαγεῖν, φησὶν· οὐκοῦν μένε κύριος ὢν, καὶ σκόπει μὴ γένη δουλὸς τούτου τοῦ πάθους. Ὁ μὲν γὰρ εἰς δέον αὐτῷ κερημένους, αὐτὸς αὐτοῦ κύριός ἐστιν· ὁ δὲ εἰς ἀμετρίαν ἐξῶν, οὐκέτι κύριος, ἀλλὰ δούλος αὐτοῦ γίνεται, τῆς ἀδηφαγίας ἐν αὐτῷ τυραννοῦσης. Εἶδες πῶς τὸν νομίζοντα ἐξουσίαν ἔχειν, ἔδειξεν ὑπὸ ἐξουσίαν ὄντα; Τοῦτο γὰρ ἔθος τῷ Παύλῳ ποιεῖν, ὅπερ ἐφθην εἰπῶν, εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπειν τὰς ἀντιθέσεις, ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα πεποιήκα. Σκόπει δὲ· Ἐκεῖνων ἕκαστος ἔλεγεν· Ἐξέστι μοι τρυφᾶν· αὐτός φησιν, ὅτι οὐχ οὕτως αὐτὸ ποιεῖς, ὡς ἐξουσίαν ἔχων αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὑποκείμενος τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. Οὐδὲ γὰρ ἔχεις ἐξουσίαν τῆς γαστρὸς, ἕως ἂν ἄσωτος ᾦς, ἀλλ' αὐτῆ σοῦ τὴν ἐξουσίαν ἔχει. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν χρημάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐστὶν εἰπεῖν. *Τὰ βρώματι τῇ κοιλίᾳ*. Κοιλίαν ἐνταῦθα, οὐ τὴν γαστέρα, ἀλλὰ τὴν γαστριμαργίαν λέγει· ὡς δὲ λέγει· *Ὁν ὁ θεὸς ἡ κοιλία*, οὐ περὶ τοῦ μέλους λέγων, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀδηφαγίας. Ὅτι γὰρ τοῦτό ἐστιν, ἄκουσον τῶν ἐξῆς· *Καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι· τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ*. Καὶ μὴν καὶ ἡ κοιλία, σῶμα. Ἀλλὰ δύο συζυγίας ἐβηκε, τὰ βρώματα καὶ τὴν γαστριμαργίαν, ὅπερ κοιλίαν ἐκάλεσε, τὸν Χριστὸν καὶ τὸ σῶμα. Τί δὲ ἐστὶ, *Τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ*; Τὰ βρώματα, φησὶ, πρὸς τὴν γαστριμαργίαν ἔχει φιλίαν, καὶ αὐτῆ πρὸς ταῦτα. Οὐ δύναται οὖν πρὸς τὸν Χριστὸν ἡμᾶς ἄγειν, ἀλλὰ πρὸς ταῦτα ἔλκει. Πάθος γὰρ χαλεπὸν καὶ θηριωδὲς ἐστὶ, καὶ δούλου ποιεῖ, καὶ ταύτῃ διακονεῖσθαι· παρασκευάζει. Τί τοί-

νυν περὶ τροφὴν ἐπτόησαι καὶ κέχηνας, ἀνθρώπε; Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνης τῆς διακονίας τοῦτο, καὶ πλεον οὐδὲν ἐπιδείξεται· ἀλλ' ὡς περὶ δεσποίνῃ τινὶ διακονοῦμένη μένει διατηροῦσα τὴν δουλείαν ταύτην, καὶ οὐ πρόεισι περαιτέρω, [146] καὶ οὐδὲν ἔργον ἕτερον ἔχει, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ μάταιον. Καὶ ἀμφότερα ἀλλήλοις συμπλέκονται καὶ συγκαταλύεται, ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι, καὶ τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, δρόμον τινα ἀνήνυτον ἀνελίττουσα· ὡς ἂν εἰ ἀπὸ σώματος διεφθαρμένου σκώληκες τίχτοιντο, καὶ πάλιν ὑπὸ τῶν σκωλήκων ἀναλίσκοιτο τὸ σῶμα· ἢ ὡς περὶ ἂν εἰ κύμα κορυφούμενον καὶ διαλυόμενον μηδὲν περαίνει πλεόν. Ταῦτα δὲ οὐ περὶ τροφῆς καὶ σώματος λέγει, ἀλλὰ τὸ πάθος τῆς γαστριμαργίας καὶ τὴν ἀμετρίαν τῶν ἐδεσμάτων διαβάλλει. Καὶ δηλοῖ τὰ ἐξῆς· ἐπάγει γὰρ· *Ὁ δὲ θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει*· οὐ τὴν γαστέρα λέγων, ἀλλὰ τὴν ἄμετρον ἐπιθυμίαν, οὐδὲ τὴν τροφὴν, ἀλλὰ τὴν τρυφὴν. Πρὸς γὰρ ἐκεῖνα οὐ δυσχεραίνει, ἀλλὰ καὶ νομεθετεῖ περὶ αὐτῶν οὕτω λέγων· *Ἐχοντες τροφὰς καὶ σκεπάζματα, τοῦτοις ἀρκεσθῆσόμεθα*· ἀλλὰ ταύτη διαβάλλει τὸ πρᾶγμα, καὶ τὴν διόρθωσιν αὐτοῦ μετὰ συμβουλήν ἐπιτρέψας εὐχῆ. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι προφητεία τὸ εἰρημένον ἐστὶ, τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κατάστασιν δηλοῦσα, καὶ ὅτι οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ φαγεῖν οὐδὲ πιεῖν. Εἰ δὲ τὸ σύμμετρον ἔξει τέλος, πολλῷ μάλλον τῆς ἀμετρίας ἀπέχεσθαι δεῖ. Εἶτα ἵνα μὴ νομίση τις ὅτι τοῦ σώματος ἐστὶν ἡ διαβολή, μηδὲ ὑποπετύση ὅτι ἀπὸ τοῦ μέρους τὸ ὅλον διέβαλε, μηδὲ λέγη ὅτι ἡ φύσις τοῦ σώματος αἰτία ἦν τῆς πορνείας*, ἄκουσον τῶν ἐξῆς. Οὐ γὰρ τὴν φύσιν αἰτιῶμαι, φησὶ, τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν ἄμετρον τῆς ψυχῆς ἀσωτίαν· διὸ καὶ ἐπάγει· *Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ*. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο κατεσκευάσθη, ἵνα ἀσωτῶς ζῆ καὶ πορνεύῃ, ὡς περὶ οὐδὲ ἡ κοιλία, ἵνα γαστριμαργῆ, ἀλλ' ἵνα τῷ Χριστῷ ἐπηται ὡς κεφαλῇ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι ἐπικέηται. Αἰδεσθῶμεν, φριξώμεν ὅτι τοσαύτης ἀξιοθέντες τιμῆς, ὡς ἐκείνου τοῦ ἄνω καθημένου γενέσθαι μέλη, τοσοῦτοις κακοῖς κατασχόμεν ἑαυτούς. Κατηγορήσας τοίνυν ἱκανῶς τῶν γαστριμαργῶν, καὶ τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι τῆς κακίας ἀπάγει ταύτης, λέγων· *Ὁ δὲ θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἤγειρε, καὶ ἡμᾶς ἐξεγερσεὶ διὰ τῆς δυναμῆς αὐτοῦ*.

β'. Εἶδες πάλιν σοφίαν ἀποστολικήν; τὸ γὰρ ἀξιόπιστον αἰεὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ κατα-

* Reg., ἡ φύσις τῆς γαστριμαργίας αἰτία ἢ τῆς πορνείας.

σκευάζει, και μάλιστα νυν. Εί γάρ τὸ σῶμα ἡμῶν μέλτος τοῦ Χριστοῦ, ἀνέστη δὲ ὁ Χριστὸς, και τὸ σῶμα πάντως ἔψεται τῇ κεφαλῇ. Διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε πρῶτον ἀπιστοῦμενον και λογισμοῖς οὐ δυνάμενον ὑπονοηθῆναι, τῷ ἀκαταλήπτῳ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ παρεχώρησε τὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, οὐ μικρὰν κατ' αὐτῶν ἀπόδειξιν και ταύτην παρεχόμενος. Και ἐπὶ μὲν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ οὐ τίθεικεν αὐτό· οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ὁ δὲ Θεὸς και τὸν Κύριον ἐξεγερσὶ ἐξέβη γὰρ τὸ πρῶτον· ἀλλὰ πῶς; Ὁ δὲ Θεὸς και τὸν Κύριον ἤγειρε· και οὐκ ἔδειτο κατασκευῆς. [147] Ἐπὶ δὲ τῆς ἡμετέρας ἀναστάσεως, ἐπειδὴ οὐδέπω γέγονεν, οὐχ οὕτως εἶπεν, ἀλλὰ πῶς; Και ἡμᾶς ἐξεγερσὶ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· τῇ ἀξιοπιστίᾳ τῆς τοῦ ποιῶντος ἰσχῆος τοῦς ἀντιλέγοντας; ἐπιστομίζων. Εἰ δὲ τῷ Πατρὶ τὴν ἀνάστασιν λογίζεται τοῦ Χριστοῦ, μηδὲν οὐ θορυβεῖται τοῦτο. Οὐ γὰρ ὡς ἀτονούντος τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο τίθεικεν· αὐτὸς γὰρ ἴσθιν ὁ λέγων· *Λύσατε τὸν καθ' οὗτον, και ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερῶ αὐτόν*· και πάλιν, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, και ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν*· και ὁ Λουκᾶς δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι φησιν· *Οἱς και παρέστησεν ἐαυτὸν ζῶντα*. Τίνας οὖν ἔνεκεν ὁ Παῦλος οὕτω φησίν; Ὅτι και τὰ τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ λογίζεται, και τὰ τοῦ Πατρὸς τῷ Υἱῷ· Ἄ γὰρ ἂν ἐκείνος ποιῇ, φησὶ, ταῦτα και ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Σφόδρα δὲ εὐκαίρως ἐναυθα τῆς ἀναστάσεως ἀνέμνησε, ταῖς ἐλπίσιν ἐκείναις καταστέλλον τῆς ἀδηφάγιας τὴν τυραννίδα, και μονονουχὶ λέγων· Ἐφαγες· ἔτις ἀσώτως, και τί τὸ πέρας; οὐδὲν, ἀλλ' ἡ φθορὰ μόνον. Συνεζεύχθης τῷ Χριστῷ, και τί τὸ πέρας; Μέγα και θαυμαστὸν ἡ μέλλουσα ἀνάστασις, ἡ ἐνδοξος ἐκείνη και πάντα ὑπερβαίνουσα λόγον.

Μηδεὶς τοίνυν διαπιστεῖται τῇ ἀναστάσει· εἰ δὲ τίς ἀπιστεῖ, ἐννοεῖται πόσα ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησε, και δεχέσθω και περὶ ἐκείνης ἀπόδειξιν. Τὰ γὰρ ἡδη γενομένα παραδοξότερα πολλῶ, και θαῦμα ἀμήχανον ἔχοντα. Σκόπει δὲ· Γῆν λαβὼν ἔφυρε, και ἐποίησεν ἄνθρωπον, γῆν οὐκ οὔσαν πρὸ τούτου. Πῶς οὖν ἡ γῆ γέγονεν ἄνθρωπος; πῶς δὲ αὕτη οὐκ οὔσα παρήγετο; πῶς δὲ τὰ ἐξ αὐτῆς ἄπαντα, τὰ τῶν ἀλόγων ἄπειρα γένη, τὰ τῶν σπερμάτων, τὰ τῶν φυτῶν, οὐκ ὠδίμων ἐπ' ἐκείνων ἡγησάμενων, οὐχ ὕετων κατενεχθέντων ἐπὶ τούτων, οὐχὲ γεωργίας φανείσης, οὐ βοῶν, οὐκ ἀρόστρον, οὐκ ἄλλου οὐδενὸς συντελούντος εἰς τὴν γένεσιν τούτων; Διὰ τοῦτο γὰρ ἐκ γῆς ἀψύχου και ἀναισθήτου τοσαῦτα ἐν ἀρχῇ γένη και φυτῶν και ἀλόγων ζῴων ἀνήκεν, ἵνα ἀνωθέν σε παιδεύσῃ τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον. Τοῦτο γὰρ τῆς ἀναστάσεως ἀπορώτερον. Οὐ γὰρ ἴσθιν ἴσον σθεσθέντα ἀνάψαι λύχνον, και μηδαμῶς φαινόμενον δεῖξαι πῦρ· οὐκ ἴσθιν ἴσον κατενεχθεῖσαν οἰκίαν ἀναστήσαι, και μηδὲ ἔλως ὑφ' ἐστῶσαν παραγαεῖν. Ἐναυθα μὲν γὰρ, εἰ και μηδὲν ἄλλο, ἀλλ' ἡ ὕλη ὑπέκειτο· ἐκεῖ δὲ οὐδὲ ἡ οὐσία ἐφαίνετο. Διὰ τοῦτο τὸ δυσκολώτερον εἶναι δοκοῦν ἐποίησε πρότερον, ἵνα ἐκ τούτου τὸ ευκολώτερον παραδέξῃ. Δυσκολώτερον δὲ εἶπον, οὐχὲ τῷ Θεῷ, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν ἡμετέρων λογισμῶν ἀκολούθῳ· Θεῷ γὰρ δύσκολον οὐδέν· ἀλλ' ὡσπερ ζωγράφος ὁ μίαν ποιῶν εἰκόνα, μυρίας ευκόλως ποιήσει, οὕτω και Θεῷ ῥάβδῳ μυρίους ποιήσει κόσμους και ἀπεί-

ρους· μᾶλλον δὲ, ὡσπερ ευκόλον ἐννοῆσαι σε πόλιν και κόσμους ἀπείρους, οὕτω ποιῆσαι Θεῷ ευκόλον, μᾶλλον δὲ και τούτου πολλῶ πάλιν ευκολώτερον. Σὺ μὲν γὰρ κἂν βραχὺν χρόνον ἀναλίσκες; ἐν τῇ ἐννοίᾳ· ὁ δὲ Θεὸς οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' ὅσων τῶν κουφοτάτων τινὸς, [148] μᾶλλον δὲ και τοῦ νοῦ τοῦ ἡμετέρου οἱ λίθοι βαρύτεροι, τοσοῦτον ὁ νοῦς ἡμῶν τῆς ταχύτητος τῆς ἐν τῷ ποιεῖν ἀπολιμπάνεται τοῦ Θεοῦ. Ἐθαύμασας αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἐπὶ τῆς γῆς; Ἐνόησον πάλιν πῶς ὁ οὐρανὸς γέγονεν οὐκ ὢν, πῶς τὰ ἄπειρα ἄστρα, πῶς ὁ ἥλιος, πῶς ἡ σελήνη· και ταῦτα πάντα οὐκ ὄντα. Πάλιν, εἰπέ μοι, πῶς μετὰ τὸ γενέσθαι ἔστηκε, και ἐπὶ τίνας; ποίαν ὑποθάβραν ἔχει, ἡ γῆ δὲ ποίαν; και τί μετὰ τὴν γῆν; και μετ' ἐκεῖνο πάλιν τὸ μετὰ τὴν γῆν, τί; Ὅρᾳ εἰς πόσον ἴλιγγον ἐκπίπτει σου τὸ τῆς διανοίας ἔμμημα, ἂν μὴ ταχέως ἐπὶ τὴν πίστιν καταδράμῃς και τὴν ἀκατάληπτον δύναμιν τοῦ ποιῆσαντος; Εἰ δὲ βούλει και ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων στοχάζεσθαι, δυνήσῃ κατὰ μικρὸν πτερώσαι σου τὴν διάνοιαν. Ποίων ἀνθρωπίνων; φησίν. Οὐχ ὄρᾳ τοῦς κεραμέας; πῶς τὸ διακλασθὲν και γενόμενον ἄμορφον διαπλάττουσι σκεῦος; τοῦς τὴν μεταλλικὴν χυνεύοντας γῆν, πῶς τὴν γῆν χρυσὸν ἀποφαίνουσι, και σίδηρον και χαλκόν; πάλιν ἑτέρους τοῦς· τὴν ὕλην ἐργαζομένους, πῶς τὴν ἄμμορον εἰς ἓν σῶμα συνεχῆς και διαγῆς μετασκευάζουσι; Εἶπω τοῦς σκευοδέψας, τοῦς τὰ ἀλουργὰ ἐσθήματα βάπτοντας, πῶς ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου τὸ δεξάμενον τὴν βαφὴν ἀποφαίνουσι; εἶπω τὴν γέννησιν τὴν ἡμετέραν; οὐ σπέρμα βραχὺ πρῶτον ἄμορφον και ἀτύπωτον ἐνίσταται εἰς τὴν ὑποδοχομένην μήτραν αὐτό; πῶθεν οὖν ἡ τοσαύτη τοῦ ζώου διάπλασις; Τί δὲ ὁ σίτος; οὐ κόκκος γυμνὸς εἰς τὴν γῆν καταβάλλεται; οὐ μετὰ τὸ καταβλήθῃναι σῆπεται; πῶθεν ἄσταχυς και ἀνθήρικος και καλὴν και τὰ ἄλλα πάντα; οὐ κεγχρὶς σύκου μικρὰ πολλὰς ἐμπροσθε εἰς γῆν, και ῥίζαν και κλάδους και καρπὸν ἤνεγκεν; Εἶτα τούτων μὲν ἕκαστον δέχη και οὐ περιεργάζῃ, τὸν δὲ Θεὸν μόνον ἀπαιτεῖς εὐθύνας μετασκευάζοντα ἡμῶν τὸ σῶμα; και ποῦ ταῦτα ἄξια συγγνώμης;

γ. Ταῦτα πρὸς Ἕλληνας λέγωμεν και τὰ τοιαῦτα πρὸς τοῦς ταῖς Γραφαῖς πειθομένους οὐδὲ λόγου μοι δεῖ. Εἰ γὰρ μέλλοις περιεργάζεσθαι πάντα τὰ ἐκείνου, τί πλέον ἔξει τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεός; καίτοι γε και ἀνθρώπους πολλοὺς οὐ περιεργάζεσθαι. Εἰ δὲ ἂν ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο ποιῶμεν, και οὐ περιεργάζεσθαι, πολλῶ οὖν μᾶλλον τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν πολυπραγμονεῖν οὐ χρὴ οὐδὲ λογισμοὺς ἀπαιτεῖν· πρῶτον μὲν, ὅτι ἀξιοπίστως ὁ ἀποφαινόμενος, δεύτερον δὲ, ὅτι οὐ δέχεται λογισμῶν ἐρευνᾶν τὰ πράγματα. Οὐ γὰρ οὕτω πτωχὸς ὁ Θεός, ὡς τοιαῦτα ἐργάζεσθαι μόνον, ἀ τῇ τῶν λογισμῶν ἀσθενείᾳ περιληφθῆναι δύναται τῶν σῶν. Εἰ γὰρ τέκτονος ἔργον οὐ καταλαμβάνεις, πολλῶ μᾶλλον τοῦ ἀριστοτέχου Θεοῦ. Μὴ ἀπιστεῖτε τοίνυν τῇ ἀναστάσει· ἐπεὶ πολλῶ μακρὰν τῆς ἐλπίδος ἔεσθε τῆς μελλούσης. Ἀλλὰ τί τὸ σφόδρον τῶν ἀντιλεγόντων, μᾶλλον δὲ τὸ σφόδρα ἀνόητον; Και πῶς, ὅταν ἀναμιχθῇ τὸ σῶμα τῇ γῇ και γένηται γῆ, και [149] αὕτη πάλιν ἑτέρως μετενεχθῇ, ἀναστήσεται, φησὶ; Σοὶ τοῦτο ἄπορον· εἶναι δοκεῖ, ἀλλ'

* Reg., ὑποβλήθηται.

* Ita Reg., optime. Editi vero, κλίνν ἑτέραν, male. b Hic quaedam ommissa δι' ὁμοσιτέλευτον ex Reg. codice restituumtur. * Editi, ἀπορον; Reg., ἀπειρον. Utraque lectio admitti posse videtur.

fide dignam resurrectionem esse a Christo semper probat, maxime vero nunc. Si enim corpus nostrum membrum est Christi, Christus vero resurrexit, etiam corpus omnino caput sequetur. *Per virtutem suam.* Quia enim rem dixit, quæ non creditur et rationibus percipi non potest, ejus virtutis incomprehensibilitati concessit ea, quæ Christi resurrectionem spectant, non parvam hinc contra incredulos præbens demonstrationem. Et in Christi quidem resurrectione ipsam non posuit: neque enim dixit: Deus autem etiam Dominum suscitabit; res enim jam contigit; sed quomodo? *Deus vero et Dominum suscitavit;* nec opus habuit probatione. De nostra autem resurrectione, quia nondum evenit, non ita dixit, sed quomodo? *Et nos suscitabit per virtutem suam;* ex eo quod fide digna sit ejus qui suscitavit potestas, os obstruens contradicentibus. Si autem Patri adscribit Christi resurrectionem, nihil te conturbet. Non enim quod Christus non posset, hoc posuit: ipse namque Christus dixit: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud (Joan. 2. 19);* et rursus, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam (Joan. 10. 18);* et Lucas in Actibus ait, *Quibus exhibuit seipsum vivum (Act. 1. 3).* Cur ergo Paulus sic loquitur? Quia quæ Filii sunt, Patri adscribit, et quæ Patris, Filio: nam *Quæ ille facit, inquit, et Filius similiter facit (Joan. 5. 19).* Opportune autem admodum hic resurrectionem memorat, et tali spe gulæ tyrannidem reprimens, et tantum non dicens: Comedisti, bibisti sine mensura, et quis erit finis? nullus, nisi corruptio tantum. Conjunctus es Christo, et quis erit finis? magnus et mirabilis, futura resurrectio gloriosa illa, sermonem omnem superans.

Resurrectio futura probatur. — Nemo itaque resurrectioni fidem neget: si quis autem non credat, cogitet quanta ex nihilo produxerit, et hinc de illa demonstrationem accipiat. Nam quæ jam facta sunt, multo sunt mirabiliora, et ingens miraculum exhibentia. Animadvertite autem: terram accepit et miscuit, hominetaque fecit; terram, inquam, quæ non antea erat. Quomodo ergo terra facta est homo? quomodo ipsa cum non esset, producta fuit? quomodo quæ ex ipsa fiunt omnia, immensa genera brutorum, seminum, plantarum, nullis partus doloribus præmissis, non pluviis in illa demissis, nulla cum agricultura, non bobus, aratro vel alio ad ortum illorum administro? Ideo enim ex terra inanimata et insensibili tot in principio genera et plantarum et brutorum animalium orta sunt, ut te jam olim resurrectionis rationem doceret. Illud enim resurrectione cogitatu difficilius est. Non paria enim sunt extinctam lucernam accendere, et nondum apparentem ignem exhibere: non paria sunt dirutam domum reædificare, et nullo modo existentem producere. Hic enim, etsi nihil aliud, at materia subjecta erat: illic vero ne substantia quidem appareret. Ideoque quod difficilius esse videbatur, primo fecit, ut ex hoc quod facilius erat admitteres. Diffi-

cilius autem dixi, non Deo, sed secundum rationum nostrorum consequentiam: Deo namque difficile nihil est; sed quemadmodum pictor, qui unam facit imaginem, innumeras facile faciet: sic et Deo facilius fuit, innumeros facere mundos atque infinitos: imo potius, ut facile tibi est urbem et infinitos cogitare mundos, ita Deo illos condere facile est, imo longe facilius. Tu enim parum saltem temporis in hac cogitatione insumis; Deus vero non item: nam quanto re quadam levissima, imo etiam mente nostra, graviores lapides sunt; tanto mentis nostræ celeritas a Deo in creando superatur. Admiratus es ejus in terra virtutem? Cogita rursus quomodo cælum factum sit cum non esset, quomodo stellæ innumerabiles, quomodo sol, quomodo luna; et hæc omnia, cum non antea essent. Rursus, dic mihi, quomodo postquam facta sunt steterunt et in quo? quod habent fulcrum, quodnam terra? quid post terram? et post illud rursus quod post terram est, quid? Vides in quantam vertiginem decidat mentis tuæ oculus, nisi statim ad fidem accurras et ad incomprehensibilem operantis virtutem? Si velis autem etiam ex humanis conjecturam facere, paulatim poteris mentem tuam ceu alis instruere. Ex quibus, inquires, humanis? Non vides sigulos, quomodo fractum et sine forma factum vas effingunt? eos qui metallicam terram fodiunt, quomodo terram aurum esse monstrent, et ferrum atque æs rursus alia? qui vitrum conficiunt, quomodo arenam in corpus solidum et pellucidum transformant? Dicamne coriarios, eos qui purpurea vestimenta tingunt, quomodo illud quod tincturam excepit aliud pro alio monstret? dicamne generationem nostram? nonne modicum semen informe et sine figura in excipientem vulvam ingreditur? unde ergo tanta animalis efformatio? Quid vero frumentum? nonne granum nudum in terram injicitur? nonne postquam injectum est putrescit? unde spicæ, aristæ, calami et cætera omnia? nonne parvum fici granum sæpe in terram cadens, et radicem et ramos et fructum tulit? Sane unumquodque horum admittis nec curiose inquiris, a Deo autem solo nostrum corpus transformante rationes exigis? et quomodo hæc venia digna fuerint?

3. Hæc et talia Græcis dicamus: nam apud eos, qui Scripturis obsequuntur, ne sermone quidem opus est mihi. Si enim illius omnia curiose scrutari velis, quid plus habebit Deus quam homines? quamquam nec de multis quidem hominibus curiose perquirimus. Quod si in hominibus hoc facimus, nec curiose inquirimus; multo minus Dei sapientiam scrutari oportet, vel rationes ab illa expetere. Primo quidem, quia fide dignus est is qui pronuntiavit; secundo, quia res ipsæ rationum perscrutationem non admittunt. Non enim adeo egenus est Deus, ut ea solum operetur, quæ rationum tuorum imbecillitate possunt comprehendere. Si enim fabri opus non comprehendis, multo minus Dei præstantissimi artificis. Ne fidem ergo negetis resurrectioni: nam a spe futurorum longe

aberitis. Sed quænam est sapientia contradicentium, imò ingens stultitia? Et quomodo, inquiunt, quando corpus terræ commixtum est et factum est terra, et hæc rursum alio translata fuerit, resurget tamen illud? Hoc tibi dubium videtur esse, sed non insomni illi oculo: ipsi enim manifesta omnia sunt. Et tu quidem non vides divisionem quæ est in confusione; ille vero omnia novit: quandoquidem tu ignoras illa quæ in corde proximi sunt; ille vero omnia novit. Si ergo, quia ignoras quomodo resuscitet Deus, non credis quod resuscitet, non credes etiam, quod ea quæ in mente sunt noscat: nam neque illa apparent. Atqui in corpore materia quidem est visibilis, etsi dissolvatur; illæ vero cogitationes invisibiles sunt. Qui ergo invisibilia cum omni accuratone novit, visibilia non videbit, nec facile corpus dividet? Est cuius vis perspicuum. Ne igitur resurrectioni fidem neges: est quippe dogma diabolicum. Hoc diabolus curat, non modo ut resurrectioni non credatur, sed et ut virtutis opera dissolvantur et pereant. Homo enim qui non expectat se resurrecturum, et operum suorum rationem redditurum, non cito virtutem adibit; virtuti vero non dans operam, rursus non credet se resurrecturum: ambo enim alterum ab altero probantur, nequitia ab incredulitate, et incredulitas a nequitia. Conscientia enim multis plena malis, timens ac tremens futuram ultionem, quia non vult a mutatione ad meliora consolationem assequi, ab incredulitate vult quietem adipisci. Te enim nec resurrectionem dicente nec iudicium, ille quoque dicit: Ergo neque ego scelorum rationem dabo. Sed quid dicit Christus: *Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei (Matth. 22. 29)*. Neque enim tam multa Deus esset operatus, nisi nos resuscitaturus esset, sed dissoluturus et in nihilum redacturus: non tantum cælum extendisset, non terram stravisset, non cætera omnia pro hac solum brevi vita fecisset. Si autem hæc fecit pro præsentem, quid non faciet pro futura? Si vero nulla sit futura, iis, quæ pro nobis facta sunt, longe sumus viliores. Nam cælum, terra, mare et flumina sunt nobis stabiliora, necnon bruta quædam: nam et cornix et elephantorum genus, et multa alia diuturniore vita præsentem fruuntur. Nobis etiam et brevis et laboriosa est vita; sed non illis: nam longa eorum vita est, ac mœroribus curisque vacua. Quid ergo, dic mihi, servosne melioris conditionis fecit quam dominos? Ne, quæso, ne talia existimes: neque sis mente inops, o homo, neve ignores divitias Dei, cum talem habeas Dominum. Nam ab initio Deus te immortalem facere voluit: sed tu noluiti. Immortalitatis enim ænigmata erant illa, colloquium cum Deo, vita non laboriosa, liberum esse a dolore, cura atque laboribus aliisque temporaneis. Neque enim veste opus habebat Adam, non tecto, non alio quovis simili apparatu; sed magis angelis similis erat, multa futurorum præsciebat, et sapientia erat multa plenus. Et quod latenter Deus fecit, id ille cognovit, circa mulierem scilicet; ideo dicebat: *Hæc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne*

mea (Gen. 2. 23). Labor autem postea ortus est, deinde sudor, postea pudor et timor et libere loquendi difficultas: tunc enim non mœror, non dolor, non gemitus. Sed in dignitate illa non mansit.

4. Quid ergo, inquires, faciam ego? propter illumne peream? Non sane propter illum: neque enim tu sine peccato mansisti, sed etiam sine idipsum peccatum, aliud utique admisisti. Alioquin autem a punitione non damnus accepisti, sed lucratus es. Nam si debuisses semper mortalis manere, aliquam forte rationem haberet id quod dictum est: nunc autem immortalis es, et si velis, plus quam sol ipse splendere poteris. Sed nisi mortale corpus accepissem, inquires, non peccassem. Quid ergo, an ille, quæso, mortale corpus habens peccavit? Nequaquam: nam si mortale fuisset, non postea supplicii loco mortem passum esset. Quod autem mortale corpus non sit impedimentum ad virtutem, sed et temperantem reddat et multum conferat, hinc palam est. Si enim immortalitatis expectatio solum Adam tantum extulit; si revera immortalis mansisset, in quantam arrogantiam non processisset? Et nunc quidem post peccatum potes peccata solvere, cum corpus sit humile, abjectum et dissolutum; hæc quippe cogitationes possunt temperantem reddere: si autem peccasses in immortalis, stabiliora fortasse fuissent peccata. Non ergo mortalis natura causa peccati est, ne accuses; sed malum voluntatis propositum est radix malorum. Cur enim Abelem corpus non læsit? cur nihil profuit dæmonibus, quod essent incorporei? Vis scire quomodo corpus mortale non læserit, sed etiam juvet? audi quanta hinc lucreris, si vigiles. Mœroribus, doloribus atque laboribus aliisque similibus te retrahit et avellit a vitio. Sed etiam ad fornicationem, inquires, trahit? Non corpus, sed incontinentia: hæc quippe omnia, quæ dixi, omnino corporis sunt. Quapropter fieri nequit ut homo in hanc vitam veniens non doleat, laboret et mœreat; non fornicari vero potest. Itaque si naturæ corporis essent ea, quæ ad vitia pertinent, universalialia essent: talia enim naturalia sunt; at non talis res est fornicari: dolere inde provenit, fornicari autem ex proposito voluntatis. Ne ergo corpus accuses, ne honorem tibi auferat diabolus, quem tibi dedit Deus. Si enim velimus, optimum frenum erit corpus, quod animæ insultus coerceat, arrogantiam avellat, fastum reprimat, et in præclaris operibus nobis ministret. Ne mihi furentes quosdam dicas: nam sæpe videmus equos aurigam deturbantes cum freno et per præcipitia sese dantes; sed frenum non culpamus; non enim illud abjectum in causa est, sed auriga, qui non retinuit, omnia perdidit. Ita hic quoque reputa: si videris juvenem orphanum, et mala innumera perpetrantem, ne corpus incuses, sed aurigam qui trahitur, nempe rationem. Sicut enim frena non negotium faciunt aurigæ, sed ille omnium causa est, qui habenas non probe retinet; ideoque ab illo pœnas repetunt, cum illo complicatæ habenæ et eum attrahunt et cogunt esse participem infortunii sui: ita et

οὐ τῷ ἀκοιμητῷ ὀφθαλμῷ· ἐκείνῳ γὰρ ἅπαντα δῆλα. Καὶ σὺ μὲν οὐχ ὄρξας τὴν ἐν τῇ συγγύσει διαίρεσιν, ἐκείνος δὲ πάντα οἶδεν· ἐπεὶ καὶ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ σὺ μὲν ἀγνοεῖς τοῦ πλησίον, ἐκείνος δὲ πάντα ἐπίσταται. Εἰ τοίνυν ἐπιθεὶ ἀγνοεῖς πῶς ἀνίστησιν ὁ Θεός, ἀπιστεῖς ὅτι ἀνίστησιν, ἀπιστήσεις ὅτι καὶ τὰ ἐν τῇ διανοίᾳ οἶδεν; οὐ φαίνεται γὰρ οὐδὲ ταῦτα. Καίτοι ἐπὶ τοῦ σώματος μὲν ὕλη ἐστὶν ὄρατη, καὶ διαλυθῆ· ἐκείναι δὲ αἱ ἔννοιαι ἀόρατοι. Ὅ τὰ ἀόρατα τοίνυν εἰδῶς μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης, τὰ ὄρατὰ οὐκ ἔψεται, καὶ διαιρήσει βραδίως τὸ σῶμα; Παντί που δῆλον. Μὴ τοίνυν ἀπίστει τῇ ἀναστάσει· διαβολικὸν γὰρ τὸ δόγμα· καὶ σπουδάζει τοῦτο ὁ διάβολος, οὐχ ἵνα ἀνάστασις ἀπιστηθῆ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα καταλυθῆ καὶ ἀπόληται. Ἄνθρωπος γὰρ μὴ προσδοκῶν ἀναστήσεσθαι καὶ δώσειν λόγον τῶν πεπραγμένων, οὐκ ἔψεται ταχέως ἀρετῆς· οὐχ ἀπτόμενος δὲ ἀρετῆς, διαπιστήσεται τῇ ἀναστάσει πάλιν· ἀμφοτέρω γὰρ ὕπ' ἀλλήλων κατασκευάζεται, ἡ κακία ὑπὸ τῆς ἀπιστίας, καὶ ἡ ἀπιστία ὑπὸ τῆς κακίας. Πολλῶν γὰρ πεπληρωμένον τὸ συνειδὸς πονηριῶν, δεδοικὸς καὶ τρέμων τὴν μέλλουσαν ἀντίδοσιν, ἐπειθεὶ μὴ βούλεται ἀπὸ τῆς μεταβολῆς τῆς ἐπὶ τὰ κάλλιστα τὴν παραμυθίαν πορίζεσθαι, ἀπὸ τῆς ἀπιστίας ἀναπαύεσθαι βούλεται. Οὐ λέγοντος γὰρ σοῦ ἀνάστασιν οὐδὲ κρίσιν, κάκεινος ἐρεῖ· Οὐκοῦν οὐδὲ ἐγὼ δώσω λόγον τῶν τετολημμένων. Ἄλλὰ τί φησιν ὁ Χριστός; *Πλανᾶσθε, μὴ εἰδότες τὰς Γραφάς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ*. Οὐδὲ γὰρ ἂν τοσαῦτα ἐπραγματεύσατο ὁ Θεός, εἴ γε μὴ ἐμελλεν ἀναστήσειν ἡμᾶς, ἀλλὰ διαλύειν καὶ ἀφανίζειν εἰς τὸ μηδέν· οὐκ ἂν τὸν οὐρανὸν ἐξέτεινε τοῦτον, οὐκ ἂν τὴν γῆν ὑπαστόρεσεν, οὐκ ἂν τὰ ἄλλα ἅπαντα ὑπὲρ τῆς βραχείας ζωῆς μόνον ταύτης ἐποίησεν. Εἰ δὲ ὑπὲρ τῆς παρουσίας ταῦτα, τί οὐ ποιῆσει ὑπὲρ τῆς μελλούσης; Εἰ δὲ μὴ ἔσται μέλλουσα, πολὺ ἡμεῖς τῶν δι' ἡμᾶς γενομένων ἀτιμότεροι κατὰ τοῦτο. Καὶ γὰρ οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ θάλασσα καὶ ποταμοὶ μονιμώτερα ἡμῶν, καὶ τῶν ἀλόγων δὲ ἕνια· καὶ γὰρ κορώνη καὶ τὸ τῶν ἐλεφάντων γένος καὶ πολλὰ ἕτερα πλείονα χρόνον ἀπολαύει τῆς παρουσίας ζωῆς. Ἡμῖν δὲ καὶ βραχὺ καὶ ἐπίπονος ὁ βίος, ἀλλ' οὐκ ἐκείνοιο, ἀλλὰ καὶ μακρὸς, καὶ μάλλον ἀθυμίας καὶ φροντίδων ἀπηλλαγμένους. Τί οὖν, εἰπέ μοι, τοὺς δούλους βελτίους ἐποίησε τῶν δεσποτῶν; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ ταῦτα λογίζου, μηδὲ πτώχευε τὴν διάνοιαν, ἀνθρώπε, μηδὲ ἀγνῶει τὸν πλοῦτον τοῦ Θεοῦ, τοιοῦτον ἔχων δεσπότην. Καὶ γὰρ ἐξ ἀρχῆς σε ἐβούλετο ἀθάνατον ὁ Θεός ποιῆσαι, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησας σύ. Καὶ γὰρ ἀθανασίας αἰνίγματα ἐκεῖνα ἦν, ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ὁμιλία, τὸ ἀταλαίπωρον τῆς ζωῆς, τὸ λύπης καὶ φροντίδων ἀπηλλάχθαι καὶ πόνων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπικαιρών. Οὔτε γὰρ ἱματίου εἶδετο ὁ Ἀδάμ, οὐκ ὀρόφου, [150] οὐκ ἕλλης τινὸς τοιαύτης κατασκευῆς, ἀλλ' ἀγγέλους μάλλον ἐφύκει, καὶ πολλὰ τῶν μελλόντων προφῆει, καὶ σοφίας ἐπεπλήρωτο πολλῆς. Καὶ ὁ λάθρα ἐποίησεν ὁ Θεός, τοῦτο ἐκείνος ἔγνω, τὸ περὶ τῆς γυναικὸς· διδὼ καὶ ἔλεγε· *Τοῦτο γὰρ ὅσοι οὐκ ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου*. Ὁ δὲ πόνος ὑστερον ἐγένονεν, ὑστερον ἰδρώς, ὑστερον αἰσχύνῃ καὶ ἡ δειλία καὶ τὸ ἀπαρρησίαστον· τότε δὲ οὐ λύπη, οὐκ ὀδύνη, οὐ στεναγμός. Ἄλλ' οὐκ ἔμεινεν ἐπὶ τῆς ἀξίας ἐκείνης.

* *Deceat*, καὶ ἀπόληται.

δ'. Τί οὖν ἐγὼ πάθω, φησί; δι' ἐκείνον ἀπολλομαι; Μάλιστα μὲν οὐ δι' ἐκείνον· οὐδὲ γὰρ σὺ ἀναμάρτητος ἔμεινας, ἀλλ' εἰ καὶ μὴ τὴν αὐτὴν ἀμαρτίαν, ἑτέραν γοῦν ἤμαρτες. Ἄλλως δὲ οὐδὲ ἀπὸ τῆς τιμωρίας ἐδράβης, ἀλλὰ καὶ ἐκέρδανας. Εἰ μὲν γὰρ ἐμελλες διόλου μένειν θνητὸς, ἴσως εἴχε τινα λόγον τὸ εἰρημένον· νῦν δὲ καὶ ἀθάνατος εἶ, καὶ ἐθέλης, ὑπὲρ τὸν ἥλιον αὐτὸν λάμψαι δυνήσῃ. Ἄλλ' εἰ μὴ θνητὸν ἔλαβον σῶμα, φησὶν, οὐκ ἂν ἤμαρτον. Τί οὖν, εἰπέ μοι; ἐκείνος, θνητὸν ἔχων σῶμα, ἤμαρτεν; Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ ἂν, εἴ γε θνητὸν ἦν, ὑστερον ἐν κολάσεως τάξει τὸν θάνατον ὑπέμεινεν. Ὅτι δὲ οὔτε θνητὸν σῶμα ἐμποδίζει πρὸς ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ σωφρονίζει καὶ τὰ μέγιστα συντελεῖ, δῆλον ἐκείθεν. Εἰ γὰρ προσδοκία ἀθανασίας μόνον οὕτως ἐπῆρε τὸν Ἀδάμ, εἰ καὶ τῷ ὄντι ἀθάνατος ἐγεγόνει, ποῦ οὐκ ἂν ἀπονοίας ἐξέβη; Καὶ νῦν μὲν ἀμαρτῶν δύνασαι λύσαι τὰ ἀμαρτήματα, τοῦ σώματος ταπεινοῦ ὄντος καὶ καταπίπτουτος καὶ διαλυομένου· καὶ γὰρ αὐταὶ αἱ ἐννοιαὶ ἱκαναὶ σωφρονίσαι· εἰ δὲ ἐν ἀθανάτῳ ἐπλημμέλησας, μονιμώτερα ἴσως ἐμελλεν εἶναι τὰ ἀμαρτήματα. Οὐ τοίνυν ἡ θνητότης αἰτία τῆς ἀμαρτίας, μὴ κατηγορεῖ, ἀλλ' ἡ πονηρὰ προαιρέσις ἐστὶν ἡ ρίζα τῶν κακῶν. Διὰ τί γὰρ μηδὲν τὸν Ἄβελ τὸ σῶμα ἠδίκησε; διὰ τί μηδὲν τοὺς δαίμονας τὸ ἀσώματον ὤνησε; Βούλει μαθεῖν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἐβλάψε τὸ σῶμα θνητὸν γενόμενον, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησεν; ἄκουσον ὅσα κερδαίνεις, ἐὰν νήφῃς, ἐκ τούτου. Ἀνθέλκει σε καὶ περισπᾷ ἀπὸ τῆς κακίας ὀδύνας καὶ λύπαις καὶ πόνους καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιοῦτοις. Ἄλλὰ καὶ εἰς πορνείαν ἐξάγει, φησὶν; Οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' ἡ ἀκολασία· ταῦτα μὲν γὰρ, ἅπερ εἶπον, πάντως τοῦ σώματος ἐστὶ. Διόπερ οὐκ ἐστὶν ἀνθρώπων εἰς τὸν βίον ἐλθόντα τοῦτον μὴ καὶ νοσεῖν καὶ ἀλγεῖν καὶ ἀθυμεῖν· μὴ πορνεύειν δὲ ἐνι. Ὅστε εἰ τῆς τοῦ σώματος ἦν φύσεως καὶ τὰ τῆς κακίας, καθολικὰ ἂν ἦν τὰ γὰρ φυσικὰ τοιαῦτα, τὸ δὲ πορνεύειν τοιοῦτον· ἀλλὰ τὸ μὲν ἀλγεῖν ἐντεῦθεν, τὸ δὲ πορνεύειν ἀπὸ τῆς προαιρέσεως. Μὴ τοίνυν κατηγορεῖ τοῦ σώματος, μὴ σου τὴν τιμὴν ἀφαιρέσθω ὁ διάβολος, ἦν σοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Ἄν γὰρ θέλωμεν, χαλινός ἐστιν ἄριστος τὸ σῶμα, τὰ σκιρτήματα τῆς ψυχῆς κατέχον, ἀπόνοιας κατασπῶν, ἀλαζονείαν κωλύον, ἐν τοῖς μέγιστοις [151] κατορθώμασιν ἡμῖν διακονούμενον. Μὴ γὰρ μοι τοὺς μαινομένους εἶπες· ἐπεὶ καὶ τῶν ἱππῶν πολλοὺς ὀρώμεν κατὰ κρημῶν φερομένους, τὸν ἠνίοχον ρίψαντας μετὰ τοῦ χαλινου· ἀλλ' οὐ μεμφομέθα τὸν χαλινόν· οὐ γὰρ ἐκείνος διασπασθεὶς τοῦτο εἰργάσατο, ἀλλ' ὁ ἠνίοχος ὁ μὴ κατασχών, πάντα ἀπώλεσεν. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα λογίζου· ἂν ἴδῃς νέον ἐν ὄρβανίᾳ ζῶντα καὶ μυρία ἐργαζόμενον κακὰ, μὴ τὸ σῶμα αἰτιῶ, ἀλλὰ τὸν ἠνίοχον τὸν συρόμενον, τὸν λογισμὸν λέγω. Ὅσπερ γὰρ αἱ ἡνίαὶ οὐ παρέχουσι πράγματα τῷ ἠνίχιῳ, ἀλλ' ὁ ἠνίοχος πάντων αἰτίας οὐ καλῶς αὐτὰς κατέχων· διὸ καὶ δίκην αὐτὸν ἀπαιτοῦσι, συμπλεκόμεναι αὐτῷ καὶ παρασύρουσαι πολλὰς καὶ ἀναγκάζουσαι τῆς οικείας δυσπραγίας κοινωνεῖν· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα. Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, ἴμασσον τὸ σῶμα τοῦ ἱππου, ἕως κατείχης· ἐπειθεὶ δὲ ἔρριψας, ἀπαιτῶ σε τῆς καταστροφῆς δίκην, καὶ περιπλέκομαι καὶ παρασύρω, ὥστε μηκέτι πᾶν αὐτὸ παθεῖν. Μηδεὶς τοίνυν αἰτιάσθω τὰς ἡνίας, ἀλλ' ἑαυτὸν καὶ τὴν διεφθαρμένην γνώμην. Καὶ γὰρ ἐφ' ἡμῶν ἠνίοχος ἐστὶν ὁ λογισμός· ἡνίαὶ δὲ τὸ σῶμα, συνάγουσαι τοὺς ἱππους πρὸς τὸν ἠνίοχον. Ἄν μὲν οὖν καλῶς αὐταὶ διακῶνται, οὐδὲν κείσῃ δεινόν· ἂν

δὲ ἀφῆς αὐτάς, ἠφάνισας καὶ ἀπώλεσας ἅπαντα. Σωφρονῶμεν τοίνυν, καὶ μὴ κατηγορῶμεν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τῆς πονηρᾶς διανοίας. Καὶ γὰρ τοῦ διαβόλου ἔργον τοῦτο, πάντων μᾶλλον ποιεῖν τοὺς ἀνοήτους κατηγορεῖν, καὶ σώματος καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ πλησίον, ἢ τῆς διεφθαρμένης γνώμης· ἵνα μὴ τὴν αἰτίαν εὐρόντες ἀπαλλαγῶσι τῆς βίζης τῶν κακῶν. Ἄλλ' ὁμοίως τὴν ἐπιβουλὴν συνειδότες, τὸν θυμὸν κατ' αὐτοῦ στρέψατε, καὶ τὸν ἠνίοχον ἐπιστήσαντες τῷ ζεύ-

γει, πρὸς τὸν Θεὸν τὸ ὄμμα τῆς διανοίας τείνατε. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις οὐδὲν ὁ τὸν ἀγῶνα θεὸς εἰσφέρει, ἀλλ' ἀναμένει τὸ τέλος· ἐνταῦθα δὲ τὸ πᾶν ὁ ἀγωνοθέτης ἐστὶ Θεός. Τοῦτον τοίνυν ἔχωμεν Ὡλων, καὶ πάντως ἐπιτευξόμεθα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΗ'.

Οὐκ οἰδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη τοῦ Χριστοῦ εἰσιν; ἄρα οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο.

α'. Ἀπὸ τοῦ πεπορνευκότος ἐπὶ τὸν πλεονέκτην μεταβάς, πάλιν ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκεῖνον ἔρχεται, οὐκ εἰς λοιπὸν πρὸς αὐτὸν διαλεγόμενος, ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις τοῖς μὴ πεπορνευκόσι· καὶ τούτους ἀσφαλίζόμενος μήποτε περιπέσῃσι τοῖς αὐτοῖς, ἐκεῖνου καθάπτεται πάλιν. Ὁ γὰρ ἡμαρτηκὸς, κἂν πρὸς ἕτερον ἀποτεινῆς τὸν λόγον, κεντεῖται καὶ οὕτω, τοῦ συνειδότες διεγειρομένου καὶ μαστιγοῦντος αὐτόν. Ἰκανὸς μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τῆς τιμωρίας φόβος ἦν αὐτοῦς κατασχεῖν ἐπὶ τῆς σωφροσύνης· ἐπειδὴ δὲ οὐ βούλεται φόβῳ μόνον τὰ [152] τοιαῦτα κατορθοῦν, καὶ ἀπειλὰς καὶ λογισμοὺς τίθησιν. Ἐκεῖ μὲν οὖν τὸ ἁμάρτημα εἰπὼν, καὶ τὴν τιμωρίαν ὀρίσας, καὶ τὴν βλάβην δείξας τὴν ἐκ τῆς συνουσίας τοῦ πεπορνευκότος ἐγγενομένην ἅπασιν, ἀπηλλάγη, καὶ πρὸς τὴν πλεονεξίαν μετέστη, καὶ τὴν ἐκπτώσιν τῆς βασιλείας ἀπειλήσας τούτῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν, οἷς κατέλεξεν, οὕτω τὸν λόγον ἀπῆρτισεν· ἐνταῦθα δὲ καὶ φρικωδέστερον μεταχειρίζεται τὴν παραίνεσιν. Ὁ τε γὰρ τὸ ἁμάρτημα κολάζων μόνον, καὶ μὴ δεικνύς σφόδρα παρανομώτατον ὄν, οὐδὲν τοσοῦτον ἀπὸ τῆς τιμωρίας εἰργάσατο· ὁ τε πάλιν ἐντρέπων μόνον, καὶ μὴ φοβῶν διὰ τῆς κολάσεως, οὐ σφόδρα καθάπτεται τῶν ἀναισθητῶς διακειμένων. Διόπερ ἀμφοτέρω ποιῶ Παῦλος, καὶ ἐντρέπει λέγων· *Οὐκ οἰδατε ὅτι ἀγγέλου κρινοῦμεν;* καὶ φοβεῖ λέγων· *Οὐκ οἰδατε ὅτι πλεονέκται βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι;* Καὶ ἐπὶ τοῦ πεπορνευκότος πάλιν οὕτω κέχρηται τῷ λόγῳ· καὶ γὰρ φοβήσας δι' ὧν ἐμπροσθεν εἶπεν, ἐκτεμῶν τε αὐτὸν καὶ τῷ Σατανᾷ παραδοῦς, καὶ τῆς μελλούσης ἀναμνήσας ἡμέρας, ἐντρέπει πάλιν λέγων· *Οὐκ οἰδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη τοῦ Χριστοῦ εἰσιν;* ὡς πρὸς παιδᾶς λοιπὸν εὐγενεῖς διαλεγόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τὸ δὲ σῶμα τῷ Κυρίῳ*, σαφέστερον αὐτὸ δεικνύσει νῦν· καὶ ἀλλαχού δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιῶ λέγων· *Ἔγμεις δὲ εἴστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους.* Καὶ τὸ αὐτὸ ὑπόδειγμα πολλαχού τίθησιν, οὐκ ἐπὶ τῶν αὐτῶν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ὥστε τὴν ἀγάπην δείξαι, ποτὲ δὲ ὥστε τὸν φόβον αὐξήσαι· ἐνταῦθα δὲ δεδιττόμενος αὐτὸ τέθεικε, καὶ φοβῶν· *Ἄρα οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη;* *Μὴ γένοιτο.* Οὐδὲν φρικωδέστερον τῆς λέξεως ταύτης. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἄρα οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, συνάψω τῇ πόρνῃ;* ἀλλὰ τί; *Ποιήσω μέλη πόρνης;* ὅπερ ἦν κλητικώτερον. Εἶτα κατασκευάζει πῶς τοῦτο γίνεται ὁ πορνεύων, οὕτω λέγων· *Ἡ οὐκ οἰδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, ἐν σῶμα*

ἐστὶ; Πόθεν δῆλον; *Ἔσσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σῶμα μιαν.* Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν πνεύματι ἐστίν. Οὐκ εἶπε γὰρ ἀπίσιν ἢ συνουσία τοὺς δύο εἶναι δύο, ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις ἐργάζεται. Καὶ ὅρα πάλιν πῶς διὰ τῶν ὀνομάτων γυμνῶν πρόεισι, διὰ τῆς πόρνης καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ προάγων τὴν κατηγορίαν. *Φεύγετε τὴν πορνείαν.* Οὐκ εἶπεν, Ἄπέχεσθε τῆς πορνείας, ἀλλὰ, *Φεύγετε*, τούτεστι, Μετὰ σπουδῆς ποιήσατε τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ κακοῦ. *Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐάν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτίος τοῦ σώματός ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει.* Τοῦτο τοῦ προτέρου ἔλαττον· πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ πόρνων ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, πάντοθεν αὐτὸ ἀπαίρει, καὶ ἀπὸ τῶν μειζόνων καὶ ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων αὐξῶν τὸ ἐγκλημα. Ἐκεῖνο μὲν οὖν τοῖς εὐλαβεστέροις εἴρηται τὸ πρότερον, τοῦτο δὲ τοῖς ἀσθενεστέροις. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Παύλου σοφίας, μὴ ἀπὸ τῶν μεγάλων ἐντρέπει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν μικροτέρων, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰσχροῦ καὶ ἀπρεποῦς. Τί οὖν; ὁ ἀνδροφόνος, φησὶν, οὐχὶ τὴν χεῖρα μολύνει; τί δὲ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἄρπαξ; [153] Παντὶ που δῆλον· ἀλλ' ἐπειδὴ εἶπεν οὐκ ἐνήν τὸν πόρνον οὐδὲν χεῖρον, ἐτέρως αὐτὸ ἠβέησε λέγων, ὅτι ἐπὶ τῆς πορνείας ὀλόκληρον τὸ σῶμα γίνεται μιανόν. Ὡσπερ γὰρ εἰς λέθητα ἀκαθαρσίας ἐπίπτον καὶ τῷ μολυσμῷ βαπτόμενον, οὕτω φύρεται. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν ἔθος. Ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς οὐκ ἄν τις σπουδάσειεν ἐπὶ βαλανεῖον ἰλθεῖν, ἢ ἀδιαφόρως ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἀνεισιν· ἀπὸ δὲ μίσητος πόρνης, καθάπερ ὄλος γενόμενος ἀκάθαρτος, ἐπὶ τὸ λούσασθαι ἔρχεται· οὕτως ἔχει τινὰ τὸ συνειδὸς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ταύτης ὑπόληψιν αἰσχροτέρων. Ἀμφοτέρω μὲν οὖν χαλεπὰ, καὶ πλεονεξία καὶ πορνεία, καὶ εἰς γένων ἐμβάλλει· ἀλλ' ἐπειδὴ οἰκονομικῶς ὁ Παῦλος πάντα ποιεῖ, οἷς εἶχε, τούτοις ἠβέησε τὸ τῆς πορνείας ἐγκλημα. *Ἡ οὐκ οἰδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν τὰς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν;*

β'. Οὐκ ἀπλῶς εἶπε, *Τοῦ Πνεύματος*, ἀλλὰ, *Τοῦ ἐν ὑμῖν*, ὅπερ ἦν καὶ παραμυθουμένου· καὶ πάλιν ἐπεξηγούμενος ἐπήγαγεν· *Οὐ ἔχετε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.* Καὶ τὸν δευκότα τέθεικεν, ὕψηλόν τε ὁμοῦ ποιῶν τὸν ἀκροατὴν, καὶ φοβῶν καὶ τῷ μεγέθει τῆς παρακαταθήκης καὶ τῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ παρακαταβειμένου. *Καὶ οὐκ εἴστε ἑαυτῶν.* Τοῦτο οὐκ ἐντρέποντος μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ βιαζομένου πρὸς ἀρετὴν. Τί γὰρ; πράττεις ἢ θέλεις, φησὶν· οὐκ εἶ ἑαυτοῦ κύριος. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχὶ τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρῶν· καὶ γὰρ εἰπὼν, *Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει*, οὐχὶ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ἀνείλε· καὶ

hic quoque. Ego enim, inquit, os equi habens regebam, quamdiu tu tenebas: quia vero abiecasti, abs te exigo poenas contemptus tui, et tecum complior et atraho, ut ne amplius tale quidpiam patiar. Nemo itaque habenas culpet, sed seipsum et corruptum animum. Nam in nobis auriga est ratio, habent corpus, quæ equos cum auriga conjungunt. Si ergo illæ recte positæ sint, nihil grave patieris; sin illas dimittas, omnia abolevisti et perdidisti. Temperantes ergo simus, et ne accusemus corpus, sed malum animum. Nam hoc maxime diaboli opus est, ut stultos magis moveat ad accusandum corpus et

Deum et proximum, quam corruptum animum; ut ne, si causam invenerint, liberentur a radice malorum. Sed vos cum insidias cognoscatis, iram vertite in illum, et aurigam jugo imponentes, ad Deum mentis oculum convertite. Nam in aliis quidem is nihil affert qui certamen proposuit, sed exspectat finem: hic autem omnino agonotheta est Deus. Hunc ergo propitium habeamus, et omnino consequemur futura bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVIII.

CAP. 6. v. 15. *Nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi? tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit.*

1. Cum a fornicatore in avarum transiisset, rursus ab hoc venit ad illum, non ultra ipsum alloquens, sed alios qui fornicati non fuerant; et illos muniens, ut ne in paria incidant, ipsum denuo perstringit. Nam qui peccavit, etiamsi ad alium orationem dirigas, sic etiam pungitur, concitata conscientia ipsumque verberante. Sufficiebat quidem metus supplicii ad illos in castitate continendos: quia vero non metu tantum vult hæc recte constitui, minas simul et ratiocinia affert. Illic ergo cum peccatum dixisset, et poenam statuisset damnique ostendisset, quod omnibus afferebatur ex tali fornicatoris concubitu; ad avaritiam transit, et minatus fore ut a regno excidant, et hic et cæteri omnes, quos recensuit, sic orationem absolvit: hic autem horribiliorem inducit admonitionem. Nam qui peccatum punit tantum, nec admodum grave et iniquum ostendit, nihil tam magnum per supplicium facit: qui vero ad pudorem inducit tantum, neque per punitionem terret, non admodum pungit eos, qui non sunt sensu præditi. Quamobrem utrumque facit Paulus, et pudorem infert dicens, *Nescitis quia angelos judicabimus?* et terret his verbis, *Nescitis quia avari regnum Dei non possidebunt?* Et de fornicatore iterum eodem utitur sermone: cum enim terruisset per ea quæ prius dixerat, et eum excidisset atque Satanæ tradidisset futurique diei meminisset, rursus illi pudorem infert, dicens: *Nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi?* tamquam ingenuos pueros deinceps alloquens. Quia enim dixit, *Corpus Domino*, nunc clarius ostendit ipsum. Et alibi quoque hoc ipsum facit, dicens: *Vos estis corpus Christi, et membra ex parte* (1. Cor. 12. 27). Et hoc ipsum exemplum sæpe ponit, non pro rebus iisdem, sed aliquando ut dilectionem ostendat, aliquando ut timorem augeat; hic autem ipsum posuit terrens et timorem incutiens: *Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit.* Nihil hoc dictum est horribilius. Et non dixit, *Tollens ergo membra Christi, jungam meretrici?* sed quid? *Faciam membra meretricis?* quod certe magis pungebat. Deinde probat quomodo is qui fornicatur id fiat, dicens: 16. *An nescitis quod adhæret*

meretrici, unum corpus efficitur? Undenam hoc perspicuum? Erunt enim, inquit, duo in carne una. 17. *Qui autem adhæret Domino, est unus spiritus.* Neque enim permittit concubitus ut duo sint duo, sed ambos unum facit. Et vide rursus quomodo per nuda nomina procedat, per meretricem et per Christum deducens accusationem. 18. *Fugite fornicationem.* Non dixit, *Abstinete a fornicatione;* sed, *Fugite;* id est, *Cum studio facite ut a malo liberemini. Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Hoc est minus priore; sed quia ab eo agebatur de fornicatoribus, undique illud extollit, et a majoribus et a minoribus crimen amplificans. Illud quidem prius religiosioribus dictum est, hoc autem imbecillioribus. Nam et hoc quoque Pauli sapientiæ est, non modo a majoribus pudorem incutere, sed etiam a minoribus, et a turpitudine atque ab indecoro. Quid ergo, inquires, an homicida manum non polluit? quid vero avarus et rapax? Id cuique palam est: sed quia dici non poterat nihil esse pejus fornicatore, alio modo hoc crimen auxit dicens, in fornicatione totum corpus seri execrandum. Tamquam enim incidens in lebetem immunditiæ, inquinamento tinctum, sic polluitur. Hoc autem nobis etiam in more est. Nam ab avaritia quidem et rapina nemo nostrum curaverit in balneum ire, sed sine ullo discrimine domum redit: a coitu autem cum meretrice, ac si totus immundus sit effectus, ad lavacrum venit: ita turpiorem quamdam suspicionem ex hoc peccato habet conscientia. Utrumque certe grave est, avaritia nempe et fornicatio, et in gehennam injicit: verum quia Paulus omnia œconomice et prudenter administrat, quæ suppetebant omnia adhibuit ad fornicationis crimen augendum. 19. *An nescitis, quod corpus vestrum templum est ejus qui in vobis est Spiritus sancti?*

2. Non simpliciter dixit, *Spiritus;* sed, *Qui in vobis est,* quod consolantis erat: et rursus explicans ait: *Quem habetis a Deo.* Eum qui dedit posuit, simul et sublimem reddens auditorem, et terrens magnitudine depositi, et desiderio studioque deponentis. *Et non estis vestri.* Hoc non pudorem inferentis modo est, sed etiam cogentis ad virtutem. Quid enim? quod vis facis, ais: non es tui dominus. Hæc autem dicebat,

δὲ ἀφῆς αὐτάς, ἠφάνισας καὶ ἀπώλεσας ἅπαντα. Σωφρονώμεν τοίνυν, καὶ μὴ κατηγορώμεν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τῆς πονηρᾶς διανοίας. Καὶ γὰρ τοῦ διαδόλου ἔργον τοῦτο. πάντων μᾶλλον ποιεῖν τοὺς ἀνοήτους κατηγορεῖν, καὶ σώματος καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ πλησίον, ἢ τῆς διεφθαρμένης γνώμης· ἵνα μὴ τὴν αἰτίαν εὐρόντες ἀπαλλαγῶσι τῆς βίβης τῶν κακῶν. Ἄλλ' ὁμοίως τὴν ἐπιβουλὴν συνειδότες, τὸν θυμὸν κατ' αὐτοῦ στρέψατε, καὶ τὸν ἠνίοχον ἐπιστήσαντες τῷ ζεύ-

γει, πρὸς τὸν Θεὸν τὸ ἔμμα τῆς διανοίας τείνατε. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις οὐδὲν ὁ τὸν ἀγῶνα θεὸς εἰσφέρει, ἀλλ' ἀναμένει τὸ τέλος· ἐνταῦθα δὲ τὸ πᾶν ὁ ἀγωνοθέτης ἐστὶ Θεός. Τοῦτον τοίνυν ἔχωμεν ἰλεων, καὶ πάντως ἐπιτευξόμεθα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΗ'.

Οὐκ οἰδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη τοῦ Χριστοῦ εἰσιν; ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο.

α'. Ἀπὸ τοῦ πεπορνευκότος ἐπὶ τὸν πλεονέκτην μεταβάς, πάλιν ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκείνον ἔρχεται, οὐκέτι λοιπὸν πρὸς αὐτὸν διαλεγόμενος, ἀλλὰ τοῖς ἄλλοις τοῖς μὴ πεπορνευκόσι· καὶ τούτους ἀσφαλίζόμενος μήποτε περιπέσῃσι τοῖς αὐτοῖς, ἐκείνου καθάπτεται πάλιν. Ὁ γὰρ ἡμαρτηκὸς, κἂν πρὸς ἕτερον ἀποτεινῆς τὸν λόγον, κεντεῖται καὶ οὕτω, τοῦ συνειδότες διεγειρομένου καὶ μαστιγούντος αὐτόν. Ἰκανὸς μὲν οὖν καὶ ἀπὸ τῆς τιμωρίας φόβος ἦν αὐτοῖς κατασχεῖν ἐπὶ τῆς σωφροσύνης· ἐπειδὴ δὲ οὐ βούλεται φόβῳ μόνον τὰ [152] τοιαῦτα κατορθοῦν, καὶ ἀπειλὰς καὶ λογισμοὺς τίθησιν. Ἐκεῖ μὲν οὖν τὸ ἀμάρτημα αἰδῶν, καὶ τὴν τιμωρίαν ὀρίσας, καὶ τὴν βλάβην δείξας τὴν ἐκ τῆς συνουσίας τοῦ πεπορνευκότος ἔγγενομένην ἅπασιν, ἀπηλλάγη, καὶ πρὸς τὴν πλεονεξίαν μετέστη, καὶ τὴν ἐκπτώσιν τῆς βασιλείας ἀπειλήσας τούτῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν, οἷς κατέλεξεν, οὕτω τὸν λόγον ἀπῆρτισεν· ἐνταῦθα δὲ καὶ φρικωδέστερον μεταχειρίζεται τὴν παραίνεσιν. Ὁ τε γὰρ τὸ ἀμάρτημα κολάζων μόνον, καὶ μὴ δεικνύς σφόδρα παρανομώτατον ὄν, οὐδὲν τοσοῦτον ἀπὸ τῆς τιμωρίας εἰργάσατο· ὃ τε πάλιν ἐντρέπων μόνον, καὶ μὴ φοβῶν διὰ τῆς κολάσεως, οὐ σφόδρα καθάπτεται τῶν ἀναισθητῶς διακειμένων. Διόπερ ἀμφοτέρω ποιεῖ Παῦλος, καὶ ἐντρέπει λέγων· *Οὐκ οἰδατε ὅτι ἀγγέλους κρινούμεν;* καὶ φοβεῖ λέγων· *Οὐκ οἰδατε ὅτι πλεονέκται βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι;* καὶ ἐπὶ τοῦ πεπορνευκότος πάλιν οὕτω κέχρηται τῷ λόγῳ· καὶ γὰρ φοβήσας δι' ὧν ἔμπροσθεν εἶπεν, ἐκτεμῶν τε αὐτὸν καὶ τῷ Σατανᾷ παραδοῦς, καὶ τῆς μελλούσης ἀναμνήσας ἡμέρας, ἐντρέπει πάλιν λέγων· *Οὐκ οἰδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη τοῦ Χριστοῦ εἰσιν;* ὡς πρὸς παιδᾶς λοιπὸν εὐγενεῖς διαλεγόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τὸ δὲ σῶμα τῷ Κυρίῳ, σαφέστερον αὐτὸ δείκνυσι νῦν·* καὶ ἀλλαχού δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ λέγων· *Ὑμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους.* Καὶ τὸ αὐτὸ ὑπόδειγμα πολλαχού τίθησιν, οὐκ ἐπὶ τῶν αὐτῶν, ἀλλὰ ποτὲ μὲν ὥστε τὴν ἀγάπην δείξαι, ποτὲ δὲ ὥστε τὸν φόβον αὐξήσαι· ἐνταῦθα δὲ δεδιττόμενος αὐτὸ τέθεικε, καὶ φοβῶν· *Ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, ποιήσω πόρνης μέλη;* *Μὴ γένοιτο.* Οὐδὲν φρικωδέστερον τῆς λέξεως ταύτης. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, συνάψῃ τῇ πόρνη· ἀλλὰ τί; *Ποιήσω μέλη πόρνης;* ὅπερ ἦν κληρικώτατον. Εἶτα κατασκευάζει πῶς τοῦτο γίνεται ὁ πορνεύων, οὕτω λέγων· *Ἡ οὐκ οἰδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνη, ἐν σώματι*

ἐστι; Πόθεν δῆλον; *Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μιαν.* Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν πνεύματι ἐστίν. Οὐκέτι γὰρ ἀφίησιν ἡ συνουσία τοὺς δύο εἶναι δύο, ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις ἐργάζεται. Καὶ ὅρα πάλιν πῶς διὰ τῶν ὀνομάτων γυμνῶν πρόεισι, διὰ τῆς πόρνης καὶ διὰ τοῦ Χριστοῦ προάγων τὴν κατηγορίαν. *Φεύγετε τὴν πορνείαν.* Οὐκ εἶπεν, Ἀπέχεσθε τῆς πορνείας, ἀλλὰ, *Φεύγετε, τουτέστι, Μετὰ σπουδῆς ποιήσατε τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ κακοῦ. Πᾶν ἀμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτός τοῦ σώματός ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει.* Τοῦτο τοῦ προτέρου ἑλαττον· πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ πόρνων ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, πάντοθεν αὐτὸ ἀπαίρει, καὶ ἀπὸ τῶν μειζόνων καὶ ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων αὐξῶν τὴν ἐγκλημα. Ἐκεῖνο μὲν οὖν τοῖς εὐλαβεστέροις εἰρηται τὸ πρότερον, τοῦτο δὲ τοῖς ἀσθενεστέροις. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Παύλου σοφίας, μὴ ἀπὸ τῶν μεγάλων ἐντρέπει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν μικροτέρων, καὶ ἀπὸ τοῦ αἰσχροῦ καὶ ἀπρεποῦς. Τί οὖν; ὁ ἀνδροφόνος, φησὶν, οὐχὶ τὴν χεῖρα μολύνει; τί δὲ ὁ πλεονέκτης, καὶ ὁ ἄρπας; [153] Παντὶ που δῆλον· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰπεῖν οὐκ ἔηεν τῷ πόρνῳ οὐδὲν χεῖρον, ἐτέρως αὐτὸ ἠβξῆσε λέγων, ὅτι ἐπὶ τῆς πορνείας ὀλόκληρον τὸ σῶμα γίνεται μιᾶρον. Ὡσπερ γὰρ εἰς λέθητα ἀκαθαρσίας ἐμπίπτει καὶ τῷ μολυσμῷ βαπτύμενον, οὕτω φύρεται. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν ἔθος. Ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς οὐκ ἂν τις σπουδάσειεν ἐπὶ βαλανεῖον ἔλθειν, ἢ ἀδιαφόρως ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἀνεισιν· ἀπὸ δὲ μίξεις πόρνης, καθάπερ ἄλος γενόμενος ἀκάθαρτος, ἐπὶ τὸ λούσασθαι ἔρχεται· οὕτως ἔχει τινὰ τὸ συνειδὸς ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ταύτης ὑπόληψιν αἰσχροτέρων. Ἀμφοτέρω μὲν οὖν χαλεπὰ, καὶ πλεονεξία καὶ πορνεία, καὶ εἰς γέενναν ἐμβάλλει· ἀλλ' ἐπειδὴ οἰκονομικῶς ὁ Παῦλος πάντα ποιεῖ, οἷς εἶχε, τούτοις ἠβξῆσε τὸ τῆς πορνείας ἐγκλημα. *Ἡ οὐκ οἰδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν τὰς τοῦ ἐν ὑμῖν ἀγίου Πνεύματος ἐστίν;*

β'. Οὐκ ἀπλῶς εἶπε, *Τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ, Τοῦ ἐν ὑμῖν,* ὅπερ ἦν καὶ παραμυθουμένου· καὶ πάλιν ἐπισημαίνοντος ἐπήγαγεν· *Οὐ ἔχετε ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.* Καὶ τὸν δαδωκότα τέθεικεν, ὑψηλὸν τε ὁμοῦ ποιῶν τὸν ἀχροατὴν, καὶ φοβῶν καὶ τῷ μεγέθει τῆς παρακαταθήκης καὶ τῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ παρακαταθεμένου. *Καὶ οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν.* Τοῦτο οὐκ ἐντρέποντος μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ βιαζομένου πρὸς ἀρετὴν. Τί γὰρ; πράττεις ἢ θέλεις, φησὶν· οὐκ εἶ ἑαυτοῦ κύριος. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχὶ τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρῶν· καὶ γὰρ εἰπὼν, *Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει,* οὐχὶ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ἀνεῖλε· καὶ

hic quoque. Ego enim, inquit, os equi habenas regebam, quamdiu tu tenebas: quia vero abieciisti, abs te exigo pœnas contemptus tui, et tecum complice et atrabo, ut ne amplius tale quidpiam patiar. Nemo itaque habenas culpet, sed seipsum et corruptum animum. Nam in nobis auriga est ratio, habent corpus, quæ equos cum auriga conjungunt. Si ergo illæ recte positæ sint, nihil grave patieris; sin illas dimittas, omnia abolevisti et perdidisti. Temperantes ergo simus, et ne accusemus corpus, sed malum animum. Nam hoc maxime diaboli opus est, ut stultos magis moveat ad accusandum corpus et

Deum et proximum, quam corruptum animum; ut ne, si causam invenerint, liberentur a radice malorum. Sed vos cum insidias cognoscatis, iram vertite in illum, et aurigam jugo imponentes, ad Deum mentis oculum convertite. Nam in aliis quidem is nihil affert qui certamen proposuit, sed exspectat finem: hic autem omnino agonotheta est Deus. Hunc ergo propitium habeamus, et omnino consequemur futura bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVIII.

CAP. 6. v. 15. *Nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi? tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit.*

1. Cum a fornicatore in avarum transiisset, rursus ab hoc venit ad illum, non ultra ipsum alloquens, sed alios qui fornicati non fuerant; et illos muniens, ut ne in paria incidant, ipsum denuo perstringit. Nam qui peccavit, etiamsi ad alium orationem dirigas, sic etiam pungitur, concitata conscientia ipsumque verberante. Sufficiebat quidem metus supplicii ad illos in castitate continendos: quia vero non metu tantum vult hæc recte constitui, minas simul et ratiocinia affert. Illic ergo cum peccatum dixisset, et pœnam statuisset damnique ostendisset, quod omnibus afferebatur ex tali fornicatoris concubitu; ad avaritiam transit, et minatus fore ut a regno excidant, et hic et cæteri omnes, quos recensuit, sic orationem absolvit: hic autem horribiliorem inducit admonitionem. Nam qui peccatum punit tantum, nec admodum grave et iniquum ostendit, nihil tam magnum per supplicium facit: qui vero ad pudorem inducit tantum, neque per punitionem terret, non admodum pungit eos, qui non sunt sensu præditi. Quamobrem utrumque facit Paulus, et pudorem infert dicens, *Nescitis quis angelos judicabimus?* et terret his verbis, *Nescitis quia avari regnum Dei non possidebunt?* Et de fornicatore iterum eodem utitur sermone: cum enim terruisset per ea quæ prius dixerat, et eum excidisset atque Satanæ tradidisset futurique diei meminisset, rursus illi pudorem infert, dicens: *Nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi?* tamquam ingenuos pueros deinceps alloquens. Quia enim dixit, *Corpus Domino*, nunc clarius ostendit ipsum. Et alibi quoque hoc ipsum facit, dicens: *Vos estis corpus Christi, et membra ex parte* (1. Cor. 12. 27). Et hoc ipsum exemplum sæpe ponit, non pro rebus iisdem, sed aliquando ut dilectionem ostendat, aliquando ut timorem augeat; hic autem ipsum posuit terrens et timorem incutiens: *Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit.* Nihil hoc dicto est horribilius. Et non dixit, *Tollens ergo membra Christi, conjungam meretrici?* sed quid? *Faciam membra meretricis?* quod certe magis pungebat. Deinde probat quomodo is qui fornicatur id fiat, dicens: 16. *An nescitis quod qui adhæret*

meretrici, unum corpus efficitur? Undenam hoc perspicuum? *Erunt enim*, inquit, *duo in carne una.* 17. *Qui autem adhæret Domino, est unus spiritus.* Neque enim permittit concubitus ut duo sint duo, sed ambos unum facit. Et vide rursus quomodo per nuda nomina procedat, per meretricem et per Christum deducens accusationem. 18. *Fugite fornicationem.* Non dixit, *Abstinete a fornicatione;* sed, *Fugite;* id est, *Cum studio facite ut a malo liberemini. Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Hoc est minus priore; sed quia ab eo agebatur de fornicatoribus, undique illud extollit, et a majoribus et a minoribus crimen amplificans. Illud quidem prius religiosioribus dictum est, hoc autem imbecillioribus. Nam et hoc quoque Pauli sapientiæ est, non modo a majoribus pudorem incutere, sed etiam a minoribus, et a turpitudine atque ab indecoro. Quid ergo, inquires, an homicida manum non polluit? quid vero avarus et rapax? Id cuique palam est: sed quia dici non poterat nihil esse pejus fornicatore, alio modo hoc crimen auxit dicens, in fornicatione totum corpus fieri execrandum. Tamquam enim incidens in lebetem immunditiæ, inquinamento tinctum, sic polluitur. Hoc autem nobis etiam in more est. Nam ab avaritia quidem et rapina nemo nostrum curaverit in balneum ire, sed sine ullo discrimine domum redit: a coitu autem cum meretrice, ac si totus immundus sit effectus, ad lavacrum venit: ita turpiorem quamdam suspicionem ex hoc peccato habet conscientia. Utrumque certe grave est, avaritia nempe et fornicatio, et in gehennam injicit: verum quia Paulus omnia œconomice et prudenter administrat, quæ suppetebant omnia adhibuit ad fornicationis crimen augendum. 19. *An nescitis, quod corpus vestrum templum est ejus qui in vobis est Spiritus sancti?*

2. Non simpliciter dixit, *Spiritus;* sed, *Qui in vobis est*, quod consolantis erat: et rursus explicans ait: *Quem habetis a Deo.* Eum qui dedit posuit, simul et sublimem reddens auditorem, et terrens magnitudine depositi, et desiderio studioque deponentis. *Et non estis vestri.* Hoc non pudorem inferentis modo est, sed etiam cogentis ad virtutem. Quid enim? quod vis facis, ais: non es tui dominus. Hæc autem dicebat,

non liberum arbitrium tollens; nam cum dixisset, *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt*, non libertatem nostram abstulit: et hic rursus scribens, *Non estis vestri*, non propositum voluntatis labefaciat, sed a nequitia abducit, et Domini curam ostendit: ideo subjungit, 20. *Empti enim estis pretio*. Si autem non sum meus, quomodo exigis a me ea quæ sunt agenda? quomodo in sequentibus rursus dicit, *Glorificate Deum in corpore vestro et in spiritu vestro, quæ Dei sunt*.

Facultatem non peccandi habet homo. — Quid ergo sibi vult illud, *Non estis vestri?* et quid per hoc vult probare? In securitate constituere, ut ne peccemus, nec animi concupiscentias absurdas sequamur. Nam multa volumus absurda et gravia, sed ea reprimere oportet; nam id possumus: si enim non possemus, superflua esset admonitio. Vide ergo quomodo firmaverit. Cum dixisset enim, *Non estis vestri*, non adjecit, Sed sub necessitate estis, sed, *Pretio empti estis*. Cur hoc dicit? nam aliunde, dixerit fortasse quispiam, oportebat hortari, ostendendo nos habere Dominum. Sed hoc quidem cum Græcis nobis est commune; illud vero, *Pretio empti estis*, nobis est præcipuum. In memoriam enim revocat beneficii magnitudinem, et salutis modum, ostendens nos cum alienati fuisset, emptos fuisse; et non simpliciter, sed pretio. *Glorificate ergo, portate Deum in corpore vestro et in spiritu*. Hoc porro dicit, ut non corpore solùm fugiamus fornicationem; sed etiam in spiritu animæ nihil mali cogitemus, nec gratiam abigamus. *Quæ sunt Dei*. Quia enim dixit, *Vestro*, ideo adjecit, *Quæ sunt Dei*; sepe nobis in memoriam revocans, omnia Domini esse, corpus, animam et spiritum. Enimvero quidam dicunt, illud *In spiritu*, dici quasi in charismate. Nam si illud in nobis fuerit, Deus glorificatur; erit autem, si cor mundum habeamus. Dei autem illa esse dixit, non modo quia illa produxit, sed quia abalienata secundo rursus acquisivit, pretium ponens sanguinem Filii. Vide quomodo in Christo totum perfecit: quomodo nos in cælum adduxit. *Membra estis Christi*, inquit, templum estis Spiritus: ne ergo sitis membra meretricis: non enim corpus vestrum contumelia afficitur; neque corpus vestrum est, sed Christi. Hæc porro dixit, simul benignitatem ejus ostendens, quod corpus nostrum sit suum, et ut a maligna potestate nos eripiat. Nam si alienum est corpus, non potestatem habetis alieni corporis contumelia afficiendi, inquit, maxime vero cum sit Dominicum, neque templum Spiritus inquinandi. Si quis enim privatam domum ingressus, petulanter egerit in illa, extremas dabit pœnas: qui templum regis receptaculum latronis fecerit, cogita quanta passurus sit mala. Hæc ergo cogitans, inhabitantem reverere; is enim est Paracletus: time illum, qui tecum complicatus est et tibi adhæret; Christus enim est. Num tu membram Christi te ipse fecisti? Sic cogita et castus mane: cujus fuerint membra et cujus facta sint. Meretricis antea membra erant, et Christus fecit illa membra sui corporis. Non ergo illa nunc in potestate

habes: illi servias qui te liberavit. Non enim, si filiam haberes et eam præ stultitia mercede locasses lenoni, ut fornicaretur; deindeque filius regis transiens, a servitute liberatam uxorem duxisset, penes te esset postea illam in prostibulum ducere: semel enim dedisti et vendidisti. Res nostra sic habet: carnem nostram mercede conduximus diabolo gravi lenoni: videns Christus eripuit illam et liberavit a tyrannide illa acerba. Non est ergo jam nostra, sed liberatoris. Si velis uti illa tamquam regis sponsa, nemo prohibet; sin ad priora duxeris, eadem patieris, quæ par est pati contumeliosos. Ideo potius illa est exornanda, quam probro afficienda. Neque enim potentiam carnis habes in pravis concupiscentiis, sed in iis solis, quæ Deus præceperit. Cogita ergo a quanta illam contumelia liberaverit Deus: quavis enim meretrice turpior prostabat antea natura nostra. Nam latrocinia, homicidia, et quævis iniqua cogitatio in illam ingrediens, cum anima concumbebat, parva vilique mercede, præsentis nempe voluptatis. Anima quippe commixta cum malis cogitationibus et actibus, hanc solum percipiebat mercedem.

3. Sed hæc quidem antea fieri grave cum esset, non tam grave erat: post cælum autem, post regnum, postquam tremenda perceperis mysteria, rursus inquinari, quam habebit veniam? Annon existimas cum avaris et aliis omnibus quos enumeravit, ipsum accumulare diabolum? mulieres autem ad libidinem ornatas non censes cum illo commisceri? equis huic sermoni contradixerit? Quod si quis sit contentiosus, exuat animam mulierum quæ se adeo indecore gerunt, et videbit malignum illum dæmonem cum illis valde complicari et commisceri. Difficile enim est, dilecti, difficile est, imo fortasse impossibile, ut sic ornato corpore, simul quoque ornatur anima; sed necesse est alterum negligere eum qui alterius curam habet: neque enim ex natura sua hæc simul esse possunt. Ideo ait: *Qui adhæret meretrici, est unum corpus: qui autem adhæret Domino, unus spiritus est*. Ille namque tandem spiritus efficitur, licet corpore sit circumdatus. Quando enim nihil corporeum, nihil crassum, nihil terrenum circa ipsum fuerit, simpliciter corpore circumdatur: cum totus principatus sit animæ et spiritus, sic glorificatur Deus. Quamobrem in oratione dicere jubemur, *Sanctificetur nomen tuum*; et Christus ait: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est* (Matth. 5. 16). Sic ipsum glorificant etiam cæli, non vocem emittentes, sed per aspectum admirationem commoventes, et gloriam Creatori referentes. Sic glorificemus illum et nos; imo magis quam illi; possumus enim si velimus. Neque enim ita cælum et dies et nox Deum glorificat, ut anima sancta. Sicut enim quis cæli pulchritudinem respiciens dicit, *Gloria tibi, Deus: quale opus fecisti!* ita et viri virtutem intuens, imo hic multo magis. Ab illis namque creaturis non omnes Deum glorificant, sed etiam multi illa automata esse dicunt; alii vero dæmonibus attribuunt mundi creationem et providen-

ἐνταῦθα πάλιν γράφων, ὅτι *Οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν*, οὗ τῆ προαιρέσει λυμαινεται, ἀλλὰ τῆς κακίας ἀπάγει, καὶ τοῦ Δεσπότη τὴν κηδεμονίαν ἐνδείκνυται. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς*. Εἰ δὲ οὐκ εἰμι ἑαυτοῦ, πῶς με ἀπαιτεῖς τὰ πρακτέα; πῶς δὲ προῖων λέγεις πάλιν, *Δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, αἰτιὰ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ*;

Τί οὖν ἐστὶ τὸ, *Οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν*; καὶ τί δι' αὐτοῦ κατασκευάσαι βούλεται; Ἐν ἀσφαλείᾳ καταστῆσαι τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν μηδὲ ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς ἀκολουθεῖν ταῖς ἀπόποις. Καὶ γὰρ πολλὰ βουλόμεθα ἀποποιᾶ, ἀλλὰ κατέχειν δεῖ· δυνάμεθα γὰρ· εἰ δὲ μὴ δυνάμεθα, περιττὴ ἡ παραίνεσις. Ὅρα γοῦν πῶς ἠσφαλίσατο. Εἰπὼν γὰρ, *Οὐκ ἐστὲ ἑαυτῶν, οὐκ ἐπήγαγεν*, Ἄλλ' ὑπ' ἀνάγκην ἐστὲ, ἀλλ', *Ἠγοράσθητε τιμῆς*. Διὰ τί τοῦτο λέγεις; καὶ μὴν ἐτέρωθεν, εἴποι τις ἂν ἴσως, εἶδει προτρέψαι, δείκνυντα ὅτι Δεσπότην ἔχομεν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν καὶ πρὸς Ἑλληνας ἡμῖν κοινόν, τὸ δὲ, *Ἠγοράσθητε τιμῆς*, ἡμῶν ἐξαιρέτον. Ἀναμνηστικὴ γὰρ τοῦ μεγέθους τῆς εὐεργεσίας καὶ τοῦ τρόπου τῆς σωτηρίας, δείκνυς ὅτι ἀλλοτριωθέντες ἠγοράσθημεν· καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ τιμῆς. *Δοξάσατε δὴ, ὄρατε τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν καὶ ἐν τῷ πνεύματι*. Ταῦτα δὲ λέγει, ὥστε μὴ τῷ σώματι μόνον φεύγειν τὴν πορνείαν, ἀλλὰ καὶ ἐν [154] τῷ πνεύματι τῆς ψυχῆς μηδὲν πονηρὸν λογίζεσθαι καὶ ἐλαύνειν τὴν χάριν. *Αἰτιὰ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ*. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, *Ἰμῶν*, διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν, *Αἰτιὰ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ*, συνεχῶς ἀναμνηστικῶν ἡμᾶς, ὅτι πάντα Δεσποτικὰ, καὶ σῶμα καὶ ψυχὴ καὶ πνεῦμα. Καὶ γὰρ τινὲς φασί, *Τῷ πνεύματι*, τῷ χαρίσματι λέγειν. Ἄν γὰρ ἐκεῖνο ἢ παρ' ἡμῖν, *δοξάζεται ὁ Θεός*· ἐστὶ δὲ, ἂν καθαρὰν καρδίαν ἔχωμεν. Τοῦ Θεοῦ δὲ αὐτὰ ἐφησεν, οὐκ ἐπειδὴ παρήγαγεν αὐτὰ μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀλλοτριωθέντα, ἐκ δευτέρου πάλιν ἐκτήσατο, τιμὴν τὸ αἷμα τοῦ Παιδὸς καταθείς. Ὅρα πῶς εἰς τὸν Χριστὸν τὸ πᾶν ἀπήρτισε· πῶς ἡμᾶς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε. Μέλη τοῦ Χριστοῦ ἐστε, φησί, ναὸς ἐστε τοῦ Πνεύματος· μὴ τοίνυν γίνεσθε πόρνης μέλη· οὐ γὰρ τὸ σῶμα τὸ ὑμῶν ὑβρίζεται· οὐ γὰρ τὸ σῶμα ὑμῶν ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ τὴν φιλανθρωπίαν ἐνδείκνυμενος, ὅτι αὐτοῦ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, καὶ τῆς ἐξουσίας τῆς πονηρίας ἡμᾶς ἀπαιρούμενος. Εἰ γὰρ ἀλλότριόν ἐστὶ τὸ σῶμα, οὐκ ἔχετε ἐξουσίαν ἀλλότριον σῶμα ὑβρίσειν, φησί, καὶ μάλιστα ὅταν ἡ Δεσποτικὴν, οὐδὲ ναὸν μολύνειν τοῦ Πνεύματος. Εἰ γὰρ ἰδιωτικῆ τις ἐπελθὼν οἰκίᾳ, καὶ *καμάσας* εἰς ἐκείνην, τὴν ἐσχάτην δώσει δίκην· ὁ βασιλέως ναὸν ληστοῦ ποίων καταγώγιον, ἐννοήσον πόσα κτείνεται κακά. Ταῦτα οὖν ἐννοήσας, αἰδέσθητι τὸν ἐνοικοῦντα· ὁ γὰρ Παράκλητός ἐστιν οὗτος· *φρίξον* τὸν συμπεπλεγμένον σοι καὶ κεκολλημένον· ὁ γὰρ Χριστός ἐστι. Μὴ γὰρ σὺ μέλη Χριστοῦ ἑαυτὸν ἐποίησας; Ἐννόησον οὕτω, καὶ μένε σωφρονῶν, τίνας ἦν μέλη^α, καὶ τίνας γέγονε. Πόρνης ἦν μέλη πρὸ τοῦτου, καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν αὐτὰ μέλη τοῦ ἰδίου σώματος. Οὐκ ἄρα αὐτῶν ἐξουσίαν ἔχεις λοιπὸν· ἐκεῖν φερούμενοι τῷ ἐλευθερώσαντι. Οὐδὲ γὰρ, εἰ *θυγατέρα* ἔχων, ἐκ πολλῆς τῆς ἀνοίας ἐξεμισθώσας αὐτὴν πορνοδοσκῶ, πορνεύσασθαι ἐποίησας, εἴτα βασιλέως υἱὸς παριῶν ἠλευθέρωσέ τε αὐτὴν τῆς δουλείας ἐκείνης καὶ συνῆψεν αὐτῷ, κύριος εἰ λοι-

^α Morel, τίνας οὖν μέλη.

τὸν ἀγειν αὐτὴν ἐπὶ τὸ πορνεῖον· ἀπαξ γὰρ ἰδωκας καὶ ἐπώλησας. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ ἡμέτερον· ἐξεμισθώσαμεν τὴν σάρκα τὴν ἑαυτῶν τῷ διαβόλῳ, τῷ χαλεπῷ πορνοδοσκῷ· ἰδὼν ὁ Χριστὸς, ἐβρύσατο αὐτὴν καὶ ἀπήλλαξε τῆς πονηρίας τυραννίδος ἐκείνης· οὐ τοίνυν ἐστὶν ἡμετέρα λοιπὸν, ἀλλὰ τοῦ βουσαμένου. Ἐὰν ἐθέλης ὡς νύμφη βασιλέως κεχρησθαι, οὐδεὶς ὁ καλύων· ἐὰν δὲ ἐπὶ τὰ πρότερα ἀγάγῃς, πείση τὰ αὐτὰ, ἢ τοὺς τοιαῦτα ὑβρίζοντας εἰκός. Διὸ μᾶλλον αὐτὴν κατακοσμεῖν χρὴ, οὐχὶ καταισχύνειν. Οὐ γὰρ ἔχεις ἐξουσίαν τῆς σαρκὸς ἐν ταῖς πονηραῖς ἐπιθυμίαις, ἀλλ' ἐν οἷς ἂν ὁ Θεὸς ἐπιτάξῃ μόνους. Ἐννόησον γοῦν ἠλικῆς αὐτὴν ὑβρεως ἀπήλλαξεν ὁ Θεός· καὶ γὰρ πάσης πόρνης αἰσχρότερον προεἰστίχει ἡ φύσις ἡ ἡμετέρα πρὸ τούτου. Καὶ γὰρ ληστειὰ καὶ ἀνδροφονία, καὶ ἕκαστος παράνομος λογισμὸς πρὸς αὐτὴν εἰσιῶν, συγκατεκλίνετο τῇ ψυχῇ, καὶ μισθώματος ὀλίγου καὶ τοῦ τυχόντος, τῆς παρουσίας ἡδονῆς. Ἡ γὰρ ψυχὴ φυρομένη μετὰ τῶν πονηρῶν ἐννοιῶν καὶ πράξεων, τοῦτον ἔκαρπούτο μόνον τὸν μισθόν.

γ'. [155] Ἀλλὰ τὸ μὲν πρὸ τούτου ταῦτα γίνεσθαι καίτοι δεινὸν ἦν, οὐχ οὕτω δεινὸν ἦν· τὸ δὲ μετὰ τὸν οὐρανὸν, μετὰ τὰ βασίλεια, μετὰ τὸ τῶν μυστηρίων ἀπολαῦσαι τῶν φρικτῶν πάλιν μολύνεσθαι, ποίαν ἔξει συγγνώμην; Ἡ οὐκ οἶε καὶ τοὺς πλεονέκτας καὶ πᾶσιν, οἷς ἔμπροσθεν ἀπηρίθμησεν, αὐτὸν τὸν διάβολον συγκατακλίνεσθαι; τὰς δὲ καλλωπιζόμενας πρὸς ἀσέλγειαν γυναίκας οὐχ ἡγή μετ' ἐκεῖνον μίγνυσθαι; καὶ τίς ἀντερεῖ τοῦτω τῷ λόγῳ; Εἰ δὲ ἐστὶ τις φιλονεικῶν, ἀποδυέτω τὴν ψυχὴν τῶν τὰ τοιαῦτα ἀσχημονουσῶν γυναικῶν, καὶ βίβηται πάντως τὸν πονηρὸν δαίμονα ἐκεῖνον σφοδρῶς συμπεπλεγμένον αὐταῖς. Δύσκολον γὰρ, ἀγαπητοί, δύσκολον, τάχα δὲ καὶ ἀμήχανον, τοῦ σώματος καλλωπιζομένου οὕτω, καὶ τὴν ψυχὴν ὁμοῦ καλλωπιζέσθαι· ἀλλ' ἀνάγκη θάτερον ἀμελεῖσθαι, ἐπιμελουμένου θατέρου· οὐ γὰρ ἔχει φύσιν ὁμοῦ ταῦτα γίνεσθαι. Διὸ φησιν· *Ὁ κολλώμενος τῷ πόρῳ, ἐν σώματι ἐστίν*· ὁ δὲ *κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν πνεύματι ἐστίν*. Πνεῦμα γὰρ γίνεται λοιπὸν ὁ τοιοῦτος, καὶ σῶμα περικτεταί. Ὅταν γὰρ μηδὲν σωματικὸν μηδὲ παχὺ μηδὲ γῆινον περὶ αὐτὴν ἦ, ἀπλῶς τὸ σῶμα περικτεταί· ὅταν ἡ πᾶσα ἀρχὴ τῆς ψυχῆς ἢ καὶ τοῦ πνεύματος, οὕτω δοξάζεται ὁ Θεός. Διὸ καὶ ἐν τῇ εὐχῇ κελεύομεθα λέγειν· *Ἀγριασθήτω τὸ βρομά σου*· καὶ ὁ Χριστὸς φησὶ· *Λαμπράτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων*, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ *δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Οὕτω δοξάζουσιν αὐτὸν καὶ οἱ οὐρανοί, οὐ φωνῆν ἀφιέντες, ἀλλὰ διὰ τῆς βίβως θαυμαζόμενοι, καὶ τὴν δόξαν εἰς τὸν Δημιουργὸν ἀναφέροντες. Οὕτω δοξάσωμεν αὐτὸν καὶ ἡμεῖς, μᾶλλον δὲ καὶ πλέον ἐκείνων· δυνάμεθα γὰρ, ἂν ἐθέλωμεν. Οὐ γὰρ οὕτως οὐρανὸν καὶ ἡμέρα καὶ νύξ, ὡς ἅγια ψυχὴ δοξάζει Θεόν. Ὅσπερ γὰρ εἰς τὸ κάλλος τοῦ οὐρανοῦ τίς ἀφορῶν, λέγει· *Δόξα σοι, ὁ Θεός, οἶον ἔργον ἐκτίσας*· οὕτω δὴ καὶ εἰς ἀνδρὸς ἀρετὴν βλέπων, καὶ πολλῶν πλέον ἐνταῦθα. Ἀπ' ἐκείνων μὲν γὰρ τῶν κτισμάτων οὐ πάντες δοξάζουσιν, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ αὐτόματα εἶναι λέγουσι τὰ ὄντα· ἄλλοι δὲ καὶ δαίμοσιν ἀνατιθέασιν τοῦ κόσμου τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν πρόνοιαν, οἱ καὶ σφόδρα ἀσύγγνωστα ἀμαρτάνουσιν· ἐπὶ δὲ ἀνθρώπου ἀρετῆς οὐδεὶς τοιαῦτα ἀναίσχυνησιν· δυνήσεται, ἀλλὰ πάντως δοξάσει τὸν Θεόν, τὸν δουλεύοντα αὐτῷ μετὰ

ἀρετῆς ζῶντα ὄρων. Τίς γάρ οὐκ ἐκπλαγῆσεται, ὅταν ἀνθρωπότης τις ὦν, καὶ τῆς κοινῆς μετέχων φύσεως, καὶ ἐν μέσσι στρεφόμενος ἀνθρώποις, καθάπερ ἀδάμας, μὴ ἐπικάμπτηται πρὸς τὸν τῶν παθῶν ἔσμον; ὅταν μεταξὺ πυρὸς καὶ σιδήρου καὶ θηρίων ὦν, ἀδάμαντος ἰσχυρότερος ᾗ, καὶ περιγένηται πάντων διὰ τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον; ὅταν ὑβρίζηται, καὶ εὐλογῆ; ὅταν κακῶς ἀκούῃ, καὶ ἐγκωμιάξῃ; ὅταν ἐπηρεάζηται, καὶ εὐχῆται ὑπὲρ τῶν ἀδικούντων; ὅταν ἐπιβουλεύηται, καὶ εὐεργετῆ τοὺς πολεμούντας αὐτῷ καὶ ἐπιβουλεύοντας; Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν οὐρανῶν πολλῶ μᾶλλον δοξάζει τὸν Θεόν. Τὸν μὲν γὰρ οὐρανὸν [156] ὁρῶντες Ἕλληνας, οὐκ αἰσχύονται· ἄγιον δὲ ἄνδρα ἰδόντες μετὰ ἀκριθείας φιλοσοφίαν ἐπιδεικνύμενον, καταδύονται καὶ ἑαυτῶν καταγινώσκουσιν. Ὅταν γὰρ ὁ τῆς αὐτῆς αὐτοῖς φύσεως μετέχων, τοσοῦτον ἀνώτερος ᾗ [·ἢ] πολλῶ μᾶλλον, ἢ ὅσον ὁ οὐρανὸς τῆς γῆς, καὶ ἀκόντες ἐνωσοῦσιν, ὅτι θεία δύναμις ταῦτα ἐργάζεται· διό φησι· *Καὶ δοξάσωμεν τὸν Πατέρα ὁμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Βούλει μαθεῖν καὶ ἐτέρωθεν, πῶς μὲν ἀπὸ τοῦ βίου τῶν δούλων αὐτοῦ δοξάζεται ὁ Θεός, πῶς δὲ ἀπὸ τῶν θαυμασίων; Ἐνθάδε ποτε ὁ Ναβουχοδονόσορ τοὺς τρεῖς παῖδας εἰς τὴν κάμινον. Εἶτα ἐπειδὴ εἶδε τὸ πῦρ οὐ περιγεγόμενον αὐτῶν, φησὶν· *Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὃς ἀπέσειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξέλετο τοὺς παῖδας αὐτοῦ ἐκ τῆς καμίνου, ὅτι ἐπεποιθείσαν ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἠλλοίωσαν τὸ ῥῆμα τοῦ βασιλικῆς*. Τί λέγεις; κατεφρονήθης, καὶ θαυμάζεις τοὺς διαπτύσαντας; Ναί, φησὶ, [καὶ] δι' αὐτὸ τούτο, ὅτι κατεφρονήθην· καὶ τοῦ θαύματος ταύτης τὴν αἰτίαν τίθεισι. Ὅστε οὐ διὰ τὸ σημεῖον ἢ δόξα τῷ Θεῷ τότε γέγονε μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν προαίρεσιν τῶν ἐμβληθέντων. Εἰ δὲ καὶ καθ' ἑαυτὸ ἐξετάσει τις τοῦτο κάκεινο, οὐκ ἔλαττον τοῦτο ἐκείνου. Τοῦ γὰρ ῥύσασθαι καμίνου τὸ πείσαι ψυχὰς κατατολμησαὶ καμίνου, οὐκ ἔλαττον εἰς θαύματος λόγον. Πῶς γὰρ οὐκ ἐκπλήξωσ ἄξιον, ὅταν ὁ τῆς οἰκουμένης βασιλεὺς, καὶ τοσαῦτα περὶ ἑαυτὸν ὄπλα ἔχων καὶ στρατόπεδα καὶ στρατηγούς καὶ τοπάρχας καὶ ὑπάτους, καὶ γῆν καὶ θάλατταν ὑποκειμένην, ὑπὸ παίδων αἰχμαλώτων καταφρονῆται, καὶ οἱ δεδεμένοι τοῦ δήσαντος περιγίνονται καὶ πᾶσαν νικῶσι τὴν στρατιάν ἐκείνην; οὐ γὰρ ἴσχυσαν, ὅπερ ἠθελον, οἱ περὶ τὸν βασιλέα, καὶ ταῦτα καὶ τὴν ἀπὸ τῆς καμίνου συμμαχίαν ἔχοντες· ἀλλ' οἱ γυμνοὶ καὶ δοῦλοι καὶ ξένοι καὶ ὀλίγοι (τί γὰρ τριῶν ὀλιγώτερον;) ἄπειρον στρατιάν δεδεμένοι κατηγωνίσαντο. Ἦδη γὰρ θάνατος κατεφρονεῖτο, ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Χριστὸς ἐμελλεν ἐπιθῆμειν· καὶ καθάπερ ἀνατέλλειν μέλλοντος τοῦ ἡλίου, καὶ πρὶν ἢ τὰς ἀκτῖνας φανῆναι, λαμπρὸν γίνεται τὸ φῶς τῆς ἡμέρας· οὕτω καὶ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου μέλλοντος ἔρχεσθαι, ὁ θάνατος λοιπὸν ὑπεξίστατο. Τί τοῦ θεάτρου γένοιτο· ἂν λαμπρότερον ἐκείνου; τί τῆς νίκης περιφανέστερον; τί τῶν κινήτων τροπαίων ἐπισημότερον;

δ'. Τοῦτο καὶ ἐφ' ἡμῶν γίνεται. Καὶ νῦν ἐστὶν ὁ τῆς Βαβυλωνίας καμίνου βασιλεὺς, καὶ νῦν φλόγα ἀνάπτει χαλεπωτέραν ἐκείνης· ἔστι καὶ νῦν ὁ τοιαύτην εἰκόνα κελύων θαυμάζειν· πάρεσιν αὐτῷ καὶ σατράπαι καὶ στρατιῶται καὶ γοητεύουσα μουσική· καὶ πολλοὶ θαυμάζουσι ταύτην τὴν εἰκόνα, τὴν ποικίλην, τὴν μεγάλην. Τοιοῦτον γὰρ τί ἐστὶν ἡ πλεονεξία, ὅσον ἡ εἰκὼν ἐκείνη, οὐδὲ σιδήρου καταφρονουσα, ἀλλ' ἐξ ἀνομοίων μὲν συγκειμένη πραγμάτων, πάντα

δὲ κελεύουσα θαυμάζειν, καὶ χαλκὸν καὶ σίδηρον καὶ πολλῶ τούτων ἐστὶν εὐτελέστερα. Ἄλλ' ὡσερ ταῦτά ἐστιν, οὕτω καὶ οἱ τῶν παίδων ἐκείνων ζηλοῦνται εἰσι καὶ νῦν, οἱ λέγοντες· Τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι σου οὐ προσκυνούμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κάμινον τῆς πενίας ὑπομένομεν, καὶ τὴν αἰλὴν ταιλαιπωρίαν ἅπασαν ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων. Καὶ οἱ μὲν πολλὰ ἔχοντες, καθάπερ κάκεινοι τότε, καὶ ταύτην προσκυνοῦσι πολλάκις καὶ κατακαίονται [157]· οἱ δὲ μηδὲν κεκτημένοι καὶ ταύτης καταφρονοῦσι, καὶ ἐν πενίᾳ ὄντες, ἐν δρόσῳ μᾶλλον εἰσι τῶν ἐν εὐπορίᾳ ζώντων· καθάπερ καὶ τότε οἱ μὲν ἐμβάλοντες κατεκίησαν, οἱ δὲ ἐν μέσῳ ὄντες, ὡσερ ἐν ὕδατι ἦσαν καὶ δρόσῳ*. Καὶ ὁ τύραννος δὲ τότε ἐκείνος μᾶλλον ἐκαίετο τῇ φλογί, τοῦ θυμοῦ σφοδρότερον αὐτὸν ἀνάπτοντος, ἢ οἱ παῖδες ἐκείνοι. Ἐκείνων μὲν γὰρ οὐκ ἴσχυσε τὸ πῦρ οὐδὲ ἀκρῶν ἀφασθαι τῶν τριῶν· τούτου δὲ πυρὸς σφοδρότερον κατέκαυσε τὴν διάνοιαν ἢ ὄργη. Ἐννοῦνται γὰρ ὅσον ἦν ἐπ' ὄψεσι τοσαύταις ὑπὸ παίδων αἰχμαλώτων αὐτὸν διαπτύεσθαι. Ἐδειξε γὰρ λοιπὸν, ὅτι καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἔλαβεν, οὐ πρὸς τὴν οἰκίαν ἰσχύον, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀμαρτίαν. Εἰ γὰρ τῶν δεδεμένων οὐκ ἴσχυσε περιγενέσθαι, καὶ ταῦτα ἐν κάμινῳ βεβλημένων, πῶς ἂν τούτων περιεγένετο πόλεμον νόμῳ, πάντων τοιούτων ὄντων; Ὅθεν δῆλον ὅτι αἱ τῶν πολλῶν ἀμαρτίαι τὴν πόλιν παρέδωκαν. Ὅρα δὲ καὶ τὸ ἀκηνόδοξον τῶν παίδων. Οὐ γὰρ ἐπεπήθησαν τῇ καμίνῳ, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν παραγγελίαν ἀνωθεν ἐφύλαττον λέγοντες· *Εὐχεσθε μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν*· οὕτε ἔφυγον ἐπειδὴ ἤχησαν, ἀλλ' ἔστησαν ἐν τῷ μέσῳ γενναίως, οὕτε μὴ καλοῦντος ἀγωνιζόμενοι, οὕτε καλοῦντος μαλακίζόμενοι, ἀλλὰ πρὸς πάντα ἔτοιμοι καὶ γενναῖοι, καὶ πάσης γέμοντες παρήσας. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τί λέγουσιν, ἵνα κἀντεῦθεν μάθωμεν αὐτῶν τὸ φιλόσοφον ἢ φρόνημα· *Ἔστι Θεός ἐν οὐρανοῖς δυνατὸς ἐξελεσθαι ἡμᾶς*. Οὐ γὰρ ὑπὲρ ἑαυτῶν φροντίζουσιν, ἀλλὰ καὶ κλιεσθαι μέλλοντες, ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης μεριμνῶσιν. Ἴνα γὰρ μὴ ποτε, φησὶ, κατακαυθέντων ἡμῶν ἀσθένειαν τοῦ Θεοῦ καταγνῶσ, ἤδη σοι τὸ δόγμα ἅπαν ἀπαγγέλλομεν ἀκριδῶς τὸ ἡμέτερον· *Ἔστι Θεός ἐν οὐρανοῖς, οὐ τοιοῦτος, οἷα αὕτη εἰκὼν ἢ ἐπὶ γῆς, ἡ ἀψυχὸς καὶ ἀφωτος, ἀλλ' ἰκανὸς καὶ ἐκ μέσης καμίνου τῆς καιομένης ἐξαρπάσαι*. Μὴ τοῖνον αὐτοῦ καταγνῶσ ἀσθένειαν, ὅτι ἀφῆσιν ἐμπεισίην. Οὕτως ἐστὶ δυνατὸς, ὥστε μετὰ τὸ ἐμπεισίην πάλιν ἡμᾶς ἐξαρπάσαι τῆς φλογός· *Καὶ ἔαν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, ὦ βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῦ ἢ ἔστησας οὐ προσκυνούμεν*. Ὅρα αὐτοὺς οἰκονομικῶς ἀγνοοῦντας τὸ μέλλον. Εἰ γὰρ προήδσαν, οὐδὲ ἦσαν θαυμαστοὶ, πεπονηκότες ὅπερ ἐποίησαν· τί γὰρ θαυμαστόν, εἰ ἐνέχυρα ἔχοντες σωτηρίας, κατετόλμησαν τῶν δεινῶν; ἀλλ' ὁ μὲν Θεός ἔδοξάζετο, δυναθεὶς ἐκβαλεῖν τῆς καμίνου· ἐκείνοι δὲ οὐκ ἂν ἐθαυμάσθησαν, ἄτε μὴ εἰς κινδύνους ἑαυτοὺς βίψαντες. Διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἀφῆκεν ἀγνοῆσαι τὸ μέλλον, ἵνα αὐτοὺς δοξάσῃ πλέον. Καὶ καθάπερ αὐτοὶ ἠσφαλίζον τὸν βασιλέα μὴ ἀσθένειαν καταγνῶναι Θεοῦ, εἰ κατακαυθείσαν· οὕτως ὁ Θεός ἀμφοτέρα ἐποίησε, καὶ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἔδειξε, καὶ τὴν τῶν παίδων προθυμίαν λαμπροτέραν διαφανῆσαι παρεσκεύασε. Πόθεν

* Duo codd., ἦσαν τῇ δρόσῳ, rectius, ni fallimur. Lxx. b Reg., οὐλόθεν.

tiam, quod peccatum vix veniam admittat : circa virtutem autem hominis, nemo sic impudenter agere poterit, sed omnino glorificabit Deum, dum videt eum qui Deo servit sancte viventem. Quis enim non obstupescet, quando quispiam, homo cum sit communisque naturæ particeps, in mediisque versans hominibus, sicut adamas, non convertitur ad passionum agmen? cum inter ignem et ferrum et feras versans adamante fortior est, et per pietatis verbum rationemque omnia superaverit? quando probri afficitur, et benedicit? quando male audit et laudat? quando molestia ei creatur, et ille orat pro iis qui secum iniuriam agunt? quando insidiis appetitur, et ipse beneficia præstat insidiatoribus et adversariis? Hæc et similia magis quam cæli glorificant Deum. Græci namque cælum videntes, non pudore afficiuntur; sanctum autem virum videntes accurate philosophiam exhibentem, pudore suffunduntur seseque damnant. Cum enim is, qui ejusdem naturæ consors est, ita superior illis est, et multo magis, quam cælum terram superat; vel invitum cogitant, quamdam divinam virtutem hæc operari: ideo ait: *Et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est.* Vis et aliunde discere, quomodo a servorum suorum vita glorificetur Deus, quomodo etiam a miraculis? Immisit aliquando Nabuchodonosor tres pueros in fornacem. Deinde quia vidit ignem non illos superare, ait: *Benedictus Deus, qui misit angelum suum, et eripuit pueros suos a fornace, quia confiderunt in eum: et verbum regis mutaverunt (Dan. 3. 95).* Quid dicit? contemptus fuisti, et miraris eos qui respuerunt? Etiam, inquit, et propter hoc ipsum quod contemptui habitus sim; et miraculi hæc statuit esse causam. Itaque non propter signum tantum tunc gloria Deo fuit, sed propter propositum eorum qui illo injecti sunt. Quod si quis hoc et illud per se examinet, non hoc illo minus est. A fornace enim liberasse, non est majus ad rationem miraculi, quam animis persuasisse ut ingrederentur in fornacem. Quomodo enim non dignum stupore fuerit, cum rex orbis, tam multis armis circumseptus, exercitus habens, duces, toparchas et consules, terræ et mari imperans, a pueris captivis despicitur, et vincti vincientem superant et totum ipsius vincunt exercitum? Non enim potuerunt id, quod voluerunt, rex et clientes ejus, qui et hæc et fornacis copiam habebant; sed nudi, servi, exteri, pauci (quid enim tribus paucius sit?) immensum exercitum vincti profligarunt. Jam enim mors despiciebatur, quia adventurus erat Christus: et sicut jam orituro sole, antequam radii appareant, splendida efficitur lux diei: sic etiam venturo justitiæ sole mors tandem cedebat. Quid illo theatro splendidius fuerit? quid victoria clarius? quid novis tropæis insignius?

4. Hæc fit etiam nostro tempore. Et nunc rex est Babylonicæ fornacis, nunc etiam fornacem accendit illa graviorem: est etiam qui nunc illam jubet admirari imaginem: adsunt ipsi et satrapæ et milites et musica demulcens; multique illam imaginem admirantur, variam, magnam. Tale enim quidpiam est

avaritia, quale imago illa, ne ferrum quidem despiciens, sed ex dissimilibus composita rebus, omnia admirari jubens, æs, ferrum, et quæ sunt illis admodum viliora. Sed quemadmodum hæc sunt; ita etiam nunc sunt puerorum illorum imitatores qui dicunt: Diis tuis non servimus, et imaginem tuam non adoramus; sed et paupertatis fornacem sustinemus et aliam omnem miseriam pro Dei legibus. Et illi quidem qui multa habent, ut et veteres illi, hæc sæpe adorant et comburuntur; qui vero nihil possident, hæc despiciunt, et in paupertate versantes, in reo magis deliciantur, quam illi qui in rerum copia vivunt: sicut et tunc quoque, qui injecerunt combusti sunt, qui autem in medio erant, ceu in aqua et rore versabantur. Tyrannus autem ille tunc magis a flamma urebatur, ira vehementius illum incendente, quam pueri illi incenderentur. Nam illorum ne summos quidem capillos potuit ignis tangere; hujus autem mentem igne vehementius ira incendit. Cogita enim quantum illud esset, in tam multorum conspectu a pueris captivis ipsum contemni. Tunc enim ostendit, se illorum urbem cepisse, non vi sua, sed propter multorum peccata. Nam si vinctos non potuit superare, etiamque in fornacem injectos, quomodo illos lege belli superasset, si omnes tales fuissent? Unde manifestum est multorum peccata urbem tradidisse. Vide autem quam a vana gloria alieni pueri essent. Non enim insilierunt in fornacem, sed jam olim Christi præceptum servabant dicentis: *Orate ne intretis in tentationem (Matth. 26. 41)*: neque fugerunt quando ducti sunt, sed steterunt in medio fortiter: neque non vocante decertantes, neque vocante molles et ignavi, sed ad omnia parati et strenui omnique fiducia pleni. Audiamus enim quid dicant, ut inde eorum philosophum sensum ediscamus: *Est Deus in cælis potens eripere nos (Dan. 3. 17).* Non enim de se sunt solliciti, sed mox comburendi, de gloria Dei solliciti sunt. Ut enim, nobis combustis, Deum non damnes imbecillitatis, jam tibi totum dogma nostrum accurate annuntiamus. *Est Deus in cælis, non talis qualis hæc imago in terra, inanimata et muta, sed qui possit ex media fornace ardenti eripere.* Ne itaque illum damnes imbecillitatis, quod nos sinat in eam incidere: tam potens est, ut postquam inciderimus, nos a flamma eripere possit; *Et si non faciat, notum sit tibi, o rex, quod diis tuis non servimus, et auream quam posuisti statuam vobis adoramus (Ibid. v. 18).* Vide eos certo consilio et dispensatione non nosse futurum. Si enim scivissent, admirandi non fuissent hæc facientes: quid enim mirum, si pignora salutis habentes, gravia illa audacter adiissent? sed glorificaretur quidem Deus, qui potuisset eripere ex fornace; ipsi vero non admirabiles fuissent, utpote qui non in pericula seipsos coniecissent. Ideo permisit, ut ipsi quæ futurum erat ignorarent, ut magis eos glorificaret. Et sicut ipsi confirmabant regem, ut ne Deum imbecillitatis damnaret, si ipsi combusti fuissent: ita et Deus utrumque præstitit, et potentiam suam ostendit, et

puerorum animum præclariorem effecit. Undenam ergo illis hæc dubitatio, inquit, ut non considerent se salvos exituros esse? Quod se viliores omnino esse putarent, et tali beneficio indignos. Quod autem non ex conjectura hoc dicam, in fornacem conjecti lamentabantur, hæc dicentes: *Peccavimus, injuste egimus: non licet nobis os aperire (Dan. 5. 29)*. Propterea dicebant, *Et si non*. Si enim non clare dicebant, Potest nos Deus eripere; si autem non eripuerit, propter peccata nostra non eripiet, ne mireris: visi enim essent apud barbaros peccatorum suorum obtentu Dei imbecillitatem obtegere. Propterea cum de ejus potentia tantum loquuti essent, causam non ponunt. Alioquin recte eruditi erant Dei judicia non curiose inquirere. Cum hæc ergo dixissent, in ignem ingressi sunt, nec regem contumelia affecerunt, neque statuum evertere. Virum enim fortem talem esse oportet, moderatum et mansuetum, maxime in periculis, ut ne videatur ex ira et vana gloria talia adire certamina, sed ex fortitudine et temperantia. Nam qui contumelia afficit, in suspicionem illorum criminum venit: qui vero sustinet et trahitur ac cum

mansuetudine decertat, non modo ut fortis in admiratione habetur, sed etiam ob moderationem et mansuetudinem non minus celebratur. Id quod et ipsi tunc fecerunt, cum et fortitudinem et mansuetudinem omnem exhibuerunt: nec quidquam fecere propter mercedem et præmium. Et si noluerit, inquit, nos eripere, diis tuis non servimus: jam enim remunerationem habemus, ut digni habiti, qui ab impietate liberaremur, et quod propterea corpora cremarentur. Et nos igitur habentes jam mercedem, nam habemus, digni habiti qui illum cognosceremus, et qui membra Christi efficeremur, ne faciamus illa membra meretricis. In hoc enim tam horrendo dicto finienda est oratio: ut validum habentes comminationis timorem, maneamus auro puriores hoc metu redditi. Sic enim poterimus a fornicatione erepti Christum videre: quem utinam cum fiducia videamus in illo die, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIX.

CAP. 7. v. 1. *De quibus autem scripsistis mihi: Bonum est homini mulierem non tangere: 2. propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum.*

1. Postquam gravissima tria correxit vitia, unum quidem quod divelleretur Ecclesia, secundum autem fornicatoris, tertium avari; deinde mitiore usus est oratione: et admonitionem consiliumque interponit de matrimonio et de virginitate, a molestioribus auditorem ad quietam dicens. In secunda autem epistola contrarium facit: incipit enim a mitioribus, desinit autem in tristiora. Hic vero postquam de virginitate sermonem perfecit, rursus exit ad ea quæ magis pungunt ac feriunt, non omnia continenter ponens, sed sermonem in utroque varians, ut tempus exigebat, necnon præsentium rerum usus. Ideo ait: *De quibus autem scripsistis mihi*. Scripserant autem ei, an oporteret ab uxore abstinere an non. Et ad ea rescribens, et de matrimonio legem ferens, sermonem de virginitate inducit: *Bonum est homini mulierem non tangere*. Nam si, inquit, quod bonum est et admodum excellens quæris, melius est cum muliere nullam habere consuetudinem; si quod tutum est, et quod infirmitatem tuam juvet, matrimonio utere. Quia autem verisimile erat, ut etiam nunc solet, virum velle, mulierem vero non item; vel etiam contra, vide quomodo de utroque disserat. Et dicunt quidam, hoc ab illo dictum sacerdotibus fuisse: ego vero ex iis quæ sequuntur rem examinans, non dixerim rem ita se habere: neque enim universe admonitionem constituisset. Si autem sacerdotibus tantum hæc scripsisset, dixisset sane: *Bonum est doctori uxorem non tangere*; nunc autem universim hoc posuit: *Bonum est homini*, dicens, non tantum sacerdoti; et rursus, *Solutus es ab uxore? noli quærere*

uxorem. Non dixit, Tu sacerdos et doctor, sed iudefinite; et totus omnino sermo sic procedit. Et cum dixit, *Propter fornicationes unusquisque suam uxorem habeat*, ex ipsa concessionis causa ad continentiam duxit. 3. *Uxori vir debitum reddat; similiter et mulier viro*. Quid est autem debitum honor? Mulier non habet potestatem sui corporis, sed et ancilla et domina viri est. Si defeceris ab ea quæ convenit servitute, Deum offendis: si autem abscedere vis, cum vir hoc permiserit, saltem ad breve tempus fiat. Propterea et debitam rem vocavit, ut ostenderet nullum esse sui dominum, sed esse alterum alterius servum. Cum ergo videris meretricem te ad peccatum allicientem, dic: Non est meum corpus, sed uxoris. Eadem dicat uxor illis, qui castitatem suam violare satagunt: Corpus meum non est meum, sed viri. Si vero nec maritus nec uxor potestatem corporis habent, multo minus pecuniarum. Audite quæcumque maritus habetis, et quicumque uxores. Si enim corpus sibi proprium habere non licet, multo minus pecunias. Alibi sane magnam dat marito prærogativam et in Novo et in Veteri Testamento dicens, *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tibi dominabitur (Gen. 3. 16)*; Paulus autem sic dividens et scribens: *Viri, diligite uxores; uxor autem timeat virum (Ephes. 5. 25)*: hic vero non ultra majus aut minus ponit, sed unam potestatem. Quare? Quia de castitate sermo ipsi erat. In aliis quidem prærogativam, inquit, habeat maritus: ubi autem de continentia agitur, non item. *Vir potestatem sui corporis non habet, neque uxor*. Multa est æqualitas, et nulla prærogativa.

Conjugii jura.—5. *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu*. Quid hoc est? Ne se contineat, inquit, uxor marito nolente, neque maritus invita uxore. Quare? Quia magna ex tali continentia oriuntur mala:

ὄν αὐτοῖς, φησί, ἡ ἀμφιβολία καὶ τὸ μὴ θαρῆρῆν ὅτι πάντως σωθήσονται; Διὰ τὸ [158] πάντως ἑαυτοῖς εὐτελεστέροις εἶναι νομίζειν, καὶ ἀναξίους τοιαύτης εὐεργεσίας. Καὶ ὅτι οὐ στοχαζόμενος τοῦτο λέγω, εἰς τὴν κάμινον ἐμπεσόντες, τοιαῦτα ἀπωδύροντο λέγοντες· *Ἡμάρτομεν, ἠγομήσαμεν, οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἀνοῖξαι τὸ στόμα.* Διὰ ταῦτα ἔλεγον· *Καὶ ἐὰν μὴ.* Εἰ δὲ μὴ φανερώς εἶπον τοῦτο, οἶον, ὅτι Δυνατὸς μὲν ἔστιν ὁ Θεὸς ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς, ἐὰν δὲ μὴ ἐξέλῃται, διὰ τὰς ἀμαρτίας οὐκ ἐξελεῖται, μὴ θαυμάσῃ· καὶ γὰρ ἔδοξαν ἂν παρὰ τοῖς βαρβάρους τοῦ Θεοῦ τὴν ἀσθένειαν τῆ τῶν οικείων ἀμαρτημάτων συσκιάζειν προφάσει. Διὰ τοῦτο περὶ τοῦ δυνατοῦ μόνον διαλεγθέντες, τὴν αἰτίαν οὐ τιθέασιν. Καὶ ἄλλως δὲ παιδευμένοι καλῶς ἦσαν μὴ πολυπραγμονεῖν τοῦ Θεοῦ τὰς κρίσεις. Ταῦτα τοίνυν εἰπόντες ἐνέβησαν εἰς τὸ πῦρ, καὶ οὔτε ἐνύδρισαν εἰς τὴν βασιλέα, οὔτε κατέστρεψαν τὴν εἰκόνα. Τὸν γὰρ ἀνδρεῖον τοιοῦτον εἶναι χρῆ, σῶφρονα καὶ ἐπιεικῆ, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς κινδύνοις, ἵνα μὴ δόξῃ θυμῷ καὶ κενοδοξίᾳ πρὸς τοιοῦτους ἀγῶνας ἵεναι, ἀλλὰ ἀνδρείᾳ καὶ σωφροσύνῃ. Ὁ μὲν γὰρ ὑβρίζων, ἐκείνων τῶν ἐγκλημάτων ὑπομένει τὴν ὑπόνοιαν· ὁ δὲ ὑπομένων καὶ ἐλκόμενος

καὶ μετ' ἐπιεικειᾶς ἀγωνιζόμενος, οὐχ ὡς ἀνδρεῖος θαυμάζεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ σωφροσύνῃ καὶ τῇ ἐπιεικείᾳ οὐχ ἥττον ἀνακηρύσσεται· ὅπερ καὶ αὐτοὶ τότε ἐποίησαν, τὴν τε ἀνδρείαν ἐπιδεικνύμενοι καὶ τὴν ἐπιεικειαν ἅπασαν, καὶ οὐδὲν ἐπὶ μισθῷ πράττοντες οὐδὲ ἀντιδόσει καὶ ἀνταμοιβῇ. Καὶ ἐὰν μὴ θελήσῃ, φησὶν, ἡμᾶς ἐξελεῖσθαι, τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν· ἔχομεν γὰρ ἤδη τὰς ἀμοιβὰς, καταξιοθέντες ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀσθεσίας, καὶ διὰ τοῦτο κατακαῦσαι τὰ σώματα. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν ἔχοντες ἤδη τὴν ἀντίδοσιν (καὶ γὰρ ἔχομεν, καταξιοθέντες αὐτὸν ἐπιγνώσει, καταξιοθέντες γενέσθαι μέλη Χριστοῦ), μὴ ποιήσωμεν αὐτὰ μέλη πόρνῃς. Ἐν γὰρ τῷ φρικωδεστάτῳ τούτῳ χρῆ καταλύσει τὸν λόγον, ἵνα ἀκμάζοντα ἔχοντες τῆς ἀπειλῆς τὸν φόβον, μένωμεν τοῦ χριστοῦ καθαριότεροι τῷ φόβῳ τούτῳ γινόμενοι. Οὕτω γὰρ δυνασόμεθα πορνείας ἀπαλλαγέντες τὸν Χριστὸν ἰδεῖν· ὃν γένοιτο πάντας ἡμᾶς μετὰ παρρησίας θεάσασθαι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΘ'.

Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι καλὸν ἀνθρώπων γυναικὸς μὴ ἀπειθεῖναι διὰ δὲ τὰς πορνείας ἔκμιστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχετω, καὶ ἐκάστη τὸν ἴδιον ἀνδρα.

α'. Διορθώσας τὰ χαλεπώτατα τρία ἐγκλήματα, ἐν μὲν τὸ διεσπᾶσθαι τὴν Ἐκκλησίαν, δεύτερον δὲ τοῦ πορνεικῆτος, τρίτον δὲ τοῦ πλεονέκτου, κέχρηται λοιπὸν ἡμερωτέρῳ λόγῳ· καὶ μεταξύ τίθησι παραίνεσιν καὶ συμβουλῇ τὴν περὶ τοῦ γάμου καὶ τῆς παρθεσίας, [159] ἀπὸ τῶν φορτικωτέρων ἀναπαύων τὸν ἀκροατὴν. Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας Ἐπιστολῆς τὸ ἐναντίον ποιεῖ ἀρχεται μὲν ἀπὸ τῶν ἡμερωτέρων, τελευταῖα δὲ εἰς τὰ σκυθρωπότερα. Καὶ ἐνταῦθα δὲ τὸν περὶ τῆς παρθεσίας ἀπαρτίσας λόγον, πάλιν ἔξεισιν ἐπὶ τὰ κληρικώτερα, οὐ πάντα ἐφεξῆς τιθεῖς, ἀλλὰ ποικίλων τὸν λόγον ἐν ἐκατέρῳ, ὡς ὁ καιρὸς ἀπῆται, καὶ τῶν ὑποκειμένων πραγμάτων ἡ χρῆσις. Διὸ φησὶ· *Περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι.* Ἐγραψαν γὰρ αὐτῷ, εἰ δεῖ ἀπειθεῖναι γυναικὸς, ἢ μὴ. Καὶ πρὸς ταῦτα ἀντιγράφων καὶ περὶ τοῦ γάμου νομοθετῶν, εἰσάγει καὶ τὸν περὶ τῆς παρθεσίας λόγον· *Καλὸν ἀνθρώπων γυναικὸς μὴ ἀπειθεῖναι.* Εἰ μὲν γὰρ τὸ καλὸν καὶ σφόδρα ὑπερέχον ζητεῖς, φησὶ, βέλτιον μὴδ' ὄλωσ' ὁμιλεῖν γυναικί· εἰ δὲ τὸ ἀσφαλὲς καὶ βοηθοῦν σου τῇ ἀσθενείᾳ, ὁμῶς γάμῳ. Ἐπειδὴ δὲ εἰκὸς ἦν, ὅ καὶ νῦν γίνεται, τὸν μὲν ἀνδρα βούλεσθαι, τὴν δὲ γυναῖκα μηκέτι, ἢ καὶ τὸ ἐναντίον, ὅρα πῶς περὶ ἐκατέρων διαλέγεται. Καὶ τινες μὲν φασιν, ὅτι πρὸς ἱερέας ὁ λόγος οὗτος αὐτῷ εἴρηται· ἐγὼ δὲ ἀπὸ τῶν ἐξῆς σκοπῶν, οὐκ ἂν φαίην τοῦτο οὕτως ἔχειν· οὐδὲ γὰρ ἂν καθολικῶς εἴηκε τὴν παραίνεσιν. Εἰ δὲ ἱερεῖσι μόνον ταῦτα ἔγραψεν, εἶπεν ἂν· *Καλὸν τῷ διδασκάλῳ γυναικὸς μὴ ἀπειθεῖναι·* νυνὶ δὲ καθόλου αὐτὸ τέθεικε, *Καλὸν ἀνθρώπων, λέγων, οὐχ ἱερεῖ μόνον·* καὶ πάλιν, *ἀέλιψαι ἀπὸ γυναικὸς; μὴ ζῆτε γυναῖκα.* Οὐκ εἶπε, Σὺ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διδάσκαλος, ἀλλ' ἀδιορίστως· καὶ ὁλος διόλου τοιοῦτος πρόρισιν ὁ λόγος. Εἰπὼν δὲ,

Διὰ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχετω, αὐτῇ τῇ αἰτίᾳ τῆς συγχωρήσεως εἰς ἐγκρατεῖαν ἤγαγε. Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην τιμὴν ἀποδίδτω ὁμοίως καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. Τί δὲ ἔστιν ἡ ὀφειλομένη τιμὴ; Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλὰ καὶ δούλη καὶ δέσποινά ἐστι τοῦ ἀνδρός. Κἂν ἀποστής τῆς δουλείας τῆς προσηκούσης, προσέκρουσας τῷ Θεῷ· εἰ δὲ ἀποστῆναι βούλει, ὅταν ὁ ἀνὴρ ἐπιτρέπῃ, κἂν πρὸς βραχὺ τοῦτο γινηται. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὀφειλὴν τὸ πρᾶγμα ἐκάλεσαν, ἵνα δεῖξῃ μηδένα κύριον ὄντα ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀλλήλων δούλους. Ὅταν οὖν ἴδῃς πόρνην περὶ ὧν σου, εἰπέ· Οὐκ ἔστι τὸ σῶμα ἐμὸν, ἀλλὰ τῆς γυναικὸς. Ταῦτα καὶ ἡ γυνὴ λεγέτω πρὸς τοὺς βουλομένους αὐτῆς διορθεῖν τὴν σωφροσύνην· Οὐκ ἔστι ἐμὸν τὸ σῶμα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τοῦ ἀνδρός. Εἰ δὲ σώματος οὐκ ἐξουσιάζει ὁ ἀνὴρ ἢ ἡ γυνὴ, πολλῷ μᾶλλον χρημάτων. Ἀκούσατε ὅσαι ἀνδρας ἔχετε, καὶ ὅσαι γυναῖκας. Εἰ γὰρ σῶμα ἔχειν ἴδιον οὐ χρῆ, πολλῷ μᾶλλον χρήματα. Ἀλλαχοῦ μὲν οὖν πολλὴν δίδωσι τῷ ἀνδρὶ τὴν προεδρίαν καὶ ἐν τῇ Καινῇ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ λέγων· *Πρὸς τὸν ἀνδρα σου ἡ ἀποστοροσὴ σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει·* ὁ δὲ Παῦλος διαιρῶν οὕτω καὶ γράφων· *Οἱ ἀνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἀνδρα·* ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι τὸ μείζον καὶ τὸ ἑλαττον, ἀλλὰ μία ἡ [160] ἐξουσία. Τί δήποτε; Ἐπειδὴ περὶ σωφροσύνης ὁ λόγος ἦν αὐτῷ. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις πλεονεκτεῖτω, φησὶν, ὁ ἀνὴρ· ἐνθα δὲ σωφροσύνης λόγος, οὐκέτι. Ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, οὐδὲ ἡ γυνὴ. Πολλὴ ἡ ἰσοτιμία, καὶ οὐδεμία πλεονεξία.

Μὴ ἀποστρεψέτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνων. Τί δὴ τοῦτό ἐστι; Μὴ ἐγκρατεῦσθω, φησὶν, ἡ γυνὴ, τοῦ ἀνδρός ἀκοντος, μήτε ὁ ἀνὴρ, τῆς γυναικὸς μὴ βουλομένης. Τί δήποτε; Ὅτι μεγάλη ἐκ τῆς ἐγκρατείας ταύτης τίκτεται κακὰ· καὶ γὰρ καὶ μοιχεῖται καὶ πορνεῖται καὶ οἰκιῶν ἀνατροπαὶ πολλάκις ἐντεῦθεν ἐγένοντο. Εἰ γὰρ ἔχοντες τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, πορνεύουσι, πολλῷ μᾶλλον, ἢ αὐτοὺς τῆς πα-

α Ἡα Reg., τρία deest in editis.

ραμυθίας ταύτης ἀποστερήσης. Καὶ καλῶς εἶπε, *Μὴ ἀποστερεῖτε*, ἀποστερήσιν ἐνταῦθα καὶ ὀφειλὴν ἀνωτέρω εἰπὼν *, ἵνα δεῖξῃ τῆς δεσποτείας τὴν ἐπίτασιν. Τὸ γὰρ ἄκοντος θατέρου ἐγκρατεῦσθαι θατέρον, ἀποστερεῖν ἔστι· τὸ δὲ ἐκόντος, οὐκ ἔστι. Οὐδὲ γὰρ, εἰ πείσας με λάβοις τι τῶν ἐμῶν, ἀποστερεῖσθαι φημι. Ὁ γὰρ ἄκοντος καὶ βιαζομένου λαθῶν, ἀποστερεῖ ὅπερ ποιοῦσι πολλαὶ γυναῖκες, μείζονα τῆς δικαιοσύνης ἁμαρτίαν ἐργαζόμεναι, καὶ τῆς ἀσελγείας τοῦ ἀνδρός ὑπεύθυνοι γινόμεναι ταύτη, καὶ διασπῶσαι πάντα. Δεῖ δὲ πάντων προτιμᾶν τὴν ὁμόνοιαν, ἐπειδὴ καὶ πάντων τοῦτο κυριώτερον, καὶ εἰ βούλει, καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων αὐτὸ ἐξετάσωμεν. Ἔστω γὰρ γυνὴ καὶ ἀνὴρ, καὶ ἐγκρατεῦσθω ἡ γυνὴ μὴ βουλομένου τοῦ ἀνδρός· τί οὖν, ἂν ἐκεῖνος ἐντεῦθεν πορνεύῃ, ἢ μὴ πορνεύῃ μὲν, ἀλλῆ δὲ καὶ θορυβῆται καὶ πυρῶται καὶ μάχηται, καὶ μυρία τῆς γυναικὸς πράγματα παρέχῃ; τί τὸ κέρδος τῆς νηστείας καὶ τῆς ἐγκρατείας, ἀγάπης διεβήγγιμης; Οὐδέν. Πόσας γὰρ ἐνθεν λοιδορίας, πόσα πράγματα, πόσον ἀνάγκη γίνεσθαι πόλεμον;

β'. Ὅταν γὰρ ἐν οἰκίᾳ ἀνὴρ καὶ γυνὴ διεστηκότες ᾖσιν, οὐδὲν νηδὺς χειμαζομένης ἄμεινον ἢ οἰκία διακείσεται, τοῦ κυβερνήτου πρὸς τὸν πρῶτα διαστασιζόντος. Διὰ τοῦτο φησὶ· *Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς κωιδόν, ἵνα σχολάζητε ἐν νηστείᾳ καὶ ἐν προσευχῇ*· τὴν μετὰ πλεονος σπουδῆς προσευχὴν ἐνταῦθα λέγων. Εἰ γὰρ κωλύει τοὺς συνιόντας ἀλλήλους εὐχεσθαι, τὸ ἀδιαιπέτως εὐχεσθαι πῶς ἂν ἔχοι καιρόν; Ἔστι τοίνυν καὶ ὁμιλεῖν γυναικί, καὶ εὐχῆ προσέχειν· ἀλλ' ἐγκρατεῖς ἀκριβεστέρως γίνεται αὕτη. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, ἵνα προσεύχησθε, ἀλλ', ἵνα σχολάζητε, ὡς ἀσχολίαν ἐμποιοῦντος τοῦ πράγματος, ἀλλ' οὐκ ἀκαθάριστον. Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, ἵνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς. Ἴνα γὰρ μὴ δόξῃ νομοθεσίας εἶναι τὸ πρᾶγμα, προστίθῃσι καὶ τὴν αἰτίαν. Ἥλοια δὲ ἐστὶν αὕτη; Ἴνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ὁ διάβολος αὐτὸ μόνον ἐργάζεται τὸ τῆς μοιχείας, ἐπήγαγε· Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. Τούτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπίτασιν. Θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι, ὡς καὶ ἐμαυτὸν, [161] ἐν ἐγκρατείᾳ. Τοῦτο πολλοῦ ποιεῖ, ὅταν περὶ δυσκόλων παραινῆται πραγμάτων ἑαυτὸν ἐν μέσῳ τίθῃσι, καὶ φησὶ· *Μιμηταὶ μου γίνεσθε*. Ἄλλ' ἕκαστος τὸ ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα αὐτῶν κατηγοροῦσιν εἰπὼν, *Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν*, πάλιν αὐτοὺς παρεμυθήσατο ἐπαγαγὼν· Ἐκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ· οὐ τοῦτο δηλῶν, ὅτι τῆς ἡμετέρας σπουδῆς οὐ δεῖται τὸ κατ' ὀρθωμα, ἀλλ' ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, παραμυθούμενος αὐτούς. Εἰ γὰρ χάρισμά ἐστι, καὶ οὐδὲν ἄνθρωπος εἰς τοῦτο εἰσφέρει, πῶς ἐπάγει; *Λέγω δὲ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ταῖς χήραις· καλὸν αὐταῖς, ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ. Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεῦσθαι, γαμησάτωσαν*; εἶδες τὴν σύνεσιν τοῦ Παύλου, πῶς καὶ βελτίονα δείκνυσι τῆς ἐγκρατείας, καὶ οὐκ ἀναγκάζει τὸν μὴ φθάνοντα, δεδουκῶς μὴ τι παράπτωμα γίνηται; *Κρεῖττον γὰρ ἐστὶ γαμησθαι, ἢ πυρῶσθαι*. Ἐνέφηνεν ὅση τῆς ἐπιθυμίας ἡ τυραννίς. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ πολλὴν ὑπομένεις βίαν, φησὶ, καὶ πύρῳσιν, ἀπαλλάγηθι πόνων καὶ ἰδρώτων, μήποτε καὶ

* *Deerat* εἰπὼν.

περιτραπῆς. Τοῖς δὲ γαμηκῶσι παραγγέλλω, *οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ὁ Κύριος*. Ἐπειδὴ νόμον ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ τεθέντα μέλει ἀναγινώσκειν περὶ τοῦ χωρὶς πορνείας μὴ ἀφιέναι γυναῖκα, διὰ τοῦτο φησὶν· *Οὐκ ἐγώ*, τὰ μὲν γὰρ εἰρημένα ἐμπροσθεν, εἰ καὶ μὴ ῥητῶς εἴρητο, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ δοκεῖ ταῦτα· τοῦτο μὲν τοι καὶ ῥητῶς παρέδωκεν. Ὅστε τὸ, Ἐγώ, καὶ τὸ, *Οὐκ ἐγώ*, ταύτην ἔχει τὴν διαφορὰν. Ἴνα γὰρ μὴδὲ τὰ αὐτοῦ ἀνθρώπινα εἶναι νομίσης, διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν· *Δοκῶ γὰρ κἀγὼ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν*. Τί οὖν ἔστιν, ὃ τοῖς γαμηκῶσι παρήγγειλεν ὁ Κύριος, *Γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρός μὴ χωρισθῆναι; ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῆ, μενέτω ἀγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω*; καὶ *ἀνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι*; Ἐπειδὴ γὰρ καὶ δι' ἐγκρατείας καὶ δι' ἄλλας προφάσεις καὶ μικροψυχίας γίνεσθαι διαιρέσεις συνέβαινε, βέλτιον μὲν μὴδὲ γενέσθαι τὴν ἀρχὴν, φησὶν· εἰ δὲ ἄρα καὶ γίνοιτο, μενέτω ἡ γυνὴ μετὰ τοῦ ἀνδρός, εἰ καὶ μὴ τῆ μίξι, ἀλλὰ τῷ μὴδὲνα ἕτερον παρεισαγαγεῖν ἄνδρα. Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, *οὐχ ὁ Κύριος· Εἰ τις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἀπιστον, καὶ αὐτὴ συνουδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν. Καὶ γυνὴ εἰ τις ἔχει ἄνδρα ἀπιστον, καὶ αὐτὸς συνουδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω αὐτόν*. Ὅσπερ γὰρ περὶ τοῦ χωρίζεσθαι πόρων διαλεγόμενος, τῆ ἐπιδιορθώσει τὸ πρᾶγμα πεποίηκεν εὐκόλον εἰπὼν, *Καὶ οὐ πάντως τοῖς πόροισι τοῦ κόσμου τούτου*· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα πολλῆς προενόησεν εὐκολίας, εἰπὼν· Ἐάν τις ἢ γυνὴ ἄνδρα, ἢ ἀνὴρ γυναῖκα ἔχη ἀπιστον, μὴ ἀφιέτω αὐτήν. Τί λέγεις; ἂν μὲν ἀπιστος, μενέτω μετὰ τῆς γυναικός· ἂν δὲ πόρνος, μὴκέτι; καίτοι γε ἑλαττον ἢ πορνεία τῆς ἀπιστίας. Ἐλαττον μὲν ἢ πορνεία, ἀλλ' ὁ θεὸς τῶν σῶν φεῖδεται σφόδρα. Τοῦτο καὶ ἐν τῇ θυσίᾳ ποιεῖ λέγων· *Ἄφες τὴν θυσίαν, καὶ καταλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου*· τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ τὰ μύρια τάλαντα ὀφειλοντος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνον μύρια μὲν τάλαντα χρεωστοῦντα [162] αὐτῷ οὐκ ἐκόλασεν, ἑκατὸν δὲ δηνάρια τὸν σύνδουλον ἀπαιτήσαντα ἐτιμωρήσατο. Εἶτα, ἵνα μὴ φοβῆται ἡ γυνὴ, ὡς ἀκάθαρτος γινόμενη διὰ τὴν μίξιν, φησὶν· *Ἠγίασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἀπιστος ἐν τῇ γυναικί, καὶ ἡγίασται ἡ γυνὴ ἢ ἀπιστος ἐν τῷ ἀνδρὶ*. Καίτοι εἰ ὁ τῆ πόρνη κολλώμενος, ἐν σώμᾳ ἐστὶν, εὐδελον ὅτι καὶ ἡ τῷ εἰδωλολάτρῃ κολλωμένη, ἐν σώμᾳ ἐστὶν· ἐν μὲν σώμᾳ ἐστὶν, ἀλλ' οὐ γίνεται ἀκάθαρτος, ἀλλὰ νικᾷ ἡ καθαρότης τῆς γυναικὸς τὴν ἀκαθαρσίαν τοῦ ἀνδρός, καὶ νικᾷ ἡ καθαρότης τοῦ πιστοῦ ἀνδρός πάλιν τὸ ἀκάθαρτον τῆς ἀπίστου γυναικός.

γ'. Πῶς οὖν ἐνταῦθα μὲν νενίκηται τὸ ἀκάθαρτον, διὸ καὶ ἐπιτέτραπται ἡ συνουσία· ἐπὶ δὲ τῆς πορνευομένης γυναικὸς οὐ κατηγορεῖται ἐκδῶλλον αὐτὴν ὁ ἀνὴρ; Ὅτι ἐνταῦθα μὲν ἐλπὶς σώζεσθαι τὸ ἀπολωλὸς μέρος διὰ τοῦ γάμου, ἐκεῖ δὲ ὁ γάμος ἤδη διαλέλυται· κακεῖ μὲν ἀμφοτέροι διαφθίρονται, ἐνταῦθα δὲ θατέρου τὸ ἐγκλημα. Οἶόν τι λέγω· Ἔστιν ἡ πορνευθεῖσα καθάπαξ, μιαιρά. Εἰ τοίνυν ὁ κολλώμενος τῇ πόρνη ἐν σώμᾳ ἐστὶ, καὶ αὐτὸς γίνεται μιαιρὸς πορνευούσῃ μιγνύμενος, διὰ τοῦτο ἀφίπταται ἡ καθαρότης ἅπασα. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλὰ πῶς; Ἔστιν ἀκάθαρτος ὁ εἰδωλολάτρης, ἀλλ' ἡ γυνὴ οὐκ ἐστὶν ἀκάθαρτος. Εἰ μὲν γὰρ ἐκoinώνει αὐτῷ κατὰ τοῦτο, καθὼ ἀκάθαρτος ἦν, λέγω δὲ κατὰ τὴν ἀσέβειαν, ἐμελλε καὶ αὕτη ἀκάθαρτος γίνεσθαι· νυνὶ δὲ ἐτέρως μὲν ἐστὶν ἀκάθαρτος· ὁ εἰδωλολάτρης, ἐν ἐτέρω

nam et adulteria, et fornicationes et domorum ever-
siones sæpe inde consequutæ sunt. Si enim cum uxores habeant, fornicantur, multo magis si illos ab hac consolatione privaveris. Et recte dixit, *Nolite fraudare*, fraudem hic et debitum superius appellans, ut dominium majus ostenderet. Nam invito altero alterum se continere, illud est fraudare; utroque volente, non item. Non enim, si postquam mihi persuaseris, aliquid ex meis accipias, fraudari me dico. Qui enim ab invito et per vim coacto accipit, ille fraudat. Quod multæ mulieres faciunt, quæ peccatum admittunt justitiam exsuperans, et hac ratione libidinis maritorum in culpa sunt, omniaque in dissensionem vertunt. Oportet autem concordiam omnibus anteponere, quia hoc omnibus est præferendum. Et si placet, id in rebus ipsis examinemus. Sint uxor et maritus, et se contineat uxor volente marito: quid ergo, si ille hinc ad fornicandum inducatur; aut non fornicetur quidem, sed doleat, turbetur, incendatur, pugnet ac litiget, et innumera uxori negotia exhibeat? quid lucri ex jejuniis et continentia, cum caritas fracta sit? Nihil. Quot enim inde convicia, quot negotia, quantum bellum necessario orjatur!

2. Cum enim domi maritus et uxor dissident, non melius se habebit domus, quam navis agitata tempestate, gubernatore qui ab eo proram regit dissentiente. Ideoque ait: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus ut vacetis jejuniis et orationi*; de oratione cum majori studio facta hic loquens. Si enim orare prohibeat eos qui inter se coeunt, illud, sine intermissione orare, quomodo locum et tempus habebit? licet ergo et cum uxore consuetudinem habere, et orationi incumbere: sed per continentiam precatio accuratior redditur. Non enim simpliciter dixit, *Ut oratis*; sed *Ut vacetis*, utpote cum res vocationem præbeat, sed non immunditiam. *Et iterum in id ipsum convenite, ne tentet vos satanas*. Ne videretur enim, rem esse lege constitutam, causam addit. Quænam illa est? *Ne tentet vos satanas*. Et ut discas non diabolum tantum adulterii causam esse, subjunxit: *Propter incontinentiam vestram*. 6. *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium*. 7. *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum, in continentia*. Hoc sæpe facit, quando res difficiles suadet: se in medio ponit et ait, *Imitatores mei estote. Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic* (1. Cor. 4. 16). Quia enim valde illos accusavit dicens, *Propter incontinentiam vestram*, rursus ipsos consolatus est subjungens, *Unusquisque proprium donum habet ex Deo*; non hoc declarans, quod hoc recte factum nostro studio non egeat; sed, ut prius dixi, consolans illos. Nam si donum est, et nihil homo ad hoc affert, quomodo dicis? 8. *Dico autem non nuptis et viduis: bonum est illis, si sic permanserint ut ego*. 9. *Quod si se non continent, nubant*. Vidistin' Pauli sapientiam, quomodo et meliorem ostendat esse continentiam, et non cogat eum qui non assequitur, timens ne in lapsum incidatur? *Melius est enim nubere, quam uri*. Indicavit quanta sit concupi-

scientiæ tyrannis. Hoc autem vult significare: Si vim multam et æstum pateris, a laboribus et sudoribus te libera, ne forte subvertaris. 10. *His autem qui matrimonio juncti sunt, præcipio, non ego, sed Dominus*. Quia legem disertis verbis a Christo latam est lecturus, de uxore non dimittenda nisi sit fornicata, propterea dicit, *Non ego*. Nam quæ prius dicta sunt, etiamsi non disertis verbis dicta sint, ipsi tamen ea esse videntur. At hoc quidem ille disertis verbis tradidit: itaque illud, *Ego*, et *Non ego*, hanc habent differentiam. Ne enim sua esso humana partem, ideo subjunxit: *Puto enim quod et ego Spiritum Dei habeam*. Quid est ergo, quod Dominus conjugatis præcepit, *Uxorem a viro non discedere*? 11. *quod si discesserit, maneat innupta, aut viro suo reconcilietur: et vir uxorem non dimittat*. Quia enim et propter continentiam et propter alios obtentus et dissensiones, divisiones fieri contingebat; melius quidem a principio fuisset, non illa fieri, sed si facta sunt, maneat uxor cum viro, etsi non ad concubitum, tamen ut nullum alium inducat virum. 12. *Cæteris autem ego dico, non Dominus: Si quis frater uxorem habeat infidelem, et hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam*. 13. *Et si quæ mulier habeat virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum*. Quemadmodum enim cum loqueretur de separatione a fornicatoribus, correctione quadam rem difficilem reddidit dicens, *Et non utique a fornicatoribus hujus mundi*: sic et hoc loco magnam providit esse facilitatem: Si quis aut uxor virum, aut vir uxorem habeat infidelem, ne dimittat eam. Quid dicis? si quidem infidelis sit, maneat cum uxore; si fornicator, non item? quamquam minus est peccatum fornicatio; sed Deus tuis rebus valde parcit. Hoc etiam in sacrificio facit, dicens: *Dimitte sacrificium, et reconcilia fratri tuo* (Matth. 5. 24). Ita etiam illum, qui decem millia talenta debebat sibi, non punivit; conservum autem centum denarios exigentem supplicio affecit. Deinde, ne timeret mulier, ne propter coitum esset immunda, dicit: 14. *Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem, et sanctificata est mulier infidelis per virum*. Atqui si is, qui meretrici adhæret, unum corpus est, palam est eam, quæ idololatræ adhæret, unum corpus esse: unum quidem est corpus, at non sit immunda, sed vincit munditia mulieris viri immunditiam: vincit quoque munditia viri fidelis immunditiam mulieris infidelis.

3. Cur ergo hic victa est immunditia, ideoque concubitus permittitur; in muliere autem adultera nec crimini datur viro, cum illam ejicit? Quia hic spes est fore ut per matrimonium pars illa quæ peribat salutem consequatur; illic vero matrimonium jam solutum est: et illic quidem ambo corrumpuntur, hic vero alterius crimen est. Exempli causa: quæ fornicata fuit, execranda certe est. Si ergo qui adhæret meretrici, unum corpus est, et impurus ille sit qui cum meretrice miscetur; ideo certe tota munditia avolat. Hic autem non sic; sed quomodo? Immundus est idololatra, sed mulier non est immunda. Nam si

consors ipsi esset in illa re secundum quam immundus est, in impietate, inquam, ipsa quoque immunda foret: nunc autem alio modo immundus est idololatra; in alia autem re ipsi jungitur uxor, in qua ille immundus non est. Connubium enim est et corporum mixtio, in qua est societas. Ad hæc vero spes est illam ab uxore revocatum iri, cui adhæret. Ille autem alius non ita facile (curabitur). Quomodo illa uxor, quæ ipsam prius dedecore affecit, et alteri se dedidit juraque matrimonii abolevit, injuria affectum revocare poterit; cum maxime ille quasi peregrinus maneat? Præterea autem post fornicationem maritus non est ultra maritus: hic autem mulier, licet idola colat, viri jus non amittit. Nec sine causa cum infideli habitat, sed ipso volente: ideoque dixit: *Ea ipse consentit habitare cum illa*. Quid enim, quæso, detrimenti fuerit, cum ea quæ ad religionem spectant integra maneant, et de infideli bona spes sit, si jam sunt conjugati maneant, nec superflui belli occasio inducatur? neque enim hic loquitur de iis qui nondum juncti sunt, sed de conjugatis. Non enim dixit: Si quis velit accipere infidelem: sed, *Si quis habet in fidelem*; id est, si quis postquam connubio junctus fuerit, accipiat verbum piæ religionis; deinde pars altera manserit in infidelitate, velitque tamen una habitare, ne separetur: *Sanctificatus enim est*, inquit, *vir infidelis per uxorem*. Tanta est munditiæ tuæ copia. Quid ergo, sanctusne est gentilis? Nequaquam: non enim dixit, Sanctus est; sed, *Sanctificatus est per uxorem*. Hoc porro dixit, non ut sanctum illum declararet, sed ut hinc magis uxoris metum depelleret, ipsumque ad veritatis desiderium induceret. Non enim in corporibus conjugatis est immunditia, sed in libero arbitrio et cogitationibus. Hinc sequitur probatio. Si enim immunda manens gignis; infans autem non est ex te sola; immundus ergo est infans, aut ex dimidia parte mundus: nunc autem non est immundus. Ideoque subjungit: *Alioquin filii vestri immundi essent; nunc autem sancti sunt*; id est, non immundi. Ille vero sanctos ipsos vocavit, ut vi verborum hujusmodi suspicionis metum eliminaret. 15. *Si autem infidelis discedit, discedat*. Hic enim nulla est fornicatio. Quid sibi vult autem illud: *Infidelis si discedit aut separatur?* Verbi gratia si te jubet sacrificare aut sociam impietatis esse propter connubium, vel discedere; melius est dirumpi connubium, quam piam religionem. Quapropter subdit: *Non enim servituti subjectus est frater aut soror in ejusmodi rebus*. Si quotidie ea de causa pugnet et bellum moveat, inquit, melius est separari. Hoc enim subindicat cum dicit: *In pacem autem vocavit nos Deus*. Ille enim jam causam præbuit, ut is qui fornicatus est. 16. *Quid enim scis, mulier, si virum salvum facies?* Hoc refertur ad illud, *Ne dimittat ipsum*. Nam si turbas non movet, mane, inquit; hinc enim lacrum refertur; mane, hortare, consilium dato et persuade: nullus enim doctor tantum poterit, quantum uxor. Neque imponit illi necessitatem, neque rem ab illa exigit, ne gravius onus imponat, jubetque ne desperet; sed rem in futuro incer-

tam et suspensam relinquit, dicens: *Quid enim scis, mulier, si virum salvum facies? aut quid scis, vir, si mulierem salvam facies?* et rursum: 17. *Nisi unicuique sicut divisit Deus, unumquemque sicut vocavit Dominus, ita ipse ambulet*. 18. *Circumcisus vocatus est aliquis? non adducat præputium*. In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur. 19. *Circumcisio nihil est, et præputium nihil est; sed observatio mandatorum Dei*. 20. *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat*. 21. *Servus vocatus es? non sit tibi curæ*. Hæc ad fidem nihil conferunt, inquit: ne ergo contendas neque turberis: fides enim hæc omnia ejecit. *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat*. Uxorem habens infidelem vocatus es? mane cum illa: ne propter fidem ejicias uxorem. Servus vocatus es? ne sit tibi curæ: servus mane. Præputium habens credidisti? cum præputio mane. Circumcisus credidisti? mane circumcisus. Hoc enim sibi vult illud: *Unusquisque sicut divisit Deus*. Hæc quippe non sunt impedimenta ad pietatem. Tu cum servus es, vocatus es: alius uxorem habens infidelem, alius circumcisus.

4. Papæ! ubinam servitatem posuit? Ut nihil juvat circumcisio, nihilque nocet præputium, sic neque servitus neque libertas. Utque illud clarius ex abundantia ostendat, ait: *Sed si potes fieri liber, magis utere*; hoc est, magis servias. Et cur eum, qui possit liber effici, jubet servum manere? Ut ostendat servitatem nihil lædere, imo prodesse. Nec ignoro quidem quosdam esse qui illud, *Magis utere*, de libertate dictum esse putent, dicentes: Si potes, libertatem adipiscere. Sed Pauli scopo valde oppositum esset hoc dictum, si hoc subindicaret. Neque enim ille, dum servum consolatur dicitque ipsum nihil lædi, jubet eum libertatem adipisci. Diceret enim fortasse quispiam: Quid igitur, si non possim, an injuria vel damno afficior?

In iis, quæ ad Christum spectant servus et liber pares sunt. — Non hoc ergo dicit; sed ut supra explicavi, ostendere volens, nihil plus accedere, si liber efficiatur, ait: Etiam si penes te esset, ut libertatem acciperes, servus potius maneto. Deinde causam subjungit: 22. *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, servus est Christi*. In iis enim, quæ ad Christum spectant, inquit, ambo sunt pares: similiter et tu Christi servus, similiter herus tuus. Quomodo ergo servus est libertus? Quia liberavit te, non tantum a peccato, sed etiam ab externa servitute, dum manes servus. Neque enim servum sinit esse servum, neque hominem manentem in servitute: hoc enim mirabile est. Et quomodo servus liber est, manens servus? Quando ab animi morbis et affectibus liberatur: quando divitiis contemnit: iram cæterosque animi motus. 23. *Prelio empti estis: nolite fieri servi hominum*. Hoc dictum est, non servis modo, sed etiam liberis. Potest enim qui servus sit, non esse servus, et qui liber, servus esse. Et quomodo qui servus est, servus non sit? Quando propter Deum omnia fecerit, quando non simulate egerit,

δὲ αὐτῶν πράγματι κοινωνεῖ ἡ γυνή, ἐν ᾧ οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτος. Γάμος γάρ ἐστι καὶ μίξις σωμάτων, καθὼς ἡ κοινωνία. Πάλιν τούτων μὲν ἔλπις ἀνακληθῆναι ὑπὸ τῆς γυναικὸς, ὡκείωται γὰρ αὕτη· ἐκείνον δὲ οὐ σφόδρα εὐκολον. Πῶς γὰρ ἡ τὸν ἐμπροσθεν ἀτιμώσασα χρόνον, καὶ γενομένη ἐτέρου, καὶ τοῦ γάμου τὰ δίκαια ἀφανίσασα, ἀνακαλέσασθαι δυνήσεται τὸν ἠδικημένον, πρὸς τούτοις καὶ τὸν μένοντα ὡς ξένον; Πάλιν ἐκεῖ μὲν μετὰ τὴν πορνείαν ὁ ἀνὴρ οὐκ ἔστιν ἀνὴρ· ἐνταῦθα δὲ, κἂν εἰδωλολάτρις ἡ γυνή, τοῦ ἀνδρὸς τὸ δίκαιον οὐκ ἀπόλλυται. Οὐχ ἀπλῶς δὲ συνοικίζει τῷ ἀπίστῳ, ἀλλὰ τῷ βουλομένῳ· διδὲ εἶπε· *Καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς*. Ποῖον γὰρ, εἰπέ μοι, βλάβος, ὅταν καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας ἀκέραια διαμένῃ, καὶ ἐλπιδες ὡςι χρησταὶ περὶ τοῦ ἀπίστου, μένιν τοὺς ἤδη ζευθέντας, καὶ μὴ περιττῶν πολέμων ὑποθέσεις εισάγειν; οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν μηδέπω συνελθόντων διαλέγεται νῦν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἤδη συνελθόντων. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Εἴ τις βούλεται λαθεῖν ἀπιστον, ἀλλ', εἴ τις ἔχει ἀπιστον*· οἷον εἰ τις μετὰ τὸ γαμῆσαι ἢ γαμηθῆναι ἐδέξατο τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας, εἶτα θάτερον μέρος ἐναπέμεινε τῇ ἀπιστίᾳ, καὶ στέργει τὸ συνοικεῖν, μὴ διαβρῆγγύσθω· *Ἡγιάσται γὰρ, φησὶν, ὁ ἀνὴρ ὁ ἀπιστος ἐν τῇ γυναικί*. Τσαυτῆ ἡ περιουσία τῆς σῆς καθαρότητος. Τί οὖν; ἁγίος ἔστιν ὁ Ἕλληνας; Ὑδάμῳς· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἁγίος ἔστιν, ἀλλ', Ἡγιάσται ἐν τῇ γυναικί. Τοῦτο δὲ εἶπεν, οὐχ ἵνα δείξῃ ἐκείνον ἁγίον, ἀλλ' ἵνα ἐκ περιουσίας τὴν φρόνον ἐξέλιθῃ τῆς γυναικὸς, κἀκείνον εἰς ἐπιθυμίαν ἀγάγῃ τῆς ἀληθείας. [163] Οὐ γὰρ τῶν σωμάτων τὸ ἀκάθαρτον, ὧν ἔστιν ἡ κοινωνία, ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως καὶ τῶν λογισμῶν. Εἶτα καὶ ἀποδείξῃ· εἰ γὰρ ἀκάθαρτος μένουσα γεννᾷς, τὸ δὲ παιδίον οὐκ ἀπὸ σοῦ μόνης, ἀκάθαρτον ἔρα τὸ παιδίον, ἢ ἐξ ἡμῶσεως καθαρὸν· νυνὶ δὲ οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτον. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Ἐπεὶ τὰ τέκνα ὧν ἀκάθαρτά ἐστι· νυνὶ δὲ ἁγιά ἐστι*· τούτέστιν, οὐκ ἀκάθαρτα. Αὐτὸς δὲ ἅγια ἐκάλεσε, τῇ περιουσίᾳ τῆς λέξεως πάλιν ἐκβάλλων τῆς τοιαύτης ὑποψίας τὸ δέος. *Εἰ δὲ ὁ ἀπιστος χωρίζεται, χωριζέσθω*. Ἐνταῦθα γὰρ οὐκίτι πορνεία τὸ πρῶμά ἐστι. Τί δὲ ἔστιν, *Εἰ δὲ ὁ ἀπιστος χωρίζεται*; Οἷον εἰ κελεύει σοὶ θύειν καὶ κοινωνεῖν αὐτῷ τῆς ἀσεβείας; διὰ τὸν γάμον, ἢ ἀναχωρεῖν, βέλτιον διασπασθῆναι τὸν γάμον, καὶ μὴ τὴν εὐσεβείαν. Διὸ ἐπήγαγεν· *Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφός, ἢ ἡ ἀδελφή ἐν τοῖς τοιούτοις*. Εἰ καθ' ἐκάστην ἡμέραν πυκτεύει καὶ πολέμους παρέχοι διὰ τοῦτο, φησὶ, βέλτιον ἀπαλλαγῆναι. Τοῦτο γὰρ αἰνίττεται, λέγων· *Ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ἡμᾶς ὁ θεός*. Ἐκεῖνος γὰρ λοιπὸν τὴν αἰτίαν παρέσχε, ὡσπερ καὶ ὁ πορνεύσας. *Τί γὰρ οἶδας, γυναίκα, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις*; Πρὸς τὸ, *Μὴ ἀφιέτω αὐτὸν*, τοῦτο πάλιν. Εἰ γὰρ μὴ στασιάζει, μένε, φησὶν· ἔχει γὰρ καὶ κέρδος· μένε, καὶ παραίνει καὶ συμβούλευε καὶ πεῖθε· οὐδεὶς γὰρ οὕτω διδάσκαλος ἰσχύσει δυνῆσεται ἢ, ὡς γυνή. Καὶ οὕτε ἀνάγκην ἐπιτίθησιν αὐτῇ καὶ πάντως ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῆς τὸ πρῶμα, ἵνα μὴ πάλιν φορτικώτερον ἐργάσθῃται, οὔτε ἀπογινώσκειν κελεύει, ἀλλ' ἀφήσιν αὐτὸ τῇ τοῦ μέλλοντος ἀδηλίας μετέωρον, λέγων· *Τί γὰρ οἶδας, γυναίκα, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; καὶ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναίκα σώσεις*; καὶ πάλιν *Εἰ μὴ ἐκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ θεός, ἕκαστον ὡς κέκληκεν ὁ Κύριος, οὕτω περιπατεῖτω*. Περιετμημένους τις ἐκλήθη; μὴ ἐπισπᾶσθω. Ἐν

^a Reg., ἀκάθαρτος μένων γεννᾷς. ^b Reg., διδάσκαλος πᾶσαι δυνήσεται, bene.

ἀκροβυστία τις ἐκλήθη; μὴ περιτεμνέσθω. *Ἡ περιτομή οὐδὲν ἐστι, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστι, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ*. Ἐκαστος ἐν τῇ κλήσει ἢ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω. Δοῦλος ἐκλήθη; μὴ σοὶ μελέτω. Ταῦτα εἰς τὴν πίστιν οὐδὲν συντελεῖ, φησὶ· μὴ τοῖνον φιλονεκεῖ μηδὲ θορυβοῦ· ἢ γὰρ πιστις πάντα ἐξέβαλε ταῦτα. Ἐκαστος ἐν τῇ κλήσει ἢ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω. Γυναίκα ἔχων ἀπιστον ἐκλήθη; μένε ἔχων· μὴ διὰ τὴν πίστιν ἐκβάλλῃς τὴν γυναίκα. Δοῦλος ὧν ἐκλήθη; μὴ σοὶ μελέτω· μένε δουλεύων. Ἀκροβυστος ὧν ἐκλήθη; μένε ἀκροβυστος. Ἐμπερίτομος ὧν ἐπίστευσας; μένε ἐμπερίτομος. Τοῦτο γὰρ ἔστιν, *Ἐκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ θεός*. Ταῦτα γὰρ οὐκ ἔστι κωλύματα εἰς εὐσεβείαν. Σὺ δοῦλος ὧν ἐκλήθη; ἄλλος γυναίκα ἔχων ἀπιστον, ἄλλος περιτετμημένος.

δ'. Βαβαί! ποῦ τὴν δουλείαν ἐθηκεν! Ὡσπερ οὐδὲν ὠφελεῖ ἡ περιτομή, οὐδὲ βλάπτει ἡ ἀκροβυστία, οὕτως [164] οὐδὲ ἡ δουλεία οὐδὲ ἡ ἐλευθερία. Καὶ ἵνα δείξῃ τοῦτο σαφέστερον ἐκ περιουσίας, φησὶν· *Ἄλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι*· τούτέστι, μᾶλλον δούλευε. Καὶ τί δήποτε τὸν δυνάμενον ἐλευθερωθῆναι κελεύει μένειν δούλον; Θέλων δείξαι, ὅτι οὐδὲν βλάπτει ἡ δουλεία, ἀλλὰ καὶ ὠφελεῖ. Καὶ οὐκ ἀγνοῶ μὲν ὅτι τινὲς τὸ, *Μᾶλλον χρῆσαι*, περὶ ἐλευθερίας φασὶν εἰρησθαι, λέγοντες, ὅτι εἰ δύνασαι ἐλευθερωθῆναι, ἐλευθερωθῆτι· πολὺ δὲ ἀπειναντίας τῷ τρόπῳ τοῦ Παύλου τὸ ῥῆμα, εἰ τοῦτο αἰνίττεται. Οὐ γὰρ ἂν παραμυθούμενος τὸν δούλον, καὶ δεικνύς οὐδὲν ἠδικημένον, ἐκέλευσε γενέσθαι ἐλεύθερον. Εἶπε γὰρ ἂν τις ἴσως· Τί οὖν; ἂν μὴ δύνωμαι, ἠδίκημαι καὶ ἡλάττωμαι;

Οὐ τοῖνον ταῦτό φησιν, ἀλλ' ὅπερ ἔφη, θέλων δείξαι ὅτι οὐδὲν πλέον γίνεται τῷ ἐλευθέρῳ γενομένῳ, φησὶ· Κἂν κύριος ἦς τοῦ ἐλευθερωθῆναι, μένε δουλεύων μᾶλλον. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει· *Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δοῦλος, ἀπελεύθερος Κυρίου ἐστίν· ὁμοίως καὶ ὁ ἐλεύθερος κληθεὶς, δοῦλός ἐστι τοῦ Χριστοῦ*. Ἐν γὰρ τοῖς κατὰ Χριστὸν, φησὶν, ἀμφοτέροι ἴσοι· ὁμοίως γὰρ καὶ σὺ τοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ὁμοίως καὶ ὁ δεσπότης ὁ σός. Πῶς οὖν ὁ δοῦλος ἀπελεύθερος; Ὅτι ἠλευθέρωσέ σε οὐ τῆς ἀμαρτίας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐξωθεν δουλείας μένοντα δοῦλον. Οὐ γὰρ ἀφήσιν εἶναι δούλον τὸν δούλον, οὐδὲ ἀνθρωπον μένοντα ἐν δουλείᾳ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θαυμαστόν. Καὶ πῶς ἐλεύθερός ἐστιν ὁ δοῦλος, μένων δοῦλος; Ὅταν παθῶν ἀπηλλαγμένος ἦ καὶ τῶν τῆς ψυχῆς νοσημάτων, ὅταν χρημάτων καταφρονῇ καὶ δργῆς καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων παθῶν. *Τιμῆς ἠγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων*. Οὕτως ὁ λόγος οὐ πρὸς οἰκέτα; μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐλευθέρους εἰρηται. Ἔστι γὰρ καὶ δοῦλον ὄντα μὴ εἶναι δοῦλον, καὶ ἐλεύθερον ὄντα δοῦλον εἶναι. Καὶ πῶς ὁ δοῦλος ὧν, οὐκ ἔστι δοῦλος; Ὅταν διὰ τὸν θεὸν πάντα ποιῇ, ὅταν μὴ ὑποκρίνηται μηδὲ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν ἀνθρώπων τι πράττῃ· τούτέστι, δουλεύοντα ἀνθρώποις ἐλεύθερον εἶναι. Ἡ πῶς πάλιν ἐλεύθερός τις ὧν, γίνεται δοῦλος; Ὅταν διακονῆται ἀνθρώποις πονηρὰν τινα διακονίαν ἢ διὰ γαστριμαργίαν, ἢ διὰ χρημάτων ἐπιθυμίαν, ἢ διὰ δυναστείαν. Ὁ γὰρ τοιοῦτος πάντων ἐστὶ δουλικώτερος, κἂν ἐλεύθερος ἦ. Σκόπει δὲ ταῦτα ἀμφοτέρα· Δοῦλος ἦν ὁ Ἰωσήφ· ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων δοῦλος· διὸ καὶ ἐν τῇ δουλείᾳ πάν-

^a Legebatur ἀγνοῶμεν.

των ἐλευθέρων ἢ ἐλευθερώτερος ἦν. Τῇ δεσποίνῃ γοῦν οὐκ εἶξεν, εἰς ἄπερ ἠθέλησεν ἢ κεκτημένη. Πάλιν ἐλευθέρα ἦν ἐκείνη, καὶ πάντων ἦν δουλικώτερα, τὸν θεράποντα κολακεύουσα καὶ παρακαλοῦσα· ἀλλ' οὐκ ἔπεισε τὸν ἐλεύθερον, ὃ μὴ ἠθέλησε, ποιῆσαι. Οὐκ ἄρα δουλεία τὸ πρῶγμα ἦν, ἀλλ' ἐλευθερία ἡ ἀνωτάτω. Τί γὰρ ἐνεπρόσβητο πρὸς ἀρετὴν ἐκεῖνος ἀπὸ τῆς δουλείας; Ἀκουέτωσαν δούλοι καὶ ἐλεύθεροι· Τίς ἐδούλευσεν; ὁ ἀξιούμενος· ἢ ἡ ἀξιούσα; ἢ παρακαλοῦσα, [165] ἢ ὁ καταφρονῶν ἰκετευούσης; Καὶ γὰρ εἰσὶν ὄροι δούλων παρὰ τοῦ Θεοῦ κείμενοι· καὶ μέχρι ποῦ δεῖ φυλάττειν αὐτούς, καὶ τοῦτο νενομοθέτηται, καὶ ὑπερβαίνειν αὐτούς οὐ χρή. Ὅταν γὰρ μηδὲν ὁ δεσπότης ἐπιτάτῃ τῶν μὴ δοκούντων τῷ Θεῷ, ἔπεισθαι δεῖ καὶ πείθεσθαι· περαιτέρω δὲ μηκέτι· οὕτω γὰρ ὁ δούλος ἐλεύθερος γίνεται. Ἄν δὲ περαιτέρω προῆς, κἂν ἐλεύθερος ἦς, ἐγένου δούλος. Τοῦτο γοῦν αἰνιττεται λέγων· *Μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων*. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἀλλ' ἐκέλευσε καταλιμπάνειν δεσπότης, καὶ ἐλευθέρους φιλονεικεῖν γίνεσθαι, πῶς παρήγει λέγων· *Ἐκαστος ἐν τούτῳ μετέτω, ἐν ᾧ ἐκλήθη; καὶ ἀλλαγῷ, Ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγῶν δούλοι, τοὺς ἴθλους δεσπότης πάσης τιμῆς ἀξίους ἠγείσθωσαν, καὶ μὴ καταφρονεῖτωσαν οἱ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότης, οἱ ἀδελφοὶ εἰσὶν οἱ τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβάνομενοι*; Καὶ Ἐφραοὶς δὲ καὶ Κολασσαεῦσιν ἐπιστέλλων, τὰ αὐτὰ διατάττεται καὶ νομοθετεῖ. Ὅθεν δῆλον, ὅτι οὐ ταύτην ἀναιρεῖ τὴν δουλείαν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς κακίας καὶ ἐλευθέρους γινομένην, ἥπερ ἐστὶ χαλεπωτάτη, κἂν ἐλεύθερός τις ὦν αὐτῇ δουλεύῃ. Τί γὰρ ἀπάναντο οἱ τοῦ Ἰωσήφ ἀδελφοὶ ἐλεύθεροι δυνεῖς; οὐκ πάντων ἦσαν τῶν δούλων ζουλικώτεροι, καὶ πρὸς τὸν πατέρα ψευδόμενοι, καὶ πρὸς τοὺς ἐμπόρους τὰ μὴ δυνατὰ λέγοντες, καὶ πρὸς τὸν ἀδελφόν; Ἄλλ' οὐκ ὁ ἐλεύθερος τοιοῦτος, ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσιν ἀληθής· καὶ οὐδὲν αὐτὸν δουλώσασθαι ἠδυνήθη. οὐ δεσμός, οὐ δουλεία, οὐ δεσποινὴ ἔρωσ, οὐ τὸ ἐν ἀλλοτρίᾳ εἶναι· ἀλλ' ἔμμεν ἐλεύθερος πανταχοῦ. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν ἐλευθερία, ὅταν καὶ ἐν δουλείᾳ διαλάμπῃ.

ε'. Τοιοῦτον ὁ Χριστιανισμὸς· ἐν δουλείᾳ ἐλευθερίαν χαρίζεται. Καὶ καθάπερ τὸ φύσει ἄτρωτον σῶμα, τότε δεικνύεται ἄτρωτον, ὅταν δεξάμενον βέλος μηδὲν πάθῃ δεινόν· οὕτω καὶ ὁ ἀκριβῶς ἐλεύθερος τότε φαίνεται, ὅταν καὶ δεσπότης ἔχων μὴ δουλωθῇ. Διὰ τοῦτο κελεύει δούλον μένειν. Εἰ δ' οὐ δυνατόν δούλον δυνατὸν εἶναι Χριστιανόν, οἷον χρή, πολλὴν τῆς εὐσεβείας ἀσθένειαν κατηγοροῦσιν Ἕλληνας· ὡσπερ, ἂν μάθωσιν, ὅτι τὴν εὐσέθειαν οὐδὲν βλάπτει δουλεία, θαυμάσονται τὸ κήρυγμα. Εἰ γὰρ θάνατος ἡμᾶς οὐ βλάπτει οὐδὲ μάστιγες οὐδὲ δεσμά, πολλῶν μᾶλλον δουλεία, πῦρ καὶ σιδηρὸς καὶ τυραννίδες μυρία καὶ νόσοι καὶ πενία καὶ θηρία, καὶ μυρία τούτων χαλεπώτερα, οὐκ ἔβλαψαν τοὺς πιστοὺς, ἀλλὰ καὶ δυνατωτέρους ἐποίησαν. Καὶ πῶς δουλεία βλάπτει δυνήσεται, φησὶν; Οὐκ αὕτη βλάπτει ἡ δουλεία, ἀγαπητέ, ἀλλ' ἡ φύσει δουλεία ἢ τῆς ἀμαρτίας. Κἂν ταύτην μὴ ἦς τὴν δουλείαν δούλος, θάρρει καὶ εὐφραίνου· οὐδεὶς σε οὐδὲν ἀδικήσαι δυνήσεται, ἀδούλωτον ἔχοντα τὸ ἦθος· ἂν δὲ ταύτης ἦς δούλος, κἂν μυριάκις ἐλεύθερος ἦς, οὐδὲν φρελὸς σοι τῆς ἐλευθερίας. Τί γὰρ φρελος, εἰπέ μοι, ὅταν ἀνθρώπων μὲν μὴ δουλεύῃς, τοῖς δὲ πά-

^a Ἐλευθέρων deest in Reg., posselque illæso sensu omit. ^b *Legedatur* χρῆζεσθαι, *ei* μοι, εὐτρωτον.

θεσι σαυτὸν ὑποκατακλίνης; Οἱ μὲν γὰρ ἀνθρώποι καὶ φείσασθαι ἐπίστανται πολλάκις, ἐκείνοι δὲ οἱ [166] δεσπότης οὐδέποτε κορῆνυνται σοι τῆς ἀπωλείας. Δουλεύεις ἀνθρώπων; Ἄλλὰ καὶ ὁ δεσπότης σοι δουλεύει, διοικούμενός σοι τὰ τῆς τροφῆς, ἐπιμελούμενός σου τῆς ὑγιείας καὶ ἐνδυμάτων καὶ ὑποδημάτων, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων φρονεῖζων. Καὶ οὐχ οὕτω σὺ δέδοικας, μὴ προσκρούσης τῷ δεσπότη, ὡς ἐκεῖνος δέδοικε μὴ τί σοι τῶν ἀναγκαίων ἐπιλίπη. Ἄλλ' ἐκεῖνος κατάκειται, σὺ δὲ ἐστῆκας. Καὶ τί τοῦτο; οὐδὲ γὰρ τοῦτο παρ' αὐτῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ σοί. Πολλάκις γοῦν σοῦ κατακειμένου καὶ ὑπνοῦντος ἠδίας, ἐκεῖνος οὐκ ἐστῆκε μόνον, ἀλλὰ καὶ μυρία ὑπομένει βίας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, καὶ ἀγρυπνεῖ σοῦ χαλεπώτερον. Τί γοῦν; τοιοῦτον ἐπαθε παρὰ τῆς δεσποίνης ὁ Ἰωσήφ, οἷον παρὰ τῆς ἐπιθυμίας ἐκείνης; Οὗτος μὲν γὰρ, ἃ ἐπιτάττει ἠθέλησεν ἐκείνη, οὐκ ἐποίησεν· ἐκείνη δὲ, ἃ ἐπέταξεν ἡ δεσποινὴ αὐτῆς, ἢ ἀσέλγεια λέγω, πάντα ἔπραξε· καὶ οὐ πρότερον ἀπέστη, ἕως ἂν αὐτὴν κατήχυνεν. Ποῖος ταῦτα ἐπιτάττει δεσπότης; ποῖος τύραννος ὤμος; Δεήθητί σου τοῦ δούλου, φησὶν, ἰκέτευσον τὸν αἰχμάλωτον, κολάκευσον τὸν ἀργυριώτην· κἂν διαπτύσῃ, πάλιν ἐπιμένει, κἂν πολλάκις εἴπῃ καὶ μὴ ἀνάσχηται, ἐπιτήρησον ἐρημίαν, καὶ βίασαι καὶ γενοῦ καταγέλαστος. Τί ἀτιμότερον, τί δὲ τούτων αἰσχρότερον τῶν ῥημάτων; Ἄν δὲ μηδὲν μηδὲ οὕτως ἀνύσης, καὶ συκοφάντησον καὶ ἀπάτησον τὸν συνοικούντα. Ὅρα πῶς ἀνελεύθερα, πῶς αἰσχρὰ τὰ ἐπιτάγματα, πῶς ἀπηγῆ καὶ ὠμὰ καὶ μανικά. Τί τοιοῦτον ἐπιτάττει ὁ δεσπότης, οἷα ἐπέταξεν ἡ ἀσέλγεια τῆ βασιλείᾳ γυναικὶ τότε ἐκείνη; ἀλλ' ὅμως οὐκ ἐτόλμησε παρακοῦσαι. Ὁ δὲ Ἰωσήφ οὐδὲν τοιοῦτον ὑπέμεινεν, ἀλλὰ τὰ ἐναντία πάντα, ἃ δόξαν ἔφερε καὶ τιμὴν. Βούλει καὶ ἕτερον ἀνδρα ἰδεῖν ὑπὸ δεσποίνης χαλεπῆς πολλὰ ἐπιταγόντα, καὶ οὐδὲν τολμήσαντα παρακοῦσαι;

Ἐνόησον τὸν Κάιν, ὅσα ὑπὸ τῆς βασκανίας ἐπέταξε. Ἐπέταξεν ἐκείνη σφάζειν τὸν ἀδελφόν, ψεύσασθαι τὸν Θεόν, λυπῆσαι τὸν πατέρα, ἀναισχυντῆσαι, καὶ πάντα ἐποίησε, καὶ οὐδὲν παρήκουσε. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ ἐφ' ἐνὸς τοσαύτην ἔχει ἰσχὺν αὕτη ἡ δεσποινὴ; Ὁλοκλήρους πολλάκις δήμους ἀπόλεσε. Τοῦς γοῦν Ἰουδαίους αἱ γυναῖκες τῶν Μαδιταίων δεδεμένους σχεδὸν αἰχμαλώτους ἔλαβον, τῇ τῆς οικείας εὐμορφίας ἐπιθυμίᾳ τούτους χειρωσάμεναι πάντας. Ταύτην τοίνυν τὴν δουλείαν ἐκβάλλων ὁ Παῦλος, ἔλεγε· *Μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων*· τουτέστι, Μὴ πείθεσθε ἀνθρώποις ἄτοπα ἐπιτάττουσιν, ἀλλὰ μὴδὲ ἑαυτοῖς. Ἐἴτα ἀνενεγκῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ποιήσας ὑψηλὴν, φησὶ· *Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω· γνώμη δὲ δίδωμι, ὡς ἡλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι*. Ὁδῶν καὶ τάξει προβαίνων καὶ τῆς παρθενίας μνημονεύει λοιπόν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς περὶ ἐγκρατείας αὐτοὺς ἐνεγύμνασέ τε καὶ ἐρρύθμισε λόγοις, ἐκβαίνει καὶ πρὸς τὸ μείζον, *Ἐπιταγὴν οὐκ ἔχω, λέγων, ἀλλὰ νομίζω καλὸν εἶναι*. Διὰ τί; Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἣν περὶ τῆς ἐγκρατείας τέθεικε. *Δέδεσαι γυναικί; μὴ ζῆτει λύσιν*. *Ἀέλυσαι ἀπὸ γυναικὸς; μὴ ζῆτει γυναικίκα*. Ταῦτα οὐκ ἐναντιούμενος ἐστὶ τοῖς προτεροῖς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνδέδοντες. [167] Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ φησὶν· *Εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Δέδεσαι γυναικί; μὴ ζῆτει λύσιν*. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶν ἐναντίον· τὸ γὰρ παρὰ γνώμην, λύσις ἐστίν· εἰ δὲ κατὰ γνώμην ἀμφοτέροι ἐγκρατεύοντο, οὐκ ἐστὶ λύσις.

quando non ad oculum servierit : hoc est hominibus servire , et esse liberum. Et quomodo rursus liber cum sit quispiam, servus efficitur? Quando apud homines malum obit ministerium, aut propter gulam, aut propter pecuniarum cupiditatem, aut propter potentiam. Nam qui talis est, etsi liber, servis omnibus demissior est. Hæc ambo considera : servus erat Joseph, sed non hominum servus : ideoque in servitute liberorum omnium liberrimus erat. Heræ itaque non cessit, ad cupidinem suam famulum impellenti. Rursum illa libera erat, sed servis omnibus demissior, quæ famulo adulabatur ipsumque provocabat; sed libero non persuasit ut id faceret quod nollet. Non ergo servitus illa erat, sed suprema libertas : quid enim illi ad virtutem impedimento fuit servitus? Audiant servi et liberi : quis servivit, qui rogatus est, an quæ rogavit? quæ supplicavit, an qui supplicatorem despexit? Sunt enim termini servis a Deo positi : et quousque eos modum servare oporteat, statutum est in legibus, quas prætergredi non licet. Cum enim herus nihil præcipit quod Deo displiceat, tunc obsequi et parere illi oportet; ulterius autem minime : sic enim servus liber efficitur. Si ultra procedas, etiamsi liber sis, servus effectus es. Hoc itaque subjudicat cum dicit : *Nolite fieri servi hominum*. Si autem non ita sit, et si jussit heros relinquere, et pro assequenda libertate contendere, quomodo hortabatur dicens : *Unusquisque in hoc maneat, in quo vocatus est*? et alibi : *Quicumque sunt sub iugo servi, dominos suos omni honore dignos censeant, et non despiciant qui fideles habent dominos, quia fratres sunt qui beneficium consequuntur* (1. Tim. 6. 4. 2)? Et Ephesiis atque Colossensibus scribens eadem ipsa præcipit et statuit (*Ephes. 6. 5. seqq. ; Col. 3. 22*). Unde palam est, illum hanc servitutem non tollere, sed eam quæ per vitia etiam liberos invadit, quæ est gravissima, etiam si quis liber ipsi serviat. Quid enim lucrati sunt Josephi fratres, liberi cum essent? annon erant omnibus servis serviliores, qui apud patrem mentirentur, et mercatoribus falsa narrarent, ut etiam fratri? At non talis erat liber ille, sed ubique et in omnibus verax : nihilque illum in servitutem redigere potuit, non vincula, non ipsa servitus, non heræ amor, non quod in aliena terra esset : sed ubique liber mansit. Hoc enim maxime libertas est, quando ea in servitute quoque fulget.

5. Talis res est Christianismus : in servitute libertatem elargitur. Ac sicut corpus, quod ex natura sit vulnerabile, tunc invulnerabile ostenditur, cum excepto telo nihil grave patitur : sic qui vere liber est, tunc talis apparet, quando etiam cum heros habet, non in servitutem redigitur. Ideo jubet servum manere. Si autem fieri non potest ut, cum sit servus, sit Christianus qualem esse oportet, magnæ imbecillitatis piam religionem accusabunt Græci ; quod si discant illam nihil a servitute lædi, prædicationem mirabuntur. Nam si neque mors nobis nocet neque flagella neque vincula, multo minus servitus, ignis, ferrum, mille tyrannides, morbi, paupertas, foræ, et sexcenta

his graviora fideles non læserunt, imo potentiores fecerunt. Et quomodo servitus nocere poterit? Non ipsa servitus nocet, dilecte, sed peccati servitus, quæ vere talis est. Si hæc non subeas servitutem, confide et lætare ; nullus tibi nocere poterit, ut qui mors habeas ab omni servitute liberos : si vero peccati servus sis, etiam si millies liber fueris, nihil tibi libertas illa prodest. Quæ enim utilitas, quæso, si homini quidem non servias, sed animi morbis te subjicias? Homines quippe sæpe parcere sciunt, illi vero domini numquam tua pernicie satiantur. Homini servus? Sed herus quoque tibi servit, qui alimentum tibi ministrat, valetudinem tuam curat, vestes, calceos et alia omnia suppeditat. Neque ita tu times, ut ne dominum offendas, ut ille curat, ne quid tibi ex necessariis desit. At ille accumbit, tu vero stas. Et quid hoc? neque enim id apud illum tantum observatur, sed etiam apud te. Sæpe namque te recumbente et suaviter dormiente, ille non modo stat, sed etiam mille pœnis afficitur in foro, et molestius quam tu vigilat. Quid ergo, tan umne passus est Joseph ab heræ, quantum illa a concupiscentia sua? Ille enim quæ illa jubere voluit, non fecit : illa vero quæ domina ejus libido imperavit, omnia fecit ; neque prius destitit, donec eam dedecore affecit. Qualis herus talia imperat? qualis immanis tyrannus? Roga, inquit, servum tuum, adulare emptitio, supplica captivo : etiamsi respuerit, rursus iusta ; etiamsi sæpius dixeris et ille non assensus fuerit, observa solitudinem, et vim facito et te risu dignam præbe. Quid ignominiosius, quid turpius hisce verbis? Si autem ne ita quidem aliquid perfeceris, illum calumniare et decipe conjugem. Vide quam illiberalia, quam turpia præcepta sint, quam inimica, quam sæva, quam furiosa. Quid tantum præceperit herus quivis, quantum lascivia tunc præcepit regis mulieri? et tamen non ausa est non obsequi. Joseph vero nihil tale passus, sed contraria omnia, quæ gloriam et honorem afferrent. Vis alium videre virum, cui sæva domina multa imperavit, nec ausus est ille non obsequi?

Invidiæ malum. — Cainum cogita, quanta nempe ab invidia jussa acceperit. Ut fratrem occideret imperavit, ut Deo mentiretur, patrem dolore afficeret, impudenter ageret : et omnia exsequutus est, ac nihil prætermisit. Ecquid miraris, si hæc domina tantam vim habeat in uno, quæ integros sæpe populos perdidit? Judæos certe Madianitarum mulieres vinctos et fere captivos abduxerunt, cum formæ suæ concupiscentia illos omnes allexere. Hanc itaque servitutem ejiciens Paulus, dicebat : *Ne sitis servi hominum* ; id est, ne obsequamini hominibus absurda imperantibus ; imo ne vobis quidem ipsis. Deinde cum mentem crexisset, sublimemque fecisset, ait : 25. *De virginitate autem præceptum Domini non habeo : consilium autem do, tanquam misericordiam consequutus a Domino, ut sim fidelis*. Recto ordine procedens de virginitate deinceps mentionem facit. Postquam enim eos de continentia loquutus exercuit et composuit, ad id quod majus est egreditur, *Præceptum*, inquit, non

habeo; sed bonam rem esse puto. Quare? Eadem de causa, quam de continentia posuit. 27. *Alligatus es uxori? noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore? noli quærere uxorem.* Hæc non sunt repugnantis prioribus; imo valde iis assentientis. Nam et illic ait: *Nisi forte ex consensu*; hic vero dicit: *Alligatus es uxori? noli quærere solutionem.* Hoc porro contrarium non est: nam quod præter mentem est et voluntatem, est solutio; si autem continuerint ex utriusque consensu, non est solutio.

6. Deinde, ne hoc videatur lex esse, subjunxit: 28. *Si autem acceperis uxorem, non peccasti.* Sub hæc presentium causam affert, instantem necessitatem, tempus contractum et tribulationem. Multa namque connubium secum trahit, quæ et hic subindicavit, et in sermone de continentia: illic quidem dicens, mulierem non sui potestatem habere; hic autem, *Solutus es. Si autem uxorem acceperis, non peccasti*; non de ea loquens quæ virginitatem elegit; ipsa enim jam peccavit. Nam si viduæ in crimen vocantur, cum secundas nuptias contraxerint, si semel elegerint viduitatem; multo magis virgines. *Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi.* Atqui etiam voluptatem, inquires. Sed vide quomodo illam temporis brevitate contraxerit, dicens: 29. *Tempus breve est.* Id est, jubemur peregrinari et excedere deum; tu vero interioris curris. Atqui etiamsi nihil molestum haberet matrimonium, ad futura tamen festinare oporteret; cum autem molestiam secum trahat, quid opus est onus attrahere? cur tantam suscipere molem, quando postquam susceperis, ita uti illa oportet ac si non haberes? etenim ait: *Qui habent uxores, tamquam non habentes sint.* Deinde, cum de futuris quid interposuisset, rursus ad præsens tempus sermonem reducit. Etenim alia sunt spiritualia: illa quippe quæ viri sunt, hæc autem quæ sunt Dei curat; alia vero sunt præsentis vitæ; illud nempe, 32. *Volo autem vos sine sollicitudine esse.* Attamen illud quoque in eorum potestatem remittit. Nam qui postquam ostendit id

quod est eligendum, rursus cogit, videtur non sum fidere verbis. Quapropter concessione magis ipsos induxit et retinuit, dicens: 35. *Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id quod honestum est, et quod facultatem præbeat.* Audiant virgines, quod virginitas in hoc non terminetur: nam quæ res mundi curat, nec virgo fuerit nec honesta. Cum dixisset enim, *Divisa est mulier et virgo*, hanc differentiam posuit, et qua in re discrepent dixit. Ac cum definitionem dedit virginis et non virginis, non nuptias, non continentiam dixit, sed sollicitudinis vacuitatem et magnam sollicitudinem. Non enim coitus malus est, sed impedimentum ad philosophiam malum. 36. *Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua.* Hic videtur quidem de matrimonio loqui; totum autem dicit de virginitate: nam et secundum concedit matrimonium, tantum *In Domino*. Quid est illud, *In Domino*? Cum castitate, cum honestate. Hac enim ubique est opus, ipsamque insequi oportet: alioquin ne licet quidem Deum videre. Si autem præterivimus ea, quæ dicenda erant de virginitate, nemo nos negligentiam condemnet. Librum enim integrum in eam rem edidimus (a), et cum ibi accurate quantum potuimus illam rem tractaverimus, supervacaneum esse duximus eadem ipsa hic repetere. Quamobrem illo remittentes audirem, hic illud dicemus, continentiam esse sectandam: nam ait ille: *Pacem persequimini et sanctificationem, sine qua nemo videbit Dominum.* Ut ergo eum videre dignemur; sive in virginitate degamus, sive in primis sive in secundis nuptiis, hanc persequamur, ut regnum caelorum adipiscamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Hic librum suum de Virginitate memorat, quem edidit Tomo 1, col. 581-582. Lege Monitum operi præmissum, ubi clare probatur idem ipsum opus et non aliud in fine hujus Honilæ in Epist. ad Corinth. memorari.

HOMILIA XX.

CAP. 8. v. 1. *De iis autem, quæ idolis immolantur, scimus quod omnes scientiam habemus. Scientia infat, caritas vero ædificat.*

1. Necessè est primo dicere quid sibi velit hic locus: sic namque facile intelligitur quod dicturi sumus. Qui enim aliquem accusari videt, nisi prius peccati naturam noscat, quæ dicentur non intelliget. Qua ergo de re tunc Corinthios accusabat? Crimen erat magnum, ac multorum causa malorum. Quale illud? Multi ex illis cum didicissent, non quæ intrant inquinare hominem, sed quæ exeunt: et idola, nempe ligna, lapides et dæmones, nec nocere nec juvare posse, sine modo ullo hac perfecta rei cognitione utebantur, et in suum et in aliorum detrimentum. Nam ad idola ingrediebantur, et mensarum ibidem participes erant, hincque magnam inferebant perniciem. Nam qui adhuc idola timebant, nec contem-

nenda illa esse didicerant, cœnarum hujusmodi participes erant, cum perfectiores viderent id ipsum facientes, et hinc maxime lædebantur (neque enim eadem qua illi mente apposita, sed quasi idolis immolata habebant: et ea res via erat ad idololatriam): et illi quoque qui perfectiores erant, non levi damno afficiebantur, dum mensis dæmonicis fruerentur. Et hoc quidem crimen erat. Beatus autem vir, ut illud emendaret, non statim vehementi utitur oratione: nam ex insipientia magis, quam ex malitia id designabatur. Quare initio adhortatione magis opus erat, quam vehementi increpatione et indignatione. Animadvertite igitur ejus prudentiam, quomodo statim admonitionem incipiat: *De iis autem, quæ idolis immolantur, scimus quod omnes scientiam habemus.* Inferioribus relictis, quod semper facit, valentiores primum aggreditur. Illoc enim etiam in epistola ad

ς'. Εἴτα ἵνα μὴ δόξη νομοθεσία εἶναι τοῦτο, ἐπήγα-
ραν· Ἐάν δὲ καὶ γήμης, οὐχ ἡμαρτες. Εἴτα τὰ
παρόντα αἰτιάζεται, τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην καὶ τὸν
συνεσταλμένον καιρὸν καὶ τὴν θλίψιν. Πολλὰ γὰρ ὁ
γάμος ἐπισύρεται, ἅπερ ἠνέξατο καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐν
τῷ περὶ ἐγκρατείας λόγῳ, ἐκεῖ μὲν εἰπὼν, ὅτι Οὐκ
ἔχει ἐξουσίαν ἑαυτῆς ἡ γυνή, ἐνταῦθα δὲ εἰπὼν· Δέ-
δουσαι. Ἐάν δὲ καὶ γήμης, οὐχ ἡμαρτες· οὐ περὶ
τῆς παρθενίας ἐλομένης· ἤδη γὰρ αὕτη ἡμαρτεν. Εἰ
γὰρ αἱ χῆραι κρίμα ἔχουσι δευτέροις ὁμιλοῦσαι γά-
μοις, ἂν ἅπαξ ἔλυνται χηρεῖαν, πολλῶ μᾶλλον αἱ
παρθέναι. Θλίψιν δὲ τῆ σαρκὶ ἐξουσίαι οἱ τοιοῦτοι.
Ἄλλὰ καὶ ἠδονὴν, φησὶν. Ἄλλὰ καὶ ταύτην ὄρα πῶς
ἀνέστειλε τῇ βραχυτήτι τοῦ καιροῦ, εἰπὼν· Ὁ και-
ρὸς συνεσταλμένος ἐστὶ· τοῦτέστιν, Ἀποδημῆν
καλεῖσθε καὶ ἐξίεναι λοιπὸν, σὺ δὲ ἐνδοτέρῳ τρέ-
χεις. Καίτοι εἰ καὶ μὴδὲν εἶχεν ἐπαχθὲς ὁ γάμος,
καὶ οὕτως ἐπιείχεσθαι πρὸς τὰ μέλλοντα ἔδει· ὅταν
δὲ καὶ θλίψιν ἔχη, τί δεῖ φορτίον ἐπισύμεσθαι; τί
χρὴ λαβεῖν τοσοῦτον ὄγκον, ὅταν καὶ μετὰ τὸ λαβεῖν
οὕτω δεοὶ χρῆσθαι, ὡς μὴ ἔχοντα; καὶ γὰρ, Οἱ ἔχον-
τες γυναικῆς, φησὶν, ἵνα ὡς μὴ ἔχοντες ὤσιν.
Εἴτα ἐνθεῖς τι καὶ τῶν μελλόντων, πάλιν πρὸς τὸ
παρὸν ἤγαγε τὸν λόγον. Τὰ μὲν γὰρ πνευματικὰ
ἐστὶν· ὅτι ἡ μὲν τὰ τοῦ ἀνδρός, ἡ δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ
μεριμνᾷ· τὰ δὲ τοῦ παρόντος βίου, τὸ, Θέλω ὑμῖς
ἀμεριμνῶντες εἶναι. Ἄλλ' ὁμως καὶ οὕτως ἀφίησι
κυρίως. Ὁ γὰρ μετὰ τὸ ἀποδείξει τὸ αἰρετὸν πάλιν
ἀναγκάζων, δοκεῖ μὴ θαρρῆν τοῖς ἑαυτοῦ λόγοις.
Ἵστε τῇ συγχωρήσει μᾶλλον ἐπηγάγετο καὶ κατ-
έσχεν εἰπὼν· Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμ-
φέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ
πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπρόσδερον. Ἀκουέτωσαν

αἱ παρθέναι, ὅτι οὐκ ἐν τούτῳ ὄρισταί ἡ παρθενία·
ἡ γὰρ μεριμνώσα τὰ τοῦ κόσμου, οὐδ' ἂν εἴη παρθέ-
νος οὐδὲ εὐσχήμων. Εἰπὼν γὰρ, Μεμερίσται καὶ ἡ
γυνὴ καὶ ἡ παρθένος, τοῦτο τέθεικε τὸ διάφορον,
καὶ ὡς διεστήκασιν ἀλλήλων. Καὶ ἕρον διδοὺς τῆς
παρθένου καὶ τῆς οὐ παρθένου, οὐ γάμον εἶπεν οὐδὲ
ἐγκράτειαν, ἀλλὰ ἀπραγμοσύνην καὶ πολυπραγμο-
σύνην. Οὐ γὰρ ἡ μίξις πονηρὸν, ἀλλὰ τὸ ἐμποδίζε-
σθαι πρὸς φιλοσοφίαν. Εἰ δὲ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ
τῆς παρθένου αὐτοῦ νομίζει. Ἐνταῦθα δοκεῖ μὲν
ὑπὲρ γάμου διαλέγεσθαι· τὸ δὲ πᾶν περὶ παρθενίας
φησὶν· ἐπεὶ καὶ δεύτερον συγχωρεῖ [168] γάμον,
μόνον Ἐν Κυρίῳ λέγων. Τί δὲ ἐστίν, Ἐν Κυρίῳ;
Μετὰ σωφροσύνης, μετὰ κοσμιότητος. Ταύτης γὰρ
πανταχοῦ χρεία, καὶ δεῖ ταύτην διώκειν· ἄλλως γὰρ
οὐκ ἐστὶν ἰδεῖν τὸν Θεόν. Εἰ δὲ παρεδράμαμεν τὰ
περὶ τῆς παρθενίας, μηδεὶς ἡμῶν ἔκον καταγινω-
σκέτω. Καὶ γὰρ ὀλόκληρον ἡμῖν βιβλίον εἰς τοῦτο
σῴζεται τὸ χωρίον, καὶ μετὰ ἀκριβείας τῆς ἡμῖν
ἐγχωρούσης ἐκεῖ πᾶσιν ἐπεξεληθόντες, περιττολογίαν
εἶναι ἐνομίσαμεν καὶ ἐνταῦθα πάλιν αὐτὰ ἐνθεῖναι.
Διόπερ ἐκεῖ παραπέμφαντες ὑπὲρ τούτων τὸν ἀκρα-
τήν, ἐνταῦθα ἐκεῖνο ἐροῦμεν, ὅτι τὴν ἐγκράτειαν δεῖ
διώκειν. Εἰρήνην γὰρ, φησὶ, διώκετε, καὶ τὸν ἀγασ-
μόν, οὐ χωρὶς οὐδεὶς δύσεται τὸν Κύριον.
Ἰν' οὖν ἰδεῖν αὐτὸν καταξιώθωμεν, κἂν ἐν παρθενίᾳ
ῶμεν, κἂν ἐν πρώτῳ γάμῳ, κἂν ἐν δευτέρῳ, ταύτην
μεταδιώκωμεν, ἵνα τύχωμεν τῆς βασιλείας τῶν οὐ-
ρανῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὐ τῷ Πατρὶ ἕμα τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Κ'.

Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων οἴδαμεν ὅτι πάντες
γινώσκοντες ἔχομεν. Ἡ γνώσις φυσικοῦ, ἡ δὲ ἀγάπη
οἰκοδομεῖ.

α'. Ἀναγκαῖον πρῶτον εἰπεῖν τί βούλεται αὐτῷ τουτὶ
τὸ χωρίον· οὕτω γὰρ εὐληπτος ἐστὶ ὁ λόγος ἡμῖν.
Ὁ γὰρ ἐγκαλομένον τινα ὁρῶν, ἂν μὴ πρότερον ἴη
τοῦ ἁμαρτήματος τὴν φύσιν, οὐκ εἴσεται τίνα ἐστὶ
τὰ λεγόμενα. Τί ποτ' οὖν ἐστὶν ὅπερ ἐνεκάλει τότε
Κορινθίους; Ἐγκλημα μέγα καὶ πολλῶν αἰτίων κα-
κῶν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Πολλοὶ παρ' αὐτοῖς μαθόντες,
ὅτι οὐ τὰ εἰσερχόμενα κοινοῖ τὸν ἀνθρώπον, ἀλλὰ τὰ
ἐκπορευόμενα, καὶ ὅτι τὰ εἰδωλα, ξύλα καὶ λίθοι καὶ
δαίμονες, οὔτε βλάψαι οὔτε ὠφελῆσαι δυνάμενα,
ἀμέτρως τῇ τελειότητι τῆς γνώσεως ταύτης ἐκέ-
χρηστο, καὶ εἰς τὴν ἐτέρων καὶ εἰς τὴν ἑαυτῶν βλά-
σθη. Καὶ γὰρ εἰς εἰδωλα εἰσῆσαν, καὶ τῶν αὐτῶν
μετεῖχον τραπεζῶν, καὶ μέγαν ἐντεῦθεν τὸν βλεθρον
ἔτικτον. Οἱ τε γὰρ ἐτι τὸν τῶν εἰδώλων ἔχοντες φό-
βον, καὶ οὐκ εἰδότες αὐτῶν καταφρονεῖν, μετεῖχον
τῶν δειπνῶν ἐκείνων, ἐπειδὴ τοὺς τελειότερους ἐύ-
ρων τοῦτο ποιοῦντας, καὶ τὰ μέγιστα ἐντεῦθεν ἐβλά-
πνοντο (οὐδὲ γὰρ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐκαίνοις γνώμης
τῶν προκειμένων ἤπτοντο, ἀλλ' ὡς ἐπ' εἰδωλοθύτων,
καὶ ὅδῃ ἐπὶ εἰδωλολατρείαν τὸ πρᾶγμα ἐγένετο)·
αὐτοὶ τε οὕτοι πάλιν οἱ δὴθεν τελειότεροι, οὐχ ὡς
ἔσυχεν ἡδικοῦντο, δαιμονικῶν ἀπολαύοντες τραπεζῶν.

Τὸ μὲν οὖν ἐγκλημα τοῦτο ἦν· ὁ δὲ μακάριος οὗτος
μέλλων αὐτὸ διορθοῦν, οὐκ εὐθέως καταφορικῶς· κέ-
χρηται τῷ λόγῳ· καὶ γὰρ ἀνοίας μᾶλλον ἢ κακίας ἦν
τὸ γινόμενον. Διὸ καὶ παραινέσεως ἐν ἀρχῇ μᾶλλον
ἔδειτο [169], ἢ ἐπιπλήξεως σφοδρᾶς καὶ ὀργῆς.
Σκόπει τοίνυν αὐτοῦ τὴν σύνεσιν, πῶς εὐθέως ἀρξά-
ται τῆς νομοθεσίας. Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων, οἴ-
δαμεν ὅτι πάντες γινώσκοντες ἔχομεν. Τοὺς ἀσθενεῖς
ἀφελῆς, ὅπερ αἱ ποιεῖ, τοῖς ἰσχύουσι διαλέγεται πρῶ-
τοις. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐποίησεν
εἰπὼν· Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; οὗτος
γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ ἐπιτίμησιν εὐκόλως δέξασθαι δυνά-
μενος. Ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ· καὶ κενοῖ τὸν τύ-
πον αὐτῶν πρῶτον, ὅπερ ἐνόμιζον αὐτῶν εἶναι ἐξαι-
ρετον τὸ γινώσκον ἔχειν τελείαν, τοῦτο κοινὸν ἀποφή-
νας· Οἴδαμεν γὰρ, φησὶν, ὅτι πάντες γινώσκοντες ἔχο-
μεν. Καὶ γὰρ εἰ ἀφελῆς αὐτοῦς μέγα φρονεῖν, πρῶ-
τον ἐδειξεν ἐπιβλαβὲς ὄν τὸ πρᾶγμα ἐτέροις, οὐδὲν ἂν
τοσοῦτον ὠφελῆσεν, ὅσον ἐβλάψεν. Ἡ γὰρ φιλότιμος
ψυχὴ, ὅταν ἐπὶ τινὶ καλλωπίσῃται, κἂν ἐτέρους βλά-
πτῃ τοῦτο, σφόδρα αὐτοῦ ἔχεται διὰ τὴν τῆς κeno-
δοξίας τυραννίδα. Διὰ τοῦτο Παῦλος πρῶτον αὐτὸ

α Morel., καταφρονικῶ, male. Savil., καταφορικῶ. Reg.,
καταφορικῶς. β [ta Reg., melius quam editti, qui habent],
δ δὲ κα'.

καθ' ἑαυτὸ τὸ πρᾶγμα ἐξετάζει, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῆς σοφίας τῆς ἐξωθεν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐποίησε, καθαιρών αὐτὴν μεθ' ὑπερβολῆς. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν τοῦτο εἰκότως ἐποίησεν· ὅλον γὰρ διόλου κατηγορίας ἄξιον ἦν καὶ πολλὴ ἢ εὐκολία· διόπερ οὐδὲ περιττὸν αὐτὸ δεῖκνυσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῷ κηρύγματι. Ἐνταῦθα δὲ οὐκ ἐνήν τούτο ποιῆσαι· γνώσις γὰρ ἦν τὸ τελούμενον, καὶ γνώσις τελεία. Οὕτε οὖν αὐτὴν καταβαλεῖν ἀσφαλὲς ἦν, καὶ τὸν τύφον ἄλλως οὐκ ἐνήν ἐκβαλεῖν τὸν ἐπὶ ταύτῃ. Τί οὖν ποιεῖ; Πρῶτον τῷ δεῖξαι κοινήν αὐτὴν οὖσαν, καταστέλλει τὸ φύσημα τὸ ἐκείνων. Οἱ γὰρ ἔχοντές τι μέγα καὶ καλὸν, ὅταν μόνοι ἔχωσι, μᾶλλον ἐπαίρονται· ἂν δὲ μετὰ ἄλλων φανῶσιν αὐτὸ κεκτημένοι, οὐκέτι ὁμοίως τοῦτο πάσχουσι. Πρῶτον μὲν οὖν αὐτὸ κοινοποιεῖ, ἐπειδὴ ἐκεῖνοι αὐτῶν αὐτὴ εἶναι ἐνόμιζον μόνων· ἔπειτα ποιήσας κοινὸν, οὐ τίθησιν ἑαυτὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ μόνον, ἐπεὶ καὶ οὕτως ἂν μᾶλλον αὐτοὺς ἐπῆρην. Ὡςπερ γὰρ τὸ μόνον ἔχειν ἐπαίρει, οὕτω κοινωνῶν ἕνα που καὶ δευτέρον ἔχειν τῶν ὑπερεχόντων, οὐκ ἔλαττον τοῦτο ποιεῖ. Διὰ τοῦτο οὐχ ἑαυτὸν τίθησιν, ἀλλὰ πάντας. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Καὶ ἐγὼ ἔχω γνώσιν, ἀλλ', *Οἶδαμεν ὅτι πάντες γνώσιν ἔχομεν*. Ἐνὶ μὲν οὖν τούτῳ πρῶτον κατέβαλεν αὐτῶν τὸ φρόνημα, δευτέρῳ δὲ σφοδρότερος. Ποῖα δὴ τούτῳ; Τῷ δεῖξαι ὅτι οὐδὲ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἀπηρτισμένον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀτελές· καὶ οὐ μόνον ἀτελές, ἀλλὰ καὶ βλαβερὸν, ἐὰν μὴ ἢ συνεζευγμένον ἕτερον αὐτῷ. Εἰπὼν γὰρ, *Ὅτι πάντες γνώσιν ἔχομεν*, ἐπήγαγεν· *Ἡ γνώσις φυσιοῦ, ἢ δὲ ἀγάπη οικοδομεῖ*. Ὡςπερ ὅταν χωρὶς ἀγάπης ἢ, καὶ εἰς ἀπόνοιαν αἶρει. Ἄλλ' οὐδὲ ἡ ἀγάπη, φησὶ, χωρὶς γνώσεως κέρδος ἔχει τι. Ἄλλ' οὐκ εἶπε τοῦτο· ἀλλ' ὡς ὠμολογημένον ἀφελῆς, δεῖκνυσιν ὅτι σφόδρα δεῖται ἐκείνου τοῦτο. Ὁ μὲν γὰρ ἀγαπῶν, ἄτε ἐντολὴν πληρῶν τὴν πασῶν κυριωτέραν, κἂν ἐλλείποντά τινα ἔχη, ταχέως [170] ἀπολαύσεται τῆς γνώσεως διὰ τὴν ἀγάπην, ὡςπερ ὁ Κορνήλιος καὶ ἕτεροι πολλοί· ὁ δὲ γνώσιν μὲν ἔχων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχων, οὐ μόνον οὐδὲν προσλήψεται, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ἐκπεσεῖται ἢς ἔχει, πολλάκις εἰς ἀπόνοιαν ἐμπεσιόν. Ὡςπερ ἡ μὲν γνώσις ἀγάπης οὐκ ἐστὶ ποιητικὴ, ἀλλὰ καὶ τούναντιον ἀποσχίζει τὸν μὴ προσέχοντα, φυσῶσα καὶ ἐπαίρουσα. Καὶ γὰρ διαίρειν εἰσθεν ἡ ἀλαζονεία· ἢ δὲ ἀγάπη καὶ συνάγειν καὶ πρὸς γνώσιν ἄγειν. Ὅπερ οὖν καὶ δηλῶν ἔλεγεν· *Εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*. Ὡςπερ οὐ τοῦτο κωλύω, φησὶ, τὸ τελείαν γνώσιν ἔχειν, ἀλλὰ τὸ μετὰ ἀγάπης ταύτην ἔχειν, τοῦτο κελεύω· ἐπεὶ κέρδος οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ βλάβος.

β'. Ὅρῃς ὅπως ἤδη προανακρούεται τὸν περὶ ἀγάπης λόγον; Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα πάντα ἀπὸ τούτου συνέβαινε τὰ κακὰ, καὶ οὐκ ἀπὸ τελείας γνώσεως, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μὴ σφόδρα φιλεῖν μηδὲ φείδεσθαι τῶν πλησίον, ὅθεν καὶ τὸ διασπασθῆναι αὐτοὺς γέγονε καὶ τὸ ἐπαίρεσθαι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἄπερ αὐτοῖς ἐνεκάλεσε, καὶ πρὸ τούτου καὶ μετὰ ταῦτα, συνεχῶς αὐτῆς ἐπιμελεῖται, τὴν πηγὴν τῶν ἀγαθῶν διορθούμενος. Τί τοίνυν περῶσθε, φησὶν, ἐπὶ τῇ γνώσει; Ἄν γὰρ τὴν ἀγάπην μὴ ἔχητε, καὶ βλαβῆσθε ἐντεῦθεν· τί

γὰρ ἀλαζονείας χεῖρον; ἂν δὲ ἐκεῖνο προσῆ, καὶ τοῦτο ἔσται ἐν ἀσφαλείᾳ. Κἂν γὰρ τι πλέον εἰδῆς τοῦ πλησίον, φιλῶν αὐτὸν οὐκ ἐπαίρει, ἀλλὰ ἄγεις καὶ αὐτὸν ἐπὶ τοῦτο. Διὸ καὶ εἰπὼν, *Ἡ γνώσις φυσιοῦ, ἐπήγαγεν, Ἡ δὲ ἀγάπη οικοδομεῖ*. Οὐκ εἶπε, *Μετριάζει*, ἀλλὰ τὸ πολλῷ πλέον καὶ κερδαιώτερον· οὐδὲ γὰρ ἐφύσα μόνον ἡ γνώσις, ἀλλὰ καὶ διέσπα. Διὰ τοῦτο ἐκείνῳ τοῦτο ἀντέθηκεν. Εἶτα καὶ τρίτον τίθησιν δυνάμενον αὐτοὺς καθελεῖν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὅτι κἂν συνεζευγμένη ἢ ἡ ἀγάπη, οὐδὲ οὕτως ἀπηρτισμένη ἐστὶν αὐτὴ ἡ γνώσις· διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰ δὲ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἐγνωκε, καθὼς δεῖ γνῶναι*. Αὕτη καιρία ἡ πληγῆ. Οὐ λέγω γὰρ, φησὶν, ὅτι κοινή ἡ γνώσις πάντων· οὐ λέγω ὅτι μισῶν τὸν πλησίον καὶ ἀπνοοούμενος, τὰ μέγιστα σσαυτὸν καταβλάπτεις. Κἂν γὰρ μόνος ἔχῃς, κἂν μετριάξῃς, κἂν φιλήῃς τὸν ἀδελφόν, καὶ οὕτως ἀτελὴς εἴ κατὰ τὴν γνώσιν· οὐδέπω γὰρ οὐδὲν οἶδας, ὡς δεῖ εἰδέναι. Εἰ δὲ οὐδενὸς οὐδέπω ἀκριθῆ τὴν γνώσιν ἔχομεν, πῶς τινες εἰς τοσοῦτον μανίας ἤλασαν, ὡς λέγειν τὸν Θεὸν εἰδέναι μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης; ὅπου γε εἰ καὶ πάντων εἶχομεν ἀκριθῆ γνώσιν τὴν τῶν ἄλλων, οὐδὲ οὕτω δυνατὸν ἦν ἔχειν ταύτην οὕτως. Ὅσον γὰρ αὐτοῦ πρὸς ἅπαντα τὸ μέσον, οὐδὲ εἰπεῖν ἐνι. Καὶ ὅρα πῶς αὐτῶν κατέσπασε τὸ φύσημα. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Περὶ τῶν προκειμένων οὐκ ἔχετε τὴν προσήκουσαν γνώσιν, ἀλλὰ περὶ παντὸς πράγματος. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἰμεῖς, ἀλλ', ὅτι Οὐδ' ὅστισούν, κἂν Πέτρος ἢ, κἂν Παῦλος, κἂν ὅστισούν. [171] Τούτῳ γὰρ καὶ παρεμυθήσατο, καὶ συνέστειλεν αὐτοὺς μετὰ ἀκριθείας. *Εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*. Οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ αὐτὸν, ἀλλ' Ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτὸν ἐγνώμεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἐγνώ. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν, *Οὐχ ἡμεῖς με ἐξελέξαθε, ἀλλ' ἐγὼ ὑμᾶς ἐξελεξάμην*· καὶ Παῦλος ἀλλαχού, *Τότε δὲ ἐπεγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην*. Σκόπει τοίνυν δι' ὅσων κατήνεγεν αὐτῶν τὸ φρόνημα. Πρῶτον ἔδειξεν, ὅτι οὐ μόνον ἐπίστανται, ἄπερ ἴσασι· *Πάντες γὰρ, φησὶ, γνώσιν ἔχομεν*· ἔπειτα, ὅτι βλαβερὸν τὸ πρᾶγμα, χωρὶς ἀγάπης ὅν· *Ἡ γὰρ γνώσις, φησὶ, φυσιοῦ*· εἶτα, ὅτι καὶ μετὰ ἀγάπης ὅν, οὐκ ἀπηρτισμένον ἐστὶν οὐδὲ τέλειον· *Εἰ γὰρ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἐγνωκε*, φησὶ, *καθὼς δεῖ γνῶναι*. Πρὸς τούτοις, ὅτι οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο οἰκοθεν ἔχουσιν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ δωρησαμένου· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐγὼ τὸν Θεόν, ἀλλ' Ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ· εἶτα, ὅτι ἀπὸ ἀγάπης γίνεται τοῦτο αὐτὸ, ἦν οὐκ ἔχουσιν ὡς χρὴ· *Εἰ γὰρ τις, φησὶν, ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, οὗτος ἐγνωσται ὑπ' αὐτοῦ*. Διὰ τοσοῦτων τοίνυν καταλένας αὐτῶν τὴν φλεγμονὴν, ἄρχεται δογματίζειν, οὕτω λέγων· *Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἶδαμεν ὅτι οὐδὲν εἰδωλὸν ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἐστω, εἰ μὴ εἷς*. Θέα εἰς ὅσην στενοχωρίαν ἐνέπεσε. Καὶ γὰρ ἀμφοτέρα βούλεται κατασκευάζειν, ὅτι τε ἀπέχεσθαι δεῖ τῆς τοιαύτης τραπέζης, καὶ ὅτι ἰσχύον οὐκ ἔχει πρὸς τὸ βλάψαι τοὺς μετέχοντας· ἄπερ οὐ σφόδρα ἀλλήλοις συμβαίνοντα ἦν. Μαθόντες γὰρ ὅτι

* *Deerant verba* ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ.

Romanos fecit, dicens : *Tu vero quid iudicas fratrem tuum (Rom. 11. 10)?* hic enim est, qui facilius possit increpationem accipere. Quod hic quoque facit : et primo fastum eorum evacuat, dum quod illi præcipuum putabant et perfectam scientiam, hoc commune esse pronuntiavit : *Scimus enim, inquit, quod omnes scientiam habemus.* Nam si illos altum sapere sinens, primo ostendisset rem esse aliis noxiam, non tantum utilitatis, quantum damni attulisset. Ambitiosus quippe animus, cum aliqua re se ornari putat, etiam aliis sit noxia, eam accuratius retinet ob vanæ gloriæ tyrannidem. Ideo Paulus primo rem ut in se est examinat, ut circa externam sapientiam superius fecit, illam omnino dejiciens. Sed illic quidem id iure faciebat; totum enim reprehensione dignum erat, et facilis res erat : quapropter id non modo supervacaneum, sed etiam prædicationi contrarium esse dixit. Hic autem non liceat ita facere : nam id de quo agebatur scientia erat, et scientia perfecta. Neque ergo eam dejicere tutum erat, nec aliter licebat fastum ex illa conceptum dejicere. Quid ergo facit? Primo illam ostendens esse communem, illorum fastum deprimit. Qui enim magnum quidpiam et pulchrum habent, si soli habeant, magis efferuntur; si vero cum aliis id possidere deprehendantur, non pari tunc modo affecti sunt. Primum igitur hoc commune ostendit, quoniam ipsi putabant id sibi tantum competere : deinde postquam illud commune fecit, non se solum participem dicit : sic enim illos magis extulisset. Ut si unus tantum habeat, se extollit : ita si unum tantum vel alterum ex præcipuis consortem habeat, non minoris rem facit. Ideo non se solum ponit, sed omnes : non enim dixit, Ego scientiam habeo; sed, *Scimus quod omnes scientiam habemus.* Hoc igitur priore dicto eorum fastum dejecit; secundo autem vehementius. Quodnam illud est? Quod ostendat rem non perfectam, imo admodum imperfectam esse; neque modo imperfectam, sed et noxiam, nisi sit aliud adjunctum. Cum dixisset enim, *Scientiam omnes habemus*, subjunxit : *Scientia inflat, caritas autem edificat.* Itaque cum est sine caritate, ad arrogantiam extollit. At neque caritas, inquit, absque scientia aliquid lucri habet. Verum non hoc dixit, sed quod in confesso est relinquens, ostendit hoc illo valde egere. Nam qui diligit, utpote qui præceptum impleat omnium præstantissimum, etiamsi quid ipsi deficiat, cito per caritatem scientia fruatur, ut Cornelius et alii multi : qui autem scientiam quidem habet, sed non caritatem, non modo nihil assumet, sed ab illa quam habet excidet, sæpe in arrogantiam labens. Itaque scientia caritatem non parit, imo contra ab ea abscindit eum qui non attendit, dum illum inflat et extollit. Etenim arrogantia dividere solet; caritas vero conjungit et ad scientiam adducit. Quod significans ille dicebat : *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab ipso (1. Cor. 8. 3).* Itaque non impedio, inquit, quominus perfecta scientia habeatur; sed ut cum caritate habeatur, hoc præcipio : alioquin lucrum nullum, sed detrimentum.

2. Viden' quomodo jam viam parat ad sermonem, quem de caritate est habiturus? Nam quia hæc omnia mala hinc accidebant, non autem ex perfecta scientia, sed quod non admodum diligenter, nec rebus proximi parcerent; unde contingebat illos dissidere, efferri, cæteraque omnia evenire, de quibus ille et ante et post hæc redarguit : frequenter de caritate tractat, fontem omnium bonorum puriorem reddens. Quid ergo inflati estis, inquit, de scientia? Si enim caritatem non habueritis, hinc damnum accipietis : quid enim arrogantia pejus? si vero illud adsit, etiam hoc in tuto erit. Etiamsi enim aliquid amplius scias, quam proximus; si ames illum, non extolleris, sed ipsum quoque ad hoc deduces. Quamobrem cum dixisset, *Scientia inflat*, addidit, *Caritas autem edificat.* Non dixit, Modeste se gerit, sed aliquid longe majus et utilius : scientia enim non modo inflabat, sed etiam disjungebat. Ideoque hoc illi opposuit. Deinde tertium quoque ponit, quod illos possit dejicere. Quodnam illud est? Quod etiamsi conjuncta sit caritas, ne sic quidem perfecta sit scientia : ideoque subjunxit : 2. *Si quis autem existimat se scire aliquid, nondum cognovit - quomodo oporteat eum scire.* Hæc maxima plaga infligitur. Non dico enim, inquit, scientiam communem esse omnibus : non dico te, qui odio habes proximum et arrogans es, tibi ipsi maxime nocere. Etiamsi enim solus haberes, etiamsi modeste ageres, etiamsi fratrem diligeres, sic quoque imperfectus esses secundum scientiam : nondum enim scis quidpiam, ut scire oportet. Quid si nullam adhuc accuratam scientiam habeamus; quomodo quidam in tantam insaniam processerunt, ut dicerent se Deum cum omni accurate cognitione cognoscere? nam etiamsi omnium aliarum rerum accuratam scientiam haberemus, neque sic fieri posset, ut hanc etiam haberemus. Quantum enim sit spatium inter Deum et alia omnia, ne dici quidem potest. Et vide quomodo illorum fastum dejiciat. Non enim dixit, De rebus propositis congruentem scientiam non habetis, sed De re qualibet. Neque dixit, Vos tantum, sed, Quicumque sit : etiamsi Petrus fuerit, etiamsi Paulus, etiamsi quisvis alius. Hoc enim dicto illos accurate et consolatus est et repressit. 3. *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo.* Non dixit, Novit eum, sed, *Cognitus est ab eo.* Non enim nos ipsum novimus, sed ipse nos novit (a). Ideo dicebat Christus : *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos (Joan. 13. 16);* et Paulus alibi : *Tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum (1. Cor. 13. 12).* Perpende igitur quot dictis illorum fastum deprimat. Primo ostendit illos non solos scire ea quæ sciunt; *Omnes enim, inquit, scientiam habemus* : deinde rem esse noxiam, si sit sine caritate; nam *Scientia inflat*, inquit; postea, quod etiamsi sit cum caritate, id non absolutum sit neque perfectum : *Si enim quis putat se scire aliquid, nondum scit quemadmodum oportet scire.* Ad hæc vero, quod non hoc ex se habeant, sed Deo dante;

(a) In sequentibus Regium Codicem sequimur. In Editis quædam necessaria deerant.

non enim dixit, Novit Deum, sed, *Cognitus est ab eo*: deinde, quod hoc a caritate fiat, quam non habent ut oporteret. Nam *Si quis*, ait, *diligit Deum, hic cognitus est ab eo*. Cum per hæc leniisset illorum timorem, incipit doctrinam instituere his verbis: 4. *De esca igitur quæ diis immolatur, scimus quod nullum sit idolum in mundo, et quod nullus Deus alius nisi unus*. Vide in quantum angustiam inciderit. Vult enim utrumque probare, quod a tali mensa abstinere oporteat, et quod vim non habeat ad lædendos eos qui sunt ejus participes: quæ quidem non admodum inter se conveniebant. Nam cum didicissent ea non afferre damnum, ea tanquam indifferentia adituri erant: cum vero impedirentur ne illa tangerent, rursus suspicabantur, quod prohibiti essent quasi illa vim haberent lædendi. Ideo cum idolorum opinionem sustulisset, abstinendi primam causam offert fratrum offendicula, sic dicens: *De esca igitur, quæ diis immolatur, scimus quod nullum sit idolum in mundo*. Rursus ipsum commune facit, nec concedit hoc illorum esse solum, sed extendit cognitionem per totum orbem terræ. Neque enim apud vos tantum, inquit, sed ubique terrarum hoc dogma vim obtinet. Quodnam illud? *Quod nullum sit idolum in mundo, et quod non sit Deus alius nisi unus*. Non sunt ergo idola? non sunt statuæ? Sunt quidem, sed nullam vim habent; neque dii sunt, sed lapides et demones. Ad utrosque enim nunc orationem dirigit, et ad crassiores et ad eos qui philosophari videntur. Quia enim alii nihil plus sciunt quam lapides, alii vero dicunt virtute quasdam in illis habitare, quas etiam deos vocant; illis quidem dicit nullum esse idolum in mundo, aliis vero, non esse Deum in mundo nisi unum.

3. Viden' quomodo non frustra dogma constituens hæc scribat, sed ad differentiam externorum? nam illud ubique observandum, sive absolute quiddicat, sive aliis obsistens. Neque enim hoc parum nobis confert ad dogmatum accuratorem et ad dictorum intelligentiam. 5. *Nam etsi sunt qui dicuntur dii, sive in cælo, sive in terra; ut sunt dii multi et domini multi: 6. nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso; et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum*. Quia dixit, nullum esse idolum et nullum Deum alium; erantque tamen idola, et erant qui dii vocabantur: ne videatur contra rem manifestam pugnare, subjungit (si sunt ita appellati dii, ut revera sunt, non vere sunt, sed ita dicuntur; non in re, sed in verbo hoc habentes): *Sive in cælo, sive in terra; in cælo dicens solem et lunam et reliquum astrorum chorum; nam hæc etiam adorabant gentiles; in terra, dæmonas, et eos ex hominibus qui in deos relati sunt. Sed nobis unus Deus Pater*. Cum prius posuisset absque illa voce *Pater*, et dixisset, *Nullus est alius Deus nisi unus*; nunc hoc addit, postquam illos omnino eiecerat. Deinde quod est maximum divinitatis iudicium addit: *Ex quo omnia*. Hoc enim ostendit illos non esse deos. Dii enim, inquit, qui cælum et terram non fecerunt, pereant. Deinde, quod con minus est, adjicit: *Et nos in ipso*.

Quando enim dixit, *Ex quo omnia*, creationem memorat et productionem ex nihilo ad existentiam; cum autem dicit, *Et nos in ipso*, fidei et conjunctionis verbum profert: quod antea quoque dicebat: *Ex ipso autem et vos estis in Christo Jesu* (1. Cor. 1. 30). Duplici enim ratione ex ipso sumus, et quod cum non essemus, facti simus, et quod fideles facti simus: nam hoc quoque est creatio: quod etiam alibi dicit: *Ut duos crearet in seipso in unum novum hominem* (Ephes. 2. 16). *Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum*. Et etiam de Christo simulter hoc cogitandum. Per ipsum enim ex nihilo productum est genus hominum ad existentiam, et ex errore ad veritatem reductus est. Itaque illud, *Ex quo*, non est, sine Christo: ex ipso enim per Christum creati sumus. Neque ergo nomina tamquam sorte distributa divisit, Filio quidem Dominus, Patri vero Deus, attribuens. Nam ea quoque solet sæpe mutare Scriptura, ut cum dicit, *Dixit Dominus Domino meo*; et rursus, *Propterea unxit te Deus, Deus tuus* (Psal. 109. 1. et 44. 8); et, *Ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus* (Rom. 9. 5). Et sæpe videris hæc mutata nomina. Si autem essent quasi sorte assignata unicuique naturæ, neque Deus esset Filius, neque Deus ut Pater, manens Filius; cum dixit, *Sed nobis unus Deus*, superflue addidisset illud, *Pater*, volens significare ingenitum: satis enim fuisset illud, *Deus*, si ejus solius exhiberet cognitionem, ad id significandum. Non hoc autem solum, sed aliud quoque dici potest. Si enim dixeris, quia Deus unus dictus est, illud, *Deus*, non convenit Filio; observa quod hoc etiam de Filio dici possit. Etenim Filius, unus Dominus dictus est; neque tamen ideo illud, *Dominus*, ipsi soli competere dicimus. Quapropter quam vim habet illud, *Unus*, erga Filium, eandem habet erga Patrem: ac quemadmodum ille non impedit quominus Pater Dominus sit, eo modo quo Filius est Dominus, eo quod Filius unus Dominus dicatur: ita neque Filium impedit quominus sit Deus, eo modo quo Pater est Deus, quod Pater dicatur unus Deus. Quod si quidam dixerint, cur Spiritum non memoravit? illud dixerimus, ipsum nempe idololatras alloqui, et de diis multis deque dominis multis esse certamen. Ideo cum Patrem Deum dixisset, Filium Dominum appellavit. Si ergo Patrem non ausus est nunc appellare Dominum cum Filio, ne in suspicionem veniret quod duos diceret Dominos, neque Filium Deum cum Patre, ne putaretur duos dicere Deos, quid miraris, si Spiritum non memoraverit? adversus illos enim tum concertabat, ut ostenderet non esse apud nos multipliciter deorum. Ideo illud, *Unus*, assidue retinet dicens, *Non est Deus alius nisi unus*; et, *Nobis unus est Deus et unus Dominus*. Unde manifestum est illum, auditorum infirmitati parcens, hoc arguendi modo usum esse, ideoque Spiritum non memoravisse. Nam si hoc non esset, nec alibi oportuisset Spiritum memorare, neque illum cum Patre et Filio conjungere. Nam si a Patre et Filio esset exclusus, multo magis illum in baptismo

οὐκ ἔχει βλάβην, ὡς ἀδιαφόροις ἔμελλον ἐπιτρέχειν· καλυθέντες δὲ αὐτῶν ἄπτεσθαι, πάλιν ὑπώπτειον ὅτι ὡς ἰσχυρὸν ἐχόντων εἰς τὸ βλάπτειν ἐκαλύθησαν. Διὰ δὲ τοῦτο καθελὼν τὴν τῶν εἰδώλων ὑπόνοιαν, αἰτίαν πρῶτην τίθησι τοῦ ἀπέχεσθαι, τὰ σκάνδαλα τῶν ἀδελφῶν, οὕτω λέγων· *Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμεν ὅτι οὐδὲν εἰδωλον ἐν κόσμῳ*. Πάλιν κοινὸν αὐτὸ ποιεῖ, καὶ οὐ συγχωρεῖ μόνων ἐκείνων γενέσθαι τοῦτο, ἀλλ' ἐκτείνει τὴν γνώσιν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Οὐδὲ γὰρ παρ' ὑμῖν μόνον, φησὶν, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς γῆς τοῦτο κρατεῖ τὸ δόγμα· *Μοῖον δὲ τοῦτο, ὅτι οὐδὲν εἰδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς*; Οὐκ ἔστιν οὖν εἰδωλα; οὐκ ἔστι ζῆλιχοί; Ἔστι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἔχει τινὰ ἰσχυρὸν, οὐδὲ θεοὶ εἰσιν, ἀλλὰ λίθοι καὶ δαίμονες. Πρὸς γὰρ ἀμφοτέρους ἀποτείνεται νῦν, καὶ τοὺς παχύτερους αὐτῶν καὶ τοὺς δοκοῦντας φιλοσοφεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ μὲν οὐδὲν πλέον τῶν λίθων ἴσασιν, οἱ δὲ λέγουσι καὶ δυνάμεις πινὰς οἰκεῖν ἐν αὐτοῖς, ἃς καὶ θεοὺς καλοῦσι, πρὸς μὲν οὖν ἐκείνους φησὶν, ὅτι Οὐδὲν εἰδωλον ἐν κόσμῳ· πρὸς δὲ τούτους, ὅτι Οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς.

γ. [172] Ὁρᾶς πῶς οὐκ ἀπλῶς δογματίζων γράφει ταῦτα, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἔξωθεν; καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πανταχοῦ χρὴ παρατηρεῖν, εἴτε ἀπολελυμένως λέγει τι, εἴτε πρὸς τινὰς ἰσάμενος. Οὐδὲ γὰρ τὸ τυχόν εἰς τὴν τῶν δογμάτων ἡμῖν ἄκριθειαν τοῦτο συντελεῖ, καὶ εἰς αὐτὴν τῶν λεγομένων τὴν κατανόησιν. *Καὶ γὰρ εἶπερ εἰσι λεγόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ εἴτε ἐπὶ γῆς, ὡς περ οὖν εἰσι θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοί· ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ*. Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι οὐδὲν εἰδωλον καὶ οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος, ἦν δὲ καὶ εἰδωλα, ἦσαν δὲ καὶ θεοὶ λεγόμενοι· ἵνα μὴ δόξη τοῖς φανεροῖς μάχεσθαι, ἐπάγει λέγων (καὶ γὰρ εἶπερ εἰσι λεγόμενοι θεοὶ, ὡς περ οὖν καὶ εἰσιν, οὐκ ἀπλῶς εἰσιν, ἀλλὰ λεγόμενοι, οὐκ ἐν πράγματι, ἀλλ' ἐν ῥήματι τοῦτο ἔχοντες)· *Εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ γῆς* ἐν οὐρανῷ τὸν ἥλιον λέγων καὶ τὴν σελήνην καὶ τὸν λοιπὸν τῶν ἄστρων χορόν· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα προσεκύνησαν Ἕλληνας· ἐπὶ γῆς δὲ δαίμονας, καὶ τοὺς ἐξ ἀνθρώπων θεοποιηθέντας ἄπαντας. *Ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ*. Πρῶτον θεὸς χωρὶς τοῦ Πατρὸς ^b, καὶ εἰπὼν, *Οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς*, νῦν καὶ τοῦτο προστίθησιν, ὅτι παντελῶς ἐκείνους ἐξέβαλεν. Εἶτα καὶ ὅπερ ἐστὶ δειγματοποιεῖν θεότητος, καὶ τοῦτο ἐπάγει· *Ἐξ οὗ τὰ πάντα*. Τοῦτο γὰρ δείκνυσι κάκεινους οὐκ ὄντας θεοὺς. Θεοὶ γὰρ, φησὶν, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν. Εἶτα καὶ τὸ τοῦτου οὐκ ἐλάττω προστίθησιν· *Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν*. Ὅταν μὲν γὰρ εἴπη, *Ἐξ οὗ τὰ πάντα*, τὴν δημιουργίαν λέγει, καὶ τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν· ὅταν δὲ εἴπη, *Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν*, τὸν τῆς

πίστεως καὶ τῆς οἰκειώσεως λόγον λέγει· δ καὶ ἔμπροσθεν εἶπεν· *Ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ ἡμεῖς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Διπλῆ γὰρ ἔσμεν ἐξ αὐτοῦ, καὶ τῷ μὴ ὄντες γενέσθαι, καὶ τῷ πιστοὶ γενέσθαι· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο κτίσις· δ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶν· *Ἴνα τοὺς δύο κτίση ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καιρὸν ἄνθρωπον*. Καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πάλιν ὁμοίως τοῦτο νοητέον. Δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παρήχθη τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος εἰς τὸ εἶναι, καὶ ἀπὸ πλάνης εἰς ἀλήθειαν ἐπανήλθεν. Ὅστε τὸ, *Ἐξ οὗ*, τοῦτο οὐκ ἔστι. Χωρὶς τοῦ Χριστοῦ· ἐξ αὐτοῦ γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐδημιουργήθημεν. Οὐ τοίνυν οὐδὲ τὰ ὀνόματα ὡς ἀποκεκληρωμένα διεῖλε, τῷ μὲν Ἰησοῦ τὸ, Κύριος, τῷ δὲ Πατρὶ τὸ, Θεός, προσνεμῶν. Οἶδε γὰρ αὐτὰ καὶ ἐναλλάττειν ἡ Γραφὴ πολλάκις, ὡς ὅταν Κέγγη· *Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου*· καὶ πάλιν, *Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου*· καὶ, *Ἐξ ὧν ὁ Χριστός τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὧν ἐπὶ πάντων Θεός*. Καὶ πολλοῦ ἂν ἴδοις ταῦτα μεταβαίνοντα τὰ ὀνόματα. Εἰ δὲ ἀποκεκληρωμένα ἦν ἐκάστη φύσει, καὶ οὐχὶ Θεὸς ἦν ὁ Υἱός, καὶ Θεός ὡς ὁ Πατήρ, μένων Υἱός· εἰπὼν, *Ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεός*, περιττῶς προσετίθει τὸ *Πατήρ*, βουλόμενος γνωρίσαι τὸν ἀγέννητον· ἤρκει γὰρ τὸ Θεός, εἰ γε αὐτοῦ μόνον ἦν γνωριστικόν, τοῦτο δηλώσαι. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἔστιν εἰπεῖν. [173] Εἰ γὰρ λέγοις, ὅτι ἐπειδὴ εἷς Θεός· εἴρηται, οὐκ ἀρμόζει ἂ τῷ Ἰησοῦ τὸ, Θεός, ὅρα καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ αὐτὸ κείμενον. Καὶ γὰρ ὁ Υἱός εἷς Κύριος εἴρηται, καὶ οὐ διὰ τοῦτο αὐτῷ μόνῳ τὸ, Κύριος, ἀρμόττειν φαμέν. Ὅστε ἦν ἔχει ἰσχυρὸν τὸ, *Εἷς*, ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, ταύτην καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς· καὶ καθάπερ οὐκ ἐξωθεῖ τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου εἶναι, οἷος ὁ Υἱός ἐστι Κύριος, διὰ τὸ ἓνα αὐτὸν λέγεσθαι Κύριον τὸν Υἱόν· οὕτως οὐδὲ τὸν Υἱὸν ἐκβάλλει τοῦ εἶναι Θεόν, οἷος ἐστὶ Θεός ὁ Πατήρ, διὰ τὸ ἓνα Θεὸν λέγεσθαι τὸν Πατέρα. Εἰ δὲ τινες λέγοιεν· Τίνος ἕνεκεν Πνεύματος οὐκ ἐμνημόνευσεν; ἐκείνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι πρὸς εἰδωλολάτραις ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ περὶ θεῶν πολλῶν ὁ ἀγὼν, καὶ περὶ κυρίων πολλῶν. Διὸ καὶ Θεὸν τὸν Πατέρα εἰπὼν, τὸν Υἱὸν ἐκάλεσε Κύριον. Εἰ τοίνυν τὸν Πατέρα οὐκ ἐτόλμησε καλεῖσαι Κύριον νῦν μετὰ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα μὴ δύο παρ' ἐκείνους ὑποπτεύηται λέγειν Κυρίου, οὐδὲ τὸν Υἱὸν Θεὸν μετὰ τοῦ Πατρὸς, ἵνα μὴ δύο νομιζῆται λέγειν θεοὺς· τί θαυμάζεις, εἰ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἐμνημόνευσε; πρὸς γὰρ ἐκείνους αὐτῷ τέως ἦν ὁ ἀγὼν, καὶ τὸ δεῖξαι, ὅτι οὐκ ἔστι πολυθεῖα παρ' ἡμῖν. Διὸ τὸ *Εἷς* τοῦτο συνεχῶς κατέχει λέγων· *Οὐδεὶς Θεός ἕτερος, εἰ μὴ εἷς*· καὶ, *Ἡμῖν εἷς Θεός καὶ εἷς Κύριος*. Ὅθεν δῆλον ὅτι φειδόμενος τῆς ἀσθενείας τῶν ἀκουόντων, ταύτην ἐχρήσατο τῇ διασκευῇ, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ τοῦ Πνεύματος ἐμνημόνευσεν· ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτό ἐστιν, οὐδὲ ἀλλαχοῦ μνησθῆναι ἔδει τοῦ Πνεύματος, οὐδὲ συντάττεσθαι αὐτῷ Πατρὶ καὶ Ἰησοῦ. Εἰ γὰρ ἀπέρριπται Πατὴρ καὶ Υἱός, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτὸ συντάττεσθαι οὐκ ἔδει,

^a Ἡμῖν deest in Reg. ^b Sic habet Savilius in margine, et sic legit vetus interpretes Latinus, absque Patre, ubi observet in mss. fere semper πατὴρ sic scribi pro, unde error ortus fuerit, ut ex sequentibus liquet. Editi, χωρὶς τοῦ πρὸς τι.

^a Reg., εἰ δὲ λέγοις... οὐκ ἀρμόσει.

ἔνθα μάλιστα φαίνεται τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος, καὶ ἄρα αἰδοῦντα· Θεῶν προσήκουσαι μόνω παρέχειν.

δ'. Ἐγὼ μὲν οὐκ ἐπισημαίνω εἰπὼν, δι' ἣν ἐνταῦθα σεστίγεται· σὺ δὲ, εἰ μὴ τοῦτο ἐστίν, εἰπέ διὰ τί ἐν τῷ βαπτίσματι συντάττεται. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις ἑτέραν αἰτίαν εἰπεῖν, ἢ τὸ, ὁμοίτητον αὐτὸ εἶναι. Ὅταν γοῦν μηδεμίαν ἔχη τοιαύτην ἀνάγκην, ὄρα πῶς αὐτὸ συντάττει οὕτω λέγων· *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωρία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ἡμῶν*· καὶ πάλιν, *Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός*. Ἄλλ' ἐπειδὴ νῦν πρὸς Ἑλληνας ὁ λόγος ἦν αὐτῷ καὶ τοὺς ἐξ Ἑλλήνων ἀσθενεστέρους, διὰ τοῦτο ταμειύεται τέως· ὅπερ οὖν καὶ οἱ προφήται ποιοῦσιν ἐπὶ τοῦ ὕψους, οὐδαμῶς σαφῶς αὐτοῦ μεμνημένοι διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκουόντων. Ἄλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις, φησί. Ποία αὐτῆ; ἢ περὶ τοῦ Θεοῦ, ἢ ἢ περὶ τῶν εἰδωλοθύτων; Ἡ γὰρ [174] τοὺς Ἑλληνας κινεῖται ἐνταῦθα, τοὺς πολλοὺς λέγοντας θεοὺς καὶ κυρίους, καὶ οὐκ εἰδότες τὴν ὄντα Θεόν· ἢ τοὺς ἐξ Ἑλλήνων ἀσθενεστέρους ἐτι, τοὺς οὐδέπω σαφῶς εἰδότες, ὅτι οὐ χρὴ δεδοικέναι τὰ εἰδῶλα, καὶ ὅτι οὐδὲν εἰδῶλον ἐν κόσμῳ. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἡρέμα παρεμυθήσατο καὶ ἐπῆρε τούτους. Οὐδὲ γὰρ πάντα καθάπτεσθαι ἔδει, καὶ μάλιστα μέλλοντα πάλιν καθικνεῖσθαι αὐτῶν σφοδρότερον.

Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδῶλου ἕως ἄρτι ὡς εἰδωλοθύτων ἐσθίουσι, καὶ ἡ συνειδήσις αὐτῶν ἀσθερῆς οὕσα μολύνεται. Ἔτι τρέμουσι, φησί, τὰ εἰδῶλα. Μὴ γὰρ μοι τὴν παρούσαν εἴπησιν κατάστασιν, καὶ ὅτι ἐκ προγόνων τὴν εὐσέβειαν ἐδέξω· ἀλλὰ παράπεμψον τὴν διάνοιαν εἰς ἐκείνους τοὺς χρόνους, καὶ ἐννόησον, ἄρτι τοῦ κηρύγματος καθισταμένου, καὶ τῆς ἀσεβείας ἐτι κρατούσης, καὶ βωμῶν καιομένων καὶ θυσιῶν καὶ σπονδῶν τελουμένων, καὶ τῶν πλειόνων Ἑλλήνων ὄντων, τοὺς ἐκ προγόνων διαδεξαμένους τὴν ἀσέβειαν, καὶ πατέρων καὶ πάππων καὶ ἐπιπάππων τοιούτων ὄντας ἐκγόνους, καὶ πολλὰ παρὰ τῶν δαιμόνων παθόντας κακὰ, ἀθρόον μεταστάντας, πῶς εἰκὸς ἦν διακείσθαι· πῶς δὲ δεδοικέναι καὶ τρέμειν τὰς τῶν δαιμόνων ἐπιβουλάς· δι' οὓς καὶ αἰνιτόμενος ἔλεγε· *Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδωλοθύτου*. Οὕτε γὰρ ἐκκαλύπτει αὐτοὺς σαφῶς, ἵνα μὴ πλήξη, οὕτε παρατρέχει καθόλου, ἀλλ' ἀορίστως αὐτῶν μέμνηται, λέγων· *Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδωλοθύτου ἕως ἄρτι ὡς εἰδωλοθύτων ἐσθίουσι*· τουτέστι, μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας, μεθ' ἧς πρότερον· *καὶ ἡ συνειδήσις αὐτῶν ἀσθερῆς οὕσα μολύνεται*· οὐδέπω δυναμένη καταφροῦνησαι οὐδὲ καθάπαξ αὐτῶν καταγελάσαι, ἀλλ' ἐτι διακρινόμενη. Ὅσπερ ἂν εἰ τις τῷ νεκροῦ ἄπτεσθαι νομίζοι μολύνειν ἑαυτὸν κατὰ Ἰουδαϊκῆν συνήθειαν, εἴτα ἑτέρουσιν ὁρῶν ἀπτομένους μετὰ καθαροῦ συνειδότος, μὴ ἀπτόμενος μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης, μολύνοιτο· οὕτω κακείνοι τότε ἐπασχον. *Τινὲς γὰρ, φησί, τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδῶλου ἕως ἄρτι*. Οὐχ ἀπλῶς τὸ, ἕως ἄρτι, τίθεικεν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι οὐδὲν ἤνυσαν μὴ συγκαταβαίνοντες.

Οὐδὲ γὰρ οὕτως αὐτοὺς ἐνάγειν ἐχρῆν, ἀλλ' ἐτέρως πῶς λόγῳ πείθοντας καὶ διδασκαλίᾳ. Καὶ ἡ συνειδήσις αὐτῶν ἀσθερῆς οὕσα μολύνεται. Οὐδαμῶς τέως περὶ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος τὸν λόγον ἵστησιν, ἀλλ' ἄνω καὶ κάτω περὶ τὸ συνειδὸς τοῦ μεταλαμβάνοντος στρέφεται. Δέδοικε γὰρ μὴ πῶς θέλων διορθῶσαι τὸν ἀσθενῆ, πλήξη τὸν ἰσχυρὸν, καὶ ἀσθενῆ καὶ τοῦτον ἐργάσεται. Διόπερ οὐχ ἤττον τοῦτου φείδεται, ἢ ἐκείνου. Καὶ οὐκ ἀφίησιν αὐτὸ νομισθῆναι τι, ἀλλὰ πολὺν κατασκευάζει τὸν λόγον, ὥστε μὴ τοῦτο ὑποπτευθῆναι. Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ περιλήθησιν τῷ Θεῷ. Ὅστις γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν· ὅστις ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστεροῦμεν. Ὅρξ πῶς πάλιν αὐτῶν καθεῖλε τὸ φρόνημα; Εἰπὼν γὰρ ὅτι οὐ μόνον ἐκείνοι, ἀλλὰ πάντες [175] γνώσιν ἔχομεν, καὶ, ὅτι οὐδεὶς οὐδὲν ἔγνωκε καθῶς δεῖ γίνεσθαι, καὶ, ὅτι ἡ γνώσις φυσιοῖ· εἴτα παραμυθησάμενος αὐτοὺς, καὶ εἰπὼν, ὅτι οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις, καὶ ὅτι δι' ἀσθένειαν οὗτοι μολύνονται· ἵνα μὴ λέγωσιν ἐκείνοι, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς, εἰ μὴ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις; διὰ τί γὰρ μὴ ἔχει γνώσιν ὁ δεῖνα; διὰ τί ἀσθενῆς; ἵνα μὴ ταῦτα ἀνθυποφέρωσιν, οὐκ εὐθέως ἤλθεν ἐπὶ τὸ δείξαι σαφῶς, ὅτι διὰ τὴν ἐκείνου βλάβην ἀπέχεσθαι δεῖ· ἀλλὰ προσκροβησάμενος αὐτὸν μόνον πρῶτον, τὸ τοῦτου πλέον δείκνυσαι. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι εἰ καὶ μηδεὶς ἐβλάπτετο, μηδὲ ἡ τοῦ πλησίον προσῆν διαστροφή, οὐδὲ οὕτω δεῖ τοῦτο ποιεῖν· ματαιοποιεῖν γὰρ τοῦτο ἐστίν. Ὁ γὰρ ἀκούσας ὅτι βλάπτεται μὲν ἕτερος, αὐτὸς δὲ ἔχει τὸ κέρδος, οὐ σφόδρα ἀφίσταται, ἀλλὰ τότε μᾶλλον, ὅταν μάθῃ ὅτι οὐδὲν αὐτὸς ὠφελεῖται ἀπὸ τοῦ πράγματος. Διὰ τοῦτο πρῶτον τοῦτο εἰσησι λέγων· *Βρῶμα δὲ ἡμᾶς οὐ περιλήθησιν τῷ Θεῷ*. Εἶδες πῶς αὐτὸ ἐξευτελίζει, ὁ ἐδόκει ἀπὸ τελείας γνώσεως γίνεσθαι; Ὅστις γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν· τουτέστιν, εὐδοκίμομεν παρὰ τῷ Θεῷ, ὡς ἀγαθόν τι ποιήσαντες καὶ μέγα· ὅστις ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστεροῦμεν· τουτέστιν, οὐκ ἔλαττον τι ἔχομεν.

Τέως μὲν οὖν αὐτὸ ἔδειξε περιττὸν καὶ οὐδὲν· ὁ γὰρ μῆτε γινόμενον ὠφελεῖ, μῆτε μὴ γινόμενον βλάπτει, περιττὸν ἂν εἴη· προῖων δὲ καὶ τὴν βλάβην ἐκκαλύπτει πᾶσαν τοῦ πράγματος. Νῦν μέντοι τὴν εἰς τοὺς ἀδελφοὺς γινομένην λέγει· *Βλέπετε γὰρ, φησί, μὴ πῶς ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὐτῆ πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθεροῦσι τῶν ἀδελφῶν*. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἡ ἐξουσία ὑμῶν πρόσκομμα γίνεται, οὐδὲ ἀπεφῆνατο, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιήσῃ· ἀλλὰ πῶς· *Βλέπετε*· φοβῶν αὐτοὺς καὶ ἐντρέπων, καὶ ἐπὶ ἀρνησιν ἄγων τοῦ μὴ ποιεῖν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ γνώσις ὑμῶν αὐτῆ, ὅπερ ἦν ἐγκωμίου μᾶλλον· οὐδὲ, Ἡ τελειότης ὑμῶν αὐτῆ· ἀλλ', Ἡ ἐξουσία· ὅπερ προπετείας μᾶλλον καὶ ἀνθαδείας καὶ ἀλαζονείας εἶναι ἔδοκει. Καὶ οὐκ εἶπε, *Τοῖς ἀδελφοῖς, ἀλλὰ, Τοῖς ἀσθεροῦσι τῶν ἀδελφῶν*· αὐξων τὴν κατηγορίαν, ὅτι οὐδὲ ἀσθενούντων φείδονται, καὶ ταῦτα ἀδελφῶν. Ἔστω γὰρ, οὐ διορθοῖς οὐδὲ ἐγείρεις· τί καὶ ὑποσκελίζεις καὶ προσπταῖεν ποιεῖς, δέον χεῖρα ὀρέγειν; Ἄλλ' οὐ βούλει τοῦτο· οὐκοῦν μηδὲ καταβάλλης. Εἰ μὲν γὰρ πονηρὸς ἦν, κολάσεως ἔδειτο· εἰ δὲ ἀσθενῆς, ἰατρείας. Νῦν δὲ οὐκ ἀσθενῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀδελφός· *Ὅταν γὰρ τις ἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γνώσιν ἐν*

cum ipsis conjungere non oportuisset, ubi maxime divinitatis dignitas apparet, et dona dantur quæ Deo soli dare competit.

4. Ego igitur causam dixi, cur hic silentio prætermisus sit: tu vero, si res non ita se habet, dic cur in baptismo conjungitur. Sed non aliam possis causam dicere, quam quod sit honore par. Cum ergo nullam talem habet necessitatem, vide quomodo ipsum conjungit, ita dicens: *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei et Patris, et communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis* (2. Cor. 13. 15); et rursum, *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus; et divisiones operationum sunt, idem autem Deus* (1. Cor. 12. 4-6). Sed quia nunc adversus Græcos sermo erat, et eos qui Græcis imbecilliores erant, propterea id interim reservatur et taceatur. Id quod etiam prophete faciunt de Filio, quem nusquam aperte nominant ob auditorum imbecillitatem. 7. *Sed non in omnibus est scientia*, inquit. Quenam illa? an ea, quæ est de Deo, an ea, quæ de iis quæ immolata sunt idolis? Aut certe Græcos hic subindicat, qui dicebant multos esse deos et dominos, nec sciebant Deum qui vere est: aut eos qui inter gentiles imbecilliores erant, qui nondum clare scirent idola non esse timenda, et nullum esse idolum in mundo. Cum hoc autem dixisset, paulatim illos consolatus est et crexit. Neque enim omnia insectari oportebat, cum maxime illos rursus vehementius esset inpetiturus.

De idolothytis.—*Quidam autem cum conscientia idoli usque nunc quasi idolothytum manducant: et conscientia eorum cum sit infirma, polluitur.* Adhuc tremunt, inquit, et metuunt idola. Ne mihi enim præsentem rerum statum dixeris, et quod piam religionem a majoribus acceperis; sed mentem tuam transfer in illa tempora, et cogita, cum modo constituta esset prædicatio, et impietas adhuc regnaret arderentque aræ et sacrificia, libamina peragerentur, et plures essent gentiles, qui a majoribus impietatem acceperant, a patribus, avibus et atavis talibus orti, atque a dæmonibus mala multa passi essent: illos, inquam, repente mutatos, quomodo verisimile erat affici: quomodo timendæ tremendæque erant dæmonum insidiæ: propter quos etiam id subindicando dicebat, *Quidam autem cum conscientia idolothyti.* Neque enim aperte declarat illos, ne percellat, neque omnino prætercurrit, sed indefinite eorum meminit, dicens: *Quidam autem cum conscientia idolothyti usque nunc quasi idolothytum manducant*; id est, cum eadem mente qua prius; *et conscientia eorum cum sit infirma, polluitur*: cum nondum possit despiciere, neque omnino illa irridere, sed adhuc in dubio versetur. Ac si quis, si tangat mortuum, putet seipsum polluere, secundum Judaicam consuetudinem; deindeque alios videns tangentes cum pura conscientia, non cum eadem mente tangens, polluetur; sic et illi tunc erant affecti. *Quidam enim, inquit, cum conscientia idoli usque nunc.* Non sine causa

PATROL. GR. LXI.

illud, *Usque nunc*, posuit, sed ut ostendat, illos nihil profecisse non sese accommodantes. Neque enim sic illos inducere oportebat, sed alio modo, verbo et doctrina persuasos. *Et conscientia idolorum cum sit infirma, polluitur.* Nusquam adhuc circa rei naturam verba facit, sed semper et ubique circa conscientiam accipientis versatur. Timet enim ne, dum vult infirmum corrigere, fortem perstringat, illumque infirmum reddat. Quapropter non minus huic parcit, quam illi. Neque sinit quid simile existimari, sed sermone utitur prolixo, ut ne tale quid in suspicionem veniat. 8. *Esca autem nos non commendat Deo.* *Neque enim si manducaverimus, abundamus; neque si non manducaverimus, deficiamus.* Viden' quomodo rursus eorum fastum deprimat? Nam cum dixisset, non modo illos, sed etiam omnes scientiam habere; et neminem scire quemadmodum scire oportet; et quod scientia inflat; deinde cum illos esset consolatus, ac dixisset, non in omnibus esse scientiam, et hos pollui propter imbecillitatem; ne dicerent illi: Et quid ad nos, si non est in omnibus scientia? cur enim ille talis non habet scientiam? cur est infirmus? ne hæc objicerent, non statim ad claram demonstrationem venit, quod ne lædatur ille, abstinere oportet; sed primum quadam velitatione adversus illum usus, ostendit id, quod est illo majus. Quodnam est hoc? Quod etiamsi nemo læderetur, neque proximi perversio metuenda esset, ne sic quidem hoc agendum esset: vanus quippe labor ille esset. Nam qui audit alium lædi, sed sibi lucrum esse, non multum abstinet; sed tunc magis cum didicerit, nihil se ab ea re juvari. Ideo hoc primum ponit dicens: *Esca autem nos non commendat Deo.* Viden' quantum id vilipendat, quod videbatur a perfecta scientia effici? *Neque enim si manducaverimus, abundamus*; id est, apud Deum probati sumus, ut quid bonum vel magnum operati; *neque si non manducaverimus, deficiamus*; id est, minus quid habemus. Interim igitur illud ostendit superfluum et nihil esse: nam id, quod neque si fiat prodest, neque si non fiat nocet, superfluum certe fuerit.

5. Progressus autem totum rei damnum aperit. Nunc autem dicit, id quod fratribus accidit: 9. *Videte enim, inquit, ne forte hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis fratribus.* Non dixit, Quod licentia vestra sit offendiculum, neque id pronuntiavit, ut ne impudentiores illos redderet; sed quomodo? *Videte*, terrens illos ac pudore afficiens et ad faciendi negationem inducens. Neque dixit, Hæc vestra scientia, quod magis laudi esset; neque, Hæc vestra perfectio; sed *Licentia*: quod magis temeritatis, petulantiae et arrogantiae esse videbatur. Nec dixit, Fratribus; sed *Infirmitatibus fratribus*, crimen augens, quod ne infirmis quidem parcant, imo fratribus. Esto enim, non corrigis neque excitas; cur supplantas et dejicis, cum oporteret manum porrigere? Sed hoc non vis: ergo ne dejicias. Nam si malus esset, correctione opus haberet; si autem infirmus, medicina. Nunc autem non modo infirmus est, sed etiam frater. 10. *Cum quis enim t:*

viderit scientiam habentem in idollo recumbentem. nonne conscientia ejus, cum sit infirmus, ædificabitur ad manducandum idolothya? Cum dixisset, Videte ne licentia vestra sit offendiculum, dicit quomodo hoc fiat, et ubique infirmitatem ponit, ne videatur damnum ex natura rei esse, et terribiles esse videantur dæmones. Nunc enim prope est, inquit, ut omnino deficiat ab idolis : te autem videns cum illis libenter versantem, rem accipit pro admonitione, et in illa re versatur etiam ipse. Itaque non solum ex illius imbecillitate, sed ex intempestivo tuo opere insidiæ oriuntur : tu enim illum infirmiore reddis. 11. Et peribit infirmus frater in esca tua, propter quem Christus mortuus est. Duo namque sunt, quæ te venia privant ob hoc illatum damnum, et quod infirmus, et quod frater sit ; imo tertiam quoque additur, quod omnium terribilissimum est. Quodnam illud est ? Quod Christus pro illo mori non recusaverit ; tu vero ne quidem ad ejus imbecillitatem te attemperas. Per hæc autem perfectum admonet, qualis ipse prius esset, et quod pro illo etiam mortuus sit. Et non dixit : Pro quo etiam mori te oportebat ; sed quod multo majus erat, quod etiam Christus propter ipsum est mortuus. Sic Dominus quidem tuus pro illo mori non recusavit ; tu vero ejus nullam rationem habes, ut nec propter ipsum a scelestâ mensa abstineas ; sed sinis ipsum perire post salutem ita partam ; quodque gravissimum est, per escam ? Neque enim dixit, Propter tuam perfectionem, vel propter tuam scientiam, sed Propter tuam escam. Sunt itaque quatuor crimina, illaque maxima : quod et frater sit, et infirmus, et cujus Christus tantam habuit rationem, ut pro illo moreretur ; et quod post hæc omnia propter escam pereat. 12. Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Viden' quam sensim et paulatim peccatum illud ad culmen iniquitatis deduxerit ? Rursusque infirmitatis illorum meminit. Nam quod ipsi pro se esse existimabant, hoc ubique in illorum caput convertit. Neque dixit, Scandalizantes, sed Percutientes, ut per dictionis emphasis crudelitatem ostenderet. Quid enim sævius fuerit homine, qui ægrum percutit ? Etenim quovis vulnere gravius est scandalizare, seu offendiculum ponere : sæpe namque hoc mortem induxit. Et quomodo in Christum peccant ? Uno quidem modo, quia quæ sunt famulorum ut propria sibi attribuit ; secundo, quod qui verberantur, ad corpus et membra ipsius pertineant ; tertio, quod opus suum : per suam eadem propriam ædificatum, ipsi per ambitionem suam diruant. 13. Quapropter, si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum. Hoc tamquam optimus magister, cujus est per se docere quæ dicit. Neque dixit, Sive juste sive injuste ; sed quomodocumque. Nec dico, inquit, idolo immolatum, quod etiam propter aliam causam est prohibitum ; sed si quid etiam eorum, quæ in potestate et concessa sunt offendat, ab illis quoque abstinebo, non uno vel altero die, sed toto vitæ meæ tempore : Non manducabo enim, inquit, carnes in æternum. Nec

dixit, Ne perdam fratrem, sed simpliciter, *Ne fratri offendiculo sim.* Etenim extremæ dementiæ fuerit eaque Christo ita cordi fuere, et talia ut propter eam mortem elegerit, nos ita parvi facere, ut ne propter illa quidem ab escis illis abstineamus. Hæc porro non illis solum, sed etiam nobis opportune dicantur, qui proximi salutem despiciamus, et satanica illa verba proferimus. Nam dicere, Quid mihi curæ est, si ille offendatur et ille pereat ? satanicæ est crudelitatis et inhumanitatis. Atqui tunc quidem illorum imbecillitatis erat, quibus hæc offendiculo erant ; apud nos vero non item. Nam illa peccata admittimus, quæ fortibus etiam offendiculo sint. Cum enim percussimus, rapimus et avaritiæ studemus, liberisque tamquam mancipiis abutimur, cuinam hæc non offendiculo fuerint ? Nam ne dixeris, Ille sutor, iste tinctor est ; neque dixeris, Ærarius faber alius est : sed cogita illum esse fidelem et fratrem. Illorum enim discipuli sumus, piscatorum, publicanorum, tabernaculorum opificum : illius qui in domo fabri nutritus fuit, qui sponsam ejus matrem habere dignatus est, qui pannis involutus in præsepi recubuit, qui non habebat ubi caput reclinaret, qui tanta suscepti itineris, ut ex via fessus esset, qui ab aliis nutriebatur.

6. *Fastus humanus nihil est.* — Hæc cogita, et humanum fastum nihil esse putes ; sed et tabernaculorum opificem, et eum qui curru vehitur, et mille famulos habet, et foro obvios arcet, fratrem esse existima ; imo illum magis quam hunc. Nam ille opportunius frater dicatur, qui magis similis est. Quis ergo similis est piscatoribus ? qui quotidiano alitur opere, non habens famulum neque domicilium ; sed in omnibus crucifixus ; an ille, qui tanto fastu circumdatur, et contraria legibus divinis operatur ? Ne ergo despicias illum, qui magis frater tuus est : nam ille magis similis est apostolicæ imagini. At non libenter, sed invitus, inquires : non enim ex animi sententia hoc facit. Undenam hoc ? non audistis, *Nolite judicare, ut non judicemini (Matth. 7. 1)* ? Ut autem discas illum non invitum operari, accede et da illi decies mille auri talenta, et videbis illum hæc recusare. Itaque etiamsi a majoribus divitias non acceperit, sed et cum accipere liceret, non acceperit, nec suis addiderit, magnum affert indicium quod pecunias despiciat. Nam et Joannes Zebedæi admodum pauperis filius erat ; sed non propterea coactam fuisse dicemus illius paupertatem. Cum ergo videris ligna cadentem, malleo tundentem, fuligine tinctum, ne ideo contempnas, sed ideo mireris. Nam et Petrus succinctus erat, sagenam tractabat et piscabatur post resurrectionem Domini. Ecquid dico Petrum ? Paulus ipse post emensa tanta terrarum spatia, post tot edita miracula, in tentorium officina stans, pelles consuebat, et reverebantur eum angeli et tremantes dæmones formidabant : nec pudebat dicere : *Necessitatibus meis, et iis qui mecum erant, ministraverunt manus istæ (Act. 20. 34)*. Ecquid dico, non pudebat eum ? In hoc certe ille gloriabatur. Ecquis est, inquires, nunc Paulo virtute par ? Scio et ego nullum

ειδωλίσῳ κατακείμενον, οὐχὶ ἢ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενούς δυνος οικοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλῶ-
θυτα ἐσθίειν; Εἰπὼν, Βλέπετε μὴ πρόσκομμα γένηται ἢ ἐξουσία ὑμῶν αὐτῆ, λέγει πῶς καὶ τίνοι τρώπῳ γίνεται. Καὶ πανταχοῦ τὴν ἀσθενίαν τίθησιν, ἵνα μὴ δόξη τῆς τοῦ πράγματος φύσεως εἶναι ἢ βλάβη, καὶ φοβεροὶ φανῶσιν οἱ δαίμονες. Νῦν μὲν γὰρ ἐγγύς ἐστιν ἀποστῆναι τέλεον τῶν εἰδώλων, φησί· σὲ δὲ ὁρῶν ἐμφιλοχωροῦντα ἐκείνοις, ἀντὶ παραίνεσεως τὸ πρᾶγμα δέχεται, καὶ ἐναπομένει καὶ αὐτός. [176] Ὅστε οὐ τῆς ἀσθενείας μόνον ἐστὶ τῆς ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ τῆς σῆς ἀκαιρίας ἢ ἐπιβουλῆ· σὺ γὰρ αὐτὴν ἀσθενέστερον ποιεῖς. Καὶ ἀπολεῖται ἂ ὁ ἀσθενῶν ἀδελφός ἐπὶ τῇ σῆ βρώσει, δι' ἧν Χριστὸς ἀπέθανε. Δύο γὰρ ἔχεις τὰ συγγνώμης σε ἀποστεροῦντα ἐπὶ τῇ βλάβῃ ταύτῃ, καὶ ὅτι ἀσθενῆς, καὶ ὅτι ἀδελφός· μᾶλλον δὲ καὶ τρίτον, καὶ πάντων φοβερώτερον. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι Χριστὸς μὲν οὐδὲ ἀποθανεῖν παρητήσατο ὑπὲρ αὐτοῦ, σὺ δὲ αὐτῷ οὐδὲ συγκαταβαίνειν ἀνέχη. Διὰ δὲ τούτων καὶ ἀναμιμνήσκει τὸν ἐλεεινόν, τίς ἦν καὶ αὐτὸς ἐμπροσθεν, καὶ ὅτι ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπέθανε. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὑπὲρ οὐ καὶ ἀποθανεῖν σε ἔδει, ἀλλ' ὁ πολλῶν μείζων ἦν, ὅτι καὶ Χριστὸς δι' αὐτὸν ἀπέθανε. Εἶτα ὁ μὲν Δεσπότης ὁ σὸς ἀποθανεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ οὐ παρητήσατο, σὺ δὲ καὶ οὕτως οὐδένα αὐτοῦ ποιῆ λόγον, ὡς μὴδὲ τραπέζης ἐναγοῦς ἀποσχέσθαι δι' αὐτόν· ἀλλ' ἔξω αὐτὸν ἀπόλλυσθαι μετὰ τὴν σωτηρίαν τὴν οὕτω γενομένην, καὶ τὸ δὴ χαλεπώτατον, διὰ βρώμα; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἐπὶ τῇ σῆ τελείωσθαι, οὐδὲ, Ἐπὶ τῇ σῆ γνώσει, ἀλλ', Ἐπὶ τῇ σῆ βρώσει. Ὅστε τέσσαρα τὰ ἐγκλήματα καὶ σφέδρα μέγιστα, ὅτι καὶ ἀδελφός, καὶ ἀσθενῶν, καὶ οὐ τοσοῦτον ὁ Χριστὸς ἐποίησατο λόγον ὡς καὶ ἀποθανεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα πάντα διὰ βρώμα ἀπόλλυται. Οὕτω δὲ ἀμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς, καὶ τύποντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενοῦσαν, εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνετε. Ὅρξαι πῶς ἔρεμα καὶ κατὰ μικρὸν εἰς αὐτὴν τῆς παρνομιᾶς τὴν κορυφὴν ἀνήγαγε τὸ ἁμάρτημα; Καὶ πάλιν τῆς ἀσθενείας μέμνηται τῆς ἐκείνων. Ὅπερ γὰρ ἐνόμιζον ὑπὲρ αὐτῶν εἶναι οὗτοι, τοῦτο πανταχοῦ εἰς τὴν αὐτῶν περιτρέπει κεφαλὴν. Καὶ οὐκ εἶπε, Σκανδαλίζοντες, ἀλλὰ, Τύποντες, ὥστε τῇ ἐμφάσει τῆς λέξεως τὴν ὠμότητα ἐνδείξασθαι. Τί γὰρ ἀπηνέστερον ἀνθρώπου γένει· ἂν τοῦ τὸν νοσοῦντα τύποντος; Καὶ γὰρ πληγῆς ἀπάσης χαλεπώτερον τὸ σκανδαλίζειν· πολλάκις γοῦν καὶ θάνατον τοῦτο εἰργάσατο. Καὶ πῶς εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνουσιν; Ἐνὶ μὲν τρώπῳ, ὅτι τὰ τῶν οἰκετῶν αὐτὸς οἰκειοῦται· δευτέρῳ δὲ, ὅτι εἰς τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ μέλος τελοῦσιν οἱ τυπόμενοι· τρίτῳ, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὃ διὰ τῆς οἰκειᾶς ὑποκόμισε σφραγῆς, τοῦτο οὗτοι καθαιροῦσι διὰ τὴν οἰκειαν φιλοτιμίαν. Διόπερ εἰ βρώμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτο, ὡς διδάσκαλος ἄριστος, τὸ δι' ἑαυτοῦ παιδεύειν ἂ λέγει. Καὶ οὐκ εἶπεν, Εἴτε δικαίως, εἴτε ἀδίκως· ἀλλ' ὅπως οὖν. Καὶ οὐ λέγω, φησὶν, εἰδωλῶ-
θυτον, ὃ καὶ δι' ἑτέραν αἰτίαν κεκώλυται· ἀλλ' εἴ τι καὶ τῶν ἐν ἐξουσίᾳ καὶ συγκεχωρημένων σκανδαλίζει, καὶ ἐκείνων ἀφέξομαι καὶ οὐ μίαν οὐδὲ δευτέραν ἡμέραν, ἀλλὰ τὸν πάντα χρόνον τῆς ζωῆς μου. Οὐ

^a Reg. et vulgatiore editiones Epistolarum Pauli, ἀπολείται, et sic legit interpres Latinus. Savil. et Morel., ἀπόλλυται. Ibidem Reg. et vulgatiore Epistolarum Pauli editiones, ἐπὶ τῇ σῆ γνώσει. Vulgata Latina, in conscientia tua. Interpres Latinus Chrysostomi, in conscientia tua. Savil. et Morel., ἐπὶ τῇ σῆ βρώσει, in cibo tuo.

μὴ γὰρ φάγω, φησὶ, κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἴνα μὴ ἀπολέσω τὸν ἀδελφόν· ἀλλ', Ἴνα μὴδὲ ἀπλῶς σκανδαλίσω. [177] Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀνοίας ἂ περισπούδαστα τῷ Χριστῷ, καὶ τοιαῦτα ὡς καὶ θάνατον ἐλέσθαι δι' αὐτὰ, ταῦτα οὕτως ἡμᾶς εὐκαταφρόνητα νομίζουσιν, ὡς μὴδὲ βρωμάτων ἀπέχεσθαι δι' αὐτά. Ταῦτα δὲ οὐ πρὸς ἐκείνους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡμᾶς ἂν ἔχοι καιρὸν λέγεσθαι, τοὺς καταφρονοῦντας τῆς τῶν πλησίον σωτηρίας, καὶ τὰ σατανικὰ ἐκεῖνα φθειρομένους ῥήματα. Τὸ γὰρ λέγειν, Τί δέ μοι μέλει, ἂν ὁ δαίμων σκανδαλίζηται, καὶ ὁ δαίμων ἀπόλλυται; τῆς ὠμότητος τῆς ἐκείνου καὶ τῆς ἀπανθρωπίας ἐστὶ. Καίτοι γε τότε μὲν καὶ τῆς τῶν σκανδαλιζομένων ἦν ἀσθενείας τὸ συμβαῖνον· ἐφ' ἡμῶν δὲ οὐκέτι. Τοιαῦτα γὰρ ἀμαρτάνομεν, ἃ καὶ τοὺς ἰσχυροὺς σκανδαλίζει. Ὅταν γὰρ τύπτωμεν καὶ ἀρπάξωμεν καὶ πλεονεκτῶμεν, καὶ ὡς ἀνδραπέδοις τοῖς ἐλευθέροις ἀποχρώμεθα, τίνα οὐκ ἱκανὰ ταῦτα σκανδαλίσαι; Μὴ γὰρ εἶπη; ὅτι ὁ δαίμων ὑποδηματοῦράφος, μὴδ' ὅτι θεουποῖός ἐτερος, μὴδ' ὅτι χαλκοτύπος ἄλλος· ἀλλ' ἐνόησον ὅτι πιστός καὶ ἀδελφός. Ἐκείνων γὰρ ἐσμεν μαθηταὶ τῶν ἀλιείων, τῶν τελωνῶν, τῶν σκηνοδόκων, ἐκείνου τοῦ τραπέζης; ἐν οἰκίᾳ τέκτονος, καὶ τὴν μνηστῆρ τούτου μητέρα καταξιώσαντος σχεῖν, καὶ ἐκ σπαργάνων ἐπὶ φάτνης κειμένου, καὶ οὐκ ἔχοντος ὅπου κλίνη τὴν κεφαλὴν, τοῦ τοσαῦτα ὀδοιποροῦντος, ὡς καὶ κοπιᾶν ἀπὸ τῆς ὀδοιπορίας, τοῦ παρ' ἑτέρων τρεφομένου.

ς'. Ταῦτα λογίζου, καὶ μὴδὲν εἶναι νόμιζε τὸν τύπον τὸν ἀνθρώπινον· ἀλλὰ καὶ τὸν σκηνοποιόν, καὶ τὸν ἐπ' ὀχήματος φερόμενον καὶ μυρίους παῖδας ἔχοντα καὶ σοδοῦντα ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἀδελφὸν εἶναι νόμιζε· μᾶλλον δὲ τοῦτον πλεόν, ἢ ἐκείνον. Καὶ γὰρ ἀδελφός ἐκείνος εἰκότως ἂν λέγοιτο μᾶλλον ὁ μᾶλλον εὐκίως. Τίς οὖν εἰσὶ τοῖς ἀλιεῦσιν; ὁ ἐκ τῆς καθ' ἡμέραν ἐργασίας τρεφόμενος, καὶ μὴδὲ οἰκίτην ἔχων μὴδὲ καταγώγιον, ἀλλὰ πάντοθεν ἐσταυρωμένος, ἢ ἐκείνος ὁ τοσοῦτον περιβεβλημένος· τύπον, καὶ τὰ ἐναντία ποῶν τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις; Μὴ δὴ καταφρόνιος τοῦ μᾶλλον ἀδελφοῦ· τῆς γὰρ εἰκότος οὗτος μᾶλλον ἔστηκεν ἐγγύς τῆς ἀποστολικῆς. Ἄλλ' οὐκ ἐκόν, ἀλλ' ἀναγκαζόμενος, φησὶν· οὐ γὰρ κατὰ γνώμην τοῦτο ποιεῖ. Πόθεν τοῦτο; οὐκ ἤκουσας, Μὴ κρίνετε, Ἴνα μὴ κριθῆτε; Ἴνα δὲ μάθης ὅτι οὐκ ἄκων, πρόσθε, καὶ ὁδὸς μύρια χρυσοῦ τάλαντα, καὶ ὄψει διακρουόμενον. Ὅστε εἰ καὶ μὴ ἐκ προγόνων διεδέξατο πλοῦτον, ἀλλ' ὅταν, ἐξὸν λαβεῖν, μὴ προσήται μὴδὲ προστιθῆ τοῖς οὐσί, μέγιστον δαίμα ἐκφέρει τοῦ χρημάτων ὑπερορᾶν. Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Ζεβεδαιοῦ τοῦ σφῆδρα πέντητος υἱὸς ἦν· ἀλλ' οὐ δήπου διὰ τοῦτο κατηναγκασμένην αὐτοῦ τὴν πενιανείαν φήσομεν. Ὅταν οὖν ἴδῃς ὕλοκοποῦντα, σφυροκοποῦντα, ἠσβολωμένον, μὴ διὰ τοῦτο καταφρόνει, ἀλλὰ διὰ τοῦτο θαύμαζε· ἐπεὶ καὶ Πέτρος καὶ διεζώσατο καὶ σαγήνην μετεχειρίζε καὶ ἠλίευε μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Δεσπότη. Καὶ τί λέγω Πέτρον; Παῦλος γὰρ αὐτὸς [178] οὕτως μετὰ τοὺς μυρίους διαύλους, καὶ τὰ τοσαῦτα θαύματα, ἐπὶ σκηνοδόκῳ ἐστὼς, δέρματα ἔρραπτε, καὶ ἠβδούντο αὐτὸν ἄγγελοι, καὶ δαίμονες ἔτρεμον· καὶ οὐκ ἠσχύνετο λέγων· Ταῖς χρεῖταις μου καὶ τοῖς οὐσί μετ' ἐμοῦ ὑπηρετήσαν αἱ χεῖρες αὐταί. Καὶ τί λέγω, οὐκ ἠσχύνετο; Καὶ ἐνεκαλλοπιζέτο μὲν οὖν τοῦτω. Καὶ τίς ἐστὶ κατὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ Παύλου, φησὶ, νῦν; Οἶδα καγὼ ὅτι οὐδεὶς, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τοῦ καταφρονεῖσθαι ἄξιός οἱ νῦν ὄντες. Εἰ γὰρ διὰ τὸν Χριστὸν τιμᾶς, καὶν ἔρχατος ἦ, πιστός

δὲ, δίκαιος ἂν εἴη τιμᾶσθαι. Καὶ γὰρ εἰ στρατηγῶ καὶ στρατιώτου φιλοῦ παραγενομένων ἀμφοτέρων, βασιλεὶ φίλων ὄντων. σὺ τῆν οἰκίαν ἐκατέρους ἀνέψας, διὰ τίνος μάλλον ἐδοξας ἂν τὸν βασιλέα τιμᾶν; Εὐδελον ὅτι διὰ τοῦ στρατιώτου. Ὁ μὲν γὰρ στρατηγὸς εἶχε, καὶ τῆς τοῦ βασιλέως φιλίας χωρὶς, πολλὰ ἰκανὰ πείσαι ταύτην παρασχεῖν αὐτῷ τὴν τιμὴν· ὁ δὲ στρατιώτης οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὴν τοῦ βασιλέως φιλίαν. Διὰ τοῦτο καὶ χωλοῦς καὶ ἀναπήρους καὶ τοὺς οὐκ ἔχοντας ἀντιδούναί, καλεῖσθαι ἐπὶ τὰ δεῖπνα καὶ τὰ συμπόσια ἡμῶν ἐκέλευσεν ὁ Θεός, ὅτι αὐταὶ μάλιστα κυρίως εἰσὶν αἱ διὰ τὸν Θεὸν γινόμεναι εὐποῖαι. Ἄν δὲ μέγαν τινὰ καὶ περιβλεπτον ξενίσης, οὐχ οὕτω καθάρᾳ ἐλεημοσύνη τὸ γινόμενον· ἀλλὰ μερίζεται τι πρὸς σὲ καὶ κενοδοξία πολλάκις, καὶ τὸ παθεῖν εὐ καὶ ἐπιστημότερον πολλοῖς δι' ἐκείνων γίνεσθαι. Πολλοὺς γοῦν ἔχομι ἂν ἐπιδείξαι καὶ διὰ τοῦτο τοὺς ἐπιστημότερους τῶν ἁγίων θεραπεύοντας, ἵνα καὶ παρὰ ἄρχουσιν πλειόνους δι' ἐκείνων ἀπολαύσωσι παρρησίας, καὶ τοῖς αὐτῶν παράμασι καὶ ταῖς οἰκίαις ἐντεῦθεν χρησιμώτερον γίνωνται· καὶ πολλὰς τοιαύτας τοὺς ἁγίους ἐκείνους ἀπαιτοῦσι χάριτας· ὅπερ αὐτοῖς λυμίνεται τῆς φιλοξενίας τὴν ἀντίδοσιν, ὅταν αὐτὴν

γνώμη τοιαύτη μετίωσι. Καὶ τί χρὴ λέγειν περὶ τῶν ἁγίων τοῦτο; Ὁ γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰς ἀμοιβὰς τῶν πόνων ἐνταῦθα ζητῶν, καὶ διὰ τὰ παρόντα μετῶν ἀρετὴν, ἠλάττωσεν αὐτοῦ τὸν μισθόν· ὁ δὲ ὁλοκληροῦς ἀπαιτῶν ἐκεῖ τοὺς στεφάνους, πολὺ θαυμαστότερος φαίνεται, κατὰ τὸν Λάζαρον ἐκείνον τὸν πάντα ἐκεῖ ἀπολαμβάνοντα τὰ ἀγαθὰ, κατὰ τοὺς παῖδας τοὺς τρεῖς, οἱ μέλλοντες εἰς τὴν κάμινον ἐμπίπτειν, ἔλεγον, ὅτι *Ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανοῖς ἰκανὸς ἐξελεῖσθαι ἡμᾶς· καὶ ἐὰν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῦ ἢ ἔσθησας, οὐ προσκυνοῦμεν*· κατὰ τὸν Ἀβραάμ, ὃς καὶ ἀνήγαγε τὸν υἱὸν καὶ ἐσφαξε, καὶ ταῦτα οὐκ ἐπὶ μισθῷ τινι ἔπραττεν, ἀλλὰ μίαν ἠγούμενος μεγίστην ἀμοιβὴν, τὸ ὑπακοῦειν τῷ Δεσπότη. Τούτους καὶ ἡμεῖς μιμώμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ δαφιλῆς ἢ ἀντίδοσις ἡμῖν ἤξει τῶν ἀγαθῶν, ὅτι μετὰ τοιαύτης ἅπαντα πράττομεν γνώμης, καὶ λαμπροτέρων ἐπιτευξόμεθα στεφάνων· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῆ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[179] ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ'.

Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἔσθε ἐν Κυρίῳ;

α'. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι *Ἐὰν βρώμα σκανδαλῆ τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα*, ὅπερ α οὐκ ἦν μὲν πεποικῶς, ὑπέσχετο δὲ ποιήσῃ, εἰ χρεῖα ἀπαιτοῖ· ἵνα μὴ τις λέγῃ, ὅτι Κομπάζεις εἰκῆ, καὶ φιλοσοφεῖς ἐν λόγοις, καὶ ὑπισχνῆ διὰ ῥημάτων, ὃ καὶ ἐμοὶ καὶ τῷ δεῖνι εὐκόλον· εἰ γὰρ ἀπὸ ψυχῆς ταῦτα λέγεις, δεῖξον διὰ τῶν ἔργων τίνος κατεφρόνησας ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι τὸν ἀδελφόν· διὰ τοῦτο ἀναγκάζεται λιπὸν εἰς τὴν ἀπόδειξιν τούτων καθεῖναι, καὶ δεῖξαι πῶς καὶ τῶν συγκεχωρημένων ἀπέχετο ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι. καίτοι γε οὐδὲν αὐτὸν τοῦτο καταναγκάζοντος νόμου. Καὶ οὐ τοῦτό πω θαυμαστὸν, καίπερ ὃν θαυμαστὸν, ὅτι τῶν συγκεχωρημένων ἀπέχετο, οὐ μόνον ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι, ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου καὶ τοῦ κινδύνου τοῦτο ἐποίησε. Τί γὰρ β χρὴ λέγειν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων; φησί· Τοῦ γὰρ Χριστοῦ ἐπιτάξαντος τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττοντας ἐκ τῶν μαθητευομένων ζῆν, ἐγὼ τοῦτο οὐκ ἐποίησα· ἀλλ' εἰλόμην, εἰ δέοι, καὶ λιμῶ καταλύσαι τὸν βίον, καὶ τὸν χαλεπώτατον θάνατον ἀποθανεῖν, ὥστε μὴ λαβεῖν παρὰ τῶν κατηγουμένων· οὐκ ἐπειδὴ σκανδαλίζεσθαι ἐμελλον, εἰ μὴ λάθοι, ἀλλ' ἐπειδὴ οἰκοδομεῖσθαι, ὃ πολλῶν πλέον ἦν. Καὶ τοῦτου μάρτυρας αὐτοὺς εἰς μέσον παράγει, παρ' οἷς καὶ ἐργαζόμενος καὶ λιμώττων ἔζη, καὶ παρ' ἐτέρων τρεφόμενος, καὶ στενοχωρούμενος, ὥστε μὴ σκανδαλίσαι αὐτούς· καίτοι γε εἰκῆ ἐσκανδαλίζοντο· νόμον γὰρ οὗτος ἐπλήρου· ἀλλ' ὅμως ἐκ περιουσίας αὐτῶν ἐφείδετο. Εἰ δὲ ὑπὲρ τὸν νόμον ἐποίησεν αὐτὸς, ἵνα μὴ σκανδαλισθῶσι, καὶ τῶν ἐπιτετραμμένων ἀπέχετο εἰς οἰκοδομὴν ἐτέρων, τίνος ἂν εἶεν ἄξιοι οὗτοι οἱ τῶν εἰδωλοθύτων μὴ ἀπεχόμενοι, καὶ ταῦτα πολλῶν ἐντεῦθεν ἀπολλυμένων, ὃ καὶ χωρὶς τοῦ σκανδαλοῦ φυγεῖν ἔδει διὰ τὸ τῶν δαιμό-

νων εἶναι τὴν τράπεζαν; Τὸ μὲν οὖν κεφάλαιον ἅπαν τοῦτό ἐστιν, ὃ διὰ πολλῶν ἐργάζεται σίγων. Δεῖ δὲ ἀνωθεν ἐπεξελεῖν τοῖς προκειμένοις. Οὐδὲ γὰρ σαφῶς αὐτὸ οὕτως, ὡςπερ εἶπον, τέθεικεν, οὐδὲ εὐθέως αὐτῷ ἐπιπηδᾷ, ἀλλ' ἐτέρωθεν ἄρχεται^c, οὕτω λέγων· *Οὐκ εἰμι ἀπόστολος*; Μετὰ γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ αὐτῆ οὐ μικρὰ διαφορά, τὸ καὶ Παῦλον εἶναι τὸν ταῦτα ποιοῦντα. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι· Ἐξεστὶν ἀπογεῦσθαι σφραγίζοντι, τέως μὲν οὐχ ἴσταται πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ λέγει, ὅτι *Εἰ καὶ ἐξῆν, οὐκ ἔδει διὰ τὴν βλάβην τῶν ἀδελφῶν τοῦτο ποιεῖν*· ὑστερον δὲ δεῖκνυσιν ὅτι οὐδὲ ἐξεστὶ. Νῦν μέντοι τὸ πρότερον κατασκευάζει ἀπὸ τῶν καθ' ἑαυτὸν καὶ μέλλων λέγειν, ὅτι οὐδὲν παρ' αὐτῶν [180] ἔλαβεν, οὐκ εὐθέως αὐτὸ τίθησιν, ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ πρῶτον λέγει· *Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος*; Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι *Εἰ καὶ μὴ ἔλαβες, ἐπειδὴ ἐξῆν μὴ ἦν, οὐκ ἔλαβες, διὰ τοῦτο πρῶτον τίθησι τὰς αἰτίας, δι' ἃς εὐλόγως ἂν ἔλαβεν, εἴπερ ἐβούλετο λαβεῖν.*

Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ τοὺς περὶ Πέτρον διαβάλλων ταῦτα λέγειν (καὶ γὰρ ἐλάμβανον ἐκεῖνοι), πρότερον δεῖκνυσιν, τί ἐξῆν ἐκείνοις λαμβάνειν· εἶτα ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι Πέτρον μὲν ἐξῆν λαμβάνειν, σοὶ δὲ οὐκ ἐξῆν, προκαταλαμβάνει τὸν ἀκρατὴν τοῖς ἐγκωμίαις τοῖς περὶ ἑαυτοῦ. Καὶ ὁρῶν ἀνάγκην οὖσαν ἑαυτὸν ἐγκωμιάσαι (οὕτω γὰρ Κορίνθιοι διωροῦντο), καὶ μὴδὲν βουλόμενος μέγα περὶ ἑαυτοῦ εἰπεῖν, ὅρα πῶς ἀμφοτέροις εἰς δέον κέχρηται, τοσοῦτον ἑαυτὸν ἐπαίνων, οὐχ ὅσον ἑαυτῷ συνήδει, ἀλλ' ὅσον ἀπῆται τῆς προκειμένης ὑποθέσεως ἢ χρεῖα. Δυνάμενος γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Ἐμὲ μάλιστα πάντων ἐχρῆν λαμβάνειν· καὶ μάλλον ἢ ἐκείνους, ὅτι περισσότερον αὐτῶν ἐκοπίασα, τοῦτο μὲν οὐ λέγει, ὅπερ εἶχεν ὑπεροχὴν· ἀφ' ὧν δὲ ἦσαν ἐκεῖνοι μεγάλοι, καὶ ἀφ' ὧν δικαίως ἐλάμβανον, ταῦτα τίθησι μόνα, λέγων οὕτως· *Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος*; Τουτέστιν, οὐκ ἐξουσία ἐχω ἑμαυτοῦ; μὴ ὑπὸ τινά εἰμι τὸν ἀναγκάζοντά με καὶ κωλύοντα λαβεῖν; Ἀλλ' ἔχουσι τι πλέον ἐκεῖνοι,

^a Ita Reg. bene. In Editis ὅπερ deest. ^b Ita Reg. Editi vero, ἀπέχετο ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι· ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ πόνου καὶ τοῦ κινδύνου. Τί γάρ.

^c Reg., ἄρχεται, quae lectio vera est. Editi ἔρχεται.

esse; sed non ideo contemnendi qui nunc sunt. Nam si propter Christum honores vel ultimum, sed fidelem, dignus sane est qui honoretur. Etenim si accedentibus duci cuipiam et militi, Imperatoris amicis, ambobus domum aperueris; per quem magis Imperatorem honorare videaris? Plane per militem. Nam dux præter Imperatoris amicitiam plurima habet, quæ tibi suadere possunt, ut talem illi conferas honorem; miles vero nihil aliud quam Imperatoris amicitiam. Ideo claudos, mutilos, et eos qui non possint gratiam referre, ad cœnas et convivia nostra vocare jussit Deus, quia hæc magis proprie propter Deum præstita sunt beneficia. Si vero magnum quempiam et illustrem exceperis, hæc non ita pura est eleemosyna; sed partem aliquam apud te sæpe sibi vindicant inanis gloria, et quod beneficio sis affectus, et propter illum apud multos insignior sis effectus. Multos certe ostendere possim, qui propterea insignioribus sanctorum famulantur, ut per illos apud principes majori fruantur fiducia, ac rebus suis et ædibus utiliores fiant: et a sanctis illis multa hujus-

modi exigunt beneficia; quo fit ut illis pereat hospitalitatis merces, quando tali mente accedunt. Et quid opus est hoc de sanctis dicere? Etenim qui a Deo laborum præmia hic quærit, et propter præsentia virtutem adit, mercedem suam minuit: qui autem integras illic expetit coronas, longe mirabilior evadit; sicut Lazarus ille, qui bona omnia accepit; sicut tres pueri, qui in fornacem mox injiciendi dicebant: *Est Deus in cœlis, qui possit eripere nos; sin minus, notum sit tibi, rex, quod deos tuos non colimus, nec statuam auream quam exexisti adoramus* (Dan. 3. 17. 48); sicut Abraham, qui filium suum adduxit et matavit, et hæc non pro mercede fecit, sed magnam existimans remunerationem, quod Domino obediret. Hos et nos quoque imitemur. Sic enim copiosa nobis honorum retributio veniet, quod tali animo omnia faciamus, et splendidiore assequemur coronas; quas utinam nos omnes adipiscamur gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXI.

CAP. 9. v. 1. *Non sum apostolus? non sum liber? nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi? nonne opus meum vos estis in Domino?*

1. Quia cum dixisset, *Si esca scandalizat fratrem meum, non comedam carnes in sæculum*; quod non fecerat quidem, sed se facturum promiserat, si opus esset: ne quis diceret, Frustra gloriaris et verbis philosopharis oreque promittis, quod et mihi et cuivis facile est: nam si ex animo hæc dicis, re ipsa ostende, quid dexpexeris, ut ne fratri offendiculo esses: ideo cogitur deinceps in horum demonstrationem descendere, ostendereque, quomodo a rebus concessis abstinerit, nulla lege ipsum cogente. Neque adhuc mirum hoc est, etiamsi sit mirandum, quod a concessis abstinerit, non modo ut non offendiculo esset, sed etiam quod cum multo labore et periculo hoc faceret. Quid enim dicere oportet, inquit, de iis quæ immolata sunt idolis? Nam cum Christus statuerit, ut ii, qui evangelium prædicant, ex doctrinæ ministerio vivant, hoc ego non feci; sed statui, si opus esset, etiam fame vitam finire et mortem subire acerbissimam, ne quid acciperem ab iis qui instituebantur: non quod id illis offendiculo foret, si non acciperet, sed quia ædificandi erant; quod longe majus erat. Et hujus rei testes ipsos in medium adducit, apud quos operans et esuriens vixit: et apud alios nutritus, in angustia vixit, ut ne illis offendiculo foret: etiamsi frustra offensi fuissent; ipse namque legem implebat, attamen ex abundanti illis parcebat. Quod si supra legem hoc faciebat ille, ut offendiculo esset, et ab iis quæ permissa sibi erant abstinuit ad aliorum ædificationem; quid merentur isti, qui ab idolothytis non abstinent? idque cum multi ex ea re pereant, quod certe etiam absque offendiculo fugere oporteret, eo quod sit dæmonum mensa. Caput igitur totum

hoc est, quod multis tractat versibus. Oportet autem rem propositam altius repetere. Neque enim hoc clare exposuit, ut jam dixi; neque ad id statim resiliit, sed aliunde incipit his verbis: *Non sum apostolus?* Nam cum iis, quæ dicta sunt, multum quoque discriminis interest, quod Paulus sit qui hæc facit. Ne dicerent enim, Licet se signanti gustare, interim quidem huic rei non insistit; sed dicit, *Etiamsi liceret*, ob fratrum damnum non oporteret hoc facere, demumque ostendit non licere. Nunc autem primum illud probat ex iis quæ ad se spectant; et dicturus se nihil ab illis accepisse, non statim illud ponit, sed dignitatem suam primo dicit: *Non sum apostolus? non sum liber?* Ne dicerent enim: *Etiamsi non acciperis, quod non liceret non accepisti*; ideo primo ponit causas, propter quas jure accepisset, si voluisset accipere.

Paulus cur seipsum laudet. — Deinde ne videretur hæc dicens Petrum et suos criminari (nam illi accipiebant): primo ostendit illis accipere licuisse: deinde ne quis diceret: *Petro quidem accipere licuit, tibi vero non licuit*; auditorem prævertit laudibus suis: vidensque necessarium esse ut se laudaret (sic enim Corinthii corrigebantur); nihilque tamen volens de se magnum dicere, sed quantum exigebat usus præsentis propositi: vide quomodo utrisque ut e re fuit usus est, tantum se laudans, non quantum ipse sibi conscius erat, sed quantum exigebat præsens necessitas. Cum posset enim dicere, *Me plus quam omnes et quam illos oportebat accipere, quia plus quam illi laboravi*; hoc quidem non dicit, quod sublimius fuisset; sed ea sola ponit, ex quibus illi magni erant, et unde jure accipiebant, sic loquens: *Non sum apostolus? non sum liber?* Id est: *annon mei ipsius potestatem habeo? an cuipiam subditus sum, qui me*

cogit et velit accipere? At illi aliquid plus habent, quod fuerint cum Christo. Verum ne illo quidem expers fui: ideo dicit: *Nonne Dominum nostrum Jesum Christum vidi? Novissime quippe omnium, inquit, tamquam abortivo visus est et mihi* (1. Cor. 15. 8). Non parva autem hæc erat dignitas. *Multi enim prophetae et justi, inquit, voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt* (Math. 13. 17); et, *Venient dies quando voletis videre unum ex his diebus* (Luc. 17. 22). Quid tum, etiamsi sis apostolus et liber, et Christum videris; si nullum exhibueris apostoli opus, quomodo debes accipere? Ideo postea subjunxit: *Nonne opus meum vos estis in Christo?* Hoc quippe magnum est: nam illa absque hoc nihil juvant. Etenim Judas apostolus erat et liber, atque Christum viderat; sed quia apostoli opus non habuit, nihil hæc ipsi profuerunt. Propterea et hoc adjicit, ipsosque testes vocat. Et quia magnum loquutus erat, vide quomodo illud castiget dicens, *In Domino*: id est, Dei opus est, non meum. 2. *Si aliis non sum apostolus, sed tamen vobis sum.*

2. Vides quomodo non supervacaneus sit? Atqui poterat dicere orbem terræ et gentes barbaras et terram et mare; sed nihil horum dicit, sed ex concessione et ex abundantia vincit. Quid enim, inquit, mihi opus est supervacaneis, cum hæc sufficiant ad præsens argumentum? Non dico igitur illa præclara, quæ apud alios a me facta sunt, sed ea quorum vos testes estis. Quapropter etiamsi non aliunde, a vobis maxime oportebat, me accipere: attamen a quibus me maxime oportebat accipere (doctor enim vester fui), ab iis non accepi. *Si aliis non sum apostolus, sed vobis sum.* Rursus ex concessis loquitur: nam orbis apostolus erat. Attamen hoc non dico, inquit, neque pugno et contendo, sed quod vestrum est pono. *Nam signaculum apostolatus mei vos estis* (2. Cor. 12. 12): id est, demonstratio. Et si quis scire velit unde sim apostolus, vos profero: omnia enim quæ sunt apostoli, in vobis ostendi et nihil prætermisi; ut in secunda quoque epistola dicit, *Etiamsi nihil sum, inquiens, signa tamen apostoli in vobis facta sunt in omni potentia, in signis et prodigiis et virtutibus* (Ibid. v. 11. et 12). Quid est enim, quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis? Ideo ait: *Signaculum apostolatus mei vos estis.* Nam et signa ostendi, et verbo docui, et pericula subii, et vitam inculpatam duxi. Et hæc omnia videre licet per hasce duas epistolas, quam accurately nempe hæc singula demonstret. 3. *Mea defensio iis, qui me interrogant, hæc est.* Quid est, *Mea defensio iis, qui me interrogant, hæc est?* Iis qui discere volunt undenam sim apostolus, aut iis qui me criminantur ut qui pecunias accipiam, aut iis qui causam quaerunt cur non accipiam, aut iis qui volunt ostendere, me non esse apostolum, vestra institutio, et ea quæ dicturus sum, in demonstrationem et defensionem afferuntur. Quænam autem illa? 4. *Numquid non habemus potestatem manducandi et bibendi? 5. numquid non habemus potestatem mulierem sororem*

*circumducendi? Et quomodo hæc defensio sunt? Quia, cum apparuerit me etiam a concessis abstinere, non jure in suspicionem venerim quod fallax sim, vel quod pecuniæ causa aliquid faciam. Ea igitur quæ prius dicta sunt, et vestra doctrina, et quæ jam dixi, ad defensionem vobis sufficiunt; et adversus omnes qui interrogant me, hic jam sto, et hæc et illa dicens: Annon habemus potestatem manducandi et bibendi? annon habemus potestatem sororem mulierem circumducendi? Attamen licet habeam, abstineo. Quid ergo? non manducabat? non bibebat? Sæpe certe nec manducabat, nec bibebat: nam ait: *In fame et siti, in frigore et nuditate* (2. Cor. 11. 27) versabamur. Hic autem non hoc dicit; sed quid? Non manducamus nec bibimus, a discipulis accipientes, etiamsi potestatem habeamus accipiendi. *Numquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi, sicut et cæteri apostoli et fratres Domini et Cephas?**

Pauli sapientia.—Vide sapientiam: coryphæum ultimum posuit: nam quod inter capita fortius est, tunc ponit. Neque enim ita mirandum erat, alios ostendere hoc facientes, ut primum et eum cui traditæ sunt claves regni cælorum. Cæterum non solum ponit, sed omnes, ac si diceret: Sive inferiores quaras sive superiores, omnium posita sunt exempla. Etenim fratres Domini a priore incredulitate liberati, inter clariore erant, etsi ad apostolos non pervenerant: ideoque in medio illos posuit, summis utrinque positus. 6. *Aut ego solus et Barnabas non habemus potestatem non operandi (a)?* Vide humilitatem et animam omni invidia liberam, quomodo eum, quem curarum socium sciebat, non tacuerit. Si enim alia communia, cur hoc non commune fuerit? Apostoli sunt et illi et nos, et liberi; et Christum vidimus et quæ apostolorum erant exhibuimus. Ergo nos quoque potestatem habemus in otio vivendi, et alimenta a discipulis accipiendi. 7. *Quis militat suis stipendiis unquam?* Quia enim, quod validissimum erat, ex apostolis ostendit, quod nempe liceat hoc facere; ad exempla demum venit et ad communem usum, ut mos est illi facere. *Quis militat suis stipendiis?* inquit. Tu vero mihi perpendas velim, quam opportuna sint propositæ rei exempla illa, et quomodo primum meminerit periculosa: rei, militiæ, armorum et belli. Hujusmodi enim res est apostolatus, imo his multo major. Neque enim adversus homines tantum bellum ipsis erat, sed et adversus dæmones et principem illorum instructa acies. Hoc est autem, quod dicit: Neque externi principes hoc exigunt, sævi licet et iniqui, ut milites bellum gerant et pericula adeant, exque suis facultatibus alantur: quomodo ergo Christus hoc unquam exegerit? Neque uno contentus est exemplo. Nam vel simpliciorum et crassiorum hoc maxime sedat et placat, cum videt communem consuetudinem cum Dei legibus consentire.

(a) In Vulgata legitur: *Aut ego et Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?* Id quod etiam cum serie quadrat.

τὸ μετὰ Χριστοῦ γενέσθαι. Ἄλλ' οὐδὲ τούτου ἐστέρη-
μαι· διὰ τοῦτο λέγει, *Οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύ-
ριον ἡμῶν ἐώρακα*; *Ἐσχάτον γὰρ πάντων*, φησὶν,
ὡσπερὶ τῷ ἐκτρώματι, ὡφθη κάμοι. Οὐ μικρὸν δὲ
καὶ τοῦτο ἀξίωμα ἦν. Πολλοὶ γὰρ *προφῆται καὶ*
δικαιοὶ ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ἀ βλέπετε, φησὶ, *καὶ*
οὐκ εἶδον· καὶ, *Ἐλευσονται ἡμέραι, ὅτε θελή-
σετε μίαν τούτων ἰδεῖν τῶν ἡμερῶν*. Τί οὖν, εἰ καὶ
ἀπόστολος εἰ καὶ ἐλεύθερος καὶ τὸν Χριστὸν ἐώρακας,
οὐδὲν δὲ ἐπεδείξω ἀποστόλου ἔργον, πῶς ὀφείλεις
λαμβάνειν; Διὰ τοῦτο μετὰ ταῦτα ἐπήγαγεν· *Οὐ τὸ*
ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ; Τὸ γὰρ μέγα
τούτο ἐστὶν· ἐκεῖνα γὰρ οὐδὲν ὀφείλει τούτου χωρὶς.
Ἐπει καὶ Ἰούδας καὶ ἀπόστολος ἦν καὶ ἐλεύθερος ἦν
καὶ τὸν Χριστὸν εἶδεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀποστόλου ἔργον
οὐκ εἶχεν, οὐδὲν αὐτὸν ἐκεῖνα ὤνησε. Διὰ δὲ τοῦτο
καὶ τοῦτο προστίθησι, καὶ αὐτοὺς μάρτυρας καλεῖ.
Καὶ ἐπειδὴ μέγα ἐφθέγγετο, δρα πῶς αὐτὸ κολάζει
λέγων, *Ἐν Κυρίῳ*· τούτέστι, τοῦ Θεοῦ τὸ ἔργον
ἐστίν, οὐκ ἐμὸν. *Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος,*
ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι.

β'. Ὁρᾷς πῶς οὐκ ἐστὶ περιττός; Καίτοι γε εἶχε τὴν
οἰκουμένην εἰπεῖν καὶ ἔθνη βάρβαρα καὶ γῆν καὶ θά-
λατταν· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἐκείνων λέγει, ἀλλὰ κατὰ
συνδρομὴν καὶ ἐκ περιουσίας νικᾷ. Τί γὰρ μοι τῶν
περιττῶν χρεῖα, φησὶν, ὅταν καὶ ταῦτα ἀρκῆ πρὸς
τὴν παρούσάν μοι ὑπόθεσιν; Οὐ λέγω τοίνυν τὰ
παρ' ἄλλοις κατορθώματά μοι γεγεννημένα, ἀλλ' ὡν
ὑμεῖς ἐστε μάρτυρες. Ὡστε εἰ καὶ μηδαμόθεν ἄλ-
λοθεν, παρ' ὧν μάλιστα με ἐχρῆν λαβεῖν. Ἄλλ'
ὅμως παρ' ὧν μάλιστα με εἶδε λαβεῖν (διδάσκαλος
γὰρ ὑμῶν ἐγενόμην), παρὰ τούτων οὐκ ἔλαβον. *Εἰ*
ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι.
Πάλιν κατὰ συνδρομὴν τὸν λόγον τίθησι· καὶ γὰρ
τῆς οἰκουμένης ἀπόστολος [181] ἦν. Ἄλλ' ὅμως οὐ
λέγω τούτο, φησὶν, οὐδὲ μάχομαι καὶ φιλονεικῶ,
ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον τίθημι. *Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς*
ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε· τούτέστιν, ἡ ἀπό-
δειξις. Κἂν βούληται τις, φησὶ, μαθεῖν πόθεν ὅτι
ἀπόστολός εἰμι^α, ὑμᾶς προβάλλομαι· πάντα γὰρ
τὰ τοῦ ἀποστόλου ἐν ὑμῖν ἐπεδείξαμην, καὶ οὐδὲν
ἐνέλιπον· ὅπερ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ φησὶν ἐπιστολῇ.
Εἰ καὶ οὐδὲν εἰμι, λέγων, τὰ μέντοι σημεῖα τοῦ
ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπο-
μοσῇ, ἐν σημείοις καὶ τέρασι καὶ δυνάμει. Τί
γὰρ ἐστὶν ὃ ἠτήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας;
Διὰ τοῦτο φησὶν· *Ἡ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστο-*
λῆς ὑμεῖς ἐστε. Καὶ γὰρ καὶ σημεῖα ἐπεδείξαμην,
καὶ λόγῳ ἐδίδαξα, καὶ κινδύνους ὑπέμεινα, καὶ βίον
παρεχόμενον ἄληπτον. Καὶ ταῦτα ὅλα διὰ τῶν ἐπι-
στολῶν τῶν δύο τούτων ἐστὶν ἰδεῖν, πῶς ἐκάστου
τούτων παρέχεται αὐτοῖς ἀπόδειξιν μετὰ ἀκριβείας
ἀπάσης. *Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν*
ἐστὶν αὕτη. Τί ἐστὶν, ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ
ἀνακρίνουσιν ἐστιναυτή; Τοῖς ζητοῦσι μαθεῖν πόθεν
ὅτι ἀπόστολός εἰμι, ἢ τοῖς ἐγκαλοῦσί μοι ὡς χρήματα
λαμβάνοντι, ἢ ἐρωτῶσι τὴν αἰτίαν δι' ἣν οὐ λαμβάνω,
ἢ τοῖς βουλομένοις με δεῖξαι οὐκ ἔντα ἀπόστολον, ἢ
ὑμέτερα καθήχησις καὶ ταῦτα ἀ μέλλω λέγειν, ἀπό-
δειξις καὶ ἀπολογία γίνεται. Ποῖα δὲ ταῦτα; *Μὴ*
οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πίνειν; μὴ οὐκ
ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν;

Καὶ πῶς ταῦτα ἀπολογία; Ὅτι ὅταν φαίνομαι καὶ
τῶν συγκεχωρημένων ἀπεχόμενος, οὐκ ἀνεῖν δικαίως
ὑποπτεύεσθαι, ὡς ἀπατεῶν ἢ ἐπὶ χρήμασι τι ποιῶν.
Τὰ τε οὖν ἐμπροσθεν εἰρημένα, καὶ ἡ ὑμέτερα διδα-
σκαλία, καὶ ταῦτα, ἅπερ εἶπον, ἀρκεῖ εἰς ἀπολογίαν
ὑμῖν, καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀνακρίνοντάς με ἐντεῦ-
θεν ἴσταμαι, ἐκεῖνά τε λέγων καὶ ταῦτα· *Μὴ οὐκ*
ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πίνειν; μὴ οὐκ ἔχο-
μεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν; Ἄλλ'
ὅμως καὶ ἔχων, ἀπέχομαι. Τί οὖν, οὐκ ἐτρῶγεν αὐδὲ
ἔπινε; Μάλιστα μὲν πολλαχοῦ οὔτε ἐτρῶγεν οὔτε
ἔπινε· καὶ γὰρ, *Ἐν Λιμῶν, φησὶ, καὶ δίδυμι, ἐν γύ-
ρῳ καὶ γυμνόσθητι διετρίβομεν*. Ἐνταῦθα μένουσι
οὐ τοῦτο λέγει, ἀλλὰ τί; Οὐ τρώγομεν οὐδὲ πίνομεν
παρὰ τῶν μαθητευομένων λαμβάνοντες, καίτοι γε
ἐξουσίαν ἔχοντες τοῦ λαβεῖν. *Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξου-*
σίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοι-
ποὶ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καὶ
Κηρᾶς;

Ὅρα σοφίαν· τὸν κορυφαῖον ὑστερον τέθεικε· τὸ
γὰρ ἰσχυρότερον τῶν κεφαλαίων τότε τίθεται. Οὐδὲ
γὰρ οὕτω θαυμαστὸν ἦν δεῖξαι τοὺς ἄλλους τοῦτο
ποιούντας, ὡς τὸν πρωτοστάτην καὶ τὰς κλειεῖς ἐμ-
πιστευθέντα τῶν οὐρανῶν. Πλὴν οὐ μόνον τίθησιν,
ἀλλὰ πάντας, μονονοχὶ λέγων· ἂν τε καταδεστέ-
ρους ζητῆς, ἂν τε ὑπερέχοντας, ἀπάντων^β κεῖται
τὰ ὑποδείγματα. Καὶ γὰρ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου
τῆς προτέρας ἀπιστίας ἀπαλλαγέντες, τῶν δοκίμων
ἦσαν γεγεννημένοι, εἰ καὶ μὴ [182] πρὸς τοὺς ἀπο-
στόλους ἐφθάνον. Διὸ δὲ καὶ μέσους αὐτοὺς τέθεικεν,
ἐκατέρωθεν τοὺς ἄκρους θεῖς. *Ἡ μόνος ἐγὼ καὶ*
Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζε-
σθαι^γ; Ὅρα τὴν ταπεινοφροσύνην καὶ τὴν παντὸς
φθόνου καθαρεύουσαν ψυχὴν, πῶς δὲ ἦδει κοινω-
νοῦντα αὐτῷ τῆς ἀκριβείας, οὐκ ἀπέκρυψεν. Εἰ γὰρ
τὰ ἄλλα κοινὰ, πῶς τοῦτο οὐ κοινόν; ἀπόστολοι κά-
κῆνοι καὶ ἡμεῖς, καὶ ἐλεύθεροι, καὶ τὸν Χριστὸν
ἐώρακαμεν καὶ τὰ τῶν ἀποστόλων ἐπεδείξαμεθα.
Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς ἐξουσίαν ἔχομεν καὶ τοῦ ἀρροῦν-
τες ζῆν, καὶ τοῦ τρέφεσθαι παρὰ τῶν μαθητευομέ-
νων. *Τίς στρατεύεται ἰδίῳς ὄψωνι οἰς ποτὲ*;
Ἐπειδὴ, ὅπερ ἰσχυρότατον ἦν, ἐκ τῶν ἀποστόλων
ἀπέδειξαν, ὅτι ἔξεστι τοῦτο ποιεῖν, ἐπὶ παραδείγματα
λοιπῶν ἔρχεται καὶ τὴν κοινὴν συνήθειαν, ὅπερ ἔθος
αὐτῷ ποιεῖν, *Τίς στρατεύεται ἰδίῳς ὄψωνι οἰς,*
λέγων. Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς τὰ ὑποδείγματα σφό-
δρα ἀρμόδια τῇ προκειμένῃ ἤγαγεν ὑπόθεσι, καὶ
πῶς πρώτον μέμνηται τοῦ ἐπικινδύνου, στρατιᾶς^δ
καὶ ὅπλων καὶ πολέμων. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀποστολή,
μᾶλλον δὲ καὶ τούτων πολλῶ μείζον. Οὐδὲ γὰρ πρὸς
ἀνθρώπους μόνον ὁ πόλεμος ἦν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ
πρὸς δαίμονας, καὶ πρὸς τὸν ἐκείνων ἀρχηγὸν ἢ
παράταξις. Ὅ τοίνυν φησὶ, τοῦτο ἐστίν, ὅτι ὅτι οὐδὲ
οἱ ἐξωθεν ἄρχοντες ἀπαιτοῦσιν, οἱ ὡμοὶ καὶ ἄδιοι,
στρατεύεσθαι καὶ κινδυνεύειν, καὶ οἰκοθεν τρέφε-
σθαι τοὺς στρατευομένους· πῶς οὖν ὁ Χριστός ποτε
τοῦτο ἀπῆτησεν ἂν; Καὶ οὐδὲ ἐν ἀρκείᾳ παραδεί-
γματι. Τὸν γὰρ ἀφελέστερον καὶ παχύτερον καὶ τοῦτο
μάλιστα ἀναπαύειν εἴωθε, τὸ καὶ τὴν κοινὴν συ-
νήθειαν ὄρᾳ τοῦ Θεοῦ νόμοις συμβαίνουσιν.

^β Reg., ἀπάντων melius, quam Editi ἅπαντα. * Ita Reg. et Savil. In Morel. vero τοῦ ἐργάζεσθαι. Verum Chry-
sostomus legit haud dubie, οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ
ἐργάζεσθαι, ut ex serie liquet. ^δ *Legebatur* πῶς πρώτου...
στρατίας.

^α *Legebatur* μαθεῖν πόθεν ἀπόστολός εἰμι.

γ. Διὸ καὶ ἐφ' ἕτερον πρόεισι, καί φησι· *Τίς φυτεύει ἀμπέλωνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει*, δι' ἐκείνου μὲν γὰρ τοὺς κινδύνους, διὰ δὲ τούτου τὸν πόνον καὶ τὴν πολλὴν ταλαιπωρίαν καὶ ἐπιμέλειαν ἐνέφηγε. Καὶ τρίτον πάλιν ὑπόδειγμα προστίθησι, λέγων· *Τίς ποιμαίνει ποιμῆν, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει*; Τὴν κηδεμονίαν τὴν πολλὴν τὴν διδασκάλῳ πρέπουσαν περὶ τοὺς ἀρχομένους ἐπιδείκνυται. Καὶ γὰρ καὶ στρατιῶται καὶ γεωργοὶ καὶ ποιμένες ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, οὐ γῆς οὐδὲ ἀλόγων οὐδὲ πολέμων αἰσθητῶν, ἀλλὰ ψυχῶν λογικῶν καὶ τῆς πρὸς τοὺς δαίμονας παρατάξεως. Παρατηρητέον δὲ κάκεινο, ὅπως πανταχοῦ τὴν συμμετρίαν ἐφύλαξε, τὸ χρειώδες ζητῶν μόνον, οὐχὶ τὸ περιττόν. Οὐ γὰρ εἶπε, *Τίς στρατεύεται*, καὶ οὐ πλουτεῖ· ἀλλὰ, *Τίς στρατεύεται ἰδιοῖς ὄψωνιόις ποτέ*; οὐδὲ εἶπε, *Τίς φυτεύει ἀμπέλωνα*, καὶ οὐ συνάγει χρυσίον, ἢ τὸν καρπὸν ὀλίκληρον οὐ τραυξῆ; ἀλλ', *Ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει*; οὐδὲ εἶπε, *Τίς ποιμαίνει ποιμῆν, καὶ οὐκ ἐμπορεύεται τοὺς ἄρνας*; ἀλλὰ πῶς; *Καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει*; οὐκ ἐκ τῶν ἄρνων, ἀλλ' *Ἐκ τοῦ γάλακτος*· δεικνύς [183] ὅτι μικρὰ παραμυθία τὸν διδάσκαλον ἀρκεῖσθαι δεῖ, καὶ τῆ ἀναγκαίᾳ μόνῃ τροφῇ. Ταῦτα πρὸς τοὺς βουλομένους πάντα κατασθεῖν καὶ τὸν καρπὸν ὀλίκληρον τραυξῆ. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἐνομοθέτησε, λέγων· *Ἄξιός ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ ἐστίν*. Οὐ τούτο δὲ μόνον διὰ τῶν ὑποδειγμάτων κατασκευάζει, ἀλλὰ καὶ δείκνυσιν ὅποιον εἶναι χρὴ τὸν ἱερέα. Καὶ γὰρ στρατιώτου ἀνδρείαν κεκτησθαι δεῖ καὶ γεωργοῦ ἐπιμέλειαν καὶ ποιμένου κηδεμονίαν, καὶ μετὰ ταῦτα πάντα μὴδὲν πλέον τῶν ἀναγκαίων ζητεῖν. Δεῖξας τοίνυν καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, ὅτι οὐ κεκώλυται λαμβάνειν τὸν διδάσκαλον, καὶ ἀπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον παραδειγμάτων, καὶ ἐπὶ τρίτον ^b κεφάλαιον ἔρχεται, οὕτω λέγων· *Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαμβῶ*; ἢ *οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει*; Ἐπειδὴ γὰρ τῶς ἀπὸ Γραφῶν οὐδὲν εἶπεν, ἀλλὰ τὴν κοινὴν συνήθειαν προσβάλετο, *Μὴ νομίσητέ με, φησὶ, τοῦτοις ἰσχυρίζεσθαι μόνους, μηδὲ ἀφ' ὧν τοῖς ἀνθρώποις δοκεῖ, ταῦτα νομοθετεῖν*. Ἐγὼ γὰρ δεῖξαι, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα δοκεῖ, καὶ παλαιὸν ἀναγινώσκω νόμον ταῦτα κελεύοντα. Διὸ καὶ κατ' ἐρώτησιν προάγει τὸν λόγον, ὅπερ ἐπὶ τῶν σφόδρα ὁμολογημένων γίνεται, οὕτω λέγων· *Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λέγω*; Τουτέστι, *Μὴ ἐξ ἀνθρωπίνων μόνων παραδειγμάτων ἰσχυρίζομαι*; *Ἡ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει*; *Ἐν γὰρ τῷ νόμῳ Μωϋσέως γέγραπται*· Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. Καὶ τίνας ἔνεκεν ἐμνήσθη τούτου, τὸ τῶν ἱερέων ὑπόδειγμα ἔχων; Ἐκ πολλῆς τῆς περιουσίας αὐτὸ κατασκευάζει βουλομένους. Εἶτα, ἵνα μὴ τις λέγῃ, *Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς τὸ περὶ τῶν βοῶν εἰρημένον*; ἐπεξεργάζεται αὐτὸ μετὰ ἀκριβείας λέγων· *Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ*; Οὐ μέλει οὖν περὶ τῶν βοῶν, εἰπέ μοι. τῷ Θεῷ; Μέλει μὲν οὖν, οὐχ οὕτω δὲ, ὡς καὶ νόμον θεῖναι ὑπὲρ τούτου. Ὡστε εἰ μὴ μέγα τι ἠνίττετο, ἐγγυμνάζων τοῖς ἀλόγοις τοὺς Ἰουδαίους εἰς τὸ εἶναι φιλανθρώπους, καὶ ἀπὸ τούτων καὶ περὶ τῶν διδασκάλων αὐτοῖς διαλεγόμενος, οὐκ ἂν τσαυτὴν ἐποίησατο σπουδῆν, ὡς καὶ νόμον γράψαι ὑπὲρ τοῦ μὴ κημοῦσθαι τοὺς βοῦς. Ἐντεῦθεν καὶ ἕτερόν τι δείκνυσαι, πολὺν τὸν

πόνον τῶν διδασκάλων καὶ δυνατὰ, καὶ εἶναι ὑφείλοντα· καὶ ἕτερον πάλιν. Ποῖον δὲ τούτο; Ὅτι ὅσαπερ ἂν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀλόγων ἐπιμελείας παρὰ τῆς Παλαιᾶς λέγηται, προηγουμένως εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων συντελεῖ διδασκαλίαν· ὡςπερ οὖν καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα, οἷον τὰ περὶ ἱματίων ποικίλων, καὶ τὰ περὶ ἀμπελώνων καὶ σπερμάτων καὶ τοῦ μὴ διάφορον ποιεῖν τὴν γῆν, τὰ περὶ λέπρας, καὶ τὰ ἄλλα, ὡς εἰπεῖν, ἅπαντα. Παχυτέροις γὰρ οὖσιν ἐντεῦθεν διελέγετο, κατὰ μικρὸν ἀναβιβάζων αὐτούς. Καὶ ὅρα πῶς αὐτὸ οὐδὲ κατασκευάζει λοιπόν, ἄτε φανερόν ὄν καὶ αὐτόθεν δῆλον. Εἰπὼν γὰρ, *Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ*; ἐπήγαγεν, *Ἡ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει*; οὐδὲ τὸ, *Πάντως*, ἀπλῶς προσθεῖς, ἀλλ' ἵνα μὴ συγχωρήσῃ μὴδ' ὁτιοῦν ἀντειπεῖν τῷ ἀκρατῇ. Καὶ ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ λέγων καὶ ἀποφαινόμενος· *Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη, ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριῶν*· τουτέστιν, ὁ διδάσκαλος ὀφείλει τῶν πόνων τὰς ἀμοιβὰς ἔχειν· καὶ ὁ ἄλλος τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχει [184] ἐπ' ἐλπίδι. Καὶ θεὰ σύνεσιν. Ἀπὸ γὰρ τοῦ σπόρου ἐπὶ τὴν ἄλω τὸ πρᾶγμα μετένεγκε, πάλιν κἀνταῦθα τοὺς πολλοὺς ἰδρώτας τῶν διδασκάλων ἐμφαίνων, ὅτι αὐτοὶ καὶ ἀροτριῶσι καὶ τὴν ἄλω τρίθουσι. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἀροτριῶν, ἐπειδὴ οὐδὲν ἦν καρπωσασθαι, ἀλλὰ πόνον, τὴν ἐλπίδα τέθεικεν· ἐπὶ δὲ τοῦ τρίθειν τὴν ἄλω, ἥδη τὴν ἀπόλαυσιν ἐχαρίσατο λέγων· *Καὶ ὁ ἄλλος τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχει*.

δ. Εἶτα, ἵνα μὴ λέγῃ τις, Αὕτη οὐκ ἔστι τῶν τοσούτων ἰδρώτων ἀμοιβή; προσέθηκεν, *Ἐπ' ἐλπίδι*, τουτέστι, τῇ μελλούσῃ. Οὐδὲν οὖν ἕτερον τὸ στόμα ἀκῆμωτον ὄν τοῦ ζῶου τούτου βοῆ, ἢ ὅτι τοὺς διδασκάλους τοὺς πονουῦντας δεῖ καὶ ἀμοιβῆς ἀπολαύειν. *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπειραμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν*; Ἰδοὺ καὶ τέταρτον προστίθησι λογισμὸν ὑπὲρ τοῦ δεῖν παρέχειν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τίς στρατεύεται ἰδιοῖς ὄψωνιόις ποτέ*; καὶ, *Τίς φυτεύει ἀμπέλωνα*; καὶ, *Τίς ποιμαίνει ποιμῆν*; καὶ παρήγαγε τὸν βοῦν τὸν ἀλοῶντα, δείκνυσαι καὶ ἄλλην αἰτίαν εὐλογωτάτην, δι' ἣν ἦσαν δίκαιοι λαβεῖν, ὡς πολλῶ μείζονα παρεσχηκότας, οὐκέτι ὡς καμόντες μόνον. Τίς οὖν ἐστίν; *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπειραμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν*; Εἶδες δικαιοτάτην αἰτίαν καὶ τῶν προτέρων εὐλογωτέραν; Ἐκεῖ μὲν γὰρ, φησὶ, σαρκικὸς ὁ σπόρος, σαρκικὸς καὶ ὁ καρπός· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὁ μὲν σπόρος πνευματικὸς, ἢ δὲ ἀντίδοσις σαρκική. Ἴνα γὰρ μὴ μέγα φρονῶσιν οἱ παρέχοντες τοῖς διδασκάλους, εἰδείξεν ὅτι μείζονα λαμβάνουσιν, ἢ διδύσασιν. Οἱ μὲν γὰρ γεωργοί, ἅπερ ἂν κατασπεύρωσι, ταῦτα καὶ λαμβάνουσιν· ἡμεῖς δὲ σπεύροντες εἰς τὰς ὑμετέρας ψυχὰς πνευματικὰ, θερίζομεν σαρκικὰ· τοιοῦτον γὰρ ἡ παρ' αὐτῶν διδομένη τροφή. Εἶτα καὶ ἐντρεπτικώτερον· *Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ πολλῶ μάλλον ἡμεῖς*; Ἰδοὺ καὶ ἕτερος πάλιν λογισμὸς, καὶ αὐτὸς ἐκ παραδειγμάτων, ἀλλ' οὐχ ὁμοίον. Οὐδὲ γὰρ Πέτρον μέμνηται ἐνταῦθα, οὔτε τῶν ἀποστόλων, ἀλλ' ἑτέρων τινῶν νόθων, πρὸς οὓς ὕστερον ἀποδύεται, καὶ περὶ ὧν φησιν· *Εἰ τις ὑμῶν κατεσθίει, εἰ τις λαμβάνει, εἰ τις ἐκπαίρεται, εἰ τις εἰς πρόσωπον ὑμῶν πόρει*· καὶ τὸν πρὸς ἐκείνους ἥδη προανακρούεται πόλεμον. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, *Εἰ ἄλλοι λαμβάνουσι*; ^c *παρ' ὑμῶν*,

^a Reg., οὐ δὲ ἀλόγων οὐδὲ πολέμων αἰσθητῶν, recte. Editt. veno, οὐδὲ πολέμων ἀλόγων. ^b Reg., τέταρτον, male.

^c Reg., εἰ ἄλλοι οὐ λαμβάνουσι.

3. Ideoque ad aliud pergit, et ait : *Quis plantat vineam, et ex fructu ejus non edit?* Per illud enim pericula, per hoc vero laborem, defatigationem multam et curam declaravit. Tertiumque rursus apponit exemplum dicens : *Quis pascit gregem, et de lacte ejus non edit?* Curam multam, quæ doctorem in erudiendis discipulis decet, hic ostendit. Nam et milites et agricolæ et pastores apostoli erant; non terræ neque brutorum neque bellorum sensilium, sed animarum rationalium et aciei, quæ adversus dæmonas instruitur. Illud quoque observandum est, quomodo ubique moderationem adhibuerit, utilitatem solum quærrens, non res superfluas. Non enim dixit, *Quis pugnat et non dives est?* sed, *Quis militat suis stipendiis unquam?* Non dixit, *Quis plantat vineam et non colligit aurum, aut fructum totum non decerpit?* sed, *Ex fructu ejus non comedit?* Neque dixit, *Quis pascit gregem et de agnis non exercet mercaturam?* sed quomodo? *Et ex ejus lacte non comedit?* Non ex agnis, sed *Ex lacte*; ostendens doctorem parvo solatio contentum esse oportere, soloque necessario cibo. Hæc ad eos, qui volunt omnia comedere, et fructum totum decerpere. Hanc et Dominus legem posuit, dicens : *Dignus est operarius cibo suo* (Matth. 10. 10). Non hoc autem solum exemplis probat, sed etiam ostendit qualem oporteat esse sacerdotem. Etenim militi habere fortitudinem opus est, agricolæ curam, pastori sollicitudinem : ac post hæc omnia nihil amplius quærere quam necessaria. Cum ostendisset ergo, non esse vetitum doctori accipere, et ex doctoribus et ex vitæ quotidianæ exemplis, ad tertium caput venit, sic dicens : 8. *Numquid secundum hominem hæc dico? an et lex hæc non dicit?* Quia enim hactenus ex Scripturis nihil dixit, sed communem protulit consuetudinem, Ne putetis me, inquit, hisce nisi solis, neque ex hominum placito hæc statuere : possum enim ostendere, hæc Deo quoque placita esse, et veterem legem hæc præcipientem. Ideo per interrogationem progreditur, uti solet fieri in iis, quæ omnino in confesso sunt, sic dicens : *Numquid secundum hominem hæc dico?* Id est, Num humanis tantum exemplis nitor? *Annon etiam lex hæc dicit?* 9. *Scriptum est enim in lege Moysis : Non alligabis os bovi trituranti.* Et cur hæc memorat, cum haberet exemplum sacerdotum? Admodum ubertim hæc probare volens. Deinde, ne quis diceret : Ecquid ad nos, quod de bobus dictum est? hoc accurate discutit dicens : *Numquid de bobus cura est Deo?* Boves ergo non curat, quæso te, Deus? Curat utique, sed non ita, ut de illa re legem tulerit. Quapropter, nisi magnum quid subindicaret, Judæos per bruta exercens ad benignitatem, atque etiam illos per hæc de doctoribus alloquens, non tale suscepisset studium, ut et legem scriberet de bobus came non ligandis. Inde autem aliud ostendit, multum esse doctorum laborem et esse debere; aliudque rursus. Quodnam illud? Quod quæcumque in veteri lege de brutorum cura dicuntur, ad hominum doctrinam præcipue conferant; ut et alia omnia : verbi gratia, quæ de variis

vestibus, quæ de vineis, de seminibus, de terra, quod non diversa facienda sit, de lepra; deque aliis, ut ita dicam, omnibus. Cum enim illi crassiores essent, hinc disseribat cum illis, paulatim ipsos erigens. Et vide quomodo hoc non ultra probet, utpote quod planum et ex se manifestum sit. Cum dixisset enim, *Numquid de bobus cura est Deo?* subjunxit : 10. *An propter nos omnino hoc dicit?* Nec sine causa illud, *Omnino*, ponit, sed ne liceret auditori vel tantillum contradicere. Atque in metaphora perstat dicens et pronuntians : *Nam propter nos scripta sunt; quia in spe debet qui arat arare* : id est, doctor debet laborum mercedem habere : *et qui triturat, in spe fructus percipiendi esse.* Et vide prudentiam. A semine enim ad aream rem traduxit; hic rursus multos doctorum sudores ostendens, quoniam ipsi et arant et aream terunt. Et in arando quidem, quia nullus percipiendus fructus erat, sed labor tantum aderat, spem posuit : in terenda vero area, jam usum fructum concessit dicens : *Et qui triturat, ejus spei particeps est.*

4. Deinde, ne quis dicat, Hæccine est tantorum merces laborum? adjecit, *In spe*, scilicet futura. Nihil ergo aliud clamat os hujus animalis came non ligatum, quam quod oporteat doctores laborantes mercede frui. 11. *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Ecce quartum etiam addit ratiocinium, quod oporteat alimenta præbere. Quia enim dixit, *Quis militat propriis stipendiis unquam?* et, *Quis plantat vineam?* et, *Quis pascit gregem?* et adduxit bovem triturantem; aliam profert causam rationi valde consonam, propter quam jure accepturi erant; quod non modo laborassent, sed et longe majora præbuisent. Quænam ergo est? *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Vidistin' causam justissimam, et magis quam priores rationi consentaneam? Illic namque dicit, Carnale semen est, carnalis et fructus? hic autem non sic, sed semen spirituale, merces vero carnalis. Nam ne multum sibi placerent ii, qui aliquid doctoribus præberent, ostendit illos majora quam dent accipere. Agricola namque, quæ seminant, eadem ipsa accipiunt : nos autem, qui in animabus vestris spiritualia serimus, metimus carnalia : tale namque est alimentum ab illis datum. Deinde majorem infert pudorem : 12. *Si alii potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos?* Ecce aliam rationem, quæ et ipsa ab exemplis sumitur, sed non a similibus. Neque enim hic Petrum nec apostolos memorat, sed alios quosdam adulterinos, contra quos deinceps pugnam instruit, ac de quibus dicit : *Si quis vos devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit* (2. Cor. 11. 20); et belli contra eos gerendi jam facit præludium. Ideoque non dixit, Si alii a vobis accipiunt; sed ostendens illorum arrogantiam, tyrannidem et commercium, dicit : *Si alii potestatis vestræ participes sunt*; id est, si imperant vobis, si potestatem exercent, si ut famulis utuntur, non modo accipientes, sed cum multa accuratone et auctoritate. Ideo addidit, *Non*

potius nos? quod non dixisset, si de apostolis sermo esset. Sed palam est, illum quosdam subindicare perniciosos, qui ipsos deciperent. Itaque præter Moysis legem, vos quoque legem tulistis, quod præbere oporteat. Cum dixit autem, *Non potius nos?* non probat cur multo magis oporteat, sed illorum conscientia probandum relinquit, simulque et terrere volens et majorem incutere pudorem. *Sed non usi sumus tali potestate.* Id est, Non accepimus. Videntur quomodo, cum prius tot rationibus probasset, non esse contra legem, accipere, tunc dixit: Non accipimus, ne videatur abstinere tanquam a prohibito. Non enim, inquit, quod non liceat, non accipio; licet enim, et hoc ex multis demonstravimus; ex apostolis, ex rebus quæ in vita fiunt, ex milite, agricola, pastore, a lege Moysis, ab ipsa rei natura, quia seminavimus vobis spiritualia; ex iis, quæ vos fecistis erga alios: sed sicut, ne videretur pudore afficere apostolos, qui accipiebant, hæc posuit, pudorem illi incutens et ostendens se non a re ut prohibita abstinere: ita rursus, ne per multam illam probationem et frequentia exempla, queis ostendit accipere oportere, videretur ut accipiat quærere, ideoque talia proferre; jam illud corrigit; et clarius demum hoc posuit, cum dicit: *Non scripsi autem hæc, ut sic in me fiat:* hic porro dicit, *Non usi sumus hac potestate.* Quodque majus est, Ne illud quidem poterit quisquam dicere, quod cum nobis amplæ facultates essent, his non usi simus; siquidem urgente necessitate, non crassius necessitati: id quod etiam in secunda ait: *Alias Ecclesias exspoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum; et cum essem apud vos et egerem, nulli onerosus fui (2. Cor. 11. 8);* et in hac rursus: *Et esurinus et sitimus et nudi sumus et colaphis cadimur (1. Cor. 4. 11).* Et hic rursus id ipsum subindicat, dicens, *Sed omnia sustinemus.* Dicens enim, *Omnia sustinemus,* famem subindicat et angustiam multam, aliaque omnia. Sed neque sic, inquit, coacti sumus solvere legem, quam nobis ipsis imposuimus. Quare? *Ne quod offendiculum demus evangelio Christi.* Quia enim infirmiores Corinthii erant, Ne vos, inquit, offenderemus accipientes, maluimus plus quam præceptum erat facere, quam obicere quempiam afferre evangelio; id est, institutioni vestræ. Si autem nos, etiamsi liceret nobis et multam vim pateremur, exemplumque haberemus apostolos, id non fecimus, *Ne offendiculum demus* (nec dixit eversionem, sed offendiculum, nec simpliciter offendiculum, sed offendiculum quoddam, ut ne vel levissimam moram verbi cursui inferremus): si ergo nos tanta usi sumus diligentia, inquit, quanto magis vos, qui ab apostolis longe abestis, neque legem potestis dicere quæ id permittat: sed contra etiam prohibita tangitis, atque etiam quæ damnatum magnum afferunt evangelio; non offendiculi modo vitandi causa, sed nullam videntes instantem necessitatem, abstinere oportet. Hanc enim totam movit orationem propter illos, qui per cibum idolothytorum imbecillioribus fratribus offendiculo erant.

5. Hæc nos quoque audiamus, dilecti, ut ne despiciamus eos qui offenduntur, ne offendiculum ponamus evangelio Christi, neu nostram prodamus salutem. Ne mihi enim dicas, cum frater offenditur: Non prohibetur hoc vel illud in quo ille offenditur, et licitum est. Ego enim tibi majora dico: vel si ipse Christus permiserit, viderisque offendi quempiam, abstine et ne permissione utaris. Hoc enim et Paulus fecit: qui cum permittente Christo liceret accipere, non accepit. Cum enim benignus sit Dominus, multam præceptis suis miscuit mansuetudinem, ut non solum ex jussu, sed etiam multa ex libera faciamus animi sententia. Poterat enim, nisi hoc voluisset, præcepta magis augere ac dicere: Qui non semper jejunit, puniatur; qui virginitatem non servat, supplicio afficiatur; qui non se omnibus exuit facultatibus, extremas det pœnas. Sed non hoc fecit, licentiam tibi dans, si velis, majora suscipiendi. Idcirco cum de virginitate loqueretur, dicebat: *Qui potest capere, capiat (Matth. 19. 12);* et diviti alia præcepta, alia ejus voluntati permisit. Neque enim dixit, *Vende quæ habes;* sed, *Si vis perfectus esse, vende (Ib. v. 21).* At nos non modo non majora suscipimus neque ea quæ præcepta sunt superamus, sed multum abest, ut præceptorum mensuram impleamus. Et Paulus quidem esuriebat, ne offendiculum præberet evangelio; nos autem ne recondita quidem nobis attingere audemus, innumeras videntes animas eversas. Rodat enim, inquit ille, tinea, et non rodat pauper; edat vermis, et non induatur nudus. Omnia consumantur tempore, et non alatur Christus, dum esurit.

Contra avaros. — Ecquis hoc dicit? inquires. Hoc enim grave admodum est, quod non verbis, sed factis hæc dicantur. Nam minus grave esset si verbis diceretur, quam cum re ipsa efficitur. Annon enim hæc quotidie clamat avaritia, immanis illa et sæva tyrannis, captivis suis? Apponantur vestra comedenda sycophantis, latronibus et insidiatoribus, non autem famelicis et egenis. Annon vos facitis latrones? annon vos escam præbetis igni invidorum? annon vos facitis fugitivos et insidiatores, dum quasi escam illis divitias vestras apponitis? quæ est hæc insania? Insania quippe et manifesta amentia est, arcas implere vestibus, et eum, qui ad imaginem et similitudinem Dei factus est, nudum, a frigore trementem ac vix rectum stantem despiciere. At ille, inquires, tremorem et infirmitatem simulat? Annon times ne fulmen ab hoc verbo accensum ex alto dejiciatur? ira enim dirumpor, ignoscite. Tu quippe ventri indulgens et pinguis, et ad profundam usque vesperam computationem extendens, mollibusque fatus stragulis, non censes te pœnas daturum, cum tam inique Dei donis utaris (neque enim vinum datum est ut inebriemur, neque concessus cibus ut ventrem distendamus et dirumpamus): pauperem vero, miserum, non meliore conditione quam mortuum, illum, inquam, ad exactam rationem reddendam cogis; nec metuis Christi tribunal illud horrendum et formidabile? Nam si simulat, ex necessitate et egestate simulat, ob imma-

ἀλλὰ δεικνύς αὐτῶν τὴν αὐθάδειαν καὶ τὴν τυραννίδα καὶ τὴν ἐμπορίαν, φησὶν· *Εἰ ἄλλοι τῆς ὕμῶν ἐξουσίας μετέχουσι*· τούτεστι, κρατοῦσιν ὑμῶν, ἐξουσιάζουσιν, ὡς οἰκέταις ἀποκέρχονται, οὐ λαμβάνοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ τῆς αὐθεντίας ^a. Διὸ προσέθηκεν. *Ὁὐ πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς*; ὅπερ οὐκ ἂν, εἰ περὶ τῶν ἀποστόλων ὁ λόγος ἦν, εἶπεν ἂν. Ἄλλ' εὐδὴλον ὅτι τινὰς αἰνίττεται λυμεῶνας καὶ ἀπατώντας αὐτούς. Ὥστε μετὰ τοῦ νόμου τοῦ Μωϋσέως καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ νόμον θεοῦ ὑπερ τοῦ θεῖν παρέχετε. Εἰπὼν δὲ, [185] *Ὁὐ πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς*; οὐ κατασκευάζει διὰ τί οὐ πολλῶ μᾶλλον, ἀλλ' ἀφήσιν αὐτῶν τῶ συνειδῶσι τὸν ἔλεγχον, ὁμοῦ καὶ φοβῆσαι βουλόμενος καὶ ἐντρέφαι μειζῶνας. Ἄλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. Τούτεστι, οὐκ ἐλάβομεν. Ὅρῳ δὲ πῶς κατασκευάσας πρότερον, ὅτι οὐ παράνομον τὸ λαμβάνειν, τότε εἶπεν, ὅτι οὐ λαμβάνομεν, ἵνα μὴ δόξη ὡς κεκωλυμένου ἀπέχεσθαι; οὐ γὰρ, ἐπειδὴ μὴ ἔξεστι, φησὶν, οὐ λαμβάνω· ἔξεστι γὰρ, καὶ τοῦτο ἀπὸ πολλῶν ἀπεδείξαμεν, ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, ἀπὸ τῶν ἐν βίῳ πραγμάτων, τοῦ στρατιώτου καὶ τοῦ γεωργοῦ καὶ τοῦ ποιμένος, ἀπὸ τοῦ νόμου Μωϋσέως, ἀπ' αὐτῆς τοῦ πράγματος τῆς φύσεως, ὅτι ἐσπεύραμεν ὑμῖν πνευματικὰ, ἀφ' ὧν ὑμεῖς περὶ τούτων ἄλλους πεποιθήκατε· ἀλλ' ὡςπερ, ἵνα μὴ δόξη κατασιχύνειν τοὺς ἀποστόλους τοὺς λαμβάνοντας, ταῦτα τίθειεν, ἐντρέπων αὐτούς καὶ δεικνύς, ὅτι οὐ κεκωλυμένου πράγματος ἀπέχεται· οὕτω πάλιν, ἵνα μὴ διὰ τῆς πολλῆς κατασκευῆς καὶ τῶν παραδειγμάτων τῶν πολλῶν, δι' ὧν ἔδειξεν ὅτι δεῖ λαμβάνειν, δόξη ἐπιζητεῖν τὸ λαμβάνειν καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγειν, ἥδη διορθοῦται αὐτό· καὶ σαφέστερον μὲν ὑστερον αὐτὸ τίθειεν, ὅταν λέγῃ· *Ὁὐκ ἔγραψα δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἔμοι*· ἐνταῦθα δὲ φησὶν, ὅτι *Ὁὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ*. Καὶ τὸ δὴ μείζον, ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνο ἔχοι τις ἂν εἰπεῖν, ὅτι Ἐν εὐρυχωρίᾳ ὄντες οὐκ ἐχρησάμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκης καταπεργούσης, οὐκ εἴχαμεν τῇ ἀνάγκῃ· ὃ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ φησὶν· *Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαθῶν ὀψώνια πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν· καὶ παρῶν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεὶς, οὐ κατενάρκησα οὐδενός*· καὶ ἐν ταύτῃ πάλιν· *Καὶ κεινώμεν καὶ διψῶμεν καὶ γυμνητεύομεν καὶ κολαφίζόμεθα*. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὸ αὐτὸ αἰνίττεται λέγων, Ἄλλὰ πάντα στέγομεν. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Πάντα στέγομεν*, καὶ λιμὸν αἰνίττεται καὶ στενοχωρίαν πολλὴν καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως ἠναγκάσθημεν, φησὶ, λύσαι τὸν νόμον, ὃν ἑαυτοῖς τθεῖκαμεν. Διὰ τί; Ἰνα μὴ ἐγκοπὴν τινὰ δῶμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀσθενέστερον Κορίνθιοι διέκειντο, ἵνα μὴ πληξώμεν ὑμᾶς, φησὶ, λαμβάνοντες, εἰλόμεθα καὶ ὑπερ τὰ ἐπιτεταγμένα ποιῆσαι, ἢ ἐγκοπὴν τινὰ δοῦναι τῷ εὐαγγελίῳ, τούτεστι, τῇ κατηχήσει ὑμῶν. Εἰ δὲ ἡμεῖς, καὶ ἐπιτετραμμένον ἡμῖν, καὶ πολλὴν πάσχοντες βίαν, καὶ ἀποστόλους ἔχοντες· ὑπόδειγμα, οὐκ ἐποίησαμεν, Ἰνα μὴ ἐγκοπὴν δῶμεν (καὶ οὐκ εἶπεν, ἀνατροπὴν, ἀλλ' Ἐγκοπὴν, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἐγκοπὴν, ἀλλ', Ἐγκοπὴν τινὰ· ἵνα μὴδὲ τὴν τυχοῦσαν, ὡς ἂν εἶποι τις, μέλλησιν καὶ ἀναβολὴν ἐμποιήσωμεν τῷ δρόμῳ τοῦ λόγου)· εἰ τοίνυν ἡμεῖς τοσαύτη ἐχρησάμεθα τῇ σπουδῇ, φησὶ, πῶς μᾶλλον ὑμᾶς τοὺς καὶ πολὺ τῶν ἀποστόλων ἀποδέοντες, καὶ οὐδὲ νόμον ἔχοντας εἰπεῖν τὸν ἐπιτρέποντα,

^a Morel., μετὰ πολλῆς τῆς αὐθεντίας, omissis interpositis uox in Reg. habentur.

ἀλλὰ καὶ τοῦναντίον τῶν κεκωλυμένων ἀποτομῆους καὶ τῶν ἐπὶ βλάβῃ μεγάλῃ τοῦ εὐαγγελίου, οὐκ ἐπὶ τὸ μὴ ἐγκοπὴν μόνον δοῦναι, ἀλλ' οὐδὲ ἀνάγκην ὀρώντας ἐπικειμένην, ἀπέχεσθαι δεῖ; Τοῦτον γὰρ ἅπαντα τὸν λόγον δι' ἐκείνους ἐκίνησε τοὺς διὰ τῆς βρώσεως τῶν εἰδωλοθύτων σκανδαλίζοντας τοὺς ἀσθενεστέρους ἀδελφούς.

[186] Ταῦτα δὲ καὶ ἡμεῖς ἀκούομεν, ἀγαπητοί· ἵνα μὴ καταφρονῶμεν τῶν σκανδαλιζομένων, μηδὲ ἐγκοπὴν τινὰ ποιῶμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ· ἵνα μὴ προδιδῶμεν τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. Μὴ γὰρ μοι λέγε, ὅταν σκανδαλίζηται ὁ ἀδελφός, ὅτι οὐ κεκώλυται τὸ καὶ τὸ, ἐφ' ᾧ σκανδαλίζεται, καὶ ὅτι ἐφεται. Ἐγὼ γὰρ σοὶ μείζονα λέγω, ὅτι κἂν αὐτῆς ὁ Χριστὸς ἐπιτετραπῶς ἦ, ἴδης δὲ τινὰ βλαπτόμενον, ἐπισχεῖς καὶ μὴ χρῆση τῇ ἐπιτροπῇ. Τοῦτο γὰρ καὶ Παῦλος ἐποίησεν, ἐξὸν λαβεῖν Χριστοῦ συγχωρήσαντος, μὴ λαθῶν. Καὶ γὰρ φιλόανθρωπος ὢν ὁ Δεσπότης, πολλὴν τοῖς ἐπιτάγμασιν ἐκέρασεν ἡμερότητα τοῖς αὐτοῦ, ἵνα μὴ μόνον ἐξ ἐπιταγῆς, ἀλλὰ καὶ ἐξ οἰκείας πολλὰ ποιῶμεν γνώμης. Καὶ γὰρ ἠδύνατο, εἰ μὴ τοῦτο ἐβούλετο, μᾶλλον ἐπιτείνειν τὰ ἐπιτάγματα, καὶ εἰπεῖν· Ὁ μὴ διδούλη νηστεύων, κολάζεσθω· ὁ μὴ παρθετεύων, τιμωρεῖσθω· ὁ μὴ πάντα ἀποδοῦμενος τὰ δντα, δίκην διδότην τὴν ἐσχάτην. Ἄλλ' οὐκ ἐποίησε τοῦτο, σοὶ παρέχων, εἰ βουληθείης, φιλοτιμείσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ὅτε περὶ παρθενίας διελέγετο, ἔλεγεν· Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω· καὶ ἐπὶ τοῦ πλουσίου τὰ μὲν ἐπέταξε, τὰ δὲ ἐπέτρεψε τῇ ἐξουσίᾳ τῆς διανοίας. Οὐ γὰρ εἶπε, Πώλησον τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλ', *Εἰ θέλεις θέλειος εἶναι, πώλησον*. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐ μόνον οὐ φιλοτιμούμεθα οὐδὲ ὑπερβαίνομεν τὰ προστάγματα, ἀλλὰ καὶ τοῦ μέτρου τῶν κελευσθέντων σφόδρα ἀπολιμπανόμεθα. Καὶ Παῦλος μὲν ἐλίμωπτεν, ἵνα μὴ ἐγκοπὴν τῷ εὐαγγελίῳ δῶ· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τῶν ἀποκειμένων ἡμῖν ἀψάσθαι τολμώμεν, μυρίας ὀρώντες ἀνατροπῆς ψυχᾶς. Τρωγέτω γὰρ, φησὶν, ὁ σῆς, καὶ μὴ τρωγέτω ὁ πίνης· κατεσιέτω ὁ σκώληξ, καὶ μὴ περιβαλλέσθω ὁ γυμνός· ἀναλισκέσθω πάντα τῷ χρόνῳ, καὶ μὴ τρεφέσθω ὁ Χριστὸς, καὶ ταῦτα πεινών.

Καὶ τίς τοῦτο εἶπε; φησὶ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ σφόδρα τὸ δεινόν, ὅτι οὐκ ἐν τοῖς ῥήμασιν, ἀλλ' ἐν τοῖς πράγμασι ταῦτα λέγεται. Καὶ γὰρ ἦττον ἂν ἦν δεινὸν ἐπὶ τῶν ῥημάτων λεγόμενον, ἢ ἐπὶ τῶν ἔργων γινόμενον. Ἡ γὰρ οὐ ταῦτα βοᾷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἢ ἀπάνθρωπος καὶ ὠμὴ τυραννίς, ἢ φιλαργυρία τοῖς αὐτῆς αἰχμαλώτοις; Προκεισθω καὶ συκοφάνταις καὶ λησταῖς καὶ ἐπιβούλοις πρὸς τρυφήν ^b τὰ ὑμέτερα, καὶ μὴ τοῖς κεινώσει μηδὲ τοῖς δεομένοις διατροφή. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ποιεῖτε τοὺς ληστές; οὐ γὰρ ὑμεῖς τῷ πυρὶ τῶν βασκάνων παρέχετε τροφήν; οὐ γὰρ ὑμεῖς ποιεῖτε τοὺς δραπέτας καὶ τοὺς ἐπιβούλους, καθάπερ δέλεαρ αὐτοῖς τὸν ὑμέτερον προτιθέτετε πλοῦτον; τίς ἡ μανία αὕτη; Μανία γὰρ καὶ παραπληξία σαφῆς, τὰ μὲν κινώτια μετὰ ἱματίων ποιεῖν, τὸν δὲ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενόμενον καὶ καθ' ὁμοίωσιν, γυμνὸν καὶ τρέμοντα ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ περιορᾶν, καὶ μόλις ὀρθούμενον. Ἄλλὰ προφασίζεται, φησὶ, τὸν τρόπον καὶ τὴν ἀσθένειαν. Εἶτα οὐ δέδοικας μὴ σκηπτὸς ἀνωθεν ἀπὸ τοῦ ῥήματος ἀναφθεῖς τοῦτου κατενεχθῆ; διαρρήγνυμαι γὰρ ὑπὸ τοῦ θυμοῦ σύγγνωτε. Σὺ μὲν γὰρ γαστριζόμενος; καὶ παινόμενος, καὶ εἰς ἐσπέραν βαθεῖαν τὸν πότον παρτείνων, [187] καὶ μαλακοῖς ἐνθαλπόμενος στρώμασιν, οὐκ ἀξιόεις

^b Reg., πρὸς τρυφήν. Edili, πρὸς τροφήν.

δοῦναι δίκην, οὕτω παρανόμως τοῖς τοῦ Θεοῦ χρωμένους δώροις (οὐδὲ γὰρ ἵνα μεθώμεν, ὁ οἶνος· οὐδ' ἵνα γαστριζώμεθα, ἡ τροφή γέγονεν· οὐδ' ἵνα διασπώμεν τὴν γαστέρα, τὰ σιτία)· τὸν δὲ πένητα, τὸν ἄθλιον, τὸν οὐδὲν ἄμεινον νεκροῦ διακείμενον, τοῦτον εὐθύνας ἀπαιτεῖς ἀκριβεῖς, καὶ οὐ δέδοικας τοῦ Χριστοῦ τὸ δικαστήριον τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο καὶ φοβερόν; Καὶ γὰρ εἰ ὑποκρίνεται, ἐξ ἀνάγκης ὑποκρίνεται καὶ ἐνδείας διὰ τὴν ὁμότητα τὴν σὴν καὶ τὴν ἀπανθρωπίαν τὴν τοιοῦτων δεομένην προσωπειῶν, τὴν μὴ ἐπικλωμένην πρὸς ἔλεον. Τίς γὰρ οὕτως ἄθλιος καὶ ταλαίπωρος, ὡς μηδεμιᾶς ἀνάγκης ἐπιχειμένης ὑπὲρ ἐνὸς ἄρτου τοιαῦτα ἀσχημονεῖν καὶ κόπτεσθαι καὶ τσαυτὴν ὑπομένειν δίκην; Ὅστε ἡ ὑπόκρισις ἡ ἐκεῖνου τῆς σῆς ἀπανθρωπίας περιέρχεται γιγνομένη κήρυξ. Ἐπειδὴ γὰρ ἱκετεύων καὶ λιπαρῶν καὶ ἐλεεινὰ προτιέμενος ῥήματα, καὶ ὀδυρόμενος καὶ δακρῦων καὶ δι' ἄλλης περιουῶν τῆς ἡμέρας, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐπορεῖ τροφῆς, ἐπενόησεν ἴσως καὶ ταύτην τὴν μηχανὴν, οὐκ ἐκείνῳ τσαυτὴν, ὅσῃ σοί, φέρουσαν τὴν ἀσχημοσύνην καὶ τὴν κατηγορίαν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐλεεῖσθαι δίκαιος, ὅτι εἰς τσαυτὴν κατῆλθεν ἀνάγκη· ἡμεῖς δὲ μυρία ἄλλοι τιμωριῶν, ὅτι τοὺς πένητας τοιαῦτα βιαζόμεθα πάττειν. Εἰ γὰρ ἐξ εὐκολίας ἐπεκλωμέθα, οὐκ ἂν ποτε εἴλετο ἐκεῖνος τοιαῦτα ὑπομένειν. Καὶ τί λέγω γύμνωσιν καὶ τρώμον; Τὸ γὰρ τοῦτου φρικτωδέστερον ἐρῶ, ὅτι καὶ παῖδας ἠναγκάσθησαν πηρῶσαι τινεὶ ἄωρον ἄγοντας ἡλικίαν, ἵνα τῆς ἡμετέρας ἀναισθησίας καθίκωνται. Ἐπειδὴ γὰρ βλέποντες καὶ γυμνοὶ περιόντες, οὕτε ἀπὸ τῆς ἡλικίας οὕτε ἀπὸ τῆς συμφορᾶς ἐπεσπάσαντο τοὺς ἀνηλεεῖς, προσέθησαν τοῖς τσοσούτοις κακοῖς ἐτέραν χυλεπωτέραν τραγωδίαν, ἵνα λύσωσι τὸν λιμὸν, κουφότερον εἶναι νομίζοντες ἀπεστερηθῆναι τοῦ κοινου τοῦτου φωτός καὶ τῆς πᾶσι δεδομένης ἀκτίως, ἢ λιμῶ παλαίειν διηγεκῆ καὶ τὸν οἰκτιστον ὑπομένειν θάνατον. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πένιν ἐμάθετε ἐλεεῖν, ἀλλὰ τέρπεσθαι συμφοραῖς, πληροῦσιν ὑμῶν τὴν ἀκόρεστον ἐπιθυμίαν, καὶ ἑαυτοῖς καὶ ὑμῖν * χυλεπωτέραν τῆς γενένης ἀνάπτουτες τὴν φλόγα. Καὶ ἵνα μάθητε ὅτι διὰ τοῦτο ταῦτα γίνεται καὶ τὰ τοιαῦτα, τεκμήριον ὑμῖν ὁμολογημένον ἐρῶ, πρὸς ὃ μηδὲς ἀντερεῖ. Εἴσιν ἕτεροι πένητες κοῦφοι καὶ μετέωροι τὰς ψυχὰς, καὶ οὐκ εἰδότες φέρειν λιμὸν, ἀλλὰ πάντα μᾶλλον, ἢ τοῦτο ὑπομένοντες. Οὗτοι πολλάκις ὑμῖν ἐλεεινοί; καὶ σχήμασι καὶ ῥήμασιν ἐντυχόντες, ἐπειδὴ οὐδὲν ὤνησαν τὰς ἱκετηρίας ἀφέντες ἐκεῖνας, τοὺς θυματοποιούς ὑμῖν λοιπὸν παρήλασαν, οἱ μὲν δέρματα ὑποδημάτων μασιώμενοι πεπονηκότων, οἱ δὲ κατὰ τῆς κεφαλῆς ἦλους ὄξεις διαπείροντες, ἕτεροι πεπηγῶσιν ὕδασιν ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ γυμνῆ τῆ γαστρὶ προσομιλοῦντες, ἄλλοι δὲ ἕτερα ἀτοπώτερα τούτων ὑπομένοντες, ἵνα τὸ πονηρὸν περιστήσωσι θέατρον.

ς. Σὺ δὲ, τούτων γινομένων, ἔστηκας γελῶν καὶ θαυμάζων, καὶ ἐμπομπεύων τοῖς ἐτέρων κακοῖς, τῆς κοινῆς [188] φύσεως ἀσχημονούσης. Καὶ τί πλέον ἂν ἐργάσαιτο τούτων δαίμων ἄγριος; Εἴτα ἵνα προθυμότερον ποιῆσθαι ταῦτα, δαφίλεστερον δίδως ἀργύριον. Καὶ τῷ μὲν εὐχομένῳ καὶ τὸν Θεὸν καλοῦντι, καὶ μετ' ἐπιεικείας προσιόντι οὐδὲ ἀποκρίνεσθαι ἀξίους οὐδὲ ἐμβλέψαι, ἀλλὰ καὶ τὰ φορτικὰ ἐκεῖνα πρὸς αὐτὸν φθέγγη ῥήματα, ὅταν συνεχῶς ἐνοχλήτῃ. Τοῦτον δὲ δεῖ ζῆν; ἀναπνεῖν δὲ ὄλω, ἢ τὸν ἥλιον τοῦτον ὄρᾶν; πρὸς δεῖ ἐκεῖνου; καὶ φειδῆς καὶ φιλότιμος, ἅτε ἀγωνοθέτης τις ὢν τῆς καταγελάστου καὶ σατανικῆς

* Reg., καὶ ἡμῖν.

ἀσχημοσύνης ἐκεῖνης. Διὸ καὶ εὐλογώτερον πρὸς τοὺς τιθέντας τοὺς ἀγῶνας τούτους, καὶ μὴ προτιέμενους μηδὲν ἕως ἂν ἴδωσι κολαζομένους ἐτέρους, ταῦτα ἂν λεχθεῖν τὰ ῥήματα. Ζῆν δὲ τούτους, ἀναπνεῖν δὲ ὄλω; τὸν δὲ ἥλιον τοῦτον ὄρᾶν τοὺς εἰς τὴν κοινήν παρανομοῦντας φύσιν, τοὺς εἰς τὸν Θεὸν ὑβρίζοντας; Καὶ τοῦ μὲν Θεοῦ λέγοντος, Δὸς ἐλεημοσύνην, καὶ δίδωμί σοι βασιλείαν οὐρανῶν, οὐκ ἤκουσας· τοῦ διαβόλου δὲ κεφαλὴν καθηλωμένην δεικνύντος, ἐξαίφνης φιλότιμος γέγονας· καὶ μᾶλλον ἐπέκαμψεν ἢ τοῦ πονηροῦ δαίμονος μηχανὴ τσαυτὴν ἐχοῦσα βλάθην, ἢ ἡ τοῦ Θεοῦ ὑπόσχεταις μυρία κομιζοῦσα τὰ ἀγαθὰ· δέον, εἰ καὶ χρυσίον καταβαλεῖν ἐχρῆν ὑπὲρ τοῦ ταῦτα μὴ γίνεσθαι, μηδὲ γινόμενα ὄρᾶν, πάντα ποιεῖν καὶ ὑπομένειν, ὥστε ἀνελεῖν τὴν πολλὴν ταύτην μανίαν· ὑμεῖς δὲ ὑπὲρ τοῦ καὶ γίνεσθαι καὶ γινόμενα ὄρᾶν, πάντα ποιεῖτε καὶ πραγματεύεσθε. Ἔτι οὖν ἐρωτᾶς, εἰπέ μοι, διὰ τί γέεννα; Ἄλλὰ μηκέτι τοῦτο ἐρώτα, ἀλλὰ πῶς μία γέεννα μόνη. Πόσων γὰρ οὐκ ἄξιοι κολάσεων οὗτοι οἱ τὸ ὠμὸν τοῦτο καὶ ἀπηνῆς συγκροτούντες θέατρον, καὶ γελῶντες ἐφ' οἷς δακρῦειν εἶδει κάκεινους καὶ ὑμᾶς αὐτούς; μᾶλλον δὲ ὑμᾶς τοὺς τὰ τοιαῦτα ἀναγκάζοντας ἀσχημονεῖν; Ἄλλ' οὐκ ἀναγκάζω, φησί. Πῶς οὐκ ἀναγκάζεις, εἰπέ μοι, τοῖς μὲν ἐπιεικτετέροις καὶ δακρῦοῦσι καὶ τὸν Θεὸν παρακαλοῦσιν οὐδὲ προσέχειν ἀνεχόμενος· τούτοις δὲ καὶ ἀργύριον παρέχων δαψιλῆς, καὶ πολλοὺς περιστῶν τοὺς θαυμάζοντας; Καὶ ἀποστῶμεν, φησὶν, ἐλεοῦντες αὐτούς. Καὶ σὺ τοῦτο κελύεις; Οὐκ ἔστι τοῦτο ἐλεεῖν, ἀνθρώπων, τὸ τσαυτὴν ἀπαιτεῖν δίκην ὑπὲρ ὀλίγων ὀβολῶν, τὸ κελεύειν ὑπὲρ ἀναγκαίας κατακόπτεσθαι τροφῆς, καὶ εἰς πολλὸ διατέμνειν τῆς κεφαλῆς τὴν δορᾶν οὕτω πικρῶς καὶ ἐλεεινῶς. Εὐφῆμαι, φησὶν· οὐ γὰρ ἡμεῖς ἐσμεν οἱ τὰς κεφαλὰς καθηλοῦντες ἐκεῖνας. Εἶθε σὺ· καὶ οὐ γὰρ οὕτω δεῖν τὸ δεῖνόν. Ὁ γὰρ σφάττων τινὰ τοῦ κελεύοντος ἑαυτὸν σφάττειν πολλῶ χυλεπωτέρον ποιεῖ· ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τούτων συμβαίνει. Καὶ γὰρ δριμυτέρας ὑπομένουσι τὰς ὀδύνας, ὅταν καὶ αὐτουργοὶ κελεύονται γίνεσθαι τῶν πονηρῶν τούτων ἐπιταγμάτων, καὶ ταῦτα ἐν Ἄντιοχείᾳ, ἐν ἣ πρώτον ἐξηρημάτισαν Χριστιανοί, ἐν ἣ ἀπάντων ἀνθρώπων ἡμερῶτεροι γεγονόσιν, ἐν ἣ πολὺς τῆς ἐλεημοσύνης τὸ παλαιὸν ἐκόμα καρπός. Οὐδὲ γὰρ τοῖς παροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς πόρρωθεν ἐπεμπον ἐκ πολλοῦ τοῦ διαστήματος, καὶ ταῦτα λιμῶ [189] προσδοκώμενου. Τί οὖν δεῖ ποιεῖν; φησί· Τῆς μὲν θηρωδίας ταύτης καθυφεῖναι, πεῖται δὲ τοὺς δεομένους ἅπαντας, ὅτι ταῦτα μὲν ποιοῦντες οὐδὲν λήψονται, ἐπιεικῶς δὲ προσιόντες, πολλῆς ἀπολαύονται τῆς φιλοτιμίας. Ἄν δὲ ταῦτα μάθωσι, κἂν πάντων ὡσιν ἀθλιώτεροι, οὐχ αἰρήσονται οὐδέποτε τοιαῦτα κολάζεσθαι, ἐγὼ ἐγγυῶμαι· ἀλλὰ καὶ χάριν ὑμῖν εἶσονται, ὅτι καὶ τοῦ γέλωτος καὶ τῆς ὀδύνης αὐτοὺς ἀπηλλάξατε ἐκεῖνης.

Νῦν δὲ ὑπὲρ μὲν τῶν ὄχλων καὶ παιδῶν ἂν ἐκδοίητε τοὺς ὑμετέρους, καὶ ὑπὲρ ὀρχηστῶν καὶ αὐτὰς ἂν πρόοισθε τὰς ψυχὰς· ὑπὲρ δὲ τοῦ Χριστοῦ πεινῶντος, οὐδὲ τὸ πολλοστὸν τῆς οὐσίας προῖεσθε μέρος· ἀλλὰ ἂν ὀλίγον ὄωτε ἀργύριον, ὡς τὸ πᾶν ἐκτετικότες, οὕτω διακρίσεις, οὐκ εἰδότες ὅτι οὐ τὸ δοῦναι, ἀλλὰ τὸ μετὰ δαφιλίας δοῦναι, τοῦτο μάλιστα ἐστὶν ἐλεημοσύνη. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης οὐ τοὺς διδόντας ἀπλῶς ἀνακηρύττει καὶ μακαρίζει, ἀλλὰ τοὺς ἀφθόνως παρέχοντας. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Ἔδωκεν, ἀλλὰ πῶς; Ἐσκίρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησι. Τί γὰρ ὄψιλος, ὅταν πλουτῶν τσοσῦτον δῶς, ὅσον ἂν τις

nitatem et sævitiam tuam, quæ hujusmodi opus habet larvis, quæ non flectitur ad misericordiam. Quis enim adeo miser est et infelix, ut nulla instante necessitate pro uno pane tam indecore se gerat, pulsetur, et tantas sustineat pœnas? Illius itaque similitudo circuit inhumanitatem tuam prædicans. Quia enim supplicans, obsecrans, et miserabilia emittens verba, lamentans, lacrymans et per totam diem circumiens, ne necessarium quidem invenit alimentum, hanc fortasse technam excogitavit, quæ non tantum illi, quantum tibi affert dedecus et probrum. Illius enim ut misereamus æquum est, quia in tantam redactus est necessitatem: nos vero mille suppliciis digni, quia pauperes ad hæc facienda cogimus. Nam si facile flecteremur, numquam ille vellet talia sustinere. Et quid dico nuditatem et tremorem? Quod enim longe horribilius est dicam: coacti sunt quidam filios excæcare ætate immaturos, ut in tantæ calamitatis sensum veniremus. Quia enim videntes et nudi circumeuntes, neque ex ætate neque ex calamitate immiseriores attraherent, tot malis aliam graviolem tragœdiam addiderunt, ut famem sedarent; levius esse existimantes hac communi luce et omnibus concessio radio privari, quam cum perpetua fame luctari et mortem subire miserrimam. Quia enim non didicistis misereri paupertatis, sed calamitatibus delectari, insatiabilem vestram implent cupiditatem, et sibi et vobis gehenna graviolem incendentes flammam. Et ut discatis, hæc et similia ideo contingere, argumentum vobis proferam quod in confesso sit, cui nemo contradicet. Sunt alii pauperes leves animoque elati, qui famem ferre nesciunt, sed omnia potius quam hoc patiuntur. Hi sæpe vos miserabilibus et gestibus et verbis adeuntes, cum nihil consequuti essent, missis supplicationibus, præstigiatores demum longe retro reliquerunt; alii quidem mandantes coria detritorum calceorum, alii acutos clavos in caput infigentes, alii autem in aquis gelu concretis nudo ventre immorantes; alii autem his absurdiora et acerbiora sustinentes, ut improbum exhibeant spectaculum.

6. Tu autem dum hæc sunt stas ridens et admirans, et de aliorum malis ceu pompam agens, dum communis natura dedecore afficitur. Et quid amplius faceret immanis dæmon? Deinde ut promptius hæc faciat, largiorem pecuniam erogas. Et ei quidem qui precatur, Deum invocat, placideque accedit, ne respondere quidem dignaris neque respicere illum; imo etiam molesta in illum verba effundis, quando frequenter tibi importunus est: Hunc sine oportet vivere? hunc sine respirare, aut hunc solem videre? erga illos autem lætus es et liberalis, utpote qui sis ceu agonotheta quidam illius ridiculæ et satanicæ turpitudinis. Quamobrem congruentius iis, qui hæc proponunt certamina, et nihil omittunt donec alios viderint male affici, talia verba dicerentur: Hoscine vivere, omnino respirare? hunc solem videre, qui in communem delinquent naturam, et Deum contumelia afficiunt? Et cum Deus dicat: Da eleemosynam, et

do tibi regnum cælorum: non audisti: diabolo autem ostendente caput clavium confixum, statim liberalis effectus es: magisque te inflexit maligni dæmonis machina, tantum inferens damnum, quam Dei promissio millia afferens bona. Cum oportuisset, etiamsi aurum numerare oporteret, ut hæc non fierent nec facta spectarentur, nihil non agere et pati, ut tanta illa tolleretur insania; vos autem, ut et fiant et facta videantur, nihil non agitis et operamini. Adhuc interrogas, dic mihi, cur sit gehenna? At ne hoc ultra interroges, sed cur una tantum sit gehenna. Quot enim non sunt suppliciis digni hi, qui tam crudele et inhumanum constituent spectaculum, ridentque de iis, de quibus lugere et illos et vos oporteret, magisque vos qui ad tam indecore agendum cogitis? Sed, inquires, non cogo. Quomodo, quaeso te, non cogis, qui modestioribus et stentibus ac Deum invocantibus ne aurem quidem præbere velis; his vero largiter pecuniam erogas, et multos advocas admirantes? Et recedamus, inquires, eorum miserentes. Et tunc hoc jubes? Non est hoc misereri, o homo, tantas exigere pœnas pro duobus obolis, præcipere ut pro necessario cibo sese lacerent, et capitis cutem tam acerbe et miserabiliter in multas partes dissecent. Bona verba, inquires; neque enim nos capita clavium configimus. Utinam tu faceres, et res non tam gravis esset. Nam qui quempiam interficit, multo gravius facit, quam is qui seipsum jubet interficere. Quod etiam in his usu venit: acerbiores enim sustinent dolores, quando sua manu jubentur hæc male iussa exsequi; et hæc Antiochiæ, ubi primum appellati sunt Christiani, in qua fuere omnium hominum mitissimi, in qua olim vigeat magnus eleemosynæ fructus. Neque enim præsentibus tantum, sed etiam iis qui procul aberant mittebant, idque dum famem expectaretur. Quid ergo, inquires, faciendum? Hanc feritatem demittere, egenis vero omnibus edicere, si hæc faciant, nihil accepturos illos esse; si vero modeste accedant, magna fructuros largitate. Si porro hoc ediscant, etiamsi omnium miserrimi fuerint, numquam eo inducentur ut se sic lanient, ego polliceor; sed etiam vobis gratiam habebunt, quod illos ab irrisione et dolore tali eripueritis.

Eleemosyna largiter danda. Antiochiensæ ecclesiæ redditus in pauperes effusi. — Nunc autem pro auribus etiam filios obtuleritis, et pro saltatoribus etiam ipsas profuderitis animas; pro Christo autem esuriente ne minimam quidem facultatum partem dederitis; sed si tantillum argenti detis, ac si totum solveritis, sic affecti estis, nescientes, quod non dare, sed cum largitate dare, illud maxime est eleemosyna. Ideo propheta non eos qui solum dant prædicat et beatos dicit, sed eos qui largiter dant. Non solum enim dixit, Dedit; sed quomodo? *Dispersit, dedit pauperibus (Psal. 111. 9)*. Quid enim prodest, si ex divitiis tantum dederis, quantum dederit quispiam verbi gratia ex mari cyathum, neque viduæ magnitudinem animi æmulatus fueris? quomodo dixeris, *Domine, miserere mei secundum magnam misericordiam tuam,*

et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam (Psal. 50. 3); cum ipse non secundum magnam misericordiam miserearis; imo fortassis neque secundum parvam? Valde enim me pudet, cum video divites multos equis freno aureo instructis vectos, qui secum trahunt famulos aurum gestantes, et lectos habent argenteos multumque alium fastum; cum autem pauperi erogandum est, etiam valde pauperibus esse pauperiores. Sed quid est illud quod sæpe dicunt? Habet, inquit, Ecclesiae commune. Et quid hoc ad te? neque enim, si ego dederò, tu salvus eris: neque, si ecclesia dederit, tu peccata tua delevisi. Ideoque non das, quia ecclesia dare debet egenis: quia sacerdotes precantur, tu numquam precaturus es? et quia alii jejunant, tu perpetuo ebrius eris? Nescis quia non ita propter pauperes eleemosynæ legem posuit Deus, ut propter eos ipsos qui largiuntur? An tibi sacerdos suspectus est? Est quidem hoc grave peccatum; sed de hoc non accurate disputabo: propter te omnia facito, et sic duplicem assequeris mercedem. Etenim quæ nos de eleemosyna dicimus, non dicimus ut ad nos offeras, sed ut tu per te ipsum ministros. Nam si mihi offeras, fortassis a vana gloria corripieris, sæpeque etiam offensus recedes mala suspicatus: si autem per vos ipsos omnia faciatis, et offensionibus et absurdis suspicionibus liberi eritis, majorque vobis merces erit.

7. Non igitur hæc dico, ut vim vobis faciam ad pecunias luc afferendas; neque indignatus propter sacerdotes qui male audiunt. Nam si succensere et dolere oportet, pro vobis dolendum est qui male dicitis. Iis enim, qui frustra et temere male audiunt, merces major; dicentibus autem iudicium et supplicium gravium erit. Non ergo pro illis hæc dico, sed quod de vobis curam et sollicitudinem geram. Quid enim mirum, si ætate nostra quidam in suspicionem veniant, cum etiam illorum tempore sanctorum qui angelos imitabantur, qui nihil sibi proprium possidebant, apostolorum inquam, murmur fuerit in ministerio viduarum, quod despicerentur pauperes, quando nemo quidquam ex suis facultatibus sibi proprium esse dicebat, sed erant ipsis omnia communia? Ne hos proferamus obtentus, nec in defensionem nostram conferre putemus quod Ecclesia multa possideat. Cum enim facultatum ejus magnitudinem perspicias, cogita etiam inscriptorum pauperum gregem, infirmorum multitudinem, innumerarum expensarum occasiones: curiose inquire et scrutare: nemo impedit, imo parati sumus ad rationes vobis reddendas. Sed hyperbole uti volo. Cum enim rationes reddiderimus, et ostenderimus expensam proventu non esse minorem, imo et aliquando majorem: illud a vobis libenter sciscitaret, cum illo migraverimus, et audierimus Christum dicentem: *Esurentem me vidistis, et non me nutritistis, nudum, et non operuistis* (Matth. 25. 42): quid dicemus? quam afferemus defensionem? hunc vel illum adducemus in medium, qui his non obsequutus est, et quosdam ex suspectis sacerdotibus? Et quid hoc ad te? inquiet; ego enim

te secuso de peccatis, quæ admisisti. Purgatio eorum est, ut propria abluas peccata, non ut ostendas alios in eadem incidisse. Ecclesia enim ob vestram paritatem retinere cogitur ea, quæ nunc habet. Quod si omnia secundum apostolicas leges agerent, ejus proventum oporteret esse vestrum animum: quod quidem et tutum esset penarium, et thesaurus inexhaustus. Nunc autem cum vos quidem thesaurizatis in terra, et omnia in penuariis vestris clauditis; Ecclesia vero impendere necesse habet, viduarum cæcibus, virginum choris, hospitem adventibus, peregrinantium ærumnis, vincitorum calamitatibus, infirmorum et mutilorum necessitatibus, aliis hujusmodi occasionibus: quid faciendum? eos omnes aversari, et tot portus obstruere? ecquis naufragiis hinc partis suffecerit, fletibus, lamentis, ejulatibus undique allatis? Ne ergo temere loquamur quod in mentem venerit. Nunc enim, ut jam dixi, rationes vobis reddere parati sumus. Si autem secus res se haberet, et si doctores haberetis corruptos, qui omnia raperent et avari essent, neque sic purgatio vestra esset eorum nequitia. Nam benignus ille et sapientissimus unigenitus Dei Filius omnia videns, sciensque quod contingat multos in diuturno tempore et tanto orbis spatio esse sacerdotes corruptos; ut ne per illorum incuriam, eorum qui ipsis subditi sunt socordia augetur, omnem tollens negligentiam excusationem ait: *Super cathedram Moysis sederunt scribæ et Pharisei. Omnia ergo, quæ dixerint vobis facere, facite: secundum opera autem illorum ne faciatis* (Matth. 23. 2); ostendens, quod etiamsi doctorem improbum habeas, nihil tibi prodesse poterit, nisi iis quæ dicuntur attendas. Neque enim ab iis quæ doctor operatus est, sed ab iis quæ audisti, nec obsequutus illis es: ab his tibi calculum feret Deus. Itaque si ea quæ præcepta sunt feceris, cum multa tunc stabis fiducia; si vero dictis non obsequutus fueris, etiamsi mille corruptos sacerdotes ostendas, nihil hoc tibi proderit. Nam et Judas apostolus erat; hoc tamen nihil unquam sacrorum expilatores et avaros excusabit. Neque poterit quis accusatus dicere: Enimvero apostolus fur erat, sacrorum expilator et proditor: sed hoc nos maxime supplicio tradet et damnabit, quod non aliorum malis ad sanam mentem reducti simus. Ideo enim illa scripta sunt, ut fugiamus illorum imitationem. Idcirco hunc et illum relinquentes, nobis ipsis attendamus: unusquisque enim nostrum pro se rationem dabit Deo. Ut ergo hanc rationem cum bona reddamus purgatione, nostram componamus vitam, et largam manum egenis porrigamus: scientes hanc solam nostram esse defensionem, si ostendamus nos præcepta recte exsecutos esse; nullamque esse aliam. Si hanc exhibere possimus, intolerabiles illos gehennæ dolores effugiemus, et futura consequemur bona: quæ nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri usque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ἀπὸ πελάγους κύαθον δούη, καὶ μηδὲ χήρας γυναϊκὸς μεγαλοψυχίαν ζηλώσης; πῶς δὲ ἐρεῖς, *Κύριε, ἐλέησόν με κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ πλήθος τῶν οἰκτιρῶν σου ἐξάλειψόν τὸ ἀνόμημά μου*; οὐ κατὰ τὸ μέγα ἔλεος αὐτοῦ ἐλεῶν, τάχα δὲ οὐδὲ κατὰ τὸ μικρόν; Καὶ γὰρ σφόδρα αἰσχύνομαι, ὅταν ἴδω πολλοὺς τῶν πλουτούντων ἐφ' ἵππων χρυσοχαλίνων φερομένους, καὶ οἰκέτας χρυσοφορούντας ἐπισυρομένους, καὶ κλίνας ἀργυρᾶς ἔχοντας, καὶ ἑτέραν πλείονα φαντασίαν, καὶ ἥνικα ἂν πένητι δέη παρασχεῖν, τῶν σφόδρα πενήτων πτωχοτέρους γινομένους. Ἀλλὰ τίς ὁ πολὺς αὐτῶν λόγος; Ἐχει τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας, φησί. Καὶ τί τοῦτο πρὸς σέ; οὐδὲ γὰρ, ἐὰν ἐγὼ δῶ, σὺ διεσώθης· οὐδ' ἂν ἡ Ἐκκλησία παράσχη, σὺ τὰ ἀμαρτήματα ἐξήλειψας τὰ σά. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο οὐ δίδως, ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία ὀφείλει δοῦναι τοῖς δεομένοις· ἐπειδὴ εὐχονται οἱ ἱερεῖς, σὺ οὐκ εὗξῃ ποτέ; καὶ ἐπειδὴ νηστεύουσιν ἕτεροι, σὺ μεθυσθήσῃ διηνεκῶς; οὐκ οἶσθα, ὅτι οὐχ οὕτω δὲ τὸς πένητας τὰ περὶ ἐλεημοσύνης ἐνομοθέτησεν ὁ Θεός, ὡς δι' αὐτοὺς τοὺς παρέχοντας; Ἀλλ' ὑποπετεύεις τὸν ἱερέα; Μάλιστα μὲν χαλεπῆ καὶ τοῦτο ἀμαρτία· πλὴν οὐδὲν ἀκριβολογοῦμαι· διὰ σαυτοῦ πάντα ποιεῖ, καὶ διπλοῦν οὕτω καρπώσῃ τὸν μισθόν. Καὶ γὰρ ἅπερ ἡμεῖς ὑπὲρ ἐλεημοσύνης λέγομεν, οὐχ ἵνα ἡμῖν προσαγάγῃς λέγομεν, ἀλλ' ἵνα αὐτοῦ διὰ σαυτοῦ διακονῆς. Ἐμοὶ μὲν γὰρ προσφέρων, ἴσως καὶ κενοδοξία ἀλώσῃ, πολλάκις δὲ καὶ σκανδαλισθεὶς ἀπελεύσῃ τῷ πονηρᾷ ὑποπετεύσαι· ἂν δὲ δι' ἐαυτῶν πάντα ποιῆτε, καὶ σκανδάλων ἀπαλλαγῆσθε καὶ ὑποψίας ἀτόπου· καὶ πλείων ὑμῖν ὁ μισθός.

ζ. Οὐ τοῖνον ἐκδιδάσκόμενος ὑμᾶς ἐνταῦθα κομίζεις τὰ χρήματα, ταῦτα λέγω, οὐδὲ ἀγανακτῶν ὑπὲρ τῶν κακῶς ἀκουόντων ἱερέων. Εἰ γὰρ ἀγανακτεῖν χρή καὶ ἀλγεῖν, ὑπὲρ ὑμῶν ἀλγεῖν δεῖ τῶν λεγόντων κακῶς. [190] Τοῖς μὲν γὰρ ἀκούουσιν εἰκὴ καὶ μάτην κακῶς ὁ μισθός μερίζων, τοῖς δὲ λέγουσι τὸ κρίμα καὶ ἡ τιμωρία βαρυτέρα. Οὐ τοῖνον ὑπὲρ αὐτῶν ταῦτα λέγω, ἀλλ' ὑμῶν κηθόμενος καὶ φροντίζων. Τί γὰρ θαυμαστόν, εἰ ἐπὶ τῆς γενεᾶς τινες ὑποπετεύονται τῆς ἡμετέρας, ὅπου γε ἐπὶ τῶν ἁγίων ἐκείνων τῶν τοὺς ἀγγέλους μιμησαμένων, τῶν οὐδὲν ἴδιον κεκτημένων, τῶν ἀποστόλων λέγω, γογγυσμὸς ἦν ἐν τῇ διακονίᾳ τῶν χηρῶν, ὅτι παρεθωροῦντο οἱ πένητες, ὅτε οὐδεὶς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά; Μὴ δὴ ταύτας προβαλλόμεθα τὰς προφάσεις, μηδὲ ἀπολογίαν εἶναι νομίζωμεν τὸ τὴν Ἐκκλησίαν πολλὰ κεκτηθῆσαι. Ὅταν γὰρ τῆς οὐσίας αὐτῆς τὸ μέγεθος ἴδῃς, ἐννόησον καὶ τῶν ἐγγεγραμμένων πενήτων τὰς ἀγέλας, τῶν ἀβρωστούντων τὰ πλήθη, τῶν μυρίων χορηγιῶν τὰς ὑποθέσεις· περιέργασαι, πολυπραγμόνησον, οὐδεὶς ὁ κωλύσων, ἀλλὰ καὶ ἱτοιμοὶ λόγον ὑμῖν παρασχεῖν. Πλὴν ὑπερβολὴν ποιήσασθαι βούλομαι. Ὅταν γὰρ παράσχωμεν τὰς εὐθύνas, καὶ δεῖξωμεν οὐκ ἐλάττονα τῆς προσόδου τὴν δαπάνην οὖσαν, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ πλείω, ἠδὲως ἂν ὑμᾶς ἐκεῖνο ἐροίμην· ἥνικα ἂν ἀπέλθωμεν ἐκεῖ, καὶ ἀκούσωμεν τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, *Πεινώντά με εἰδετε, καὶ οὐκ ἐθρέψατε, γυμνόν, καὶ οὐ περιεβάλετε, τί ἐροῦμεν; τί δὲ ἀπολογησόμεθα;* Τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα εἰς μέσον ὀσσομεν τὸν παρακούσαντα τούτων, καὶ τινὰς τῶν ἱερέων τῶν ὑπόπτων;

* *Deerai ei γάρ.*

Καὶ τί τοῦτο πρὸς σέ; ἐγὼ γὰρ σοὶ ἐγκαλῶ, φησί, ἅπερ αὐτῆς ἡμαρτες. Ἀπολογία δὲ τούτων τῇ τῷ οἰκείᾳ ἀπολούσασθαι ἀμαρτήματα, οὐ τὸ δεῖξαι ἑτέρους τὰ αὐτὰ σοὶ πεπλημεληκότας. Καὶ γὰρ ἡ Ἐκκλησία διὰ τὴν ὑμετέραν μικρολογίαν ἔχειν ἀναγκάζεται ἅπερ ἔχει νῦν· ὡς εἰ γε κατὰ τοὺς ἀποστολικοὺς πάντα ἔπραττον νόμους, πρόσδοον αὐτῆς εἶναι ἔχρῃν τὴν ὑμετέραν γνώμην, ὃ καὶ ταμειὸν ἀσφαλὲς ἂν ἦν καὶ ἀνάλωτος θησαυρός. Νῦν δὲ ὅταν ὑμεῖς μὲν θησαυρίζητε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πάντα ἐν τοῖς ταμείοις ἀποκλείητε τοῖς ὑμετέροις, αὐτῆ δὲ ἀναγκάζεται δαπανᾶν χηρῶν συλλόγοις, παρθένων χοροῖς, ξένων ἐπιδημίαις, ἀποδημούντων ταλαιπωρίαις, δεσμωντῶν συμφοραῖς, ἀβρωστούντων καὶ λελωδημένων ἀνάγκαις, ἑτέροις τοιαύταις προφάσεσι, τί δεῖ ποιεῖν; ἀποστρέφασθαι τούτους ἅπαντας, καὶ τοσοῦτους προσχωσάσαι λιμένas; καὶ τίς ἂν τοῖς γινομένοις ναυαγίοις ἀρκέσει; τοῖς ὄδυρμοις, τοῖς θρήνοις, ταῖς οἰμωγαῖς ταῖς πανταχόθεν φερομέναις; Μὴ τοῖνον ἀπλῶς τὸ ἐπιὸν φθειγγόμεθα. Νῦν μὲν γὰρ, ὅπερ ἐφθην εἰπῶν, καὶ τὰς εὐθύνas παρασχεῖν ὑμῖν ἱτοιμοὶ· εἰ δὲ καὶ τούναντιον ἦν, καὶ διεφθαρμένους εἶχετε διδασκάλους καὶ πάντα ἀρπάζοντας καὶ πλεονεκτούντας, οὐδὲ οὕτως ὑμῖν ἀπολογία ἡ ἐκείνων πονηρία ἦν. Ὁ γὰρ φιλόανθρωπος καὶ πάνσοφος, ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ πάντα ὁρῶν, καὶ εἰδὼς ὅτι συμβαίνει πολλοὺς ἐν [191] τῷ μακρῷ χρόνῳ καὶ τῇ τοσαύτῃ οἰκουμένῃ ἱερέας γενέσθαι διεφθαρμένους· ἵνα μὴ ἡ τῶν ἀρχομένων βραθυμία ἐπιτελήται διὰ τῆς ἐκείνων διλιγρίας, πᾶσαν ἀναιρῶν ἀπολογίαν βραθυμίας, *Ἐπὶ τῆς καθέδρας Μωϋσέως, φησί, ἐκάθισαν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν, ὅσα ἂν λέγωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε*· δεῖκνυς ὅτι καὶ διδάσκαλον ἔχῃς φαῦλον, οὐδὲν σε τοῦτο ὀνήσαι δυνησεται, ἂν μὴ προσέχῃς τοῖς λεγομένοις. Οὐ γὰρ ἀφ' ὧν ὁ διδάσκαλος ἔπραξεν, ἀλλὰ ἀφ' ὧν ἀκούσας παρήκουσας, ἀπὸ τούτων σοὶ φέροι τὰς ψήφους ὁ Θεός. Ὡστε ἐὰν μὲν ποιῆς τὰ ἐπιτεταγμένα, μετὰ πολλῆς τότε στήσῃ τῆς παρθένιας· ἂν δὲ παρακούσῃς τῶν λεγομένων, καὶ μυρίους ἱερέας διεφθαρμένους δεῖξῃς, οὐδὲν σου τοῦτο προσήσεται. Ἐπεὶ καὶ Ἰούδας ἀπόστολος ἦν, ἀλλ' ὁμοῦς οὐδὲν τοῦτο ὑπὲρ τῶν ἱεροσῦλων καὶ φιλαργύρων ἀπολογῆσεται ποτε. Οὐδὲ δυνησεται τις ἐγκαλούμενος λέγειν ὅτι, Καὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος κλέπτης ἦν καὶ ἱερόσυλος καὶ προδότης· ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα ἡμᾶς τιμωρήσεται καὶ κατακρινεῖ, ὅτι μηδὲ τοῖς ἑτέρων κακοῖς ἐσωφρονίσθημεν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἀναγέγραπται ἐκεῖνα, ἵνα φύγωμεν ἐκείνων τὸν ζῆλον. Διὸ τὸν δεῖνα καὶ τὸν δεῖνα ἀφέντες, ἡμεῖς ἑαυτοῖς προσέχωμεν ἕκαστο; γὰρ ἡμῶν ὑπὲρ ἑαυτοῦ λόγον ὄψει τῷ Θεῷ. Ἴν' οὖν τὸν λόγον τοῦτον μετὰ καλῆς παράσχωμεν ἀπολογίας, τὸν ἑαυτῶν βυθμισώμεν βίον, καὶ δαψιλῆ τὴν χεῖρα ἐκτείνωμεν τοῖς δεομένοις, εἰδότες ὅτι αὕτη μόνῃ ἡμῖν ἔστιν ἀπολογία, τὸ δεῖξαι ἡμᾶς αὐτοὺς καταρωθικότας τὰ ἐπιτεταγμένα, ἑτέρα δὲ οὐδεμία. Καὶ ταύτην δυνηθώμεν παρασχεῖν, τὰς ἀφορήτους ἐκείνας ὀδύνας τῆς γενένης διαφευξόμεθα, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα αγαθῶν· ἦν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΒ'.

Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν; οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται; Οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν.

α'. Πολλὴν ποιεῖται τὴν σπουδὴν, ὥστε δεῖξαι μὴ κεκλυμένον τὸ λαμβάνειν. Διόπερ τσαυτὰ εἰπὼν ἐμπροσθεν, οὐκ ἠρκέσθη, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν νόμον χωρεῖ, οἰκειότερον τοῦ προτέρου παρέχων ὑπόδειγμα. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἴσον τὰς βούς^α παραγαγεῖν εἰς μέσον, καὶ ῥητῶς περὶ ἱερέων νόμον κείμενον εἰς μέσον ἀγαγεῖν. Σκόπει δὲ μοι κἀν τούτῳ τὴν Παύλου σύνεσιν, πῶς μέμνηται τοῦ πράγματος μεγαλοπρεπῶς. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι ἐκ τῶν προσφερόντων [192] λαμβάνουσιν· ἀλλὰ τί; Ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν· ἵνα μήτε οἱ λαμβάνοντες ὀνειδίζωνται, μήτε οἱ παρέχοντες ἐπαίρωνται. Διὸ καὶ τὴν ἐξῆς οὕτω τέθεικεν. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἐνταῦθα^β εἶπεν, Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες ἀπὸ τῶν θυόντων λαμβάνουσιν, ἀλλὰ, *Τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται*. Τὰ γὰρ προσενηχθέντα οὐκ εἰς λοιπὸν τῶν προσενηχθέντων ἦν, ἀλλὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι τὰ ἱερὰ λαμβάνουσιν, ἀλλ', *Ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν*, δεικνύς πάλιν τὴν συμμετρίαν, καὶ ὅτι οὐ χρηματίζεσθαι δεῖ οὐδὲ πλουτεῖν. Εἰ δὲ λέγει, ὅτι *Τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται*, οὐ τὴν ἐξίσης διανομήν λέγει, ἀλλὰ τὴν ἐξ ὀφειλῆς διδομένην αὐτοῖς παραμυθίαν. Καίτοι τὰ τῶν ἀποστόλων μείζονα πολλῶν ἦν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τιμὴ ἦν ἡ ἱερωσύνη· ἐνταῦθα δὲ κίνδυνος καὶ σφαγαὶ καὶ φόνοι. Διόπερ τῶν ἄλλων παραδειγμάτων ἀπάντων πολὺ μείζον ἦν τὸ λέγειν *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν*. Ὅταν γὰρ εἶπη, *Ἐσπείραμεν*, τοὺς χειμῶνας καὶ τοὺς κινδύνους, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς καὶ τὰ ἄφατα κακὰ ἐνδείκνυται, ἅπερ ὑπέμενον κηρύττοντες. Ἄλλ' ὅμως καὶ τσαυτῆς οὐσίας τῆς ὑπεροχῆς, οὐκ ἠθέλησεν οὐτε τὰ τῆς Παλαιᾶς ταπεινωσάτω, οὐτε τὰ ἑαυτοῦ ἐπαραι· ἀλλὰ καὶ τὰ ἑαυτοῦ συστέλλει, οὐκ ἀπὸ τῶν κινδύνων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῆς δωρεᾶς διδοῦς τὴν ὑπεροχὴν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ ἐκινδυνεύσαμεν ἢ παρεδουλεύσαμεθα, ἀλλ', *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν*· καὶ τὰ τῶν ἱερέων, ὡς οἷόν τέ ἐστιν, ἐπαίρει λέγων· *Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, καὶ οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες*, τὴν διηνεκὴ δουλείαν αὐτῶν καὶ τὴν καρτερίαν διὰ τούτων ἐνδείξασθαι βουλόμενος. Καὶ εἰπὼν τοὺς ἱερέας τοὺς παρὰ Ἰουδαίους, τοὺς τε λευίτας τοὺς τε ἀρχιερέας, ἐκάτερα τὰ τάγματα ἐδήλωσε, καὶ τὰ καταδεέστερα καὶ τὰ ὑπερέχοντα· τὰ μὲν διὰ τοῦ λέγειν, *Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι*, τὰ δὲ διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες*. Οὐδὲ γὰρ πᾶσιν ἐν ἐπιτεταγμένον ἔργον ἦν· ἀλλ' οἱ μὲν τὰ παχύτερα, οἱ δὲ τὰ ὑψηλότερα ἦσαν ἐγκεχειρισμένοι. Πάντας τοίνυν τούτους περιλαθὼν, ἵνα μὴ τις λέγῃ, τί τῆς Παλαιᾶς ἡμῖν μέμνησαι; οὐκ οἶσθα ὅτι προσταγμάτων τελειοτέρων ἡμῖν ὁ καιρὸς; μετ' ἐκεῖνα πάντα τὸ πάντων ἰσχυρότερον τέθεικεν εἰπὼν· *Οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν*. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐκ τῶν ἀνθρώπων λέγει πρέφασθαι, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἱερέων, *Ἐκ τοῦ ἱεροῦ*, καὶ *Ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου*, οὕτω καὶ

^α Reg., τοὺς βούς, et paulo post idem νόμον ἐπὶ τούτῳ κείμενον ἀνηγνῶναι. ^β Deeral, οὐδὲ ἐνταῦθα.

ἐνταῦθα, Ἐκ τοῦ εὐαγγελίου, φησί· καὶ ὥσπερ ἐκεῖ Ἐσθίουσιν, οὕτως ἐνταῦθα Ζῆν, οὐκ ἐμπορεύεσθαι οὐδὲ θησαυρίζειν. Ἄξιος γὰρ, φησὶν, ὁ ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ οὐδενὶ τούτων ἐχρησάμην. Τί οὖν, εἰ μὴ ἐχρήσω, φησὶ, νῦν, πρὸς δὲ τὸ μέλλον χρήσασθαι βούλει, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα λέγεις; Ἀπαγε· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ταχέως τῆ ἐπιδιορθώσει ἐχρήσατο, οὕτως εἰπὼν· *Οὐκ ἐχρησάμην δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί*. Καὶ ὅρα μεθ' ὅσης σφοδρότητος ἀρνείται καὶ διακρούεται τὸ πρᾶγμα· *Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθνεῖν*, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. Καὶ οὐκ ἄπαξ οὐδὲ δις, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κέχρηται τῇ ῥήσει ταύτῃ· καὶ γὰρ ἀνωτέρω [193] εἶπεν, *Οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ*· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν, *Εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι με τῇ ἐξουσίᾳ μου*· καὶ ἐνταῦθα, Ἐγὼ δὲ οὐδενὶ τούτων ἐχρησάμην. Τούτων, ποίων; τῶν πολλῶν παραδειγμάτων. Πολλῶν γὰρ μοι παρεχόντων ἐξουσίαν, τοῦ στρατιώτου, τοῦ γεωργοῦ, τοῦ ποιμένους, τῶν ἀποστόλων, τοῦ νόμου, τῶν παρ' ἡμῶν εἰς ὑμᾶς γινομένων, τῶν παρ' ὑμῶν εἰς τοὺς ἄλλους, τῶν ἱερέων, τοῦ προστάγματος τοῦ Χριστοῦ, οὐδενὶ τούτων ἐπέσθην εἰς τὸ καταλύσαι τὸν ἑαυτοῦ νόμον, καὶ λαβεῖν. Καὶ μὴ μοι τὰ παρελθόντα λέγε· καίτοι γε ἔγω εἶπειν, ὅτι πολλὰ καὶ ἐν τοῖς παρελθούσιν ὑπέμεινα διὰ τοῦτο· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἐκείνοις ἰσχυρίζομαι μόνοις, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν μελλόντων ὑπισχνούμαι, ὅτι αἰρούμαι μᾶλλον ἀποθνεῖν λιμῶ, ἢ τούτων ἀποστερηθῆναι τῶν στεφάνων. *Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθνεῖν*, φησὶν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. Οὐκ εἶπεν, Ἡ τὸν νόμον μου ἵνα τις καταλύσῃ, ἀλλὰ, *Τὸ καύχημα*. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃ τις, ὅτι Ποιεῖ μὲν αὐτὸ, οὐ χαίρων δὲ, ἀλλὰ στένων καὶ ὀδυνώμενος, τὴν ὑπερβολὴν τῆς χαρᾶς δεῖξαι θέλων καὶ τὴν περιουσίαν τῆς προθυμίας, καὶ καύχημα τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Τοσοῦτον ἀπέειπεν ὀδυνᾶσθαι, ὅτι καὶ καυχᾶται καὶ ἀποθνεῖν αἰρεῖται μᾶλλον, ἢ ἐκπνεῖν τοῦ καυχήματος τούτου. Οὕτω καὶ ζωῆς αὐτῷ γλυκύτερον ἦν τὸ γινόμενον.

β'. Εἶτα καὶ ἐτέρωθεν ἐπαίρει αὐτὸ, καὶ δείκνυσι μέγα θν, οὐχ ἵνα ἑαυτὸν λαμπρὸν ἀποφῆνῃ· πόρρω γὰρ οὗτος ἐκείνου τοῦ πάθους· ἀλλ' ἵνα δεῖξῃ ὅτι χαίρει, καὶ τὴν ὑποψίαν ἐκ περιουσίας ἀνέλη. Διὰ γὰρ τοῦτο, ὡς ἐφθην εἰπὼν, καὶ καύχημα αὐτὸ ἐκάλεσε. Καὶ τί φησιν; *Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα· ἀνάγκη γάρ μοι ἐπικεῖται· οὐαὶ δὲ μοι ἔστιν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι!* Εἰ γὰρ ἐκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οικονομῶν πεπίστευμαι. Τίς οὖν μοι ἔστιν ὁ μισθός; *Ἴνα εὐαγγελίζομαι, ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ*. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; ἐὰν εὐαγγελίζῃ, οὐκ ἔστι σοι καύχημα, ἀλλ' ἐὰν ἀδάπανον θῆς τὸ εὐαγγέλιον; οὐκοῦν τοῦτο μείζον ἐκείνου; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐτέρωθεν ἔχει τι πλεόν· ὅτι τὸ μὲν ἔστιν ἐπιτάγμα, τὸ δὲ τῆς ἐμῆς προαιρέσεως κατόρθωμα. Ἄ μὲν γὰρ ὑπὲρ τὴν ἐντολὴν γίνεται, πολὺν ἔχει τὸν μισθὸν κατὰ τοῦτο· ἃ δὲ ἐν ἐντολῆς τάξει, οὐ τοσοῦτον. Ὅστε κατὰ τοῦτο φησὶ, τοῦτο ἐκείνου πλεόν εἶναι, οὐ κατ' αὐτὴν τοῦ πράγματος τὴν φύσιν. Τί γὰρ τοῦ κηρύξαι ἴσον; Τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς τοὺς ἀγγέλους αὐτοὺς ἀμείλιχόν ἐστι:

HOMILIA XXII.

CAP. 9. v. 13. *Nescitis quod qui sacra operantur, ex sacrario vivunt? qui altari deserviunt, cum altari participant? 14. Ita et Dominus ordinavit is, qui evangelium annuntiant, de evangelio vivere.*

1. Multum curat ostendere non esse vitium accipere. Ideoque cum tot tantaque antea dixisset, non satis habuit, sed etiam ad legem procedit, præbens exemplum priori convenientius. Non enim par res erat boves in medium adducere, et legem de sacerdotibus diserte latam asferre. Perpende autem mihi etiam in hoc Pauli prudentiam, quam decore et magnificentie rem memoret. Neque enim dixit: Qui sacra operantur ab offerentibus accipiunt; sed quid? *Ex sacrario vivunt*; ut nec accipientes probro affliciantur, nec qui præbent extollantur. Quapropter id quod sequitur sic posuit. Neque hic enim dixit, Qui altari assident, ab immolantibus accipiunt; sed, *Cum altari participant*. Nam quæ oblata fuerant, non ultra offerentium erant, sed sacrarii et altaris. Nec dixit, *Sacra accipiunt*, sed, *Ex sacrario vivunt*; rursus ostendens moderationem, et quod non oporteat pecunias colligere nec ditari. Si autem dicit, *Cum altari participant*, non ex æquo factam distributionem dicit, sed id quod ex debito datur eis solatium. Atqui longe majora apud apostolos erant. Illic enim honor erat sacerdotum; hic autem pericula, jugulationes, cædes. Ideo omnibus aliis exemplis longe majus erat id quod dicit, *Si nos vobis spiritualia seminavimus*. Cum enim dicit, *Seminavimus*, tempestates, pericula, insidias et inenarrabilia mala ostendit, quæ sustinebant ii qui prædicabant. Attamen etsi tanta esset excellentia, noluit ea quæ veteris erant legis deprimere, neque sua extollere: sed sua quodammodo comprimit, non a periculis, sed a magnitudine doni dans illi excellentiam. Non enim dixit, Si pericula adiimus, si vitæ nostræ non consulimus, sed, *Sinos vobis spiritualia seminavimus*; et quæ sunt sacerdotum, quantum fieri potest extollit dicens: *Qui sacra operantur, et qui altari assident*; perpetuam illorum servitutem et perseverantiam volens ostendere. Et cum dixisset sacerdotes qui sunt apud Judæos, et Levitas et Pontifices, utrosque ordines indicat, et qui sunt inferiores et qui superiores, alios quidem cum dicit, *Qui sacra operantur*; alios vero cum dicit, *Qui altari assident*. Neque enim omnibus unum opus mandatum erat, sed aliis crassiora, aliis altiora concredita fuerant. Hos igitur omnes complexus, ne quis diceret, Cur vetera nobis memorasti? nescis perfectiorum mandatorum nobis esse tempus? post illa omnia, quod omnibus fortius erat posuit dicens: *Ita et Dominus ordinavit is, qui evangelium annuntiant, de evangelio vivere*. Et neque hoc dicit, Ali ab hominibus; sed sicut in sacerdotibus, *Ex sacro*, et *Ex altari*, ita et hic, *Ex evangelio*, dicit: et sicut illic *Edere*, ita et hic *Vivere*; non mercaturam facere vel thesaurizare. *Dignus est enim*, inquit, *operarius mercedis sua* (Matth. 10. 10).

PATROL. GR. LXI.

15. *Ego autem nullo horum usus sum*. Quid tum, inquit, si nunc non usus es, in futuro autem vis uti. et propterea hæc dicis? Apage; statim namque propterea usus est correctione, sic dicens: *Non scripsi autem hæc, ut sic fiat in me*. Et vide cum quanta vehementia rem negat et depellit: *Bonum est enim mihi magis mori, quam ut gloriam meam quis evacuet*. Et non semel, neque bis, sed sæpius hac utitur dictione: *vanus et superius dixit: Non usi sumus hac potestate*; et postea rursus, *Ut non abutar mea potestate*; et hic: *Ego autem nullo horum usus sum*. *Horum*; quorum? Multorum exemplorum. Cum enim multa mihi potestatem præberent, miles, agricola, pastor, apostoli, lex, ea quæ a nobis in vos sunt, ea quæ a vobis in alios, sacerdotes, præceptum Christi: nulli horum obtemperavi, ut legem meam abrogarem et acciperem. Nec mihi dicas illa quæ præterierunt: etiamsi possim dicere, me multa pridem propterea passum esse: attamen non illis tantum nitior; sed etiam de futuris polliceor, me malle mori fame, quam his coronis privari. *Bonum est enim mihi magis mori*, inquit, *quam ut gloriam meam quis evacuet*. Non dixit, *quam ut legem meam quis solvat*, sed, *Gloriam*. Ne quis enim dicat, ipsum hoc quidem facere, sed non gaudentem, sed gementem et mœrentem; lætitiã ingentem ostendere volens magnamque alacritatem, rem ipsam appellat gloriationem. Tantum aberat ut doleteret, ut etiam gloriaretur, et mori malit, quam hac gloria excidere. Ita quod tum fiebat, ipsa vita dulcius ipsi erat.

2. Deinde aliunde etiam id extollit, et magnum esse ostendit, non ut se splendidum declararet; procul enim ille erat ab hoc animi affectu; sed ut ostenderet se lætari, et suspicionem omnem de medio tolleret. Ideo enim, ut jam dixi, rem vocat gloriationem. Et quid ait? 16. *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria; necessitas enim mihi incumbit; vobis autem mihi est, si non evangelizavero*. 17. *Si enim volens hoc ego facio, mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est*. 18. *Quæ est ergo merces mea? Ut evangelium prædicans, sine sumptu ponam evangelium Christi: ut non abutar potestate mea in evangelio*. Quid, quæso, dicis? si evangelizas, non est tibi gloriatio; sed si sine sumptu ponas evangelium? hoc ergo majus est illo? Nequaquam; sed aliunde aliquid amplius habet; quoniam aliud quidem præceptum est, aliud autem a mea voluntate præclare gestum est. Nam quæ supra mandatum sunt, multam vel inde mercedem habent; quæ autem ex mandato, non tantam. Itaque hac ratione dicit, hoc illo esse amplius, non secundum ipsam rei naturam: quid enim prædicationi par fuerit? Hoc enim efficit, ut illi cum angelis concertent: attamen quoniam illud quidem præceptum est et debitum, hoc autem liberæ voluntatis opus alacriter susceptum; secundum illo amplius est. Ideo ait, hoc ipsum interpretans quod

12

nunc dixi : *Si enim volens hoc facio, mercedem habeo ; si autem invitus, dispensatio mihi tradita est* : illud *Volens* et *Invitus* accipiens, pro eo quod concreditum vel non concreditum est. Sic etiam illud, *Necessitas mihi incumbit*, intelligendum est, non quod aliquid horum invitus faciat, absit ; sed ut qui sit obnoxius iis quæ jussa sunt, et ad distinctionem libertatis quæ dicta est in accipiendo. Ideoque discipulis dicebat Christus : *Cum omnia feceritis, dicite, Servi inutiles sumus ; quæ enim debuimus facere, fecimus* (Luc. 17. 10). Quæ est ergo merces mea ? *Ut evangelium prædicans sine sumptu ponam evangelium*. Quid ergo, quæso te, Petrus mercedem non habet ? et quis unquam tantam habuerit, quantam ille ? quid vero reliqui apostoli ? quomodo ergo dixit : *Si volens quidem hoc ago, mercedem habeo ; si invitus, dispensatio mihi credita est* ? Vides hic quoque prudentiam ? Neque enim dixit, *Si autem invitus, non habeo mercedem ; sed, Dispensatio mihi credita est* ; ostendens se sic quoque mercedem habere, sed talem, qualem is, qui quod jussum erat exsequutus est ; non qualem is, qui ex metu suo alacriter præceptum superavit. Quænam ergo merces est ? *Ut evangelium prædicans, inquit, sine sumptu ponam evangelium ; ut non abutar potestate mea in evangelio*. Viden' quomodo semper potestatis nomine utatur : ostendens illud, quod frequenter dixi, quod nec illi quidem, qui accipiunt, digni sint reprehensione ? Addidit autem, *In evangelio*, simul significans evangelium, et prohibens ubique rem educere. Docentem enim oportet accipere, non autem otiosum. 19. *Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem*. Illic rursus aliam ponit hyperbolen. Magnum enim est non accipere ; hoc autem quod dicturus est, longe majus illo est. Quid autem est id quod dicit ? Non solum non accepi, inquit, neque solum non usum hac potestate, sed etiam me servituti subjeci, imo variæ et omnis generis servituti. Neque enim in pecuniis solum : sed quod pecuniis longe majus est, in multis et variis negotiis hoc ipsum exhibui : et servituti me subjeci, cum in nulla re subjectus essem, nec ulla necessitate ducerer ; hoc enim est illud, *Liber cum essem ex omnibus* ; neque uni tantum me subjeci, sed toto orbi terrarum : quapropter subjungit, *Omnium me servum feci*. Nam prædicare jussum eram, et annuntiare ea, quæ mihi credita fuerant : innumerabilia autem machinari et excogitare, ex mo'o studio profectum est. Nam solvendæ pecuniæ tantum obnoxius eram : ego vero pro illa exigenda nihil non agebam, plura tentans, quam jussus eram. Quia enim ex arbitrio, alacritate et caritate erga Christum omnia agebat, insatiabili desiderio salutem hominum exoptabat.

Paulus quanta fecerit pro aliorum salute. — Quamobrem ex ingenti avaritate septa transiliebat, per omnia ipsum quoque cælum transcendens. Ac cum servitutem dixisset, varios illius modos deinde recenset. Quinam illi sunt ? 20. *Et factus sum*, inquit, *Judæis, tamquam Judæus, ut Judæos lucrarer*. Et

quomodo hoc factum est ? Quando circumcidit, ut everteret circumcisionem. Ideo non dixit, *Judæus* ; sed, *Tamquam Judæus*, quod erat dispensatio. Quid dicis ? præco orbis, qui cælos ipsos tetigit, et adeo in gratia fulsit, is repente tantum descendit ? Etiam ; hoc enim est ascendere. Neque enim hoc solum respicias, quod descendat, sed quod etiam eum, qui inferne jacet, erigat et ad se adducat. 21. *Iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum non essem sub lege, ut eos qui sub lege sunt lucrifacerem*.

3. Aut est explicatio prioris dicti, aut quidpiam subindicat præter illud prius : *Judæos quidem dicens eos, qui jam olim ab initio tales erant ; sub lege autem, proselytos, aut eos qui fideles erant et adhuc legi hærebant*. Non enim ultra erant tamquam Judæi, sed sub lege. Et quando factus est sub lege ? Cum tonsus fuit, cum sacrificavit. Hæc porro facta sunt, non quod sententiam mutasset ; fuisset enim ea res mala ; sed caritate sese attemperante. Nam ut eos qui vere erant ad hæc traduceret, factus est et ipse (*Judæus*), non vere, sed tantum id præ se ferens, cum tamen talis non esset, nec ex animo hoc vere faceret. Quomodo enim fecisset, qui alios transmutare curabat ; et ideo hoc faciebat, ut alios hoc facientes liberaret ab humilitate hujusmodi ? *Iis qui sine lege erant, tamquam sine lege essem*. Hi neque Judæi erant neque Christiani neque Græci ; sed extra legem erant, ut erat Cornelius, et si qui alii similes. Ad illos enim ingrediens, multa ad ipsos pertinentia simulabat. Quidam vero dicunt, illum subindicare disputationem, quam habuerat cum Atheniensibus circa inscriptionem in ara positam, et ideo dicere, *Iis qui sine lege sunt, tamquam sine lege essem*. Deinde, ne quis putaret rem illam esse sententiæ mutationem, addidit : *Cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi*. Id est, Cum non modo non sine lege essem, sed etiam non solum sub lege essem, sed et legem haberem veteri longe sublimiorem, id est, Spiritus et gratiæ : ideoque subjungit, *Christi*. Postea cum id effecisset, ut de sua sententia confiderent, lucrum deinde talis suæ attemperationis ponit, dicens : *Ut lucrifacerem eos, qui sine lege erant*. Et ubique causam affert attemperationis illius. Neque ibi gradum sistit, sed, 22. *Et infirmus factus sum ut infirmos lucrifacerem* : hoc demum dicens ad illos pertinens, propter quod hæc omnia dicta sunt. Atqui illa erant longe majora, hoc vero convenientius : quamobrem postremum illud ponit. Idipsum quoque apud Romanos fecit, quando de cibis accusabat, et in multis aliis locis. Deinde, ne singula et omnia persequens diutius moretur, ait : *Omnibus omnia factus sum, ut omnino quosdam salvos facerem*. Viden' hyperbolen ? Omnibus omnia factus sum, non quod omnes salvos facere sperarem, sed ut saltem paucos salvos faciam. Et hoc quidem studium, ministeriumque tale subii, quantum par erat eum, qui omnes salvos faceret, non tamen sperans me omnes superaturum esse : quod vere magnum erat, ferventisque animi. Nam qui seminabat, ubique seminabat, nec

ποιεῖ· ἀλλ' ὁμοῦς ἐπειδὴ τὸ μὲν ἐπίταγμα ἔστι καὶ ὄρειλθ, τὸ δὲ προαιρέσεως φιλοτιμία, κατὰ τοῦτο ἐκείνου πλεόν. Διὸ φησι, τὸ αὐτὸ ἐρμηνεύων, ὅπερ εἶπον νῦν· *Εἰ γὰρ ἐκῶν τοῦτο πρόσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἀκῶν, οἰκονομίαν πεπίστευμαι*· τὸ Ἐκῶν καὶ Ἀκῶν ἐπὶ τοῦ ἐγκεχειρισθαι καὶ μὴ ἐγκεχειρισθαι λαμβάνων. Οὕτω καὶ τὸ, Ἀνάγκη γὰρ μοι ἐπίκειται, [194] νοητέον, οὐχ ὡς ἀκοντός τι τούτων ποιούντος, μὴ γένοιτο· ἀλλ' ὡς ὑπευθύνου ὄντος τοῖς ἐπιταχθεῖσι, καὶ πρὸς τὴν ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐν τῷ λαμβάνειν εἰρημένης. Διδ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν ὁ Χριστός· Ὅταν πάντα ποιήσῃτε, λέγετε, ὅτι Ἀρχεῖοι δοῦλοι ἔσμεν· ἢ γὰρ ὠφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν. Τίς οὖν μοι ἔστιν ὁ μισθός; Ἴνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον. Τί οὖν, εἰπέ μοι, Πέτρος οὐκ ἔχει μισθόν; καὶ τίς ἂν σοίη ποτὲ τοσοῦτον ὅσον ἐκεῖνος; τί δὲ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι; πῶς οὖν εἶπεν, *Εἰ μὲν ἐκῶν τοῦτο πρόσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἀκῶν, οἰκονομίαν πεπίστευμαι*; Ὅρξῃ κἀναυθα τὴν σύνεσιν; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, *Εἰ δὲ ἀκῶν, οὐκ ἔχω μισθόν, ἀλλ'· Οἰκονομίαν πεπίστευμαι*· δεικνύς ὅτι καὶ οὕτως ἔχει μισθόν, ἀλλὰ τοιοῦτον, οἷον ὁ τὸ ἐπιταχθὲν ἐξανύσας, οὐχ οἷον ἐκεῖνος ὁ ἐκ τῶν ἑαυτοῦ φιλοτιμησάμενος καὶ ὑπερβάς τὸ ἐπίταγμα. Τίς οὖν ἔστιν ὁ μισθός; Ἴνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδάπανον, φησί, θήσω τὸ εὐαγγέλιον, εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι με τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. Ὅρξῃ πῶς διόλου τῷ ὀνόματι τῆς ἐξουσίας κέχρηται, δεικνύς τοῦτο, ὃ συνεχῶς εἶπον, ὅτι οὐδὲ οἱ λαμβάνοντες ἐγκλημάτων ἄξιοι; Πρὸσέθηκε δὲ, *Τῷ εὐαγγελίῳ*, ὁμοῦ μὲν τὸ εὐαγγέλιον δηλῶν, ὁμοῦ δὲ κωλύων πανταχοῦ τὸ πρᾶγμα ἐξάγειν. Τὸν γὰρ διδάσκοντα χρὴ λαμβάνειν, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν ἀργούντα ἀπλῶς. Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδοῦλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω. Πάλιν ἐνταῦθα ἄλλην τίθησιν ὑπερβολήν. Μέγα μὲν γὰρ καὶ τὸ μὴ λαβεῖν· τοῦτο δὲ, ὃ μέλλει λέγειν, πολλῶ πλεόν ἐκείνου, τί δὲ ἔστιν ὃ φησιν; Οὐ μόνον οὐκ ἔλαβον, φησιν, οὐδὲ μόνον οὐκ ἐχρησάμην τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, ἀλλὰ καὶ ἐδοῦλωσα ἑμαυτὸν, καὶ δουλείαν ποικίλην καὶ παντοδαπήν. Οὐδὲ γὰρ ἐν χρήμασι μόνον, ἀλλ' ὃ πολλῶ χρημάτων μείζον ἦν, ἐν πρᾶγμασι πολλοῖς καὶ ποικίλοις τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐπεδειξάμην· καὶ ἐδοῦλωσα ἑμαυτὸν, οὐδενὶ ὑποκείμενος κατ' οὐδέν, οὐδὲ ἀνάγκην ἔχων· τοῦτο γὰρ ἔστιν, Ἐλεύθερος ὢν ἐκ πάντων· καὶ οὐδὲ ἐνὶ ἐδοῦλωσα, ἀλλὰ τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδοῦλωσα*. Καὶ γὰρ κηρῦξαι ἐπετατόμην καὶ ἀπαγγέλλειν τὰ ἐμπιστευθέντα· τὸ δὲ μυρία μηχανᾶσθαι καὶ ἐπινοεῖν, λοιπὸν τῆς ἐμῆς σπουδῆς ἦν. Τοῦ γὰρ καταβαλεῖν τὸ ἀργύριον ὑπεύθυνος ἦμην μόνον· ἐγὼ δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀπαιτῆσαι πάντα ἐποίησον πάλιν, πλεόν τῶν ἐπιτεταγμένων ἐπιχειρῶν. Ἐπειδὴ γὰρ προαιρέσει καὶ προθυμίᾳ καὶ ἀγάπῃ τῇ εἰς Χριστὸν πάντα ἐπραττεν, ἀκόρεστον εἶχεν ἐπιθυμίαν εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν.

Διδ καὶ ἐκ πολλῆς τῆς παρουσίας ὑπερέβαινε τὰ σκάμματα, διὰ πάντων ὑπὲρ αὐτὸν πηδῶν τὸν οὐρανόν. Καὶ εἰπὼν τὴν δουλείαν, λέγει λοιπὸν τοὺς τρέπουσας αὐτῆς τοὺς ποικίλους. Τίνες δὲ [195] εἰσιν οὗτοι; Καὶ ἐγενόμην, φησί, τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσω. Καὶ πῶς ἐγένετο τοῦτο; Ὅτε περιέτεμεν, ἵνα καθέλη περιτομήν. Διδ

• Deest ἔν.

τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἰουδαῖος, ἀλλ', Ὡς Ἰουδαῖος, ὅπερ οἰκονομία ἦν. Τί λέγεις; ὁ τῆς οἰκουμένης κήρυξ, καὶ τῶν οὐρανῶν αὐτῶν ἀψάμενος, καὶ τοσοῦτον ἐν τῇ χάριτι λάμψας, οὗτος ἀθρόον καταβαίνει τοσοῦτον; Ναί· τοῦτο γὰρ ἔστιν ἀναθῆναι. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδης, ὅτι καταβαίνει μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν κάτω κείμενον ἀνίστησι καὶ ἀνάγει πρὸς ἑαυτόν. Τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον, μὴ ὢν αὐτὸς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοῖς ὑπὸ νόμον κερδήσω.

γ'. Ἡ ἐπεξήγησις τοῦ προτέρου ἔστιν, ἢ ἑτερόν τι αἰνίττεται παρὰ τὸ πρότερον· Ἰουδαίους μὲν λέγων τοὺς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τοιοῦτους ἄντας· ὑπὸ νόμον δὲ, τοὺς προσηλύτους, ἢ τοὺς πιστοὺς γενόμενους καὶ ἐτι ἀντεχομένους τοῦ νόμου. Οὐκ εἶπε γὰρ ἦσαν ὡς Ἰουδαῖοι, ἀλλ' ὑπὸ νόμον. Καὶ τότε ἢ ἐγένετο ὑπὸ νόμον; Ὅτε ἐξυρᾶτο, ὅτε ἔθυσεν. Ἐγένετο δὲ ταῦτα, οὐ τῆς γνώμης αὐτῷ μεταβαλλομένης, ἐπεὶ κακία τὸ πρᾶγμα ἦν· ἀλλὰ τῆς ἀγάπης συγκαταβαινεύσης. Ἴνα γὰρ τοὺς ἄντας ἀληθῶς εἰς ταῦτα μεταστήσῃ, ἐγένετο αὐτὸς οὐκ ἀληθῶς, ἐπιδεικνύμενος μόνον, οὐκ ὢν δὲ, οὐδὲ ἐκ διανοίας ταῦτα πρῶτων οὕτως ἐχούσης. Πῶς γὰρ, ὁ καὶ ἑτέρους μεταθεῖναι σπεύδων, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα ποιῶν, ἵνα ἄλλους ποιούντας ἐλευθερώσῃ τῆς ταπεινότητος ἐκείνης; Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομος. Οὗτοι οὗτε Ἰουδαῖοι ἦσαν, οὗτε Χριστιανοὶ, οὗτε Ἕλληνας, ἀλλ' ἐκτὸς νόμου ὄντες, οἷος ἦν ὁ Κορνήλιος, καὶ εἰ τινες κατ' ἐκείνον. Καὶ γὰρ πρὸς ἐκείνους εἰσιῶν, πολλὰ ὑπεκρίνετο τῶν ἐκείνων. Τινὲς δὲ φασὶ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ ἐν τῷ βωμῷ διέλεξιν αὐτῷ γενόμενῃ πρὸς Ἀθηναίους αἰνίττεσθαι. καὶ λέγειν, Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομος. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃ τις μεταβολὴν γνώμης εἶναι τὸ πρᾶγμα, ἐπήγαγε· Μὴ ὢν ἀνομος Θεοῦ, ἀλλ' ἔννομος Χριστοῦ. Τουτέστιν, οὐ μόνον ἀνομος οὐκ ὢν, ἀλλ' οὐδὲ ἀπλῶς ἔννομος, ἀλλὰ τὴν πολλῶν τοῦ παλαιότερου νόμου ὑψηλότερον ἔχων, τουτέστι, τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς χάριτος· διὸ καὶ ἐπήγαγε, Χριστοῦ, Εἶτα κοιήσας περὶ τῆς γνώμης θαρβῆσαι, καὶ τὸ κέρδος τίθησι πάλιν τῆς τοιαύτης συγκαταβάσεως, λέγων· Ἴνα κερδήσω ἀνόμους. Καὶ πανταχοῦ τὴν αἰτίαν προβάλλεται τῆς συγκαταβάσεως· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστη, ἀλλὰ, Καὶ τοῖς ἀσθενέσι, φησιν, ὡς ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω. Τοῦτο λοιπὸν τὸ τούτων λέγων, δι' ὃ καὶ πάντα ταῦτα εἴρηται. Καίτοι ἐκεῖνα πολλῶ μείζονα ἦν, ἀλλὰ τοῦτο οἰκειότερον· ὅθεν καὶ ὑστερον αὐτὴ τέθεικεν. Ἐποίησε δὲ αὐτὸ καὶ παρὰ Ῥωμαίοις, ὅτε περὶ βρωμάτων ἐνεκάλει, καὶ ἀλλαγῶν πολλαχῶ. Εἶτα, ἵνα μὴ καθ' ἑκαστον ἅπαντα λέγων, διατρίβῃ, φησί· Τοῖς [196] πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινας σώσω. Ὅρξῃ τὴν ὑπερβολήν; Πᾶσι μὲν γέγονα πάντα, οὐ πάντας δὲ προσδοκῶν σώζειν, φησί, ἀλλ' ἵνα κἂν ὀλίγους σώσω. Καὶ τὴν μὲν σκουδὴν καὶ τὴν διακονίαν τοσαύτην ὑπέμεινα, ὅσην εἰκὼς τὸν ἅπαντας σώζοντα, οὐ μὴν ἐλπίζων ἀπάντων περιέσεσθαι· ὃ πολὺ μέγα ἦν, καὶ προθυμίας ζεούσης. Ἐπεὶ καὶ ὁ σπείρων πανταχοῦ ἐσπεῖρε, καὶ οὐ τὸν πάντα σπόρον διέσωσεν, ἀλλ' ὁμοῦς τὸ ἑαυτοῦ πεποίηκε. Καὶ εἰπὼν τὴν ὀλιγότητα τῶν σωζομένων, πάλιν τῷ, Πάντως, προσθεῖναι, παρεμυθήσατο τοὺς ὑπὲρ τούτων ἀγούοντας. Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντα δυνατόν διασωθῆναι τὸν σπόρον, ἀλλ' ὁμοῦς καὶ πάντα ἀμήχανον ἀπολέσθαι. Διὰ τοῦτο εἶπε, Πάντως, ἐτι ἀνάγκη πᾶσα τὸν οὕτω θερμῶς σπουδάζοντα καὶ ἐπι-

• Reg., καὶ τότε recte. Editi καὶ πῶς.

τυχεῖν. Πάντα δὲ ποιῶ διὰ τὸ εὐαγγέλιον. Ἰνα συγκοινωνῶς αὐτοῦ γέρωμαι, τουτέστιν, ἵνα δόξω τι καὶ αὐτὸς συνεισενηνοχῆναι οἰκοθεν, καὶ κοινωνήσω τῶν ἀποκειμένων στεφάνων τοῖς πιστοῖς. Ὡς περ γὰρ ἔλεγεν, Ἐκ τοῦ εὐαγγελίου ζῆν, τουτέστιν, ἐκ τῶν πιστευόντων, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Συγκοινωνῶς γέρωμαι τοῦ εὐαγγελίου, ἵνα δυνηθῶ κοινωνῆσαι τοῖς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ πεπιστευκόσιν. Εἶδες ταπεινοφροσύνην, πῶς ἐν τῇ τῶν μισθῶν ἀντιδόσει ἕνα τῶν πολλῶν ἑαυτὸν τίθησι, πάντων ἐπλεονεκτήσας τοῖς πόνοις; Ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ τοῖς ἐπάθλοισ. Ἄλλ' ὁμως αὐτὸς οὐκ ἀξιοῖ τῶν πρωτείων ἀπολαύειν, ἀλλ' ἀγαπᾷ, ἂν μετὰ τῶν ἄλλων κοινωνήσῃ τῶν ἀποκειμένων στεφάνων. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐκ ἐπειδὴ μισθῷ τινι ταῦτα ἐπραττεν, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους κάντεῦθεν ἐπισπάσῃται, καὶ τοῖς ἔλπισι ταύταις πείσῃ πάντα ποιεῖν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν. Εἶδες σύνεσιν; εἶδες ἀκριθείας ὑπεροχὴν, πῶς ὑπὲρ τὰ ἐπιτεταγμένα ἐποίησε, μὴ λαμβάνων, λαμβάνειν ἔξόν; εἶδες συγκαταβάσεως ὑπερβολὴν, πῶς ὁ ἔνομος Χριστοῦ καὶ τὸν ἀνωτάτω τηρῶν νόμον, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος ἦν, τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἐν ἑκατέρωις ἄκρος φανεῖς καὶ πάντας νικήσας; Τοῦτο καὶ σὺ ποιεῖ, καὶ μὴ νόμιζε καταπίπτειν ἄκρος ὢν, ἐάν τι διὰ τὸν ἀδελφὸν ὑπομείνης τῶν ταπεινῶν· οὐδὲ γὰρ καταπεσεῖν ἐστὶ τοῦτο, ἀλλὰ καταβῆναι. Ὁ μὲν γὰρ πεσὼν, κείται μόλις ἀνιστάμενος· ὁ δὲ καταβῆς, καὶ ἀναβήσεται μετὰ πολλοῦ τοῦ κέρδους· καθάπερ καὶ Παῦλος κατῆι μὲν μόνος, ἀνῆι δὲ μετὰ τῆς οἰκουμένης, οὐχ ὑποκρινόμενος· οὐδὲ γὰρ ἂν τὸ κέρδος ἐζήτησε τῶν σωζομένων, εἴ γε ὑπεκρίνετο. Τὴν γὰρ ἀπώλειαν ὁ ὑποκριτῆς ζητεῖ, καὶ ὥστε λαβεῖν, ὑποκρίνεται, οὐχ ὥστε δοῦναι. Ἄλλ' οὗτος οὐχ οὕτως· ἀλλ' ὥσπερ ἱατρός, ὥσπερ διδάσκαλος, ὥσπερ πατήρ, ὁ μὲν τῷ κάμνοντι, ὁ δὲ τῷ μαθητῇ, ὁ δὲ τῷ παιδί συγκαταβαίνει εἰς διόρθωσιν, οὐκ εἰς βλάβην· οὕτω καὶ οὗτος.

δ'. Ὅτι γὰρ οὐχ ὑπόκρισις ἦν τὰ εἰρημένα, ὅταν μηδὲν τοιοῦτον ἀναγκάζεται ποιεῖν ἢ λέγειν, ἀλλὰ τὴν [197] διάθεσιν αὐτοῦ καὶ τὴν παρῆρσιαν δεῖξαι βούληται, ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος· Οὕτε ζωὴ οὕτε θάνατος, οὕτε ἀγγελιοὶ οὕτε ἀρχαὶ οὕτε δυνάμεις, οὕτε ἐνσωτῶτα οὕτε μέλλοντα, οὕτε θῆγμα οὕτε βάθος, οὕτε τις ἑτέρα κτίσις δυναίησεται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Εἶδες ἀγάπην πυρὸς θερμότεραν; Οὕτω καὶ ἡμεῖς ἀγαπήσωμεν τὸν Χριστόν· καὶ γὰρ εὐκολον, ἂν βουλώμεθα. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνος φύσει τοιοῦτος ἦν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ τὰ πρότερα αὐτοῦ ἀνεγράφη τὰ ἐναντία τούτοις, ἵνα μάθωμεν ὅτι προαιρέσεως τὸ ἔργον, καὶ βουλομένοις ἅπαντα εὐκολα. Μὴ τοῖνον ἀπογνώμεν, ἀλλὰ, κἂν λοιδορός ἦς, κἂν πλεονεκτής, κἂν ὀτιοῦν, ἐννόησον ὅτι Παῦλος βλάσφημος ἦν καὶ διώκτης καὶ ὕβριστής, καὶ τῶν ἀμαρτωλῶν πρῶτος, καὶ ἐξαίφνης πρὸς αὐτὴν ἀνέβη τὴν κορυφὴν τῆς ἀρετῆς, καὶ οὐδὲν αὐτῷ κώλυμα τὰ πρότερα γέγονε· καίτοι γε οὐδεὶς οὕτω μετὰ τοσαύτης μανίας ἔχεται· κακίας, μεθ' ὅσης ἐκείνος τοῦ πολέμου τοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ γὰρ τὴν ψυχὴν ἐπέθηκε τὴν ἑαυτοῦ τότε, καὶ ὅτι μὴ μυρίας εἰς χειρας, ἵνα πάσαις βάλῃ τὸν Στέφανον, ἤλγει. Ὅμως δὲ καὶ οὕτως εὗρεν ὅπως πλείοσιν αὐτὸν βάλῃ χειραῖς τῶν ψευδομαρτύρων, ὧν τὰ ἱμάτια ἐτήρει· καὶ ἠνίκα δὲ εἰς τὰς οἰκίας εἰσῆι, καθάπερ θηρίον οὕτως εἰσεπήδα, σύριον, σπαράττων ἄνδρας, γυναῖκας, θορύβου καὶ ταραχῆς καὶ μυρίων πολέμων πάντα πλη-

ρῶν. Οὕτω γοῦν καὶ φοβερός ἦν, ὡς τοὺς ἀποστόλους καὶ μετὰ τὴν ἀρίστην μεταβολὴν μηδέπω τολμᾷν κολῶσθαι αὐτῷ. Ἄλλ' ὁμως μετὰ πάντα ἐκείνα γέγονε τοιοῦτος, οἷος γέγονεν· οὐδὲν γὰρ δεῖ πλέον εἰπεῖν. Ποῦ τοῖνον εἰσὶν οἱ τὴν τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκην ἐπιτελιζόντες τῇ τῆς προαιρέσεως ἐλευθερίᾳ; Ἀκούετωσαν ταῦτα, καὶ ἐπιστομιζέσθωσαν. Τὸν γὰρ βουλόμενον γενέσθαι ἀγαθὸν οὐδὲν ἐστὶ τὸ κωλύον, κἂν τῶν πονηροτάτων ἐμπροσθεν ἦ. Καὶ γὰρ πρὸς τοῦτο ἐπιτηδείως μᾶλλον ἔχομεν, ὅσον καὶ κατὰ φύσιν ἡμῖν ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, καὶ παρὰ φύσιν ἡ πονηρία, ὡς περ οὖν τὸ νοσεῖν καὶ ὑγιαίνειν. Καὶ γὰρ ὀφθαλμοὺς ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεός, οὐχ ἵνα ἀκολάστως βλέπωμεν, ἀλλ' ἵνα τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ θαυμάζοντες, προσκυνώμεν τὸν ποιήσαντα. Καὶ ὅτι αὕτη ἡ χρεια τῶν ὀφθαλμῶν, δῆλον ἐκ τῶν ὀρωμένων. Κάλως μὲν γὰρ ἡλίου καὶ οὐρανοῦ ἐξ ἀπέριου βλέπομεν τοῦ διαστήματος· γυναικὸς δὲ εὐμορφίαν οὐκ ἂν τις ἐκ τοσοῦτου καταμάθοι. Ὅρᾳς, ὅτι πρὸς τοῦτο ἡμῖν μᾶλλον γεγένηται ὁ ὀφθαλμός; Πάλιν ἀκοὴν ἐποίησεν, οὐχ ἵνα βλάσφημα δεχώμεθα ῥήματα, ἀλλ' ἵνα σωτήρια δόγματα. Διὰ τοι τοῦτο, ὅταν μὲν ἀπηχῆς τι δέξεται, καὶ ναρκᾷ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα δὲ αὐτό. Αἰα· ἂ γὰρ πολυόρκου ἀνορθώσει τρίχας, φησί. Κἂν ὠμόν, κἂν ἀπηνῆς τι ἀκούσωμεν, πάλιν φρίττομεν· ἂν δὲ ἐμμελῆς τι καὶ φιλόανθρωπον, καὶ γαννύμεθα καὶ χαίρομεν. Καὶ τὸ στόμα δὲ ἡμῶν αἰσχυρὰ φθειγόμενον, αἰσχυνεσθαι καὶ ἐγκαλύπτεσθαι ποιεῖ· ἂν δὲ σεμνὰ, μετὰ ἀδείας προλεται ταῦτα καὶ ἐλευθερίας ἀπάσης. Τοῖς [198] δὲ κατὰ φύσιν οὐδεὶς ἂν αἰσχυνηθῆ, ἀλλὰ τοῖς παρὰ φύσιν. Καὶ χεῖρες μὲν, ὅταν ἀρπάξωσι, κρῖπτονται καὶ ἀπαλογίας ἐπιζητοῦσιν· εἰ δὲ ἐλεημοσύνην δοῖεν, καὶ ἐγκαλλωπίζονται. Ὡστε ἂν ἐθέλωμεν, πολλὴν ἔχομεν πάντοθεν πρὸς ἀρετὴν τὴν βοήθη. Εἰ δὲ τὴν ἡδονὴν μοι λέγεις τὴν ἀπὸ τῆς κακίας, ἐννόησον ὅτι καὶ τοῦτο πλέον παρὰ τῆς ἀρετῆς καρποῦμεθα. Καὶ γὰρ τὸ συνειδὸς ἔχειν ἀγαθόν, καὶ τὸ παρὰ πάντων θαυμάζεσθαι, καὶ τὸ χρηστάς ἀναμένειν ἐλπίδας, πάντων ἡδίων τῷ φύσιν ἡδονῆς ἐπεσκευμένω· ὡς περ οὖν τάναντια πάντων ὀδυνηρότερα τῷ λύπης εἰδότε φύσιν, οἷον τὸ παρὰ πάντων ὀνειδίζεσθαι, τὸ κατηγορεῖσθαι οἰκοθεν, τὸ τρέμειν καὶ δεδοικέναι καὶ τὰ μέλλοντα καὶ τὰ παρόντα.

ε'. Καὶ ἵνα σαφέστερον ὁ λέγω γένηται, ὑποθώμεθα τῷ λόγῳ ἔχοντά τινα γυναῖκα, τὸν τοῦ πλησίον διωρῦττειν γάμον, καὶ ἡδεσθαι τῇ πονηρᾷ ταύτῃ κλοπῇ τῆς ἐρωμένης ἀπολαύοντα· εἶτα ἀντιθῶμεν τούτῳ πάλιν ἕτερον τὸν τὴν αὐτοῦ στέργοντα· καὶ ἵνα πλείων καὶ σαφεστέρα ἡ νίκη γίνηται, οὗτος ὁ τῆς αὐτοῦ μόνος ἀπολαύων, ἐράτῳ μὲν καὶ ἐκείνης τῆς μοιχευομένης, κατεχέτω δὲ τοῦ ἔρωτος καὶ μηδὲν πραττέτω πονηρόν· καίτοι γε οὐδὲ καθαρὰ τοῦτο σωφροσύνη ἐστὶ· πλην ἄλλ' ἐκ περισύας, ἵνα μάθῃς πόση τῆς ἀρετῆς ἡ ἡδονὴ, διὰ τοῦτο οὕτω τὸ δρᾶμα ἐπλάσασμεν. Συνθέντες τοῖνον αὐτοῦ, οὕτως ἐρώμεθα ἀμφοτέρους, τίνος ἡδίων ὁ βίος· καὶ ἀκούσῃ τοῦ μὲν καὶ ἐγκαλλωπιζομένου καὶ σκιρτῶντος ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ κατὰ τῆς ἐπιθυμίας· τούτου δὲ μᾶλλον· ὅτι οὐδὲ ἀναμένειν δεῖ τὸ παρ' αὐτοῦ τι μαθεῖν· ὅφει γὰρ αὐτὸν κἂν μυριάκις ἀρνήται, δεσμωτῶν ἀθλιώτερον διακείμενον. Καὶ γὰρ ἅπαντας δέδοικε καὶ ὑποπτέυει, καὶ τὴν αὐτοῦ γυναῖκα καὶ τὸν τῆς μοιχευομένης ἄνδρα

* Πηγ, τούτου δὲ καὶ αἰσχυνομένου καὶ ὑποπτέυοντος μάλλον.

totum servavit sementem; attamen quod suum erat præstitit. Et cum servatorum paucitatem dixisset, rursum illa addita voce, *Omnino*, consolatus est eos qui de iis dolerent. Nam etsi fieri non potest, ut totum semen salvum sit; attamen ut totum pereat fieri nequit. Ideo dixit, *Omnino*: quia necesse prorsus est, ut qui tam ferventer rem curat, etiam assequatur. 23. *Omnia autem facio propter evangelium, ut particeps ejus efficiar.* Id est, ut videar et ipse aliquid ex me attulisse, et particeps sim coronarum quæ fidelibus repositæ sunt. Quemadmodum enim dicebat, *Ex evangelio vivere*, id est, ex credentibus: sic et hoc loco, *Particeps efficiar evangelii*, ut possim communicare cum iis, qui in evangelium crediderunt. Viden' humilitatem, quomodo in mercedis retributione unum inter multos sese ponat, cum plus quam omnes laboraverit? Unde palam est, illius præmia majora fore. Attamen non se dignum censet qui primas teneat, sed exoptat ut cum aliis particeps sit coronarum quæ repositæ sunt. Hæc porro dicebat, non quod pro mercede aliqua hoc faceret, sed ut illos hinc quoque attraheret, et per spem hujusmodi illis persuaderet, ut omnia pro fratribus facerent. Vidistin' prudentiam? vidistin' diligentæ magnitudinem, quomodo plus quam præceptum fuerat fecerit nihil accipiens, cum accipere liceret? vidistin' summam attemperationem, quomodo qui in lege Christi erat, et supremam servabat legem, iis qui sine lege erant, tamquam sine lege esset; Judæis tamquam Judæus, in utrisque summus apparens et omnes vincens? Hoc et tu facito, et ne putes te cadere cum summus sis, si quid propter fratrem humile et abjectum patiaris: non est enim illud cadere, sed descendere. Qui cecidit enim, jacet et vix resurgit: qui vero descendit, ascendet, et cum multo lucro: quemadmodum etiam Paulus descendit solus quidem, sed cum orbe ascendit: non simulans; neque enim eorum qui servati sunt lucrum quævisisset, si simulasset. Hypocrita enim exitium quærit, et simulat ut accipiat, non ut det: hic vero non sic, sed ut medicus, ut doctor, ut pater, ille quidem ægroto, hic discipulo, hic filio sese attemperat, ut corrigat, non ut noceat: ita etiam hic.

4. Non quod ea, quæ dicta sunt, simulatio non essent, cum nihil hujusmodi vel dicere vel facere cogere, sed quod affectum suum fiduciamque ostendere vellet, audi ipsum dicentem: *Neque vita neque mors, neque angeli neque principatus neque potestates, neque instantia neque futura, neque altitudo neque profundum, neque aliqua alia creatura, poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro (Rom. 8. 38. 39).* Vidistin' caritatem igne ardentiorum? Ita et nos quoque Christum diligamus; facile namque est, si velimus. Neque enim ille talis erat natura: ideoque priora illius his contraria fuisse scriptum est, ut discamus opus illud liberi arbitrii esse, et volentibus omnia esse facilia. Ne desperemus ergo; sed etsi maledictus es, etsi avarus, etsi quidvis aliud, cogita Paulum blasphemum fuisse, persecutorem,

contumeliosum, peccatorumque primum, et repente ad ipsum virtutis culmen pervenisse, et nihil ipsi impediienti priora attulisse: atqui nemo cum tanto furore nequitiam sectatur, cum quanto ille bellum contra Ecclesiam. Nam tunc ipse suam tradidit animam; et quia non mille manus habebat, ut omnibus Stephanum impeteret, dolebat. Et tamen sic quoque modum invenit, quo posset illum pluribus ferire manibus falsorum testium, quorum ipse vestes servabat. Et cum in domos intraret, tamquam fera insiliebat, trahens et lacerans viros, mulieres; tumultu et strepitu ac bellis sexcentis omnia implens. Ita nempe terribilis erat, ut apostoli etiam post optimam ejus conversionem nondum audent ipsi hærrere. Attamea post illa omnia talis effectus est, qualis vere fuit: neque enim plura dicere opus est. Ubi nam ergo sunt illi, qui fati necessitatem obtundunt adversus arbitrii nostri libertatem? Hæc audiant, et ora sua obstruant. Eum enim qui bonus esse velit, nihil impedit, etiamsi inter nequissimos antea censeretur. Ad hoc enim aptiores sumus, quatenus secundum naturam virtus inest nobis, et præter naturam vitium; sicut etiam ægrotare et bene valere. Etenim oculos nobis dedit Deus, non ut impudice aspiciamus, sed ut res ab eo creatas admirantes, Conditores adoremus. Quod autem hic sit oculorum usus, palam est ex rebus sub aspectum cadentibus. Pulchritudinem namque solis et cæli ex immenso aspiciamus intervallo: mulieris vero formam nemo ex tanto spatio noverit. Viden' oculum nobis ad hoc maxime datum fuisse? Rursus auditum fecit, non ut blasphema excipiamus verba, sed ut salutaria dogmata. Ideoque cum quidpiam absonum excipit, et animus et ipsum corpus torpescit. *Sermo enim multum jurantis, pilos erigit*, inquit. Et si quid crudele vel iniuste audiamus, rursus horremus; si vero quid numerosum et humanum, et gestimus et lætamur. Os quoque nostrum turpia loquens, pudorem et verecundiam infert; sin autem honesta, placide et cum omni libertate illa emittit. De iis autem, quæ sunt secundum naturam nemo erubuerit; sed de iis, quæ sunt præter naturam. Et manus quidem cum rapiunt, se occultant, et defensionem quærunt; si vero cleemosynam dent, etiam gloriantur. Itaque si velimus, magnam undique habemus ad virtutem propensionem. Si autem mihi voluptatem ex nequitia partam dicas, cogita nos illam majorem ex virtute decerpere. Etenim bonam habere conscientiam, omnibus in admiratione esse, bonamque spem tenere, omnium jucundissimum est ei, qui voluptatis naturam perpenderit; ut contraria omnium molestissima sunt ei, qui doloris naturam novit: verbi gratia, et probris ab omnibus affici et a se ipso accusari, timere ac tremere præsentia ac futura.

5. *Voluptas brevis est, dolor hinc partus perpetuus.* — Et ut id quod dico clarius evadat, supponamus quempiam uxorem habentem proximi nuptias perfodere, et ex hoc improbo furto illa frui quam amat; deinde alium huic opponamus, qui uxorem suam

complectatur : utque victoria clarior evadat, hic qui sola sua uxore fruitur, etiam illam amet quæ adulteratur, sed amorem cohibeat nihilque mali faciat, quamquam ne hoc quidem est pura temperantia; verum ad libitum, ut discas quanta sit virtutis voluptas, ideo hujusmodi drama effinximus. His ergo una comparatis, sic ambos interrogemus, utrius vita dulcior : et audies illum quidem gloriantem et exultantem de victoria, quam contra libidinem reportavit; hunc vero; imo non expectandum est ut ab illo quid ediscamus : videbis enim illum, etiamsi id millies negaverit, miserabilius quam ii qui sunt in vinculis affectum. Nam omnes timet et suspectos habet, et uxorem suam et adulteræ virum ipsamque adulteram, familiares, amicos, cognatos, parietes, umbras, seipsum; et quod est omnium gravissimum, conscientiam habet reclamantem et quotidie latrantem. Si vero etiam Dei tribunal in mentem venerit, ne stare quidem poterit. Et voluptas quidem brevis est, dolor autem hinc partus perpetuus. Nam et vespere et in nocte, in solitudine, in civitate et ubique accusator sequitur, gladium monstrans acutum et intolerabilia supplicia, metu consumens illum. Ille vero temperans, his omnibus vacuus, in libertate est, et secure uxorem suam videt, filios, amicos, et liberis oculis omnia aspicit. Si autem is qui amat, et tamen se continet, tanta fruitur voluptate : qui non amat, sed pure temperans est, quo portu, qua tranquillitate non dulciorem et placidiorem possidebit animam? Ideo certe adulteros videris paucos, temperantes autem plures. Quod si hoc dulcius esset, hoc ipsum multi eligerent. Nec mihi dicas legum timorem; neque enim hic illos continet, sed absurditatis magnitudo, et quod plura ibi sint tristitia quam suavia, et conscientia quoque calculus. Et adulter quidem talis est. Si placet autem, avarum quoque adducamus in medium, alium rursus iniquum amorem detegentes. Etenim ipsum etiam videbimus eadem formidantem, nec valentem pura frui voluptate. Mente namque versans eos qui injuria affliguntur, et eos qui commiseratione ducuntur, et communem omnium de illo calculum, mille agitur ipse fluctibus. Neque hoc solum molestum ipsi est, sed neque dilecta sua frui potest. Talis enim est avarorum mos : habent, non ut fruantur, sed ut non fruantur. Quod si hoc tibi ænigma esse videtur, quod adhuc pejus et magis perplexum est audi : ipsos nempe non ideo solum voluptate privari, quod non audeant bonis frui ut velint, sed etiam quod numquam impleantur, ac semper in siti versentur : quo quid molestius et gravius fuerit? At justus non est talis, sed tremore, odio, metu et hac incurabili siti liber est. Ac quemadmodum illum

omnes execrantur, ita huic omnes bene precantur, ac sicut ille nullum habet amicum, sic iste nullum inimicum. Quid igitur, hæc in confesso cum sint, aut nequitia injucundius, aut virtute suavius fuerit? Imo vero etiamsi innumera dixerimus, nemo vel vitii mœrorem, vel virtutis voluptatem verbis exprimere possit, donec illa fruamur. Tunc enim et felle amarior inveniemus vitium, cum mel virtutis degustabimus. Est enim etiam nunc vitium, injucundum, onerosum et molestum; quod neque illi negant, qui ipsi famulantur : cum autem ab illo abscesserimus, tum illius acerba jussa accuratius sentiemus. Quod si multi ad illud accurrant, nihil mirum; quandoquidem et pueri sæpe, minus dulcia eligentes, ea quæ magis delectant despiciunt, et ægroti pro fluxa brevique gratia perpetuam tutioremque lætitiâ amiserunt. Hoc autem ex amantium imbecillitate et stultitia provenit, non ex ipsa rerum natura. Qui enim cum voluptate vivit, is est qui virtutem sectatur, qui vero dives et vere liber est. Quod si quis alia quidem virtuti concesserit, libertatem, securitatem, a curis vacuum esse, neminem timere, neminem suspectum habere; voluptatem vero ipsi non concesserit, hic mihi in mentem veniet profuse ridere. Quid enim aliud est voluptas, quam a curis liberari, a timore, a mœrore, et a nulla re posse vinciri? Uter enim, quæso, in voluptate est, isne qui furit, agitur et a multis cupiditatibus confoditur, neque apud se consistit; an qui ab omnibus hisce fluctibus liber, in philosophia ceu in portu sedet? annon palam est hunc esse? Sed hoc cernitur virtuti proprium. Itaque vitium solum nomen habet voluptatis, re autem ipsa vacuum est : et antequam illa fruaris, insania est, non voluptas; postquam illa frui contigerit, ipsa statim exstinguitur. Si ergo neque initio, neque postea licet ejus videre voluptatem, ubi cerneretur et quando? Ut autem id quod dico clarius ediscas, exemplo rem tractemus : attende autem. Captus est quispiam amore mulieris pulchræ et formosæ : hic donec assequatur optatum, furentibus et insanis similis est; postquam autem assequutus est, concupiscentiam exstinxit. Si ergo neque initio voluptatem habet; furor enim tunc est; neque in fine; nam concubitu œstrum exstinxit : ubinam illam inveniemus? Sed res nostræ non ita se habent, sed initio perturbatione vacuæ sunt, et usque in finem voluptas vigens perseverat; imo potius non finis est voluptatis in nobis, neque bona nostra terminum habent, neque hæc voluptas umquam dissolvitur. Hæc itaque omnia cogitantes, si voluptatem amamus, virtutem suscipiamus, ut et præsentia et futura bona assequamur : quæ utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXIII.

CAP. 9. v. 24. *Nescitis quid sit, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit præmium?*

1. Cum ostendisset, rem esse admodum utilem sese intemperare, et hanc esse summam perfectionem : et

quod ipse (Paulus), cum plus quam omnes ad perfectionem ascendisset, imo transcendisset, eo quod (ad victum necessaria) non acceperit, plus quam omnes postea descenderit, et utriusque rei tempora nota le-

καὶ τὴν μοιχευομένην αὐτήν, καὶ οἰκείους καὶ φίλους καὶ συγγενεῖς, καὶ τοίχους καὶ σκιάς καὶ ἑαυτὸν, καὶ τὸ πάντων χαλεπώτερον, τὸ συνειδὸς ἔχει καταδοῶν, ὑλακτοῦν καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Ἄν δὲ καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ δικαστήριον ἐννοήσῃ, οὐδὲ στήναι δυνήσεται. Καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ βραχεία, ἡ δὲ ἀπὸ ταύτης ὀδύνη διηνεκής. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἑσπέρα καὶ ἐν νυκτί, καὶ ἐν ἐρημίᾳ καὶ ἐν πόλει, καὶ πανταχοῦ ἔπεται ὁ κατήγορος, ξίφος δεικνὺς ἠκονημένον, καὶ τὰς ἀφορήτους κολάσεις, καὶ τῷ φόβῳ καταναλίσκων αὐτὸν καὶ δαπανῶν. Ὁ δὲ σώφρων ἐκεῖνος πάντων τούτων ἀπήλλακται, καὶ ἔστιν ἐν ἐλευθερίᾳ, καὶ μετὰ ἀδείας ὀρᾷ τὴν γυναῖκα τὴν ἑαυτοῦ, τὰ παιδιά, τοὺς φίλους, καὶ ἐλευθεροῖς ἀπασιν ὀφθαλμοῖς ἀπαντᾷ*. Εἰ δὲ ὁ ἔρων μὲν, κρατῶν δὲ, τσσαύτης ἀπολαύσεται ἡδονῆς, ὁ μὴ δὲ ἔρων, ἀλλὰ καθαρῶς σωφρονῶν, τίνος λιμένος, ποίας γαλήνης οὐχ ἡδίω καὶ ἡμερωτέραν κτήσεται ψυχῆς; Διὰ τοῦτο τοὺς μοιχεύοντας μὲν ὀλίγους ἂν ἴδῃς, σωφρονούντας δὲ πλείους. Εἰ δὲ τοῦτο ἡδῶν, τοῦτο ἂν εἴλοντο οἱ πολλοί. Καὶ μὴ μοι λέγε τὸν ἀπὸ [199] τῶν νόμων φόδον· οὐδὲ γὰρ οὗτός ἐστιν αὐτοὺς ὁ κατέχων, ἀλλ' ἡ τῆς ἀτοπίας ὑπερβολή, καὶ τὸ πλεῖονα εἶναι τὰ λυπηρὰ τῶν ἡδέων, καὶ ἡ τοῦ συνειδότης ψῆφος. Καὶ ὁ μὲν μοιχὸς τοιοῦτος. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ τὸν πλεονέκτην εἰς μέσον ἀγάγωμεν, ἕτερον ἔρωτα πάλιν παράνομον ἀπογυμνοῦντες. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτον ὀφύμεθα τὰ αὐτὰ δεδοικότα, καὶ οὐ δυνάμενον καθαροῦ ἀπολαύειν ἡδονῆς. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἀδικουμένους ἐννοῶν, καὶ τοὺς συναλγοῦντας αὐτοῖς, καὶ τὴν κοινήν ἀπάντων περὶ αὐτοῦ ψῆφον, μυρία κύματα ἔχει. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' οὐδὲ τῆς ἐρωμένης ἀπολαῦσαι δύναται. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τῶν φιλαργύρων τρόπος· οὐχ ἵνα ἀπολαύσῃν ἔχουσιν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπολαύσῃν. Εἰ δὲ ἀνιγμά σοι τοῦτο εἶναι δοκεῖ, καὶ τὸ ἐστὶ τούτου χεῖρον καὶ ἀπορώτερον ἄκουε· ὅτι οὐ ταύτῃ μόνον ἐστέρηται τῆς τῶν ὄντων ἡδονῆς, τῷ μὴ τολμᾶν αὐτοῖς χρῆσθαι, ὡς βούλονται, ἀλλὰ καὶ τῷ μὴδέποτε αὐτῶν ἐμπίπασθαι, ἀλλ' ἐν τῷ διψῆν εἶναι διηνεκῶς· οὐ τί γένοιτ' ἂν χαλεπώτερον; Ἄλλ' οὐχ ὁ δίκαιος τοιοῦτος· ἀλλὰ καὶ τρόμου καὶ μίσους, καὶ φόβου καὶ τοῦ ἀνιάτου τούτου δίψους ἀπήλλακται· καὶ ὡς περ ἐκείνῳ πάντες ἐπαρῶνται, οὕτω πάντες τούτῳ συνεῦχονται· καὶ καθάπερ ἐκεῖνος οὐδένα κέκτηται· φίλον, οὕτως οὕτος οὐδένα ἐχθρόν. Τί τοίνυν, τούτων οὕτως ὠμολογημένων, ἡ κακίας ἀηδέστερον, ἡ ἀρετῆς ἡδῶν γένοιτ' ἂν; μᾶλλον δὲ, ἂν μυρία εἴπωμεν, οὐδεὶς οὐτε ἐκείνης τὴν λύπην, οὐτε ταύτης

* *Legatur ἀπαντα.*

τὴν ἡδονὴν παραστῆσαι δυνήσεται λόγῳ, ἕως ἂν αὐτῆς ἀπολαύσωμεν. Τότε γὰρ καὶ πικρότερον χολῆς εὐρήσομεν τὴν κακίαν, ὅταν τοῦ τῆς ἀρετῆς ἀπογευσόμεθα μέλιτος. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ νῦν ἀηδῆς καὶ φορτικὴ καὶ ἐπαχθῆς, καὶ πρὸς τοῦτο οὐδὲ αὐτοὶ οἱ θεραπεύοντες αὐτὴν ἀντεροῦσιν· ὅταν δὲ αὐτῆς ἀποστῶμεν, τότε αὐτῆς ἀκριδέστερον αἰσθανόμεθα τῶν πικρῶν ἐπιταγμάτων. Εἰ δὲ οἱ πολλοὶ πρὸς αὐτὴν τρέγουσι, θαυμαστὸν οὐδέν· ἐπεὶ καὶ παῖδες πολλάκις τὰ ἥττον ἡδέα ἐλόμενοι, τῶν μειζρόνως εὐφραίνοντων καταφρονοῦσι· καὶ οἱ νοσοῦντες ὑπὲρ προσκαιροῦ χάριτος τὴν διηνεκῆ καὶ ἀσφαλεστέραν εὐφροσύνην ἀπώλεσαν. Τοῦτο δὲ τῆς τῶν ἐρώντων ἀσθενείας τε καὶ ἀνοίας ἐστίν, οὐ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως. Ὁ γὰρ μεθ' ἡδονῆς ζῶν, ὁ ἐνάρετός ἐστιν, ὁ πλουτῶν ὄντως καὶ ὄντως ἐλεύθερος ὢν. Εἰ δὲ τις τὰ μὲν ἄλλα συγκυριολῆ τῇ ἀρετῇ, ἐλευθερίαν, ἀδειαν, τὸ φροντίζον ἀπηλλάχθαι, τὸ μὴδένα δεδοικέναι, τὸ μὴδένα ὑποπτεύειν, τὴν δὲ ἡδονὴν μὴ συγκυριολῆ, καὶ γελᾶσαι μοι λοιπὸν δαψιλῆς ἐνταῦθα ἐπέρχεται. Τί γὰρ ἕτερόν ἐστιν ἡδονῆς, ἢ τὸ φροντίζον ἀπηλλάχθαι καὶ φόβου καὶ ἀθυμίας, καὶ πᾶσιν ἀχείρωτον εἶναι; Τίς γὰρ ἐν ἡδονῇ, εἰπέ μοι, ὁ μαινόμενος καὶ σφαδάζων καὶ κεντούμενος ὑπὸ ἐπιθυμιῶν πολλῶν, καὶ οὐδὲ ἐν ἐκρυπῶν, ἢ ὁ τούτων πάντων ἀπηλλαγμένος τὸν κυμάτων, καὶ ὡς περ ἐν λιμένι τῇ φιλοσοφίᾳ καθήμενος; οὐκ εὐδελον ὅτι οὗτος; Ἄλλὰ τῆς ἀρετῆς ἴδιον τοῦτο ἀνεφάνη. Ὡστε ἡ κακία ὄνομα μόνον ἡδονῆς ἔχει, τοῦ δὲ πράγματός ἐστιν ἐρημος· καὶ πρὸ μὲν τῆς ἀπολαύσεως [200] μανία ἐστίν, οὐχ ἡδονῆς, μετὰ δὲ τὴν ἀπόλαυσιν εὐθῆως καὶ αὐτὴ σβέννυται. Εἰ τοίνυν οὕτε ἐν ἀρχῇ οὕτε μετὰ ταῦτα ἐστὶν ἰδεῖν αὐτῆς τὴν ἡδονὴν, ποῦ φανέται καὶ πότε; Ἴνα δὲ σαφέστερον, ὁ λέγω, μάθῃς, ἐπὶ ὑποδείγματός τὸν λόγον γυμνάσωμεν· σκόπει δέ· ἡράσθη τις γυναικὸς ὠραίας καὶ εὐμόρφου· οὗτος ἕως μὲν ἂν μὴ ἐπιτύχῃ τοῦ ἔρωτος, τοῖς ἐξεστηκόσιν εἰσικε καὶ παραπαίουσιν· ἐπειδὴ δὲ ἐπιτύχῃ, ἐσθεσε τὴν ἐπιθυμίαν. Εἰ τοίνυν μῆτε ἐν ἀρχῇ ἡδεται· μανία γὰρ τὸ πρᾶγμα ἐστὶ· μῆτε ἐν τῷ τέλει· καταλύει γὰρ τῇ μίσει τὸν ὄστρον· ποῦ λοιπὸν αὐτὴν εὐρήσομεν; Ἄλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀρχῇ ταραχῆς ἀπήλλακται πάσης, καὶ μέχρι τέλους ἀκμάζουσα μένει ἡ ἡδονή· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐστὶ τέλος παρ' ἡμῖν ἡδονῆς, οὐδὲ ἔχει πέρας ἡμῶν τὰ ἀγαθὰ, οὐδὲ καταλύεται ποτε αὐτὴ ἡ ἡδονή. Ταῦτ' οὖν ἄπαντα ἐννοήσαντες, εἰ γε ἡδονῆς ἐρωῶμεν, ἐπιλαθώμεθα ἀρετῆς, ἵνα καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ'.

Οὐκ οἰδατε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον;

α'. Δείξας ὅτι πολὺ χρησιμὸν τὸ συγκαταβαίνειν, καὶ ὡς τοῦτο ἡ ἄκρα τελειότης, καὶ ὅτι αὐτὸς πάντων πλέον πρὸς τὸ τέλειον ἀναβάς, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπερβάς αὐτὸ τῷ μὴ λαμβάνειν, πάντων πλέον κατέδη πᾶν. καὶ ἐκατέρων τούτων τοὺς καιροὺς γνωρίζουσιν

ποιήσας ἡμῖν καὶ τῆς τελειότητος καὶ τῆς συγκαταβάσεως, πληκτικώτερον αὐτῶν καθικνεῖται λοιπὸν, ἀνιτιτόμενος ὅτι τοῦτο τὸ παρ' αὐτῶν γινόμενον καὶ δοκοῦν εἶναι τελειότητος, ματαιοπονία τίς ἐστὶ περιττή. Καὶ οὐ λέγει μὲν αὐτὸ οὕτω σαφῶς, ἵνα μὴ ἀπαναισχυντήσῃ· δι' ὧν δὲ κατασκευάζει, τοῦτο δηλοῖ· καὶ εἰπὼν ὅτι εἰς τὸν Χριστὸν ἀμαρτάνουσι, καὶ τοὺς

ἔξελφους ἀπολλύουσι, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος γίνεται ἀπὸ τῆς γνώσεως τῆς τελείας, ἐὰν μὴ ἀγάπη προσῆ. πάλιν ἐπὶ κοινὸν ἔρχεται παράδειγμα, καὶ φησὶν· *Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον*; Τοῦτο δὲ λέγει, οὐκ ὡς καὶ ἐνταῦθα ἐνὸς ἐκ πάντων μέλλοντος ὠφέλιμα, ἄπαγε, ἀλλ' ὡς πολλὴν ὀφείλοντων ἡμῶν εἰσενεγκεῖν τὴν σπουδὴν. Ὡς γὰρ ἐκεῖ κατιόντων πολλῶν εἰς τὸ στάδιον, οὐ στεφανοῦνται πολλοὶ, ἀλλ' εἰς ἓνα τοῦτο περίσταται, καὶ οὐκ ἀρκεῖ τὸ καθεῖναι εἰς τὸν ἀγῶνα, οὔτε τὸ ἀλείφασθαι καὶ παλαίσει· οὕτω καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἀρκεῖ τὸ πιστεῦσαι καὶ ὡς ἔτυχεν ἀγωνισάσθαι· ἀλλὰ ἂν μὴ οὕτω δράμωμεν, ὡς μέχρι τοῦ τέλους ἀλήπτους ἑαυτοὺς παρασεῖν, καὶ ἔγγυς γενέσθαι τοῦ βραβεῖου, οὐδὲ ἡμῖν ἔσται πλέον. Εἰ γὰρ καὶ τέλειον νομίζεις εἶναι σαυτὸν, φησὶ, κατὰ τὴν γνώσιν, ἀλλ' οὐδέπω τοῦ παντός ἐπιλήψῃ, ὅπερ αἰνιττόμενος ἔλεγεν· [201] *Ὁὕτω τρέχετε, ἵνα καταλάβετε*. Οὐκ ἔρα που κατελιγότες ἦσαν. Καὶ εἰπὼν οὕτω, καὶ τὸν τρόπον διδάσκει· *Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται*. Τί ἐστὶ, *Πάντα*; Οὐχὶ τοῦδε μὲν ἀπέχεσθαι, ἐν ἑτέρῳ δὲ διαμαρτάνει*, ἀλλὰ καὶ γαστριμαργίας, καὶ λαγνείας καὶ μέθης, καὶ πάντων ἀπλῶς κρατεῖ τῶν παθῶν. Τοῦτο γὰρ, φησὶ, καὶ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν ἀγῶνων γίνεται. Οὐδὲ γὰρ μεθύειν ἔχεις τοῖς ἀγωνιζομένοις κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀγωνίας οὐδὲ, πορνεύειν, ἵνα μὴ τὴν δύναμιν ἐκλύσωσιν, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἄλλο τι οὐδὲν ἠγχοῦσθαι· ἀλλὰ πάντων ἑαυτοῦς ἀπαξ ἀποστήσαντες, τοῖς γυμνασίοις μόνον προσέχουσιν. Εἰ δὲ ἐκεῖ ταῦτα, ὅπου καὶ εἰς ἓνα ὁ στέφανος, πολλῶν μὲλλον ἐνταῦθα, ὅπου καὶ πλεῖον ἢ φιλοτιμία. Οὐδὲ γὰρ εἰς ὁ στεφανούμενος μόνος, καὶ τὰ ἐπάθλα δὲ πολὺ τοῦς πόνους νικᾷ. Διὸ καὶ ἐντρεπτικῶς αὐτὸ τίθησι λέγων· *Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, ἵνα θοαρτὸν στέφανον λάβωσιν· ἡμεῖς δὲ ἀφοαρτὸν*. Ἐγὼ τοίνυν οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλωσ. Ἐντρέψας γὰρ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, καὶ ἑαυτὸν εἰς μέσον ἀγεῖ λοιπὸν, ὅπερ ἀριστὸς τρόπος διδασκαλίας ἐστὶ. Διὸ καὶ πανταχοῦ φαίνεται τοῦτο ποιῶν. Τί δὲ ἐστίν, *Οὐκ ἀδήλωσ*; Πρὸς σκοπὸν τινα βλέπων, φησὶν, οὐκ εἰκὴ καὶ μάτην, καθάπερ ἡμεῖς. Τί γὰρ ἡμῖν γίνεται πλέον ἀπὸ τοῦ εἰς εἰδωλεῖα εἰσιέναι, καὶ τὴν τελειότητα δῆθεν ἐκείνην ἐπιδεικνύσθαι; Οὐδὲν. Ἀλλ' οὐκ ἐγὼ τοιοῦτος, ἀλλὰ πάντα, ἄπερ ποιῶ, ὑπὲρ τῆς τῶν πλησίον σωτηρίας ποιῶ· κἂν τελειότητα ἐπιδείξωμαι, δι' αὐτοῦς· κἂν συγκατάθασιν, δι' αὐτούς· κἂν ὑπερβῶ· κἂν καταβῶ πλέον πάντων, περιτεμνόμενος καὶ ξυρόμενος, ἵνα μὴ ὑποσκελισθῶσι. Τοῦτό ἐστιν, *Οὐκ ἀδήλωσ*. Σὺ δὲ διὰ τί ἐσθίεις ἐν εἰδωλείοις, εἰπέ μοι; Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν αἰτίαν εὐλογον οὐδεμίαν. Βρῶμα γὰρ σε οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ· καὶ οὔτε ἐὰν φάγης, περισσεύεις, οὔτε ἐὰν μὴ φάγης, ὑστερήῃ. Οὐκοῦν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τρέχεις· τοῦτο γὰρ ἐστίν, *ἀδήλωσ*. Οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἄερα δέρων. Πάλιν τὸ οὐκ εἰκὴ καὶ μάτην αἰνιττόμενος, τοῦτό φησιν· Ἐχὼ γὰρ ὄν πληξω, τουτέστι, τὸν διάβολον· σὺ δὲ αὐτὸν οὐ πληττεῖς, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἐκχέεις σαυτοῦ τὴν ἰσχύον. Τέως μὲν οὖν αὐτοὺς διαβαστάζων, οὕτω φησὶν. Ἐπειδὴ γὰρ σφοδρότερος αὐτοῖς ἐχρήσατο ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, πάλιν κατέχει τὴν ἐπιτιμήσιν, τῷ τέλει τοῦ λόγου τηρῶν τὴν βα-

θεῖαν τομήν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ φησιν, ὅτι εἰκὴ καὶ μάτην ποιῶσιν· ὑστέρον δὲ δείκνυσιν, ὅτι, καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ πολλῶ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς, καὶ ὅτι καὶ χωρὶς τῆς βλάβης τῶν ἀδελφῶν, οὐδὲ αὐτοὶ ἀνεύθυντι ταῦτά τολμώντες. Ἀλλ' ὑπωπιᾶζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μὴ πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι [202]. Ἐνταῦθα δείκνυσιν καὶ ὑπὸ ἐπιθυμίας γαστρὸς κατεχομένους καὶ ἀνιέντας αὐτῆ τὰς ἡνίας, καὶ προσήματι τελειότητος τὴν γαστριμαργίαν τὴν ἑαυτῶν πληροῦντας· ὁ καὶ ἄνωθεν ὠδινεν εἰπεῖν, ὅτε ἔλεγε· *Τὰ βρώματα τῆ κοιλίας, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν*. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ πορνεῖαν τρυφή ποιεῖ, καὶ εἰδωλολατρεῖαν τοῦτο ἔτεκε, εἰκότως πολλαχοῦ καθικνεῖται τοῦ νοσήματος· καὶ δεικνύς ὅσα ἔπαθε διὰ τὸ εὐαγγέλιον, καὶ τοῦτο μετ' ἐκείνων τίθησιν. Ὡς γὰρ, φησὶν, ὑπερέβην τὰ προστάγματα, καὶ ταῦτα οὐ κούφου μοι τοῦ πράγματός ὄντος· καὶ γὰρ, *Πάντα στέγομεν*, φησὶν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πολλὸν ὑπομένω πόνον, ὥστε σωφρονῶς ζῆν. Εἰ γὰρ καὶ δυσένδοτος ἢ ἐπιθυμία καὶ ἡ τῆς γαστρὸς τυραννίς, ἀλλ' ὅμως αὐτὴν χαλινώ, καὶ οὐκ ἐνδίδωμι ἑμαυτὸν τῷ πάθει, ἀλλὰ πάντα ὑπομένω πόνον, ὥστε μὴ παρασυρῆναι.

β'. Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε ἀπραγμόνως με ταῦτα κατορθοῦν. Καὶ γὰρ δρόμος ἐστὶ καὶ παγκράτιον καὶ φύσεως τυραννίς, κατεξανισταμένη συνεχῶς καὶ ἐλευθεριάσειν βυλομένη· ἀλλ' οὐκ ἀνέχομαι, ἀλλὰ καταστέλλω καὶ ὑποτάττω μετὰ πολλῶν τῶν ἰδρώτων αὐτῆν. Ταῦτα δὲ λέγει, ἵνα μηδεὶς ἀπογινώσκῃ τῶν ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγῶνων, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα ἐπίπονον· διὸ φησὶν, *Ἰγυπιᾶζω καὶ δουλαγωγῶ*. Οὐκ εἶπεν, Ἀναίρῳ, οὐδὲ, Κολάζω^b· οὐδὲ γὰρ ἐχθρὰ ἢ σάρξ· ἀλλ', *Ἰγυπιᾶζω καὶ δουλαγωγῶ*, ὁ δεσπότου ἐστίν, οὐ πολεμίου· διδασκάλου, οὐκ ἐχθροῦ· παιδοτριβου, οὐκ ἐναντίου. *Μὴ πως ἄλλοις κηρύξας, αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι*. Εἰ δὲ Παῦλος τοῦτο δέδοικεν ὁ τοσούτους διδάξας, καὶ δέδοικε μετὰ τὸ κηρύξει καὶ γενέσθαι ἀγγελος, καὶ τῆς οἰκουμένης τὴν προστασίαν δέξασθαι^c, τί ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς; Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε, φησὶν, ἐπειδὴ ἐπίστεύσατε, ὅτι ἀρκεῖ τοῦτο εἰς σωτηρίαν ἡμῖν. Εἰ γὰρ ἐμοὶ τὸ κηρύξει, τὸ διδάξει, τὸ μυρίους προσαγαγεῖν, οὐκ ἀρκεῖ εἰς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ τὰ κατ' ἑμαυτὸν παρασχοίμην ἀληθῆτα, πολλῶν μᾶλλον ἡμῖν. Εἶτα ἐφ' ἕτερα ὑποδείγματα ἔρχεται πάλιν· καὶ ὡς περ ἀνωτέρω τὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ τὰ τῆς κοινῆς συνηθείας, καὶ τὰ τῶν ἱερέων καὶ τὰ ἑαυτοῦ τέθεικεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὰ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων. Καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ θεῖς, πάλιν ἐπὶ τὰς τῆς Παλαιᾶς πρόσειν ἱστορίας. Καὶ ἐπειδὴ μέλει φορτικώτερον ποιεῖν τὸν λόγον, κοινήν ποιεῖται τὴν παραίνεσιν, καὶ οὐ περὶ τῶν προκειμένων μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντων ἀπλῶς τῶν παρὰ Κορινθίους νοσημάτων διαλέγεται. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἔξωθεν ἀγῶνων· *Οὐκ οἴδατε*, φησὶν· ἐνταῦθα δὲ, *Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί*. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, δεικνύς ὅτι οὐ σφόδρα ἦσαν ταῦτα πεπαιδευμένοι. Καὶ τί τοῦτό ἐστίν, ὅπερ οὐ θέλεις ἡμᾶς ἀγροεῖν; *Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες*, φησὶν, *ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, καὶ εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ· καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον* (ἐπιον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας· ἢ δὲ πέ-

* Reg., ἀδιοφορεῖ. Editi, διαμαρτάνει.

^b Deurat, οὐδὲ κολάζω. ^c Legebatur ἐπιδείξασθαι.

cisset nobis, perfectionis nempe et attemperationis; jam illos acrius perstringit, subindicans hoc ab ipsis factum, quod perfectionis esse videtur, vanum et superfluum esse laborem. Neque rem ita clare dicit, ne impudentius agerent: per illa autem quæ probat, hoc ostendit. Et cum dixisset illos in Christum peccare, et fratres perdere, nihilque illos utilitatis accipere a perfecta scientia, nisi adsit caritas; rursus ad commune exemplum venit et ait: *Nescitis quod ii, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium?* Hoc autem dicit, non quasi hic unus ex multis salutem sit consequuturus, absit; sed quod nos debeamus studium adhibere multum. Sicut enim ibi multis in stadium descendentibus, non coronantur multi, sed unus id assequitur; nec sufficit in certamen descendere, neque inungi et concertare: ita et hic quoque non satis est credidisse, et utcumque decertasse; sed nisi ita curramus ut usque in finem inculpato nos præbeamus, et bravo propinqui simus, nihil assequemur. Si enim te perfectum existimas, inquit, secundum scientiam, nondum tamen totum accipies, id quod subindicans dicebat: *Sic currite ut comprehendatis.* Nondum ergo comprehenderant. Et cum ita dixisset, modum etiam docet: **25.** *Omnia autem, qui in agone contendit, ab omnibus abstinet.* Quid est, *Ab omnibus abstinet?* Non ab hoc quidem abstinet, in alio autem peccat; sed et a gula, a lascivia, ab ebrietate, et ab omnibus vitiis abstinet. Nam hoc, inquit, in externis quoque certaminibus observatur. Neque enim certantibus certaminis tempore inebriari licet neque scortari, ne vires solvant; neque alii rei cuiquam operam dare; sed ab omnibus prorsus abscedentem, solis gymnasiis dant operam. Si autem illic hæc stant, ubi corona uni datur: multo magis hic, ubi maior est largitas. Neque enim unus tantum est qui coronatur, et præmia labores longe superant. Ideoque pudorem incutiens ita loquitur: *Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.* **26.** *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum.* Cum illos ab externis pudore affecisset, se quoque demum in medium adducit, quod est optimus doctrinæ modus. Idcirco ubique ita facere deprehenditur. Quid sibi vult autem. *Non in incertum?* Ad scopum quemdam aspicio, inquit, non frustra et in cassum, sicut vos. Quid enim vobis amplius accedit, cum in idolorum templa intratis, si illam ostentatis perfectionem? Nihil. At non talis sum ego; sed quæcumque facio, ad salutem proximi facio; sive perfectionem ostendam, propter ipsum; sive me attemperem, propter ipsum; sive Petrum superem in eo quod nihil accipiam, ne ipsis offendiculo sim; sive plus quam omnes me demisero, ut qui circumcidar et tondear, ne ipsi supplantentur. Hoc est illud, *Non in incertum.* Tu vero cur, quæso te, comedis in templo idolorum? Sed rationabilem causam proferre non possis. Cibum enim te non commendat Deo, et neque si comedas, plus habes; neque si non comedas, minus. Frustra ergo et inconsiderate curris: hoc enim sibi vult illud, *In incertum.* Sic pugno, non

quasi aerem verberans. Rursus illud, non temere et inconsiderate, subindicans hoc ait: habeo enim quem feriam, nempe diabolus; tu vero ipsum non feris, sed vires tuas temere effundis. Interim illos quasi sustinens, ita loquitur. Quia enim vehementius illos insectatus fuerat in præcedentibus, rursus reprimit increpationem, ad finem orationis profundam plagam reservans. Hic enim ait illos temere et inconsiderate agere; postea ostendit, quod etiam in magnam sui capitis perniciem, et quod præter damnum fratrum neque ipsi culpa vacent hæc audentes. **27.** *Sed castigo corpus meum et in servitum redigo, ne forte, cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar.* Hic ostendit eos et ventris implendi desiderio teneri, et ipsi laxare habenas, et perfectionis obtentu ingluviem implere suam; quod superius dicere parturiebat, cum ita loqueretur: *Escæ ventri, et venter escis* (1. Cor. 6. 13). Quia enim fornicationem delicæ pariunt, et hoc peperit idololatriam; jure sæpe hunc insectatur morbum. Et cum ostendisset quanta passus esset propter evangelium, hoc quoque ponit cum illis. Sicut enim, inquit, Mandata supergressus sum; idque cum non leve illud negotium esset (*Omnia enim, inquit, sustinemus*): ita et nunc multum sustineo laborem, ut temperanter vivam. Nam etsi non facile litigari potest cum cupiditate et ventris tyrannide, attamen ipsam refreno, nec me ei dedo ægritudini, sed omnem subeo laborem, ut ne ab illa abstrahar.

2. Ne enim putetis me absque negotio hoc præstare. Nam cursus est et omnis pugnæ genus et naturæ tyrannis frequenter insurgens, ut libertatem assequatur: at illam non fero, sed coerceo et cum multis sudoribus subigo. Hæc porro dicit, ut nemo desperet in suscipiendis pro virtute certaminibus, quia laboriosa res est: ideo ait, *Castigo et in servitum redigo.* Non dixit, *Occido*; non enim inimica est caro; sed, *Castigo et in servitum redigo*, quod domini est, non inimici; doctoris, non hostis; prædicatoris, non adversarii. *Ne forte cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar.* Si vero Paulus hoc timuit qui tot homines docuit; et timuit postquam prædicavit et factus est angelus, totiusque orbis patrocinium suscepit, quid nos dixerimus? ne putetis enim, inquit, quia credidistis, hoc vobis sufficere ad salutem. Si enim mihi prædicasse, docuisse, innumeros adduxisse non satis est ad salutem, nisi ea quæ me spectant inculpata proferam; multo magis vobis. Deinde ad alia exempla progreditur; et ut antea exempla posuit apostolorum, communis consuetudinis, sacerdotum, et sua quoque: sic et nunc Olympicorum certaminum. Et postquam sua posuit, rursus ad antiquas pergat historias. Et quia asperius loquitur est, communem facit admonitionem, neque de propositis tantum, sed etiam de omnibus Corinthiorum ægritudinibus verba facit. Et de externis certaminibus, *Nescitis, inquit; hic autem, (Cap. 10.) 1. Nolo autem vos ignorare, fratres.* Hoc autem dicebat, ostendens ipsos hac de re non esse admodum cruditos. Et quid est illud, quod non vis nos ignorare? *Quod patres*

nostrī omnes, inquit, sub nube fuerunt, et per mare transierunt: 2. Et in Moyse baptizati sunt in nube et in mari: 3. Et omnes eandem escam spirituales manducaverunt, 4. Et eundem potum spirituales biberunt (bibebant enim de spiritali consequente eos petra: petra autem erat Christus): 5. Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo. Et qua de causa hæc dicit? Ut ostendat, quod sicut illis non profuit, quod tantum acceperint donum; ita neque iis proderit, quod baptisma acceperint et spiritualium mysteriorum consortes fuerint, nisi vitam tanta gratia dignam exhibeant: ideoque adducit baptismatis et mysteriorum typos. Quid sibi vult illud, *In Moyse baptizati sunt?* Quemadmodum nos Christo credentes et ejus resurrectioni, baptizamur, ut qui et ipsi mysteriorum participes futuri simus; Baptizamur enim, inquit, pro mortuis (1. Cor. 15. 29); id est, corporibus nostris: ita et illi, Moysi fidentes, id est, videntes illum primum trajicientem, ausi sunt et ipsi quoque in aquas ingredi. Sed quia vult figuram prope veritatem adducere, non ita dicit, sed veritatis nominibus etiam in typo usus est. Et hoc quidem est symbolum lavacri; quæ sequuntur autem, sacræ mensæ. Ut enim tu corpus Dominicum comedis, sic et illi manna; et ut tu sanguinem hibes, ita et illi aquam de petra. Etiam si enim sensilia essent illa quæ fiebant, at spiritaliter præbebantur, non secundum naturæ consequentiam, sed ex doni gratia; et cum corpore animam quoque nutriebant, ad fidem inducentia. Ideo de cibo quidem nihil dixit; erat enim mutatus, non tantum modo, sed etiam natura; manna quippe erat; de potu vero, quia dandi modus solus præter opinionem erat, etiam probatione opus habebat: ideo cum dixisset, *Eundem potum spirituales biberunt*, subjunxit; *Bibebant enim ex spiritali consequente petra*; et addidit, *Petra autem erat Christus*. Non enim petræ natura aquam emittebat, inquit, alioquin antea scaturisset; sed alia quædam petra spiritalis hoc totum faciebat; id est, Christus, qui semper ipsis præsens erat, et omnia mirabiliter operabatur. Ideo namque dicit, *Consequente*. Vidistin' Pauli sapientiam, quomodo eum ostendit utrumque suppeditavisse, et hac ratione typum prope veritatem adduxit? Qui enim illa inquit, ipsis suppeditavit; hic ipse hanc apparavit mensam: et idem ipse illos per mare, te per baptismum duxit; illisque manna et aquam, tibi corpus et sanguinem præbuit. Et talia sunt ea quæ donum ejus spectant. Videamus vero etiam sequentia, et consideremus an, cum dono indigni visi essent illi, ipsis pepercerit. At hoc dicere non possis: ideo subdidit: *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*, etsi tanto illos honore dignatus est. At nihil hoc illis profuit; sed plures ex iis perierunt. Atqui omnes periere; ne autem videatur illis extremam perniciem prophetare, ideo dixit, *plures*. Atqui erant innumerabiles, sed nihil profuit multitudo: omniaque illa erant amoris indicia; sed neque hoc ipsis profuit, quoniam quæ amoris erant non rependerant.

Quia enim iis quæ de gehenna dicuntur multi non credunt, utpote quæ non appareant nec videantur; ab iis quæ jam facta fuerant ostendit, Deum punire peccatores, etiam si innumeris illos affecerit beneficiis: nam si futuris non creditis, inquit, iis certe quæ jam facta sunt non fidem negabit.

3. Considerate ergo quot beneficia illis præstiterit: ab Ægypto et a captivitate ipsos liberavit, mare stravit, ex cælo manna demisit, ex terra fontes aquarum non expectatos emisit; ipsis ubique præsens erat miracula edens, et undique ipsos muniens. Attamen quia tanto dono dignum nihil exhibere, non pepercit illis, sed omnes perdidit. *Nam prostrati sunt*, inquit, *in deserto*; repentinum illorum interitum, pœnas et supplicia divinitus immissa per hoc dictum declarans, et quod proposita præmia non sint assecuti. Neque enim in terra promissionis hæc eis fecit; sed extra et procul ab illa regione, duplici afficiens supplicio, et quod non concederet ipsis terram videre, quam ipsis promiserat, et quod gravi supplicio affecerit. Et quid hæc, inquires, ad nos? Ad te utique spectant: ideo subjunxit: 6. *Hæc autem in figura facta sunt nostri*. Sicut enim dona figuræ sunt, ita quoque supplicia figuræ: et sicut baptisma et mensa prius describebantur, ita in sequentibus propter nos præsignificatum est, quod qui tali dono indigni fuerint supplicio afficiendi sint, ut talibus exemplis moniti temperantiores simus. Ideo addidit: *Ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt*. Sicut enim in beneficiis typi præcesserunt et sequuta est veritas: sic et in suppliciis sequetur. Viden' quomodo ostendat, non modo quod puniendi sint, sed etiam quod magis quam illi? Nam si illud quidem typus est, hoc autem veritas, necesse est in suppliciis magnum esse culmen, ut etiam in donis. Et perpende in quosnam primum invehatur; in eos nempe qui in templis idolorum comedebant. Cum dixisset enim, *Ne sitis concupiscentes malorum*, quod universale erat, quod in specie erat subjunxit, ostendens singula peccata ex mala esse cupiditate; et primum hoc dixit: 7. *Neque idololatræ efficiamini sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere*. Audisti quomodo tandem idololatræ vocet? sed hic quidem pronuntians, postea autem etiam probans. Causam autem posuit ob quam ad mensas illas accurrebant: ea erat gula. Quapropter cum dixisset, *Ne simus concupiscentes malorum*, et addidisset, *Ne sitis idololatræ*, hujusce iniquitatis causam posuit; hæc autem erat gula. *Sedit enim*, inquit, *populus manducare et bibere*. Et finem inde sequentem addit, nempe, *Surrexerunt ludere*. Ut illi, inquit, a deliciis ad idololatriam devenerunt: sic timendum est ne vos inde eo decidatis. Vidistin' quomodo ostendat hosce perfectos illis esse imperfectiores? quos pungebat non eo solum, quod non sustinerent; sed quod etiam illi ex ignorantia, alii ex ingluvie peccarent: et illorum quidem perniciosa punishmentem bis tribuit; hos autem non sinit sui peccati causam referre in alium, sed et sui et aliorum

τρα ἦν ὁ Χριστός· ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν ἠδὲ ἠὲ ὁ Θεός. Καὶ τίνας ἐνεκεν, φησὶ, ταῦτα λέγει; Ἴνα δείξῃ, ὅτι ὡσπερ ἐκείνους οὐκ ὦνησε τὸ τοσαύτης ἀπολαῦσαι δωρεᾶς, οὕτως [203] οὐδὲ τοὺτους τὸ βαπτίσματος τυχεῖν καὶ μυστηρίων πνευματικῶν ἀπολαῦσαι, εἰ μὴ μέλλοιεν ἄξιον τῆς χάριτος ἐπιδεικνυσθαι βίον. Διὸ καὶ τοὺς τοῦ βαπτίσματος, καὶ τοὺς τῶν μυστηρίων παράγει τύπους. Τί δέ ἐστιν, *Εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο*; Καθάπερ ἡμεῖς τῷ Χριστῷ πιστεύσαντες καὶ τῇ ἀναστάσει αὐτοῦ, βαπτισθόμεθα, ὡς καὶ αὐτοὶ τῶν αὐτῶν μυστηρίων κοινωνήσαντες· Βαπτισθόμεθα γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, τουτέστι, τῶν σωμάτων τῶν ἡμετέρων οὕτως κἀκεῖνοι θαρβήσαντες τῷ Μωϋσεῖ, τουτέστι, ἰδόντες αὐτὸν διαβάνα πρῶτον, κατατόλμησαν καὶ αὐτοὶ τὴν ὕδατων. Ἀλλ' ἐπειδὴ βούλεται τὸν τύπον ἐγγύς τῆς ἀληθείας ἀγαγεῖν, οὐ λέγει οὕτως, ἀλλὰ τοῖς τῆς ἀληθείας ὀνόμασι κέχρηται καὶ ἐπὶ τοῦ τύπου. Καὶ τοῦτο μὲν τοῦ λουτροῦ σύμβολον· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα, τῆς ἱερᾶς τραπέζης. Καθάπερ γὰρ οὐ τὸ σῶμα ἐσθίεις τὸ δεσποτικόν, οὕτως ἐκείνοι τὸ μάννα· καὶ ὡσπερ οὐ τὸ αἶμα πίνεις, οὕτως καὶ ἐκείνοι ὕδωρ ἐκ πέτρας. Εἰ γὰρ καὶ αἰσθητὰ ἦν τὰ γινόμενα, ἀλλὰ πνευματικῶς παρείχετο, οὐ κατὰ φύσει ἀκολουθίαν, ἀλλὰ κατὰ δωρεᾶς χάριν, καὶ μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν ἔτρεφεν εἰς πίστιν ἐνάγοντα. Διὰ τοι τοῦτο περὶ μὲν τῆς τροφῆς οὐδὲν εἶπεν· ἐξηλλαγμένη γὰρ ἦν, οὐ τῷ τρόπῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει· μάννα γὰρ ἦν· ἐπὶ δὲ τοῦ ποτοῦ, ἐπειδὴ ὁ τρόπος τῆς χορηγίας μόνος ἦν ὁ παράδοξος, καὶ κατασκευῆς ἐδεήθη· διόπερ εἶπὼν, *Τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἐπιον*, ἐπήγαγεν· *Ἐπιον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας*· καὶ προσέθηκεν, *Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός*. Οὐ γὰρ ἡ τῆς πέτρας φύσις τὸ ὕδωρ ἤφειε, φησὶν· ἢ γὰρ ἂν * καὶ πρὸ τούτου ἀνέβλυζεν· ἀλλ' ἐτέρα τις πέτρα πνευματικὴ τὸ πᾶν εἰργάζετο, τουτέστιν, ὁ Χριστός ὁ παρὼν αὐτοῖς πανταχοῦ, καὶ πάντα θαυματουργῶν. Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπεν, Ἀκολουθοῦσης. Εἶδες Παύλου σοφίαν, πῶς ἐκατέρωθεν αὐτὸν ὄντα χορηγῶν δέκνυσι, καὶ ταύτη τὸν τύπον ἐγγύς τῆς ἀληθείας ἄγων; Ὁ γὰρ ἐκεῖνα παρασχὼν ἐκείνοις, φησὶν, οὗτος καὶ ταύτην κατεσκεύασε τὴν τραπέζαν· καὶ ὁ αὐτὸς κἀκεῖνους διὰ τῆς θαλάττης, καὶ σὲ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἤγαγε· κἀκεῖνοις μάννα καὶ ὕδωρ, καὶ σοὶ σῶμα καὶ αἶμα παρέσχε. Καὶ τὰ μὲν τῆς δωρεᾶς αὐτοῦ τοιαῦτα· ἔδωκεν δὲ καὶ τὰ ἐξῆς, καὶ σκοπήσωμεν, εἰ τῆς δωρεᾶς ἀναξίων φανέντων τούτων ἐφείσατο. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις τοῦτο εἰπεῖν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν ἠδὲ ἠὲ ὁ Θεός*, καίτοι γε τιμήσας αὐτοὺς τοσαύτη τιμῇ. Ἀλλ' οὐδὲν αὐτοὺς τούτο ὦνησεν, ἀλλ' οἱ πλείους ἀπώλοντο. Καὶ μὴν πάντες ἀπώλοντο· ἀλλ' ἵνα μὴ δόξη καὶ τούτοις πανωλεθρίαν προφητεύειν, διὰ τοῦτο εἶπεν, *Οἱ πλείους*. Καίτοι γε ἄπειροι ἦσαν, ἀλλ' οὐδὲν τὸ κληθὸς ὠφέλησε· καὶ πάντα ἐκεῖνα ἀγάπης τεκμήρια ἦν, ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο αὐτοὺς ὦνησεν, ἐπεὶ μὴδὲ αὐτοὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐπέδεικνυοντο. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς περὶ γενένης [204] λόγοις οἱ πολλοὶ διαπιστοῦσιν, ἕτε μὴ παροῦσι μὴδὲ φαινομένους, ἀπὸ τῶν ἡδὴ γεγενημένων δέκνυσιν, ὅτι κολάζει τοὺς ἀμαρτάνοντας ὁ Θεός, κἂν μυριάκις εὐεργετηκῶς ἦ· Εἰ γὰρ καὶ τοῖς μέλλουσιν ἀπιστεῖτε, φησὶν, ἀλλ' οὐ δέπου καὶ τοῖς γεγενημένοις ἀπιστήσατε.

* Sic Rcg. et Savil. At Morel., οὐ γὰρ ἂν.

γ. Σκοπεῖτε γοῦν ἥλικα εὐεργέτησε τοὺτους· Αἰγύπτου καὶ τῆς ἐκεῖ δουλείας ἀπήλλαξε, τὴν θάλασσαν ὑπεσφόρεσαν, ἐξ οὐρανοῦ μάννα κατήνεγκε, κάτωθεν ὕδατων πηγὰς ξένας καὶ παραδόξους ἀνήκε, παρῆν αὐτοῖς πανταχοῦ θαυματουργῶν, καὶ πάντοθεν αὐτοὺς τεχνίζων· ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ τῆς δωρεᾶς ταύτης οὐδὲν ἄξιον ἐπεδείξαντο, οὐκ ἐφείσατο αὐτῶν, ἀλλ' ἀπώλεσαν ἅπαντας. *Κατεστρώθησαν γὰρ*, φησὶν, *ἐν τῇ ἐρήμῳ*· τὴν τε ἀθρόαν αὐτῶν ἀπώλειαν καὶ τὰς κολάσεις καὶ τὰς τιμωρίας τὰς θεηλάτους ἐμφαίνων διὰ τῆς λέξεως ταύτης, καὶ ὅτι οὐδὲ τῶν προκειμένων ἐπάθλων ἐπέτυχον. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας ταῦτα αὐτοῖς εἰργάσατο, ἀλλ' ἔξω καὶ πόρρω που καὶ μακρὰν τῆς χώρας ἐκείνης, διπλῆ τιμωρίᾳ κολάσας, καὶ τῷ μὴ συγχωρῆσαι τὴν γῆν ἰδεῖν, καὶ ταῦτα ἐπηγελέμενην αὐτοῖς, καὶ τῷ κολάσαι χαλεπῶς. Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς ταῦτα; φησὶ· Πρὸς σὲ μὲν οὐ· διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν*. Ὡσπερ γὰρ αἱ θωραεὶ τύποι, οὕτω καὶ αἱ κολάσεις τύποι· καὶ ὡσπερ τὸ βάπτισμα καὶ ἡ τράπεζα προδιεγράφετο, οὕτω καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα, ὅτι καὶ κολασθήσονται οἱ ταύτης ἀνάξιοι τῆς δωρεᾶς, προανεφωνεῖτο δι' ἡμᾶς, ὥστε σωφρονεστέρους γενέσθαι τοῖς παραδείγμασιν ἐκείνοις. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμῶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς κἀκεῖνοι ἐπεθύμησαν*. Ὡσπερ γὰρ ἐν ταῖς εὐεργεσίαις οἱ τύποι προέλαβον, καὶ ἠκολούθησεν ἡ ἀλήθεια, οὕτω καὶ ἐν ταῖς τιμωρίαις ἔψεται. Ὅρᾳς πῶς δέκνυσιν, οὐχ ὅτι κολασθήσονται μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μειζόνους ἢ ἐκείνοι; Εἰ γὰρ τὸ μὲν τύπος, τὸ δὲ ἀλήθεια, ἀνάγκη καὶ ἐν ταῖς τιμωρίαις πολλὴν εἶναι τὴν ὑπεροχὴν, ὡσπερ καὶ ἐν ταῖς δωρεαῖς. Καὶ σκόπει τίνων καθάπτεται πρῶτον· τῶν ἐν τοῖς εἰδωλοῖς ἐσθιόντων. Εἰπὼν γὰρ, *Μὴ εἶναι ἐπιθυμητὰς κακῶν*, ὅπερ ἦν καθολικόν, ἐπάγει καὶ τὸ κατ' εἶδος, δεικνύς ὅτι ἕκαστον τῶν ἀμαρτημάτων ἐκ πονηρᾶς γέγονεν ἐπιθυμίας· καὶ πρῶτον τοῦτο ἐφη· *Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε, καθὼς τινες αὐτῶν, ὡσπερ γέγραπται· Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίξαι*. Ἦκουσας πῶς λοιπὸν καὶ εἰδωλολάτρας καλεῖ; ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν ἀποφαινόμενος, ὕστερον δὲ καὶ κατασκευάζων. Καὶ τὴν αἰτίαν δὲ τέθεικε, δι' ἣν εἰς τὰς τραπέζας ἐκείνας ἔτρεχον· αὐτὴ δὲ ἦν γαστριμαργία. Διόπερ εἶπὼν, *Εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμῶς ἐπιθυμητὰς κακῶν*, καὶ ἐπαγαγὼν, *Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθαι*, τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης παρανομίας τίθησιν· αὐτὴ δὲ ἦν ἡ γαστριμαργία. Ἐκάθισεν γὰρ, φησὶν, ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν. Καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς τέλος προστίθησιν, ὅτι *Ἀνέστησαν παίξαι*. Ὡσπερ γὰρ ἐκείνοι, φησὶν, ἀπὸ τρυφῆς εἰς εἰδωλολατρείαν ἐξέβησαν· οὕτω δέος, μὴ καὶ ὑμεῖς ἐντεῦθεν ἐκεῖ πέσητε. Εἶδες πῶς ἐδείξε τοὺς δῆθεν τελείους τοῦτους [205] ἐκείνων ἀτελεστέρους; οὐς ἐπληρτεν οὐ τοῦτῳ μόνον τῷ μὴ διαβαστάζειν, ἀλλὰ καὶ τῷ τοὺς μὲν ἀπὸ ἀγνοίας, τοὺς δὲ ἀπὸ γαστριμαργίας ἀμαρτάνειν· καὶ τῆς μὲν ἐκείνων ἀπωλείας τὴν κόλασιν τοῦτους λογίζεται, τοῦτους δὲ οὐκ ἀφήσιν, εἰς ἔτερον ἀνεγκεῖν τῆς οἰκείας ἀμαρτίας τὴν πρόφαση, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκείνων βλάβης καὶ τῆς ἑαυτῶν αὐτοὺς ὑπευθύνους ἀποφαίνεται. *Μηδὲ πορνεύωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν*. Τίνος ἐνεκεν τῆς πορνείας ἐνταῦθα μέμνηται πάλιν, τοσαῦτα περὶ αὐτῆς ἐμπροσθεν διαλεχθεὶς; Ἔθος αἰεὶ τῷ Παύλῳ, ὅταν ὑπὲρ πολλῶν ἀμαρτημάτων ἐγκαλῆ, καὶ τάξει αὐτὰ διατιθέσθαι καὶ καθ' ἕκαστον ἐπιέναι τοῖς προκειμένοις, καὶ πάλιν ἐν τοῖς περὶ ἐτέρων λόγοις καὶ τῶν προ-

inquit, *quod dolore affectus sit, et abierit tristis, et curavi vias ejus (Isai. 57. 17. 18)*. Et si quid mali passus, fortiter illud tuleris, totum exuisti. Hoc quoque enim diviti illi Abraham dicebat: *Recepit Lazarus mala sua, et hic consolationem habet (Luc. 16. 25)*. Si viduæ misertus fueris, abluuntur peccata tua: nam ait: *Judicate pupillo, defendite viduam, et venite disceptemus, ait Dominus; et si fuerint peccata vestra sicut puniceum, ut nivem dealbabo; et si fuerint ut coccinum, ut lanam dealbabo (Isai. 1. 17. 18)*. Neque enim vel cicatricem vulnerum sinit apparere.

5. *Pœnitentiæ vis in hac vita, inutilitas in altera.*— Sed etiamsi venerimus in illud profundum malorum, in quod incidit is qui paterna bona exedit et siliquis vescebatur, et pœnitentiam egerimus, omnino salvierimus: etiamsi decem millia talenta debeamus, et procidamus, injuriarumque memoriam deponamus, omnia nobis remittuntur: etiamsi illic aberraverimus, ubi ovis ab ovili aberravit, inde ille nos reducit, si modo velimus, dilecti: benignus enim est Deus. Ideo etiam satis illi fuit, quod is qui decem millia talenta debebat, ante se procumberet, et quod qui paterna bona absumperat, solum revertetur, et quod errans ovis portari vellet. Cogitantes igitur benignitatis ejus magnitudinem, hic illum nobis propitium reddamus, et præoccupemus faciem ejus in confessione, ut ne hinc abeuntes sine defensione, extremum subeamus supplicium. Si enim in præsentī vita qualemcumque adhibeamus diligentiam, maxima lucrabimur: si autem non meliores effecti abscesserimus, etiamsi illic vehementi pœnitentia ducamur, nihil nobis proderit. Oportebat enim intra septa manentem decertare, non autem postquam solutum fuit theatrum lamentari et flere inutiliter, ut dives ille faciebat, lamentans et ejulans, sed jam frustra et incassum, quia tempus illud despexerat, quo hæc facere oportuit. Non ille autem solus, sed multi alii jam sunt divites ipsi similes, qui pecunias quidem despiciere nolunt, sed loco pecuniarum animam despiciunt: quod mirari subit mihi, cum video illos Dei misericordiam precantes, et ita affectos erga seipsos ut incurabiles sint, animæque suæ tanquam inimicæ non parcentes. Ne ludamus, o dilecti, ne ludamus, neque nos ipsos despiciamus, dum rogamus Deum ut nostri misereatur, et misericordiæ ejus pecunias, delicias et omnia anteponimus. Neque enim, si quis tibi dicam offerret, et quempiam accusans diceret, illum mille mortes subiturum, cum posset modica pecunia sese redimere, malle mori quam aliquid ex suis numerare; misericordia aut venia illum esse dignum diceres. Hoc ergo et de teipso reputa: nam nos quoque hoc facimus, et salutem nostram despicientes, pecuniis parcimus. Quomodo ergo Deum precaris ut tibi parcat, cum tu ipse tibi non parcas, et animæ pecunias præferas? Quocirca admodum obstupesco cogitans, quantæ in pecuniis lateant præstigiæ; imo non in pecuniis, sed in eorum qui decipiuntur animis. Sunt enim, sunt utique, qui multum hæc præstigiis irrident. Quid enim in illis est,

quod nos fascinare possit? nonne inanimata est materia, nonne fluxa? nonne infida est ejus possessio? annon timoribus plena est et periculis? annon cædibus et insidiis? annon inimicitia et odio? annon socordia et nequitia multa? annon terra est et cinis? quæ insania? quis morbus? At non accusandi sunt tantum, inquit, hoc morbo laborantes, sed etiam solvendus est amor. Et quo alio modo solvemus, quam ostendentes rem esse malam innumerisque plenam malis? At non facile est id amanti persuadere. Itaque alia ipsi pulchritudo opponenda est. Sed cum ægrotet, incorpoream non videt pulchritudinem: corpoream ergo illi ostendamus, et dicamus illi: Cogita prata, et flores qui in illis sunt, quovis auro elegantiores, et quibusvis lapillis et gemmis gratiores et pellucidiores: cogita limpida fontium fluentia, fluvios qui instar olei sine strepitu e terra profluunt: ascende in cælum et vide solis pulchritudinem, lunæ decorem, stellarum flores. Et quid hoc, inquit? non enim illis utimur ut pecuniis. Atqui magis quam pecuniis, quatenus eorum usus est magis necessarius, et iis fruimur securius. Neque enim times, ne quis illa ut pecunias auferens discedat; sed licet tibi de iis perpetuo confidere, atque sine ulla cura vel sollicitudine. Si autem ideo doles, quod cum aliis fruaris illis, et quod non solus illa possideas, ut pecunias; non pecunias, sed avaritiam solam mihi amare videris: nec pecunias amares, si communes omnibus prostarent. Cum igitur dilectam invenerimus, nempe avaritiam; age, ostendam tibi, quomodo illa te odio habeat et aversetur: quot contra te gladios acuat, quam multa fodiat barathra, quam multos tendat laqueos, quanta apparet præcipitia; ut sic amorem extinguas. Udenam hæc sciri possunt? Ex viis, ex bellis, ex mari, ex tribunalibus. Nam mare implet sanguine, et judicum sæpe cruentat gladios, sæpe injuste, eosque qui noctu et interdiu in viis insidiantur ipsa armat, et suadet ignorare naturam: parricidas facit et matricidas, et omnia mala in vitam infert.

6. Ideoque Paulus vocat illam malorum radicem, Ipsa amatores suos non meliøre conditione jacere sinit, quam eos qui metalla operantur. Quemadmodum enim illi perpetuo in tenebris conclusi et vincti inutiliter laborant: sic et isti in speluncis avaritiæ defossi, nemine necessitatem inferente, sua sponte sibi supplicium attrahunt, se insolubilibus circumligantes vinculis. Et ad metalla damnati quidem, vespere saltem adveniente a laboribus solvuntur; hi vero et die et nocte improba hæc metalla defodiunt: et illis quidem modus est constitutus laboriosæ illius operationis; hi vero nullum modum norunt, sed quo magis foderint, eo majorem appetunt miseriam. Si autem illi quidem inviti, hi vero sponte sua, morbi mihi dicis gravitatem, quod nempe liberari non possunt, si quidem malam suam sortem non oderunt. Sed quasi sus in luto, sic illi in avaritiæ fœtoribus volutati sibi placent, graviora patientes quam damnati illi. Nam quod pejore conditione sint, audi quæ ad illos spectant, et tunc audies quæ ad hos pertinent. Dicitur

δθους αὐτοῦ. Κἄν κακόν τι παθῶν, γενναίως ἐνέγκῃς, τὸ πᾶν ἀπεδώσω. Τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς τὸν πλούσιον ὁ Ἀβραάμ ἔλεγεν, ὅτι Ἀπέλαβε Ἀάζαρος τὰ κακὰ αὐτοῦ, καὶ ἐνταῦθα παρακαλεῖται. Κἄν χήραν ἐλεήσῃς, πλύνεται σου τὰ ἁμαρτήματα· Κρίνατε γὰρ, φησὶν, ὄρφανῶν, καὶ δικαιοῦσατε χήραν, καὶ δεῦτε καὶ διωλεχθῶμεν, λέγει Κύριος· καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνα λευκαῶν· ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡσεὶ ξυρίον λευκαῶν. Οὐδὲ γὰρ οὐλήν τῶν τραυμάτων ἀφήσι· φανῆναί τινα.

ε'. Ἀλλὰ κἄν εἰς ἐκεῖνο ἐλθωμεν τὸ βῆθος τῶν κακῶν, εἰς ὃ κατέπεσεν ὁ τὰ πατρῶα κατεδεδωκώς καὶ κεράτια ἐσθίων, καὶ μετανοήσωμεν, σωζόμεθα πάντως· κἄν μύρια τάλαντα ὀφείλωμεν, καὶ προσπέσωμεν καὶ μὴ μνησικακήσωμεν, πάντα ἡμῖν ἀφέεται· κἄν ἐκεῖσε ἀποπλανηθῶμεν, οὐ τὸ πρόβατον ἀπεδουκολήθη, ἀκαίθην ἡμᾶς ἀνακτᾶται· μόνον βουληθῶμεν, ἀγαπητοί· φιλήνθρωπος γὰρ ὁ Θεός. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ τὰ μύρια τάλαντα ὀφείλοντος τῆ προσπτώσει ἤρκετο, καὶ ἐπὶ τοῦ τὰ πατρῶα κατεδεδωκῶτος τῆ ἐπανόδῳ μόνη, καὶ ἐπὶ τοῦ προβάτου τῆ βουληθῆναι βασταχθῆναι. Ἐννοήσαντες τοίνυν τὸ μέγεθος αὐτοῦ τῆς φιλελευθροῦς, ἐνταῦθα αὐτὸν ποιήσωμεν ὤλων ἡμῖν, καὶ προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, ἵνα μὴ ἀπελθόντες ἐντεῦθεν ἀναπολόγητοι, τὴν ἐσχάτην ὑπομείνωμεν τιμωρίαν. Ἄν μὲν γὰρ κατὰ τὴν παρόντα βίον ἐπιδειξώμεθα σπουδῆν κἄν τὴν τυχοῦσαν, τὰ μέγιστα κερδανοῦμεν· ἂν δὲ μηδὲν ἐνταῦθα γενόμενοι βελτίους ἀπέλθωμεν, κἄν σφοδρότερον ἐκεῖ μετανοήσωμεν, οὐδὲν ἡμῖν ἔσται πλεόν. Καὶ γὰρ ἔδει τῶν σκαμμάτων εἶσω μένοντα ἀγωνίσασθαι, οὐ μετὰ τὸ λυθῆναι τὸ θέατρον ἀποδύρεσθαι καὶ δακρῦναι ἀνόνητα· ὅπερ ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ἐποίησε, θρηνῶν μὲν καὶ ὀλοφυρόμενος, εἰκῆ δὲ λοιπὸν καὶ μάτην, ἐπειδὴ τὸν καιρὸν [208], καθ' ὃν ταῦτα ἐχρῆν ποιεῖν, ὑπερίδεν. Οὐκ ἐκεῖνος δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἕτεροι· κατ' ἐκεῖνον νῦν εἰσι πλούσιοι, χρημάτων μὲν οὐ βουλόμενοι καταφρονεῖν, ψυχῆς δὲ ἀντὶ χρημάτων καταφρονοῦντες· οὓς ἔμοιγε θαυμάζεις ἐπεισιν, ὅταν ἴδω τῶ μὲν Θεῷ περὶ ἐλέου συνελθῶς ἐντυγχάνοντας, αὐτοὺς δὲ τὰ ἀνήκεστα ἑαυτοὺς διατιθέντας, καὶ ὡσπερ πολεμίας, οὕτω τῆς ἑαυτῶν ἀφειδουνας ψυχῆς. Μὴ δὴ παίζωμεν, ἀγαπητοί, μὴ παίζωμεν, μηδὲ παραλογίζωμεθα ἑαυτοὺς, τὸν μὲν Θεὸν ἀξιοῦντες ἡμᾶς ἐλεῆσαι, αὐτοὶ δὲ τοῦ ἐλέου τούτου καὶ χρήματα καὶ τρυφὴν καὶ πάντα ἀπλῶς προτιθέμενοι. Οὐδὲ γὰρ, εἴ τίς σοι δίκην προσήγε, καὶ κατηγορῶν τοῦ δέῖνος ἔλεγεν, ὅτι μυρίους μέλλων ὑπομένειν θανάτους, καὶ κύριος ὦν λύσαι τὰς ψήφους χρήμασιν ὀλίγοις, εἴλετο μάλλον ἀποθανεῖν, ἢ τι τῶν αὐτοῦ προσέσθαι, ἐλέου τινὸς ἢ συγγνώμης ἔφης αὐτὸν ἄξιον εἶναι. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐπὶ σαυτοῦ λογίζου· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τοῦτο ποιούμεν, καὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν καταφρονοῦντες, τῶν χρημάτων φειδόμεθα. Πῶς οὖν τὸν Θεὸν ἀξιοῖς σου φείσασθαι, αὐτὸς σαυτοῦ οὕτως ἀφειδῶν, καὶ χρήματα προτιμῶν ψυχῆς; Διὸ καὶ σφόδρα ἐκπέπληγμαί, πόση τοῖς χρήμασιν ἐγκέκρυπται γοητεία, μάλλον δὲ οὐ τοῖς χρήμασιν, ἀλλὰ ταῖς τῶν ἀπατωμένων ψυχαῖς. Εἰσι γὰρ, εἰσὶν οἱ καὶ σφόδρα τῆς μαγανείας ταύτης καταγελῶντες. Τί γὰρ καὶ ἱκανὸν ἡμᾶς τῶν ἐν αὐτοῖς γοητεῦσαι; οὐχὶ ἀψυχός ἐστιν ἡ ὕλη, οὐχὶ ἐπίκτητος; οὐχὶ ἀπιστος αὐτῶν ἡ κτήσις; οὐ φόδων γέμει καὶ κινδύμων; οὐ φόβων καὶ ἐπιβουλῆς; οὐκ ἐχθρας καὶ μίσους; οὐ βρυθμίας καὶ κακίας πολλῆς; οὐ γῆ ἐστιν

καὶ σποδός; τίς ἡ μανία, τίς ἡ νόσος; ἀλλὰ γὰρ οὐ κατηγορεῖν δεῖ μόνον τῶν νοσοῦντων τὰ τοιαῦτα, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καταλύειν τὸν ἔρωτα. Καὶ πῶς ἐτίρωσ καταλύσομεν, ἀλλ' ἢ δεικνύντες φαῦλον ὄντα καὶ μυρίων κακῶν ἀνάμεστον; Ἀλλὰ τοῦτο οὐκ εὐκολον τὸν ἔρωντα πείσαι περὶ τῶν παιδικῶν. Οὐκοῦν ἕτερον αὐτῷ κάλλος ἀντιστήσαι δεῖ. Ἀλλὰ ἀσώματον οὐχ ὄρα κάλλος, ἔτι νοσῶν· οὐκοῦν σωματικὸν ἐπιδειξώμεν, καὶ εἴπωμεν πρὸς αὐτόν· Ἐννόησον τοὺς λειμῶνας καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἄνθη, τὰ χρυσοῖον παντὸς φαιδρότερα καὶ τῶν παντοδαπῶν χαριέστερα καὶ διαυγέστερα λίθων· ἐνόησον τὰ διεϊδῆ τῶν πηγῶν ρεῖθρα, τοὺς ποταμοὺς τοὺς ἐλαίου δίκην ἀφοφῆτι ρέοντες ἀπὸ τῆς γῆς· ἀνάθηθι πρὸς τὸν οὐρανὸν, καὶ ἴδε τοῦ ἡλίου τὸ κάλλος, τῆς σελήνης τὴν ἐμπρέπειαν, τῶν ἀστρων τὰ ἄνθη. Καὶ τί τοῦτο; φησὶν· οὐ γὰρ δὴ κεχρήμεθα αὐτοῖς ὡς τοῖς χρήμασι. Καὶ μὴν πλεόν, ἢ τοῖς χρήμασιν, ὅσῳ καὶ ἀναγκαιότερα αὐτῶν ἡ χρεῖα, καὶ ἀσφαλεστέρα ἡ ἀπόλαυσις. Οὐδὲ γὰρ δέδοικας, μὴ τις, ὡσπερ τὰ χρήματα, αὐτὰ λαδῶν ἀπέλθῃ· ἀλλ' ἐξεστὶ σοι θαρβείν ὑπὲρ αὐτῶν διηνεκῶς, καὶ ταῦτα μὴ μεριμνῶντι μηδὲ φροντίζοντι. Εἰ δ' ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων ἀπολαύεις αὐτῶν, ἀλγεῖς, καὶ μὴ μόνος αὐτὰ κατέχεις ὡσπερ τὰ χρήματα, οὐ χρημάτων, ἀλλὰ πλεονεξίας μοι δοκεῖς ἐρᾶν μόνης. Καὶ οὐδὲ τὰ χρήματα ἐφίλησας ἂν, εἰ κοινὰ προύκειτο πᾶσιν [209]. Οὐκοῦν ἐπειδὴ τὴν ἐρωμένην εὐρήκαμεν, τὴν πλεονεξίαν λέγω, φέρε σοι δεῖξω, πῶς σε μισεῖ αὕτη καὶ ἀποστρέφεται, πόσα θῆγει κατὰ σοῦ ξίφη, πόσα ὀρύττει βάραθρα, πόσους ἀνάπτει βρόχους, πόσους παρασκευάζει κρημνοὺς· ἵνα κἄν οὕτω σβέσῃς τὸ φίλτρον. Πόθεν οὖν ἔστι ταῦτα εἰδέναι; Ἀπὸ τῶν ὀδῶν, ἀπὸ τῶν πολέμων, ἀπὸ τῆς θαλάττης, ἀπὸ τῶν δικαστηρίων. Καὶ γὰρ καὶ τὸ πέλαγος αἱμάτων ἐνέπλησε, καὶ τὰ τῶν δικαστῶν φοινίσσει ξίφη παρανόμως πολλὰκις, καὶ τοὺς ταῖς ὀδοῖς ἐφεδρεύοντας νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ὀπλίζει αὕτη, καὶ φύσιν ἀγνοῆσαι ἔπεισε, καὶ πατραλοῖα; ἐποίησε καὶ μητραλοῖα; καὶ πάντα ἐπεισήγαγε τῷ βίῳ τὰ κακὰ.

Διὸ καὶ ῥίζαν αὐτῶν ὁ Παῦλος ταύτην καλεῖ. Αὕτη τοὺς αὐτῆς ἐραστάς τῶν τὰ μέταλλα ἐργαζομένων οὐδὲν ἀμεινον ἀφήσι διακεῖσθαι. Καθ' ὅπερ γὰρ ἐκεῖνοι διηνεκῶς ἐν σκότῳ κατακεκλεισμένοι καὶ δεδεμένοι πονοῦσιν ἀνόνητα· οὕτω καὶ οὗτοι ἐν τοῖς σπηλαίοις τῆς φιλαργυρίας κατορωρυγμένοι, οὐδενὸς αὐτοῖς ἀνάγκην ἐπιτιθέντος, αὐτόματοι τὴν κόλασιν ἐπισπῶνται, ἑαυτοῖς δεσμοὺς περιθέντες ἀλύτους. Καὶ οἱ μὲν κατάδικοι, κἄν ἐσπέρας καταλαθούσης ἀνιένται τῶν μόχθων· αὐτοὶ δὲ καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ διορύττουσι τὰ πονηρὰ ταῦτα μέταλλα· καὶ τοῖς μὲν μέτρον ἐστὶν ὠρισμένον τῆς μοχθηρᾶς ἐργασίας ἐκείνης, οὗτοι δὲ μέτρον οὐδὲν ἴσασιν, ἀλλ' ὅσον ἂν ὀρύξωσι, τοσοῦτον μείζωνος ἐφίενται ταιλαπυρίας. Εἰ δὲ ἐκεῖνοι μὲν ἄκοντες, οὗτοι δὲ ἐκόντες, τὸ χαλεπὸν μοι λέγεις τοῦ νοσήματος, ὅτι οὐδὲ ἀπαλλαγῆναι δύνανται, εἴ γε μηδὲ μισοῦσι τὴν κακοπάθειαν. Ἄλλ' ὡσπερ ὕς ἐν βορβόρῳ, οὕτω καὶ οὗτοι ταῖς τῆς φιλαργυρίας δυσωδίας ἐγκαλινθούμενοι ἤδονται, χαλεπώτερα πάσχοντες τῶν καταδικῶν ἐκείνων. Ὅτι γὰρ ἐν χεῖρσίν εἰσιν, ἀκουσον τὰ ἐκείνων, καὶ τότε εἶση τὰ τούτων. Λέγεται τοίνυν ἡ χρυσίτις ἐκείνη γῆ χηραμοὺς καὶ καταδύσεις ἔχειν ἐν τοῖς ζοφεροῖς σπηλαίοις ἐκεῖνοις· τὸν οὖν κακοῦργον τὸν τοῖς ἐκεῖ καταδικασθέντα μόχθοις, διὰ τοῦτο λύχων

inquit, quod dolore affectus sit, et abierit tristis, et curvavi vias ejus (Isai. 57. 17. 18). Et si quid mali passus, fortiter illud tuleris, totum exuisti. Hoc quoque enim diviti illi Abraham dicebat: Recepit Lazarus mala sua, et hic consolationem habet (Luc. 16. 25). Si viduæ misertus fueris, abluuntur peccata tua: nam ait: *Judicate pupillo, defendite viduam, et venite disceptemus*, ait Dominus; *et si fuerint peccata vestra sicut puniceum, ut nivem dealbabo; et si fuerint ut coccinum, ut lanam dealbabo* (Isai. 1. 17. 18). Neque enim vel cicatricem vulnerum sinit apparere.

5. *Pœnitentiæ vis in hac vita, inutilitas in altera.*— Sed etiamsi venerimus in illud profundum malorum, in quod incidit is qui paterna bona exedit et siliquis vescebatur, et pœnitentiam egerimus, omnino salvierimus: etiamsi decem millia talenta debeamus, et procidamus, injuriarumque memoriam deponamus, omnia nobis remittuntur: etiamsi illic aberraverimus, ubi ovis ab ovili aberravit, inde ille nos reducit, si modo velimus, dilecti: benignus enim est Deus. Ideo etiam satis illi fuit, quod is qui decem millia talenta debebat, ante se procumberet, et quod qui paterna bona absumperat, solum reverteretur, et quod errans ovis portari vellet. Cogitantes igitur benignitatis ejus magnitudinem, hic illum nobis propitium reddamus, et præoccupemus faciem ejus in confessione, ut ne hinc abeuntes sine defensione, extremum subeamus supplicium. Si enim in præsentī vita qualemcumque adhibeamus diligentiam, maxima lucrabimur: si autem non meliores effecti abcesserimus, etiamsi illic vehementi pœnitentia ducamur, nihil nobis proderit. Oportebat enim intra septa manentem decertare, non autem postquam solum fuit theatrum lamentari et flere inutiliter, ut dives ille faciebat, lamentans et ejulans, sed jam frustra et incassum, quia tempus illud despexerat, quo hæc facere oportuit. Non ille autem solus, sed multi hii jam sunt divites ipsi similes, qui pecunias quidem despiciere nolunt, sed loco pecuniarum animam despiciunt: quod mirari subit mihi, cum video illos Dei misericordiam precantes, et ita affectos erga seipsos ut incurabiles sint, animæque suæ tamquam inimicæ non parcentes. Ne ludamus, o dilecti, ne ludamus, neque nos ipsos despiciamus, dum rogamus Deum ut nostri misereatur, et misericordiæ ejus pecunias, delicias et omnia anteponimus. Neque enim, si quis tibi dicam offerret, et quempiam accusans diceret, illum mille mortes subiturum, cum posset modica pecunia sese redimere, malle mori quam aliquid ex suis numerare; misericordia aut venia illum esse dignum diceres. Hoc ergo et de teipso reputa: nam nos quoque hoc facimus, et salutem nostram despicientes, pecuniis parcimus. Quomodo ergo Deum precaris ut tibi parcat, cum tu ipse tibi non parcas, et animæ pecunias præferas? Quocirca admodum obstupesco cogitans, quantæ in pecuniis lateant præstigiæ; imo non in pecuniis, sed in eorum qui decipiuntur animis. Sunt enim, sunt utique, qui multum hæc præstigiæ irrident. Quid enim in illis est,

quod nos fascinare possit? nonne inanitata est materia, nonne fluxa? nonne infida est ejus possessio? annon timoribus plena est et periculis? annon cædibus et insidiis? annon inimicitia et odio? annon socordia et nequitia multa? annon terra est et cinis? quæ insaniam? quis morbus? At non accusandi sunt tantum, inquires, hoc morbo laborantes, sed etiam solvendus est amor. Et quo alio modo solvemus, quam ostendentes rem esse malam innumerisque plenam malis? At non facile est id amanti persuadere. Itaque alia ipsi pulchritudo opponenda est. Sed cum ægrotet, incorpoream non videt pulchritudinem: corpoream ergo illi ostendamus, et dicamus illi: Cogita prata, et flores qui in illis sunt, quovis auro elegantiores, et quibusvis lapillis et gemmis gratiores et pellucidiores: cogita limpida fontium fluentia, fluvios qui instar olei sine strepitu e terra profluunt: ascende in cælum et vide solis pulchritudinem, lunæ decorem, stellarum flores. Et quid hoc, inquires? non enim illis utimur ut pecuniis. Atqui magis quam pecuniis, quatenus eorum usus est magis necessarius, et iis fruimur securius. Neque enim times, ne quis illa ut pecunias auferens discedat; sed licet tibi de iis perpetuo confidere, atque sine ulla cura vel sollicitudine. Si autem ideo doles, quod cum aliis fruaris illis, et quod non solus illa possideas, ut pecunias; non pecunias, sed avaritiam solam mihi amare videris: nec pecunias amares, si communes omnibus prostarent. Cum igitur dilectam invenerimus, nempe avaritiam; age, ostendam tibi, quomodo illa te odio habeat et aversetur: quot contra te gladios acuat, quam multa fodiat barathra, quam multos tendat laqueos, quanta apparet præcipitia; ut sic amorem extinguas. Undenam hæc sciri possunt? Ex viis, ex bellis, ex mari, ex tribunalibus. Nam mare implet sanguine, et judicum sæpe cruentat gladios, sæpe injuste, eosque qui noctu et interdiu in viis insidiantur ipsa armat, et suadet ignorare naturam: parricidæ facit et matricidæ, et omnia mala in vitam infert.

6. Ideoque Paulus vocat illam malorum radicem, Ipsa amatores suos non meliore conditione jacere sinit, quam eos qui metalla operantur. Quemadmodum enim illi perpetuo in tenebris conclusi et vincti inutiliter laborant: sic et isti in speluncis avaritiæ defossi, nemine necessitatem inferente, sua sponte sibi supplicium attrahunt, se insolubilibus circumligantes viuculis. Et ad metalla damnati quidem, vespere saltem adveniente a laboribus solvuntur; hi vero et die et nocte improba hæc metalla defodiunt: et illis quidem modus est constitutus laboriosæ illius operationis; hi vero nullum modum norunt, sed quo magis foderint, eo majorem appetunt miseriam. Si autem illi quidem inviti, hi vero sponte sua, morbi mihi dicis gravitatem, quod nempe liberari non possint, si quidem malam suam sortem non oderunt. Sed quasi sus in luto, sic illi in avaritiæ fœtoribus volutati sibi placent, graviora patientes quam damnati illi. Nam quod pejore conditione sint, audi quæ ad illos spectant, et tunc audies quæ ad hos pertinent. Dicitur

ergo terra illa aurifera latibula et recessus habere in tenebris illis speluncis : facinorosum, qui ad illos labores damnatus est, ideo lucernam accipientem et ignem, ita ingredi, et gutturnium afferre, ut inde oleum in lucernam infundat, quia tenebræ illic sunt etiam interdiu, ut jam dixi. Deinde quando tempus infelicem illum vocat ad cibum, ipsum quidem tempus ignorare narrant; vincti vero custodem superne vehementer pulsantem speluncam, per strepitum et vocem indicare finem esse diei. Annon inhorruistis hæc audientes? Videamus ergo annon his graviora patientur avari. Nam hi quoque graviolem habent carceris custodem, avaritiam, et eo graviolem, quod cum corpore animam simul colliget. Hæc quoque tenebræ sunt illis horribiliores; non sunt enim sensibiles, sed illas intus parientes avari, quocumque abierint, ubique secum circumferunt: extinctus est enim ipsis animæ oculus. Ideoque Christus illos maxime omnium miseros prædicat dicens: *Si autem lumen quod in te est, tenebræ sint, tenebræ quantæ erunt (Matth. 6. 23)*? Et illi quidem saltem lucernam habent lucentem: hi autem illa privantur: ideoque quotidie in barathra incidunt innumera. Et damnati illi quidem adveniente nocte respirant, in communem eorum qui diem infeliciter transegerunt tranquillitatem navigantes, in noctem dico; avaris autem hunc portum obstruxit avaritia: tot et tantis curis noctu distinentur in otio, nemine negotium faciente, seipsos macerantes. Et quæ hic quidem aguntur talia sunt; quæ vero illic, quis sermo recensere possit, fornaces intolerabiles, fluvios igne ardentem, dentes stridentes, insolubilia vincula, vermicem venenatum, tenebras lucis expertes, mala nunquam finem habentia. Timeamus ergo, dilecti, fugiamus fontem tantorum cruciatuum, furorem insatiabilem, nostræ salutis perniciem. Non possunt enim simul amari pecunia et anima. Discamus pecunias esse terram et pulverem, quod nos deserant hinc demigrantes, imo vero sæpe ante decessum nostrum resiliant, quod ad futuram noceant et ad præsentem vitam. Nam et ante gehennam et ante supplicium illud in bella hic nos innumera conjiciunt,

seditiones excitant et pugnas. Nihil enim ita bellum concitat ut avaritia; nihil ita inopem reddit, sive in divitiis, sive in pauperie apparuerit. Nascitur enim etiam in pauperum animis gravis hic morbus, illorumque paupertatem magis atterit. Si autem inventus fuerit pauper avarus, non in divitiis ille, sed in fame dat pœnas. Non enim potest vel modicis illis quæ habet libere frui, sed et ventrem fame vexat, et corpus totum nuditate et frigore ulciscitur, et iis qui sunt in vinculis ubique squalidior et sordidior est: semper flet et lamentatur, ac si omnium miserimus sit, etiamsi innumeri sint illo pauperiores. Hic si in forum ingressus fuerit, abit multis acceptis vibicibus; si in balneum, si in theatrum, plura accipiet vulnera, non a spectatoribus solum, sed etiam ab iis qui in scena sunt, cum viderit meretrices multas auro fulgentes. Hic etiam si in mari naviget, mercatores et naves plurimis onustas mercibus cogitans et lucra ingentia, neque se vivere putabit: etiamsi per terram iter agat, agros, prædia suburbana, diversoria, balnea, proventus inde partos cogitans, non vitalem sibi vitam esse postea putabit. Quod si illum etiam intra domum incluseris; quæ in foro accepit vulnera refricans, apud se magis animum cruciabit: unamque novit solum consolationem malorum quibus premitur, mortem et ex hac vita migrationem. Hæc non pauper modo, sed etiam dives, qui in hunc incidit morbum, patietur, et tanto magis quam pauper, quanto vehementior imminet illi tyrannis, et major ebrietas. Ideo se omnium pauperrimum putabit, imo etiam vere pauperrimus est. Non enim ex facultatum modo, sed ex mentis affectu æstimantur divitiæ et paupertas. Et ille magis est omnium pauperrimus, qui semper plura concupiscit, et nunquam sistere potest hanc malam concupiscentiam. Propter hæc omnia fugiamus avaritiam, quæ paupertatem inducit, animas corrumpit, gehennæ amicam, inimicam regni cælorum, matrem omnium simul malorum; et pecunias contemnamus, ut fruamur pecuniis, et cum pecuniis fruamur etiam bonis nobis promissis: quæ utinam nos omnes assequi contingat, etc.

HOMILIA XXIV.

CAP. 10. v. 13. *Tentatio vos non apprehendit nisi humana. Fidelis autem est Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere, etc.*

1. Postquam satis terruit eos vetera narrans exempla, atque in animi angorem conjecit, dicens, *Qui videtur stare, videat ne cadat*; multas autem tulerant tentationes, et in iis sæpe sese exercuerant: nam *In infirmitate*, inquit, *et in timore et tremore multo sui apud vos (1. Cor. 2. 3)*; ne dicerent, Cur nos terret et timore afficit? non sumus in iis malis inexercitati; nam pulsi sumus et persecutionem passi, multa et frequentia subiimus pericula: illorum rursus tumorem reprimens ait: *Tentatio vos non apprehendit nisi humana*; id est, parva, brevis, mode-

PATROL. GR. LXI.

rata. Humanum enim dicit de parvo, ut cum ait: *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ (Rom. 6. 19)*. Ne itaque altum sapiatis, inquit, ac si tempestatem superaveritis: nondum enim vidistis periculum quod mortem minaretur, neque teulationem mortem intentantem. Quod etiam Hebræis dicebat: *Nondum usque ad sanguinem restitistis adversus peccatum repugnantes (Hebr. 12. 4)*. Deinde quia exterruerat, vide quomodo rursus illos erigat, postquam persuaserat illis ut modeste agerent, dicens: *Fidelis est Deus qui non patietur vos tentari supra id quod potestis*. Ergo sunt tentationes quæ ferri non possunt. Et quænam illæ? Omnes, ut ita dicam. Potestas enim in Dei nutu sita est, quam per voluntatis nostræ sententiam attrahimus. Quamobrem ut discas accurate,

13

quod non solum illas, quæ nostram superant potestatem, sed neque hæc humanas possimus sine illius auxilio facile ferre, subjunxit : *Sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.* Neque enim illas moderatas, ut dixi, propria virtute feremus; sed in his quoque ejus egemus auxilio, ut eas pervadamus, et antequam pervadamus feramus. Ipse namque et patientiam dat, et promptam liberationem affert; ita ut hæc ratione tentatio ferri possit. Hoc enim subindicavit dicens : *Faciet exitum ut possitis sustinere;* omniaque illi attribuit, 14. *Propter quod, carissimi mei, fugite ab idolorum cultu.* Rursus illos leniter alloquitur addito cognationis nomine, et cum magna urget celeritate ut ab hoc peccato liberentur. Non enim dicit solum, *Discedite, sed, Fugite:* ac rem vocat idololatricam; et ob proximi damnatum jam non modo abscedere jubet, sed rem ipsam per se sufficere ait ad magnam afferendam perniciem. 15. *Ut prudentibus loquor; vos judicate quod dico.* Quia enim rem magnam loquutus est, et crimen auxit vocans idololatricam; ne videretur exasperare illos et molesta uti oratione, illis demum iudicium permittit, et cum laude iudices constituit illos. *Ut prudentibus loquor,* inquit: quod est admodum confidentis causæ et juri suo, cum nempe illum qui accusatur dicti iudicem constituit. Hoc auditorem magis erigit, quando non quasi imperans et legem ferens, sed quasi consulens et illorum iudicium expectans, sic disserit. Cum Judæis enim, utpote insana et puerili mente præditis, non sic Deus loquebatur, neque semper illis mandatorum causas indicabat; sed tantum jubebat: hic autem, quia magna libertate fruimur, et consilium nobis adest, ut amicos nos alloquitur et ait: Non opus est mihi aliis iudicibus: vos mihi calculum ferte, vos accipio iudices. 16. *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est?* Quid dicis, o beate Paule? ut auditorem pudore afficias, mysteriaque horrenda memorans, benedictionis calicem vocas terribilem illum atque formidandum calicem? Etiam, inquit: non parva enim res est quæ dicitur. Nam cum benedictionem dico, omnem explico Dei beneficentiæ thesaurum, et magna illa dona in memoriam revoco. Nam nos quoque ad calicem recensentes ineffabilia Dei beneficia, et omnia quibus fruimur, sic illum offerimus et communicamus, gratias agentes quod genus humanum ab errore liberaverit; quod eos, qui procul erant, prope fecerit; quod eos qui spem non haberent et athei erant in mundo, fratres suos et coheredes constituerit. Pro his et similibus gratias agentes, sic accedimus. Quomodo non contraria factis, inquit, o Corinthii, Deo quidem benedicentes, quod vos ab idolis liberaverit, dum rursus ad illorum mensas accurritis? *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est?* Valde fideliter dixit et terribiliter: hoc enim vult significare; Hoc quod in calice est, illud ipsum est, quod ex latere fluxit, et illius sumus participes. Calicem autem benedictionis vocavit, quia illum præ manibus habentes, sic ipsum celebramus, admiran-

tes, terrore percussi de ineffabili dono, benedicentes quod ipsum effuderit, ut ne in errore maneremus; et non solum effuderit, sed etiam eum ipsum nobis omnibus impertierit. Itaque si sanguinem cupis, inquit, ne idolorum aram brutorum cæde, sed altare meum sanguine meo cruenta. Quid hæc re horribilius? quid, quæso, amabilius?

2. Hoc et amatores faciunt. Cum vident eos quos amant aliena concupiscentes et sua despicientes, suadentes persuadent abscedere ab iis quæ illorum sunt. Sed qui amant, in pecuniis et vestibus et possessionibus hæc exhibent liberalitatem; in sanguine autem nullus umquam: Christus vero in hoc curam suam ostendit et ardentem erga nos caritatem. Et in veteri quidem lege, quia imperfectiores erant, quem idolis offerebant sanguinem, eum ipse excipere sustinuit, ut ab illis abduceret; quod ipsum rursus erat amoris ineffabilis: hic autem in rem horribiliorem et magnificentiorem sacerdotalem transtulit operationem, ipso mutato sacrificio, et pro brutorum matatione seipsum jussit offerri. *Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est?* Cur non dixit, Participatio? Quia voluit quid amplius significare, et magnam indicare conjunctionem. Non enim cum participamus tantum et sumimus, sed etiam cum jungimur communicamus. Quemadmodum enim corpus illud Christo jungitur: ita et nos per panem hunc unimur. Cur autem addidit, *Quem frangimus?* hoc enim in eucharistia fieri videre est; in cruce vero non item, imo contrarium: ait enim, *Os non comminuetur* (Num. 9. 12; Exod. 12. 46). Sed quod non passus est in cruce, hoc propter te patitur in oblatione, et frangi patitur ut omnes impleat. Deinde quia dixit, *Communicatio corporis,* quod autem communicat, aliud est ab eo cui communicat; hæc etiam, quæ parva videbatur esse, differentiam sustulit. Cum dixisset enim, *Communicatio corporis,* quæsiuit rursus aliquid propinquius dicere; ideo subjunxit: 17. *Quoniam unus panis et unum corpus multi sumus.* Quid enim, inquit, dico communicationem? illud ipsum corpus sumus. Quid est enim panis? Corpus Christi. Quid autem fiunt comunicantes? Corpus Christi; non corpora multa, sed unum corpus. Sicut enim panis ex multis granis constans, unicus est, ita ut grana nusquam appareant; sed sicut quidem ipsa, non manifesta autem sit illorum differentia propter conjunctionem: sic nos et mutuo et cum Christo jungimur. Non enim ex altero corpore hic, ex altero ille nutritur, sed ex eodem ipso omnes: ideoque adjecit, *Omnes enim ex uno pane participamus.* Si autem ex eodem, et id ipsum effici-mur omnes, cur non eandem caritatem exhibemus, et ea ratione unum effici-mur? Nam olim majorum nostrorum tempore hoc erat: *Multitudinis enim credentium,* inquit, *cor unum et anima una erat* (Act. 4. 32). At non nunc, imo totum contrarium: multa et varia sunt inter omnes bella, et feris sævius affecti sumus alter in alterius membra. Et Christus quidem te, etsi tantum ab ipso disjunctum, uni-

ὅς εἰπεῖν· τὸ γὰρ δυνατὸν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βοήθῃ
κεῖται, ἦν διὰ τῆς ἡμετέρας ἐπιστώμεθα γνῶμης.
Διόπερ ἵνα μάθῃς ἀκριβῶς, ὅτι οὐ μόνον ἐκείνους
τοὺς ὑπερβαίνοντας ἡμῶν τὴν δύναμιν, ἀλλ' οὐδὲ τού-
τους τοὺς ἀνθρώπινους ἐνὶ χωρὶς τῆς ἐκείθεν βοήθειας
βῆδως ἐνεγκεῖν, ἐπήγαγεν· Ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ
πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκθασιν τοῦ δύνασθαι ὑπενεργε-
κεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνους τοὺς συμμετρους, ὅπερ ἔφην,
φησὶ, τῇ ἰδίᾳ δυνάμει διοίσωμεν· ἀλλὰ κἀναυθα τῆς
παρ' αὐτοῦ δεόμεθα συμμαχίας, ὥστε αὐτοὺς διεξελ-
θεῖν, καὶ πρὶν ἢ διεξελθεῖν, [212] ἐνεγκεῖν. Αὐτὸς
γὰρ καὶ τὴν ὑπομονὴν δίδωσι, καὶ τὴν ταχεῖαν ἀπαλ-
λαγὴν ἐπάγει, ὥστε καὶ ταύτη φορητὴν γενέσθαι τὸν
πειρασμόν. Τοῦτο γὰρ ἠνείκατο ἐπιρῶν, Ποιήσει καὶ
τὴν ἔκθασιν τοῦ δύνασθαι ὑπενεργεκεῖν· καὶ πάντα
αὐτῷ ἀνατιθῆσι. Διόπερ, ἀδελφοί μου, φεύγετε ἀπὸ
τῆς εἰδωλολατρίας. Πάλιν αὐτοὺς θεραπεύει τῷ
τῆς συγγενείας ὀνόματι, καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους
ἐπαίγει τῆς ἀμαρτίας ἀπαλλαγῆναι ταύτης. Οὐδὲ γὰρ
εἶπεν, Ἀποστήτε, ἀπλῶς, ἀλλὰ, Φεύγετε· καὶ τὸ
πράγμα εἰδωλολατρίας καλεῖ, καὶ οὐκέτι διὰ τὴν τοῦ
πλησίον βλάβην ἀφίστασθαι μόνον κελεύει, ἀλλὰ καὶ
αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δεικνύουσιν ἱκανὸν μεγάλην ἐνεγκεῖν
λύμην. Ὡς φρονίμοις λέγω κρίνατε ὑμεῖς ὁ φημι.
Ἐπειδὴ γὰρ μέγα ἐφθέξατο, καὶ τὴν κατηγορίαν
ἠβξῆσεν, εἰδωλολατρίας καλέσας, ἵνα μὴ δόξη τρα-
χύνειν αὐτοὺς καὶ φορτικὸν ποιεῖν τὸν λόγον, αὐτοῖς
λοιπὸν ἐπιτρέπει τὴν κρίσιν, καὶ μετ' ἔγκωμιου
καθίζει τοὺς δικάζοντας. Ὡς φρονίμοις γὰρ λέγω,
φησὶν· ὅπερ σφόδρα θαρβρόντος ἐστὶ τοῖς οικείοις
δικαιώμασι, τὸ τὸν ἐγκαλούμενον αὐτὴν καθῆσαι τῶν
λεγομένων κριτῆν. Τοῦτο καὶ τὸν ἀκροατὴν αἰρεῖ
μειζόνως, ὅταν μὴ ὡς ἐπιτάττων μηδὲ ὡς νομοθε-
τῶν, ἀλλ' ὡς συμβουλευτὴν καὶ παρ' αὐτοῖς ἐκείνους
δικαζόμενος, οὕτω διαλέγεται. Ἰουδαίους μὲν γὰρ,
ὅτι ἀνοητέστερον δικαιομένους καὶ παιδικώτερον, οὐχ
οὕτως ὁ Θεὸς διελέγετο, οὐδὲ πανταχοῦ τὰς αἰτίας
αὐτοῖς ἔλεγε τῶν ἐπιταγμάτων, ἀλλ' ἐκέλευε μόνον·
ἐναυθα δὲ, ἐπειδὴ πολλῆς ἐλευθερίας ἀπελαύσαμεν,
καὶ συμβουλῆς ἀπολαύομεν, καὶ ὡς φίλοις διαλέγε-
ται καὶ φησιν· Ὁμῶς δεόμεαι ἐτέρων δικαστῶν· αὐτοί
μοι τὴν ψῆφον οὐ μείψετε ταύτην, ὑμεῖς λαμβάνω
κριτάς. Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦ-
μεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ
ἐστὶ; Τί λέγει, ὦ μακάριε Παῦλε; θέλων ἐντρέψαι
τὸν ἀκροατὴν, καὶ μυστηρίων μεμνημένος φρικτῶν,
εὐλογίας ποτήριον καλεῖ; τὸ ποτήριον τὸ φοβερὸν καὶ
φρικνωδέστατον ἐκεῖνο; Ναί, φησὶν· οὐ γὰρ μικρὸν
τὸ εἰρημένον. Εὐλογίαν γὰρ ὅταν εἶπω, πάντα ἃ
ἀναπαύσω τὸν τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ θησαυρὸν,
καὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀναμνηστικῶν δωρεῶν. Καὶ
γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐπιλέγοντες τῷ ποτηρίῳ τὰς ἀφάτους
εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅσων ἀπολελεύκαμεν, οὕτως
αὐτὸ προσάγομεν ἢ καὶ κοινωνοῦμεν, εὐχαριστοῦντες
ὅτι τῆς πλάνης ἀπήλλαξε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος·
οὕτω μακρὰν ὄντας, ἐγγὺς ἐποίησεν· ὅτι ἐλπίδα μὴ
ἔχοντας καὶ ἀθέους ἐν τῷ κόσμῳ, ἀδελφοὺς ἑαυτοῦ
κατεσκεύασε καὶ συγκαληρονόμους. Ὑπερ τούτων καὶ
τῶν τοιοῦτων ἀπάντων εὐχαριστοῦντες, οὕτω πράσ-
σωμεν. Πῶς οὖν οὐκ ἐναντία ποιεῖτε, φησὶν, ὦ Κορίν-
θιοι, εὐλογοῦντες μὲν τὸν Θεόν, ὅτι τῶν εἰδώλων
ὑμεῖς ἀπήλλαξε, πάλιν δὲ ἐπὶ τὰς ἐκείνων τρέχοντες
τραπέζας; Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλο-

γοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ
ἐστὶ; Σφόδρα πιστῶς καὶ φοβερώς εἴρηκεν. Ὁ γὰρ
λέγει, τοῦτό ἐστιν, ὅτι Τοῦτο [213] τὸ ἐν τῷ ποτη-
ρίῳ ὄν, ἐκεῖνό ἐστι τὸ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς βεῦσαν, καὶ
ἐκεῖνο μετέχομεν. Ποτήριον δὲ εὐλογίας ἐκάλεσεν,
ἐπειδὴ αὐτὸ μετὰ χεῖρας ἔχοντες, οὕτως αὐτὸν ἀν-
υμνοῦμεν, θαυμάζοντες καὶ ἐκπληττόμενοι τῆς ἀφά-
του δωρεᾶς, εὐλογοῦντες ὅτι καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐξέχεεν,
ἵνα μὴ μείνωμεν ἐν τῇ πλάνῃ· καὶ οὐ μόνον ἐξέχεεν,
ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἡμῖν αὐτοῦ μετέδωκεν. Ὡστε εἰ
αἵματος ἐπιθυμοῦμεν, φησὶ, μὴ τὸν τῶν εἰδώλων βωμῶν
τῷ τῶν ἀλόγων φόνῳ, ἀλλὰ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἐμὸν
τῷ ἐμῷ φοίνισσε αἵματι. Τί τούτου φρικνωδέστερον;
τί δὲ φιλοστοργότερον; εἰπέ μοι.

β'. Τοῦτο καὶ οἱ ἐρῶντες ποιῶσιν. Ὅταν ἴδωσι τοὺς
ἐρωμένους τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμοῦντας ὃ καὶ τῶν
οἰκείων καταφρονοῦντας, τὰ αὐτῶν διδόντες πείθου-
σιν ἀποστήναι τῶν ἐκείνων. Ἄλλ' οἱ ἐρῶντες μὲν ἐν
χρήμασι καὶ ἱματίοις καὶ κτήμασι ταύτην ἐπιδεικνύ-
νται τὴν φιλοτιμίαν, ἐν αἵματι δὲ οὐδεὶς οὐδέποτε ὁ
δὲ Χριστὸς καὶ ἐν τούτῳ τὴν κηδεμονίαν ἐπεδείξατο
καὶ τὴν θερμὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην. Καὶ ἐν μὲν τῇ
Παλαιᾷ ἐπειδὴ ἀτελέστερον διέκειντο, ὃ τοῖς εἰδώλοις
προσέφερον αἷμα, τοῦτο αὐτὸς ὑπέμεινε καταδέξα-
σθαι, ἵνα ἀποστήσῃ ἐκείνων, ὃ καὶ αὐτὸ πάλιν ἀφά-
του φιλοστοργίας ἦν· ἐναυθα δὲ ἐπὶ τὸ πολλῶν φρι-
κωδέστερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον τὴν ἱερουργίαν
μετεσκεύασε, καὶ τὴν θυσίαν αὐτὴν ἀμείψας, καὶ
ἀντὶ τῆς τῶν ἀλόγων σφαγῆς ἑαυτὸν προσφέρειν κε-
λεύσας. Ὁ ἄρτος, ὃν κλώμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ
σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ; Διὰ τί μὴ εἶπε, Μετ-
οχή; Ὅτι πλέον τι δηλώσῃ ἡδυσλήθη, καὶ πολλὴν
ἐνδείξασθαι τὴν συνάφειαν. Οὐ γὰρ τῷ μετέχειν μόνον
καὶ μεταλαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐνούσθαι κοι-
νωφῶμεν. Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἦνται τῷ
Χριστῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτῷ διὰ τοῦ ἄρτου τούτου
ἐνούμεθα. Διὰ τί δὲ προσέθηκεν, Ὅν κλώμεν; τοῦτο
γὰρ ἐπὶ μὲν τῆς εὐχαριστίας ἐστὶν ἰδεῖν γινόμενον·
ἐπὶ δὲ τοῦ σταυροῦ οὐκέτι, ἀλλὰ καὶ τὸναντίον τού-
τω· Ὅσπου γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, οὐ συντριβί-
σεται. Ἄλλ' ὅπερ οὐκ ἔπαθεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τοῦτο
πάσχει ἐπὶ τῆς προσφορᾶς διὰ σέ, καὶ ἀνέγεται δια-
κλώμενος, ἵνα πάντα ἐμπλήσῃ. Εἶτα ἐπειδὴ εἶπε,
Κοινωνία τοῦ σώματος, τὸ δὲ κοινωνοῦν ἑτερόν
ἐστὶν ἐκεῖνο, οὐ κοινωνεῖ, καὶ ταύτην τὴν δοκοῦσαν
εἶναι μικρὰν διαφορὰν ἀνεῖλεν. Εἰπὼν γὰρ, Κοι-
νωνία τοῦ σώματος, ἐζήτησε πάλιν ἐγγύτερόν τι εἰ-
πεῖν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ὅτι εἷς ἄρτος, ἐν σῶμμά
ἐσμεν οἱ πολλοί. Τί γὰρ λέγω κοινωνίαν; φησὶν·
αὐτὸ ἐσμεν ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Τί γὰρ ἐστὶν ὁ ἄρτος;
Σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβάνοντες;
Σῶμα Χριστοῦ· οὐχὶ σῶματα πολλὰ, ἀλλὰ σῶμα ἓν.
Καθάπερ γὰρ ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν συγκείμενος κόκ-
κων ἦνται, ὡς μηδαμῷ φαίνεσθαι τοὺς κόκκους,
ἀλλ' εἶναι μὲν αὐτοὺς, ἄδηλον δὲ αὐτῶν εἶναι τὴν
διαφορὰν τῇ συναφείᾳ· οὕτω καὶ ἀλλήλοις καὶ τῷ
Χριστῷ συναπτόμεθα. Οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρου μὲν σώμα-
τος σὺ, ἐξ ἑτέρου δὲ ἐκεῖνος τρέφεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ
αὐτοῦ πάντες· διὸ καὶ [214] ἐπήγαγεν· Οἱ γὰρ
πάντες ἐκ τοῦ ἐνός ἄρτου μετέχομεν. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ
αὐτοῦ, καὶ τὸ αὐτὸ γινόμεθα πάντες, διὰ τί μὴ καὶ
τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἐπιδεικνύμεθα, καὶ γινόμεθα καὶ
κατὰ τοῦτο ἓν; Καὶ γὰρ καὶ τὸ παλαιὸν ἐπὶ τῶν προ-
γόνων τῶν ἡμετέρων τοῦτο ἦν. Τοῦ γὰρ πλῆθους

• Reg., ὅταν εἶπω, εὐχαριστίαν λέγω· εὐχαριστίαν δὲ
ὅταν εἶπω, πάντα. ἢ Reg., αὐτὸ προσερχόμεθα.

• Reg., ἐριμῆτους.

quod non solum illas, quæ nostram superant potestatem, sed neque hasce humanas possimus sine illius auxilio facile ferre, subjunxit : *Sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.* Neque enim illas moderatas, ut dixi, propria virtute feremus; sed in his quoque ejus egemus auxilio, ut eas pervadamus, et antequam pervadamus feramus. Ipse namque et patientiam dat, et promptam liberationem affert; ita ut hac ratione tentatio ferri possit. Hoc enim subindicavit dicens : *Faciet exitum ut possitis sustinere*; omniaque illi attribuit, 14. *Propter quod, carissimi mei, fugite ab idolorum cultu.* Rursus illos leniter alloquitur addito cognationis nomine, et cum magna urget celeritate ut ab hoc peccato liberentur. Non enim dicit solum, *Disceditis, sed, Fugite*: ac rem vocat idololatricam; et ob proximi damnatum jam non modo abcedere jubet, sed rem ipsam per se sufficere ait ad magnam afferendam perniciem. 15. *Ut prudentibus loquor; vos judicate quod dico.* Quia enim rem magnam loquutus est, et crimen auxit vocans idololatricam; ne videretur exasperare illos et molesta uti oratione, illis demum iudicium permittit, et cum laude iudices constituit illos. *Ut prudentibus loquor*, inquit: quod est admodum confidentis causæ et juri suo, cum nempe illum qui accusatur dicti iudicem constituit. Hoc auditorem magis erigit, quando non quasi imperans et legem ferens, sed quasi consulens et illorum iudicium expectans, sic disserit. Cum Judæis enim, utpote insana et puerili mente præditis, non sic Deus loquebatur, neque semper illis mandatorum causas indicabat; sed tantum jubebat: hic autem, quia magna libertate fruimur, et consilium nobis adest, ut amicos nos alloquitur et ait: Non opus est mihi aliis iudicibus: vos mihi calculum ferte, vos accipio iudices. 16. *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est?* Quid dicis, o beate Paule? ut auditorem pudore afficias, mysteriaque horrenda memorans, benedictionis calicem vocas terribilem illum atque formidandum calicem? Etiam, inquit: non parva enim res est quæ dicitur. Nam cum benedictionem dico, omnem explico Dei beneficentiæ thesaurum, et magna illa dona in memoriam revoco. Nam nos quoque ad calicem recensentes ineffabilia Dei beneficia, et omnia quibus fruimur, sic illum offerimus et communicamus, gratias agentes quod genus humanum ab errore liberaverit; quod eos, qui procul erant, prope fecerit; quod eos qui spem non haberent et athei erant in mundo, fratres suos et coheredes constituerit. Pro his et similibus gratias agentes, sic accedimus. Quomodo non contraria factus, inquires, o Corinthii, Deo quidem benedicentes, quod vos ab idolis liberaverit, dum rursus ad illorum mensas accurritis? *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est?* Valde fideliter dixit et terribiliter: hoc enim vult significare; Hoc quod in calice est, illud ipsum est, quod ex latere fluxit, et illius sumus participes. Calicem autem benedictionis vocavit, quia illum præ manibus habentes, sic ipsum celebramus, admiran-

tes, terrore perculsi de ineffabili dono, benedicentes quod ipsum effuderit, ut ne in errore maneremus; et non solum effuderit, sed etiam eum ipsum nobis omnibus impertierit. Itaque si sanguinem cupis, inquit, ne idolorum aram brutorum cæde, sed altare meum sanguine meo cruenta. Quid hac re horribilius? quid, quæso, amabilius?

2. Hoc et amatores faciunt. Cum vident eos quos amant aliena concupiscentes et sua despicientes, suadentes persuadent abcedere ab iis quæ illorum sunt. Sed qui amant, in pecuniis et vestibus et possessionibus hanc exhibent liberalitatem; in sanguine autem nullus umquam: Christus vero in hoc curam suam ostendit et ardentem erga nos caritatem. Et in veteri quidem lege, quia imperfectiores erant, quem idolis offerebant sanguinem, eum ipse excipere sustinuit, ut ab illis abduceret; quod ipsum rursus erat amoris ineffabilis: hic autem in rem horribiliorem et magnificentiorem sacerdotalem transtulit operationem, ipso mutato sacrificio, et pro brutorum matatione seipsum jussit offerri. *Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est?* Cur non dixit, Participatio? Quia voluit quid amplius significare, et magnam indicare conjunctionem. Non enim cum participamus tantum et sumimus, sed etiam cum jungimur communicamus. Quemadmodum enim corpus illud Christo jungitur: ita et nos per panem hunc unimur. Cur autem addidit, *Quem frangimus?* hoc enim in eucharistia fieri videre est; in cruce vero non item, imo contrarium: ait enim, *Os non comminuetur* (Num. 9. 12; Exod. 12. 46). Sed quod non passus est in cruce, hoc propter te patitur in oblatione, et frangi patitur ut omnes impleat. Deinde quia dixit, *Communicatio corporis*, quod autem communicat, aliud est ab eo cui communicat; hanc etiam, quæ parva videbatur esse, differentiam sustulit. Cum dixisset enim, *Communicatio corporis*, quæsit rursus aliquid propinquius dicere; ideo subjunxit: 17. *Quoniam unus panis et unum corpus multi sumus.* Quid enim, inquit, dico communicationem? illud ipsum corpus sumus. Quid est enim panis? Corpus Christi. Quid autem sunt communicantes? Corpus Christi; non corpora multa, sed unum corpus. Sicut enim panis ex multis granis constans, unicus est, ita ut grana nusquam appareant; sed sicut quidem ipsa, non manifesta autem sit illorum differentia propter conjunctionem: sic nos et mutuo et cum Christo conjungimur. Non enim ex altero corpore hic, ex altero ille nutritur, sed ex eodem ipso omnes: ideoque adjecit, *Omnes enim ex uno pane participamus.* Si autem ex eodem, et id ipsum effici-mur omnes, cur non eandem caritatem exhibemus, et ea ratione unum effici-mur? Nam olim majorum nostrorum tempore hoc erat: *Multitudinis enim credentium, inquit, cor unum et anima una erat* (Act. 4. 32). At non nunc, imo totum contrarium: multa et varia sunt inter omnes bella, et feris sævius affecti sumus alter in alterius membra. Et Christus quidem te, etsi tantum ab ipso disjunctum, uni-

αὐτὸς εἰπεῖν· τὸ γὰρ δυνατὸν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ῥοπῇ
κείται, ἦν διὰ τῆς ἡμετέρας ἐπιστώμεθα γνώμης.
Διόπερ ἵνα μάθῃς ἀκριβῶς, ὅτι οὐ μόνον ἐκείνους
τοὺς ὑπερβαίνοντας ἡμῶν τὴν δύναμιν, ἀλλ' οὐδὲ τού-
τους τοὺς ἀνθρωπίνους ἐνὶ χωρὶς τῆς ἐκείθεν βοήθειας
βραδίως ἐνεγκεῖν, ἐπήγαγεν· Ἄλλὰ ποιήσει σὺν τῷ
πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκβασιν τοῦ δύνασθαι ὑπενεγκ-
εῖν. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνους τοὺς συμμέτρους, ὅπερ ἔφην,
φησι, τῇ ἰδίᾳ δυνάμει διοίσομεν· ἀλλὰ κἀνταῦθα τῆς
παρ' αὐτοῦ δεόμεθα συμμαχίας, ὥστε αὐτοὺς διεξελ-
θεῖν, καὶ πρὶν ἢ διεξελθεῖν, [212] ἐνεγκεῖν. Αὐτὸς
γὰρ καὶ τὴν ὑπομονὴν δίδωσι, καὶ τὴν ταχέϊαν ἀπαλ-
λαγὴν ἐπάγει, ὥστε καὶ ταύτῃ φορητὸν γενέσθαι τὸν
πειρασμόν. Τοῦτο γὰρ ἠνείκατο εἰπὼν, Ποιήσει καὶ
τὴν ἐκβασιν τοῦ δύνασθαι ὑπενεγκεῖν· καὶ πάντα
αὐτῷ ἀνατίθῃσι. Διόπερ, ἀδελφοί μου, φεύγετε ἀπὸ
τῆς εἰδωλολατρείας. Πάλιν αὐτοὺς θεραπεύει τῷ
τῆς συγγενείας ὀνόματι, καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους
ἐπαίγει τῆς ἀμαρτίας ἀπαλλαγῆναι ταύτης. Οὐδὲ γὰρ
εἶπεν, Ἀποστήτε, ἀπλῶς, ἀλλὰ, Φεύγετε· καὶ τὸ
πρᾶγμα εἰδωλολατρείαν καλεῖ, καὶ οὐκέτι διὰ τὴν τοῦ
πλησίον βλάβην ἀφίστασθαι μόνον κελεύει, ἀλλὰ καὶ
αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ δεικνύουσιν ἰκανὸν μεγάλην ἐνεγκεῖν
λύμην. Ὡς φρονίμοις λέγω κρίνατε ὑμεῖς ὁ φημι.
Ἐπειδὴ γὰρ μέγα ἐφθέγγετο, καὶ τὴν κατηγορίαν
ἠβήτησεν, εἰδωλολατρείαν καλέσας, ἵνα μὴ δόξη τρα-
χύνειν αὐτοὺς καὶ φορτικὸν ποιεῖν τὸν λόγον, αὐτοῖς
λοιπὸν ἐπιτρέπει τὴν κρίσιν, καὶ μετ' ἐγκωμίου
καθίζει τοὺς δικάζοντας. Ὡς φρονίμοις γὰρ λέγω,
φησὶν· ὅπερ σφόδρα θαρρόυντός ἐστι τοῖς οικείοις
δικαιώμασι, τὸ τὴν ἐγκαλούμενον αὐτὸν καθίσει τῶν
λεγομένων κριτῶν. Τοῦτο καὶ τὸν ἀκροατὴν αἰρεῖ
μειζόνως, ὅταν μὴ ὡς ἐπιτάττων μηδὲ ὡς νομοθε-
τῶν, ἀλλ' ὡς συμβουλευτῶν καὶ παρ' αὐτοῖς ἐκείνοις
δικαζόμενος, οὕτω διαλέγεται. Ἰουδαίους μὲν γὰρ,
ἔτε ἀνοητέστερον διεκχιμένους καὶ παιδικώτερον, οὐχ
οὕτως ὁ Θεὸς διελέγετο, οὐδὲ πανταχοῦ τὰς αἰτίας
αὐτοῖς ἔλεγε τῶν ἐπιταγμάτων, ἀλλ' ἐκέλευε μόνον·
ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ πολλῆς ἐλευθερίας ἀπελαύσαμεν,
καὶ συμβουλῆς ἀπολαύομεν, καὶ ὡς φίλοις διαλέγε-
ται καὶ φησὶν· Οὐ δέομαι ἐτέρων δικαστῶν· αὐτοὶ
μοι τὴν ψῆφον ὑμεῖς φέρετε ταύτην, ὑμᾶς λαμβάνω
κριτάς. Τὸ ποτῆριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλογοῦ-
μεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ
ἐστὶ; Τί λέγεις, ὦ μακάριε Παῦλε; θέλων ἐντρέψαι
τὸν ἀκροατὴν, καὶ μυστηρίων μεμνημένος φρικτῶν,
εὐλογίας ποτῆριον καλεῖς τὸ ποτῆριον τὸ φοβερὸν καὶ
φρικτωδέστατον ἐκεῖνο; Ναί, φησὶν· οὐ γὰρ μικρὸν
τὸ εἰρημένον. Εὐλογίαν γὰρ ὅταν εἶπω, πάντα ἃ
ἀναπτύσσω τὸν τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ θησαυρὸν,
καὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀναμνηστικῶν δωρεῶν. Καὶ
γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐπιλέγοντες τῷ ποτηρίῳ τὰς ἀφάτους
εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅσων ἀπολελούκαμεν, οὕτως
αὐτὸ προσάγομεν ἢ καὶ κοινωνοῦμεν, εὐχαριστοῦντες
ὅτι τῆς πλάνης ἀπήλλαξε τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος·
ὅτι μακρὰν ὄντας, ἐγγὺς ἐποίησεν· ὅτι ἐλπίδα μὴ
ἔχοντας καὶ ἀθέους ἐν τῷ κόσμῳ, ἀδελφούς ἑαυτοῦ
κατεσκεύασε καὶ συγκαληρονόμους. Ὑπερ τούτων καὶ
τῶν τοιούτων ἀπάντων εὐχαριστοῦντες, οὕτω πρόσ-
κειμεν. Πῶς οὖν οὐκ ἐναντία ποιεῖτε, φησὶν, ὦ Κορίν-
θιοι, εὐλογοῦντες μὲν τὸν Θεὸν, ὅτι τῶν εἰδώλων
ὑμᾶς ἀπήλλαξε, πάλιν δὲ ἐπὶ τὰς ἐκείνων τρέχοντες
τραπέζας; Τὸ ποτῆριον τῆς εὐλογίας, ὃ εὐλο-

γοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ
ἐστὶ; Σφόδρα πιστῶς καὶ φοβερῶς εἴρηκεν. Ὁ γὰρ
λέγει, τοῦτο ἐστίν, ὅτι Τοῦτο [213] τὸ ἐν τῷ ποτη-
ρίῳ ὄν, ἐκεῖνός ἐστι τὸ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς βεῦσαν, καὶ
ἐκείνου μετέχομεν. Ποτῆριον δὲ εὐλογίας ἐκάλεσεν,
ἐπειδὴ αὐτὸ μετὰ χεῖρας ἔχοντες, οὕτως αὐτὸν ἀν-
υμνοῦμεν, θαυμάζοντες καὶ ἐκπληττόμενοι τῆς ἀφά-
του δωρεᾶς, εὐλογοῦντες ὅτι καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐξέχεεν,
ἵνα μὴ μείνωμεν ἐν τῇ πλάνῃ· καὶ οὐ μόνον ἐξέχεεν,
ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἡμῖν αὐτοῦ μετέδωκεν. Ὡστε εἰ
αἵματος ἐπιθυμοῦμεν, φησὶ, μὴ τὸν τῶν εἰδώλων βωμῶν
τῷ τῶν ἀλόγων φόνῳ, ἀλλὰ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἐμὸν
τῷ ἐμῷ φοίνισσε αἷματι. Τί τοῦτο φρικτωδέστερον;
τί δὲ φιλοστοργότερον; εἰπέ μοι.

β'. Τοῦτο καὶ οἱ ἐρῶντες ποιοῦσιν. Ὅταν ἴδωσι τοὺς
ἐρωμένους τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμοῦντας ὃ καὶ τῶν
οἰκείων καταφρονούντας, τὰ αὐτῶν διδόντες πείθου-
σιν ἀποστήναι τῶν ἐκείνων. Ἄλλ' οἱ ἐρῶντες μὲν ἐν
χρήμασι καὶ ἱματίοις καὶ κτήμασι ταύτην ἐπιδεικνύ-
νται τὴν φιλοτιμίαν, ἐν αἵματι δὲ οὐδεις οὐδέποτε ὃ
δὲ Χριστὸς καὶ ἐν τούτῳ τὴν κηδεμονίαν ἐπεδείξατο
καὶ τὴν θερμὴν περὶ ἡμᾶς ἀγάπην. Καὶ ἐν μὲν τῇ
Παλαιᾷ ἐπειδὴ ἀτελέστερον διέκειντο, ὃ τοῖς εἰδώλοις
προσέφερον αἷμα, τοῦτο αὐτὸς ὑπέμεινε καταδέξα-
σθαι, ἵνα ἀποστήσῃ ἐκείνων, ὃ καὶ αὐτὸ πάλιν ἀφά-
του φιλοστοργίας ἦν· ἐνταῦθα δὲ ἐπὶ τὸ πολλῶν φρι-
κωδέστερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον τὴν ἱερουργίαν
μετεσκεύασε, καὶ τὴν θυσίαν αὐτὴν ἀμείψας, καὶ
ἀντὶ τῆς τῶν ἀλόγων σφαγῆς ἑαυτὸν προσφέρειν κε-
λεύσας. Ὁ ἄρτος, ὃν κλώμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ
σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ; Διὰ τί μὴ εἶπε, Μετ-
οχή; Ὅτι πλέον τι δηλώσῃ ἡθευλήθη, καὶ πολλὴν
ἐνδείξασθαι τὴν συνάφειαν. Οὐ γὰρ τῷ μετέχειν μόν-
ον καὶ μεταλαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐνοῦσθαι κοι-
νωφῶμεν. Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἦνται τῷ
Χριστῷ, οὕτω καὶ ἡμεῖς αὐτῷ διὰ τοῦ ἄρτου τοῦτου
ἐνούμεθα. Διὰ τί δὲ προσέθηκεν, Ὅν κλώμεν; τοῦτο
γὰρ ἐπὶ μὲν τῆς εὐχαριστίας ἐστὶν ἰδεῖν γινόμενον·
ἐπὶ δὲ τοῦ σταυροῦ οὐκέτι, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀντικρίον τού-
τω· Ὅσπου γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, οὐ συντριβί-
σεται. Ἄλλ' ὅπερ οὐκ ἐπαθεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τοῦτο
πάσχει ἐπὶ τῆς προσφορᾶς διὰ σέ, καὶ ἀνέχεται δια-
κλώμενος, ἵνα πάντα ἐμπλήσῃ. Εἶτα ἐπειδὴ εἶπε,
Κοινωνία τοῦ σώματος, τὸ δὲ κοινωνοῦν ἑτερόν
ἐστὶν ἐκείνου, οὐ κοινωνεῖ, καὶ τούτῳ τὴν δοκοῦσαν
εἶναι μικρὰν διαφορὰν ἀνεῖλεν. Εἰπὼν γὰρ, Κοινο-
νία τοῦ σώματος, ἐζήτησε πάλιν ἐγγύτερόν τι εἰ-
πεῖν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ὅτι εἰς ἄρτος, ἐν σώμα
ἐσμεν οἱ πολλοί. Τί γὰρ λέγω κοινωνίαν; φησὶν·
αὐτὸ ἐσμεν ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Τί γὰρ ἐστὶν ὁ ἄρτος;
Σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβάνοντες;
Σῶμα Χριστοῦ· οὐχὶ σώματα πολλὰ, ἀλλὰ σῶμα ἓν.
Καθάπερ γὰρ ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν συγκείμενος κόκ-
κων ἦνται, ὡς μηδαμοῦ φαίνεσθαι τοὺς κόκκους,
ἀλλ' εἶναι μὲν αὐτοὺς, ἀδηλον δὲ αὐτῶν εἶναι τὴν
διαφορὰν τῇ συναφείᾳ· οὕτω καὶ ἀλλήλοις καὶ τῷ
Χριστῷ συναπτόμεθα. Οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρου μὲν σώμα-
τος σὺ, ἐξ ἑτέρου δὲ ἐκεῖνος τρέφεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ
αὐτοῦ πάντες· διὸ καὶ [214] ἐπήγαγεν· Οἱ γὰρ
πάντες ἐκ τοῦ ἐνός ἄρτου μετέχομεν. Εἰ δὲ ἐκ τοῦ
αὐτοῦ, καὶ τὸ αὐτὸ γινόμεθα πάντες, διὰ τί μὴ καὶ
τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἐπιδεικνύμεθα, καὶ γινόμεθα καὶ
κατὰ τοῦτο ἓν; Καὶ γὰρ καὶ τὸ παλαιὸν ἐπὶ τῶν προ-
γόνων τῶν ἡμετέρων τοῦτο ἦν. Τοῦ γὰρ πλήθους

• Reg., ὅταν εἶπω, εὐχαριστίαν λέγω· εὐχαριστίαν δὲ
ὅταν εἶπω, πάντα. • Reg., αὐτὸ προσερχόμεθα.

• Reg., ἐπιμένους.

τῶν πιστευσάντων, φησίν, ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχή μία. Ἄλλ' οὐχὶ νῦν, ἀλλὰ τούναντίον ἅπαν· πολλοὶ καὶ ποικίλοι μεταξὺ πάντων οἱ πόλεμοι, καὶ θηρίων χαλεπώτερον πρὸς τὰ ἀλλήλων διακείμεθα μέλη. Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς τοσοῦτον σε διεισθηκότα ἐαυτῷ ἦνως· σὺ δὲ οὐδὲ τῷ ἀδελφῷ ἀξιοῖς ἠνώσθαι μετὰ ἀκριβείας τῆς προσηκούσης, ἀλλὰ ἀποσχίζεις σεαυτὸν, τοσαύτης καὶ ἀγάπης καὶ ζωῆς ἀπολαύσας παρὰ τοῦ Δεσπότη. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς τὸ σῶμα αὐτοῦ ἔδωκεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ προτέρα τῆς σαρκὸς φύσις ἡ ἀπὸ γῆς διαπλασθεῖσα, ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· ἐφθασε νεκρωθῆναι καὶ ζωῆς γενέσθαι ἔρημος, ἐτέραν, ὡς ἂν εἴποι τις, μᾶζαν καὶ ζύμην ἐπισήγαγε, τὴν ἐαυτοῦ σάρκα, φύσει μὲν οὖσαν τὴν αὐτὴν, ἁμαρτία· δὲ ἀπηλλαγμένην καὶ ζωῆς γέμουσαν, καὶ πᾶσιν ἔδωκεν αὐτῆς μεταλαμβάνειν, ἵνα ταύτη τρεφόμενοι, καὶ τὴν προτέραν ἀποθέμενοι τὴν νεκρὰν, εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἀθάνατον· διὰ τῆς τραπέζης ἀνακερασθῶμεν ταύτης. **Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα· οὐχ οἱ ἐσθιοντες τὰς θυσίας κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσὶ;** Πάλιν ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς καὶ εἰς τοῦτο ἐνάγει. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺ τοῦ μεγέθους τῶν λεχθέντων ἦσαν ταπεινότεροι, καὶ ἀπὸ τῶν προτέρων αὐτοὺς καὶ συνηθῶν πείθει. Καὶ καλῶς, **Κατὰ σάρκα**, φησίν, ὡς αὐτῶν κατὰ πνεῦμα ὄντων. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· **Κἂν ἀπὸ τῶν παχυτέρων παιδευθῆτε, ὅτι οἱ ἐσθιοντες τὰς θυσίας κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσιν.** Ὅρᾳς πῶς δείκνυσιν οὐκ ἔχοντας γνῶσιν τελείαν τοὺς δοκοῦντας· εἶναι τελείους, εἰ γε μὴδὲ τοῦτο ἴσασιν, ὅτι κοινωνία τις ἀπὸ τούτων καὶ φιλία πολλοῖς πολλὰκι πρὸς δαίμονας γίνεται, κατὰ μικρὸν τῆς συνηθείας αὐτοὺς ἐφέλκομένης; Εἰ γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων τὸ κοινωνεῖν ἄλων καὶ τραπέζης φιλίας ἀφορμὴ καὶ σύμβολον γίνεται, ἐγγυρεῖ καὶ ἐπὶ δαιμόνων τοῦτο συμβῆναι· οὐ δέ μοι σκόπει, πῶς ἐπὶ μὲν τῶν Ἰουδαίων οὐκ εἶπεν, ὅτι τῷ Θεῷ κοινωνοῦσιν, ἀλλὰ, **Κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσὶ**· καὶ γὰρ κατεκαίετο τὸ θεμιμένον· ἐπὶ δὲ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ οὐκ οὕτως· ἀλλὰ πῶς; **Κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου ἐστίν.** Οὐ γὰρ τοῦ θυσιαστηρίου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ κοινωνοὶ γινόμεθα. Εἰπὼν δὲ, ὅτι **Κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσιν**, εἶτα δείσας μὴ δόξη ὡσπερ εἰς ἰσχύον ἐχόντων τῶν εἰδώλων διαλέγεσθαι καὶ δυναμένων τι βλάψαι· ὅρα πῶς αὐτὰ καθαιρεῖ πάλιν λέγων· **Τί οὖν φημι; ὅτι εἰδώλον τί ἐστίν; ἢ ὅτι εἰδωλόθυτόν τι ἐστίν;**

γ'. Ταῦτα δὲ λέγω, φησὶ, καὶ ἀπάγω, οὐχ ὡς δυναμένων βλάψαι τι τῶν εἰδώλων ἢ ἰσχύον ἐχόντων· οὐδὲν γὰρ ἐστίν· ἀλλὰ βούλομαι καταφρονεῖν αὐτῶν ὑμᾶς. Καὶ εἰ βούλει καταφρονεῖν, φησὶ, τίνας ἔνεκεν μετὰ σπουδῆς αὐτῶν ἡμᾶς ἀπάγει; Ὅτι οὐ προσάγεται τῷ [315] Δεσπότη τῷ σφ. Ὁ γὰρ θύει, φησὶ, τὰ ἔθνη, **δαίμονιοις θύει, καὶ οὐ Θεῷ.** Μὴ τοῖνον τρέχετε ἐπὶ πᾶ ἐναντία. Οὐδὲ γὰρ, εἰ βασιλέως υἱὸς ἦς, εἶτα τῆς πατρικῆς ἀπολαύων τραπέζης, ἀφεις ἐκείνην, τῆς τῶν καταδίκων καὶ δεσμωτῶν ἠθέλησας κοινωνῆσαι ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ, ἐπέτρεψεν ἂν ὁ πατήρ· ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ἂν ἀπήγαγε τῆς σφοδρότητος, οὐχ ὡς δυναμένης τῆς τραπέζης βλάψαι, ἀλλ' ὡς καταισχυνοῦσης σου τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν τράπεζαν τὴν βασιλικήν. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι οἰκείται εἰς προσκεκρουσάτους, ἡτιμωμένοι, κατάδικοι, δεσμῶται ἀφορήτων κλάσει τηρούμενοι, μυριοὶς ὑπεύθυνοι κακοῖς. Πῶς οὖν οὐκ αἰσχύνῃ κατὰ τοὺς λαϊμάργους καὶ ἀνελευ-

θέρους, ὅταν θῶσι τράπεζαν οἱ κατάδικοι οὗτοι, τρέχων ἐκεῖ καὶ μετέχων τῶν προκαιμένων; Διὰ δὲ τοῦτο ἀπάγω· ὁ γὰρ σκοπὸς τῶν θυόντων καὶ τὸ πρόσωπον τῶν δεχομένων ἀκάθαρτα ποιεῖ τὰ προκαιμένα. Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαίμονιων γίνεσθαι. Εἶδες φιλίαν πατρὸς κηδεμονικοῦ; εἶδες καὶ αὐτὸ τὸ ῥῆμα πολλὴν ἔχον τὴν ἔμφασιν τῆς διαθήσεως; Οὐδὲν γὰρ βούλομαι κοινὴν ἔχειν ὑμᾶς πρὸς ἐκείνους, φησίν. Εἶτα ἐπειδὴ ἐν τάξει παραινέσεως τὸν λόγον εἰσήγαγεν, ἵνα μὴ τις τῶν παχυτέρων καταφρονῆσῃ, ὡς ἐξουσίαν ἔχων, ἐπειδὴ εἶπεν, **Οὐ θέλω, καὶ ὕμεις κρίνατε**, ἀποφαίνεται λοιπὸν καὶ νομοθετεῖ λέγων· **Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου εἰσεῖναι, καὶ ποτήριον δαίμονιων· οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαίμονιων.** Καὶ ἀρκεῖται τοῖς ὀνόμασι μόνοις εἰς τὴν ἀπαγωγὴν. Εἶτα καὶ ἐντρεπτικῶς· **Ἦ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; μή ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν;** Τουτέστι, Πειράζομεν αὐτόν, εἰ δύναται κολάσαι ἡμᾶς, καὶ παρακνίζομεν αὐτόν πρὸς τοὺς ἐναντίους ἀποχωροῦντες, καὶ μετὰ τῶν αὐτοῦ πολεμίων ταττόμενοι; Τοῦτο δὲ εἶπε, ἀναμνηστικῶς αὐτοὺς παλαιᾶς ἱστορίας καὶ πατρικῆς παρανομίας. Διὸ καὶ τῇ λέξει ταύτῃ κέχρηται, ἢ καὶ πρὸς Ἰουδαίους ὁ Μωϋσῆς ἐχρησασά ποτε, ἐγκυκλιῶν ὑπὲρ εἰδωλολατρίας ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· **Αὐτοὶ γὰρ, φησὶ, παρεζήλωσαν με ἐπ' οὐ Θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν;** Εἶδες πῶς φοβερῶς, πῶς φρικτικῶς ἐπέπληξεν, αὐτὰ διαείσας αὐτῶν τὰ νεύρα, καὶ τῇ εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῇ σφόδρα αὐτῶν καθαψάμενος καὶ κατενεγκῶν αὐτῶν τὸ φύσημα; Καὶ διὰ τί μὴ ἐξ ἀρχῆς ταῦτα τέθεικεν, φησίν, ἃ μάλιστα ἂν αὐτοὺς ἀπήγαγεν; Ὅτι ἔθος αὐτῷ διὰ πλειόνων ἃ βούλεται κατασκευάζειν, καὶ τὰ ἰσχυρότερα ὑστερον τιθέναι, καὶ ἐκ περιουσίας νικᾶν. Διὰ δὲ τοῦτο ἀπὸ τῶν καταδεεστέρων ἀρξάμενος, ἐπὶ τὸ κεφάλαιον ἦλθε τῶν κακῶν. Οὕτω γὰρ καὶ τοῦτο εὐπαράδεκτον μᾶλλον ἐγίνετο, τοῖς προτέροις τῆς διανοίας αὐτῶν καταλεανθείσης. **Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οικοδομεῖ.** Μῆδεὶς τὸ ἐαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἑτέρου ἕκαστος. Ὅρᾳς σύνεσιν ἠκριβωμένην; Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς λέγειν, ὅτι Τέλειός εἰμι καὶ κύριος ἐμαυτοῦ, καὶ οὐδὲν βλαπτόμενος ἀπογεύομαι τῶν προκαιμένων· Ναί, φησὶ, τέλειός μὲν εἰ καὶ σαυτοῦ [216] κύριος· ἀλλὰ μὴ τοῦτο σκόπει, ἀλλ' εἰ μὴ βλάβην ἔχει τὸ γινόμενον, ἀλλ' εἰ μὴ καταστροφὴν. Καὶ γὰρ ἀμφοτέρω εἶρηκεν, **Οὐ πάντα συμφέρει, οὐ πάντα οικοδομεῖ**, λέγων, καὶ τὸ μὲν ὑπὲρ ἐαυτοῦ, τὸ δὲ ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ τιθεῖς. Τὸ μὲν γὰρ εἶπεν, **Οὐ συμφέρει**, τὴν ἐκείνου ἀπώλειαν αἰνιττομένου ἐστὶ· τὸ δὲ εἶπεν, **Οὐκ οικοδομεῖ**, τὸ τοῦ ἀδελφοῦ σκάνδαλον. Διὸ καὶ ἐπήγαγε, **Μῆδεὶς τὸ ἐαυτοῦ ζητεῖτω**· ὁ πανταχοῦ καὶ διὰ πάσης κατασκευάζει ἐπιστολῆς, καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· ὡς ὅταν λέγῃ· **Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἐαυτῷ ἠρῆσε**· καὶ πάλιν, **Καθὼς κατὰ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἐμαυτοῦ συμφέρον**· καὶ ἐναυθα πάλιν· οὐ μὴν ἐπέξεργάζεται αὐτὸ ἐναυθα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν διὰ πολλῶν αὐτὸ κατεσκευάσας καὶ ἀπέδειξεν, ὅτι οὐδαμοῦ τὸ αὐτοῦ ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαίους ὡς Ἰουδαίος ἐγένετο, καὶ ἀνόμοις ὡς ἄνομος, καὶ τῇ ἐλευθερίᾳ τῇ ἐαυτοῦ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ οὐκ ἀπλῶς ἐχρήσατο, ἀλλ' εἰς τὸ πᾶσι συμφέρον, δουλεύων ἅπασιν· ὀλίγοις ἀρκεσθεὶς ῥήμασιν ἐναυθα ἀπῆλλάγη, εἰς μνήμην διὰ τῶν ὀλίγων τούτων παρα-

• Reg., εἰς τὴν ζωσαν καὶ ἀθάνατον. ὁ Reg., τιθέμενον. Savilius legendum putat τιθέμενον.

vit : tu vero ne fratri quidem jungi dignaris cum debita accuratatione, sed abscindis te, tantam a Domino et caritatem et vitam consequutus. Neque enim solummodo corpus suum dedit ; sed quia prior carnis natura ex terra formata, a peccato prius morte affecta et amissa vita aliam, ut quis dixerit, massam et fermentum induxit ; carnem suam, quæ natura eadem erat, peccato autem liberam et vita plenam, omnibus participandam dedit, ut ea nutriti et deposita priore quæ mortua erat, in vitam immortalem per hanc mensam coaptaremur. 18. *Videte Israel secundum carnem : nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris ?* Rursus ex veteri lege ad idem inducit. Quia enim longe imbecilliores erant quam ut dictorum magnitudinem caperent, a prioribus et assuetis illis persuadet. Et apposite ait, *Secundum carnem*, quod ipsi essent secundum spiritum. Hoc autem vult significare : Etiam a crassioribus docemini, quod qui hostias comedunt, participes sint altaris. Videntur quomodo ostendat eos, qui viderentur esse perfecti, non habere perfectam cognitionem, si ne hoc quidem scirent, quod ex his sæpe communicatio quædam multis sit et amicitia cum dæmonibus, consuetudine paulatim ipsos attrahente ? Si enim apud homines salis et mensæ conjunctio, amicitia occasio et symbolum est, id ipsum est in dæmonibus contingere potest. Tu vero mihi perpende quomodo de Judæis quidem non dixerit, quod cum Deo communicent, sed, *Quod participes altaris sunt* ; urebatur enim quod superpositum erat : in corpore autem Christi non sic ; sed quomodo ? *Communicatio corporis Domini est*. Non enim altaris, sed ipsius Christi participes efficimur. Cum autem dixisset, *Participes sunt altaris*, deinde timens ne videretur de idolis loqui, ac si potestatem quamdam haberent et nocere possent ; vide quomodo hoc de medio tollat, rursum dicens : 19. *Quid ergo dico ? quod idolum sit aliquid, aut idolis immolatum sit aliquid ?*

3. Hæc autem dico, inquit, et de medio tollo, non quod possint idola in aliquo nocere aut aliquam vim habeant ; nihil sunt enim ; sed volo vos ea despiciere. Et si vis, inquires, nos ea despiciere, cur cum studio nos ab illis abducis ? Quia non offeruntur Domino tuo. 20. *Quæ enim immolant gentes*, inquit, *dæmoniis immolant, et non Deo*. Ne curratis ergo ad contraria. Neque enim, si regis filius esses, deinde mensa fruens paterna, illa relicta, damnatorum et victorum in carcere mensæ consors esse velles, id pater permetteret ; imo cum vehementia magna te abduceret, non quod mensa te ledere posset, sed quod ea nobilitatem tuam et mentem regiam dedecoraret. Sunt enim hi quoque servi scelesti, infames, damnati, vincti, intolerabili supplicio reservati, malis obnoxii innumeris. Quomodo ergo non erubescis more helluonum et illiberalium, cum damnati illi mensam apponunt, illuc currere et appositorum particeps esse ? Ideo te abduco : nam immolantium scopus et accipientium persona, apposita reddunt impura. *Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum*. Vidistin' amicitiam patris curam parentis ?

vidistin' dictum ipsum quod affectum cum emphasi exhibeat ? Nihil enim cum illis commune vos habere volo, inquit. Deinde quia adhortationis modo sermonem induxerat, ne quis ex crassioribus id contemneret, quasi potestatem habens, quia dixerat, *Nolo* ; et, *Vos judicate*, sententiam et legem postea statuit dicens : *Non potestis calicem Domini bibere et calicem dæmoniorum : 21. non potestis mensam Domini esse participes et mensam dæmoniorum*. Solis verbis est contentus ut abducat. Deinde pudorem incutiens : 22. *An æmulamur Dominum ? numquid fortiores illo sumus ?* Id est, tentamus eum num possit nos punire, et irritamus eum ad adversarios deficientes, et cum inimicis ejus in acie stantes ? Hoc autem dixit, in memoriam illis revocans veterem historiam, et patrum transgressionem. Ideo hac usua est voce, qua adversus Judæos Moyses olim usus est, accusans eos de idololatria ex persona Dei : *Ipsi enim, inquit, provocaverunt me in eo qui non erat Deus, irritaverunt me in idolis suis (Deut. 32. 21)*. *Num illo fortiores sumus ?* Vidistin' quam terribiliter et horribiliter ipsos increpavit, ipsos eorum nervos concutiens, ea re in absurditatem adducta, illos valde perstringens, illorumque tumorem deprimens ? Et cur, inquires, hæc ab initio non posuit, quæ illos maxime abduxissent ? Quia mos est illi pluribus ea quæ vult probare, et fortiora ultima ponere, atque ex vi magna vincere. Ideo a minoribus orsus, ad caput malorum venit. Sic et hoc magis acceptum fuit, prioribus delinito illorum animo. *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt : 23. omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. 24. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius unusquisque*. Videntur accuratam prudentiam ? Quia enim verisimile erat illos dicere : Perfectus sum et mei juris, et nihil læsus apposita dægesto : Etiam, inquit, perfectus es et tui juris ; sed ne illud attendas, sed num illud damnum afferat, num eversionem. Nam utrumque dixit, *Non omnia conferunt, non omnia ædificant*, et aliud pro seipso, aliud pro fratre posuit. Nam dicere, *Non expedit*, est suam perniciem subindicantis : dicere autem, *Non ædificat*, fratris scandalum subindicat. Ideo subjunxit : *Nemo quod suum est quærat ; quod ubique et per totam confirmat epistolam, et in Epistola ad Romanos cum dicit : Etenim Christus non sibi ipsi placuit (Rom. 15. 3)*. et rursum, *Sicut et ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam utilitatem (1. Cor. 10. 33)* ; et hic rursum ; non tamen illud hic excutit. Quia enim superius illud pluribus probaverat et demonstraverat, quod nusquam ea quæ sua sunt quærat, sed quod Judæis tamquam Judæus factus sit, et illis qui sunt sine lege tamquam sine lege, et quod libertate potestateque sua non temere sit usus, sed ad id quod omnibus utile esset, serviens omnibus ; paucis contentus verbis huc desit, per hæc pauca illis in memoriam revocans omnia quæ dicta sunt. Hæc ergo nos quoque cum sciamus, dilecti, fratribus prospiciamus, et unitatem cum illis servemus. In hoc enim nos inducit sacrificium illud horrendum et tremendum, jubens nos cum concordia maxime illo ac-

cedere et eum caritate ferventi, et inde aquilas effectos, ita ad ipsum advolare cælum. *Ubi enim erit cadaver, inquit, ibi et aquilæ (Math. 24. 28)*; cadaver corpus mortuum vocans. Nisi enim ille cecidisset, nos non resurrexissemus. Aquilas autem vocat ostendens sublimem esse oportere illum qui ad hoc corpus accedit, et nihil cum terra commune habere, neque deorsum trahi ac serpere, sed assidue semper sursum volare, et ad solem justitiæ respicere, et mentis oculum acutum habere: aquilarum enim, non graculorum hæc est mensa. Ipsi tunc occurrent descendenti de cælis, qui nunc digne percipiunt, ut qui indigne extrema patientur.

4. *Corporis Christi sanctitas et virtus.* — Si enim regem quis non utcumque nec perfunctorie acceperit: quid regem dico? ne vestem quidem regiam quis impuris manibus tetigerit, etiamsi in solitudine sit, etiamsi solus et nemo adsit: atqui nihil aliud est vestis quam stamen vermium. Si vero lineturam miraris, et ipsa quoque mortui piscis sanguis est; nemo tamen ausus fuerit illam sordidis contrectare manibus. Si autem humanum vestimentum nemo ausus fuerit temere tangere; quomodo corpus universorum Dei immaculatum et purum, quod cum divina illa natura versatum est, per quod sumus et vivimus, per quod portæ mortis fractæ sunt et fornices cæli aperti sunt, cum tanta contumelia accipiemus? Ne, quæso, ne nos ipsos jugulemus per impudentiam; sed cum horrore et puritate omni ad ipsum accedamus; et cum ipsum videris propositum, tibi ipsi dic: Propter hoc corpus non sum ego amplius terra et cinis, non ultra captivus, sed liber: ideo cælos spero et bona illic reposita me accepturum esse, immortalem vitam, angelorum sortem, cum Christo consuetudinem: hoc corpus clavis confixum, flagris cæsum, mors non tulit, hoc corpus sol cum crucifixum videret, radios avertit: ideo tunc velum scissum est, petrae ruptæ sunt, et universa terra concutiebatur: hoc est illud corpus, quod cruentatum fuit, lancea perfossum, quod salutare fontes scaturivit orbi, alium sanguinis, alium aquæ. Vis aliunde ejus vim discere? Interroga mulierem sanguinis fluxu laborantem, quæ non ipsum, sed ejus vestimentum, imò non totum, sed simbriam tetigit: interroga mare quod dorso suo ipsum gestavit: interroga et ipsum diabolum, et dic: Unde habes plagam illam insanabilem? unde fit ut nihil jam possis? undenam captus es? a quo detentus tuisti dum fugeres? et nihil aliud dicet, quam corpus crucifixum. Per hoc stimuli ejus confracti sunt, per hoc corpus ejus contritum, per hoc principatus et potestates traductæ sunt: *Spothians enim, inquit, principatus et potestates, traduxit confidenter, triumphans de illis in semetipso (Col. 2. 15)*. Interroga mortem, et dic: Undenam sublatus est stimulus tuus? undenam soluta est tua victoria? undenam præcisi sunt nervi tui, et puellis infantibusque facta es ridicula, quæ tyrannis et justis omnibus antehac formidabilis eras? et huic corpori causam adscribet. Cum enim crucifigebatur, tunc mortui

resurrexerunt; tunc carcer ille ruptus est et portæ æreae confractæ sunt, et mortui emissi sunt, et janitores inferni omnes obstupefacti sunt. Atqui si fuisset unus ex multis, contrarium accidere oportebat, mortem fuisse potentior, sed non fuit: non enim erat unus ex multis; ideo illa soluta fuit. Et sicut ii qui alimentum accipiunt, quod retinere non possint, etiam quæ prius percepta fuerant propter illud evomunt: ita etiam accidit in morte. Corpus, quod ipsa non poterat conficere, accipiens, illa quoque rejecit quæ intus retinebat: cum illud intus haberet, parturiebat et premebatur, donec ipsum evomit. Ideo ait Apostolus: *Solutis doloribus mortis (Act. 2. 24)*. Nulla enim mulier prægnans parturiensque tanto labore premitur, quanto illa corpus habens Dominicum dilacerabatur. Et quod in Babylonico dracone accidit, cum accepto cibo medius diruptus est, hoc et isti evenit. Non enim Christus per os mortis egressus est, sed ipso medio draconis ventre dirupto et dissecto, sic ex penetralibus prodiit, cum splendore multo, radiosque emittens, non usque ad hoc cælum, sed usque ad ipsum supernum solium: nam illuc quoque ipsum adduxit. Hoc corpus dedit nobis et tenendum et comedendum, quod intensæ dilectionis fuit. Eos enim quos ardentem amamus, etiam sæpe mordemus. Ideo Job amorem famulorum, qui circa illum erant ostendens dicebat, illos ipsum vehementer amantes dixisse: *Quis nobis dei de carnibus suis ut impleamur (Job. 31. 34)*? Sic et Christus dedit nobis carnes suas ut impleamur, ad majorem nos amicitiam attrahens.

5. Accedamus igitur cum fervore ad illum, et cum ardenti caritate, et ne subeamus supplicium. Quanto enim majora beneficia acceperimus, tanto magis puniemur, cum beneficiis indigni apparebimus. Hoc etiam corpus in præsepi jacens reveriti sunt magi. Et viri impii ac barbari patria domoque relicta, viam cinensi sunt longam, et venientes cum timore et tremore inulto ipsum adoraverunt. Imitemur ergo saltem barbaros, nos cælorum cives. Illi namque in præsepe respicientes et in tugurio, et nihil eorum respicientes, quæ tu nunc vides, cum tremore multo accesserunt: tu vero non in præsepe respicis, sed in altare; non mulierem tenentem, sed sacerdotem adstantem, et Spiritum cum ubertate magna in proposita supervolantem. Non simpliciter hoc ipsum corpus vides, ut illi, sed nosti ipsius et virtutem et dispensationem omnem, et nihil ignoras eorum quæ per ipsum perfecta sunt, cum omnia initiatus accurate didiceris. Excitemus itaque nos ipsos et horremus, et multo majorem quam barbari illi pietatem exhibeamus, ut non temere et inconsiderate accedentes, ignem in caput nostrum congeramus. Hæc autem dico, non ut ne accedamus; sed ne temere accedamus. Sicut enim temere accedere, periculum est: sic his mysticis cœnis non communicare, fames est et mors. Hæc enim mensa nervi animæ nostræ, mentis vinculum, fiduciæ causa, spes, salus, lux, vita est. Si cum hoc sacrificio illo abierimus, cum

πέμπων τῶν εἰρημένων αὐτοὺς ἀπάντων. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς εἰδότες, ἀγαπητοὶ, προνοῶμεν τῶν ἀδελφῶν, καὶ τὴν ἐνόητα τὴν πρὸς αὐτοὺς διατηροῦμεν. Εἰς τοῦτο γὰρ ἡμεῖς ἡ θυσία ἐκείνη ἐνάγει ἡ φοβερὰ καὶ φρικώδης, καλεῖουσα ἡμῖν μεθ' ὁμονοίας αὐτῇ μάλιστα προσεῖναι καὶ θερμῆς ἀγάπης, καὶ ἀετοὺς γανομένους ἐντεῦθεν, οὕτω πρὸς αὐτὸν ἵπτασθαι τὸν οὐρανόν*. "Οπου γὰρ τὸ πτώμα, φησὶν, ἐκεῖ καὶ οἱ ἀετοὶ· πτώμα καλῶν τὸ σῶμα διὰ τὸν θάνατον. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἔπεσεν, ἡμεῖς οὐκ ἂν ἀνέστημεν. Ἀετοὺς δὲ καλεῖ, δεικνύς ὅτι καὶ ὑψηλὸν εἶναι δεῖ τὸν προσιώντα τῷ σώματι τούτῳ, καὶ μηδὲν πρὸς τὴν γῆν κοινὸν ἔχειν, μηδὲ κάτω σύρεσθαι καὶ ἔρπειν, ἀλλ' ἄνω πέτεσθαι διηνεκῶς, καὶ πρὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἐνορᾶν, καὶ δευδερχῆς τὸ ὅμμα τῆς δικαιοσύνης· ἀετῶν γὰρ, οὐ κοιλιῶν αὐτῆ ἡ τράπεζα. Οὗτοι καὶ τότε ἀπαντήσονται ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβαίνοντι οἱ νῦν ἀξίως ἀπολαύοντες, ὡς περ οὖν οἱ ἀναξίως τὰ ἔσχατα πείσονται.

θ. Εἰ γὰρ βασιλέα τις οὐκ ἂν ἀπλῶς δέξοιτο· τί λέγω βασιλέα; ἱματίου μὲν οὖν βασιλικοῦ οὐκ ἂν τις ἀπλῶς ᾄψαιτο χερσὶν ἀκαθάρτοις, κἂν ἐπ' ἐρημίας ἦ, κἂν μόνος ἦ, κἂν μηδεὶς ὁ παρῶν· καίτοι γε οὐδὲν ἕτερον ἐστὶ τὸ ἱμάτιον, ἢ σκωλήκων νήματα^β. Εἰ δὲ τὴν βαφὴν θαυμάζεις, καὶ αὐτὴ νεκρωθέντος ἰχθύος ἐστὶν αἷμα· ἀλλ' ὁμοίως οὐκ ἂν τις ἐλοιτο βυτταραῖς αὐτοῦ κατατομησαί χερσὶν. Εἰ δὲ ἀνθρωπίνου ἱματίου οὐκ ἂν τις τολμήσειεν ἀπλῶς θίγειν, πῶς τὸ σῶμα τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ, τὸ ἄμωμον, τὸ καθαρὸν, τὸ τῇ θείᾳ ἐκείνῃ φύσει ὁμιλήσαν, δι' ὃ ἐσμὲν καὶ ζῶμεν, δι' ὃ πύλαι θανάτου κατεκλάσθησαν καὶ οὐρανοῦ ἀψίδες ἀνεψύχθησαν, τοῦτο μετὰ τοσαύτης ὑβρεως ληψόμεθα; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ κατασφάζωμεν ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀναισχυντίας, ἀλλὰ μετὰ φρίκης καὶ καθαρότητος [217] ἀπάσης αὐτῷ προσώμεν· καὶ ὅταν αὐτὸ προκειμένον ἴδῃς, λέγε πρὸς σεαυτὸν· Διὰ τοῦτο τὸ σῶμα οὐκέτι γῆ καὶ σποδὸς ἐγώ, οὐκέτι αἰμαλώτος, ἀλλ' ἐλευθερὸς· διὰ τοῦτο τοὺς οὐρανοὺς ἐλπίζω, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς ἀπολήψασθαι ἀγαθὰ, τὴν ἀθάνατον ζωὴν, τὴν τῶν ἀγγέλων λῆξιν, τὴν μετὰ Χριστοῦ ὁμιλίαν· τοῦτο τὸ σῶμα προσηλούμενον καὶ μαστιζόμενον οὐκ ἤνεγκεν ὁ θάνατος· τοῦτο τὸ σῶμα καὶ ἥλιος σταυρούμενον ἰδῶν, τὰς ἀκτίνας ἀπέστρεψε· διὰ τοῦτο καὶ καταπέτασμα ἐσχίζετο τότε, καὶ πέτραι ἐρρήγγυντο, καὶ γῆ πᾶσα ἐτινάσσετο· τοῦτο ἐκεῖνο τὸ σῶμα ἐστὶ τὸ ἡμαγμένον, τὸ λόγῃ πληγὴν, καὶ τὰς σωτηρίους πηγὰς ἀναδύσαν, τὴν τοῦ αἵματος, τὴν τοῦ ὕδατος τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ. Βούλει καὶ ἐτέρωθεν τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ μαθεῖν; Ἐρώτησον τὴν αἰμορροοῦσαν, τὴν οὐκ αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ περικειμένου αὐτῷ ἱματίου, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο οὐλοκλήρου, ἀλλὰ τοῦ κρασπέδου ἀψαμένῃ· ἐρώτησον τὴν θάλασσαν, τὴν ὑπὲρ τῶν νῶτων αὐτὸ βαστάσασαν· ἐρώτησον καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον, καὶ εἰπέ· Πόθεν ἔχεις τὴν πληγὴν τὴν ἀνιάτον; πόθεν οὐκέτι ἰσχύεις οὐδὲν; πόθεν ἐάλως; τίνοι κατεσχέθης φεύγων; καὶ οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὸ σῶμα ἐρεῖ τὸ σταυρωθέν. Διὰ τοῦτο τὰ κέντρα αὐτοῦ κατεκλάσθη· διὰ τοῦτο ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ συνετρίβη· διὰ τοῦτο αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱ ἐξουσίαι ἐδειγματίσθησαν· Ἀπεκδυσάμενος γὰρ, φησὶ, τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἐδειγμάτισεν, ἐν παρόρῃσιᾳ θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ. Ἐρώτησον καὶ τὸν θάνατον, καὶ εἰπέ· Πόθεν ἀνηρέθη σου τὸ κέντρον; πόθεν κατελύθη σου τὸ νίκος; πόθεν

ἐξέκοπη σου τὰ νεῦρα; καὶ κόραις καὶ παιδίους γέγονα καταγέλαστος, ὁ καὶ τυράννοις καὶ δικαίοις ἄπασιν ὦν πρὸς τοῦτο φοβερὸς; καὶ τὸ σῶμα αἰτιάσεται τοῦτο. Ὅτε γὰρ τοῦτο ἐσταυροῦτο, τότε νεκροὶ ἀνέστησαν, τότε τὸ δεσμωτήριον ἐκεῖνο ἐρράγη, καὶ αἱ χαλκαὶ ἐκλάσθησαν πύλαι, καὶ οἱ νεκροὶ ἀφείθησαν^γ, καὶ πύλωροι ἔδου πάντες ἐπτήξαν. Καίτοι γε εἰ τῶν πολλῶν εἰς ἦν, τούναντίον γενέσθαι ἔδει, τὸν θάνατον δυνατώτερον· ἀλλ' οὐκ ἐγένετο· οὐδὲ γὰρ τῶν πολλῶν εἰς ἦν. Διὰ τοῦτο ἐξελύετο ἐκεῖνος. Καὶ ὡς περ οἱ τροφὴν λαβόντες, ἦν οὐκ εἰσὶ δυνατοὶ κατασχεῖν, καὶ τὰ προαποκείμενα δι' ἐκείνην ἔμουσιν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου γέγονε· τὸ σῶμα, ὅπερ οὐκ ἦν ἱκανὸς κατεργάζεσθαι, λαβὼν, κάκεινα ἐξέβαλεν ἅπερ ἔνδον εἶχε· καὶ γὰρ ὠδινεν ἔχων αὐτὸν καὶ ἐθλίβετο, ἕως αὐτὸν ἤμεσε. Διὸ φησὶν ὁ Ἀπόστολος, *Λύσας ἐὰς ὠδίνας τοῦ θανάτου*. Οὐδεμία γὰρ γυνὴ παιδίον κύουσα οὕτως ὠδίνει, ὡς ἐκεῖνος, τὸ σῶμα ἔχων τὸ Δεσποτικόν, διεκόπτετο διασπώμενος. Καὶ ὅπερ ἐπὶ τοῦ δράκοντος γέγονε τοῦ Βαβυλωνίου, ὅτε λαβὼν τὴν τροφὴν διεβράγη μέσος, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦτο. Οὐ γὰρ διὰ τοῦ στόματος πάλιν ἐξῆλθεν ὁ Χριστὸς τοῦ θανάτου, ἀλλ' αὐτὴν μέσην διαβρήξα; τὴν γαστέρα τοῦ δράκοντος καὶ ἀνατεμών, οὕτως ἀπὸ τῶν ἀδύτων προήει μετὰ πολλῆς τῆς λαμπρότητος, καὶ τὰς ἀκτίνας ἀφίεις, οὐ [218] μέχρι τοῦτο τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν ἄνω θρόνον· ἐκεῖ γὰρ αὐτὸ καὶ ἀνήγαγε. Τοῦτο τὸ σῶμα ἔδωκεν ἡμῖν καὶ κατέχειν καὶ ἐσθίειν, ὅπερ ἀγάπης ἐπιτεταμένης ἦν. Οὐς γὰρ ἂν φιλοῦμεν σφοδρῶς, καὶ διαδύναμεν πολλάκις. Διὸ καὶ ὁ Ἰωὴ τὸν ἔρωτα τῶν οἰκτιρῶν τὸν περὶ αὐτὸν ἐνδεικνύμενος, ἔλεγεν· ὅτι πολλάκις ἐκεῖνοι σφόδρα αὐτὸν φιλοῦντες ἔλεγον, *Τίς ἂν δόξη ἡμῖν τῶν σαρκῶν αὐτοῦ πλησθῆναι*; Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν πλησθῆναι, εἰς φιλίαν πλείονα ἡμᾶς ἐπισπώμενος.

ε'. Προσώμεν τοῖνυν μετὰ θερμότητος αὐτῷ καὶ πεπρωμένης ἀγάπης, καὶ μὴ ὑπομενέωμεν τιμωρίαν. Ὅσῳ γὰρ ἂν ὦμεν εὐηργετημένοι μεγάλα, τοσοῦτω μᾶλλον κολαζόμεθα μείζονως, ὅταν ἀνάξιοι τῆς εὐεργασίας φανώμεν. Τοῦτο τὸ σῶμα καὶ ἐπὶ φάτνης κείμενον ἠδέσθησαν μάγοι. Καὶ ἄνδρες ἀσεβεῖς καὶ βάρβαροι τὴν πατρίδα καὶ τὴν οἰκίαν ἀφέντες, καὶ ὁδὸν ἐστεῖλαντο μακρὰν, καὶ ἐλθόντες μετὰ φόβου καὶ τρόμου πολλοῦ προσεκύνησαν. Μιμησόμεθα τοῖνυν κἂν τοὺς βαρβάρους ἡμεῖς οἱ τῶν οὐρανῶν πολῖται. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ φάτνης ἰδόντες καὶ ἐν καλύθῃ, καὶ οὐδὲν τοιοῦτον ἰδόντες οἶον σὺ νῦν, μετὰ πολλῆς τῆς φρίκης προσήεσαν· σὺ δὲ οὐκ ἐν φάτνῃ ὄρξῃ, ἀλλ' ἐν θυσιαστηρίῳ, οὐ γυναικα κατέχουσαν, ἀλλ' ἱερέα παρεστῶτα, καὶ Πνεῦμα μετὰ πολλῆς τῆς θαφιλίας τοῖς προκειμένοις ἐφιπτάμενον. Οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ σῶμα ὄρξῃ, ὡς περ ἐκεῖνοι, ἀλλ' οἶσθα αὐτοῦ καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν οἰκονομίαν ἄπασαν, καὶ οὐδὲν ἀγνοεῖς τῶν δι' αὐτοῦ τελεσθέντων, μετὰ ἀκριβείας μυσταγωγηθεὶς ἅπαντα. Διαναστήσωμεν τοῖνυν ἑαυτοὺς καὶ φρίξωμεν, καὶ πολλῶ ἐὼν βαρβάρων ἐκείνων πλείονα ἐπιδειξόμεθα τὴν εὐλάβειαν, ἵνα μὴ ἀπλῶς, μηδὲ ὡς ἔτυχε προσελθόντες, πῦρ ἐπὶ τὴν ἑαυτῶν σωρεύσωμεν κεφαλὴν. Ταῦτα δὲ λέγω, οὐχ ἵνα μὴ προσώμεν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπλῶς προσώμεν. Ὅσπερ γὰρ τὸ ὡς ἔτυχε προσεῖναι, κινδυνός, οὕτω τὸ μὴ κοινωνεῖν τῶν μυστικῶν δείπνων

* Reg., τὸν οὐρανόν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὸν οὐρανόν.

β Reg., νήματα καὶ σητῶν.

γ *Legebatur* νεκροὶ ἀνέστησαν.

cedere et eum caritate ferventi, et inde aquilas effectos, ita ad ipsum advolare cælum. *Ubi enim erit cadaver, inquit, ibi et aquilæ (Matth. 24. 28)*; cadaver corpus mortuum vocans. Nisi enim ille cecidisset, nos non resurrexissemus. Aquilas autem vocat ostendens sublimem esse oportere illum qui ad hoc corpus accedit, et nihil cum terra commune habere, neque deorsum trahi ac serpere, sed assidue semper sursum volare, et ad solem justitiæ respicere, et mentis oculum acutum habere: aquilarum enim, non graculorum hæc est mensa. Ipsi tunc occurrent descendenti de cælis, qui nunc digne percipiunt, ut qui indigne extrema patientur.

4. *Corporis Christi sanctitas et virtus.* — Si enim regem quis non utcumque nec perfunctorie acceperit: quid regem dico? ne vestem quidem regiam quis impuris manibus tetigerit, etiamsi in solitudine sit, etiamsi solus et nemo adsit: atqui nihil aliud est vestis quam stamen vermium. Si vero tincturam miraris, et ipsa quoque mortui piscis sanguis est; nemo tamen ausus fuerit illam sordidis contrectare manibus. Si autem humanum vestimentum nemo ausus fuerit temere tangere; quomodo corpus universorum Dei immaculatum et purum, quod cum divina illa natura versatum est, per quod sumus et vivimus, per quod portæ mortis fractæ sunt et fornices cæli aperti sunt, cum tanta contumelia accipiemus? Ne, quæso, ne nos ipsos Jugulemus per impudentiam; sed cum horrore et puritate omni ad ipsum accedamus; et cum ipsum videris propositum, tibi ipsi dic: Propter hoc corpus non sum ego amplius terra et cinis, non ultra captivus, sed liber: ideo cælos spero et bona illic reposita me accepturum esse, immortalem vitam, angelorum sortem, cum Christo consuetudinem: hoc corpus clavis confixum, flagris cæsum, mors non tulit, hoc corpus sol cum crucifixum videret, radios avertit: ideo tunc velum scissum est, petrae ruptæ sunt, et universa terra concutiebatur: hoc est illud corpus, quod cruentatum fuit, lancea perfossum, quod salutare fontes scaturivit orbi, alium sanguinis, alium aquæ. Vis aliunde ejus vim discere? Interroga mulierem sanguinis fluxu laborantem, quæ non ipsum, sed ejus vestimentum, imò non totum, sed simbriam tetigit: interroga mare quod dorso suo ipsum gestavit: interroga et ipsum diabolum, et dic: Unde habes plagam illam insanabilem? unde fit ut nihil jam possis? undenam captus es? a quo detentus iusti dum fugeres? et nihil aliud dicet, quam corpus crucifixum. Per hoc stimuli ejus contracti sunt, per hoc corpus ejus contritum, per hoc principatus et potestates traductæ sunt: *Spothians enim, inquit, principatus et potestates, traduxit confidenter, triumphans de illis in semetipso (Col. 2. 15)*. Interroga mortem, et dic: Undenam sublatus est stimulus tuus? undenam soluta est tua victoria? undenam præcisi sunt nervi tui, et puellis infantibusque facta es ridicula, quæ tyrannis et justis omnibus antehac formidabilis eras? et huic corpori causam adscribet. Cum enim crucifigebatur, tunc mortui

resurrexerunt; tunc carcer ille ruptus est et portæ æreæ contractæ sunt, et mortui emissi sunt, et janitores inferni omnes obstupefacti sunt. Atqui si fuisset unus ex multis, contrarium accidere oportebat, mortem fuisse potentiolem, sed non fuit: non enim erat unus ex multis; ideo illa soluta fuit. Et sicut ii qui alimentum accipiunt, quod retinere non possint, etiam quæ prius percepta fuerant propter illud evomunt; ita etiam accidit in morte. Corpus, quod ipsa non poterat conficere, accipiens, illa quoque rejecit quæ intus retinebat: cum illud intus haberet, parturiebat et premebatur, donec ipsum evomit. Ideo ait Apostolus: *Solutis doloribus mortis (Act. 2. 24)*. Nulla enim mulier prægnans parturientiæque tanto labore premitur, quanto illa corpus habens Dominicum dilacerabatur. Et quod in Babylonico dracone accidit, cum accepto cibo medius diruptus est, hoc et isti evenit. Non enim Christus per os mortis egressus est, sed ipso medio draconis ventre dirupto et dissecto, sic ex penetralibus prodiit, cum splendore multo, radiosque emittens, non usque ad hoc cælum, sed usque ad ipsum supernum solium: nam illuc quoque ipsum adduxit. Hoc corpus dedit nobis et tenendum et comedendum, quod intensæ dilectionis fuit. Eos enim quos ardentem amamus, etiam sæpe mordemus. Ideo Job amorem famulorum, qui circa illum erant ostendens dicebat, illos ipsum vehementer amantes dixisse: *Quis nobis det de carnibus suis ut impleamur (Job. 31. 34)*? Sic et Christus dedit nobis carnes suas ut impleamur, ad majorem nos amicitiam attrahens.

5. Accedamus igitur cum fervore ad illum, et cum ardenti caritate, et ne subeamus supplicium. Quanto enim majora beneficia acceperimus, tanto magis puniemur, cum beneficiis indigni apparebimus. Hoc etiam corpus in præsepi jacens reveriti sunt magi. Et viri impii ac barbari patria domoque relicta, viam einensi sunt longam, et venientes cum timore et tremore multo ipsum adoraverunt. Imitemur ergo saltem barbaros, nos cælorum cives. Illi namque in præsepe respicientes et in tugurio, et nihil eorum respicientes, quæ tu nunc vides, cum tremore multo accesserunt: tu vero non in præsepe respicis, sed in altare; non mulierem tenentem, sed sacerdotem adstantem, et Spiritum cum ubertate magna in proposita supervolantem. Non simpliciter hoc ipsum corpus vides, ut illi, sed nosti ipsius et virtutem et dispensationem omnem, et nihil ignoras eorum quæ per ipsum perfecta sunt, cum omnia initiatus accurate didiceris. Excitemus itaque nos ipsos et horreamus, et multo majorem quam barbari illi pietatem exhibeamus, ut non temere et inconsiderate accedentes, ignem in caput nostrum congeramus. Hæc autem dico, non ut ne accedamus; sed ne temere accedamus. Sicut enim temere accedere, periculum est: sic his mysticis cœnis non communicare, fames est et mors. Hæc enim mensa nervi animæ nostræ, mentis vinculum, fiducia causa, spes, salus, lux, vita est. Si cum hoc sacrificio illo abierimus, cum

Adiela sacra illa vestibula adibimus, quasi quibusdam aureis armis instructi undique. Ecquid futura dico? Hic enim tibi terram caelum facit hoc mysterium. Aperi ergo caeli portas et perspice; imo potius non caeli, sed caeli caelorum, et tunc videbis illud quod dictum est. Quod enim illic omnium pretiosissimum est; hoc tibi in terra jacens monstrabo. Sicut enim in regia quod omnium magnificentissimum est, non muri sunt, non tectum aureum, sed regium corpus in solio sedens: sic et in caelis regium corpus. Sed hoc nunc tibi licet in terra videre. Non enim angelos, non archangelos, non caelos et caelos caelorum, sed ipsum tibi horum Dominum ostendo. Vidistin' quomodo id, quod omnium pretiosissimum est, in terra respicias? neque vides tantum, sed et tangis; nec tangis tantum, sed etiam comedis, et eo accepto domum reverteris. Absterge igitur animam, praepara mentem ad horum mysteriorum perceptionem. Etenim si regis filius cum ornato, purpura et diademate concreditus tibi esset gestandus, omnia quae sunt in terra abjecisses. Nunc autem non filium regis, sed ipsum Dei Filium unigenitum accipiens, non exhorrescis, dic mihi, et non omnem saecula-

rium rerum amorem abjicis, neque illo tantum ornatu gloriaris; sed adhuc in terram respicis, pecunias amas et auro inhias? ecquam habiturus es veniam? quam excusationem? Non vides quantum saecularem omnem magnificentiam aversetur Dominus? nonne ideo cum natus esset, in praesepe positus est, et matrem accepit vilis conditionis? nonne ideo dicebat ei, qui ad cauponam respiciebat: *Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet* (Matth. 8. 20)? Quid vero discipuli? nonne eandem servabant legem, in pauperum domos diversantes, alius quidem apud autorem, alius apud tabernaculorum opificem et apud purpurariam? non enim domus splendorem, sed animarum virtutes quaerebant. Illos itaque et nos imitetur: pulchritudinem columnarum et marmorum praetercurrentes, superas vero mansiones quaerentes; et omnem fastum humanum calcemus cum pecuniarum cupiditate, altumque sensum assumamus. Si enim sapienter attendamus, neque mundus hic nobis dignus est, nedum porticus et ambulacra. Quamobrem, rogo, animam nostram ornemus, hanc domum apparemus, qua etiam accepta hinc migrabimus, ut aeterna bona consequamur, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXV.

CAP. 10. v. 25. Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.

1. Cum dixisset impossibile esse calicem Domini bibere et calicem daemioniorum, et penitus abduxisset a mensis illis, ab exemplis Judaicis, a ratiociniis humanis, a mysteriis horrendis, ab iis quae peraguntur in idolis¹, et cum ingentem metum incussisset; ne tali metu illos ad aliud extremum impelleret, et majori quam par esset utentes curiositate cogerebantur timere, ne ipsis ignorantibus aliquid tale inveheretur aut ex foro aut aliunde, ipsos a tali necessitate eripiens ait: *Omne, quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes.* Si enim ignorans, inquit, comederis et nesciens, non es obnoxius supplicio; nam ignorantiae deinceps res est, non ingluviei. Neque ab hac tantum illos formidine liberat, sed ab alia quoque, multam illis libertatem securitatemque apparans: neque enim dijudicare permittit sive examinare et sciscitari, an idolothyum sit an non; sed indiscriminatim comedere quidquid ex foro affertur, neque discere quid sit id quod apponitur: unde fit ut qui ignorans comederit liberetur. Talia enim sunt quae natura non sunt mala, sed ex cogitatione quid immundum faciunt. Propterea dicit, *Nihil interrogantes.* 26. Nam *Domini est terra et plenitudo ejus*, non daemioniorum. Quod si terra, fructus, et bruta ejus omnia, nihil habent immundum: sed alio modo immundum efficitur ex cogitatione et ex inobedientia: ideo non modo permisit, sed etiam, 27. *Si quis*, inquit, *vos vocat infidelium, et vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes*

¹ Savilius legendum putat, *in templis idolorum*, et haec videtur vera lectio. sed reclamant Editi et Mss.

propter conscientiam. Vide rursus moderationem: neque enim jussit vel praecipit abire, sed neque prohibuit: abscedentes rursus ab omni suspitione liberat. Quare? Ne videretur a metu aut formidine esse tanta accuratio. Nam qui curiose inquit, quasi timens hoc facit: qui autem postquam audivit abstinere, quasi despiciens et odio habens et aversans, abstinere. Ideo Paulus utrumque confirmare volens, ait: *Omne quod vobis apponitur manducate.* 28. *Si quis autem vobis dixerit, Hoc immolatum est idolis, nolite manducare propter illum qui indicavit.* Neque enim tamquam a vim aliquam habentibus, sed tamquam ab execrandis jubet abstinere. Neque igitur ab iis ut quae nocere possint fugite; nullam quippe vim habent; neque quia nullam vim habent, indiscriminatim percipiatis: hostium enim et inhonoratorum mensa est. Ideo dicebat, *Nolite comedere propter illum qui indicavit, et propter conscientiam.* *Domini enim est terra et plenitudo ejus.* Viden' quomodo et cum comedere jubet, et cum abstinere, idem testimonium in medium adducat? Neque enim ideo prohibeo, inquit, quasi aliena sint; nam Domini est terra; sed propter id quod dicebam, propter conscientiam; id est, ne laedaris. Oportet ergo curiose inquirere? Non, inquit: neque enim tuam dixi conscientiam, sed illius. Prius enim dixi, *Propter illum qui indicavit*; et rursus: 29. *Conscientiam dico non tuam, sed alterius.* Sed forte dixerit quispiam: Fratribus merito parcis, et non sinis nos gustare propter illos; ne eorum conscientia cum sit infirma, inducatur ad comedendum ea, quae idolis sunt immolata: si vero gentilis quispiam fuerit, quid tibi curae est? nonne tu dicebas, *Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare*

ἐκείνων, λιμὸς καὶ θάνατος. Αὕτη γὰρ ἡ τράπεζα τῆς ψυχῆς ἡμῶν τὰ νεύρα, τῆς διανοίας ὁ σύνδεσμος, τῆς παρῆρσις ἡ ὑπόθεσις, ἡ ἔλπις, ἡ σωτηρία, τὸ φῶς, ἡ ζωὴ. Μετὰ ταύτης ἀπελθόντες ἐκεῖ τῆς θυσίας, ἐν παρῆρσι πολλῆ τῶν ἱερῶν ἐπιθησόμεθα προθύρων, ὡς περὶ τισὶν ὄπλοις χρυσοῖς περιπεφραγμένοι πάντοθεν. Καὶ τί λέγω τὰ μέλλοντα; Ἐνταῦθα γὰρ σοὶ τὴν γῆν οὐρανὸν ποιεῖ τοῦτο τὸ μυστήριον. Ἀναπέτασον γοῦν τοῦ οὐρανοῦ τὰς πύλας, καὶ διακύψον· μᾶλλον δὲ οὐχὶ τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ τῶν οὐρανῶν, καὶ τότε βῆσι τὸ εἰρημένον. Τὸ γὰρ πάντων ἐκεῖ τιμιώτερον, τοῦτο σοὶ ἐπὶ τῆς γῆς δείξω κείμενον. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς βασιλείοις τὸ πάντων σεμνότερον, οὐ τοῖχοι, οὐκ ὄροφος χρυσοῦς, ἀλλὰ τὸ βασιλικὸν σῶμα τὸ καθήμενον ἐπὶ τοῦ θρόνου οὕτω καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τὸ τοῦ βασιλέως σῶμα. Ἀλλὰ τοῦτο σοὶ νῦν ἕξει ἐπὶ τῆς γῆς ἰδεῖν. Οὐ γὰρ ἀγγέλους οὐδὲ ἀρχαγγέλους οὐδὲ οὐρανοὺς καὶ οὐρανοὺς οὐρανῶν, ἀλλ' [219] αὐτὸν τὸν τούτων σοὶ δείκνυμι Δεσπότην. Εἶδες πῶς τὸ πάντων τιμιώτερον ὄρα ἐπὶ τῆς γῆς; καὶ οὐχ ὄρα; μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄπτη; καὶ οὐχ ἄπτη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐσθίεις, καὶ λαβῶν οἰκᾶς ἀναχωρεῖς; Ἀπόσμηχε τοίνυν τὴν ψυχὴν, παρασκευάζε τὴν διανοίαν πρὸς τὴν τούτων τῶν μυστηρίων ὑποδοχὴν. Καὶ γὰρ εἰ παιδίον βασιλικὸν μετὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀλουργίδος καὶ τοῦ διαδήματος ἐνεχειρίσθης φέρειν, πάντα ἂν ἐρρίψας τὰ ἐν τῇ γῆ· νυνὶ δὲ οὐ παιδίον

ἀνθρώπου βασιλικόν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν μονογενῆ λαβόντων τοῦ Θεοῦ Παῖδα, οὐ φρίττεις, εἰπέ μοι, καὶ πάντα τὸν τῶν βιωτικῶν ἐκβάλλεις ἔρωτα, καὶ τῷ κόσμῳ καλλωπίσῃ μόνον ἐκείνῳ, ἀλλ' ἔτι πρὸς τὴν γῆν ὄρα, καὶ χρημάτων ἔρα; καὶ πρὸς χρυσοὺς ἐπτόησαι; καὶ τίνα ἂν σχολῆς συγγνώμην; ποίαν ἀπολογίαν; Οὐκ οἶσθα πῶς ἅπασαν τὴν βιωτικὴν πολυτέλειαν ἀποστρέφεται σοὶ ὁ Δεσπότης; οὐ διὰ τοῦτο ἐν φάτῃ ἐτέθη τεχθεῖς, καὶ μητέρα ἔλαβεν εὐτελῆ; οὐ διὰ τοῦτο ἐκείνῳ τῷ πρὸς καπτελίαν βλέποντι ἔλεγεν· Ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίρη; Τί δὲ οἱ μαθηταί; οὐ τὸν αὐτὸν διετήρουν νόμον, εἰς τὰς τῶν πενήτων οἰκίας καταγόμενοι, καὶ ὁ μὲν πρὸς βυσσέα, ὁ δὲ πρὸς σκηνοβάφον κατέλυον καὶ πρὸς τὴν πορφυροπόλιν; ἢ γὰρ οἰκίας περιφάνειαν, ἀλλὰ ψυχῶν ἀρετὰς ἐπέζητουν. Τούτους τοίνυν καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν τὰ μὲν κάλλη τῶν κίωνων καὶ τῶν μαρμάρων παρατρέχοντες, ζητοῦντες δὲ τὰς ἀνω μονάς, καὶ πάντα τυφον τὸν ἐνταῦθα πατήσωμεν μετὰ τῆς τῶν χρημάτων ἐπιθυμίας, καὶ ὑψηλὸν λάβωμεν φρόνημα. Ἄν γὰρ νήφωμεν, οὐδὲ ὁ κόσμος ἡμῶν οὕτως ἀξίως, μή τι γε στοαὶ καὶ περίπατοι. Διὸ, παρακαλῶ, τὴν ψυχὴν τὴν ἐαυτῶν καλλωπίζωμεν, τὴν οἰκίαν ταύτην κατασκευάζωμεν, ἦν καὶ λαβόντες ἀπελευσόμεθα, ἵνα καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΕ΄.

Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν.

α'. Εἰπὼν ὅτι ἀδύνατον ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ ποτήριον δαιμονίων, καὶ καθάπαξ ἀπαγαγὼν τῶν τραπέζων ἐκείνων, ἀπὸ παραδειγμάτων Ἰουδαϊκῶν, ἀπὸ λογισμῶν ἀνθρωπίνων, ἀπὸ τῶν μυστηρίων τῶν φρικτῶν, ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς· εἰδώλοις ἢ τελουμένων, καὶ πολλὴν φόβον ἐνθεῖς αὐτοῖς· ἵνα μὴ τῷ φόβῳ τούτῳ πάλιν εἰς ἐτέραν ἀμετρίαν αὐτοὺς ἐξωθήσῃ, καὶ ἀναγκασθῶσι πλεῖον περιεργία κεχορηγμένοι τοῦ δέοντος δεδοικέναι, μήποτε καὶ ἀγνοούντων αὐτῶν ἐπιστάθῃ τι τοιοῦτον, ἢ ἐξ ἀγορᾶς ἢ ἀλλοθεν ποθεν, ἀφίεις αὐτοῦς ταύτης τῆς ἀνάγκης, φησί· Πᾶν τὸ ἐν [220] μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες. Ἐάν γὰρ ἀγνοῶν, φησί, φάγησιν καὶ μὴ εἰδῶς, οὐχ ὑπόκεισαι τῇ τιμωρίᾳ· τῆς γὰρ ἀγνοίας λοιπὸν τὸ πρᾶγμα, οὐχὶ τῆς λαιμαργίας. Καὶ οὐ ταύτης μόνον αὐτοῦς ἀπαλλάττει τῆς ἀγωνίας, ἀλλὰ καὶ ἐτέρας, πολλὴν ἄδειαν καὶ ἐλευθερίαν αὐτοῖς κατασκευάζων. Οὐδὲ γὰρ ἀνακρίνειν ἀφίησι, τούτέστιν, ἐξετάζειν καὶ πυνθάνεσθαι, εἴτε εἰδωλόθυτον, εἴτε μὴ τοιοῦτον· ἀλλ' ἀπλῶς ἐσθίειν ἅπαν τὸ ἐξ ἀγορᾶς, μηδὲ τοῦτο μανθάνειν, ὅ τι ποτὲ ἐστὶ τὸ προκείμενον. Ὅστε ἐστὶ καὶ φαγόντα ἢ ἀγνοοῦντα ἀπηλλάχθαι. Τοιαῦτα γὰρ τὰ μὴ τῇ φύσει πονηρὰ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διανοίας ποιοῦντα τὸ ἀκάθαρτον. Διὰ τοῦτο φησι, Μηδὲν ἀνακρίνοντες. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, οὐχὶ τῶν δαιμόνων. Εἰ δὲ ἡ γῆ καὶ οἱ καρποὶ καὶ τὰ ἔλογα αὐτοῦ πάντα, οὐδὲν ἀκάθαρτον· ἀλλ' ἐτέρως ἀκάθαρτον γίνεται, ἀπὸ τῆς διανοίας καὶ ἀπὸ τῆς παρακοῆς. Διὰ τοῦτο οὐ μόνον ἐπέτρεψεν, ἀλλὰ καὶ, Ἐάν τις ὑμᾶς, φησί, καλῆ τῶν ἀπι-

στων, καὶ θέλητε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν. Ὅρα πάλιν τὴν συμμετρίαν· οὐ γὰρ ἐπέταξε καὶ ἐνομοθέτησεν ἀπιέναι, ἀλλ' οὐδὲ ἐκώλυσε· ἀπελθόντας δὲ πάλιν ἀπαλλάττει πάσης ὑποψίας. Τί δὴ ποτε; Ἴνα μὴ δόξη φόβος τινὸς εἶναι ἡ τοσαύτη πολυπραγμοσύνη καὶ δειλία. Ὁ μὲν γὰρ περιεργάζομενος, ὡς δεδοικὸς τοῦτο ποιεῖ· ὁ δὲ μετὰ τὸ ἀκούσαι ἀπεχόμενος, ὡς καταφρονῶν καὶ μισῶν καὶ ἀποστρεφόμενος, ἀπέχεται. Διόπερ ὁ Παῦλος ἀμφότερα βουλόμενος κατασκευάσαι φησί· Πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε. Ἄν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ, Τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε διὰ τὸν μὴνύσαντα. Οὐδὲ γὰρ ὡς ἐχόντων ἰσχύν, ἀλλ' ὡς βδελυρῶν ἀπέχεσθαι κελεύει. Μήτε τοίνυν ὡς δυνάμενα καταθλάψαι, φεύγετε· οὐδεμίαν γὰρ ἔχει ἰσχύν· μήτε, ἐπειδὴ μηδεμίαν ἔχει ἰσχύν, ἀδιαφόρως μετέχετε· ἐχθρῶν γὰρ ἐστὶ καὶ ἠτιμωμένων ἡ τράπεζα. Διὸ ἔλεγε, Μὴ ἐσθίετε διὰ τὸν μὴνύσαντα, καὶ τὴν συνείδησιν. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Ὅρα πῶς καὶ ὅτε ἐσθίειν κελεύει, καὶ ὅτε ἀπέχεσθαι δεῖ, τὴν αὐτὴν μαρτυρίαν εἰς μέσον ἄγει; Οὐδὲ γὰρ διὰ τοῦτο κωλύω, φησὶν, ὡς ἀλλοτρίων ὄντων· τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ· ἀλλὰ δι' ὅπερ εἶπον, διὰ τὴν συνείδησιν, τούτέστιν, ἵνα μὴ βλαβῆ. Οὐκοῦν δεῖ περιεργάζεσθαι; Οὐ, φησὶν· οὐδὲ γὰρ τὴν σὴν εἶπον συνείδησιν, ἀλλὰ τὴν ἐκείνου. Προλαβόντων γὰρ εἶπον, Διὰ τὸν μὴνύσαντα· καὶ πάλιν, Συνείδησιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἐαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐτέρου. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἂν, ὅτι τῶν μὲν ἀδελφῶν εἰκότως φείδῃ, καὶ οὐκ ἔρα ἡμᾶς ἀπογεύεσθαι δι' ἐκείνους, ἵνα μὴ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀσθενῆς οὔσα οἰκονομηθῇ εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθута ἐσθίειν· εἰ δὲ Ἐλλην τις εἴη, τί σοὶ τούτου [221] μέλει; οὐ σὺ ἔλεγες, Τί γὰρ μοι καὶ τοῖς ἔξω κρῖναι; τίνας οἶν ἐνεκεν αὐ-

* Savius conijcit ἐν τοῖς εἰδώλοις. ὃ Reg., τὸ προκείμενον ὥστε μὴ ἐαυτῷ παρέγειν ἀνακρίσεως ἀφορμάς ὥστε ἐστὶ καὶ φαγόντα.

εἰν ἄλλιν φροντίζεις; Οὐκ ἐκεῖνου φροντίζω, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα σου. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Ἴνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως*; Ἐλευθερίαν τὸ ἀπαρτήρητον καὶ ἀκώλυτον λέγων· τοῦτο γὰρ ἐλευθερία, Ἰουδαϊκῆς ἀπηλλαγμένη δουλείας. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐλευθερόν με ἐποίησεν ὁ Θεός, καὶ πάσης βλάβης ἀνώτερον· ἀλλ' οὐκ οἶδεν ὁ Ἕλληγν δικάζειν τῇ ἐμῇ φιλοσοφίᾳ, οὐδὲ τὴν τοῦ Δεσπότη μου φιλοτιμίαν συνορᾶν, ἀλλὰ καταγνώσεται καὶ ἐρεῖ πρὸς ἑαυτὸν· Μῦθος τὰ Χριστιανῶν, ἀπέχονται τῶν εἰδώλων, φεύγουσι δαίμονας, καὶ τῶν ἐκείνοις προσαγομένων ἔχονται· πολλὴ παρ' αὐτοῖς ἡ γαστριμαργία. Καὶ τί τοῦτο; φησὶ· ποῖον δὲ ἡμῖν βλάβος, ἂν κακῶς ἐκεῖνος κρίνη; Πόσῳ δὲ βέλτιον τὸ μὴδὲ ὅλως κρίνειν αὐτῷ διδόναι; ἂν γὰρ ἀπέχη, οὐδὲ ταῦτα ἐρεῖ. Πῶς, φησὶν, οὐκ ἐρεῖ; ὅταν γὰρ ἴῃ μὴ ἐξετάζοντα ταῦτα, μὴ ἐν μακέλλῳ, μὴ ἐν συμποσίῳ, πῶς οὐκ ἐρεῖ καὶ καταγνώσεται, ὡς ἀδιαφόρως μου μετέχοντος; Οὐδαμῶς· οὐ γὰρ ὡς εἰδωλοθύτων μετέχεις, ἀλλ' ὡς καθαρῶν· εἰ δὲ οὐ περιεργάζῃ, ἵνα δείξῃς, ὅτι οὐ δέδοικας τὰ προκείμενα. Διὰ γὰρ τοῦτο, κἂν εἰς Ἕλλήνων οἰκίαν εἰσέλθῃς, κἂν εἰς ἀγορὰν ἐμβάλῃς, οὐκ ἀφήμῃ σε ἐρωτᾶν, ἵνα μὴ φοφοδεῆς γένη μὴδὲ λινοπλήξῃ, μὴδὲ περιττὰ ἑαυτῷ πράγματα παρέχῃς. *Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ*; Τίνος μετέχεις χάριτι; εἰπέ μοι. Τῶν τοῦ Θεοῦ δωρεῶν· ἢ γὰρ χάρις αὐτοῦ τοσαύτη, ὡς κατασκευάσαι μου τὴν ψυχὴν ἀμόλυτον καὶ ἀνωτέραν πίσης κηλίδος. Καθάπερ γὰρ ἥλιος ἐπαφίει τὰς ἀκτῖνας πολλαῖς κηλίσι, πάλιν αὐτὰς συστέλλει καθαρὰς· οὕτω καὶ ἡμεῖς, καὶ πολλῶν πλέον, ἐν μέσῳ τῷ κόσμῳ στρεφόμενοι, καθαρὸι ζιαιόμενοι, ἂν ἐθέλωμεν, ὅσῳ καὶ μείζονα δύναμιν ἔχομεν.

β'. Τί οὖν ἀπέχη, φησὶν; Οὐχ ὡς μέλλων ἀκάθαρτος γίνεσθαι, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ διὰ τὸν ἀδελφόν, καὶ ἵνα μὴ κοινωνὸς γένωμαι δαιμονίων, καὶ ἵνα μὴ κρίνωμαι παρὰ τοῦ ἀπίστου. Ἐνταῦθα γὰρ οὐκέτι λοιπὸν ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ παρακοῆ καὶ ἡ πρὸς δαίμονας φιλία ποιεῖ με ἀκάθαρτον, καὶ ἡ προαίρεσις τὸν μολυσμὸν ἐργάζεται. Τί δὲ ἐστὶ, *τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ*; Ἐγὼ μὲν γὰρ, φησὶν, εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτω με ὑψηλὸν ἐποίησε καὶ Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος ἀνώτερον, ὡς μηδαμόθεν βλάπτεσθαι· οἱ δὲ Ἕλληγες, οὐκ εἰδότες μου τὴν φιλοσοφίαν, τάναντία ὑποπεύσουσι καὶ ἐροῦσιν, ὅτι Χριστιανοὶ τῶν ἡμετέρων ἐφίενται, καὶ ὑποκριταὶ τινὲς εἰσι, διαβάλλοντες μὲν δαίμονας καὶ ἀποστρεφόμενοι, ἐπὶ δὲ τὰς τραπέζας αὐτῶν τρέχοντες· οὐ τί γένοιτο· ἂν ἀναισθητότερον; οὐκ ἄρα ἀληθείας ἐνεκεν, ἀλλὰ φιλοτιμίας καὶ φιλαρχίας ἐπὶ τὸ δόγμα τοῦτο ἐληλύθασι. Πάσης [222] οὖν ἀνοίας ἂν εἴη, ὑπὲρ ὧν οὕτως εὐηργετήθην, ὡς καὶ εὐχαριστεῖν, ὑπὲρ τούτων βλασφημίας αἰτιον γίνεσθαι; Ἀλλὰ ταῦτα καὶ νῦν ἐρεῖ, φησὶν, ὁ Ἕλληγν, ὅταν ἴῃ μὴ περιεργαζόμενος; Οὐδαμῶς· οὐδὲ γὰρ πάντα εἰδωλοθύτων γέμει, ἵνα τοῦτο ὑποπτεύσῃ· οὔτε αὐτὸς ὡς εἰδωλοθύτων ἀπογεύῃ. Μὴ τοῖνον περιεργάζου περιττὰ, μὴδ' αὖ πάλιν, λεγόντων τινῶν, ὅτι εἰδωλοθύτὸν ἐστὶ, κοινωνῶναι. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς χάριν σοι ἔδωκε, καὶ ὑψηλὸν σε ἐποίησε καὶ μείζονα τῆς ἐκεῖθεν βλάβης, οὐχ ἵνα κακῶς ἀκούσης, οὐδ' ἵνα, ὅθεν τοσαῦτα ἐκέρδανας ὡς καὶ εὐχαριστεῖν, ἐντεῦθεν οὕτω βλάβης ἐτέρους ὡς καὶ βλασφημεῖν. Διὰ τί γὰρ οὐ λέγω τῷ Ἕλληγνι, φησὶν, ὅτι Καὶ τρώγω καὶ οὐδὲν βλάπτωμαι, καὶ ὅτι Οὐχ ὡς φεύγοντες τοὺς δαίμονας

τοῦτο ποιῶ; Ὅτι οὐ δύνασαι πείσαι, κἂν μυριάκις λέγῃς· ἀσθενὴς γὰρ ἐστὶ, καὶ πολέμιος. Εἰ γὰρ τὸν ἀδελφὸν οὐδέπω ἔπεισας, πολλῶν μᾶλλον τὸν ἐχθρὸν καὶ Ἕλληγνα. Εἰ ἐκεῖνος ἐπὶ τῇ συνεϊδήσει τοῦ εἰδωλοθύτου κατέχεται, πολλῶν μᾶλλον ὁ ἄπιστος. Τί δὲ ἡμῖν καὶ πραγμάτων δεῖ τοσοῦτων; Τί οὖν, ἐπειδὴ Χριστὸν ἔγνωμεν καὶ εὐχαριστοῦμεν, βλασφημοῦσι δὲ ἐκεῖνοι, διὰ τοῦτο ἀποστησόμεθα καὶ τούτου; Ἀπαγε· οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον· ἐκεῖ μὲν γὰρ πολὺ τὸ κέρδος ἐκ τοῦ φέρειν τὴν βλασφημίαν, ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν ἔσται πλέον. Διὸ καὶ προλαβὼν ἔλεγεν· *Ὅστε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν, οὐτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα* α. Καὶ χωρὶς τούτου δὲ φευκτὸν τὸ πρᾶγμα ἀπέφηεν, ὥστε καὶ ἐτέρωθεν αὐτῶν ἀπέχεσθαι δεῖ, οὐ διὰ τούτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἄλλας β; εἶρηκεν αἰτίας. *Εἴτε οὖν φωστῆρες, εἴτε πίστες, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε*. Εἶδες πῶς ἀπὸ τοῦ προκειμένου ἐπὶ τὸ καθολικὸν ἐξήγαγε τὴν παραίνεσιν, ἵνα κάλλιστον τὸν ἄρον ἡμῖν δούς, τὸ τὴν Θεὸν διὰ πάντων δοξάζεσθαι; Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληγσι καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Τουτέστι, μηδεμίαν παρέχετε λαθὴν μηδενί. Καὶ γὰρ ὁ ἀδελφὸς σκανδαλίζεται, καὶ ὁ Ἰουδαῖος μᾶλλον σε μισήσει καὶ καταγνώσεται σου, καὶ ὁ Ἕλληγν ὁμοίως ὡς λαίμαργον οὕτω γελάσεται καὶ ὑποκριτήν. Οὐ μόνον δὲ ἀδελφὸς οὐ γρηὶ πλήττειν, ἀλλ' ἐν τοῖς δυνατοῖς οὐδὲ τοὺς ἐξέσθην. Εἰ γὰρ φῶς ἐσμεν καὶ ζύμη καὶ φωστῆρες καὶ ἄλλας β, φωτίζειν, οὐ σκοτίζειν δεῖ· σφίγγειν, οὐ παραλύειν· πρὸς ἑαυτοὺς ἐπισπᾶσθαι τοὺς ἀπίστους, οὐ φυγαδεύειν. Τί τοῖνον διώκεις, οὐς ἐφέλασθαι δεῖ; Καὶ γὰρ Ἕλληγες πλήττονται, ὅταν ἴδωσι παλινδρομοῦντας ἡμᾶς εἰς τὰ τοιαῦτα· τὴν γὰρ διάνοιαν οὐκ ἴσασιν, οὐδ' ὅτι παντὸς αἰσθητοῦ μολυσμοῦ ἀνωτέρα γέγονεν ἡ ψυχὴ. Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι δὲ καὶ τῶν ἀδελφῶν οἱ ἀσθενέστεροι τὰ αὐτὰ πείσονται. Εἶδες πόσας αἰτίας τέθεικε, δι' ἃς γρηὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθαι; διὰ τὸ ἀνόητον, διὰ τὸ περιττὸν, διὰ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ βλάβην, διὰ τὴν τοῦ Ἰουδαίου βλασφημίαν, διὰ τὴν τοῦ Ἕλληγνος κακηγορίαν, διὰ τὸ μὴ δεῖν δαίμοσι κοινωνεῖν, διὰ τὸ εἰδωλολατρεῖαν τινὰ εἶναι; [223] τὸ πρᾶγμα. Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν, Ἀπρόσκοποι γίνεσθε, καὶ ὑπευθύνους αὐτοῖς ἐποίησε καὶ τῆς τῶν Ἕλλήνων βλάβης καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων, καὶ βαρὺ τὸ λεγόμενον ἦν, ὅρα πῶς αὐτὸ εὐπαράδεκτον καὶ κοῦφον ποιεῖ, τιθεὶς ἑαυτὸν μέσον, καὶ λέγων· *Καθὼς κἀγὼ πάντα κἂσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἑμᾶντοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ*.

γ' Τοῦτο κανὼν χριστιανισμοῦ τοῦ τελειοτάτου, τοῦτο ὄρος ἡκριδωμένον, αὐτὴ ἡ κορυφὴ ἡ ἀνωτάτω, τὸ τὰ κοινῇ συμφέροντα ζητεῖν. Ὅπερ καὶ αὐτὸς δηλῶν ἐπήγαγε· *Καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ*. Οὐδὲν γὰρ οὕτως θάναται ποιῆσαι μιμητὴν τοῦ Χριστοῦ, ὡς τὸ κῆδεσθαι τῶν πλησίων. Ἀλλὰ κἂν νηστεύσης, κἂν χαμευνήσης, κἂν ἀπαγχονήσης στυτὸν, τοῦ δὲ πλησίων μὴ προνοῆς, οὐδὲν μέγα εἰργάσω, ἀλλ' ἐτι πόρρω ταύτης τῆς εἰκόνας ἔστηκας ταῦτα ποιῶν. Καίτοι ἐνταῦθα μὲν καὶ αὐτὸ φύσει τὸ πρᾶγμα λυσitelές ἐστὶ, τὸ ἀπέχεσθαι τῶν εἰδωλοθύτων· ἐγὼ δὲ πολλὰ καὶ τῶν ἀσυμφόρων ἐποίησα, φησὶν, οἶον, ὅτε περιέτεμον, ὅτε ἔθουσα. Ταῦτα γὰρ εἰ τις καθ' ἑαυτὰ ἐξετάσειε, καὶ

α Legebatur ὑστερούμεν. β Legebatur ἄλλας.

ἀπόλλυσι τοὺς μετιόντας καὶ τῆς σωτηρίας ἐκπίπτειν ποιεῖ· ἀλλ' ὁμῶς ὑπέμεινα καὶ ταῦτα διὰ τὸ ἐξ αὐτῶν κέρδος. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ, ἂν μὴ προσῆ ἢ ὠφέλεια καὶ τὸ δι' ἐτέρους γενέσθαι, τότε βλάβος τὸ πρᾶγμα γίνεται· ἐνταῦθα δὲ, κἂν μηδεὶς ὁ σκανδαλιζόμενος ᾖ, καὶ οὕτως ἀπέχεσθαι τῶν κεκωλυμένων χρή. Οὐ μόνον δὲ βλαθερὰ, ἀλλὰ καὶ ἐπίπονα ὑπέμεινα. Ἄλλας γὰρ Ἐκκλησίας ἐσύλλησα, φησί, λαθῶν ὀψώνιον, καὶ ἐξὸν ἐσθίειν καὶ μὴ ἐργάζεσθαι, οὐκ ἐζήτησα τοῦτο, ἀλλ' εἰλόμην λιμῶν διαφραρῆναι μᾶλλον, ἢ σκανδαλίσειν ἕτερον. Διὰ τοῦτό φησι, Πάντα πᾶσιν ἀρέσκω. Ἄν τε παράνομον, ἂν τε ἐπίπονον καὶ ἐπικινδύνον δέη ποιῆσαι, πάντα εἰς τὸ ἑτέρων συμφέρον ὑπομένω. Πάντων γοῦν ἀνώτερος ὢν κατὰ τὴν ἀκρίβειαν, πάντων κατώτερος γέγονε κατὰ τὴν συγκατάθεσιν.

Καὶ γὰρ οὐδὲν κατόρθωμα σφόδρα μέγα εἶναι δύναται· ἂν, ὅταν μὴ τὸ κέρδος καὶ εἰς ἐτέρους διαδιδῶ· καὶ δηλοῖ ὁ τὸ πάλαντον ὑγιᾶς προσενεγκῶν, καὶ διχοτομηθεὶς ἐπειδὴ αὐτὸ οὐκ ἐπλέονασε. Καὶ σὺ τοίνυν, ἀδελφε, κἂν ἄσιτος μένης, κἂν χαμαὶ καθεύδῃς, κἂν τέφραν ἐσθίῃς, κἂν θρηγῆς διαπαντός, καὶ μηδένα ἕτερον ὠφελεῖς, οὐδὲν μέγα ἐργάσῃ. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς ἐν ἀρχῇ μεγάλοις καὶ γενναίοις ἐκείνοις ἀνδράσι τοῦτο μάλιστα περισπούδαστον ἦν· ἐξέτασον αὐτῶν μετὰ ἀκριβείας τὸν βίον, καὶ ὄψει σαφῶς, ὅτι οὐδεὶς αὐτῶν τὰ ἑαυτοῦ ποτε ἐσκόπησεν, ἀλλὰ τὰ τοῦ πλησίον ἕκαστος· ὄθεν καὶ Ἐλαμψαν μᾶλλον. Καὶ γὰρ καὶ τῷ Μωϋσῆ πολλὰ καὶ μεγάλα εἰργάσθη θαύματα καὶ σημεῖα· ἀλλ' οὐδὲν αὐτὸν οὕτω μέγαν ἐποίησεν, ὡς ἡ μακαρία ἐκείνη φωνή, ἣν πρὸς τὸν Θεὸν ἀφῆκε, λέγων· *Εἰ μὲν ἀφῆς αἰτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ἄφες· εἰ δὲ μὴ, κἀμὲ ἐξάλειψον*. Τοιοῦτος [224] ἦν καὶ ὁ Δαυὶδ· διὸ καὶ ἔλεγεν, Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἡμαρτων, καὶ ἐγὼ ἐκκοκοποίησα, καὶ οὗτοι τὸ ποίμνιον τί ἐποίησαν; *Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἐμὲ, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκόν τοῦ πατρὸς μου*. Οὕτω καὶ ὁ Ἀβραάμ οὐκ ἐζήτηε τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν. Διὸ καὶ κινδύνοις ἑαυτὸν ἐξεδίδου, καὶ τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῶν οὐδὲν αὐτῷ προσηκόντων παρεκάλει. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως Ἐλαμψαν· οἱ δὲ τὰ ἑαυτῶν ζητήσαντες σκόπει πῶς καὶ ἐδάδθησαν. Ὁ γοῦν ἀδελφιδουὺς ὁ τοῦτου, ἐπειδὴ ἤκουσεν, *Εἰ σὺ εἰς δεξιὰ, ἐγὼ δὲ εἰς ἀριστερά, καὶ τὴν αἵρεσιν λαθῶν, τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον ἐζήτησεν, οὐδὲ τὸ ἑαυτοῦ εὔρεν· ἀλλ' αὕτη μὲν ἐνεπυρίζετο ἡ χώρα, ἐκείνη δὲ ἔμενεν ἀνέπαφος*. Ὁ Ἰωνᾶς πάλιν οὐ ζητήσας τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ, καὶ ἀπολέσθαι ἐκινδύνευσε· καὶ ἡ μὲν πόλις εἰστήκει, αὐτὸς δὲ ἐσαλεύετο καὶ ἐκλυδωνίζετο^α καὶ κατεποντίζετο. Ὅτε δὲ τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον ἐζήτησε, τότε καὶ τὸ ἑαυτοῦ εὔρεν. Οὕτω καὶ ὁ Ἰακώβ ἐπὶ τῶν ποιμνίων μὴ ζητήσας τὸ οἰκεῖον κέρδος, τῆς πολλῆς εὐπορίας ἀπέηλασε. Καὶ ὁ Ἰωσήφ δὲ τὸ τῶν ἀδελφῶν συμφέρον ζητήσας, εὔρε τὸ ἑαυτοῦ. Περμπόμενος γοῦν παρὰ τοῦ πατρὸς οὐκ εἶπε, Τί τοῦτο; οὐκ ἤκουσας ὅτι ὑπὲρ ὄψεως καὶ ἐνυπνίων καὶ διασπάσαι με ἐπεχείρουν, καὶ ὄνειράτων εὐθύνας ὑπέιχον, καὶ τοῦ φιλεῖσθαι με παρὰ σοῦ δίδωμι δίκην; τί οὖν οὐκ ἐργάζονται με λαθόντες εἰς μέσον; Οὐδὲν τούτων εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν, ἀλλὰ πάντων προτιμᾷ τὴν τῶν ἀδελφῶν θεραπείαν. Διὰ τοῦτο καὶ πάντων τῶν μετὰ ταῦτα ἀπέλαυσε ἀγαθῶν, ἃ καὶ σφόδρα λαμπρὸν ἐποίησαν καὶ ἐνδοξον ἀπέφηναν.

Οὕτω καὶ Μωϋσῆς· οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ ἐκ δευτέρου πάλιν αὐτοῦ μνησθῆναι, καὶ ἰδεῖν πῶς τὰ καθ' ἑαυτὸν παρεώρα, καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἐζήτησε. Οὗτος γὰρ ἐν βασιλείοις στρεφόμενος, ἐπειδὴ μείζονα πλοῦτον ἠγήσατο τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τὸν ὄνειδισμόν, καὶ πάντα ἀπὸ τῶν χειρῶν ῥίψας, ἐκοινωνεῖ τῶν κακῶν τοῖς Ἑβραίοις, οὐ μόνον αὐτὸς οὐκ ἐδουλώθη, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους δουλείας ἀπήλλαξε. Μεγάλα μὲν οὖν ταῦτα, καὶ ἀγγελικῆς ἄξια πολιτείας.

δ'. Τὸ δὲ τοῦ Παύλου πολλὴν ἔχει τὴν ὑπερβολὴν. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες τὰ αὐτῶν ἀφέντες ἀγαθὰ, τοῖς τῶν πλησίον ἐβλῆοντο κοινωνεῖν κακοῖς· ὁ δὲ Παῦλος πολλῶ μείζον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ ταῖς ἐτέρων ἠθέλησε κοινωνῆσαι συμφοραῖς, ἀλλ' ἐβλῆτο αὐτὸς εἶναι ἐν τοῖς ἐσχατοῖς, ἵνα ἕτεροι γίνωνται ἐν ἀγαθοῖς. Οὐκ ἔστι δὲ ἴσον ὄντα ἐν τρυφῇ ῥίψαι τρυφὴν καὶ κακουχεῖσθαι, αὐτὸν μόνον κακουχοῦμενον ἐτέρους ποιῆσαι εἶναι ἐν ἀδείᾳ καὶ τιμῇ. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ εἰ καὶ μέγα τὰ ἀλλάξασθαι τὰ κακὰ τῶν ἀγαθῶν διὰ τὸν πλησίον, ἀλλ' ὁμῶς φέρει τινὰ παραμυθίαν τὸ κοινωνῶν ἐχειν τῆς δυσημερίας· τὸ δὲ αὐτὸν μόνον ἐθέλειν εἶναι ἐν τοῖς λυπηροῖς, ἵνα ἕτεροι τῶν χρηστῶν ἀπολαύσωσι, τοῦτο πολλῶ νεανικωτέρας ψυχῆς καὶ τοῦ Παύλου φρονήματος.

Οὐ ταῦτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρᾳ [225] ὑπερβολῇ μείζονα νικᾷ τοὺς προειρημένους ἅπαντας. Ὁ μὲν γὰρ Ἀβραάμ καὶ οἱ λοιποὶ πάντες κινδύνοις ἑαυτοὺς περιέβαλον τοῖς ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ πάντες ἀπαξιαπλῶς ἐκείνοι τοῦτον ἤτουν τὸν θάνατον· ὁ δὲ Παῦλος τῆς δόξης τῆς μελλούσης ἠῤῥατο ἐκπεσεῖν ὑπὲρ τῆς τῶν ἐτέρων σωτηρίας. Ἐχω καὶ τρίτην εἰπεῖν ὑπερβολὴν. Ποῖαν δὲ ταύτην; Ὅτι ἐκείνων μὲν ἔνιοι, εἰ καὶ τῶν ἐπιβουλευσάντων προϊστανο, ἀλλ' ὁμῶς ὡν τὴν δημαγωγίαν ἦσαν ἐγκχευρισμένοι· καὶ τισὶν συνέβαιεν, οἷον ἂν εἰ τις προϊστατο· υἱοῦ φαύλου μὲν καὶ παρανόμου, υἱοῦ δὲ ὁμῶς· ὁ δὲ Παῦλος ὑπὲρ τούτων ἐβούλετο εἶναι ἀνάθεμα, ὡν οὐκ ἦν ἐμπειστειτευμένος τὴν προστασίαν· εἰ γὰρ τὰ ἔθνη ἦν ἀπεσταλμένος. Εἶδες ψυχῆς μέγεθος καὶ φρονήματος ὕψος αὐτὸν ὑπερβαῖνον τὸν οὐρανόν; Τοῦτο ζηλωσὸν· εἰ δὲ οὐ δύνασαι, κἂν τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ λάμψαντας. Οὕτω γὰρ εὐρήσεις τὸ σοὶ συμφέρον, ἂν τὸ τοῦ πλησίον ζητῆς. Ὡστε ὅταν ὄκνης ἐπιμελεῖσθαι τοῦ ἀδελφοῦ, ἐνοήσας ὅτι οὐδὲ ἄλλως δυνήσῃ σωθῆναι, διὰ γοῦν σαυτὸν ἐκείνου πρόσθεθι καὶ τῶν ἐκείνου πραγμάτων. Ἰκανὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ εἰρημένα πείσαι, ὅτι ἄλλως οὐκ ἔνι τὸ ἡμῖν συμφέρον εὔρειν. Εἰ δὲ βούλει καὶ ἐκ τῶν ἐν συνθηαῖς παραδειγμάτων τοῦτο μαθεῖν, ἐνόησον εἰ συμβαίη σου πῦρ ἀναφθῆναι ἐν οἴκῳ, εἰτὰ τινες τῶν πλησίον οἰκούντων, τὸ ἑαυτῶν σκοποῦντες μὴ παρατάξωνται τοῖς κινδύνοις, ἀλλὰ καὶ κατακλείσαντες ἑαυτοὺς οἴκοι μένωσι, δεδοικότες μὴ τις ἐπισειθῶν ὑφέληται· τί τῶν ἐνδον, ὅσην ὑποστήσονται τιμωρίαν; Καὶ γὰρ τὸ πῦρ ἐπελθὼν ἅπαντα καταφλέξει τὰ ἐκείνων· καὶ ἐπειδὴ τὸ τοῦ πλησίον συμφέρον οὐκ εἶδον, καὶ τὸ ἑαυτῶν προσεπολλύουσι. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς βουλόμενος συνῆσαι πάντας ἀλλήλοις, τοιαύτην τοῖς πράγμασιν ἐπέθηκεν ἀνάγκην, ὡς ἐν τῷ τοῦ πλησίον συμφέροντι τὸ τοῦ ἐτέρου δεδέσθαι· καὶ ὁ κόσμος ἅπας οὕτω συνέστηκε. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐν πλοίῳ, εἰ χαιμῶνος γενομένου ὁ κυβερνήτης ἀφείλε τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον, τὸ ἑαυτοῦ

^α *Deerant hac*, καὶ ἐκλυδωνίζετο.

^β *Reg.*, προσταίη.

d.cam, strangulaveris, proximi autem curam non geras, nihil magni fecisti, sed adhuc longe abes ab hac imagine hæc faciens. Atqui hic quidem ipsa quoque res natura sua est utilis, abstinere ab iis quæ sunt idolis immolata: ego autem plurima feci, inquit, ex iis quæ per se non sunt utilia, nempe quando circumceidi, quando sacrificavi. Hæc enim quando per se examinantur, et perdunt eos qui id faciunt, et efficiunt ut a salute excidant: attamen sustinui illa ob lucrum inde proveniens. Hic autem nihil simile. Illic enim nisi adsit utilitas, et nisi aliis prosit, tunc res damnosa est: hic vero, etiamsi nemo offendatur, oportet tamen a prohibitis abstinere. Non solum autem noxia, sed etiam laboriosa pertuli. *Alias enim Ecclesias depopulatus sum, inquit, accepto stipendio, et cum comedere liceret et non operari, hoc non quæsivi, sed malui fame perire potius, quam alteri offendiculo esse.* Ideo ait: *Per omnia omnibus placeo* (2. Cor. 11. 8). Sive rem legibus adversam, sive laboriosam, sive periculosam oporteat facere, omnia in aliorum utilitatem sustineo. Cum ergo omnibus superior esset quantum ad accuratam vitæ rationem, omnibus inferior erat per attemperationem.

Præclarum nihil est, nisi aliis sit utile.—Nam nulum præclare gestum ita magnum esse possit, nisi utilitatem ad alios transmiserit: idque palam est ex illo, qui talentum integrum retulit, et dissectus est quoniam illud non multiplicavit. Et tu ergo, frater, etiamsi abstineas a cibo, etiamsi humi cubes, etiamsi cinerem comedas, semperque lamenteris, si nihil alium juves, nihil magnum operaris. Etenim illis in principio viris magnis et præclaris hoc maxime curæ erat: eorum vitam accurate scrutare, et clare videbis eorum neminem sua spectasse, sed singulos ea quæ proximi erant; unde etiam magis resplenderunt. Nam et a Moyse multa et magna patrata sunt miracula et signa; sed nihil illum tam magnum fecit, ut beata illa vox quam ad Deum emisit, dicens: *Si autem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, et me quoque dele* (Exod. 32. 52). Talis quoque David erat; ideoque dicebat: *Ego pastor peccavi, et ego malefeci, et isti qui sunt grex quid fecerunt? Sit manus tua super me et super domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Sic Abraham non id, quod sibi competeret, quærebat, sed quod multis. Ideoque periculis sese exponebat, Deumque rogabat pro iis, qui ad ipsum nihil attinebant. Et hi quidem ita claruerunt. Qui vero ea quæ sua essent quærebat, vide quantum damni acceperint. Ejus certe fratris filius, cum audisset: *Si tu ad dexteram, ego ad sinistram* (Gen. 13. 9); et optasset quod sibi utile erat quæsivit, neque quod suum erat invenit; sed hæc quidem regio tota conflagravit, illa autem mansit illæsa. Jonas rursus cum non quæsisset id quod multis, sed quod sibi conducebat, in periculum exitii venit: et urbs quidem stabat, ipse vero agitatus fluctibus et demersus fuit. Cum autem id quod multis utile erat quæsivit, tunc quod suum erat invenit. Sic et Jacob in gregibus cum non lucrum proprium quæsivisset, magnas opes est

assequutus. Et Joseph cum fratrum commodum quæsivisset, suum invenit. Missus enim a patre, non dixit, Quid hoc est? non audisti quod pro visu et somniis me discerpere conati sint, et pro somniis in crimen vocatus sim, et quod a te diligar poenas dederim? quid ergo non facturi sunt, si me in medio tenuerint? Nihil horum dixit, nec cogitavit, sed fratrum curam omnibus prætulit. Ideoque omnia quæ post illa obtigerunt assequutus est bona, quæ etiam illum valde clarum fecerunt et gloriosum. Sic et Moyses; nihil enim impedit quominus illum secundo memoremus, et videamus quomodo sua despexerit, et aliis bona conferre quæsierit. Ille namque in regia versans, quia majores divitias esse putabat opprobrium; quam Ægypti thesauros, projectis omnibus quæ præ manibus habebat, malorum socius cum Hebræis fuit, nec modo ipse non in servitute redactus est, sed etiam illos a servitute liberavit. Magna quidem hæc sunt, et angelico digna instituto.

4. At quod Paulum spectat, longe excellentius est. Alii enim omnes suis relictis bonis, proximi malorum socii esse voluerunt: Paulus vero rem longe majorem fecit. Non enim alienarum calamitatum particeps esse voluit, sed id elegit, ut ipse in extremis esset, ut alii in bonis degerent. Nec par res est in deliciis versantem delicias respuere, et affligi; et solum affligi et vexari, ut alii in securitate et honore versentur. Hic enim etsi magnum est mala bonis commutare propter proximum, aliquam tamen consolationem affert, rerum adversarum socios habere, se autem velle solum esse in rebus asperis, ut alii bonis fruantur; hoc est longe generosioris animi et Pauli.

Pauli magnitudo animi.—Non hinc autem tantum, sed ex sublimi ratione alia jam memoratos omnes longe ille superat. Nam Abraham quidem et cæteri omnes sese iis objicere periculis tantum, quæ sunt in præsentia vita, et omnes illi hanc semel expetebant mortem: Paulus vero a futura gloria excidere rogabat, pro aliorum salute. Possum et tertiam dicere superiorem excellentiam. Quam illam? Quod aliqui eorum, etsi curam gerebant eorum qui sibi struxerant insidias, eorum tamen curam gerebant qui sibi traditi fuerant gubernandi: atque id ipsum contingebat, ac si quis curam gereret filii quidem pravi et scelesti, sed tamen filii. Paulus vero pro his volebat anathema esse, qui ejus curæ non crediti fuerant: in gentes enim missus erat. Vidisti animi magnitudinem, et sublimitatem ipsum cælum superantem? Hunc imitare: si vero non potes, saltem eos qui in Veteri Testamento fulserunt. Sic enim quod tibi utile erit invenies, si proximi utilitati advigiles. Itaque cum segnis eris ad fratris curam gerendam, cogitans te non alio posse modo salutem consequi, propter te saltem illum et res ejus cura. Sufficiunt ea quæ dicta sunt, ut nobis persuadeant non posse nos alio modo ea quæ nobis conducunt invenire. Quod si velis ex consuetis exemplis hoc ediscere: si contigerit alicubi domum igne conflagrare; deinde aliqui ex vicinis suis prospicientes,

non se apparent adversus pericula, sed clausis ostiis domi maneant, metuentes ne quis ingressus aliquid furetur; quantum illi subibunt supplicium? Progressus enim ignis omnia illorum bona comburet; et quoniam proximi utilitatem non curavere, sua quoque perdent. Deus enim volens omnes inter se colligare, tantam rebus imposuit necessitatem, ut cum proximi utilitate alterius utilitas colligetur: et ita consistit mundus totus. Ideo in navi quoque, si ingruente tempestate gubernator, rejecta multorum utilitate, suam ipse tantum quaerat, et seipsum et alios cito submerget. Et in singulis artibus, si unaquaque quod sibi conducatur tantum quaesierit, vita numquam constiterit, neque ars quae hoc quaerit. Ideo agricola non modo tantum frumenti serit quantum sibi satis sit; alioquin enim jam diu et se et alios perdidisset; sed id quaerit quod conferat multis: et miles non ut se tueatur tantum adversus pericula stat in acie, sed ut civitates in tuto colloquet: et mercator non tantum transvehit, quantum sibi soli satis sit, sed quantum et multis aliis. Si quis vero dixerit, Non meum, sed suum quisque curans hoc facit; nam et pecunias sibi et gloriam et securitatem apparans, haec omnia operatur: quare meam quaerens utilitatem, suam quaerit: hoc et ego dico, et jam olim audire volebam, et ejus rei causa totam orationem institui, ut ostenderem tunc proximum suam utilitatem quaerere, cum tuam spectat. Quia enim non aliter homines vellent quae sunt proximi quaerere, nisi in hanc inducerentur necessitatem; ideo Deus haec ita colligavit, et non sinit prius ad utilitatem propriam venire, quam per ea quae aliis conducant iter habeatur. Hoc certe humanum est, ita ad proximi utilitatem se conferre. Oportet autem non inde, sed a Dei placito persuaderi. Neque enim salvus esse possit qui hoc non habet; sed etiamsi summam philosophiam exerceas, et caetera pereuntia non cures, nullam habebis apud Deum fiduciam. Undenam hoc constat? Ex iis quae beatus Paulus pronuntiavit: *Si enim omnes meas facultates distri-*

bueno in cibos pauperum, et si tradidero corpus meum ut ardeat, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest (1. Cor. 13. 3), inquit. Viden' quantum Paulus exigit a nobis? quamquam is qui cibos distribuit, non sua, sed quae proximi sunt, quaerat. Sed hoc solum non sufficit, inquit: nam illud admodum sincere vult praestari, et cum magna commiseratione. Ideo enim hoc Deus praecipit, ut ad vinculum caritatis adduceret. Cum ergo ille tantam exigit mensuram, nos vero neque quod minus est praebemus, qua digni erimus venia? Et quomodo, inquires, dicebat Deus Loto per angelos, *Servans serva animam tuam (Gen. 19. 22)*? dic quando et quare. Quando inferebatur supplicium, non quando oportebat corrigi, sed quando damnati erant et incurabili morbo laborabant, ac senes juvenesque in eosdem insilierant amores, ac demum comburi illos oportebat, et in illa die, cum fulmina immittenda erant. Alioquin autem non de vitio et virtute haec dicta sunt, sed de plaga divinitus immissa. Quid enim, quaeso te, faciendum erat? an sedere oportebat et supplicium accipere, et sine aliqua illorum utilitate comburi? At hoc extremae dementiae fuisset. Neque enim hoc ego dico, quod frustra et incassum oporteat supplicium subire, praeter Dei placitum: sed quando homo in nequitia versatur, tunc jubeo te in medium injicere et illum curare; propter proximi utilitatem, si quidem velis; sin minus, saltem propter tuam. Illud porro melius est: quod si non ad hanc sublimitatem attigeris, saltem tui causa facias. Et nemo quod suum est quaerat, ut quod suum est inveniat: et cogitantes, neque facultatum abdicationem, neque martyrium, neque aliud quidpiam nobis patrocinari posse, nisi summam caritatem habeamus, hanc praeter aliis servemus, ut per illam alia consequamur et praesentia et promissa bona: quae utinam nos omnes adipiscamur gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA XXVI.

CAP. 11. v. 2. *Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis traditiones, ita tenetis.*

1. Cum absolvisset orationem de iis quae immolata sunt idolis, ut se facere decebat, et eam perfectissimam fecisset, transit ad aliud, quod et ipsum crimen erat, sed non tantum. Nam, ut jam dixi, nunc quoque dicam, ipsum non continenter ponere vehementiores accusationes; sed ipsis congruenti ordine positis, in medium eorum leviora inserit, quod in sermone molestius est audientibus ex frequenti increpatione, lenius reddens. Ideoque quod vehementissimum omnium erat, nempe de resurrectione, postremum ponit. Interim vero ad aliud, quod lenius erat, procedit, dicens: *Laudo autem vos, quod per omnia mea memores estis.* Nam cum de admissio peccato

constat, vehementer incusat et cominatur: cum autem de peccato dubitatur, illud primo probat, et tunc increpat: et quod quidem in confesso est extollit; illud vero, de quo dubitatur, in confesso esse ostendit. Exempli causa de fornicatione quidem constabat; ideoque non opus fuit ostendere id esse peccatum; sed delicti magnitudinem illic probavit, et per comparisonem orationem protulit. Rursus apud alios judicari, peccatum quidem erat, sed non tantum; ideoque illud interjecit et probavit. De iis etiam quae idolis immolata erant dubitabatur, sed magnum etiam malum erat: quapropter ostendit esse peccatum, idque verbis extollit. Quando autem hoc facit, non solum abducit a criminibus, sed etiam ad contrarium ducit. Neque enim dixit modo non oportere fornicari, sed etiam magnam esse exhibendam sanctitatem.

ζητοῖν μόνον, καὶ ἑαυτὸν καὶ ἑκείνους καταθύσει ταχέως. Καὶ ἐκάστη δὲ τέχνη εἰ τὸ ἑαυτῆς συμφέρον σκοποῖ μόνον, οὐκ ἂν ποτε ὁ βίος σταίη, οὐδὲ ἡ τέχνη ἢ τούτο ζητούσα. Διὰ τοῦτο ὁ γεωργὸς οὐ τοσοῦτον σπεῖρει σίτον, ὅσον ἀρκέσαι ἑαυτῶν· ἐπεὶ πάσαι καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους ἀπώλεσεν ἂν· ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν ζητεῖ· καὶ ὁ στρατιώτης, οὐχ ἵνα ἑαυτὸν διασώσῃ παρατάσσεται πρὸς κινδύνους, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰς πόλεις ἐν ἀσφαλείᾳ καταστήσῃ· καὶ ὁ ἔμπορος οὐ τοσαῦτα κομίζει, ὅσα αὐτῶν μόνον ἀρκέσαι, ἀλλ' ὅσα καὶ ἑτέροις πολλοῖς. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι οὐχὶ τὸ ἑμὸν, ἀλλὰ τὸ ἑαυτοῦ ἕκαστος σκοπῶν, ταῦτα ποιεῖ· καὶ γὰρ χρήματα ἑαυτῶν καὶ δόξαν καὶ ἀσφάλειαν κτώμενος, ἅπαντα πραγματεύεται ταῦτα· ὥστε τὸ ἑμὸν ζητῶν συμφέρον, τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖ· τοῦτο καὶ ἐγὼ φημι, καὶ πάσαι ἀκούσαι ἐβουλόμην, καὶ ὑπὲρ τούτου πάντα τὸν λόγον ἐποιήσαμην, ὥστε [226] δεῖξαι, ὅτι τότε τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον ὁ πλησίον ζητεῖ, ὅταν τὸ σὸν σκοπήσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ἑτέρως οὐκ ἠνεῖχοντο ἄνθρωποι τὰ τοῦ πλησίον ζητεῖν, εἰ μὴ εἰς ταύτην κατασταίεν τὴν ἀνάγκην, διὰ τοῦτο οὕτως αὐτὰ συνέζηυξεν ὁ Θεὸς, καὶ οὐκ ἀφίησι πρότερον ἐπὶ τὸ οἰκεῖον συμφέρον ἐλθεῖν, μὴ διὰ τῶν ἀλλοτριῶν συμφερόντων ἰδέουσας. Τοῦτο μὲν οὖν ἀνθρώπων, τὸ οὕτως ἐπὶ τὸ τοῦ πλησίον συμφέρον ἵναί· δεῖ δὲ μὴ ἐντεῦθεν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων πείθεσθαι. Οὐδὲ γὰρ ἐνὶ σωθῆναι μὴ τοῦτο ἔχοντα· ἀλλὰ καὶ τὴν ἄκραν φιλοσοφίαν ἀσκήσας, τῶν δὲ λοιπῶν ἀπολλυμένων ἀμελεῖς, οὐδεμίαν κτήσῃ παρὰ Θεῷ παρρησίαν. Πόθεν δὴλον; Ἄφ' ὧν ὁ μακάριος ἀπεφάντα Παῦλος. Ἐὰν γὰρ ψωμίσω μου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ παραθῶ τὸ σῶμά μου, ἵνα καθῶ, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι, φησί. Ὅρῳ πόσον ὁ Παῦλος ἐπιζητεῖ παρ' ἡμῶν; καίτοι γὰρ ὁ ψωμίσας οὐ τὸ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον

ἐζήτησεν. Ἄλλ' οὐκ ἀρκεῖ τούτο μόνον, φησί· μετὰ γὰρ γνησιότητος αὐτὸ βούλεται γίνεσθαι καὶ συμβαθείας πολλῆς. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐνομοθέτησεν αὐτὸ ὁ Θεός, ἵνα εἰς σύνδεσμον ἀγάπης ἀγάγῃ. Ὅταν οὖν ἐκεῖνος μὲν τοσοῦτον ἀπαιτῆ μέτρον, ἡμεῖς δὲ μηδὲ τὸ ἕλαττον παρέχωμεν, τίνος ἐσόμεθα ἄξιοι συγγνώμης; Καὶ πῶς, φησί, τῷ Λῴτ ἔλεγεν ὁ Θεός διὰ τῶν ἀγγέλων, Σώζων σῶζε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν; εἰπέ, πότε, καὶ διὰ τί. Ὅτε ἡ κόλασις ἐφέρετο, οὐχ ὅτε διορθοῦσθαι ἔδει, ἀλλ' ὅτε καταγενοσμένοι ἦσαν καὶ ἀνίατα ἐνόσουν, καὶ προσβῦται καὶ νέοι εἰς τοὺς αὐτοὺς ἐξέπηδον ἔρωτας, καὶ κατακαίεσθαι αὐτοὺς λοιπὸν ἔχρην, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὅτε οἱ κεραυνοὶ καταφέρεσθαι ἔμελλον. Ἄλλως δὲ οὐδὲ περὶ κακίας καὶ ἀρετῆς τοῦτο εἰρηται, ἀλλὰ περὶ τῆς θεηλάτου πληγῆς. Τί γὰρ ἔδει ποιεῖν; εἰπέ μοι καθέζεσθαι καὶ δέχεσθαι τὴν τιμωρίαν, καὶ μηδὲν ἐκείνους ὠφελοῦντα κατακαίεσθαι; Ἄλλὰ ἀνοίας τοῦτο ἐσχάτης ἦν. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ τοῦτο φημι, ὅτι ἀπλῶς καὶ εἰκῆ δεῖ κολάζεσθαι παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν· ἀλλ' ὅταν ἐν κακίᾳ ἄνθρωπος διατρίβῃ, τότε κελεύω μέσον ἑαυτὸν ἐμβαλόντα, διορθοῦν· εἰ μὲν βούλει, διὰ τὸ τοῦ πλησίον· εἰ δὲ μὴ, καὶν διὰ τὸ σοὶ λυσιτελοῦν. Τὸ μὲν γὰρ βέλτιον ἐκεῖνο· εἰ δὲ μὴ φθάσεις πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὕψος, καὶν διὰ τοῦτο ποιεῖ. Καὶ μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἵνα τὸ ἑαυτοῦ εὐρῆ· καὶ ἐνοήσαντες, ὅτι οὐτε ἀκτημοσύνη, οὐτε μαρτύριον, οὐτε ἄλλο οὐδὲν ἡμῶν προστῆναι δυνήσεται, ἂν μὴ τὴν ἄκραν ἀγάπην ἔχωμεν, ταύτην πρὸ τῶν ἄλλων διατηρώμεν, ἵνα καὶ τῶν ἄλλων δι' αὐτῆς ἐπιτύχωμεν καὶ τῶν καρδόντων καὶ τῶν ἐπηγγελμένων αγαθῶν· ὧν γένετο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἄμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[227] ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ'.

Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων λόγον, ὡς αὐτῷ προσῆκον ἦν, καὶ τελειότατον αὐτὸν διὰ πάντων ἐργασάμενος, μέτεισιν ἐφ' ἕτερον· ὃ καὶ αὐτὸ μὲν ἐγκλημα ἦν, οὐ τοσοῦτον δέ. Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, τοῦτο καὶ νῦν ἐρῶ, ὅτι οὐ πάντα ἐφεξῆς τίθησι τὰ σφοδρὰ κατηγορήματα, ἀλλὰ διαθείς αὐτὰ κατὰ τάξιν τὴν προσήκουσαν, εἰς μέτρον αὐτῶν παρεμβάλλει τὰ κωφότερα, παραμυθούμενος τὸ ἐπαχθὲς τοῦ λόγου τὸ ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐπιτιμῆσεως ἐγγινόμενον τοῖς ἀκούουσι. Διὸ καὶ τὸ πάντων σφοδρότερον ὑστερον τίθησι, τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Τίως δὲ ἐφ' ἕτερον χωρεῖ κωφότερον λέγων· Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε. Ὅταν μὲν γὰρ ὠμολογημὸν ἦ τὸ ἀμάρτημα, καὶ κατηγορεῖ σφοδρῶς καὶ ἀπειλεῖ· ὅταν δὲ ἀμφιβαλλόμενον, κατασκευάζει πρῶτον αὐτὸ, καὶ τότε ἐπιτιμᾷ· καὶ τὸ μὲν ὠμολογημὸν ἐπαίρει, τὸ δὲ ἀμφισβητήσιμον δείκνυσιν ὠμολογημὸν. Οἷον ἡ πορνεία ὠμολογημὸν ἦν· διόπερ οὐκ ἐδεήθη δεῖξαι, ὅτι ἀμάρτημα ἦν, ἀλλὰ τὸ μέγεθος ἐκεῖ κατασκευάσας τοῦ πλημμελήματος, καὶ

κατὰ σύγκρισιν προήγαγε τὸν λόγον. Πάλιν τὸ ἐφ' ἑτέρων δικάζεσθαι, ἀμάρτημα μὲν ἦν, οὐ τοσοῦτον δέ· διόπερ αὐτὸ καὶ παρνεθήκε, καὶ κατασκευάσας. Τὸ τῶν εἰδωλοθύτων πάλιν ἀμφοεβάλλετο μὲν, ἦν δὲ μέγιστον κακόν· διὸ καὶ ἀποδείκνυσιν ἀμάρτημα ὄν, καὶ ἐπαίρει τῷ λόγῳ. Ὅταν δὲ τοῦτο ποιήσῃ, οὐκ ἀπάγει τῶν ἐγκλημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἐναντία ἐνάγει. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν ὅτι οὐ δεῖ πορνεύειν μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλὴν ἀγνοσύνην ἐνδείκνυσθαι χρή. Διόπερ ἐπήγαγε· Δοξάσατε δὴ ἄρα τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν. Καὶ εἰπὼν πάλιν ὅτι οὐ δεῖ σοφῶν εἶναι τὴν ἐξω σοφίαν, οὐκ ἀρκεῖται τούτῳ, ἀλλὰ κελεύει καὶ μυρὸν γενέσθαι. Καὶ συμβουλεύων ἐπὶ τῶν ἔξω μὴ δικάζεσθαι μηδὲ ἀδικεῖν, πρῶτων καὶ αὐτὸ τὸ δικάζεσθαι ἀναίρει, καὶ συμβουλεύει μὴ μόνον· μὴ ἀδικεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀδικεῖσθαι. Καὶ περὶ τῶν εἰδωλοθύτων διαλεγόμενος, οὐκ εἶπεν ὅτι τῶν κεκλυμένων ἀπέχεσθαι δεῖ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν συγκεχωρημένων, ὅταν σκάνδαλον γίνηται· καὶ οὐχὶ τοὺς ἀδελφοὺς μόνον μὴ πλήττειν, ἀλλ' οὐδὲ Ἑλλήνας οὐδὲ Ἰουδαίους·

^a Deerat, μὴ μόνον.

Ἀπρόσκοποι γὰρ γίνεσθε, φησί, καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἑλλησι καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ. Πληρώσατε τοῖνυν ἅπαντα τὸν περὶ τούτων ἀπάντων λόγον, μετὰ ταῦτα καὶ ἐφ' ἕτερον ἔγκλημα πρόεισι λοιπόν. Τί βέ τοῦτο ἦν; Αἱ μὲν γυναῖκες ἀνακακαλυμμένοι καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ καὶ ἠύχοντο καὶ προσφῆτεον· καὶ γὰρ προσφῆτεον [228] τότε γυναῖκες· οἱ δὲ ἄνδρες καὶ ἐκλήμων, ἅτε ἐν φιλοσοφίᾳ διατρίψαντες, καὶ περιεβάλλοντο τὰς κεφαλὰς εὐχόμενοι καὶ προφητεύοντες· ὅπερ ἐκάτερον Ἑλληνικοῦ νόμου ἦν. Ἐπεὶ οὖν ὑπὲρ τούτων ἤδη παρήνεσε παρῶν, καὶ ἴσως οἱ μὲν ἤκουσαν, οἱ δὲ ἠπειθήσαν, διὰ τοῦτο καὶ διὰ τῆς Ἐπιστολῆς πάλιν, ὡσπερ σοφὸς ἰατρός, ἐπαντῶν τῷ λόγῳ διορθοῦται τὸ ἀμάρτημα. Ὅτι γὰρ παρήνεσε ἤδη παρῶν, δῆλον ἐξ ὧν προοιμιάζεται. Τίνος γὰρ ἔνεκεν οὐδὲν εἰπῶν περὶ τούτου οὐδαμοῦ τῆς Ἐπιστολῆς ἐμπροσθεν, ἀλλ' ἀπὸ ἐγκλημάτων ἐτέρων ἐκβάς, εὐθέως φησὶν· Ἐπαιῶ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε; Ὅρξῃ ὅτι οἱ μὲν ἤκουσαν, οὐς ἐπαινεῖ, οἱ δὲ παρήκουσαν, οὐς διορθοῦται διὰ τῶν ἐξῆς, λέγων· Εἰ δὲ τις δοκεῖ φιλόσοφος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνθήσειαν οὐκ ἔχομεν; Εἰ γὰρ τῶν μὲν κατωρθωκότων, τῶν δὲ παρακουσάντων, πάντας ὑπέβαλε τῇ κατηγορίᾳ, ἐκείνους τε θρασυτέρους ἐποίησε, καὶ τούτους βραθυμότερους ἂν εἰργάσατο· νῦν δὲ τοὺς μὲν ἐπαινέσας καὶ ἀποδεξάμενος, τοὺς δὲ κακίστας, καὶ ἐκείνους μᾶλλον ἤλειψε, καὶ τούτους καταδύεσθαι παρεσεύασεν. Ἰκανὸν μὲν γὰρ καὶ καθ' ἑαυτὸ ἡ κατηγορία πλήξει· ὅταν δὲ πρὸς παράθεσιν ἐτέρων κατωρθωκότων καὶ ἐγκωμιαζομένων γίνηται, μείζον ἔχει τὸ κέντρον. Ἀλλὰ τέως οὐκ ἀπὸ κατηγορίας, ἀλλ' ἀπὸ ἐγκωμίων ἄρχεται, καὶ ἐγκωμίων μεγάλων, λέγων· Ἐπαιῶ δὲ ὑμᾶς ὅτι πάντα μου μέμνησθε. Τοιοῦτον γὰρ τοῦ Παύλου τὸ ἔθος, καὶ ἐπὶ μικροῖς μεγάλους ἐπαινούς ὑφαίνει, οὐ κολακεῖα τοῦτο ποιῶν, μὴ γένοιτο· πῶς γὰρ ὁ μηδὲ χρημάτων ἐφιέμενος, μήτε δόξης, μήτε ἄλλου μηδενὸς τῶν τοιούτων; ἀλλ' ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν πάντα πραγματευόμενος. Διδὸν καὶ ἐπαίρει τὸ ἐγκώμιον, λέγων· Ἐπαιῶ δὲ ὑμῖς ὅτι πάντα μου μέμνησθε. Ποῖα πάντα; Ὑπὲρ γὰρ τοῦ μὴ κομᾶν μηδὲ κατακαλύπτεσθαι τέως ὁ λόγος ἦν αὐτῷ μόνον· ἀλλ', ὅπερ ἔφη, ἐπιδαφιεύεται τοῖς ἐγκωμίοις, προθυμότερους ποιῶν. Διὸ φησὶν, Ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις, οὕτω κατέχετε. Ἄρα καὶ ἀγράφως πολλὰ παρεδίδου τότε, ὃ καὶ ἀλλαχοῦ πολλαχοῦ δηλοῖ· ἀλλὰ τότε μὲν παρέδωκε μόνον, νῦν δὲ καὶ αἰτιολογίαν τίθεισιν. Οὕτω γὰρ καὶ τούτους ἰσχυροτέρους ἐποίησε τοὺς ἀκούοντας, καὶ ἐκείνων κατέσπα τὸ φύσημα τῶν ἐναντιουμένων. Εἶτα οὐ λέγει ὅτι, Ὑμεῖς μὲν ὑπερηκούσατε, ἕτεροι δὲ παρήκουσαν, ἀλλὰ ἀνυπόπτως ἐκ τῆς διδασκαλίας αὐτὸ αἰνιττεται διὰ τῶν ἐξῆς, οὕτω λέγων· Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστὶ· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. Ἡ μὲν αἰτιολογία εὐτῇ· τίθησι δὲ αὐτὴν, τοῦ ἀσθενεστέρους προσεκτι-

κωτέρους ποιῶν. Ὁ μὲν οὖν πιστός, ὡς χρῆ, καὶ ἐβρωμένος οὐδὲ δέεται λόγου οὐδὲ αἰτίας, ὑπὲρ ὧν ἂν ἐπιταχθῇ, ἀλλ' ἀρκεῖται τῇ παραδόσει μόνῃ· ὃ δὲ ἀσθενέστερος, ὅταν καὶ τὴν αἰτίαν μάθῃ, τότε καὶ μετὰ πλείονος τῆς σπουδῆς κατέχει [229] τὸ λεχθέν, καὶ μετὰ πολλῆς ὑπακούει τῆς προθυμίας.

β'. Διόπερ οὐδὲ εἶπε τὴν αἰτίαν, ἕως ὅτου παραβαινομένην εἶδε τὴν ἐντολήν. Τίς οὖν ἡ αἰτία; Παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστίν. Ἄρ' οὖν καὶ τοῦ Ἑλληνοῦ; Οὐδαμῶς. Εἰ γὰρ σῶμα ἐσμεν τοῦ Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους, καὶ ταύτη ἐκείνος ἡμῶν κεφαλὴ, τῶν οὐκ ὄντων ἐν τῷ σώματι οὐδὲ εἰς μέλη τελούντων οὐκ ἂν εἴη κεφαλὴ· ὥστε ὅταν εἴπῃ, Παντὸς, τοῦ πιστοῦ δεῖ προσυπακούειν. Εἶδες πῶς πανταχοῦ ἄνωθεν ἐντρέπει τὸν ἀκρατήν; Καὶ γὰρ ὅτε περὶ ἀγάπης διελέγετο, καὶ ὅτε περὶ ταπεινοφροσύνης, καὶ ὅτε περὶ ἐλεημοσύνης, ἐκεῖθεν εἴλκε τὰ παραδείγματα. Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. Ἐνταῦθα ἐπιτηδῶσιν ἡμῖν οἱ αἰρετικοὶ ἐλάττωσιν τινα ἐκ τῶν εἰρημένων ἐπινοοῦντες τῷ Υἱῷ· ἀλλ' ἑαυτοῖς περιπίπτουσιν. Εἰ γὰρ κεφαλὴ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ, ὁμοούσιος δὲ ἡ κεφαλὴ τῷ σώματι, κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός, ὁμοούσιος ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ. Ἄλλ' οὐ τὸ ἕτεροούσιον ἐντεῦθεν ἀποδείξει βουλόμεθα, ἀλλ' ὅτι ἄρχεται, φησί. Τί οὖν πρὸς τοῦτο εἴποιμεν ἂν; Ὅτι μάλιστα μὲν, ὅταν τι ταπεινὸν λέγῃται μετὰ τῆς σαρκὸς ὄντος αὐτοῦ, οὐκ εὐτέλεια τῆς θεότητος ἐστὶ τὸ λεγόμενον, τῆς οἰκονομίας δεχομένης τὸ λεχθέν. Πλὴν ἀλλ' εἶπε, πῶς τοῦτο βούλει ἐκ τούτου κατασκευάσαι νῦν; Ὅτι ὡσπερ ὁ ἀνὴρ ἄρχει τῆς γυναικὸς, φησὶν, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκοῦν καὶ ὡσπερ ὁ Χριστὸς τοῦ ἀνδρὸς, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ· Παντὸς γὰρ ἀνδρὸς, φησὶν, ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστίν. Καὶ τίς ἂν ταῦτα καταδέξαιτο ποτε; Εἰ γὰρ ὅσον τὸ ὑπερέχον τοῦ Υἱοῦ πρὸς ἡμᾶς, τοσούτον τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν, ἐνόησον εἰς ὄσσην αὐτὸν ἄξεις τὴν εὐτέλειαν. Ὅστε οὐ πάντα ὁμοίως ἐξεταστέον ἐφ' ἡμῶν καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, κἂν ὁμοίως λέγῃται· ἀλλ' ἀπονεμητέον τῷ Θεῷ τινα ἰδιάζουσιν ὑπεροχὴν, καὶ τοσαύτην ὄσσην Θεῷ. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο συγχωρήσαιεν, πολλὰ ἔψεται τὰ ἄτοπα. Σκόπει δὲ· Κεφαλὴ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός, οὗτος δὲ τοῦ ἀνδρὸς, ἀκείνους τῆς γυναικὸς. Οὐκοῦν εἰ ἐπὶ πάντων ὁμοίως ἐκλάδοιμεν τὴν κεφαλὴν, τοσούτον ἔσται ὁ Υἱὸς ἀφεστηκώς τοῦ Πατρὸς, ὅσον ἡμεῖς αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ γυνὴ τοσούτον ἡμῶν ἀποστήσεται, ὅσον ἡμεῖς τοῦ Θεοῦ Λόγου· καὶ ὅπερ ἐστὶν ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, τοῦτο καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν Υἱόν, καὶ ἡ γυνὴ πρὸς τὸν ἄνδρα πάλιν. Καὶ τίς ταῦτα ἀνέξεται; Ἀλλ' ἐτέρως ἐκλαμβάνεις ἐπὶ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς τὴν κεφαλὴν, καὶ οὐκ ὡς ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ; Οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς ἐτέρως ἐκκληπτέον ἡμῖν. Καὶ πῶς ἐτέρως ἐκκληπτέον; φησί. Κατὰ τὸ αἰτιον. Καὶ γὰρ εἴπερ ἀρχὴν ἐζήτει εἰπεῖν καὶ ὑποταγὴν ὁ Παῦλος, ὡς σὺ φης, οὐκ ἂν γυναῖκα παρήγαγεν εἰς μέσον, ἀλλὰ δούλον μᾶλλον καὶ δεσπότην. Εἰ γὰρ καὶ ὑποτάσσεται ἡμῖν ἡ γυνὴ, ἀλλ' ὡς γυνὴ, ἀλλ' ὡς ἐλευθέρᾳ

Ideoque subjungit : *Glorificate Deum in corpore vestro et spiritu vestro* (1. Cor. 6. 20). Et rursus cum dixisset non oportere sapientem esse externa sapientia, non hoc contentus est, sed jubet stultum fieri. Et cum dat consilium non iudicio contendendum esse apud externos, neque injuriam esse inferendam; progressus etiam iudicio contendere prohibet, et consilium dat ut non modo non injuriam inferamus, sed ut injuriam patiamur. Et de idolothytis disserens, non dixit modo a prohibitis abstinere oportere, sed etiam a concessis, quando res offendiculo fuerit; neque modo non offendendos esse fratres, verum nec Græcos nec Judæos; *Sine offensione*, inquit, *estote et Judæis et Græcis et Ecclesie Dei*. Cum ergo de his omnibus orationem absolvisset, deinceps ad aliud crimen præcedit. Quodnam illud erat? Mulieres detectæ et nudo capite et orabant et prophetabant; tunc enim prophetabant mulieres: viri autem comam alebant, utpote qui in philosophia versarentur, et tegebant caput orantes et prophetantes; quod utrumque legis Græcorum erat. Quia ergo de his omnibus eos, cum adesset, admonuit; et fortassis alii quidem audierant, alii non paruerant: ideo per epistolam rursus, ut sapiens medicus, verba infundens, peccatum corrigit. Nam quod eos jam cum adesset admonuerit, palam est ex iis quæ in præmio dicit. Cur enim cum nihil hac de re dixisset usquam in epistola, sed ab aliis criminibus invecus esset, statim dicit: *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis traditiones, ita tenetis?* Videntur quomodo alii quidem audierint, quos laudat; alii non audierint, quos corrigit per sequentia, dicens: *Si quis autem videtur esse contentiosus, nos talem consuetudinem non habemus* (1. Cor. 11. 16)? Nam si aliis recte agentibus, aliis non audientibus, omnes in crimen vocasset, illos audaciores, hos segniores reddidisset: nunc autem alios laudans et acceptos habens, alios objurgans, et illos magis concitavit, et his pudorem incussit. Nam reprehensio per se solum ad percellendum sufficit; cum vero fit ad comparisonem aliorum, qui præclare egerunt et laudantur, majorem infert stimulum. Sed interim non a reprehensione, sed ab encomiis orditur, et a magnis encomiis, dicens: *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis*. Talis enim mos est Pauli, pro parvis etiam laudes magnas textit, non ex adulatione, absit; quomodo enim sic ageret, cum nec pecunias, nec gloriam, nec aliud quid simile expetat? sed pro illorum salute omnia faciens. Ideoque laudem quoque extollit dicens, *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis*. Quænam sunt illa omnia? Nam de coma non alenda, et de capite non tegendo tantum loquebatur: sed, ut dixi, laudes variat, ut promptiores reddat. Ideo ait, *Quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis traditiones, ita tenetis*. Ergo et sine scripto multa tunc illis tradebat, quod et alibi quoque multis in locis dicit: sed tunc quidem tradidit tantum, nunc vero etiam causam affert. Ita enim et hos audientes fortiores reddebat, et illorum ad-

PATROL. GR. LXI.

versantium fastum detrahebat. Deinde non dicit, Quia vos obedistis, alii vero non obedierunt; sed sine ulla suspicione ex doctrina sua id subindicat in sequentibus, sic loquens: 3. *Volo autem vos scire, quod omnis viri caput Christus est; caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus*. Hæc est quidem causæ redditio; eam vero affert, imbecilliores reddens attentiores. Qui ergo fidelis est et fortis, ut par est, ratione et causa non eget pro iis quæ præcepta sunt, sed sufficit illi sola traditio: qui autem imbecillior est, cum etiam causam didicerit, tunc cum majori studio id quod dictum est recitat, et cum magna obsequitur alacritate.

2. Ideoque causam non dixit, donec vidit violatum esse mandatum. Quænam ergo causa est? *Omnis viri caput Christus est*. Ergone etiam Græci? Nequaquam. Nam si corpus Christi sumus et membra ex parte, et hac ratione ille caput nostrum est; eorum qui in corpore non sunt neque membra censentur, caput ille non fuerit: quapropter cum dicit, *Omnis*, subintelligendum est fidelis. Vidistin' quomodo supra ubique pudore suffundat auditorem? Nam cum de caritate dissereret, et cum de humilitate et cum de elemosyna, inde exempla trahebat. *Caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus*. Illic in nos insiliunt hæretici, ex iis quæ dicta sunt minorem esse Filium excogitantes; sed in seipsos irruunt. Si enim caput mulieris est vir, ejusdemque est substantiæ caput et corpus; caput vero Christi est Deus, Filius ejusdem atque Pater substantiæ est. At, inquirunt, nolumus hinc ostendere quod alterius sit substantiæ, sed quod a Patre imperetur. Quid ad hoc dixerimus? Quod cum humile quidpiam dicitur de illo cum carne existente, id quod dicitur non sit divinitatis vilitas et dejectio, cum œconomia id suscipiat. Cæterum dic quomodo id nunc vis probare? Quoniam, inquit, sicut vir mulieri imperat, sic et Pater Christo. Ergo sicut Christus viro, sic Pater Filio: *omnis enim viri*, inquit, *caput Christus est*. Equis hæc umquam admitterit? Si enim quantum nos Christus superat, tantum Pater Filium; cogita in quantam ipsum deducit vilitatem. Itaque non omnia simul sunt examinanda inter nos et Deum, etiamsi similiter dicantur; sed tribuenda est Deo propria quædam excellentia, et tanta quanta Deo competat. Nam si hoc non concesserint, multa sequentur absurda. Perpende autem: caput Christi Deus, hic autem viri et ille mulieris. Ergo si in omnibus similiter caput accipiamus, tantum distabit Filius a Patre, quantum nos a Filio. Sed etiam mulier tantum a nobis distabit, quantum nos a Deo Verbo; et quod est Filius erga Patrem, hoc et nos erimus erga Filium, et mulier rursus erga virum. Equis hoc ferat? Sed alio modo in muliere et viro caput accipis, quam in Christo? Itaque in Filio et in Patre, aliter nobis accipiendum est. Et quomodo, inquires, est aliter accipiendum? Secundum causam. Nam si imperium et subjectionem voluisset Paulus dicere, ut tu dicis, non mulierem in medium produxisset, sed potius servum et dominum. Etiamsi enim

mulier nobis subjecta sit, sed ut libera et ut par honore. Et Filius quoque etsi Patri fuit obediens, sed ut Filius Dei, sed ut Deus. Quemadmodum enim Filio major est obsequentia erga Patrem, quam hominibus erga genitores suos: sic et libertas major. Neque enim Filii erga Patrem officia majora et magis genuina sunt quam apud homines, Patris vero erga Filium minora. Si enim miramur Filium quod obedierit, ita ut usque ad mortem venerit, et mortem crucis, et hoc magnum statuimus miraculum; Patrem quoque mirari oportet, quod talem genuerit, non ut servum cui imperaretur, sed ut liberum obedientem et consiliarium: consiliarius enim non est servus. Consiliarium vero rursus cum audieris, ne ita audias quasi Pater aliquo egeat, sed quasi Filius parvis cum Genitore honoris sit. Ne igitur exemplum viri et mulieris ad omnia pertrahas. Apud nos enim jure mulier subjecta est viro: nam honoris æqualitas contentionem parit: neque ideo tantum, sed etiam propter deceptionem quæ initio contigit. Propterea cum quidem facta fuisset, non statim subjecta fuit; neque cum illam ad virum adduxit, neque illa tale quidpiam a Deo audivit, neque vir illi quidpiam simile dixit; sed tantum quod os ex ossibus ejus, et caro ex carnibus ejus esset dixit (*Gen. 2. 23*); imperii autem aut subjectionis apud illam non meminit. Quando autem male usa est potestate, et quæ adjutrix facta fuerat, insidiatrix deprehensa est, et omnia perdidit; tunc juste audivit: *Ad virum tuum conversio tua* (*Gen. 3. 16*). Quia enim verisimile erat peccatum hoc bellum illaturum esse in genus nostrum (neque enim ad pacem juvisset, quod illa ex ipso esset facta, cum hoc accidisset; sed hoc ipsum etiam virum asperiores reddidisset, quod quæ ex ipso facta fuerat, ne membro quidem suo pepercisset.); cum diaboli malignitatem videret Deus, hoc verbum quasi murum opposuit, et inimicitiam, quæ ex insidiis oritura erat, per hanc sententiam sustulit, innatæ concupiscentiæ quasi medio pariete dejecto, eam, quæ ex peccato orta erat, injuriæ acceptæ recordationem abstulit. Sed in Deo et incorrupta substantia illa, nihil licet hujusmodi suspicari. Ne ergo de omnibus exempla accipias: nam alibi quoque multa hinc gravia occurrent peccata: siquidem et in exordio epistolæ dicebat: *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus vero Dei* (*1. Cor. 3. 22. 23*).

5. Quid ergo? similiterne omnia nostræ sunt, nos Christi et Christus Dei? Nequaquam; sed illis etiam, qui valde insipientes sunt, nota est differentia, etiamsi hoc dictum de nobis, de Deo et de Christo profertur. Et alibi cum virum caput mulieris esse dixisset, subjunxit: Sicut Christus est caput et Salvator Ecclesiæ et defensor, sic et vir debet uxoris suæ esse (*Ephes. 5. 25. 24*). Similiter igitur accipiemus dictum et hoc et omnia quæ post scripta sunt Ephesiis de hoc argumento? Absit: neque enim fieri potest. Nam eadem quidem verba profertur de Deo et de hominibus; sed alio modo illa, alio hæc intel-

ligenda sunt; nec tamen rursus omnia diverse: nam rursus temere et frustra accepta videbuntur, si nihil nos fructus ab illis tulerimus. Sicut enim non omnia similiter sunt accipienda, sic nec omnia temere rejicienda. Ut autem id quod dico clarius evadat, exemplo id palam facere conabor. Dictus est caput Ecclesiæ Christus: si nihil humanum accepero, cur hoc mihi dictum est? Rursus si omnia humana accepero, multa consequetur absurditas: nam iisdem est passionibus obnoxium caput, quibus corpus, iisdemque erit obnoxium. Quid ergo relinquendum, et quid accipiendum? Relinquenda quidem sunt ea quæ dixi, accipienda autem est perfecta unio et causa et primum principium. Neque hæc temere; sed hic quoque id quod majus est et Deo conveniens cogitandum: nam et unio tutior et principium honorabilius est. Rursus audivisti Filium: ne hic quoque omnia accipias, neque omnia rejicias; sed iis quæ Deum decent acceptis, quod sit consubstantialis, quod ex ipso sit; quæ absurda et quæ infirmitatis humanæ sunt, in terra relinque. Rursus Deus lux dictus fuit: ergone omnia assumemus quæ ad hanc lucem pertinent? Minime: illa quippe tenebris et loco circumscibitur, et altera vi movetur et obumbratur: quorum nihil ne cogitare quidem licet de illa essentia. Sed non ideo omnia ejiciemus, verum quidpiam utile ab exemplo decerpemus; illuminationem quæ a Deo in nos manat, liberationem a tenebris ex illa colligentes. Et hæc quidem adversus hæreticos; jam vero totum locum pertractare opus est. Fortassis enim hic quispiam quæstionem moverit, apud se querens, quod crimen erat mulieres detecto, viros tecto capite esse? Quod sit crimen illud, hinc jam discite. Signa data sunt viro et mulieri multa alia, illi imperii, huic subjectionis: cum his autem et illud, quod illa quidem tegatur, hic vero nudo capite sit. Si ergo signa sint hæc, ambo peccant, ordinem turbantes et Dei præceptum propriosque excedentes terminos; ille quidem decidens in mulieris vilitatem, illa autem in virum insurgens per habitum. Si enim vestem mutare non licet, neque illi fas est chlamyde indui, neque viro palla et tegumento: *Non erit enim, inquit, viri ornatus super mulierem, neque induetur vir veste muliebri* (*Deut. 22. 5*); multo magis hæc mutari non oportet. Hæc quidem apud homines positæ sunt leges, etiamsi Deus illas postea confirmaverit: illud autem a natura, quod tegatur, dico, vel non tegatur. Cum autem naturam profero, Deum dico: ille quippe naturam creavit. Cum ergo terminos hosce subverteris, vide quanta hinc oriuntur damna. Neque mihi hoc dicas parvum esse peccatum: magnum quippe est per se: nam est inobedientia. Etiamsi vero parvum esset, magnum fieret, quia magnarum rerum est symbolum. Quod autem magnum sit, palam ex eo est, quod generi humano tam pulchrum præbeat ordinem, imperantem et subjectam in ornatu decenti constituens. Itaque qui transgreditur, omnia confundit, et Dei dona prodit, et superne sibi datum honorem humi abjicit; non vir modo, sed etiam mulier. Nam

Ideoque subjunxit : *Glorificate Deum in corpore vestro et spiritu vestro* (1. Cor. 6. 20). Et rursus cum dixisset non oportere sapientem esse externa sapientia, non hoc contentus est, sed jubet stultum fieri. Et cum dat consilium non iudicio contendendum esse apud externos, neque injuriam esse inferendam; progressus etiam iudicio contendere prohibet, et consilium dat ut non modo non injuriam inferamus, sed ut injuriam patiamur. Et de idolothytis disserens, non dixit modo a prohibitis abstinere oportere, sed etiam a concessis, quando res offensiculo fuerit; neque modo non offendendos esse fratres, verum nec Græcos nec Judæos; *Sine offensione*, inquit, *estote et Judæis et Græcis et Ecclesie Dei*. Cum ergo de his omnibus orationem absolvisset, deinceps ad aliud crimen præcedit. Quodnam illud erat? Mulieres detertæ et nudo capite et orabant et prophetabant; tunc enim prophetabant mulieres: viri autem comam alebant, utpote qui in philosophia versarentur, et tegebant caput orantes et prophetantes; quod utrumque legis Græcorum erat. Quis ergo de his omnibus eos, cum adesset, admonuit; et fortassis alii quidem audierant, alii non paruerant: ideo per epistolam rursus, ut sapiens medicus, verba infundens, peccatum corrigit. Nam quod eos jam cum adesset admonuerit, palam est ex iis quæ in præmio dicit. Cur enim cum nihil hac de re dixisset usquam in epistola, sed ab aliis criminibus invecius esset, statim dicit: *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis traditiones, ita tenetis?* Videntur quomodo alii quidem audierint, quos laudat; alii non audierint, quos corrigit per sequentia, dicens: *Si quis autem videtur esse contentiosus, nos talem consuetudinem non habemus* (1. Cor. 11. 16)? Nam si aliis recte agentibus, aliis non audientibus, omnes in crimen vocasset, illos audaciores, hos segniores reddidisset: nunc autem alios laudans et acceptos habens, alios objurgans, et illos magis concitavit, et his pudorem incussit. Nam reprehensio per se solum ad percellendum sufficit; cum vero fit ad comparationem aliorum, qui præclare egerunt et laudantur, majorem infert stimulum. Sed interim non a reprehensione, sed ab encomiis orditur, et a magnis encomiis, dicens: *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis*. Talis enim mos est Pauli, pro parvis etiam laudes magnas textit, non ex adulatione, absit; quomodo enim sic ageret, cum nec pecunias, nec gloriam, nec aliud quid simile expetat? sed pro illorum salute omnia faciens. Ideoque laudem quoque extollit dicens, *Laudo autem vos, quod per omnia mei memores estis*. Quænam sunt illa omnia? Nam de coma non alenda, et de capite non tegendo tantum loquebatur: sed, ut dixi, laudes variat, ut promptiores reddat. Ideo ait, *Quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis traditiones, ita tenetis*. Ergo et sine scripto multa tunc illis tradebat, quod et alibi quoque multis in locis dicit: sed tunc quidem tradidit tantum, nunc vero etiam causam affert. Ita enim et hos audientes fortiores reddebat, et illorum ad-

versantium fastum detrahebat. Deinde non dicit, Quia vos obedistis, alii vero non obedierunt; sed sine ulla suspitione ex doctrina sua id subindicat in sequentibus, sic loquens: 3. *Volo autem vos scire, quod omnis viri caput Christus est; caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus*. Hæc est quidem causæ redditio; eam vero affert, imbecilliores reddens attentiores. Qui ergo fidelis est et fortis, ut par est, ratione et causa non eget pro iis quæ præcepta sunt, sed sufficit illi sola traditio: qui autem imbecillior est, cum etiam causam didicerit, tunc cum majori studio id quod dictum est recitat, et cum magna obsequitur alacritate.

2. Ideoque causam non dixit, donec vidit violatum esse mandatum. Quænam ergo causa est? *Omnis viri caput Christus est*. Ergone etiam Græci? Nequaquam. Nam si corpus Christi sumus et membra ex parte, et hac ratione ille caput nostrum est; eorum qui in corpore non sunt neque membra censentur, caput ille non fuerit: quapropter cum dicit, *Omnis*, subintelligendum est fidelis. Vidistin' quomodo supra ubique pudore suffundat auditorem? Nam cum de caritate dissereret, et cum de humilitate et cum de elemosyna, inde exempla trahebat. *Caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus*. Hic in nos insiliunt hæretici, ex iis quæ dicta sunt minorem esse Filium excogitantes; sed in seipos irruunt. Si enim caput mulieris est vir, ejusdemque est substantiæ caput et corpus; caput vero Christi est Deus, Filius ejusdem atque Pater substantiæ est. At, inquiunt, nolumus hinc ostendere quod alterius sit substantiæ, sed quod a Patre impèretur. Quid ad hoc dixerimus? Quod cum humile quidpiam dicitur de illo cum carne existente, id quod dicitur non sit divinitatis villitas et dejectio, cum œconomia id suscipiat. Cæterum dic quomodo id nunc vis probare? Quoniam, inquit, sicut vir mulieri imperat, sic et Pater Christo. Ergo sicut Christus viro, sic Pater Filio: *omnis enim viri, inquit, caput Christus est*. Ecquis hæc umquam admiserit? Si enim quantum nos Christus superat, tantum Pater Filium; cogita in quantam ipsum deducis villitatem. Itaque non omnia simul sunt examinanda inter nos et Deum, etiamsi similiter dicantur; sed tribuenda est Deo propria quædam excellentia, et tanta quanta Deo competat. Nam si hoc non concesserint, multa sequentur absurda. Perpende autem: caput Christi Deus, hic autem viri et ille mulieris. Ergo si in omnibus similiter caput accipiamus, tantum distabit Filius a Patre, quantum nos a Filio. Sed etiam mulier tantum a nobis distabit, quantum nos a Deo Verbo; et quod est Filius erga Patrem, hoc et nos erimus erga Filium, et mulier rursus erga virum. Ecquis hoc ferat? Sed alio modo in muliere et viro caput accipis, quam in Christo? Itaque in Filio et in Patre, aliter nobis accipiendum est. Et quomodo, inquires, est aliter accipiendum? Secundum causam. Nam si imperium et subjectionem voluisset Paulus dicere, ut tu dicis, non mulierem in medium produxisset, sed potius servum et dominum. Etiamsi enim

mulier nobis subjecta sit, sed ut mulier, sed ut libera et ut par honore. Et Filius quoque etsi Patri fuit obediens, sed ut Filius Dei, sed ut Deus. Quemadmodum enim Filio major est obsequentia erga Patrem, quam hominibus erga genitores suos: sic et libertas major. Neque enim Filii erga Patrem officia majora et magis genuina sunt quam apud homines, Patris vero erga Filium minora. Si enim miramur Filium quod obdierit, ita ut usque ad mortem venerit, et mortem crucis, et hoc magnum statuimus miraculum; Patrem quoque mirari oportet, quod talem genuerit, non ut servum cui imperaretur, sed ut liberum obedientem et consiliarium: consiliarius enim non est servus. Consiliarium vero rursus cum audieris, ne ita audias quasi Pater aliquo egeat, sed quasi Filius pariter cum Genitore honoris sit. Ne igitur exemplum viri et mulieris ad omnia pertrahas. Apud nos enim jure mulier subjecta est viro: nam honoris æqualitas contentionem parit: neque ideo tantum, sed etiam propter deceptionem quæ initio contigit. Propterea cum quidem facta fuisset, non statim subjecta fuit; neque cum illam ad virum adduxit, neque illa tale quidpiam a Deo audivit, neque vir illi quidpiam simile dixit; sed tantum quod os ex ossibus ejus, et caro ex carnibus ejus esset dixit (*Gen. 2. 23*); imperii autem aut subjectionis apud illam non meminit. Quando autem male usa est potestate, et quæ adutrix facta fuerat, insidiatrix deprehensa est, et omnia perdidit; tunc juste audivit: *Ad virum tuum conversio tua* (*Gen. 3. 16*). Quia enim verisimile erat peccatum hoc bellum illaturum esse in genus nostrum (neque enim ad pacem juvisset, quod illa ex ipso esset facta, cum hoc accidisset; sed hoc ipsum etiam virum asperiores reddidisset, quod quæ ex ipso facta fuerat, ne membro quidem suo percussisset); cum diaboli malignitatem videret Deus, hoc verbum quasi murum opposuit, et inimicitiam, quæ ex insidiis oritura erat, per hanc sententiam sustulit, innatæ concupiscentiæ quasi medio pariete dejecto, eam, quæ ex peccato orta erat, injuriæ acceptæ recordationem abstulit. Sed in Deo et incorrupta substantia illa, nihil licet hujusmodi suspicari. Ne ergo de omnibus exempla accipias: nam alibi quoque multa hinc graviora occurrent peccata: siquidem et in exordio epistolæ dicebat: *Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus vero Dei* (*1. Cor. 3. 22. 23*).

5. Quid ergo? similiterne omnia nostræ sunt, nos Christi et Christus Dei? Nequaquam; sed illis etiam, qui valde insipientes sunt, nota est differentia, etiamsi hoc dictum de nobis, de Deo et de Christo profertur. Et alibi cum virum caput mulieris esse dixisset, subiunxit: Sicut Christus est caput et Salvator Ecclesiæ et defensor, sic et vir debet uxoris suæ esse (*Ephes. 5. 25. 24*). Similiter igitur accipiemus dictum et hoc et omnia quæ post scripta sunt Ephesiis de hoc argumento? Absit: neque enim fieri potest. Nam eadem quidem verba profertur de Deo et de hominibus; sed alio modo illa, alio hæc intel-

ligenda sunt; nec tamen rursus omnia diverse: nam rursus temere et frustra accepta videbuntur, si nihil nos fructus ab illis tulerimus. Sicut enim non omnia similiter sunt accipienda, sic nec omnia temere rejicienda. Ut autem id quod dico clarius evadat, exemplo id palam facere conabor. Dictus est caput Ecclesiæ Christus: si nihil humanum accepero, cur hoc mihi dictum est? Rursus si omnia humana accepero, multa consequetur absurditas: nam iisdem est passionibus obnoxium caput, quibus corpus, iisdemque erit obnoxium. Quid ergo relinquendum, et quid accipiendum? Relinquenda quidem sunt ea quæ dixi, accipienda autem est perfecta unio et causa et primum principium. Neque hæc temere; sed hic quoque id quod majus est et Deo conveniens cogitandum: nam et unio tutior et principium honorabilius est. Rursus audivisti Filium: ne hic quoque omnia accipias, neque omnia rejicias; sed iis quæ Deum decent acceptis, quod sit consubstantialis, quod ex ipso sit; quæ absurda et quæ infirmitatis humanæ sunt, in terra relinque. Rursus Deus lux dictus fuit: ergone omnia assumemus quæ ad hanc lucem pertinent? Minime: illa quippe tenebris et loco circumscibitur, et altera vi movetur et obumbratur: quorum nihil ne cogitare quidem licet de illa essentia. Sed non ideo omnia ejiciemus, verum quidpiam utile ab exemplo decerpemus; illuminationem quæ a Deo in nos manat, liberationem a tenebris ex illa colligentes. Et hæc quidem adversus hæreticos; jam vero totum locum pertractare opus est. Fortassis enim hic quispiam quæstionem moverit, apud se quærens, quod crimen erat mulieres detecto, viros tecto capite esse? Quod sit crimen illud, hinc jam discere. Signa data sunt viro et mulieri multa alia, illi imperii, huic subjectionis: cum his autem et illud, quod illa quidem tegatur, hic vero nudo capite sit. Si ergo signa sint hæc, ambo peccant, ordinem turbantes et Dei præceptum propriosque excedentes terminos; ille quidem decidens in mulieris vilitatem, illa autem in virum insurgens per habitum. Si enim vestem mutare non licet, neque illi fas est chlamyde indui, neque viro palla et tegumento: *Non erit enim, inquit, viri ornatus super mulierem, neque induetur vir veste muliebri* (*Deut. 22. 5*); multo magis hæc mutari non oportet. Hæc quidem apud homines positæ sunt leges, etiamsi Deus illas postea confirmaverit: illud autem a natura, quod tegatur, dico, vel non tegatur. Cum autem naturam profero, Deum dico: ille quippe naturam creavit. Cum ergo terminos hosce subverteris, vide quanta hinc oriuntur damna. Neque mihi hoc dicas parvum esse peccatum: magnum quippe est per se: nam est inobediencia. Etiamsi vero parvum esset, magnum fieret, quia magnarum rerum est symbolum. Quod autem magnum sit, palam ex eo est, quod generi humano tam pulchrum præbeat ordinem, imperantem et subjectam in ornatu decenti constituens. Itaque qui transgreditur, omnia confundit, et Dei dona prodit, et superne sibi datum honorem humi abijcit; non vir modo, sed etiam mulier. Nam

καὶ ὡς ὁμοίως. Καὶ ὁ Υἱὸς δὲ, εἰ καὶ ὑπήκουος γέγονε τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὡς Υἱὸς Θεοῦ, ἀλλ' ὡς Θεός. Ὅσπερ γὰρ πλεῖστον ἢ [230] πειθῶ τῷ Υἱῷ πρὸς τὴν Πατέρα, ἢ τοῖς ἀνθρώποις πρὸς τοὺς γεγεννηκότες· οὕτω καὶ ἡ ἐλευθερία μείζων. Οὐ γὰρ δῆπου τὰ μὲν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα μείζονα τῶν ἀνθρώπων καὶ γνησιώτερα, τὰ δὲ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν ἐλάττωνα. Εἰ γὰρ θαυμάζομεν τὸν Υἱὸν, ὅτι ὑπήκουσεν, ἰὼ, καὶ μέχρι θανάτου ἔλθειν, καὶ θανάτου σταυροῦ, καὶ θαῦμα αὐτοῦ μέγα τιθέμεθα τοῦτο· θαυμάζειν δεῖ καὶ τὸν Πατέρα, ὅτι τοιοῦτον ἐγέννησεν, οὐχ ὡς οὐλον ἐπιταττόμενον, ἀλλ' ὡς ἐλεύθερον ὑπακούοντα καὶ σύμβουλον ὄντα· ὁ γὰρ σύμβουλος οὐ δούλος. Σύμβουλον δὲ ὅταν ἀκούσῃς πάλιν, μὴ ὡς τοῦ Πατρὸς ἐνδεῶς ἔχοντος ἄκουε, ἀλλ' ὡς τοῦ Παιδὸς ὁμοτίμου πρὸς τὸν γεγεννηκότεν. Μὴ τοίνυν εἰς πάντα ἔλκε τὸ παράδειγμα τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς. Παρ' ἡμῖν γὰρ εἰκότως ὑποτέτακται τῷ ἀνδρὶ ἡ γυνή· ἡ γὰρ ἰσοτιμία μάχην ποιεῖ· καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀπάτην τὴν παρὰ τὴν ἀρχὴν συμβῆσαν. Διὰ τοι τοῦτο γενομένη μὲν εὐθέως οὐχ ὑπετάγη· οὐτε ὅταν αὐτὴν ἤγαγε πρὸς τὸν ἄνδρα, οὔτε αὐτὴ ἤκουσε τι παρὰ τοῦ Θεοῦ τοιοῦτον, οὔτε ὁ ἀνὴρ εἶπέ τι πρὸς αὐτὴν τοιοῦτον· ἀλλ' ὅτι μὲν ὁστούν ἐκ τῶν ὁστών αὐτοῦ, καὶ σὰρξ ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτοῦ ἦν, εἶπεν· ἀρχῆς δὲ οὐδαμοῦ οὐδὲ ὑποταγῆς ἐμνημόνευσε πρὸς αὐτήν· ὅτε δὲ κακῶς ἐχρήσατο τῇ ἐξουσίᾳ, καὶ ἡ γενομένη βοήθης ἐπίβουλος εὐρέθη, καὶ πάντα ἀπώλεσε, τότε ἀκούει δικαίως λοιπόν· *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου*. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν τὴν ἁμαρτίαν ταύτην ἐκπολεμῶσαι τὸ γένος τὸ ἡμέτερον (οὐδὲ γὰρ ἂν ὦνησέ τι εἰς εἰρήνην τὸ ἐξ αὐτοῦ γεγενῆσθαι, τοῦτο συμβάντος· ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο καὶ τραχύτερον ἂν ἐποίησε τὸν ἄνδρα, τὸ μὴδὲ τοῦ οἴκειου φείσασθαι μέλους τὴν ἐξ αὐτοῦ γενομένην)· συνιδὼν τὴν τοῦ διαβόλου κακουργίαν ὁ Θεός, ἐπετείχιζε τοῦτι τὸ ῥῆμα, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐπιβουλῆς μέλλουσαν ἀπέχθειαν ἐσεσθαι διὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἀνείλε, καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐμφύτου καθάπερ μεσότοιχον κατασπάσας τὴν ἐκ τῆς ἁμαρτίας μνησικαίαν. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀκηράτου οὐσίας ἐκείνης οὐδὲν τοιοῦτον ἔστιν ὑποπτεῦσαι. Μὴ τοίνυν κατὰ πάντων δέχου τὰ παραδείγματα· ἐπεὶ καὶ ἀλλαγῶ πολλά ἐντεῦθεν ἀπαντήσῃ χαλεπὰ ἁμαρτήματα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν προομιόις τῆς Ἐπιστολῆς ἔλεγε· *Πάντα ὡμῶν ἔστιν, ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, Χριστοῦ δὲ Θεοῦ*.

γ'. Τί οὖν· ὁμοίως ἡμῶν τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ τοῖς σφόδρα ἀνοήτοις δῆλη ἡ διαφορὰ, εἰ καὶ ἡ αὐτὴ ῥῆσις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡμῶν εἴρηται. Καὶ ἀλλαγῶ δὲ κεφαλὴν εἰπὼν τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς, ἐπήγαγεν· Ὅσπερ καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ καὶ Σωτὴρ ἔστι τῆς Ἐκκλησίας καὶ προστάτης, οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ ὀφείλει τῆς αὐτοῦ γυναικὸς εἶναι. Ἄρ' οὖν ὁμοίως ἐκληφόμεθα τὸ εἰρημένον, καὶ τοῦτο καὶ τὰ μετὰ τοῦτο ἅπαντα Ἐφεσίοις ἐπεσταλμένα περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης; Ἄπαγε! οὐδὲ γὰρ δυνατὸν. Τὰ γὰρ αὐτὰ ῥήματα λέγεται μὲν ἐπὶ Θεοῦ [231] καὶ ἀνθρώπων· ἀλλ' ἑτέρως μὲν ἐκεῖνα νοητέον, ἑτέρως δὲ ταῦτα· οὐ μὴν πάλιν πάντα ἐξηλλαγμένως· ἐπεὶ πάλιν εἰκὴ καὶ μάτην παρεληφθῆναι δοξεί, οὐδὲν ἀπ' αὐτῶν καρπουμένων ἡμῶν. Ὅσπερ γὰρ οὐ πάντα ὁμοίως ἐκληπτέον, οὕτως οὐδὲ πάντα ἀπλῶς ἐκληπτέον. Ἴνα δὲ ὁ λέγων, γένηται· σαφέστερον, ἐπὶ ὑποδείγματος αὐτὸ πειράσομαι· ποιῆται· φανερόν. Εἴρηται

κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστὸς· ἂν μὴδὲν ἀπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λάβω, τί μοι καὶ εἴρηται τοῦτο; Πάλιν ἂν ἅπαντα λάβω, πολλὴ εἴηται ἡ ἀλογία· καὶ γὰρ ὁμοιοπαθὴς τῷ σώματι ἢ κεφαλῇ, καὶ τοῖς αὐτοῖς ὑπεύθυνος. Τί οὖν δεῖ ἀφεῖναι, ἢ τί λαβεῖν; Ἀφεῖναι μὲν ταῦτα ἂ εἶπον, λαβεῖν δὲ ἐνωσιν ἀκριβῆ, καὶ αἰτίαν καὶ ἀρχὴν ἢ τὴν πρώτην· καὶ οὐδὲ ταῦτα ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὸ μείζον οἴκοθεν ἐπινοεῖν καὶ Θεῷ πρέπον· καὶ γὰρ ἡ ἐνωσις ἀσφαλεστέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ τιμιωτέρα. Πάλιν ἤκουσας Υἱὸν μὴ πάντα μὴδὲ ἐνταῦθα λάβης, ἀλλὰ μὴδὲ πάντα ἐκβάλης, ἀλλ' ὅσα Θεῷ πρέπει δεξάμενος, ὅτι ὁμοούσιος, ὅτι ἐξ αὐτοῦ, τὰ ἄτοπα καὶ ἀσθενείας ὄντα ἀνθρωπίνης, ἐπὶ τῆς γῆς ἔα. Εἴρηται φῶς ὁ Θεός πάλιν· ἄρ' οὖν πάντα δεξόμεθα, ὅσα τοῦ φωτὸς τούτου; Οὐδαμῶς· καὶ γὰρ ἐκεῖ τῷ σκότῳ τοῦτο καὶ τόπω περικλείεται, καὶ ὄφ' ἑτέρας κινεῖται δυνάμει καὶ ἐπισκιάζεται· ὡς οὐδὲν οὐδὲ ἐνοῆσαι θέμις ἐπὶ τῆς οὐσίας ἐκείνης. Ἄλλ' οὐδὲ πάντα διὰ τοῦτο ἐκβαλοῦμεν, ἀλλὰ δρεψόμεθα τε καὶ χρῆσιμον ἀπὸ τοῦ παραδείγματος, τὸν φωτισμὸν τὸν ἐκ τοῦ Θεοῦ γινόμενον ἡμῖν, τὴν ἐκ τοῦ σκότους ἀπαλλαγὴν ἐκ τούτου συνάγοντες. Καὶ τὰ μὲν πρὸς αἰρετικούς· ταῦτα· δεῖ δὲ καὶ ὀλοκλήρῳ λοιπὸν ἐπεξελεῖν τῷ χωρίῳ. Ἴσως γὰρ ἂν τις ἐνταῦθα καὶ διαφορῆσαι, πρὸς ἑαυτὸν ζητῶν, ποῖον ἐγκλημα ἦν τὸ ἀνακαλύπτεσθαι τὰς γυναῖκας, ἢ καὶ καλύπτεσθαι τοὺς ἄνδρας; Ποῖον οὖν ἐγκλημα τοῦτο, ἐντεῦθεν ἦδη μάνθανε· Σύμβολα δέδοται ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ πολλά μὲν καὶ ἕτερα, τῷ μὲν τῆς ἀρχῆς, τῇ δὲ τῆς ὑποταγῆς· μετὰ δὲ ἐκείνων καὶ τοῦτο, τὸ ταύτην μὲν καλύπτεσθαι, τοῦτον δὲ γυμνὴν ἔχειν τὴν κεφαλὴν. Εἰ τοίνυν σύμβολα ταῦτά ἐστιν, ἀμφοτέροις ἁμαρτάνουσι τὴν εὐταξίαν συγχέοντες, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ διαταγὴν, καὶ τοὺς οἴκειους ὑπερβαίνοντες ἄρους, καὶ ὁ μὲν εἰς τὴν ἐκείνης καταπίπτων εὐτέλειαν, ἢ δὲ ἐπανισταμένη τῷ ἀνδρὶ διὰ τοῦ σχήματος. Εἰ γὰρ ἱμάτιον ἐναλλάττειν οὐ θέμις, οὐδὲ ταύτην μὲν χλανίδα περιεῖσθαι, ἐκείνην δὲ φάρος ἢ καλύπτραν· *Οὐκ ἔσται γὰρ, φησὶ, σκευὴ ἀνδρὸς ἐπὶ γυναικὶ. οὐδὲ ἐνδύσεται ἀνὴρ στολὴν γυναικείαν*· πολλῶν μᾶλλον ταῦτα ἀναλλάττεσθαι οὐ δεῖ. Ταῦτα μὲν γὰρ παρὰ τῶν ἀνθρώπων νενομοθέτηται, εἰ καὶ ὁ Θεός ὕστερον αὐτὰ ἐκύρωσεν· ἐκεῖνο δὲ παρὰ τῆς φύσεως, τὸ καλύπτεσθαι λέγω, καὶ τὸ μὴ καλύπτεσθαι. Ὅταν δὲ εἶπω τὴν φύσιν, τὸν Θεὸν λέγω· ὁ γὰρ τὴν φύσιν δημιουργήσας, αὐτός ἐστιν. Ὅταν οὖν τοὺς ἄρους ἀνατρέψῃς τούτους, ὅρα πόσα γίνεται τὰ ἐπιβλαβῆ. Καὶ μὴ μοι τοῦτο εἴη, ὅτι μικρὸν τὸ ἁμαρτανόμενον· μέγα μὲν γὰρ ἐστὶ, καὶ καθ' ἑαυτό· παρικοῦ γὰρ [232] ἐστίν· Εἰ δὲ καὶ μικρὸν ἦν, μέγα ἐγένετο, ἐπειδὴ μεγάλων ἐστὶ σύμβολον πραγμάτων. Ὅτι δὲ καὶ μέγα ἐστὶ, ὄλον ἐξ ὧν τοσαύτην εὐταξίαν τῷ γένει παρέχει, τὸν ἀρχοντα καὶ τὸν ἀρχόμενον ἐν κόσμῳ διατάττον. Ὅστε ὁ παραβαίνων, πάντα συγγεῖ, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ προδίδωσι δῶρα, καὶ τὴν ἀνωθεν αὐτῷ δοθεῖσαν τιμὴν χαμαὶ ρίπτει, οὐχ ὁ ἀνὴρ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ γυνή. Καὶ γὰρ καὶ ἐκείνη τιμὴ μεγίστη τὸ τὴν οἴκειαν τάξιν διατηρεῖν, ὡσπερ οὖν καὶ αἰσχρὴν τὸ στασιάζειν. Διόπερ ἐπ' ἀμφοτέρων αὐτὸ τέθεικεν. οὕτω λέγων· *Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προσητεῶν κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προσητεῶσα ἀκατωκαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ, καταισχύει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς*. Ἦσαν γὰρ, ἔπει-

α *Legabatur* ἂ εἶπον δεῖ, λαβεῖν δὲ ἐν. ἀρ. καὶ ἀρχὴν, εἶνε καὶ αἰτίαν.

ἔφην, καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες προφητεύοντες, καὶ γυναῖκες τὸ χάρισμα τοῦτο ἔχουσαι τότε, ὡς αἱ τοῦ Φιλίππου θυγατέρες, ὡς ἕτεραι πρὸ ἐκείνων καὶ μετ' ἐκείνας· περὶ ὧν καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν ἄνωθεν· ὅτι, *Προφητεύουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν, καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν ὁράσεις δύνονται*. Τὸν μὲν οὖν ἄνδρα οὐκ αἶε ἀναγκάζει ἀκατακάλυπτον εἶναι, ἀλλ' ὅταν εὐχῆται· μόνον· *Πᾶς γὰρ ἄνθρωπος, φησὶ, προσευχόμενος ἢ προφητεύων κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύρει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ*· τὴν δὲ γυναῖκα διαπαντὸς κατακαλύπτεσθαι κελεύει. Διὸ καὶ εἰπὼν, *Πᾶσα γυνὴ προσευχόμενη ἢ προφητεύουσα ἀκατακάλυπτω τῇ κεφαλῇ, καταισχύρει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς*· οὐκ ἔστι, μέχρι τοῦτου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπεξῆλθεν εἰπὼν· *Ἐν γὰρ ἔστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ*. Εἰ δὲ αἶε ἐξυρηθῆναι αἰσχρὸν, εὐδὸλον ἔτι καὶ ἀκατακάλυπτον εἶναι αἶε δνειδος.

δ'. Καὶ οὐδὲ τοῦτω ἠρκέσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ πάλιν προσέθηκεν εἰπὼν, ὅτι *Ὁφείλει ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἢ γυνὴ διὰ τοὺς ἀγγέλους*. Δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἐν τῷ καιρῷ τῆς εὐχῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ διηγετικῶς ἐγκατακλύφεται δεῖ. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνδρὸς οὐκέτι τὸν τοῦ καλύμματος, ἀλλὰ τὸν τῆς κόμης οὕτω γυμνάζει λόγον· καλύπτεσθαι μὲν γὰρ τότε μόνον κωλύει, ὅταν εὐχῆται, κομᾶν δὲ αἶε ἀποτρέπει. Διὰ τοῦτο ὡσπερ ἐπὶ τῆς γυναικὸς εἶπεν, *Εἰ δὲ οὐ κατακαλύπτεται, καὶ κειράσθω*· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς, ὅτι *Ἐὰν κομᾶ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστίν*. Οὐκ εἶπεν, *Ἐὰν καλύπτεται, ἀλλ'* *Ἐὰν κομᾶ*. Διὸ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε· *Πᾶς ἄνθρωπος προσευχόμενος ἢ προφητεύων, κατὰ κεφαλῆς ἔχων*. Οὐκ εἶπε, *Κεκαλυμμένος, ἀλλὰ, Κατὰ κεφαλῆς ἔχων*, δεικνύς ὅτι κἂν γυμνῇ εὐχῆται τῇ κεφαλῇ, κόμην δὲ ἔχη, ἴσος ἐστὶ τῷ κεκαλυμμένῳ. Ἡ γὰρ κόμη, φησὶν, ἀπὸ περιβολαίου δέδοται. *Εἰ δὲ οὐ καλύπτεται γυνὴ, καὶ κειράσθω*· εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ κείρεσθαι ἢ ξυράσθαι, *κατακαλυπτέσθω*. Ἐν προοίμιον μὲν γὰρ τὸ μὴ γυμνὴν ἔχειν τὴν κεφαλὴν ἀπαιτεῖ· προῖον δὲ καὶ τὸ διηγετικῶς κινιττεται λέγων, *Ἐν γὰρ ἔστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ, καὶ τὸ μετ' ἐπιμελείας καὶ σπουδῆς ἀπάσης*. Οὐδὲ γὰρ καλύπτεσθαι εἶπεν ἀπλῶς, ἀλλὰ κατακαλύπτεσθαι, ὥστε ἀκριβῶς πάντοθεν περιεσθῆναι. Καὶ τῇ εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῇ ἐντρέπει, σφοδρῶς [235] καθαπτόμενος καὶ λέγων, *Εἰ δὲ οὐ κατακαλύπτεται, καὶ κειράσθω*. Εἰ γὰρ τὸ ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ κάλυμμα τεθὲν ῥίπτεις, φησὶ, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς φύσεως ῥίψον. Εἰ δὲ λέγει τις, *Καὶ πῶς ἀνείη τοῦτο αἰσχύνῃ τῇ γυναικί, εἰ εἰς τὴν δόξαν ἀναβαίνει τοῦ ἀνδρὸς; ἐκεῖνο ἂν εἴποιμεν, ὅτι οὐκ ἀναβαίνει, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκείας ἐκπίπτει τιμῆς*. Τὸ γὰρ μὴ εἶσω τῶν οἰκείων ὄρων μένειν καὶ τῶν θεθέντων παρὰ τοῦ Θεοῦ νόμων, ἀλλ' ὑπερβαίνειν, οὐκ ἐπίδοσις ἐστίν, ἀλλ' ἐλάττωσις. Ὅσπερ γὰρ ὁ τῶν ἀλλοτρίων ἐφιέμενος, καὶ ἀρπάξων τὰ μὴ ἑαυτοῦ, οὐ πλέον τι προσέλαβεν, ἀλλ' ἠλάττωται καὶ ὃ εἶχεν ἀπολέσας, ὅπερ οὖν καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ γέγονεν· οὕτω καὶ ἡ γυνὴ οὐ προσλαμβάνει τοῦ ἀνδρὸς τὴν εὐγένειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς γυναικὸς ἀπόλλυσιν σύσχημυσίνην. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον αὐτῇ τὰ τῆς αἰσχύνῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πλεονεξίας. Λαβὼν τοῖνον τὸ ὠμολογημένον αἰσχρὸν, καὶ εἰπὼν, *Εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ κείρεσθαι ἢ ξυράσθαι, τίθησι τὸ παρ' ἑαυτοῦ λοιπὸν λέγων, Κατακαλυπτέσθω*. Καὶ οὐκ εἶπε, *Κομᾶτω*, ἀλλὰ, *Κατακαλυπτέσθω*, ἀμφότερα ταῦτα ἂν εἶναι νομοθετῶν, καὶ ἐκατέρωθεν αὐτὰ

κατασκευάζων, ἀπὸ τε τῶν νομοισμένων, ἀπὸ τε τῶν ἐναντίων. Τὴν τε γὰρ περιβολὴν καὶ τὴν κόμην εἶναι φησὶ· τὴν τε ἐξυρημένην καὶ τὴν γυμνὴν ἔχουσαν κεφαλὴν, τὸ αὐτὸ πάλιν· *Ἐν γὰρ ἔστι, φησὶ, καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ*. Εἰ δὲ λέγοι τις, *Καὶ πῶς ἔστιν ἐν, εἰ γε αὕτη μὲν τὸ κάλυμμα τῆς φύσεως ἔχει, ἐκεῖνη δὲ ἡ ἐξυρημένη οὐδὲ τοῦτο; ἐροῦμεν ὅτι· τῇ προαιρέσει κακείνη ἐβρίβη τῷ γυμνῇ ἔχειν τὴν κεφαλὴν· εἰ δὲ μὴ γυμνὴν τῶν τριχῶν, τοῦτο τῆς φύσεως ἐστίν, οὐκ ἐκεῖνης*. Ὅστε καὶ ἡ ἐξυρημένη γυμνὴν ἔχει τὴν κεφαλὴν, κακείνη ὁμοίως. Διὰ γὰρ τοῦτο τῇ φύσει ἐπέτρεψεν αὐτὴν σκεπάζαι, ἵνα καὶ ἀπ' ἐκεῖνης τοῦτο μαθούσα καλύπτηται. Εἶτα καὶ αἰτίαν τίθησιν, ὅπερ ἔφην πολλαχοῦ, καθάπερ ἐλευθέρους διαλεγόμενος. Τίς οὖν ἡ αἰτία; *Ἀνὴρ μὲν γὰρ ὀφείλει κατακαλύπτεσθαι, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων*. Πάλιν ἕτερα αὕτη αἰτία· οὐδὲ γὰρ ὅτι κεφαλὴν ἔχει τὸν Χριστὸν μόνον οὐκ ὀφείλει καλύπτεσθαι, φησὶ, τὴν κεφαλὴν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄρχει τῆς γυναικὸς. Τὸν γὰρ ἄρχοντα τῷ βασιλεῖ προσόντα τὸ τῆς ἀρχῆς σύμβολον ἔχειν δεῖ. Ὅσπερ οὖν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων χωρὶς ζώνης καὶ χλινίδος τολμήσειεν ἂν φανῆναι τῷ τῷ διάδημα ἔχοντι· οὕτω μηδὲ σὺ χωρὶς τῶν συμβόλων τῆς ἀρχῆς, ὅπερ ἐστὶ τὸ μὴ καλύπτεσθαι, προσέχου τῷ Θεῷ, ἵνα μὴ ὑβρίζῃς καὶ σαυτὸν καὶ τὸν τετιμηκότα. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς εἴποι τις ἂν· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνη ὕβρις τὸ μὴ ἔχειν τὰ σύμβολα τῆς ὑποταγῆς. *Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρὸς ἐστίν*. Ἄρα φυσικὴ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνδρὸς. Εἶτα ἐπειδὴ ἀπεφῆνατο, καὶ λογισμοὺς καὶ αἰτίαις τίθησι πάλιν ἕτερας, ἐπὶ τὴν προτέραν σε ἄγων δημιουργίαν, καὶ λέγων οὕτως· *Οὐ γὰρ ἐστὶν ἄνθρωπος ἢ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρὸς*. Εἰ δὲ τὸ ἐκ τίνος εἶναι, δόξα ἐκεῖνου ἐξ οὗ ἐστίν, πολλῶν μᾶλλον τὸ εἰκότα εἶναι. *Καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ὁ ἄνθρωπος διὰ τὴν γυναικα, ἀλλ' ἡ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα*. Δευτέρα αὕτη ὑπεροχὴ [234] πάλιν, μᾶλλον δὲ καὶ τρίτη καὶ τετάρτη. Πρώτη, ὅτι κεφαλὴ ἡμῶν ὁ Χριστὸς, ἡμεῖς δὲ τῆς γυναικὸς· δευτέρα, ὅτι ἡμεῖς δόξα Θεοῦ, ἡμῶν δὲ ἡ γυνὴ· τρίτη, ὅτι οὐχ ἡμεῖς ἐκ τῆς γυναικὸς, ἀλλ' ἐκεῖνη ἐξ ἡμῶν· τετάρτη, ὅτι οὐχ ἡμεῖς δι' αὐτὴν, ἀλλ' ἐκεῖνη δι' ἡμᾶς. *Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς*. Διὰ τοῦτο, ποῖον, εἰπέ μοι. Διὰ ταῦτα τὰ εἰρημένα ἅπαντα, φησὶ, μᾶλλον δὲ οὐ διὰ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἀγγέλους. Εἰ γὰρ τοῦ ἀνδρὸς καταφρονεῖς, φησὶ, τοὺς ἀγγέλους αἰδέσθητι.

ε'. Ἄρα τὸ καλύπτεσθαι, ὑποταγῆς καὶ ἐξουσίας· κάττω γὰρ νεύειν παρασκευάζει καὶ ἐντρέπεσθαι καὶ τὴν οἰκείαν διατηρεῖν ἀρετὴν. Ἄρετὴ γὰρ ἀρχομένου καὶ τιμῆ τὸ μένειν ἐπὶ τῆς ὑπακοῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος οὐκ ἀναγκάζεται τοῦτο ποιεῖν· τοῦ γὰρ Δεσπότητος αὐτοῦ ἐστὶν εἰκὼν· ἡ γυνὴ δὲ εἰκότως. Ἐνόησον οὖν τῆς παρανομίας; τὴν ὑπερβολὴν, ὅταν τοσαύτη τιμηθῆς ἐξουσία σαυτὸν καταισχύνης, τὸ τῆς γυναικὸς ἀρπάξων σχῆμα. Καὶ ταυτὸν ποιεῖς, ὡς ἂν εἰ διάδημα λαβὼν, ῥίψῃς τὸ διάδημα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ἀντὶ δὲ τοῦ διαδήματος δουρικτὸν λάβῃς ἱμάτιον. *Πλὴν οὐτε ἄνθρωπος χωρὶς γυναικὸς, οὐδὲ γυνὴ χωρὶς ἀνδρὸς ἐν Κυρίῳ*. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὴν ὑπεροχὴν ἔδωκε τῷ ἀνδρὶ, εἰπὼν ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἡ γυνὴ, καὶ ὅτι δι' αὐτόν καὶ ὡς αὐτόν· ἵνα μήτε τοὺς ἀνδρας ἐπάρη πλέον τοῦ δέοντος, μήτε ἐκείνας ταπεινώσῃ, ὅρα πῶς

* Reg., τὸ εἰκότα εἶναι.

maximus certe est honor ille, proprium ordinem servare, ut pudor est inter se dissidere. Quamobrem in utrisque hoc posuit, dicens : 4. *Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum* : 5. *omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum*. Erant enim, ut dixi, et viri et mulieres prophetantes, et mulieres tunc hoc donum habentes, ut Philippi filie, ut aliarum et ante et post illas; de quibus dicebat olim propheta : *Prophetabunt filii vestri, et filiarum vestrarum visiones videbunt* (Jorl. 2. 28). Virum porro non semper detecto esse capite jubet, sed cum orat tantum : *Omnis enim vir, inquit, orans aut prophetans aperto capite, deturpat caput suum* : mulierem autem semper detecto esse capite jubet. Quamobrem cum dixisset : *Omnis mulier orans aut prophetans non aperto capite, deturpat caput suum*; non hic constitit, sed prosequutus est, dicens : *Unum enim est ac si decalvetur*. Quod si semper esse rasam turpe est, palam est etiam semper detectam esse, opprobrio verti.

4. Neque hæc solum satis habuit, sed rursus addidit : 10. *Debet mulier potestatem habere super caput suum propter angelos*. Ostendit non orationis tempore tantum, sed etiam perpetuo illas tegi oportere. Virum autem non item de tegumento, sed de coma instituit : prohibet autem ne tegatur cum orat tantum, comam autem alere semper prohibet. Ideo sicut de muliere dixit : 6. *Si comam nutriat, ignominia est illi*. Non dixit, Si tegatur, sed, *Si comam nutriat*. Ideo in principio dixit : *Omnis vir orans aut prophetans, super caput habens*. Non dixit, *Opertus*, sed, *Super caput habens*; ostendens quod etiamsi nudo oret capite, comam autem habeat, par sit illi qui opertus esset. *Coma enim, inquit, pro velamine ipsi data est. Si autem non velatur mulier, tondeatur : si autem turpe est mulieri tonderi aut radi, velatur*. In principio enim ut non nudum habeat caput requirit : progressus autem, ut semper non nudum habeat subindicat, dicens, *Unum enim est ac si rasa sit*; et cum omni studio ac diligentia. Non enim ut veletur et tegatur modo dixit, sed ut contegatur, ut sit undique accurate composita. Et cum in absurditatem rem deducit, pudore suffundit, vehementer incessens ac dicens : *Si autem non velatur, tondeatur*. Nam si abjicis tegumentum tibi a lege Dei datum, inquit, etiam id quod tibi a natura datum est, abjice. Quod si quis dixerit : Et quomodo illud mulieri turpe fuerit, si ad viri gloriam ascendit? illud dixerimus, non ascendere, sed a proprio excidere honore. Nam inter proprios terminos non manere et leges a Deo latas, sed illas transgredi, non accessio est, sed imminutio. Quemadmodum enim qui aliena concupiscit, et quæ non sua sunt abripit, non quid amplius accepit, sed detrimento est affectus, quodque habebat perdidit; id quod etiam in paradiso contigit : sic et mulier non accipit viri nobilitatem, sed et mulieris honestatem amittit; nec inde solum huic ignominia, sed etiam ab habendi cupiditate. Cum ergo assumpsisset id quod turpe esse in confesso est,

et dixisset : *Si autem turpe est mulieri tonderi aut radi*; quod a seipso erat tunc posuit, dicens, *Velatur*. Neque dixit, *Comam nutriat, sed, Velatur*; hæc ambo unum esse lege constituens, et utrimque illa confirmans, ab iis quæ constituta sunt et a contrariis. Nam velamen et comam unum esse dicit; idem quoque esse et rasam, et eam quæ nudo est capite : *Unum est enim, inquit, et idipsum, quod rasa*. Quod si quis dixerit, Et quomodo unum est, si illa quidem tegumentum naturæ habet, illa vero quæ rasa est non item? respondebimus, illam arbitrio suo hoc reliquisse et nudum habere caput : quod si non capillis nudum, hoc ex natura, non ex illius arbitrio esse. Itaque illa quæ rasa est, nudum caput habet, et illa similiter. Ideo enim naturæ permisit, ut illam teget, ut hæc ab illa hoc discens, operiretur. Deinde causam affert, ut sæpe dixi, tamquam cum liberis loquens. Quæ igitur causa est? 7. *Nam vir quidem non debet velare caput, cum sit imago et gloria Dei*. Rursus alia hæc causa. Neque enim solum, quod caput Christum habeat, non debet caput tegere, sed etiam quia mulieri imperat. Nam principem ad regem accedentem, principatus signum habere oportet. Sic ergo nullus princeps sine balteo et chlæna ausit comparere ante illum qui diadema gestat : sic neque tu absque signo principatus, quod est detecto esse capite, Deum ores, ut ne contumelia afficias et te et eum qui te honore afficit. Idipsum et de muliere quis dixerit : nam illi quoque est ignominia, si non subjectionis signa habeat. *Mulier autem gloria viri est*. Est ergo naturale viri imperium. Deinde postquam sententiam protulit, et rationes et causas rursus alias ponit, ad primam te ducens creationem, his verbis : 8. *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro*. Si autem ex aliquo esse, gloria est ejus ex quo prodiit, multo magis esse similem. 9. *Etenim non creatus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum*. Hæc est secunda rursus illius præ illa excellentia, ino et tertia et quarta. Prima, quia caput nostrum est Christus, et nos mulieris; secunda, quia nos gloria Dei sumus, et mulier gloria nostra; tertia, quia non nos ex muliere sumus, sed illa ex nobis; quarta, quia non nos propter illam, sed illa propter nos. 10. *Ideo debet mulier habere potestatem super caput suum*. Ideo, qua de causa? dic mihi. Propter hæc omnia quæ dicta sunt : imo non tantum propter hæc omnia, sed etiam *Propter angelos*. Nam si virum despicias, inquit, angelos reverere.

5. Caput ergo operire est subjectionis et potestatis; efficit enim ut deorsum aspiciamus et pudore afficiamur, propriamque servemus virtutem. Virtus enim et honor ejus cui imperatur est, ut maneat in obedientia. Vir quippe non cogitur hoc facere; ipsius enim Domini imago est; mulier autem jure merito. Cogita igitur iniquitatis excessum, cum nempe tanta honoratus potestate, te ipsum deturpas, mulieris habitum rapiens. Idipsum facis ac si acceptum diadema a capite abjiceres, et pro diademate servile vestimentum assumeres. 11. *Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino*. Quoniam

autem multam dedit viro excellentiam, cum dixit mulierem esse ex illo, propter illum et sub illo; ne viros plus quam par erat extolleret, neve illas nimis dejiceret, vide quomodo correctionem adhibeat, dicens: *Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino*. Ne mihi, inquit, prima sofa examine, neque creationem illam. Nam si ea quæ postea facta sunt exquiras, uterque utriusque est auctor; imo neque uterque utriusque, sed Deus omnium: quare ait: *Neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino*. 12. *Nam sicut mulier ex viro, ita vir per mulierem*. Non dixit, Ex muliere, sed contra, *Ex viro*. Hoc enim ipsum integrum manet apud virum. Verum hæc recte gesta non viri, sed Dei sunt: quare etiam subjunxit: *Sed omnia ex Deo*. Si ergo Dei sunt omnia, ipse autem illa jubet, obsequere et ne contradicas. 13. *In vobis ipsis judicate: decet mulierem non velatum orare Deum?* Rursus illos constituit dictorum iudices, quod etiam in idolothytis fecit: nam et illic dicit, *Judicate vos quod dico*; et hic, *In vobis ipsis judicate*. Et terribilius aliquid hic subindicat: contumeliam enim hic dicit ad Deum transire. Verum non ita loquitur, sed mitius aliquantum et magis ænigmatische, dicens: *Decetne mulierem non velatum Deum orare?* 14. *Annon ipsa natura vos docet, quod vir quidem si comam nutriat, ignominia sit illi?* 15. *mulier vero si comam nutriat, gloria est illi? quoniam capilli pro velamine ei dati sunt*. Quod semper facit, communia ponens ratiocinia, hoc et hic quoque facit, ad vulgarem consuetudinem conlugiens, et admodum pudore suffundens eos, qui expectant ab illo ediscere, quæ ex communi consuetudine possunt edisci: hæc quippe et similia ne barbaris quidem ignota sunt. Et vide quomodo ubique acerbis utatur verbis. *Omnis vir orans, qui caput suum legit, caput suum deturpat*; ac rursus, *Si autem turpe est mulieri tonderi aut radi, veletur*; et hic rursus, *Vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier si comam nutriat, gloria est illi, quoniam capilli pro velamine ei dati sunt*. Et si pro velamine dati sunt, inquit, cur oporteat velamen aliud adjicere? Ut non solum a natura, sed etiam ab arbitrio subjectionem confiteatur. Quod enim te oporteat velari, ipsa natura prius constituit. Adde igitur operam tuam, ne videaris naturæ leges evertere: quod quidem multæ esset impudentiæ, non nobiscum tantum, sed etiam cum natura pugnare. Quare Judæos Deus incusans dicebat: *Occidisti filios tuos et filias tuas* (*Ezech. 16. 21*): hoc præ omnibus est abominationibus tuis. Et eos qui apud Romanos impudici erant increpans Paulus, sic auget criminationem dicens: quod non solum præter Dei legem, sed præter naturam usus ille esset: *Muturunt enim usum naturalem in illum, qui est præter naturam* (*Rom. 1. 26*). Propterea in hoc se sermone exercet, hoc ipsum ostendens, et quod nihil alienum constituat, quodque apud Græcos omnia ejus novitatis sint, quæ est præter naturam. Sic et Christus hoc ipsum comprobans, dicebat: *Quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite ipsis* (*Matth. 7. 12*);

significans se nihil novum inducere. 16. *Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesiæ Dei*. Est ergo contentionis et non rationis his resistere. Carterum sic quoque moderatam fecit increpationem, ut qui plurimum pudoris immiserit: quod etiam graviolem fecit orationem. Nos enim, inquit, talem consuetudinem non habemus, ut contendamus et litigemus et contradicamus. Neque tamen hactenus substitit, sed subjunxit, *Neque Ecclesiæ Dei*, ostendens illos toti terrarum orbi obsistere et adversari, non cedentes. Sed etiamsi tunc contenderent Corinthii, nunc totus terrarum orbis hanc legem et accepit et observat: tanta est Crucifixi potestas.

6. Sed vereor ne, hoc accepto habitu, operibus quædam ex mulieribus impudenter se gerere deprehendantur, et alio modo detectæ. Ideo enim Timotheo quoque scribens Paulus, non satis habuit hæc dixisse, sed alia adjecit dicens: *In habitu ornato cum pudore et modestia ornantes se, non in tortis crinibus aut auro* (*1. Tim. 2. 9*). Nam si non oportet nudum caput habere, sed subjectionis signum ubique circumferre; multo magis per opera hoc ostendere oportet. Sic certe priscæ mulieres et dominos viros vocabant, et primas ipsas concedebant. Nam et illi, inquires, uxores suas amabant. Hoc novi nec ignoro: sed cum te de iis quæ tibi conveniunt admonemus, non quæ illorum sunt spectes. Nam cum pueros adhortamur dicimusque ut parentibus obsequantur, quia scriptum est: *Honora patrem tuum et matrem tuam* (*Exod. 20. 12*); dicunt illi nobis, Profer etiam ea quæ sequuntur: *Vos quoque, patres, nolite ad iram provocare filios vestros* (*Ephes. 6. 4*). Et cum servis dicimus scriptum esse, quod obediendum sit dominis, neque ad oculum serviendum esse illis (*Col. 3. 32*); et illi rursus quæ sequuntur a nobis exigunt, jubentes dominis quoque eadem suadere. Nam illis quoque, inquiunt, præcepit Paulus, minas remittere. Sed ne sic faciamus, neque ea quæ aliis præcepta sunt quaeramus, quando de iis quæ ad nos pertinent accusamur; neque enim, si socium criminum accipias, a culpa liberaberis: sed hoc unum specta ut te a criminibus liberet. Nam Adam in mulierem culpam referebat, et illa rursus in serpentem; sed non illos hoc eripuit. Ne itaque tu hoc mihi nunc dicas, sed grato cum animo quæ marito debes præstare cures. Nam et quando maritum tuum alloquor, adhortans ut te diligat et tui curam gerat, non sino illum in medium afferre legem de muliere latam, sed legem de illo scriptam requiro. Et tu igitur ea, quæ ad te spectant, sola curiose inquire, et te conjugii morigeram præbe. Nam si propter Deum marito obsequaris, ne mihi proferas ea quæ ipse præstare debet; sed ea quibus te obnoxiam legislator fecit, hæc diligenter exsequere. Hoc enim est maxime Deo obtemperare, etiamsi contraria patiaris, legem non transgredi. Ideo enim qui se amantem amat, nihil magni facere videtur: qui vero se odientem colit, hic maxime est qui coronatur. Eodem quoque modo tu tecum reputa, quod si molestum tibi

ἐπάγει τὴν διόρθωσιν, λέγων· Πλήν οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός, οὔτε γυνή χωρὶς ἀνδρός ἐν Κυρίῳ. Μὴ γάρ μοι, φησί, τὰ πρῶτα ἐξέταξε μόνα, μηδὲ τὴν δημιουργίαν ἐκείνην· ἂν γὰρ τὰ μετὰ ταῦτα ζητήσῃ, ἐκάτερος ἐκατέρου αἴτιος, μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτως ἐκάτερος ἐκατέρου, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀπάντων· διό φησιν, Οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός, οὔτε γυνή χωρὶς ἀνδρός ἐν Κυρίῳ. Ὡς περ γὰρ ἡ γυνή ἐκ τοῦ ἀνδρός, οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός. Οὐκ εἶπεν. Ἐκ τῆς γυναικός, ἀλλὰ πάλιν, Ἐκ τοῦ ἀνδρός· ἔτι γὰρ αὐτὴ τοῦτο ἀκέραιον μένει παρὰ τῷ ἀνδρὶ. Ἄλλ' οὐ τοῦ ἀνδρός ταῦτα τὰ κατορθώματα, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ· διὸ καὶ ἐπήγαγε, Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Εἰ τοίνυν τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα, αὐτὸς δὲ κελεύει ταῦτα, πείθου καὶ μὴ ἀντιλεγε. Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε, πρότερον ἐστὶ γυναικὶ ἀκατακάλυπτον τῷ Θεῷ προσεῦχεσθαι; Πάλιν αὐτοὺς καθίζει δικαστὰς τῶν λεγομένων, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἐποίησε· καὶ γὰρ ἐκεῖ φησι, Κρίνατε ὑμεῖς ὁ φημι· καὶ ἐνταῦθα, Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε· καὶ τι φοβερώτερον αἰνίσσεται ἐνταῦθα· τὴν γὰρ ὕβριν ἐνταῦθα εἰς τὸν Θεὸν φησι διαβαίνειν. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ φησιν, ἡμερώτερον δὲ πως καὶ αἰνιγματωδέστερον λέγων· Πρότερον ἐστὶ γυναικὶ ἀκατακάλυπτον τῷ Θεῷ προσεῦχεσθαι; Ἡ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις ὑμῶν διδάσκει, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομῶ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστὶ γυνή δὲ ἐὰν κομῶ, δόξα αὐτῇ ἐστὶ· ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται αὐτῇ. Ὅπερ αἰεὶ ποιεῖ, κοινούς λογισμούς τιθεῖς, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα [255] ἐργάζεται. Καὶ εἰ ἀντὶ περιβολαίου δέδοται καταφεύγων, καὶ σφόδρα ἐντρέπων τοὺς ἀναμένοντας ταῦτα μανθάνειν περ' αὐτοῦ, ἀ καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς συνήθειας δυνατὸν [ἦν] μανθάνειν· τὰ γὰρ τοιαῦτα, οὔτε βραδύροις ἀγνωστα. Καὶ ὅρα πῶς πανταχοῦ πληκτικῶς κέχρηται ταῖς λέξεσι· Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος κατακάλυπτον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, κατὰσχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ· καὶ πάλιν, Εἰ δὲ αἰσχρὸν γυναικὶ κείρεσθαι ἢ ξυρᾶσθαι, κατακαλύπτεισθω· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, Ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομῶ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστὶ· γυνή δὲ ἐὰν κομῶ, δόξα αὐτῇ ἐστὶν, ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται. Καὶ εἰ ἀντὶ περιβολαίου δέδοται, φησί, τίνας ἔνεκεν δεῖ περιβολαίου ἔτερον προστιθέναι; Ὡστε μὴ ἀπὸ τῆς φύσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς προαιρέσεως τὴν ὑποταγὴν ὁμολογεῖν. Ὅτι γὰρ δεῖ σε καλύπτεσθαι, προλαβοῦσα καὶ ἡ φύσις ἐνομοθέτησε. Προστίθει τοίνυν καὶ τὰ παρὰ σαυτῆς, ἵνα μὴ δόξης καὶ τοῖς τῆς φύσεως ἀνατρέψει νόμους· ὅπερ πολλῆς ἐστὶν ἰταμότητος, μὴ μόνον ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει πικτεῦειν. Διὸ καὶ Ἰουδαίους ὁ Θεὸς ἐγκαλῶν ἔλεγεν, Ἐσφαξας τοὺς υἱούς σου καὶ τὰς θυγατέρας σου· τοῦτο παρὰ πάντα τὰ βδελύγματα σου. Καὶ τοῖς περὶ Ῥωμαίους ἀσελγαίνουσι πάλιν ὁ Παῦλος ἐπιτιμῶν, οὕτως αὖξει τὴν κατηγορίαν λέγων, ὅτι οὐ παρὰ νόμον τὸν τοῦ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ φύσιν ἢ χρῆσις ἦν· Ἐνήλλαξεν γὰρ τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα τοῦτον γυμνάζει τὸν λόγον, τοῦτο τε αὐτὸ δεικνύς, καὶ ὅτι οὐδὲν ξένον νομοθετεῖ, καὶ ὅτι παρ' Ἐλλῆσι τὰ τῆς καινοτομίας ἅπαντα τῆς παρὰ φύσιν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τοῦτο δεικνύς ἔλεγεν· Ὅσα ἐὰν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς· δηλῶν ὅτι οὐδὲν καινὸν ἐπεισάγει. Εἰ δὲ τις δοκεῖ φιλόνομος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ Ἐκκλησιαὶ τοῦ Θεοῦ. Ἄρα φιλονεικίας τὸ ἀντιτίθειν τοῦ-

τοῖς, καὶ οὐ λογισμοῦ· πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω μεμετρημένην τὴν ἐπιτίμησιν ἐποίησε, πλείονα τὴν ἐντροπήν ἐνθεῖς, ὃ δὴ καὶ βαρύτερον ἐποίησε τὸν λόγον. Ἡμεῖς γὰρ, φησί, τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, ὥστε φιλονεικεῖν καὶ ἐρίζειν καὶ ἀντιτάττεσθαι. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἔστη, ἀλλὰ καὶ ἐπήγαγεν, Οὐδὲ αἱ Ἐκκλησιαὶ τοῦ Θεοῦ· δεικνύς ὅτι πάσῃ τῇ οἰκουμένην ἀντιπίπτουσι καὶ ἐναντιοῦνται, μὴ εἰκόντες. Ἄλλ' εἰ καὶ τότε ἐφιλονεικῶν οἱ Κορίνθιοι, νῦν πᾶσα ἡ οἰκουμένη τὸν νόμον τοῦτον καὶ κατεδέξατο καὶ ἐφύλαξε· τοσαύτη τοῦ σταυρωθέντος ἡ δύναμις.

ς'. Ἀλλὰ δέδωκα, μήποτε τὸ σχῆμα καταδεξάμεναι, ἐπὶ τῶν ἔργων εὐρεθῶσιν ἀναισχυντοῦσαι ἕναι τῶν γυναικῶν, καὶ ἀνακεκλωσμέναι ἐτέρως. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ Τιμοθέῳ γράφων οὐκ ἠρέκασθη τοῦτο ὁ Παῦλος, ἀλλ' ἕτερα προσέθηκεν εἰπών· Ἐν καταστολῇ κοσμίῳ μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτὰς, μὴ ἐν πλέγμασιν ἢ χρυσῷ. Εἰ γὰρ γυμνήν οὐ δεῖ τὴν κεφαλὴν ἔχειν, ἀλλὰ τῆς ὑποταγῆς τὸ σύμβολον πανταχοῦ περιφέρειν, πολλῷ μᾶλλον διὰ τῶν πράξεων τοῦτο ἐπιδεικνυσθαι χρῆ. Οὕτω γοῦν καὶ αἱ [256] πρότεροι γυναῖκες καὶ κυρίου τοῦ ἀνδρός ἐκάλουν, καὶ τῶν πρωτείων αὐτοῖς παρεχώρουν. Καὶ γὰρ ἐκείνοι, φησί, τὰς γυναῖκας ἡγάπων τὰς ἑαυτῶν. Οἶδα καὶ γὰρ, καὶ οὐκ ἀγνοῶ· ἀλλ' ὅταν ὑπὲρ τῶν σοι προσηκόντων παραινῶμεν, μὴ τὰ ἐκείνων σκόπει. Καὶ γὰρ ὅταν παισὶ παραινῶμεν ὑπακούειν γονεῦσι λέγοντες, ὅτι γέγραπται, Τίμιον τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, λέγουσι πρὸς ἡμᾶς, εἰπέ καὶ τὰ ἐξῆς, ὅτι Καὶ ὑμεῖς, οἱ ἰσχυροὶ, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα· καὶ τοῖς δούλοις ὅταν εἰπωμεν, ὅτι γέγραπται ὑπακούειν τοῖς κυρίοις, καὶ μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν δουλεύειν, καὶ αὐτοὶ πάλιν τὰ ἐξῆς ἡμᾶς ἀπαιτοῦσι, κελεύοντες καὶ τοῖς δεσπότησι τὰ αὐτὰ παραινῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνοις ὁ Παῦλος ἐκέλευσε, φησὶν, ἀνιέναι τὴν ἀπειλήν. Ἀλλὰ μὴ οὕτω ποιῶμεν, μηδὲ τὰ ἐτέροις ἐπιτεταγμένα ζητῶμεν, ὅταν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἐγκαλῶμεθα· οὐδὲ γὰρ, ἂν κοινωνῶν λάθης τῶν ἐγκλημάτων, ἀπαλλαγῆσθαι τῆς αἰτίας· ἀλλ' ἐν σκόπῃ μόνον, ὅπως τὰ σὰ ἐγκλήματα ἀποδώσῃ. Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀδὰμ ἐπὶ τὴν γυναῖκα τὴν αἰτίαν ἔφερε, καὶ αὕτη πάλιν ἐπὶ τὸν ὄφιν, ἀλλ' οὐδὲν αὐτοῦς τοῦτο ἐξείλετο. Μὴ τοίνυν μηδὲ σὺ τοῦτο λέγε μοι νῦν, ἀλλὰ σπουδάξτε μετὰ εὐγνωμοσύνης ἀπάσης παρέχειν, ἅπερ ὀφείλεις, τῷ ἀνδρὶ. Ἐπεὶ καὶ ὅταν τῷ ἀνδρὶ τῷ σῷ διαλέγῃμαι, συμβουλεύων σε ἀγαπᾶν καὶ θεραπεύειν, οὐκ ἀφήμι αὐτὸν προενεγκεῖν εἰς μέσον τὸν τῇ γυναικὶ κείμενον νόμον, ἀλλὰ τὸν αὐτῷ γεγραμμένον ἀπαιτῶ. Καὶ σὺ τοίνυν τὰ σοι προσήκοντα περιεργάζου μόνα, καὶ πάρεχε σαυτὴν εὐήμιον τῷ συνοικοῦντι. Καὶ γὰρ εἰ διὰ τὸν Θεὸν πείθῃ τῷ ἀνδρὶ, μὴ μοι πρόσφερε τὰ ὀφειλόντα παρ' αὐτοῦ γίνεσθαι, ἀλλ' ὧν ὑπεύθυνός σε ἐποίησεν ὁ νομοθέτης, ταῦτα ἄνευ μετὰ ἀκριθείας. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ μάλιστα Θεῷ πείθεσθαι, τὸ καὶ ἐναντία πάσχουσαν μὴ παρακινεῖν τὸν νόμον. Διὰ γὰρ τοῦτο ὁ μὲν τὸν φιλοῦντα φιλῶν, οὐδὲν δοκεῖ τι μέγα ποιεῖν· ὁ δὲ τὸν μισοῦντα θεραπεύων, οὗτος μάλιστα ἐστὶν ὁ στεφανοῦμενος. Τὸν αὐτὸν δὲ τρώπον καὶ σὺ λογίζου, ὅτι ἂν μὲν φορτικὸν ὄντα τὸν ἄνδρα ἐνέγκης, λαμπρὸν λήψῃ τὸν στέφανον· ἂν δὲ ἡμερον καὶ παρὸν, τίνας σοι δώσει μισθὸν ὁ Θεός·

* Reg., ἀλλ' οὐδένα αὐτῶν τοῦτο ἐξείλετο.

Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ θρασύνεσθαι τοὺς ἄνδρας καλεῶν, ἀλλὰ πείθων τὰς γυναῖκας καὶ θρασυνομένους φέρειν τοὺς ἄνδρας. Ὅταν γὰρ ἕκαστος τὰ ἑαυτοῦ σπεύδῃ πληροῦν, ταχέως καὶ τὰ τοῦ πλησίον ἐφέται· οἶον, ὅταν ἡ γυνὴ καὶ τραχυνόμενον παρεσκευασμένη ἢ φέρειν τὸν ἄνδρα, καὶ ὁ ἀνὴρ καὶ χαλεπαίνουσαν αὐτὴν μὴ ὑβρίζῃ, τότε πάντα γαλήνη καὶ λιμὴν κυμάτων ἀπηλλαγμένως. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν παλαιῶν ἐγένετο· τὰ ἑαυτοῦ ἕκαστος ἐπλήρου, οὐ τὰ τοῦ πλησίον ἀπῆται. Σκόπει δέ· Ἔλαβε τὸν ἀδελφιδεὸν ὁ Ἀβραάμ· οὐκ ἐνεκάλεσεν ἡ γυνὴ· ἐκέλευσεν αὐτὴν ὄδον ὁδεῦσαι μακράν· οὐκ ἀντείπεν οὐδὲ πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ἠκολούθησε. Πάλιν μετὰ τὰς πολλὰς ταιλαπωρίας ἐκεῖνας καὶ τοὺς μόχθους καὶ τοὺς ἰδρύτας τῶν πάντων κύριος γενόμενος, παρεχώρησε τῶν πρωτείων [237] τῷ Ἀβραάμ· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐδυσεράσεν ἡ Σάρρα πρὸς τοῦτο, ἀλλ' οὐδὲ τὸ στόμα διῆρεν, οὐδὲ ἐφθέγγετο τι τοιοῦτον, οἶον πολλὰ τῶν γυναικῶν νῦν φθέγγονται, ὅταν ἴδωσιν ἐλαττουμένους ἐν ταῖς τοιαύταις μοίραις τοὺς ἄνδρας τοὺς ἑαυτῶν, καὶ μάλιστα ὑπὸ ἐλαττόνων, ὀνειδίζουσαι καὶ μωροὺς καὶ ἀνοήτους καλοῦσαι καὶ ἀνάδρους καὶ προδότας καὶ νωθεῖς. Ἄλλ' οὐδὲν ἐκεῖνη τοιοῦτον οὔτε εἶπεν οὔτε ἐνενόησεν, ἀλλ' ἔστερξεν ἅπαντα τὰ παρ' ἐκείνου γινόμενα. Καὶ τὸ δὴ μείζον· μετὰ γὰρ τὸ κύριον ἐκαίνοι γενέσθαι τῆς αἰρέσεως καὶ τὰ ἐλάττονα προσερίψαι τῷ θεῷ, κίνδυνος αὐτὸν κατέλαβε χαλεπός. Καὶ ἀκούσας ὁ πατριάρχης, πάντας καθώπλισε τοὺς αὐτοῦ, καὶ πρὸς ὅλον τὸ τῶν Περσῶν παρεσκευάζετο στρατόπεδον μετὰ τῶν οἰκετῶν τῶν ἑαυτοῦ μόνον· καὶ οὐδὲ τότε αὐτὸν κατέσχεν ἐκεῖνη, οὐδὲ εἶπεν ὅσα εἰκός· Ἄνθρωπε, ποῖ φέρῃ, κατὰ κρημνῶν σεαυτὸν ὠθῶν καὶ τοσοῦτοις ἐκδιδοῦς κινδύνους, ὑπὲρ ἀνδρὸς ὑβρικότος σε καὶ τὰ σὰ ἡρπακότος ἅπαντα, τὰ αἶμα ἐκχέων; Εἰ γὰρ καὶ σεαυτοῦ καταφρονεῖς, ἀλλ' ἐμὲ τὴν καταλιπούσαν οἰκίαν καὶ πατρίδα καὶ φίλους καὶ συγγενεῖς καὶ τὸσαύτην ἀκολουθήσασάν σοι ἀποδημίαν ἐλέησον, καὶ μὴ περιβάλλῃς χηρείᾳ καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς χηρείας κακοῖς. Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν, ἀλλ' ἔφερε πάντα σιγῇ. Μετὰ ταῦτα τῆς γαστροῦ ἀγόνου μενούσης, αὕτη μὲν οὐ πάσχει τὰ τῶν γυναικῶν, οὐδὲ ἀποδύρεται· ἐκεῖνος δὲ θρηνεῖ, ἀλλ' οὐχὶ πρὸς τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ὅρα πῶς ἕκαστος τὸ προσῆκον διαφυλάττει. Οὕτε γὰρ αὐτὸς κατεφρόνησε τῆς Σάρρας ὡς ἄπαιδος, οὔτε ὀνειδίσε τι τοιοῦτον αὐτῇ· κάκεινη πάλιν ἐσπούδασε τῆς ἀπαιδίας ἐπινοῆσαι παραμυθίαν αὐτῷ τινα ἀπὸ τῆς παιδείας· οὐδέπω γὰρ ταῦτα τότε κεκώλυτο, καθὰ νῦν. Νῦν γὰρ οὔτε γυνεὶ τοιαῦτα ἀνδράσι χαρίζεσθαι θέμις, οὔτε ἐκεῖνοι, οὔτε ἐιδυῖν οὔτε ἀγνωσοῦσιν τῶν γυναικῶν, τοιαύτας μίξεις ἐπιχειρεῖν, κἂν μυριάκις ἡ τῆς ἀπαιδίας ἐνοχλῇ λύπη· ἐπεὶ ἀκούσονται καὶ αὐτοί, ὅτι Ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῆρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται. Οὐ γὰρ ἐφέριται νῦν, τότε δὲ οὐκ ἀπηγόρευτο· διὸ καὶ ἡ γυνὴ τοῦτο ἐπέταττε, κάκεινος ὑπήκουε, καὶ οὐδὲ οὕτω δι' ἠδονήν. Ἄλλ' ὅρα, φησί, πῶς αὐτὴν πάλιν ἐξέβαλε κελουσύσης αὐτῆς. Καὶ γὰρ ἐγὼ τοῦτο βούλομαι δεῖξαι, ὅτι καὶ οὗτος ἐκεῖνη ἅπαντα ἐπέθετο, καὶ ἐκεῖνη τούτῳ.

ζ'. Πλὴν μὴ τοῦτοις πρόσεχε μόνον, ἀλλ' ἡ ταῦτα λέγουσα σὺ καὶ τὰ πρότερα ἐξέταξε, ὅτι ὑβρίζεν εἰς αὐτὴν, ὅτι κατηλαζονεύετο τῆς κυρίας, οὐ τί γένοτο· ἀν' ὀδυνηρότερον ἐλευθέρα γυναικὶ καὶ εὐσχήμονι; Μὴ τοίνυν τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀρετὴν ἀναμενέτω ἡ γυνὴ, καὶ τότε τὴν ἑαυτῆς παρεχέτω· τοῦτο γὰρ οὐδὲν μέγα· μηδ' αὖ πάλιν ὁ ἀνὴρ τὴν τῆς γυναικὸς εὐταξίαν, καὶ τότε φιλοσοφείτω· οὐδὲ γὰρ τοῦτο λοιπὸν αὐτοῦ κατόρθωμα· ἀλλ' ἕκαστος, ὅπερ ἔφη, τὰ παρ' ἑαυτοῦ παρεχέτω πρότερος. Εἰ γὰρ τοῖς ἐξωθεν βεβήκοι τὴν δεξιάν, δεῖ τὴν ἐτέραν ἐκδιδοῦναι σιαγόνα, πολλῶ μᾶλλον ἄνδρα θρασυνόμενον δεῖ φέρειν. Καὶ οὐ τοῦτο [238] λέγω, ὥστε τύπτεσθαι γυναῖκα, ἀπαγε· ἐσχάτη γὰρ τοῦτο ὕβρις, οὐ τῇ τυπτομένῃ, ἀλλὰ τῷ τύπτοντι· ἀλλὰ κἂν ἀπὸ περιστάσεώς τινος κληρωθῆς, ὡ γύναι, συνοικίῃ τοιοῦτω, μὴ δυσχεραίνῃς, τὸν ἀποκείμενον ὑπὲρ τούτων ἐννοοῦσα μισθὸν καὶ τὸν ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἔπαινον. Καὶ πρὸς ὑμᾶς δὲ τοὺς ἄνδρας ἐκεῖνό φημι· μηδὲν ἔστω τοιοῦτον ἁμάρτημα, ὡς εἰς ἀνάγκην ὑμᾶς ἀγειν τοῦ γυναικα τύπτειν. Καὶ τί λέγω γυναῖκα; οὐδὲ θεραπαινίδα μὲν οὐκ ἀνδρὶ τύπτειν ἐλευθέρῳ καὶ χειρᾶς ἐπάγειν ἀνεκτὸν ἂν εἴη. Εἰ δὲ δούλην τυπτήσῃ ἀνδρὶ πολὺ τὸ δνειδος, πολλῶ μᾶλλον κατὰ τῆς ἐλευθέρης ἀνατείνει τὴν δεξιάν. Καὶ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ἐξωθεν ἂν τις ἴδοι νομοθετῶν, οἱ τὴν τὰ τοιαῦτα παθοῦσαν οὐκέτι ἀναγκάζουσι συνοικεῖν τῷ τυπτήσαντι, ἅτε ἀναξίῳ ὄντι τῆς πρὸς αὐτὴν ὀμιλίας. Καὶ γὰρ ἐσχάτης παρανομίας τὴν τοῦ βίου κοινωνίαν, τὴν ἐν τοῖς ἀναγκαίοις καὶ ἀνωτάτω σοι συνεφαπτομένην, ταύτην ὡς ἀνδράποδον ἀτιμάζειν. Διὸ καὶ τὸν τοιοῦτον ἄνδρα, εἰ γε ἄνδρα αὐτὸν δεῖ καλεῖν, ἀλλ' οὐχὶ θηρίον, καὶ πατραλοῖου καὶ μητραλοῖου ἴσον εἶναι φαίην ἂν. Εἰ γὰρ καὶ πατέρα καὶ μητέρα διὰ ταύτην ἀφείναι προσετάγημεν, οὐκ ἀδικοῦντες ἐκεῖνους, ἀλλὰ νόμον θεῖον πληροῦντες, καὶ τοῖς γεγεννηκόσιν αὐτοῖς οὕτω ποθεινὸν τοῦτο, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς καταλιμπανομένους καὶ χάριν ἔχειν καὶ μετὰ πολλῆς ἀνείναι αὐτὸ τῆς σπουδῆς· πῶς οὐκ ἐσχάτης μανίας ταύτην ὑβρίζειν, δι' ἣν καὶ τοὺς γεγεννηκότας ὁ Θεὸς ἀφείναι ἐκέλευσεν; ἄρ' οὐκ μανία μόνον τοῦτο; Τὴν δὲ αἰσχύνῃν, εἰπέ μοι, τίς οἶσει; ποῖος δὲ αὐτὴν παραστήσῃ δυνήσεται λόγος, ὅταν ὀλολυγαὶ καὶ κωκυτοὶ κατὰ τοὺς στενωποὺς φέρωνται, καὶ δρόμος ἐπὶ τὴν οἰκίαν τοῦ ταῦτα ἀσχημονούντος καὶ τῶν γειτόνων καὶ τῶν παριόντων, καθάπερ τινὸς θηρίου τὰ ἔνδον λυμαινομένου; Βέλτιον διαστήναι τὴν γῆν τῷ τὰ τοιαῦτα παροινούντι, ἢ ἐπ' ἀγορᾶς αὐτὸν ὀφύηται λοιπὸν. Ἄλλὰ θρασύνεται ἡ γυνὴ, φησίν. Ἄλλ' ἐννόησον ὅτι γυνὴ, τὸ ἀσθενὲς σκεῦος, σὺ δὲ ἀνὴρ. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἄρχων ἐχειροτονήθη, καὶ ἐν τάξει κεφαλῆς ἐδόθη, ἵνα φέρῃς τῆς ἀρχομένης τὴν ἀσθένειαν. Ποίησον τοίνυν λαμπράν σοι τὴν ἀρχήν· ἔσται δὲ λαμπρὰ, ὅταν τὸ ἀρχόμενον μὴ ἀτιμάζῃς. Καὶ καθάπερ ὁ βασιλεὺς τοσοῦτω σεμνότερος φανεῖται, ὅσῳ ἂν τὸν ὑπαρχον σεμνότερον ἀποφήνῃ· ἂν δὲ ἀτιμάσῃ καὶ καταισχύνη τῆς ἀξίας ἐκεῖνης τὸ μέγεθος, καὶ τῆς ἑαυτοῦ δόξης οὐκ ὀλίγον ὑποτέμνεται μέρος· οὕτω καὶ σὺ ἂν τὴν μετὰ σὲ ἀρχουσαν ἀτιμάσῃς, οὐκ ὡς ἔτυχε λυμανεῖς σου τῆς ἀρχῆς τὴν τιμὴν. Ταῦτα τοίνυν λογίζόμενος

virum feras, splendidam accipies coronam : sin mansuetum et mitem, quam tibi Deus dabit mercedem? Et hæc dico non jubens maritos esse sævos et asperos, sed persuadens mulieribus ut viros etiam feroces ferant. Cum enim unusquisque sua implere curaverit, statim sequentur etiam ea quæ sunt proximi : exempli causa, cum uxor parata fuerit ad virum asperum ferendum, et vir importunam illam non contumelia affecerit, tunc omnia serenitas erunt, et portus a fluctibus vacuus. Sic etiam usu veniebat apud prisca : sua quisque implebat, nec quæ proximi erant exigebat. Perpende autem : fratris filium secum accepit Abraham ; non id reprehendit uxor : jussit eam longum iter suscipere, neque repugnavit illa, sed sequuta est. Rursus post illas multas ærumnas, labores et sudores, cum dominus omnium esset, primas concessit Loto : et non modo id non ægre tulit Sara, sed neque os aperuit, nec quidpiam dixit eorum, quæ nunc mulieres multæ loquuntur, cum vident viros suos in hujusmodi sortibus minus habere, maxime quando cum inferioribus res est, exprobrantes, stultos, insanos, ignavos, proditores hebetesque vocantes. Sed nihil simile illa vel dixit vel cogitavit, sed approbavit omnia ab ipso facta. Quodque majus est, postquam Loto data est optandi facultas et minora ille patrio concessit, in periculum ille grave incidit. Quo audito, patriarcha omnes suos armavit, et contra totum Persarum exercitum sese apparavit cum domesticis suis tantum : neque tunc illum ipsa retinuit, neque dixit, ut par videbatur esse : Quo pergis, o homo, per præcipitia te impellens, et in tanta conjiciens pericula, pro viro qui te contumelia, affecit, et tua omnia rapuit, sanguinem fundens? Nam si te ipsum despicias, me saltem, qui reliqui domum, patriam, amicos et cognatos, et in tanta te peregrinatione sum sequuta, miserare, nec me conjicias in viduitatem et in viduitatis mala. Nihil horum vel dixit, vel cogitavit, sed cum silentio tulit omnia. Deinde vero sterili manente utero, ipsa quidem non patitur ea quæ mulieres pati solent, neque lamentatur : ille autem luget, sed non apud uxorem, sed apud Deum. Et vide quomodo singuli, quod par erat, servent. Neque enim ille Saram despexit ut sterilem, neque illi ideo quidpiam exprobravit. Illa vero vicissim consolationem quamdam pro orbitate excogitavit per ancillam suam : nondum enim illa tunc prohibita erant, ut nunc sunt. Nunc enim neque uxoribus licet viris talem gratiam referre ; neque illis, sive scientibus, sive ignorantibus uxoribus, tales tentare concubitus, quantovis orbitatis dolore prementur. Nam ipsi quoque audient, *Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur* (Marc. 9. 45). Non enim id nunc permittitur, tunc vero non prohibitum erat : ideoque uxor hoc jussit, et ille obtemperavit, neque tamen propter voluptatem. Sed vide, inquires, quomodo ipsa jubente, ancillam ejecit. Ego enim hoc volo ostendere, quod et ille ipsi in omnibus obtemperaret, et hæc illi.

7. *Uxor et vir non debent alter alterius expectare vir-*

tutem ad philosophandum ; uxorem verberare turpissimum est. — Cæterum ne his solum attendas, sed tu quæ hæc dicis etiam priora examina, quod contumeliam inferret ei, quod se arroganter extolleret contra dominam : quo quid molestius esse possit liberæ mulieri et honestæ? Ne itaque viri virtutem expectet uxor, ut tunc illa suam exhibeat; hoc enim nihil magnum esset; neque rursus vir uxoris modestiam, ut tunc philosophetur; neque enim tunc recte factum illud ipsius esset; sed unusquisque, ut dixi, quæ sua sunt prius præbeat. Si enim externis dexteram maxillam percutientibus, oportet præbere alteram; multo magis virum ferocem ferre oportet. Sed non hæc dico ut verberetur mulier, absit; nam hæc extrema contumelia est, non verberata; sed verberanti; sed si casu aliquo talem conjugem sortita fueris, o mulier, ne indigne feras, cogitans repositam tibi mercedem, et in hac vita laudem. Vobis quoque viris hoc dico: nihil tale sit peccatum, quo cogamini uxorem verberare. Et quid dico uxorem? neque ancillam verberare aut ei manus inferre viro ingenuo fuerit tolerandum. Quod si ancillam verberare magnum infert viro probrum; multo magis contra liberam manum intendere. Et hoc in externis etiam legislatoribus videre est, qui eam quæ talia passa fuit non cogunt habitare cum percussore, utpote qui illius consortio indignus sit. Etenim extremæ est iniquitatis, vitæ consortem, quæ tibi in rebus necessariis jamdiu operam præstabat, ut mancipium ignominia afflicere. Ideo etiam talem virum, si virum tamen licet appellare, non feram, parricidæ et matricidæ parem esse dixerim. Nam si propter illam et patrem et matrem relinquere jussi sumus, non illis injuriam facientes, sed divinam legem implentes, ipsis parentibus adeo desiderabilem, ut et ipsi qui relinquuntur gratiam habeant, et hoc cum studio magno efficiant: quomodo non extremæ dementiæ fuerit, eam contumelia afflicere, propter quam parentes Deus jussit dimittere? num hoc insania solum est? Dedecus et ignominiam autem hujusmodi quis ferat? quis sermo possit eam explicare, quando ululatus et gemitus per compita feruntur, et concursus est in domum ejus, qui tam indecore se gerit et vicinorum et prætereuntium, ac si fera quæpiam quæ intus sunt labefactet et perdat? Optabilis esset terram dehiscere ei qui tam furiose se gerat, quam ut postea in foro appareat. Sed mulier, inquiet, audax et aspera est. Sed cogita illam esse mulierem, vas infirmum, te autem virum. Propterea enim princeps constitutus es, et instar capitis datus es, ut feras ejus quæ tibi parere debet imbecillitatem. Fac itaque ut imperium tuum sit splendidum: splendidum autem erit, cum eam cui imperas non dedecore affeceris. Ac sicut is qui regnat tunc præclarior apparebit, cum sibi inferiorem præfectum præclariorem reddiderit; si autem illud tantum munus dederit et ignominia affecerit, tunc a gloria sua non parum demittitur: sic et tu, si eam quæ post te imperat dedecore affeceris, non levi damno affeceris principatus

tui honorem. Hæc igitur omnia tecum reputans, temperanter age, et cum his etiam vesperam illam cogita, qua te advocato pater filiam suam quasi depositum quoddam tradidit, et illam ab omnibus separans, a matre, ab se, a domo, totam tibi illius curam dextera sua tradidit: cogita te ab illa post Deum filios suscepisse, et patrem effectum esse, et inde erga illam mitis esto.

8. Non vides agricolas, quomodo terram quæ semel semina exceperit, colant omni culturæ genere, etiamsi innumera habeat incommoda, etiamsi sit arida, si malas ferat herbas, si ex situs ratione imbribus inundetur? Hoc et tu facito: ita enim prior frueris et fructibus et tranquillitate: nam portus est uxor, et pharmacum lætitiæ maximum. Si ergo portus a ventis et fluctibus tutum reddas, multa frueris securitate, cum a foro reverteris; si autem tumultu et perturbatione repleas, tibi gravius paries naufragium. Ne hoc ergo eveniat, id quod dico fiat: cum quid molestum domi acciderit, illa peccante, consolare illam et ne dolorem augeas. Etiamsi enim omnia amiseris, nihil tristius est quam domi uxorem habere, quæ sine benevolentia cum viro degat: et quodcumque peccatum dixeris, nullum dicere possis quod majorem inferat dolorem, quam cum uxore litigare. Itaque propter hæc omnia ejus dilectio omnium tibi pretiosissima sit. Nam si oportet alterum alterius onera portare, multo magis uxoris; etiamsi pauper sit, ne id exprobes; etiamsi stulta, ne insultes, sed potius illam moderare: nam membrum tuum est et caro una facti estis. Sed garrula est, ebriosa et iracunda. At magis eapropter dolere potius, quam irasci oportet, Deumque rogare, illamque monitis et consilio adjuvare, nihilque non agere ut vitium amputes. Si autem verberes et atteras, morbus non curatur; feritas enim mansuetudine solvitur, non alia feritate. Cuni his et mercedem a Deo expectatam cogita. Quando enim cum tibi liceat eam excindere, hoc non facias propter Dei timorem, sed tot ejus vitia feras, metuens legem hac de re positam, quæ uxorem ejicere prohibet; quocumque tandem morbo laboret, ineffabilem mercedem recipies; et ante mercedem maxima lucraberis, ipsam

tibi obtemperantiores reddens, teque erga illam mansuetiores exhibens.

Philosophi dictum de uxore convivante. — Narratur quispiam externorum philosophorum, qui malam haberet uxorem et nugacem et conviciantem, interrogantibus, qua de causa, cum talem haberet, illam ferret, respondisse se quasi gymnasium et palastram philosophiæ domi habere (a). Ero enim, aiebat, aliis mansuetior, in hac quotidie institutus. Magna voce exclamastis? Sed ego valde nunc ingemo, cum videam Græcos magis philosophos esse quam nos, qui jubemur angelos imitari; imo qui jubemur ipsum æmulari Deum in mansuetudinis ratione. Philosophus ergo ille dicitur ideo malam illam uxorem non ejecisse: quidam autem dicunt ipsum ideo illam dixisse. Ego vero quia multi homines contra quam ratio ferat affecti sunt, hortor ut ab initio nihil non agant viri, ut bene moratam ducant uxorem et omni plenam virtute: si vero contigerit ut a proposito aberrant, ac nec bonam nec tolerabilem sponsam in domum induxerint; tunc philosophum illum imitentur, et his nihil adjiciant. Nam mercator antequam cum socio pacta ineat, quæ possint pacem conciliare, non prius navim in mare trahet, neque aliam attinget negotiationem. Et nos itaque nihil non agamus, ut negotiationis nostræ sociam in hac navi cum omni pace intus teneamus. Ita enim et alia omnia nobis tranquilla erunt, et cum securitate vitæ præsentis pelagus trajiciemus. Hoc pluris faciamus, quam domum, mancipia, pecunias, agros et ipsas res civiles. Idque maxime omnium in pretio habeamus, ut illa quæ nobiscum in ædibus residet, non tumultum moveat, neve a nobis dissideat. Ita enim et cætera nobis secundo cursu venient, et in spiritualibus multam habebimus facilitatem, hoc jugum cum concordia trahentes; omnibusque probe gestis reposita consequemur bona: quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Hic de Socrate, ni fallor, agit, qui frequentibus Xanthippes uxoris jurgis exercitabatur. Vide Diogenem Laertium in Socrate.

HOMILIA XXVII.

CAP. 11. v. 17. *Hoc autem præcipiens, non laudo quod non in melius, sed in deterius conveniatis.*

1. Necessè est etiam præsentis criminis seu accusationis prius causam dicere: ita enim quæ dicenda sunt facilius ediscentur. Quænam ergo illa est? Quæ admodum tria illa millia, quæ initio crediderant, in communi mensa comedebant, et communia omnia possidebant: sic etiam fieri solebat cum hæc scripsit Apostolus; at non cum tanta accurate, sed quidam veluti fluxus illius prisci consortii remansit et ad posteros descendit. Quia vero contingebat alios pauperes, alios divites esse, sua omnia non in medium proferbant; communes autem apparabant mensas statis

diebus, uti par erat, et peracta synaxi, post mysteriorum communionem in commune omnes convivium veniebant, divitibus cibos suos afferentibus, pauperibus autem et nihil habentibus ab ipsis divitibus invitatis, omnibusque simul convivantibus. Sed postea hic mos obsolevit. Causa autem fuit, quod divulsi essent, ac sese adscriberent alii his, alii illis, dicereque, Ego sum hujus, ego illius; quod corrigens ille initio epistolæ dicebat: *Significatum est mihi, fratres, de vobis ab iis qui sunt Chloes, quia contentiones in vobis sunt. Hoc autem dico, quod unusquisque vestrum dicat: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ (1. Cor. 1. 11. 12).* Non quod Paulo se

ἅπαντα σωφρόνει, καὶ μετὰ τούτων καὶ τὴν ἐσπέραν ἰκαίην ἐννέει, καθ' ἣν καλέσας σε ὁ πατήρ, ὡσπερ τινὰ σοὶ παρακαταθήκην τὴν θυγατέρα παρέδωκε, καὶ πάντων ἀποστήσας, καὶ μητρὸς καὶ αὐτοῦ καὶ οἰκίας, ὀλόκληρον αὐτῆς τὴν ἐπιτροπὴν ἐνεχειρίσε σοὺ τῆ δεξιᾷ· ἐννόησον ὅτι μετὰ τὸν Θεὸν δι' αὐτῆς [239] παιδὰς ἔχεις καὶ πατὴρ γέγονας, καὶ γίνου καὶ ἐντεῦθεν ἡμερὸς πρὸς αὐτήν.

τ'. Οὐχ ὀρθῶς τοὺς γεωργούς, πῶς τὴν ἅπαξ ὑποδεξάμεν τὰ σπέρματα γῆν θεραπεύουσι παντοδαπῶν θεραπειῶν τρόπῳ, καὶ μυρία ἐλαττώματα ἔχῃ, οἷον καὶ λυπρόγεις ἢ καὶ βοτάνας φέρῃ πονηράς, καὶ ὑπὸ ἐπομβρίας ἐπηρεάζεται τῆ φύσει τῆς θέσεως; Τοῦτο καὶ σὺ ποιεῖ· οὕτω γὰρ πρότερος ἀπολαύση καὶ τῶν καρπῶν καὶ τῆς γαλήνης· καὶ γὰρ λιμὴν ἐστὶν ἡ γυνή, καὶ φάρμακον εὐθυμίας μέγιστον. Ἄν μὲν οὖν τὸν λιμένα πνευμάτων ἀπαλλάξῃς καὶ κυμάτων, πολλῆς ἀπολαύσης τῆς ἀδείας ἐξ ἀγορᾶς ἀνιών· ἂν δὲ θυρόδων καὶ παραχῆς ἐμπλήσῃς, σαυτῶ χαλεπότερον κατασκευάζεις τὸ ναυάγιον. Ἴν' οὖν τοῦτο μὴ γίνῃται, τοῦτο δὲ λέγω γενέσθω· ὅταν τι συμβῇ λυπηρὸν κατὰ τὴν οἰκίαν, ἐκείνης ἀμαρτοῦσης, παραμυθοῦ, καὶ μὴ ἐπίτεινε τὴν λύπην. Καὶ γὰρ ἅπαντα ἀποβάλλῃς, οὐδὲν λυπηρότερον τοῦ μὴ μετ' εὐνοίας ἔχειν γυναῖκα ἐνδον συνοικοῦσαν· καὶ ὅτι οὐδὲν ἐπιπληροῦμα, οὐδὲν οὕτως ὀδυνηρότερον ἐρεῖς, οἷόν ἐστι τὸ πρὸς ἐκείνην στασιάζειν. Ὡστε καὶ διὰ ταῦτα πάντων ἔστω τιμιωτέρα ἡ ταύτης ἀγάπη. Εἰ γὰρ ἀλλήλων τὰ βάρη δεῖ βαστάζειν, πολλῶ μᾶλλον τῆς γυναικὸς. Καὶ πένθησα ἢ, μὴ ὀνειδίσης· καὶ ἀνόητος ἢ, μὴ ἐπέμβαινε, ἀλλὰ ῥύθμισον μᾶλλον· καὶ γὰρ μέλος ἐστὶ σὺν, καὶ σὰρξ ἐγένεσθε μία. Ἀλλὰ φλύαρός ἐστι καὶ μέθυρος καὶ ὀργίλος. Οὐκοῦν ἀλγεῖν ἐπὶ τούτοις, οὐκ ὀργίζεσθαι χρῆ, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλεῖν, καὶ παραινεῖν αὐτῇ καὶ συμβουλεύειν, καὶ πάντα ποιεῖν, ὥστε ἐκκλῆσαι τὸ πάθος. Ἄν δὲ τύπηται, καὶ ἐπιτρίβῃς τὸ νόσημα, οὐ θεραπεύεται· θρασύτης γὰρ ἐπικεικία λύεται, οὐχ ἑτέρᾳ θρασύτητι. Μετὰ τούτων καὶ τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ μισθὸν ἐννόει. Ὅταν γὰρ, ἐξόν σοὶ ἐκτεμεῖν αὐτήν, μὴ ποιῆς τοῦτο διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, ἀλλὰ φέρῃς ἐλαττώματα τσσαῦτα, δεδοικώς τὸν ἐπὶ τούτοις κείμενον νόμον τὸν κωλύοντα ἐκβαλεῖν γυναῖκα, καὶ ὅτι οὐδὲν ἔχῃ νόσημα, ἀφατον λήψῃ μισθόν· καὶ πρὸ τῶν μισθῶν δὲ τὰ μέγιστα

^a Reg., λεπτόγαιος.

καρδανεῖς, ἐκείνην τε εὐπειθεστέραν κατασκευάζων, καὶ αὐτὸς ἐπικεικότερος ταύτῃ γινόμενος.

Λέγεται γοῦν τις καὶ τῶν ἐξωθεν φιλοσόφων μοχθηρὰν ἔχων γυναῖκα καὶ φλύαρον καὶ πάροινον, πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, τίνος ἕνεκεν τοιαύτην ἔχων ἀνέχεται, εἰπεῖν, ὥστε γυμνάσιον καὶ παλαιστρὰν ἔχειν φιλοσοφίας ἐπὶ τῆς οἰκίας· Ἔσομαι γὰρ τοῖς λοιποῖς πραότερος, φησὶν, ἐν ταύτῃ καθ' ἑκάστην παιδευόμενος τὴν ἡμέραν. Ἐβοήσατε μεγάλα; Ἄλλ' ἐγὼ νῦν ὀδύρομαι μέγα, ὅταν Ἑλληνας ἡμῶν ὡσεὶ φιλοσοφώτεροι, ἡμῶν τῶν κελουσθέντων ἀγγέλους μίμεισθαι, μᾶλλον δὲ τῶν κελουσθέντων αὐτὸν τὸν Θεὸν ζηλοῦν κατὰ τὸν τῆς ἐπικεικίας λόγον. Ὁ μὲν οὖν φιλόσοφος λέγεται διὰ τοῦτο πονηρὰν ἔχων γυναῖκα μὴ ἐκβαλεῖν· τινὲς δὲ καὶ διὰ τοῦτο ἀγαγέσθαι αὐτὸν αὐτὴν λέγουσιν. Ἐγὼ δὲ, ἐπειδὴ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων [240] ἀλογώτερόν ἐστι διακαίμενοι, παραινῶ μὲν ἐξαρχῆς πάντα ποιεῖν καὶ σπουδάζειν ὅπως εὐάρμοστον λάβοιεν σύνοικον καὶ πάσης γέμουσαν ἀρετῆς· εἰ δὲ συμβαίῃ διαμαρτεῖν, καὶ μὴ χρηστὴν μηδὲ ἀνεκτὴν νύμφην εἰσαγαγεῖν εἰς τὴν οἰκίαν, τότε γοῦν τὸν φιλόσοφον τοῦτον ζηλοῦν, καὶ ῥυθμίζειν αὐτὴν πάντοτε, καὶ μηδὲν τούτων προτιθέσθαι^b. Ἐπεὶ καὶ ἔμπορος, πρὶν ἢ πρὸς τὸν κοινῶν συνθήκας θέσθαι τὰς δυναμένας εἰρήνην πρυτανεύειν, οὐ πρότερον καθέλξει τὸ πλοῖον εἰς τὸ πέλαγος, οὐδὲ τῆς ἄλλης ἀφεται ἔμπορίας. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον πάντα πράττωμεν, ὥστε τὴν κοινῶν τῆς τοῦ βίου πραγματείας ἡμῖν καὶ τοῦ πλοίου τούτου μετὰ πάσης ἐνδον κατέχει τῆς εἰρήνης. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἡμῖν ἔσται γαλήνη, καὶ μετὰ ἀδείας τὸ πέλαγος τοῦ παρόντος διαδραμοῦμεν βίου. Τοῦτο καὶ πρὸ οἰκίας καὶ ἀνδραπέδων καὶ χρημάτων καὶ ἀγρῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἀγωμεν· καὶ πάντων ἡμῖν προτιμότερον ἔστω τὸ τὴν μεθ' ἡμῶν ἐπὶ τῶν οἰκῶν καθημένην μὴ στασιάζειν μηδὲ διχοστατεῖν πρὸς ἡμᾶς. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἄλλα ἡμῖν κατὰ ῥὸν ἦξει, καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς δὲ πολλὴν ἐξομεν τὴν εὐκολίαν, μετὰ ὁμοιοῖας τὸν ζυγὸν τοῦτον ἔλκοντες· καὶ πάντα κατορθώσαντες, τῶν ἀποκειμένων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Legebatur προτιθέσθαι

ΟΜΙΛΙΑ ΚΖ.

Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαίνῳ ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέρχεσθε.

α'. Ἀναγκάσιον καὶ τοῦ παρόντος ἐγκλήματος πρότερον τὴν αἰτίαν εἰπεῖν· οὕτω γὰρ ἡμῖν εὐμαθέστερος πάλιν ἔσται ὁ λόγος. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; Καθάπερ ἐπὶ τῶν τρισχιλίων τῶν ἐξ ἀρχῆς πιστευσάντων κοινῇ πάντες εἰσιτύοντο, καὶ κοινὰ πάντα ἐκέκτηντο· οὕτω καὶ τότε ὅτε ταῦτα ἔγραψεν ὁ Ἀπόστολος· ἐγένετο, οὐχ οὕτω μὲν μετὰ ἀκριθείας, ὡσπερ δὲ τις ἀπέρβροια τῆς κοινωνίας ἐκείνης ἐναπομίνασα, καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα κατέβη. Καὶ ἐπειδὴ συνέβαινε τοὺς μὲν πένθητας εἶναι, τοὺς δὲ πλουσίους, τὰ μὲν ἑαυτῶν οὐ κατετίθεντο πάντα εἰς μέσον, κοινὰς δὲ ἐποιούοντο τὰς τραπέζας ἐν ἡμέραις νενομισμέναις, ὡς εἰκόσ, καὶ τῆς συνάξεως ἀπαρτισθείσης μετὰ τὴν τῶν μυ-

στηρίων κοινωνίαν ἐπὶ κοινὴν πάντες ἦσαν εὐωχίαν, τῶν μὲν πλουτούντων φερόντων τὰ ἐδέσματα, τῶν δὲ πενομένων καὶ οὐδὲν ἐχόντων ὑπ' αὐτῶν καλουμένων, καὶ κοινῇ πάντων ἐστιωμένων. Ἄλλ' ὕστερον καὶ τοῦτο διεφθάρη τὸ εἶδος. Τὸ δὲ αἴτιον ἐκ τοῦ διεσπάσθαι καὶ προσνέμειν ἑαυτοὺς, τοὺς μὲν τούτοις, τοὺς δὲ ἐκείνοις, καὶ λέγειν· Ἐγὼ μὲν εἰμι τοῦ δεῖνος, ἐγὼ δὲ τοῦ δεῖνος· ὅπερ καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς διορθούμενος· ἔλεγεν Ἐδηλώθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν [241], ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλιθῶν, ὅτι ἐριδὸς ἐν ὑμῖν εἰσι. Λέγω δὲ τοῦτο, ὅτι ἕκαστος ὑμῶν λέγει, Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. Οὐκ ἐπειδὴ Παῦλος προσένεμον ἑαυτοὺς· οὐδὲ γὰρ ἂν ἠνέσχετο· ἀλλ' ἐκ παρουσίας πρὸ ῥήριζον τὸ εἶδος ἀναπάσαι· βουλόμενος,

ἐαυτὸν παρενέθηκε, δεικνύς ὅτι εἰ καὶ αὐτὸν τις ἐπεγράφετο τοῦ κοινοῦ αἵματος ἀποβήγγυμενος, καὶ οὕτως ἀποπον τὸ γινόμενον ἦν καὶ παρανομίας ἐσχάτης. Εἰ δὲ ἐπὶ τούτου παρανομία, πόλῳ μᾶλλον ἐπ' ἐκείνων τῶν καταδεσετέρων. Ἐπεὶ οὖν διεσπάσθη τὸ ἔθος τοῦτο, ἔθος κάλλιστον καὶ χρησιμώτατον (καὶ γὰρ ἀγάπης ὑπόθεσις ἦν, καὶ πενίας παραμυθία, καὶ πλοῦτου σωφρονισμὸς, καὶ φιλοσοφίας ἀφορμὴ τῆς μεγίστης^α, καὶ ταπεινοφροσύνης διδασκαλία)· ἐπεὶ οὖν εἶδε τσαῦτα ἀγαθὰ διαφθειρόμενα, πληκτικῶς εἰκότως τῷ λόγῳ κέχρηται, οὕτω λέγων· *Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαινώ.* Ἐν μὲν γὰρ τῷ προτέρῳ ἐγκλήματι, ἅτε πολλῶν ὄντων τῶν φυλαττόντων, ἐτέρως ἤρξατο, λέγων οὕτως· *Ἐπαινώ δὲ ὑμᾶς, ὅτι πάντα μου μέμνησθε.* ἐνταῦθα δὲ ἐναντίως, *Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαινώ.* Διόπερ οὐδὲ μετὰ τὴν ἐπιτίμησιν τὴν κατὰ τῶν τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθιόντων αὐτὸ εἶθεικεν· ἀλλ' ἐπειδὴ τραχύτερον ἦν ἐκεῖνο, μέσον παρεμβάλων τὸν περὶ τῆς κόμης λόγον, ἵνα μὴ ἐξ ἐγκλημάτων σφοδρῶν εἰς ἕτερα πάλιν ἐπαχθῆ διαβαίνων τραχύτερος φαίνεται, τότε ἔρχεται ἐπὶ τὸ σφοδρότερον πάλιν, καὶ φησὶ· *Τοῦτο δὲ παραγγέλλων, οὐκ ἐπαινώ.* Ποῖον τοῦτο; *Ὁ μέλλω λέγειν νῦν. Τί ἐστι, Παραγγέλλων οὐκ ἐπαινώ;* Οὐκ ἀποδέχομαι ὑμᾶς, φησὶν, ὅτι με εἰς ἀνάγκην κατεστήσατε συμβουλῆς· οὐκ ἐπαινώ, ὅτι ἐδεήθητε διδασκαλίας εἰς τοῦτο, ὅτι χρεῖαν ἔχετε τοῦ παραγγελλομένου ὑπ' ἐμοῦ. Εἶδες πῶς ἐκ προοιμίων ἐδείξε σφοδρὰ ἀποπον ὃν τὸ γινόμενον; Ὅταν γὰρ μὴδὲ παραγγελίας ὀφείλη δεῖσθαι ὁ ἁμαρτάνων εἰς τὸ μὴ ἁμαρτεῖν, ἀσύγνωστον εἰκὸς εἶναι τὸ ἁμαρτανόμενον. Καὶ διὰ τί οὐκ ἐπαινεῖς; *Ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέργησθε,* φησὶ, τουτέστιν, ὅτι οὐ προβαίνετε εἰς ἀρετὴν. Δεόν γὰρ ἐπιδοῦναι καὶ πλείονα γενέσθαι τὴν φιλοτιμίαν, ὑμεῖς δὲ καὶ τὴν ἡδὴ κρατήσαν ἔθος ἡλαττώσατε, καὶ οὕτως ἡλαττώσατε, ὡς καὶ παραγγελίας δεηθῆναι παρ' ἐμοῦ, ἵνα ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανεέλθητε τάξιν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξη διὰ τοὺς πένητας ταῦτα λέγειν μόνον, οὐκ εὐθέως εἰς τὸν περὶ τῶν τραπέζων ἐμβάλλει λόγον, ὥστε μὴ εὐκαταφρόνητον ταύτη ποιήσαι τὴν ἐπιτίμησιν ἐκείνοις, ἀλλὰ ζητεῖ λέξιν πληκτικωτάτην καὶ πολὺν ἔχουσαν τὸν φόβον· τί γὰρ φησὶ; *Πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν ἐν ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν.* Καὶ οὐ λέγει, *Ἀκούω γὰρ μὴ κοινῇ ὑμᾶς συνδειπνεῖν*· ἀκούω γὰρ κατ' ἰδίαν ὑμᾶς ἐστιᾶσθαι, καὶ μὴ μετὰ τῶν πενήτων· ἀλλ' ὁ μάλιστα ἱκανὸν ἦν αὐτῶν διασεῖσαι τὴν διάνοιαν, τοῦτο εἶθεικε, τὸ τοῦ σχίσματος [942] ὄνομα, ὃ καὶ τούτου ἦν αἴτιον, κάκεινον πάλιν ἀνεμύνησε τοῦ ἐν ἀρχῇ τῆς Ἐπιστολῆς εἰρημένου καὶ δηλωθέντος ὑπὸ τῶν Χλόης. *Καὶ μέρος τι πιστεύω.*

β'. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃσι, Τί οὖν, εἰ ψεύδονται οἱ διαβάλλοντες; οὕτε ὅτι πιστεύω εἶπεν, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιήσῃ, οὐδ' αὖ πάλιν ὅτι ἀπιστῶ, ἵνα μὴ δόξη μάρτυρ ἐπιτιμῶν, ἀλλὰ, *Μέρος τι καὶ πιστεύω,* φησὶ, τουτέστιν, ἐκ μέρους μικροῦ πιστεύω, ἐναγωνίους ποιῶν, καὶ εἰς τὴν τῆς διορθώσεως καλῶν ἐπάνοδον. *Δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, Ἴνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν*· αἱρέσεις ἐνταῦθα, οὐ ταύτας λέγων τὰς τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὰς τῶν σχισμάτων τούτων. Εἰ δὲ καὶ τὰς τῶν δο-

γμάτων ἔλεγεν, οὐδὲ οὕτω λαβὴν εἶδου. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς φησὶν, *Ἀνάγκη ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα,* οὐ τὴν ἐλευθερίαν τῆς προαιρέσεως λυμαινόμενος, οὐδὲ ἀνάγκην τινὰ καὶ βίαν ἐφιστάς τῷ βίῳ, ἀλλὰ τὸ πάντως ἐσόμενον ἐκ τῆς πονηρᾶς τῶν ἀνθρώπων γνώμης προλέγων, ὅπερ ἔμελλε γίνεσθαι, οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ πρόβησιν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀνιάτως ἐχόντων γνώμην. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ προσέειπε, ταῦτα ἐγένετο, ἀλλ' ἐπειδὴ πάντως ἔμελλε γίνεσθαι, διὰ τοῦτο προεἶπεν· Ἐπεὶ, εἰ ἀνάγκης ἦν τὰ σκάνδαλα, καὶ μὴ γνώμης τῶν εἰσαγόντων αὐτὰ, περιττῶς ἔλεγεν, *Ὅσαί τῳ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, δι' οὗ τὰ σκάνδαλα ἔρχεται.* Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εὐρύτερον ἐν αὐτῷ γενόμενοι τῷ χωρίῳ διελέχθημεν· νῦν δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἵνα ἀνάγκη. Ὅτι γὰρ περὶ τῶν αἱρέσεων τούτων εἶπε τῶν κατὰ τὰς τραπέζας καὶ τῆς φιλονεικίας ταύτης καὶ διαστάσεως, καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς δῆλον ἐποίησεν. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν,* οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλὰ δεικνύς ποῖα λέγει σχίσματα, προῖόν φησὶν, ὅτι *Ἐκαστος τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει*· καὶ πάλιν, *Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθλεῖν καὶ πίνειν;* ἢ τῆς *Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε;* Ἄλλ' ὅτι μὲν περὶ τούτων εἶπε, δῆλον. Εἰ δὲ σχίσματα αὐτὰ καλεῖ, μὴ θαυμάσης· ὅπερ γὰρ ἔφη, τῇ λέξει καθιεσθαι αὐτῶν βούλεται. Εἰ δὲ δογμάτων ἦν τὰ σχίσματα, οὐκ ἂν οὕτως αὐτοῖς διελέχθη ἡμέρως. Ἀκουσον γοῦν ὅταν τι τοιοῦτον λέγῃ, πῶς ἐστὶ σφοδρὸς καὶ ἀσφαλιζόμενος καὶ ἐπιτιμῶν· ἀσφαλιζόμενος μὲν, ὅς ὅταν λέγῃ, *Κἄν ἄγγελος ὑμῶς εὐαγγελίζηται πῶς* ὃ παρελύθετε, ἀνάθεμα ἔστω· ἐπιτιμῶν δὲ, ὡς ὅταν λέγῃ, *Ὅτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσετε.* Καὶ νῦν μὲν κύνας καλεῖ τοὺς διαφθειρόντας λέγων, *Βλέπετε τοὺς κύνας*· νῦν δὲ κεκαυτηριασμένους τὴν συνείδησιν, καὶ ἀγγέλους διαδόλου πάλιν. Ἄλλ' οὐκ ἐνταῦθα τοιοῦτον οὐδὲν εἶπεν, ἀλλ' ἡμέρως καὶ ὑπεριμένως. Τί δὲ ἐστίν, *Ἴνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν;* Ἴνα λάμψωσι μειζόνως. Ὁ δὲ βούλεται εἰπεῖν, τοῦτο ἐστίν, ὅτι τοὺς ἀπεριτρέπτους καὶ στερόβους οὐ μόνον οὐδὲν τοῦτο παραβάπτει, ἀλλὰ καὶ δεικνύσει μᾶλλον, καὶ λαμπροτέρους ἀποφαίνει. Τὸ [243] γὰρ, *Ἴνα*, τοῦτο, οὐ πανταχοῦ αἰτιολογίας ἐστίν, ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς αὐτὴ τίθησιν, ὅταν λέγῃ, *Εἰς κρίμα ἐγὼ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται*· οὕτω καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος, ὅταν περὶ τοῦ νόμου διαλεγόμενος γράφῃ· *Νόμος δὲ παρεισηλθεν, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα.* Ἄλλ' οὕτε ὁ νόμος διὰ τοῦτο ἐδόθη, ἵνα αὐξηθῇ τὰ ἁμαρτήματα τῶν Ἰουδαίων· τοῦτο δὲ ἐξέβη· οὕτε ὁ Χριστὸς διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐναντίον· συνέβη δὲ τοῦτο. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα νοητέον τὸ, *Ἴνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται.* Οὐδὲ γὰρ διὰ τοῦτο ἐγένοντο αἱρέσεις, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται, ἀλλὰ τῶν αἱρέσεων τούτων γενομένων τοῦτο συνέβη. Ταῦτα δὲ εἶπε, τοὺς πένητας παραμυθούμενος τοὺς γενναίως φέροντας τὴν τοιαύτην ὑπεροψίαν. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, *Ἴνα δόκιμοι γένωνται*· ἀλλ', *Ἴνα οἱ δόκιμοι ὄντες φανεροὶ γένωνται*, δηλώνων ὅτι καὶ πρὸ τούτου τοιοῦτοι ἦσαν, ἀλλ' ἀνεμύνηστο τοῖς πολλοῖς, καὶ παραμυθίας ἀπολαύοντες τῆς παρὰ τῶν πλουσίων, οὐ σφοδρὰ ἐφαίνοντο· νυνὶ δὲ ἡ στάσις αὐτῆ καὶ ἡ φιλονεικία δῆλους αὐτοὺς ἐποίησεν, ὡς περὶ τὸν κυβερνήτην ὁ χειμῶν δεικνύσει. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἴνα ὑμεῖς*

^α Illeg. In editis hæc, καὶ φιλοσοφίας ἀφορμὴ τῆς μεγίστης, decauit.

adscriberent; neque enim id ille tulisset: sed ex abundanti, volens hunc morem radicatus evellere, seipsum apposuit, ostendens, quod si se quis ipsi adscriberet a communi corpore abscissus, sic quoque rem esse absurdam et extremæ iniquitatis. Si autem in hoc erat iniquitas, multo magis in illis qui inferiores erant. Quia igitur disiectus et divisus erat hic mos, pulcherrimus ille et utilissimus (causa enim erat caritatis, paupertatis consolatio, divitiarum moderatio, maximæque philosophiæ occasio, et doctrina humilitatis): quia igitur sciebat tanta bona esse corrupta, jure acri usus est oratione, sic dicens: *Hoc autem præcipiens, non laudo.* In priori nempe accusatione, quod plurimi essent qui observarent, alio modo incepit his verbis: *Laudo autem vos, quia per omnia mei meministis;* hic vero contra: *Hoc autem præcipiens, non laudo.* Idcirco neque post increpationem eorum qui idolothyta comedebant, posuit illud; sed quia asperius illud erat, medio interjecto sermone de coma; ne ex asperis criminationibus in alias etiam molestas transiens acrior videretur, tunc ad asperius rursus venit, et ait: *Hoc autem præcipiens, non laudo.* Quodnam? Quod nunc dicturus sum. Quid illud est, *Præcipiens non laudo?* Vos non approbo, inquit, quod me ad consilii dandi necessitatem adduxeritis: non laudo, quod hac in re doctrina opus habueritis et admonitione mea. Viden' quomodo ab initio ostenderit rem esse admodum absurdam? Cum enim admonitione opus non habere debeat is qui peccat ad non peccandum, tunc venia indignum est peccatum. **Et cur non laudas? Quia non in melius, sed in deterius conveneritis,** inquit. Hoc est, quia ad virtutem non profectum habetis. Cum oporteret enim ad meliora pergere, et majus esse proficiendi desiderium; vos morem qui jam invaluerat minuistis, atque ita minuistis, ut meo egeatis præcepto quo ad priorem redeatis ordinem. Deinde ne videretur hæc propter pauperes tantum dicere, non statim ad sermonem de mensis properat, ut ne increpationem multum timoris incutientem contemptui exponat, sed quaerit dictionem acerrimam, quæ multum inferat timorem. Quid enim ait? *18. Primum quidem convenientibus vobis in ecclesia, audio scissurus esse inter vos.* Non dicit, Audio enim vos non in communi cœnare; audio enim vos seorsim comedere, et non cum pauperibus; sed quod magis poterat ipsorum animum commovere, hoc posuit, id est, schismatis nomen, quod etiam hujusce rei causa erat: rursusque illud revocavit in memoriam, de quo in epistolæ principio dictum fuerat, et significatum ab iis qui erant Chloes. *Et ex parte credo.*

2. Ne dicerent enim, Quid si mentiantur calumniatores? neque dicit se credere, ne impudentiores illos reddat; neque rursus non credere, ne videatur frustra increpare; sed, *Partem quamdam credo,* inquit, id est, ex modica parte credo, anxios illos reddens, et ad correctionis reditum vocans. *19. Nam et oportet hæreses esse in vobis, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis.* Hæreses hic dicit, non hæc quæ de dogmatibus sunt, sed horum schismatum. Quod si etiam

dogmatum diveret, neque ita ansam daret. Nam Christus ait, *Necesse est ut veniant scandala* (*Math. 18. 7*), non arbitrii libertatem labefactans, neque necessitatem quamdam et vim in vitam inferens; sed quod ex mala hominum mente omnino futurum erat prædicens, futurum nempe, non ob illius prædictionem, sed ex animo eorum, qui insanabili morbo laborabant. Neque enim quia prædixit, illa facta sunt, sed quia omnino futurum erat, ideo prædixit. Etenim si ex necessitate venirent scandala, et non ex animo eorum qui illa induxerunt, supervacaneæ dixisset: *Væ homini illi, per quem scandalum venit* (*Ibid.*). Sed hæc pluribus disseruimus in ipso loco: nunc autem ad propositum veniendum est. Quod de iis hæresibus dicat, quæ circa mensas versabantur, deque hac contentione et dissensione, ex sequentibus declaravit. Cum dixissent enim, *Audio schismata esse inter vos,* non hic constitit, sed ostendens quænam schismata essent, progressus dicit, *21. Unusquisque suam cœnam præsumit;* et rursus, *22. Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis?* Sed quod de his dicat, perspicuum est. Si autem schismata illa vocet, ne mireris: nam, ut dixi, hæc dictione illos incessere vult. Si vero dogmatum schismata essent, non ita mansuete cum illis loquutus esset. Audi igitur illum tale quidpiam dicentem, quam sit vehemens, et dum confirmat et dum increpat; confirmans quidem, ut cum dicit: *Etiamsi angelus vobis evangelizet præter id quod accepistis, anathema sit* (*Gal. 1. 8*); increpans vero, ut cum ait: *Qui in lege justificamini, a gratia excidistis* (*Ibid. 5. 4*). Et nunc quidem canes vocat eos qui corrumpunt, dicens, *Videte canes* (*Philipp. 3. 2*): nunc autem cauterio inustam habentes conscientiam (*1. Tim. 4. 2*), et rursus angelos diaboli. At hic nihil tale dixit, sed mansuete ac remisse. Quid est autem, *Ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis?* Ut magis resplendeant. Hoc est autem quod vult dicere: Eos qui stabiles et firmi sunt, non modo nihil horum lædit, sed etiam magis ostendit redditque clariores. Illud enim, ut, non semper causam indicat, sed etiam sæpe rerum eventum. Ita et Christus id adhibet cum dicit: *In judicium ego veni in hunc mundum, ut non videntes videant, et videntes cæci fiant* (*Joan. 9. 39*). Sic et ipse Paulus, cum de lege disserens scribit: *Lex subintravit, ut abundaret delictum* (*Rom. 5. 20*). Sed neque lex ideo data est, ut peccata Judæorum auferentur; illud autem evenit: neque Christus ideo venit, ut videntes cæci fierent; sed propter contrariam rem: at illud ita contigit. Sic igitur et hoc loco intelligendum illud, *Ut qui probati sunt, manifesti fiant.* Neque enim ideo factæ sunt hæreses, ut qui probati essent manifesti fierent; sed advenientibus his hæresibus, hoc accidit. Hæc porro dicit, pauperes consolans, qui talem contemptum fortiter ferrent. Ideo non dixit, *Ut probati fiant, sed, Ut qui probati sunt, manifesti fiant:* declarans illos etiam antea tales fuisse; sed commiscebantur cum plurimis, et consolationem accipientes a divitiis, non admodum conspicui erant: nunc autem

hæc dissensio et contentio manifestos illos fecit; quemadmodum gubernatorem tempestas ostendit. Neque dixit, Ut vos probati appareatis; sed, *Ut qui probati sunt, manifesti fiant*, qui nempe in vobis tales sunt. Neque enim accusans manifestos reddit, ut ne ipsos impudentiores faciat, neque laudans, ne reddat segniores; sed suspensam profert orationem, et hunc et illum singulorum conscientiae adaptandum præbens. Non modo autem mihi hic pauperes videtur consolari, sed etiam eos qui mores non corruperant. Nam verisimile erat in illis esse qui ipsos servarent illi: *ideoque dixit, Partem aliquam credo*. Jure igitur eos probatos dicit, qui non modo cum aliis morem servaverant, sed etiam absque illis immobilem hanc pulchram servabant legem. Hoc autem facit, ut hos et alios his laudibus alacriores reddat. Deinde dicit quod genus peccati sit illud. Quid autem hoc est? **20.** *Convenientibus*, inquit, *vobis in unum, jam non est Dominicam cœnam manducare*. Vides quomodo pudorem incutiens, narrantis more, jam consilium instruxit? Conventus enim modus, inquit, est alius; est enim caritatis et fraternæ dilectionis: unus certe vos omnes excipit locus, et simul congregamini: mensa vero jam non similis est conventui. Nec dixit, *Convenientibus vobis non in communi manducatis*; sed alio modo et multo terribilius illos perstringit, dicens: *Non est Dominicam cœnam manducare*; illos ad ipsam transmittens vesperam, qua tremenda mysteria tradidit Christus. Ideo etiam prandium illud vocavit cœnam: etenim illud prandium omnes communiter habuit recumbentes. Atqui non tantum interest spatii inter divites et pauperes, quantum inter doctorem et discipulos: immensum quippe illud est. Et quid dico inter doctorem et discipulos? cogita intervallum quod est inter doctorem et proditorem. Attamen et ipse cum illis recumbebat, neque illum ejecit, sed et salis consortem fecit, et mysteriorum participem.

3. Deinde interpretatur quomodo non est Dominicam cœnam manducare. **21.** *Unusquisque enim suam cœnam præsumit*, inquit, *ad manducandum: et alius quidem esurit, alius vero ebrius est*. Viden' quomodo illos ostendit sese magis dedecore afficientes? Nam quod Dominicum erat, proprium sibi faciunt; ita ut illi priores sint qui dedecore afficiuntur, qui mensæ suæ eam quæ maxima erat dignitatem auferunt. Quomodo et qua ratione? Quia Dominica cœna, id est, quod Domini est, commune debet esse. Quæ enim domini sunt, non hujus quidem famuli sunt, illius vero non item, sed in communi omnium. Dominicum ergo hoc dicit quod commune est. Nam si Domini tui est, ut revera est, non debes quedam ut propria avellere, sed quæ Domini sunt, communiter omnibus opponere: hoc est enim Dominicum. Nunc autem non sinis illud esse Dominicum, cum non sinis esse commune, sed seorsim epularis. Quapropter subjungit dicens: *Unusquisque enim suam cœnam præsumit*. Nec dixit, *Abscindit*, sed *Præsumit*, sensim illos edacitatis et petulantiae accusans. Hoc declarat quod sequitur: cum hoc enim dixisset, rursus subjunxit: *Et alius*

quidem esurit, alius autem ebrius est; quæ utraque non servatæ mensuræ erant, indigentia nempe et excessus. Ecce secunda accusatio illos ipsos impetens. Prima, quod suam cœnam dedecore afficiant; secunda, quod ventrem impleant et inebrientur; et quod gravius est, esurientibus pauperibus. Quæ enim omnibus in communi apponenda erant, iis ipsi soli ingurgitati, et in insatiabilitatem et in ebrietatem deferebant. Ideo non dixit, *Alius quidem esurit, alius satiatur*; sed, *Ebrius est*. Horum autem utrumque per se dignum est reprehensione: nam inebriari, etiam absque eo quod despiciantur pauperes, culpa est; pauperes despiciere, absque ebrietate, est criminatione dignum: cum autem hæc simul conjuncta sunt, cogita quantum sit iniquitatis excessus. Deinde postquam absurditatem ostendit, cum magna deinceps indignatione increpationem adjicit, dicens: **22.** *Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis, et confunditis eos qui non habent?* Viden' quomodo a pauperum contumelia criminationem traducat ad Ecclesiam, ut graviorem redderet orationem? Ecce igitur quartam accusationem, cum non pauperes modo, sed etiam Ecclesia contumelia afficitur. Sicut enim Dominicam cœnam propriam tibi facis, sic et locum etiam, ecclesia utens ut domo tua. Ecclesia enim facta est, non ut convenientes divisi simus; sed ut qui divisi sunt conjungantur: et hoc significat conventus. *Et confunditis eos qui non habent*. Non dixit, et fame necatis eos qui non habent, sed majorem incutiens pudorem, *Confunditis*, sive pudore afficitis, ut ostendat se non alimentum tantum curare, quantum contumeliam ipsis inflictam. Ecce quintam accusationem, quod non tantum esurientes despiciant, sed etiam illos pudore afficiant. Hoc autem dicebat, simul et ea quæ pauperes spectabant honorans, et ostendens illos non tantum de ventre, quantum de contumelia dolere, simul autem auditorem attrahens ad misericordiam. Cum ergo hæc absurda ostendisset, contumeliam in cœnam, contumeliam in ecclesiam, contemptumque pauperum, lenit rursus increpationis vehementiam, dicens: *Laudabo vos? in hoc non laudo*. Quod certe quis maxime miretur, quod cum vehementius increpare oporteret, postquam tot peccata recensuit et perstrinxit, hic contra lenius agat et det respirandi locum. Quanam de causa? Gravius ipsos perstrinxerat amplificata accusatione, et cum optimus sit medicus, congruentem vulneribus fecit incisionem, neque ea quæ profunda plaga opus habebant in superficie secans: audisti enim quomodo fornicatorem qui apud illos erat abscederit: neque ea, quæ lenioribus egebant medicamentis, ferro tradens. Ideo et hoc loco mansuetiore utitur sermone: alioquin etiam mitiores illos erga pauperes reddere conabatur; et ideo cum illis lenius loquitur. Deinde, cum vellet illos alio modo majori pudore suffundere, a rebus præcipuis sermonem texit: **23.** *Ego enim accepi a Domino*, inquit, *quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem, 24. et gratias agens fregit et dixit, Accipite, manducate: hoc*

δοκιμοί φαίητε, ἀλλ', *Ἴνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένησθε*, οἱ ἐν ὑμῖν τοιοῦτοι. Οὕτε γὰρ κατηγορῶν δήλους ποιεῖ, ὥστε μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιῆσαι, οὕτε ἐγκωμιάζων, ὥστε μὴ χυνοτέρους, ἀλλ' εἰς μετέωρον ἀφίησι τὸν λόγον, καὶ τοῦτον κάκεινον ἐκάστου τῷ συνειδῶτι τὰ λεγόμενα ἀρμόζειν παρέχων. Οὐ τῶς πένητας δὲ ἐνταῦθά μοι δοκεῖ παραμυθεῖσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς τὸ ἔθος μὴ διαφθείροντας. Καὶ γὰρ εἰκὸς εἶναι ἐν αὐτοῖς καὶ τοὺς διατηροῦντας αὐτὸ· διὸ καὶ ἔλεγε, *Μέρος τι πιστεύω*. Εἰκότως τοίνυν τούτους δοκίμους φησὶ, τοὺς μὴ μόνον μετὰ τῶν ἄλλων διατηρήσαντας τὸ ἔθος, ἀλλὰ καὶ χωρὶς ἐκείνων ἀκίνητον τὸν καλὸν τοῦτον φυλάξαντας νόμον. Ποιεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἑτέρους^a καὶ τούτους διὰ τῶν τοιοῦτων ἐγκωμίων προθυμοτέρους ἐργάσασθαι σπεύδων. Εἶτα λοιπὸν λέγει καὶ αὐτὸ τοῦ ἀμαρτήματος τὸ εἶδος. Τὸ δὲ τοῦτο ἐστὶ; *Συνερχομένων ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, φησὶν, οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν*. Ὁρᾶς πῶς ἐντρεπτικῶς, καὶ ἐν τάξει διηγήσεως ἤδη τὴν συμβουλήν κατεσκευάσας; Τὸ μὲν γὰρ σχῆμα τῆς συνόδου, φησὶν, ἄλλο· ἀγάπης γὰρ ἐστὶ καὶ φιλαδελφίας· εἰς γοῦν ὑμᾶς ἅπαντας δέχεται τόπος, καὶ ὁμοῦ συναγελάζεσθε· ἡ δὲ τράπεζα λοιπὸν οὐχ ὁμοία τῇ συνόδῳ. Καὶ οὐκ εἶπε, *Συνερχομένων ὑμῶν οὐκ ἔστι κοινῇ φαγεῖν, οὐκ ἔστι μετ' ἀλλήλων ἐστιαθῆναι*, ἀλλὰ πάλιν ἑτέρως καὶ πολλῷ φοβερώτερον αὐτῶν καθάπτεται, λέγων, *Οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν*, ἐκείνη παραπέμπων αὐτοῦ; ἐντεῦθεν ἤδη τῇ ἐμπέρᾳ, καθ' ἣν τὰ φρικτὰ μυστήρια παρέδωκεν ὁ Χριστός. Διὰ τοῦτο καὶ δεῖπνον τὸ ἄριστον ἐκάλεσε· καὶ γὰρ ἐκεῖνο τὸ δεῖπνον κοινῇ πάντας εἶχε κατακεκλιμένους. Καίτοι γε οὐ τοσοῦτον τὸ μέσον τῶν πικουρούντων καὶ τῶν πανομένων, ὅσον τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν· ἀπειρον γὰρ ἐκεῖνο. Καὶ τί λέγω τοῦ διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν; ἐνόησον τὸ μέσον τοῦ [244] διδασκάλου καὶ τοῦ προδότη. Ἀλλ' ὁμως καὶ αὐτὸς μετ' αὐτῶν κατεκλίνετο, καὶ οὐδὲ τοῦτον ἐξέβαλεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλων αὐτῷ μετέδωκε, καὶ τῶν μυστηρίων κοινωνὸν ἐποίησεν.

γ. Εἶτα ἐρμηνεύει πῶς οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν. *Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει*, φησὶν, *ἐν τῷ φαγεῖν· καὶ ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ μεθύει*. Εἶδες πῶς εἰδείξεν αὐτοὺς καταισχύοντας ἑαυτοὺς μᾶλλον; Τὸ γὰρ Κυριακὸν, ἰδιωτικὸν ποιούσιν, ὥστε αὐτοὶ πρῶτοί εἰσιν οἱ καθυβριζόμενοι, οἱ τῆς ἑαυτῶν τραπέζης τὸ μέγιστον ἀφαιρούντες ἀξίωμα. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ὅτι τὸ Κυριακὸν δεῖπνον, τουτέστι, τὸ Δεσποτικόν, ὀφείλει κοινὸν εἶναι. Τὰ γὰρ τοῦ δεσπότου οὐχὶ τοῦδε μὲν ἐστὶ τοῦ οἰκέτου, τοῦδε δὲ οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ κοινῇ πάντων. Τὸ οὖν Κυριακὸν τοῦτο φησὶ τὸ κοινόν. Εἰ γὰρ τοῦ Δεσπότου σου ἐστίν, ὡςπερ οὖν καὶ ἐστίν, οὐκ ὀφείλεις ὡς ἴδια ἀποσπᾶν, ἀλλ' ὡς τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Δεσπότου ὄντα, κοινῇ πᾶσι προτιθέναι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ Κυριακόν. Νῦν δὲ οὐκ ἀφίης αὐτὸ εἶναι Κυριακόν, μὴ ἀφίης εἶναι κοινόν, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν ἐστιώμενος. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει*. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀποσχίζεται, ἀλλὰ, *Προλαμβάνει*, ἡρέμα καὶ εἰς λαίμαργίαν αὐτοῦ καὶ εἰς προπέτειαν διαβάλλων. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐν ἐξῆς δηλοῖ· εἰπὼν γὰρ τοῦτο, ἐπήγαγε πάλιν· *Καὶ ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ μεθύει*· ἄπερ ἐκάτερα

^a Sic Reg. Editi vero, καὶ δι' ἑτέρους.

ἀμετρίας ἦν, καὶ ἡ ἐνθεῖα καὶ ἡ ὑπερβολή. Ἰδοὺ καὶ δεύτερον ἐγκλήμα πάλιν αὐτοὺς ἐκείνους καταβάλλον. Πρῶτον μὲν, ὅτι τὸ δεῖπνον αὐτῶν ἀτιμάζουσι· δεύτερον δὲ, ὅτι γαστριζονται καὶ μεθύουσι· καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι καὶ τῶν πενήτων πεινῶντων. Ἄ γὰρ ἔμελλε κοινῇ πᾶσι προκοίσθαι, ταῦτα οὗτοι μόνον σιτούμενοι, καὶ εἰς ἀπληστία καὶ εἰς μέθην ἐξέβαινον. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, Ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ κορέννεται, ἀλλὰ, *Μεθύει*. Τοῦτων δὲ ἕκαστον καὶ καθ' ἑαυτὸ μὲν κατηγορίας ἀξίον· καὶ γὰρ τὸ μεθύειν χωρὶς τοῦ παρορᾶν πένητας ἐγκλήμα, καὶ τὸ παρορᾶν πένητας χωρὶς τοῦ μεθύειν κατηγορία· ὅταν δὲ καὶ ὁμοῦ συνημμένα ἦ, ἐνόησον ὅση ἡ ὑπερβολὴ τῆς παρανομίας. Εἶτα δείξας τὴν ἀτοπίαν, μετὰ πολλοῦ λοιπὸν τοῦ θυμοῦ τὴν ἐπίπληξιν ἐπάγει, λέγων· *Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν*; ἢ τῆς *Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ κυριωροῦσθε*, καὶ *καταισχύετε τοὺς μὴ ἔχοντας*; Ὁρᾶς πῶς ἀπὸ τῆς τῶν πενήτων ὕβρεως ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν μετήγαγε τὸ ἐγκλήμα, ἵνα φορτικώτερον ποιῆσθαι τὸν λόγον; Ἰδοὺ τοίνυν καὶ τετάρτη κατηγορία, ὅταν μὴ πένητες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία ὑβρίζεται. Ὅσπερ γὰρ τὸ Κυριακὸν δεῖπνον ἰδιωτικὸν ποιεῖς, οὕτω καὶ τὸν τόπον πάλιν, ὡς οἰκία [245] τῇ ἐκκλησίᾳ κεχρημένος. Ἐκκλησία γὰρ γέγονεν, οὐχ ἵνα διηρημένοι ὦμεν οἱ συνελθόντες, ἀλλ' ἵνα οἱ διηρημένοι συνημμένοι· καὶ τοῦτο ἡ σύνοδος δείκνυσσι. *Καὶ καταισχύετε τοὺς μὴ ἔχοντας*. Οὐκ εἶπε, *Καὶ λιμοκτονεῖτε τοὺς μὴ ἔχοντας*, ἀλλὰ πολὺ ἐντρεπτικώτερον, *Καταισχύετε*, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐ τροφῆς αὐτῷ τοσοῦτον μέλει, ὅσον τῆς ὕβρεως τῆς εἰς αὐτοὺς γινομένης. Ἰδοὺ καὶ πέμπτη κατηγορία, τὸ μὴ μόνον πεινῶντας περιορᾶν, ἀλλὰ καὶ καταισχύειν αὐτούς. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν σεμνοπιῶν τὰ κατὰ τοὺς πένητας, καὶ δεικνύς ὅτι οὐχ οὕτως ὑπὲρ τῆς γαστρὸς, ὡς ὑπὲρ τῆς αἰσχύνης ἀλογούσιν, ὁμοῦ δὲ καὶ εἰς ἔλεον ἐπισπώμενος τὸν ἀκρατήν. Τοσαῦτα τοίνυν δείξας τὰ ἄτοπα, ὕβριν εἰς τὸ δεῖπνον, ὕβριν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὴν εἰς τοὺς πένητας γινομένην ὑπεροψίαν, χαλὰ πάλιν τῆς ἐπιτιμῆσεως τὸν τόνον ἄθρονον λέγων· *Ἐπαινώσω ὑμᾶς*; ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαινῶ. Ὁ καὶ μάλιστα ἄν τις αὐτοῦ θαυμάσειεν, ὅτι ἐπιπλήξαι δεινὸν σφοδρότερον μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῶν τοσοῦτων ἀμαρτημάτων καὶ καθάψασθαι, ὃ δὲ τούναντιον ποιεῖ μᾶλλον, ἀνίσσι καὶ ἀναπνεύσαι δίδωσι. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ ἀτίον; Φορτικώτερον αὐτῶν καθήψατο τὴν κατηγορίαν αὐξήσας, καὶ ἱατρὸς ὢν ἄριστος καταλλήλως τοῖς τραύμασι τὴν τομήν ἐπάγει, οὕτε τὰ βαθείας δεόμενα πληγῆς ἐξ ἐπιπολῆς τέμνων· (ἤκουσας γὰρ αὐτοῦ πῶς τὸν πεπορνευκῶτα παρ' αὐτοῖς τούτοις ἀπέκοψεν), οὕτε τὰ προσηνεστέρων χρῆζοντα τῶν φαρμάκων σιδήρῳ παραδιδούς. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα πρᾶκτερον τῷ λόγῳ κέχρηται· καὶ ἄλλως δὲ ἡμέρους αὐτοὺς μάλιστα ἐσπούδακε καταστήσαι τοῖς πένησι διὸ καὶ ὑφειμένως διαλέγεται μᾶλλον αὐτοῖς. Εἶτα θέλων αὐτοὺς καὶ ἐτέρωθεν ἐντρέψαι μειζρόνως, ἀπὸ τῶν κυριωτέρων τὸν λόγον ὑφαίνει πάλιν· *Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, φησὶν, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν· ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ, ἢ παρεδίδοτο, ἐλυθεῖν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἐκλασε καὶ εἶπε, λάβετε, φάγετε· τοῦτο μού ἐστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλωμένον· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*. Τίνας ἐνεκεν ἐνταῦθα τῶν μυστηρίων μέμνηται; Ὅτι σφόδρα ἀναγκαῖος εἰς τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν ὁ λόγος ἦν οὗτος αὐτῷ.

Και γὰρ ὁ Δεσπότης σου, φησί, τῆς αὐτῆς ἀπαντα; ἤξιωσε τραπέζης, καίτοι σφόδρα φρικωδεστάτης οὐσης, καὶ πολὺ τὴν ἀπάντων ὑπερβαίνουσης ἀξίαν· σὺ δὲ αὐτοὺς καὶ τῆς σῆς ἀναξίους εἶναι ἤγη, τῆς μικρᾶς ταύτης καὶ εὐτελοῦς, καὶ ἐν τοῖς πνευματικαῖς οὐδὲν αὐτῶν σου πλεονεκτούντων, ἀρκάζει; αὐτοὺς ἐν τοῖς αἰσθητοῖς· οὐδὲ γὰρ ταῦτα σά. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, ὥστε μὴ γενέσθαι τραχὺν τὸν λόγον· ἡμερώτερον δὲ αὐτὸν κατασκευάζει λέγων· *Ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτι, ἣ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον.* Καὶ τίνος ἕνεκεν τοῦ καιροῦ ἡμᾶς ἀναμιμνήσκει, καὶ τῆς ἐσπέρας ἐκείνης καὶ τῆς προδοσίας; Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ ἀνευ λόγου τινός, ἀλλ' ἵνα μεθ' ὑπερβολῆς κατανύξη καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ. Κἂν γὰρ αὐτόλιθος ἦ τις, ἐνοήσας ἐκείνην τὴν νύκτα, πῶς ἦν μετὰ τῶν μαθητῶν ἀδερμονῶν, πῶς παρεδόθη, πῶς ἐδέθη, πῶς ἀπήχθη, πῶς ἐδικάσθη, πῶς καὶ τὰ ἐξῆς ἔπαθεν ἀπαντα, κηροῦ γίνεται [246] ἀπαλώτερος, καὶ τῆς γῆς ἀπαλλάττεται καὶ τῆς ἐνταῦθα φαντασίας ἀπάσης. Διὰ τοῦτο πάντων ἐκείνων εἰς μνήμην ἡμᾶς ἄγει, διὰ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς τραπέζης καὶ τῆς προδοσίας ἐντρέπων καὶ λέγων, ὅτι Ὁ μὲν Δεσπότης σου καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ σοῦ· σὺ δὲ τῷ ἀδελφῷ οὐδὲ σιτίων μεταδίδως ὑπὲρ σαυτοῦ;

δ. Πῶς δὲ φησι παρὰ τοῦ Κυρίου παρελιθῆναι; οὐδὲ γὰρ παρῆν τότε, ἀλλὰ τῶν διωκόντων ἦν. Ἴνα μάθῃς ὅτι οὐδὲν πλέον ἔχει ἐκείνη ἢ τράπεζα τῆς μετὰ ταῦτα. Καὶ γὰρ καὶ σήμερον αὐτὸς ἐστὶν ὁ πάντα ἐργαζόμενος καὶ παραδιδούς, ὡσπερ καὶ τότε. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον τῆς νυκτὸς ἀναμιμνήσκει ἐκείνης, ἀλλ' ἵνα καὶ ἐτέρως ἡμᾶς κατανύξη. Ὅσπερ γὰρ ἐκείνων μάλιστα μεμνήμεθα τῶν βημάτων, ὧν ἂν τελευταῖον παρὰ τῶν ἀπίωντων ἀκούσωμεν, καὶ πρὸς τοὺς κληρονόμους τοὺς ἐκείνων, εἰ τολμήσαιεν αὐτῶν παραβῆναι τὰς ἐντολάς, ἐντρέποντες αὐτοὺς λέγομεν, Ἐνοήσατε ὅτι ταύτην ὑστέραν ἀφῆκε πρὸς ὑμᾶς τὴν φωνὴν ὁ πατήρ, καὶ μέχρι τῆς ἐσπέρας ἤς ἔμελλεν ἐκπνεῖν ταῦτα ἐπέσκηπτεν· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος καὶ ἐντεῦθεν φρικτὸν ποιῆσαι τὸν λόγον βουλόμενος, Ἀναμνήσθητε, φησὶν, ὅτι ταύτην ἐσχάτην ὑμῖν δέδωκε τὴν μυσταγωγίαν, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτι, ἣ καὶ σφάττεσθαι ὑπὲρ ὑμῶν ἔμελλε, ταῦτα ἐνετέλετο, καὶ παραδιδούς ὑμῖν τὸ δεῖπνον ἐκεῖνο, μετ' ἐκεῖνο οὐκέτι προσέθηκεν ἕτερον. Εἶτα καὶ αὐτὰ λοιπὸν διηγείται τὰ γεγενημένα λέγων ὅτι, *Ἐλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἶπε· Λάβετε, φάγετε· τοῦτο μού ἐστι τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλωμενον.* Εἰ τοίνυν ἐπ' εὐχαριστίᾳ προσέρχη, καὶ σὺ μηδὲν ἀνάξιον ποιεῖ τῆς εὐχαριστίας, μηδὲ καταίσχυε τὸν ἀδελφόν, μηδὲ περιόρα πεινῶντα, μὴ μέθουε, μὴ ὑβρίζε τὴν Ἐκκλησίαν. Προσέρχη γὰρ εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὧν ἀπέλαυσας. Οὐκοῦν καὶ αὐτὸς ἀμοιβὴν ἀποδίδου, καὶ μὴ ἀπόσχῃς σεαυτὸν τοῦ πλησίον. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς πᾶσιν ἐξίσως ἔδωκε λέγων, *Λάβετε, φάγετε.* Ἐκεῖνος τὸ σῶμα ἐξίσως ἔδωκε, σὺ δὲ οὐδὲ τὸν κοινὸν ἄρτον δίδως ἐξίσως; καὶ γὰρ ὑπὲρ ἀπάντων ὁμοίως ἐκλάσθη, καὶ σῶμα γέγονεν ὑπὲρ ἀπάντων ἐξίσως. Ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπνήσθαι, λέγων, *Τοῦτο τὸ ποτήριον ἢ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι· τοῦτο ποιεῖτε, ὁσάκις ἂν πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.* Τί λέγεις; ἀνάμνησιν τοῦ Χριστοῦ ποιεῖς, καὶ πένητας παρορᾷς, καὶ οὐ φρίττεις; Ἄλλ' εἰ μὲν υἱοῦ ἢ ἀδελφοῦ τετελευτηκότος ἀνάμνησιν ἐποιεῖς, ἐπλήρης ἂν ὑπὸ τοῦ συνειδότος, εἰ μὴ

τὸ ἔθος ἐπλήρωσας, καὶ πένητας ἐκάλεσας· τὴν δὲ τοῦ Δεσπότη σου ποιῶν ἀνάμνησιν, οὐδὲ τραπέζης ἀπλῶς μεταδίδως; Τί δὲ ἐστὶν ὁ φησὶν, ὅτι, *Τοῦτο τὸ ποτήριον ἢ καινὴ διαθήκη ἐστὶν;* Ἦν γὰρ καὶ τῆς παλαιᾶς διαθήκης ποτήριον. αἱ σπονδαὶ καὶ τὰ αἵμα τῶν ἀλόγων· καὶ γὰρ μετὰ τὸ ὕσαι ποτηρίῳ [247] καὶ φιάλῃ τὸ αἷμα δεγόμενοι οὕτως ἔσπευδον. Ἐπεὶ οὖν ἀντὶ αἵματος ἀλόγων αἷμα εἰσέγαγε τὸ αὐτοῦ, ἵνα μὴ τις θορυβῆθῃ τοῦτο ἀκούων, ἀνέμνησε τῆς παλαιᾶς οὐσίας ἐκείνης. Εἶτα εἰπὼν περὶ τοῦ δεῖπνου ἐκείνου, συνάπτει τὰ παρόντα τοῖς τότε, ἵνα, ὡς ἐν αὐτῇ ἐκείνῃ τῇ ἐσπέρᾳ, καὶ ἐπ' αὐτῆς κείμενοι σιτιβάδος, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λαμβάνοντες τὴν θυσίαν ταύτην, οὕτω καὶ νῦν διακέωνται, καὶ φησὶν· *Ὅσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ.* Ὅσπερ γὰρ ὁ Χριστὸς καὶ ἐπὶ τοῦ ἄρτου καὶ ἐπὶ τοῦ ποτηρίου, *Εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν ποιεῖτε τοῦτο*, ἔζη, τὴν αἰτίαν ἐκκαλύπτων ἡμῖν τῆς τοῦ μυστηρίου δόσεως, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ταύτην εἶναι λέγων ἀρκούσαν ἡμῖν εἰς εὐλαβείαν ὑπόθεσιν· ὅταν γὰρ ἐνοήσῃς τί πέπονθεν ὁ Δεσπότης σου διὰ σέ, φιλοσοφώτερος ἔση· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα φησὶν· *Ὅσάκις ἂν ἐσθίητε, τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλετε.* Καὶ τοῦτο ἐκεῖνο τὸ δεῖπνον ἐστὶν. Εἶτα δεικνύς ὅτι ἕως τῆς συντελείας αὐτὸ μένει, φησὶν· *Ἔως ἂν ἔλθῃ.* Ὅσπερ δὲ ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίηῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἐνοχος ἐστί τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Τί δὴ ποτε; Ὅτι ἐξέγεεν αὐτὸ, καὶ σφαγῆν τὸ πρᾶγμα ἀπέφηγεν, οὐκέτι θυσίαν. Ὅσπερ οὖν καὶ τότε οἱ κεντήσαντες οὐχ ἵνα πῖωσιν ἐκένησαν, ἀλλ' ἵνα ἐκχέωσιν· οὕτω καὶ ὁ ἀναξίως μετιῶν, καὶ μηδὲν ἐντεῦθεν καρπούμενος. Εἶδες πῶς φοβερὸν τὸν λόγον ἐποίησε, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς αὐτῶν καθήψατο πάσης, δεικνύς ὅτι εἰ οὕτω μέλλοιεν πίνειν, ἀναξίως μετέχουσι τῶν προκειμένων. Πῶς γὰρ οὐχ ἀναξίως, ὁ περιορῶν πεινῶντα; ὁ κατασχύνων πρὸς τῷ περιδεῖν; Εἰ γὰρ τὸ μὴ δοῦναι πένησιν ἐκβάλλει τῆς βασιλείας, κἂν παρθένος ἦ τις, μᾶλλον δὲ τὸ μὴ θαψιλῶς δοῦναι· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνοι ἔλαιον εἶχον, ἀλλὰ θαψιλῶς οὐκ εἶχον· τὸ καὶ τοσαῦτα ἄτοπα ἐργάσασθαι, ἐνόησον ἤλικον ἐστὶ κακόν.

ε'. Ποῖα ἄτοπα; φησί. Τί λέγεις, ποῖα ἄτοπα; Τραπέζης μετέσχες τοιαύτης, καὶ πάντων ὀφείλων ἡμερώτερος εἶναι καὶ τῶν ἀγγέλων Ἰσος, πάντων ὠμότερος γέγονας· αἵματος ἐγεύσω Δεσποτικοῦ, καὶ τὸν ἀδελφὸν οὐδὲ οὕτως ἐπιγινώσκεις· καὶ ποῖας ἀξίας εἰ συγγνώμης; Καίτοι εἰ καὶ πρὸ τούτου ἠγνώεις, ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτὸν ἐπιγινῶναι ἐχρῆν· νῦν δὲ καὶ αὐτὴν ἀτιμάζεις τὴν τράπεζαν, τὸν ἐκείνης καταξιοθῆντα μέτοχον εἶναι τῶν σῶν οὐχ ἡγούμενος ἀξίον εἶναι σιτίων. Οὐχ ἤκουσας πόσα ἔπαθεν ὁ τὰ ἑκατὸν δηνάρια ἀπαιτῶν; πῶς δωρεὰν ἐξενεχθεῖσαν ἄκυρον ἐποίησεν; οὐκ ἐνοεῖς τίς ὧν τίς γέγονας; οὐκ ἀναμιμνήσκεις σαυτὸν, ὅτι τούτου τοῦ πένητος ἐν χρήμασι πολὺ πτωχότερος ἦς ἐν κατορθώμασι, μυρίων γέμων ἀμαρτημάτων; Ἄλλ' ὅμως πάντων σε ἐκείνων ἀπήλλαξεν ὁ Θεός, καὶ τραπέζης ἤξιωσε τοιαύτης· σὺ δὲ οὐδὲ οὕτω φιλανθρωπότερος γίνῃ. Οὐκοῦν οὐδὲν ἕτερον λείπεται, ἢ καὶ τὸ σε παραδοθῆναι τοῖς βασανισταῖς. [248] Τούτων καὶ ἡμεῖς ἀκούσωμεν τῶν βημάτων πάντες, ὅσοι ἐνταῦθα μὲν

est corpus meum, quod pro vobis frangitur : hoc facite in meam commemorationem. Cur hic mysteriorum mensinit? Quia valde necessarium erat ad præsens argumentum tali uti sermone. Nam Dominus tuus, inquit, eadem omnes mensa dignatus est; etsi illa admodum tremenda erat, omniumque dignitatem valde superabat: tu vero illos tua indignos esse putas, illa inquam parva et vili; et cum in spiritualibus nihil plus habeant quam tu, in sensibilibus illos spoliis: neque enim hæc tua sunt. Sed non hoc quidem dicit, ne asperior esset sermo, illum vero mansuetiorem efficit dicens: *Quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem.* Et qua de causa tempus nobis commemorat, et vesperam illam et proditorem? Non sine causa et ratione, sed ut supra modum compungeret etiam a tempore. Etiam si enim lapis sit aliquis, si cogitet illam noctem, quomodo cum discipulis erat tristis, quomodo traditus est, quomodo ligatus et abductus, quomodo judicatus est, et quo pacto cætera omnia sequentia pertulit, cera mollior efficitur, a terra abstrahitur et ab omni hujus sæculi fastu. Ideo omnia illa nobis in memoriam revocat, per tempus et mensam et proditorem pudore suffundens et dicens: Dominus tuus seipsum pro te tradidit; tu vero fratri neque cibum das pro teipso?

4. Quomodo autem dicit se accepisse a Domino? neque enim tunc aderat, sed ex numero persequentium erat. Ut discas nihil plus habere illam mensam, quam illa quæ postea fuit. Nam et hodie ille est qui omnia efficit et tradit, ut et tunc. Non ideo tantum illam noctem commemorat, sed et ut alio modo nos compungat. Ut enim illorum maxime verborum recordamur, quæ ultima audimus a decedentibus; et heredibus eorum, si audeant illorum præcepta transgredi, ut pudore afficiamus, dicimus: Cogitate patrem vestrum hanc ultimam emisisse vocem, et usque ad diem, qua exspiraturus erat, hæc mandavisse: sic et Paulus inde volens dictum illud tremendum reddere, Recordamini, inquit, quod hanc ultimam vobis dedit mysterii institutionem, et in ipsa nocte, qua pro vobis occidendus erat, hæc præceperit, et tradens nobis illam cœnam, post illam non aliud adjecerit. Deinde illa quæ tunc facta fuere narrat: *Accipit panem, et cum gratias egisset, fregit et dixit: Accipite, manducate; hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur.* Si ergo propter eucharistiam accedis, tu nihil eucharistiæ indignum facito, neque pudore afficias fratrem, nec esurientem despicias, ne inebrieris, ne Ecclesiam contumelia afficias. Accedis gratias agens pro iis quæ accepisti: ergo et tu vicem repende, neque te abscindas a proximo. Etenim Christus omnibus æqualiter dedit dicens, *Accipite, comedite.* Ille corpus æqualiter dedit; tu vero ne communem quidem panem æqualiter das? nam pro omnibus similiter fractum est, et ex æquo fuit corpus pro omnibus. 25. *Similiter et calicem, postquam cœnavit, dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine: hoc facite, quotiescumque biberitis, in meam commemorationem.* Quid dicis? commemorationem Christi facis, et

pauperes despicias, nec exhorrescis? Sed si filii aut fratris mortui commemorationem faceres, a conscientia pungereris, si non morem sequutus esses et pauperes vocavisses: cum autem Domini tui commemorationem facis, neque mensæ saltem consortium das. Quid vero sibi vult illud: *Hic calix novum testamentum est?* Veteris enim testamenti calix crant libamina et sanguis brutorum: postquam enim sacrificaverant, in calice et phiala sanguinem excipientes, sic libabant. Quia igitur pro sanguine brutorum sanguinem suum induxit; ne quis turbaretur hoc audiens, in memoriam revocavit vetus illud sacrificium. Deinde de cœna illa loquutus, præsentia iis quæ tunc erant conjungit: ut quasi in illa vespera, in eodemque strato recubentes, et ab ipso Christo hoc sacrificium accipientes, ita et nunc afficiantur; et ait: 26. *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat.* Sicut enim in pane et in calice dixit Christus, *Hoc facite in meam commemorationem,* causam nobis aperiens dati mysterii, et cum aliis hoc etiam dicens, ipsam nobis satis esse ad pietatis argumentum: cum enim cogitaveris quid Dominus tuus ait perpessus propter te, magis philosophus eris: sic et Paulus hic ait, *Quotiescumque manducabitis, mortem ejus annuntiabitis.* Et hæc est illa cœna. Deinde cum ostendisset, quod usque ad consummationem illa maneat, ait, *Donec veniat.* 27. *Itaque quicumque manducaverit panem hunc vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini.* Quare? Quia effudit illum, et ea res mactationem exhibuit, non jam sacrificium. Ut ergo tunc qui transfixerunt, non ut biberent transfixerunt, sed ut effunderent: ita etiam qui indigne participat, et nihil hinc fructus percipit. Viden' quam terribilem sermonem fecerit, et quam valide illos perstrinxerit, ostendens quod si sic bibituri sint, indigne sint propositorum participes? Quomodo enim non indigne qui despiciet esurientem, qui despiciendo pudore suffundit? Nam si non dare pauperibus ejicit ex regno calorum, etiam si qua sit virgo; imo etiam si non largiter detur; nam illæ virgines oleum habebant, sed non largiter habebant: tam multa absurda fecisse, cogita quantum erit malum.

5. Quæ absurda, inquit? Quid dicis, qualia absurda? Talis mensæ particeps fuisti, et cum omnium mitissimus esse debuisses et par angelis, omnium crudelissimus effectus es. Gustasti sanguinem Dominicum, et neque fratrem ita agnoscis; et qua dignus vena fueris? Quamquam etsi antea ignorabas, a mensa illum agnoscere oportuit: nunc autem ipsam etiam mensam dedecoras, dum illum qui dignatus est illius particeps fieri, ne tuis quidem dignum existimas. Non audisti quanta passus est ille qui centum denarios exigebat? quomodo sibi collatum donum irritum fecerit? non cogitas quis cum esses, quis effectus fueris? non recordaris te hoc in pecuniis paupere longe fuisse pauperiorem in bonis operibus, cum mille peccatis plenus esses? Attamen ab his omnibus te liberavit Deus, teque tali mensa dignatus

est: tu vero ne sic quidem benignior effectus es. Itaque nihil aliud restat, quam ut tradaris tortoribus. Hæc verba nos quoque omnes audiamus, quotquot cum pauperibus ad sacram hanc mensam accedimus. Hinc autem egressi, ne illos quidem respexisse videmur, sed et ebrii sumus et esurientes prætercurrimus: qua de re tunc Corinthii accusabantur. Et quandonam, inquires, hoc fit? Semper quidem, præcipue vero in diebus festis, cum maxime fieri non oporteret. Tunc enim post communionem statim excipit ebrietas et pauperum contemptus: et postquam sanguinem recepisti, cum jejunii tibi tempus est et sobrietatis, debaccharis et comessararis. Et si quid boni perceperis in prandio, caves ne alio pravo cibo priorem labefactes: cum autem spiritualem cibum acceperis, satanicas inducis delicias. Cogita quid apostoli fecerint, cum illas sacras percepissent cœnas: nonne ad orationem convertebantur et ad hymnos celebrandos? nonne ad sacra pervigilia? nonne ad doctrinam longam, quæ magna plena erat philosophia? magna quippe et mirabilia tunc illi enarrabat et præcipiebat, abscedente Juda, ad vocandos illos qui ipsum in crucem acturi erant. Non audisti quomodo illa tria millia hominum, qui communionis participes erant, semper perseverabant in oratione et in doctrina, non in ebrietatibus, non in comessationibus? Tu vero antequam percipias quidem, jejunas, ut quomodocumque dignus communionem videaris, ubi autem percepisti, cum oporteret te temperantiam argere, omnia perdis. Atqui non par res est antea jejunare, et postea: in utroque enim tempore temperantem esse oportet, maxime vero postquam sponsum excepisti: antea quidem, ut dignus sis qui accipias; postea vero, ne indignus videaris his quæ accepisti. Quid ergo, jejunandumne est postquam acceperim? Non hoc dico, neque te cogo. Bonum quidem hoc quoque esset; verum non vim infero, sed adhortor ne te deliciis impleas extra mensuram. Si enim numquam oporteat deliciarum; hoc enim declaravit Paulus dicens, *Quæ autem in deliciis est, vivens mortua est* (1. Tim. 5. 6); multo magis tunc morietur. Si autem deliciarum mors sunt mulieri, multo magis viro; et si alio tempore deliciarum perdunt, multo magis post perceptam mysteriorum communionem. Tu autem pane vitæ accepto, rem morte dignam facis, et non horrescis? nescis quam multa mala ex deliciis inducantur? risus intempestivus, incondita verba, scurrilitas perniciosa plena, nugæ inutiles et alia quæ ne fas quidem est dicere. Et hæc facis postquam ad Christi mensam exceptus fuisti, illo die quo dignatus fuisti carnes ejus lingua tangere. Quisquis ergo sis, ne hæc fiant,

expurga dexteram tuam, linguam, labia, quæ ingressui Christi vestibula fuere; et apposita mensa sensibili, ad illam mensam mentem intende, ad cœnam Dominicam, ad vigiliis discipulorum illa sacra nocte; imo vero, si quis accurate examinaverit, præsentia nox sunt. Vigilemus ergo cum Domino, compungamur cum discipulis. Precum tempus est, non ebrietatis, semper quidem, maxime autem in die festo. Dies festus enim ideo institutus est, non ut turpiter agamus, non ut peccata accumulamus, sed ut quæ admissa fuere de medio tollamus. Et scio quidem me in cassum hæc dicere, sed non finem dicendi faciam. Etiam si enim omnes non audieritis, sed non omnes repugnabitis; imo vero si omnes repugnetis, mihi quidem major merces, vobis autem gravior iudicium. Ne igitur gravius eveniat, ideo finem dicendi non faciam: fortassis enim, fortassis ex frequentiori monitione scopum attingam. Ideo obsecro, ut ne in iudicium et damnatum hoc faciamus, nutriamus Christum, potum ipsi demus, induamus illum: hæc illa mensa digna sunt. Audisti sacros hymnos? vidisti nuptias spirituales? exceptus fuisti ad mensam regiam? repletus es Spiritu sancto? choros egisti cum Seraphinis? socius fuisti supernarum potestatum? Ne tantam lætitiâ abjicias, ne effundas thesaurum, ne inducas ebrietatem mœroris matrem, diaboli gaudium, mille mala parientem. Hinc enim est somnus morti similis, hinc sopores, morbi, oblivio, mortis imago. Sane vino ingurgitatus nolueris cum amico congregari; et Christum intus habens, quæso te, tantam audeas injicere temulentiam? At delicias amas? Ergo ideo ebrietati finem impone. Nam ego te in veris deliciis versari volo, quæ numquam marcescant. Quænam ergo sunt veræ deliciae, quæ semper floreat? Ad prandium invita Christum, tua illi imperti, vel potius sua: hoc interminabilem habet et semper florentem voluptatem. At non hæc sensilia: statim enim cum apparuere evanescent; et qui deliciis operam dedit, non meliorem conditione erit, quam qui non deliciarum est; imo pejore erit. Nam ille quidem quasi in portu sedet; hic vero ceu torrentem quemdam et morborum obsidionem excepit, et ne hanc quidem ferre potest tempestatem. Ne hæc itaque contingant, moderationem sectemur. Ita enim et corpore bene valebimus, et animam in tuto collocabimus, et a præsentibus futurisque malis liberabimur: a quibus utinam omnes eruti, regnum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVIII.

28. *Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat et de calice bibat.*

1. Quid sibi volunt hæc verba, cum aliud sit hoc propositum argumentum? Hic mos est Paulo, ut jam prius dixi, non solum illa tractare quæ sibi proposita

sunt, sed si quid aliud hæc tractanti inciderit, id quoque magno studio persequi; maxime cum de rebus admodum necessariis et urgentibus agitur. Etenim cum de iis qui nuptias contraxere ageretur, et incidit in sermonem de servis, fortiter et multis hæc

μετὰ τῶν πενήτων προσερχόμεθα τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ ταύτῃ· ἐξαλθόντες δὲ ἔξω, οὐδὲ ἐωρακέναι δοκοῦμεν αὐτοῦς, ἀλλὰ καὶ μεθύομεν καὶ πεινῶντας παρατρέχομεν· ἃ καὶ Κορινθιοὶ τότε ἐνεκαλοῦντο; Καὶ πότε τοῦτο γίνεται; φησὶν. Ἄει μὲν, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς ἑορταῖς, ὅτε μάλιστα γίνεσθαι οὐκ ἔχρη. Καὶ γὰρ τότε μετὰ τὴν κοινωνίαν εὐθέως μέθη διαδέχεται, καὶ πενήτων ὑπεροψία· καὶ τοῦ αἵματος μεταλαδῶν, ὅτε νηστεία; σοὶ καιρὸς καὶ νήψεως, παροινεῖς καὶ κωμάζεις. Κἂν μὲν τι χρηστὸν τύχης ἥρισθηκώς, φυλάττεις σαυτὸν, ὥστε μὴ ἐτέρῳ ἐδέσματι πονηρῶ λυμήνασθαι· τὸ πρότερον· πνεῦμα δὲ ἐστιαθεὶς, σατανικὴν ἐπεισάγεις τρυφήν. Ἐνόησον, ὅτε μετέλαθον οἱ ἀπόστολοι τῶν ἱερῶν δείπνων ἐκείνων, τί ἐποίησαν· οὐχὶ εἰς εὐχὰς ἐτρέπησαν καὶ ὑμνωδίας; οὐχὶ εἰς παννυχίδας ἱεράς; οὐχὶ εἰς διδασκαλίαν τὴν μακρὰν ἐκείνην καὶ πολλῆς γέμουσαν φιλοσοφίας; τὰ γὰρ μεγάλα καὶ παράδοξα τότε αὐτοῖς διηγείτο καὶ παρήγγελλεν, ἀπελθόντος τοῦ Ἰούδα καλέσαι τοὺς μέλλοντας αὐτὸν σταυροῦν. Οὐκ ἤκουσας πῶς καὶ οἱ τρισχίλιοι οἱ τῆς κοινωνίας ἀπολαύοντες διαπαντὸς ἦσαν προσκαρτεροῦντες τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ, οὐ μέθαις καὶ κώμοις; Σὺ δὲ πρὶν ἢ μὲν μεταλαβεῖν νηστεύεις, ἵνα ὅπωςδὴποτε ἄξιος φανῆς τῆς κοινωνίας· ὅταν δὲ μεταλάβῃς, δέον σε ἐπιτείνειν τὴν σωφροσύνην, πάντα ἀπολλύεις. Καίτοι γε οὐκ ἔστιν ἴσον πρὸς τοῦτο νήφειν, καὶ μετὰ ταῦτα· δεῖ μὲν γὰρ ἐν ἐκατέρῳ σωφρονεῖν, μάλιστα δὲ μετὰ τὸ δέξασθαι τὸν νυμφίον· πρὸς τοῦτου μὲν, ἵνα ἄξιος γένῃ τοῦ λαβεῖν, μετὰ δὲ ταῦτα, ἵνα μὴ ἀνάξιος φανῆς ὧν ἐλαβες. Τί οὖν, νηστεύεις δεῖ μετὰ τὸ λαβεῖν; Οὐ λέγω τοῦτο, οὐδὲ καταναγκάζω. Καλὸν μὲν γὰρ καὶ τοῦτο· πλὴν οὐ βιάζομαι τοῦτο, ἀλλὰ παραινῶ μὴ τρυφᾶν εἰς ἀπλησίαν. Εἰ γὰρ οὐδέποτε χρὴ τρυφᾶν, καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος ἐδήλωσεν εἰπὼν, ὅτι Ἡ δὲ σπαταλῶσα ζῶσα τέθνηκε, πολλῶ μᾶλλον τότε τεθνήξεται. Εἰ δὲ γυναικί ἢ τρυφῇ θάνατος, πολλῶ μᾶλλον ἀνδρὶ· καὶ εἰ ἐν ἄλλῳ καιρῷ τοῦτο γινόμενον ἀπόλλυσι, πολλῶ μᾶλλον μετὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν. Σὺ δὲ ἄρτον ζωῆς λαθὼν, πρᾶγμα θανάτου ποιεῖς, καὶ οὐ φρίττεις; οὐκ οἶσθα ὅσα ἀπὸ τρυφῆς ἐπιισέρχεται κακὰ; γέλως ἀκαιρος, ῥήματα ἄτακτα, εὐτραπέλια ὀλέθρου γέμουσα, φλυαρία ἀνόνητος, τὰ ἅλλα ἃ μὴδὲ εἰπεῖν καλόν. Καὶ ταῦτα ποιεῖς τραπέζης ἀπολαύσας Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ἄψασθαι διὰ γλώττης τῶν σαρκῶν αὐτοῦ κατηξιώθης. Πᾶς οὖν, ἵνα ταῦτα μὴ γίνηται, καθάγινε σοὺ τὴν δεξιάν, τὴν γλώτταν, τὰ χεῖλη, ἅπερ ἐγένετο πρόθυρα τῇ ἐπιθάσει τοῦ Χριστοῦ· καὶ τράπεζαν παραθεῖς αἰσθητῆν, πρὸς ἐκεί-

νην τὴν τράπεζαν τὸν νοῦν ἀνάτεινον, πρὸς τὸ δεῖπνον τὸ Κυριακόν, πρὸς τὴν ἀγρυπνίαν τῶν μαθητῶν τὴν κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην τὴν [249] ἱεράν· μᾶλλον δὲ, εἰ τις ἀκριβῶς ἐξετάσειε, καὶ τὰ παρόντα νύξ. Γρηγορῶμεν τοίνυν μετὰ τοῦ Δεσπότου, κατανυγῶμεν μετὰ τῶν μαθητῶν. Εὐχῶν ὁ καιρὸς, οὐ μέθης, ἀει μὲν, μάλιστα δὲ ἐν ἑορτῇ. Ἐορτῇ γὰρ διὰ τοῦτο γίνεται, οὐχ ἵνα ἀσχημονώμεν, οὐχ ἵνα ἁμαρτήματα συνάγωμεν, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ θνατὰ ἀνέλωμεν. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι εἰκὴ ταῦτα λέγω, ἀλλ' οὐ παύσομαι λέγων. Κἂν γὰρ μὴ πάντες ὑπακούσητε, ἀλλ' οὐδὲ πάντες παρακούσεσθε, μᾶλλον δὲ, κἂν πάντες παρακούσητε, ἐμοὶ μὲν μέλιζω ὁ μισθός, ὑμῖν δὲ πλεόν τὸ κρίμα. Ἴν' οὖν μὴ γένηται πλεόν, διὰ τοῦτο οὐ παύσομαι λέγων· ἴσως γὰρ, ἴσως τῇ συνεχεῖ καθάψομαι. Διὸ παρακαλῶ, ἵνα μὴ εἰς κρίμα τοῦτο ποιῶμεν, θρῆψωμεν τὸν Χριστὸν, ποτίσωμεν, ἐνδύσωμεν· ταῦτα τῆς τραπέζης ἐκείνης ἄξια. Ἦκουσας ὕμνων ἱερῶν; εἶδες γάμον πνευματικόν; ἀπέλαυσας τραπέζης βασιλικῆς; ἐνεπλήσθης Πνεύματος ἁγίου; συνεχόρουσας τοῖς Σεραφίμ, κοινωνὸς ἐγένου τῶν ἄνω δυνάμεων; Μὴ ῥίψης χαρὰν τοσαύτην, μὴ ἐκχῆρξῃς τὸν θησαυρὸν, μὴ ἐπεισαγάγῃς μέθην τὴν τῆς ἀθυμίας μητέρα, τὴν τοῦ διαδόλου χαρὰν, τὴν μυρία τίκτουςαν κακὰ. Καὶ γὰρ ὕπνος θανάτω εἰσικῶς ἐντεῦθεν καὶ κερηθαρῖαι καὶ νόσοι καὶ λήθη καὶ νεκρότητος εἰκῶν. Εἶτα φίλῳ μὲν οὐκ ἂν ἔλοιо συντυχεῖν οἰνωμένος, τὸν δὲ Χριστὸν ἐνδον ἔχων τολμᾶς, εἰπέ μοι, τοσαύτην ἐπεμβαλεῖν μέθην; Ἀλλὰ τρυφῆς ἔρῃς; Οὐκοῦν διὰ τοῦτο παῦσαι μεθύων. Καὶ γὰρ ἐγὼ σε βούλομαι τρυφᾶν, ἀλλὰ τὴν οὐτως τρυφήν, τὴν οὐδέποτε μαραινομένην. Τίς οὖν ἢ οὐτως τρυφῇ καὶ διηνεκῶς ἀνθοῦσα; Κάλεσον ἐπ' ἄριστον τὸν Χριστὸν, μετὰδος αὐτῷ τῶν σῶν, μᾶλλον δὲ τῶν αὐτοῦ· τοῦτο τὴν ἡδονὴν ἀπέραντον ἔχει καὶ ἀκμάζουσαν διηνεκῶς. Ἀλλ' οὐ τὰ αἰσθητὰ τοιαῦτα, ἀλλ' ὁμοῦ τε ἐφάνη καὶ ἔφανισθη, καὶ ὁ τρυφήσας οὐδὲν ἄμεινον διακρίσεται τοῦ μὴ τρυφήσαντος, μᾶλλον δὲ χεῖρον. Ὅ μὲν γὰρ ὡσπερ ἐν λιμένι κάθηται, οὗτος δὲ χειμάρρουν τινὰ καὶ πολιορκίαν νοσημάτων ἐδέξατο, καὶ οὐδὲ ἐνεγκεῖν τὴν ζάλην ταύτην δύναται. Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα γένηται, τὴν συμμετρίαν διώκωμεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ σῶμα εὖ διακρῖσόμεθα, καὶ τὴν ψυχὴν ἐν ἀσφαλείᾳ καταστήσομεν, καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἀπαλλαγσόμεθα κακῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπαλλαγέντας, τῆς βασιλείας ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[250] ΟΜΙΛΙΑ ΚΗ'.

Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω.

α'. Τί βούλεται ταῦτα τὰ ῥήματα, ἐτέρας ὑποθέσεως τῆς προκειμένης οὐσης; Ἔθος τοῦτο τῷ Παύλῳ,

ὡσπερ καὶ ἐμπροσθεν ἐφθην εἰπὼν, μὴ μόνον ἐκεῖνα ἐργάζεσθαι, ἅπερ αὐτῷ προκειμένα ἔστιν, ἀλλὰ κἂν ἕτερος παρεμπέσῃ λόγος τῇ ὑποθέσει, καὶ τούτῳ μετὰ πολλῆς ἐπεξιέναι τῆς σπουδῆς, καὶ μάλιστα ὅταν περὶ σφόδρα ἀναγκαίων καὶ κατεπειγόντων ἦ.

Καὶ γὰρ ὅτε τοῖς γεγαμηκόσι διελέγετο, καὶ ὁ τῶν οἰκετῶν αὐτῶ παρενέπεσε λόγος, σφόδρα γενναίως καὶ διὰ πολλῶν αὐτῶν κατασκευάσει· καὶ ὅτε περὶ τοῦ μὴ δεῖν κρίνεσθαι ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἔλεγε, καὶ τότε εἰς τὴν περὶ πλεονεξίας ἐμπεσῶν νοουθεσίαν, πολλὰ καὶ περὶ ταύτης διελέχθη τῆς ὑποθέσεως· ὃ δὲ καὶ ἐνταῦθα πεποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπαξ τῆς τῶν μυστηρίων ἐδεξθῆ μνήμης, ἀναγκαῖον εἶναι ἐνόμισεν ἐπεξελεῖν τῇ ὑποθέσει· οὐδὲ γὰρ ἡ τυχοῦσα ἦν. Διὸ καὶ σφόδρα φοβερῶς περὶ αὐτῆς διελέχθη, τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν κατασκευάζων, τὸ μετὰ καθαροῦ προσίειναι συνειδότης αὐτοῖς. Ὅθεν οὐδὲ τοῖς ἐμπροσθεν εἰρημένους ἠρκέσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῦτα προστίθεισι λέγων· *Δοκιμάζετε δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν*· ὃ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ φησὶν· *Ἐαυτοὺς πειράζετε, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε*· οὐ καθάπερ ἡμεῖς ποιοῦμεν νῦν, καιρῶν προσιόντες μᾶλλον, ἢ σπουδῆ γνώμης. Οὐ γὰρ ὅπως παρεσκευασμένοι καὶ τὰ κακὰ ἑαυτῶν ἐκκαθάραντες καὶ κατανοήσεως πληρωθέντες προσέλθοιμεν σκοποῦμεν, ἀλλ' ὅπως ἐν ἑορταῖς, καὶ ἡνίκα ἂν ἅπαντες.

Ἄλλ' οὐχ οὕτως ὁ Παῦλος ἐκέλευεν, ἀλλ' ἕνα καιρὸν οἶδε προσόδου καὶ κοινωνίας, τοῦ συνειδότης τὴν καθαρότητα. Εἰ γὰρ αἰσθητῆς οὐκ ἂν ποτε μεταλάβοιμεν τραπέζης πυρέττοντες καὶ χυμῶν γέμοντες πονηρῶν, ὥστε μὴ ἀπολέσθαι· πολλῶ μᾶλλον ταύτης ἄπτεσθαι· ἡμῖν οὐ θέμις μετὰ ἐπιθυμιῶν ἀτόπων, αἱ πυρετῶν εἰσι χαλεπώτεροι. Ὅταν δὲ ἐπιθυμίας ἀτόπους εἶπω, καὶ τὰς τῶν σωμάτων λέγω καὶ τὰς τῶν χρημάτων καὶ τὰς τῆς ὀργῆς καὶ τὰς τῆς μνησικαχίας, καὶ πάσας ἀπλῶς τὰς ἀτόπους. Καὶ δεῖ τὸν προσιόντα, πάντα ἐξαντλήσαντα ταῦτα, οὕτω τῆς καθαρᾶς ἐκείνης ἄπτεσθαι θυσίας, καὶ μήτε βραθύμως διακείμενον καὶ τολαιπῶρως, ἀναγκάζεσθαι διὰ τὴν ἑορτὴν προσίειναι, μήτε αὐ κατανοῦντα καὶ παρεσκευασμένον, κωλύεσθαι διὰ τὸ μὴ εἶναι ἑορτήν. Ἐορτὴ γὰρ ἔργων ἀγαθῶν ἐστὶν ἐπίδειξις, καὶ ψυχῆς εὐλάβεια, καὶ πολιτείας ἀκρίβεια· κἀν ταῦτα ἔχης, διαπαντὸς ἑορτάζειν δυνήσῃ, καὶ διαπαντὸς προσίειναι. Διὰ τοῦτο φησὶ, *Δοκιμάζετε δὲ ἑαυτὸν ἕκαστος*, καὶ τότε προσίτω. Καὶ οὐχ ἕτερον ἑτέρῳ κελεύει δοκιμάσαι^α, ἀλλ' αὐτὸν ἑαυτὸν, ἀδημοσίετον ποιῶν τὸ δικαστήριον, ἀμάρτυρον τὸν ἔλεγχον. Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίπων ἀναξίως, [251] τοῦ Κυρίου κρίμα ἑαυτῶ ἐσθίει καὶ πίπει. Τί λέγεις; εἶπέ μοι· ἢ τοσοῦτων ἀγαθῶν αἰτία, καὶ ζωὴν βρούουσα^β τράπεζα, αὕτη κρίμα γίνεται; Οὐ παρὰ τὴν αὐτῆς φύσιν, φησὶν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ προσιόντος προαίρεσιν. Ὅσπερ γὰρ ἡ παρουσία αὐτοῦ, ἢ τὰ μεγάλα ἐκεῖνα καὶ ἀπόρρητα κομίσατα ἡμῖν ἀγαθὰ, τοὺς μὴ δεξαμένους αὐτὴν μᾶλλον κατέκρινεν· οὕτω καὶ τὰ μυστήρια μείζονος ἐφίδια κολάσεως γίνεται τοῖς ἀναξίως μετέχουσι. Διὰ τί δὲ κρίμα ἑαυτῶ ἐσθίει; *Μὴ διακρίνω τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου*. Τουτέστι, *Μὴ ἐξετάζων, μὴ ἐνοῶν, ὡς χρῆ, τὸ μέγεθος τῶν προκειμένων, μὴ λογιζόμενος τὸν ὄγκον τῆς δωρεᾶς*. Εἰ γὰρ μάθοις ἀκριβῶς τίς ποτέ ἐστιν ὁ προκειμένος, καὶ τίς ὢν τίνι ἑαυτὸν δίδωσιν, οὐδενὸς ἑτέρου δεήση λόγου, ἀλλ' ἄρκει σοι τοῦτο εἰς ἅπασαν νῆψιν, εἰ μὴ σφόδρα εἴης ἀναπτωκῶς. *Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοί, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί*. Ἐνταῦθα λοιπὸν

^α Reg., ἕκαστος, καὶ οὕτως ἐσθίειτω. Οὐχ ἕτερον... δοκιμάζειν. ^β Sic Reg. et Savil. in marg. Αἱ ζωῆς βρούουσα.

οὐκέτι ἀπὸ ἑτέρων τὰ παραδείγματα φέρει, ὡσπερ ἐπὶ τῶν εἰδωλοθύτων ἐποίησε, τὰς παλαιὰς διηγούμενος ἱστορίας καὶ τὰς ἐν τῇ ἐρήμῳ πληγὰς, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν τῶν Κορινθίων, ὅσπερ καὶ πληκτικώτερον ἐποιεῖ τὸν λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγε, *Κρίμα ἑαυτῶ ἐσθίει*, καὶ, *Ἐνοχός ἐστιν*, ἵνα μὴ δοκῆ ῥήματα λέγειν, καὶ ἔργα δείκνυσι καὶ μάρτυρας αὐτοὺς καλεῖ, ὅσπερ μᾶλλον τοῦ ἀπειλήσαι καθικνεῖται, τῷ δεῖξαι εἰς ἔργον τὴν ἀπειλήν ἐξεληθούσαν. Οὐ μὴν τούτοις ἠρκέσθη μόνους, ἀλλ' ἀπὸ τούτων καὶ τὸν περὶ τῆς γέννησης εἰσήγαγε καὶ ἐπιστώσατο λόγον, ἀμφοτέρωθεν φοβῶν, καὶ ζήτημα πανταχοῦ περιφερόμενων ἴσων. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ πρὸς ἀλλήλους ἀπορούσαι, πόθεν οἱ ἄωροι θάνατοι, πόθεν αἱ μακρὰ νόσοι, λέγει ὅτι ἐξ ἀμαρτημάτων πολλὰ τούτων τῶν ἀδοκίμων τὴν ὑπόθεσιν ἔχει.

β'. Τί οὖν οἱ ὑγιαίνοντες, φησὶ, διηγεῖς, καὶ εἰς γῆρας ἐρχόμενοι λιπαρὸν, οὐχ ἀμαρτάνουσι; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἶποι; Πῶς οὖν, φησὶν, οὐ διδάσει δίκην; Ὅτι ἐκεῖ δώσουσι χαλεπωτέραν. Ἡμεῖς δὲ, εἰ ἐβουλόμεθα, οὐδ' ἂν ἐνταῦθα, οὐδ' ἂν ἐκεῖσε ἐδώκαμεν. *Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν*, φησὶν, *οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα*. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Εἰ ἐκολάζομεν ἑαυτούς*. Εἰ ἐτιμωρούμεθα, ἀλλὰ μόνον, *Εἰ ἐπιγνώναι τὰ ἀμαρτήματα ἐβουλήθημεν*, εἰ καταδικάσαι ἑαυτούς, εἰ καταγνώναι τῶν πεπλημμελημένων, ἀπαλλάγημεν ἂν καὶ τῆς ἐνταῦθα καὶ τῆς ἐκεῖσε τιμωρίας. Ὁ γὰρ καταγνώσας ἑαυτοῦ, διπλῆ τὸν Θεὸν ἐξίλεούται, καὶ ἐπὶ ἐπιγνώναι τὰ ἀμαρτήματα, καὶ τῷ πρὸς τὸ μέλλον δκνηρότερος γίνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ τοῦτο τὸ κοῦφον βουλόμεθα ποιεῖν, ὡς χρῆ ποιεῖν, οὐδὲ οὕτως ἡμᾶς μετὰ τῆς οἰκουμένης κολάζειν ἀνέχεται, ἀλλὰ καὶ οὕτω φείδεται, ἐνταῦθα δίκην ἀπαιτῶν, οὐ πρόσκαιρος ἡ τιμωρία καὶ πολλῆ ἡ παραμυθία· καὶ γὰρ ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγὴ τὸ γινόμενον, καὶ χρηστὴ τῶν μελλόντων ἐλπίς κομφίζουσα τὰ παρόντα. Ταῦτα δὲ λέγει, ὁμοῦ μὲν παραμυθούμενος τοὺς ἀρρώστους, ὁμοῦ δὲ τοὺς ἄλλους [252] σπουδαιοτέρους ποιῶν. Διὸ φησὶ· *Νυνὶ δὲ κρινόμενοι, ὑπὸ Κυρίου παιδεύομεθα*. Οὐκ εἶπεν, *Κολαζόμεθα*, οὐκ εἶπε, *Τιμωρούμεθα*, ἀλλὰ, *Παιδεύομεθα*· νοουθεσίας γὰρ μᾶλλον ἐστὶν ἢ καταδικῆς τὸ γινόμενον, ἰατρείας ἢ τιμωρίας, διορθώσεως ἢ κολάσεως. Οὐ ταύτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀπειλῇ τοῦ μείζονος κοῦφον τὸ παρὸν ποιεῖ, λέγων· *Ἴνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν*. Εἶδες πῶς καὶ τὴν γέννησαν ἐπέστησε, καὶ τὸ φρικτὸν ἐκεῖνο δικαστήριον, καὶ ἀναγκαῖον ἐδειξε καὶ πάντως ἐσομένην τὴν ἐξέτασιν ἐκείνην καὶ τὴν τιμωρίαν; Εἰ γὰρ οἱ πιστοὶ καὶ τῷ Θεῷ περισπούδαστοι οὐκ ἀτιμωρητὶ διαφεύγουσιν ἐν οἷς ἂν πλημμελήσωσι, καὶ δῆλον ἐκ τῶν παρόντων, πολλῶ μᾶλλον οἱ ἄπιστοι καὶ οἱ τὰ ἀνήκεστα καὶ ἀνίκατα ἀμαρτόντες. *Ἄστε συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε*. Ἐτι γὰρ ἀκμάζοντος αὐτοῖς τοῦ φόβου, καὶ τοῦ τρόμου μένοντος τοῦ τῆς γέννησης, βούλεται πάλιν τὴν ὑπὲρ τῶν πενήτων εἰσαγαγεῖν παραίνεσιν, δι' ἣν ἅπαντα ταῦτα εἴρηκε, δεικνύς· ὅτι τοῦτο μὴ ποιούντας ἀναξίως ἐστὶ μεταλαμβάνειν. Εἰ δὲ τὸ μὴ μεταδοῦναι τῶν ὄντων εἴργει τῆς τραπέζης ἐκείνης, πολλῶ μᾶλλον τὸ ἀρπάζειν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἄστε συνερχόμενοι μετάδοτε τοῖς δεομένοις, ἀλλ' ὃ σεμνότερον ἦν, *Ἀλλήλους ἐκδέχεσθε*. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐκείνη κατασκευάζει καὶ ἡνίκα τὸ, καὶ μετὰ τοῦ πρέποντος σχήματος τὴν παραίνεσιν εἰσήγαγεν. Εἶτα λοιπὸν ἐντρεπτικῶς· *Εἰ δὲ τις πειρᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθίειτω*. Ἐπιτρέψας ἐκώλυσε, καὶ

rem pertractavit : et cum dissereret et probaret non oportere in iudiciis litigare, tunc incidens in admonitionem circa avaritiam, multa de hoc argumento protulit : id quod etiam hic facit. Quia enim semel opus fuerat, ut de mysteriis meminisset, necessarium putavit esse hoc persequi argumentum; neque enim levis momenti est; ideoque admodum terribiliter de illo disseruit, honorum caput esse probans, ad ea cum pura conscientia accedere. Unde non contentus iis quæ prius dixerat, hæc quoque adjicit dicens, *Probet autem seipsum homo*; id quod etiam in secunda epistola dicit: *Vos ipsos tentate, vos ipsos probate*; non sicut nos nunc facimus, tempore conditionis potius moti, quam studio animi. Non enim id curamus, ut parati, a malis purgati et compunctione pleni accedamus, sed ut in diebus festis et cum omnes accedunt.

Conscientiæ puritas communicanti necessaria. — Verum non ita jussit Paulus; sed unum novit accedendi et communicandi opportunum tempus, conscientiæ nempe puritatem. Nam si hac sensili mensa nunquam fruimur febris laborantes aut humoribus pleni, ut ne pereamus; multo minus hanc tangere nobis licet cum pravis concupiscentiis, quæ febris sunt graviores. Cum autem pravas dico concupiscentias, et corporum dico cupiditates et pecuniarum et iræ et injuriarum recordationis, et omnes, ut uno verbo dicam, quæ pravæ absurdæque sunt. Oportet autem accedentem, his omnibus exhaustis ac depositis, purum illud attingere sacrificium; neque segniter et misere affectum propter festum cogi ad accedendum; neque rursus compunctum et paratum prohiberi, eo quod non sit dies festus. Dies enim festus est bonorum operum exhibita copia, animi pietas, accuratum vitæ institutum: si hæc habeas, perpetuo festum agere poteris, et semper accedere. Ideo ait: *Probet autem seipsum unusquisque*, et tunc accedat. Nec præcipit ut alter alterum probet, sed ut quisque seipsum, iudicium statuens quod non sit publicum, et probationem sine testibus. 29. *Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium Domini sibi manducat et bibit.* Quid, quæso, dicis? tot bonorum causa, vitamque profundens mensa, ipsa iudicium efficitur? Non ex natura sua, inquit, sed ex ejus qui accedit arbitrio. Sicut enim præsentia ejus, quæ magna illa et ineffabilia nobis confert bona, eos qui non accipiunt magis condemnat: sic et mysteria ad majus supplicium viatica sunt iis qui indigne participant. Cur autem iudicium sibi manducat? *Non dijudicans corpus Domini.* Id est, non examinans, non cogitans, ut oporteret, propositorum magnitudinem et doni excellentiam. Nam si accurate didiceris, quis sit ille qui prostat, et quis cum sit, cui dat seipsum, nullo alio opus habebis sermone; sed hoc tibi satis erit ad vigilantiam, nisi valde lapsus fueris. 30. *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi.* Hic jam non ab aliis fert exempla, ut fecit circa ea, quæ immolata erant idolis, veteres narrans historias, et plagas in solitudine acceptas, sed ab ipsis Corinthiis, id quod etiam vehementiorem reddebat sermonem. Quia enim dicebat:

Judicium sibi manducat; et, Reus est; ne verba proferre videatur, facta adjicit, et testes illos advocat, id quod magis quam comminatio perstringit, minas proferens in opus exeuntes. Neque his tantum contentus, hinc sermonem de gehenna inducit fidemque facit; utrimque terrens, et quæstionem solvens, quæ ubique circumferebatur. Quia enim multi inter se quærunt, undenam immatura: mortes, unde diuturni morbi, dicit illo multa inexpectata peccatorum causa accidere.

2. Quid ergo, inquires, illi qui perpetuo bene valent, et ad vegetam perveniunt senectutem, ammon ipsi peccant? Equis hoc dixerit? Quomodo ergo, inquires, non dant pœnas? Quia illic graviores daturi sunt. Nos autem si velimus, neque hic neque illic daturi sumus. 31. *Si enim nos ipsos judicaremus, inquit, non utique judicaremur.* Nec dixit, Si nos ipsos corripere et castigaremus; sed tantum si peccata agnoscere vellemus, si nos ipsos damnare et improbare mala opera, liberaremur et a præsentibus et a futuro supplicio. Nam qui seipsum damnat, dupliciter Deum placat, et quod peccata agnoscat et quod in futuro sit ad peccandum tardior. Quia vero ne hoc quidem ita leve facere volumus, ut facere oporteret; ne sic quidem nos vult cum orbe terrarum punire, sed sic quoque parcit, hic pœnas repetens, ubi supplicium est temporaneum et magna consolatio: nam a peccatis liberatio est, et bona futurorum spes quæ præsentia leniat. Hæc porro dicit, simul infirmos consolans, et alios diligentiores reddens. Ideo ait: 32. *Nunc autem cum judicamur, a Domino corripimur.* Non dixit, Castigamur, non dixit, Supplicio afficimur, sed, *Corripimur*: nam quod fit magis est admonitionis quam damnationis, medicinæ quam supplicii, correctionis quam castigationis. Non hoc autem tantummodo, sed et comminatione majoris pœnæ leve reddit illud, dicens: *Ut non cum mundo damnemur.* Viden' quomodo et gehennam induxerit, et horribile illud tribunal, et necessario futuram ostenderit illam perquisitionem et punitionem? Nam si fideles et qui Deo curæ sunt, non impune fugient peccatorum pœnas, ut ex præsentibus palam est, multo minus infideles et qui gravia insanabiliaque scelera admittunt. 33. *Itaque, cum convenitis ad manducandum, invicem exspectate.* Nam dum viget timor et gehennæ tremor perseverat, vult iterum pro pauperibus admonitionem inducere, cujus causa hæc omnia dixit, ostendens illos, si id non servent, indignos esse qui communicecent. Quod si de facultatibus non elargiri, ab illa mensa arcet; multo magis rapere arceat. Nec dixit, *Itaque convenientes date egenis*; sed quod honestius erat, *Alter alterum exspectate.* Hoc enim illud quoque apparabat et subindicabat, ac congruenti modo admonitionem induxit. Deinde rursus pudorem inferens: 34. *Si quis autem esurit, domi manducet.* Permittendo impedivit etiam vehementius, quam si prohibuisset. Ex ecclesia enim illum eduxit, et in domum remisit; hoc ritu illos vehementer perstringens atque tra-

ducens, quasi ventris servos, qui nec differre possent. Neque enim dixit, Si quis pauperes despicit; sed, *Si quis esurit*, quasi pueros famem non ferentes alloquens, tamquam bruta ventri servientia. Ridiculum enim fuisset, si ob esuriam domi manducassent. Sed et aliud terribilius subjunxit, dicens: *Ut non in judicium conveniatis*; ut non in castigationem, ut non in supplicium, dum ecclesiam contumelia afficitis, et fratrem in pudorem conjicitis. Nam ideo convenitis, inquit, ut vos mutuo diligatis, ut juvemini et juvenitis: si vero contrarium fiat, melius esset si domi comederetis. Hoc autem dicebat, ut illos magis attraheret. Ideo enim damnum inde emergens ostendit, et culpam dixit esse non parvam; atque omni ex parte deterruit, a mysteriis, ab infirmis, a mortuis, ab aliis supra dictis. Deinde alio quoque modo terret, dicens: *Cætera autem cum venero disponam*; aut ad quædam alia, aut ad hoc ipsum. Quia enim verisimile est ipsos dixisse alias quoque causas, et non potuisse omnia per litteras corrigi: Quæ admonui, inquit, interim servantur: si quid autem aliud dicendum habueritis, id usque ad adventum meum servetur; aut de hac re loquens, ut dixi, aut de aliis quibusdam, quæ non admodum urgebant. Hoc autem facit, ut illos inde studiosiores reddat: nam de illius adventu solliciti, peccata emendaturi erant. Neque enim levis res erat, quod Paulus eo venturus esset; idque ostendens dicebat: *Ac si non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam (1. Cor. 4. 18)*; et alibi rursus, *Non tamquam in præsentia mea tantum, sed multo magis in absentia, cum timore et tremore vestram salutem operemini (Philipp. 2. 12)*. Ideo non solum promisit se venturum esse, ne non crederent et negligentiores evaderent; sed et necessariam addit adventus causam dicens, *Cætera cum venero disponam*; ostendens cæterorum correctionem, etiamsi non omnino festinaret, ipsum istuc attracturam fuisse.

3. *Moralis exhortatio. Luctus immoderatus vitandus. Jobi patientia describitur.* — Hæc ergo audientes omnia, et pauperum magnam curam geramus, et ventrem moderemur, atque ab ebrietate liberemur, et mysteriis digne participare studeamus; ea quæ passi fuerimus, non ægre feramus, neque in nobis, neque in aliis: verbi gratia cum immaturæ mortes accidunt, cum diuturni morbi. Hoc enim est liberatio a supplicio, hoc correctio, hoc admonitio optima. Quis hæc dicit? Qui Christum in se loquentem habebat. Attamen etiam post hæc mulieres multæ ita sensu destitutæ sunt, ut in luctus exsuperantia ipsos etiam infideles superent: et aliæ quidem a luctu quasi tenebris obrutæ hoc faciunt: aliæ vero ad ostentationem, et ut externorum criminationem vitent, quas omni venia privatas dico. Ut ne Heletalis incuset, inquit, incuset Deus; ut ne homines brutis amentiores nos damnent, lex Regis universorum conculcetur. Et quot fulminibus hæc digna non fuerint? Si post luctum te quispiam ad cœnam vocet, nemo est qui renuat, quia lex humana hoc præcipit;

Deo autem de non lugendo legem ferente, ita omnes contradicunt. Non cogitas Jobum, o mulier? non recordaris vocum ejus in calamitate amissorum filiorum, quæ sexcentis coronis sacrum illud caput redimierunt, et splendidius quam tubæ multæ deprædicarunt? non cogitas calamitatis magnitudinem, novum illud naufragium, ac novam miramque tragediam? Nam tu quidem unum perdidisti, aut alterum, aut tertium; ille autem tam multos et tam multas. Et qui multos habebat liberos, repente orbis fuit; neque paulatim viscera ejus consumebantur, sed, derepente fructus totus abripiabatur; neque ex communi lege naturæ, neque cum ad senectutem pervenissent, sed immatura et violenta morte, omnes simul; neque præseate illo, nec assidente, ut vel extremas voces audiens aliquam consolationem haberet de tam acerba morte; sed præter omnem spem, cum nihil gestorip ipse seiret, simul omnes sunt obruti, fuitque illis domus et sepulcrum et laqueus. Neque immatura mors tantum, sed etiam multa cum illa erant quæ dolorem afferrent: ut quod omnes in flore juventutis essent, quod virtute præditi, quod amabiles, quod omnes simul, quod ex utroque sexu ne unus quidem reliquus sit; quod non communi lege naturæ, quod post tantum damnum, quod cum nullius mali sibi conscius esset, nec illi peccatis essent obnoxii, hæc tamen patrentur. Horum singula per se possunt turbare; cum autem una omnia concurrunt, cogita quanta fluctuum altitudo, quam ingens tempestas esset. Quodque majus est et ipso luctu deterius, quod nesciret unde talia obvenirent. Ideo, cum nullam afferre posset calamitatis causam, ad Dei placitum ascendit, et ait: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum in sæcula (Job 1. 21)*. Et hæc dixit, cum se in extremis positum videret, qui virtutem omnem sectatus fuerat; scelestos autem homines et præstigiatores prospere agentes, delicias et gloriaabundos undique. Neque dixit quidpiam eorum, quæ solent quidam infirmiores dicere: Ad hancne rem filios enutrivit, et cum accuratione omni educavi? ad eamne rem domum aperui prætereuntibus, ut post multos illos cursus pro egenis, pro nudis, pro pupillis susceptos, hanc mercedem excipiam? Sed horum loco illa verba protulit, omni sacrificio præstantiora, dicens: *Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar*. Quod si vestimenta disciderit, et comam totonderit, ne mireris: pater enim erat, et pater prolis amans, oportebatque naturæ commiserationem exhiberi, mentisque philosophiam. Quod si hoc non fecisset, forte quispiam putavisset hanc philosophiam ex stupore proficisci. Ideo et viscera ostendit, et pietatis accurationem, et dolens non eversus est; sed etiam cum ulterius ejus certamen procederet, rursus aliis redimitur coronis ex verbis quæ uxori dixit: *Si bona suscepimus a Domino, mala non sustinebimus (Job 2. 10)*? Nam uxor sola ipsi relicta est, sublatis omnibus, et filiis et prædiis et ipso cor-

σφοδρότερον ἢ εἰ ἀπηγόρευσε. Τῆς γὰρ ἐκκλησίας αὐτὸν ἐξήγαγε, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν παρέπεμψε, ταύτην καθαρῶς, καὶ κωμῶδων αὐτοὺς ὡς δούλους γαστρὸς καὶ ἀκαρτερήτους. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, *Εἰ τις ὑπεροφῆ τῶν πενήτων, ἀλλ', Εἰ τις πεινῶ*, ὡς πρὸς παιδία δυσαναγετοῦντα διαλεγόμενος, ὡς πρὸς ἄλογα γαστρί δουλεύοντα. Καὶ γὰρ πολὺς ὁ γέλωτος, εἰ εἰς τὸ πεινῆν ἐμελλον οἴκοι ἐσθίειν. Ἄλλ' οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐπήγαγεν ἕτερον φοβερώτερον, λέγων· *Ἴνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχῃσθε*. Ἴνα μὴ εἰς κόλασιν, ἵνα μὴ εἰς τιμωρίαν, τὴν Ἐκκλησίαν ὑβρίζοντες, τὸν ἀδελφὸν καταισχύνοντες. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο συνέρχασθε, φησὶν, ἵνα στέργητε ἀλλήλους, ἵνα ὠφεληθῆτε, ἵνα ὠφελητῆτε· εἰ δὲ τούναντίον γίνεται, βέλτιον ὑμᾶς οἴκοι σιτεῖσθαι. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἵνα ἐφελευσθῆται πλέον. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὸ βλάβος ἔδειξε τὸ ἐντεῦθεν, καὶ κρίμα ἔφησεν εἶναι οὐ μικρὸν, καὶ πανταχόθεν ἐφόδῃσεν, ἀπὸ τῶν μυστηρίων, ἀπὸ τῶν ἀρρώστων, ἀπὸ τῶν τετελευτησάντων, ἀπὸ τῶν ἄλλων τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένων. Ἐἶτα καὶ ἐτέρως πάλιν φοβεῖ, λέγων· *Τὰ δὲ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλω, διατάξομαι*· ἢ εἰς ἕτερά τινα, ἢ εἰς αὐτὸ τοῦτο. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς λέγειν καὶ αἰτίας τινὰς, καὶ οὐκ ἐνῆν πάντα διὰ γραμμάτων κατορθοῦν, ἀ μὲν παρήνευσα, φυλακτέσθω τέως, φησὶν· εἰ δὲ τι ἕτερον ἔχοιτε λέγειν, ἐκεῖνο τῇ παρουσίᾳ τηρεῖσθω τῇ ἐμῇ· ἢ περὶ τοῦτου τοῦ πράγματος λέγων, ὡς ἔφην, ἢ περὶ ἐτέρων [253] τινῶν οὐ σφόδρα κατεπειγόντων. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ἵνα κἀντεῦθεν σπουδαιότερους ἐργάσθαι· μεριμνῶντες γὰρ αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, ἐμελλοῦν διορθοῦν τὸ ἡμαρτημένον. Οὐδὲ γὰρ τὸ τυχὸν ἦν ἢ Παύλου ἐπιδημία· καὶ τοῦτο δεικνύς ἔλεγεν, *Ὡς μὴ ἐργομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τις*· καὶ ἀλλαχού πάλιν, *Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἀουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε*. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς ἐπηγγεिलाτο ἦξειν, ἵνα μὴ ἀπιστήσωσι καὶ ῥαθυμότεροι γένωνται, ἀλλὰ καὶ αἰτίαν τίθησι τῇ ἐπιδημίᾳ ἀναγκαίαν, λέγων, ὅτι *Τὰ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλω, διατάξομαι*· δεικνύς ὅτι ἢ τῶν λιπόντων διόρθωσις, εἰ καὶ μὴ ἐσπουδάκει πάντως, αὐτὸν εἰλικεν ἐκεῖσε.

γ'. Ταῦτα τοῖνον ἀκούοντες ἅπαντα, καὶ τῶν πενήτων πολλὴν ποιῶμεθα σπουδὴν, καὶ γαστρὸς κατέχουμεν, καὶ μέθης ἀπαλαττώμεθα, καὶ τῶν μυστηρίων ἀξίως σπουδάζουμεν μεταλαμβάνειν, καὶ ἐφ' οἷς ἀνπάθωμεν, μὴ ἀλγῶμεν, μὴτε ἐφ' ἑαυτοῖς, μὴτε ἐφ' ἐτέροις· οἷον ὅταν οἱ ἄωροι γίνωνται θάνατοι, ὅταν ἀρρώστιαί μακράι. Τοῦτο γὰρ ἀπαλλαγὴ κολάσεως, τοῦτο διόρθωσις, τοῦτο νοθεσία ἀρίστη. Τίς ταῦτ' αἶψα φησὶν; Ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα. Ἄλλ' ὁμοῦ καὶ μετὰ ταῦτα οὕτω πολλαὶ τῶν γυναικῶν ἀναισθητικῶς διάκεινται, ὡς καὶ τοὺς ἀπίστους παρατρέχειν τῇ τοῦ πένθους ὑπερβολῇ· καὶ αἱ μὲν ὑπὸ τοῦ πάθους ἐσκοτωμένα τοῦτο ποιοῦσιν, αἱ δὲ πρὸς ἐπίδειξιν καὶ ὑπὲρ τοῦ τὰ τῶν ἐξωθεν διαφεύγειν ἐγκλήματα, ἀς μάλιστα πάσης συγγνώμης ἀπεστερηθῆσθαι φημι. Ἴνα γὰρ μὴ ὁ θεὸς ἐγκαλέσῃ, φησὶν, ἐγκαλείτω ὁ θεός· ἵνα μὴ ἀνθρωποι τῶν ἀλόγων ἀνοητότεροι καταγνώσιν, ὁ τοῦ βασιλείως τῶν ὄλων πατεῖσθω νόμος. Καὶ πόσων οὐκ ἄξια ταῦτα σκηπτῶν; Κἂν μὲν εἰς περιδεικνόν σέ τις καλέσῃ μετὰ τὸ πένθος, οὐδὲς ὁ ἀντερῶν, ἐπειδὴ νόμος ἀνθρώπων ἐστὶν ὁ ταῦτα κελύων· θεοῦ δὲ νομοθετοῦντος μὴ πενθεῖν, οὕτω πάντες ἀντιφθέγγονται. Οὐκ ἐννοεῖς τὸν Ἰωβ,

ὃ γύναι; οὐκ ἀναμνηστικὴ τῶν βημάτων αὐτοῦ τῶν ἐπὶ τῇ συμφορᾷ τῶν παιδῶν, ἀ μυρίων στεφάνων μᾶλλον ἀνέδησε τὴν ἀγίαν κεφαλὴν ἐκείνην, καὶ σαλπείγων πολλῶν λαμπρότερον ἀνεκέρυξεν; οὐ λογίζῃ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, καὶ τὸ καινὸν ἐκεῖνο ναυάγιον, καὶ τὴν ξένην καὶ παράδοξον τραγωδίαν; Σὺ μὲν γὰρ ἴσως ἕνα ἀπώλεσας, ἢ δεύτερον, ἢ τρίτον· ἐκεῖνος δὲ τοσοῦτους καὶ τοσαύτας· καὶ ὁ πολὺπαις ἐξαίφνης ἄπαις ἐγένετο, καὶ οὐδὲ κατὰ μικρὸν αὐτῷ τὰ σπλάγχνα ἀνηλίσκετο, ἀλλ' ἀθρόον ἅπας ὁ καρπὸς ἀνηρπάετο· καὶ οὐδὲ τῷ κοινῷ τῆς φύσεως νόμῳ οὐδὲ εἰς γῆρας ἐλθόντες, ἀλλὰ καὶ ἄωρον καὶ βίαιον θανάτῳ, καὶ πάντες ὁμοῦ, καὶ οὐδὲ παρόντος· οὐδὲ παρακαθημένου, ἵνα κἂν ἐσχάτων ἀκούσας βημάτων ἔχη τινὰ παραμυθίαν τῆς οὕτω πικρᾶς τελευτῆς, ἀλλὰ παρ' ἐλπίδα πᾶσαν, καὶ μηδὲν τῶν γινομένων εἰδότος, ἀθρόον ἅπαντες κατεχώνωντο, καὶ ἡ οἰκία τάφος αὐτοῖς ἐγένετο καὶ παγίς. Καὶ οὐκ [254] ἄωρον μόνον θάνατος, ἀλλὰ καὶ πολλὰ μετὰ τοῦτου τὰ λυπούμενα ἦν, οἷον τὸ ἐν ἀκμῇ πάντας εἶναι, τὸ ἐναρέτους πάντας, τὸ φιλικούς, τὸ πάντες ὁμοῦ, τὸ τῆς φύσεως ἑκατέρας μετ' ἕνα παραλειφθῆναι, τὸ μὴ τῷ κοινῷ νόμῳ τῆς φύσεως, τὸ μετὰ τοσαύτην ζημίαν, τὸ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδότα πονηρὸν μετὰ ἐκεῖνοις ταῦτα παθεῖν. Τούτων γὰρ ἕκαστον ἰκανὸν μὲν καὶ καθ' ἑαυτὸ θορυβῆσαι· ὅταν δὲ καὶ ὁμοῦ φαίνονται συντρέχοντα, ἐνόησον τῶν κυμάτων τὸ ὕψος, ὅση τοῦ χειμῶνος ἢ ὑπερβολῇ. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον καὶ τοῦ πένθους χεῖρον, ὅτι οὐδὲ ἦδει τίνας ἐνεκεν ταῦτα ἐγένετο. Διὰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἔχων οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπιθεῖναι τῇ συμφορᾷ, ἐπὶ τὸ τῷ θεῷ δοκοῦν ἀναβαίνει, καὶ φησὶν· *Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο*· ὡς τῷ Κυρίῳ *ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο*· εἴη τὸ *δογμα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας*. Καὶ ταῦτα ἔλεγεν, ἑαυτὸν μὲν ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἦντα ὁρῶν τὴν πᾶσαν ἐπελθόντα ἀρετὴν, πονηροὺς δὲ ἀνθρώπους καὶ γόητας· εὐήμεροῦντας, τρυφῶντας, κομῶντας πάντοθεν. Καὶ οὐκ εἶπεν οὐδὲν τοιοῦτον, οἷον εἰκὸς τινὰς τῶν ἀσθενεστέρων εἶπειν· Ἐπὶ τοῦτοις ἔθρεψα τοὺς παῖδας, καὶ μετὰ ἀκριβείας ἤσκησα ἀπάσης; ἐπὶ τοῦτοις ἠνέψξα τὴν οἰκίαν τοῖς παριούσιν, ἵνα μετὰ τοὺς πολλοὺς ὀρόμους ἐκεῖνους τοὺς ὑπὲρ τῶν θεομένων, τοὺς ὑπὲρ τῶν γυμνῶν, τοὺς ὑπὲρ τῶν ὀρφανῶν, ταύτας ἀπολάβω τὰς ἀμοιβάς; Ἄλλ' ἀντὶ τούτων τὰ πάσης θυσίας κρείττονα βήματα ἀνήνεγκεν ἐκεῖνα, λέγων· *Γυμνός ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνός καὶ ἀπελεύσομαι*. Εἰ δὲ διέρρηξε τὰ ἱμάτια, καὶ τὴν κόμην ἀπεκέρατο, μὴ θαυμάσει· πατήρ γὰρ ἦν, καὶ πατήρ φιλόστοργος, καὶ ἔδει καὶ τὴν τῆς φύσεως δειχθῆναι συμπάθειαν, καὶ τὴν τῆς γνώμης φιλοσοφίαν. Εἰ γὰρ μηδὲ τοῦτο ἐποίησε, τάχα καὶ ἀναισθησίας ἐνόμιζεν ἂν τις εἶναι τὴν φιλοσοφίαν ταύτην. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ σπλάγχνα δείκνυσι καὶ τῆς εὐσεβείας τὴν ἀκριβείαν, καὶ ἀλγῆσας οὐ περιετρέπη· ἀλλὰ καὶ περαιτέρω προϊόντος αὐτῷ τοῦ ἀγῶνος, πάλιν ἐτέρους ἀναδείξει στεφάνους ἐκ τῶν πρὸς τὴν γυναῖκα βημάτων, λέγων· *Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν*; Καὶ γὰρ ἡ γυνὴ μόνη λοιπὸν ὑπελείφθη, πάντων ἀφανισθέντων αὐτῷ, καὶ τῶν παιδῶν καὶ τῶν κτημάτων καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος, καὶ αὕτη πρὸς πείραν καὶ ἐπιβουλὴν. Διὰ τοῦτο καὶ αὕτη μετὰ τῶν τέκνων οὐκ ἠφάνισεν ὁ διάβολος, οὐδὲ ἤτησεν αὐτῆς τὴν σφαγὴν, ἐπειδὴ προσεδόκησεν μεγάλα αὐτῷ συντελεῖν πρὸς τὴν ἐπιβουλὴν τοῦ ἁγίου τοῦτου. Διὰ τοῦτο ὥσπερ τι μέγιστον ὄπλον αὕτη

αὐτῷ κατέλιπεν. Εἰ γὰρ παραδείσου, φησί, δι' αὐτῆς ἐξέβαλον, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ κοπρίας ὑποσκελίσαι δυνήσομαι.

δ'. Καὶ θέα τὴν πανουργίαν. Οὐδὲ γὰρ τῶν βοῶν ἀπολλυμένων προσήγαγε τὸ μηχανήμα τοῦτο, οὐδὲ τῶν θῶων, οὐδὲ τῶν καμήλων, ἀλλ' οὐδὲ τῆς οἰκίας κατενεχθείσης, οὐδὲ τῶν παιδῶν καταχωσθέντων, ἀλλὰ σιγᾶ^α τέως καὶ ἡσυχάζειν ἐξ τὸν ἀθλητὴν ὄρων· [255] ὅτε δὲ τῶν σκολῆκων ἀνέδλωσεν ἡ πηγή, καὶ σηπόμενον τὸ δέσμα κατέρρει, καὶ δαπανώμεναι αἱ σάκμαις ἰχώρ πολλῆς γέμοντα θυσαδίας ἐποίησαν, καὶ τηγάνων καὶ καμίνων καὶ πάσης φλογὸς ὀδυνηρότερον αὐτὸν ἢ τοῦ διαδόλου κατανήλισκε χεῖρ, θηρίου παντὶς χαλεπώτερον διατρώγουσα πάντοθεν καὶ κατεσθίουσα τὸ σῶμα, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ συμφορᾷ πολὺς προῆλθε χρόνος, τότε αὐτὴν προσάγει ἡδὴ τεταριγευμένῃ καὶ κατεργασθέντι. Εἰ γὰρ παρὰ τὰ προοίμια προσῆλθε τῆς συμφορᾶς, οὐδ' ἂν ἐκεῖνον εὔρεν οὕτως ἐκνευρισμένον, οὐδ' ἂν αὐτὴ τὴν συμφορὰν ἔσχεν ἐξογκώσαι· οὕτω καὶ ἐπάραι τῷ λόγῳ· νυνὶ δὲ ὅτε αὐτὸν εἶδε διὰ τὸ μῆκος τοῦ χρόνου διψῶντα ἀπαλλαγῆς, καὶ ἐπιθυμοῦντα τῆς τῶν ἐπικαίμενων λύσεως, σφοδρῶς τότε προσέρχεται. Ὅτι γὰρ σφόδρα κατειργασμένος ἦν, καὶ οὐδὲ ἀναπνεῖν λοιπὸν εἶχεν, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν ἐπεθύμει, ἄκουσον τί φησὶν· [εἰ γὰρ δυναίμην ἑμαυτὸν χειρῶσασθαι, ἢ δεηθῆναι ἐτέρου, καὶ ποιήσαιμι τοῦτο.] Καὶ θέα μοι τὴν καουργίαν τῆς γυναικὸς, πόθεν εὐθέως προοιμιάζεται· ἀπὸ τοῦ πλήθους τοῦ χρόνου, Μέχρι τίνος καρτερήσεις; λέγουσα. Εἰ δὲ πολλάκις καὶ πραγμάτων οὐκ ὄντων λόγοι μόνον ἔσχυσαν μαλάξαι, ἐννόησον τί τότε πάσχειν αὐτὸν εἰκὸς ἦν, μετὰ τῶν ῥημάτων τούτων καὶ τῶν πραγμάτων ὀδυνόντων αὐτόν. Καὶ τὸ δὴ πάντων χειρόν, ὅτι καὶ γυνὴ ἢ ταῦτα λέγουσα ἦν, καὶ γυνὴ ἀναπεσοῦσα καὶ ἀπαγορευοῦσα καὶ διὰ τοῦτο σπούδαζουσα καὶ αὐτὸν εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλειν. Πλὴν ἀλλ' ἵνα σαφέστερον ἴδωμεν τὸ μηχανήμα τὸ τῷ ἀδαμαντίνῳ τούτῳ προσαγόμενον τείχει, καὶ αὐτῶν ἀκούσωμεν τῶν ῥημάτων. Τίνα οὖν ταῦτά ἐστι; Μέχρι τίνος καρτερήσεις λέγων, Ἰδοὺ ἀναμείνω χρόνον ἔτι μικρὸν προσδεχόμενος τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας μου; Ἠλεγξε γὰρ σου, φησί, τὰ ῥήματα ὁ χρόνος, μακρότερος μὲν γινόμενος, λύσιν δὲ οὐδεμίαν ἐμφαίνων. Ταῦτα δὲ εἶπεν, οὐκ εἰς ἀπόγνωσιν αὐτὸν ἐμβάλλουσα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὀνειδίζουσα καὶ κωμωδοῦσα. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐνοχλοῦσαν αἰεὶ παραμυθούμενος καὶ διακρουόμενος τοιαῦτα ἐφθέγγετο· Ἀνάμεινον ἔτι μικρὸν, καὶ ταχέως ἔσται τούτων τὸ τέλος. Ὀνειδίζουσα τοίνυν αὐτῷ, φησί· Μὴ καὶ νῦν τὸ αὐτὸ ἐρεῖς; πολὺς γὰρ ἡδὴ χρόνος παρέδραμε, καὶ τέλος τούτων οὐδὲν ἀνεφάνη. Καὶ θέα τὴν καουργίαν· οὐδὲ γὰρ μέμνηται τῶν βοῶν, οὐ τῶν προβάτων, οὐδὲ τῶν καμήλων· ἥδει γὰρ οὐ σφόδρα αὐτὸν τούτοις δακνόμενον· ἀλλ' ἐπὶ τὴν φύσιν εὐθέως ἐρχεται, καὶ τῶν παιδῶν ἀναμνησθεῖ· ἐπ' αὐτοῖς γὰρ εἶδεν αὐτὸν καὶ τὴν ἐσθῆτα διαβρῆξαντα, καὶ τὴν κόμην ἀποχειράμενον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπόλετό σου τὰ παιδιά, ἀλλὰ σφόδρα περιπαθῶς· Ἠγάνισται σου τὸ μνημόσυνον ἀπὸ τῆς γῆς, δι' ὃ καὶ τὰ παιδιά ποθεινά. Εἰ γὰρ καὶ νῦν, ἀναστάσεως φανείσης, ἐντεῦθεν ἔστι τὰ παιδιά ἐπέραστα ἀπὸ τοῦ τῆν [256] μνημῆν τῶν ἀπελθόντων

^α *Legebatur* σιγῆν.

διατρεῖν, πολλῷ μᾶλλον τότε. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀρὰ ἐντεῦθεν γίνεται πικροτέρα. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ, τὰ παιδιά, ὁ ἐπαρώμενος εἶπεν, ἐξολοθρευθεῖη, ἀλλὰ, τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ ἀπὸ τῆς γῆς· οἱ υἱοὶ σου καὶ αἱ θυγατέρες σου. Εἰποῦσα γὰρ, τὸ μνημόσυνον, μετὰ ἀκριβείας πάλιν ἐκατέρας τῆς φύσεως μέμνηται· Εἰ δὲ σοί, φησὶν, οὐ μέλει τούτων, κἄν τὸ ἐμὸν σκόπει· τῆς ἐμῆς κοιλίας ὠδίνες καὶ πόνοι, οὐκ εἰς τὸ κενὸν ἐκοπίασα μετὰ μόχθων. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἔστιν· Ἡ τὸ πλέον ἐνεγκούσα ἡδίκημαι διὰ σέ, καὶ τοὺς μὲν πόνους ὑπέστην, τῶν δὲ καρπῶν ἀπεστέρημαι. Καὶ ὅρα πῶς οὕτε τίθησι τὴν ζημίαν τῶν χρημάτων, οὕτε σιγᾶ αὐτὴν καὶ παρατρέχει, ἀλλ' ὡς ἐνὴν καὶ περιπαθῶς αὐτὴν ἀπαγγεῖλαι, οὕτως αἰνίττεται. Ὅταν γὰρ εἶπη, Κἀγὼ πλανῆεις καὶ ἰάτρις, τόπον ἐκ τόπου, οἰκίαν ἐξ οἰκίας περιερχομένη, καὶ τὴν ζημίαν αἰνίττεται, καὶ πολλὴν τὴν προσπάθειαν δείκνυσι· καὶ γὰρ καὶ αἱ λέξεις αὐταὶ ἱκαναὶ ἐπάραι τὴν συμφορὰν· Ἐπὶ τὰς ἐτέρας ἐρχομαι θύρας, φησὶν. Οὐδὲ γὰρ προσαιτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ πλανῶμαι καὶ δουλεύω δουλείαν ξένην καὶ καινὴν, πανταχοῦ περιοῦσα, καὶ τὰ σύμβολα τῆς συμφορᾶς περιφέρουσα, καὶ πάντας διδάσκουσα τὰ ἐμὰ κακὰ· ὁ πάντων ἔστιν ἐλεεινότερον, τὸ οἰκίαν ἐξ οἰκίας ἀμειβεῖν. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη τῶν θρήνων, ἀλλ' ἐπήγαγε λέγουσα· Προσδεχομένη τὸν ἥλιον πόσε δύσει, καὶ ἀναπαύσομαι τῶν μόχθων μου καὶ τῶν περιεχουσῶν με ὀδυνῶν, αἱ με νῦν συνέχουσιν. Ὁ γὰρ τοῖς ἄλλοις ἔστιν ἡδὴ, φησὶ, τὴν ἀκτίνα ὄραν, τοῦτο ἐμοὶ βαρὺ· ποθεινὸν δὲ ἡ νύξ καὶ τὸ σκότος· αὐτὴ γὰρ με ἀναπαύει τῶν ἰδρωτῶν μόνη, αὐτὴ μοι παραμυθία γίνεται τῶν κακῶν. Ἄλλ' εἰπὸν τι ῥῆμα πρὸς Κύριον, καὶ τελευτά.

ε'. Εἶδες κἀνταῦθα τὴν καουργίαν, πῶς οὐδὲ ἐναυτῇ τῇ συμβουλῇ εὐθέως εἰσήγαγε τὴν ὀλεθρίαν παράνεσιν, ἀλλὰ διηγησαμένη πρῶτον ἐλεεινῶς τὰς συμφορὰς, καὶ ἐκτείνασα τὴν τραγωδίαν, ἐν βραχεῖ τίθησι τὴν παράνεσιν, καὶ οὐδὲ ἐμφαίνει σαφῶς αὐτὴν, ἀλλὰ συσκιάσασα ἐκείνην, τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῷ προτείνει τὴν μάλιστα ποθεινὴν, καὶ ἐπαγγέλλεται τελευτήν, ὃ μάλιστα ἐπεθύμει; Καὶ σκόπει κἀντεῦθεν τοῦ διαδόλου τὴν καουργίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἥδει τὸν πῖθον τοῦ Ἰώβ τὸν περὶ τὸν Θεόν, οὐκ ἀφίησι τὴν γυναῖκα κατηγορήσαι τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ ὡς ἐχθρὰν εὐθέως ἀποστραφῇ. Διὰ τοῦτο αὐτοῦ μὲν οὐδαμῶς μέμνηται, τὰ δὲ συμβάντα ἄνω καὶ κάτω στρέφει. Σὺ δὲ μετὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι καὶ γυνὴ ἦν ἢ ταῦτα συμβουλεύουσα, προστίθει, δεινὸς καταγοητεῦσαι ῥήτωρ τοὺς μὴ προσέχοντας. Πολλοὶ γοῦν καὶ χωρὶς συμφορῶν ἀπὸ γυναικῶν συμβουλῆς κατηνέχθησαν μόνως. Τί οὖν ὁ μακάριος οὗτος, καὶ ἀδάμαντος στεβρότερος; Βλέψας εἰς αὐτὴν πικρὸν, ἀπὸ τῆς βίβως καὶ πρὸ τῆς φωνῆς διεκρούσατο τὰ μηχανήματα. Ἐκείνη μὲν γὰρ προσεδόκησε δακρύων κινήσειν πηγὰς· οὗτος δὲ λέοντος σφοδρότερος γέγονε, θυμοῦ πληρωθεὶς καὶ ἀγανακτήσεως, οὐκ ὑπὲρ ὧν ἔπασχεν, ἀλλ' ὑπὲρ ὧν ἐκείνη διαβολικῶς συνεβούλευσε, [257] καὶ τῷ βλέμματι τὸν θυμὸν ἐνδειξάμενος, μεμετρημένην ποιεῖται τὴν ἐπιτίμησιν· καὶ γὰρ καὶ ἐν συμφοραῖς σώφρων ἦν. Καὶ τί φησιν; Ἰνα τί ὡσπερ μία τῶν ἀφρόνων γυναικῶν ἐλάλησας; Οὐχ οὕτω σε ἐπαίδευσα, φησὶν, οὐχ οὕτω σε ἔθρεψα· ὅθεν οὐδὲ ἐπιγινώσκω τὴν σύνοικον τὴν ἐμὴν. Τὰ γὰρ ῥήματα ταῦτα ἀνοήτου γυναικὸς, καὶ παραπαιούσης ἢ συμβουλῆς. Εἶδες τομὴν σύμμετρον, καὶ πληγὴν ἱκανὴν διορθῶσαι· τὴ

pore, et ipsa ei ad tentationem et insidias relicta est. Ideoque illam non cum filiis sustulit diabolus, neque ipsius cædem expetiit, quia sperabat illam magnam sibi opem esse laturam ad insidias sancto huic viro parandas. Ideoque ipsam, tamquam maximum telum sibi opportunum reliquit. Si enim, inquit, hominem per illam ex paradiso ejeci, multo magis in sterquilinio potero supplantare.

4. Et vide calliditatem. Neque enim postquam boves perierant, hanc machinam adhibuit, neque post sublatis asinos vel camelos, nec post dejectam domum, neque post obrutos filios; sed interim silere et quietem agere sivit athletam videns; ubi autem vermium fons scaturivit, cum putrescens pellis difflueret, et consumptæ carnes saniem emitterent, ac sartaginibus fornacibusque et quavis flamma gravior ipsum diaboli manus consumeret, quavis fera effe-ratior ipsi corpus undique consumens et devorans, cum in hac calamitate multum temporis insumptum fuisset, tunc uxorem ad illum adducit jam exsiccatum et confectum. Si enim initio calamitatis accessisset, neque ita illum enervatum reperisset, neque calamitatem adeo potuisset exaggerare ac verbis extollere: nunc autem ubi vidit illum ob temporis diuturnitatem liberationem sitire et malorum finem desiderare, tunc vehemens accedit. Quia enim valde confectus erat, neque respirare ultra poterat, sed et mori cupiebat, audi quid dicat: [Nam si mihi possem manum inferre, aut alium rogare, etiam hoc facerem (a).] Et vide mihi nequitiam mulieris, unde statim ordiatur: a diuturnitate temporis, dicens: *Quousque tolerabis (Job 2. 9)*? Si namque sæpe, etiam cum gravia non instarent negotia, verba solum emolli-re potuerunt; cogita quid verisimiliter ipse tunc patiebatur, cum et hæc verba et res ipse dolorem ipsi inferrent. Quodque omnium teterrimum erat, quod et uxor ejus hæc loqueretur, et uxor quæ conciderat et animum despondebat; ideoque studebat et ipsum in desperationem conjicere. Cæterum ut aperte videamus machinam in hunc murum adamantinum admotam, ipsa verba audiamus. Quænam illa sunt? *Quousque tolerabis dicens, Ecce præstolor adhuc modicum temporis spem salutis habens (Ibid. in Græco)*? Tua, inquit, verba refellit tempus, quod diuturnius factum, nullam exhibet solutionem. Hæc autem dicebat, non modo in desperationem ipsum conjiciens, sed exprobrans ei et traducens illum. Etenim ille molestiam creantem ipsam consolans, et ejus verba depellens, talia loquebatur: *Exspecta adhuc paululum, et cito finis horum veniet. Illi ergo exprobrans dicit ipsa: An nunc quoque idipsum dicēs? multum enim temporis jam præterit, et nullus horum finis visus est. Et vide nequitiam: non boum meminit, non ovium, non camelorum; sciebat enim illum non admodum hisce morderi; sed statim*

venit ad naturam, et filios in memoriam revocat: viderat enim ipsum amissis filiis vestem discedisse, et comam totondisse. Neque dixit, *Filii tui periere*, sed modo ad commiserationem composito: *Deletum est memoriale tuum de terra*, propter quod filii desiderabiles sunt. Etenim si etiam nunc, cum resurrectione futura creditur, hinc filii desiderabiles sunt, quod eorum qui decesserunt memoriam servant, multo magis tunc. Ideo hinc maledictio acerbior efficitur. Neque enim qui illic execratur dicit: *Exterminentur filii*, sed, *Memoriale ejus e terra (Job 18. 17)*, nempe filii tui et filiarum tuarum. Cum dixisset enim, *Memoriale*, accurate rursus utrumque sexum memorat: Si autem hæc, inquit, non tibi curæ sunt, me saltem spectes: *Uteri mei dolores laborezque, quos frustra sum perpessa*. Id est, quæ majorem tui dolorem, injuria propter te affecta sum: dolores subii, et fructibus sum privata. Et vide quomodo jacturam pecuniarum neque memoret, neque taceat vel prætercurrat, sed ut licebat illam miserabiliter tangere, ipsam subindicet. Cum enim dicit, *Et ego errabunda et serva, a loco in locum, et a domo in domum circumcursans*, et jacturam subindicat, et magnam exhibet commiserationem: nam ipsa verba possunt calamitatem amplificare: Ad aliorum, inquit, ostia venio. Neque enim solum mendico, sed etiam erro et servitute subeo non exspectatam et novam, undique circumiens et calamitatis signa circumferens, omnesque mala mea docens; quod omnium miserimum est, domum frequenter mutare. Neque hic lamentandi finem fecit, sed subjunxit dicens: *Exspectans solem quando occidet, et requiescam a laboribus meis et a doloribus qui me circumdant et detinent*. Quod enim aliis suave est, inquit, radium videre, hoc mihi grave; desiderabiles autem mihi sunt nox et tenebræ; hæc mihi a sudoribus quietem pariunt, hæc mihi sunt in malis consolatio. *Sed dic verbum contra Dominum, et morere*.

5. Vidistin' hic quoque nequitiam? quo pacto in consilio suo non statim induxerit perniciosam adhortationem, sed cum prius calamitates miserabiliter enarrasset, et tragædiam extendisset, paucis verbis adhortationem ponit, neque clare illam indicat, sed subindicans illam, maxime desiderabilem ipsi proponit liberationem, et mortem denuntiat, quam summopere optabat? Et hinc quoque observa diaboli vafritiem et malitiam. Quia enim sciebat Jobi amorem erga Deum, non sinit mulierem Deum accusare, ne ille ut inimicam ipsam statim aversaretur. Ideo ejus nusquam meminit, sed quæ acciderant sus deque versat. Tu autem, cum iis quæ dicta sunt, adde mulierem fuisse quæ hoc dabat consilium, vehementem oratorem ad eos pellicendos qui non attendunt. Multi certe etiam absque calamitatibus a solo mulierum consilio dejecti fuerunt. Quid igitur hic vir beatus, et adamante fortior? Acriter illam intuitus, a solo aspectu, antequam vocem emitteret, machinas depulit. Illa enim sperabat se lacrymarum fontes moturam esse: hic vero lcon-

(a) Verba uncinis clausa, quæ desperantis esse videntur, in hodiernis exemplaribus non habentur. Possunt tamen alio sensu mitiore intelligi, nempe: Nam si liceret, si fas esset, si sine peccato possem mihi manum inferre, etc.

vehementior fuit, ira et indignatione plenus, non pro iis quæ patiebatur, sed propter consilia quæ diabolice ab illa data sunt; et ipso aspectu indignationem exhibens, moderata utitur increpatione: etenim etiam in calamitatibus moderatus erat. Et quid ait? *Cur sicut una ex insipientibus mulieribus loquuta es (Job 2. 10)?* Non sic te erudivi, inquit, non sic te educavi: unde nec consortem meam agnosco. Hæc quippe dicta sunt insanæ mulieris, et furentis consilium est. Viden' sectionem moderatam, plagam quæ posset morbum curare. Deinde post increpationem consilium rursus affert, quod possit illam consolari, et rationi valde consentaneum, dicens: *Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus?* Recordare enim, inquit, priorum illorum, et tecum reputa auctorem, et hæc fortiter feres. Vidistin' moderationem viri? Nec enim fortitudini suæ patientiam suam adscribit, sed ex rerum consequentia fuisse illam dicit. Pro quibusnam enim illa

nobis dedit Deus? quam rependens remunerationem? Nullam; sed ex sola benignitate sua: donum enim erat, non retributio; gratia, non remuneratio. Ergo hæc fortiter feramus. Hoc et viri et mulieres inscriptum dictum habemus; hæc verba in mente insculpamus, et hæc et ea quæ præcedunt: et historiam malorum ejus, velut imaginem in mentem nostram inscribentes, jacturam dico pecuniarum, filios sublato, corporis plagam, opprobria, irrisiones, uxoris machinas, diaboli insidias, omnes uno verbo justi calamitates, nobis in portum maximum apparenus: ut omnia fortiter et cum gratiarum actione ferentes, et in præsentī vita mœrorem omnem depellamus, et de hac benedictione mercedem referamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et una Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIX.

CAP. 12. v. 1. *De spiritualibus autem, fratres, nolo vos ignorare. 2. Scitis autem quod cum gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes.*

1. Hic totus locus valde obscurus est: obscuritatem vero parit ignoratio eorum quæ tunc contingebant, nunc autem non fiunt. Et cur nunc non fiunt? Ecce namque obscuritatis causa aliam nobis questionem peperit. Cur enim tunc fiebant, nunc vero secus? Sed hoc postea dicendum mittamus: interim vero quæ tunc fiebant recenseamus. Quid ergo tunc contingebat? Si quis baptizaretur, linguis statim loquebatur, et non linguis tantum, sed etiam multi prophetabant, quidam vero alias plures virtutes exhibebant. Quia enim ab idolis accedentes, cum nihil clare scirent, neque in antiquis Bibliis essent educati, baptizati statim Spiritum accipiebant, Spiritum vero non videbant, invisibilis cum sit; dabat gratia sensibile quoddam argumentum illius operationis; aliusque Persica, alius Romana, alius Indica, alius alia lingua statim loquebatur: et hoc externis notum faciebat, Spiritum sanctum in ipso loquente esse. Ideo sic ipsum appellat dicens: *Unicuique autem manifestatio Spiritus datur ad utilitatem*, charismata seu dona vocans manifestationem Spiritus. Quia enim apostoli hoc primum signum acceperunt, fideles quoque acceperunt linguarum donum; neque hoc solum, sed et alia plurima. Nam et mortuos multi suscitabant, et dæmonas pellebant, et alia multa similia mirabiliter operabantur: donaque habebant alii quidem pauciora, alii vero plura. Magis autem quam alia omnia apud illos erat donum linguarum.

Spiritus sancti dona causa schismatis. — Et hæc causa schismatis illis fuit, non ex natura sua, sed ex ingrato accipientium animo. Nam qui majora habebant, efferebantur adversus eos qui minora possidebant: hi vero rursus dolebant, et iis qui majora haberent invidabant: idque in sequentibus os-

tendit ipse Paulus. Quia igitur hinc letalem accipiebant plagam, dum in eis caritas dissolveretur, multum studium ponit ut id corrigat. Contigit hoc etiam Romæ, sed non hoc modo. Quapropter etiam in Epistola ad Romanos illud movet quidem, sed adumbrate et breviter, sic dicens: *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, membra autem omnia non eandem habent operationem: sic multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem invicem membra. Habentes autem dona secundum gratiam quæ data est nobis diversa; sive prophetiam, secundum proportionem fidei, sive ministerium, in ministrando, sive qui docet, in doctrina (Rom. 12. 4. 7).* Quod autem illi inde in arrogantiam inciderent, id in principio subindicavit ita dicens: *Dico autem vobis per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt in vobis, non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, unicuique ut Deus distribuit mensuram fidei (Ibid. v. 3).* Itaque cum illis (neque enim magnus erat morbus dissidii et arrogantiae) sic disseruit: hic vero cum multo studio; nam morbus valde invalescebat. At non hoc tantum illos conturbabat, sed multi erant istic divinantes, quod urbs illa Græcorum moribus addicta esset, et cum aliis hoc quoque illos supplantabat et turbabat. Quapropter orditur statuens quid interesset discriminis divinationem inter et prophetiam. Propterea etiam discretionem spirituum acceperunt, ut discernere et scirent, quis loqueretur per mundum spiritum, quis per immundum. Quia enim ex ipsa re non poterat dictorum demonstratio præberi (prophetia enim non in tempore quo profertur, sed in tempore eventus pronuntiatæ rei, veritatis suæ argumentum præbet); neque facile erat illam internoscere, dicereque quis propheta, quis mendax esset (etenim cum scelestus et immundus sit diabolus, in prophetas se se injiciebat, falsos inducens prophetas, ut qui et ipsi futura

νόσημα; Εἶτα μετὰ τὴν ἐπίπληξιν καὶ συμβουλὴν εἰσάγει πάλιν ἀρκοῦσαν αὐτὴν παραμυθῆσασθαι καὶ πολὺ τὸ εὐλόγον ἔχουσαν, λέγων· *Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ἔποισμεν*; Ἀναμνήσθητι γάρ, φησὶ, τῶν προτέρων ἐκείνων, καὶ λογίζου τὸν αἴτιον, καὶ οἰσεις καὶ ταῦτα γενναίως. Εἶδες μετριοφροσύνην ἀνδρός; Οὐδὲ γὰρ τῇ ἀνδρείᾳ αὐτοῦ λογίζεται τὴν ὑπομονήν, ἀλλὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας αὐτὴν εἶναι φησιν. Ἄντι τῶν γὰρ ἐκείνα ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεός; ποίαν ἐκτινύς ἀμοιβήν; Οὐδεμίαν· ἀλλ' ἐξ ἀγαθότητος μόνης· ὧρεα γὰρ ἦν, οὐκ ἀμοιβή, καὶ χάρις, οὐκ ἀντιδοσις. Οὐκοῦν καὶ ταῦτα φέρωμεν γενναίως. Τοῦτον καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες τὸν λόγον ἀνάγραπτον ἔχωμεν, καὶ τὰ ῥήματα ταῦτα ἐγκολάσωμεν τῇ διανοίᾳ, καὶ ταῦτα καὶ τὰ πρὸ τούτων· καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ

τῶν παθημάτων* καθάπερ εἰκόνα ἐπὶ τῆς διανοίας ὑπογράψαντες, τῆν ζημίαν λέγω τῶν χρημάτων, τὴν ἀφαίρεσιν τῶν παιδῶν, τὴν πληγὴν τοῦ σώματος, τὰ ὄνειδη, τὰς χλευασίας, τὰς τῆς γυναικὸς μηχανάς, τὴν τοῦ διαδόλου ἐπιβουλὴν, πάντα ἀπλῶς μετὰ ἀκριθείας τὰ πάθη τοῦ δικαίου, λιμένα κατασκευάσωμεν μέγιστον ἡμῖν· ἵνα πάντα γενναίως καὶ εὐχαρίστως φέροντες, καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ πᾶσαν ἀποκρουσώμεθα ἀθυμίαν, καὶ τοὺς περὶ τῆς εὐφημίας ταύτης ἀπολάθωμεν μισθοὺς, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

* *Legebatur* μαθητῶν, *ridicule*.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΘ'.

Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμῖν ἀγγοεῖν. Οἶδατε δεῖ δεξέσθαι ἦτε, πρὸς τὰ εἰδῶλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγοσμένοι.

α'. Τοῦτο ἔπαινον τὸ χωρίον σφοδρὰ ἐστὶν ἀσαφές· τὴν δὲ ἀσάφειαν ἢ τῶν πραγμάτων ἄγνοιά τε καὶ ἑλλειψίς ποιεῖ τῶν τότε μὲν συμβαινόντων, νῦν δὲ οὐ γινωσκόμενων. Καὶ τίνας ἐνεκεν οὐ γίνεται νῦν; Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἡ αἰτία πάλιν τῆς ἀσαφείας ἕτερον ἡμῖν ζήτημα ἔτεκε. Τί δήποτε γὰρ τότε μὲν ἐγένετο, νῦν δὲ οὐκ ἐτι; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰς αὐθις ἀναβαλλώμεθα^α, τέως δὲ τὰ συμβαινόντα τότε λέγωμεν. Τί οὖν τότε συνέβαινε; Εἰ τις ἐβαπτίσαστο, γλώσσαις εὐθέως ἐλάλει, καὶ οὐ γλώσσαις μόνον, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ προεφήτευσον, [258] τινὲς δὲ καὶ ἑτέρας πλείους δυνάμεις ἐπεδείκνυντο. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῶν εἰδῶλων προσιώντες, οὐδὲν εἰδότες σαφῶς, οὐδὲ ταῖς παλαιαῖς ἀντραφέντες βίβλοις, βαπτισθέντες εὐθέως Πνεῦμα ἐλάμβανον, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐκ ἔωρων· ἀόρατον γὰρ ἐστὶν· ἀίσθητόν τινα ἐλεγχον ἐδίδου τῆς ἐνεργείας ἐκείνης ἢ χάρις· καὶ ὁ μὲν τῇ Περσῶν, ὁ δὲ τῇ Ῥωμαίων, ὁ δὲ τῇ Ἰνδῶν, ὁ δὲ ἑτέρα τινὶ τοιαύτῃ εὐθέως; ἐφθέγγετο γλώσση· καὶ τοῦτο ἐφανεροῦ τοῖς ἔξωθεν, ὅτι Πνεῦμά ἐστιν ἐν αὐτῷ τῷ φθεγγόμενῳ. Διὸ καὶ οὕτως αὐτὸ καλεῖ λέγων· *Ἐκάστῳ δὲ ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον*· τὰ χαρίσματα φανέρωσιν Πνεύματος ὀνομάζων. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ οἱ ἀπόστολοι τοῦτο πρῶτον σημεῖον ἔλαβον, καὶ οἱ πιστοὶ τοῦτο ἐλάμβανον τὸ τῶν γλωσσῶν, καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πλείω. Καὶ γὰρ καὶ νεκροὺς ἤγειρον πολλοὶ, καὶ δαίμονας ἤλαυνον, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα ἐθαυματούργουν· καὶ χαρίσματα δὲ εἶχον, οἱ μὲν ἐλάττονα, οἱ δὲ πλείω. Πλείων δὲ πάντων τὸ τῶν γλωσσῶν ἦν παρ' αὐτοῖς χάρισμα.

Καὶ τοῦτο αἴτιον σχίσματος αὐτοῖς ἐγένετο, οὐ

^α *Alit*, ἀναβλήμεθα.

παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν εἰληφότων. Οἱ τε γὰρ τὰ μείζονα ἔχοντες ἐπῆροντο κατὰ τῶν τὰ ἐλάττονα κεκτημένων· οὕτοι δ' αὖ πάλιν ἤλθον, καὶ τοῖς τὰ μείζονα ἔχουσιν ἐφθόνουν. Καὶ τοῦτο προῖων δείκνυσιν αὐτοὺς ὁ Παῦλος. Ἐπεὶ οὖν ἐντεῦθεν καιρίαν ἐλάμβανον πληγὴν, διαλυομένης αὐτοῖς τῆς ἀγάπης, πολλὴν σπουδὴν ποιεῖται, ὥστε αὐτὸ διορθῶσαι. Συνέβη μὲν γὰρ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Ῥώμῃ, ἀλλ' οὐκ οὕτω· διόπερ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ κινεῖ μὲν αὐτὸ, συνεκκισμένως δὲ καὶ ἐν βραχεῖ, λέγων οὕτω· *Καθάπερ γὰρ ἐν ἐνὶ σώματι μέλη πολλὰ ἔχομεν, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν· οὕτως οἱ πολλοὶ ἐν σώμα ἕσμεν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθ' εἷς, ἀλλήλων μέλη.* Ἐχοντες δὲ χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθείσαν ἡμῖν διάφοροι, εἴτε προφητείας, κατὰ τὴν ἀναλογία τῆς πίστεως, εἴτε διακονίας, ἐν τῇ διακονίᾳ, εἴτε ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Ὅτι δὲ καὶ ἐκείνοι εἰς ἀπόνοιαν ἐντεῦθεν ἐνέπιπτον, ἀρχόμενος ἠνίκατο τοῦτο, οὕτως εἰπὼν· *Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὁ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, ἐκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως.* Ἐκείνοις μὲν οὖν (οὐδὲ γὰρ πολὺ τὸ νόσημα ἦν τῆς διαστάσεως καὶ ἀπονοίας) οὕτω διελέκται· ἐναυθὰ δὲ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς· καὶ γὰρ σφοδρὰ τοῦ πάθους ἦν ἡ νομή. Καὶ οὐδὲ τοῦτο μόνον αὐτοὺς ἐθορύθει, ἀλλὰ καὶ μάντις ἦσαν αὐτόθι πολλοί, ἅτε Ἑλληνικώτερον τῆς πόλεως διακειμένης, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο αὐτοὺς ὑπεσκέλιζε καὶ ἐτάραττε. Διὸ καὶ ἀρχόμενος, πρῶτον τὸ μέσον μαντείας καὶ προφητείας τίθησι. Διὰ τοῦτο καὶ διακρίσεις ἔλαβον πνευμάτων, ὥστε διακρίνειν καὶ εἰδέναι, τίς μὲν ὁ [259] πνεύματι φθεγγόμενος καθαρῷ, τίς δὲ ὁ ἀκαθάρτῳ. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτόθεν οὐκ ἦν παρασχεῖν τῶν λεγομένων τὴν ἀπόδειξιν (προφητεία γὰρ οὐκ ἐν τῷ καιρῷ, ᾧ λέγεται, ἀλλ' ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκδόσεως παρέχεται τῆς οἰκείας ἀληθείας τὸν ἐλεγχον)· καὶ οὐκ ἦν εὐκόλον αὐτὴν διαγνῶναι, καὶ τίς μὲν ὁ προ-

ψητεύων, τίς δὲ ὁ ψευδόμενος (καὶ γὰρ μιὰρὸς ὢν ὁ διάβολος ἐπεισθῆι τοῖς προφητεύουσι, ψευδοπροφήτας εἰσάγων ἕως δὴθεν τὰ μέλλοντα προλέγοντας καὶ αὐτούς)· εἶτα ἐπειδὴ τέως ἀνεύθυνα ἦν τὰ λεγόμενα, εὖπω τῶν πραγμάτων ἐκδάντων περὶ ὧν προελέγετο, καὶ ῥαδίως παρεκρούετο (τὸν γὰρ ψευδόμενον καὶ τὸν ἀληθεύοντα τὸ τέλος ἤλεγχεν)· ἵνα δὴ μὴδὲ πρὸ τοῦ τέλους ἀπατῶνται οἱ ἀκροαταί, δίδωσιν αὐτοῖς σημεῖον, ὃ καὶ πρὸ τῆς ἐκθάσεως ἐδείκνυ τούτον ἀκαίρον· καὶ ἐντεῦθεν λαθῶν ἀκολουθίαν καὶ ἀρχήν, οὕτω καὶ εἰς τὸν περὶ τῶν χαρισμάτων ἐκβαίνει λόγον, καὶ τὴν φιλονεικίαν διορθοῦται τὴν καὶ ἐντεῦθεν γινόμενην. Τέως μέντοι τοῦ περὶ τῶν μάντεων ἀρχεται λόγος οὕτω λέγων· *Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί*· πνευματικὰ τὰ σημεῖα καλῶν, ὅτι ταῦτα ἔργα τοῦ Πνεύματος μόνου, οὐδὲν ἀνθρωπίνης ἐπισπερούσης σπουδῆς εἰς τὸ τὰ τοιαῦτα θαυματουργεῖν. Καὶ μέλλων περὶ αὐτῶν διαλέγεσθαι, πρότερον, ὅπερ ἔφην, τῆς μαντικῆς τὴν διαφορὰν καὶ τῆς προφητείας τίθησιν, οὕτω λέγων· *Οἴδατε ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἰδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Ἐν τοῖς εἰδώλοις ^a, φησὶν, εἴποτε κατεσχέθη τις ὑπὸ πνεύματος ἀκαθάρτου καὶ ἐμαντεύετο, ὡσπερ ἀπαγόμενος, οὕτως ἐλκετο ὑπὸ τοῦ πνεύματος δεδεμένος, οὐδὲν εἰδὼς ὧν λέγει. Τοῦτο γὰρ μάντεως ἴδιον, τὸ ἐξεστηκέναι, τὸ ἀνάγκην ὑπομένειν, τὸ ὠθεῖσθαι, τὸ ἔλκεσθαι, τὸ σύρεσθαι ὡσπερ μαινόμενον. Ὁ δὲ προφήτης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μετὰ διανοίας νηφούσης, καὶ σωφρονούσης καταστάσεως, καὶ εἰδὼς ἃ φθέγγεται, φησὶν ἅπαντα. Ὅστε καὶ πρὸ τῆς ἐκθάσεως κάντεῦθεν γνώριζε τὸν μάντιν καὶ τὸν προφήτην. Καὶ σκόπει πῶς ἀνύποπτον ποιεῖ τὸν λόγον· αὐτοῦ μάρτυρας καλεῖ τοὺς ἐν τῇ πείρᾳ τοῦ πράγματος γενομένους. Ὅτι γὰρ οὐ ψεύδομαι, φησὶν, οὐδὲ ἀπλῶς διασύρω τὰ τῶν ἔθνῶν, ὡς ἐχθρὸς πλάττων, αὐτοὶ ὑμεῖς μοι μαρτυρήσατε· καὶ γὰρ οἴδατε ὅτε Ἕλληνες ἦτε, πῶς ἀπήγεσθε ἐλκόμενοι· τότε. Εἰ δὲ τίς καὶ τούτους ὡς πιστοὺς ὑπόπτους εἶναι φαίη, φέρε καὶ ἐκ τῶν ἐξωθεν τοῦτο ὑμῖν ποιήσω φανερόν. Ἄκουσον γοῦν Πλάτωνος λέγοντος οὕτως· Ὅσπερ οἱ χρησμφοδοὶ καὶ οἱ θεομάντις λέγουσι μὲν πολλὰ καὶ καλὰ, ἴσασι δὲ οὐδὲν ὧν λέγουσιν. Ἄκουσον γοῦν καὶ ἐτέρου ποιητοῦ τὰ αὐτὰ ἐνδεικνυμένον. Ἐπειδὴ γὰρ τελεταί· τισὶ καὶ μαγγανείαις κατέδησε δαίμονά τις εἰς ἀνθρώπον, καὶ ἐμαντεύετο ἐκείνος, καὶ μννευόμενος ἔρριπτετο καὶ ἐσπαράττετο, καὶ ἐνεγκεῖν τοῦ δαίμονος τὴν ὄρμην οὐκ ἔδύνατο, ἀλλ' [260] ἔμελλε διασπώμενος οὕτως ἀπόλλυσθαι, τοῖς τὰ τοιαῦτα μαγγανεύουσί φησι·

*Ἀύσατε λοιπὸν, ἄνακτα βροτὸς θεὸν οὐκέτι χω-
[ρεῖ·*

καὶ πάλιν,

*Ἀύσατέ μοι στεφάνους, καὶ μεν πόδας ὕδατι
[λευκῶ
ἴνατε, καὶ γραμμὰς ἀπαλείψατε, καὶ γε μο-
[λοῖμι.*

Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα (καὶ γὰρ ἐστὶ πολλῶ

^a Savil. putat legendum εἰδωλείσις.

πλεῖονα εἰπεῖν), ἀμφοτέρα ταῦτα ἡμῖν ἐνδείκνυται, καὶ τὴν ἀνάγκην ἢ κατεχόμενοι δουλεύουσιν οἱ δαίμονες, καὶ τὴν βίαν ἣν ὑπομένοντες οἱ καθάπαξ εαυτοῦς ἐκδόντες αὐτοῖς, καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐξίστανται φρενῶν. Καὶ ἡ Πυθία δὲ· ἀναγκάζομαι γὰρ καὶ ἐτέραν αὐτῶν ἀσχημοσύνην ἐκπομπεῦσαι νῦν, ἣν καλῶν μὲν ἦν παρελθεῖν διὰ τὸ ἡμῖν ἀπρεπὲς εἶναι τὰ τοιαῦτα λέγειν· ὥστε δὲ σαφέστερον αὐτῶν μαθεῖν τὴν αἰσχύνην ^b, ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἵνα κάντεῦθεν μάθητε τὴν παράνοϊαν, καὶ τὸν πολὺν γέλωτα τῶν τοῖς μάντεσι κεχρημένων· λέγεται τοίνυν αὕτη ἡ Πυθία γυνὴ τις οὕσα ἐπικαθῆσθαι τῷ τρίποδι ποτε τοῦ Ἀπόλλωνος, διαιρούσα τὰ σκέλη· εἶθ' οὕτω πνεῦμα πονηρὸν κάτωθεν ἀναδιδόμενον, καὶ διὰ τῶν γεννητικῶν αὐτῆς διαδύμενον μορίων πληροῦν τὴν γυναῖκα τῆς μανίας, καὶ ταύτην τὰς τρίχας λύουσαν λοιπὸν ἐκθαχευεσθαί τε, καὶ ἄφρον ἐκ τοῦ στόματος ἀφίεσθαι, καὶ οὕτως ἐν παροιμίᾳ γενομένην τὰ τῆς μανίας φθέγγεσθαι ῥήματα. Οἶδα ὅτι ἠσχυρόνητε καὶ ἠρθηρίασατε ταῦτα ἀκούσαντες· ἀλλ' ἐκείνοι καὶ μέγα φρονοῦσι καὶ διὰ τὴν ἀσχημοσύνην καὶ διὰ τὴν μανίαν ταύτην.

^β. Ταῦτα οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ Παῦλος ἅπαντα ἀνακινῶν ἔλεγεν· *Οἴδατε, ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἰδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε, ἀπαγόμενοι*. Καὶ ἐπειδὴ πρὸς εἰδότας διελέγετο, οὐ τίθησι πάντα μετὰ ἀκριβείας, μὴ βουλόμενος αὐτοῖς ἐνοχλεῖν, ἀλλ' ἀναμνήσας μόνον καὶ εἰς ἔνοϊαν ἀπάντων αὐτοὺς ἀγαγῶν, ἀπαλλάττεται ταχέως, πρὸς τὸ προκείμενον ἐπιγόμενος. Τί δὲ ἐστὶ, *πρὸς τὰ εἰδωλα τὰ ἄφωνα*; οὗτοι οἱ μάντις πρὸς ἐκεῖνα ἤγοντο ἐλκόμενοι. Εἰ δὲ αὐτὰ ἄφωνα, πῶς ἐκείνοις ἐκέχρητο ^c; τίνος δὲ ἔνεκεν τοῖς ἔσθαι αὐτοὺς προσῆγεν ὁ δαίμων ὡς αἰχμαλώτους καὶ δεσμίους; Ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν πλάνην πιθανὴν ἐργαζόμενος. Ἴνα γὰρ μὴ δόξῃ ὁ λίθος ἄφωνος εἶναι, ἐσπούδαζεν τοῖς εἰδώλοις προσηλοῦν τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα τὰ αὐτῶν ἐκείνοις ἐπιγράφηται. Ἄλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα. Ἄλλ' οὐκ ἔθνη τὰ ἡμέτερα, τὰ τῶν [261] προφητῶν λέγω· καὶ γὰρ δὴλα ἦν αὐτοῖς ἅπαντα, καὶ ἐν αὐτοῖς προεφήτευσον, ὡς αὐτοῖς πρέπον ἦν, μετὰ συνέσεως καὶ ἐλευθερίας ἀπάσης. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ εἰπεῖν καὶ τοῦ μὴ εἰπεῖν ἦσαν κύριοι· οὐ γὰρ ἀνάγκη κατεῖχοντο, ἀλλ' ἐξουσίᾳ ἦσαν τετιμημένοι. Διὰ τοῦτο καὶ Ἰωνᾶς ἔφυγε, διὰ τοῦτο καὶ Ἰεζεκιὴλ ἀνεβάλλετο, διὰ τοῦτο καὶ Ἰερεμίας παρητήτετο. Ὁ δὲ Θεὸς οὐ μετὰ ἀνάγκης αὐτοὺς ὤθει, ἀλλὰ συμβουλεύων, παραινῶν, ἀπειλῶν, οὐ σκοτῶν τὴν διάνοϊαν. Δαίμονος μὲν γὰρ ἴδιον, τὸ θόρυβον καὶ μανίαν ποιεῖν καὶ πολὺν τὸν ζόφον, Θεοῦ δὲ, τὸ φωτίζειν καὶ μετὰ συνέσεως διδάσκειν τὰ δέοντα. Πρῶτη μὲν οὖν διαφορὰ αὕτη μάντεως καὶ προφήτου· δευτέρα δὲ ἐτέρα, ἣν ἐφεξῆς τίθησι, λέγων· *Διὸ γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν*. Εἶτα καὶ ἐτέρα· *Καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ*. Ὅταν ἴδῃς, φησὶν, τινὰ μὴ φθεγγόμενον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἢ καὶ ἀναθεματίζοντα, μάντις ἐστὶ. Πάλιν, ὅταν ἴδῃς ἕτερον μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα φθεγγόμενον, νόησον ὅτι πνευματικὸς ἐστὶ. Τί οὖν, φησὶ, περὶ τῶν κατηγουμένων

^b Savil. ad marginem habet ἀσχημοσύνην, quae lectio mellior videtur. ^c Ἐκέχρητο. Editi. Savil. cum Dussæo putat legendum ἐκέχρητο.

prædicerent) : deinde quia de iis, quæ dicebantur, non poterat ratio reddi, cum res quæ prædictæ fuerant nondum evenissent, et facile confutabatur (mendacem enim et veracem finis comprobatur) : ne ante finem auditores deciperentur, dat illis signum, quod etiam ante eventum hunc et illum indicaret : et hinc accepta consequentia et principio, sic in sermonem de charismatibus transit, et contentionem inde subortam corrigit. Interim vero de divinatoribus loquens sic orditur : *De spiritualibus autem nolo vos ignorare, fratres* ; spiritualia vocans signa, quia illa Spiritus solius sunt opera, humano studio nihil afferente ad talia miracula patranda. Et de illis disputaturus, prius, ut dixi, divinationem inter et prophetiam differentiam ponit, sic dicens : *Scitis quod cum gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes*. Id est : In idolis, inquit, si quis abreptus esset a spiritu immundo, et vaticinaretur, quasi abductus sic ille trahebatur a spiritu vinctus, nihil sciens eorum quæ dicebat. Hoc enim divinatori proprium est, ut mente excedat, vim patiat, pellatur, trahatur, quasi furens. Propheta vero non sic, sed cum vigili mente, cum temperanti constitutione, illa sciens quæ dicit, omnia loquitur. Itaque etiam ante eventum hinc internosce vatem et prophetam. Et vide quam non suspectum proferat sermonem : ipsos vocat testes, qui rei experientiam fecerint. Quod enim non mentiar, inquit, neque temere ea quæ gentium sunt traducam, fingens tamquam inimicus, vos ipsi mihi feratis testimonium : etenim ipsi scitis quomodo, cum essetis Græci, tracti abduceremini. Quod si quis hos, utpote fideles, suspectos esse dixerit ; age, etiam ab externis hoc vobis manifestum reddam. Audi ergo Platonem sic loquentem : Quemadmodum divinatores et vates multa quidem et pulchra dicunt ; eorum vero quæ proferunt nihil sciunt (a). Audi alium quoque poetam eadem ipsa indicantem. Postquam quibusdam initiationibus et præstigiis dæmonem quis homini alligaverat, ille vero vaticinabatur, dumque vaticinaretur ille, raptabatur et discerpebatur, ac dæmonis impetum ferre non poterat, sed sic raptatus periturus erat ; iis qui talibus præstigiis dabant operam dicit :

*Solveite demum : regem deum mortalis non ultra capit ;
et rursus :*

*Solveite sarta mihi, atque pedes aspergite lympha munda,
Et expungantur mihi lineæ, ut adesse possim (b).*

(a) Hæc Platonis verba habentur in Apologia Socratis editionis Henrici Steph. anno 1578, Tomo 1, p. 22.

(b) In hæc carmina hæc docte disserit Halesius in notis Savilianis, p. 276 : *Versus istos apud poetarum aliquem frustra quaesieris. Quamobrem cum Chrysostomum audius tamquam e poeta proferentem, intellige Phæbadem seu Pythiam. Sunt enim Delphicorum oraculorum conclusiones quædam, vocesque dæmonis sibi abeundi gratiam fieri postulantibus. Primum horum habes apud Theodoretum cap. de Oraculis, et apud Eusebium libro 5 Evangelicæ præparationis. Apud eundem etiam Eusebium habes postertus distichon, quod quoniam est obscurius, visum paucis interpretari. Usurpabant olim superstitiones quasdam ridiculasque ceremonias, quibus credebant dæmonas evocari, et vel ad privata colloquia, vel ad oracula edenda pellicis. Ceremoniis istis tantam inesse vim, seu potius, ut mollius loquitur Por-*

Hæc enim et similia (nam longe plura diei possent) utraque nobis ostendunt et necessitatem qua serviunt qui detinentur dæmones, et vim quam sustinentes illi qui semel se ipsis dederunt, et a naturali sua mente excedunt. Pythia vero (cogor enim aliam quoque eorum turpitudinem traducere, quam bonum quidem esset prætermittere, quod indecorum nobis sit talia proferre ; ut autem illorum dedecus clarius evadat, necessarium est dicere ; ut hinc discatis amentiam, et ridicula gesta eorum qui vatibus illis utuntur) : dicitur ergo Pythia mulier insidere tripodi Apollinis (a), divaricatis cruribus : deinde malum inferne emitti spiritum, et per genitales ejus partes subeuntem, furore mulierem replere, et hanc deinceps passis capillis debacchari et spumam ex ore emittere ; et sic temulentam illam furoris verba proferre. Scio vos pudore affectos erubescere hæc audientes : verum illi altum sapiunt ob turpitudinem et insaniam tantam.

2. Hæc igitur et similia omnia Paulus exagitans dicebat : *Scitis quod cum gentes essetis, ad simulacra muta inducebamini abducti*. Et quia cum iis qui rem probe noverant disserebat, non omnia accurate ponit, ne illis molestiam creet ; sed in memoriam tantum revocans omnia, cito recedit, ad propositum festinans. Quid est autem, *Ad simulacra muta* ? Isti vates ad illa tracti ducebantur. Si vero muta sint, quomodo illis utebantur ? qua de causa ad statuas illos dæmon adducebat tamquam captivos et vinctos ? Simul errorem reddens probabilem. Ne videretur enim lapis esse mutus, conabatur homines idolis affigere, ut quæ ipsorum erant illis adscriberentur. Sed nostra non sunt hujusmodi. Nostra autem non posuit ille, quæ prophetarum sunt dico : illis enim omnia manifesta erant, et in illis prophetabant ut ipsos decebat, cum intelligentia et libertate omni. Ideo penes illos erat et loqui et non loqui : neque enim necessitate tenebantur, sed potestatis honore donati erant. Ideo Jonas fugit, ideo Ezechiel distulit, ideo Jeremias recusabat. Deus vero non cum necessitate impellit ipsos, sed consiliis, hortationibus et comminationibus utitur, mentem tenebris non offundens. Dæmonis enim proprium est et tumultum et furorem et multam immittere caliginem ; Dei vero est illuminare, et quæ opus est cum intelligentia docere. Prima ergo divinatoris et prophetæ differentia hæc est : secunda vero est alia, quam deinceps ponit dicens : *3. Ideo notum vobis facio, quod nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesum*. Deinde etiam alia, *Et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto*. Cum videris, inquit, quempiam non proferentem nomen ejus, imo

pythias, καθάρματα opinabantur, ut non evocarent tantum, sed etiam evocata dæmonia delinerent, quamdiu vati magove esset libitum. Sic enim apud Porphyrium Pythagoras Rhodius, οὐκ ἔδρασαν οἱ ἀληθῆρας ἐπὶ ταῖς θυσίαις θεοῦ, ἀλλά τῃ δὲ τινὶ ἀκαλοῦθιαι ; οὐράνοιοι παραγίνονται, hoc est : Non deus juvat in sacrificiis evocari, sed necessitate quidam obsequendi tracti veniunt. Apollo ipse apud Theodoretum, etc. quæ lusissime persequitur Douzaeus.

(a) De Pythia et de tripode vide Strabonem lib. 9, p. 419. seq. ed. Casaub., qui descriptionem tripodis affert et atri in quo positus erat. Sed quæ turpiora hic referuntur nusquam memini me legere.

ipsum anathematizantem, is est divinator. Rursus cum videris alium cum nomine ejus omnia loquentem, cogita illum esse spiritualem. Quid ergo, inquires, de catechumenis dixerimus? si enim nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto, quid dicemus de his, qui ejus quidem nomen proferunt, Spiritu autem privantur? Sed de his nunc ille non agit: neque enim tunc catechumeni erant: sed de fidelibus et infidelibus. Quid ergo? nullusne dæmon Deum nominat? annon dicebant dæmoniacy: *Novimus te quis es, Filius Dei (Marc. 1. 24)?* annon Paulo dicebant: *Isti homines servi Dei altissimi sunt (Act. 16. 17)*. Sed flagellati, sed coacti; sponte autem et non coacti, nunquam. Hic jam apposite queratur, cur dæmon hæc loqueretur, et cur Paulus increpaverit. Doctorem nempe suum imitatus. Nam et Christus increpavit: nolebat enim ab illis habere testimonium. Quare? Dæmon hoc agebat, rerum ordinem confundere volens, et apostolorum abripere auctoritatem, multisque persuadere ut sibi attenderent: quod si factum esset, cum fide digni apparuissent, facile sua introduxissent. Ne hoc ergo fieret, neque fallacia initium duceret, etiam cum vera loquerentur, ora ipsis obstruit, ut in falsis nemo ipsis animum adhiberet, sed ad ea quæ ab ipsis dicerentur aures obstrueret. Postquam ergo vates et prophetas distinxerat et ex priore et ex secundo signo, demum de miraculis disserit; nec sine causa ad hoc argumentum transit, sed ut dissensionem inde subortam tollat, et persuadeat iis qui minus habent, ne doleant, et iis qui majora possident, ne efferantur. Ideo sic inquit: *Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus; primoque curat illum qui minus habet donum, ideoque dolet. Cur enim, inquit, angeris? quia non tantum accepisti quantum alius? sed cogita illud esse donum, non debitum, et consolationem accipies. Ideo statim sic loquitur: Divisiones vero gratiarum sunt. Neque dixit signorum, neque miraculorum, sed, Gratiarum; nomine doni persuadens illi ut non modo non doleat, sed et gratiam habeat. Et cum hoc, inquit, illud quoque tecum reputa, quod etiamsi in mensura doni minus habeas; in eo quod dignatus sis inde accipere, unde is accepit qui plus habet, parem habes honorem. Neque enim dicere possis, illi Spiritum dedisse, tibi vero angelum: nam et tibi et illi Spiritus dedit. Ideo subjunxit, Idem autem Spiritus.*

3. Itaque etiamsi in dono differentia sit, at non in eo qui dedit: ex eodem namque fonte et tu et ille hausistis. 5. *Et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus.* Nam consolationem adhuc placide augens, et Filium et Patrem adjicit. Alioque rursus nomine hæc dona vocat, majorem etiam inde excogitans consolationem: ideo sic dicit, *Divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus.* Nam qui donum audit, et minus accepit, fortasse doluerit; qui vero ministrationem accepit, non item: res enim laborem indicat et sudorem. Quid ergo doles, inquit, si alium plus laborare jussit, tibi parcens? 6. *Et divisiones operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia*

in omnibus. 7. Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Et quid est operatio? quid donum? inquires; quid ministratio? Nominum tantum sunt differentia, quia res eadem sunt. Quod enim est donum, illud ipsum est ministratio; hoc etiam dicit operationem: nam ait: *Ministerium tuum imple (2. Tim. 4. 5); et, Ministerium meum glorifico (Rom. 11. 13).* Et Timotheo scribens dicit, *Propter quam causam admoneo te, ut suscites gratiam Dei quæ est in te (2. Tim. 1. 6);* et ad Galatas rursus scribens dicebat: *Qui enim operatus est Petro in apostolatam, operatus est et mihi inter gentes (Gal. 2. 8).* Viden' quod nullam differentiam ostendat in donis Patris et Filii et Spiritus sancti? non hypostases confundens, absit, sed substantiæ parem honorem ostendens. Nam quod Spiritus largitur, hoc et Deum operari, et Filium ordinare ac præbere dicit. Atqui si hoc esset illo minus, et illud isto, non sic illud posuisset, neque hac ratione dolentem consolatus esset. Post hæc autem alio quoque modo ipsum consolatur; quod nempe data mensura ipsi conferat, etiamsi minor sit. Cum dixisset enim, *Idem Spiritus, idem Dominus, idem Deus,* et hac ratione ipsum recreasset; aliam rursus subjungit consolationem sic dicens: *Unicuique autem manifestatio Spiritus datur ad utilitatem.* Ne quis enim diceret, Quid enim, si idem Dominus et idem Spiritus et idem Deus? at ego minus accepi; ait ipse, quod ita conferret. Manifestationem vero Spiritus signa vocat; et merito. Mihi enim fideli manifestus est is qui habet Spiritum, eo quod sit baptizatus; infideli autem ex nulla re hoc erit conspicuum, nisi a signis. Itaque inde etiam non parva consolatio est. Etiamsi enim dona sint diversa, una tamen est demonstratio: nam sive multum sive parvum habeas, perinde es manifestus. Itaque si illud ostendere satagis, quod Spiritum habeas, sufficientem habes demonstrationem. Cum ergo et unus sit qui dedit, et gratuitum sit donum, et manifestatio hinc fiat, et hoc tibi magis conferat; ne doleas quasi despectus. Neque enim te dedecore afficiens Deus, neque altero minorem declarans hoc facit, sed tibi parcens, et id spectans quod tibi utile esset. Nam majus quidpiam accipere eum qui ferre non possit, hoc esset inutile, noxium et mœrore dignum. 8. *Nam alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii autem sermo scientiæ secundum eundem Spiritum; 9. alteri fides in eodem Spiritu, alii autem gratia curationum in eodem Spiritu.* Viden' quomodo ubique hoc additamentum faciat, *In eodem Spiritu* dicens, et, *Secundum eundem Spiritum?* scit enim hinc magnam oriri consolationem. 10. *Alii autem operationes virtutum, alii prophetiæ, alii discretiones spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum.* Quia enim in hoc altum sapiebant, ideo id postremum posuit, et subjunxit: 11. *Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus.* Pharmacum ad omnem consolationem aptum: quod ex eadem radice, ex iisdem thesauris, ex iisdem fluentis omnes accipere possint. Ideo frequenter hauriens, hoc verbo eam quæ videbatur esse inæqualitatem exæquat et consolatur.

ἂν εἰποιμεν; εἰ γὰρ οὐδεὶς δύναται εἶπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, τί ἂν εἰποιμεν περὶ τούτων, ὀνομαζόντων μὲν αὐτοῦ τὸ ὄνομα, Πνεύματος δὲ ἀπεστερημένων; Ἄλλ' οὐ περὶ τούτων ὁ λόγος αὐτῷ νῦν· οὐ γὰρ ἦσαν κατηχούμενοι τότε· ἀλλὰ περὶ πιστῶν καὶ ἀπίστων. Τί οὖν οὐδεὶς δαίμων ὀνομάζει τὸν Θεόν; οὐχὶ οἱ δαιμονῶντες ἔλεγον, *Οἰδαμέν σε τίς εἶ, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ*; οὐχὶ Παῦλος ἔλεγον, *Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν*; Ἄλλὰ μαστιζόμενοι, ἀλλ' ἀναγκαζόμενοι· ἐκόντες δὲ καὶ μὴ μαστιγούμενοι, οὐδαμῶς. Ἄξιον δὲ ἐνταῦθα ζητῆσαι, διὰ τί καὶ ὁ δαίμων ταῦτα ἐφθέγγετο, καὶ Παῦλος ἐπετίμησε. Τὸν διδάσκαλον τὸν ἑαυτοῦ μιμούμενος· καὶ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς ἐπετίμησεν· οὐδὲ γὰρ ἐβούλετο παρ' ἐκείνων τὴν μαρτυρίαν ἔχειν. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ ὁ δαίμων ἐποίησε τοῦτο; Βουλόμενος συγγεῖν τῶν πραγμάτων τὴν τάξιν, καὶ ἀρπάσαι τῶν ἀποστόλων τὸ ἀξίωμα, καὶ πείσαι πολλοὺς προσέχειν αὐτῷ· ὅπερ εἰ ἐγγόνει, βιβλῖος ἂν ἐντεῦθεν ἀξιόπιστοι φανέντες, καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν ἐπιστήγαγον ἂν. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται μὴδὲ ἀρχὴν ἢ ἀπάτη λάθη, καὶ τὰ ἀληθῆ λέγοντας ἐπιστομίζει, ὥστε ἐν τοῖς ψεύδεσι μὴδ' ὄλως τινα αὐτοῖς προσέχειν, ἀλλὰ καθόλου πρὸς τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῶν ἀποφράττειν τὰς ἀκοάς. Δήλους τοίνυν ποιήσας τοὺς μάντις καὶ τοὺς προφήτας ἀπὸ τοῦ προτέρου καὶ τοῦ δευτέρου σημείου, λοιπὸν περὶ τῶν θαυμάτων διαλέγεται, οὐχ ἁπλῶς εἰς τοῦτον παρελθὼν τὸν λόγον, ἀλλ' ὥστε τὴν ἐντεῦθεν γενομένην διόστασιν ἀνελεῖν, καὶ πείσαι καὶ τοὺς τὸ ἔλαττον ἔχοντας μὴ ἀλγεῖν, καὶ τοὺς τὰ μείζονα κερταμένους μὴ ἐπαίρεσθαι. Διὸ καὶ οὕτως ἤρξατο· *Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα*· καὶ θεραπεύει πρῶτον τὸν τὸ ἔλαττον ἔχοντα χάρισμα, καὶ διὰ [262] τοῦτο ἀλγοῦντα. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, φησὶν, ἀθυμεῖς; ὅτι οὐκ ἔλαθες ὅσον ἔτερος; ἀλλ' ἐνόησον ὅτι χάρισμά ἐστι, καὶ οὐκ ὀφείλῃ, καὶ παραμυθῆσαι τὴν ὀδύνην. Διὰ τοῦτο εὐθέως εἶπεν οὕτω· *Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ*. Καὶ οὐκ εἶπε, σημείων, οὐδὲ θαυμάτων, ἀλλὰ, *χαρισμάτων*, τῷ ὀνόματι τῆς δωρεᾶς πείθων μὴ μόνον μὴ ἀλγεῖν, ἀλλὰ καὶ χάριν εἰδέναι. Καὶ μετὰ τούτου κἀκεῖνο λογιζέου, φησὶν, ὅτι εἰ καὶ τῷ μέτρῳ ἡλάττωσαι τοῦ ἐοθέντος, τῷ καταξιοθῆναι λαβεῖν ἐκεῖθεν, ὅθεν καὶ ὁ τὸ πλεον λαβὼν, τὴν ἴσην ἔχεις τιμὴν. Οὐ γὰρ δή που ἔχουσιν ἂν εἶπεῖν, ὅτι ἐκεῖνῳ μὲν ἐχαρίσατο τὸ Πνεῦμα, σοὶ δὲ ἄγγελος· καὶ γὰρ σοὶ κἀκεῖνῳ τὸ Πνεῦμα. Διὸ ἐπήγαγε, *Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα*.

γ'. Ὅστε εἰ καὶ ἐν τῇ ὁμοίᾳ διαφορᾷ, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ δεδωκότι διαφορᾷ· ἀπὸ γὰρ τῆς αὐτῆς πηγῆς καὶ οὐ κἀκεῖνος ἀρῦσθε. *Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσίν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος*. Αἰταίων γὰρ τὴν παραμυθίαν, καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα προστίθησι. Καὶ ἐτέρῳ πάλιν ὀνόματι καλεῖ τὰς δωρεὰς ταύτας, πλείονα κἀντεῦθεν παραμυθίαν ἐπινοῶν· διὸ καὶ οὕτως εἶπε, *Διαιρέσεις διακονιῶν εἰσίν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος*. Ὁ μὲν γὰρ χάρισμα ἀκούσας, καὶ ἔλαττον λαβὼν, ἴσως ἂν ἀλγήσῃ· ὁ δὲ διακονίαν, οὐχ ὁμοίως· πόσου γὰρ ἐνδεικτικὸν τὸ πρῶτον καὶ ἰδρωτός. Τί τοίνυν ἀλγείς, φησὶν, εἰ ἔτερον πλείονα πονῆσαι ἐκέλευσε, σοὺ φεισάμενος; *Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσίν, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν*. Ἐκάστῳ δὲ δίδεται ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον. Καὶ τί ἐστὶν ἐνεργημα;

τί δὲ χάρισμα; φησὶ· τί δὲ διακονία; Ὀνομάτων διαφοραὶ μόνον, ἐπεὶ πράγματα τὰ αὐτά. Ὁ γὰρ ἐστὶ χάρισμα, τοῦτο διακονία, τοῦτο καὶ ἐνεργεῖαν λέγει· *τὴν γὰρ διακονίαν σου*, φησὶ, *πληροφόρησον*· καὶ, *τὴν διακονίαν μου δοξάζω*. Καὶ Τιμοθέῳ γράφων φησὶ· *Δι' ἣν αἰτίαν ἀναμνησῶ σε ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ὃ ἔστιν ἐν σοὶ*· καὶ Γαλάταις πάλιν ἐπιστέλλων ἔλεγεν· Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολήν, ἐνήργησε κάμῳ εἰς τὰ ἔθνη. Ὅρξ' ὅτι οὐδεμίαν διαφορὰν δεικνυσὶν ἐν ταῖς δωρεαῖς Πατρὸς καὶ Πνεύματος ἁγίου; οὐ τὰς ὑποστάσεις συναλείφων, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τῆς οὐσίας τὴν ὁμοιμίαν ἐμφαίνων. Ὅπερ γὰρ τὸ Πνεῦμα χαρίζεται, τοῦτο καὶ τὸν Θεὸν ἐνεργεῖν, τοῦτο καὶ τὸν Υἱὸν διατάττειν καὶ παρέχειν φησὶ. Καίτοι γε εἰ ἔλαττον ἦν τοῦτο ἐκεῖνου, ἢ ἐκεῖνο τούτου, οὐκ ἂν οὕτως αὐτὸ τέθεικεν, οὐδ' ἂν ταύτη παρεμυθίσαστο τὸν ἀλγοῦντα. Μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ἐτέρῳ τινὲ πρόπῳ αὐτὸν παρακαλεῖ, τῷ καὶ συμφέρειν αὐτῷ τὸ δοθὲν μέτρον, εἰ καὶ ἔλαττον εἴη. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός*, καὶ ταύτη αὐτὸν ἀνακτησάμενος, ἐπάγει πάλιν ἐτέραν παράκλησιν, οὕτω λέγων, *Ἐκάστῳ δὲ ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον*. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃ τις; Τί γὰρ, εἰ καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός; ἀλλ' ἐγὼ ἔλαττον ἔλαθον· φησὶν, ὅτι οὕτω συνέφερε. Φανέρωσιν [263] δὲ Πνεύματος τὰ σημεῖα καλεῖ, εἰκότως. Ἐμοὶ μὲν γὰρ τῷ πιστῷ δῆλος ὁ Πνεῦμα ἔχων ἀπὸ τοῦ βαπτισθῆναι· τῷ δὲ ἀπίστῳ οὐδαμῶθεν ἔσται τοῦτο καταφανές, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῶν σημείων· ὥστε κἀντεῦθεν πάλιν οὐ μικρὰ παραμυθία. Εἰ γὰρ καὶ τὰ χαρίσματα διάφορα, ἀλλ' ἢ ἐνδειξίς μία· κἂν γὰρ πολὺ ἔχης, κἂν ὀλίγον, ὁμοίως εἰ δῆλος. Ὅστε εἰ τοῦτο ἐπουδάξεις ἐπιδειξασθαι, ὅτι Πνεῦμα ἔχεις, ἀρκούσαν ἔχεις τὴν ἀπόδειξιν. Ὅταν οὖν καὶ εἰς ὁ δεδωκὼς ἢ καὶ χάρισμα τὸ δοθὲν, καὶ ἢ φανέρωσις κἀντεῦθεν γίνηται, καὶ τοῦτο μᾶλλον σοὶ συμφέρη, μὴ ἄλγει ὡς καταφρονηθεῖς. Οὐ γὰρ ἀτιμάζων σε ὁ Θεός, οὐδὲ καταδεέστερον ἐτέρου ἀποφαίνων ἐποίησεν, ἀλλὰ φειδόμενός σου, καὶ τὸ λυσιτελεῖς σοὶ σκοπῶν. Τὸ γὰρ μείζον λαβεῖν τὸν οὐ δυνάμενον ἐνεργεῖν, τοῦτο καὶ ἀσύμφορον καὶ βλάβην ἔχον καὶ ἀθυμίας ἀξίον. Ὁ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἀλλ' ὁ δὲ λόγος γνώσεως, κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἐτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι· ἀλλ' ὁ δὲ χαρίσματα λαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι. Ὅρξ' πῶς πανταχοῦ ταύτην ποιεῖται τὴν προσθήκην, Ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, λέγων, καὶ, *Κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*; οἶδε γὰρ μεγάλην οὖσαν τὴν ἐντεῦθεν παράκλησιν. Ἄλλ' ὁ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἀλλ' ὁ δὲ προσηγείαι, ἀλλ' ὁ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἐτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν, ἀλλ' ὁ δὲ ἔρμηνεῖα γλωσσῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τούτῳ μέγα ἐφρόνουν, διὰ τοῦτο αὐτὸ ὑστερον τέθεικε, καὶ ἐπήγαγε· *Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*. Τὸ φάρμακον τὸ καθολικὸν τῆς παραμυθίας, τὸ ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης, ἐκ τῶν αὐτῶν θησαυρῶν, ἐκ τῶν αὐτῶν ναμάτων πάντας λαμβάνειν. Διὸ καὶ συνελθὼς ἐπαντλῶν τῷ ῥήματι τούτῳ τὴν δοκοῦσαν ἀνωμαλίαν εἶναι, ἐξισοῖ καὶ παραμυθεῖται. Καὶ ἀνωτέρῳ μὲν καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα δει-

* Hæc in Morel. corrupta, ex Regio codice restituta sunt

κνυσι χορηγούντα τὰ χαρίσματα· ἐνταῦθα δὲ τὸ Πνεῦμα εἰπὼν ἤρκεσθη, ἵνα μάθης κἀντεῦθεν πάλιν τὴν αὐτὴν ἀξίαν οὖσαν. Τί δὲ ἐστὶ, Λόγος σοφίας; Ὅν εἶχεν ὁ Παῦλος, ὃν εἶχεν Ἰωάννης ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς. Τί δὲ, Λόγος γνώσεως; Ὅν εἶχον οἱ πολλοὶ τῶν πιστῶν, γινώσκον μὲν ἔχοντες, διδάσκουν δὲ οὕτως οὐ δυνάμενοι, οὐδὲ εἰς ἕτερον εὐκόλως ἐξενεγκεῖν, ἕως ἡδῆσαν. Ἐτέρω δὲ πίστις· πίστις οὐ ταύτην λεγὼν τὴν τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὴν τῶν σημείων, περὶ ἧς ὁ Χριστὸς φησὶν· Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σιδήρεως, ἔρειτε ἐπὶ ὄρει τούτῳ, Μετάδωθι, καὶ μεταβήσεται. Καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ περὶ αὐτῆς ἡξίουσαν λέγοντες, Πρόσθετε ἡμῖν πίστιν. Αὕτη γὰρ μήτηρ τῶν σημείων ἐστίν. Ἐνεργήματα δὲ δυνάμεων κεκτηθῆσαι, καὶ χαρίσματα λαμάτων, οὐκ ἐστὶ ταύτῳ. Ὁ μὲν γὰρ ἔχων χάρισμα λαμάτων, ἐθεράπευε μόνον· ὁ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων κεκτημένος, καὶ ἐτιμωρεῖτο. Δύναμις γὰρ ἐστὶν οὐ τὸ ἴσασθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ κολάσαι, ὡς περὶ ὁ Παῦλος ἐπήρωσεν, ὡς περὶ ὁ Πέτρος ἀνεῖλεν. Ἄλλω δὲ προφητεῖαι, ἄλλω δὲ διακρίσεις [264] πνευμάτων. Τί ἐστὶ, Διακρίσεις πνευμάτων; Τὸ εἰδέναι τίς ὁ πνευματικὸς, καὶ τίς ὁ μὴ πνευματικὸς· τίς ὁ προφήτης, καὶ τίς ὁ ἀπατεῖν· ὃ καὶ Θεσσαλονικεῦσιν ἔλεγε, Προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε· πάντα δὲ δοκιμάζοντες, τὸ καλὸν κατέχετε. Καὶ γὰρ πολλῆ τότε τῶν ψευδοπροφητιῶν ἦν διαφθορά, τοῦ διαβόλου φιλονεικούντος παρποποτῆσαι τῇ ἀληθείᾳ τὸ ψεῦδος. Ἄλλω δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλω δὲ ἐρμηνεία γλωσσῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἤδει τὸ τί ἔλεγεν αὐτὸς, ἕτερω δὲ ἐρμηνεύσαι οὐκ ἠδύνατο· ὁ δὲ καὶ ἀμφοτέρω ταῦτα ἐκέκτητο, ἢ τούτων θάτερον.

δ'. Ἐδοκεῖ δὲ τοῦτο χάρισμα μέγα εἶναι, ἐπειδὴ καὶ πρῶτον αὐτὸ ἔλαβον οἱ ἀπόστολοι, καὶ παρὰ Κορινθίους οἱ πλείους τοῦτο ἐκέκτηντο· ὁ δὲ τῆς διδασκαλίας λόγος οὐχ οὕτω. Αὐτὸ ἐκείνο μὲν πρῶτον τίθησιν, ὑστερον δὲ τοῦτο. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο δι' ἐκεῖνο, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, καὶ προφητεῖαι καὶ ἐνεργήματα δυνάμεων καὶ γένη γλωσσῶν καὶ ἐρμηνεία γλωσσῶν· οὐδὲν γὰρ τούτου ἴσον· διὸ καὶ ἔλεγεν, Οἱ καλῶς προσετώτες προσβύτεροι, διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ. Καὶ τῷ Τιμοθέῳ ἐπέστελλε λέγων· Πρόσχετῇ ἀναγνώσει, τῇ πυροκλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ· μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος. Ὅρξεν πῶς καὶ χάρισμα αὐτὸ καλεῖ; Ἐἶτα ἦν ἀνωτέρω τέθεικε παραμυθίαν εἰπὼν, Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ταύτην καὶ ἐνταῦθα τίθησι λέγων· Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαίρουσ' ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται.

Ὁὐ παραμυθίζεται δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιστομίζει τὸν ἀντιλέγοντα ἐνταῦθα λέγων, Διαίρουσ' ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται. Δεῖ γὰρ καὶ ἐπιστῦφειν, οὐχ ἰσχυραίνει μόνον, ὡς περὶ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ποιεῖ, ὅταν λέγῃ· Σὺ τίς εἶ, ὁ ἀνταποκρινόμενος ἐπὶ Θεῷ; Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Διαίρουσ' ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται. Καὶ ὁ τοῦ Πατρὸς ἦν, τοῦτο καὶ τοῦ Πνεύματος ἐδειξεν ὄν. Ὅσπερ γὰρ περὶ αὐτοῦ φησὶν, Ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν κἀσίν, οὕτω καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος· Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. Ἄλλ' ἐνεργούμενον, φησὶν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' οὐ-

δαμοῦ τοῦτο εἰρηκεν, ἀλλὰ σὺ τοῦτο πλάττεις. Ὅταν γὰρ λέγῃ, Ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν κἀσίν, περὶ ἀνθρώπων τοῦτο λέγει· οὐ δήπου ἢ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ Πνεῦμα ἀριθμεῖ, κἀν μυριάκις ἧς παραπαίων, κἀν μυριάκις μαινόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, Διὰ τοῦ Πνεύματος, ἵνα τὸ διὰ τοῦτο μὴ νομίσης ἐλαττώσεως εἶναι μηδὲ τοῦ ἐνεργεῖσθαι, ἐπήγαγεν, ὅτι Ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἐνεργεῖται, καὶ ἐνεργεῖ ὡς βούλεται, οὐ καθὼς κελεύεται. Καθάπερ γὰρ περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς λέγει, ὅτι Ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, ὁμοίως καὶ περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι Ὁὐς θέλει ζωοποιεῖ· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, ἀλλαχθῶ μὲν ὅτι μετ' ἐξουσίας πάντα ποιεῖ, καὶ τὸ κωλύον οὐδὲν (τὸ γὰρ, Ὁπου θέλει πνεῖ, εἰ καὶ περὶ τοῦ ἀνέμου εἴρηται, τούτου ἐστὶ κατασκευαστικόν)· ἐνταῦθα δὲ, ὅτι Πάντα [265] ἐνεργεῖ καθὼς βούλεται. Καὶ ἐτέρωθεν δὲ ὅτι οὐχὶ τῶν ἐνεργουμένων ἐστίν, ἀλλὰ τῶν ἐνεργούντων, μάνθανε. Τίς γὰρ οἶδεν, φησὶ, τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τούτεστιν, ἡ ψυχή, οὐ δεῖται ἐνεργείας, ἵνα εἰδῆ τὰ ἑαυτῆς, παντὶ που δῆλον· οὐκ οὖν οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα εἰδῆ τὰ τοῦ Θεοῦ. Οὕτω γὰρ φησὶ· Τὰ τοῦ Θεοῦ οἶδεν ἀπόρρητα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἡ ψυχή τοῦ ἀνθρώπου τὰ ἀπόρρητα τὰ ἑαυτῆς. Εἰ δὲ εἰς τοῦτο οὐκ ἐνεργεῖται, πολλῶ μᾶλλον τὸ ἐπιστάμενον τοῦ Θεοῦ τὰ βάθη, καὶ οὐκ ἐνεργούμενον εἰς τὸ δοῦναι χαρίσματα τοῖς ἀποστόλοις, ἐνεργείας οὐκ ἂν ἐδεήθη. Χωρὶς δὲ τούτων κτεκεῖνο, ὅπερ ἐμπροσθεν εἶπον, ἔρω καὶ νῦν. Ποῖον δὲ τούτο; Ὅτι εἰ ἐλαττον τὸ Πνεῦμα καὶ ἐτέρας οὐσίας, οὐδὲν ἂν ὤνησεν ἡ παραμυθία, οὐδὲ τὸ ἀκούσαι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ τοῦ βασιλέως λαθὼν μεγίστην ἂν ταύτην σχολίη παραμυθίαν, ὅτι αὐτὸς αὐτῷ ἔδωκεν· ὁ δὲ παρὰ τοῦ δούλου, τότε μᾶλλον ἀλγεῖ, ὅταν τοῦτό τις αὐτῷ προσενέγκῃ· ὡς τε κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι οὐ τῆς δουλικῆς, ἀλλὰ τῆς βασιλικῆς οὐσίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Διόπερ καθάπερ παρεμυθήσατο αὐτοὺς εἰπὼν, ὅτι Διαίρουσ' ἰδίᾳ ἐκάστῳ, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαίρουσ' ἐνεργημάτων, ὁ δὲ αὐτὸς Θεός· οὕτω καὶ ἀνωτέρω εἰπὼν, Διαίρουσ' ἰδίᾳ ἐκάστῳ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν εἰπὼν, Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαίρουσ' ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. Μὴ τοίνυν ἀλύωμεν, φησὶ, μηδὲ ἀλγῶμεν λέγοντες, Διὰ τί τὸ ἔλαβον καὶ τὸ οὐκ ἔλαβον; μηδὲ εὐθύναις ἀπαιτῶμεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ γὰρ οἶδας ὅτι ἀπὸ κηδεμονίας ἐχαρίσατο, ἐννοήσας ὅτι ἀπὸ τῆς αὐτῆς κηδεμονίας καὶ τὸ μέτρον ἔδωκε, στέργει καὶ χαίρει ὑπὲρ ὧν ἔλαβες· καὶ μὴ δυσχεραίνει ὑπὲρ ὧν οὐκ ἐληψας, ἀλλὰ καὶ ὁμολογεῖ χάριν, ὅτι μὴ μείζονα ἔλαβες τῆς δυνάμεως τῆς σῆς.

ε'. Εἰ δὲ ἐν τοῖς πνευματικοῖς οὐχ ἡσυχάζεις, πολλῶ μᾶλλον ἐν τοῖς σαρκικοῖς, ἀλλ' ἡσυχάζεις, καὶ μὴ πολυπραγμονεῖς, διὰ τί ὁ δεῖνα πλούσιος, ὁ δεῖνα δὲ πέννης. Μάλιστα μὲν γὰρ οὐχ ἕκαστος ἀπὸ Θεοῦ πλουτεῖ, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἐξ ἀδικίας καὶ ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας. Ὁ γὰρ κελεύσας μὴ πλουτεῖν, πῶς ἂν ἔδωκεν ὅπερ ἐκώλυσε μὴ λαβεῖν; Ἴνα δὲ ἐκ πλείονος ἐπιστομίσω τῆς περιουσίας τοὺς ὑπὲρ τούτων ἀντι-

* Ita Reg. Editi vero, διαφορᾷ.

ἢ *Legebatur*, οὐδέπου. ὁ Reg., καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν, Editi, καὶ μὴ ἀλύειν.

Et superius quidem Spiritum, Filium et Patrem dona elargiri ostendit : hic vero Spiritum dixisse satis habuit , ut hinc etiam discas eandem esse dignitatem. Quid est autem *Sermo sapientiæ*? Quem habebat Paulus, quem habebat Joannes filius tonitruum. Quid *Sermo scientiæ*? Quem fidelium multi habebant, scientiam quidem habentes, docere autem non valentes, neque facile ea quæ sciebant aliis enuntiare. *Alii vero fidem*; fidem non hanc dicens, quæ dogmata spectat, sed fidem signorum, de qua Christus dicit : *Si habueritis fidem ut granum sinapis, dicetis huic monti, Transi hinc, et transibit* (*Matth. 17. 19*). Et hanc petebant apostoli dicentes : *Adde nobis fidem* (*Luc. 17. 5*). Hæc enim mater signorum est. Operationes autem virtutum habere, et gratiam curationum, non idem ipsum est. Nam qui gratiam curationum habebat, medebatur tantum; qui vero operationes virtutum possidebat, etiam castigabat. Potestas enim est non sanandi modo, sed etiam puniendi; ut Paulus excæcavit, Petrusque interfecit. *Alii vero prophetiæ, alii discretionis spirituum*. Quid sibi vult illud, *Discretionis spirituum*? Scire quis sit spiritualis, quis non spiritualis; quis propheta, quis deceptor: id quod Thessalonicensibus dicebat: *Prophetiæ nolite negligere: omnia autem probantes, quod bonum est, tenete* (*1. Thess. 5. 20. 21*). Nam multa tunc erat pseudo-prophetarum corruptio, diabolo contendente pro veritate substituere mendacium. *Alii autem genera linguarum, alii interpretatio sermonum*. Nam ille quidem sciebat quod ipse diceret, alteri vero id interpretari non poterat: alius vero hæc ambo possidebat, vel alterutrum.

4. Videbatur autem hoc donum esse magnum, quoniam ipsum apostoli acceperunt, et apud Corinthios plurimi hoc munere instructi erant: doctrinæ autem verbum non ita. Ideo illud quidem primum ponit, hoc vero postremum. Nam et hoc propter illud est, nec non alia omnia, prophetiæ, operationes virtutum, genera linguarum, et interpretatio linguarum: nihil enim huic par est; ideoque dicebat: *Qui bene præsent presbyteri, duplici honore digni sunt, maxime qui laborant in verbo et doctrina* (*1. Tim. 5. 17*). Et Timotheo scripsit dicens, *Attende lectioni, exhortationi, doctrinæ: noli negligere gratiam quæ in te est* (*1. Tim. 4. 13. 14*). Viden' quomodo hoc gratiam vocet? Deinde quam superius posuit consolationem dicens, *Idem Spiritus*, hanc et hic adjicit, dicens: *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*.

Contra Pneumatomachos. — Non modo autem consolatur, sed etiam os obstruit contradicenti hic dicens: *Dividens singulis prout vult*. Oportet enim adstringere, nec solum mederi; sicut et in Epistola ad Romanos facit, cum dicit: *Tu quis es, qui respondeas Deo* (*Rom. 9. 20*)? Ita etiam hic, *Dividens singulis prout vult*. Et quod Patris erat, etiam Spiritus esse ostendit. Sicut enim de illo ait: *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus; sic et de Spiritu: Hæc porro omnia operatur unus et idem Spiritus*. Sed

motus, inquit, a Deo. Verum hoc nusquam dixit, sed tu illud effingis. Quando enim dicit, *Qui operatur omnia in omnibus*, de hominibus hoc dicit: nunquam cum hominibus Spiritum annumerat, etiamsi millies amenter loquaris et insanias. Quia enim dicit, *Per Spiritum*; ut ne putes illud, *per*, imminutionis esse vocem, nec illum moveri ad operationem, subjungit, *Operari Spiritum*, non ad operationem moveri, et operari ut vult, non ut jubetur. Quemadmodum enim de Patre Filius dicit, *Excitat mortuos et vivificat*; et similiter de seipso, *Quos vult vivificat* (*Joan. 5. 21*): sic et de Spiritu, alibi quidem quod cum potestate omnia faciat, et nihil sit quod impediatur (illud enim, *Ubi vult spirat* (*Ibid. 5. 8*), etiamsi de vento dictum fuerit, ad hoc quod dicimus viam parat): hic vero dicit, *Omnia operatur prout vult*. Et aliunde discere quod non sit ex iis, qui per operationem moventur, sed qui operantur, hinc discere: *Quis enim novit, inquit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis? Sic et quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei* (*1. Cor. 2. 11*). Quod autem spiritus hominis, id est, anima, non eget operatione, ut sua cognoscat, nemini non notum est: ergo nec Spiritus sanctus, ut cognoscat ea quæ Dei sunt. Sic enim ait: Arcana Dei cognovit Spiritus sanctus, sicut anima hominis arcana sua. Si autem ad hoc alia operatione non movetur, multo magis qui scit profunda Dei, et non aliqua operatione movetur ad dandum charismata apostolis, alia non opus habuerit operatione. Præter hæc autem aliud nunc dicam, quod prius dixi. Quale illud? Si minor sit Spiritus et alterius substantiæ, nihil profuisset consolatio, neque audivisse eundem esse Spiritum. Nam qui a rege accepit, hanc maximam habuerit consolationem, quod ipse ei dederit; qui autem a servo accipit, tunc magis dolet, quando quispiam hoc ei obtulerit. Itaque hinc etiam palam est Spiritum sanctum non servilis, sed regis esse substantiæ. Idcirco sicut consolatus est illos dicens, *Divisiones ministrarum sunt, idem autem Dominus*; et, *Divisiones operationum, idem autem Deus*: sic cum superius dixit, *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus*; et sub hæc etiam dicit, *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*. Ne itaque angamur, inquit, neque doleamus dicentes. Cur hoc accepi, hoc non accepi? neque rationes exigamus a Spiritu sancto. Nam si nosti, id ipsum largitum esse quod tui curam gerat; cogitans illum eandem curam gerentem mensuram dedisse, amplectere et gaude ob ea quæ accepisti; et ne ægre feras quod alia non acceperis; imo gratias reddito, quod non majora quam ferre posses acceperis.

5. Si autem in spiritualibus non oportet curiose inquirere, multo magis in carnalibus; sed quiescere et non curiose scrutari cur ille dives, ille pauper. Sane quidem non singuli a Deo divitias habent, sed multi ex injustitia, ex rapina et ex avaritia. Qui enim jussit non ditari, quomodo dedisset ea, quæ accipere prohibet? Ut autem validius confutem eos, qui hæc in re contradicunt nobis; age, sermonem altius du-

camus, ab eo tempore quo Deus divitias elargitus est, et responde mihi : Quare dives erat Abraham, Jacob autem etiam paue egebat ? annon similiter et hic et ille justus erat ? annon similiter de tribus dixit : *Ego Deus Abraham et Isaac et Jacob (Exod. 3. 6)* ? cur ergo ille dives erat, hic mercede conducebatur ? imo potius, Cur Esaü iniquus cum esset et fratricida, dives erat, hic vero in servitute tanto tempore fuit ? cur rursus Isaac tranquille tanto tempore vixit, Jacob autem in laboribus et miseriis ? ideoque dicebat, *Pauci et mali dies mei (Gen. 47. 9)*. Cur David qui propheta et rex fuit, totum vitæ tempus in laboribus transegit ; Salomon autem filius ejus per quadraginta annos securius quam quilibet hominum vixit, profunda fruens pace, omne genus gloriæ, honoris et voluptatis adeptus ? cur in prophetis alius magis, alius minus affligebatur ? Quoniam sic unicuique expediebat.

Dei dispensatio non nimis examinanda.—Quamobrem circa singulos dicendum est, *Judicia tua abyssus multa (Psal. 35. 7)*. Nam si magnos illos et admirabiles viros non similiter exercebat Deus, sed hunc quidem per paupertatem, alium per divitias ; hunc per tranquillitatem, illum per ærumnas : multo magis nunc hoc oportet cogitare. Cum hoc autem illud quoque secum reputare oportet, nempe multa ex iis quæ accidunt non ex illius sententia fieri, sed per nostram nequitiam evenire. Ne itaque dicas, Cur hic dives est, cum nequam sit ; ille vero pauper, cum sit justus ? Horum quippe rationem dare licet, ac dicere : Quia neque justus a paupertate læditur, imo majorem claritatis habet accessionem ; et improbus habet divitiis supplicii viaticum, nisi convertatur : atque etiam ante supplicium divitiæ illi malorum complurium causa fuere, et in mille barathra deduxere. Deus autem id agens, simul liberum arbitrium voluntatis ostendens, et illos docens ne insani et furentes ad pecunias ferantur. Quid ergo, inquires, cum malus quispiam dives nihil mali patitur ? nam si probus cum sit, dives est, jure merito ; sin malus sit, quid dicemus ? Quod sit etiam hac ratione miserabilis : divitiæ enim ad nequitiam adjunctæ malum aggravant. Sed bonus est, et tamen pauper ? At nihil læditur. Sed malus est et pauper ? Ergo juste et pro merito, imo et ad utilitatem suam. Verum ille, inquires, a majoribus divitiis accepit, et dispergit illas meretricibus et parasitis, nihilque mali patitur. Quid dicis ? fornicatur et nihil mali patitur ? inebriatur et putas ipsum deliciarum ? ad nihil decorum pecunias expendit, et putas ipsum æmulatione dignum ? et quid deterius illo fuerit, qui animæ suæ exitium affert ? Tu vero, si eum membris contortum et mutilum videres, infinitis illum lacrymis dignum esse censes ; cum autem animam ejus totam mutilam vides, beatum illum exlatis ? At non sentit, inquires. Et ideo commiseratione dignus est, ut qui insaniunt. Nam qui scit se ægrotare, medicum prorsus requiret, et pharmaca sibi dari patietur ; qui vero ignorat, numquam liberari poterit. Huncce, quæso, beatum prædicas ?

Sed nihil mirum : sunt enim complures philosophiæ imperiti. Ideo extremas damus pœnas, ut qui puniamur nec liberemur a supplicio : ideo iræ, merores et perturbationes frequentes ; quia cum vitam dolore vacuum nobis ostendat Deus, viam nempe ad virtutem, nos, illa relicta, aliam viam ingredimur, divitiarum nempe et pecuniæ, innumeris plenam malis : et non secus facimus, ac si quis corporum formam discernere non valeat, sed totum tribuens vestimentis et circumposito ornatui, formosam mulierem, naturali pulchritudine præditam videns præteriret, turpem autem, deformem et corpore mutilam, pulchris ornatam vestibus aspiciens, uxorem duceret. Tale quidpiam nunc circa virtutem et nequitiam multi patiuntur : turpem illam adcentes propter exteriorem ornatum, formosam autem et pulchram respicientes propter nudam illius pulchritudinem, ob quam ipsam maxime deligi oportebat.

6. *Divitiæ fluxæ.*—Ideo me pudet, quod cum apud Græcos illos insanos quidam sint qui sic philosophantur, etiamsi non re, atamen sententia, et fluxam rerum præsentium conditionem norunt ; apud nos quidam ne illa quidem norint, sed et ipsum judicium corruptum habeant : cum hæc omnia tam frequenter Scriptura hæc nobis decantet et dicat : *Ad nihilum deductus est in conspectu ejus malignus, timentes autem Dominus glorificat (Psal. 14. 4)*. *Timor Domini omnia superavit (Eccli. 25. 14)*. *Deum time, et mandata ejus custodi : hoc est enim omnis homo (Eccli. 12. 13)*. *Noli æmulari in malignantibus. Ne timueris, cum dives factus fuerit homo (Psal. 48. 17)*. *Omnis caro fœnum, et omnis gloria hominis quasi flos fœni (Isai. 40. 6)*. Hæc enim et talia quotidie audientes, adhuc terræ affigimur. Et quemadmodum pueri imperiti frequenter elementa discentes, quando sparsim illorum ordo examinatur, alia pro aliis dicentes multum excitant risum : sic et vos, quando illa hic ordine numeramus, utcumque assequimini ; quando autem vos foris sparsim interrogamus, quæ prima sint, quæ secunda harumce rerum collocare oporteat, et quænam post alia locentur ; cum dicere nesciatis, ridiculi estis. Annon, quæso, multo risu dignum est, quod cum immortalitatem expectemus, et bona, quæ nec oculus vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascenderunt, de rebus quæ hic manent contendamus, et ipsa æmulatione digna existimemus ? Nam si adhuc hæc opus habes discere, quod divitiæ nihil magnum sint, quod res præsentis sint umbra et somnium, quod sumi instar dissolvantur et avolent ; ista interim extra adyta, in vestibulis mane : nondum enim ingressu ad supernam regiam dignus es. Si enim naturam eorum instabilem et perpetuo fluentem discernere nescis, quandonam illa despiciere poteris ? si te scire dicas, desine curiosè scrutari et inquirere, cur ille sit dives, cur hic sit pauper. Perinde enim facis hæc interrogans, atque si circumiens rogares, cur ille albus et ille niger ; ille aquilino naso, ille sinus. Sicut enim illa nihil ad nos, an isto, an illo modo se habeant : sic neque esse

λέγοντας ἡμῖν, φέρε ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγάγωμεν, ἡνίκα παρὰ τοῦ Θεοῦ ὁ πλοῦτος ἐδίδοτο, καὶ ἀπόκρι-
ναι μοι· τίνοι ἐνεκεν ὁ Ἀβραάμ ἐπλούτη, ὁ δὲ Ἰα-
κώβ καὶ ἄρτου ἐδεῖτο; οὐχὶ δίκαιος καὶ οὗτος ἦν, καὶ
ἐκεῖνος; οὐχὶ ὁμοίως περὶ τῶν τριῶν φησιν, Ἐγὼ ὁ
Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ; διὰ τί τοί-
νυν ὁ μὲν ἐπλούτη, ὁ δὲ ἐθήτευσ; μᾶλλον δὲ διὰ τί ὁ
μὲν [266] Ἡσαὺ ἐπλούτη, ἀδίκος ὢν καὶ ἀδελφοκτόνος,
οὗτος; δὲ ἐν δουλείᾳ ἦν χρόνον τοσοῦτον; διὰ τί πά-
λιν ὁ μὲν Ἰσαὰκ μετὰ ἀδείας ἐξῆσε τὴν ἅπαντα χρό-
νον, ὁ δὲ Ἰακώβ ἐν μόθοις καὶ ταλαιπωρίαις· διὸ
καὶ ἔλεγε, *Μικραὶ καὶ πονηραὶ αἱ ἡμέραι μου*. Διὰ
τί ὁ μὲν Δαυὶδ προφήτης ὢν καὶ βασιλεὺς, καὶ αὐτὸς
τὸν ἅπαντα χρόνον ἐν πόνοις ἐξῆσεν· ὁ δὲ Σολομὼν ὁ
υἱὸς τούτου τεσσαράκοντα ἔτη πάντων ἀνθρώπων ἀδέ-
στερον διῆγεν, εἰρήνης; ἀπολαύων βαθείας, δόξης,
τιμῆς, καὶ τρυφῆς ἅπαν ἐπιῶν εἶδος; τί δῆποτε καὶ
ἐν τοῖς προφήταις ὁ μὲν μειζόνως, ὁ δὲ ἐλαττόνως
ἐθλίβετο; Ὅτι ἐκάστῳ οὕτω συμφέρον ἦν.

Διὸ ἐκάστῳ ἀντιλέγειν χρή, *τὰ κρίματά σου
ἀβυσσος πολλή*. Εἰ γὰρ τοὺς μεγάλους ἐκείνους καὶ
θαυμαστοὺς οὐχ ὁμοίως ἐγύμναζεν ὁ Θεός, ἀλλὰ τὸν
μὲν διὰ πενίας, τὸν δὲ διὰ πλοῦτου, καὶ τὸν μὲν δι'
ἀνέσεως, τὸν δὲ διὰ θλίψεως, πολλῶν μᾶλλον νῦν ταῦ-
τα ἐνοεῖν χρή. Μετὰ δὲ τούτου κάκεινο λογιζέσθαι
δεῖ, ὅτι πλῆθὸς τῶν συμβαινόντων οὐ κατὰ τὴν αὐτοῦ
γίνεται γνώμην, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κακίας. Μὴ
τοῖνυν λέγε, διὰ τί ὁ μὲν πλούσιος φαῦλος ὢν, ὁ δὲ
πένης δίκαιος ὢν; Μάλιστα μὲν γὰρ καὶ τούτων ἔστι
δοῦναι λόγον, καὶ εἰπεῖν· Ὅτι οὔτε ὁ δίκαιος ἀπὸ τῆς
πενίας ἔχει τι βλάβος, ἀλλὰ καὶ μείζονα προσθήκην
εὐδοκίμῆσεως, καὶ ὁ κακὸς ἐφόδιον τιμωρίας τὸν
πλοῦτον, ἂν μὴ μεταβάλῃται, κέκτηται· καὶ πρὸ τῆς
κολάσεως δὲ πολλάκις κακῶν αἴτιος αὐτῷ γέγονεν ὁ
πλοῦτος πολλῶν, καὶ εἰς μύρια ἤγαγε βάραθρα. Ὁ δὲ
Θεὸς ἀφίησιν, ὁμοῦ τε δεικνύς τὸ αὐτεξούσιον τῆς
προαιρέσεως, ὁμοῦ τε τοὺς ἄλλους παιδεύων μὴ μαί-
νεσθαι μὴ δὲ λυτῶν περὶ τὰ χρήματα. Τί οὖν, ὅταν
πονηρὸς τις ὢν πλουτῇ, καὶ μὴδὲν πάσχη δεινόν; φη-
σὶν· ἂν μὲν γὰρ ἀγαθὸς ὢν πλουτῇ, δικαίως· ἂν δὲ
πονηρὸς, τί ἐροῦμεν; Ὅτι καὶ ταύτῃ ἐλευθέρως πλοῦ-
τος γὰρ πονηρῶν προσγιγνώμενος ἐπιτρέθει τὸ πάθος.
Ἄλλ' ἀγαθὸς ἔστι, καὶ πένεται; Ἄλλ' οὐδὲν βλάπτει-
ται. Ἄλλὰ πονηρὸς ἔστι, καὶ πένεται; Οὐκοῦν δι-
καίως καὶ κατ' ἀξίαν, μᾶλλον δὲ καὶ χρησίμως αὐτῷ.
Ἄλλ' ὁ δεῖνα, φησὶ, παρὰ προγόνων ἐδέξατο πλοῦ-
τον, καὶ σκορπίζει τούτον εἰς πόρνas καὶ παρασί-
τους, καὶ οὐδὲν πάσχει δεινόν. Τί φῆς; πορνεύει, καὶ
λέγεις. Οὐδὲν πάσχει δεινόν; μεθύει, καὶ νομίζεις αὐ-
τὸν τρυφᾶν; εἰς οὐδὲν δέον δαπανᾷ, καὶ ζηλωτὸν αὐ-
τὸν εἶναι φῆς; καὶ τί χεῖρον γένοιτ' ἂν τούτου τοῦ
τὴν ψυχὴν λυμαιομένου; Σὺ δὲ, εἰ μὲν τὸ σῶμα δι-
έστραπτο καὶ πεπῆρωτο, μυρίων ἂν ἔφης ἄξιον αὐ-
τὸν εἶναι θακρῶν, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ πᾶσαν πεπη-
ρωμένην ὄρων, καὶ μακάριον νομίζεις; Ἄλλ' οὐκ
αἰσθάνεται, φησὶ. Καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τούτου πάλιν
ἐλευθέρως, ὡσπερ οἱ παραπαίοντες. Ὁ μὲν γὰρ εἰδώς,
ὅτι νοσεῖ, καὶ τὸν ἱατρὸν ἐπιζητήσει πάντως, καὶ
φαρμάκων ἀνέξεται· ὁ δὲ ἀγνοῶν, οὐδὲ ἀπαλλαγῆναι
δυνήσεται. Τούτον οὖν μακαρίζεις; εἰπέ μοι. Ἄλλ' οὐδὲν
θαυμαστόν· φιλοσοφίας γὰρ οἱ πλείους [267] ἄπειροι.
Διὰ τούτο τὴν ἐσχάτην τίνωμεν δίκην, κολαζόμενοι,

καὶ οὐδὲ ἀπαλαττόμενοι τῆς τιμωρίας· διὰ τοῦτο
θυμῶν καὶ ἀθυμίας καὶ θόρυβοι διηνεκεῖς, ἐπειδὴ βίον
ἄλυτον δειξάντος ἡμῖν τοῦ Θεοῦ, τὸν τῆς ἀρετῆς,
ἡμεῖς ταύτην ἀφέντες, ἐτέραν τέμνομεν ὁδὸν τὴν
τοῦ πλοῦτου καὶ τῶν χρημάτων, τὴν μυρίων γέμου-
σαν κακῶν· καὶ ταῦτ' οἰοῦμεν, ὡσπερ ἂν εἴ τις
σωμάτων οὐκ εἰδώς διακρίνειν κάλλος, ἀλλὰ τὸ πᾶν
τοῖς ἱματίοις τιθέμενος καὶ τῷ περικειμένῳ κόσμῳ,
τὴν μὲν ὠραίαν γυναῖκα καὶ φυσικὸν κάλλος κερτη-
μένην ἰδὼν παραδράμοι· τὴν δὲ αἰσχρὰν καὶ δυσειδῆ
καὶ τὸ σῶμα ἀνάπηρον, καλὰ ἱμάτια ἔχουσαν θεασά-
μενος, γυναῖκα ἀγάγοιτο. Τοιοῦτόν τι καὶ νῦν περὶ
τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν πάσχουσιν οἱ πολλοί, τὴν
μὲν αἰσχρὰν φύσει προσιέμενοι διὰ τὸν ἔξωθεν αὐτῆς
κόσμον, τὴν δὲ ὠραίαν καὶ εὐμορφον ἀποστρεφόμενοι
διὰ τὸ γυμνὸν αὐτῆς κάλλος, δι' ὃ μάλιστα αὐτὴν
ἐλέσθαι ἐχρῆν.

ζ'. Διὰ τοῦτο αἰσχύνομαι, ὅτι παρ' Ἑλλησι μὲν τοῖς
ἀνοήτοις εἰσὶν οἱ ταῦτα φιλοσοφούντες, εἰ καὶ μὴ
πράγμασιν, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ γοῦν τέως, καὶ εἰδότες τὸ
τῶν παρόντων ἐπίκηρον· παρ' ἡμῖν δὲ ἔνιοι οὐδὲ
ταῦτα ἐπίστανται, ἀλλὰ καὶ τὴν κρίσιν αὐτὴν διεφθα-
μένην ἔχουσι, καὶ ταῦτα ἄνω καὶ κάτω τῆς Γραφῆς
ἐπαδούσης ἡμῖν καὶ λεγούσης· *Ἐξουδένωται ἐν-
ώπιον αὐτοῦ πονηρευόμενος, τοὺς δὲ φοβουμέ-
νους τὸν Κύριον δοξάζει. Φόβος Κυρίου ὑπὲρ πάν-
των υπερβάλλει. Τὸν Θεὸν φοβῶ, καὶ τὰς ἐντολάς αὐ-
τοῦ φύλασσε, ὅτι τούτο πᾶς ἀνθρώπος. Μὴ
παραζήλου ἐν τοῖς πονηρευομένοις· μὴ φοβοῦ
ὅταν πλουτησῇ ἀνθρώπος. Πᾶσα σὰρξ χόρτος,
καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτος*.
Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα καθ' ἐκάστην ἀκούοντες
τὴν ἡμέραν, ἔτι τῇ γῆ προσηλώμεθα. Καὶ καθάπερ
παιδιά ἀμαθῆ συνεχῶς τὰ στοιχεῖα μανθάνοντα, ἐπει-
δὴν διεσπαρμένως ἐξετάζῃται περὶ τῆς ἐκείνων τά-
ξεως, ἕτερα ἀνθ' ἑτέρου λέγοντα πολλὸν κινεῖ τὸν γέ-
λωτα· οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν μὲν ἐνταῦθα κατὰ τάξιν
αὐτὰ ὑμῖν καταλέξωμεν, ὀπωσθήποτε παρακολου-
θεῖτε· ὅταν δὲ ἔξω διεσπαρμένως ὑμᾶς ἐρωτῶμεν,
ποῖα μὲν πρῶτα, ποῖα δὲ δεύτερα τῶν πραγμάτων
τάττειν ἔξιον, καὶ τίνα μετὰ τίνα, οὐκ εἰδότες εἰ-
πεῖν, καταγέλαστοι γίνεσθε. Ἡ οὐ πολλοῦ γέλωτος,
εἰπέ μοι, ἀθανασίαν προσδοκῶντας, καὶ τὰ ἀγαθὰ, ἃ
οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὐς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρ-
δίαν ἀνθρώπου ἀνέβη, περὶ τῶν ἐνταῦθα μενόντων
φιλονεικεῖν, καὶ ζηλωτὰ αὐτὰ εἶναι νομίζεις; Εἰ γὰρ
ἔτι ταῦτα χρεῖαν ἔχεις μανθάνειν, ὅτι οὐδὲν μέγα
πλοῦτος, ὅτι σκιά τὰ παρόντα καὶ ἄναρ, ὅτι καπνοῦ
δίκην διαλύεται καὶ ἀφίπταται· ἔξω τῶν ἀδύτων στήθε
τέως, ἐν τοῖς προπυλαίοις μένει· οὕτω γὰρ τῆς εἰσ-
όδου τῆς πρὸς τὰ ἄνω βασιλεία ἄξιος γέγονας. Εἰ γὰρ
τὴν φύσιν αὐτῶν διακρίνειν οὐκ οἶσθα τὴν ἄστατον
καὶ διηνεκῶς βέουσαν, πότε αὐτῶν ὑπεριδεῖν δυνήσῃ;
εἰ δὲ λέγεις εἰδέναι, παῦσαι πολυπραγμονῶν καὶ περι-
εργαζόμενος, τί δῆποτε ὁ δεῖνα πλούσιος, καὶ ὁ δεῖνα
πένης. Ταῦτ' οὖν γὰρ ποιεῖς ταῦτα ἔρωτων, ὡσανεὶ
περιῶν ἐπυθάνου, [268] τί δῆποτε ὁ δεῖνα λευκὸς
καὶ ὁ δεῖνα μέλας, ἢ ὁ δεῖνα γρυπὸς καὶ ὁ δεῖνα σι-
μὸς. Ὅσπερ γὰρ οὐδὲν ταῦτα ἡμῖν διαφέρει, ἂν τε
οὕτως, ἂν τε ἐκεῖνος ἔχη, οὕτως οὐδὲ τὸ πένεσθαι καὶ
πλουτεῖν, καὶ πολλῶν μᾶλλον ἢ ἐκεῖνα· ἀλλὰ τὸ πᾶν
παρὰ τὸν τῆς χρήσεως γίνεται τρόπον. Κἂν πένης
ῆς, δύνασαι μετὰ εὐθυμίας ζῆν φιλοσοφῶν, κἂν
πλούσιος ῆς, πάντων ἀθλιώτερος εἰ φεύγων ἀρετὴν.
Τὰ γὰρ διαφέροντα ἡμῖν ταῦτα, τὰ τῆς ἀρετῆς· κἂν

* *Legebatur* καὶ νομίζεις αὐτὸν ζ. εἶναι.

ταῦτα μὴ προσῆ, τῶν ἄλλων οὐδὲν ὄφελος. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ πικραὶ αὐταὶ ἐρωτήσεις, ὅτι τὰ μὲν ἀδιάφορα διαφέρουσιν αὐτοῖς νομίζουσιν οἱ πολλοί, τῶν δὲ διαφερόντων οὐδένα ποιοῦνται λόγον. Τὸ γὰρ διαφέρον ἡμῖν, ἀρετὴ καὶ φιλοσοφία. Ἐπεὶ οὖν ταύτης πόρρω που καὶ μακρὰν ἐστήκατε*, διὰ τοῦτο θόρυβος τῶν λογισμῶν, διὰ τοῦτο τὰ πολλὰ κύματα, διὰ τοῦτο ἡ ζάλη. Ὄταν γὰρ τῆς ἀνω δόξης ἐκπέσωσι καὶ τοῦ τῶν οὐρανῶν ἔρωτος, τῆς παρουσίας ἐφίενται, καὶ γίνονται δούλοι καὶ αἰχμάλωτοι. Καὶ πόθεν ταύτης ἐφίεσθε, φησὶν; Ἄπὸ τοῦ μὴ σφόδρα ἐκείνης ἐφίεσθαι. Αὐτὸ δὲ τοῦτο πόθεν συμβαίνει; Ἄπὸ βῆθουμίας ἢ δὲ βῆθουμίας πόθεν; Ἄπὸ καταφρονήσεως ἢ δὲ κατα-

* Reg., μακρὰν ἐσκήνωνται.

φρονήσις πόθεν; Ἐξ ἀνοίας καὶ τοῦ τοῖς παροῦσι προσηκούντων, καὶ μὴ βούλεσθαι τῶν πραγμάτων ἐξετάζειν μετὰ ἀκριβείας τὴν φύσιν. Αὐτὸ δὲ τοῦτο πόθεν συμβαίνει πάλιν; Ἐκ τοῦ μήτε Γραφῶν ἀναγνώσει προσέχειν, μήτε ἀνδράσι συγγίνεσθαι ἀγίοις, καὶ τοῖς τῶν πονηρῶν συλλόγους διώκειν. Ἴν' οὖν μὴ αἰεὶ τοῦτο γίνηται, καὶ κύματα ἐκ κυμάτων ἡμᾶς δεχόμενα εἰς τὸ πέλαγος ἀπαγάγῃ τῶν κακῶν καὶ καταπίψῃ καὶ ἀπολέσῃ πάντη, ἕως ἐστὶ καιρὸς, ἀνερέγκωμεν, καὶ ἐπὶ τῆς πέτρας στάντες, τῶν τοῦ Θεοῦ δογμάτων λέγω καὶ λόγων, κατιδόμεν τὸν σάλον τοῦ παρόντος βίου. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτοὶ τοῦτον διαφευξόμεθα, καὶ ἐτέρους ναυαγοῦντας ἀνιμησάμενοι, τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἔν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος πολλά ὄντι, ἔν ἐστι σῶμα οὕτω καὶ ὁ Χριστός.

α'. Παραμυθησάμενος ἐκ τοῦ εἰπεῖν ἡγάρισμα εἶναι τὸ διδόμενον, ἐκ τοῦ πάντα ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος λαμβάνειν, ἐκ τοῦ πρὸς τὸ συμφέρον διδοῦσθαι, ἐκ τοῦ διὰ τῶν ἐλαττόνων φανέρωσιν γίνεσθαι, καὶ μετὰ τούτων καὶ ἐπιστομίας ἐκ τοῦ δεῖν παραχωρεῖν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ Πνεύματος· *Πάντα γὰρ ταῦτα, φησὶν, ἐνεργεῖ ἔν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται* διὸ οὐδὲ περιεργάζεσθαι θέμις· καὶ ἐξ ἑτέρου λοιπὸν αὐτοὺς παραμυθίζεται κοινοῦ παραδείγματος, καὶ ἐπὶ τὴν φύσιν αὐτὴν καταφεύγει, ὅπερ [269] ἔθος αὐτῷ ποιεῖν. Καὶ γὰρ ἠνίκα περὶ τῆς κόμης διελέγετο τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, μετὰ τὰ ἄλλα καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἐπαίδευσεν, λέγων· *Ἡ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις ὑμᾶς διδάσκει, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἔάν κομῆ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστὶ, γυνὴ δὲ ἔάν κομῆ, δόξα αὐτῆς ἐστὶ; Καὶ ὅτε περὶ τῶν εἰδωλοθῦτων ἔλεγεν, ἀπαγορεύων αὐτῶν ἀπτεσθαι, καὶ ἀπὸ τῶν ἐξωθεν παραδειγμάτων ἐπεχείρει τῷ λόγῳ, Ὑλυμπικῶν τε ἀγώνων μεμνημένος, καὶ λέγων, ὅτι *Οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον*· καὶ ἀπὸ ποιμένων καὶ στρατιωτῶν καὶ γεωργῶν ταῦτα κατασκευάζων. Διὸ δὴ καὶ ἐνταῦθα κοινὸν ὑπόδειγμα εἰς μέσον φέρει, δι' οὗ βιάζεται καὶ φιλονεικεῖ δεῖξαι οὐδένα ἡλαττωμένον, ὃ καὶ θαυμαστὸν ἦν καὶ παράδοξον δυνηθῆναι κατασκευάσαι, καὶ τοὺς ἀφελεστεροὺς ἰκανὸν ἀνακτήσασθαι, τὸ τοῦ σώματος λέγω. Τὸν γὰρ μικρόψυχον καὶ ἡλαττωμένον οὐδὲν οὕτω παραμυθεῖται καὶ πείθει μὴ ἀλγεῖν, ὡς τὸ μαθεῖν ὅτι οὐκ ἡλάττωται. Διὸ περὶ καὶ αὐτὸς κατασκευάζων αὐτὸ, οὕτω φησὶ· *Καθάπερ γὰρ τὸ σῶμα ἔν ἐστι, καὶ μέλη ἔχει πολλά*. Εἶδες σύνεσιν ἡκριωμένην; Τὸ αὐτὸ καὶ ἔν, καὶ πολλὰ δείκνυσι. Διὸ καὶ ἐπάγει, μειζόνως ἐπαγωνιζόμενος τῷ προκειμένῳ· *Πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἐνὸς πολλά ὄντα, ἔν ἐστι σῶμα*. Οὐκ εἶπε, Πολλά ὄντα τοῦ ἐνὸς ἐστὶ σῶματος, ἀλλ', Αὐτὸ τὸ ἔν σῶμα ἢ πολλὰ ἐστὶ, κἀκεῖνα τὰ πολλὰ μέλη τοῦτο ἐστὶ τὸ ἔν. Εἰ τοίνυν ἔν ἐστὶ τὰ πολλὰ, καὶ τὸ ἔν πολλὰ, ποῦ ἡ διαφορά; ποῦ τὸ ὑπέρηχον; ποῦ τὸ ἐλαττον; *Πάντα**

γὰρ, φησὶν, ἔν ἐστι, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἔν, ἀλλὰ κατὰ τὸ κυριώτερον ἐξεταζόμενα, κατὰ τὸ, σῶμα εἶναι, πάντα εὐρίσκειται ἔν ὄντα. Ὄταν δὲ τὸ κατὰ μέρος, τότε ἡ διαφορά, καὶ ἡ διαφορά ἔν πᾶσιν ὁμοίως. Οὐδὲν γὰρ αὐτῶν καθ' ἑαυτὴ σῶμα δύναται ποιεῖν· ἀλλ' ὁμοίως ἕκαστον λείπεται εἰς τὸ ποιεῖν σῶμα, καὶ δεῖ τῆς συνόδου. Ὄταν γὰρ τὰ πολλὰ ἔν γίνηται, τότε ἐστὶν ἔν σῶμα. Διὸ καὶ αὐτὸ τοῦτο αἰνιττόμενος, ἔλεγε· *Πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος πολλά ὄντα, ἔν ἐστι σῶμα*. Καὶ οὐκ εἶπε, Τὰ ὑπέρηχονα καὶ τὰ ἐλάττονα, ἀλλὰ, *Πολλά ὄντα*, ὃ κοινὸν πᾶσιν ἐστὶν. Καὶ πῶς δυνατὸν ἔν εἶναι; Ὄταν τὴν διαφορὰν ἐκβαλῶν τῶν μελῶν, τὸ σῶμα ἐξετάξῃς. Ὅπερ γὰρ ἐστὶν ὀφθαλμὸς, τοῦτο καὶ ποῦς, κατὰ τὸ, μέλος εἶναι καὶ σῶμα ποιεῖν· οὐδεμία γὰρ ἐνταῦθα διαφορά. Οὐδ' ἂν ἔχοις εἰπεῖν, ὅτι τὸ μὲν τῶν μελῶν ποιεῖ σῶμα καθ' ἑαυτὸ, τὸ δὲ οὐ ποιεῖ· πάντα γὰρ ἰσάζει ἔν τούτῳ, ἐπειδὴ καὶ πάντα ἔν ἐστὶ σῶμα.

Εἰπὼν δὲ τοῦτο, καὶ ἀποδείξας σαφῶς ἀπὸ τῆς κοινῆς ἀπάντων ψήφου, ἐπήγαγεν· *Οὕτω καὶ ὁ Χριστός*. Καὶ δεῖν εἰπεῖν, Οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησία (τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον ἦν), τοῦτο μὲν οὐ φησὶν, ἀντ' ἐκείνης δὲ τὸν [270] Χριστὸν τῆθῃσιν, εἰς ὕψος ἀνάγων τὸν λόγον, καὶ μειζόνως τὸν ἀκρατὴν ἐντρέπων. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶν· Οὕτω καὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα, ὅπερ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία. Καθάπερ γὰρ καὶ σῶμα καὶ κεφαλὴ εἰς ἐστὶν ἄνθρωπος, οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστὸν ἔν ἐφησεν εἶναι· Διὸ καὶ τὸν Χριστὸν ἀντὶ τῆς Ἐκκλησίας τέθεικε, τὸ σῶμα αὐτοῦ οὕτως ὀνομάζων. Ὅσπερ οὖν, φησὶν, ἔν τι ἐστὶ τὸ ἡμέτερον σῶμα, εἰ καὶ ἐκ πολλῶν σύγκειται· οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἔν τι πάντες ἐσμέν. Εἰ γὰρ καὶ ἐκ πολλῶν αὐτὴ σύγκειται μελῶν, ἀλλὰ τὰ πολλὰ ταῦτα ἔν γίνονται σῶμα. Ἀνακτησάμενος τοίνυν καὶ ἀναγαθὸν τὸν δοκοῦντα ἡλαττωσθαι ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τούτου παραδείγματος, πάλιν τὴν κοινὴν συνήθειαν ἀφήσιν, καὶ ἐφ' ἕτερον ἔρχεται κεφάλαιον πνευματικῶν μειζόνων φέρον τὴν παράκλησιν, καὶ πολλῆς ἰσοτιμίας ὃν ἐνδεικτικόν. Ποῖον δὴ τοῦτο; *Καὶ γὰρ ἔν ἐντὶ Πνεύματι*, φησὶ, *πάντες ἡμεῖς εἰς ἔν σῶμα ἐβιπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνας, εἴτε δούλοι, εἴτε ἐλεύθεροι*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶ· Τὸ κατασκευάσαν ἡμᾶς ἔν σῶμα γενέσθαι, καὶ ἀναγεννήσαν ἡμᾶς, ἔν ἐστὶ Πνεῦμα· οὐ γὰρ ἔν ἄλλῳ μὲν

a *Aberat* εἰπεῖν. b *Ita Reg. Editi vero*, αὐτὸ τὸ σῶμα.

illum quempiam pauperem vel divitem; imo hæc minus quam illa quærenda; sed totum ad usum referri debet. Etiam si pauper sis, potes cum bono animo vivere si philosophis: etiam si dives sis, omnium es miserimus, si virtutem fugias. Nam hæc nobis sectanda sunt, quæ ad virtutem spectant: si hæc non adsint, aliorum nulla utilitas. Ideo frequentes illæ interrogationes, quia multi ea quæ indifferentia sunt ad se spectare putant; de iis vero quæ ad se spectant et sibi utilia sunt, nullam rationem habent. Nam quæ nostra intersunt, virtus et philosophia sunt. Quia ergo ab illa longo intervallo abestis, ideo cogitationum perturbatio, ideo fluctus multi, ideo tempestas. Cum enim a superna gloria exciderint, et a caloribus amore, præsentem gloriam cupiunt fiuntque servi et captivi. Et unde sit, inquit,

ut hæc appetamus? Quia non multum illam concupiscimus. Hoc autem ipsum unde accidit? Ex negligentia: et negligentia unde? Ex contemptu: contemptus unde? Ex amentia, et quod præsentibus inhiemus, et quod rerum naturam nolimus accurate examinare. Hoc vero undenam procedit? Quod Scripturarum lectioni non attendamus, neque cum viris sanctis versemur, et improborum cœtus frequentemus. Ne igitur hoc perpetuo fiat, et ne fluctus fluctibus succedentes, nos in malorum pelagus abducant et suffocent funditusque perdant; donec tempus adest, exurgamus, et supra petram stantes, Dei dogmatum dico et verborum, respiciamus tempestatem vitæ præsentis. Ita enim et nos ipsam effugiemus, et alios naufragium patientes extrahemus, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXX.

CAP. 12. v. 12. *Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa; omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt: ita et Christus.*

1. Cum consolationem præbisset ex eo quod gratuitum esset donum, ex eo quod omnia ex uno eodemque Spiritu acciperent, ex eo quod ad utilitatem darentur, ex eo quod per minora manifestatio fieret: ad hæc etiam cum os eorum obstruxisset ex eo quod oporteat potestati Spiritus cedere; *Hæc enim omnia*, inquit, *operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*; quare non licet curiose inquirere: ex alio rursus illos consolatur communi exemplo: et ad naturam ipsam confugit, ut facere solet. Nam quando disserebat de coma virorum ac mulierum, post alia hinc quoque illos erudit, dicens: *Annon ipsa natura vos docet, quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi; mulier autem si comam nutriat, ipsi est gloria (1. Cor. 11. 14. 15)?* Et cum de idolothytis dicebat, prohibens illa tangere, etiam ab externis exemplis sermonem textit, Olympica certamina memorans et dicens: *Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, unus autem accipit bravium (Ibid. 9. 24)*: atque a pastoribus, militibus et agricolis illa ipsa probans. Ideo hic quoque commune exemplum in medium affert, quo admodum contendit ut ostendat neminem minus quam alios habere, id quod mirabile fuisset et probatu difficile, tamenque simpliciores posset recreare: de iis quæ ad corpus spectant dico. Pusillanimum namque et minus habentem nihil ita consolatur et ad non dolendum inducit, ut cum discit se non minus habere. Quapropter id ille probans, sic loquitur: *Sicut enim corpus unum est, et membra habet multa. Vidistin' accuratam intelligentiam? Id ipsum et unum et multa esse ostendit. Ideo subjungit, in proposito magis instans: Omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum sunt corpus.* Non dixit, *Cum sint multa, unum sunt corporis*; sed, *Hoc ipsum unum multa sunt, et illa multa membra hoc unum est.* Si ergo multa unum sunt, et unum multa, ubi est differentia? ubi nam id quod excedit? ubi quod minus est? *Omnia enim,*

inquit, *unum sunt*, et non modo unum, sed etiam magis proprie examinata, secundum quod corpus sunt, inveniuntur omnia esse unum. Quando autem per partes, tunc differentia est, et differentia illa in omnibus similiter. Nullum enim eorum per se potest corpus efficere, sed pari modo singula deficiunt ad corpus efformandum, et opus est conjunctione. Cum enim multa unum efficiuntur, tunc est unum corpus. Ideoque id ipsum subindicans dicebat: *Omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum est corpus.* Neque dixit, *Quæ excedunt et quæ minora sunt, sed, Cum sint multa*, quod commune omnibus est. Et quomodo fieri potest ut sint unum? Quando ejecta membrorum differentia, corpus examinaveris. Quod enim est oculus, hoc et pes est, secundum id quod membrum sunt et corpus efficiunt: nulla enim hic differentia est. Neque dicere possis hoc membrum per se corpus facere, illud non item: omnia enim hac in re paria sunt, quia omnia unum sunt corpus.

Ecclesia corpori humano comparatur. — Hoc cum dixisset, et clare ex omnium calculo demonstrasset, subjungit, *Ita et Christus.* Et cum oportuisset dicere, *Ita et Ecclesia*; hoc enim consequens erat: hoc quidem non dixit, sed illius loco Christum ponit, in altum extollens orationem, et auditorem magis pudore afficiens. Hoc autem vult significare: *Ita et Christi corpus, quod est Ecclesia.* Sicut enim et corpus et caput unus sunt homo, ita et Ecclesiam et Christum unum esse dixit. Ideo Christum pro Ecclesia posuit, corpus ejus sic vocans. Sicut ergo, inquit, corpus nostrum unum est, etiam si ex multis constituitur: ita et in Ecclesia omnes unum sumus. Etiam si enim illa ex multis membris constat, sed illa multa unum fiunt corpus. Cum ergo recreasset et erexisset ab hoc communi exemplo eum qui videbatur minor fieri, rursus communem dimittit consuetudinem, et ad aliud pergit spirituale caput, majorem afferens consolationem, quod ostendat magnam in honore æqualitatem. Quodnam illud est? 13. *Etenim in uno Spiritu, inquit, omnes nos in unum corpus baptizati*

sumus, sive Judæi, sive Græci, sive servi, sive liberi. Id est : quod effecit ut unum corpus simus, et nos regeneravit, unus est Spiritus : non enim in alio hic, in alio ille baptizatus est spiritu. Non modo autem qui nos baptizat unus est, sed et unum est in quo baptizavit ; id est, propter quod baptizavit. Non enim ut diversa fierent corpora, sed ut omnes unius corporis accuratam conjunctionem mutuo servemus, baptizati sumus ; hoc est, ut omnes unum corpus simus, in hoc baptizati sumus.

2. Itaque et qui construxit corpus, unus est, et id ad quod constructum est, unum est. Nec dixit, Ut simus ejusdem corporis ; sed, Ut unum corpus omnes simus : semper enim studet verbis majorem emphasin exprimentibus uti. Et bene dixit, *Omnes sumus*, seipsum adjiciens. Neque enim ergo apostolus plus quam tu quid habeo : etenim tu corpus es sicut et ego, ego, sicut tu, et omnes idipsum habemus caput, et eodem partu nati sumus : idcirco idem corpus sumus. Et quid dico, inquit, Judæos ? Nam et Græcos a nobis tantum dissitos, ad id ipsum corpus redegit. Quare cum dixisset, *Nos omnes*, non hic substitit ; sed subjunxit : *Sive Judæi, sive Græci, sive servi, sive liberi.* Quod si cum antea adeo remoti essemus, juncti sumus et unum effecti ; multo magis postquam unum facti sumus, non debemus dolere et mœstitia affici : neque enim locum habet differentia. Nam si Græcos seu gentiles et Judæos iisdem dignatus est, necnon servos et liberos ; quomodo postquam id dignatus est, disjunxerit, quando majorem et accuratorem ex donis conjunctionem efficere dignatus est ? *Et omnes uno Spiritu potati sumus. 14. Nam et corpus non est unum membrum, sed multa.* Id est, ad eandem venimus mysteriorum initiationem, eadem fruimur mensa. Et cur non dixit : Eodem corpore nutrimur, et eodem sanguine potamur ? Quia cum Spiritum dixit, utrumque significavit et sanguinem et corpus : per utrumque enim uno Spiritu potamur. Mihi autem videtur nunc dicere illum Spiritum adventum, qui a baptisate et ante mysteria nobis accedit. Dixit autem, *Potati sumus*, quia dictionis metaphora valde opportuna ipsi est ad præsens argumentum : ut si de plantis et de paradiso diceret, Ab eodem fonte omnes arbores irrigantur, et ab eadem aqua : ita et in præsentia, Eodem Spiritu potati sumus omnes, eandem percepimus gratiam. Si ergo unus Spiritus nos conjunxit, et nos omnes in unum corpus compegit ; hoc enim significat illud, *In unum corpus baptizati sumus* ; et unam mensam largitus est, et eandem omnibus irrigationem ; hoc enim sibi vult illud, *Uno Spiritu potati sumus* ; et tanto intervallo dissitos junxit ; et multa tunc fiunt corpus, quando facta fuerunt unum : cur mihi differentiam sus deque versas ? Si autem dixeris, Multa sunt membra et diversa : discas hoc ipsum esse admirabile, et hanc corporis esse excellentiam, quando multa et diversa unum efficiunt. Quod si multa non essent, non ita mirabile et inexpectatum esset unum esse corpus ; imo ne esset quidem corpus. Sed hoc

quidem postremo ponit : interim vero ad ipsa membra pergit, ita loquens : 15. *Si dixerit pes, Non sum manus, non sum de corpore ; num idcirco non est de corpore ? 16. Et si dixerit auris, Non sum oculus, non sum de corpore ; num idcirco non est de corpore ?* Nam si quod alius minus haberet, alius excederet, id non sineret esse de corpore, universum tolleretur. Ne itaque dixeris, Non sum corpus, quia sum minor : etenim pes minorem tenet ordinem, sed est ex corpore. Nam ex corpore esse vel non esse, non inde fit quod alius in hoc loco, alius in alio positus sit ; hoc enim loci tantum facit differentiam ; sed ex eo quod sit conjunctus vel non conjunctus : nam esse vel non esse corpus ex eo fit, quod vel conjunctum vel non conjunctum sit. Tu vero mihi prudentiam perpende, quomodo ipsa verba apposite membris nostris accomodet. Nam ut superius dicebat, *Hæc transfiguravi in me et Apollo* : sic et hoc loco, ut non molestum, sed acceptum redderet sermonem, membra loquentia iaducit ; ut cum audirent naturam sibi respondentem, ab ipsa experientia convicti et a communi calculo, nihil ultra contradicere valerent. Nam sive hoc ipsum, inquit, dicatis, sive murmuretis, non potestis extra corpus esse. Quemadmodum enim lex naturæ, sic et multo magis gratiæ virtus omnia custodit et conservat. Et vide quomodo caverit ne quid superfluum esset, non de membris omnibus orando tractans, sed de duobus tantum, iisque extremis. Etenim omnium pretiosissimum posuit, oculum ; et omnium vilissimum pedes. Neque inducit pedem cum oculo loquentem, sed cum manu quæ est paulo altior ; auditum autem cum oculis. Quia enim non iis qui nos longe superant, sed iis qui paulo altiores sunt, solemus invidere ; ideo et ipse sic facit comparationem. 17. *Si totum corpus oculus, ubi auditus ? si totum auditus, ubi odoratus ?* Quia enim cum in membrorum incidisset differentiam, et dixisset pedes, manus, oculos et aures, illos in cogitationem minoris vel majoris induxit ; vide quomodo rursum illos consolatur, ostendens ita consentaneum esse, et quod multi sint et diversi, hoc maxime facit ut corpus sit. Quod si unum essent omnes, non essent corpus : ideoque ait : 19. *Si essent omnia unum membrum, ubi corpus ?* Sed hoc quidem postea dicit ; hic vero quid majus ostendit, nempe quod non solum non possit esse corpus, sed ne esse quidem cæteros sensus. Nam *Si auditus totum esset, ubi odoratus ?* inquit.

3. Deinde quia sic quoque turbabantur, quod superius fecit, id etiam nunc facit. Sicut enim ibi per utilitatem consolatus, demum os valide obstruxit dicens, *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* : sic et hoc loco etiam ratiocinia proferens, queis ostendit ad utilitatem sic omnia facta esse, rursus totum ad Dei voluntatem reducit dicens : 18. *Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corporibus sicut voluit.* Quemadmodum de Spiritu dixit, *Prout vult* : sic et hoc loco, *Sicut voluit.* Ne ergo ultra curiosius causam inquiras, cur sic, cur non sic. Etiamsi enim mille dicta

ούτος, ἐν ἄλλῳ δὲ ὁ ἕτερος ἐβαπτίσθη πνεύματι. Οὐ μόνον δὲ τὸ βαπτίσαν ἡμᾶς ἐν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὃ ἐβάπτισεν, τούτεστιν, ἐφ' ᾧ ἐβάπτισεν, ἐν. Οὐ γὰρ ἵνα διάφορα γένηται σώματα, ἀλλ' ἵνα πάντες τὴν ἐνὸς σώματος ἀκρίθειαν πρὸς ἀλλήλους διασώζωμεν, ἐβαπτίσθημεν· τούτεστιν, ἵνα πάντες ἐν σῶμα ὦμεν, εἰς τοῦτο ἐβαπτίσθημεν.

β'. Ὡστε καὶ ὁ κατασκευάσας, εἰς, καὶ εἰς ὃ κατεσκεύασεν, ἐν. Καὶ οὐκ εἶπε, Τοῦ αὐτοῦ σώματος ἵνα γενώμεθα, ἀλλ', ἵνα ἐν σῶμα πάντες· αἶε γὰρ φιλονεικεῖ τὰ ἐμφαντικωτέρας λέξεις τιθέναι. Καὶ καλῶς εἶπε, Πάντες ἡμεῖς, καὶ ἑαυτὸν προστιθείς. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ ὁ ἀπόστολος σοῦ τι πλέον ἔχω κατὰ τοῦτο, φησί· καὶ γὰρ σὺ σῶμα εἶ καθάπερ ἐγὼ, καὶ ἐγὼ καθάπερ σὺ, καὶ τὴν αὐτὴν ἅπαντες ἔχομεν κεφαλὴν, καὶ τὰς αὐτὰς ἐλύσαμεν ὠδύνας· διὸ καὶ τὸ αὐτὸ σῶμά ἐσμεν. Καὶ τί λέγω, φησίν, Ἰουδαίους; τοὺς γὰρ τοσοῦτον ἀφροσθηκότες ἡμῶν Ἕλληνας εἰς ἐνὸς σώματος ἀκρίθειαν ἤγαγε. Διὸ εἰπὼν, Ἡμεῖς πάντες, οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπήγαγεν· *Εἶτε Ἰουδαῖοι, εἶτε Ἕλληνας, εἶτε δοῦλοι, εἶτε ἐλεύθεροι*. Εἰ δὲ πρὸ τούτου τοσοῦτον ἀφροσθηκότες ἠνώθημεν καὶ ἐγενώμεθα ἐν, πολλῶ μᾶλλον μετὰ τὸ γενέσθαι ἐν, οὐκ ἂν εἴημεν δίκαιοι λυπεῖσθαι καὶ ἀθυμεῖν· οὐδὲ γὰρ ἔχει χώραν ἢ διαφορὰ. Εἰ γὰρ Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους τῶν αὐτῶν ἤξιωσε, καὶ δούλους καὶ ἐλευθέρους, πῶς μετὰ τὸ ἀξιῶσαι δισστησιν, ὅτε πλείονα ἐκ τῆς τῶν χαρισμάτων χορηγίας τῆς ἐνώσεως τὴν ἀκρίθειαν ἐχαρίσατο; *Καὶ πάντες εἰς ἐν Πνεῦμα ἐποισθημεν*. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἐν μέλος, ἀλλὰ πολλὰ. Τούτεστι, πρὸς τὴν αὐτὴν ἠλθομεν μυσταγωγίαν, τῆς αὐτῆς ἀπολαύομεν τραπέζης. Καὶ διὰ τί μὴ εἶπε, Τὸ αὐτὸ σῶμα τρεφόμεθα, καὶ τὸ αὐτὸ αἶμα πίνομεν; Ὅτι Πνεῦμα εἰπὼν, ἀμφοτέρα ἐδήλωσε καὶ τὸ αἶμα καὶ τὴν σάρκα· [271] δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἐν πνεῦμα ποτιζόμεθα. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ νῦν ἐκεῖνην λέγειν τοῦ Πνεύματος τὴν ἐπιφοίτησιν, τὴν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος καὶ πρὸ τῶν μυστηρίων ἐγγινόμενὴν ἡμῖν. Ἐποισθημεν δὲ εἶπεν, ἐπειδὴ ἢ μεταφορὰ τῆς λέξεως σφόδρα ἀρμόδιος αὐτῷ πρὸς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν· ὡς ἂν εἰ ἐπὶ φυτῶν καὶ παραδείσου ἔλεγεν, ὅτι Ἀπὸ τῆς αὐτῆς πηγῆς πάντα τὰ δένδρα ἄρδεται, ὅτι ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ὕδατος· αὐτῷ δὲ καὶ ἐνταῦθα, Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐπίομεν ἅπαντες, τῆς αὐτῆς ἀπελαύομεν χάριτος, φησίν. Εἰ τοίνυν καὶ ἐν Πνεῦμα ἡμᾶς κατεσκεύασε, καὶ εἰς ἐν σῶμα ἅπαντας ἡμᾶς συνήγαγε· τοῦτο γὰρ ἔστιν, *Εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν*· καὶ μίαν τράπεζαν ἐχαρίσατο, καὶ τὴν αὐτὴν ἄρδειαν ἅπασιν ἔδωκε· τοῦτο γὰρ ἔστιν, *Εἰς ἐν Πνεῦμα ἐποισθημεν* καὶ τοσοῦτον διεστώτας ἦνωσε, καὶ τὰ πολλὰ τότε γίνεται σῶμα, ὅταν γένηται ἐν· τί μοι τὴν διαφορὴν ἄνω καὶ κάτω στρέφεις; Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι Πολλὰ ἔστι τὰ μέλη καὶ διάφορα, μάθε ὅτι αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτό ἐστι τὸ θαυμαστὸν, καὶ τοῦ σώματος τὸ ἐξαιρετὸν, ὅταν τὰ πολλὰ καὶ διάφορα ἐν ποιῇ· εἰ δὲ μὴ ἦν πολλὰ, οὐχ οὕτως θαυμαστὸν ἦν καὶ παράδοξον τὸ, ἐν εἶναι σῶμα· μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν ἦν σῶμα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὑστερον τίθησι· τῶς δὲ ἐπ' αὐτὰ τὰ μέλη χωρεῖ, λέγων οὕτως· *Ἐὰν εἴπῃ ὁ ποῦς, ὅτι Οὐκ εἰμὶ χεῖρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; Καὶ ἐὰν εἴπῃ τὸ σὺς, ὅτι Οὐκ εἰμὶ ὀφθαλμὸς, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος;* Εἰ γὰρ τὸ τὸν μὲν ἠλαττώσῃ, τὸν δὲ ὑπερέξειν, οὐκ ἀφίηται εἶναι ἐκ τοῦ σώματος, τὸ πᾶν

ἀνήρηται. Μὴ τοίνυν εἴπῃς, ὅτι Οὐκ εἰμὶ σῶμα, ἐπειδὴ ἐλάττων εἰμὶ· καὶ γὰρ ὁ ποῦς τὴν ἐλάττονα τάξιν ἔχει, ἀλλὰ τοῦ σώματος ἔστι. Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ σώματος εἶναι καὶ μὴ εἶναι, οὐκ ἀπὸ τοῦ τὸν μὲν ἐν τῷδε τῷ τόπῳ, τὸν δὲ ἐν τῷδε κείσθαι· τοῦτο γὰρ τόπου ποιεῖ διαφορὰν· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ συνῆφθαι ἢ ἀπέχεσθαι· τὸ γὰρ εἶναι ἢ μὴ εἶναι σῶμα, ἐκ τοῦ ἠνώσθαι ἢ μὴ ἠνώσθαι γίνεται. Σὺ δὲ μοι σκόπει τὴν σύνεσιν, πῶς αὐτῶν τὰ ῥήματα τοῖς μέλεσι περιτίθησι τοῖς ἡμετέροις. Ὡσπερ γὰρ ἀνωτέρω ἔλεγε, *Ταῦτα μετεσχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶν*, οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, ὥστε ἀνεπαχθῆ ποιῆσαι τὸν λόγον καὶ εὐπαράδεκτον, τὰ μέλη εἰσάγει φεγγόμενα· ἐν', ὅταν ἀκούσῃς τῆς φύσεως αὐτοῖς ἀποκρινομένης, ἀπὸ τῆς πείρας αὐτῆς ἐλεγχόμενοι καὶ τῆς κοινῆς ψήφου, μηδὲν λοιπὸν ἀντιλέγειν ἔχῃσι· κἂν γὰρ λέγητε, φησὶ, τοῦτο αὐτὸ, κἂν γογγύζητε, οὐ δύνασθε ἐκτὸς εἶναι τοῦ σώματος. Ὡσπερ γὰρ ὁ τῆς φύσεως νόμος, οὕτω καὶ πολλῶ πλέον ἢ τῆς χάριτος δύναμις φυλάττει πάντα καὶ διατηρεῖ. Καὶ ὅρα πῶς ἐφύλαξε τὸ ἀπέριττον, οὐκ ἐπὶ πάντων τῶν μελῶν τὸν λόγον γυμνάζων, ἀλλ' ἐπὶ δύο μόνων, καὶ τούτων τῶν ἄκρων. Καὶ γὰρ τὸ πάντων τιμιώτερον τῆθεικε, τὸν ὀφθαλμὸν, καὶ τὸ πάντων εὐτελέστερον, τοὺς πόδας. Καὶ οὐ ποιεῖ τὸν πόδα τῷ ὀφθαλμῷ διαλεγόμενον, [272] ἀλλὰ τῇ ὀλίγον ἀναθεθηκυῖα χεῖρι, τὴν δὲ ἀκοὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ τοῖς σφόδρα ὑπερέχουσιν, ἀλλὰ τοῖς ὀλίγον ἀναθεθηκόσι φθονεῖν, εἰώθαμεν, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς οὕτως ποιεῖται τὴν σύγκρισιν. *Εἰ ὄλον ἐὶν σῶμα ὀφθαλμὸς, ποῦ ἢ ἀκοή; εἰ ὄλον ἀκοή, ποῦ ἢ ὀφθαλμὸς;* Ἐπειδὴ γὰρ εἰς τὴν τῶν μελῶν ἐμπεσὼν διαφορὰν, καὶ εἰπὼν πόδας καὶ χεῖρας καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ ὠτα, εἰς ἔννοιαν αὐτοῦς τῆς ἐλαττώσεως καὶ τῆς ὑπεροχῆς ἤγαγεν· ὅρα πῶς πάλιν αὐτοὺς παραμυθεῖται, δεικνύς ὅτι οὕτως συμφέρον ἦν, καὶ τὸ πολλοὺς εἶναι καὶ διαφόρους, τοῦτο μάλιστα ποιεῖ σῶμα εἶναι. Εἰ δὲ ἐν ἦσαν οἱ πάντες, οὐκ ἦσαν σῶμα· διὸ φησιν, *Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα;* Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὑστερον λέγει· ἐνταῦθα δὲ τι καὶ πλέον δεικνυσιν, ὅτι οὐ μόνον σῶμα εἶναι οὐκ ἐγχωρεῖ, ἀλλ' οὐδὲ εἶναι τοὺς λοιποὺς. *Εἰ ὄλον γὰρ ἦν ἀκοή, ποῦ ἢ ὀφθαλμὸς;* φησίν.

γ'. Εἶτα ἐπειδὴ ἔτι καὶ οὕτως ἐθοροβοῦντο· ὅπερ ἀνωτέρω ἐποίησε, καὶ νῦν τοῦτο ποιεῖ. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ διὰ τοῦ συμφέροντος παρακαλέσας, ὑστερον καὶ ἐπεστομίσει σφοδρῶς, εἰπὼν· *Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα λογισμοὺς θεῖς, καθ' οὓς ἔδειξε συμφέρον ὅν οὕτως γενέσθαι πάντα, πάλιν ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βουλὴν ἀνάγει τὸ πᾶν λέγων· *Νυνὶ δὲ ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἐν ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ σώματι καθὼς ἠθέλησεν*. Ὡσπερ περὶ τοῦ Πνεύματος εἶπε, *Καθὼς βούλεται*, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Καθὼς ἠθέλησε*. Μὴ τοίνυν ἐξέταξε λοιπὸν τὴν αἰτίαν, διὰ τί οὕτω, καὶ διὰ τί οὐχ οὕτω. Κἂν γὰρ μυστικούς λόγους ἔχωμεν εἰπεῖν, οὐχ οὕτως δυνασόμεθα δεῖξαι ὅτι καλῶς, ὡς ὅταν εἴπωμεν, ὅτι ὡς ὁ ἀριστοτέλης ἠθέλησεν, οὕτω γέγονεν· ὡς γὰρ συμφέρον ἔστιν, οὕτω βούλεται. Εἰ δὲ ἐν τῷ σώματι τούτῳ οὐ περιεργαζόμεθα τὰ μέλη, πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ ὅρα αὐτοῦ τὴν σύνεσιν· οὐ γὰρ τὴν ἀπὸ

* Hic desinit codex Regius.

τῆς φύσεως τίθησι διαφορὰν, οὐδὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς θέσεως τῶν τόπων. *Νυρὶ γάρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἐν ἑκαστῶν αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησε.* Καὶ καλῶς εἶπεν, *Ἐκαστον*, ἐπὶ πάντων τὸ λυσιτελεῖς ἐνδεικνύμενος. Οὐ γὰρ ἂν ἔχοις εἰπεῖν, ὅτι τοῦτο μὲν αὐτὸς ἔταξεν, ἐκεῖνο δὲ οὐχί· ἀλλὰ ἕκαστον κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, οὕτω κείται. Ὡστε καὶ τῷ ποδὶ συμφέρει τὸ οὕτω τετάχθαι, οὐχὶ τῇ κεφαλῇ μόνον· κἂν ἀνταλλάξῃ τὴν τάξιν, καὶ τὴν οἰκείαν χώραν ἀφίξῃ, ἐφ' ἑτέραν ἔλθῃ, κἂν ἐπὶ μείζονα δοκῇ ἐληλυθέναι, τὸ πᾶν ἀπώλεσε καὶ διέφθειρε· τῆς τε γὰρ οἰκειᾶς ἐκπίπτει, καὶ τῆς ἐτέρας οὐκ ἐπιτυγχάνει. *Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλῳ, ποῦ τὸ σῶμα; Νυρὶ δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἐν δὲ σῶμα.* Ἐπιστομίας γὰρ αὐτοὺς ἰκανῶς ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ διατάξεως, πάλιν λογισμοὺς τίθησι· καὶ οὔτε τοῦτο αἰ ποιεῖ οὔτε, ἐκεῖνο, ἀλλ' ἐναλλάττων [273] ποικίλλει τὸν λόγον. Ὅ τε γὰρ ἐπιστομίζων μόνον, τὸν ἀκροατὴν, θορυβεῖ ὅ τε δὲ ἐθίζων αὐτὸν πάντων αἰτίας ἀπαιτεῖν, εἰς τὸν τῆς πίστεως αὐτὸν παραβιάπτει λόγον. Διὰ δὲ τοῦτο κἀκεῖνο συνεχῶς ὁ Παῦλος ποιεῖ, ἵνα καὶ πιστεύσωσι καὶ μὴ θορυβῶνται· καὶ μετὰ τὸ ἐπιστομίσαι πάλιν καὶ λόγον παρέχει. Καὶ σκόπει τὴν φιλονεικίαν, καὶ τὴν περιουσίαν τῆς νίκης. Ἄφ' ὧν γὰρ ἐνόμιζον οὐκ εἶναι ἰσότιμοι τῷ πολλῇ ἐν αὐτοῖς εἶναι τὴν διαφορὰν, ἀπὸ τούτων δεικνυσιν, ὅτι δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἰσότιμοι. Πῶς; ἐγὼ λέγω. *Εἰ ἦν τὰ πάντα*, φησὶν, *ἐν μέλῳ, ποῦ τὸ σῶμα;* Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· *Εἰ μὴ ἦν ἐν ὑμῖν πολλὴ ἡ διαφορὰ, οὐκ ἂν ἦτε σῶμα· σῶμα δὲ οὐκ ὄντες, οὐκ ἂν ἦτε ἐν· ἐν δὲ οὐκ ὄντες, οὐκ ἂν ἦτε ἰσότιμοι.* Ὡστε οὖν εἰ πάντες ἰσότιμοι ἦτε, οὐκ ἂν ἦτε σῶμα· οὐκ ὄντες δὲ σῶμα, οὐκ ἂν ἦτε ἐν· οὐκ ὄντες δὲ ἐν, πῶς ἂν ἦτε ἰσότιμοι; Νῦν μέντοι, ἐπειδὴ οὐκ ἐστὲ πάντες ἐν τῷ χάρισμα ἔχοντες, διὰ τοῦτο σῶμά ἐστε· σῶμα δὲ ὄντες, πάντες ἐστὲ ἐν, καὶ οὐδὲν ἀλλήλων διαφέρετε κατὰ τὸ σῶμα εἶναι. Ὡστε ἡ διαφορὰ αὕτη μάλιστά ἐστιν ἡ ποιῶσα τὴν ἰσοτιμίαν· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Νῦν δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἐν δὲ σῶμα.* Ταῦτ' οὖν ἐννοοῦντες καὶ ἡμεῖς πᾶσαν βασκανίαν ἐκθάλωμεν, καὶ μήτε τοῖς μείζονα χαρίσματα ἔχουσι φθονῶμεν, μήτε καταφρονῶμεν ἐὼν τὰ ἐλάττονα κεκτημένων· οὕτω γὰρ ὁ Θεὸς ἠθέλησε. Μὴ τοίνυν ἀντιτασώμεθα. Εἰ δὲ ἔτι θορυβῆ, ἐννόησον ὅτι τὸ σὸν ἔργον οὐ δύναται ἐκεῖνος πολλάκις ἀνυεῖν. Ὡστε κἂν ἐλάττων ἦς, τοῦ-τῳ πλεονεκτεῖς· κἂν μείζων ἐκεῖνος ἦ, ἐλαττοῦται ἐν τούτῳ, καὶ οὕτως ἰσότης γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ σώματι καὶ τὰ μικρὰ οὐ μικρὰ δοκεῖ συντελεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς μεγάλοις λυμαίνεται πολλάκις, ὅταν ἀποστῇ. Τί γὰρ τριτῶν εὐτελέστερον ἐν τῷ σώματι; ἀλλὰ τὰς εὐτελεῖς ταύτας ἂν ἀνέλθῃ ἀπὸ τῶν ὀφρῶν καὶ τῶν βλεφάρων, ὄλην ἠφάνιζας τῆς ὕψεως τὴν ὥραν, καὶ ὀφθαλμὸς οὐκέτι ὁμοίως φανεῖται καλός· καίτοι γε περὶ τὸ τυχόν ἐστὶν ἡ ζημία, ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτω πᾶσα διεφθάρη ἢ εὐμορφία· οὐκ εὐμορφία δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολὺ τῆς χρείας τῶν ὀφθαλμῶν. Τῶν γὰρ μελῶν ἡμῶν ἕκαστον καὶ ἰδίαν ἐνέργειαν ἔχει καὶ κοινήν, καὶ κάλλος ὁμοίως καὶ ἴδιον καὶ κοινὸν ἐστὶν ἐν ἡμῖν· καὶ δοκεῖ μὲν διηρησθαι ταῦτα, συμπέ-

πλεκταὶ δὲ ἀκριδῶς, καὶ θατέρου διαφθαρέντος καὶ τὸ ἕτερον συναπόλλυται. Σκόπει δὲ· ἔστρωσαν ὀφθαλμοὶ λάμποντες, καὶ παρειὰ μειδιῶσα, καὶ χεῖλος ἔρυθρον, καὶ ῥίς εὐθεία, καὶ ὀφρὺς ἐκτεταμένη· ἀλλ' ὅμως κἂν τὸ τυχόν ἐκ τούτων λυμήνῃ, τῷ κοινῷ πάντων ἐλυμήνῳ κάλλει, καὶ πάντα κατηφείας μεστὰ, καὶ πάντα αἰσχρὰ φανεῖται τὰ πρὸ τούτου καλά. Ἄν γὰρ τὸ ἄκρον μόνον τῆς ῥινὸς συντρίψῃς, πάντων πολλὴν κατέχεας τὴν ἀμορφίαν, καίτοι γε ἐνὸς μέλους ἐστὶν ἡ πήρωσις· καὶ ἐπὶ χειρὸς ὁμοίως, ἂν ἐνὸς δακτύλου τὸν δνυχα ἐξέλθῃς, τὸ αὐτὸ γινόμενον βζει.

[274] δ'. Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ ἐνεργείας βουλευθείης τὸ αὐτὸ συμβαῖνον ἰδεῖν, ἀνελε δάκτυλον ἕνα, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀργότερους ὄψει, καὶ οὐκέτι τὰ αὐτῶν ποιοῦντας ὁμοίως. Ἐπεὶ οὖν κοινὸν αἰσχος ἡ τοῦ μέλους ζημία, καὶ κοινὸν κάλλος ἡ σωτηρία, μὴ ἐπαυρώμεθα μὴδὲ ἐπεμβαίνωμεν τοῖς πλησίον. Διὰ γὰρ ἐκεῖνο τὸ μικρὸν μέλος καὶ τὸ μέγα ἐστὶ καλὸν καὶ ὠραῖον, καὶ διὰ τῶν βλεφαρίδων ὀφθαλμὸς καλλωπίζεται. Ὡστε ἑαυτῷ πολεμεῖ ὁ τῷ ἀδελφῷ πολεμῶν· οὐ γὰρ μέχρις ἐκεῖνου τὰ τῆς βλάβης, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὐ μικρὰν ὑποστήσεται ζημίαν. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γίνηται, ὡς ἑαυτῶν, οὕτω καὶ τῶν πλησίον φροντίζωμεν, καὶ ταῦτην τὴν εἰκόνα τοῦ σώματος καὶ νῦν ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν μεταγάγωμεν, καὶ προνοῶμεν ἀπάντων ὡς μελῶν οἰκειῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μέλη πολλὰ καὶ διάφορα· καὶ τὰ μὲν τιμιώτερα, τὰ δὲ καταδεέστερα· οἷόν εἰσι παρθένων χοροὶ, εἰσι χερῶν σύλλογοι, εἰσι τῶν ἐν γάμῳ ἀφρονι λαμπρότων φρατρίαι, καὶ πολλοὶ τῆς ἀρετῆς οἱ βαθμοί. Καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης πάλιν ὁμοίως· ὁ μὲν γὰρ τὰ πάντα ἐκένωσεν, οἱ δὲ τῆς αὐταρχείας ἐπιμελοῦνται μόνως, καὶ πλέον τῆς χρείας οὐδὲν ζητοῦσιν, οἱ δὲ ἐκ τοῦ περισσεύματος ἔδωκαν· ἀλλ' ὅμως οὔτοι πάντες ἀλλήλους κοσμοῦσι, κἂν ἐξουθενήσῃ τὸν ἐλάττονα ὁ μείζων, ἑαυτὸν τὰ μέγιστα ἐβλάψεν. Ἡ τε γὰρ παρθένος ἂν ὕβριση τὴν ἑγγαμον, οὐ μικρὸν ὑπετέμετο τοῦ μισθοῦ· ὁ τε τὰ πάντα κενώσας, ἂν ὀνειδίση τῷ μὴ τοῦτο πεποιηκότι, πολὺ τῶν αὐτοῦ πόνων ἐκένωσε.

Καὶ τί λέγω παρθένους καὶ χήρας καὶ ἀκτῆμονας ἀνδρας; Τί γὰρ τῶν προσαιτουμένων εὐτελέστερον; ἀλλ' ὅμως καὶ οὔτοι χρεῖαν πληροῦσι μεγίστην ἐν Ἐκκλησίᾳ, προσηλωμένοι ταῖς θύραις τοῦ ναοῦ, καὶ κόσμον παρέχοντες μέγιστον, καὶ τούτων ἄνευ οὐκ ἂν ἀπαρτισθεῖν τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Ὅπερ οὖν καὶ οἱ ἀπόστολοι συνιδόντες ἐξαρχῆς ἐνομοτέθησαν, ὡσπερ τὰ ἄλλα πάντα, οὕτω καὶ τὸ χήρας εἶναι· καὶ τσαύτην ἐποίησαντο περὶ τὸ πρᾶγμα σπουδῆν, ὡς καὶ διακόνους αὐταῖς ἐπιστῆσαι ἐπτά. Ὡσπερ γὰρ ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους καὶ παρθένους καὶ ἐγκρατευσμένους ἀριθμῶν, τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας καταλέγων, οὕτω καὶ χήρας. Οὐδὲ γὰρ τὴν τυχούσαν χρεῖαν αὐταὶ πληροῦσι. Σὺ μὲν γὰρ ὅτε βούλει, παραγέγονας· αὐταὶ δὲ καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα ψάλλουσι καὶ πάρευσιν, οὐ τῆς ἐλεημοσύνης ἐνεκεν μόνως τοῦτο ποιῶσαι· ἐπεὶ, εἰ τοῦτο ἐθούλοντο, ἐξῆν

proferenda habuerimus, non sic poterimus ostendere recte factum esse, ut cum dicimus: Ut optimus artifex voluit, ita factum est: nam sic ille vult ut expedit. Si autem in hoc corpore de membris non curiose inquirimus, multo magis in Ecclesia. Et vide illius prudentiam: non enim illam ponit differentiam quæ ex natura est, neque illam quæ est ex operatione, sed eam quæ est a situ locorum: *Nunc enim posuit*, inquit, *Deus membra, unumquodque eorum in corpore sicut voluit*. Et recte dixit, *Unumquodque*, in omnibus utilitatem ostendens. Neque enim dicere possis, illum hoc quidem posuisse, illud vero minime, sed unumquodque secundum voluntatem ipsius situm est. Itaque et pedi utile sit sic collatum esse, non capiti tantum; et sive ordinem mutaverit, sive proprio relicto loco, in alium transierit, sive in majorem venisse videatur, totum perdidit et corruptum: nam proprium locum perdidit, et alium non assequitur. *Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?* 20. *Nunc autem multa quidem membra, unum vero corpus*. Cum enim eis satis os obstruxisset a Dei dispositione, rursus ratiocinia ponit; neque semper hoc facit, neque illud, sed commutans variat orationem. Qui enim os obturat tantum, auditorem turbat; quique illum assuefacit ad omnium causas exquirendas, in oratione de fide ipsum lædit. Idecirco hoc Paulus frequenter facit, ut et credant et non turbentur; et postquam ora obstruit, dat etiam rationem. Et vide contentionem et plenam victoriam. Ex quibus putabant se non esse honore pares, quod multa in ipsis esset differentia, ex iisdem ostendit illos propter hoc ipsum honore pares esse; quomodo autem, ego dicam. *Si essent*, inquit, *omnia unum membrum, ubi corpus?* Id est, *Si non esset*, inquit, *in vobis multa differentia, non essetis corpus: si corpus non essetis, neque unum essetis: si unum non essetis, neque pares essetis*. Itaque si pares essetis, non essetis corpus: si corpus non essetis, non essetis unum: si unum non essetis, quomodo honore pares essetis? Nunc vero, quia non omnes idem dominum habetis, ideo corpus estis: corpus vero cum sitis, omnes unum estis, et nihil alter ab altero differtis, secundum id, quod corpus estis. Itaque illa maxime differentia est, quæ facit honoris paritatem: ideoque subjunxit, *Nunc autem multa quidem membra, unum vero corpus*. Hæc itaque nos quoque cogitantes, omnem pellamus invidiam, neque illis invidemus qui majora habent charismata, neque despiciamus eos qui minora possident: ita enim Deus voluit. Ne itaque obsistamus. Si vero adhuc turbaris, cogita illum sæpe non posse opus tuum implere. Quamobrem, etiamsi minor fueris, in hoc filium superas; etiamsi major ille sit, in hoc superatur, et sic æqualitas efficitur. Etenim in corpore quoque, quæ parva sunt, non parva videntur exsequi, sed et magna sæpe labefactant, cum abscedunt. Quid enim in corpore pilis vilis? sed si illos viles abstuleris a superciliis, omnem faciei formam delevisti, et oculus non ultra tam pulcher apparebit:

quamquam leve est detrimentum, attamen sic omnis forma perit; non forma tantum, sed et oculorum usus multum læditur. Singula enim membra nostra propriam et communem habent operationem; et pulchritudo etiam et propria et communis est in nobis: et videntur quidem illa divisa esse, suntque tamen accurate connexa, ac si alterum perierit, alterum quoque simul interit. Animadvertite autem: sint oculi lucentes, gena subridens, labium rubicundum, nasus rectus, supercilium extensum: attamen si illorum quodpiam vel tantillum labefactaveris, communem omnium pulchritudinem labefactasti, et turpia omnia apparebunt, quæ antea pulchra erant. Nam si vel extremum nasum contriveris, in omnia simul multam infudisti deformitatem, etiamsi unius membri sit mutilatio: et in manu etiam, si unius digiti unguem abstuleris, idipsum fieri videbis.

4. Si autem idipsum in operatione videre velis, tolle digitum unum et reliquos otiosiores videbis, neque suo ultra similiter munere fungentes. Quoniam igitur unius membri jactura communis est turpitudine, ejusque conservatio communis pulchritudo, ne extollamur neque insultemus proximis. Nam propter illud exiguum membrum, illud quod magnum est, pulchrum est et formosum, et per palpebras ornatur oculus. Se impugnat ergo, qui fratrem impugnat: non enim ad illum solum pertingit damnum, sed et ipse non parvum detrimenti subibit. Ne hoc itaque fiat, ut nosmetipsos sic proximos curemus, et hanc corporis imaginem nunc et in Ecclesiam transferamus, et omnium providentiam geramus ut propriorum membrorum. Nam et in Ecclesia membra sunt multa et diversa, alia quidem honorabilia, alia inferiora; ut sunt virginum chori, viduarum cœtus: sunt etiam eorum qui in casto connubio fulgeant sodalitia, multique sunt virtutis gradus. Similiterque rursus in eleemosyna: alius enim omnia effudit et erogavit, alii autem solo tantum victu contenti sunt, et non plus quærunt quam necessaria, alii ex superfluo erogant. Attamen hi omnes sese mutuo exornant; et si minorem major despiciat, seipsum maxime lædit. Virgo quoque si connubio junctam contumelia afficiat, non parum ex mercede sua decedit. Si is qui omnia elargitus est, exprobret ei qui idipsum non fecit, ex laboribus suis multum evacuavit.

Viduarum in Ecclesia. — Et quid virgines dico, viduas, et viros qui nihil possident? quid enim vilis iis qui emendicant? attamen illi usum maximum in Ecclesia implement, ostiis templi hærentes et ornatum maximum afferentes: absque illis enim perfecta non esset plenitudo Ecclesiæ. Quod cum initio viderent apostoli, legem statuerunt, ut circa alia omnia, sic et ut viduarum essent; et in ea re tantum studii posuerunt, ut ipsis diaconos septem præficerent. Quemadmodum enim episcopos, presbyteros, diaconos, virgines et continentes numero, cum Ecclesiæ membra recenseo: sic et viduas. Neque enim illæ levi funguntur munere. Nam tu quidem quando vis, ades; illæ vero die nocteque psallunt et adsunt, non

eleemosynæ tantum causa hæc agentes; si enim hoc vellent, liceret per forum incedere, et in angiportis mendicare; sed non modica moventur pietate. Vide ergo in quanta paupertatis fornace versentur. Blasphemantes apud illas numquam audieris, neque indigne ferentes, quod tamen ex divitiis multæ faciunt. Et illarum quædam esurientes sæpe dormierunt; aliæ autem a frigore assidue vexantur, et tamen in gratiarum actione et glorificatione degunt. Si obolum dederis, gratias agunt, et mille bona danti apprecantur; si nihil dederis, non ægre ferunt, sed sic quoque benedicunt et diligunt, diurno fruente victu. Nempe etiamsi nolint, iniquis, id ferre illas necesse est. Cur? queso; qua de causa hoc acerbum protulisti verbum? annon sunt turpes artes, quæ etiam senibus et viris et mulieribus lucrum afferre possint? si vitam honestam curare nolent, annon poterant inde cum magna ali rerum copia? non vides quot quantique sint istius ætatis lenones et libidinis ministri, et alia quædam hujusmodi munia exercentes, qui aluntur et in deliciis vivunt? At hi minime, sed malunt fame perire potius, quam vitam suam deturpare, et salutem suam prodere; sedentque toto die pharmacum tibi salutis apparantes. Non enim medicus manum extendens et ferrum immittens vulnere putredinem æque excindit ut pauper dexteram extendens et eleemosynam accipiens, aufert vulnere tumores: quodque mirabile est, sine ullo dolore hanc optimam illi exercent medicinam. Ac non minus quam nos qui populo præsumus et vos ad utilia hortamur, ille qui ante fores ecclesiæ sedet per silentium et aspectum vos alloquitur. Nos enim hæc vobis quotidie insonantes dicimus: Ne altum sapias, o homo: repente transit et fluxa est hominum natura; juvenus ad senium festinat, forma ad deformitatem, robur ad infirmitatem, honor ad contemptum, sanitas in infirmitatem incidit, gloria in vilitatem, divitiæ in paupertatem: fluente vehementi res nostræ similes sunt, quod numquam vult consistere, sed ad declive festinat.

5. Hæc quoque, imo plura per aspectum illi consulunt, et per experientiam ipsam, quæ est manifestior admonitio. Quam multi ex iis, qui foris sedent, in juventute floruerunt, magna patrarunt? quam multi ex his deformibus et corporis fortitudine et forma multos superarunt? Sed ne fidem negetis, neu rideatis: nam innumeris hujusmodi exemplis plena est vita. Nam si multi viles et abjecti homines sæpe reges sunt effecti, quid mirum si ex magnis et gloriosis viles et inglorii sunt effecti? nam illud certe longe mirabilius est; hoc vero postremum sæpissime contingit. Quapropter non oportet fidem non adhibere, si in artibus, in militia et in pecuniarum copia quidam eorum floruerint; imo miserari convenit illos cum affectu multo, et quique debemus timere ne similia patiamur. Etenim nos quoque homines sumus, et huic celeri subjecti mutationi. Sed fortassis ex improbis quispiam, qui irridere solent, ea quæ dicta sunt carpet, nosque omnino traducet dicens: Quous-

que non cessabis pauperes et egenos semper in orationem inducere, et calamitates nobis prædicere, paupertatem prænuntiare, id curans ut nos mendicos efficias? Non curans ut vos mendicos efficiam, o homo, hæc dico, sed vobis cæli divitias aperire studens. Nam qui apud bene valentem ægrotos memorat, illorumque dolores enarrat, non ut illum ægrotum reddat hoc dicit, sed ut in sanitate conservet, et eorum quæ aliis acciderunt timore hujus incuriam excindat. Terribilis vobis paupertas videtur esse, ac vel ipso nomine horrenda. Ideo namque pauperes sumus, quia paupertatem timemus, etiamsi mille talenta habeamus. Non enim is qui nihil habet pauper est, sed is qui paupertatem exhorrescit: quoniam et in calamitatibus non eos, qui innumera patiuntur mala, deploramus et miseros existimamus, sed eos qui illa ferre nesciant, etiamsi modica sint. Contra vero is, qui illa scit patienter ferre, et coronis et laudibus dignus est. Et quod hoc ita se habeat, in certaminibus quosnam laudamus? eosne qui multum verberantur, nec dolent, sed erecto collo perstant; an eos qui post primas plagas fugiunt? annon illos quidem coronamus, tamquam fortes magnique animi, hos autem irridemus, ut ignavos et timidus? Sic ergo et in hujus viæ rebus faciamus: eum qui facile omnia sustinet coronemus, ut et illam fortem in omni certamine virum; hunc vero timidum et ad asperamentem desileamus, qui antequam plagam accipiat, præformidine exstinguitur. Etenim in certaminibus si quis antequam manus extollat, adversarium videns dexteram extendentem, fugiat antequam plagam accipiat, ridiculus erit, ut enervatus et mollis et in his laboribus imperitus. Ut etiam accidit iis qui paupertatem timent, et ne ejus quidem expectationem ferre possunt. Non ergo nos miseros reddimus, sed vos ipsi id facitis. Quomodo enim non tibi detiniceps illudet diabolus; quem ante plagam minas tantum conspicientem, videt formidantem atque tremantem? Imo vero cum tu hoc putes esse minas, non erit illi opus ut te percutiat; sed sicens te possidere divitias, ex timore ne auferantur te cera molliorem reddet. Ea enim sumus natura, ut ita dicam, ut ea quæ pertimescimus, postquam ea perpessi sumus, non ita terribilia existimemus, ut ante quam experimentum faceremus. Ut ne ergo hanc virtutem obtineas, in summo te detinet timore, atque ante experimentum ex paupertatis metu te quasi ceram liquefacit. Nam talis homo cera quavis mollior est, et miseriorem quam Cainus vitam ducit, pro iis quæ possidet timens, et de iis quæ non habet dolens: et pro iis quæ habet rursus tremens, utpote fugitivas et ingratas intus retinens divitias, atque variis absurdisque obsessus affectibus. Etenim cupiditas absurda, timor varius, angor animi, et tremor undique avaros exagitant: similesque sunt naviculæ undique a contrariis ventis agitatae, et fluctus multos sustinenti. Et quanto melius esset hujusmodi hominem decedere, quam perpetuam ferre tempestatem? Nam et Caino tolerabilius erat mori, quam perpetuo tremere.

κατὰ τὴν ἀγορὰν βαδίζουσιν, καὶ ἐν τοῖς στενωποῖς προσαιτεῖν· ἀλλ' ἔχουσί τι καὶ εὐλαθείας οὐ μικρόν. Ὅρα γοῦν ἐν ὄσῃ καμίνῳ πενίας εἰσὶ. Καὶ βλασφημῶσιν οὐκ ἂν ποτε αὐτῶν ἀκούσης, οὐδὲ ἀποδυσπετουσῶν, ἅπερ πολλὰ τῶν πλουτουμένων^α ποιούσιν. Καὶ αἱ μὲν αὐτῶν πεινώσαι ἐκοιμήθησαν πολλάκις, αἱ δὲ καὶ διηνεκῶς ὑπὸ τοῦ κρυμοῦ πηγνύμεναι διατελοῦσι, καὶ ὁμῶς ἐν εὐχαριστίᾳ καὶ δοξολογίᾳ διῆγνυσι. Κἂν ὀβολὸν δῶς, εὐχαριστοῦσι καὶ ἐπεύχονται· μύρια τῷ δεδωκότι· κἂν μηδὲν δῶς, οὐ δυσχεραίνουσιν, ἀλλὰ καὶ οὕτως εὐλογοῦσι καὶ ἀγαπῶσι, τῆς ἐφημέρου τροφῆς ἀπολαύουσαι. Κἂν γὰρ [275] μὴ βούλωνται, φησὶν, ἀνάγκη φέρειν αὐτάς. Διὰ τί; εἰπέ μοι· τίνας ἔνεκεν τὸ πικρὸν τοῦτο ἐφθέγγω ῥῆμα; οὐκ εἰσὶ τέχνηαι αἰσχραὶ, καὶ τοῖς γεγηρακόσι κέρδος ἔχουσαι καὶ ταῖς γεγηρακυῖαις; οὐκ ἠδύναντο, εἴπερ βούλοιο τοῦ ζῆν ἐπεικῶς ἀμελεῖν, κάκειθεν μετὰ πολλῆς ἀποτρέψεσθαι τῆς περιουσίας; οὐκ ὄρῃς πόσοι τῶν ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ μαστροποὶ καὶ προαγωγοὶ γινώμενοι, καὶ ἕτερα τοιαῦτα ἄττα διακονούμενοι, καὶ τρέφονται καὶ τρυφῶσιν; Ἄλλ' οὐκ οὗτοι, ἀλλ' αἰρούνται λιμῷ διαφθεῖρεσθαι μᾶλλον, ἢ καταισχύναί τὴν ἑαυτῶν ζωὴν καὶ προδοῦναι τὴν σωτηρίαν· καὶ κάθηνται δι' ἡμέρας ὅλης φάρμακόν σοι κατασκευάζοντες σωτηρίας. Οὐ γὰρ οὕτως ἱατροὶς, χεῖρα ἐκτείνων καὶ σιδήριον ἐπάγων, ἐκτείνει τὰ σεσηπότα τῶν τραυμάτων, ὡς πένης, δεξιὰν ἐκτείνων καὶ ἐλεημοσύνην λαμβάνων, περιαιρεῖ τῶν τραυμάτων τοὺς μύλωντας. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστόν, ὅτι χωρὶς ἀληθῶν καὶ ἐδύνης τὴν καλὴν ταύτην ἐργάζονται ἱατροίαν. Καὶ ἡμῶν τῶν τοῦ λαοῦ προκαθημένων καὶ παραινούντων ὑμῖν τὰ συμφέροντα οὐκ ἔλαττον ἐκεῖνος διαλέγεται ὁ πρὸ τῶν θυρῶν τῆς ἐκκλησίας καθήμενος διὰ τῆς σιγῆς καὶ τῆς ὕψεως. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ταῦτα καθ' ἑκάστην ὑμῖν ἐνηχοῦμεν τὴν ἡμέραν, λέγοντες· Μὴ μέγα φρόνει, ὦ ἄνθρωπε, ὀξύρροπον καὶ εὐμετάπτωτον τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, ἡ βδέττης πρὸς γῆρας ἐπιίγεται, τὸ κάλλος πρὸς ἀμορφίαν, ἡ ἰσχὺς πρὸς ἀσθένειαν, ἡ τιμὴ πρὸς καταφρόνησιν, ἡ ὑγίεια πρὸς ἀβῆρωσίαν μεταπίπτει, ἡ δόξα πρὸς εὐτέλειαν, ὁ πλοῦτος πρὸς πενίαν· βέυματι σφοδρῶ τὰ ἡμέτερα ἔοικεν οὐδαμοῦ ἴστασθαι βουλομένῳ, ἀλλ' ἐπειγομένῳ πρὸς τὰ κάταντες.

ε'. Τὰ αὐτὰ καὶ ἐκεῖνοι, καὶ πλείονα τούτων διὰ τῆς ὕψεως συμβουλευούσι, καὶ διὰ τῆς πείρας αὐτῆς, ἥτις καὶ σαφεστέρα ἐστὶ παραίνεσις. Πόσοι γοῦν τῶν ἔξω καθημένων νῦν ἤκμασαν ἐν νεότητι, καὶ μεγάλα ἐργάσαντο; πόσοι τῶν εἰδεχθῶν τούτων καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ σώματος ἰσχύϊ καὶ τῇ τῆς ὕψεως ὥρᾳ πολλοὺς παρήλασαν; Ἀλλὰ μὴ ἀπιστεῖτε, μηδὲ χλευάζετε· καὶ γὰρ μυρίων γέμει τοιούτων ὑποδειγμάτων ὁ βίος. Εἰ γὰρ βασιλεῖς ἐξ εὐτελῶν καὶ ταπεινῶν πολλοὶ πολλάκις ἐγένοντο, τί θαυμαστόν, καὶ ἐκ μεγάλων καὶ ἐνδύξων ταπεινοὶ καὶ εὐτελεῖς κατέστησαν; καὶ γὰρ τὸ πολλῷ παραδοξώτερον ἐκεῖνό ἐστι· τοῦτο δὲ τῶν ἀεὶ συμβαινόντων. Ὅστε οὐ χρὴ διαπιστεῖν, εἰ τινες τούτων καὶ ἐν τέχναις καὶ ἐν στρατείαις ἠνθησαν καὶ ἐν χρημάτων περιουσίαις, ἀλλὰ καὶ ἐλεεῖν αὐτοὺς μετὰ πολλῆς τῆς συμπαιθείας, καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν δεδοικέναι, μὴ ποτε καὶ αὐτοὶ τὰ αὐτὰ πάθωμεν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι, καὶ ὑπὸ τὴν ὀξύρροπον ταύτην κείμεθα μεταβολῆν. Ἄλλ' ἴσως τῶν ἀγνωμόνων τις καὶ

σκώπτειν εἰωθῶτων καὶ ἐπισκῆψαι τοῖς εἰρημένους, καὶ κωμῶδῆσαι πάντως ἡμᾶς λέγων· Μέχρι τίνας οὐ παύση πένητας αἰεὶ καὶ πτωχοὺς ἐν τοῖς λόγοις εἰσάγων, καὶ συμφορὰς ἡμῖν προφητεύων, καὶ πενίαν προαναφώνων, καὶ πτωχοὺς ποιῆσαι σπουδάξω; Οὐ [276] πτωχοὺς ὑμᾶς σπουδάξω ποιῆσαι, ἄνθρωπε, ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τοῦ οὐρανοῦ τὸν πλοῦτον ὑμῖν ἀνοῖξαι στεῦδων. Ἐπεὶ καὶ πρὸς τὸν ὑγιαίνοντα ὁ τῶν ἀβῆρωστῶντων μεμνημένος καὶ τὰς ἐκεῖνων διηγοῦμενος ὀδύνας, οὐχ ἵνα ἐπίνοσον ποιῆση, λέγει, ἀλλ' ἵνα ἐπὶ τῆς ὑγείας διατηρήσῃ, τῷ φόβῳ τῶν ἐκεῖνοις συμβαινόντων τὴν τούτου βραθυμίαν ἐκκόπτων. Φοβερὸν ὑμῖν ἢ πενία εἶναι δοκεῖ, καὶ φρικτὸν καὶ μέχρι προσηγορίας αὐτῆς. Διὰ γὰρ τοῦτο ἠνιότης ἐσμεν, ὅτι πενίαν δεδοίκαμεν, κἂν μύρια ἔχωμεν τάλαντα. Οὐ γὰρ ὁ μηδὲν ἔχων, πένης, ἀλλ' ὁ πενίαν φρίττων· ἐπεὶ καὶ ἐν ταῖς συμφοραῖς οὐ τοὺς τὰ μεγάλα πάσχοντας κακὰ δακρύομεν καὶ ἀθλίους ἡγοῦμεθα, ἀλλὰ τοὺς οὐκ εἰδότες αὐτὰ φέρειν, κἂν μικρὰ τύχη δντα· ὡς ὁ γε φέρων εἰδῶς καὶ ἐπαίνων ἄξιος καὶ στεφάνων. Καὶ ὅτι τοῦτο τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἐν τοῖς ἀγῶσι τίνας ἐπαινοῦμεν; τοὺς πολλὰ τυπτομένους καὶ μὴ ἀλγούντας, ἀλλ' ὕψηλόν τὸν αὐχένα ἔχοντας, ἢ τοὺς ἀπὸ τῶν πρώτων φεύγοντας πληγῶν; οὐχὶ ἐκεῖνους μὲν καὶ στεφανοῦμεν, ὡς ἀνδρείους καὶ γενναίους, τούτους δὲ καὶ γελῶμεν, ὡς ἀνάδρους καὶ δειλοὺς; Οὕτω τοῖνον καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ βίου πραγμάτων ποιῶμεν· τὸν μὲν εὐκόλως ἅπαντα φέροντα στεφανώσωμεν, καθάπερ ἐκεῖνον τὸν γενναῖον παγκρατιαστήν· τοῦτον δὲ δακρύομεν τὸν δεδοικότα καὶ τρέμοντα τὰ δεινὰ, καὶ πρὶν ἢ δέξασθαι πληγὴν ἀπεθνηκότα τῷ δέει. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀγῶνων εἰ τις, πρὶν ἢ χεῖρας ἀντᾶραι, τὸν ἀντίπαλον ἰδὼν τὴν δεξιὰν τείνοντα μόνον ἀποφύγοι, κἂν μὴ δέξεται πληγὴν, καταγέλαστος ἐστὶ, ὡς ἄτονος^β καὶ μαλακὸς καὶ πόνων ἀπειρος τοιούτων· ὅσον καὶ ἐπὶ τούτων συμβαίνει τῶν πενίαν δεδοικότων, καὶ οὐδὲ τὴν προσδοκίαν αὐτῆς ἐνεγκεῖν δυναμένων. Οὐκ ἄρα ἡμεῖς ποιούμεν ὑμᾶς ἀθλίους, ἀλλ' ὑμεῖς ἑαυτοὺς. Πῶς γὰρ οὐ καταπαίξεται σου λοιπὸν ὁ διάβολος, καὶ πρὸ τῆς πληγῆς τὴν ἀπειλὴν ὀρών δεδοικότα καὶ τρέμοντα; Μᾶλλον δὲ, ὅταν ἀπειλὴν τοῦτο νομίζῃς, οὐ δεήσεται λοιπὸν οὐδὲ πλῆξαι, ἀλλ' ἀφείς ἔχειν τὸν πλοῦτον, τῇ προσδοκίᾳ τῆς ἀφαιρέσεως κηροῦ παντὸς μαλακώτερον σε ἐργάσεται. Καὶ γὰρ πεφύκαμεν, ὡς εἶπεῖν, ἅπερ δεδοίκαμεν, μετὰ τὸ παθεῖν οὐκ οὕτω νομίζειν εἶναι φοβερά, ὡς περ ἐμπροσθεν καὶ πρὸ τῆς πείρας. Ἴν' οὖν μηδὲ ταύτην κτήσῃ τὴν ἀρετὴν, ἐν ἀκμάζοντι σε κατέχει φόβῳ, πρὸ τῆς πείρας τῷ φόβῳ τῆς πενίας ὡς περ κηρὸν πυρὶ κατατήκων. Καὶ γὰρ κηροῦ παντὸς μαλακώτερος ὁ τοιοῦτος, καὶ αὐτοῦ τοῦ Κάιν ἀθλιώτερον βίον ζῶν, ὑπὲρ μὲν ὧν πλεονεκτεῖ δεδοικῶς, ὑπὲρ δὲ ὧν οὐκ ἔχει ἀλγῶν· καὶ ὑπὲρ ὧν ἔχει τρέμων πάλιν, ἅτε ἀραπέτην ἀγνώμονα κατέχων ἔνδον τὸν πλοῦτον, καὶ ποικίλοις τισὶ καὶ ἀτόποις πολιορκούμενος πάθῃσι. Καὶ γὰρ ἐπιθυμία ἄτοπος καὶ φόδος πολυειδῆς καὶ ἀγωνία καὶ τρόμος πανταχόθεν αὐτοὺς χειμάζουσι· καὶ εἰκασίαι πλοῖω πάντοθεν ἐναντίοις ἀνέμοις ἐλαυνομένῳ, [277] καὶ πολλὰς ὑπομένοντι τὰς τρικυμίας. Καὶ πόσῳ βέλτιον τὸν τοιοῦτον ἀπελεθεῖν, ἢ διηνεκῆ φέρειν χειμῶνα; ἐπεὶ καὶ τὸν Κάιν ἀνεκτότερον ἦν ἀποθανεῖν, ἢ διαπαντὸς τρέμειν.

^α Legendum videtur, τῶν πλουτουμένων, nisi subintelligatur τῶν πλουτούντων γυναῖκες.

^β Alii, ὡς ἄτομος, non male.

Ἴν' οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς ταῦτα πάσχωμεν, καταγελάσωμεν τῆς τοῦ διαβόλου μηχανῆς, διαβρῆξωμεν αὐτοῦ τὰ σχοινία, διακόψωμεν τοῦ χαλεποῦ δόρατος τὴν αἰχμὴν, καὶ πᾶσαν ἐφοδὸν ἀποτειχίσωμεν. Ἄν γὰρ χρημάτων καταγελάσης, οὐκ ἔχει ποῦ πλῆξαι, οὐκ ἔχει πῶθεν ἐπιλάβεται· τὴν γὰρ βίξαν ἀνέσπασας τῶν κακῶν· ρίζης δὲ οὐκ οὔσης, οὐδὲ καρπὸς βλαστήσει πονηρός. Ταῦτα λέγωμεν μὲν αἰεὶ, καὶ λέγοντες οὐ παυόμεθα· εἰ δέ τι λέγοντες ἀνύομεν, ἡ ἡμέρα δείξει ἐκείνη ἢ ἐν πυρὶ ἀποκαλυπτομένη, ἢ τὸ ἐκάστου ἔργον δοκιμάζουσα, ἢ τὰς λαμπάδας δεικνύουσα τὰς λαμπρὰς καὶ τὰς οὐ τοιαύτας. Τότε καὶ ὁ ἔχων τὸ ἔλαιον, καὶ ὁ μὴ ἔχων, ὄθλος ἔσται. Ἄλλὰ μηδένα γένοιτο τότε εὐρεθῆναι ταύτης ἔρημον τῆς παραμυθίας,

ἀλλὰ πάντας δαψιλῆ τὴν φιλανθρωπίαν ἐπιφερομένους, καὶ παιδρὰς ἔχοντας τὰς λαμπάδας, συνεισελεῖν τῷ νυμφίῳ· ὡς οὐδὲν τῆς φωνῆς ἐκείνης φοβερώτερον καὶ ὀδυνηρότερον, ἦν οἱ χωρὶς ἐλεημοσύνης δαψιλοῦς ἀπιόντες τότε ἀκούονται τοῦ νυμφίου λέγοντος, *Οὐκ οἶδα ὑμᾶς*. Ἄλλὰ μήποτε ταύτης ἀκούσασιν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τῆς ἡδίστες ἐκείνης καὶ ποθεινοτάτης, *Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου*. Οὕτω γὰρ καὶ τὸν μακάριον ζησόμεθα βίον, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαυσόμεθα πάντων τῶν καὶ νοῦν ὑπερβαίνοντων ἀνθρώπινον· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΔΑ'.

Οὐ δύναται δὲ ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, Χρῆσαι σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρῆσαι ὑμῶν οὐκ ἔχω.

α. Καταστειλας τῶν ἐλαττόνων τὸν φθόνον, καὶ τὴν ἀθυμίαν αὐτῶν ἐξελὼν, ἦν εἰκὸς ἔχειν αὐτοὺς ἐκ τοῦ μείζονος ἐτέρουσιν κατηξιώσθαι χαρισμάτων, ταπεινοῦ καὶ τούτων τὸν τύπον τῶν τὰ μείζονα εἰληφότων *χαρίσματα*· ποιήσας μὲν αὐτὸ καὶ ἐν οἷς πρὸς ἐκείνους διελέγετο (τὸ γὰρ λέγειν, ὅτι χάρισμά ἐστι, καὶ οὐ κατέρθωμα, τοῦτο ἐμφαίνοντος ἦν)· νυνὶ δὲ αὐτὸ καὶ σφοδρότερον πάλιν ποιεῖ, ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένων εἰκότος. Ἄπὸ γὰρ τοῦ σώματος λοιπὸν καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐνότητος ἐπ' αὐτὴν τῶν μελῶν χωρεῖ τὴν σύγκρισιν· ὁ μάλιστα ἐζήτουν ἐκείνοι μαθεῖν· ἐπειδὴ οὐχ οὕτως ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς παραμυθῆσθαι τὸ πάντας ἐν σώμα εἶναι, ὡς τὸ μαθεῖν ὅτι καὶ ἐν αὐτοῖς, οἷς εἶχον, οὐδὲν μέγα ἠλαττοῦντο. Καὶ φησιν· *Οὐ δύναται δὲ ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, Χρῆσαι σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ [278] κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρῆσαι ὑμῶν οὐκ ἔχω*. Εἰ γὰρ καὶ ἐλαττον τὸ χάρισμα, ἀλλ' ἀναγκαῖον· καὶ ὡσπερ οὐκ ὄντος ἐκείνου πολλὰ ἐμποδίζεται, οὕτω καὶ τούτου χωρὶς χωλεῖται τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Οὐκ ἔρεῖ, ἀλλ' ὅτι, Οὐ δύναται εἰπεῖν*. Ὡστε κἂν θέλῃ, κἂν λέγῃ, οὐκ ἐνδέχεται, οὐδὲ ἔχει τὸ πρᾶγμα τὴν φύσιν. Διὰ τοῦτο λαβὼν ἐκάτερα τὰ ἄκρα, ἐν αὐτοῖς γυμνάζει τὸν λόγον, πρῶτον μὲν ἐπὶ χειρὸς καὶ ὀφθαλμοῦ, δευτέρον δὲ ἐπὶ κεφαλῆς καὶ ποδῶν, αὖξων τὸ παράδειγμα. Τί γὰρ ποδὸς εὐτελέστερον, ἢ τί κεφαλῆς τιμιώτερον καὶ ἀναγκαϊότερον; τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν ἀνθρώπος, ἢ κεφαλὴ. Ἄλλ' ὁμως οὐκ ἔστιν αὐτάρκης, οὐδὲ τὰ πάντα αὐτῇ δύναται· ἂν ἀνύειν· ἐπεὶ εἰ τοῦτο ἦν, περιττῶς ἡμῖν οἱ πόδες προσέκειντο. Καὶ οὐδὲ ἔσθη μέχρι τούτου, ἀλλὰ καὶ ἐτέραν ὑπερβολὴν ζητεῖ· ὅπερ αἰεὶ ποιεῖ, οὐ μέχρι τοῦ Ἰσοφιλωνεικῶν, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω προβαίνων. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Ἄλλὰ πολλῶ μᾶλλον τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστι· καὶ ὁ δοκοῦντων ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος, τούτοις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθεμεν· καὶ τὰσχέματα ἡμῶν εὐσχημοσύνην περισσοτέραν ἔχει· πανταχοῦ τὴν τοῦ σώματος προσθήκην τιθεῖς, καὶ ταύτη κάκεινον παραμυθούμενος καὶ τούτον καταστέλλων. Οὐ γὰρ τοῦτο λέγω, φησίν,

ὅτι οὐ μόνον χρεῖαν ἔχει τὰ μείζονα τῶν ἐλαττόνων, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλὴν χρεῖαν ἔχει. Εἰ τι γὰρ ἀσθενὲς ἐν ἡμῖν, εἰ τι ἄτιμον, τοῦτο καὶ ἀναγκαῖον καὶ τιμῆς ἀπολαύει μείζονος. Καὶ καλῶς εἶπε, *Τὰ δοκοῦντα*, καὶ, *Ἄ δοκοῦμεν*, δεικνύς ὅτι οὐ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τῆς τῶν πολλῶν ὑπονοίας ἢ ψήφου. Οὐδὲν γὰρ ἐν ἡμῖν ἄτιμον· Θεοῦ γὰρ ἔργον ἐστὶ. Τί γὰρ τῶν μορίων τῶν γεννητικῶν ἀτιμότερον ἐν ἡμῖν εἶναι δοκεῖ; Ἄλλ' ὁμως πλείονος ἀπολαύει τιμῆς· καὶ οἱ σφόδρα πένητες κἂν τὸ λοιπὸν γυμνὸν ἔχωσι σῶμα, οὐκ ἂν ἀνάσχοιντο ἐκεῖνα τὰ μέλη δείξαι γυμνά. Καίτοι γε οὐχ αὕτη τῶν ἀτίμων ἡ τάξις, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν ἄλλων καταφρονεῖσθαί ἐδει. Καὶ γὰρ ἐν οἰκείᾳ ὁ ἡτιμωμένος οἰκέτης οὐ μόνον οὐκ ἀπολαύει πλείονος θεραπείας, ἀλλ' οὐδὲ τῶν αὐτῶν ἀξιοῦται. Ὡστε εἰ καὶ τοῦτο ἄτιμον ἦν, οὐ μόνον μείζονος ἀπολαύειν οὐκ ἔδει, ἀλλ' οὐδὲ τῶν αὐτῶν· νυνὶ δὲ πλείονος ἀπολαύει τιμῆς, καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἐργασαμένης. Τοῖς μὲν γὰρ ἐν τῇ φύσει τὸ μὴ δεῖσθαι ἔδωκε· τοῖς δὲ, ἐπειδὴ ἐν τῇ φύσει οὐκ ἔδωκεν, ἡμᾶς παρέχειν ἠνάγκασεν. Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἄτιμα· ἐπεὶ καὶ τὰ ζῶα ἐν τῇ φύσει τὸ ἀνευδεὲς ἔχει, καὶ οὐτε ἱματίων δεῖται, οὐτε ὑποδημάτων, οὐτε ὀρόφου, τὰ πλείονα αὐτῶν· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἀτιμότερον αὐτῶν τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, ἐπειδὴ πάντων δεῖται τούτων. Καὶ γὰρ εἰ τις ἀκριβῶς ἐξετάσει, καὶ αὐτῇ τῇ φύσει τιμῆς τὴν ἀναγκαῖάν ἐστιν· ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ἠνίκατο, οὐκ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας [279] ἐπιμελείας καὶ τοῦ πλείονος ἀπολαύειν τιμῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως αὐτοῖς ψηφισάμενος. Διὸ, ὅταν μὲν ἀσθενῆ λέγῃ καὶ ἄτιμα, *Τὰ δοκοῦντα* λέγει· ὅταν δὲ ἀναγκαῖα, οὐκέτι προστίθῃσι, *Τὰ δοκοῦντα*, ἀλλ' αὐτὸς ἀποφαίνεται λέγων, ὅτι ἀναγκαῖά ἐστι· καὶ μάλα εἰκότως. Καὶ γὰρ πρὸς παιδοποιίαν καὶ τὴν τοῦ γένους ἡμῶν διαδοχὴν χρῆσιμα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ νομοθέται Ῥωμαίων τοὺς ταῦτα ἀκρωτηριάζοντας τὰ μέλη καὶ ποιούντας εὐνούχους κολάζουσιν, ἵνα τῷ κοινῷ γένει λυμαιομένων, καὶ αὐτῇ ἐπηρεάζοντας τῇ φύσει. Ἄλλ' ἀπολοῖντο οἱ ἀκόλαστοι, οἱ τοῦ Θεοῦ τὰ δημιουργήματα διαβάλλοντες. Ὡσπερ γὰρ τῷ οἴνῳ πολλοὶ διὰ τοὺς μεθύοντας κατηράσαντο, καὶ τῇ φύσει τῶν γυναικῶν διὰ τὰς μοιχευόμενας· οὕτω καὶ τὰ μέλη ταῦτα αἰσχρὰ εἶναι ἐνόμισαν διὰ τοὺς οὐκ εἰς δέον αὐτοῖς χρυμένους. Ἄλλ' οὐκ ἔχρη· οὐ γὰρ τῇ φύσει τοῦ πράγματος ἢ ἀμαρτίας συγκεκλήρωται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς προαιρέσεως τίκτεται τοῦ τολμῶντος τὸ πλ.μ.μ.ε.μ.

* Marg. Savil., ἐπιτίθεμεν.

Pecuniæ spernendæ. — Ne ergo nos quoque talia patiamur, diaboli machinas irrideamus, ejus funes frangamus, dirumpamus gravis lanceæ cuspidem, et omnem ei aditum intercludamus. Si enim pecunias irriseris, non habet quo te percutiat, non habet unde apprehendat: nam radicem evulsisti malorum; radice vero sublata, neque malus germinabit fructus. **Hæc** semper dicamus, et finem dicendi non faciamus: **an** vero dicentes aliquid proficiamus, dies ille ostendet, qui in igne revelabitur, qui uniuscujusque opus explorabit, qui lampadas ostendet lucentes et eas quæ tales non sunt. Tunc manifestus erit is qui oleum habet, et is qui non habet. Sed faxit Deus ut nullus

tunc reperiat talis vacuus consolatione; sed ut omnes largam benignitatem efferant, et claras habentes lampadas, una cum sponso intrent. Illa certe voce nihil terribilius, nihil asperius est, quam tunc audituri sunt ii, qui sine larga eleemosyna hinc demigraverunt, dicente sponso, *Nescio vos* (*Matth.* 25. 12). Absit autem ut hanc audiamus vocem, sed suavissimam illam et summe expetendam: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi* (*Ibid.* v. 34). Sic enim beatam ducemus vitam, et omnibus fruemur bonis, quæ mentem humanam exsuperant: quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXXI.

CAP. 12. v. 21. *Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo; aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii.*

1. Postquam minorum invidiam represserat, illorumque mœrorem abstulerat, quem concepisse illos verisimile erat ex eo, quod alii majoribus donis dignati fuissent, horum fastum deprimit, qui majora dona acceperant. Cumque hoc fecisset, quando cum illis disserebat (dicere enim, illud esse donum gratuitum, et non bonum opus, hoc aperte significabat): nunc autem id ipsum vehementius facit, in eadem manens imagine: a corpore enim et ab ejusdem unitate, ad ipsam membrorum comparationem procedit: quod ipsi maxime discere optabant; quia ad illos consolandos non aptum erat illud, quod omnes unum corpus essent; quam cum discerent, se in iis quæ habebant non admodum inferiores esse. Et ait: *Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo; aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii.* Nam etsi donum sit minus, at necessarium est: et sicut absque illo multa sunt impedimenta, ita etiam sine hoc plenitudo Ecclesiæ claudicat. Neque dixit, *Non dicet, sed, Non potest dicere;* ita ut, etiamsi voluerit, etiamsi dixerit, non valeat, neque res eam habeat naturam. Ideo duo extrema assumens, in iis sermonem exercet: primo quidem de manu et oculo, secundo autem de capite et pede, exemplum amplificans. Quid enim pede vilius? aut quid capite præstantius et magis necessarium? hoc enim maxime homo est, nempe caput. Attamen non est sibi sufficiens, neque omnia perficere possit. Nam si hoc esset, supervacaneæ nobis pedes adjecti essent. Neque tamen hic substitit, sed et aliam quærit hyperbolam, id quod semper facit, non usque ad æqualitatem contendens, sed etiam ulterius progrediens. Ideoque subjungit dicens: 22. *Sed multo magis quæ videntur membra corporis inferiora esse, necessariora sunt: 23. et quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, iis honorem abundantiorum circumdamus: et quæ inhonestiora sunt nostra, abundantiorum honestatem habent;* ubique accessionem corporis ponens, et hac ratione illum quoque consolans et hunc comprimens. Non

enim hoc dico, inquit, quod majora minoribus opus habeant, sed etiam quod multum opus habeant. Si quid enim infirmum in nobis est, si quid inhonestum, hoc et necessarium est, et majori fruitur honore. Ac recte dixit, *Quæ videntur*, et, *Quæ putamus;* ostendens non ex natura rerum, sed ex multorum calculo sententiam ferri. Nihil in nobis ignobile: Dei namque opus est. Quid enim partibus genitalibus in nobis videtur inhonestius esse? Attamen majorem assequuntur honorem: et qui admodum pauperes sunt, etiamsi reliquum corpus nudum habeant, numquam patiantur hæc partes nudas ostendere. Atqui non est hic ordo inhonestorum, sed magis oporteret despici, quam alia. Etenim domi servus qui est ignominia affectus, non modo non fruitur majori cura, sed nec iisdem, quæ alii, dignus censetur. Itaque si hoc inhonestum esset, non modo majoribus frui non oporteret, sed neque iisdem: nunc autem majori fruuntur honore, et hoc Dei sapientiæ opus est. Nam illis quidem in natura dedit ut non egerent; his autem, quoniam in natura non dedit, ut nos præberemus coegit. Sed non propterea inhonesta sunt: quandoquidem et animalia ex natura sua nulla re egent, non vestibus, non calceis, nec tecto, plurima saltem; sed non ideo corpus nostrum est illorum corpore ignobilius, quia his omnibus indiget. Nam si quis accurate examina-verit, ipsa etiam natura sunt honesta et necessaria: quod etiam ipse subindicavit, non a cura nostra, nec quod majori fruuntur honore; sed ex natura rerum ipsis calculum ferens. Idcirco, cum infirma dicit et inhonesta, *Quæ videntur*, adjicit; cum autem necessaria dicit, non ultra adjicit, *Quæ videntur;* sed ipse sententiam fert dicens esse necessaria; et jure quidem. Nam ad liberorum procreationem et ad successionem generis nostri utilia sunt. Quamobrem et legislatores Romanorum eos, qui hæc membra excidunt et eunuchos faciunt, puniunt, ut qui commune genus perimant, ipsique naturæ damnum inferant. Sed pereant impudici, qui Dei opera in culpam vocant. Sicut enim vino multi ob temulentos maledixerunt, sic et sexui mulierum ob adulteria: sic hæc membra turpia esse putarunt, ob malum quorundam usum.

Sed non oportuit : non enim naturæ rei attributum est peccatum , sed voluntati ejus qui hoc scelus agredi audet. Quidam autem ea quæ sunt infirma , inhonesta , et necessaria , et majori fruuntur honore , a Paulo de oculis existimant dicta fuisse , qui vi minores , usu autem cæteris præstant ; inhonestiora autem pedes : nam eorum quoque multa geritur providentia.

2. Deinde, ne aliam rursus hyperbolem faceret, ait: **24. Honesta autem nostra nullius egent.** Ne quis enim diceret : Ecqua hæc ratio ? honesta despiciere et inhonestioribus advigilare ? Non despicientes hoc facimus, inquit, sed quia hæc cura non egent. Et vide quantum encomium paucis efferens transcurrerit, hoc opportune et utiliter faciens. Neque hoc contentus, causam etiam adjicit dicens : *Sed Deus temperavit corpus, ei cui deerat abundantiorum tribuendo honorem, 25. ut non sit schisma in corpore.* Si autem temperavit, non sivit apparere id quod erat inhonestius. Etenim quod contemperatur sive miscetur, fit unum, nec apparet quid antea esset : nam ne quidem contemperatum fuisse dixerimus. Et vide quam frequenter defectus prætercurrat dicens, *Ei cui deerat.* Non dixit, Inhonesto vel turpi, sed, *Ei cui deerat.* Cui deerat ; quomodo ? Secundum naturam. *Ei majorem dans honorem.* Et quare ? Ut non esset schisma in corpore. Quia enim immensa consolatione fruentes, dolent tamen, ut qui minora accepissent, ostendit eos magis fuisse honoratos : *Ei cui deerat,* inquit, *abundantiorum tribuendo honorem.* Deinde autem rationem subjungit, ostendens quod opportune effecisset, ut et illi deesset, et magis eum honoraret. Quæ illa ratio ? *Ne sit,* inquit, *schisma in corpore.* Nec dixit, In membris, sed, *In corpore.* Etenim multa futura erat exsuperantia, si alia quidem et ex natura et nostra providentia curarentur, alia autem neutrum haberent ; sed ab invicem excissa fuissent, ut quæ ferre non possent conjunctionem : abscissis autem his, cætera quoque damnum accepissent. Vidistin' quomodo ostendit necessario majorem ei qui deficit dari honorem ? Si enim hoc factum non fuisset, communis omnium perniciis fuisset, inquit. Nam si nos illorum non magnam gessissemus curam, nocumenta accepissent cum a natura auxilium non haberent, et ex hoc nocumento periissent ; si periissent, corpus discissent ; scisso corpore, cætera etiam quæ sunt his longe majora periissent. Viden' horum curæ illorum quoque providentiam esse conjunctam ? Non enim ita in propria natura habent quod sint, ut in corpore habent quod sint unum. Ideo si corpus quidem periret, nullum ipsis lucrum ex singulorum sanitate ; sed sive oculus maneat, sive nasus, quod suum est servans, ligamine soluto, nulla postea hinc erit utilitas. Quod si hoc manente, illa nocumentum accipiant, et gestantur et ad sanitatem cito redeunt. Sed dixerit fortasse quispiam : Hoc quidem in corpore rationem habet, quod id cui desunt quædam majorem accipiat honorem ; apud homines vero quomodo hæc cernatur ? In hominibus certe maxime id accidere

videas. Etenim ii qui circa undecimam horam venerunt, primi mercedem accepere ; et ovis errans pastoris suasit ut nonaginta novem alias relinqueret, et ad ipsam accurreret et ut reperta gestaretur, non abigeretur ; et filius prodigus plus honoris accepit, quam is qui se recte gesserat ; et latro ante apostolos coronatus et celebratus est. In talentis quoque idipsum factum videas. Nam qui talenta quinque acceperat, et qui duo acceperat, eadem mercede dignati sunt ; et ipse quod duo accepisset ex magna factum est providentia. Nam si quinque ipsi concredita fuissent, cum non posset illa augere, ex toto excidisset ; cum autem duo accepisset, cum ea quæ penes se erant impleisset, eodem dignatus est præmio quo is, qui cum quinque operatus fuerat, et eo illum superavit, quod a minoribus laboribus eisdem consequutus sit coronas. Atqui ipse quoque homo erat, ut et ille qui accepit quinque : attamen non tam accurate cum illo rationes exigit Dominus, neque cogit illum ut tanta faciat, quanta conservus ejus ; neque dicit, Cur non potes quinque conficere ? quod merito dixisset ; sed et ipsum coronavit. Hæc ergo cum sciatis, ne insultetis majores, minoribus, ne vos ipsos ante illos lædatis ; illis enim abscissis, totum perit corpus. Quid enim aliud est corpus, quam multa membra ? sicut et ipse ait, *Corpus non est unum membrum, sed multa.* Si igitur hoc est corpus, solliciti curremus ut plura maneant plura ; ita ut, si hoc non servetur, letale accipiatur vulnus. Quapropter ille non hoc solum exigit, ut ne ab aliis abscindamur, sed etiam ut admodum conjuncti maneamus. Cum dixisset enim, *Ut non sit schisma in corpore ;* non hoc contentus fuit, sed subjunxit : *Ut in ipsum pro invicem sollicita sint membra ;* alteram hanc quoque causam afferens, cur minora majorem assequantur honorem. Non tantum enim, ut non ab invicem separentur, sic dispensavit Deus, sed etiam ut multa esset caritas et concordia. Nam si singulis opus est proximi salutem advigilare, ne mihi minus et magis dixeris : hic enim non est plus et minus. Manente namque corpore, potest differentia videri ; pereunte autem, non item : peribit vero, nisi minora maneant.

3. Si ergo magna peribunt parvis abscissis, similiter debent hæc magna parvorum perinde atque sui curam gerere : cum horum enim salute manent etiam majora. Itaque etiamsi millies dixeris, membrum esse inglorium et minus ; sed nisi æque provideas, ut pro te ipso, sed ut minus illud negligas, damnum in te transibit. Idcirco non dixit. Ut pro invicem tantum sollicita sint membra, sed adjecit, *Ut de eodem pro se invicem sollicita sint membra ;* id est, simili et eadem, qua magnus, parvus quoque fruatur providentia. Ne itaque dixeris, Ille plebeius est, sed cogita illum esse membrum corporis, quod totum continet : ac quemadmodum oculus, ita et hic facit ut corpus sit corpus. Ubi enim corpus ædificatur, nullus quidpiam habet amplius, quam proximus. Neque enim hoc corpus facit, ut sit illud quidem majus, hoc vero minus, sed quod multa sunt et diversa. Sicut

Τινές δὲ τὰ ἀσθενέστερα καὶ ἄτιμα καὶ ἀναγκαῖα καὶ τιμῆς ἀπολαύοντα πλείονος περὶ ὀφθαλμῶν καὶ ποδῶν εἰρησθαι τῷ Παύλῳ νομίζουσι, καὶ ἀσθενέστερα καὶ ἀναγκαῖα τοὺς ὀφθαλμοὺς λέγειν, ὅτι ἐλαττούμενοι τῇ δυνάμει, πλεονεκτοῦσι τῇ χρείᾳ, τὰ δὲ ἀτιμότερα τοὺς πόδας· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι πολλῆς ἀπολαύουσι προνοίας.

β'. Εἶτα ἵνα μὴ πάλιν ἄλλην ὑπερβολὴν ἐργάσῃται, φησί· *Τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν οὐ χρεῖαν ἔχει.* Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, Καὶ ποῖος οὗτος λόγος; τῶν μὲν τιμῶν καταφρονεῖν, τοῖς δὲ ἀτιμότεροις προσεδρεύειν; οὐχὶ καταφρονούντες τοῦτο ποιοῦμεν, φησὶν, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὰ οὐ δεῖται. Καὶ ὅρα ἤλικον ἐγκώμιον ἐν βραχεῖ θεὸς παρέδραμε, συμπερόντως τοῦτο καὶ χρησίμως ποιῶν. Καὶ οὐδὲ ἀρκεῖται τούτῳ, ἀλλὰ καὶ αἰτίαν προστίθεισι λέγων· *Ἄλλ' ὁ θεὸς συνεκέρσας τὸ σῶμα, τῷ ὑστεροῦντι περισσοτέραν δούς τιμήν, ἵνα μὴ σχίσμα ᾖ ἐν τῷ σώματι.* Εἰ δὲ συνεκέρσασεν, οὐκ ἄφηκε τὸ ἀτιμότερον φαίνεσθαι· τὸ γὰρ κερῶμενον ἐν γίνεται, καὶ οὐ φαίνεται τί πρὸς τοῦτου ἦν· ἐπεὶ οὐδὲ ἂν κεκρᾶσθαι αὐτὸ φαίμεν ἂν. Καὶ ὅρα πῶς συναχῶς τὰ ἐλαττώματα παρατρέχει λέγων, τῷ ὑστεροῦντι. Οὐκ εἶπε, τῷ ἀτίμῳ, τῷ ἀσχήμονι, ἀλλὰ, τῷ ὑστεροῦντι. Ὑστεροῦντι, πῶς; Κατὰ φύσιν. *Περισσοτέραν δούς τιμήν.* Καὶ διὰ τί; Ἴνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι. Ἐπειδὴ γὰρ μυρίας παραμυθίας ἀπολαύοντες ἤλθον ὁμοῦ, ἅτε ἐλάττονα λαβόντες, δεικνύουσιν ὅτι μᾶλλον ἐτιμήθησαν· τῷ γὰρ ὑστεροῦντι, φησὶ, *περισσοτέραν δούς τιμήν.* Εἶτα καὶ τὸν λόγον ἐπάγει, δεικνύς ὅτι συμπερόντως καὶ ὑστερεῖν ἐποίησε, καὶ μειζρόνως ἐτίμησε. Τίς δὲ ὁ λόγος; *Ἴνα μὴ ᾖ σχίσμα,* φησὶν, *ἐν τῷ σώματι.* Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐν τοῖς μέλεσιν, ἀλλ', *Ἐν τῷ σώματι.* Καὶ γὰρ [280] πολλὴ ἐμελλεν ἡ πλεονεξία εἶναι, εἰ τὰ μὲν καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ἑθεραπεύετο προνοίας, τὰ δὲ οὐδὲ ἐτέρωθεν· καὶ ἀπεσχίσθη ἂν ἀλλήλων, οὐ δυνάμενα φέρειν τὸν σύνδεσμον· ἀποσχισθέντων δὲ τούτων, καὶ τοῖς λοιποῖς ἐγένετο βλάβη. Εἶδες πῶς εἶδειξεν ἀναγκαίως μείζονα τῷ ὑστεροῦντι δεδομένην τιμήν; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο γέγονε, κοινὴ πάντων ἂν ἡ λύμη ἐγεγόνει, φησὶ. Καὶ γὰρ εἰ μὴ πωλλῆς ταῦτα παρ' ἡμῶν ἀπέλαυσε προνοίας, ἐπηρεάσθη ἂν μὴ ἔχοντα τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως βοήθειαν· ἐπηρεασθέντα δὲ, ἀπώλετο ἂν· ἀπολούμενα δὲ, ἐσχίσεν ἂν τὸ σῶμα· σχισθέντος δὲ τοῦ σώματος, καὶ τὰ λοιπὰ ἂν ἀπώλετο τὰ πολλὰ μείζονα τούτων. Ὁρᾷς ὅτι καὶ τῆς ἐκείνων προνοίας ἔχεται ἡ τούτων ἐπιμέλεια; Οὐ γὰρ οὕτως ἐν τῇ οἰκείᾳ φύσει τὸ εἶναι ἔχουσιν, ὡς ἐν τῷ σώματι εἶναι ἐν. Διὰ δὲ τοῦτο, ἂν μὲν τὸ σῶμα ἀπόληται, οὐδὲν αὐτοῖς κέρδος τῆς καθ' ἑκάστην ὑγείας· ἀλλ' ἂν τε ὀφθαλμὸς μὲν, ἂν τε ρίς διατηρούσα τὸ οἰκεῖον, τοῦ συνδέσμου λυθέντος, ὄφθαλμος οὐδὲν ἔσται λοιπὸν· ἂν δὲ, τούτου μένοντος, ἐκεῖνα βλάβῃ, καὶ διαβαστάζεται καὶ πρὸς ὑγείαν ἐπάνεισι ταχέως. Ἄλλ' ἴσως εἶποι τις ἂν· Τοῦτο μὲν ἐν τῷ σώματι λόγον ἔχει, ὅτι τὸ ὑστεροῦν περισσοτέραν ἔλαβε τιμήν, ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων πῶς ἂν τοῦτο φανεῖται; Ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων μὲν οὖν μάλιστα ἴδοις ἂν τοῦτο συμβαῖνον. Καὶ γὰρ οἱ περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν, πρῶτοι τὸν μισθὸν ἔλαβον· καὶ τὸ πλανηθὲν πρόβατον ἔπεισε τὸν ποιμένα τὰ ἐννεηκονταεπένεα καταλιπεῖν, καὶ ἐπ' αὐτὸ δραμεῖν, καὶ εὐρηθὲν ἔβαστάζετο, οὐκ ἠλαύνετο· καὶ ὁ ἄσωτος υἱὸς πλείονος τοῦ εὐδοκιμηκότος τῆς τιμῆς ἀπέλαυσε· καὶ ὁ ληστής πρὸς τῶν ἀποστόλων ἐστεφανοῦτο καὶ ἀνεκηρύτ-

τετο. Καὶ ἐπὶ τῶν ταλάντων δὲ τοῦτο ἴδοις ἂν γινόμενον. Καὶ γὰρ ὁ τὰ πέντε τάλαντα λαθὼν καὶ ὁ τὰ δύο, τῶν αὐτῶν ἠξιώθησαν, καὶ αὐτῷ τῷ τὰ δύο λαβεῖν πολλῆς ἀπέλαυσε μᾶλλον τῆς προνοίας. Εἰ γὰρ τὰ πέντε ἐνεχειρίσθη, μὴ δυνάμενος, τοῦ παντός ἂν ἐξέπεσε· δεξάμενος δὲ τὰ δύο, καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ πληρώσας, τῶν αὐτῶν ἠξιώθη τῷ τὰ πέντε ἐργασαμένῳ, τοσοῦτῳ πλεονεκτήσας, ὅσῳ ἀπ' ἐλαττόνων πόνων τῶν αὐτῶν ἐπέτυχε στεφάνων. Καίτοι καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος ἦν, ὡσπερ ὁ τὰ πέντε· ἀλλ' ὁμοῦ οὐδὲν πρὸς αὐτὸν ὁ Δεσπότης ἀκριβολογεῖται, οὐδὲ ἀναγκάζει τὰ αὐτὰ ποιεῖν· τῷ συνδούλῳ, οὐδὲ λέγει, Διὰ τί μὴ δύνασαι τὰ πέντε ἐργάσασθαι; δικαίως ἂν εἰπῶν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἐστεφάνωσε. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ ἐπεμβαίνετε τοῖς ἐλάττοσιν οἱ μείζους, ἵνα μὴ πρὸ ἐκείνων ἑαυτοὺς βλάβῃτε· ἀποσχισζόμενον γὰρ αὐτῶν, τὸ πᾶν διαφθείρεται· σῶμα. Τί γὰρ ἄλλο ἐστὶ σῶμα, ἢ τὸ πολλὰ εἶναι μέλη; καθὼς καὶ αὐτός φησιν, ὅτι [281] *τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἐν μέλος, ἀλλὰ πολλὰ.* Εἰ τοίνυν τοῦτο ἐστὶ σῶμα, φροντίζωμεν τοῦ τὰ πολλὰ μένειν πολλά· ὡς ἐὰν μὴ τοῦτο διασώζηται, περὶ τὰ καίρια ἡ πηγὴ γίνεται. Διὸ καὶ αὐτὸς οὐ τοῦτο μόνον ἀπαιτεῖ, τὸ μὴ ἀποσχίζεσθαι ἀλλήλων, ἀλλὰ καὶ τὸ σφόδρα συνήφθαι. Εἰπὼν γοῦν, *Ἴνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι,* οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλ' ἐπήγαγεν· *Ἴνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνήσῃ τὰ μέλη·* ἑτέραν καὶ ταύτην αἰτίαν προστιθεὶς τοῦ τὰ ἐλάττονα πλείονος ἀπολαύειν τιμῆς. Οὐ γὰρ ἵνα μὴ ἀποσχίζηται μόνον ἀλλήλων, οὕτως ὑπονόμησεν ὁ θεός, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀγάπη ἢ πολλὴ καὶ ὁμόνοια. Εἰ γὰρ ἐν τῇ τοῦ πλησίον σωτηρίᾳ τὸ εἶναι ἐκάστω, μὴ μοι τὸ ἐλαττον καὶ τὸ πλεόν εἴπησ· ἐνταῦθα γὰρ οὐκ ἔστι πλεόν καὶ ἐλαττον. Μένοντο; γὰρ τοῦ σώματος, δυνατὸν καὶ τὴν διαφορὰν ἰδεῖν· ἀπολλυμένου δὲ, οὐκέτι· ἀπολείται δὲ, ἂν μὴ καὶ τὰ ἐλάττονα μὲν.

γ'. Εἰ τοίνυν καὶ τὰ μεγάλα ἀπολείται τῶν μικρῶν ἀπορραγέντων, ὁμοίως ὀφείλει ταῦτα τῶν μικρῶν φροντίζειν, καὶ οὕτως ὡς ἑαυτῶν, ἅτε ἐν τῇ τούτων σωτηρίᾳ καὶ τῶν μειζόνων μενόντων. Ὅστε καὶ μυρίακις λέγεις, ὅτι ἄτιμον τὸ μέλος καὶ ἐλαττον, ἀλλ' ἔὰν μὴ ὁμοίως προνοῆς, ὡς καὶ σαυτοῦ, ἀλλ' ὡς ἐλάττονος ἀμελήσῃ, ἡ βλάβη εἰς σὲ διαθήσεται. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἴνα ὑπὲρ ἀλλήλων μόνον μεριμνήσῃ τὰ μέλη, ἀλλὰ προσέθηκεν, *Ἴνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνήσῃ,* τουτέστιν, ὁμοίως καὶ τῆς αὐτῆς τῷ μεγάλῳ καὶ ὁ μικρὸς ἀπολαύῃ προνοίας. Μὴ τοίνυν εἴπησ, ὅτι Ὁ δεῖνα ὁ τυχὼν ἐστίν, ἀλλ' ἐννόησον ὅτι μέλος ἐστὶν ἐκείνου τοῦ σώματος τοῦ τὸ πᾶν συγκαταούντος· καὶ ὡσπερ ὁ ὀφθαλμὸς, οὕτω καὶ οὗτος ποιεῖ σῶμα εἶναι τὸ σῶμα. Ἐνθα γὰρ ἂν τὸ σῶμα οἰκοδομῆται, οὐδεὶς οὐδὲν τοῦ πλησίον ἔχει πλεόν. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ποιεῖ σῶμα, τὸ εἶναι τὸ μὲν μείζον, τὸ δὲ ἐλαττον, ἀλλὰ τὸ πολλὰ εἶναι καὶ διάφορα. Ὅσπερ γὰρ σὺ, ἐπειδὴ μείζων εἶ, τὸ σῶμα συνέστησας, οὕτω καὶ οὗτος, ἐπειδὴ ἐλάττων. Ὅστε ἡ ἐλάττωσις αὐτοῦ, ὅταν δῆθ' τὸ σῶμα οἰκοδομῆται, ἰσότημός σοι γίνεται εἰς τὸν καλὸν τοῦτον ἔρανον· τὸ γὰρ αὐτὸ σοι δύναται· καὶ ὄηλον ἐκεῖθεν. Μὴ ἔστω ἐλαττόν τι καὶ μείζον μέλος, μηδὲ τιμιον καὶ ἀτιμότερον, ἀλλ' ἔστω πάντα ὀφθαλμὸς, ἢ πάντοσ κεφαλὴ· οὐκ ἀπολείται τὸ σῶμα; Παντί που ὄηλον.

^a Sic legit interpres vetus, et sic habet Savil. in margine, melius quam Editti, τὰ αὐτὰ ποιεῖν.

Πάλιν ἂν πάντα ἐλάττωνα ἦ, τὸ αὐτὸ συμβήσεται· ὥστε καὶ ταύτη ἰσοῦται τὰ ἐλάττω. Εἰ δὲ δεῖ τι καὶ πλέον εἰπεῖν, ἵνα μένη σῶμα, ἐλάττων ἐστὶν ὁ ἐλάττων· ὥστε διὰ σέ ἐστιν ἐλάττων, ἵνα σὺ μένης μέγας ὢν. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν αὐτὴν ἀπαιτεῖ παρὰ πάντων πρόνοιαν· καὶ εἰπὼν, *Ἴνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη*, ἐρμηνεύει τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν, λέγων· *Καὶ εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγκαίρει πάντα τὰ μέλη*. Διὰ γὰρ τοῦτο, φησὶ, καὶ τὴν πρόνοιαν κοινὴν ἐποίησεν, ἐν τῷ αὐτῷ [282] διαφορᾷ κατασκευάσας ἕνωσιν, ἵνα καὶ τῶν ἀποβαινόντων πολλὴ ἡ κοινωνία ἦ. Εἰ γὰρ ἡ τοῦ πλησίον πρόνοια σωτηρία κοινὴ ἐστίν, ἀνάγκη καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀθυμίαν εἶναι κοινὴν. Τρία τοίνυν ἐνταῦθα ἀπαιτεῖ· τὸ μὴ σχίζεσθαι, ἀλλ' ἠνωσθαι μετὰ ἀκριβείας, τὸ προνοεῖν ὁμοίως ἀλλήλων, τὸ κοινὰ τὰ συμβαίνοντα ἡγεῖσθαι. Καὶ ἀνωτέρω μὲν φησιν, ὅτι περισσοτέραν ἔδωκε τιμὴν τῷ ὑπεροῦντι διὰ τὸ δεῖσθαι, δεικνύς ὅτι αὐτὸ τὸ ἡλαττώσθαι μείζονος τιμῆς πρόξενον γέγονεν· ἐνταῦθα δὲ καὶ κατὰ τὸν τῆς προνοίας ἐξισοῖ λόγον αὐτὰ τῆς ὑπ' ἀλλήλων γινομένης. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μείζονος ἐποίησεν ἀπολαῦσαι τιμῆς, φησὶν, ἵνα μὴ ἐλάττωνος ἀπολαῦθαι προνοίας. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν συμβαίνόντων χρηστῶν καὶ λυπηρῶν ἀλλήλοις συνδέεται τὰ μέλη. Καὶ γὰρ τῇ πτέρνῃ πολλὰκις προσπαγείσθαι ἀκάνθης, ὅλον τὸ σῶμα αἰσθάνεται, καὶ μεριμνᾷ, καὶ νῶτος κάμπτεται, καὶ γαστήρ καὶ μηροὶ συντέλλονται, καὶ χεῖρες, καθάπερ δορυφόροι καὶ ὑπηρέται προτόντες, ἀνέλκουσι τὸ παγὲν, καὶ κεφαλὴ ἐπικύπτει, καὶ ὀφθαλμοὶ μετὰ πολλῆς ὀρώσει τῆς φροντίδος. Ὡστε εἰ καὶ ἐλάττων ἔχει τῷ μὴ δύνασθαι ἀνελεθεῖν ὁ ποῦς, ἀλλὰ τῷ τὴν κεφαλὴν καταγαγεῖν τὸ ἴσον ἔσχε, καὶ τῆς αὐτῆς ἀπέλαυσε τιμῆς, καὶ μάλιστα ὅταν μὴ χάριτι καταφέρωσιν αὐτὴν οἱ πόδες, ἀλλ' ὀφειλῆ. Ὡστε εἰ τῷ τιμιωτέρῳ εἶναι πλεονεκτεῖ, τῷ καὶ τοιαύτῃ οὕσα τῷ ἐλάττω τὴν τιμὴν ὀφείλει καὶ τὴν κηδεμονίαν, καὶ τῷ ὁμοίως ὡσαύτως συναλγεῖν ἰσότητά δεικνύσι πολλήν. Τί γὰρ πτέρνης εὐτελέστερον; τί δὲ κεφαλῆς τιμιώτερον; Ἀλλὰ τοῦτο πρὸς ἐκείνο βαδίζει τὸ μέλος, καὶ πάντα μεθ' ἑαυτῆς συγκινεῖ. Πάλιν ἂν ὀφθαλμοὶ τι πάθωσι, πάντα ἀλγεῖ, καὶ πάντα ἐν ἀργίᾳ, καὶ οὕτε πόδες βαδίζουσιν, οὕτε χεῖρες ἐργάζονται, οὕτε γαστήρ ἀπολαύει τῶν εἰωθῶτων· καίτοι τὸ πάθος τῶν ὀφθαλμῶν ἐστὶ. Τί τήκει τὴν γαστέρα; τί κατέχεις τοὺς πόδας; τί δεσμεῖς τὰς χεῖρας; Ὅτι ἐκεῖνοις συνδέεται, καὶ ἀρρήτως τὸ πᾶν πάσχει σῶμα. Εἰ γὰρ μὴ συνέπασχεν, οὐδ' ἂν ἠνέσχετο κοινωνεῖν τῆς προνοίας. Διόπερ εἰπὼν, *Ἴνα τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη*, ἐπήγαγεν· *Εἴτε πάσχει ἐν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη· εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγκαίρει πάντα τὰ μέλη*. Καὶ πῶς συγκαίρει, φησὶ; Στεφανοῦται ἡ κεφαλὴ, καὶ ἅπας ὁ ἄνθρωπος δοξάζεται· λέγει τὸ στόμα, καὶ γελῶσιν ὀφθαλμοὶ καὶ εὐφραίνονται· καίτοι οὐ τοῦ κάλλους τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ τῆς γλώττης ἡ εὐδοκίμησις. Πάλιν ὀφθαλμῶν καλῶν φαινομέ-

* *Legatur* καὶ τὸ.

νων, ἡ πᾶσα γυνὴ καλλωπίζεται· ὡς περ οὖν καὶ οὔτοι, καὶ βινὸς εὐθείας καὶ ἀχένης ὀρθοῦ καὶ ἐτέρων μελῶν ἐγκωμιαζομένων, γεγήθασιν καὶ φαιδροὶ γίνονται, καὶ δακρύουσι πάλιν μετὰ πολλῆς τῆς δαφιλείας ἐν ταῖς ὀδύναϊς αὐτῶν καὶ ταῖς συμφοραῖς, κἂν ἀσινεῖς αὐτοὶ διαμένωσι.

[283] Ὁ Ταῦτ' οὖν ἅπαντες ἐνοήσαντες, μιμησώμεθα τὴν ἀγάπην τῶν μελῶν τούτων, μὴδὲ τὰναντία ποιῶμεν, ἐπεμβαίνοντες τοῖς τοῦ πλησίον κακοῖς, καὶ φθονοῦντες τοῖς τοῦ πλησίον ἀγαθοῖς· μαινομένων γὰρ τούτων καὶ ἐξεστηκότων. Καὶ γὰρ ὁ τὸν ὀφθαλμὸν ἐξορῦπτων, παραφροσύνης μέγιστον δεῖγμα ἐξήνεγκε· καὶ ὁ τὴν χεῖρα κατεσθίων, λαμπρᾶς μανίας παρέχεται ἔλεγχον. Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν μελῶν τοῦτο, καὶ ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν ὁμοίως γινόμενον παραφροσύνης περιπέσει δόξαν, καὶ βλάβην οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐπάγει. Ἔως μὲν γὰρ ἂν ἐκεῖνος λάμπη, καὶ ἡ σὴ εὐμορφία φαίνεται καὶ ὅλον καλλωπίζεται τὸ σῶμα· οὐδὲ γὰρ εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ κάλλος περιέστησιν, ἀλλὰ καὶ σοὶ δίδωσι σεμνύνεσθαι· ἂν δὲ κατασθῆσθαι αὐτὸν, ὅλη τῷ σώματι κοινὸν τὸ σκότος εἰργάσω, καὶ πᾶσι τοῖς μέλεσι τὴν συμφορὰν ἐπήγαγες· ὡς περ οὖν ἐκ διατηρῆς λάμπωντα, ὀλοκλήρω τῷ σώματι τὴν ὥραν διατηρεῖς. Οὐδεὶς γὰρ φησιν, ὅτι Καλὸς ὁ ὀφθαλμὸς, ἀλλὰ τί; Καλὴ ἡ δεῖνα· ἂν δὲ καὶ αὐτὸς ἐπαινῆται, μετὰ τὸ κοινὸν ἐγκώμιον ἐπαινεῖται. Οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συμβαίνει· ἂν γὰρ ὡς ἱερὰ οἱ εὐδοκιμοῦντες, τὸ κοινὸν καρποῦται τὴν εὐφημίαν. Οἱ γὰρ ἐχθροὶ οὐ δειροῦσι τὰ ἐγκώμια, ἀλλὰ συνάπτουσι. Κἂν ἦ τις ἐν τῷ λέγειν λάμπων, οὐκ αὐτὸν ἐγκωμιάζουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἅπασαν. Οὐδὲ γὰρ φησιν ὅτι θαυμαστὸς ὁ δεῖνα μόνον, ἀλλὰ τί; θαυμαστὸν ἔχουσι διδάσκαλον οἱ Χριστιανοί· καὶ κοινὸν τὸ κτῆμα ποιούσιν. Εἶτα Ἑλληγες μὲν συνάπτουσι, σὺ δὲ διαιρεῖς, καὶ πολεμεῖς τῷ σαυτοῦ σώματι καὶ κατὰ τῶν οικείων ἴστασαι μελῶν; Οὐκ οἶσθα, ὅτι τοῦτο πάντα ἀνατρέπει; καὶ γὰρ καὶ *Βασιλεία*, φησὶν, *ἐφ' ἑαυτὴν μερισθεῖσα οὐ σταθῆσεται*.

Οὐδὲν δὲ οὕτω μερίζει καὶ δίστησιν, ὡς φθόνος καὶ βασκανία, τὸ χαλεπὸν τοῦτο νόσημα, καὶ πάσης ἀπεστερημένον συγγνώμης, καὶ τῆς τῶν κακῶν βίβης κατὰ τι χαλεπώτερον. Ὁ μὲν γὰρ φιλάργυρος τότε ἡδεται, ὅταν αὐτὸς λάβῃ· ὁ δὲ βέλκωνος τότε ἡδεται, ὅταν ἕτερος μὴ λάβῃ· οὐκ ὅταν αὐτὸς λάβῃ· εὐεργεσίαν γὰρ οἰκείαν νομίζει τὴν ἑτέρων κακοπραγίαν, οὐ τὴν οἰκείαν εὐημερίαν, κοινός τις ἐχθρὸς τῆς τῶν ἀνθρώπων περιερχόμενος φύσεως, καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη τύπτων, οὗ τί γένοιτ' ἂν μαινώτερον; Ὁ δαίμων φθονεῖ μὲν, ἀλλ' ἀνθρώποις, δαίμων δὲ οὐδενί· σὺ δὲ ἄνθρωπος ὢν, ἀνθρώποις φθονεῖς, καὶ πρὸς τὸ ὁμόφυλον ἴστασαι καὶ ὀμωγένης, ὅπερ οὐδὲ ὁ δαίμων ποιεῖ. Καὶ ποίας τεύξεσιν συγγνώμης, ποίας δὲ ἀπολογίας, ὅταν ἴδῃς ἀδελφὸν εὐημεροῦντα τρέμων καὶ ὠχρῶν, στεφανοῦσθαι δέον καὶ χαίρειν καὶ ἀγάλλεσθαι; Εἰ δὲ καὶ ζηλοῦν ἐθέλεις, οὐ κοιλῶ· ζήλωσον, ἀλλ' ἵνα κατ' ἐκείνον γένη τὸν εὐδοκιμοῦντα· μὴ ἵνα αὐτὸν καταβιάσῃς, ἀλλ' ἵνα πρὸς

enim tu, quia major es, corpus constituis: ita et hic, quia minor. Itaque pusillitas ejus, cum corpus aedificare oportet, par tibi honore fit ad hanc pulchram collectionem; idipsum enim potest quod tu: id quod inde palam est. Non sit vel minus vel majus membrum, nec honestum et minus honestum, sed sint omnia oculus, aut omnia caput: annon peribit corpus illud? Id cuius manifestum est. Rursus si omnia sint minora, idipsum eveniet. Itaque in hoc etiam minora sunt æqualia. Si vero oporteat quid amplius dicere, ut maneat corpus, minor est is qui minor: itaque propter te minor est, ut tu magnus maneat. Ideo eandem exigit ab omnibus providentiam; et cum dixisset, *Ut de eodem pro se invicem sollicita sint membra*, hoc rursus interpretatur dicens: 26. *Et sive quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra.* Ideo enim, inquit, providentiam communem fecit, in tanta differentia unitatem constituens, ut eorum etiam quæ contingant magna esset communio. Nam si quæ geritur erga proximum providentia, communis est salus, necesse est et gloriam et mœrorem communem esse. Tria igitur hic requirit, non discindi, sed accurate junctos esse; providentiam mutuan similiter geri; ea quæ accidunt communia reputari. Et superius quidem dicit, quod abundantiorum dederit honorem ei cui deest, eo quod egeat; ostendens, quod defectus ipse majorem conciliet honorem: hic autem illos exæquat secundum quod alii aliorum mutuan providentiam gerere debent. Ideo tanque curavit ut majori fruereutur honore, inquit, ut ne minori cura et providentia fruatur. Non hinc autem solum, sed etiam ex bonis et tristibus quæ accidunt, membra colligantur. Et enim plantæ pedis sæpe infixæ spina, totum corpus sensu et sollicitudine afficitur, et dorsum flectitur, et venter et femora comprimuntur, et manus tanquam satellites et ministri procedentes, quod infixum est extrahunt, et caput inclinatur, oculique cum cura et sollicitudine magna respiciunt. Ita ut etiamsi pes minus habeat, quod non possit ascendere; attamen quod caput deduxerit, par ipsi est, et eodem fruatur honore; maxime vero quod pedes deducant ipsum non per gratiam, sed per debitum. Itaque, si quod honoratius sit superet, ex eo quod tale cum sit, inferiori debeat honorem et sollicitudinem, et quod cum ipso doleat, hinc æqualitatem multam probat. Quid enim est planta pedis vilis? quid capite pretiosius? Sed hoc vadit ad illud membrum, et omnia secum commovet. Rursus si oculi quid patiantur, omnia dolent, et omnia in otio sunt; et neque pedes gradiuntur, neque manus operantur, neque venter solitis rebus fruatur: atqui infirmitas est oculorum. Cur ventrem liquefacis? cur pedes retines? cur manus ligas? Quoniam illis es alligatus, et ineffabili modo corpus totum patitur. Nisi enim compateretur, non sustinisset esse socium curæ et providentiæ. Ideo cum dixisset, *Ut in idipsum pro se invicem sollicita sint membra*, subiunxit: *Sive patitur unum membrum,*

compatiuntur omnia membra: sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. Et quomodo congaudent, inquires? Coronatur caput, et totus homo gloriatur: quamquam os dicit, et rident oculi et lætantur: non est oculorum pulchritudo, sed linguæ facundia. Rursus, si pulchri appareant oculi, tota mulier ornatur: sicut etiam oculi, si rectus nasus, collum rectum, et alia membra laudentur, lætantur et præ gaudio gestiunt; ac rursus læcymanatur in doloribus et calamitatibus eorum, etiamsi ipsi illasi maneant.

4. Hæc ergo omnes cogitantes, imitemur horum membrorum dilectionem, neque contraria faciamus, malis proximi insultantes, et ejus bonis invidentes: furentium enim hoc est et eorum qui in ex-essu mentis sunt. Etenim qui effodit oculum, maximum profert amentix signum: et qui manum exedit, aperta insanix argumentum præbet. Si autem hoc in membris, in fratribus similiter admissum insipientiæ saniam afferat, et non leve detrimentum inducit. Nam quamdieu ille repletur, tua quoque forma apparet, et corpus totum ornatur; neque enim ad se solum pulchritudinem adducit, sed et tibi gloriandi locum præbet: si autem illum extinguas, toti corpori communes tenebras effecisti, et omnibus membris induxisti calamitatem; ut ex contrario, si splendorem conserves, totius corporis formam conservas. Nemo enim dicit, Pulcher est oculus, sed quid? Formosa est illa; si autem et ipse laudetur, post commune encomium laudatur. Sic et in Ecclesia contingit. Si enim quidam sint, qui bona fama gaudeant, totum corpus laudis fructum percipit. Inimici namque encomia non distinguunt, sed conjungunt. Et si quis dicendi facundia valeat, non illum solum encomiis celebrant, sed et totam Ecclesiam. Neque enim dicunt tantum, Ille mirabilis est, sed quid? Mirabilem doctorem Christiani habent: et communem faciunt possessionem. Atqui Græci quidem conjungunt, tu vero dividis, et cum tuo corpore pugnæ tuisque membris adversaris? Nescis, hoc omnia subvertere? nam *Regnum*, inquit, *in seipsum divisum non stabit* (Marc. 12, 25).

Nihil ita dissidia parit ut invidia. — Nihil autem ita dividit et separat, ut invidia et livor, hic gravis morbus, qui omni venia privatur, et malorum radices secundum quid gravior est. Avarus enim tunc lætatur, cum acceperit; invidus vero tunc gaudet, cum alius non acceperit, non cum ipse acceperit: beneficium namque suum putat aliorum adversitatem, non propriam felicitatem, communis quispiam hostis humanæ naturæ circumiens, et Christi membra percussiens: quo quid furiosius fuerit? Daemon invidet quidem, sed hominibus, dæmonum vero nulli: tu vero homo cum sic, hominibus invides, et adversus contribulem et congenereum insurgis, quod neque daemon facit. Equam excusationem et defensionem habebis? cum videris fratrem prospere agentem, contremiscis et palles, cum oporteret te coronare, lætari et exsultare. Si autem velis eum æmulari, non impedio: æmulare, sed ut illi, laudem sibi concilianti, similis

sis; non ut illum dejicias, sed ut ad idem culmen pervenias, ut eandem virtutem exhibeas. Hæc bona est æmulatio, imitari, non impugnare, non dolere de alienis bonis, sed morderi de propriis malis: cui rei contrarium facit invidia; nam propria negligens mala, de alienis bonis tabescit. Pauper enim non ita a paupertate sua mordetur, quam a proximi copiis: quo quid gravius fuerit? Ille quippe in hoc, ut jam dixi, avaro etiam pejor est: ille enim cum quid acceperit, gaudet; hic vero, cum alius non acceperit, lætatur. Quamobrem, obsecro, hanc malam relinquentes viam et ad zelum bonum mutati (nam talis zelus vehemens est et igne vehementior), magna inde percipiatis bona. Sic et Paulus Judæos ad fidem deducebat, dicens: *Si quomodo ad æmulandum provocem carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis* (Rom. 11, 14). Nam qui ita æmulatur ut ille volebat, non tabescit cum viderit alium in bona existimatione esse, sed quando viderit se non id assequi. Invidus vero non sic, sed cum alium prospere agentem viderit, veluti quidam fucus est, qui alienos labores labefacit; et nunquam ipse surgere tentat, flens vero cum alium surgentem videt, et omnia facit ut illum dejiciat. Cuinam quis hunc morbum comparaverit? Mihi autem hoc perinde esse videtur ac si quis piger asinus et pinguedine gravis cum equo volucris conjunctus, neque ipse surgere velit, et pondere carniū ipsū conetur detrahere. Nam et hic, ut ipse a profundo somno liberetur, nihil nec cogitat nec curat; nihil vero non agit, ut eum qui in cælum advolat supplantet et dejiciat, accuratus diaboli imitator factus. Nam et ille videns hominem in paradiso, non ipse studuit mutari, sed illum ejicere ex paradiso: et rursus videns illum in cælo sedentem, et alios illo festinantes, id ipsum meditatur, eos qui illo pergunt supplantans, et hinc majorem sibi congerens fornacem. Ubique enim hoc contingit; nam is cui invidetur, si vigilet,

splendidior evadit; invidus vero plura sibi mala accumulat. Sic et Joseph illustris effectus est; sic Aaron sacerdos: nam invidorum insidiæ effecerunt ut Deus semel et bis eandem ferret sententiam, et ut virga germinaret. Sic et Jacob multa rerum copia abundavit, aliisque omnibus. Sic invidi in mille se malis complicarunt. Quæ omnia scientes, fugiamus hujusmodi zelum. Cur enim, quæso, invides? quia spiritualem gratiam frater accepit? Et a quo, quæso, accepit? nonne a Deo? Ergo contra illum inimicitiam suscipe, qui donum contulit. Viden' quo malum serpit, et qualem colophonem peccatorum inducit, et quantum suffodit supplicii barathrum? Fugiamus ergo, dilecti, hoc vitium, neque invidemus, ac pro invidis precemur, nihilque non agamus, ut morbum illorum exstinguamus. Sed ne eadem quæ insani illi patiamur, qui volentes pœnas ab illis exigere, omnia faciunt ut flammam sibi accendant. At ne ita nos, sed desiniamus illos et lamentemur. Ipsi enim sunt qui læduntur, vermem habentes perpetuum cor ipsorum arrodentem, et veneni congregant fontem omni felle anariorem. Rogemus ergo benignum Deum, ut et illis morbum immutet, et nos ne unquam in hunc incidamus. Nam inaccessible est cælum ei qui hac tabe laborat, et ante cælum hæc vita non vitalis est. Neque enim lignum et lanam insidens tinea ita rodere solet, ut invidiæ febris ossa invidorum corrodit, et animæ temperantiam labefacit. Ut igitur et nos et alios ab innumeris eruamus malis, expellamus a nobis hanc malam febrim quavis tabe deteriore; ut spirituali suscepto robore, et præsens certamen perliciamus, et futuras consequamur coronas: quas utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXII.

CAP. 12, v. 27. *Vos autem estis corpus Christi, et membra ex parte.*

1. Ne quis enim diceret, Quid ad nos exemplum corporis? illud enim naturæ servit, nostra vero recte facta liberi arbitrii sunt: id ad actiones nostras adducens, et ostendens nos ex animi sententia debere eandem concordiam habere, quam ipsa membra ex natura, dicit: *Vos autem estis corpus Christi. Si autem non oportet corpus nostrum dissidere, multo magis non oportet Christi corpus, et eo magis, quo gratia potentior est natura. Et membra ex parte.* Neque enim corpus sumus tantum, sed et membra sumus. Nam de his ambobus superius disputavit, multos in unum colligens, et ostendens omnes unum secundum imaginem corporis factos esse, et hoc unum per multa constitui, atque in multis esse, et multa ex eo contineri et posse multa esse. Quid est autem illud, *Ex parte*? Quantum ad vos attinet et quantum consentaneum est, esse partem ex vobis

ædificatam. Quia enim dixit, *Corpus*, totum autem erat corpus, non Corinthiorum Ecclesia, sed quæ ubique terrarum erat; ideo dixit, *Ex parte*; id est, quia Ecclesia vestra pars est ejus quæ ubique terrarum est Ecclesiæ, et corporis, quod per omnes Ecclesias constituitur: ita ut non solum inter vos, sed etiam cum tota Ecclesia, quæ est in orbe, pacem habere debeat; si quidem estis justi, si membra totius corporis. 28. *Et quos quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde virtutes, deinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, generum linguarum.* Quod enim superius dixi, hoc nunc facit: quia altum sapiebant de linguis, illam rem semper ultimam ponit. Nam illud primum et secundum non sine causa ponit, sed præmittens id quod pretiosius est, et quod est inferius ostendens. Ideo apostolos præmisit, quæ charismata seu dona omnia in se habebant. Et non dixit, Quos posuit Deus in Ecclesia apostolos, sim-

τὴν αὐτὴν φθάσης κορυφὴν, ἵνα τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἐπιδείξῃ. Τοῦτο ζῆλος καλὸς, τὸ μιμεῖσθαι καὶ μὴ πολεμεῖν, τὸ μὴ ἀλλεῖν ἐπὶ τοῖς ἐτέρων ἀγαθοῖς, ἀλλὰ δάκνεσθαι ἐπὶ τοῖς οικείοις κακοῖς· οὗ τὸ ἐναντίον ὁ φθόνος ποιεῖ· τῶν γὰρ οικείων κακῶν ἀμελῶν, ἐπὶ τοῖς ἀλλοτρίοις τῆκεται καλοῖς. Καὶ γὰρ ὁ πένης οὐχ [284] οὕτω τῇ οικείᾳ δάκνεται πενία, ὡς τῇ τοῦ πλησίον εὐπορίᾳ, οὐ τί γένοικ' ἂν χαλεπώτερον; Οὗτος γὰρ κατὰ τοῦτο, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, καὶ τοῦ πλεονέκτου χείρων· ὁ μὲν γὰρ ὅταν αὐτὸς τι λάθῃ, χαίρει· ὁ δὲ, ὅταν ἕτερος μὴ λάθῃ, τότε εὐφραίνεται. Διὸ παρακαλῶ τὴν πονηρὰν ταύτην ἀφέντας ὁδὸν, καὶ μεταβαλόντας πρὸς ζῆλον καλὸν (καὶ γὰρ ἐστὶ σφοδρὸν καὶ πρὸς πάντος θερμότερον ὁ ζῆλος ὁ τοιοῦτος), μεγάλᾳ ἐντεῦθεν καρπώσασθαι ἀγαθᾶ. Οὕτω καὶ Παῦλος τοὺς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τὴν πίστιν ἔχειραγωγῶν, λέγων· *Εἰ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν.* Ὁ γὰρ οὕτω ζηλῶν, ὡς ἐκεῖνος ἐβούλετο, οὐ τῆκεται ὅταν τὸν ἕτερον εὐδοκιμοῦντα ἴδῃ, ἀλλ' ὅταν αὐτὸν ἀπολεμπανόμενον. Ὁ δὲ φθονερὸς οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὅταν ἕτερον εὐ πράττοντα ἴδῃ· καὶ καθάπερ κηφὴν τίς ἐστὶ τοῖς ἀλλοτρίοις λυμαινόμενος πόνοις, καὶ αὐτὸς μὲν οὐδέποτε ἀναστῆναι σπουδάζων, δακρύων δὲ ὅταν ἕτερον ἀναστάντα ἴδῃ, καὶ πάντα ποιῶν ὥστε αὐτὸν καταβαλεῖν. Τίνοι οὖν ἂν τις τοῦτο παραβάλῃ τὸ πάθος; Ὁμοῖον εἶναι μοι δοκεῖ τοῦτο, οἷον ἂν εἰ νοσήσῃς ὄνος καὶ πολυσαρκίᾳ βεβαρημένος ἴππῳ πτηνῷ συνεζευγμένος, μήτε αὐτὸς διανίστασθαι βούλοιο, καὶ ἐκεῖνον τῷ βάρει τῶν σαρκῶν καθέλκειν ἐπιχειροῖν. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος, ὅπως μὲν αὐτὸς ἀπαλλαγῆι τοῦ βαθέος ὑπὸ τοῦτου, οὐδὲν οὔτε ἐννοεῖ, οὔτε σπουδάζει· πάντα δὲ ποιεῖ ὥστε τὸν εἰς τὸν οὐρανὸν ἰπτάμενον ὑποσκαλίσει καὶ καταβαλεῖν, ἀκριθῆς τοῦ διαβόλου ζηλωτῆς γινόμενος. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος ὁρῶν τὸν ἀνθρώπον ἐν παραδείσῳ, οὐκ αὐτὸς ἐσπούδαζε μεταβαλεῖσθαι, ἀλλ' ἐκεῖνον ἐκβαλεῖν τοῦ παραδείσου· καὶ πάλιν ἰδὼν αὐτὸν ἐν οὐρανῷ καθήμενον, καὶ τοὺς ἄλλους ἐπειγομένους ἐκεῖ, τῆς αὐτῆς ἔχεται μελέτης, τοὺς ἐκεῖ σπεύδοντας ὑποσκαλίζων, καὶ πλείονα ἐντεῦθεν ἑαυτῷ σωρεύων τὴν κάμινον. Καὶ γὰρ ἀπανταχοῦ τοῦτο συμβαίνει· ὁ μὲν γὰρ φθονούμενος ἂν νήφῃ, λαμπρότερος γίνεται· ὁ δὲ βασκαίνων πλείονα ἑαυτῷ συνάγει κακά. Οὕτω καὶ ὁ Ἰωσήφ ἐγένετο

λαμπρὸς· οὕτως Ἀαρὼν ὁ ἱερεὺς· ἡ γὰρ τῶν φθονούτων ἐπιβουλὴ καὶ ἄπαξ καὶ δις ψηφίσασθαι αὐτὸν· τὸν Θεὸν ἐποίησε, καὶ τὴν βλάβον βλαστῆσαι παρεσκευάσεν. Οὕτως ὁ Ἰακώβ τῆς πολλῆς εὐπορίας ἀπέλαυσε, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Οὕτως οἱ βασκαίνοντες μυριοὶ ἑαυτοὺς περιέπειραν κακοῖς. Ἄπερ εἶδότες ἅπαντα, φύγωμεν τὸν τοιοῦτον ζῆλον. Τίνος γὰρ ἕνεκεν, εἰπέ μοι, φθονεῖς; ὅτι χάριν ἔλαβε πνευματικὴν ὁ ἀδελφός; Καὶ παρὰ τίνος; ἔλαβεν; εἰπέ μοι· οὐ παρὰ τοῦ Θεοῦ; Οὐκοῦν πρὸς ἐκεῖνον τὴν ἀπέχθειαν ἀναδέχῃ τὸν δεδωκότα τὴν δωρεάν. Εἶδες ποῖ τὸ κακὸν ἔρπει, καὶ οἷον τὸν κολοφῶνα τῶν ἀμαρτημάτων ἐπάγει, καὶ ὅσον ἀνορύττει βράβηρον τιμωρίας; Φεύγωμεν τοίνυν τοῦτο τὸ πάθος^b, ἀγαπητοί, καὶ μήτε φθονῶμεν, ἀλλὰ καὶ τῶν φθονούτων ὑπερευχόμεθα, καὶ πάντα ποιῶμεν ὥστε αὐτῶν κατοσθέναι τὸ πάθος. Ἀλλὰ μὴ τὰ τῶν ἀνοήτων πύσχωμεν, οἱ, βουλόμενοι δίκην αὐτοῖς ἀπαίτησαι, πάντα ποιῶσιν ὥστε αὐτῶν ἀνάψαι τὴν φλόγα. Ἀλλὰ μὴ ἡμεῖς οὕτως, ἀλλὰ δακρύωμεν αὐτοὺς καὶ θρηδῶμεν. Αὐτοὶ γὰρ εἰσιν οἱ [285] ἠδικημένοι, σκώληκα ἔχοντες διηνεκῆ διατρῶγοντα αὐτῶν τὴν καρδίαν, καὶ πηγὴν ἰοῦ συνάγοντες πάσης χολῆς πικροτέραν. Παρακαλῶμεν τοίνυν τὸν φιλόθρονον Θεὸν καὶ ἐκεῖνοις τὸ πάθος μεταβαλεῖν, καὶ ἡμᾶς μήποτε ἐμπεισθῆν τῷ νοσήματι. Καὶ γὰρ ἄθρατος ὁ οὐρανὸς τῷ ταύτην ἔχοντι τὴν τηκεδῶνα· καὶ πρὸ τοῦ οὐρανοῦ δὲ καὶ ὁ παρῶν βίος ἀβίωτος. Οὐδὲ γὰρ οὕτω ξύλον καὶ ἔριον σῆς ἐγκαθήμενος καὶ σκώληξ διατρῶγειν εἰσθῆν, ὡς ὁ τῆς βασκανίας πυρετὸς αὐτὰ κατεσθίει τὰ ὀστέα τῶν βασκαίνόντων, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν σωφροσύνην λυμαίνεται. Ἰν' οὖν καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἑτέρους τῶν μυρίων ἀπαλλάξωμεν κακῶν, ἀπελάσωμεν τὴν πονηρὸν τοῦτον ἐξ ἡμῶν πυρετὸν, τὸν πάση; τηκεδῶνος χαλεπώτερον· ἵνα πνευματικὴν ἀναλαβόντας ἰσχὺν, καὶ τὸν πρῶντα διανύσωμεν ἀγῶνα, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν στεφάνων· ὧν γένοιο πάντα; ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἄμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Savil. in marg., ψηφίσασθαι αὐτῷ, forte melius.
^b *Aberant verba*, τοῦτο τὸ πάθος.

ΟΜΙΛΙΑ ΑΒ'.

Ἔμεις δὲ ἔστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους^a.

α'. Ἰνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, τί πρὸς ἡμᾶς τοῦ σώματος τὸ ὑπόδειγμα; ἐκεῖνο μὲν γὰρ φύσει δουλεύει, τὰ δὲ ἡμέτερα προαιρέσει ἐστὶ κατορθώματα· προάγων^b αὐτὸ τοῖς καθ' ἡμᾶς πράγματι, καὶ δεικνύς ὅτι τοσαύτην ἀπὸ γνώμης ὀφειλομένην ἔχειν ὁμόνοιαν, ὅσην ἀπὸ φύσεως ἐκεῖνα, φησὶν, *Ἔμεις δὲ ἔστε σῶμα Χριστοῦ.* Εἰ δὲ τὸ ἡμέτερον οὐ δεῖ στασιάζειν σῶμα, πολλῷ μᾶλλον τὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσην φύσεως χάρις δυνατώτερα. *Καὶ μέλη ἐκ μέρους.* Οὐ γὰρ δὴ σῶμα μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ μέλη ἐσμέν. Περὶ γὰρ ἀμφοτέρων τούτων ἀνωτέρω διελέχθη, τοὺς πολλοὺς εἰς ἕν συνάγων, καὶ δεικνύς ἅπαντας ἕν τι κατὰ τὴν τοῦ σώματος εἰκόνα γινομέ-

^a *Interpres Vulgatæ qui vertit, et membra de membro, legit, καὶ μέλη ἐκ μέρους. Sed eodem redit sententia.*
^b *Savil. legendum suspicatur προσάγων.*

νοιας, καὶ τὸ ἐν τοῦτο διὰ τῶν πολλῶν συνιστάμενον, καὶ ἐν τοῖς πολλοῖς ἕν, καὶ τὰ πολλὰ ἐκ τούτου συνεχόμενα καὶ δυνάμενα εἶναι πολλά. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Ἐκ μέρους;* Τὸ γὰρ εἰς ἡμᾶς ἔχον, καὶ ὅσον εἰκὸς ἐξ ἡμῶν οἰκοδομηθῆναι μέρος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Σῶμα*, τὸ δὲ πᾶν σῶμα ἦν, οὐχὶ ἡ παρὰ Κορινθίους Ἐκκλησία, ἀλλ' ἡ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, διὰ τοῦτο ἔφησεν, *Ἐκ μέρους*· τούτέστιν, ὅτι Ἡ Ἐκκλησία ἡ παρ' ἡμῶν μέρος ἐστὶ τῆς πανταχοῦ κειμένης Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ σώματος τοῦ διὰ πασῶν συνιστάμενου τῶν Ἐκκλησιῶν· ὥστε οὐχὶ πρὸς ἄλλῃλους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν τὴν κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησίαν εἰρηνεύειν ἂν εἴητε δίκαιοι, εἰ γὰρ παντός ἐστε μέλη τοῦ σώματος. *Καὶ ὅς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, [286] δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, ἔπειτα χαρίσματα λαμπῶν, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν.* Ὅπως

γάρ εφ' ὅτι εἰπὼν, τοῦτο καὶ νῦν ποιεῖ· ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνου ἐπὶ ταῖς γλώτταις, ἔσχατον αὐτὸ τίθησι πανταχοῦ. Τὸ γὰρ πρῶτον ἐνταῦθα καὶ δεύτερον οὐχ ἀπλῶς εἴρηκεν, ἀλλὰ προτάττων τὸ προτιμότερον, καὶ τὸ καταδεέστερον δεικνύς. Διὸ καὶ τοὺς ἀποστόλους προῦθηκεν, οἱ πάντα ἐν ἑαυτοῖς εἶχον τὰ χάρισματα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὕς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀποστόλους, ἀπλῶς, ἢ προφήτας, ἀλλὰ πρῶτον καὶ δεύτερον καὶ τρίτον τίθησι, τὸ αὐτὸ τοῦτο, ὅπερ εἶπον, ἐμφαίνων. *Δεύτερον προφήτας*. Προσφῆτευσον γὰρ, ὡς αἱ θυγατέρες· Φιλίππου, ὡς ὁ Ἄγαθος, ὡς αὐτοὶ οὗτοι οἱ παρὰ Κορινθίους, περὶ ὧν φησι, *Προσφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν*. Καὶ Τιμοθέῳ δὲ γράφων ἔλεγε, *Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος*, ὃ ἐδόθη σοι διὰ προφητείας.

Καὶ πολλῶν πλείους τότε ἦσαν, ἢ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς. Οὐ γὰρ εἰς δέκα καὶ εἴκοσι καὶ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν περιεστήκει τὸ χάρισμα, ἀλλ' ἐξεχεῖτο θαυμάσιως ἢ χάρις αὕτη, καὶ ἐκάστη Ἐκκλησία πολλοὺς εἶχε τοὺς προφητεύοντας. Εἰ δὲ φησιν ὁ Χριστὸς, ὅτι Ὁ ἰδῆμος καὶ οἱ προσφῆται ἕως Ἰωάννου, περὶ ἐκείνων φησὶ τῶν προφητῶν τῶν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ προαναφωνησάντων. *Τρίτον διδασκάλους*. Ὁ μὲν γὰρ προσφῆτων, πάντα ἀπὸ τοῦ Πνεύματος φθέγγεται· ὃ δὲ διδάσκων, ἔστιν ὅπου καὶ ἐξ οἰκείας διανοίας διαλέγεται. Διὸ καὶ ἔλεγεν, *Οἱ καλῶς πρεσβύτεροι πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιούσθωσαν, μάλιστα δὲ οἱ κοπιώτεροι ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ*. Ὁ δὲ Πνεύματι πάντα φθεγγόμενος, οὐ κοπιᾷ· διὰ δὲ τοῦτο καὶ μετὰ τὸν προφήτην αὐτὸν τέθεικεν· ὅτι τὸ μὲν ἔλον ἐστὶ χάρισμα, τὸ δὲ καὶ ἀνθρώπινος πόρος. Καὶ γὰρ καὶ οἰκοθεν πολλὰ φθέγγεται, συμβαίνοντα μέντοι ταῖς θείαις Γραφαῖς. *Ἐπειτα δυνάμεις, ἐπειτα χαρίσματα λαμπάτων*. Ὁρᾷ πῶς· πάλιν διαιρεῖ τὰ ἱμάτια ἀπὸ τῆς δυνάμεως, ὅπερ καὶ ἐμπροσθεν ἐποίησεν· ἢ γὰρ δύναμις πλεόν τῆς ἰάσεως. Ὁ μὲν γὰρ δύναμιν ἔχων, καὶ κολάζει καὶ ἰάται· ὃ δὲ χάρισμα ἱματίων, θεραπεύει μόνον. Καὶ ὅρα πῶς ἀρίστη κέχρηται· τῇ τάξει, τὴν προφητεῖαν τῶν δυνάμεων καὶ τῶν ἱματίων προτιθεῖς. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ, ἔθθα ἔλεγεν, ὅτι *Τῷ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, καὶ ἄλλῳ λόγος γνώσεως*, οὐ κατὰ τάξιν τιθεῖς· ἔλεγεν, ἀλλ' ἀδιαφόρως· ἐνταῦθα μέντοι προτίθησι καὶ ὑποτάττει. Τίνος οὖν ἔνεκεν τὴν προφητεῖαν προτίθησιν; Ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ταύτην ἔχει τὸ πρᾶγμα τὴν τάξιν. Ὅτε γοῦν ὁ Ἡσαΐας πρὸς Ἰουδαίους διλέγετο, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως παρεῖχεν ἀποδείξιν, καὶ τῆς τῶν δαιμόνων εὐτελείας τῶν ἔλεγον παρήγεν εἰς μέσον, καὶ τοῦτο τῆς θεϊότητος αὐτοῦ ἔφησεν εἶναι· δεῖγμα μέγιστον, τὸ λέγειν καὶ μέλλοντα. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ τοσαῦτα σημεῖα ποιήσας, οὐ μικρὸν τοῦτο φησὶν αὐτοῦ τῆς θεϊότητος εἶναι σημεῖον· καὶ [287] ἐπιλέγει συνεχῶς, *Ταῦτα δὲ εἴρηκα ὑμῖν, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι*. Ἀλλὰ προφητείας μὲν εἰκότως τὰ χαρίσματα τῶν ἱματίων δεύτερα· διὰ τὸ καὶ διδασκαλίας; Ὅτι οὐκ ἔστιν ἴσον, λόγον καταγγέλλειν κηρύγματος καὶ σπεῖρειν τὴν εὐτέθειαν εἰς τὰς τῶν ακουόντων ψυχάς, καὶ δυνάμεις ποιεῖν· ἐπεὶ καὶ αὐταὶ οὐκ ἐκείνων γίνονται.

β'. Ὅταν οὖν τις καὶ λόγῳ παιδεύῃ καὶ βίῳ, πάντων ἐστὶ μέγιστος. Διδασκάλους γὰρ τούτους φησὶ, τοὺς καὶ τοῖς ἔργοις διδάσκοντας καὶ τῷ λόγῳ παιδεύοντας. Τοῦτο γοῦν καὶ τοὺς ἀποστόλους, ἀποστόλους εἶναι ἐποίησε. Κάκεινα μὲν καὶ ἕτεροί τινες οὐ πολλοῦ ἕξοιο πρὸς τὴν ἀρχὴν εἰλήφρασαν, ὡς ἐκείνοι· οἱ εἴρη-

κότες, Κύριε οὐχὶ τῷ σῶματι προσφῆτεύσαμεν, καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; καὶ μετὰ ταῦτα ἀκούσαντες, *οὐδέποτε ἐγνων· ὑμῖς πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν*· τὸν δὲ τῆς διδασκαλίας λόγον τὸν διπλοῦν τοῦτον, τὸν διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων, οὐκ ἂν ἀναδείξειτό ποτε ποιητὴς ἀνθρώπος. Εἰ δὲ τοὺς προσφῆτας προτίθησι, μὴ θαυμάσῃ· οὐ γὰρ ἀπλῶς προφήτας λέγει, ἀλλὰ τοὺς διὰ τῆς προφητείας καὶ διδασκοντας καὶ εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον ἅπαντα λέγοντας· ὅπερ προῦν σαφέστερον ἡμῖν ποιεῖ. *Ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις*. Τί ἐστίν, Ἀντιλήψεις; Ὅστε ἀντέχειν τῶν ἀσθενῶν. Τοῦτο οὖν χάρισμα; εἰπέ μοι. Μάλιστα μὲν καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ δωρεᾶς, τὸ προστατικὸν εἶναι, τὸ πράγματα οικονομεῖν πνευματικὰ· ἄλλως, τὰ δὲ πολλὰ καὶ τῶν ἡμετέρων κατορθωμάτων χαρίσματα καλεῖ, οὐκ ἀναπίπτειν ἡμᾶς· βουλόμενος, ἀλλὰ δεικνύς, ὅτι πανταχοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ δεόμεθα βοήθειας, καὶ παρασκευάζων εὐχαρίστους εἶναι, καὶ προθυμότερους ταύτη ποιῶν καὶ διεγείρων αὐτῶν τὰ φρονήματα. *Γένη γλωσσῶν*. Εἶδες τοῦ τέθεικε τοῦτο τὸ χάρισμα, καὶ πῶς πανταχοῦ τὴν ἐσχάτην αὐτῷ νέμει τάξιν; εἶτα ἐπειδὴ πάλιν ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦτου πολλὴν ἔδειξε διαφορὰν, καὶ τὸ νόσημα ἐκεῖνο διεγείρει τὸ τῶν ἐλάττονα ἐχόντων χαρίσματα· λοιπὸν μετὰ πολλῆς αὐτοῖς ἐπιτηδῆ τῆς σφοδρότητος, διὰ τὸ πολλὰς αὐτοῖς παρασχεῖν τὰς ἀποδείξεις τοῦ μὴ σφόδρα ἐλαττωθῆναι αὐτοῦς. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκός ἦν ταῦτα ἀκούσαντας αὐτοῦς λέγειν· Καὶ διὰ τί μὴ πάντες ἀπόστολοι ἐγενόμεθα; ἀνωτέρω μὲν παρακλητικωτέρῳ λόγῳ κέχρηται, διὰ πολλῶν ἀποδεικνύς ἀναγκαιῶς τοῦτο γινόμενον, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος εἰκότος· *Τὸ γὰρ σῶμα, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἐν μέλος*· καὶ πάλιν, *Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα*; Καὶ ἀπὸ τοῦ συμφερνόντως δεδῶσθαι, *Ἐκάστῳ γὰρ, φησὶν, ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος δίδεται πρὸς τὸ συμφέρον*· καὶ ἀπὸ τοῦ πάντας ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἀρῶσθαι τοῦ αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ χάρισμα εἶναι· τὸ διδόμενον, ἀλλὰ μὴ ὀφειλῆν· *Διαφορεῖς γὰρ, φησὶ, χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ οὐτὸ Πνεῦμα*· ἀπὸ τοῦ φανέρωσιν ὁμοίως γίνεσθαι διὰ πάντων τοῦ Πνεύματος, *Ἐκάστῳ γὰρ ἢ φανέρωσις, φησὶ, δίδεται διὰ τοῦ Πνεύματος*· καὶ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ Πνεύματι [288] καὶ τῷ θεῷ ταῦτα τετυπῶσθαι, *Πάντα γὰρ ταῦτα, φησὶν, ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται*· καὶ πάλιν, *Ἐθετο ὁ Θεὸς τὰ μέλη ἐν ἑακαστῶν αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησε*· καὶ ἀπὸ τοῦ ἀναγκαῖα εἶναι καὶ τὰ ἐλάττονα, *Τὰ γὰρ δοκοῦντα, φησὶν, ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστιν*· ἀπὸ τοῦ ὁμοίως ἀναγκαῖα εἶναι, ἐν τῷ ὁμοίως τὸ σῶμα κατασκευάζειν τοῖς μείζονσι, *Τὸ γὰρ σῶμα, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἐν μέλος, ἀλλὰ πολλά*· ἀπὸ τοῦ καὶ τὰ μείζονα τῶν ἐλαττόνων δεῖσθαι, *οὐ δύναται γὰρ, φησὶν, εἰπεῖν ἢ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρεῖαν ὕμων οὐκ ἔχω*· ἀπὸ τοῦ καὶ πλειονος ταῦτα ἀπολαβεῖν τιμῆς, *Τῷ γὰρ ὑστεροῦντι, φησὶ, περισσοτέραν ἔδωκε τιμὴν*· ἀπὸ τοῦ κοινῇ αὐτῶν εἶναι τὴν φροντίδα καὶ ἰσὴν, *Τὸ γὰρ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι πάντα τὰ μέλη*· καὶ ἀπὸ τοῦ μίαν εἶναι τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀληθῆνα αὐτῶν ἰπάντων, *εἴτε γὰρ πίσχυει, φησὶν, ἐν μέλος συμπάσχει πάντα τὰ*

* Α. καὶ ἀπὸ τοῦ μὴ μόνον, ἀναγκαῖα, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπὸ τοῦ μὴ ἐν πάντι τὸ σῶμα κατασκευάζειν, ἀλλὰ πολλά· τὸ γὰρ σῶμα. Β. post ἀναγκαῖα εἶναι, in se illic, ἐν ἀπὸ τοῦ.

placiter, aut prophetas; sed primum et secundum et tertium ponit; hoc ipsum quod dixi significans *Secundo prophetas*. Prophetabant enim, ut filiae Philippi, ut Agabus, ut isti ipsi qui erant apud Corinthios, de quibus dicit, *Prophetæ duo aut tres loquantur* (1 Cor. 14, 29). Et ad Timotheum scribens dicebat: *Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ tibi data est per prophetiam* (1 Tim. 4, 14).

Plures prophetæ erant in Ecclesia Christi, quam in lege veteri. — Ac longe plures tunc erant prophetæ, quam in Veteri Testamento. Neque enim ad decem et viginti et quinquaginta et centum redactum erat prophetiæ donum; sed hæc gratia ubertim effundebatur, et singulæ Ecclesiæ multos habebant qui prophetabant. Quod si Christus dicat, *Lex et prophetæ usque ad Joannem* (Math. 11, 15), de illis dixit prophetis, qui ejus adventum prædixerunt. *Tertio doctores*. Nam qui prophetat, omnia a Spiritu loquitur: qui docet autem, aliquando ex propria mente disserit. Ideo dicebat: *Qui bene præsumunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime autem qui laborant in verbo et doctrina* (1 Tim. 5, 17). Qui autem Spiritu omnia loquitur, non laborat; ideoque post prophetiam illum posuit; quoniam illud quidem totum est donum, hoc autem etiam humanus labor. Etenim ex se quoque multa loquitur, quæ tamen cum divinis Scripturis consonant. *Deinde virtutes, deinde gratias curationum*. Viden' quomodo rursus distinguit curationes a virtute, quod etiam antea feci? virtus enim majus quidpiam est, quam curatio. Nam qui virtutem habet, et castigat et curat: qui vero gratiam curationum habet, morbos tantum curat. Et vide quam optimo usus sit ordine, cum prophetiam ante virtutes et curationes posuit. Superius enim ubi dicebat: *Alii quidem per Spiritum datus est sermo sapientiæ, et alii sermo scientiæ*; non ordine ponens dicebat, sed indiscriminatim; hic autem et præponit et subjicit. Cur ergo prophetiam præponit? Quia etiam in Veteri Testamento talem ordinem illa habet. Cum enim Isaias Judæos alloqueretur, et virtutis Dei demonstrationem præberet, vilitatis dæmonum argumentum in medium adduxit: et hoc divinitatis ejus dixit esse indicium maximum, quod futura prædiceret. Christus vero qui tot miracula patrarat, non parvum hoc dicit esse divinitatis suæ signum; et frequenter sic sermonem concludit: *Hæc autem dixi vobis, ut cum facta fuerint, credatis quia ego sum* (Joan. 13, 19). Sed prophetiæ jure postponuntur gratiæ curationum: cur vero etiam doctrinæ? Quia non par res est, verbum prædicationis annuntiare et piam religionem seminare in auditorum animis, atque virtutes facere; quoniam ipsæ propter illud fiunt.

2. Cum ergo quis et verbo et vitæ exemplo erudit, major est omnibus. Illos enim dicit doctores, qui etiam operibus docent et verbo erudiunt. Hoc igitur etiam apostolos esse fecit apostolos. Et illa quidem alii nonnulli non magui pretii initio habuerunt, ut ii qui dicebant, *Domine, nonne in nomine tuo propheta-*

rimus, et virtutes multas fecimus? et postea audierunt, *Numquam novi vos; descendite a me, qui operamini iniquitatem* (Math. 7, 22, 23): doctrinæ autem verbum duplex illud, quod per opera et per verba exhibetur, nullus homo nunquam susceperit. Quod si prophetas præponat, ne mireris: non enim simpliciter prophetas dicit, sed eos qui per prophetiam et docuerunt et in communem utilitatem omnia dixerunt: quod in sequentibus manifestius nobis declarat: *Opitulationes, gubernationes*. Quid est, *Opitulationes?* Ut infirmi protegantur. Hoccein quæso est charisma? Sane quidem hoc ex Dei dono est protegere, et res dispensare spirituales; alioquin etiam multa a nobis præclare gesta charismata vocat, nolens ut concedamus, sed ostendens nos semper auxilio Dei indigere, et nos institucos ut grati animi simus, sicque alacriores reddens, illorumque sensus excitans. *Genera linguarum*. Vidistin' ubi hoc donum posuerit, et quomodo ubique ultimum illi tribuat ordinem? Deinde, quia ex hoc catalogo multam ostendit differentiam, et illum excitavit morbum eorum qui minora habebant charismata; demum cum vehementia magna illos aggreditur, dum iis multa præbet argumenta, quod non in multo minorem ordinem redacti sint. Quia enim verisimile erat illos hæc audientes dicere: Et cur non omnes apostoli facti sumus? superius quidem magis consolatoria oratione usus est, multis ostendens sic necessario factum esse, etiam ab imagine corporis: *Corpus enim, inquit, non est unum membrum*: et rursus, *Si autem essent omnia unum membrum, ubi corpus?* et quod utiliter data sint: *Unicuique enim, inquit, manifestatio Spiritus datur ad utilitatem*; et ex eo quod omnes ex eodem Spiritu audiant, et quod charisma donum sit, sed non debitum: *Divisiones enim, inquit, gratiarum sunt, idem vero Spiritus*; et quod manifestatio Spiritus per omnia fiat: *Unicuique enim, inquit, manifestatio datur per Spiritum*; et ex eo quod prout videtur Spiritui et Deo hæc figurata sint: *Hæc enim omnia, inquit, operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult*; et, *Posuit Deus membra unumquodque eorum in corpore sicut voluit*: et quod necessaria sint etiam minora: *Quæ enim videntur, inquit, infirmiora esse, necessaria sunt*; ex eo quod similiter necessaria sint, in eo quod corpus perinde construant atque ea quæ majora sunt: *Corpus enim, inquit, non est unum membrum, sed multa*; ex eo quod majora minoribus opus habeant: *Nou potest enim, inquit, caput dicere pedibus, Vestra opera non ego*; ex eo quod majori hæc fruantur honore: *Ei autem cui deest, inquit, abundantior dedit honorem*; ex eo quod communem et parem curam habeant: *In id ipsum enim sunt inter se invicem sollicita omnia membra*: et ex eo quod sit una gloria et unus dolor ipsorum omnium. *Sive patitur, inquit, unum membrum, compatiuntur omnia membra; sive glorificatur unum membrum, congaudent omnia membra*. Superius igitur per hæc consolatus est; hic autem vehementer et increpans more verbo utitur. Nam, ut dixi,

neque semper consolari, neque semper os obstruere oportet. Ideo et ipse, quia multis illos consolatus erat, vehementer deinceps illos insectatur, dicens: 29. *Numquid omnes apostoli? numquid omnes propheta? numquid omnes gratiam habent curationum?* Neque consistit in primo vel secundo charismate, sed pergit usque ad postrema; aut hoc dicens, Non possunt omnes esse omnia; quemadmodum illic dicit: *Si omnia essent unum membrum, ubi corpus?* vel aliud quidpiam hinc postea apparans ad consolationis verbum. Quale illud? Quod ostendat de minoribus perinde atque de majoribus contendit, eo quod neque hæc omnibus data fuerint. Quid enim, inquit, doles, quod non habeas gratiam curationum? cogita id quod tu habes, etiamsi sit minus, sæpe non habere eum qui majus quidpiam habet. Ideo ait: 30. *Numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur?* Quemadmodum enim magna non omnibus dedit Deus, sed aliis hoc, aliis illud: sic et in minoribus fecit, quæ nec omnibus proposuit. Illud autem fecit, nullam inde concordiam et caritatem ædificans, ut unusquisque proximo opus habens, cum fratre congregetur. Hoc in artibus quoque dispensavit, hoc in elementis, hoc in plantis et in membris nostris et in omnibus.

3. Deinde opportunissimam adjicit consolationem, quæ possit recreare ac sedare dolentem animam. Quænam illa est? 31. *Æmulamini*, inquit, *charismata meliora. Et adhuc excellentiorem vobis viam demonstro.* Hoc autem dicens subindicavit illos in causa fuisse quod minora acceperint, et penes illos esse, si velint, majora accipere. Cum enim dicit, *Æmulamini*, ab illis studium exigit et desiderium circa res spirituales. Neque dixit, *Majora*, sed, *Meliora*; id est, utiliora, quæ conferant. Hoc autem vult significare: Manete charismata desiderantes, et ostendo vobis charismatum viam. Non enim dixit, *Charisma*, sed, *Viam*, ut magis extollat id quod est dicturus. Neque enim unum vel duo vel tria charismata ostendo vobis, sed viam unam ad hæc omnia ducentem; nec modo viam, sed etiam cum hyperbole, et omnibus una propositam. Non sicut charismata his hæc, aliis illa, sed non omnia omnibus dantur; ita et hoc; sed universale donum est. Ideoque omnes ad hoc vocat: nam ait, *Æmulamini charismata meliora: et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro*; caritatem dicens erga proximum. Deinde sermonem de illa aggressurus et encomium hujus præclare facti, primum facta cum illa comparatione, hæc de medio tollit, ostendens ea nihil esse sine illa, admodumque prudenter. Nam si statim de caritate disseruisset, et postquam dixerat, *Viam vobis demonstro*, subjunxisset, Hæc autem est caritas, et non per comparationem orationem produxisset; dictum quidam subsannassent, rei vim non clare scientes, sed adhuc ad hæc inbiantes. Quapropter non statim illam revelat; sed cum primo auditoris animum per promissionem extulisset, ac dixisset, *Excellentiorem viam vobis demonstro*, et in desiderium induxisset; neque sic statim in illam ingreditur,

sed augens adhuc desiderium illud, de his ipsis primo disserit, et ostendit, si illa non sit, ea nihil esse; in maximam illos necessitatem inducens se mutuo diligendi, quoniam ex eo quod illa neglecta fuisset, causa hinc omnium malorum erat. Quamobrem vel inde merito magna illa appareat; si quidem charismata non modo illos non conciliarunt et congregarunt, sed etiam conjunctos separarunt: hæc vero illos, qui per charismata disjuncti fuerant, per seipsam conciliatura et unum corpus effectura est. Sed non statim hoc dicit, verum quod maxime illi desiderabant, hoc ponit; nempe quod res ipsa charisma sit, et ad charismata omnia via excellens. Quapropter etiamsi non eo quod debeas, velis fratrem diligere, ex eo quod majus accipias signum et copiosum charisma, caritatem suscipe. Et vide undenam incipiat: primum ab eo quod mirabile videbatur et magnum apud illos esse, a linguis nempe: et charisma in medium adducens, non tantum illud posuit quantum ipsi habebant, sed longe majus. Neque enim dixit, Si linguis loquar, sed, (Cap. 13) 1. *Si linguis hominum loquar.* Quid significat illud, *Hominum*? Omnium per orbem gentium. Neque tamen hac hyperbole contentus fuit, sed aliam longe majorem ponit, subjungens ac dicens, *Et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum æs sonans aut cymbalum tinniens.* Viden' quoniam usque elatum charisma, quoniam usque demiserit ipsum et projecit? Neque enim solum dixit, Nihil sum, sed *Factus sum æs sonans*, insensibile quid et inanimatum. Quomodo autem æs sonans? Vocem quidem emittens, sed frustra et temere, ad nullum usum. Præterquam enim quod nihil perficio, molestiam creare videor et molestus esse multis. Viden' quomodo is qui caritatis expertus est, inanimatis et insensilibus sit similis? Linguam autem angelorum hic dicit, non corpus angelis tribuens, sed hoc vult significare: Etiamsi ita loquar, ut angeli solent inter se colloqui, sine caritate nihil sum; imo onerosus et molestus. Sic enim alibi quoque cum dicit: *Ipsi stectetur omne genu cælestium, terrestrium et infernorum* (Philipp. 2, 10); non genua et ossa angelis attribuens hæc dicit; absit; sed et intensam et grandem adorationem per illum quo apud nos fit modum subindicare vult. Sic et hoc loco linguam vocavit, non carnis organum significans, sed illorum mutuum colloquium noto apud nos modo adumbrare voluit. Deinde ut acceptior fiat oratio, non ad linguas usque consistit, sed ad reliqua pergit charismata, omniaque, si illa absit, dejiciens, tunc ejus depingit imaginem: et quoniam amplificare vult orationem, a minoribus incipiens, ad majora ascendit. Quod enim, quando eorum indicavit ordinem, postremum posuit, nempe donum linguarum, hoc nunc primum numerat, paulatim, ut dixi, ad majora ascendens. Nam cum de linguis dixisset, ad prophetiam mox transit, et ait: 2. *Et si habuero prophetiam*; et hanc rursus cum hyperbole. Sicut enim ibi linguas non posuit, sed hominum omnium linguas, et progressus etiam angelorum, et tunc ostendit hoc charisma nihil esse sine

μέλη· εἴτε δοξάζεται ἐν μέλος, συγκαίρει πάντα τὰ μέλη. Ἀνωτέρω μὲν οὖν παρεκάλεσε διὰ τούτων· ἐνταῦθα δὲ καταφορικῶς καὶ ἐπιτιμητικῶς κέχρηται τῷ λόγῳ λοιπὸν. Ὅπερ γὰρ ἔφην, οὕτε ἀεὶ παρακαλεῖν, οὕτε ἐπιστομίζειν ἀεὶ χρή. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς, ἐπειδὴ διὰ πολλῶν αὐτοὺς παρεκάλεσε, σφοδρῶς λοιπὸν ἐπιτίθεται, λέγων· *Μὴ πάντες ἀπόστολοι; μὴ πάντες προφήται; μὴ πάντες χαρίσματα ἔχουσιν λαμάτων;* Καὶ οὐχ ἴσταται μέχρι τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου χαρίσματος, ἀλλὰ μέχρι ἐσχάτων πρόεισιν· ἢ τοῦτο λέγων, ὅτι Οὐ δυνατόν πάντας εἶναι πάντα· ὡπερ ἐκεῖ φησιν, *Εἰ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα;* ἢ καὶ ἔταρόν τι μετὰ τούτων κατασκευάζων εἰς παραμυθίας λόγον πάλιν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Τὸ δεῖξαι καὶ τὰ ἐλάττωνα ὁμοίως τοῖς μείζονσι περιμάχεται ἐκ τοῦ μηδὲ ταῦτα ἀπλῶς πᾶσι δεδόσθαι. Τί γὰρ, φησιν, ἀγείεις, ὅτι οὐκ ἔχεις χαρίσματα λαμάτων; ἐνόησον ὅτι ὅπερ ἔχεις σὺ, καὶ ἔλαττον ἢ, πολλάκις ὁ τὸ μείζον ἔχων, οὐκ ἔχει. Διὰ τοῦτο φησι· *Μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι; μὴ πάντες διερμηνεύουσιν;* ὡπερ γὰρ τὰ μεγάλα οὐ πᾶσιν ἔχαριστο ὁ Θεὸς πάντα, ἀλλὰ τοῖς μὲν τοῦτο, τοῖς δὲ ἐκείνο· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἐλαττώων ἐποίησεν, οὐδὲ ταῦτα πᾶσι προθεῖς. Ἐποίησε δὲ τοῦτο, πολλὴν ἐκ τούτου τὴν συμφωνίαν καὶ τὴν ἀγάπην οἰκοδομῶν, ἵνα ἕκαστος τοῦ πλησίον δεόμενος συνάγεται πρὸς τὸν ἀδελφόν. Τοῦτο καὶ ἐν ταῖς τέχναις ψικονόμησε, τοῦτο καὶ ἐν τοῖς στοιχείοις, τοῦτο καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς καὶ ἐν τοῖς μέλεσι τοῖς ἡμετέροις καὶ ἐν πᾶσιν ἀπλῶς.

γ. Εἶτα ἐπάγει λοιπὸν τὴν κυριωτάτην παραμυθίαν, καὶ ἱκανὴν αὐτοὺς ἀνακησασθαι καὶ ἀναπαῦσαι τὴν ὀδυνωμένην ψυχὴν. Τίς δὲ αὕτη ἐστὶ; *Ζηλοῦτε, φησὶ, τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα.* Καὶ ἐτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν δείκνυμι ὑμῖν. Τοῦτο δὲ εἰπὼν ἡρέμα ἤνιξτο αἰτίους ὄντας τοῦ τὰ ἐλάττωνα λαμβάνειν, καὶ κυρίους, εἰ βούλοιντο, τοῦ τὰ μείζονα λαβεῖν. Ὅταν γὰρ εἶπη, [289] *Ζηλοῦτε*, τὴν παρ' ἐκείνων σπουδὴν ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν περὶ τὰ πνευματικά. Καὶ οὐκ εἶπε, *Τὰ μείζονα, ἀλλὰ, τὰ κρείττονα*, τωτέστι, τὰ χρησιμώτερα, τὰ συμφέροντα. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶ· Μένετε ἐπιθυμοῦντες χαρισμάτων, καὶ δείκνυμι ὁδὸν χαρισμάτων ὑμῖν. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, *Χάρισμα*, ἀλλ' Ὅδον, ἵνα μείζονας ἐπάρῃ τοῦτο, ὃ μέλλει λέγειν· οὐδὲ γὰρ ἐν καὶ δύο καὶ τρία χαρίσματα δείκνυμι ὑμῖν, ἀλλ' ὁδὸν μίαν τὴν ἐπὶ πάντα ταῦτα φέρουσαν· καὶ οὐχ ἀπλῶς ὁδὸν, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ κοινή πᾶσι προκειμένην. Οὐ γὰρ ὡπερ τὰ χαρίσματα τοῖς μὲν ταῦτα, τοῖς δὲ ἐκεῖνα, ἀλλ' οὐ πᾶσι πάντα δέδοσθαι, οὕτω καὶ τοῦτο· ἀλλὰ καθολικὸν δῶρόν ἐστι. Διὸ καὶ πάντας εἰς τοῦτο καλεῖ· *Ζηλοῦτε* γὰρ, φησὶ, *τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα· καὶ ἐτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν δείκνυμι ὑμῖν·* τὴν ἀγάπην λέγων τὴν πρὸς τὸν πλησίον. Εἶτα μέλλων ἐμβαίνειν εἰς τὸν περὶ αὐτῆς λόγον καὶ τὸ ἐγκώμιον τοῦ κατορθώματος τούτου, πρῶτον καθαιρεῖ ταῦτα τῇ πρὸς ἐκείνην συγκρίσει, οὐδὲν ὄντα δείκνυς ταύτης χωρὶς, σφόδρα συνετῶς. Εἰ γὰρ εὐθέως περὶ ἀγάπης διελέχθη, καὶ εἰπὼν, *Ὅδον ὑμῖν δείκνυμι*, ἐπήγαγεν, *Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ἀγάπη*, καὶ μὴ κατὰ σύγκρισιν τὸν λόγον προήγαγε· καὶ ἐμκτῆρισάν τινες τὸ λεχθὲν, οὐκ εἰδότες σαφῶς τοῦ πράγματος τὴν ἰσχὺν, ἀλλ' ἐτι πρὸς ταῦτα κεχρηνότες. Διόπερ οὐκ εὐθέως αὕτην

* Vetus interpres, qui vertit, *fontem donorum*, legit πηγὴν χαρισμάτων.

ἀνακαλύπτει, ἀλλὰ πρῶτον τῇ ἐπαγγελίᾳ τὸν ἀκροατὴν ἐπάρας, καὶ εἰπὼν, *Καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν δείκνυμι ὑμῖν*, καὶ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτὸν ἀγαγὼν, οὐδὲ οὕτως εὐθέως εἰς αὐτὴν ἐμβαίνει, ἀλλ' ἀβξων ἐτι καὶ ἐπιτείνων αὐτῶν τὴν ἐπιθυμίαν, περὶ τούτων αὐτῶν διαλέγεται πρῶτον, καὶ δείκνυσιν ἐκείνης οὐκ οὐσης, οὐδὲν ὄντα, εἰς μεγίστην αὐτοὺς ἀνάγκην τοῦ φιλεῖν ἀλλήλους καθιστάς· ἐπειδὴ καὶ ἐκ τοῦ ταύτην ἡμελησθαι ἡ αἰτία τῶν κακῶν ἀπάντων ἦν. Ὅστε καὶ κατὰ τοῦτο εἰκότως ἂν μεγάλη φανεῖη, εἴ γε τὰ μὲν χαρίσματα οὐ μόνον αὐτοὺς οὐ συνήγαγεν, ἀλλὰ καὶ ἡνωμένους διέστησεν· αὕτη δὲ τοὺς δι' ἐκείνων διαστάντας δι' ἑαυτῆς μέλλοι συνάγειν καὶ ποιεῖν σῶμα ἐν. Ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο εὐθέως, ἀλλ' ὃ μάλιστα ἐπέθουν, τοῦτο τίθησιν· οἶον ὅτι χάρισμα τὸ πρᾶγμα ἐστὶ, καὶ τῶν χαρισμάτων ἀπάντων ὁδὸς μεθ' ὑπερβολῆς. Ὅστε εἰ καὶ μὴ διὰ τὸ ὀφείλειν βούλει τὸν ἀδελφὸν ἀγαπᾶν, διὰ τὸ κρεῖττονος ἐπιλαμβάνεσθαι σημείου καὶ χαρίσματος· σαφίλους κατὰδεξαι τὴν ἀγάπην. Καὶ ὄρα πόθεν ἀρχεται· πρῶτον ἀπὸ τοῦ θαυμαστοῦ δοκοῦντος εἶναι παρ' αὐτοῖς καὶ μεγάλου, τῶν γλωσσῶν· καὶ ἀγαγὼν εἰς μέσον τὸ χάρισμα, οὐ τοσοῦτον τίθησιν, ὅσον εἶχον, ἀλλὰ πολλῶν πλέον. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἐὰν γλώσσας λαλῶ, ἀλλ' Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ. Τί ἐστὶ, *τῶν ἀνθρώπων;* Πάντων τῶν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἔθνων. Καὶ οὐδὲ ταύτη ἠρκέσθη τῇ ὑπερβολῇ, ἀλλὰ καὶ ἐτέραν πολλῶν μείζονα τίθησιν, ἐπαγῶν καὶ λέγων, *Καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ [290] ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἡχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον.* Εἶδες ποῦ τὸ χάρισμα ἐπάρας, ποῦ καθεῖλεν αὐτὸ καὶ κατέρριψεν; Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι Οὐδὲν εἰμι, ἀλλ' ὅτι *Γέγονα χαλκὸς ἡχῶν*, ἀντίστητόν τι καὶ ἀψυχον. Πῶς δὲ χαλκὸς ἡχῶν; Φωνὴν μὲν ἀφίεις, εἰκὴ δὲ καὶ μάτην, καὶ εἰς οὐδὲν δέον. Πρὸς γὰρ τῷ μηδὲν ἀνύειν καὶ παρενοχλεῖν δοκῶ καὶ φορτικός τις εἶναι καὶ ἐπαχθὴς τοῖς πολλοῖς· ὅρῳ πῶς ὁ ἀγάπης ἀπεστερημένος τοῖς ἀψύχοις προσέοικε καὶ ἀναισθητός; Γλωτταν δὲ ἀγγέλων ἐνταῦθα φησιν, οὐχὶ σῶμα περιτιθεῖς ἀγγέλοις, ἀλλ' ὃ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Καὶ οὕτω φθέγγωμαι, ὡς ἀγγέλοις νόμος πρὸς ἀλλήλους διαλέγεσθαι, ταύτης ἄνευ οὐδὲν εἰμι, ἀλλὰ καὶ ἐπαχθὴς καὶ φορτικός. Οὕτω γοῦν καὶ ἀλλαχοῦ ὅταν λέγῃ, ὅτι *Αὐτῷ κάμψαι πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων*, οὐ γόνατα καὶ ὅσα περιτιθεῖ τοῖς ἀγγέλοις ταῦτα λέγει, ἀπαγε, ἀλλὰ τὴν ἐπιτεταμένην προσκύνησιν διὰ τοῦ παρ' ἡμῖν σχήματος αἰνίσασθαι βούλεται. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα γλώσσαν ἐκάλεσεν, οὐ σαρκὸς ὄργανον δεγλῶν, ἀλλὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν ὁμιλίαν τῷ γνωρίμῳ παρ' ἡμῖν τρόπῳ αἰνίσασθαι βουλόμενος. Εἶτα ὥστε εὐπαράδεκτον γενέσθαι τὸν λόγον, οὐ μέχρι τῶν γλωσσῶν ἴσταται, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ πρόεισι χαρίσματα, καὶ πάντα τῇ αὐτῆς ἀπουσίᾳ καθελών, τότε αὐτῆς ὑπογράφει τῆς εἰκόνα· καὶ ἐπειδὴ ἀβξων ποιῆσαι προήρηται τοῦ λόγου, ἀπὸ τῶν ἐλαττώων ἀρχόμενος ἀνεισιν ἐπὶ τὰ μείζω. Ὅπερ γὰρ, ἠνίκα τὴν τάξιν αὐτῶν ἐνέφηνεν, ὑστερον τέθεικε τὸ τῶν γλωσσῶν, τοῦτο πρῶτον ἀριθμεῖ νῦν κατὰ μικρὸν, ὅπερ ἔφην, ἐπὶ τὰ μείζονα ἀναβαίνων. Εἰπὼν γὰρ περὶ τῶν γλωσσῶν, ἐπὶ τὴν προφητεῖαν εὐθέως ἐκβαίνει, καὶ φησι· *Καὶ εἰς ἔχω προφητεῖαν*· καὶ ταύτην πάλιν μεθ' ὑπερβολῆς. Ὅπερ γὰρ ἐκεῖ οὐ γλώσσας ἔθηνεν, ἀλλὰ τὰς πάντων τῶν ἀνθρώπων γλώσσας, καὶ προῖον τὰς τῶν ἀγγέλων, καὶ τότε ἐδειξεν οὐδὲν ὄν τὸ χάρισμα ἀγάπης

χωρίς· οὕτω καὶ ἐνταῦθα οὐ τὴν προφητείαν τίθησι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑψηλοτάτην προφητείαν. Εἰπὼν γάρ, *Ἐάν ἔχω προφητείαν, ἐπήγαγε· Καὶ εἰδὼ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν· μετ' ἐπιτάσεως τίθει καὶ τοῦτο τὸ χάρισμα*

δ'. Εἶτα μετὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τὰ λοιπὰ *χρῶσιμα* προσβαίνει. Καὶ ἵνα μὴ τὸ καθ' ἕκαστον αὐτῶν λέγων δοκῆ πάλιν ἐνοχλεῖν, τὴν μητέρα καὶ πηγὴν ἀπάντων τίθησι, καὶ αὐτὴν πάλιν μεθ' ὑπερβολῆς, οὕτω λέγων· *Καὶ ἐάν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν*. Καὶ οὐδὲ ἠρέστη τούτῳ, ἀλλὰ καὶ, ὅπερ ὡς μέγιστον εἶπεν ὁ Ἀριστοῦς, καὶ τοῦτο προσέβηκεν εἰπὼν· *Ὅστε ὀρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι*. Καὶ σκόπει πῶς πάλιν κἀνταῦθα καθαίρει τῶν γλωσσῶν τὸ ἄξιωμα. Ἐπὶ μὲν γάρ τῆς προφητείας δείκνυσι πολὺ τὸ κέρδος· τὸ ἀπ' αὐτῆς, τὸ εἰδέναι τὰ μυστήρια καὶ τὴν γνῶσιν ἔχειν ἅπασαν, καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως ἔργον οὐ μικρὸν, τὸ τὰ ὀρη μεθιστάνειν· ἐπὶ δὲ τῶν γλωσσῶν αὐτὸ μόνον εἰπὼν [291] τὸ χάρισμα, ἀνεχώρησε. Σὺ δὲ μοι κάκεινο σκόπει, πῶς ἐν βραχεῖ πάντα περιέλαβε τὰ χάρισμα, προφητείαν εἰπὼν καὶ πίστιν· ἢ γὰρ ἐν λόγοις, ἢ ἐν ἔργοις ἐστὶ τὰ θαύματα. Καὶ πῶς ὁ Χριστὸς φησιν, Ἐλάχιστον μέρος τῆς πίστεως εἶναι τὸ δύνασθαι ἄρος μεταστῆσαι (ὡς γὰρ ἐλάχιστον λέγων, οὕτως ἔθηκεν εἰπὼν, *Ἐάν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σιδάπεως, ἔρειτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάσθηθι, καὶ μεταθήσεται*)· ὁ δὲ Παῦλος πᾶσαν τὴν πίστιν ταύτην εἶναι φησι; Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; Ἐπειδὴ μέγα ἦν τοῦτο, τὸ ἄρος μεταστῆσαι, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοῦ ἐμνημόνευσεν, οὐχ ὡς τοῦτο μόνως δυναμένης πάσης τῆς πίστεως, ἀλλὰ ἐπειδὴ τοῦτο μέγα εἶναι ἔδοκει τοῖς παχύτεροις διὰ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος, κἀντεῦθεν ἐπαίρει τὸ προκείμενον. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· *Ἐάν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, καὶ ἐάν δύνωμαι ὀρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι· Καὶ ἐάν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐάν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθίσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι*. Βαθὴ τῆς ὑπερβολῆς! καὶ γὰρ καὶ ταῦτα μετὰ προσθήκης ἑτέρας τίθησιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐάν δῶ τοῖς πένησι τὴν ἡμίσειαν μοῖραν τῶν ὄντων, ἢ τὰς δύο ἢ τὰς τρεῖς μοῖρας, ἀλλ' *Ἐάν πάντα μου τὰ ὑπάρχοντα*. Καὶ οὐκ εἶπε, δῶ, ἀλλὰ, *Ψωμίσω*, ὡς προσκεῖσθαι τῇ δαπάνῃ καὶ τὴν διακονίαν τὴν μετ' ἐπιμελείας ἀπάτης. *Καὶ ἐάν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθίσωμαι*. Οὐκ εἶπεν, Ἐάν ἀποθάνω, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μεθ' ὑπερβολῆς· τὸν γὰρ πάντων χαλεπώτερον θάνατον θεῖς, τὸ ζῶντα κατακαῆναι· καὶ τοῦτον χωρὶς ἀγάπης οὐδὲν μέγα ἔφησεν εἶναι. Ἐπήγαγε γοῦν, *Οὐδὲν ὠφελοῦμαι*. Ἄλλ' οὐδέπω τὴν πᾶσαν ὑπερβολὴν ἔδειξα, ἕως ἂν τοῦ Χριστοῦ τὰς μαρτυρίας τὰς περὶ ἐλεημοσύνης καὶ θανάτου εἰρημένας εἰς μέσον ἀγάγω. Τίνες οὖν εἰσὶν αἱ μαρτυρίαι; Τῷ πλουσίῳ φησὶν, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὲς πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι*· καὶ περὶ ἀγάπης δὲ διαλεγόμενος· τῆς εἰς τὸν πλησίον φησὶ, *Μεῖζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ*. Ὅθεν δὴλον, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο πάντων μέγιστόν ἐστιν. Ἄλλ' ἐγὼ λέγω, φησὶν ὁ Παῦλος, κἂν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ θῶμεν αὐτὴν, καὶ μηδὲ ἀπλῶς θῶμεν, ἀλλ' ὥστε καὶ ἐμπρησθῆναι (τοῦτο γὰρ ἐστὶν, *Ἐάν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθίσωμαι*), οὐ μέγα ἔσται κέρδος ἡμῖν τὸν πλησίον οὐκ ἀγαπῶσι.

Τὸ μὲν οὖν λέγειν τὰ χάρισμα οὐδὲν μέγα ὠφελεῖν ἀγάπης ἀπούσης, θαυμαστὸν οὐδέν· ἐπεὶ καὶ τοῦ βίου δευτέρᾳ ἐστὶ τὰ χάρισμα. Πολλοὶ γοῦν χάρισμα ἐπιδειξάμενοι, ἐπειδὴ φαῦλοι γεγονάσιν, ἐκλάσθησαν, ὡς ἐκεῖνοι οἱ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ προφητεύσαντες καὶ δαιμόνια πολλὰ ἐκβαλόντες καὶ δυνάμεις πολλὰς ποιήσαντες, ὡς Ἰούδας ὁ προδότης· ἕτεροι δὲ βίον παρασχόμενοι πιστοὶ καθαρὸν, οὐδεὶς ἔδειξθησαν ἑτέρου πρὸς τὸ σωθῆναι. Τὸ μὲν οὖν τὰ χάρισμα, ὅπερ ἔφη, δεῖσθαι ταύτης, θαυμαστὸν οὐδέν· τὸ δὲ καὶ βίον ἠκριβωμένον [292] μηδὲν ἰσχύειν ταύτης ἀνευ, τοῦτό ἐστι τὸ τὴν ὑπερβολὴν ἐμφαίνον καὶ πολλὴν ποιῶν τὴν ἀπορίαν, καὶ μάλιστα ὅταν ὁ Χριστὸς ἀμφοτέροις τούτοις τὰ μέγала φαίνεται ψηφίζόμενος, τῆ τε ἀκτημοσύνη, λέγω, καὶ τοῖς τοῦ μαρτυρίου κινδύνοις. Καὶ γὰρ τῷ πλουσίῳ φησὶν, ὅπερ ἔφησεν εἰπὼν, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὲς πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι*· καὶ τοῖς μαθηταῖς περὶ μαρτυρίου διαλεγόμενος ἔλεγεν, *Ὅς ἂν ἀπολέσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐνεκεν ἐμοῦ, εὐρήσει αὐτήν*· καὶ, *Ὅς ἐάν ὁμολογήσῃ με ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κατὰ αὐτὸν ἐμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Καὶ γὰρ πολὺς ὁ τοῦ κατορθώματος τούτου πόνος καὶ αὐτὴν σχεδὸν ὑπερβαίνων τὴν φύσιν· καὶ τοῦτο ἴσασιν οἱ καταξιωθέντες τῶν στεφάνων τούτων καλῶς· λόγος γὰρ οὐδεὶς αὐτὸ παραστῆσαι δυνήσεται· οὕτω γενναίως τὸ πρῶτόν ἐστι ψυχῆς, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς θαυμαστὸν.

ε'. Ἄλλ' ὅμως τὸ θαυμαστὸν τοῦτο οὐδὲν μέγα ἔφησεν ὠφελεῖν ἀγάπης χωρὶς ὁ Παῦλος, κἂν τὴν ἀκτημοσύνην συνεζευγμένην ἔχη. Τίνος οὖν ἐνεκεν οὕτως εἴρηκε; Τοῦτο ἤδη δεῖξαι πειράσομαι, πρότερον ἐκείνο ζητήσας, πῶς ὁ τὰ ὑπάρχοντα ψωμίζων πάντα δύναται μὴ ἔχειν ἀγάπην. Τὸν μὲν γὰρ ἔτοιμον ὄντα καῆναι καὶ τὰ χάρισμα ἔχοντα ἐγγραφεῖ ἴσως καὶ μὴ ἀγαπήσῃ· ὁ δὲ μὴ μόνον δοῦς τὰ ὑπάρχοντα, ἀλλὰ καὶ ψωμίζων, πῶς οὐκ ἀγαπᾷ; Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; Ἡ ὅτι τὸ οὐκ ὄν ὡς ὄν ὑπέθετο, ὅπερ αἰεὶ φιλεῖ ποιεῖν, ὅταν ὑπερβολὴν παραστῆσαι βουλήσῃ· ὡς ὅταν Γαλάταις γράφων λέγῃ· *Ἐάν ἡμεῖς ἢ ἀγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὁ παρελθετε, ἀνάθεμα ἔστω*. Καίτοι οὕτως αὐτὸς, οὕτε ἀγγελος ἐμελλε τοῦτο ποιεῖν· ἀλλ' ἵνα δεῖξῃ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πράγματος, καὶ τὸ μηδ' ὄλιως ἐσόμενον τέθεικε. Καὶ πάλιν ὅταν Ῥωμαίοις ἐπιστέλλῃ καὶ λέγῃ, *Οὕτε ἀγγελοι, οὕτε ἄρχαι, οὕτε δυνάμεις δυνήσονται ἡμῶς χωρὶσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ*· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐμελλον ποιεῖν ἀγγελοι, ἀλλὰ κἀνταῦθα τὸ μὴ ὄν ὑποτίθεται, ὡς περ οὖν καὶ τὸ ἐξῆς λέγων· *Οὕτε κτίσις ἑτέρα*. Καίτοιγε ἑτέρα οὐκ ἐστὶ κτίσις· πᾶσαν γὰρ αὐτὴν περιέλαβε, καὶ τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω πάντα εἰπὼν· ἀλλ' ὁμοῦ κἀνταῦθα τὸ μὴ ὄν καθ' ὑπέθεσιν τίθησιν, ὥστε δεῖξαι τὴν μεθ' ὑπερβολῆς αὐτοῦ πῶσον· ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ λέγων, ὅτι *Κἂν πάντα τις δῶ, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχη, οὐδὲν ὠφελεῖται*. Ἡ αὐτὸ οὖν ἐστὶν· εἰπεῖν, ἢ ὅτι βούλεται τοὺς παρέχοντας καὶ τυχεροὺς εἶσθαι τοῖς λαμβάνουσι, καὶ μὴ ἀπλῶς δεῖναι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐλεοῦντας καὶ κατακαμπομένους, ἐλεηθῆναι τῶν καὶ συναλγοῦντας τοῖς δεομένοις. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἐλεημοσύνη παρὰ τοῦ Θεοῦ νενομοθέτηται. Καὶ γὰρ ἡδύνατο τοὺς πένητας διατρέφειν ὁ Θεὸς καὶ χωρὶς τούτου, ἀλλ' ἵνα ἡμεῖς εἰς τὴν ἀγάπην συνῶ-

caritate : sic et hoc loco non prophetiam ponit tantum, sed summam etiam prophetiam. Cum dixisset enim, *Si habuero prophetiam*, subiunxit : *Et noverim mysteria omnia et omnem scientiam* ; cum emphasi et intentione hoc etiam charisma ponens.

4. Deinde ad reliqua charismata progreditur. Et ne singula enumerans videatur rursus molestus esse, matrem et fontem omnium ponit, et ipsam rursus cum hyperbole, sic dicens : *Et si habuero omnem fidem*. Neque satis habuit hoc dixisse, sed etiam illud, quod ut maximum Christus dixit, id etiam adjecit : *Ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum*. Perpende autem quomodo hic rursus linguarum dignitatem dejiciat. Prophetiæ namque multum ostendit lucrum, quod sciat mysteria et omnem habeat scientiam ; fidei autem opus non parvum, quod montes transferat : de linguis vero ipsum solum charisma indicans, recedit. Tu mihi illud quoque considera, quomodo præcis omnia complexus sit charismata, prophetiam dicens et fidem : aut etiam in verbis aut in operibus signa sunt. Sed quomodo Christus dixit, minimam esse fidei partem, posse montem transferre ? nam ut minimum significans, ita potuit dicens : *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti, Transi, et transibit* (*Matth. 17, 19*) : Paulus vero dicit hanc omnem fidem esse ? Quid ergo dicendum ? Quoniam magnum illud erat, montem transferre, ideo illud memoravit ; non quasi hoc sola posset tota fides, sed quia hoc magnum crassioribus videbatur esse ob molem corporis, hinc quoque rem propositam amplificat. Hoc autem vult significare : Si habuero omnem fidem, et si possim montes transferre, caritatem autem non habuero, nihil sum. 3. *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest*. Papæ, quanta hyperbole ! Etenim hæc ponit cum alio addimento. Non enim dixit : Si dedero pauperibus dimidiam facultatum mearum partem, aut duas vel tres partes ; sed, *Si omnes facultates meas*. Neque dixit, *Dedero, sed, Distribuero in cibos* ; ita ut cum impensa etiam ministerium et operam adjiciat, cum accuratatione omni. *Et si dedero corpus meum, ita ut ardeam*. Non dixit, *Si moriar* ; sed hoc etiam cum hyperbole : omnium enim gravissima morte posita, nempe vivum comburi, eam etiam sine caritate nihil magnum esse dixit. Subiunxit itaque, *Nihil mihi prodest*. Sed nondum totam hyperbolen ostendi, donec Christi testimonia circa eleemosynam et mortem in medium adduxero. Quænam ergo sunt testimonia ? Diviti dixit, *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni sequere me* (*Matth. 19, 21*) ; et de caritate erga proximum disserens ait : *Majorem hac caritatem nemo habet, ut quis ponat animam suam pro amicis suis* (*Jonn. 15, 13*). Unde palam est etiam apud Deum hoc omnium maximum esse. At ego dico, inquit Paulus, etiamsi pro Deo ponamus illam, acque solum ponamus, sed ita ut comburamur (hoc

enim sibi vult, illud, *Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam*), non magnum erit lucrum nobis, si proximum non diligamus.

Charismata seu dona nihil prosunt sine bona vita. — Itaque dicere charismata non multum prodesse, caritate absente, nihil mirum : nam in vita quoque inferiora sunt charismata. Multi namque qui charismata exhibuere, quia improbi fuerunt, pœnas dederunt : ut illi qui in nomine ejus prophetaverant, dæmonia multa ejecerant, et virtutes multas fecerant ; ut Judas proditor : alii autem fideles, qui vitam duxerant puram, nullo alio opus habuere ad salutem obtinendam. Quod ergo charismata, ut dixi, illa egeant, nihil mirum : quod autem vita accurata et pura nihil possit sine illa, hoc certe magnam effert hyperbolen, et multam parit difficultatem ; cum maxime Christus his ambobus magna decernere videatur ; nempe facultatum abdicationi, et periculis martyrii. Nam diviti ait, ut jam dixi : *Si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me* ; et discipulis de martyrio disserens dicebat : *Qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam* ; et, *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui est in cælis* (*Matth. 16, 25, et 10, 32*). Nam hujus præclaræ gestæ rei labor magnus est, et ipsam fere superat naturam : et hoc probe sciunt ii, qui hisce coronis digni fuere : nullus enim sermo id exprimere possit ; ita generosæ nempe animæ facinus est, et supra modum admirandum.

5. Attamen illud admirandum non multum prodesse sine caritate dicit Paulus, etiamsi depositas facultates simul junctas habeat. Cur ergo sic loquutus est ? Hoc jam ostendere conabor, cum primo illud quæsierim, quomodo is qui facultates omnes in cibos distribuit, possit esse sine caritate. Ille enim, qui paratus est ad corporis combustionem, licet charismata habeat, fieri fortasse potest ut non diligit : sed ille qui non modo facultates dat, sed etiam in cibos distribuit, quomodo non diligit ? Quid ergo dicendum ? Vel quod id quod non erat, ac si esset, supposuerit, quod semper facere solet, cum hyperbolen quamdam vult proferre ; ut cum Galatis scribens dixit : *Si nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam id quod accepistis, anathema sit* (*Gal. 1, 8*). Atqui neque ipse, neque angelus id facturum erat ; sed ut ostenderet rei excellentiam, id quod nunquam futurum erat posuit. Et rursus cum Romanis scribit et dicit, *Neque angeli, neque principatus, neque virtutes poterunt nos separare a caritate Dei* (*Rom. 8, 39*) : neque enim id facturi erant angeli ; sed hic etiam id supponit, quod non existit ; sicut etiam id quod sequitur, *Neque creatura alia*. Neque alia creatura : omnia enim in se comprehendit, quæ supra et quæ infra sunt, cum omnia dicit ; sed hic etiam id quod non est existere supponit, ut ostendat cum hyperbole desiderium suum : id quod etiam hic facit dicens, *Si omnia quis dederit, caritatem autem non habuerit, nihil ipsi prodest*. Aut hoc igitur est dicendum, aut quod velit eos qui cræ-

gant conjunctus et conglutinatos esse accipientibus, nec simpliciter dare sine ulla commiseratione, sed miserentes, inflexos, fractos, et cum egenis dolentes. Ideo namque eleemosyna a Deo lege constituta est. Nam poterat Deus sine ullo alio pauperes alere; sed ut nos in caritate conjungeret, et ut erga alios invicem incenderemur, ipsos jussit a nobis alii. Ideo alibi quoque dicit: *Sermo bonus melior, quam donum*: et, *Ecce sermo supra donum bonus* (Eccli. 18, 16, 17). Ipseque ait, *Misericordiam volo, et non sacrificium* (Matth. 9, 18). Quia enim mos est, illos amare qui beneficio afficiuntur, et eos qui bono afficiuntur erga beneficos bene affectos esse, vinculum amicitiae faciens, hoc lege præcepit. Sed quod queritur est, quomodo, Christo hæc ambo perfectionis esse declarante, hic illa sine caritate imperfecta esse dicat. Non ipsi contradicens, absit; sed admodum cum illo consonans. Nam diviti non modo dixit, *Vende omnia quæ habes et da pauperibus*; sed subjunxit, *Et veni sequere me*. Ex iis vero qui sequuntur illum, nihil ita discipulum Christi comprobant, ut amor proximi. *In hoc enim cognoscent omnes*, inquit, *quod discipuli mei estis, si diligatis invicem* (Joan. 13, 35). Et cum dicit, *Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam*; et, *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo, qui in cælis est* (Matth. 10, 39 et 32); non hæc dicit, quod hæc non fiant propter caritatem, sed mercedem his laboribus repositam indicat. Nam quod cum martyrio hoc quoque requirat, alibi hoc valde subindicavit, sic dicens: *Calicem quidem meum bibetis, et baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini* (Matth. 20, 23); id est, martyrium sustinebitis, pro me occidimini; *sedere autem ad dexteram vel sinistram meam*; non quod quidam sedeant ad dexteram vel ad sinistram ejus, sed supremam sedem et honorem dicens; *non est meum dare*, inquit, *sed quibus paratum est*. Deinde ostendens quibus paratum sit, ipsis advocatis, dicit: *Qui voluerit in vobis esse primus, sit omnium vestrum minister* (Ibid. v. 26), humilitatem significans et caritatem. Caritatem vero summam requirit. Ideo neque ibi substitit, sed subjunxit: *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animarum suarum redemptionem pro multis* (Ibid. v. 28); ostendens sic amare oportere, ut ipsam mors ferenda sit pro dilectis: hoc enim maxime est ipsum diligere. Ideo etiam Petro dicit: *Si quis me, pasce oves meas* (Joan. 13, 19). Et ut discatis quantum sit illud et quam præclare gestum, ipsam caritatem verbo describamus, quandoquidem ipsa re nusquam illam conspicimus; et cogitemus, quod si illa ubique abundanter esset, quanta hinc bona orientur. Neque enim legibus neque judiciis opus esset, neque supplicis, neque ullo alio hujusmodi. Nam si omnes diligerent et diligerentur, nemo cuiquam fecisset injuriam; sed cædes, pugnae, bella, seditiones, rapinae, avaritia, omniaque mala, procul abscessissent, et ad nomen usque ignoratum verum fuisset. Signa autem hoc non effecerint, sed

ad vanam gloriam et arrogantiam extollunt eos qui non attendunt.

6. *Caritas ab omni pernicie libera.* — Quodque mirum in caritate, cætera quidem bona habent adjuncta mala; verbi gratia, qui facultates non habet, ea de causa sæpe inflatur; qui dicendi peritus est, gloriae cupiditate laborat; humilis propter hoc in conscientia sua altum sapit: caritas autem ab hujusmodi omni pernicie libera est: nam contra dilectum nunquam quis extollatur. Nec mihi posueris unum qui diligit, sed omnes similiter, et tunc ejus virtutem videbis: imo potius, si placet, primo unum dilectum et unum amantem pone; amantem scilicet ut par est diligere. Nam terram tamquam cælum incolet, ubique tranquillitate fruens, et innumeras sibi nectens coronas. Qui cum talis est, et invidia et ira et livore arrogantiaque, vana gloria et mala concupiscentia, omnique absurdo amore atque morbo puram servabit animam suam. Quemadmodum enim sibi ipsi nemo quidpiam mali intulerit, ita neque hic proximis. Talis vero cum sit, cum ipso stabit Gabriele, in terra gradiens. Et qui caritatem quidem habet, talis est: qui vero signa facit, et perfectam habet scientiam sine caritate; etiamsi mille mortuos suscitaverit, nihil magnum lucrabitur, ab omnibus abruptus et cum nemine conservorum se commiseri patiens. Ideo Christus perfecte in ipsum caritatis signum dixit esse proximum diligere. Nam ait: *Si diligis me, Petre, plus his, pasce oves meas*. Vidisti' quo pacto hinc rursus subindicaverit, quod hoc sit majus martyrio? Etenim si filium quis haberet dilectum, et pro quo etiam animam dare paratus esset; deinde quispiam patrem amaret, filio autem nullo modo animam adhiberet, patrem admodum irritaret, neque sensum caperet illius in se amoris, eo quod filium contemneret. Quod si in patre et filio hoc contingit, multo magis in Deo et hominibus: amantior enim Deus est, quam patres omnes. Propterea cum dixisset: *Primum et magnum mandatum: Diliges Dominum Deum tuum*, subjunxit: *Secundum autem, nec siluit, sed adjecit, Simile est huic: Diliges proximum tuum sicut teipsum* (Matth. 22, 38, 39). Et vide quomodo cum eadem fere hyperbole hoc exigit. De Deo namque dicit, *Ex toto corde tuo*; de proximo autem tuo, *Sicut teipsum*; quod perinde est atque illud, *Ex toto corde tuo*. Etenim si accurate hoc servaretur, non servus, non liber esset; non princeps, non subditus; non dives, non pauper; non parvus, non magnus; non diabolus unquam cognitus fuisset: non dico, hic, sed etiamsi alius talis, etiamsi centum, etiamsi innumeri tales essent, nihil potuissent, illa existente. Ignis enim injectionem potius fennum tulisset, quam flammam caritatis diabolus. Hæc muro fortior est, hæc adamante firmior; et si quam aliam dixeris fortio rem materiam, omnia superat caritatis firmitas. Hanc nec divitiæ, nec paupertas vincit; imo potius non esset paupertas, non nimia divitiarum copia, si caritas esset, sed ea solum quæ ex utrisque sunt bona. Etenim ex illis copiam decerpemus, ex hac

ση, καὶ ἵνα διαθερμαινώμεθα πρὸς ἀλλήλους, παρ' ἡμῶν αὐτοὺς ἐκέλευσε τρέφεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ φησι· *Κρείσσων λόγος ἀγαθός, ἢ δόσις· καὶ, Ἰδοὺ λόγος ὑπὲρ δόμα ἀγαθός.* Καὶ αὐτὸς φησιν, *Ἐλεον* [295] *θέλω, καὶ οὐ θυσιαν.* Ἐπειδὴ γὰρ ἔθος τοὺς τε εὐεργετούμενους φιλεῖν, τοὺς τε εὐπάσχοντας πρὸς τοὺς εὐεργετοῦντας οικειότερον διακεῖσθαι, σύνδεσμον φιλίας ποιῶν, τοῦτο ἐνομοθέτησεν. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον ἐκεῖνό ἐστι, πῶς, τοῦ Χριστοῦ ἀμφοτέρα ταῦτα τελειότητα εἶναι φήσαντος, οὕτως χωρὶς ἀγάπης ἀτελὴ ταῦτα εἶναι φησιν. Οὐκ ἀντιφθεγγόμενος αὐτῷ, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτῷ συνάδων. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ πλουσίου οὐχ ἀπλῶς εἶπε, *Πώλησόν σου τὰ υπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, ἀλλ' ἐπήγαγε, Καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι.* Ἡ δὲ ἀκολούθησις αὐτοῦ οὐδένα οὕτω μαθητὴν ἀποδεικνυσι τοῦ Χριστοῦ, ὡς τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν. *Ἐρ γὰρ τοῦτ' ἠρώσονται πάντες, φησὶν, ὅτι μαθηταὶ μοῦ ἐστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.* Καὶ ὅταν δὲ λέγῃ, *Ὅς ἂν ἀπολάβῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐνεκεν ἐμοῦ, εὐρήσει αὐτήν· καὶ, Ὅς ἂν ὁμολογήσῃ μὲν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσῃ καὶ ἰσχυρῶς ἐμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὐ τοῦτ' ἠρώσῃ, ὅτι οὐ δι' ἀγάπην, ἀλλὰ τὸν μισθὸν τὸν ἀποκείμενον τοῖς πόνοις τούτοις δηλοῖ· ἐπεὶ ὅτι μετὰ τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦτο ζητεῖ, ἀλλαχοῦ σφόδρα αὐτὸ ἠνέξατο, οὕτως εἰπὼν· *Τὸ μὲν ποτήριόν μου πίεσθε, καὶ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐγὼ βάπτισμαι, βαπτισθῆτε·* τουτέστι, *Μαρτυρήσατε, σφαιρήσατε ὑπὲρ ἐμοῦ· τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων, οὐχ ὡς τινων καθημένων ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων, ἀλλὰ τὴν ἀνωτάτω λέγων προεδρίαν τε καὶ τιμὴν, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, φησὶν, ἀλλ' οἷς ἠτοίμασται.* Εἶτα δεικνύς τίσιν ἠτοίμασται, καλέσας αὐτοὺς, φησὶν· *Ὅς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔστω πάντων ὑμῶν διάκονος·* ταπεινοφροσύνην δηλῶν καὶ ἀγάπην. Ἀγάπην δὲ ἐπιτεταμένην ἀπαιτεῖ. Διὰ δὴ τοῦτο οὐδὲ μέχρι τούτου ἔστι, ἀλλ' ἐπήγαγεν· *Ὅσπερ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἤθεε διακορηθῆναι, ἀλλὰ διακορηθῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀπὸ πολλῶν·* δεικνύς ὅτι οὕτω δεῖ φιλεῖν, ὡς καὶ σφαιρηθεῖσθαι ὑπὲρ τῶν ἀγαπωμένων· τοῦτο γὰρ μάλιστα αὐτὸν ἐστὶ φιλεῖν. Διὸ καὶ τῷ Πέτρῳ φησιν, *Εἰ φιλεῖς με, ποίμαινε τὰ πρόβατά μου.* Καὶ ἵνα μάθητε δόξον ἐστὶ τὸ κατόρθωμα, ὑπογράφωμεν αὐτὴν τῷ λόγῳ, ἐπειδὴ τὸς πράγμασι αὐτὴν οὐχ ὀρωμένον φαινομένην, καὶ ἐνοήσωμεν, ὡς εἰ πανταχοῦ μετὰ δαψιλείας ἦν αὕτη, πόσα ἂν ἐγένετο ἀγαθὰ. Οὔτε γὰρ νόμων οὔτε δικαστηρίων ἔδει, οὐ κολάσεων, οὐ τιμωριῶν, οὐκ ἄλλου τῶν τοιούτων οὐδενός. Εἰ γὰρ ἄπαντες ἡγάπων καὶ ἡγαπῶντο, οὐδὲν ἂν ἠδίκησεν οὐδεὶς, ἀλλὰ καὶ φόνος καὶ μάχαι καὶ πόλεμοι καὶ στάσεις καὶ ἀρπαγαὶ καὶ πλεονεξίαι καὶ πάντα ἂν ἐκποδῶν ἐγεγόνει τὰ πονηρὰ, καὶ μέχρις ὀνόματος ἂν ἠγνοήθη ἡ κακία. Τὰ μέντοι σημεῖα οὐκ ἂν τοῦτο εἰργάζατο, ἀλλὰ καὶ εἰς κενοδοξίαν ἐπαίρει· τοὺς μὴ προσέχοντας καὶ ἀπόνοιαν,*

ζ'. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστόν τῆς ἀγάπης, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα ἀγαθὰ ἔχει παρεξευγμένα τὰ κακὰ· οἷον ὁ ἀπτήμων φυσάται πολλὰκις διὰ τοῦτο, ὃ λέγειν εἰδώς καὶ [296] δοξομανίαν νοσεῖ, ὃ ταπεινόφρων δι' αὐτὸ τοῦτο πολλὰκις κατὰ τὸ συνειδὸς μέγα φρονεῖ· ἢ δὲ ἀγάπη πάσης τῆς τοιαύτης ἀπήλλακται λύμης· κατὰ

a Vetus interpres legit οὐδένα ἄν, editi οὐδὲν ἄν

γὰρ τοῦ ἀγαπωμένου οὐκ ἂν τις ἐπαρθεῖη ποτέ. Καὶ μὴ μοι θῆς ἕνα ἀγαπῶντα, ἀλλὰ πάντας ὁμοίως, καὶ τότε αὐτῆς ἔφει τὴν ἀρετὴν· μᾶλλον δὲ, εἰ βούλει, πρῶτον ἕνα ἀγαπῶμενον καὶ ἕνα φιλοῦντα τίθει, φιλοῦντα μέντοι, ὡς φιλεῖν ἄξιον. Τὴν γὰρ γῆν οὕτως ὡς τὸν οὐρανὸν οἰκῆσει, πανταχοῦ γαλήνης ἀπολαύων, καὶ μυρίους ἑαυτῷ πλέκων στεφάνους. Ὁ γὰρ τοιοῦτος καὶ φθόνου καὶ ὀργῆς καὶ βασκανίας καὶ ἀπονοίας καὶ κενοδοξίας καὶ πονηρᾶς ἐπιθυμίας καὶ παντὸς ἔρωτος ἀτόπου καὶ παντὸς νοσήματος καθαρεύουσιν διατηρήσει τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Ὅσπερ γὰρ ἑαυτὸν οὐκ ἂν τις ἐργάσαιτο τι κακόν, οὕτως οὐδὲ τοὺς πλησίον οὗτος. Τοιοῦτος δὲ ὢν, μετ' αὐτοῦ στήσεται τοῦ Γαβριὴλ ἐπὶ τῆς γῆς βαδίζων. Καὶ ὁ μὲν ἀγάπην ἔχων τοιοῦτος· ὁ δὲ σημεῖα ποιῶν, καὶ γινώσκων ἔχων ἀπρητισμένην, ταύτης ἄνευ, κἂν μυρίους ἐγείρῃ νεκρούς, οὐδὲν μέγα ὄνησει, πάντων ἀπερρηγμένων καὶ οὐδενὶ τῶν συνδούλων ἀναμιγνύναι ἑαυτὸν ἀνεχόμενος. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τῆς εἰς αὐτὸν ἀκριβοῦς ἀγάπης σημεῖον ἔφησεν εἶναι, τὸ τὸν πλησίον φιλεῖν. *Εἰ γὰρ φιλεῖς με, φησὶν, ὦ Πάτερ, τούτων πλέον, ποίμαινε τὰ πρόβατά μου.* Εἶδες πῶς καὶ ἐντεῦθεν πάλιν ἠνέξατο, ὅτι μαρτυροῦν μείζον τοῦτο, Καὶ γὰρ εἰ παῖδά τις εἶχεν ἀγαπητὸν, καὶ ὑπὲρ οὗ καὶ τὴν ψυχὴν ἂν ἐπέδωκεν, εἰτά τις τὸν μὲν πατέρα ἐφίλει, τῷ δὲ παιδί μὴδ' ὄλωσ προσεῖχε, σφόδρα ἂν παρῶσεν τὸν πατέρα, καὶ οὐκ ἂν ἦσθετο τῆς οἰκείας ἀγάπης διὰ τὴν τοῦ παιδὸς ὑπεροφίαν. Εἰ δὲ ἐπὶ πατρὸς καὶ παιδὸς τοῦτο συμβαίνει, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· καὶ γὰρ πατέρων ἀπάντων ἐστὶ φιλοστοργότερος ὁ Θεός. Διὰ δὴ τοῦτο εἰπὼν, *Πρῶτη καὶ μεγάλη ἐντολή, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, ἐπήγαγε, Δευτέρα δὲ, καὶ οὐκ ἐσίγησεν, ἀλλὰ προσέθηκεν, Ὁμοίᾳ αὐτῆς, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν.* Καὶ ὅρα πῶς μετὰ τῆς αὐτῆς σχεδὸν ὑπερβολῆς ἀπαιτεῖ καὶ ταύτην. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ φησιν, *Ἐξ ὅλης καρδίας σου*· περὶ δὲ τοῦ πλησίον σου, *Ὅς ἑαυτόν, ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ, Ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου.* Καὶ γὰρ εἰ μετὰ ἀκριβείας τοῦτο ἐφυλάττετο, οὐ θυλός, οὐκ ἐλευθερός ἦν, οὐκ ἄρχων, οὐκ ἀρχόμενος, οὐ πλούσιος, οὐ πένης, οὐ μικρὸς, οὐ μέγας, οὐ διάβολος ἂν ἐγνώσθη ποτέ· οὐ λέγω, οὗτος, ἀλλ' εἰ καὶ ἕτερος τοιοῦτος, μᾶλλον δὲ εἰ καὶ ἑκατὸν, καὶ μυριοὶ τοιοῦτοι ἦσαν, οὐδὲν ἂν ἰσχυσαν ἐκείνης οὐσης. Μᾶλλον γὰρ χόρτος ἤνεγκε πυρὸς ἐπαγωγὴν, ἢ φλόγα ἀγάπης ὃ διάβολος. Αὕτη τεῖχος ἰσχυροτέρα, αὕτη ἀδάμαντος σεβρότερα· κἂν ἐτέραν ταύτης ἰσχυροτέραν εἴπῃς ὕλην, πάντα ὑπερβάλλει τῆς ἀγάπης ἢ σεβρότης. Ταύτην οὐ πλούτος, οὐ πενία νικά· μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν ἦν πενία, οὐκ [295] ἀμετρία πλούτου, εἰ ἀγάπη ἦν, ἀλλὰ τὰ ἐξ ἑκατέρων ἀγαθὰ μόνον. Καὶ γὰρ τὴν ἐξ ἐκείνου ἀφθονίαν ἐκαρπώσαμεθα ἂν, καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀμεριμνίαν· καὶ οὔτε τοῦ πλούτου τὰς φροντίδας, οὔτε τῆς πενίας τὰ δέος ὑπεμείναμεν ἂν. Καὶ τί λέγω τὰ ἐξ αὐτῆς κέρδη; Αὐτὸ γὰρ καθ' ἑαυτὸ τὸ φιλεῖν ἐννόησον ἡλίκον ἐστὶ, πόσῃ φέρει τὴν εὐφροσύνην, ἐν πόσῃ καθίστησι χάριτι τὴν ψυχὴν, ὃ μάλιστα αὐτῆς ἐστὶν ἐξαιρετόν. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῆς ἀρετῆς μέρη συνεξευγμένον ἔχει τὸν πόνον, οἷον νηστεία, σωφροσύνη, ἀγρυπνία, βασκανία, ἐπιθυμία, ὑπεροφία· ἢ δὲ ἀγάπη μετὰ τοῦ κέρδους πολλὴν ἔχει καὶ τὴν ἡδονὴν, καὶ πόνον. οὐδένα· καὶ καθάπερ μέλιττα ἀγαθὴ, τὰ πανταχόθεν συνάγουσα ἀγαθὰ, εἰς τὴν τοῦ φιλοῦντος κατατίθεται ψυχὴν. Κἂν δουλεύῃ τις, ἡδίω τῆς ἐλευθερίας ἀποφαίνει τὴν δουλείαν. Ὁ γὰρ φιλῶν οὐχ οὕτως ἐπιτάττων.

ὡς ἐπιταττόμενος χαίρει, καίτοι γε τὸ ἐπιτάττειν ἡδύ· ἀλλὰ μετατίθησιν αὐτὴ τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, καὶ πάντα ἐν χερσίν ἔχουσα παραγίνεται τὰ ἀγαθὰ, πάσης μητρὸς ἡπιωτέρα, πάσης βασιλίδος εὐπωρότερα, καὶ τὰ ἐπίπονα κοῦφα ποιεῖ καὶ ῥάστα, τὴν μὲν ἀρετὴν εὐκόλον, τὴν δὲ κακίαν πικροτάτην ἡμῖν ἀποφαίνουσα. Σκόπει δέ· Τὸ δαπανᾶν λυπηρὸν εἶναι δοκεῖ καὶ ποιεῖ αὐτὴ αὐτὴ ἡδύ· τὸ λαμβάνειν τὰ ἐτέρων ἡδύ, καὶ οὐκ ἀφίρσιν αὐτὴ φαίνεται ἡδύ, ἀλλὰ φεύγειν ὡς μοχθηρὸν παρασκευάζει. Πάλιν τὸ κακῶς λέγειν, γλυκὺ πᾶσιν εἶναι δοκεῖ· αὐτὴ τοῦτο μὲν μικρὸν ἀποφαίνει, τὸ δὲ καλῶς λέγειν, ἡδύ· οὐδὲν γὰρ οὕτως, ὡς τὸν φιλούμενον ἐγκωμιάζειν, ἡμῖν ἡδύ. Πάλιν ὁ θυμὸς ἔχει τινὰ ἡδονὴν, ἀλλ' ἐνταῦθα οὐκέτι, ἀλλὰ πάντα αὐτοῦ τὰ νεῦρα ἀνήρηται· κἄν λυπηρῆσιν τὸν φιλοῦντα ὁ ἀγαπώμενος, θυμὸς μὲν οὐδαμῶς φαίνεται, δάκρυα δὲ καὶ παρακλήσεις, καὶ ἰκετηριαί· τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ παροξυνθῆναι. Κἄν βδὴ ἀμαρτάνοντα, πνεύσει καὶ ὀδυνᾶται· ἀλλὰ καὶ ἡ ὀδύνη αὐτὴ ἡδονὴν φέρει. Τῆς γὰρ ἀγάπης καὶ τὰ δάκρυα καὶ ἡ λύπη γέλωτος παντὸς ἡδύ καὶ χαρᾶς. Οὐχ οὕτω γοῦν ἀναπαύονται οἱ γελῶντες, ὡς οἱ ὑπὲρ φίλων κλαίοντες· κἄν ἀπιστῆς, ἐπίσχεσ αὐτῶν τὰ δάκρυα, καὶ ὡς τὰ ἀνήκεστα παθόντες, οὕτω δυσχεραίνουσιν. Ἄλλ' ἡδονὴν ἔχει, φησὶν, ἄτοπον τὸ φιλεῖν. Ἄπαγε, καὶ εὐφύμει, ἄνθρωπε· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡδονῆς καθαροῦσι τοιαύτης, ὡς ἀγάπη γνησία.

ζ'. Μὴ γάρ μοι ταύτην εἶπης τὴν δημώδη καὶ ἀγοραῖον, καὶ νόσον μᾶλλον ἢ ἀγάπην οὖσαν, ἀλλὰ ταύτην ἦν ὁ Παῦλος ἐπιζητεῖ, τὴν τὸ συμφέρον τῶν ἀγαπωμένων σκοποῦσαν, καὶ δῆλει ὅτι πατέριον οὗτοι φιλοστοργότεροι. Καὶ ὥσπερ οἱ χρήματα φιλοῦντες οὐκ ἂν ἔλοιτο δαπανῆσαι χρήματα, ἀλλ' ἦδιον ἂν ἐν στενοχωρίᾳ γενέσθαι, ἢ ἐκεῖνα ἰδεῖν ἐλαττούμενα· οὕτω καὶ ὁ πρὸς τινὰ ἡδέως ἔχων, μύρια ἂν ἔλοιτο παθεῖν, ἢ τὸν ἀγαπώμενον καταβλαπτόμενον ἰδεῖν. Πῶς οὖν, φησὶ, τὸν Ἰωσήφ ἢ Αἰγυπτία φιλοῦσα, καθυβρίσαι ἠθέλησεν; Ὅτι ταύτην ἐφίλει τὴν ἀγάπην τὴν [296] διαβολικὴν. Ὁ μὲντοι Ἰωσήφ οὐ ταύτην, ἀλλ' ἦν ὁ Παῦλος ζητεῖ. Ἐνόησον οὖν ὅσης ἀγάπης αὐτοῦ τὰ ῥήματα ἦν, καὶ τὰ πράγματα ἃ ἐκείνη ἔλεγε· Καθύβριστόν με καὶ ποίησον μοιχαλίδα, καὶ τὸν ἄνδρα ἀδίκτησον, καὶ τὴν οἰκίαν ἀνάτρεψον ἅπασαν, καὶ σαυτὸν τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἔκβαλε παρῆρσις· ἄπερ οὐ μόνον ἐκείνον, ἀλλ' οὐδὲ ἑαυτὴν φιλοῦστος ἦν. Οὗτος δὲ ἐπειδὴ γνησίως ἐφίλει, τούτων πάντων ἀπῆγε. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι αὐτῆς ἐκῆθετο, ἐκ τῆς παραινέσεως αὐτὸ κατὰμαθε. Οὐ γὰρ ἀπόστατο μόνον αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ παραίνεσιν εἰσήγαγε πᾶσαν δυναμένην σθέσαι πυράν. *Εἰ γὰρ ὁ κύριός μου*, φησὶν, *οὐ γινώσκει δι' ἐμὲ οὐδὲν τῶν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ*. Εὐθέως αὐτὴν ἀνέμνησε τοῦ ἀνδρός, ἵνα ἐντρέψῃ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ ἀνὴρ σου, ἀλλ' Ὁ κύριός μου, ὃ μᾶλλον ἱκανὸν ἦν αὐτὴν καταστρεῖν, καὶ πείσαι ἐννοῆσαι τίς οὖσα τίνος ἐρᾷ, ὅτι δέσποινά οὖσα, δούλου. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος κύριος, καὶ σὺ κυρία. Αἰσχύνθητι τοίνυν τὴν πρὸς τὸν δούλον ὁμιλίαν, καὶ

ἐνόησον τίνος οὖσα γυνή, τίνι βούλει συμπλακῆναι, καὶ περὶ τίνα ἀχάριστος γίνῃ καὶ ἀγνώμων, καὶ ὅτι ἐγὼ πλείονα αὐτῷ ἀπονέμω εὐνοίαν. Καὶ ὅρα πῶς ἐπαίρει αὐτοῦ τὰς εὐεργεσίας. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν τῶν ὑψηλῶν ἐννοῆσαι ἡδύνατο ἢ βάρβαρος ἐκείνη καὶ ἀκόλαστος, ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτὴν ἐντρέπει λέγων· *Οὐ γινώσκει δι' ἐμὲ οὐδὲν*· τουτέστιν, *Εὐεργετεῖ με μεγάλα, καὶ οὐ δύναμαι τὸν προστάτην ἐν τοῖς κυρίοις πλῆξαι*. Ἐμὲ δεύτερον ἐποίησε δεσπότην τῆς οἰκίας, καὶ, *Οὐδεὶς ὑπεξήρηται μου, πλὴν σοῦ*. Ἐνταῦθα ἐπαίρει αὐτῆς τὸ φρόνημα, ἵνα κἄν οὕτως αἰσχυνοῦνται παρασκευάστῃ, καὶ δεῖξῃ μεγάλην οἴσαν τὴν τιμὴν. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἔσθη, ἀλλὰ καὶ ἐπήγαγεν ὄνομα ἱκανὸν αὐτὴν καταστρεῖν, λέγων· *Διὰ τὸ σε γυναῖκα αὐτοῦ εἶναι, καὶ πῶς ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ πονηρὸν τοῦτο*; Ἄλλὰ τί λέγεις; ὅτι οὐ πάρεστιν ὁ ἀνὴρ, οὐδὲ οἶδεν ὅτι ἀδικεῖται; Ἄλλ' ὁ Θεὸς ἐπόψεται. Ἄλλ' οὐκ ἐκέρδανεν οὐδὲν ἀπὸ τῆς συμβουλῆς ἐκείνης, ἀλλ' ἐπεσπάζατο αὐτόν. Τὴν γὰρ οἰκίαν μανίαν πληρώσαι βουλομένη, οὐ φιλοῦσα τὸν Ἰωσήφ, ταῦτα ἐπρατε· καὶ ὄηλον ἐξ ὧν μετὰ ταῦτα ἐποίησε. Καὶ γὰρ δικαστήριον καθίζησι, καὶ κατηγορίαν εἰσάγει, καὶ τὰ ψευδῆ καταμαρτυρεῖ, καὶ ἐκδίδωσι θηρίῳ τὸν οὐδὲν ἡδικηκότα, καὶ εἰς δεσμοτήριον ἐμβάλλει· μᾶλλον δὲ, τὸ γε αὐτῆς μέρος, καὶ ἀνείλεν· οὕτω τὸν δικαστὴν καθώπλισε. Τί οὖν; ἄρα καὶ Ἰωσήφ τοιοῦτος; Τοῦναντίον μὲν οὖν ἅπαν· οὕτε γὰρ ἀντίπερ, οὕτε κατηγοροῦσε τῆς γυναικός. Ἰπιστήθη γὰρ ἂν, φησὶ. Καὶ μὴν σφόδρα ἐφιλείτο, καὶ ὄηλον οὐκ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους. Εἰ γὰρ μὴ σφόδρα αὐτὸν βάρβαρος ἐκεῖνος ἐφίλει, κἄν ἀπέκτεινε σιγῶντα καὶ οὐδὲν ἀντιλέγοντα. Καὶ γὰρ Αἰγύπτιος ἦν, καὶ ἄρχων, καὶ περὶ εὐνήν ἡδικημένος, [297] ὡς ἐνόμιζε, καὶ πᾶρ οἰκέτου, καὶ οἰκέτου τοιαῦτα εὐεργετηθέντος. Ἄλλ' ἐνίκησε ταῦτα πάντα ὁ πόθος καὶ ἡ χάρις, ἦν ὁ Θεὸς αὐτοῦ κατέχευε. Μετὰ δὲ τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀγάπης ταύτης καὶ τεκμήρια εἶχεν οὐ μικρὰ, εἰ δικαιολογεῖσθαι ἐβούλετο, αὐτὰ τὰ ἱμάτια. Εἰ γὰρ αὐτὴ ἦν ἢ βιασθεῖσα, τὸν χιτῶνα αὐτῆς περιεβῆρῃθαι ἔδει, τὴν ὄψιν κατασπαράσθαι, οὐ τὰ ἐκείνου κατέχειν ἱμάτια. Ἄλλ' ἤκουσε, φησὶν, ὅτι ὑψώσα τὴν φωνήν, καὶ καταλιπὼν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ἀπῆλθε. Τίνος οὖν ἔνεκεν καὶ ἀπέδυσας; τί γὰρ παθούση βίαν ἀγαπητῶν ἦν; Τὸ ἀπαλλαγῆναι τοῦ ἐνοχλοῦντος. Ἐγὼ δὲ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα δεῖξαι δύνησμαι αὐτοῦ τὴν εὐνοίαν καὶ τὴν ἀγάπην. Καὶ γὰρ ὅτε εἰς ἀνάγκην ἐνέπεσε τοῦ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν τοῦ δεσμοτηρίου καὶ τῆς ἐκεῖ διατριβῆς, οὐδὲ τότε ἐξείπε τὸ δρᾶμα, ἀλλὰ τί φησι; *Καὶ ἐγὼ οὐκ ἐποίησα οὐδὲν, ἀλλὰ κλοπῇ ἐκλάπην ἐκ γῆς Ἑβραίων*· καὶ οὐδαμῶς μέμνηται τῆς μοιχαλίδος, οὐδὲ καλλωπίζεται ἐπὶ τῷ πράγματι, ὃ πᾶς τις οὖν ἂν ἐπαθεν, εἰ καὶ μὴ φιλοτιμίαις ἔνεκεν, ἀλλ' ὥστε μὴ ὀφείλει πονηρὰς ἔνεκεν αἰτίας εἰς τὸ οἶκημα ἐμβεβλήσθαι ἐκεῖνο. Εἰ γὰρ καὶ ἀμαρτάνοντες ἄνθρωποι, οὐδὲ οὕτως ἀπέχονται τοῦ ταῦτα ἐγκαλεῖν, καίτοι γε αἰσχυρῶν τοῦ πράγματος φέροντος, πῶς οὐκ ἄξιον θαυμάσαι ἐκείνον, ὅτι καὶ καθαρὸς ὢν οὐκ εἶπε τὸν ἔρωτα τῆς γυ-

vero libertatem a curis, ac neque divitiarum sollicitudines, neque paupertatis metum sustineremus. Ecquid dico de lueris ex illa partis? Ipsa quoque in se dilectio, quanta sit considera, quantam ferat lætitiā, in quanta gratia constituat animam: quod quidem in illa eximium est. Aliæ namque virtutis partes conjunctum habent laborem; verbi gratia, jejunium, temperantia, vigiliæ, invidiam, concupiscentiam, contemptum: caritas autem cum lucro multam habet etiam voluptatem, et laborem nullum: et sicut bona apis, undique bona colligens, illa deponit in anima ejus qui diligit. Etiam si quis serviat, libertate suaviorem exhibet servitutem. Qui enim amat non ita gaudet cum imperat, ut cum imperatur, etiam si imperare sit jucundum; sed ipsa rerum naturam transmutat, advenitque in manu bona omnia habens, quavis matre blandior, quavis regina locupletior: quæque laboriosa sunt, levia et facilia reddit, virtutem facilem, nequitiam acerbissimam nobis exhibens. Animadvertite autem: impendere videtur molestum esse, et hoc illa dulce reddit; aliena accipere jucundum, et non sinit illud jucundum apparere, sed ut pravum fugere suadet. Rursus maledicere suave omnibus videtur esse; ipsa autem illud amarum esse declarat, et benedicere dulce: nihil enim nobis ita suave est, ut laudare eum quem amamus. Rursus ira aliquam habet voluptatem; at hic nequaquam, sed omnes ejus nervi sublati sunt: etiam si is qui diligitur diligenti se molestiam creavit, ira nusquam apparet, sed lacrymæ, adhortationes et supplicationes: tantum abest ut exasperetur. Etiam si videat peccantem, luget et dolet; sed dolor ille voluptatem affert. Caritatis enim lacrymæ et dolor risu sunt omni et gaudio suaviores. Non adeo igitur quiescunt ii qui rident, ut ii qui pro amicis plorant: et si id non credis, reprime illorum lacrymas, et ac si gravissima paterentur, ita ægre ferunt. At amare, inquires, absurdam habet voluptatem. Absit, bona verba, o homo: nihil enim ita purum est ut caritas genuina.

7. Ne mihi enim dicas illam popularem et forensē, qui est potius morbus, quam caritas et amor, sed hanc quam Paulus quærit, quæ quod utile dilectis est spectat, et videbis illos esse patribus amantiores. Ac quemadmodum ii qui pecunias amant, pecunias impendere non elegerint, sed suavius putant in angustia esse, quam illas imminutas videre: sic et ille qui erga aliquem bene et suaviter affectus est, innumera pati maluerit, quam dilectum videre læsum. Quomodo igitur, inquires, Ægyptia illa, quæ Josephum amabat, illum contumelia afficere voluit? Quia illum amabat dilectione diabolica. Joseph vero non hanc habuit, sed eam quam Paulus dilectionem quærebat. Cogita igitur quantæ caritatis ejus verba essent, et quas res illa dicebat: Me contumelia affice et adulteram redde: injuriam infer viro, et totam subverte domum, teque ipsum abjice a fiducia quam in Deum habes: quæ verba illius erant, quæ nec illum, nec seipsam amaret. Hic autem, quoniam sincere amabat, hæc omnia abiecit. Atque ut ediscas quod

ejus curam gereret, ex ejus adhortatione id percipe. Non modo enim illam repulit, sed et adhortationem induxit, quæ poterat omnem flammam extinguere: *Si enim dominus meus*, inquit, *propter me nihil novit in domo sua* (Gen. 39, 8). Statim illi virum suum in mentem revocavit, ut illam pudore afficeret. Nec dixit, Vir tuus, sed *Dominus meus*, quod magis posset illam retinere et suadere cogitare, quænam cum esset, quem amaret, nempe domina servum. Nam si ille est dominus, et tu domina. Pudeat te igitur colloqui talis cum servo, et cogita cujus cum sis uxor, cum quo velis coire, et in quem sis ingrata, et quod ego majorem exhibeam benevolentiam. Vide autem quomodo ejus extollat beneficia. Quia enim nihil sublime poterat barbara illa et impudica cogitare, ab humanis illam pudore suffundit, dicens: *Propter me nihil cognoscit*; id est, Magna mihi beneficia confert, nec possum patronum in rebus præcipuis lædere. Mo secundum dominum fecit domus sua, et *Nullus eximitur, nisi tu*. Hic ejus sensum et animum extollit, ut sic illam ad pudorem inducat, et ostendat magnum esse honorem. Neque hic substitit, sed etiam induxit nomen quod posset illam retinere dicens: *Eo quod tu sis uxor ejus; et quomodo faciam verbum hoc malum?* Sed quid dicis? Non adest vir, neque scit se injuria affici? Sed Deus aspiciet. At nihil ex tali consilio illa lucrata est, sed illum attraxit. Furorem namque suum complere volens, non amans Josephum hæc fecit, ut palam est ex iis quæ postea designavit. Judicium enim constituit, et accusationem infert, atque falsa testificatur, ac feræ tradit eum, qui se nihil læserat, in carceremque conjicit; imo potius, quantum in se erat, occidit: ita nempe judicem armavit. Quid igitur? eratne Joseph etiam talis? Imo contra; neque enim contradixit, neque mulierem accusavit. At, inquires, non creditum illi fuisset. Atqui valde amabatur, ut palam est, non ex principio solum, sed etiam ex fine. Nisi enim illum barbarus ille multum dilexisset, etiam occidisset silentem et nihil contradicentem. Etenim Ægyptius erat et princeps, et in conjugali lecto affectus injuria, ut putabat; et a famulo, a famulo inquam, qui tot beneficia acceperat. Sed hæc omnia vicit dilectio et gratia, quam Deus in illum infudit. Cum gratia autem et dilectione hæc indicia habuit non parva, si jure contendere voluisset, ipsa vestimenta. Si enim illa vim passa fuisset, oportebat ruptam ejus fuisse tunicam, laceratum vultum, non illius vestimenta tenere. *Sed audivit*, inquit, *quod vocem extuli, et relictis vestibus abiit* (Gen. 39, 13). Cur ergo eum exuisti? quid vim patienti optandum erat? Ut liberaretur ab eo qui sibi violentiam inferret. Ego vero non hinc tantum, sed etiam ex sequentibus ostendere possim ejus benevolentiam et amorem. Etenim cum in necessitatem incidit, ut causam diceret carceris et diurnæ in illo moræ; neque tunc drama illud et rem gestam aperuit; sed quid ait? *Et ego nihil feci, sed furtivo sublatus sum ex terra Hebræorum* (Gen. 40, 15). Et nusquam memorat adulteram; neque de ea roglorietur, quod quislibet alius fecisset, etiam si non

gloriæ causa, sed ne videretur mala de causa in tale conjectus fuisse domicilium. Si enim peccantes homines neque sic abinent a tali accusatione, etiamsi res dedecus afferat: quomodo non dignus admiratione ille est, quod cum esset purus, non dixerit amorem mulieris, neque peccatum evulgaverit, neque etiam quando in solium ascendit et Ægypti totius rex factus est, injuriæ sibi a muliere illatæ recordatus sit, neque ab illa pœnas expetierit?

8. Vidistin' quomodo ipse ejus curam habebat; illa vero non amabat, sed furebat? Neque enim Josephum diligebat, sed volebat libidinem explere: nam si quis ipsa verba accurate examinaverit, ea furorem omnino spirant et cædem. Quid enim ait? *Induxisti puerum Hebræum, ut nobis illuderet* (Gen. 39, 17): beneficium marito exprobrans: et vestimenta ostendebat, omni fera sævior. Sed non ita ille. Ecquid dico ejus erga ipsam benevolentiam, quando erga fratres, qui ipsum penè occiderant, talis erat, et numquam de ipsis vel intus vel foris aliquid grave vel molestum dixit? Ideo Paulus caritatem dixit esse matrem omnium bonorum, eamque præfert signis aliisque charismatibus. Quemadmodum enim si vestes et calcei aurei sint, alio etiam indicio opus habemus, ut noscamus regem; si vero purpuram videamus et diadema, nullum aliud regni signum videre quærimus: ita hic quoque. Cum caritatis est impositum diadema, sufficit ut Christi verum discipulum ostendat, non nobis tantum, sed etiam infidelibus. *In hoc enim, inquit, cognoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilexeritis invicem* (Joan. 13, 35). Itaque hoc signum omnibus signis est majus, siquidem in ipso cognoscitur discipulus. Etiamsi enim quidam innumera edant signa, si invicem dissideant, ridiculi infidelibus erunt: quemadmodum si nullum faciunt signum, et sese valde mutuo diligant, et venerandi et invicti apud omnes manebunt. Nam et Paulum ideo miramur, non propter mortuos quos suscitavit, non propter leprosos quos mundavit, sed quia dicebat, *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* (2. Cor. 11, 29)? Etiamsi enim millia ad hæc signa adjeceris, par nihil dices. Nam et ipse dicebat, magnam sibi mercedem repositam esse, non quod signa fecisset, sed quia infirmis factus est infirmus. *Quænam est enim, inquit, mea merces? Ut evangelizans sine sumptu ponam Evangelium* (1. Cor. 9, 18).

Et cum se apostolis præponit, non dicit, Plura quam ipsi feci signa, sed, *Plus illis laboravi* (1. Cor. 15, 10). Quin etiam fame ideo mori volebat, pro salute discipulorum: *Bonum est enim, inquit, mihi magis mori, quam ut gloriationem meam quis evacuet* (1. Cor. 9, 15); non quod ipse gloriaretur, sed ne videretur ipsis exprobrare. Nusquam enim solet gloriari in bonis operibus suis, si tempus ad id non vocet; sed etiamsi coactus sit, insipientem se vocat.

Paulus aliquando coactus gloriatur. — Si quando autem gloriatur, in infirmitatibus, in contumeliis, in eo quod valde misereatur eorum quibus molestia creatur, id facit; ut etiam hoc loco dicit: *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* Hæc verba sunt periculis ipsis majora: ideoque illa posteriora ponit, sermonem amplificans. Quanam ergo re nos digni fuerimus, si cum illo comparemur, qui neque pecunias despiciamus propter nos ipsos, neque superflua ex facultatibus erogamus? At non ille sic, sed et animam et corpus tradebat, ut qui illum lapidabant et colaphis cædebant, regnum consequerentur. Sic enim me, inquit, docuit Christus diligere, qui novum mandatum reliquit de dilectione, et quod ipse operibus implevit. Etenim cum Rex universorum esset, et beatæ illius naturæ; homines, quos ex nihilo produxit, et quibus millia contulit beneficia, se contumelia afficientes et respicientes non aversatus est, sed et homo factus est propter illos, cum meretricibus et publicanis conversatus est, dæmoniacos curavit, et cælum pronisit. Post hæc autem omnia comprehensum ipsum colaphis ceciderunt, ligaverunt, flagellarunt, irriserunt, demum crucifixerunt. Sed ne sic quidem illos aversatus est, sed cum sursum esset in cruce, dixit, *Pater, dimitte illis peccatum* (Luc. 23, 34). Latronem vero, qui eum auto accusaverat, etiam in paradisu introduxit, et persequutorem Paulum apostolum fecit; sibi autem proprios et addictos discipulos ad mortem tradidit propter Judæos, qui ipsum crucifixerant. Hæc igitur omnia, quæ Dei sunt, quæ hominum, apud nos colligentes, hæc præclara gesta æmulemur, et caritatem charismatibus omnibus superiorem acquiramus, ut et præsentia et futura bona assequamur: quorum utinam nos participes fieri contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIII.

CAP. 13, v. 4. *Caritas patiens est, benigna est: non annulatur, non agit perperam, non inflatur.*

1. Postquam enim prouuntiavit, nec fidei, nec scientiæ, nec prophetiæ neque linguarum, neque charismatum, nec perfectæ vitæ, nec martyrii, si caritas absit, magnam esse utilitatem, necessario deinceps describit immensam ejus pulchritudinem, quasi quibusdam coloribus virtutis partibus ejus imaginem exornans, et ejus membra omnia accurate compo-

nens. At ne prætercurras, dilecte, ea quæ dicuntur, sed eorum singula examina diligentissime, ut rei thesaurum videas, et pictoris artem. Perpende igitur unde statim inceperit, et quam primam posuerit omnium bonorum causam. Quid autem hoc est? Patientia; hæc philosophiæ omnis est radix. Ideo sapiens quispiam dicebat: *Vir patiens est multæ prudentiæ: qui autem impatiens est valde insipiens est* (Prov. 14, 29). Et cum urbe munita ipsam compa-

ναϊκός, οὐδὲ ἐξεπόμευσε τὴν ἀμαρτίαν, οὐδὲ ἤνικα ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνέβη καὶ τῆς Αἰγύπτου πάσης ἐγένετο βασιλεὺς, ἐμνησιμάκῃσθε τῇ γυναικί, οὐδὲ ἀπήτησε δίκην;

η'. Εἶδες πῶς αὐτὸς μὲν ἐκῆδετο, ἐκείνη δὲ οὐκ ἐφίλει, ἀλλ' εμαίνετο; Οὐ γὰρ τὸν Ἰωσήφ ἐφίλει, ἀλλὰ τὴν ἀκολασίαν πληρῶσαι ἐβούλετο καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ῥήματα εἰ τις ἐξετάσειεν ἀκριβῶς, μετὰ θυμοῦ καὶ πολλοῦ φόνου. Τί γὰρ φησιν; *Εἰσῆγαγες παῖδα Ἑβραίων ἐμπαῖζειν ἡμῖν, ὀνειδίζουσα τὴν εὐεργεσίαν τῷ ἀνδρί· καὶ τὰ ἱμάτια ἐπεδείκνυ, θηρίου παντὸς ἀγρωτέρα γενομένη.* Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος οὕτω. Καὶ εἰ λέγω τὴν πρὸς ταύτην εὐνοίαν, ὅπου γε καὶ πρὸς τοὺς ἀνελόντας ἀδελφούς τοιοῦτος ἦν, καὶ οὐδὲ περὶ ἐκείνων οὐδὲν ποτε εἶπε δυσχερὲς, οὐκ ἔνδον, οὐκ ἔξω; Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων ταύτην εἶναι φησι, καὶ σημείων καὶ τῶν ἄλλων χαρισμάτων προτίθεισιν. Ὡςπερ γὰρ χρυσῶν μὲν ἱματίων ὄντων καὶ ὑποδημάτων, δεόμεθα καὶ ἑτέρου τινὸς ἐνδείγματος^α, ὥστε τὸν βασιλεῖα μαθεῖν· ἂν δὲ τὴν ἀλουργίδα ἴδωμεν καὶ τὸ διάδημα, οὐδὲν ἕτερον ἐπιζητούμεν τῆς βασιλείας ἰδεῖν σημείων οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα. Ὅταν τὸ τῆς ἀγάπης ἐπίκειται διάδημα, ἀρκεῖ δεῖξαι τοῦ Χριστοῦ τὸν ἀκριβῆ μαθητὴν, οὐχ ἡμῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπίστοις. *Ἐν τούτῳ γάρ, φησί, γινώσκονται πάντες, ὅτι μαθηταὶ μου ἔστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.* Ὡςτε τὸ σημεῖον τοῦτο σημείων ἀπάντων μεῖζον, εἴ γε ἐν αὐτῷ γνωρίζεται ὁ μαθητῆς. Κἂν γὰρ μυρία ποιῶσι τινες σημεία, στασιάζωσι δὲ πρὸς ἀλλήλους, καταγέλαστοι τοῖς ἀπίστοις ἔσονται· ὡςπερ κἂν μηδὲν ποιῶσι σημείων, [298] ἀγαπῶσι δὲ ἀλλήλους ἀκριβῶς, καὶ αἰδέσονται καὶ ἀχειρωτοὶ πᾶσιν ὄντες διαμένουσιν. Ἐπεὶ καὶ Παῦλον διὰ τοῦτο θαυμάζομεν, οὐ διὰ τοὺς νεκροὺς οὐς ἡγειρεν, οὐδὲ διὰ τοὺς λεπρούς οὓς ἐκαθάρισεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔλεγε, *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;* Κἂν γὰρ μυρία πρὸς ταῦτα θῆς σημεία, οὐδὲν ἴσον ἔρεις· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς μισθὸν ἀποκαίσθαι μέγαν ἐφησεν αὐτῷ, οὐκ ἐπειδὴ σημεία ἐποίησε, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς ἀσθενοῦσι γέγονεν ὡς ἀσθενής. *Τίς γὰρ μου ἔστι, φησὶν, ὁ μισθός; Ἴνα συαγγελλίζομαι, ἀδάπανον θήσω τὸ Εὐαγγέλιον.* Καὶ ὅταν τῶν ἀποστόλων ἑαυτὸν προτιθῆ, οὐ λέγει,

^α *Legemur* ἐνδύματος.

Περισσότερα αὐτῶν σημεῖα ἐποίησα· ἀλλὰ, *Περισσότερον αὐτῶν ἐκοπίωσα.* Καὶ λιμῷ δὲ διὰ τοῦτο ἐβούλετο ἀποθανεῖν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν μαθητῶν· *Καλὸν γὰρ μοι μᾶλλον, φησὶν, ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ*· οὐκ ἐπειδὴ ἐκαυχᾶτο αὐτός, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξη ὀνειδίζειν αὐτοῖς. Οὐδαμῶ γὰρ οἶδε καυχᾶσθαι ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ κατορθώμασι, μὴ καλοῦντος καιροῦ, ἀλλὰ κἂν ἀναγκασθῆ, ἀφρονα ἑαυτὸν καλεῖ.

Εἰ δέ ποτε καὶ καυχᾶται, ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὑβρῶσιν, ἐν τῷ σφοδρῶς συναλγεῖν τοῖς ἐπηρεαζομένοις· ὡςπερ οὖν καὶ ἐνταῦθ' αἴ φησι, *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ;* Ταῦτα καὶ κινδύνων μεῖζον τὰ ῥήματα διδὼ καὶ ὕστερον αὐτὰ τίθεισιν, αὖξιν τὸν λόγον. Τίνος οὖν ἂν εἴημεν βεβαιοὶ ἡμεῖς πρὸς ἐκεῖνον ἐξεταζόμενοι, εἰ μήτε χρημάτων καταφρονοῦντες δι' ἡμᾶς αὐτοὺς, μήτε τὰ περιττὰ προῖέμενοι τῶν ὄντων; Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος οὕτως, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ἐπεδίδου, ἵνα οἱ λιθάσαντες αὐτὸν καὶ βαπίσαντες, βασιλείας ἐπιτύχωσιν. Οὕτω γὰρ με, φησὶν, ἀγαπᾶν ἐδίδαξεν ὁ Χριστὸς, ὁ τὴν καλὴν ἐντολὴν καταλιπὼν τὴν περὶ τῆς ἀγάπης, καὶ ἦν αὐτὸς διὰ τῶν ἔργων ἐπλήρωσε. Καὶ γὰρ βασιλεὺς τῶν ὄλων τυγχάνων, καὶ τῆς οὐκαρίας ἐκείνης φύσεως ὢν, ἀνθρώπους, οὓς ἐξ οὐκ ὄντων ἐποίησε, καὶ οὓς μυρία εὐηργέτησε, τούτους ὑβρίζοντας καὶ διαπτύοντας οὐκ ἀπεστράφη, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπος ἐγένετο δι' αὐτοὺς, καὶ συναεστράφη πόρνας καὶ τελώναις, καὶ τοὺς δαιμονῶντας ἰάσατο, καὶ τὸν οὐρανὸν ἐπηγγέλατο. Καὶ μετὰ ταῦτα πάντα λαβόντες αὐτὸν ἐβράβεισαν, ἔδησαν, ἐμαστίγωσαν, κατεγέλασαν, τέλος ἐσταύρωσαν. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπεστρέφετο, ἀλλὰ καὶ ἄνω ὢν ἐν τῷ σταυρῷ, φησὶ· *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν.* Τὸν δὲ πρὸς τοῦτου κατηγοροῦντα ληστὴν καὶ εἰς παράδεισον ἐσήγαγε, καὶ τὸν διώκτην Παῦλον ἀπόστολον ἐποίησε, καὶ τοὺς οἰκείους τοὺς αὐτοῦ καὶ ἀνακειμένους αὐτῷ μαθητὰς εἰς θάνατον ἐξεδίδου διὰ τοῦ σταυρώσαντας αὐτὸν Ἰουδαίους. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα παρ' ἑαυτοῖς συλλέγοντες τὰ τοῦ Θεοῦ, τὰ τῶν ἀνθρώπων, ζηλώσωμεν ταῦτα τὰ κατορθώματα, καὶ τὴν χαρισμάτων ἀπάντων ἀνωτέραν κτησώμεθα ἀγάπην, ἵνα καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοanthρωπία [299] τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΓ'.

Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, οὐ ζηλοῖ, οὐ περπερεύεται, οὐ φουσιούται.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεφάνητο, ὅτι καὶ πίστεως καὶ γνώσεως καὶ προφητείας καὶ γλωσσῶν καὶ χαρισμάτων καὶ ἰαμάτων καὶ βίου ἄκρου καὶ μαρτυρίου ταύτης ἀπούσης οὐδὲν ὄφελος μέγα, ἀναγκαιῶς λοιπὸν ὑπογράφει τὸ κάλλος αὐτῆς τὸ ἀμήχανον, καθάπερ τισὶ χρώμασι τοῖς μέρεσι τῆς ἀρετῆς τὴν εἰκόνα αὐτῆς κατακοσμῶν, καὶ τὰ μέλη αὐτῆς συντιθεῖς μετὰ ἀκριθείας ἅπαντα. Ἀλλὰ μὴ παραδράμῃς, ἀγαπητὲ, τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἕκαστον αὐτῶν μετὰ

πολλῆς ἐξέταξε τῆς ἐπιμελείας, ἵνα καὶ τοῦ πρᾶγματος εἰδῆς τὸν θησαυρὸν, καὶ τοῦ ζωγράφου τὴν τέχνην. Σκόπει γοῦν πόθεν εὐθέως ἤρξατο, καὶ τί τέθεικε πρῶτον τὸ πάντων αἴτιον τῶν ἀγαθῶν. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; Μακροθυμία· αὕτη τῆς φιλοσοφίας ἢ ρίζα πάσης. Διὸ καὶ τις σοφὸς ἔλεγε· *Μακροθυμὸς ἀνήρ πολὺς ἐν φρονήσει, ὁ δὲ ὀλιγόφρονος ἰσχυρῶς ἄφρων.* Καὶ πῶς δὲ παραβαλὼν καὶ αὐτῇ ἰσχυρῶς, ἀσφαλεστέραν αὐτὴν ἐφησεν ἐκείνης εἶναι. Καὶ γὰρ ὄπλον ἐστὶν ἄμαχον, καὶ πύργος τις ἀρβυγῆς, πάντα διακρουσμένη βλάβως τὰ λυπηρά. Καὶ καθάπερ εἰς ἄδυσσον σπινθήρ ἐμπεσῶν ἐκείνην μὲν

οὐδὲν παρέδραψεν, αὐτὸς δὲ ἐσθέσθη βραδίως· οὕτως εἰς μακροθύμου ψυχὴν ὅπερ ἂν ἐμπέση τῶν ἀδοκίμων, τοῦτο μὲν ἀφανίζεται βραδίως, ἐκείνην δὲ οὐ παράττει. Καὶ γὰρ πάντων στεννότερον μακροθυμία· κἂν στρατόπεδα εἴπῃς, κἂν χρήματα, κἂν ἵππους, κἂν τεῖχη, κἂν ὄπλα, κἂν ὅτι οὖν, οὐδὲν ἴσον μακροθυμίας ἔρεις. Ὁ μὲν γὰρ ἐκεῖνα περιβεβλημένος, ὑπὸ θυμοῦ κρατηθεὶς πολλάκις, καθάπερ μαιράκιον εὐτελες, περιτρέπεται, καὶ πάντα θεοῦ δουλοῦ καὶ ζῆλῃς· οὗτος δὲ ὡσπερ ἐν λιμένι καθήμενος, βαθείας ἀπολαύει γαλήνης· κἂν ζῆμιζ περιβάλλῃς, οὐκ ἐκίνησας τὴν πέτραν, κἂν ὕβριν ἐπαγάγῃς, οὐκ ἔσεισας τὸν πύργον, κἂν πληγὰς προστρέψῃς, οὐκ ἐπληξας τὸν ἀδάμαντα· καὶ γὰρ *μακροθύμιος* διὰ τοῦτο λέγεται, ἐπειδὴ μακρὰν τινα καὶ μεγάλην ἔχει ψυχὴν· τὸ γὰρ μακρὸν, καὶ μέγα λέγεται. Ἄλλὰ τοῦτο τὸ καλὸν ἀπὸ τῆς ἀγάπης φύεται, καὶ τοῖς κεκτημένοις καὶ τοῖς ἀπολαύουσι πολλὴν παρέχον τὴν ὠφέλειαν. Μὴ γὰρ μοι τοὺς ἀπεγνωσμένους εἴπῃς, οἱ ποιοῦντες κακῶς καὶ μὴ ἀσχόντες κακῶς, χεῖρους γίνονται. Ἐνταῦθα γὰρ οὐ παρὰ τὴν μακροθυμίαν τοῦτου, ἀλλὰ παρ' ἐκείνου· τοὺς οὐκ εἰς δέον αὐτῆς χρωμένους τοῦτο συμβαίνει. Μὴ τοίνυν μοι τοὺτους εἴπῃς, ἀλλὰ τοὺς ἐπιεικιστέτους, οἱ μεγάλα ἐντεῦθεν κερδαίνουσιν. Ὅταν γὰρ κακῶς ποιήσαντες μὴ πάθωσι κακῶς, τὴν πραγματικὰ τοῦ [300] παθόντος θαυμάσαντες, μεγίστην ἐντεῦθεν καρποῦνται φιλοσοφία· διδασκαλίαν. Αὐτὸς δὲ οὐδὲ μέρι τοῦτου ἴσταται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα αὐτῆς ἐπάγει κατορθώματα, λέγων· *Χρηστεύεται*. Ἐπειδὴ γὰρ τινὲς εἰσιν, οἱ τῆ μακροθυμίας οὐκ εἰς τὴν οἰκίαν κέχρηται· φιλοσοφίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἄμυναν τῶν παροξυνάντων, διαβήγγυνόντες ἑαυτοὺς, φησὶν ὅτι οὐδὲ τοῦτο ἔχει τὸ ἐλάττωμα. Διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Χρηστεύεται*. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ τὴν φλόγα ἀνάψαι τῶν ὑπὸ τῆς ὀργῆς ἐκκατομένων ἰθιχώτερον αὐτοῖς κέχρηται, ἀλλ' ἐπὶ τῷ καταπραῦναι καὶ κατασθέσαι· καὶ οὐ μόνον τῷ φέρειν γενναίως, ἀλλὰ καὶ τῷ θεραπεύειν καὶ παρακαλεῖν τὸ ἔλκος ἴωνται· καὶ τὸ τραῦμα θεραπεύουσι τοῦ θυμοῦ· *Ὁ ἱεροῦ*. Ἔστι· γὰρ καὶ μακροθυμὸν τινα εἶναι καὶ βῆσκανον, καὶ τοῦτω ἐκεῖνο διαφθεῖρεται τὸ κατόρθωμα. Ἄλλ' αὕτη καὶ τοῦτο διέφυγεν. *Ὁ περπερεύεται*. Τουτέστιν, οὐ προπετεύεται· καὶ γὰρ συνετὸν ἐργάζεται· τὸν ἀγαπῶντα καὶ βαρὺν καὶ βεβηκότα. Τῶν μὲν γὰρ αἰσχροῦς φιλοῦντων ἴδιον τὸ ἐλάττωμα τοῦτο· ὁ δὲ ταύτην εἰδὼς τὴν ἀγάπην, τούτων μάλιστα πάντων ἀπήλλακται. Ὅταν γὰρ θυμὸς ἔνδον μὴ ἦ, καὶ προπέτεια πᾶσα ἀνήρηται καὶ ὕβρις. Καὶ γὰρ καθάπερ τις ἄριστος γεωργὸς ἔνδον ἐγκαθημένη τῇ ψυχῇ ἢ ἀγάπῃ, οὐκ ἀφίησι οὐδὲν τούτων βλαστήσαι τῶν ἀκανθῶν. *Ὁ φυσιοῦται*. Καὶ γὰρ ὀρώμεν πολλοὺς ἐπ' αὐτοῖς τοῦτοις τοῖς κατορθώμασι μέγα φρονούντας, οἷον ὅτι μὴ ἐστὶ βῆσκανος μηδὲ πονηρὸς μηδὲ ὀλιγόψυχο· μηδὲ προπετής. Οὐδὲ γὰρ πλούτῳ καὶ πενία παροφείσθηκε τὰ κακὰ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς· τοῖς φύσει καλοῖς. Ἄλλ' ἡ ἀγάπη μετὰ ἀκριθείας ἐκκαθαίρει πάντα. Σκόπει δὲ· Ὁ μακροθύμος οὐ πάντως καὶ χρηστός· ἂν δὲ μὴ ἦ χρηστός, πονηρία τὸ πρᾶγμα γίνεται, καὶ κινδυνεύει· εἰς μνησικαλίαν ἐμπεσεῖν. Διὰ τοῦτο αὕτη τὸ φάρμακον δοῦσα, τὴν χρηστότητα λέγω, καθαρὰν διατηρεῖ τὴν ἀρετὴν. Πάλιν ὁ χρηστός πολλάκις εὐκολος γίνεται, ἀλλὰ καὶ τοῦτο αὕτη διορθοῦται· *Ἡ ἀγάπη γὰρ*, φησὶν, *οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται*. Ὁ χρηστός καὶ

μακροθύμος ἀλαζονεύεται πολλάκις· ἀλλὰ καὶ ταύτην ἀναίρει τὴν κακίαν.

β'. Καὶ ὅσα πῶς αὐτὴν οὐκ ἀφ' ὧν ἔχει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν οὐκ ἔχει, κοσμεῖ. Καὶ γὰρ ἀρετὴν ἐπιστάγει, καὶ κακίαν ἐκκόπτει, φησὶ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀφίησι φῦναι τὴν ἀρχὴν. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Ζηλοῖ μὲν, περιγίνεται δὲ τοῦ φθόνου, οὐδ' ὅτι Ἀπονοεῖται μὲν, κολάζει δὲ τὸ πάθος, ἀλλ' ὅτι *Ὁ ἱεροῦ, οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται*· ὁ δὲ μάλιστα ἐστὶ θαυμαστὸν, ὅτι καὶ χωρὶς πόνων κατορθοῖ τὰ ἀγαθὰ, καὶ χωρὶς πολέμου καὶ παρατάξεως τὸ τρόπον ἴσθησιν. Οὐ γὰρ ἀφίησιν ἰδρῶσαι τὴν ἔχοντα, καὶ οὕτω τὴν στέφανον λαβεῖν, ἀλλ' ἀπονητὶ κομίζει τὸ βραβεῖον αὐτῷ. Ἐνθα γὰρ οὐκ ἐστὶν ἀντίπαλον πάθος τῷ σώφρονι λογισμῷ, [301] τίς ἂν γένετο πόνος; *Ὁν ἀσχημονεῖ*. Τί γὰρ λέγω, φησὶν, ὅτι οὐ φυσιοῦται, ὅπου γε τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ πάθους, ὅτι καὶ τὰ ἔσχατα παθούσα διὰ τὴν ἀγαπώμενον, οὐδὲ ἀσχημονεῖν τὸ πρᾶγμα νομίζει; Οὐκ εἶπε πάλιν, ὅτι ἀσχημονεῖ μὲν, φέρει δὲ τὴν αἰσχύνην γενναίως, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ αἰσθησὶν τινα λαμβάνει τῆς αἰσχύνης. Εἰ γὰρ οἱ φιλοχρήματοι πάντα ὑπομένοντες τὰ ἐπιονεῖδιστα τῆς καπηλείας ἐνεκεν ἐκείνης, οὐ μόνον οὐκ ἐγκαλύπτονται, ἀλλὰ καὶ ἀγάλλονται, πολλῷ μᾶλλον ὁ τὴν ἐπαινετὴν ταύτην ἔχων ἀγάπην, ὑπὲρ τῆς τῶν φιλοῦμένων ἀσφαλείας οὐδὲν ὅτι οὖν παραιτῆσεται, καὶ οὐ μόνον οὐ παραιτῆσεται· β, ἀλλ' οὐδὲ πάχων αἰσχύνεται· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ πρᾶγματος τὸ παράδειγμα φέρωμεν, ἐξετάσωμεν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο αὐτὸ, καὶ τότε ὀφόμεθα τοῦ λεχθέντος τὴν δύναμιν. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς καὶ ἐνεπτύετο καὶ ἐβραβίζετο παρὰ ἀνδραπέδων οἰκτρῶν· καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐνόμιζε ἀσχημονεῖν, ἀλλὰ καὶ ἠγάλλετο, καὶ δόξαν τὸ πρᾶγμα ἐκάλει· καὶ ληστὴν καὶ ἀνδροφόνον μεθ' ἑαυτοῦ πρὸ τῶν ἄλλων εἰς τὴν παραδείσον εἰσάγων, καὶ πύργη διαλεγόμενος, καὶ ταῦτα τῶν περιεστώτων ἀπάντων ἐγκαλοῦντων, οὐκ ἐνόμιζε τὸ πρᾶγμα εἶναι αἰσχρὸν, ἀλλὰ καὶ φιλεῖν αὐτῆ τοὺς πόδας παρεῖχε τοὺς ἑαυτοῦ, καὶ βρέχειν τὸ σῶμα τοῖς δάκρυσι, καὶ ἀπομάσσειν ταῖς θριξί· καὶ ταῦτα ἐν μέσῳ θεάτρῳ τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων. Ἡ γὰρ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ πατέρες, κἂν ἀπάντων ὡς φιλοσοφώτεροι καὶ βητορικώτεροι, οὐκ αἰσχύνονται τοῖς παισὶ συμφελίζοντες· καὶ οὐδεὶς ἐγκαλεῖ τῶν ὀρώντων, ἀλλ' οὕτω καλὸν εἶναι τὸ πρᾶγμα δοκεῖ, ὡς καὶ εὐχῆ; ἄξιον εἶναι. Κἂν πονηροὶ γένωνται πάλιν, οὗτοι μένουσι διορθοῦντες, ἐπιμελόμενοι, συστέλλοντες αὐτῶν τὰ ὀνειδῆ, καὶ οὐκ αἰσχύνονται. Ἡ γὰρ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ, ἀλλὰ καθάπερ χρυσαῖς τισὶ πέτρῃσι συγκαλύπτει πάντα τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀγαπωμένων. Οὕτω καὶ τὸν Δαυὶδ ὁ Ἰωνάθαν ἐφιλε, καὶ ἀκούων τοῦ πατρὸς λέγοντος, *Υἱὲ κορασίων αὐτομολεῦντων*· γ *γυναικοτραφεῖς*, οὐκ ἠσχύνετο, καίτοι γε πολλῆς αἰσχροῦτος τὰ βήματα γέμει. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτο ἐστὶν· *Υἱὲ παρηνιδίων ἐπιμαυνομένων ἀνδράσιν*, ἐπιτρεχόντων τοῖς παριοῦσιν, ἐκνευρισμένε καὶ μαλακῆ καὶ μηδὲν ἔχων ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐπ' αἰσχύνῃ σου

α. Alia lectio est, οὐ φιλοτιμεῖ, quam secutus est vetus interpres qui vertit, non est ambitiosa. Lectionem autem οὐκ ἀσχημονεῖ, quae in Graecis exemplaribus vulgo fertur, ita veritimus, ut ipse Chrysostomus interpretatur, non dedecus sibi inferri putat, quando scilicet pro Christo extrema patitur. β. Deerat comma, καὶ οὐ.... παραιτῆσεται. γ. Sic exemplaria Biblica et unus cod. Reg. Legebatur ἀπομολεῦντων.

rans, tutiorem eam illa esse dixit: nam armatura quædam est inexpugnabilis, et inconcussa turris, quæ molesta omnia facile propulsat. Et sicut scintilla in abyssum incidens, illam quidem nihil lædit, ipsa vero facile exstinguitur: sic et in patientem animam quidquid inexpectatum incidit, id quidem facile deletur, illam vero minime turbat. Etenim patientia omnium firmissima est: etiamsi exercitus dicas, etiamsi opes, etiamsi equos, muros, arma et quidvis aliud, nihil patientiæ par dices. Nam qui illis instructus et circumdatus est, a furore sæpe correptus, instar pueri debilis evertitur, et omnia tumultu ac tempestate replet: hic autem tamquam in porta sedens, profunda fruitur tranquillitate: etiamsi in damnum conjeceris, petram non movisti; etiamsi contumeliam intuleris, turrim non concussisti; etiamsi plagas inflixeris, adamantem non percussisti. Etenim *longanimis* ideo dicitur, quia longum quemdam et magnum habet animum: quod autem longum est, etiam magnum dicitur. Sed hoc bonum ex caritate oritur, et iis, qui eam possident illaque fruuntur, magnam parit utilitatem. Ne mihi enim desperatos dixeris, qui mala facientes, neque patientes fiunt deteriores. Hic non ex patientia hujus, sed ab iis, qui illa non ut par esset utuntur, hoc accidit. Ne itaque mihi hos dixeris, sed mansuetiores, qui magna hinc lucrantur. Quando enim male facientes non male patiuntur, patientis mansuetudinem admirantes, magnam inde lucrantur philosophiæ doctrinam. Ipse vero non hic gradum sistit, sed et alia ejus præclara gesta subjungit dicens: *Benigna est*. Quia enim quidam sunt, qui patientia non ad propriam philosophiam utuntur, sed ad ultionem eorum, qui ipsos irritavere, seipsos dirumpentes, dicit illam hoc vitio non laborare. Et ideo subjungit, *Benigna est*. Neque enim ad accendendam flammam eorum qui ira incenduntur, cum illis benignius agunt, sed ad sedandam et exstinguendam; neque tantum generose ferendo, sed etiam curando et hortando ulceri medentur et vulnus iræ curant. *Non æmulatur*. Potest enim aliquis patiens esse et invidus, et hoc vitio bonum opus illud corrumpitur. Sed ipsa hoc quoque effugit. *Non agit perperam*. Id est, non præceps est: nam prudentem reddit eum qui diligit et gravem et placide incedentem. Iis enim qui turpiter amant hoc pro: rium vitium est: qui vero hanc novit dilectionem, ab his omnibus maxime liber est. Nam cum intus ira non fuerit, petulantia omnis et contumelia sublata est. Etenim ut quidam optimus agricola intus animæ insidens caritas et dilectio, non sinit ulla hujusmodi spinas germinare. *Non inflatur*. Etenim multos videmus de his præclaris operibus altum sapientes; nempe quod non sint invidi neque mali neque pusilli animi neque petulantes. Neque enim solum cum divitiis et paupertate hæc mala habentur, sed etiam cum illis quæ natura sunt bona. Sed caritas accuratè omnia expurgat. Animum autem adhibe: qui patiens est, non est omnino benignus: quod si benignus non sit, hæc res est vitium, et periculum est ne in

recordationem injuriarum incidat. Ideo ipsa pharum dans, benignitatem dico, puram conservat virtutem. Rursum benignus sæpe facilis est, sed et hoc illa corrigit: *Caritas enim*, inquit, *non agit perperam, non inflatur*. Qui benignus et patiens est, sæpe arrogans est: sed et hanc tollit nequitiam.

2. Et perpende quomodo eam, non modo ab iis quæ habet, sed etiam ab iis quæ non habet exornet. Dicit enim eam et virtutem inducere et malitiam excindere; imo vero ne ab initio nasci quidem sinit. Neque enim dixit, *Æmulatur* quidem, invidiam vero superat; neque, *Arrogans* quidem est, sed hoc vitium castigat; sed, *Non æmulatur, non agit perperam, non inflatur*: quod autem maxime mirabile est, sine laboribus bona facit, et sine bello vel acie tropæum erigit. Neque enim sudare sinit eum qui se possidet, et ita coronam accipere, sed sine labore bravium illi defert. Ubi enim non est adversarium vitium temperanti cogitationi, quis labor fuerit? 5. *Non dedecus sibi inferri putat*. Quid enim dico, inquit, quod non inflatur, quando tantum distat ab hoc vitio, ut, cum pro dilecto extrema passa sit, non dedecus esse rem existimet? Neque dixit rursum, non indecore quidem patitur, sed dedecus fert generose; sed quod ne sensum quidem dedecoris habeat. Nam si pecunie amantes, probrosa omnia pro illa cauponatione ferentes, non modo non erubescunt, sed etiam exsultant; multo magis is, qui laudabilem hanc caritatem habet, pro dilectorum securitate nihil omnino recusabit; imo neque patiens erubescet. Sed ne a re mala exemplum afferamus, hoc ipsum in Christo examinemus, et tunc dicti vim conspiciemus. Dominus enim Jesus Christus et conspuebatur et colaphis cadebatur a miserabilibus servis; et non modo se indecore non agere putabat, sed etiam exsultabat, eamque rem gloriam vocabat; et dum latronem et homicidam ante alios secum in paradysum introduceret, et meretricem alloqueretur, idque circumstantibus omnibus accusatoribus suis, non putabat rem esse turpem, sed et ipsi pedes suos præbuit osculandos, et corpus lacrymis irrigandum capillisque tergendum; et hoc in medio hostium et inimicorum teatro. Caritas enim non indecore secum agi putat. Ideoque patres, etiamsi philosophis rhetoribusque omnibus præsent, non erubescunt simul balbutire cum filiis; et nemo videntium id reprehendit, sed adeo pulchra res esse videtur, ut si etiam in votis. Et si rursus mali fuerint, hi manent corrigentes, curantes, probra eorum coercentes, nec pudet illos. Caritas enim non indecore agit; sed quasi aureis quibusdam alis, omnia delictorum peccata contegit. Sic et Davidem Jonathas amabat, audiensque patrem dicentem, *Fili puellarum ultro venientium, effeminato* (1. Reg. 20. 30), non erubescibat, etsi turpitudine plena verba erant. Nam hoc vult significare, *Fili meretricularum* in viros insanientium, ad prætereuntes accurrentium, enervate, mollis, qui nihil virile habes, sed ad dedecus tuum, et ejus qui te peperit matris, vivis. Quid igitur, hæccine agre tulit, et præ pudore se

abscondit, atque a dilecto recessit? Totum certe contrarium fecit, de amore gloriabatur: etsi ille tunc rex erat, filius vero regis Jonathas, David autem fugitivus. Sed neque sic de amicitia erubuit: caritas enim non indecore agit. Nam hoc in illa mirabile est, quod contumelia affectum, non modo non sinat dolere et morderi, sed etiam ut gaudeat efficiat. Ideoque ille post hæc omnia, quasi corona redimitus, sic abiens Davidem complexus est. Neque enim caritas scit quid sit probrum: ideo etiam sibi placet in eo, de quo alius erubescit. Pudor enim est nescire amare, et amantem non omne periculum adire omniaque perpeti pro dilectis. Cum omnia dico, ne putes me ea quæ sunt noxia dicere; ut si quis dixerit, se juveni opem ferre ut potiat amica; aut si quis aliud quidpiam damnosum facere postulet. Nam qui talis est non diligit; et hoc nuper vobis ostendi ex Ægyptia muliere. Nam ille solus diligit, qui ea quæ dilecto utilia sunt querit: ita ut si quis hoc bonum non venetur, etiamsi sexcentis dicat se diligere, inimicorum omnium sit inimicissimus. Sic et olim Rebecca, quia valde a filio pendeat, et furtum fecit et non erubuit ne deprehenderetur, neque timuit; neque enim leve periculum erat; sed etiam filio repugnante et verbis cum illa contendente, dixit: *In me sit maledictio tua, fili* (Gen. 27. 13).

3. Vidistin' etiam in muliere animum apostolicum? Nam sicut optavit Paulus (si quis parvum cum magno conferat) pro Judæis anathema esse: sic et illa ut filius benediceretur, etiam maledici consentiebat. Et illi quidem bonis cedebat; non enim cum illo benedictionem acceptura erat; mala autem ipsa sola sustinere parata erat: attamen gaudebat et urgebat, et hoc cum tantum immineret periculum, et moram ægre ferebat. Timebat enim, ne si prævenisset Esau, vanam ejus redderet sapientiam. Ideo etiam verba in compendium redigit et urget adolescentem, et postquam prioribus contradicere sivit, rationem affert quæ sufficiat ad persuadendum. Neque enim dixit, Frustra hæc dicis, et sine causa metuis, cum pater tuus consenserit et claro sensu sit privatur; sed quid? *In me sit maledictio tua, fili*: tantum rem et drama ne perdas, neque venatum amittas, nec thesaurum prodas. Ipse vero Jacob annon fuit mercenarius apud cognatum bis septem annos? annon cum servitute, etiam pro illa fallacia risui erat? Quid ergo? num sensu affectus est obrisum? num se indecore agere putavit, quod liber cum esset et ex liberis natus ac liberaliter educatus, quæ servorum erant passus sit a cognatis? quod maxime mordere solet cum quis a notis suis contumeliose agitur. Nequaquam: causa autem erat dilectio, quæ tempus, diuturnum cum esset, modicum illud exhibebat. *Erant enim, inquit, in conspectu ejus quasi dies pauci* (Gen. 29. 20). Tantum aberat ut morderetur et erubesceret de hac servitute. Jure ergo dicebat beatus Paulus: *Caritas non indecore agit: non querit quæ sua sunt, non irritatur*. Cum dixisset enim, *non indecore agit*, modum etiam ostendit, quo non indecore agit. Quis autem modus ille est?

Quia *non querit quæ sua sunt*. Dilectum enim omnia sibi esse putat, et tunc indecore se agere putat, cum non potest illum indecore agentem liberare; ita ut si liceret per dedecus suum dilectum suum juvare, non illud dedecus esse putaret: ille namque hic ipse est. Hoc est enim amicitia, cum is qui diligit, et is qui diligitur, non duo divisi sunt, sed unus homo: quod non aliunde, sed a caritate sola efficitur. Ne ergo quæras quod tuum est, ut invenias quod tuum est. Qui enim quod suum est querit, quod suum est non invenit. Ideo Paulus dicebat, *Nemo querat quod suum est, sed unusquisque quod proximi est* (1. Cor. 10. 24). Propria enim utilitas in utilitate proximi sita est, et illius utilitas in illa. Quemadmodum ergo si quis aurum proprium in domo proximi defossam habens, si illo veniens id querere et defodere recusaverit, numquam ipsum videbit: sic qui non vult in proximi utilitate suam utilitatem querere, coronas huic rei debitas non consequetur. Etenim Deus ideo illud ita disposuit, ut simus mutuo colligati. Ac sicut si quis puerum somniculosum excitans, ut fratrem sequatur; si ex se nolit, quod ipsi desiderabile et expetendum est tradit fratri, ut accipiendi cupiditate eum qui tenet sequatur, quod etiam efficitur: ita et hic quod unicuique utile est, proximo tradidit, ut hinc alter ad alterum accurramus, et ne simus divolsi. Et si velis, hoc et in nobis vide qui loquimur: quod enim mihi utile est, in te situm est, et quod tibi utile, in me. Tibi enim utile est ut docearis ea quæ Deo placent; sed hæc cura mihi credita fuit, ut tu a me id accipias, ideoque coactus sis ad me accurrere: et mihi utile est ut tu melior efficiaris; magnam enim inde mercedem accipiam; sed hoc rursus in te situm est, et ideo te consequi cogor, ut et tu melior sis, et ego quod mihi utile est a te accipiam. Ideo dicebat Paulus, *Quæ enim mea spes est? annon vos?* et rursus, *Spes mea, gaudium meum, et corona gloriationis meæ* (1. Thess. 2. 19. 20). Itaque Pauli gaudium discipuli erant, et ipsius gaudium illi habebant. Ideo etiam lacrymabatur, si quando pereuntes videret. Rursum quod illis utile, in Paulo erat: propterea dicebat: *Pro spe Israelis cinctus sum hac catena* (Act. 23. 20); et rursus, *Hæc patior propter electos, ut vitam æternam consequantur* (2. Tim. 2. 10). Hoc etiam videre est in iis quæ ad vitam pertinent: nam ait, *Mulier proprii corporis potestatem non habet, neque vir; sed mulier viri, et vir mulieris* (1. Cor. 7. 4). Ita et nos cum aliquos colligare volumus, hoc facimus: neminem sui dominum relinquimus, sed mediam extendentes catenam, id efficitur, ut hic ab illo et ille ab hoc teneatur. Vis hoc etiam videre in magistratibus? Qui judicat, non sedet sibi judicans, sed querens quod proximo conferat. Rursus qui illis subditi sunt, quod principi conferat querunt, per cultum, per ministerium perque alia omnia. Milites pro nobis arma sumunt; propter nos enim pericula adeunt: nos pro illis labores suscipimus; a nobis enim aluntur.

4. *Caritas a Paulo commendatur*. — Si autem dixeris, unumquemque sua querentem hoc facere, hoc

καὶ τῆς τεκνοσύνης σε μητρὸς ζῶν. Τί οὖν; ἤλγησεν ἐπὶ τοῦτοις καὶ ἐνεκαλύψατο, καὶ ἀπέστη τοῦ φιλοῦμένου; Τούναντιον μὲν οὖν ἄπαν, καὶ ἐκαλλωπίζεται τῷ φίλτρῳ· καίτοι γὰρ ὁ μὲν βασιλεὺς ἦν τότε, καὶ βασιλέως υἱὸς ὁ Ἰωνάθαν, ὁ δὲ φυγὰς καὶ ἀλήτης ὁ Δαυὶδ. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως ἠσχύνετο αὐτοῦ τῇ φιλίᾳ· ἢ γὰρ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ. Καὶ γὰρ τὸ θαυμαστόν αὐτῆς τοῦτο ἐστίν, ὅτι τὸν ὑβριζόμενον οὐ μόνον οὐκ ἀφίησιν ἀλλεῖν οὐδὲ δάκνεσθαι, ἀλλὰ καὶ χαίρειν παρασκευάζει. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἐκείνος μετὰ ταῦτα ἄπαντα, ὡς περ στέφανον περιχειόμενος, οὕτως ἀπειθῶν περιεχύθη τῷ Δαυὶδ. Οὐ γὰρ οἶδε τί ποτὲ ἐστίν [302] αἰσχύνῃ ἢ ἀγάπῃ· διὰ τοῦτο καὶ φιλοτιμείται, ἐφ' οἷς ἕτερος ἐγκαλύπτεται. Αἰσχύνῃ γὰρ τὸ μὴ εἰδέναι φιλεῖν, οὐ τὸ φιλοῦντα κινδυνεύειν καὶ πάντα ὑπομένειν ὑπὲρ τῶν φιλοῦμένων. Πάντα δὲ ὅταν εἴπω, μὴ νομίσης, καὶ τὰ ἐπιπλαθῆ λέγειν, οἷον εἰ τις λέγοι, νέψυ συμπράττειν εἰς ἐρωμένην, ἢ εἰ τις ἕτερόν τι ἐπιπλαθῆς ἀξιοῖ διανύειν. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ φιλεῖ· καὶ τοῦτο πρῶτον ὑμῖν ἔδειξα ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίας γυναικός. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μόνος ἐστίν ὁ φιλῶν, ὁ τὰ συμφέροντα ζητῶν τῷ φιλοῦμένῳ· ὡς εἰ τις τοῦτο μὴ θηρεύει· τὸ καλὸν, κἂν μυριάκις λέγῃ φιλεῖν, ἐχθρῶν ἐστὶ πολεμιώτερος πάντων. Οὕτω καὶ ἡ Ρεβέκκα ποτὲ, ἐπειδὴ σφόδρα ἐξήρητο τοῦ παιδός, καὶ κλοπῆν εἰργάζετο, καὶ οὐκ ἠσχύνετο μὴ ἀλῶ, οὐδὲ ἐδεδοίκει· καὶ γὰρ καὶ κίνδυνος ἦν οὐχ ὁ τυχῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦ παιδός ἀκριβολογουμένου πρὸς αὐτήν, *Ἐφ' ἐμέ ἢ κατὰρα σου, τέκνον*, ἔλεγεν.

γ'. Εἶδες καὶ ἐν γυναικί ψυχὴν ἀποστολικήν; Καθάπερ γὰρ ὁ Παῦλος εἶλετο (ὡς ἂν εἰ μεγάλῃ τις μικρὸν παραβάλοι) ὑπὲρ Ἰουδαίων ἀνάθεμα γενέσθαι, οὕτω καὶ αὐτῇ, ἵνα ὁ παῖς εὐλογηθῇ, καὶ καταραθῆναι εἶλετο. Καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν ἐκεῖνον παρεχώρει· οὐ γὰρ δὴ μετ' ἐκεῖνου εὐλογεῖσθαι ἔμελλε· τὰ δὲ κακὰ αὐτῇ μόνῃ παρσκευάζετο ὑπομένειν· ἀλλ' ὁμως ἔχαιρε καὶ ἠπέιγετο, καὶ ταῦτα τοσοῦτου κινδύνου προκειμένου, καὶ τῇ μελλήσει τῶν πραγμάτων ἐδυσχεραίνει. Καὶ γὰρ ἐδεδοίκει μὴ προλαθῶν ὁ Ἡσαὺ ματαίαν αὐτῆς ποιήσῃ τὴν σοφίαν. Διὰ καὶ συντέμνει τὰ ῥήματα, καὶ ἐπέιγει τὸν νεανίσκον, καὶ ἀφείσα ἀνταίπειν πρὸς τὰ εἰρημένα, λογισμὸν ἱκανὸν πείσαι αὐτὸν λέγει. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Εἰκὴ ταῦτα λέγεις καὶ μάτην δέδοικας, τοῦ πατρός σου γεγραστός καὶ τὸ τρανὸν τῆς αἰσθησεως ἀφηρημένον, ἀλλὰ τί; *Ἦσ' ἐμέ ἢ κατὰρα σου, τέκνον*· μόνον σὺ μὴ διαφθείρης τὸ δῶμα, μηδὲ ἀπολέσης τὸ θήραμα, μηδὲ τὸν θησαυρὸν προδώς. Αὐτὸς δὲ οὕτως ὁ Ἰακώβ οὐχὶ ἐθήτευε παρὰ τῷ συγγενεῖ δις ἕτη ἑπτὰ; οὐχὶ μετὰ τῆς δουλείας καὶ γέλωτα ὤφλεν ὑπὲρ τῆς ἀπάτης ἐκείνης; Τί οὖν; ἄρα ἤσθετο τοῦ γέλωτος; ἄρα ἀσχημονεῖν ἐνόμιζεν ὅτι ἐλεύθερος ὢν καὶ ἐξ ἐλευθέρων καὶ τραφεῖ; εὐγενῶς, τὰ τῶν δούλων ὑπέμεινε παρὰ τοῖς προσήκουσιν; ὁ μάλιστα δάκνειν εἰσθεν, ὅταν παρὰ τοῖς γνωρίμοις τις τὰ ἐπονεῖδιστα πάσχη. Οὐδαμῶς· τὸ δὲ αἴτιον ἢ ἀγάπη, ἢ καὶ τὸν χρόνον πολὺν ἔντα ὀλίγον ἀπέφηνεν. *Ἦσαν γὰρ, φησὶ, ἐνώπιον αὐτοῦ ὡσεὶ ἡμέραι ὀλίγαι*. Τοσοῦτον ἀπέειχε τοῦ δάκνεσθαι καὶ ἐρυθριᾶν ἐπὶ τῇ δουλείᾳ ταύτῃ. Εἰκότως οὖν ἔλεγεν ὁ μακάριος Παῦλος, *Ἡ ἀγάπη οὐκ ἀσχημονεῖ· οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται*. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *οὐκ ἀσχημονεῖ*, δείκνυσαι καὶ τὸν τρόπον, δι' ὃν οὐκ ἀσχημονεῖ. Τίς δὲ ὁ τρόπος; Ὅτι· οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς. Τὸν γὰρ ἀγαπώμε-

νον πάντα εἶναι νομίζει, καὶ τότε ἀσχημονεῖ, ὅταν μὴ ὀνηθῇ ἀπαλλάξαι ἐκεῖνον ἀσχημονοῦντα· ὡς ἐὰν ἐξῆ [303] διὰ τῆς ἀσχημοσύνης τῆς ἑαυτοῦ τὸν ἀγαπώμενον ὠφελῆσαι, οὐδὲ ἀσχημοσύνην τὸ πρῶγμα εἶναι νομίζει· ἐκεῖνος γὰρ αὐτός ἐστι λοιπόν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ φιλία, μηκέτι εἶναι τὸν φιλοῦντα καὶ τὸν φιλούμενον δύο διηρημένους, ἀλλ' ἕνα τινὰ ἄνθρωπον· ὅπερ οὐδαμῶθεν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς ἀγάπης γίνεται. Μὴ τοίνυν ζῆτει τὸ σὸν, ἵνα εὖρης τὸ σόν. Ὁ γὰρ ζητῶν τὸ ἑαυτοῦ, οὐχ εὕρισκεῖ τὸ ἑαυτοῦ. Διὰ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε, *Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον ἕκαστος*. Τὸ γὰρ οἰκεῖον συμφέρον ἐν τῷ τοῦ πλησίον συμφέροντι κεῖται, καὶ τὸ ἐκεῖνου ἐν τούτῳ. Ὡς περ οὖν εἰ τις χρυσοῦν ἴδιον ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ τοῦ πλησίον καταρρυγμένον εἰ παραίτητο ἐλθὼν ἐκεῖ ζητεῖν καὶ ἀνορύττειν, οὐδέποτε αὐτὸ ἔψεται· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ μὴ βουλόμενος καὶ ἐν τῇ τοῦ πλησίον ὠφελείᾳ τὸ οἰκεῖον συμφέρον ζητεῖν, οὐκ ἐπιτεύζεται τῶν ὑπὲρ τούτου στεφάνων. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦτο οὕτως αὐτὸ κατέθηκεν, ἵνα ὦμεν ἀλλήλοις συνδεδεμένοι. Καὶ ὡς περ τις παῖδον ὑπνηλὸν διεγείρων τῷ ἀδελφῷ κατακολουθεῖν, ὅταν οἰκοθεν μὴ βούλοιο, τὸ ἐπιθυμητὸν αὐτῷ καὶ ἐπέραστον ἐγχειρίζει τῷ ἀδελφῷ, ἵνα ἐπιθυμία τοῦ λαθεῖν καταδιώκῃ τὸν κατέχοντα, ὃ δὴ καὶ γίνεται· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὸ ἐκάστῳ συμφέρον τῷ πλησίον ἔδωκεν, ἵνα ἀλλήλων ἐντεῦθεν κατατρέχωμεν, καὶ μὴ ὦμεν διεσπασμένοι. Καὶ εἰ βούλει, τοῦτο καὶ ἐφ' ἡμῶν ἴδὲ τῶν λεγόντων· τὸ γὰρ ἔμοι συμφέρον ἐν σοὶ κεῖται, καὶ τὸ σοὶ λυσιτελοῦν, ἐν ἐμοί. Καὶ γὰρ σοὶ συμφέρει τὸ διδάσκεισθαι τὰ τῷ Θεῷ δοκοῦντα, ἀλλὰ τοῦτο ἐπιστεύθη ἐγὼ, ἵνα παρ' ἐμοῦ σὺ αὐτὸ λάβῃς, καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκασθῆς δραμεῖν ἐπ' ἐμέ· καὶ ἔμοι συμφέρει, τὸ σὲ βελτίω γενέσθαι· μισθὸν γὰρ τούτου λήψομαι πολὺν· ἀλλὰ τοῦτο πάλιν κεῖται ἐν σοὶ, καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκάζομαι σε καταδιώκειν, ἵνα σὺ ἦς βελτίων, καὶ τὸ ἔμοι συμφέρον παρὰ σοῦ λαμβάνω. Διὰ καὶ Παῦλος ἔλεγε, *Τίς γὰρ μοῦ ἐστὶν ἢ ἐλπὶς; ἢ οὐχὶ καὶ ὁμοίς; καὶ πάλιν, Ἡ ἐλπὶς μου, καὶ ἡ χαρὰ μου, καὶ ὁ στέφανος τῆς καυχῆσεώς μου*. Ὡς τε ἡ Παύλου χαρὰ οἱ μαθηταὶ ἦσαν, καὶ τὴν ἐκεῖνου χαρὰν ἐκεῖνοι εἶχον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐδάκρυνεν, εἰ ποτε εἶδεν ἀπολλυμένους. Πάλιν τὸ ἐκεῖνων συμφέρον ἐν τῷ Παύλῳ ἦν· διὰ καὶ ἔλεγεν· *Ἐπὲρ τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἡλυσιν ταύτην περιέκειμαι*· καὶ πάλιν, *ταῦτα πάσχω διὰ τοὺς ἐκλεκτούς, ἵνα ζωῆς αἰωνίου τύχωσι*. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν βιωτικῶν ἴδοι τις ἂν· Ἡ γὰρ γυνή, φησὶ, τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, οὐδὲ ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ἢ γυνὴ τοῦ ἀνδρός, καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ τῆς γυναικός. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ὅταν τινὰς συνῆσαι θελήσωμεν, τοῦτο ποιῶμεν· οὐδένα ἑαυτοῦ κύριον ἀφίμεν, ἀλλὰ μέσην ἄλυσιν ἐκτείνοντες, τοῦτον ὑπ' ἐκείνου καὶ ἐκεῖνον ὑπὸ τούτου κρατεῖσθαι παρασκευάζομεν. Βούλει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχόντων τοῦτο ἰδεῖν; Ὁ δικάζων οὐχ ἑαυτῷ κἀθηται κρίνων, ἀλλὰ τὸ τῶν πλησίον συμφέρον ζητῶν. Οἱ ἀρχόμενοι πάλιν τὸ τῷ ἀρχόντι συμφέρον ζητοῦσι διὰ τῆς θραυπέας, διὰ τῆς διακονίας, διὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Οἱ στρατιῶται ὑπὲρ ἡμῶν ὄπλα τίθενται· δι' ἡμᾶς γὰρ κινδυνεύουσιν· ἡμεῖς ὑπὲρ ἐκείνων ταλαιπωρούμεθα· παρ' ἡμῶν γὰρ αὐτοῖς αἱ τροφαί.

δ'. [304] Εἰ δὲ λέγεις, ὅτι τὸ οἰκεῖον ζητῶν ἕκαστος τοῦτο ποιεῖ, τοῦτο καὶ ἐγὼ λέγω, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ ἀλλοτρίου τὸ οἰκεῖον εὕρισκεται. Ὁ τε γὰρ στρατιῶ-

της, ἐὰν μὴ πολυμήσῃ ὑπὲρ τῶν τρεφόντων, οὐκ ἔχει τὸν εἰς τοῦτο διακονούμενον· αὐτὸς τε οὗτος πάλιν, ἐὰν μὴ θρόψῃ τὴν στρατιωτὴν, οὐκ ἔχει τὸν ὑπερασπίζοντα. Εἶδες τὴν ἀγάπην πανταχοῦ διατεταμένην καὶ πάντα οἰκονομοῦσαν; Ἄλλὰ μὴ ἀποκάμῃς. Ζῶς ἂν ὀλόκληρον τὴν χρυσὴν ταύτην σειρὰν καταμάθῃς. Εἰπὼν γάρ, *Οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς*, λέγει πάλιν τὰ ἐκ τούτου τιτλούμενα ἀγαθὰ. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστιν; *Οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν*. Ὅρα πάλιν οὐ κρατοῦσαν τῆς κακίας μόνον, ἀλλ' οὐδὲ ἀφείσαν αὐτὴν στήναι τὴν ἀρχήν. Οὐ γὰρ εἶπε, Παροξύνεται μὲν, περιγίνεται δὲ, ἀλλ' οὐδὲ παροξύνεται· καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἐργάζεται τὸ κακόν, ἀλλ' οὐδὲ λογίζεται. Οὐδὲν γὰρ πονηρὸν οὐ μόνον οὐ κατασκευάζει, ἀλλ' οὐδὲ ὑποπτέει κατὰ τοῦ φιλουμένου. Πῶς οὖν ἂν ἐργάσαιο, ἢ πῶς ἂν παροξυνθεῖς ἢ μηδὲ ὑπόνοιαν πονηρὰν καταδέξασθαι ἀνεχομένη; ὅθεν ἡ πηγή τῆς στοργῆς. *Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ*. Τουτέστιν, οὐκ ἐφίεται τοῖς κακῶς πάσχουσιν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ πολλῶν μείζων ἐστὶ, *Συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ*. Συνήδεται, φησί, τοῖς εὐδοκίμοις· ὁ λέγει Παῦλος· *Χαίρειν μετὰ χαϊρόντων, καὶ κλαιεῖν μετὰ κλαιόντων*. Ἐντεῦθεν οὐ ζηλοῖ, ἐντεῦθεν οὐ φυσιοῦται· καὶ γὰρ οἰκεία τὰ ἀλλότρια νομίζει καλὰ· εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν ἄγγελον ποιεῖ τὸν αὐτῆς τρόφιμον ἢ ἀγάπη; Ὅταν γὰρ ἀόρητος ᾖ, καὶ βασκανίας καθαρὸς, καὶ παντὸς τυραννικοῦ πάθους ἐλευθερός, ἐννόησον ὅτι καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπηλλάγη λοιπὸν, καὶ πρὸς αὐτὴν τῶν ἀγγέλων τὴν ἀπάθειαν μεθωρμίσατο. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἀρκείται τοῦτοις, ἀλλ' ἔχει τι καὶ πλεον τούτων εἰπεῖν· τὰ γὰρ ἰσχυρότερα ὑστερον τίθησι. Διὸ φησι, *Πάντα στέγει*. Ἀπὸ τῆς μακροθυμίας, ἀπὸ τῆς χρηστότητος, κἠν φορτικὰ ᾖ, κἠν ἐπαχθῆ, κἠν ὕβρεις, κἠν πληγαί, κἠν θάνατος, κἠν ὀτιοῦν. Καὶ τοῦτο πάλιν ἀπὸ τοῦ μακαρίου Δαυὶδ συνιδεῖν δυνατόν. Τί γὰρ φορτικώτερον τοῦ υἱὸν ἰδεῖν ἐπανιστάμενον καὶ τυραννίδος ἐπιέμενον καὶ αἵματος διψῶντα πατρῶου; Ἄλλὰ καὶ τοῦτο ἔστεγεν ὁ μακάριος ἐκεῖνος, καὶ οὐδὲ οὕτως ἠνείχτο πικρὸν ῥῆμα ἐκβαλεῖν κατὰ τοῦ πατραλοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῖς στρατηγοῖς πάντα τὰ ἄλλα ἀφείλ, ὑπὲρ τῆς ἐκείνου σωτηρίας ἐπέσκηπεν· ἰσχυρὰ γὰρ ἦν ἡ τῆς ἀγάπης κρηπίς. Διὸ καὶ πάντα στέγει· καὶ τὴν μὲν δύναμιν αὐτῆς ἐντεῦθεν αἰνίττειται, τὴν δὲ ἀγαθότητα διὰ τῶν ἐξῆς· *Πάντα γὰρ ἐλπίζει*, φησί, *πάντα πιστεύει, πάντα ὑπομένει*. Τί ἐστὶ, *Πάντα ἐλπίζει*; Πάντα τὰ χρηστὰ, φησὶν, οὐκ ἀπογινώσκει τοῦ ἀγαπωμένου, ἀλλὰ κἠν φαῦλος ᾖ, παραμένει διορθουμένη, προνοοῦσα, ἐπιμελομένη. *Πάντα πιστεύει*. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἐλπίζει, φησὶν, ἀλλὰ καὶ πιστεύει ἐκ τοῦ σφόδρα φιλεῖν· κἠν μὴ ἐκβαίνῃ κατὰ τὴν ἐλπίδα τὰ χρηστὰ ταῦτα, ἀλλ' ἐπιφορτικώτερος ἐκεῖνος ᾖ, καὶ ταῦτα φέρει. *Πάντα γὰρ, φησὶν, [305] ὑπομένει*. Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. Εἶδες τὴν κορωνίδα πότε βθῆκε, καὶ ὁ μάλιστα ἐστὶν ἐξαίρετον τοῦτο τοῦ δώρου; Τί γὰρ ἐστὶν, *Ὅτι ἐκπίπτει*; Οὐ διακόπτεται, οὐ διαλύεται τῷ φέρειν· στέργει γὰρ πάντα. Ὅ γὰρ φιλῶν οὐδέποτε μισῆσαι δύναται, κἠν ὀτιοῦν γένηται· τοῦτο γὰρ αὐτῆς τὸ μέγιστον ἀγαθόν. Τοιοῦτος ἦν ὁ Παῦλος· διὸ καὶ ἔλεγεν, *Εἰ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα*, καὶ ἔμμεν ἐλπίζων. Καὶ Τιμοθέῳ παρήκει λέγων· *Δούλον δὲ Κυρίου οὐ δεῖ μάχεσθαι, ἀλλ'*

ἦπιον εἶναι πρὸς πάντας, ἐν πραύτητι παιδεύοντα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, μήποτε δῶ αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας. Τί οὖν, φησὶν, ἂν ἐχθροὶ ὦσι καὶ Ἕλληνας, οὐ δεῖ μισεῖν; Μισεῖν μὲν, οὐκ ἐκεῖνους δὲ, ἀλλὰ τὸ δόγμα, οὐ τὸν ἀνθρώπον, ἀλλὰ τὴν πονηρὰν πράξιν, τὴν διεφθαρμένην γνώμην. Ὁ μὲν γὰρ ἀνθρώπος ἔργον Θεοῦ, ἡ δὲ πλάνη ἔργον τοῦ διαβόλου. Μὴ τοίνυν ἀναμίξης τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ τοῦ διαβόλου· ἐπεὶ καὶ Ἰουδαῖοι καὶ βλάσφημοι ἦσαν καὶ διώκται· καὶ ὕβρισταί, καὶ μωρία τὸν Χριστὸν ἔλεγον κακὰ· Ἄρ' οὖν ἐμίσει αὐτοὺς Παῦλος, ὁ μάλιστα πάντων τὸν Χριστὸν φιλῶν; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ ἐφίλει, καὶ πάντα ὑπὲρ αὐτῶν ἔπραττε· καὶ νῦν μὲν φησὶν, *Ἡ μὲν εὐδοκία καὶ ἡ δέησις μου πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἐστὶν εἰς σωτηρίαν*· νῦν δὲ, *Ἡχώρησεν ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ αὐτῶν*. Οὕτω καὶ ὁ Ἰεζεκιήλ, ὁρῶν αὐτοὺς σφαζομένους ἔλεγεν· *Οἱμοι, Κύριε, ἐξαιλεῖς σὺ τοὺς καταλοιπούς τοῦ Ἰσραήλ*; καὶ ὁ Μωϋσῆς, *Εἰ μὲν ἀφῆς αὐτοὺς τὴν ἀμαρτίαν, ἀφεῖς*. Τί οὖν φησὶν ὁ Δαυὶδ; *Τὸς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς σου ἐξετηκόμην*· τέλειον μίσος ἐμίσουν αὐτούς. Μάλιστα μὲν οὐ πάντα τὰ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ εἰρημένα, ἐκ προσώπου τοῦ Δαυὶδ εἰρηται· καὶ γὰρ αὐτὸς οὕτως φησι, *Κατεσκήνωσα μετὰ τῶν σκηνωμάτων Κηθάρ*· καὶ, *Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλώνας ἐκεῖ ἐκαθόσαμεν, καὶ ἐκλαιόμεθα*· οὐτε δὲ Βαβυλώνα εἶδεν, οὐτε τὰ σκηνώματα Κηθάρ· ἄλλως δὲ, καὶ πλεονα νῦν ἀπαιτούμεθα φιλοσοφίαν. Διὸ καὶ τῶν μαθητῶν ἀξιούντων κατενεχθῆναι πῦρ, ὡς ἐπὶ Ἠλίου, *Ὅτι οἴδατε*, φησὶν ὁ Χριστὸς, *ποῖον πνεύματός ἐστε*.

ε'. Τότε μὲν γὰρ οὐχὶ τὴν ἀσέβειαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀσεβούντας· αὐτοὺς μισεῖν ἐκελεύοντο, ἵνα μὴ ἡ φιλία ἀφορμὴ γένηται· παρανομίας αὐτοῖς· διὰ τοῦτο καὶ τὰς συγγενείας διέκοψε, καὶ τὰς ἐπιμιξίας, καὶ πάντοθεν αὐτοὺς ἀπετειχίσε· νῦν δὲ ἐπειδὴ πρὸς μείζονα ἡμᾶς ἤγαγε φιλοσοφίαν, καὶ ὑψηλοτέρους τῆς βλάβης ἐκείνης ἐποίησε, καὶ προσέειπεν καὶ παρακαλεῖν κελεύει. Οὐ γὰρ ἡμῖν ἐξ ἐκείνων βλάβη, ἀλλ' ἐκείνοισι ἐξ ἡμῶν ὠφέλεια γίνεται. Τί οὖν φησὶν; Οὐ δεῖ μισεῖν, ἀλλ' ἐλεεῖν. Ἄν γὰρ μισήτης, πῶς ἐπιστρέψει βράβειω τὸν πλανώμενον; πῶς εὖξῃ ὑπὲρ τοῦ ἀπίστου; Ὅτι γὰρ εὐχεσθαι δεῖ, ἄκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος· *Παρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων ποιεῖσθαι [306] δεήσεις, προσευχάς, ἠτεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων*. Ὅτι δὲ πάντες τότε οὐκ ἦσαν πιστοί, παντί που δῆλον. Καὶ πάλιν, *Ἵπὲρ βασιλέων, καὶ τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων*. Ὅτι δὲ οὗτοι ἀσεβεῖς ἦσαν καὶ παράνομοι, καὶ τοῦτο δῆλον ὁμοίως. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν λέγων τῆς εὐχῆς, ἐπάγει· *Τοῦτο γὰρ καλὸν καὶ ἀποδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, δεῖ πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν*. Διὰ τοῦτο κἠν ὁ Ἑλληνίδα γυναῖκα εὐρῆ συνοικοῦσαν πιστῷ, οὐ διαζεύγνυσι τὸν γάμον· καίτοι γε τί οικειότερον ἀνδρὸς γυναικί; *Ἔσσεται γὰρ οἱ δύο εἰς σάρκα*, φησὶ, *μία*· καὶ πολὺ τὸ φίλτρον ἐκεῖ καὶ θερμὸς ὁ πόθος. Εἰ δὲ μέλλοιμεν ἀσεβεῖς μισεῖν καὶ παρανομούντας, προϊόντες καὶ ἀμαρτωλοὺς μισήσομεν, καὶ οὕτως ὀδῶν προβαίνων καὶ τῶν ἀδελφῶν

^a Deserant verba, κἠν φ... ἐπαχθῆ.

^b Legebatur ἦν.

etiam ego dico; sed quia per alienum suum invenitur. Miles enim, nisi bellum gerat pro iis qui ipsum nutriunt, non habet qui hoc ipsi ministret: hic vero rursus, nisi militem alat, non habet qui se defendat. Vidistin' caritatem ubique extensam et omnia administrantem? Sed ne defatigeris donec hanc auream catenam didiceris. Cum dixisset enim, *Non quærit quæ sua sunt*, dicit rursus bona quæ inde nascuntur. Quænam illa? *Non irritatur, non cogitat malum*. Vide rursus eam non solum in vitium imperare, sed etiam non sinere ut ejus imperium consistat. Non enim dixit, Irritatur quidem, sed superat; sed, Non irritatur; neque dixit, Non operatur malum, sed, Ne cogitat quidem. Nihil enim mali non modo non apparat, sed ne suspicatur quidem adversus eum qui diligitur. Quomodo ergo operata fuerit, aut quomodo irritetur, quæ ne suspicionem quidem malam suspicere velit, unde fons est amoris? 6. *Non gaudet super iniquitate*. Hoc est, non ipsi placet quod alii male patiantur: neque hoc tantum, sed quod longe majus est, *Congaudet autem veritati* (Rom. 12. 15). Gratulatur, inquit, iis, qui bene rem gerunt; id quod dicit Paulus: *Gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus*. Hinc non æmulatur, hinc non inflatur: etenim aliena bona sua esse existimat. Viden' quomodo caritas alumnus suum paulatim angelum faciat? Cum enim iræ expers sit, ab invidia purus, et ab omni tyrannico vitio liber, cogita illum ab humana natura abductum, ad ipsam angelorum impassibilitatem appulisse. Attamen non his contentus est, sed quid etiam his majus dicendum habet: nam quæ fortiora sunt postremo ponit. Quapropter dicit: *Omnia suffert*. A patientia, a mansuetudine; sive contumeliæ sint, sive plagæ, sive mors, sive quidvis aliud. Et hoc rursus ex beato Davide perspicere potest. Quid enim molestius est, quam videre filium insurgentem et tyrannidem affectantem paternumque sanguinem sitientem? Sed et hoc tulit beatus ille; neque ita sustinuit acerbum verbum emittere contra parricidam, sed cum alia omnia belli ducibus commisisset, pro illius salute mandata dabit; firmum enim erat caritatis fundamentum. Ideoque omnia suffert; et hinc quidem ejus virtutem subindicat, bonitatem autem per ea quæ sequuntur: nam ait, *Omnia sperat, omnia credit, omnia sustinet*. Quid est, *Omnia sperat*? De bonis quibuscumque, inquit, dilecti sui non desperat; sed etiamsi ille malus sit, permanet illum corrigens, providens, curam gerens. *Omnia credit*. Non solum enim sperat, inquit, sed etiam credit, ex eo quod valde amet: etiamsi hæc bona non secundum spem succedant, sed etiamsi ille molestior sit, ea etiam fert. *Omnia enim sustinet*, inquit. 8. *Caritas namquam excidit*. Vidistin' quando coronidem imposuerit, et quod in hoc dono magis eximium sit? Quid enim sibi vult, *Non excidit*? Non discinditur, non dissolvitur ferendo: amat enim omnia. Nam qui amat, numquam odisse possit, quidquid factum fuerit: hoc quippe est maximum ipsius bonum. Talis erat Paulus: ideoque dicebat, *Si quo modo provocem ad æmulandum carnem meam* (Rom. 11. 14), et

sperans mansit. Et Timotheum hortabatur dicens: *Servus autem Domini non oportet pugnare, sed mansuetum esse ad omnes, in modestia erudientem eos qui resistunt veritati, an forte dei illis Deus cognitionem veritatis* (2. Tim. 2. 24. 25). Quid ergo, inquires, si inimici sint et gentiles, annon odisse oportuit? Odisse quidem, non illos, sed dogma; non hominem, sed malum opus, corruptum animum. Homo namque est opus Dei, error autem opus diaboli. Ne ergo misceas ea quæ Dei sunt, et quæ diaboli. Nam Judæi erant et blasphemi et persecutores et contumeliosi, innumeraque de Christo dicebant mala: ergo illos oderat Paulus, qui maxime omnium Christum amabat? Nequaquam, imo et amabat, et omnia pro ipsis agebat: et nunc quidem dicit, *Voluntas quidem et deprecatio mea ad Deum fit pro illis ad salutem* (Rom. 10. 1); nunc autem, *Optabam anathema esse a Christo pro ipsis* (Rom. 9. 5). Sic et Ezechiel videns eos occidi dicebat: *Hei mihi, Domine, deleas tu eos qui sunt reliqui ex Israel* (Ezech. 9. 8)? et Moyses: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte* (Exod. 32. 31). Quid ergo dicit David? *Eos qui oderunt te, Domine, oderam, et super inimicos tuos tabescebam: perfecto odio oderam illos* (Psal. 138. 21. 22). Atqui non omnia, quæ a Davide in Psalmis dicta sunt, ex persona Davidis sunt dicta: etenim hic ipse dicit, *Tabernaculum fixi cum tabernaculis Cedar; et, Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus* (Psal. 119. 5. et 136. 1); neque vero vidit Babylonem, neque tabernacula Cedar: alioquin etiam nunc major a nobis exigitur philosophia. Quamobrem, rogantibus discipulis ut demitteretur ignis, ut tempore Eliæ, *Nescitis*, inquit Christus, *cujus spiritus estis* (Luc. 9. 55).

5. Tunc enim non impietatem modo, sed etiam impios ipsos odisse jubebantur, ut amicitia occasio ipsis esset iniquitatis; ideoque cognationes abscedit et commixtiones, et undique illos muniebat. Nunc autem, quia ad majorem nos duxit philosophiam et excelsiores posuit, quam ut damno hinc affici possemus, et admittere eos et consolari jubet. Neque enim nobis ab illis damnum, sed illis a nobis utilitas provenit. Quid ergo dicit? Non oportet odisse, sed misereri. Si enim oderis, quomodo errantem facile converteres? quomodo orabis pro infideli? Nam quod orare oporteat, audi quid dicat Paulus: *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulaciones, gratiarum actiones pro omnibus hominibus* (1. Tim. 2. 1. 2). Quod autem tunc non omnes fideles essent, cuius manifestum est. Et rursus, *Pro regibus, et iis qui in dignitate constituti sunt*. Quod porro hi impii essent et iniqui, hoc item perspicuum est. Deinde causam quoque orationis dicens, subjungit: *Hoc enim bonum est et acceptum in conspectu Salvatoris nostri Dei, qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire* (Ibid. v. 3. 4). Ideo si gentilem mulierem invenerit cum fidei habitantem, non solvit conjugium: quamquam quid est mulieri viro conjunctius? *Erunt enim duo in carne una* (Gen. 2. 24): magnaque est illic animorum conjunctio et fervens

amor. Si autem impios et iniquos odio habituri simus, ultra progressi etiam peccatores odio habebimus, et sic ulterius procedens, a multis fratribus discinderis, ino ab omnibus : nemo enim, nemo certe sine peccato est. Nam si oporteat Dei inimicos odisse, non solum impios, sed etiam peccatores odio habere oportet : et sic erinus feris deteriores, omnes aversantes, arrogantia inflati, sicut ille Pharisæus. At non ita jussit Paulus, sed quomodo? *Monete incompositos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes* (1. *Thess.* 5. 14). Quid ergo, inquires, cum dicit: *Si quis non obedit verbis nostro per epistolam, hunc notate, et non commisceamini cum illo* (2. *Thess.* 3. 14)? Vere quidem hoc de fratribus dictum est; at non absolute, sed cum mansuetudine. Ne enim resces ea quæ sequuntur, sed et ea quæ sunt postea adjicias. Nam cum dixisset, *Ne commisceamini*, subjunxit : *Et nolite quasi inimicum existimare, sed admonete ut fratrem* (*Ibid.* v. 15).

Opus diaboli est alterum ab altero divellere. Caritas omnia superat. — Viden' quomodo malum opus jubet odisse, non hominem? Nam opus diaboli est nos alterum ab altero divellere : et valde curabat ille caritatem de medio tollere, ut correctionis viam secaret, detineretque illum quidem in errore, te autem in inimicitia, deindeque arceret eum a via salutis. Quando enim medicus odit ægrotum et ab illo fugit, et ægrotus medicum aversatur, quandonam hic convalescet, cum neque hic illum advocet, neque ille ipsum adeat? Cur ergo, quæso, aversaris et fugis illum? an quia est impius? At ideo oportet illum adire et curare, ut ægrotum ad valetudinem revoces. Quod si incurabili morbo laborat, sed tu jussus es quod in te est facere : nam et Judas incurabili morbo laborabat, nec tamen destitit Deus illum curare. Ne itaque tu quoque defatigeris. Nam etiamsi, magno adhibito studio, ipsum ab impietate non liberes, ac si liberasses mercedem accipies, et efficies ut ipse mansuetudinem tuam admiretur; sicque ad Deum tota hæc gloria transibit. Etiamsi enim miracula patres, etiamsi quidvis aliud facias, numquam te ita admirabuntur gentiles, ut cum te viderint mitem, mansuetum, suavesque mores exhibentem. Non est autem hoc modicum virtutis opus : multi enim tandem a malo liberabuntur. Nihil enim ita potest attrahere, ut caritas. Nam propter illa quidem te æmulantur, propter signa dico et miracula; propter hoc autem et admirabuntur et amabunt : te autem amantes, veritatem ultra progressi amplectentur. Si vero non statim fiat fidelis, ne mireris, neque urgeas, neque omnia simul quæras; sed sine illum interim laudare, amare, et sic ulterius procedens veniet. Et ut clare discas quantum hoc sit, audi quomodo etiam Paulus infidelem judicem adiens sese purget : nam ait, *Beatum me existimo, cum apud te sim me in iudicio defensurus* (*Act.* 26. 2). Hæc autem dicebat, non assentans ei, absit, sed ut eum mansuetudine lucraretur. Et ex parte lucratus est, et iudicem cepit, qui hactenus crimini obnoxius putabatur, et victoriam

ejus is ipse qui captus est splendida voce presentibus omnibus confitebatur dicens : *Parum abest quin mihi persuadeas ut fiam Christianus* (*Act.* 26. 28).

6. Quid ergo Paulus? Magis expandit sagenam et ait : *Optarem ego, non solum te, sed etiam omnes qui adsunt, hoc esse quod ego sum, exceptis his vinculis* (*Ib.* v. 29). Quid dicis, o Paule, *Exceptis vinculis?* et quænam tibi de cætero fiducia, si eorum te pudeat et ea fugias, et hoc tanto presente populo? annon in epistolis tuis hac de re ubique gloriaris, et te vincunt appellas, hancque catenam ubique nobis quasi diadema circumfers? quid ergo nunc factum est, ut vincula depreceris? Non ipse deprecor, inquit, neque me pudet, sed illorum infirmitati me attempero; nondum enim possunt suscipere meam gloriationem. Didici autem a Domino meo, non immittendam esse partem panni rudis in pannum veterem (*Matth.* 9. 16) : ideo sic loquutus sum. Nam male apud illos audit dogma nostrum, et crux illis invisa est. Si ergo vincula quoque adjiciam, majus odium erit. Ideo hæc sustuli, ut illud esset acceptum. Etenim contumeliosum illis videtur esse vinculis constringi, quia eam, quæ apud nos est, gloriam nondum degustarunt. Oportet igitur sese attemperare. Nam cum didicerint philosophari, tunc scient etiam hujus ferri pulchritudinem et splendorem qui ex vinculis oritur. Cum aliis namque disserens, hanc rem gratiam vocat dicens, *Datum est nobis a Deo non modo ut in ipsum credamus, sed etiam ut pro illo patiamur* (*Philipp.* 1. 29) : tunc autem hoc unum optandum erat, ut crucem audientes non pudore afficerentur. Propterea ultra progreditur. Non enim si quis in regiam aliquem introducat, antequam vestibula quæ foris sunt aspexerit, cogit illum ut ea quæ intus sunt observet : sic enim nec mirabilia illa apparent, nisi quis intra positus, omnia didicerit. Sic itaque et nos cum ethnicis disseramus cum attemperazione, cum caritate. Hæc quippe magna est magistra, quæ possit et ab errore abducere, et mores componere, atque ad philosophiam viam sternere, exque lapidibus homines facere. Et si vis ejus virtutem ediscere, adduc mihi virum timidum et qui vel strepitum formidet et umbras timeat; sitque iracundus, asper, et fera magis quam homo, salax et libidinosus, nullo non vitio affectus; et trade illum in manus caritatis, et in hoc gymnasium induc; et cito videbis timidum illum ac meticulosum, fortem effectum et magni animi, omniaque facile audentem. Quod autem mirabile est, hæc non mutata ejus natura fiunt, sed in ipsa timida anima suam caritas ostendit virtutem; et perinde sit atque si quis ense plumbeum, non ferreum effectum, sed manentem in plumbi natura, efficiat ut eadem quæ ferrum operetur. Animum autem adhibe : Jacob sine fuco erat, domi habitans et laborum periculisque expers, vitam quamdam agens remissam et liberam, et sicut virgo in thalamo, sic intus sedens, ut plurimum domum servare cogebatur, a fori tumultu et ab omnibus hujusmodi liber, semper autem in quiete et in tranquillitate manens. Quid igitur? Postquam illum

ἀπορραγήτη τῶν πλειόνων, μᾶλλον δὲ πάντων· οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδεὶς ἀμαρτίας χωρὶς. Εἰ γὰρ δεῖ τοὺς ἔχθρους τοῦ Θεοῦ μισεῖν, οὐχὶ ἀσεβεῖς δεῖ μισεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀμαρτωλοὺς· καὶ οὕτως ἐσόμεθα θηρίων χεῖρους, πάντας ἀποστρεφόμενοι, καὶ ἀπονοίᾳ φυσώμενοι, καθάπερ ὁ Φαρισαῖος ἐκεῖνος. Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτως ἐκέλευσεν, ἀλλὰ πῶς; *Νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους, παρμυθεῖσθε τοὺς δλιγοψύχους, ἀντέχθε τῶν ἀσθενῶν, μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας.* Τί οὖν φησιν, ὅταν λέγῃ, *Εἰ τις οὐχ ὑπικουεῖ τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειώσθε, καὶ μὴ συναγαμίγνησθε αὐτῷ;* Μάλιστα μὲν περὶ ἀδελφῶν τοῦτο εἴρηται, πλην οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ ἡμερότητος. Μὴ γὰρ δὴ περικόψῃς τὰ ἐξῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα προστίθει. Καὶ γὰρ εἰπὼν, *Μὴ συναγαμίγνησθε, ἐπήγαγε, Καὶ μὴ ὡς ἐχθρόν ἡγήσθε, ἀλλὰ νουθετεῖτε ὡς ἀδελφόν.*

Ὁρᾷς πῶς τὸ ἔργον μισεῖν τὸ φαῦλον, οὐχὶ τὴν ἀνθρωπὸν ἐκέλευσε; Καὶ γὰρ ἔργον τοῦ διαβόλου τὸ διασπᾶν ἡμᾶς ἀπ' ἀλλήλων, καὶ σφόδρα ἐσπούδακεν ἀνελεῖν τὴν ἀγάπην, ἵνα ἐκκόψῃ τῆς διορθώσεως τὴν ὁδόν, καὶ κατάσχησθαι ἐκεῖνον μὲν ἐν πλάνῃ, σὲ δὲ ἐν ἀπεχθείᾳ, εἴθ' οὕτως ἀποτειχίσῃ τῆς ἐκείνου σωτηρίας τὴν ὁδόν. Ὅταν γὰρ καὶ ὁ ἰατρὸς μισῇ τὸν κάμνοντα καὶ φεύγῃ, καὶ ὁ κάμνων τὴν ἰατρὸν ἀποστρέφεται, πότε ἀναστήσεται ὁ νοσῶν, ὅταν μῆτε ἐκεῖνος πρὸς αὐτὸν καλῇ, μῆτε οὗτος πρὸς αὐτὸν ἀπίῃ; Τίνος δὲ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, καὶ ἀποστρέφῃ καὶ φεύγῃς αὐτόν; ὅτι ἀσεβὴς ἔστιν; Οὐκοῦν διὰ τοῦτο δεῖ προσεῖσθαι καὶ θεραπεύειν, ἵνα ἀναστήσῃ νοσοῦντα. Εἰ δὲ ἀνίατα νοσεῖ, ἀλλὰ σὺ τὸ σαυτοῦ ποιεῖν ἐκελεύσθη· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰούδας ἀνίατα ἐνόσει, καὶ οὐ διέλιπεν ὁ Θεὸς αὐτὸν θεραπεύων. Μὴ τοῖνον μὴδὲ σὺ ἀποκάμῃς. Κἂν γὰρ πολλὰ σπουδάσῃς μὴ ἀπαλλάξῃς τῆς ἀσεβείας αὐτόν, ὅμως καὶ τοῦ ἀπαλλάξαντος λήψῃ τὸν μισθόν, καὶ παρασκευάσεις αὐτόν θουμάζειν σου τὴν ἡμερότητα, καὶ οὕτως εἰς τὸν Θεὸν ἢ δόξα ἅπασα αὐτῆ διαβήσεται. Κἂν γὰρ θαύματα ποιῆς, κἂν νεκροὺς ἐγείρῃς, κἂν ὀτιοῦν ἐργάσῃ, οὐδέποτε σε οὕτω θαυμάσονται Ἕλληνες, ὡς ὅταν ἴδωσι πρῶτον καὶ [307] ἡμέρον καὶ γλυκὴν παρεχόμενον τρόπον. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο κατόρθωμα· πολλοὶ γὰρ καὶ τέλει ἀπαλλαγῆσονται τοῦ κακοῦ. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐπισπάσασθαι δύναται, ὡς ἀγάπη. Ἐπ' ἐκείνοις μὲν γὰρ σε καὶ ζηλοτυπήσουσι, τοῖς σημεῖοις, λέγω, καὶ θαύμασιν, ἐπὶ τούτῳ δὲ καὶ θαυμάσονται καὶ φιλήσουσι· φιλοῦντες δὲ καὶ τῆς ἀληθείας ἐπιλήψονται ὁδῷ προβαίνοντες. Εἰ δὲ οὐκ εὐθέως γίνεται πιστός, μὴ θαύμαζε μὴδὲ ἐπείγου μὴδὲ ἅπαντα ὁμοῦ ζῆται, ἀλλ' ἕασον αὐτὸν τέως ἐπαινεῖν, φιλεῖν, καὶ εἰς τοῦτο ὁδῷ προῖων ἦξει. Καὶ ἵνα μάθῃς σαφῶς ἠλίκοις τοῦτο ἔστιν, ἀκουσον πῶς καὶ Παῦλος πρὸς δικαστὴν εἰσιῶν ἀπιστὸν ἀπελογεῖτο. *Μακάριον γὰρ, φησὶν, ἡγημαὶ ἐμυτὸν, μέλλων ἐπὶ σοῦ κρίνεσθαι.* Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐ κολακεύων αὐτόν, ἀπαγε, ἀλλὰ διὰ τῆς ἡμερότητος κερδᾶναι βουλόμενος. Καὶ ἐκ μέρους ἐκέρδανε, καὶ τὸν δικαστὴν εἶλεν ὅ τέως κατὰδικος εἶναι νομιζόμενος, καὶ τὴν νίκην αὐτὸς ὁ χειρωθεὶς ὁμολογεῖ λαμπρᾶ τῆ φωνῆ παρόντων ἀπάντων λέγων, Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι.

ς'. Τί οὖν ὁ Παῦλος; Ἐπὶ πλέον ἀπλοῖ τὴν σαγήνην, καὶ φησιν· *Εὐξαίμην ἂν ἔγωγε μὴ μόνον σε, ἀλλὰ*

καὶ τοὺς παρόντας ἅπαντας τοῦτο γενέσθαι δεῖξέ με, ἀνευ τῶν δεσμῶν τούτων. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε, Ἄνευ τῶν δεσμῶν; καὶ ποῖα σοι λοιπὴν παρρησία, εἰ ταῦτα αἰσχύνῃ καὶ φεύγεις, καὶ ταῦτα ἐπὶ δήμου τοσοῦτου; οὐ πανταχοῦ τῶν ἐπιστολῶν ἐπὶ τῷ πράγματι τούτῳ καυχᾶσαι, καὶ δέσμιον σεαυτὸν καλεῖς, καὶ τὴν ἄλυσιν ταύτην ἡμῖν ἀντι διαδήματο; πανταχοῦ περιφέρεις; τί τοίνυν γέγονε νῦν, ὅτι ἀπεύχῃ τὰ δεσμά; Οὐ καὶ τὸς ἀπεύχομαι, φησὶν, οὐδὲ αἰσχύνομαι, ἀλλ' ἐκείνῳ τῆ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνω· οὐπω γὰρ χωροῦσιν δεῖξασθαι τὸ καύχημα τὸ ἐμόν. Ἐμαθὸν δὲ παρὰ τοῦ Δεσπότη μου μὴ ἐπιβάλλειν ἐπιβλήμα βράχους ἀγάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· διὰ τοῦτο οὕτως εἶπον. Καὶ γὰρ διαβέβληνται τέως πρὸς τὸ δόγμα τὸ ἡμέτερον, καὶ πρὸς τὴν σταυρὸν ἀπεχθῶς ἔχουσιν. Ἄν τοίνυν καὶ τὰ δεσμά προσθῶ, μείζον τὸ μῖσος γίνεται. Διὰ τοῦτο ἀνεῖλον ταῦτα, ἵνα ἐκεῖνο εὐπαραδέκτον γένηται. Καὶ γὰρ ἐπονεῖσθαι αὐτοῖς εἶναι δοκεῖ τὸ δεδῆσθαι, ἐπεὶ μὴδέπω τῆς παρ' ἡμῖν ἐγεύσαντο δόξης. Δεῖ τοίνυν συγκαταβαίνειν. Ὅταν γὰρ μάθῃσι φιλοσοφεῖν, τότε εἰσονται καὶ τοῦ σιδήρου τούτου τὸ κάλλος, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν δεσμῶν περιφάνειαν. Ἄλλιος γοῦν διαλεγόμενος, καὶ χάριν τὸ πρᾶγμα καλεῖ λέγων, ὅτι Ἐδόθη ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ *ὅ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν*· τὸ δὲ τέως ἀγαπητὸν ἦν τὸ τὴν σταυρὸν τοὺς ἀκούοντας μὴ ἐπαισχυνθῆναι. Διὰ τοῦτο ὁδῷ προεῖπεν. Οὐδὲ γὰρ εἰς βασιλείᾳ τις εἰσάγων τινά, πρὶν ἢ τὰ προπύλαια θεάσασθαι ἔξω ἐστῶτα, ἀναγκάζει καταπτέυειν τὰ ἔνδον· οὕτω γὰρ οὐδὲ θουμαστὰ φωνεῖται, ἂν μὴ τις ἐνδον γενόμενος, ἅπαντα καταμάθοι. Οὕτω τοίνυν καὶ ἡμεῖς τοῖς Ἕλληνων παισὶ προσβάλλωμεν, μετὰ [308] συγκαταβάσεως, μετὰ ἀγάπης. Μεγάλῃ γὰρ αὕτη διδασκαλός, καὶ ἱκανὴ καὶ πλάνης ἀπαγαγεῖν, καὶ τρόπον μεταρρυθμίσει, καὶ πρὸς φιλοσοφίαν χειραγωγῆσαι, καὶ ἀπὸ λίθου ἀνθρωπίπου ἐργάσασθαι. Καὶ εἰ βούλει· μαθεῖν αὐτῆς τὴν δύναμιν, ἄγε μοι ἀνδρα δεῖλδον καὶ ψοφοδεῖ καὶ τὰς σκιὰς τρέμοντα, καὶ ὄργιστον καὶ τραχύν καὶ θηρίον μᾶλλον ἢ ἀνθρωπὸν, καὶ λάγνον καὶ ἀσελγῆ, καὶ πᾶσαν ἔχοντα κακίαν, καὶ παράδοξον αὐτὸν ταῖς τῆς ἀγάπης χερσὶ, καὶ εἰς τὴν γυμνάσιον εἰσάγαγε τοῦτο, καὶ ὅψει ταχέως τὸν δεῖλδον ἐκεῖνον καὶ ἀτολμον, ἀνδρείον καὶ μεγάλου ψυχον γινόμενον καὶ πάντα τολμῶντα βράβως. Καὶ τὸ ὑψουμαστὸν, ὅτι οὐ τῆς φύσεως αὐτῷ μεταβληθείσης ταῦτα γίνεται, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ δειλῇ ψυχῇ τὴν αὐτῆς ἐνδείκνυσιν δύναμιν ἢ ἀγάπῃ· καὶ ταυτὸν γίνεται, ὅσον ἂν εἰ τις μάχαιραν μολιθδίνην, οὐ σιδηρᾶν ποιήσας, ἀλλὰ μένωσαν ἐπὶ τῆς τοῦ μολιθδοῦ φύσεως, τὰ σιδήρου ἐργάζεσθαι παρασκευάσῃ. Σκόπει δὲ· Ὁ Ἰακώβ ἀπλαστος ἦν, οἰκῶν οἰκίαν, καὶ πόνων ἀμελέτητος καὶ κινδύνων, ἀνεμῆνον τινὰ βίον ζῶν καὶ ἐλευθερον, καὶ καθάπερ παρθένος ἐν θαλάμῳ, οὕτω καὶ ὄχτος ἐνδον καθήμενος τὰ πλείονα οἰκουρεῖν ἠναγκάζετο, ἀγορᾶς μὲν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀγορᾶς θαυμάτων καὶ πάντων τῶν τοιοῦτων ἀπηλλαγμένος, διαπαντός δὲ ἐν ἀδείᾳ καὶ ἡσυχίᾳ μένων. Τί οὖν; Ἐπειδὴ αὐτὸν ὁ πυρὸς τῆς ἀγάπης ἀνήψε, τὸν ἀπλαστον τοῦτον καὶ οἰκῶντα οἰκίαν ὅρα πῶς ἐποίησε καρτερικὸν καὶ φιλόπονον. Καὶ ταῦτα μὴ παρ' ἐμοῦ, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ ἀκουε τοῦ πατριάρχου. Ἐγκαλῶν γὰρ τῷ κηδεστῇ, φησὶ, *Ταυτὰ μοι εἰκοσιν ἔτη ἐγὼ εἶμι μετὰ σοῦ.* Καὶ πῶς τὰ εἰκοσιν ἔτη ἐγένου; καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προστίθει, *Συγκαίδμενος τῷ κυματι τῆς ἡμέρας, καὶ τῷ παγετῷ τῆς νυκτός, καὶ ἀπρίστατο ὁ ὕπνος ἀπὸ*

τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ταῦτα ὁ ἀπλαστὸς καὶ οἰκῶν οἰκίαν καὶ τὸν ἀνειμένον βίον ζῶν. Ὅτι δὲ καὶ δειλὸς ἦν, δῆλον ἐξ ὧν τὸν Ἡσαΐ προσδοκῶν βῆσθαι, ἐτεθνήκει τῷ δέει. Ἄλλ' ὅρα πῶς πάλιν οὗτος ὁ δειλὸς λέοντος θρασύτερος ὑπὸ τῆς ἀγάπης γέγονε. Καθάπερ γάρ τινα πρόβουλον ἑαυτὸν πρὸ τῶν ἄλλων τάξας ἀπάντων, ἕτοιμος ἦν τὸν ἄγριον ἐκείνον καὶ φόνου πνέοντα, καθὼς ᾤετο, δέξασθαι πρῶτος, καὶ ἐν τῷ οἰκίῳ σώματι ταῖς γυναιξὶ τὴν ἀσφάλειαν κατασκευάσαι· καὶ ὃν ἐδεδοίκει καὶ ἐφριττε, πρῶτος ἰδεῖν ἐπὶ τῆς παρατάξεως ἐπεθύμει. Τοῦ γὰρ φόβου τοῦτου δυνατώτερος ἦν ὁ τῶν γυναικῶν πόθος. Εἶδες πῶς δειλὸς ὦν, τολμητῆς γέγονεν ἀθρόον, οὐ τὴν ἕξιν μεταβαλὼν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀγάπης κρατυνθείς; Ὅτι γὰρ καὶ μετὰ ταῦτα δειλὸς ἦν, δῆλον ἐξ ὧν τόπους ἐκ τόπων ἀμείβει. Ἄλλὰ μηδεὶς νομιζέτω κατηγορίαν εἶναι τοῦ δικαίου τὰ εἰρημένα. Οὐ γὰρ τὸ δειλὸν εἶναι, ἐγκλημα· τοῦτο γὰρ φύσεως· ἀλλὰ τὸ διὰ δειλίαν τι ποιεῖν τῶν μὴ προσηκόντων. Ἔστι γὰρ καὶ δειλὸν ὄντα τῇ φύσει, ἀνδρεῖον γενέσθαι ὑπὸ τῆς εὐλαβείας. Τί δὲ ὁ Μωυσῆς; οὐχὶ ἕνα Αἰγύπτιον φοβηθείς ἐφυγε, καὶ πρὸς τὴν ὑπερορίαν μετέστη; Ἄλλ' ὅμως ὁ φυγὰς οὗτος, καὶ ἐνδὸς ἀνδρὸς ἀπειλήν οὐκ ἐνεγκῶν, ἐπειδὴ ἐγεύσατο τοῦ μέλιτος [309] τῆς ἀγάπης, καλῶς καὶ μηδενὸς καταναγκάζοντος συναπολέσθαι τοῖς ἀγαπωμένοις ἠπείχετο. *Εἰ μὲν γὰρ ἀφῆς αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, φησὶν, ἀφες· εἰ δὲ μὴ, καμὲ ἐξάλειψον ἐκ τῆς βίβλου σου ἧς ἐγραψας.* Ὅτι δὲ καὶ τὸν θρασύν ἐπεικίη, καὶ τὸν ἀσελ-

γῆ σῶφρονα ποιεῖ τὸ φιλεῖν, οὐδὲ παραδειγμάτων ἡμῖν ἐνταῦθα χρεῖα λοιπόν· πᾶσι γὰρ τοῦτο δῆλον· κἂν θηρίου παντός τις ἀγριώτερος ἦ, προβάτου παντός ἡμερώτερος ἀπὸ τοῦ φιλεῖν γίνεται. Τί γὰρ τοῦ Σαοὺλ ἀγριώτερον ἦν καὶ μανικώτερον; Ἄλλ' ἦνίκα τὸν ἐχθρὸν ἀπέλυσεν ἡ θυγάτηρ, οὐδὲ ῥῆμα πρὸς αὐτὴν ἐξέβαλε πικρὸν· καὶ ὁ τοὺς ἱερέας ἄρδην ἀπαντας κατασφάξας διὰ τὸν Δαυὶδ, τὴν θυγατέρα ὁρῶν ἐκ τῆς οἰκίας αὐτὸν ἀφείσαν, οὐδὲ μέχρι λόγου πρὸς αὐτὴν ἠγανάκτησε, καὶ ταῦτα ἀπίτης τοσαύτης ἐπ' αὐτὸν συντεθείσης· δυνατωτέρω γὰρ χαλινῶ τῷ τῆς ἀγάπης κατείχετο. Ὅσπερ δὲ ἐπιεικεῖς, οὕτω καὶ σῶφρονας οἶδεν αὐτὴ ποιεῖν· κἂν τὴν ἑαυτοῦ τις ἀγαπᾷ γυναῖκα οὕτως, ὡς ἀγαπᾷν δεῖ, κἂν μυριάκις ἀσελγῆς ἦ, οὐκ ἀνέχεται ἑτέραν ἰδεῖν διὰ τὸν πρὸς ἐκείνην πόθον. *Κρατυὰ γὰρ, φησὶν, ὡς θάνατος ἡ ἀγάπη.* Ὅστε οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν τὸ ἀσελγαίνειν γίνεται, ἢ ἐκ τοῦ μὴ φιλεῖν. Ἐπεὶ οὖν δημιουργὸς ἀρετῆς ἀπάσης ἡ ἀγάπη, μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης ἐν ταῖς ἑαυτῶν καταφυτεύσωμεν αὐτὴν ψυχαῖς, ἐν ἡμῖν πολλὰ κομίση τὰ ἀγαθὰ, καὶ βρῦοντα αὐτῆς διηνεκῶς τὸν καρπὸν ἔχωμεν, τὸν αἰεὶ τεθηλότα καὶ οὐδέποτε μαραινόμενον. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΔ'.

Ἐἴτε δὲ προσητεύει καταργηθήσονται, εἴτε γλώσσαι παύσονται, εἴτε γῶσις καταργηθήσεται.

α'. Δίξας τῆς ἀγάπης τὴν ὑπεροχὴν ἐκ τοῦ καὶ τὰ χαρίσματα καὶ τὰ τοῦ βίου κατερθώματα αὐτῆς δεῖσθαι, ἐκ τοῦ τὰς ἀρετὰς αὐτῆς ἀριθμῆσαι πάσας, καὶ φιλοσοφίας ἀκριβοῦς ὑπόθεσιν ἀποφῆναι, ἐξ ἑτέρου πάλιν τρίτου κεφαλαίου δείκνυσιν αὐτῆς τὴν ἀξίαν. Καὶ ταῦτα ποιεῖ τοὺς τε ἠλαττώσθαι δοκοῦντας πείσαι θέλων, ὅτι ἔξεστιν αὐτοῖς τὸ κεφάλαιον τῶν σημείων ἔχειν, καὶ οὐδὲν ἕλαττον ἐξουσι τῶν ἐχόντων τὰ χαρίσματα, εἰ ταύτην ἔχοιεν, ἀλλὰ καὶ πολλῶ πλέον· καὶ τοὺς ἔχοντας τὰ μεγάλα χαρίσματα πάλιν καὶ ἐντεῦθεν ἐπαιρομένους, ταπεινώσαι σπουδαζῶν, καὶ δεῖξαι μηδὲν ἔχοντας, ἐὰν μὴ ταύτην ἔχωσιν. Οὕτω γὰρ ἔμελλόν τε ἀλλήλους ἀγαπᾶν, βασκανίας τε καὶ ἀπονοίας ἐντεῦθεν ἀναιρουμένης, ἀγαπῶντές τε πάλιν πορρωτέρω ταῦτα ἐξίριζον τὰ πάθη· *Ἡ γὰρ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, οὐ φουσιούται.* Ὅστε πανταχόθεν τείχος αὐτοῖς ἀρθραγῆς περιέβαλε, [310] καὶ πολὺπλοκον ὁμόνοιαν ἀναιρουσάν τε τὰ νοσήματα ἅπαντα, καὶ ἐντεῦθεν πάλιν ἰσχυροτέραν γινομένην. Διὰ τοῦτο καὶ μυρίους ἐκίνησε λογισμοὺς τοὺς δυναμένους αὐτῶν παραμυθῆσθαι τὴν ἀθυμίαν. Καὶ γὰρ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα δίδωσι, φησὶ, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον δίδωσι, καὶ ὡς βούλεται διαιρεῖ, καὶ χαριζόμενον, οὐκ ὀφείλον διαιρεῖ. Κἂν μικρὸν λάβῃς, ὁμοίως εἰς τὸ σῶμα τελεῖς, καὶ πολλῆς καὶ οὕτως ἀπολαύεις τιμῆς· καὶ ὁ τὸ μεῖζον ἔχων, σοῦ τοῦ τὸ ἕλαττον ἔχοντος δεῖται· καὶ ὅτι τὸ μέγιστον χάρισμα καὶ ἡ καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸς ἐστὶν ἡ ἀγάπη.

Ταῦτα δὲ ἔλεγε, διπλῆ περισφίγγων αὐτοὺς ἀλλήλους, τῷ τε μὴ νομίζειν ἠλαττώσθαι ταύτης παρούσης, καὶ τῷ ἐπιδοραμόντας αὐτῇ καὶ ἐλόντας, μηδὲν πάσχειν λοιπὸν ἀνθρώπινον, καὶ ὡς τὴν ῥίζαν ἔχοντας τῶν χαρισμάτων, καὶ ὡς οὐκέτι δυναμένους, οὐδὲ εἰ μηδὲν εἶχον, φιλονεικεῖν. Ὁ γὰρ ἄλλος ἀπαξ ὑπὸ τῆς ἀγάπης, φιλονεικίας ἀπήλλακται. Διὸ καὶ δείκνυς αὐτοῖς, ὅσα ἐντεῦθεν κερπώσονται τὰ ἀγαθὰ, τοὺς καρποὺς αὐτῆς ὑπέγραψε, διὰ τῶν ἐγκωμίων αὐτῆς τὰ ἐκείνων νοσήματα καταστέλλων. Καὶ γὰρ τῶν εἰρημένων ἕκαστον φάρμακον ἱκανὸν ἦν τοῖς ἐκείνων τραύμασιν ἀρκέσαι. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Μακροθυμεῖ, πρὸς τοὺς ἀλλήλους φιλονεικοῦντας· Χρηστεύεται, πρὸς τοὺς διεστῶτας καὶ ὑπόλους· Οὐ ζηλοῖ, πρὸς τοὺς βασκαίνοντας τοῖς ὑπερέχουσιν· Οὐ κερπερεύεται, πρὸς τοὺς διασπασθέντας· Οὐ φουσιούται, πρὸς τοὺς καταλαζονομένους αὐτῶν· Οὐκ ἀσχημονεῖ, πρὸς τοὺς οὐκ ὀφείλοντας συγκαταβαίνειν· Οὐ ζητεῖ τὸ ἐμυτῆς, πρὸς τοὺς ὑπερῶντας τῶν λοιπῶν· Οὐ παροξύνεται, οὐ λογιζέται τὸ κακόν, πρὸς τοὺς ὕβριζομένους· Οὐ χαιρεῖ ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ, πρὸς τοὺς βασκαίνοντας πάλιν· Πάντι στέγει, πρὸς τοὺς ἐπιθουλομένους· Πάντα ἐπιλείπει, πρὸς τοὺς ἀπαγινώσκοντας· Πάντα ὑπομένει, οὐδέποτε ἐκπίπτει, πρὸς τοὺς εὐκόλως δισταμένους.* Ἐπεὶ οὖν πανταχόθεν αὐτὴν μεγάλῃν ἔδειξε μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης, πάλιν ἐξ ἑτέρου κεφαλαίου μεγίστου τοῦτο ποιεῖ,

* Legendum putat Savilius οὐ θέλοντας, et sic legitur: utis interpres.

fax amoris accendit, vide quomodo simplicem illum et domum incolentem, fortem et laboriosum reddiderit : et hoc non a me, sed ab ipso patriarcha audi. Socerum enim incusans, ait : *Hos viginti annos tecum ego sum* (Gen. 31. 38. 40). Et quomodo fuisti hos viginti annos? nam et hoc quoque adjecit : *Adustus æstu diei et frigore noctis, et abscessit somnus ab oculis meis*. Hæc ille sine fuce, qui domi habitabat ac remissam ducebat vitam. Quod autem timidus esset, palam est ex eo quod, cum se Esaü visurum expectaret, metu moreretur. Sed vide rursus quomodo ille timidus leone audacior ex amore factus sit. Nam velut quidam propugnator ante alios omnes positus, paratus erat ferocem illum et eadem spirantem, ut existimabat, primus excipere, et in corpore suo mulieribus securitatem apparare, et eum quem timuerat et formidaverat, primus instructa acie videre cupiebat. Hoc quippe timore fortior erat uxorum amor. Viden' quomodo, timidus cum esset, audax subito factus sit, non mutato habitu, sed ab amore roboratus? Nam quod etiam postea timidus esset, palam est ex eo, quod locum ex loco mutaret. Sed nemo putet ea, quæ dicta sunt, justi esse accusationem. Non enim timidum esse culpa est : nam hoc est naturæ ; sed ex timore aliquid contra officium patrare. Potest enim quis natura timidus, a pietate fortis et magni animi effici. Quil autem Moyses? annon Ægyptium unum timens fugit, et in exilium ivit? Atamen ille fugitivus, qui viri unius minas non tulerat, postquam gustavit mel caritatis, pulchre ac nemine cogente, ut

una cum dilectis periret festinabat. Si enim, inquit, *dimittis illis peccatum, dimitte ; sin minus, et me dele de libro tuo, quem scripsisti* (Exod. 32. 31). Quod autem amor et truce[m] mansuetum, et libidinosum castum efficiat, non hic ultra exemplis nobis opus ; id enim omnibus palam est : etiamsi fera quavis immanior quis fuerit, ove mansuetior ex amore efficitur. Nam quid Saule immanius et furiosius erat? Sed quando filia ejus inimicum solvit, ne verbum quidem amarum contra illam emisit : et qui sacerdotes omnes penitus interfecerat propter Davidem, filiam videns quæ ex domo illum emiserat, ne verbo quidem tenus adversus illam indignatus est, etiamsi fraus illa adversum se adornata fuisset : potentiore namque amoris freno detinebatur. Ut autem mansuetos, ita et temperantes solet caritas facere : si quis enim uxorem suam amat, ut amare oportet, quantumvis natura sit libidinosus, numquam aliam videbit, suæ amore ductus : nam ait, *Fortis est ut mors dilectio* (Cant. 8. 6). Itaque non aliunde quis libidinosus est, quam quod non amet. Quoniam igitur omnis virtutis opifex est caritas, cum accuratione omni illam in animis nostris inseramus, ut nobis multa conferat bona, et uberem ejus fructum perpetuo decerpamus, semper virentem, qui numquam marcescat. Sic enim æterna consequemur bona : quæ utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, qui cum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIV.

CAP. 13. v. 8. *Sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt, sive scientia destruetur.*

1. Cum caritatis excellentiam ostendisset, ex eo quod et charismata et ea quæ in vita præclare geruntur ea indigeant ; ex eo quod ejus omnes virtutes enumeraverit, et perfectæ philosophiæ fundamentum esse probavit ; ex alio rursus tertioque capite ejus ostendit dignitatem. Et hoc facit, tum ut illis qui imminuti esse videbantur persuadeat licere ipsis signorum etiam caput seu facultatem habere, nihilque minus obtinere quam ii qui charismata habent, si illam habeant, imo multo majus ; tum etiam ut eos qui majora charismata habent indeque extollerentur, hinc deprimat, et ostendat eos nihil habere, nisi hanc obtineant. Ita enim sese et mutuo dilecturi erant, invidia et arrogantia sic de medio sublatis, et rursus sese mutuo diligentes, hæc vitia procul amandabant : nam *Caritas non æmulatur, non inflatur*. Itaque muro illos undique firmissimo cinxit, et multiplici concordia, quæ morbos omnes tolleret et hinc rursus fortior evaderet. Ideoque innumerabiles agitavit rationes, quæ possent ipsorum dolorem consolari. Nam idem dat Spiritus, inquit, et ad utilitatem dat, et ut vult dividit, et gratis dans, non debens, dividit. Etiamsi vero parum acceperis, similiter ex corpore es, et multo sic etiam frueris honore :

ac qui majus habet, te qui minus habes indiget : et maximum charisma, excellentiorque via est caritas.

Caritas omnia tollit mala. — Hæc porro dicebat, duplici vinculo stringens illos invicem ; et quod pertarent se non minus habere illa præsentem, et quod ad illam accurrentes illamque obtinentes, nihil ultra humanum paterentur, tum quia radicem charismatum haberent, tum quia non ultra possent, etiam si nihil haberent, contendere. Nam qui semel a caritate captus est, a contentione liber est. Quamobrem ostendens, quanta inde bona decerpaturi sint, fructus ejus descripsit, per illius encomia morbos illorum reprimens. Etenim quæ dicta sunt singula, pharmacum erant quod sufficeret ad illorum curanda vulnera. Ideoque dicebat, *Patiens est*, adversus eos qui inter se contendunt ; *Benigna est*, adversus eos qui dissident et occulto feruntur odio ; *Non æmulatur*, contra eos qui invident plus habentibus ; *Non agit perperam*, adversus eos qui disjuncti sunt ; *Non inflatur*, contra eos qui in alios extolluntur ; *Non indecore agit*, contra eos qui nolunt se attemperare ; *Non quærit quæ sua sunt*, adversus eos qui cæteros despiciunt ; *Non irritatur, non cogitat malum*, adversus eos qui contumeliam inferunt ; *Non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati*, rursus adversus invidos ; *Omnia suffert*, adversus eos qui insidias parant ; *Omnia sperat*, adversus eos qui desperant ; *Omnia*

σιν οὐδαμοῦ τὴν Γραφὴν περὶ τούτων ἡμῖν διειλεγμένην δεῖξαι. Ἀλλὰ γὰρ τὴν μανίαν αὐτῶν ἀφέντες, τῶν ἐξῆς ἐχώμεθα περὶ τῆς ἀγάπης λόγων. Οὐδὲ γὰρ τούτοις ἠρέσθη, ἀλλ' ἐπάγει πάλιν λέγων· *Nun̄i δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μεῖζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.*

γ'. Ἡ μὲν γὰρ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς τῶν πιστευθέντων καὶ τῶν ἐλπισθέντων παραγενομένων ἀγαθῶν, παύεται. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἐλπίς γὰρ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπίς· ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει;* καὶ πάλιν, *Ἐστι δὲ πίστις ἐπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων.* Ὡστε αὐταὶ μὲν παύονται· φανέντων ἐκείνων· ἡ δὲ ἀγάπη τότε μάλιστα αἴρεται, καὶ γίνεται σφοδρότερα. Ἐπερον πάλιν ἐγκώμιον τῆς ἀγάπης· οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖται τοῖς ἔμπροσθεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλο φιλονεικεῖ πάλιν εὐρεῖν. Σκόπει δὲ· Εἶπεν αὐτὴν χάρισμα εἶναι μέγα καὶ ὄδον τούτων καθ' ὑπερβολὴν· εἶπε χωρὶς αὐτῆς μηδὲν μέγα ὠφελεῖν τὰ χαρίσματα, ὑπέγραψεν αὐτῆς διὰ πολλῶν τὴν εἰκόνα· βούλεται πάλιν καὶ ἐτέρως αὐτὴν ἐπᾶραι, καὶ δεῖξαι μεγάλην οὖσαν ἐκ τοῦ διαμένειν· διὸ καὶ ἔλεγε, *Nun̄i δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μεῖζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.* Πῶς οὖν μεῖζων ἡ ἀγάπη; Τῷ ἐκείνα διαβαίνειν. Εἰ τοίνυν τσαυτὴ ἡ ἰσχὺς τῆς ἀγάπης, εἰκότως ἐπάγει· λέγων, *Διώκετε τὴν ἀγάπην.* Καὶ γὰρ διώξαις χρεῖα καὶ δρόμου τινὸς σφοδρῶς ἐπ' αὐτὴν· οὕτως ἡμῶν ἀπέπτυ, καὶ τσαυτὰ τὰ ὑποσκελίζοντα τὴν ἐκείσε δρόμον. Διὸ καὶ πολλῆς ἡμῖν δεῖ τῆς σφοδρότητος, ὥστε αὐτὴν καταλαβεῖν. Ὅπερ ἐνδεικνύμενος ὁ Παῦλος οὐκ εἶπεν, Ἀκολουθεῖτε τῇ ἀγάπῃ, ἀλλὰ, *Διώκετε αὐτὴν, διεγείρου ἡμᾶς καὶ ἀνάπτων πρὸς τὴν ἐκείνης ἀντίληψιν.* Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἐξαρχῆς μυρία ὑπὲρ τοῦ ταύτην ἡμῖν ἐμφυτεύσαι ἐμηχανήσατο· καὶ γὰρ μίαν ἄσασιν ἔδωκε κεφαλὴν, τὴν Ἀδάμ. Διὰ τί γὰρ μὴ ἐκ γῆς γινόμεθα πάντες; διὰ τί μὴ τέλειοι, ὡς ἐκεῖνος; Ἴνα καὶ οἱ τόκοι καὶ αἱ παιδοτροφίαι, καὶ τὸ ἐξ ἀλλήλων φανεσθαι, συνδήσασιν πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὴν γυναῖκα ἐποίησεν ἀπὸ γῆς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἤρκει ὁσωπῆσαι πρὸς ὁμοίαν ἡμᾶς ὁμοίως, τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι, εἰ μὴ καὶ τὸν αὐτὸν ἔχοιμεν πρόγονον, καὶ τοῦτο κατεσκευάσεν. Εἰ γὰρ νῦν τόποις διεστηκότες μόνοις, ἀλλοτρίους εἶναι νομίζομεν ἑαυτοῦς ἀλλήλιον· εἰ δύο τὸ γένος ἡμῶν ἔσχεν ἀρχᾶς, πολλῶ μᾶλλον ἂν τοῦτο ἐγένετο. Διὰ δὲ τοῦτο, ὡσπερ ἀπὸ τινος μιᾶς κεφαλῆς, τὸ πᾶν ἔδρασε σῶμα τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. Καὶ ἐπειδὴ περ ἐξαρχῆς δύο τινὰς ἔδδουσαν εἶναι, ὅρα πῶς αὐτοὺς συγχολᾷ πάλιν καὶ εἰς ἓν συνάγει διὰ τοῦ γάμου· Ἀπὸ τούτου γὰρ *καταλείψει, φησὶν, ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα* [314] αὐτοῦ, *καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.* Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ γυνή, ἀλλ' Ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ καὶ μεῖζων ἡ ἐπιθυμία ἐν ἐκείνῳ. Καὶ γὰρ καὶ μεῖζονα αὐτὴν διὰ τοῦτο ἐποίησεν, ἵνα τὸ ὑπερέχον κατακάμψῃ τῇ τυραννίδι· τοῦτο τοῦ ἔρωτος, καὶ ὑποτάξῃ τῷ ἀσθενεστέρω. Ἐπειδὴ δὲ καὶ γάμον ἔδει εἰσαχθῆναι, τὸν ἐξ οὗ γέγονε, τοῦτον ἄνδρα ἐποίησε τῇ γυναικί. Πάντα γὰρ ἀγάπης τῷ Θεῷ δεύτερα. Εἰ γὰρ οὕτω γενομένων ὁ πρῶτος εὐθὺς ἔμάνῃ, καὶ τσαυτὴν μάχην ὁ διάβολος καὶ βασκανίαν ἐνέπειρε, τί οὐκ ἂν εἰργάσατο, εἰ μὴ ἀπὸ μιᾶς ρίζης ἐβλάστησαν; Εἶτα ἵνα τὸ μὲν ὑποτάττηται, τὸ δὲ ἀρχὴ τὸ γὰρ ὁμότιμον οἶδε πολλάκις μάχην εἰς-

ἀγειν· οὐκ ἀφῆκε δημοκρατίαν εἶναι, ἀλλὰ βασιλείαν, καὶ καθάπερ ἐν στρατοπέδῳ, ταύτην ἂν τις ἴδοι τὴν διάταξιν καθ' ἐκάστην οἰκίαν. Ἔστι γοῦν ἐν τάξει μὲν βασιλείως ὁ ἀνὴρ, ἐν τάξει δὲ ὑπάρχου ἡ γυνὴ καὶ στρατηγοῦ· καὶ οἱ παῖδες δὲ ἀρχὴν κεκληρώνονται τρίτην· εἶτα μετὰ ταῦτα ἀρχὴ τετάρτη ἡ τῶν οἰκετιῶν· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι κρατοῦσι τῶν ἐλαττόνων, καὶ εἰς τις πολλάκις τοῖς πᾶσιν ἐφέστηκε, τὴν τοῦ δεσπότητος τάξιν διατηρῶν, πλὴν ὡς οἰκέτης. Καὶ μετὰ ταύτης ἕτερα πάλιν ἀρχὴ καὶ ἐν αὐτοῖς ἡ τῶν γυναικῶν, ἡ τῶν παίδων, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς παισὶ πάλιν ἕτερα κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ κατὰ τὴν φύσιν· οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς παισὶ ὁμοίως τὸ θῆλυ κρατεῖ. Καὶ πανταχοῦ δι' ἐλίγου καὶ πυκνὰς ἐποίησε τὰς ἀρχὰς ὁ Θεός, ἵνα πάντα ἐν ὁμοίῳ μὲν καὶ εὐταξίᾳ πολλῇ. Διὰ τοῦτο καὶ πρὶν εἰς πλῆθος ἐξενεχθῆναι τὸ γένος, δύο μόνων ὄντων τῶν πρῶτων, τῷ μὲν ἀρχεῖν, τῇ δὲ ἀρχεσθαι ἐκέλευσε. Καὶ ἵνα μὴ ὡς ἐλάττονος καταφρονῆ πάλιν καὶ ἀποσχίζηται, ὅρα πῶς αὐτὴν ἐτίμησέ τε καὶ ἤνωσε καὶ πρὸ τῆς δημιουργίας. *Ποιήσωμεν γὰρ αὐτῷ, φησὶ, βοηθόν·* δεικνύς ὅτι εἰς χρεῖαν αὐτοῦ γέγονε, καὶ ταύτη συνάγων αὐτὸν πρὸς τὴν δι' αὐτὸν γεγεννημένην. Καὶ γὰρ πρὸς ταῦτα οἰκειότερον διακείμεθα τὰ δι' ἡμᾶς· πραχθέντα. Ἴνα δὲ μὴ ἐπαίρηται πάλιν ἐκείνη, ὡς εἰς βοήθειαν αὐτῷ δοθεῖσα, καὶ τὸν δεσμὸν ἀπορρήξῃ τοῦτον, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτὴν ποιεῖ, δεικνύς ὅτι μέρος τοῦ παντός· ἐστὶν αὐτὴ τοῦ σώματος. Ἴνα δὲ μηδὲ ὁ ἀνὴρ ἐντεῦθεν ἐπαίρηται, οὐκέτι ἀφῆσιν εἶναι μόνου, ὁ μόνου τὸ πρότερον ἐγένετο, ἀλλὰ τούναντίον ἐποίησε τούτῳ, τὴν παιδοποιίαν εἰσαγαγὼν, καὶ τούτῳ προτιμήσας μὲν τὸν ἄνδρα, οὐ μὴν τὸ πᾶν ἀφείκει εἶναι αὐτοῦ.

δ'. Εἶδες πόσους συνδέσμους ἀγάπης ὁ Θεὸς εἰργάσατο; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς φύσεως κατέθηκε τῇ ὁμοίῳ τὰ ἐνέχυρα. Καὶ γὰρ τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι, εἰς τοῦτο ἀγει· πᾶν γὰρ ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὐτῷ· καὶ τὸ ἐξ ἀνδρὸς τὴν γυναῖκα εἶναι, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων πάλιν τοὺς παῖδας. Ὅθεν καὶ πολλοὶ φύονται διαθέσεως τρόποι. Τὸν μὲν γὰρ ὡς πατέρα ἀγαπῶμεν, τὸν δὲ ὡς πάππον· καὶ τὴν μὲν ὡς μητέρα, τὴν δὲ ὡς τιθηνόν· καὶ τὸν μὲν ὡς υἱὸν καὶ ἔγγονον καὶ ἐξ ἐγγόνων πάλιν, τὴν δὲ ὡς θυγατέρα καὶ θυγατριδὴν· καὶ τὸν μὲν ὡς ἀδελφόν, τὸν δὲ ὡς [315] ἀδελφιδόν· καὶ τὴν μὲν ὡς ἀδελφὴν, τὴν δὲ ὡς ἀδελφιδὴν. Καὶ τί γὰρ δεῖ πάντα καταλέγειν τὰ τῆς συγγενείας ὀνόματα; Ἐπενόησε δὲ καὶ ἕτεραν διαθέσεως ὑπόθεσιν· ἀπαγορεύσας γὰρ τοὺς τῶν συγγενῶν γάμους, ἐπ' ἀλλοτρίους ἡμᾶς ἐξήγαγε, κάκεινος πάλιν πρὸς ἡμᾶς· εἴλικυσε. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς φυσικῆς ταύτης συγγενείας οὐκ ἦν ἐκείνους ἡμῖν συναφθῆναι, ἀπὸ τοῦ γάμου πάλιν συνῆψεν, ὁλοκλήρως οἰκίας διὰ τῆς μιᾶς νόμφης συνάγων, καὶ γένη γένεσιν ὅλα ἀναμιγνύς. *Μὴ γάμει γὰρ, φησὶ, τὴν ἀδελφὴν τὴν σὴν, μηδὲ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς, μηδὲ ἄλλην κόρην τὴν τοιαύτην συγγενεῖαν πρὸς σὲ κεκτημένην,* ἡ διακυλίει τὸν γάμον, ὀνόματι θεῶν τῶν τοιοῦτων συγγενῶν τὰ εἶδη. Ἀρκεῖ σοι πρὸς τὴν ἐκείνων διάθεσιν τὸ λύσαι τὰς αὐτὰς ὁδῶνας, τὸ ἐτέρως σοι προσήκειν τὰς ἄλλας. Τί στενοχωρεῖς τῆς ἀγάπης τὸ πλάτος; τί περιττῶς ὑπέθεσιν ἀναλίσκεις εἰς αὐτὴν φιλίας, δι' ἧς δύνασαι καὶ ἕτεραν πορίσασθαι φιλίας ἀφορμὴν, ἐξωθεν γυναῖκα ἀγαγὼν,

• *De crani verba*, καὶ ἐν αὐτοῖς... παιδῶν

cem hanc iniquitatem esse putet, sed et duplicem et triplicem et multiplicem. Non enim hoc solum absurdum est, quod ea se vane gloriantur scire, quæ Spiritus solius sunt et unigeniti Filii Dei; sed etiam quod, cum Paulus ne partem quidem illam cognitionis sine superna revelatione accipere potuerit, ipsi totum ex propriis ratiociniis se accepisse dicant. Neque enim usquam possunt Scripturam, quæ de his disseruerit, nobis ostendere. Sed missa illorum insaniam, sequentia quæ de caritate dicuntur persequamur. Neque enim his contentus fuit, sed rursus hæc subjungit: 13. *Nunc autem manet fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas.*

3. *Caritatis encomia.* — Nam fides et spes, cum advenierint bona quæ credita et sperata fuerunt, cessabunt. Et hoc significans Paulus dicebat: *Spes enim quæ videtur, non est spes: quod enim videt quis, quid etiam speret (Rom. 8. 24)?* et rursus: *Est autem fides eorum quæ sperantur substantia, rerum quæ non videntur argumentum (Hebr. 11. 1).* Quamobrem hæc quidem cessabunt cum illa apparuerint: caritas autem tunc maxime extollitur, et fit vehementior. Aliud rursus encomium caritatis: neque enim contentus est prioribus, sed et alia rursus invenire contendit. Animum autem adhibe: dixit eam charisma esse magnum et viam ad hæc supereminens; dixit sine illa non multum juvare charismata, ejus imaginem pluribus descripsit: vult rursus illam alio modo extollere, et ostendere quod magna sit ex eo quod maneat. Ideoque dixit, *Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas.* Quomodo ergo major est caritas? Quod illa transeant. Si ergo tanta est virtus caritatis, jure subjungit dicens: *Seclaminum caritatem.* Etenim insequi oportet ac vehementer ad illam currere; ita a nobis avolat, et tanta sunt quæ susceptum illo cursum supplantant. Quapropter opus est nos magna uti vehementia, ut illam comprehendamus: quod ostendens beatus Paulus non dixit, *Sequimini caritatem, sed, Persequimini caritatem,* excitans nos accendensque ad illam apprehendendam. Etenim Deus a principio innumera ad illam in nobis inserendam machinatus est: nam omnibus unum dedit caput, Adamum. Cur enim non ex terra nascimur omnes? cur non perfecti, sive adulti sicut ille? Ut et partus et filiorum educationes, et quod ex aliis nasceremur, nos mutuo colligerent. Ideo neque mulierem ex terra fecit. Quia enim non satis erat ad verecundiam in nobis inserendam, quæ ad concordiam nos adduceret, quod ex eadem substantia essemus, nisi eundem haberemus progenitorem: hoc quoque effecit. Si enim nunc solis disjuncti locis, alienos nos existimamus; si genus nostrum duo principia habuisset, multo magis hoc eveniret. Ideo, quasi ab uno capite, totum generis humani corpus colligavit. Et quia in principio duo quidam videbantur esse, vide quomodo illos conglutinet et in unum cogat per connubium: *Propter hoc enim, inquit, relinquet homo patrem suum et matrem, et adheret uxori suæ, et erunt duo in carne una*

(Gen. 2. 24). Non dixit, *Mulier, sed, Homo,* quia major est in illo concupiscentia. Nam ideo majorem illam fecit, ut quod excellentius erat flecteret per hujus amoris tyrannidem, et imbecilliori subjeceret. Quia vero matrimonium etiam inducendum erat, eum ex quo orta erat fecit mulieri maritum: Deus enim omnia caritati postponit. Si enim cum res ita factæ sint, primus statim sic insanivit tantamque pugnam et invidiam inseruit diabolus; quid non fecisset, si non ex una radice orti germinassent? Deinde ut alius quidem subjeceretur, aliud imperaret; nam paritas honoris solet sæpe pugnas inducere; non sicut popolare imperium esse, sed regnum, et sicut in exercitu, eundem videris in singulis domibus ordinem. Est ergo maritus in ordine regis, mulier vero in ordine præfecti aut ducis exercitus; tertium filii imperium sortiuntur; deinde quartum domestici occupant: nam hi quoque imperant minoribus, et unus sæpe omnibus præfectus fuit, domini ordinem servans, cæterum ut domesticus. Et post hoc aliud rursus imperium (a) [et in ipsis, imperium mulierum, imperium filiorum], et in ipsis filiis rursus aliud secundum ætatem et secundum sexum: non enim in liberis similiter dominatum obtinet femina. Et ubique fere Deus frequentia fecit imperia, ut omnia in concordia manerent et in recto ordine. Idcirco, antequam genus humanum multiplicaretur, cum primi duo tantum essent, jussit huic imperare, illam parere. Et ne rursus illam ut minorem despiceret, et illa abscinderetur, vide quomodo illam honoraverit et conjunxerit, etiam ante creationem. Nam ait: *Faciamus illi adiutorem (Gen. 2. 18);* ostendens illam in usum factam fuisse, et hac ratione concilians illum cum ea, quæ propter ipsum facta fuit: nam majori affectu ferimur erga ea quæ propter nos facta sunt. Ut ne autem illa rursus efferretur, utpote in auxilium ipsi data, et hoc rumperet vinculum, ex latere illam fecit, ostendens illam partem esse totius corporis. Ut autem neque vir inde extolleretur, non amplius sinit esse solius, quod solius primum fuit; sed contrarium fecit, liberorum procreationem inducens; et hac in re quidem virum præferens, neque tamen totum ipsi relinquens.

4. Vidistin' quot amoris vincula Deus fecerit? Sed hæc quidem ex natura concordie pignora posuit. Nam quod ex eadem substantia sit, ad hoc ducit: omne quippe animal quod simile ipsi est amat; et quod mulier sit ex viro, et quod ex utroque rursus sint filii. Unde etiam nascuntur multi affectus modi. Illum namque ut patrem amamus, illum ut avum; et illam ut matrem, istam ut nutricem; alium ut filium, ut nepotem, ut pronepotem; aliam ut filiam et ut sororis filiam: et hunc quidem ut fratrem, alium vero ut patrualem; aliam ut sororem, aliam ut consobrinam. Et quid opus est recensere omnia cognationis nomina? Excogitavit etiam aliam affectus occasionem: prohibitis enim cognatorum connubiis, ad

(a) Uncinis clausa e Commelin. supplevimus.

sustinet, numquam excidit, contra eos qui facile dissident. Quia igitur illam undique magnam exhibuit cum hyperbole omni, rursus ex alio capite hoc facit, per comparationem aliam ejus dignitatem extollens, et sic dicens: *Sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt.* Si enim hæc utraque propter fidem inducta sunt, hæc ubique terrarum dispersa, jam superfluis illorum usus fuerit. Sed mutua illa dilectio non cessabit, imo magis crescet, et hic et in futuro, tuncque magis quam nunc. Illic enim multa sunt quæ caritatem emolliant et minuunt, pecuniæ, negotia, morbi corporum, ægrotudines animæ; illic vero nihil horum aderit. Sed quod prophetiæ et linguæ cessent, mirum non est; quod autem scientia destruat, hoc certe quæstionem movet: nam et hoc adjecit dicens, *Sive scientia destruetur.* Quid ergo? in ignorantia tunc victuri sumus? Absit: nam tunc maxime augenda scientia est; ideoque dicebat: *Tunc cognoscam sicut et cognitus sum* (1. Cor. 13. 12). Propterea, ne perinde atque prophetiam et linguas hanc cessaturam esse putares, cum dixisset, *Sive scientia destruetur,* non tacuit, sed modum destructionis subjunxit, cito addens illud: 9. *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus.* 10. *Cum autem venerit quod perfectum est, tunc evacuabitur quod ex parte est.* Non ergo scientia destruitur, sed illa ex parte tantum scientia: non enim solum tot tantaque sciens, sed etiam multo plura. Ut autem illud exemplo palam faciam: nunc scimus Deum ubique esse, sed quomodo, nescimus: quod ex nihilo omnia fecerit scimus, modum autem ignoramus: quod ex Virgine natus sit, quomodo autem, non item. Tunc autem quid amplius et clarius de his cognoscemus. Deinde ostendit quantum intersit, et quod hic deficit non esse parvum, dicens: 11. *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus: cum autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli.* Per illud autem exemplum hoc ipsum rursus declarat, dicens: 12. *Videmus enim nunc per speculum.*

2. Deinde quia speculum id quod videtur utcumque monstrat, subjunxit, *In ænigmate,* ex hyperbole monstrans per modicas partes esse præsentem scientiam. *Tunc autem facie ad faciem;* non quod faciem habeat Deus, sed ut rem clarius et magis perspicue dicat. Vides omnia discentes per incrementum? *Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum.* Viden' quomodo fastum eorum dupliciter deprimat? quod et per partes sit scientia, et quod non illam ex se habeant. Non enim ego illum novi, sed se ipse mihi notum fecit, inquit. Quemadmodum ergo ipse me novit prior nunc, et ipse ad me accurrit: sic ego tunc ad illum accurreram multo magis, quam nunc. Etenim qui in tenebris sedet, donec viderit solem, non ipse accurrit ad pulchritudinem radii, sed illa seipsam ostendit, quando illuxerit: cum autem ejus splendorem susceperit, tunc et ipse demum luccin persequitur. Hoc ergo sibi vult illud, *Sicut et cognitus sum:* non quia ita illum cognituri sumus, sicut ipse nos cognoscit; sed

quia sicut ille ad nos nunc accurrit, ita et nos sic tunc ipsum insequemur, et multa, quæ nunc arcana sunt, sciemus, et beatissima illa fruemur consuetudine et sapientia. Si enim qui tam multa sciebat Paulus parvulus erat, cogita quanta illa sint: si hæc sunt speculum et ænigma, hic mihi consideres quanta sit facies. Ut autem tibi parvum quidpiam aperiam circa differentiam hanc, et radium quempiam obscurum hujus cognitionis in animam tuam immittam, recordare eorum quæ in lege sunt, nunc cum gratia effulsit. Etenim illa ante gratiam magna quædam et mirabilia videbantur esse; attamen audi quid dicat de illis post gratiam Paulus: *Non glorificatum fuit quod claruit in hac parte, propter supereminentem gloriam* (2. Cor. 3. 10). Ut autem quod dico clarius evadat, in unam aliquam rem, quæ tunc mystice peragebatur, sermonem transferamus, et tunc videbis quantum sit intervallum: et si vis, Pascha in medium afferamus et vetus et novum, et tunc scies excellentiam. Illud enim celebrabant etiam Judæi, hoc autem pacto celebrabant, ut in speculo et in ænigmate: arcana autem hæc mysteria ne in mentem quidem illis unquam venerant, neque sciebant quænam essent ea, quæ illa prænuntiabant; sed ovem videbant mactari, et sanguinem bruti, et portas illo unctas; quod autem Filius Dei incarnatus mactandus esset et orbem liberaturus totum, daturusque et Græcis et barbaris sanguinem hunc degustandum, cælum aperturus omnibus, et quæ illic sunt humano generi oblaturus; et carnem illam sanguine cruentatam deducturus supra cælum et cælum cæli, et omnes omnino supernos angelorum, archangelorum aliarumque virtutum exercitus, et in ipso throno regio ad dexteram Patris sessuram collocaturus, gloria ineffabili fulgentem: hæc certe neque illorum, neque aliorum hominum quispiam vel præscivit, vel in mentem vocare potuit. Sed quid dicunt ii qui omnia audent? Illud, *Nunc cognosco ex parte,* de dispensationibus dictum esse; ipsum enim perfectam de Deo cognitionem habuisse. Et quomodo se infantem vocat? quomodo per speculum videt? quomodo in ænigmate, si totam habet scientiam? cur illud quasi eximium tribuit Spiritui, et nulli alii creatæ potestati, dicens: *Quis enim novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui est in ipso? Sic et quæ Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei* (1. Cor. 2. 11). Et Christus rursus sui solius hoc esse dicit ita loquens: *Non quod Patrem vidit quisquam, nisi qui est a Deo, hic vidit Patrem* (Joan. 6. 46); visionem dicens clarissimam et perfectissimam cognitionem. Quomodo autem is qui substantiam novit, œconomias et dispensationes ignorabit? Illa enim cognitio hæc major est. Ignoramus ergo, inquit, Deum? Absit: sed quod quidem sit novimus; quid autem substantia sit, non item. Et ut scias quod non de dispensationibus dixerit illud, *Nunc cognosco ex parte,* audi sequentia: subjunxit ergo, *Tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum.* Non autem a dispensationibus et œconomis cognitus est, sed a Deo. Nemo igitur vel parvam vel simpli-

κατὰ σύγκρισιν ἐτέραν ἐπαίρων αὐτῆς τὸ ἀξίωμα, καὶ λέγων οὕτως· *Εἶτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἶτε γλώσσαι παύσονται*. Εἰ γὰρ ἀμφότερα ταῦτα τῆς πίστεως ἕνεκεν εἰσενήνεται, ταύτης πανταχοῦ διασπαρείσης, περιττὴ τούτων ἡ χρεια λοιπὸν. Ἄλλ' οὐ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους παυθήσεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιδώσει μειζόνως, καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὸ μέλλον, καὶ τότε μᾶλλον ἢ νῦν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ πολλὰ τὰ χαυνούντα τὴν ἀγάπην, χρήματα, πράγματα, πάθη σωμάτων, νοσήματα ψυχῆς· ἐκεῖ δὲ οὐδὲν τούτων. Ἄλλὰ τὸ μὲν προφητείας καταργεῖσθαι καὶ γλώσσας, θαυμαστὸν οὐδὲν· τὸ δὲ γνῶσιν καταργεῖσθαι, τοῦτο ἐστὶ τὸ τὴν ἀπορίαν ποιοῦν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο προσέθηκεν εἰπὼν, *Εἶτε γνῶσις καταργηθήσεται*. Τί οὖν; ἐν ἀγνωσίᾳ μέλλομεν ζῆν τότε; Ἄπαγε· καὶ γὰρ τότε μάλιστα [311] ἐπιταθῆναι εἰκὸς τὴν γνῶσιν. Διδ καὶ ἔλεγε, *Τότε ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην*. Διὰ τοι τοῦτο, ἵνα μὴ ὁμοίως τῇ προφητεῖᾳ καὶ ταῖς γλώσσαις καὶ ταύτην καταργεῖσθαι νομίσης. Εἰπὼν, *εἶτε γνῶσις καταργηθήσεται, οὐκ εἰσηγήσεν, ἀλλ' ἐπήγαγε καὶ τὸν τρόπον τῆς καταργήσεως, ταχέως προσθεὶς τὸ, Ἐκ μέρους γινώσκωμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν*. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Οὐκ ἄρα ἡ γνῶσις καταργεῖται, ἀλλὰ τὸ μερικὴ εἶναι γνῶσις· οὐκέτι γὰρ τοσαῦτα εἰσόμεθα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῶ πλείονα. Ἴνα δὲ καὶ ἐπὶ ὑποδείγματος αὐτὸ ποιήσω φανερόν, νῦν ἴσμεν ὅτι πανταχοῦ ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλὰ πῶς, οὐκ ἴσμεν. Ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων τὰ ὄντα ἐποίησεν, ἴσμεν· τὸν δὲ τρόπον ἀγνοοῦμεν· ὅτι ἐκ Παρθένου ἐτέχθη, πῶς δὲ, οὐκέτι. Τότε δὲ εἰσόμεθά τι πλεόν καὶ σαφέστερον περὶ τούτων. Εἶτα δείκνυσι καὶ τὸ μέσον ὅσον, καὶ ὅτι οὐ μικρόν τὸ λειπόμενον, λέγων· *Ὅτε ἦμεν νῆπιος, ὡς νῆπιος ἐδάλλου, ὡς νῆπιος ἐφρόνου, ὡς νῆπιος ἐλογιζόμεν*· ὅτε δὲ γέγονα ἀνήρ, τὰ τοῦ νηπίου κατήρηκα. Καὶ δι' ἐτέρου δὲ παραδείγματος τὸ αὐτὸ πάλιν δηλοῖ λέγων· *Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου*.

β'. Εἶτα ἐπειδὴ τὸ ἐσοπτρὸν παρίστησι τὸ ὀρώμενον ὀπωσθήποτε, ἐπήγαγεν, *Ἐν αἰνίγματι*, μεθ' ὑπερβολῆς δεικνύς μερικωτάτην τὴν παρούσαν γνῶσιν. *Τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον*· οὐχ ὡς πρόσωπον ἔχοντος τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἵνα εἴπῃ σαφέστερον καὶ τρανότερον. Ὅρθως κατ' ἐπίδοσιν πάντα μαυθάνοντα; Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. Εἶδες πῶς διπλῆ τὸ φύσημα αὐτῶν κατέσπασεν; ὅτι καὶ μερικὴ ἡ γνῶσις, καὶ οὐδὲ ταύτην οἰκοθεν ἔχουσιν. Οὐ γὰρ ἐγὼ αὐτὸν ἔγνω, ἀλλ' αὐτὸς με ἐγνώρισε, φησίν. Ὄσπερ οὖν αὐτὸς με ἔγνω πρότερος νῦν, καὶ αὐτὸς μοι ἐπέδραμεν, οὕτως ἐγὼ αὐτῷ ἐπιδραμοῦμαι τότε πολλῶ μειζόνως, ἢ νῦν. Καὶ γὰρ ὁ ἐν σκότῳ καθήμενος, ἕως μὲν ἂν μὴ βλέπῃ τὸν ἥλιον, οὐκ αὐτὸς ἐπιτρέχει τῷ κάλλει τῆς ἀκτίνος, ἀλλ' ἐκείνη δεικνυσὶν αὐτήν, ἐπειδὴν λάμπῃ· ὅταν δὲ αὐτῆς δέξηται τὴν ἀγῆν, τότε καὶ αὐτὸς λοιπὸν διώκει τὸ φῶς. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ, *Καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην*· οὐχ ὅτι· οὕτως αὐτὸν εἰσόμεθα, καθὼς αὐτὸς ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι ὡσπερ αὐτὸς ἡμῖν ἐπέδραμε νῦν, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἀνθεξόμεθα αὐτοῦ τότε, καὶ πολλὰ τῶν νῦν ἀπορρήτων εἰσόμεθα, καὶ τῆς μακαριωτάτης ἐκείνης ἀπολαύσομεν ὁμιλίας καὶ σοφίας. Εἰ γὰρ ὁ τοσαῦτα εἰδὼς Παῦλος νῆπιος, ἐνόησον ἡλίκα ἐκεῖνα· εἰ ταῦτα ἐσοπτρὸν καὶ αἰνίγμα, λογίζου μοι πάλιν ἐντεῦθεν τὸ πρόσωπον

ἡλίκον ἐστίν. Ἴνα δὲ σὺ μικρόν τι παρανοίξω τῆς διαφορᾶς ταύτης, καὶ ἀκτινὰ τινα ἀμυδρὰν τοῦ νοήματος ἐναφῶ σου τῇ ψυχῇ τούτου, ἀναμνήσθητί μοι τῶν ἐν τῷ νόμῳ νῦν, ἡνίκα ἡ χάρις ἔλαμψε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνα πρὸ τῆς χάριτος μεγάλα τινὰ καὶ θαυμαστά ἐφαίνετο· ἀλλ' ὁμως ἄκουσον [312] τί φησι περὶ αὐτῶν μετὰ τὴν χάριν ὁ Παῦλος, ὅτι *Οὐ δεδόξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης*. Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον ὁ λέγω γένηται, ἐφ' ἐνός τινος τῶν τότε τελουμένων τὸν λόγον μεταχειρίσωμεν, καὶ τότε ὕψι· τὸ μέσον ὅσον· καὶ, εἰ βούλει, τὸ Πάσχα εἰς μέσον ἀγάγωμεν ἐκεῖνο καὶ τοῦτο, καὶ τότε εἴσῃ τὴν ὑπεροχὴν. Ἐπετέλουν μὲν γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι, ἐπετέλουν δὲ οὕτως, ὡς ἐν ἐσόπτρῳ καὶ ἐν αἰνίγματι· τὰ δὲ ἀπόρρητα ταῦτα μυστήρια οὐδὲ εἰς νοῦν ποτε ἔλαβον, οὐδὲ ἤδεσαν· τίνα ἦν, ἃ ἐκεῖνα προανεφώνει· ἀλλὰ πρόδατον ἐκείνων σφαττόμενον, καὶ αἷμα ἀλόγου, καὶ θύρας χριστομένης τούτῳ· ὅτι δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ σαρκωθείς σφαγήσεται, καὶ τὴν οἰκουμένην ἐλευθερώσει πᾶσαν, καὶ δώσει καὶ Ἑλλησι καὶ βαρβάρους τοῦ αἵματος ἀπογεύσασθαι τοῦτου, καὶ τὸν οὐρανὸν ἀνοίξει πᾶσι, καὶ τὰ ἐκεῖ προσθήσει τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει, καὶ τὴν αἱμαχθεῖσαν σάρκα λαθῶν ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν, καὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πάσας ἀπλῶς τὰς ἄνω τῶν ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων στρατιᾶς ἀναβιδάσει, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικῷ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς αὐτὴν καθιεῖ δόξην λάμπουσαν ἀρρήτῳ· ταῦτα δὲ οὕτως ἐκεῖνων τις, οὕτε τῶν ἄλλων οὐδεὶς ἀνθρώπων, οὕτε προέγνω οὕτε εἰς νοῦν ἠδυνήθη βαλέσθαι ποτέ. Ἄλλὰ τί φασιν οἱ πάντα τολμηροί; Τὸ, Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, περὶ οἰκονομιῶν εἰρῆσθαι· τὴν γὰρ περὶ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἀπηρτισμένην αὐτὸν ἔχειν. Καὶ πῶς νῆπιον ἑαυτὸν καλεῖ; πῶς δι' ἐσόπτρου βλέπει; πῶς ἐν αἰνίγματι, εἰ τὸ πᾶν ἔχει τῆς γνῶσεως; τί δὲ ὡσπερ ἐξαιρετὸν ἀνατίθῃσιν αὐτὸ τῷ Πνεύματι, καὶ οὐδεμιᾷ ἄλλῃ δυνάμει τῆς κτίσεως, λέγων· *Τίς γὰρ οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ*. Καὶ ὁ Χριστὸς πάλιν αὐτοῦ μόνου τοῦτου εἶναι φησιν, οὕτω λέγων· *Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἔώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἔώρακε τὸν Πατέρα*· ὅρασιν τὴν γνῶσιν λέγων τὴν σαφειστάτην καὶ ἀπηρτισμένην. Πῶς δὲ ὁ τὴν οὐσίαν εἰδὼς, τὰς οἰκονομίας ἀγνοήσει; ἐκείνη γὰρ μέζων ταύτης ἡ γνῶσις. Ἄγνοοῦμεν οὖν, φησὶ, τὸν Θεόν; Ἄπαγε· ἀλλ' ὅτι μὲν ἐστίν, ἴσμεν· τί ποτε δὲ ἐστὶ τὴν οὐσίαν, οὐκέτι. Καὶ ἵνα γνῶς ὅτι οὐ περὶ τῶν οἰκονομιῶν εἴρηκε τὸ, Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, ἄκουσον τῶν ἐξῆς· ἐπήγαγεν οὖν· *Τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην*. Οὐ δῆπου δὲ ὑπὸ τῶν οἰκονομιῶν ἐπεγνώσθη, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Μήθεις τοίνυν μικρὰν, μηδὲ ἀπλήν νομιζέτω εἶναι ταύτην τὴν παρανομίαν, ἀλλὰ καὶ διπλῆν καὶ τριπλῆν καὶ πολλαπλασίονα. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ ἄτοπον, ὅτι ταῦτα ἀλαζονεύονται εἰδέναι, ἃ τοῦ Πνεύματος ἐστὶ μόνου, καὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ Παῦλος οὐδὲ τὸ μερικὸν τοῦτο τῆς γνῶσεως ἀνευ τῆς ἀνωθεν ἀποκαλύψεως δυνηθέντος μαθεῖν, αὐτοὶ τὸ πᾶν ἐκ τῶν οἰκονομιῶν [313] λογισμῶν κατελιφθέναι φασίν. Οὐδὲ γὰρ ἔχου-

* Deerat ἤδεσαν.

σιν οὐδαμοῦ τὴν Γραφὴν περὶ τούτων ἡμῖν διειλεγμένην δεῖξαι. Ἀλλὰ γὰρ τὴν μανίαν αὐτῶν ἀφέντες, τῶν ἐξῆς ἐχώμεθα περὶ τῆς ἀγάπης λόγων. Οὐδὲ γὰρ τούτοις ἠρέσθη, ἀλλ' ἐπάγει πάλιν λέγων· *Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.*

γ'. Ἡ μὲν γὰρ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς τῶν πιστευθέντων καὶ τῶν ἐλπισθέντων παραγενομένων ἀγαθῶν, παύεται. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἐλπίς γὰρ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπίς· ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει;* καὶ πάλιν, *Ἔστι δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων.* Ὡστε αὐταὶ μὲν παύονται· φανέντων ἐκείνων· ἡ δὲ ἀγάπη τότε μάλιστα αἴρεται, καὶ γίνεται σφοδροτέρα. Ἔτερον πάλιν ἐγκώμιον τῆς ἀγάπης· οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖται τοῖς ἔμπροσθεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλο φιλονεικεῖ πάλιν εὐρεῖν. Σκόπει δέ· Εἶπεν αὐτὴν χάρισμα εἶναι μέγα καὶ ὁδὸν τούτων καθ' ὑπερβολὴν· εἶπε χωρὶς αὐτῆς μηδὲν μέγα ὠφελεῖν τὰ χαρίσματα, ὑπέγραψεν αὐτῆς διὰ πολλῶν τὴν εἰκόνα· βούλεται πάλιν καὶ ἐτέρως αὐτὴν ἐπάραι, καὶ δεῖξαι μεγάλην οὐσαν ἐκ τοῦ διαμένειν· διὸ καὶ ἔλεγε, *Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.* Πῶς οὖν μείζων ἡ ἀγάπη; Τῷ ἐκείνα διαβαίνειν. Εἰ τοίνυν τοσαύτη ἡ ἰσχὺς τῆς ἀγάπης, εἰκότως ἐπάγει λέγων, *Διώκετε τὴν ἀγάπην.* Καὶ γὰρ διώξως χρεῖα καὶ δρόμου τινὸς σφοδρῶ ἐπ' αὐτὴν· οὕτως ἡμῶν ἀπέπη, καὶ τοσαῦτα τὰ ὑποσκελίζοντα τὸν ἐκείσε δρόμον. Διὸ καὶ πολλῆς ἡμῖν δεῖ τῆς σφοδρότητος, ὥστε αὐτὴν καταλαθεῖν. Ὅπερ ἐνδεικνύμενος ὁ Παῦλος οὐκ εἶπεν, Ἀκολουθεῖτε τῇ ἀγάπῃ, ἀλλὰ, *Διώκετε αὐτὴν, διεγείρου ἡμᾶς καὶ ἀνάπτων πρὸς τὴν ἐκείνης ἀντίληψιν.* Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἐξαρχῆς μυρία ὑπὲρ τοῦ ταύτην ἡμῖν ἐμφυτεύσαι ἐμχανήσατο· καὶ γὰρ μίαν ἅπασιν ἔδωκε κεφαλὴν, τὸν Ἀδάμ. Διὰ τί γὰρ μὴ ἐκ γῆς γινόμεθα πάντες; διὰ τί μὴ τέλειοι, ὡς ἐκεῖνος; Ἴνα καὶ οἱ τόκοι καὶ αἱ παιδοτροφίαι, καὶ τὸ ἐξ ἀλλήλων φύεσθαι, συνδήσῃσι πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὴν γυναῖκα ἐποίησεν ἀπὸ γῆς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἔρκει ὀσσωπῆσαι πρὸς ὁμόνοιαν ἡμᾶς ὁμοίως, τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι, εἰ μὴ καὶ τὸν αὐτὸν ἔχοιμεν πρόγονον, καὶ τοῦτο κατεσκεύασεν. Εἰ γὰρ νῦν τόποις διεστηκότες· μόνους, ἄλλοτρίους εἶναι νομιζόμεν ἑαυτοὺς ἀλλήλων· εἰ δύο τὸ γένος ἡμῶν ἔσχεν ἀρχῆς, πολλῶ μᾶλλον ἂν τοῦτο ἐγένετο. Διὰ δὲ τοῦτο, ὡς περ ἀπὸ τινος μιᾶς κεφαλῆς, τὸ πᾶν ἔδρασε σῶμα τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. Καὶ ἐπειδὴ περ ἐξαρχῆς δύο τινὲς ἔδοκον εἶναι, ὅρα πῶς αὐτοὺς συγκολλᾷ πάλιν καὶ εἰς ἓν συνάγει διὰ τοῦ γάμου· *Ἀντὶ τούτου γὰρ καταλείψει, φησὶν, ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα [314] αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.* Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ γυνή, ἀλλ' Ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ καὶ μείζων ἡ ἐπιθυμία ἐν ἐκείνῳ. Καὶ γὰρ καὶ μείζονα αὐτὴν διὰ τοῦτο ἐποίησεν, ἵνα τὸ ὑπερέχον κατακάμψῃ τῇ τυραννίδι τοῦτου τοῦ ἔρωτος, καὶ ὑποτάξῃ τῷ ἀσθενεστέρῳ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ γάμον ἔδει εἰσαχθῆναι, τὸν ἐξ οὗ γέγονε, τοῦτον ἄνδρα ἐποίησε τῇ γυναίκῃ. Πάντα γὰρ ἀγάπης τῷ Θεῷ δεύτερα. Εἰ γὰρ οὕτω γενομένων ὁ πρῶτος εὐθέως· οὕτως ἐμάνη, καὶ τοσαύτην μάχην ὁ διάβολος καὶ βασκανίαν ἐνέπειρε, τί οὐκ ἂν εἰργάσατο, εἰ μὴ ἀπὸ μιᾶς ῥίζης; ἐβλάστησαν; Εἶτα ἵνα τὸ μὲν ὑποτάττεται, τὸ δὲ ἀρχῇ τὸ γὰρ ὁμότιμον οἶδε πολλάκις μάχην εἰς-

ἀγειν· οὐκ ἀφῆκε δημοκρατίαν εἶναι, ἀλλὰ βασιλείαν, καὶ καθάπερ ἐν στρατοπέδῳ, ταύτην ἂν τις ἴδοι τὴν διάταξιν καθ' ἐκάστην οἰκίαν. Ἔστι γοῦν ἐν τάξει μὲν βασιλείως ὁ ἄνθρωπος, ἐν τάξει δὲ ὑπάρχου ἡ γυνὴ καὶ στρατηγού· καὶ οἱ παῖδες δὲ ἀρχὴν κεκλήρονται τρίτην· εἶτα μετὰ ταῦτα ἀρχὴ τετάρτη ἡ τῶν οἰκετιῶν· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι κρατοῦσι τῶν ἐλαττώων, καὶ εἰς τις πολλάκις τοῖς πᾶσιν ἐφέστηκε, τὴν τοῦ δεσπότητος τάξιν διατηρῶν, πλὴν ὡς οἰκέτης. Καὶ μετὰ ταύτης ἐτέρα πάλιν ἀρχὴ καὶ ἐν αὐτοῖς ἡ τῶν γυναικῶν, ἡ τῶν παίδων, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς παισὶ πάλιν ἐτέρα κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ κατὰ τὴν φύσιν· οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς παιδίοις ὁμοίως τὸ θῆλυ κρατεῖ. Καὶ πανταχοῦ δι' ὀλίγου καὶ πυκνὰς ἐποίησε τὰς ἀρχὰς ὁ Θεός, ἵνα πάντα ἐν ὁμοιοῖς μένῃ καὶ εὐταξίᾳ πολλῇ. Διὰ τοῦτο καὶ πρὶν εἰς πλῆθος ἐξενηθηναὶ τὸ γένος, δύο μόνων δυνάμεων τῶν πρῶτων, τῷ μὲν ἀρχεῖν, τῇ δὲ ἀρχεσθαι ἐκέλευσε. Καὶ ἵνα μὴ ὡς ἐλάττωτος καταφρονῇ πάλιν καὶ ἀποσχίζεται, ὅρα πῶς αὐτὴν ἐτίμησέ τε καὶ ἤνωσε καὶ πρὸ τῆς δημιουργίας. *Ποιήσωμεν γὰρ αὐτῷ, φησὶ, βοηθόν·* δεικνύς ὅτι εἰς χρεῖαν αὐτοῦ γέγονε, καὶ ταύτη συνάγων αὐτὸν πρὸς τὴν δι' αὐτὸν γεγενημένην. Καὶ γὰρ πρὸς ταῦτα οἰκειότερον διακέμεθα τὰ δι' ἡμᾶς· πραχθέντα. Ἴνα δὲ μὴ ἐπαίρηται πάλιν ἐκείνη, ὡς εἰς βοήθειαν αὐτῷ δοθεῖσα, καὶ τὸν δεσμὸν ἀπορρήξῃ τοῦτον, ἀπὸ τῆς πλεουρᾶς αὐτὴν ποιεῖ, δεικνύς ὅτι μέρος τοῦ παντός· ἐστὶν αὐτὴ τοῦ σώματος. Ἴνα δὲ μὴδὲ ὁ ἄνθρωπος ἐντεῦθεν ἐπαίρηται, οὐκέτι ἀφήσιν εἶναι μόνου, ὁ μόνου τὸ πρότερον ἐγένετο, ἀλλὰ τούναντιον ἐποίησε τοῦτω, τὴν παιδοποιίαν εἰσαγαγόν, κἂν τοῦτω προτιμῆσας μὲν τὸν ἄνδρα, οὐ μὴν τὸ πᾶν ἀφείας εἶναι αὐτοῦ.

δ'. Εἶδες πόσους συνδέσμους ἀγάπης; ὁ Θεὸς εἰργάσατο; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς φύσεως κατέθηκε τῇ ὁμοιοῖς τὰ ἐνέχυρα. Καὶ γὰρ τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι, εἰς τοῦτο ἀγει· πᾶν γὰρ ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὐτῷ· καὶ τὸ ἐξ ἀνδρὸς τὴν γυναῖκα εἶναι, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων πάλιν τοὺς παῖδας. Ὅθεν καὶ πολλοὶ φύονται διαθέσεως τρόποι. Τὸν μὲν γὰρ ὡς πατέρα ἀγαπῶμεν, τὸν δὲ ὡς πάππον· καὶ τὴν μὲν ὡς μητέρα, τὴν δὲ ὡς τιθνόν· καὶ τὸν μὲν ὡς υἱὸν καὶ ἔγγονον καὶ ἐξ ἐγγόνων πάλιν, τὴν δὲ ὡς θυγατέρα καὶ θυγατριδὴν· καὶ τὸν μὲν ὡς ἀδελφόν, τὸν δὲ ὡς [315] ἀδελφιδούν· καὶ τὴν μὲν ὡς ἀδελφὴν, τὴν δὲ ὡς ἀδελφιδὴν. Καὶ τί γὰρ δεῖ πάντα καταλέγειν τὰ τῆς συγγενείας ὀνόματα; Ἐπενόησε δὲ καὶ ἐτέραν διαθέσεως ὑπόθεσιν· ἀπαγορεύσας γὰρ τοὺς τῶν συγγενῶν γάμους, ἐπ' ἄλλοτρίους ἡμᾶς ἐξήγαγε, κἀκεῖνους πάλιν πρὸς ἡμᾶς εἰκχυσεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς φυσικῆς ταύτης συγγενείας οὐκ ἦν ἐκεῖνους ἡμῖν συναφθῆναι, ἀπὸ τοῦ γάμου πάλιν συνῆψεν, ὀλοκλήρους οἰκίας διὰ τῆς μιᾶς νύμφης συνάγων, καὶ γένη γένεσιν διὰ ἀναμιγνύς. *Μὴ γάμει γὰρ, φησὶ, τὴν ἀδελφὴν τὴν σὴν, μηδὲ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς, μηδὲ ἄλλην κόρην τὴν τοιαύτην συγγένειαν πρὸς σὲ κεκτημένην,* ἡ διακυλύει τὸν γάμον, ὀνόματι θεῶς τῶν τοιούτων συγγενῶν τὰ εἶδη. Ἀρκεῖ σοι πρὸς τὴν ἐκείνων διάθεσιν τὸ λύσαι τὰς αὐτὰς ὠδύνας, τὸ ἐτέρως σοι προσήκειν τὰς ἄλλας. Τί στενοχωρεῖς τῆς ἀγάπης τὸ πλάτος; τί περιττῶς ὑπέθεσιν ἀνεπίσκες εἰς αὐτὴν φιλίας, δι' ἧς δύνασαι καὶ ἐτέραν πορίσασθαι φιλίας ἀφορμὴν, ἔξωθεν γυναῖκα ἀγαγόν,

• *Declarant verba,* καὶ ἐν αὐτοῖς... παιδῶν

cem hanc iniquitatem esse putet, sed et duplicem et triplicem et multiplicem. Non enim hoc solum absurdum est, quod ea se vane gloriantur scire, quæ Spiritus solius sunt et unigeniti Filii Dei; sed etiam quod, cum Paulus ne partem quidem illam cognitionis sine superna revelatione accipere potuerit, ipsi totum ex propriis ratiociniis se accepisse dicant. Neque enim usquam possunt Scripturam, quæ de his disseruerit, nobis ostendere. Sed missa illorum insania, sequentia quæ de caritate dicuntur persequamur. Neque enim his contentus fuit, sed rursus hæc subjungit: 13. *Nunc autem manet fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas.*

3. *Caritatis encomia.* — Nam fides et spes, cum advenierint bona quæ credita et sperata fuerunt, cessant. Et hoc significans Paulus dicebat: *Spes enim quæ videtur, non est spes: quod enim videt quis, quid etiam speret (Rom. 8. 24)?* et rursus: *Est autem fides eorum quæ sperantur substantia, rerum quæ non videntur argumentum (Hebr. 11. 1).* Quamobrem hæc quidem cessabant cum illa apparuerint: caritas autem tunc maxime extollitur, et fit vehementior. Aliud rursus encomium caritatis: neque enim contentus est prioribus, sed et alia rursus invenire contendit. Animum autem adhibe: dixit eam charisma esse magnum et viam ad hæc supereminens; dixit sine illa non multum juvare charismata, ejus imaginem pluribus descripsit: vult rursus illam alio modo extollere, et ostendere quod magna sit ex eo quod maneat. Ideoque dixit, *Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas.* Quomodo ergo major est caritas? Quod illa transeant. Si ergo tanta est virtus caritatis, jure subjungit dicens: *Seclāmini caritatem.* Etenim insequi oportet ac vehementer ad illam currere; ita a nobis avolat, et tanta sunt quæ susceptum illo cursum supplantant. Quapropter opus est nos magna uti vehementia, ut illam comprehendamus: quod ostendens beatus Paulus non dixit, *Sequimini caritatem, sed, Persequimini caritatem,* excitans nos accendensque ad illam apprehendam. Etenim Deus a principio innumera ad illam in nobis inserendam machinatus est: nam omnibus unum dedit caput, Adamum. Cur enim non ex terra nascimur omnes? cur non perfecti, sive adulti sicut ille? Ut et partus et filiorum educationes, et quod ex aliis nasceremur, nos mutuo colligerent. Ideo neque mulierem ex terra fecit. Quia enim non satis erat ad verecundiam in nobis inserendam, quæ ad concordiam nos adduceret, quod ex eadem substantia essemus, nisi eundem haberemus progenitorum: hoc quoque effecit. Si enim nunc solis disjuncti locis, alienos nos existimamus; si genus nostrum duo principia habuisset, multo magis hoc eveniret. Ideo, quasi ab uno capite, totum generis humani corpus colligavit. Et quia in principio duo quidam videbantur esse, vide quomodo illos conglutinet et in unum cogat per connubium: *Propter hoc enim, inquit, relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una*

(Gen. 2. 24). Non dixit, *Mulier*, sed, *Homo*, quia major est in illo concupiscentia. Nam ideo majorem illam fecit, ut quod excellentius erat flecteret per hujus amoris tyrannidem, et imbecilliori subjeceret. Quia vero matrimonium etiam inducendum erat, eum ex quo orta erat fecit mulieri maritum: Deus enim omnia caritati postponit. Si enim cum res ita factæ sint, primus statim sic insanivit tantamque pugnam et invidiam inseruit diabolus; quid non fecisset, si non ex una radice orti germinassent? Deinde ut aliud quidem subjeceretur, aliud imperaret; nam paritas honoris solet sæpe pugnas inducere; non sivit populare imperium esse, sed regnum, et sicut in exercitu, eundem videris in singulis domibus ordinem. Est ergo maritus in ordine regis, mulier vero in ordine præfecti aut ducis exercitus; tertium filii imperium sortiuntur; deinde quartum domestici occupant: nam hi quoque imperant minoribus, et unus sæpe omnibus præfectus fuit, domini ordinem servans, cæterum ut domesticus. Et post hoc aliud rursus imperium (a) [et in ipsis, imperium mulierum, imperium filiorum], et in ipsis filiis rursus aliud secundum ætatem et secundum sexum: non enim in liberis similiter dominatum obtinet femina. Et ubique fere Deus frequentia fecit imperia, ut omnia in concordia manerent et in recto ordine. Idcirco, antequam genus humanum multiplicaretur, cum primi duo tantum essent, jussit hunc imperare, illam parere. Et ne rursus illam ut minorem despiceret, et illa abscinderetur, vide quomodo illam honoraverit et conjunxerit, etiam ante creationem. Nam ait: *Faciamus illi adiutorem (Gen. 2. 18)*; ostendens illam in usum factam fuisse, et hac ratione concilians illum cum ea, quæ propter ipsum facta fuit: nam majori affectu ferimur erga ea quæ propter nos facta sunt. Ut ne autem illa rursus efferretur, utpote in auxilium ipsi data, et hoc rumperet vinculum, ex latere illam fecit, ostendens illam partem esse totius corporis. Ut autem neque vir inde extolleretur, non amplius sinit esse solius, quod solius primum fuit; sed contrarium fecit, liberorum procreationem inducens; et hac in re quidem virum præferens, neque tamen totum ipsi relinquens.

4. Vidistin' quot amoris vincula Deus fecerit? Sed hæc quidem ex natura concordie pignora posuit. Nam quod ex eadem substantia sit, ad hoc ducit: omne quippe animal quod simile ipsi est amat; et quod mulier sit ex viro, et quod ex utroque rursus sint filii. Unde etiam nascuntur multi affectus modi. Illum namque ut patrem amamus, illum ut avum; et illam ut matrem, istam ut nutricem; alium ut filium, ut nepotem, ut pronepotem; aliam ut filiam et ut sororis filiam: et hunc quidem ut fratrem, alium vero ut patrualem; aliam ut sororem, aliam ut consobrinam. Et quid opus est recensere omnia cognationis nomina? Excogitavit etiam aliam affectus occasionem: prohibitis enim cognatorum connubiis, ad

(a) Uncinis clausa e Commelin. supplevimus.

alienos eduxit nos, illosque rursus ad nos attraxit. Quia enim a naturali illa cognatione non licebat illos nobis conjungi, a connubio rursus conjunxit, integras domos per unam sponsam jungens, et genera integra generibus commiscens. *Ne ducas*, inquit, *uxorem sororem tuam, neque sororem patris, neque aliam puellam quæ talem tecum cognationem habeat* (Levit. 18. 8-10), quæ matrimonium impediatur, nomina ponens hujusmodi cognationum. Tibi sufficit ad illorum affectum trahendum quod eodem partu sis editus, et quod ad te aliter aliæ spectent affinitates. Cur in angustum redigis latitudinem caritatis? cur in illam frustra suscipis amicitiae causam, per quam potes aliam consequi amicitiae occasionem externa inducta uxore, et per illam adducens cognatorum seriem, matrem, patrem, fratres et illorum affines? Viden' quot modis nos colligaverit? Attamen neque his contentus fuit, sed etiam effecit ut alii aliis indigeremus, ut etiam sic nos conjungeret quia amicitias usus facit. Ideo non ubique omnia gigni permisit, ut hinc etiam nos cogeret cum aliis commisceri. Cum porro illud effecisset ut alter altero egeremus, facilem reddidit commixtionem: nisi enim hoc esset, altera hinc molestia et difficultas emergeret. Si enim medico egentem aut fabro aut alio artifice oporteret peregre proficisci, totum periret. Ideo et urbes paravit, et omnes simul conjunxit. U autem eos qui procul sunt facile adire possemus mare in medio extendit, et ventorum dedit celeritatem, sic faciles reddens peregrinationes. Initio etiam omnes in uno coegit loco neque prius dispersit, donec ii qui primum donum acceperant, concordia ad malum usi sunt sed undique nos collegit, et a natura et a cognatione et a lingua et a loco. Ac sicut volebat nos excidere ex paradiso; si enim voluisset, non illic eum quem fecerat hominem in principio posuisset sed qui non obediit, in causa fuit: sic nos volebat diversæ linguae esse; nam ab initio hoc fecisset; nunc autem in tota terra labium erat unum et vox una omnibus. Propterea nec quando terram oportuit deleri, nos ex alia fecit materia, neque justum transtulit; sed illo in mediis fluctibus dimisso, quasi quadam orbis scintilla, genus nostrum rursus accendit ex beato illo Noe. Et ab initio quidem unum fecit imperium virum præficiens mulieri quia vero genus nostrum in multam decidit ordinis eversionem, alia quoque imperia constituit, nempe dominorum et magistratuum; et hoc propter caritatem. Quia enim malitia genus nostrum solvit et perimit, ceu quosdam medicos in mediis urbibus constituit qui judicia ferrent, ut deinceps malitiam ceu quamdam caritatis pestem eliminantes, in unum nos cogerent. Ut autem non solum in urbibus, sed etiam in singulis domibus multa concordia esset; cum virum imperio et præcellentia honorasset, mulierem autem concupiscentia armasset et procreationis liberorum donum in medio eorum deposuisset, alia cum his quæ caritatem conciliarent apparavit. Neque enim omnia permisit viro, neque omnia mulieri, sed et hæc unicuique divisit, mulieri domum,

viro forum consignans; et viro quidem ut aleret, terram enim colit; mulieri vero ut vestiret tela enim et colus sunt mulieris: ipse namque dedit mulieri texendi industriam. Sed pereat avaritia quæ non sinit hanc apparere differentiam. Nam multorum molities viros ad telas deduxit, et radios eis in manus dedit et subtegmen et stamina. Attamen sic etiam fulget divinæ dispensationis providentia. Nam muliere in aliis etiam admodum necessariis opus habemus, et minoribus in iis quæ vitam continent nostram indigemus; tantaque est necessitas ut etiamsi quis omnium sit hominum ditissimus, neque sic hæc conjunctione liberetur ita ut etiam inferiore opus habeat. Neque enim pauperes solum opus habent divitibus, sed etiam divites pauperibus, et hi magis illis, quam illi istis.

5. Et ut hoc clarius videas, faciamus, si placet, duas urbes; aliam divitum tantum, aliam vero pauperum; et neque in ea quæ divitum est sit quis pauper, neque in ea quæ pauperum est sit quis dives, sed utramque exacte expurgemus: et videamus quæ nam magis sibi sufficere poterit. Si enim inveniamus eam quæ possit, esse pauperum urbem, palam erit, quod divites magis illis indigeant. Itaque in illa divitum urbe nullus erit artifex, non architectus, non faber, non sutor calcearius, non pistor non agricola, non faber ærarius, non funium contextor, non aliud quidquam hujusmodi. Quis enim divitum umquam hæc tractare voluerit, quando ii etiam, qui hæc tractant, cum opulenti fuerint, non ultra sustinent horum operum miseriam? Quomodo igitur nobis urbs istæ consistet? Numerata, inquires, pecunia divites hæc a pauperibus ement. Ergo non sibi ipsis sufficient, si illis indigeant. Quomodo autem domos ædificabunt? an hoc etiam ement? sed id natura non habet. Ergo necesse est huic artifices evocare, et legem corrumpere, quam initio posuimus cum urbem incolis instruere meminissemus enim quod dixerimus, neminem esse intus pauperem. Sed ecce necessitas etiam nobis nolentibus ipsos advocavit et introduxit. Unde palam est non posse sine pauperibus urbem subsistere. Si enim maneat civitas nullum ex iis excipiens non ultra civitas erit, sed peribit. Non igitur sibi sufficiet, nisi velut servatores quosdam pauperes in se congregarit. Videamus rursus pauperum urbem, num illa similiter in egestate degat, divitiibus privata. E primo expurgemus oratione divitias, illasque aperte ostendamus. Quidnam sunt divitiæ? Aurum, argentum, lapides pretiosi, vestes sericæ et purpureæ et aureæ. Quia igitur apparet quænam sint divitiæ, expellamus illas ex pauperum urbe, si velimus pauperum civitatem exacte constituere; ne vel per somnium illic aurum appareat, neque talia vestimenta; si vis autem, neque argentum, neque vasa argentea. Quid ergo? dic mihi, ideone in egestate erit hæc urbs? Minime. Si enim ædificare oporteat, non auro nec argento nec margaritis est opus, sed arte, manibus; manibus autem non utcumque, sed callosis digitisque induratis, robore multo, lignis, lapidibus:

καὶ δι' ἐκείνης συγγενῶν ὄρμαθόν, καὶ μητέρα, καὶ πατέρα, καὶ ἀδελφούς, καὶ τοὺς τούτων ἐπιτηδείους; Εἶδες πόσοις τρόποις ἡμᾶς συνέδησεν; Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ ταῦτα αὐτῷ ἤρκεσαν, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλων χρῆζειν παρεσκεύασεν^a, ἵνα καὶ οὕτως ἡμᾶς συναγάγῃ, ἐπειδὴ μάλιστα τὰς φιλίας αἱ χρεαὶ ποιοῦσι. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ πάντα ἀφῆκε πανταχοῦ γίνεσθαι, ἵνα κἀντεῦθεν ἀλλήλοις ἀναμίνυσθαι ἀναγκάσῃ. Καταστήσας δὲ ἡμᾶς ἐν χρεῖαι ἀλλήλων, εὐκολον πάλιν τὴν ἐπιμίξιαν ἐποίησεν· ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἰς ἑτέραν ἀπῆλθεν τὸ πρᾶγμα περιπίπτει καὶ δυσχέρειαν. Εἰ γὰρ λατρῶν δεόμενον ἢ τέκτονος ἢ ἑτέρου δημιουργοῦ, μακρὰν ἔδει στέλλεσθαι ἀποδημίαν, τὸ πᾶν ἀπολωλεῖ. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ πόλεις κατεσκεύασε, καὶ πάντας ὁμοῦ συνήγαγεν. Ἴνα δὲ καὶ τοῖς πόρρωθεν βραδίως ἐπιχωριάζωμεν, θάλατταν εἰς μέσον ἤπλωσε, καὶ ἀνέμων ταχύτητα ἔδωκε, βραδίας ἐντεῦθεν τὰς ἀποδημίας ποίων. Παρὰ δὲ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐν ἐνὶ πάντας συνήγαγε χωρίω, καὶ οὐ πρότερον δίδεικται, ἕως εἰς κακὸν ἐχρήσαντο τῇ ὁμοιοῖα οἱ πρῶτοι λαθόντες τὸ δῶρον· ἀλλὰ πάντοθεν ἡμᾶς συνήγαγε, καὶ ἀπὸ φύσεως καὶ ἀπὸ συγγενείας καὶ ἀπὸ γλώττης καὶ ἀπὸ τόπου. Καὶ ὡς περ οὐκ ἐβούλετο ἐκπεσεῖν ἡμᾶς τοῦ παραδείσου (εἰ γὰρ ἐβούλετο, οὐδ' ἂν ἐκεῖ κατέθετο ὅν ἐποίησεν ἄνθρωπον τὴν ἀρχὴν), ἀλλ' ὁ παρακούσας αἰτίας· οὕτως οὐδὲ ἀλλογλώσσους εἶναι ἠθέλησεν· ἐπεὶ κἄν ἐξ ἀρχῆς τοῦτο ἐποίησε· νῦν δὲ πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἐν ἦν, καὶ φωνὴ μία πᾶσι. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ ἠνίκα τὴν γῆν ἀφανισθῆναι ἔδει, οὐδὲ τότε ἡμᾶς ἐξ ἄλλης ἐποίησεν ὕλης, οὐδὲ μετέθηκε τὸν δικαίον, ἀλλ' ἀφείλε αὐτὸν ἐν μέσῳ τῶν κλυθωνίων, ὡς περ τινὰ σπινθῆρα τῆς οἰκουμένης, ἀνῆψε πάλιν ἡμῶν τὸ γένος ἐκείθεν ἀπὸ τοῦ μακαρίου Νώε. Καὶ ἐξ ἀρχῆς μὲν μίαν ἐποίησεν ἀρχὴν, τὸν ἄνδρα ἐπιστήσας τῇ γυναικί· ἐπειδὴ δὲ εἰς πολλὴν ἐξώκειλαν ἀταξίαν τὸ γένος ἡμῶν, καὶ ἑτέρας κατέστησε, εἰς τῶν δεσποτῶν [316], τὰς τῶν ἀρχόντων· καὶ τοῦτο δὲ δι' ἀγάπην. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ κακία διαλυτικὴ καὶ ἀνααιρετικὴ ἡμῶν τοῦ γένους, ὡς περ τινὰς λατρῶν ἐν μέσῳ ταῖς πόλεσιν ἐκάθισε τοὺς δικάζοντας, ἵν' ὡς περ τινὰ λοιμὸν τῆς ἀγάπης τὴν κακίαν ἀπελαύνοντες, πάντας εἰς ἐν συναγάγωσιν. Ἴνα δὲ μὴ μόνον ἐν ταῖς πόλεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκάστη οἰκίᾳ πολλὴ ἡ ὁμόνοια ἦ, τὸν μὲν ἄνδρα τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ὑπεροχῇ τιμήσας, τὴν δὲ γυναῖκα τῇ ἐπιθυμίᾳ καθοπλίσας, καὶ τὸ τῆς παιδοποιίας δὲ δῶρον εἰς μέσον ἀμφοτέρους καταθείς, καὶ ἑτέρα μετὰ τούτων συναγωγὰ τῆς ἀγάπης κατεσκεύασεν. Οὕτε γὰρ πάντα ἐπέτρεψε τῷ ἄνδρι, οὕτε πάντα τῇ γυναικί, ἀλλὰ καὶ ταῦτα διεῖλεν ἐκάστῳ, τῇ μὲν τὴν οἰκίαν, τῷ δὲ τὴν ἀγορὰν ἐγγειρίσας, καὶ τῷ μὲν τὸ τρέφειν, γεωργεῖ γὰρ· τῇ δὲ τὸ περιβάλλειν, ἰσθὺς γὰρ καὶ ἡλακότης τῆς γυναικός· αὐτὸς γὰρ ἔδωκε τῇ γυναικί ὑφάσματος σόφραν. Ἄλλ' ἀπόλοιτο ἡ φιλαργυρία, οὐκ ἀφείσα ταύτην φαίνεσθαι τὴν διάκρισιν. Ἡ γὰρ βλακεία τῶν πολλῶν καὶ τοὺς ἄνδρας εἰς τοὺς ἰσθῶς ἐπιστήγαγε, καὶ καρδίαν αὐτοῖς ἐνεχείρισε καὶ κρόκην καὶ στήμονα. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὕτω διαλάμπει τῆς θείας οἰκονομίας ἡ πρόνοια. Καὶ γὰρ καὶ τῆς γυναικὸς ἐν ἄλλαις ἀναγκαιοτέροις σφόδρα δεόμεθα, καὶ τῶν ἐλαττόνων ἐν τοῖς συνέχουσι τὸν βίον ἡμῶν χρῆζομεν· καὶ τοσαύτη τῆς χρείας ἐστὶν ἡ ἀνάγκη, ὅτι κἄν πάντων ἀνθρώπων πλουσιώτερος ἢ τις, οὐδὲ οὕτω

^a Alii, κατεσκεύασεν.

ταύτης ἀπήλλακται τῆς συναφείας, καὶ τοῦ δεῖσθαι τοῦ καταδεεστέρου. Οὐ γὰρ δὴ τῶν πλουσιῶν οἱ πένητες δέονται μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ πλούσιοι τῶν πενήτων, καὶ οὗτοι μᾶλλον ἐκείνων, ἢ ἐκεῖνοι τούτων.

ε'. Καὶ ἵνα τοῦτο σαφέστερον ἴδῃς, ποιήσωμεν, εἰ δοκεῖ, δυο πόλεις, τὴν μὲν πλουσιῶν μόνον, τὴν δὲ πενήτων· καὶ μήτε ἐν τῇ τῶν πλουσιῶν ἔστω τις πένης, μήτε ἐν τῇ τῶν πενήτων ἔστω τις πλούσιος ἀνὴρ, ἀλλ' ἐκκαθάρωμεν ἀκριβῶς ἑκατέρως, καὶ ἴσωμεν ποῖα μᾶλλον ἀρκέσει αὐτῇ δυνήσεται. Ἐὰν γὰρ εὐρωμεν τὴν τῶν πενήτων δυναμένην, εὐδῆλον ὅτι οἱ πλούσιοι τούτων μᾶλλον δεήσονται. Οὐκοῦν ἐν μὲν ἐκείνῃ τῇ τῶν εὐπώρων οὐδεὶς ἔσται δημιουργός, οὐκ οἰκοδόμος, οὐ τέκτων, οὐκ ὑποδηματοῦργός, οὐκ ἀρτοποιός, οὐ γεωργός, οὐ χαλκοτύπος, οὐ σχινοστρόφος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο τῶν πλουσιῶν ταῦτα μετιέναι ποτὲ, ὅπου γὰρ καὶ αὐτοὶ οἱ ταῦτα μεταχειρίζονται, ὅταν εὐπορήσωσιν, οὐκ ἀνέχονται τῆς ἀπὸ τῶν ἔργων τούτων τάλαιπωρίας; Πῶς οὖν ἡμῖν ἡ πόλις στήσεται αὕτη; Δόντες, φησὶν, ἀργύριον οἱ πλουσιῶντες, ταῦτα ὠνήσονται παρὰ τῶν πενήτων. Οὐκοῦν οὐκ ἀρκέσουσιν αὐτοὺς, εἰ γὰρ ἐκείνων δέονται. Πῶς δὲ οἰκίας οἰκοδομήσονται; ἢ καὶ τοῦτο ὠνήσονται; ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τοῦτο φύσις. Οὐκοῦν ἀνάγκη τοὺς τεχνίτας ἐκεῖ καλεῖν, καὶ διαφθεῖρειν τὸν νόμον, ὃν ἐθήκαμεν ἐξ ἀρχῆς τὴν πόλιν οἰκίζοντας· μέμνησθε γὰρ, ὅτε ἐλέγομεν, μηδεὶς ἔστω πένης ἐνδοῦ. Ἄλλ' ἰδοὺ ἡ χρεία, καὶ μὴ βουλομένων [317] ἡμῶν, ἐκάλεσεν αὐτοὺς καὶ εἰσήγαγεν. Ὅθεν δῆλον, ὡς ἀδύνατον χωρὶς πενήτων συστήναι πόλιν. Εἰ γὰρ μένοι ἡ πόλις μηδένα παραδεχομένη τούτων, οὐκέτι ἔσται πόλις, ἀλλ' ἀπολείται. Οὐκοῦν οὐκ ἀρκέσει αὐτῇ, εἰ μὴ καθάπερ τινὰς σωτήρας τοὺς πένητας πᾶρ' αὐτῇ συναγάγοι. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὴν τῶν πενήτων πόλιν, εἰ καὶ αὕτη ὁμοίως ἐνδεῶς διακείσεται τῶν πλουσιῶντων ἐστέρημένη. Καὶ πρότερον διακαθάρωμεν τῷ λόγῳ τὸν πλοῦτον, καὶ δεῖξωμεν αὐτὸν σαφῶς. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ πλοῦτος; Χρυσὸς καὶ ἀργυρὸς, καὶ λίθοι τίμιοι, καὶ ἱμάτια σθηρικά καὶ ἀλουργὰ καὶ διάχρυσα. Ἐπεὶ οὖν ἐφάνη τί ποτὲ ἐστὶν ὁ πλοῦτος, ἀπελάσωμεν αὐτὸν τῆς τῶν πενήτων πόλεως, εἰ μέλλοιμεν καθαρῶς πόλιν πενήτων ποιεῖν, καὶ μηδὲ θναρ' ἐκεῖ φαίνεσθαι χρυσιῶν, μηδὲ ἱμάτια τοιαῦτα· εἰ δὲ βούλει, μηδὲ ἀργυρῶν, μηδὲ τὰ ἐξ ἀργύρου σκεῦη. Τί οὖν; παρὰ τοῦτο ἐνδεῶς ζήσεται τὰ τῆς πόλεως ταύτης, εἰπέ μοι; Οὐδέν. Ἄν τε γὰρ οἰκοδομῆν δέη, οὐ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου δεῖ καὶ μαργαριτῶν, ἀλλὰ τέχνης καὶ χειρῶν, χειρῶν δὲ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ τετυλωμένων, καὶ θακτύλων ἀπεσκληρότων, καὶ ἰσχύος πολλῆς, καὶ ξύλων καὶ λίθων· ἂν τε ὑφαίνειν πάλιν ἱμάτιον, οὐ χρυσοῦ πάλιν ἡμῖν δὲ καὶ ἀργύρου, ἀλλὰ χειρῶν πάλιν καὶ τέχνης καὶ γυναικῶν ἐργαζομένων. Τί δὲ, ἐὰν γεωργεῖν δέη καὶ σκάπτειν τὴν γῆν; πλουσιῶντων ἢ πεινομένων χρεία; Παντὶ που δῆλον, ὅτι πενήτων. Καὶ σίδηρον δὲ ὅταν δέη χαλκεύειν, καὶ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ποιεῖν, τοῦ δήμου τούτου μάλιστα ἡμῖν δεῖ. Πῶς οὖν δεησόμεθα τῶν πλουσιῶντων λοιπὸν· πλὴν εἰ μὴ καθελείν δεόν τὴν πόλιν ταύτην; Εἰ γὰρ ἐπεισελθόντων ἐκείνων εἰς τὴν τοῦ χρυσοῦ καὶ τὴν τῶν μαργαριτῶν ἐμπέσειεν ἐπιθυμίαν, οὗτοι οἱ φιλόσοφοι (φιλοσόφους γὰρ ἐγὼ καλῶ τοὺς οὐδὲν περιττὸν ἐπιζητούντας), ἀργίᾳ δόντες ἑαυτοὺς καὶ τρυφῇ, πάντα ἀπολοῦσι λοιπόν. Καὶ εἰ μὴ χρεῖστος ὁ πλοῦτος, φησὶ. τίνας

ἔνεκεν δέδοται παρὰ τοῦ Θεοῦ ; Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πλουτεῖν ; Ἡ Γραφή φησιν, *Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἔμὸν τὸ χρυσίον*, καὶ ὧ ἐὰν βούλομαι, δώσω αὐτό. Ἐνταῦθα εἰ μὴ πρᾶγμα ἐποιοῦν αἰσχρὸν, καὶ ἐγέλασα νῦν πλατῶν γέλωτα, τῶν ταῦτα λεγόντων καταγελῶν, ὅτι καθάπερ παιδία μικρὰ τραπέζης ἀπολαύοντα βασιλικῆς, μετ' ἐκείνης τῆς τροφῆς καὶ τὸ προστυχὸν ἅπαν ἐπεμβάλλουσι τῷ στόματι· οὕτω καὶ οὗτοι μετὰ τῶν θείων Γραφῶν καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεισάγουσι. Τὸ μὲν γάρ, *Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἔμὸν τὸ χρυσίον*, οἶδα εἰρημένον τῷ προφήτῃ· τὸ δὲ, *Ὡ ἐὰν θέλω, δώσω αὐτό*, οὐκέτι προσκείμενον, ἀλλὰ παρὰ τῶν συρφετῶν τούτων ἐπιεισηνεγμένον. Καὶ ἐκεῖνο δὲ τίνας ἔνεκεν εἰρηται ἔρω. Ὁ γὰρ προφήτης Ἀγγαῖος ἐπειδὴ συνεχῶς ἐπηγγέλλετο τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐκ Βαβυλῶνος τὸν γὰρ δείξειν ἐπὶ τοῦ σχήματος τοῦ προτέρου, καὶ ἠπίστου τῷ λεγομένῳ τινὲς καὶ σχεδὸν ἀδύνατον εἶναι ἐνόμιζον, εἰ μετὰ τὴν τέφραν καὶ τὴν κόνιν τοιοῦτος πάλιν φανεῖται ὁ οἶκος· ἐκεῖνος ἐκλύων αὐτῶν τὴν ἀπιστίαν, ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ [318] ταῦτα λέγει, ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Τί δεδοίκατε ; τί δὲ ἀπιστεῖτε ; *Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἔμὸν τὸ χρυσίον*, καὶ οὐ δέομαι, παρ' ἐτέρων δανειζάμενος, οὕτω καλλωπίσαι τὸν οἶκον. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν, ἐπήγαγε, *Καὶ ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην*. Μὴ τοίνυν ἀραχνῶν ὑφάσματα ἐπεισάγωμεν τῷ πέπλῳ τῷ βασιλικῷ. Εἰ γάρ, ἐν ἀλουργίδι εἰ τι ; ἀλοῖη κρόκην παράσημον ἐμπλέκων, τὴν ἐσχάτην δώσει δίκην, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πνευματικῶν· οὐδὲ γὰρ τὸ τυχεὶν ἐντεῦθεν ἀμάρτημα γίνεται. Καὶ τί λέγω παρὰ προσθήκην καὶ ἀφαίρεσιν ; παρὰ στιγμὴν μόνην, καὶ παρὰ ὑπόκρισιν μόνην ἀναγνώσεως πολλὰ πολλάκι ; ἄ-οπα ἐτέχθη νοήματα.

ς'. Πόθεν οὖν οἱ πλουτοῦντες ; φησί· καὶ γὰρ εἰρηται, *Πλοῦτος καὶ πενία παρὰ Κυρίου*. Ἐρώμεθα οὖν τοὺς ταῦτα ἡμῖν ἀνθυποφέροντας, Ἄρα πᾶς πλοῦτος καὶ πᾶσα πενία παρὰ Κυρίου ; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι ; Καὶ γὰρ ὀρώμεν, καὶ ἐξ ἀρπαγῆς καὶ ἀπὸ τῆς περὶ τάφους κακουργίας καὶ ἀπὸ γοητείας καὶ ἐξ ἐτέρων τοιοῦτων προφάσεων πολὺν πολλοῖς συναγόμενον πλοῦτον, καὶ τοὺς ἔχοντας οὐδὲ ζῆν ἀξίους ὄντας. Τί οὖν, εἰπέ μοι, τοῦτον παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν πλοῦτον εἶναι φαμεν ; Ἀπαγε· ἀλλὰ πόθεν ; Ἐξ ἀμαρτίας. Καὶ γὰρ ἡ πόρνη τὸ σῶμα ἐνουβρίσασα πλουτεῖ, καὶ εὐμορφὸς νέος πολλάκις τὴν ὥραν ἀπιδόμενος μετ' ἀσχημοσύνης κέκτηται χρυσίον, καὶ ὁ τυμωριάρχης τοὺς τάφους ἀναρρήξας συνήγαγε πλοῦτον ἀδικον, καὶ ὁ ληστής τοὺς τοίχους διορύξας. Οὐκοῦν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἅπα ; ὁ πλοῦτος ; Τί οὖν, φησιν, ἐροῦμεν πρὸς τὴν ῥῆσιν ταύτην ; Μάθε πρῶτον καὶ πενίαν οὐκ ἀπὸ Θεοῦ γινομένην, καὶ τότε καὶ ἐπὶ τὴν ῥῆσιν αὐτὴν βαδιοῦμεθα. Ὅταν γὰρ τις ἄσωτος ὢν νέος, ἢ εἰς κέρνα ; ἀναλώσῃ τὸν πλοῦτον, ἢ εἰς γήτας, ἢ εἰς ἐτέρας τινὰς τοιαύτας ἐπιθυμίας, καὶ γένηται πένης, οὐκ εὐδελον, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ γέγονε τοῦτο, ἀλλ' ἀπὸ τῆς οικείας ἀσωτίας ; Πάλιν εἰ τις ὑπὸ ἀργίας γένοιτο πένης, εἰ τις ὑπὸ ἀνοίας εἰς πτωχείαν

κατενεχθεῖ, εἰ τις ἐπικινδύνους καὶ παρανόμους ἐπιχειρῶν πράγμασιν, οὐκ εὐδελον πάντως, ὅτι οὐδὲ τούτων τις καὶ τῶν τοιούτων εἰς τὴν πτωχείαν αὐτὴν ἀπὸ Θεοῦ κατηνέχθη ; Ψεύδεται οὖν ἡ Γραφή ; Μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἀνοηταίνουσιν οἱ μὴ μετὰ τῆς προσηκούσης ἀκριθείας ἐξετάζοντες τὰ γεγραμμένα ἅπαντα. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο ὠμολόγηται, ὅτι ἀψευδὴς ἡ Γραφή, καὶ τοῦτο ἀπεδείχθη, ὅτι οὐ πᾶς πλοῦτος παρὰ Θεοῦ, τῆς τῶν ἀπερισκέπτως ἀναγινωσκόντων ἀσθενείας ἢ ἀπορίας. Καὶ ἔδει μὲν ἡμᾶς ἀφείναι, ἐν τούτῳ ἀπαλλάξαντας τὴν Γραφὴν τῶν ἐγκλημάτων, ἵνα ταύτην ἡμῖν δίκην δώτε τῆς περὶ τὰς Γραφὰς βραθυμίας· ἀλλ' ἐπειδὴ φεῖδομαι σφόδρα ὑμῶν, καὶ οὐ δύναμαι ἐπιπλέον θορυβουμένους ἰδεῖν καὶ διαταραττομένους, [319] φέρε καὶ τὴν λύσιν ἐπαγάγωμεν, πρότερον τὸν εἰρηκότα εἰπόντες, καὶ τότε εἰρηται, καὶ πρὸς τίνας. Οὐδὲ γὰρ ὁμοίως ἅπανσι ὁ Θεὸς διαλέγεται, ὡσπερ οὐδὲ ἡμεῖς παιδίους καὶ ἀνδράσιν ὁμοίως κεκρήμεθα. Πότε οὖν εἰρηται, καὶ ὑπὸ τίνος, καὶ πρὸς τίνας ; Ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοὺς οὐδὲν ἕτερον εἰδότες ἢ τὰ αἰσθητά, καὶ ἀπὸ τούτων τοῦ Θεοῦ δοκιμάζοντας τὴν ἰσχύν. Οὗτοι γὰρ οἱ λέγοντές· εἰσι· *Μὴ καὶ ἄρτον δύναται δοῦναι ; καὶ, Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν ; Οἱ πατέρες ἡμῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἄν ὁ θεὸς ἡ κοιλία*. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ τούτων αὐτὸν ἐδοκίμαζον, λέγει πρὸς αὐτούς, δυνατὸν καὶ τοῦτο τῷ Θεῷ, καὶ πλουσίους ποιῆσαι καὶ πένητας· οὐχ ὅτι πάντως αὐτὸς ποιεῖ, ἀλλ' ὅτι δύναται, ὅταν θέλῃ· ὡσπερ ὅταν λέγῃ, *Ὁ ἀπειλῶν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ξηραίνων αὐτὴν, καὶ πάντα τοὺς ποταμοὺς ἐξερρημῶν*· καίτοι τοῦτο οὐδέποτε γέγονε. Πῶς οὖν αὐτὸ ὁ προφήτης φησιν ; Οὐχ ὡς γινόμενον ἀεὶ, ἀλλ' ὡς δυνατὸν αὐτῷ ποιῆσαι. Ποῖαν οὖν πενίαν δίδωσι, καὶ ποῖον πλοῦτον ; Ἀναμνήσθητι τοῦ πατριάρχου, καὶ εἰρη τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ διδόμενον πλοῦτον. Καὶ γὰρ τὸν Ἀβραὰμ αὐτὸς πλούσιον ἐποίησε, καὶ μετ' ἐκεῖνον τὸν Ἰωβ, καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν· *Εἰ τὰ μὲν ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ δὲ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν* ; Καὶ ὁ τοῦ Ἰακώβ πλοῦτος ἐκεῖθεν τὴν ἀρχὴν εἶχεν. Ἔστι δὲ καὶ πενία παρ' αὐτοῦ ἡ ἐπαινετή, οἷαν προεξένοι τότε τῷ πλουσίῳ ἐκείνῳ, λέγων· *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑάρχορτα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι*· καὶ τοῖς μαθηταῖς πάλιν νομοθετῶν καὶ λέγων, *Μὴ κτήσασθε χρυσὸν, μηδὲ ἀργυρον, μηδὲ δύο χιτῶνας*. Μὴ τοίνυν λέγε, ὅτι πάντα πλοῦτον αὐτὸς δίδωσι· καὶ γὰρ ἐδείχθη καὶ ἀπὸ φόνων καὶ ἀπὸ ἀρπαγῆς καὶ ἀπὸ μυρίων ἐτέρων προφάσεων συλλεγόμενος οὗτος. Ἀλλὰ πάλιν εἰς τὸ πρότερον ἡμῖν ὁ λόγος περισταταὶ ζήτημα. Εἰ γὰρ μηδὲν ἡμῖν χρήσιμοι οἱ πλουτοῦντες, διὰ τί γηγένηται ; τί οὖν ἂν εἴποιμεν ; Ὅτι οὗτοι οὐ χρήσιμοι, οἱ ἑαυτοὺς οὕτω ποιοῦντες πλουσίους, ὡς οἱ γε παρὰ τοῦ Θεοῦ γινόμενοι, καὶ σφόδρα χρήσιμοι. Καὶ τοῦτο ἀπ' αὐτῶν τῶν παρ' ἐκείνων γινομένων μάνθανε. Καὶ γὰρ ὁ Ἀβραὰμ τοῖς ξένοις καὶ τοῖς δεομένοις ἅπασιν τὸν πλοῦτον ἐκέκτητο. Ὁ γὰρ τριῶν παραγενομένων, ὡς ἐνόμιζεν, ἀνθρώπων, μόσχον θύσας, καὶ τρία μέτρα

si rursus vestem texere, non auro rursus opus est, non argento, sed manibus rursus et arte mulieribusque operantibus. Quid vero si terram colere oporteat et fodere, an divitibus an pauperibus est opus? Palam est quod pauperibus. Et si ferrum tractare oporteat, aut quid simile facere, hac maxime plebe nobis opus est. Ubinam ergo divitibus opus habebimus, nisi destruere oporteat hunc civitatem? Nam si illis ingressis, in auri et margaritarum concupiscentiam inciderint hi philosophi (philosophos enim voco eos, qui nihil superfluum querunt), otio se dantes et voluptati, omnia demum perdent. Et nisi utiles sint divitiarum, iniquis, cur a Domino datae sunt? Et undenam liquet divitias a Deo dari? Scriptura dicit: *Meum est argentum et meum aurum* (Aggæi 2. 9), et cui voluero dabo illud. Illic, nisi rem turpem facerem, profuse nunc risissem, illos qui hæc dicunt irridens, quia sicut pueruli regia frucentes mensa, cum illo alimento quidquid inciderit in os injiciunt. Sic et hi cum divinis Scripturis sua quoque colligunt. Illud enim, *Meum est argentum, et meum est aurum*, scio dictum fuisse a propheta; illud vero, Cui voluero dabo ipsum, non ibi jacere, sed a facibus istis inductum fuisse. Illud vero qua de causa dictum sit dicam. Propheta Aggæus, quia frequenter Judæis promiserat, post reditum ex Babylone se templum ostensurum in priore forma, non credebant autem quidam dicenti, et fere rem impossibilem existimabant, quod in cinerem et pulverem redacta domus, talis rursus apparitura esset; ille solvens incredulitatem ipsorum, ex persona Dei hæc dicit, ac si diceret: Quid timetis? quid non creditis? *Meum est argentum et meum aurum*, nec opus habeo, ut pecunia sænore accepta, sic ædem exornem. Et quod hoc sit, subjunxit: *Et erit gloria domus hujus ultima supra primam* (Aggæi 2. 10). Ne ergo in vestimentum regum telas aranearum inducamus. Nam si quis reprehendatur in purpura deformæ subtegmen contexens, extremas dabit pœnas, multo magis in spiritualibus: neque enim hinc leve peccatum oritur. Et quid dico de additione et de subtractione? ex puncto tantum, et ex simulata altera lectione multa sæpe absurda sensa orta sunt.

6. Undenam ergo divites? inquires; dictum est enim, *Divitiarum et paupertas a Domino* (Eccli. 11. 14). Interrogabimus ergo eos qui hæc nobis objiciunt: Ergone omnes divitiarum et omnis paupertas a Domino? et quis hoc dixerit? Nam videmus et ex rapina et ex maleficio in fodiendis sepulcris, et ex præstigiis exque aliis hujusmodi causis, magnas a multis corradi divitias, et qui eas possident, ne vita quidem dignos esse. Quid ergo, dic mihi, hæcne divitias a Deo esse dicimus? Absit: sed undenam? Ex peccato. Nam meretrix corpus suum contumelia afficiens, ditescit; et formosus adolescens sæpe formam vendens suam, cum turpitudine aurum possidet; et sepulcrorum effossor, diruptis sepulcris, divitias cogit injustas, itemque latro muris perforatis. Ergone a Domino omnes divitiarum? Quid ergo, inquires, respondebimus ad hoc dictum? Disce prius nec paupertatem a Deo esse, et

tunc ad hoc dictum veniemus. Cum enim quis juvenis prodigus aut in meretrices divitias consumpserit, aut in præstigiatores, aut in alias quaspiam similes cupiditates, et pauper evaserit; nonne palam est hoc a Deo factum non esse, sed ab ipsius profusione? Rursus si quis ob segnitiam pauper fiat, si quis ex insaniam in paupertatem decidat, si quis periculosas et iniquas res aggressus; nonne conspicuum prorsus est, nullum eorum qui hujusmodi sunt in paupertatem a Deo dejectum fuisse? Mentitur ergo Scriptura? Absit; sed stulte agunt ii, qui non cum ea qua par esset accuratone omnia quæ scripta sunt examinant. Nam si et hoc in confesso sit, quod Scriptura mentiri nequeat, et hoc demonstratum sit, quod non omnes divitiarum a Deo sint; difficultas venit ex imbecillitate eorum qui non considerate legunt. Et oporteret quidem vos dimittere, cum in hoc Scripturam ab oblati criminibus liberavimus, ut has nobis vestrarum in legendis Scripturis negligentiarum daretis pœnas: verum quia vobis admodum parco, et non possum amplius videre vos conturbatos, age solutionem afferamus, primo eum qui dixit memorantes, et quando dictum fuerit, et ad quosnam. Neque enim Deus cum omnibus similiter loquitur; ut neque nos cum pueris et cum viris similiter verba facimus. Quandonam ergo dictum est, et a quo, et ad quosnam? A Salomone in Veteri ad Judæos, qui nihil aliud sciebant quam sensibilia, et ab iis Dei virtutem probabant. Ii enim sunt qui dicebant: *Numquid et panem poterit dare* (Psal. 77. 20)? et, *Quod signum ostendis nobis* (Matth. 12. 38)? *Patres nostri manducaverunt manna in deserto* (Joan. 6. 31). *Quorum deus venter* (Philipp. 3. 19). Quoniam igitur ex iis illum exercebant, dicit ipsis, Hoc quoque potest Deus, et divites facere et pauperes; non quod omnino ipse faciat, sed quod possit, quando voluerit: ut et quando dixerit, *Qui mari comminatur, et exsiccat illud, et omnes fluvios in desertum redigens* (Nahum. 1. 4); quamquam hoc nunquam factum est. Quomodo igitur illud propheta dicit? Non quod semper fiat, sed quod ipse possit facere. Quam ergo paupertatem dat et quas divitias? Recordare patriarcharum, et scies quænam a Deo dentur divitiarum. Nam Abrahamum ipse divitem reddidit; et post illum Jobum, ut et ipse dicit: *Si bona quidem suscipimus a Domino, mala autem non sustinebimus* (Job. 2. 10)? Et Jacobi divitiarum inde initium sumpserunt. Est autem et paupertas ab eo laudabilis, quam illi diviti tunc conciliabat dicens: *Si vis perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus, et veni sequere me* (Matth. 19. 21); et discipulis rursus legem statuens ac dicens: *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque duas tunicas* (Luc. 9. 3). Ne itaque dicas ipsum omnes dare divitias: nam demonstratum est et ex cædibus et ex rapinis et ex mille aliis occasionibus ipsas colligi. Sed rursus ad priorem quæstionem sermo reducatur. Si enim ad nihil nobis utiles divites sunt, cur facti fuere? quid ergo dixerimus? Quod hi non prosint, qui se sic divites reddunt; ut illi qui a Deo facti sunt, valde sunt utiles. Hoc ab illorum gestis edisce.

Etenim Abrahami peregrinis et egenis omnibus possidebat divitias. Ille enim cum advenissent tres, ut existimabat, homines, vitulo mactato tribusque similitæ mensuris subactis, in ostioque sedens tempore meridiano, considera cum quanta liberalitate et alacritate sua omnibus impenderet, cum pecuniis etiam corporis ministerium adhibens, et hæc in tanto senio. Portus erat hospitum eorumque qui in necessitate erant, nihil sibi proprium possidens, nec etiam filium suum: Deo namque jubente hunc etiam tradidit; cum filio autem seipsum dedit, et totam domum, quando studebat fratris filium eripere. Et hæc faciebat non pecuniarum causa, sed ex humanitate sola. Cum enim ipsum manubiarum dominum fecerunt qui ab ipso servati fuerant, usque ad filium subtegminis et corrigiam calcamentum omnia recusavit.

7. Talis erat et beatus Job: etenim, *Ostium meum, inquit, omni venienti apertum erat. Ego eram oculus cæcorum et pes claudorum; ego eram pater infirmorum; foris autem non manebat hospes* (Job. 31. 52. et 29. 15. 16): infirmi autem, si quando opus habebant, non frustrabantur; neque sivi infirmum ex ostio meo sinu vacuo exire. Et his multo plura, ne omnia nunc recenseamus, facere non desinebat, in egenos omnes divitias consumens. Vis etiam illos divites videre, qui a Deo non tales facti sunt, ut discas quomodo divitiis sint usi? Vide illum qui cum Lazaro, qui ne micæ quidem dabat; vide Achaabum,

qui et vineam rapuit; vide Giezi, vide omnes qui hujusmodi fuere. Nam qui juste possident, utpote qui a Deo acceperint, secundum Dei præcepta impendunt; qui autem in acquirendo Deum offenderunt, et in expensis quoque idipsum faciunt, in meretrices et parasitos insidentes, aut suffodientes vel claudentes, in mendicum autem nihil erogantes. Et cur, inquit, permittit Deus ut tales homines sint divites? Quia patiens est, quia vult nos ad poenitentiam adducere, quia gehennam præparavit, quia diem statuit in qua judicaturus est orbem. Si autem statim divites plecteret, Zacchæus non habuisset tempus ad poenitentiam, ita ut redderet quadruplum eorum quæ raperat, et dimidium etiam honorum suorum adderet: non Matthæus tempus habuisset ut mutaretur et fieret apostolus, si ante opportunum tempus raptus fuisset: non alii multi similes. Propterea expectat, ad poenitentiam omnes vocans. Si vero noluerint, sed in iisdem permanserint, audient Paulum dicentem: *Quod secundum duritiam eorum et impœnitens cor thesaurizent sibi iram in die iræ et revelationis et justi iudicii Dei* (Rom. 2. 5). Quam iram ut fugiamus, ditemur divitiis cælestibus, et laudabilem persequamur paupertatem. Ita enim et cælestia consequemur dona, quæ utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXV.

CAP. 14. v. 1. *Persequimini caritatem, æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis.*

1. Quia enim cum accuratione caritatis virtutem omnem illis recensuit, de cætero hortatur ut cum alacritate illam amplectantur: ideoque dicebat, *Persequimini*. Nam qui persequitur, illud solum respicit quod persequitur, et ad illud tendit, nec desistit donec accipiat. Qui persequitur, cum per seipsum non potest, per eos qui ante illum sunt, fugientem apprehendit, eos qui prope sunt cum magno studio adhortans, ut detineant et servent eum qui captus fuit, donec ille advenerit. Hoc nos quoque faciamus: cum ipsi non pervenimus ad caritatem, eos qui prope sunt jubemus eam detinere, donec perveniamus ad illam: deinde cum apprehenderit, ne ultra dimittamus eam, ne rursus a nobis fugiat. Assidue enim a nobis resilit, quia non ut par est illa utimur, sed omnia ei præferimus. Ideo omnia oportet facere, ut illam accurate retineamus. Nam si hæc fiat, non multo nobis deinceps opus erit labore, in eo ne levi quidem; sed in deliciis versantes, festum agentes, per agram virtutis viam incedemus. Ideo ait, *Persequimini eam*. Deinde ne putarent, ideo ipsum de caritate sermonem induxisse, ut charismata extinguere, subjungit dicens: *Æmulamini autem spiritualia, magis autem ut prophetetis*. 2. *Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo; nemo enim audit; Spiritui autem loquitur mysteria*: 3. *qui autem prophetat,*

hominibus loquitur ad ædificationem et exhortationem et consolationem. Comparisonem hic demum facit charismatum, et linguarum charisma deprimit, neque omnino inutile ostendens, neque valde utile per se. Nam admodum in hoc intumescabant, quia magnum putabatur esse charisma. Magnum vero putabatur esse, quia ipsam primum apostoli acceperant, et eum tanta dignitate ac splendore. Neque tamen aliis ideo præstantius erat. Cur ergo ante alia illud acceperant apostoli? Quia per omnes orbis partes pervasuri erant: et sicut in tempore quo facta est turris, lingua quæ erat una dividebatur in multas (Gen. 11); ita tunc quæ erant multæ, sæpe ibant ad unum hominem; et idem homo Persarum et Romanorum et Indorum et aliis multis loquebatur linguis, in ipso insonante Spiritu: et hoc charisma appellabatur charisma seu donum linguarum, quoniam poterat simul multis loqui linguis. Vide ergo quomodo id ipsum et deprimit et extollit. Nam dicendo, *Qui loquitur linguis, non hominibus loquitur, sed Deo; nemo enim audit*, depressit illud, ostendens non magnam esse utilitatem: subjungendo autem, *Spiritu loquitur mysteria*, rursus extulit, ne videretur esse supervacaneum et inutile, et temere ac frustra datum. *Qui autem prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem et adhortationem et consolationem*. Vidistin' unde nam ostendat hujus doni excellentiam, ex eo quod in commune conferat; et quomodo id ubique præ-

σεμδάλειω; φυχράσας, και πρὸς τῇ θύρᾳ καθήμενος ἐν καιρῷ μεσημβρίας, ἐνόησον μεθ' ὄσης θαφιλίας; και προθυμίας τὰ αὐτοῦ πᾶσιν ἀνήλιστα, μετὰ τῶν χρημάτων και τὴν τοῦ σώματος παρεχόμενος ὑπηρεσίαν, και ταῦτα ἐν γῆρᾳ τοσοῦτω, και λιμῆν τῶν ξένων και τῶν ἐν χρεῖαις καθαστηκῶτων ὦν, και οὐδὲν ἴδιον κεκτημένος, οὐδὲ αὐτὸν τὸν υἱὸν· και γὰρ τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος, και τοῦτον ἐπέδωκε· μετὰ δὲ τοῦ υἱοῦ και ἑαυτὸν ἐπέδωκε και τὴν οἰκίαν ἄπασαν, ἤνικα τὸν ἀδελφιδουὺν ἐξερπάσαι ἐσπευδε. Και ταῦτα οὐ χρημάτων ἕνεκεν ἐποίησε, ἀλλὰ φιλανθρωπίας μόνης. Ὅτε γοῦν τῶν λαφύρων αὐτὸν ἐποιουν κύριον οἱ δι' αὐτοῦ σωθέντες, μέχρι σπαρτίου και σφαιρωτήρος ἅπαντα διεκρούσατο.

ζ'. [320] Τοιοῦτος και ὁ μακάριος ἦν Ἰώβ. Και γὰρ Ἦ θύρα μου, φησὶ, παντὶ ἐλθόντι ἠνέωκτο. Ἐγὼ ἤμην ὄφθαλμὸς τυφλῶν, ποῦς δὲ χωλῶν· ἐγὼ ἤμην πατήρ ἀδυνάτων· ἔξω δὲ οὐκ ἠύλλετο ξένος· ἀδύνατοι δὲ, ἦν ποτε χρεῖαν εἶγον, οὐκ ἀπέτυχον, οὐδὲ εἴασα ἐξελεθεῖν ἀδύνατον τὴν θύραν μου κόλπῳ κενῷ. Και πολλῶ πλείονα δὲ τούτων, ἵνα μὴ πάντα καταλέγωμεν νῦν, διετέλει πράττων, εἰς τοὺς δεομένους ἅπαντα τὸν πλοῦτον καταναλίσκων. Βούλει και τοὺς οὐ παρὰ Θεοῦ γινομένους πλουσίους ἰδεῖν, ἵνα μάθης πῶς κέχρηται τῷ πλούτῳ; Ὅρα τὸν ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, τὸν οὐδὲ τῶν ψυχίων μεταδιδόντα· ὄρα τὸν Ἀγαθάβ τὸν και τὸν ἀμπελῶνα ἀρπάζοντα· ὄρα τὸν Γιεζῆ, ὄρα τοὺς τοιοῦτους ἅπαντας. Οἱ μὲν γὰρ δικαίως κερκτῆμένοι, ἄτε παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβόντες, εἰς

τὰ τοῦ Θεοῦ προστάγματα ἀναλίσκουσιν· οἱ δὲ ἐν τῷ κτᾶσθαι προσκρούσαντες τῷ Θεῷ, και ἐν τῷ θαπανῶν τὸ αὐτὸ ποιούσιν, εἰς πόρνας και παρασίτους ἀναλίσκοντες, ἢ κατορύττοντες και ἀποκλείοντες, εἰς πτωχὸν δὲ οὐδὲν θαπανῶντες. Και τίνας ἕνεκεν, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀφήσει πλουτεῖν τοὺς τοιοῦτους; Ὅτι μακρόθυμὸς ἔσται, ὅτι βούλεται ἡμᾶς εἰς μετάνοιαν ἀγαγεῖν, ὅτι γέενναν ἠτοίμασεν, ὅτι ἔστησεν ἡμέραν ἐν ἣ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην. Εἰ δὲ εὐθέως τοὺς πλουτοῦντας κακῶς ἐκόλαζεν, οὐκ ἂν ὁ Ζαχαρίας ἔσχε προθεσίαν μετανόιας, ὥστε και τετραπλασίονα ἀποδοῦναι, ἄπερ ἤρπασε, και τὰ ἡμίση προσθεῖναι τῶν ἑαυτοῦ· οὐκ ἂν ὁ Ματθαῖος μεταβαλεῖσθαι και γενέσθαι ἀπόστολος, προναρκαγεῖς τοῦ προσήκοντος καιροῦ· οὐκ ἂν ἕτεροι πολλοὶ τοιοῦτοι. Διὰ ταῦτα ἀνέχετα εἰς μετάνοιαν καλῶν ἅπαντας. Εἰ δὲ μὴ βούλοιντο, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένοιεν, ἀκούσονται τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι Κατὰ τὴν σκληρότητα αὐτῶν και ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς και ἀποκαλύψεως και δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ· ἦντινα ὀργὴν ἵνα φύγωμεν, πλουτῶμεν τὸν τοῦ οὐρανοῦ πλοῦτον, και τὴν ἐπαινετὴν διώκωμεν πενίαν. Οὕτω γὰρ και τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὦν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι και φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἄμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτες, τιμὴ, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΟΙΑ ΑΕ'.

Διώκετε τὴν ἀγάπην· ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά, μάλλον δὲ ἵνα προφητεύητε.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ ἀκριθείας τὴν ἀρετὴν αὐτοῖς κατέλεξεν ἅπασαν τῆς ἀγάπης, παραινεῖ λοιπὸν μετὰ προθυμίας αὐτῆς ἀντέχεσθαι· διὸ και ἔλεγε, Διώκετε. Ὁ γὰρ διώκων ἐκείνο μόνον ὄρα τὸ διωκόμενον, και πρὸς ἐκεῖνο τέταται, και οὐκ ἀφίσταται ἕως ἂν λάβῃ. Ὁ διώκων ὅταν δι' ἑαυτοῦ μὴ δυνηθῇ, διὰ τῶν πρὸ [321] αὐτοῦ καταλαμβάνει τὸν φεύγοντα, τοὺς ἐγγὺς ὄντας μετὰ πολλῆς παρακαλῶν τῆς σπουδῆς κατέχειν και τηρεῖν αὐτῷ κατασχεθέντα, ἕως ἂν φθάσῃ. Τοῦτο δὲ και ἡμεῖς ποιῶμεν· και ὅταν αὐτοὶ μὴ φθάσωμεν τὴν ἀγάπην, τοὺς ἐγγὺς ὄντας αὐτῆς κελεύωμεν κατέχειν αὐτήν, ἕως ἂν φθάσωμεν πρὸς αὐτήν· εἴτα ἐπειδὴν ἐπιλαβόμεθα, μηκέτ' ἀφώμεν αὐτήν, ἵνα μὴ πάλιν ἡμᾶς διαφύγῃ. Συνεχῶς γὰρ ἡμῶν ἀποπῆδῃ, ἐπειδὴ οὐκ εἰς δέον αὐτῇ κερκτῆμεθα, ἀλλὰ πάντα αὐτῆς προτιμῶμεν. Διὰ τοῦτο πάντα χρὴ ποιεῖν, ὥστε αὐτὴν μετὰ ἀκριθείας κατασχεῖν. Ἐὰν γὰρ τοῦτο γένηται, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ πόνου ἡμῖν λοιπὸν, μάλλον δὲ οὐδὲ τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ τρυφῶντες και πανηγυρίζοντες, τὴν στενήν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν βαδισόμεθα. Διὸ φησι, Διώκετε αὐτήν. Εἴτα ἵνα μὴ νομισωσιν, ὅτι διὰ ταῦτο τὸν τῆς ἀγάπης εἰσηγάγε λόγον, ἵνα οὐδέ τὰ χαρίσματα, ἐπάγει λέγων Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά, μάλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσση, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ. ἀλλὰ τῷ Θεῷ· οὐδεὶς γὰρ ἀκούει Πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια· ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις

λαλεῖ οἰκοδομὴν και παράκλησιν και παραμυθίαν. Σύγκρισιν ἐνταῦθα λοιπὸν ποιεῖται τῶν χαρισμάτων, και καθαιρεῖ τὸ τῶν γλωσσῶν, οὔτε πάντῃ δερκιστον δεικνύς, οὔτε σφόδρα ὠφέλιμον καθ' ἑαυτά. Και γὰρ σφόδρα ἐπὶ τούτῳ ἐφυσῶντο, εἵπειδὴ και μέγα εἶναι τὸ χάρισμα ἐνομιζέτο. Ἐνομιζέτο δὲ μέγα εἶναι διὰ τὸ πρῶτον αὐτὸ τοὺς ἀποστόλους εἰληφέναι, και μετὰ τοσαύτης ἐπιδείξεως. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο τῶν ἄλλων προτιμότερον ἦν. Τίνας οὖν ἕνεκεν πρὸ τῶν ἄλλων ἔλαβον αὐτὸ οἱ ἀπόστολοι; Ἐπειδὴ πανταχοῦ διερχομῆς ἢ μία γλῶττα εἰς πολλὰς διετέμεστο· οὕτω τότε αἱ πολλὰι πολλάκις εἰς ἕνα ἀνθρωπον ἦσαν, και ὁ αὐτὸς και τῇ Παρσῶν και τῇ Ῥωμαίων και τῇ Ἰνδῶν και ἑτέραις πολλαῖς διελέγετο γλῶτταις, τοῦ Πνεύματος ἐνηχοῦντος αὐτῷ· και τὸ χάρισμα ἐκαλεῖτο χάρισμα γλωσσῶν, ἐπειδὴ πολλὰς ἀθρόον ἐδύνατο λαλεῖν φωναῖς. Ὅρα τοίνυν πῶς αὐτὸ και καθαιρεῖ και ἐπαίρει. Τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, Ὁ λαλῶν γλώσσαις, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ Θεῷ· οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, καθελε, δεῖξας οὐ πολὺ τὸ χρῆσιμον ἐν τῷ δὲ ἐπάγειν, ὅτι Πνεύματι λαλεῖ μυστήρια, πάλιν ἐπήρην, ἵνα μὴ περιττὸν εἶναι δόξη και ἀχρηστοῦ και εἰκῆ δεδομένον. Ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν και παράκλησιν και παραμυθίαν. Εἶδες πόθεν τὸ ἐξαιρετικὸν δεῖκνυσι τοῦ χαρίσματος τούτου, ἀπὸ τοῦ κοινῆ συμφέροντος, και πῶς πανταχοῦ τοῦτο προτιμᾷ τὸ ἐν τῶν πολλῶν ὠφέλιαν γινόμενον; Ἐκεῖνοι γὰρ οὐκ ἀνθρώποις

λαλούσιν, ἐπί μοι; Ἄλλ' οὐ τοιαύτην οἰκοδομήν καὶ παράκλησιν καὶ παραμυθίαν.

[522] Ὡστε τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κατέχεσθαι, ἀμφοτέροις· κοινὸν, καὶ τῶν προφητεύοντι καὶ τῶν γλώσσαις λαλούντι· τούτω δὲ αὐτὸς, ὁ προφητεύων λέγω, πλεονεκτεῖ, τῶν καὶ χρήσιμος εἶναι τοῖς ἀκούουσι. Τῶν γὰρ γλώσσαις λαλούντων οὐκ ἔχουσιν οἱ τὸ χάρισμα οὐκ ἔχοντες. Τί οὖν; οὐδένα ψυχόδωρον ἔξεινοι; Ναί, φησὶν, ἑαυτοὺς μόνους· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ὁ λαλῶν γλώσση, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ. Καὶ πῶς, εἰ μὴ οἶδεν ἂ λέγει; Ἀλλὰ τέως· περὶ τῶν εἰδῶτων ἂ λέγουσι διαλέγεται, εἰδῶτων μὲν αὐτῶν, οὐκ ἐπισταμένων δὲ εἰς ἑτέρους ἐξενεγκεῖν. Ὁ δὲ προφητεύων, Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. Ὅσον δὲ τὸ μέσον ἐνώ; καὶ Ἐκκλησίας, τοσοῦτον τὸ διάφορον τούτου κἀκείνου. Εἶδες αὐτοῦ τὴν σοφίαν, πῶς οὐκ εἰς τὸ μηδὲν ἐξωθεῖ τὸ χάρισμα, ἀλλὰ δείκνυσιν ἔχον μὲν κέρδος, μικρὸν δὲ καὶ ὅσον τῶν κεκτημένων μόνον ἀρκέσαι; Εἶτε ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι βασιλεύων αὐτοῖς καθαιρεῖ τὰς γλώσσας, (καὶ γὰρ οἱ πλείους εἶχον τὸ χάρισμα τούτου), διαρθρούμενος αὐτῶν τὴν ὑπόνοιάν φησι· θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. Μείζων γὰρ ὁ προφητεύων ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἐκτός εἰ μὴ διερμηνεύει, ἵνα ἢ Ἐκκλησία οἰκοδομηῇ λάθῃ. Τὸ δὲ μᾶλλον καὶ μείζων οὐ τῶν ἐναντίων ἐστίν, ἀλλὰ τῶν ὑπερεχόντων.

β'. Ὡστε κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι οὐ διαβάλλει τὸ χάρισμα, ἀλλ' ἐπὶ τὰ βέλτιονα αὐτοὺς ἄγει, τὴν τε περὶ αὐτοὺς κηδεμονίαν, καὶ τὴν φθόνου παντὸς ἀπῆλλαγμένην ψυχὴν ἐπιδεικνύς. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Δύο ἢ τρεῖς, ἀλλὰ, Πάντας ὑμῶς θέλω γλώσσαις λαλεῖν· καὶ οὐ τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ προφητεύειν· καὶ τοῦτο μᾶλλον, ἢ ἐκείνο· μείζων γὰρ ὁ προφητεύων. Ἐπειδὴ γὰρ κατεσκεύασε αὐτὸ καὶ ἀπέδειξε, τότε λοιπὸν καὶ ἀποφάνεται, οὐ μὴν ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· ἐπήγαγε γὰρ, Ἐκτός εἰ μὴ διερμηνεύει· ὡς ἐὰν δύνηται τούτο, τὸ διερμηνεύειν λέγω, ἴσως γέγονε τῶν προφητῶν, φησὶν, ἐπειδὴ πολλοὶ οἱ τὴν ὠφέλειαν κερσοῦμενοι· ὁ γὰρ μάλιστα παρατηρεῖν, πῶς διὰ πάντων τούτου πρὸ τῶν ἄλλων ἐπιζητεῖ. *Nunli δὲ, ἀδειλοφοί, ἐὰν ἐλθῶ πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμῶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδασχῇ;* Καὶ τί λέγω, φησὶ, τοὺς ἄλλους; Ἔστω γὰρ ὁ φθεγγόμενος γλώσσαις Παῦλος· οὐδὲ γὰρ οὕτως ἔσται τι πλέον τοῖς ἀκούουσι. Ταῦτα δὲ λέγει, δείκνυς ὅτι τὸ ἐκείνου συμφέρον ζητεῖ· οὐ πρὸς τοὺς τὸ χάρισμα ἔχοντας ἀπεχθῶς ἔχει, ὅπου γε οὐδὲ ἐπὶ τοῦ οικείου προσώπου παρατεῖται δεῖξαι τὸ ἀνωφελές. Καὶ αἰεὶ δὲ τὰ φορτικὰ ἐπὶ τοῦ οικείου προσώπου γυμνάζει, ὡς καὶ ἀρχόμενος τῆς Ἐπιστολῆς ἔλεγε· *Τίς ἐστὶ Παῦλος; τίς δὲ Ἀπολλῶς; τίς δὲ Κηρῶς;* Ὁ δὲ καὶ ἐναυθὰ ποιεῖ λέγων, ὅτι *Οὐδὲ ἐγὼ ὑμῶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν [523] διδασχῇ.* Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐὰν μὴ τι εἴπω δυνάμενον ὑμῖν εὐληπτον γενέσθαι, καὶ δυνάμενον εἶναι σαφές, ἀλλ' ἐπιδειξομαι μόνον, ὅτι γλωττῶν ἔχω χάρισμα, γλωττῶν ὧν ἀκούσαντες, οὐδὲν κερδάναντες

Ὁμως τὰ ἀνύχα φωνῆν διδόντα, εἶτε αὐλὸς, εἶτε κιθάρα, ἂν διαστολῆν τοῖς φθόγγοις μὴ δῶ, πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον ἢ τὸ κιθαριζόμενον; ἀπελεύσεσθε. Πῶς γὰρ ἀπὸ φωνῆς, ἥς οὐ συνίετε; Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὅτι ἐφ' ἡμῶν τούτο μὲν ἀκερδές, ὠφέλιμον δὲ τὸ σαφές καὶ εὐληπτον τοῖς ἀκούουσι; Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις ὄργανοις τῆς μουσικῆς τούτο ἴσοι τις ἂν· εἶτε γὰρ αὐλὸς, εἶτε κιθάρα εἴη, καὶ μὴδὲ ρυθμῶ μὴδὲ ἁρμονίᾳ τῇ προσηκούσῃ, ἀλλὰ συγκεχυμένως καὶ ἀπλῶς κρούοιτο καὶ ἐμπνεοίτο, οὐδένα ψυχαγωγῆσει τῶν ἀκούοντων. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐκείνοι; δεῖ τινος σαφηνείας· κἂν μὴ κατὰ τέχνην κρούσης, καὶ ἐμπνεύσης τῶν αὐλῶν, οὐδὲν ἐποίησας. Εἰ δὲ παρὰ τῶν ἀψύχων τοσαύτην ἀπαιτοῦμεν σαφηνείαν καὶ ἁρμονίαν καὶ διάκρισιν, καὶ ἐν τοῖς ἀσῆμοις ἐκείνοις φθόγγοις βιαζόμεθα καὶ φιλονεικοῦμεν πολλὴν ἐπιθειναι τὴν σημασίαν, πολλῶν μᾶλλον ἐν τοῖς ἐμφύχοις καὶ λογικοῖς ἀνθρώποις, καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς χάρισμασι τὸ εὐσημον διώκειν δεῖ. Καὶ γὰρ ἐὰν ἀθλητὸν φωνῆν σάλπιγγε δῶ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον; Ἀπὸ γὰρ τῶν περιττῶν ἐπὶ τὰ ἀναγκαϊότερα καὶ χρησιμώτερα τὸν λόγον ἄγει, καὶ φησὶν, ὅτι οὐκ ἐπὶ τῆς κιθάρας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς σάλπιγγος τούτο συμβαίνει ἴσοι τις ἂν. Εἰσὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ ρυθμοὶ, καὶ ἐνδείκνυνται ποτὲ μὲν πολεμικὴν ἤχη, ποτὲ δὲ οὐ τοιαύτην· καὶ ποτὲ μὲν εἰς παράταξιν ἐξάγει, ποτὲ δὲ ἀνακαλεῖται· κἂν μὴ τοῦτό τις εἶδῃ, περὶ τῶν ἐσχάτων ὁ κίνδυνος. Ὁ δὲ δῆλων καὶ τὴν βλάβην ἐμφαίνων φησὶ, *Τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον;* Ὡστε ἂν μὴ τούτο ἔχη, τὸ πᾶν ἀπίλευσε. Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς ταῦτα; φησὶ. Πρὸς ὑμᾶς μὲν οὖν μάλιστα, διὸ καὶ ἐπάγει· *Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐὰν μὴ εὐσημον λόγον δῶτε διὰ τῆς γλωττῆς, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον;* ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες. Τουτέστιν, οὐδὲν φθεγγόμενοι, πρὸς οὐδένα λαλοῦντες. Καὶ πανταχοῦ τὸ ἀνωφελές δείκνυσιν. Καὶ εἰ ἀνωφελές, διὰ τί ἐδόθη; φησὶν. Ὡστε ἐκείνω χρήσιμον εἶναι τῶν λαθόντι· εἰ δὲ καὶ ἑτέροις μέλλοι γίνεσθαι, ἐρμηνείαν δεῖ προσεῖναι. Ταῦτα δὲ λέγει, συνάγων αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους, ἵνα κἂν αὐτὸς μὴ ἔχη τὸ χάρισμα τοῦ ἐρμηνεύειν, ἕτερον προσλαβὼν τὸν τούτο ἔχοντα, ὠφέλιμον τὸ ἑαυτοῦ δι' ἐκείνου ποιήσῃ. Διὸ πανταχοῦ δείκνυσιν ἀτέλεις ὄν, ἵνα κἂν οὕτως αὐτοὺς συνδήσῃ. Ὡς ὁ γε νομίζων ἀρκεῖν αὐτὸ ἑαυτῷ, οὐχ οὕτως αὐτὸ ἐγκωμιάζει, ὡς καθαιρεῖ, οὐκ ἀφίεις αὐτὸ λάμψαι καλῶς διὰ τῆς ἐρμηνείας. Καλὴν μὲν γὰρ καὶ ἀναγκαῖον τὸ χάρισμα, ἀλλ' ὅταν ἔχη τὸν [524] σαφηνίζοντα τὰ λεγόμενα. Ἐπεὶ καὶ ὁ δάκτυλος ἀναγκαῖον, ἀλλ' ὅταν αὐτὸν ἀποστήσης τῶν λοιπῶν, οὐχ ὁμοίως ἔσται χρήσιμος· καὶ ἡ σάλπιγγε ἀναγκαῖα, ἀλλ' ὅταν ἀπλῶς ἤχη, καὶ ἐπαχθῆς. Οὕτε γὰρ τέχνη φανερὰ, μὴ ὑποκειμένης ὕλης, οὐδὲ ὕλη μορφοῦται, μὴ ἐπιτεθειμένου τοῦ εἶδους. Τίθει τοίνυν τὴν μὲν φωνὴν ὡς ὑποκείμενον, τὴν δὲ σαφηνείαν ὡς εἶδος, οὐ μὴ παρόντος οὐδὲν ὕφελος τοῦ ὑποκειμένου. *Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστὶν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον.* Τουτέστι, Τοσαῦτα γλώσσαις, τοσαῦτα φων-

* *Deerant verba*, ποτὲ δὲ ἀνακαλεῖται.

ponat quod fit ad multorum utilitatem? Illi enim, quæso, annon loquuntur hominibus? Loquuntur, sed non talem ædificationem et exhortationem et consolationem.

Prophetiæ donum dono linguarum præstat.—Quamobrem a Spiritu quidem teneri et agitari est utriusque commune, et ei qui prophetat, et ei qui linguis loquitur: in hoc autem præstat ipse, nempe is qui prophetat, quod sit etiam utilis iis qui audiunt. Eos enim qui linguis loquebantur, non audiebant qui donum non habebant. Quid vero? illi nullumne ædificabant? Certe, inquit, seipsos solos: et ideo subiungit, 4. *Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat.* Et quomodo, si nescit quæ dicit? Sed nunc loquitur de iis, qui sciunt quæ dicunt, qui ipsi quidem sciunt, nesciunt autem aliis enuntiare. *Qui autem prophetat, Ecclesiam ædificat.* Quantum autem interest inter unum et Ecclesiam, tanta est inter hunc et illum differentia. Vidistin' ejus sapientiam, quomodo donum non redigat in nihilum, sed ostendat habere quidem lucrum, sed parvum, et quod ei solum qui possidet sufficiat? Deinde ne existimarent quod eis invidens linguas deprimat (plures enim ex iis habebant hoc donum), suspicionem eorum corrigens dicit: 5. *Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare. Nam major est qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur, ut Ecclesiam ædificationem accipiat.* Magis autem et minus non sunt ex contrariis, sed ex iis quæ exsuperant.

2. Quamobrem hinc quoque est perspicuum quod donum non vituperet, sed eos ducat ad meliora, ostendens et quam eorum curam gerat, et animum ab omni invidia liberum. Neque enim dixit: Duos aut tres, sed, *Vos omnes volo linguis loqui*: neque hoc solum, sed etiam prophetare: et hoc magis quam illud; major est enim qui prophetat. Nam postquam id confirmavit et demonstravit, tunc de cætero etiam pronuntiat, non tamen absolute, sed cum adjectione: subiunxit enim, *Nisi forte interpretetur*: ita ut si hoc possit, interpretari dico, par sit prophetæ, inquit, quoniam sunt multi qui percipiunt utilitatem: quod maxime est observandum, quomodo hoc per omnia ante alia requirat. 6. *Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?* Et quid, inquit, dico alios? Sit enim, inquit, qui linguis loquitur Paulus: neque enim sic quidquam redibit emolumenti ad auditores. Hæc autem dicit, ostendens se id quærere quod sit eis utile: non autem odio habere eos qui charisma possident, cum ne in propria quidem persona recuset ostendere id esse inutile. Semper autem in sui persona quæ sunt gravia et molesta agit, sicut dicebat in principio epistolæ: *Quis est Paulus? quis est Apollo? quis Cephas (1. Cor. 3. 4)?* Quod quidem hic quoque facit dicens: *Ne vobis quidem prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in prophetia, aut in scientia, aut in doctrina.* Hoc autem vult significare: Nisi aliquid dixerò, quod a vobis facile possit capi et possit esse

manifestum, sed tantum ostendero me habere donum linguarum, abibitis nullo lucro facto ex linguis quas audistis. Quid enim lucri ex voce, quam non intelligitis? 7. *Tamen quæ sine anima sunt vocem edentia, sive tibia sive cithara, sive distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur aut citharizatur?* Et quid dico, inquit, hoc quod in nobis est nihil lucri afferre, utile autem esse quod est clarum et quod facile capiunt auditores? Nam etiam in inanibus musicæ instrumentis hoc videris: sive enim sit tibia sive cithara, et neque numero neque harmonia conveniente, sed confuse et temere pulsetur et inspiretur, nullum ex iis qui audiunt delectabit ac recreabit. Nam etiam in illis inarticulatis aliqua claritate opus est et evidentia: et nisi ex arte pulsaveris et tibiam inspiraveris, nihil fecisti. Si autem exigimus ab inanibus ut tanta sit in eis claritas et harmonia et distinctio, et in illis non significantibus sonis urgemus et contendimus ut magnam imponamus significationem: multo magis in animatis et ratione præditis hominibus et in donis spiritualibus persequi oportet id quod recte significet. 8. *Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* A supervacancis enim ad ea, quæ sunt magis necessaria et utilia, deducit orationem; et dicit quod non solum in cithara, sed etiam in tuba videris hoc usu venire. Sunt enim illic quoque rhythmus, et indicant aliquando quidem sonum bellicum, aliquando vero non talem; et aliquando educit in aciem, aliquando autem revocat; ac nisi quispiam hoc norit, in extremum venit periculum. Quod quidem significans, et errorem ostendens, dicit, *Quis parabit se ad bellum?* Quamobrem nisi hoc habeat, totum perdit. Et quid hæc, inquires, ad nos? Ad vos maxime spectat, et ideo subiungit: 9. *Ita et vos, per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? eritis enim in aerem loquentes.* Hoc est, nihil loquentes, nulli loquentes. Et ubique rem ostendit inutilem. Et si inutilis, inquires, cur data est? Ut sit utilis ei qui accipit: si autem aliis quoque futura est utilis, oportet adsit interpretatio. Hæc autem dicit, eos inter se invicem concilians, ut et si ipse non habeat donum interpretandi, assumpto altero qui id habeat, quod suum est per illum faciat utile. Propterea ubique ostendit rem esse imperfectam, ut ipsos sic una colliget. Etenim qui id sibi existimat sufficere, non tam id laudat quam deprimat, non sinens id recte splendere per interpretationem. Pulchrum enim est donum et necessarium, sed tum demum, si habuerit eum qui declaret ea quæ dicuntur. Nam digitus quoque res est necessaria, sed quando eum abduxeris a reliquis, non erit æque utilis: tuba quoque est necessaria; sed quando temere sonnerit, est etiam molesta et gravis. Neque enim ars apparebit, nisi sit subjecta materia; neque informatur materia, nisi imposita sit forma. Pone ergo vocem quidem tamquam subjectum, claritatem autem tamquam formam, quæ si non adsit, subjecti nullus est usus. 10. *Tam multa, si contingant, genera linguarum sunt in hæc*

σιν οὐδαμοῦ τὴν Γραφὴν περὶ τούτων ἡμῖν διειλεγμένον δεῖξαι. Ἀλλὰ γὰρ τὴν μανίαν αὐτῶν ἀφέντες, τῶν ἐξῆς ἐχώμεθα περὶ τῆς ἀγάπης λόγων. Οὐδὲ γὰρ τούτοις ἠρέκασθη, ἀλλ' ἐπάγει πάλιν λέγων· *Nunī dē mēnei pīstis, ἔλπις, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.*

γ'. Ἡ μὲν γὰρ πίστις καὶ ἡ ἐλπὶς τῶν πιστευθέντων καὶ τῶν ἐπισθέντων παραγενομένων ἀγαθῶν, παύεται. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγε· *Ἐλπὶς γὰρ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπὶς· ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει;* καὶ πάλιν, *Ἔστι δὲ πίστις ἐλπίζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἐλεγχος οὐ βλεπομένων.* Ὅστε αὐταὶ μὲν παύονται· φανέντων ἐκείνων· ἡ δὲ ἀγάπη τότε μάλιστα αἴρεται, καὶ γίνεται σφοδρότερα. Ἐτερον πάλιν ἐγκώμιον τῆς ἀγάπης· οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖται τοῖς ἔμπροσθεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλο φιλονεικεῖ πάλιν εὑρεῖν. Σκόπει δὲ· εἶπεν αὐτὴν χάρισμα εἶναι μέγα καὶ ὄδον τούτων καθ' ὑπερβολὴν· εἶπε χωρὶς αὐτῆς μηδὲν μέγα ὠφελεῖν τὰ χαρίσματα, ὑπέγραψεν αὐτῆς διὰ πολλῶν τὴν εἰκόνα· βούλεται πάλιν καὶ ἐτέρως αὐτὴν ἐπάραι, καὶ δεῖξαι μεγάλην οὐσαν ἐκ τοῦ διαμένειν· διὸ καὶ ἔλεγε, *Nunī dē mēnei pīstis, ἔλπις, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.* Πῶς οὖν μείζων ἡ ἀγάπη; Τῷ ἐκείνα διαδραμεῖν. Εἰ τοίνυν τσαυτὴ ἡ ἰσχὺς τῆς ἀγάπης, εἰκότως ἐπάγει· λέγων, *Διώκετε τὴν ἀγάπην.* Καὶ γὰρ διώξσεως χρεῖα καὶ δρόμου τινὸς σφοδρῶς ἐπ' αὐτὴν· οὕτως ἡμῶν ἀπέπτῃ, καὶ τσαυτὰ τὰ ὑποσκελίζοντα τὸν ἐκείσε δρόμον. Διὸ καὶ πολλῆς ἡμῖν δεῖ τῆς σφοδρότητος, ὥστε αὐτὴν καταλαβεῖν. Ὅπερ ἐνδεικνύμενος ὁ Παῦλος οὐκ εἶπεν, Ἀκολουθεῖτε τῇ ἀγάπῃ, ἀλλὰ, *Διώκετε αὐτὴν, διεγείρων ἡμᾶς καὶ ἀνάπτων πρὸς τὴν ἐκείνης ἀντίληψιν.* Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἐξαρχῆς μυρία ὑπὲρ τοῦ ταύτην ἡμῖν ἐμφυτεύσει ἐμμηχανήσατο· καὶ γὰρ μίαν ἄπασιν ἔδωκε κεφαλὴν, τὴν Ἀδάμ. Διὰ τί γὰρ μὴ ἐκ γῆς γινόμεθα πάντες; διὰ τί μὴ τέλειοι, ὡς ἐκεῖνος; Ἴνα καὶ οἱ τόκοι καὶ αἱ παιδοτροφίαι, καὶ τὸ ἐξ ἀλλήλων φύεσθαι, συνδήσῃσι πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τὴν γυναῖκα ἐποίησεν ἀπὸ γῆς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἤρκει ὁσωπῆσαι πρὸς ὁμοίαν ἡμᾶς ὁμοίως, τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι, εἰ μὴ καὶ τὸν αὐτὸν ἔχοιμεν πρόγονον, καὶ τοῦτο κατεσκεύασεν. Εἰ γὰρ νῦν τόποις διεστηκότες μόνοις, ἀλλοτρίους εἶναι νομιζόμενοι ἑαυτοῦς ἀλλήλων· εἰ δύο τὸ γένος ἡμῶν ἔσχεν ἀρχῆς, πολλῶ μᾶλλον ἂν τοῦτο ἐγένετο. Διὰ δὲ τοῦτο, ὡσπερ ἀπὸ τινος μιᾶς κεφαλῆς, τὸ πᾶν ἔδρασε σῶμα τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. Καὶ ἐπειδὴ περ ἐξαρχῆς δύο τινὲς ἰδούκουν εἶναι, ὅρα πῶς αὐτοὺς συγχολᾷ πάλιν καὶ εἰς ἓν συνάγει διὰ τοῦ γάμου· Ἄντι τούτου γὰρ *καταλείψει, φησὶν, ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα* [314] *αὐτοῦ, καὶ ἕσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μιαν.* Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ γυνή, ἀλλ' Ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ καὶ μείζων ἡ ἐπιθυμία ἐν ἐκείνῳ. Καὶ γὰρ καὶ μείζονα αὐτὴν διὰ τοῦτο ἐποίησεν. Ἴνα τὸ ὑπερέχον κατακάμψῃ τῇ τυραννίδι τοῦτου τοῦ ἔρωτος, καὶ ὑποτάξῃ τῷ ἀσθενεστέρω. Ἐπειδὴ δὲ καὶ γάμον ἔδει εἰσαχθῆναι, τὸν ἐξ οὗ γέγονε, τοῦτον ἄνδρα ἐποίησε τῇ γυναικί. Πάντα γὰρ ἀγάπης τῇ Θεῷ δεύτερα. Εἰ γὰρ οὕτω γενομένων ὁ πρῶτος εὐθέως οὕτως ἐμάνῃ, καὶ τσαυτὴν μάχην ὁ διάβολος καὶ βασκανίαν ἐνέπειρε, τί οὐκ ἂν εἰργάσατο, εἰ μὴ ἀπὸ μιᾶς ρίζης ἐβλάστησαν; Εἶτα ἵνα τὸ μὲν ὑποτάττεται, τὸ δὲ ἀρχὴ τὸ γὰρ ὁμότιμον οἶδε πολλάκις μάχην εἰς-

ἀγειν· οὐκ ἀφῆκε δημοκρατίαν εἶναι, ἀλλὰ βασιλείαν, καὶ καθάπερ ἐν στρατοπέδῳ, ταύτην ἂν τις ἴδοι τὴν διτάξιν καθ' ἐκάστην οἰκίαν. Ἔστι γοῦν ἐν τάξει μὲν βασιλείως ὁ ἄνθρωπος, ἐν τάξει δὲ ὑπάρχου ἡ γυνὴ καὶ στρατηγοῦ· καὶ οἱ παῖδες δὲ ἀρχὴν κεκλήρωται τρίτην· εἶτα μετὰ ταῦτα ἀρχὴ τετάρτη ἡ τῶν οἰκετιῶν· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι κρατοῦσι τῶν ἐλαττόνων, καὶ εἰς τις πολλάκις τοῖς πᾶσιν ἐφέστηκε, τὴν τοῦ δεσπότητος τάξιν διατηρῶν, πλὴν ὡς οἰκέτης. Καὶ μετὰ ταύτης ἔτερα πάλιν ἀρχὴ καὶ ἐν αὐτοῖς ἡ τῶν γυναικῶν, ἡ τῶν παίδων, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς παισὶ πάλιν ἔτερα κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ κατὰ τὴν φύσιν· οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς παιδίοις ὁμοίως τὸ θῆλυ κρατεῖ. Καὶ πανταχοῦ δι' ἐλίγου καὶ πυκνὰς ἐποίησε τὰς ἀρχὰς ὁ Θεός, ἵνα πάντα ἐν ὁμοίῳ μὲν καὶ εὐταξίᾳ πολλῇ. Διὰ τοῦτο καὶ πρὶν εἰς πλῆθος ἐξεγεγῆναι τὸ γένος, δύο μόνων ὄντων τῶν πρῶτων, τῷ μὲν ἀρχεῖν, τῇ δὲ ἀρχεσθαι ἐκέλευσε. Καὶ ἵνα μὴ ὡς ἐλάττονος καταφρονῆ πάλιν καὶ ἀποσχίζηται, ὅρα πῶς αὐτὴν ἐτίμησέ τε καὶ ἤνωσε καὶ πρὸ τῆς δημιουργίας. *Ποιῶμεν γὰρ αὐτῷ, φησὶ, βοηθόν·* δεῖκνυς ὅτι εἰς χρεῖαν αὐτοῦ γέγονε, καὶ ταύτη συνάγων αὐτὸν πρὸς τὴν δι' αὐτὸν γεγεννημένην. Καὶ γὰρ πρὸς ταῦτα οἰκειότερον διακείμεθα τὰ δι' ἡμᾶς· πραχθέντα. Ἴνα δὲ μὴ ἐπαίρηται πάλιν ἐκείνη, ὡς εἰς βοήθειαν αὐτῷ δοθεῖσα, καὶ τὸν δεσμὸν ἀπορρήξῃ τοῦτον, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτὴν ποιεῖ, δεῖκνυς ὅτι μέρος τοῦ παντός ἐστιν αὐτῆ τοῦ σώματος. Ἴνα δὲ μὴδὲ ὁ ἄνθρωπος ἐντεῦθεν ἐπαίρηται, οὐκέτι ἀφήσιν εἶναι μόνου, ὁ μόνου τὸ πρῶτον ἐγένετο, ἀλλὰ τούναντίον ἐποίησε τοῦτω, τὴν παιδοποιίαν εἰσαγαγῶν, κἄν τούτω προτιμήσας μὲν τὸν ἄνδρα, οὐ μὴν τὸ πᾶν ἀφελὲς εἶναι αὐτοῦ.

δ'. Εἶδες πόσους συνδέσμους ἀγάπης ὁ Θεὸς εἰργάσατο; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀπὸ τῆς φύσεως κατέθηκε τῇ ὁμοίῳ τὰ ἐνέχυρα. Καὶ γὰρ τὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας εἶναι, εἰς τοῦτο ἀγει· πᾶν γὰρ ζῶον ἀγαπᾷ τὸ ὅμοιον αὐτῷ· καὶ τὸ ἐξ ἀνδρὸς τὴν γυναῖκα εἶναι, καὶ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων πάλιν τοὺς παῖδας. Ὅθεν καὶ πολλοὶ φύονται διαθέσεως τρόποι. Τὸν μὲν γὰρ ὡς πατέρα ἀγαπῶμεν, τὸν δὲ ὡς πάππον· καὶ τὴν μὲν ὡς μητέρα, τὴν δὲ ὡς τιθνόν· καὶ τὸν μὲν ὡς υἱὸν καὶ ἔγγονον καὶ ἐγγόνων πάλιν, τὴν δὲ ὡς θυγατέρα καὶ θυγατριδὴν· καὶ τὸν μὲν ὡς ἀδελφόν, τὸν δὲ ὡς [315] ἀδελφιδού· καὶ τὴν μὲν ὡς ἀδελφὴν, τὴν δὲ ὡς ἀδελφιδὴν. Καὶ τί γὰρ δεῖ πάντα καταλέγειν τὰ τῆς συγγενείας ὀνόματα; Ἐπενόησε δὲ καὶ ἔτεραν διαθέσειν ὑπόθεσιν· ἀπαγορεύσας γὰρ τοὺς τῶν συγγενῶν γάμους, ἐπ' ἀλλοτρίους ἡμᾶς ἐξήγαγε, κάκεινους πάλιν πρὸς ἡμᾶς· εἰλικυσε. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς φυσικῆς ταύτης συγγενείας οὐκ ἦν ἐκείνους ἡμῖν συναφθῆναι, ἀπὸ τοῦ γάμου πάλιν συνήψεν, ὀλοκλήρους οἰκίας διὰ τῆς μιᾶς νόμφης συνάγων, καὶ γένη γένεσιν δλα ἀναμικνύς. *Μὴ γάμει γὰρ, φησὶ, τὴν ἀδελφὴν τὴν σὴν, μηδὲ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς, μηδὲ ἄλλην κόρην τὴν τοιαύτην συγγενεῖαν πρὸς σὲ κεκτημένην,* ἡ διακυλίσει τὸν γάμον, ὀνόματι θεῶς τῶν τοιοῦτων συγγενῶν τὰ εἶδη. Ἄρκει σοὶ πρὸς τὴν ἐκείνων διάθεσιν τὸ λύσαι τὰς αὐτὰς ὁδῶνας, τὸ ἐτέρως σοὶ προσήκειν τὰς ἄλλας. Τί στενοχωρεῖς τῆς ἀγάπης τὸ πλάτος; τί περιττῶς ὑπόθεσιν ἀναλίσκεις εἰς αὐτὴν φιλίας, δι' ἧς δύνασαι καὶ ἔτεραν πορῆσθαι φιλίας ἀφορμὴν, ἔξωθεν γυναῖκα ἀγαγῶν,

• *Decrami verba, καὶ ἐν αὐτοῖς.... παίδων*

cem hanc iniquitatem esse putet, sed et duplicem et triplicem et multiplicem. Non enim hoc solum absurdum est, quod ea se vane gloriantur scire, quæ Spiritus solius sunt et unigeniti Filii Dei; sed etiam quod, cum Paulus ne partem quidem illam cognitionis sine superna revelatione accipere potuerit, ipsi totum ex propriis ratiociniis se accepisse dicant. Neque enim usquam possunt Scripturam, quæ de his disseruerit, nobis ostendere. Sed missa illorum insaniam, sequentia quæ de caritate dicuntur persequamur. Neque enim his contentus fuit, sed rursus hæc subjungit: 13. *Nunc autem manet fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas.*

3. *Caritatis encomia.* — Nam fides et spes, cum advenierint bona quæ credita et sperata fuerunt, cessant. Et hoc significans Paulus dicebat: *Spes enim quæ videtur, non est spes: quod enim videt quis, quid etiam speret (Rom. 8. 24)?* et rursus: *Est autem fides eorum quæ sperantur substantia, rerum quæ non videntur argumentum (Hebr. 11. 1).* Quamobrem hæc quidem cessabant cum illa apparuerint: caritas autem tunc maxime extollitur, et fit vehementior. Aliud rursus encomium caritatis: neque enim contentus est prioribus, sed et alia rursus invenire contendit. Animum autem adhibe: dixit eam charisma esse magnum et viam ad hæc supereminens; dixit sine illa non multum juvare charismata, ejus imaginem pluribus descripsit: vult rursus illam alio modo extollere, et ostendere quod magna sit ex eo quod maneat. Ideoque dixit, *Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria hæc; major autem horum est caritas.* Quomodo ergo major est caritas? Quod illa transeant. Si ergo tanta est virtus caritatis, jure subjungit dicens: *Seclamini caritatem.* Etenim insequi oportet ac vehementer ad illam currere; ita a nobis avolat, et tanta sunt quæ susceptum illo cursum supplantant. Quapropter opus est nos magna uti vehementia, ut illam comprehendamus: quod ostendens beatus Paulus non dixit, *Sequimini caritatem, sed, Persequimini caritatem,* excitans nos accendensque ad illam apprehendendam. Etenim Deus a principio innumera ad illam in nobis inserendam machinatus est: nam omnibus unum dedit caput, Adamum. Cur enim non ex terra nascimur omnes? cur non perfecti, sive adulti sicut ille? Ut et partus et filiorum educationes, et quod ex aliis nasceremur, nos mutuo colligerent. Ideo neque mulierem ex terra fecit. Quia enim non satis erat ad verecundiam in nobis inserendam, quæ ad concordiam nos adduceret, quod ex eadem substantia essemus, nisi eundem haberemus progenitorem: hoc quoque effecit. Si enim nunc solis disjuncti locis, alienos nos existimamus; si genus nostrum duo principia habuisset, multo magis hoc eveniret. Ideo, quasi ab uno capite, totum generis humani corpus colligavit. Et quia in principio duo quidam videbantur esse, vide quomodo illos conglutinet et in unum cogat per connubium: *Propter hoc enim, inquit, relinquet homo patrem suum et matrem, et adheret uxori suæ, et erunt duo in carne una*

(Gen. 2. 24). Non dixit, *Mulier*, sed, *Homo*, quia major est in illo concupiscentia. Nam ideo majorem illam fecit, ut quod excellentius erat flecteret per hujus amoris tyrannidem, et imbecilliori subiceret. Quia vero matrimonium etiam inducendum erat, eum ex quo orta erat fecit mulieri maritum: Deus enim omnia caritati postponit. Si enim cum res ita factæ sint, primus statim sic insanivit tantamque pugnam et invidiam inseruit diabolus; quid non fecisset, si non ex una radice orti germinassent? Deinde ut aliud quidem subiceretur, aliud imperaret; nam paritas honoris solet sæpe pugnas inducere; non sicut popolare imperium esse, sed regnum, et sicut in exercitu, eundem videris in singulis domibus ordinem. Est ergo maritus in ordine regis, mulier vero in ordine præfecti aut ducis exercitus; tertium filii imperium sortiuntur; deinde quartum domestici occupant: nam hi quoque imperant minoribus, et unus sæpe omnibus præfectus fuit, domini ordinem servans, cæterum ut domesticus. Et post hoc aliud rursus imperium (a) [et in ipsis, imperium mulierum, imperium filiorum], et in ipsis filiis rursus aliud secundum ætatem et secundum sexum: non enim in liberis similiter dominatum obtinet femina. Et ubique fere Deus frequentia fecit imperia, ut omnia in concordia manerent et in recto ordine. Idcirco, antequam genus humanum multiplicaretur, cum primi duo tantum essent, jussit hunc imperare, illam parere. Et ne rursus illam ut minorem despiceret, et illa abscinderetur, vide quomodo illam honoraverit et conjunxerit, etiam ante creationem. Nam ait: *Faciamus illi adiutorem (Gen. 2. 18)*; ostendens illam in usum factam fuisse, et hac ratione concilians illum cum ea, quæ propter ipsum facta fuit: nam majori affectu ferimur erga ea quæ propter nos facta sunt. Ut ne autem illa rursus efferretur, utpote in auxilium ipsi data, et hoc rumpere vinculum, ex latere illam fecit, ostendens illam partem esse totius corporis. Ut autem neque vir inde extolleretur, non amplius sinit esse solius, quod solius primum fuit; sed contrarium fecit, liberorum procreationem inducens; et hac in re quidem virum præferens, neque tamen totum ipsi relinquens.

4. Vidistin' quot amoris vincula Deus fecerit? Sed hæc quidem ex natura concordie pignora posuit. Nam quod ex eadem substantia sit, ad hoc ducit: omne quippe animal quod simile ipsi est amat; et quod mulier sit ex viro, et quod ex utroque rursus sint filii. Unde etiam nascuntur multi affectus modi. Illum namque ut patrem amamus, illum ut avum; et illam ut matrem, istam ut nutricem; alium ut filium, ut nepotem, ut pronepotem; aliam ut filiam et ut sororis filiam: et hunc quidem ut fratrem, alium vero ut patrualem; aliam ut sororem, aliam ut consobrinam. Et quid opus est recensere omnia cognationis nomina? Excogitavit etiam aliam affectus occasionem: prohibitis enim cognatorum connubiis, ad

(a) Uncinis clausa e Commelin. supplevimus.

alienos eduxit nos, illosque rursus ad nos attraxit. Quia enim a naturali illa cognatione non licebat illos nobis conjungi, a connubio rursus conjunxit, integras domos per unam sponsam conjungens, et genera integra generibus commiscens. *Ne ducas*, inquit, *uxorem sororem tuam, neque sororem patris, neque aliam puellam quæ talem tecum cognationem habeat* (Levit. 18. 8-10), quæ matrimonium impediatur, nomina ponens hujusmodi cognationum. Tibi sufficit ad illorum affectum trahendum, quod eodem partu sis editus, et quod ad te aliter aliæ spectent affinitates. Cur in angustum redigis latitudinem caritatis? cur in illam frustra suscipis amicitiam causam, per quam potes aliam consequi amicitiam occasionem, externa inducta uxore, et per illam inducens cognatorum seriem, matrem, patrem, fratres et illorum affines? Viden' quot modis nos colligaverit? Attamen neque his contentus fuit, sed etiam effecit ut alii aliis indigeremus, ut etiam sic nos jungeret, quia amicitias usus facit. Ideo non ubique omnia gigni permisit, ut hinc etiam nos cogeret cum aliis commisceri. Cum porro illud effecisset ut alter altero egeremus, facilem reddidit commixtionem: nisi enim hoc esset, altera hinc molestia et difficultas emergeret. Si enim medico egentem aut fabro aut alio artifice oporteret peregre proficisci, totum periret. Ideo et urbes paravit, et omnes simul conjunxit. Ut autem eos qui procul sunt facile adire possemus, mare in medio extendit, et ventorum dedit celeritatem, sic faciles reddens peregrinationes. Initio etiam omnes in uno coegit loco; neque prius dispersit, donec ii qui primum donum acceperant, concordia ad malum usi sunt; sed undique nos collegit, et a natura et a cognatione et a lingua et a loco. Ac sicut nolebat nos excidere ex paradiso; si enim voluisset, non illic eum quem fecerat hominem in principio posuisset, sed qui non obediit, in causa fuit: sic nos nolebat diversæ linguæ esse; nam ab initio hoc fecisset; nunc autem in tota terra labium erat unum et vox una omnibus. Propterea nec quando terram oportuit deleri, nos ex alia fecit materia, neque justum transtulit; sed illo in mediis fluctibus dimisso, quasi quadam orbis scintilla, genus nostrum rursus accendit ex beato illo Noe. Et ab initio quidem unum fecit imperium virum præficiens mulieri: quia vero genus nostrum in multam decidit ordinis everisionem, alia quoque imperia constituit, nempe dominorum et magistratum; et hoc propter caritatem. Quia enim malitia genus nostrum solvit et perimit, ceu quosdam medicos in mediis urbibus constituit qui judicia ferrent, ut deinceps malitiam ceu quamdam caritatis pestem eliminantes, in unum nos cogerent. Ut autem non solum in urbibus, sed etiam in singulis domibus multa concordia esset; cum virum imperio et præcellentia honorasset, mulierem autem concupiscentia armasset, et procreationis liberorum donum in medio eorum deposuisset, alia eum his quæ caritatem conciliarent apparavit. Neque enim omnia permisit viro, neque omnia mulieri, sed et hæc unicuique divisit, mulieri domum,

viro forum consignans; et viro quidem ut aleret, terram enim colit; mulieri vero ut vestiret, tela enim et colus sunt mulieris: ipse namque dedit mulieri texendi industriam. Sed pereat avaritia, quæ non sinit hanc apparere differentiam. Nam multorum molities viros ad telas deduxit, et radios eis in manus dedit et subtegmen et stamina. Attamen sic etiam fulget divinæ dispensationis providentia. Nam muliere in aliis etiam admodum necessariis opus habemus, et minoribus in iis quæ vitam continent nostram indigemus; tantaque est necessitas, ut etiam si quis omnium sit hominum ditissimus, neque sic hæc conjunctione liberetur, ita ut etiam inferiore opus habeat. Neque enim pauperes solum opus habent divitibus, sed etiam divites pauperibus, et hi magis illis, quam illi istis.

5. Et ut hoc clarius videas, faciamus, si placet, duas urbes; aliam divitum tantum, aliam vero pauperum; et neque in ea quæ divitum est sit quis pauper, neque in ea quæ pauperum est sit quis dives, sed utramque exacte expurgemus: et videamus quænam magis sibi sufficere poterit. Si enim inveniamus eam quæ possit, esse pauperum urbem, palam erit, quod divites magis illis indigeant. Itaque in illa divitum urbe nullus erit artifex, non architectus, non faber, non sutor calcearius, non pistor, non agricola, non faber ærarius, non funium contextor, non aliud quidquam hujusmodi. Quis enim divitum utramque hæc tractare voluerit, quando ii etiam, qui hæc tractant, cum opulenti fuerint, non ultra sustinent horum operum miscriam? Quomodo igitur nobis urbs istæ consistet? Numerata, inquires, pecunia divites hæc a pauperibus ement. Ergo non sibi ipsis sufficient, si illis indigeant. Quomodo autem domos ædificabunt? an hoc etiam ement? sed id natura non habet. Ergo necesse est huc artifices evocare, et legem corrumpere, quam initio posuimus cum urbem incolis instrueremus: meministis enim quod dixerimus, neminem esse intus pauperem. Sed ecce necessitas etiam nobis nolentibus ipsos advocavit et introduxit. Unde palam est non posse sine pauperibus urbem subsistere. Si enim maneat civitas nullum ex iis excipiens, non ultra civitas erit, sed peribit. Non igitur sibi sufficiet, nisi velut servatores quosdam pauperes in se congregarit. Videamus rursus pauperum urbem, num illa similiter in egestate degat, divitiibus privata. Et primo expurgemus oratione divitias, illasque aperte ostendamus. Quidnam sunt divitiæ? Aurum, argentum, lapides pretiosi, vestes sericæ et purpureæ et aureæ. Quia igitur apparet quænam sint divitiæ, expellamus illas ex pauperum urbe, si velimus pauperum civitatem exacte constituere; ne vel per somnium illic aurum appareat, neque talia vestimenta; si vis autem, neque argentum, neque vasa argentea. Quid ergo? dic mihi, ideone in egestate erit hæc urbs? Minime. Si enim ædificare oporteat, non auro nec argento nec margaritis est opus, sed arte, manibus; manibus autem non utcumque, sed callosis digitisque induratis, robore multo, lignis, lapidibus:

καὶ δι' ἐκείνης συγγενῶν ὄρμαθόν, καὶ μητέρα, καὶ πατέρα, καὶ ἀδελφούς, καὶ τοὺς τούτων ἐπιτηδεύους; Εἶδες πόσοις τρόποις ἡμᾶς συνέδησεν; Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ ταῦτα αὐτῷ ἤρκεσαν, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλων χρῆζειν παρεσκεύασεν*, ἵνα καὶ οὕτως ἡμᾶς συναγάγῃ, ἐπειδὴ μάλιστα τὰς φιλίας αἱ χρεαὶ ποιοῦσι. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ πάντα ἀφῆκε πανταχοῦ γίνεσθαι, ἵνα κἀντεῦθεν ἀλλήλοις ἀναμίγνυσθαι ἀναγκάσῃ. Καταστήσας δὲ ἡμᾶς ἐν χρεῖα ἀλλήλων, εὐκολον πάλιν τὴν ἐπιμίξιαν ἐποίησεν· ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἰς ἑτέραν ἀηθίαν τὸ πρᾶγμα περιέστατο καὶ δυσχέρειαν. Εἰ γὰρ ἱατροῦ δεόμενον ἢ τέκτονος ἢ ἑτέρου δημιουργοῦ, μακρὰν ἔδει στέλλεσθαι ἀποδημίαν, τὸ πᾶν ἀπολώλει. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ πόλεις κατεσκεύασε, καὶ πάντας ὁμοῦ συνήγαγεν. Ἴνα δὲ καὶ τοῖς πόρρωθεν βραδίως ἐπιχωριάζωμεν, θάλατταν εἰς μέσον ἤπλωσε, καὶ ἀνέμων ταχύτητα ἔδωκε, βραδίας ἐντεῦθεν τὰς ἀποδημίας ποίωιν. Παρὰ δὲ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐν ἐνὶ πάντας συνήγαγε χωρίω, καὶ οὐ πρότερον δίδασκον, ἕως εἰς κακὸν ἐχρήσαντο τῇ ὁμοιοῖα οἱ πρῶτοι λαθόντες τὸ δῶρον· ἀλλὰ πάντοθεν ἡμᾶς συνήγαγε, καὶ ἀπὸ φύσεως καὶ ἀπὸ συγγενείας καὶ ἀπὸ γλώττης καὶ ἀπὸ τόπου. Καὶ ὡσπερ οὐκ ἐβούλετο ἐκπεσεῖν ἡμᾶς τοῦ παραδείσου (εἰ γὰρ ἐβούλετο, οὐδ' ἂν ἐκεῖ κατέθετο ὃν ἐποίησεν ἄνθρωπον τὴν ἀρχὴν), ἀλλ' ὁ παρακούσας αἰτίας· οὕτως οὐδὲ ἀλλογλώσσους εἶναι ἠθέλησεν· ἐπεὶ κἂν ἐξ ἀρχῆς τοῦτο ἐποίησε· νῦν δὲ πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἐν ἦν, καὶ φωνὴ μία πᾶσι. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ ἠνίκα τὴν γῆν ἀφανισθῆναι ἔδει, οὐδὲ τότε ἡμᾶς ἐξ ἄλλης ἐποίησεν ὕλης, οὐδὲ μετέθηκε τὸν δίκαιον, ἀλλ' ἀφείλε αὐτὸν ἐν μέσῳ τῷ κλυθωνίῳ, ὡσπερ τινὰ σπινθῆρα τῆς οἰκουμένης, ἀνῆψε πάλιν ἡμῶν τὸ γένος ἐκείθεν ἀπὸ τοῦ μακαρίου Νῶε. Καὶ ἐξ ἀρχῆς μὲν μίαν ἐποίησεν ἀρχὴν, τὸν ἄνδρα ἐπιστήσας τῇ γυναικί· ἐπειδὴ δὲ εἰς πολλὴν ἐξώκειλαν ἀταξίαν τὸ γένος ἡμῶν, καὶ ἑτέρας κατέστησεν, τὰς τῶν δεσποτῶν [316], τὰς τῶν ἀρχόντων· καὶ τοῦτο δὲ δι' ἀγάπην. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ κακία διαλυτικὴν καὶ ἀνααιρετικὴν ἡμῶν τοῦ γένους, ὡσπερ τινὰς ἱατροὺς ἐν μέσαις ταῖς πόλεσιν ἐκάθισε τοὺς δικάζοντας, ἵν' ὡσπερ τινὰ λοιμὸν τῆς ἀγάπης τὴν κακίαν ἀπελαύνοντες, πάντας εἰς ἓν συναγάγωσιν. Ἴνα δὲ μὴ μόνον ἐν ταῖς πόλεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκάστη οἰκίᾳ πολλὴ ἡ ὁμόνοια ἦ, τὸν μὲν ἄνδρα τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ὑπεροχῇ τιμήσας, τὴν δὲ γυναῖκα τῇ ἐπιθυμίᾳ καθοπλίσας, καὶ τὸ τῆς παιδοποιίας δὲ δῶρον εἰς μέσον ἀμφοτέροις καταθεῖς, καὶ ἕτερα μετὰ τούτων συναγωγὰ τῆς ἀγάπης κατεσκεύασεν. Οὕτε γὰρ πάντα ἐπέτρεψε τῷ ἀνδρὶ, οὕτε πάντα τῇ γυναικί, ἀλλὰ καὶ ταῦτα διεῖλεν ἐκάστῳ, τῇ μὲν τὴν οἰκίαν, τῷ δὲ τὴν ἀγορὰν ἐγγειρίσας, καὶ τῷ μὲν τὸ τρέφειν, γεωργεῖ γὰρ· τῇ δὲ τὸ περιβάλλειν, ἰσθὺς γὰρ καὶ ἡλακτὴ τῆς γυναικός· αὐτὸς γὰρ ἔδωκε τῇ γυναικί ὑφάσματος σοφίαν. Ἄλλ' ἀπόλοιτο ἡ φιλαργυρία, οὐκ ἀφείσα ταύτην φαίνεσθαι τὴν διάκρισιν. Ἡ γὰρ βλακεία τῶν πολλῶν καὶ τοὺς ἄνδρας εἰς τοὺς ἰσθούς ἐπιστήγαγε, καὶ κερχιδὰς αὐτοῖς ἐνεχείρισε καὶ κρῶκην καὶ στήμονας. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὕτω διαλάμπει τῆς θείας οἰκονομίας ἡ πρόνοια. Καὶ γὰρ καὶ τῆς γυναικὸς ἐν ἄλλοις ἀναρχιστοί; σφόδρα δεόμεθα, καὶ τῶν ἐλαττωτέρων ἐν τοῖς συνέχουσι τὸν βίον ἡμῶν χρῆζομεν· καὶ τοσαύτη τῆς χρείας ἐστὶν ἡ ἀνάγκη, ὅτι κἂν πάντων ἀνθρώπων πλουσιώτερος ἦ τις, οὐδὲ οὕτω

* Alit, κατεσκεύασεν.

ταύτης ἀπήλλακται τῆς συναφείας, καὶ τοῦ δεῖσθαι τοῦ καταδεεστέρου. Οὐ γὰρ δὴ τῶν πλουσιῶν οἱ πένητες δέονται μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ πλούσιοι τῶν πενήτων, καὶ οὗτοι μᾶλλον ἐκείνων, ἢ ἐκεῖνοι τούτων.

ε'. Καὶ ἵνα τοῦτο σαφέστερον ἴδῃς, ποιήσωμεν, εἰ δοκεῖ, δυο πόλεις, τὴν μὲν πλουσιῶν μόνον, τὴν δὲ πενήτων· καὶ μήτε ἐν τῇ τῶν πλουσιῶν ἔστω τις πένης, μήτε ἐν τῇ τῶν πενήτων ἔστω τις πλούσιος ἀνὴρ, ἀλλ' ἐκαθάρωμεν ἀκριβῶς ἑκατέρω, καὶ ἴδωμεν ποῖα μᾶλλον ἀρκέσαι ἑαυτῇ δυνήσεται. Ἐὰν γὰρ εὐρωμεν τὴν τῶν πενήτων δυναμένην, εὐδῆλον ὅτι οἱ πλούσιοι τούτων μᾶλλον δεήσονται. Οὐκοῦν ἐν μὲν ἐκείνῃ τῇ τῶν εὐπόρων οὐδεὶς ἔσται δημιουργός, οὐκ οἰκοδόμος, οὐ τέκτων, οὐχ ὑποδηματορράφος, οὐκ ἀρτοποιός, οὐ γεωργός, οὐ χαλκοτύπος, οὐ σχινοστρόφος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο τῶν πλουσιῶν ταῦτα μετιέναι ποτὲ, ὅπου γε καὶ αὐτοὶ οἱ ταῦτα μεταχειρίζονται, ὅταν εὐπορήσωσιν, οὐκ ἀνέχονται τῆς ἀπὸ τῶν ἔργων τούτων τάλαιπωρίας; Πῶς οὖν ἡμῖν ἡ πόλις στήσεται αὕτη; Δόντες, φησὶν, ἀργύριον οἱ πλουσιῶντες, ταῦτα ὠνήσονται παρὰ τῶν πενήτων. Οὐκοῦν οὐκ ἀρκέσουσιν ἑαυτοῖς, εἰ γε ἐκείνων δέονται. Πῶς δὲ οἰκίας οἰκοδομήσονται; ἢ καὶ τοῦτο ὠνήσονται; ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τοῦτο φύσις. Οὐκοῦν ἀνάγκη τοὺς τεχνίτας ἐκεῖ καλεῖν, καὶ διαφθεῖρειν τὸν νόμον, ὃν ἐθήκαμεν ἐξ ἀρχῆς τὴν πόλιν οἰκίζοντας· μέμνησθε γὰρ, ὅτε ἐλέγομεν, μηδεὶς ἔστω πένης ἐνδον. Ἄλλ' ἰδοὺ ἡ χρεία, καὶ μὴ βουλομένων [317] ἡμῶν, ἐκάλεσεν αὐτοὺς καὶ εἰσήγαγεν. Ὅθεν δῆλον, ὡς ἀδύνατον χωρὶς πενήτων συστῆναι πόλιν. Εἰ γὰρ μένοι ἡ πόλις μηδένα παραδεχομένη τούτων, οὐκέτι ἔσται πόλις, ἀλλ' ἀπολείται. Οὐκοῦν οὐκ ἀρκέσει ἑαυτῇ, εἰ μὴ καθάπερ τινὰς σωτήρας τοὺς πένητας παρ' ἑαυτῇ συναγάγοι. Ἴδωμεν δὲ καὶ τὴν τῶν πενήτων πόλιν, εἰ καὶ αὕτη ὁμοίως ἐνδεῶς διακίεσται τῶν πλουσιῶντων ἑσπερημένη. Καὶ πρότερον διακαθάρωμεν τῷ λόγῳ τὸν πλοῦτον, καὶ δεῖξωμεν αὐτὸν σαφῶς. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ πλοῦτος; Χρυσὸς καὶ ἀργυρός, καὶ λίθοι τίμιοι, καὶ ἱμάτια σθηκὰ καὶ ἀλουργὰ καὶ διάχρυσα. Ἐπεὶ οὖν ἐφάνη τί ποτὲ ἐστὶν ὁ πλοῦτος, ἀπελάσωμεν αὐτὸν τῆς τῶν πενήτων πόλεως, εἰ μέλλοιμεν καθαρῶς πόλιν πενήτων ποιεῖν, καὶ μηδὲ ὄναρ ἐκεῖ φαίνεσθαι χρυσοῦ, μηδὲ ἱμάτια τοιαῦτα· εἰ δὲ βούλει, μηδὲ ἀργυροῦ, μηδὲ τὰ ἐξ ἀργύρου σκεῦη. Τί οὖν; παρὰ τοῦτο ἐνδεῶς ζήσεται τὰ τῆς πόλεως ταύτης, εἰπέ μοι; Οὐδέν. Ἄν τε γὰρ οἰκοδομῆν δέη, οὐ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου δεῖ καὶ μαργαριτῶν, ἀλλὰ τέχνης καὶ χειρῶν, χειρῶν δὲ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ τετυλωμένων, καὶ θακτύλων ἀπεσκληρότων, καὶ ἰσχύος πολλῆς, καὶ εὐλων καὶ λίθων· ἂν τε ὑφαίνειν πάλιν ἱμάτιον, οὐ χρυσοῦ πάλιν ἡμῖν δὲ καὶ ἀργύρου, ἀλλὰ χειρῶν πάλιν καὶ τέχνης καὶ γυναικῶν ἐργαζομένων. Τί δὲ, ἐὰν γεωργεῖν δέη καὶ σκάπτειν τὴν γῆν; πλουσιῶντων ἢ πενιμένων χρεία; Παντὶ που δῆλον, ὅτι πενήτων. Καὶ σίδηρον δὲ ὅταν δέη χαλκεῦειν, καὶ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ποιεῖν, τοῦ δήμου τούτου μάλιστα ἡμῖν δεῖ. Ποῦ οὖν δεησόμεθα τῶν πλουσιῶντων λοιπὸν· πλὴν εἰ μὴ καθελείν δεόν τὴν πόλιν ταύτην; Εἰ γὰρ ἐπιστελθόντων ἐκείνων εἰς τὴν τοῦ χρυσοῦ καὶ τὴν τῶν μαργαριτῶν ἐμπέσειεν ἐπιθυμίαν, οὗτοι οἱ φιλόσοφοι (φιλοσόφους γὰρ ἐγὼ καλῶ τοὺς οὐδὲν περιττὸν ἐπιζητοῦντας), ἀργίᾳ δόντες ἑαυτοὺς καὶ τρυφῇ, πάντα ἀπολοῦσι λοιπόν. Καὶ εἰ μὴ χρεῖστος ὁ πλοῦτος, φησὶ, τίνας

ἐνεκεν δέδοται παρὰ τοῦ Θεοῦ; Καὶ πόθεν δὴλον, ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ πλουτεῖν; Ἡ Γραφή φησιν, Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, καὶ ὅ ἐάν βούλωμαι, δώσω αὐτό. Ἐνταῦθα εἰ μὴ πρᾶγμα ἐποιοῦν αἰσχρὸν, καὶ ἐγέλασα νῦν πλατὺν γέλωτα, τῶν ταῦτα λεγόντων καταγελῶν, ὅτι καθάπερ παιδία μικρὰ τραπέζης ἀπολαύοντα βασιλικῆς, μετ' ἐκείνης τῆς τροφῆς καὶ τὸ προστυχὸν ἅπαν ἐπιμεβάλλουσι τῷ στόματι· οὕτω καὶ οὗτοι μετὰ τῶν θείων Γραφῶν καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεισάγουσι. Τὸ μὲν γάρ, Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, οἶδα εἰρημένον τῷ προφήτῃ· τὸ δὲ, Ὅ ἐάν θέλω, δώσω αὐτό, οὐκέτι προσκείμενον, ἀλλὰ παρὰ τῶν συρφετῶν τούτων ἐπισηνηγμένον. Καὶ ἐκεῖνο δὲ τίνας ἐνεκεν εἰρηται ἐρῶ. Ὁ γὰρ προφήτης Ἀγγαῖος ἐπειδὴ συνεχῶς ἐπηγγέλλετο τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐκ Βαβυλῶνος τὸν γὰρ δείξειν ἐπὶ τοῦ σχήματος τοῦ προτέρου, καὶ ἠπίστου τῷ λεγομένῳ τινὲς καὶ σχεδὸν ἀδύνατον εἶναι ἐνόμιζον, εἰ μετὰ τὴν τέφραν καὶ τὴν κόκκινον τοιοῦτος πάλιν φανέται ὁ οἶκος· ἐκεῖνος ἐκλύων αὐτῶν τὴν ἀπιστίαν, ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ [318] ταῦτα λέγει, ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Τί δεδοίκατε; τί δὲ ἀπιστεῖτε; Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, καὶ οὐ δέομαι, παρ' ἐτέρων δανειτάμενος, οὕτω καλλωπίσαι τὸν οἶκον. Καὶ οἱ τοῦτό ἐστιν, ἐπήγαγε, *Καὶ ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην*. Μὴ τοίνυν ἀραχνῶν ὑφάσματα ἐπεισάγωμεν τῷ πέπλῳ τῷ βασιλικῷ. Εἰ γὰρ, ἐν ἀλουργίδι εἰ τις ἀλοῖη κρόκην παράσημον ἐμπλέκων, τὴν ἐσχάτην δώσει δίκην, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πνευματικῶν· οὐδὲ γὰρ τὸ τυχεὸν ἐντεῦθεν ἀμάρτημα γίνεται. Καὶ τί λέγω παρὰ προσθήκην καὶ ἀφαίρεσιν; παρὰ στιγμὴν μόνην, καὶ παρὰ ὑπόκρισιν μόνην ἀναγνώσεως πολλὰ πολλάκι; ἀτοπα ἐτέχθη νοήματα.

ς'. Πόθεν οὖν οἱ πλουτοῦντες; φησὶ· καὶ γὰρ εἰρηται, *Πλοῦτος καὶ πενία παρὰ Κυρίου*. Ἐρώμεθα οὖν τοὺς ταῦτα ἡμῖν ἀνθυποφέροντας, Ἄρα πᾶς πλοῦτος καὶ πᾶσα πενία παρὰ Κυρίου; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Καὶ γὰρ ὀρώμεν, καὶ ἐξ ἀρπαγῆς καὶ ἀπὸ τῆς περὶ τάφους κακουργίας καὶ ἀπὸ γοητείας καὶ ἐξ ἐτέρων τοιοῦτων προφάσεων πολλὸν πολλοῖς συναγόμενον πλοῦτον, καὶ τοὺς ἔχοντας οὐδὲ ζῆν ἀξιόους ὄντας. Τί οὖν, εἰπέ μοι, τοῦτον παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν πλοῦτον εἶναι φαμεν; Ἄπαγε· ἀλλὰ πόθεν; Ἐξ ἀμαρτίας. Καὶ γὰρ ἡ πόρνη τὸ σῶμα ἐνυδρίασα πλουτεῖ, καὶ εὐμορφος νέος· πολλάκις τὴν ὥραν ἀπιδόμενος μετ' ἀσχημοσύνης κέκτηται χρυσίον, καὶ ὁ τυμβωρύχος τοὺς τάφους ἀναρβήξας συνήγαγε πλοῦτον ἀδικον, καὶ ὁ ληστής τοὺς τοίχους διορύξας. Οὐκοῦν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἅπα; ὁ πλοῦτος; Τί οὖν, φησιν, ἐροῦμεν πρὸς τὴν βῆσιν ταύτην; Μάθε πρῶτον καὶ πενίαν αὐτὴ ἀπὸ Θεοῦ γινομένην, καὶ τότε καὶ ἐπὶ τὴν βῆσιν αὐτὴν βαδισόμεθα. Ὅταν γὰρ τις ἄσματος ὢν νόος, ἢ εἰς πόρνας ἀναλώσῃ τὸν πλοῦτον, ἢ εἰς γόητας, ἢ εἰς ἐτέρας τινὰς τοιαύτας ἐπιθυμίας, καὶ γένηται πένης, οὐκ εὐδηλον, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ γέγονε τοῦτο, ἀλλ' ἀπὸ τῆς οικείας ἀσωτίας; Πάλιν εἰ τις ὑπὸ ἀργίας γένοιτο πένης, εἴ τις ὑπὸ ἀνοίας εἰς πτωχείαν

κατενεχθεῖ, εἰ τις ἐπικινδύνους καὶ παρανόμοις ἐπιχειρῶν πράγμασιν, οὐκ εὐδηλον πάντως, ὅτι οὐδὲ τούτων τις καὶ τῶν τοιούτων εἰς τὴν πτωχείαν αὐτὴν ἀπὸ Θεοῦ κατηνέχθη; Ψεύδεται οὖν ἡ Γραφή; Μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἀνοηταίνουσιν οἱ μὴ μετὰ τῆς προστηκούσης ἀκριβείας ἐξετάζοντες τὰ γεγραμμένα ἅπαντα. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο ὠμολόγηται, ὅτι ἀψευδὴς ἡ Γραφή, καὶ τοῦτο ἀπεδείχθη, ὅτι οὐ πᾶς πλοῦτος παρὰ Θεοῦ, τῆς τῶν ἀπερισκέπτως ἀναγινωσκόντων ἀσθενείας ἢ ἀπορίας. Καὶ ἔδει μὲν ἡμᾶς ἀφείναι, ἐν τούτῳ ἀπαλλάξαντας τὴν Γραφήν τῶν ἐγκλημάτων, ἵνα ταύτην ἡμῖν δίκην δώτε τῆς περὶ τὰς Γραφὰς βραθυμίας· ἀλλ' ἐπειδὴ φείδομαι σφόδρα ὑμῶν, καὶ οὐ δύναμαι ἐπιπλέον θορυβουμένους ἰδεῖν καὶ διαταραττομένους, [319] φέρε καὶ τὴν λύσιν ἐπαγάγωμεν, πρότερον τὸν εἰρηκότα εἰπόντες, καὶ τότε εἰρηται, καὶ πρὸς τίνας. Οὐδὲ γὰρ ὁμοίως ἅπασιν ὁ θεὸς διαλέγεται, ὡς περὶ οὐδὲ ἡμεῖς παιδίοις καὶ ἀνδράσιν ὁμοίως κεχρήμεθα. Πότε οὖν εἰρηται, καὶ ὑπὸ τίνος, καὶ πρὸς τίνας; Ὑπὸ τοῦ Σολομώντος ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοὺς οὐδὲν ἕτερον εἰδῶτας ἢ τὰ αἰσθητὰ, καὶ ἀπὸ τούτων τοῦ Θεοῦ δοκιμάζοντας τὴν ἰσχύν. Οὗτοι γὰρ οἱ λέγοντές εἰσι· *Μὴ καὶ ἄρτον δύναται δοῦναι; καὶ, Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν; Οἱ πατέρες ἡμῶν ἔφαγον τὸ μάννα ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἄν ὁ θεὸς ἡ κοιλία. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ τούτων αὐτὸν ἐδοκίμαζον, λέγει πρὸς αὐτοὺς, δυνατὸν καὶ τοῦτο τῷ Θεῷ, καὶ πλουσίους ποιῆσαι καὶ πένητας· οὐχ ὅτι πάντως αὐτοὺς ποιεῖ, ἀλλ' ὅτι δύναται, ὅταν θέλῃ· ὡς περὶ ὅταν λέγῃ, Ὁ ἀπειλῶν τῇ θαλάσῃ, καὶ ξηραίνων αὐτήν, καὶ πάντας τοὺς ποταμοὺς ἐξερρημῶν· καίτοι τοῦτο οὐδέποτε γέγονε. Πῶς οὖν αὐτὸ ὁ προφήτης φησὶν; Οὐχ ὡς γινόμενον αἶ, ἀλλ' ὡς δυνατὸν αὐτῷ ποιῆσαι. Ποῖαν οὖν πενίαν δίδωσι, καὶ ποῖον πλοῦτον; Ἀναμνήσθητι τοῦ πατριάρχου, καὶ εἶπῃ τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ διδόμενον πλοῦτον. Καὶ γὰρ τὸν Ἀβραάμ αὐτὸς πλοῦσιον ἐποίησε, καὶ μετ' ἐκείνου τὸν Ἰωβ, καθὼς καὶ αὐτὸς φησιν· *Εἰ τὰ μὲν ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ δὲ κακὰ σὺχ ὑποίσομεν*; Καὶ ὁ τοῦ Ἰακώβ πλοῦτος ἐκεῖθεν τὴν ἀρχὴν εἶχεν. Ἔστι δὲ καὶ πενία παρ' αὐτοῦ ἡ ἐπαινετή, οἶαν προεξέειπε τότε τῷ πλουσίῳ ἐκεῖνον, λέγων· *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, πώλησόν σου τὰ ὑπόδηχοντα, καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι· καὶ τοῖς μαθηταῖς πάλιν νομοθετῶν καὶ λέγων, Μὴ κτήσασθε χρυσόν, μηδὲ ἀργυρόν, μηδὲ δύο χιτῶνας*. Μὴ τοίνυν λέγε, ὅτι πάντα πλοῦτον αὐτὸς δίδωσι· καὶ γὰρ ἐδείχθη καὶ ἀπὸ φόνων καὶ ἀπὸ ἀρπαγῆς καὶ ἀπὸ μυρίων ἐτέρων προφάσεων συλλεγόμενος οὗτος. Ἀλλὰ πάλιν εἰς τὸ πρότερον ἡμῖν ὁ λόγος περιπέταται ζήτημα. Εἰ γὰρ μηδὲν ἡμῖν χρήσιμοι οἱ πλουτοῦντες, διὰ τί γαγίνονται; τί οὖν ἂν εἴποιμεν; Ὅτι οὗτοι οὐ χρήσιμοι, οἱ ἑαυτοὺς οὕτω ποιούντες πλουσίους, ὡς οἱ γε παρὰ τοῦ Θεοῦ γενόμενοι, καὶ σφόδρα χρήσιμοι. Καὶ τοῦτο ἀπ' αὐτῶν τῶν παρ' ἐκείνων γινομένων μάνθανε. Καὶ γὰρ ὁ Ἀβραάμ τοῖς ξένους καὶ τοῖς δεομένοις; ἅπασιν τὸν πλοῦτον ἐκέκτητο. Ὁ γὰρ τριῶν παραγενομένων, ὡς ἐνόμιζεν, ἀνθρώπων, μόσχον θύσας, καὶ τρία μέτρα*

si rursus vestem texere, non auro rursus opus est, non argento, sed manibus rursus et arte mulieribusque operantibus. Quid vero si terram colere oporteat et fodere, an divitibus an pauperibus est opus? Palam est quod pauperibus. Et si ferrum tractare oporteat, aut quid simile facere, hac maxime plebe nobis opus est. Ubinam ergo divitibus opus habebimus, nisi destrere oporteat hunc civitatem? Nam si illis ingressis, in auri et margaritarum concupiscentiam inciderint hi philosophi (philosophos enim voco eos, qui nihil superfluum quaerunt), otio se dantes et voluptati, omnia demum perdent. Et nisi utiles sint divitiarum, inquires, cur a Domino datae sunt? Et undenam liquet divitias a Deo dari? Scriptura dicit: *Meum est argentum et meum aurum* (Aggæi 2. 9), et cui voluero dabo illud. Illic, nisi rem turpem facerem, profuse nunc risissem, illos qui hæc dicunt irridens, quia sicut pueruli regia fruente mensa, cum illo alimento quidquid inciderit in os injiciunt. Sic et hi cum divinis Scripturis sua quoque colligunt. Illud enim, *Meum est argentum, et meum est aurum*, scio dictum fuisse a propheta; illud vero, Cui voluero dabo ipsum, non ibi jacere, sed a facibus istis inductum fuisse. Illud vero qua de causa dictum sit dicam. Propheta Aggæus, quia frequenter Judæis promiscrat, post reditum ex Babylone se templum ostensurum in priore forma, non credebant autem quidam dicenti, et fero rem impossibilem existimabant, quod in cinerem et pulverem redacta domus, talis rursus apparitura esset; ille solvens incredulitatem ipsorum, ex persona Dei hæc dicit, ac si diceret: Quid timetis? quid non creditis? *Meum est argentum et meum aurum*, nec opus habeo, ut pecunia sænore accepta, sic ædem exornem. Et quod hoc sit, subjunxit: *Et erit gloria domus hujus ultima supra primam* (Aggæi 2. 10). Ne ergo in vestimentum regum telas aranearum inducamus. Nam si quis deprehendatur in purpura deformæ sublegem contexens, extremas dabit pœnas, multo magis in spiritualibus: neque enim hinc leve peccatum oritur. Et quid dico de additione et de subtractione? ex puncto tantum, et ex simulata altera lectione multa sæpe absurda sensa orta sunt.

6. Undenam ergo divites? inquires; dictum est enim. *Divitiarum et paupertas a Domino* (Eccli. 11. 14). Interrogabimus ergo eos qui hæc nobis objiciunt: Ergone omnes divitiarum et omnis paupertas a Domino? et quis hoc dixerit? Nam videmus et ex rapina et ex maleficio in fodiendis sepulcris, et ex præstigiis exque aliis hujusmodi causis, magnas a multis corradi divitias, et qui eas possident, ne vita quidem dignos esse. Quid ergo, dic mihi, hæcne divitias a Deo esse dicamus? Absit: sed undenam? Ex peccato. Nam meretrix corpus suum contumelia afficiens, ditescit; et formosus adolescens sæpe formam vendens suam, cum turpitudine aurum possidet; et sepulcrorum effoscer, diruptis sepulcris, divitias cogit injustas, itemque latro muris perforatis. Ergone a Domino omnes divitiarum? Quid ergo, inquires, respondebimus ad hoc dictum? Discæ prius nec paupertatem a Deo esse, et

tunc ad hoc dictum veniemus. Cum enim quis juvenis prodigus aut in meretrices divitias consumpserit, aut in præstigiatores, aut in alias quaspiam similes cupiditates, et pauper evaserit; nonne palam est hoc a Deo factum non esse, sed ab ipsius profusione? Rursum si quis ob segnitiam pauper fiat, si quis ex insania in paupertatem decidat, si quis periculosas et iniquas res aggressus; nonne conspicuum prorsus est, nullum eorum qui hujusmodi sunt in paupertatem a Deo dejectum fuisse? Mentitur ergo Scriptura? Absit; sed stulte agunt ii, qui non cum ea qua par esset accuratione omnia quæ scripta sunt examinant. Nam si et hoc in confesso sit, quod Scriptura mentiri nequeat, et hoc demonstratum sit, quod non omnes divitiarum a Deo sint; difficultas venit ex imbecillitate eorum qui non considerate legunt. Et oporteret quidem vos dimittere, cum in hoc Scripturam ab oblati criminibus liberavimus, ut has nobis vestrarum in legendis Scripturis negligentiarum daretis pœnas: verum quia vobis admodum parco, et non possum amplius videre vos conturbatos, age solutionem afferamus, primo eum qui dixit memorantes, et quando dictum fuerit, et ad quosnam. Neque enim Deus cum omnibus similiter loquitur; ut neque nos cum pueris et cum viris similiter verba facimus. Quandonam ergo dictum est, et a quo, et ad quosnam? A Salomone in Veteri ad Judæos, qui nihil aliud sciebant quam sensibilia, et ab iis Dei virtutem probabant. Ii enim sunt qui dicebant: *Numquid et panem poterit dare* (Psal. 77. 20)? et, *Quod signum ostendis nobis* (Matth. 12. 38)? *Patres nostri manducaverunt manna in deserto* (Joan. 6. 31). *Quorum deus venter* (Philipp. 3. 19). Quoniam igitur ex iis illum exercebant, dicit ipsis, Hoc quoque potest Deus, et divites facere et pauperes; non quod omnino ipse faciat, sed quod possit, quando voluerit: ut et quando dixerit, *Qui mari comminatur, et exsiccat illud, et omnes fluvios in desertum redigens* (Nahum. 1. 4); quamquam hoc nunquam factum est. Quomodo igitur illud propheta dicit? Non quod semper fiat, sed quod ipse possit facere. Quam ergo paupertatem dat et quas divitias? Recordare patriarcharum, et scies quænam a Deo dentur divitiarum. Nam Abrahamum ipse divitem reddidit; et post illum Jobum, ut et ipse dicit: *Si bona quidem suscepimus a Domino, mala autem non sustinebimus* (Job. 2. 10)? Et Jacobi divitiarum inde initium sumpserunt. Est autem et paupertas ab eo laudabilis, quam illi divitiarum tunc conciliabat dicens: *Si vis perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus, et veni sequere me* (Matth. 19. 21); et discipulis rursus legem statuens ac dicens: *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque duas tunicas* (Luc. 9. 3). Ne itaque dicas ipsum omnes dare divitias: nam demonstratum est et ex cædibus et ex rapinis et ex mille aliis occasionibus ipsas colligi. Sed rursus ad priorem quæstionem sermo reducatur. Si enim ad nihil nobis utiles divites sunt, cur facti fuere? quid ergo dixerimus? Quod hi non prosint, qui se sic divites reddunt; ut illi qui a Deo facti sunt, valde sunt utiles. Hoc ab illorum gestis ediscæ.

Etenim Abraham peregrinis et egenis omnibus possidebat divitias. Ille enim cum advenissent tres, ut existimabat, homines, vitulo mactato tribusque similitate mensuris subactis, in ostioque sedens tempore meridiano, considera cum quanta liberalitate et alacritate sua omnibus impenderet, cum pecuniis etiam corporis ministerium adhibens, et hæc in tanto senio. Portus erat hospitum eorumque qui in necessitate erant, nihil sibi proprium possidens, nec etiam filium suum: Deo namque jubente hunc etiam tradidit; cum filio autem seipsum dedit, et totam domum, quando studebat fratris filium eripere. Et hæc faciebat non pecuniarum causa, sed ex humanitate sola. Cum enim ipsum manubiarum dominum fecerunt qui ab ipso servati fuerant, usque ad filium subtegminis et corrigiam calceamenti omnia recusavit.

7. Talis erat et beatus Job: etenim, *Ostium meum, inquit, omni venienti apertum erat. Ego eram oculus cæcorum et pes claudorum; ego eram pater infirmorum; foris autem non manebat hospes* (Job. 31. 39. et 29. 15. 16): infirmi autem, si quando opus habebant, non frustrabantur; neque sibi infirmum ex ostio meo sinu vacuo exire. Et his multo plura, ne omnia nunc recenseamus, facere non desinebat, in egenos omnes divitias consumens. Vis etiam illos divites videre, qui a Deo non tales facti sunt, ut discas quomodo divitiis sint usi? Vide illum qui cum Lazaro, qui ne micæ quidem dabat; vide Achaabum,

qui et vineam rapuit; vide Ciezi, vide omnes qui hujusmodi fuere. Nam qui juste possident, utpote qui a Deo acceperint, secundum Dei præcepta impendunt; qui autem in acquirendo Deum offenderunt, et in expensis quoque idipsum faciunt, in meretrices et parasitos insumentes, aut suffodientes vel claudentes, in mendicum autem nihil erogantes. Et cur, inquires, permittit Deus ut tales homines sint divites? Quia patiens est, quia vult nos ad pœnitentiam adducere, quia gehennam præparavit, quia diem statuit in qua judicaturus est orbem. Si autem statim divites plecteret, Zachæus non habuisset tempus ad pœnitentiam, ita ut redderet quadruplum eorum quæ raperat, et dimidium etiam honorum suorum adderet: non Matthæus tempus habuisset ut mutaretur et fieret apostolus, si ante opportunum tempus raptus fuisset; non alii multi similes. Propterea expectat, ad pœnitentiam omnes vocans. Si vero noluerint, sed in iisdem permanserint, audient Paulum dicentem: *Quod secundum duritiam eorum et impœnitens cor thesaurizent sibi iram in die iræ et revelationis et justi judicii Dei* (Rom. 2. 5). Quam iram ut fugiamus, ditemur divitiis cælestibus, et laudabilem persequamur paupertatem. Ita enim et cælestia consequemur dona, quæ utinam nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXV.

CAP. 14. v. 1. *Persequimini caritatem, æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis.*

1. Quia etiam cum accuratatione caritatis virtutem omnem illis recensuit, de cætero hortatur ut cum alacritate illam amplectantur: ideoque dicebat, *Persequimini*. Nam qui persequitur, illud solum respicit quod persequitur, et ad illud tendit, nec desistit donec accipiat. Qui persequitur, cum per seipsum non potest, per eos qui ante illum sunt, fugientem apprehendit, eos qui prope sunt cum magno studio adhortans, ut detineant et servent eum qui captus fuit, donec ille advenerit. Hoc nos quoque faciamus: cum ipsi non pervenimus ad caritatem, eos qui prope sunt jubeamus eam detinere, donec perveniamus ad illam: deinde cum apprehenderimus, ne ultra dimittamus eam, ne rursus a nobis fugiat. Assidue enim a nobis resilit, quia non ut par est illa utimur, sed omnia ei præferimus. Ideo omnia oportet facere, ut illam accurate retineamus. Nam si hoc fiat, non multo nobis deinceps opus erit labore, in eo ne levi quidem; sed in deliciis versantes, festum agentes, per angustam virtutis viam incedemus. Ideo ait, *Persequimini eam*. Deinde ne putarent, ideo ipsum de caritate sermonem induxisse, ut charismata extinguerei, subjungit dicens: *Æmulamini autem spiritualia, magis autem ut prophetetis*. 2. *Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo; nemo enim audit; Spiritui autem loquitur mysteria*: 3. *qui autem prophetat,*

hominibus loquitur ad ædificationem et exhortationem et consolationem. Comparationem hic demum facit charismatum, et linguarum charisma deprimit, neque omnino inutile ostendens, neque valde utile per se. Nam admodum in hoc intumescabant, quia magnum putabatur esse charisma. Magnum vero putabatur esse, quia ipsam primum apostoli acceperant, et eum tanta dignitate ac splendore. Neque tamen aliis ideo præstantius erat. Cur ergo ante alia illud acceperant apostoli? Quia per omnes orbis partes pervasuri erant: et sicut in tempore quo facta est turris, lingua quæ erat una dividebatur in multas (Gen. 11); ita tunc quæ erant multe, sæpe ibant ad unum hominem; et idem homo Persarum et Romanorum et Indorum et aliis multis loquebatur linguis, in ipso insonante Spiritu: et hoc charisma appellabatur charisma seu donum linguarum, quoniam poterat simul multis loqui linguis. Vide ergo quomodo id ipsum et deprimit et extollit. Nam dicendo, *Qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo; nemo enim audit*, depressit illud, ostendens non magnam esse utilitatem: subjungendo autem, *Spiritu loquitur mysteria*, rursus extulit, ne videretur esse superfluum et inutile, et temere ac frustra datum. *Qui autem prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem et adhortationem et consolationem*. Vidistis autem unquam ostendat hujus doni excellentiam, ex eo quod in commune conferat; et quomodo id ubique præ-

σεμδάλειω; φιδάσας, και πρὸς τῇ θύρᾳ καθήμενος ἐν καιρῷ μεσημβρίας, ἐνώησον μεθ' ὄσης θαφιλείας και προθυμίας τὰ αὐτοῦ πᾶσιν ἀνήλιστα, μετὰ τῶν χρημάτων και τὴν τοῦ σώματος παρεχόμενος ὑπηρεσίαν, και ταῦτα ἐν γῆρᾳ τοσοῦτῃ, και λιμῆν τῶν ξένων και τῶν ἐν γράσιαις καθαστηκῶτων ὦν, και οὐδὲν ἴδιον κεκτημένος, οὐδὲ αὐτὸν τὸν υἱὸν· και γὰρ τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος, και τοῦτον ἐπέδωκε· μετὰ δὲ τοῦ υἱοῦ και ἑαυτὸν ἐπέδωκε και τὴν οἰκίαν ἄπασαν, ἤνικα τὸν ἀδελφιδούν ἐξαρπάσαι ἐσπευδε. Καὶ ταῦτα οὐ χρημάτων ἐνεκεν ἐποίηι, ἀλλὰ φιλανθρωπίας μόνης. Ὅτε γοῦν τῶν λαφύρων αὐτὸν ἐποιούον κύριον οἱ δι' αὐτοῦ σωθέντες, μέχρι σπαρτίου και σφαιρωτήρος ἄπαντα διεκρούσατο.

ζ'. [320] Τοιοῦτος και ὁ μακάριος ἦν Ἰώδ. Καὶ γὰρ Ἡ θύρα μου, φησι, παρτὶ ἐλθόντι ἠνέωκτο. Ἐγὼ ἤμην ὀφθαλμὸς τυφλῶν, ποῦς δὲ χωλῶν· ἐγὼ ἤμην πατήρ ἀδυνάτων· ἐξω δὲ οὐκ ἐβύλλετο ξένος· ἀδύνατος δὲ, ἦν ποτε χρεῖαν εἶγον, οὐκ ἀπέτυχον, οὐδὲ εἴσα ἐξελεθεῖν ἀδύνατον τὴν θύραν μου κώπῃ κενῷ. Και πολλῷ πλεῖονα δὲ τούτων, ἵνα μὴ πάντα καταλέγωμεν νῦν, διετέλει πράττων, εἰς τοὺς δεομένους ἄπαντα τὸν πλοῦτον καταναλίσκων. Βούλει και τοὺς οὐ παρὰ Θεοῦ γινομένους πλουσίους ἰδεῖν, ἵνα μάθης πῶς κέχρηται τῷ πλούτῳ; Ὅρα τὸν ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, τὸν οὐδὲ τῶν ψυχίων μεταδιδόντα· ὄρα τὸν Ἀγαθὸν τὸν και τὸν ἀμπελῶνα ἀρπάζοντα· ὄρα τὸν Γιεζῆ, ὄρα τοὺς τοιοῦτους ἄπαντας. Οἱ μὲν γὰρ δικαίως κεκτημένοι, ἅτε παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβόντες, εἰς

τὰ τοῦ Θεοῦ προστάγματα ἀναλίσκουσιν· οἱ δὲ ἐν τῷ κτάσθαι προσκρούσαντες τῷ Θεῷ, και ἐν τῷ θαπανῶν τὸ αὐτὸ ποιούσιν, εἰς πόρνας και παρασίτους ἀναλίσκοντες, ἢ κατορύττοντες και ἀποκλείοντες, εἰς πτωχὸν δὲ οὐδὲν θαπανῶντες. Καὶ τίνας ἐνεκεν, φησίν, ὁ Θεὸς ἀφίησι πλουτεῖν τοὺς τοιοῦτους; Ὅτι μακρόθυμὸς ἐστιν, ὅτι βούλεται ἡμᾶς εἰς μετάνοιαν ἀγαγεῖν, ὅτι γέενναν ἠτοίμασεν, ὅτι ἐστῆσεν ἡμέραν ἐν ἣ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην. Εἰ δὲ εὐθέως τοὺς πλουτοῦντας κακῶς ἐκόλαζεν, οὐκ ἂν ὁ Ζαχαρίας ἐσχε προθεσίαν μετάνοιας, ὡστε και τετραπλασίονα ἀποδοῦναι, ἄπερ ἤρπασε, και τὰ ἡμίση προσθεῖναι τῶν ἑαυτοῦ· οὐκ ἂν ὁ Ματθαῖος μεταβαλίσθαι και γενέσθαι ἀπόστολος, προαναρπαγείς τοῦ προσήκοντος καιροῦ· οὐκ ἂν ἕτεροι πολλοὶ τοιοῦτοι. Διὰ ταῦτα ἀνέχετα εἰς μετάνοιαν καλῶν ἄπαντας. Εἰ δὲ μὴ βούλοιντο, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένειν, ἀκούσονται τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι Κατὰ τὴν σκληρότητα αὐτῶν και ἄμετανόητον καρδίαν θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς ὀργὴν ἐν ἡμέρα ὀργῆς και ἀποκαλύψεως και δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ· ἦντινα ὀργὴν ἵνα φύγωμεν, πλουτώμεν τὸν τοῦ οὐρανοῦ πλοῦτον, και τὴν ἐπαινετὴν διώκωμεν πενίαν. Οὕτω γὰρ και τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὦν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι και φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἔμα τῷ ἀγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΕ΄.

Διώκετε τὴν ἀγάπην· ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά, μάλλον δὲ ἵνα προφητεύητε.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ ἀκριθείας τὴν ἀρετὴν αὐτοῖς κατέλειξεν ἄπασαν τῆς ἀγάπης, παραινεί λοιπὸν μετὰ προθυμίας αὐτῆς ἀντέχεσθαι· διὸ και ἔλεγε, Διώκετε. Ὅ γὰρ διώκων ἐκείνο μόνον ὄρα τὸ δικαιώμενον, και πρὸς ἐκεῖνο τέταται, και οὐκ ἀφίσταται ἕως ἂν λάθῃ. Ὅ διώκων ὅταν δι' ἑαυτοῦ μὴ δυνηθῇ, διὰ τῶν πρὸ [321] αὐτοῦ καταλαμβάνει τὸν φεύγοντα, τοὺς ἐγγὺς ὄντας μετὰ πολλῆς παρακαλῶν τῆς σπουδῆς κατέχειν και τηρεῖν αὐτῷ κατασχεθέντα, ἕως ἂν φθάσῃ. Τοῦτο ὅη και ἡμεῖς ποιῶμεν· και ὅταν αὐτοὶ μὴ φθάσωμεν τὴν ἀγάπην, τοὺς ἐγγὺς ὄντας αὐτῆς κελεύωμεν κατέχειν αὐτήν, ἕως ἂν φθάσωμεν πρὸς αὐτήν· εἴτα ἐπειδὴν ἐπιλαβώμεθα, μηκέτ' ἀφώμεν αὐτήν, ἵνα μὴ πάλιν ἡμᾶς διαφύγῃ. Συνεχῶς γὰρ ἡμῶν ἀποπηδᾷ, ἐπειδὴ οὐκ εἰς δέον αὐτῇ κεχρήμεθα, ἀλλὰ πάντα αὐτῆς προτιμῶμεν. Διὰ τοῦτο πάντα χρῆ ποιεῖν, ὡστε αὐτὴν μετὰ ἀκριθείας κατασχεῖν. Ἐν γὰρ τοῦτο γένηται, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ πόνον ἡμῶν λοιπὸν, μάλλον δὲ οὐδὲ τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ τρυφώντες και πανηγυρίζοντες, τὴν στενήν τῆς ἀρετῆς ὁδὸν βαδισώμεθα. Διὸ φησι, Διώκετε αὐτήν. Εἴτα ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι διὰ τοῦτο τὸν τῆς ἀγάπης εἰσῆγαγε λόγον, ἵνα δόσῃ τὰ χαρίσματα, ἐπάγει λέγων· Ζηλοῦσθε δὲ τὰ πνευματικά, μάλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. Ὅ γὰρ λαλῶν γλώσση, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ. ἀλλὰ τῷ Θεῷ· οὐδεὶς γὰρ ἀκούει· Πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια· ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις

λαλεῖ οἰκοδομὴν και παράκλησιν και παραμυθίαν. Σύγκρισιν ἐνταῦθα λοιπὸν ποιεῖται τῶν χαρισμάτων, και καθαιρεῖ τὸ τῶν γλωσσῶν, οὔτε πάντῃ ἀχρηστον δεκνός, οὔτε σφόδρα ὠφέλιμον καθ' ἑαυτά. Καὶ γὰρ σφόδρα ἐπὶ τούτῳ ἐφυσῶντο, ἐπειδὴ και μέγα εἶναι τὸ χάρισμα ἐνομιζέτο. Ἐνομιζέτο δὲ μέγα εἶναι διὰ τὸ πρῶτον αὐτὸ τοὺς ἀποστόλους εἰληφέναι, και μετὰ τούτῃς ἐπιδείξεως. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο τῶν ἄλλων προτιμώτερον ἦν. Τίνος οὖν ἐνεκεν πρὸ τῶν ἄλλων ἔλαβον αὐτὸ οἱ ἀπόστολοι; Ἐπειδὴ πανταχοῦ διέρχονται ἐμελλον. Και ὡσπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς κηρυγοποιίας ἡ μία γλῶττα εἰς πολλὰς διετέμνετο· οὕτω τότε αἱ πολλὰι πολλάκις εἰς ἕνα ἀνθρωπον ἦσαν, και ὁ αὐτὸς και τῇ Περσῶν και τῇ Ρωμαίων και τῇ Ἰνδῶν και ἑτέραις πολλαῖς διελέγετο γλῶτταις· τοῦ Πνεύματος ἐνηχοῦντος αὐτῷ· και τὸ χάρισμα ἐκαλεῖτο χάρισμα γλωσσῶν, ἐπειδὴ πολλὰς ἀθρόον ἐδύνατο λαλεῖν φωναῖς. Ὅρα τοῖνον πῶς αὐτὸ και καθαιρεῖ και ἐπαίρει. Τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, Ὅ λαλῶν γλώσσαις, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ Θεῷ· οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, καθεῖλε, δεῖξας οὐ πολὺ τὸ χρησίμον δι' τῷ δὲ ἐπάγειν, ὅτι Πνεύματι λαλεῖ μυστήρια, πάλιν ἐπήρην, ἵνα μὴ περιττὸν εἶναι δόξῃ και ἀχρηστον και εἰκὴ δεδομένον. Ὅ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν και παράκλησιν και παραμυθίαν. Εἶδες πόθεν τὸ ἐξαιρετὸν δεικνυσι τοῦ χαρίσματος τούτου, ἀπὸ τοῦ κοινῆ συμφέροντος, και πῶς πανταχοῦ τοῦτο προτιμᾷ τὸ εἰς τὴν τῶν πολλῶν ὠφέλιαν γινόμενον; Ἐκεῖνοι γὰρ οὐκ ἀνθρώποις

λαλοῦσιν, εἰπέ μοι; Ἄλλ' οὐ τοιαύτην οἰκοδομήν και παράκλησιν και παραμυθίαν.

[522] Ὡστε τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κατέχεσθαι, ἀμφοτέρω: κοινὸν, και τῷ προφητεύοντι και τῷ γλώσσαις λαλούντι· τούτῳ δὲ αὐτὸς, ὁ προφητεύων λέγω, πλεονεκτεῖ, τῷ και χρήσιμος εἶναι τοῖς ἀκούουσι. Τῶν γὰρ γλώσσαις λαλούντων οὐκ ἔχουσιν οἱ τὸ χάρισμα οὐκ ἔχοντες. Τί οὖν; οὐδένα ψικδοθμοῦν ἔκείνοι; Ναί, φησὶν, ἑαυτοὺς μόνους· διδ και ἐπήγαγεν, Ὁ λαλῶν γλώσσει, ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ. Και πῶς, εἰ μὴ οἶδεν ἄ λέγει; Ἄλλὰ τὼς περι τῶν εἰδῶτων ἄ λέγουσι διαλέγεται, εἰδῶτων μὲν αὐτῶν, οὐκ ἐπισταμένων δὲ εἰς ἑτέρους ἐξεναγκεῖν. Ὁ δὲ προφητεύων, Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. Ὅσον δὲ τὸ μέσον ἐπὶ και Ἐκκλησίας, τοσοῦτον τὸ διάφορον τούτου κακέινου. Εἶδες αὐτοῦ τὴν σοφίαν, πῶς οὐκ εἰς τὸ μηδὲν ἐξωθεῖ τὸ χάρισμα, ἀλλὰ δείκνυσιν ἔχον μὲν κέρδος, μικρὸν δὲ και ὅσον τῷ κεκτημένῳ μόνον ἀρκέσαι; Εἶτε ἵνα μὴ νομίωσιν, ὅτι βασκαίνων αὐτοῖς καθαιρεῖ τὰς γλώσσας (και γὰρ οἱ πλείους εἶχον τὸ χάρισμα τούτου), διορθούμενος αὐτῶν τὴν ὑπόνοιάν φησι· θέλω δὲ πάντας ὑμῶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. Μειζων γὰρ ὁ προσητεύων ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύει, ἵνα ἢ Ἐκκλησία οἰκοδομῆν λάβῃ. Τὸ δὲ μᾶλλον και μειζων οὐ τῶν ἐναντίων ἐστίν, ἀλλὰ τῶν ὑπερεχόντων.

β'. Ὡστε κάνατευθεν δῆλον, ὅτι οὐ διαβάλλει τὸ χάρισμα, ἀλλ' ἐπὶ τὰ βελτίονα αὐτοὺς ἄγει, τὴν τε περι αὐτοὺς κηδεμονίαν, και τὴν φρόνου παντὸς ἀπρηλλαγμένην ψυχὴν ἐπιδεικνύς. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Δύο ἢ τρεῖς, ἀλλὰ, Πάντας ὑμῶς θέλω γλώσσαις λαλεῖν· και οὐ τούτου μόνου, ἀλλὰ και προφητεύειν· και τοῦτο μᾶλλον, ἢ ἐκείνου· μειζων γὰρ ὁ προφητεύων. Ἐπειδὴ γὰρ κατεσκεύασε αὐτὸ και ἀπέδειξε, τότε λοιπὸν και ἀποφαίνεται, οὐ μὴν ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· ἐπήγαγε γὰρ, Ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύει· ὡς ἐὰν δύνηται τούτου, τὸ διερμηνεύειν λέγω, ἵσως γέγονε τῷ προφήτῃ, φησὶν, ἐπειδὴ πολλοὶ οἱ τὴν ὠφέλειαν καρπούμενοι· ὁ χρη μάλιστα παρατηρεῖν, πῶς διὰ πάντων τούτου πρὸ τῶν ἄλλων ἐπιζητεῖ. *Nunī dē, ἀδελφοί, ἐὰν εἴπω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδαχῇ;* Και τί λέγω, φησὶ, τοὺς ἄλλους; Ἔστω γὰρ ὁ φθεγγόμενος γλώσσαις Παῦλος· οὐδὲ γὰρ οὕτως ἔσται τι πλέον τοῖς ἀκούουσι. Ταῦτα δὲ λέγει, δείκνυς ὅτι τὸ ἐκείνοις συμφέρον ζητεῖ· οὐ πρὸς τοὺς τὸ χάρισμα ἔχοντας ἀπεχθῶς ἔχει, ὅπου γε οὐδὲ ἐπὶ τοῦ οἰκείου προσώπου παρατεῖται δεῖξαι τὸ ἀνωφελές. Και αἶε δὲ τὰ φορητὰ ἐπὶ τοῦ οἰκείου προσώπου γυμνάζει, ὡς και ἀρχόμενος τῆς Ἐπιστολῆς ἔλεγε· *Τίς ἔσται Παῦλος; τίς δὲ Ἀπολλῶς; τίς δὲ Κηρῶς;* Ὁ δὲ και ἐναυθα ποιεῖ λέγων, ὅτι Οὐδὲ ἐγὼ ὑμᾶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν [523] διδαχῇ. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐὰν μὴ τι εἴπω δυνάμενον ὑμῖν εὐληπτον γενέσθαι, και δυνάμενον εἶναι σαφές, ἀλλ' ἐπιδείξομαι μόνον, ὅτι γλωσσῶν ἔχω χάρισμα, γλωσσῶν ὧν ἀκούσαντες, οὐδὲν κερδάναντες

*Ὅμως τὰ ἄσυχα φωνῆν διδόντα, εἶτε αὐλὸς, εἶτε κιθάρα, ἂν διαστολήν τοῖς φθόγγοις μὴ δῶ, πῶς γνωσθήσεται τὸ ἀλούμενον ἢ τὸ κιθαριζόμενον; ἀπελεύσεσθε. Πῶς γὰρ ἀπὸ φωνῆς, ἧς οὐ συνίετε; Και τί λέγω, φησὶν, ὅτι ἐφ' ἡμῶν τούτου μὲν ἀκερδὲς, ὠφέλιμον δὲ τὸ σαφές και εὐληπτον τοῖς ἀκούουσι; Και γὰρ και ἐν τοῖς ἀσύχοις ὄργανοις τῆς μουσικῆς τούτου ἔδοι τις ἄν· εἶτε γὰρ αὐλὸς, εἶτε κιθάρα εἴη, και μὴδὲ ῥυθμῷ μὴδὲ ἀρμονίᾳ τῇ προσηκούσῃ, ἀλλὰ συγκεχυμένως και ἀπλῶς κρούοιτο και ἐμπνεέτο, οὐδένα ψυχασγωγῆσει τῶν ἀκούοντων. Και γὰρ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἔκείνοις; δεῖ τινος σαφηνείας· κἀν μὴ κατὰ τέχνην κρούσης, και ἐμπνεύσης τῷ αὐλῷ, οὐδὲν ἐποίησαζ. Εἰ δὲ παρά τῶν ἀσύχων τοσαύτην ἀπαιτοῦμεν σαφηνείαν και ἀρμονίαν και διάκρισιν, και ἐν τοῖς ἀσῆμοις ἐκείνοις φθόγγοις βιαζόμεθα και φιλονεικοῦμεν πολλῇν ἐπιθειναί τὴν σημασίαν, πολλῷ μᾶλλον ἐν τοῖς ἐμφύχοις και λογικοῖς ἀνθρώποις, και ἐν τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασι τὸ εἴσημον διώκειν δεῖ. Και γὰρ ἐὰν ἀδῆλον φωνῆν σάλπιγγε δῶ, τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον; Ἀπὸ γὰρ τῶν περιττῶν ἐπὶ τὰ ἀναγκαϊότερα και χρησιμώτερα τὸν λόγον ἄγει, και φησὶν, ὅτι οὐκ ἐπὶ τῆς κιθάρας μόνου, ἀλλὰ και ἐπὶ τῆς σάλπιγγος τούτου συμβαῖνον ἔδοι τις ἄν. Εἰσὶ γὰρ και ἐκεῖ ῥυθμοὶ, και ἐνδείκνυνται ποτὲ μὲν πολεμικὴν ἡχὴν, ποτὲ δὲ οὐ τοιαύτην· και ποτὲ μὲν εἰς παράταξιν ἐξάγει, ποτὲ δὲ ἀνακαλεῖται· κἀν μὴ τοῦτό τις εἶδῃ, περι τῶν ἐσχάτων ὁ κίνδυνος. Ὁ δὲ δῆλων και τὴν βλάβην ἐμφαίνων φησὶ, *Τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον;* Ὡστε ἂν μὴ τούτου ἔχη, τὸ πᾶν ἀπώλεσε. Και τί πρὸς ἡμᾶς ταῦτα; φησὶ. Πρὸς ὑμᾶς μὲν οὖν μάλιστα, διδ και ἐπάγει· *Ὅτω και ὑμεῖς, ἐὰν μὴ εἴσημον λόγον δώτε διὰ τῆς γλωσσῆς, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; ἐσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες.* Τουτέστιν, οὐδὲν φθεγγόμενοι, πρὸς οὐδένα λαλοῦντες. Και πανταχοῦ τὸ ἀνωφελὲς δείκνυσιν. Και εἰ ἀνωφελές, διὰ τί ἐδόθη; φησὶν. Ὡστε ἐκεῖνον χρησίμου εἶναι τῷ λαβόντι· εἰ δὲ και ἐτέροις μέλλοι γίνεσθαι, ἐρμηνείαν δεῖ προσεῖναι. Ταῦτα δὲ λέγει, συνάγων αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους, ἵνα κἀν αὐτὸς μὴ ἔχη τὸ χάρισμα τοῦ ἐρμηνεύειν, ἕτερον προσλαβὼν τὸν τούτου ἔχοντα, ὠφέλιμον τὸ ἑαυτοῦ δι' ἐκείνου ποιῆσθαι. Διδ πανταχοῦ δείκνυσιν ἀτελὲς ὄν, ἵνα κἀν οὕτως αὐτοὺς συνδῆσῃ. Ὡς ὁ γε νομίζων ἀρκεῖν αὐτὸ ἑαυτοῦ, οὐκ οὕτως αὐτὸ ἐγκωμιάζει, ὡς καθαιρεῖ, οὐκ ἀφιεῖς αὐτὸ λάμψαι καλῶς διὰ τῆς ἐρμηνείας. Καλὴν μὲν γὰρ και ἀναγκαῖον τὸ χάρισμα, ἀλλ' ὅταν ἔχη τὸν [524] σαφηνίζοντα τὰ λεγόμενα. Ἐπεὶ και ὁ δάκτυλος ἀναγκαῖον, ἀλλ' ὅταν αὐτὸν ἀποστήσῃ τῶν λοιπῶν, οὐκ ὁμοίως ἔσται χρησίμος· και ἡ σάλπιγγε ἀναγκαῖα, ἀλλ' ὅταν ἀπλῶς ἡχῇ, και ἐπαχθῆς. Οὕτε γὰρ τέχνη φανεῖται, μὴ ὑποκειμένης ὕλης, οὐδὲ ὕλη μορφοῦται, μὴ ἐπιθειμένου τοῦ εἶδους. Τίθει τοίνυν τὴν μὲν φωνῆν ὡς ὑποκειμένου, τὴν δὲ σαφηνείαν ὡς εἶδος, οὐ μὴ παρόντος οὐδὲν ὄφελος τοῦ ὑποκειμένου. *Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γῆνη φωνῶν ἐστίν ἐν κόσμῳ, και οὐδὲν αὐτῶν ἄφρονον.* Τουτέστι, Τοσαῦτα γλώσσαις, τοσαῦτα φων-*

* *Deerant verba*, ποτὲ δὲ ἀνακαλεῖται.

ponat quod sit ad multorum utilitatem? Illi enim, quæso, annon loquuntur hominibus? Loquuntur, sed non talem ædificationem et exhortationem et consolationem.

Prophetiæ donum dono linguarum præstat.—Quamobrem a Spiritu quidem teneri et agitari est utriusque commune, et ei qui prophetat, et ei qui linguis loquitur: in hoc autem præstat ipse, nempe is qui prophetat, quod sit etiam utilis iis qui audiunt. Eos enim qui linguis loquebantur, non audiebant qui donum non habebant. Quid vero? illi nullumne ædificabant? Certe, inquit, seipsos solos: et ideo subiungit, 4. *Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat.* Et quomodo, si nescit quæ dicit? Sed nunc loquitur de iis, qui sciunt quæ dicunt, qui ipsi quidem sciunt, nesciunt autem aliis enuntiare. *Qui autem prophetat, Ecclesiam ædificat.* Quantum autem interest inter unum et Ecclesiam, tanta est inter hunc et illum differentia. Vidistin' ejus sapientiam, quomodo donum non redigat in nihilum, sed ostendat habere quidem lucrum, sed parvum, et quod ei solum qui possidet sufficiat? Deinde ne existimarent quod eis invidens linguas deprimat (plures enim ex iis habebant hoc donum), suspicionem eorum corrigens dicit: 5. *Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare. Nam major est qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur, ut Ecclesiam ædificationem accipiat.* Magis autem et minus non sunt ex contrariis, sed ex iis quæ exsuperant.

2. Quamobrem hinc quoque est perspicuum quod donum non vituperet, sed eos ducat ad meliora, ostendens et quam eorum curam gerat, et animum ab omni invidia liberum. Neque enim dixit: Duos aut tres, sed, *Vos omnes volo linguis loqui*: neque hoc solum, sed etiam prophetare: et hoc magis quam illud; major est enim qui prophetat. Nam postquam id confirmavit et demonstravit, tunc de cætero etiam pronuntiat, non tamen absolute, sed cum adjectione: subiunxit enim, *Nisi forte interpretetur*: ita ut si hoc possit, interpretari dico, par sit prophetæ, inquit, quoniam sunt multi qui percipiunt utilitatem: quod maxime est observandum, quomodo hoc per omnia ante alia requirat. 6. *Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?* Et quid, inquit, dico alios? Sit enim, inquit, qui linguis loquitur Paulus: neque enim sic quidquam redibit emolumenti ad auditores. Hæc autem dicit, ostendens se id quærere quod sit eis utile: non autem odio habere eos qui charisma possident, cum ne in propria quidem persona recuset ostendere id esse inutile. Semper autem in sui persona quæ sunt gravia et molesta agit, sicut dicebat in principio epistolæ: *Quis est Paulus? quis est Apollo? quis Cephas (1. Cor. 3. 4)?* Quod quidem hic quoque facit dicens: *Ne vobis quidem prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in prophetia, aut in scientia, aut in doctrina.* Hoc autem vult significare: Nisi aliquid dixerò, quod a vobis facile possit capi et possit esse

manifestum, sed tantum ostendero me habere donum linguarum, abibitis nullo lucro facto ex linguis quas audistis. Quid enim lucri ex voce, quam non intelligitis? 7. *Tamen quæ sine anima sunt vocem cæntia, sive tibia sive cithara, sive distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur aut citharizatur?* Et quid dico, inquit, hoc quod in nobis est nihil lucri afferre, utile autem esse quod est clarum et quod facile capiunt auditores? Nam etiam in inanibus musicæ instrumentis hoc videris: sive enim sit tibia sive cithara, et neque numero neque harmonia conveniente, sed confuse et temere pulsetur et inspiretur, nullum ex iis qui audiunt delectabit ac recreabit. Nam etiam in illis inarticulatis aliqua claritate opus est et evidentia: et nisi ex arte pulsaveris et tibiam inspiraveris, nihil fecisti. Si autem exigimus ab inanibus ut tanta sit in eis claritas et harmonia et distinctio, et in illis non significantibus sonis urgemus et contendimus ut magnam imponamus significationem: multo magis in animatis et ratione præditis hominibus et in donis spiritualibus persequi oportet id quod recte significet. 8. *Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* A supervacancis enim ad ea, quæ sunt magis necessaria et utilia, deducit orationem; et dicit quod non solum in cithara, sed etiam in tuba videris hoc usu venire. Sunt enim illic quoque rhythmus, et indicant aliquando quidem sonum bellicum, aliquando vero non talem; et aliquando educit in aciem, aliquando autem revocat; ac nisi quispiam hoc norit, in extremum venit periculum. Quod quidem significans, et errorem ostendens, dicit, *Quis parabit se ad bellum?* Quamobrem nisi hoc habeat, totum perdit. Et quid hæc, inquires, ad nos? Ad vos maxime spectat, et ideo subiungit: 9. *Ita et vos, per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? eritis enim in aërem loquentes.* Hoc est, nihil loquentes, nulli loquentes. Et ubique rem ostendit inutilem. Et si inutilis, inquires, cur data est? Ut sit utilis ei qui accipit: si autem aliis quoque futura est utilis, oportet adsit interpretatio. Hæc autem dicit, eos inter se invicem concilians, ut et si ipse non habeat donum interpretandi, assumpto altero qui id habeat, quod suum est per illum faciat utile. Propterea ubique ostendit rem esse imperfectam, ut ipsos sic una colliget. Etenim qui id sibi existimat sufficere, non tam id laudat quam deprimit, non sinens id recte splendere per interpretationem. Pulchrum enim est donum et necessarium, sed tum demum, si habuerit eum qui declaret ea quæ dicuntur. Nam digitus quoque res est necessaria, sed quando eum abduxeris a reliquis, non erit æque utilis: tuba quoque est necessaria; sed quando tenere sonuerit, est etiam molesta et gravis. Neque enim ars apparebit, nisi sit subjecta materia; neque informatur materia, nisi imposita sit forma. Pone ergo vocem quidem tamquam subjectum, claritatem autem tamquam formam, quæ si non adsit, subjecti nullus est usus. 10. *Tam multa, si contingant, genera linguarum sunt in hoc*

mundo, et nihil sine voce est. Hoc est, tam multe linguæ, tam multe voces, Scytharum, Thracum, Romanorum, Persarum, Maurorum, Indorum, Ægyptiorum, aliarum gentium innumerabilium. 11. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquar barbarus.

3. Ne existimes enim quod hoc solum accidat in vobis, inquit, sed etiam in omnibus hoc fieri videbis. Quamobrem hæc dico, non vocem vituperans, sed ostendens eam mihi esse inutilem, quamdiu non fuerit clara et manifesta. Deinde ne gravem ac molestam reddat accusationem, exæquat crimen, dicens: *Ille mihi barbarus, et ego illi; non ex natura vocis, sed ex nostra ignorantia.* Vidistin' quomodo paulatim duxit ad id, quod est cognatum ac rei proprium? Quod quidem mos est ei facere, ut exempla procul attrahat, et desinat in id quod est subjecto conjunctius et magis proprium. Nam postquam dixit de tibia et cithara, ubi multa desunt et multa inutilia sunt, venit ad tubam, rem utiliore, et deinde ad ipsam vocem. Ita etiam antea, quando versabatur ejus oratio in eo ut ostenderet non esse prohibitum apostolis accipere, cum cœpisset primum ab agricolis et pastoribus et militibus, tunc deduxit orationem ad id quod est proposito propinquius, nempe ad sacerdotes qui erant in Veteri. Tu autem mihi considera quomodo ubique studium posuerit ut donum liberaret ab accusatione, et crimen conferret in eos qui acceperunt. Non dixit enim: *Ero barbarus, sed, Ei qui loquitur barbarus.* Et rursus non dixit: *Qui loquitur, barbarus, sed, Qui loquitur, mihi barbarus.* Quid ergo oportet, inquit, fieri? Non solum enim non oportet vituperare, sed etiam adhortari et docere: quod ipse quoque facit. Postquam enim accusavit et increpavit, et inutile esse ostendit, deinceps etiam consilium dat, dicens: 12. *Sic et vos, quoniam emulatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quaerite ut abundetis.* Vidistin' ejus scopum semper et ubique unum esse? Eam ceu regulam ponit, quæ multis utilis sit et Ecclesiam juvet. Neque dixit, *Ut dona possideatis, sed Ut abundetis;* hoc est, ut cum magna copia illa habeatis. Tantum enim abest ut nolim vos ea habere, ut velim etiam vos eis abundare, modo ea exerceatis ad id quod in commune est utile. Quomodo autem hoc fiat, dicit et subjungit, dicens: 13. *Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur.* 14. *Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est.* 15. *Quid ergo est? Orabo spiritum, orabo et mente: psallam spiritu, psallam et mente.* Hic ostendit in eorum esse potestate ut donum accipiant: *Oret enim, inquit; hoc est, quæ sua sunt offerat.* Nam si diligenter et magno studio petieris, accipies. Pete ergo ut non solum habeas donum linguæ, sed etiam interpretationis: ut sis omnibus utilis, nec donum in te solum includas. *Nam si orem, inquit, lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est.*

Donum linguarum quodnam esset. — Vidistin' quomodo paulatim extollens orationem, ostendat eum qui est ejusmodi, non solum esse aliis inutilem, sed

etiam sibi ipsi, siquidem mens ejus est sine fructu. Nam si quis loquatur solum Persarum lingua, aut aliqua alia aliena, nesciat autem quæ dicit, certe etiam sibi ipsi jam erit barbarus, non alii solum, eo quod nesciat vim vocis. Erant enim antiquitus multi qui orationis donum habebant cum lingua; et orabant quidem, et lingua loquebatur, aut Persarum aut Romanorum voce orans; mens autem nesciebat quod dicebatur. Ideo dicebat, *Si orem lingua, spiritus meus orat;* id est, charisma quod datum est mihi et movet linguam; *mens autem mea sine fructu est.* Quid ergo optimum et utile est? et quomodo faciendum, quid petendum a Deo est? Ut et spiritu, id est charismate, et mente oretur. Et ideo dicebat: *Orabo spiritum, orabo et mente; psallam spiritu, psallam et mente.* Idem rursus hic quoque significat: Ut et lingua loquatur, et mens non ignoret ea quæ dicuntur. Nam nisi hoc sit, alia quoque erit confusio. 16. *Etenim si benedixeris, inquit, spiritu, quæ supplet locum idiotæ quomodo dicet, Amen, super tuam gratiarum actionem? quoniam quid dicas nescit.* 17. *Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur.* Vide quomodo hic rursus lapidem ducit ad amussim, ubique quaerens Ecclesiæ ædificationem. Idiotam autem dicit laicum, et ostendit eum non parvum damnum accipere, quando non potest dicere, Amen. Hoc autem vult significare: Si barbarorum voce benedicas nesciens quid dicas, neque valens interpretari, non potest laicus respondere, Amen: non audiens enim illud, in sæcula sæculorum, quod est finis, non dicit, Amen. Deinde rursus eum consolans, ne videatur donum valde vilipendere: quod superius dicebat, eum loqui mysteria, et Deo loqui, et seipsum ædificare, et orare spiritu; ex his non parvam excogitans consolationem, hoc hic quoque facit, dicens: Nam tu quidem bene gratias agis; Spiritu enim motus loqueris; sed ille nihil audiens, neque sciens quæ dicuntur, stat, non magnam excipiens utilitatem.

4. Deinde quoniam eos est insectatus qui hoc habeat donum, tamquam qui nihil magnam haberent; ne videatur veluti eo privatus, eos vilipendere, vide quid dicat: 18. *Gratias ago Deo, quod magis quam vos omnes linguis loquar.* Hoc autem facit etiam alibi. Depressurus enim ea quibus exsuperabat Judæismum, et ostensurus ea nihil esse, prius ostendit se ea habere, et longe amplius, tunc quoque ea damnum appellat dicens: *Si quis videtur habere fiduciam in carne, ego magis, circumcisus octavo die, ex genere Israel, tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, secundum legem Pharisæus, secundum zelum persequens Ecclesiam, secundum justitiam quæ est ex lege, factus irreprehensibilis (Philipp. 3. 4.-6).* Et tunc postquam ostendit, se in his omnibus abundare, dicit: *Sed quæ mihi erant lucra, ea damnum existinavi propter Christum (Ibid. v. 7).* Ita hic quoque facit, dicens: *Magis quam vos omnes linguis loquor.* Ne ergo efferamini, et vobis placeatis tamquam soli donum habentes; nam ego quoque id possideo, et magis quam vos. 19. *Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut et alios*

καί, Σκυθῶν, Θρακῶν, Ῥωμαίων, Περσῶν, Μαύρων, Ἰνδῶν, Αἰγυπτίων, ἐτέρων μυρίων ἐθνῶν. Ἐάν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος.

γ'. Μὴ γὰρ δὴ νομίσης, ὅτι ἐφ' ἡμῶν τοῦτο μόνον συμβαίνει, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πάντων τοῦτο γινόμενον ἔδει τις ἀν. Ὅστε οὐ διαβάλλων τὴν φωνὴν ταῦτα λέγω, ἀλλὰ δεικνύς, ὅτι ἐμοὶ ἀνωφελεῖς, ἕως ἀν ἢ ἀσαφῆς. Εἶτα ἵνα μὴ ἐπαχθῇ ποιησὴ τὴν κατηγορίαν, ἐξισάζει τὸ ἐγκλημα, λέγων· Ἐπειὸς ἐμοὶ βάρβαρος, πάγῳ ἐκείνῳ· οὐ παρὰ τὴν φύσιν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν ἀγνοίαν. Εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὸ συγγενὲς ἤγαγεν; ὅπερ ἔθος αὐτῷ ποιεῖν, πῶρῳθεν ἔλακιν τὰ ὑποδείγματα, καὶ πρὸς τὸ οἰκιστότερον τῷ ὑποκειμένῳ τελευτᾶν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε παρὶ αὐλοῦ καὶ κιθάρας, ἔνθα πολὺ τὸ ἀποδέον ἦν καὶ ἀνόητον, ἔρχεται ἐπὶ τὴν σάλπιγγα, τὸ χρησιμώτερον, εἶτα ἐκείθεν καὶ ἐπ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν φωνὴν. Οὕτω καὶ ἐμπροσθεν ὅτε περὶ τοῦ δεῖξαι μὴ κακωλυμένον τὸ λαμβάνειν τοὺς ἀποστόλους διελέγετο, φερόμενος πρῶτον ἀπὸ γεωργῶν καὶ ποιμένων καὶ στρατιωτῶν, τότε καὶ ἐπὶ τὸ ἐγγύτερον τῷ προκειμένῳ τὸν λόγον ἤγαγε, τοὺς ἱερεῖς τοὺς ἐν τῇ Παλαιᾷ. Σὺ δὲ μοι σκόπει, πῶς πανταχοῦ ἐσπούδακεν ἀπαλλάξαι τὸ χάρισμα κατηγορίας, καὶ περιστήσαι τὸ ἐγκλημα εἰς τοὺς εἰληφότας. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐσομαι βάρβαρος, ἀλλὰ, τῷ λαλοῦντι βάρβαρος. Καὶ πάλιν οὐκ εἶπεν, Ὁ λαλῶν βάρβαρος, ἀλλ', Ὁ ἐμοὶ λαλῶν βάρβαρος. Τί οὖν δεῖ γενέσθαι; φησὶν. Οὐ γὰρ μόνον οὐ διαβάλλειν χρῆ, ἀλλὰ καὶ παραινέειν καὶ διδάσκειν· ὃ δὴ καὶ αὐτὸς ποιεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνεκάλεσε καὶ ἐπετίμησε καὶ τὸ ἀνωφελεῖς ἔδειξε, καὶ συμβουλεύει λοιπὸν λέγων· Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ἐπεὶ ζηλωταὶ ἐσθε πνευμάτων, πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ζητεῖτε, ἵνα περισσεύητε. Εἶδες αὐτοῦ τὸν σκοπὸν πανταχοῦ, πῶς πρὸς ἐν ὁρᾷ διηνεκῶς καὶ διὰ πάντων, τὸ τοῖς πολλοῖς χρήσιμον, τὸ τὴν Ἐκκλησίαν ὠφελούσιν, ὥσπερ τινὰ κανόνα τοῦτο τιθεῖς; Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἴνα κτήσησθε τὰ χάρισμα, ἀλλ', Ἴνα καὶ περισσεύητε, τούτεστιν, ἵνα καὶ μετὰ θαυμάσια πολλῆς αὐτὰ ἔχητε. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχου τοῦ μὴ βούλεσθαι [325] ἔχειν ὑμᾶς αὐτὰ, ὅτι καὶ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν αὐτοῖς βούλομαι, μόνον ἀν εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον αὐτὰ μεταχειρίζητε. Καὶ πῶς αὐτὸ τοῦτο γένοιτο, φησὶ, καὶ ἐπάγει λέγων· Διότι οὐκ ἔστι λαλῶν γλώσσα, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύη. Ἐάν γὰρ προσεύξωμαι ἐν γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι. Τί οὖν ἐστι; Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῦ ψαλῶ δὲ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῦ. Ἐνταῦθα δεῖκνυσιν ἐν αὐτοῖς ὅν τὸ λαβεῖν τὸ χάρισμα. Προσευχέσθω γὰρ, φησὶ, τούτεστι, τὰ παρ' ἑαυτοῦ εἰσαγέσθω. Καὶ γὰρ ἐάν σπουδαίως αἰτήσης, λήψῃ. Αἰτεῖ τοίνυν μὴ γλώττης ἔχειν χάρισμα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐρμηνείας, ἵνα πᾶσιν ὠφελιμὸς γένη, καὶ μὴ ἐν σεαυτῷ μόνῳ κατακλείσῃ τὸ χάρισμα. Ἐάν γὰρ προσεύξωμαι ἐν γλώττει, φησὶ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστιν.

δ'. Εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν τὸν λόγον ἀνάγκῃ δεῖ-

κνυσιν, ὅτι οὐκ ἄλλοις ἀχρηστος μόνον ὁ τοιοῦτος, ἀλλὰ καὶ ἑαυτῷ, εἰ γὰρ ὁ νοῦς αὐτῷ ἄκαρπος; Ἄν γὰρ τις φθέγγεται μόνον τῇ Περσῶν γλώσσῃ, ἢ ἑτέρῃ τινὶ ἀλλοτρίῃ, μὴ εἰδῇ δὲ ἂ λέγει, ἄρα καὶ ἑαυτῷ λοιπὸν ἔσται βάρβαρος, οὐχ ἑτέρῳ μόνον, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς. Καὶ γὰρ ἦσαν τὸ παλαιὸν καὶ χάρισμα εὐχῆς ἔχοντες πολλοὶ μετὰ γλώττης, καὶ ἤρχοντο μὲν, καὶ ἡ γλώττα ἐφθέγγετο, ἢ τῇ Περσῶν, ἢ τῇ Ῥωμαίων φωνῇ εὐχομένη, ὁ νοῦς δὲ οὐκ ἤδει τὸ λεγόμενον. Διὸ καὶ ἔλεγεν, Ἐάν προσεύξωμαι ἐν γλώττει, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, τούτεστι, τὸ χάρισμα τὸ δοθέν μοι καὶ κινῶν τὴν γλώτταν, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι. Τί ποτ' οὖν τὸ ἀριστον καὶ τὸ ὠφέλιμον; καὶ πῶς χρῆ ποιεῖν, ἢ τί αἰτεῖν παρὰ τοῦ ἐοῦ; Τὸ καὶ τῷ πνεύματι, τούτεστι, τῷ χάρισματι, καὶ τῇ δικαιοῦσιν προσεύχεσθαι. Διὸ καὶ ἔλεγε, Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῦ. ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοῦ. Τὸ αὐτὸ πάλιν καὶ ἐνταῦθα δηλοῖ, Ἴνα καὶ ἡ γλώττα φθέγγεται, καὶ ὁ νοῦς μὴ ἀγνοῇ τὰ λεγόμενα. Ἄν γὰρ μὴ τοῦτο ἦ, καὶ ἑτέρα σύγχυσις ἔσται. Καὶ γὰρ ἐάν ἐυλόγησῃς, φησὶ, τῷ πνεύματι, ὁ ἀνακληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἐρεῖ τὸ Ἄμην ἐπὶ τῇ σῆ ἐυχαριστίᾳ, ἐπειδὴ εἰ λέγεις οὐκ οἶδαι. Σὺ μὲν γὰρ καλῶς ἐυχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται. Σκόπει πῶς πάλιν ἐνταῦθα πρὸς τὴν σπάρτην τὸν λίθον ἀγει, τὴν οἰκοδομὴν πανταχοῦ ζητῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ἰδιώτην δὲ τὸν λαϊκὸν λέγει, καὶ δεῖκνυσι καὶ αὐτὸν οὐ μικρὰν ὑπομένοντα τὴν ζημίαν, ὅταν τὸ Ἄμην εἰπεῖν μὴ δύνηται. Ὁ δὲ λέγει, τούτο ἐστίν· Ἄν ἐυλόγησῃς τῇ τῶν βαρβάρων φωνῇ, οὐκ εἰδῶς τί λέγεις, οὐδὲ ἐρμηνεύσαι δυνάμενος, οὐ δύναται ὑποφωτισθαι· τὸ Ἄμην ὁ λαϊκός. Οὐ γὰρ ἀκούων τὸ, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, ὅπερ ἐστὶ τέλος, οὐ λέγει τὸ, Ἄμην. Εἶτα πάλιν παραμυθούμενος τοῦτο, ἵνα μὴ δόξη σφόδρα ἐξευτελιζέειν τὸ χάρισμα ὅπερ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι λαλεῖ μυστήρια, καὶ θεῶ λαλεῖ, καὶ ἑαυτὸν οἰκοδομεῖ, καὶ, ὅτι τῷ πνεύματι προσεύχεται, παραμυθίαν ἐπινοῶν οὐ μικρὰν ἐκ τούτων, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, λέγων· Σὺ [326] μὲν γὰρ καλῶς ἐυχαριστεῖς· πνεύματι γὰρ κινούμενος φθέγγῃ· ἀλλ' ἐκείνος οὐδὲν ἀκούων, οὐδὲ εἰδῶς τὰ λεγόμενα, ἔστηκεν οὐ πολλὴν δεχόμενος τὴν ὠφέλειαν.

δ'. Εἶτα ἐπειδὴ κατέδραμε τῶν τὸ χάρισμα τοῦτο ἐχόντων, ὡς οὐδὲν μέγα ἐχόντων, ἵνα μὴ δόξη ὡς ἀπεστερημένος αὐτοῦ ἐξευτελιζέειν αὐτοὺς, ἔρα τι φησὶν· Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ, πάντων ὅμων μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν. Τοῦτο δὲ καὶ ἀλλαγῶ ποιεῖ. Μέλλων γὰρ καθαιρεῖν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τὰ πλεονεκτήματα, καὶ δεικνύσιναι λοιπὸν οὐδὲν ἔντα, πρότερον ἑαυτὸν ταῦτα ἐσχηκότα δεῖκνυσι, καὶ μετὰ πλείονος ὑπερβολῆς, καὶ τότε ζημίαν αὐτὰ καλεῖ, οὕτω λέγων· εἰ τις δοκεῖ πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. Περιτομή ὀκταήμερος, ἐκ γένους Ἰσραὴλ, φυλῆς Βενιαμίν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος, κατὰ ζῆλον διώκων τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἀμεμπτος. Καὶ τότε ὅτε ἔδειξε πάντων ἑαυτὸν πλεονεκτοῦντα, φησὶν, Ἀλλ' ἅτινά μοι ἦν κέρδη, ταῦτα ἤρημαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ λέγων· Πάντων ὅμων μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν.

Μὴ τοίνυν μέγα φρονεῖτε, ὡς μόνοι τὸ χάρισμα ἔχοντες· καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ κέκτημαι, καὶ ὑμῶν πλέον. Ἀλλὰ θέλω πάντες λόγους ἐν Ἐκκλησίᾳ διὰ τοῦ ῥοῦς μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω. Τί ἐστὶ, Αἰδ τοῦ ῥοῦς μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω; Νοῦν ἂ λέγω, καὶ ἂ δύναμαι καὶ ἑτέροις ἔρμηνεῦσαι καὶ μετὰ συνέσεως εἰπεῖν καὶ διδάξαι τοὺς ἀκούοντας. Ἡ μυρίους λόγους ἐν γλώσση. Διὰ τί; Ἴνα κατηχήσω καὶ ἄλλους, φησί. Τὸ μὲν γὰρ ἐπίδειξιν ἔχει μόνον, τὸ δὲ πολλὴν τὴν ὠφέλειαν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ πανταχοῦ ζητεῖ, τὸ κοινῇ συμφέρον. Καίτοι γε ξένον τὸ χάρισμα ἦν τὸ τῶν γλωσσῶν, τὸ δὲ τῆς προφητείας σύνθεός τε καὶ παλαιὸν καὶ πολλοὺς ἦδη δοθέν, τοῦτο δὲ τότε πρῶτον· ἀλλ' ὅμως οὐ σφόδρα ἦν αὐτῷ περισπούδαστον. Διόπερ οὐδὲ ἐκέχρητο αὐτῷ, οὐ παρὰ τὸ μὴ ἔχειν, ἀλλὰ παρὰ τὸ τὰ χρησιμώτερα ζητεῖν. Καὶ γὰρ ἦν πάσης κενοδοξίας ἀπηλλαγμένος, καὶ ἐν μόνον σκοπῶν, ὅπως βελτίους ἐργάσθηται τοὺς ἀκούοντας. Διὰ καὶ τὸ χρησιμὸν καὶ ἑαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις ἠδύνατο βλέπειν, ἐπειδὴ τῆς κενῆς δόξης ἀπήλλακτο. Ὡς ὁ γε ἐκεῖνη καταδουλωθεὶς, οὐ τὸ τῶν ἄλλων μόνον, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἑαυτοῦ θυνήσεται κατιδεῖν συμφέρον. Τοιοῦτος ἦν ὁ Σίμων, ὃς ἐπειδὴ πρὸς δόξαν εἶδε κενὴν, οὐδὲ τὸ ἑαυτοῦ χρησιμὸν εἶδε· τοιοῦτοι καὶ Ἰουδαῖοι, οἱ διὰ ταύτην τῷ διαβόλῳ τὴν οἰκίαν προέπιον σωτηρίαν.

Ἐντεῦθεν καὶ εἰδῶλα ἐτέχθη, καὶ οἱ τῶν ἐξωθεν φιλόσοφοι ἐπὶ τὰ πονηρὰ δόγματα ἐκ ταύτης παροξύναντες ἐξώκειλαν τῆς μανίας. Καὶ ὄρα τὴν διαστροφὴν τοῦ πάθους. Διὰ γὰρ ταύτην κάκεινων ἔνιοι πένητες ἐγένοντο, καὶ ἕτεροι περὶ πλοῦτον ἐσπούδασαν. Τσαυτῆ αὐτῆς ἡ τυραννὶς, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐναντίοις κρατεῖν. Καὶ γὰρ ἐπὶ σωφροσύνη [327] τις κενοδοξεῖ, καὶ ἐπὶ μοιχείᾳ πάλιν ἄλλος, καὶ ἐπὶ δικαιοσύνη οὗτος, καὶ ἐπ' ἀδικίᾳ ἕτερος, καὶ ἐπὶ τρυφῇ, καὶ ἐπὶ νηστείᾳ, καὶ ἐπὶ ἐπιεικειᾳ, καὶ ἐπὶ θρασύτητι, καὶ ἐπὶ πλούτῳ, καὶ ἐπὶ πενίᾳ. Καὶ γὰρ ἔνιοι τῶν ἐξωθεν, παρὸν λαθεῖν, διὰ τὸ θαυμάζεσθαι οὐκ ἐλάμβανον. Ἀλλ' οὐκ οἱ ἀπόστολοι οὕτως. Ὅτι γὰρ καθαροὶ δόξης ἦσαν, ἐδήλωσαν δι' ὧν ἐποίησαν. Καὶ γὰρ ὅτε θεοὺς αὐτοὺς ἐκάλουν, καὶ θύειν αὐταῖς ἦσαν παρεσκευασμένοι ταύρους ἐστεμμένους, οὐκ ἀπλῶς ἀπηγόρευσαν τὸ γινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ διέβρῆξαν αὐτῶν τὰ ἱμάτια. Καὶ ὅτε τὸν χυλὸν διώρθωσαν, πάντων πρὸς αὐτοὺς κεινητότων ἔλεγον, *Τί ἡμῖν ἀγροῖζετε ὡς ἰδίᾳ δυνάμει πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν τοῦτον*; Κάκεινοι μὲν ἐν ἀνδράσι θαυμάζουσιν, τὰ τῆς πενίας ἤρουντο· οὗτοι δὲ ἐν ἀνθρώποις καταφρονοῦσι πενίας, καὶ ἐπαινοῦσι πλοῦτον. Καὶ οὗτοι μὲν, εἰ τι ἔλαθον, τοῖς δεομένοις ἐπήρουν· οὕτως οὐ διὰ κενοδοξίαν, ἀλλὰ διὰ φιλανθρωπίαν ἅπαντα ἐπραττον· ἐκεῖνοι δὲ τούναντιον ἅπαν, ὡς περ ἔχθροὶ καὶ λυμῶνες τῆς κοινῆς φύσεως ὄντες, οὕτω καὶ ταῦτα ἐποιοῦν. Ὁ μὲν γὰρ εἰς θάλατταν τὰ αὐτοῦ κατεπόντιζεν ἅπαντα εἰκῆ καὶ μάτην, τοὺς παραπαίοντας καὶ μαινομένους μιμούμενος· ὁ δὲ μηλόδοτος τὴν αὐτοῦ χώραν πᾶσαν ἀνήκεν. Οὕτω πάντα πρὸς φιλοτιμίαν ἐποιοῦν. Ἀλλ' οὐκ οὗτοι, ἀλλὰ καὶ ἐδέχοντο τὰ διδόμενα, καὶ διένεμον τοῖς ἐσομένοις μετὰ τσαυτῆς ἐλευθερίας, ὡς καὶ λιμῷ

διηνεκεῖ συζῆν. Εἰ δὲ δόξης ἦρων, οὐκ ἂν τοῦτο ἐποίουν, τὸ λαμβάνειν καὶ διανέμειν, δεδοικότες μὴ τις ὑποψία γένηται κατ' αὐτῶν. Ὁ γὰρ τὰ ἑαυτοῦ ρίψας διὰ δόξαν, πολλῷ μᾶλλον τὰ ἑτέρων οὐ λήφεται, ὥστε μὴ δοκεῖν ἑτέρων δεῖσθαι, μηδὲ ὑποπτεῦσθαι. Τοῦτους δὲ ὄρεξ καὶ διακονομένους καὶ προσαιτούοντας αὐτοὺς ὑπὲρ τῶν δεομένων· οὕτω κατέρων ἦσαν πάντων φιλοστοργότεροι. Θεὰ δὲ καὶ τοὺς νόμους αὐτῶν συμμέτρους, καὶ κενοδοξίας ἀπηλλαγμένους. Ἐχοντες γὰρ, φησί, *σκεπάζματα καὶ τροφὰς, τοῦτοις ἀρκεσθησόμεθα*· οὐ καθάπερ ὁ Σαωπέδς ἐκεῖνος ὁ ῥάκια περιβεβλημένος καὶ πίθον οἰκῶν εἰς οὐδὲν δέον, ἐξέπληξε μὲν πολλοὺς, ὠφέλησε δὲ οὐδένα. Ὁ δὲ Παῦλος τούτων μὲν οὐδὲν ἐποίησεν· οὐδὲ γὰρ πρὸς φιλοτιμίαν ἔβλεπεν, ἀλλὰ καὶ ἱμάτια περιβέβλητο μετὰ εὐσημοσύνης ἀπάσης, καὶ οἰκίαν ἔκει διηνεκῶς, καὶ τὴν ἀκρίθειαν ἅπασαν ἐπὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς ἐπεδείκνυτο, ἥς ὁ Κυνικὸς κατεφρόνει ζῶν ἀσελγῶς, καὶ δημοσίᾳ ἀσχημονῶν, καὶ ὑπὸ τῆς περὶ τὴν δόξαν μανίας συρόμενος. Ἄν γὰρ ἔρχεται τις τῆς τοῦ πίθου οἰκήσεως τὴν αἰτίαν, οὐδεμίαν ἑτέραν εὐρήσει, ἀλλ' ἡ κενοδοξίαν μόνην.

ε'. Ὁ δὲ Παῦλος καὶ μισθὸν παρεῖχε τῆς οἰκίας, ἐν [328] ἡ κατέμενον ἐν τῇ Ῥώμῃ. Καίτοι γε ὁ τὰ πολλῶν εὐτονώτερα θυνθεὶς, πολλῷ μᾶλλον τοῦτο ἔσχεον ἂν. Ἀλλ' οὐκ ἔώρα πρὸς δόξαν, τὸ χαλεπὸν θηρίον, τὸν δαίμονα τὸν δεινὸν, τὴν λύμην τῆς οἰκουμένης, τὴν ἔχιν τὴν ἰοδόλον. Καθάπερ γὰρ τὸ θηρίον ἐκεῖνο τὴν νηδὺν τῆς τεκούσης διαρρήγνυσι τοῖς ὀδοῦσιν, οὕτω καὶ τοῦτο τὸ πάθος τὸν τίκοντα διασπαράττει. Πόθεν οὖν ἂν τις εὖροι τῷ ποικίλῳ τούτῳ νοσήματι φάρμακον; Εἰ τοὺς καταπατήσαντας αὐτὸ εἰς μέσον ἀγάγοι, καὶ πρὸς τὴν ἐκεῖνων εἰκόνα βλέπων, οὕτω τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν κατευθύνει. Καὶ γὰρ ὁ πατριάρχης Ἀβραάμ· ἀλλὰ μηδεὶς ἐγκαλεῖται ταυτολογίαν, εἰ πολλάκις αὐτοῦ μνημονεύομεν, καὶ ἐπὶ πάντων. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν ὁ κάκεινον θαυμαστὸν ἀποφαίνει, καὶ τοὺς μὴ ζηλοῦντας αὐτὸν πάσης ἀποστερεῖ συγγνώμης. Εἰ μὲν γὰρ μέρος μὲν τι τοῦτον, μέρος δὲ ἕτερον κατωρθωκότα ἐπιδεικνυμεν, εἶπεν ἂν τις καὶ δυσκατόρθωτον εἶναι τὴν ἀρετὴν· οὐδὲ γὰρ εἶναι εὐκόλον ἐνὶ πάντα ὁμοῦ κατορθοῦν, ὧν μέρος ἕκαστος τῶν ἁγίων ἤνυσεν· ὅταν δὲ εὐρίσκηται εἰς καὶ ὁ αὐτὸς τὰ πάντα ἔχων, ποῖαν ἔξουσιν ἀπολογίαν οἱ μετὰ νόμον καὶ χάριν τοῖς πρὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος εἰς τὸ αὐτὸ μέτρον μὴ δυνάμενοι φθάσαι; Πῶς οὖν οὗτος ὁ πατριάρχης τοῦ θηρίου τούτου περιεγένετο καὶ ἐκράτησεν, ἤνικα πρὸς τὸν ἀδελφιδοῦν ἀμφισβήτησιν εἶχε; Καὶ γὰρ ἐλαττωθεὶς, καὶ τῶν πρωτείων ἀποτυχῶν, οὐκ ἤλγησεν. Ἴστε δὲ ὅτι ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἡ αἰσχύνη τῆς ζημίας χειρῶν τοῖς μικροψύχοις, καὶ μάλιστα ὅταν αὐτὸς ἀπάντων κύριος ὦν, καθάπερ ἐκεῖνος τότε, καὶ τῆς τιμῆς πρότερος ἄρξας, μὴ ἀντιτιμῆτο. Ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων ἐκεῖνον ἔδακνεν, ἀλλὰ καὶ τὰ δευτέρα ἔχων ἑστεργε, καὶ ἀδικηθεὶς παρὰ τοῦ νόμου ὁ πρεσβύτερος, καὶ παρὰ τοῦ ἀδελφιδοῦ ὁ θεὸς οὐκ ἠγανάκτει, οὐδὲ ἐδυσχέρανεν, ἀλλὰ καὶ ἐπίλει ὁμοίως καὶ ἐθεράπευε. Πάλιν νικήσας τὸν πόλεμον ἐκεῖνον τὸν μέγαν καὶ φοβερὸν, καὶ τοὺς βαρβάρους

instituiam. Quid est, *Sensu meo loqui, ut et alios instituiam?* Intelligens quæ dico, et quæ possum aliis quoque interpretari, et cum intelligentia dicere, et docere eos qui audiunt. *Quam decem millia verborum in lingua.* Quare? *Ut alios, inquit, instituiam.* Nam illud quidem habet ostentationem tantum, hoc autem multam utilitatem. Hoc enim est, quod ubique querit, quod in communi sit utile. Atqui donum linguarum erat novum et alienum, prophetiæ autem donum consuetum et antiquum et multis jam datum, hoc autem tum primum; sed tamen in id non multum ponebat studii. Quamobrem nec eo usus est, non quod non haberet, sed quod quæreret quæ sunt utiliora: erat enim liber ab omni inani gloria, et unum spectabat, ut meliores redderet auditores. Propterea etiam poterat videre quod sibi et aliis erat utile, eo quod esset liber ab inani gloria. Nam qui est in ejus servitute redactus, non poterit videre, non solum quod aliis, sed etiam quod sibi est utile. Talis erat Simon, qui quoniam ad inanem aspexit gloriam, ne vidit quidem quod sibi erat conducibile: tales erant Judæi, qui propter eam diabolo suam propinarunt salutem.

Inania gloriæ vis. Philosophi Græci carpuntur. — Hinc etiam orta sunt idola, et externi philosophi ex hoc furore incitati lapsi sunt ad mala dogmata. Vide autem hujus vitii perversitatem. Per hoc ex iis nonnulli effecti sunt pauperes, et alii studium posuerunt in divitiis. Tanta est ejus tyrannis, ut dominetur etiam in contrariis. Nam et ex temperantia aliquis inani gloria afficitur, et rursus alius ex adulterio: et hic quidem ex justitia, alius ex injustitia, ex deliciis et ex jejuniis, ex lenitate et ex audacia, ex divitiis et ex paupertate. Nonnulli enim externi, cum liceret dona accipere; ut in admiratione haberentur, non accipiebant. Sed non sic apostoli: nam quod puri essent a vana gloria, ostenderunt per ea quæ fecerunt. Etenim quando illos deos vocabant, et parati erant ad sacrificandum ipsis tauros coronatos, non solum prohibuerunt, sed etiam sua vestimenta sciderunt: et quando claudum curaverunt, omnibus eos hianti ore stupebantibus dixerunt: *Quid nos aspiciitis, tamquam propria virtute fecerimus hunc ambulare (Act. 3. 12)?* Et illi quidem inter viros paupertatem admirantes, paupertatem eligebant; hi vero ipsam eligunt apud homines qui paupertatem spernunt et divitias laudant. Et hi quidem, si quid acceperant, egenis opem ferebant; ita non propter inanem gloriam, sed propter benignitatem omnia faciebant: illi autem plane contrarium, tamquam qui essent inimici et pestes communis naturæ, hæc sic quoque faciebant. Nam alius quidem frustra et temere omnes suas facultates in mare demergebat, fatuos imitans et eos qui sunt insanæ mentis: alius autem sinebat omnes suos agros depasci ab ovis. Sic omnia apud illos ad vanam gloriam spectabant. Sed non hi, imo vero quæ dabatur accipiebant, et distribuerebant egenis cum tanta liberalitate, ut etiam in fame perpetua degerent. Si autem gloriam amassent, non hoc fecissent, nempe ut acciperent et distribuerebant, timentes

ne contra ipsos aliqua foret suspicio. Nam qui sua abjicit propter gloriam, multo magis non accipiet ea quæ sunt aliorum, ne videatur egere aliis, neque veniat in suspicionem. Hos autem vides et ministrantes et emendicantes pro egentibus: adeo erant etiam patribus quibuslibet amantiores. Vide autem eorum quoque leges moderatas, et ab inani gloria liberas. *Habentes enim, inquit, vestimenta et alimenta, his contenti erimus (1. Tim. 6. 8):* non sicut ille Sinopeus, qui pannis obsitus et dolium habitans, cum nihil esset opus, multos quidem stupefecit, nulli autem profuit. Paulus autem nihil horum faciebat: neque enim spectabat ambitionem et honoris desiderium, sed et decore induebatur vestibus, et domi assidue habitabat, seque plane perfectum ostendebat in alia omni virtute: quod despiciebat Cynicus, intemperanter vivens et palam indecore se gerens (a), ab inani gloria abreptus. Si quis enim roget cur in dolio habitaverit, nullam aliam causam inveniet quam vanam gloriam.

5. *Vana gloria sæva bellua.* — Paulus autem etiam domum, quam Romæ incolebat, mercede conduxit. Quamquam qui longe fortiora poterat, multo magis hoc protuisset. Sed non aspiciebat ad gloriam, sævam belluam, horrendum dæmonem, pestem orbis terræ, venenatam viperam. Sicut enim illa bestia dentibus uterum matris discerpit, ita etiam hoc vitium parentem dilacerat. Undenam ergo vario huic morbo invenieris medicamentum? Si eos qui ipsum conculcarunt in medium adduxeris, et ad illorum imaginem respiciens, sic vitam composueris. Patriarcha enim Abraham; sed nemo mihi vitio vertat ejusdem rei repetitionem, si sæpe ejus et in omnibus meminimus. Hoc enim est quod illum quoque reddit maxime admirabilem, et eos qui non ipsum æmulantur, omni privata venia. Nam si eum quidem in parte aliqua, in alia autem parte alium se recte gessisse ostenderimus, dixerit aliquis difficile esse virtutis exercitium; non esse enim facile omnia simul recte gerere, quorum partem sanctorum singuli gesserunt: cum autem inveniat unus et idem omnia obtinere, quam habebunt excusationem qui post legem et gratiam non possunt ad eandem pervenire mensuram, ad quam qui fuerunt ante legem et gratiam? Quomodo ergo hic patriarcha hanc belluam vicit et superavit, quando fuit ei controversia cum filio fratris? Nam cum minor portio ei obtigisset, ei primas partes non esset assequutus, non doluit. Scitis autem quod in his rebus dedecus est pejus damno iis qui sunt pusilli animi, et maxime quando ipse omnium dominus, sicut tunc ille, et qui prior cœperat honorare, non vicissim honore afficitur. Sed tamen nihil horum illum momordit, sed et cum secundas haberet partes fuit contentus, et injuria affectus a juvene senex, et patruus a fratris filio, non succensuit neque ægre tulit, sed similiter eum amabat et curabat. Rursus ex magno illo et terribili bello parva victoria, vique pro-

(a) Quæ hic de Diogene Cynico feruntur, apud Diogenem Laertium et sexcentis in aliis veterum locis habentur.

pulsatis et profligatis barbaris, de victoria non triumphat nec erigit tropæum: volebat enim tantum servare, non se ostentare. Excepit rursus hospites; neque hic inani gloria laboravit, sed et ipse occurrebat et adorabat, non tamquam dans beneficium, sed tamquam beneficio affectus: et vocat dominos, nesciens quidem quinam accessissent, et loco ancillæ constituit uxorem. Cum autem antea in Ægypto admirabilis apparuisset, et hanc ipsam uxorem recepisset, tantumque esset honorem consoquutus, apud neminem se ostentat; sed infirmitatis quidem eum regem appellabant, ipse autem solvit pretium sepulcri. Cum autem mitteret famulum, uxorem filio adducturum, nihil jussit magnam aut præclarum de se dicere, sed solum sponsam adducere. Vis etiam examinare eos qui erant sub gratia, quando eos undique circumfluebat magna doctrinæ gloria, et videre hoc quoque vitium tunc ejectum et eliminatum?

Pauli laus. — Cogita mihi hunc ipsum qui hæc dicit, quomodo semper totum Deo tribuat, quomodo suorum quidem peccatorum assidue meminerit, recte autem factorum non item. Sed si quando oporteat corrigere discipulos et cogatur hoc facere, eam non vocat insipientiam, et Petro primas cedit: nec erubescit operari apud Priscillam et Aquilam (Act. 18): et ubique conatus est se ostendere humilem et abjectum, non in foro superbe incedens neque turbas circumferens, sed se referens in numerum eorum qui sunt obscuri et non insignes. Et ideo dicebat, *Præsentia autem corporis est infirma* (2. Cor. 10. 10), hoc est, despicienda, et quæ nullum habeat fastum; et rursus: *Opto vos nihil mali facere, ne nos probati videamur* (2. Cor. 13. 7). Et quid mirum, si hanc despicit gloriam? Qui enim supernam illam despicit, ut et regnum et gehennam, secundum Christi placitum (optat enim esse anathema a Christo [Rom. 9. 5] pro Christi gloria: nam etiamsi pro Judæis hoc se dicat velle pati, hoc dicit, ne quis stultus putet ipsum promissiones illis factas sibi sumere): si ille ergo paratus erat ea præterire, quid miraris, si humana despicit? Sed eos qui nunc sunt demergunt omnia, non solum gloriæ cupiditas, sed etiam contrarium, contumelia et metus infamiæ. Nam et si quispiam laudaverit, intumescis, et si vituperaverit, deprimeris. Et sicut corpora imbecilla offenduntur vel a quibuslibet, ita etiam pusillæ et abjectæ animæ. Eos enim qui sunt hujusmodi, non solum paupertas, sed etiam divitiæ perdunt; non tristitia solum, sed etiam gaudium, et quæ sunt jucunda magis quam quæ tristia. Nam paupertas quidem cogit esse temperantem; divitiæ autem sæpe educunt etiam ad aliquod magnam malum. Et sicut qui febriunt, ab omnibus offenduntur: ita qui sunt animo corrupto et depravato, læduntur ab omnibus.

6. *Christianus quomodo officii debeat erga temporalia. Anima quomodo curanda. Divitum mala conditio.* — Hæc ergo cum sciamus, ne fugiamus paupertatem, neque admiremur divitias; sed animum ita comparemus ut sit aptus et idoneus ad omnia. Nam qui do-

num ædificat, non eo spectat, ut in eam non cadat pluvia, neque ut ad eam non veniat radius; hoc enim fieri nequit; sed ut ad omnia ferenda apta sit et idonea. Et qui navem fabricatur, non id curat ut in eam non irrumpant fluctus, neque ut non excitetur maris tempestas; hoc enim fieri nequit; sed ut navis tabulata apta sint ad omnia. Rursus qui curam gerit corporis, non eo spectat ut non sit aeris inæqualitas et intemperies, sed ut corpus omnia hæc facile ferat. Sic etiam faciamus in anima, et studium ponamus, non ut paupertatem fugiamus, neque ut simus divites, sed ut unumquodque ex iis ita tractemus, ut in tuto cecuramus. Propterea diis dimissis, et divitiis et paupertati aptam officiamus animam. Nam etiamsi nihil humani accadat, quod quidem ut plurimum fieri non potest, sic quoque erit melior qui non querit divitias, sed omnia facile potest ferre, quam is qui semper est dives. Quare? Primum quidem, qui est hujusmodi, ex se et apud se habet quod sit in tuto, ille autem extrinsecus. Et sicut miles ille melior est qui confidit corpori et arti bellicæ, quam qui solum vires habet in armis: ita qui a virtute septus est et munitus, melior est eo qui confidit pecuniis. Secundo, quod etiamsi in paupertatem non incidit, fieri non potest ut ipse non sit obnoxius perturbationi: multos enim fluctus et perturbationes habent divitiæ. Sed non virtus: hæc voluptatem modo habet et securitatem: inexpugnabilem enim reddit insidiantibus: contra autem divitiæ, et facile invadi possunt et abripi. Et sicut inter animalia cervi et lepores maxime omnium facile capi possunt propter timiditatem a natura insitam; aper autem et taurus et leo non facile incidant in insidiatores: ita etiam videre est in divitibus, et in iis qui sua sponte degunt in paupertate. Nam hic quidem similis est leoni et tauro, ille autem cervo et lepori. Quem enim non timeat dives? annon latrones, annon principes, annon invidos, annon calumniatores? Et quid dico latrones et calumniatores, cum ipsos etiam famulos habeat suspectos? Et quid dico vivus? ne mortuus quidem liber est a maleficio latronum, neque mors eum potest in tuto collocare; sed et mortuum deprædantur malefici: adeo instabilis et lubrica res sunt divitiæ. Non solum enim perfodiuntur domus, sed etiam sepulcra perrumpuntur et loculi. Quid ergo his fieri potuerit miserius, cum ne mors quidem ei hanc præbeat securitatem; sed infelix illud corpus, ne vita quidem privatam, a malis quæ sunt in vita sit liberatum; cum ii qui ea admittunt maleficia, etiam cum pulvere et cinere contendunt bellum gerere, et multo gravius quam cum viveret? Nam tunc quidem penuarium ingredientiæ, areulas quidem movebant, a corpore autem abstinebant, neque tam multa accipiebant ut ipsum etiam corpus nudarent: nunc autem ne ab iis quidem abstinent execrandæ manus eorum qui sepulcra effodiunt, sed ipsum movent et versant, et cum summa crudelitate ipsum contumelia et probro afficiunt. Nam postquam terræ mandatam fuit, illud etiam vestium amictu nudatum sic sinunt projectum

κατὰ κράτος ἐλάσας, οὐκ ἐμπομπεύει τῇ νίκῃ, οὐδὲ τρέπαιον ἴστησι· σῶσαι γὰρ ἐβούλετο μόνον, οὐκ ἐπίδειξασθαι. Σένους ἐδέχτο πάλιν, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐκενοδόξει, ἀλλ' αὐτὸς καὶ προσέτερεχε καὶ προσεκύνει, οὐχ ὡς εὖ ποιῶν, ἀλλ' ὡς εὖ πάσχων, καὶ κυρίου καλεῖ, οὐδὲ εἰδῶς τίνες ποτὲ εἰσιν οἱ παραγενόμενοι, καὶ παρίστησι τὴν γυναῖκα ἐν τάξει θεραπευίδος. Καὶ ἐν Αἰγύπτῳ δὲ πρὸς τοῦτου θαυμαστὸς οὕτω φανεῖς, καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν γυναῖκα ἀπολαβὼν, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσας τιμῆς, πρὸς οὐδένα ἐπιδείκνυται· ἀλλ' οἱ μὲν ἐγγύριοι καὶ βασιλέα αὐτὸν ἐκάλουν, αὐτὸς δὲ καὶ τιμὴν κατέβαλε τοῦ τάφου. Καὶ ἠνίκα δὲ ἐπεμπε μνηστευσόμενος τῷ παιδί, οὐδὲν ἐκέλευσε μέγα περὶ αὐτοῦ καὶ λαμπρὸν εἰπεῖν, ἀλλ' ἀπλῶς ἀγαγεῖν τὴν νύμφην. Βούλει καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς χάριτος ἐξετάσαι, ὅτε πολλὴ πανταχόθεν αὐτοὺς [329] περιέρρει τῆς διδασκαλίας ἡ δόξα, καὶ ἰδεῖν καὶ τότε τοῦτο τὸ πάθος ἐκβεδλημένον;

Ἐννόησόν μοι τοῦτον αὐτὸν τὸν ταῦτα λέγοντα, πῶς αἶε τὸ πᾶν ἀντίθῃσι τῷ Θεῷ, πῶς τῶν μὲν ἀμαρτημάτων αὐτοῦ μέμνηται συνεχῶς, τῶν δὲ καθ' ὁρθωμάτων οὐκέτι. Πλὴν εἰ ποτε μαθητὰς ἐπανορθώσαι δέοι, κἂν ἀναγκασθῇ ποιῆσαι τοῦτο, ἀφροσύνην τὸ πρᾶγμα καλεῖ, καὶ τῶν πρωτείων τῷ Πέτρῳ παραχωρεῖ, καὶ οὐκ αἰσχύνεται ἐργαζόμενος παρὰ Πρισκίλλῃ καὶ Ἀκύλα, καὶ πανταχοῦ ταπεινὸν ἑαυτὸν ἐσπούδακε δεικνύναι, οὐ σοδῶν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, οὐδὲ ἄλλους περιφέρων, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀτήμοις κατατάσσων ἑαυτὸν. Διὸ καὶ ἔλεγεν, Ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, τουτέστιν, εὐκαταφρόνητος καὶ οὐδὲν ἔχουσα κομφόν· καὶ πάλιν, *Εὐχομαι ὑμᾶς μὴ ποιῆσαι κακὸν μηδὲν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δόκιμοι φανώμεν*. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ δόξης καταφρονεῖ ταύτης; Ὁ γὰρ τῆς ἄνω δόξης καταφρονῶν καὶ βασιλείας καὶ γεννῆς διὰ τὸ τῷ Χριστῷ δοκοῦν (καὶ γὰρ ἀνάθεμα εὐχεται εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῆς τοῦ Χριστοῦ δόξης· κἂν γὰρ ὑπὲρ Ἰουδαίων τοῦτο λέγῃ βούλεσθαι· πάσχειν, διὰ τοῦτο λέγει, ἵνα μὴ δόξη τις τῶν ἀνοήτων ἐπιλαμβάνεσθαι τῶν ἐπαγγελιῶν τῶν πρὸς αὐτοὺς γεγεννημένων)· εἰ τοίνυν ἐκεῖνα παραδραμεῖν ἔτοιμος, τί θαυμάζεις, εἰ τὰ ἀνθρώπων ὑπερορᾷ; Ἀλλὰ τοὺς νῦν ἅπαντα βαπτίζει, οὐ δόξης ἐπιθυμία μόνον, ἀλλὰ καὶ τούναντιον ὕβρις καὶ ἀτιμίας δόξος. Ἄν τε γὰρ ἐπαινήσῃ τις, ἐφουσθήσῃ, ἂν τε ψέξῃ, κατηνέχθῃ; ἂν. Καὶ καθάπερ τὰ ἀσθενῆ σώματα καὶ ἀπὸ τῶν τυχόντων ἐπηρεάζεται, οὕτω καὶ αἱ χαμαιζῆλοι ψυχαί. Τοὺς γὰρ τοιούτους οὐ πένια μόνον, ἀλλὰ καὶ πλοῦτος ἀπόλλυσιν, οὐ λύπη μόνον, ἀλλὰ καὶ χαρὰ, καὶ τὰ χρηστὰ μᾶλλον ἢ τὰ λυπηρὰ. Ἡ μὲν γὰρ πένια καὶ σωφρονεῖν ἀναγκάζει, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ εἰς κακὸν τι μέγα ἐξάγει πολλάκις. Καὶ ὡσπερ οἱ κυρέττοντες πρὸς πάντα εἰσὶ δυσάρεστοι, οὕτω καὶ οἱ διεφθαρμένοι τὴν ψυχὴν πάντοθεν κλήττονται.

ζ'. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ πένιαν φεύγωμεν, μὴ πλοῦτον θαυμάζωμεν, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν πρὸς πάντα ἱκανὴν κατασκευάζωμεν. Καὶ γὰρ οἰκίαν τις οἰκοδομοῦμενος, οὐ τοῦτο σκοπεῖ, ὅπως μήτε ὑετὸς ἐπ' αὐτὴν κατενεχθῆ, μήτε ἀκτίς ἔλθοι· τοῦτο γὰρ ἀμήχανον· ἀλλ' ὅπως αὐτὴ ἱκανὴ γένοιτο πάντα φέρειν. Καὶ ὁ πλοῦτος δὲ τεκταινόμενος, οὐχ ὅπως μὴ κύματα αὐτῷ προσρήξῃ, μηδὲ χειμῶν ἀρθείη θαλάσσης, ποιεῖ τι καὶ μηχανάται· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἀμήχανον·

ἀλλ' ὅπως οἱ τοῖχοι τῆς ναῶς πρὸς ἅπαντα εἰεν ἐπιτήδειοι. Καὶ ὁ σώματος φροντίζων πάλιν οὐ τοῦτο σκοπεῖ, ὅπως μὴ ἀνωμαλία ἀέρων γένοιτο, ἀλλ' ὅπως τὸ σῶμα εὐκόλως ἅπαντα ταῦτα φέροι. Οὕτω τοίνυν καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ποιῶμεν, καὶ μὴ ὅπως φύγωμεν πένιαν, μηδὲ ὅπως γενώμεθα πλούσιοι σπουδάζωμεν, ἀλλ' ὅπως πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἀσφάλειαν ἕκαστον τοῦτον μεταχειρίσωμεν. [330] Διὸ ταῦτα ἀφέντες, κατασκευάζωμεν τὴν ψυχὴν καὶ πλοῦτι καὶ πενίᾳ ἐπιτηδείαν. Κἂν γὰρ μηδὲν ἀνθρώπινον συμβαίῃ, ὅπερ ὡς τὰ πολλὰ ἀδύνατον, καὶ οὕτω βελτίων ὁ μὴ πλοῦτος ζῆτων, ἀλλ' εἰδῶς πάντα φέρειν εὐκόλως, τοῦ ἁπαντὸς πλουτοῦντος. Τί δήποτε; Πρῶτον μὲν ὁ τοιοῦτος ὀκοθεν ἔχει τὸ ἀσφαλές, ἐκεῖνος δὲ ἐξώθεν. Καὶ ὡσπερ στρατιώτης βελτίων ὁ τῷ σώματι θαρρῶν καὶ τῇ τέχνῃ τοῦ πολεμεῖν, τοῦ τὴν ἰσχίαν ἐν τοῖς ὅπλοις ἔχοντος μόνον· οὕτω τοῦ χρήμασι θαρρῶντος ὁ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς πεφραγμένος ἀμείνων. Δεύτερον, ὅτι, κἂν εἰς πένιαν μὴ καταπέση, οὐ δυνατὸν αὐτὸν ἀτάραχον εἶναι· καὶ γὰρ πολλοὺς ἔχει κλύδωνας ὁ πλοῦτος καὶ παραχάς. Ἄλλ' οὐχ ἡ ἀρετὴ, ἀλλ' ἡδονὴ μόνον καὶ ἀσφάλειαν· καὶ γὰρ ἀχειρῶτον ποιεῖ τοῖς ἐπιβουλεύουσιν· ὁ δὲ πλοῦτος τούναντιον ἅπαν, εὐεπιχειρῆτον καὶ ἀλώσιμον. Καὶ καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις ἔλαφοι καὶ λαγωὶ μάλιστα πάντων εἰσὶν εὐχείρωτοι διὰ τὴν ἐν τῇ φύσει δειλίαν, ὅς δὲ ἄγριος καὶ ταῦρος καὶ λέων οὐδ' ἂν ἐμπέσειεν βραδίως τοῖς ἐπιβουλεύουσιν· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πλουτούντων, καὶ ἐν πενίᾳ ζώντων ἐκόντων ἔστιν ἰδεῖν. Ὁ μὲν γὰρ τῷ λέοντι καὶ τῷ ταύρῳ ἔοικεν, ὁ δὲ τῇ ἐλάφῳ καὶ τῷ λαγῶ. Τίνα γὰρ οὐ δίδοικεν ὁ πλοῦτος; οὐχὶ ληστὰς; οὐχὶ δυνάστας; οὐ βασιλῆους; οὐ συκοφάντας; Καὶ τί λέγω ληστὰς καὶ συκοφάντας, ὅπου γε καὶ τοὺς οἰκέτας αὐτοὺς ὑποπτεύει; Καὶ τί λέγω ζῶν; οὐδὲ τελευτήσας τῆς τῶν ληστευόντων κακουργίας ἀπῆλλακται, οὐδὲ ἰσχύει ὁ θάνατος ἐν ἀσφαλείᾳ αὐτὸν καταστήσαι, ἀλλὰ καὶ νεκρὸν ὄντα σωλῶσιν οἱ κακουργοῦντες· οὕτω πρᾶγμα ἐπισφαλές ὁ πλοῦτος. Οὐ γὰρ δὴ οἰκίαι διορῦττονται μόνον, ἀλλὰ καὶ τάφοι ἀναρῆθῃνται καὶ θῆκαι. Τί οὖν ἀθλιώτερον τοῦτου γένοιτ' ἂν, ὅταν μηδὲ θάνατος αὐτῷ παρέχῃ τὴν ἄδειαν ταύτην, ἀλλὰ τὸ δειλίον ἐκεῖνο σῶμα οὐδὲ ζωῆς ἀποστερηθὲν ἀπῆλλακται τῶν ἐν τῇ ζωῇ κακῶν, τῶν τὰ τοιαῦτα κακουργούντων καὶ πρὸς κόνιν καὶ τέφραν ἐπεγομένων πολεμεῖν, καὶ πολλῶν χαλεπώτερον, ἢ ἠνίκα ἐζῆ; Τότε μὲν γὰρ εἰς ταμίειον εἰσιόντες, τὰ κινώτια μὲν ἐκίνουν, τοῦ σώματος δὲ ἀπείγοντο, καὶ οὐκ ἂν τοσαῦτα ἔλαβον, ὡς καὶ αὐτὸ γυμνώσαι τὸ σῶμα· νυνὶ δὲ οὐδὲ τούτων ἀπέχονται αἱ μιαιφαί τῶν τυμωρῶν χεῖρες, ἀλλὰ κινῶσιν αὐτὸ καὶ περιστρέφουσι, καὶ μετὰ πολλῆς ὀμότητος ἐνουθρίζουσι. Μετὰ γὰρ τὴν παραδοθῆναι τῇ γῆ, γυμνὸν καὶ τῆς ἐκείθεν περιβολῆς καὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἱματίων ποιήσαντες, οὕτως ἀφιδῶν ἐξίβηθαι. Τίς οὖν οὕτω πολέμιος, ὡς ὁ πλοῦτος, ζώντων μὲν καὶ τὴν ψυχὴν ἀπολλύς, τελευτησάντων δὲ καὶ τὸ σῶμα ἐνουθρίζων, καὶ οὐδὲ τῇ γῆ κρύπτεσθαι συγχωρῶν; ὁ κοινὸν καὶ τῶν καταδικῶν ἐστὶ, καὶ τῶν ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις [331] ἐαλωκότων. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ τοῦ θανάτου τὴν δίκην ἀπαιτήσαντες οἱ νομοθέται, οὐδὲν πραιτέρω περιεργάζονται· τοίτους δὲ ὁ πλοῦτος καὶ μετὰ θάνατον πικροτάτην ἀπαιτεῖ δίκην, γυμνός· προτιθεὶς καὶ ἀτάφους, θέαμα δεινὸν καὶ ἐλεεινόν. Καὶ γὰρ τῶν ἀπὸ ψήφου τοῦτο πασχόντων καὶ θυμοῦ δικαστικοῦ χαλεπώτερα οὗτοι πάσχουσιν. Ἐκεῖνος

μὲν γὰρ μίαν τὴν πρώτην καὶ δευτέραν ἡμέραν μείναντες ἄταφοι, τῇ γῆ παραδίδονται· οὗτοι δὲ ὅταν παραδοθῶσι τῇ γῆ, τότε γυμνοῦνται καὶ ὑβρίζονται. Εἰ δὲ μὴ καὶ τὴν θήκην λαβόντες ἀπέρχονται οἱ λησταί, οὐκέτι τῷ πλούτῳ χάρις, ἀλλὰ τῇ πείνᾳ κἀνταῦθα· αὕτη γὰρ αὐτὴν φυλάττει· ὡς εἰ γε καὶ ταύτην ἐνεχειρίζομεν τῷ πλούτῳ, καὶ ἀφέντες ἀπὸ λίθου κατασκευάζειν αὐτὴν, ἐγαλκεύσαμεν ἀπὸ χρυσοῦ, καὶ ταύτην ἂν ἀπωλέσαμεν. Οὕτως ἄπιστον πρᾶγμα ὁ πλούτος, καὶ οὐ τῶν ἐχόντων τοσοῦτόν ἐστιν, ὅσον τῶν ἀρπάξαι ἐπιχειρούντων. Ὡστε περιττὸς ὁ λόγος ἐκεῖνος ὁ Θεοῦδάζων δεικνύει ὅτι δυσχειρωτὸν ὁ πλούτος, ὅπου οὐδὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τελευταίας τυγχάνουσιν ἀσφαλείας οἱ τοῦτον ἔχοντες. Καίτοι γε τίς πρὸς τὸν ἀπελθόντα οὐ καταλλάττεται, κἂν θηρίον ᾖ, κἂν δαίμων, κἂν ὄστισόν; καὶ γὰρ ἡ θεὰ Ἰκαὴ καὶ τὸν σφόδρα σιδηροῦν καὶ ἀνάληγον ἐπικάμψαι. Διὰ τοῦτο, ὅταν τις ἴδῃ νεκρὸν, κἂν ἐχθρὸν ἴδῃ, κἂν πολέμιον, μετὰ τῶν φιλιτῶν διακρούει· καὶ ἡ μὲν ὀργὴ μετὰ τῆς ζωῆς σθένυται, ὁ δὲ ἔλεος ἐπεισάγεται. Καὶ οὐκ ἂν τις ἐπὶ κήδους καὶ ἐκφορᾶς διαγνοῖ τὸν ἐχθρὸν, καὶ τὸν οὐ τοιοῦτον· οὕτως ἅπαντες τὴν κοινὴν αἰδοῦνται φύσιν, καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν εἰσενεχθέντας νόμους. Ἄλλ' ὁ πλούτος, οὐδὲ τοῦτου τυχόν, ἀφίησι τὴν ὀργὴν τοῖς κτησαμένοις αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς οὐδὲν ἠδικημένους τοῦ τετελευτηκότος ἐχθροὺς καθίστησιν, εἰ γε τὸ νεκρὸν σῶμα γυμνοῦν, τῶν σφόδρα ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ἐστί. Καὶ ἡ μὲν φύσις καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῷ καταλλάττει τότε, ὁ δὲ πλούτος καὶ τοὺς οὐδὲν ἔχοντας ἐγκαλεῖν ἐκπολεμοῖ, καὶ ἐν ἐρημίᾳ πολλῇ τὸ σῶμα αἰκίζεται. Καίτοι πολλὰ ἐκεῖ τὰ δυνάμενα ἐπισπασθαι πρὸς οἶκτον, αὐτὸ τὸ νεκρὸν εἶναι, τὸ ἀκίνητον, τὸ πρὸς γῆν ὀδεῦν καὶ φθορᾶν, τὸ μηδὲν παρῆναι τὸν βοηθήσοντα. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων κατακλᾷ τοὺς μιᾶρου; ἐκεῖνος διὰ τὴν ἀπὸ τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας τυραννίδα. Ὁ γὰρ τῆς φιλοχρηματίας ἔρωσ, καθάπερ τις τύραννος ἀπηνῆς, ἐφέστηκεν ἐγκλευόμενος αὐτοῖς τὰ ἀπάνθρωπα ἐπιτάγματα ἐκεῖνα, καὶ θηρία ποιήσας, οὕτως ἐπὶ τὰς θήκας ἀγει.

Καθάπερ γὰρ θηρία τοῖς τετελευτηκόσιν ἐπιτιθέμενοι, οὐδ' ἂν τῶν σαρκῶν ἀπέσχοντο, εἰ γέ που χρῆσιμα ἦν αὐτοῖς τὰ μέλη. Τοιαῦτα ἀπολαύομεν τοῦ πλούτου, καὶ μετὰ τελευτῆν ὑβρίζομενοι, καὶ ταφῆς ἀποστερούμενοι, ἧς καὶ οἱ τὰ ἀνήκεστα τετολημῆτες ἀπολαύουσιν. Ἔτι [332] οὖν, εἰπέ μοι, στέρξομεν αὐτὸν τὸν οὕτω πολέμιον; Μὴ, παρακαλῶ, μὴ, ἀδελφοί, ἀλλὰ φεύγωμεν ἀμεταστρεπτι· κἂν εἰς χεῖρας ἔλθῃ τὰς ἡμετέρας, μὴ κατέχωμεν ἔνδον, ἀλλὰ δῆσωμεν αὐτὸν ταῖς τῶν πενήτων χερσὶ. Ταῦτα γὰρ αὐτὸν δύναται μᾶλλον τὰ δεσμὰ κατέχειν, καὶ ἐκ τῶν ταμειῶν ἐκείνων οὐδέποτε διαφεύξεται, καὶ ὁ ἄπιστος οὗτος μένει λοιπὸν πιστὸς, χειροῆθης, ἡμερῶς, τῇ τῆς ἐλεημοσύνης δεξιᾷ ταῦτα γινόμενος. Ἄν μὲν οὖν παραγένηται ποτε ἡμῖν, ταύτην παραδῶμεν αὐτόν· ἂν δὲ μὴ παραγένηται, μὴ ζητῶμεν, μηδὲ ἀγχωμεν ἑαυτοὺς, μηδὲ τοὺς ἔχοντας μακαρίζομεν. Ποῖος γὰρ οὗτος μακαρισμὸς; πλὴν εἰ μὴ καὶ τοὺς θηριομάχους ζηλωτοὺς εἶναι φαίης, ὅτι τὰ πολυτέμνητα ἐκεῖνα θηρία κατακλείσαντες, ἐαυτοῖς φυλάττουσιν οἱ τοὺς τοιοῦτους τιθέντες ἀγῶνας, αὐτοὶ μέντοι οὐ προσελθεῖν, οὐκ ἄψασθαι τολμώντες, ἀλλ' ἀγωνιῶντες αὐτὰ καὶ τρέμοντες. Τοιοῦτον γὰρ τι καὶ οἱ πλουτοῦντες πάσχουσιν, ὥσπερ θηρίον ἀπηνῆς ἐν τοῖς ταμείοις κατακλείσαντες τὸν πλούτον, καὶ καθ' ἑκάστην παρ' αὐτοῦ τὴν ἡμέραν μυρία δεχόμενοι τὰ τραύματα, ἀπεναντίας τοῖς θηρίοις. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ ὅταν ἐξαγάγῃς, τότε λυμαινεται τοῖς ἅπαντοῖσιν· οὗτος δὲ ὅταν συγκεκλεισμένος ᾖ καὶ φυλαττόμενος, τότε ἀπόλλυσι τοὺς κεκτημένους αὐτόν καὶ φυλάττοντας. Ἄλλ' ἡμεῖς τὸ θηρίον τοῦτο ποιήσωμεν ἡμερον. Ἔσται δὲ ἡμερον, ἂν μὴ κατακλείωμεν αὐτὸ, ἀλλὰ ταῖς ἀπάντων τῶν δεομένων προσάγωμεν χερσίν. Οὕτω καὶ τὰ μέγιστα ἐντεῦθεν καρπωσόμεθα ἀγαθὰ, καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ μετὰ ἀσφαλείας καὶ χρηστῆς ζῶντες ἐλπίδος, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἡμέραν μετὰ παρρησίας ἰστάμενοι· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΓ΄.

Ἄδελφοί, μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε.

α'. Εἰκότως μετὰ τὴν πολλὴν κατασκευὴν καὶ τὴν ἀπόδειξιν, σφοδρότερον κέχρηται τῷ λόγῳ, καὶ πολλῇ τῇ ἐπιτιμήσει, καὶ παραδειγματος μέμνηται καταλήλου τῶ ὑποκειμένῳ. Καὶ γὰρ τὰ παιδία πρὸς μὲν τὰ μικρὰ κέχρηται καὶ ἐπιτόχεται, τῶν δὲ σφόδρα μεγάλων οὐ τοσοῦτον ἔχει θαῦμα. Ἐπεὶ οὖν καὶ οὗτοι γλωσσῶν ἔχοντες χάρισμα, τὸ πᾶν ἔχειν ἐνόμιζον, ὅπερ τῶν ἄλλων ἔσχατον ἦν, διὰ τοῦτό φησι, *Μὴ παιδία γίνεσθε, τούτῃστι, μὴ ἀνόητοι, ἔνθα συνετοὺς εἶναι χρῆ, ἀλλ' ἐκεῖ νήπιοι καὶ ἀφελεῖς, ἔνθα ἀδικία, ἔνθα κενοδοξία, ἔνθα φύσημα· τὸν γὰρ τῇ κακίᾳ νηπιάζοντα καὶ φρόνιμον εἶναι δεῖ.* Ὡσπερ γὰρ φρόνησις μετὰ κακουργίας οὐκ ἂν εἴη φρόνησις, οὕτω καὶ ἀφέλεια [333] μετὰ ἀνοίας οὐκ ἂν εἴη ἀφέλεια. Καὶ γὰρ ἐν τῇ ἀφελείᾳ καὶ τὴν ἀνοίαν φεύγειν

δεῖ, καὶ ἐν τῇ φρονήσει τὴν πονηρίαν. Καθάπερ γὰρ οὔτε τὰ πικρὰ φάρμακα πέρα τοῦ δένοντος, οὔτε τὰ γλυκῆα ὀνίνησιν, οὕτως οὐδὲ ἀφέλεια καθ' ἑαυτὴν, οὐδὲ φρόνησις. Διόπερ ἀμφοτέρα κατακεράσαι κελεύων ὁ Χριστὸς ἔλεγε, *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς οἱ περιστεραί.* Τί δὲ ἐστὶ νήπιον εἶναι κακίᾳ; Τὸ μηδὲ εἰδέναι τί ποτέ ἐστι κακία· τοιοῦτος γὰρ αὐτοὺς εἶναι ἐβούλετο. Διὸ καὶ ἔλεγεν, *Ὅπως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία.* Οὐκ εἶπε, *Τολμᾶται, ἀλλ', Ἀκούεται.* Ἰστε γὰρ ὅπως τὸ πρᾶγμα, φησὶν· ἠκούσατε γὰρ αὐτὸ ποτε. Καὶ γὰρ ἐβούλετο καὶ ἀνδρας αὐτοὺς εἶναι καὶ παῖδας, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐν τῇ κακίᾳ, τὸ δὲ ἐν τῇ φρονήσει. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ ἀνὴρ γένοιτ' ἂν ἀνὴρ, ἔαν καὶ παιδίον ᾖ· ἔως δὲ ἂν μὴ παιδίον ᾖ τῇ πονηρίᾳ, οὐδὲ ἀνὴρ ἔσται. Ὁ γὰρ κακοῦργος οὐκ ἔσται τέλειος, ἀλλ' ἀνόητος. *Ἐν τῷ γὰρ νόμῳ γέγραπται, ὅτι ἐν ἐτερογλώσσοις, καὶ ἐν χεῖλεσιν ἐτέροις λαλήσω τῷ λαφ τούτῳ,*

jacere. Quis est ergo divitiis major hostis, quæ vivorum quidem perdunt animam, mortuorum autem etiam corpus probro et contumelia afficiunt, et ne terra quidem tegi permittunt? quod quidem est commune et iis qui sunt condemnati, et rerum turpissimarum convicti. Nam cum de illis quidem pœnas capitis exegerint, legislatores nihil ulterius inquirunt: ab his autem divitiæ post mortem pœnas gravissimas exigunt, nudos exponentes et insepultos, spectaculum grave et miserabile. Hi enim graviora ferunt, quam ii, qui id patiuntur a iudicis calculo et ira. Nam illi quidem cum uno et altero die manserint insepulti, terræ mandantur: hi vero cum terræ mandati fuerint, tunc nudantur, probroque et contumelia afficiuntur. Quod si non etiam rapto loculo recedunt latrones, de eo non divitiis, sed paupertati sunt habendæ gratiæ: ipsa enim illum eripit. Nam si eum commissemus divitiis, et non ex lapide construxissemus eum, sed ex auro, eum quoque perdidissemus. Adco infida res sunt divitiæ, nec tam sunt eorum qui habent, quam eorum qui rapere aggreduuntur. Quamobrem supervacanea est illa oratio, quæ confatur ostendere divitias esse expugnatu difficiles, cum nec in die quidem mortis tuti sint qui eas possident. Atqui quis non reconciliatur cum mortuo, etiamsi sit fera, etiamsi dæmon, etiamsi quilibet alius? sufficit enim spectaculum ad flectendum vel ferreum vel doloris expertem. Propterea cum quis viderit mortuum, etiamsi viderit inimicum et hostem, lacrymatur cum amicissimis: et ira quidem exstinguitur cum vita, ejus autem locum subit misericordia. Et in exsequiis et funeris elatione non discreveris inimicum ab eo qui hujusmodi non est: ita omnes communem reverentur naturam, et eas quæ de ea latæ sunt leges. Divitiæ autem ne hoc quidem assequuntur, iram immittunt in eos qui ipsas possident; sed et eos qui nulla affecti sunt injuria reddunt inimicos defuncti, siquidem mortuum corpus nudare est acrium inimicorum et hostium. Et natura quidem etiam inimicos ei tunc reconciliat; divitiæ autem etiam in eos bellum gerunt, quos ne possunt quidem ullius criminis accusare, et in magna solitudine crudeliter sæviunt in corpus. Atqui multa sunt illic quæ possunt attrahere ad misericordiam, hoc ipsum

quod sit mortuum, quod immobile, quod ad terram tendat et corruptionem, quod nemo adsit opem laturus. Sed nihil horum frangit illos execrandos, propter tyrannidem quæ ex improba oritur cupiditate. Amor enim pecuniæ, tamquam immanis quidam tyrannus, urget inhumana jussa imperans, eosque in feras mutatos, ita ducit ad loculos. Nam tamquam feræ mortuos invadentes, ne a carnibus quidem abstinerint, si membra illis essent utilia. Hos fructus percipimus ex divitiis, etiam post mortem probro et contumelia affecti et sepultura privati, quam assequuntur etiam qui nefaria perpetrarunt. Easne ergo, dic, rogo, adhuc amabimus quæ nobis sunt adeo infestæ et inimicæ? Nequaquam, rogo, nequaquam, fratres, sed fugiamus, nec faciem ad ea retro vertemus; et si in manus nostras venerint, ne intus retineamus, sed eas pauperum manibus alligemus. Hæc enim vincula eos magis possunt retinere, et nunquam effugient ex illis penuariis; istæque infidæ de cætero manent fideles, placidæ, mansuetæ, eleemosynæ dextera sic commutatæ. Si quando ergo ipsæ ad nos accesserint, ipsi eas tradamus: sin autem non adsuerint, ne queramus, nec nos ipsos suffocemus, neque eos qui habent beatos existimemus. Quomodo enim beatus hic existimandus? nisi eos qui cum bestiis pugnant beatos dixeris, quod in pretio habitas illas bestias sibi inclusas servent qui talia proponunt certamina, ipsi non audentes accedere nec tangere, sed ipsas formidantes et contremiscentes. Hoc ipsum accidit etiam divitibus, qui tamquam immanem bestiam divitias incluserunt in penuariis, et ab ipsa singulis diebus vulnera accipiunt innumerabilia, contrario plane modo quam fiat in bestiis: Nam illæ quidem, quando eas eduxeris, tunc exitium afferunt iis qui illis occurrunt: istæ autem cum fuerint inclusæ et servatæ, tunc eos perdunt qui ipsas possident et servant. Sed nos bestiam hanc reddamus mansuetam. Erit autem mansueta, si eam non incluserimus, sed in omnium egentium manus adduxerimus. Sic et maxima bona inde percipimus, et in vita presenti tuto ac secure et cum bona spe viventes, et in die futuro stantes cum fiducia: quam detur nobis omnibus assequi gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXXVI.

CAP. 14. v. 20. *Fratres, nolite pueri effici mentibus, sed malitia parvuli estote, mentibus autem perfecti estote.*

1. Merito post multam confirmationem et demonstrationem oratione utitur vehementiore et multa increpatione, et meminit exempli præsentis rei congruentis. Pueruli enim ad parvum quidem hianti ore stupent et mirantur, rerum autem valde magnarum non tanta tenentur admiratione. Quoniam ergo isti quoque linguarum habentes donum, se totum habere existimabant, quod quidem erat aliorum ultimum, propterea dicit: *Nolite pueri effici*; hoc est, non insipientes, ubi oportet esse sapientes; sed illic pueri et

simplices, ubi est injustitia, ubi inanis gloria, ubi tumor. Eum enim, qui vitio est infans, etiam prudentem esse oportet. Sicut enim prudentia cum improbitate nequaquam fuerit prudentia: ita etiam simplicitas cum amentia non fuerit simplicitas. Nam et in simplicitate fugienda est amentia, et in prudentia vitium et nequitia. Quemadmodum enim neque amara neque dulcia medicamenta prosunt, si talia sint plus quam par sit: ita nec simplicitas per se, nec prudentia. Quamobrem Christus utraque jubens temperare dicebat: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* (Math. 10. 16). Quil est autem esse parvulos seu infantes malitia seu vitio? Ne

nosse quidem quid sit vitium : eos enim vult esse tales. Et ideo dicebat : *Omnino inter vos auditur fornicatio* (1. Cor. 5. 1). Non dixit, Perpetratur, sed, *Auditur*. Rem enim, inquit, omnino scitis ; ipsam enim aliquando audivistis. Volebat enim ipsos esse et viros et pueros, sed hoc quidem in vitio, illud vero in prudentia. Sic enim et vir, vir fuerit, si fuerit parvulus : quamdiu autem non fuerit infans vitio, ne vir quidem erit. Nam qui est sceleratus, non erit perfectus, sed insipiens. 21. *In lege enim scriptum est : In aliis linguis et in labiis aliis loquar populo huic, et nec sic exaudient me, dicit Dominus*. Atqui nusquam in lege scriptum est, sed sicut prius dixi, universam veterem Scripturam semper vocat legem et prophetas et historias. Adducit autem testimonium ex Isaia propheta, rursus doni gloriam diminuens ad illorum utilitatem ; sed tamen ipsum eum laude ponit. Illud enim, *Nec sic*, erat ostendentis sufficere miraculum ad eos percellendos : si autem non crediderunt, eorum fuisse culpam. Et cur hoc fecit Deus, si non erant credituri ? Ut semper cerneretur facere quæ sua sunt. Cum ergo ostendisset etiam ex prophetia, signum non valde esse utile, subjunxit : 22. *Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus : prophetia autem non infidelibus, sed fidelibus*. 23. *Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum, et omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles, nonne dicent quod insanitis ?* 24. *Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus* : 25. *et sic occulta cordis ejus manifesta fiunt, et cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit*. Multam ex iis, quæ dicta sunt, hic videbis dubitationem. Si enim infidelibus signum sunt linguæ, quomodo dicit : Si viderint vos linguis loquentes infideles, dicent vos insanire ? et si prophetia non infidelibus, sed fidelibus, quomodo ex ea lucrabuntur etiam infideles ? Si enim intret, inquit, *infidelis vobis prophetantibus, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus*. Non hæc autem solum, sed etiam post eam secunda hinc oritur quæstio : apparebit enim lingua rursus major prophetia. Nam si linguæ sunt in signum infidelibus, prophetia autem fidelibus, id quod alios attrahit et conjungit, majus est eo quod familiares ac domesticos componit et concinnat. Quid est ergo quod dictum est ? Nihil difficile nec obscurum neque prioribus contrarium, sed valde conveniens, si attendamus. Nam prophetia quidem utrisque est apta, lingua autem minime. Ideo cum de lingua dixisset eam esse in signum, addidit, *Non fidelibus, sed infidelibus, hisque in signum*, hoc est, ad stupefaciendum, non adeo autem ad instituendum. At in prophetia, inquit, hoc ipsum fecit dicens : *Prophetia autem non infidelibus, sed fidelibus*. Neque enim fidelis opus habet ut signum videat, sed solum doctrina indiget et institutione. Quomodo ergo, inquit, dicis prophetiam utrisque esse utilem, cum ipse dicat, *Non infidelibus, sed fidelibus* ? Si diligenter et exacte examinaveris, scies quod dicitur. Non enim dixit prophetiam non esse utilem infidelibus, sed non

esse in signum, ut linguam, scilicet inutile. Neque infidelibus utile quid est lingua : unum enim est ejus opus ac munus, obstupescere solum ac conturbare. Signum est enim ex iis quæ sunt media : ut quando dicit : *Fac mecum signum*, et addit, *in bonum* ; et rursus, *Factus sum tanquam prodigium multis* (Psal. 85. 17. et 70. 7), hoc est, in signum.

2. Et ut scias eum hic adduxisse signum, non quasi faciat aliquid omni ex parte utile, id quod ex illo fit inducit. Quid hoc est autem ? *Dicent*, inquit, *quod insanitis*. Hoc autem dicit, non ex natura signi, sed ex illorum amentia. Infideles autem quando audieris, ne existimes eosdem ubique dici, sed aliquando eos qui morbo laborant incurabili, et manent ejusmodi ut non possint corrigi ; aliquando autem etiam eos qui possunt mutari : quales fuerunt tempore apostolorum qui admirabantur ea quæ dicuntur magna Dei ; cujusmodi fuit Cornelius. Hoc est ergo quod dicit : *Prophetia quidem est et in infidelibus et in fidelibus ; linguam autem audientes infideles et insipientes, non solum non lucrificiunt, sed etiam eos qui loquantur irrident tanquam insanos : est enim eis solum in signum, hoc est, ut tantummodo obstupescant*. Nam si sapuissent, etiam lucrati essent propter signum quod fuit illis datum. Non enim tunc erant solum qui ebrietatis insimularent, sed multi eos etiam admirabantur tanquam Dei magna loquentes : quomobrem qui irridebant erant insipientes. Et ideo Paulus non absolute dixit : *Dicent vos insanire, sed addidit, idiotæ et infideles*. Prophetia autem non absolute in signum, sed ad fidem et utilitatem utrisque est apta et utilis. Idque etsi non statim, per ea tamen quæ deinceps sequuntur, apertius interpretatus est, dicens : *Convincitur ab omnibus. Si enim omnes prophetent, inquit, intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus : et sic occulta cordis ejus fiunt manifesta, et cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit*. Quomobrem non hoc solum major est prophetia, quod vim habeat in utrisque, sed etiam quod ex infidelibus eos attrahat qui sunt impudentiores. Neque enim idem erat miraculum quando Sapphiram convicit, quod quidem erat prophetia ; et quando linguis loquebatur Petrus : sed tunc quidem fuerunt omnes coercti ; quando autem loquebatur linguis, etiam pro deliro est habitus. Cum ergo dixisset linguam non profuisse, et hoc ipsum rursus extenuasset, eo quod culpam in Judæis contulisset, procedens ostendit id etiam lædere. Et cur datum est ? Ut procedat cum interpretatione : nam absque illo etiam contrarium evenit apud insipientes. Si, enim, inquit, *omnes loquantur linguis, ingrediantur autem infideles et idiotæ, dicent vos insanire* ; sicut etiam apostoli existimati sunt ebrii : dicebant enim, *Musto hi sunt repleti* (Act. 2. 13). Sed non est signi culpa, verum illorum ruditatis et injustitiæ. Propterea adjecit, *Idiotæ et infideles* : quare illorum imperitiæ et infidelitatis est existimatio. Nam ut prius dixi, non in iis quæ dantur vitio, sed in iis quæ non multum jurant, conatur donum ponere, ut eos reprimat, et

καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονται μου, λέγει Κύριος. Καίτοι γε οὐδαμῶς ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ἀλλ', ὅπερ ἐφθην εἰπὼν. πᾶσαν τὴν Παλαιὰν ἀεὶ νόμον καλεῖ καὶ τοὺς προφῆτας καὶ τὰς ἱστορίας. Παράγει δὲ τὴν μαρτυρίαν ἀπὸ 'Ἰσαίου τοῦ προφήτου, πάλιν ὑποταμνόμενος τοῦ χαρίσματος τὴν δόξαν, πρὸς τὸ ἐκείνων χρῆσιμον· ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτω μετ' ἐγκωμίου τιθῆσιν αὐτό. Τὸ γὰρ, *Οὐδὲ οὕτω*, δεικνύντο; ἦν, ὅτι ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς ἐκπληξῆσαι τὸ θαῦμα· εἰ δὲ οὐκ ἐπεσθῆσαν, ἐκείνων τὸ ἐγκλημα. Καὶ τίνος ἔνεκεν αὐτὸ ἐποίησεν ὁ Θεός, εἰ μὴ ἐμελλον πείθεσθαι; Ἴνα τὰ αὐτοῦ πανταχοῦ φαίνεται ποιῶν. Δείξας τοίνυν καὶ ἀπὸ τῆς προφητείας, ὅτι οὐ σφόδρα χρῆσιμον τὸ σημεῖον, ἐπήγαγεν· *Ὡστε αἱ γλώσσαις εἰς σημείων εἰσιν, οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις· ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν.* Ἐὰν οὖν συνέλθῃ ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸ αὐτὸ, καὶ πάντες γλώσσαις λαλώσιν, εἰσέλθῃσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἰδιώτης, οὐκ ἔρουσιν, ὅτι *Μαίνεσθε*; Ἐὰν δὲ πάντες προφητεύουσιν, εἰσέλθῃ δὲ τις ἀπιστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων· καὶ οὕτω τὰ κρυπτά τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνεται, καὶ πεισὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ Θεῷ ἀπαγγέλλων, ὅτι Θεός ἐστις ἐν ὑμῖν ἐστι. Πολλὴν ἐνταῦθα ἐκ τῶν εἰρημένων τὴν ἐπαπόρῃσιν ἴδοι τις; ἂν. Εἰ γὰρ τοῖς ἀπίστοις σημείων εἰσιν αἱ γλώσσαις, πῶς λέγει, Ἐὰν ἴδωσιν ὑμᾶς γλώσσαις λαλοῦντας οἱ ἀπιστοί, ἔρουσιν, ὅτι *Μαίνεσθε*; καὶ εἰ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν, πῶς καὶ οἱ ἀπιστοὶ ἐξ αὐτῆς κερδανοῦσιν; Ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ, φησὶν, ἀπιστος προφητεύοντων ὑμῶν, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, καὶ ἀνακρίνεται. Οὐχ αὕτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταύτην δευτέρα ἑτέρα ζήτησις ἐντεῦθεν φύεται· φανερὴται γὰρ ἡ γλῶττα πάλιν τῆς προφητείας μεζῶν. Εἰ γὰρ αἱ γλώσσαις εἰς σημείων τοῖς ἀπίστοις, ἡ δὲ προφητεία τοῖς πιστοῖς, τὸ τοῦς ἄλλοτριούς ἐφελκόμενον [334] καὶ οικειοῦν, μεζῶν τοῦ βυθίζοντο; τοῖς οικείοις. Τί οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; Οὐδὲν δύσκολον οὐδὲ ἀσαφές οὐδὲ ἐναντίον τοῖς ἐμπροσθεν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συμβαῖνον, ἐὰν προσέλωμεν. Ἡ μὲν γὰρ προφητεία ἀμφοτέροις ἐπιτηδεῖως, ἡ δὲ γλῶττα οὐκ ἐπιτηδεῖως. Διόπερ εἰπὼν ἐπὶ τῆς γλῶττης, *Εἰς σημείων ἐστὶ, προσέθηκεν, Οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις, καὶ τούτοις εἰς σημείων*, τουτέστιν, εἰς ἐκπληξιν, οὐκ εἰς κατήχησιν τοσοῦτον. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς προφητείας, φησὶ, τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐποίησεν, εἰπὼν, *Ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν*. Οὐδὲ γὰρ χρεῖαν ἔχει ὁ πιστὸς σημεῖον ἰδεῖν, ἀλλὰ διδασκαλίας δεῖται μόνον καὶ κατηχήσεως. Πῶς οὖν σὺ λέγεις, φησὶν, ἀμφοτέροις χρῆσιμον εἶναι τὴν προφητείαν, αὐτοῦ λέγοντος, *Οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν*; Ἐὰν ἀκριβῶς ἐξετάσῃς, εἴτῃ τὸ λεγόμενον. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐστὶ χρῆσιμος ἡ προφητεία τοῖς ἀπίστοις, ἀλλ', Οὐκ ἐστὶν εἰς σημείων, ὡς ἡ γλῶττα, ἀνωφελὲς δηλονότι. Οὐδὲ τοῖς ἀπίστοις τι χρῆσιμον ἡ γλῶττα· Ἐν γὰρ αὐτῆς ἐστὶ τὸ ἔργον, τὸ ἐκπληξῆσαι μόνον καὶ θορυβῆσαι. Τὸ γὰρ σημεῖον τῶν μέσων ἐστὶν· ὡς ὅταν λέγῃ, *Ποίησον μετ' ἐμοῦ σημεῖον*, καὶ προστίθῃσιν, *εἰς ἀγαθόν*· καὶ πάλιν, *Ἐγενήθη ὡς εἰς τέρας τοῖς πολλοῖς*, τουτέστιν, εἰς σημείων.

9. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τὸ σημεῖον ἐνταῦθα οὐχ ὡς

πάντη χρῆσιμόν τι ποιοῦν παρήγαγεν, ἐπήγαγε τὸ ἐξ αὐτοῦ γινόμενον. Τί δὲ ἦν τοῦτο; Ἐροῦσιν, φησὶν, ὅτι *Μαίνεσθε*. Τοῦτο δὲ οὐ παρὰ τὴν τοῦ σημείου φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀνοιαν ἐκείνων. Ἀπίστους δὲ ὅταν ἀκούσῃς, μὴ τοὺς αὐτοὺς πανταχοῦ νόμιζε λέγεσθαι, ἀλλὰ ποτὲ μὲν τοὺς τὰ ἀνίατα νοσοῦντας καὶ ἀδιορθώτους μένοντας, ποτὲ δὲ τοὺς καὶ μεταβαλέσθαι δυναμένους, οἳ ἦσαν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων οἱ θαυμάζοντες τὰ λεγόμενα τοῦ Θεοῦ μεγάλα· οἳ ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου. Ὁ τοίνυν λέγει, τουτέστιν ἐστὶν· ὅτι ἡ μὲν προφητεία καὶ ἐν τοῖς ἀπίστοις καὶ ἐν τοῖς πιστοῖς ἰσχύει· τὴν δὲ γλῶτταν ἀκούοντες οἱ ἀπιστοὶ καὶ ἀνόητοι, οὐ μόνον οὐ κερδανοῦσιν, ἀλλὰ καὶ καταγελῶσιν, ὡς μαινομένων, τῶν φθεγγομένων. Καὶ γὰρ εἰς σημείων ἐστὶν αὐτοῖς μόνον· τουτέστιν, εἰς τὸ ἐκπληττεσθαι ἀπλῶς· ὡς οἱ γε νοῦν ἔχοντες καὶ ἐκέρδαινον, δι' ὃ ἐδόθη τὸ σημεῖον. Οὐ γὰρ μόνον οἱ μέθην αὐτῶν κατηγοροῦντες ἦσαν τότε, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἐθαύμαζον αὐτοὺς, ὡς τὰ μεγάλα τοῦ Θεοῦ διηγουμένους· ὥστε οἱ γελῶντες, οἱ ἀνόητοι ἦσαν. Διὸ καὶ Παῦλος οὐκ ἀπλῶς εἶπεν, Ἐροῦσιν ὅτι *Μαίνεσθε*, ἀλλὰ προσέθηκεν, *Ἰδιῶται καὶ ἀπιστοί*. Ἡ δὲ προφητεία οὐκ εἰς σημείων ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ εἰς πίστιν καὶ εἰς ὠφέλειαν ἀμφοτέροις ἐπιτηδεῖα καὶ χρῆσιμος. Καὶ τοῦτο εἰ καὶ μὴ εὐθέως, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐξῆς σαφέστερον ἡρμηνεύσεν, εἰπὼν· *Ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων. Ἐὰν γὰρ πάντες προφητεύωσι, φησὶν, εἰσέλθῃ δὲ [335] τις ἀπιστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, καὶ οὕτω τὰ κρυπτά τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνεται, καὶ πεισὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι Θεός ἐστις ἐν ὑμῖν ἐστιν.* Ὡστε οὐ τούτῳ μόνον μέλιον ἡ προφητεία τῷ ἐν ἑκατέροις ἰσχύει, ἀλλὰ καὶ τῷ τοῦς ἀναισχυνοτέροις τῶν ἀπίστων ἐφέλκεσθαι. Οὐδὲ γὰρ τὸ αὐτὸ θαῦμα ἦν, ὅτε τὴν Σάπφειραν ἠλεγξεν, ὅπερ προφητείας ἦν, καὶ ὅτε γλώσσαις ἐλάλει Πέτρος· ἀλλὰ τότε μὲν πάντες συνεστάλησαν, ὅτε δὲ γλώσσαις ἐλάλει, καὶ παραπαίοντος ἔλαθε δόξαν. Εἰπὼν τοίνυν, ὅτι οὐκ ὠφέλησε γλῶττα, καὶ ὑποτεμόμενος· πάλιν αὐτὸ τοῦτο τῷ τὸ ἐγκλημα εἰς τοὺς Ἰουδαίους περιτρέψαι, προῖων δεικνύσιν ὅτι καὶ βλάπτει. Καὶ τίνος, φησὶν, ἔνεκεν ἐδόθη; Ἴνα μετὰ ἑρμηνείας προῖη· ὡς τούτου χωρὶς, καὶ τουναντίον ἐκβαίνει παρὰ τοῖς ἀνόητοις. Ἐὰν γὰρ, φησὶ, γλώσσαις πάντες λαλώσιν, εἰσέλθῃσι δὲ ἀπιστοὶ ἢ ἰδιῶται, ἔρουσιν, ὅτι *Μαίνεσθε*· καθάπερ οὖν καὶ οἱ ἀπόστολοι μεθύνοντες ἐλάμβανον ὑπόνοιαν· Οὗτοι γὰρ, φησὶ, γλυκύους μεμεστῶμένοι εἰσιν. Ἄλλ' οὐ τοῦ σημείου κατηγορεῖται, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἰδιωτείας. Διὰ τοῦτο προσέθηκεν, *Ἰδιῶται καὶ ἀπιστοί*, ὥστε τῆς ἐκείνων ἀπειρίας ἡ ὑπόληψις καὶ ἀπιστίας. Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, οὐκ ἐν τοῖς διαβεβλημένοις, ἀλλ' ἐν τοῖς οὐ σφόδρα ὠφελῶσι σπουδάζει κατατάξαι τὸ χάρισμα, καὶ τοῦτο, ὥστε καταστῆλαι αὐτοὺς καὶ εἰς ἀνάγκην ἀγαγεῖν τοῦ τὸν ἑρμηνεύοντα ἐπιζητεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ πρὸς τοῦτο ἐύρωον, ἀλλὰ πρὸς ἐπιδειξιν αὐτῷ καὶ φιλοτιμίαν ἐπέχρηστο οἱ πολλοί, ἀπὸ τούτου μάλιστα ἀπάγει, δεικνύς ὅτι εἰς δόξαν παραβλάπτονται, μανίας ὑπόληψιν κτώμενοι. Καὶ τοῦτο μάλιστα ἐστὶν, ὃ συνεχῶς ἐπιχειρεῖ κατασκευάζειν ὁ Παῦλος, ὅταν τινὸς ἀπάγειν βούληται, εἰς αὐτὰ δὲ ἐπιθυμεί δεικνύσιν αὐτὸν παραβλαπτόμενον. Καὶ σὺ τοίνυν οὕτω ποιεῖ· ἂν ἡδονῆς ἀπαγάγῃς, δείξον ὅτι

τὸ πρᾶγμα πικρὸν· ἂν κενοδοξίας ἀφέλικης, δεῖξον ὅτι τὸ πρᾶγμα ἀτιμίας γέμον. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐποίει. Καὶ γὰρ πλουσίους ἀποσπῶν τοῦ περὶ τὰ χρήματα ἔρωτος, οὐκ εἶπεν ὅτι βλαβερὸν ὁ πλοῦτος μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς πειρασμοὺς ἐμβάλλει. *Οἱ γὰρ βουλόμενοι πλουτεῖν*, φησὶν, *ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμόν*. Ἐπειδὴ γὰρ δοκεῖ πειρασμῶν ἀπαλλάττειν, τούναντίον αὐτῷ περιέθηκεν ὡς ἐνόμιζον οἱ πλουτοῦντες. Εἶχοντο πάλιν τῆς σοφίας τῆς ἔξωθεν ἕτεροι, ὡς ταύτη τὸ δόγμα ἰστώντες· ἔδειξεν ὅτι οὐ μόνον οὐ βοηθεῖ τῷ σταυρῷ, ἀλλ' ὅτι καὶ κενοὶ αὐτόν. Εἶχοντο τοῦ δικάζεσθαι παρ' ἑτέροις, ἀνάξιον ἡγούμενοι παρὰ τοῖς οικείοις, ὡς τῶν ἔξωθεν σοφωτέρων ὄντων· δεικνυσὶν ὅτι τὸ ἔξω δικάζεσθαι, αἰσχρόν. Εἶχοντο τῶν εἰδωλοθύτων, ὡς τελείαν γνῶσιν ἐπιδεικνύμενοι· ἔδειξεν ὅτι τοῦτο γνώσεως ἀτελοῦς, τὸ μὴ εἰδέναι οἰκονομεῖν τὰ τῶν πλησίων. Οὕτω καὶ [336] ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἐπτόνητο περὶ τὸ χάρισμα τοῦτο τῶν γλωσσῶν, δόξης ἐρῶντες, δεικνυσὶν ὅτι τοῦτο μὲν οὖν μάλιστα αὐτοὺς καταισχύνει, οὐ μόνον δόξης ἀποστεροῦν, ἀλλὰ καὶ μανίας ὑπολήψει περιβάλλον. Ἄλλ' οὐκ εὐθέως τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ μυρία πρότερος εἰπὼν, ὅτε εὐπαράδεκτον τὸν λόγον ἐποίησε, τότε τὸ σφόδρα παράδοξον ἐπάγει. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ τὸ θεώρημα σύνηθες· τὸν γὰρ μέλλοντα διασταλεῦσαι δόξαν πεπηγυῖαν καὶ εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπειν, οὐκ εὐθέως τὰ ἐναντία λέγειν δεῖ· ἐπεὶ καταγέλαστος ἔσται παρὰ τοῖς προκατελημμένοις ὑπὸ τῆς ἐναντίας ψήφου· ἐπειδὴ τὸ σφόδρα παράδοξον οὐκ ἂν γένοιτο ἐκ προουμιῶν εὐπαράδεκτον, ἀλλὰ κρῆ πρότερον ὑπορούξαντα καλῶς δι' ἑτέρων, τότε εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπειν.

γ'. Οὕτω γοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ γάμου διαλεγόμενος ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ προσεῖχον ὡς ἄνεσιν ἔχοντι τῷ πράγματι, αὐτὸς δὲ ἐβούλετο δεῖξαι, ὅτι τὸ μὴ γαμεῖν ἄνεσις, εἰ μὲν εὐθέως τοῦτο εἶπεν, οὐκ ἂν οὕτως εὐπαράδεκτον αὐτὸ πεποιήκε· νυνὶ δὲ μετὰ πολλὰ αὐτὸ θεις, καὶ εὐκαιρῶς εἰσάγων, σφόδρα καθίκετο τῶν ἀκούοντων. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς παρθενίας πεποιήκε. Καὶ γὰρ πρὸ τοῦ ἄ πολλὰ εἰπὼν, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν, τότε φησὶν, *ὅτι Ἰμῶν φειδομαι*, καὶ, *Θέλω ὑμᾶς ἀμερῖμους εἶναι*. Τοῦτο δὴ καὶ ἐπὶ τῶν γλωσσῶν ποιεῖ, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον ἀποστερεῖ δόξης, ἀλλὰ καὶ καταισχύνει τοὺς ἔχοντας παρὰ τοῖς ἀπίστοις. Ἡ δὲ προφητεία τούναντίον καὶ αἰσχύνης ἀπήλλακται τῆς παρὰ τοῖς ἀπίστοις, καὶ δόξαν ἔχει μεγίστην καὶ ὠφέλειαν. Οὐ γὰρ ἔρει τις ἐπὶ τῆς προφητείας, ὅτι Μαίνονται, οὐδὲ καταγελάσεται τῶν προφητεούντων, ἀλλὰ τούναντίον ἐκπλαγήσεται καὶ θαυμάσεται τούτους. *Ἐλέγχεται γὰρ ὑπὸ πάντων*· τούτῃ ἐστιν, ἃ ἐπὶ καρδίας ἔχει, ταῦτα εἰς μέσον ἀγεται, καὶ δείκνυται πᾶσιν. Οὐκ ἔστι δὲ ἴσον εἰσελθόντα τινὰ ἰδεῖν μὲν Περσιῶν, τὸν δὲ Συρσιῶν φθεγγόμενον, καὶ εἰσελθόντα ἀκούσαι τὰ ἀπόρρητα τῆς αὐτοῦ διανοίας, καὶ εἶτε πειράζων καὶ μετὰ πονηρᾶς γνώμης, εἶτε ὑγιῶς εἰσελήλυθε· καὶ ὅτι τὸ καὶ τὸ αὐτῷ πέπρακται, καὶ τὸ βεβούλευται· πολὺ γὰρ τοῦτο

ἐκείνου φρικωδέστερον καὶ χρησιμώτερον. Δια δὴ τοῦτο, ἐπὶ μὲν τῶν γλωσσῶν φησὶν, ὅτι *Μαίνεσθε*· ἀλλ' οὐκ οἴκοθεν τοῦτο ἀποφαίνεται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκείνων κρίσεως· *Ἐροῦσι γὰρ*, φησὶν, *ὅτι Μαίνεσθε*. Ἐνταῦθα δὲ καὶ τῆ τῶν πραγμάτων κέχρηται ψήφῳ, καὶ τῆ τῶν ὠφελουμένων. *Ἐλέγχεται γὰρ*, φησὶν, *ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται, καὶ οὕτω πεσῶν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι Θεὸς ὄντως ἐν [337] ὑμῖν ἐστίν*. Ὅρας ὅτι τοῦτο ἀναμφισβήτητον; Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἀμφιβάλλεται τὸ γινόμενον, καὶ μανίαν ἂν τις αἰτιάσαιτο τῶν ἀπίστων· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἔσται, ἀλλὰ καὶ θαυμάσεται καὶ προσκυνήσει, διὰ τῶν ἔργων πρότερον ὁμολογῶν, εἶτα καὶ διὰ τῶν ῥημάτων. Οὕτω καὶ Ναβουχοδονόσορ τὸν Θεὸν προσεκύνησε λέγων, *Ἐπ' ἀληθείας ὁ Θεὸς ὑμῶν αὐτός ἐστι Θεὸς ἀπόκαλύπτων μυστήρια, ὅτι ἠδυνήθης ἀποκαλύψαι τὸ μυστήριον τοῦτο*. Εἶδες τῆς προφητείας τὴν ἰσχύν, πῶς τὸν ἄξιον ἐκείνον μετέβαλε καὶ κατήχησε καὶ εἰς πίστιν ἤγαγε; *Τί οὖν ἐστίν, ἀδελφοί; Ὅταν συνέρχησθε, ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει, ἀποκαλύψιν ἔχει, ἐρμηνείαν ἔχει· πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω*. Ὅρας τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν κρηπίδα καὶ τὸν κανόνα; Ὅσπερ γὰρ τεχνίτου ἔργον τὸ οἰκοδομεῖν, οὕτω καὶ τοῦ Χριστιανοῦ τὸ τοὺς πλησίον διὰ πάντων ὠφελεῖν. Ἐπειδὴ δὲ σφόδρα κατέδραμε τοῦ χαρίσματος, ἵνα μὴ δόξη περιττὸν εἶναι· τὸν γὰρ τῶν αὐτῶν κατασπάσαι βουλόμενος, μόνον τοῦτο πεποιήκε· πάλιν ἀριθμεῖ αὐτὸ μετὰ τῶν ἄλλων, λέγων· *Ψαλμὸν ἔχει, διδαχὴν ἔχει, γλῶσσαν ἔχει*. Καὶ γὰρ ψαλμοὺς τὸ παλαιὸν ἔποιον ἀπὸ χαρίσματος, καὶ ἐδίδασκον ἀπὸ χαρίσματος· ἀλλ' ὁμως ἅπαντα ταῦτα πρὸς ἕν βλεπέτω, φησὶ, τὴν τοῦ πλησίον διόρθωσιν· μηδὲν ἀπλῶς γινέσθω. Εἰ γὰρ μὴ παραγίνῃ τὸν ἀδελφὸν οἰκοδομήσων, τί καὶ παραγίνῃ; Οὐ δὴ πολὺς μοι λόγος τῆς τῶν χαρισμάτων διαφορᾶς· ἐνὸς ἐμοὶ μέλει μόνον, καὶ τὸ σπουδαζόμενόν μοι ἐν, τὸ πρὸς οἰκοδομὴν ἅπαντα ποιεῖν. Οὕτω καὶ ὁ τὸ μικρὸν ἔχων χάρισμα, τὸν τὸ μέγα ἔχοντα παραδραμεῖται, ἐὰν τοῦτο προσῆ. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὰ χαρίσματα, ἵνα οἰκοδομητὰ ἕκαστος· ὡς ἐὰν μὴ τοῦτο γίνηται, καὶ εἰς κριμα ἔσται τὸ χάρισμα τῷ λαθόντι. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, ὄφελος τοῦ προφητεύειν; τί δὲ ὄφελος τοῦ νεκροῦς ἐγείρειν, ὅταν μηδεὶς ὁ κερδαίνων ἦ; Εἰ δὲ τοῦτο τῶν χαρισμάτων τὸ τέλος, ἔξεστι δὲ αὐτὸ καὶ ἑτέρῳ κατασκευάζειν τρόπῳ χαρισμάτων χωρὶς, μὴ μέγα ἐπὶ τοῖς σημείοις φρόνει, μηδὲ ταλάνιζε σαυτὸν, ὁ τῶν χαρισμάτων ἑσπερημένος. *Εἶτε δὲ γλώσση τις λαλεῖ, κατὰ δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἰς διερμηνευέτω*. Ἐὰν δὲ μὴ ἢ διερμηνευτής, σιγᾶτω ἐν ἐκκλησίᾳ, ἑαυτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ. Τί λέγεις; εἰπέ μοι· τσαῦτα εἰπὼν περὶ γλωσσῶν, ὅτι ἀνόνητον, ὅτι περιττὸν, ἐὰν μὴ ἐρμηνεῖα ἔχη, κελεύεις πάλιν γλώσσαις λαλεῖν; Οὐ κελεύω, φησὶν, ἀλλ' οὐδὲ κωλύω· ὡς ὅταν λέγη, *Εἰ τις ὑμᾶς καλεῖ τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι*, οὐχὶ νομοθετῶν τὸ πορεύεσθαι λέγει, ἀλλ' οὐκ ἐπέχων· οὕτω καὶ ἐνταῦθα,

a legendam videtur prò τούτου, et ita legit interpres vetus.

necessitatem afferat requirendi ejus qui interpretetur. Nam quoniam non eo spectabant, sed ad ostentationem gloriæque et honoris cupiditatem multi hoc dono utebantur, ab eo maxime abducit, ostendens eos in gloria et existimatione magnum damnum accipere, ut qui in insanix suspicionem veniant. Et hoc est maxime, quod assidue adstruere conatur Paulus; quando vult ab aliqua re abducere, ostendit eum lædi in iis ipsis quæ desiderat. Et tu quoque fac similiter: si a voluptate abducas, ostende rem esse acerbam; si ab inani gloria abstrahas, ostende rem esse plenam dedecore et infamia. Sic etiam faciebat Paulus. Divites enim avellens ab amore pecuniæ, non dixit solum noxias esse divitias, sed etiam injicere in tentationes: nam ait, *Qui volunt divites esse, incidunt in tentationem* (1. Tim. 6. 9). Quia enim videbantur liberare a tentationibus, eis tribuit contrarium ejus quod existimabant divites. Alii externæ operam dabant sapientiæ, tamquam hac ratione dogma stabilientes: ostendit eam non solum cruci non opem ferre, sed etiam eam exinanire. Urgebant ut judicaretur apud alios, existimantes indignum esse judicari apud suos, ac si externi essent sapientiores: ostendit esse turpe foris judicari. Accedebant ad ea quæ erant idolis immolata, tamquam perfectam ostentantes scientiam: ostendit hoc esse imperfectæ scientiæ, nescire administrare ea quæ sunt proximorum. Ita hic quoque, quoniam linguarum donum stupentes admirabantur, gloriam amantes, ostendit hoc quidem eos maxime dedecore afficere, non solum eos privans gloria, sed etiam illos in insanix suspicionem conjiciens. At non statim hoc dixit; sed cum prius innumera dixisset, quando effecit ut facile exciperetur grataque esset oratio, tunc subjungit id quod est admirabile et præter opinionem. Est autem hæc meditatio ipsi familiaris. Eum enim qui firmam sententiam est labefactorus et in contrarium conversurus firmiter stabiliterque conceptam opinionem, non oportet statim dicere contrarium: esset enim ridiculus apud eos, quos contraria præoccupavit sententia. Nam quod est valde admirabile et præter opinionem, non facile admitti poterit ab initio; sed oportet, cum per alia prius recte suffoderis et irreperis, sic convertere in contrarium.

3. Sic certe fecit etiam disserens de matrimonio. Nam quoniam multi animum adhibebant matrimonio tanquam rei in qua esset quies et recreatio; ipse autem volebat ostendere, non jungi matrimonio esse quietem ac recreationem, si statim quidem hoc dixisset, non fecisset ut hoc tam facile admitteretur: nunc autem cum post multa hoc posuisset, opportune inducens, facile percussit auditores. Hoc etiam fecit in virginitate. Nam cum antea multa dixisset, et rursus postea, tunc dicit: *Vobis parco*: et, *Volo vos esse sine sollicitudine* (1. Cor. 7. 28. 32). Hoc facit etiam in linguis, ostendens eas non solum privare gloria, sed eos etiam, qui hoc donum habent, probro ac dedecore afficere apud infideles. Prophetia autem contra probro ac dedecore vacat apud infideles, et ma-

ximam habet gloriam et utilitatem. Nam in prophetia nemo dicet eos insanire, nec irridebit eos qui prophetant, sed contra eos stupebit et admirabitur. *Arguantur enim ac vincuntur ab omnibus*; hoc est, ea quæ habet in corde in medium adducuntur et ostenduntur omnibus. Non sunt autem paria, ingressum quempiam videre, illum quidem Persice loquentem, hunc autem Syriace; et ingressum audire arcana ejus mentis, sive tentans et malo animo, sive sincere et bono animo sit ingressus; et quod hoc quidem ab illo gestum sit, de illo autem sit consultatum: hoc enim est illo multo terribilius et utilius. Propterea in linguis quidem dicit vos insanire: sed hoc ex se non dicit, verum ex illorum judicio: *Dicens enim, inquit, quod insanitis*. Hic autem utitur et rerum sententia, et eorum qui juvantur. *Convincitur enim, inquit, ab omnibus, dijudicatur ab omnibus: et sic occulta cordis ejus manifesta fiunt, et ita cadens ille in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit*. Viden' quod hoc quidem sit indubitatum? Nam illic quidem de eo quod fit ambigitur, et quispiam ex infidelibus id adscripserit insanix: hic autem nihil erit hujusmodi, sed et admirabitur et adorabit, factis primum confitens, deinde etiam verbis. Sic etiam Nabuchodonosor Deum adoravit dicens: *In veritate Deus vester ipse est Deus revelans mysteria, quoniam potuisti revelare mysterium istud* (Dan. 2. 47). Vidistin' vim prophetiæ, quomodo ferocem illum mutaverit et instituerit et ad fidem deduxerit? 26: *Quid ergo est, fratres? Cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, linguam habet, revelationem habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiunt*. Vidistin' Christianismi fundamentum et regulam? Sicut enim est artificis officium ædificare, ita etiam Christiani proximis per omnia prodesse. Quoniam autem in donum valde est invectus, ne videatur esse supervacaneum; eorum enim fastum volens deprimere, hoc solum fecit: rursus ipsum cum aliis annumerat, dicens: *Psalmum habet, doctrinam habet, linguam habet*. Etenim psalmos olim faciebant ex charismate seu dono, et docebant ex dono: sed tamen hæc omnia, inquit, ad unum aspiciant, nempe ad proximi correctionem: nihil fiat temere et inconsiderate. Si enim non accedis fratrem ædificaturus, cur accedis? Non magna a me habetur ratio charismatum differentiæ: unum est mihi curæ, et unum est in quod meum pono studium, nempe ut omnia fiant ad ædificationem. Ita etiam qui parvum habet donum, eum qui magnum habet superabit ac prætervehetur, si hoc adsit. Propterea enim sunt dona, ut unusquisque ædificetur. Si hoc enim non factum fuerit, erit donum ei qui accepit, ad condemnationem. Quid enim, dic mihi, prodest prophetare? quid vero mortuos excitare, cum nullus sit qui lucretur? Si hic est porro donorum finis, licet autem etiam alio modo hoc conficere absque donis, ne propter signa efferaris et insolescas, neque te miserum esse existimes, quod sis charismatibus privatus. 27. *Sive lingua quis loquitur, secundum duos, aut ut multum tres et per partes, et*

unus interpretetur. 28. Si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia, sibi autem loquatur et Deo. Quid dicis, quæso? cum de linguis tam multa dixeris, quod id sit inutile, quod supervacaneum, nisi habeat interpretem, rursus jubes loqui linguis? Non jubeo, inquit, sed nec prohibeo; ut quando dicit, Si quis vos vocat infidelium, et vultis ire (1. Cor. 10. 27), non hoc dicit legem ferens ut eas, sed neque retinens; ita hic etiam, Sibi autem loquatur et Deo. Si non potest, inquit, tacere, sed est adeo honoris et inanis gloriæ cupidus, apud se loquatur. Quare hoc ipso quod sic permisit, prohibuit, ut qui pudore affecerit.

4. Quod etiam facit alibi disserens de consuetudine cum uxore, et dicens: Hoc autem dico propter incontinentiam vestram (1. Cor. 7). Sed quando de prophetia loquebatur, non sic dixit; sed quomodo? Imperando et legem ferendo: Prophetæ autem duo aut tres loquantur. Et nusquam hic quærit interpretem, neque os obstruit prophetanti, sicut illic, dicens: Si non sit interpres, taceat. Neque enim sufficit is qui lingua loquitur. Quamobrem si quis habeat utrumque donum, loquatur; si autem non habeat, vult autem loqui, cum interprete hoc faciat. Propheta enim est interpres, sed Dei, tu autem hominis. Si autem non sit interpres, taceat. Nihil enim supervacaneæ fieri oportet, nihil ad ambitionem et honoris studium. Sibi autem loquatur et Deo; hoc est, in mente, et sensim et absque strepitu, si velit. Non est enim hoc legem ferentis, sed forte potius pudorem incipientis per concessionem, sicut quando dicit, Si quis autem esurit, domi comedat (1. Cor. 11. 34); et cum videatur concedere, eo ipso illum tangit acrius. Non enim ideo, inquit, convenitis, ut vos dona habere ostendatis, sed ut eos qui audiunt ædificetis: quod etiam dixit initio, Omnia ad ædificationem fiant. 29. Prophetæ autem duo aut tres dicant, et cæteri dijudicent. Nusquam plurimum posuit sicut in linguis. Et quid hoc, inquit? neque enim sufficientem ostendit esse prophetiam, si aliis permittit iudicium. Imo vero est valde sufficiens: neque enim huic sicut illi os obstruxit, et silentium indixit, si non sit qui interpretetur; neque sicut de illo dixit, Si non sit interpres, taceat: ita de hoc quoque, Si non sit qui discernat, ne prophetet; sed solum munit auditorem. Hoc enim dixit ad eos monendos ut caverent, ne inter eos incurreret vates ac divinator. Nam etiam in principio hoc jussit cavere, quando divinationis et prophetiæ attulit differentiam; et nunc ipsam jubet discernere et considerare, ne quid irrepat diabolicum. 30. Quod si alii revelatum sit sedenti, prior taceat. 31. Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant et omnes exhortentur. Quid est quod dictum est? Si te, inquit, prophetante et loquente, alterius spiritus cum excitaverit, tace de cætero. Quod enim dixit de linguis, hoc hic quoque exigit ut fiat sigillatim, sed hic diviniæ: non dixit enim, Sigillatim, sed, Si alii sit revelatum. Quid enim adhuc opus esset, cum hic moveatur ad prophetiam, illum dicere? At oporteret utresque? Sed res esset absurda et confusa. At prio-

rem? Et hoc quoque absurdum. Propterea enim, illo dicente, hunc movebat Spiritus, ut hic quoque diceret aliquid. Deinde consolans eum, cui os fuit obstructum, dicit: Potestis enim omnes sigillatim prophetare, ut omnes discant et omnes consolentur. Vides quomodo rursus affert causam, propter quam facit omnia? Si enim eum, qui linguis loquitur, omnino prohibet dicere, quando non habet interpretem, propter inutilitatem: merito etiam prophetiam, si hoc non habeat, sed confusionem faciat et conturbationem et tumultum importunum, jubet cohibere. 32. Et spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt. Vidistin' quam vehementer et terribiliter eum pudore affecerit? Nam ne contendat homo et seditionem agitet, ipsum donum ostendit subijci: spiritum enim hic vocat operationem. Si autem spiritus subijcitur, multo magis non æquum est ut tu, qui possides, contendas. Deinde ostendit quod hoc quoque sit Deo acceptum, subjungens et dicens: 33. Non enim dissensionis est Deus, sed pacis, sicut et in omnibus ecclesiis sanctorum doceo. Vidistin' quot modis eum in silentium deduxit, et eum qui alteri cedit consolatus est? per unum quidem idque præcipuum, ne videlicet ab hoc facto dissolvatur: Potestis enim, inquit, per singulos omnes prophetare; per alterum vero, ex eo quod illud spiritui videatur: Spiritus enim prophetarum prophetis subijciuntur: præterea ex eo, quod secundum Dei sententiam sit; Non enim est dissensionis, inquit, Deus, sed pacis: quarto denique, eo quod lex ejusmodi per orbem universum ubique obtineat, nec alienum quidquam usquam illis imperetur: Sic enim, ait, in omnibus ecclesiis sanctorum doceo. Quid ergo his rebus fuerit magis horrendum? Etenim Ecclesia tunc erat cælum, Spiritu sancto omnia regente, et unumquemque ex iis qui præerant movente et a Deo afflatum reddente. Sed nunc illorum donorum symbola ac signa tantum tenemus. Nam nunc quoque duo aut tres dicimus, et vicissim, et alio tacente alius incipit; sed hæc sunt tantum illorum signa et monumenta. Propterea quando inceperimus dicere, populus respondet, Spiritu tuo: ostendens quod olim sic dicebant, non sua moti sapientia, sed Spiritu. Sed non nunc; de me jam loquor.

5. Sed Ecclesia nunc est similis mulieri, quæ a veteri prosperitate excidit, et multis in locis sola tenet symbola antiquæ illius felicitatis, et monilium aureorum quidem solas ostendit thecas et arculas, divitiis autem est privata: ei nunc Ecclesia est similis. Neque hoc solum dico propter dona; non enim esset grave, si hoc solum esset; sed etiam propter vitam et virtutem. Nam et viduarum numerus, et chorus virginum tunc magna ornamentum præbebat Ecclesiis: nunc autem ab iis Ecclesia deserta est et exinanita, et sola manent signa. Nam sunt nunc quoque viduæ, sunt et virgines; sed eas non habent illum ornatum, quem habere oporteret eas quæ ac ad hæc pararunt certamina. Eximium enim virginis est indicium, quod de iis tantum quæ sunt Dei sit sollicita, et ad Deum precandum indivulvæ assideat: et

Ἐαυτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ. Εἰ μὴ καρτερεῖ σιγῆν, φησὶν, ἀλλ' οὕτως ἐστὶ φιλότιμος καὶ κενόδοξος, καθ' ἑαυτὸν φθεγγέσθω. Ὡστε αὐτῷ τούτῳ μάλιστα τῷ οὕτως ἐπιτρέψαι ἐκώλυτον ἐντρέψας.

δ'. [338] Ὁ καὶ ἀλλαγῶν ποιεῖ περὶ τῆς πρὸς γυναῖκα ὁμιλίας διαλεγόμενος, καὶ λέγων· Τοῦτο δὲ λέγω διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. Ἀλλ' οὐχ ὅτε περὶ προφητείας ἔλεγον, αὕτως εἶπεν, ἀλλὰ πῶς; Ἐπιτακτικῶς καὶ νομοθετικῶς· Προφητεῖαι δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν. Καὶ οὐδαμοῦ τὸν ἐρμηνεῖα ἐνταῦθα ζητεῖ, οὐδὲ ἐπιστομίζει τὸν προφητεύοντα, καθάπερ ἐκεῖ λέγων, Ἐὰν μὴ ἢ διερμηνευτῆς, σιγάτω. Οὐδὲ γὰρ αὐτάρκης ὁ τῆ γλώττῃ λαλῶν. Διόπερ εἰ μὲν τις ἀμφοτέρω εἶχε τὰ χάρισμα, λαλεῖτω· εἰ δὲ οὐκ ἔχει, θέλει δὲ φθέγγεσθαι, μετὰ τοῦ ἐρμηνεύοντος τοῦτο ποιεῖτω. Καὶ γὰρ ὁ προφήτης ἐρμηνευτῆς ἐστίν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ, σὺ δὲ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐὰν δὲ μὴ ἢ διερμηνευτῆς, σιγάτω. Οὐδὲν γὰρ δεῖ περιττῶς γίνεσθαι, οὐδὲ πρὸς φιλοτιμίαν. Ἐαυτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ· τούτῳ, κατὰ διάνοιαν, ἢ ἡρέμα καὶ ἀφορητῶ, εἰ γε βούλεται. Οὐ γὰρ δὴ νομοθετοῦντος τοῦτο ἐστίν, ἀλλὰ τάχα καὶ ἐντρέποντος· μάλλον διὰ τῆς συγχωρήσεως, ὡσπερ ὅταν λέγῃ, Εἰ δὲ τις πεισθῆ, ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω· καὶ δοκῶν συγχωρεῖν, δριμύτερον αὐτῷ τούτῳ καθάπτεται. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο συνέρχασθε, φησὶν, ἵνα δείξητε ὅτι χάρισμα ἔχετε, ἀλλ' ἵνα οἰκοδομήτε τοὺς ἀκούοντας· ὅπερ καὶ ἀρχόμενος εἶπε, Πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω. Προφητεῖαι δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν. Οὐδαμοῦ τὸ πλεῖστον προσέθηκα καθάπερ ἐπὶ τῶν γλωττῶν. Καὶ τί τοῦτο φησὶν; οὐδὲ γὰρ τὴν προφητείαν αὐτάρκη δείκνυσιν, εἰ γε ἄλλοις ἐπιτρέπει τὴν κρίσιν. Σφόδρα μὲν οὖν αὐτάρκης οὐδὲ γὰρ ἐπιστόμισεν αὐτὸν καθάπερ ἐκείνον, οὐκ ὄντος ἐρμηνεύοντος· οὐδὲ ὡσπερ ἐπ' ἐκείνου εἶπεν, Ἐὰν μὴ ἢ ὁ διερμηνευτῆς, σιγάτω, οὕτω καὶ ἐπὶ τούτου, Ἐὰν μὴ ἢ ὁ διακρινῶν, μὴ προφητεύτω, ἀλλ' ἡσφαλίσατο μόνον τὸν ἀκροατῆν. Πρὸς γὰρ τὴν τῶν ἀκούοντων πληροφορίαν τοῦτο εἰρηκεν, ὥστε μὴ παρεμπειεῖν μεταξύ μάντιν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἀρχόμενος φυλάττεσθαι ἐκέλευεν, ὅτε μαντείας καὶ προφητείας διαίρειν εἰσῆγαγε, καὶ νῦν αὐτὸ διακρίνειν κελεύει καὶ σκοπεῖν, ὥστε μὴ τι παραιοδυναί διαβολικόν. Ἐὰν δὲ ἄλλω ἀποκαλυφθῆ καθημέρω, ὁ πρῶτος σιγάτω. Δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι, καὶ πάντες παρακαλῶνται. Τί ποτὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ εἰρημένον; Εἰ προφητεύοντός σου, φησὶ, καὶ φθεγγόμενου, τὸ πνεῦμα τοῦ ἐτέρου διεγείρειεν αὐτὸν, σίγα λοιπόν. Ὅπερ γὰρ εἶπεν ἐπὶ τῶν γλωττῶν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἀπαιτεῖ τὸ ἀνά μέρος, ἀλλὰ θεώτερον ἐνταῦθα· οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀνά μέρος, ἀλλ', Ἐὰν ἄλλω ἀποκαλυφθῆ. Τί γὰρ ἔχρησεν λοιπόν, τούτου κινουμένου πρὸς προφητείαν, ἐκείνον λέγειν; Ἀλλ' ἀμφοτέρους ἔχρησεν; Ἀλλ' ἄποπον, καὶ σύγχυσιν ἔχον. Ἀλλὰ τὸν πρότερον; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἄποπον. Διὰ γὰρ τοῦτο, λέγοντος ἐκείνου, τούτου ἐκίνει τὸ πνεῦμα, ἵνα τι καὶ οὗτος εἴπῃ. Ἐἴτα παραμυθούμενος τὸν ἐπιστομισθέντα, φησὶ· Δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι, καὶ πάντες παρακαλῶνται. Ὅρθε

πῶς πάλιν τὴν αἰτίαν [559] τίθησι, δι' ἣν πάντο ποιεῖ; Εἰ γὰρ τὸν γλώττοισι λαλοῦντα καθόλου κωλύει λέγειν, ὅταν ἐρμηνεῖα μὴ ἔχη, διὰ τὸ ἀνωφελές, εἰκότως καὶ προφητείαν, ἂν μὴ τοῦτο ἔχη, ἀλλὰ σύγχυσιν ποιῆ καὶ ταραχὴν καὶ θόρυβον ἀκαιρὸν, κατέχειν κελεύει. Καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται. Εἶδες πῶς ἐνέτρεψεν αὐτὸν εὐτόνω; καὶ φοβερώς; Ἴνα γὰρ μὴ φιλονεικῆ, μηδὲ στασιάζῃ ὁ ἄνθρωπος, αὐτὸ τὸ χάρισμα δείκνυσιν ὑποτασσόμενον· πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν λέγει. Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα ὑποτάσσεται, πολλῶν μάλλον σὺ ὁ κερτημένος οὐκ ἂν εἴης δίκαιος φιλονεικεῖν. Εἴτα δείκνυσιν ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ, ἐπάγων καὶ λέγων· Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστασίας ὁ Θεός, ἀλλὰ εἰρημότης, ὡς ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων διδάσκω. Εἶδες δι' ὅσων ἤγαγεν αὐτὸν εἰς σιγὴν, καὶ παρεμυθήσατο θατέρῳ παραχωροῦντα; δι' ἐνός μὲν καὶ πρώτου, τοῦ μὴ ἐκλύεσθαι τοῦτου γινόμενον· Δύνασθε γὰρ, φησὶ, καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν· δι' ἐτέρου δὲ τοῦ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦτο δοκεῖν· Πνεύματα γὰρ προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται· πρὸς τοῦτοισι τῷ κατὰ γνώμην τοῦ Θεοῦ τοῦτο εἶναι· Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστασίως, φησὶν, ὁ Θεός, ἀλλὰ εἰρημότης· καὶ τετάρτῳ, τῷ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τοῦτον κρατεῖν τὸν νόμον, καὶ μηδὲν ξένον αὐτοῖς· ἐπιτάττεσθαι. Οὕτω γὰρ ἐν πάσαις, φησὶ, ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων διδάσκω. Τί τοίνυν φρικωδέστερον τούτων γένοιτ' ἂν τῶν πραγμάτων; Καὶ γὰρ οὐρανὸς ἢ Ἐκκλησία τότε, τοῦ Πνεύματος πάντα δημαγωγούντος καὶ τῶν προσεστώτων ἕκαστον κινούντος, καὶ ἔνθου ποιούντος. Ἀλλὰ νῦν τὰ σύμβολα κατέχοντες τῶν χαρισμάτων ἐκείνων μόνον. Καὶ γὰρ καὶ νῦν δύο ἢ τρεῖς λέγομεν, καὶ ἀνά μέρος, καὶ ἐτέρου σιγῶντος ἕτερος ἀρχεῖται· ἀλλὰ σημεῖα ταῦτα μόνον ἐστὶν ἐκείνων καὶ ὑπομνήματα. Διὸ ἐπειδὴν ἀρξώμεθα λέγειν, ὁ λαὸς ἀντιφθέγγεται, τῷ Πνεύματι σου, δεικνύς ὅτι τὸ παλαιὸν οὕτως ἔλεγον, οὐκ οἰκεία σοφία, ἀλλὰ τῷ Πνεύματι κινούμενοι. Ἀλλ' οὐχὶ νῦν· τὸ ἐμαυτοῦ λέγω τέως.

ε'. Ἀλλ' ὅμοιον ἢ Ἐκκλησία νῦν γυναῖκί τῆς παλαιᾶς εὐημερίας ἐκπεσοῦση, καὶ τὰ σύμβολα κατεχοῦση πολλαχοῦ μόνον τῆς ἀρχαίας εὐπραγίας ἐκείνης, καὶ τὰς μὲν θήκας τῶν χρυσαίων ἐπιδεικνυμένη καὶ τὰ κιδώτια, τὸν δὲ πλοῦτον ἀφηρημένη· ταύτη προσείκεν ἢ Ἐκκλησία νῦν. Καὶ οὐ χαρισμάτων ἔνεκεν τοῦτο λέγω· οὐδὲ γὰρ ἦν δεῖνόν, εἰ τοῦτο ἦν μόνον· ἀλλὰ καὶ βίου καὶ ἀρετῆς. Καὶ γὰρ ὁ τῶν χηρῶν ἀριθμὸς, καὶ ὁ τῶν παρθένων χορὸς τότε μὲν εἶχε κόσμον ταῖς Ἐκκλησίαις πολὺν· νῦν δὲ ἡρήμωται καὶ κεκένωται, καὶ τὰ σύμβολα μένει μόνον. Εἰσὶ μὲν γὰρ χῆραι καὶ νῦν, εἰσὶ καὶ παρθένοι, ἀλλ' οὐκ ἔχουσιν αὐταὶ τὸν κόσμον ἐκείνον, ὃν τὰς ἀποδυσάμενας πρὸς τὰ τσιαῦτα παλαιάματα ἔχειν χρῆ. Καὶ γὰρ τῆς παρθένου τὸ ἐξείρετον [340] γνώρισμα, τὸ τὸ τοῦ Θεοῦ μεριμνῆν μόνον, καὶ τὸ εὐπρόσδερον ἀπερισπάστως· καὶ τῆς χήρας οὐχ οὕτω τὸ μὴ δευτέρως ὁμιλῆσαι γάμοις δεῖγμα γένοιτ' ἂν, ὡς τᾶλλα, καὶ τῆς φιλοξενίας, τὰ τῆς φιλοπρωχίας, τὰ τῆς φιλοκαρτερίας τῆς ἐν εὐχαίς, πάντα τὰ ἄλλα, ἃ μετὰ

πολλῆς ἀπαιτεῖ τῆς ἀκριβείας ὁ Παῦλος Τιμοθέῳ γράφων.

Ἴδοι τις ἂν καὶ τὰς ἐν γάμῳ πολλὴν ἐπιδεικνυμένας παρ' ἡμῖν τὴν κοσμιότητα. Ἄλλ' οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ ζητούμενον, ἀλλ' ἡ περὶ τοὺς δευτέρους μετὰ σπουδῆς θεραπεία, δι' ἧς αἱ ἀρχαῖαι μάλιστα ἀπέλαμπον γυναῖκες, οὐχ ὡς αἱ πολλαὶ τῶν νῦν. Τότε μὲν γὰρ ἀντὶ χρυσοῦ τὸν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης περιέκειντο καλλωπισμὸν· νυνὶ δὲ ἀφείσαι τοῦτο, σχοινία χρυσᾶ ἀπὸ τῆς σειρᾶς τῶν ἀμαρτιῶν πεπλεγμένα πανταχῶθεν περιέκινται. Εἴπω καὶ ἄλλην θήκην κεκενομένην τοῦ πατρῷου κόσμου; Συνήσαν τὸ παλαιὸν ἅπαντες, καὶ ὑπέβαλλον κοινῇ. Τοῦτο ποιοῦμεν καὶ νῦν· ἀλλὰ τότε μὲν ἐν ἑκαστῇ μία ψυχὴ ἦν καὶ καρδία μία· νυνὶ δὲ οὐδὲ ἐν μιᾷ ψυχῇ τὴν ὁμόνοιαν ἐκείνην ἴδοι τις ἂν, ἀλλὰ πολὺς ὁ πόλεμος πανταχοῦ. Εἰρήνην καὶ νῦν πᾶσιν ὁ τῆς Ἐκκλησίας προσετός ἐπεύχεται, ὡς εἰς πατρῶν οἰκίαν εἰσιῶν· ἀλλὰ τῆς εἰρήνης ταύτης τὸ μὲν ὄνομα πολὺ, τὸ δὲ πρᾶγμα οὐδαμοῦ. Τότε καὶ αἱ οἰκίαι ἐκκλησιαί ἦσαν· νυνὶ δὲ καὶ ἡ ἐκκλησία οἰκία, μᾶλλον δὲ καὶ οἰκίας πάσης χείρων. Ἐν οἰκίᾳ μὲν γὰρ πολλῇ καὶ εὐταξίαν ἴδοι τις ἂν· καὶ γὰρ ἡ κυρία τῆς οἰκίας ἐπὶ τοῦ θρόνου κάθηται μετὰ εὐσημοσύνης ἀπάσης, καὶ αἱ θεραπαινίδες μετὰ τῆς ἡσυχίας ὑφαίνουσι, καὶ τῶν οἰκετῶν ἕκαστος τὸ ἐπιταχθὲν μετὰ χεῖρας ἔχει. Ἐνταῦθα δὲ πολὺς ὁ θόρυβος, πολλὴ ἡ σύγχυσις, καὶ καπηλείου οὐδὲν διενήνοχε τὰ παρ' ἡμῖν· τοσοῦτος ὁ γέλως, τοσαύτη ἡ παραχῆ, καθάπερ ἐν βαλανείοις, καθάπερ ἐν ἀγοραῖς κραζόντων, θορυβούντων ἀπάντων. Καὶ ταῦτα ἐνταῦθα μόνον· ὡς ἀλλαχοῦ οὐδὲ προσεπεινὸν τὸν πλησίον ἔξεστιν ἐν ἐκκλησίᾳ, κἂν χρόνιον τις ἀπολάβῃ τὸν φίλον, ἀλλ' ἔξω παῦτα γίνεται, καὶ μάλα εἰκότως. Οὐ γὰρ κουρεῖον, οὐδὲ μυροπωλεῖον ἡ ἐκκλησία, οὐδὲ ἐργαστήριον ἔτερον τῶν ἐπ' ἀγορᾶς, ἀλλὰ τόπος ἀγγέλων, τόπος ἀρχαγγέλων, βασιλεία Θεοῦ, αὐτὸς ὁ οὐρανός. Ὡσπερ οὖν εἰ τις τὸν οὐρανὸν διαστείλας ἐκεῖ σε εἰσθήγαγε, κἂν τὸν πατέρα, κἂν τὸν ἀδελφὸν εἶδες, οὐκ ἂν ἐτόλμησας φθέγγεσθαι· οὕτως οὐδὲ ἐνταῦθα ἔτερόν τι, πλην τῶν πνευματικῶν φθέγγεσθαι ἔδει· καὶ γὰρ καὶ τὰ ἐνταῦθα οὐρανός. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἴδε πρὸς ταυτηνὴ τὴν τράπεζαν, ἀναμνήσθητι τίνος ἔνεκεν ἔστηκε, καὶ διὰ τί ἐννόησον τίς ὁ προβαίνων ἐνταῦθα, φρίζον καὶ πρὸ τοῦ καιροῦ. Καὶ γὰρ καὶ θρόνον τις ἴδων μόνον βασιλέως, ἀνίσταται τῇ ψυχῇ, προσδοκῶν τὴν ἔξοδον τοῦ βασιλέως. Καὶ σὺ τοῖνον καὶ πρὸ τοῦ καιροῦ τοῦ φρικώδους φρίζον ἐκείνου, διανύστηθι, καὶ πρὶν ἰδεῖν τὰ παραπετάσματα ἀναστελλόμενα καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀγγέλων [341] προβαίνοντα, πρὸς αὐτὸν ἀνάβαινε τὸν οὐρανόν. Ἄλλ' ἀγνοεῖ ταῦτα ὁ ἀμύητος· οὐκοῦν ἀναγκαῖον καὶ πρὸς ἐκείνον εἰπεῖν ἕτερα. Οὐδὲ γὰρ πρὸς τοῦτον ἀπορήσομεν τῶν δυναμῶν αὐτὸν διαναστῆσαι καὶ πείσαι πέτεσθαι. Σὺ τοῖνον ὁ ταῦτα ἀγνοῶν, ὅταν ἀκούσης τοῦ προφήτου λέγοντος, *Τὰδε λέγει Κύριος· Ἀπόστηθι τῆς γῆς, ἀνάστηθι καὶ αὐτὸς εἰς τὸν οὐρανόν, ἐννόησον τίς ἐστιν ὁ δι' ἐκείνου σοὶ διαλεγόμενος.* Νῦν δὲ, μίμου μὲν γελωτοποιῶντος, καὶ πορνεομένης γυναικὸς καὶ ἀσχημονούσης, θέατρον τοσοῦτον κάθηται, πολλὴν παρέχον τὴν ἡσυχίαν τοῖς λεγομένοις, καὶ ταῦτα οὐδενὸς κελεύοντος σιγᾶν, καὶ οὔτε θόρυβος οὔτε κραυγῆ, οὐχ ὁ τυχῶν θρούς· Θεοῦ δὲ ἐκ τῶν οὐρανῶν φθειρομένου περὶ φρικτῶν ὅσα πραγμα-

των, κυνῶν ἀναισχυντότερον διακειμένα, οὐδὲ ὄσηνται; πόρναις γυναίξιν, τοσαύτην τῷ Θεῷ παρέχοντες τὴν αἰδῶ.

ς. Ἐφρίζετε ταῦτα ἀκούσαντες; Οὐκοῦν πολλῶ μᾶλλον ταῦτα ποιοῦντες φρίζετε. Ὁ περὶ τῶν ὑπερορώντων τοὺς πένητας εἶπεν ὁ Παῦλος, καὶ μόνων ἐστρωμένων· *Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνεσιν; ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας;* ὅτε κάμοι περὶ τῶν θορυβούντων ἐνταῦθα καὶ διαλεγόμενων εἰπεῖν· μὴ γὰρ οὐκ ἔχετε οἰκίας εἰς τὸ φλυαρεῖν; ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ διαφθεῖρετε καὶ τοὺς σωφρονεῖν καὶ ἡσυχάζειν βουλομένους; Ἄλλὰ ἡδὺ καὶ φίλον ἡμῖν τοῖς γνωρίμοις διαλέγεσθαι; Οὐ κωλύω τοῦτο, ἀλλ' ἐν οἰκίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀγορᾷ, ἀλλ' ἐν βαλανείοις γινέσθω· ἢ γὰρ ἐκκλησία οὐ διαλέξω, ἀλλὰ διδασκαλίᾳ χωρὶον ἐστὶ. Νυνὶ δὲ τῆς ἀγορᾶς οὐδὲν διενήνογεν· εἰ δὲ μὴ ταμῆρον εἰπεῖν, τάχα οὐδὲ τῆς σκητῆς· οὕτω τῶν ἐκεῖ πορνεομένων γυναικῶν ἀσελγέστερον αἱ ἐνταῦθα συλλεγόμεναι καλλωπίζονται. Διὸ δὴ πολλοὺς καὶ ἐνταῦθα ἐφέλκονται τῶν ἀκολάστων· καὶ ἂν τε πειράζται τις ἢ βουλήται γυναῖκα διαφθεῖρειν, οὐδεὶς, οἶμαι, τῆς ἐκκλησίας ἐπιτηδειότερος αὐτῷ τόπος εἶναι δοκεῖ. Ἄν τε ὠνήσασθαι τι καὶ πρίασθαι δεῖ, μᾶλλον τῆς ἀγορᾶς χρῆσιμος ἡ ἐκκλησία φαίνεται. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ περὶ τούτων πλείους γίνονται λόγοι, ἢ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐργαστηρίοις. Ἄν τε κακῶς εἰπεῖν καὶ ἀκούσαι βούλωνται τινες, καὶ τοῦτο ὅψει ἐνταῦθα μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἔξω συμβαῖνον· κἂν τῶν πολιτικῶν τι βουληθῆς ἀκούσαι πραγμάτων, κἂν τῶν ἐν οἰκίαις, κἂν τῶν ἐν στρατοπέδῳ, μὴ βαδίσσης εἰς δικαστήριον, μηδὲ καθίσσης ἐν λατρείῳ· εἰσι γὰρ ἐνταῦθα, εἰσὶν οἱ πάντων ἀκριβέστερον ταῦτα ἅπαντα καταγγέλλοντες καὶ πάντα μᾶλλον ἐστὶ τὰ ἐνταῦθα, ἢ ἐκκλησία. Τάχα σφόδρα καθηψάμην ὑμῶν· οὐκ ἔγωγε οἶμαι. Ὅταν γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένητε, πέθεν εἰσομαι, ὅτι καθίκετο ὑμῶν τὰ εἰρημένα; Οὐκοῦν τῶν αὐτῶν ἀναγκαῖον ἀψασθαι πάλιν. Ταῦτα οὖν ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Κοπτόμεθα καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ διασπώμεθα, πλὴν τι χρῆσιμον μαθόντες ἀπέληθητε· καὶ οὐδεὶς ὑμῶν τι [342] κερδᾶνας ἀπεισιν, ἀλλὰ καὶ βλαβεῖς μειζῶνως. Καὶ γὰρ εἰς χρέμα συνέρχεσθε, πρόφασιν οὐκέτι περὶ τῆς ἀμαρτίας ἔχοντες, καὶ τοὺς ἐπιεικεστέρους· ἐκκρούετε, ταῖς ὑμετέραις φλυαρίαις ἐνοχλοῦντες· κἀνταῦθα. Ἄλλὰ τίς ὁ τῶν πολλῶν λόγος; Οὐκ ἀκούω τῶν ἀναγινωσκομένων, φησὶν, οὐδὲ οἶδα τίνα ἐστὶ τὰ λεγόμενα. Ἐπειδὴ θορυβεῖς, ἐπειδὴ ταρασσεῖς, ἐπειδὴ μετὰ ψυχῆς εὐλάβειαν ἐχούσης οὐ παραγίνῃ. Τί φης; οὐκ οἶδας τίνα ἐστὶ τὰ λεγόμενα; Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο προσέχειν ἐχρῆν. Εἰ δὲ οὐδὲ τὸ ἀσαφὲς διεγείρει σου τὴν ψυχὴν, πολλῶ μᾶλλον, εἰ σαφὴ ἦν, παρέδραμες. Διὰ γὰρ τοῦτο οὔτε σαφῆ πάντα ἐστὶν, ἵνα μὴ βραθυμῆσης, οὔτε ἀσαφῆ, ἵνα μὴ ἀπογνῶς. Καὶ ὁ μὲν εὐνοῦχος ἐκεῖνος καὶ βάρβαρος οὐδὲν τούτων εἶπεν, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτων πραγμάτων ὄχλῳ κυκλούμενος, καὶ ἐν ὁδῷ ὢν, βιβλίον μετὰ χεῖρας εἶχε καὶ ἀνεγίνωσκε, οὐκ εἰδὼς ἅπερ ἀνεγίνωσκε· σὺ δὲ καὶ ἐν διδασκάλων εὐπορίᾳ ὢν, καὶ ἐτέρους ἔχων τοὺς ὑπαναγινώσκοντας, σκήψεις προβάλλῃ μοι καὶ προφάσεις. Οὐκ οἶσθα τὰ λεγόμενα; Οὐκοῦν εὖσαι ἵνα μάθης· μᾶλλον δὲ ἀμήχανον πάντα ἀγνοεῖν. Καὶ γὰρ πολλὰ αὐτόθεν ἐστὶ κατὰδηλα καὶ σαφῆ· μᾶλλον δὲ,

viduæ non tam fuerit iudicium quod secundis non jungatur nuptiis, quam hæc alia, nempe caritas in pauperes, hospitalitas, in precibus assiduitas, et alia omnia, quæ exactissime exigit Paulus scribens ad Timotheum (1. Tim. 5).

Eleemosyna quantum ornamentum. — Videris etiam eas, quæ sunt junctæ matrimonio, apud nos multam ostendere honestatem : sed non est hoc solum quod quæritur, sed diligens cura et studium egenorum, per quod priscae mulieres valde resplendebant : non sicut multæ ex iis quæ sunt nostris temporibus. Nam tunc quidem pro auro eleemosynæ induebantur ornamento; nunc autem hoc dimisso, funibus aureis ex catena peccatorum contextis amiciuntur. Dicamne etiam aliam thecam ornamento patrio exinanitam? Conveniebant olim omnes, et psallebant communiter. Hoc nunc quoque facimus; sed tunc quidem in omnibus una erat anima et cor unum; nunc autem ne in una quidem anima illam concordiam videris et consensum, sed ubique magnum est bellum. Pacem nunc quod precatur omnibus is qui præest Ecclesiæ, ut qui in domum ingreditur paternam; sed hujus pacis nomen quidem est frequens, res autem nusquam. Tunc etiam domus erant ecclesiæ; nunc autem etiam ecclesia est domus, vel potius quavis domo deterior. Nam in domo quidem bene constitutum videris ordinem : domina quippe domus sedet in solio cum omni honestate, modestia et decore, et ancillæ texunt cum silentio, et singuli ex famulis in manibus habent id quod est eis mandatum. Illic autem multus est tumultus, magna confusio, et a caupona nihil nostra differunt : tantus est risus, tanta perturbatio, sicut in balneis, sicut in foro clamantibus omnibus et tumultuantibus. Et hæc hic solum : nam alibi ne propinquum quidem licet alloqui in ecclesia, ne si amicum quidem longo tempore absentem exceperit, sed hæc foris fiunt; et merito. Non enim ecclesia est tonstrina, neque unguentaria officina, neque ulla alia opificum qui sunt in foro taberna, sed locus angelorum, locus archangelorum, regnum Dei, ipsum cælum. Quomodo ergo si quis te in cælum introduxisset, etiamsi patrem videres, etiamsi fratrem, ne auderes quidem loqui : ita hic non aliud loqui oporteret præter spiritualia; nam hic quoque est cælum. Quod si non credis, aspice ad hanc mensam, recordare propter quam causam et quamobrem hic stet; cogita quis sit qui huc procedat, obstupesce etiam ante tempus. Etenim si quis solum viderit regis solium, animo assurgit expectans regis exitum. Et tu ergo etiam ante illud tempus stupendum venerare, et obstupesce et assurgere; antequam videas expansa aulæ, et præeuntem chorum angelorum, in ipsum cælum ascende. At hæc ignorat qui mysteriis non est initiatus : necesse est ergo illi etiam alia dicere. Neque enim nobis deerunt alia quæ illum doceamus, quæ possint efficere ut surgat, et persuadere ut volare conetur. Tu ergo qui hæc ignoras, quando audieris prophetam dicentem, Hæc dicit Dominus, Recede a terra, ipse quoque in cælum ascende : cogita quisnam sit qui per illum te

cum loquitur. Nunc autem histrionis quidem risum moventis, et scortantis ac turpiter agentis mulieris tantum sedet spectaculum, iis quæ dicuntur magnum præbens silentium, idque cum nullus jubeat tacere, et neque est tumultus, neque clamor, nec ullus omnino strepitus : Deo autem e cælis loquente de rebus adeo stupendis ac reverendis, canibus sumus impudentiores, ne Deo quidem tantam exhibentes reverentiam, quantam meretricibus.

6. Hisne auditis exhorruistis? Multo magis hoc facientes, horrete. Quod de iis qui pauperes despiciunt et soli comedunt, dixit Paulus, *Annon habetis domos ad comedendum et bibendum? an ecclesiam Dei contemnitis, et eos qui non habent pudore afficitis* (1. Cor. 11. 22)? mihi quoque concedite ut dicam de iis qui hic cient tumultus et loquuntur : Annon habetis domos ad nugandum? an Dei ecclesiam despiciitis, et eos etiam corrumpitis qui volunt esse modesti et quieti? At vobis est suave et jucundum alloqui eos qui sunt vobis noti? Non hoc prohibeo, sed domi, sed in foro, sed in balneis fiat : ecclesia enim non est colloqui locus, sed doctrinæ. Nunc autem nihil differt a foro; et si non sit dictu audacius, forte neque a scena : adeo iis, quæ illic scortantur, lascivius et impudicus ornantur quæ hic conveniunt. Ideo multos quoque impudicos hic attrahunt : et si quis tentet, aut velit corrumpere mulierem, nullus, ut puto, ei videtur locus aptior ecclesia; et si quid vendere aut emere oporteat, ecclesia videtur esse ad illud commodior, quam forum. Hic enim de iis plura colloquia miscent quam in ipsis officinis. Et si qui velint maledicere et maledicta audire, hoc quoque hic magis videbit contingere, quam in foro : et si volueris res audire civiles, et quæ in ædibus fiunt et quæ in castris, ne eas ad judiciale forum, neque sedeas in officina medicorum; sunt enim qui omnibus accuratius hic omnia hæc annuntiant : et hic locus quidvis potius est, quam ecclesia. Vos fortasse valde tetigi : non ego quidem arbitror. Quando enim in iisdem perseveratis, undenam sciam quod quæ dicta sunt vos tetigerunt? Necesse est ergo rursus eadem tangere. Hæccine sunt tolerabilia? hæccine ferenda? Quotidie defatigamur et discerpimur, ut utile aliquid edocti discedatis : nemo autem vestrum aliquid lucratus recedit, sed majori etiam damno affectus. Etenim in iudicium convenitis, cum peccati utique nullam habeatis occasionem, et meliores et mitiores expellitis eos vestris nugis undique molestia afficientes. Sed quid est quod dicitur a multis? Non audio, inquit, quæ leguntur, neque scio ea quæ dicuntur. Quia tumultuaris, turbas moves, neque accedis cum animo sensu pietatis prædico. Quid dicis? nescis quænam hæc dicta sibi velint? Atqui propter hoc ipsum te oportebat attendere. Si autem ne id quidem, quod est obscurum, tuum excitat animum, multo magis si essent clara ac manifesta, ea prætercurreres. Illo enim neque omnia sunt dilucida, ne sis piger; neque obscura, ne desperes. Et ille quidem eunuchus et barbarus nihil ex iis dixit, sed et tantorum negotio-

rum circumdatus multitudine, etiam cum in via esset, librum habebat in manibus et legebat, tu autem, cum et tibi sit copia doctorum, et habeas qui tibi legant, mihi excusationes profers et obtentus. Nescis ea quæ dicuntur? Ora ergo ut discas. Imo vero fieri non potest ut omnia ignores. Multa enim sunt ex se aperta et dilucida; imo vero etiamsi omnia ignorares, sic quoque oporteret te quiescere, ut non expellas eos qui attendunt: ut cum Deo acceptum fuerit tuum silentium et pudor tuus, ipse ea quæ sunt obscura reddat dilucida. At non potes silere? Exi ergo, ne aliis quoque damnum afferas. Etenim in ecclesia unam oportet semper esse vocem, ac si unum sit corpus. Propterea et qui legit, solus loquitur; et is qui episcopatum obtinet, manet silentio sedens; et is qui psallit, solus psallit; et si omnes respondendo resonent, vox fertur tamquam ex uno ore; et qui ad populum verba facit, solus loquitur. Quando autem multi de multis et diversis discipulant, cur vobis frustra molestiam exhibeamus? Nisi enim temere nos molestia afficere putaretis, nobis de tantis rebus loquentibus, de iis quæ nihil attinent non loqueremini. Propterea non in vita solum, sed et in ipsa rerum existimatione magna est perversio: ad ea quippe quæ sunt superflua inhiatis, veritatemque dimittentes, umbras et somnia persequimini.

Divitiarum vanitas. — Annon umbra et somnia sunt omnia præsentia, et umbra deteriora? Etenim priusquam appareant, recedunt; et priusquam avolent,

magnam exhibent perturbationem, et majorem illa voluptate. Et si hio innumerabiles acceptas infoderit pecunias, cum nox præterierit, hinc nudus recedit; et merito. Nam et qui in somnis sunt divites, cum e cubili surrexerint, nihil habent ex iis quæ videbantur habere dormientes: ita etiam avari et qui plura habendi laborant cupiditate; imo vero non ita, sed longe pejus. Nam qui in somnis quidem est dives, neque habet pecunias quas in visione se putabat habere, neque alio quopiam malo ab hac visione accepto, surgit: iste autem, pecuniis quidem est privatus, peccatis autem quæ ex pecuniis orta sunt repletus, discedit; et cum quæ ex divitiis fiunt, visione apprehenderit, mala inde orta non videt ultra in visione, sed in ipsa rerum veritate: et fuit quidem voluptas in somnis; quod autem ex voluptate nascitur supplicium, non utique accidit in somnis, sed in ipsa experientia; imo vero etiam ante illud supplicium hic quoque extremas dat pœnas, ut qui in colligendo atteratur innumerabilibus animi ægri tudinibus, sollicitudinibus, accusationibus, calumniis, tumultibus et perturbationibus. Ut ergo et a somniis liberemur, et a malis quæ non sunt in somniis, pro avaritia et plura habendi cupiditate eleemosynam eligamus, pro rapina benignitatem. Sic enim præsentia et futura bona assequemur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum, Amen.

HOMILIA XXXVII.

CAP. 14. v. 34. *Mulieres vestre in ecclesiis taceant.*

Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit.

1. Cum eum, qui ex linguis oriebatur, tumultum amputasset, et eum qui ex prophetiis, et legem tulisset, ne esset confusio, ut qui linguis loquebantur, hoc vicissim facerent, et ut qui prophetabant, cum alter incepisset, tacerent: procedit demum etiam ad perturbationem quæ oritur ex mulieribus, amputans earum importunam loquendi libertatem: idque valde opportune. Nam si iis, qui habent charismata, non permittitur temere loqui, neque quando velint, idque cum moveantur a Spiritu, multo magis illis inconsiderate et vane nugantibus. Propterea magna quoque cum auctoritate nugantium ora obstruit; et lege secum assumpta, eorum sic ora obturat. Non solum enim hic suadet, neque consulit, sed etiam vehementer imperat, legens antiquam his de rebus legem. Nam cum dixisset: *Mulieres vestre in ecclesiis taceant*, et, *Non permittitur eis loqui, sed subjectas esse*, subjunxit: *Sicut et lex dicit.* Et ubi hoc dicit lex? *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tibi dominabitur* (Gen. 3, 16). Vidistin' Pauli sapientiam, et quantum adduxerit testimonium, quod non solum eas jubeat tacere, sed etiam tacere cum metu, et cum tanto metu, cum quanto ancillam oportet silere? Propterea cum ipse dixisset, *Non permittitur eis loqui,*

non subjunxit, *Sed tacere, sed pro tacere posuit quod est amplius, nempe subjici.* Si hoc autem apud maritos, multo magis apud doctores et patres, et in communi cœtu ecclesiæ. At si non loquantur, inquires, nec interrogent, quam de causa aderunt? Ut audiant quidem quæ oportet, ea autem de quibus dubitant, a maritis domi discant. Et ideo subjunxit: 35. *Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent.* Non solum, inquit, non illis loqui permittitur, sed nec aliquid interrogare in ecclesia. Si autem non oportet interrogare, multo magis absolute nefas est loqui. Et cur eas ad tantam redegit subjectionem? Propterea quod mulier res est imbecilla et mobilis et levis. Ideo eis maritos præfecit doctores, utrosque juvenans. Nam et illas reddidit modestas, et hos reddidit gnavos et sollicitos, ut qui ea, quæ audierant, essent exactissime apud eas deposituri. Deinde quoniam id ornamento sibi fore ducebant quod loquerentur publice, sermonem ille deducit in contrarium, dicens: *Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia.* Nam primum quidem hoc confirmavit a lege Dei; deinde a communi ratione et consuetudine: sicut etiam quando eis de coma dicebat, *Annon hoc vos ipsa docet natura* (1. Cor. 11. 14)? Et ubique ejus talem invenieris modum, non ex divinis Scripturis, sed ex ipsa consuetudine pudore afficientem. Propterea ab iis quoque, quæ omnium opinione feruntur, et quæ ubique sunt

κἄν ἅπαντα ἀγνοῆς, καὶ οὕτως ἡσυχάζειν ἔδει, ἵνα μὴ τοὺς προσέχοντας ἐκκρούσῃς, ἵνα σου τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν αἰδῶ ἀποδείξῃς ὁ Θεός, καὶ τὰ ἀσαφῆ ποιήσῃ δῆλα. Ἄλλ' οὐ δύνασαι σιγᾶν; Οὐκοῦν ἐξίθι, ἵνα μὴ καὶ ἑτέροις γένη βλάβη. Καὶ γὰρ μίαν ἐν ἐκκλησίᾳ δεῖ φωνὴν εἶναι ἅει, καθάπερ ἑνὸς ὄντος σώματος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀναγινώσκων μόνος φθέγγεται· καὶ αὐτὸς ὁ τὴν ἐπισκοπὴν ἔχων ἀνέχεται σιγῇ καθήμενος· καὶ ὁ ψάλλον ψάλλει μόνος· κἄν πάντες ὑπῆλθον, ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος ἡ φωνὴ φέρεται· καὶ ὁ ὁμιλῶν ὁμιλεῖ μόνος. Ὅταν δὲ πολλοὶ καὶ πολλὰ καὶ διάφορα διαλέγωνται, τίνας ἔνεκεν ἐνοχλοῦμεν ἡμεῖς εἰκῆ; Οὐδὲ γὰρ εἰ μὴ εἰκῆ ἐνοχλεῖν ἡμᾶς ἠγείσθῃ, περὶ τηλικούτων φεγγόμενων ἡμῶν, περὶ τῶν οὐδὲν ἂν προσηκόντων ὑμεῖς διελέγεσθε. Διὰ ταῦτα οὐκ ἐν τῷ βίῳ μόνον ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῶν πραγμάτων τῇ ψήφῳ πολλῇ ἡ διαστροφή· καὶ περὶ τὰ περιττὰ κεχῆνατε, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀφέντες, τὰς σκιὰς καὶ τὰ ὄνειρατα διώκετε.

Ἡ οὐ σκιὰ καὶ ὄνειρατα τὰ παρόντα ἅπαντα, καὶ σκιὰς χεῖρω; Καὶ γὰρ πρὶν ἢ φανῆναι, ἀφίπταται, καὶ πρὶν ἀποπτῆναι, πολὺν παρέχει τὸν θόρυβον καὶ πλείονα τῆς ἡδονῆς. Κἄν μυρία τις ἐνταῦθα λαθῶν κατορύξῃ χρήματα, τῆς νυκτὸς παρελθούσης, γυμνὸς ἄπεισιν ἐντεῦθεν, καὶ μάλα εἰκότως· ἐπεὶ καὶ οἱ ἄναρ πλουτοῦντες, ἀναστάντες ἀπὸ τῆς εὐνῆς, οὐδὲν ἔχου-

σιν ὧν ἔχειν ἐδόκουν καθεύδοντες· οὕτω καὶ οἱ πλεονεκτοῦντες· μᾶλλον δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ πολλῶν χεῖρων. Ὁ μὲν γὰρ ἄναρ πλουτῶν, οὔτε τὰ χρήματα [343] ἔχει, ἄπερ ἐφαντάζετο ἔχειν, οὔτε ἄλλο τι κακὸν ἀπὸ τῆς φαντασίας ταύτης λαθῶν ἀνίσταται· οὕτως δὲ τῶν μὲν χρημάτων ἐστέρηται, τῶν δὲ ἀμαρτημάτων τῶν ἐκ τῶν χρημάτων ἐμπλησθεὶς ἀκείσει, καὶ ἐν τῷ πλούτῳ φαντασθεὶς, τὰ ἐκ τοῦ πλούτου κακὰ οὐχ ὀρᾷ ἐν φαντασίᾳ λοιπὸν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῶν πραγμάτων τῇ ἀληθείᾳ· καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ γέγονεν ἐν ὄνειροις, ἡ δὲ ἐκ τῆς ἡδονῆς κόλασις οὐκέτι ἄναρ συμβαίνει, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ πείρᾳ, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸ τῆς κόλασις ἐκείνης καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐσχάτην τίθει δίκην, ἐν αὐτῷ τῷ συλλέγειν μυρίας προστριβόμενος ἀθυρίας, φροντίδας, κατηγορίας, διαβολὰς, θορύβους, ταραχάς. Ἴν' οὖν καὶ τῶν ὄνειράτων ἀπαλλαγώμεν καὶ τῶν κακῶν τῶν οὐκ ἐν ὄνειροις, ἀντιπλεονεξίας ἐλεημοσύνην ἐλώμεθα, ἀντι ἀρπαγῆς φιλανθρωπίας. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἅει, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

* Marg. Savil., καλόν.

ΟΜΙΛΙΑ ΑΖ'.

Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγῆτωσαν. Οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσασθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει.

α'. Περικύβας τὸν θόρυβον τὸν ἀπὸ τῶν γλωττῶν, καὶ τὸν ἀπὸ τῶν προφητειῶν, καὶ νομοθετήσας, ὥστε μὴ σύγχυσιν γίνεσθαι, τοὺς τε γλώσσας λαλοῦντας ἀνὰ μέρος τοῦτο ποιεῖν, τοὺς τε προφητεύοντας ἀρξαμένου ἑτέρου σιγᾶν, λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὴν ταραχὴν τὴν ἀπὸ τῶν γυναικῶν γινομένην ὁδῶ πρόεισι, τὴν ἀκαιρον αὐτῶν ἐκκόπτων παρῆρσιαν, καὶ σφόδρα εὐκαιρως. Εἰ γὰρ τοῖς τὰ χάρισμα ἔχουσιν ἀπλῶς οὐκ ἐφίεται λαλεῖν, οὐδ' ὅτε βούλονται, καὶ ταῦτα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος κινουμένοις, πολλῶν μᾶλλον ἐκείναις εἰκῆ φλυαρούσαις καὶ μάτην. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ πολλῆς τῆς αὐθεντίας ἐπιστομιζοῖ τὴν φλυαρίαν αὐτῶν, καὶ τὸν νόμον μεθ' ἑαυτοῦ λαθῶν, οὕτως αὐτῶν ἀποθρόμβπει τὰ στόματα. Οὐ γὰρ παραινεῖ μόνον ἐνταῦθα, οὐδὲ συμβουλεύει, ἀλλὰ καὶ ἐπιτάττει σφοδρῶς, παλαῖν ὑπὲρ τούτων ἀναγινώσκων νόμον. Εἰπὼν γὰρ, *ὅτι Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγῆτωσαν*, καὶ, *Ὅτι ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ' ὑποτάσσασθαι*, ἐπήγαγε, *Καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει*. Καὶ τοῦτο ὁ νόμος λέγει; *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστολή σου, καὶ αὐτὸς σου κυρεῖσσι*. Εἶδες Παύλου σοφίαν, ἡλίκη παρήγαγε μαρτυρίαν, οὐ σιγᾶν αὐταῖς κελεύουσαν μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ φόβου σιγᾶν, καὶ μετὰ φόβου τοσοῦτου, μεθ' ὅσου τὴν δούλην ἡσυχάζειν χρῆ; Διὸ καὶ αὐτὸς εἰπὼν, *ὅτι Ὅτι ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν*, οὐκ

ἐπήγαγεν, Ἄλλὰ σιγᾶν, ἀλλὰ τὸ πλέον [344] ἀντι τοῦ σιγᾶν τέθεικε, τὸ ὑποτάττεσθαι. Εἰ δὲ ἐπὶ ἀνδρῶν τοῦτο, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τῶν διδασκάλων καὶ πατέρων καὶ τοῦ κοινῶ τῆς ἐκκλησίας συλλόγου. Καὶ εἰ μὴδὲ φθέγγονται, φησὶ, μὴδὲ ἐρωτήσουσι, τίνας ἔνεκεν καὶ παρῆρσιαν; Ἴνα ἀκούωσι μὲν ἂν χρῆ, τὰ δὲ ἀμφιβαλλόμενα παρὰ τῶν ἀνδρῶν οἴκοι μανθανέτωσαν. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Εἰ δὲ τι μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοῦ ἰδίου ἀνδραὶ ἐπερωτάτωσαν*. Οὐ γὰρ δὴ μόνον λαλεῖν αὐταῖς οὐκ ἐφίεται, φησὶν, ἀπλῶς, ἀλλ' οὐδὲ ἐρωτᾶν τι ἐν ἐκκλησίᾳ. Εἰ δὲ ἐρωτᾶν οὐ χρῆ, πολλῶν μᾶλλον ἀπλῶς λαλεῖν οὐ θέμις. Καὶ τί δήποτε ἐν τοσαύτῃ κατέστησεν αὐτὰς ὑποταγῆ; Ὅτι ἀσθενέστερον πῶς ἐστὶν ἡ γυνὴ καὶ εὐρίπιστον καὶ κοῦφον. Διὰ δὴ τοῦτο τοὺς ἀνδρας αὐταῖς ἐπέστησε διδασκάλους, ἀμφοτέρους ὠφελῶν. Ἐκείνας τε γὰρ κοσμίας κατεσκεύασε, τούτους τε ἐναγωνίους ἐποίησεν, ἅτε μέλλοντας μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας ἄπερ ἤκουσαν ταῖς γυναῖξιν παρακατατίθεσθαι. Εἶτα ἐπειδὴ καλλωπίζεσθαι ἐντεῦθεν ἐνόμιζον ἐκ τοῦ φθέγγεσθαι δημοσίᾳ, πάλιν εἰς τὸ ἐναντίον περιάγει τὸν λόγον, λέγων· *Ἀισχρὸν γάρ ἐστι γυναικὶ ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν*. Πρῶτον μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦτο κατεσκεύασε τοῦ Θεοῦ, ἔπειτα ἀπὸ κοινῶ λογισμοῦ καὶ τῆς συνηθείας, ὥστε καὶ, *ἦνίκα περὶ κόμης αὐταῖς διελέγετο*, ἔλεγεν· *Ἡ οὐδὲ αὐτῇ ἡ φύσις ὑμᾶς διδάσκει*; Καὶ πανταχοῦ τοιοῦτον εὐροῖς ἂν αὐτοῦ τὸν τρόπον ὄντα, οὐκ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς συνηθείας ἐντρέποντα. Πρὸς τοῦτους δὲ καὶ ἀπὸ τῶν παῶν δο-

κούντων και πανταχοῦ τυπωθέντων ἐντρέπει, ὃ και ἐνταῦθα τέθεικεν εἰπών· *Ἡ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν, ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήχησε*; Καὶ γὰρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας παρήγαγε τούτον τηρούσας τὸν νόμον, και ἀπὸ τῆς καινοτομίας τὸν θάρβον ὑποτεμνόμενος, και τῆ τῶν πολλῶν ψήφῳ τὸν λόγον ποιῶν εὐπαράδεκτον. Διδ και ἀλλαγῶν ἔλεγεν· *Ὅς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῶ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις διδάσκω και πάλιν, Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστασίας ὁ Θεός, ἀλλ' εἰρήνης, καθὼς και ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων* και ἐνταῦθα, *Ἡ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν, ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήχησε*; Τουτέστιν, Οὐτε πρῶτοι οὔτε μόνοι ὑμεῖς πιστοὶ, ἀλλ' ἡ οἰκουμένη πᾶσα· ὃ και πρὸς Κολοσσαεῖς γράφων ἔλεγε, *Καθὼς ἐστὶ καρποφοροῦμενον και αὐξανόμενον ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ*, περὶ τοῦ Εὐαγγελίου λέγων. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ και ἐτέρως εἰς προτροπῆν τῶν ἀκούοντων, ὡς ὅταν λέγῃ τὰ αὐτῶν πρῶτα εἶναι, και πᾶσιν εἶναι κατάδηλα. Θεσσαλονικεῦσι γὰρ ἐπιστέλλων ἔλεγεν· *Ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, και ἐν παντὶ τόπῳ ἡ πίστις ὑμῶν ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξεληλυθε*· και Ῥωμαίοις δὲ πάλιν, ὅτι *Ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ*. Ἀμφότερα γὰρ ἰκανὰ προτρέψαι και διεγείρει, και τὸ παρ' ἐτέρων ἐπαινεῖσθαι, και τὸ ἐτέρους ἔχειν κοινωνοὺς τῆς γνώμης. Διδ και ἐνταῦθα φησιν· *Ἡ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν, ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήχησε*; [345] Οὐτε γὰρ τοῦτο ἂν ἔχοιτε εἰπεῖν, φησιν, ὅτι· Ἡμεῖς τῶν ἄλλων διδάσκαλοι ἐγενόμεθα, και οὐκ ἂν εἰήμεν δίκαιοι παρ' ἐτέρων μανθάνειν· οὔτε, ὅτι· Ἐνταῦθα ἐστὶ τὰ τῆς πίστεως μόνον, και οὐ χρὴ τὰ παρ' ἐτέρων παραδείγματα δέχεσθαι. Ὅρθως διὰ πόσων ἐνέτρψε; τὸν νόμον παρήγαγε, τὸ αἰσχρὸν τοῦ πράγματος ἔδειξε, τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας εἰς μέσον τέθεικεν,

β'. Εἶτα τὸ πάντων ἰσχυρότερον ὕστερον τίθησι, λέγων, ὅτι· Ὁ Θεὸς ταῦτα και νῦν ἐπιτάττει δι' ἐμοῦ. *Εἰ γὰρ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικός, γνωσκέτω ταῦτα ἃ γράφω ὑμῖν, ὅτι Κυρίου εἰσὶν αἱ ἐντολαί. Εἰ δὲ τις ἀγνοῖ, ἀγνοεῖτω*. Καὶ τίνας ἔνεκεν τοῦτο ἐπήγαγε; Δεικνύς ὅτι οὐ βιάζεται, οὐδὲ φιλονεικεῖ, ὅπερ σημεῖόν ἐστι τῶν οὐ τὰ ἑαυτῶν βουλομένων ἰστέον, ἀλλὰ τὸ ἐτέροις συμφέρον σκοπύοντων. Διδ και ἀλλαγῶν φησιν· *Εἰ δὲ τις φιλόφρονος ἐστίν, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν*. Ἄλλ' ἐν πανταχοῦ τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ἐνθα ἂν μὴ σφόδρα μεγάλα τὰ ἁμαρτανόμενα ἦ, και τότε ἐντρέπων μᾶλλον· ἐπεὶ ὅταν περὶ ἐτέρων διαλέγεται, οὐ λέγει οὕτως, ἀλλὰ πῶς; *Μὴ κλανᾶσθε*· οὔτε πόρνοι, οὔτε μαλακοὶ βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι· και πάλιν, *Ἴδε θγῶ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει*. Ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ περὶ σιγῆς ἦν αὐτῷ ὁ λόγος, οὐ σφόδρα εὐτόνως ἐπιτίθεται, αὐτῷ τούτῳ μᾶλλον αὐτοῦς ἐπισπώμενος. Εἶτα ὅπερ αἰ ποιεῖν εἴωθεν, ἐπὶ τὴν προτέραν ὑπόθεσιν, ὅθεν ταῦτα εἰπεῖν ἐξέβη, ἐπάγει τὸν λόγον λέγων· *Ἄστε, ἀδελφοί μου, ζηλοῦτε τὸ προσφθεύειν, και τὸ λαλεῖν*

γλώσσαις μὴ κωλύετε. Καὶ γὰρ ἔθος αὐτῷ τοῦτο. μὴ τὸ προκείμενον ἐργάζεσθαι μόνον, ἀλλὰ και ἐξ ἐκείνου τὸ δοκοῦν αὐτῷ συγγενὲς ὅπωςδὴποτε εἶναι διορθοῦν, και πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον ἐπανέναι, ὡστε μὴ δοκεῖν τῆς ὑποθέσεως ἐκπίπτειν. Καὶ γὰρ ὅτε περὶ τῆς ἐν ταῖς τραπέζαις διελέγετο συμφωνίως, ἐπὶ τὴν κοινωνίαν τὴν ἐν τοῖς μυστηρίοις ἐκδᾶς, γάκελθεν ἐντρέψας, εἰς τὰ πρότερα ἐπάνεισι πάλιν, λέγων· *Ἄστε συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε*. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον περὶ τῆς ἐν τοῖς χαρίσμασιν εὐταξίας διαλεχθεῖς, και τοῦ μὴ δεῖν μήτε ἀλύειν ἐν τοῖς ἐλάττοσι, μήτε φυσᾶσθαι ἐπὶ τοῖς μελίσσοις, εἶτα ἐπὶ τὴν γυναιξὶ πρέπουσαν ἐξεληθὸν εὐνοσίμιαν ἐντεῦθεν, και κατασκευάσας αὐτήν, ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπάνεισι, λέγων πάλιν· *Ἄστε, ἀδελφοί μου, ζηλοῦτε τὸ προσφθεύειν, και τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε*. Εἶδες πῶς μέχρι τέλους τὴν διαφορὰν ἐφύλαξε, και πῶς ἔδειξε τὸ μὲν σφόδρα ἀναγκαῖον ὄν, τὸ δὲ οὐχ οὕτω; Διδ ἐπ' ἐκείνου μὲν φησι, *Ζηλοῦτε*, ἐπὶ τούτου δὲ, *Μὴ κωλύετε*. Εἶτα ὡς ἐν κεφαλαίῳ τὰ πάντα διορθούμενος ἐπάγει λέγων· *Πάντα δὲ εὐσχημόνως και κατὰ τάξιν γινέσθω*· πάλιν πλήττων τοὺς εἰκὴ βουλομένους ἀσχημονεῖν, και μανίας δόξαν λαμβάνειν, και τὴν οὐκείαν μὴ φυλάττοντας τάξιν.

Οὐδὲν [346] γὰρ οὕτως οἰκοδομεῖ, ὡς εὐταξία, ὡς εἰρήνη, ὡς ἀγάπη, ὡς περὶ οὖν και τὰ ἐναντία διαλύει. Οὐκ ἐν τοῖς πνευματικοῖς δὲ μόνον, ἀλλὰ και ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν τοῦτο ἴδοι τις ἂν. Ἄν τε γὰρ ἐν χορῷ, ἂν τε ἐν πλοίῳ, ἂν τε ἐν ἄρματι, ἂν τε ἐν στρατοπέδῳ τῆς τάξιν συγγένης, και τὰ μελίζονα τῆς οὐκείας χώρας ἐκβάλων, τὰ ἐλάττονα εἰσαγάγῃ εἰς τὴν ἐκείνων τάξιν, πάντα διεφθειρας, και οὕτω τὰ ἄνω κάτω γίνεσθαι. Μὴ τοῖνον μὴδὲ ἡμεῖς τὴν τάξιν διαφθείρωμεν, μὴδὲ τὴν κεφαλὴν κάτω ποιῶμεν, και τοὺς πόδας ἄνω. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν τὸν μὲν ὀρθὸν λογισμὸν κάτω ρίψωμεν, τὰς δὲ ἐπιθυμίας, τὸν θυμὸν, και τὴν ὄργην, και τὴν ἡδονὴν ἐπιστήσωμεν τῷ λογικῷ· ὅθεν πολλὸς ὁ κλύδων, και πολλὴ ἡ ταραχὴ, και ἀφόρητος ἡ ζᾶλη, πάντων σκότῳ κατεχομένων. Καὶ, εἰ βούλει, τὴν ἀσχημοσύνην τὴν ἐντεῦθεν γινομένην πρῶτον ἐξετάσωμεν, και τότε τὴν ζημίαν. Πῶς οὖν ἐστὶ τοῦτο σαφὲς ἡμῖν και σφόδρα γνώριμον; Παραγάγωμεν εἰς μέσον ἄνθρωπον οὕτω διακείμενον, πόρνης ἔρῳντα, και ὑπὸ ἐπιθυμίας ἀτόπου κρατούμενον, και τότε ὀφόμεθα τὸν γέλωτα τοῦτον. Τί γὰρ ἂν γένοιτο αἰσχρότερον τοῦ θυραλοῦντος πρὸ τῶν πορνικῶν ἐκχημάτων, και βραπιζομένου παρὰ πόρνης γυναικὸς, και κλαίνοντος και ὀδυρομένου, και τὴν ἑαυτοῦ καταισχύνοντος δόξαν; Εἰ δὲ βούλει και τὴν ζημίαν ἰδεῖν, ἐννόει μοι τῶν χρημάτων τὴν δαπάνην, τοὺς περὶ τῶν ἐσχάτων κινδύνους, τὸν πρὸς τοὺς ἀντεραστὰς πόλεμον, τὰ τραύματα, τὰς πληγὰς τὰς ἐκ τῶν τοιούτων παρατάξεων. Τοιοῦτοι και οἱ χρημάτων ἐπιθυμῆ κατεχόμενοι· μᾶλλον δὲ μελίζονα ἀσχημονοῦσιν. Οὕτοι μὲν γὰρ περὶ ἑν εἰσὶν ἠσυχολημένοι σῶμα· οἱ δὲ φιλάργυροι τὰς πάντων οὐσίας ὁμοίως περιεργάζονται, και πενήτων και πλουτούντων, και τῶν οὐκ ὄντων πραγμάτων ἐρῳνται, ὃ μάλιστα τῆς τοῦ πάθους ἀτοπίας σημεῖόν ἐστιν. Οὐ γὰρ λέγουσιν,

in usu, pudorem incutit : quod hic quoque adhibet, dicens : 36. *An a vobis verbum Dei processit, aut in vos solos pervenit?* Etenim cæteras adduxit Ecclesias hanc legem servantes, et a novitate tumultum reseans, et multorum calculo gratam et acceptam reddens orationem. Quamobrem alibi quoque dicebat : *Qui vobis in memoriam revocavit vias meas in Christo, sicut ubique in omnibus Ecclesiis doceo* (1. Cor. 4. 17); et rursus, *Non est enim Deus dissensionis, sed pacis, sicut et in omnibus Ecclesiis sanctorum* (Ibid. 14. 33); et hic : *An a vobis verbum Dei processit, aut ad vos solos pervenit?* Hoc est, neque vos primi, neque soli fideles, sed totus orbis terræ. Quod etiam ad Colossenses scribens, dicebat, *Sicut fructificat et crescit in toto mundo* (Coloss. 1. 6), loquens de evangelio. Id autem facit etiam aliter ad exhortationem auditorum, ut quando dicit, eorum esse prima, et manifesta omnibus. Nam ad Thessalonicenses scribens dicebat : *A vobis enim resonuit sermo Dei, et in omni loco fides vestra ad Deum exiit* (1. Thess. 1. 8); et ad Romanos rursus scribens : *Fides vestra annuntiatur in toto mundo* (Rom. 1. 8). Ambo enim sufficiunt et ad exhortandum et excitandum, laudari ab aliis, et alios habere socios sententiæ. Et ideo hic quoque dicit : *An a vobis sermo Dei processit, aut ad vos solos pervenit?* Neque enim, inquit, hoc potueritis dicere : Nos fuimus doctores aliorum, et non æquum est ut ab aliis discamus; neque, Fides hic solum stetit, et non oportet ab aliis exempla sumere. Viden' per quam multa eis pudorem incussit? legem adduxit, rei ostendit turpitudinem, cæteras Ecclesias in medio posuit.

2. Deinde, quod est omnium fortissimum, ultimum ponit dicens : Deus hæc etiam nunc jubet per me. 37. *Si quis enim videtur propheta esse aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata.* 38. *Si quis autem ignorat, ignoret.* Et cur hoc subjungit? Ostendens se neque vim afferre, nec contendere : quod quidem est signum non eorum qui sua volunt constituere, sed eorum qui spectant id quod est aliis utile. Quamobrem dicit etiam alibi : *Si quis autem est contentiosus, nos talem consuetudinem non habemus* (1. Cor. 11. 16). At non ubique hoc facit, sed ubi non ita magna admittuntur peccata, et tunc potius pudore afficiens. Nam quando de aliis loquitur, non sic dicit, sed quomodo? *Ne erritis : neque fornicatores, neque molles regnum Dei possidebunt* (Ibid. 6. 9); et rursus : *Ecce ego Paulus dico vobis, quod si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (Gal. 5. 2). Hic autem quoniam de silentio agebatur, non admodum vehementer insectatur, hoc ipso eos magis attrahens. Deinde quod semper solet facere, ad prius argumentum, unde ad hæc dicenda digressus est, revertitur dicens : 39. *Itaque, fratres mei, æmulamini prophetiam, et loqui linguis nolite prohibere.* Est enim nios ejus non solum agere id, quod est propositum, sed etiam ex illo id quod quomodocumque ei videtur conjunctum corrigere, et rursus redire ad propositum, ne vi-

deatur excidere ab argumento. Etenim quando loquebatur de concordia in mensis; cum digressus esset ad communionem in mysteriis, et eos inde pudore affecisset, ad priora rursus revertitur, dicens : *Quamobrem convenientes ad comedendum, vos invicem exspectate* (1. Cor. 11. 33). Ita hic quoque, cum deseruisset de ordine observando in donis, et quod neque mœrore affici oporteat in minoribus, neque timere propter majora, et deinde digressus esset ad modestiam mulieribus convenientem, et eam confirmasset, redit ad propositum, rursus dicens : *Itaque, fratres mei, æmulamini prophetiam, et loqui linguis nolite prohibere.* Vidistin' quomodo ad finem usque servaverit differentiam, et quomodo alterum quidem ostendat valde necessarium, alterum autem non item? Quamobrem de illo quidem dicit, *Æmulamini*; de hoc autem, *Nolite prohibere.* Deinde tamquam in summo omnia corrigens, subjungit dicens : 40. *Omnia autem honeste et secundum ordinem fiant*; rursus illos tangens qui volunt temere se indecore gerere, et insanix sibi notam inurere, nec congruentem sibi servant ordinem.

Ordo rectus semper servandus. Avaritiæ morbus. — Nihil enim æque ædificat ut ordo rectus, ut pax, ut caritas, sicut etiam contraria dissolvunt. Non solum autem in spiritualibus, sed etiam in aliis omnibus hoc videris. Nam sive in choro, sive in navigio, sive in curru, sive in castris ordinem confundas, et majoribus suo loco ejectis in illorum ordinem minora induxeris, omnia corrumpis, et sic omnia sus deque vertuntur. Neque nos ergo ordinem corrumpamus, neque caput infra statuamus, neque pedes supra. Hoc porro fit, quando rectam quidem rationem inferne dejecerimus, concupiscentias autem, irani, excandescantiam et voluptatem rationi præfecerimus : unde magnus existit fluctus, ingens perturbatio, et intoleranda tempestas, cum omnia occupent tenebræ. Et si vis, primum excutiamus eam quæ hinc evenit turpitudinem, posteaque damnum hinc emergens. Quomodo ergo hoc nobis notum erit et manifestum? Adducamus in medium hominem sic affectum, captum amore meretricis, et qui ejus inhoneste teneatur desiderio; et tunc videbimus quam hoc sit ridiculum. Quid enim possit esse illo turpius, qui stat ad fores domus meretriciæ, et pulsatur a meretrice, sletque et ejulat, probroque afficit suam existimationem? Si vis autem etiam videre damnum, veniant tibi in mentem sumptus pecuniæ, de extremis pericula, bellum quod geritur adversus rivales et adversarios amatores, vulnera et plagæ quæ infliguntur in hujusmodi acie. Tales sunt et ii, quos pecuniæ tenet cupiditas; imo vero turpius et magis indecore se gerunt. Nam illi quidem in uno corpore sunt occupati et in eo suum ponunt studium et operam : avari vero de omnium facultatibus sunt similiter solliciti et curiosi, et pauperum et divitum, et illa amant quæ non sunt : quod est maxime signum improbæ cupiditatis. Non dicunt enim, Vellem habere hujus aut illius facultates, aut has vel illas solum; sed et montes vo-

in. it esse aurum, et domos et quæcumque videntur, et ad alterum se transferunt mundum; et hæc perpetuo patiuntur, neque usquam finem faciunt desiderandi. Quis verbis poterit explicare illarum fluctus cogitationum, tempestatem, caliginem? ubi autem sunt tot fluctus et tanta tempestas, quænam fuerit voluptas? Nulla, sed tumultus et dolor et caliginosæ nebulæ pro aquis ferentes multam animi ægritudinem: quod etiam solet accidere iis qui alienam amant pulehritudinem. Propterea qui nullo modo amant, in majori sunt voluptate quam hujusmodi amatores. Sed ad hoc quidem nemo contradixerit: ego autem eum etiam qui amat quidem, reprimit autem libidinem, majori dixerim affici voluptate, quam eum qui assidue fruitur meretrice. Nam etiamsi ejus demonstratio sit difficilior, necesse tamen est hoc audacter probandum suscipere. Est enim difficilior, non ex rei natura, sed ex eo, quod auditores hac philosophia non sint digni.

3. Quid est enim, dic quæso, amanti jucundius, ab amica despici, an honorari et illam despiciere? Palam est hoc esse jucundius. Quem ergo, quæso, magis honorabit meretrix, eumne qui ipsi servit, et factus est ejus mancipium, an eum qui ejus superavit retia, et structis ab ea calamis volat altius? Est cuius perspicuum quod hunc. In quemnam autem suum magis conferet studium, in eumne qui cecidit, an in eum qui nondum? In eum plane qui nondum. Quis erit autem desiderabilior, isne qui est confectus, an is qui nondum est captus? Is qui nondum est captus. Si autem non creditis, a rebus vestris afferam demonstrationem. Quamnam enim mulierem magis amarit quispiam, eamne quæ facile succumbit et ipsi se dedit, an eam quæ negat et negotium facessit? Hanc procul dubio: hinc enim accenditur majus desiderium. Ergo idem quoque erit in muliere; et eum magis illa honorabit et admirabitur qui se despicit. Si res autem ita se habeat, illud quoque palam erit in majori esse voluptate eum qui magis honoratur et diligitur. Nam et dux exercitus urbem quidem semel captam dimittit; ei autem quæ resistit et contendit omni studio assidet: et venator feram venando captam habet in tenebris inclusam, quemadmodum meretrix amatorem; eam autem quæ fugit, persequitur. At ille, inquires, fruitur desiderio; hic autem non fruitur. An probro ac dedecore non affici, neque ejus tyrannicis servire imperiis, nec ab ea duci et circumagi tamquam mancipium, pugnis contusum, consputum, in capite pulsatum, parvam, dic quæso, existimas esse voluptatem? Si quis enim hæc accurate excusserit, et colligere poterit omnia eorum probra, contumelias, criminationes, irasque perpetuas ex animo vel ex deliciis ortas, inimicitias, et alia omnia solis patientibus nota, inveniet quodvis bellum plures habere inducias, quam horum miseram vitam. Quamnam ergo dicis, quæso, voluptatem? eamne quæ capitur ex coitu, quæ est brevis et momentanea? Sed eam statim bellum excipit et fluctus et rabies et idem rursus furor. Et hæc quidem a no-

bis dicta sunt, perinde atque si quis ea dixerit adolescentibus intemperantibus et impudicis, qui ea quæ dicuntur de regno et gehenna non libenter ferant: quando autem hæc in medium adduxerimus, ne dici quidem potest quanta sit moderatorum et temperantium voluptas; quando quis secum reputat coronas, præmia, consuetudinem cum angelis, in universo orbe terræ celebrationem, fiduciam et dicendi libertatem, spes illas bonas et immortales. At coitus habet voluptatem; hoc enim perpetuo versant; qui vero temperans est, non potest assidue pugnare cum tyrannide naturæ. At contrarium invenies: ipsa enim vis et perturbatio est magis apud eum qui scortatur. Multa enim est in corpore agitatio; et quovis fluctuanti mari hic gravius afficitur, cujus numquam sistitur cupiditas, sed ab ea semper impetitur, non secus atque qui corripiuntur a dæmone, et assidue discerpuntur a malis spiritibus. Temperans autem non secus ac fortis athleta, eam assidue feriens, optimam et innumeris hujusmodi deliciis jucundiorum percipit voluptatem, hac victoria, bona conscientia, et præclaris tropæis perpetuo ornatus. Si autem post congressum ille parum quiescit, hoc nihil fuerit: rursus enim invadit tempestas et rursus fluctus. Qui autem philosophatur, ne initio quidem permittit ut hæc se invadat perturbatio, neque ut mare assurgat, nec ut hæc fera vociferetur. Si vim autem patiat in retinendo impetu tanto; at ille etiam libidinosus, frequenter pulsatus, confossus, œstrumque non ferens, haud secus, quam si equum indomitum freno retineret, artem omnem adhibens: si autem cesserit, et laborem fugerit, ab illo præceps quocumque feratur. Hæc si dicta sunt apertius quam par sit, nemo me reprehendat: nolo enim dicendi gravitate ornare orationem, sed graves et honestos facere auditores.

4. Propterea prophætæ quoque nulli hujusmodi verbo parcunt, volentes Judæorum excindere libidinem et intemperantiam, sed eos tangunt etiam apertius, quam nos nunc in iis quæ diximus. Medicus enim volens ejicere putredinem, non eo spectat ut mundas conservet manus, sed ut ægrum liberet a putredine; et is qui humilem vult excelsum reddere, ipse prius sit humilis; et qui studium ponit ut occidat insidiatorem, se quoque cum illo cruentat, et hoc ipsum reddit clariorem. Nam si a bello reversum militem viderit quispiam sanie, sanguine et cerebro respersum et pollutum, non ideo odio habebit neque aversabitur, sed magis etiam admirabitur. Ita nos quoque faciamus cum viderimus quempiam, postquam mactarit cupiditatem, cruentum revertentem, eum magis admiremur, simulque socii ac participes ejus pugnae et victoriae, et iis qui amant dicamus: Ostendite nobis voluptatem quam accepistis ex libidine.

Temperantiæ voluptas. — Nam qui est temperans ac pudicus, voluptatem habet ex victoria; tu autem nullam habes omnino. Sin autem vos dicatis eam quæ est ex congressu; sed illa est manifestior et diuturnior. Nam tu ex eo quo fructus habes aliquid breve,

ὅτι τὴν τοῦ δεινὸς ἐβουλόμην οὐσίαν ἔχειν, καὶ τὴν τοῦ δεινὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄρη χρυσίου εἶναι βούλονται, καὶ τὰς οἰκίας, καὶ τὰ ὀρώμενα πάντα, καὶ ἐφ' ἕτερον προβαίνουσι κόσμον· καὶ τοῦτο ἐπ' ἀπειρον πάσχουσι, καὶ οὐδαμοῦ τῆς ἐπιθυμίας λήγουσι. Τίς ἂν παραστήσει λόγος τὸν χειμῶνα τῶν λογισμῶν ἐκείνων, τὰ κύματα, τὸν ζόφον; ὅπου δὲ κύματα καὶ χειμῶν τοιοῦτος, ποῖα γένοιτ' ἂν ἡδονή; Οὐκ ἔστιν οὐδεμία, ἀλλὰ θόρυβος καὶ ὀδύνη καὶ νεφέλαι ζοφώδεις· ἀντὶ ὑδάτων πολλὴν φέρουσαι τὴν ἀθυμίαν· ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἐρώντων ἀλλοτρίου κάλλους συμβαίνειν εἴωθε. Διὰ τοι τοῦτο οἱ μὴδ' ὄλω ἐρώντες, τῶν ἐρώντων ἐν πλείονι εἰσιν ἡδονή. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο μὲν οὐδεὶς ἀντίποι· ἐγὼ δὲ καὶ τὸν ἐρώντα μὲν, κατέχοντα δὲ τὴν ἐπιθυμίαν, μᾶλλον ἂν φαίην τρυφᾶν τοῦ συνεχῶς τῆς πόρνης ἀπολαύοντος. Εἰ γὰρ [347] καὶ δυσκολωτέρα ἢ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὁμῶς καὶ οὕτως ἀναγκαῖον κατατολμησαί τοῦ λόγου. Καὶ γὰρ δυσκολωτέρα γίνεται, οὐ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ παρὰ τὸ μὴ εἶναι τῆς φιλοσοφίας ταύτης ἀκροτάτῃ ἀξίους.

γ. Τί γὰρ ἦδιον, εἰπέ μοι, τῶ ἐρώντι, τὸ καταφρονεῖσθαι ὑπὸ τῆς ἐρωμένης, ἢ τὸ τιμᾶσθαι καὶ ὑπερορᾶν; Εὐδὴλον ὅτι τοῦτο. Τίνα οὖν, εἰπέ μοι, τιμᾶσει πλέον ἢ πόρνη, τὸν δουλεύοντα αὐτῇ καὶ αἰχμάλωτον ὑπ' αὐτῆς ἦδη γενόμενον, ἢ τὸν ἀνώτερον τῶν ἐκείνης δικτύων, καὶ ὑψηλότερον τῶν καλάμων αὐτῆς πετόμενον; Παντί που δῆλον, ὅτι τοῦτον. Περὶ τίνα δὲ σπουδάζει πλέον, τὸν πετωκότεν, ἢ τὸν οὐδέπω; Τὸν οὐδέπω πάντως. Τίς δὲ ἔσται ποθεινότερος, ὁ κατεργασμένος, ἢ ὁ μηδέπω ἀλούς; Ὁ μηδέπω τῶς ἀλούς. Εἰ δὲ ἀπιστεῖτε, ἀπὸ τῶν ὑμετέρων παρεῖξω τὴν ἀπόδειξιν. Τίνος γὰρ ἂν τις μᾶλλον ἐραστειῇ γυναικὸς, τῆς εὐκόλως ὑποκατακλινομένης αὐτῷ καὶ ἐκδιδομένης, ἢ τῆς ἀρνούμενης καὶ πράγματα αὐτῷ παρεχούσης; Εὐδὴλον ὅτι ταύτης· καὶ γὰρ μειζόνως ἐνεσῶθεν ὁ πόθος ἀνάπτεται. Οὐκοῦν καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς τὸ αὐτὸ δὴ τοῦτο ἔσται· καὶ τοῦτον τιμῆσουσι καὶ θαυμάζονται πλέον τὸν ὑπερορῶντα αὐτῶν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, κάκεινο ὁμῶς, τὸ ἐν μείζονι εἶναι ἡδονὴ τὸν μᾶλλον τιμώμενον καὶ ἀγαπώμενον. Ἐπεὶ καὶ στρατηγὸς πόλιν τὴν μὲν καθάπερ ἀλούςαν ἀφίξει, τῇ δὲ ἐστηκυῖα καὶ φιλονεικούσῃ προεδρεύει μετὰ σπουδῆς ἀπάσης· καὶ θηρευτὴς τὸ μὲν θηρευθὲν ζῶον ἐν σκότῳ κατακλείσας ἔχει, καθάπερ ἢ πόρνη τὸν ἐραστὴν, τὸ δὲ φεῦγον διώκει. Ἀλλ' ἀπολαύει τῆς ἐπιθυμίας ἐκεῖνος, φησὶν, οὗτος δὲ οὐκ ἀπολαύει. Τὸ δὲ μὴ καταισχύνεσθαι, μὴδὲ δουλεύειν ταῖς τυραννικαῖς αὐτῆς ἐπιταγαῖς, μὴδὲ ὡς ἀνδράποδον ἀγεσθαι ὑπ' αὐτῆς καὶ περιάγεσθαι βραπιζόμενον, ἐμπυόμενον, ἐπὶ κεφαλῆς ὠθούμενον, μικρὰν ἡδονὴν εἶναι νομίζεις; εἰπέ μοι. Εἰ γὰρ τις ταῦτα ἀκριθῶς ἐξετάσει, καὶ δυνηθεῖ τὰς ὑβρεῖς αὐτῶν συναγαγεῖν, τὰ ἐγκλήματα, τὰς συνεχεῖς ὀργάς, τὰς ἀπὸ ψυχῆς, τὰς ἀπὸ τοῦ θρόυπτεσθαι γινομένας, τὰς ἀπεχθείας, τὰ ἅλλα πάντα, ἅπερ οἱ πάσχοντες ἴσασιν μόνον, πάντα πόλεμον εὐρήσει πλείους ἔχοντα τὰς ἀνακωχὰς τῆς ἀθλίας τούτων ζωῆς. Ποῖαν οὖν λέγεις ἡδονὴν; εἰπέ μοι· τὴν ἀπὸ τῆς μίξεως, τὴν πρόσκαιρον καὶ βραχυεῖαν; Ἀλλ' εὐθέως ταύτην πόλεμος ἐπι καταλαμβάνει καὶ κύματα καὶ λύττα καὶ μανία πάλιν ἢ αὐτῆ. Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν εἴρηται, ὡς ἂν τις νέοις διαλεγόμενος ἀκολάστοις εἴποι, οὐ σφόδρα ἀνεχομένοις τῶν περὶ βασιλείας καὶ γέννησις ἀκούσαι λόγων·

ὅταν δὲ καὶ ταῦτα εἰς μέσον ἀγάγωμεν, οὐδὲ ἐνεστιν εἰπεῖν ὅση τῶν σωφρονούντων ἢ ἡδονή, ὅταν ἀναπλάττη παρ' ἑαυτῷ τοὺς στεφάνους, τὰ βραβεῖα, τὴν μετὰ τῶν ἀγγέλων ὀμιλίαν, τὴν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ἀνάβρῃσιν, τὴν [348] παρῆρσιαν, τὰς χρηστάς καὶ ἀθανάτους ἐλπίδας ἐκεῖνας. Ἀλλ' ἢ μίξις ἔχει τινὰ ἡδονὴν· τοῦτο γὰρ συνεχῶς περιστρέφουσιν· ὃ δὲ σωφρονῶν οὐ δύναται διηνεκῶς μαχόμενος τῇ τῆς φύσεως τυραννίδι. Τούναντίον μὲν οὖν εὐροί τις ἂν ἢ γὰρ βία αὐτῆ καὶ ταραχὴ παρὰ τῷ πορνεύοντι μᾶλλον ἔστι. Καὶ γὰρ κλόνος ἐν τῷ σώματι πολὺς, καὶ πάσης θαλάττης κυματομένης χαλεπώτερον οὗτος διάκειται, οὐδέποτε πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν ἰστάμενος, ἀλλ' ἀεὶ βαλλόμενος ὑπ' αὐτῆς, ὥσπερ οἱ δαιμονῶντες, καὶ συνεχῶς ὑπὸ τῶν πονηρῶν καταβρῆγνύμενοι πνευμάτων. Ὁ δὲ σώφρων καθάπερ ἀριστεύς γενναῖος συνεχῶς αὐτὴν βάλλων, τὴν ἀρίστην καὶ μυρίων τοιοῦτων ἡδῶν καρποῦται ἡδονὴν, τῇ νίκη ταύτῃ καὶ τῷ χρηστῷ συνειδότη καὶ τοῖς λαμπροῖς τροπαίοις καλλωπιζόμενος διηνεκῶς. Εἰ δὲ μετὰ τὴν ὀμιλίαν ἀναπαύεται μικρὸν ἐκεῖνος, οὐδὲν τοῦτο ἂν εἴη· πάλιν γὰρ ὁ χειμῶν ἐπεισι, καὶ πάλιν κύματα. Ὁ δὲ φιλοσοφῶν οὐδὲ ἀρχὴν ἀφίξει ταύτην λαβεῖν τὴν ταραχὴν, οὐδὲ διαναστῆναι τὸ πέλαιος, οὐδὲ βοῆσαι τὸ θηρίον. Εἰ δὲ τίνα βίαν ὑπομένει κατέχων τὴν τοιαύτην ὀρμὴν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος συνεχῶς βαλλόμενος καὶ κεντούμενος καὶ τὸν οἶστρον οὐ φέρων· καὶ παρόμοιον γίνεται, ὥσπερ ἂν ἵππον ἀγρίου μαινόμενον καὶ ἀντιτείνοντα ἀνέχοι τῷ χαλινῷ, καὶ κατέχει μετὰ τέχνης ἀπάσης· ὃ δὲ ἐνδοῦς, ὥστε τὸν πόνον τοῦτον φυγεῖν, συρόμενος ὑπ' αὐτοῦ πανταχοῦ φέροιο. Ταῦτα εἰ καὶ σαφέστερον τοῦ δέοντος εἴρηται, μηδεὶς ἐγκαλεῖτω· οὐ γὰρ λόγων σεμνότητι καλλωπιζέσθαι βούλομαι, ἀλλὰ ποιῆσαι σεμνοῦς τοὺς ἀκούοντας.

δ. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ προφήται οὐδενὸς τῶν τοιοῦτων φείδονται βημάτων, τὴν ἀκολασίαν τῶν Ἰουδαίων ἐκκόψαι βουλόμενοι, ἀλλὰ καὶ γυμνότερον αὐτῶν καθικνούνται, ἢ ἡμεῖς νῦν ἐφ' οἷς εἰρήκαμεν. Καὶ γὰρ ἱατρὸς σηπεδόνα ἐκβαλεῖν βουλόμενος, οὐ σκοπεῖ πῶς καθαρὰς διατηρήσει τὰς χεῖρας, ἀλλ' ὅπως ἐκείνον ἀπαλλάξει τῆς σηπεδόνης· καὶ ὁ τὸν ταπεινὸν ὑψηλὸν ποιῆσαι θέλων, αὐτὸς ταπεινοῦται πρότερος· καὶ ὁ σφάζει τὸν ἐπιβουλεύοντα σπουδάζων, καὶ ἑαυτὸν αἰμάσει μετ' ἐκείνου, καὶ τοῦτο αὐτὸν ποιεῖ λαμπρότερον. Ἐπεὶ καὶ στρατιώτην ἐπανελθόντα ἀπὸ τοῦ πολέμου ἂν ἴδῃ τις ἰχθῶρι καὶ αἵματι καὶ ἐγκεφάλῳ μεμολυσμένον, οὐ μισήσει, οὐδὲ ἀποστραφήσεται διὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ θαυμάσεται μᾶλλον. Οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν, ὅταν ἰδῶμέν τινα μετὰ τὸ κατασφάζει τὴν ἐπιθυμίαν ἠμαγμένον ἐπανιόντα, μᾶλλον αὐτὸν θαυμάζομεν, καὶ κοινωνῶμεν τῆς μάχης καὶ τῆς νίκης αὐτῷ, καὶ πρὸς τοὺς ἐρώντας λέγωμεν, Δείξατε ἡμῖν τὴν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας ἡδονὴν.

Ὁ μὲν γὰρ σώφρων τὴν ἀπὸ τῆς νίκης ἔχει, οὐ δὲ οὐδαμῶθεν. Εἰ δὲ ὑμεῖς τὴν ἐκ τῆς ὀμιλίας λέγοιτε, ἀλλ' ἐκεῖνη σαφεστέρα καὶ διαρκεστέρα. Σὺ γὰρ ἔχεις ἀπὸ τῆς ἀπολαύσεως βραχὺ καὶ μὴδὲ φαινόμενον, ἐκεῖνος δὲ ἀπὸ τοῦ συνειδότη, [349] καὶ μείζονα καὶ διηνεκῆ καὶ γλυκυτέραν ἔχει τὴν εὐφροσύνην. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ὀμιλία γυναικὸς, ὡς φιλοσοφία ἀτάραχον δύναται τηρῆσαι ψυχὴν καὶ πτερώσαι. Ὡ-

τος μὲν οὖν, ὡσπερ ἔφην, σαφῶς οὕτω δείκνυσιν ἡμῖν τὴν ἡδονὴν· ἐπὶ δὲ σοῦ τὴν μὲν ἀπὸ τῆς ἡττητῆς ἀθυμῖαν ὀρώ, τὴν δὲ ἡδονὴν βουλόμενος ἰδεῖν, οὐχ εὐρίσκω. Ποῖον γὰρ βούλει καιρὸν ἡδονῆς εἶναι· τὸν πρὸ τῆς μίσεως; Ἄλλ' οὐκ ἔστι· μανίας γὰρ ἔστι καὶ παραφορᾶς καὶ ἐκστάσεως. Τὸ γὰρ τοῦς ὀδόντας τρίζειν καὶ ἐξίστασθαι, οὐχ ἡδονῆς· εἰ δὲ ἡδονῆς ἦν, οὐκ ἂν ταῦτά σε εἰργάσατο, ἀ οἱ ἀλγούντες ὑπομένουσι. Καὶ γὰρ οἱ πυκτεύοντες καὶ πληττόμενοι τοῦς ὀδόντας τρίζουσι, καὶ αἱ ὠδίνουσαι γυναῖκες διασπώμεναι τοῖς πόνοις, τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιοῦσιν. Ὡστε οὐχ ἡδονὴ τοῦτο, ἀλλ' ἐκστάσις μᾶλλον καὶ θόρυβος καὶ ταραχὴ. Ἄλλ' ὁ μετὰ ταῦτα καιρὸς; Ἄλλ' οὐδὲ οὗτος· οὐδὲ γὰρ τὴν τεκοῦσαν ἐν ἡδονῇ εἰπομένην ἂν εἶναι, ἀλλ' ἐν ἀπαλλαγῇ πόνων· οὐ πάντως δὲ τοῦτο

ἡδονή, ἀλλ' ἀσθένεια μᾶλλον καὶ ἐκλύσις· πολὺ δὲ τὸ μέσον ἐκατέρων τούτων ἔστι. Ποῖος οὖν τῆς ἡδονῆς καιρὸς, εἰπέ μοι. Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς· εἰ δὲ καὶ ἔστιν, οὕτω βραχύς ἔστιν, ὡς μηδὲ φαίνεσθαι. Μυρία οὖν φιλονεικήσαντες φωρᾶσαι αὐτὸν καὶ κατασχεῖν, οὐχ ἡδονήθημεν. Ἄλλ' οὐχ ὁ τοῦ σώφρονος τοιοῦτος, ἀλλὰ πλατὺς, καὶ πᾶσι κατὰδηλος· μᾶλλον δὲ ἅπας ὁ βίος ἐν ἡδονῇ, τοῦ συνειδότης αὐτῷ στεφανουμένου, τῶν κυμάτων ἐστορεσμένων, οὐδενὸς οὐδαμῶθεν ἐγγινομένου θορύβου. Ἐπεὶ οὖν οὗτος μᾶλλον ἐν ἡδονῇ, ὁ δὲ φιλήδονος ἐν ἀθυμίᾳ καὶ θορύβοις, φεύγωμεν ἀκολασίαν, ἀντεχώμεθα σωφροσύνης, ἵνα καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΛΗ'

Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν.

α'. Ἀπαρίστας τὸν περὶ τῶν πνευματικῶν λόγον, ἐπὶ τὸ πάντων ἀναγκαιότατον μεθίσταται, τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως ὑπόθεσιν· καὶ γὰρ ἐν τούτῳ σφόδρα ἐνόησαν. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν σωμάτων, ὅταν αὐτῶν βίβηται τῶν στερεῶν ὁ πυρετός, λέγω τῶν νεύρων καὶ τῶν φλεβῶν καὶ τῶν πρώτων στοιχείων, ἀνάτατον γίνεται τὸ κακὸν, ἂν μὴ πολλῆς ἀπολαύσῃ τῆς ἐπιμελείας· οὕτω δὴ καὶ τότε γενέσθαι ἐκινδύνευεν. Ἐπὶ γὰρ αὐτὰ τῆς εὐσεβείας τὰ στοιχεῖα τὸ κακὸν ἐθάδιζε. Διὸ καὶ πολλῇ τῇ σπουδῇ κέχρηται [350] ὁ Παῦλος. Οὐδὲ γὰρ περὶ βίου λοιπὸν ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, οὐδ' ὅτι ὁ μὲν ἐπόρνευεν, ὁ δὲ ἐπλεονέκτει, ὁ δὲ ὅτι κεκαλυμμένην εἶχε τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον· περὶ γὰρ τὴν ἀνάστασιν αὐτὴν ἐστάσασαζον. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ πᾶσα ἡμῶν ἐλπίς αὐτῇ, πρὸς τοῦτο σφοδρῶς ἴστατο ὁ διάβολος, καὶ ποτὲ μὲν ἀνῆρει καθάπαξ αὐτὴν, ποτὲ δὲ ἔλεγεν ἡδὴ γεγενῆσθαι· ὃ καὶ Τιμοθέῳ γράφων ὁ Παῦλος γάγγραιναν ἐκάλει τὸ πονηρὸν τοῦτο δόγμα, καὶ τοὺς εἰσάγοντας αὐτὸ ἐστίζε λέγων· Ὡς ἔστιν Ἰγμέναιος καὶ Φιλιππος, οἵτινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστούχησαν, λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἡδὴ γεγενῆσθαι, καὶ ἀνατρέπονσι τὴν τινῶν πίστιν. Ποτὲ μὲν οὖν τοῦτο ἔλεγον, ποτὲ δὲ ὅτι τὸ σῶμα οὐκ ἀνάσταται, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς ὁ καθαρμός ἔστιν ἡ ἀνάστασις. Ταῦτα δὲ ἐπεθε λέγειν ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος, οὐ τὴν ἀνάστασιν ἀνατρέψαι βουλόμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενα ἅπαντα δεῖξαι μῦθον ὄντα. Εἰ γὰρ ἐπέσθησαν μὴ εἶναι σωμάτων ἀνάστασαν, μετὰ μικρὸν αὐτοὺς ἐπειθε μηδὲ Χριστὸν ἐγγεργεῖσθαι ἀπὸ δὲ τούτου κάκεινο εἰσήγεν ὀδῶν βαδίζων, τὸ μὴ παραγεγονέαι μηδὲ πεποικηκέναι ἅπερ ἐποίησε. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ διαδόλου κακουργία. Διὸ καὶ μεθόδευεν αὐτὴν καλεῖ ὁ Παῦλος, ὅτι οὐκ ἐξ εὐθείας ὁ βούλεται κατασκευάσαι δείκνυσιν, ὥστε μὴ γενέσθαι κατάφωρος, ἀλλ' ἕτερον ἑαυτῷ περιτιθεὶς προσωπίον, ἕτερα τεκταίνει, καὶ καθάπερ πολέμιος καὶ κακούργος πόλει προσβαλὼν καὶ τείχεσι, κάτωθεν υπορύπτει λαμβάνων, ὥστε ταύτη γενέσθαι δυσφύ-

λακτος, καὶ κατορθῶσαι ἅπερ ἐσπούδακε. Διὸπερ αἰετὸς τὰς τοιαύτας αὐτοῦ πάγας εὐρίσκων, καὶ τοὺς πονηροὺς τούτους θηρῶν λόγους ὁ θαυμαστός οὗτος καὶ μέγας ἀνὴρ, ἔλεγεν· Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνωσοῦμεν. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα ὀλόκληρον ἀνακαλύπτει τὸν δόλον αὐτοῦ, καὶ πάντα δείκνυσιν τὰ μηχανήματα, καὶ ὅσα βούλεται κατασκευάσαι προτιθῆσιν εἰς μέσον, μετὰ πολλῆς ἀκριβείας ἅπασιν ἐπιών. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὑστερον τέθεικε τοῦτὶ τὸ κεφάλαιον τῶν ἄλλων, ἐπειδὴ καὶ σφόδρα ἀναγκαιότατον ἦν, καὶ τὰ ἡμέτερα συνέχον ἅπαντα. Καὶ σκόπει σύνεσιν· πρότερον γὰρ τοὺς οἰκείους ἀσφαλισάμενος, τότε ἐπεξέρχεται καὶ περαιτέρω ἰῶ λόγῳ, καὶ τοὺς ἐξωθεν ἐκ περιουσίας ἐπιστομίζει. Ἀσφαλίζεται δὲ τοὺς οἰκείους, οὐκ ἀπὸ λογισμῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἡδὴ γεγεννημένων, καὶ ἅπερ αὐτοὶ κατεδέξαντο καὶ ἐπίστευσαν γεγενῆσθαι· ὁ μάλιστα ἦν ἐντρεπτικόν, καὶ ἱκανὸν αὐτοὺς κατασχεῖν. Εἰ γὰρ ἡδουλήθησαν ἀπιστήσαι μετὰ ταῦτα, οὐκέτι λοιπὸν τῷ Παύλῳ, ἀλλ' ἑαυτοῖς ἐμελλον ἀπιστεῖν ὅπερ κατηγορία ἦν ἐκείνων τῶν ἅπαξ καταδεξαμένων καὶ μεταθεμένων. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ἐντεῦθεν ἀρχεται, δεικνύς ὅτι οὐκ ἄλλων δεῖται μαρτύρων εἰς τὸ δεῖξαι, ὅτι τάληθῆ λέγει, ἀλλ' αὐτῶν ἐκείνων τῶν ἠπατημένων. [351] Ἴνα δὲ ὁ λέγων σαφέστερον γένηται, αὐτῶν λοιπὸν ἀναγκαῖον ἀκοῦσαι τῶν βημάτων. Τίνα οὖν ταῦτά ἐστι; *Γνωρίζω ὑμῖν, ἀδελφοί, φησὶ, τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν.* Εἶδες μεθ' ὅσης ἐπιεικειᾶς ἀρχεται; εἶδες πῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς εἰδείξεν, ὅτι οὐδὲν καινὸν εἰσάγει, οὐδὲ ξένον; Ὁ γὰρ γνωρίζων τὸ ἡδὴ γνωσθὲν, εἶτα εἰς λήθην ἐμπεσὼν, γνωρίζει πάλιν εἰς μνήμην ἄγων. Καλέσας δὲ ἀδελφούς, οὐ μικρὰν καὶ ἐντεῦθεν προκατεβάλετο τῶν λεγομένων τὴν ἀπόδειξιν. Ἀδελφοὶ γὰρ οὐδαμῶθεν ἐγενόμεθα, ἀλλ' ἡ ἀπὸ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ οἰκονομίας. Διὸ δὴ καὶ οὕτως αὐτοὺς ἐκάλεσεν, ὁμοῦ μὲν καταπραῦνων καὶ θεραπεύων, ὁμοῦ δὲ τῶν μυρίων ἀγαθῶν ἀναμιμήσων. Καὶ τὸ ἐξῆς πάλιν τοῦ αὐτοῦ κατασκευαστικόν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Τὸ Εὐαγγέλιον. Τῶν γὰρ Εὐαγγελίων τὸ κεφάλαιον ἐντεῦθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν, ἀπὸ τοῦ τὸν Θεὸν γενέσθαι ἀνθρώπων, καὶ σταυρωθῆναι, καὶ ἀναστῆναι. Τοῦτο καὶ ὁ Γαβριὴλ εὐηγγελίζετο τῇ Παρθένῳ, τοῦτο καὶ οἱ προφῆται τῇ οἰκουμένῃ,

et quod ne ultra appareat quidem; ille autem ex conscientia majorem habet et perpetuam suaviorumque lætitiarum. Neque enim consuetudo mulieris potest tam imperturbatam reddere animam, et eam in altum evehere, quam philosophia. Et pudicus quidem, sicut dixi, aperte nobis voluptatem ostendit: in te autem ex eo quidem, quod sis victus, video animi ægritudinem, voluptatem autem volens videre, non invenio. Quodnam enim vis esse tempus voluptatis? idne quod est ante coitum? Sed non est; est enim furoris et insanie et mentis emotæ. Dentibus enim stridere, et e statu mentis dimoveri, non est voluptatis: sin esset autem voluptatis, non ea tibi inflixisset, quæ sustinent ii qui admodum dolent. Pugiles enim, tam qui percutiunt quam qui percutiuntur, strident dentibus: et parturientes mulieres, quæ distrahantur doloribus, idipsum faciunt. Quamobrem non est id voluptas, sed potius mentis excessus tumultusque et perturbatio. An tempus quod post se-

quitur? Sed neque hoc dixeris. Neque enim eam quæ peperit dixerimus esse in voluptate, sed in libertate a doloribus: non est autem plane hoc voluptas, sed potius imbecillitas et dissolutio; multum autem interest inter utrumque. Quodnam est ergo tempus voluptatis, dic quæso? Nullum est: si est tamen, est adeo breve, ut ne appareat quidem. Cum millies contenderimus ut illud deprehenderemus et retineremus, non potuimus. Sed temperantis et moderati tempus non est ejusmodi, sed spatiosum est et omnibus evidens; vel potius tota ejus vita est in voluptate, cum ejus conscientia coronetur, cum sedati sint fluctus, nullo ex quavis parte oriente tumultu. Cum ergo hic magis sit in voluptate, libidinosus autem in animi ægritudine et tumultibus, fugiamus libidinem et intemperantiam, amplectamur temperantiam et castitatem, ut bona etiam futura consequamur, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XXXVIII.

CAP. 15. v. 1. *Notum autem vobis facio, fratres, evangelium quod prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, 2. per quod et salvamini, qua ratione prædicaverim vobis.*

1. Cum de spiritualibus absolvisset orationem, transit ad id quod est omnium maxime necessarium, nempe ad argumentum resurrectionis: in eo enim valde ægrotabant. Et sicut in corporibus, quando solidas eorum partes febris attigerit, nervos, inquam, et venas et prima elementa, malum sit immedicabile, nisi ejus magna geratur cura: sic tunc quoque ne fieret, erat periculum. Ad ipsa enim pietatis elementa tendebat malum. Quamobrem magno studio usus est Paulus. Non enim amplius ab eo agebatur de vita, neque quod ille quidem scortaretur, hic vero esset avarus, alius vero caput haberet opertum; sed in ipso honorum capite versabatur oratio: nam de resurrectione ipsa inter se digladiabantur. Quia enim hæc est tota spes nostra, ei valde restitit diabolus; et aliquando quidem eam tollebat penitus, aliquando autem dicebat eam jam fuisse. Quod etiam Paulus scribens ad Timotheum, hoc malum dogma vocavit gaugrænam, et eos qui ipsum inducebant notavit, dicens: *Ex quibus est Hymenæus et Philetus, qui circa veritatem aberrarunt, dicentes jam factam esse resurrectionem, et evertunt aliquorum fidem (2. Tim. 2. 17. 18).* Atque aliquando quidem hoc dicebant, aliquando autem quod corpus non resurgat, sed resurrectio sit animæ purgatio. Hæc autem dicere persuadebat sceleratus ille dæmon, non solum evertere volens resurrectionem, sed etiam quæ pro nobis facta sunt omnia, ostendere esse fabulam. Nam si eis fuisset persuasum non esse corporum resurrectionem, paulatim eis persuasisset ne Christum quidem resurrexisset; ab hoc autem illud quoque ordine procedens induxisset eum non advenisse, neque ea fecisset quæ fecit. Talis est enim diaboli malignitas et ver-

sutia. Quamobrem Paulus eam vocat insidias (*Ephes. 6. 11*), quoniam non directe ostendit quod vult probare, ne deprehendatur; sed alia sibi imposita persona, alia fabricatur, et tamquam infestus hostis et versipellis, cum in urbem et muros irruerit, etiam inferne agit cuniculos, ut ea ratione non facile possit caveri, et recte ei succedat id quod est molitus. Quamobrem tales ejus laqueos semper inveniens, et sceleratas has insidias venans hic vir admirabilis et vere magnus, dicebat: *Non enim ignoramus cogitationes ejus (2. Cor. 2. 11).* Etenim hic totum aperit ejus dolum, et omnia ostendit machinationes, et quæcumque vult apparere producit in medium, accuratissime omnia persequens. Propterea enim hoc caput ponit post alia, quoniam erat maxime necessarium, et quod omnia nostra contineat. Vide autem ejus prudentiam. Nam cum suos prius muniisset et in tuto collocasset, tunc ulterius procedens, externos quoque invadit, et ipsis validissime os obstruit. Suos autem munit et in tuto collocat, non ex rationibus, sed ex iis quæ jam facta sunt, et quæ ipsi admiserunt, et facta crediderunt: quod quidem valde erat aptum ad pudorem incutiendum, et sufficiebat ad eos continendos. Nam si postea noluissent credere, non utique jam Paulo, sed sibi ipsi non erant credituri: quod quidem crimen fuisset illorum qui semel admiserant, et jam transmutati essent. Propterea hinc incipit, ostendens se non opus habere aliis testibus, ad probandum se vera dicere, sed iis ipsis qui sunt decepti. Ut autem quod dico sit apertius, de cætero necesse est ipsa audire verba. Quænam ergo ea sunt? *Notum vobis facio, fratres, evangelium quod prædicavi vobis.* Vidistin' cum quanta incipiat lenitate? vidistin' quomodo ostendat ab initio, se nihil novum nec peregrinum introducere? Nam qui notum facit id quod jam notum fuerat et quod in oblivionem venerat, rursus id in memoriam reducit.

Cum autem vocavit fratres, hinc quoque non parvam præmisit demonstrationem eorum quæ dicuntur. Non aliunde enim facti sumus fratres, quam ex Christi secundum carnem dispensatione. Propterea eos sic vocavit, simul quidem eos leniens ac mitigans, et bona innumerabilia ipsis in memoriam revocans. Et quod deinceps sequitur, hoc ipsum confirmat. Quidnam hoc est? Evangelium. Evangelii enim summa hinc accipit initium, quod Deus factus sit homo, et cruci affixus fuerit, et resurrexerit. Hoc et Gabriel annuntiavit Virgini; hoc et prophetæ toti orbi terrarum; hoc etiam omnes apostoli. *Quod et prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, 2. per quod et salvamini, qua ratione prædicaverim vobis, si tenetis, nisi frustra credidistis.* Vidistis' quomodo eos vocat testes eorum quæ dicta sunt? Non dicit: Quæ audivistis, sed, *Quæ accepistis*, ab eis exigens tamquam aliquod depositum, et significans, quod non solum sermone, sed et factis et signis et miraculis id acceperint, et ut ea tuto teneant.

2. Deinde postquam dixit vetera, tempus quoque præsens declaravit dicens: *In quo et statis*; eos præoccupans, ut ne etiamsi maxime vellent, possint negare. Et ideo incipiens non dixit, Vos doceo, sed, *Notum vobis facio*, id quod jam factum est. Et quomodo eos qui vacillabant dicit stare? Utiliter præ se fert ignorantem: quod quidem facit etiam ad Galatas, sed non similiter. Nam quoniam illic non poterat ignorantiam præ se ferre, alia ratione tractat orationem, dicens: *Confido autem in vobis in Domino, quod nihil aliud sentistis* (Gal. 5. 10). Non dixit: Quod nihil aliud sensitis; quoniam eorum delictum in confesso erat et evidens, sed spondet de futuro: quamquam hoc quoque erat incertum; sed ut illos magis attraheret. Hic autem etiam præ se fert se ignorare dicens: *In quo et statis*. Deinde lucrum sequitur, *Per quod et salvamini: qua ratione prædicaverim vobis*. Quamobrem hæc doctrina vobis nunc est declarationis et interpretationis. Non enim opus, inquit, habetis ut hoc dogma discatis, sed ut recordermini et corrigamini. Hæc autem dicit, non sinens ipsos esse impudentes. Quid sibi vult autem, *Qua ratione prædicaverim vobis?* Quo modo, inquit, dixi fieri resurrectionem. Nam quod sit quidem resurrectio, non dixerim vos dubitare: quæritis autem fortasse apertius scire quod dictum est. Hoc etiam faciam: aperte enim scio vos dogma tenere. Deinde quoniam enuntians dicebat, *In quo statis*; ne ea ratione eos redderet socordiores et negligentiores, illos rursus terret dicens, *Si tenetis, nisi frustra credidistis*; ostendens quod in capite fidei accepta fuerit plaga, neque agatur de quibuslibet obviis, sed de tota atque integra fide. Et nunc quidem hoc dicit pressius; procedens autem et cum incaluit, aperto deinceps capite vociferatur et dicit: *Si Christus non resurrexit, inanis est utique prædicatio nostra, inanis est etiam fides vestra*, adhuc estis in peccatis vestris. Sed non sic in præmisis: sic enim expediebat sensim et paulatim progredi. 3. *Tradidi enim vobis in*

primis quod et accepi. Nec hic dixit: Vobis dixi, neque, Vos docui, sed eandem rursus usus est dictione: *Tradidi vobis quod et accepi.* Neque hic dicit se edoctum fuisse, sed, *Accepi*; hæc duo probans, quod et nihil ex se afferre oporteat, et quod per operum demonstrationem facti sint certiores, non nudis verbis: et paulatim fide dignam faciens orationem, universum redocit ad Christum, et ostendit ex his documentis nullum esse humanum. Quid est autem, *Tradidi enim vobis in primis?* Hoc est, ab initio, non nunc. Hæc autem dicit, tempus adducens in testimonium, et quod maxime esset pudendam, cum tantum tempus credidissent, illos transmutari. Nec hoc solum, sed etiam dogma esse necessarium; et ideo in primis fuit traditum, et statim a principio. Et quid, dic obsecro, tradidisti? At non hoc statim dicit, sed primum, se accepisse. Et quid accepisti? *Quod Christus mortuus est pro peccatis nostris.* Non statim dixit, Resurrectio est corporum nostrorum, sed hoc ipsum quidem probat, verum re longe petita, et per alia, dicens, *Christus est mortuus*; magnum, firmum ac stabile fundamentum prius jaciens ejus quod est dicendum de resurrectione. Neque enim solummodo dixit: Christus est mortuus, etiamsi hoc satis esset ad significandam resurrectionem, sed cum adjectione, *Christus est mortuus pro peccatis nostris.*

Contra Manichæos. — Primum autem operæ pretium est audire quid hic dicant qui laborant hæresi Manichæorum, et veritatis inimici, et qui cum sua pugnant salute. Quid ergo dicunt isti? Mortem, inquit, hic nihil aliud dicit Paulus, quam fuisse in peccatis, et resurrectionem esse liberationem a peccatis. Vidistis' quomodo errore nihil sit imbecillius, et quomodo suis capiatur pennis, neque externa pugna opus sit, sed a seipso configatur? Considera ergo quomodo ipsi seipso confixerunt per ea quæ dixerant. Si hoc enim est mors, Christus autem corpus non accepit, ut vos vultis, mortuus est autem: in peccato fuit, secundum vos. Nam ego quidem dico quod corpus acceperit, et mortem dico esse carnis: tu autem hoc negans, illud necessario dicere oportet. Si autem fuit in peccato, quomodo dicit, *Quis ex vobis arguet me de peccato* (Joan. 8. 46)? et, *Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidquam* (Id. 14. 30); et rursus, *Sic nos decet implere omnem justitiam* (Matth. 3. 15). Quomodo autem est omnino mortuus pro peccatoribus, si ipse fuit in peccatis? Nam eum, qui moritur pro peccatoribus, oportet nulli peccato esse obnoxium: si enim ipse etiam peccat, quomodo morietur pro aliis peccatoribus? Si autem est mortuus pro peccatis aliorum, mortuus est cum nulli esset peccato obnoxius: si autem est mortuus cum esset sine peccato, non est mortuus morte peccati, (quomodo enim, in quem nullum cadebat peccatum?) sed morte corporis. Et ideo Paulus non dixit solum: *Est mortuus*, sed addidit, *Pro peccatis nostris*; et cum vel invito coegisset fateri mortem corporalem; per hoc ostendens illum

τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι ἅπαντες. "Ὁ καὶ εὐηγγελιστάμην, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελιστάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε· ἐκτός εἰ μὴ εἰκὴ ἐπιστεύσατε. Εἶδες πῶς αὐτοὺς καλεῖ μάρτυρας τῶν εἰρημένων; Καὶ οὐ λέγει, "Ὁ ἠκούσατε, ἀλλ', "Ὁ παρελάβετε, ὡσπερ τινὰ παρακαταθήκην αὐτοὺς ἀπαιτῶν, καὶ δηλῶν ὅτι οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων καὶ σημείων καὶ θαυμάτων αὐτὸ παρέλαβον καὶ ἵνα κατέχωσι μετὰ ἀσφαλείας.

β'. Εἶτα ἐπειδὴ τὰ παλαιὰ ἔλεγε, καὶ τὸν παρόντα ἐπέστησε χρόνον εἰπὼν, *Ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε*, προκαταλαμβάνων αὐτοὺς, ὡς μηδὲ, εἰ σφόδρα βουληθεῖεν, ἀρνήσασθαι δυναθῆναι. Διὰ καὶ ἀρχόμενος οὐκ εἶπε, Διδάσκω ὑμᾶς, ἀλλὰ, *Γνωρίζω ὑμῖν*, τὸ ἤδη δηλὸν γενόμενον. Καὶ πῶς τοὺς σαλευομένους ἐστάναί φησι; Προσποιεῖται ἄγνωιαν συμφερόντως· ὅπερ καὶ ἐπὶ Γαλατῶν ποιεῖ, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν ἄγνωιαν ἐκεῖ προσποιεῖσθαι, ἐτέρως μεθοδεύει τὸν λόγον λέγων· *Πέποιθα δὲ εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ*, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσατε. Οὐκ εἶπεν, "Ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐφρονήσατε, ἐπειδὴ ὠμολογημένον ἦν αὐτῶν τὸ παράπτωμα καὶ κατὰδηλον, ἀλλὰ τὸ μέλλον ἐγγυᾶται· καίτοι καὶ τοῦτο ἀδηλόν· ἀλλ' ἵνα αὐτοὺς ἐφελκῆσθαι μειζρόνως. Ἐνταῦθα μέντοι καὶ προσποιεῖται ἄγνωεῖν λέγων, *Ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε*. Εἶτα τὸ κέρδος, *Δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελιστάμην ὑμῖν*. Ὅστε σαφηνείας ἐστὶν ἡ διδασκαλία αὕτη ἡ νῦν καὶ ἐρμηνεύει. Οὐ γὰρ αὐτὸ δεῖσθε τὸ δόγμα, φησὶ, μαθεῖν, ἀλλ' ὑπομνησθῆναι καὶ διορθωθῆναι. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐκ ἀφίεις αὐτοὺς ἀναισχυνηθῆσαι καθάπαξ. Τί δὲ ἔσει, *Τίνι λόγῳ εὐηγγελιστάμην ὑμῖν*; Ποίῳ τρόπῳ εἶπον, φησὶ, τὴν ἀνάστασιν γίνεσθαι; "Ὅτι μὲν γὰρ [352] ἐστὶν ἀνάστασις, οὐκ ἂν φαίην ὑμᾶς ἀμφιβάλλειν· ζητεῖτε δὲ ἴσως μαθεῖν σαφέστερον τὸ εἰρημένον. Τοῦτο δὴ καὶ ποιήσω· καὶ γὰρ οἶδα σαφῶς, ὅτι τὸ δόγμα κατέχετε. Εἶτα ἐπειδὴ ἀποφαινόμενος ἔλεγεν, *Ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε*, ἵνα μὴ ταύτη βραθυμοτέρους ποιήσῃ, φοβεῖται πάλιν αὐτοὺς λέγων· *Εἰ κατέχετε, ἐκτός εἰ μὴ εἰκὴ ἐπιστεύσατε*· δεικνύς ὅτι περὶ τὸ κεφάλαιον ἢ πληγὴ, καὶ οὐχ ὑπὲρ τῶν τυχόντων ὁ ἄγων, ἀλλ' ὑπὲρ ὀλοκλήρου τῆς πίστεως. Καὶ νῦν μὲν ὑπεσταλμένως αὐτὸ φησι, προῖων δὲ καὶ διαθερμαινόμενος, γυμνῇ λοιπὸν τῇ κεφαλῇ βοᾷ καὶ λέγει· *Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν*, ὅτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. Ἄλλ' ἐν προοιμίῳ οὐχ οὕτως· οὕτω γὰρ χρήσιμον ἦν ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν προῖέναι. *Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις*, ὃ καὶ *παρέλαβον*. Οὐ λέγει οὐδὲ ἐνταῦθα, ὅτι εἶπον ὑμῖν, οὐδὲ, *Ἐβίδαξα ὑμᾶς*, ἀλλὰ τῇ αὐτῇ κέχρηται λέξει πάλιν, *Παρέδωκα ὑμῖν*, λέγων, ὃ καὶ *παρέλαβον*. Οὐδὲ ἐνταῦθα ἐμὲ διδάχθηναί φησιν, ἀλλὰ, *Παρέλαβον*· δύο ταῦτα κατασκευάζων, ὅτι τε οὐδὲν οἰκοθεν ἐπιστάγειν δεῖ, καὶ ὅτι μετὰ ἀποδείξεως τῆς διὰ τῶν ἔργων ἐπληροφόρηθησαν, οὐ λόγοις ψιλοῖς· καὶ κατὰ μικρὸν ἀξιόπιστον τὸν λόγον ποιῶν, τὸ πᾶν εἰς τὸν

Χριστὸν ἀνάγει, καὶ δεικνύσιν οὐδὲν τούτων ἀνομιόπινον ὄν τῶν δογμάτων. Τί δὲ ἐστὶ, *Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις*, φησὶν; Ἐξ ἀρχῆς, οὐ νῦν. Ταῦτα δὲ λέγει τὸν χρόνον παράγων μάρτυρα, καὶ ὅτι ἐσχάτης ἦν αἰσχύνης τοσοῦτον χρόνον πεισθέντας νῦν μετατίθεσθαι· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ ὅτι καὶ ἀναγκαῖον τὸ δόγμα· διὸ καὶ ἐν πρώτοις παρεδόθη, καὶ ἐκ προοιμίῳ εὐθέως. Καὶ τί παρέδωκας; εἰπέ μοι. Ἄλλ' οὐ λέγει τοῦτο εὐθέως, ἀλλὰ πρῶτον, ὅτι παρέλαβον. Καὶ τί παρέλαβες; "Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Οὐκ εἶπεν εὐθέως, ὅτι Ἀνάστασις ἐστὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν, ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο κατασκευάζει, πόρρωθεν δὲ καὶ δι' ἐτέρων, λέγων, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ μεγάλην τινὰ κρηπίδα καὶ θεμέλιον ἀβραγῆ προκαταβαλλόμενος τοῦ περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγου. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς, καίτοι καὶ τοῦτο ἀρκοῦν δηλῶσαι τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.

Πρῶτον δὲ δεῖον ἀκούσαι τί λέγουσιν ἐνταῦθα οἱ τὰ Μανιχαίων νοσοῦντες, καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθροί, καὶ τῇ οἰκείᾳ πολεμοῦντες σωτηρίᾳ. Τί οὖν οὗτοι λέγουσι; Θάνατον ἐνταῦθα, φησὶν, οὐδὲν ἄλλο λέγει ὁ Παῦλος, ἢ τὸ ἐν ἁμαρτίᾳ γενέσθαι, καὶ ἀνάστασιν τῶν ἁμαρτιῶν ἀπαλλαγῆναι. Εἶδες πῶς οὐδὲν πλάνης ἀσθενέστερον; Καὶ πῶς τοῖς οἰκείοις ἀλίσκεται περροῖς, καὶ οὐ δεῖται τῆς ἐξωθεν μάχης, ἀλλ' ἑαυτῇ περιπέριεται; Σκόπει γοῦν καὶ οὗτοι πῶς ἑαυτοὺς διεπείρουν, δι' ὧν εἰρήκασιν. Εἰ γὰρ τοῦτο θάνατος, σῶμα δὲ οὐκ ἔλαθε καθ' ὑμᾶς ὁ Χριστὸς, ἀπέθανε δὲ, ἐν ἁμαρτίᾳ [353] ἐγένετο καθ' ὑμᾶς. Ἐγὼ μὲν γὰρ λέγω ὅτι σῶμα ἀνάλαβε, καὶ τὸν θάνατον τῆς σαρκὸς εἶναι φησὶ· σὰ δὲ τούτῳ ἀρνούμενος, ἐκεῖνο ἀναγκασθήσῃ λέγειν. Εἰ δὲ ἐν ἁμαρτίᾳ ἐγένετο, πῶς φησὶ, *Τίς ἐξ ὁμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας*; καὶ, *Ἐργεῖται ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν*· καὶ πάλιν, *Οὕτω πρότερον ἐστὶν ἡμῖν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην*. Πῶς δὲ ὅλως ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν ἀπέθανεν, εἰ γε αὐτὸς ἐν ἁμαρτίαις ἦν; Τὸν γὰρ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν ἀποθνήσκοντα, αὐτὸν ἀναμάρτητον δεῖ εἶναι· ἐπεὶ εἰ καὶ αὐτὸς ἁμαρτάνει, πῶς ὑπὲρ ἄλλων ἁμαρτωλῶν ἀποθανεῖται; Εἰ δὲ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἄλλων ἀπέθανεν, ἀναμάρτητος ὧν ἀπέθανεν· εἰ δὲ ἀναμάρτητος ὧν ἀπέθανεν, οὐ τὸν τῆς ἁμαρτίας θάνατον (πῶς γὰρ, ὃ γε ἀναμάρτητος;), ἀλλὰ τὸν τοῦ σώματος. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος οὐκ ἀπλῶς εἶπεν Ἀπέθανεν, ἀλλὰ προσέθηκεν, Ἐπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν καὶ ἄκοντα; ἐκείνους ἐμβαλὼν εἰς τὸ ὁμολογῆσαι τὸν σωματικὸν θάνατον, καὶ δεικνύς διὰ τούτου, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ θανάτου ἀναμάρτητος ἦν. Τὸν γὰρ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἄλλοτριῶν ἀποθνήσκοντα, αὐτὸν ἀναμάρτητον εἶναι ἀκόλουθον. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἤρκεσθη, ἀλλ' ἐπήγαγε, *Κατὰ τὰς Γραφάς*· καὶ ἐντεῦθεν ἀξιόπιστον πάλιν ποιῶν τὸν λόγον, καὶ δηλῶν πῶς θάνατον ἔλεγε. Καὶ γὰρ αἱ Γραφαὶ τὸν τοῦ σώματος ἀναγορεύουσι πανταχοῦ· *Ὁμηξην, γὰρ μου*

χειρας και ποδας, φησι· και, "Οψορται εις ον εξεκέτησαν.

γ'. Καί πολλά δε έτερα, ίνα μη πάντα καθ' έν λέγωμεν, τά μεν διά βημάτων, τά δε διά τύπων έστιν έν αύταις κείμενα ιδείν δηλούντα τής σαρκός τήν σφαγήν· και ότι ύπερ των άμαρτιών ήμϊν έσφάγη. "Υπερ γάρ των άμαρτιών του λαου μου, φησιν, ήκει εις θάνατον· και, Κύριος παρέδωκεν αυτών ταις άμαρτιας ήμϊν· και, "Ετραυματίσθη διά τας άμαρτίας ήμϊν. Εί δε ούκ άνέχη τής Παλαιάς, άκουσον Ιωάννου βρώντος, και άμφότερα δηλούντος, και τήν του σώματος σφαγήν και τήν αιτίαν· "Ιδε γάρ, φησιν, ο Άμνός του Θεου ο αίρων τήν άμαρτίαν του κόσμου· και Παύλου λέγοντος, Τόν γάρ μη γνόριτα άμαρτίαν, ύπερ ήμϊν άμαρτίαν έποίησεν, ίνα ήμεις γενόμεθα Θεού δικαιοσύνη έν αυτώ· και πάλιν, Χριστός ήμας εξηγόρασεν εκ τής κατάρας του νόμου, γενόμενος ύπερ ήμϊν κατάρα· και πάλιν, "Απεκδυσάμενος τας άρχάς και τας εξουσίας, έδειγμάτισε θριαμβεύσας· και μυρία έτερα πλείονα δηλούντα τά κατά τήν σφαγήν του σώματος γενόμενα, και διά τας άμαρτίας ήμϊν. Καί γάρ αυτός φησιν· "Υπερ ήμϊν αγιάζω εμαυτόν· και, "Ο άρχων του κόσμου τούτου κατακέκριται νυν, δηλών ότι ούκ έχων άμαρτίαν έσφάγη. Καί ότι έτάφη. Καί τουτο δε των προτέρων κατασκευαστικόν· τδ γάρ θαπτόμενον, πάντως σώμα έστι. Καί ένταυθα ούκέτι [354] προστίθισι, Κατά τας Γραφάς· ειχε μεν γάρ, πλην ου προστίθισι. Τίνος ένεκεν; "Η ότι ο τάφος άπασι δηλος και τότε και νυν· ή ότι κατά κοινου κείται τδ, Κατά τας Γραφάς. Τίνος ουν ένεκεν ένταυθα προστίθισι τδ, Κατά τας Γραφάς; Καί ότι εγήγερται τή τρίτη ήμέρα κατά τας Γραφάς, και ούκ άρκείται τώ προτέρω τώ κατά κοινου ειρημένω; "Οτι και τουτο τοις πολλοις άδηλον ήν· διδ κένταυθα τας Γραφάς παράγει έμπνευσθείς, τουτο έννοήσας τδ σοφόν και θεϊόν νόημα. Πως ουν και επί του θανάτου ου τδ αυτό ποιεί; "Οτι κάκει ο μεν σταυρός πάσι κατάδηλος ήν και πάντων όρώντων άνεσκολοπίζετο· ή δε αιτία, ούκέτι όμοίως. "Οτι μεν γάρ απέθανε, πάντες ήδεσαν· ότι δε ύπερ των άμαρτιών τής οικουμένης τουτο έπαθεν, ούκέτι όμοίως· ήπισταντο οι πολλοί. Διδ τήν από των Γραφών μαρτυρίαν παράγει. "Αλλά τουτο μεν ικανως αποδέδεικται διά των ειρημένων ήμϊν· που δε ότι έτάφη, και τή τρίτη ήμέρα αναστήσεται ειρήκασιν αι Γραφαί; Διδ του κατά τον Ιωανν τύπου, ον και αυτός παράγει λέγων· "Ωσπερ ήν Ιωνάς έν τή κοιλία του κήτους τρεις ήμέρας και τρεις νύκτας, ούτως εσται και ο Υιός του ανθρώπου έν τή καρδία τής γής τρεις ήμέρας και τρεις νύκτας· και διά του βάρου του έν τή έρήμω. "Ωσπερ γάρ εκείνος εκαιετο, και ου κατακαίετο, ούτω και τδ σώμα εκείνο απέθανε μεν, ου κατασχεθθι δε υπό του θανάτου διηνεκώς. Καί ο δράκων δε ο επί του Δανιήλ τουτο αινίττεται. Καθάπερ γάρ εκείνος λαβών τήν τροφήν, ήν έδωκεν ο προφήτης, μέσος έβράγη· ούτω και ο ΰδης, καταπιών τδ σώμα εκείνο, διεσχίσθη, του σώματος αυτού διατεμόντος αυτώ τήν νηδύν, και αναστάντος. Εί δε και διά βημάτων θέλεις άκούσαι ταύτα, δέ διά των τύπων ειδες, άκουσον του Ισοαίου λέγοντος, ότι Δίρεται από

τής γής ή ζωή αυτού· και, Κύριος βούλεται καθαρίσαι αυτόν από τής πληγής, δείξει αυτώ φώς· και του Δαυιδ πρό εκείνου Ούκ έγκαταλείψεις τήν ψυχήν μου εις άδην, ουδέ δώσεις τον δούδου σου ιδείν διασθοράν. Διά τουτο σε και ο Παύλος παραπέμπει εις τας Γραφάς, ίνα μάθης ότι ούκ άπλως ουδέ ειική ταύτα έγένετο. Πως γάρ τοσούτων προφητών προδιαγραφόντων αυτά και άνακηρυκτόντων, ότι ούδαμου ή Γραφή τον τής άμαρτίας θάνατον λέγει, του Δεσποτικού μεμνημένη θανάτου, αλλά τον σωματικόν, και ταφήν και αναστασιν τοιαύτην; Καί ότι ώφθη Κηφά. Ευθέως τον πάντων άξιοπιστότερον τίθισιν. "Επειτα τοις δώδεκα· έπειτα ώφθη επάνω πεντακοσιοις αδελφοις εφάπαξ, εξ ών οι πλείους μένουσιν έως άρτι, τινές δε και εκκοιμήθησαν· έπειτα Ιακώβω, ειτα τοις αποστόλοις πάσιν· έσχατον δε πάντων, ώσπερ ει τώ εκτρώματι, ώφθη κάμοι. "Επειδή γάρ τήν από των Γραφών απόδειξιν ειπε, προστίθισι και τήν διά των πραγμάτων, μάρτυρας παράγων τής αναστάσεως μετά τους προφήτας τους αποστόλους και έτέρους πιστους ανθρώπους. [355] Εί δε τήν αναστασιν εκείνην ειλεγε τήν τής άμαρτίας απαλλαγήν, περιττως ειλεγεν, "Οφθη τώ δείνι και τώ δείνι. Τουτο γάρ πιστουμένου τήν του σώματος αναστασιν έστιν, ούκ άμαρτημάτων απαλλαγήν αινιττομένου.

δ'. Διδ ουδέ άπαξ ειπε τδ, "Οφθη, καιτοι γε ήρκει κατά κοινου θέντα τήν λέξιν· νυν δε και δις και τρις και έφ' εκάστω σχεδόν των έωρακότων αυτήν τίθισιν. "Οφθη γάρ, φησι, Κηφά, ώφθη επάνω πεντακοσιοις αδελφοις, ώφθη κάμοι. Καί μην τδ Ευαγγέλιον τούναντιόν λέγει, ότι τή Μαρίζ πρώτη. "Αλλ' έν άνδράσι τουτω πρώτω, τώ μάλιστα αυτόν ποθούντι ιδείν. Ποιοις δε δώδεκα ένταυθα· φησιν αποστόλοις; μετά γάρ τήν ανάληψιν ο Ματθίας καταλέγη, ου μετά τήν αναστασιν ευθέως. "Αλλ' ειχός αυτόν και μετά τήν ανάληψιν ώφθαι. Αυτός γουν ουτος ο άπόστολος μετά τήν ανάληψιν και εκλήθη, και ειδεν αυτόν. Διά τουτο ουδέ τον καιρόν τίθισιν, άλλ' άπλως και άδιορίστως καταλέγει τας θείας· και γάρ ειχός πολλάς γεγενήσθαι· διδ και ο Ιωάννης ειλεγε, Τρίτον τουτο ένεφάνισεν έαυτόν. "Επειτα ώφθη επάνω πεντακοσιοις αδελφοις. Τινές τδ, "Επάνω, ένω εκ των ουρανών είναι φασιν. Ου γάρ επί γής βαδίζων, άλλ' άνω, και ύπερ κεφαλής αυτοις ώφθη. Καί γάρ ούχι τήν αναστασιν πιστώσασθαι έβούλετο μόνον, αλλά και τήν ανάληψιν. Τινές δε λέγουσι τδ, "Επάνω πεντακοσιοις, τοις πλείοσιν ή πεντακοσιοις. "Εξ ών οι πλείους μένουσιν έως άρτι. Εί γάρ και παλαιά διηγούμαι πράγματα, φησιν, άλλ' έχω μάρτυρας έτι ζώντας. Τινές δε και εκκοιμήθησαν. Ούκ ειπεν, "Απέθανον, άλλ', "Εκοιμήθησαν, και ταύτη τή λέξει πάλιν τήν αναστασιν βεβαιών. "Επειτα ώφθη Ιακώβω. "Εμοι δοκει, τώ αδελφώ τώ έαυτου· αυτός γάρ αυτόν λέγεται χειροτονηκέναι, και επίσκοπον έν Ιεροσολύμοις πεποιηκέναι πρώτον. Ειτα τοις αποστόλοις πάσιν. "Ησαν γάρ και άλλοι άπόστολοι, ως οι έβδομήκοντα. "Εσχατον δε πάν-

* In aliquot exemplaribus Gr. legitur τοις ένδεκα, et in Vulgata Latina undecim. Qui fuerit duodecimus ille explicit Chrys.

etiam ante mortem nulli peccato fuisse obnoxium, (enim enim, qui pro peccatis moritur alienis, consequens est esse ejusmodi ut non peccet), ne hoc quidem contentus, subjunxit, *Secundum Scripturas*; hinc rursus fide dignam faciens orationem, et significans quamnam mortem diceret. Scripturæ enim ubique loquuntur de morte corporis: *Foderunt enim, inquit, manus meas et pedes meos (Psal. 21, 17)*, et, *Videbunt in quem transfixerunt (Joan. 19, 57)*.

3. Multa alia, ne omnia dicamus sigillatim, licet in eis videre, alia quidem per verba, alia vero per figuras, quæ significant carnis cædem, et quod pro nostris peccatis sit occisus. *Pro peccatis enim, inquit, populi mei venit ad mortem*; et, *Dominus tradidit ipsum peccatis nostris*; et, *Vulneratus est propter peccata nostra (Isai. 53, 8, 6, 5)*. Si autem veterem non fers Scripturam, audi Joannem clamantem, et utraque ostendentem, nempe et cædem corporis et causam. *Ecce enim, inquit, Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi (Joan. 1, 29)*; et Paulum dicentem, *Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis fecit peccatum, ut nos feremus Dei justitia in ipso (2. Cor. 5, 21)*: et rursus, *Christus nos redemit a maledicto legis, factus pro nobis maledictum (Galat. 3, 13)*; et rursus, *Exspolians principatus et potestates traducit (Coloss. 2, 15)*, acto de eis triumpho; et alia innumerabilia, quæ significant ea quæ facta sunt in cæde corporis, et propter nostra peccata. Ipse enim dicit, *Pro vobis sanctifico meipsum (Joan. 17, 19)*; et, *Princeps hujus mundi nunc condemnatus est (Id. 16, 11)*, significans se fuisse occisum, cum nullum haberet peccatum. 4. *Et quod sepultus est*. Hoc quoque priora confirmat: nam quod sepelitur, omnino est corpus. Et hic non amplius addidit, *Secundum Scripturas*: nam poterat quidem, sed non addit. Quamobrem? Vel quia sepulcrum omnibus manifestum et tunc fuit et nunc est: vel quia in communi positum est illud, *Secundum Scripturas*. Cur ergo addit, *Secundum Scripturas*, hic, *Et quod resurrexit tertio die secundum Scripturas*, et non est contentus illo priori, quod dictum est in communi? Quia hoc quoque multis erat incertum et obscurum; ideo hic quoque Scripturas adjungit inspiratus, et hac sapienti et divina suscepta cogitatione. Quomodo ergo non etiam in morte idem facit? Quoniam illic quoque crux quidem fuit omnibus manifesta, et omnibus videntibus cruci fuit affixus; causa autem non item. Nam quod mortuus quidem fuerit, sciverunt omnes; quod autem pro peccatis totius orbis hoc sit passus, non itidem sciebant multi. Propterea adducit testimonium ex Scripturis. Sed hoc quidem satis est demonstratum per ea, quæ a nobis dicta sunt: ubi autem quod sit sepultus et quomodo tertio die esset resurrecturus, dixerunt Scripturæ? Per Jonæ figuram, quam ipse quoque adducit dicens: *Sicut fuit Jonas in ventre ceti tres dies et tres noctes: ita erit etiam Filius hominis in corde terræ tres dies et tres noctes (Matth. 12, 40)*. Per rubum qui erat in deserto (*Exod. 3*): quemadmodum enim ille

ardebat et non comburebatur, ita etiam corpus illius mortuum quidem fuit, non detentum autem fuit a morte perpetuo. Draco item qui fuit tempore Danielis (*Dan. 14*) hoc tacite significat. Nam sicut ille accepto nutrimento, quod dedit propheta, ruptus est medius: ita etiam infernus, devorato illo corpore, fuit discissus, cum ipsius corpus ventrem ejus dissecuisset, et surrexisset. Si autem hæc etiam vis verbis audire, quæ vidisti per figuras, audi Isaiam dicentem: *Tollitur e terra vita ejus: et, Dominus vult eum mundare a plaga, ut ostendat illi lumen (Isai. 53, 8, 10)*; et David ante illum, *Non derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem (Psal. 15, 10)*. Propterea te quoque Paulus transmittit ad Scripturas, ut scias hæc non fuisse facta temere et abs re. Quomodo enim, cum tot prophetæ ea prius describant et proclamant, quod Scriptura nusquam dicat mortem peccati, mentionem faciens mortis Domini, sed corporalem et sepulturam et talem resurrectionem? 5. *Et quod visus est Cephæ*. Eum statim ponit, qui est omnium fide dignissimus. *Et post hoc duodecim: 6. deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt: 7. deinde visus est Jacobo, deinde apostolis omnibus: 8. novissime autem omnium tamquam abortivo visus est et mihi*. Postquam enim illam ex Scripturis ostendit demonstrationem, eam etiam addit quæ per res fit, testes adducens resurrectionis post prophetas apostolos et alios homines fideles. Si autem illam resurrectionem dixisset esse a peccato liberationem, supervacaneum fuisset dicere, *Visus est huic et illi*. Hoc enim est ejus qui facit fidem resurrectionis corporis, non ejus qui subindicat liberationem a peccatis.

4. Propterea neque semel dixit illud, *Visus est*, quamquam id suffecisset dictione in communi posita: nunc autem et bis et ter eam ponit, et in unoquoque fere eorum qui viderunt. *Visus est enim, inquit, Cephæ; visus est plusquam quingentis fratribus; visus est et mihi*. Atqui Evangelium dicit contrarium, quod visus sit primum Mariæ. Sed inter viros huic primum est visus qui maxime eum cupiebat videre. Quosnam autem hic dicit duodecim apostolos? nam post assumptionem in eorum numerum relatus fuit Matthias, non statim post resurrectionem. Sed est verisimile enim fuisse visum etiam post assumptionem. Hic ipse quidem certe apostolis post assumptionem et vocatus fuit, et ipsum vidit. Propterea neque ponit tempus, sed absolute et indefinite recenset visiones: nam verisimile est multas fuisse. Ideo Joannes quoque dixit, Tertio jam manifestavit seipsum. *Deinde visus est supra quingentis fratribus (Joan. 21, 1)*. Aliqui illud, *Supra*, dicunt esse supra e cælis. Non enim supra terram gradiens, sed superne et supra caput eis visus est. Non solum enim volebat facere fidem resurrectioni, sed etiam assumptioni. Quidam autem illud, *Supra quingentis*, dicunt plusquam quingentis. *Ex quibus multi manent usque adhuc*. Nam etsi, inquit, narro res antiquas, habeo tamen testes adhuc viventes.

Quidam autem dormierunt. Non dixit, Mortui sunt; sed, *Dormierunt*, hac quoque dictione rursus confirmans resurrectionem. *Deinde visus est Jacobo.* Mihi videtur dicere, fratri suo: ipse enim dicitur ei manum imposuisse ac ipsum ordinasse, et primum episcopum fecisse Jerosolymis. *Deinde apostolis omnibus.* Erant enim etiam alii apostoli, ut septuaginta. *Novissime autem omnium tamquam alicui abortivo visus est et mihi.* Hoc verbum modestiam valde sapit. Non enim quoniam erat minimus, propterea post alios ei visus est. Nam etiamsi se vocavit ultimum, longe iis qui ante ipsum fuerunt, vel potius omnibus visus est illustrior: nec quingenti fratres Jacobo fuerunt meliores, quoniam ante illum eis visus est. Et cur non simul visus est omnibus? Ut fidei semina prius jaceret. Nam qui prior vidit, et exacte factus est certior, aliis annuntiabat: deinde sermo præveniens constituerebat eum qui audiebat, in magna hujus miraculi expectatione, et viam munebat ad fidem ante visionem. Propterea neque simul visus est omnibus, neque in initio multis, sed uni soli primum, eique omnium coryphæo et fidelissimo. Fidelissima enim maxime anima opus erat, quæ prima hanc acciperet visionem. Nam qui aspiciabant postquam alii vidissent et ab ipsis audiissent, habebant illorum testimonium, non parum conferens ad fidem faciendam, et præparans eorum mentem: qui autem primus dignus est habitus qui eum videret, magna, sicut antea dixi, fide opus habebat, ne admirabili, et quod omnem superat opinionem, conturbaretur spectaculo. Propterea primum apparet Petro. Nam qui primus Christum est confessus, jure etiam dignus est habitus qui primus videret resurrectionem. Non propter hoc autem apparet soli Petro, sed quoniam et ipsum negaverat, ex abundantia eum consolans et ostendens non esse repulsum, ante alios eum hac dignatus est visione, et primo oves tradidit. Propterea etiam primis visus est mulieribus. Quoniam minoris conditionis erat hic sexus, propterea mulier et in ejus ortu et in resurrectione prima sentit gratiam. Post Petrum autem et sparsim unicuique apparet; et aliquando quidem paucioribus, aliquando autem pluribus, ipsos inter se testes et doctores in hoc faciens, et apostolos reddens fide dignos in iis quæ dicebant. *Novissime autem omnium tamquam alicui abortivo visus est mihi.* Quid sibi volunt hic hæc verba humilitatis, aut quamnam habent occasionem? Nam si vult se esse fide dignum et seipsum referre in numerum testium resurrectionis, contrarium facit ejus quod volebat: oporteret enim se extollere, et ostendere esse magnum, quod sæpe facit cum tempus postulat. Propterea enim hic quoque modeste loquitur, quoniam hoc erat facturum; sed non statim, verum cum ea qua par est prudentia. Nam cum prius modeste esset loquutus, et in se multas congressisset criminationes, tunc res suas amplificat. Quare? Ut cum magnum quidpiam et sublime de se loquutus fuerit, ut illud, *Plus quam omnes laboravi*, ea ratione grata et accepta sit oratio, quod ex quadam dictum sit consequentia, non ex præcedente instituto. Propterea etiam scri-

bens ad Timotheum, cum esset magna de se dicturus, prius ponit suas criminationes (1. Tim. 4. 12. seqq.). Nam qui de aliis quidem magnum quid dicit, intrepide loquitur et secure: qui autem necesse habet seipsum laudare, maxime vero cum seipsum profert testem, pudore afficitur et erubescit. Ideo hic quoque beatus seipsum prius miserum pronuntiat, et tunc illud magnum loquitur. Hoc autem facit, et propriam laudis molestiam resecans, et quæ postea sunt dicenda hinc fide digna efficiens. Nam qui quæ sunt probro danda cum veritate retulit, et nihil eorum celavit, ut quod Ecclesiam sit persecutus, quod fidem labefactare conatus, hinc etiam efficit ut quæ sunt honesta sint minime suspecta.

5. Considera autem quam insignis sit ejus humilitas. Nam cum dixisset, *Novissime autem omnium visus est et mihi*, eo non fuit contentus: *Multi enim novissimi*, inquit, *primi*, et *primi novissimi* (Matth. 19. 30). Propterea addidit, *Tamquam cuidam abortivo*. Neque hic stetit, sed suum etiam addidit iudicium: 9. *Ego enim sum minimus apostolorum: qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.* Non dixit, Duodecim solum, sed etiam aliorum omnium. Hæc autem omnia dicebat, simul et utens modestia, et sic ut dixi affectus, et quod dicendum erat prius dispositus, et ut libentius exciperetur efficiens. Nam si prætergressus dixisset, *Debetis mihi credere, quod Christus resurrexerit; vidi enim ipsum, et sum omnium fide dignissimus, ut qui plus laboraverim id quod dicebatur etiam offendisset eos qui audiebant: nunc autem in rebus humilibus et abjectis primum versatus, et in iis quæ criminatione digna erant; ejusmodi narrationis amputavit asperitatem, et viam munit ad faciendam testimonio fidem.* Propterea neque solum, ut dixi, se pronuntiat esse ultimum, et indignum qui appelletur apostolus, sed affert causam, dicens, *Quoniam persecutus sum Ecclesiam.* Atqui omnia illa fuerant remissa, sed tamen ipse numquam est eorum oblitus, volens ostendere gratiæ magnitudinem. Et ideo subjungit, dicens: 10. *Gratia autem Dei sum quod sum.* Vidistin' rursus aliam summam humilitatem? Nam delicta quidem sibi attribuit, ex recte autem factis sibi nihil, sed totum Deo adscribit. Deinde ne hic auditorem reddat supinum, dicit, *Et gratia ejus in me vacua non fuit.* Et hoc rursus demisse. Non dixit enim, *Ostendi studium ac diligentiam dignam gratia, sed illa Vacua non fuit. Sed abundantius illis omnibus laboravi.*

Pauli humilitas. — Non dixit, *Sum honoratus, sed, Laboravi*: et cum posset dicere et pericula et mortes, nomine laboris rursus extenuat quod dictum est. Deinde rursus solita utens humilitate, hoc quoque cito prætercurrit, et totum Deo adscribit, dicens: *Non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Quid hac anima fuerit admirabilius? Nam cum per tam multa se depressisset, et unum quiddam altum solum esset loquutus, ne hoc quidem suum esse dicit, et ex iis quæ præcesserunt et quæ postea sunt sequuta, altum hoc

των, ὡς περὶ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κάμοι. Τοῦτο μετριοφροσύνης μάλλον ἐστὶ τὸ ῥῆμα. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ἐλάχιστος ἦν, διὰ τοῦτο μετὰ τοὺς ἄλλους αὐτῷ ὤφθη· ἐπεὶ κἂν ἔσχατον ἐκάλεσε, πολλῶν τῶν πρὸ αὐτοῦ, μάλλον δὲ πάντων λαμπρότερος ὤφθη· καὶ οἱ πεντακῆσιοι δὲ ἀδελφοὶ οὐ δήπου Ἰακώβου βελτίους ἦσαν, ἐπειδὴ πρὸ ἐκείνου αὐτοῖς ὤφθη. Καὶ διὰ τί οὐχ ἡμοῦ πᾶσιν ἑωρᾶτο; Ἴνα προκαταβάλλῃ τῆς πίστεως τὰ σπέρματα. Ὁ γὰρ πρῶτος ἰδὼν καὶ ἀκριβῶς πληροφορηθεὶς, τοῖς ἄλλοις ἀπήγγελλεν· εἶτα ὁ λόγος προφθάνων, ἐν προσδοκίᾳ καθίστη τοῦ μεγάλου τούτου θαύματος τὸν ἀκούοντα, καὶ προωδοποιεῖ τῇ τῆς ὕψους πίστει. Διὰ τοῦτο οὕτε ἡμοῦ πᾶσιν ὤφθη, οὕτε ἐν ἀρχῇ πλείοσιν, ἀλλ' ἐν [356] μόνῳ πρῶτον, καὶ τούτῳ τῷ κορυφαίῳ πάντων καὶ πιστοτάτῳ. Καὶ γὰρ πιστοτάτης σφόδρα ἔδει ψυχῆς τῆς πρώτης δεχθῆναι ταύτην τὴν ὕψιν. Οἱ μὲν γὰρ μετὰ τὸ ἐτέρους ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι, παρ' αὐτῶν βλέποντες, ἔχον οὐ μικρὰ^α συντελοῦσαν εἰς τὴν πίστιν αὐτοῖς τὴν ἐκείνων μαρτυρίαν, καὶ προκατασκευάζουσιν αὐτῶν τὴν διάνοιαν· ὁ δὲ πρῶτος καταξιώθεις τοῦτον ἰδεῖν, πολλῆς, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, ἔδειτο τῆς πίστεως, ὥστε μὴ θορυβηθῆναι τῷ παραδόξῳ τῆς θέας. Διὰ τοῦτο Πέτρῳ φαίνεται πρῶτον. Ὁ γὰρ πρῶτος αὐτὸν ὁμολογήσας Χριστὸν, εἰκότως καὶ τὴν ἀνάστασιν ἠξιώθη πρῶτος ἰδεῖν. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ φαίνεται πρῶτῳ μόνῳ, ἀλλ', ἐπειδὴ καὶ ἀρνησάμενος ἦν, ἐκ περιουσίας αὐτὸν παρακαλῶν καὶ δεικνύς ὅτι οὐκ ἀπέγνωσται, πρὸ τῶν ἄλλων καὶ τῆς ὕψους αὐτὸν ταύτης κατηξίωσε, καὶ πρῶτῳ τὰ πρόβατα ἐνεχείρισε. Διὰ τοῦτο καὶ γυναιξὶν ἐφάνη πρώταις. Ἐπειδὴ τὸ γένος ἠλάττωται τοῦτο, διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ γεννήσει καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει πρώτη αὐτὴ αἰσθάνεται τῆς χάριτος. Μετὰ δὲ Πέτρον καὶ διεσπαρμένως ἐκάσῳ φαίνεται, καὶ ποτὲ μὲν ἐλάττωσι, ποτὲ δὲ πλείοσιν, ἀλλήλων αὐτοῦς μάρτυρας καὶ διδασκάλους ἐν τούτῳ ποιῶν, καὶ τοὺς ἀποστόλους ἀξιοπίστους κατασκευάζων ἐν οἷς ἔλεγον· *Ἐσχατον δὲ πάντων, ὡς περὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κάμοι*. Τί βούλεται αὐτῷ ἐνταῦθα τῆς ταπεινοφροσύνης τὰ ῥήματα, ἢ ποῖον ἔχει καιρὸν; Εἰ γὰρ ἀξιόπιστος ἑαυτὸν ἀποφῆναι βούλεται καὶ ἐγκαταλέξει τοὺς μάρτυρας τῆς ἀναστάσεως, τοῦναντίον ἢ βούλεται ποιεῖ· ἐπάραι γὰρ ἑαυτὸν ἔδει καὶ δεῖξαι μέγαν ὄντα, ὃ πολλοῦ ποιεῖ καιροῦ καλοῦντος αὐτό. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα μετριάζει, ἐπειδὴ τοῦτο μέλλει ποιεῖν· ἀλλ' οὐκ εὐθέως, ἀλλὰ μετὰ τῆς αὐτῷ περιουσίας συνέσεως. Πρῶτον γὰρ μετριάσας καὶ κατηγορίας ἑαυτοῦ συμφορήσας πολλὰς, τότε τὰ καθ' ἑαυτὸν σεμνύνει. Τί δήποτε; Ἴν', ὅταν τὸ μέγα καὶ ὑψηλὸν ἐκεῖνο περὶ ἑαυτοῦ φθέγγηται, τὸ *Περισσότερον πάντων ἐκοπίασα*, εὐπαράδεκτος ὁ λόγος γίνηται ταύτῃ, καὶ τῷ ὡς ἐξ ἀκολουθίας τινός, ἀλλὰ μὴ προηγουμένως εἰρησθαι. Διὰ τοῦτο καὶ Τιμοθέῳ γράφων, καὶ μέλλων λέγειν μεγάλη περὶ ἑαυτοῦ, πρῶτον τὰ κατηγορήματα αὐτοῦ τίθησι. Καὶ γὰρ ὁ μὲν περὶ ἄλλων τι μέγα λέγων, ἀδελῶς φθέγγεται καὶ μετὰ παρρησίας· ὁ δὲ ἑαυτὸν ἀναγκάζομενος ἐπαινεῖν, καὶ μάλιστα ὅταν καὶ μάρτυρα ἑαυτὸν καλῇ, αἰσχύνεται καὶ ἐρυθριᾷ· διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος οὗτος πρῶτον ἑαυτὸν ταλανίζει, καὶ τότε τὸ μέγα ἐκεῖνο φθέγγεται. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, τὸ τε ἐπαχθὲς τῆς

^α Savilius legendum putat μικρόν.

περιαυτολογίας^β ὑποτεμνόμενος, καὶ τὰ μετὰ ταῦτα ῥηθησόμενα ἀξιόπιστα ἐντεῦθεν ποιῶν. Ὁ γὰρ μετὰ ἀληθείας τὰ ἐπονείδιστα θείας, καὶ μηδὲν αὐτῶν ἀποκρυψάμενος, οἷον ὅτι τὴν Ἐκκλησίαν ἐδίωξεν, ὅτι τὴν πίστιν ἐπόρθησε, καὶ τὰ σεμνὰ ἐντεῦθεν ἀνύπνοτα ποιεῖ.

ε'. Καὶ σκόπει ταπεινοφροσύνης ὑπερβολὴν. [357] Εἰπὼν γάρ, *Ἐσχατον δὲ πάντων ἡμοῖ ὤφθη*, οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ· *Πολλοὶ γὰρ ἔσχατοι πρῶτοι*, φησί, *καὶ πρῶτοι ἔσχατοι*. Διὰ τοῦτο προσέθηκεν. *Ὅσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι*. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη, ἀλλὰ καὶ τὴν οικεῖαν κρίσιν προστίθησι καὶ μετὰ αἰτίας λέγων· *Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων*, ὃς οὐκ εἰμι ἰκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, ἔτι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐκ εἶπε, τῶν δώδεκα μόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Ταῦτα δὲ πάντα ἡμοῦ μὲν μετριάζων ἔλεγεν, ἡμοῦ δὲ καὶ οὕτω διακειόμενος, ὅπερ ἔφην, καὶ τὸ μέλλον ῥηθῆσεσθαι προδοικούμενος καὶ εὐπαράδεκτον μάλλον ποιῶν. Εἰ μὲν γὰρ παρελθὼν εἶπεν, Ὁφείλετέ μοι πιστεῦσαι, ὅτι ἀνέστη ὁ Χριστός· εἶδον γὰρ αὐτὸν, καὶ πάντων ἀξιοπιστότερός εἰμι, ἅτε πλέον καμῶν, κἂν προσέστη τοῖς ἀκούουσι τὸ λεγόμενον· νυνὶ δὲ τοῖς ταπεινοῖς ἐνδιατρίψας πρῶτον καὶ τοῖς κατηγορίαν ἔχουσι, τὸ τε τραχὺ τῆς τοιαύτης διηγῆσεως ὑπετέμνετο, καὶ τῇ πίστει τῆς μαρτυρίας προωδοποίησε. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς, ὅπερ ἔφην, ἀποφαίνεται ἔσχατον ἑαυτὸν εἶναι, καὶ τῆς προσηγορίας τῶν ἀποστόλων ἀνάξιον, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι λέγων· *Ὅτι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν*. Καὶ μὴν ἀφείθη πάντα ἐκεῖνα, ἀλλ' ὅμως αὐτὸς οὐδέποτε αὐτῶν ἐπιλέλησται, τὸ μέγεθος τῆς χάριτος δεῖξαι βουλόμενος· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὁ εἰμι*. Εἶδες πάλιν ἑτέρας ταπεινοφροσύνης ὑπερβολὴν; Τὰ μὲν γὰρ ἐλαττώματα ἑαυτῷ ἠγαθίζετο· τῶν δὲ κατορθωμάτων οὐδὲν, ἀλλὰ πάντα ἀνατίθησι τῷ Θεῷ. Εἶτα, ἵνα μὴ τὸν ἀκρατίην ἐντεῦθεν ὑπειον ποιήσῃ, φησί· *Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ οὐ κερὴ γέγονε*. Καὶ τοῦτο πάλιν ὑπεσταλμένως. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀξίαν τῆς χάριτος ἐπεδειξάμην σπουδῆν, ἀλλ' ὅτι *οὐ κερὴ γέγονε*. Ἀλλὰ *περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα*.

Οὐκ εἶπεν, Ἐτιμήθη, ἀλλ', *Ἐκοπίασα*, καὶ κινδύνους καὶ θανάτους ἔχων εἰπεῖν, τῷ ὀνόματι τοῦ κόπου πάλιν ὑποτέμνεται τὸ εἰρημένον. Εἶτα πάλιν τῇ συνήθει κεχρημένος ταπεινοφροσύνη, καὶ τοῦτο ταχέως παρέδραμε, καὶ τὸ πᾶν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ λέγων· *οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἡμοῖ*. Τί ταύτης θαυμαστότερον γένοιτο ἂν τῆς ψυχῆς; Διὰ γὰρ τοσούτων ἑαυτὸν καθελὼν, καὶ ἐν τι μόνον ὑψηλὸν φθεγγάμενος, οὐδὲ τοῦτο αὐτοῦ φησιν εἶναι, πανταχόθεν περιστέλλων, ἀπὸ τε τῶν ἐμπροσθεν, ἀπὸ τε τῶν μετὰ ταῦτα τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ῥῆμα, καὶ ταῦτα ἐξ ἀνάγκης ἔλθῶν ἐπ' αὐτό. Σκόπει δὲ πῶς ἐπιδαψιλεύεται τοῖς τῆς ταπεινοφροσύνης ῥήμασι. Καὶ γὰρ, *Ἐσχάτῳ μοι ὤφθη πάντων*, φησί· διὸ οὐδὲ μεθ' ἑαυτοῦ τινα ἄλλον τίθησι· καὶ, *Ὅσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι*, καὶ ἐλάχιστον ἑαυτὸν τῶν ἀποστόλων εἶναι φησι, καὶ οὐδὲ τῆς προσηγορίας ταύτης ἀξίον. Καὶ οὐδὲ τοῦτοις ἠρκέσθη, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ ῥήμασι ταπεινοφρονεῖν, [358] καὶ αἰτίας τίθησι καὶ ἀποδείξεις, τοῦ μὲν ἔκτρωμα εἶναι τὸ ὑστερον αὐτὸν ἰδεῖν τὴν

^β Alius, ταυτολογίας.

Ἰησοῦν, τοῦ δὲ καὶ τῆς προσηγορίας ἀνάξιον εἶναι τῶν ἀποστόλων τὸ διώξαι τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ μὲν γὰρ ἀπλῶς ταπεινοφρονῶν, τοῦτο οὐ ποιεῖ· ὁ δὲ καὶ τὰς αἰτίας τιθεῖς, ἀπὸ συντετριμμένης διανοίας ἅπαντα φθέγγεται. Διὸ καὶ ἀλλαγῶ τῶν αὐτῶν τούτων μέμνηται, λέγων· *Χάριν δὲ ἔχω τῷ ἐνδυναμώσαντι με Χριστῷ, ὅτι πιστόν με ἠγήσατο θέμενος εἰς διακονίαν, τὸν πρότερον ὄντα βλάβωσμον καὶ διώκτην καὶ ὑβριστήν*. Τίνας δὲ ἔνεκεν καὶ αὐτὸ τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἐφθέγγετο, τὸ, *Περισσότερον αὐτῶν ἔκοκλασα*; Τὸν καιρὸν εὖρα καταναγκάζοντα. Εἰ μὴ γὰρ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ μόνον ἑαυτὸν ἐξητέλισε, πῶς ἠδύνατο μετὰ παρῆρσις εἰς μαρτυρίαν ἑαυτὸν καλεῖν, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἀριθμεῖν καὶ λέγειν, *Εἶτε οὖν ἐγὼ, εἶτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν*; Τὸν γὰρ μάρτυρα ἀξιόπιστον εἶναι δεῖ καί μεγαν. Πῶς δὲ καὶ περισσότερο αὐτῶν ἔκοκλασεν, ἔδειξεν ἀνωτέρω, λέγων· *Ἡ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ φαγεῖν καὶ πιεῖν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι*; καὶ πάλιν, *Ἐγενόμην τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομος*. Καὶ γὰρ ὅπου ἀκρίβειαν ἐπιδειξάσθαι ἔδει, πάντας ὑπερηκόνησε· καὶ ὅπου συγκαταθῆναι ἔχρη, τὴν αὐτὴν πάλιν ὑπερβολὴν ἐπεδείξατο. Τινὲς δὲ φασὶ τὸ εἰς ἔθνη ἀπεστάλθαι καὶ τὸ πλεῖον τῆς οἰκουμένης μέρος ἐπιδραμεῖν. Ὅθεν δῆλον ὅτι καὶ πλείονος ἀπέλαυσε χάριτος. Εἰ γὰρ πλείον ἔκοκλασεν, πλείων ἦν καὶ ἡ χάρις πλείονος δὲ ἀπέλαυσε χάριτος, ἐπειδὴ καὶ πλείονα ἐπεδείξατο σπουδῆν. Εἶδες πῶς, καὶ δι' ὧν φιλονεικεῖ καὶ βιάζεται συσκιάζειν τὰ καθ' ἑαυτὸν, πάντων δείκνυται πρῶτος ὧν;

ς'. Ταῦτα καὶ ἡμεῖς ἀκούοντες, τὰ μὲν ἐλαττώματα ἡμῶν ἐκπομπεύωμεν, τὰ δὲ κατορθώματα σιγῶμεν· κἀν καιρὸς καταναγκάζῃ, συνεσταλμένως αὐτὰ λέγωμεν, καὶ τὸ πᾶν τῇ χάριτι λογιζώμεθα· ὁ δὲ καὶ αὐτὸς ποιεῖ, ἄνω καὶ κάτω τὴν μὲν πρῶτον αὐτοῦ σιζῶν βίον, τὰ δὲ μετὰ ταῦτα τῇ χάριτι λογιζόμενος, ἵνα τοῦ Θεοῦ δείξῃ τὴν φιλανθρωπίαν πάντοθεν, ὅτι τοιοῦτον ὄντα ἔσωσε, καὶ σωθέντα πάλιν τοιοῦτον ἐργάσατο. Μηδεὶς τοίνυν τῶν ἐν κακίᾳ ὄντων ἀπογινωσκέτω, μηδεὶς τῶν ἐν ἀρετῇ θαρρῆσιτω, ἀλλὰ κάκεινος ἔστω περιδεής, καὶ οὗτος πρόθυμος. Οὕτε γὰρ βῆθυμῶν τις ἱκανὸς ἔσται μείναι ἐν ἀρετῇ, οὔτε σπουδάζων, ἀσθενὴς πρὸς τὸ διαφυγεῖν κακίαν. Καὶ τούτων ἀμφοτέρων ὑπόδειγμα ὁ μακάριος Δαυὶδ, ἥνικα μικρὸν ἐνύσταξε, καταπεσὼν μέγα· καὶ ἥνικα κατενύγη, πάλιν πρὸς τὸ πρότερον ὕψος ἀναδραμῶν. Καὶ γὰρ ἀμφοτέρα ἐξ ἴσης κακὰ, καὶ τὸ ἀπογινώσκειν καὶ τὸ [359] βῆθυμῆν· τὸ μὲν γὰρ καθαιρεῖ ταχέως ἀπ' αὐτῆς τῶν οὐρανῶν τῆς ἀψίδος, τὸ δὲ, ἀναστῆναι τὸν κείμενον οὐκ ἀφήσι. Διὸ πρὸς ἐκεῖνον μὲν ἔλεγεν ὁ Παῦλος· *Ὁ δοκῶν ἐστάναι, βλέπῃτω μὴ πῶσῃ*· πρὸς δὲ τοῦτον, *Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν*· καὶ πάλιν, *Τὴν παρσιμένην χεῖρα, καὶ τὰ παραλειμμένα ἴνα ἀνορθώσατε*. Καὶ τὸν πεπορευκὸτα δὲ μετανοήσαντα, διὰ τοῦτο ἀνακτάται ταχέως, ἵνα μὴ τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. Τί τοίνυν ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἀθυμεῖς, ὦ ἄνθρωπε; Εἰ

γὰρ ἐπὶ ἀμαρτήμασιν, ἔνθα χρήσιμον ἢ λύπη μόνον, ἢ ἀμετρία πολλὴν ἐργάζεται βλάβην, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τοῖς ἄλλοις. Τίνας γὰρ ἔνεκεν ἀλγείς; ὅτι χρήματα ἀπώλεσας; Ἄλλ' ἐννόησον τοὺς οὐδὲ ἄρτου κορεννομένους, καὶ ταχίστην λήψην παραμυθίαν. Καὶ ἐφ' ἐκάστῳ δὲ τῶν δεινῶν μὴ τὰ συμβάντα θρῆναι, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μὴ συμβάντων χαλεπῶν εὐχαρίστη. Ἔσχατος χρήματα, καὶ ἀπέβαλες; Μὴ δακρύσης ὑπὲρ τῆς ζημίας, ἀλλ' εὐχαρίστησον ὑπὲρ τοῦ χρόνου, οὗ ταῦτα ἐκαρπύσω· εἶπε κατὰ τὸν Ἰώβ, *Εἰ τὰ μὲν ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα παρὰ Κυρίου, τὰ δὲ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν*; Μετὰ δὲ τούτου κάκεινο λογίζου, ὅτι εἰ καὶ χρήματα ἀπέβαλες, ἀλλὰ τὸ σῶμά σου τίως ὑγιὲς ἔχεις, καὶ οὐ θρηνεῖς μετὰ τῆς πενίας καὶ τὴν τούτου πῆρωσιν. Ἄλλὰ καὶ τὸ σῶμά σου λώθην τινὰ ὑπέμεινεν; Ἄλλ' οὐχ οὗτος τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν ὁ πυθμῆν, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πίθου φέρῃ τίως. Πολλοὶ γὰρ μετὰ πενίας καὶ λώθης καὶ δαίμονι παλαίουσι καὶ ἐν ἐρήμοις πλανῶνται· ἄλλοι πάλιν τούτων ἕτερα χαλεπώτερα ὑπομένουσι. Μὴ γὰρ δὴ γένοιτο ἡμᾶς πάντα παθεῖν, ὅσα δυνατόν ἐνεργεῖν. Ταῦτ' οὖν ἀεὶ λογιζόμενος, τοὺς τὰ χαλεπώτερα πάσχοντας ἐννοεῖ, καὶ μηδενὶ τούτων ἄλγει· ἀλλ' ὅταν ἀμάρτης, τότε μόνον στέναξον, τότε δάκρυσον· οὐ κωλύω, ἀλλὰ καὶ προτρέπω μᾶλλον· καὶ τότε δὲ μετὰ συμμετρίας, ἐννοῶν ὅτι ἔστιν ἐπάνοδος, ἔστι καταλλαγὴ. Ἄλλ' ὄρα εἰ ἔτερος τρυφῶντας, σαυτὸν δὲ ἐν πενίᾳ, καὶ ἕτερον ἐν λαμπροῖς ἱματίοις, καὶ ἐν περιφανείᾳ; Ἄλλὰ μὴ ταῦτα μόνον σκόπει, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τούτων λυπηρά. Καὶ ἐπὶ τῆς πενίας δὲ μὴ τὴν πτωχείαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἡδονὴν ἀναλογίζου.

Ὁ μὲν γὰρ πλοῦτος τὸ μὲν προσωπεῖον ἔχει φαιδρὸν, τὰ δὲ ἔνδον ζόφου γέμοντα· ἡ δὲ πενία τούναντίον· κἀν τὸ ἐκάστου συνειδὸς ἀναπτύξῃ, ἐν μὲν τῇ τοῦ πένητος ψυχῇ πολλὴν τὴν ἀδειαν ὄψει καὶ τὴν ἐλευθερίαν· ἐν δὲ τῇ τοῦ πλουτοῦντος θορύβους, ταραχὰς, κύματα. Εἰ δὲ ἀλγείς ὄρων αὐτὸν πλουτοῦντα, κάκεινος πολλῶν σοῦ πλείον ἄλγει τὸν αὐτοῦ πλουσιώτερον θεώμενος· καὶ καθάπερ σὺ τούτον δίδοικας, οὕτω κάκεινος ἄλλον, καὶ οὐδὲν σου πλεονεκτεῖ κατὰ τοῦτο. Ἄλλ' ἄρχοντα ὄρων ἀλγείς, ὅτι ἰδιώτης σὺ, καὶ τῶν ἀρχομένων. Ἄλλ' ἐννοεῖ καὶ τῆς διαδοχῆς τὴν ἡμέραν, καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας δὲ ἐκείνης τοὺς θορύβους, τοὺς κινδύνους, τοὺς πόνους, τὰς κολακείας. [360] τὰς ἀγρυπνίας, τὰς τλαιπωρίας πάσας. Καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς οὐκ ἐθέλοντας φιλοσοφεῖν λέγομεν· ὡς ἐὰν τοῦτο εἰδῆς, ἀφ' ἑτέρων σε μειζρόνων δυνάμεθα παρακαλέσαι· τίως δὲ ἀπὸ τῶν παχυτέρων ἀνάγκη πρὸς σὲ διαλέγεσθαι. Ὅταν τοίνυν ἴδῃς πλουτοῦντα, τὸν ἐκείνου πλουσιώτερον ἐννοεῖ, καὶ ὄψει τούτον ἐν οἷς καὶ σὺ. Μετὰ δὲ τούτου καὶ τὸν σαυτοῦ πενέστερον σκόπει, καὶ πόσοι πεινῶντες ἐκοιμήθησαν, καὶ οὐσίας πατρῴας ἀπέβαλον, καὶ δεσμοκτήριον οἰκοῦσι, καὶ θάνατον καθ' ἐκάστην εὐχονται τὴν ἡμέραν. Οὕτε γὰρ ἀθυμίαν πενία, οὔτε ἡδονὴν τίκει πλοῦτος, ἀλλὰ καὶ τοῦτο κάκεινο λογισμὸς ὑμῖν ἐμποιεῖν εἴωθε.

verbum deprimens, idque cum ex necessitate ad id venisset. Vide autem quam sit largus et copiosus in verbis humilitatis. Etenim *Novissimo omnium*, inquit, *mihi visus est*; propterea neque secum ponit alium; et *Tamquam cuidam abortivo*, minimumque se esse dicit omnium apostolorum, et nec esse dignum qui sic appelletur. Neque his fuit contentus, sed ne videatur verbis esse humilis, affert etiam causas et demonstrationes, quod sit quidem abortivus, quoniam ipse Jesus vidit posterior; quod autem sit indignus qui appelletur apostolus, quoniam persecutus est Ecclesiam. Nam qui temere et inconsiderate est humilis, hoc non facit: qui autem etiam affert causas, contrita mente omnia loquitur. Quamobrem etiam alibi eorum meminit, dicens: *Gratiam autem habeo ei qui me corroboravit Christo, quod me fidem esse existimaverit, quod me ad ministerium posuerit, qui prius eram blasphemus et persecutor et contumeliosus* (1. Tim. 1. 12). Quare autem hoc quoque altum verbum est eloquutus, *Abundantius ipsis laboravi*? Videbat tempus afferre necessitatem. Nam si hoc non dixisset, sed seipsum solum vilipendisset, quomodo potuisset libere et confidenter seipsum citare ad testimonium, et cum aliis enumerare et dicere, *Sive enim ego, sive illi, sic prædicamus*? Testem enim oportet esse fide dignum et magnum. Quomodo autem aliis abundantius laboraverit, ostendit superius, dicens: *An non habemus potestatem comedendi et bibendi sicut et alii apostoli*? et rursus, *Factus sum iis, qui erant sine lege, tanquam essem sine lege* (1. Cor. 9. 4. 21). Ubi enim oportebat ostendere exactam diligentiam et perfectionem, omnes superavit: et ubi conveniebat se demittere et aliis accommodare, id quoque excellenter fecit. Nonnulli autem dicunt, quod missus sit ad gentes, et maximam orbis partem pervaserit. Unde est perspicuum quod majorem gratiam sit assequutus. Si enim plus laboravit, amplior etiam erat gratia: ampliorem autem gratiam est consequutus, quoniam majus ostendit studium et diligentiam. Vidisti quomodo, per quædam contendit et nititur sua adumbrare et tegere, ostenditur primus omnium?

6. Hæc nos quoque audientes, delicta quidem nostra traducamus et in publicum proferamus, recte autem facta sileamus; et si tempus necessitatem afferat, ea modeste dicamus, et totum gratiæ imputemus. Quod ipse quoque facit, susque deque primam quidem suam notans vitam, quæ autem postea sunt consequuta, gratiæ imputans, ut omni ex parte ostendat Dei benignitatem et clementiam, quod cum talis esset, eum servaverit, et rursus servatum talem fecerit. Nemo ergo ex iis, qui sunt in vitio, desperet; nemo ex iis, qui sunt in virtute, confidat; sed et hic sit timidus, et ille promptus et alacris. Neque enim qui est piger et socors, sufficiet ad manendum in virtute; neque qui studium adhibet et diligentiam, erit imbecillus ad fugiendum vitium. Horum autem amborum exemplum est beatus David, ut qui, quando parum dormitavit, valde ceciderit, et quando fuit compunctus, ad priorem reversus sit altitudinem.

Sunt enim utraque ex æquo mala, et desperare et pigrum esse ac negligentem: nam illud quidem cito dejicit ab ipso cæli fornice; hoc autem non permittit ut qui jacet resurgat. Propterea illi quidem dicebat Paulus, *Qui videtur stare, videat ne cadat* (2. Cor. 10. 12); huic autem, *Hodie si vocem ejus audieritis, ne obduretis corda vestra* (Psal. 94. 8); et rursus, *Remissas manus et dissoluta genua erigite* (Hebr. 12. 12). Eum quoque qui fornicatus fuerat, cum ductus esset poenitentia, propterea recreat, ne nimia absorberetur tristitia. Quid ergo in aliis animo angeris, o homo! Nam si in peccatis, ubi est utilis solum tristitia, immoderatio magnum affert damnum, multo magis in aliis. Cur enim doles? an quod pecuniam perdidideris? Sed cogita eos qui ne pane quidem satiantur, et citissimam accipies consolationem. Et in unoquoque eorum, quæ sunt gravia et aspera, ne defleas ea quæ acciderunt; sed pro iis, quæ non acciderunt aspera, age gratias. Habuisti pecunias et amisisti? Ne lacrymeris pro damno, sed age gratias pro tempore quo iis potitus es: dic cum Jobo, *Si bona accepimus a Domino, cur mala non sustinebimus* (Job 2. 16)? Cum hoc autem illud etiam considera: si amisisti pecunias, at corpus interim habes sanum, et non cum paupertate de ejus quoque lamentaris infirmitate. At tuum etiam corpus aliquam passum est noxam? Sed non est hic fundus malorum humanorum, sed ferris interim in medio dolio. Multi enim cum paupertate ac mutilatione luctantur et cum demone, et errant in desertis: alii rursus alia patiuntur his graviora. Absit enim ut patiamur quæcumque pati possumus. Hæc ergo semper reputans, eos cogita qui patiuntur graviora, et de nullo eorum doleas; sed quando peccaris, tunc solum ingemisce, tunc lacrymare: non prohibeo, sed potius hortor; et tunc quoque cum moderatione, cogitans quod sit reversio, sit reconciliatio. At vides alios esse in deliciis, te autem in paupertate, aliumque splendidis indutum vestibus et conspicuum esse? Verum ne hæc solum consideres, sed etiam eas quæ sunt ex his molestias. In paupertate autem ne consideres solam mendicitatem, sed etiam eam quæ inde capitur voluptatem.

Paupertatis felicitas. — Nam divitiæ quidem lætam habent larvam, interna autem plena sunt caligine; paupertas autem contra: et si uniuscujusque explicaris conscientiam, in anima quidem pauperis multam videbis securitatem et libertatem; in anima autem divitis tumultus, perturbationes et fluctus. Si autem doles videns ipsum divitem, ille quoque plus quam tu dolet, aspiciens eum qui est ipso ditior: et sicut tu illum times, ita ipse quoque alium, et in eo te nihil præcellit. At doles videns magistratum, quoniam tu es privatus, et ex iis qui parent imperio. Sed tibi veniat in mentem et dies successionis; sed et ante illum diem tumultus, pericula, labores, adulationes, vigiliæ, omnes calamitates. Et hæc dicimus apud eos, qui nolunt philosophari. Nam si hoc scias, ex aliis majoribus possumus te consolari: interim necesse est ex crassioribus tecum disceptare. Quando

ergo videris divitem, cogita illo ditiozem, et videbis eum itidem ut tu es esse affectum. Post ipsum autem, cogita etiam eum qui est te pauperior, et quam multi dormierunt esurientes, et paternas amiserunt facultates, et habitant in carcere, ac quotidie mortem optant. Neque enim animi ægritudinem paupertas, neque voluptatem pariunt divitiæ, sed et hoc et illud nobis solet indere cogitatio. Considera autem ab infimis incipiens, qui emit stercora, dolet et tristitia afficitur, quod non sit liber ab hoc misero, et quod probrosum esse videtur, studio; sed si ipsum eo liberaveris et effeceris ut secure abundet rebus necessariis, rursus dolebit quod non plura possideat quam opus sit; et si plura dederis, volet ea esse duplo majora; ac propterea non minori afficietur dolore quam prius: et si duplo et triplo plura ei dederis, rursus animo angetur, quod non gerat rempublicam: et si hoc ei præbeas, seipsum ducet esse miserum, quod non primas partes teneat in republica: hunc autem honorem assequutus, quod non imperium obtineat. Quando autem imperium obtinuerit, quod non totius gentis: quando autem etiam totius gentis, quod non multarum gentium: quando autem multarum gentium, quod non omnium. Quando factus fuerit legatus aut præfectus, rursus dolore afficietur, quod non sit rex; et si sit rex, quod non solus; et si solus, quod non barbarorum quoque, quod non etiam totius orbis terræ: cum autem totius orbis, cur non etiam alterius mundi? Et sic in infinitum procedens cogitatio, non sinit eum umquam lætari.

7. Vidistin' quomodo, etiamsi ex vili et abjecto regem feceris, non tollis animi ægritudinem, nisi correxeris cogitationem, quæ laborat avaritia et plura habendi cupiditate? Age, tibi etiam ostendam contrarium, quod etiamsi a supremis ad infima deduxeris eum qui est prudentia præditus, non injicies in animi ægritudinem et tristitiam. Et si vis easdem descendamus scalas, et præfectum e sede urbis dejectum priva illa dignitate. Ipse enim hæc quæ diximus cogitare si velit, nihil inde dolebit. Neque enim reputabit ea quæ sunt ei ablata, sed ea quæ tunc habet, nempe gloriam quam habet ex eo quem gessit magistratu. Si autem eam quoque abstuleris, animo reputabit privatos, et qui ad eum magistratum numquam ascenderunt, et ad consolationem ei sufficient divitiæ: sin autem ab iis quoque rursus eum expuleris, considerabit eos qui mediocria possident: si autem etiam abstuleris mediocria, et ei solum necessarium impertieris alimentum, poterit animo cogitare eos, qui ne id quidem possident, sed cum jugi fame conflictantur, et in carcere habitant. Quod si etiam

ipsum in domum illam duxeris, animo versans eos qui morbis laborant incurabilibus, intolerabilibusque doloribus, videbit multo se habere melius. Et sicut emptor ille stercoris ne rex quidem factus fruatur animi tranquillitate: ita hic quoque, ne si fuerit quidem in vinculis, umquam dolebit. Neque igitur divitiæ voluptatis, neque paupertas est causa animi ægritudinis, sed mens nostra, et quod animi nostri oculi minime sint puri, neque usquam firmi sint et stabiles, sed volent ad infinitum. Et sicut salubria quidem corpora, etiamsi solo pane alantur, bene affecta sunt et luxuriant; morbida autem, etiamsi lauta et varia fruuntur mensa, eo sunt imbecilliora: ita etiam solet evenire in anima. Qui pusilli quidem et abjecti sunt animi, ne in diademate quidem et honoribus qui verbis non possunt explicari, possunt esse bono et tranquillo animo: philosophi autem et in vinculis et in catena et in paupertate pura fruuntur voluptate. Hæc ergo cogitantes, aspiciamus semper ad deteriores. Nam est quidem etiam alia consolatio, sed philosophica, et quæ multorum aliorum superat crassitudinem. Quænam ea est? Quod nihil sunt divitiæ, nihil paupertas, nihil ignominia, nihil honor; sed in brevi tempore, et in verbis solum inter se distant. Cum hac autem alia quoque est hac major, nempe futura et bona et mala cogitare, ea quæ vere sunt mala et quæ vere bona, et ab illis accipere consolationem. Sed quoniam, sicut prius dixi, multi sunt longe remoti ab hujusmodi doctrina, propterea necesse habuimus in hujusmodi immorari sermonibus, ut ordine ad hos quoque deducamus eos qui illa susceperunt. Hæc ergo omnia reputantes, omni ex parte nos ipsos componamus, et numquam dolebimus ob hæc inopinata. Neque enim si in imagine viderimus divites, eos esse dixerimus beandos et æmulandos; ut neque mendicos illic depictos, infelices et miserabiles. Atqui illi sunt firmiores et stabiliores iis qui sunt apud nos divites: magis enim in pictura manet dives, quam in ipsa rerum natura. Nam ille quidem sæpe etiam ad centum annos sic apparens duraverit: hic autem cum ne annum quidem unum in suis facultatibus se deliciis expleverit, repente privatus est omnibus. Hæc ergo omnia reputantes, omni ex parte muniamus animi quietem et tranquillitatem adversus inconsideratam tristitiam, ut et vitam præsentem transigamus cum voluptate, et bona futura consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXXIX.

CAP. 15. v. 41. *Sive enim ego, sive illi, sic prædicatus, et sic credidistis.*

1. Postquam apostolos extulit et se dejecit, et deinde rursus supra illos se extulit, ut efficeret æqualitatem (æqualitatem enim effecit, se et melioris esse

conditionis ostendens et deterioris), et ea ratione se reddens sive dignum; ne sic quidem eos dimittit, sed rursus se cum illis jungit, indicans eam, quæ est secundum Christum, concordiam. Non tamen hoc sic facit ut videatur eis esse abjectus, sed ut ipse

Σκόπει δὲ ἀρχόμενος κίτῳθεν ὁ κοπρώνης ἀλγίει καὶ ὀδυνᾶται, ὅτι μὴ ἀπήλλακται τοῦ ταλαιπώρου καὶ ἐπονειδίστου εἶναι δοκοῦντος ἐπιτηδεύματος τούτου· ἀλλ' ἂν ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τούτου, καὶ ποιήσῃ μετὰ ἀδείας τῶν ἀναγκαίων εὐπορεῖν, ἀλγίσει πάλιν ὅτι μὴ πλείω τῆς χρείας κέχρηται· κἄν πλείω παρέχῃ, βουλήσεται αὐτὰ διπλάσιον εἶναι πάλιν, καὶ διὰ τοῦτο ὀδυνηθήσεται οὐκ ἤττον, ἢ πρότερον· κἄν διπλάσιον, κἄν τριπλάσιον ὄψ, ἀθυμήσει πάλιν, ὅτι μὴ πολιτεύεται· κἄν τοῦτο παρέχῃ αὐτῷ, ἄλλιον ἑαυτὸν ἠγήσεται, ὅτι μὴ τῶν τὰ πρῶτα πολιτευομένων ἐστί· καὶ ταύτης δὲ ἐπιλαθόμενος τῆς τιμῆς, θρηνησεί, ὅτι μὴ ἄρχει· ὅταν δὲ ἄρξῃ, ὅτι μὴ ἔθνους ὀλοκλήρου· ὅταν δὲ καὶ ἔθνους ὀλοκλήρου, ὅτι μὴ ἔθνῶν πολλῶν· ὅταν δὲ ἔθνῶν πολλῶν, ὅτι μὴ πάντων. Ὅταν ὑπαρχὸς γένηται, λυπηθήσεται πάλιν, ὅτι μὴ καὶ βασιλεὺς· κἄν βασιλεὺς, ὅτι μὴ μόνος· κἄν μόνος, ὅτι μὴ καὶ βαρβάρων, ὅτι μὴ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης· ὅταν καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, διὰ τί μὴ καὶ ἐτέρου κόσμου; Καὶ οὕτως ἐπ' ἀπειρον ὁ λογισμὸς προῖων, οὐκ ἀφήσιν αὐτὸν ἡσθῆναι ποτε.

ζ. Εἶδες πῶς κἄν ἐξ εὐτελοῦς καὶ πτωχοῦ βασιλέα ποιήσῃ, οὐκ ἀναιρεῖς τὴν ἀθυμίαν, λογισμὸν τὸν πλεονεξίας ἐρῶντα μὴ διορθωσάμενος πρότερον; Φέρε σοι καὶ τούναντιον δεῖξω, ὅτι κἄν ἄνωθεν κάτω καταγάγῃ τὸν σύνεσιν ἔχοντα, οὐκ ἐμβαλεῖς εἰς ἀθυμίαν καὶ λύπην. Καί, εἰ βούλει, τὴν αὐτὴν κλίμακα καταβαίνωμεν, καὶ τὸν ὑπαρχὸν ἀπὸ τοῦ θρόνου καταβιάσας τῷ λόγῳ ἀποστέρει τῆς ἀξίας ἐκείνης. Οὐδὲν γὰρ οὗτος ἐντεῦθεν, ἂν ἐθέλῃ ταῦτα ἐννοεῖν, ἄπερ εἶπον, ἀλγίσει. Οὐδὲ γὰρ ἄπερ ἀφῆρηται, λογίζεται, ἀλλ' ἄπερ ἔχει τέως, τὴν δόξαν τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς. Ἄν δὲ καὶ ταύτην ἀφέλῃ, λογίζεται τοὺς ἰδιώτας, καὶ οὐδέποτε τοιαύτης ἐπιθάντας ἀρχῆς, καὶ ἀρκέσει εἰς παραμυθίαν ὁ πλοῦτος αὐτῷ· ἂν δὲ καὶ τούτου πάλιν ἐκβάλλῃ, σκοπήσει τοὺς τὰ σύμμετρα ἔχοντας· ἂν δὲ καὶ τὰ σύμμετρα ἀφέλῃ καὶ τῆς ἀναγκαίας μόνῃς μεταδῷς τροφῆς, θυνήσεται ἐννοεῖν τοὺς οὐδὲ ταύτης [361] μετέχοντας, ἀλλὰ λιμῶν παλαιόντας διηνεκεῖ, καὶ δεσποτῆριον οἰκοῦντας. Εἰ δὲ καὶ εἰς τὸ οἶκμα εἰσαγάγοις ἐκείνο, τοὺς ἐν νόσοις ἀνιάτους ὄντας, τοὺς ἐν ὀδύναις ἀνηκέστοις ἐνθυμούμενος, ἤφεται ἑαυτὸν ἐν πολλῶν βελτίοισιν ὄντα. Καὶ ὡσπερ ὁ κοπρώνης ἐκείνος οὐδὲ βασιλεὺς γενό-

μενος εὐθυμίαν καρπώσεται, οὕτως οὗτος οὐδὲ δεσποτῆς καταστὰς ἀλγίσει ποτέ. Οὐκ ἄρα πλοῦτος ἡδονῆς, οὔτε πενία ἀθυμίας ὑπόθεσις, ἀλλ' ἡ ἡμετέρα γνώμη, καὶ τὸ τὰ ὄμματα τῆς διανοίας ἡμῶν μὴ εἶναι κατ' ἀρὰ, μὴδὲ ἐστάναι που καὶ μένειν, ἀλλ' ἀπέραντα πέτασθαι. Καὶ καθάπερ τὰ μὲν ὑγιεινὰ τῶν σωμάτων, κἄν ἄρτι τρέφεται μόνῳ, εὐπαθεῖ καὶ σφριγᾷ· τὰ δὲ ἐπίνοσα, κἄν δαψιλοῦς καὶ ποικίλης ἀπολαύῃ τραπέζης, τοσοῦτον μᾶλλον ἀσθενέστερα γίνεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς συμβαίνειν εἰσθῆν· οἱ μὲν μικρόψυχοι οὐδὲ ἐν διαδήματι καὶ τιμαῖς ἀφάτοις δύναντ' ἂν εὐθυμεῖν· οἱ δὲ φιλόσοφοι καὶ ἐν δεσμοῖς καὶ ἐν ἀλύσει καὶ ἐν πενίᾳ καθαρῶς ἀπολαύουσιν ἡδονῆς. Ταῦτ' οὖν ἐννοοῦντες, πρὸς τοὺς καταδεεστέρους ἀεὶ βλέπωμεν. Ἔστι μὲν γὰρ καὶ ἕτερα παραμυθία, ἀλλὰ φιλόσοφος καὶ τῶν πολλῶν ὑπερβαίνουσα τὴν παχύτητα. Ποία αὕτη; Ὅτι οὐδὲν πλοῦτος, οὐδὲν πενία, οὐδὲν ἀτιμία, οὐδὲν τιμῆ, ἀλλ' ἐν χρόνῳ βραχεῖ καὶ ῥήμασι διεστήκασι μόνον ἀλλήλων. Μετὰ δὲ ταύτης καὶ ἕτερα ταύτης μείζων, τὸ τὰ μέλλοντα ἐννοεῖν καὶ κακὰ καὶ ἀγαθὰ, τὰ ὄντως κακὰ καὶ ὄντως ἀγαθὰ, καὶ ἀπ' ἐκείνων παρακαλεῖσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ τούτων, ὅπερ ἔφη, πόρρω τῶν λόγων ἐστήκασι, διὰ τοῦτο ἐκείνοις ἠναγκάσθημεν διατρέψαι τοῖς λόγοις, ἵνα ὁδῶ καὶ ἐπὶ τούτους ἀγάγωμεν τοὺς καταδεξαμένους ἐκεῖνα. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα λογισάμενοι, πάντοθεν ἑαυτοὺς βυθιζόμενοι, καὶ οὐδέποτε ἐπὶ τῶν ἀδοκῆτων τούτων ἀλγήσομεν. Οὐδὲ γὰρ, εἰ ἐν εἰκόني πλουσίους ἴδοιμεν, ζηλωτοὺς εἶναι φαίμεν ἂν, ὡσπερ οὐδὲ τοὺς πτωχοὺς ἐκεῖ γεγραμμένους, ἀθλίους καὶ ἐλεεινοὺς· καίτοι γε ἐκεῖνοι τῶν παρ' ἡμῖν πλουτούντων μονιμώτεροι· μᾶλλον γὰρ ἐν τῇ γραφῇ μένει πλούσιος, ἢ ἐν αὐτῇ τῶν πραγμάτων τῇ φύσει. Ὁ μὲν γὰρ καὶ εἰς ἕτη πολλάκις ἕκατὸν ἤρκεσεν οὕτω φαινόμενος, οὗτος δὲ ἔστιν ὅτε οὐδὲ εἰς ἑνιαυτὸν ἐντρυφήσας τοῖς οὔσι, πάντων ἀθρόον ἐγυμνώθη. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα λογίζόμενοι, πανταχόθεν ἐπιτειχίσωμεν εὐθυμίαν κατὰ τῆς ἀλογίστου λύπης, ἵνα καὶ τὸν παρόντα βίον μεθ' ἡδονῆς διάξωμεν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμῆ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[362] ΟΜΙΛΙΑ ΛΘ'.

Εἶτε οὖν ἐγὼ, εἶτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε.

α'. Ἐπάρας τοὺς ἀποστόλους καὶ καθελὼν ἑαυτὸν, εἶτα πάλιν ὑπὲρ ἐκείνους ἐπάρας, ἵνα ἰσότητα ἐργάσῃται (καὶ γὰρ ἰσότητα ἐποίησε, δεῖξας ἑαυτὸν καὶ πλεονεκτοῦντα καὶ πλεονεκτούμενον), καὶ ταύτη ἀξίωπιστον ἑαυτὸν κατασκευάσας, οὐδὲ οὕτως αὐτοῦς

ἀφήσιν, ἀλλὰ πάλιν ἑαυτὸν ἐκείνοις συντάττει, τὴν κατὰ Χριστὸν ἐνδεικνύμενος ὁμόνοιαν. Οὐ μὴν οὕτως αὐτὸ ποιεῖ, ὡς δόξαί προσεβήθη αὐτοῖς, ἀλλ' ὡς καὶ αὐτὸν ἐν τῇ αὐτῇ φαίνεσθαι τάξει· οὕτω γὰρ τῷ κηρύγματι συμφέρον ἦν. Διὸ καὶ ἀμφοτέρω ὁμοίως ἐσπούδακε, καὶ τὸ μὴ δοκεῖν αὐτῶν ὑπερορῆν, καὶ τὸ μὴ διὰ τὴν εἰς ἐκείνους τιμὴν ἐξευτελίεσθαι παρὰ

τῶν ἀρχομένων. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ἐξιτάζει πάλιν λέγων· *Εἶτε οὖν ἐγὼ, εἶτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν*. Παρ' οὗ, φησί, βούλεσθε μαθεῖν, μάθετε· οὐδὲν διαφέρομεν ^a. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι· *Εἰ μὴ θέλετε ἐμοὶ πεισθῆναι, ἐκεῖνοις πείσθητε, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν ἀξιόπιστον ποιεῖ, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἀρκεῖν φησι, καὶ ἐκαίνοὺς καθ' ἑαυτούς*. Οὐδὲν γὰρ ἡ τῶν προσώπων ἐποίει διαφορὰ, τῶν ἀξιωματῶν ἰσῶν ὄντων. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας δὲ τοῦτο ποιεῖ, προσλαμβάνων αὐτούς, οὐχ ὡς δεόμενος, ἀλλ' ἀρκεῖν μὲν λέγων καὶ ἑαυτὸν· *Ἐμοὶ γάρ, φησί, οἱ δοκοῦντες οὐδὲν προσανέθετο*· πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω διώκω αὐτῶν τὴν ὁμόνοιαν· *Δεξιὰς γὰρ ἔδωκάν μοι, φησί*. Εἰ γὰρ ἐμελλεν ζῆναι τὸ ἀξιόπιστον Παύλου ἐν ἐτέροις εἶναι καὶ τῇ παρ' ἐτέρων μαρτυρίᾳ βεβαιουῦσθαι, μυρία ἂν ἐβλάβησαν ἐντεῦθεν οἱ μαθηταί. Οὐ τοίνυν ἑαυτὸν ἐπαίρων τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου δεδοικώς. Διὸ καὶ ἐνταῦθ' αὖ φησιν, ἐξιτάζων ἑαυτὸν· *Εἶτε οὖν ἐγὼ, εἶτε ἐκεῖνοι, οὕτω κηρύσσομεν*. Καλῶς εἶπε, *Κηρύσσομεν*, τὴν πολλὴν πᾶρρησίαν ἐνδεικνύμενος. Οὐ γὰρ λάθρα οὐδὲ ἐν παραθύρῳ, ἀλλὰ σάλπιγγος λαμπροτέρῳ ἀφίεμεν φωνήν. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἐκηρύξαμεν*, ἀλλὰ καὶ νῦν *οὕτω κηρύττομεν*. Καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε. Ἐνταῦθα οὐκ εἶπε, *Πιστεύετε, ἀλλ'*, *Ἐπιστεύσατε*. Ἐπειδὴ ἐσαλεύοντο, διὰ τοῦτο ἐπὶ τοὺς ἀνω χρόνους ἀνέδραμε, καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ἐκείνων λοιπὸν μαρτυρίαν προστίθησιν. *Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν ἐν ὑμῖν τινες, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν*; Ὁρᾷς πῶς ἀριστα συλλογίζεται, καὶ ἀποδείκνυσι τὴν ἀνάστασιν ἐκ τοῦ τὸν Χριστὸν ἐγγεῖρθαι, πρότερον ἐκεῖνό πολλαχόθεν κατασκευάσας; Καὶ γὰρ οἱ προφήται εἶπον τοῦτο, φησί, καὶ αὐτὸς ἔδειξε διὰ τῆς ὄψεως, καὶ ἡμεῖς κηρύσσομεν, καὶ ὑμεῖς ἐπιστεύσατε, τετραπλῆν τὴν μαρτυρίαν [363] πλέκων, τὴν διὰ τῶν προφητῶν, τὴν διὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως, τὴν διὰ τῶν αποστόλων, τὴν διὰ τῶν μαθητῶν· μᾶλλον δὲ καὶ πενταπλῆν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ ἡ αἰτία δείκνυσι τὴν ἀνάστασιν, τὸ ὑπὲρ ἄλλοτριῶν ἁμαρτιῶν ἀποθανεῖν. Εἰ τοίνυν τοῦτο ἀποδέδεικται, εὐδὴλον ὅτι καὶ τὸ ἕτερον ἔπεται, τὸ καὶ τοὺς λοιποὺς ἐγείρεσθαι νεκροὺς. Διὸ καὶ ὡς ἐπὶ ὁμολογουμένου ἐγκαλεῖ καὶ ἐπαπορεῖ, λέγων· *Εἰ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστι*; καὶ ταύτῃ πάλιν ὑποτεμνόμενος τὴν θρασύτητα τῶν ἀντιλεγόντων. Οὐ γὰρ εἶπε, *Πῶς λέγετε ὑμεῖς, ἀλλὰ, Πῶς λέγουσιν τινες ἐν ὑμῖν*· καὶ οὕτω πάντων ποιεῖται τὴν κατηγορίαν, οὕτε αὐτοὺς τούτους, οὗς αἰτιᾶται, δῆλους καθίστησιν, ὥστε μὴ ποιῆσαι ἀναίσχυντοτέρους, οὐδ' αὖ πάλιν ἀποκρύπτεται καθόλου, ὥστε αὐτοὺς διορθῶσαι. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀποσχίσας αὐτοὺς τοῦ πλήθους, πρὸς αὐτοὺς ἀποδύεται, ταύτῃ τε ἀσθενεστέροισι ποιῶν καὶ καταπλήκτων, καὶ τοὺς ἄλλους ἐν τοῖς πρὸς τούτους ἀγῶσι κατέχων ἀσφαλέστερον ἐπὶ τῆς ἀληθείας, καὶ οὐκ ἀφείς αὐτομο-

^a Marg. Sevil., διαφέρομαι, quam lectionem mavult Andreas Danæus in Notis Savilianis. Puto utramque quadrare.

λῆσαι· πρὸς τοὺς διαφθεῖρειν αὐτοὺς ἐσπουδακότας. Καὶ γὰρ καταφορικῶς παρεσκευάζεται χρῆσασθαι τῇ λόγῳ. Εἶτα ἵνα μὴ λέγῳσιν, ὅτι τοῦτο μὲν σαφές καὶ δῆλον ἅπασιν, τὸ τὸν Χριστὸν ἐγγεῖρθαι, καὶ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει· οὐ μὴν τοῦτο καὶ τὸ ἕτερον συναναγκάζει, τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασιν· τὸ μὲν γὰρ καὶ προανεφωνήθη καὶ ἐξέβη καὶ ἐμαρτυρήθη διὰ τῆς ὄψεως, τὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως· τὸ δὲ ἔτι ἐν ἐλπίσιν ἐστὶ, τὸ ἡμέτερον· ὅρα τί ποιεῖ· ἐκ θατέρου μέρους πάλιν αὐτὸ κατασκευάζει, ὅπερ πολλῆς δυνάμεως ἦν. Τί γὰρ λέγουσι, φησί, τινές, ὅτι οὐκ ἔστι νεκρῶν ἀνάστασις; οὐκοῦν καὶ ἐκεῖνο πάλιν ἐκ τοῦτου ἀνήρηται, τὸ τὸν Χριστὸν ἐγγεῖρθαι. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται*. Εἶδες τὴν βίαν, καὶ τὴν φιλονεικίαν Παύλου τὴν ἀμαχον, πῶς οὐκ ἐκ τοῦ δήλου μόνου τὴ ἀμφιβαλλόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀμφιβαλλομένου τοῖς ἀντιλέγουσι τέως ἐκεῖνο τὸ δῆλον πειράται ἀποδεικνύναι; οὐκ ἐπειδὴ ἔδειτο ἀποδείξεως τὸ ἤδη γεγενημένον, ἀλλ' ἵνα δείξη τοῦτο ὁμοίως ἐκεῖνῳ πιστὸν ὄν.

β'. Καὶ ποῖα αὕτη ἀκολουθία, φησί; Τὸ μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ μὴ ἐγεῖρθέντος, μηδὲ ἄλλους ἐγείρεσθαι, ἀκλόουθον· τὸ δὲ εἰ ἄλλοι μὴ ἐγεῖρθεῖεν, μηδὲ τοῦτον ἐγγεῖρθαι, πῶς ἂν ἔχοι λόγον τινά; Ἐπει οὖν τοῦτο οὐ σφόδρα ἐδόκει λόγον ἔχειν, ὅρα πῶς ἐργάζεται αὐτὸ σφοδρῶς, ἀνωθεν τὰ σπέρματα προκαταβάλλων, [364] ἀπ' αὐτῆς τοῦ κηρύγματος τῆς ὑποθέσεως, οἷον ὅτι ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἀποθανῶν ἐγήγερται, καὶ ὅτι ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐστίν. Ἡ γὰρ ἀπαρχὴ τίνος ἂν εἴη ἀπαρχὴ, εἰ μὴ τῶν ἐγεῖρομένων; πῶς δ' ἂν εἴη ἀπαρχὴ, οὐκ ἐγεῖρομένων ἐκείνων ὧν ἐστὶν ἀπαρχὴ; πῶς οὖν οὐκ ἐγείρονται; εἰ δὲ οὐκ ἐγείρονται, διὰ τί ἠγέρθη ὁ Χριστός; διὰ τί ἦλθε; διὰ τί σάρκα ἀνέλασεν, εἰ μὴ ἐμελλεν ἀναστήσειν σάρκα; οὐ γὰρ ἔδειτο αὐτός, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον τίθησι προῖων, τέως δὲ φησιν· *Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται*· ὡς ἐκεῖνον τοῦτω συνημμένον· εἰ γὰρ μὴ ἐμελλεν ἀνίστασθαι, οὐδ' ἂν ἐκεῖνο ἐποίησεν. Εἶδες κατὰ μικρὸν ὅλην τὴν οἰκονομίαν ἀνατρεπομένην ἐκ τῶν ἐκείνων ῥημάτων καὶ τῆς περὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπιστίας; Ἀλλὰ τέως οὐδὲν περὶ τῆς σαρκώσεως λέγει, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως. Οὐ γὰρ τὸ σαρκωθῆναι, ἀλλὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν θάνατον ἔλυσεν· ἐπεὶ σάρκα ἔχοντος, ἔτι ἐκράτει ἡ τυραννὶς ἡ ἐκεῖνου. *Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὴν ὄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν*. Καίτοι γε ἀκλόουθον ἦν εἰπεῖν· *Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, τοῖς φανεροῖς μάχεσθε καὶ προφήταις τοσοῦτοις καὶ πραγμάτων ἀληθεῖς*· ἀλλὰ τὸ πολλῶ φοβερότερον αὐτοῖς τίθησι· *Κενὸν ὄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν*. Κατασεύεται γὰρ αὐτῶν τὴν διάνοιαν βούλεται. Τὸ πᾶν ἀπωλέσαμεν, φησί, ἅπαντα οἴχεται, εἰ μὴ ἠγέρθη. Εἶδες ὅσον τῆς οἰκονομίας τὸ μυστήριον; Εἰ γὰρ ἀποθανῶν οὐκ ἴσχυσεν ἀναστῆναι, οὕτε ἡ ἁμαρτία λέλυται, οὕτε ὁ θάνατος καθήρηται, οὕτε ἡ κατάρα ἀνήρηται, καὶ οὐχ ἡμεῖς δὲ μόνον κενὰ ἐκηρύξαμεν, ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς κενὰ ἐπιστεύσατε. Καὶ οὐ ταύτῃ μόνον δείκνυσι τὴν ἀτοπίαν τούτων τῶν πονηρῶν δογμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπαγωνίζεται λέγων· *Ἐνθις κόμεθι δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ*,

quoque in eodem cernatur ordine : sic enim conducibile erat prædicationi. Quamobrem aubo similiter ei studio fuerunt , ut nec ipse videretur eos despicere , et ne propter honorem ipsis collatum vilipenderetur ab iis , qui erant ipsi subjecti. Propterea nunc quoque se exæquat , rursus dicens : *Sive ego , sive illi , sic prædicamus*. A quo , inquit , vultis discere , discite ; nihil differimus. Et non dixit , Si non vultis mihi credere , illis credite ; sed et seipsum facit fide dignum , et per se dicit sufficere , et illos per se satis esse. Nihil enim faciebat personarum differentia , cum par esset auctoritas. Porro hoc quoque facit in Epistola ad Galatas , eos assumens , non tamquam eis indigens , sed se quoque dicens sufficere : *Mihi enim qui videbantur* , inquit , *esse aliquid , nihil contulerunt* (Gal. 2. 6). Verumtamen sic quoque eorum sequor concordiam et consensionem : *Dexteram enim* , inquit , *mihî dederunt* (Ibid. v. 29). Nam si necesse esset , ut Pauli fides et auctoritas in aliis esset et illorum testimonio niteretur , damna innumerabilia hinc accepissent discipuli. Non hoc ergo facit seipsum extollens , sed timens evangelio. Propterea hic quoque dicit , seipsum exarquans : *Sive ego , sive illi , sic prædicamus*. Pulchre dicit , *Prædicamus* , magnam ostendens fiduciam ac loquendi libertatem. Non enim clam neque in occulto , sed tuba clariorem vocem emitimus. Neque dixit , *Prædicavimus* , sed nunc quoque *Sic prædicamus*. *Et sic credidistis*. Hic non dixit , *Creditis* , sed , *Credidistis*. Quoniam lababant , ideo ad superiora recurrit tempora , et de cætero ab iis ipsis addit testimonium. 12. *Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis , quomodo quidam dicunt in vobis quod resurrectio mortuorum non est ?* Viden' quomodo optime ratiocinatur et demonstrat resurrectionem ex eo quod Christus sit excitatus , cum ex multis illud prius confirmasset ? Nam et prophetæ , inquit , hoc dixerunt , et ipse ostendit per visionem , et nos prædicamus , et vos credidistis , quadruplex connectens testimonium : quod ferebatur per prophetas , quod per rerum eventum , quod per apostolos , quod per discipulos ; vel potius quintuplex. Nam ipsa quoque causa ostendit resurrectionem , nempe quod sit mortuus pro aliorum peccatis. Si ergo hoc demonstratum fuit , palam est quod alterum quoque sequatur ; cæteros etiam mortuos excitari. Ideo tamquam de eo quod in confesso est reprehendit , et dubium movet , dicens : *Si autem Christus resurrexit , quomodo quidam dicunt in vobis quod resurrectio mortuorum non est ?* hac quoque ratione amputans asperitatem eorum qui contradicunt. Non enim dixit , *Quomodo dicitis vos ;* sed , *Quomodo dicunt quidam in vobis ;* et neque omnes accusat , neque eos ipsos quos accusat , reddit inane , ne eos efficiat impudentiores ; neque rursus celat penitus , ut ipsos corrigat. Propterea cum et eos separasset a multitudine , ad disceptandum cum eis accingitur , hac ratione et eos reddens imbecilliores et obstupesciens , et alios in suscipiendis adversus eos certaminibus firmiter ac stabiliter continens in veritate , nec sine ut ipsi

transfugiant ad eos qui studium posuerunt ut ipsos corrumperent. Paratus enim est , ut in eos vehementer impetu orationis feratur. Deinde ne dicant hoc quidem esse evidens et omnibus manifestum , quod Christus resurrexit , et neminem dubitare , non tamen hoc necessario quoque alterum efficere , nempe hominum resurrectionem : nam quod ad Christi quidem attineat resurrectionem , ea et fuit prædicta , et evenit , et per testimonium visionis est probata ; nostra autem resurrectio adhuc in spe est ; vide quid facit : ex altera parte rursus id probat , quod magnas habebat vires. Quid enim , inquit , dicunt quidam , quod non est mortuorum resurrectio ? ergo illud quoque ex hoc est sublatum , quod Christus resurrexit. Et ideo subjungit , dicens : 13. *Si autem resurrectio mortuorum non est , neque Christus resurrexit*. Vidistin' Pauli violentiam et contentionem inexpugnabilem , quomodo non ex eo solum quod est manifestum , id de quo dubitatur , sed etiam ex eo de quo dubitatur a contradicentibus , jam conetur demonstrare illud quod est manifestum ? non quia id quod jam factum erat opus haberet demonstratione , sed ut ostenderet hoc esse æque atque illud credibile.

2. Et quænam est , inquires , hæc consequentia ? nam quod si Christus quidem non resurrexit , ne alii quidem resurgant , est consequens ; quod autem si alii non resurrexerint , ne ipse quidem resurrexit , quomodo hoc ullam habeat rationem ? Quoniam ergo hoc videbatur non esse admodum rationi consentaneum , vide quomodo consentaneum hoc valde faciat , ab alto prius jaciens semina , ex ipsa prædicationis causa : nempe quod pro peccatis nostris mortuus resurrexit , et quod sit primitiæ eorum qui dormierunt. Primitiæ enim cujusnam fuerint primitiæ , nisi eorum qui resurgunt ? quomodo autem fuerint primitiæ , nisi resurgant illi quorum sunt primitiæ ? quomodo ergo non resurgunt ? si autem non resurgunt , cur resurrexit Christus ? cur venit ? cur carnem suscepit , si carnem non erat suscitaturus ? non enim ipse opus habebat ut resurgeret nisi propter nos. Sed hæc quidem ponit postea progrediens , interim autem dicit : Si mortui non resurgunt , neque Christus resurrexit , utpote cum hoc sit conexum : nam si non fuisset resurrecturus , ne illud quidem fecisset. Vidistin' paulatim totam everti susceptæ carnis dispensationem , ex illis verbis , et ex eo quod non credatur resurrectio ? Sed nunc nihil dicit de carnis susceptione , sed de resurrectione. Non enim carnem suscepisse , sed mortuum esse abolet mortem : nam eo carnem habente adhuc domiatum obtinebat illius tyrannis. 14. *Si autem Christus non resurrexit , inanis est prædicationis nostra*. Atqui consequens erat dicere : Si autem Christus non resurrexit , pugnat cum iis quæ sunt evidentiæ , et cum tam multis prophetis , et cum rerum veritate. Sed id ponit , quod est eis multo terribilius : *Inanis est ergo prædicationis nostra , inanis est fides vestra*. Exagitare namque vult illorum mentem. Universum , inquit , perdidimus , percunt omnia , si non resurrexit. Vidisti quan-

tum sit mysterium susceptæ carnis dispensationis? Nam si mortuus non potuit resurgere, neque ablatum est peccatum, neque mors est perempta, nec ablatum est maledictum, et non solum nos inania prædicavimus, sed vos quoque credidistis inania. Et non solum hinc ostendit absurditatem horum malorum dogmatum, sed etiam acriter decertat, dicens: 15. *Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum quod suscitaverit Christum: quem non suscitavit, si mortui non resurgunt.* Si autem hoc est absurdum (est enim Dei accusatio et calumnia), et non excitavit ut dicitis, non hoc solum, sed multa etiam alia sequuntur absurda. Et ipsa rursus confirmat, et assumit dicens: 16. *Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.* Nam si hoc non erat facturus, ne advenisset quidem. Hoc autem non dicit, sed finem, nempe ejus resurrectionem, per ipsam omnes trahens. 17. *Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra.* Ei, quod est manifestum et de quo constat, continenter addit Christi resurrectionem, ex eo quod est fortius, id etiam, quod videtur esse imbecillum et dubium, reddens validum et manifestum. *Adhuc estis in peccatis vestris.* Nam si non resurrexit, nec est quidem mortuus: si autem non est mortuus, nec abolevit quidem peccatum; ejus enim mors est abolitio peccati: *Ecce enim, inquit, Agnus Dei qui tollit peccatum mundi (Joan. 1. 29).* Quomodo autem tollens? Morte. Et ideo etiam vocavit Agnum, ut qui occideretur. Si autem non resurrexit, neque fuit occisus; si non fuit occisus, neque peccatum est ablatum; si non fuit ablatum, in eo estis; si autem in eo estis, frustra prædicavimus; si frustra prædicavimus, frustra credidistis. Alioquin autem mors quoque manet immortalis, si non resurrexit. Si enim ipse quoque detentus fuit a morte, et dolorem ejus non solvit; quomodo alios omnes liberavit, qui ipse adhuc detinebatur? Et ideo subjungit: 18. *Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt.* Et quid dico, inquit, de vobis, cum etiam illi omnes perierint, qui totum confererunt, et futuro, quod est incertum, non sunt amplius subjecti? Illud autem, *In Christo*, aut dicit in fide, aut qui propter ipsum sunt mortui, qui multa sustinuerunt pericula, qui multas passi sunt afflictiones, qui ingressi sunt per viam angustam. Ubi nunc sunt scelesti ora Manichæorum, qui dicunt eum dicere eam quæ hic est resurrectionem, nempe liberationem a peccato? Densi enim isti et continui ac reciproci syllogismi nihil indicant eorum quæ illi dicunt, sed id quod nos dicimus. Dicitur enim resurrectio ejus quod cecidit restitutio. Et ideo frequenter resumit, non solum dicens resurrexisse, sed etiam addens, *Ex mortuis.* Et Corinthii sane non dubitabant de remissione peccatorum, sed de resurrectione corporum. Quænam autem omnino urget necessitas, ut si homines non sint ejusmodi ut non peccent, ne Christus quidem sit hujusmodi? Nam si non esset suscitaturus, consequens esset dicere, Cur venit, et carnem accepit, et resurrexit? de nobis

autem minime. Nam et peccantibus hominibus et non peccantibus, cum Deo semper est quod in eum non cadat peccatum, et nos illum non sequimur, neque hoc ad illud recipiatur, sicut in resurrectione corporum. 19. *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.*

3. Quid dicitis, o Paule? quomodo in hac vita sperantes sumus, si corpora non resurgunt, cum maneat anima et sit immortalis? Quoniam si maneat anima, et millies sit immortalis, sicut est revera, absque carne non accipiet bona illa ineffabilia, sicut neque punietur. *Omnia enim manifestabuntur ante tribunal Christi, ut accipiat unusquisque quæ per corpus gessit, sive bona, sive mala (2. Cor. 5. 10).* Propterea dicit, *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Si enim non resurgit corpus, incoronata manet anima extra illam beatitudinem quæ est in cælis: si autem hoc ita se habet, tunc nihil omnino consequemur: si tunc nihil consequemur, in præsentibus sunt remunerationes. Quid ergo, inquit, hac ratione fuerit nobis infelicius? Hæc autem dicebat, simul et eos confirmans ac stabiliens in eo quod dicitur de resurrectione corporum, et de immortalis illa vita persuadens, ne existimarent nostra omnia dissolvi et desinere in præsentibus. Nam cum per præcedentia satis confirmasset quod volebat et dixisset, *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit; si autem Christus non resurrexit, perierunt,* et adhuc sumus in peccatis: rursus hoc quoque subjungit, exagitans illorum arrogantiam. Quando enim est necessarium aliquod dogma introducturus, metu primum percillit cordis eorum duritiem: quod hic quoque fecit, ut qui et superius ea disperserit, et animo anxios reddiderit, ut qui ab omnibus excidissent; et nunc rursus aliter, et ut maxime doleant, idem faciens ac dicens: *Miserabiliores sumus omnibus hominibus,* si post tot bella et mortes et mala innumera, tantis bonis sumus privandi, et intra præsens tempus nostra consistant: omnia enim pendunt a resurrectione. Quamobrem hinc quoque est perspicuum, quod non loqueretur de peccatis, sed de resurrectione corporum, et de vita præsentibus et futura. 20. *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis, primitiæ dormientium.* Postquam ostendit quot mala oriantur ex eo, quod non credatur resurrectio, rursus repetit quod dictum est, et dicit: *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis;* continuo addens, *A mortuis,* ut obturet ora hæreticorum. *Primitiæ eorum qui dormierunt.* Si est autem primitiæ, eos quoque oportet resurgere. Si autem resurrectionem diceret liberationem a peccatis, nemo autem est absque peccato (nam Paulus dicit, *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum [1. Cor. 4. 4]*); quomodo erunt aliqui qui resurgant secundum vestram sententiam? Viden' eum esse loquutum de corporibus? Et ut hoc fide dignum faceret, continuo Christum adducit in medium, qui in carne resurrexit: deinde etiam offert causam. Nam ut dixi, quando enuntiat quidem, causam autem non dicit, non tam facile a multis admittitur et probatur oratio.

ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατ' αὐτοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστὸν, ὃν οὐκ ἤγειραν, εἴπερ ὅρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. Εἰ δὲ ἄτοπον τοῦτο (κατηγορία γὰρ Θεοῦ καὶ συκοφαντία), καὶ οὐκ ἤγειρεν, ὡς φατε, οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ἔψεται ἄτοπα. Καὶ πάλιν αὐτὰ κατασκευάζει, καὶ ἀναλαμβάνει λέγων· *Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται.* Εἰ γὰρ μὴ ἐμελλε τοῦτο ποιεῖν, οὐδ' ἂν παρεγένετο. Ἄλλ' οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλὰ τὸ τέλος, τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, δι' αὐτῆς πάντα ἔλκων. *Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν.* Τῷ σαφεὶ καὶ ὁμολογημένῳ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ συνεχῶς περιτίθωσιν, ἀπὸ τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ τὸ ἀσθενὲς εἶναι δοκοῦν καὶ ἀμφίβολον ἰσχυρόν ποιῶν καὶ σαφές. *Ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν.* Εἰ γὰρ οὐκ ἠγέρθη, οὐδὲ ἀπέθανεν· εἰ δὲ οὐκ ἀπέθανεν, οὐδὲ τὴν ἀμαρτίαν ἔλυσεν· ὁ γὰρ θάνατος αὐτοῦ, τῆς ἀμαρτίας [365] λύσις· *Ἴδε γὰρ, φησὶν, ὁ Ἄμωδός τοῦ Θεοῦ ὁ ἀβρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου.* Πῶς δὲ αἴρων; Τῷ θανάτῳ. Διὸ καὶ ἀμὼν ἐκάλεσεν, ὡς σφαττόμενον. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέστη, οὐδὲ ἐσφατῆ· εἰ δὲ οὐκ ἐσφατῆ, οὐδὲ ἡ ἀμαρτία ἐλύθη· εἰ δὲ οὐκ ἐλύθη, ἐν αὐτῇ ἐστε· εἰ δὲ ἐν αὐτῇ ἐστε, εἰκὴ ἐκηρύττεσθε· εἰ δὲ εἰκὴ ἐκηρύττεσθε, εἰκὴ ἐπιστεύσατε. Ἄλλως δὲ καὶ ὁ θάνατος ἀθάνατος μένει, εἰ μὴ ἀνέστη. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς κατεσχέθη ὑπὸ τοῦ θανάτου, καὶ οὐκ ἔλυσεν αὐτοῦ τὰς ὀδύνας, πῶς πάντα τοὺς ἄλλους ἀπήλλαξεν ἔτι αὐτὸς κατεχόμενος; Διὸ καὶ ἐπάγει· *Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπέλωστο.* Καὶ τί λέγω περὶ ὑμῶν, φησὶν, ὅπου γε καὶ ἐκεῖνοι πάντες ἀπολώλασιν, οἱ τὸ πᾶν διανύσαντες, καὶ οὐχ ὑποκείμενοι λοιπὸν τῇ ἀδηλίᾳ τοῦ μέλλοντος; Τὸ δὲ, *Ἐν Χριστῷ, ἡ τὸ ἐν τῇ πίστει φησὶν, ἡ οἱ δι' αὐτὸν ἀποθανόντες, οἱ πολλοὺς ὑπομείναντες κινδύνους, οἱ πολλὰς ταλαιπωρίας, οἱ διὰ τῆς στενῆς ὁδοῦ βαδίσαντες.* Ποῦ νῦν εἰσι τὰ ποιητὰ τῶν Μανιχαίων στόματα, τῶν λεγόντων ἀνάστασιν αὐτὸν ἐνταῦθα λέγειν τῆς ἀμαρτίας τὴν ἀπαλλαγὴν; Οἱ γὰρ πυκνοὶ οὔτοι καὶ συνεχεῖς συλλογισμοὶ καὶ ἀντιστρέφοντες οὐδὲν τούτων ἐμφαίνουσιν ὧν ἐκεῖνοι λέγουσιν, ἀλλ' ὅπερ ἡμεῖς φασιν. Καὶ γὰρ ἀνάστασις τοῦ πεπτωκότος λέγεται. Διὰ τοῦτο καὶ συνεχῶς ἐπιλέγει οὐ τὸ ἐγγεράθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ, *Ἐκ νεκρῶν, προστιθεῖς.* Καὶ Κορίνθιοι δὲ οὐ περὶ ἀφέσεως ἀμαρτημάτων ἀμφέβαλλον, ἀλλὰ περὶ σωμάτων ἀναστάσεως. Ποία δὲ ὄλως ἀνάγκη, εἰ μὴ ἀναμάρτητοι εἶεν οἱ ἄνθρωποι, μὴδὲ τὸν Χριστὸν τοῦτο εἶναι; Εἰ γὰρ μὴ ἐμελλεν ἐγείρειν, ἀκόλουθον τὸ λέγειν, τίνας ἔνεκεν ἦλθε, καὶ σὰρκα ἔλαθε, καὶ ἀνέστη; τὸ δὲ ἡμέτερον οὐκέτι. Καὶ γὰρ ἀμαρτανόντων ἀνθρώπων καὶ μὴ ἀμαρτανόντων, ἀεὶ συνέσει τῷ Θεῷ τὸ ἀναμάρτητον, καὶ οὐχ ἔπεται τὸ ἡμέτερον ἐκείνῳ, οὐδὲ ἀντιστρέφει τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο, ὡς περ ἐπὶ τῆς τῶν σωμάτων ἀναστάσεως. *Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλικιώτεροι ἐσμὲν ἐν Χριστῷ μόνον, ἔλειονότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμὲν.*

γ'. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; πῶς ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ μόνον ἡλικιώτεροι ἐσμὲν, εἰ σώματα οὐκ ἐγείρεται, τῆς ψυχῆς μενούσης καὶ ἀθανάτου οὔσης; Ὅτι κἂν μὲνη ἡ ψυχή, κἂν μυριάκις ἀθάνατος ἦ, ὡς περ οὖν καὶ ἐστὶ, τῆς σαρκὸς χωρὶς οὐκ ἀπολήφεται τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ ἐκεῖνα, ὡς περ οὖν οὐδὲ κολασθήσεται· *Πάντα γὰρ φανερωθήσεται ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ*

Χριστοῦ, *ἵνα ἕκαστος κομισθῆται τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ᾧ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὰ εἴτε κακὰ.* Διὰ τοῦτο φησὶν· *Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλικιώτεροι ἐσμὲν ἐν Χριστῷ μόνον, ἔλειονότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμὲν.* Εἰ γὰρ οὐκ ἀνίσταται τὸ σῶμα, ἀστεφάνωτος ἡ ψυχή [366] μένει ἔξω τῆς μακαριότητος ἐκείνης τῆς ἐν οὐρανοῖς· εἰ δὲ τοῦτο, οὐδενὸς ἀπολαυζόμεθα τότε καθόλου· εἰ δὲ τότε οὐδενὸς, ἐν τῷ παρόντι τὰ τῶν ἀμοιβῶν. Τί οὖν ἡμῶν κατὰ τοῦτο ἀθλιώτερον γένοιτ' ἂν, φησὶ; Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁμοῦ μὲν εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως στηρίζων τῶν σωμάτων αὐτοῦς λόγον, ὁμοῦ δὲ καὶ περὶ τῆς ἀθανάτου ζωῆς ἐκείνης πείθων, ἵνα μὴ εἰς τὸ παρὸν νομιζῶσι τὰ ἡμέτερα καταλύειν πάντα. Κατασκευάσας γὰρ ἱκανῶς διὰ τῶν ἐμπροσθεν, ὅπερ ἐβούλετο, καὶ εἰπὼν, *Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται· εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἠγέρθη, ἀπωλόμεθα, καὶ ἔτι ἐσμὲν ἐν ταῖς ἀμαρτίαις· πάλιν καὶ τοῦτο ἐπάγει, καταλείων αὐτῶν τὴν ἀπνοίαν.* Καὶ γὰρ ὅταν μέλλῃ τι τῶν ἀναγκαίων εἰσάγειν δογματῶν, τῷ φόβῳ τὴν πύρωσιν αὐτῶν διασαλεύει πρῶτον· ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἐποίησεν, ἀνωτέρω τε αὐτὰ διαστειρας, καὶ ἐναγωνίους καταστήσας αὐτοὺς, ὡς τοῦ παντός ἐκπεσόντας· καὶ νῦν πάλιν ἐτέρως, καὶ ὡς ἂν μάλιστα ἤλγησαν, τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιῶν, καὶ λέγων· *Ἐλειονότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμὲν, εἰ, μετὰ τοσοῦτους πολέμους καὶ θανάτους καὶ τὰ μυρία δεῖνὰ, τοσοῦτων μέλλοιμεν ἐκπίπτειν ἀγαθῶν, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος τὰ ἡμέτερα ἔστηκε· καὶ γὰρ πάντα τῆς ἀναστάσεως ἤρηται.* Ὅστε καὶ ἐντεῦθεν δῆλον, ὅτι οὐ περὶ ἀμαρτημάτων ὁ λόγος αὐτῷ ἦν, ἀλλὰ περὶ σωμάτων ἀναστάσεως, καὶ ζωῆς τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης. *Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κοιμηθέντων.* Δείξας ὅσα ἐκ τοῦ μὴ πιστεῦσθαι τὴν ἀνάστασιν τίκτεται τὰ κακὰ, ἀναλαμβάνει τὸν λόγον πάλιν, καὶ φησὶ· *Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν* συνεχῶς τὸ *Ἐκ νεκρῶν* προστιθεῖς, ὡς τε ἀπορρήψαι τῶν αἰρετικῶν τὰ στόματα. *Ἀπαρχὴ τῶν κοιμηθέντων.* Εἰ δὲ ἀπαρχὴ, καὶ τούτους ἀναστήναι δεῖ. Εἰ δὲ ἀνάστασιν τὴν τῶν ἀμαρτιῶν ἀπαλλαγὴν ὁ ἔλεγεν, οὐδεὶς δὲ ἀμαρτίας ἐκτός (καὶ γὰρ Παῦλος λέγει, *Οὐδὲν ἑμαυτῷ σῶναι, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμα*), πῶς ἔσονται τινες οἱ ἀνιστάμενοι καθ' ὑμᾶς; Ὅρα ὅτι περὶ σωμάτων ὁ λόγος αὐτῷ ἦν; Καὶ ἵνα ἀξιώπιστον αὐτὸ ποιῆσθαι, συνεχῶς τὸν Χριστὸν εἰς τὸ μέσον προφέρει, τὸν ἀναστάντα ἐν σαρκί· εἶτα καὶ αἰτιολογεῖ. Ὅπερ γὰρ ἔφη, ὅταν ἀποφαίνηται μὲν, τὴν δὲ αἰτίαν μὴ λέγῃ, οὐχ οὕτως εὐπαράδεκτος ὁ λόγος γίνεται τοῖς πολλοῖς. Τίς οὖν ἡ αἰτία; *Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν.* Εἰ δὲ δι' ἀνθρώπου, σῶμα πάντως ἔχοντος. Καὶ ὅρα αὐτοῦ τὴν σύνεσιν, πῶς καὶ ἐτέρως ἀναγκαῖον ποιεῖ τὸν λόγον. Τὸν γὰρ ἠετηθέντα, φησὶν, αὐτὸν καὶ ἀναμαχέσασθαι δεῖ τὴν καταβληθεῖσαν φύσιν, αὐτὸν καὶ νικῆσαι· οὕτω γὰρ τὸ θνεῖδος ἀπετρέβητο. Ἰδόμεν δὲ ποῖόν φησι θάνατον. *Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται.* Τί οὖν; πάντες, εἰπέ μοι, ἀπέθανον ἐν τῷ Ἀδὰμ τὸν τῆς ἀμαρτίας θάνατον; πῶς οὖν Νῶε δίκαιος ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ; πῶς δὲ

^b Deerat ἀπαλλαγῆναι.

Ἀβραάμ; [367] πῶς δὲ ἰώθ; πῶς δὲ οἱ ἄλλοι ἅπαντες; Τί δὲ, εἰπέ μοι, πάντες ζωοποιηθήσονται ἐν τῷ Χριστῷ; Καὶ ποῦ οἱ εἰς γένναν ἀπαγόμενοι; Ἄν μὲν γὰρ περὶ σώματος εἰρημένον ἦ τοῦτο, ἔστηκεν ὁ λόγος· ἂν δὲ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἁμαρτίας, οὐκέτι. Εἶτα, ἵνα μὴ τὴν ζωοποίησιν κοινήν ἀκούσας, καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς νομίσης σώζεσθαι, ἐπήγαγεν· Ἐκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ ἀνάστασιν ἠκουσας, νόμιζε πάντας τῶν αὐτῶν ἀπολαύειν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῆς τιμωρίας οὐ πάντες τὰ αὐτὰ πείσονται, ἀλλὰ πολλή ἡ διαφορὰ, πολλῶ μᾶλλον, ἔσθαι ἁμαρτωλοὶ καὶ δίκαιοι, πλείων ἢ διάστασις ἔστι. Ἄπαρχὴ Χριστός, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ· τουτέστιν, οἱ πιστοὶ καὶ οἱ εὐδοκίμηκοί. Εἶτα τὸ τέλος. Ὄταν γὰρ ἀναστῶσιν ἐκεῖνοι, τὰ πράγματα ἅπαντα λήψεται τέλος, οὐ καθάπερ νῦν ἀναστάντος τοῦ Χριστοῦ τὰ πράγματα ἔστηκεν ἔτι μετέωρα. Διὸ προσέθηκεν, Ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἵνα μάθῃς ὅτι περὶ ἐκείνου τοῦ καιροῦ διαλέγεται. Ὄταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ· ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν.

δ. Ἐνταῦθά μοι προσέχετε μετὰ ἀκριθείας, καὶ ἑράτε μὴ τι διαφύγη τῶν λεγομένων ὑμᾶς. Καὶ γὰρ πρὸς ἐχθροὺς ἡμῖν ἡ μάχη· διὸ πρότερον τὴν εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴν δεῖ γυμνάσειν, ὃ καὶ Παῦλος πολλάκις ποιεῖ· οὕτω γὰρ μάλιστα ἂ λέγουσιν, εὐφώρατα ἡμῖν φανεῖται. Ἐρώμεθα οὖν αὐτοὺς πρῶτον, τί ἐστὶ τὸ εἰρημένον, Ὄταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ; Εἰ γὰρ ἀπλῶς ἐκλάβομεν τοῦτο, καὶ μὴ θεοπρεπῶς, οὐκ ἔσται μετὰ ταῦτα ἔχων αὐτήν· ὁ γὰρ παραδοὺς ἐτέρῳ, παύεται λοιπὸν τοῦ κατέχειν αὐτός. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἔσται τὸ ἄτοπον, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνος ὁ παραλαβὼν εὐρεθήσεται πρὶν ἢ παραλαβεῖν ἔχων. Οὐκοῦν κατ' ἐκείνουσ οὗτε ὁ Πατὴρ βασιλεὺς ἦν ἔμπροσθεν, καὶ διώκει τὰ ἡμέτερα, οὗτε ὁ Υἱὸς μετὰ ταῦτα φανεῖται βασιλεὺς ὢν. Πῶς οὖν περὶ μὲν τοῦ Πατρὸς φησὶν αὐτός, ὅτι Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κατὰ ἐργάζομαι; περὶ δὲ αὐτοῦ ὁ Δανιὴλ, ὅτι Ἡ βασιλεία αὐτοῦ βασιλεία αἰώνιος, ἣτις οὐ παρελεύσεται; Εἶδες πῶσα ἄτοπα τίκτεται, καὶ μαχόμενα ταῖς Γραφαῖς, ὅταν ἀνθρωπίνως ἐκλαμβάνῃ τις τὰ λεγόμενα; Ποῖαν δὲ καὶ ἀρχὴν ἄρα ἐνταῦθά φησι καταργεῖν; τὴν τῶν ἀγγέλων; Ἄπαγε. Ἀλλὰ τὴν τῶν πιστῶν; Οὐδὲ τοῦτο. Ἀλλὰ ποῖαν; Τὴν τῶν δαιμόνων, περὶ ἧς φησὶν, Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πᾶσι πρὸς αἴμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου. Νῦν μὲν γὰρ οὐδέπω κατήργηται· τέλει· ἐνεργουσι γὰρ πολλοῦ· τότε δὲ παύσονται. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεῖν, ἄχρις οὗ ἂν θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Πάλιν κἀντεῦθεν [368] ἕτερον ἄτοπον τίκτεται, ἂν μὴ καὶ τοῦτο θεοπρεπῶς ἐκλάβωμεν. Τὴ γὰρ, Ἄχρις, τέλους ἐστὶ καὶ διορισμοῦ· ἐπὶ δὲ τῷ Θεῷ τοῦτο οὐκ ἔστιν. Ἐσχάτος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Πῶς ἐσχάτος; Μετὰ πάντας,

μετὰ τὸν διάβολον, μετὰ τὰ ἄλλα ἅπαντα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν ἀρχῇ ἐσχάτος εἰσῆλθε· πρότερον γὰρ ἡ συμβουλή τοῦ διαβόλου, καὶ ἡ παρακοή, καὶ τότε ὁ θάνατος. Τῇ μὲν οὖν δυνάμει καὶ νῦν κατήργηται, τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τότε. Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὄταν δὲ εἰλη, Πάντα ὑποτάσσεται, δῆλον ἐστὶ ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. Ὄταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτός ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. Καὶ μὴν ἔμπροσθεν οὐ τὸν Πατέρα ἔλεγεν εἶναι τὸν ὑποτάξαντα, ἀλλ' αὐτὸν καταργοῦντι· Ὄταν γὰρ καταργήσῃ, φησὶ, πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν· καὶ πάλιν, Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ ἂν θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἐνταῦθα τὸν Πατέρα φησὶ; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δοκοῦν ἄτοπον εἶναι, ἀλλ' ὅτι καὶ δέδοικε θεός σφόδρα ἄτοπον, καὶ κέχρηται ἐπιδιορθώσει λέγων· Ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα, ὡς τινων ὑποπευόντων, μήποτε καὶ ὁ Πατὴρ ὑποταγῇ τῷ Υἱῷ· οὐ τί γένοιτο· ἂν ἀλογώτερον; Ἀλλ' ὁμοῦ αὐτὸ δέδοικε. Τί οὖν ἐστὶ; καὶ γὰρ πολλὰ τὰ ζητήματα ἐφεξῆς κείται· ἀλλὰ συντείναντέ μοι τὴν διάνοιαν. Καὶ γὰρ ἀναγκαῖον ἡμῖν πρῶτον καὶ σκοπὸν εἰπεῖν Παύλου καὶ τὴν γνώμην, ἣν πανταχοῦ εὐροί τις ἂν διαλάμπουσαν, καὶ τότε τὴν λύσιν ἐπαγαγεῖν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πρὸς τὴν λύσιν ἡμῖν συντελεῖ. Τίς οὖν ἡ Παύλου γνώμη, καὶ τί τὸ ἔθος; Ἄλλως, ὅταν περὶ τῆς θεότητος μόνῃς διαλέγηται, φθέγγεται, καὶ ἐτέρως, ὅταν εἰς τὸν τῆς οἰκονομίας ἐμπέσῃ λόγον. Ὄταν γὰρ ἐπιλάβηται τῆς σαρκὸς, ἀδεῶς ἅπαντα λοιπὸν λέγει· τὰ ταπεινά, θαρρῶν ὡς οὐσης ἱκανῆς δέξασθαι τὰ λεγόμενα. Ἴδωμεν τοίνυν καὶ ἐνταῦθα πότερον περὶ γυμνῆς τῆς θεότητος ὁ λόγος αὐτῷ, ἢ μετὰ τῆς οἰκονομίας ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ ταῦτα, ἄπερ φησὶ· μᾶλλον δὲ πρότερον δεῖξωμεν, ποῦ τοῦτο ἐποίησεν ὅπερ εἶπον. Ποῦ τοίνυν τοῦτο ἐποίησε; Φιλιππησίους γράφων φησὶν· Ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῇ δούλου λαβῶν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι ὑβρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος· ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερέψωσεν. Εἶδες πῶς, ὅτε μὲν περὶ τῆς θεότητος διελέγετο μόνῃς, τὰ μεγάλα ἐκεῖνα εἶρηκε, τὸ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν, καὶ τὸ εἶναι ἴσα τῷ γεγεννηκότι, καὶ αὐτῷ τὸ πᾶν ἀνατίθηναι· ἐπειδὴ δὲ εἰδείξεν αὐτὸν σοὶ σαρκωθέντα, κατεδίβασε πάλιν τὸν λόγον; Εἰ γὰρ μὴ ταῦτα διέλοις, πολλή ἡ μάχη τῶν εἰρημένων. Καὶ γὰρ εἰ ἴσα Θεῷ ἦν, πῶς τὸν ἴσον ἑαυτῷ ὑπερέψωσεν; [369] εἰ ἐν μορφῇ Θεοῦ ἦν, πῶς ἐχαρίσατο αὐτῷ ἔνομα; ὁ γὰρ χαριζόμενος, τῷ μὴ ἔχοντι χαρίζεται, καὶ ὁ ὑψῶν, τὸν ἔμπροσθεν ταπεινὸν ὄντα ὑψοῖ. Εὐρεθήσεται ἄρα ἀτελής ὢν, καὶ ἐνδεὴς ἔχων πρὶν ἢ λαβεῖν τὸ ὄψος καὶ τὸ ὄνομα, καὶ μυρία ἕτερα λήμματα ἐντεῦθεν ἔψεται ἄτοπα. Ἀλλ' ἐὰν τὴν οἰκονομίαν προσθῆς, οὐκ ἁμαρτήσῃ ταῦτα λέγων. Ταῦτα

Quoniam est ergo causa? 21. *Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum.* Si autem per hominem, per eum plane qui habet corpus. Vide porro ejus soletiam, qui etiam aliter orationem efficit necessariam. Nam eum, qui fuit superatus, oportet et prostratam instaurare ac reparare naturam, et ipsum vincere: sic enim probrum excussorit. Videamus autem quamnam dicit mortem. 22. *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Quid? omnesne, dic quæso, mortui sunt in Adam morte peccati? quomodo ergo Noe justus in generatione sua? quomodo Abraham? quomodo Job? quomodo alii omnes? Quid vero, dic, rogo, omnesne vivificabuntur in Christo? Et ubi sunt qui abducuntur in gehennam? Nam si hoc quidem dictum est de corpore, stat quod dicitur: sin autem de justitia et peccato, nequaquam. Deinde ne cum audieris communem vivificationem, etiam peccatores existimares esse salvos, subjunxit: 23. *Unusquisque autem in suo ordine.* Nam quoniam audivisti resurrectionem, ne existimes omnes eadem assequi et iisdem frui. Nam si in supplicio non omnes eadem patientur, sed magna est differentia, multo magis ubi sunt peccatores et justus, major erit distantia. *Primitiæ Christi: deinde tunc qui sunt Christi;* hoc est, fideles et qui sunt probati et bonæ existimationis. 24. *Deinde finis.* Nam quando illi resurrexerint, res omnes finem accipient: non sicut nunc postquam resurrexerit Christus, omnia adhuc sunt in suspenso. Et ideo addidit, *In ejus adventu,* ut discas ipsum loqui de illo tempore. *Cum tradiderit regnum Deo et Patri; cum evacuaverit omnem principatum, potestatem, et virtutem.*

4. Hic attente animum adhibete, et videte ne quid vos effugiat eorum quæ dicuntur. Est enim nobis pugna cum inimicis: ideo prius est exercenda deductio ad absurdum: quod sæpe etiam facit Paulus: sic enim maxime quæ dicuntur, apparebunt nobis deprehensu facilia. Eos ergo primum rogemus quod sit quod dictum est, *Cum tradiderit regnum Deo et Patri.* Nam si id inconsiderate acceperimus, et non ut Deo convenit, non illud postea habebit: nam qui alii tradidit, desinit de cætero ipse id tenere. Nec erit solum hoc absurdum, sed etiam quod ne ille quidem qui accepit, inveniatur habere priusquam acceperit. Ergo secundum illos neque Pater erat Rex antea, et nostra persequitur; neque Filius postea Rex esse apparebit. Quomodo ergo ipse quidem dicit de Patre, *Pater meus usque nunc operatur, et ego operor* (Joan. 5. 17)? de ipso autem dicit Daniel, *Regnum ejus, regnum æternum, quod non præteribit* (Dan. 2. 44)? Viden' quam multa oriantur absurda, et quam cum Scripturis pugnantia, cum quispiam quæ dicuntur humane acceperit? Quemnam autem hic dicit evacuari et aboleri principatum? angelorumne? Absit. At fidelium? Ne hoc quidem. Sed quemnam? Dæmonum, de quo dicit: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus, adversus potestates, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi* (Ephes. 6. 12). Nam unum quidem non sunt plene abolita nec adhuc ces-

sant; in multis enim locis operantur; tunc autem cessabunt. 25. *Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.* Rursus hinc quoque aliud oritur absurdum, nisi id quoque acceperimus, ut Deo convenit. Nam illud, *Donec,* est finis et determinationis; in Deo autem hoc non est. 26. *Novissima inimica destruetur mors.* Quomodo novissima? Post omnes, post diabolum, post alia omnia. Etenim etiam in initio intravit novissima: prius enim diaboli consilium et inobedientia, et tunc mors. Potestate ergo nunc quoque est abolita, re autem ipsa tunc. *Omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat, 27. Omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum, qui subjecit ei omnia.* 28. *Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi, qui subjecit sibi omnia.* Atqui antea non Patrem dicebat esse qui subjecit, sed ipsum evacuare et aboleri: *Cum,* inquit, *evacuaverit omnem principatum et potestatem;* et rursus, *Oportet enim ipsum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.* Quomodo ergo hic dicit Patrem? Nec hoc est solum quod videtur esse dubium, sed etiam quod metu valde absurdo est affectus, et usus est correctione dicens, *Præter eum qui ei subjecit omnia,* tamquam aliquibus suspicantibus, num Pater quoque aliquando subjeceretur Filio: quo quid fuerit magis alienum a ratione? Sed tamen hoc timuit. Quid ergo est? etenim multæ deinceps occurrunt quæstiones: sed animum mihi adhibete. Etenim mihi necesse est primum dicere Pauli scopum et institutum et consilium, quod ubique videris resplendere, et tunc afferre solutionem: nam hoc quoque ad solutionem nobis confert. Quæ est ergo sententia Pauli, et quis est mos ejus? Aliter loquitur, quando loquitur de sola divinitate, et aliter quando acciderit ut loquatur de susceptæ carnis dispensatione. Nam quando carnem apprehenderit, de cætero secure omnia loquitur humilia et abjecta, confidens nempe, quod ea sit apta et idonea ad suscipiendum ea quæ dicuntur. Videamus ergo hic quoque an loquatur de sola divinitate, an cum carnis susceptæ dispensatione de ipso hæc enuntiet quæ dicit: imo vero prius ostendamus ubinam hoc, quod dixi, fecerit. Ad Philippenses scribens dicit: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se Deo æqualem, sed se ipsum exinanivit servi formam accipiens, in similitudine hominum factus, et figura inventus ut homo; humiliavit seipsum, obediens factus usque ad mortem, mortem autem crucis. Quapropter Deus exaltavit illum* (Philipp. 2. 6-9). Vidistin' quomodo, quando de sola quidem loquebatur divinitate, illa magna dixit, eum in forma Dei esse, et æqualiter Genitori, et ipsi totum adscribit: quando autem ostendit tibi eum carnem suscepisse, rursus depressit orationem? Nisi enim hæc diviseris, magna est repugnantia eorum quæ dicta sunt. Nam si Deo erat æqualis, quomodo exaltavit eum, qui est sibi æqualis? si erat in forma Dei, quomodo ipsi donavit nomen? nam qui donat, ei qui non habet donat: et qui exaltat, cum qui prius erat humilis exaltat. Inveniatur ergo esse imperfectus et in-

digens, priusquam altitudinem acceperit et nomen : et alia innumerabilia hinc sequentur absurda corollaria. Sed si carnis susceptæ addideris dispensationem, non peccabis hæc dicens. Hæc autem hic quoque cogita, et cum hoc consilio accipe quæ dicta sunt.

5. Cum his autem alias quoque dicemus causas. Interim autem illud necesse est dicere, quod et a Paulo verba fiebant de resurrectione, quæ videbatur fieri non posse, et quæ minime credebatur : et scribebat ad Corinthios, ubi plures erant philosophi, qui semper irridebant ea quæ sunt huiusmodi. Etenim cum in aliis inter se colliderentur, in hoc dogmate tamquam una ore omnes conspirabant, statuentes non esse resurrectionem. De huiusmodi ergo causa decertans, cui adeo non creditur et quæ irridetur tam propter præjudicatam opinionem, quam propter rei difficultatem; et volens probare id fieri posse, primum hoc facit ex Christi resurrectione : et cum eam demonstrasset et ex prophetis et ex iis qui viderant, et ex iis qui crediderant, postquam accepit sibi concessam ad absurdum deductionem, deinceps probat hominum resurrectionem : *Nam si mortui non resurgunt, inquit, ne Christus quidem resurrexit.* Deinde cum continuo in præcedentibus eorum frequentem dedisset probationem, aliter rursus argumentatur, eam vocans primitias, et ostendens eum abolere omnem principatum et potestatem et virtutem et mortem novissimam. Quomodo ergo, inquit, fuerit abolita, nisi prius amiserit quæ habebat corpora? Postquam ergo magna loquutus est de Unigenito, nempe quod tradit regnum, hoc est, quod ipse ea conficit, et ipse bello vincit, et omnia pedibus suis subjicit; subjunxit corrigens multorum incredulitatem : *Oportet eum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedibus suis.* Non finem regno imponens dixit illud, *Donec*, sed fide dignum faciens id quod dictum est, et ut bono sint animo et confidant procurans. Non enim postquam audivisti, inquit, eum esse aboliturum omnem principatum et potestatem et virtutem, et diabolum et tam multas dæmonum catervas, et infidelium turbas, et mortis tyrannidem, et mala omnia, timeas, tamquam ipse sit infirmus et imbecillus : donec enim fecerit hæc omnia, oportet eum regnare : non hoc dicens, quod postquam fecerit, non regnabit, sed illud probans, quod etiamsi non nunc factum sit, omnino sit futurum. Non enim conscinditur ejus regnum : dominatur enim et potens est et manet, donec omnia recte confecerit. Hunc autem morem inveneris etiam in Veteri Scriptura, ut quando dicit, *Verbum autem Domini manet in æternum*; et, *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (*Psal.* 118. 89; et 101. 28). Hæc autem dicit propheta, et quæ sunt huiusmodi, quando narrat de rebus, quæ longo post tempore sunt gerendæ et omnino futuræ, erassiorum auditorum expellens timorem. Quod autem illud *Donec* et *Usque*, si de Deo dicantur, non sint verba linem significantia, audi quid dicat : *A sæculo et usque in sæculum tu es* (*Psal.* 89. 2); et iterum, *Ego sum* (*Exod.* 3. 14); et, *Donec*

consenueritis ego sum (*Isai.* 46. 4). Propterea et ultimam ponit mortem, ut ex aliorum victoria hoc quoque facile admittat is qui non credit. Quando ergo diabolum, qui mortem invexit, sustulerit, multo magis ejus opus dissolvat ac perfringet. Quoniam ergo ei omnia attribuit, quod evacuaverit principatus et potestates, quod regnum recte gesserit et administrarit, dico autem fidelium salutem, orbis terræ pacem, malorum deletionem (hoc enim est regnum recte gessisse et administrasse, mortem dissolvisse); neque dixit, quod Pater per ipsum, sed quod ipse evacuabit et abolebit et ipse ponet sub pedibus suis, neque usquam meminit Patris : jam timuit, ne videretur quibusdam a ratione alienioribus aut major Patre esse Filius, aut aliquod aliud principium ingenitum; et propterea sibi cavens et rem in tuto collocans, lenit ac mitigat magnitudinem eorum quæ dicta sunt, dicens : *Omnia enim posuit sub pedibus suis*; res gestas rursus Patri adscribens, non tamquam sit impotens et imbecillus Filius (quomodo enim esset, de quo tam multa tulit testimonia, et cui attribuit omnia quæ dicta sunt?) sed propter quam dixi causam, et ut ostenderet Patri et Filio esse communia quæ facta sunt pro nobis. Nam quod ipse sibi suffecerit ad omnia sibi subjicienda, audi rursus Paulum dicentem : *Qui transfigurabit corpus humilitatis nostræ, ut sit conforme corpori gloriæ suæ, secundum operationem, qua etiam possit ipse subjicere sibi omnia* (*Philipp.* 5. 21). Deinde etiam usus est correctione dicens : *Cum autem dicat, omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subiecit ei omnia*; hinc quoque de Unigeniti gloria non parvum ferens testimonium. Si enim fuisset minor, et longe inferior, numquam eum subiisset hic metus. Neque hoc fuit contentus, sed aliud etiam ei addit, dicens. Nam ne quispiam suspicaretur et diceret, Quid tum, si non subjectus sit Pater? hoc non obstat quominus fortior sit Filius : veritus impiam hanc suspicionem, quoniam per illud non satis poterat hoc ostendere, addidit ex multa abundantia : *Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit illi*; ostendens ejus magnam cum Patre concordiam, et quod is est principium honorum omnium et causa prima, qui eum genuit, qui tam multa potest et recte gerit.

6. Si autem plura dixit quam res postulabat, ne mireris : Magistrum enim suum imitans hoc facit. Ipse enim volens ostendere illius concordiam cum eo qui ipsum genuit, et quod non præter ejus voluntatem advenerit, tantum descendit et se demittit, non quantum exigebat concordiam demonstratio, sed quantum opus habebat præsentium imbecillitas. Patrem enim rogat, non propter aliud quam propter hoc : et causam afferens dicit, *Ut credant quod tu me misisti* (*Joan.* 11. 42). Hunc ergo imitans, hic quoque dictione utitur ex abundantia, non ut coactam suspiceris servitatem, absit; sed ut absurda illa dogmata validius expellat. Nam quando vult aliquid radicitus evellere, magna utitur abundantia. Sic etiam dicens de muliere fideli et viro infideli, habentibus inter se

δη και ἐνταῦθα λογιζοῦ, και μετὰ τῆς γνώμης ἐκδέχου ταύτης τὰ εἰρημένα.

ε'. Μετὰ δὲ τούτων και ἐτέρας αἰτίας ἐροῦμεν. Τέως και ἐκεῖνο ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ὅτι και περὶ ἀναστάσεως ὁ λόγος ἦν τῷ Παύλῳ, πράγματος ἀδυνάτου δοκοῦντος εἶναι και σφόδρα ἀπιστουμένου· και πρὸς Κορινθίους ἐπέστελλεν, ἔνθα πλείους οἱ φιλόσοφοι οἱ τὰ τοιαῦτα κωμωδοῦντες ἀεί. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις ἀλλήλοις συρρήγνυμενοι, ἐν τούτῳ πάντες, ἅτε ἐξ ἑνὸς στόματος, συνέπνευσαν, δογματίζοντες μὴ εἶναι ἀνάστασις. Ἀγωνιζόμενος τοῖνον ὑπὲρ τοιαύτης ὑποθέσεως οὕτως ἀπιστουμένης και καταγελωμένης και διὰ τὴν πρόληψιν τὴν γεγενημένην και διὰ τὴν τοῦ πράγματος δυσκολίαν, και βουλόμενος κατασκευάσαι τὸ δυνατόν, πρῶτον ἐκ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ τοῦτο ἐργάζεται· και ἀποδείξας αὐτὴν και ἀπὸ τῶν προφητῶν και ἀπὸ τῶν ἑωρακόντων και ἀπὸ τῶν πιστευσάντων, ἐπειδὴ ἔλαθεν ὠμολογημένην τὴν εἰς ἀτοπον ἀπαγωγὴν, και τὴν τῶν ἀνθρώπων κατασκευάζει λοιπόν· *Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται*, φησὶν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἶτα συνεχῶς ταῦτα ἀντιστρέφας ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐτέρως πάλιν ἐπιχειρεῖ, ἀπαρτῆν αὐτὸν καλῶν, και δεικνὺς καταργούντα πᾶσαν ἀρχὴν και ἐξουσίαν και δύναμιν και θάνατον ἔσχατον. Πῶς οὖν καταργηθεῖ, φησὶν, ἐὰν μὴ πρότερον, ἅπερ εἶχεν, ἀποβάλῃ σώματα; Ἐπεὶ οὖν μεγάλα περὶ τοῦ Μονογενοῦς ἐφθέγγατο, ὅτι παραδίδωσι τὴν βασιλείαν, τουτέστιν, ὅτι αὐτὸς ἀνύει ταῦτα, και αὐτὸς τὸν πόλεμον νικᾷ, και πάντα τίθησιν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, ἐπήγαγε, τὴν ἀπιστίαν τῶν πολλῶν διορθούμενος· *Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεῦσιν, ἄχρις οὗ ἂν θῆ πάντας τοὺς ἐχθρούς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ*. Οὐ τέλος ἐπιτιθεῖς τῇ βασιλείᾳ τὸν, Ἄχρις, εἶπεν, ἀλλ' ἀξιόπιστον ποιῶν τὸ εἰρημένον, και θαρβῆν παρασκευάζων. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ ἤκουσας, φησὶν, ὅτι καταργήσει πᾶσαν ἀρχὴν και ἐξουσίαν και δύναμιν, και τὸν διάβολον και τὰς τῶν δαιμόνων φάλαγγας τὰς τοσούτας, και τῶν ἀπίστων τὰ πλήθη και τοῦ θανάτου τὴν τυραννίδα και τὰ κακὰ ἅπαντα, φοδηθῆς, ὡς ἀτονούντος αὐτοῦ· Ἔως γὰρ ἂν ποιῆσθ ταῦτα πάντα, δεῖ βασιλεῦσιν αὐτόν· οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι μετὰ τὸ ποιῆσαι οὐ βασιλεύει, ἀλλ' ἐκεῖνο κατασκευάζων, ὅτι κἄν μὴ νῦν γένηται, πάντως ἔσται. Οὐ γὰρ διακόπτεται αὐτοῦ ἡ βασιλεία· κρατεῖ γὰρ και ἰσχύει και μένει, ἔως ἂν πάντα καταρθώσθ. Τοῦτο δὲ τὸ ἔθος και ἐν τῇ Παλαιᾷ εὐροί τις ἂν, ὡς ὅταν λέγῃ, *Τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα*· και, [370] *Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἰ, και τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι*. Ταῦτα δὲ λέγει ὁ προφήτης και τὰ τοιαῦτα, ἐπειδὴν περὶ πραγμάτων διηγῆται μακρῶ χρόνῳ καταρθομένων και πάντως ἔσομένων, τὴν δειλίαν τῶν παχυτέρων ἀκρατῶν ἐκβάλλων. Ὅτι δὲ τὸ, Ἄχρις, ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον, και Ἔως, οὐκ ἔστι τέλος, ἀκουσον τί φησιν· Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος και ἔως τοῦ αἰῶνος σὺ εἰ· και πάλιν, Ἐγὼ εἰμι· και, Ἔως ἂν καταργηθῆσθε, ἐγὼ εἰμι. Διὰ δὲ τοῦτο και ἔσχατον τίθησιν τὸν θάνατον, ἵνα ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων νίκης και τοῦτο εὐπαράδεκτον γένηται τῷ ἀπιστοῦντι. Ὅταν γὰρ τὸν διάβολον ἀνέλῃ τὸν εἰσαγαγόντα τὸν

θάνατον, πολλῶ μᾶλλον τὸ ἔργον τὸ ἐκεῖνο καταλύσει. Ἐπεὶ οὖν πάντα αὐτῷ ἀνατέθεικε, τὸ καταργεῖν τὰς ἀρχάς, τὰς ἐξουσίας, τὸ κατορθῶσαι τὴν βασιλείαν, λέγω δὲ τῶν πιστῶν τὴν σωτηρίαν, τὴν τῆς οἰκουμένης εἰρήνην, τὴν τῶν κακῶν ἀναίρεσιν (τοῦτο γὰρ ἔστι τὴν βασιλείαν κατορθῶσαι, τὸ καταλύσαι τὸν θάνατον)· και οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ Πατὴρ δι' αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸς καταργήσει, και αὐτὸς θήσει ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, και οὐδαμῶ τοῦ γεγεννηκότος ἐμνημόνευσεν· ἐφοβήθη λοιπόν, μὴ διὰ τοῦτο δόξῃ παρὰ τισι τῶν ἀλογωτέρων ἢ μείζων εἶναι τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ἢ ἐτέρα τις ἀρχὴ ἀγέννητος· και διὰ τοῦτο ἡρέμα ἀσφαλιζόμενος παραμυθίζεται τὸν ὄγκον τῶν εἰρημένων, λέγων· *Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ*· πάλιν τῷ Πατρὶ τὰ κατορθώματα ἀνατιθεῖς, οὐχ ὡς ἀτονούντος τοῦ Παιδὸς (πῶς γὰρ, ᾧ τοσαῦτα ἐμαρτύρησεν ἔμπροσθεν, και πάντα ἀνέθηκε τὰ εἰρημένα;), ἀλλὰ διὰ τὴν αἰτίαν ἦν εἶπον, και ἵνα δείξῃ κοινὰ Πατρὶ και Υἱῷ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενα ἅπαντα. Ὅτι γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ ἤρκεσεν εἰς τὸ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα, ἀκουσον πάλιν Παύλου λέγοντος· *Ὅς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινότητος ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτόν και ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα*. Εἶτα και ἐπιδιορθώσει κέρρηται λέγων· *Ὅταν δὲ εἶπῃ, ὅτι τὰ πάντα ὑποτέτακται, δῆλον ὅτι ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα, οὐ μικρὰν κἀντεῦθεν τῷ Μονογενεῖ μαρτυρῶν δόξαν*. Εἰ γὰρ ἐλάττω ἦν και πολὺ καταδεέστερος, οὐκ ἂν τοῦτο ἐφοβήθη τὸ δέος ποτέ. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ και ἔτερον προστίθησι λέγων. Ἴνα γὰρ μὴ τις ὑποπτεύῃ και λέγῃ· Τί γὰρ, εἰ και μὴ ὑποτέτακται ὁ Πατὴρ; οὐδὲν τοῦτο κωλύει ἰσχυρότερον εἶναι τὸν Υἱόν, δεισας τὴν ἀσεβῆ ταύτην ὑπόνοιαν, ἐπειδὴ ἐκεῖνο οὐκ ἔρακει και τοῦτο δείξει, προσέθηκεν ἐκ περιουσίας πολλῆς· *Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε και αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται*· τὴν πολλὴν πρὸς τὸν Πατέρα ὁμόνοιαν δεικνὺς, και ὅτι οὗτος ἀρχὴ πάντων τῶν ἀγαθῶν και αἰτία πρώτη, ὁ τὸν τοσαῦτα δυνάμενον και κατορθοῦντα γεγεννηκώς.

[371] ζ'. Εἰ δὲ πλέον εἶρηκεν ἢ ἀπήτει τοῦ πράγματος ἡ ὑπόθεσις, μὴ θαυμάσης· τὸν γὰρ διδάσκαλον τὸν ἑαυτοῦ μιμούμενος, ταῦτα ποιεῖ. Καὶ γὰρ ὁμόνοιαν αὐτὸς δείξει βουλόμενος πρὸς τὸν γεγεννηκότα, και ὅτι οὐ παρὰ γνώμην αὐτοῦ ἀφίκεται, τοσοῦτον καταβαίνει, οὐχ ὅσον ἀπήτει τῆς ὁμοιοῦς ἢ ἀπόδειξις, ἀλλ' ὅσον ἐδείκτο τῶν παρόντων ἢ ἀσθένεια. Εὐχεται γὰρ τῷ γεγεννηκότι δι' οὐδὲν ἄλλο, ἢ διὰ τοῦτο, και τὴν αἰτίαν τιθεῖς φησιν, *Ἴνα πιστεύωσιν ὅτι σὺ με ἀπέστειλας*. Τοῦτον οὖν μιμούμενος και ἐνταῦθα ἐκ περιουσίας τῇ λέξει κέρρηται, οὐχ ἵνα δουλείαν κατηναγκασμένην ὑποπτεύσης, ἅπαγε, ἀλλ' ἵνα τὰ δοτοπα ἐκεῖνα δόγματα ἐκ περιουσίας ἐκβάλῃ. Καὶ γὰρ ὅταν βούληται τι πρόβριζον ἀνασπάσαι, πολλῇ κέρρηται τῇ περιουσίᾳ. Οὕτω γοῦν και περὶ γυναικὸς πιστῆς λέγων και ἀνδρὸς ἀπίστου ὁμιλούντων ἀλλήλοις νόμῳ γάμου, ἵνα μὴ νομίση ἡ γυνὴ μολύνεσθαι ἀπὸ τῆς μίξεως και τῶν περιπλοκῶν τῶν περὶ τὸν

ἄπιστον, οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀκάθαρτος ἡ γυνή, οὐδ' ὅτι οὐδὲν βλάπτεται παρὰ τοῦ ἀπίστου, ἀλλ', ὁ πολλῶν πλέον ἦν, ὅτι καὶ ὁ ἄπιστος ἠγίσταται δι' αὐτῆς, οὐ τοῦτο δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι ὁ Ἕλλην ἅγιος ἐγένετο ἐξ ἐκείνης, ἀλλὰ τῆ ὑπερβολῆ τοῦ ῥήματος τὸν φόβον αὐτῆς ἐκλύσαι σπεύδων. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῆ περιουσίᾳ τῆς λέξεως τὸ ἀσεβὲς ἐκεῖνο δόγμα ἀνελεῖν ἐσπουδακῶς, εἶπεν ὑπερ εἰρηκεν. Ὅσπερ γὰρ ἀσθενῆ τὸν Υἱὸν ὑποπτέειν, τῆς ἐσχάτης παρανομίας ἐστὶ· διόπερ αὐτὸ διορθοῦται λέγων, ὅτι *Πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ θήσει ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ*. οὕτω πάλιν ἀσεβέστερον τοῦτου τὸ ἐλάττωνα νομίζειν τὸν Πατέρα. Διὸ καὶ αὐτὸ μετὰ πολλῆς ἀναιρεῖ τῆς ὑπερβολῆς. Καὶ ὅρα πῶς αὐτὸ τίθησιν· οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος*, ἀπλῶς, ἀλλὰ, *Δήλον ὅτι*. Εἰ γὰρ καὶ ὠμολόγηται, φησὶν, ἀλλ' ὁμως ἀσφαλίζομαι. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ αἰτία τῶν εἰρημένων, ἐκεῖνο ἂν σε ἐροίμην· Ἄρα προσθήκη γίνεται ὑποταγῆς τότε τῷ Υἱῷ; καὶ πῶς οὐκ ἄτοπον καὶ Θεοῦ ἀνάξιον; ἢ γὰρ μεγίστη ὑποταγή καὶ ὑπακοή αὐτῆ, τὸ τὸν Θεὸν ὄντα δούλου μορφὴν λαβεῖν. Πῶς οὖν τότε ὑποταγῆσεται; Ὅρα ὅτι τὴν ἄτοπον ὑποψίαν ἀναιρῶν, τοῦτο τέθεικε, καὶ τοῦτο δὲ μετὰ τῆς προσηκούσης ὑπονοίας; Ὡς γὰρ Υἱῷ προσήκει καὶ Θεῷ, οὕτως ὑπακούει, οὐκ ἀνθρωπίνως, ἀλλ' ἐλευθεριάζων καὶ ἐξουσίαν πᾶσαν ἔχων. Ἐπεὶ πῶς σύνθρονος; πῶς ὡς ὁ Πατὴρ ἐγείρει, οὕτω καὶ αὐτὸς οὗς θέλει; πῶς τὰ τοῦ Πατρὸς, αὐτοῦ πάντα, καὶ τὰ αὐτοῦ, τοῦ Πατρὸς; Ταῦτα γὰρ ἐξουσίαν ἀπρησθημένην πρὸς τὸν γεγεννηκότα ἡμῖν ἐνδείκνυται. Τί δὲ ἐστὶ, *Ὅταν παραθῶ τὴν βασιλείαν*; Βασιλείας τοῦ Θεοῦ δύο οἶδεν ἡ Γραφή, τὴν μὲν κατ' οἰκειώσιν, τὴν δὲ κατὰ δημιουργίαν. Βασιλεύει μὲν γὰρ ἀπάντων, καὶ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων καὶ δαιμόνων καὶ τῶν ἀντιτεταγμένων, κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον· βασιλεύει δὲ τῶν πιστῶν καὶ ἐκόντων καὶ ὑποτεταγμένων, κατὰ τὸν τῆς οἰκειώσεως. Αὕτη ἡ βασιλεία καὶ ἀρχὴν ἔχειν λέγεται· περὶ γὰρ ταύτης φησὶ καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· *Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ ἐδώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου*· περὶ ταύτης καὶ [372] αὐτὸς εἶρηκε τοῖς μαθηταῖς· *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου*, τῷ γεγεννηκότῳ ἅπαντα ἀναιτιθεῖς, οὐχ ὡς αὐτὸς οὐκ ἀρχῶν, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι Υἱὸς ἐστὶ, καὶ οὐχὶ ἀγέννητος. Ταύτην οὖν παραδίδωσι, τουτέστι, κατορθοῖ. Τί ποτ' οὖν περὶ τοῦ Πνεύματος, φησὶν, οὐδὲν εἰρηκεν; Ὅτι οὐ περὶ τοῦτου ὁ λόγος αὐτῷ ἦν νῦν, οὐδὲ ὁμοῦ πάντα συγχεῖ· ἐπεὶ καὶ θαν λέγει, *Εἰς ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς*, οὐ πάντως ἕλαττον ἀφελὲς εἶναι τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦτο σιγᾷ, ἀλλ' ἱπαιδῆ τέως οὐ κατήπειγε, τοῦτο εἶπεν. Οἶδε γὰρ καὶ τοῦ Πατρὸς μεμνησθαι μόνου, καὶ οὐ διὰ τοῦτο τὸν Υἱὸν ἐκβαλοῦμεν· οἶδε καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος μόνου, καὶ οὐ διὰ τοῦτο τὸν Πατέρα ἀθετήσομεν. Τί δὲ ἐστὶν, *Ἴνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν*; Ἴνα ἅπαντα εἰς αὐτὸν ἀνηρητημένα ἦ, ἵνα μὴ δύο τις ἀρχὰς ἀνάρχους ὑποπτέυῃ, μηδὲ ἐτέραν βασιλείαν ἀπεσχισμένην. Ὅταν γὰρ οἱ μὲν ἐχθροὶ ὑπὸ τοῦ πόδας ὡς κείμενοι τοῦ Παιδὸς, ὁ δὲ ἔχων αὐτοῦς

ὑπὸ πόδας ἐβρίμμενους μὴ στασιάζῃ πρὸς τὸν γεγεννηκότα, ἀλλ' ὁμονοῇ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας, αὐτὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Τινὲς δὲ τῆς κακίας τὴν ἀναιρεσιν δηλοῦντα τοῦτο αὐτὸν εἰρηκεῖν φασὶν, ὡς πάντων εἰκόντων λοιπὸν καὶ οὐδενὸς ἀνθισταμένου οὐδὲ πονηρευομένου. Ὅταν γὰρ ἀμαρτία μὴ ἦ, εὐδὴλον ὅτι ὁ Θεὸς ἔσται τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Εἰ δὲ μὴ ἀνίστανται τὰ σώματα, πῶς ταῦτα ἀληθῆ; ὁ γὰρ χαλεπώτατος ἐχθρὸς ἀπάντων θάνατος μένει ἀνύσας ὅπερ ἠθέλησεν. Οὐχί, φησὶν· οὐδὲ γὰρ ἀμαρτήσονται λοιπὸν, φησὶ. Καὶ τί τοῦτο; οὐδὲ γὰρ περὶ τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ περὶ τοῦ σωματικοῦ διαλέγεται ἐνταῦθα. Πῶς οὖν καταργεῖται; νίκη γὰρ τοῦτο ἐστὶ, τὸ τὰ ἀφαιρεθέντα καὶ κατεχόμενα λαβεῖν. Εἰ δὲ μέλλει κατεχεσθαι ἐν τῇ γῆ τὰ σώματα, ἅρα μένει αὐτοῦ ἡ τυραννὶς, τούτων μὲν κατεχομένων, ἐτέρου δὲ οὐκ ὄντος σώματος ἐνθα ἠττηθήσεται. Ἄν δὲ τοῦτο, ὅπερ εἶπεν ὁ Παῦλος, γένηται, ὡσπερ οὖν καὶ γενήσεται, καὶ λαμπρὰ ἡ νίκη φανεῖται τοῦ Θεοῦ δυναθέντος ἀναστῆσαι τὸ κατασχεθέντα ὑπ' αὐτοῦ σώματα. Ἐπεὶ καὶ πολέμιον τότε τις νικᾷ, ὅταν λάβῃ τὰ σκεύη, οὐχ ὅταν ἀφῆ παρ' αὐτῷ μένειν· εἰ δὲ μὴ τις τολμῆ τὰ αὐτοῦ λαβεῖν, πῶς ἂν φαίμεν αὐτὸν ἠττηθῆναι;

Ζ'. Τοῦτον καὶ ὁ Χριστὸς τῆς νίκης τὸν τρόπον ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις νενικηκέναι φησὶν, οὕτω λέγων· *Ὅταν δῆσῃ τὸν ἰσχυρόν, τότε καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπάσει*. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο γένοιτο, οὐδὲ νίκη σαφῆς ἂν εἶη. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς ὁ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, καὶ οὐκ ἂν εἰποιμεν τοῦτο νικῆν εἶναι· ἐκεῖνος γὰρ ἐστὶν ὁ νενικηκὼς, οὐχ ὁ μὴ προσθεῖς τοῖς κακοῖς, ἀλλ' ὁ τὴν ἤδη γεγεννημένην τῶν παθῶν αἰχμαλωσίαν διαλύσας· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, οὐ τὸ στῆναι τὸν θάνατον ἐπινεμόμενον τὰ σώματα φαίην ἂν εἶναι νικῆν λαμπράν, ἀλλὰ τὸ τὰ κατασχεθέντα ἤδη παρ' αὐτοῦ ἀποσπασθῆναι. Εἰ δὲ ἔτι φιλονεικοῖεν καὶ λέγοιεν περὶ τοῦ ψυχικοῦ [375] θανάτου ταῦτα εἰρησθαι, πῶς ἔσχατος καταργεῖται οὗτος; καὶ γὰρ ἐφ' ἐκάστῳ βαπτιζομένῳ καταργηθῆ τέλειον. Ἄν μὲν τοι περὶ σώματος λέγῃς, ἔχει χῶραν τὸ εἰρημένον, οἶον ὅτι ἔσχατος καταργεῖται. Εἰ δὲ τις ἀποροῖ τίνος ἔνεκεν περὶ ἀναστάσεως διαλεγόμενος, οὐ παρήγαγεν εἰς μέσον τὰ ἀναστάντα σώματα ἐπὶ τοῦ Κυρίου, ἐκεῖνο ἂν εἰποιμεν, ὅτι οὐκ ἦν τοῦτο ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως εἰπεῖν. Τὸ γὰρ τοῦς ἀναστάντας δεῖξαι πάλιν ἀποθνήσκοντας, οὐκ ἦν ἀποδεικνύντος ὅτι εἰς τέλος καταργεῖται ὁ θάνατος. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἔσχατον αὐτὸν εἶπε καταργεῖσθαι, ἵνα μηκέτι ὑποπτέυσῃς αὐτὸν ἀνίστασθαι. Τῆς γὰρ κακίας ἀναιρεθείσης, πολλῶ μᾶλλον ὁ θάνατος παύσεται. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, τῆς πηγῆς ξηραινομένης, τὸν ἐξ αὐτῆς συνεστάναι ποταμὸν, καὶ τῆς ῥίξης ἀφανιζομένης, τὸν καρπὸν μὴ μένειν. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ οἱ ἐχθροὶ καταργοῦνται τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων, μὴ ἀσφάλλωμεν ἐπὶ τοῖς εὐήμεροισιν ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ. Οἱ γὰρ ἐχθροὶ τοῦ Κυρίου ἅμα τῷ δοξασηθῆναι αὐτοῦ καὶ ὑψωθῆναι ἐκλείποντες, ὡσεὶ κενὸς ἐξέλιπον. Ὅταν ἴδῃς τινὰ ἐχθρὸν τοῦ Θεοῦ

consuetudinem lege matrimonii; ne existimaret mulier se pollui ex concubitu et complexu infidelis, non dixit mulierem esse immundam, et nihil lædi ab infideli, sed quod est multo amplius, per ipsam sanctificatum esse infidelem (1. Cor. 7. 14): non hoc volens ostendere, quod Græcus factus sit ex illa sanctus, sed verbi exsuperatione studens ejus metum solvere. Ita hic quoque, cum dictionis vi studuisset impium illud dogma tollere, dixit id quod dixit. Sicut enim imbecillum Filium suspicari, est extremæ iniquitatis: quamobrem id corrigit, dicens, *Omnes inimicos suos ponet sub pedibus suis*: ita rursus est hoc magis impium existimare Patrem illo esse minorem. Quamobrem id quoque tollit cum magna exsuperatione. Vide autem quomodo id ponat: non dixit enim simpliciter, *Præter eum qui subjectus*, sed adjecit, *Sine dubio*, rem confirmans et muniens, quamvis de illa jam constet. Et ut scias hanc esse causam eorum quæ dicta sunt, illud ex te sciscitabor, Fitne tunc accessio subjectionis Filio? et quomodo non est absurdum, et Deo indignum? maxima enim est subjectio et obedientia, quod cum sit Deus, servi formam acceperit. Quomodo ergo tunc subjicietur? Vides quod absurdam tollens suspicionem hoc posuerit, idque cum eo quo par est sensu? Nam ut Filium decet et Deum, sic obedit, non more humano, sed libere se gerens et omnem habens potestatem. Alioqui quomodo est consessor? quomodo sicut Pater, sic ipse quoque quos vult suscitatur (Joan. 5. 21)? quomodo quæ sunt Patris, sunt ejus omnia; et quæ ejus sunt, Patris (Joan. 17. 10)? Hæc enim nobis indicant exactam et perfectam ejus cum Patre potestatem. Quid est autem, *Quando tradiderit regnum*? Duo regna Dei novit Scriptura: unum quidem ex conjunctione seu proprietate, alterum ex creatione. Nam in omnes quidem regnum obtinet, Græcos, Judæos, dæmones, adversarios, ratione creationis; regnum autem obtinet in fideles et voluntarios et subjectos, ratione conjunctionis. Hoc regnum dicitur etiam habere imperium: de eo enim dicit etiam in secundo Psalmo, *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam* (Psal. 2. 8): de eo etiam ipse dixit discipulis, *Data est mihi omnis potestas a Patre meo* (Matth. 28. 18); ei qui genuit omnia adscribens, non quod ipse non sufficiat, sed ostendens quod sit Filius, et non ingenuus. Hoc ergo tradit, hoc est, recte gerit. Quare autem, inquit, nihil dixit de Spiritu? Quoniam nunc de ipso non agitur, neque omnia simul confundit. Nam etiam quando dicit, *Unus Deus Pater, et unus Dominus Jesus* (1. Cor. 8. 6), non omnino minorem sinens esse Spiritum, propterea tacet, sed quoniam tunc res non urgebat, hoc dixit. Scit enim et Patris solius meminisse; nec ideo Filium ejicimus: scit etiam et Filii et Spiritus solius meminisse; nec propterea Patrem abolebimus. Quid est autem, *Ut sit Deus omnia in omnibus*? Ut omnia ab ipso pendeant; ne quis existimet duo esse principia sine principio, neque aliud regnum divisum. Nam quando strati quidem jacuerint inimici sub pedibus Filii, qui

eos autem habet jacentes sub pedibus, cum Genitore non agitat seditionem, sed est in perfecta cum eo concordia; ipse erit omnia in omnibus. Quidam autem dicunt ipsum hæc dixisse, significantia abolitionem vitii, utpote cum omnes deinceps cedant et nullus resistat, nec maligne se gerat. Nam quando non fuerit peccatum, est perspicuum quod Deus erit omnia in omnibus. Si autem corpora non resurgunt, quomodo sunt hæc vera? gravissimus enim manet omnium inimicus, nempe mors, iis quæ voluit confectis. Nequaquam, inquit; neque enim amplius peccabunt. Et quid tum? neque enim de morte animæ, sed de morte corporis hic loquitur. Quomodo ergo illa aboleatur? hoc est enim victoria, ea quæ sunt ablata, et quæ detinentur accepisse. Si autem in terra detinenda sunt corpora, manet ergo ejus tyrannis, cum hæc quidem detineantur, aliud autem non sit corpus ubi vincatur. Si ergo hoc fiat, quod dicit Paulus, sicut certe fiet, præclara etiam apparebit victoria, cum Deus potuerit suscitare illa quæ ab ipsa detenta sunt corpora. Nam tunc vincit quispiam inimicum, quando acceperit spolia, non quando ipsa siverit apud eum manere: si nemo autem audeat quæ sunt ejus accipere, quomodo dixerimus esse victum?

7. Hoc etiam modo victoriæ Christus in Evangeliiis dicit se vicisse his verbis: *Quando alligaverit fortem, tunc et vasa ejus diripiet* (Matth. 12. 29). Alioqui si hoc non factum, ne manifesta quidem fuerit victoria. Nam sicut si de morte animæ agatur, qui est mortuus, fuit justificatus a peccato, neque hoc dixerimus esse victoriam; ille enim est qui vicit, non qui malis nihil addidit, sed qui eam quæ jam erat animi motuum solvit captivitatem: ita hic quoque non stitisse mortem corpora depascentem, esse dixerim præclaram victoriam, sed quæ jam detenta erant corpora ab ipsa avelli. Si autem adhuc contendant et dicant de morte animæ hæc esse dicta, quomodo illa aboleatur ultima? nam in unoquoque qui baptizatur, plene est abolita. Sed si dicas de corpore, locum habet quod dictum est, nempe quod mors ultima aboleatur. Si quis autem dubitans quærat, cur cum dissereret de resurrectione, in medium non adduxerit corpora quæ resurrexerunt tempore Domini, illud dixerimus, quod hoc non fuisset loqui de resurrectione. Eos enim qui resurrexerunt ostendere rursus mori, non erat demonstrantis quod mors postremo aboleatur. Propterea enim dixit eam aboleri ultimam, ne existimes eam amplius resurgere. Vitio enim sublato, multo magis mors cessabit. Neque enim fuerit consentaneum, ut si fons areseat, qui ex eo manat consistat fluvius, et si evanescat radix, maneat fructus. Quoniam ergo in die novissimo inimici Dei abolentur cum morte et diabolo et dæmonibus, ne tristitia afficiamur, si Dei inimicis res prospere succedant. Inimici enim Domini, simul atque glorificati et in altum elati fuerint, deficientes, tamquam fumus defecerunt. Quando videris aliquem Dei inimicum divitem, stipatum satellitibus, habentem multos assentatores, noli animum abjicere, sed geme, lacrymare, Deum roga, ut eum referat in

ordinem et numerum amicorum : et quo magis rem suam bene gesserit cum sit inimicus , eo magis eum luge. Nam peccatores quidem semper oportet deslere, maxime autem quando abundant divitiis, et sunt eis res secundæ, sicut ægrotantes quando ventri indulgent et inebriantur. Sed sunt quidam, qui his verbis auditis, ita misere afficiuntur, ut propter hæc acerbe ingemiscant et dicant, Dignus sum lacrymis, qui nihil habeo. Recte dixisti, Qui nihil habes ; non quoniam non habes ea quæ ille habuit, sed quoniam rem ducis dignam quæ beata censeatur, ideo dignus es qui milites lugearis. Etenim si quis bona valetudine fruens, beatum judicet ægrotum, etiam in molli cubili jacentem, iste et illo multo miserior et infelicio, quod bonorum suorum nullum habeat sensum. Quod quidem in his quoque videre licet accidere : unde etiam tota nostra vita confunditur et turbatur. Hæc enim verba innumerabiles perdiderunt et diabolo tradiderunt, et iis qui fame tabescunt fecerunt miserabiliores. Nam quod qui plura appetunt, sint etiam mendicis miserabiliores, ut qui majori et acriori laborent animi ægritudine, hinc est perspicuum.

Siccitas Antiochiæ. — Civitatem nostram invasit quondam siccitas, et extrema timebant omnes, Deumque rogabant, ut hunc metum solveret : et tunc licebat videre quod dictum fuit a Moysè, cælum factum æneum (*Dent.* 28. 23), et quotidie expectari mortem omni morte graviolem. Sed cum postea visum esset benigno et clementi Deo, præter spem omnem, multa atque adeo infinita ex alto cecidit pluvia : et omnes jam festum diem agebant, tamquam qui ex ipsis portis mortis ascendissent. Sed in tantis bonis et communi omnium lætitia quidam ex iis, qui valde opulenti erant, circuibat mœstus et tristis, præ animi ægritudine mortuus, et multis causam rogantibus cur in communi omnium lætitia solus doleret, ne intus quidem continere potuit hanc gravem animi perturbationem, sed a morbi punctus tyrannide, causam in medium protulit : Cum habeam, inquit, innumeras mensuras frumenti, nescio ubi illas deponam. Hunc cine, dic quæso, pro his verbis beatum ducemus, pro quibus oportuisset eum obrui lapidibus, qui esset quavis fera crudellior, qui esset communis hostis ? Quid dicis, o homo ? doles quod non perierint omnes ut aurum cogeres ? non audivisti quid dicat Salomon : *Qui frumenti auget pretium, est populo execrandus* (*Prov.* 11. 26) ? sed circuis communis inimicus bonorum orbis terræ, et hostis liberalitati Domini totius mundi, et mammonæ amicus, vel potius servus ? An non oportebat linguam illam amputari ? non cor exstingui quod hæc verba pepererat ?

8. Vidistin' quomodo aurum non sinat homines esse homines, sed feras et dæmones ? Quid enim hoc divile fuerit miserabilius, qui optat quotidie esse famem, ut ei sit aurum ? Ad contrarium enim ei reddit animi perturbatio : neque enim lætatur abundantia possessionis fructum, sed propter hoc ipsum dolet quod infinita possideat. Atqui eum qui multa possidet, lætari oportet : iste autem propter hoc ipsum

animo angitur. Viden' quod, sicut dixi, non tantam ex præsentibus accipiunt voluptatem qui sunt divites, quantam animi sustinent ægritudinem ex iis quæ nondum advenerunt ? Nam qui frumenti mensuras possidebat innumeras, magis dolebat et ingemiscabat, quam qui esuriebat : et qui necessarium quidem habebat alimentum, coronabatur et exultabat et Deo agebat gratias ; qui autem tam multa possidebat, ægre ferebat, et se periisse existimabat. Non est ergo abundantia quæ efficit voluptatem, sed mens philosophiæ dedita. Nam absque ea etiamsi quispiam omnia acceperit, tamquam omnibus privatus efficietur et lamentabitur. Hic enim, de quo nunc agitur, etiamsi tanto quanto voluisset pretio vendidisset quæ habebat, rursus doluisset quod non pluris vendidisset : et si pluris potuisset, rursus aliam quæsisisset exsuperationem : et si modium uno aureo venundidisset, hic quoque rursus animi ægritudine fuisset laceratus, quod non tanti fuisset semimodius. Si autem ab initio non tanti fuit pretium, ne mireris. Nam et qui sunt ebrii, non ab initio incenduntur, sed cum multo mero fuerint impleti, tunc graviolem accendunt flammam. Ergo isti quoque quo plura fuerint complexi, eo in majori sunt inopia : et qui plura lucrantur, ii magis egent. Hæc autem a me non solum illi dicta sunt, sed unicuique eorum qui hoc morbo laborant, et annonæ pretium augent, proximoque procurant pauperiam. Benignitatis enim et humanitatis nusquam apud illos est ratio ; sed ubique pecuniæ amor venalium tempore multos exagitat, ac frumentum et vinum ille quidem citius, hic vero vendit tardius ; neuter autem ob curam quam publicæ rei gerat, sed ille quidem ut plura accipiat, hic autem ne pauciora, sic mutato fructu.

Avarorum tenacitas. — Nam quoniam plures legis Dei magnam non habentes rationem, omnia tenent intus inclusa ; aliter eos Deus adducens ad benignitatem et humanitatem, ut vel ex necessitate aliquid boni faciant, majoris damni injicit metum : non sinens in multum tempus durare fructus terræ, ut saltem ex eorum corruptione damnum timentes, ea vel inviti tradant egentibus, quæ domi infossa male servant. Verum post hæc etiam sunt quidam adeo inexplerabiles, ut ne hinc quidem castigentur. Multi certe etiam integra dolia exinanierunt, et ne cyathum quidem pauperi dederunt, nec pecuniæ tantillum egentibus, acetum autem ex vino factum totum humi jecerunt, doliaque sua simul cum vino corrumpere. Alii autem rursus cum ne offam quidem esurienti impertiissent, integras frumenti capsas in fluvium projecerunt : et quoniam Deum non audierunt jubentem dare egenis, jubente tinea vel inviti quidquid erat intus effuderunt ad exitum et extremum interitum, multum quidem risum, multas autem execrationes in suum caput simul cum hoc damno attrahentes. Et quæ hic quidem sunt ejusmodi : quæ autem illic, quænam explicarit oratio ? Sicut enim isti a tinea exesum et inutile redditum frumentum in fluvios jaciunt : sic eos qui hæc fecerunt, propter hoc ipsum inutiles redditos, projicit Deus in fluvium ignis. Sicut enim fru-

πλουτούντα, δορυφορούμενον, κόλακας έχοντα πολλούς, μή καταπέσης, ἀλλὰ στενάξον, δάκρυσον, παρακάλεσον τὸν Θεὸν, ὥστε αὐτὸν εἰς τοὺς φίλους κατατάξαι· καὶ ὅσῳ ἂν εὖ πράττη ἔχθρὸς ὢν, τοσοῦτον αὐτὸν μᾶλλον πένθησον. Τοὺς γὰρ ἁμαρτωλοὺς αἰ μὲν θρηνεῖν δεῖ, μάλιστα δὲ ὅταν καὶ πλούτου καὶ πολλῆς ἀπολαύσων εὐημερίας, καθάπερ τοὺς νοσοῦντας, ὅταν γαστρίζωνται καὶ μεθύωσιν. Ἄλλ' εἰσὶ τινες, οἱ καὶ τούτων ἀκούοντες τῶν ῥημάτων, οὕτως ἀθλίως διάκεινται, ὡς στενάξουν ἐφ' ἑαυτοῖς πικρὸν καὶ λέγειν, ὅτι Δακρύων ἄξιος· ἐγὼ δὲ μὴδὲν ἔχων. Καλῶς εἶπες, Ὁ μὴδὲν ἔχων, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἔχεις ἄπερ ἐκεῖνος, ἀλλ' ἐπειδὴ μακαριστὸν τὸ πρῶγμα νομίζεις· διὸ καὶ μυρίων ἄξιός ἂν εἴης θρήνων. Καὶ γὰρ εἰ τις ἐν ὑείᾳ ζῶν μακαρίζοι τὸν ἄρρωστοῦντα καὶ ἐν μαλακῇ στρωμνῇ κατακείμενον, ἐκεῖνου πολλῶν ταλαιπωρότερους καὶ ἀθλιώτερος οὗτος, ὅτι τῶν οἰκείων ἀγαθῶν οὐδεμίαν ἀσθησὶν ἔχει. Ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τούτων ἔστιν ἰδεῖν συμβαίνειν· ὅθεν καὶ ὁ βίος ἡμῶν ἅπας συγκέχυται καὶ τετάρακται. Ταῦτα γὰρ τὰ ῥήματα μυρίους ἀπώλεσε, καὶ τῷ διαδόλῳ προέδωκε, καὶ τῶν λιμῶν τηχομένων ἐλεεινοτέρους ἐποίησεν. Ὅτι γὰρ οἱ τοῦ πλείονος ἐφιέμενοι, οὗτοι καὶ τῶν προσαιτούντων εἰσὶν ἀθλιώτεροι, ἅτε καὶ μείζονι καὶ δριμυτέρῳ ἀθυμίᾳ τούτων κατεχόμενοι, δῆλον ἐντεῦθεν.

Ἀύχμὸς κατέλαβέ ποτε τὴν πόλιν τὴν ἡμετέραν, καὶ πάντες ἔτρεμον ὑπὲρ τῶν ἐσχάτων, καὶ τὸν Θεὸν παρεκάλουν λῦσαι τοῦτ' ὁ δὲός· καὶ ἦν ἰδεῖν τότε τὸ ὑπὸ Μωϋσέως εἰρημένον, χαλκοῦν τὸν οὐρανὸν γεγενημένον, καὶ θάνατον τῶν ἀπάντων θανάτων χαλεπώτερον καθ' ἑκάστην προσδοκώμενον τὴν ἡμέραν. Ἄλλ' ὕστερον, δόξαν τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ, παρ' ἐλπιδά ἅπασαν πολὺς κατεφέρετο καὶ ἄπειρος ἀνωθεν ὑετός, καὶ πάντες ἐν πανηγύρει καὶ ἑορτῇ λοιπὸν, ἅτε ἐξ αὐτῶν ἀναδάντες τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν. [374] Ἄλλ' ἐν τοσοῦτοις ἀγαθοῖς καὶ τῇ κοινῇ πάντων εὐφροσύνῃ, τῶν ζαπλουτούντων τις τούτων στυγρὸς καὶ κατηφής, ἀποτεθνηκώς ὑπὸ τῆς ἀθυμίας περιφεῖ, καὶ πολλῶν τὴν αἰτίαν πυνθανομένων, δι' ἣν ἐν τῇ κοινῇ πάντων ἀνθρώπων ἡδονῇ μόνος ἀλγεῖ, οὐδὲ κατασχεῖν ἔνδον ἴσχυσε τὸ χαλεπὸν τοῦτο πάθος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τυραννίδος τοῦ νοσήματος κεντούμενος, εἰς μέσον ἐξήνεγκε τὴν αἰτίαν· Μυρία γὰρ μέτρα σίτου κεκτημένος, φησὶν, οὐκ ἔχω πῶς διάθωμαι ταῦτα λοιπόν. Ἄρ' οὖν τοῦτον μακαριούμεν, εἰπέ μοι, ὑπὲρ τούτων τῶν ῥημάτων, ὑπὲρ ὧν καταλεύεσθαι αὐτὸν ἔδει, τὸν θηρίου παντὸς ὠμότερον, τὸν κοινὸν ἔχθρὸν; Τί λέγεις, ἄνθρωπε; ἀλγεῖς ὅτι μὴ πάντες ἀπώλοντο, ἵνα σὺ συναγάγῃς χρυσίον; οὐκ ἤκουσας τί φησὶν ὁ Σολομῶν, Ὁ τιμιουλκῶν σίτον, δημοκατάρατος; ἀλλὰ περιέρχῃ κοινὸς ἔχθρὸς τῶν τῆς οἰκουμένης ἀγαθῶν, καὶ τῇ φιλοτιμίᾳ τοῦ Δεσπότης τῆς οἰκουμένης πολέμιος, καὶ τοῦ μαμωνᾶ φίλος, μᾶλλον δὲ δοῦλος; Οὐ γὰρ ἔκκοπηναί τὴν γλῶτταν ἐκείνην ἔδει; οὐ γὰρ σβεσθῆναι τὴν καρδίαν τὴν ταῦτα τεκούσαν τὰ ῥήματα;

ἦ· Εἶδες πῶς οὐκ ἀφήσιν ἀνθρώπους εἶναι τοὺς ἀνθρώπους τὸ χρυσίον, ἀλλὰ θηρία καὶ δαίμονας; Τί γὰρ ἂν τούτου γένοιτ' ἂν ἐλεεινότερον τοῦ πλουσίου,

τοῦ καθ' ἑκάστην ἡμέραν εὐχομένου γενέσθαι λιμὸν ἵνα αὐτῷ γένηται χρυσίον; Καὶ γὰρ εἰς τοῦναντίον αὐτῷ τὸ πάθος περιίσταται λοιπόν· οὐδὲ γὰρ χαίρει τῇ ἀφθονίᾳ τῆς τῶν καρπῶν κτήσεως, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἀλγεῖ λοιπόν, ὅτι ἄπειρα κέκτηται. Καίτοι τὸν πολλὰ κεκτημένον χαίρειν ἔδει· οὗτος δὲ δι' αὐτὸ τοῦτο ἀθυμεῖ. Ὅρᾳ; ὅτι, ὅπερ ἔλεγον, οὐ τοσαύτην ἀπὸ τῶν παρόντων καρποῦνται τὴν ἡδονὴν οἱ πλουτοῦντες, ὅσην ἀπὸ τῶν μηδέπω προσγεγενημένων ὑπομένουσι τὴν ἀθυμίαν; Ὁ γὰρ σίτου μυριάδας ἀπείρους κεκτημένος τοῦ πεινῶντος μᾶλλον ἤλγει καὶ ἔστανε· καὶ ὁ μὲν τὴν ἀναγκαίαν ἔχων τροφήν ἔσπεφανοῦτο καὶ ἐσχιρτα καὶ ἠχαρισταί τῷ Θεῷ· ὁ δὲ τοσοῦτον κεκτημένος ἐδυσχέρανε καὶ ἀπολωλέναι ἐνόμιζεν. Οὐκ ἄρα περιουσία ἔστιν ἡ τὴν ἡδονὴν ποιοῦσα, ἀλλὰ γνώμη φιλόσοφος· ὡς ταύτης ἄνευ, κἂν τὰ πάντα τις λαθῶν ἔχη, ὡς πάντων ἔσπερμένος οὕτω διακίεσται καὶ θρηνησῆται. Ἐπεὶ καὶ οὗτος, περὶ οὗ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος, εἰ καὶ τοσαύτης ἀπέδοτο τιμῆς ἄπερ εἶχεν, ὅσης ἐδοῦλετο, πάλιν ἂν ἤλγησεν ὅτι μὴ πλείονος, καὶ εἰ πλείονος ἴσχυσε, πάλιν ἂν ἐτέραν ἐζήτησεν ὑπερβολὴν, καὶ εἰ τὸ μέδιμον ἐνδὸς χρυσίου διέθετο, κἀνταῦθα διεκόπτετο πάλιν ὑπὸ τῆς ἀθυμίας, ὅτι μὴ τὸ ἡμιμέδιμον τοσοῦτου ἦν. Εἰ δὲ μὴ παρὰ τὴν ἀρχὴν τοσοῦτου ἡ τιμῆ, μὴ θαυμάσης· ἐπεὶ καὶ οἱ μεθύοντες οὐκ ἐξ ἀρχῆς ἐμπίπρυνται, ἀλλ' ὅταν πολλοῦ τοῦ ἀκράτου ἐμφορηθῶσι, τότε χαλεπωτέρην ἀνάπτουσι τὴν φλόγα. Καὶ οὗτοι τοίνυν ὅσῳ ἂν πλείονα περιβάλωνται, τοσοῦτον ἐν μείζονι ἐνδείξ καθίστανται, καὶ οἱ πλείονα κερδαίνοντες, αὐτοὶ μάλιστα εἰσὶν οἱ πενόμενοι. [375] Ταῦτα δὲ μοι οὐ πρὸς τοῦτον εἴρηται μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν τὰ τοιαῦτα νοσοῦντων, καὶ τὴν τῶν ὠνίων τιμὴν ἐπιτείνοντων, καὶ τῶν πλεονῶν τὴν πηνίαν πραγματευομένων. Φιλανθρωπίας μὲν γὰρ οὐδεὶς οὐδαμοῦ λόγος· πανταχοῦ δὲ ὁ τῆς πλεονεξίας ἔρωσ ἐπὶ τοῦ καιροῦ τῆς πράσεως πολλοὺς ἐξάγει, καὶ σίτον καὶ οἶνον ὁ μὲν θάπτει, ὁ δὲ βραδυτέρον ἀπέδοτο, οὐδέτερος μέντοι ἀπὸ κηδεμονίας, ἀλλ' ὁ μὲν, ἵνα πλείονα λάβῃ, ὁ δὲ ἵνα μὴ ἐλάττω, τραπέντος αὐτοῦ τοῦ καρποῦ.

Ἐπειδὴ γὰρ οἱ πλείους οὐ πολὺν τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ποιούμενοι λόγον, πάντα ἔνδον κατακλείσαντες ἔχουσιν, ἐτέρως αὐτοὺς εἰς φιλανθρωπίαν ἐξάγων ὁ Θεός, ἵνα κἂν ἀνάγκη τι ποιήσῃσι χρηστὸν, μείζονος ζημίας ἐνέβαλε δέος, οὐκ ἀφίεις εἰς πολὺν διαρκεῖν χρόνον τῆς γῆς τοὺς καρποὺς, ἵνα κἂν τὴν ἀπὸ τῆς φθαρᾶς δεδοικότες βλάβην, προθῶσι τοῖς δεομένοις καὶ ἄκοντες, ἄπερ οἴκοι κατορύξαντες τηροῦσι κακῶς. Ἄλλὰ γὰρ καὶ μετὰ ταῦτα οὕτω τινὲς εἰσὶν ἀπληστοὶ, ὡς μὴδὲ ἐντεῦθεν παιδεύεσθαι. Πολλοὶ γοῦν καὶ πῆθους ὀλοκλήρους ἐκένωσαν, πένητι μὲν οὐδὲ κύαθον δόντες, οὐδὲ ἀργυρίου τοῖς δεομένοις, ὄξινην δὲ γινόμενον εἰς τὴν γῆν ῥίψαντες ἅπαντα, καὶ τοὺς πῆθους αὐτῶν προσδιαφθεῖραντες τῷ καρπῷ. Ἐτεροὶ δὲ πάλιν οὐδὲ μάζης μίξ τῷ πεινῶντι μεταδόντες, ὀλόκληρα σιτοδοχεῖα εἰς ποταμὸν ἐρρίψαν· καὶ ἐπειδὴ τοῦ Θεοῦ κελεύοντος δίδουσι τοῖς δεομένοις οὐκ ἤκουσαν, τοῦ σιτῆρος ἐπιτάττοντος καὶ ἄκοντες, τὸ ἔνδον ἅπαν ἐξήντησαν εἰς ἀπώλειαν καὶ φθορὰν

ἰσχάτην, πολλὴν μὲν τὸν γέλωτα, πολλὰς δὲ τὰς ἀράς κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς μετὰ τῆς ζημίας ἐπισπασάμενοι ταύτης. Καὶ τὰ μὲν ἐνταῦθα, τοιαῦτα· τὰ δὲ ἐκεῖ τίς παραστήσει λόγος; Ὡσπερ γὰρ οὗτοι τὸν σητόδρωτον ἐνταῦθα σίτον ἀχρηστον γενόμενον εἰς ποταμούςς βίπτουσιν, οὕτω τοὺς ταῦτα ἐργασαμένους δι' αὐτὸ τοῦτο ἀχρηστοὺς γενομένους εἰς τὴν τοῦ πυρὸς βίπτει ποταμὸν ὁ Θεός. Καθάπερ γὰρ τὸν σίτον ὁ σῆς καὶ ὁ σκώληξ, οὕτω τὰς τούτων ψυχὰς ἡ ὠμότης καὶ ἡ ἀπανθρωπία διέφαγε. Τούτων δὲ αἷτιον τὸ τοῖς παροῦσι προσηλωσθαι, καὶ πρὸς τὴν ζωὴν ταύτην κελῆναι μόνον· ὅθεν καὶ μυρίας ἀθυμίας μεστοὶ γίνονται οἱ τοιοῦτοι. Κἂν γὰρ ὁτιοῦν εἴπῃ; ἡδὺ, πάντα ἱκανός ἐστιν ἀφανίσαι τῆς τελευτῆς ὁ φόβος, καὶ τέθνηκεν ὁ τοιοῦτος ἐπὶ ζῶν. Καὶ τὸ μὲν τοὺς ἀπίστους ταῦτα πάσχειν, θαυμαστὸν οὐδὲν· ὅταν δὲ οἱ τοσοῦτων μυστηρίων ἀπολελαυκότες, καὶ τοσαῦτα περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφῆσαντες, τοῖς παροῦσιν ἐμφιλοχωρῶσι, τίνας ἂν εἰεν ἄξιοι συγγνώμης; Πόθεν οὖν γίνεται τὸ τοῖς παροῦσιν ἐμφιλοχωρεῖν; Ἀπὸ τοῦ τρυφῆ προσέχειν, καὶ λιπαίνειν τὴν σάρκα, καὶ θρῦπτειν τὴν ψυχὴν, καὶ βαρὺ τὸ φορτίον ἐργάζεσθαι καὶ πολὺ τὸ σκότος καὶ παχὺ τὸ παραπέτασμα. Ἐν γὰρ τῇ τρυφῇ τὸ μὲν κρεῖττον δουλοῦται, τὸ δὲ χεῖρον κρατεῖ· καὶ τὸ μὲν τυφλοῦται πάντοθεν καὶ σῦρεται πεπηρωμένον, τὸ δὲ ἄγει καὶ περιάγει πανταχοῦ, ἐν [376] τῇ τῶν ἀγομένων ὀρεῖλον κεῖσθαι τάξει. Καὶ γὰρ πολὺς ὁ σύνδεσμος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα, τοῦτο τοῦ δημιουργοῦ μηχανησαμένου, ἵνα μὴ ὡς ἀλλότριον αὐτὸ πειθωσὶ τινες μισεῖν.

Θ'. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς τοὺς ἐχθροὺς ἐκέλευσε φιλεῖν· ὁ δὲ διάβολος τοσοῦτον ἰσχυσεν, ὡς καὶ τὸ οἰκτεῖον σῶμα παῖσαι τινὰς μισεῖν. Ὅταν γὰρ εἴπῃ, ὅτι τοῦ διαδόλου ἐστίν, οὐδὲν ἄλλο κατασκευάζει, ἢ τοῦτο· ὅπερ ἰσχάτης ληρωδίας ἐστίν. Εἰ γὰρ τοῦ διαδόλου ἐστὶ, τίς ἢ τοσαύτη συμφωνία, ὡς ἐπιτήθειον αὐτὸ πάντοθεν εἰς τὰς τῆς φιλοσόφου ψυχῆς ἐνεργείας κατασκευάσαι; Καὶ εἰ ἐπιτήθειον, φησί, πῶς αὐτὴν τυφλοῖ; Οὐχὶ τὸ σῶμά ἐστι τὸ τυφλοῦν τὴν ψυχὴν, ἀπαγε, ἄνθρωπε, ἀλλ' ἡ τρυφή. Τῆς δὲ τρυφῆς πόθεν ἐφιέμεθα; Οὐ παρὰ τὸ σῶμα ἔχειν, οὐδαμῶς, ἀλλὰ παρὰ προαίρεσιν πονηράν. Τὸ γὰρ σῶμα τροφῆς δεῖται, οὐ τρυφῆς, τὸ σῶμα τοῦ τρέφεσθαι χρῆζει, οὐχὶ τοῦ διακόπτεσθαι καὶ διαρβεῖν. Οὐδὲ γὰρ ψυχῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ σώματι τῷ τρεφομένῳ πολέμιον ἡ τρυφή. Καὶ γὰρ ἀσθενέστερον ἀντὶ ἰσχυροῦ γίνεται, καὶ μαλακώτερον ἀντὶ στερέρου, καὶ ἐπίνοσον ἀντὶ ὑγιεινοῦ, καὶ βαρύτερον ἀντὶ κούφου, καὶ ἀραιότερον ἀντὶ πυκνοῦ, καὶ αἰσχροὺν ἀντὶ ὠραίου, καὶ δυσωδέστερον ἀντὶ εὐώδους, καὶ ἀκάθαρτον ἀντὶ καθαροῦ, καὶ περιώδυνον ἀντὶ ἀνειμένου, καὶ ἀχρηστον ἀντὶ χρησίμου, καὶ παλαιὸν ἀντὶ νέου, καὶ σαθρὸν ἀντὶ ἰσχυροῦ, καὶ βραδὺ καὶ νωθρὸν ἀντὶ ταχύος, καὶ χλωδὸν ἀντὶ ἀρτίου. Καίτοι εἰ τοῦ διαδόλου ἦν, οὐκ ἐχρῆν ὑπὸ τῶν αὐτοῦ παραβλάπτεσθαι, τῆς κακίας λέγω. Ἄλλ' οὕτε τὸ σῶμα, οὕτε τὰ σιτία, τοῦ διαδόλου, ἀλλ' ἡ τρυφή μόνη. Διὰ γὰρ ταύτης τὰ μυρία ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος ἀνύει κακὰ· οὕτω δῆμον ὀλόκληρον ἐξετραχίλισεν· Ἐλιπάρθη

γὰρ, φησί, καὶ ἐπαχύνθη, καὶ ἐπλατύνη, καὶ ἀπελάκτισεν ὁ ἠμαρτημένος. Καὶ Σοδόμοις δὲ ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῶν κεραυνῶν ἐκείνων ἐγένετο. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Ἰεζεκιὴλ ἔλεγε· Πλὴν τοῦτο τὸ ἀνόμημα Σοδόμων, ἐν ὑπαρηφανίᾳ καὶ ἐν πλησμονῇ ἄρτων καὶ ἐν εὐθηνίαις ἐσπιτάλων.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε· Ἡ δὲ σκαταλώσω, ζῶσα τέθνηκε. Τί δήποτε; Ὅτι ὡσπερ τάφον τὸ σῶμα περιφέρει μυρίους συνδεδεμένον κακοῖς. Εἰ δὲ τὸ σῶμα οὕτως ἀπόλλυται, πῶς ἡ ψυχὴ διακείσεται, πόσου βορῦβου, πόσων κυμάτων, πόσης ζάλης ἀνάπλεως ἔσται; Διὰ τοι τοῦτο πρὸς πάντα ἀχρηστος γίνεται καὶ οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἀκοῦσαι, οὔτε βουλεύσασθαι, οὔτε τι πράξαι τῶν δεόντων βραδύως δυνήσεται· ἀλλ' ὡσπερ κυβερνήτης, χειμῶνος κρατήσατος τῆς τέχνης, αὐτῷ τῷ πλοίῳ καὶ τοῖς ἐπιβάταις ὑποβρύχιος γίνεται· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦ σώματος εἰς τὴν χαλεπὴν τῆς ἀναίσθησιος καταποντιζέται ἄβυσσον. Καὶ γὰρ καθάπερ μύλην τινα τὴν γαστέρα ἡμῖν ἐνέθηκεν ὁ Θεός, σύμμετρον αὐτῇ δύναμιν δούς, καὶ τάξας μέτρον ῥητῶν, ὅπερ αὐτὴν ἀλεῖν δεῖ καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Ἄν οὖν τις ἐπιβάλῃ πλείονα, ἀκατέργαστα [377] γενόμενα τῷ παντὶ λυμαίνεται. Ἐντεῦθεν νόσοι καὶ ἀσθένειαι καὶ ἀμορφία· καὶ γὰρ οὐκ ἐπίνοσον μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰσχροὺν ποιεῖ ἡ τρυφὴ τὴν καλὴν. Ὅταν γὰρ ἐρεῦγῃται συνεχῶς ἀηδῆ, καὶ σεσηπότος οἴνου πνέῃ, καὶ πλεόν τοῦ δέοντος ἐρυθαίνηται, καὶ τὸν προσήκοντα γυναικί ρυθμὸν διαφθείρῃ, καὶ τὴν εὐκοσμίαν ἀπολέσῃ πᾶσαν, καὶ πλαδαρὰ μὲν ἡ σὰρξ γίνηται, ὑφαίμοι δὲ καὶ διατεταμέναι αἱ βλεφαρίδες, καὶ πάχος πλεόν τοῦ δέοντος, καὶ πολυσαρκία περιττῆ· ἐννόησον πόση γίνεται ἐντεῦθεν ἀηδία. Ἐγὼ δὲ καὶ ἱατρῶν ἤκουσα λεγόντων, ὅτι πολλοὺς καὶ πρὸς ὕψος ἀναδραμεῖν ἡ τρυφὴ μάλιστα ἐκώλυσε. Τοῦ γὰρ πνεύματος ἐγχοπτομένου τῷ πλήθει τῶν καταβαλλομένων καὶ περὶ τὴν τούτων ἐργασίαν ἀσχολουμένου, ὅπερ εἰς αὐξήσιν ἔδει προχωρεῖν, τοῦτο δαπανᾶται εἰς τὴν τῶν περιττῶν ἐργασίαν. Τί ἂν τις εἴποι τὰς ποδαλγίας, τὸ ρεῦμα τὸ πανταχοῦ πλανώμενον, τὰς ἄλλας νόσους τὰς ἐντεῦθεν, τὴν βδελυρίαν ἅπασαν; Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀηδὲς, ὡς γυνὴ πολλὰ σιτουμένη. Διὰ τοῦτο ἐν ταῖς πενομέναις πλείονα τὴν εὐμορφίαν ἴδοι τις ἂν, τῶν περιττωμάτων ἀναλίσκομένων καὶ οὐχὶ προσπεπλασμένων αὐταῖς, πηλοῦ τινος περιττοῦ δίκην, εἰκῆ καὶ μάτην. Ἡ γὰρ καθημερινὴ γυμνασία καὶ οἱ πόνοι καὶ αἱ ταλαιπωρία καὶ ἡ σύμμετρος τράπεζα καὶ ἡ λιτὴ δίαιτα πολλὴν μὲν αὐταῖς τὴν εὐεξίαν, πολλὴν δὲ ἐντεῦθεν καὶ τὴν ὥραν παρέχουσιν. Εἰ δὲ τὴν ἡδονὴν τῆς τρυφῆς λέγοις, μέχρι τῆς φάρυγγος αὐτὴν εὐρήσεις μόνον. Ὅμοῦ τε γὰρ τὴν γλῶτταν παρῆλθε καὶ ἀπέπτῃ, πολλὰς ἐναφείσα τὰς ἀηδίας. Μὴ γὰρ μοι κατακειμένους μόνον τοὺς τρυφώντας ἴδῃς, ἀλλ' ὅταν αὐτοὺς ἀναστάντας ἴδῃς, τότε παρακολούθησον, καὶ ὄψει θηρίων μάλλον καὶ ἀλόγων, ἢ ἀνθρώπων σώματα. Ὅψει γὰρ καρθηβαροῦντας, διατεινομένους, συνδεδεμένους, κλίνης δεομένους καὶ στρωμνῆς καὶ ἡσυχίας πολλῆς, καὶ καθάπερ ἐν κλυδωνίῳ πολλῷ ταραττομένους, καὶ τῶν

mentum tinea et vermis, ita istorum animas exedit crudelitas et inhumanitas. Horum autem causa est, quod sint affixi presentibus, et ad vitam solum presentem inhiant: unde etiam fit ut ingenti pleni sint animi aegritudine. Nam etiamsi quidvis jucundum et suave dixeris, ad omnia delenda sufficit metus mortis: qui autem est huiusmodi, est mortuus adhuc vivens. Et quod infidelibus quidem hæc accidant, non est mirum: quando autem ii, qui tot et tanta perceperunt mysteria et de futuris tam multa sunt philosophari, rebus presentibus addicti in eis lubenter versentur, quam fuerint digni venia? Qui sit autem, quod lubenter versentur in presentibus? Ex eo quod incumbant deliciis, carnem saginent, animam frangant ac molliant, et grave onus reddant, multasque tenebras et crassum velum obtendant. Nam in deliciis quidem id, quod est melius, redigitur in servitute; quod est autem pejus, dominatum obtinet: et illud quidem undique excæcatur, mancumque ac mutilum trahitur; hoc autem in omnes partes agit et circumagat, cum deberet esse in loco et ordine eorum quæ aguntur. Est enim magnum animæ vinculum cum corpore, idque providit et procuravit Opifex, ne tamquam alienum id odisse aliqui persuaderent.

9. Nam Deus quidem jussit diligere inimicos: diabolus autem tantum potuit, ut persuaserit aliquibus etiam suum corpus odisse. Nam quando dicit id esse diaboli, nihil aliud quam hoc probat: quod est extremi delirii. Si enim est diaboli, quis est huiusmodi consensus et concordia, ut id reddat omni ex parte aptum ad operationes animæ, quæ tenetur studio philosophiæ? At si est, inquit, aptum, quomodo illam excæcat? Non est corpus quod excæcat animam, absit, sed deliciæ. Delicias autem undenam appetimus? Non utique ex eo, quod corpus habeamus, sed ex prava liberi arbitrii electione. Corpus enim eget alimento, non deliciis; corpus opus habet ut alatur, non ut infringatur et diffuatur. Neque enim animæ tantum, sed etiam ipsi corpori quod alitur, hostes sunt deliciæ. Nam pro robusto fit imbecillius, pro firmo mollius, pro salubri valetudinarium, pro levi gravius, pro denso rarius, et turpe pro formoso, et pro bene olente pejus olens ac fœtidum, et pro mundo immondum, et dolore agitata pro remisso, iutile pro utili, vetus pro novo, putridum pro forti, tardumque et hebes pro celeri, et claudum pro recto et integro. Atqui si esset diaboli, non oporteret ipsum ab eo lædi, a vitio inquam. Sed neque corpus, neque cibi sunt diaboli, sed solæ deliciæ: Nam per eas sceleratus ille dæmon mala efficit innumerabilia: sic populum integrum pessum dedit. *Impingnatus est enim, inquit, et dilatatus, et recalcitrat dilectus (Deut. 32. 15)*. Porro hinc quoque Sodomis fuit illorum fulminum initium. Quod quidem significans Ezechiel dicebat: *Sed hæc iniquitas Sodomorum: in superbia, et in abundantia panis, et in rebus secundis se explebant deliciis (Ezech. 16. 48)*.

Quanta mala ex gula oriuntur.—Propterea Paulus quoque dicebat: *Quæ autem in deliciis degit, vi-*

vens est mortua (1. Tim. 5. 6). Quare? Quoniam circumfert corpus tanquam sepulcrum, colligatum malis innumerabilibus. Si autem corpus ita perit, quomodo afficietur anima, quanto tumultu, quantis fluctibus, quanta tempestate erit referta? Propterea quidem certe ad omnia sit inutilis, et nec dicere, nec audire, neque consultare neque aliquid agere eorum quæ decet facile poterit: sed sicut gubernator, si tempestas vicerit artem, cum ipsa nave et vectoribus submergitur: ita etiam anima cum corpore demergitur in gravem abyssum insensibilitatis. Nam sicut quamdam molam Deus nobis ventrem indidit, datâ congruenti et moderata facultate, et certa constituta mensura, quam ipsum oportet quotidie molere. Si quis ergo plura injiciat, ea non confecta universo exitium afferunt. Hinc morbi et imbecillitates et deformitates: non enim solum morbidam, sed et turpem faciunt deliciæ eam quæ pulchra erat. Quando enim injucunda assidue eructat, et putridum vinum spirat, et plus quam par sit rubescit, et eum qui mulieri convenit ornatu corrumpit, omnemque perdit decorem et honestatem; et flaccida quidem fit caro, sanguinea autem et intensa supercilia, et major quam par sit crassitudo, et supervacanea carnis excrescentia: cogita quanta hinc sit instravitas et molestia. Audivi quoque medicos dicentes, multis impedimento fuisse delicias ne prociore essent statura. Nam cum intersecetur spiritus multitudine eorum quæ dejectuntur, et occupetur in iis conscientis, quod oportebat ad augmentum procedere, id in supervacaneorum insumitur confectio. Quid dixeris de pedum doloribus, de rheumate quod oberat in omnes partes, quid de aliis morbis qui hinc oriuntur, et aliis abominandis? Nihil est enim æque injucundum et insuave ut mulier, quæ multa comedit. Propterea in pauperculis videris majorem formæ pulchritudinem, dum consumuntur excrementa, et non adhærent neque frustra adjiciuntur ipsis instar luti supervacanei. Nam quotidiana exercitatio, labores, afflictiones, mensa moderata et tenuis vitæ ratio, multam eis præbent bonam habitudinem, et hinc quoque magnam pulchritudinem. Si autem obtendas deliciarum voluptatem, eam invenies solum usque ad gulam: nam simul atque linguam præterit, avolat, multas immittens molestias. Ne mihi enim solum accumbentes videas eos qui vivunt in deliciis, sed quando videris eos surrexisse, tunc sequere, et videbis magis esse ferarum et brutorum corpora, quam hominum. Videbis enim capite gravatos, pandiculantes, colligatos, lecto opus habentes, stragulis et multa quiete, et tamquam in multis undis fluctibusque jactatos et perturbatos, et iis qui servant opus habentes, cupientesque in illo esse statu, in quo erant priusquam disrumperentur. Tamquam enim gravidæ mulieres, ita gravati ventres circumferunt, et vix ingrediuntur, vix aspiciunt, vix loquuntur, et vix omnia. Quod si contigerit eos parum dormire, absurda rursus vident somnia, et referta visis innumerabilibus. Quid rursus dixeris de alia illorum insania,

de re, inquam, venerea? Nam ea quoque ex hoc fonte manat: et sicut equi in feminas furore perciti, ita ebrietatis œstro stimulati, omnes insiliunt, stolidius et furiosius quam illi exsultantes, et multa alia indecore facientes, quæ nefas quidem est dicere. Neque enim sciunt ea, quæ patiuntur, neque quæ agunt. Sed non est ejusmodi is qui non dat operam deliciis; sed sedet in portu, aliorum videns naufragia, et pura perpetuaque fruitur voluptate, eam quæ

libero homini convenit vitam agens. Hæc ergo scientes, fugiamus mala convivia deliciarum et mensam teneamus tenuem: ut et anima et corpore bene affecti, omnem operemur virtutem, et bona futura assequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri unaque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XL.

CAP. 15. v. 29. *Alioqui quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? quid et baptizantur pro illis?*

1. *Marcionistarum ritus.* — Aliud rursus caput aggreditur, aliquando quidem ex iis quæ Deus facit, aliquando autem ex iis quæ ipsi agunt, probans ea quæ dicuntur. Est autem hoc ad defensionem non parvum argumentum, quando eos qui contradicunt, adducit testes eorum quæ dicuntur, per ea quæ faciunt. Quid est ergo quod dicit? an vultis primum dicam, quomodo hanc dictionem adulterant qui morbo laborant Marcionis? Atque scio quidem fore ut risum multum moveam; verum etiam propterea maxime dicam, ut illorum morbum magis fugiatis. Nam postquam catechumenus quispiam apud eos excesserit, sub lecto mortui absconso aliquo vivente, accedunt ad mortuum et alloquantur rogantque velitne accipere baptismum: deinde illo nihil respondente, qui est absconsus inferne, pro illo dicit se velle baptizari; et sic eum baptizant pro eo qui excessit, perinde ac si in scena luderent: tantum valuit diabolus in ignavorum animis. Deinde cum accusantur, adducunt hoc verbum, dicentes Apostolum dixisse, *Qui baptizantur pro mortuis.* Vidistin' magnam irrisionem? convenitne adversus ea disceptare? Ego quidem non arbitror: nisi disserere oporteat cum furentibus pro iis quæ loquuntur delirantes. Ut nemo autem capiatur ex simplicioribus, necesse est ut hanc quoque disceptationem adversus eos instituamus. Nam si hoc diceret Paulus, cur minatus est Deus ei qui non baptizatur? non potest enim fieri ut quispiam deinceps non baptizetur, hoc excogitato. Alioqui vero non est culpa ejus qui excessit, sed ejus qui vivit. Quibusnam autem dixit, *Nisi comederitis carnem meam, et biberitis meum sanguinem, non habebitis vitam in vobis (Joan. 6. 54)?* vivens an mortuis, dic quæso? et rursus, *Nisi quis regeneratus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest videre regnum Dei (Id. 3. 5)?* Si enim hoc permittitur, nec opus est voluntate et instituto ejus qui accipit, nec assensu ejus qui est in vita; quid vetat quominus et ethnici et Judæi sic fiant fideles, aliis post illorum decessum pro illis hæc facientibus? Sed ne aranearum telas amplius conscindentes, inaniter laboremus, age hujus dictionis vim explicemus. Quid ergo dicit Paulus? Vobis primum, qui mysteriis cælestis initiati, volo in memoriam revocare eam dictionem, quam in illa vespera jubent vos dicere qui mysterio inittant, et

tunc quid dicat Paulus explicabo: sic enim hoc quoque vobis erit dilucidius. Nam post alia omnia hoc addimus, quod nunc dicit Paulus. Et volo quidem aperte hoc dicere: non audeo autem propter eos qui non sunt initiati: ii enim expositionem nobis faciunt difficiliorem, ut qui nos cogant vel non aperte dicere, aut eis arcana enuntiare. Sed tamen dicam, quoad ejus a me fieri poterit, tecte et adumbrate. Nam post mysticorum illorum et terribilium verborum enuntiationem, et horrendas regulas dogmatum, quæ e cælo sunt demissa, hoc quoque in fine addimus, quando sumus baptizandi, jubentes dicere, Credo in resurrectionem mortuorum: et in hac fide baptizamur. Postquam enim hoc confessi sumus cum aliis, tunc demittimur in fontem sacrorum illorum fluentorum. Hoc ergo in memoriam revocans dicebat Paulus, *Si non est resurrectio, cur baptizaris pro mortuis?* id est, pro corporibus. Propter hoc enim baptizaris, mortui corporis credens resurrectionem, nempe quod non maneat mortuum. Et tu quidem per verba dicis mortuorum resurrectionem: sacerdos autem tanquam in quadam imagine, quæ credidisti et per verba es confessus, etiam per res ipsas ostendit. Quando absque signo credis, tunc tibi etiam præbet signum: quando quæ tua sunt feceris, tunc Deus quoque te reddit certiolem. Quomodo? Per aquam. Baptizari enim et demergi, deinde sursum remeare et emergere, est symbolum seu signum descensus ad inferos et inde ascensus. Quamobrem Paulus quoque baptismum sepulcrum vocat, dicens: *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem (Rom. 6. 4).* Ex eo autem rem futuram quoque facit credibilem, corporum, inquam, resurrectionem. Est enim longe majus peccata delere, quam corpus suscitare. Et hoc enuntians Christus dicebat: *Quid enim est facilius dicere, Remittuntur tibi peccata, an dicere, Tolle grabbatum tuum et ambula (Matth. 9. 5. 6)?* Illud quidem, inquit, est difficilius: quoniam autem id minus creditis, ut quod non sit evidens, et quod est facilius pro difficili habetis, nempe potestatis meæ ostensionem; ne hoc quidem indicium recusabo vobis exhibere. *Tunc dicit paralytico, Surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam.*

2. Et quomodo est, inquires, difficile, cum hoc possint facere et reges et principes? adulteros enim et homicidas illi dimittunt. Ludis, o homo, hæc dicens: nam solus quidem Deus potest peccata remittere;

διασωζόντων δεομενους, και επιθυμούντας τῆς καταστάσεως ἐκείνης, ἐν ἣ πρὶν ἢ διαβραγῆναι ἦσαν. Καθάπερ γὰρ αἱ κύουσαι τῶν γυναικῶν, οὕτω βαρούμενοι τὰς γαστέρας περιφέρονται, και μόλις ἐπιβαίνουσι, και μόλις βλέπουσι, και μόλις φθέγγονται, και πάντα μόλις. Ἄν δὲ μικρὸν αὐτοὺς τύχη καταδαρθεῖν, οὐκ εὐχόμενοι πάλιν ἀποπα και μυρίων γέμοντα φαντασιῶν ὀρώσι. Τί ἂν τις εἰποι τὴν ἐτέραν τούτων μανίαν, τὴν τῶν ἀφροδισίων λέγω; Και γὰρ και αὕτη τὰς πηγὰς ἐντεῦθεν ἔχει· και καθάπερ ἴπποι θηλυμανεῖς, οὕτω τῷ ὄστροφ τῆς μέθης κεντούμενοι, πᾶσιν ἐπιτηδῶσιν, ἀλογώτερον και μανικώτερον ἐκείνων σκιρτῶντες, και πολλὰ ἕτερα ἀσχημονοῦντες,

ἂ μηδὲ εἰπεῖν θέμις. Οὐδὲ γὰρ ἴσασι λειπῆν οὔτε ἀπάσχοιεν, οὔτε ἀπράττουσιν. Ἄλλ' οὐχ ὁ μὴ τρυφῶν, τοιοῦτος· ἀλλ' ἐν λιμένι κἀθηται τὰ ἐτέρων ὀρών ναυάγια, και ἡθονῆς ἀπολαύει καθαρᾶς και διαρκούς, τὴν ἐλευθέρῃ προσήκουσαν ζωὴν μετιῶν. Ταῦτ' οὖν [378] εἰδότες, φύγωμεν τὰ πονηρὰ τῆς τρυφῆς συμπίσσια, και λιτῆς ἀντεχώμεθα τραπέζης, ἵνα και τὴν ψυχὴν και τὸ σῶμα εὖ διακείμενοι, πᾶσάν τε ἐργασώμεθα ἀρετὴν, και τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι και φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Μ'.

Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτίζομενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ἄλλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; τί και βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν;

α'. Ἐτέρῃ πάλιν ἐπιχειρεῖ κεφαλαίῳ, ποτὲ μὲν ἐξ ὧν ὁ Θεὸς ποιεῖ, ποτὲ δὲ ἐξ αὐτῶν ὧν πράττουσι, τὰ λεγόμενα κατασκευάζων. Οὐ μικρὸν δὲ και τοῦτο εἰς συνηγορίαν δικαίωμα, ὅταν τοὺς ἀντιλέγοντας αὐτοὺς μάρτυρας παραγάγῃ, δι' ὧν ποιοῦσι, τῶν λεγομένων. Τί οὖν ἐστὶν ὁ φησὶν; ἢ βούλεσθε πρῶτον εἰπεῖν, πῶς παραποιοῦσι τὴν ῥῆσιν ταύτην οἱ τὰ Μαρκίωνος νοσοῦντες; Και οἶδα μὲν ὅτι πολλὸν κινήσω γέλωτα, πλην ἀλλὰ και διὰ τοῦτο μάλιστα ἐρῶ, ἵνα μειζρόνως αὐτῶν φύγητε τὴν νόσον. Ἐπειδὴν γὰρ τις κατηχούμενος ἀπέβη παρ' αὐτοῖς, τὸν ζῶντα ὑπὸ τὴν κλίνην τοῦ τετελευτηκότος κρύψαντες, προσίαι τῷ νεκρῷ και διαλέγονται και πυνθάνονται, εἰ βούλοιο λαβεῖν τὸ βάπτισμα· εἶτα ἐκείνου μηδὲν ἀποκρινομένου, ὁ κεκρυμμένος κάτωθεν ἀντ' ἐκείνου φησὶν, ὅτι δὴ βούλοιο βαπτισθῆναι· και οὕτω βαπτίζουσι αὐτὸν ἀντὶ τοῦ ἀπελθόντος, καθάπερ ἐπὶ τῆς σκηνῆς παιζόντες· τοσοῦτον ἴσχυσε ταῖς τῶν ῥαθύμων ψυχαῖς ὁ διάβολος. Εἶτα ἐγκαλούμενοι, τουτὶ παράγουσι τὸ ῥῆμα λέγοντες, ὅτι και ὁ Ἀπόστολος εἶρηκεν· *Οἱ βαπτίζομενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν*. Εἶδες τὸν καταγέλωτα τὸν πολλόν; ἄρ' οὖν πρὸς ταῦτα ἀντειπεῖν ἀξιόν; Οὐκ ἔγωγε οἶμαι· πλην εἰ μὴ και τοῖς μαινομένοις, ὑπὲρ ὧν παρακαίοντες φθέγγονται, διαλέγεσθαι δεῖ. Ἴνα δὲ μηδεὶς τῶν σφόδρα ἀφελεστέρων ἀλφ, ἀναγκασθὼν ὑπομείναι και τὴν πρὸς τοὺτους ἀντιῤῥῆσιν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἔλεγε Παῦλος, τίνας ἐνεκεν ἠπειλησεν ὁ Θεὸς τῷ μὴ βαπτίζομένῳ. Οὐ γὰρ ἔστι τινὰ μὴ βαπτισθῆναι λοιπὸν ἐπινοηθέντος τούτου· ἄλλως δὲ τὸ ἐγκλημα οὐκέτι παρὰ τὸν ἀπελθόντα γίνεται, ἀλλὰ παρὰ τὸν ζῶντα. Τίσι δὲ ἔλεγε, *Ἐὰν μὴ φάγητέ μου τὴν σάρκα, και πίητέ μου τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς*; τοῖς ζῶσιν, ἢ τοῖς τετελευτηκόσιν, εἰπέ μοι, και πάλιν, *Ἄν μὴ τις ἀναγεννηθῇ ἐξ ὕδατος και Πνεύματος, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ*; Εἰ γὰρ τοῦτο ἐφείται, και οὐ χρεῖα γνώμη τῆς τοῦ λαμβάνοντος, οὐδὲ συγκαταθέσεως τῆς ἐν τῷ ζῆν, εἰ κωλύει και Ἑλληνας και Ἰουδαίους οὕτω γενέσθαι πιστοὺς, ἐτέρων μετὰ τὴν τελευτὴν ἐκείνων ὑπὲρ ἐκείνων ταῦτα ποιοῦντων; Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπιπλέον τὰ ἀραχνίδια διακόπτοντες ματαιοποιῶμεν, φέρε τῆς ῥήσεως ταύτης τὴν δύναμιν [379] ὁμῖν ἀναπτύξωμεν. Τί οὖν φησὶν ὁ Παῦλος; Πρῶτον δὲ ἀναμνησαί βούλομαι τοὺς μεμνημένους ὑμᾶς ῥήσεως, ἣν κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην

οἱ μυσταγωγῶντες ὑμᾶς λέγειν κελεύουσι, και τότε ἐρῶ και τὸ τοῦ Παύλου· οὕτω γὰρ ὁμῖν και τοῦτο ἔσται σαφέστερον. Μετὰ γὰρ τὰ ἄλλα πάντα τοῦτο προστίθεμεν, ὃ νῦν ὁ Παῦλος λέγει. Και βούλομαι μὲν σαφῶς αὐτὸ εἰπεῖν, οὐ τολμῶ δὲ διὰ τοὺς ἀμυήτους· οὗτοι γὰρ δυσκολωτέραν ἡμῖν ποιοῦσι τὴν ἐξηγήσιν, ἀναγκάζοντες ἢ μὴ λέγειν σαφῶς, ἢ εἰς αὐτοὺς ἐκφέρειν τὰ ἀπόρρητα. Πλην ἀλλ' ὡς ἂν εἶδὲς τε ὧ, συνεσκιασμένως ἐρῶ. Μετὰ γὰρ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν μυστικῶν ῥημάτων ἐκείνων και φοβερῶν, και τοὺς φρικτοὺς κανόνας τῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ κατενεχθέντων δογμάτων, και τοῦτο πρὸς τῷ τέλει προστίθεμεν, ὅταν μέλλωμεν βαπτίζειν, κελεύοντες λέγειν, ὅτι Πιστεύω εἰς νεκρῶν ἀνάστασιν, και ἐπὶ τῇ πίστει ταύτῃ βαπτίζομεθα. Μετὰ γὰρ τὸ ὁμολογῆσαι τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων, τότε καθιέμεθα εἰς τὴν πηγὴν τῶν ἱερῶν ναμάτων ἐκείνων. Τοῦτο τοῖνον ἀναμνηστικῶν ὁ Παῦλος ἔλεγε· *Εἰ μὴ ἔστιν ἀνάστασις, τί και βαπτίζῃ ὑπὲρ τῶν νεκρῶν*; τουτέστι, τῶν σωματικῶν. Και γὰρ ἐπὶ τούτῳ βαπτίζῃ, τοῦ νεκροῦ σώματος ἀνάστασιν πιστεύων, ὅτι οὐκέτι μένει νεκρός. Και ὁ δὲ ἱερεὺς, ὡσπερ ἐν εἰκόνι τινί, ἄπερ ἐπίσταυσας και διὰ τῶν ῥημάτων ὁμολόγησας, δείκνυσί σοι και διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Ὅταν χωρὶς σημείου πιστεύῃς, τότε σοι και τὸ σημεῖον παρέχει· ὅταν τὰ σαυτοῦ ποιήσῃς, τότε και ὁ Θεὸς σε πληροφορεῖ. Πῶς και τίνι τρόπῳ; Διὰ τοῦ ὕδατος. Τὸ γὰρ βαπτίζεσθαι και καταδύεσθαι, εἶτα ἀναεῦσιν, τῆς εἰς ἄδου καταθάσεως ἐστὶ σύμβολον και τῆς ἐκείθεν ἀνόδου. Διδὸν και τάφον τὸ βάπτισμα ὁ Παῦλος καλεῖ λέγων· *Συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτισματος εἰς τὸν θάνατον*. Ἀπὸ τούτου και τὸ μέλλον ἀξιώπιστον ποιεῖ, τῶν σωματικῶν λέγω τὴν ἀνάστασιν. Τοῦ γὰρ σῶμα ἀναστήσῃ πολλῶ μείζον τὰ ἀμαρτήματα ἀφανίσαι. Και τοῦτο ὁ Χριστὸς ἀποφαινόμενος, ἔλεγε· *Τί γὰρ ἐστὶν ἐνοκώτερον εἰπεῖν, Ἄφένονται σοι αἱ ἀμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, Ἄρον τὸν κράββατόν σου, και περιπάτη; Τὸ μὲν δυσκολώτερον ἐκεῖνο, φησὶν· ἐπειδὴ δὲ ἀπιστεῖτε ἅτε ἀδήλων ἐντι, και τὸ εὐκολώτερον ἀντὶ δυσκόλου ποιεῖσθε τῆς ἐμῆς δυνάμεως ἀπόδειξιν, οὐδὲ τοῦτο παραίτησμαι παρασχεῖν ὑμῖν τὸ δεῖγμα. Τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ· Ἐγερθεὶς ἄρον τὴν κλίνην σου, και ἔπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου*.

β'. Και πῶς τοῦτο δυσκόλον, φησὶν, ὅταν και βασιλεύσι και ἀρχοῦσι δυνατὸν ἢ; και γὰρ μοιχοὺς και ἀνόμοφους ἀφιᾶσιν ἐκεῖνοι. Παίσεις, ἄνθρωπε,

ταῦτα λέγων· ἀμαρτήματα μὲν γὰρ ἀφείναι μόνω Θεῷ δυνατόν· ἄρχοντας δὲ καὶ βασιλεῖς, κἄν μοιχοῦς, κἄν ἀνδροφόνους ἀφώσι, τῆς μὲν κολάσεως τῆς παρουσίας ἀπαλλάττουσι, [380] τὴν δὲ ἀμαρτίαν αὐτῶν οὐκ ἐκκαθαίρουσι· κἄν εἰς ἀρχὰς ἀγάγῃσι τοὺς ἀφειθύντας, κἄν αὐτὴν περιβάλῃσι τὴν ἀλουργίδα, κἄν τὸ διάδημα ἐπιθῶσιν, ἀλλὰ βασιλεῖς μὲν ἐποίησαν ἂν οὕτω, τῆς δὲ ἀμαρτίας οὐκ ἂν ἠλευθέρωσαν· Θεὸς γὰρ μόνος τοῦτο ποιεῖ. Ὁ δὲ καὶ ἐν τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας ἐργάζεται· αὐτῆς γὰρ ἄπεται τῆς ψυχῆς ἡ χάρις, κἀκεῖθεν προῖρρίζον ἀνασπᾶ τὴν ἀμαρτίαν. Διὰ δὲ τοῦτα τοῦ μὲν ὑπὲρ βασιλείας ἀφειθύντος ῥυπῶσαν τὴν ψυχὴν ἔστιν ἰδεῖν, τὴν δὲ τοῦ βαπτισθέντος οὐκ εἶναι, ἀλλ' αὐτῶν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καθαρωτέρων, καὶ οἷα ἐξ ἀρχῆς γεννηθεῖσα ἦν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐκείνης ἀμείνω πολλῶν· Πνεύματος γὰρ ἀπολαύει τοῦ πανταχῶθεν αὐτὴν πυροῦντος καὶ τὴν ἀγυσύνην ἐπιτείνοντος. Καὶ ὡς περ σίδηρον ἢ χρυσοῦν ἀναχωνεύων, καθαρὸν καὶ καινὸν ἀνωθεν ποιεῖ· οὕτω δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς περ ἐν χινομητρίῳ τῷ βαπτίσματι ἀναχωνεύον αὐτὴν, καὶ δαπανῶν τὰ ἀμαρτήματα, χρυσοῦ παντὸς καθαροῦ καθαρώτερον ἀποστίλθειν παρασκευάζει. Καὶ τὴν τῶν σωμάτων δὲ ἀνάστασιν ἀξιόπιστον κἀντεῦθεν σοὶ πάλιν δεῖκνυσιν οὕσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἀμαρτία τὸν θάνατον εἰσήγαγε, τῆς βίτης ξηρανθείσης, οὐδὲν δεῖ λοιπὸν ἀμφιβάλλειν ὑπὲρ τῆς τοῦ καρποῦ ἀπωλείας. Διὰ τοῦτο πρότερον εἰπὼν ἀμαρτιῶν ἀφεσιν, τότε ὁμολογεῖς καὶ νεκρῶν ἀνάστασιν, ἐντεῦθεν καὶ εἰς ἐκεῖνο χειραγωγούμενος. Εἶτα ἐπειδὴ οὐκ ἀρχεῖ τὸ ὄνομα τῆς ἀναστάσεως δεῖξαι τὸ πᾶν (πολλοὶ γὰρ ἀναστάντες πάλιν ἀπῆλθον, ὡς οἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ὡς Ἀάζαρος, ὡς οἱ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ), κελεύει λέγειν, Καὶ εἰς ζωὴν ἀκόνιον, ἵνα μὴ κέτι θάνατον ὑποπτεύῃ τις μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην. Τοῦτων φωνῶν ῥημάτων ἀναμνήσκων ὁ Παῦλος φησὶ· *Τί πιστεύουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν*; Εἰ γὰρ μὴ ἔστιν ἀνάστασις, φησὶ, σκηνὴ τὰ ῥήματα ταῦτα· εἰ μὴ ἔστιν ἀνάστασις, πῶς αὐτοὺς πείθομεν πιστεύειν, ἅπερ οὐ διδάμεν; ὡς περ ἂν εἰ τις κελεσθῶν γραμματεῖον ἐκθέσθαι ὅτι τὸ καὶ τὸ ἔλαβε, μὴ κέτι δὴ τὰ ἐγγραφέντα, εἶτα μετὰ τὴν ὑπογραφὴν ἀπαίτηται τὰ ἐγγεγραμμένα. Τί γὰρ ποιήσει λοιπὸν ὁ ὑπογράφας, ὑπεύθυνον μὲν ἑαυτὸν ποιήσας, οὐ λαβὼν δὲ ἅπερ ὠμολόγησεν εἰληφέναι; Τοῦτο γὰρ καὶ ἐνταῦθα λέγει περὶ τῶν βαπτιζομένων. Τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι, φησὶν, ὑπογράψαντες μὲν ἀνάστασιν σωμάτων νεκρῶν, οὐ λαμβάνοντες δὲ, ἀλλ' ἀπατώμενοι; τί δὲ ὄλωσ καὶ τῆς ὁμολογίας ταύτης ἔδει, εἰ τὸ ἔργον μὴ εἶπτο; *Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν*; *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, ἢ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἢν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Ὅρα πάλιν πόθεν ἐπιχειρεῖ κατασκευάσαι τὸ δόγμα, ἀπὸ τῆς οἰκείας ψήφου, μᾶλλον δὲ οὐ τῆς αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν λοιπῶν ἀποστόλων. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο τὸ τοὺς διδασκάλους εἰσάγειν σφόδρα πεπληροφορημένους, καὶ τοῦτο δεῖκνύντας οὐ διὰ λόγων μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Διὰ δὲ τοῦτο οὐ λέγει ἀπλῶς, ὅτι· Καὶ ἡμεῖς

πεπείσμεθα· οὐδὲ [381] γὰρ ἴσκει τοῦτο πείσαι μόνον· ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀπόδειξιν παρέχεται· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε, Ῥήματα ταῦτα ὁμολογεῖν οὐδὲν ἴσως ὑμῖν δοκεῖ θαυμαστὸν εἶναι· εἰ δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ὑμῖν παράσχοιμεν φωνὴν, τί πρὸς τοῦτο ἔχοιτε ἀντειπεῖν; Ἀκούσατε τοῖνον, πῶς καὶ διὰ τῶν κινδύνων ταῦτα καθ' ἐκάστην ὁμολογοῦμεν τὴν ἡμέραν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ, ἀλλ', *Ἡμεῖς, παραλαμβάνων πάντας ὁμοῦ τοὺς ἀποστόλους, καὶ ταύτῃ μετριάζων τε καὶ ἀξιόπιστον ποιῶν τὸν λόγον*. Τί γὰρ ἂν ἔχοιτε εἰπεῖν; ὅτι ἀπατώμεν ὁμᾶς ταῦτα κηρύττοντες, καὶ κενοδοξίας ἕνεκεν δογματιζόμεν; Ἄλλ' οὐκ ἐῷσι ταῦτα ὑψίζεσθαι οἱ κίνδυνοι· τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο κινδυνεύειν διηνεκῶς εἰκῆ καὶ μάτην; Αὐὸ καὶ ἔλεγε· *Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν*; Εἰ γὰρ καὶ ἔλοιτό τις διὰ κενοδοξίαν, ἅπαξ καὶ δεύτερον τοῦτο αἰρήσεται, οὐχὶ πάντα τὸν βίον, καθάπερ ἡμεῖς· ἡμεῖς γὰρ τὴν ζωὴν ἅπασαν εἰς τοῦτο κατεστησάμεθα. *Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, ἢ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἢν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*· καύχησιν ἐνταῦθα τὴν αὐτῶν προκοπὴν λέγων. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὺς ἔδειξε τοὺς κινδύνους ὄντας, ἵνα μὴ δόξη ὡς ἀποδουρόμενος ταῦτα λέγειν, οὐ μόνον οὐκ ἀλγῶ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καυχῶμαι τῷ ταῦτα πάσχειν ὑπὲρ ὑμῶν. Διπλῆ δὲ ἐναθρύνεσθαι φησὶ, καὶ τῷ δι' αὐτοὺς κινδυνεύειν, καὶ τῷ ὄρῳ αὐτοὺς ἐπιδιδόντας. Εἶτα τὸ αὐτῷ σύνθετος ποιῶν, ἐπειδὴ μέγала ἐφθέγγετο, ἀμφοτέρω ἀνατίθησι τῷ Χριστῷ. Πῶς δὲ ἀποθνήσκει καθ' ἐκάστην ἡμέραν; Τῇ προθυμίᾳ καὶ τῷ παρεσκευάσθαι πρὸς τοῦτο. Καὶ τίνας ἕνεκεν ταῦτα λέγει; Πάλιν τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ διὰ τούτων κατασκευάζων λόγον. Τίς γὰρ ἂν ἔλοιτο, φησὶ, τοσοῦτους ὑπομένειν θανάτους, ἀναστάσεως οὐκ οὐσης οὐδὲ ζωῆς μετὰ ταῦτα; Εἰ γὰρ οἱ πιστεύοντες τῇ ἀναστάσει, μόλις ἂν ὑπὲρ αὐτῆς κινδυνεύουσαιεν, εἰ μὴ σφόδρα εἰεν γενναῖον· πολλῶν μᾶλλον ὁ μὴ πιστεύων, φησὶν, οὐκ ἂν ἔλοιτο τοσοῦτους ὑπομένειν θανάτους, καὶ οὕτω χαλεπούς. Καὶ γὰρ κατὰ μικρὸν ὄρα πόσῃν ποιεῖται τὴν αὐξησιν. Εἶπεν, ὅτι *Κινδυνεύομεν*, προσέθηκεν, ὅτι *Πᾶσαν ὥραν*, εἶτα, ὅτι *Καθ' ἡμέραν*, εἶτα, ὅτι οὐ, *Κινδυνεύω*, μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ, *Ἀποθνήσκω*. Δείκνυσι δὲ λοιπὸν καὶ ποταποὺς θανάτους, οὕτω λέγων· *Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ θφελος*;

γ'. Τί ἐστίν, *Εἰ κατὰ ἄνθρωπον*; Ὅσον τὸ εἰς ἀνθρώπους ἴκων, ἐθηριομάχησα. Τί γὰρ, εἰ ὁ Θεὸς ἐξήρπασέ με τῶν κινδύνων; Ὅστε ὁ μάλιστα ὑπὲρ τούτων ὀφείλων μεριμνᾶν, ἐγὼ εἰμι ὁ τοσοῦτους κινδύνους ὑπομένων, καὶ μηδεμίαν μηδέπω λαβὼν ἀμοιβὴν. Εἰ γὰρ μὴ παραγίνεται ὁ τῆς ἀντιδόσεως καιρὸς, ἀλλὰ μέχρι τοῦ παρόντος τὰ ἡμέτερα συγκλείεται, ἡμεῖς ἐν μείζονι ζημίᾳ ἐσμὲν. Ὑμεῖς μὲν γὰρ ἀκινδύνως ἐπιστεύσατε, ἡμεῖς δὲ καθ' ἐκάστην σφαττόμεθα τὴν ἡμέραν. Ταῦτα δὲ ἅπαντα ἔλεγεν, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ εἶχεν θφελος καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πάσχειν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀσθένειαν, καὶ ὥστε αὐτοὺς εἰς τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως [382] στηριξάει λόγον· οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸς ἐπὶ μισθῷ ἔτρεχεν· ἀρκούσα γὰρ ἦν

principes autem et reges, etiamsi dimittant et absolvant adulteros et homicidas, a præsenti quidem liberant supplicio, eorum autem peccatum non emundant et expiant; et si dimissos quidem provexerint ad magistratus, et vel ipsa induerint purpura, et imposuerint eis diadema; reges quidem sic fecerunt, a peccatis autem non liberarunt: solus enim Deus hoc facit. Quod quidem operatur in lavacro regenerationis: ipsam enim animam tangit gratia, et illinc peccatum evellit radicitus. Propterea ejus quidem, qui est dimissus a rege, sordidam videre licet animam: ejus autem qui est baptizatus, minime, sed ipsum solis radiis puriorem, et qualis fuit generata ab initio; imo vero illa quoque longe meliorem: fruitur enim Spiritu qui eam omni ex parte inflammat, et auget sanctitatem. Et sicut aurum aut argentum refundens, purum et novum facis denuo: ita etiam Spiritus sanctus in baptismo tanquam in fornace eam refundens, et peccata consumens, efficit ut quovis auro puro purius fulgeat. Itemque corporum resurrectionem hinc quoque rursus tibi facit esse credibilem. Nam quoniam peccatum mortem intulit, exsiccata radice non est amplius dubitandum de fructus interitu. Propterea cum prius dixisses remissionem peccatorum, tunc confiteris etiam mortuorum resurrectionem, hinc ad illud deductus. Deinde quoniam non sufficit nomen resurrectionis ad universum ostendendum (multi enim qui resurrexerant rursus excesserunt, ut qui resurrexerunt in Veteri, ut Lazarus, ut qui tempore crucis), jubet dicere, Et in vitam æternam, ne quis amplius suspicetur mortem post resurrectionem. Hæc ergo verba in memoriam revocans Paulus dicit: *Quid facient qui baptizantur pro mortuis?* Nam si non est, inquit, resurrectio, hæc verba plane sunt ludus scenicus. Si non est resurrectio, quomodo eis suademus ut credant quæ non damus? ut si quis jubens edere schedulam quod hoc et illud acceperit, minime dederit quæ in ea scripta sunt; deinde postquam subscripta fuerit schedula, exigat quæ in ea sunt scripta. Quid enim de cætero faciet is qui subscripsit, cum se quidem debitorem constituerit, non acceperit autem ea quæ confessus est se accepisse? Hoc enim hic quoque dicit de iis qui baptizantur: Quid facient, inquit, qui baptizantur, qui subscripserunt quidem resurrectionem mortuorum corporum, non recipiunt autem, sed decipiuntur? quid omnino erat opus hac confessione, si res non sequebatur? 30. *Quid et nos periclitamur omni hora?* 31. *Quotidie morior propter vestram gloriam, quam habeo in Christo Jesu.* Vide rursus undenam dogma aggrediatur probare, a suo suffragio; imo vero non solum suo, sed etiam cæterorum apostolorum. Est autem hoc quoque non parvum, adducere doctores qui de eo valde certam habeant persuasionem, et hoc non solum verbis, sed etiam rebus ostendant. Propterea non dicit absolute, Nos quoque id habemus persuasum; neque enim satis erat hoc solum persuadere; sed etiam per res ipsas exhibet demonstrationem: perinde ac si diceret: Verbis hæc confiteri nihil vobis forte videtur esse mi-

randum; si autem etiam a rebus ipsis vocem vobis exhibeamus, quid ad hæc poteritis contradicere? Audite ergo quomodo etiam per pericula hæc quotidie confiteamur. Et non dixit, Ego, sed, Nos, assumens omnes simul apostolos, et ea ratione modeste se gerens, ac fide dignam faciens orationem. Quid enim dicere potueritis? quod vos decipiamus hæc prædicantes, et propter inanem gloriam hæc dogmata statuamus? Sed hanc sententiam ferre non sinunt pericula: quis enim sua sponte voluerit frustra et temere adire pericula? Et ideo dicebat, *Quid et nos periclitamur omni hora?* Nam et si quis propter inanem gloriam hoc sua sponte elegerit, semel et iterum hoc faciet, non omni tempore sicut nos: nos enim totam vitam huic rei addicimus. *Quotidie morior per vestram gloriationem, quam habeo in Christo Jesu;* gloriationem hic dicens eorum profectum. Nam quoniam multa ostendit esse pericula; ne videretur tanquam deflens hæc dicere, Non solum, inquit, non doleo, sed etiam glorior quod pro vobis hæc patiar. Duplici autem ratione se dicit gloriari, et quod propter ipsos pericula adeat, et quod ipsos videat incrementum suscipere. Deinde faciens id quod est sibi solitum, quoniam magna est loquutus, utraque Christo tribuit. Quomodo autem moritur quotidie? Animi alacritate, et quod ad hoc sit paratus. Et cur hæc dicit? Rursus per hæc quoque confirmans quod dicitur de resurrectione. Quis enim, inquit, elegerit tam multas subire mortes, si ne sit quidem postea resurrectio neque vita? Nam si qui credunt resurrectioni, vix pro ea pericula adierint nisi sint fortes ac generosi: multo magis is qui non credit, non tam multas et tam graves ac difficiles mortes elegerit. Etenim vide quantum paulatim faciat incrementum. Dixit, *Periclitamur;* addidit, *Omni hora;* deinde, *Quotidie;* postea non solum dicit, *Periclitor,* sed etiam, *Morior.* Deinde ostendit et quot mortes, sic dicens: 52. *Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest?*

3. Quid est, *Si secundum hominem?* Quod ad homines attinet, pugnavi cum bestiis. Quid enim si me Deus eripuit a periculis? Quare qui pro his maxime debeo esse sollicitus, ego sum, qui tam multa sustineo pericula, et adhuc nullam accepi remunerationem. Nam si non advenit tempus remunerationis, sed intra præsens tempus res nostræ sunt conclusæ, nos majus damnum patimur. Nam vos quidem citra periculum credidistis: nos autem mactamur quotidie. Hæc autem omnia dicebat, non quoniam in patiendo nullam haberet utilitatem, sed propter multorum imbecillitatem, et ut ipsos confirmaret in ratione resurrectionis: non quod ipse curreret propter mercedem: erat enim sufficiens ei remuneratio, id facere quod Deo placeret. Quamobrem etiam quando dicit, *Si in hac vita speramus in Christo tantum, miserabiliores omnibus hominibus sumus.* Etiam illic rursus propter illos, ut metu hujus miseræ eorum de resurrectione exagitet incredulitatem, et ad eorum imbecillitatem se demittens, sic loquitur: Est enim magna merces, Christo placere in omnibus: etiam

absque remuneratione, magna est merces propter ipsum adire pericula. *Si mortui non resurgunt, manducemus et bibamus: cras enim moriemur.* Hoc jam verbum est irridentis. Quamobrem non hoc ex se adduxit, sed magniloquentissimum prophetam produxit Isaiam, qui de iis, qui omnem sensum doloris exuerunt et sunt deplorati, dicebat hæc verba: *Qui mactant vitulos et sacrificant oves, ut carnes comedant et vinum bibant: qui dicunt, Comedamus et bibamus; cras enim moriemur. Hæc sunt aperta in auribus Domini Sabaoth: et non remittetur vobis hoc peccatum, donec fueritis mortui (Isai. 22. 13. 14).* Si autem venia tunc fuerunt privati qui hæc dicebant, multo magis in gratia. Deinde ne asperiores redderet orationem, non amplius immoratur in adductione ad absurdum; sed orationem rursus convertit ad exhortationem, dicens: 33. *Nolite seduci: corrumpunt bonos mores colloquia prava.* Hæc autem dicebat, simul quidem eos insectans tamquam insipientes; bonos enim benigna ac miti appellatione hic significavit, qui facile possunt decipi; simulque, quantum potuit, pro præcedentibus ipsis veniam concedens, et maximam partem criminum ab eis propulsans et in alios transferens, ut hac quoque ratione eos attraheret ad poenitentiam. Quod etiam in Epistola ad Galatas facit, dicens: *Qui autem vos conturbat, portabit iudicium, quisquis ille sit (Gal. 5. 10).* 34. *Evigilate juste, et nolite peccare.* Tamquam ebriis dicit et furentibus. Nam omnia simul et repente e manibus ejicere, ebriorum erat et furentium, eo quod non amplius videant quæ viderunt, neque credant iis quæ prius confessi sunt. Quid est autem, *Juste*? Ad id quod conducit et est utile. Est enim injuste evigilare et expergisci, quando quispiam fuerit excitatus ad detrimentum suæ animæ. Recte autem addidit illud, *Nolite peccare*, ostendens quod hinc sint ipsis semina incredulitatis. Hoc quoque alibi tacite significat, quod vita corrupta mala gignat dogmata: ut quando dicit, *Rudix omnium malorum est avaritia: quam quidam appetentes aberraverunt a fide (1. Tim. 6. 10).* Multi enim male sibi conscii, nec volentes dare poenas, ab hoc metu læduntur in fide resurrectionis; sicut ii quidem certe qui multa et præclara recte gesserunt, quotidie cupiunt videre illum diem. *Ignorantiam enim Dei quidam habent; ad pudorem id vobis dico.* Vide quomodo rursus crimina transfert in alios. Non enim dixit, *Habetis ignorantiam, sed, Ignorantiam quidam habent.* Nam non credere resurrectioni, est ejus qui non valde scit inexpugnabilem Dei virtutem et ad omnia sufficientem. Nam si quæ sunt fecit ex iis quæ non erant, multo magis poterit excitare et restituere ea quæ sunt dissoluta. Et quoniam eos vehementer tetigit et summopere eos carpsit, reprehendens eos de ingluvie, de ignorantia et stupore; mitigans ea quæ dicta sunt, dicit: *Ad pudorem vobis loquor;* hoc est, ut corrigam, ut reducam, ut vos pudore affecti reddamini meliores. Timuit enim ne, si plus quam par esset eos æcuisset, resillirent.

4. *Quos Paulus increpare intenderit. Dives ex aliorum jactura dives efficitur.* — Hæc autem existimemus non illis solis, sed nunc quoque dicta esse omnibus, qui eodem morbo laborant, et quorum vita est corrupta. Non enim ii solum qui mala habent dogmata, sed ii etiam qui gravibus tenentur peccatis, sunt ebrii et desipiunt. Quamobrem illis quoque dictum fuerit illud, *Evigilate seu expergiscimini;* et maxime iis qui sunt gravati veterno avaritiæ, iis qui improbe rapiunt. Est enim bona rapina, nempe rapina cælorum quæ nihil lædit. Nam in pecuniis quidem nequit fieri ut quispiam evadat dives, nisi alius prius factus sit pauper; in spiritualibus autem non ita est, sed totum contrarium: fieri non potest ut quispiam fiat dives, nisi alterum fecerit opulentum: etenim si nemini profueris, non poteris effici opulentus. Nam in corporalibus quidem erogatio efficit diminutionem; in spiritualibus autem erogatio operatur abundantiam, et non impertiisse, hoc multam conficit paupertatem et infert ultimum supplicium. Hoc autem ostendit is qui infodit talentum. Etenim qui rationem habet sapientiæ, et alii impertiit, auget copias, ut qui multos fecerit sapientes: qui autem domi abscondit, seipsum privavit copiis, ut qui non paravit multorum utilitatem. Rursus qui alia habet dona, si multos curaverit, amplificavit donationem: et nec erogatione fuit ipse exinanitus, et multos implevit spirituali donatione. Et in omnibus spiritualibus firma et stabilis permanet hæc regula. Ita etiam in regno, qui sui regni multos reddit participes, hac rursus ratione eo ipse magis fruatur: qui autem nullum studet habere socium ac participem, ipse quoque excidet a magnis illis bonis. Si enim sapientia sensilis non consumitur innumerabilibus rapientibus, neque artifex multos efficiens artifices perdit artem: multo magis qui regnum rapit, minus illud non efficiet, sed tunc nobis majores erunt divitiæ, quando multos ad id vocaverimus. Rapiamus ergo ea quæ non consumuntur, sed dum rapiuntur magis abundant: rapiamus ea quæ nullum habent calumniatorem, nullum qui invidet. Etenim si auri locus esset perennem habens fontem scaturientem, et eo magis afflueret, quo magis exhauriretur; alius autem esset locus habens thesaurum infossum: ex utro velles ditescere? an non ex illo? Est certe perspicuum. Sed ne verbis hoc solum effugamus, quod dictum est cogitate in aere et in sole: ea enim rapiuntur ab omnibus, et omnes implent: sed hæc quidem manent similia, a fruentibus et non fruentibus non diminuta. Quod autem dixi est multo majus. Non enim manet similis spiritualis sapientia, si distribuatur et non distribuatur, sed magis augetur si distribuatur. Si quis autem non ferat ea quæ dicta sunt, sed adhuc rerum ad victum pertinentium affixus sit inopiæ, ea quæ diminuta sunt rapiens; in hoc quoque rursus in memoriam revocet mannæ alimentum, et timeat exemplum supplicii. Quod enim in illo accidebat, hoc etiam videre licet in iis qui nunc superabundant.

αὐτῶ ἀντίδοσις τὸ ποιῆσαι τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ. Ὅσοι καὶ ὅταν λέγη, *Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλικιώτεροι ἐσμέν ἐν Χριστῷ μόνον, ἐλθεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν*. κακεῖ πάλιν δι' ἐκείνους, ὥστε τῷ φόβῳ τῆς ἀθλιότητος ταύτης κατασεῖσαι αὐτῶν τὴν ἀπιστίαν τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ πρὸς τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν συγκαταβαίνων, οὕτω φησί. Καὶ γὰρ ὁ μέγας μισθός, τὸ ἀρέσκειν διαπαντός τῷ Χριστῷ^α καὶ χωρὶς τῆς ἀντιδόσεως, μέγιστη ἀμοιβὴ τὸ δι' αὐτὸν κινδυνεύειν. *Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, φάγωμεν καὶ πίωμεν^α αὐριοὶ γὰρ ἀποθνήσκομεν*. Τοῦτο λοιπὸν τὸ βῆμα καὶ κωμωδούντος ἐστὶ. Διὸ οὐδὲ οἰκωθεν αὐτὸ παρήγαγεν, ἀλλὰ τὸν προφήτην ἐπέστησε τὸν μεγαλοφωνώτατον Ἰσαΐαν, ὃς περὶ τινῶν ἀπληγητῶν διαλεγόμενος καὶ ἀπεγνωσμένων, ἔλεγε ταῦτα τὰ βήματα· *Οἱ σφάζοντες μόσχους, καὶ θύοντες πρόβατα, ὥστε φαγεῖν κρέα καὶ πιεῖν οἶνον· οἱ λέγοντες· Φάγωμεν καὶ πίωμεν αὐριοὶ γὰρ ἀποθνήσκομεν*. Ἀνακαλυμμένα ταῦτά ἐστιν εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαώθ· καὶ οὐκ ἀφροθῆσται ὑμῖν· ἡ ἀμαρτία αὐτῆ, ἕως ἂν ἀποθάνητε. Εἰ δὲ τότε συγγνώμης ἦσαν ἀπεστερημένοι οἱ ταῦτα λέγοντες, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς χάριτος. Εἶτα ἵνα μὴ τραχύτερον ποιῆσῃ τὸν λόγον, οὐκ ἐπὶ πολὺ τῇ εἰς ἄποπον ἀπαγωγῇ ἐπιμένει, ἀλλὰ πάλιν ἐπὶ παραίνεσιν τρέπει τὸν λόγον, λέγων· *Μὴ πλανᾶσθε, φθείρουσιν ἡθῆ χρηστὰ ὄμιλοι κακαί*. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν αὐτῶν καθαπτόμενος ὡς ἀνοήτων· χρηστὰ γὰρ ἐνταῦθα εὐφήμως τὰ εὐεξαπάτητα ἐκάλεσεν· ὁμοῦ δὲ ὡς οἶόν τέ ἐστι καὶ συγγνώμης ὑπὲρ τῶν ἐμπροσθεν αὐτοῖς μεταδιδούς, καὶ τὸ πλέον τῶν ἐγκλημάτων ἀποσκευαζόμενος ἀπ' ἐκείνων καὶ εἰς ἑτέρους μετατιθεῖς, ὥστε καὶ ταύτῃ εἰς μετάνοιαν αὐτοὺς ἐφελκύσασθαι. Ὁ καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ ποιεῖ λέγων· *Ὁ δὲ ταράσσων ὑμᾶς βαστάσει τὸ κρίμα, ὅστις ἂν ᾖ*. Ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε^α ὡς πρὸς μεθύοντας καὶ μαινομένους. Τὸ γὰρ ἄθροον πάντα ἀπὸ τῶν χειρῶν ρίψαι, μεθύοντων καὶ μαινομένων ἦν, τῷ μηκέτι ὄρεῖν ἢ ἐύρω, μηδὲ πιστεύειν οἷς ἐμπροσθεν ὠμολόγησαν. Τί δὲ ἐστὶ, *Δικαίως*; Ἐπὶ συμφέροντι καὶ χρησίμῳ. Ἔστι γὰρ ἀδίκως νῆφειν, ὅταν ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς διεγυμνόμενος τις ᾖ. Καλῶς δὲ καὶ τὸ, *Μὴ ἀμαρτάνετε*, προσέθηκε, δεικνύς ὅτι ἐντεῦθεν αὐτοῖς τὰ σπέρματα τῆς ἀπιστίας. Καὶ πολλὰ τοῦτο αἰνίττεται, ὅτι βίος διεφθαρμένος πονηρὰ τίκει δόγματα· ὡς ὅταν λέγη, *Ρίζα πάντων τῶν κακῶν ἡ φιλαργυρία, ἧς τινες ὀρεγόμενοι, ἀπεκλανθήσαν τῆς πίστεως*. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν πονηρῶ συνειδότες ἑαυτοῖς, καὶ οὐ βουλομένων δοῦναι δίκην, ἀπὸ τοῦ φόβου τούτου καὶ εἰς τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως παραδύπτονται πίστιν· ὥσπερ οὖν οἱ μεγάλα κωποροῦντες καὶ καθ' ἑκάστην αὐτὴν ἐπιθυμοῦσι τὴν ἡμέραν ἰδεῖν. Ἄγνωσιαν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσι· πρὸς ἐντροπήν ὑμῖν λέγω. Ὅρα πῶς πάλιν μετατιθῆσι τὰ ἐγκλήματα εἰς ἑτέρους. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἄγνωσιαν ἔχετε, [383] ἀλλ', Ἄγνωσιαν τινὲς ἔχουσι. Τὸ γὰρ τῇ ἀναστάσει

^α *Legabatur* ταῦτα.

διαπιστεῖν, οὐ σφόδρα εἰδότες ἐστὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν τὴν ἄμαχον καὶ πρὸς πάντα ἄρκοῦσαν. Εἰ γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων τὰ ὄντα ἐποίησε, πολλῶ μᾶλλον τὰ διαλυθέντα θυνήσεται ἀναστήσαι. Καὶ ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν καθήψατο, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἐκωμώδησεν, εἰς γαστριμαργίαν, εἰς ἀνοιαν, εἰς παραπληξίαν διαβάλλων, παραμυθούμενος τὰ εἰρημένα, φησί· *Πρὸς ἐντροπήν ὑμῖν λέγω*, τουτέστιν, ὥστε διορθῶσαι, ὥστε ἀπαναγαγεῖν, ὥστε αἰσχυνθέντας ὑμᾶς γενέσθαι βελτίους. Δέδοικε γὰρ μὴ πέρα τοῦ δέοντος τεμῶν, ἀποσκιρτῆσαι ποιῆσῃ.

δ. Ταῦτα δὲ μὴ πρὸς ἐκείνους εἰρῆσθαι νομιζόμενον, ἀλλὰ καὶ νῦν εἰρῆσθαι πρὸς ἅπαντας τοὺς τὰ αὐτὰ νοσοῦντας, καὶ τοὺς βίον διεφθαρμένον ἔχοντα. Καὶ γὰρ οὐχ οἱ τὰ πονηρὰ δόγματα ἔχοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀμαρτίας κατεχόμενοι χαλεπαῖς, μεθύουσι τε καὶ παραπαίουσι. Διὸ καὶ πρὸς αὐτοὺς ἂν λεχθεῖ δικαίως τὸ, Ἐκνήψατε, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς τῷ κάρῳ τῆς πλεονεξίας βεβαρημένους, τοὺς κακῶς ἀρπάζοντας. Ἔστι γὰρ ἀρπαγὴ καλὴ ἡ τῶν οὐρανῶν ἀρπαγὴ, ἡ μηδὲν βλάπτουσα. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς χρήμασιν οὐκ ἐστὶν ἕτερον γενέσθαι πλούσιον, μὴ ἐτέρου πρότερον γενομένου πένητος· ἐπὶ δὲ τῶν πνευματικῶν οὐκ ἐνὶ τούτῳ, ἀλλὰ τούναντιον ἅπαν, οὐκ ἐστὶ τινὰ γενέσθαι πλούσιον, μὴ ἕτερον ποιήσαντα εὐπορον· ἂν γὰρ μηδὲνα ὠφελήσῃς, οὐ δυνήσῃ γενέσθαι εὐπορος. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς σωματικοῖς ἡ μετὰδοσις μείωσιν ποιεῖ· ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς ἡ μετὰδοσις πλεονασμὸν ἐργάζεται, καὶ τὸ μὴ μεταδοῦναι, τοῦτο πολλὴν πένιν κατασκευάζει, καὶ κόλασιν ἐσχάτην ἐπάγει. Καὶ δείκνυσιν τοῦτο ὁ τὸ τάλαντον κατορύξας. Καὶ γὰρ ὁ λόγον ἔχων σοφίας, μεταδοὺς ἐτέρῳ, ἠύξησε τὴν περιουσίαν, πολλοὺς ποιήσας τοὺς σοφοὺς· οἴκοι δὲ κατακρύψας, ἀπεστέρησεν ἑαυτὸν τῆς περιουσίας, οὐ κτησάμενος τὴν τῶν πολλῶν ὠφέλειαν. Πάλιν ὁ χάρισμα ἔχων ἕτερα, πολλοὺς ἱασάμενος ἐξέτεινε τὴν δωρεάν· καὶ οὐτε αὐτὸς ἐξεκωνώθη τῇ μεταδόσει, καὶ πολλοὺς ἐτέρους ἐνέπλησε τῆς πνευματικῆς δωρεᾶς. Καὶ ἐπὶ πάντων τῶν πνευματικῶν ἀκίνητος οὗτος ὁ κανὼν διαμένει. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας, ὁ μὲν κοινωνοὺς πολλοὺς κατασκευάζων ἑαυτῷ τῆς βασιλείας, ταύτῃ μειζόνως αὐτῆς ἀπολαύσεται πάλιν· ὁ δὲ μηδὲνα σπουδάζων λαθεῖν κοινωνόν, καὶ αὐτὸς ἐκπεσεῖται τῶν πολλῶν ἀγαθῶν ἐκείνων. Εἰ γὰρ ἡ σοφία ἡ αἰσθητὴ οὐ δαπανᾶται, μυρίων ἀρπαζόντων, οὐτε ὁ τεχνίτης πολλοὺς τοὺς τεχνίτας ποιῶν ἀπόλλυσι τὴν τέχνην, πολλῶ μᾶλλον ὁ τὴν βασιλείαν ἀρπάζων ἐλάττονα οὐκ ἐργάζεται, ἀλλὰ τότε πλείων ἐστὶ ὁ πλοῦτος ἡμῖν, ὅταν πολλοὺς ἐπὶ τοῦτο καλῶμεν. Ἀρπάσωμεν τοίνυν τὰ μὴ ἀναλισκόμενα, ἀλλὰ πλεονάζοντα ἐν τῷ ἀρπάζεσθαι· [384] ἀρπάσωμεν τὰ μηδὲνα ἔχοντα συκοφάντην, μηδὲνα βάσκανον. Καὶ γὰρ εἰ χρυσοῦ τόπος ἦν πηγὴν ἔχων ἀναδύζουσαν ἀέναον, καὶ τοσοῦτον πλέον ἐπέβρει, ὅση πλέον ἐξηγνέτετο, ἕτερος δὲ τόπος ἦν θησαυρὸν ἔχων κατορωρυγμένον, πόθεν ἂν ἠθέλησας πλουτεῖν; οὐχὶ ἐκεῖθεν; Δῆλον. Ἄλλ', ἵνα μὴ λόγῳ τούτῳ μόνον ἀναπλάσωμεν, λογίσασθε ἐπὶ τοῦ ἀέρος τὸ εἰρημένον καὶ

ἐπὶ τοῦ ἡλίου· ταῦτα γὰρ ἀρπάζεται παρὰ πάντων, και πάντας πληροὶ ἄλλα ταῦτα μὲν, και ἀπολαύοντων και μὴ ἀπολαύοντων, ὅμοια μένει μὴ ἐλαττούμενα. Ὁ δὲ ἐγὼ εἶπον, πολλῶ μείζον ἐστίν. Οὐ γὰρ ὁμοία μένει ἡ πνευματικὴ σοφία διαδιδόμενη και μὴ διαδιδόμενη, ἀλλ' αὖξεται μᾶλλον διαδιδόμενη. Εἰ δὲ τις οὐκ ἀνέχεται τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ἐπὶ τῆ τῶν βιωτικῶν προστέθηκε πενία ἀρπάζων τὰ ἐλαττούμενα. κἀν τούτῳ πάλιν ἀναμιμνησκέσθω τῆς τροφῆς τοῦ μάννα, και φοβείσθω τὸ παράδειγμα τῆς κολάσεως. Ὅπερ γὰρ ἐπ' ἐκείνης συνέβαινε, τοῦτο και ἐπὶ τῶν πλεονεκτούντων νῦν ἐκθαίρον ἐστίν ἰδεῖν. Τί δὲ τότε συνέβαινε; Σκώληκες ἐβρουον ἀπὸ τῆς πλεονεξίας.

Τοῦτο και νῦν γίνεται ἐπὶ τούτων. Τὸ μὲν γὰρ μέτρον τῆς τροφῆς τὸ αὐτὸ ἅπασιν· μίαν γὰρ πληροῦμεν γαστέρα· ἡ δὲ κόπρος παρὰ σοὶ πλείων τῷ τρυφῶντι. Καὶ καθάπερ ἐκεῖ ἐν ταῖς οἰκίαις οἱ τὸ πλεόν τοῦ νενομισμένου συλλέγοντες, οὐ μάννα συνήγον, ἀλλὰ σκώληκας πλείους και σηπεδόνα· οὕτω δὴ και ἐν τῇ τρυφῇ και ἐν τῇ πλεονεξίᾳ, οὐ τροφήν πλείονα, ἀλλὰ φθορὰν πλείονα συνάγουσιν οἱ γαστριζόμενοι και μεθύοντες. Ἄλλ' ὅμως τοσοῦτῳ χεῖρους ἐκείνων οἱ νῦν, ὅσῳ ἐκείνοι μὲν ἅπαρ παθόντες τοῦτο, ἐσωφρονίσθησαν· οὗτοι δὲ καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὸν σκώληκα τοῦτον ἐκείνου πολλῶ χαλεπώτερον εἰς τὰς οἰκίας τὰς αὐτῶν εἰσάγοντες, οὔτε αἰσθάνονται, οὔτε κορέννυνται. Ὅτι γὰρ ταῦτα ἐκείνοις εἴκοι κατὰ τὸν τῆς ματαιοπονίας λόγον (τῇ γὰρ τιμωρὶς πολλῶ ταῦτα χαλεπώτερα), ἐντεῦθεν σκόπει. Τίνι γὰρ διαφέρει ὁ πλοῦσιος τοῦ πένητος; οὐχ ἐν σῶμα περιβάλλει; οὐ μίαν τρέφει γαστέρα; τίνοι οὖν πλεονεκτεῖ; Ταῖς φροντίσι, τῷ δαπανᾶσθαι, τῷ παρακούειν Θεοῦ, τῷ διαφθεῖρειν τὴν σάρκα, τῷ λυμᾶνεσθαι τὴν ψυχὴν. Ταῦτα γὰρ ἐστίν, οἷς πλεονεκτεῖ τὸν πένητα· ὡς εἰ γε πολλοὺς ἐπλήρου γαστέρας, τάχα τι και λέγειν εἶχεν, οἶον ὅτι πλείων ἡ χρεῖα, και μείζων ἡ τῆς δαπάνης ἀνάγκη. Ἄλλὰ και νῦν ἔχουσι, φησὶν, εἰπεῖν, ὅτι πολλὰς πληροῦσι, τὰς τῶν οἰκετῶν, τὰς τῶν θεραπαινίδων. Ἄλλ' οὐ χρεῖας ἔνεκον, οὐδὲ φιλανθρωπίας τοῦτο γίνεται, ἀλλὰ τύφου μόνον. ὅθεν οὐδ' ἀν' ἀνάσχοιτό τις τῆς ἀπολογίας αὐτῶν.

ε'. Διὰ τί γὰρ πολλοὺς ἔχει οἰκέτας; Ὅπερ γὰρ ἐν ἱματίοις τὴν χρεῖαν διώκειν δεῖ μόνον, και ἐν τραπεζῇ, οὕτω και ἐν οἰκέταις. Τίς οὖν ἡ χρεῖα; Οὐκ ἐστίν οὐδεμία. Καὶ γὰρ ἐνὶ τὸν ἕνα χρῆσθαι δεσπότην οἰκέτη μόνον ἔχρῃν· μᾶλλον δὲ και δύο και τρεῖς δεσπότης ἐνὶ οἰκέτῃ. Εἰ δὲ βαρὺ τοῦτο, ἐνόησον τοὺς οὐδὲ ἕνα ἔχοντας, και εὐκολωτέρας ἀπολαύοντας θεραπείας· και γὰρ αὐτάρκεις τῇ διακονίᾳ τῇ αὐτῶν ἐποίησεν ὁ Θεὸς, μᾶλλον δὲ και τῇ τοῦ πλησίον. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἀκουε Παύλου λέγοντος· *Ταῖς χρεῖαις μου, και [385] τοῖς οὐσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐταί.* Εἶτα ὁ μὲν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος και τῶν οὐρανῶν ἄγιος οὐκ ἠσχύνετο μυριοῖς ὑπηρετῶν· σὺ δὲ, εἰ μὴ πολλὰς περιφέρεις ἀνδραπόδων ἀγέλας, αἰσχρὸν εἶναι νομίζεις, οὐκ εἰδὼς ὅτι τοῦτο μὲν οὖν μάλιστα ἐστὶ τὸ κατασχύνόν σε; Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο και χεῖρας ἡμῖν ἔδωκεν ὁ Θεὸς και

πόδας, ἵνα μὴ δεώμεθα οἰκετῶν. Οὐδὲ γὰρ χρεῖας ἔνεκεν τὸ τῶν δούλων ἐπεισῆχθη γένος, ἐπεὶ μετὰ τοῦ Ἀδάμ ἐπλάσθη ἄν και δούλος· ἀλλ' ἀμαρτίας ἐστὶ τὸ ἐπιτίμιον, και τῆς παρακοῆς ἡ κόλασις. Ὁ δὲ Χριστὸς παραγενόμενος, και τοῦτο ἔλυσεν· *Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐστὶ δούλος οὐδὲ ἐλευθερος.* Ὅστε οὐκ ἀναγκαῖον τὸ δούλον ἔχειν· εἰ δὲ και ἀναγκαῖον, ἕνα που μόνον, ἢ τὸ πολὺ δεύτερον. Τί βούλεται τὰ σμήνη τῶν οἰκετῶν; Καθάπερ γὰρ οἱ προβατοπῶλαι και οἱ σωματοκάπηλοι, οὕτως ἐν βλαναίῳ, οὕτως ἐν ἀγορᾷ περιλάσιν οἱ πλουτοῦντες. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲν ἀκριβολογοῦμαι· ἔστω σοι και δεύτερος οἰκέτης· εἰ δὲ πολλοὺς συνάγεις, οὐ φιλανθρωπίας ἔνεκεν τοῦτο ποιεῖς, ἀλλὰ θρυπτόμενος· ἐπεὶ, εἰ κηδόμενος, μηδένα εἰς διακονίαν ἀπασχολήσης τὴν σὴν, ἀλλ' ἀγοράσας, και τέχνας διδάξας ὥστε ἀρκεῖν ἑαυτοῖς, ἀφες ἐλευθέρους. Ὅταν δὲ μαστίγῃς, ὅταν δεσμεύῃς, οὐκέτι φιλανθρωπίας τὸ ἔργον. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι φορτικός εἰμι τοῖς ἀκούουσιν· ἀλλὰ τί πάθω; Εἰς τοῦτο κείμαι, και οὐ πύσομαι ταῦτα λέγων, ἄν τε γένηται τι πλεόν, ἄν τε μηδέν. Τί γὰρ σοι βούλεται τὸ σοβεῖν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς; μὴ γὰρ μεταξὺ θηρίων περιπατεῖς, ὅτι ἀπελαύνεις τοὺς ἐντυγχάνοντας; Μὴ φοβηθῆς· οὐδεὶς δάκνει τῶν προσιόντων, και πλησίον σοι βαδίζόντων. Ἄλλ' ὕβριν ἡγῆ τὸ μετὰ πάντων συμβαδίζειν; Καὶ πόσης ταῦτα μανίας, πόσης τερατωδεῖας, τὸν μὲν ἵππον πλησίον ἐπόμενον μὴ νομίζειν φέρειν ὕβριν, ἀνθρωπον δὲ, εἰ μὴ ἀπὸ μυρίων ἐλαύνοιτο σταδίων, κατασχύνειν ἡγεῖσθαι; Τί δὲ και παιδὰς βαδούχους ἔχεις, ὡς δούλοις κεχρημένους τοῖς ἐλευθέροις, μᾶλλον δὲ αὐτὸς πρᾶντὸς ἀτιμότερον οἰκέτου ζῶν; και γὰρ παντὸς εὐτελέτερος οἰκέτου ὁ τοσοῦτον περιφέρων τύφον. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ὄφονται τὴν δυντὴς ἐλευθερίαν οἱ τῷ χαλεπῷ τούτῳ καταδουλωσαντες ἑαυτοὺς πάθει. Εἰ γὰρ ἀπελαύνειν βούλει και σοβεῖν, μὴ τοὺς προσιόντας, ἀλλὰ τὸν τύφον ἀπέλασον· μὴ διὰ τοῦ παιδός, ἀλλὰ διὰ σεαυτοῦ· μὴ τῇ μάλιστα ταύτῃ, ἀλλὰ τῇ πνευματικῇ. Νῦν μὲν γὰρ σου ὁ παῖς ἀπελαύνει τοὺς συμβαδίζοντας, σὲ δὲ ἄνωθεν ἡ ἀπόνοια αἰσχρότερον, ἢ οἰκέτης τὸν πλησίον. Ἄν δὲ ἀπὸ τοῦ ἵππου καταθᾶς, ἐλάσης αὐτὴν διὰ τῆς ταπεινοφροσύνης, ὑψηλότερον καθεθῆ και ἐν μείζονι σεαυτὸν καταστήσεις τιμῇ, οὐδὲν τοῦ παιδός εἰς τοῦτο δεόμενος. Ὅταν γὰρ μέτριος γενόμενος χαμαὶ βαδίζῃς, ἐπὶ τοῦ ὄχηματος καθεθῆ τῆς ταπεινοφροσύνης τοῦ μέχρι τῶν οὐρανῶν σε ἀνάγοντος, τοῦ πτηνοῦς ἔχοντος ἵππους· ἄν δὲ ἀποπεσὼν ἐκείνου, εἰς τὸ τῆς [386] ἀλαζονείας μεταθῆς, τῶν χαμαὶ συμμένων ἐρπετῶν οὐδὲν ἄμεινον διάκεισαι, ἀλλὰ και ἀθλιώτερον πολλῶ και ἐλεεινότερον. Τοὺς μὲν γὰρ ἡ τοῦ σώματος πῆρωσις οὕτω καταναγκάζει σύρεσθαι, σὲ δὲ ἡ τῆς ἀλαζονείας νόσος. Καὶ γὰρ Πᾶς ὁ ὄψων ἑαυτὸν, φησὶ, *ταπεινωθήσεται.* Ἰν' ὧν μὴ ταπεινωθῶμεν, ἀλλὰ ὑψωθῶμεν, ἐπὶ τὸ ὕψος ἔλθωμεν ἐκεῖνο. Οὕτω γὰρ και ἀνάπαυσιν εὐρήσομεν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν κατὰ τὸν θεῖον χρησμὸν, και τῆς ἀληθοῦς και ὑψηλοτάτης ἐπιτευξόμεθα τιμῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χόριτι και φιλανθρωπία, και τὰ ἐξῆς.

Quid autem tunc accidebat? Ex eo quod superabundabat, scatebant vermes.

Deliciarum fructus corruptio est. — Hoc quoque nunc in his experimur. Alimenti enim mensura eadem est omnibus; uam enim ventrem implemus: apud te autem, qui expleris deliciis, est plus stercoreis. Et sicut illic in domibus qui plus colligebant, quam erat constitutum, non manna congregabant, sed plures vermes et putredinem: ita etiam in deliciis et in superabundantia non plus alimenti, sed plus corruptionis congregant qui ventri indulgent et inebriantur. Sed tamen qui nunc sunt, tanto sunt illis pejores, quod illi quidem hoc semel passi, castigati sint et sibi temperarint; isti autem quotidie hunc vermem illo multo graviorem, in domos suas introducentes, neque sentiunt neque satiantur. Nam quod hæc illis sint similia, quod ad inanis laboris attinet rationem (supplicio enim hæc sunt multo graviora), hinc considera. In quo enim differt dives a paupere? nonne unum induit corpus, nonne unum alit ventrem? in quo ergo plus abundat? In sollicitudinibus, in consumendo, in eo quod Deo non pareat et obediat, in eo quod carnem corrumpat, in eo quod animæ exitium afferat. Hæc enim sunt ea, in quibus plus habet quam pauper. Nam si multos impleat ventres, haberet fortasse aliquid quod diceret, nempe pluribus esse opus, et sumptus majorem esse necessitatem. At nunc quoque, inquit, habent quod dicant, quod plures impleant ventres, nempe famulorum et ancillarum. Sed non ex necessitate neque propter benignitatem et humanitatem hoc fit, sed solum propter fastum et superbiam: unde nec admitti potest.

5. *Servorum multitudo vituperatur. Contra eos qui cum famulorum agmine incedunt.* — Cur enim multos habet ministros? Sicut enim in vestibus et in mensa solus usus est attendendus, ita etiam in ministris. Quis est ergo usus? Nullus penitus: uno enim famulo uam dominum solum uti oporteret, vel potius duos et tres dominos uno famulo. Si autem hoc est grave, cogita eos qui nullum habent, faciliorem autem et expeditiorem fruuntur ministerio: Deus enim fecit eos qui sufficerent suo, imo vero et proximi ministerio. Si autem non credis, audi Paulum dicentem: *Necessitatibus meis, et iis qui mecum sunt, ministrarunt hæc manus (Act. 20. 34).* Siccine totius quidem orbis doctor et dignus cælis non erabescerat ministrare innumerabilibus; tu autem turpe esse ducis, si non circumferas multos greges mancipiorum, nesciens quidem hoc esse quod te maximo afficit dedecore? Propterea enim dedit nobis Deus et manus et pedes, ne opus haberemus famulis. Neque enim eo, quod esset opus, introductum fuit genus famulorum; nam alioqui cum Adamo creatus fuisset famulus; sed est poena peccati et multa inobedientiæ. Christus autem

cum advenisset, hoc quoque solvit: *Nam in Christo Jesu non est servus neque liber (Galat. 3. 28).* Quamobrem non est necesse habere servum: si autem necesse est, unum, aut plurimum duos. Quid sibi volunt examina ministrorum? Nam sicut qui vendunt oves et qui corpora cauponantur; ita in balneo, ita in foro procedunt et obeunt divites. Sed summo jure non ago: sit tibi etiam secundus minister: si autem multos congregas, non hoc facis benignitatis et humanitatis causa, sed tuis serviens deliciis. Nam si hoc facis eorum curam gerens, in tuo ministerio neminem occupes, sed cum emeris et artes docueris ut sibi sufficiant ad victum parandum, eos manumitte. Cum autem flagris cædas, cum in vincula conjicias, non est utique opus hoc humanitatis. Et sciō quidem me esse molestum auditoribus: sed quid agam? In hoc positus sum, neque cessabo hæc dicere, sive quid profecero sive non. Quid enim sibi vult in foro superbe incedere? num inter feras ambulas, quod obvios expellas? Ne timeas; nullus te mordet eorum qui accedunt, et prope te gradiuntur. At injuriam existimas simul incedere cum omnibus? Et quam est hoc insanum, quam prodigiosum, equum quidem prope sequentem non existimare afferre injuriam; hominem autem, nisi multis abigatur stadiis, putare dedecore afficere? Quid vero famulos habes lictores, liberis utens tamquam servis; imo vero ipse quovis servo vivens ignominiosius? est enim quovis servo villior et ignominiosior qui tantum circumfert fastum. Propterea nec veram videbunt libertatem, qui se huic gravi animi vitio manciparunt. Si enim vis expellere, superbeque et magnifice incedere, non accedentes, sed fastum expelle; non per famulum, sed per teipsum; non hoc flagello, sed spiritali. Nam nunc quidem famulus tuus expellit eos qui tecum incedunt; te autem ab alto arrogantia pellit turpius, quam famulus proximum. Si autem ab equo descendens eam abegeris per humilitatem, altius sedebis et in majori honore teipsum constitues, ad hoc non opus habens famulo. Quando enim modestus humi incedes, sedebis in curru humilitatis, qui te in cælum tollit, qui equos habet alatos: sin autem ab illo cecideris, et in arrogantiae currum transieris, nihilo melius afficeris quam serpentes humi repentes, imo vero multo villius et miserabilius. Nam illos quidem sic reptare cogit mutilatio corporis, te autem morbus arrogantiae. *Omnis enim qui se extollit, inquit, humiliabitur (Math. 23. 12).* Ne ergo humiliemur, sed extollamur, veniamus ad illam altitudinem. Sic enim inveniemus nostris animis quietem, convenienter divino oraculo, verumque et altissimum honorem consequemur: quem detur nobis omnibus assequi, gratia et benignitate, etc.

HOMILIA XLI.

CAP. 15. v. 35. *Sed dicet aliquis : Quomodo resurgunt mortui? quali autem corpore veniunt? 36. Insiptens, tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur.*

1. Cum ubique mitis et humilis sit Apostolus, hic acriori utitur oratione, propter absurditatem eorum qui contradicebant. Neque tamen est hoc contentus, sed et rationes adducit et exempla, ea ratione etiam quemque valde contentiosum reprimens. Et superius quidem dicit : *Quoniam per hominem mors, et per hominem resurrectio* : hic vero solvit objectionem quæ fiebat a gentibus. Vide autem rursus quomodo dimi- nuat vehementiam reprehensionis. Non dixit enim, *Sed fortasse dicetis ; sed eum qui contradicit posuit indefinite, ne libere et acriore utens oratione, audito- res valde percelleret. Ponit autem duas dubitatio- nes, modi resurrectionis et qualitatis corporum. De utrisque enim dubitabant dicentes : Quomodo susci- tatur id quod est dissolutum? et, Quo corpore veniunt? Quid est autem, Quo corpore? Nempe hoc quod interi- rit, quod periit, an aliquo alio? Deinde ostendens quod non quærant ea, de quibus dubitatur, sed ea quæ in confesso sunt, acrius occurrit dicens : *Insi- piens, tu quod seminas, non vivificatur, nisi mortuum fuerit.* Quod nos quoque solemus facere erga eos qui contradicunt iis de quibus constat. Et cur non sta- tim confugit ad Dei potestatem? Quoniam disserit cum infidelibus : nam quando verba facit apud fide- les, non admodum opus habet ratiociniis. Quam- obrem cum alibi dixisset, *Transfigurabit corpus humi- litatis vestræ, ut sit configurata corpori claritatis suæ (Philipp. 3. 21)*, et ostendisset aliquid amplius quam sit resurrectio ; non posuit exempla, sed pro omni demonstratione Dei potestatem adduxit in medium, addens et dicens : *Secundum operationem ejus qui possit subjicere sibi omnia.* Hic autem ratiocinia ponit. Nam quoniam hoc confirmavit ex Scripturis, hæc quoque addit ex abundantia erga eos qui non parent Scripturis, et dicit : *Insiptens, tu quod seminas.* Hoc est, Apud te ipsum horum habes probationem, per ea quæ facis quotidie, et adhuc ambigis? Propterea te voco insipientem, quod ignores ea quæ a te fiunt quotidie ; et cum ipse sis opifex resurrectionis, de Deo dubitas. Propterea cum magna dixit emphasi, *Tu quod seminas* : tu qui es mortalis et peris. Et vide quomodo utatur dictionibus subjecto argumento con- gruentibus. *Non vivificatur enim, inquit, nisi mor- tuum fuerit.* Propriis enim seminum relictis dictio- nibus, nempe germinat, pullulat, putrescit et dissol- vitur ; adaptavit eas quæ carni nostræ conveniunt, nempe *Vivificatur et Mortuum fuerit*, quod quidem non est proprium seminum, sed corporum. Et non dixit : Postquam mortuum fuerit, vivit ; sed, quod est majus, propterea vivit, quoniam moritur. Vides quod, sicut frequenter dico, orationem semper ver- tat in contrarium. Quod enim illi non resurgendi statuebant esse indicium, hoc facit esse certam re-*

surgendi demonstrationem : dicebant enim non re- surgere, quoniam est mortuum. Quid autem opponit ille? Atqui si non esset mortuum, non resurrexisset : et propterea resurgit, quoniam est mortuum. Sicut enim Christus apertius id ipsum ostendit, dicens, *Granum frumenti, si cadens in terram non mortuum fuerit, ipsum solum manet : sin autem mortuum fuerit, multum fructum affert (Joan. 12. 24)* : illinc etiam Paulus trahens exemplum, non dixit : Non vivit, sed, *Non vivificatur* ; rursus Dei assumens potesta- tem, et ostendens quod non natura terræ, sed ipse universum operatur. Et cur non adduxit in medium id quod erat convenientius et magis proprium, se- men, inquam, humanum? nam ortus quoque noster incipit a corruptione sicut et frumenti. Quoniam non sunt hæc paria, sed hoc est majus. Quærit enim ali- quid integrum, quod corrumpatur ; illud autem pars erat : quamobrem hoc affert in medium. Alioquin autem illud quidem procedit a vivente, et in ven- trem incidit viventem : hic autem non in carnem, sed in terram sementis dejicitur, et in eam dissolvitur, sicut corpus mortuum. Quamobrem hac quoque ra- tione erat exemplum convenientius. 37. *Et qui semi- nat, non corpus quod futurum est seminat.* Nam quæ prius quidem dicta sunt, spectant ad dicendum quo- modo resurgant ; hoc autem ad dubitandum cum quali corpore veniant. Quid est autem, *Non corpus quod futurum est seminas?* Non spicam integram, non frumentum recens. Hic enim non amplius ad resur- rectionem spectat oratio, sed ad modum resurrectio- nis, cujusmodi est corpus quod est resurrecturum : nempe, an tale, an melius et clarior ; et ab eodem exemplo sumit utrumque, ostendens quod id sit re- surrecturum multo melius.

2. *Contra hæreticos qui dicebant aliud corpus resur- gere.* — Sed hæretici nihil horum intelligentes insultant, et dicunt : Alterum corpus cadit, et alterum resurgit. Quomodo ergo resurrectio? ejus enim quod cecidit, est resurrectio. Ubi est autem admirabilis illa et quæ opinionem superat adversas mortem vi- ctoria, si aliud cadit et aliud resurgit? neque enim illa utique cernetur reddidisse captivum quod accepit. Quomodo autem iis quæ dicta sunt convenerit exem- plum? non enim alia quidem seminatur essentia, alia autem resurgit, sed eadem melior. Sed neque Chris- tus idem corpus suscepit, qui fuit primitiæ resur- gentium ; sed, secundum vos, illud quidem abjecit, etiamsi nihil peccasset, accepit autem aliud. Unde ergo aliud? nam hoc quidem ex virgine, illud autem unde? Viden' ad quantam absurditatem devoluta est oratio? Cur enim ostendit figuras et vestigia clavo- rum? annon hoc volens ostendere, illud ipsum esse quod cruci fuit affixum, et ipsum resurrexisse? Quid sibi vult quoque figura Jonæ? non enim alius quidem fuit absorptus, alius autem in terram ejectus Jonas. Quid etiam dicebat, *Solvite templum hoc, et in tribus*

ΟΜΙΛΙΑ ΜΑ'.

Ἄλλ' ἐρεῖ τις, Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποῖω δὲ σώματι ἔρχονται; Ἄφρον, σὺ δ' σπείρεις, οὐ ζῶοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ.

α'. Ἡμερος ὢν σφόδρα καὶ ταπεινὸς ὁ Ἀπόστολος πανταχοῦ, ἐνταῦθα καὶ πληκτικώτερον τῷ λόγῳ κέχρηται διὰ τὴν ἀτοπίαν τῶν ἀντιλεγόντων. Οὐ μὴν ἀρκεῖται τούτῳ, ἀλλὰ καὶ λογισμοὺς καὶ παραδείγματα τίθει, καὶ τὸν σφόδρα φιλόνοιον ταύτη χειρούμενος. Καὶ ἀνωτέρω μὲν φησιν· Ἐπειδὴ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἡ ἀνάστασις· ἐνταῦθα δὲ ἀντίθεσιν λύει παρ' Ἑλλήνων εἰσαγομένην. Καὶ ὄρα πῶς· πάλιν ὑποτέμεται τὸ σφοδρὸν τῆς διαβολῆς. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖτε, ἀλλ' ἀδιόριστον τέθεικε τὸν ἀντιλέγοντα, ἵνα μετὰ ἀδείας καταφορικῶς χρώμενος τῷ λόγῳ, μὴ σφόδρα πλήξῃ τοὺς ἀκούοντας· καὶ τίθεισι δύο τὰς ἐπαπορήσεις, τοῦ τρόπου τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ποιότητος τῶν σωμάτων. Καὶ γὰρ περὶ ἀμφοτέρων ἠπόρουσαν λέγοντες· Πῶς ἐγείρεται τὸ διαλυθὲν; καὶ, Ποῖω σώματι ἔρχονται; Τί δὲ ἐστὶ, Ποῖω σώματι; Οἶον τούτῳ τῷ φθαρῆντι, τῷ ἀπολωλότῳ, ἢ ἐτέρῳ τινί; Εἶτα δεικνύς ὅτι οὐ τὰ ἀμφιβαλλόμενα ζητοῦσιν, ἀλλὰ τὰ ὡμολογημένα, ἐθέως πληκτικώτερον ἀπαντᾷ λέγων· Ἄφρον, σὺ δ' σπείρεις οὐ ζῶοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. Ὅπερ καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν ποιεῖν ἐπὶ τῶν τοῖς ὡμολογημένοις ἀντιλεγόντων. Καὶ τίνας ἐνεκεν οὐκ εὐθέως ἐπὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ κατέφυγεν; Ὅτι ἀπίστοις διαλέγεται. Ὅταν μὲν γὰρ πρὸς πιστοὺς αὐτῷ ὁ λόγος ἦ, οὐ σφόδρα δεῖται λογισμῶν. Διόπερ εἰπὼν ἀλλαχοῦ, ὅτι μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ πλεονεξίαν τῆς ἀναστάσεως ἐνδειξάμενος, οὐ τέθεικε παραδείγματα, ἀλλ' ἀνελί πάσης ἀποδείξεως τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν εἰς μέσον ἤγαγε προσθεὶς καὶ εἰπὼν, Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτόν καὶ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα. Ἐνταῦθα δὲ καὶ λογισμοὺς κινεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῶν Γραφῶν αὐτὸ κατεσκευάσασε, καὶ ταῦτα προστίθεισιν ἐκ περιουσίας λοιπὸν πρὸς τοὺς οὐ πειθόμενους [387] ταῖς Γραφαῖς, καὶ φησιν· Ἄφρον, σὺ δ' σπείρεις. Τουτέστι, Παρὰ σαυτοῦ τὴν ἀπίδειξιν ἔχεις τούτων, δι' ὧν πράττεις καθ' ἐκάστην ἡμέραν, καὶ ἀμφιβάλλεις ἐτι; Διὰ ταυτά σε ἄφρονα καλῶ, ὅτι τὰ καθ' ἡμέραν ὑπὸ σοῦ γινόμενα ἄγνοεῖς, καὶ αὐτὸς δημιουργὸς ἀναστάσεως ὢν περὶ Θεοῦ ἀμφιβάλλεις. Διὸ σφόδρα ἐμφαντικῶς εἶπε, Σὺ δ' σπείρεις, σὺ ὁ θνητὸς καὶ ἀπολλύμενος. Καὶ ὄρα πῶς ταῖς λέξεσιν οικειῶς τῇ ὑποκειμένη κέχρηται ὑποθέσει. Οὐ ζῶοποιεῖται γὰρ, φησίν, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. Τὰς γὰρ οικείας λέξεις τῶν σπερμάτων ἀφείλε, οἷον τὸ βλαστάνει, καὶ φύεται, καὶ σῆπεται, καὶ διαλύεται, τὰς καταλλήλους ἤρμοσε τῇ σαρκὶ τῇ ἡμετέρῃ, τὸ ζῶοποιεῖται καὶ ἀποθάνῃ, ὅπερ οὐ σπερμάτων κυρίως ἐστίν, ἀλλὰ σωμάτων. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Μετὰ τὸ ἀποθανεῖν ζῆ, ἀλλ', ὁ μερίζον ἐστίν, ὅτι διὰ τοῦτο ζῆ, ἐπειδὴ ἀποθνήσκει. Ὅρᾳς ὅτι, ὅπερ ἀεὶ λέγω, εἰς τοῦναντίον ἀεὶ περιτρεῖται· τὸν

• *Legebatur* προτρέπει.

λόγον. Ὁ γὰρ ἐποιοῦντο ἐκεῖνοι τεκμήριον τοῦ μὴ ἀνίστασθαι, τοῦτο τοῦ ἀνίστασθαι ποιεῖται ἀπίδειξιν· καὶ γὰρ ἔλεγον οὐκ ἀνίστασθαι, ἐπειδὴ ἀπέθανε. Τὶ οὖν αὐτὸς ἀντιστρέψας φησί; Καὶ μὴν εἰ μὴ ἀπέθανεν, οὐκ ἂν ἀνέστη· καὶ διὰ τοῦτο ἀνίσταται, ἐπειδὴ ἀπέθανε. Καθὰπερ γὰρ ὁ Χριστὸς σαφέστερον αὐτὸ τοῦτο ἐνδείκνυται λέγων· Ὁ κόκκος τοῦ σίτου, ἐὰν πεσῶν εἰς τὴν γῆν μὴ ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολλὴν καρπὸν φέρει· ἐκεῖθεν καὶ ὁ Παῦλος τὸ παράδειγμα τοῦτο ἐλάκυσας, οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐ ζῆ, ἀλλ', Οὐ ζῶοποιεῖται, πάλιν τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν παραλαμβάνων, καὶ δεικνύς ὅτι οὐχ ἡ τῆς γῆς φύσις, ἀλλ' αὐτὸ, τὸ πᾶν ἐργάζεται. Καὶ τί δήποτε οὐχ ὅπερ οικειώτερον ἦν, τοῦτο ἤγαγεν εἰς μέσον, τὸ σπέρμα λέγω τὸ ἀνθρώπινον; Καὶ γὰρ καὶ ἡ ἡμετέρα γέννησις ἀπὸ φθορᾶς ἄρχεται, ὡσπερ ἡ τοῦ σίτου. Ὅτι οὐκ ἦν ἴσον, ἀλλὰ τοῦτο πλεον. Ὀλόκληρον γὰρ τι ζητεῖ φθειρόμενον, ἐκεῖνο δὲ μέρος ἦν· διόπερ τοῦτο εἰς μέσον ἄγει. Ἄλλως δὲ, ἐκεῖνο μὲν καὶ ἀπὸ ζῶντος πρόεισι, καὶ εἰς ζῶσαν ἐμπίπτει γαστέρα· ἐνταῦθα δὲ οὐκ εἰς σάρκα, ἀλλ' εἰς τὴν γῆν ὁ σπέρμα καταβάλλεται, καὶ εἰς αὐτὴν διαλύεται, καθὰπερ τὸ σῶμα τὸ τεθνηκός. Διὸ καὶ ταύτη οικειώτερον ἦν τὸ ὑπόδειγμα. Καὶ ὁ σπείρων, οὐ τὸ σῶμα τὸ γερνησόμενον σπείρει. Τὰ μὲν γὰρ ἐμπροσθεν εἰρημένα, πρὸς τὸ λέγειν πῶς ἐγείρονται· τοῦτο δὲ, πρὸς τὸ διαπορεῖν ποῖω σώματι ἔρχονται. Τί δὲ ἐστίν, Οὐ τὸ σῶμα τὸ γερνησόμενον σπείρεις; Οὐ στάχυν ὀλόκληρον, οὐδὲ σίτον νέον. Ἐνταῦθα γὰρ οὐκέτι πρὸς τὴν ἀνάστασιν ὁ λόγος, ἀλλὰ πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀναστάσεως, ποταπὸν τὸ σῶμα τὸ μέλλον ἀνίστασθαι, οἷον εἰ τοιοῦτον, ἢ βέλτιον καὶ λαμπρότερον· καὶ ἀμφοτέρα ἀπὸ τῆς αὐτοῦ ὑποδείγματος λαμβάνει, δεικνύς ὅτι πολλῷ βέλτιον.

β'. Ἄλλ' οἱ αἰρετικοὶ μὴδὲν τούτων συνιέντες ἐπιπηδῶσι, καὶ λέγουσιν, ὅτι ἕτερον σῶμα πίπτει, καὶ ἕτερον σῶμα ἀνίσταται. Πῶς οὖν ἀνάστασις; τοῦ γὰρ [388] πεσόντος ἐστὶν ἡ ἀνάστασις. Πού δὲ τὸ θαυμαστόν καὶ παράδοξον κατὰ τοῦ θανάτου νικητήριον, εἰ ἄλλο πίπτει, καὶ ἄλλο ἀνίσταται; οὐκέτι γὰρ φανήσεται ἐκεῖνος ἀποδοῦς ὅπερ ἔλαβεν αἰχμάλωτον. Πῶς δὲ τὸ ὑπόδειγμα ἀρμόσειεν ἂν τοῖς εἰρημένοις; οὐ γὰρ ἄλλη μὲν οὐσία σπείρεται, ἄλλη δὲ ἐγείρεται, ἀλλ' ἡ αὐτὴ βελτίων. Ἔσται δὲ οὐδὲ ὁ Χριστὸς τὸ αὐτὸ σῶμα ἀνειληφώς, ἀπαρχὴ τῶν ἀνισταμένων γενόμενος· ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν ἐκεῖνο μὲν ἔβριψε, καίτοι γε οὐδὲν ἡμαρτηκός, ἕτερον δὲ ἔλαβεν. Πόθεν ἄρα τὸ ἕτερον; τοῦτο μὲν γὰρ ἐκ παρθένου, ἐκεῖνο δὲ πόθεν; Ὅρᾳς εἰς ὅσην ἀτοπίαν ὁ λόγος ἐξεκλήσθη; Διὰ τί γὰρ καὶ τοὺς τύπους δεικνύσει τῶν ἤλων; οὐχὶ τοῦτο ἡ ἀποδείξις θέλων, ὅτι αὐτὸ ἐκεῖνόν ἐστι τὸ ἀνασκολοπισθῆναι, καὶ αὐτὸ πάλιν ἀνέστη; Τί δὲ καὶ ὁ τύπος βούλεται αὐτῷ ὁ τοῦ Ἰωάνη; οὐ γὰρ δήπου ἄλλος μὲν κατεπόθη, ἄλλος δὲ εἰς τὴν γῆν ἐξηνέχθη Ἰωάνης. Τί δὲ καὶ ἔλεγε, Λύσατε τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν; τὸν γὰρ λυόμενον δηλονότι τοῦτον καὶ ἀνέστη. Διὸ καὶ προστέθηκε ὁ εὐαγ-

γελιστής, ὅτι Ἐκείνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Τί οὖν φησιν, Οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις; Τουτέστιν, οὐ τὸν ἀσταχυν· καὶ γὰρ αὐτός ἐστι, καὶ οὐκ αὐτός· αὐτὸς μὲν, ὅτι αὐτὴ ἡ οὐσία· οὐκ αὐτὸς δὲ, ὅτι βελτίων οὗτος, τῆς μὲν αὐτῆς οὐσίας μενούσης, μείζονος δὲ τῆς εὐπρεπείας γινομένης, καὶ καινοῦ τοῦ αὐτοῦ ἀνισταμένου· ἐπειδὴ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲ ἀναστάσεως ἔδει, εἰ μὴ βέλτιον ἀνίστασθαι ἔμελλε. Τί γὰρ καὶ καθήρει τὴν οἰκίαν, εἰ μὴ λαμπροτέραν ἔμελλε οἰκοδομεῖν; Τοῦτο τοίνυν πρὸς τοὺς νομίζοντας τὴν αὐτὴν εἶναι φθορὰν εἶπεν. Εἶτα, ἵνα μὴ ἄλλο τις πάλιν ὑποπτεύσῃ σῶμα ἐντεῦθεν εἰρηθῆσθαι, παραμυθεῖται τὸ ἀνιγμα, καὶ αὐτὸς ἐρμηνεύει τὸ εἰρημένον, μὴ συγχωρῶν τῷ ἀκροατῇ ἄλλαχού περιάγειν τὴν ἔννοιαν τὴν ἐντεῦθεν. Τί τοίνυν δεῖ τῶν ἡμετέρων λόγων; Ἄκουσον αὐτοῦ λέγοντος καὶ ἐρμηνεύοντος τί ἐστίν· Οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις. Εὐθύως γὰρ ἐπήγαγεν, Ἄλλα γυμνὸν κόκκον εἰ τύχοι σίτου, ἢ τινος τῶν τοιούτων σπερμάτων. Τουτέστιν, Οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον· οἷον οὐχ οὕτω περιβεβλημένον, οὐδὲ καλὰ μὴν ἔχοντα καὶ ἀνθήρικας, Ἄλλα γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι σίτου, ἢ τινος τῶν τοιούτων. Καὶ ὁ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε. Ναί, φησίν, ἀλλ' ἐκεῖ τῆς φύσεως τὸ ἔργον ἐστίν. Ποῖας φύσεως, εἰπέ μοι; καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖ τὸ πᾶν ὁ Θεὸς ἐργάζεται, οὐχ ἡ φύσις οὐδὲ ἡ γῆ οὐδὲ ὁ ὑετός. Διόπερ καὶ αὐτὸς ταῦτα δηλῶν, καὶ γῆν καὶ ὑετὸν καὶ ἀέρα καὶ ἥλιον καὶ χεῖρας γεωργικὰς ἀφεις, ἐπήγαγεν, ὅτι· Ὁ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε. Μὴ τοίνυν περιεργάζου μηδὲ πολυπραγμόνει, πῶς καὶ τίνοι τρόπων, ὅταν Θεοῦ δύναιμι καὶ θέλημα ἀκούσης. Καὶ ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. Ποῦ τοίνυν τὸ ἀλλότριον; τὸ γὰρ ἴδιον δίδωσιν. Ὄντε ὅταν λέγῃ, Οὐ τὸ γεννησόμενον σπείρεις, οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι ἄλλη ἀντὶ ἄλλης οὐσίας ἀνίσταται, ἀλλ' ὅτι [389] βελτίων, ὅτι λαμπροτέρα. Ἐκάστῳ γὰρ, φησὶ, τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. Ἐντεῦθεν λοιπὸν καὶ τὴν διαφορὰν εἰσάγει τῆς τότε ἐσομένης ἀναστάσεως. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ σίτος σπείρεται καὶ πάντες στάχυες ἀνέρχονται, διὰ τοῦτο νομίσης καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ἰσοτιμίαν εἶναι. Μάλιστα μὲν γὰρ οὐδὲ ἐν τοῖς σπέρμασι μία τάξις, ἀλλὰ τὰ μὲν τιμιώτερα, τὰ δὲ καταδεέστερα. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ἐκάστῳ τὸ ἴδιον σῶμα. Πλὴν ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖται τούτῳ, ἀλλ' ἐτέραν ζητεῖ διαφορὰν μείζονα καὶ σαφεστέραν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας, ὅπερ ἔφην, ὅτι πάντες ἀνίστανται, πάντας τῶν αὐτῶν ἀπολαύειν νομίσης, προκατεσθάλετο μὲν καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν τῆς ἐννοίας ταύτης τὰ σπέρματα, εἰπὼν· Ἐκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. Ἐργάζεται δὲ αὐτὸ σαφέστερον καὶ ἐνταῦθα πάλιν λέγων· Οὐ πᾶσα σὰρξ ἢ αὐτῆ σὰρξ. Τί λέγω γὰρ, φησίν, ἐπὶ τῶν σπερμάτων; ἐπὶ τῶν σωμάτων γυμνάσωμεν αὐτὸ τοῦτο, περὶ ὧν ὁ λόγος ἡμῖν νῦν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Ἄλλη μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ κτηνῶν, καὶ ἄλλη πτηνῶν, καὶ ἄλλη ἰχθύων. Καὶ σῶματα ἐπουρανία, καὶ σῶματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἢ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἢ τῶν ἐπιγείων· ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελη-

νης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρων διαφέρει ἐν δόξῃ.

γ'. Καὶ τί βούλεται αὐτῷ ταυτὶ τὰ ῥήματα; τίνος ἐνεκεν τῆς ἀναστάσεως τῆς τῶν σωμάτων εἰς τὸν περὶ ἀστέρων καὶ ἡλίου λόγον ἐξέπεσεν; Οὐκ ἐξέπεσεν, οὐδὲ ἀπεβράβη τῆς ὑποθέσεως, ἀπαγε, ἀλλ' ἐπὶ αὐτῆς ἔχεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως κατασκευάσε λόγον, δείκνυσι λοιπὸν ὅτι πολλὴ τῆς δόξης τότε ἡ διαφορὰ, εἰ καὶ ἡ ἀνάστασις μία· καὶ διαίρει εἰς δύο τὸ πᾶν τῆως, εἰς τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ ἐπίγεια. Ὅτι μὲν γὰρ τὰ σῶματα ἀνίσταται, ἔδειξε διὰ τοῦ σίτου· ὅτι δὲ οὐκ ἐν τῇ αὐτῇ δόξῃ πάντα, δείκνυσι ἐντεῦθεν. Ὅσπερ γὰρ τὸ ἀπιστεῖν τῇ ἀναστάσει ὑπίτους ποιεῖ, οὕτω πάλιν βρῦθίμους τὸ νομίζειν πάντας τῶν αὐτῶν ἀξιούσθαι. Διόπερ ἀμφοτέρω διορθοῦται· καὶ τὰ μὲν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἀπήρτισε, τούτου δὲ ἀρχεται νῦν· καὶ ποιήσας δύο τάγματα δικαίων τε καὶ ἀμαρτωλῶν, αὐτὰ τὰ δύο ταῦτα εἰς πολλὰ πάλιν κατατέμνει μέρη, δείκνυς ὅτι οὔτε δικαιοὶ καὶ ἀμαρτωλοὶ τῶν αὐτῶν τεύζονται, οὔτε δικαιοὶ πάντες δικαιοὶ ὁμοίως, οὔτε ἀμαρτωλοὶ ἀμαρτωλοῖς. Ποιεῖ τοίνυν πρώτην μίαν τομὴν δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν λέγων· Σῶματα ἐπουράνια, καὶ σῶματα ἐπίγεια· διὰ μὲν τῶν ἐπιγείων τούτους ἀνιττόμενος, διὰ δὲ τῶν ἐπουρανίων ἐκείνους. Εἶτα λοιπὸν τῶν ἀμαρτωλῶν διαφορὰν πρὸς ἀμαρτωλοῦς εἰσάγει, λέγων· Οὐ πᾶσα σὰρξ ἢ αὐτῆ σὰρξ· ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἰχθύων, ἄλλη δὲ πτηνῶν καὶ κτηνῶν. Καίτοι πάντα σῶματα, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐν πλείονι, τὰ δὲ ἐν ἐλάττω εὐτελείᾳ. Καὶ ἐν ζωῇ δὲ ὁμοίως, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ κατασκευῇ. Καὶ εἰπὼν τοῦτο, ἀναβαίνει πάλιν εἰς τὸν οὐρανὸν λέγων· Ἄλλη [390] δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σεληνήης. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἐπιγείοις σῶμασι διαφορὰ, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, καὶ διαφορὰ, οὐχ ἡ τυχοῦσα, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων. Οὐ γὰρ ἡλίῳ πρὸς σελήνην, οὐδὲ σελήνῃ πρὸς ἀστέρων διαφορὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀστρασι πρὸς ἀστέρων. Εἰ γὰρ καὶ πάντα ἐν οὐρανῷ, ἀλλὰ τὰ μὲν πλείονος, τὰ δὲ ἐλάττωος μετέχει δόξης. Τί τοίνυν ἐντεῦθεν καταμανθάνομεν; Ὅτι εἰ καὶ ἐν βασιλείᾳ πάντες, οὐ πάντες τῶν αὐτῶν ἀπολαύσονται· καὶ εἰ πάντες ἐν γέννησιν οἱ ἀμαρτωλοὶ, οὐ πάντες τὰ αὐτὰ ὑπομενοῦσι. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Οὕτω, πῶς; Ἐν διαφορᾷ πολλῇ. Εἶτα ἀφεις τούτου τὸν λόγον ὡς ἀρκούντως ἀποδειχθέντα, πάλιν ἐπ' αὐτὴν τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν καὶ τὸν τρόπον ἔρχεται, λέγων· Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. Καὶ θεὰ σύνεσιν· Ἐπὶ μὲν τῶν σπερμάτων τῷ τῶν σωμάτων ἐχρήσατο ὀνόματι λέγων· Οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· ἐπὶ δὲ τῶν σωμάτων τῇ τῶν σπερμάτων προσηγορίᾳ, λέγων· Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. Οὐκ εἶπε, Φύεται, ἵνα μὴ τῆς γῆς ἔργον νομίσης, ἀλλ', Ἐγείρεται. Σπορὰν δὲ ἐνταῦθα, οὐ τὴν γένεσιν ἡμῶν λέγει τὴν ἐν μήτρᾳ, ἀλλὰ τὴν ταφὴν τὴν ἐν τῇ γῇ τῶν τετελευτηκότων σωμάτων, τὴν διάλυσιν, τὴν τέφραν. Διὸ εἰπὼν, Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ, ἐπήγαγε· Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ. Τί γὰρ εἰδεχθότερον νεκροῦ διαβρυέντος; Ἐγείρεται ἐν δόξῃ.

*diebus excitabo ipsum (Joan. 2. 19. 21) ? nam quod dissolvetur, id scilicet excitavit. Quamobrem addidit evangelista, Ille autem dicebat de templo sui corporis. Quid ergo dicit, Non corpus quod futurum est seminas? Hoc est, non spicam : est enim eadem et non eadem : eadem quidem, quoniam eadem est essentia ; non eadem, quoniam hæc est melior, eadem quidem manente essentia, majori autem facta specie ac decore, cum nova sit : quoniam nisi hoc esset, ne esset quidem resurrectio, nisi esset melius resurrectura. Cur enim domum esset diruturus, nisi splendidior esset ædificaturus? Hoc igitur dixit illis, qui existimabant eandem esse interitum ac corruptionem. Deinde ne quispiam rursus existimaret hinc dictum esse aliud corpus, datum ænigma lenit, et interpretatur quod dictum est, non concedens auditori ut mentem alio transferat. Quid ergo nostris opus est verbis? Audi ipsum, qui dixit, quid sit interpretantem : *Non corpus quod futurum est seminas. Statim enim subjunxit : Sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus hujusmodi seminam* Hoc est, non corpus quod est futurum, nempe non sic vestitum, neque calvum habens et aristas : *Sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus ex iis quæ sunt hujusmodi.* 38. *Deus autem dat illi corpus sicut voluit.* Certe, inquit ; sed illic est opus naturæ. Cujus, die, quæso, naturæ? nam illic quoque Deus fabricatur universum, non natura neque terra neque pluvia. Quamobrem ipse hæc significans, dimissa terra et ære et pluvia et agricolarum manibus, subjunxit : *Deus dat illi corpus sicut voluit.* Noli ergo inquirere et indagare quomodo et quam ratione, cum audieris Dei potentiam et voluntatem. *Et unicuique seminum proprium corpus.* Ubi ergo alienum? dat enim proprium. Quamobrem quando dicit, *Non quod futurum est seminas*, non hoc dicit, quod alia pro alia resurgat essentia, sed quod melior, quod splendidior. *Unicuique enim seminum proprium corpus.* Hinc jam introducit etiam differentiam resurrectionis tunc futuræ. Ne enim, quoniam seminatur semen et omnes ascendunt spicæ, propterea existimes parem etiam honorem esse in resurrectione. Etenim ne in seminibus quidem unus est ordo : Nam alia quidem sunt præstantiora et honestiora, alia vero deteriora : quare etiam subjunxit : *Et unicuique proprium corpus.* Cæterum non est hoc contentus, sed aliam quærit differentiam, majorem et manifestiorem. Nam ne cum audivisses, sicut dixi, quod omnes resurgant, existimares omnes eadem consequi et iisdem frui, prius quidem fecit in præcedentibus semina hujus sententiæ, dicens : *Unusquisque autem in proprio ordine.* Facit autem hoc apertius hic quoque rursus, dicens : 39. *Non omnis caro eadem caro.* Quid enim, inquit, dico in seminibus? hoc ipsum agitemus etiam in corporibus, de quibus a nobis nunc agitur. Quamobrem subjungit, dicens : *Sed alia quidem caro est hominum, alia autem pecorum, alia volucrum, alia autem piscium.* 40. *Et corpora cælestia, et corpora terrestria : sed alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium :* 41. *alia est**

gloria solis, et alia est gloria lune, et alia gloria stellarum : stella enim a stella differt in gloria.

3. Et quid sibi volunt hæc verba? quamam de causa a resurrectione corporum excidit in orationem de stellis et sole? Non excidit, neque abductus fuit ab argumento, absit, sed in eo adhuc hæret. Nam quoniam probavit quod dictum est de resurrectione, ostendit jam, quod tunc futuræ gloriæ magna sit differentia, etsi una est resurrectio : et in duo interim dividit universum, nempe in cælestia et terrestria. Nam quod corpora quidem resurgant, ostendit per frumentum : quod autem non omnia in eadem gloria, hinc ostendit. Sicut enim non credere resurrectioni, supinos facit : ita etiam negligentes reddit et scordes, existimare omnes eadem consequi et iisdem frui. Quamobrem utrumque corrigat : et alia quidem absolvit in præcedentibus, ab hoc autem nunc incipit : et cum duos fecisset ordines justorum et peccatorum ; hos ipsos rursus secat in plures partes : ostendens quod neque justis, neque peccatoribus eadem consequentur ; neque justis omnes eadem quæ justis alii, neque peccatoribus eadem quæ peccatoribus. Facit ergo primum unam sectionem justorum et peccatorum, dicens : *Corpora cælestia et corpora terrestria* ; per terrestria quidem hos subindicans, per cælestia autem illos. Deinde de cætero introducit differentiam peccatorum a peccatoribus, dicens : *Non omnis caro eadem caro, sed alia quidem piscium, alia autem volucrum et pecorum.* Atqui sunt omnia corpora, sed alia quidem viliora et abjectiora, alia vero minus. In vita quoque similiter et in eadem constitutione. Et cum hoc dixisset, ascendit rursus in cælum, dicens : *Alia gloria solis, et alia gloria lune.* Sicut enim in terrestribus corporibus est differentia, ita etiam in cælestibus est differentia, eaque non vulgaris, sed etiam usque ad extrema. Non solum enim est differentia solis a luna, neque lune a stellis, sed etiam stellarum a stellis. Nam etiamsi omnia sint in cælo, alia tamen majorem, alia vero minorem habent gloriam. Quid ergo hinc discimus? Quod etiamsi omnes sint in regno, non omnes tamen eadem consequentur et iisdem fruuntur : etiamsi omnes peccatores in gehenna, non omnes eadem sustinebunt. Et ideo subjunxit : 42. *Sic et resurrectio mortuorum. Sic, quomodo? in multa differentia.* Deinde hæc tamquam probata dimissa oratione, rursus venit ad demonstrationem et modum ipsius resurrectionis, dicens : *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione.* Vide autem prudentiam : in seminibus quidem usus est nomine corporum, dicens : *Non vivificatur, nisi fuerit mortuum ;* in corporibus autem appellatione seminum, dicens : *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione.* Non dicit, nascitur, ne existimes esse opus terræ, sed, *Surgit.* Seminationem autem hic dicit, non nostram in matrice generationem, sed defunctorum in terra sepulturam, dissolutionem, cinerem. Quamobrem cum dixisset, *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione,* subjunxit : 43. *Seminatur in ignobilitate.* Quid enim est visu turpius quam corpus quod dissolutum est? *Surgit in gloria : seminatur in infirmitate.*

Nondum enim sunt triginta dies, et perit universum : nec potest caro se continere, necque unum diem durare. *Surgit in virtute.* Tunc enim ejus nihil supererit reliquum. Propterea et illis opus habuit exemplis, ne multi hæc audientes, nempe quod surgunt in incorruptione et gloria et virtute, putarent resurgentium nullam esse differentiam. Nam omnes quidem resurgunt, et in virtute et in incorruptione et in gloria hac incorruptionis, non tamen omnes ejusdem honoris et securitatis. **44. Seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale. Est corpus animale, et est corpus spirituale.** Quid dicis? hoc autem nomen est spirituale? Spirituale quidem, sed illud multo magis. Nam nunc quidem sæpe avolat Spiritus sancti multa gratia aliquibus magna peccantibus, et præsentem quoque spiritu animæ, avolat vita carnis; et quod est hujusmodi, absque hoc est inane: tunc autem non sic, sed perpetuo permanet in carne justorum, et ejus erit potestas et imperium præsentem quoque anima. Aut enim tale quid subindicavit, dicens *Spirituale*; aut quod futurum sit levius et subtilius, et quod possit etiam vehi in acre; vel potius utrumque. Si autem non credis ei quod dicitur, vide corpora cælestia quæ sunt tam splendida et durabilia, et permanent in conditione non senescendi; et hinc crede, quod Deus potest facere hæc quoque corruptibilia incorruptibilia fieri, et multo meliora iis quæ cernuntur. **45. Sicut scriptum est: Factus est primus homo in animam viventem; novissimus Adam in spiritum vivificantem.** Atqui illud quidem scriptum est (*Gen. 2. 7*), hoc autem non est scriptum: quomodo ergo dixit, *Scriptum est*? A rerum eventu hoc interpretatus: quod solet assidue facere. Est enim hic mos prophætæ: etenim Jerusalem civitatem justitiæ vocandam fore dixit propheta (*Zach. 8. 3*), et non est vocata. Quid ergo? falsum dixit propheta? Nequaquam: nam illam quidem sic vocandam dixit per rerum eventum. Christum quoque dixit vocandum Emmanuel (*Isai. 7. 14*); et nec ipse quoque sic est vocatus, sed res ipsæ hanc vocem emittunt. Ita hic quoque *Novissimus Adam in spiritum vivificantem.*

4. Hæc autem dixit, ut discas, quod et vitæ præsentis et futuræ jam venerunt signa et pignora: præsentis quidem Adam, futuræ autem Christus. Nam quoniam quæ sunt meliora ponit in spe, ostendit principium jam evenisse, et radicem et fontem apparuisse. Si autem radix et fons est omnibus manifestus, nihil est dubitandum de fructibus. Et ideo dicit, *Novissimus Adam in spiritum vivificantem*: et alibi quoque dicit, *Vivificabit mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum in vobis* (*Rom. 8. 11*). Est ergo Spiritus vivificare. Deinde ne quispiam diceret, Cur sunt antiquiora ea quæ sunt pejora; et quæ sunt quidem animalia, tota evenerunt, nec tantum usque ad primitias, quæ autem spiritualia, non nisi usque ad primitias? ostendit utriusque principia ita fuisse constituta. **46. Sed non prius, inquit, quod spirituale est, sed quod animale: deinde quod spirituale.** Non dicit autem, quare, sed est contentus Dei ordinatione, ha-

beas sententiam quæ procedit a rebus, testimonium ferentem optimæ Dei administrationi, et ostendens quod res nostræ semper procedunt ad id quod est melius ac præstantius: simul etiam hinc quoque ei quod dicit fidem faciens. Nam si quæ sunt minora evenerunt, multo magis quæ sunt meliora sunt exspectanda.

Mortui non nimis lugendi, sed precibus et bonis operibus juvandi. — Cum ergo futurum sit ut talibus fruamur bonis, nos in hoc ordine collochemus, et ne defleamus eos qui excedunt, sed eos qui vitam male finiunt. Nam et agricola cum viderit dissolvi frumentum, non lamentatur, sed quamdiu quidem videt solidum manere in terra, veretur et contremiscit; postquam autem fuerit dissolutum, lætatur. Initium enim futuræ sementis est dissolutio. Sic nos quoque tunc lætemur, cum ceciderit domus in quam cadit interitus, quando homo fuerit seminatus. Nec mireris, si sepulturam vocarit sementem; ea enim est melior sementis. Nam illi quidem succedit mors et labores, pericula et curæ: huic autem, si recte vivamus, coronæ et præmia: et illi quidem corruptio ac interitus et mors; huic autem interitu carere, incorruptio et immortalitas, et bona innumerabilia: in illa seminatione sunt complexus et voluptates et somnus; in hac autem vox solum e calis descendens, et omnia simul repente perficiuntur. Et qui resurgit, non amplius deinceps adducitur ad vitam laboriosam, sed ad eam unde effugit dolor, luctus et gemitus. Si autem defensionem requiris et patrocinium, et propterea virum defles, confuge ad omnium communem patronum defensorem, servatorem et benefactorem Deum, ad inexpugnabile auxilium, ad facile et promptum adjumentum, ad perpetuam quæ semper et ubique adest protectionem, nos undique munientem. At consuetudo res est desiderabilis et amabilis. Ego quoque id scio; sed si rationi motum animi commiseris, et apud te reputaveris quis sit qui accepit, et quod si forti animo tuleris, Deo mentem totam offers sacrificium; hunc quoque fluctum poteris vitare, et quod tempus efficit, hoc faciet philosophia. Sin autem mollis fueris et enervatus, tempore quidem desinet animi perturbatio, tibi autem nullam afferet mercedem. Cum his rationibus collige etiam exempla quæ sunt in præsentem vitam, quæ sunt in divinis Scripturis: cogita quod Abraham suum jugulavit filium, et neque flevit neque verbum emisit acerbum (*Gen. 22*). At ille, inquit, erat Abraham. Atqui tu vocatus es ut majora septa transcendas. Job autem tantum quidem doluit, quantum est consentaneum patrem liberos amantem, et magnam curam gerentem eorum qui excesserant. Nam quæ nos quidem nunc facimus, sunt inimicorum et hostium. Neque enim, si aliquo in regiam abducto et coronato pangeres et lamentareris, te dixerim esse coronati amicum, sed valde inimicum et hostem. At non illum, inquit, lugeo, sed me ipsum. Sed neque hoc est amantis, velle illum propter te angere et vexari et incerto futuro subijci, cum adsit coronari et ad portum tendere; aut in mari jactari, cum liceat esse in portu. At nescio, in-

Σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ. Οὕτω γὰρ ἡμέραι τριάκοντα, καὶ τὸ πᾶν ἀπώλετο· καὶ κατασεῖν ἑαυτὴν ἢ σὰρξ οὐ δύναται, οὐδὲ πρὸς μίαν ἀρκέσαι ἡμέραν. *Ἐγείρεται ἐν δυνάμει.* Τότε γὰρ αὐτοῦ οὐδὲν περιέεται λοιπόν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐκείνων ἐδεξήθη τῶν ὑποδειγμάτων, ἵνα μὴ ταῦτα ἀκούοντες πολλοὶ, ὅτι ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ δόξῃ καὶ δυνάμει ἐγείρονται, νομίσωσι μηδεμίαν εἶναι διαφορὰν τῶν ἀνισταμένων. Πάντες μὲν γὰρ ἀνίστανται, καὶ ἐν δυνάμει καὶ ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ ἐν δόξῃ ταύτῃ τῇ τῆς ἀφθαρσίας, οὐ μέντοι τῆς τιμῆς τῆς αὐτῆς οὐδὲ τῆς ἀσφαλείας πάντες. *Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. Ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν.* Τί λέγεις; τοῦτο δὲ οὐ πνευματικόν; Πνευματικὸν μὲν, ἀλλ' ἐκεῖνο πολλῶ πλέον. Νῦν μὲν γὰρ καὶ ἀφιπτάται τοῦ Πνεύματος; τοῦ ἁγίου πολλάκις ἡ πολλὴ χάρις, ἀμαρτανόντων μεγάλη τινῶν, καὶ τὸ πνεύματος δὲ παρόντος; τῆς ψυχῆς ἢ ζωῆς τῆς σαρκός; καὶ τὸ τοιοῦτο κενόν ἐστὶ τοῦτου χωρὶς; τότε δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ διηνεκῶς παραμένει τῇ σαρκὶ τῶν δικαίων, καὶ αὐτοῦ ἐστὶ τὸ κράτος παρουσίας καὶ τῆς ψυχῆς. Ἡ γὰρ τι τοιοῦτον ἠνίκατο, εἰπὼν, *Πνευματικόν*, ἢ ὅτι κωφότερον ἐστὶ καὶ λεπτότερον, καὶ ὅσον καὶ ἐπ' ἀέρος ὀχεῖσθαι, μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρα. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς τῷ λόγῳ, ἔρα τὰ ἐπουράνια σώματα τὰ οὕτω λαμπρὰ καὶ διαρκῆ τέως καὶ ἐν ἀγηράτῳ λήξει διαμένοντα, καὶ πιστευσον ἐντεῦθεν, ὅτι δύναται ὁ Θεὸς ποιῆσαι καὶ ταῦτα τὰ φθαρτὰ ἄφθαρτα καὶ πολλῶ βελτίω τῶν [591] ὁρωμένων. *Οὕτω καὶ γέγραπται· Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν· ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιῶν.* Καίτοι τὸ μὲν γέγραπται, τὸ δὲ οὐ γέγραπται· πῶς οὖν εἶπεν, ὅτι *Γέγραπται*; Ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως αὐτὸ μετέφρασεν ὅπερ ἔθος αὐτῷ συνεχῶς ποιεῖν. Καὶ γὰρ ἔθος τοῦτο προφήτου. Καὶ γὰρ τὴν Ἰερουσαλήμ πόλιν δικαιοσύνης ἐφησεν ὁ προφήτης κληθῆσθαι, καὶ οὐκ ἐκλήθη. Τί οὖν; ἐψεύσατο ὁ προφήτης; Οὐδαμῶς· τὴν γὰρ διὰ τῶν πραγμάτων ἐκβασιὴν λέγει. Καὶ τὸν Χριστὸν δὲ Ἐμμανουήλ· καὶ οὐδὲ αὐτὸς οὕτω κέκληται, ἀλλὰ τὰ πράγματα ταύτην ἀφίησι τὴν φωνήν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιῶν.*

δ'. Ταῦτα δὲ εἶπεν, ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ τῆς παρουσίας ζωῆς καὶ τῆς μελλούσης τὰ σύμβολα ἤδη καὶ τὰ ἐνέχυρα ἐφθασε, τῆς μὲν παρουσίας ὁ Ἀδὰμ, τῆς δὲ μελλούσης ὁ Χριστός. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ χρηστότερα ἐν ἐλπίσι τίθησι, δείκνυσι τὴν ἀρχὴν ἡδὴ ἐκθεσηκυῖαν, καὶ τὴν ῥίζαν καὶ τὴν πηγὴν φανείσαν. Εἰ δὲ ἡ ῥίζα καὶ ἡ πηγὴ πᾶσι κατάδηλος, οὐδὲν δεῖ περὶ τῶν καρπῶν ἀμφιβάλλειν. Διὸ λέγει· *Ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιῶν*· καὶ ἀλλαχού δὲ, *Ζωοποιήσει τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.* Ἄρα τοῦ Πνεύματος τὸ ζωοποιεῖν. Εἶτα ἵνα μὴ τις εἴπῃ, Διὰ τί πρεσβύτερα τὰ χειρόνα, καὶ τὰ μὲν ὅλα ἐξέβη τὰ ψυχικά, οὐ μέχρι τῆς ἀπαρχῆς, τὰ δὲ ἕως τῆς ἀπαρχῆς μόνον; δεῖ-

* Hoc quædam in serie desiderantur, quæ sic restitui posse videntur: καὶ τὰ μὲν ὅλα ἐξέβη τὰ ψυχικά· τὰ δὲ πνευματικά, τὰ μὲν οὐ μέχρι τῆς ἀπαρχῆς, τὰ δὲ ἕως τῆς ἀπαρχῆς μόνον.

κνυσιν ὅτι καὶ αἱ ἀρχαὶ ἐκατέρωθεν οὕτω διστάθησαν. *Οὐ γὰρ πρῶτον*, φησί, *τὸ πνευματικόν*, ἀλλὰ *τὸ ψυχικόν*, *ἔπειτα τὸ πνευματικόν*. Καὶ οὐ λέγει, διὰ τί, ἀλλ' ἀρκεῖται τῇ τοῦ Θεοῦ διατάξει, τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ψῆφον ἔχον μαρτυροῦσαν τῇ ἀρίστῃ τοῦ Θεοῦ οἰκονομίᾳ, καὶ δεικνύς ὅτι ἐπὶ τὸ βέλτιον αἶε τὰ ἡμέτερα πρόεισιν, ἕμα κἀντεῦθεν πιστούμενος τὸν λόγον. Εἰ γὰρ τὰ ἐλάττονα ἐξέβη, πολλῶ μᾶλλον τὰ βελτίω προσδοκᾶν χρή.

Ἐπεὶ οὖν τοιοῦτων μέλλομεν ἀπολαύειν ἀγαθῶν, εἰς ταύτην ἑαυτοῦς κατατάξωμεν τὴν τάξιν, καὶ μὴ κλαίωμεν τοὺς ἀπίοντας, ἀλλὰ τοὺς κακῶς τὸν βίον καταλύοντας. Ἐπεὶ καὶ γεωργός, ὅταν ἴδῃ τὸν εἶτον διαλυόμενον, οὐ θρηνεῖ, ἀλλ' ἕως μὲν ἂν βλέπῃ στερεῶν ἐν τῇ γῆ μένοντα, δέδοικε καὶ τρέμει· ἐπειδὴν δὲ ἴδῃ διαλυθέντα, χαίρει. Ἀρχὴ γὰρ τῆς μελλούσης σπορᾶς ἡ διάλυσις. Οὕτω καὶ ἡμεῖς τότε χαίρωμεν, ὅταν πείθῃ ἡ οἰκία ἡ φθαρτὴ, ὅταν σπαρῆ ὁ ἄνθρωπος. Καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ σπορὰν τὴν ταφὴν ἐκάλεσε· καὶ γὰρ αὕτη βελτίων ἢ σπορά. Ἐκείνην μὲν γὰρ διαδέχονται θάνατοι καὶ πόνοι καὶ κίνδυνοι καὶ φροντίδες, ταύτην δὲ, ἂν ὀρθῶς βιώμεν, στέφανοι καὶ βραβεῖαι· καὶ τὴν μὲν φθορὰ καὶ θάνατος, [592] τὴν δὲ ἀφθαρσία καὶ ἀθανασία καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ· ἐπ' ἐκείνης τῆς σπορᾶς συμπλοκαὶ καὶ ἡδοναὶ καὶ ὕπνος, ἐπὶ ταύτης δὲ φωνὴ μόνον ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβαίνουσα, καὶ πάντα ἀθρόως τελεσφορεῖται. Καὶ ὁ ἀνιστάμενος οὐκέτι λοιπὸν ἐπὶ βίον ἄγεται πολυμυχθόν, ἀλλ' ἔνθα ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός. Εἰ δὲ καὶ προστασίαν ἐπιζητεῖς, καὶ διὰ τοῦτο θρηνεῖς τὸν ἄνδρα, ἐπὶ τὸν κοινὸν πάντων κριστάτην καὶ σωτήρα καὶ εὐεργέτην κατάφυγε τὸν Θεόν, ἐπὶ τὴν ἀμαχον συμμαχίαν, ἐπὶ τὴν εὐχολον βοήθειαν, ἐπὶ τὴν διαρκῆ σκέπην τὴν πανταχοῦ παρούσαν καὶ πανταχόθεν ἡμᾶς τειχίζουσαν, ἀλλ' ἢ συνήθεια ποθεινὸν καὶ ἐπέρραστον. Οἶδα κάγω· ἀλλ' ἂν ἐπιτρέψῃς τῷ λογισμῷ τὸ πάθος, καὶ λογίσῃ πρὸς ἑαυτὴν τίς ὁ λαβῶν, καὶ ὅτι γυναικίως ἐνεγκῶν θυσίαν τὴν γνώμην ἀναφέρεις καὶ Θεῷ, καὶ τοῦτο τὸ κῦμα δυνήσῃ διαδραμεῖν, καὶ ὅπερ ὁ χρόνος ἐργάζεται, τοῦτο ἡ φιλοσοφία ποιήσει· ἂν δὲ καταμαλακισθῆς, λήξει μὲν τῷ χρόνῳ τὸ πάθος, σοὶ δὲ οὐδένα τὸν μισθὸν ὀφείσει. Μετὰ δὲ τῶν λογισμῶν τοῦτων καὶ παραδείγματα σύλλεγε, τὰ ἐν τῷ παρόντι βίῳ, τὰ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς· ἐννόησον ὅτι ὁ Ἀβραάμ κατέσφαξε τὸν υἱὸν τὸν αὐτοῦ, καὶ οὕτε δδάκρυσεν οὔτε πικρὸν ῥῆμα ἐξέβαλεν. Ἄλλ' ἐκεῖνος Ἀβραάμ, φησὶν, ἦν. Καὶ μὴν σὺ ἐπὶ μείζονα ἐκλήθης σκάμματα. Ὁ δὲ Ἰωβ ἠλγησε μὲν, τοσοῦτον δὲ, ὅσον εἰκὸς πατέρα φιλόπαιδα καὶ σφόδρα κηδόμενον τῶν ἀπελοθέντων· ὡς ἄγε νῦν ποιῶμεν ἡμεῖς, ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ, εἰ τινας εἰς βασιλεία ἀπερὸν χθόνους καὶ στεφανωθέντας ἐκοπτες σαυτὸν καὶ ἐθρηνεῖς, φίλον ἂν σε τοῦ στεφανωθέντος ἔφηεν εἶναι, ἀλλ' ἐχθρὸν σφόδρα καὶ πολέμιον. Ἄλλ' οὐδὲ νῦν ἐκεῖνον ὀρηνῶ, φησὶν, ἀλλ' ἑμαυτόν. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο φιλοῦντος, τὸ θέλειν ἔτι ἐναγώνιον εἶναι ἐκεῖνον διὰ σαυτὸν καὶ ὑποκεῖσθαι τῇ ἀδηλίᾳ τοῦ μέλλοντος, παρὸν στεφανοῦσθαι καὶ προσορμεῖν, ἢ πελάγιον σαλεύειν, ἐξὸν ἐν λιμένι εἶναι. Ἄλλ' οὐκ οἶδα ποῖ κενώρηκα, φησὶ. Διὰ τί οὐκ οἶδας; εἰπέ μοι· εἶπε γὰρ

τότης καὶ ἡ φθορὰ ἀφανίζεται, ἀθανασίας καὶ ἀφθαρσίας ἐπιούσης αὐτῷ. Μὴ τοίνυν ἀμφίβαλλε λοιπὸν πῶς ἄπειρον ζήσεται ζωὴν, ὅταν ἀκούσης, ὅτι ἀφθαρτὸν γίνεται. Ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· *Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος*. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλη καὶ ἀπόβροχτα εἶπε, πάλιν ἀπὸ προφητείας πιστοῦται τὸν λόγον· *Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος*, τουτέστιν, εἰς τέλος, οὐδὲ λείψανον αὐτοῦ μένει, οὐδὲ ὑποτροφῆς ἐλπίς, τῆς ἀφθαρσίας τὴν φθορὰν ἀναλωσάσης. *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾄδη, τὸ νίκος;* Εἶδες ψυχὴν γενναίαν; Καὶ γὰρ ὡς νικητήρια οὐών, καὶ ἐνθους γενόμενος, καὶ ὁρῶν ἤδη νικῶν γεγεννημένα τὰ μέλλοντα, ἐνάλλεται καὶ ἐπιμεθαίνει τῷ θανάτῳ κειμένῳ, καὶ τὴν ἐπινίκιον ἀλαλάζει φωνὴν κατὰ τῆς τοῦτο κεφαλῆς κειμένης, μεγάλα βοῶν καὶ λέγων· *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾄδη, τὸ νίκος;* Οἴχεται καὶ ἀπόλωλε καὶ ἡφάνισται παντελῶς, καὶ εἰκὴ πάντα ἐκεῖνα ἐποίησας. Οὐδὲ γὰρ ἀφώπλισε μόνον αὐτὸν οὐδ' ἐνίκησεν, ἀλλὰ καὶ ἀπόλωσε, καὶ εἰς τὸ μηδὲ ὄλωσεν εἶναι κατέστησε. *Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἀμαρτία ἢ δὲ δύναμις τῆς ἀμαρτίας, ὁ νόμος*. Ὅρξ· πῶς περὶ θανάτου σωματικῷ ὁ λόγος; Οὐκοῦν καὶ περὶ ἀναστάσεως σωματικῆς. Εἰ γὰρ μὴ ἀνίσταται ταῦτα, πῶς κατεπόθη ὁ θάνατος; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ πῶς δύναμις τῆς ἀμαρτίας ὁ νόμος; Ὅτι μὲν γὰρ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἀμαρτία, καὶ χαλεπωτέρα ἐκεῖνου, καὶ ἐν αὐτῇ τὴν ἰσχὺν οὗτος ἔχει, δῆλον· πῶς δὲ ταύτης καὶ δύναμις ὁ νόμος; Ὅτι χωρὶς αὐτοῦ ἀσθενὴς ἦν, πραττομένη μὲν, οὐ δυναμένη δὲ οὕτω καταδικάσαι. Τὸ μὲν γὰρ κακὸν ἐγίνετο, σαφῶς δὲ οὐκ ἐδείκνυτο οὕτως. Ὄστε οὐ μικρὸν εἰσήνεγκεν ὁ νόμος τὸ καὶ γνωρίσαι τὴν ἀμαρτίαν μᾶλλον καὶ ἐπιτείνει τὴν κόλασιν. Εἰ δὲ βουλόμενος κωλύσαι χαλεπωτέραν ἀπέφηεν, οὐ παρὰ τὸν ἰατρὸν τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ παρὰ τὸν κικῶς τῷ φαρμάκῳ χρησάμενον· ἐπεὶ καὶ ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ μᾶλλον ἐθάρασε τοὺς Ἰουδαίους· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο αὐτῇ ἐγκαλέσομεν, ἀλλὰ ταύτην μὲν καὶ θαυμασόμεθα, ἐκεῖνους δὲ μειζύως μισήσομεν βλαβέντας δι' ὧν ὠφελείσθαι ἔδει. Ὅτι γὰρ οὐκ αὐτὸς τὴν ἀμαρτίαν ἐδυνάμωσεν, ὁ Χριστὸς αὐτὸς· ἐπλήρωσεν ἅπαντα, καὶ ἀμαρτίας ἐκτὸς ἦν. Σὺ δὲ μοι ἀκόπει, πῶς καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἀνάστασιν πιστοῦται. Εἰ γὰρ τοῦτο θανάτου αἰτίον τὸ ἀμαρτάνειν, ὁ δὲ Χριστὸς ἐλθὼν ἔλυσε τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἡμᾶς αὐτῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπέλλαξε, καὶ μετὰ τῆς ἀμαρτίας [598] καὶ τὸν νόμον ἔπαυσε, οὐ παραδαινομένου αὐτῆ συνίσταται, τί λοιπὸν ἀμφιβάλλεις περὶ τῆς ἀναστάσεως; πόθεν γὰρ λοιπὸν ὁ θάνατος κρατήσεται; Ἀπὸ τοῦ νόμου; Ἄλλ' ἐλύθη οὗτος. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας; Ἄλλ' ἀνῆρέθη αὐτῆ. *Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ δόντι ἡμῖν τὸ νίκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.*

γ'. Τὸ μὲν γὰρ τρόπιον αὐτῆς ἔστησε, τῶν δὲ στεφάνων καὶ ἡμᾶς ἀπολαῦσαι ἐποίησε, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ἑφαιλῆς, ἀλλ' ἀπὸ φιλανθρωπίας μόνης. Ἄρα οὐν,

^b Legendum est ὁ Χριστὸς αὐτὸν, ut legit Gentianus Hervetus.

ἀδελφοί, ἔδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι. Δικαία λοιπὸν καὶ εὐκαιρὸς ἡ παραίνεσις· οὐδὲν γὰρ οὕτω σαλεύει, ὡς τὸ εἰκὴ νομίζειν κόπτεσθαι καὶ μάτην. *Περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε*· τουτέστιν, ἐν τῷ βίῳ τῷ καθαρῷ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐργαζόμενοι τὸ ἀγαθὸν, ἀλλὰ, *Περισσεύοντες*, ἵνα μετὰ περισσείας αὐτὸ ποιῶμεν, καὶ τὰ σκάμματα ὑπερβαίνωμεν. *Εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ὑμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν Κυρίῳ*. Τί λέγεις; πάλιν κόπος; Ἄλλὰ στεφάνους ἔχων, καὶ ὑπὲρ τῶν οὐρανῶν. Ὁ μὲν γὰρ πρότερος ὁ μετὰ τὸν παράδεισον, κόλασις τῶν ἀμαρτηθέντων· οὗτος δὲ ὑπόθεσις τῶν μελλόντων βραθείων. Ὄστε οὐδ' ἂν εἴη κόπος ταύτη τε καὶ τῷ πολλῆς τῆς ἀνωθεν ἀπολαύειν βοηθείας· διὸ καὶ ἐπήγαγεν. Ἐν Κυρίῳ. Ὁ μὲν γὰρ πρότερος, ἵνα δίκην δώμεν· οὗτος δὲ, ἵνα τῶν μελλόντων τύχωμεν ἀγαθῶν. Μὴ τοίνυν καθεύδωμεν, ἀγαπητοί· οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι ῥαθυμοῦντα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν, οὐδὲ τρυφῶντας καὶ μαλακίζομένους. Ἀγαπητὸν γὰρ κατατεινομένους καὶ ὑπωπιάζοντας τὸ σῶμα, καὶ μυρία ὑπομένοντας ἐπίπονα, δυνήθηται τυχεῖν τῶν ἀγαθῶν ἐκεῖνων. Ἡ οὐκ ὁράτε τουτὶ ἐὰν μέσον τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν ὅσον ἔσται, καὶ ἡλίκοις ὁ πόλεμος ἐφέστηκε, καὶ πῶς δεξυρόπον ἀνθρωπος πρὸς τὴν κακίαν, καὶ πῶς εὐπερίστατον ἡ ἀμαρτία, καὶ ὅσαι ἐν μέσῳ παγίδες; Τί τοίνυν τοσαύτα ἐπισυρόμεθα φροντίδας ἐκτὸς τῶν φυσικῶν, καὶ πλείονα παρέχομεν ἑαυτοῖς πράγματα, καὶ μειζῶνα ποιῶμεν τὰ φορτία; οὐκ ἀρκεῖ τὸ ὑπὲρ γαστρὸς φροντίζειν καὶ ἱματίων καὶ οἰκίας; οὐκ ἀρκεῖ ἡ μέριμνα τῶν ἀναγκαίων; Καίτοι γε καὶ τούτων ἀπήγαγεν ὁ Χριστὸς, λέγων· *Μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσθησθε*. Εἰ δὲ ὑπὲρ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς καὶ περιβολῆς μεριμνᾶν οὐ χρὴ, οὐδὲ ὑπὲρ τῆς ἐπιούσης ἡμέρας, οἱ τὸν τοσοῦτον φορτυτὸν ἐπεισάγοντες, καὶ καταγωννύοντες ἑαυτοὺς, πότε δυνήσονται ἀνανεῦσαι; Οὐκ ἤκουσας Παύλου λέγοντος, *Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου μεριμναῖς*^b; Ἡμεῖς δὲ καὶ τρυφῶμεν καὶ γαστριζόμεθα καὶ μεθύομεν, καὶ ὑπὲρ μὲν τῶν ἐξω κοπτόμεθα πραγμάτων, ἐν δὲ τοῖς τοῦ οὐρανοῦ μαλακίζόμεθα. Οὐκ ἴστε ὅτι ὑπὲρ ἀνθρώπου ἡ ἐπαγγελία; Οὐκ ἔστι χαμαὶ βαδίζοντα τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἐπιθεῖναι· ἡμεῖς δὲ οὐ κατὰ ἀνθρώπου σπουδάζομεν ζῆν, ἀλλὰ καὶ ἀλόγων ἐγενόμεθα χεῖρους. Οὐκ ἴστε πάλιν παραστησόμεθα βήματα; οὐκ ἐννοεῖτε [599] ὅτι καὶ ῥημάτω καὶ ἐνθυμημάτων ἀπαιτούμεθα δίκαια, καὶ οὐδὲ πραγμάτων φροντίζομεν; Ὁ γὰρ ἐμβλέψας γυναικί, φησὶ, πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσε αὐτήν. Ἄλλ' ὅμως οἱ καὶ ὅπως περιέργου λόγον ὑπέχοντες, οὐ παραιτοῦνται καὶ αὐτῇ ἐνοήθησθαι τῇ ἀμαρτίᾳ. Ὁ λέγων τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, *Μωρὲ, εἰς τὴν γέενναν ἐμπεσεῖται*· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τοῦ μυρίου αὐτοὺς κατασιχύνειν οὐκ εἶδον καὶ ποικίλως ἐπιβουλεύειν ἀφιστάμεθα. Ὁ τὸν φιλοῦντα φιλῶν, οὐδὲν ἔχει τοῦ ἐθνικοῦ πλέον· ἡμεῖς δὲ καὶ τούτοις βασκαίνωμεν. Τίνα οὖν ἐξομεν συγγνώμην, ὅταν, ὑπερβῆναι τὰ

^b In editione Novi Testamenti Græca legitur πραγματείαις.

hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Corruptibile autem est corpus, et mortale. Ideo corpus manet: corpus enim est subjectum induens: mortalitas autem et corruptio deletur et evanescit, ad ipsum accedente immortalitate et incorruptione. Noli ergo deinceps dubitare quomodo vitam vivet infinitam, cum audieris quod fiat incorruptibile et interitui non obnoxium. 54. *Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est, Absorpta est mors in victoria.* Nam quoniam magna dixit et arcana, rursus id quod dicit credibile et fide dignum facit ex prophetia: *Absorpta est, inquit, mors in victoria.* Hoc est, in finem; ne manent quidem, inquit, ejus reliquæ, neque spes est reditus, cum incorruptio consumpserit corruptionem et interitum. 55. *Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, inferne, stimulus tuus?* Vidisti fortem et generosam animam? Nam tamquam pro victoria sacrificans, et Deo afflatus, et futura videns quasi jam facta, insilit et jacenti morti insultat, et in caput ejus jacens de victoria exultantem emittit vocem, clamans et dicens, *Ubi est, mors, stimulus tuus? ubi est victoria tua, inferne?* Perit et penitus evanuit, et temere fecisti illa omnia. Non solum enim eam armis exuit et vicit, sed etiam perdidit, et eo redegit ut ne esset quidem penitus. 56. *Stimulus autem mortis peccatum est: virtus vero peccati, lex.* Viden' quomodo loquatur de morte corporali? Ergo loquitur etiam de resurrectione corporis. Nam si hæc non resurgunt, quomodo est mors absorpta? Nec hoc solum, sed etiam quomodo peccati virtus est lex? Nam quod peccatum sit stimulus mortis, et illa gravior, et hæc in ipso vim habeat, id manifestum est: quomodo autem ejus quoque virtus est lex? Quoniam absque ea erat imbecillum, ut quod fieret quidem, non posset autem perinde condemnare. Nam fiebat quidem malum, non ita aperte indicabatur. Quamobrem lex non parum contulit ad cognoscendum peccatum, imo vero etiam ad augendum supplicium. Si autem dum vellet prohibere, id reddidit gravius, non est culpa in medicum conferenda, sed in eum qui male usus est medicamento. Nam Christi quoque adventus gravis fuit ac molestus Judæis; sed non ideo eum vituperabimus, sed eum quidem etiam admiramur, illos autem magis odio habebimus, qui læsi sunt per ea quæ debebant eis prodesse. Nam quod ipsa lex vim non dederit peccato, Christus ipsam totam implevit, et erat extra peccatum. Tu autem mihi considera, quomodo hinc quoque facit fidem resurrectioni. Nam si ipsum peccare erat causa mortis, Christus autem cum venisset solvit peccatum, et nos ab ipso liberavit per baptismum, et cum peccato legem quoque solvit ac fregit, quæ dum violatur ac transilitur, ipsum consistit: quid adhuc dubitas de resurrectione? quomodo enim mors postea dominatum obtinebit? nun per legem? Sed ea est soluta et abrogata. At per peccatum? Sed id est penitus deletum. 57. *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum.*

5. Nam tropæum quidem ipse erexit, coronis autem nos quoque frui curavit, idque non ex debito, sed sola sua benignitate. 58. *Itaque, fratres, stabiles estote et immobiles.* Justa jam est et opportuna adhortatio. Nihil enim adeo labefactat facitque vacillare, atque existimare se temere affligi et sine causa. *Abundantes in opere Domini semper;* hoc est, in vita munda. Nec dixit, Bonum operantes, sed *Abundantes,* ut hoc faciamus cum abundantia et septa transiliamus. *Scientes quod labor vester non est inanis in Domino.* Quid dicis? rursus labor? Labor quidem, sed qui habet coronas, et suscipitur pro cælis. Nam prior quidem, qui fuit post paradysum, est poena peccatorum admissorum; hic autem est fundamentum futurorum præmiorum. Quamobrem nec hac ratione fuerit labor, et quod superne magnum nobis detur auxilium: et ideo subjunxit: *In Domino.* Nam prior quidem fuit ut daremus poenas, hic autem ut bona futura consequamur. Ne ergo dormiamus, dilecti. Neque enim fieri potest, ut, si pigri sumus et ignavi, regnum cælorum consequamur, neque si in deliciis agamus mollesque simus et effeminati. Præclare enim nobiscum agetur, si corpus affligentes et castigantes, et innumerabiles sufferentes ærumnas, difficultates et labores, possimus bona illa consequi. Annon videtis quantum inter cælum et terram intermedium sit spatium? et quantum bellum immineat, et quam sit homo propensus ad vitium, et quomodo nos circumstet peccatum, et quam multi in medio sint laquei? Cur tam multas ergo curas attrahimus extra naturalia et nobis plura exhibemus negotia, majoraque imponimus onera? non sufficit ventris vestium et domus curam gerere? non sufficit sollicitudo de iis quæ sunt necessaria? Quamquam etiam ab iis nos abduxit Christus, dicens: *Ne solliciti sitis animæ vestræ quid comedatis, neque corpori vestro, quid induamini (Matth. 6. 25).* Si autem de alimento necessario et indumento non oportet esse sollicitos, neque de die sequenti: qui tam multam attrahunt farraginem ac congeriem, et seipsos obruunt, quando poterunt emergere? Non audiisti Paulum dicentem: *Nemo militans implicatur hujus vitæ negotiis (2. Tim. 2. 4)?* Nos autem et deliciis operam damus et ventri indulgemus et inebriamur, et pro rebus quidem externis affligimur, in rebus autem cælestibus molles sumus et effeminati. An nescitis quod supra hominem est promissio? Non licet huius ingredienti cæli fastigium ascendere: nos autem non studemus vivere secundum hominem, sed et brutis evadimus deteriores. Nescitis coram quo sistemur tribunali? annon cogitatis quod et verborum et cogitationum a nobis exigetur ratio, et ne res quidem curamus? *Qui enim aspexit mulierem ad concupiscendum eam, jam est mœchatus (Matth. 5. 28).* Sed tamen qui etiam curiosi aspectus reddunt rationem, non recusant vel in ipso putrescere peccato. *Qui dicit fratri suo, Stulte, deturbabitur in gehennam (Ibid. v. 22).* Nos autem innumerabilia probra in eos torquere, et varie eis insidiari non desistimus. Qui dicit

ligit diligentem, non plus habet quam ethnicus: nos autem eis quoque invidemus. Quamnam ergo consequemur veniam, quando vetera jussi septa transilire, nostram vitæ agendæ rationem etiam illorum mensura contexamus minorem? quænam nos eripiet oratio? quis nobis aderit, et opem feret dum castigamur? Nullus, sed necesse est omnino ejulantes, lugentes, dentibus frementes, tormentis cruciatos, abduci in illas luce carentes tenebras, in dolores inevitabiles, in pœnas intolerabiles. Quamobrem rogo et obsecro, et vestra apprehendens genua supplico, donec habemus hoc parvum vitæ viaticum, ut iis quæ dicta sunt compungamur, convertamur, reddamur meliores: ne, sicut ille dives, inutiliter illic lamentemur cum excesserimus, et defleamus; fletus

autem nihil nobis remedii afferat. Nam sive patrem habeas, sive filium, sive quemvis alium qui apud Deum habeat fiduciam, nemo te eripiet, cum propria tua facta te prodant. Tale est enim illud iudicium: iudicat solum ex operationibus, nec aliter illic salvum esse licet. Hæc autem dico, non ut tibi dolorem inferam, non ut injiciam in desperationem, sed ne inani et frigida spe nutriti, et huic et illi fidentes, nostram negligamus virtutem. Nam si socordes fuerimus ac negligentes, non justus, non propheta, non apostolus, nemo nobis aderit: si vero studium et diligentiam adhibuerimus, ex operibus sufficientem habentes defensionem, cum libertate ac fiducia fruemur etiam bonis, quæ sunt reposita iis qui Deum diligunt: quæ detur nobis omnibus consequi, etc.

HOMILIA XLIII.

CAP. 16. v. 1. *De collectis autem quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita et vos facite per unam sabbati.*

1. Absoluta oratione de dogmatibus, aggressurus eam quæ magis spectat ad mores, missis aliis, procedit ad summam bonorum, verba faciens de elemosyna. Sed cum de eo solo dissernisset, desinit; quamquam nusquam hoc fecit, sed de elemosyna, de temperantia, de mansuetudine, de lenitate, de patientia deque aliis omnibus disserit in aliis Epistolis in fine. Quare ergo ejus quod spectat ad mores hanc solam hic tractat partem? Quoniam eorum, quæ prius dicta sunt, plura magis pertinebant ad mores, per quæ castigavit fornicatorem, per quæ eos admonuit qui foris iudicio contendebant, per quæ terruit ebriosos et eos qui ventri indulgebant, per quæ eos condemnavit qui seditionem agitabant, contendebant, magistratumque et imperia ambibant, per quæ eos, qui indigne accedebant ad mysteria, illi intolerando tradidit supplicio, per quæ disseruit de caritate. Propterea ejus solum meminit quo maxime opus habebat, nempe opis ferendæ sanctis. Vide autem ejus solertiam: quando eis persuasit resurrectionem, eosque fecit promptiores et animo alacriores, tunc demum de eo quoque disserit. Atqui de his quoque antea disseruit, quando dicebat: *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos vestra carnalia metimus* (1. Cor. 9. 11); et, *Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit* (Ibid. v. 7)? Sed quoniam præclaræ hujus actionis noverat magnitudinem, non recusat hoc quoque addere fini epistolæ. *Αοϋλαν* autem collectam vocat, statim ab initio rem faciens levem: nam quando ab omnibus confertur, leve singulis est quod constituitur. Cum autem dixisset de collecta, non statim dixit: *Unusquisque vestrum apud se ponat, recondens quod ipsi placuerit*; quamquam hoc erat consequens; sed cum prius dixisset, *Sicut constitui Ecclesiis Galatiæ*, tunc hoc subjunxit, et narrando quæ ab aliis fiebant, studium ipsis accendens, idque ponens loco narrationis. Quod etiam fecit scribens ad Romanos. Etenim cum illis videretur narrare, cur proficisceretur

Jerosolymam, sic sermonem injieit de elemosyna: *Nunc autem vado Jerosolymam ministrans sanctis. Visum est enim Macedonia et Achaia communicationem quamdam facere in pauperes sanctorum* (Rom. 15. 25. 26). Sed illos quidem per Macedones et Corinthios, hos autem etiam per Galatas adhortatur. *Sicut constitui*, inquit, *Ecclesiis Galatiæ, ita et vos facite*. Erubuissent enim videri inferiores Galatis. Non dixit autem, *Suasi et consilium dedi*, sed, *Constitui*: quod quidem majorem ostendit auctoritatem. Neque adducit unam, aut duas aut tres civitates, sed totam gentem: quod quidem facit etiam in dogmatibus, dicens: *Sicut et in omnibus Ecclesiis sanctorum*. Si hæc enim ad fidem faciendam dogmatibus est validum, multo magis ad æmulationem. Quid ergo, die quæso, constituisti? 2. *Per unam sabbati*, hoc est, die Dominico, *unusquisque vestrum apud se seponat recondens quod ei bene placuerit*. Vide quomodo etiam adhortatur a tempore: dies enim erat idoneus ad eos adducendos ad elemosynam. Recordemini enim, inquit, quænam eo die consequuti estis. Bona enim ineffabilia, et radix et initium vitæ nostræ illa die facta sunt. Non hæc autem solum ratione aptum est tempus ad benignitatem prompto et alacri animo exercendam, sed et quod habeat quietem ac remissionem immunitatemque et vacationem a laboribus. Nam anima a laboribus libera redditur expeditior et aptior ad miserendum. Ad hæc autem, venerandis quoque ac immortalibus communicare mysteriis, magnam affert et immitit alacritatem. *In ea ergo unusquisque vestrum*, non absolute hic aut ille, sed *unusquisque*, sive sit pauper, sive dives, sive vir, sive mulier, sive servus, sive liber, *apud se seponat recondens*. Non dixit, *Ferat in ecclesiam*, ne propter paucitatem erubescant; sed cum ea quæ paulatim accedunt in collectionibus auxerit, cum accessero, tunc ostendat. Interim autem, inquit, *apud te sepone, et domum tuam fac ecclesiam, arculam gazophylacium*: esto custos sacræ pecuniæ, a te ipso ordinatus dispensator pauperum. Benignitas et humanitas dat tibi hoc sacerdotium. Hujus est symbolum ac signum quod nunc est gazophylacium. Sed

πικρατὰ κελευόμενοι σκάμματα, καὶ ἐλάττονα ἐκείνου τοῦ μέτρου τὴν ἑαυτῶν πολιτείαν ὑφαίνωμεν; τίς ἡμᾶς ἐξαιρήσεται λόγος; τίς παραστήσεται καὶ βοηθήσει κολαζομένοις; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ἀλλ' ἀνάγκη πᾶσα οἰμώζοντας, ὀδυρομένους, βρύχοντας τοὺς ὀδόντας, στρεβλομένους εἰς τὸ σκοτός ἀπάγεσθαι τὸ ἀφεγγές ἐκεῖνο, εἰς τὰς ἀπαραιτήτους ὀδύνας, εἰς τὰς ἀνηκέστους τιμωρίας. Διὸ δέομαι καὶ παρακαλῶ, καὶ αὐτῶν ἀπτομαι τῶν γονάτων, ἕως ἂν ἔχωμεν τὸ μικρὸν τοῦτο τῆς ζωῆς ἐφόδιον, καταφυγῆναι τοῖς εἰρημένοις, ἐπιστραφῆναι, βελτίους γενέσθαι. ἵνα μὴ κατὰ τὸν πλούσιον ἐκείνον ἀνήγνυτα ἐκεῖ θρηνηῶμεν ἀπελθόντες, καὶ ἀνίατα λοιπὸν ὀδυρώμεθα. Κἂν γὰρ πατέρα ἔχης, κἂν υἱὸν, κἂν φίλον, κἂν ὄντιναοῦν παρῆρσιαν ἔχοντα πρὸς τὸν Θεὸν, οὐδεὶς σέ ποτε

ἐξαιρήσεται τούτων ὑπὸ τῶν οἰκείων ἔργων περιδιόμενον. Τοιοῦτον γὰρ ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον· ἀπὸ τῶν πράξεων δικάζει μόνων, καὶ ἄλλως ἐκεῖ σωθῆναι οὐκ ἔνι. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα λυπήσω, οὐδ' ἵνα εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλω, ἀλλ' ἵνα μὴ μεταίταις μηδὲ ψυχραῖς ἐλπίσι τρεφόμενοι, καὶ εἰς τὸν δεῖνα θαρρόντες, τῆς καθ' ἑαυτοὺς ἀμελήσωμεν ἀρετῆς. Ἄν μὲν γὰρ βραθυμήσωμεν, οὐ δίκαιος, οὐ προφήτης, οὐκ ἀπόστολος, οὐδεὶς ἡμῖν παραστήσεται· ἂν δὲ σπουδάσωμεν, ἀρκούσαν τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων συνηγορίαν ἔχοντες, μετὰ παρῆρσιας ἀπολαυσόμεθα καὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν ἀποκειμένων τοῖς τὸν Θεὸν ἀγαπῶσιν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

^a Alius, προστήσεται.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΓ΄.

Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους, καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιτίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν δογμάτων λόγον, καὶ μέλλων εἰς τὸν ἠθικώτερον ἐμβαίνειν, πάντα τὰ ἄλλα ἀφείξ, ἐπὶ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν χωρεῖ, περὶ ἐλεημοσύνης ποιούμενος λόγον. Ἄλλὰ περὶ τούτου μόνου διαλεχθεὶς, ἀπαλλάττεται· καίτοι γε οὐδαμοῦ τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ περὶ ἐλεημοσύνης, καὶ περὶ [400] σωφροσύνης, καὶ περὶ πραότητος, καὶ περὶ μακροθυμίας, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων διαλέγεται ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐπιστολαῖς τελευτῶν. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐνταῦθα τοῦ ἠθικοῦ τοῦτο μόνον γυμνάζει τὸ μέρος; Ὅτι καὶ τῶν ἔμπροσθεν εἰρημένων τὰ πλεῖονα ἠθικώτερα ἦν, δι' ὧν τὸν πόρνον ἐκόλασε, δι' ὧν τοὺς ἐξω δικαζομένους ἐσωφρόνιζε, δι' ὧν τοὺς μεθύοντας καὶ γαστριζομένους ἐφόβησε, δι' ὧν τοὺς στασιάζοντας καὶ φιλονεικούντας καὶ φιλαρχοῦντας σταθεῖκασε, δι' ὧν τοὺς ἀναξίως τοῖς μυστηρίοις προσιδόντας τῇ ἀφορήτῃ δίκῃ ἐκεῖνη παρέδωκε, δι' ὧν περὶ ἀγάπης διελέχθη. Διὰ δὴ τοῦτο, οὐ μάλιστα αὐτῷ ἔδει τῆς εἰς τοὺς ἀγίους ἐπικουρίας, τούτου μνησθῆναι μόνου. Καὶ θέα τὴν σύνεσιν· ὅτε αὐτοὺς περὶ ἀναστάσεως ἔπεισε, καὶ προθυμοτέρους ἐποίησε, τότε λοιπὸν καὶ περὶ τούτου διαλέγεται. Καίτοι γε καὶ ὑπὲρ τούτων διελέχθη πρὸς αὐτοὺς ἔμπροσθεν, ὅτε ἔλεγεν· *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπειράμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν; καὶ, τίς φυτεῖαι ἀμπελώνων, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἔσθιει;* Ἄλλ' ἐπειδὴ ἤδει τοῦ κατορθώματος τὸ μέγεθος, οὐ παραιτεῖται καὶ τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς αὐτὸ προσθεῖναι. Λογίαν δὲ τὴν συλλογὴν καλεῖ, ἐκ προοιμίων εὐθέως κοῦφον τὸ πρᾶγμα ποιῶν· ὅταν γὰρ ἐξ ἀπάντων συνεισφέρηται, ἐκάστῳ κοῦφον γίνεται τὸ ἐπίταγμα. Εἰπὼν δὲ περὶ τῆς συλλογῆς, οὐκ εὐθέως εἶπεν, ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων· καίτοι γε τὸ ἀκόλουθον τοῦτο ἦν· ἀλλὰ πρῶτον εἰπὼν, *Καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιτίας*, τότε τοῦτο ἐπήγαγεν, εἰς ζῆλον αὐτοὺς τῇ διηγῆσει τῶν ἐτέρους κατορθουμένων ἄγων, καὶ ἐν τάξει διηγῆματος αὐτὸ θεῖς· ὃ καὶ Ῥωμαῖος ἐπιστέλλων ἐποίησε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοις δο-

κῶν διηγῆσθαι τὴν πρόφασιν τῆς ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἀποδημίας, οὕτω τὸν περὶ ἐλεημοσύνης ἐμβάλλει λόγον, λέγων· *Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱεροσόλυμα διακονῶν τοῖς ἀγίοις.* Εὐδόκησε γὰρ *Μακεδονία* καὶ *Ἀχαΐα κοινωτίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἀγίων.* Ἄλλ' ἐκεῖνους μὲν διὰ Μακεδόνων καὶ Κορινθίων, τούτους δὲ διὰ Γαλατῶν προτρέπει. *Καθὼς διέταξα γὰρ, φησὶ, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιτίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε.* Καὶ γὰρ ἡσχύνοντο λοιπὸν ἐλάττους Γαλατῶν φανθῆναι. Καὶ οὐκ εἶπε, *Παρήνεσα* καὶ *συνεβούλευσα*, ἀλλὰ, *Διέταξα*, ὅπερ αὐθεντικώτερον. Καὶ οὐ παράγει μίαν πόλιν καὶ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' ὀλόκληρον ἔθνος· ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν δογμάτων ποιεῖ, λέγων· *Καθὼς καὶ ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων.* Εἰ γὰρ πρὸς δογμάτων πίστιν τοῦτο ἰσχυρόν, πολλῶ μᾶλλον πρὸς ἔργων μέμνησιν. Τί οὖν διέταξας, ἐπέ μοι; *Κατὰ μίαν σαββάτων*, τουτέστι, *Κυριακὴν, ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων ὃ τι ἂν ἐβόδῳται.* Ὅρα πῶς καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ προτρέπει· καὶ γὰρ ἡ ἡμέρα ἱκανὴ ἦν ἀγαγεῖν εἰς ἐλεημοσύνην. Ἀναμνήσθητε γὰρ, φησὶ, τίκων ἐτύχετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. Τὰ γὰρ ἀπόρρητα ἀγαθὰ, καὶ ἡ ρίζα καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας ἐν [401] ταύτῃ γέγονεν. Οὐ ταύτῃ δὲ μόνον ἐπιτήδειος ὁ καιρὸς εἰς προθυμίαν φιλανθρωπίας, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀνεσιν ἔχει καὶ πόνων ἀτέλειαν. Ψυχὴ γὰρ ἀφιεμένη μόχθων, εὐκολωτέρα καὶ ἐπιτηδειότερα πρὸς τὸ ἐλεεῖν γίνεται. Μετὰ δὲ τούτων καὶ τὸ μυστηρίων ἐν αὐτῇ κοινῶν εἶναι οὕτω φρικτῶν καὶ ἀθανάτων πολλὴν ἐντίθησι προθυμίαν. Ἐν αὐτῇ τοίνυν ἕκαστος ὑμῶν, οὐχ ἀπλῶς ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, ἀλλ' εἰς ἕκαστος, κἂν πένης ἦ, κἂν πλούσιος, κἂν γυνή, κἂν ἀνὴρ, κἂν δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος, *παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων.* Οὐκ εἶπεν, *Εἰς τὴν ἐκκλησίαν φερέτω*, ἵνα μὴ διὰ τὸ μικρὸν αἰσχύνωνται, ἀλλὰ ταῖς κατ' ὀλίγον συναγωγαῖς αὐξήσας τὴν εἰσφορὰν, τότε δεικνύτω ἐμοῦ παραγενομένου. Τέως δὲ παρὰ σαυτῷ τίθει, φησὶ, καὶ ποιήσόν σου τὴν οἰκίαν ἐκκλησίαν, τὸ κισώτιον γαζοφυλάκιον· γενοῦ φύλαξ χρημάτων ἱερῶν, αὐτοχειροτόνητος οἰκονόμος πενήτων. Ἡ φιλανθρωπία ταύτην σοὶ δίδωσι τὴν ἱερω-

τύτης καὶ ἡ φθορὰ ἀφανίζεται, ἀθανασίας καὶ ἀφθαρσίας ἐπιούσης αὐτῷ. Μὴ τοίνυν ἀμφίβαλλε λοιπὸν πῶς ἄπειρον ζήσεται ζωὴν, ὅταν ἀκούσης, ὅτι ἀφθαρτων γίνεται. *Ὅταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος· Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος.* Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλη καὶ ἀπόβροχτα εἶπε, πάλιν ἀπὸ προφητείας πιστοῦται τὸν λόγον· *Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος*, τουτέστιν, εἰς τέλος, οὐδὲ λείψανον αὐτοῦ μένει, οὐδὲ ὑποστροφῆς ἐλπίς, τῆς ἀφθαρσίας τὴν φθορὰν ἀναλωσάσης. *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾄδη, τὸ νίκος;* Εἶδες ψυχὴν γενναίαν; Καὶ γὰρ ὡς νικητήρια οὖον, καὶ ἐνόους γενόμενος, καὶ ὀρών ἤδη ὡς γεγενημένα τὰ μέλλοντα, ἐνάλλεται καὶ ἐπιμαθαίνει τῷ θανάτῳ κειμένῳ, καὶ τὴν ἐπιβίον ἀλαλάζει φωνὴν κατὰ τῆς τοῦτου κεφαλῆς κειμένης, μεγάλη βῶν καὶ λέγων· *Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; ποῦ σου, ᾄδη, τὸ νίκος;* Οἴχεται καὶ ἀπόλωλε καὶ ἡζάνισται παντελῶς, καὶ εἰκὴ πάντα ἐκεῖνα ἐποίησας. Οὐδὲ γὰρ ἀφώπλιτε μόνον αὐτὸν οὐδ' ἐνίκησεν, ἀλλὰ καὶ ἀπόλεσε, καὶ εἰς τὸ μηδὲ ὄλωσι εἶναι κατέστησε. *Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου, ἡ ἀμαρτία· ἡ δὲ δύναμις τῆς ἀμαρτίας, ὁ νόμος.* Ὁρᾷς πῶς περὶ θανάτου σωματικῷ ὁ λόγος; Οὐκοῦν καὶ περὶ ἀναστάσεως σωματικῆς. Εἰ γὰρ μὴ ἀνίσταται ταῦτα, πῶς κατεπόθη ὁ θάνατος; Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ πῶς δυναμι; τῆς ἀμαρτίας ὁ νόμος; Ὅτι μὲν γὰρ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἀμαρτία, καὶ χαλεπωτέρα ἐκείνου, καὶ ἐν αὐτῇ τὴν ἰσχὺν οὗτος ἔχει, δῆλον· πῶς δὲ ταύτης καὶ δύναμις ὁ νόμος; Ὅτι χωρὶς αὐτοῦ ἀσθενὴς ἦν, πραττομένη μὲν, οὐ δυναμένη δὲ οὕτω καταδικάσαι. Τὸ μὲν γὰρ κακὸν ἐγίνετο, σαφῶς δὲ οὐκ ἐδείκνυτο οὕτως. Ὅστε οὐ μικρὸν εἰσήνεγκεν ὁ νόμος τὸ καὶ γνωρίσαι τὴν ἀμαρτίαν μᾶλλον καὶ ἐπιτείνει τὴν κόλασιν. Εἰ δὲ βουλόμενος κωλύσαι χαλεπωτέραν ἀπέφηεν, οὐ παρὰ τὸν ἰατρὸν τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ παρὰ τὸν κακῶς τῷ φαρμάκῳ χρησάμενον· ἐπεὶ καὶ ἡ παρυσία τοῦ Χριστοῦ μᾶλλον ἐβάρησε τοὺς Ἰουδαίους· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο αὐτῇ ἐγκαλέσομεν, ἀλλὰ ταύτην μὲν καὶ θαυμασόμεθα, ἐκείνους δὲ μειζύως μισήσομεν βλαβέντας δι' ὧν ὠφελεῖσθαι ἔδει. Ὅτι γὰρ οὐκ αὐτὸς τὴν ἀμαρτίαν ἐδυνάμωσεν, ὁ Χριστὸς αὐτὸς· ἐπλήρωσεν ἅπαντα, καὶ ἀμαρτίας ἐκτὸς ἦν. Σὺ δὲ μοι ἀκόπει, πῶς καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἀνάστασιν πιστοῦται. Εἰ γὰρ τοῦτα θανάτου αἴτιον τὸ ἀμαρτάνειν, ὁ δὲ Χριστὸς ἐλθὼν ἔλυσε τὴν ἀμαρτίαν, καὶ ἡμᾶς αὐτῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπῆλλαξε, καὶ μετὰ τῆς ἀμαρτίας [598] καὶ τὸν νόμον ἔπαυσεν, οὐ παραδεινομένου αὐτῆ συνίσταται, τί λοιπὸν ἀμφιβάλλεις περὶ τῆς ἀναστάσεως; πόθεν γὰρ λοιπὸν ὁ θάνατος κρατῆσει; Ἀπὸ τοῦ νόμου; Ἄλλ' ἐλύθη οὗτος. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας; Ἄλλ' ἀνηρέθη αὐτῆ. *Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ δόντι ἡμῖν τὸ νίκος διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.*

γ'. Τὸ μὲν γὰρ τρόπιον αὐτῆς ἔστησε, τῶν δὲ στεφάνων καὶ ἡμᾶς ἀπολαῦσαι ἐποίησε, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὀφειλῆς, ἀλλ' ἀπὸ φιλανθρωπίας μόνης. Ἄρα οὐν,

^b Legendum est ὁ Χριστὸς αὐτὸν, ut legit Gemianus Hervetus.

ἀδελφοί, ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι. Δικαία λοιπὸν καὶ εὐκαιρὸς ἡ παραίνεσις· οὐδὲν γὰρ οὕτω σαλεύει, ὡς τὸ εἰκὴ νομίζειν κόπτεσθαι καὶ μάτην. *Περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου πάντοτε·* τουτέστιν, ἐν τῷ βίῳ τῷ καθαρῷ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐργαζόμενοι τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ, *Περισσεύοντες*, ἵνα μετὰ περισουσίας αὐτὸ ποιῶμεν, καὶ τὰ σκάμματα ὑπερβαίνωμεν. *Εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ὕμων οὐκ ἔστι κενὸς ἐν Κυρίῳ.* Τί λέγεις; πάλιν κόπος; Ἄλλὰ στεφάνους ἔχων, καὶ ὑπὲρ τῶν οὐρανῶν. Ὁ μὲν γὰρ πρότερος ὁ μετὰ τὸν παράδεισον, κόλασις τῶν ἀμαρτηθέντων· οὗτος δὲ ὑπόθεσις τῶν μελλόντων βραβείων. Ὅστε οὐδ' ἂν εἴη κόπος ταύτη τε καὶ τῷ πολλῆς τῆς ἀνωθεν ἀπολαύειν βοηθείας· διὸ καὶ ἐπηγάγεν. *Ἐν Κυρίῳ.* Ὁ μὲν γὰρ πρότερος, ἵνα δίκην δώμεν· οὗτος δὲ, ἵνα τῶν μελλόντων τύχωμεν ἀγαθῶν. Μὴ τοίνυν καθεύδωμεν, ἀγαπητοί· οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι ῥαθυμοῦντα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν, οὐδὲ τρυφῶντας καὶ μαλακιζομένους. Ἀγαπητὸν γὰρ κατατεινομένους καὶ ὑπωπιάζοντας τὸ σῶμα, καὶ μυρία ὑπομένοντας ἐπίτονα, δυνήθηται τυχεῖν τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων. Ἡ οὐκ ὄρατε τουτὶ ἐὰ μέσον τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν ὅσον ἐστὶ, καὶ ἡλίκοις ὁ πόλεμος ἐφέστηκε, καὶ πῶς δεξιότροπον ἀνθρωπος πρὸς τὴν κακίαν, καὶ πῶς εὐπερίστατον ἡ ἀμαρτία, καὶ ὅσαι ἐν μέσῳ καγίδες; Τί τοίνυν τοσαύτας ἐπισυρόμεθα φροντίδας ἐκτὸς τῶν φυσικῶν, καὶ πλείονα παρέχομεν ἑαυτοῖς πράγματα, καὶ μείζονα ποιῶμεν τὰ φορτία; οὐκ ἀρκεῖ τὸ ὑπὲρ γαστρὸς φροντίζειν καὶ ἱματίων καὶ οἰκίας; οὐκ ἀρκεῖ ἡ μέριμνα τῶν ἀναγκαίων; Καίτοι γε καὶ τούτων ἀπηγάγεν ὁ Χριστὸς, λέγων· *Μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ ὕμων τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὕμων τί ἐνδύσθητε.* Εἰ δὲ ὑπὲρ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς καὶ περιβολῆς μεριμνᾶν οὐ χρὴ, οὐδὲ ὑπὲρ τῆς ἐπιούσης ἡμέρας, οἱ τὸν τοσοῦτον φορυτὸν ἐπεισάγοντες, καὶ καταγωννύντες ἑαυτοὺς, πότε δυνήσονται ἀνανεῦσαι; Οὐκ ἤκουσας Παύλου λέγοντος, *Οὐδεις στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τοῦ βίου μεριμναῖς*· Ἡμεῖς δὲ καὶ τρυφῶμεν καὶ γαστριζόμεθα καὶ μεθύομεν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐξω κοπτόμεθα πραγμάτων, ἐν δὲ τοῖς τοῦ οὐρανοῦ μαλακιζόμεθα. Οὐκ ἴστε ὅτι ὑπὲρ ἀνθρωπον ἡ ἐπαγγελία; Οὐκ ἔστι χαμαὶ βαδίζοντα τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἐπιβῆναι· ἡμεῖς δὲ οὐ κατὰ ἀνθρωπον σπουδάζομεν ζῆν, ἀλλὰ καὶ ἀλόγων ἐγενόμεθα χεῖρους. Οὐκ ἴστε πάλιν παραστησόμεθα βήματα; οὐκ ἐννοεῖτε [599] ὅτι καὶ ῥημάτω καὶ ἐνθυμημάτων ἀπαιτούμεθα δίκαια, καὶ οὐδὲ πραγμάτων φροντίζομεν; Ὁ γὰρ ἐμβλέψας γυναικί, φησὶ, *πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχουσαν αὐτήν.* Ἄλλ' ὅμως οἱ καὶ θψεως περιέργου λόγον ὑπέχοντες, οὐ παραιτοῦνται καὶ αὐτῇ ἐνσηπασθαι τῇ ἀμαρτίᾳ. Ὁ λέγων τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, *Μωρὲ, εἰς τὴν γέενναν ἐμπεσεῖται*· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τοῦ μυρίοις αὐτοὺς καταισχύνομεν ὀνειδέσει καὶ ποικίλως ἐπιβουλεύειν ἀριστάμεθα. Ὁ τὸν φιλοῦντα φιλῶν, οὐδὲν ἔχει τοῦ ἐθνικοῦ πλέον· ἡμεῖς δὲ καὶ τούτοις βασκαίνομεν. Τίνα οὖν ἔξομεν συγγνώμην, ὅταν, ὑπερβῆναι τὰ

^a In editione Novi Testamenti Græca legitur πραγματείας.

hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Corruptibile autem est corpus, et mortale. Ideo corpus manet: corpus enim est subjectum induens: mortalitas autem et corruptio deletur et evanescit, ad ipsum accedente immortalitate et incorruptione. Noli ergo delnceps dubitare quomodo vitam vivet infinitam, cum audieris quod fiat incorruptibile et interitui non obnoxium. 54. *Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est, Absorpta est mors in victoria.* Nam quoniam magna dixit et arcana, rursus id quod dicit credibile et fide dignum facit ex propheta: *Absorpta est, inquit, mors in victoria.* Hoc est, in finem; ne manent quidem, inquit, ejus reliquiae, neque spes est reditus, cum incorruptio consumpserit corruptionem et interitum. 55. *Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, inferne, stimulus tuus?* Vidisti fortem et generosam animam? Nam tamquam pro victoria sacrificans, et Deo afflatus, et futura videns quasi jam facta, insilit et jacenti morti insultat, et in caput ejus jacens de victoria exultantem emittit vocem, clamans et dicens, *Ubi est, mors, stimulus tuus? ubi est victoria tua, inferne?* Perit et penitus evanuit, et temere fecisti illa omnia. Non solum enim eam armis exuit et vicit, sed etiam perdidit, et eo redegit ut ne esset quidem penitus. 56. *Stimulus autem mortis peccatum est: virtus vero peccati, lex.* Viden' quomodo loquatur de morte corporali? Ergo loquitur etiam de resurrectione corporis. Nam si haec non resurgunt, quomodo est mors absorpta? Nec hoc solum, sed etiam quomodo peccati virtus est lex? Nam quod peccatum sit stimulus mortis, et illa gravius, et haec in ipso vim habeat, id manifestum est: quomodo autem ejus quoque virtus est lex? Quoniam absque ea erat imbecillum, ut quod fieret quidem, non posset autem perinde condemnare. Nam fiebat quidem malum, non ita aperte indicabatur. Quamobrem lex non parum contulit ad cognoscendum peccatum, imo vero etiam ad arguendum supplicium. Si autem dum vellet prohibere, id reddidit gravius, non est culpa in medicum conferenda, sed in eum qui male usus est medicamento. Nam Christi quoque adventus gravis fuit ac molestus Judaeis; sed non ideo eum vituperabimus, sed cum quidem etiam admirabimur, illos autem magis odio habebimus, qui laesi sunt per ea quae debebant eis prodesse. Nam quod ipsa lex vim non dederit peccato, Christus ipsam totam implevit, et erat extra peccatum. Tu autem mihi considera, quomodo hinc quoque facit fidem resurrectioni. Nam si ipsum peccare erat causa mortis, Christus autem cum venisset solvit peccatum, et nos ab ipso liberavit per baptismum, et cum peccato legem quoque solvit ac fregit, quae dum violatur ac transilitur, ipsum consistit: quid adhuc dubitas de resurrectione? quomodo enim mors postea dominatum obtinebit? num per legem? Sed ea est soluta et abrogata. At per peccatum? Sed id est penitus deletum. 57. *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum.*

5. Nam tropaeum quidem ipse erexit, coronis autem nos quoque frui curavit, idque non ex debito, sed sola sua benignitate. 58. *Itaque, fratres, stabiles estote et immobiles.* Justa jam est et opportuna adhortatio. Nihil enim adeo labefactat facitque vacillare, atque existimare se temere affligi et sine causa. *Abundantes in opere Domini semper; hoc est, in vita munda.* Nec dixit, Bonum operantes, sed *Abundantes*, ut hoc faciamus cum abundantia et septa transiliamus. *Scientes quod labor vester non est inanis in Domino.* Quid dicis? rursus labor? Labor quidem, sed qui habet coronas, et suscipitur pro caelis. Nam prior quidem, qui fuit post paradysum, est poena peccatorum admissorum; hic autem est fundamentum futurorum praemiorum. Quamobrem nec hac ratione fuerit labor, et quod superne magnum nobis detur auxilium: et ideo subjunxit: *In Domino.* Nam prior quidem fuit ut daremus poenas, hic autem ut bona futura consequamur. Ne ergo dormiamus, dilecti. Neque enim fieri potest, ut, si pigri sumus et ignavi, regnum caelorum consequamur, neque si in deliciis agamus mollesque simus et effeminati. Praeclare enim nobiscum agetur, si corpus affligentes et castigantes, et innumerabiles sufferentes arumnas, difficultates et labores, possimus bona illa consequi. Annon videtis quantum inter caelum et terram intermedium sit spatium? et quantum bellum immineat, et quam sit homo propensus ad vitium, et quomodo nos circumstet peccatum, et quam multi in medio sint laquei? Cur tam multas ergo curas attrahimus extra naturalia et nobis plura exhibemus negotia, majoraque imponimus onera? non sufficit ventris et vestium et domus curam gerere? non sufficit sollicitudo de iis quae sunt necessaria? Quamquam etiam ab iis nos abduxit Christus, dicens: *Ne solliciti sitis animae vestrae quid comedatis, neque corpori vestro, quid induamini (Matth. 6. 25).* Si autem de alimento necessario et indumento non oportet esse sollicitos, neque de die sequenti: qui tam multam attrahunt farraginem ac congeriem, et seipos obruunt, quando poterunt emergere? Non audiisti Paulum dicentem: *Nemo militans implicatur hujus vitae negotiis (2. Tim. 2. 4)?* Nos autem et deliciis operam damus et ventri indulgemus et inebriamur, et pro rebus quidem externis affligimur, in rebus autem caelestibus molles sumus et effeminati. An nescitis quod supra hominem est promissio? Non licet humi ingredienti caeli fastigium ascendere: nos autem non studemus vivere secundum hominem, sed et brutis evadimus deteriores. Nescitis coram quo sistemur tribunali? annon cogitatis quod et verborum et cogitationum a nobis exigetur ratio, et ne res quidem curamus? *Qui enim aspexit mulierem ad concupiscendum eam, jam est mœchatus (Matth. 5. 28).* Sed tamen qui etiam curiosi aspectus reddunt rationem, non recusant vel in ipso putrescere peccato. *Qui dicit fratri suo, Stulte, deturbabitur in gehennam (Ibid. v. 22).* Nos autem innumerabilia probra in eos torquere, et varie eis insidiari non desistimus. Qui di-

igit diligentem, non plus habet quam ethnicus: nos autem eis quoque invidemus. Quamnam ergo consequemur veniam, quando vetera jussi septa transilire, nostram vitæ agendæ rationem etiam illorum mensura contexamus minorem? quænam nos eripiet oratio? quis nobis aderit, et opem feret dum castigamur? Nullus, sed necesse est omnino ejulantes, lugentes, dentibus frementes, tormentis cruciatos, abduci in illas luce carentes tenebras, in dolores inevitabiles, in pœnas intolerabiles. Quamobrem rogo et obsecro, et vestra apprehendens genua supplico, donec habemus hoc parvum vitæ viaticum, ut iis quæ dicta sunt compungamur, convertamur, reddamur meliores: ne, sicut ille dives, inutiliter illic lamentemur cum excesserimus, et defleamus; fletus

autem nihil nobis remedii afferat. Nam sive patrem habeas, sive filium, sive quemvis alium qui apud Deum habeat fiduciam, nemo te eripiet, cum propria tua facta te prodant. Tale est enim illud iudicium: iudicat solum ex operationibus, nec aliter illic salvari case licet. Hæc autem dico, non ut tibi dolorem inferam, non ut injiciam in desperationem, sed ne inani et frigida spe nutriti, et huic et illi fidentes, nostram negligamus virtutem. Nam si socordes fuerimus ac negligentes, non justus, non propheta, non apostolus, nemo nobis aderit: si vero studium et diligentiam adhibuerimus, ex operibus sufficientem habentes defensionem, cum libertate ac fiducia fruemur etiam bonis, quæ sunt reposita iis qui Deum diligunt: quæ detur nobis omnibus consequi, etc.

HOMILIA XLIII.

CAP. 16. v. 4. *De collectis autem quæ fiunt in sanctis, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita et vos facite per unam sabbatî.*

1. Absoluta oratione de dogmatibus, aggressurus eam quæ magis spectat ad mores, missis aliis, procedit ad summam bonorum, verba faciens de eleemosyna. Sed cum de eo solo disseruisset, desinit; quamquam nusquam hoc fecit, sed de eleemosyna, de temperantia, de mansuetudine, de lenitate, de patientia deque aliis omnibus disserit in aliis Epistolis in fine. Quare ergo ejus quod spectat ad mores hanc solam hic tractat partem? Quoniam eorum, quæ prius dicta sunt, plura magis pertinebant ad mores, per quæ castigavit fornicatorem, per quæ eos admonuit qui foris iudicio contendebant, per quæ terruit ebriosos et eos qui ventri indulgebant, per quæ eos condemnavit qui seditionem agitabant, contendebant, magistratumque et imperia ambibant, per quæ eos, qui indigne accedebant ad mysteria, illi intolerando tradidit supplicio, per quæ disseruit de caritate. Propterea ejus solum meminit quo maxime opus habebat, nempe opis ferendæ sanctis. Vide autem ejus solertiam: quando eis persuasit resurrectionem, eosque fecit promptiores et animo alacriores, tunc demum de eo quoque disserit. Atqui de his quoque antea disseruit, quando dicebat: *Si res vobis spiritalia seminavimus, magnum est, si nos vestra carnalia metimus (1. Cor. 9. 11); et, Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit (Ibid. v. 7)?* Sed quoniam præclara hujus actionis noverat magnitudinem, non recusat hoc quoque addere fini epistolæ. *Αγλαν* autem collectam vocat, statim ab initio rem faciens leviem: nam quando ab omnibus confertur, leve singulis est quod constituitur. Cum autem dixisset de collecta, non statim dixit: Unusquisque vestrum apud se ponat, recondens quod ipsi placuerit; quamquam hoc erat consequens; sed cum prius dixisset, *Sicut constitui Ecclesiis Galatiæ*, tunc hoc subjunxit, ea narrando quæ ab aliis fiebant, studium ipsis accendens, idque ponens loco narrationis. Quod etiam fecit scribens ad Romanos. Etenim cum illis videretur narrare, cur proficisceretur

Jerosolymam, sic sermonem injieit de eleemosyna: *Nunc autem vado Jerosolymam ministrans sanctis. Visum est enim Macedonia et Achaia communicationem quamdam facere in pauperes sanctorum (Rom. 15. 25. 26).* Sed illos quidem per Macedones et Corinthios, hos autem etiam per Galatas adhortatur. *Sicut constitui*, inquit, *Ecclesiis Galatiæ, ita et vos facite.* Erubuissent enim videri inferiores Galatis. Non dixit autem, *Suasi et consilium dedi*, sed, *Constitui*: quod quidem majorem ostendit auctoritatem. Neque adducit unam, aut duas aut tres civitates, sed totam gentem: quod quidem facit etiam in dogmatibus, dicens: *Sicut et in omnibus Ecclesiis sanctorum.* Si hæc enim ad fidem faciendam dogmatibus est validum, multo magis ad emulationem. Quid ergo, die quæso, constituisti? 2. *Per unam sabbati*, hoc est, die Dominico, *unusquisque vestrum apud se seponat recondens quod ei bene placuerit.* Vide quomodo etiam adhortatur a tempore: dies enim erat idoneus ad eos adducendos ad eleemosynam. Recordemini enim, inquit, quænam eo die consequuti estis. Bona enim ineffabilia, et radix et initium vitæ nostræ illa die facta sunt. Non hæc autem solum ratione aptum est tempus ad benignitatem prompto et alacri animo exercendam, sed et quod habeat quietem ac remissionem immunitatemque et vacationem a laboribus. Nam anima a laboribus libera redditur expeditior et aptior ad miserendum. Ad hæc autem, venerandis quoque ac immortalibus communicare mysteriis, magnam affert et immittit alacritatem. *In ea ergo unusquisque vestrum*, non absolute hic aut ille, sed *unusquisque*, sive sit pauper, sive dives, sive vir, sive mulier, sive servus, sive liber, *apud se seponat recondens.* Non dixit, *Ferat in ecclesiam*, ne propter paucitatem erubescant; sed cum ea quæ paulatim accedunt in collectionibus auxerit, cum accessero, tunc ostendat. Interim autem, inquit, apud te sepono, et domum tuam fac ecclesiam, arculam gazophylacium: esto custos sacrae pecuniæ, a te ipso ordinatus dispensator pauperum. Benignitas et humanitas dat tibi hoc sacerdotium. Hujus est symbolum ac signum quod nunc est gazophylacium. Sed

παιδιά κελευόμενοι σκάμματα, και ἐλάττονα ἐκείνου τοῦ μέτρου τὴν ἑαυτῶν πολιτείαν ὑφαίνομεν; τίς ἡμᾶς ἐξαιρήσεται λόγος; τίς παραστήσεται και βοηθήσει κολαζόμενοις; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς, ἀλλ' ἀνάγκη πᾶσα οἰμώζοντας, ὀδυρομένους, βρύχοντας τοὺς ὀδόντας, στρεβλομένους εἰς τὸ σκοτός ἀπάγεσθαι τὸ ἀφεγγές ἐκεῖνο, εἰς τὰς ἀπαραιτήτους ὁδύνας, εἰς τὰς ἀνηκέστους τιμωρίας. Διὸ δέομαι και παρακαλῶ, και αὐτῶν ἀπτομαι τῶν γονάτων, ἕως ἄν ἔχωμεν τὸ μικρὸν τοῦτο τῆς ζωῆς ἐφόδιον, καταφυγῆναι τοῖς εἰρημένους, ἐπιστραφῆναι, βελτίους γενέσθαι, ἵνα μη κατὰ τὸν πλούσιον ἐκείνον ἀνήνυτα ἐκεῖ θρηνώμεν ἀπελθόντες, και ἀνίατα λοιπὸν ὀδύρωμεθα. Κἂν γὰρ πατέρα ἔχης, κἂν υἱὸν, κἂν φίλον, κἂν ὄντιναοῦν παρῆρσιαν ἔχοντα πρὸς τὸν Θεὸν, οὐδεὶς σέ ποτε

ἐξαιρήσεται τούτων ὑπὸ τῶν οἰκείων ἔργων περιδιόμενον. Τοιοῦτον γὰρ ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον· ἀπὸ τῶν πράξεων δικάζει μόνων, και ἄλλως ἐκεῖ σωθῆναι οὐκ ἔνι. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα λυπήσω, οὐδ' ἵνα εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλω, ἀλλ' ἵνα μη μεταίταις μηδὲ ψυχραῖς ἐλπίσι τρεφόμενοι, και εἰς τὸν δεῖνα θαρβύουντες, τῆς καθ' ἑαυτοὺς ἀμελήσωμεν ἀρετῆς. Ἄν μὲν γὰρ βραθυμήσωμεν, οὐ δίκαιος, οὐ προφήτης, οὐκ ἀπόστολος, οὐδεὶς ἡμῖν παραστήσεται· ἂν δὲ σπουδάσωμεν, ἀρκούσαν τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων συνηγορίαν ἔχοντες, μετὰ παρῆρσιας ἀπολαυσόμεθα και τῶν ἀγαθῶν τῶν ἀποκειμένων τοῖς τὸν Θεὸν ἀγαπῶσιν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, και τὰ ἐξῆς.

^a Alius, προστήσεται.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΓ΄.

Περὶ δὲ τῆς Λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους, καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιτίας, οὕτω και ὑμῖς ποιήσατε.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν δογμάτων λόγον, και μέλλων εἰς τὸν ἠθικώτερον ἐμβαίνειν, πάντα τὰ ἄλλα ἀφείξ, ἐπὶ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν χωρεῖ, περὶ ἐλεημοσύνης ποιούμενος λόγον. Ἄλλὰ περὶ τούτου μόνου διαλεχθεὶς, ἀπαλλάττεται· καίτοι γε οὐδαμοῦ τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ περὶ ἐλεημοσύνης, και περὶ [400] σωφροσύνης, και περὶ πραότητος, και περὶ μακροθυμίας, και περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων διαλέγεται ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐπιστολαῖς τελευτῶν. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐναυθα τοῦ ἠθικοῦ τοῦτο μόνον γυμνάζει τὸ μέρος; Ὅτι και τῶν ἔμπροσθεν εἰρημένων τὰ πλείονα ἠθικώτερα ἦν, δι' ὧν τὸν πόρνον ἐκόλασε, δι' ὧν τοὺς ἔξω δικαζομένους ἐσωφρόνιζε, δι' ὧν τοὺς μεθυσοντας και γαστριζομένους ἐφόβησε, δι' ὧν τοὺς στασιάζοντας και φιλονεικοῦντας και φιλαρχοῦντας κατεδίκασε, δι' ὧν τοὺς ἀναξίως τοῖς μυστηρίοις προσιδόντας τῇ ἀφορήτῃ δίκῃ ἐκείνη παρέδωκε, δι' ὧν περὶ ἀγάπης διελέχθη. Διὰ δὴ τοῦτο, οὐ μάλιστα αὐτῷ ἔδει τῆς εἰς τοὺς ἀγίους ἐπικουρίας, τούτου μὲν μνηται μόνου. Καὶ θεὰ τὴν σύνεσιν· ὅτε αὐτοὺς περὶ ἀναστάσεως ἔπεισε, και προθυμοτέρους ἐποίησε, τότε λοιπὸν και περὶ τούτου διαλέγεται. Καίτοι γε και ὑπὲρ τούτων διελέχθη πρὸς αὐτοὺς ἔμπροσθεν, ὅτε ἔλεγεν· *Εἰ ἡμῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ δοκίμασμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν; και, Τίς φυνεύει ἀμπελώνα, και ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἔσθιει;* Ἄλλ' ἐπειδὴ ἤδει τοῦ κατορθώματος τὸ μέγεθος, οὐ παραιτεῖται και τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς αὐτὸ προσθεῖναι. Λογίαν δὲ τὴν συλλογὴν κλειῖ, ἐκ προοιμίῶν εὐθέως κοῦφον τὸ πρᾶγμα ποιῶν· ὅταν γὰρ ἐξ ἀπάντων συνεισφέρηται, ἐκάστῳ κοῦφον γίνεται τὸ ἐπιταγμα. Εἰπὼν δὲ περὶ τῆς συλλογῆς, οὐκ εὐθέως εἶπεν, ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων· καίτοι γε τὸ ἀκόλουθον τοῦτο ἦν· ἀλλὰ πρῶτον εἰπὼν, *Καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιτίας*, τότε τοῦτο ἐπήγαγεν, εἰς ζῆλον αὐτοὺς τῇ διηγῆσει τῶν ἐτέροις κατορθομένων ἄγων, και ἐν τάξει διηγῆματος αὐτὸ θεῖς· ὃ και Ῥωμαῖος ἐπιστέλλων ἐποίησε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος δο-

κῶν διηγῆσθαι τὴν πρόφασιν τῆς ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἀποδημίας, οὕτω τὸν περὶ ἐλεημοσύνης ἐμβάλλει λόγον, λέγων· *Nun̄i δὲ πορεύομαι εἰς Ἱεροσόλυμα διακορῶν τοῖς ἀγίοις.* Εὐδόκησε γὰρ *Μακεδονία* και Ἄχαθα *κοινοῦσιν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἀγίων.* Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν διὰ Μακεδόνων και Κορινθίων, τούτους δὲ διὰ Γαλατῶν προτρέπει. *Καθὼς διέταξα γὰρ, φησὶ, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιτίας, οὕτω και ὑμεῖς ποιήσατε.* Καὶ γὰρ ἠσχύνοντο λοιπὸν ἐλάττους Γαλατῶν φανθῆναι. Καὶ οὐκ εἶπε, *Παρήνεσα* και *συνεβούλευσα*, ἀλλὰ, *Διέταξα*, ὅπερ αὐθεντικώτερον. Καὶ οὐ παράγει μίαν πόλιν και δύο και τρεῖς, ἀλλ' ὀλόκληρον ἔθνος· ὅπερ και ἐπὶ τῶν δογμάτων ποιεῖ, λέγων· *Καθὼς και ἐν πίσσις ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἀγίων.* Εἰ γὰρ πρὸς δογμάτων πίστιν τοῦτο ἰσχυρὸν, πολλῶ μᾶλλον πρὸς ἔργων μέμνησιν. Τί οὖν διέταξα, εἰπέ μοι; *Κατὰ μίαν σαββάτου*, τουτέστι, *Κυριακῆν, ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων ὃ τι ἂν ἐβουδῶται.* Ὅρα πῶς και ἀπὸ τοῦ καιροῦ προτρέπει· και γὰρ ἡ ἡμέρα ἱκανὴ ἦν ἀγαγεῖν εἰς ἐλεημοσύνην. Ἀναμνήσθητε γὰρ, φησὶ, τίνων ἐτύχετε ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ. Τὰ γὰρ ἀπόρρητα ἀγαθὰ, και ἡ ρίζα και ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας ἐν [401] ταύτῃ γέγονεν. Οὐ ταύτῃ δὲ μόνον ἐπιτήδειος ὁ καιρὸς εἰς προθυμίαν φιλανθρωπίας, ἀλλ' ὅτι και ἀνεσιν ἔχει και πόνων ἀτέλειαν. Ψυχὴ γὰρ ἀφιεμένη μόχθων, εὐκολωτέρα και ἐπιτηδειοτέρα πρὸς τὸ ἔλαεῖν γίνεται. Μετὰ δὲ τούτων και τὸ μυστηρίων ἐν αὐτῇ κοινῶνεῖν οὕτω φρικτῶν και ἀθανάτων πολλῆν ἐντίθησι προθυμίαν. Ἐν αὐτῇ τοίνυν ἕκαστος ὑμῶν, οὐχ ἀπλῶς ὁ δεῖνα και ὁ δεῖνα, ἀλλ' *εἰς ἕκαστος*, κἂν πένης ἦ, κἂν πλούσιος, κἂν γυνή, κἂν ἀνήρ, κἂν δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος, *παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων.* Οὐκ εἶπεν, *Εἰς τὴν ἐκκλησίαν φερέτω*, ἵνα μη διὰ τὸ μικρὸν αἰσχύνωνται, ἀλλὰ ταῖς κατ' ὀλίγον συναγωγαῖς αὐξήσας τὴν εἰσφορὰν, τότε δεικνύτω ἐμοῦ παραγενομένου. Τέως δὲ παρὰ σαυτῷ τίθει, φησὶ, και ποιήσόν σου τὴν οἰκίαν ἐκκλησίαν, τὸ κιβώτιον γαζοφυλάκιον· γενοῦ φύλαξ χρημάτων ἱερῶν, αὐτοχειροτόνητος οἰκονόμος πενήτων. Ἡ φιλανθρωπία ταύτην σοι δίδωσι τὴν ἱερῶ-

σύνην. Τοῦτου σύμβολόν ἐστι καὶ τὸ γαζοφυλάκιον νῦν. Ἀλλὰ τὸ μὲν σύμβολον μένει, τὸ δὲ ἔργον οὐδαμοῦ. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολλοὶ τῶν συνεδρευόντων πάλιν ἡμῖν ἐγκαλέσουσιν, ὅταν ὑπὲρ τούτων διαλεγώμεθα λέγοντες· Μὴ, παρακαλῶ, μὴ γίνου φορτικός καὶ ἐπαχθὴς τοῖς ἀκούουσιν· ἐπίτρεψον τῇ προαιρέσει, ὅς τῇ γνώμῃ τῶν ἀκούόντων· ὡς νῦν γε καταισχύρεις ἡμᾶς, ἐρυθριῶν ποιεῖς· ἀλλ' οὐκ ἀνέχομαι τούτων τῶν λόγων. Οὐδὲ γὰρ Παῦλος ἡσχύνετο ὑπὲρ τοιούτων συνεχῶς ἐνοχλῶν, καὶ προσαιτούντων φθυσγόμενος ῥήματα. Εἰ μὲν γὰρ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι Ἔμοι ὁδὸς καὶ εἰς τὴν ἐμὴν κατάθεσις οἰκίαν, ἴσως ἂν αἰσχύνῃς ἦν τὸ λεγόμενον· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τότε· Οἱ γὰρ τῷ θυσιαστηρίῳ, φησί, προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται.

β'. Πλὴν ἀλλ' ἴσως ἂν τις ἐπετίμησεν, ὡς ὑπὲρ ἑαυτοῦ ποιουμένην τὸν λόγον· νῦν δὲ ὑπὲρ τῶν δεομένων τὴν ἱκετηρίαν τίθημι, μᾶλλον δὲ οὐχ ὑπὲρ τῶν δεομένων, ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν τῶν παρεχόντων· διὰ καὶ παρρησιάζομαι. Ποία γὰρ αἰσχύνῃ εἰπεῖν, Ἄδς τῷ Κυρίῳ πεινῶντι, ἔνδυσον αὐτὸν γυμνὸν περιόντα, ὑπόδεξαι ξένον ὄντα; Ὁ Δεσπότης σου οὐκ αἰσχύνεται ἐπὶ τῆς οἰκουμένης ταῦτα λέγων· Ἐπείρασά, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ὁ ἀνευδὴς καὶ μηδενὸς χρήζων· καὶ ἐγὼ αἰσχυνοῦμαι καὶ ὀκνήσω; Ἄπαγε· διαβολικῆς ἐπιβουλῆς αὕτη ἡ αἰσχύνῃ. Οὐ τοίνυν αἰσχυνθήσομαι, ἀλλὰ καὶ μετὰ παρρησίας ἐρῶ· Δότε τοῖς δεομένοις, καὶ μετὰ πλείονος, ἢ οἱ δεόμενοι, φωνῆς. Εἰ μὲν γὰρ ἔχει τις δεῖξαι καὶ ἐλέγξει, ὅτι ταῦτα λέγοντες, πρὸς ἑαυτοὺς ὑμᾶς ἔλκομεν, καὶ προσήματι τῶν πενήτων αὐτοὶ κερδαίνομεν, οὐκ αἰσχύνῃς ἀξία ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ μυρίων κεραινοῦν, καὶ οὐδὲ ζῆν ἀξίον τοὺς τὰ τοιαῦτα ποιοῦντας· εἰ δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι οὐδὲν ὑπὲρ ἑαυτῶν ἐνοχλοῦμεν, ἀλλ' ἀδάπανον ὑμῖν τὸ Εὐαγγέλιον ἐθήκαμεν, πονοῦντες μὲν οὐδαμῶς καθάπερ [402] Παῦλος, τοῖς δὲ οἰκείοις ἀρκούμενοι, μετὰ παρρησίας πάσης ἐρῶ· Δότε τοῖς δεομένοις, καὶ οὐ παύσομαι τοῦτο λέγων, καὶ μὴ διδόντων ἔσομαι χαλεπὸς κατήγορος. Καὶ γὰρ εἰ στρατηγὸς ἤμην καὶ στρατιώτας εἶχον, οὐκ ἂν ἡσχύνθην τοῖς στρατιώταις τροφὰς αἰτῶν. Σφόδρα γὰρ ἐρῶ τῆς σωτηρίας τῆς ὑμετέρας. Ἀλλ' ἵνα καὶ ἐνεργέστερος ὁ λόγος γένηται καὶ δραστήριος μᾶλλον, Παῦλον παραστάτην λαβὼν, μετ' ἐκείνου διαλέξομαι λέγων· Ἐκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω, θησαυρίζων ὃ τὸν εὐδοῦται. Σκόπει γὰρ αὐτοῦ κἀντεῦθεν τὸ ἀνεπαχθὲς· οὐκ εἶπε, Τοσόνδε ἢ τοσόνδε, ἀλλ' Ὅ τι ἂν εὐδοῦται. εἶτε πολὺ, εἶτε ὀλίγον· καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅ τι ἂν τις κερδάνῃ, ἀλλ', Ὅ τι ἂν εὐδοθῇ, δεικνύς ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡ χορηγία. Οὐ ταύτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ ἐνὶ χρόνῳ τὸ πᾶν κελύσεια καταβαλεῖν, βῆδιαν ποιεῖ τὴν συμβουλήν· τῷ γὰρ κατὰ μικρὸν συλλέγεσθαι ἀνεπαίσθητος ἡ λειτουργία καὶ ἡ δαπάνη. Διὰ δὲ τοῦτο οὐδὲ εὐθέως κελεύει εἰς μέσον ἀγαγεῖν, ἀλλὰ πολλὴν δίδωσι τὴν προθεσίαν, καὶ τὴν αἰτίαν τιθεῖς φησιν· Ἴνα μὴ, ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται. Τοῦτέστιν, Ἴνα μὴ ἐν τῷ καιρῷ τῆς εἰσφορᾶς, τότε ἀναγκάζησθε συλλέγειν. Καὶ τοῦτο δὲ οὐχ ὡς ἔτυχεν αὐτοὺς πάλιν πρὸς ἐπιβουλήν· ἢ γὰρ προδοκία Παύλου προθυμότερος

αὐτοὺς ἐποίησε. Ὅταν δὲ ἔλθω, οὐκ ἂν δοκιμάσητε, δι' ἐπιστολῶν τοῦτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλήμ. Οὐκ εἶπεν, Ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, ἀλλ', Ὅδς ἂν ὑμεῖς δοκιμάσητε, οὐκ ἂν ἔλθω, ὥστε ἀνύποκτον ποιῆσαι τὴν λειτουργίαν. Διὰ αὐτῶν ποιεῖται τὴν ψῆφον τῆς τῶν ἀποκομιζόντων αἰρέσεως. Οὐ γὰρ δῆπου φησὶν· Ἡ μὲν εἰσφορὰ ὑμῶν, ἡ δὲ ἐξουσία τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀποκομιζόντων, οὐχ ὑμῶν. Εἶτα ἵνα μὴ αὐτοῖς ἀπολιμπάνεσθαι δόξῃ, τὰ γράμματα προστίθησι, λέγων· Ὅδς ἂν δοκιμάσητε, δι' ἐπιστολῶν πέμψω. Ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, ὅτι Κἀγὼ συνέσομαι αὐτοῖς, καὶ κοινωνήσω τῆς λειτουργίας διὰ τῶν γραμμάτων. Καὶ οὐκ εἶπε, Τοῦτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν, ἀλλὰ, Τὴν χάριν ὑμῶν, ἵνα δεῖξῃ μεγάλα ἐργαζομένους, ἵνα δεῖξῃ αὐτοὺς κερδαίνοντας. Ἀλλαχού δὲ καὶ εὐλογίαν καὶ κοινωνίαν καλεῖ· τὸ μὲν, ἵνα μὴ βραθυμότερους ποιῆσῃ, τὸ δὲ, ἵνα μὴ ἐπάρη· οὐδαμοῦ μέντοι γε ἐλεημοσύνην ὠνόμασεν. Ἐάν δὲ ἢ ἄξιον τοῦ κἀμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἔμοι πορεύονται. Ἐνταῦθα πάλιν εἰς σαφιλίαν αὐτοὺς προτρέπει. Ἐάν γὰρ τοσοῦτον ἢ, φησὶν, ὡς καὶ τῆς ἐμῆς δεῖσθαι παρουσίας, οὐδὲ τοῦτο παραιτήσομαι. Ἀλλ' εὐθέως μὲν τοῦτο οὐκ ἐπηγγέλιτο, οὐδὲ εἶπεν, Ἐπειδὴν παραγένωμαι, ἐγὼ ἀποκομιζῶ· οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτως αὐτὸ ἠῤῥησεν, εἰ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸ τέθεικεν· ὕστερον μέντοι καλῶς καὶ εὐκαίρως αὐτὸ προστίθησι. Διὰ δὲ τοῦτο οὐκ εὐθέως [403] ὑπέσχετο, οὔτε καθάπερ αὐτὰ ἀπεσιώπησεν, ἀλλ' εἰπὼν, ὅτι Πέμψω, τότε καὶ ἑαυτὸν προστίθησι. Καὶ ἐνταῦθα δὲ πάλιν κυρίως αὐτοὺς ἐποίησεν ἐν τῷ εἰπεῖν· Ἐάν ἢ ἄξιον τοῦ κἀμὲ πορεύεσθαι· τοῦτο δὲ ἐπ' ἐκείνοις ἔκειτο, τὸ πολὺ ποιῆσαι τὸ συλλεγόμενον, καὶ τοσοῦτον, ὡς δυσωπήσαι καὶ αὐτὸν ἀναστήναι. Ἐλευσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, φησὶν, ὅταν Μακεδοσίαν διέλθω. Εἶπε καὶ ἀνωτέρω τοῦτο, ἀλλὰ τότε μὲν μετὰ θυμοῦ· προσέθηκε γοῦν· Καὶ γνώσομαι οὐ τὸν λόγον τῶν περυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν· ἐνταῦθα δὲ προσηνέστερον, ἵνα καὶ ποθῆσασιν αὐτοῦ τὴν παρουσίαν. Εἶτα, ἵνα μὴ λέγῃσι· Τί οὐν Μακεδόνας ἡμῶν προσιμᾶς; οὐκ εἶπεν, Ἐπειδὴν ἀπέλθω, ἀλλ', Ἐπειδὴν διέλθω Μακεδοσίαν. Μακεδοσίαν γὰρ διελεύσομαι. Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν Παραμενῶ, ἢ καὶ παραχειμάσω. Οὐδὲ γὰρ ὁδοῦ βούλομαι ποιήσασθαι πάρεργον ὑμᾶς, ἀλλ' ἐνδιατρίψαι καὶ παραμεῖναι. Ὅτε γὰρ ταῦτα ἐπέστελλεν, ἐν Ἐφέσῳ ἦν, χειμῶνος ὄντος. Λέγει τοίνυν, ὅτι Ἐως Περτηκοστῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐπιμενῶ· μετὰ δὲ ταῦτα ἀπελεύσομαι εἰς Μακεδοσίαν, καὶ διελθὼν αὐτήν, ἦξω πρὸς ὑμᾶς ταῦ θέρους· πολλὰκις δὲ καὶ τὸν χειμῶνα πρὸς ὑμᾶς ποιήσω.

γ'. Τίνος δὲ ἔνεσεν εἶπε, Τυχὸν, καὶ οὐκ ἀπεφήνατο; Ὅτι οὐ πάντα προφηδεῖ Παῦλος, καὶ συμφερόντως. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀπλῶς ἀποφαίνεται, ἵνα, κἂν μὴ γένηται, ἔχη καταφυγὴν, τότε ἀδιορίστως προειπεῖν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐξουσίαν ἀγούσαν αὐτὸν, ὅπουπερ ἐβούλετο, οὐκ ἔνθα αὐτὸς ἐπεθύμει· ὃ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῆσιν Ἐπιστολῇ, τῆς μελλήσεως

^a Savilius legendum suspicatur τὴν συμβολήν, et hæc utique vera lectio est.

manet quidem symbolum, res autem nusquam est. Et scio quidem, quod multi ex iis, qui una assident, nos rursus reprehendent, cum de his disseramus dicentes: Ne, rogo, ne sis gravis et molestus auditoribus, sed permitte libero arbitrio et voluntati auditorum; nam nunc quidem nos pudore afficis et erubescere cogis: sed hæc verba non feram. Neque enim Paulum pudebat pro his assidue esse molestum, et mendicantium more loqui. Nam si hoc dicerem, Da mihi et depone in meis ædibus, pudendum forte esset quod dicerem; imo vero ne tunc quidem: nam *Qui altari, inquit, assident, altaris sunt participes* (1. Cor. 9. 13).

2. Cæterum fortasse quispiam me reprehenderet, ut qui pro me verba facerem: nunc autem supplico quidem pro egentibus; imo vero non pro egentibus, sed pro vobis qui præbetis: et ideo loquor libere. Quis est enim pudor dicere, Da Domino esurienti, indue illum nudum oberrantem, excipe peregrinum? Non erubescit Dominus tuus hæc dicere in orbe terrarum, *Esurivi, et non dedistis mihi quod comederem* (Math. 25. 42); qui non erat indigens, nec ulla re opus habebat: et ego erubescam et dubitabo? Absit: diabolicarum insidiarum est hic pudor. Non ergo erubescam, sed libere dicam: Date egentibus, et majori voce quam qui egent. Nam si quispiam posset ostendere et probare, quod hæc dicentes, ad nos ipsos traheremus, et prætextu pauperum ipsi lucraremur, non solum probro ac dedecore digni essemus, sed qui vel a mille fulminibus feriremur, et qui hæc agerent ne mererentur quidem vivere: si autem Dei gratia pro nobis minime molesti sumus, sed sine sumptu vobis posuimus evangelium, non laborantes quidem sicut Paulus, sed contenti propriis, dicam cum omni fiducia: Date egentibus, nec cessabo hoc dicere, et eorum qui non dant, ero gravis accusator. Si enim essem dux exercitus et milites haberem, non me puderet alimenta petere pro militibus. Valde enim amo vestram salutem. Sed ut etiam efficacior sit oratio, assessore accepto Paulo, cum illo vobiscum agam dicens: *Unusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod sibi videbitur*. Considera autem hinc quoque quam non sit hoc grave et molestum: non dixit, Tantum vel tantum, sed, *Quod videatur*, et recte habeat, sive sit multum, sive modicum: nec dixit, Quod quis lucratus fuerit, sed, *Quod videatur* et recte habeat, ostendens a Deo esse suppeditationem. Non hac autem solum ratione, sed etiam eo, quod non uno tempore totum jubeat pendere, symbolam reddi facilem: eo enim quod paulatim colligatur, insensibilis est opera et suppeditatio. Propterea nec statim jubet in medium adducere, sed dat longum tempus constitutum, et causam afferens, dicit: *Ut non, cum venero, tunc collectæ fiant*. Hoc est, Ne in tempore illationis sive sumptus necesse habeatis colligere. Et ad hoc rursus eos non leviter est adhortatus: Pauli enim exspectatio eos faciebat promptiores et alacriores. 3. *Cum autem præsens fuero, quos probaveritis, per epistolas hos mittam deferre gratiam vestram in Jerusalem*. Non dixit, Illic et illum, sed, *Quos vos probaveritis,*

quos elegeritis, ut ministerium careat suspicione. Quamobrem curat ut ipsi ferant suffragium electionis eorum qui laturo sunt. Non enim dicit, Collatio quidem est vestra, eligendi autem potestas est eorum qui portant, non vestra. Deinde, ne ipsis videatur abesse, literas addit dicens: *Quos probaveritis, per epistolas mittam*. Quasi diceret: Ego quoque ero vobiscum, et muneris obeundi ero particeps per literas. Neque dixit, Eos mittam ut vestram deferant eleemosynam, sed, *Vestram gratiam*, ut ostendat eos magna operari, et inde lucrum consequi. Alibi autem appellat benedictionem et communicationem: illud quidem, ne redderet pigriores; hoc vero, ne nimis efferret: nusquam autem hoc nominavit eleemosynam. 4. *Quod si dignum fuerit ut ego eam, mecum ibunt*. Illic rursus eos hortatur ad largitatem et munificentiam. Nam si tanta res sit, inquit, ut mea opus sit presentia, ne hoc quidem recusabo. Sed statim non est hoc pollicitus, neque dixit, Postquam advenero, ipse feram: neque enim hoc adeo amplificasset, si ab initio id posuisset: postea autem pulchre et opportune id addit. Propterea non statim promisit, neque omnino id siluit, sed cum dixisset se missurum, tunc quoque addit se ipsum. Illic quoque rursus in eorum ponit potestate, dum dixit: *Si operæ pretium fuerit ut ego eam*; hoc vero in illis situm erat multum facere quod colligebatur, et tantum ut eos flecteret ipsum surgere. 5. *Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero*. Dixit hoc quoque superius, sed tunc quidem iracunde; addidit enim, *Et cognoscam non sermonem inflatorum, sed virtutem* (1. Cor. 4. 19): hic autem mitius, ut ejus desiderent presentiam. Deinde ne dicant: Cur ergo nobis præfers Macedones? non dixit, Postquam abiero, sed, *Cum Macedoniam pertransiero. Nam Macedoniam pertransibo*. 6. *Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo*. Neque enim volo vos invisere tamquam in transitu, sed vobiscum versari et apud vos manere. Nam quando hanc scribebat epistolam, erat Ephesi hiemis tempore. Dicit ergo: 8. *Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten*: postea autem abibo in Macedoniam, et cum eam pertransiero, veniam ad vos arstate: forte autem et hiemem apud vos, transigam.

3. Cur autem dixit *Forsitan*, et non affirmavit? Quoniam non omnia præsciebat Paulus; idque utiliter. Propterea neque absolute affirmat, ut si non factum fuerit, habeat effugium, quod tunc dixerit indefinite, et Spiritus potestatem quæ eum quo vellet duceret, non quo ipse cupiebat. Quod etiam ponit in secunda Epistola de mora se excusans et dicens: *Aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me est est, et non non* (2. Cor. 11. 17). *Ut vos me deducatis quocumque iero*. Hoc quoque est caritatis et multæ dilectionis. 7. *Nolo enim vos modo in transitu videre: spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit*. Hæc autem dicebat, simul et caritatem ostendens, et eos qui peccarent terrenis, non tamen aperte, sed amicitia nomine: *Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten*. Me-

rito eis omnia dicit exacte, declarans tamquam amicus. Nam et hoc est amicitiae, dicere causam cur non advenerit, propter quam differat, et ubi versetur. 9. *Ostium enim mihi apertum est magnum et evidens, et adversarii multi.* Et, si magnum, quomodo adversarii? Propter hoc ipsum multi sunt adversarii, quoniam magna est fides, et latus ingressus. Quid est autem, *Ostium magnum*? Multi sunt parati ad fidem suscipiendam, multi debent accedere et converti: latus nihil patet aditus, crescente et vigente accedentium mente ad obediendum fidei. Propterea vehementer spirabat diabolus, quoniam videbat multos a se desciscere. Quamobrem propter utrumque manere oportebat, et quod multum esset lucri, et quod magnum certamen. Hoc autem quoque illis animos addebat, quod dixerit verbum jam ubique operari, et facile germinare. Si autem sunt multi qui insidiantur, hoc quoque signum est profectus evangelii. Numquam enim magis saevit ac furit sceleratus ille daemon, quam cum ex suis vasis et instrumentis multa videt diripi. Et nos ergo quando magnum aliquod et praeclarum opus gerere voluerimus, ne hoc consideremus quod magni sit laboris, sed ad lucrum aspiciamus. Vide namque Paulum non propterea vereri ac dubitare, nec propterea refugere, quoniam multi sunt adversarii, sed quoniam magnum erat ostium, instare et permanere. Nam sicut dixi, hoc erat signum quod nudaretur et spoliaretur diabolus. Non est enim ejus qui parva gerat et mala, malam illam bestiam irritare. Quamobrem quando videris justum magna ac praeclara gerere et mala pati innumerabilia, ne mireris. Nam contra mirari oporteret, si diabolus multas accipiens plagas quiesceret et vulnera placide ferret. Neque enim, si serpens punctus continuo efferatur et pungendo insultet, mirari oportet. Quovis enim serpente gravius serpit diabolus, omnibus insultans, et surgit sicut scorpions in altum erecto stimulo. Ne hoc vos conturbet: cum enim, qui a bello et a victoria et caede revertitur, necesse est fuisse cruentatum, saepeque etiam vulnera exhibere. Et tu ergo cum videris aliquem eleemosynas facientem, et innumerabilia alia bona operantem, et sic vires diaboli frangentem, deinde incidere in tentationes et pericula, ne propterea conturberis: ideo enim incidit in tentationes, quod diabolus vehementer ferierit. Et quomodo, inquires, id permisit Deus? Ut magis coronetur, et majorem diabolus plagam accipiat. Nam quando, postquam bona fecerit, gravia et aspera patiens, perpetuo agit gratias, tunc feritur diabolus. Magnum quidem est etiam rebus secundis et prospere fluentibus, et misereri et virtutem amplecti; multo autem est majus, dura et gravia patientem, non desistere ab hac bona operatione. Is enim est, qui propter Deum hac maxime facit. Quamobrem etiamsi in periculum veniamus, dilecti, et quidvis patiamur, cum majori animi alacritate pro virtute labores suscipiamus. Non est enim hic tempus mercedis ac remunerationis. Ne hic ergo coronas exigamus, ne in tempore coronarum minor sit merces ac remuneratio.

Quemadmodum enim in artificibus, qui scipso alunt, majorem accipiunt mercedem; qui autem aluntur ab iis qui conduxerunt, non parvam partem de mercede detrahunt: ita etiam in sanctis, qui bona quidem facit innumerabilia et innumerabilia patitur mala, integram habet mercedem et longe majorem remunerationem, non pro bonis solum quae fecit, sed etiam pro malis quae passus est: qui autem hic fruitur quiete et deliciis, non tam praeclaras illic habet coronas. Ne hic ergo quaeramus remunerationem, sed tunc maxime letemur, quando bona opera agentes male patimur. Non solum enim ex recte factis, sed etiam ex tentationibus Deus nobis illic recondit mercedem.

4. Ut autem quod dico fiat manifestius, sint duo divites misericordes, et dent pauperibus: deinde eorum alter quidem maneat in divitiis, et omnia prospere ei succedant; alter autem incidat in paupertatem et morbos et calamitates, et Deo agat gratias. Cum ergo ii hinc illic excesserint, quis majorem accipiet mercedem? annon perspicuum est quod qui aegrotat et affligitur, quoniam et bene faciens et male patiens, nihil passus est humanum? Id certe palam omnibus est. Illic enim est statua adamantina, hic est servus gratus et benevolus. Si autem non propter spem regni oportet aliquid boni facere, sed propter id quod Deo videtur ac placet; quod quidem est majus quovis regno; quid meretur qui eo, quod non hic accipiat remunerationem, in exerenda virtute est pigrior? Ne ergo conturbemur, quando viderimus, quod hic aut ille advocans viduas, et pauperes frequentibus excipiens conviviiis, incendio exustam domum amisit, aut aliquam aliam similem passus est calamitatem: propterea enim accipiet mercedem. Neque enim Job in tanta admiratione habebatur propter eleemosynas, in quanta propter ea quae passus postea. Propterea et vilipenduntur ejus amici, et nullius censentur esse pretii, quod praesentes quaererent remunerationes, et ideo in justum iniquam ferrent sententiam. Ne ergo hic quaeramus remunerationem, sed efficiamur pauperes et mendici. Hoc enim esset extremae vilitatis et abjectionis, cum caelum sit propositum, et quae supra caelum, quae hic sunt spectare. Ne sic ergo faciamus, sed quodcumque inexpectatum nobis jussu advenerit, nos Deum assidue colamus, et beato Paulo pareamus, pauperumque arculam domi faciamus, quae juxta locum in quo stas orans sita sit: et quoties ad orandum fueris ingressus, deponere primum eleemosynam, et tunc emitte precatorem: et sicut nolueris manibus illotis ad orandum accedere (a), sic neque absque eleemosyna. Neque enim minus est eleemosynam ibi depositam esse, quam evangelium juxta lectum appensum esse. Nam si evangelium quidem suspenderis nihil faciens, non adeo magnam accipies utilitatem: hanc autem habens arculam, habes arma adversus diabolum, precatorem reddis alatum, sanctam domum constituis, quae habeat in-

(a) Ante precatorem manus abluebantur.

ἐνεκεν ἀπολογούμενος, καὶ λέγων· Ἡ δὲ βουλευόμεαι, κατὰ σάρκα βουλευόμεαι, ἵνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ καὶ καὶ, καὶ τὸ οὐ οὐ. Ἴνα ὑμεῖς με προπέμψητε, οὐ εἶν πορεύομαι. Καὶ τοῦτο ἀγάπης καὶ φιλοστοργίας πολλῆς. Οὐ θέλω γὰρ ἄρτι ὑμῶς ἐν παρόδῳ ἰδεῖν· ἐλπίζω γάρ τινα χρόνον ἐπιμεῖναι πρὸς ὑμᾶς, ἂν ὁ Κύριος ἐπιτρέψῃ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν τὴν ἀγάπην ἐνδεικνύμενος, ὁμοῦ δὲ τοὺς ἁμαρτάνοντας φοβῶν, οὐ μὴν ἐκκεκαλυμμένως, ἀλλὰ προσήματι φιλίας. Ἐπιμενῶ δὲ ἐν Ἐφέσῳ ἕως τῆς Πεντηκοστῆς. Εἰκότως ἀκριβῶς αὐτοῖς ἅπαντα λέγει, καθάπερ φίλοις δηλῶν. Καὶ γὰρ τοῦτο φιλίας, τὸ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν, δι' ἣν οὐ παρεγένετο, δι' ἣν μέλλει, καὶ ποῦ διατριβῆι. Θύρα γάρ μοι ἀνέφευγε μεγάλη καὶ ἐνεργῆς, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί. Καὶ εἰ μεγάλη, πῶς ἀντικείμενοι; Δι' αὐτὸ μὲν τοῦτο οἱ ἀντικείμενοι πολλοί, ἐπειδὴ μεγάλη ἡ πίστις, ἐπειδὴ μεγάλη καὶ εὐρεία ἡ εἰσοδος. Τί δὲ ἐστίν, Θύρα μεγάλη; Πολλοὶ εἰσιν οἱ παρσκευασμένοι τὴν πίστιν δέξασθαι, πολλοὶ ἕτοιμοι προσελθεῖν καὶ ἐπιστρέψαι· εὐρύχωρός μοι ἡ εἰσοδος, ἀκμαζούσης λοιπὸν τῆς τῶν προσαιόντων διανοίας εἰς τὴν [405] τῆς πίστεως ὑπακοήν. Διὰ τοῦτο σφοδρῶς ὁ διάβολος ἔπνει, ἐπειδὴ πολλοὺς εὖρα ἀφισταμένους αὐτοῦ. Διὸ δὴ καὶ ἀμφοτέρων ἕνεκεν μείναι ἔχρη, καὶ ἐπειδὴ μέγα τὸ κέρδος, καὶ ὅτι πολλὸς ὁ ἀγών. Καὶ τούτῳ δὲ αὐτοὺς παρεθάρρυνε τῷ εἰπεῖν, ὅτι πανταχοῦ λοιπὸν ὁ λόγος ἐνεργεῖται, καὶ βλαστάνει βροδῶς. Εἰ δὲ πολλοὶ οἱ ἐπιθυμούντες, καὶ τοῦτο σημεῖον τῆς τοῦ Εὐαγγελίου προκοπῆς. Οὐδέποτε γὰρ ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος ἀγριαίνει, ἀλλ' ἢ ὅταν πολλὰ τῶν σκευῶν αὐτοῦ ἀρπαζόμενα ἴδῃ. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ὅταν τι μέγα καὶ γενναῖον ἐργάσασθαι βουλευθῶμεν, μὴ τοῦτο σκοπῶμεν, ὅτι πολὺν ἔχει πόνον, ἀλλ' εἰς τὸ κέρδος βλέπωμεν. Ὅρα γοῦν καὶ Παῦλον οὐ διὰ τοῦτο ὀκνοῦντα, οὐ διὰ τοῦτο ἀναδύομενον, ἐπειδὴ ἀντικείμενοι πολλοί, ἀλλ', ἐπειδὴ μεγάλη ἦν ἡ θύρα, ἐπικείμενοι καὶ παρμένοντα. Καὶ γὰρ, ὅπερ ἔφη, σημεῖον τοῦτο ἦν τοῦ γυμνοῦσθαι τὸν διάβολον. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ, μικρὰ καὶ φαῦλα πράξαντας, παροξύναι τὸ πονηρὸν θηρίον ἐκεῖνο. Ὅστε ὅταν ἴδῃς ἄνδρα δίκαιον μεγάλην κατορθοῦντα, καὶ μυρία πάσχοντα δεινὰ, μὴ θαυμάσης. Τούναντίον γὰρ ἔδει θαυμάζειν, εἰ πολλὰς λαμβάνων ὁ διάβολος πληγὰς, ἐμελλεν ἡσυχάζειν καὶ πρῶτος φέρειν τὰ τραύματα. Οὐδὲ γὰρ, εἰ ὄφρις κεντούμενος συνεχῶς ἀγριαίνει· καὶ ἐφάλλοιτο τῷ κεντούντι, θαυμάζειν χρῆ. Καὶ γὰρ ὄφρις παντὸς χαλεπώτερον ἔρπει· ὁ διάβολος πᾶσιν ἐπιπηδῶν, καὶ ὡσπερ σκορπίος τὸ κέντρον ἄρας· διανίσταται. Μὴ δὴ τοῦτο ὑμᾶς θορυβεῖτω· καὶ γὰρ τὸν ἐκ πολέμου καὶ νίκης καὶ σφαγῆς ἐπανιόντα ἀνάγκη καὶ ἡμάχθαι, πολλάκις δὲ καὶ τραύματα ἔχειν. Καὶ σὺ τοίνυν ὅταν ἴδῃς τινὰ ἐλεημοσύνας ποιοῦντα, καὶ ἄλλα μυρία ἐργαζόμενον ἀγαθὰ, καὶ ταύτη συγκρίνοντα τοῦ διαβόλου τὴν δύναμιν, εἴτα πειρασμοῖς περιπεσόντα καὶ κινδύνους, μὴ διὰ τοῦτο θορυβηθῆς· διὰ γὰρ τοῦτο περιέπεσε πειρασμοῖς, ἐπειδὴ σφόδρα ἐπλήξε τὸν διάβολον. Καὶ πῶς; ὁ Θεὸς συνεχῶρθε, ψησίν; Ἴνα μᾶλλον στεφάνωθῃ, ἵνα πλείονα πληγὴν λάβῃ ἐκεῖνος. Ὅταν γὰρ μετὰ τὸ ἀγαθὰ ποιεῖν καὶ δεινὰ πάστων εὐχαριστῆ

διαπαντὸς, πλήττεται ὁ διάβολος. Μέγα μὲν γὰρ, καὶ εἰς οὐρίας φερομένων τῶν πραγμάτων, καὶ ἔλεειν καὶ ἀρετῆς ἀντέχεσθαι· πολλῶν δὲ μείζον τὸ δεινὰ πάσχοντα, μὴ ἀφίστασθαι τῆς καλῆς ταύτης ἐργασίας. Οὕτως ἐστὶν ὁ διὰ τὸν Θεὸν μάλιστα ταῦτα ποιῶν. Ὅστε κἄν κινδυνεύωμεν, ἀγαπητοί, κἄν ἠτιοῦν πάσχωμεν, μετὰ πλείονος ἐχώμεθα τῆς προθυμίας τῶν ὑπὲρ ἀρετῆς πόνων. Οὐδὲ γὰρ οὗτος ὁ τῆς ἀντιδόσεως καιρὸς. Μὴ τοίνυν ἐνταῦθα ἀπαιτῶμεν τοὺς στεφάνους, ἵνα μὴ ἐν τῷ καιρῷ τῶν στεφάνων ἔλατῶσωμεν ἡμῶν τὴν ἀμοιβήν. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν τεχνιτῶν οἱ μὲν ἑαυτοὺς τρέφοντες καὶ ἐργαζόμενοι, μείζονα τὸν μισθὸν λαμβάνουσι, οἱ δὲ παρὰ τοῖς μισθωσαμένοις τρεφόμενοι, ὑποτέμνονται τοῦ μισθοῦ οὐ μικρὸν μέρος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων ὁ μὲν μυρία ποιῶν [405] ἀγαθὰ καὶ μυρία πάσχων κακὰ, ἀκέραιον ἔχει τὸν μισθὸν, καὶ πολὺ πλείονα τὴν ἀμοιβήν, οὐχ ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν ὧν ἐποίησε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν κακῶν ὧν ἔπαθεν· ὁ δὲ ἀνέσεις ἐνταῦθα ἀπολαύων καὶ τρυφῆς, οὐχ οὕτως ἔχει λαμπρὸς τοὺς στεφάνους ἐκεῖ. Μὴ τοίνυν ἐνταῦθα ζητῶμεν τὴν ἀντίδοσιν, ἀλλὰ τότε μάλιστα χαίρωμεν, ὅταν κατορθοῦντες πάσχωμεν κακῶς. Οὐ γὰρ τὸν ἐκ τῶν κατορθωμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τῶν πειρασμῶν μισθὸν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐκεῖ ταμιεύεται.

Ε'. Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον ὁ λέγω γένηται, ἔτρωσαν δύο πλούσιοι ἐλεήμονες, καὶ διδόντων πένησιν· εἴτα ὁ μὲν ἐπὶ τῷ πλούτῳ μενέτω, καὶ πάσης εὐημερίας ἀπολαύετω· ὁ δὲ εἰς πενίαν πιπτέτω καὶ νόσους καὶ συμφορὰς, καὶ χάριν ἔχέτω τῷ Θεῷ. Τούτων τοίνυν ἀπελθόντων ἐκεῖ, τίς μείζονα λήψεται τὸν μισθόν; οὐκ εὐδὴλον ὅτι ὁ νοσῶν καὶ ταλαιπωρούμενος, ὅτι καὶ εὖ ποιῶν καὶ πάστων κακῶς οὐδὲν ἔπαθεν ἀνθρώπινον; Παντί που εἴηλον. Καὶ γὰρ οὕτως ἐστὶν ὁ ἀνδρείος ὁ ἀδαμάντινος, οὗτος ὁ εὐγνώμων οἰκέτης. Εἰ δὲ οὐ δι' ἐλπίδα βασιλείας δεῖ τι ποιεῖν ἀγαθόν, ἀλλὰ διὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν, ὁ πάσης βασιλείας μείζον ἐστὶ· τίνας ἀξίος ἐστὶν ὁ διὰ τὸ μὴ λαβεῖν ἐνταῦθα τὴν ἀντίδοσιν ἀργότερος περὶ τὴν ἀρετὴν γινόμενος; Μὴ τοίνυν θορυβώμεθα, ὅταν ἴδωμεν, ὅτι ὁ δεῖνα χήρας καλῶν, καὶ δοχὰς συνεχεῖς ἐργαζόμενος, ἀπώλεσε τὴν οἰκίαν ἐμπρησθεῖσάν, ἢ ἑτέραν τινὰ τοιαύτην ὑπέμεινε συμφορὰν· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο λήψεται τὸν μισθόν· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰωβ οὐχ οὕτως ἐπὶ ταῖς ἐλεημοσύναις ἐθαυμάζετο, ὡς ἐφ' οἷς ἔπαθε μετὰ ταῦτα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ φίλοι ἐξευτελίζονται οἱ τούτου, καὶ οὐδενὸς ἀξίον λόγου νομίζονται εἶναι, ὅτι τὰς παρούσας ἐξήττων ἀντιδόσεις, καὶ ἀπὸ τούτων τοῦ δικαίου κατεψήφίζοντο. Μὴ τοίνυν ἐνταῦθα ζητῶμεν τὴν ἀμοιβήν, πένητες καὶ πτωχοὶ γενόμενοι. Καὶ γὰρ ἐσχάτης τοῦτο εὐτελείας, οὐρανοῦ προκειμένου, καὶ τῶν ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν, τὰ ἐνταῦθα περισκοπεῖν. Μὴ δὴ οὕτω ποιῶμεν· ἀλλ' ὅπερ ἂν ἐπέβη τῶν ἀδοκῆτων ἐπιταγμάτων, ἡμεῖς ἐχώμεθα τοῦ Θεοῦ διηνεκῶς, καὶ πειθόμεθα τῷ μακαρίῳ Παύλῳ, καὶ κριώτερον πενήτων ποιῶμεν ἐπὶ τῆς οἰκίας, καὶ παρὰ τὸν τόπον, ὅν ἐστηκας εὐχόμενος, ἐκεῖ κείσθω, καὶ ὁσάκις ἂν εἰσέλθῃς εὐξασθαι, κατὰθες πρῶτον τὴν ἐλεημοσύνην, καὶ τότε ἀνάπνευε εὐχὴν· καὶ ὡσπερ οὐκ ἂν ἔλοιτο χερσὶν ἀνίπτοις εὐξασθαι· οὕτω μηδὲ ἐλεημοσύνης χῶ-

ρίς. Καὶ γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου κρέμασθαι παρὰ τὴν κλίνην οὐκ ἔλαττον τὸ ἐλεημοσύνην κείσθαι. Εὐαγγέλιον μὲν γὰρ ἐκ κρεμάσεως μηδὲν ποιῶν, οὐδὲν τοσοῦτον ὠφελήθησεν· τοῦτο δὲ ἔχων τὸ κιβώτιον, ὄπλον ἔχεις κατὰ τοῦ διαβόλου, τὴν εὐχὴν ὑπόπτερον ποιεῖς, ἅγιαν κατασκευάζεις τὴν οἰκίαν, τροφὰς ἔνδον ἔχων ἀποκειμένας τοῦ βασιλέως. Παρὰ τοῦτο καὶ ἡ κλίνη ἂ κείσθω [406] τὸ κιβώτιον, καὶ ἀφαντασί-στος ἔσται ἡ νύξ· μόνον μηδὲν ἐξ ἀδικίας ἐκεῖ βαλλέσθω. Ἐλεημοσύνη γὰρ τὸ πρᾶγμα ἐστίν· ἐλεημοσύνη δὲ ἀπὸ ἐμότητος οὐκ ἐνὶ βλαστῆσαι ποτε. Βούλεσθε καὶ τὰς ἀφορμὰς, ὅθεν δεῖ καταβάλλειν, εἶπω, ὥστε καὶ ταύτη ποιῆσαι εὐκόλον τὴν τοιαύτην φορὰν; Ὁ χειροτέχνης, οἶον ὁ ὑποδηματοβρέφος, ἢ ὁ σκυτοτόμος, ἢ ὁ χαλκοτύπος, ἢ ἕτερος ὅστισὺν δημιουργός, ἐπειδὴν πωλήσῃ τι τῶν ἀπὸ τῆς τέχνης, ἀπαρχέσθω τῆς τιμῆς τῷ Θεῷ, καταβαλλέτω μικρὸν μέρος αὐτόθι, καὶ μερίζεσθω πρὸς τὸν Θεὸν ἐξ ἐλάττονος μοίρας. Οὐδὲ γὰρ μέγα τι αἰτῶ, ἀλλὰ τοσοῦτον ὅσον Ἰουδαίων οἱ νήπιοι, καὶ μυρῶν γέμοντες κακῶν,

^a *Legebatur* παρὰ τοῦτο καὶ τῆ κλίνη.

τοσοῦτον οἱ τὸν οὐρανὸν προσδοκῶντες ἡμεῖς βάλλω-μεν. Ταῦτα δὲ οὐ νομοθετῶν, οὐδὲ κωλύων τὸ πλεόν λέγω, ἀλλ' ἀξίων μὴ ἔλαττον τῆς δεκάτης μοίρας καταθεῖναι. Τοῦτο δὲ μὴ πωλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγοράζων ποιεῖ. Τοῦτον καὶ οἱ τοὺς ἀγροὺς κεκτημένοι τηρεῖτωσαν τὸν νόμον ἐν ταῖς προσδόχοις· τοῦτον πάντες οἱ τοὺς δικαίους συλλέγοντες πύρους. Πρὸς γὰρ τοὺς τόκους ἀπαιτοῦντας οὐδεὶς μοι λόγος, οὐδὲ πρὸς στρατιώτας διασεύοντες ἄλλους, καὶ πραγματευομένους ἀλλοστρίας συμφοράς· οὐδὲν γὰρ ἐκείθεν βούλεται δέχεσθαι ὁ Θεός· ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἐκ δικαίων πόρων συλλέγοντας τὰ ὄντα, ταῦτα λέγω. Καὶ γὰρ ἐάν ἐν τοιαύτῃ συνηθῆι καταστήσωμεν ἑαυτοὺς, ὑπὸ τοῦ συνειδότος κεντούμεθα λοιπὸν, ἂν ποτε τούτων ἀπολιπώμεν τὸν νόμον, καὶ οὐδὲ βαρὺ λοιπὸν τὸ πρᾶγμα ἠγησόμεθα, καὶ κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὰ μείζονα ἤξομεν, καὶ μελετήσαντες χρημάτων καταφρονεῖν, καὶ τὴν βίβαν τῶν κακῶν ἀνασπάσαντες, τὸν τε ἐνταῦθα μετὰ ἀδείας βιωσόμεθα βίον, καὶ τῆς μελλούσης τευξόμεθα ζωῆς· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΔ'.

Ἐάν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος πρὸς ὑμᾶς, βλέπετε ἵνα ἀφθῶς γένηται πρὸς ὑμᾶς.

α'. Τάχα τις ἠγεῖται ἀνάξιον εἶναι τῆς ἀνδρείας τῆς Τιμοθέου τὴν παράκλησιν ταύτην· ἀλλ' οὐ Τιμοθέου ἔνεκεν τοῦτο εἴρηται, ἀλλὰ τῶν ἀκούοντων, ἵνα μὴ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιβουλῆς ἑαυτοὺς καταδράψωσιν· ἐκεῖνος μὲν γὰρ αἰεὶ πρὸς κινδύνους ἦν παρεμβεβλημένος. Ὡς γὰρ πατρὶ τέκνον σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, φησὶν. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἀπὸ τῆς εἰς τὸν μαθητὴν θρασυτήτος, καὶ εἰς τὸν διδάσκαλον προέλθωσι καὶ χεῖρους γένωνται, πόρρωθεν αὐτοὺς καταστέλλει, λέγων· Ἴνα ἀφθῶς γένηται πρὸς ὑμᾶς· τουτέστιν, ἵνα μὴ τις αὐτοῦ κατεξανιστάται τῶν ἀπειρωμένων ἐκείνων. Καὶ γὰρ ἐμελλεν αὐτοῖς ἴσως ἐπιτιμᾶν, ὑπὲρ ὧν καὶ Παῦλος ἐπέστειλε· καὶ γὰρ ἐπηγγεῖλατο δι' αὐτὸ τοῦτο πέμπειν αὐτόν. Ἐπεμψα γὰρ Τιμόθεον ὑμῖν, φησὶν, ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδοὺς [407] μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκω. Ἴν' οὖν μὴ εὐγενεῖα καὶ πλοῦτι καὶ τῆ τοῦ δήμου συστάσει καὶ τῆ ἐξωθεν σοφίᾳ θαρβρόντες ἐπιθῶνται καὶ διαπτύωσι καὶ ἐπιβουλεύωσιν, ἀλγοῦντες τοῖς ἐλέγχοις τοῖς παρ' αὐτοῦ, ἢ ὑπὲρ ὧν ὁ διδάσκαλος ἐπετίμησε, δίκην αὐτὸν ἀπαιτήσωσιν ἐκείνον ἀμυνόμενοι, διὰ τοῦτο φησὶν· Ἴνα ἀφθῶς γένηται πρὸς ὑμᾶς. Μὴ γὰρ μοι τοὺς ἐξωθεν εἰπήσῃ τοὺς Ἑλληνας καὶ ἀπίστους· τὰ παρ' ὑμῶν ἀπαιτῶ, ὑπὲρ ὧν καὶ ἡ Ἐπιστολὴ ἅπασα συν-ετέθη, οὐς καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ προοιμίαις ἐφόβησε. Διὰ τοῦτο εἶπε· Πρὸς ὑμᾶς. Εἶτα ἀπὸ τῆς διακονίας ἀξί-πιστον αὐτὸν ποιεῖ λέγων· Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδῃ, φησὶν, εἰ μὴ πλοῦ-στος, εἰ μὴ εὐπαιδεύτος, μὴ δὲ πρεσβύτερος, ἀλλὰ τί ἐπιτέτακται καὶ ἀνύει· Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργά-ζεται. Τοῦτο δὲ ἀντὶ πάσης αὐτῷ καὶ εὐγενείας καὶ πλοῦτου καὶ ἡλικίας καὶ σοφίας ἀπόρη. Καὶ οὐκ ἠρέσθη τοῦτο, ἀλλὰ προσέθηκε· Καθὼς καὶ ἐγὼ καὶ ἀνωτέρω, Ὅς ἐστὶ μου τέκνον ἀγαπητὸν καὶ

πιστὸν ἐν Κυρίῳ· αὐτὸς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ. Ἐπεὶ οὖν καὶ νέος ἦν, καὶ μόνος ἐνεχειρίσθη τοσοῦτον δήμου διόρθωσιν, ἀμφοτέρω δὲ εἰς καταφρόνησιν ἦγεν, εἰκότως ἐπ-άγει· Μὴ τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. Καὶ οὐ τοῦτο ἀπαιτεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τιμὴν πλείονα· διὲ καὶ φη-σι· Προπέμψατε δὲ αὐτὸν μετ' εἰρήνης· τουτέστιν, ἀφθῶς, μὴ μάχας καὶ φιλονεικίας ἐμποιοῦντες, μὴ ἐχθρας καὶ ἀπεχθείας, ἀλλ' ὑποταγῆν καὶ τιμὴν, ὡς διδασκάλῳ προσέχοντες. Ἴνα ἔλθῃ πρὸς με· ἐκδέ-χομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν. Καὶ τοῦτο φοβούντος αὐτοὺς ἦν. Ἴνα γὰρ εἰδότες, ὅτι πάντα εἰρήσεται πρὸς αὐτὸν ἄπερ ἂν πάθῃ, ἐπιεικέστεροι γένωνται, διὰ τοῦτο προσέθηκε· Ἐκδέχομαι γὰρ αὐτόν. Ἄλλως δὲ καὶ ἐντεῦθεν ἀξίόπιστον ποιεῖ, εἴ γε μέλλων ἐξίεναι, αὐτὸν περιμένει, καὶ τὴν εἰς ἐκείνους δεικνυσὶν ἀγάπην, ὅταν τὸν οὕτω χρήσιμον δι' αὐτοὺς φαίνεται πέμψας. Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ πολλὰ παρεκάλεσα αὐτόν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν. Οὗτος καὶ εὐπαί-δευτος δοκεῖ εἶναι, καὶ πρεσβύτερος τοῦ Τιμοθέου. Ἴν' οὖν μὴ λέγωσι· Τί δήποτε τὸν μὲν ἄνδρα οὐκ ἀ-πέστειλε, τὸν δὲ νέον ἀντ' ἐκείνου; ὅρα καὶ τοῦτο πῶς παραμυθίζεται, ἀδελφὸν τε αὐτὸν καλῶν, καὶ πολλὰ παρακεκληθέναι, λέγων. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη προτετι-μηκέναι αὐτοῦ τὸν Τιμόθεον, καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἀ-εσταλκέναι, καὶ πλείονα ἐκχαύτη τὸν φθόνον, ἐπήγα-γε· Πολλὰ αὐτὸν παρεκάλεσα, ἵνα ἔλθῃ. Τί οὖν; οὐκ εἶξεν ἐκεῖνος οὐδὲ ἐπένευσεν, ἀλλ' ἀντέστη καὶ ἐφιλονείκησεν; Οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλ' ἵνα μὴ τε ἐκείνον διαβάλλῃ, καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀπολογησῆται, φησὶ· Κιὰ πάντως οὐκ ἦν θέλημα, ἵνα νῦν ἔλθῃ. Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι σκῆψις ταῦτα καὶ πρόφρασις, ἐπήγαγεν· Ἐλεύσεται δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν εὐκαιρήσῃ. Τοῦτο καὶ ὑπὲρ ἐκείνου ἀπελογήσατο, καὶ αὐτοὺς ἐπιπο-θούντας αὐτὸν τῆ ἐλπίδι· τῆς παρουσίας ἀνέπαυσεν. Εἶτα δεικνύς ὅτι οὐκ ἐν [408] τοῖς διδασκάλοις, ἀλλὰ

tus alimenta regis recondita. Ideo et juxta lectum sita sit arcula, noxque nullis perturbabitur visis et insomniis: tantum nihil in eam injiciatur ex injustitia. Eleemosyna enim res est: fieri autem non potest ut eleemosyna umquam germinet ex crudelitate. Vultis et vobis dicam undenam impendere et largiri oporteat, ut hac quoque ratione facilem eam faciatis collationem? Opifex, velut calceorum consarcinator, aut coriarius, aut faber ærarius, aut quisvis alius artifex, cum aliquid vendiderit ex iis quæ sua arte fiunt, det Deo primitias pretii, ibi parvam partem dejiciat, et ex minori parte cum Deo partiat. Neque enim magnum quid peto, sed tantum quantum Judæorum infantes, et mille malis pleni, tantum nos qui cælum exspectamus, jaciamus. Hæc autem dico non legem ferens, neque prohibens ne plus eroges, sed æquum censens ut non minus depo-

nas quam partem decimam. Hoc autem fac non solum vendens, sed etiam emens. Hanc legem etiam servent qui prædia possident in proventus: eam omnes qui justos colligunt proventus. Ad eos enim, qui usuram exigunt, a me verba non fiunt; neque ad milites qui alios concutiunt, et aliis procurant calamitates: Deus enim nihil inde vult accipere: sed hæc dico eis, qui ex justis laboribus facultates colligunt. Nam si nos ipsos ad eam deduxerimus consuetudinem, nos deinceps punget conscientia, si hanc desceramus legem; neque rem existimabimus gravem, et paulatim veniemus ad majora, et meditati contemnere pecunias, cum malorum radicem evulserimus, et hie vitam secure et tranquille agemus, et vitam consequemur futuram: quam detur nobis omnibus consequi, etc.

HOMILIA XLIV.

CAP. 16. v. 10. *Si autem venerit Timotheus ad vos, videte ut sine timore sit apud vos.*

1. Existimet fortasse quispiam hanc exhortationem esse indignam virtute Timothei; sed non hoc dictum est propter Timotheum, sed propter audientes, ne per eas quæ ipsi pararentur insidias seipsos læderent: illo enim semper erat proclivis ac propensus ad adeunda pericula. Nam *Tamquam filius patri, mecum servavit*, inquit, *in evangelio* (Philipp. 2. 22). Sed ne ex audacia in discipulum, ad magistrum quoque procederent et fierent deteriores, eos eminens comprimit et coeret, dicens: *Ut sine timore sit apud vos*: hoc est, ne quispiam ex iis qui sunt deplorati in eum insurgat. Erat quippe fortasse eos increpaturus de iis quæ scribebat Paulus: denunciaret enim se propterea ipsum mittere. *Misi enim*, inquit, *ad vos Timotheum, qui vobis in memoriam revocabit vias meas in Christo, sicut ubique in omni Ecclesia doceo* (1. Cor. 4. 17). Ne ergo nobilitati et divitiis et populi commendationi et externæ sapientiæ confidentes, invaderent et conspuerent et insidiarentur, dolentes se ab ipso argui, aut propterea quod magister illos reprehenderet, pœnas exigerent ipsum ulciscentes, propterea dicit: *Ut sine timore sit apud vos*. Ne mihi enim externos dixeris Græcos et infideles; ea a vobis exigo, pro quibus tota conscripta est epistola, quos etiam in initio terruit et in proœmiis. Propterea dixit: *Apud vos*. Deinde a ministerio eum facit fide dignum dicens: *Opus enim Domini operatur*. Ne hoc autem spectes, inquit, si non sit dives, si non eruditus, si non senex; sed quid jussus sit, et quid efficiat: *Opus enim Domini operatur*. Hoc autem ei sufficit pro omni et nobilitate et divitiis et ætate et sapientia. Nec hoc fuit contentus, sed addidit, *Sicut et ego*; et superius, *Qui est mihi filius dilectus et fidelis in Domino; ipse vobis in memoriam revocabit vias meas in Christo* (1. Cor. 4. 17). Quoniam ergo juvenis erat, et ipsi concedita fuerat tanti populi correctio, utrumque autem ipsum in contemptum adducebat; merito subjungit: 11. *Ne quis ergo illum spernat*. Neque hic

solum exigit, sed etiam majorem honorem: quamobrem etiam dicit, *Deducite autem illum in pace*. Hoc est, sine timore: non pugnas inferentes et contentiones, non odia et inimicitias, sed subjectionem et honorem, attendentes ipsi tamquam magistro. *Ut veniat ad me; exspecto enim illum cum fratribus*. Et hoc erat terrentis: nam ut cum scirent omnia sibi dicenda quæ passus esset, fierent modestiores, propterea addidit: *Exspecto enim illum*. Alioquin autem eum quoque hinc facit fide dignum. Siquidem exiturus ipsum exspectat, et suam in illos ostendit caritatem, quando eum qui esset adeo utilis, propter ipsos misisse cerneretur. 12. *De Apollo autem fratre vobis notum facio, quod multum rogavi eum, ut ad vos veniret cum fratribus*. Hic videtur esse et bene creditus, et major ætate Timotheo. Ne ergo dicerent: Cur virum quidem non misit, sed pro illo juvenem? vide quomodo etiam hoc levet, eum et fratrem vocans, et dicens se multum illum rogasse ut veniret. Ne enim videretur præposuisse illi Timotheum, et idcirco eum non misisse, hincque majorem accenderet invidiam, subjunxit: *Multum illum rogavi, ut veniret*. Quid ergo? non cessit ille neque annuit, sed restitit et contendit? Non hoc dicit, sed ut neque illum reprehenderet, et se excusaret, dicit: *Et utique non fuit voluntas ejus ut nunc veniret*. Deinde ne dicerent hæc esse obtentum et subterfugium, subjunxit: *Veniet autem, cum ei vacuum fuerit*. Sic et illum defendit ac excusavit, et eorum qui ipsum desiderabant spei satisfecit. Deinde ostendens ipsos non in magistris, sed in seipsis debere spem salutis habere, dicit: 13. *Vigilate, state in fide*. Non in externa sapientia; non est enim illic stare, sed ferri, sicut quidem certe stare in fide convenit. *Viriliter agite et confortamini*. 14. *Omnia vestra in caritate fiant*. Hæc autem dicens videtur quidem admonere; illos autem tangit tamquam pigros et desides. Et ideo dicit, *Vigilate*, tamquam eis dormientibus; *State*, tamquam labantibus; *Viriliter agite et fortes estote*, ut qui essent molles; *Omnia vestra in caritate*

fiant, ut qui seditionem agitent. Et adversus eos quidem qui decipiunt, est illud, *Vigilate, state*; adversus eos autem qui insidiantur, est hoc, *Viriliter agite*; adversus eos vero qui seditionem agitant et conantur divellere ac distrahere, est illud, *Omnia vestra in caritate fiant*; quod quidem est vinculum perfectionis, et radix fonsque honorum. Quid est autem illud, *Omnia in caritate*? Sive quispiam increpat, inquit, sive imperat, sive pareat imperio, sive discit, sive docet, omnia cum caritate. Nam et cuncta quæ dicta sunt, ideo contigerant, quod caritas neglecta fuisset. Nam si ea non esset neglecta, non fuissent inflati, non dixissent, *Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo* (1. Cor. 1. 12): si ipsa adfuisset, non foris iudicio contendissent, imo ne contendissent quidem: si ipsa adfuisset, ille uxorem patris non accepisset, non fratres infirmos contempnissent, hæreses non habuissent, propter charismata inanem gloriam non concepissent. Propterea dicit, *Omnia cum caritate fiant*. 15. *Obsecro autem vos, fratres, nostis domum Stephanæ, quod sunt primitiæ Achaïæ, et in ministerio sanctorum ordinaverunt seipsos.*

2. Etiam in initio hujus meminit dicens, *Baptizavi autem et Stephanæ domum* (1. Cor. 1. 16): et nunc eam dicit esse primitias, non solum Corinthi, sed et totius Græciæ. Non est autem hoc quoque parvum encomium, accessisse primum ad Christum. Quamobrem etiam in Epistola ad Romanos ex eo quosdam laudans dicebat: *Qui etiam ante me geniti sunt in Christo* (Rom. 16. 7). Nec dixit eos primos ereditisse, sed fuisse primitias, ostendens, cum fidem vitam etiam optimam exhibuisse, tamquam ex fructibus, se omni ex parte dignos præbentes. Oportet enim primitias esse meliores cæteris, quorum sunt primitiæ: quod his quoque per hanc dictionem suo testimonio tribuit Paulus. Non enim solum, sicut dixi, vere et sincere crediderunt, sed etiam multam ostenderunt pietatem, vegetamque virtutem, et in eleemosynis dandis munificentiam. Non solum autem hinc, sed etiam aliunde eorum ostendit pietatem, ex eo quod totam domum pietate impleverint. Quod autem bonis quoque operibus et recte factis essent ornati, significat per ea quæ deinceps sequuntur, dicens: *In ministerio sanctorum ordinaverunt seipsos*. Audivistis hospitalitatis quanta sint encomia? Non enim dixit, *Ministrant*, sed, *Ordinaverunt seipsos*: hanc vitam perpetuo elegerunt, in hac se exercent meditatione. 16. *Ut et vos subditis ejusmodi*. Hoc est, ut alter alteri opem feratis, et ad impensas pecuniæ et ad obeundum ministerium corporis, ut communicetis. Nam illis labor erit levis, quando habuerint socios, et ad plures transiverit beneficium. Et non dixit absolute, *Cooperamini*, sed etiam in iis quæ jusserint parete, accuratam ostendens obedientiam. Et ne eis videatur gratificari, addidit: *Et omni cooperanti et laboranti*. Hæc sit, inquit, lex communis: neque enim privatim ac seorsum dico de illis, sed si quis est illis similis, his quoque fruatur. Propterea et eos incipiens commendare, ipsos quoque evocat testes, dicens: *Obsecro autem*

vos, nostis domum Stephanæ. Scitis, inquit, et vos quomodo laborant, neque opus est ut a nobis discatis. 17. *Gavisus sum autem in præsentia Stephanæ et Fortunati et Achaïci, quoniam id quod vobis deerat ipsi suppleverunt*: 18. *refecerunt enim meum spiritum et vestrum*. Quoniam erat verisimile eos adversus ipsos esse irritatos; ii enim erant qui venerant et seditionem ei significaverant; per ipsos enim etiam seripsent de virginibus et matrimonio conjunctis: vide quomodo eos mitigat, in principio quidem epistolæ dicens: *Significatum est enim, inquit, mihi de vobis ab iis qui sunt Chloes* (1. Cor. 1. 11); et hoc celans et illos in medium adducens; erat enim verisimile illos per hos declarasse: hic autem, *Id quod vobis deerat, ipsi suppleverunt, et refecerunt meum spiritum et vestrum*; ostendens eos venisse pro omnibus, et sua sponte tantam suscepisse peregrinationem. Quomodo ergo quod est proprium fiet commune? Si quod vobis defuit reparatis per vestram in eos benevolentiam, si eos honoretis, si excipiat, si beneficiæ communicetis: ideoque dicit, *Cognoscite ergo qui ejusmodi sunt*. Et laudans eos qui convenerant, eos quoque cum laude conjungit qui missi erant, et qui miserant, dicens: *Refecerunt meum spiritum et vestrum. Cognoscite ergo qui sunt ejusmodi*, quoniam propter vos patriam et domum reliquerunt. Vidistin' prudentiam? non solum Paulo, sed illis etiam eos ostendit esse gratificatos, quod totam civitatem in se circumferant: quod eos etiam reddebat fide dignos, et non sinebat eos ab illis abscindi, tamquam qui per ipsos ad Paulum essent adducti. 19. *Salutant vos omnes Ecclesiæ Asiæ*. Semper cogit et conglutinat membra per salutationem. *Salutant vos in Domino multum Aquila et Priscilla*. Apud eos enim manebat, cum esset contextor tabernaculorum. *Cum domestica sua ecclesia*. Hoc quoque non parva est virtus, quod domum fecissent ecclesiam. 20. *Salutant vos omnes fratres. Salutate invicem in osculo sancto*. Hoc sancti osculi hic solum ponit additamentum. Quamobrem? Valde inter se dissidebant, eo quod dicerent: *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego autem Cephæ, ego vero Christi* (1. Cor. 1. 12): eo quod alius quidem esuriret, alius vero esset ebrius: eo quod haberent pugnas et æmulationes et lites ac iudicia, et ex donis magna erat invidia, magna superbia et arrogantia. Postquam ergo eos conjunxit per exhortationem, merito etiam jubet conjungi per osculum sanctum. Hoc enim unit, et unum corpus facit: hoc est sanctum, quod non est cum dolo et simulatione. 21. *Salutatio mea manū Pauli*. Ostendit magno studio compositam fuisse epistolam: et ideo hoc adjecit: 22. *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema*.

3. *Fastus quot malorum causa*. — Per unum hoc verbum omnes terruit, qui membra sua faciebant membra meretricis; eos qui fratres offendebant per immolata idolis, eos qui nominabantur ex hominibus, eos qui non credebant resurrectioni. Non solum autem terruit, sed etiam ostendit viam virtutis, et

καὶ ἐν ἑαυτοῖς ὀφείλουσι τὰς ἐλπίδας ἔχειν τῆς σωτηρίας, φησί· *Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει*. Οὐκ ἐν τῇ σοφίᾳ τῇ ἕξῳ· οὐ γὰρ ἔστιν ἐκεῖ ἐστάναι, ἀλλὰ φέρεσθαι· ὡσπερ οὖν ἐν τῇ πίστει ἐστάναι. *Ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε. Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω*. Ταῦτα δὲ λέγων, δοκεῖ μὲν παραινεῖν, καθάπτεται δὲ αὐτῶν ὡς βραθυμούντων. Διὸ λέγει· *Γρηγορεῖτε, ὡς καθευδόντων· Στήκετε, ὡς σαλευομένων· Ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε, ὡς μαλακίζομένων· Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω, ὡς στασιαζόντων*. Καὶ τὸ μὲν πρὸς τοὺς ἀπατῶντας, τὸ *Γρηγορεῖτε, στήκετε*· τὸ δὲ πρὸς τοὺς ἐπιβουλεύοντας, τὸ *Ἀνδρίζεσθε*· τὸ δὲ πρὸς τοὺς στασιάζοντας καὶ διασπᾶν ἐπιχειροῦντας, τὸ *Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω*, ὅπερ σύνδεσμός ἐστι τελειότητος, καὶ *ρίζα* καὶ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Πάντα ἐν ἀγάπῃ*; Ἐἴτε ἐπιτιμᾷ τις, φησὶν, εἴτε ἄρχει, εἴτε ἄρχεται, εἴτε μανθάνει, εἴτε διδάσκει, πάντα μετὰ ἀγάπης· ἐπειδὴ καὶ τὰ εἰρημένα ἅπαντα ἐκ τοῦ ταύτην ἡμελήθησθαι ἐγένετο. Εἰ γὰρ αὕτη μὴ ἡμελήθη, οὐκ ἂν ἐφυσήθησαν οὐκ ἂν εἶπον· *Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ*· εἰ αὕτη ἦν, οὐκ ἂν ἕξω ἰδικάζαντο, μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν ἰδικάζαντο· εἰ αὕτη ἦν, οὐκ ἂν ἐκείνου τοῦ πατρὸς τὴν γυναῖκα ἔλαβεν, οὐκ ἂν τῶν ἀσθενούντων ἀδελφῶν κατεφρόνησαν, οὐκ ἂν αἰρέσεις εἶχον, οὐκ ἂν ἐκενοδόξησαν ἐπὶ τοῖς χαρίσμασι. Διὰ τοῦτο φησι, Πάντα μετὰ ἀγάπης γινέσθω. *Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανῶ, οὗ ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας, καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς*.

β'. Καὶ ἀρχόμενος τούτου μέμνηται λέγων· *Ἐδάπισα δὲ καὶ τὸν Στεφανῶ οἶκον*· καὶ νῦν ἀπαρχὴν αὐτὸν οὐχὶ τῆς Κορίνθου μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος φησὶν. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο ἐγκώμιον, τὸ πρῶτον τῷ Χριστῷ προσελθεῖν. Διὸ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ ἐντεῦθεν ἐγκωμιάζων τινὰς ἔλεγεν· *Οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγόνασιν ἐν Χριστῷ*. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι πρῶτοι ἐπίστευσαν, ἀλλὰ, Ἀπαρχὴ ἐγένοντο, δεικνύς ὅτι μετὰ τῆς πίστεως καὶ βίον ἄριστον ἐπεδείξαντο, ὡσπερ ἐπὶ καρπῶν, πάντοθεν ἑαυτοὺς ἀξίους παρήγοντες. Καὶ γὰρ τὴν ἀπαρχὴν ἀμείνω τῶν λοιπῶν εἶναι χρῆ, ὡν ἐστὶν ἀπαρχὴ· ὃ δὴ καὶ τούτοις διὰ τῆς ῥήσεως ταύτης ἐπεμαρτύρησεν ὁ Παῦλος. Οὐδὲ γὰρ ἐπίστευσαν μόνον γνησίως, ὅπερ ἔφη, ἀλλὰ καὶ πολλὴν ἐπεδείξαντο τὴν εὐλάβειαν, καὶ ἀκμάζουσιν τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν ἐν ἐλεημοσύναις φιλοτιμίαν. Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν αὐτῶν τὴν εὐλάβειαν δεικνύσιν, ἐκ τοῦ καὶ τὴν οἰκίαν ἄπασαν εὐσεβείας πληρῶνται. Ὅτι δὲ καὶ ἐν ἔργοις ἐκόμων ἀγαθοῖς, δηλοῖ διὰ τῶν ἕξῃς λέγων· *Εἰς διακονίαν τοῖς ἁγίοις ἔταξαν ἑαυτούς*. Ἠκούσατε ἡλίκα τῆς φιλοξενίας τὰ [409] ἐγκώμια; Οὐ γὰρ εἶπε, Διακονοῦσιν, ἀλλ', *Ἐταξαν ἑαυτούς*· τούτον τὸν βίον εἴλοντο διαπαντὸς, ταύτην μελετῶσι τὴν μελέτην. *Ἴνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσησθε τοῖς τοιοῦτοις*. Τουτέστιν, Ἴνα συναντιλαμβάνησθε καὶ εἰς δαπάνην χρημάτων καὶ εἰς σώματος διακονίαν, ἵνα κοινωνήτε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ὁ κόπος ἔσται κοῦφος, ὅταν ἔχωσι συμμάχους, καὶ τὰ τῆς εὐεργεσίας εἰς πλείονας διαδίδεται. Καὶ οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Συνεργεῖτε, ἀλλὰ καὶ, Ἐν οἷς ἂν κελεύωσι πείθεσθε, τὴν ἐπιτεταμένην ὑπακοὴν ἐνδείκνυμενος. Καὶ ἵνα μὴ δόξη αὐτοῖς χαρί-

ζεσθαι, προσέθηκε· *Καὶ παντὶ τῷ κοπιῶντι καὶ συνεργοῦντι*. Κοινὸς, φησὶν, ἔστω ὁ νόμος οὗτος· οὐδὲ γὰρ ἰδιαζόντως περὶ ἐκείνων λέγω, ἀλλ' εἰ τις κατ' ἐκείνους, καὶ οὗτος ἀπολαύτω τούτων. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος συνιστᾶν, αὐτοὺς μάρτυρας καλεῖ, λέγων· *Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανῶ*. Ἴστε γὰρ, φησὶ, καὶ ὑμεῖς πῶς κάμνουσι, καὶ οὐ παρ' ἡμῶν δεῖσθε μαθεῖν. *Ἐχάρην δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Στεφανῶ καὶ Φοιρτουνάτου καὶ Ἀχαϊκοῦ, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα αὐτοὶ ἀνεπλήρωσαν· ἀνέκασαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν*. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἐξηγγιωσθαι πρὸς τοῦτους (οὗτοι γὰρ οἱ ἐλθόντες εἰσὶ καὶ δηλώσαντες αὐτῷ τὰ κατὰ τὴν στάσιν δι' αὐτῶν γὰρ καὶ ἔγραψαν τὰ περὶ τῶν παρθένων, τὰ περὶ τῶν γεγαμηχόντων), ὅρα πῶς αὐτοὺς κατεπράυνεν, ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς Ἐπιστολῆς εἰπόν· *Ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν ὅπῃ τὸν Χλόης*· καὶ τούτους κρύψας, κάκεινους εἰς μέσον ἀγαγών· εἰκὸς γὰρ ἐκείνους διὰ τούτων δηλώσαι· ἐνταῦθα δὲ, *Τὸ ὑμῶν ὑστέρημα ἀνεπλήρωσαν, καὶ ἀνέκασαν τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν*· δεικνύς ἀντὶ πάντων ἐλθόντας, καὶ ἐλομένους ἀποδημίαν στελλασθαι τοσαύτην ὑπὲρ αὐτῶν. Πῶς οὖν τοῦτο τὸ ἴδιον κοινὸν γένηται; Εἰ τὸ ὑστέρημα παραμυθήσεσθε διὰ τῆς εὐνοίας τῆς εἰς αὐτούς, ἐὰν τιμήσητε, ἐὰν ἀποδέξησθε αὐτούς, ἐὰν τῇ εὐποίᾳ κοινωνήσητε· διὸ φησὶν· *Ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιοῦτους*. Καὶ ἐπαινῶν τοὺς ἐλθόντας, συμπλέκει καὶ ἐκείνους τῷ ἐγκωμίῳ, τοῖς ἀπεσταλμένοις τοῖς ἀπεσταλκότας, λέγων, ὅτι *Ἀνέκασαν τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν*. Ἐπιγινώσκετε οὖν τοὺς τοιοῦτους, ὅτι δι' ὑμᾶς πατρίδα καὶ οἰκίαν κατέλιπον. Εἶδες σύνεσιν; οὐ Παῦλον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους αὐτοὺς χαρισισμένους δεικνύσιν, τῷ τὴν πῶλιν ἄπασαν ἐν αὐτοῖς περιφέρειν· ὃ καὶ τούτους ἀξιοπίστους ἐποίησε, καὶ ἐκείνους οὐκ ἠφείε τούτων ἀποσχίζεσθαι, ἅτε δι' αὐτῶν παραστάντας τῷ Παύλῳ. *Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ Ἐκκλησιαῖαι πάσαι τῆς Ἀσίας*. Ἀεὶ συνάγει καὶ συγκολλᾷ τὰ μέλη διὰ τοῦ ἀσπασμοῦ· *Ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ καὶ ἡλύκα Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλας*. Παρ' αὐτοῖς γὰρ ἔμενε, σκηνοποιὸς ὢν. *Σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίᾳ*. Καὶ τοῦτο οὐ μικρὰ ἀρετὴ, τὸ καὶ τὴν οἰκίαν ἐκκλησίαν ποιῆσαι. *Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες*. *Ἀσπάζεσθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπῃ*. Ταύτην τὴν τοῦ ἁγίου φιλήματος ἐνταῦθα μόνον τίθησι προσθήκην. [410] Τί δήποτε; Σφόδρα διεστήκεσαν ἀλλήλων τῷ λέγειν, *Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηρῶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ*· τῷ τὸν μὲν πεινᾶν, τὸν δὲ μεθύειν· τῷ μάχας καὶ ζηλοτυπίας καὶ κρίματα ἔχειν. Καὶ ἀπὸ τῶν χαρισμάτων δὲ πολὺς ὁ φθόνος ἦν, πολλὴ ἡ ὑπερηφάνια. Ἐπεὶ οὖν αὐτοὺς συνῆψε διὰ τῆς παραινέσεως, εἰκότως κελεύει καὶ διὰ τοῦ φιλήματος τοῦ ἁγίου συνάπτεσθαι. Τοῦτο γὰρ ἐνοῖ, καὶ ἐν τίκτει σῶμα· τοῦτο ἅγιόν ἐστι, τὸ μὴ μετὰ δόλου καὶ ὑπὸ κρίσεως. *Ὁ ἀσπασμὸς τῆ ἐμῆ χειρὶ Παύλου*. Δεικνύσιν μετὰ πολλῆς σπουδῆς τὴν Ἐπιστολὴν συντεθείσαν· διὸ καὶ τοῦτο προσέθηκεν· *Εἰ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἔστω ἀνάθεμα*.

γ'. Δι' ἐνὸς τούτου ῥήματος πάντας ἐφόβησε, τοὺς τὰ μέλη αὐτῶν ποιοῦντας πύρνης μέλη, τοὺς σκανδα-

λίζοντας τοὺς ἀδελφούς διὰ τῶν εἰδωλοθύτων, τοὺς ἀπ' ἀνθρώπων ὀνομαζομένους, τοὺς τῆ ἀναστάσει διαπιστούντας. Οὐκ ἐφόβησε δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἶδε τῆς ἀρετῆς τὴν ὁδόν, καὶ τῆς κακίας τὴν πηγὴν. Ὡσπερ γὰρ σφοδρὰ περὶ αὐτὸν ἡ ἀγάπη γενομένη, πάντα τῶν ἁμαρτημάτων τὰ εἶδη κατασθένυσι· καὶ ἐξωθεῖ· οὕτως ὅταν ἀσθενεστέρα ᾖ, βλαστάνειν ταῦτα ποιεῖ. *Μαραθα*. Τίνος ἔνεκεν τοῦτο εἰρηται; τί δῆποτε καὶ Ἑβραῖδι φωνῆ; Ἐπειδὴ πάντων τῶν κακῶν ὁ τύφος αἰτίας ἦν· τοῦτον δὲ τὸν τύφον ἡ ἐξωθεν σοφία ποιεῖ, καὶ τοῦτο τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν ἦν, ὃ μάλιστα τὴν Κόρινθον διέσπασε· καταστέλλων αὐτῶν τὸν τύφον, οὐδὲ Ἑλλάδι κέχρηται γλώσση, ἀλλὰ τῆ Ἑβραῖδι, δεικνύς· ὅτι οὐ μόνον οὐκ αἰσχύνεται τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ἀσπάζεται τῆς θερμότητος. Τί δὲ ἐστὶ *Μαραθα*; Ὁ Κύριος ἡμῶν ἦλθε. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτὸ τοῦτό φησι; Τὸν τῆς οἰκονομίας βεβαιῶν λόγον, ἐξ ὧν μάλιστα τὰ σπέρματα τῆς ἀναστάσεως συντέθεικεν· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους ἐντρέπων, ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Ὁ καινὸς πάντων Δεσπότης καταβῆναι τοσοῦτον κατηξίωσε, καὶ ὑμεῖς ἐν τοῖς αὐτοῖς ἔστε, καὶ ἐπιμένετε ἁμαρτάνοντες; καὶ οὐ φρίττετε τῆς ἀγάπης τὴν ὑπερβολὴν, τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον; Ἐνόησον γὰρ τοῦτο μόνον, φησί, καὶ ἀρκέσει σοι εἰς πάσης ἀρετῆς προκοπὴν, καὶ πᾶσαν δυνήσῃ κατασθῆσαι ἁμαρτίαν. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. Τοῦτο διδασκάλου, τὸ μὴ μόνον συμβουλαῖς, ἀλλὰ καὶ εὐχαῖς βοηθεῖν. Ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν. Ἴνα γὰρ μὴ νομισῶσιν, ὅτι κολακεύων αὐτοὺς εἰς τοῦτο κατέληξε, φησὶν· Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὐδὲν γὰρ ἀνθρώπινον ἔχει οὐδὲ σαρκικόν, ἀλλὰ πνευματικὴ τίς ἐστὶ· διὸ σφοδρὰ γνησία· καὶ γὰρ σφοδρὰ ἐρώντος τὸ ῥῆμα ἦν. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ διειστήκει τῷ τόπῳ, καθάπερ δεξιᾶς τίνος ἐκτάσει, ταῖς τῆς ἀγάπης αὐτοὺς χερσὶ περιλαμβάνει [411] λέγων, Ἡ ἀγάπη μου μεθ' ὑμῶν, ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Μετὰ πάντων ὑμῶν ἐγώ. Δι' ὧν δείκνυσιν, ὅτι οὐ θυμοῦ οὐδὲ ὀργῆς ἦν τὰ γραφέντα, ἀλλὰ κηδεμονίας, ὅπου γὰρ μετὰ τοσαύτην κατηγορίαν οὐκ ἀποστρέφεται, ἀλλὰ καὶ φιλεῖ καὶ περιλαμβάνει πόρρωθεν αὐτοὺς ὄντας, διὰ τῶν Ἐπιστολῶν καὶ τῶν γραμμάτων τούτων αὐτοῖς περιχυθεῖς. Οὕτω γὰρ τὸν διορθοῦντα δεῖ ποιεῖν· ὡς ὃ γὰρ ὀργῆ μόνον ποῖων, αἰκρίων πάθος πληροῖ· ὃ δὲ μετὰ τὸ διορθῶσαι τὸν ἁμαρτάνοντα, καὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐπιδεικνύμενος, δείκνυσιν ὅτι κάκεῖνα φιλοστοργίας ἦν, ὅσα ἐπιπλήτων ἔλεγεν. Οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ἀλλήλους παιδεύωμεν, καὶ μήτε ὁ ἐλέγχων ὀργιζέσθω· οὐ γὰρ διορθώσεως τοῦτο, ἀλλὰ πάθους· μήτε ὁ ἐλεγχόμενος δυσχεραίντω· ἰατρεία γὰρ τὸ γινόμενον, οὐκ ἀπέχθεια. Εἰ δὲ ἰατρῶν παῖδες καίουσι καὶ οὐκ ἐγκαλοῦνται, πολλάκις καὶ διαμαρτάνοντες τοῦ τέλους, ἀλλὰ καὶ ἀλγούντες οἱ καίόμενοι καὶ τεμνόμενοι, εὐεργέτας εἶναι νομίζουσι τὸν ἀλγηδόνα ταύτην διεγείροντας· πολλῶ μᾶλλον τὸν δεχόμενον ἔλεγχον οὕτω διακείσθαι χρὴ, καὶ ὡς ἰατρῶν προσέχειν τῷ διορθοῦντι, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐχθρῷ. Καὶ ἡμεῖς δὲ οἱ ἐπιτιμῶντες προσίωμεν μετὰ πολλῆς τῆς ἡμερότητος, μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως,

καὶ ἴδης τὸν ἀδελφὸν πλημμελοῦντα, ὡς ὁ Χριστὸς ἐκέλευσε, μὴ δημοσίευσεν τὸν ἔλεγχον, ἀλλὰ μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου, οὐκ ὀνειδίζων οὐδὲ ἐπεμβαίνων κειμένῳ, ἀλλὰ καὶ ἀλγῶν καὶ τηκόμενος· καὶ ἔτοιμον σαυτὸν παρέχε καὶ πρὸς τὸ ἐλέγχεσθαι, εἰ τι διαμαρτάνοις. Ἴνα δὲ καὶ σαφέστερον ὁ λέγω γένηται, καθ' ὑπόθεσιν τὸν λόγον γυμνάσωμεν· μὴ γὰρ δὴ γένοιτο ἐπὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς εὐπορησῆαι παραδειγματος τοιοῦτου· Ἔστω τις ἀδελφὸς παρθένῳ συνοικῶν, κόσμιος μὲν καὶ σώφρων, πλην ἀλλὰ μηδὲ οὕτω διαφευγέτω τὴν πονηρὰν δόξαν. Ἄν τοίνυν ἀκούσης θρυλλομένην τὴν συνοίκησιν ταύτην, μὴ καταφρονήσης μηδὲ εἴπης· Αὐτὸς γὰρ οὐ κέκτηται νοῦν; αὐτὸς γὰρ οὐκ οἶδε τί τὸ συμφέρον; εἰκὴ φιλοῦ, καὶ μὴ μισοῦ εἰκὴ· τί γὰρ μοι μέλει ἐχθρῶν ἀναδέξασθαι περιττὴν; Ταῦτα ληρώδη ῥήματα τῶν θηρίων, μᾶλλον δὲ τῶν δαιμόνων. Οὐ γὰρ ἐστὶν εἰκὴ μισεῖσθαι τὸν ἐπὶ διορθώσει τοῦτο ποιοῦντα, ἀλλ' ἐπὶ μεγάλοις ἀγαθοῖς καὶ στεφάνοις ἀποβόρητοις. Εἰ δὲ λέγοις, Τί γὰρ, αὐτὸς οὐκ ἔχει νοῦν; ἀκούση παρ' ἡμῶν, ὅτι οὐκ ἔχει· μεθύει γὰρ τῷ πάθει. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν δικαστηρίων οἱ ἀδικοῦμενοι οὐκ ἂν δύναιντο εἰπεῖν ὑπὲρ ἑαυτῶν ζέοντες τῆ ὀργῆ, καίτοι γε οὐκ ἐστὶν ἐγκλημα ἢ συμπάθεια αὐτῆ· πόσω μᾶλλον οἱ συνηθεῖς πονηρᾷ κατεχόμενοι; Διὰ τοῦτο λέγω, ὅτι καὶ μυριάκις ἢ φρόνιμος, οὐκ ἔχει νοῦν ἐγρηγοροῦσα. Τί γὰρ τοῦ Δαυὶδ συνετώτερον ἦν, ἀνθρώπου λέγοντος, *Τὰ ἄθλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι;* ἀλλ' ὅτε τὴν τοῦ στρατιώτου [412] γυναῖκα οἶδεν ὀφθαλμοῖς ἀδίκους, τότε, ὅπερ ἐπὶ τῆς θαλάττης τῆς μαινομένης τοὺς ἐμπλέοντας πάσχειν ἔλεγε, *Πᾶσα ἡ σοφία αὐτοῦ κατεπόθη· καὶ ἐτέρων δεῖτο τῶν διορθωσόντων, καὶ οὐδὲ ἠσθάνετο ὁλων κακῶν ἦν ἐντός.* Διὸ καὶ θρηνῶν τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ ἔλεγεν· *Ὡσει φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Προσώξεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μάλωπέες μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου.*

δ. Οὐ τοίνυν ἔχει νοῦν ὁ ἁμαρτάνων· μεθύει γὰρ καὶ ἐσκότῳται. Μὴ δὲ ταῦτα λέγε, μηδὲ προστίθει ἐκεῖνο, ὅτι Οὐδὲν μοι μέλει· Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βυστάσει. Καὶ γὰρ καὶ σοὶ μέγιστον ἐγκλημα φύεται, ὅτι πεπλανημένος ἰδὼν οὐκ ἀνέστησας. Εἰ γὰρ τὸ ὑποζύγιον τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τὸν Ἰουδαῖον νόμον παρορᾶν οὐ χρὴ, ὃ μὴ ὑποζύγιον μηδὲ ἐχθροῦ ψυχὴν ἀπολλυμένην περιορῶν, ἀλλὰ φιλοῦ, ποῖαν ἔξει συγγνώμην; Οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖ εἰς ἀπολογίαν ἡμῖν τὸ νοῦν ἔχειν ἐκεῖνον· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς πολλὰ πολλάκις παραινέσαντες, ἑαυτοῖς οὐκ ἠρκέσαμεν, οὐδὲ ἐγενομεθα χρήσιμοι. Τοῦτο τοίνυν καὶ περὶ ἐκείνου σκόπει τοῦ πλημμελοῦντος, ὅτι εἰκὸς αὐτὸν παρὰ σοῦ μᾶλλον, ἢ παρ' αὐτοῦ δέξασθαι συμβουλίαν ἀρίστην, καὶ μὴ λέγε· Τί δέ μοι μέλει τούτων; Φοβήθητι τὸν πρῶτον εἰρηκότα τὸ ῥῆμα τοῦτο· τὸ γὰρ, *Μὴ φύλιξ εἰμι τοῦ ἀδελφοῦ μου;* εἰς ταυτὸν φέρει τούτω· ἐντεῦθεν τὰ κακὰ τίττεται πάντα, ὅτι τὰ τοῦ σώματος τοῦ ἡμετέρου ἀλλότρια ἠγούμεθα εἶναι. Τί φῆς; οὐδὲν σοι μέλει τοῦ ἀδελφοῦ; Ἀλλὰ τίνοι μελήσει; τῷ ἀπίστῳ, τῷ ἐπιχαίροντι καὶ ὀνειδίζοντι καὶ ἐναλλομένῳ;

fontem vitii. Sicut enim quæ vehemens fuerit caritas, extinguit et expellit omnes peccatorum species : ita etiam quando fuerit imbecillior, facit ea germinare. *Maranatha*. Quanam de causa hoc dictum est? et cur voce Hebraica? Quoniam omnium malorum causa erat fastus (hunc autem fastum efficiebat externa sapientia : et hoc fuit caput malorum, quod maxime divulsit ac divisit Corinthum); eorum fastum comprimens, ne Græca quidem, sed Hebræa lingua usus est, ostendens se non modo non pudere simplicitatis et imperitiæ, sed eam etiam vehementissime et ardentissime complecti. Quid est autem *Maranatha*? *Dominus noster venit*. Quanam ergo de causa hoc ipsum dicit? Dispensationis Domini sermonem confirmans, eo quod ex iis maxime composuerit semina resurrectionis; nec hoc solum, sed illos etiam pudore afficiens : quasi diceret : Communis omnium Dominus tantum dignatus est descendere : vos autem in iisdem eatis, et peccare perseveratis? non summam caritatem obstupescitis et admiramini, quod est caput bonorum? Hoc solum, inquit, cogita, et tibi sufficiet ad profectum in omni virtute, et omne peccatum poteris extinguere. 23. *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum*. Hoc est doctoris, non solum consiliis opem ferre, sed etiam votis ac precibus. 24. *Caritas mea cum omnibus vobis in Christo Jesu. Amen*. Nam ne existimarent, quod eis assentans in hoc desierit, dicit : *In Christo Jesu*. Nihil enim habet humanum neque carnale, sed est quædam dilectio spiritualis. Quamobrem ea est valde germana et sincera; nam valde amantis erat verbum. Quia enim loco distabat, tanquam alicujus dexteræ extensione, caritatis manibus eos complectitur, dicens : *Caritas mea vobiscum* : quasi diceret : Sum cum vobis omnibus. Per quæ ostendit, non esse indignationis et iræ quæ scripta sunt, sed curæ quam eorum gerit, cum post tantam accusationem eos non aversetur, sed amet et complectatur, cum essent procul remoti, per epistolas et has literas eis quasi circumfusus. Sic oportet facere eum qui corrigit. Nam qui ira incitatus solum facit, implet suam animi perturbationem : qui autem postquam correxit peccantem, caritatem quoque exhibet, ostendit illa quoque esse benevolentiam, quæ dicebat increpans. Sic nos quoque alter alterum erudiamus et castigemus : et neque qui arguit, irascatur; non est enim hoc correctionis, sed animi perturbationis; neque qui arguitur, ægre ferat : quod fit enim, est medicina, non odium et inimicitiam. Si autem medici urunt, et non reprehenduntur, etiamsi sæpe aberrant a fine; sed et qui dolent, dum uruntur et secantur, beneficio se affici existimant ab iis qui hunc dolorem excitant : multo magis eum, qui suscipit reprehensionem, ita affici oportet, ut eum qui corrigit pro medico habeat, non pro inimico. Porro nos quoque qui increpamus, accedamus cum multa mansuetudine et cum multa prudentia; et si videris fratrem tuum delinquentem, sicut Christus jussit, noli in publicum proferre reprehensionem, sed eum reprehende inter te et ipsum

solum : non exprobrans nec jacenti insultans, sed docens et ægre ferens : et te ipsum quoque exhibe paratum ut reprehendaris, si quid pecces. Ut autem quod dico fiat apertius, per hypothesim quod dicimus exerceamus : absit enim ut in veritate hoc nobis exemplum suppeditetur. Sit frater aliquis habitans cum virgine, honestus quidem et pudicus; sed ne sic quidem malam effugiat existimationem. Si ergo audieris hanc in ore vulgi esse habitationem, ne despexeris, neque dixeris : Annon ipse sapit? annon novit quid expediat? sine causa ameris, ne sis odio sine causa : quid enim mihi curæ est supervacaneas suscipere inimicitias? Hæc sunt verba delira bestiarum, vel potius dæmonum. Non potest enim fieri, ut temere et sine causa odio habeatur qui hoc facit ob correctionem, sed ut magna bona, coronas ineffabiles consequatur. Si autem dicas : Quid vero, non ipse sapit? audies a nobis eum non sapere; est enim affectu ebrius. Si enim in externis judiciis il, qui injuria afficiuntur, non possunt pre se dicere, ut qui ira ferveant, quamquam non est vitium hæc commiseratio : multo magis il, qui mala tenentur consuetudine. Propterea dico, etiamsi millies sit sapiens, mentem non habet vigilantem. Quid enim erat Davide sapientius qui dicebat, *Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi* (*Psal.* 50. 8)? Sed quando injustis oculis vidit uxorem militis, tunc, id quod pati dixit eos qui navigant in mari furenti, *omnis sapientia ejus est absorpta*. (*Psal.* 106. 27); et opus habebat aliis qui corrigerent, nec sentiebat quidem in quibus et quantis iniuria versaretur malis. Quamobrem sua deflens peccata dicebat : *Sicut onus grave gravatæ sunt super me. Putruerunt, et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ* (*Psal.* 37. 5. 6).

4. Non sapit ergo nec mentem habet qui peccat; est enim ebrius, et ejus caligant oculi. Ne hæc ergo dicas, neque illud addas : Non est mihi curæ; *Unusquisque enim suum onus portabit* (*Gal.* 6. 5). Etenim vel maximum tibi crimen oritur, quod cum vidisses errantem, in viam non reduxeris. Si enim jumentum inimici in Judæorum lege non licet despiciere (*Deut.* 22. 4); qui non jumentum, neque inimici animam, sed amici despicit, quamnam assequetur veniam? Neque enim ad nostram sufficit excusationem, quod ille mentem habeat. Nam nos quoque qui sæpe multas dedimus admonitiones, nobis non sufficimus, nec sumus utiles. De illo ergo peccante hoc quoque considera, quod consentaneum sit eum a te magis quam a seipso optimum accipere consilium; neque dicas, Quid hæc sunt mihi curæ? Time eum qui primus dixit hoc verbum : nam illud, *Numquid sum custos fratris mei* (*Gen.* 4. 9)? eodem quo hoc recidit : hinc mala nascuntur omnia, quod quæ sunt nostri corporis aliena esse ducimus. Quid dicis? frater non est tibi curæ? Sed cui erit curæ? infideline qui ejus malis lætatur, exprobratque et insultat? an diabolo qui impedit et supplantat? Et undenam hoc? Quod non proficiam dicens et consulens quæ oportet. Undenam

autem est perspicuum, quod non proficies? hoc est enim extremæ amentix, cum in incerto sit finis, certum subire crimen negligentix. Atqui Deus futura præsciens, sæpe dixit et nihil profecit, et neque sic destitit: idque cum sciret se non persuasurum. Si autem qui præscivit se nihil plus effecturum, non desistit corrigere? quamnam habebis excusationem qui futurum omnino ignoras, pigrescisque et torpescis? Etenim multi sæpe aggressi profecerunt, et cum maxime desperassent, tunc maxime sunt assequuti. Quod si etiam nihil amplius effeceris, fecisti quod tuum est. Ne sis ergo inhumanus, neque immisericors, neque negligens. Nam quod hæc verba sint crudelitatis et socordix, illinc est perspicuum. Cur enim cum unum ex tuis membris laborat, non dicis: Quid mihi curæ, et unde mihi constabit, quod si ejus curam geram, convalescet? sed omnia facis, ut etiam si nihil juveris, te non possis reprehendere, quod aliquid sit prætermisum eorum quæ debent fieri. An vero cum membrorum quidem corporis tantam curam geramus, membra Christi negligemus? et ubi nam hæc mērentur veniam? Nam si te non inflecto dicens, Membri tui curam gere, ut vel metu fias melior, tibi in memoriam revoco corpus Christi. Quomodo enim non est horrendum putrescentem carnem tuam aspicere et despiciere? Et si haberes quidem famulum aut asinum laborantem putredine, non sustineres despiciere; Christi autem corpus videns repletum scabie prætercurris? et non existimas hæc esse digna mille fulminibus? Propterea omnia susque deque miscentur, propter hanc inhumanitatem, propter hanc negligentiam.

Fratres quomodo corrigendi. — Idcirco rogo hanc expellamus crudelitatem: accede ad illum qui habitat eum virgine, et parvum dic fratris encomium, ex aliis quæ habet commodis et dotibus id componens; et tamquam aqua calida fovens laudibus, ita deprime tumorem ejus vulneris: te quoque ipsum pronuntia miserum, accusa commune genus humanum, ostende nos omnes esse in peccatis, pete veniam, dicens te majora aggredi quam quæ vires tuæ ferre possint, sed caritatem persuadere omnia audere. Deinde consulens hoc fac, non tamquam imperans, sed ut frater: et cum his omnibus tumorem depresseris, et lenieris dolorem qui accidit ex sectione futuræ reprehensionis, et sæpe usus fuoris excusatione, rogaverisque ne irascatur; cum eum his ligaveris, tunc plagam inflige, nec vulnus alligans, nec dissolvens, ut neque illinc resiliat, neque hinc despiciat. Nam si violentum non dederis vulnus, nihil amplius efficies: sin autem vehementer percusseris, efficies ut resiliat. Propterea et post hæc omnia reprehensurus, misce rursus encomium cum reprehensionibus: et quoniam id, quod fit ab eo, per se non potest esse encomium (non est enim laude dignum simul habitare cum puella virgine), hoc fac ex mente et instituto ejus qui simul habitat. Etsi enim scio, inquit, quod tu propter Deum facis, et illius miseræ videas calamitatem, et quod defensore careat et patrono, ei manum præbuisi; etiamsi non hoc animo faciat, tu

dic ita: et postea hæc quoque adde, rursus utens excusatione, et dicens: Hæc dico, non jubens, sed in memoriam revocans: propter Deum tu facis, ego quoque id scio; sed videamus num ex hoc aliquid aliud nascatur malum: et si nullum quidem sit, intus contine, pulchrumque hoc et honestum studium perseguere; nullus est qui vetet: sin autem hinc nascitur aliquid damnum majus lucro, caveamus oro ne, dum unam studemus recreare animam, mille offendamus. Nec statim addas supplicia proposita illis qui offendunt et scandalum afferunt, sed ejus quoque adsume testimonium, dicens: Non opus est ut hæc a me discas; tu ipse scis, si quis offendant unum ex his pusillis, quanti supplicii intententur minæ: et cum sic lenieris orationem, et iram mitigaris, impone medicamentum correctionis. Si autem rursus causetur ejus solitudinem, ne sic quidem obtentum reprehenderis, sed dic ei: Nihil horum te terreat: sufficientem habebis excusationem aliorum scandalum: non enim propter socordiam, sed illorum curam gerens, destitisti ab hoc studio.

5. Et breve quidem sit consilium; non enim eget magna doctrina; venia autem sit multa et frequens: et continenter confuge ad caritatem, eorum quæ dicta sunt contegens gravitatem et molestiam, dansque ei potestatem et dicens: Ego quidem hæc suadeo et consulo, in tua autem potestate est ut persuadearis: neque enim cogo nec vim affero, sed totum permitto libero tuo arbitrio. Si reprehensionem ita tractemus, facile poterimus peccantes corrigere: nam quæ nunc facimus sunt magis bestiarum et rationis expertium, quam hominum. Nam si nunc quidem senserint aliqui quempiam hæc peccantem, illum quidem non alloquantur, ipsi autem tamquam ebrizæ aniculæ inter se susurrant: et illud, Sine causa ameris, et, Ne temere et sine causa odio habearis, nusquam apud illos videtur locum habere; sed quando cupiunt quidem accusare, despiciant illud, Non sine causa odio haberi, imo vero etiam puniri (neque enim huic solum nascitur odium, sed etiam supplicium); quando autem opus fuerit correctione, et hoc ipsum et mille alias afferunt excusationes et obtentus. Tunc enim, tunc illud cogitare oporteret, quando accusas, quando criminaris, nempe, Ne temere et sine causa odio habearis, et, Nihil proficio, et, Non est mihi curæ. Nunc autem tum quidem es vehementer inaniterque ac supervacaneè curiosus, et odium despicias, et mala innumerabilia: quando autem salutis fratris te curam gerere oporteret, tunc vis esse non curiosus et non gravis ac molestus. Atqui ex maledicentia quidem nascitur odium et apud homines et apud Deum, et hoc non est tibi cura: ex eo autem quod das seorsum consilia, et ex ejusmodi reprehensionibus, et apud illum et apud Deum erit tibi amicitia. Quod si etiam ipse te oderit, propterea Deus manet te magis diligens: imo vero nec sic oderit, ut quando odio habebat maledicentem; sed tunc quidem tamquam inimicum et hostem aversabitur, nunc autem existimabit te quovis patre magis reverendum. Quod si etiam aperte animo ægre ferat,

ἀλλὰ τῷ διαβόλῳ, τῷ ὠθοῦντι καὶ ὑποσκελίζοντι; Καὶ πόθεν τοῦτο; Ὅτι οὐκ ἀνύω, φησὶ, λέγων καὶ συμβουλευόμενα τὰ δέοντα. Πόθεν δὲ δῆλον ὅτι οὐκ ἀνύσεις; καὶ γὰρ τοῦτο πάλιν ἐσχάτης ἀνοίας, ἐν ἀδελφῷ τοῦ τέλους κειμένου, βραθυμίας ὠμολογημένης ἐγκλήματα δέχεσθαι. Καίτοι ὁ Θεὸς τὰ μέλλοντα προσιδῶς, πολλάκις εἶπε, καὶ οὐκ ἤνυσε, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπέστη, καὶ ταῦτα εἰδῶς, ὅτι οὐ μέλλει πείθειν. Εἰ δὲ ὁ προσιδῶς ὅτι οὐδὲν πλέον ποιήσει, τοῦ διορθοῦν οὐκ ἀφίσταται, τίνα ἔξεις ἀπολογίαν ὁ ἀγνοῶν τὸ μέλλον παντελῶς, καὶ ἐκλυόμενος καὶ ναρκῶν; Καὶ γὰρ πολλάκις ἐπιχειρήσαντες ἤνυσαν πολλοί· καὶ ὅτε μάλιστα ἀπέγνωσαν, τότε μάλιστα ἐπέτυχον. Ἄν δὲ καὶ μηδὲν ποιήσης πλέον, τὸ σαυτοῦ πεποίηκας. Μὴ τοίνυν ἀπάνθρωπος γίνου, μήτε ἀνηλεής, μήτε ἀλόγως. Ὅτι γὰρ ὠμότητος ταῦτα τὰ βήματα καὶ βραθυμίας, δῆλον ἐκείθεν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, ἐνδὸς τῶν μελῶν τοῦ σώματός σου κάμνοντος, οὐ λέγεις· Τί μοι μέλει, καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι εἰ ἐπιμελείας τυγχάνει, ὑγιαίνει; ἀλλὰ πάντα ποιεῖς, ἵνα κἂν μηδὲν ὠφελήσης, μὴ ἐχθρὸν ἐγκαλεῖν σεαυτῷ, ὅτι τῶν ὀφειλόντων γενέσθαι τι παρελείφθῃ. Εἶτα τῶν μὲν τοῦ σώματος οὕτω [413] φροντιούμενον μελῶν, τῶν δὲ τοῦ Χριστοῦ ἀμελήσομεν; καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἄξια; Εἰ γὰρ σε μὴ κατακάμπτω λέγων, ὅτι τοῦ μέλους σου φρόντισον, ἵνα κἂν τῷ φόβῳ γένη βελτίων, τοῦ σώματος ἀναμιμνήσκω σε τοῦ Χριστοῦ. Πῶς γὰρ οὐ φρίκης ἄξιον σηπομένην αὐτοῦ τῆς σάρκα ὀρεῖν, καὶ περιορᾶν; Καὶ εἰ μὲν οἰκέτην ἔχους ἢ ὄνον σηπεδόνα ἔχοντα, οὐκ ἂν ἀνάσχοιο περιεῖδεν· ἐλθὲ δὲ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ψώρας ὀρων ἐμπεπλησμένον, παρατρέχεις; καὶ οὐχ ἡγῆ ταῦτα μυρίων ἄξια εἶναι κεραιῶν; Διὰ τοῦτο πάντα ἄνω καὶ κάτω γέγονε, διὰ τὴν ἀπανθρωπίαν ταύτην, διὰ τὴν βραθυμίαν.

Διὸ δὴ, παρακαλῶ, ταύτην ἐκβάλλωμεν τὴν ὠμότητα· πρόσελθε ἐκείνῳ τῷ συνοικοῦντι τῇ παρθένῳ, καὶ εἰπέ μικρὸν ἐγκώμιον τοῦ ἀδελφοῦ, ἀπὸ τῶν ἄλλων ὧν ἔχει πλεονεκτημάτων αὐτὸ συντιθεῖς· καὶ ὡς περ ὕδατι θερμῷ περικλύζων τοῖς ἐπαίνους, οὕτω χάλασον αὐτοῦ τὸν ὄγκον τοῦ τραύματος· ταλάνισον καὶ σαυτὸν, κατηγήρησον τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, δεῖξον ὅτι πάντες ἐν ἀμαρτήμασι τυγχάνομεν, αἵτησον συγγνώμην, εἰπὼν, ὅτι μείζοσι σαυτοῦ πράγμασιν ἐπιχειρεῖς, ἀλλ' ἡ ἀγάπη πάντα πείθει τολμᾶν. Εἶτα συμβουλευόμενος, μὴ ἐπιτακτικῶς, ἀλλ' ἀδελφικῶς τοῦτο ποιεῖ· καὶ τούτοις πᾶσι χαλάσας τὴν φλεγμονὴν, καὶ παραμυθησάμενος τὴν ἀληθινὰ τὴν ἐκ τῆς τομῆς συμβαίνουσαν τοῦ μέλλοντος ἐλέγχου γενέσθαι, καὶ πολλάκις τῇ παραιτήσει χρῆσάμενος, καὶ παρακαλέσας μὴ ὀργισθῆναι· ὅταν αὐτὸν καταδήσης τούτοις, τότε ἔπαγε τὴν πληγὴν, μήτε δεσμῶν τὸ πρᾶγμα, μήτε ἐκλύων, ἵνα μήτε ἐκείθεν ἀποπηδήσῃ, μήτε ἐντεῦθεν καταφρονήσῃ. Ἄν τε γὰρ μὴ καιρίαν διῶς, οὐδὲν εἰργάσω πλέον· ἂν δὲ σφοδρῶς πλήξῃς, ἀποσκιρτήσῃ· ἐποίησας. Διὸ δὴ καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ἐλέγχω μελλῶν, ἀνάμιξον πάλιν ἐγκώμιον τοῖς ἐλέγχουσιν· καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ γινώμενον οὐ δύναται εἶναι ἐγκώμιον (οὐ γὰρ ἄξιον ἐπαίνου τὸ κέρη συνοικεῖν παρθένῳ), ἀπὸ τῆς γνώμης τοῦ συνοικοῦν-

τος τοῦτο ἐργάζου, καὶ εἰπέ, ὅτι οἶδα μὲν ὅτι διὰ τὸν Θεὸν σὺ ποιεῖς, καὶ τὴν ἐρημίαν καὶ τὸ ἀπροσάτετον τῆς ἀθλίας ἐκείνης ἰδὼν χεῖρα ὤρεξας. Κἂν μὴ ταύτη ποιῆ τῇ γνώμῃ, σὺ οὕτω λέγε, καὶ μετὰ τοῦτο προστίθει καὶ ταῦτα, πάλιν παραιτήσαι χρώμενος, καὶ λέγων, ὅτι οὐκ ἐπιτάττων, ἀλλ' ὑπομιμνήσκων ταῦτά φημι· διὰ τὸν Θεὸν σὺ ποιεῖς, οἶδα κἀγὼ· ἀλλ' ἰδῶμεν μὴ τίκτεται ἐκ τούτου κακὸν ἕτερον· κἂν μὲν μηδὲν ἦ, κάτεχε ἔνδον, καὶ ἔχου τῆς καλῆς ταύτης σπουδῆς, ὁ κωλύων οὐδεὶς· ἂν δὲ βλάβῃ τις ἐντεῦθεν γίνηται τοῦ κέρους μείζων, φυλαξώμεθα, παρακαλῶ, μὴ σπεύδοντες μίαν ἀναπαῦσαι ψυχὴν, μυρίας σκανδαλίσωμεν. Καὶ μὴ προσθῆς εὐθέως τὰ κείμενα τοῖς σκανδαλίζουσι κολαστήρια, ἀλλὰ τὴν αὐτοῦ προσλάμβανε μαρτυρίαν, λέγων· Οὐ [414] χρεῖαι ἔχεις μαθεῖν ταῦτα παρ' ἐμοῦ, οἶδας καὶ αὐτὸς ὅτι ἂν τις ἕνα τῶν μικρῶν τούτων σκανδαλίῃ, πόση ἠπειλεῖται δίκη· καὶ οὕτως ἠδύνας τὸν λόγον, καὶ λεάνας τὴν ὀργὴν, ἐπιτίθει τὸ φάρμακον τῆς διορθώσεως. Εἰ δὲ προφασίζοιτο πάλιν τὴν ἐρημίαν αὐτῆς, μὴδὲ οὕτως ἐλέγξῃ τὴν σκῆψιν, ἀλλ' εἰπέ πρὸς αὐτὸν· Μηδὲν σε τούτων φοβεῖτω, ἀπολογίαν ἔξεις ἀκούσαν, τὸ ἐτέρων σκάνδαλον· οὐ γὰρ διὰ βραθυμίαν, ἀλλ' ἐκείνων κηδόμενος, ταύτης ἀπέστης τῆς σπουδῆς.

ε' Καὶ τὰ μὲν τῆς συμβουλῆς ἔστω ἐν βραχεῖ· οὐδὲ γὰρ δεῖται διδασκαλίας πολλῆς· τὰ δὲ τῆς συγγνώμης πάλιν πολλά καὶ ἐπάλληλα· καὶ ἐπὶ τὴν ἀγάπην κατάφευγε συνεχῶς, συσκιάζων τὸ φορτικὸν τῶν εἰρημένων, καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτῷ διδοῦς, καὶ λέγων, ὅτι Ἐγὼ μὲν ταῦτα παραινῶ καὶ συμβουλεύω, τοῦ δὲ πεισθῆναι κύριος αὐτός· οὐδὲ γὰρ καταναγκάζω καὶ βιάζομαι, ἀλλὰ τῇ οἰκείᾳ σου τὸ πᾶν ἐπιτρέπω γνώμῃ. Ἄν οὕτω μεταχειρίζωμεν τὸν ἔλεγχον, δυνασόμεθα βραδίως τῶς ἀμαρτάνοντας διορθοῦν· ὡς δὲ γε νῦν ποιοῦμεν, θηρίων μᾶλλον ἔστι καὶ ἀλόγων, ἢ ἀνθρώπων. Ἄν γὰρ αἰσθωνταί τινες νῦν τοιαῦτά τινος ἀμαρτάνοντος, ἐκείνῳ μὲν οὐδὲν διαλέγονται, αὐτοὶ δὲ καθάπερ γραῖδια μεθύοντα ψιθυρίζουσι μετ' ἀλλήλων· καὶ οὐδαμοῦ τὸ, Εἰκὴ φιλοῦ, εἰκὴ μὴ μισοῦ, ἐναυθῆ δοκεῖ χῶραν ἔχειν αὐτοῖς, ἀλλ' ὅταν μὲν κακηγορήσῃ· ἐπιθυμῶσι, καταφρονουσι τοῦ μὴ εἰκῆ μισεῖσθαι, μᾶλλον δὲ καὶ τοῦ κολάζεσθαι (οὐδὲ γὰρ μίσος ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ κόλασις τίκτεται)· ὅταν δὲ διορθώσεως δέῃ, τοῦτό τε αὐτὸ καὶ μυρίας ἐτέρας προφέρουσι προφάσεις. Ταῦτα γὰρ τότε ἐνοεῖν· ἐχρῆν, ὅταν κακηγορήσῃς, ὅταν διαβάλλῃς, τὸ, Εἰκὴ μὴ μισοῦ, καὶ τὸ, Οὐδὲν ἀνύω, καὶ τὸ, Οὐδὲν μοι μέλει. Νῦν δὲ, τότε μὲν πολυπραγμονεῖς σφοδρῶς καὶ περιέργως, καὶ μίσους καταφρονεῖς καὶ μυρίων κακῶν· ὅταν δὲ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀδελφοῦ φροντίζῃς δέῃ, τότε καὶ ἀπράγμων καὶ ἀνεπαχθῆς τις εἶναι βούλει· καίτοι ἀπὸ μὲν κακηγορίας καὶ τὸ πρὸς ἀνθρώπους καὶ τὸ πρὸς τὸν Θεὸν γίνεται μίσος, καὶ οὐ σφόδρα σοι τοῦτο μέλει· ἀπὸ δὲ τῆς κατ' ἰδίαν συμβουλῆς καὶ τῶν τοιούτων ἐλέγχων καὶ πρὸς τοῦτον καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἔσται σοι φιλία. Ἄν δὲ καὶ αὐτὸς μισῆ, ὁ Θεὸς μένει διὰ τοῦτο μᾶλλον φιλῶν·

μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτω μισησῆσαι, ὡς ἤνικα ἐμίτσει κατηγοροῦντα· ἀλλὰ τότε μὲν ὡς ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ἀποστραφῆσεται, νυνὶ δὲ πατὴρ δὲ ἡγησεται παντὸς αἰδεσιμώτερον. Κἂν φανερώς δυσχεραίνῃ, κατὰ νοῦν καὶ ἰδίᾳ πολλὰς εἰσεται σοὶ τὰς χάριτας.

ζ'. Ταῦτα οὖν ἐννοοῦντες, ἐπιμελώμεθα τῶν μελῶν τῶν ἡμετέρων, καὶ μὴ κατ' ἀλλήλων τὴν γλῶτταν ἀκονῶμεν, μηδὲ λαλῶμεν βήματα καταποντισμοῦ, τὴν δόξαν τοῦ πλησίον ὑπορύττοντες, καὶ καθάπερ ἐν [415] πολέμῳ καὶ μάχῃ βάλλοντες καὶ βαλλόμενοι. Τί γὰρ ὄφελος νηστείας ἢ ἀγρυπνίας λοιπῶν, ὅταν γλῶττα μεθύῃ, καὶ κυνεῖων κρεῶν ἀκαθαρτοτέραν σιτη-α-τράπεζαν, αἱμοδόρος γενομένη, καὶ προχέουσα βόρβορον, καὶ ἀμάρας ὄχετον τὸ στόμα ποιῇ, μᾶλλον δὲ καὶ πολὺ ταύτης βδελυρώτερον; Τὸ μὲν γὰρ ἐκείθεν προῖον, σῶμα ἐμόλυε· τὸ δὲ ἐντεῦθεν, ψυχὴν πελάξει ἀπέπνιξε. Ταῦτα οὖν τῶν κακῶς ἀκούοντων μάτην κηδόμενος λέγω (ἐκείνοι γὰρ καὶ στεφάνων εἰσὶν ἄξιοι, ὅταν φέρωσι γενναίως τὰ λεγόμενα), ἀλλ' ὑμῶν τῶν λεγόντων. Τὸν μὲν γὰρ κακῶς ἀκούοντα μάτην μακαρίζουσιν αἱ Γραφαί, τὸν δὲ κακῶς λέγοντα ἐκβάλλουσι τῶν ἱερῶν μυστηρίων, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν περιδύλων· *Τὸν γὰρ καταλαλοῦντα*, φησί, *λάρβα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, οὗτον ἐξεδιώκει*· καὶ τῆς τῶν ἱερῶν δὲ βίβλων τὸν τοιοῦτον ἀνάξιον εἶναι φησὶν ἀναγνώσεως. *Ἰνα τί γὰρ*, φησὶν, *ἐκδιηγῇ σὺ τὰ δικαιώματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματος σου;* εἶτα τὴν αἰτίαν τιθεὶς φησὶ· *Καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου καταλάλαις*. Καὶ ἐνταῦθα μὲν οὐ διώρισε, εἶτε ἀληθῆ, εἶτε ψευδῆ· ἀλλαγὴ δὲ καὶ τοῦτο ἀπηγόρευσε, δεικνύς ὅτι· κἂν ἀληθῆ λέγῃς, οὐ σοὶ ταῦτα ρητέα. *Μὴ κρίνετε γὰρ*, φησὶν, *ἵνα μὴ κριθῆτε*· ἐπεὶ καὶ ὁ τὸν τελώνην κατηγορῶν κατεδικάζετο, καίτοι γε ἀληθῆ κατηγορῶν ἐκείνου. Τί οὖν, ἂν ἢ τις θρασὺς καὶ μισρὸς, φησὶν, οὐ διορθῶν αὐτὸν, οὐδὲ ἐλεγκτέον ἤμῃν; Ἐλεγκτέον καὶ διορθώτεον, οὕτω δὲ ὡς ἔμπροσθεν εἶπον· ἔαν δὲ ὁνειδίζων τοῦτο ποιῆς, ὅρα μὴ τὸν Φαρισαῖον ἐκείνον μιμούμενος, τὰ ἐκείνου πάθῃς. Οὐδὲν γὰρ ἐντεῦθεν

γίνεται κέρδος, οὐ σοὶ τῷ λέγοντι, οὐκ ἐκείνῳ τῷ ἀκούοντι οὕτω κατηγοροῦμένῳ· ἀλλ' ὁ μὲν ἀναισχυντότερος γίνεται (ἕως μὲν γὰρ λανθάνει, καὶ αἰδεσθαι οἶδεν· ἐπειδὴν δὲ γένηται δῆλος καὶ καταφανής, καὶ τὸν ἐντεῦθεν ἐκβάλλει χαλινόν)· ὁ δὲ ἀκούων, πάλιν μειζρόνως βλαβήσεται. Ἄν τε γὰρ κατορθώματα συνίδῃ ἐαυτῷ, φουσᾷται ταῖς ἑτέρου κατηγορίαις ὀγκώμενος· ἂν τε ἀμαρτήματα, προθυμότερος εἰς πονηρίαν καθίσταται. Αὐτὸς τε ὁ λέγων πάλιν καὶ κατὰ τῷ ἀκούοντι πονηρὰν λήψεται δόξαν, καὶ τὸν Θεὸν μειζρόνως κατ' ἐαυτοῦ παροξυνεῖ. Διὸ, *παρακαλῶ*, πᾶν δυσῶδες ἐκβάλλωμεν βῆμα· εἰ τι ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομὴν, τοῦτο λέγωμεν. Ἄλλ' ἀμύνασθαι ἐκείνους ἐπιθυμεῖς; Τί οὖν ἄντ' ἐκείνου σαυτὸν ἀμύνῃ; Ὁ γὰρ τοὺς λελυπηκότας ἀμύνασθαι σπουδάζων, οὕτως ὡς ὁ Παῦλος ἀμύνασθαι ἐκέλευσεν, ἀμύνου· *Ἐὰρ κρινῶ ὁ ἐχθρὸς σου, ψώμιζε αὐτόν· ἐὰν διψῶ, πότιζε αὐτόν*. Ἐὰν δὲ τούτο μὲν μὴ ποιῆς, ἐπιβουλεύῃς δὲ μόνον, κατὰ σεαυτοῦ τὸ ξίφος ὦθεις. Διόπερ ἂν κακῶς ἐκείνος λέγῃ, ἐγκωμοῖς αὐτὸν ἀμείβου καὶ ἑπαίνους· οὕτω γὰρ κάκεινον ἀμύνασθαι δυνήσῃ, καὶ σαυτὸν ἀπαλλάξεις πονηρᾶς ὑποψίας. Ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ τῷ [416] κακῶς ἀκούειν ἀλγῶν, ἀπὸ συνειδέτος δοκεῖ τοῦτο πάσχειν πονηροῦ· ὁ δὲ καταγελῶν τῶν λεγομένων, μέγιστον ἐκφέρει τεκμήριον τοῦ μηδὲν ἐαυτῷ συνειδέσθαι πονηρόν. Ἐπεὶ οὖν οὔτε τὸν ἀκούοντα, οὔτε ἐαυτὸν, οὔτε τὸν διαβαλλόμενον ὠφελεῖς, καὶ κατὰ σεαυτοῦ τὸ ξίφος ὦθεις, κἂν ἐντεῦθεν γενοῦ σωφρονέστερος. Ἐχρήν μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων πείθεσθαι· ἐπειδὴ δὲ παχύτερον διάκεισαι, καὶ ὡσπερ θηρίον δάκνεις, κἂν ἐντεῦθεν παιδεύηται, ἵνα τοῖς λόγοις τούτοις σωφρονισθεὶς, δυνηθῆς ἀπὸ τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων μόνον βυθμίζεσθαι, καὶ γενόμενος παντὸς πάθους ἀνώτερος ἐπιτύχος τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν· ὣν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτε καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κρέτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

ΟΜΙΛΙΑ Α'.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ [417] θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οὐρανῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλη-

σεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως, ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

ἄ. Ἄξιον ζητῆσαι πρότερον, τίνας ἔνεκεν δευτέραν προσεῖθησιν Ἐπιστολὴν τῇ προτέρᾳ, καὶ τί δήποτε οὕτως ἄρχεται· ἀπὸ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς

seorsum apud se magnas tibi habebit gratias.

6. Hæc ergo cogitantes, curam geramus nostrorum membrorum, neque linguam alter in alterum acumus, neque verba loquamur quæ demergant et obruant, proximi bonam famam subvertentes, et non secus atque in bello et pugna sauciantes et sauciati. Quid enim jam prodest jejunium aut vigilia, quando ebria fuerit lingua, et canis carnibus immundiorum mensam comedit, ut quæ sanguivora effecta sit, et cœnum effundat et cloacæ canalem os faciat; imo vero eo longe impurius et magis abominandum? Nam quod illinc quidem procedit, corpus polluit: quod hinc autem, sæpe suffocat animam. Hæc dico, non eorum qui male audiunt, temere curam gerens; nam illi quoque digni sunt coronis, cum quæ dicuntur ferunt fortiter; sed vestrum qui dicitis. Nam eum quidem, qui temere et sine causa male audit, beatum pronuntiant Scripturæ; eum autem, qui male dicit, a sanctis expellunt mysteriis, imo ab ipso ambitu ecclesiæ: *Eum, inquit, qui clanculum detrahit de suo proximo, persequer (Psal. 100. 5)*; quinetiam eum dicit indignum lectione sacrarum literarum. *Cur, inquit, tu enarras justificationes meas, et assumis testamentum meum per os tuum (Psal. 49. 16)*? Deinde causam afferens, dicit: *Sedens contra fratrem tuum loquebaris*. Et hic quidem non distinxit, sintne vera an falsa; alibi autem hoc quoque prohibuit, ostendens quod etiam si vera dicas, ea non sunt a te dicenda. *Nolite judicare, inquit, ut non judicemini (Matth. 7. 1)*. Nam et qui publicanum maledictis insectabatur, est condemnatus, etsi vere illum accusabat. Quid verosi sit, inquit, quispiam audax et execrandus, non est ipse a nobis corrigendus et arguendus? Arguendus sane est et corrigendus, sed ita ut prius dixi: sin autem hoc facis ei exprobrans, vide ne, dum Pharisæum illum imitaris, id tibi quod illi accidat. Nihil enim hinc redit lucri, non ad te qui dicit, non ad illum qui

audit sic accusatus: sed ille quidem evadit impudentior. Nam quamdiu quidem latet, scit erubescere: postquam autem evaserit manifestus, id quod inde habebat frenum expellit: qui autem audit, rursus magis lædetur. Nam sive rerum recte a se gestarum fuerit sibi conscius, inflatur, alterius tumens accusationibus; sive peccatorum, fit promptior et alacrior ad vitium. Et ipse rursus qui dicit, apud eum qui audit in mala erit existimatione, et Deum in se magis irritabit. Quamobrem rogo omne verbum obscœnum et fœtidum ejiciamus; si quid bonum ad ædificationem, hoc dicamus. At cupis illum ulcisci? Cur ergo te pro illo ulcisceris? Nam qui studes ulcisci eos qui tibi fuerunt molesti, ita ulciscere ut Paulus jussit ulcisci. *Si esurit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, da illi potum (Rom. 12. 20)*. Si autem hoc quidem non facis, solum autem insidiaris, in teipsum ensem stringis. Quamobrem si ille maledicat, orna eum laudibus et encomiis. Sic enim et illum poteris ulcisci, et teipsum liberabis a mala suspitione. Nam qui dolet eo quod male audiat, hoc videtur pati ex mala conscientia; qui autem irridet ea quæ dicuntur, maximum profert indicium, quod nullius rei malæ sibi sit conscius. Cum ergo nec audienti, nec tibi, nec ei qui accusatur prosis, et in te ipsum stringas gladium, vel ex hoc ipso evade moderatior. Nam oportebat quidem persuaderi ex regno cœlorum, et iis quæ Deo videntur ac placent: sed quoniam es crassius affectus, et mordes tamquam fera, vel hinc erudiaris et castigeris; ut his verbis modestior effectus, ex his solis, quæ Deo videntur ac placent, possis componi ac concinnari, ut cum omni animi perturbatione superior evaseris, cœlestia bona consequaris: quæ detur nobis omnibus consequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri cum sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,
IN SECUNDAM AD CORINTHIOS EPISTOLAM COMMENTARIUS ^(a).

HOMILIA I.

CAP. 1. v. 1. *Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesie Dei quæ est Corinthi cum omnibus sanctis, qui sunt in universa Achaia: 2. gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo. 3. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, 4. qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per consolationem qua ipsi consolamur a Deo.*

(a) Collatus cum Codice Cæsiliiano X sæculi num. 33 et olim. 71.

1. *Cur secundam ad Corinthios epistolam Paulus scripserit.* — Prius quærere convenit, cur secundam epistolam priori adjungat, et quare a Dei miserationibus atque a consolatione initium ducat. Cur ergo secundam adjecit? Cum in priori epistola dixisset, *Veniam ad vos, et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem (1. Cor. 4. 19)*; et ad calcem rursus hoc ipsum suavioribus verbis pollicitus fuisset, *Veniam enim, inquit, ad vos, postquam Macedoniam pertransiero; Macedoniam enim pertransibo, atque apud vos fortasse manebo, aut etiam hiemabo (1. Cor. 16. 5)*: multum temporis intercesserat, nec

tamen ad eos se contulerat; quin potius, cum præstitutum tempus jam effluxisset, adhuc tamen cucubatur ac moras trahebat; quod scilicet Spiritus cum in aliis longe magis necessariis negotiis retineret. Hac de causa secundam epistolam scribere necesse habuit, non necesse habiturus, si minus tarde venisset. Nec vero hoc dumtaxat nomine, sed ob id etiam, quod ex superiore epistola meliores redditi fuerant. Nam fornicatorem eum, quem prius favore complectebantur, et ob quem insolenter se efferebant, abscederant ac prorsus ejecerant. Id quod his verbis indicavit: *Si quis autem contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem omnes vos* (2. Cor. 2. 5). Sufficit ei, qui ejusmodi est, objurgatio ea quæ fit a pluribus. Ac rursus sermonis progressu idem innuit, cum ait: *Ecce enim hoc ipsum, quod secundum Deum contristati estis, quantam in vobis sollicitudinem effecit; imo excusationem, imo indignationem, imo timorem, imo desiderium, imo emulationem, imo vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse in negotio* (2. Cor. 7. 11). Quin pecuniam eam, quam imperaverat, summo studio collegerant: unde etiam dicebat, *Scio enim avaritatem vestram, de qua glorior apud Macedones: quoniam Achaia parata est ab anno superiori* (2. Cor. 9. 2). Huc accedit quod Titum, quem ipse miserat, maxima cum benevolentia susceperant. Id quod etiam ostendebat, cum rursus diceret: *Viscera ejus abundantius sunt in vobis, reminiscens omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore et tremore eum suscepistis* (2. Cor. 7. 15). His omnibus causis adductus, secundam epistolam scribit. Etenim par erat, ut quemadmodum illos, cum peccarent, objurgabat; sic etiam eosdem ad meliorem mentem reversos comprobaret ac laudibus afficeret. Ac proinde nec acrem se ac vehementem per totam epistolam præbet, sed in paucis dumtaxat sub ipsius suam partibus. Nam et apud eos Judæi quidam erant, qui magnifice de se sentirent, ac Paulum ut arrogantem nulliusque pretii hominem criminarentur: ideoque dicebant, *Epistolæ quidem graves, præsentia autem corporis infirma, et sermo contemptibilis* (2. Cor. 10. 10). Quorum verborum hæc erat sententia: Cum adest ille, nullius pretii esse videtur; hoc enim in his verbis significatur, *Præsentia corporis infirma*: cum autem abscessit, per literas magnopere se jactat; hæc enim horum verborum significatio est, *Epistolæ graves*. Inno ut honorem sibi conciliarent, se nihil accipere simulabant. Quod etiam ipsum innuebat, cum diceret: *Ut in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos* (2. Cor. 11. 12). Ac præterea, quoniam dicendi facultate pollebant ibi, eo nomine animos majorem in modum attollebant. Idcirco ipse sese imperitum appellat, ut ostendat id sibi minime pudori esse, nec rem magni esse pretii; imo nullius momenti. Quoniam igitur verisimile erat quosdam eorum oratione a recta sententia deduci, idcirco cum prius ipsos ob id, quod recte fecerant, laudibus extulisset; ac rursus illorum arrogantiam ob Judaicas ceremonias, quas intempestive jam observare studebant, retudis-

set: tum denique hoc eos nomine nonnihil objurgat. Atque hujusmodi, ut summam ac velut obiter dicam, epistolæ argumentum mihi esse videtur. Sequitur jam ut epistolæ initium attingamus, dicamusque, cur post salutationem, quam pro suo more adhibebat, sic a Dei miserationibus exorsus sit. Prius tamen principium ipsum explicare opus est, ac quærere, quare Timotheum hoc loco sibi copularit. *Paulus enim, inquit, apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater*. Etenim in priore epistola se illum esse missurum pollicebatur et hortabatur his verbis: *Si autem venerit Timotheus, videte ut sine metu sit apud vos* (1. Cor. 16. 10): cur ergo eum hoc loco in procæmio secum conjungit? Cum, ut magister promiserat, ad eos se contulisset (*Misi enim, inquit, ad vos Timotheum, qui vos commonefaciet vias meas, quæ sunt in Christo* [1. Cor. 4. 17]), atque ubi omnia rectius constituisset, ad Paulum se receperat. Etenim cum eum mitteret, dicebat, *Deducite eum in pace, ut veniat ad me: exspecto enim eum cum fratribus* (1. Cor. 16. 11).

2. Posteaquam igitur ad magistrum se recepisset, ac restitutis correctisque una cum eo Asiæ negotiis (*Manebo enim, inquit, Ephesi usque ad Pentecosten* [1. Cor. 16. 8]), rursus in Macedoniam transivisset: jam non immerito eum ut præsentem sibi copulat. Etenim tunc ex Asia, nunc autem e Macedonia scribit. Ipsum porro sibi conjuuxit, tum ut eum honorabiliorem redderet, tum ut ingentis humilitatis suæ specimen exhiberet. Erat enim ille inferior ipso; sed caritas omnia connectit. Eoque etiam fit, ut illum ubique sibi exæquet, nunc ita loquens, *Tamquam patri filius, mihi inservivit* (Philipp. 2. 22): nunc rursus, *Opus enim Domini operatur, sicut et ego* (1. Cor. 16. 10): ac denique hoc loco fratrem quoque eum appellat: nimirum ut omnibus modis ei apud Corinthios venerationem comparet. Nam eo, ut jam dixi, perrexerat, suæque virtutis documentum præbuerat. *Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi*. Rursus eos Ecclesiam vocat, ut omnes in unum conciliet ac devinciât. Neque enim Ecclesia una esse queat, divulsis iis, atque inter se dissidentibus, qui in ea sunt. *Cum sanctis omnibus qui sunt in universa Achaia*. Eadem opera et Corinthios honore afficit, dum per eam quam ad eos scribit epistolam omnes consalutat, et universam nationem inter se conciliat. Sanctos autem eos vocat, ut ostendat ab hac appellatione alienum esse, quisquis impuris est moribus. Et cur ad metropolim scribens, omnibus per eam scribit, cum id ubique minime faciat? Siquidem cum ad Thessalonicenses literas daret, non ad Macedones quoque scribebat; nec item Ephesiis scribens, universam Asiam una complexus est; nec denique Epistola ad Romanos iis etiam, qui in Italia versabantur, missa est. Hic autem hoc facit, atque item in Epistola ad Galatas. Neque enim illic uni dumtaxat, aut duabus, aut tribus civitatibus, sed iis qui passim dispersi erant scribit, his verbis utens: *Paulus apostolus, non ab hominibus nec per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem, qui suscitavit eum ex mortuis, et qui me-*

παραλήσεως. Τίνος οὖν ἕνεκεν δευτέραν προσέθησαν; Εἰπὼν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, ὅτι Ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς, καὶ γνώσομαι, οὐ τὸν λόγον τῶν περυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν, καὶ πρὸς τῷ τέλει πάλιν προσηνέστερον αὐτὸ τοῦτο ὑποσχόμενος· Ἐλεύσομαι γάρ, φησὶ, πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω· Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι· πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν παραμενῶ, ἢ καὶ παραχειμᾶσω· πολλοῦ μεταξὺ γενομένου χρόνου οὐ παρεγένετο, ἀλλὰ καὶ τῆς προθεσμίας παρελθούσης, ἐμελλεν εἶτι καὶ ἐθράδυνε, τοῦ Πνεύματος αὐτὸν κατέχοντος ἐν ἐτέροις πολλῶν τούτων ἀναγκαιοτέροις. Διὰ τοῦτο ἐπιστολῆς ἐδεήθη δευτέρας, οὐκ ἂν δεηθεῖς, εἰ παρὰ μικρὸν ὑστέρησεν. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ βελτίους ἦσαν ἀπὸ [418] τῆς προτέρας γεγενημένοι. Καὶ γὰρ τὸν πεπορευκότα, ὃν πρότερον συνεκρότου, καὶ ἐφ' ᾧ μέγα ἐφρόνου, τοῦτον ἐξέκοφαν καὶ ἀφώρισαν παντελῶς. Καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Εἰ δὲ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντα ὑμᾶς*. Ἰκανὸν τῷ τοιοῦτῳ ἢ ἐπιτιμία αὐτῆ ἢ ὑπὸ τῶν πλειόνων. Καὶ προῶν πάλιν τὸ αὐτὸ αἰνιττεται λέγων· *Ἰδοὺ γὰρ τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσῃν κατεγίρνατο ἐν ὑμῖν σπουδὴν· ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγαπάκησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλὰ ἐκδικήσιν*. Ἐν καρτὶ συνεισθήσατε ἑαυτοὺς ἀγνοῦς εἶναι ἐν τῷ πράγματι. Καὶ τὴν εὐλογίαν δὲ, ἣν ἐκέλευσε, μετὰ πολλῆς συνήγαγον τῆς σπουδῆς· διὸ καὶ ἔλεγεν· *Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν, ὅτι Ἀχαῖα παρεσκευάσται ἀποπέρυσιν*. Καὶ τὸν Τίτον^α, ὃν ἐπεμφε, μετὰ πάσης ἐδέξαντο τῆς εὐνοίας. Καὶ τοῦτο αὐτὸ δεικνύς πάλιν ἔλεγεν, ὅτι *τὰ σπλάγγνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἐστὶν εἰς ὑμᾶς, ἀγαμνησκομένου τὴν πάντων ὑμῶν ἔπακοήν, ὥστε^β μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν*. Διὰ ταῦτα πάντα γράφει τὴν δευτέραν Ἐπιστολήν. Καὶ γὰρ ἐχρῆν, ὥσπερ ἦν ἵκα ἡμάρτανον ἐνεκάλει, οὕτω διορθωθέντας ἀποδέξασθαι καὶ ἐπαινεῖσαι. Διόπερ οὐδὲ καταφορικωτέρα ἐστὶ πᾶσα ἡ Ἐπιστολή, ἀλλ' ὀλίγα τοῦ τέλους αὐτῆς μέρη. Καὶ γὰρ ἦσαν καὶ παρ' αὐτοῖς ἐξ Ἰουδαίων μέγα φρονούντες, καὶ Παῦλον διαβάλλοντες ὡς ἀλαζόνα καὶ οὐδενὸς ἄξιον λόγου· διὸ καὶ ἔλεγον· *Αἱ μὲν ἐπιστολαὶ βαρεῖαι, ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημέτρος*. Ὁ δὲ ἔλεγον τοῦτο ἦν· *Ὅταν μὲν παρῆ, φησὶν, οὐδενὸς ἄξιος φαίνεται· τοῦτο γὰρ ἐστίν, ἡ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς· ἀπελθὼν δὲ κομπάζει μεγάλα, δι' ὧν ἐπιστέλλει· τὸ γὰρ, Αἱ ἐπιστολαὶ βαρεῖαι, τοῦτο σημαίνει. Καὶ ἵνα δόξωσι τὰ καθ' ἑαυτοῦς σεμνοποιεῖν, ὑπεκρίνοντο μὴ λαμβάνειν. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ αἰνιττόμενος ἔλεγεν· Ἴνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς*. Μετὰ δὲ τούτων καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου δύναμιν ἔχοντες αὐτόθι, σφόδρα ἐπήρουντο. Διὸ καὶ ἰδιώτην ἑαυτὸν καλεῖ, δεικνύς ὅτι οὐκ αἰσχύνεται τοῦτῳ, οὐδὲ μέγα τι κτήμα, τούναντίον μὲν οὖν ἡγείται. Ἐπεὶ οὖν εἰκὸς ἦν τινὰς ὑπὸ τούτων παραπίεσθαι, πρό-

τερον αὐτοὺς ἐγκωμιάσας ὑπὲρ ὧν κατύρθωσαν, καὶ τὴν ἀπόνοιαν ἐκείνων τὴν ἐπὶ τοῖς Ἰουδαϊκοῖς καταβαλῶν, ἐπειδὴ παρὰ καιρὸν αὐτὰ τηρεῖν ἐφιλονεῖκουν, τότε συμμέτρως καὶ τὴν ὑπὲρ τούτων ποιεῖται ἐπίπληξιν. Ἡ μὲν οὖν ὑπόθεσις τῆς Ἐπιστολῆς, ὡς ἂν τις ἐν κεφαλαίῳ καὶ παρατρέγων εἴποι, αὕτη μοι εἶναι δοκεῖ. Δεῖ δὲ αὐτοῦ τοῦ προοιμίου τῆς Ἐπιστολῆς [419] ἄψασθαι λοιπὸν, καὶ μετὰ τὴν εἰωθυῖαν αὐτοῦ πρόσρησιν εἰπεῖν, τίνος ἕνεκεν οὕτως ἤρξατο ἀπὸ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ. Τέως μέντοι αὐτὴν τὴν ἀρχὴν ἀναγκαῖον εἰπεῖν, καὶ ζητῆσαι πῶς τὸν Τιμόθεον ἐνταῦθα ἑαυτῷ συντάττει. *Παῦλος γάρ, φησὶν, ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός*. Καὶ γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἐπηγγέλλετο αὐτὸν πέμπειν, καὶ παρήγγελλε λέγων· *Ἐὰν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα ἀφόδως^ε γένηται πρὸς ὑμᾶς*· πῶς οὖν ἐνταῦθα αὐτὸν ἑαυτῷ ἐν τῷ προοίμιῳ συντάττει; Παραγενόμενος κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ διδασκάλου (*Ἐπεμψα γὰρ ὑμῖν Τιμόθεον*, φησὶν, ὃς ὑμᾶς ἀγαμνήσει τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ), καὶ διορθώσας ἔπαντα, ἐπανήλθε. Καὶ γὰρ πέμπων αὐτὸν ἔλεγε· *Προκέρψατε αὐτόν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρὸς με· ἐκδέχομαι γὰρ αὐτόν μετὰ τῶν ἀδελφῶν*.

β. Ἐπεὶ οὖν ἀπέλαβε τὸν διδάσκαλον, καὶ τὰ ἐν Ἀσίᾳ διορθώσας μετ' αὐτοῦ (Ἐπιμενῶ γάρ, φησὶν, ἐν Ἐφέσῳ ἕως τῆς Πεντηκοστῆς), πάλιν εἰς Μακεδονίαν διέβη, εἰκότως· αὐτὸν ἔτε παρόντα ἑαυτῷ συντάττει· λοιπὸν. Καὶ γὰρ τότε μὲν ἐξ Ἀσίας, νῦν δὲ ἀπὸ Μακεδονίας ἐπιστέλλει. Συνέταξε δὲ αὐτόν, ἐκείνόν τε σεμνότερον ταύτῃ ποιῶν, καὶ τὴν πολλὴν ἑαυτοῦ ταπεινοφροσύνην ἐνδεικνύμενος· καὶ γὰρ καταβεέστερος αὐτοῦ ἦν, ἀλλ' ἡ ἀγάπη πάντα συνάγει. Διὸ καὶ πανταχοῦ αὐτὸν ἑαυτῷ ἐξισάζει, νῦν μὲν λέγων· *Ὡς πατρὶ τέκνον, σὺν ἐμοὶ ἐδούλευσε*· νῦν δὲ, *τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, ὡς καὶ γὰρ ἐνταῦθα δὲ καὶ ἀδελφὸν καλεῖ, διὰ πάντων αἰδέσιμον αὐτὸν Κορινθίους καθιστάς. Καὶ γὰρ ἦν παραγεγονώς, ὥσπερ ἔφη, αὐτόθι, καὶ πείραν τῆς αὐτοῦ δεδωκῶς ἀρετῆς. Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὖσῃ ἐν Κορίνθῳ. Πάλιν αὐτοὺς Ἐκκλησίαν καλεῖ, συνάγων πάντας εἰς ἓν καὶ συνδέων. Οὐ γὰρ ἂν γένοιστο Ἐκκλησία μία, διεσπασμένων τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐστῶτων. Σὺν τοῖς ἀγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ. Ἄμα καὶ τιμᾶ Κορινθίους, διὰ τῆς τούτων Ἐπιστολῆς πάντας προσαγορευῶν, καὶ ὀλόκληρον συνάγει τὸ ἔθνος. Ἄγιους δὲ καλεῖ, δεικνύς ὅτι εἰ τις ἀκάθαρτος, ἐκτός ἐστι τῆς προσηγορίας ταύτης. Διὰ τί δὲ τῇ μητροπόλει γράφων, πᾶσι δι' αὐτῆς ἐπιστέλλει, οὐ πανταχοῦ τοῦτο ποιῶν; Θεσσαλονικεῦσι γοῦν ἐπιστέλλων οὐ δῆπου καὶ Μακεδόσιν ἐπέστελλε· καὶ Ἐφεσίοις γράφων, ὁμοίως οὐ περιέλαβε τὴν Ἀσίαν ἅπασαν· καὶ ἡ πρὸς Ῥωμαίους δὲ Ἐπιστολή, οὐχὶ καὶ τοῖς τὴν Ἰταλίαν οἰκοῦσιν ἐστιν ἐπεσταλμένη. Ἄλλ' ἐνταῦθα αὐτὸ ποιεῖ, καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ μίξ πᾶσι, καὶ δύο καὶ τρισὶν, ἀλλὰ τοῖς πανταχοῦ διεσπαρμένοις*

^α Ms. A et marg. Savil., Τίτον. Editi, male, Τιμόθεον.
^β Sic ms. Editi, cum Bibl., ὡς.

^ε Ms., ἐφοδος, non male.

ἐπιστέλλει, λέγων· Παῦλος ἀπόστολος [420] οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ· Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἡμῖν πάντες ἀδελφοί, ταῖς Ἐκκλησιαίαις τῆς Γαλατίας, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. Καὶ Ἑβραίοις δὲ μίαν ἔπασιν ἔγραψεν Ἐπιστολὴν, οὐδὲ τούτους διελὼν κατὰ πόλεις. Τί ποί' σὺν ἐστί τὸ αἴτιον; Ἐμοὶ δοκεῖ τὸ κοινὰ τὰ νοσήματα εἶναι ἐνταῦθα· διὸ καὶ κοινὴν ποιεῖται τὴν Ἐπιστολὴν, ἐπειδὴ καὶ κοινῆς ἐδόκοντο τῆς διορθώσεως. Καὶ γὰρ Γαλάται πάντες ἐνόησαν, καὶ Ἑβραίοι· οἱ μὲν δὲ καὶ οὗτοι. Συναγαγὼν τοίνυν ἅπαν τὸ ἔθνος, καὶ προσεειπὼν αὐτοῖς, ὡς πάντας αὐτῷ προσαγορεύειν νόμος ἦν· Χάρις γὰρ ὑμῖν καὶ εἰρήνη, φησὶν, ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἄκουσον πῶς καταλλήλως ἄρχεται τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει· *Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως.* Καὶ ποῦ τοῦτο καταλλήλῳ τῇ προκειμένῃ ὑποθέσει, φησί; Καὶ σφόδρα μὲν οὖν. Σκόπει δέ· Ἐλύπει λίαν αὐτοὺς καὶ ἐθοροῦει τὸ μὴ παραγενέσθαι ἐκεῖ τὸν Ἀπόστολον, καὶ ταῦτα ἐπαγγειλάμενον, ἀλλὰ τὸν ἅπαντα ἐν Μακεδονίᾳ ἀναλῶσαι χρόνον, καὶ δοκεῖν αὐτῶν ἑτέρους προτετιμημέναι. Διὰ τοῦτο πρὸς τοῦτο ἰστάμενος τὸ θοροῦσθαι, λέγει τὴν αἰτίαν δι' ἣν οὐ παρεγένετο· οὐ μὴν ἐξ εὐθείας αὐτὴν τίθησιν, οὐδὲ λέγει, ὅτι Οἶδα μὲν ὑποσχόμενος ἦξαι, ἐπειδὴ δὲ διὰ τὰς θλίψεις ἐνεποδίσθη, σύγγνωτε, καὶ μὴ καταγνώτε τινα ὑπεροψίαν ἢ βραθυμίαν ἡμῶν· ἀλλ' ἑτέρως αὐτὸ καὶ μεγαλοπρεπέστερον καὶ ἀξιοπιστότερον κατασκευάζει, ἐπαίρων τῇ παραμυθίᾳ τὸ πρᾶγμα, ἵνα μὴδὲ ἐρωτῶσι λοιπὸν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ὑστέρησε. Καὶ ταυτὸν ποιεῖ, οἷον εἰ τις ἐπαγγειλάμενος ἄλλοις πρὸς τινα ποθοῦμενον, εἶτα μετὰ μυρίους κινδύνους ἐλθὼν λέγοι· Δόξα σοι, ὁ Θεὸς, ὅτι μοι τὸ ποθοῦμενον ἐξείλεξαι πρόσωπον· εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, οἷον με κινδύων ἀπήλλαξας. Ἡ γὰρ δοξολογία αὕτη ἀπολογία γίνεται τῷ μέλλοντι ἐγκαλεῖν, καὶ οὐδὲ ἀφήσει μέμφασθαι τῇ μελλήσει. Ἐρυθρίᾳ γὰρ τὸν ἐπὶ τῇ τῶν τοσούτων ἀπαλλαγῇ κακῶν εὐχαριστοῦντα τῷ Θεῷ εἰς δικαστήριον ἔλκειν, καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖν τῆς βραδύτητος. Διὰ τοῦτο καὶ οὕτως ἄρχεται· *Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τῶν οἰκτιρῶν*· μεγάλων κινδύνων ἐντεῦθεν ἐπαγωγῆν τε καὶ ἀπαλλαγῆν αἰνιττόμενος. Ἐπειδὴ καὶ ὁ Δαυὶδ οὐχ ὁμοίως αὐτὸν πανταχοῦ καλεῖ, οὐδὲ ἀπὸ τῶν αὐτῶν· ἀλλ' ὅταν μὲν περὶ πολέμου διαλέγεται καὶ νίκης, *Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου*, φησὶ, *Κύριος ὑπερασπιστής μου*· ὅταν δὲ περὶ θλίψεως ἀπαλλαγῆς καὶ τοῦ ζόφου τοῦ κατεσχηκότος αὐτὸν, *Κύριος φωτισμός* [421] *μου καὶ Σωτήρ μου*· καὶ νῦν μὲν ἀπὸ φιλανθρωπίας, νῦν δὲ ἀπὸ δικαιοσύνης, νῦν δὲ ἀπὸ κρίσεως ἀδεκάστου αὐτὸν ὀνομάζει καταλλήλως τοῖς ὑποκειμένοις καιροῖς. Οὕτω δὴ καὶ ὁ Παῦλος ἐνταῦθα ἀρχόμενος, ἀπὸ φιλανθρωπίας αὐτὸν καλεῖ, *Ὁ Θεὸς τῶν οἰκτιρῶν*, λέγων· τουτέστιν, ὁ οἰκτιρμούς τοσούτους ἐπιδειξάμενος, ὡς ἐξ αὐτῶν ἡμᾶς ἀναγαγεῖν τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν.

γ'. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἴδιον Θεοῦ καὶ ἐξαιρέτων,

καὶ τῇ φύσει συγκεκληρωμένον, τὸ οὕτως ἐλεεῖν. Διὰ τοῦτο Θεὸν οἰκτιρῶν καλεῖ. Σὺ δέ μοι σκόπει κἀντεῦθεν τὴν ταπεινοφροσύνην Παύλου· ὑπὲρ γὰρ τοῦ κηρύγματος κινδυνεύων, οὐ φησὶ διὰ τὴν ἀξίαν σώζεσθαι, ἀλλὰ διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν ὕστερον σαφέστερόν φησι, νῦν δὲ ἐπάγει λέγων· *Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει.* Οὐκ εἶπεν, *Ὁ μὴ ἐὼν ἡμᾶς θλίβεσθαι, ἀλλ'*, *Ὁ ἐν τῷ θλίβεσθαι παρακαλῶν.* Τοῦτο γὰρ καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν δείκνυσι, καὶ τῶν θλιβομένων ἀβύσει τὴν ὑπομονήν· *Ἡ γὰρ θλίψις, φησὶν, ὑπομονὴν καταργᾷται.* Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἔλεγεν· *Ἐν θλίψει ἐπλάτυνας με.* Οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐκ εἰσάσας με ἐμπέσειν εἰς θλίψιν, οὐδ' ὅτι Παρήγαγες ταχέως τὴν θλίψιν, ἀλλ' ὅτι Μενοῦσης αὐτῆς ἐπλάτυνας με, τουτέστι, πολλὴν τὴν εὐρυχωρίαν καὶ τὴν ἀνεσιν παρέσχες· ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν παιδῶν τῶν τριῶν γέγονεν. Οὕτε γὰρ ἐκώλυσεν αὐτοὺς ἐμπέσειν, οὕτε ἐμπέσόντων, τὴν φλόγα ἐσβεσεν, ἀλλὰ καιομένης τῆς καμίνου, τὴν εὐρυχωρίαν παρέσχε.

Τοῦτο καὶ αἰεὶ ποιεῖν εἴθωθεν ὁ Θεός· ὅπερ αἰνιττόμενος καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει.* Καὶ ἕτερον δὲ τι διὰ τούτων δείκνυσι. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὅτι οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δις, ἀλλὰ διηλεκτῶς τοῦτο ποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ νῦν μὲν παρακαλεῖ, νῦν δὲ ἀφήσιν, ἀλλ' αἰεὶ καὶ διαπαντός τοῦτο ἐργάζεται. Διὸ εἶπεν, *Ὁ παρακαλῶν, οὐχ*, *Ὁ παρακαλέσας, καὶ*, *Ἐν πάσῃ θλίψει, οὐχ*, *Ἐν τῇδε καὶ τῇδε, ἀλλ'*, *Ἐν πάσῃ· εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.* Εἶδες πῶς προανακρούεται τὴν ἀπολογία, καὶ μεγάλης θλίψεως ὑπόνοιαν παρέχει τῷ ἀκροατῇ; καὶ δι' αὐτῶν πάλιν μετριάζει τούτων λέγων, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ οἰκτιρμὸς οὕτως ἐγένετο, οὐ διὰ τὴν αὐτῶν ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ὑπ' αὐτῶν ὠφεληθῆναι ὀφειλοντας. Διὰ τοῦτο γὰρ παρεκάλεσεν ἡμᾶς, φησὶν, ἵνα ἡμεῖς ἀλλήλους παρακαλῶμεν. Διὰ τούτου δὲ καὶ τὸ ἀξίωμα δείκνυσι τῶν ἀποστόλων, ἐμφαίνων ὅτι παρακληθεὶς καὶ ἀναπνεύσας, οὐκ ἀναπίπτει καθάπερ ἡμεῖς, ἀλλ' εἰς τὸ ἑτέρους ἀλείφειν πρόεισι καὶ νευροῦν καὶ διεγείρειν. Τινὲς δὲ αὐτὸν καὶ [422] τοῦτο λέγειν φασὶν, ὅτι Ἡ παράκλησις ἡμῶν καὶ ἄλλων παράκλησις ἐστί. Δοκεῖ δέ μοι καὶ πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους τοὺς εἰκῆ καυχωμένους, καὶ οἱκοι καθημένους καὶ τρυφῶντας, ἀποτεινέσθαι διὰ τοῦ προοιμίου. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν αἰνιγματωδῶς, καὶ ὡς ἐν παρέργῳ· τὸ δὲ προηγούμενον τοῦτο ἦν, ἀπολογήσασθαι ὑπὲρ τῆς μελλήσεως. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο παρακαλούμεθα, ἵνα καὶ ἄλλους παρακαλῶμεν, μὴ ἐγκαλῆτε ὡς μὴ παραγενομένοις. Εἰς γὰρ τοῦτο ἅπας ἡμῖν ὁ χρόνος ἐτριβέτο, εἰς τὰς ἐπιθουλάς, εἰς τὰς ἐπαγωγάς, εἰς τὸ διαλύσαι τὰ ἐπιόντα δεινά. *Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν.* Ἴνα γὰρ μὴ καταβάλλῃ τοὺς μαθητὰς τῷ σφόδρα ἐπαίρειν τὰς συμφορὰς, δείκνυσι πάλιν πολλὴν τὴν περιουσίαν καὶ τῆς παρακλήσεως οὐσαν, καὶ ἀνίστησιν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, οὐ ταύτη μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀναμνήσει.

cum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiæ : Gratia vobis et pax (Gal. 1. 1. 3). Quin ad Hebræos quoque unam generatim epistolam scripsit, nec eos per civitates distinxit. Quænam igitur hujusce rei causa est? Mea quidem sententia, quod communes hic morbi essent; ideo communem quoque epistolam facit, quia communi correctione indigebant. Etenim Galatæ omnes morbo laborabant et Hebræi, atque, ut in ea opinio fert, hi quoque. Quamobrem cum universam nationem congregasset, atque eos, ut reliquos omnes consueverat, salutasset; *Gratia enim et pax, inquit, a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo; audi jam quomodo accommodate ad institutum argumentum exordiat. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis.* Quonam autem modo, inquit, hoc præsentis argumento congruit? Maxime sane: sic enim expende: magna hoc eos molestia et perturbatione afflicebat, quod apostolus illuc minime profectus fuisset, cum id se facturum spondidisset, verum universum tempus in Macedonia consumpsisset, aliosque ipsis anteferre videretur. Quare ut hanc perturbationem comprimat, causam exponit, ob quam minime ad eos perrexerit. Nec tamen recta eam ponit, nec ait, Scio quidem quod pollicitus sum me ad vos venturum, sed, quia calamitates mihi impedimento fuere, ignoscite, quæso, nec me superbiæ cujusdam aut negligentia condempnate: verum alia ratione ac magnificentius atque ad fidem faciendam accommodatus hoc idem efficit, rem per consolationem amplificans: quo deinceps ipsi non sciscitentur cur ad eos venire cunctatus sit. Ac perinde facit, ut si quis, cum se ad aliquem, quem carum habeat, venturum esse recepisset, ac postea innumeris periculis perfunctus veniat, ac dicat: Gloria tibi sit, Deus, quod faciem mihi caram ac desideratam ostendisti: benedictus Deus, quibus periculis me liberasti! Siquidem hujusmodi divinæ gloriæ prædicatio purgationis vice apud eum est, qui expostulaturus fuerat, nec eum de cunctatione ac mora conqueri permittit. Erubescit enim eum, qui ob tot ac tanta mala ex quibus ereptus est Deo gratias agit, in jus vocare, pœnasque tarditatis ab eo expetere. Ideo sic auspicatur, *Benedictus Deus misericordiarum.* Quibus verbis hoc subindicat, se ipsius ope ex ingentibus periculis eductum ac liberatum fuisse. Quandoquidem David non ubique eodem modo, nec ab iisdem rebus ipsum appellat; verum cum de bello ac victoria verba facit, *Diligam te, Domine, virtus mea, inquit, Dominus protector meus (Psal. 17. 1):* cum autem de calamitate, qua liberatus est, ac de animi caligine, quæ ipsum circumdabat, *Dominus illuminatio mea et salus mea (Psal. 26. 1):* atque nunc a benignitate et clementia, nunc a justitia, nunc ab incorrupto iudicio, prout illa, in quibus versabatur, tempora postulabant, cognomentum ipsi tribuit. Ad eundem itaque modum hoc loco Paulus incipiens a benignitate et clementia ipsum appellat, *Deus misericordiarum, inquit, hoc est, qui tantæ miserationis specimen*

edidit, ut nos ex ipsis mortis portis eduxerit.

3. *Pauli humilitas.* Hoc enim maxime Deo proprium ac peculiare est ipsiusque naturæ insitum, nimirum ad hunc modum misereri. Ideo misericordiarum Deum ipsum vocat. Atque hinc quoque Pauli humilitatem velim consideres. Nam quamvis evangelicæ prædicationis causa periclitaretur, non tamen merito suo, sed per Dei miserationes salutem consequutum se esse ait. Verum hoc quidem apertius postea dixit; nunc autem hæc verba subjungit: *Qui consolatur nos in omni tribulatione.* Non dixit, *Qui non sinit nos calamitate affici, sed, Qui in calamitate nos consolatur.* Nam hoc tum Dei potentiam declarat, tum eorum, qui calamitatibus premuntur, patientiam auget: *Tribulatio enim, inquit, patientiam operatur (Rom. 5. 3).* Id quod propheta quoque his verbis indicabat: *In tribulatione dilatasti me (Psal. 4. 2).* Non dixit, Non passus es me in tribulationem labi, aut, Tribulationem confestim submovisti, sed, Ea manente dilatasti me: hoc est, ingentem cordis latitudinem et voluptatem mihi attulisti. Id quod etiam in tribus pueris contigit. Neque enim, quo minus in fornacem inciderent, prohibuit, nec cum incidissent, flammam exstinxit, verum flagrante fornace latitudinem ipsis præbuit.

Deus semper consolatur. — Hoc autem Deus perpetuo facere consuevit: quod etiam Paulus subindicatebat, cum diceret: *Qui consolatur nos in omni tribulatione.* Quin aliud quoque his verbis demonstrat. Quidnam tandem istud? Nempe quod non semel aut iterum, sed semper hoc faciat. Neque enim nunc consolatur, nunc rursus deserit, sed semper ac perpetuo hoc agit. Ob idque dixit, *Qui consolatur, non, Qui consolatus est; et, In omni tribulatione, non in hac atque illa, sed, In omni: ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per consolationem, qua consolamur et ipsi a Deo.* Videsne quomodo excusationem præstruat, dum magnæ cujusdam afflictionis suspicionem auditori præbet? Atque etiam per hæc ipsa verba modestiam præ se fert, cum ait hanc quoque ipsam miserationem, non ob ipsorum meritum ac dignitatem, sed propter eos, qui ab ipsis adjuvandi erant, contigisse. Ob id enim, inquit, nos consolatus est, ut nos mutuam consolationem alii aliis adhibeamus. Atque hinc quoque apostolorum dignitatem declarat, dum hoc indicat, quod posteaquam solatio affectus ac recreatus fuit, non sicut nos supinum se atque ignavum præbeat, verum ad cohortandos atque confirmandos et excitandos alios progrediatur. Sunt etiam qui hunc locum sic exponant, ac si Apostolus dicat: *Consolatio nostra aliorum quoque consolatio est.* Quin mihi etiam ipse in falsos apostolos, qui incassum se jactabant, domique desidebant ac delicis operam dabant, per hujusmodi procœmium invehit videtur; verum obscure, ac velut obiter. Cæterum præcipue id agebat, ut cunctationis ac negligentia notam a se depelleret. Nam si propterea consolatione afficimur, ut aliis quoque consolationem afferamus,

crimini ne vertite, quod ad vos non accesserimus : si quidem nobis omne tempus in insidiis et invasionibus, depellendisque ingruentibus periculis terebatur. 5. *Quoniam sicut abundant Christi passiones in nobis, ita etiam per Christum abundat consolatio nostra.* Etenim ne discipulorum animos calamitates suas nimium exaggerando consternaret, ostendit rursus ingentem quoque consolationis copiam esse : sicque animos eorum erigit. Neque hac tantum ratione, sed eo etiam, quod eos Christi submoneat, ipsiusque passiones esse asserat : atque ante consolationem ab ipsis quoque calamitatibus consolationem inducit. Quid enim suavius ac jucundius, quam me Christi socium effici, atque ipsius causa hæc perpeli? Quid cum hac consolatione comparandum? Nec vero hinc tantum, sed aliunde quoque eorum, qui calamitatibus conficiantur, animos attollit. Unde tandem aliunde? Hinc nempe, quod ait, *Abundant.* Non enim dixit, *Quemadmodum Christi passiones nobis ingruunt, sed, Sicut abundant.* Quibus verbis illud ostendit, quod non modo illius cruciatus, sed his quoque plures perferant. Non enim, inquit, ea tantummodo, quæ ipse passus est, pertulimus, verum his etiam ampliora. Sic enim considera : vexatus est, persecutionem passus est Christus, flagris cæsus est, mortuus est. At nos, inquit, his plura patimur : quod quidem vel solum ad consolationem satis esse queat. Nec quisquam hunc sermonem arrogantiae ac temeritatis damnet : nam et alio loco ait : *Nunc gaudeo in passionibus meis, atque adimpleo ea quæ desunt passionibus Christi in carne mea (Coloss. 1. 4).* At neutrum horum temeritatis ullius et arrogantiae est. Sicut enim discipuli majora, quam ipse, miracula fecerunt ; *Qui enim credit in me, inquit, majora his faciet (Joan. 14. 12)* ; totum autem ipsi adscribitur, qui in ipsis operabatur : sic etiam plura, quam ipse, perpessi sunt ; at universum hoc rursus ipsi adscribi debet, qui eos consolabatur, atque ita comparabat, ut ingruentia mala forti animo perferrent.

4. Unde etiam Paulus, quam excelsè loquutus esset, agnoscens, vide quomodo hoc rursus his verbis mitiget, *Ita et per Christum abundat consolatio nostra* ; totum hoc acceptum illi referens, atque ipsius benignitatem prædicans. Non enim, inquit, quanta calamitate, tanta quoque consolatione afficimur, sed multo majore. Neque enim dixit, *Consolatio calamitates æquat, sed, Abundat consolatio* ; ita ut certaminum tempus, aliarum rursus coronarum tempus sit. Quid enim, quæso, tam amplum ac præclarum, quam ob Christum flagris cædi, et cum Deo colloqui, omnibusque robore præstare, ac persecutores vincere, neque ab universo terrarum orbe subigi et expugnari posse, atque ejusmodi bona hinc exspectare, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt? quid tam egregium, quam pietatis causa premi, atque innumeris Dei consolationibus frui, ac tot tantisque peccatis liberari, et Spiritu sancto et sanctitate atque justitia donari, nec quemquam metuere ac perhorrescere, atque in ipsismet pericu-

lis quovis splendidiorem videri? Ne igitur in tentationibus animo dejiciamur. Nemo enim deliciis studens et dormiens ac languens, cum Christo societatem habet ; nemo eorum, qui molliter ac remisse vivunt : verum is demum illi vicinus est, qui in calamitate ac tentatione versatur, atque arctum vitæ iter tenet. Nam ipse quoque hac via incessit : eamque ob causam dicebat, *Filius hominis non habet ubi caput reclinet (Matth. 8. 20).*

In calamitatibus quomodo agendum. — Proinde ne animo discrucieris, cum calamitate premeris, animadvertens cui communices, et quonam modo per tentationes scelerum maculas eluas, quantumque inde fructum referas. Nihil enim aliud grave atque acerbum est, quam in Dei offensionem incurrere. Hoc sublato, non afflictio, non insidiæ, non aliud quidquam prudentem animam molestia afflicere queat. Quin potius, quemadmodum si exiguam scintillam in magnum pelagus injicias, eam protinus exstinxeris : eodem modo molestia omnis, quamlibet ingens, si in animum bene sibi conscium inciderit, confestim perit et evanescit. Ideo Paulus etiam semper gaudebat, quandoquidem in iis rebus, quæ divinæ voluntati consentaneæ erant, fidens animum gerebat ; ac tot mala ne quidem sentiebat, verum quamvis, ut homo, dolore tangeretur, non tamen animo concidebat. Sic patriarcha quoque ille in gaudio versabatur, tametsi gravia multa sustineret. Sic enim perpende : patria excidit, longas ac molestas peregrinationes subiit ; atque, cum in alienam regionem venisset, ne pedis quidem vestigium habebat. Hinc rursus eum fames excepit, ac solum vertere coegit ; famem rursus uxoris ereptio sequuta est, ac mortis metus et sterilitas et bellum et pericula et insidiæ, ac denique, quod ærumnarum caput erat, unigeniti et cari filii macctatio, illa, inquam, acerbissimum atque immedicabilem dolorem asserens. Neque enim existimes, quoniam prompto ac libenti animo Deo paruit, idcirco citra ullum doloris sensum illa omnia pertulisse. Nam etiamsi millies justus fuisset, ut revera erat, tamen homo erat, eaque quæ natura fert, patiebatur. At ipsum tamen nihil horum perculit ; sed fortis athletæ instar constitit, atque in uno quoque horum victoriam adeptus est. Ad eundem modum beatus quoque Paulus, cum frequentes afflictiones quolibet die in se irruentes perspiceret, haud secus ac si in medio paradiso degeret, ita gaudebat et exultabat. Ut igitur is, qui hujusmodi gaudio fruitur, a mœrore arripi non potest : sic qui illud minime amplexus est, a quibusvis arripi et expugnari potest : ac perinde ei accidit, ut ei qui imbecillibus armis instructus est, ac vel levisimo ictu sauciatur ; cum contra is qui probe undique armatus est, ingruentia omnia tela propulset. Etenim quibusvis armis firmior ac valentior est voluptas ea, quæ secundum Deum percipitur : nec quidquam est, quod hujusmodi virum in tristitiam ac mœrorem conjicere queat, verum omnia forti ac generoso animo perfert. Quid enim igne gravius? quid perpetuis cruciatibus acerbius? Nam ut etiam opes et liberos, ac

τοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτοῦ εἰπεῖν εἶναι τὰ παθήματα· καὶ πρὸ τῆς παρακλήσεως ἀπ' αὐτῶν τῶν θλίψεων τὴν παραμυθίαν εἰσάγει. Τί γὰρ ἥδιον τοῦ τῷ Χριστῷ με γίνεσθαι κοινωνῶν, καὶ δι' αὐτὸν ταῦτα πάσχειν; τί ταύτης ἴσον τῆς παρακλήσεως; Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν ἐπαίρει τὰ φρονήματα τῶν θλιβομένων. Πόθεν ἐτέρωθεν; Ἄπὸ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι *Περισσεύει*. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Καθὼς ἐπεισιν ἡμῖν τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ, *Καθὼς περισσεύει*· δεικνύς ὅτι οὐ μόνον τὰ ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ πλείονα τούτων ὑπομένουσι πάθη. Οὐ γὰρ ὅσα ἔπαθε, φησὶν, ἐπάθομεν πάθη, ἀλλὰ καὶ περισσά. Σκόπει δέ· Ἠλλάθη, ἐδιώχθη ὁ Χριστός, ἐμαστιγώθη, ἀπέθανεν. Ἄλλ' ἡμεῖς πλέον τούτων, φησὶν· ὅπερ καὶ μόνον ἱκανὸν εἰς παραμυθίαν ἀρκέσει. Ἄλλὰ μηδεὶς τόλμαν καταγινοσκέτω τοῦ λόγου· καὶ γὰρ καὶ ἀλλαγῶ φησι· *Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου, καὶ ἀναταπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου*. Ἄλλ' οὐδέτερον τόλμης οὐδὲ ἀπονοίας τινός. Καθάπερ γὰρ μεῖζονα αὐτοῦ εἰργάσαντο σημεῖα (*Ὁ γὰρ πιστεύων, φησὶν, εἰς ἐμέ, μεῖζονα τούτων ποιήσει*), τὸ δὲ πᾶν αὐτοῦ γίνεται τοῦ ἐνεργοῦντος ἐν αὐτοῖς· οὕτω καὶ πλείονα αὐτοῦ ἔπαθον· τὸ δὲ πᾶν αὐτοῦ πάλιν ἐστὶ τοῦ παρακαλοῦντος αὐτούς, καὶ παρασκευάζοντος φέρειν τὰ συμπύπτοντα δεινά.

δ'. Διὸ δὴ καὶ ὁ Παῦλος αἰσθόμενος ἡλικίον ἐφθέγγετο, ὅρα πῶς αὐτὸ συστέλλει πάλιν λέγων· *Ὅτεω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν*· καὶ τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατιθεῖς, καὶ ἀνακηρύττων αὐτοῦ καὶ ἐντεῦθεν τὴν φιλανθρωπίαν. Οὐ γὰρ ὅσον θλιβόμεθα, τοσοῦτον παρακαλούμεθα, φησὶν, ἀλλὰ πολλῷ πλέον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἀντίβροπος ἡ παράκλησις τῶν παθημάτων, [423] ἀλλὰ, *Περισσεύει ἡ παράκλησις*· ὡς τὸν καιρὸν τῶν ἀγώνων, ἐτέρων στεφάνων πάλιν εἶναι καιρὸν. Τί γὰρ ἴσον, εἰπέ μοι, τοῦ διὰ τὸν Χριστὸν μαστίζεσθαι, καὶ Θεῷ διαλέγεσθαι, καὶ πάντων εἶναι δυνατώτερον, καὶ τῶν ἐλαυνόντων περιγίνεσθαι, καὶ τῇ οἰκουμένῃ ἀχείρωτων εἶναι, καὶ τοιαῦτα προσδοκᾶν ἐντεῦθεν ἀγαθὰ, ἃ μῆτε ὀφθαλμὸς εἶδε, μῆτε οὖς ἤκουσε, μῆτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη; τί δὲ ἴσον τοῦ θλίβεσθαι δι' εὐσέβειαν, καὶ μυρίων ἀπολαύειν παρὰ τοῦ Θεοῦ παρακλήσεων, καὶ ἀμαρτημάτων ἀπηλλάχθαι τοσοῦτων, καὶ Πνεύματος καταξιούσθαι καὶ ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης, καὶ μηδὲνα δεδοικέναι καὶ τρέμειν, καὶ πάντων λαμπρότερον φαίνεσθαι ἐν αὐτῷ τῷ κινδυνεύειν; Μὴ δὴ καταπίπτωμεν ἐν τοῖς πειρασμοῖς. Οὐδεὶς γὰρ κοινωνεῖ τῷ Χριστῷ τρυφῶν καὶ καθεύδων καὶ ἀναπίπτων, οὐδεὶς τῶν τὸν ὕπνον τοῦτον καὶ διαλελυμένων ζώντων βίον· ἀλλ' ὁ ἐν θλίψει καὶ πειρασμῷ, οὗτος ἔγγυς ἕστηκεν ἐκείνου, ὁ τὴν στενὴν ὁδεύων ὁδόν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ταύτην ἐδάδισε· διὸ καὶ ἔλεγεν· *Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει*.

Μὴ τοίνυν ἀλγεῖ θλιβόμενος, ἐννοῶν τίνι κοινωνεῖς, καὶ πῶς ἐκκαθαίρη διὰ τῶν πειρασμῶν, καὶ

ὅσα κερδαίνεις. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ἀνιάρδον, ἀλλ' ἡ τῷ Θεῷ προσκρούειν. Τούτου δὲ οὐκ ὄντος, οὐ θλίψεις, οὐκ ἐπιβουλαί, οὐκ ἄλλο οὐδὲν δυνατὸν λυπησαί τὴν εὐφρονοῦσαν ψυχὴν· ἀλλὰ καθάπερ σπινθῆρα μικρὸν εἰς ἄβυσσον πολλὴν ἐμβαλὼν εὐθέως κατέσβεσας· οὕτω καὶ ἀθυμίας ἀπάσης ὑπερβολὴ εἰς συνειδὸς ἐμπесоῦσα ἀγαθὸν ἀπόλλυται καὶ ἀφανίζεται βραδίως. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἔχαιρεν αἰεὶ, ἐπειδὴ ἐν τοῖς κατὰ Θεὸν ἐθάβρει, καὶ οὐδὲ ἀσθησιν τῶν τοσοῦτων κακῶν ἐλάμβανεν· ἀλλ' ἤλγει μὲν ὡς ἄνθρωπος, οὐ μὴν κατέπιπτεν. Οὕτω καὶ ὁ πατριάρχης ἐκείνος ἐν ἡδονῇ ἦν, πολλὰ παθῶν ὀδυνηρά. Σκόπει δέ· Πατριάρχος ἐξέπεσεν, ὁδοιπορίας ὑπέστη μακρὰς καὶ χαλεπὰς, ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας ἐλθὼν οὐδὲ βῆμα εἶχε ποδός. Ἐντεῦθεν πάλιν λιμὸς αὐτὸν διεδέξατο καὶ μετανάστην ἐποίησε, καὶ τὸν λιμὸν διαδέχεται πάλιν ἀρπαγὴ γυναικὸς, καὶ θανάτου φόβος, καὶ ἀπαιδία καὶ πόλεμος καὶ κίνδυνος καὶ ἐπιβουλαί, καὶ τὸ τελευταῖον ὁ κολοφῶν τῶν ἀθλῶν, ἡ τοῦ μονογενοῦς καὶ γνησίου παιδὸς σφαγὴ, ἡ ὀδυνηρὰ ἐκείνη καὶ ἀνήκεστος. Μὴ δὴ γὰρ, ἐπειδὴ εὐκόλως ὑπήκουσε, νομίσης αὐτὸν καὶ ἀπαθῶς πάντα ἐκεῖνα ὑφροστηκέναι. Εἰ γὰρ καὶ μυριάκις δίκαιος ἦν, ὥσπερ οὖν καὶ ἦν, ἀλλ' ἄνθρωπος ἦν, καὶ τὰ τῆς φύσεως ἔπασχεν. Ἄλλ' ὁμως οὐδὲν αὐτὸν τούτων κατέβαλεν, [424] ἀλλ' εἰστήκει καθάπερ ἀθλητῆς γενναῖος, καὶ στεφανίτης ἐφ' ἐκάστῳ τούτων ἀνακηρυττόμενος. Ὅτεω καὶ ὁ μακάριος Παῦλος νεφάδας πειρασμῶν ὀρῶν καθ' ἐκάστην ἐπιούσας ἡμέραν, ὡς ἐν μέσῳ παραδείσῳ τρυφῶν, οὕτως ἔχαιρε καὶ ἠγάλλετο. Ὅσπερ οὖν ὁ ταύτην χαίρων τὴν χαρὰν οὐκ ἔστιν ἀλώσιμος ἀθυμίας, οὕτως ὁ μὴ ταύτην ἐλόμενος πᾶσιν ἔστιν ἀχείρωτος, καὶ πάσχει ταυτὸν, ὅσον εἰ τις ὄπλα ἔχων σαθρὰ, καὶ ὑπὸ τῆς τυχοῦσης τιτρώσκειτο πληγῆς. Ἄλλ' οὐχ ὁ καλῶς πάντοθεν περιπεφραγμένος, ἀλλ' ἅπαν ἀκόντιον ἐπιὸν διακρούεται. Καὶ γὰρ ὄπλου παντὸς ἰσχυρότερον ἢ κατὰ Θεὸν ἡδονὴ· καὶ οὐδὲν τὸν τοιοῦτον ποιῆσαι κατηφῆ καὶ σκυθρωπὸν δύναται· ἂν, ἀλλὰ πάντα φέρει γενναίως. Τί γὰρ πυρὸς χεῖρον; τί βασάνων διηνεκῶν ὀδυνηρότερον; Κἂν γὰρ μυρία τις ἀπολέση κτήματα, κἂν παῖδας, κἂν ὀτιοῦν, τοῦτο πάντων τυρανικώτερον εἰς ὀδύνης λόγον ἐστὶ. Δέρμα γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ δέρματος, καὶ πάντῳ ὅσα ὑπάρχει ἀνθρώπῳ, δώσει ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Καὶ οὐδὲν ἂν γένοιτο ὀδυνῶν χαλεπώτερον. Ἄλλ' ὁμως καὶ τὰ τῇ ἀκοῇ ἀφόρητα, ταῦτα φορητὰ καὶ ποθεινὰ διὰ τὴν κατὰ Θεὸν ἡδονὴν γίνεται. Κἂν ἀγάγῃς τὸν μάρτυρα ἐπὶ ἐμπνέοντα μικρὸν ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἢ ἀπὸ τῶν τηγάνων, τοσαύτην εὐρήσεις τὴν ἀποκειμένην ἢ αὐτῷ χαρὰν, ὅσην οὐδὲ εἰπεῖν ἐναι. Καὶ τί πάθος, φησὶν, ὅτι μαρτυρίου καιρὸς οὐ πάρεστι νῦν; Τί φῆς; οὐ πάρεστι μαρτυρίου καιρὸς; Οὐδέποτε μὲν οὖν οὕτως ἄπεστιν, ἀλλ' αἰεὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐστὶ τῶν ἡμετέρων, ἐὰν νήφωμεν. Οὐδέ γὰρ τὸ ἐπὶ ξύλου κρέμασθαι μόνον, τοῦτο ποιεῖ μάρτυρα· ἐπεὶ εἰ τοῦτο ἦν, ἐκτὸς τῶν στεφάνων τούτων

* Sic mss. Editi vero, κειμένην.

ascendit. Cum itaque depressos oculos atque contractum os et corpus motu carens videris, cave hoc tibi in mentem veniat, quod os istud non jam loquitur, oculi isti non jam cernunt, pedes isti non jam ambulant, sed omnia in corruptionem abierunt: cave, inquam, ista dicas; verum his contraria, nempe, Os istud melius loquetur, oculi isti meliora cernent, et pedes in nubibus sublimes tollentur, ac denique corpus istud, quod nunc corrumpitur, immortalitatem induet, illustrioremque filium meum recipiam. Quod si mœrorem tibi ea, quæ cernis, afferunt, interim tecum ipse hæc loquere: Vestimentum hoc est; id exivit, ut ipsum præclarior recipiat: domus hæc est; ea eversa est, ut luculentior fiat. Quemadmodum enim nos, cum domum purgaturi sumus, eos qui intus habitant, non sinimus manere, sed ne quid pulveris contrahant ac tumultu offendantur, foras mandamus ac paulisper secedere jubemus; posteaquam autem domum tutam reddidimus, tum denique ipsos libere introire sinimus: eodem modo Deus quoque facit; everso enim putri ipsius tabernaculo, interim eum in paternam domum atque ad se introducit, ut posteaquam illud diruerit, atque instaurarit, tum demum splendidius id ei reddat. Quocirca ne dixeris,

Periit, nec jam est; eorum enim, qui fide carent, hæc verba sunt; verum hoc potius, Dormit, ac resurget; peregre abiit, atque cum Rege venturus est. Quis hoc sermone utitur? Is nempe, qui Christum in se loquentem habet. Si enim credimus, inquit, quod *Jesus mortuus est et resurrexit ac vivit; ita etiam Deus eos, qui obdormierunt, per Jesum adducet cum eo* (1. *Thess.* 4. 14). Quare si filium quæris, illic eum quære, ubi Rex est, ubi angelorum exercitus, non in sepulcro, non in terra, ne alioqui, eo usque adeo in altum erecto, ipse humi provolutus maneat. Si ad hunc modum philosophemur, omnem ejusmodi dolorem nullo negotio propellemus. Deus autem miserationum et Pater totius consolationis omnium nostrum corda consoletur, et eorum qui in ejusmodi doloribus versantur, et eorum qui alio mœroris genere tenentur, donetque ut omni mœstitia liberemur, ac spirituale gaudium percipiamus, futuraque bona consequamur: quæ detur omnibus nobis assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simulque sancto Spiritui gloria, potestas, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA II.

CAP. 1. v. 6. *Sive autem tribulamur, pro vestra consolatione et salute, quæ operatur in tolerantia earumdem passionum, quas et nos patimur: 7. et spes nostra firma est pro vobis.*

1. Postquam unam ac principem exhortationis atque consolationis causam protulit, nempe quod Christo communicemus, secundam quoque hanc ponit, nimirum quod discipulis ipsis hinc salus comparetur. Ne igitur animis coincidatis, inquit, nec perturbemini ac metuatis, propterea quod affligimur: quandoquidem hoc ipso nomine æquius fuerit vos fiduciam concipere. Nam nisi affligeremur, hæc omnia vobis exitium attulissent. Qui tandem istud? Quoniam si animis fracti ac periculorum metu perterriti, fidei doctrinam vobis minime prædicavisset, ut veram scientiam intelligenetis, extremo in discrimine res vestræ sitæ essent. Vides rursus quanta Pauli vis sit atque contentio? ab his ipsis rebus, quæ metum ac perturbationem ipsis afferebant, eos consolatur. Quo etenim persecutiones nostræ magis ingravescent, inquit, eo magis bona vestra spes incrementum capere debet, quandoquidem tanto major saluti consolationique vestræ cumulus accedit. Quidnam enim tantam ad consolandum vim habebat, quam quod prædicationis beneficio tot bona consequerentur? Postea, ne universam laudem solus ipse sibi arrogare videatur, vide quomodo eos quoque in laudis societatem adseiscat. Postquam enim dixit, *Sive tribulamur, pro vestra consolatione et salute*, subjunxit, *Quæ operatur in tolerantia earumdem passionum, quas et nos patimur*. Ac dilucidius hoc quidem postea exprimit his verbis, *Sicut socii estis passionum, sic eritis et consolationis:*

interim autem hoc loco id subindicavit, cum dixit, *Earumdem passionum*, atque ita sermonem cum illis communicavit. Quod autem ait, hanc sententiam habet: Non nos soli vestræ salutis negotium agimus, sed et vos quoque. Siquidem et nos, dum prædicationis munus obimus, affligimur; et vos, qui sermonem excipitis, in iisdem calamitatibus versamini: nos videlicet, ut quæ accepimus vobis impertiamus; vos, ut quod datur accipiat nec amittatis. Quidnam igitur est, quod cum hac humilitate comparari possit; quippe cum eos, qui tanto intervallo ab eo dissiti erant, in eandem patientiæ laudem dignitatemque subvehat? inquit enim, *Quæ operatur in tolerantia earumdem passionum*. Neque enim per fidem dumtaxat salus vobis comparatur, verum per id etiam, quod easdem quas nos calamitates suffertis.

Justi virtus in ærumnis lucet et augetur.—Quemadmodum egregius athleta ob splendorem et probam corporis habitudinem, etiam cum artem in seipso continet, homines in admirationem trahit; at cum operatur et plagas perfert atque adversarium ferit, tum denique potissimum elucet, quoniam tum denique bona ipsius habitudo vim suam exserit, artisque præstantia declaratur: eodem modo salus nostra tum luculentius agitur, hoc est, ostenditur, augetur, amplificatur, cum tolerat et patitur, ac cuncta forti et strenuo animo subit. Ex quo colligitur, salutis negotium non in hoc consistere, ut quispiam alium malo afficiat, sed ut ipse afficiatur. Nec dixit, *ἐσπυόμενος*, hoc est, quæ efficit, sed, *ἐσπυούμενος*, id est, quæ efficitur: ut videlicet illud ostendat, quod ad eorum promptitudinem atque animi alacritatem divina quoque gratia adjun-

μολ μείζονα ὑφίστανται, καὶ οἱ πόδες ἐπὶ νεφελῶν ἀρ-
θρήσονται, καὶ τὸ διαφθειρόμενον τοῦτο σῶμα ἀθανα-
σιαν ἐνδύσεται, καὶ λαμπρότερον τὸν υἱὸν ἀπολήψο-
μαι. Εἰ δὲ λυπεῖ σε τὰ ἠρώμενα, τέως εἰπέ πρὸς ἑαυ-
τόν· Ἰμάτιον τοῦτο ἐστὶ, καὶ ἀπεδύσατο, ὥστε αὐτὸ
πολυτελέστερον ἀπολαβεῖν· οἰκία αὕτη ἐστὶ, καὶ καθ-
ηρέθη, ὥστε γενέσθαι αὐτὴν φαιδροτέραν. Καθάπερ
γὰρ ἡμεῖς, ἐπειδὴν μέλλωμεν καθαιρεῖν οἰκίας, οὐκ
ἀφίεμεν τοὺς ἐνδον οἰκοῦντας μένειν, ἀλλ' ὥστε ἀπ-
ελλαγήναι τῆς κόνεως καὶ τοῦ θορύβου, [ἀλλά] κε-
λεύσαντες πρὸς βραχὺ μεταστῆναι, ἐπειδὴν κατα-
σκευάσωμεν ἀσφαλὲς τὸ δωματίον, τότε αὐτοὺς μετὰ
ἀδείας εἰσάγομεν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖ, καθελὼν
αὐτοῦ τὴν σαθρὰν σκηνήν, τέως εἰς τὴν πατρικὴν αὐ-
τὸν ἔλαθεν οἰκίαν καὶ πρὸς ἑαυτόν, ἵν' ὅταν καθαιρε-
θῇ αὕτη καὶ οἰκοδομηθῇ, λαμπροτέραν αὐτὴν τότε
αὐτῷ ἀποδῶ. Μὴ τοίνυν εἰπῆς, ὅτι Ἀπόλωλε καὶ
οὐκέτι ἔσται· καὶ γὰρ ἀπίστων τὰ ῥήματα ταῦτα·
[427] ἀλλ' εἰπέ, Καθεύδει καὶ ἀναστήσεται, ἀπεδή-
μησε καὶ ἔξει μετὰ τοῦ Βασιλέως. Τίς ταῦτά φησιν;
Ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα. Εἰ γὰρ πι-

στεύομεν, φησὶν, ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη
καὶ ἐξῆσεν, οὕτως ὁ Θεὸς καὶ τοὺς κοιμηθέντας
διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ. Εἰ τοίνυν ζητεῖς
τὸν υἱὸν, ἐκεῖ ζῆτει ἔνθα ὁ Βασιλεὺς, ἔνθα τὸ τῶν
ἀγγέλων στρατόπεδον· μὴ ἐν τῷ τάφῳ μηδὲ ἐν τῇ γῆ,
ἵνα μὴ, ἐκείνου τοσοῦτον ὑψωθέντος, αὐτὸς μένης
ἐπὶ τῆς γῆς συρόμενος. Ἄν τοίνυν οὕτω φιλοσοφῶ-
μεν, πᾶσαν τοιαύτην ἐδύνην εὐκόλως διακρουσόμεθα.
Ὁ δὲ Θεὸς τῶν οἰκτιρῶν καὶ Πατὴρ πάσης παρα-
κλήσεως, παρακαλέσει τὰς καρδίας πάντων ἡμῶν,
καὶ τῶν τὰ τοιαῦτα ὀδυνημένων*, καὶ τῶν ἐτέρῳ
λύπη κατεχομένων, καὶ ἀθυμίας ἀπαλλαγῆναι δόξη
πάσης, καὶ πνευματικὴν καρπώσασθαι χαρὰν, καὶ
τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν· ὧν γένοιτο
πάντα· ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ
τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ
Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ,
νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

* Ms., ὀδυρωμένων.

ΟΜΙΛΙΑ Β'.

*Εἶτε δὲ θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως
καὶ σωτηρίας, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ
τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχο-
μεν· καὶ ἡ ἐλπίς ὑμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν.*

α'. Εἰπὼν μίαν καὶ πρώτην παρακλήσεως καὶ πα-
ραμυθίας ἀφορμὴν (αὕτη δὲ ἦν τὸ τῷ Χριστῷ κοινω-
νεῖν), τίθησι καὶ δευτέραν ταύτην ἣν φησιν. Ἔστι δὲ
αὕτη, τὸ αὐτῶν τῶν μαθητευομένων ἐντεῦθεν κατα-
σκευάζεσθαι τὴν σωτηρίαν. Μὴ τοίνυν καταπέσητε,
φησὶν, ἐπειδὴ θλιβόμεθα, μηδὲ θορυβεθῆτε καὶ δει-
σητε· καὶ γὰρ δι' αὐτὸ τοῦτο μᾶλλον ἂν εἴη δίκαιον
ὑμᾶς θαρβεῖν. Εἰ γὰρ μὴ ἐθλιβόμεθα, πάντας ἂν ὑμᾶς
ταῦτα ἀπόλεσε. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ὅτι εἰ μαλα-
κισθέντες καὶ τὰ δεινὰ δέισαντες, μὴ ἐκηρύξαμεν
ὑμῖν τὸν λόγον, ὥστε μαθεῖν τὴν ἀληθῆ γνῶσιν, ἐν
ἐσχάτοις ἦν τὰ ὑμέτερα. Εἶδες πάλιν Παύλου τὴν
βίαν καὶ τὴν φιλονεικίαν; ἀφ' ὧν ἐθορυβοῦντο*, ἀπὸ
τούτων αὐτοὺς παραμυθεῖται. Ὅσῳ γὰρ ἂν ἐπιτείνη-
ται τὰ τῶν διωγμῶν τῶν ὑμετέρων, φησὶ, τοσοῦτῳ
μᾶλλον ἐπιδιδόναί· δεῖ τὰ τῆς χρηστῆς ἐλπίδος ὑμῶν·
ἐπειδὴ καὶ τοσοῦτῳ μᾶλλον αὐξεται τὰ τῆς σωτηρίας
τῆς ὑμετέρας, καὶ τὰ τῆς παρακλήσεως. Τί γὰρ ἴσον
εἰς παρακλήσεως λόγον τοῦ τοσοῦτων ἐπιτυχεῖν ἀγα-
θῶν διὰ τοῦ κηρύγματος; Εἶτα ἵνα μὴ δόξη εἰς ἑαυ-
τὸν μόνον τὸ ἐγκώμιον περιεστῆν, ὅρα πῶς καὶ ἐκεί-
νος ποιεῖ τῶν ἐπαίνων τούτων [428] κοινωνοῦς.
Εἰπὼν γὰρ, *Εἶτε δὲ θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν
παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, ἐπήγαγε, Τῆς ἐνεργου-
μένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν
καὶ ἡμεῖς πάσχομεν.* Σαφέστερον μὲν οὖν αὐτὸ τί-
θησιν ὑστερον λέγων οὕτως· ὅτι Ὅσπερ κοινωνοί

ἔστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλή-
σεως· ἐνταῦθα δὲ τέως αὐτὸ ἠνίκατο εἰπὼν, *Τῶν αὐ-
τῶν παθημάτων*, καὶ κοινώσας τὸν λόγον. Ὁ δὲ λέ-
γει, τοῦτο ἐστίν· Οὐχ ἡμῶν ἔργον ἢ ὑμέτερα σωτη-
ρία μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμῶν αὐτῶν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς
κηρύττοντες θλιβόμεθα, καὶ ὑμεῖς δεχόμενοι τὸν λό-
γον, τὰ αὐτὰ πάσχετε· ἡμεῖς μὲν, ἵνα μεταδώμεν
ἅπερ ἐλάβομεν· ὑμεῖς δὲ, ἵνα τὸ διδόμενον δέξησθε,
καὶ μὴ ἀποβάλητε. Τί τοίνυν ἴσον τῆς ταπεινοφροσύ-
νης ταύτης γένοιτ' ἂν, ὅταν καὶ τοὺς τοσοῦτον αὐτοῦ
ἀποδέοντες, εἰς τὸ αὐτὸ ἀξίωμα τῆς ὑπομονῆς ἀνάγη;
Τῆς ἐνεργουμένης γὰρ, φησὶν, *ἐν ὑπομονῇ τῶν
αὐτῶν παθημάτων*. Οὐ γὰρ διὰ τοῦ πιστεῦσαι μόνον
ἢ σωτηρία ὑμῶν γίνεται, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ πάσχειν
τὰ αὐτὰ ἡμῖν καὶ ὑπομένειν.

Καθάπερ γὰρ παγκρατιαστὴς θαυμαστός μὲν ἐστὶ,
καὶ φαινόμενος καὶ εὐεκτῶν καὶ τὴν τέχνην ἔχων ἐν
ἑαυτῷ, ὅταν δὲ ἐνεργῇ καὶ φέρῃ πληγὰς καὶ πλήτη
τὸν ἀντίπαλον, τότε μάλιστα ἀπολάμπει, ἐπειδὴ καὶ
τότε μάλιστα ἐνεργεῖται αὐτοῦ ἡ εὐεξία, καὶ διαδει-
κνυται τῆς τέχνης ἡ δοκιμὴ· οὕτω δὲ καὶ ἡ σωτηρία
ὑμῶν τότε ἐνεργεῖται μείζονως, τουτέστι, δείκνυται,
αὐξεται, ἐπιτείνεται, ὅταν ὑπομονὴν ἔχη, ὅταν πάσχη
καὶ γενναίως ἅπαντα φέρῃ. Ἄρα ἐνεργεῖται σωτηρίας,
οὐ τὸ ποιεῖν κακῶς, ἀλλὰ τὸ πάσχειν κακῶς. Καὶ οὐκ
εἶπε, *Τῆς ἐνεργούσης*, ἀλλὰ, *Τῆς ἐνεργουμένης*, δει-
κνὺς ὅτι μετὰ τῆς αὐτῶν προθυμίας καὶ ἡ χάρις
πολλὰ εἰσέφερεν ἐνεργοῦσα ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἡ ἐλπίς
ὑμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν. Τουτέστιν, ὅτι Κἂν μωρία
πάσχητε δεινὰ, θαρροῦμεν ὅτι οὐ περιτραπήσεσθε,
οὔτε ἐπὶ τοῖς ὑμετέροις διωγμοῖς. Τοσοῦτον γὰρ ἀπ-
έχομεν ὑποπτεῦειν ὑμᾶς, ἐφ' οἷς αὐτοὶ πάσχομεν, ὡς

* Ms. et marg. Savil., ἐθορυβοῦντο. Editi ἐφοβοῦντο.

θοροθυμένους, ὅτι ἤνικα ἂν αὐτοὶ κινδυνεύητε, καὶ τότε θαρρόμεν. Εἶδες ὅση γέγονεν αὐτῶν ἐπίδοσις ἀπὸ τῆς προτέρας Ἐπιστολῆς; Πολὺ γὰρ μειζόνα αὐτοῖς ἐμαρτύρησε Μακεδόνων, οὓς ἐπαίρει καὶ ἐγκωμιάζει Ἐπανταχοῦ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης. Ὑπὲρ μὲν γὰρ ἐκείνων δέδοικε, καὶ φησιν· *Ἐπέμψαμεν ὑμῖν Τιμόθεον εἰς τὸ στηρίξει ὑμᾶς, καὶ παρακαλέσει ὑπὲρ τῆς πίστεως, εἰς τὸ μηδένα σαίνεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις· αὐτοὶ γὰρ οἴδετε, ὅτι εἰς τοῦτο κείμεθα· καὶ πάλιν, Διὰ τοῦτο μηκέτι στέγων, ἐπεμψά εἰς τὸ γνῶναι τὴν πίστιν ὑμῶν, μή πως ἐπειράσεν ὑμᾶς ὁ πειράζων, καὶ εἰς κενὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν.* [429] Περὶ δὲ τούτων οὐδὲν τειοῦτόν φησιν, ἀλλὰ καὶ τὸναντίον, ὅτι *Ἡ ἐλπὶς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν. Εἶτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· εἰδότες ὅτι ὡσπερ κοινωνοὶ ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως.* Ὅτι μὲν γὰρ δι' αὐτοὺς ἐθλίβοντο οἱ ἀπόστολοι, ἀπέδειξεν εἰπὼν, ὅτι *Εἶτε θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας.* Βούλεται δὲ δεῖξαι, ὅτι καὶ δι' αὐτοὺς παρεκαλοῦντο. Εἶπε μὲν οὖν αὐτὸ καὶ ἀνωτέρω, εἰ καὶ ἀδιορίστως· *Εὐλογητὸς γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει.* Λέγει δὲ αὐτὸ καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἐτέρως, σαφέστερόν τε καὶ θεραπευτικώτερον. *Εἶτε γὰρ παρακαλούμεθα; φησὶν, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως.* Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἡ παράκλησις ἡμῶν, ὑμῶν γίνεται παραψυχή, καὶ χωρὶς τοῦ διὰ λόγου παρακαλεῖν ὑμᾶς. Ἄν μικρὸν ἀναπνεύσωμεν μόνον ἡμεῖς, ἀρκεῖ τοῦτο εἰς παραμυθίαν ὑμῖν· κἂν αὐτοὶ παρακληθῶμεν, ὑμετέρα τοῦτο παράκλησις γίνεται. Ὅσπερ γὰρ τὰ παθήματα τὰ ἡμέτερα ὑμέτερα εἶναι νομίζετε· οὕτω καὶ τὴν παράκλησιν τὴν ἡμετέραν ὑμετέραν ἡγεῖσθε. Οὐ γὰρ δὴπου ἐν τοῖς δυσχερέσι κοινωνοῦντες, ἐν τοῖς χρηστοτέροις οὐ κοινωνήσετε. Εἰ τοίνυν ἐν πᾶσι κοινωνεῖτε, καὶ ἐν θλίψει καὶ ἐν παρακλήσει· οὐδὲν ἡμῖν ἐγκαλέσετε ὑπὲρ τῆς μελήσεως καὶ τῆς βραδύτητος ταύτης· καὶ γὰρ θλιβόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ παρακαλούμεθα δι' ὑμᾶς. Ἴνα γὰρ μή τις νομίση βαρὺ τὸ εἰπεῖν, ὅτι δι' ὑμᾶς ταῦτα πάσχομεν, λέγει ὅτι· Καὶ δι' ὑμᾶς παρακαλούμεθα· καὶ οὐτε μόνον κινδυνεύομεν ἡμεῖς· καὶ γὰρ καὶ ὑμεῖς κοινωνοὶ ἐστε τῶν αὐτῶν παθημάτων, φησὶν.

β'. Ὅστε καὶ τὸ κοινωνοῦς αὐτοὺς λαβεῖν τῶν κινδύνων, καὶ τῆς παρακλήσεως αὐτῶν αὐτοῖς ἀναθεῖναι τὴν αἰτίαν, καταπαρῶναι τὸν λόγον. Ἄν τε οὖν ἐπιβουλεύωμεθα, θαρβείτε· Ἴνα γὰρ ἡ πίστις ὑμῶν δυνατώτερα γίνηται, τοῦτο ὑπομένομεν· κἂν παρακαλώμεθα, ὑμεῖς ἐναθρύνεσθε καὶ τούτω· καὶ γὰρ δι' ὑμᾶς τούτων ἀπολαύομεν, ὥστε κἀντεῦθεν ὑμῖν γενέσθαι τινὰ παραμυθίαν κοινωνοῦσιν ἡμῖν τῆς ἡδονῆς. Καὶ ὅτι τοῦτον λέγει τὸν τρόπον τῆς παρακλήσεως νῦν, ὅν

ἐκαρποῦτο, οὐ διὰ τοῦ παρακαλεῖσθαι παρ' αὐτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ μαρθάνειν αὐτοὺς ἐν ἀνέσει ὄντας, ἀκούσον τῶν ἐξῆς, δι' ὧν αὐτὸ ἐξεκάλυψεν εἰπὼν· *Εἰδότες ὅτι ὡσπερ κοινωνοὶ ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως.* Ὅσπερ γὰρ διωκομένων ἡμῶν ἀλγεῖτε, ὡς αὐτοὶ τοῦτο πάσχοντες· οὕτως ἴσμεν ὅτι καὶ παρακαλουμένων, αὐτοὶ τούτων παραπολαύειν νομίζετε. Τί ταύτης ταπεινοφρονέστερον τῆς ψυχῆς; ὅς ἐν μὲν τοῖς κινδύνοις τοσοῦτον πλεονεκτῶν, κοινωνοὺς καλεῖ τοὺς οὐδὲ τὸ πολλοστὴν αὐτῶν ὑπομένοντας· ἐν δὲ τῇ παρακλήσει τὴν αἰτίαν ἄπασαν ἐκείνοις λογίζεται, οὐ τοῖς οικείοις πόνοις. Εἶτα, ἐπειδὴ περὶ θλίψεων ἀδιορίστως ἔλεγε, λέγει [430] λοιπὸν καὶ τὸν τόπον, καθ' ὃν ταῦτα ὑπέμενον· *Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, περὶ τῆς θλίψεως ἡμῶν τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ.* Ταῦτα δὲ λέγομεν, φησὶν, ἵνα μὴ ἀγνοῆτε τὰ συμβάντα ἡμῖν. Καὶ γὰρ βουλόμεθα ὑμᾶς εἰδέναι τὰ ἡμέτερα, καὶ σφόδρα τοῦτο ἐσπουδάκαμεν· ὅπερ μέγιστον ἀγάπης σημεῖόν ἐστι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἦν Ἐπιστολῇ προμηνύσας, καὶ εἰπὼν, ὅτι *Θύρα γὰρ μοι ἀνέφυγε μερᾶλη καὶ ἐνεργῆς, καὶ οἱ ἀντικείμενοι πολλοὶ ἐν τῇ Ἐφέσῳ.* Ἐκείνων οὖν αὐτοὺς ἀναμιμνήσκων, καὶ διηγούμενος ὅσα ἔπαθε, φησὶν· Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν ὑπὲρ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Τοῦτο δὲ καὶ Ἐφεσίοις ἐπιστέλλων ἔλεγε· Τυχικὸν γὰρ ἀποστείλας πρὸς αὐτοὺς, ταύτην ἔφη τῆς ἀποδημίας εἶναι τὴν αἰτίαν αὐτῶν· διὸ καὶ ἔλεγεν· *Ἴνα δὲ εἰδῆτε καὶ ὑμεῖς τὰ καθ' ἐμὲ, τί πράσσω, πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικός, ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφός καὶ πιστὸς διάκονος ἐν Κιρίῳ, ὃν ἐπεμψά πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν, καὶ παρακαλέση τὰς καρδίας ὑμῶν.* Καὶ ἐν ἄλλαις δὲ Ἐπιστολαῖς αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ. Καὶ οὐκ ἐστι παρέλκων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀναγκαῖον· τοῦτο μὲν διὰ τὴν ἀγάπην, ἣν σφόδρα περὶ τοὺς μαθητὰς εἶχε, τοῦτο δὲ διὰ τοὺς συνεχεῖς πειρασμοὺς, ἐν οἷς μεγίστη ἦν παραμυθία τὸ τὰ ἀλλήλων εἰδέναι, ὥστε καὶ λυπηρῶν ὄντων παρασκευάζεσθαι καὶ ἐναγωνίους εἶναι καὶ ἀσφαλεστέρους, καὶ χρηστῶν ὄντων συνήδεσθαι. Ἐνταῦθα μέντοι καὶ ἀπαλλαγὴν καὶ ἐπαγωγὴν μηνύει πειρασμῶν λέγων· *Ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐσαρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν·* καθάπερ φορτικῶ τιμὴ μεγάλῳ βαπτίζόμενον πλοῖον. Καὶ δοκεῖ μὲν ἐν τῇ εἰρηκέναι, εἰπὼν, *Καθ' ὑπερβολὴν, καὶ Ὑπὲρ δύναμιν·* οὐκ ἐστὶ δὲ ἐν, ἀλλὰ δύο ταῦτα. Ἴνα γὰρ μή τις λέγῃ, τί γὰρ, εἰ καθ' ὑπερβολὴν μὲν ὁ κίνδυνος ἦν, ὑμῖν δὲ οὐ μέγας ἦν; ἐπηγάγεν, ὅτι· Καὶ μέγας ἦν καὶ τὴν δύναμιν ἐνίκα τὴν ἡμετέραν, καὶ οὕτως ἐνίκα, ὡς ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν, τουτέστι, μηδὲ προσδοκῆσαι λοιπὸν ἡμᾶς ζῆν. Ὅπερ ὁ Δαυὶδ πύλας ἔδου καλεῖ, καὶ ὠδίννας καὶ σκιάν θανάτου, τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς φησιν, ὅτι *Κίνδυνον ὑπεμείναμεν πάντως θάνατον τί-*

cta, multas utilitates afferebat, dum in illis operaretur. *Et spes nostra firma est pro vobis.* Hoc est, etiam si innumeras rerum acerbitates perpetiamini, confidimus tamen fore, ut ne ob vestras quidem persecutiones concidatis. Tantum enim abest, ut sinistri quicquam de vobis ob ea quæ patimur suspicemur, ut cum ipsi periclitamini, tum quoque bono animo simus. Vides quantum illi ex priore epistola profecerint? Etenim multo majora ipsis pro testimonio tribuit, quam Macedonibus, quos tamen alioqui passim per totam epistolam laudibus tollit. Nam illorum quidem causa in metu erat, atque aiebat: *Minimus vobis Timotheum ad confirmandos vos et exhortandos pro fide vestra, ut nemo moveatur in tribulationibus istis; ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus (1. Thess. 5. 2. 3): ac rursus: Propterea et ego amplius non sustinens, nisi ad cognoscendam fidem vestram, ne forte tentaverit vos is qui tentat, et inanis fiat labor noster (Ibid. v. 5).* De his autem nil tale loquitur, sed plane contra: *Spes nostra firma est pro vobis. Sive consolamur, pro vestra consolatione et salute; scientes quod sicut estis socii passionum, ita eritis consolationis.* Nam quod eorum causa apostoli premerentur, his verbis indicavit, *Sive tribulamur, pro vestra consolatione et salute.* Vult item ostendere, quod eorum etiam causa consolatione afficerentur. Atque hoc quidem superius quoque dixit, tametsi indefinite: *Benedictus enim, inquit, Deus qui consolatur nos in omni tribulatione, ut possimus et ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt.* Ait rursus idem hoc quoque loco apertius, atque ad eorum animos curandos efficacius: *Sive enim consolamur, inquit, pro vestra consolatione.* Quorum verborum hic sensus est: Consolatio nostra, consolatio vestra existit, etiam si vos minime sermone consolemur. Nam si paulum ipsi respiremus, id vobis ad consolationem satis est; ac si nos solatio afficiamur, in consolationem vestram hoc cedit. Quemadmodum enim calamitates nostras vestras esse ducitis: sic etiam nostram consolationem vestram esse censetis. Neque enim certe, cum in adversis rebus socii mihi sitis, in lætis item ac secundis socii non eritis. Quocirca cum in omnibus rebus socios vos habeam, et in tribulatione et in consolatione, non est quod me hujusce tarditatis ac moræ nomine accusetis: nam pro vobis affligimur, et propter vos consolatione afficimur. Ne quis enim grave ac molestum id esse existimaret, quod dixerat, Propter vos hæc patimur, illud etiam addit, Et propter vos consolatione afficimur; ac ne nos quidem soli periclitamur, cum ipsi quoque in earundem calamitatum partem veniat.

¶ Itaque tum ex eo quod periculorum socios ipsos assumpsit, tum ex eo quod consolationis suæ causam ipsis adscribit, orationem lenit. Ac propterea, sive insidiis appetamur, firmo animo estote; nam ut fides vestra plus roboris colligat, hoc patimur; sive solatium accipimus, hoc quoque nomine gloriamini: nam propter vos eo fruimur, ut hinc etiam consolationis nonnihil ad vos redeat, dum lætitiæ nostræ participes estis. Atque ut intelligas quod de hoc con-

solationis modo nunc loquatur, quem ipse percipiebat, non hinc tantum quod consolatione ab ipsis afficeretur, verum etiam quia eos ab afflictione liberos esse intelligeret, audi quæ deinceps sequuntur, per quæ hoc aperte declaravit, cum dixit, *Scientes quod sicut socii estis passionum, ita eritis et consolationis.* Sicut enim, cum nos persecutionem patimur, vos perinde doletis ac si ipsi eam subiretis: sic non dubitamus, quin, cum solatium accipimus, vos eo frui existimetis. Quid hoc animo humiliter fingi possit? quippe qui periculis tanto eos intervallo superans, socios tamen eos vocat, qui ne minimam quidem eorum partem sustinebant; in consolatione autem universam ipsis causam, non suis laboribus adscribit. Deinde quoniam de afflictionibus generatim loquebatur, jam locum quoque narrat, in quo hæc perpessus sit. 8. *Non enim volumus vos ignorare, fratres, de tribulatione nostra quæ facta est nobis in Asia.* Hæc, inquit, idcirco dicimus, ne ea, quæ nobis acciderunt, ignoretis. Siquidem rerum nostrarum statum vobis exploratum esse cupimus, atque id summo studio curamus: quod quidem maximum est dilectionis argumentum. Hoc autem in superiore quoque epistola his verbis prius significarat: *Ostium mihi apertum est magnum et evidens, et adversarii multi Ephesi (1. Cor. 16. 9).* Hæc igitur in memoriam ipsis redigens, atque exponens quæ subierat, ait, Nolo vobis ignotam esse afflictionem eam quæ mihi in Asia contigit. Quod etiam ipsum, cum ad Ephesios scriberet, dicebat. Nam cum Tychicum ad eos misisset, hanc ipsi protectionis causam fuisse commemorat: ideoque dicebat: *Ut autem scialis et vos quæ circa me sunt, quid faciam, omnia vobis nota faciet Tychicus, carissimus frater et fidelis minister in Domino. quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt, et consoletur corda vestra (Ephes. 6. 21. 22).* In aliis quoque epistolis hoc ipsum fecit. Neque id supervacaneum est, sed perquam etiam necessarium: partim ob ingentem caritatem quæ discipulos prosequatur, partim ob assiduas tentationes, in quibus permagna consolatio erat, comperit habere quoniam statu utraque ex parte res se haberent: quo nimirum, si tristes et acerbæ essent, ad eas perferendas se compararent, atque in sollicitudine cautioresque essent; sin autem lætæ ac jucundæ, simul gauderent. Cæterum hoc loco et tentationum invectionem, et quo pacto his liberatus sit, simul exponit. *Quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem; non secus videlicet ac navis aliqua, quæ gravi quodam onere demergitur. Atque unam quidem et eandem rem his verbis intelligere videtur, cum dixit, *Supra modum, et, *Supra virtutem*; non tamen una est, sed duæ. Etenim ne quis dicat, Quid enim, si supra modum quidem erat periculum, vobis autem non magnum erat? idcirco subdidit, Et magnum erat et vires nostras superabat, atque usque adeo superabat, ut etiam vivere nos tæderet: hoc est, nullam spem et expectationem haberemus nos amplius victuros. Id quod David inferorum portas,**

ac partus dolores, et mortis umbram appellat, hoc nimirum hic quoque Paulus dicit, Ejusmodi periculum subiimus, quod omnino mortem afferret. 9. *Sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo qui suscitatur mortuos.* Quid est, *Responsum mortis habuimus?* Sententiam, iudicium, expectationem. Talem enim res ipsæ vocem mittebant, tale responsum dabant ea quæ evenerant, nempe quod certissime morituri essemus. Verum id usque ad rem ipsam minime processit, sed intra suspicionem nostram substitit. Quamquam enim rerum natura hoc pronuntiaverat, tamen Dei potentia sententiam in opus exire non passa est, sed in sola nostra cogitatione atque in expectatione hoc contingere permisit: ideoque ait, *In nobis ipsis responsum mortis habuimus*, non in re ipsa. Cur autem tantum periculum nobis creari permiserit, ut vite spes omnis nobis erepta esset? *Ne, inquit, fidentes simus in nobis, sed in Deo.*

3. His autem verbis Paulus, non quod ipse ita affectus esset, absit hoc, sed ut alios per ea, quæ de seipso dicebat, institueret, simulque etiam modestiæ studio ductus, utebatur: quandoquidem in progressu quoque ait, *Datus est mihi stimulus carnis* (2. Cor. 12. 7), hoc est, tentationes, ut ne extollar. Atqui Deus non ideo se permisisse ait, sed alteram ob causam. Quam tandem? Nimirum ut ipsius potentia magis eluceret: *Sufficit enim tibi, inquit, gratia mea; nam virtus mea in infirmitate perficitur* (Ibid. v. 7). Verum, ut a me dictum est, nusquam mores suos obliviscitur, seipsum inter eos, qui longe inferiores erant ac multa disciplina et correctione opus habebant, accensens. Nam alioqui, cum ad meliorem mentem revocandos etiam vulgares homines, una aut altera tentatio coorta sufficiat; quoniam tandem modo is, qui supra mortales omnes humilitatem per omnem vite cursum coluerat, pluraque quam quisquam alius perpesus fuerat, post tot annos ac cælis dignam philosophiam, hac admonitione opus haberet? Ex quo perspicuum illud est, cum hoc loco partim modestiæ studio, partim ut eos, qui de seipsis magnifice sentiebant atque arroganter se jactabant, deprimeret ac coaceret, his verbis usum fuisse, *Ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo.* Ac vide quomodo hæc quoque ratione animos eorum deliniat. Tentationes enim, inquit, vestra causa nobis inferri permissæ sunt; tanto in pretio vos Deus habet: *Si enim tribulamur, inquit, pro vestra consolatione et salute: at immodica calamitatum magnitudo propter nos contigit, ne magnifice sentiamus: Nam supra vires aggravati sumus, ut ne fidentes simus in nobis ipsis, sed in Deo qui suscitatur mortuos.* Rursus doctrinam de resurrectione, de qua tot in priori epistola verba fecerat, in memoriam ipsis revocat, atque a præsentibus rebus ei fidem adstruit: unde etiam subjunxit, 10. *Qui de tantis mortibus nos eripuit.* Non dixit, Ex tot periculis: quo simul et intolerandam tentationum acerbitatem ostendat, et illum quem dixi sermonem confirmet. Quoniam futura res erat resurrectio, id-

circo hæc quotidie fieri ostendit. Nam cum Deus hominem, de quo spes omnis jam abjecta erat, quique ad ipsas usque mortis portas accesserat, in sublime revocat, nihil aliud quam resurrectionis specimen præbet, ab ipsis mortis faucibus eum retrahens, qui in eas inciderat. Quo etiam fit, ut de multis, qui cum ab omnibus deplorati fuerint, ac deinde ex gravi morbo aut intolerandis quibusdam tentationibus emerint, illud usurpari soleat: Mortuorum resurrectionem in hoc homine vidimus. *In quem speramus quoniam et adhuc eripiet, 11. adjuvantibus etiam vobis in oratione pro nobis: ut ex multorum personis ejus, quæ in nobis est, donationis per multos gratiæ agantur pro nobis.* Quoniam id quod dixerat, *Ut ne simus fidentes in nobis ipsis*, commune crimen et accusatio esse videbatur, quæ nonnullos eorum perstringeret, mitigat rursus id quod dixit, preces ipsorum ingentis præsidii loco implorans, illudque simul indicans, vitam nostram in perpetua cura et sollicitudine esse oportere. Nam dum ait, *Speramus autem quoniam et adhuc eripiet*, multarum tentationum agmen prænuntiat, nec tamen usquam derelictionem, sed auxilium ac suppetias. Deinde, ne ideo animis consternantur, quod audiant fore, ut in perpetuis periculis versentur, prius quidam pericula utilitatis afferant demonstravit, nempe, *Ne simus fidentes in nobis ipsis*, hoc est, ut Deus nos in perpetua humilitate contineat; et ut salus eorum procuretur, atque alia etiam plura existant, velut Christo communicare; *Abundant enim, inquit, passiones Christi in nobis;* et pro fidelibus pati; *Sive enim tribulamur, inquit, pro vestra consolatione ac salute;* tum etiam quod hæc ipsa magis eluceat; sic enim ait, *Quæ operatur in tolerantia earundem passionum;* illud item, quod hinc fortes ac tolerantiores efficiantur; ac præterea, quod resurrectionem ante oculos suos effulgentem cernant; *Ex tantis enim, inquit, mortibus nos eripuit;* ad hæc quod ea ratione solliciti rediantur, atque in eum semper respiciant: *Speramus enim, inquit, quod eripiet;* ac denique, quod precibus affixi sint; *Adjuvantibus enim, inquit, vobis in oratione pro nobis.* Posteaquam igitur afflictionum utilitatem ostendit, ac deinde sollicitudinem ipsis iniecit, rursus eorum animos acuit atque ad virtutem promptiores efficit, magnum ipsorum precibus testimonium tribuens, ei quidem ob eas Paulum ipsis donarint: *Adjuvantibus enim, inquit, vobis in oratione.* Quid autem est, *Ut in multis personis ejus, quæ in nobis est, donationis per multos gratiæ agantur pro nobis?* Ex mortibus illis nos eripuit, adjuvantibus etiam vobis in oratione, inquit: hoc est, vobis omnibus nostra causa deprecantibus. Beneficium enim in nos collatum, hoc est, salutem nostram, vobis omnibus largiri voluit: ut multe personæ gratias ipsi agant, quandoquidem multe quoque gratiam acceperunt.

4. Hæc porro eo dicebat, partim ut ipsos ad preces aliorum quoque causa fundendas excitaret, partim item ut pro iis etiam calamitatibus, quibus alii afficerentur, gratis Deo semper agendis ipsos assuefa-

πρωτου. Ἄλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς. Τί ἐστι, τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου; Τὴν ψήφον, τὴν κρίσιν, τὴν προσδοκίαν. Τοιαύτην γὰρ ἡφίει τὰ πράγματα φωνῆν, τοιαύτην ἀπόκρισιν ἐδίδου τὰ συμβάντα, ὅτι ἀποθανούμεθα πάντως. Οὐ μὴν μέχρι τῆς πείρας ἐξέβη τοῦτο, ἀλλὰ μέχρι τῆς ὑπονοίας ἔστη τῆς ἡμετέρας. Ἡ μὲν γὰρ τῶν πραγμάτων φύσις τοῦτο ἀπεφίνατο· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ δύναμις οὐκ ἀφῆκε τὴν ἀπόφασιν εἰς ἔργον ἐξελεῖν, ἀλλ' ἐν τῇ διανοίᾳ μόνῃ τῇ ἡμετέρᾳ καὶ ἐν τῇ προσδοκίᾳ τοῦτο συμβῆναι συνεχώρησε· διό [431] φησιν· Ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν, οὐκ ἐν τῇ πείρᾳ. Καὶ τίνος ἔνεκεν συνεχώρησε τοσοῦτον κίνδυνον, ὡς ἀπελπίζει ἡμᾶς καὶ ἀπογῶναι; Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, φησιν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ.

γ'. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁ Παῦλος, οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸς οὕτω διέκειτο, ἀπαγε, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ λεγομένοις ρυθμιζῶν, ἅμα δὲ καὶ μετριάζειν ἐσπουδακῶς· ἐπεὶ καὶ προῖον φησιν· Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, τοὺς πειρασμοὺς λέγων, Ἴνα μὴ ὑπερβίωμαι. Καίτοι ὁ Θεὸς οὐ διὰ τοῦτο φησιν αὐτοὺς συγκεχωρηκέναι, ἀλλὰ δι' ἑτέραν αἰτίαν. Ποίαν δὴ ταύτην; Ἴνα ἡ δύναμις αὐτοῦ διαλάμψῃ μειζόνως· Ἄρκει γὰρ σοι, φησιν, ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ἄλλ', ὅπερ ἔφην, οὐδαμῶ ἐπιλανθάνεται τοῦ οἰκείου ἤθους, ἐν τοῖς σφόδρα καταδεστέροις ἑαυτὸν ἀριθμῶν, καίτοι πολλῆς δεομένοις παιδαγωγίας καὶ διορθώσεως. Εἰ γὰρ καὶ τοὺς τυχόντας εἰς καὶ δεύτερος πειρασμὸς ἱκανὸς ἐπελθὼν σφρονίσει· πῶς ἐκεῖνος ὁ πάντων ἀνθρώπων μάλιστα ταπεινοφροσύνην ἀσκήσας διὰ παντὸς τοῦ βίου, καὶ τοσαῦτα παθὼν ὡς μηδεὶς ἀνθρώπων, μετὰ τοσαῦτα ἴτη καὶ φιλοσοφίαν τῶν οὐρανῶν ἀξίαν, ταύτης ἔδειτο τῆς νοουθεσίας; Ὅθεν δῆλον ὅτι καὶ μετριάζων ἐνταῦθα, καὶ τοὺς ἐφ' ἑαυτοῖς μέγα φρονούντας καὶ ἀλαζονευομένους καταστέλλων λέγει· Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ. Καὶ ὅρα πῶς αὐτοὺς καὶ ταύτην θεραπεύει. Οἱ μὲν γὰρ πειρασμοί, φησὶ, δι' ὑμᾶς ἡμῖν ἐνεγέθησαν συνεχωρήθησαν τοσοῦτου τιμᾶται ὑμᾶς ὁ Θεός· Εἴτε γὰρ θλιβόμεθα, φησιν, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· ἡ δὲ ὑπερβολὴ δι' ἡμᾶς, ἵνα μὴ μέγα φρονώμεν· καθ' ὑπερβολὴν γὰρ ἐδαρήθημεν καὶ ὑπὲρ δύναμιν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς. Πάλιν τοῦ περὶ ἀναστάσεως ἀναμιμνήσκει λόγου, ὑπὲρ οὗ τοσαῦτα εἶπεν ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων αὐτὴν βε-

* Ms., ἀνεστηκῶτων.

b In edicis Graecis Novi Testamenti legitur ἐκ πολλῶν προσώπων.

βαιῶν διὰ καὶ ἐπήγαγεν· Ὅς ἐκ τηλικούτων θανάτων ἐρρύσαστο ἡμᾶς. Οὐκ εἶπεν, Ἐκ τοσοῦτων κινδύνων, ὁμοῦ μὲν· δεικνύς τὸ ἀφόρητον τῶν πειρασμῶν, ὁμοῦ δὲ ἐκείνων, ὅνπερ ἔφην, πιστούμενος τὸν λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλον πρᾶγμα ἡ ἀνάστασις ἦν, δείκνυσιν ὅτι τοῦτο καθ' ἑκάστην γίνεται τὴν ἡμέραν. Ὅταν γὰρ ἀνθρώπων ἀπογνωσθέντα, καὶ πρὸς αὐτὰς ἐλθόντα τοῦ ἔθους τὰς πύλας ἀνελευσῆναι, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀνάστασιν ἐπιδείκνυται, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ στόματος ἀνασπῶν τοῦ θανάτου τὸν ἐμπροσθέντα. Διὰ καὶ τοῖς πολλοῖς ἐπὶ τῶν ἀπογνωσθέντων, εἶτα ἀνευγκόντων ἢ ἐξ ἀβρωστίας χαλεπῆς, ἢ ἐκ πειρασμῶν ἀφορητῶν, ἔθος τοῦτο λέγειν· Ἀνάστασιν νεκρῶν ἐωράκαμεν ἐπὶ τοῦδε. Ἠλπίκαμεν δὲ ὅτι καὶ ἐτι ῥύσεται, συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν τῇ [432] δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν· Ἴνα ἐν πολλῷ προσώπῳ ἢ τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν. Ἐπειδὴ τὸ, Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, κοινὸν ἐδόκει εἶναι ἔγκλημα καὶ κατηγορία καὶ ἐκείνων ἐνίοις αἰνιττομένη, παραμυθεῖται ἄλλιν τὸ εἰρημένον, τὰς εὐχὰς τὰς ἐκείνων ἀντὶ προστασίας μεγάλης καλῶν καὶ δεικνύς ἅμα, ὅτι διαπαντὸς ἐναγωνιον εἶναι χρὴ τὸν βίον τὸν ἡμέτερον. Τῷ γὰρ εἰπεῖν, Ἠλπίκαμεν δὲ ὅτι καὶ ῥύσεται, πολλῶν προαναφωνεῖ πειρασμῶν νιβάδας, οὐ μὴν ἐγκατάλειψιν οὐδαμῶ, ἀλλὰ βοήθειαν ἄλλιν καὶ συμμαχίαν. Εἶτα, ἵνα μὴ, ἀκούοντες ὅτι διηνεκῶς μέλλουσι κινδυνεύειν, καταπέσωσιν, ἔδειξε πρότερον τῶν κινδύνων τὸ θεῖον, οἷον τὸ, Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς· τουτέστιν, Ἴνα ἐν διηνεκῇ ταπεινοφροσύνῃ κατέχη ἡμᾶς· καὶ ἵνα ἡ σωτηρία αὐτῶν ἐνεργηθῆται, καὶ ἕτερα γούν πλείονα· τὸ τῷ Χριστῷ κοινωνεῖν· Περισεύει γὰρ, φησὶ, τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ ἐν ἡμῖν· τὸ ὑπὲρ τῶν πιστῶν πάσχειν· Εἴτε γὰρ, φησὶ, θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· τὸ καὶ αὐτὴν ταύτην διαλάμπειν μειζόνως· Τῆς ἐνεργουμένης γὰρ, φησιν, ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων· τὸ καρτερικὸς γίνεσθαι· καὶ ἐτι πρὸς τοῦτοις, τὸ τὴν ἀνάστασιν ὁρᾶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν διαλάμπουσαν· Ἐκ τηλικούτων γὰρ θανάτων ἐρρύσαστο ἡμᾶς· τὸ ἐναγωνίους εἶναι καὶ πρὸς αὐτὸν διηνεκῶς ὁρᾶν· Ἠλπίκαμεν γὰρ, φησιν, ὅτι καὶ ῥύσεται· τὸ εὐχαῖς προσηλωσθαι· Συνυπουργούντων γὰρ, φησὶ, καὶ ὑμῶν τῇ δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν. Δείξας τοίνυν τὸ κέρδος τῶν θλίψεων, εἶτα ἐναγωνίους ποιήσας, ἀλείφει ἄλλιν αὐτῶν τὰ φρονήματα, καὶ προθυμοτέρους εἰς ἀρετὴν ποιεῖ, μεγάλα αὐτῶν μαρτυρῶν ταῖς εὐχαῖς, εἰ γε ταύταις Παῦλον ἐχαρίσαντο· Συνυπουργούντων γὰρ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει, φησὶ. Τί δὲ ἐστίν, Ἴνα ἐν πολλῷ προσώπῳ τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν; Ἐρρύσαστο ἡμᾶς ἐκ τῶν θανάτων ἐκείνων, συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν τῇ δεήσει, φησὶ· τουτέστιν, Εὐχομένων πάντων ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν. Τὸ γὰρ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, τουτέστι, τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμε-

τέραν ἐβουλήθη πᾶσιν ὑμῖν χαρίσασθαι, ἵνα τὰ πολλὰ πρόσωπα αὐτῷ εὐχαριστήσῃ, ἐπειδὴ καὶ τὰ πολλὰ τῆν χάριν ἔλαβε.

δ'. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ μὲν καὶ εἰς τὰς ὑπὲρ ἐτέρων εὐχὰς αὐτοῦ διεγείρων, ὁμοῦ δὲ ἐθίζων καὶ ὑπὲρ ὧν ἂν ἔτεροι πάθωσιν, εὐχαριστεῖν αἰετῶ τῷ Θεῷ, δεικνύς ὅτι μάλιστα τοῦτο βούλεται καὶ αὐτός. Οἱ γὰρ μελετήσαντες ὑπὲρ ἐτέρων ταῦτα ποιεῖν, πολλῶν μᾶλλον ὑπὲρ ἑαυτῶν ἐπιδειξντο ταῦτα ἀμφοτέρω. Πρὸς δὲ τοῦτοις, καὶ ταπεινοφροσύνην αὐτοῦ διδάσκει, καὶ εἰς ἀγάπην ἄγει θερμότεραν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ τοσοῦτον αὐτῶν ὑψηλότερος ὢν, ἐκ τῶν εὐχῶν ἐκείνων σεσῶσθαι φησι, καὶ χάρισμα αὐτῶν ταῖς δεήσεσι δεδῶσθαι [433] αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐνόησον πῶς ἐκείνου; ἔδει διακεῖσθαι καὶ μετριάσειν. Σὺ δέ μοι κάκεινο σκόπει, ὅτι κἂν ἀπὸ οἰκτιρῶν ὁ Θεὸς τι ποιῆ, μεγάλα ἐνταῦθα καὶ ἡ εὐχὴ συμβάλλεται. Ἀρχόμενος μὲν γὰρ, τοῖς οἰκτιρῶσι αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν ἐλογίσαστο· Ὁ Θεὸς γὰρ, φησι, τῶν οἰκτιρῶν, αὐτὸς ἡμᾶς ἐβρύσατο· ἐνταῦθα δὲ καὶ ταῖς εὐχαῖς, μετὰ τὸ προσπεσεῖν ἠλέησε, καίτοι γε εἴρηται, ὅτι *Σπλυγγρισθεὶς ἀπέλυσε αὐτόν*· καὶ τῇ Χαναναίᾳ^a δὲ μετὰ τὴν πολλὴν προσεδρίαν ἐκείνην καὶ καρτερίαν τότε ἐχαρίσατο τῆς θυγατρὸς τὴν σωτηρίαν, καίτοι γε ἀπὸ ἐλέου αὐτὴν ἔσωσεν. Ἀπὸ τοῦτου τοῖνον μανθάνομεν, ὅτι κἂν ἐλεῖσθαι μέλλωμεν, ἀξίους τοῦ ἐλέου πρότερον παρέχειν ἡμᾶς ἑαυτοῦς χρῆ. Κἂν γὰρ ἔλεος ᾖ, τοὺς ἀξίους ἐπιζητεῖ· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἔπεισιν ἅπασιν, καὶ τοῖς ἀναισθήτως διακειμένοις· *Ἐλεήσω γὰρ, φησὶν, ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτιρήσω, ὃν ἂν οἰκτιρῶ*. Ὅρα γοῦν καὶ ἐνταῦθα τί φησι· *Συνυπουργούντων καὶ ὑμῶν τῇ δεήσει*. Καὶ οὕτε τὸ πᾶν αὐτοῦς ἔδωκεν, ἵνα μὴ αὐτοῦς ἐπάρη, οὕτε πάντη ἠλλοτρίωσεν αὐτοῦς τοῦ κατορθώματος, ἵνα προτρέψῃ καὶ προθυμότερους ἐργάσῃται καὶ συναγάγῃ πρὸς ἀλλήλους αὐτοῦς. Διδὸν καὶ ἔλεγεν, ὅτι *Ἵμῖν ἐχαρίσατό μου τὴν σωτηρίαν*. Καὶ γὰρ καὶ πλῆθος δυσωπεῖται πολλάκις ὁ Θεὸς ὁμοιοῦν καὶ συμφωνοῦν εἰς εὐχὴν· διὸ καὶ πρὸς τὸν προφήτην ἔλεγεν· *Ἐγὼ δὲ οὐ φείσομαι τῆς πόλεως ταύτης, ἐν ἣ κατοικοῦσι πλείους ἢ δώδεκα μυριάδες ἀνθρώπων*; Ἔϊτα ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι πλῆθος αἰδεῖται μόνον, φησὶν· *Ἐὰν ᾗ ὁ ἀριθμὸς τοῦ Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται*. Πῶς οὖν Νινευίτας ἔσωσεν; Ὅτι οὐ πλῆθος μόνον ἦν, ἀλλὰ πλῆθος μετὰ ἀρετῆς· μετενόησε γὰρ ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς πονηρᾶς. Καὶ σώζων δὲ αὐτοῦς ἔλεγεν, ὅτι *Οὐκ ἐγνωσαν δεξιὰν ἢ ἀριστεράν*. Ὅθεν δὴλον, ὅτι καὶ τὰ πρότερα ἐξ ἀφελείας μᾶλλον ἔπταιον, ἢ πονηρίας· καὶ δὴλον, ἐξ ὧν μετεβάλλοντο, φλίγων βῆμάτων ἀκούσαντες. Εἰ δὲ τὸ δώδεκα μυριάδας εἶναι μόνον ἴσχυσεν εἰς τὸ σῶσαι αὐτοῦς, τί καὶ πρὸ τούτου αὐτοῦς σωθῆναι ἐκώλυσε; Καὶ τίνας ἔνεκεν οὐκ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Ἐγὼ δὲ οὐ φείσομαι τῆς πόλεως ταύτης τῆς οὕτω μεταβαλλο-

^a Ms., τῆν Χαναναίαν.

μένης; ἀλλὰ τὰς μυριάδας παράγει; Ἐκ περιουσίας καὶ τοῦτο τιθεῖς. Τὸ μὲν γὰρ ἦν δῆλον, ἡ μεταβολὴ· ὁ δὲ ἀριθμὸς καὶ ἡ ἀφελεία, δὴλα τῷ προφήτῃ. Πάντοθεν τοῖνον αὐτοῦς καταμαλάξει βούλεται· ἰσχύει γὰρ καὶ πλῆθος, ὅταν καὶ ἀρετῆ ᾖ.

[434] Τοῦτο γοῦν καὶ ἀλλαγῶν δηλοῖ λέγουσα ἡ Γραφή· *Προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν γινομένη ὑπὲρ αὐτοῦ*· καὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὡς, κακλεισμένων τῶν θυρῶν, καὶ ἀλύσεων ἐπικειμένων, καὶ φυλάκων ἐκατέρωθεν παρακαθευδόντων, ἐξαγαγεῖν τὸν Ἀπόστολον καὶ ἀπαλλάξαι πάντων ἐκείνων. Ἄλλ' ὥσπερ, ἀρετῆς οὐσης, μέγα δύναται· οὕτω, κακίας οὐσης, οὐδὲν ὀνήσκει τὸ πλῆθος. Καὶ γὰρ οἱ Ἰσραηλίται, περὶ ὧν φησιν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἦν ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, πάντες ἀπώλοντο· καὶ οἱ ἐπὶ Νῶε δὲ πολλοὶ καὶ ἀπειροὶ ἦσαν, καὶ οὐδὲν αὐτοῦς τοῦτο ὤνησε· καθ' ἑαυτὸ γὰρ οὐδὲν δύναται πλῆθος, ἀλλ' ἐν προσθήκῃς μέρει. Σπουδάζωμεν οὖν συνιέναι ἐν ταῖς δεήσεσι, καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων εὐχόμεθα, καθάπερ ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων ἐκείνοι. Καὶ γὰρ ἐντολὴν πληροῦμεν, καὶ εἰς ἀγάπην ἀλειφόμεθα· ὅταν δὲ ἀγάπην εἶπω, πάντα λέγω τὰ ἀγαθὰ· καὶ εὐχαριστεῖν σπουδαιότερον μανθάνομεν. Οἱ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἄλλοτρίων εὐχαριστοῦντες, πολλῶν μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἰδίων. Τοῦτο καὶ ὁ Δαυὶδ ἐποιεῖ λέγων· *Μεγαλύνετε τὸν Κύριον σὺν ἐμοί, καὶ ὑψώσωμεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό*· τοῦτο καὶ ὁ Ἀπόστολος πανταχοῦ ζητεῖ· τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐργαζόμεθα, καὶ εἰς πάντας τοῦ Θεοῦ τὴν εὐεργεσίαν ἐκφέρωμεν, ἵνα κοινωνοὺς λάβωμεν τῆς εὐφρομίας. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώπων τι παθόντες ἀγαθόν, ὅταν ἀνακηρύξωμεν, προθυμότερους αὐτοῦς ποιεῖ· πολλῶν μᾶλλον τοῦ Θεοῦ τὰς εὐεργεσίας ἀναγορεύοντες, εἰς πλείονα αὐτὸν ἐπισπασόμεθα εὐνοίαν. Καὶ εἰ παρὰ ἀνθρώπων εὐεργετηθέντες, καὶ ἄλλους διεγείρομεν εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς εὐχαριστίας· πολλῶν μᾶλλον τῷ Θεῷ πολλοὺς προσάγειν χρῆ τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν εὐχαριστήσαντας. Εἰ γὰρ Παῦλος τοῦτα ποιεῖ, τοσαύτην ἔχων τὴν παρῆρσιαν, πολλῶν μᾶλλον ἡμᾶς ἀναγκαῖον τοῦτο ποιεῖν.

ε'. Παρακαλῶμεν τοῖνον τοὺς ἀγίους ὑπὲρ ἡμῶν εὐχαριστεῖν, καὶ αὐτοὶ ὑπὲρ ἀλλήλων τοῦτο ποιῶμεν. Τοῦτο ἱερῶν μάλιστα ἐστὶ κατόρθωμα, ἐπειδὴ μέγιστον ἀγαθόν. Προσιόντες γὰρ, πρότερον ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν κοινῶν εὐχαριστοῦμεν ἀγαθῶν. Εἰ γὰρ καὶ κοινὰ αἰ εὐεργεσίαι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ σὺ ἐν τῷ κοινῷ ἐσώθης. Ὡστε καὶ ὑπὲρ τῆς ἰδίας κοινῆς ὀφείλεις χάριν, καὶ ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἰδιάζουσας δικαιοῦς ἂν εἶης ἀναφέρειν εὐφημίαν. Καὶ γὰρ τὸν ἥλιον ἀνήψεν οὐ σοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ κοινῷ· ἀλλ' ὁμως ἐν τῷ μέρει τὸ ὅλον ἔχεις· καὶ γὰρ τοσοῦτος γέγονε διὰ τὸ κοινόθ· καὶ ὄρξες σὺ μόνος τοσοῦτον, ὅσον εἶδον πάντες ἀνθρώποι. Ὡστε τοσαύτην ὀφείλεις εὐχαριστίαν, ὅσην ἅπαντες· καὶ ὑπὲρ τῶν κοινῶν εὐχαριστεῖν ἂν εἶης δικαίος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐτέρων ἀρετῆς. Πολλὰ γὰρ καὶ δι' ἄλλους πάσχομεν καλῶς. Καὶ γὰρ εἰ δέξῃ μόνον ἐν Σοδόμοις εὐρέθησαν δίκαιοι, οὐκ ἂν ἔπαθον, [455] ἄπερ ἔπαθον. Ὡστε καὶ ὑπὲρ τῆς

ceret : ostendens videlicet, id ipsi quoque quam gratissimum esse. Nam qui hæc aliorum causa facere consueverint, multo sane magis hæc ipsi sua causa præstaturi sunt. Quinetiam eos ad humilitatem erudit, atque ad ferventiorum caritatem ducit. Nam cum ipse, qui tot partibus sublimior illis erat, eorum precibus salutem se consequutum esse, ac propter ipsorum orationes beneficium accepisse dicat, velim tecum reputes, quo eos animo quamque modesto esse oportebat. Quin illud quoque animadvertit, quod etiamsi Deus misericordia permotus aliquid faciat, tamen hic quoque precatio multum adjumenti affert. Etenim in principio salutem suam Dei miserationibus acceptam retulit; *Deus enim miserationum*, inquit, *nos eripuit*; hic autem eandem ipsorum quoque precibus adscripsit. Nam etiam illum, qui talentorum decem millia debebat, postquam ad ipsius pedes accessisset, miseratus est : et tamen dictum est, *Misericordia motus dimisit eum*. Atque item Chananææ post multam illam assiduitatem ac tolerantiam, tum denique filia salutem concessit (*Matth. 15. 28*) : etiamsi alioqui misericordia ductus ipsi salutem attulerit. Ex quo nimirum discimus, quamvis Deus misericordiam erga nos adhibiturus sit, nobis tamen istud prius faciendum esse, ut misericordia dignos nos ipsos præstemus. Quamvis enim misericordia sit, dignos tamen requirit : non enim temere quibusvis obtingit, etiam stupore laborantibus : *Miserebor enim*, inquit, *cujus miserebor ; et misericordiam præstabo ei, cui miserebor* (*Exod. 33. 19*). Vide quippe quidnam hic quoque dicat : *Adjuvantibus et vobis in oratione*. Nam nec totum ipsis tribuit, ne eorum animos efferat ; nec rursus eos omni ex parte ab hujus beneficii laude submovit, ut eos incitet alacrioresque efficiat, atque inter se devinciat. Unde etiam dicebat, *Salutem meam vobis donavit*. Nam persæpe quoque Deus quasi pudore commovetur, cum multitudinem ad preceationem concordem atque conspirantem cernit : ideoque propheta dicebat, *Ego autem non parcam huic civitati, in qua habitant plus quam centum viginti millia hominum* (*Jonæ 4. 11*). Deinde, ne putes Deum ob multitudinem dumtaxat ad misericordiam inflecti, his verbis utitur : *Si fuerit numerus Israel tanquam arena maris, reliquæ salvæ fient* (*Isai. 10. 22*). Qui factum est igitur, ut Ninivitas servavit? Nempe quia non multitudo solum erat, sed multitudo virtute prædita : poenitentiam enim unusquisque egit, et a via sua prava recessit. Atque etiam ipse, dum salutem ipsis afferret, aiebat : *Nesciunt quid sit inter dextram et sinistram* (*Jon. 1. c.*). Ex quo perspicuum est, eos in priora peccata simplicitate potius quam animi perversitate lapsos fuisse : idque ex eo constat, quod paucis verbis auditis ad meliorem mentem se receperunt. Quod si ad eos servandos hoc satis virum habuisset, quod centum viginti hominum millia erant, quidnam prius quoque prohibuisset, quin salutem adipiscerentur? Cur igitur non dixit ei, *Ego autem non parcam civitati huic ita immutatæ, sed tot millia profert*? Ex abundantia hoc facit : nam

mutatio quidem manifesta erat, numerus autem et simplicitas civium propheta ignota erant. Undique igitur eorum animos emollire studet : nam tum viribus pollet multitudo, cum virtus insuper accedit.

Orationis vis. — Hoc etiam alio loco Scriptura his verbis declarat : *Oratio autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia ad Deum pro eo* (*Act. 12. 5*) : tantamque vim habuit, ut quamvis etiam fores clausæ essent, et catenæ apostolum stringerent, custodesque utrinque ad ipsius latus dormirent, eum tamen eduxerit atque ex omnibus illis difficultatibus liberarit. Verum quemadmodum, si virtus adsit, magnam vim habet multitudo : ita si vitium adsit, nullam utilitatem affert. Siquidem et Israelitæ, quos arenæ maris numerum adæquasse Scriptura refert, omnes perierunt ; atque etiam tempore Noe permulti, imo innumerari erant, nec tamen eos quidquam hoc juvit : sola enim multitudo nihil potest, verum tum demum cum accessionis loco est. Demus igitur operam, ut in precibus coeamus, alii pro aliis precemur, quemadmodum illi pro apostolis. Sic enim et mandatum explemus, et ad caritatem incitatur : cum autem caritatem dico, omnia bona hoc vocabulo complector : atque etiam majore studio gratias agere discamus. Nam qui pro alienis gratias Deo agunt, multo magis id pro suis faciunt. Hoc David quoque faciebat, cum diceret, *Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in idipsum* (*Psal. 33. 4*) : hoc et apostolus passim exposcit : hoc nos item faciamus, atque apud omnes Dei beneficium prædicemus, ut eos laudationis socios assumamus. Nam si, cum beneficium aliquod ab hominibus accepimus atque id celebramus, promptiores eos ad bene de nobis merendum reddimus : multo magis, Dei beneficia prædicantes, ad majorem benevolentiam ipsum atrahemus. Et si, cum beneficium aliquod ab hominibus consequuti sumus, ad gratias nobiscum agendis alios etiam excitamus, multo profecto magis nobis curandum est, ut multos, qui gratias pro nobis agant, ad Deum adhibeamus. Cumque Paulus, qui tantam fiduciam obtinebat, hoc faciat, tanto magis hoc a nobis fieri necesse est.

5. Quocirca sanctos viros etiam atque etiam obsecrenus, ut pro nobis gratias agant, atque etiam ipsi pro nobis hoc invicem faciamus. Istud præsertim sacerdotum munus est, utpote bonum omnium præstantissimum. Accedentes enim, primum pro universo orbe communibusque commodis gratias agimus. Nam etsi communia Dei beneficia sunt, tamen tu quoque in communi salutem es consequutus. Itaque tum pro privata tua communem gratiarum actionem debes, tum pro communi privatam Deo laudem abs te offerri æquum fuerit. Etenim solem non tibi uni accendit, sed etiam communiter omnibus ; et tamen in parte totum habes : nam ob communem omnium utilitatem tanta magnitudine creatus est ; tu tamen solus tantum vides, quantum universi mortales videre queant. Ex quo efficitur, ut tantam gratiarum actionem debeas, quantam universi ; ac te et pro communibus beneficiis gratias agere par est, et pro aliorum virtuta-

Multis enim etiam propter alios beneficiis affici-
mur. Etenim si vel decem soli justi viri in Sodomis
inveni fuissent, non in eas, quas pertulerunt, cala-
mitates incidissent. Quamobrem pro aliorum quoque
apud Deum libertate ac fiducia gratias agamus: si-
quidem prisca lex hæc est, atque antiquitas in Ec-
clesia instituta. Sic Paulus pro Romanis, pro Corin-
thiis, pro universo orbe gratias agit. Nec vero illud
mihi dixeris: Hoc præclarum facinus meum non est.
Quamvis enim tuum non sit, sic quoque tamen gra-
tias agere debes, quod membrum tuum tale sit. Alio-
quin etiam tuum illud facis, cum laudas et in coro-
narum partem ipse etiam venis, atque eandem
gratiam percipies.

Preces pro catechumenis. — Ob eam causam Eccle-
siae leges ad hunc modum preces fieri jubent: non eas
dumtaxat quæ pro fidelibus, sed eas etiam quæ pro
catechumenis adhibentur: siquidem lex ad suppli-
candum pro his, qui nondum initiati sunt, fideles
excitat. Nam cum diaconus ait, *Pro catechumenis in-
tente oremus*, nihil aliud facit, quam ut universam
fidelium multitudinem ad preces pro illis obeundas
excitet. Atqui alieni adhuc sunt catechumeni: non-
dum enim corpori Christi insiti sunt, nec mysterio-
rum participes effecti, verum a spirituali grege adhuc
divisi. Quod si ergo pro his orandum est, multo sane
magis pro nostris membris. Ob idque etiam ait, *In-
tente oremus*, ne videlicet eos tamquam alienos abdi-
cas ac rejicias, ne tamquam peregrinos non agnoscas.
Nondum enim lege sanctam, atque a Christo inve-
ctam precationem habent; nondum liberius orandi
potestatem nacti sunt, sed aliorum, qui mysteriis
initiati sint, ope indigent. Etenim extra vestibula re-
gia stant, longeque a sacris cancellis: eaque etiam
de causa, cum tremendæ preces sunt, ablegantur.
Quo fit, ut te quoque hortetur, ut pro illis ores, quo
membra tua fiant, nec jam peregrini atque alieni sint.
Illud enim, *Oremus*, non ad sacerdotes tantum, sed
etiam ad populum spectat. Nam cum ait, *Recte stemus,
oremus*, omnes ad precandum hortatur; ac tum pre-
cationem auspiciens, ait, *Ut misericordissimus ac mise-
rator Deus orationes eorum exaudiat*. Etenim ne dicas,
Quid est quod oremus? alieni sunt, nondum nobiscum
conjuncti: unde Deum permovere possum? unde
cum adducere, ut misericordiam ac veniam illis im-
pertiat? ne, inquam, hæc quærens hæreas, vide quo-
modo his verbis dubitationem tuam discutiat: *Ut
misericordissimus ac miserator Deus*. Audisti, *Miseri-
cordissimus Deus*? Perplexo jam animo esse desine:
misericordissimus enim ille, omnium, hoc est, tam
peccatorum quam amicorum, miseretur. Quocirca ne
dixeris, Quonam modo eorum causa Deum adibo?
ipse enim eorum preces exaudiet. Quænam porro alia
catechumenorum precatio fuerit, quam ut ne catechu-
meni maneant? Mox supplicationis quoque modum
dictat. Quisnam autem ille est? *Ut cordium ipsorum
aures aperiat*. Oculis enim et obturatis adhuc sunt.
Aures porro non externas hasce, sed mentis intelli-
git. *Ut audiant quæ oculus non vidit, nec auris audivit,*

nec in cor hominis ascenderunt. Neque enim arcana
mysteria audierunt, sed procul et eminus stant. Atque
etiam si audiant, haud tamen quid dicatur intelligunt:
siquidem ea ingentem sagacitatem et intelligentiam
requirunt, non autem ut dumtaxat audiantur; ipsi
vero internas aures nondum acceperunt. Unde etiam
prophetiæ gratiam ipsis optat: siquidem propheta
ad hunc modum loquebatur: *Dominus dat mihi lin-
guam eruditam, ut sciam quando oporteat proferre ser-
monem: quoniam ipse aperit os meum, posuit me in me,
apposuit mihi aurem audientem* (Isai. 50. 4. 5). Quem-
admodum enim prophetæ alio modo ac reliqui homi-
nes audiebant: sic fidelis quoque alio modo quam
catechumeni. Atque hinc etiam docetur catechumenus,
se ab hominibus hæc non discere, neque audire
(*Nolite enim, inquit, vocare vobis magistrum in terra*
[*Matth.* 23. 8]), sed sublinitus atque e cælis: *Erunt
cum omnes, inquit Scriptura, docibiles Dei* (Isai. 54.
13). Atque idcirco ait, *Et instillet ipsis verbum verita-
tis*: ita ut interne in ipsos infundatur. Necdum enim,
ut par est, veritatis verbum norunt. *Ut timorem suum
in ipsis seminet*. At hoc minime sufficit: alia enim
cecidissent secus viam, alia super petras.

6. Verum nos non ad hunc modum postulamus;
sed sicut aratrum in pingui terra sulcos aperit, sic
etiam hic ut fiat precamur, nempe ut in mentis imo
innovati, semina injecta excipiant, ac quidquid audie-
rint accurate retineant. Unde etiam hæc verba sub-
nectit, *Et confirmet fidem suam in animis eorum*. Hoc
est ut ne in superficie jaceat, sed alte radices agat.
Ut justitiæ evangelium ipsis revelet. Duplex velamen
esse ostendit; alterum quia mentis ipsorum oculi
clausi sunt, alterum quia opertum illis est evange-
lium. Ac proinde superius quidem dicebat, *Ut aperiat
aures cordis ipsorum*; hic autem, *Ut justitiæ evange-
lium ipsis detegat*; hoc est, ut sapientes eos et ad illud
excipiendum idoneos reddat, atque ut doceat ac se-
mina jaciatur. Nam sive idonei sint, nihil tamen id ipsis
emolumenti attulerit, nisi Deus detexerit: sive Deus
detegat, ipsi autem repudient, in idem rursus detri-
mentum prolabantur. Hac de causa utrumque peti-
mus, nempe ut et corda aperiat, et evangelium pate-
faciat. Neque enim si regium paludamentum superje-
cto velo tectum jaceat, quicquam hoc intuentium
oculis profuerit: quemadmodum rursus nil detectum
illud esse juverit, si oculi minime vigilant. Ambo
porro ista contingent, si illi prius voluerint. Quidnam
autem est, *Justitiæ evangelium*? Nimirum quod justos
efficit. His enim verbis baptismi desiderium in ipsis
ciet, dum illud ostendit, evangelium non tantum pec-
cata remittere, sed justitiam etiam afferre. *Ut det illis
mentem divinam, castam cogitationem, vitam cum virtute
conjunctam*. Audiant hæc fideles, qui vitæ hujusce ne-
gotiis affixi sunt. Nam si iis, qui minime initiati sunt,
hæc postulare jubemur, animadvertas velim, quales
nosipsum esse oporteat qui hæc aliis postulamus: si-
quidem id agendum est, ut vita nostra evangelio re-
spondeat. Quo etiam fit, ut precationis lex a doctrina
ad vitam transeat. Postquam enim dixit, *Ut justitiæ*

ἐτέρων παρρησίας εὐχαριστῶμεν. Καὶ γὰρ ἀρχαῖος οὗτος ὁ νόμος ἐστίν, ἀνωθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυτευμένος. Οὕτως καὶ Παῦλος εὐχαριστεῖ ὑπὲρ Ῥωμαίων, ὑπὲρ Κορινθίων, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Καὶ μὴ μοι λέγε· Οὐκ ἐστὶν ἐμὸν τὸ κατόρθωμα. Κἂν γὰρ μὴ σὸν ᾦ, καὶ οὕτως εὐχαριστεῖν ὀφείλεις, ὅτι τὸ μέλος σου τοιοῦτόν ἐστιν. Ἄλλως δὲ καὶ σὸν αὐτὸ ποιεῖς διὰ τῆς εὐφημίας, καὶ κοινωνεῖς τῶν στεφάνων, καὶ λήψῃ καὶ αὐτὸς τὸ χάρισμα.

Διὰ τοι τοῦτο καὶ τὰς εὐχὰς οὕτως γίνεσθαι· κελεύουσιν οἱ τῆς Ἐκκλησίας νόμοι, οὐ τὰς ὑπὲρ τῶν πιστῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑπὲρ τῶν κατηγουμένων. Τοὺς γὰρ πιστούς ὁ νόμος διεγείρει πρὸς τὴν τῶν ἀμυήτων ἱκετηρίαν. Ὅταν γὰρ ὁ διάκονος λέγῃ, Ἰπὲρ τῶν κατηγουμένων ἐκτενῶς δεηθῶμεν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸν δῆμον ἅπαντα τῶν πιστῶν διανίστησιν εἰς τὰς ὑπὲρ ἐκείνων εὐχὰς. Καίτοι γε ἀλλότριος τέως εἰσὶν οἱ κατηγούμενοι. Οὐδέπω γὰρ τοῦ σώματος εἰσὶ τοῦ Χριστοῦ, οὐδέπω μυστηρίων ἐκινώθησαν, ἀλλ' ἐτι διηρημένοι τυγχάνουσι τῆς ἀγάπης τῆς πνευματικῆς. Εἰ δὲ ὑπὲρ τούτων παρακαλεῖν δεῖ, πολλῶ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν μελῶν τῶν ἡμετέρων. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ, Ἐκτενῶς, φησί, δεηθῶμεν, ἵνα μὴ ὡς ἀλλοτρίους ἀποποιήσῃ, ἵνα μὴ ὡς ξένους ἀγνοήσῃ. Οὐδέπω γὰρ εὐχὴν ἔχουσι τὴν νενομισμένην καὶ εἰσενεχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ· οὐδέπω παρρησίαν κέκτηνται, ἀλλ' ἐτέρων δέονται τῶν μυσταγωγηθέντων. Ἐξω γὰρ τῶν βασιλικῶν ἐστήκασιν αὐλῶν, πόρρω τῶν ἱερῶν περιβόλων. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπελευνούνται, τῶν φρικτῶν εὐχῶν ἐκείνων γινομένων. Διὰ τοῦτο καὶ σὲ παρακαλεῖ δεῖσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ἵνα μέλη γένωνται σά, ἵνα μὴ ἐτι ὥσι ξένοι καὶ ἠλλοτριωμένοι. Τὸ γὰρ, δεηθῶμεν, οὐ τοῖς ἱερεῦσι λέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς εἰς τὸν λαὸν συντελοῦσιν. Ὅταν γὰρ εἴπῃ, Στῶμεν καλῶς, δεηθῶμεν, πάντας, εἰς τὴν εὐχὴν παρακαλεῖ. Εἶτα ἀρχόμενος τῆς εὐχῆς φησὶ· Ἰνα ὁ πανελεήμων καὶ οἰκτιρῶν Θεὸς ἐπακούσῃ τῶν δεήσεων αὐτῶν. Ἰνα γὰρ μὴ λέγῃς, τί δεηθῶμεν; ἠλλοτριωμένοι εἰσὶν, οὐδέπω συντημένοι· πόθεν ἔχω δυσωπῆσαι τὸν Θεόν; πόθεν ἔχω πεῖσαι μεταδοῦνα; ἐλέου καὶ συγγνώμης αὐτοῖς; ἵνα μὴ ταῦτα ζητῶν ἀπορῆς, ὅρα πῶς σου λύει τὴν ἀπορίαν λέγων· Ἰνα ὁ πανελεήμων καὶ οἰκτιρῶν Θεός. ἤκουσας, Πανελεήμων Θεός; Μὴ ἀπόρει λοιπόν· ὁ γὰρ πανελεήμων πάντας ἔλεει, καὶ ἁμαρτωλοὺς καὶ φίλους. Μὴ τοίνυν λέγε, Πῶς ὑπὲρ αὐτῶν προσέλθω; αὐτὸς ἐπακούσει τῶν δεήσεων αὐτῶν. Δέησις δὲ κατηγουμένων τίς ἂν εἴη, ἀλλ' ἢ ὥστε μὴ μείναι κατηγουμένου; Εἶτα καὶ ὑπαγορεύει τῆς ἱκετηρίας τὸν τρόπον. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν; Ἰνα διανοίξῃ τὰ ὠτα τῶν καρδιῶν αὐτῶν. Μέμυκε ὁ γὰρ ἐτι, καὶ βέβυσται. Ὅσα δὲ οὐ ταῦτά φησι τὰ ἔξωθεν, ἀλλὰ τὰ [436] τῆς διανοίας. Ὅστε ἀκοῦσαι ἃ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε καὶ ἐπὶ καρδίαν

^a Ms., οὕτως τιμᾶσθαι. Editi, οὕτως γίνεσθαι. Quae de ecclesiis hic dicuntur, diuini disquisita reperies in Praefatione generali.

^b Ms., βέβυσται. Error ortus ex similitudine litterarum β et μ, in ms. xvi cuiusdam ut videre possis in Palaeographia nostra p. 356.

ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. Οὐδὲ γὰρ ἤκουσαν τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων, ἀλλὰ πόρρω που καὶ μακρὰν ἐστήκασιν. Κἂν ἀκούσῃς δὲ, οὐκ ἴσασιν τὰ λεγόμενα· συνέσεως γὰρ δεῖται πολλῆς ἐκεῖνα, οὐκ ἀκροάσεως μόνης· τὰς ἔνδον δὲ οὐδέπω ἔχουσιν ἀκοάς. Διὸ καὶ προφητικὸν αὐτοῖς ἐπεύχεται χάρισμα· καὶ γὰρ ὁ προφήτης οὕτως ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς δίδωσί μοι γλῶσσαν παιδείας, τοῦ γινῶναι ἠγίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον· ὅτι αὐτὸς ἀνοίγει μου τὸ στόμα, ἔδωκέ μοι πρῶτ, προσέθηκέ μοι ὡτίον ἀκούειν^c. Ὅσπερ γὰρ οἱ προφῆται ἄλλως ἤκουον παρὰ τοὺς πολλοὺς, οὕτω καὶ οἱ πιστοὶ παρὰ τοὺς κατηγουμένους. Ἐντεῦθεν μανθάνει καὶ ὁ κατηγούμενος, μὴ παρὰ ἀνθρώπων ταῦτα μανθάνειν, μηδὲ ἀκούειν (Μὴ καλέσητε γὰρ, φησί, διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς), ἀλλ' ἀνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν· Ἔσονται γὰρ πάντες διδασκαλοὶ Θεοῦ. Διὸ φησὶ· Καὶ κατηχήσῃ αὐτοὺς τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· ὥστε ἐνδοθεν αὐτοῖς ἐνηχεῖσθαι. Ὡς γὰρ εἰδέναι χρῆ, οὐδέπω ἴσασιν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ἰνα κατασπείρῃ τὸν φόβον αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς. Ἄλλ' οὐκ ἀρκεῖ τοῦτο· τὰ μὲν γὰρ ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν, τὰ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας.

ς'. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐκ οὕτως αἰτοῦμεν· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ γῆς λιπαρὰς ἀνοίγει τὰς αὐλακὰς τὸ ἀροτρον, οὕτω καὶ ἐνταῦθα γενέσθαι δεόμεθα, ὥστε νεωθέντας ἐν τῷ βάθει τῆς διανοίας δέξασθαι τὰ καταβαλλόμενα, καὶ πᾶν ὅπερ ἤκουσαν μετὰ ἀκριβείας κατασχέειν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Καὶ βεβαιώσῃ τὴν πίστιν αὐτοῦ ἐν ταῖς διανοίαις αὐτοῦ. Τουτέστιν, ἵνα μὴ ἐξεπιπολῆς κήτῃται, ἀλλ' ἵνα κατὰ βάθους βάλλῃ τὴν ρίζαν. Ἰνα ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης. Δείκνυσι διπλοῦν τὸ κάλυμμα· τὸ μὲν διὰ τὸ μεμυκέναι αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, τὸ δὲ διὰ τὸ κεκαλύφθαι αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον. Διὸ ἀνωτέρω μὲν ἔλεγεν· Ἰνα διανοίξῃ τὰ ὠτα τῶν καρδιῶν αὐτῶν· ἐνταῦθα δὲ, Ἰνα ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης· τουτέστιν, ἵνα καὶ αὐτοὺς σοφοὺς ἐργάσῃται καὶ ἐπιτηδεύσῃ πρὸς ὑποδοχὴν, καὶ ἵνα διδάξῃ, καὶ καταβάλλῃ τὰ σπέρματα. Ἄν τε γὰρ ἐπιτήδειοι ὦσιν, οὐδὲν ὄφελος, τοῦ Θεοῦ μὴ ἐκκαλύπτουτος· ἂν τε ἀποκαλύψῃ, μὴ δέξωνται δὲ, πάλιν εἰς τὸ αὐτὸ ἡ ζημία περιίσταται. Διὰ τοῦτο ἀμφοτέρω αἰτοῦμεν, ἵνα καὶ ἀνοίξῃ τὰς καρδίας, καὶ ἀποκαλύψῃ τὸ εὐαγγέλιον. Οὐδὲ γὰρ, εἰ κόσμος κείτο βασιλικὸς ἀνωθεν κεκαλυμμένος, ἔσται τι πλέον ὀφθαλμῶν βλεπόντων ὥσπερ οὖν οὐδὲ γεγυμνωμένου, τούτων μὴ ἐγρηγορότων. Ταῦτα δὲ ἀμφοτέρω γίνεται, ἂν ἐκείνοι ἔλυνται πρότερον. Τί δὴ ἐστίν, εὐαγγέλιον δικαιοσύνης; Τὸ ποιῶν δικαίους. Διὰ τούτων γὰρ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτοῦς ἄγει τοῦ βαπτίσματος, δεικνύς ὅτι οὐχ ἁμαρτημάτων ἀφέσεώς ἐστι μόνον τὸ εὐαγγέλιον, ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνης [437] ποιητικόν. Ἰνα αὐτοῖς δοίῃ τοῦ ἐνθεοῦ, σώζοντα λογισμῶν, καὶ ἐνάρξοντα πολιτείας. Ἀκουέτωσαν οἱ πιστοὶ, ὅσοι τοῖς βιωτικῶς εἰς· προσηλωμένοι πράγμασιν. Εἰ γὰρ τοῖς ἀμυήτοις

^c Ms., ἀκούειν, et ita legitur in Bibl. Editi., ἀκούων.

καλυόμεθα ταῦτα αἰτεῖν, ἐννόησον ἐν τίσιν ἡμᾶς εἶναι χρῆ, τοὺς ταῦτα ἑτέροις αἰτοῦντας· καὶ γὰρ ἐφάμιλλον δεῖ τῷ Εὐαγγελίῳ τὴν πολιτείαν ἔχειν. Διὸ δὴ καὶ τῆς εὐχῆς ὁ νόμος ἀπὸ τῶν δογμάτων ἐπὶ τὴν πολιτείαν μεταβαίνει. Εἰπὼν γὰρ, *Ἴνα ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης*, ἐπήγαγεν· *Ἴνα δὴ αὐτοῖς רוּר̄ ἐνθεον*. Τί δὲ ἐστίν, *ἐνθεον*; Ἴνα ὁ Θεὸς οἰκῆ ἐν αὐτῷ· *Ἐνοικίῃσω* γὰρ, φησὶν, *ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω*. Ὅταν γὰρ γένεται δίκαιος ὁ νοῦς, ὅταν ἀποδύσῃται τὰ ἁμαρτήματα, οἶκος γίνεται τοῦ Θεοῦ· ὅταν δὲ ὁ Θεὸς ἐνοικῆ, οὐδὲν ἀνθρώπινον ἔσται λοιπόν. Καὶ οὕτω γίνεται ἐνθεος ὁ νοῦς, ἅπαντα φεγγόμενος ἐκεῖθεν, ὡς περ οὖν καὶ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἔνδον οἰκοῦντος. Ὁ αἰσχρολογῶν ἄρα οὐκ ἔχει ἐνθεον νοῦν, οὐδὲ ὁ εὐτραπέλις καὶ γέλῳτι χαίρων. *Σώφρονα λογισμὸν*. Καὶ τί ποτέ ἐστι σὺφρονα λογισμὸν ἔχειν; Τὸ τὴν ὑγίαν κεκτησθαι τὴν κατὰ ψυχὴν ὡς ὁ γε κατεχόμενος ἐπιθυμία πονηρίας, καὶ πρὸς τὰ παρόντα ἐπτοημένος, οὐκ ἂν εἴη σὺφρον, τούτεστιν, ὑγιής. Καὶ ὡς περ ὁ νοσῶν καὶ τῶν οὐ προστηκόντων ἐπιθυμεῖ, οὕτω καὶ οὗτος. Καὶ *ἐνάρετον πολιτείαν*. Τὰ γὰρ δόγματα πολιτείας χρεῖαν ἔχει. Ἀκούσατε τούτων, οἱ πρὸς τῷ τέλει τοῦ βίου ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἴοντες. Ἡμεῖς μὲν γὰρ εὐχόμεθα, ἴνα μετὰ τὸ βάπτισμα καὶ πολιτείαν σχῆτε· σὺ δὲ σπεύδεις καὶ πάντα ποιεῖς, ὡς τε πολιτείας ἔρημος ἀπελθεῖν. Τί γὰρ, εἰ καὶ δίκαιος γίνῃ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πίστεως μόνης; Ἡμεῖς δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων εὐχόμεθα σχεῖν παρρησίαν. *Διαπαντὸς τὰ αὐτοῦ νοεῖν, τὰ αὐτοῦ φρονεῖν, τὰ αὐτοῦ μελετᾶν*. Σὺφρονα γὰρ λογισμὸν καὶ ἐνάρετον πολιτείαν οὐ μίαν ἡμέραν οὐδὲ δύο καὶ τρεῖς αἰτοῦμεν μόνον, ἀλλὰ διὰ παντός τοῦ βίου καὶ τῆς ζωῆς, καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων, τὸ τὰ αὐτοῦ φρονεῖν. *Οἱ γὰρ πολλοὶ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Πῶς οὖν τοῦτο ἂν γένοιτο; δεῖ γὰρ μετὰ τῆς εὐχῆς καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν συνεισφέρειν. Ἐάν ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγινώμεθα ἡμέρας καὶ νυκτός· διὸ καὶ ἐπάγει τοῦτο αἰτῶν· *Ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι*. Καὶ ὡς περ ἄνω τὸ, *Διαπαντὸς*, εἶπεν, οὕτως ἐνταῦθα, *Ἡμέρας καὶ νυκτός*. Διὸ καὶ αἰσχύνομαι διὰ τοὺς ἄπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόλις ἐν ἐκκλησίᾳ φαινομένους. Τίνα γὰρ σχοίεν ἀπολογίαν οἱ δι' ἡμέρας καὶ νυκτός οὐκ ἀπλῶς ὁμιλεῖν τῷ νόμῳ, ἀλλὰ καταγίνεσθαι κελεύομενοι, τούτεστι προσαδολεσχεῖν, καὶ μηδὲ τὸ πολλοστὸν μέρος τῆς ζωῆς τοῦτο ποιοῦντες, τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ μνημονεύειν, τὰ δικαιώματα αὐτοῦ φυλάσσειν;

ζ'. Εἶδες σειρὰν ἀρίστην, καὶ πῶς ἕκαστον αὐτῶν τοῦ [438] πλησίον ἔχεται, πάσης χρυσῆς ἀλύσειως ἀσφαλέστερόν τε καὶ εὐπρεπέστερον συγκείμενον; Αἰτήσας γὰρ νοῦν ἐνθεον, λέγει πῶς ἂν γένοιτο οὗτος. Πῶς δ' ἂν γένοιτο; Ἐκ τοῦ διαπαντός αὐτὸν μελετᾶν. Τοῦτο δὲ πῶς ἂν συμβαίῃ; Ἐκ τοῦ τῷ νόμῳ προσέχειν διηνεκῶς. Πῶς δ' ἂν πεισθεῖσαν ἀνθρωποι τοῦτο, εἰ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηροῖεν· μάλλον δὲ ἐκ τοῦ τῷ νόμῳ προσέχειν, καὶ τὸ τὰς ἐντολὰς τηρεῖν γίνεται· ὡς περ οὖν καὶ ἐκ τοῦ τὰ αὐτοῦ φρονεῖν καὶ ἐνθεον ἔχειν νοῦν, τὸ τὰ αὐτοῦ μελετᾶν. Ἐκαστον

γὰρ τῶν εἰρημένων καὶ συγκατασκευάζει τὸ πλησίον, καὶ συγκατασκευάζεται παρ' αὐτοῦ, συνέχον τε αὐτὸ καὶ συνεχόμενον παρ' αὐτοῦ. *Ἐτι ἐκτενέστερον ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν*. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ μακρῷ λόγῳ καταδαρθάνειν· εἴωθεν ἡ ψυχὴ, πάλιν αὐτὴν διανίστησι. Μεγάλα γὰρ βούλεται τινα αἰτῆσαι πάλιν καὶ ὑψηλά· διὸ φησὶν· *Ἐτι ἐκτενέστερον ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλέσωμεν*. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; *Ἴνα ἐξέλῃται αὐτοὺς ἀπὸ παντός πονηροῦ καὶ ἀτόπου πράγματος*. Ἐνταῦθα τὸ μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμὸν καὶ τὸ πάσης ἐπιβουλῆς ἀπαλλαγῆναι αἰτοῦμεν αὐτοῖς σωματικῶν τε ὁμοῦ καὶ πνευματικῶν^b· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἀπὸ παντός ἁμαρτήματος διαβολικοῦ, καὶ πάσης περιστάσεως τοῦ Ἀντικειμένου*· τοὺς πειρασμοὺς δηλῶν καὶ τὰς ἁμαρτίας.

Εὐπερίστατον γὰρ ἡ ἁμαρτία, πάντοθεν ἱσταμένη, ἔμπροσθεν, ὀπισθεν, καὶ οὕτως ἡμᾶς καταβάλλουσα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἃ δεῖ γενέσθαι παρ' ἡμῶν, ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ καταγίνεσθαι, τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ μνημονεύειν, τὰ δικαιώματα αὐτοῦ φυλάττειν· πείθει λοιπὸν, ὅτι οὐδὲ ταῦτα ἀρκεῖ, ἂν μὴ αὐτὸς παρῆ καὶ βοηθῆ. *Ἐάν γὰρ μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοκίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν*· καὶ μάλιστα ἐπὶ τούτων, οἱ εἰς πρόκεινται τῷ διαβόλῳ, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν εἰσι τὴν αὐτοῦ. Καὶ ἴστε ταῦτα οἱ μεμνημένοι. Ἀναμνήσθητε γοῦν τῶν ῥημάτων ἐκείνων, δι' ὧν ἀπετάξασθε αὐτοῦ τῆ τυραννίδι, γόνυ κλίναντες, καὶ πρὸς τὸν Βασιλεῖα αὐτομολήσαντες, καὶ τὰ φρικώδη ἐκεῖνα φθεγξάμενοι ῥήματα, δι' ὧν παιδεύομεθα μηδὲν αὐτῷ καθόλου πείθεσθαι. Ἀντικείμενον δὲ αὐτὸν καλεῖ καὶ διάβολον, ἐπειδὴ καὶ Θεὸν πρὸς ἀνθρώπους δισβάλλει, καὶ ἡμᾶς πρὸς Θεὸν, καὶ πάλιν ἡμᾶς αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους· ποτὲ μὲν γὰρ τὸν Ἰῶδ πρὸς τὸν Θεὸν, λέγων· *Μὴ δωρεὰν σέβεται Ἰῶδ τὸν Κύριον*; καὶ πάλιν τὸν Θεὸν πρὸς τὸν Ἰῶδ· *Πῦρ κατήλθεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*· καὶ πρὸς τὸν Ἀδάμ πάλιν τὸν Θεὸν, ὅτε ἔλεγε διανοιχθήσεσθαι αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς· καὶ πρὸς πολλοὺς τῶν νῦν ἀνθρώπων, λέγων· Οὐ προνοεῖ Θεὸς τῶν ὀρμμένων, ἀλλὰ δαίμοσιν ἀφήκε τὰ καθ' ὑμᾶς· καὶ πρὸς πολλοὺς δὲ τῶν Ἰουδαίων τὸν Χριστὸν διέβαλε, πλάνον καὶ γόητα καλῶν. Πῶς δὲ ἐνεργεῖ, ἴσως βούλεται τις [439] ἀκοῦσαι. Ὅταν μὴ εὖρη νοῦν ἐνθεον, ὅταν μὴ σὺφρονα ψυχὴν, ὅταν μὴ μνημονεύῃ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, μηδὲ φυλάσῃ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, τότε αἰχμάλωτον λαβὼν ἄπεισιν. Ὁ γοῦν Ἀδάμ εἰ ἐμνημόνευε τῆς ἐντολῆς λεγούσης, *Ἀπὸ παντός ξύλου φαγῆ, εἰ ἐφύλασσε τὸ δικαίωμα τὸ λέγον, Ἥ ἂν ἡμέρα φάγητε, τότε θανάτῳ ἀποθνεύσθε*· οὐκ ἂν ἔπαθεν ἄπερ ἔπαθεν. *Ἴνα καταξιώσῃ αὐτοὺς ἐν καιρῷ εὐθέτω τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας*, τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν. Τὰ μὲν γὰρ παρόντα αἰτοῦμεν, τὰ δὲ μέλλοντα· καὶ φιλοσοφοῦμεν ὑπὲρ τοῦ λουτροῦ, καὶ ἐν τῇ αἰτήσῃ παιδεύομεν αὐτοὺς εἰδέναι αὐτοῦ τὴν ἰσχύν. Ἐντεῦθεν γὰρ ἦδη ὁ λόγος

^a Editi, λόγῳ καταδαρθάνειν. M., λόγῳ καταπαταταιν.

^b Ms. sic melius quam editi, σωματικῶν τε ὁμοῦ καὶ πνευματικῶν.

evangelium ipsis delegat, subjunxit, *Ut det ipsis mentem divinam*. Quid est, *divinam*? Hoc est, ut Deus in ea habitet: *Inhabitabo enim in ipsis*, inquit, *et inambulabo* (*Lev. 26. 12*). Nam cum mens justitia prædita est ac peccata exiit, Dei domus efficitur: cum autem in ea domicilium sibi constituerit, nihil posthac humanum erit. Sic divina mens redditur, divinitus omnia proloquens, ac velut domus Dei in ea habitantis. Ex quo colligitur eum mentem divinam non habere, qui turpibus sermonibus utitur, aut scurrilitate ac risu delectatur. *Castam cogitationem*. Quidnam autem est castam cogitationem habere? Nempe spirituali sanitate præditum esse. Etenim is, qui vitii cupiditate correptus tenetur, præsentiaque ad stuporem usque miratur, castus, hoc est sanus, esse nequit. Quemadmodum enim qui in morbo versatur, ea etiam appetit, quæ minime convenit: eodem hic quoque modo. *Vitam cum virtute conjunctam*. Doctrina quippe vitam etiam desiderat. Audite hæc, qui sub vitæ finem ad baptismum acceditis. Nam nos quidem id precibus a Deo contendimus, ut post baptismum quoque probam vitam habeatis: tu contra in hoc incumbis, nihilque non facis, ut sine proba vita hinc excedas. Quid enim, si justus quidem fias, sed a fide dumtaxat? At nos ut a virtutum quoque muneribus tibi fiducia comparetur, oramus. *Perpetuo quæ ipsius sunt cogitare, quæ ipsius sunt sapere, quæ ipsius sunt meditari*. Castam enim cogitationem atque honestam vitam, non ad unum dumtaxat aut duos aut tres dies, sed per universum vitæ curriculum petimus, et, quod bonorum omnium causa est, quæ ipsius sunt sapere. *Plerique enim quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi* (*Philipp. 2. 21*). Quonam igitur modo hoc fieri possit? ad precem enim hoc quoque accedit oportet, ut quæ nostra sunt præstemus. *Si in ipsius lege dies noctesque versemur*: unde etiam deinceps hoc petit, *In ipsius lege die ac nocte morari*. Et quemadmodum superius dixerat, *Perpetuo*: eodem modo hic, *Die ac nocte*. Itaque eorum me pudet, qui toto anno vix semel in ecclesia conspiciuntur. Quam enim excusationem nancisci queant, qui cum die ac noctu in Dei lege, non dicam versari, sed morari, hoc est semper meditari jubeantur, tamen ne minimam quidem vitæ partem in hoc impendunt, ut ipsius mandata memoria usnrpent, atque ipsius justificationes custodiant?

7. Videsne catenam optimam, quamque apte singula hæc inter se cohæreant, atque quavis aurea catena firmiter et elegantius? Postquam enim mentem divinam postulavit, exponit quonam pacto talis esse queat. Quomodo autem? Nimirum si quis perpetuo ea, quæ Dei sunt, meditetur. Hoc autem quam ratione quispiam consequi possit? Si divinæ legi operam dare numquam intermittat. Quonam pacto id mortalibus persuaderi queat? Si mandata ipsius observent: quin potius ex eo ipso, quod legi divinæ quispiam studeat, id consequitur, ut mandata servet; quemadmodum scilicet ex eo, quod quis ea quæ ipsius sunt sapit, ac mentem divinam habet, illud adipiscitur ut quæ ipsius sunt meditetur. Singula

enim ex his quæ diximus, et id quod vicinum est efficiunt, et ab eo efficiuntur; et ipsum continent, et ab ipso continentur. *Intensius adhuc pro ipsis rogemus*. Quoniam animus in prolixa oratione obdormiscere consuevit, rursus eum excitat. Magna enim rursus atque excelsa postulare vult: ideoque ait, *Intensius adhuc pro ipsis rogemus*. Quidnam autem hoc est? *Ut eripiat eos ab omni malo et absurdo negotio*. Hoc loco id ipsis petimus, ut ne intrent in tentationem, atque ut ab omnibus tam corporeis quam spiritualibus insidiis liberentur. Ob id etiam hæc verba subjunxit, *Ab omni peccato diabolico, et omni obsidione adversarii*. Quibus verbis tentationes ac peccata significat.

Peccati natura. — Peccati enim ea natura est, ut facile hominem obsideat atque undique stet, a fronte nempe et a tergo, sicque nos dejiciat. Postquam enim quæ a nobis præstanda sint exposuit, hoc est, ut in ejus lege versemur, ipsius mandata memoria teneamus, justificationes ejus custodiamus, hoc jam admonet, ne ista quidem sufficere, nisi adsit ipse atque opem ferat. *Nisi enim Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam* (*Psal. 126. 1*): ac præsertim in iis, qui diabolo adhuc objecti sunt, ac sub ipsius imperio et ditione. Ac vos hæc nostis, qui sacris initiati estis. Facile enim illa verba vobis in memoriam redeant, per quæ ipsius tyrannidi nuntium remisistis, cum flexo genu ad Regem transfugistis, ac tremenda illa verba protulistis, quibus tyranno nullo prorsus modo obsequi docemur. Adversarium porro ac diabolium ipsum appellat, quoniam et Deum apud homines, et homines apud Deum, ac nos ipsos inter nos criminatur. Etenim ipse olim Jobum apud Deum in crimine vocabat, cum diceret, *Num Job frustra colit Deum* (*Job. 1. 9. 16*)? ac rursus Deum apud Jobum his verbis, *Ignis descendit de cælo*: atque item Deum apud Adamum, cum diceret fore, ut eorum oculi aperirentur (*Gen. 3. 5*): ac nunc etiam apud plerosque mortalium, dicens: Deus iis, quæ oculis cernuntur non prospicit, sed res vestras dæmonibus permissit. Quin apud complures quoque Judæos Christum traducebat, impostorem ac præstigiatorum enim appellans. Quonam autem modo operetur, audire fortasse aliquis cupit. Cum mentem non divinitus afflatam et non sobriam cogitationem invenit, quæ Dei mandata non recorderetur, nec ipsius justificationes custodiat, tum demum captivam eam secum abducit. Adamus quippe, si hujusce mandati meminisset, *De omni ligno comede*, si legem eam servasset quæ dicebat, *In quacumque die comederitis, morte moriemini* (*Gen. 2. 17*); non ea, quæ passus est, passus fuisset. *Ut dirigetur eos in tempore opportuno lavacro regenerationis, et remissione peccatorum*. Quædam enim præsentia petimus, quædam futura: ac de lavacro philosophamur, atque in ipsa petitione docemus eos vim baptismi cognitam habere. Hinc enim jam sermo eos assuefacit, ut intelligant rem eam regenerationem esse, nosque ut a vulva, sic ab aquis denuo gigni:

ut ne illi cum Nicodemo dicant, *Quomodo potest homo nasci cum sit senex? potestne in ventrem matris suæ introire, ac nasci denuo (Joan. 3. 4)?* Deinde postquam peccatorum remissionem dixit, per ea quæ sequuntur ipsam confirmat dicens: *Indumento incorruptionis.* Etenim qui filii dignitatem induit, procul dubio incorruptibilis efficitur. Quid autem est, *In tempore opportuno?* Nimirum cum quis probe affectus est, cum animo alacri et cum fide accedit: fidelis et enim hominis opportunum tempus hoc est. *Ut benedicat introitus et exitus eorum, omnem vitam ipsorum.* Hoc loco aliquid, quod ad corpus spectet, petere jubentur, ut qui adhuc imbecilles sint. *Domos eorum et habitationes.* Hoc est, sive famulos habeant, sive cognatos, sive alios quosdam necessarios. Hæc enim erant Veteris Testamenti præmia: nec quidquam perinde grave, atque acerbum esse videbatur, ut viduitas, ut sterilitas, ut præmatura funera, ut fames, et adversi rerum successus. Ob eam causam in petitionibus ad corpus pertinentibus eos immorari sinit, paulatim ipsos in altum subvehens. Hoc enim et Christus facit et Paulus, antiquas videlicet benedictiones uterque in memoriam revocans: Christus nempe, cum ait, *Beati miles, quoniam ipsi possidebunt terram (Matth. 5. 4):* Paulus autem, *Honora patrem tuam et matrem tuam, ut sis longævus super terram. Filios eorum, ut eos augeas et benedicas, atque ad mensuram ætatis perductos sapientia instruas (Ephes. 6. 2. 3).*

8. Illic rursus partim corporeum, partim spirituale beneficium ipsis poscit, utpote puerili adhuc animo præditi. Quod autem sequitur, omni ex parte spirituale est, *Ut omnia quæ ipsis proposita erunt, ad utilitatem dirigat.* Non enim simpliciter quæ proposita erunt, sed quæ ad utilitatem. Sæpe enim peregrinatio aliqua instituitur, sed minime conducit; atque aliud quiddam simile, quod nec item utile est. Ex quibus hoc discunt, Deo in omnibus rebus gratias agere, ut quæ ad eorum commodum et utilitatem flant. Post hæc omnia jam eos surgere jubet. Nam cum prius eos humi prostratos tenuisset, posteaquam ea petierunt quæ petierunt, ac fiducia repleti sunt, jam eos sermo erigit, ac deinceps ipsos quoque precepcionem ad Deum amplecti jubet. Siquidem quædam nos dicimus, quædam rursus ipsis committimus, petitionis nempe januas ipsis aperientes: non secus videlicet ac pueros primum ipsi docemus, post autem ipsos quoque loqui jubemus. Itaque hoc ipsis dicimus, *Angelum pacis petite, o catechumeni.* Est quippe angelus etiam cruciatum inferens, ut cum ille ait, *Immissionem per angelos malos (Psal. 77. 54).* Est et angelus exterminator. Ac provide eos angelum pacis petere jubemus, docentes eos, id quod bonorum omnium vinculum est, hoc est, pacem postulare: ita ut ab omni pugna, ab omni bello, et ab omni dissidio absint. *Pacifica vobis omnia quæ proponuntur.* Utcumque enim grave aliquid sit, dum tamen pacem quis-

piam habeat, leve est. Eoque etiam nomine Christus dicebat, *Pacem meam do vobis (Joan. 14. 27).* Neque enim ullum armorum genus diabolo æque firmum ac validum est, ut pugna et similtas ac bellum. *Pacificum hunc diem, atque omnes vitæ vestræ dies postulate.* Vidistin' rursus quomodo universam vitam in virtute transigi jubeat? *Christianos vestros fines;* et quod honorum caput est, *quod honestum est et quod utile.* Nam quod honestum non est, id ne utile quidem esse potest. Alia enim rerum utilium apud nos natura est, quam vulgus opinatur. *Vos ipsos Deo viventi ac Christo ipsius commendate.* Nondum enim hoc illis committimus, ut pro aliis orent, sed præclare agi putamus, si pro seipsis orare queant. Videsne quam plena et numeris omnibus absoluta precatio sit, sive doctrinam sive vitam consideres? Nam cum evangelium dicimus, cum incorruptionis indumentum, cum regenerationis lavacrum, doctrinam universam his verbis complectimur. Rursus cum mentem divino numine afflatam, cum sobriam cogitationem, cum denique cætera, quæ a nobis commemorata sunt, vitam significamus. Demum eos capita inclinare jubemus, hoc videlicet argumento preces exauditas esse statuentes, quod Deus eos benedicat. Neque enim homo est qui benedicit, sed per illius manum ac linguam regi ipsi capita eorum, qui adsunt, offerimus. Ac tum inclamant omnes, *Amen.* Hæc autem omnia quorsum tandem a me dicta sunt? Ut doceam nos aliorum commoda quærere debere, ac ne putent fideles hæc, cum recitantur, nihil ad se pertinere. Neque enim ad parietes diaconus loquitur, cum ait, *Oremus pro catechumenis.* Verum nonnulli adeo amentes, atque ignavi ac dissoluti sunt, ut non modo in catechumenorum, sed etiam fidelium tempore stent atque confabulentur. Hinc omnia subversa sunt, hinc omnia perierunt: quia quo tempore maxime curandum est ut Deum nobis reconciliemus, hoc ipso ita discidimus, ut ejus iram in nos concitemus. Siquidem coram fidelibus pro episcopis, pro presbyteris, pro regibus, pro imperatoribus, pro terra et mari, pro aeris temperie, denique pro universo terrarum orbe benignum Dominum adire jubemur. Quamobrem cum nos, qui tanta fiducia præditi esse debemus, ut etiam pro aliis oremus, ne pro nobis quidem attento ac vigilantissimo animo precemur, quinam excusationis, quinam veniæ nobis locus esse possit? Ac proinde obsecro, ut hæc omnia animo ac mente complectentes, precepcionis tempus agnoscamus, sublimesque efferamur atque a terra excedamus, ipsumque cæli fornicem attingamus, ut Deum nobis propitium et placidum reddere, ac promissa bona consequi possimus: quæ utinam consequi nobis contingat, per gratiam ac misericordiam Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

αυτοὺς συνεθίζει εἰδέναι, ὅτι ἀναγέννησι; τὸ πρᾶγμα ἐστὶ, καὶ πάλιν γεννώμεθα, ὡσπερ ἀπὸ τῆς μήτρας, οὕτως ἀπὸ τῶν ὑδάτων· ἵνα μὴ λέγωσι κατὰ τὸν Νικόδημον, Πῶς δύναται τις γεννηθῆναι ἡρώων ὡν; μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι ἄνωθεν; Εἶτα, ἐπειδὴ ἄφεςιν εἶπεν ἁμαρτιῶν, διὰ τῶν ἐξῆς αὐτὴν πιστοῦται λέγων· Τοῦ ἐνδύματος τῆς ἀφθαρσίας. Ὁ γὰρ υἱότητα ἐνδύμενος, δῆλον ὅτι ἀφθαρτος γίνεται. Τί δὲ ἐστὶν, Ἐν καιρῷ εὐθέτω; Ὅταν εὖ διακείμενος ᾖ, ὅταν μετὰ προθυμίας καὶ πίστεως προσῆ· τοῦ γὰρ πιστοῦ καιρὸς εὐθετος οὗτός ἐστιν. Ἴνα εὐλογησῆ τὰς εἰσόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους, πάντα τὸν βίον αὐτῶν. Ἐνταῦθα δὲ καὶ σωματικὴν τι αἰτεῖν κελεύονται, ὡς ἔτι ἀσθενέστεροι ὄντες. Τοὺς οἶκους αὐτῶν, καὶ τὰς οἰκείας. Τουτέστιν, ἂν τε θεράποντας ἔχουσιν, ἂν τε συγγενεῖς, ἂν τε ἐτέρους τινὰς προσήκοντας. Ταῦτα γὰρ ἦν τῆς Παλαιᾶς τὰ ἐπαθλα· καὶ οὐδὲν οὕτω δεινὸν ἐδόκει εἶναι, ὡς χρεῖα, ὡς ἀπαιδία, ὡς τὰ πένθη τὰ ἄωρα, ὡς τὸ ἐν λιμῷ εἶναι, ὡς τὸ μὴ ἐξ οὐρίας τὰ πράγματα αὐτοῖς φέρεσθαι. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ τοὺς ἀφίησιν ἐμφιλοχερεῖν ταῖς αἰτήσεσι ταῖς σωματικωτέραις, κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ἀναθιβάζων. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς ποιεῖ, τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος, παλαιῶν μεμνημένος εὐλογιῶν· ὁ μὲν Χριστὸς, ὅταν λέγῃ· Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι γῆν· ὁ δὲ Παῦλος, Τιμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, καὶ ἔση μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. Τὰ τέκνα αὐτῶν ἴνα αὐξήσας εὐλογησῆ, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀγαθῶν σοφίσῃ.

ἦ. Πάλιν ἐνταῦθα καὶ σωματικὴν καὶ πνευματικὴν, ἅτε νηπιωδέστερον διακείμενοις. Εἶτα τὸ ὑστερον καθόλου πνευματικόν· Ἴνα κατευθύνῃ αὐτοῖς πάντα τὰ προκειμένα πρὸς τὸ συμφέρον. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὰ προκειμένα, ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον. Πολλάκις γὰρ πρόκειται ἀποδημία, ἀλλ' οὐ συμφέρει· ἕτερόν τι τοιοῦτον, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ λυσιτελοῦν. Ἀπὸ τούτων παιδεύονται ἐν πᾶσιν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ὡς συμφερόντως γινομένοις. Καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ἐγείρεσθαι κελεύει λοιπόν. Πρότερον γὰρ αὐτοὺς χαμαὶ βίβας, ὅτε ἤτησαν ἅπερ ἤτησαν καὶ παρῆσας ἐνεπλήσθησαν, [440] ἀνίστησιν αὐτοὺς ὁ λόγος, καὶ κελεύει λοιπὸν καὶ αὐτοὺς ἔχεσθαι τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἰκετηρίας. Τὰ μὲν γὰρ ἡμεῖς λέγομεν, τὰ δὲ αὐτοῖς ἐπιτρέπουμεν, ἥδη τὰς θύρας αὐτοῖς ἀνοίγοντες τοῦ αἰτεῖν· καθάπερ τοὺς παῖδας πρότερον μὲν αὐτοὶ διδάσκομεν, ἔπειτα δὲ καὶ δι' ἑαυτῶν φθέγγεσθαι κελεύομεν λέγοντες· Τὸν ἄγγελον τῆς εἰρήνης αἰτήσατε, οἱ κατηχούμενοι. Ἔστι γὰρ ἄγγελος· κόλασιν ἔχων, ὡς ὅταν λέγῃ· Ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων σκοπῶν. Ἔστιν ὁλοθρευτής. Διὰ τοῦτο τὸν ἄγγελον τῆς εἰρήνης κελεύομεν αἰτεῖν, παιδεύοντες, ὃ πάντων ἐστὶ σύνδεσμος τῶν ἀγαθῶν, εἰρήνη, τοῦτο ζητεῖν, ὥστε πάσης ἀπηλλάχθαι μάχης, παντὸς πολέμου, πάσης στάσεως. Εἰρηνικὰ ὑμῖν πάντα τὰ προκειμένα. Κἂν

γὰρ φορτικὸν ἦ τι, εἰρήνην δὲ ἔχη, κοῦφόν ἐστι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Εἰρήνην τὴν ἡμῖν δίδωμι ὑμῖν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ὄπλον ἰσχυρόν τῷ διοδόλῳ, ὡς μάχη καὶ ἔχθρα καὶ πόλεμος. Εἰρηνικὴν τὴν παρούσαν ἡμέραν, καὶ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν αἰτήσασθε. Εἶδες πῶς πάλιν ὁλόκληρον τὸν βίον ἐν ἀρετῇ κελεύει εἶναι; Χριστιανὰ ὑμῶν τὰ τέλη· τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον. Ὁ γὰρ μὴ καλὸν, οὐδὲ συμφέρον. Ἄλλη γὰρ παρ' ἡμῖν τῶν συμφερόντων ἡ φύσις παρὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν. Ἐαυτοῖς τῷ ζῶντι Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ παραθέσθαι. Ὑπόπῳ γὰρ τῶν ὑπὲρ ἐτέρων αὐτοῖς ἐπιτρέπουμεν, ἀλλ' ἀγαπητὸν ὑπὲρ αὐτῶν δύνασθαι δεῖσθαι. Εἶδες εὐχὴν ἀπρητιζμένην, καὶ δογμάτων ἕνεκεν καὶ πολιτείας; Ὅταν γὰρ εὐαγγέλιον εἰπωμεν, ὅταν ἐνδύμα ἀφθαρσίας, ὅταν λουτρὸν παλιγγενεσίας, τὰ δόγματα εἴπωμεν πάντα· ὅταν νοῦν ἔνθεον, ὅταν σὺφρονα λογισμὸν, ὅταν τὰ ἄλλα ἅπερ εἰρήκαμεν, τὴν πολιτεῖαν ἠνιξάμεθα. Εἶτα κλίνας τὰς κεφαλὰς κελεύομεν, τεκμήριον τοῦ τὰς εὐχὰς ἀκουσθῆναι ποιούμενοι τὸ τὸν Θεὸν εὐλογεῖν. Οὐ γὰρ δὴ ἀνθρώπως ἐστὶν ὁ εὐλογῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐκείνου χειρὸς καὶ γλώττης αὐτῷ προσάγομεν τῷ Βασιλεῖ τὰς κεφαλὰς τῶν παρεστῶτων^b. Καὶ ἐπιβοῶσιν ἅπαντες τὸ, Ἀμήν. Ταῦτα δὲ μοι πάντα τίνος ἕνεκεν εἰρηται; Ἴνα διδάξῃ ὅτι τὸ ἐτέρων δεῖ ζητεῖν, ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ πιστοὶ μηδὲν εἶναι πρὸς αὐτοὺς, ὅταν ταῦτα λέγῃται. Οὐ γὰρ δὴ τοῖς τοίχοις ὁ διάκονος λέγει· Δεηθῶμεν ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων. Ἄλλὰ τινες οὕτως εἰσὶν ἀνόητοι καὶ βλάκες καὶ διαλελυμένοι, ὡς μὴ μόνον ἐν τῷ καιρῷ τῶν κατηχουμένων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν πιστῶν ἐστάναι καὶ διαλέγεσθαι. Ἐντεῦθεν πάντα διέστραπται, ἐντεῦθεν πάντα ἀπόλωλεν, ὅτι ἐν τῷ καιρῷ, ἐν ᾧ μάλιστα δεῖ τὸν Θεὸν καταλλάττειν, ἐν τούτῳ παροξύνοντες^c ἄπιμεν. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν πιστῶν ὑπὲρ ἐπισκόπων, ὑπὲρ πρεσβυτέρων, ὑπὲρ βασιλέων, ὑπὲρ τῶν κρατούντων, ὑπὲρ γῆς καὶ θαλάσσης, ὑπὲρ ἀέρων, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης [441] κελεύομεθα προσιέναι τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ. Ὅταν οὖν οἱ τοσαύτην ὀφειλοντες ἔχῃν παρῆσιν, ὡς ὑπὲρ ἄλλοτριῶν δεῖσθαι, μηδὲ ὑπὲρ ἑαυτῶν νήφοντες προσευχώμεθα, τίς ἡμῖν ἢ ἀπολογία; ποία συγγνώμη; Διὸ δὴ παρακαλῶ ταῦτα πάντα ἐννοήσαντας, εἰδέναι καιρὸν εὐχῆς, καὶ μεταρσίους γίνεσθαι, καὶ ἀπαλλάττεσθαι τῆς γῆς, καὶ αὐτῶν ἀπτεσθαι τῶν ἀψίδων τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα δυνηθῶμεν τὸν Θεὸν ἴδωμεν ποιῆσαι, καὶ τυχεῖν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς· ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^a Savil. legendum conjicij ἐπιτρέπουμεν εὐχῆν, ἀλλ'.

^b Ms. et marg. Savil. τῶν παρεστῶτων.

^c Ms., παροξύνοντες.

ut ne illi cum Nicodemo dicant, *Quomodo potest homo nasci cum sit senex? potestne in ventrem matris suæ introire, ac nasci denuo (Joan. 3. 4)?* Deinde postquam peccatorum remissionem dixit, per ea quæ sequuntur ipsam confirmat dicens: *Indumento incorruptionis.* Etenim qui filii dignitatem induit, procul dubio incorruptibilis efficitur. Quid autem est, *In tempore opportuno?* Nimirum cum quis probe affectus est, cum animo alacri et cum fide accedit: fidelis etenim hominis opportunum tempus hoc est. *Ut benedicat introitus et exitus eorum, omnem vitam ipsorum.* Hoc loco aliquid, quod ad corpus spectet, petere jubentur, ut qui adhuc imbecilles sint. *Domos eorum et habitationes.* Hoc est, sive famulos habeant, sive cognatos, sive alios quosdam necessarios. Hæc enim erant Veteris Testamenti præmia: nec quidquam perinde grave, atque acerbum esse videbatur, ut viduitas, ut sterilitas, ut præmatura funera, ut fames, et adversi rerum successus. Ob eam causam in petitionibus ad corpus pertinentibus eos immorari sinit, paulatim ipsos in altum subvehens. Hoc enim et Christus facit et Paulus, antiquas videlicet benedictiones uterque in memoriam revocans: Christus nempe, cum ait, *Beati miles, quoniam ipsi possidebunt terram (Math. 5. 4):* Paulus autem, *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut sis longævus super terram. Filios eorum, ut eos augeas et benedicas, atque ad mensuram ætatis perductos sapientia instruas (Ephes. 6. 2. 3).*

8. Hic rursus partim corporeum, partim spirituale beneficium ipsis poscit, utpote puerili adhuc animo præditi. Quod autem sequitur, omni ex parte spirituale est, *Ut omnia quæ ipsis proposita erunt, ad utilitatem dirigat.* Non enim simpliciter quæ proposita erunt, sed quæ ad utilitatem. Sæpe enim peregrinatio aliqua instituitur, sed minime conducit; atque aliud quiddam simile, quod nec item utile est. Ex quibus hoc discunt, Deo in omnibus rebus gratias agere, ut quæ ad eorum commodum et utilitatem fiant. Post hæc omnia jam eos surgere jubet. Nam cum prius eos humi prostratos tenuisset, posteaquam ea petierunt quæ petierunt, ac fiducia repleti sunt, jam eos sermo erigit, ac deinceps ipsos quoque precepcionem ad Deum amplecti jubet. Siquidem quædam nos dicimus, quædam rursus ipsis committimus, petitionis nempe januas ipsis aperientes: non secus videlicet ac pueros primum ipsi docemus, post autem ipsos quoque loqui jubemus. Itaque hoc ipsis dicimus, *Angelum pacis petite, o catechumeni.* Est quippe angelus etiam cruciatum inferens, ut cum ille ait, *Immissionem per angelos malos (Psal. 77. 54).* Est et angelus exterminator. Ac provide eos angelum pacis petere jubemus, docentes eos, id quod bonorum omnium vinculum est, hoc est, pacem postulare: ita ut ab omni pugna, ab omni bello, et ab omni dissidio absint. *Pacifica vobis omnia quæ proponuntur.* Uticumque enim grave aliquid sit, dum tamen pacem quis-

piam habeat, leve est. Eoque etiam nomine Christus dicebat, *Pacem meam do vobis (Joan. 14. 27).* Neque enim ullum armorum genus diabolo æque firmum ac validum est, ut pugna et simultas ac bellum. *Pacificum hunc diem, atque omnes vitæ vestræ dies postulate.* Vidistin' rursus quomodo universam vitam in virtute transigi jubeat? *Christianos vestros fines;* et quod honorum caput est, *quod honestum est et quod utile.* Nam quod honestum non est, id ne utile quidem esse potest. Alia enim rerum utilium apud nos natura est, quam vulgus opinatur. *Vos ipsos Deo viventi ac Christo ipsius commendate.* Nondum enim hoc illis committimus, ut pro aliis orent, sed præclare agi putamus, si pro seipsis orare queant. Videsne quam plena et numeris omnibus absoluta precatio sit, sive doctrinam sive vitam consideres? Nam cum evangelium dicimus, cum incorruptionis indumentum, cum regenerationis lavacrum, doctrinam universam his verbis complectimur. Rursus cum mentem divino numine afflatam, cum sobriam cogitationem, cum denique cætera, quæ a nobis commemorata sunt, vitam significamus. Demum eos capita inclinare jubemus, hoc videlicet argumento preces exauditas esse stuentes, quod Deus eos benedicat. Neque enim homo est qui benedicit, sed per illius manum ac linguam regi ipsi capita eorum, qui adsunt, offerimus. Ac tum inclamant omnes, *Amen.* Hæc autem omnia quorsum tandem a me dicta sunt? Ut doceam nos aliorum commoda quærere debere, ac ne putent fideles hæc, cum recitantur, nihil ad se pertinere. Neque enim ad parietes diaconus loquitur, cum ait, *Oremus pro catechumenis.* Verum nonnulli adeo amcates, atque ignavi ac dissoluti sunt, ut non modo in catechumenorum, sed etiam fidelium tempore stent atque confabulentur. Hinc omnia subversa sunt, hinc omnia perierunt: quia quo tempore maxime curandum est ut Deum nobis reconciliemus, hoc ipso ita discidimus, ut ejus iram in nos concitemus. Siquidem coram fidelibus pro episcopis, pro presbyteris, pro regibus, pro imperatoribus, pro terra et mari, pro aeris temperie, denique pro universo terrarum orbe benignum Dominum adire jubemur. Quamobrem cum nos, qui tanta fiducia præditi esse debemus, ut etiam pro aliis oremus, ne pro nobis quidem attento ac vigilantissimo animo precemur, quinam excusationis, quinam veniæ nobis locus esse possit? Ac proinde obsecro, ut hæc omnia animo ac mente complectentes, precepcionis tempus agnoscamus, sublimesque cæli offeramur atque a terra excedamus, ipsumque cæli fornicem attingamus, ut Deum nobis propitium et placidum reddere, ac promissa bona consequi possimus: quæ utinam consequi nobis contingat, per gratiam ac misericordiam Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

αυτοὺς συνεθίζει εἰδέναι, ὅτι ἀναγέννησις τὸ πρᾶγμα ἐστὶ, καὶ πάλιν γεννώμεθα, ὡσπερ ἀπὸ τῆς μήτρας, οὕτως ἀπὸ τῶν ὑδάτων· ἵνα μὴ λέγωσι κατὰ τὸν Νικόδημον, Πῶς δύναται τις γεννηθῆναι ἕρῳν ὡν; μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι ἄνωθεν; Εἶτα, ἐπειδὴ ἄφρονες εἶπεν ἁμαρτιῶν, διὰ τῶν ἐξῆς αὐτὴν πιστοῦται λέγων· Τοῦ ἐνδύμωτος τῆς ἀφθαρσίας. Ὁ γὰρ υἱότητα ἐνδύμενος, δῆλον ὅτι ἀφθαρτος γίνεται. Τί δὲ ἐστὶν, Ἐν καιρῷ εὐθέτω; Ὅταν εὖ διακείμενος ᾖ, ὅταν μετὰ προθυμίας καὶ πίστεως προσῆ· τοῦ γὰρ πιστοῦ καιρὸς εὐθετος οὗτός ἐστιν. Ἴνα εὐλογησῆς τὰς εισόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους, πάντα τὸν βίον αὐτῶν. Ἐνταῦθα δὲ καὶ σωματικὴν τι αἰτεῖν κελεύονται, ὡς ἔτι ἀσθενέστεροι ὄντες. Τοὺς οἴκους αὐτῶν, καὶ τὰς οἰκίας. Τουτέστιν, ἂν τε θεράποντας ἔχουσιν, ἂν τε συγγενεῖς, ἂν τε ἐτέρους τινὰς προσήκοντας. Ταῦτα γὰρ ἦν τῆς Παλαιᾶς τὰ ἐπαθλα· καὶ οὐδὲν οὕτω δεινὸν ἐδόκει εἶναι, ὡς χρεῖα, ὡς ἀπαυδία, ὡς τὰ πένθη τὰ ἄωρα, ὡς τὸ ἐν λιμῷ εἶναι, ὡς τὸ μὴ ἐξ οὐρίας τὰ πράγματα αὐτοῖς φέρεσθαι. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ τοὺς ἀφίρησιν ἐμφιλοχευεῖν ταῖς αἰτήσεσι ταῖς σωματικωτέροις, κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ἀναδιβάδων. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς ποιεῖ, τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος, παλαιῶν μεμνημένος εὐλογῶν· ὁ μὲν Χριστὸς, ὅταν λέγῃ· Μακάριοι οἱ πραεῖς, οἱ αὐτοὶ κληρονομήσουσι γῆν· ὁ δὲ Παῦλος, Τιμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, καὶ ἔση μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. Τὰ τέκνα αὐτῶν Ἴνα αὐξήσας εὐλογησῆς, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀγαθῶν σοφίση.

η'. Πάλιν ἐνταῦθα καὶ σωματικὴν καὶ πνευματικὴν, ἅτε νηπιωδέστερον διακείμενοις. Εἶτα τὸ ὑστερον καθόλου πνευματικόν· Ἴνα κατευθύνῃ αὐτοῖς πάντα τὰ προκειμένα πρὸς τὸ συμφέρον. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὰ προκειμένα, ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον. Πολλάκις γὰρ πρόκειται ἀποδημία, ἀλλ' οὐ συμφέρει· ἕτερόν τι τοιοῦτον, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ λυσιτελοῦν. Ἀπὸ τούτων παιδεύονται ἐν πᾶσιν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ὡς συμφερόντως γινόμενοις. Καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ἐγείρεσθαι κελεύει λοιπόν. Πρότερον γὰρ αὐτοὺς χαμαὶ ῥίψας, ὅτε ἤτησαν ἄπερ ἤτησαν καὶ παρῆρσις ἐνεπλήσθησαν, [440] ἀνίστησιν αὐτοὺς ὁ λόγος, καὶ κελεύει λοιπόν καὶ αὐτοὺς ἔχεσθαι τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἰκετηρίας. Τὰ μὲν γὰρ ἡμεῖς λέγομεν, τὰ δὲ αὐτοῖς ἐπιτρέπομεν, ἥδη τὰς θύρας αὐτοῖς ἀνοίγοντες τοῦ αἰτεῖν· καθάπερ τοὺς παῖδας πρότερον μὲν αὐτοὶ διδάσκομεν, ἔπειτα δὲ καὶ δι' ἑαυτῶν φθέγγεσθαι κελεύομεν λέγοντες· Τὸν ἄγγελον τῆς εἰρήνης αἰτήσατε, οἱ κατηχούμενοι. Ἔστι γὰρ ἄγγελος· κόλασιν ἔχων, ὡς ὅταν λέγῃ· Ἀποστολήν δι' ἀγγέλων πονηρῶν. Ἔστιν ὁλοβρευτής. Διὰ τοῦτο τὸν ἄγγελον τῆς εἰρήνης κελεύομεν αἰτεῖν, παιδεύοντες, ὅ πάντων ἐστὶ σύνδεσμος τῶν ἀγαθῶν, εἰρήνη, τοῦτο ζητεῖν, ὥστε πάσης ἀπηλλάχθαι μάχης, παντὸς πολέμου, πάσης στάσεως. Εἰρηνικὰ ὑμῖν πάντα τὰ προκειμένα. Κἂν

γὰρ φορτικὸν ἦ τι, εἰρήνην δὲ ἔχη, κοῦφόν ἐστι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Εἰρήνην τὴν ἡμῖν δίδωμι ὑμῖν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ὄπλον ἰσχυρόν τῷ διοδῶν, ὡς μάχη καὶ ἐχθρα καὶ πόλεμος. Εἰρηνικῆν τὴν παρούσαν ἡμέραν, καὶ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ὑμῶν αἰτήσασθε. Εἶδες πῶς πάλιν ὁλόκληρον τὸν βίον ἐν ἀρετῇ κελεύει εἶναι; Χριστιανὰ ὑμῶν τὰ τέλη· τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον. Ὁ γὰρ μὴ καλὸν, οὐδὲ συμφέρον. Ἄλλη γὰρ παρ' ἡμῖν τῶν συμφερόντων ἡ φύσις παρὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν. Ἐαυτοῖς τῷ ζῶντι Θεῷ καὶ τῷ Χριστῷ αὐτοῦ παραθέσθαι. Οὐπω γὰρ τῶν ὑπὲρ ἐτέρων αὐτοῖς ἐπιτρέπομεν, ἀλλ' ἀγαπητὸν ὑπὲρ αὐτῶν δύνασθαι δεῖσθαι. Εἶδες εὐχὴν ἀπρητισμένην, καὶ δογμάτων ἕνεκεν καὶ πολιτείας; Ὅταν γὰρ εὐαγγέλιον εἰπωμεν, ὅταν ἐνδύμα ἀφθαρσίας, ὅταν λουτρὸν παλιγγενεσίας, τὰ δόγματα εἴπομεν πάντα· ὅταν νοῦν ἐνθεον, ὅταν σώφρονα λογισμὸν, ὅταν τὰ ἄλλα ἄπερ εἰρήκαμεν, τὴν πολιτείαν ἠνιξάμεθα. Εἶτα κλίνει τὰς κεφαλὰς κελεύομεν, τακμήριον τοῦ τὰς εὐχὰς ἀκουσθῆναι ποιούμενοι τὸ τὸν Θεὸν εὐλογεῖν. Οὐ γὰρ δὴ ἀνθρωπῶς ἐστὶν ὁ εὐλογῶν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐκείνου χειρὸς καὶ γλώττης αὐτῷ προσάγομεν τῷ Βασιλεῖ τὰς κεφαλὰς τῶν παρεστῶτων^b. Καὶ ἐπιβοῶσιν ἅπαντες τὸ, Ἀμήν. Ταῦτα δὲ μοι πάντα τίνος ἕνεκεν εἰρηται; Ἴνα διδάξω ὅτι τὸ ἐτέρων δεῖ ζητεῖν, ἵνα μὴ νομίσωσιν οἱ πιστοὶ μηδὲν εἶναι πρὸς αὐτοὺς, ὅταν ταῦτα λέγῃται. Οὐ γὰρ δὴ τοῖς τοίχοις ὁ διάκονος λέγει· Δειθῶμεν ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων. Ἄλλὰ τινες οὕτως εἰσὶν ἀνόητοι καὶ βλάκες καὶ διαλελυμένοι, ὡς μὴ μόνον ἐν τῷ καιρῷ τῶν κατηχουμένων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν πιστῶν ἐστάναι καὶ διαλέγεσθαι. Ἐντεῦθεν πάντα διέστραπται, ἐντεῦθεν πάντα ἀπόλλωλεν, ὅτι ἐν τῷ καιρῷ, ἐν ᾧ μάλιστα δεῖ τὸν Θεὸν καταλλάττειν, ἐν τούτῳ παροξύνοντες^c ἄπιμεν. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν πιστῶν ὑπὲρ ἐπισκόπων, ὑπὲρ πρεσβυτέρων, ὑπὲρ βασιλέων, ὑπὲρ τῶν κρατούντων, ὑπὲρ γῆς καὶ θαλάσσης, ὑπὲρ ἀέρων, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης [441] κελεύομεθα προσεῖναι τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ. Ὅταν οὖν οἱ τοσαύτην ὀφείλοντες ἔχειν παρῆρσιαν, ὡς ὑπὲρ ἄλλοτριῶν δεῖσθαι, μὴδὲ ὑπὲρ ἑαυτῶν νήφοντες προσευχώμεθα, τίς ἡμῖν ἢ ἀπολογία; ποία συγγνώμη; Διὸ δὴ παρακαλῶ ταῦτα πάντα ἐννοήσαντας, εἰδέναι καιρὸν εὐχῆς, καὶ μεταρσίους γίνεσθαι, καὶ ἀπαλλάττεσθαι τῆς γῆς, καὶ αὐτῶν ἄπτεσθαι τῶν ἀψίδων τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα δυνηθῶμεν τὸν Θεὸν ἴδωμεν ποιῆσαι, καὶ τυχεῖν τῶν ἐπηγεγμένων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς· ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^a Savil. legendum conjicit ἐπιτρέπομεν εὐχὴν, ἀλλ'.

^b Ms. et marg. Savil., τῶν παρεστῶτων.

^c Ms., παροξύνοντες.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἀπλότητι καὶ εὐκρινείᾳ, οὐκ ἐξ σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ.

α'. Ἐνταῦθα πάλιν καὶ ἑτέραν παρακλήσεως ὑπόθεσιν οὐ μικρὰν ἡμῖν ἀνακαλύπτει, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μεγάλην, καὶ ἱκανὴν ἀνορθῶσαι διάνοιαν ὑπὸ κινδύνων βαπτιζομένην. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ὁ Θεὸς ἡμᾶς ἐβρύσατο, καὶ τοῖς οἰκτιρμοῖς αὐτοῦ καὶ ταῖς εὐχαῖς τούτων τὸ πᾶν ἀνέθηκεν· ἵνα μὴ ταύτη τὸν ἀκροατὴν ὑπτιον ποιήσῃ, τῷ ἐλέῳ τοῦ Θεοῦ μόνον καὶ ταῖς ἐτέρων εὐχαῖς θαρρῶντα, δεικνυσὶν ὅτι καὶ αὐτοὶ οὐ μικρὸν ὀκθοθεν συνεισήμεκαν. Καὶ ἐδήλωσε μὲν αὐτὸ καὶ ἐμπροσθεν εἰπὼν, ὅτι *Καθὼς περισσέυει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ, περισσέυει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν*· ἐνταῦθα δὲ καὶ ἕτερον τι λέγει οἰκεῖον κατόρθωμα. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ὅτι ἐν καθαρῷ συνειδῶτι καὶ ἀδόλῳ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀναστρεφόμεθα, φησὶν. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο ἡμῖν εἰς παραμυθίαν καὶ παράκλησιν· μᾶλλον δὲ οὐκ εἰς παράκλησιν μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἕτερον, ὃ πολλῷ μείζον τῆς παρακλήσεώς ἐστι, καὶ εἰς καύχισιν. Ταῦτα δὲ εἶλεγε, κάκεινους παιδεύων ἐν ταῖς θλίψεσι μὴ καταπίπτειν, ἀλλὰ καὶ ἐναθρῦνεσθαι, ὅταν καθαρὸν ἔχωσι συνειδῶς, καὶ ἥρμα καθαπτόμενος τῶν ψευδαποστόλων. Καὶ ὡς περ ἐν τῇ προτέρᾳ φησὶν, ὅτι *Ἀπέστειλέ με Χριστὸς εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κενωθῆ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ*· καὶ, *Ἴνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾗ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ*· οὕτω καὶ ἐνταῦθ' αὖ φησὶν· *Οὐκ ἐν σοφίᾳ, ἀλλ' ἐν χάριτι Χριστοῦ*. Καὶ ἕτερον δὲ τι ἠνείκατο εἰπὼν, *Οὐκ ἐν σοφίᾳ*, τούτεστιν, οὐκ ἐν ἀπάτῃ, καὶ ταύτῃ βάλλων τὴν ἐξω παιδευσίν. *Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ*, φησὶ, *τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν*· τούτεστιν, Ἡ συνειδήσις [442] ἡμῶν, οὐκ ἔχουσα ἡμᾶς καταδικάζειν, ὡς ἐπὶ πονηροῖς πράγμασιν ἐλαυνομένους. Κἂν γὰρ μυρία πάσχωμεν δεινὰ, κἂν πάντοθεν βαλλώμεθα καὶ κινδυνεύωμεν, ἀρκεῖ εἰς παραμυθίαν ἡμῖν, μᾶλλον δὲ οὐ μόνον εἰς παραμυθίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ στεφανοῦσθαι, τὸ συνειδῶς, καθαρὸν ὄν καὶ μαρτυροῦν ἡμῖν, ὅτι δι' οὐδὲν πονηρὸν, ἀλλὰ διὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ταῦτα πάσχωμεν, δι' ἀρετὴν, διὰ φιλοσοφίαν, διὰ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν. Ἐκείνη μὲν οὖν ἡ προτέρα παράκλησις παρὰ τοῦ Θεοῦ ἦν· αὕτη δὲ παρ' αὐτῶν καὶ τῆς τοῦ βίου καθαρότητος συνεισήμετο. Διὸ καὶ καύχισιν αὐτὴν καλεῖ, ὅτι τῆς οἰκειας αὐτῶν ἀρετῆς κατόρθωμα ἦν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ καύχησις, καὶ τί μαρτυρεῖ ἡμῖν τὸ συνειδῶς ἡμῶν, Ὅτι ἐν ἀπλότητι καὶ ἐν εὐκρινείᾳ; Τούτεστιν, οὐδὲν δολερὸν, οὐχ ὑπόκρισιν, οὐκ εἰρωνείαν, οὐ κολακείαν, οὐκ ἐπιβουλήν καὶ ἀπάτην, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἀλλ' ἐν ἐλευθερίᾳ πάσῃ, ἐν ἀπλότητι, ἐν ἀληθείᾳ, ἐν καθαρῷ καὶ ἀπονήρῳ γνῶμῃ, ἐν ἀδόλῳ διανοίᾳ, οὐδὲν ἔχοντες συν-

εσχιασμένον, οὐδὲ ὑπουλον. *Οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ*. Τούτεστιν, οὐκ ἐν κακουργίᾳ οὐδὲ πονηρίᾳ, οὐδὲ ἐν δεινότητι λόγων ἢ ἐν συμπλοκῇ σοφισμάτων· ταύτην γὰρ λέγει σοφίαν σαρκικὴν. Καὶ ἐφ' ᾧ μέγα ἐφρόνουσιν ἐκεῖνοι, τοῦτο οὗτος ἀρνεῖται καὶ διωθεῖται, δεικνύς ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος οὐκ ὄν ἄξιον καυχῆσεως τοῦτο, καὶ ὅτι οὐ μόνον αὐτὸ οὐ ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ διακρούεται καὶ ἐπαισχύνεται. *Ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ*. Τί ἐστὶν, *Ἐν χάριτι Θεοῦ*; Τὴν παρ' αὐτοῦ σοφίαν, τὴν παρ' αὐτοῦ δύναμιν δεδομένην ἡμῖν ἐνδεικνύμενοι διὰ τῶν σημείων, διὰ τοῦ περιγενέσθαι σοφῶν, βητόρων, φιλοσόφων, βασιλέων, δήμεων, ἰδιώτων τυγχάνοντες, καὶ μηδὲν τῆς ἐξωθεν σοφίας ἐπιφερόμενοι. Οὐχ ἡ τυχοῦσα δὲ αὕτη παράκλησις τε καὶ καύχησις τοῦ συνειδέναι ἑαυτοῖς, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει ἐκέχρητο, ἀλλὰ θείᾳ χάριτι πάντα κατώρθουν. *Ἐν τῷ κόσμῳ*. Οὕτως οὐκ ἐν Κορίνθῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. *Περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς*. Τί περισσοτέρως πρὸς ὑμᾶς; *Ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν*. Καὶ γὰρ σημεία καὶ θαύματα παρ' ὑμῖν ἐπεδειξάμεθα, καὶ πλείονα ἀκρίβειαν καὶ βίον ἀληπτον. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο χάριν Θεοῦ καλεῖ, καὶ τὰ οἰκεία κατορθώματα αὐτῆ λογίζομενος. Ἐκεῖ γὰρ καὶ τὰ σκάμματα ὑπερέβη, ἀδάπανον τιθεὶς τὸ Εὐαγγέλιον, διὰ τὸ τῆς ἀσθεναίας αὐτῶν φείδεσθαι. *Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἀναγινώσκετε ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε*. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλα ἐφθέγγετο ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ ἔδοξεν ἑαυτῷ μαρτυρεῖν, ὅπερ ἦν φορτικόν, πάλιν αὐτοὺς παράγει μάρτυρας τῶν λεγομένων. Μὴ γὰρ τις νομιζέτω πραγμάτων εἶναι κόμπον^β τὰ λεγόμενα, φησὶ· ταῦτα γὰρ ὑμῖν δηλοῦμεν, ἀ αὐτοὶ ὑμεῖς ἴστε· καὶ ὅτι οὐ [443] ψευδόμεθα, πρὸ τῶν ἄλλων ἂν ἡμῖν μαρτυρήσετε. Ἀναγινώσκοντες γὰρ ἐπιγινώσκετε, ὅτι ἀ σύνιστε ἡμῖν ἐν τοῖς ἔργοις, ταῦτα καὶ ἐν τοῖς γράμμασι λέγομεν· καὶ οὐκ ἐναντιοῦται ἡμῶν ἡ μαρτυρία ταῖς Ἐπιστολαῖς, ἀλλὰ συνάδει τῇ ἀνοσιώσει ἢ γνῶσις, ἣν προλαθόντες εἴχετε περὶ ἡμῶν. *Καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους*. Οὐδὲ γὰρ ἐξ ἀκοῆς ἴστε, φησὶ, τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς πείρας. Τὸ δὲ, *Ἀπὸ μέρους*, μετριάζων εἶπεν. Ἔθος γὰρ αὐτῷ τοῦτο, ἐπειδὴν μέγα τι φθέγγετο κατεπειγούσης ἀνάγκης (οὐδὲ γὰρ ἄλλως αὐτὸ ποιεῖ), ταχέως συστέλλειν πάλιν τὸν ἐκ τῶν εἰρημένων δγκον βουλόμενος. *Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἔως τέλους ἐπιγινώσεσθε*

β'. Εἶδες πάλιν ἀπὸ τῶν παρελθόντων τὰ μέλλοντα πιστούμενον, καὶ οὐκ ἀπὸ τῶν παρελθόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως; Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀπεφήνατο, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἐπ' αὐτὸν ἐβρίψε καὶ

^α Mss., τὸ συνειδέναι.

^β Forte melius βημάτων εἶναι κόμπον, quod conjicit Savilei sic legit interpretes Latini.

HOMILIA III.

CAP. 1. v. 12. *Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientie nostræ, quod in simplicitate et sinceritate Dei, et non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in mundo.*

1. *Ex pura conscientia quanta consolatio oriatur.* — Illic rursus aliud quoque non parvum consolationis argumentum nobis aperit, imo perquam ingens, quodque animum in periculis demersum erigere queat. Quoniam enim dixerat, *Deus nos eripuit*, atque id totum miserationibus Dei precibusque ipsorum adscripserat; ne hac ratione auditoris animum supinum ac languidum redderet, utpote Dei misericordie dumtaxat aliorumque precibus confidentem, ostendit ipsos quoque non parum ex se præstitisse. Atque id quidem prius etiam his verbis declaravit, *Sicut abundat passiones Christi in nobis, sic etiam abundat consolatio nostra*: hic autem aliud a se recte factum commemorat. Quodnam hoc? Quoniam in pura conscientia minimeque ficta mente ubique terrarum conversati sumus, inquit. Hoc porro ad nostram consolationem et cohortationem non parum momenti habet; nec ad consolationem tantum, sed ad aliud etiam insuper, quod consolatione longe præstantius est, hoc est, ad gloriationem. His autem verbis partim eos docet, ut in afflictionibus minime animis frangantur, sed potius glorientur, cum puram conscientiam habeant: partim etiam falsos apostolos tacite perstringit. Et quemadmodum in superiore epistola ait, *Misit me Christus ut evangelizem, non in sapientia sermonis, ne evacuatur crux Christi* (1. Cor. 1. 17); et, *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in potentia Dei* (1. Cor. 2. 5): sic etiam hoc loco ait, *Non in sapientia, sed in gratia Christi*. Quin aliud quoque his verbis subindicavit, *Non in sapientia*, hoc est, non in fraude: nimirum hic quoque profanam eruditionem impetens. *Gloria enim nostra hæc est*, inquit, *testimonium conscientie nostræ*. Hoc est, conscientia nostra, quæ nos condemnare nequit, tanquam qui ob improba facinora exagitemur. Quamvis enim innumeris calamitatibus afficiamur, atque undique impetamur et periclitemur, nobis tamen ad consolationem, nec ad consolationem tantum, sed etiam ad coronam sufficit conscientia quæ pura est, nobisque hoc testificatur, nos non sceleris ullius causa, sed ob Dei voluntatem, ob virtutem, ob philosophiam, ob multorum salutem hæc pati. Ac prior quidem illa consolatio a Deo manabat; hæc autem ab ipsis atque a vitæ puritate colligebatur. Unde etiam gloriam ipsam vocat, quoniam propria eorum virtute comparabatur. Quænam igitur est hæc gloria, et quidnam nobis conscientia nostra testificatur, *Quoniam in simplicitate et in sinceritate*? Hoc est, nihil fraudulentum, nihil per hypocrisis, per simulationem, per assentationem, per insidias, per fallaciam, ac per aliud quidquam ejusmodi fecimus; sed in omni libertate, in veritate, in pura minimeque maligna volun-

tate, in mente ab omni dolo vacua, nihil tectum et adumbratum, nihil fucatum ac veteratorum habentes. *Non in sapientia carnali*. Hoc est, non in vafricie et improbitate, nec in sermonis facundia nexuque sophismatum: hæc enim per carnalem sapientiam intelligit. Atque id, unde illi magnopere gloriabantur, inficiatur ipse ac rejicit: ex abundanti videlicet ostendens, haud dignum istud esse, de quo quisquam gloriatur; quippe cum ipse non modo id non requirat, verum etiam submoveat ac probro ducat. *Sed in gratia Dei conversati sumus in mundo*. Quid est, *In gratia Dei*? Hoc est, sapientiam ac potentiam ipsius beneficio nobis concessam per miracula declarantes: atque hinc etiam, quod, cum rudes essemus nihilque externæ doctrinæ nobiscum afferremus, doctos tamen, oratores, philosophos, reges ac populos vicerimus. Porro non vulgaris est hæc consolatio ac gloratio, nempe quod ipsi sibi conscii essent, se non humanam potentiam adhibere, sed divina gratia omnia conficere. *In mundo*. Ita non Corinthi tantum, sed passim quoque toto terrarum orbe. *Abundantius autem apud vos*. Quid abundantius ad vos? *In gratia Dei conversati sumus*. Nam et signa et miracula apud vos edidimus, et diligentiam majorem adhibuimus vitamque ab omni reprehensione alienam. Nam hoc quoque gratiam Dei vocat, nimirum ea etiam, quæ cum virtute gessit, ipsi adscribens. Illic enim ultra septa prosiliit, dum sine sumptu evangelium poneret, ut eorum imbecillitati consuleret. 13. *Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legitis et agnoscitis*. Quoniam magna de se proloquutus fuerat sibi que ipsi testimonium dixerat, id quod importunum erat, rursus eorum quæ dicit ipsos testes producit. Ne quis enim, inquit, existimet ea, quæ a me dicuntur, verborum dumtaxat pompam esse: hæc enim vobis commemoramus, quæ vobis ipsis explorata sunt; quodque nos minime mentiamur, præ cæteris ipsi testes esse queatis. Legentes enim agnoscitis, quod, quæ nos re ipsa præstitisse compertum habetis, ea per literas quoque prædicamus: nec testimonium vestrum literis nostris repugnat, sed earum ipsarum lectioni consonat hæc cognitio, quam ante de nobis habebatis. 14. *Sicut et cognovistis nos ex parte*. Neque enim ex aliorum sermone res nostras cognovistis, sed ex ipsa experientia. Illud autem, *Ex parte*, modestiæ causa dixit. Hoc enim ipsi in more positum est, cum necessitate adductus (neque enim alias hoc facit) magni de se quidpiam pronuntiarit, ut eorum quæ dixit tumorem statim retundat. *Spero autem quod etiam usque in finem cognoscetis*.

Vides rursus quo pacto a præteritis fidem futuris adstruat, nec a præteritis tantum, sed etiam a Dei potentia? Neque enim absolute affirmavit, sed hoc totum ad ipsum spemque, quam in ipso positam habet, relegavit. *Quod gloria vestra sumus, sicut et vos nostra in die Domini nostri Jesu Christi*. Hoc loco

invidiam, quam ea quæ superius dixerat ipsi concitare poterant, succidit, dum ad eorum quæ recte et cum virtute gesserat consortium ac societatem ipsos adsciscit. Non enim intra nos constiterunt, sed ad vos quoque dimanant, ac vicissim a vobis ad nos. Quoniam enim seipsum extulerat, ac præteritorum argumentum exhibuerat, et de futuris sponderat, ne auditores eum tamquam magna de se prædicantem incesserent, atque in invidiam, ut dixi, prolaberentur, gloriationem cum ipsis communicat, atque hanc laudem coronam ad ipsos pertinere ait. Nam si tales appareamus, inquit, nostra laus vestra gloria est: quemadmodum scilicet nos quoque, dum vos laude atque gloria floretis, exultamus, gestimus et coronamur. Atque hic quoque rursus per ea quæ dixit, ingentem humilitatis suæ significationem præbet. Non enim ut Magister ad discipulos, sed ut discipulus discipulos alloquens, ita sermonem exequat. Ac vide quo pacto eos sublimes efficiat, ac philosophia impleat, dum ipsos ad illum diem transmittit. Ne enim mihi præsentia commemoretis, inquit, hoc est probra, convicia, scommata, quæ vobis a plerisque inferuntur; neque enim quidquam hic magni momenti est, non læta, non molesta, non scommata, non humanæ laudes: verum tremendi illius atque horrendi diei vobis in mentem veniat, in quo omnia aperta erunt. Tum enim et nos in vobis, et vos in nobis gloriabimini, cum et vos tales magistros habuisse perspicuum erit, qui nec humani quidquam docuerint, nec improbe ac flagitiose vixerint, nec ullam vitii ansam cuiquam porrexerint, ac nobis rursus tales discipulos fuisse, qui nec humani aliquid passi fuerint, nec vacillarint, sed alacri ac prompto animo cuncta exceperint, nec ulla ex parte fallaciam sibi fieri permiserint. Et hæc quidem nunc mente præditis manifesta sunt, tum autem cunctis erunt. Itaque etiamsi nunc affligimur, non mediocri hæc quoque nobis consolatio suppetit: quæ quidem nunc a conscientia proficiscitur, tum autem ab ipsa manifestatione. Nunc enim conscientia quidem nostra hoc perspectum habet, nos Dei gratia omnia efficere, quemadmodum ipsi quoque scitis ac sciatis: at tum omnes etiam mortales, tam nostra, quam vestra cognoscent, nosque mutuo alios ab aliis celebrari perspicient. Etenim ne solus ipse splendorem ex gloriatione consequi videatur, ipsis quoque gloriandi causam præbet, atque a præsentibus molestiis eos avocatur. Quodque in consolatione fecerat, cum diceret, Propter vos consolatione afficimur, hoc etiam hic facit, cum ait, Propter vos gloriamur, quemadmodum vos quoque propter nos: ubique scilicet eos rerum omnium socios adhibens, consolationis, passionum, suæ denique salutis: nam hanc salutem precibus quoque ipsorum assignat: *Adjuvantibus enim, inquit, vobis in oratione, Deus nos eripuit.* Ad hunc igitur modum ea quoque, ob quæ gloriatur, communia cum ipsis facit. Ut enim illic ait, *Scientes quoniam sicut socii estis passionum, ita et consolationis:* eodem hic quoque modo, *Gloria vestra sumus, ut et vos nostra.* 15. *Et hac confi-*

dentia volebam prius venire ad vos. Quanam confidentia? Quod virtuti vestræ majorem in modum confidam, quod propter vos glorier, quod gloriatio nostra sitis, quod vos unice amem, quod nullius mali mihi conscius sim, quod non dubitem quin omnia apud nos spiritualia sint, ac vos harum rerum testes habeam. *Volebam venire ad vos, 16. et per vos transire in Macedoniam.* Atqui contrarium in priore epistola pollicitus fuerat, his verbis utens: *Veniam autem ad vos, cum Macedoniam transiero: Macedoniam enim pertransibo.* Qui fit itaque, ut hic pugnancia dicat? Non pugnancia dicit, absit: hæc enim cum iis quidem quæ scripserat, pugnabant; cum iis autem, quæ in animo habebat, minime pugnabant. Ideo non hic dixit, *Scripti me per vos in Macedoniam transiturum, sed, Volebam.* Nam etiamsi non ita scripserim, inquit, tamen studebam ac cupiebam prius quoque ad vos proficisci; tantumque abest, ut serius quam promiseram ad vos me conferrem, ut ipsam quoque pollicitationem antevertere cuperem. *Ut secundam gratiam haberetis.* Quid est, *Secundam?* Duplicem: alteram nempe per literas, alteram per præsentiam. Per gratiam porro hoc loco lætitiā intelligit. *Et per vos transire in Macedoniam, et rursus a Macedonia transire ad vos, et a vobis deduci in Judæam.* 17. *Cum ergo hoc vellem, numquid levitate usus sum?*

3. Hic jam recta et aperte cunctationis absentiaque crimen a se propulsat. Quod enim ait, hanc sententiam habet: *Volebam venire ad vos: cur ergo non veni? an quod levitate et inconstantia laborarem?* hoc enim significat istud, *Numquid levitate usus sum?* Minime. Quid igitur causæ est? *Quoniam quæ cogito, non secundum carnem cogito.* Quid est, *Non secundum carnem cogito?* Non carnali modo. *Ut sit apud me, Est est, Non, non.* At id quoque obscurum est. Quidnam igitur his verbis sibi vult? Carnalis homo, hoc est, qui præsentibus rebus affixus est ac perpetuo in iis versatur, et a Spiritus operatione alienus est, quaslibet in oras proficisci et vagari pro lubito potest. At Spiritus minister, qui ab eo affatur ac circumducitur, non potest ubique pro arbitrio suo se gerere, quippe quem Spiritus auctoritati ita addixerit, ut ex ipsius nutu pendeat: verum perinde illi accidit, ut si probus quispiam servus, qui ob herilia imperia quoquo-versum distrahitur, nec sui juris atque arbitrii est, ac ne tantillum quidem respirandi facultatem habet, conservis suis aliqua promittat, ac deinde, qui domino aliter placeat, minime præstet quæ promiserat. Hoc igitur ait, *Non secundum carnem consulte, neque a Spiritus gubernatione liber atque immunis sum, nec mihi, quo libeat, proficisci licet.* Nam Paracleti imperio et edictis subjicior, atque ad ipsius calculum agor ac circumagor. Hinc factum est ut venire nequiverim: non enim Spiritui placuit. Id quod etiam in Actuum libro plerisque locis ipsi usu venit (*Act. 16*): alio enim se conferre constituentem Spiritus alio proficisci jubebat. Quamobrem non meæ levitatis et inconstantia est, inquit, quod non venerim, sed quod Spiritui, cui subjectus sum, paren-

τὴν εἰς αὐτὸν ἐλπίδα. Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐνταῦθα τὸν ἐκ τῶν εἰρημίων ὑποτέμενεται φόβον, μεριστὰς αὐτοὺς καὶ κοινωνοὺς ποιήσας τῆς δόξης τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων. Οὐ γὰρ μέχρις ἡμῶν ἔστηκεν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὑμᾶς διαβαίνει, καὶ πάλιν ἀφ' ὑμῶν εἰς ἡμᾶς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπῆρεν ἑαυτὸν, καὶ τῶν παρελθόντων παρέσχεν ἀπόδειξιν, καὶ τὰ μέλλοντα ἐνεγγύησατο ὥστε μὴ ἐπισχῆσαι τοὺς ἀκούοντας ὡς μεγαληγοροῦντι, μηδὲ εἰς βασκανίαν, ὅπερ ἔφην, ἐξενεχθῆναι, κοινοῖ τὸ καύχημα, καὶ αὐτῶν εἶναι φησὶ τὸν τῶν ἐγκωμίων στέφανον τοῦτον. Ἄν γὰρ τοιοῦτοι φανώμεν, φησὶν, ὁ ἔπαινος ἡμῶν ὑμῶν ἡ δόξα ὡς περ οὖν καὶ ὑμῶν εὐδοκίμουτων ἡμεῖς ἀγαλλόμεθα καὶ σκιρτῶμεν καὶ στεφανούμεθα. Πάλιν κἀνταῦθα πολὺ τὸ τῆς ταπεινοφροσύνης αὐτοῦ δι' ὧν εἴρηκεν ἐπιδείκνυται. Οὐ γὰρ ὡς διδάσκαλος μαθηταῖς, ἀλλ' ὡς μαθητῆς μαθηταῖς ὁμοτίμοις διαλεγόμενος, οὕτως ἐξισάζει τὸν λόγον. Καὶ θέα πῶς αὐτοὺς ὑψηλοὺς ποιεῖ, καὶ φιλοσοφίας πληροῖ, παραπέμπων ἐκείνη τῇ ἡμέρᾳ. Μὴ γάρ μοι τὰ παρόντα εἴπητε, φησὶ, τουτέστι, τὰ ὄνειδος, τὰς λοιδορίας, τὰ σκώματα τὰ παρὰ τῶν πολλῶν· οὐδὲν γὰρ μέγα τὰ ἐνταῦθα, οὔτε τὰ χρηστὰ οὔτε τὰ λυπηρά, οὐ τὰ σκώματα, οὐ τὰ ἐγκώμια τὰ παρὰ τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' ἀναμνήσθητέ μοι τῆς ἡμέρας ἐκείνης τῆς φοβερᾶς καὶ φρικώδους, ἐν ἣ πάντα ἀνακαλυμμένα. Τότε γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐν ὑμῖν καὶ ὑμεῖς ἐν ἡμῖν καλλωπισθήσεσθε, ὅταν καὶ ὑμεῖς φαίνησθε τοιοῦτους ἔχοντες διδασκάλους, μηδὲν ἀνθρώπινον διδάσκοντας, μηδὲ πονηρίᾳ συνεζηκότας, μηδὲ λαθῆν τινα δεδωκότας, καὶ ἡμεῖς τοιοῦτους ἔχοντες μαθητάς, μηδὲν ἀνθρώπινον πάσχοντας, μηδὲ σαλευομένους, ἀλλὰ μετὰ προθυμίας πάντα ὑποδεχομένους, καὶ μηδαμῶδες παραλογισμένους. Καὶ νῦν μὲν γὰρ ταῦτα ὅλα τοῖς νοῦν ἔχουσι· τότε δὲ πᾶσιν. Ὅστε εἰ καὶ θλιβόμεθα [444] νῦν, οὐ μικρὰν καὶ ταύτην ἔχομεν παραμυθίαν· νῦν μὲν τὴν ἀπὸ τοῦ συνειδότος, τότε δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἐκλάμψεως αὐτῆς. Νῦν μὲν γὰρ τὸ συνειδὸς ἡμῶν οἶδεν, ὅτι χάριτι Θεοῦ πάντα ποιούμεν, ὡς καὶ ὑμεῖς ἴστε καὶ εἴσεσθε· τότε δὲ καὶ πάντες μαθήσονται ἀνθρώποι καὶ τὰ ἡμέτερα καὶ τὰ ὑμῶν, καὶ ὄψονται δι' ἀλλήλων ἡμᾶς δοξαζομένους. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη μόνος αὐτὸς εἶναι λαμπρὸς ἀπὸ τῆς καυχίσεως, καὶ αὐτοῖς δίδωσιν αἰτίαν τοῦ καυχίματος, καὶ ἀπάγει τῶν παρόντων λυπηρῶν. Καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς παρακλήσεως ἐποίησεν εἰπὼν, ὅτι Δι' ὑμᾶς παρακα, λούμεθα, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, Δι' ὑμᾶς καυχώμεθα λέγων, ὡς περ καὶ ὑμεῖς δι' ἡμᾶς, πανταχοῦ κοινωνοὺς αὐτοὺς ποιῶν ἀπάντων, τῆς παρακλήσεως, τῶν παθημάτων, τῆς σωτηρίας τῆς αὐτοῦ· καὶ γὰρ τὴν σωτηρίαν ταύτην ταῖς εἰχαῖς αὐτῶν λογίζεται· Συνημπούργουντων γὰρ ὑμῶν τῇ δεήσει, φησὶν, ἐρρύσατο ἡμᾶς ὁ Θεός. Οὕτω δὴ καὶ τὰ καυχήματα κοινὰ τίθησιν. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ φησὶν· Εἰδότες δὲ ὡς περ κοινωνοὶ ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτω καὶ τῆς παρακλήσεως· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν. Καὶ ταύτη τῇ

πεποιθήσει ἐβουλόμην πρότερον πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν. Ποῖα πεποιθήσει; Τῷ σφόδρα θαρβεῖν ὑμῖν, τῷ καυχᾶσθαι ἐφ' ὑμῖν, τῷ καύχημα ὑμῶν εἶναι, τῷ σφόδρα ὑμᾶς ἀγαπᾶν, τῷ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδέναι πονηρὸν, τῷ πεποιθέναι ὅτι πάντα πνευματικὰ παρ' ἡμῖν, καὶ ὑμᾶς τούτων μάρτυρας ἔχειν. Ἐβουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν. Καὶ μὴν τούναντιον ἐπηγγελάτο ἐν τῇ προτέρῃ, οὕτω λέγων· Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω· Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι. Πῶς οὖν ἐνταῦθα τάναντια φησὶν; Οὐ τὰ ἐναντία φησὶν, ἀπαγε· ταῦτα γὰρ ἐναντία μὲν ἔστιν οἷς ἔγραψεν, οὐκ ἐναντίον δὲ οἷς ἐβούλετο. Διὸ καὶ ἐνταῦθα οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐγραψα δι' ὑμῶν ἀπελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, ἀλλ', Ἐβουλόμην. Εἰ γὰρ καὶ οὐχ οὕτως ἔγραψα, φησὶν, ἀλλ' ὁμως ἐσπούδαζον καὶ ἐβουλόμην καὶ πρὸ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς· τοσοῦτον ἀπέσχον τοῦ βουλευθῆναι ὕστερησαι τῆς ὑποσχίσεως, ὅτι καὶ φθάσαι αὐτὴν ἠθέλησα. Ἴνα δευτέραν χάριν ἔχητε. Τί ἐστι, Δευτέραν; Ἴνα διττὴν χάριν ἔχητε, καὶ τὴν διὰ τῶν γραμμάτων, καὶ τὴν διὰ τῆς παρουσίας. Χάριν δὲ ἐνταῦθα τὴν χαρὰν λέγει. Καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προσημνηθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν. Τοῦτο οὖν βουλόμενος, μὴ τι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην;

γ. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἐξ εὐθείας ἀποδύεται τὸ ἔγκλημα τὸ ἐκ τῆς μελλήσεως καὶ τῆς ἀπουσίας. Ὁ γὰρ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐβουλόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς· τίνας οὖν ἔσκεν οὐκ ἦλθον; ἄρα ὡς κούφος καὶ ἐύριππος; τοῦτο γὰρ ἐστὶ, Μὴ τι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐχρησάμην; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ διὰ τί; Ὅτι δὲ βουλευόμενος, οὐ κατὰ σάρκα βουλευόμενος. Τί ἐστὶν, Οὐ κατὰ σάρκα; [445] Οὐ σαρκικῶς βουλευόμενος. Ἴνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ Ναὶ καὶ, καὶ τὸ Οὐ οὐ. Ἄλλ' ἐτι καὶ τοῦτο ἀσαφές. Τί οὖν ἐστὶν ὃ φησὶν; Ὁ σαρκικὸς ἄνθρωπος, τουτέστιν, ὁ τοῖς παροῦσι προσηλωμένος καὶ ἐν τούτοις διαπαντὸς ὢν, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας ἐκτὸς τυγχάνων, πανταχοῦ ἀπέναι δύναται, καὶ πλανᾶσθαι ὅπου βούλεται· ὃ δὲ ὑπέρτης τοῦ Πνεύματος, καὶ ὑπ' ἐκείνου ἀγόμενος καὶ περιεγόμενος, οὐ δύναται κύριος εἶναι τῆς ἑαυτοῦ γνώμης πανταχοῦ, τῆς ἐκείθεν ἐξουσίας ἐξαρτήσας αὐτὴν· ἀλλὰ τοιοῦτον ὑπομένει, οἷον ἂν εἰ δοῦλος εὐδοκίμων, καὶ πανταχοῦ περιεπόμενος ὑπὸ τῶν δεσποτικῶν ἐπιταγμάτων, καὶ οὐκ ἔχων ἐξουσίαν ἑαυτοῦ, οὐδὲ ἀναπνεῦσαι δυνάμενος οὐδὲ μικρὸν, ἐπαγγέλλοιτό τινα τοῖς συνδούλοις, εἶτα τῷ δεσπότη τάναντια δοκοῦντα, μὴ ἀνύοι τὰ ἀπηγγεμένα. Τοῦτο οὖν φησὶν, ὅτι Οὐ κατὰ σάρκα βουλευόμενος, καὶ οὐκ εἰμι τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκτὸς κυβερνήσεως, οὐδὲ ἐξουσίαν ἔχω βαδίζειν ὅπου βούλομαι. Καὶ γὰρ ὑπόκειμαι δεσποτεῖα τῇ τοῦ Παρακλήτου καὶ ἐπιτάγμασι, καὶ αἷς ἐκείνου ψήφοις ἀγομαι καὶ περιάγομαι. Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδυνήθη ἐλθεῖν· οὐ γὰρ ἔδοξεν τῷ Πνεύματι. Ὁ καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι πολλαχοῦ γέγονεν· ἀλλαχοῦ γὰρ προφητημένον ἐλθεῖν, τὸ Πνεῦμα ἀλλαχοῦ βαδίζειν ἐκέλευεν. Ὅστε οὐ τῆς ἐμῆς ἐλαφρίας, τουτέστι

κουφότητος, τὸ μὴ ἔλθειν, ἀλλὰ τὸ τοῦ Πνεύματος, ὑποκείμενον ἐκείνῳ πείθεσθαι. Εἶδες πάλιν αὐτοῦ τὸ σύνθετος θεώρημα; Ἄφ' ὧν ἐνόμιζον αὐτὸν δεικνύσαι σαρκικῶς βουλευόμενον, ἐκ τοῦ μὴ πληρῶσαι τὴν ὑπόσχεσιν, ἐκ τούτου δεικνύσει μάλιστα πνευματικῶς βεβουλευμένον, καὶ τούναντιον σαρκικῶς βουλευέσθαι. Τί οὖν, φησὶν; οὐ μετὰ τοῦ Πνεύματος ἐπηγάτατο; Οὐδαμῶς· καὶ γὰρ καὶ ἦδη εἶπον, ὅτι οὐ πάντα προῆδει Παῦλος τὰ μέλλοντα καὶ συμφέροντα. Διὰ δὲ τοῦτο ἐν μὲν τῇ προτέρᾳ φησὶν, *Ἴνα ὑμεῖς με προπέμψητε οὐδ' ἐὰν πορεύωμαι*, δεδοικῶς αὐτὸ τοῦτο, μὴ εἰς τὴν Ἰουδαίαν εἰπὼν, ἀναγκασθῆ ἑτέρωθι ἀπελθεῖν· ἐνταῦθα δὲ ἐπειδὴ ἀπέτυχε, λέγει αὐτὸ, *Καὶ ὕφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν*. Ὁ μὲν γὰρ ἦν ἀγάπητος, τίθησι, τὸ ἔλθειν πρὸς αὐτούς· ὃ δὲ οὐδὲν πρὸς αὐτούς ἦν, τὸ ἀπελθεῖν εἰς τὴν Ἰουδαίαν, οὐκέτι καὶ τοῦτο προστίθησι διωρισμένως. Ἐπειδὴ δὲ ἐλήλεγκται, ἐνταῦθα θαρρῶν λέγει λοιπὸν, ὅτι *εἰς τὴν Ἰουδαίαν*. Καὶ τοῦτο δὲ συμφερόντως ἐγένετο, ἵνα μὴ τις αὐτῶν μείζονα περὶ αὐτὸν τῆς ἀξίας ὑπόνοιαν ἔχη. Εἰ γὰρ καὶ τούτων ὄντων θύειν αὐτοῖς; ἐβούλοντο ταύρους, ποῦ οὐκ ἂν ἐξῴκειλαν ἀσεβείας, εἰ μὴ πολλὰ δείγματα τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας παρείχοντο; Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ τὰ μέλλοντα πάντα οὐκ ἤδει, ὅπου καὶ ἐν εὐχαίς πολλαχοῦ τὸ συμφέρον ἀγνοεῖ; Τὸ γὰρ, *τί προσευξόμεθα*, φησὶ, *καθὸ δεῖ, οὐκ οἴδαμεν*. Καὶ οὐ λέγει τοῦτο μόνον, ἵνα δόξῃ^a μετριάξουν, [446] ἀλλὰ καὶ δεικνύσει, ποῦ τὸ συμφέρον ἐν εὐχαίς ἠγνόησε. Ποῦ τοίνυν ἠγνόησεν; Ἦνίκα παρεκάλει τὼν πειρασμῶν ἀπαλλαγῆναι, λέγων· *Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ ἄγγελος Σαταν, ἵνα με κολαφίσῃ*. Ἐπεὶ τούτου *τρὶς τὼν Κύριον παρεκάλεσα, καὶ εἶπέ μοι*, Ἄρκει σοὶ ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Εἶδες πῶς οὐκ ἔγνω τὰ συμφέροντα αἰτήσαι; Διὸ οὐδὲ ἔλαθε, καὶ πολλάκις αἰτήσας. *Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ*. Καλῶς ἀντιθέσειν ἀνακύπτουσαν καταλύει. Εἰ γὰρ ὑποσχόμενος, φησὶ, παραγίνεσθαι ὑπερέθου, καὶ οὐκ ἔστι παρά σοι *Ναὶ ναὶ*, καὶ *Οὐ οὐ*, ἀλλὰ νῦν ἂ λέγεις ἀνατρέψεις μετὰ ταῦτα, ὡσπερ ἐπὶ τῆς σῆς ἐπιδημίας ἐποίησας· οὐαὶ ἡμῖν, μήποτε καὶ ἐν τῷ κηρύγματι τοῦτο γέγονεν. Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα ἐννοῶσι, μηδὲ θορυβῶνται, φησὶ· *Πιστὸς δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ*. Ἐν γὰρ τῷ κηρύγματι, φησὶ, τοῦτο οὐκ ἐγένετο, ἀλλ' ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ ταῖς ἀποδημίαις μόνον. Ἐν δὲ τῷ κηρύγματι μένει βέβαια καὶ ἀκίνητα ἅπερ εἰρήκαμεν. Λόγον γὰρ ἐνταῦθα τὸ κήρυγμα καλεῖ. Εἶτα ἀπόδειξιν ἀναντιρρήτων παρέχει τούτου, εἰς τὸν Θεὸν τὸ πᾶν ἀνάγων· Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἡ ὑπόσχεσις τῆς παρουσίας ἐμῆ ἦν, καὶ ἐγὼ οἴκοθεν ἐπηγγελάμην ἐκείνῳ· τὸ δὲ κήρυγμα οὐκ ἐμὸν οὐδὲ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ ἀμήχανον διαφυσάσθαι· διὸ καὶ ἔφη· *Πιστὸς δὲ ὁ Θεός*· τοῦτο ἐστίν, ἀληθής. Μὴ τοίνυν ὑποπτεύετε τὰ ἐκείνου·

^a Sic legendum, ut conjicit Savil., et ita legit interpres Latinus. Editi male, ἵνα μὴ δόξῃ

οὐδὲν γὰρ ἐν αὐτοῖς ἀνθρώπινον. Καὶ ἐπειδὴ εἶπα λόγον, ἐπάγει· λοιπὸν δεικνύς ποῖον λόγον φησὶ.

δ'. Ποῖος οὖν λόγος εἶτό; ἐστίν, Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ λόγος, φησὶν, ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο *Ναὶ καὶ Οὐ*. Διὰ γὰρ τούτου καὶ τὸν χορὸν εἰσάγει τῶν διδασκάλων εἰς μέσον, ἀξιώπιστον κἀντεῦθεν τὴν μαρτυρίαν ποιῶν, οὐ διὰ τῶν ἀκουσάντων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν διδασκάντων. Καίτοι μαθηταὶ ἦσαν· ἀλλὰ μετριάξων, ἐν τάξει διδασκάλων αὐτοὺς ἀριθμεῖ. Τί δὲ ἐστίν, *Οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ*; Οὐκ ἀνέτρεψα, φησὶν, ἂ πρότερον εἶπον ἐν τῷ κηρύγματι· οὐ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκείνο διελέχθην ὑμῖν· τοῦτο γὰρ οὐκέτι πίστεως, ἀλλὰ πεπλανημένης διανοίας ἐστίν. Ἀλλὰ *Ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονε*. Τοῦτο ἐστίν, ἀπαρασάλευτος καὶ βέβαιος ὁ λόγος μένει. *Ἔσται γὰρ ἐπαγγελία Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ Ναὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Ἀμήν, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν*. Τί ἐστίν, *Ἔσται ἐπαγγελία Θεοῦ*; Πολλὰ τὸ κήρυγμα ὑπισχνεῖτο, καὶ αὐτοὶ τὰ πολλὰ ταῦτα ἐπηγγέλλοντο καὶ ἐκήρυττον. Καὶ γὰρ περὶ ἀναστάσεως διελέχθησαν, καὶ περὶ ἀναλήψεως, καὶ περὶ ἀφθαρσίας, καὶ περὶ τῶν μεγάλων ἐπάθλων καὶ τῶν ἀπορρήτων ἀγαθῶν ἐκείνων. Ταύτας οὖν τὰς ἐπαγγελίας μένειν ἀκίνητους φησὶ, καὶ οὐκ ἐγένετο *Ναὶ καὶ Οὐ* ἐν αὐταῖς. Τοῦτέστιν, Ὅ ποτε μὲν ἀληθῆ τὰ εἰρημένα, [447] ποτε δὲ ψευδῆ, καθάπερ ἡ ἐπιδημία ἡ ἐμῆ, ἀλλ' ἀεὶ ἀληθῆ. Καὶ πρῶτον μὲν ὑπὲρ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων καὶ τοῦ περὶ Χριστοῦ λόγου ἀγωνίζεται λέγων· Ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυμά μου οὐκ ἐγένετο *Ναὶ καὶ Οὐ*· ἔπειτα ὑπὲρ τῶν ὑποσχέσεων· *Ἔσται γὰρ ἐπαγγελία Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ Ναὶ*. Εἰ δὲ ἂ ὑπέσχετο βέβαια καὶ δώσει πάντως, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς καὶ ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος ἐστὶ βέβαιος, καὶ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι νῦν μὲν ἔστι, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἀεὶ ἐστίν, καὶ ὁ αὐτὸς ἐστίν.

Τί δὲ ἐστίν, *Ἐν αὐτῷ τὸ Ναὶ, καὶ τὸ Ἀμήν*; Τὸ πάντως ἐσόμενον δηλοῖ. Αἱ γὰρ ἐπαγγελίαι ἐν αὐτῷ, οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ, τὸ γενέσθαι ἔχουσι καὶ πληρωθῆναι. Μὴ τοίνυν δέισις· οὐ γὰρ ἀνθρώπος ἐστίν, ἵνα ὑποπτεύσῃς, ἀλλὰ Θεός ἐστίν, ὁ καὶ εἰπὼν καὶ πληρῶν. *Τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν*. Τί ἐστίν, *Πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν*; Πληροὶ αὐτὰς δι' ἡμῶν· τοῦτέστι, διὰ τῶν εἰς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν πρὸς δόξαν αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν*. Εἰ δὲ πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ, πάντως ἔσται. Τῆς γὰρ αὐτοῦ δόξης οὐ καταφρονήσει, εἰ καὶ τῆς ἡμετέρας κατεφρόνει σωτηρίας· καὶ διὰ τὸ σφόδρα φιλόφρονος εἶναι. Καὶ πρὸς τοῦτο ἡμῶν ἡ σωτηρία συνδέεται τῇ αὐτοῦ δόξῃ τῇ ἐπὶ τούτοις. Ὄστε εἰ πρὸς δόξαν αὐτοῦ εἰσὶν αἱ ἐπαγγελίαι, πάντως καὶ ἡ σωτηρία ἡμῶν ἐψεται. Ὁ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίου· συνεχῶς περιστρέφει λέγων· *εἰς περιποίησιν τῆς δόξης αὐτοῦ*. Καὶ πανταχοῦ τοῦτο τίθησι, δεικνύς τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἐκδόσεως· ὃ καὶ ἐνταῦθα φησὶν, ὅτι αἱ ἐπαγγελίαι αὐτοῦ οὐ ψεύδονται. Οὐ γὰρ ἡμᾶς μόνον σώζουσι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν δοξάζουσι. Μὴ τοί-

dum esset. Vides rursus consuetam ipsi argumentandi rationem? Unde enim ipsi se probaturos existimabant, eum iis consiliis uti, quæ a carne proficiscerentur, quod nimirum promissis non stetisset; hinc ipse vel maxime se spirituali consilio ductum fuisse ostendit, ac contra carnali modo cogitaturum fuisse, si contrarium fecisset. Quid igitur, dicet aliquis, an non ex Spiritu pollicitus fuerat? Minime vero: etenim jam dictum est a me, non omnia ea Paulo cognita fuisse quæ futura erant et conducebant. Ideo in superiore quidem epistola his verbis utitur, *Ut vos me deducatis quocumque proficiscar* (1. Cor. 16. 6); hoc videlicet metuens, ne cum in Judæam dixisset, alio abire cogereetur: hic autem, quoniam hac spe delusus fuerat, istud ait, *Et a vobis deduci in Judæam*. Nam quod caritatis erat, id ponit, hoc est, ad eos venire: quod autem eorum nihil interrerat, nempe ut in Judæam abiret, hoc non jam diserte addit. Postquam autem convictus est, hic jam fidenter dicit, *In Judæam*. Atque hoc utiliter contingebat, ne quis ipsorum majorem, quam par esset, opinionem de eo haberet. Etenim si, cum hæc etiam ita se haberent, tamen non defuerunt, qui tauros ipsis immolare vellent; quo tandem impietatis non prouissent, nisi multa humanæ imbecillitatis documenta præbuisset? Et cur miraris ea omnia, quæ futura erant, Paulo minime nota fuisse, cum etiam in precibus plerumque quod expediat ignoret? *Quid enim oremus*, inquit, *quemadmodum oportet nescimus* (Rom. 8. 26). Nec vero hoc eo dumtaxat ait, ut modestiæ opinionem colligat; sed etiam ostendit, ubinam, quid in precibus utile esset, ignorarit. Ubinam autem ignoravit? Nempe cum precibus a Deo contendeat, ut e tentationibus eriperetur, his verbis utens: *Datus est mihi stimulus carnis angelus satanæ qui me colaphizat. Propter quod ter Dominum rogavi; et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; virtus enim mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 7.-9). Vides quomodo, quid ex usu esset, postulare nesciverit? Ac propterea non accepit, cum tamen sæpe postulasset. 18. *Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit ad vos, non fuit Est et Non*. Exorientem objectionem præclare discutit. Dicere enim potuissent: Si cum ipse te ad nos venturum receperis, id tamen facere distulisti, atque ita non est apud te, Est est, Non non, verum quæ nunc dicis, postea subvertis, ut in tua ad nos profectio fecisti; vae nobis, si hoc quoque in evangelii prædicatione contingit. Ut ergo hæc nec cogitent nec perturbarentur, ait, *Fidelis Deus, quia sermo noster ad vos non fuit Est et Non*. Hoc enim, inquit, in prædicatione non contingit, sed in viis ac peregrinationibus dumtaxat: nam in prædicatione firma atque immota manent quæ diximus. Per sermonem enim hoc loco prædicationem significat. Postea irrefutabile argumentum hujus rei affert, ad Deum hoc totum referens. Quod autem ait, hunc sensum habet: Adventus mei pollicitatio mea erat, atque ego mea sponte id promiseram; at prædicatione non mea erat, nec humana, sed Dei: quod autem Dei est, in id

mendacium cadere nequit: unde etiam dicit, *Fidelis autem Deus*; hoc est, verax. Quamobrem nihil est, cur ea, quæ illius sunt, vobis suspecta sint: nihil enim in ipsis humanum est. Ac posteaquam sermonem dixit, de quo sermone loquatur, deinceps exponit.

4. Quisnam igitur hic sermo est? 19. *Dei enim Filius, qui in vobis per nos prædicatus est, per me et Silvanum et Timotheum, non fuit Est et Non*. Ob eam enim causam magistrorum chorum in medium adducit, hinc quoque testimonio suo fidem adstruens, non per auditores tantum, sed etiam per magistros. Atqui discipuli illi erant, sed modestiæ studio eos in magistrorum album refert. Quid autem est, *Non fuit Est et Non*? Non ea subverti, inquit, quæ prius inter concionandum dixi: non inodo hoc, modo illud apud vos disserui: hoc enim non fidei fuerit, sed animi aberrantis. *Sed Est in illo fuit*. Hoc est, immotus ac firmus sermo manet. 20. *Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo Est, et in ipso Amen, Deo ad gloriam per nos*. Quid est, *Quotquot promissiones Dei*? Prædicatione evangelica multa promittebat; atque ipsi multa hæc promittebant ac prædicabant. Nam et de resurrectione verba fecerant, et de assumptione et de incorruptione et de magnis præmiis atque arcanis illis bonis. Has igitur pollicitationes firmas ac stabiles, manere ait; et non fuit Est et Non in illis. Hoc est, non quandoque vera, quæ dixi, quandoque falsa fuerunt, ut meus ad vos accessus, sed semper vera. Ac primum quidem pro fidei dogmatibus sermoneque de Christo contendit dicens: *Sermo meus et prædicatione mea non fuit Est et Non*: deinde pro ipsius pollicitationibus pugnat: *Quotquot enim, inquit, promissiones Dei sunt, in illo Est*. Quod si firma ac certa sunt quæ promisit, nec dubium est quin ea daturus sit, multo utique magis ipse, ac sermo qui de eo habetur, firmus ac certus est; neque istud dici potest quod nunc quidem sit, nunc autem non sit, sed semper est, atque idem est.

Promissa Dei quam firma. — Quid est autem, *In illo Est, et Amen*? His verbis id quod omnino futurum est significat. Promissiones enim in ipso ac non in homine, hoc habent, ut contingant et expleantur. Quare nihil est quod metuas: non enim homo est, ut suspectum eum habere possis, sed Deus, qui et dixit et explet. *Deo ad gloriam per nos*. Quid est, *Ad gloriam per nos*? Eas per nos explet; hoc est, per collata in nos beneficia ad gloriam Dei: hoc enim est, *Deo ad gloriam*. Si autem ad Dei gloriam, quin fiat non est dubitandum, tum quia, etiamsi salutem nostram contemptui haberet, non tamen gloriam suam contempturus est; tum quia singularem erga homines benevolentiam gerit. Adde quod nostra salus cum gloria ea, quæ hinc ad ipsum redit, conjuncta est. Quo fit, ut cum promissiones ad ipsius gloriam pertineant, dubium esse non possit, quin salus quoque nostra consequatur. Quod etiam in Epistola ad Ephesios crebro inculcat dicens: *In acquisitionem gloriæ ipsius* (Ephes. 1. 14). Atque ubique istud ponit, et

ostendat id necessario eventurum : quod etiam hoc loco ait, nempe quod ipsius pollicitationes minime fallant. Neque enim nobis dumtaxat salutem, sed ipsi quoque gloriam afferunt. Ne ergo illud tecum reputes, quod per nos ista promissa sint, nec propterea de iis dubites : neque enim per nos, sed per eum explentur ; et promissiones per ipsum sunt ; non enim nostra, sed quæ Dei sunt, vobis diximus. 21. *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos, Deus* ; 22. *qui et signavit vos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris*. Rursum per præterita fidem futuris conciliat. Nam si ipse est, qui nos in Christo confirmat, hoc est, qui nos a fide quæ in Christum est dimoveri non sinit ; atque ipse etiam est, qui nos unxit, Spiritumque in cordibus nostris dedit : quomodo non futura quoque daturus est ? Nam cum principia et materiam ac radicem et fontem, hoc est, veram ipsius cognitionem ac Spiritus participationem largitus sit : qui fieri potest, ut non ea etiam largiatur, quæ ex his oriuntur ? Nam cum illa horum causa doneatur, multo magis is, qui hæc dedit, illa quoque præbebit : et cum hæc adhuc hostibus dederit, multo magis illa amicis donabit. Ac proinde ne Spiritum quidem simpliciter dixit, sed pignus nominavit, ut per hoc de toto fiduciam concipias. Neque enim si totum daturus non esset, pignus præbere, ac frustra et temere perdere in animum induxisset. Ac vide, quæso, Pauli probitatem. Quid enim, inquit, dicere attinet, promissionum veritatem in nobis minime sitam esse ? imo hoc ipsum, quod vos firmi atque immobiles statis, non in nobis est, sed Dei beneficium est : *Qui enim confirmat vos, inquit, Deus est*. Non ergo nos sumus, qui vos fulcimus : nam ipsi quoque confirmantis ope indigemus. Quocirca non est, quod quisquam prædicationem in vobis periclitari existimet : ipse totum hoc in se recepit, ipsi totius negotii cura est.

5. Quid autem est, *Qui unxit et signavit* ? Hoc est, qui Spiritum dedit, per quem utrumque horum effecit, nimirum simul et prophetas et sacerdotes et reges efficiens : siquidem hæc hominum genera olim ungebantur. At nos non unam, sed tres istas dignitates præstantiore conditione obtinemus : nam et regno potituri sumus, et, cum victimæ loco corpora postea offerimus, sacerdotes efficiamur ; *Exhibete enim, inquit, membra vestra hostiam viventem, placentem Deo (Rom. 12. 1)* ; atque insuper prophetæ constituiamur. *Quæ enim oculus non vidit, nec auris audivit, ea nobis patefacta sunt (1. Cor. 2. 9)*. Quamquam etiam alia ratione reges efficiamur, si improbis cogitationibus imperare voluerimus. Nam quod is qui talis sit regnet, et quidem magis, quam qui diademate cinctus est, liquido jam vobis demonstrabo. Multos ille exercitus habet ; at nos quoque plures illis cogitationes habemus : neque enim infinita cogitationum, quæ in nobis sunt, multitudo enumerari potest. Nec vero multitudinem dumtaxat intueri licet, sed etiam multos in hac cogitationum copia ducas, tribunos, turmarum præfectos, sagittarios, fundibularios. Quid

aliud est, quod regem efficiat ? vestesne ? At hic quoque meliori ac præstantiori veste amictus est, quam nec tinea exest, nec vetustas conficit. Quia multiplicationem quoque coronam habet, nempe gloriæ et miserationum Dei : *Benedic enim, inquit, anima mea Domino, qui coronat te in misericordia et miserationibus (Psal. 102. 2. 4)* : et gloriæ ; *Gloria enim, inquit, et honore coronasti eum (Psal. 8. 6)* : et bonæ voluntatis ; *Ut scuto enim, inquit, bonæ voluntatis coronasti nos (Psal. 5. 13)* : et gratiarum ; *Coronam enim, inquit, gratiarum accipies capiti tuo (Prov. 1. 9)*. Videsne quam varie textum quantoque gratius, ac venustius sit istud diadema ? Verum altius rursus et accuratius horum regum statum expendamus. Ille stipulatoribus suis dominatur et cunctis imperat, omnesque ipsi parent et obsequuntur : at ego hic majus præstantiusque imperium tibi ostendo. Nam multitudo quidem par est, aut etiam amplior ; superest autem ut subjectionem ipsam consideremus. Ac ne mihi eos in medium proferas, qui regia dignitate lapsi sunt, atque ab ipsismet satellitibus suis trucidati. Ne, inquam, eos in medium producamus, verum eos conquiramus, qui pulchre in utraque parte regnum administrarunt. Ac tu quidem, quos libuerit, pone ; ego autem patriarcham unum cunctis oppono.

Abrahæ fides et virtus. — Nam cum ipse filium mactare juberetur (*Gen. 22*), cogites velim quotnam tum adversus eum cogitationes insurrexerint. Et tamen omnes subegit, atque omnes eum magis quam regem satellites pertimescebant : ac vel solo obtutu omnes comprimebat, ita ut ne hiscere quidem earum ulla auderet ; verum cunctæ caput submitterent ac velut regi cederent, quamvis alioqui acerrimæ essent atque imprimis acerbæ. Neque enim hastarum cuspides tam horrendæ sunt, cum a multis militibus surriguntur, quam tum formidabiles erant illæ cogitationes. Annon enim hastis atrocior erat illa, quam natura ciebat, commiseratio ? Ac proinde animam illam magis, quam præacuta cuspis, excindere poterant. Nec enim ulla hasta tam acuta umquam esse queat, quam cogitationum illarum aculei, qui ab intimis visceribus acuebantur ac surrigebantur, justi viri animam transfigebant. Nam hic et tempore et consilio et plaga et dolore opus est ; ac tum mors sequitur : illic autem nihil horum requirebatur ; adeo tum celeriora, tum acriora vulnera erant. Et tamen, cum adversus eum cogitationes arma induissent, ingens erat tranquillitas, omnesque composite stabant, ornantes potius ipsum quam terrore afficientes. Eum enim gladium extendentem ante oculos tibi pone, ac quos volueris reges, Augustos, Cæsares, in medium profer. Nihil enim simile dixeris, nec speciem ullam ejusmodi tamque amplam et insignem ac cælis dignam ostendere poteris. Tum enim vir ille justus de potentissima tyrannide triumphum egit : nihil enim est quod majorem tyrannidem habeat, quam natura. Atque ut sexcentos qui necem tyrannis intulerint, proferas, nullum tamen ejusmodi nobis ostenderis. Etenim hæc palma angeli verius quam hominis tunc erat. Sic quippe

νυν τοῦτο ἐνόησας, ὅτι δι' ἡμῶν ἐπηγγέλθησαν, καὶ διστάσης· οὐ γὰρ δι' ἡμῶν πληροῦνται, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ· καὶ αἱ ἐπαγγελίαι δὲ δι' αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἡμέτερα, ἀλλὰ τὰ αὐτοῦ πρὸς ὑμᾶς εἰρήκαμεν. Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς, σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, Θεός· καὶ σφραγισάμενος, καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Πάλιν ἀπὸ τῶν παρελθόντων τὰ μέλλοντα βεβαιῶνται. Εἰ γὰρ αὐτός ἐστιν ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς εἰς Χριστὸν, τουτέστιν, ὁ μὴ ἔων ἡμᾶς παρασαλεύσθαι ἐκ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν Χριστὸν, καὶ αὐτὸς ὁ χρίσας ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸ Πνεῦμα ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν· πῶς τὰ μέλλοντα οὐ δώσει; Εἰ γὰρ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις ἔδωκε καὶ τὴν ῥίζαν καὶ τὴν πηγὴν, οἷον τὴν ἀληθῆ περὶ αὐτοῦ γνῶσιν, τὴν τοῦ Πνεύματος μετάληψιν· πῶς τὰ ἐκ τούτων οὐ δώσει; Εἰ γὰρ ἐκεῖνα διὰ ταῦτα δίδονται, πολλῶ μᾶλλον ὁ ταῦτα δοῦς, καὶ ἐκεῖνα παρέξει· καὶ εἰ ταῦτα ἐχθροῖς οὖσιν ἔδωκε, πολλῶ μᾶλλον ἐκεῖνα φίλοις γενομένοις χαριεῖται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ Πνεῦμα εἶπεν ἀπλῶς, ἀλλ' ἀρραβῶνα ὠνόμασεν, ἵνα ἀπὸ τούτου καὶ περὶ τοῦ παντὸς θαρβῆς. Οὐ γὰρ, εἰ μὴ ἔμελλε τὸ πᾶν δίδόναι, εἴλετο ἂν τὸν [448] ἀρραβῶνα παρασχεῖν, καὶ ἀπολέσαι εἰκὴ καὶ μάτην. Καὶ ὄρα εὐγνωμοσύνην Παύλου. Τί γὰρ δεῖ λέγειν, φησὶν, ὅτι οὐκ ἐν ἡμῖν ἢ τῶν ἐπαγγελιῶν ἀλήθεια; αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐστάναι ἀπεριτρέπτως καὶ πεπηγέει ὑμᾶς, οὐκ ἐν ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τοῦ Θεοῦ· Ὁ γὰρ βεβαιῶν ὑμᾶς, φησὶ, Θεός. Οὐκ ἄρα ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ στηρίζοντες ὑμᾶς· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς δεόμεθα τοῦ βεβαιουμένου. Ὅσοι μὴ εἰς ἡμῖν νομιζέτω κινδυνεύσθαι τὸ κήρυγμα· αὐτὸς τὸ πᾶν ἀνεδέξατο, αὐτῶ μέλει τοῦ παντός.

ε'. Τί δὲ ἐστὶ, Χρίσας, καὶ σφραγισάμενος; Τὸ Πνεῦμα δοῦς, δι' οὗ ταῦτα ἀμφοτέρω ἐποίησεν, ὁμοῦ προφήτας καὶ ἱερεῖς καὶ βασιλέας ἐργαζόμενος· ταῦτα γὰρ τὸ παλαιὸν ἐχρίστο τὰ γένη. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐκ ἐν, ἀλλὰ τὰ τρία μεθ' ὑπεροχῆς ἔχομεν ἀξιώματα νῦν· καὶ γὰρ βασιλείας μέλλομεν ἀπολαύειν, καὶ ἱερεῖς γινόμεθα προσφέροντες θυσίαν τὰ σώματα ἡμῶν. Πυρασθήσατε γὰρ τὰ μέλη ὑμῶν, θυσίαν ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, φησὶ· καὶ μετὰ τούτων καὶ προφήται καθιστάμεθα· Ἄ γὰρ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ ἤκουσε, ταῦτα ἐκκαλυμμένα ἡμῖν ἔστι. Καὶ ἄλλως δὲ βασιλεῖς γινόμεθα, ἐν βουληθῶμεν κρατεῖν τῶν ἀτόπων λογισμῶν. Ὅτι γὰρ ὁ τοιοῦτος βασιλεύει, καὶ μᾶλλον ἢ ὁ τὴν διάδημα περικείμενος, ἦδη τοῦτο ποιήσω δηλονότι ὑμῖν· Πολλὰ ἔχει στρατόπεδα ἐκεῖνος, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τούτων πλείους ἔχομεν λογισμούς· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀριθμῆσαι τὸ ἄπειρον τῶν ἐνοπιῶν πλῆθος τῶν ἐν ἡμῖν. Οὐ πλῆθος δὲ μόνον ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐν τῷ πλήθει τούτῳ τῶν λογισμῶν καὶ στρατηγῶν καὶ ταξιαρχῶν καὶ λοχαγῶν καὶ τοξάτας καὶ σφενδονήτας. Τί ἕτερον ποιεῖ βασιλεῖα; τὰ

ἰμάτια; Ἄλλὰ καὶ οὗτος βελτίω περικείται καὶ ἀμείνω στολὴν, ἣν οὔτε σὴς ἐσθίει, οὔτε χρόνος δαπανᾷ· καὶ στέφανον ἔχει ποικίλον τὸν τῆς δόξης, τὸν τῶν οἰκτιρῶν τοῦ Θεοῦ· Εὐλόγει γὰρ, ἢ ψυχῆ μου, φησὶ, τὸν Κύριον, τὸν στεφανουῦντά σε ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς· καὶ τὸν τῆς δόξης· Δόξη γὰρ καὶ τιμῆ ἐστεφάνωσας αὐτόν· καὶ τὸν τῆς εὐδοκίας]. Ὡς δὲ πλῶ εὐδοκίας ἐστεφάνωσας ἡμᾶς· καὶ τὸν τῶν χαρίτων· Στέφανον γὰρ χαρίτων δέξησθαι κεφαλή. Εἶδες πολὺπλοκον καὶ χαριέστερον τοῦτ' ἐδιάδημα; Πλὴν ἀλλ' ἄνωθεν αὐτὰ ἀκριβέστερον ἐξετάσωμεν πάλιν τὰ τῶν βασιλείων τούτων. Ἐκεῖνος κρατεῖ τῶν δορυφόρων καὶ πᾶσιν ἐπιτάττει, καὶ πάντες ὑπακούουσι καὶ διακονοῦσιν αὐτῷ· ἀλλ' ἐγὼ δείκνυμι μείζονα ἐνταῦθα τὴν ἀρχήν. Τὸ μὲν γὰρ πληθὸς ἴσον, ἢ καὶ πλείον· λοιπὸν δὲ περὶ τῆς ὑποταγῆς ἐξετάζειν δεῖ. Καὶ μὴ μοι εἰς μέσον ἀγάγῃς τοὺς ἐκπεσόντας τῆς βασιλείας, καὶ σφαγένας ὑπ' αὐτῶν τῶν σωματοφυλάκων. Μὴ τοίνυν τούτους εἰς μέσον ἄγωμεν, ἀλλὰ τοὺς καλῶς ἐν ἀμφοτέροις τὴν ἑαυτῶν διοικήσαντας βασιλείαν ζητήσωμεν. Καὶ σὺ μὲν, οὐς βούλει, τίθει· ἐγὼ δὲ σοὶ τὸν πατριάρχην ἀντιτάττω πᾶσιν.

Ὅτι γὰρ τὸν υἱὸν ἐκελεύετο σφαγιάσαι, ἐνόησον [449] πόσοι τότε ἐπανεστήσαν αὐτῷ λογισμοί· ἀλλ' ὅμως πάντας ὑπέταξε, καὶ πάντες αὐτὸν ἔτρεμον μᾶλλον, ἢ βασιλεῖα οἱ δορυφόροι, καὶ βλέμματι μόνῳ πάντας κατέστειλε, καὶ οὐδὲ γρύξαι ἐτόλμα τούτων οὐδεὶς, ἀλλ' ὑπέκυπτον, καὶ ὡς βασιλεῖ παρεχώρουν ἅπαντες, καίτοι γε ὀξύτατοι ὄντες καὶ σφόδρα ἀπότομοι. Οὐδὲ γὰρ οὕτως εἰσὶν αἱ τῶν δοράτων αἰχμαὶ φοβεραὶ, ὄρθαι ὑπὸ πολλῶν ἀνιστάμεναι στρατιωτῶν, ὡς ἐκεῖνοι τότε ἦσαν φοβεροὶ οἱ λογισμοί. Οὐ δοράτων ἦν χαλεπωτέρα ἢ τῆς φύσεως συμπάθεια; Διὸ καὶ αἰχμῆς ἠκονημένης μᾶλλον τέμνειν ἠδύναστο τὴν ἐκεῖνου ψυχὴν. Οὐ γὰρ οὕτως ὄξυ δόρυ γένοιτο· ἂν ποτε, ὡς ἐκεῖνων τῶν λογισμῶν τὰ κέντρα κάτωθεν ἀπὸ τῶν σπλάγχθων δξυνόμενά τε καὶ ὀρθούμενα διεπέριε τοῦ δικαίου τὴν διάνοιαν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ καὶ χρόνου δεῖ καὶ βουλῆς καὶ πληγῆς καὶ ὀδύνης, καὶ τότε ὁ θάνατος ἔπεται· ἐκεῖ δὲ οὐδενὸς τούτων ἔδει· οὕτω ταχύτερα καὶ δριμύτερα ἦν τὰ τραύματα. Ἄλλ' ὅμως τοσοῦτων τότε ὀπισθέντων κατ' αὐτοῦ λογισμῶν, πολλὴ ἦν ἡσυχία, καὶ πάντες εἰστήκεσαν εὐτάκτως, κοσμοῦντες μᾶλλον αὐτόν, ἢ φοβοῦντες. Ὅρα γοῦν τὴν μάχαιραν αὐτὸν ἐκτείνοντα, καὶ ὅσους βούλει τίθει βασιλεῖς εἰς τὸ μέσον, Αὐγουστους, Καίσαρας. Ἄλλ' οὐδὲν τοσοῦτον ἔρειξ, οὐδὲ ἔξει σχῆμα δείξει τοιοῦτον, οὕτω μεγαλοφυῆς καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξιον. Κατὰ γὰρ τυραννίδος δυνατωτάτης ἔστῃς τρόπαιον ὁ δίκαιος τότε ἐκεῖνος· οὐδὲν γὰρ φύσεως τυραννικώτερον· καὶ μύριους τιθῆς τυραννοκτόνους, οὐδένα τοιοῦτον ἐπιδείξῃς ἡμῖν. Καὶ γὰρ

* *Legebatur potè.*

ἀγγέλου τὸ τροπαίον ἦν, οὐκ ἀνθρώπου τότε. Σκόπει δέ· Ἡ φύσις ἐρίπτο χαμαὶ μετὰ τῶν ὀπλῶν τῶν αὐτῆς, μετὰ τοῦ στρατοπέδου παντός, καὶ αὐτὸς εἰστήκει τὴν χεῖρα ἀνατείνας, οὐχὶ στέφανον ἔχουσαν, ἀλλὰ μάχαιραν στεφάνου παντὸς λαμπρότεραν, καὶ ὁ τῶν ἀγγέλων ἐπεκρότει δῆμος, καὶ ὁ Θεὸς ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀνεκρήρυττεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν οὐρανοῖς ἐπολιτεύετο, ἐκαίθην ἐδέχετο καὶ τὸ κήρυγμα. Τί τοῦτου λαμπρότερον; μᾶλλον δὲ τί τοῦτου γένοιτ' ἂν ἴσον τοῦ τροπαίου; Εἰ γὰρ, ἀθλητοῦ νικήσαντος, μὴ κήρυξ κάτωθεν, ἀλλ' ἄνωθεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἀναστὰς ἀνηγόρευσε τὸν Ὀλυμπιονίκην, ἄρ' οὐχὶ τοῦτο τῶν στεφάνων αὐτῶ λαμπρότερον ἔδοξεν εἶναι, καὶ τὸ θεάτρον ἅπαν ἐπέστρεψεν ἅν; Ὅταν οὖν μὴ ἀνθρώπος βασιλεὺς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός, οὐκ ἐν θεάτρῳ τούτῳ, ἀλλ' ἐν θεάτρῳ τῷ τῆς οἰκουμένης, ἐν τῷ δῆμῳ τῶν ἀγγέλων, τῶν ἀρχαγγέλων, αὐτὸν ἀνακηρύττει λαμπρῶ τῇ φωνῇ βοῶν ἄνωθεν, ποῦ θήσομεν τὸν ἄγιον τοῦτον, εἰπέ μοι; Εἰ δὲ δοκεῖ, καὶ αὐτῆς ἀκούσωμεν τῆς φωνῆς. Τίς οὖν ἡ φωνή; Ἀβραάμ, Ἀβραάμ, μὴ ἐπενέγκῃς τὴν χεῖρά σου [450] ἐπὶ Ἰσαὰκ, μηδὲ ποιήσῃς αὐτῷ μηδέν. Νῦν γὰρ ἔγνω, ὅτι φοβῆ σὺ τὸν Θεόν, καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Τί τοῦτο; ὁ πάντα πρὸ γενέσεω; αὐτῶν εἰδώς, νῦν ἔγνω; Καίτοι γε καὶ ἀνθρώπων δόξα ἦν ἡ εὐλάβεια τάνδρος· τοσαῦτα παρέσχετο δείγματα τῆς περὶ τὸν Θεὸν εὐνοίας, ὅτε εἶπεν αὐτῷ· Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου· ὅτε δι' αὐτὸν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν τιμὴν, τῶν πρωτείων παρεχώρησε τῷ ἀδελφιδῶ· ὅτε αὐτὸν τῶν τοσοῦτων ἐξείλετο κινδύων· ὅτε ἐκέλευσεν εἰς Αἴγυπτον ἐλθεῖν, καὶ τὴν γυναῖκα ἀφαιρούμενος, οὐκ ἔδυσχέραινε, καὶ ἕτερα πλείονα. Καὶ ὅπερ ἔφη, κἂν ἀνθρώπος ἀπὸ τούτων ἔμαθεν ἂν τάνδρος· τὴν εὐλάβειαν, μήτι γε ὁ Θεός, ὁ μὴ περιμένων ἀπὸ τῶν πραγμάτων μαθεῖν τὸ τέλος. Πῶς δὲ αὐτὸν καὶ ἐδικαίωσεν ἀγνοῶν; Ἐπίστευσε γὰρ, φησὶν, Ἀβραάμ, καὶ ἠλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

Σ'. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, Νῦν ἔγνω; Ὁ μὲν Σύρος φησὶ· Νῦν ἐγγνώρισας, τουτέστι, τοῖς ἀνθρώποις. Ἐγὼ γὰρ ἤδεις πάσαι καὶ πρὸ τῶν ἐπιταγμάτων ἀπάντων ἐκαίνων. Διὰ τί δὲ καὶ τοῖς ἀνθρώποις νῦν; Ἐκεῖνα γὰρ οὐχ ἱκανὰ δεῖξαι τὴν περὶ τὸν Θεὸν εὐνοίαν; Ἰκανὰ μὲν· ἀλλὰ τοσοῦτον πάντως τοῦτο ἐκαίνων μείζον, ὡς μηδὲν ἐκεῖνα πρὸς τοῦτο φαίνεσθαι. Τοῦτο τοίνυν ἐπαίρων τὸ κατόρθωμα, καὶ δεικνύς πάντων ἀνώτερον, ταῦτα εἶρηκε. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τοῖς ὑπέρεχουσι καὶ τὰ πρῶτα νικῶσιν, οὕτως εἰώθασιν λέγειν· οἷον ὅταν τις μείζον τῶν προτέρων λάθῃ τι παρ' αὐτοῦ ἢ δῶρον, πολλακίς λέγει· Νῦν ἔγνω ὅτι με ἀγαπᾷ ὁ δεῖνα· οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι τὸν ἐμπροσθεν ἠγνόει χρόνον, ἀλλὰ δη-

^a Μα., τοῦ ἀνδρός.

^b Savil. putat legendum παρά του, seu παρά τινος.

λῶσαι βουλόμενος, ὅτι πάντων μείζον τὸ δοθὲν νῦν. Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἀνθρωπίνως διαλεγόμενος, Νῦν ἔγνω, φησὶν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν ὑπερβολὴν παραστήσαι τοῦ ἄθλου βουλόμενος, οὐχὶ τότε μαθῶν, οὐ τὸν φόβον, ἢ τὸ μέγεθος τοῦ φόβου. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ, Δεῦτε, καταβάστε ἰδῶμεν, οὐ καταβάσεως δεόμενος λέγει· καὶ γὰρ τὰ πάντα πληροῖ, καὶ πάντα οἶδε σαφῶς· ἀλλὰ παιδεύων ἡμᾶς, μὴ ἀπλῶς ἀποφαίνεσθαι. Καὶ ὅταν λέγῃ, Κύριος ἐξέκυψεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀκριθεῖ λέγει γινώσιν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Νῦν ἔγνω, φησὶ, τοῦτο δεικνύς μείζον ἀπάντων ἢ τῶν ἐμπροσθεν. Τοῦτου καὶ ἀπόδειξιν αὐτοῦ παρέχεται ἐπάγων καὶ λέγων, ὅτι Οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Οὐκ εἶπε, Τοῦ υἱοῦ, μόνον, ἀλλὰ καὶ Τοῦ ἀγαπητοῦ. Οὐδὲ γὰρ φύσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλοστοργίας, ἧς καὶ διὰ τὸν οἰκείον τρόπον, καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ παιδὸς πολλὴν οὔσαν ἐν αὐτῷ, κατετόλμησεν. Εἰ δὲ φαύλων [451] παιδῶν οὐκ ἂν εὐκόλως καταφρονήσαιεν πατέρες, ἀλλὰ καὶ τούτους πενθοῦσιν· ὅταν καὶ υἱὸς ἦ, καὶ γνήσιος, καὶ μονογενής, καὶ ἀγαπητός, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ ὑπ' αὐτοῦ μέλλῃ σφάττεσθαι τοῦ πατρὸς, τίς ἂν εἶπῃ τὴν ὑπερβολὴν τῆς φιλοσοφίας; Οὗτος μυρίων διαδημάτων καὶ στεφάνων ἀπέριων ὁ ἄθλος φαιδρότερος. Τῷ μὲν γὰρ τὸν στέφανον ἐκείνον περικειμένῳ καὶ θάνατος ἐπελθὼν πολλακίς ἐπηρσάζει, καὶ πρὸ τοῦ θανάτου μυρία πραγμάτων ἐπιβουλαί· τοῦτο δὲ οὐδεὶς οὐδὲ μετὰ τελευτῆν τὸ διάδημα ἀφελέσθαι δυνήσεται τὸν περικειμένον, οὐ τῶν ἰδίων, οὐ τῶν ἀλλοτρίων. Θέα δέ μοι καὶ τὸν τιμιώτατον λίθον τοῦ διαδήματος τούτου. Ὅσπερ γὰρ λίθος τίμιος, οὕτως αὐτὸ συνδεῖ πρὸς τῷ τέλει. Τί δὲ τοῦτό ἐστι, τὸ, Δι' ἐμέ; Οὐδὲ γὰρ τὸ θαυμαστὸν τοῦτό ἐστιν, ὅτι οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὅτι δι' αὐτόν. Ὡ δεξιᾶς μακαρίας, οἷας κατηξιώθη μαχαίρας! ὦ μαχαίρα; θαυμαστῆς, ποίας κατηξιώθη δεξιᾶς! ὦ μαχαίρα; θαυμαστῆς, εἰς ποίαν παρεσκευάσθη χρεῖαν, καὶ ποίαν ἤνυσεν διακονίαν, καὶ ποίῳ ὑπῆρέτησε τύπῳ! πῶς ἠμάχθη, πῶς οὐχ ἠμάχθη! Οὐδὲ γὰρ οἶδα τί εἶπω· οὕτω φρικτὸν τὸ μυστήριον ἦν. Οὐχ ἤψατο τῆς τοῦ παιδὸς δέξιός, οὐδὲ διῆλθε διὰ τοῦ λαιμοῦ τοῦ ἀγίου ἐκείνου, οὐδὲ ἐφεινίχθη αἵματι δικαίου· μᾶλλον δὲ καὶ ἤψατο καὶ διῆλθε καὶ ἐφεινίχθη καὶ ἐθαπτίσθη, καὶ οὐκ ἐθαπτίσθη. Τάχα ἐξεστηκέναί ὑμῖν δοκῶ οὕτως ἐναντιολογῶν. Καὶ γὰρ ἐξέστηκα, τὸ θαῦμα ἐννοῶν τοῦ δικαίου, ἀλλ' οὐκ ἐναντιολογῶ. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ δικαίου χεῖρ ἐνέπηξεν αὐτὴν τῷ φάρυγγι τοῦ παιδός· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χεῖρ καὶ ἐμπαγεῖσαν οὐκ ἀφήκεν αἵματι μολυνθῆναι τοῦ παιδός. Καὶ γὰρ οὐχ ὁ Ἀβραάμ αὐτὴν κατεῖχε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ Θεός· καὶ ὁ μὲν ὤθει διὰ τῆς γνώμης, ὁ δὲ Θεὸς ἀνέστελλε διὰ τῆς φωνῆς. Ἡ γὰρ αὐτὴ φωνὴ καὶ ὤπλισε τὴν δεξιάν, καὶ κατέστειλε· καὶ καθάπερ ὑπὸ στρατηγῶν ταττομένη τῷ Θεῷ, πάντα τῷ ἐκείνου νεύματι διεπράττετο, καὶ

considera : natura cum armis suis, cum militaribus omnibus copiis suis humi jacebat ; ipse autem stabat extenta manu, non coronam, sed gladium quavis corona illustriorem tenente : atque angelorum agmen applaudebat, ac Deus e cælis victorem eum pronuntiabat. Quoniam enim in cælis conversatio erat, idcirco cælesti quoque præconio celebrabatur. Quidnam hoc splendidius ? imo quidnam cum hoc tropæo conferri queat ? Nam si, cum athleta vicisset, non præco quidam ex inferiori loco, sed rex ipse e superiore assurgens victoris laudes prædicaret ; annon hoc ille coronis ipsis honorificentius sibi esse duceret, omniumque spectatorum oculos ad se converteret ? Cum igitur non mortalis quispiam rex, sed Deus ipse, non in hoc theatro, sed toto orbe inspectante, atque angelorum et archangelorum grege, alta voce de cælo clamans, victorem ipsum pronuntiet, ubinam, quæso, justum illum collocabimus ? Quin, si placet, vocem quoque ipsam audiamus. Quænam ergo hæc vox est ? *Abraham, Abraham, non extendas manum tuam in Isaac, nec facias illi quidquam. Nunc enim cognovi quod tu timeas Dominum, quoniam non peperisti unigenito filio tuo propter me* (*Gen. 22. 12*). Quid autem hoc ? isne qui omnia novit antequam oriantur, nunc demum cognovit ? Atqui hominibus quoque perspecta jam erat ipsius pietas : tot suæ erga Deum benevolentiae argumenta dederat ; cum Deus ad eum dixisset, *Egredere de terra tua, et de cognatione tua* (*Gen. 12. 1*) : cum ob ipsum atque honoris ipsius causa nepoti suo primatu cessisset : cum cum e tot tantisque periculis extraxisset : cum in Ægyptum ipsius jussu profectus fuisset, atque uxore sibi adempta non indignationem concepisset, aliaque multa fecisset. Quibus ex rebus homo etiam, ut jam dixi, pietatem ipsius compertam habere potuisset, nedum Deus, qui non exspectat ut per ipsas res finem noscat. Quonam autem modo illum justum pronuntiasset, si ipsum ignorasset ? *Credidit enim, inquit, Abraham, et reputatum est ipsi ad justitiam* (*Rom. 4. 5*).

6. Quid igitur est istud, *Nunc cognovi* ? Syrus quidem sic habet, *Nunc declarasti*, subaudi, hominibus. Nam ipse jam pridem atque ante omnia jussa id noram. Cur autem *nunc* quoque hominibus ? annon illa ad declarandam ipsius erga Deum benevolentiam sufficiebant ? Sufficiebant sane ; verum hoc tanto illa omnia antecellit, ut præ eo nihil prorsus illa esse videantur. Quamobrem, ut præclarum hoc facinus amplificaret, atque reliquis omnibus præstantius esse ostenderet, his verbis usus est. Etenim hoc etiam in hominum consuetudine positum est, ut in eximiis ac præcellentibus rebus palmamque obtinentibus ad hunc modum loquantur : verbi gratia, cum quis majus quam antea munus a quodam accipit, sæpe ita loquitur : *Nunc perspexi, quod me ille amet : non hoc diens quasi ea quæ præcedentis temporis erant ignoret ; sed ut hac ratione ostendat, munus istud quo nunc affectus est, cæteris omnibus præstare. Sic Deus quoque humano more loquens, Nunc, inquit, cognovi : nihil hinc verbis, quam certaminis magnitudinem, exprimere volens,*

non autem quod tum dumtaxat, aut timorem aut timoris magnitudinem cognosceret. Nam etiam cum ait, *Venite descendamus* (*Gen. 11. 7*) ac videamus, non idcirco hac ratione utitur, quod descensu opus habeat ; quippe qui omnia impleat, atque omnia aperitissime cognoscat ; sed ut hinc discamus, de re aliqua non temere pronuntiare. Atque item, cum ait Scriptura, *Deus de cælo prospexit* (*Psal. 13. 2*), per metaphoram ab hominibus ductam, exactissimam cognitionem intelligit. Eodem modo hic quoque, *Nunc cognovi*, ait : ut hoc omnibus prioribus majus excellentiusque esse demonstret. Hoc ita esse probat ex eo, quod deinceps subjungit, *Quia non peperisti filio tuo dilecto propter me*. Non dumtaxat dixit, *Filio tuo, sed, Filio dilecto*. Non enim adversus naturam tantum, sed etiam adversus benevolentiae affectum, qui tum ob proprios mores, tum ob magnam pueri virtutem ingens erat, intrepidum se præbuit. Quod si, ne ut improbos quidem filios aspernentur, facile adduci parentes queunt, verum eos quoque lacrymis prosequuntur : cum et filius fuerit, et germanus, et unigenitus, et dilectus, et Isaac, et ab ipso patre jugulandus sit, quisnam incredibilem illam philosophiam verbis complecti possit ? Nimirum hoc certamen mille diademata atque innumeras coronas splendore superat. Etenim ei, qui coronam illam gerit, plerumque et mors superveniens infesta est, et mille etiam ante mortem rerum insidiæ : hoc autem diademate quisquis redimitus fuerit, id ei ne post mortem quidem quisquam eripere poterit, non suorum, non alienorum. Atque etiam pretiosissimum hujus diadematis lapidem perspicias velim. Ut enim pretiosus lapis, sic eum ad extremum cingit. Quidnam autem hoc est, *Propter me* ? Neque enim hoc est, quod admirationem meretur, nempe quod non pepercerit, sed quod propter eum. O dexteram beatam, quali gladio donata est ! o admirandum gladium, quali dextera donatus est ! o beatum inquam gladium, ad quod ministerium paratus est ! quod munus obivit, et cui figuræ subservivit ! quonam pacto cruore tinctus est, et cruore non est tinctus ! Neque enim, quo verbo utar, scio : adeo tremendum istud mysterium erat. Non pueri pellem attigit, nec sancti illius guttur penetravit, nec justus cruore rubuit : imo vero et attigit et penetravit et cruore rubuit, et immersus est, et non immersus. Mentis errore affici fortasse vobis videor, qui ita pugnancia loquar. Et certe afficior, dum justus illius miraculum animo contempler, nec tamen pugnancia loquor. Etenim justus viri manus eum in pueri gutture defixit ; at Deus etiam infixum non permisit pueri cruore contaminari. Neque enim Abraham solus eum tenebat, sed etiam Deus : ille per voluntatem impellebat, hic per vocem reprimebat. Nam eadem vox dextram illius et armavit et compescuit, atque Deo, tamquam bellico emdam imperatori, subdita ad ipsius nutum omnia exsequabatur, cunctaque ad illius vocem administrabantur. Sic enim considera : dixit, *Occide*, ac statim armabatur : dixit, *Ne occidas*, ac statim arma deponerebat : siquidem omnia parata jam erant.

Ac postea Deus militem suum ac ducem orbi ostendit, victorem angelorum theatro, illum inquam sacerdotem, illum regem, gladio magis quam ullo diademate coronatum, illum tropæo præstantem, ac sine conflictu victorem. Quemadmodum enim si quis imperator strenuissimum militem habeat, etiam ipsa gerendorum armorum dexteritate, ipsa statione, ipso impetu, hostem metu percellit: sic Deus sola justî viri voluntate, solo gestu, sola denique statione, communem omnium nostrum hostem diabolum exterruit atque in fugam vertit. Nam et illum existimatum tremendum recessisse. At, dixerit fortasse aliquis, quare Deus dextram cruentari non permisit, ac postea nactatum repente ad vitam revocavit? Quoniam fas non erat Deum hujusmodi sanguinem capere; sed pestiferos dæmones mensa hæc decebat. Atque hic utrumque declarabatur, nempe et Domini benignitas et servi probitas. Ac prius quidem de terra sua egressus fuerat; tum vero ab ipsa quoque natura excessit. Eoque nomine sortem cum fœnore accepit, idque admodum merito: patris enim nomen amittere maluit, quam a probi servi officio recedere. Eo factum est, ut non modo pater, sed etiam sacerdos existeret; et quia Dei causa etiam a suis abcesserat, idcirco Deus ipsi cum illis sua quoque largitus est. Ac quidem ipse, cum ab hostibus insidiæ creantur, etiam usque ad rem ipsam progreditur, ac miracula edit; ut in fornace, ac leonibus usu venit (*Dan. 3. et 6*): cum autem ipsemet est qui imperat, intra animi promptitudinem imperium suum sistit.

7. *Abrahæ constantia.* — Quid enim, heus tu, in illa animi fortitudine ac præstantia jam desiderabatur? num Abraham quod eventurum erat, præsciebat? num Dei misericordiam ullo artificio captabat? Nam licet propheta esset, at propheta non omnia novit. Itaque supervacanea jam ac Deo indigna trucidatio existisset. Quod si illud operæ pretium fuerat scire, Deum mortuos ad vitam revocare posse, multo scilicet admirabilius id ab uxoris vulva intellexerat, imo ante hanc quoque demonstrationem, ut qui fide præditus esset. Tu vero justum illum non solum admireris, sed etiam imiteris: cumque eum in tanto tumultu ac tanta fluctuum tempestate non secus atque in tranquillitate navigantem cernis, fac etiam ut obedientiæ et fortitudinis clavum arripas. Nec mihi illud tantum commemora, quod altare exstruxerit et ligna paravit; sed pueri quoque vocem in mentem revoca, tecumque illud reputa, quanta exercituum agmina impetum in eum fecerint, ipsi pavorem injicientia, cum puerum dicentem audivit, *Pater, ubinam est victima* (*Gen. 22. 7*)? animadvertite, quot tum cogitationes commotæ sint, non ferro, sed igneis hastis armatæ, atque undique eum pungentes et conscudentes. Nam si nunc quoque multi, etiam qui patres non sunt, dolore franguntur, et collacrymassent, nisi rei exitum perspectum haberent; imo etiam complures, quamquam illum norint, lacrymantes tamen intueor: quo tandem cruciatu affectum eum fuisse probabile est, qui

ipsum genuerat, qui educaverat, qui in senectute, qui solum habebat, qui talem, qui cernebat, qui audiebat, qui jamjam de medio sublaturus erat? Quæ verborum prudentia? quæ responsionis mansuetudo? Quis autem tunc operabatur? diabolusne, ut faces quasdam naturæ admovent? Minime: verum Deus, ut auream justî animam magis exploraret. Etenim cum Jobi uxor verba faceret, diabolus operabatur; tale quippe illud consilium erat: hic vero nihil impie loquebatur, sed perquam pie et circumspecte: ac multa venustas in verbis efflorebat, magnaque mellis copia e sermonibus manabat, a tranquilla illa et placida anima fluens: atque tantam vim hæc verba habebant, ut vel saxum pectus emollire possent. Nec tamen adamantem illum perculerunt, imo nec concusserunt; nec dixit, Quid patrem vocas, qui paulo post pater tuus futurus non est, quique jam hujus honoris jacturam fecit? Quanam porro de causa puer quoque sciscitatur? Certe non quod curiositate duceretur, sed quod de iis, quæ proposita erant, anxio ac sollicito animo esset. Sic enim secum cogitabat, nisi pater eum participem earum rerum quæ gerebantur adhibere voluisset, minime facturum fuisse, ut servis infra manere jussis, ipsum solum assumeret. Ob idque tum denique ipsum interrogat, cum jam soli essent, nec quisquam ea quæ dicebantur audiret: tanta pueri prudentia erat. Annon omnes, tam viri quam uxores, invaluistis? annon unusquisque vestrum puerum illum animo complectitur, et exosculatur, prudentiamque suscipit, atque ipsius pietate commovetur, qua liebat ut, cum etiam colligaretur ac rogo imponeretur, non metu concuteretur nec resiliiret nec patrem ut furore percitum accusaret; verum et vinculis astringeretur et tolleretur ac imponeretur, cunctaque, velut agnus quispiam, vel potius, ut communis omnium Dominus, silentio ferret? Etenim illius mansuetudinem imitabatur, ac figuram tenebat. *Tanquam ovis enim, inquit, ad occisionem ductus est, et quasi agnus coram tondente se obmutuit* (*Isai. 53. 7*). Atqui loquutus est iste; nam et Dominus quoque ipsius loquutus est: quonam igitur modo obmutuit? Hoc est, nihil arrogans, nihil asperum loquutus est, sed blanda omnia et mansueta; ac verba ipsa plus mansuetudinis præ se ferebant, quam si tacuisset. Quandoquidem etiam Christus dicebat, *Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis* (*Joan. 18. 23*)? et tamen sic mansuetudinem suam magis declaravit, quam si silentio usus fuisset. Et ut hic patri ex altari, sic ille etiam e cruce loquitur, *Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt* (*Luc. 23. 34*). Quid igitur ad ista patriarcha? *Deus providebit sibi victimam in holocaustum, fili* (*Gen. 22. 8*). Uterque naturæ vocabula usurpat: ille Patrem, hic filium vocat. Ac grave utrimque bellum excitatur, atque ingens tempestat; nusquam tamen naufragium: philosophia enim omnia vincit. Deinde ut Dei nomen audivit, nullum ultra verbum addidit, nec curiosius inquisivit: usque adeo prudens erat hic puer, idque in ipso ætatis flore. Vides quot

πάντα τῇ ἐκσίνου φωνῇ διηκόνηται. Σκόπει δέ· Εἶπε, Σφάξον, καὶ εὐθέως ὠπλιζέτο· εἶπε, Μὴ σφάξῃς, καὶ εὐθέως ἀφωπλιζέτο· καὶ γὰρ ἦν πάντα ἀπηρτισμένα. Καὶ ἐδείκνυ λοιπὸν ὁ Θεὸς τὸν στρατιώτην καὶ στρατηγὸν τῇ οἰκουμένῃ, τὸν στεφανίτην τῷ θεάτρῳ τῶν ἀγγέλων, τὸν ἱερέα, τὸν βασιλέα, τὸν διαδήματα μᾶλλον τῇ μαχαίρᾳ στεφανούμενον, τὸν τροπαιοῦχον, τὸν ἀριστεία, τὸν χωρὶς συμβολῆς νικητῆν. Καὶ γὰρ ὡσπερ ἂν εἴ τις στρατηγὸς ἀριστον ἔχων στρατιώτην, ἀπὸ τῆς ὀπλοδεξιάς, ἀπὸ τῆς στάσεως, ἀπὸ τῆς ῥώμης καταπλήξειε τὸν ἀντιδίκον· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς, ἀπὸ τῆς γνώμης, ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἀπὸ τῆς στάσεως μόνης τοῦ δικαίου τὸν κοινὸν ἀπάντων ἡμῶν ἔχθρον διάβολον κατέπληξε καὶ ἐφυγάδευσε. Καὶ γὰρ οἶμαι κάκεινον τότε φρίζαντα ἀναχωρῆσαι. Εἰ δὲ λέγοι τις· Καὶ τίνας ἔνεκεν οὐκ εἰσσε βαπτισθῆναι τὴν δεξιάν, εἶτα ἀθρόον ἀνέστησε τὸν σφαγιασθέντα; Ὅτι Θεῷ θέμις οὐκ ἦν αἵματα δέχεσθαι τοιαῦτα, ἀλλὰ [452] ἀλαστούρων δαιμόνων ἢ τοιαύτη τράπεζα. Ἐνταῦθα δὲ ἀμφοτέρω ἐδείκνυτο, καὶ ἡ τοῦ Δεσπότης φιλανθρωπία καὶ ἡ τοῦ δούλου εὐγνωμοσύνη. Καὶ πρότερον μὲν ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς γῆς· τότε δὲ ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς ἀνεχώρησε. Διὸ καὶ ἔλαθε μετὰ τόκου τὸ κεφάλαιον· καὶ μάλα εἰκότως· εἴλετο γὰρ μὴ κληθῆναι πατήρ, ὥστε δούλος εὐγνώμων φανῆναι. Διὰ τοῦτο οὐκ πατήρ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἱερεὺς ἐγένετο· καὶ ἐπειδὴ ἀπέστη τῶν ἐξουτοῦ διὰ τὸν Θεόν, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς μετὰ τούτων ἔχαρισε αὐτῷ καὶ τὰ αὐτοῦ. Ὅταν μὲν οὖν πολέμιοι ἐπιδολεῶσιν, καὶ μέχρι τῆς πείρας πρόβεισι θαυματουργῶν· οἷον ἐπὶ τῆς καμίνου, καὶ τῶν λεόντων· ὅταν δὲ αὐτοὺς ἐπιτάτῃ, μέχρι προθυμίας ἴσῃσι τὸ ἐπίταγμα.

Ζ'. Τί γὰρ εἰσέπειν, εἰπέ μοι, τῇ ἀριστερίᾳ ταύτῃ λοιπὸν; μὴ γὰρ προῆδει τὸ μέλλον ὁ Ἀβραάμ; μὴ γὰρ ἐπραγματεύετο τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν; Εἰ γὰρ καὶ προφήτης ἦν, ἀλλ' οὐ πάντα ὁ προφήτης οἶδεν. Ὅσπερ περιττὴ λοιπὸν ἦν ἡ σφαγή, καὶ ἀναξία Θεοῦ. Εἰ δὲ εἶδε μαθεῖν, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δυνατὸς ὁ Θεός, ἀπὸ τῆς μήτρας πολλῶν θαυμαστότερον τοῦτο ἔμαθε· μᾶλλον δὲ, καὶ πρὸ τῆς ἀποδείξεως ἐκείνης· πιστὸς γὰρ ἦν. Σὺ δὲ μὴ θαύμαζε τὸν δίκαιον μόνον, ἀλλὰ καὶ ζήλου· καὶ ὁρῶν αὐτὸν ἐν τοσοῦτῳ θορύβῳ καὶ ζάλῃ κυμάτων, ὡς ἐν γαλήνῃ πλέοντα, ὁμοίως καὶ σὺ μεταχειρίζου τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς ἀνδρείας τὸ πηδάλιον. Μὴ γὰρ μοι τοῦτο εἴπησ ἰσχυρῶς, ὅτι θυσιαστήριον ψυχοδόμησε, καὶ τὰ ξύλα· ἀλλὰ ἀναμνήσθητι καὶ τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου, καὶ λόγισαι πόσοι νιφάδες ἐπῆλθον αὐτῷ στρατοπέδων ἐκδειματοῦσαι, ὅτε ἤκουσε τοῦ παιδίου λέγοντος ὁ πατήρ· *Τὸ πρόβατον ποιῶ*; ἐνόησον πόσοι τότε ἐκινήθησαν λογισμοί, οὐ σιδήρῳ, ἀλλὰ φλογίνοις δόρασιν ὠπλισμένοι, καὶ πεινόμενοι κατακεντούντες αὐτὸν καὶ διατέμνοντες. Εἰ γὰρ καὶ νῦν κατακλῶνται πολλοὶ καὶ μὴ πατέρες ὄντες, καὶ ἐδάκρυσαν, εἰ μὴ τὸ τέλος ἤδεισαν· πολλοὺς δὲ, καίτοι τοῦτο εἰδότες, δακρύνοντας ὁρῶ· τί πάσχειν ἐκείνον εἰκὸς ἦν, τὸν αὐτὸν γεννήσαντα, τὸν φρέσαντα, τὸν ἐν γήρῳ, τὸν μόνον ἔχοντα τοιοῦτον,

τὸν ὁρῶντα, τὸν ἀκούοντα, τὸν εὐθέως μέλλοντα ἀναιρεῖν; τίς ἡ σύνεσις τῶν ῥημάτων; τίς ἡ ἐπιείκεια τῆς παύσεως; Τίς ἄρα ὁ ἐνεργῶν, ὁ διάβολος, ὥστε ἐμπρῆσαι τὴν φύσιν; Μὴ γένοιτο, ἀλλ' ὁ Θεός, ἵνα μᾶλλον βασανίσῃ τὴν χρυσὴν τοῦ δικαίου ψυχὴν. Ὅταν μὲν γὰρ ἡ γυνὴ φθέγγηται τοῦ Ἰώβ, διάβολος ἐνεργεῖ· τοιαύτη γὰρ ἡ συμβουλή· οὗτος δὲ οὐδὲν βλάσφημον φθέγγεται, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εὐσεβὲς καὶ μεμεριμημένον· καὶ πολλὴ ἡ χάρις ἐπήνθει τοῖς ῥήμασι, πολὺ τὸ μέλι τῶν λόγων ἀπέσταξεν ἀπὸ γαλήνης καὶ ἡμέρου βέρον ψυχῆς· καὶ λιθίνην ἱκανὰ ταῦτα ἦν μαλάξαι διάνοιαν [453] τὰ ῥήματα. Ἄλλ' οὐ τὸν ἀδάμαντα ἐκείνον περιέτριψεν, ἀλλ' οὐδὲ ἔσπισεν, οὐδὲ εἶπε· Τί πατέρα καλεῖς τὸν μικρὸν ὕστερον οὐκ ἐσόμενόν σου πατέρα, τὸν ἦδη ταύτην ἀπολέσαντα τὴν τιμὴν; Τίνας δὲ ἔνεκεν καὶ ὁ παῖς ἐρωτᾷ; Οὐ περιεργαζόμενος ἀπλῶς οὐδὲ πολυπραγμονῶν, ἀλλ' ἀγωνιῶν ὑπὲρ τῶν προκείμενων. Καὶ γὰρ ἐνενόει ὅτι, εἰ μὴ ἐβούλετο λαβεῖν κοινωνῶν τῶν γινόμενων, οὐκ ἂν τοὺς μὲν παῖδας ἀφήκε κάτω μένειν, αὐτὸν δὲ μόνον παρέλαβε. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὅτε μόνον γεγονῆσιν, τότε αὐτὸν ἐρωτᾷ, ὅτε οὐδεὶς ἤκουε τῶν λεγομένων· τοσαύτη τοῦ παιδὸς ἡ σύνεσις ἦν. Ἄρα οὐ διεθερμάνθητε πάντες, καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες; οὐκ ἕκαστος ὑμῶν περιπτύσσεται τῇ διανοίᾳ καὶ καταφιλεῖ τὸ παιδίον, καὶ θαυμάζει τὴν σύνεσιν, καὶ αἰδεῖται τὴν εὐλάβειαν, μεθ' ἧς καὶ συμποδίζομενος καὶ ἐπὶ τοῖς ξύλοις ἐπιτιθέμενος, οὐκ ἐξεπλήττετο, οὐκ ἐσχίρτα, οὐ κατεγίνωσκε τοῦ πατρὸς ὡς μαινομένου, ἀλλὰ καὶ ἐδουλοῦτο καὶ ἀνεδιδάξτετο καὶ ἐπειθήτετο, καὶ πάντα ἔφερε σιγῇ, καθάπερ τίς ἀρνεῖται, μᾶλλον δὲ, καθάπερ ὁ κοινὸς πάντων Δεσπότης; Καὶ γὰρ ἐκείνου ἐμιμεῖτο τὴν ἐπιείκειαν, καὶ τὸν τύπον ἐφύλαττεν· Ὡς πρόβατον γὰρ ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀφωρος. Καίτοι γε ἐφθέγγετο οὗτος· καὶ γὰρ καὶ ὁ Δεσπότης αὐτοῦ ἐφθέγγετο· πῶς οὖν ἀφωρος; Τοῦτο ἐστίν, οὐδὲν αὐθαδὲς εἶπεν, οὐδὲ τραχὺ, ἀλλὰ πάντα ἡμερα καὶ προσηνῆ, καὶ μᾶλλον τῆς σιγῆς τὰ ῥήματα τὴν ἐπιείκειαν ἐδήλου. Ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον ἐμὴν κακίαν· εἰ δὲ καλῶς, τί με ὀργίζει*; καὶ τὴν ἐπιείκειαν μᾶλλον ἐδήλωσεν, ἢ εἰ ἐσίγησε. Καὶ ὡσπερ οὗτος τῷ πατρὶ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, οὕτως καὶ ἐκείνος ἀπὸ τοῦ σταυροῦ διαλέγεται, *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, λέγων· οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσι*. Τί οὖν ὁ πατριάρχης; Ὁ Θεὸς δὴσεται ἑαυτῷ πρόβατον εἰς ἀλοκάρπωσιν, τέκνον. Ἐκότεροι τὰ ὀνόματα τῆς φύσεως καλοῦσιν· ἐκείνος Πάτερα, καὶ τέκνον οὗτος. Καὶ χαλεπὸς ἐκατέρωθεν ὁ πόλεμος διεγείρεται, καὶ πολλὴ ἡ ζάλῃ, καὶ ναυάγιον οὐδαμοῦ· ἡ γὰρ φιλοσοφία πάντων κρατεῖ. Εἶτα ἐπειδὴ ἤκουσε τὸν Θεόν, οὐκέτι εἶπεν οὐδὲν, οὐδὲ περιεργάσατο· οὕτως συνετὸν ἦν τὸ παιδίον, καὶ ἐν αὐτῷ τῆς ἡλικίας τῷ ἀνθεῖ. Εἶδες τὸν βασιλέα πόσων ἐκράτησε στρατοπέδων, πόσων πολέμων ἐπιόντων; Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἦσαν οἱ βάρβαροι τῇ πόλει τῶν Ἱεροσολύμων φοβεροὶ, ὅτε ἐπῆλθον αὐτῇ πολλάκις, ὡς οἱ λογισμοὶ τούτων πάντοθεν αὐτὸν περικαθήμενοι· ἀλλ' ὁμως ἀπάντων

περιεγένετο. Βούλει καὶ τὸν ἱερέα ἰδεῖν; οὐ κόβρωθεν τὸ ὑπόδειγμα. Ὅταν γὰρ αὐτὸν ἰδῆς πῦρ ἔχοντα καὶ μάχαιραν καὶ θυσιαστηρίῳ ἐφροσῶτα, τί λοιπὸν ἀμφιβάλλεις ὑπὲρ τῆς ἱερωσύνης; Εἰ δὲ βούλει καὶ τὴν θυσίαν ἰδεῖν, ὄρα διπλῆν. Προσῆνεγκε γοῦν παῖδα, προσῆνεγκε καὶ πρόβατον, μᾶλλον δὲ πρὸ πάντων, τὴν ἑαυτοῦ γνώμην· καὶ τῷ μὲν αἵματι τοῦ προβάτου τὴν δεξιάν, τῇ δὲ σφαγῇ τοῦ παιδὸς τὴν ψυχὴν [454] ἤγαγεν. Οὕτως ἐχειροτονήθη ἱερεὺς, αἵματι μονογενοῦς, θυσίᾳ ἀμνοῦ. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἱερεῖς αἵματι ἠγιάζοντο τῶν ἱερῶν τῶν τῷ Θεῷ προσαγομέων. Βούλει καὶ προφήτην ἰδεῖν; Ἄβραάμ ὁ πατήρ ὁμῶν ἠγαλλιάσθη, ἵνα ἰδῆ τὴν ἡμέραν τῆς ἐμῆς· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. φησὶν. Οὕτω καὶ σὺ γίνη βασιλεὺς, καὶ ἱερεὺς, καὶ προφήτης ἐν τῷ λουτρῷ· βασιλεὺς μὲν, πάσας χαμαὶ βίψας τὰς πονηρὰς πράξεις, καὶ τὰ ἀμαρτήματα κατασφάζας· ἱερεὺς δὲ,

ἑαυτὸν προσενεγκὼν τῷ Θεῷ, καὶ καταθύσας τὸ σῶμα, καὶ σφαγίς καὶ αὐτός· *Εἰ γὰρ συναπεθάνομεν αὐτῷ*, φησὶ, καὶ *συζήσομεν αὐτῷ*· προφήτης δὲ, τὰ μέλλοντα μανθάνων, καὶ ἔνθους γινόμενος καὶ σφραγισάμενος. Καθάπερ γὰρ στρατιώταις σφραγίς, οὕτως καὶ τοῖς πιστοῖς τὸ Πνεῦμα ἐπιτίθεται· κἂν λειποτακτικῆς, κατάδηλος γίνη πᾶσιν. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ εἶχον σφραγίδα τὴν περιτομὴν, ἡμεῖς δὲ τὸν ἀβραάμωνα τοῦ Πνεύματος. Ταῦτα οὖν εἰδότες, καὶ τὸ ἀξίωμα τὸ ἑαυτῶν ἐνόησαντες, ἄξιον τῆς χάριτος ἐπιδειξώμεθα βίον, ἵνα καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτύχωμεν βασιλείας· ἥς γένοιτο πάντα ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τῇ ἐμῇ ψυχῇ, ὅτι φειδόμενος ὁμῶν, οὐκέτι ἤλθον εἰς Κόρινθον.

α'. Τί φης, ὦ μακάριε Παῦλε; φειδόμενος αὐτῶν οὐκ ἤλθες εἰς Κόρινθον; Οὐκοῦν ἐναντιολογίαν τινὰ ἡμῖν εἰσάγεις ἐνταῦθα. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ ἔλεγες, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἤλθες, ἐπειδὴ οὐ κατὰ σάρκα βουλεύη, οὐδὲ κύριος εἶ σαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας πανταχοῦ περιάγη, καὶ τὰς θλίψεις εἰς μέσον ἤγες· ἐνταῦθα δὲ σὸν φης εἶναι τὸ μὴ ἔλθειν, οὐκέτι τῆς τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας· καὶ γὰρ φησιν, ὅτι *φειδόμενος ὁμῶν, οὐκ ἤλθον εἰς Κόρινθον*. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ἡ ὅτι καὶ τοῦτο αὐτὸ τοῦ Πνεύματος ἦν, καὶ ἠθέλησε μὲν αὐτὸς ἔλθειν, ὑπέβαλε δὲ τὸ Πνεῦμα μὴ παραγενέσθαι, τὴν φειδὼ τὴν αὐτῶν προβαλλόμενον· ἢ περὶ ἐτέρας λέγει παρουσίας, δηλῶν ὅτι πρὶν ἢ γράψαι τὴν προτέραν ἐπιστολήν, ἠθέλησεν ἔλθειν, καὶ κατέσχεν ἑαυτὸν δι' ἀγάπην, ὥστε μὴ ἀδιορθῶτοις ἐπιστῆναι. Εἰκός δὲ καὶ μετὰ τὴν δευτέραν Ἐπιστολήν, τοῦ Πνεύματος μηκέτι κωλύοντος αὐτὸν, ἐκόντα διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην μείναι. Ὁ καὶ μᾶλλον ἔστιν ὑποπτεῦσαι, ὅτι παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν τὸ Πνεῦμα ἐκώλυεν· ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸς ἐπιλογισάμενος ὅτι [455] τοῦτο βέλτιον, ἔμεινε. Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς πάλιν ἑαυτοῦ μέμνηται, ὃ συνεχῶς λέγειν οὐ παύσομαι, ἀπὸ τῶν ἐναντίων ἑαυτῷ συνιστάμενος. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοῦτο εἰκός ἦν ὑποπτεῦσαι αὐτοῦς, καὶ λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἠθέλησας ἔλθειν· ἐμίσσησας γὰρ ἡμᾶς· δεικνύσι τούναντίον, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἠθέλησεν, ἐπειδὴ ἐφίλει αὐτούς. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *φειδόμενος*; Ἦκουσα, φησὶν, ὅτι ἐπόρευσάν τινες παρ' ὑμῖν· οὐκ ἤθελον οὖν ἐλθὼν λυπησάμενοι. Καὶ γὰρ ἀνάγκη παρόντα ἐξετάσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ ἐπεξελεῖν καὶ κολάσαι, καὶ πολλοὺς ἀπαιτῆσαι δίκην. Βέλτιον οὖν εἶναι ἐνόμισα ἀπεῖναι, καὶ ἐνδοῦναι μετανοήσαι, ἢ παρῶν ἐπεξελεῖν, καὶ παροξυνῆναι μειζώως. Καὶ γὰρ πρὸς τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς

σαφῶς αὐτὸ παρεδήλωσεν εἰπὼν· *Φοβοῦμαι μὴ πως ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ περνήσῃ πολλοὺς τῶν προσημυρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀσελείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἣ ἐπραξαν*. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐνταῦθα ἐνδείκνυται, καὶ λέγει μὲν αὐτὸς ὡς ἀπολογούμενος, ἐπιστῶν δὲ αὐτοὺς σφοδρότατα, καὶ φοβεῖ. Καὶ γὰρ ἠνέξατο τιμωρίας ὄντας αὐτοὺς ὑπευθύνους, καὶ τι καὶ πεισομένους, εἰ μὴ ταχέως διορθωθεῖεν. Ὁ καὶ αὐτὸ πάλιν ἐν τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς φησιν, ὅτι *Ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι*. Πλὴν ἄλλ' ἐκεῖ μὲν σαφέστερον, ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ προελθὼν ἦν, οὐχ οὕτως αὐτὸ λέγει, ἀλλ' ὑπεσταλμένως· καὶ οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο πάλιν θεραπεύει, ἐπιδιορθῶσαι κεχρημένος. Ἐπειδὴ γὰρ ὡσπερ ἐξουσίαν πολλὴν ἐνδεικνυμένου τὸ βῆμα ἦν· (φείδεται γάρ τις ἐκείνων, οὐς καὶ κολάσαι κύριος ἐστὶ), τοῦτο αὐτὸ παραμυθούμενος, καὶ τὸ δοκοῦν εἶναι τραχὺ συσκιάζων φησὶν· *Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὁμῶν τῆς πίστεως*. Τουτέστι, Οὐ διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι φειδόμενος ὁμῶν οὐκ ἤλθον, ὡς κυριεύων ὁμῶν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἵμῶν, ἀλλὰ, *τῆς πίστεως*· ὃ καὶ πρᾶκτερον ἦν καὶ ἀληθέστερον. Τὸν γὰρ μὴ βουλόμενον πιστεῦσαι τίς κύριος ἀναγκάσαι; Ἀλλὰ *συνεργοὶ ἔσμεν τῆς χαρᾶς ὁμῶν*. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἡ χαρὰ ὁμῶν ἡμετέρα ἐστίν, οὐκ ἤλθον, ἵνα μὴ ἐμβάλω εἰς λύπην ὁμᾶς, καὶ αὐξήσω τὴν ἀθυμίαν τὴν ἐμῇ· ἀλλ' ἔμεινα, ἵνα διορθωθέντες ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς, εὐφρανθῆτε. Πάντα γὰρ ποιούμεν ὑπὲρ τῆς χαρᾶς τῆς ὑμετέρας, καὶ ὑπὲρ τούτου σπεύδομεν, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ κοινωνοῦμεν αὐτῇ. *τῇ γὰρ πίστει ἐστήκατε*. Ὅρα πάλιν ὑπεσταλμένως διαλεγόμενος. Δέδοικε γὰρ αὐτῶν καθάψασθαι· πάλιν, ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτῶν ἐν τῇ προτέρᾳ

* Ὡς post αὐτὸς non habetur in editis, sed in ms. legitur, et interpret Latinus ita legit. — *Μοι ἐγεθῆκα σοφείᾳ*.

exercitus rex hic superarit, quot irruentia bella compresserit? Neque enim Jerusalem tam formidabiles erant barbari, cum eam sæpenumero aggredierentur, quam hæ cogitationes undique ipsum circumsidentes; et tamen omnes superavit. Vis etiam sacerdotem cernere? non longe exemplum est. Nam cum eum ignem et gladium habentem, et altari adstantem intueris, quid jam est quod de sacerdotio dubites? Quod si vis victimam quoque videre, duplicem cernas licet. Obtulit enim filium, obtulit et ovem, vel, ut rectius loquar, ante omnia voluntatem suam. Atque per ovem quidem cruorem, manum; per filii autem mactationem animam sanctificavit. Atque ita sacerdos creatus est, per unigeniti sanguinem, per agni sacrificium. Nam et sacerdotes per victimarum, quæ Deo offerebantur, sanguinem olim sanctificari solebant. Visne etiam prophetam conspicerem? *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: et vidit, et gavisus est* (Joan. 5. 35). Ad eundem modum tu quoque in

baptismo rex, et sacerdos, et propheta efficeris: rex, cum omnes pravæ actiones in terram abjecisti, ac peccata interemisti: sacerdos, cum teipsum Deo obtulisti, ac corpus mactasti, atque ipse quoque mactatus es: *Si enim ei commortui sumus*, inquit, *et convivemus ei* (2. Tit. 2. 11): propheta denique, cum futura discis ac divino numine afflaris atque obsignaris. Quemadmodum enim nota quædam militibus, ita fidelibus quoque Spiritus imponitur. Quo fit, ut si ordinem deserueris, perspicuus omnibus fias. Judei enim signi loco circumcisionem habebant, nos autem pignus Spiritus. Hæc igitur habentes, ac dignitatem nostram considerantes, vitam gratia dignam præstamus, ut futuro quoque regno potiamur: quod detur omnibus nobis assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simulque sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IV.

CAP. I. v. 23. *Ego autem testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis non ultra veni Corinthum.*

1. Quid ais, beate Paule? parcens eis non venisti Corinthum? Ergo sermonem secum pugnantem nobis hoc loco inducis. Superius enim hoc asserebas, hanc tibi non veniendi causam fuisse, quod carni consentanea consilia minime admitteres, nec tui juris esses, verum Spiritus arbitrio ubique circumagereris; atque afflictiones etiam in medium proferebas: hoc autem loco tui arbitrii fuisse ais, quod non veneris, non autem auctoritatis ac potestatis Spiritus: *Parcens enim vobis*, inquit, *non veni Corinthum*. Quidnam igitur dicendum? Nempe aut quod hoc quoque ipsum a Spiritu proficiscebatur; cumque venire ipse vellet, in mentem ei Spiritus iniecit, ut non veniret, hoc videlicet proponens, ipsis indulgendum esse: aut de altero adventu loquitur, atque hoc significat, sibi quidem in animo fuisse, priusquam superiorem epistolam scriberet, ad eos se conferre, cæterum sese ob caritatem continuisse, ne eos incorrectos ostenderet. Probabile autem est, post illam epistolam, Spiritu jam eum minime prohibente, suapte sponte ob hanc causam mansisse. Quod etiam magis conjicere est, nempe quod initio quidem Spiritus prohibebat, post autem ipse quoque secum reputans id melius esse, manserit. Tu vero consideres velim quo pacto rursus mentionem sui faciat. Quod quidem idcirco facit (id enim inculcare non desinam), ut a contrariis patrocinium sibi quaerat. Quoniam enim verisimile erat eos sinistri aliquid suspicari ac dicere: Idcirco ad nos non venisti, quia nobis infensus esses; contrarium ostendit, nempe se ideo ad eos profectum non esse, quod eos amaret. Quid autem est, *Parcens*? Audivi, inquit, nonnullos esse apud vos qui stupræm perpetrarint; noluique ad vos venire, ne vos in mœrorem conjicerem. Coram enim ne-

cesse fuisset facinus examinare, et vindicare ac punire, atque de multis pœnas sumere. Itaque satius esse duxi abesse, ac resipiscentiæ locum vobis concedere, quam præsens facinus ulcisci, graviusque irasci. Etenim sub epistolæ finem apertius istud declaravit, cum dixit: Timeo autem, *Ne forte cum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex iis, qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia et fornicatione quam fecerunt* (2. Cor. 12. 21). Hoc igitur hic quoque ostendit, atque id quidem profert, tamquam se excusans, eos vero acerrime perstringit ac terret. His enim verbis significavit, eos pœnæ obnoxios esse, atque adeo fore ut acerbi aliquid patiantur, nisi quamprimum emendentur. Quod etiam ipsum rursus ad epistolæ calcem ait, *Si rursus venero, non parcam*. Cæterum illic apertius istud exprimit; hic autem, quoniam initium scribendi faciebat, non ita hoc dicit, sed submissius: ac ne hoc quidem contentus, id quoque ipsum rursus mitigat, ac correctione quadam utitur. Quia enim hoc dictum hominis esse videbatur haud parvam auctoritatem præ se ferentis; iis enim parcit aliquis, in quos suo jure animadvertere potest; idcirco illud molliens, atque id, quod speciem asperitatis habebat, adumbrans, ait: 24. *Non quia dominamur fidei vestræ*. Hoc est, Non idcirco dixi me, ut vobis parcerem, Corinthum non venisse, ac si vobis dominem. Nec dixit, *Vobis*, sed, quod mitius ac verius erat, *Fidei vestræ*: nam credere nolentem quis est qui cogere queat? *Sed adjutores sumus gaudii vestri*. Quoniam, inquit, gaudium vestrum nostrum est, ideo non veni, ne vos in mœrorem conjicerem, atque ita mœrorem meum auferem; sed pansi, ut minis correcti lætemini. Omnia enim lætitiæ vestræ causa facimus, et hac in re studium ponimus, quia illam vobiscum communem habemus. *Nam fide statis*. Vide quo pacto rursus submisisse loquatur: veretur enim iterum eos perstringere, quo-

niam in priore epistola vehementer ipsos incesserat, ac respicientiam quamdam exhibuerant. Atque hoc eorum animos subversurum erat, si, cum ad meliorem frugem se convertissent, eandem objurgationem subiissent. Ideo hæc epistola superiore multo lenior est. (Cap. 11.) 1. *Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos.* Cum ait, *Iterum*, ostendit se jam ab illis mœrore affectum fuisse: cumque se excusare videtur, eos tacite perstringit. Nam si jam ei mœrorem attulerant, ac rursus allaturi erant, cogites velim quantus mœror ipsius verisimiliter futurus erät. Verum hoc non dicit, quod mœstitia ab ipsis affectus sit, sed alio modo loquens, hoc ipsum innuit aitque: Propterea non veni, ne vos mœrore afficiam: quod eandem quidem vim habet atque id quod dixi, æquioribus autem animis excipitur. 2. *Si enim ego contristo vos, et quis est qui me lætificet, nisi is qui contristatur ex me?* Quænam hæc consequentia est? Maxima certe: sic enim considera. Nolui, inquit, ad vos proficisci, ne vos amplius contristem, objurgans, excaudescens, aversans. Deinde, quoniam hoc quoque grave erat, atque ipsorum accusationem complectebatur, si quidem ita viverent, ut Paulum mœstitia afficerent, correctionem adhibet, aitque: *Si enim ego contristo vos, et quis est qui me lætificet, nisi is qui contristatur ex me?* Horum autem verborum hic sensus est: quod si etiam futurum esset, ut in dolore versarer, dum scilicet vos objurgare ac mœstos videre cogerer: at ex hoc quoque ipso voluptatem caperem. Maximum enim hoc amoris argumentum est, tanti me a vobis pendi, ut animos vestros mordere queam, dum vos aversor.

2. *Pauli prudentia.* — Ac vide prudentiam. Nam quod in more discipulorum positum est, ut doleant atque agre ferant cum objurgantur, sic tamen eos inducit, tamquam hac in re ipsi gratifcentur: Neque enim, inquit, me quispiam perinde exhilarat ut ille qui verba mea curat, ac discruciat cum me iratum cernit. Et quidem consentaneum erat ut diceret: Si enim ego contristo vos, ecquis est qui lætitiã vobis afferre possit? at hoc tamen non dicit, sed id rursus invertit, eos videlicet deliniens, ac dicens: Etiam si vos molestia afficio, in hoc tamen maximum a vobis beneficium capio, quod sermonibus meis animi vestri perstringantur. 3. *Etenim hoc ipsum scripsi vobis.* Quidnam? Quod ut vobis parcerem, non venerim. Quando autem id scribebat? an in priore epistola, cum dicebat: *Nolo autem nunc vos in transitu videre* (1. Cor. 16. 7)? Non quidem, ut opinor, sed in eadem epistola, cum diceret: *Ne cum venero rursus, humiliet me Deus apud vos* (2. Cor. 12. 21). Scripsi ergo, inquit, in fine epistolæ: *Ne forte cum venero humiliet me Deus, et lugeam multos ex his qui ante peccaverunt.* Cur autem scribebas? *Ut non cum venero, tristitiam habeam de iis, de quibus oportuerat me gaudere: confidens in omnibus vobis, quia gaudium meum omnium vestrum est.* Quia enim dixerat voluptate se affici, cum ipsi angerentur, atque hoc adhuc asperius arrogantiusque videri poterat, id rursus alio

modo invertit, ac per ea, quæ subjunxit, mitigavit. Ideo enim, inquit, prius ad vos scripsi, ne dolent animo vos inveniam non correctos. Ob idque dixi, *Ut non contrister*; non quod hac in re commodum meum spectem, sed vestrum. Scio enim vos, cum me lætum cernitis, lætos quoque esse; cum dolentem conspiciatis, in dolore etiam versari. Vide igitur rursus quo pacto, quæ dicta sunt, inter se cohærent: sic enim, quid Paulus dicat, facilius intellectu assequemur. Idcirco, inquit, non veni, ne vos mœrore afficerem, si incorrectos offendissem. Hoc autem non mea, sed vestra causa faciebam. Ego enim ex vestro mœrore haud parvam voluptatem capio, cum me vobis tantæ curæ esse cerno, ut etiam in mœrore ac dolore sitis, cum indignatione afficior: *Quis enim est qui me exhilaret, nisi qui ex me contristatur?* Tamen quamvis animo ita constitutus sim, quoniam vestri rationem habeo, hoc ipsum ad vos scripsi, ut ne contrister: in hoc quoque rursus non meum, sed vestrum commodum spectans. Neque enim me fugit, quin ea res vobis mœrori futura sit, si dolentem me videritis: ut contra lætitiæ, si me lætum conspexeritis. Vide itaque prudentiam: dixerat, *Non veni*, ut ne vos contrister; et tamen gaudeo, inquit. Deinde, ne ex eorum dolore voluptatem sibi esse videatur, in hoc, inquit, gaudeo, quod vos perstringam. Nam alioqui discrucior, cum eos, a quibus tantopere amor, molestia afficere cogor, non ob id tantum quod objurgem, sed ob id etiam quod ipse quoque in mœrore sim, ac vobis rursus hoc nomine mœrorem accersam. Animadvertite autem quo pacto istud etiam cum laude ponat dicens, *De quibus oportuerat me gaudere.* Hæc enim verba hominis sunt, sinceritatem atque ingentem amoris affectum testificantis: non secus ac si quis de filiis, quos multis beneficiis affecisset, et quorum causa plurimum laboris suscepisset, loqueretur. Quocirca, inquit, si hac ratione scribo, ac non venio, ut magni aliquid procurem non venio, ac non quod vos oderim atque averser, sed quod admodum amem. Deinde quoniam dixerat, *Qui me contristat, me lætificat*; ne illi dicerent, *Hocce igitur tibi studio est, ut lætificeris, atque omnibus vim tuam ostentes?* ideo subjunxit, 4. *Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non ut contristemini, sed ut sciatis quam caritatem habeam abundantius erga vos.*

Pauli amor erga discipulos. — Quid hac anima ad amandum propensius? Ostendit enim se non minus, imo etiam multo magis doluisse, quam illi ipsi, qui peccaverant. Non enim ex tribulatione tantum dixit, sed, *Ex multa*; nec per lacrymas solum, sed, *Per multas lacrymas et cordis angustiam.* Hoc est, Mœrore præfocabar ac strangulabar: ac tristitiæ nubem jam non ferens, a vobis scripsi; *Non ut contristemini*, inquit, sed ut caritatem eam noscatis, quam abundantius erga vos habeo. Atqui sermonis series hoc postulabat, ut diceret, *Non ut contristemini, sed ut respiscatis*; etenim hac de causa scripserat: hoc tamen non dicit, sed, ut plus suavitatis orationi suæ conciliet, atque

καθίκετο Ἐπιστολῇ, καὶ τινὰ μεταβολὴν ἐπεδείξαντο· καὶ ἐμελλεν αὐτοὺς τοῦτο ἀνατρέπειν, εἰ μεταβαλλόμενοι πάλιν τὴν αὐτὴν ἐπιτίμησιν ὑπέμενον. Διὰ πολλῶν τῆς προτέρας ἡμερωτέρας αὐτῆ. *Ἐκρινται δὲ ἐμαυτῷ τὸ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.* Τὸ, *Πάλιν*, δείκνυσι καὶ ἡδὴ λυπηθέντα ἐκεῖθεν· καὶ δοκῶν ἀπολογεῖσθαι, [456] λεληθότως αὐτῶν καθάπτεται. Εἰ δὲ καὶ ἡδὴ ἐλύπησαν, καὶ πάλιν ἐμελλον λυπεῖν, ἐννόησον ὅσην εἰκὸς γενέσθαι τὴν ἀηδίαν^a. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐ λέγει, ὅτι Ἐλυπήσατε· ἐτέρως δὲ μεθοδεύει τὸν λόγον τὸ αὐτὸ τοῦτο αἰνιττόμενος, καὶ λέγων, ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἤλθον, ἵνα μὴ λυπήσω ὑμᾶς· ὃ τὴν αὐτὴν μὲν ἰσχὺν ἔχει τούτῳ ᾧ εἶπον, εὐπαράδεκτον δὲ μᾶλλον ἔστι. *Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστὶν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἑμοῦ;* Ποία αὕτη ἀκολουθία; Μεγίστη μὲν οὖν. Σκόπει δέ· Οὐκ ἠθέλησα, φησὶν, ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα μὴ λυπήσω ὑμᾶς πλέον, ἐπιτιμῶν, ἀγανακτῶν, ἀποστρεφόμενος. Εἶτα ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ σφοδρὸν ἦν, καὶ κατηγορίαν αὐτῶν εἶχεν, εἰ γε οὕτως ἔζων ὡς Παῦλον λυπεῖν, ἐπιδιορθώσει χρώμενος, φησὶν· *Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστὶν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἑμοῦ;* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ δὲ καὶ ἐν λύπῃ ἐμελλον εἶναι, ἀναγκαζόμενος ὑμῖν ἐπιτιμῶν καὶ ὀρθῶν λυπούμενος, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸ τοῦτο ἠεφραίνε με. Μεγίστης γὰρ τοῦτο ἀγάπης τεκμήριον, τὸ τοσοῦτον παρ' ὑμῖν ἄξιον εἶναι με, ὡς δύνασθαι δάκνειν ὑμᾶς ἀποστρεφόμενον.

β'. Καὶ ὅρα σύνοισιν. Ὁ γὰρ τοῦ νόμου τῶν μαθητῶν ἦν, τὸ ἀλγεῖν καὶ αἰσθάνεσθαι ἐπιτιμωμένους, τοῦτο ὡς χαριζομένους αὐτοὺς εἰσάγει. Οὐδεὶς γὰρ με οὕτως εὐφραίνει, φησὶν, ὡς ἐκεῖνος ὁ ἐπιστρεφόμενος τῶν ἑμῶν ῥημάτων, καὶ λυπούμενος ὅταν βλέπῃ με ὀργιζόμενον. Καίτοι τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν. Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστὶν ὁ δυνάμενος ὑμᾶς εὐφραίνει; ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλ' ἀντιστρέφει πάλιν αὐτὸ, θεραπεύων αὐτοὺς, καὶ λέγων· Εἰ καὶ λυπῶ ὑμᾶς, χάριν μοι παρέχετε καὶ τούτῳ μεγίστην, ὅτι δάκνεσθε ὑπὸ τῶν παρ' ἑμοῦ λεγομένων. *Καὶ γὰρ ἔγραψα ὑμῖν αὐτὸ τοῦτο.* Ποῖον; Ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἤλθον, φειδόμενος ὑμῶν. Πότε ἔγραψεν; ἐν τῇ προτέρᾳ, ὅτε ἔλεγεν· *Οὐ θέλω ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν;* Οὐκ ἔγωγε οἶμαι, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ Ἐπιστολῇ, ὅτε εἶπε. *Μὴ ἐλθόντα με πάλιν ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς.* Ἐγραψα οὖν αὐτὸ τοῦτο πρὸς τῷ τέλει, φησὶ· *Μὴ πως ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου, καὶ πενηθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων.* Διὰ τί δὲ ἔγραψες; *Ἴνα μὴ ἐλθὼν λύπηρ σχῶ ἀπ' ὧν ἔδει με χαίρειν, πεπορθῶς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν.* Ἐπειδὴ γὰρ εἶ-

^a In editis legitur τὴν ἀδίαν, in ms. τὴν ἀνοίαν, male. Savil. in margine aliam profert lectionem τὴν ἀηδίαν, quae optime consonat, et ita legit interpres Latinus.

πεν, ὅτι εὐφραίνομαι, ἀλγούντων ὑμῶν, καὶ ἐτι αὐθαδέστερον τοῦτο ἦν καὶ τραχύτερον, πάλιν αὐτὸ ἀνέστρεψεν ἐτέρως, καὶ ἡμερώτερον αὐτὸ ἐποίησεν οἷς ἐπήγαγε. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, προέγραψα ὑμῖν, ἵνα μὴ ἐν ὀδύνῃ ὑμᾶς εὖρω μὴ διορθωθέντας. Διὰ τοῦτο εἶπον, *Ἴνα μὴ λυπηθῶ*, οὐ τὸ ἐμαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. [457] Οἶδα γὰρ, ὅτι ἐὰν ἴθῃτε χαίροντα, χαίρετε· καὶν θεάσασθε ἀλγούντα, ἀλγεῖτε. Ὅρα τοίνυν ἀνωθεν τὴν ἀκολουθίαν τῶν εἰρημένων· οὕτω γὰρ εὐμαθέστερος ἡμῖν ἔσται ὁ λόγος. Οὐκ ἤλθον, φησὶν, ἵνα μὴ λυπήσω ὑμᾶς, ἀδιορθώτους εὐρών. Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, οὐ τὸ ἐμαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. Ἐγὼ μὲν γὰρ λυπουμένων ὑμῶν, ἔχω ἡδονὴν οὐ μικράν, ὅταν ἴδω τοσοῦτον ἑμοῦ φροντίζοντας, ὡς καὶ λυπεῖσθαι καὶ ἀλγεῖν ἀγανακτοῦντός ἑμοῦ. *Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἑμοῦ;* Πλὴν ἀλλὰ καὶ οὕτω διακείμενος, ἐπειδὴ τὸ ὑμέτερον σκοπῶ, ἔγραψα ὑμῖν τὸ αὐτὸ τοῦτο, ἵνα μὴ λυπηθῶ· καὶ ἐν τούτῳ πάλιν οὐ τὸ ἐμὸν σκοπῶν, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον. Οἶδα γὰρ ὅτι καὶ ὑμεῖς μέλλετε λυπεῖσθαι, ἀλγούντά με ὀρώντες, ὡς περ οὖν καὶ εὐφραίνεσθαι, χαίροντα θεωροῦντες. Σκόπει τοίνυν σύνοισιν· Εἶπεν· Ἴνα μὴ λυπήσω οὐκ ἤλθον, καίτοι γε εὐφραίνομαι, φησὶν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ ἐκεῖνων ἀλγούντων εὐφραίνεσθαι, κατὰ τοῦτο, φησὶ, χαίρω, καθὼ καθάπτομαι· ἐπεὶ καθ' ἑτερον λυπούμαι, ὅταν τοὺς οὕτω φιλοῦντας ἀναγκάζωμαι λυπεῖν, οὐ τούτῳ μόνον τῷ ἐπιτιμῶν, ἀλλὰ τῷ καὶ αὐτὸς ἐν λύπῃ εἶναι, καὶ ὑμᾶς διὰ τοῦτου πάλιν λυπεῖν. Σκόπει δὲ πῶς αὐτὸ καὶ μετ' ἐγκωμίου τίθησι λέγων· *Ἀπ' ὧν ἔδει με χαίρειν.* Τοῦτο γὰρ γνησιότητα μαρτυροῦντός ἐστι, καὶ πολλὴν φιλοστοργίαν· ὡς ἂν εἰ περὶ υἱῶν τις εἶπε πολλά εὐεργετηθέντων, καὶ περὶ οὓς ἐπόνθησεν. Εἰ τοίνυν διὰ τοῦτο γράφω, καὶ οὐκ ἔρχομαι, μέγα τι οικονομῶν οὐκ ἔρχομαι, καὶ οὐ μισῶν οὐδὲ ἀποστρεφόμενος, ἀλλὰ καὶ σφόδρα φιλῶν. Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Ὁ λυπῶν εὐφραίνει, ἵνα μὴ λέγωσι· Τοῦτο οὖν αὐτὸ σπουδάσεις, ἵνα εὐφραίνῃ καὶ ἐπιδείξῃ πᾶσι πόσῃν ἔχῃς ἰσχύν; ἐπήγαγεν· *Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων· οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γνῶτε, ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.*

Τί ταύτης φιλοστοργότερον τῆς ψυχῆς; Αὐτῶν γὰρ τῶν ἡμαρτηκότων οὐκ ἔλαττον, ἀλλὰ καὶ πολλῶν πλέον δείκνυσιν ἑαυτὸν ἀλγήσαντα. Οὐ γὰρ, Ἀπὸ θλίψεως, φησὶ μόνον, ἀλλ', Ἀπὸ πολλῆς· οὐδὲ, δακρύων, ἀλλὰ διὰ πολλῶν δακρύων καὶ συνοχῆς καρδίας· τοῦτο ἐστίν, Ἀπηγχοιζόμεν, ἀπεπνιγόμεν ὑπὸ τῆς ἀθυμίας· καὶ μηκέτι φέρων τῆς ἀθυμίας τὸ νέφος, ἔγραψα ὑμῖν· *Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλ' ἵνα γνῶτε τὴν ἀγάπην*, φησὶν, *ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.* Καίτοι τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλ' ἵνα διορθωθῆτε· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἔγρα-

φεν' ἀλλ' οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλὰ καταγλυκαίνων μᾶλλον τὸν λόγον, καὶ εἰς μείζον φιλοτρον αὐτοὺς ἐπισπώμενος, τοῦτο ἀντ' ἐκείνου τίθησι, δεικνύς ὅτι πάντα ἀπὸ ἀγάπης ποιεῖ. Καὶ οὐχ ἀπλῶς φησιν, Ἐγὼ ἀλλ', Ἦν ἔγω [458] περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. Βούλεται γὰρ αὐτοὺς καὶ ταύτη ἐπισπᾶσθαι, τῷ δεῖξαι ὅτι πλέον πάντων αὐτοὺς φιλεῖ, καὶ ὡς περὶ ἐξαιρέτους μαθητὰς διάκειται. Διὸ φησιν· *Εἰ καὶ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γε ὑμῖν εἰμι· καὶ, Ἐάν πολλοὺς παιδαγωγοὺς ἔχητε, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρις· καὶ πάλιν, Ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς· καὶ προῦν φησι· Καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἦτον ἀγαπῶμαι· καὶ ἐνταῦθα, Ἦν ἔγω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς.*

γ. Ὅστε εἰ καὶ θυμοῦ τὰ ῥήματα ἔγεμεν, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης ἦν πολλῆς καὶ ὀδύνης ὁ θυμὸς. Καὶ γράφων τὴν Ἐπιστολὴν, ἐπασχον, ἤλγουν, οὐχ ὅτι ἡμαρτήκατε μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἠναγκαζόμεν λυπεῖν. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ ἐξ ἀγάπης· ὡς περ ἂν ἔχων τις παῖδα γνήσιον σηπεδόνα ἔχοντα, ἀναγκαζόμενος τέμνειν καὶ καίειν, δι' ἀμφοτέρα πάσχοι, καὶ ὅτι νοσεῖ, καὶ ὅτι ἀναγκάζεται αὐτὸν τέμνειν. Ὅστε δὲ νομίζετε εἶναι τοῦ μισεῖν ὑμᾶς σημεῖον, τοῦτο τοῦ σφόδρα φιλεῖν ἦν. Εἰ δὲ τὸ λυπῆσαι ἐξ ἀγάπης, πολλῶ μᾶλλον τὸ εὐφραίνεισθαι λυπούμενων. Ἀπολογησάμενος τοίνυν ὑπὲρ ἑαυτοῦ (καὶ γὰρ ἀπολογεῖται πολλαχού· καὶ οὐκ αἰσχύνεται· εἰ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτὸ ποιεῖ λέγων, *Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι;* πολλῶ μᾶλλον Παῦλος)· ἀπολογησάμενος οὖν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, καὶ μέλλων μετιέναι λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀπολογία τὴν ὑπὲρ τοῦ πεπορευκότος· ἵνα μὴ διαστραφῶσιν ὡς τάναντία κελευόμενοι, καὶ προσφιλονεικῶσιν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ καὶ τότε ὀργισθεὶς, καὶ νῦν κελεύων αὐτὸν ἀφιέναι· ὅρα πῶς αὐτὸ προφρονόμησεν, ἀπὸ τε τῶν εἰρημένων, ἀπὸ τε τῶν ῥηθησομένων. Τί γὰρ φησιν; *Εἰ δὲ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμέ λελύπηκε.* Πρῶτον αὐτοὺς ἐπαινέσας, ὡς τὰ αὐτὰ χαίροντας, καὶ τὰ αὐτὰ λυπούμενους, τότε ἐμβάλλει εἰς τὸν περὶ τοῦτου λόγον, εἰπὼν πρῶτον, ὅτι *Ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν.* Εἰ δὲ ἡ χαρὰ πάντων ὑμῶν χαρὰ, δεῖ μετ' ἐμοῦ καὶ νῦν ἡσθῆναι, ὡς περ ἠλγήσατε μετ' ἐμοῦ τότε. Καὶ γὰρ δι' ὧν ἔλυπθητε, ἠύφρανατε· καὶ δι' ὧν χαίρετε νῦν, ἂν ἄρα ἡσθῆτε, τὸ αὐτὸ ποιήσετε. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ ἐμὴ λύπη πάντων ὑμῶν ἐστίν· ἀλλ' ἐν τοῖς ἄλλοις κατασκευάσας τοῦτο, νῦν μόνον οὐ ἔχρηζε, τοῦτο τέθεικε, τὴν χαρὰν, εἰπὼν, ὅτι *Ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν.* Εἶτα καὶ τῶν προτέρων μέμνηται λέγων· *Εἰ δὲ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμέ λελύπηκεν, ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιδαρῶ πάντας ὑμᾶς.* Οἶδα, φησὶν, ὅτι συναργισθητέ μοι καὶ συνηναγκησάτε ἐπὶ τῷ πεπορευκότῳ, καὶ ἐκ μέρους πάντας ὑμᾶς ἐλύπησε τὸ συμβᾶν. Διὰ τοῦτο δὲ εἶπον, *Ἐκ μέρους, οὐχ ὡς ὑμῶν ἐλάττονα ἀλγησάντων, ἢ ἐγῶ, [459] ἀλλ' ἵνα μὴ βαρῆσω ἐκείνον τὸν πορευόμενον.* Οὐκ ἐμέ τοίνυν μόνον ἐλύπησεν, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς

ὁμοίως, καὶ φειδόμενος αὐτοῦ εἶπον· *Ἀπὸ μέρους.* Εἶδες πῶς αὐτῶν εὐθέως ἐχάλασε τὸν θυμὸν, δεῖξας καὶ τῆς ἀγανακτικῆς κοινωνοὺς γενομένους; *Ἰακὼν τῷ τοιοῦτῳ ἡ ἐπιτιμία αὐτῆ ἢ ὑπὸ τῶν πλειόνων.* Καὶ οὐ λέγει, Τῷ πεπορευκότῳ, ἀλλὰ πάλιν, *Τῷ τοιοῦτῳ,* ὡς καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ· ἀλλ' οὐ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν αἰσχυρόμενος, ἐνταῦθα δὲ φειδόμενος. Διὸ οὐδὲ μέμνηται λοιπὸν οὐδαμοῦ τῆς ἀμαρτίας· καιρὸς γὰρ ἀπολογίας ἦν. *Ὅστε τοῦναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι, μὴ πως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῆ ὁ τοιοῦτος.* Οὐ γὰρ μόνον κελεύει λῦσαι τὴν ἐπιτίμησιν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανάγει. Τὸν γὰρ μαστιγωθέντα ἂν μόνον τις ἀφῆ, καὶ οὐ θεραπείᾳ, οὐδὲν ἐποίησεν. Ὅρα δὲ πῶς κάκεινον πάλιν καταστέλλει, ἵνα μὴ τῇ συγχωρήσει γένηται χείρων. Εἰ γὰρ καὶ ἐξωμολογήσατο, καὶ μετενόησε, δεικνυσὶν ὅτι οὐ τοσοῦτον ἀπὸ τῆς μετανοίας, ὅσον ἀπὸ τῆς δωρεᾶς λαμβάνει τὴν ἄφεσιν. Διὸ φησι· *Χυρίσασθαι καὶ παρακαλέσαι.* Καὶ τὸ ἐξῆς πάλιν τὸ αὐτὸ δηλοῖ. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἀξίως ἐστίν, οὐδὲ ἐπειδὴ ἀρκοῦσαν μετάνοιαν ἐπεδείξατο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀσθενὴς ἐστίν, διὰ τοῦτο φησιν· *Ἀξιῶ·* διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Μὴ πως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῆ ὁ τοιοῦτος.* Τοῦτο δὲ καὶ μαρτυροῦντος ἦν αὐτῷ πολλὴν τὴν μετάνοιαν, καὶ οὐκ ἀφιέντος εἰς ἀπόνοιαν· ἐλθεῖν. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, *Καταποθῆ;* Ἡ τοῦτο ποιήσας ὅπερ καὶ ἰούδα; ἐποίησεν, ἢ καὶ ἐν τῷ ζῆν χείρων γενόμενος. Κἂν γὰρ ἀποσκιρτήσῃ, φησὶ, τῷ μὴ φέρειν ἐπιπλέον τὴν ἐκ τῆς ἐπιτεινομένης ἐπιπλήξεως ὀδύνην· πολλάκις καὶ ἀπογνοὺς, ἢ εἰς ἀγχόνην, ἢ εἰς μείζονα λοιπὸν ἔξει κακίαν. Δεῖ τοίνυν προκαταλαβεῖν, ἵνα μὴ χαλεπώτερον τὸ ἔλκος γένηται, μηδὲ, ὅπερ κατωρθώσαμεν, ἀπολέσωμεν τῇ ἀμετρῳ.

Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ἐκείνον, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, καὶ καταστέλλων καὶ παιδεύων μὴ γενέσθαι μετὰ τὴν ἄφεσιν ῥαθυμότερον. Οὐ γὰρ ὡς ἀπονηψάμενον τέλειον, ἀλλ' ὡς δεδοικῶς μὴ χαλεπώτερόν τι ἐργάσεται, οὕτω ἐδεξάμην, φησὶν. Ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι οὐ δεῖ μόνον πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἐξὶν τῶν ἀμαρτανόντων τὴν μετάνοιαν ὀρίζειν· ὃ καὶ τότε ὁ Ἀπόστολος ἐποίησε. Καὶ γὰρ ἐφοβεῖτο αὐτοῦ τὸ ἀσθενές· καὶ διὰ τοῦτο ἔλεγε, *Μὴ καταποθῆ,* ὡς ἐπὶ θηρίου, ὡς ἐπὶ χημῶνος, ὡς ἐπὶ κλύδωνος. Διὸ *παρακαλῶ ὑμᾶς.* Οὐκέτι ἐπιτάττει, ἀλλὰ παρακαλεῖ, οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' ὡς ὁμότιμος, κάκεινους ἐπὶ τοῦ θρόνου καθίσας τοῦ δικαστικοῦ, ἑαυτὸν ἕστησεν ἐν τάξει συναγούρου. Ἐπειδὴ γὰρ κατώρθωσεν ὅπερ ἐβούλετο, ἀπλήστως ὑπὸ χαρᾶς [460] τῇ ἱκετηρίᾳ κέχρηται. Καὶ τί ποτὲ ἐστὶν ὁ παρακαλεῖς, εἶπέ μοι; *Κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην.* Τουτέστι, βεβαιῶσαι, μὴ ἀπλῶς μηδὲ ὡς ἔτυχε προσέσθαι. Τοῦτο δὲ πάλιν μαρτυροῦντός ἐστιν αὐτοῖς ἀρετὴν μεγίστην· εἰ γε οἱ οὕτω φιλοῦντες αὐτὸν καὶ συγκροτοῦντες, ὡς καὶ φυσιωθῆναι, οὕτως ἀπεστράφησαν, ὡς τσαῦτα κάμνειν τὸν Παῦλον, ἵνα

^a *Legebatur* ἔλεγεν.
^b Ms., ἐπιστραφῶσι.

^c Ἀπόνοια hic omnino desperationem significare videtur; sed aibi passim apud Chrysostomum ἀπόνοια arrogantiam vel superbiam exprimit.

in majorem sui amorem eos pertrahat, hoc illius loco ponit, ostendens se amore ductum omnia facere. Nec caritatem tantum dixit, sed, *Quam abundantius habeo erga vos*. Vult enim hac quoque ratione animos eorum allicere, dum se eos præ cæteris amare, atque ut erga eximios discipulos affectum esse demonstrat. Unde etiam ait, *Et si aliis non sum apostolus, ut vobis tamen sum*; et, *Si multos pædagogos habeatis, non tamen multos patres* (1. Cor. 9. 2. et 4. 15); ac rursus, *In gratia Dei conversati sumus in mundo, abundantius autem apud vos*. Atque infra etiam inquit, *Abundantius vos diligens, minus diligor* (2. Cor. 1. 12. et 12. 15); et hoc loco, *Quam habeo abundantius erga vos*.

3. Itaque etiamsi verba iracundiæ plena erant, tamen hæc animi concitatio ex ingenti caritate ac dolore nascebatur. Cumque epistolam scriberem, inquit, dolebam et angebar, non hoc tantum nomine, quod peccassetis, sed etiam, quod vobis mœrorem afferre cogerer. Verum hoc quoque ipsum ex amore: non secus ac si quis, cum filium in primis carum habeat, qui sanie laboret, eumque secare atque urere cogatur, utroque nomine doleat, tum quod æger sit, tum quod eum secare necesse habeat. Ac proinde id, quod mei in vos odii signum esse existimatis, magni amoris argumentum erat. Quod si hoc ipsum, quod vos contristarim, ab amore ortum trahit, multo sane illud magis, quod, dum in mœrore estis, in lætitia verser. Cum ergo se ipse excusasset (siquidem plerisque locis se excusat; nec propterea erubescit: Nam cum Deus id faciat dicens, *Popule meus, quid feci tibi* [Mich. 6. 5]? multo magis id Paulum facere convenit): cum, inquam, se ipse excusasset, ac jam pro eo verba facere pararet, qui stupri crimine se obstrinxerat: ne illi, tanquam qui contraria jussa acciperent, distorquerentur pertinacisque contenderent, quia idem ipse erat, qui et tum ita exarserat et nunc eum missum facere jubebat, vide quo pacto tum per ea quæ dixit, tum per ea quæ dicturus est, hoc præmuniverit. Quid enim ait? 5. *Si quis autem contristavit, non me contristavit*. Posteaquam prius illos laudavit, quod iisdem rebus et gauderent et angerentur, tum denum sermonem de hac re aggreditur: cum prius dixisset, *Gaudium meum vestrum omnium est*. Quod si gaudium meum omnium vestrum est, oportet ut mecum nunc quoque gaudeatis, ut tunc mecum doluistis. Nam ut tum dolendo mihi voluptatem attulistis, ita nunc gaudente, siquidem gavisii fueritis, idem efficietis. Nec dixit, *Mœror meus mœror omnium vestrum est*; sed eum in aliis locis hoc adstruxisset, nunc id solum, quo habebat opus, posuit, nempe gaudium, dicens, *Gaudium meum omnium vestrum est*. Deinde superiorum quoque meminit his verbis: *Si quis autem contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem vos omnes*. Scio, inquit, quod ira et indignatione mecum commoti fuistis propter eum qui stuprum admiserat: atque hoc facinus vos omnes ex parte mœstitia affecit. Atque ideo dixi, *Ex parte*, non quod vos minorem inde mœrorem acceperitis, quam ego: sed ne illum, qui stuprum perpetravit, nimium onerem.

Quocirca non me solum ille in mœrorem coniecit, sed vos etiam omnes; etiamsi ut indulgentius cum eo agerem, dixi, *Ex parte*. Vides quomodo statim iratos eorum animos lenierit, cum ostendit ipsos indignationis quoque participes fuisse? 6. *Sufficit illi, qui ejusmodi est, objurgatio ea quæ fit a pluribus*. Non dixit, *Fornicatori*, sed rursus, *Ei qui ejusmodi est*, et et in præcedenti epistola; verum non eandem ob causam: illic enim ob pudorem ita loquebatur, hic ob indulgentiam. Ob idque nec jam usquam peccati mentionem facit, quod tempus esset, ut ipsius patrocinium susciperet. 7. *Ita ut e contrario magis donetis et consolemini, ne forte abundantiore tristitia absorbeatur qui est ejusmodi*. Non enim solum jubet objurgationi finem imponi, sed etiam illum ad priorem statum reduci. Etenim si quis eum, qui verberibus casus sit, tantummodo missum faciat nec ei medeatur, nihil fecit. Vide autem quonam rursus modo illum quoque coerceat, ne ob condonatum peccatum deterior fiat. Nam quamvis peccatum confessus fuerit, ipsiusque eum pœnituerit; ostendit tamen eum non tam pœnitentiæ opera, quam gratia et beneficio veniam consequi. Ob idque ait, *Donetis et consolemini*. Et quod sequitur, idem declarat. Non enim quod id promereatur, nec quod eam, quam par sit, pœnitentiam præstiterit, sed quia infirmus est, idcirco, ait, hoc peto unde etiam subjunxit, *Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui est ejusmodi*. Quæ verba sunt hominis magnæ pœnitentiæ testimonium ipsi tribuentis, nec eum in desperationem ruere sinentis. Quid est autem, *Absorbeatur*? Nempe vel hoc faciens, quod a Juda factum est; vel etiam, si vitæ usura fruatur, deterior factus. Etenim si resiliat, inquit, quod contractum ex longiore objurgatione dolorem non amplius ferre queat; desperata salute, aut in laqueum, aut in majorem deinceps improbitatem ruct. Itaque occurrendum est, ne ulcus ingravescat, neve id quod recte fecimus, ob neglectum modum amittamus.

4. Hæc autem eo dicebat, ut et illum, quod jam dixi, coerceret et admoneret, ne post impetratam veniam ignavio fieret. Non enim, inquit, eum ita excepi, quasi sordes penitus absterserit, sed quod viderer ne gravius aliquid in se admitteret. Ex quo illud discimus, non ex scelerum tantum natura, sed ex peccantium etiam animo atque affectione indicendam esse pœnitentiam, ut tum fecit Apostolus, quod ipsius imbecillitatem extimesceret. Ideoque dicebat, *Ne absorbeatur*, velut a bellua quadam, atque a tempestate ac procellis. 8. *Propter quod obsecro vos*. Non jam imperat, sed obsecrat, non ut præceptor, sed ut æqualis, atque illis in judiciaria sede constitutis, ipse in patroni loco atque ordine se collocavit. Quoniam enim id, quod in animo habebat, confecerat, præ gaudio jam modum in supplicando excedit. Quidnam est, quæso, de quo obsecras? *Ut firmetis in eum caritatem*. Hoc est, constabiliatis, nec eum leviter ac vulgari modo suscipiatis. Quibus etiam verbis summæ virtutis testimonium ipsis tribuebat: si quidem ii, qui hominem illum usque adeo amabant ac

meliantur, ut etiam animis inflarentur, adeo rursus eum aversati sint, ut tantopere laborandum Paulo fuerit, ut caritatem in eum firmarent. Hæc discipulorum, hæc magistri virtus est: quod illi tam morigeros se præbeant, hic tam præclare ipsos componat ac moderetur. Hoc si nunc quoque fieret, qui peccant, haud sine sensu peccarent. Nec enim temere amare oportet, nec sine ratione aversari. 9. *In hoc enim etiam scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis.* Hoc est, non modo in amputando, sed etiam in adiungendo. Vides quonam pacto hic quoque rursus metum immittat? Ut enim cum ille peccasset, terrorem ipsis injecit, nisi eum absunderent, dicens, *Exiguum fermentum totam massam corrumpit* (1. Cor. 5. 6), aliaque plura: eodem hic quoque modo inobedientiæ metum iisdem injicit, his fere verbis utens: Ut tunc non pro illo tantum, sed etiam pro vobis, sic nunc quoque non magis illius, quam vestra causa consilium vobis capiendum est, ne pervicaces atque inhumani esse videamini, nec in omnibus obedientes. Ac proinde ait, *In hoc enim etiam scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis.* Et enim illud invidiæ fortasse ac livoris esse videri potuisset; hoc autem puram in primis ac sinceram obedientiam ostendit, et an ad humanitatis officia idonei sitis.

Discipulorum officium. — Hoc enim proborum discipulorum est, nempe non modo illa, sed contraria quoque imperanti obtemperare. Ideo dixit, *Ad omnia.* Quibus verbis ostendit, nisi obediant, id non tam ei quam sibi ipsis probro ac dedecori fore, ut qui pervicaciæ opinionem collecturi sint. Hoc autem facit, ut hinc quoque ipsos ad parendum impellat: unde etiam ait, *In hoc enim et scripsi vobis.* Neque enim ob eam causam scripsit, sed hoc idcirco dixit, ut eorum animos pelliceret: quod enim præcipue agebatur, erat illius salus, qui peccarat. Verum ubi nihil damni, ipsis etiam gratificatur. Per hæc autem verba, *Ad omnia,* rursus eos laudat, pristinam eorum obedientiam commemorans, atque in medium adducens. 10. *Cui autem aliquid donatis, et ego.* Vides quo pacto rursus posteriores sibi tribuit, illos videlicet duces atque auspices, se vero comitem duntaxat ostendens? Sic nimirum exacerbatus animus mitigatur, sic durus ac pertinax emollitur. Postea ne supinos eos reddat, ut penes quos negotii summa sit, et ne illum missum faciant, ad hoc ipsos impellit, dum ait se quoque illi condonasse. *Nam et ego si quid donavi, quod donavi, propter vos.* Quis hoc quoque ipsum vestra causa feci, inquit. Et sicut, cum illum amputari jubebat, nec ei indulgendi arbitrium ipsis permisit, dicens, *Jam judicavi tradere hujusmodi hominem satanae* (1. Cor. 5. 5), ac rursus tamen eos sententiæ socios accivit, cum diceret, *Congregatis vobis tradere eum:* duas videlicet res maximas struens, nempe ut et sententia ferretur, et tamen non sine illis, ne hac ratione eos lædere videretur; ac neque solus eam proferebat, ne illi eam arrogantem esse, ac se ab eo

contemni judicarent; nec rursus rem totam ipsorum arbitrio committebat, ne accepta hujusce rei potestate proderent eum qui peccaverat, intempestivum erga ipsum indulgentiam adhibentes: ita hic quoque facit, dicens: Ego jam condonavi, qui in priore epistola jam condemnaram. Deinde ne, tamquam contempti, animis offenderentur, ait, *Propter vos.* Quid igitur? an ut ab hominibus gratiam iniret, ipsi ignovit? Minime: ideoque adjecit, *In persona Christi.* Quid est, *In persona Christi?* Hoc est, secundum Deum, vel ad Christi gloriam. *Ne circumveniamur a satana: 11. non enim ignoramus cogitationes ejus.* Viden', ut et illis potestatem concedat, et eandem rursus adimat: ut illinc quidem eos mitiget ac emolliat, hinc autem eorum arrogantiam amputet? Nec vero id solum hoc loco molitur, sed illud quoque, ut ostendat commune detrimentum fore, si non obedierint: quod etiam in principio fecit. Nam tum etiam dicebat, *Modicum fermentum totam massam corrumpit* (1. Cor. 5. 6); et rursus hic, *Ut non circumveniamur a satana:* atque illius qui peccarat absolutionem ubique sibi et illis arrogat.

5. Verum altius rem considera: *Si quis autem me contristavit, inquit, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem omnes vos;* ac deinde rursus, *Sufficit ei qui ejusmodi est, objurgatio ea, quæ fit a pluribus.* Hoc ipsius decretum est atque sententia. Nec tamen in hoc decreto constitit, sed rursus eos quoque socios adhibet, dicens: *Ut e contrario magis condonetis et consolemini. Propter quod obsecro vos, ut firmetis in eum caritatem.* At postea quam totum istud eorum arbitrio permisit, ad auctoritatem suam deinceps transit, his verbis utens: *In hoc enim scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes estis.* Mox rursus gratiam ipsis adscribit, cum ait, *Cui autem donatis:* tum rursus sibi, dicens, *Et ego si cui donavi, propter vos:* deinde simul et ipsis et sibi eam vindicat, cum ait, *Nam et ego, si quid donavi, propter vos in persona Christi.* Hoc est, ad gloriam Christi; vel, tamquam Christo hoc etiam imperante: idque maxime illos movebat. Timebant enim ne indulgentia minus uterentur in re, quæ ad Christi gloriam pertineret, ipsique læceret. Deinde rursus commune detrimentum, si obedire negligerent, proponit dicens, *Ut non circumveniamur a satana.* Quo loco pulchre κλειοειξία vocabulum usurpavit: neque enim ille sua jam capit, sed nostra eripit. Nec vero mihi hoc dixeris, quod solus ille fornicator belluæ in prædam cedat, verum illud quoque tecum reputa, quod gregis numerus minor sit; ac nunc præsertim, cum id quod amissum est recuperare licet. *Non enim ejus cogitationes ignoramus.* Nempe quod pietatis prætextu nobis exitium afferat. Non enim hinc solum, quod aliquem ad stuprum inducat, sed a contrario quoque perniciem afferre potest, nimirum ab immodico mœrore ex pœnitentia contracto. Cum igitur una cum suis nostros quoque abripiat, cum et peccare jubens perdat, et nobis pœnitentiam indicentibus rapiat, annou istud κλειοειξία

κυρωσωσιν εἰς αὐτὸν ἀγάπην. Τοῦτο ἀρετὴ μαθητῶν, τοῦτο ἀρετὴ διδασκάλων, τὸ οὕτως ἐκείνους εὐηλοῦς εἶναι, τὸ οὕτως αὐτὸν βυθμίζειν αὐτούς. Τοῦτο εἰ καὶ νῦν ἐγένετο, οὐκ ἂν οἱ ἁμαρτάνοντες ἀναισθητῶς ἐπλημμέλησαν. Οὐτε γὰρ φιλεῖν ἀπλῶς δεῖ, οὔτε ἀποστρέφασθαι ἄνευ λόγου τινός. *Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα γινώ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοι ἐστέ*· μὴ μόνον ἐν τῷ ἀποτέμναι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ συνάπτειν. Εἶδες πῶς πάλιν καὶ ἐνταῦθα αὐτοῖς περιίστησι τὸν ἀγῶνα; Ὡςπερ γὰρ, ἤνικα ἤμαρτεν, ἐναγωνίους αὐτούς ἐποίησεν, εἰ μὴ ἐκτέμνειν, εἰπὼν, *Μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύραμα ζυμοῖ, καὶ ἔτερα πλείονα*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πάλιν τὸν τῆς παρακοῆς αὐτῆς ἐπίστησι φόβον, μονοουχὶ λέγων, ὅτι Ὡςπερ τότε οὐχ ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ νῦν οὐχ ὑπὲρ ἐκείνου μᾶλλον ἢ ὑμῶν αὐτῶν βουλευτέον ὑμῖν ἐστὶ, μὴ δόξῃτε φιλόνηκοί τινες εἶναι καὶ ἀπάνθρωποι, καὶ οὐκ ἐν ἁπασιν ὑπήκοοι. Διό φησιν, *Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα γινώ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοι ἐστέ*. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἔδοξεν ἂν καὶ φθόνου εἶναι, καὶ βισκανίας· τοῦτο δὲ δεῖκνυσιν καθαρὰν μάλιστα τὴν ὑπακοήν, καὶ εἰ πρὸς φιλανθρωπίαν ἐστὶ ἐπιτήδειοι.

Τοῦτο γὰρ μαθητῶν εὐγνωμόνιον, τὸ μὴ μόνον ἐκεῖνα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία κελεύσαντι πεῖθεσθαι. Διὰ τοῦτο εἶπεν, *Εἰς πάντα*, δεικνύς ὅτι, ἐν μὴ ὑπακούουσιν, οὐχ οὕτως ἐκείνους ὡς ἑαυτούς κατασφύουσι, φιλονεικίαν λαμβάνοντες δόξαν. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ἵνα κἀνευθεν αὐτούς ὠθήσῃ πρὸς τὸ πεῖθεσθαι· διὸ καὶ λέγει, *Εἰς τοῦτο γὰρ ἔγραψα ὑμῖν*. Καίτοι οὐ διὰ τοῦτο ἔγραψε, λέγει δὲ διὰ τοῦτο, ὥστε αὐτούς ἐπισπάσασθαι· τὸ γὰρ προηγούμενον ἦν ἢ ἐκείνου σωτηρία. Ἄλλ' ἐνθα μὴδὲν βλάπτεται, κἀκεῖνος χαρίζεται. Τῷ δὲ εἰπεῖν, *Εἰς πάντα*, πάλιν ἐγκωμιάζει, τῆς προτέρας ὑπακοῆς ἀναμνήσας, καὶ εἰς μέσον αὐτὴν ἀγαγών. Ὡς δὲ τι χαρίζεσθε, κἀγώ. Ὅρξας πῶς πάλιν τὰ δευτερεῖα ἑαυτῷ διδωσιν, ἐκείνους μὲν ἄρχοντας, ἑαυτὸν δὲ ἐπόμενον δεικνύς; Τοῦτ' ἐστὶ μαλάξαι τραχυνομένην γνώμην, τοῦτο ἐκλύσαι φιλονεικούσαν. Εἶτα ἵνα μὴ ὑπτίους ποιήσῃ, ὡς κυρίους ὄντας, καὶ μὴ ἀψῶσιν αὐτὸν, πάλιν αὐτούς ἄγει· πρὸς τοῦτο, λέγων, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐχαρίσατο. *Καὶ γὰρ ἐγὼ εἰ τι κεχαρίσμαι, ὃ κεχαρίσμαι, δι' ὑμᾶς*. Καὶ τοῦτο γὰρ αὐτὸ δι' ὑμᾶς ἐποίησα, φησί. Καὶ ὥςπερ ἤνικα ἐκέλευεν ἀποτεμεῖν, οὔτε ἀφῆκεν αὐτούς γενέσθαι κυρίους [461] χαρίσασθαι, εἰπὼν, *Ἦδη κέκρικα παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ*, καὶ ἔλαβε πάλιν κοινωνοὺς αὐτούς τῆς ψήφου εἰπὼν, *Συναχθέντων ὑμῶν παραδοῦναι αὐτόν, οὗο τὰ μέγιστα κατασκευάζων, καὶ τὸ ἐξενεχθῆναι τὴν ἀπόφασιν, καὶ τὸ μὴ χωρὶς ἐκείνων, ὥστε μὴ δόξαι ταύτη πληττεῖν, καὶ οὔτε μόνος αὐτὴν ἐκφέρει, ἵνα μὴ νομισῶσιν αὐθάδη εἶναι καὶ ὑπερῶφθαι αὐτοί, οὔτε τὸ πᾶν αὐτοῖς ἐπιτρέπει, ἵνα μὴ κύριοι γενόμενοι προδῶσι τὸν ἡμαρτηκότα, ἀκλίρωσ αὐτῷ χαρίζόμενοι*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ λέγων, ὅτι Ἐγώ

* Legendum ἀγει, vel ἀνάγει.

ἤδη ἐχαρισάμην, ὃς ἐν τῇ προτέρᾳ ἤδη κεκρ.κα. Εἶτα ἵνα μὴ πληγῶσιν, ὡς ὑπεροφθέντες, φησί, *Δι' ὑμᾶς*. Τί οὖν; δι' ἀνθρώπους συνεχώρησεν; Οὐχί· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ προσέθηκεν, *Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ*. Τί ἐστίν; Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ; Ἡ κατὰ Θεὸν, φησὶν, ἢ εἰς δόξαν τοῦ Χριστοῦ. *Ἴνα μὴ πλεονεκτῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ*· οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. Εἶδες πῶς καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῖς ἐπιτρέπει, καὶ πάλιν ἀφαιρεῖται αὐτῇ, ἵνα ἐκείνῳ μὲν μαλάξῃ, τοῦτ' ὃ δὲ τὸ αὐθαδὲς αὐτῶν ἐκκόψῃ; Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἐντεῦθεν κατασκευάζει, ἀλλὰ καὶ τὸ δεῖξαι κοινήν τὴν βλάβην οὖσαν, εἰ παρακούσαιεν· ὅπερ καὶ ἐν ἀρχῇ πεποίηκε. Καὶ γὰρ τότε ἔλεγε, *Μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύραμα ζυμοῖ*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Ἴνα μὴ πλεονεκτῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ*. Καὶ πανταχοῦ καὶ αὐτοῦ καὶ ἐκείνων ποιεῖ τὴν ἄρεσιν.

ε'. Σκόπει δὲ ἄνωθεν· *Εἰ δὲ τις ἐλύπηκε*, φησὶν, οὐκ ἐμὲ ἐλύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντα ὑμᾶς· εἶτα πάλιν, *Ἰκανὸν τῷ τοιοῦτ' ἢ ἐπιτιμία αὐτῇ ἢ ὑπὸ τῶν κλειδῶν*. Τοῦτο αὐτοῦ ψήφος καὶ γνώμη. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ μέχρι τῆς ψήφου, ἀλλὰ πάλιν αὐτοὺς κοινωνοὺς ποιεῖ, λέγων· *Ὡστε τοῦναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίσασθαι καὶ παρακαλέσασθαι*. Διὸ παρακυλῶ ὑμᾶς κερῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην. Πάλιν ἐκείνων τὸ δῖον ποιήσας, εἰς τὴν ἐξουσίαν τὴν ἑαυτοῦ μεταβαίνει, λέγων· *Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα γινώ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοι ἐστέ*. Εἶτα πάλιν αὐτῶν ποιεῖ τὴν χάριν, λέγων, Ὡς δὲ τι χαρίζεσθε· εἶτα αὐτοῦ, *Καὶ ἐγώ*, λέγων, *εἰ τι κεχαρίσμαι, δι' ὑμᾶς*· εἶτα καὶ ἐκείνων καὶ ἑαυτοῦ· *Καὶ γὰρ ἐγώ*, φησὶν, *εἰ τι κεχαρίσμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ*· ἢ εἰς δόξαν Χριστοῦ, ἢ εἰς τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦτο κελεύοντος· ὃ μάλιστα αὐτοὺς ἐπειθε. Καὶ γὰρ ἐδεδοίκεσαν λοιπὸν μὴ χαρίσασθαι πρᾶγμα εἰς δόξαν αὐτοῦ διαβαίνον, καὶ αὐτῷ δοκοῦν. Εἶτα πάλιν τὸ κοινὸν βλάβος, εἰ παρακούσαιεν, τίθησι λέγων, *Ἴνα μὴ πλεονεκτῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ*· καλῶς πλεονεξίαν ὀνομάσας· οὐ γὰρ τὰ αὐτοῦ λαμβάνει λοιπὸν, ἀλλὰ τὰ ἡμῶν ἀρπάζει. Μὴ δέ μοι τοῦτο εἴπησ, ὅτι οὗτος μόνος θηριάλωτος γίνεται, ἀλλὰ καὶ τοῦτο σκόπησον, ὅτι ἐλαττοῦται τῆς ἀγέλης ὁ ἀριθμὸς, καὶ νῦν μάλιστα [462], ὅτε δύναται ὅπερ ἀπέβαλεν ἀνακτήσασθαι. Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν· ὅτι καὶ προσχῆματα εὐλαβείας ἀπόλλυσιν. Οὐ γὰρ μόνον τῷ εἰς πορνείαν ἀγαγεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου δύναται διαφθεῖραι, τῆς ἀμέτρου λύπης τῆς ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ. Ὅταν οὖν μετὰ τῶν ἰδίων καὶ τοὺς ἡμετέρους λαμβάνῃ, ὅταν καὶ ἁμαρτάνειν κελεύων ἀπολλύῃ, καὶ μετανοεῖν κελεύοντων ἡμῶν ἀρπάξῃ, πῶς οὐχὶ πλεονεξία τὸ πρᾶγμα; Οὐ γὰρ ἀρκεῖ αὐτῷ δι' ἁμαρτίας καταβάλλειν, ἀλλὰ καὶ διὰ μετανοίας, ἂν μὴ νήψωμεν, τοῦτο ποιεῖ. Διὸ καὶ πλεονεξίαν εἰκότως ἐκάλεσεν, ὅταν καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων κρατῇ. Τὸ γὰρ δι' ἁμαρτίας λαμβάνειν, ἴδιον αὐτοῦ ἐστὶ· τὸ μέντοι διὰ μετανοίας, οὐκέτι ἡμέτερον γὰρ, οὐκ ἐκείνου τὸ ὄπλον. Ὅταν οὖν καὶ

ἐντεῦθεν δύνηται λαμβάνειν, σκόπησον πῶς ἡ ἕτα αἰσχρὰ, πῶς ὡς ἀθηνῶν καὶ ταλαιπώρων καταγελάσεται καὶ καταδραμεῖται, εἴ γε τοῖς ἡμετέροις ἔπλοισ ἡμᾶς μέλλει χειροῦσθαι. Καὶ γὰρ σφόδρα καταγέλαστον καὶ τῆς ἐσχάτης αἰσχύνης, διὰ τῶν ἡμετέρων φαρμάκων τὰ τραύματα αὐτὸν κατασκευάζειν. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν· *Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγροοῦμεν*· τὸ ποικίλον, τὸ δολερὸν, τὸ κακομήχανον, τὸ κακοῦργον, τὸ ἐπὶ προσήματι εὐλαθείας ἐπιφραστικὸν ἐμφαίνων. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς ἐνωοῦντες, μηδέποτε μηδενὸς καταφρονῶμεν, μηδέποτε ἁμαρτάνοντες ἀπογινώσκωμεν· μηδ' αὖ βρθυμῶμεν πάλιν, ἀλλὰ συντριβόμεν τὴν διάνοιαν πλημμελουήντες, μὴ ἀπλῶς ῥήματα προβαλλόμεθα. Καὶ γὰρ οἶδα πολλοὺς ἐγώ, οἱ λέγουσι μὲν πενθεῖν τὰ ἁμαρτήματα, οὐδὲν δὲ μέγα ἐργάζονται, ἀλλὰ νηστεύουσι· μὲν καὶ τραχέα φοροῦσιν ἱμάτια, χρημάτων δὲ μᾶλλον τῶν κατηλευόντων ἐφιενται, καὶ ὀργῇ πλέον θηρίων ἀλίσκονται, καὶ κακηγορίας χαίρουσι μᾶλλον, ἢ ἐγκωμίοις ἕτεροι. Οὐκ ἔστι ταῦτα μετάνοια· εἰκὼν ἔστι μετανόιας ταῦτα καὶ σικιὰ μόνον, οὐ μετάνοια. Διὸ καὶ ἐπὶ τούτων καλὸν εἰπεῖν· Σκοπεῖτε μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ σατανᾶ· οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγροοῦμεν. Τοὺς μὲν γὰρ δι' ἁμαρτημάτων, τοὺς δὲ διὰ μετανόιας ἀπόλλυσι, τούτους δὲ ἐτέρω τρόπῳ πάλιν, τῷ μηδὲν ἀπὸ μετανόιας ἀφείναι καρποῦσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπολέσαι ἐξ εὐθείας οὐκ εὔρειν, ἐτέραν ἤλθεν ὁδὸν τοὺς μὲν πόνους ἐπιτείνων, τοὺς δὲ καρποὺς ἀφαιρούμενος, καὶ πείθων ὡς τὸ πᾶν κατωρθώσας, οὕτω τῶν ἄλλων ἀμελεῖν. Ἴν' οὖν μὴ εἰκὴ κόπτωμεν ἑαυτοὺς, μικρὰ πρὸς τὰς τοιαύτας διαλεχθῶμεν γυναῖκας· γυναικῶν γὰρ μάλιστα τοῦτ' ἐνόημα. Καλὸν μὲν καὶ τοῦτο ὁ πράττετε νῦν, νηστεία καὶ χαμευνία καὶ σποδός· ἀλλ' ὅταν τὰ ἄλλα μὴ προσῆ, τούτων ὄφελος οὐδέν. Ἐδειξε πῶς ἀφίησιν ἁμαρτίας ὁ Θεός· τί τοίνυν ἐκείνην ἀφέντες τὴν ὁδὸν, ἐτέραν ἑαυτοῖς τέμνετε; Ἡμαρτον οἱ Νινευῖται ποτε, καὶ ἐποίησαν ταῦτα, ἀ καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε νῦν· ἀλλ' ἴδωμεν τί αὐτοὺς ὠφέλησε [463]. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν καμνόντων πολλὰ μὲν ἐπάγουσιν οἱ ἰατροί, ὁ δὲ συνετὸς οὐ τοῦτο σκοπεῖ, ὅτι τὸ καὶ τὸ ἐποίησεν ὁ ἀρρώστῳ, ἀλλὰ τί αὐτὸν ὠφέλησεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα σκοπεῖν δεῖ. Τί οὖν ὠφέλησε τοὺς βαρβάρους ἐκείνους; Ἐπέθηκον νηστείαν τοῖς τραύμασι, καὶ σφοδρὰν νηστείαν ἐπέθηκον, καὶ χαμευνίαν καὶ σάκκου περιβολὴν καὶ τέφραν καὶ ὄδυρμούς· ἐπέθηκον καὶ μεταβολὴν βίου.

Γ'. Ἰδωμεν οὖν τί τούτων ἐποίησεν αὐτοὺς ὕγιειν. Καὶ πόθεν εἰσόμεθα, φησὶν; Ἄν πρὸς τὸν ἰατρὸν ἔλθωμεν, ἂν αὐτὸν ἐρωτήσωμεν· οὐ γὰρ ἀποκρύφεται ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐρεῖ. Μᾶλλον δὲ ἵνα μηδεὶς ἀγνοῇ, μηδὲ ἐρίσθαι δέηται, καὶ ἀνέγραψε τὸ φάρμακον τὸ ἀναστήσαν αὐτούς. Τί οὖν τοῦτ' ἔστιν;

• *Legatur* ἐμφαίνειν.

Εἶδε, φησὶν, ὁ Θεὸς ὅτι ἀπέστρεψεν ἕκαστος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ τῆς ποτηρᾶς, καὶ μετενόησεν ἐπὶ τῇ καρδίᾳ, ἢ ἐλάλησε ποιῆσαι αὐτοῖς. Οὐκ εἶπεν, ὅτι εἶδε νηστείαν καὶ σάκκον καὶ σποδόν. Καὶ ταῦτα οὐ νηστείαν ἀναιρῶν λέγω· μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τὸ τῆς νηστείας κρεῖττον ποιεῖν παραινῶν, τὸ πάσης κακίας ἀπέχεσθαι. Ἡμαρτε καὶ ὁ Δαυὶδ· ἴδωμεν οὖν καὶ οὗτος πῶς μετενόησε. Τρεῖς ἡμέρας ἐκάθισεν ἐπὶ τέφρας. Ἄλλ' ἐκεῖνος οὐκ ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας ἐποίησε, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ παιδίου, μεθύων ἔτι τῷ πάθει· τὴν δὲ ἁμαρτίαν ἐτέρως ἀπέσμηχε, ταπεινοφροσύνη, συντριβὴ καρδίας, καταλύσει ψυχῆς, τῷ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν, τῷ μεμνησθαι διηνεκῶς αὐτῆς, τῷ φέρειν εὐχαρίστως τὰ ἐπιόντα ἅπαντα, τῷ φείδεσθαι τῶν λυπούντων, τῷ μὴ ἀμύνεσθαι τοὺς ἐπιβουλεύοντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς βουλομένους τοῦτο ποιεῖν, κωλύειν. Ὅτε γοῦν αὐτὸν ὁ Σεμεεὶ μυριοὶς ἐπλυνεν ὄνειδες, τοῦ στρατηγοῦ τοῦ παρόντος ἀγανακτοῦντος, ἔλεγεν, Ἄφες αὐτὸν κατωρθῶσθαι με, ὅτι Κύριος ἐνετείλατο αὐτῷ. Καρδίαν γὰρ συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην εἶχεν, ὁ μάλιστα αὐτοῦ τὰ ἁμαρτήματα ἀπέσμηχε· καὶ γὰρ τοῦτο ἐξομολόγησε, τοῦτο μετάνοια. Ἄν δὲ νηστεύοντες ἀλαζόνες ὦμεν, οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελήθημεν, ἀλλὰ καὶ ἐβλίθημεν. Ταπεινώσον τοίνυν τὴν καρδίαν καὶ σὺ, ἵνα τὸν Θεὸν ἐπισπάσῃ· Ἐγγύς γὰρ Κύριος τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ. Οὐκ ὀρθῶς ἐν ταῖς οἰκίαις ταῖς λαμπραῖς τοὺς ἠτιμωμένους, πῶς οὐδὲ τῶν ἐλαττόνων οἰκετῶν ὑβρίζοντων αὐτοὺς οὐκ ἀντιλέγουσιν, ἀλλὰ φέρουσι διὰ τὴν ἀτιμίαν, ἢ περιέβαλεν αὐτοὺς ἡ ἁμαρτία; Οὕτω καὶ σὺ ποιεῖ· κἂν λοιδορήσῃ σέ τις, μὴ ἀγριάνῃς, ἀλλὰ στέναξον, μὴ ἐπὶ τῇ ὕβρει, ἀλλ' ἐπὶ τῇ ἁμαρτίᾳ τῇ σε εἰς ἀτιμίαν ἐμβλαύσῃ. Στέναξον ὅταν ἁμάρτης, μὴ ὅτι κολάζεσθαι μέλλεις· τοῦτο γὰρ οὐδέν· ἀλλ' ὅτι προσέκρουσάς σου τῷ Δεσπότη τῷ οὕτως ἡμέρῳ, τῷ οὕτω σε φιλοῦντι καὶ ἐκκρεμαμένῳ τῆς σωτηρίας τῆς σῆς, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν ἐπιδοῦναι ὑπὲρ σοῦ [464]. Διὰ ταῦτα στέναξον, καὶ τοῦτο ποιεῖ διηνεκῶς· τοῦτο γὰρ ἐξομολόγησις. Μὴ νῦν μὲν παιδρὸς, αὐριον δὲ σκυθρωπὸς, εἶτα παιδρὸς, ἀλλὰ διαπαντὸς μένε ἐν τῷ πενθεῖν καὶ συντριβεῖν σαυτὸν. Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ πενθοῦντες, τοῦτ' ἔστιν, οἱ διηνεκῶς τοῦτο ποιοῦντες. Μένε τοῦτο ποιῶν διηνεκῶς, καὶ σαυτῷ προσέχων, καὶ συντριβὸν σου τὴν καρδίαν, ὡς ἂν τις γνήσιον υἱὸν ἀποβαλὼν πενθοίη. Διαβρῆξατε, φησὶ, τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια ὑμῶν. Τὸ δὲ διεβρῶγός οὐκ ἂν ἐπαρθεῖν· τὸ συντετριμμένον οὐκ ἂν ἐξανσταίη. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν λέγει, Διαβρῆξατε, ὁ δὲ λέγει, Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει. Κἂν σοφὸς ᾖ, κἂν πλοῦσιος, κἂν δυνάστης, διαβρῆξεν τὴν καρδίαν, μὴ ἀφῆς αὐτὴν μέγα φρονεῖν μηδὲ φυσᾶσθαι. Τὸ γὰρ διεβρῶγός οὐ φυσᾶται, κἂν ἢ τι τὸ ἐπαίρον, οὐ δύναται· στέγειν τὸ φύσημα τῷ διεβρῆσθαι. Οὕτω καὶ σὺ ταπεινοφροσύνησον· ἐννόησον ὅτι τελώνης ἀπὸ ῥήματος ἐνὸς ἐδικαιώθη· καίτοι γε οὐδὲ ταπεινοφροσύνη ἐκείνο ἦν, ἀλλ' ὁμολογία ἀληθῆς. Εἰ δὲ τοῦτο τοσαύτην ἔχει ἰσχύν, πόσω μᾶλλον ταπεινοφροσύνη; Ἄφες ἁμαρτή-

est, hoc est, alienæ rei usurpatio? Non enim satis habet per peccatum nos dejicere, sed per pœnitentiam quoque, nisi vigilemus, idem efficit. Atque ideo *καλοειλεως* merito appellavit, cum per ea etiam quæ nostra sunt, victoriam adipiscitur. Etenim per peccatum capere proprium ipsius est, at per pœnitentiam, non item: nostrum enim, non autem illius est hoc armorum genus. Quamobrem cum hinc quoque capere potest, animadvertit quam turpis sit hæc clades, quantumque ille ut imbelles et miseros irrisurus atque exagitaturus est, siquidem nos nostrismet armis subegerit. Perquam enim ridiculum ac summe pudendum illud est, quod per medicamenta nostra ipse vulnera efficiat. Ideo Paulus dicebat, *Non enim ipsius cogitationes ignoramus*; hoc est, quam multiplex, quam vafer, quam veterator ac versutus sit, quam denique sub pietatis obtentu infestum nobis hostem præbeat. Hæc igitur nos quoque cogitantes neminem unquam contemnamus, nec peccantes desperemus, nec rursus socordia langueamus; verum, cum peccatum admisimus, animum conteramus, nec verba dumtaxat proferamus. Siquidem complures novi qui se quidem peccata sua delere aiunt, at interim nil magis operantur; verum jejulant illi quidem ac vestes asperas gestant, cæterum majori pecuniarum cupiditate flagrant, quam caupones; ira magis corripuntur, quam feræ; atque obtreccatione magis, quam alii laudationibus delectantur. Pœnitentia ista non sunt: pœnitentiæ larva atque umbra ista non, non pœnitentia. Ob idque ad ejusmodi homines illud usurpare licet, Videte ne circumveniamur a satana; non enim ejus cogitationes ignoramus. Alios quippe per peccata, alios per pœnitentiam, alios alio modo perdit; dum videlicet eos nullum ex pœnitentia fructum percipere sinit. Nam cum quibusdam recta via perniciem afferre nequit, alteram viam inquit, sicque se comparat, ut labores quidem augeat, fructus autem adimat, ipsisque hoc persuadeat, ut tamquam omni ex parte officio perfuncti, reliqua negligant. Quocirca ne incassum nosipsos vexemus, brevem ad hujusmodi mulieres orationem habeamus: mulierum enim potissimum hic morbus est. Præclarum quidem hoc quoque est, quod nunc facitis, hoc est jejulare et humi cubare ac cinerem adhibere; sed nisi alia insuper accesserint, nulla hinc utilitas consequetur. Ostendit Deus quo pacto peccata remittat: quid igitur relicta hac via alteram vobis sternitis? Peccarunt quondam Ninivite, eaque fecerunt quæ vos quoque nunc facitis; sed videamus quidnam ipsis utilitatem attulerit. Quemadmodum enim medici ægrotis multa quidem remedia adhibent; sed qui sagaci ingenio est, non hoc perpendit, quod hoc atque illo medicamento usus sit is qui adversa valetudine laborat, sed quam utilitatem hinc sit consequutus: eodem modo hic etiam res expendenda est. Quidnam igitur barbaris illis utilitati fuit? Vulneribus suis jejunium adhibuerunt, humi cubationem, saccum, cinerem, fletum: adjunxerunt etiam vitæ mutationem.

6. Videamus igitur quidnam horum sanitatem ipsi

attulerit. Unde autem hoc sciemus, inquires? Si ad medicum accedamus, atque ipsum interrogemus: neque enim id nos celabit, sed etiam libenter dicet. Imo potius ne quis ignoret, aut sciscitari necesse habeat, pharmacum quoque, quod eos erexit, literis mandavit. Quodnam igitur istud est? *Vidit*, inquit, *Deus quod conversus est unusquisque a via sua prava: et pœnituit eum malorum quæ loquutus fuerat ut faceret eis (Jonæ 3. 10)*. Non dixit, *Vidit jejunium et cilicium ac cinerem*. Nec tamen hæc eo dico, ut jejunium tollam; avertat hoc Deus; sed ut vos ad id, quod jejunio præstantius est, faciendum hortor, hoc est, ut ab omni vitio abstinere. Peccavit etiam David: videamus igitur quo pacto hic quoque pœnitentiam egerit. Tres totos dies in cinere sedit (*2. Reg. 12*). At ille quidem hoc non ob peccatum fecit, sed filii causa, calamitate nimirum adhuc temulentus: peccatum autem alio modo abstersit, nempe per humilitatem, per cordis contritionem, per animæ compunctionem, dum etiam illud cavet, ne in eadem relabatur, dum peccati numquam memoriam abjicit, dum irruentes omnes acerbitates grato animo fert, dum iis a quibus molestia afficitur parcat, dum eos qui ipsi insidias parant non ulciscitur, imo eos qui id facere cupiunt prohibet. Nam cum Semei eum innumeris probris obrueret, ac militarium copiarum præfectus, qui tum aderat, id indigno animo ferret, dicebat *Sine illum mihi maledicere: Deus enim hoc et præcepit (Id. 16. 10)*. Cor quippe contritum et humiliatum (*Psal. 50. 19*) habebat, quod ipsius peccata maxime abstergebat: nam hoc confessio, hæc pœnitentia est. Quod si jejunantes arrogantia laboremus, non modo nullum hinc emolumentum, sed etiam detrimentum capiemus. Quamobrem tu quoque cor tuum demitte, ut Deum allicias: *Prope enim est hic qui tribulato sunt corde (Psal. 33. 19)*. Annon vides quomodo in splendidis ædibus ii, qui dedecore affecti sunt, cum etiam ab infimis quibusque servis contumeliam accipiunt, non tamen colluctentur, sed ob infamiam eam, quam peccatum ipsis inussit, æquanimis id ferant? Idem quoque tu facias: si quis te conviciis insectetur, ne exaspereris, sed ingemisce, non ob illatam tibi contumeliam, sed ob peccatum, quod te in ignominiam conjecit. Cum peccaveris ingemisce, non quod pœnas daturus sis, nihil enim hoc est; sed quod Dominum tuum offenderis, tam benignum, tam te amantem, tam denique salutis tuæ appensum, ut Filium quoque suum tua causa traderit. Ingemisce ideo, neque umquam id facere intermitte: etenim hoc demum est confessio. Non nunc lætum, cras autem mœstum ac rursus lætum te præbe; verum perpetuo in luctu ac tui contritione manes. *Beati enim*, inquit, *qui lugent (Matth. 5. 5)*, hoc est, qui assidue hoc faciunt. Hoc semper facias, tibi quoque attendas, ac pectus tuum conteras, non secus ac si quis amisso filio unice caro in luctu versetur. *Scindite etenim*, inquit, *corda vestra, et non vestimenta vestra (Joel. 2. 13)*. Quod fractum est, haudquaquam se in altum extulerit: quod contrarium est, non

exsurrexerit. Ob eamque causam alter ait, *Scindite*, alter autem, *Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* (*Psal.* 50. 19). Etsi sapiens es, etsi dives, etsi princeps, pectus tamen scinde, nec ipsum alte de se sentire atque inflari sine. Nam quod scissum est, non inflatur: etiamsi aliquid sit a quo extollatur, tamen quia scissum est, inflationem ferre nequit. Sic tu quoque modestiæ atque animi submissioni stude: illud tibi in mentem veniat, publicanum ob unum verbum justificatum fuisse (*Luc.* 18); quamquam ne modestia quidem erat illa, sed vera confessio. Quod si hoc tantam vim habet, quanto, queso, majorem habitura est humilitas? Iis, qui in te deliquerint, peccata remitte: nam hinc quoque peccata remittuntur. Ac de priori quidem ait, *Vidi quod ambulaverit tristis, et sanavi vias ejus* (*Isai.* 57. 18); et in Achab istud Dei iram sustulit (*3. Reg.* 21): de posteriore autem, *Dimittite, et dimittetur vobis* (*Luc.* 6. 37). Est etiam alia via, hoc pharmacum nobis ferens, scelerum condemnatio: *Die enim tu prior iniquitates tuas*, inquit, *et justificeris* (*Isai.* 43. 26). Illud item peccata delet, si calamitate affectus gratias agas; et quæ omnibus antecellit, eleemosyna. Numerata igitur remedia, quibus vulnera tua sanantur: atque omnia continenter impone, humilitatem nempe, confessionem, injuriarum oblivionem, gratiarum actionem in rebus adversis,

misericordiam in juvandis tam pecunia quam studio atque officio proximis, firmas denique ac continuas preces. Sic vidua illa immanis illius et crudelis iudicis animum mitigavit (*Luc.* 18). Quod si illa iniquum, quanto magis tu mansuetum ac facilem? Est et alia præter eas, quas commemoravimus, via, nempe iis qui injuria afficiuntur, præsidio esse: *Judicate enim pupillo*, inquit, *et viduam justifyate: et venite et disputemus: et si fuerint peccata vestra sicut coccinum, quasi nivem ea dealbabo* (*Isai.* 1. 16. 17). Quanquam porro excusatione digni erimus, si cum tot vias habeamus nos in cælum subvehentes, cum tot pharmaca quæ vulneribus medeantur, etiam post baptismum in eisdem vitæ studiis perseveremus? Ne, queso, perseveremus, verum ii quidem, qui nondum lapsi sunt, in sua pulchritudine perstent, imo eam magis ac magis excolant (nam etiamsi præclara hæc officia peccata nulla reperiant, cumulationem certe pulchritudinem reddunt): nos vero, qui peccata multa perpetravimus, ad correctionem ea quæ diximus adhibeamus: ut ad Christi tribunal cum magna fiducia adstemus; cujus utinam nos omnes participes simus, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA V.

Cap. 2. v. 12. *Cum autem venissem Troadem propter evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino, 13. non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum.*

4. Hæc quidem verba indigna Paulo esse videntur, nempe quod ob fratris absentiam tantam salutis afferendæ occasionem abjecerit. Ac præterea videntur ista non satis cum prioribus cohærere. Quid igitur? vultis ut prius ostendam, eum nihil seipso indignum dixisse? aut hæc ad seriem quadrare? Meo quidem iudicio satius fuerit, posterius priore loco demonstrare: sic enim alterum quoque facilius ac dilucidius fuerit. Quomodo igitur hæc cum superioribus cohæreret? Illa ipsa in memoriam redigamus, atque ita istud intelligemus. Quænam igitur illa erant? Quæ ipse dicebat, *Nolo vos ignorare de tribulatione quæ facta est nobis in Asia, quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem.* Postea autem ubi ostendit quomodo liberatus sit, eaque quæ in medio sunt interjecit, necessario rursus docet se alio quoque modo afflictum fuisse. Qui tandem istud? Quod Titum non invenerit. Etenim istud quidem grave est, atque ad consternandum animum magnam vim habens, nempe tentationes subire: at cum deest qui consolatur sarcinamque una sufferre queat, tum major est tempestas. Titus porro ipse est, quem infra ab illis ad se venisse refert, et de quo multas ac præclaras laudes recenset, quemque a se missum esse dicebat. Ut ostendat ergo se ipsorum causa hanc quoque afflictionem subiisse, his verbis usus est. Quod itaque

hæc verba pulchre cum superioribus cohærere, hinc perspicue patet; quod autem Paulo non indigna sint, id quoque planum facere conabor. Neque enim hoc dicit, quod Titus absentia eorum, qui ad fidem accessuri erant, salutem moram attulerit, nec quod propterea eos qui fidem susceperant contempserit, sed quod requiem non habuerit, hoc est, ob fratris absentiam in afflictione ac dolore versatus sit; hinc nimirum ostendens quanti momenti sit fratris absentia; atque ideo illinc excesserit. Quid autem hæc verba sibi volunt, *Cum venissem Troadem propter evangelium?* Non, inquit, temere eo profectus sum, sed ut prædicarem. Et tamen licet ea de causa eo me contulissem, ac maximum opus reperissem; *Ostium enim mihi apertum esset in Domino; Non habui requiem*, inquit: tametsi non propterea opus impeditum fuerit. Cur ergo dicit, *13. Valefaciens eis, abii?* Hoc est, præ animi angustia ac dolore non diuturno tempore illic moratus sum. Ac fortasse etiam illius absentia negotio impedimentum afferebat. Hoc porro non parvæ quoque consolationi ipsis erat. Nam si, cum fores illic apertæ essent, atque ob eam causam venisset, quoniam fratrem non invenit, confestim abscessit, multo æquius est, inquit, vos negotiorum angustiis ac necessitatibus ignoscere, quæ nos quaquaversum agunt ac circumagunt, nec ad eos quos volumus arbitrato nostro proficisci, ac diutius apud eos morari sinunt. Unde etiam, ut supra spiritui, ita hic quoque Deo peregrinationes suas adscribens, hæc subiungit: *14. Deo autem gratias, qui semper triumphat*

ματα τοῖς πεπλημμεληκόσιν εἰς σέ· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἁμαρτίας ἀφήσι. Καὶ περὶ μὲν τοῦ προτέρου φησὶν, *Εἶδον ὅτι ἐπορεύθη στυγνός, καὶ λαοάμην τὰς ὁδοῦς αὐτοῦ*· καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀγαθὸ δὲ τοῦτο τὴν ὁργὴν ἔλυσεν τοῦ Θεοῦ· περὶ δὲ τοῦ δευτέρου, *Ἄφεςτε, καὶ ἀφθεθήσεται ὑμῖν*. Ἔστι καὶ πάλιν ἄλλη ὁδὸς τοῦτο φέρουσα τὸ φάρμακον ἡμῖν, ἢ κατὰ γνώσιν τῶν πεπλημμελημένων· *Λέγε γὰρ σὺ τὰς ἀνομίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῆς*. Καὶ τὸ κακῶς πάσχοντα εὐχαριστεῖν λύει τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἡ πασῶν μείζων ἐλεημοσύνη. Ἀρίθμει τοίνυν τὰ φάρμακα τὰ ἰωμένα σου τὰ τραύματα, καὶ πάντα ἐπιτίθει συνεχῶς, ταπεινοφροσύνην, ἐξομολόγησιν, τὸ μὴ μνησικακεῖν, τὸ πάσχοντα κακῶς εὐχαριστεῖν, τὸ ἐλεεῖν διὰ χρημάτων, διὰ πραγμάτων, τὸ εὐχεσθαι καρτερικῶς. Οὕτως ἡ χήρα τὸν ὠμὸν καὶ ἀπηγὴ ἐξελίωσεν δικαστήν. Εἰ δὲ ἐκείνη τὸν ἀδικον, πολλῶ μᾶλλον σὺ τὸν ἡμερον. Ἔστι καὶ ἑτέρα μετὰ τούτων ὁδὸς, τὸ προτιστασθαι τῶν ἀδικουμένων· *Κρίνατε γὰρ, φησὶν,*

ὄφρα φῶ, καὶ δικαιώσατε χήραν· καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν, καὶ ἐὰν ὡσι αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόνι λευκανῶ. Ποίας οὖν ἂν εἴημεν ἀπολογία; ἄξιοι, εἰ τοσαύτας ἔχοντες ἰδοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναγοῦσα; καὶ τοιαῦτα φάρμακα ἰωμένα τὰ τραύματα, καὶ μετὰ τὸ λουτρὸν τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένοντες; Μὴ τοίνυν ἐπιμένωμεν, ἀλλ' οἱ μὲν μηδέπω πεσόντες, ἐν τῷ οἰκείῳ μενέτωσαν κάλλει, μᾶλλον δὲ ἐπιπλέον ἀσκαίτωσαν τοῦτο· κἂν γὰρ μὴ εὖρη ἁμαρτήματα, ταυτὶ τὰ κατορθώματα πλείονα ποιεῖ τὴν εὐμορφίαν· ἡμεῖ; δὲ οἱ πολλὰ πεπλημμεληκότες, εἰς τὴν τῶν ἁμαρτημάτων διόρθωσιν χρησώμεθα τοῖς εἰρημένοις [465], ἵνα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ μετὰ παύσεως παραστῶμεν πολλῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς; ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ὁμοῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ε΄.

Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεψφγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἐσχῆκα ἀνεσι τῷ πνεύματί μου, τῷ μὴ εὐρεῖν με τίτον τὸν ἀδελφόν μου.

α'. Ταῦτα δοκεῖ μὲν ἀνάξια εἶναι Παύλου τὰ ῥήματα, εἰ δι' ἀπουσίαν ἀδελφοῦ τοσαύτην προήκατο σωτηρίαν· δοκεῖ δὲ καὶ τῆς ἀκολουθίας ἀπηρτησθαι. Τί οὖν; βούλεσθε πρότερον ἀποδείξωμεν, ὅτι τῆς ἀκολουθίας ἤρτηται, ἢ ὅτι οὐδὲν ἀνάξιον εἴρηκεν ἑαυτοῦ; Ἔμοι δοκεῖ τὸ δεύτερον· οὕτω γὰρ κακείνο ἡμῖν εὐκολώτερον ἔσται καὶ σαφέστερον. Πῶς οὖν ἤρτηται τῶν προτέρων ταῦτα; Ἄναμνησθῶμεν αὐτῶν ἐκείνων, καὶ οὕτως εἰσόμεθα τοῦτο. Τίνα οὖν ἦν τὰ πρότερα; Ἄπερ ἔλεγεν ἀρχόμενος· *Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν ὑπὲρ τῆς θλίψεως*, φησὶ, *τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδαρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν*· καὶ δείξας πῶς ἀπληθύνθη, καὶ τὰ ἐν μέσῳ παρεθελίς, ἀναγκαίως διδάσκει πάλιν ὅτι καὶ ἑτέρως ἐθλίβη. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τῷ μὴ εὐρεῖν Τίτον. Δεινὸν μὲν γὰρ καὶ ἱκανὸν καταβαλεῖν ψυχὴν, καὶ τὸ πειρασμοῦς ὑπομένειν· ὅταν δὲ καὶ ὁ παραμυθούμενος μὴ ᾔη, καὶ δυνάμενος τὸ φορτίον συνδιενεργεῖν, μείζων γίνεται ὁ χειμῶν. Τίτος δὲ αὐτός ἐστιν, ὃν φησὶ προϊὼν παρ' αὐτῶν ἀφίχθαι πρὸς αὐτόν, καὶ περὶ οὗ πολλὰ καὶ μεγάλα διεξέρχεται ἐγκώμια, καὶ ὃν ἔρησεν ἀπεσταλέναι. Δείξει τοίνυν βουλόμενος ὅτι καὶ ταύτη δι' αὐτοῦς ἐθλίβη, ταῦτα εἴρηκεν. Ὅτι μὲν οὖν ἤρτηται τῶν προτέρων τὰ εἰρημένα, δῆλον ἐκ τούτων· ὅτι δὲ οὐδὲ ἀνάξια Παύλου, καὶ τοῦτο δείξει πειράσομαι. Οὐ γὰρ λέγει, ὅτι ἐνεπόδισε τῇ σωτηρίᾳ τῶν προσιέναι μελλόντων ἢ ἀπουσία Τίτου, οὐδ' ὅτι παρείδε τοὺς πιστεύσαντας διὰ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐσχῆκεν ἀνεσι,

τουτέστιν ἐθλίβη, ὠδυνήθη διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἀδελφοῦ, δεικνύς ὅσον ἐστὶν ἀδελφοῦ ἀπουσία· καὶ διὰ τοῦτο ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν. Τί δὲ ἐστὶν, *Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον*; Οὐκ ἀπλῶς φησὶν, ἐπεδήμησα, ἀλλ' ὥστε κηρῦξαι. Ἄλλ' ὁμοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἐλθὼν, καὶ εὐρῶν ἔργον μέγιστον· *θύρας γὰρ μοι ἀνεψφγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἐσχῆκα ἀνεσι*, φησὶν· οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἐνεπόδισε τὸ ἔργον. Πῶς οὖν [466] φησὶν, ὅτι *Ἀποταξάμενος αὐτοῖς ἐξῆλθον*; Τουτέστιν, οὐ διέτριψα πλείονα χρόνον, στενοχωρούμενος, ὀδυνώμενος. Ἴσως δὲ καὶ ἐνεποδίζετο τὸ ἔργον, ἐκείνου ἀπόντος. Τοῦτο δὲ οὐ μικρὰ καὶ τοῦτο παραμυθία. Εἰ γὰρ ἐκεῖ θύρας ἀνεψφγμένης, καὶ εἰς τοῦτο ἐλθὼν, ἐπειδὴ τὸν ἀδελφόν οὐκ εὗρεν, ἀπεπήδησε ταχέως, πολλῶ μᾶλλον ὑμᾶς, φησὶ, συγκινώσκειν χρεῖται; τῶν πραγμάτων ἀνάγκαις ἀγοῦσαι καὶ περιηγούσαις ἡμᾶς πανταχοῦ, καὶ οὐκ ἐώσαις, ὡς βουλόμεθα, οὔτε ἀποδημεῖν οὔτε ἐνδιαιτρίβειν οἷς ἂν ἐθέλωμεν ἐπιπλέον. Διὸ καὶ ἐπάγει πάλιν, ὡςπερ ἔνω τῷ Πνεύματι, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῷ Θεῷ τὰς ἀποδημίας ἀνατιθείς, καὶ λέγων· *Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε ἡμᾶς θριαμβεύοντι ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντί τόπῳ*. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη ὡς θρητῶν ταῦτα ἀποδύρεσθαι, χάριν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· πανταχοῦ θλίψις, πανταχοῦ στενοχωρία· ἦλθον εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐδαρήθη ὑπὲρ δύναμιν· ἦλθον εἰς τὴν Τρωάδα, οὐκ εὗρον τὸν ἀδελφόν· οὐκ ἦλθον πρὸς ὑμᾶς· οὐ μικρὰν μοι καὶ τοῦτο ἀθυμίαν ἐνεποίησεν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μεγάλην, καὶ τῷ πολλοῦς ἡμαρτηκέναι παρ' ὑμῖν, καὶ τῷ διὰ τοῦτο ὑμᾶς μὴ ὄρῃν· *φειδόμενος γὰρ ἱμῶν, οὐκέτι ἦλθον εἰς Κόρινθον*, φησὶν. Ἴν' οὖν

exsurrexerit. Ob eamque causam alter ait, *Scindite*, alter autem, *Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* (*Psal.* 50. 19). Etsi sapiens es, etsi dives, etsi princeps, pectus tamen scinde, nec ipsum alte de se sentire atque inflari sine. Nam quod scissum est, non inflatur: etiamsi aliquid sit a quo extollatur, tamen quia scissum est, inflationem ferre nequit. Sic tu quoque modestiæ atque animi submissioni stude: illud tibi in mentem veniat, publicanum ob unum verbum justificatum fuisse (*Luc.* 18); quamquam ne modestia quidem erat illa, sed vera confessio. Quod si hoc tantam vim habet, quanto, quæso, majorem habitura est humilitas? Lis, qui in te deliquerint, peccata remitte: nam hinc quoque peccata remittuntur. Ac de priori quidem ait, *Vidi quod ambulaverit tristis, et sanavi vias ejus* (*Isai.* 57. 18); et in Achab istud Dei iram sustulit (*3. Reg.* 21): de posteriore autem, *Dimittite, et dimittetur vobis* (*Luc.* 6. 37). Est etiam alia via, hoc pharmacum nobis ferens, scelerum condemnatio: *Die enim tu prior iniquitates tuas*, inquit, *ut justificeris* (*Isai.* 43. 26). Illud item peccata delet, si calamitate affectus gratias agas; et quæ omnibus autecellit, eleemosyna. Numera igitur remedia, quibus vulnera tua sanantur: atque omnia continenter impone, humilitatem nempe, confessionem, injuriarum oblivionem, gratiarum actionem in rebus adversis,

miseri cordiam in juvandis tam pecunia quam studio atque officio proximis, firmas denique ac continuas preces. Sic vidua illa immanis illius et crudelis iudicis animum mitigavit (*Luc.* 18). Quod si illa iniquum, quanto magis tu mansuetum ac facilem? Est et alia præter eas, quas commemoravimus, via, nempe iis qui injuria afficiuntur, præsidio esse: *Judicate enim pupillo*, inquit, *et viduam justifyate: et venite et disputemus: et si fuerint peccata vestra sicut coccinum, quasi nivem ea dealbabo* (*Isai.* 1. 16. 17). Quanam porro excusatione digni erimus, si cum tot vias habeamus nos in cæcum subvehentes, cum tot pharmaca quæ vulneribus medeantur, etiam post baptismum in iisdem vitæ studiis perseveremus? Ne, quæso, perseveremus, verum ii quidem, qui nondum lapsi sunt, in sua pulchritudine perstant, imo eam magis ac magis excolant (nam etiamsi præclara hæc officia peccata nulla reperiant, cumulationem certe pulchritudinem reddunt): nos vero, qui peccata multa perpetravimus, ad correctionem ea quæ diximus adhibeamus: ut ad Christi tribunal cum magna fiducia adstemus; cujus utinam nos omnes participes simus, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA V.

Cap. 9. v. 12. Cum autem venissem Troadem propter evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino, 13. non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenirem Titum fratrem meum.

1. Hæc quidem verba indigna Paulo esse videntur, nempe quod ob fratris absentiam tantam salutis afferendæ occasionem abjecerit. Ac præterea videntur ista non satis cum prioribus cohære. Quid igitur? vultis ut prius ostendam, eum nihil seipso indignum dixisse? aut hæc ad seriem quadrare? Meo quidem iudicio satius fuerit, posterius priore loco demonstrare: sic enim alterum quoque facilius ac dilucidius fuerit. Quomodo igitur hæc cum superioribus cohærent? Illa ipsa in memoriam redigamus, atque ita istud intelligemus. Quænam igitur illa erant? Quæ initio dicebat, *Nolo vos ignorare de tribulatione quæ facta est nobis in Asia, quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem*. Postea autem ubi ostendit quomodo liberatus sit, eaque quæ in medio sunt interjecit, necessario rursus docet se alio quoque modo afflictum fuisse. Qui tandem istud? Quod Titum non invenit. Etenim istud quidem grave est, atque ad consternandum animum magnam vim habens, nempe tentationes subire: at cum deest qui consolatur sarcinamque una sufferre queat, tum major est tempestas. Titus porro ipse est, quem infra ab illis ad se venisse refert, et de quo multas ac præclaras laudes recenset, quemque a se missum esse dicebat. Ut ostendat ergo se ipsorum causa hanc quoque afflictionem subiisse, his verbis usus est. Quod itaque

hæc verba pulchre cum superioribus cohæreant, hinc perspicue patet; quod autem Paulo non indigna sint, id quoque planum facere conabor. Neque enim hoc dicit, quod Titi absentia eorum, qui ad fidem accessuri erant, saluti moram attulerit, nec quod propterea eos qui fidem susceperant contempserit, sed quod requiem non habuerit, hoc est, ob fratris absentiam in afflictione ac dolore versatus sit; hinc nimirum ostendens quanti momenti sit fratris absentia; atque ideo illinc excesserit. Quid autem hæc verba sibi volunt, *Cum venissem Troadem propter evangelium*? Non, inquit, temere eo profectus sum, sed ut prædicarem. Et tamen licet ea de causa eo me contulissem, ac maximum opus reperissem; *Ostium enim mihi apertum esset in Domino; Non habui requiem*, inquit: tametsi non propterea opus impeditum fuerit. Cur ergo dicit, *13. Valefaciens eis, abii*? Hoc est, præ animi angustia ac dolore non diuturno tempore illic moratus sum. Ac fortasse etiam illius absentia negotio impedimentum afferebat. Hoc porro non parvæ quoque consolationi ipsis erat. Nam si, cum fores illic apertæ essent, atque ob eam causam venisset, quoniam fratrem non invenit, confestim abscessit, multo æquius est, inquit, vos negotiorum angustiis ac necessitatibus ignoscere, quæ nos quaquaversum agunt ac circumagunt, nec ad eos quos volumus arbitrato nostro proficisci, ac diutius apud eos morari sinunt. Unde etiam, ut supra spiritui, ita hic quoque Deo peregrinationes suas adscribens, hæc subjungit: *14. Deo autem gratias, qui semper triumphat*

ματα τοῖς πεπλημμεληκόσιν εἰς σέ· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἁμαρτίας ἀφήσει. Καὶ περὶ μὲν τοῦ προτέρου φησὶν, *Εἶδον διὰ ἐπορευθῆσθαι στυγνός, καὶ ἰασάμην τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ*· καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀγαθὸ δὲ τοῦτο τὴν ὀργὴν ἔλυσε τοῦ Θεοῦ· περὶ δὲ τοῦ δευτέρου, *Ἄφες, καὶ ἀφελήσεται ὑμῖν*. Ἔστι καὶ πάλιν ἄλλη ὁδὸς τοῦτο φέρουσα τὸ φάρμακον ἡμῖν, ἢ κατὰ γνώσιν τῶν πεπλημμελημένων· *Λέγε γὰρ σὺ τὰς ἀνομιὰς σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῆς*. Καὶ τὸ κακῶς πάσχοντα εὐχαριστεῖν λύει τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἡ πασῶν μείζων ἐλεημοσύνη. Ἀρίθμει τοίνυν τὰ φάρμακα ἑὰ ἰωμένά σου τὰ τραύματα, καὶ πάντα ἐπιτίθει συνεχῶς, ταπεινοφροσύνην, ἐξομολόγησιν, τὸ μὴ μνησικακεῖν, τὸ πάσχοντα κακῶς εὐχαριστεῖν, τὸ ἐλεεῖν διὰ χρημάτων, διὰ πραγμάτων, τὸ εὐχεσθαι καρτερικῶς. Οὕτως ἢ χήρα τὸν ὠμὸν καὶ ἀπηγῆ ἐξιλώσατο δικαστήν. Εἰ δὲ ἐκείνη τὸν ἀδικον, πολλῶ μᾶλλον σὺ τὸν ἡμερον. Ἔστι καὶ ἑτέρα μετὰ τούτων ὁδὸς, τὸ προτιστασθαι τῶν ἀδικουμένων· *Κρίνατε γὰρ, φησὶν,*

ὄραναί, καὶ δικαιώσατε χήραν· καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν, καὶ ἐὰν ὡσι αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡς χιόντι λευκανῶ. Ποίας οὖν ἂν εἴημεν ἀπολογία; Δέξιοι, εἰ τοσαύτας ἔχοντες ἰδοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναγούσα; καὶ τοιαῦτα φάρμακα ἰωμένα τὰ τραύματα, καὶ μετὰ τὸ λουτρὸν τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένοντες; Μὴ τοίνυν ἐπιμένωμεν, ἀλλ' οἱ μὲν μηδέπω πεσόντες, ἐν τῷ οἰκείῳ μενέτωσαν κάλλει, μᾶλλον δὲ ἐπιπλέον ἀσκείτωσαν τοῦτο· κἂν γὰρ μὴ εὖρη ἁμαρτήματα, ταυτὶ τὰ κατορθώματα πλείονα ποιεῖ τὴν εὐμορφίαν· ἡμεῖ; δὲ οἱ πολλὰ πεπλημμεληκότες, εἰς τὴν τῶν ἁμαρτημάτων διόρθωσιν χρησώμεθα τοῖς εἰρημένοις [465], ἵνα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ μετὰ παρρησίας παραστῶμεν πολλῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς; ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ε΄.

Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεψφγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἐσχῆκα ἀνεσθαι τῷ πνεύματί μου, τῷ μὴ εὐρεῖν μοι Τίτον τὸν ἀδελφόν μου.

α'. Ταῦτα δοκεῖ μὲν ἀνάξια εἶναι Παύλου τὰ ῥήματα, εἰ δι' ἀπουσίαν ἀδελφοῦ τοσαύτην προήκατο σωτηρίαν· δοκεῖ δὲ καὶ τῆς ἀκολουθίας ἀπηρητῆσθαι. Τί οὖν; βούλεσθε πρότερον ἀποδειξώμεν, ὅτι τῆς ἀκολουθίας ἤρτηται, ἢ ὅτι οὐδὲν ἀνάξιον εἶρηκεν ἑαυτοῦ; Ἔμοι δοκεῖ τὸ δεύτερον· οὕτω γὰρ κάκεινο ἡμῖν εὐκολώτερον ἔσται καὶ σαφέστερον. Πῶς οὖν ἤρτηται τῶν προτέρων ταῦτα; Ἄναμνησθῶμεν αὐτῶν ἐκείνων, καὶ οὕτως εἰσομέθα τοῦτο. Τίνα οὖν ἦν τὰ πρότερα; Ἄπερ ἔλεγεν ἀρχόμενος· *Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν ὑπὲρ τῆς θλίψεως*, φησὶ, *τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, διὰ καθ' ὑπερβολὴν ἐδαρῆθημεν ὑπὲρ δύναμιν*· καὶ δείξας πῶς ἀπηλλάγη, καὶ τὰ ἐν μέσῳ παρεθελ, ἀναγκαίως διδάσκει πάλιν ὅτι καὶ ἐτέρως ἐθλίβη. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τῷ μὴ εὐρεῖν Τίτον. Δεινὸν μὲν γὰρ καὶ ἱκανὸν καταβαλεῖν ψυχὴν, καὶ τὸ πειρασμούς ὑπομένειν· ὅταν δὲ καὶ ὁ παραμυθούμενος μὴ ᾔ, καὶ δυνάμενος τὸ φορτίον συνδιενεργεῖν, μείζων γίνεται ὁ χειμῶν. Τίτος δὲ αὐτός ἐστιν, ὃν φησὶ προῖόν παρ' αὐτῶν ἀφίχθαι πρὸς αὐτόν, καὶ περὶ οὗ πολλὰ καὶ μεγάλα διεξέρχεται ἐγκώμια, καὶ ἔν ἐρησεν ἀπεσταλέναι. Δείξει τοίνυν βουλόμενος ὅτι καὶ ταύτη δι' αὐτοῦς ἐθλίβη, ταῦτα εἶρηκεν· Ὅτι μὲν οὖν ἤρτηται τῶν προτέρων τὰ εἰρημένα, δηλον ἐκ τούτων· ὅτι δὲ οὐδὲ ἀνάξια Παύλου, καὶ τοῦτο δείξει πειράσομαι. Οὐ γὰρ λέγει, ὅτι ἐνεπόδισε τῇ σωτηρίᾳ τῶν προσιέναι μελλόντων ἢ ἀπουσία Τίτου, οὐδ' ὅτι παρῆδε τοὺς πιστεύσαντας διὰ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐσχῆκεν ἀνεσθαι,

τουτέστιν ἐθλίβη, ὠδυνήθη διὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ ἀδελφοῦ, δεικνύς ὅσον ἐστὶν ἀδελφοῦ ἀπουσία· καὶ διὰ τοῦτο ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν. Τί δὲ ἐστὶν, *Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον*; Οὐκ ἀπλῶς, φησὶν, ἐπεδήμησα, ἀλλ' ὥστε κηρῦξαι. Ἄλλ' ὅμως καὶ διὰ τοῦτο ἐλθὼν, καὶ εὐρῶν ἔργον μέγιστον· *θύρας γὰρ μοι ἀνεψφγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἐσχῆκα ἀνεσθαι*, φησὶν· οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἐνεπόδισε τὸ ἔργον. Πῶς οὖν [466] φησὶν, ὅτι *Ἀποταξάμενος αὐτοῖς ἐξῆλθον*; Τουτέστιν, οὐ διέτριψα πλείονα χρόνον, στενοχωρούμενος, ὀδυνώμενος. Ἴσως δὲ καὶ ἐνεποδίζετο τὸ ἔργον, ἐκείνου ἀπόντος. Τοῦτο δὲ οὐ μικρὰ καὶ τούτοις παραμυθία. Εἰ γὰρ ἐκεῖ θύρας ἀνεψφγμένης, καὶ εἰς τοῦτο ἐλθὼν, ἐπειδὴ τὸν ἀδελφόν οὐκ εὗρεν, ἀπεπῆδησε ταχέως, πολλῶ μᾶλλον ὑμᾶς, φησὶ, συγκινώσκειν χρὴ ταῖς τῶν πραγμάτων ἀνάγκαις ἀγούσαις καὶ περιαιγούσαις ἡμᾶς πανταχοῦ, καὶ οὐκ ἐώσαις, ὡς βουλόμεθα, οὔτε ἀποδημεῖν οὔτε ἐνδιαιτρίβειν οἷς ἂν ἐθέλωμεν ἐπιπλέον. Διὸ καὶ ἐπάγει πάλιν, ὡς περ ἄνω τῷ Πνεύματι, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῷ Θεῷ τὰς ἀποδημίας ἀνατιθεῖς, καὶ λέγων· *Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε ἡμᾶς θριαμβεύοντι ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντί τόπῳ*. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη ὡς θρηγῶν ταῦτα ἀποδύρεσθαι, χάριν ἀναπέμπει τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· πανταχοῦ θλίβη, πανταχοῦ στενοχωρία· ἦλθον εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐδαρῆθη ὑπὲρ δύναμιν· ἦλθον εἰς τὴν Τρωάδα, οὐκ εὗρον τὸν ἀδελφόν· οὐκ ἦλθον πρὸς ὑμᾶς· οὐ μικρὰν μοι καὶ τοῦτο ἀθυμίαν ἐνεποίησεν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μεγάλην, καὶ τῷ πολλοῦς ἡμαρτηκέναι παρ' ὑμῖν, καὶ τῷ διὰ τοῦτο ὑμᾶς μὴ ὄρα· *Φειδόμενος γὰρ ἱγῶν, οὐκέτι ἦλθον εἰς Κόρινθον*, φησὶν. Ἴν' οὖν

μη δόξη ὀλοφύρεσθαι ταῦτα λέγων, ἐπάγει, ὅτι Οὐ μόνον οὐκ ἀλογοῦμεν ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις, ἀλλὰ καὶ χαίρομεν· καὶ τὸ μείζον, οὐ τῶν μελλόντων ἕνεκεν μόνον ἐπάθλων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν παρόντων· καὶ γὰρ ἐνταῦθ' ἔσμεν λαμπροὶ ἐκ τούτων καὶ περιφανεῖς. Τοσοῦτον τοίνυν ἀπέχομεν τοῦ θρηνεῖν, ὅτι καὶ θρίαμβον τὸ πρᾶγμα καλοῦμεν, καὶ ἐγκαλωπιζόμεθα τοῖς γινομένοις. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε ἡμᾶς θριαμβεύοντι*· τουτέστι, τῷ πᾶσι ποιοῦντι περιφανεῖς. Ὁ γὰρ δοκεῖ εἶναι ἀτιμίας, τὸ πάντοθεν ἐλαύνεσθαι, τοῦτο τιμῆς ἡμῖν εἶναι φαίνεται· μεγίστης. Διὸ οὐκ εἶπε, *Τῷ καταδῆλους παύονται*, ἀλλὰ, *Τῷ θριαμβεύοντι*· δεικνύς, ὅτι οἱ διωγμοὶ οὗτοι τρόπαια συνεχῆ κατὰ τοῦ διὰ δόλου πανταχοῦ τῆς γῆς ἀνιστῶσιν. Εἶτα μετὰ τοῦ θριαμβεύοντος θεὸς καὶ τὴν ὑπόθεσιν, ἀνίστησι κἀνευθεν τὸν ἀκρατήν. Οὐ γὰρ μόνον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ θριαμβεύομεθα, ἀλλὰ καὶ ἐν Χριστῷ· τουτέστι, διὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὸ κήρυγμα. Ἐπειδὴν γὰρ θριαμβεύσαι δέη, ἀνάγκη πᾶσα καὶ ἡμᾶς τοὺς φέροντας τὸ τρόπαιον καταδῆλους εἶναι, ἐπειδὴ αὐτὸν βαστάζομεν. Διὰ τοῦτο περιδύεσθαι ἔσμεν, καὶ περιφανεῖς. *Καὶ τὴν ὄσμην τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ.*

β. Ἄνω εἶπε, *Πάντοτε θριαμβεύοντι*, ἐνταῦθα, Ἐν παντὶ τόπῳ, φησί· δεικνύς ὅτι καὶ τόπος καὶ καιρὸς πᾶς τῶν ἄθλων ἐμπέπλησται τῶν ἀποστολικῶν. Καὶ ἐτέρῃ πάλιν κέχρηται μεταφορᾷ τῆ τῆς εὐωδίας. Καθάπερ γὰρ μύρον βαστάζοντες, οὕτω πᾶσιν ἔσμεν καταδῆλοι, φησί· μύρον πολυτίμον τὴν γνώσιν [467] λέγων. Καὶ οὐκ εἶπε, *Τὴν γνώσιν*, ἀλλ', *Ὁσμὴν γνώσεως*. Τοιοῦτον γὰρ ἡ παρούσα γνώσις, οὐ σφόδρα σαφής, οὐδὲ ἐκκεκαλυμμένη. Διὸ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἔλεγεν Ἐπιστολῇ, *Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ὀσπύρου ἐν αἰνίγματι*, καὶ ἐνταῦθα ὀσμὴν τὸ τοιοῦτον μύρον^α καλεῖ. Ὁ δὲ τὴν ὀσμὴν εἰδὼς, ὅτι μὲν ἔστι μύρον που κείμενον οἶδε, ποταπὸν δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκ εἶπε, ἔάν μὴ πρότερον αὐτὸ εἰδὼς τύχη. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτι μὲν ἔστι Θεὸς ἴσμεν, τί δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκ εἶπε. Ὅσπερ οὖν θυμιατήριον ἔσμεν βασιλικόν, ὅπου ἂν ἀπέλωμεν τοῦ οὐρανοῦ πνέοντες μύρου, καὶ τῆς πνευματικῆς εὐωδίας. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ τοῦ κηρύγματος δεικνύς τὴν ἰσχύν, ὅτι δι' ὧν ἐπιβουλεύονται, διὰ τούτων λάμπουσι μᾶλλον τῶν δικαίωντων αὐτοῦς, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ποιοῦντων^β εἰδέναι καὶ τὰ τρόπαια αὐτῶν καὶ τὴν εὐωδίαν, καὶ παρακαλῶν ὑπὲρ τῶν θλίψεων αὐτοῦς καὶ τῶν πειρασμῶν, ὥστε πάντα φέρειν γενναίως, εἴ γε καὶ πρὸ τῆς ἀντιδόσεως ἄφατον καρποῦνται τὸ κλῆος. *Ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἔσμεν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις.* Ἄν τε γὰρ σώζεται τις, φησὶν, ἂν τε ἀπολλύεται, τὸ εὐαγγέλιον τὴν οἰκίαν ἀρετὴν ἔχον μένει. Καὶ καθάπερ τὸ

φῶς ε, κἂν σκοτίζη τοὺς ἀσθενεῖς, φῶς ἔστι, καίτοι σκοτίζον· καὶ τὸ μέλι κἂν πικρὸν ἢ τοῖς νοσοῦσι, γλυκὺ τὴν φύσιν ἔστιν· οὕτω καὶ τὸ εὐαγγέλιον εὐωδὴς ἔστι, κἂν ἀπολλύωνται τινες ἀπιστοῦντες. Οὐ γὰρ αὐτοῦ ἔργον ἡ ἀπώλεια, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀγνωμοσύνης. Καὶ ταύτη δὲ μάλιστα ἡ εὐωδία αὐτοῦ φαίνεται, ἢ οἱ διεφθαρμένοι καὶ πονηροὶ ἀπόλλυνται. Ὅστε οὐκ ἀπὸ τῆς τῶν ἀγαθῶν σωτηρίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς τῶν πονηρῶν ἀπωλείας δεικνύται αὐτοῦ ἡ ἀρετὴ. Ἐπεὶ καὶ ὁ ἥλιος, ἐπειδὴ σφόδρα φαιδρὸς ἔστι, διὰ τοῦτο μάλιστα πλήττει τῶν ἀσθενούντων τὰς ὄψεις· καὶ ὁ Σωτὴρ εἰς πτώσιν πολλῶν καὶ ἀνάσασιν ἔστιν, ἀλλ' ὁμοῦς μένει Σωτὴρ ὢν, καὶ μυρίων πιπτόντων· καὶ ἡ παρουσία αὐτοῦ μειζῶως ἐκόλασε τοὺς μὴ πειθρομένους, ἀλλ' ὁμοῦς μένει σωτήριος οὕσα. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς φησὶν, ὅτι *Τῷ Θεῷ εὐωδία ἔσμεν*· τουτέστι, κἂν ἀπολλύωνται τινες, ἡμεῖς μένομεν τοῦτο ὄντες ὅπερ ἔσμεν. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπεν, *Εὐωδία*, ἀλλὰ, *Τῷ Θεῷ*. Ὅταν δὲ τῷ Θεῷ εὐωδία ὦμεν, κάκεινος ταῦτα ψηφίζεται, τίς ἀντρεῖ λοιπόν; Καὶ τὸ, Χριστοῦ δὲ εὐωδία, διπλῆν μοι τὴν ἐξηγήσιν ἔχειν δοκεῖ. Ἡ γὰρ τοῦτο φησὶν, ὅτι ἑαυτοῦς θυσίαν προσέφερον ἀποθνήσκοντες, ἢ ὅτι τῆς τοῦ Χριστοῦ σφαγῆς εὐωδία ἔσμεν· ὡς ἂν εἴποι τις, *Τοῦδε τοῦ ἱερέου εὐωδία ἔστι τόδε τὸ θυμίαμα.* Ἡ τοῦτο οὖν ἐμφαίνει τῆς εὐωδίας τὸ ὄνομα· ἢ ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, ὅτι καθ' ἡμέραν θύονται διὰ τὸν Χριστόν. Εἶδες ποῦ τοὺς πειρασμοὺς ἀνήγαγε, θρίαμβον καὶ [468] εὐωδίαν καλῶν, καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ προσαγομένην; Εἶτα, ἐπειδὴ εἶπεν, *Εὐωδία ἔσμεν, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις*, ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι κάκεινοι εὐπρόσδεκτοὶ εἰσιν, ἐπήγαγε· *Τοῖς μὲν ὀσμὴ θανάτου εἰς θάνατον, τοῖς δὲ ὀσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν*. Τὴν γὰρ εὐωδίαν ταύτην οἱ μὲν οὕτω προσελνται, ὥστε σωθῆναι, οἱ δὲ οὕτως, ὥστε ἀπολέσθαι. Ὅστε κἂν ἀπολλύηται τις, παρ' αὐτοῦ ἡ αἰτία· ἐπεὶ καὶ τὰς ὕς τὸ μύρον λέγεται πνίγειν, καὶ τὸ φῶς, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, τοὺς ἀσθενεῖς σκοτίζειν. Καὶ τοιαύτη τῶν ἀγαθῶν ἡ φύσις· οὐ τὰ οἰκεία διορθοῦται μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία ἀπόλλυσι· καὶ ταύτη μάλιστα διαδεικνύται αὐτῶν ἡ δύναμις. Καὶ γὰρ καὶ τὸ πῦρ οὐκ ὅταν φωτίζη μόνον, οὐδ' ὅταν χρυσίον καθαίρη, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκάνθας δαπανᾷ, μάλιστα τὴν οἰκείαν ἰσχὺν ἐπιδείκνυται, καὶ ταύτη φαίνεται πῦρ· καὶ ὁ Χριστὸς δὲ ταύτη τὴν μεγαλωσύνην αὐτοῦ ἐνδείκνυται, ὅταν ἀνάλωσιν τὸν ἀντίχριστον τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσῃ τὴν ἐπιφανεῖς τῆς παρουσίας αὐτοῦ. *Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός;* Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλα ἐφθέγγετο, ὅτι θυσία ἔσμεν τοῦ Χριστοῦ καὶ εὐωδία, καὶ θριαμβεύομεθα πανταχοῦ, πάλιν μετριάζει, τῷ Θεῷ πάντα ἀνατιθεῖς· διὸ καὶ φησὶ, *Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός;* Τὸ γὰρ πᾶν τοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ἔστιν· οὐδὲν ἡμέτερον. Ὅρξ' ἀπ' ἐναντίας τοῖς ψευδοπροσβάτοις φεγγόμενον; Οἱ μὲν γὰρ καυχῶνται ὡς παρ' ἑαυτῶν εισφέροντες τι εἰς τὸ κήρυγμα, οὗτος δὲ διὰ τοῦτο φησὶ καυχᾶσθαι, ἐπειδὴ οὐδὲν αὐτοῦ φησὶν εἶναι·

^α Ms., τὸ τοιοῦτον μύρον. In Editis μύρον deest. In Coisliniano Ms. hic aliquot folia ablata fuerunt.

^β Savil. conjicit ποιοῦσι.

^ε Legebatur ὁ ἥλιος, Exempl. Græcis reclamantibus.

nos in Christo Jesu, et bonum odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Etenim ne tamquam lugens hæc deplorare videatur, gratias Deo agit. Quod autem ait, hunc sensum habet: ubique afflictio, ubique anxietas: veni in Asiam, gravatus sum supra vires: veni Troadem, fratrem non inveni: ad vos non veni; hoc quoque non parvam, imo perquam ingentem mœstitiam mihi attulit. Illudque præterea quod multi apud vos peccaverint, eaque mihi, cur vos minime viderim, causa fuerit: *Parcens enim vobis non veni Corinthum* (2. Cor. 1. 25), inquit. Quare ne hæc per deplorationem dicere videretur, subdit: Non modo non dolemus in hisce tribulationibus, sed etiam gaudemus: quodque majus est, non modo propter futura præmia, sed etiam ob præsentia; siquidem hic quoque ob eam causam clari atque illustres sumus. Quocirca tantum abest ut luctu afficiamur, ut etiam triumphum rem istam appellemus, atque ob ea quæ contingunt gloriemur. Eoque nomine dicebat, *Gratias autem Deo, qui semper triumphat nos*; hoc est, qui nos apud omnes splendidos reddit. Nam quod dedecoris speciem habet, nimirum undique pelli, hoc nos summo honori ducimus. Ideo non dixit, *Qui nos conspicuos reddit*, sed, *Qui triumphat*. Qua voce hoc indicat, hujusmodi persecutiones ubique terrarum perpetua adversus diabolum tropæa erigere. Deinde una cum eo, qui triumphat, causam etiam afferens, hinc quoque auditoris animum erigit. Non enim, inquit, a Deo tantum in triumphum agimur, sed etiam in Christo, hoc est propter Christum ac prædicationem. Nam cum triumphare opus sit: omnino nos quoque qui tropæum ferimus, conspicuos esse necesse est, quandoquidem ipsum gestamus; ob idque clari ac celebres sumus. *Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco.*

2. Superius dixit, *Semper triumphat*; hic, *In omni loco*, inquit, illud nimirum indicans, nec locum nec tempus ullum esse, quod non apostolicis certaminibus impletum sit. Atque altera rursus metaphora utitur, a suavi odore ducta. Ut enim qui unguentum gestant, inquit, sic cunctis ipsi conspicui sumus; pretiosum unguentum Dei cognitionem vocans. Nec dixit, *Notitiam*, sed, *Odorem notitiæ*. Ejusmodi enim est præsens cognitio, hoc est, non admodum perspicua et reserata. Ob id tum in priore epistola dicebat, *Videmus nunc per speculum in ænigmate* (1. Cor. 13. 12); atque hic odorem hoc unguentum vocat. Porro qui odorem sensit, illud quidem novit, unguentum alicubi conditum esse; at cujusmodi naturæ, non item, nisi prius id perspectum habuerit. Eodem nos quoque modo quod sit Deus, scimus; quidnam autem natura sit, non item. Itaque tamquam thuribulum regium sumus, cæleste unguentum, ac spiritualem fragrantiam, quoquo gentium pergamus, redolentes. Hæc autem dicebat, partim ut evangelicæ prædicationis vim demonstraret: nempe quod per eos, a quibus insidiæ ipsis pararentur, magis elucerent, dum videlicet eorum persecutores hoc facerent, ut universus orbis tum eorum

tropæa, tum odoris suavitatem exploratam haberet: partim etiam ut eos ad omnes afflictiones et tentationes forti animo perferendas cohortaretur: quippe cum etiam ante cæleste præmium gloriam perciperent, quæ nullis verbis explicari posset. 15. *Quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt*. Sive enim quis salutem consequatur, inquit, sive pereat, evangelio semper virtus sua constat. Et sicut sol, licet infirmis oculis tenebras offundat, lumen tamen est; ac mel, etiamsi ægrotis amarum sit, suapte tamen natura dulce est; sic evangelium suavi odore præditum est, etiamsi quidam non credentes pereant. Neque enim illud exitii causa est, sed eorum perversitas. Quin hinc quoque vel maxime ipsius suavitas percipitur, quod qui improbi ac corrupti sunt, pereant. Ac proinde non modo per bonorum salutem, sed etiam per improborum interitum ipsius virtus declaratur. Nam et sol, quia perquam clarus est, ea re potissimum infirmorum oculos perstringit: ac Salvator in multorum ruinam et resurrectionem est, et tamen Salvator manet, quamvis innumerî cadant: atque ipsius præsentia gravius punit eos qui non obsequuntur, tamenque salutaris manet. Ideo Paulus ait, *Deo bonus odor sumus*; hoc est, Quamvis nonnulli pereant, interim tamen id esse perstamus, quod sumus. Nec absolute dixit, *Bonus odor sumus*, sed, *Deo*. Porro cum Deo bonus odor sumus, atque ille hæc calculo suo comprobet, quis jam contradicat? Quin hæc verba, *Christi bonus odor sumus*, mihi duplici modo exponi posse videntur: aut enim hoc ait, quod seipsum victimam offerrent, dum mortem oppeterent; aut, quod necis Christi bonus odor sumus: perinde ac si quis dicat, Hujusce victimæ bonus odor est hic sufflitus. Aut igitur hoc significat boni odoris vocabulum, aut, quod ante dixi, quod quotidie Christi causa mactentur. Vides quo tentationes subvexerit, cum triumphum eas, et odorem, oblatumque Deo sacrificium appellat? Deinde postquam dixit, *Bonus odor sumus in iis qui pereunt*; ne hoc existimes illos quoque Deo gratos et acceptos esse, subjunxit: 16. *Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam*. Hanc enim fragrantiam quidam ita suscipiunt ut salvi fiant; quidam rursus ita, ut pereant. Itaque etiamsi pereat aliquis, ipse in culpa est. Nam et sues unguento suffocari dicuntur; et lumen, ut antea dixi, infirmis oculis tenebras offundit. Atque hujusmodi bonorum natura est, ut non ea tantum, quæ ipsis familiaria sunt, sanent, sed etiam contraria perdant: hincque maxime vis eorum declaratur. Siquidem et ignis, non solum cum illuminat, aut cum aurum purgat, sed etiam cum spinas absumit, vim suam maxime indicat, atque hac ratione ignem se esse demonstrat. Eodem modo Christus hinc quoque majestatis suæ specimen edit, cum oris sui spiritu Antichristum opprimit, ac per adventum præsentis suæ de medio tollit. *Et ad hæc quis idoneus?* Quoniam magnifice loquutus erat dicens, *Christi sacrificium, ac, Bonus odor sumus, atque, Ubique triumphat*

mus, rursus moderatione utitur, Deo cuncta assignans, ob idque ait, *Et ad hæc quis idoneus?* Hoc enim totum Christi est, inquit: nihil est quod nobis arrogemus. Viden' quomodo secus quam pseudapostoli loquatur? Etenim illi gloriabantur, perinde ac si ad prædicationem aliquid ex se afferrent; hic autem eo nomine se gloriari ait, quod nihil ipsius sit: *Gloria enim nostra hæc est*, inquit, *testimonium conscientie nostræ, quoniam non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in mundo* (2. Cor. 1. 12). Ob cuius rei, hoc est ceteræ sapientiæ, adeptionem, gloriandum sibi illi existimabant, de hujus rei sublatione hic gloriatur: unde etiam hoc loco ait, *Et ad hæc quis idoneus?* Quod si minime idonei sumus, gratiæ profecto id est quod geritur. 17. *Non enim sumus sicut reliqui adulterantes verbum Dei.*

3. Nam etsi magna quædam loquimur, tamen nihil nostra opera recte factum fuisse, sed omnia Christi esse diximus: neque enim pseudapostolos imitabimur, qui pleraque sua esse dicunt. Hoc enim est cautionari, cum quis vinum adulterat; cum quis pecunia id vendit, quod gratis dare debebat. Hoc enim loco et de quæstu eos perstringere videtur, et rursus, id quod dixi, subindicare, nempe quod sua illi divinis admisceant. Qua de re Isaias etiam accusabat, *Caupones tui vinum aqua miscent* (Isai. 1. 22). Nam etsi de vino hoc dictum est, non tamen aberrarit, qui de doctrina hoc quoque intellexerit. At non nos, inquit, ad hunc modum; sed qualia nostræ fidei commissa sunt, talia quoque ea præbemus, doctrinam meram propinantes: unde subjunxit, *Sed ex sinceritate tamquam ex Deo, coram Deo in Christo loquimur*. Non ut vos decipiamus ita prædicamus, inquit, tamquam vobis gratificantes, aut tamquam a nobis aliquid afferentes atque admiscentes, sed, *Tamquam ex Deo*; id est, non dicimus nos aliquid nostrum elargiri, sed Deum omnia dedisse, hoc enim sibi vult illud, *Ex Deo*; ut non gloriemur quasi aliquid habeamus, sed omnia ipsi referentes, *In Christo loquimur*; non nostra sapientia, sed illius potentia afflati. Qui autem gloriantur, non ad hunc modum se gerunt, verum perinde ac si aliquid a seipsis afferant. Unde etiam eos alio loco his verbis traducit, *Quid enim habes, quod non acceperis? Et autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis* (1. Cor. 4. 7)?

Virtus maxima omnia Deo adscribere. Dei oculum nemo fugit. — Hæc maxima virtus est, omnia Deo adscribere, nihil suum esse ducere, nihil gloriæ humanæ causa facere, sed secundum Dei voluntatem: hic enim est, qui vitæ actæ rationes exacturus est. Nunc vero rei ordo inversus est: atque illum quidem qui pro tribunali sessurus, ac rationes repetiturus est, non valde metuimus; eos autem, qui nobiscum stabunt ac iudicium subituri sunt, expavescimus. Unde igitur hic morbus? unde in nostras animas invasit? Hinc nimirum, quod non assidue res illas animo volutemus, sed præsentibus affixi teneamur. Hinc fit, ut et in exitiosas actiones facile prolabamur, et si quid boni agimus, ostentationis causa faciamus,

atque id quoque in detrimentum nobis cedat. Siquidem vidit fortasse quispiam impudicis oculis mulierem, nec id aut mulier quæ conspecta est, aut ii qui una gradiebantur, senserunt; verum oculum illum pervigilem minime fugit. Nam ille prius etiam quam peccatum admissum esset, impudicam animam et internum furorem et cogitationes in tempestate ac procella sese convolventes perspexit. Neque enim testibus et conjecturis ille opus habet, cui omnia explorata sunt. Quocirca ne oculos ad conservos tuos convertas: nam etiamsi homo laudet, nihil tamen hoc prodest, cum Deus non approbat; nec si condemnet homo, quidquam hinc detrimenti redit, cum Deus non condemnat. Ne hac quoque ratione iudicem ad iracundiam concites, dum conservorum quidem magnam rationem habes, ipso autem indignante, nec metu nec tremore afficeris. Quare laudem eam, quæ ab hominibus proficiscitur, contemnamus. Quousque tandem viles et abjecti erimus? quousque Deo ad cælum nos attollente ipsi humi serpere contendemus? Fratres Josephi, si Dei timorem ante oculos habuissent, ut habere par erat, non captum in solitudine fratrem interemissent (Gen. 37). Cain rursus, si sententiam ipsius, ut par erat, extimuisset, non dixisset: *Veni et egrediamur in agrum* (Gen. 4. 8). Quid enim, o miser et calamitose, a patre ipsum distrahis atque in campum abducis? annon Deus etiam in campo facinus tuum cernit? annon ab iis, quæ patri tuo acciderunt, didicisti, quod omnia norit, atque omnibus quæ sunt intersit? Quid autem causæ est, cur non ad eum scelus iactantem ita loquutus sit, *Mene celas, qui ubique adsum et arcana novi?* Quia nondum ille hæc recte ac sapienter percipere poterat. Quid autem ait? *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me* (Ibid. v. 10); non quod sanguis vocem habeat, sed eodem modo, quod de perspicuis ac manifestis dicere solemus, *Res clamat*. Ac proinde Dei sententiam ob oculos semper habere opus est; moxque omnia mala extincta erunt. Sic in precibus quoque vigilantem animum præstare possumus, si quem alloquamur cogitemus, si illud reputemus, nos sacrificium offerre, gladiumque in manibus, ignem ac ligna habere; si cæli portas per cogitationem reseremus, si illuc migremus, acceptumque Spiritus gladium in victimæ jugulo designamus, ipsique vigilantiam immolemus, ac lacrymas effundamus. Illic enim hujus victimæ sanguis est: tali altare illud cæde tingitur. Ne igitur sinas quidquam humanarum cogitationum animam tuam tum occupare.

4. Subeat in mentem, Abrahamum, cum sacrificium offerret, non uxori, non servo, non alii cuiquam ut adesset permisisset. Eodem modo tu quoque ne sinas ut servilis ullus et illiberalis affectus tibi adsit, sed solus in montem ascende, ad quem ille ascendit, et ad quem nefas est alium quemquam ascendere. Quod si quæ hujusmodi cogitationes una conscendere conentur, impera eis cum auctoritate, ac dic: *Sedete hic, ego autem et filius, postquam adoraverimus, revertemur* (Gen. 22. 5): atque asina et pueris, et si

Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως, ὅτι οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ. Καὶ οὗ τὴν κτῆσιν ἐνόμιζον ἐκεῖνοι εἶναι καύχημα, τῆς σοφίας λέγω τῆς ἐξωθεν, οὗτος τὴν ἀναίρεσιν· διδὼν καὶ ἐνταῦθα φησι, Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; Εἰ δὲ μὴ ἱκανοί, χάριτος τὸ γινόμενον. Οὐ γὰρ ἐσμεν, ὡς περ οἱ λοιποὶ καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

γ'. Εἰ γὰρ καὶ μεγάλα φθογγόμεθα, ἀλλ' οὐδὲν ἡμέτερον ἔφαμεν εἶναι κατόρθωμα, ἀλλὰ τὰ πάντα τοῦ Χριστοῦ· οὐδὲ γὰρ μιμησόμεθα τοὺς ψευδαποστόλους, τοὺς τὰ πολλὰ αὐτῶν εἶναι λέγοντας. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ κατηλεῦσαι, ὅταν τις νοθεύῃ τὸν οἶνον, ὅταν τις χρημάτων πωλῆ, ὅπερ δωρεὰν εἶδει δοῦναι. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ εἰς χρήματα αὐτοὺς σκώπτειν μοι δοκεῖ, καὶ ὅπερ εἶπον αἰνίττεσθαι πάλιν, οἶον, ὅτι τὰ αὐτῶν ἀναμιγνύουσι τοῖς θεοῖς· ὅπερ καὶ Ἡσαίας ἐγκαλῶν ἔλεγεν, Οἱ κἀπηλοὶ σου μίσγουσιν τὸν οἶνον ὑδατι. Εἰ γὰρ καὶ περὶ οἶνου τοῦτο εἴρηται, οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι καὶ εἰς διδασκαλίαν αὐτὸ ἐκλαμβάνων. Ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς, φησὶν, οὕτως· ἀλλ' οἷα ἐπιστεῦθημεν, τοιαῦτα παρέχομεν, ἀκρατον κινῶντες τὸν λόγον· διδὼν ἐπήγαγεν· Ἀλλ' ὡς ἐξ ἐλλικριεῖας, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ, κατενώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. Οὐκ ἀπατῶντες ὑμᾶς, φησὶν, οὕτω κηρύττομεν, οἶον ὡς χαριζόμενοι ὑμῖν, ἢ παρ' ἑαυτῶν τι εἰσφέροντες [469] καὶ ἀναμιγνύντες, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ· τουτέστιν, Οὐ λέγομεν ὅτι οἰκοθὲν τι χαριζόμεθα, ἀλλ' ὅτι πάντα ὁ Θεὸς ἔδωκε· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, Ἐκ Θεοῦ· τὸ μὴδὲν καυχᾶσθαι ὡς ἴδιον ἔχοντας, ἀλλὰ πάντα εἰς αὐτὸν ἀναφέρειν. Ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν· οὐδὲν τῆ ἡμετέρᾳ σοφίᾳ, ἀλλὰ τῆ παρ' ἐκείνου δυνάμει ἐνηχοῦμενοι. Οἱ δὲ καυχώμενοι, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὡς παρ' ἑαυτῶν τι εἰσφέροντες. Διὸ καὶ ἀλλαγῶν αὐτοὺς κωμῶδει λέγων, Τί γὰρ ἔχεις, ὃ οὐκ ἔλαβες; Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι, ὡς μὴ λαβών;

Αὕτη μεγίστη ἀρετὴ, τὸ πάντα τῷ Θεῷ ἀνατιθέσθαι, τὸ μὴδὲν οἰκεῖον εἶναι νομίζειν, τὸ μὴδὲν πρὸς ἀνθρώπων δόξαν ποιεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν· οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ τὰς εὐθύνas ἀπαιτῶν. Νῦν δὲ ἡ τάξις ἀντέστραπται· καὶ τὸν μὲν ἐπὶ τοῦ βήματος καθιούμενον, καὶ τὰς εὐθύνas ἀπαιτῶντα οὐ σφόδρα δεδοικαμεν, τοὺς δὲ μεθ' ἡμῶν ἐστῶτας καὶ κρινόμενους φρίττομεν. Πόθεν οὖν ἡ νόσος αὕτη; πόθεν εἰς τὰς ἡμετέρας κατέσκηψε ψυχάς; Ἀπὸ τοῦ μὴ διηνεκῶς τὰ ἐκεῖ λογίζεσθαι, ἀλλὰ τοῖς παροῦσι προσηλωσθαι. Ἐνταῦθεν καὶ ἐν ταῖς πονηραῖς πράξεσι εὐκόλως πίπτομεν· κἄν ἀγαθὸν τι πράξωμεν, πρὸς ἐπίδειξιν ποιούμεν, ὥστε κἀνταῦθεν ἡμῖν γίνεσθαι τὴν ζημίαν. Εἶδε γοῦν τις ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς τινα πολλάκις, καὶ ἔλαθε καὶ τὴν ὀφθαλμίσαν καὶ τοὺς συμβαδίζοντας· ἀλλὰ τὸν ἀκολίμητον οὐκ ἔλαθεν ὀφθαλμόν. Ἐκεῖνος γὰρ καὶ πρὶν ἢ τὴν ἀμαρτίαν ἐργάσασθαι, εἶδε τὴν ψυχὴν τὴν ἀκόλαστον, καὶ τὴν μανίαν τὴν ἔνδον, καὶ τοὺς λογισμοὺς τοὺς στρεφ-

μένους ἐν ζῆλῳ καὶ κλύδωνι. Οὐδὲ γὰρ δεῖται μαρτύρων καὶ τεκμηρίων ὁ πάντα εἰδώς. Μὴ τοῖνον πρὸς τοὺς συνδούλους ὄρα· κἄν γὰρ ἐπαινέσῃ ἀνθρώπος, οὐδὲν ὄφελος, ὅταν ὁ Θεὸς μὴ ἀποδέξηται· κἄν καταγῶν ἀνθρώπος, οὐδὲν βλάβος, ὅταν ὁ Θεὸς μὴ καταγῶν. Μὴ ἴδῃ ταύτη παρόξυνε τὸν δικαστὴν, τῶν μὲν συνδούλων πολλὸν ποιούμενος λόγον, αὐτοῦ δὲ ἀγανακτοῦντος οὐ δεδοικώς καὶ τρέμων. Καταφρονήσωμεν τοῖνον τοῦ παρ' ἀνθρώπων ἐπαίνου. Μέχρι πότε εὐτελεῖς καὶ χαμαιζῆλοι; μέχρι πότε, τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἡμᾶς αἴροντος, αὐτοὶ χαμαὶ σύρεσθαι ἐσπουδάκαμεν; Οἱ τοῦ Ἰωσήφ ἀδελφοί, εἰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον πρὸ ὀφθαλμῶν εἶχον, ὡς ἔχειν δεῖ, οὐκ ἂν ἐπ' ἐρημίας τὸν ἀδελφὸν λαβόντες ἀπέκτειναν. Ὁ Κάϊν πάλιν εἰ τὴν ψῆφον ἐκείνου ἔδεδοικε, ὡς δεδοικέναι εἶδει, οὐκ ἂν εἶπε, Δεῦρο, καὶ ἐξέλθωμεν εἰς τὸ πεδῖον. Τί γὰρ, ὦ δειλὲ καὶ ταλαίπωρε, χωρίζεις αὐτὸν τοῦ γεγεννηκότος καὶ εἰς ἐρημίαν ἐξάγεις; μὴ γὰρ ὁ Θεὸς οὐχ ὄρα καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τὸ τόλμημα; ἀπὸ τῶν τῷ πατρὶ σου συμβεδηκότων οὐκ ἐπαιδεύθης, ὅτι πάντα εἶδε, καὶ πᾶσι πάρεστι τοῖς γινομένοις; Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εἶπε τοῦτο πρὸς αὐτὸν ὁ Θεὸς ἀρνούμενον· Ἐμὲ κρύπτεις τὸν πανταχοῦ παρόντα, καὶ τὰ ἀπόρρητα ἐπιστάμενον; Ὅτι οὕτω ταῦτα φιλοσοφεῖν ἐκεῖνος ἦδει καλῶς. Ἀλλὰ τί φησι; Φωνὴ αἱματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με· οὐχ ὡς τοῦ αἵματος [470] φωνὴν ἔχοντος, ἀλλ' ὅπερ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι τὸ πρᾶγμα βοᾷ, ἐπὶ τῶν δῆλων καὶ σαφῶν. Διὸ δὴ τὴν ψῆφον τοῦ Θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχειν δεῖ, καὶ πάντα σθένυται τὰ δεινά. Οὕτω καὶ ἐν εὐχαῖς νῆφειν δυνάμεθα, ἂν ἐνοήσωμεν τίνι διαλεγόμεθα, ἂν ἀναλογισώμεθα ὅτι θυσίαν προσάγομεν, καὶ μάχαιραν μετὰ χεῖρας ἔχομεν, καὶ πῦρ καὶ ξύλα, ἂν ἀναπετάσωμεν τοῦ οὐρανοῦ τὰς πύλας τῷ λογισμῷ, ἂν μεταστῶμεν ἐκεῖ, καὶ λαβόντες τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος ἐμπήξωμεν εἰς τὸν τοῦ ἱερέου λαίμῳ, καὶ καταθῶμεν αὐτῷ νῆψιν, καὶ ἐκχέωμεν αὐτῷ δάκρυα. Τοιοῦτον γὰρ τὸ αἷμα τοῦ ἱερέου τούτου· τοιαύτη τὸ θυσιαστήριον ἐκεῖνο φοινίσσεται σφαγῇ. Μὴδὲν τοῖνον ἀφῆς τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν κατέχειν σου τὴν ψυχὴν τότε.

δ'. Ἐνόησον ὅτι καὶ ὁ Ἀβραάμ θυσίαν ἀνάγων, οὐ γυναῖκα, οὐ δούλον, οὐκ ἄλλον τινὰ ἀφῆκε παρῆναι. Μὴ τοῖνον μὴδὲ σὺ τῶν δουλικῶν καὶ ἀνελευθέρων παθῶν ἀφῆς τινὰ σοὶ παρῆναι· ἀλλ' ἀνάθηθι μόνος εἰς τὸ ὄρος, ἐνθα ἐκεῖνος ἀνέβη, ἐνθα ἀνάθηθαι θέμις οὐδένα ἕτερον. Κἄν ἐπιχειρῶσι συναναβαίνειν τινὲς τῶν τοιούτων ἐννοιῶν, ἐπίταξον αὐταῖς μετ' ἐξουσίας, καὶ εἰπὲ, Καθίσατε αὐτοῦ, ἐγὼ δὲ καὶ τὸ παιδίον προσκυνήσαντες ὑποστρέψομεν· καὶ τὴν ἔνδον καὶ τοὺς παῖδας ἀφῆς κάτω, καὶ εἰ τι ἄλογον καὶ ἀνόητον· εἰ τι λογικόν, λαβὼν ἀνάθηθι, ὡς περ ἐκεῖνος τὸν Ἰσαάκ. Καὶ τὸ θυσιαστήριον οἰκοδόμησον οὕτως ὡς ἐκεῖνος, ὡς μὴδὲν ἔχων ἀνθρώπινον, ἀλλ' ἐξω τῆς φύσεως γινόμενος· ἐπὶ καὶ ἐκεῖνος, εἰ μὴ ἐξω τῆς φύσεως ἦν, οὐκ ἂν τὸν παῖδα κατέσφαξε. Καὶ μὴδὲν ἐνοχλεῖται

σοι τότε, ἀλλ' αὐτῶν γίνου τῶν οὐρανῶν ὑψηλότερος· στένασον πικρὸν, κατάθυσον ἐξιμολόγησιν· Λέγεις γὰρ σὺ τὰς ἀνομιὰς σου πρῶτος, φησὶν, *Ἰνα δικαιωθῆς*· κατάθυσον συντριβὴν καρδίας. Ταῦτα τὰ ἱερεῖα οὐκ εἰς τέφραν τελευτᾷ, οὐδὲ εἰς καπνὸν διαλύεται, οὐδὲ ξύλων δεῖται καὶ πυρὸς, ἀλλὰ κατανευυμένης διανοίας μόνης· τοῦτο ξύλα, τοῦτο πῦρ καίον αὐτά, καὶ οὐ κατακαλον. Ὁ γὰρ μετὰ θερμότητος εὐχόμενος, καίεται, καὶ οὐ κατακαίεται, ἀλλ' ὡσπερ χρυσὸν περὶ βασιανίζομενον, λαυποότερος γίνεται.

Μετὰ δὲ τούτων κάκεινο φυλάττου, τὸ μηδὲν εἰπεῖν εὐχόμενος τῶν παρεξυόντων σου τὸν Δεσπότην, μηδὲ κατ' ἐχθρῶν προσέλθης. Εἰ γὰρ τὸ ἔχειν ἐχθροὺς δνεῖδος, τὸ κατεύχεσθαι αὐτῶν ἐννόησον ἥλικον κακόν. Δέον γὰρ σε ἀπολογήσασθαι διὰ τί ἐχθροὺς ἔχεις, σὺ δὲ αὐτῶν καὶ κακηγορεῖς ^a. Καὶ ποίας τζύξη συγκνώμης, καὶ κακηγορῶν, καὶ ἐν καιρῷ τοιούτῳ, ὅτε ἔλλου σοι δεῖ πολλοῦ; Καὶ γὰρ ὑπὲρ οἰκειῶν προσήλθεις ἀμαρτημάτων δεόμενος· μὴ τοίνυν μνημονεύτης τῶν ἀλλοτριῶν, ἵνα μὴ τῶν ἰδίων ἀναμνήσης. Ἄν γὰρ εἴπης, Πάταξον τὸν ἐχθρὸν, ἐνέφραξάς σου τὸ στόμα· οὐκέτι γὰρ παρῆρησιαν ἔδωκας τῇ γλώττῃ· πρῶτον μὲν, ὅτι παρωργίσας τὸν δικαστὴν ἐκ προοιμιῶν εὐθέως· δεύτερον, [471] ὅτι ἐναντίᾳ αἰτεῖς τῷ σχήματι τῆς εὐχῆς. Εἰ γὰρ ὑπὲρ ἀφέσεως ἀμαρτημάτων προσεύχη ^b, πῶς ὑπὲρ κολάσεως διαλέγη; Τούναντιον μὲν οὖν εἶδει ποιεῖν, καὶ δεῖσθαι ὑπὲρ αὐτῶν, ἵνα τοῦτο καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν μετὰ παρῆρησιαν παρακαλέσωμεν. Νυνὶ δὲ προκατέλαβες τοῦ δικαστοῦ τὴν ψῆφον διὰ τῆς σῆς, ἀξίων τοὺς ἀμαρτάνοντας κολάζειν· ὃ καὶ συγκνώμης ἀποστερεῖ πάσης. Ἄν δὲ ὑπὲρ αὐτῶν εὐξῆς, καὶ μηδὲν ὑπὲρ τῶν σῶν εἴπης, τὸ πᾶν ἦνυσας. Ἐννόησον πόσαι θυσίαι εἰσὶν ἐν τῷ νόμῳ· θυσία αἰνέσεως, θυσία ἐξιμολογήσεως, θυσία σωτηρίου, θυσία καθαρῶν, καὶ ἕτεραι μυρία, καὶ οὐδεμία κατ' ἐχθρῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν οἰκειῶν ἀμαρτημάτων ἐκάστη, ἢ καὶ κατορθωμάτων. Μὴ γὰρ ἄλλω προσέρχη Θεῷ; Ἐκεῖνω προσέρχη τῷ εἰπόντι, *Ἐύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν*. Πῶς οὖν αὐτῶν καταδοῖς; πῶς παρακαλεῖς τὸν Θεὸν τὸν οἰκεῖον λῦσαι νόμον; Οὐκ ἔστι τοῦτο ἱκέτου σχῆμα· οὐδεὶς ἱκετεύει ἵνα ἄλλος ἀπόληται, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς σωθῆ. Τί τοίνυν σχῆμα μὲν ἱκέτου περιέχεισαι, ῥήματα δὲ ἔχεις κατηγόρου; Καὶ ὅταν μὲν ὑπὲρ ἑαυτῶν εὐχόμεθα, καὶ κνώμεθα καὶ χασμώμεθα, καὶ εἰς μυρίους ἐμπέτομεν λογισμούς· ὅταν δὲ κατ' ἐχθρῶν, νήφοντες τοῦτο ποιοῦμεν. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδεν ὁ διάβολος, ὅτι καθ' ἑαυτῶν τὸ ξίφος ὠθοῦμεν, οὐ περιέλακει οὐδὲ περισπᾷ τότε, ἵνα μειζρῶς ἡμῖν λυμήνηται. Ἀλλὰ ἠδίκημαι, φησὶ, καὶ θλίβομαι. Οὐκοῦν κατὰ τοῦ διαδόλου εὐξαι, τοῦ μάλιστα πάντων ἀδικούντος ἡμᾶς. Τοῦτο καὶ ἐπετάγης λέγειν, *Ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ*. Ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀκατάλακτος ἐχθρὸς· ἄνθρωπος δὲ, ὅσα ἂν ποιῆ, φίλος ἐστὶ καὶ ἀδελφός. Ἐκεῖνω τοίνυν πάντες ὀργι-

ζώμεθα, κατ' αὐτοῦ παρακαλῶμεν τὸν Θεὸν λέγοντες, Σύντριψον τὸν σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Οὗτος γὰρ τίκει καὶ τοὺς ἐχθροὺς. Ἄν δὲ κατ' ἐχθρῶν εὐξῆς, τὴν εὐχὴν, ἣν ἐκεῖνος βούλεται, εὐχῆ· ὡσπερ οὖν ἂν ὑπὲρ ἐχθρῶν, κατὰ τοῦτου. Τί τοίνυν τὸν δυνατὸς ἐχθρὸν ἀφείς, τὰ μέλη δάκνεις τὰ σὰ, θηρίων χαλεπώτερος ταύτη γινόμενος; Ἀλλ' ὕβρισε, φησὶ, καὶ χρήματα ἀπεστέρησε. Καὶ τίνα δεῖ πενθεῖν, τὸν παθόντα κακῶς, ἢ τὸν ποιήσαντα κακῶς; Ὅτι χρήματα ^c κερδάνας, τῆς εὐνοίας ἑαυτὴν ἐξέβαλε τοῦ Θεοῦ, καὶ μείζονα ἀπώλεσεν ἢ ἔλαβεν· ὥστε ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἠδίκημένος. Οὐκοῦν οὐχὶ κατεύχεσθαι δεῖ, ἀλλ' ὑπερεύχεσθαι αὐτοῦ, ἵνα ὁ Θεὸς πλεως αὐτῷ γένηται.

^e. Ὅρα πόσα ἔπαθον οἱ παῖδες οἱ τρεῖς, οὐδὲν ποιήσαντες δεινόν· ἐξέπεσον πατρίδος, ἐλευθερίας, ἐξηχμαλωτίσθησαν καὶ ἐγένοντο δούλοι, καὶ εἰς ἀλλοτρίαν καὶ βάρβαρον ἀπενεχθέντες χώραν, καὶ σφάττεσθαι ἔμελλον διὰ τὸ δυναρ εἰκῆ καὶ μάτην. Τί οὖν εἰσελθόντες μετὰ τοῦ Δανιὴλ, τί ἠῤῥξαντο; τί δὲ εἶπον; Κατάρραξον τὸν Ναβουχοδονόσορ· κατάσπασον αὐτοῦ τὸ διάδημα· κατάθαλε αὐτὸν ἀπὸ τοῦ θρόνου; Οὐδὲν τοιούτων· ἀλλ' ἐξήτουν οἰκτιροὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ. [472] Καὶ ὅτε ἐν τῇ καμίνῳ ἦσαν, ὁμοίως. Ἀλλ' οὐχ ὑμεῖς, ἀλλὰ πολλῶ ἐλάττονα ἐκείνων πάσχοντες, καὶ δικαίως πολλάκις, οὐ παύεσθε ἀρώμενο· μυρία· καὶ ὁ μὲν φησὶ, Κατάθαλε τὸν ἐχθρὸν, ὡς κατεπόντισας τὸ ἄρμα τοῦ Φαραῶ· ὁ δὲ, Πλήξον αὐτοῦ τὴν σάρκα· ἕτερος πάλιν, Ἀπόδος εἰς τὰ τέκνα. Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκετε ταυτὶ τὰ ῥήματα;

Πόθεν οὖν ὑμῖν ὁ γέλως οὗτος; Ὅρᾳς πῶς ἐστὶ καταγέλαστα, ὅταν χωρὶς πάθους λέγηται; Καὶ πᾶσα δὲ ἀμαρτία τότε δείκνυται πῶς ἐστὶν αἰσχρὰ, ὅταν αὐτὴν γυμνώσῃς τῆς διαθέσεως τοῦ τολμῶντος, Ἄν τὸν ὀργισθέντα ὑπομνήσης τῶν ῥημάτων, ὧν εἶπεν ἐν τῷ θυμῷ, καταδύσεται, καὶ καταγελάσεται ἑαυτοῦ, καὶ βουλήσεται μυρία πεπονθέναι, ἢ ἐκεῖνα αὐτοῦ εἶναι τὰ ῥήματα· καὶ τὸν ἀκόλαστον ἀγάγῃς μετὰ τὴν μίξιν πρὸς τὴν πορνευομένην γυναῖκα, καὶ οὗτος ταύτην ἀποστραφήσεται ὡς μουσαράν. Οὕτω καὶ ὑμεῖς οἱ μὴ δυνατὸς ἐν τῷ πάθει, καταγελάτε νῦν· καταγέλαστα γὰρ, καὶ γραιδίῳ τὰ ῥήματα ταῦτα μεθούτων, καὶ γυναικίωδους μικροψυχίας. Καὶ ὁ Ἰωσήφ δὲ πρᾶθεις καὶ δούλος γενόμενος καὶ δεσμοκτήριον οἰκήσας, οὐδ' οὕτως ἐξέβαλε ῥῆμα πικρὸν κατὰ τῶν λελυπηκότων· ἀλλὰ τί φησὶ; *Κλοπῆ ἐκλάτην ἐκ γῆς Ἐβραίων*· καὶ οὐ προστίθισιν ὑπὸ τίνος· αἰσχύνεται γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀδελφικῶν κακῶν μᾶλλον ἐκείνων τῶν ποιησάντων αὐτά. Οὕτω καὶ ἡμᾶς διακειῖσθαι χρῆ, μᾶλλον ^d τῶν ἐπηρεαζόντων αὐτῶν ἀλγεῖν ὑπὲρ αὐτῶν· ἢ βλάβη γὰρ εἰς ἐκεῖνους διαβαίνει. Ὅσπερ οὖν οἱ λακτίζοντες ἧλους, καὶ μέγα φρονούντες, ἔλεου ἀξιοὶ καὶ θρήνου τῆς μανίας ἕνεκα ταύτης εἰσὶν·

^a *Legatur* κατηγορεῖς.

^b Ms. et marg. *Savit*, προσέρχη. Paulo post idem ἵνα τοῦτο. *Editti* τοῦτον.

^c *Videtor omnino legendum* ὁ τὰ χρήματα.

^d *Forsan leg.* καὶ μᾶλλον.

quid brutum ac stolidum est, infra relictis; si quid ratione præditum est, accipe atque ascende, quemadmodum ille assumpsit Isaac. Altare quoque perinde ut ille, exstrue, tamquam humani nihil habens, atque extra naturam raptus: quandoquidem et ille, nisi a natura excessisset, filium non jugulassot. Nec quidquam tum te interturbet, sed supra ipsos etiam cælos assurge: acerbe ingemisce, confessionem macta: *Dic enim tu prior iniquitates tuas*, inquit, *ut justificeris*: macta contritionem cordis. Hæ victimæ non in cinerem desinunt, nec in fumum dilabuntur, nec lignis et igne opus habent, sed dumtaxat animo compuncto: hoc ligna, hoc ignis est, urens illa, sed non perurens. Nam qui ferventer orat, uritur quidem, at non peruritur, sed sicut aurum, quod igne exploratur, splendidius efficitur.

Non precandum contra inimicos. — Ad hæc illud cave, ne ullum in oratione verbum emittas, quod Dominum irritet, vel in hostium tuorum perniciem ipsum adeas. Nam si vel hostes habere, probro non caret, cogita quantum malum sit adversus eos orare? Pro eo oportebat excusare te quod hostes habes, tu vero contra eos quoque accusas. Et quam tandem veniam obtinere queas, cum eo quoque tempore aliis obtreces, quo ingenti ipse misericordia opus habes? Etenim eo accessisti, ut pro tuis peccatis orares: ne igitur alienorum peccatorum recorderis, ne alioqui tuorum ipse memoriam refrices. Nam si dixeris, Hostem percute, os tuum obstruxisti, jam linguæ fiduciam præcidisti: primum nempe, quia ab ipso statim initio Dominum ad iracundiam incitasti; deinde quia contraria postulas, quam oratio ferat. Nam si pro peccatorum remissione Deum precaris, qui fit, ut pro supplicio verba facias? Quin contra potius faciendum erat, pro ipsis quoque preces fundere, ut hoc pro nobis quoque cum fiducia peteremus. Nunc vero Judicis sententiam per tuam occupasti, dum petis ut de precantibus supplicium sumat: quod quidem omnem tibi veniam adimit. Contra si pro ipsis preceris, etiamsi pro peccatis tuis nullum verbum feceris, rem totam confecisti. Cogita quotnam in lege sacrificia sint: sacrificium laudis, sacrificium confessionis, sacrificium salutis, sacrificium purgationum, ac sexcenta alia: atque interim nullum est adversus inimicos, sed pro propriis peccatis aut etiam recte factis. Num alium Deum adis? Annon ad illum accedis, qui dixit, *Orate pro inimicis vestris* (*Matth. 5. 44*). Quoniam igitur modo adversus illos clamitas? cur Deum, ut legem suam infringat, rogas? A supplicis persona istud alienum est: nemo supplicat ut alius pereat, sed ut ipse salutem consequatur. Quid igitur supplicis ejusdem personam geris, dum accusatoris verba habes? Ac quidem cum pro nobis ipsis oramus, scabimus nos, oscitamus, et in sexcentas cogitationes labimur; cum autem adversus inimicos, attenti ac vigilantes hoc facimus. Quia enim diabolus illud novit, quod in nos ipsos gladium impellimus; non minime distrahit vel avocatur, ut hac ratione majorem nobis perniciem afferat. At, inquies, læsus sum et

affligor. Ergo adversus diabolum ora, qui omnium maxime nos injuria afficit. Hoc etiam dicere præcipis, *Libera nos a malo* (*Matth. 6. 13*). Ille implacabilis hostis est; at homo, quidquid tibi faciat, amicus ac frater est. Quocirca omnes adversus illum irascamur, adversus eum Deum obsecremus, dicentes: Contere Satanam sub pedibus nostris. Ille enim inimicos quoque nobis parit. Quod si adversum inimicos preceris, id precaris, quod ipse quoque in votis habet: ut si pro inimicis ores, adversus eum precaris. Quid igitur relicto vero hoste membra tua mordes, atque hac ratione feris ipsam immaniolem te præbes? At, inquis, contumeliam mihi intulit, ac bona ademittit. Et quem luctu prosequi convenit, eumne qui injuriam accepit, an qui intulit? Qui pecunias lucratus est, a Dei benevolentia seipsum exclusit, pluraque perdidit quam accepit: ac proinde ipse est qui læsus est. Ob idque non adversus eum, sed pro eo potius orandum est, ut Deus propitium se illi præbeat.

5. Vide quot calamitatibus affecti sint tres pueri, cum tamen nihil mali admisissent: patria et libertate exciderant, captivi abducti ac servi effecti, atque in alienam ac barbaram regionem abstracti fuerant, frustra ac temere propter insonnium obruncandi erant. Quid igitur cum Daniele ingressi, quid, inquam orarunt? quid dixerunt? Contere Nabuchodonosor, ipsius diadema abripe, e regio solio eum deturba? Nihil ejusmodi; verum Dei misericordiam implorabant. Et cum in fornace essent, eodem modo se gesserunt. At vos non perinde; sed longe quam illi minora passi, ac plerumque merito, sexcenta mala imprecari non desinitis: atque alius quidem sic loquitur, Prosterne inimicum, ut Pharaonis currum demersisti; alius, Carnem illius feri; alius rursus, Redde illi in filios. Annon hujusmodi verba agnoscitis?

Auditorum Chrysestomi risus. — Unde igitur vobis hic risus? Vides quam ridicula hæc sinit, cum citra animi perturbationem dicuntur? Et sane peccatum omne tum denique quam lædum sit patet, cum ab eo, qui id admittit, affectum detraxeris. Si ei qui iratus fuit, in memoriam ea verba redigas, quæ in iracundia protulit, crubescet et seipsum irridebit, ac mille mala perpeti, quam verba illa protulisse malet. Si impudicum hominem post coitum ad mulierem eam, cui stuprum obtulit, adduxeris, hic quoque ut exsecrandam ipsam adversabitur. Eodem modo vos qui ab hoc affectu liberi estis, hujusmodi verba ridetis: ridicula enim sunt, ac temulentis vetulis digna, muliebrique simultate. Quin etiam Joseph, licet venditus ac servus effectus, atque in carcerem conjectus, ne sic tamen acerbum adversus eos, a quibus læsus fuerat, verbum emisit; sed quid ait? *Furtim sublatus sum de terra Hebræorum* (*Gen. 40. 15*); nec addit, a quo: pudet enim eum malorum fratrum, magis quam eos ipsos, qui hæc perpetraverant. Ita nos quoque affici convenit, ut pro iis, qui nobis injuriam inferunt, vehementius angamur, quam

illi ipsi : detrimentum enim ad illos transit. Sicut enim qui clavos calcibus impetunt, altumque sapiunt, hujusmodi furoris ergo commiseratione ac lacrymis digni sunt : eodem modo qui eos lædunt, a quibus nihil injuriæ acceperunt, multis lamentis ac fletibus potius, quam execrationibus digni sunt, ut qui suas ipsimet animas feriant. Nihil enim sceleratius est anima malum imprecante, nec impurius lingua, hujusmodi sacrificia offerente. Homo es ; ne aspidum virus evomas : homo es ; ne bellua fias. Ideo os tibi datum est, non ut mordeas, sed ut aliorum vulneribus medearis. Recordare quid tibi præceperim, inquit Deus, remittere nempe ac condonare. Tu vero me obsecras, ut socium me tibi ad evertenda præcepta mea adjungam, ac fratrem corrodis, linguam cruentas, non secus ac furiosi propriis carnibus dentes cruora perfundunt. Quanta diabolus volu-

ptate affici, quanto risu existimas, cum ejusmodi preces audit? quam Deum irasci, teque aversari atque odisse, cum talia rogas? quo quid gravius esse queat? Nam si nefas est eum ad mysteria accedere, qui inimicos habet; annon is, qui non tantum hostem habet, sed etiam ei imprecatur, ab ipso quoque templi ambitu arcendus est? Hæc igitur cogitantes, atque hujus sacrificii causam agnoscentes, nempe quod pro hostibus mactatus Christus sit, id demus operam, ut ne inimicum quidem habeamus; ac si habeamus, pro illo precemur: ut nos quoque peccatorum nostrorum veniam consequuti, cum fiducia tribunali Christi adstemus; cui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA VI.

CAP. 3. v. 1. *Incipimus iterum nosmetipsos commendare? aut numquid egemus, sicut quidam, commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?*

1. Quod futurum erat, ut ipsi ab aliis objiceretur, nempe quod seipsum attolleret, hoc ipse antevertens posuit: quamvis etiam tanta præmonitione ante usus fuisset, ac dixisset: *Et ad hæc quis idoneus est?* et, *Ex sinceritate loquimur*; sed tamen hæc ipsi minime sufficiunt. Ea enim ipsius consuetudo est: ut longe absit, ut magni quidpiam de se dicere videatur, vehementerque atque incredibilem quemdam in modum istud fugit. Tu vero hinc quoque singularem ipsius sapientiam animadvertite. Rem enim, quæ tristitiæ speciem habet, hoc est afflictiones, usque adeo extulit, ac luculentam et illustrem rem esse ostendit, ut ex his, quæ dixerat, hæc ei objectio emergerit. Quod etiam in epistolæ fine facit. Postquam enim innumera pericula, contumelias, anxietates, angustias, ac cætera ejusmodi recensuit, hæc verba mox subjunxit: *Non nosipsos commendamus, sed occasionem vobis damus gloriandi* (2. Cor. 3. 12). Atque istud quoque rursus illic vehementer, atque cum majori consolatione ponit. Etenim hic caritatis verba sunt: *Aut numquid egemus, sicut quidam, commendatitiis epistolis?* illic autem necessario sane ac utiliter sensu et animo plena sunt quæ dicit: *Non enim, inquit, rursus nos commendamus, sed occasionem vobis damus gloriandi*; ac rursus, *Putatis quod vobis nosipsos excusemus? Coram Deo in Christo loquimur. Timeo autem ne forte, cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis* (2. Cor. 12. 19. 20). Siquidem ne adulationis opinionem subeat, ut qui honorem ab ipsis ambiat, his verbis utitur: *Timeo ne forte, cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis*. Verum hæc quidem non sine multa reprehensione; initio autem non ita, sed mitiori sermone utitur. Quidam autem his verbis sibi vult? De tentationibus ac periculis locutus est, quodque ubique a

Deo triumphatur in Christo, atque orbis universus hos triumphos novit. Quoniam igitur magnifica quædam de se proloquutus erat, idcirco objectionem sibi ipsemet struit, dicens: *Incipimus iterum nosipsos commendare?* Quod autem ait, hunc sensum habet: Fortasse quispiam hoc nobis objecerit: Quid hoc est, Paule? hæc de te loqueris, ac teipsum effers? Ilanc igitur suspicionem solvens, ait: Non hoc volumus, nempe nosipsos jactare atque attollere: imo tantum abest ut commendatitiis ad vos epistolis opus habeamus, ut vos ipsi nobis epistolæ instar sitis. 2. *Nam epistola nostra vos estis*, inquit. Quid est, *Vos estis?* Si commendatione apud alios opus mihi fuisset, vos epistolæ loco in medium produxissem: quod et in priori epistola dicebat: *Signaculum enim apostolatus mei vos estis* (1. Cor. 9. 2). At hoc loco id non ita exprimit, sed per ironiam quamdam, ut majores aculeos orationi addat: *Aut numquid egemus commendatitiis epistolis?* Atque pseudapostolos innuens, subjecit: *Sicut quidam ad vos, aut ex vobis commendatitiis epistolis*, ad alios. Deinde quoniam grave erat, quod dixerat, id mitigat, hæc verba subjungens: *Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris, quæ scribitur et legitur ab omnibus hominibus*: 3. *manifestati quod epistola estis Christi*. Hoc loco non solum amoris, sed etiam recte factorum testimonium ipsis tribuit, quippe qui ejusmodi sint, ut magistri dignitatem per virtutem suam demonstrare queant. Hoc enim significat quod ait, *Epistola nostra vos estis*. Id quod literæ fecissent, nempe ut nos commendarent, ac reverentiam nobis conciliarent; hoc ipsi præstatis, dum hominès vos vident atque audiunt. Discipulorum enim virtus, magistro plus ornamenti, atque commendationis affert, quam ulla epistola. *Scripta in cordibus nostris*. Hoc est, quam omnes norunt: adeo nimirum vos quoquo gentiam circumferimus, atque animo versamus. Non secus ac si diceret: *Nostra apud alios commendatio vos estis*: vos enim in corde semper habemus, ac vestra recte facta apud omnes

οὕτως οἱ ἀδικούντες τοὺς οὐδὲν ποιούντας αὐτοῖς κακόν, ἅτε τὰς ἑαυτῶν πλήττοντες ψυχὰς, πολλῶν ὀδυρμῶν ἄξιοι καὶ θρήνων, οὐκ ἀρῶν. Οὐδὲν γὰρ μιαιώτερον ψυχῆς ἀρωμένης, οὐδὲ γλώττης ἀκαθαρτότερον τοιαῦτα θυοῦσης. Ἄνθρωπος εἶ, μὴ ἀσπίδων ἰδὼν ἐμέσης· ἄνθρωπος εἶ, μὴ γένηθῃς θηρίον. Διὰ τοῦτό σοι στόμα γέγονεν, οὐχ ἵνα δάκνης, ἀλλ' ἵνα θεραπεύης τὰ ἐτέρων τραύματα. Ἄναμνήσθητι τί σοι παρήνεσα, φησὶν ὁ Θεός· συγχωρεῖν καὶ ἀφιέναι. Σὺ δὲ καὶ ἐμὲ παρακαλεῖς κοινωνὸν γενέσθαι τῆς ἀνατροπῆς τῶν ἐμῶν προσταγμάτων, καὶ ἐσθλείς τὸν ἀδελφόν, καὶ φονίττεις τὴν γλῶτταν, καθάπερ οἱ μαινόμενοι ἀπὸ τῶν οἰκειῶν μελῶν τοὺς ὀδόντας. Πῶς οἶει τὸν διά-

βολον ἠδεσθαι καὶ γελῆν, ὅταν τοιαύτης εὐχῆς ἀκούσῃ; πῶς τὸν Θεὸν παροξύνεσθαι καὶ ἀποστρέφεισθαι καὶ μισεῖν, ὅταν τοιαῦτα παρακαλῆς; οὐ τί γένοιτ' ἂν χαλεπώτερον; Εἰ γὰρ μυστηρίοις οὐ χρὴ προσέειναι ἐχθροὺς ἔχοντα· τὸν οὐκ ἔχοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ κατευχόμενον, πῶς οὐχὶ καὶ τῶν περιβόλων αὐτῶν ἀπειργεσθαι δεῖ; Ταῦτ' οὖν ἐνοοῦντες, καὶ τῆς θυσίας τὴν ὑπόθεσιν εἰδότες, ὅτι ὑπὲρ ἐχθρῶν ἐτύθη, μήτε [473] ἐχθρὸν ἔχωμεν, καὶ ἔχωμεν, ὑπερευχόμεθα· ἵνα καὶ ἡμεῖς τῶν ἡμαρτημένων ἡμῖν λαδόντες συγχώρησιν, μετὰ παρρησίας τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ παραστῶμεν· ᾧ ἡ δόξα, κράτος, τιμὴ νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; εἰ μὴ χρῆζομεν, ὡς τινες, συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν;

α'. Ὅπερ ἐμελλεν αὐτῷ παρ' ἐτέρων ἀνθυποφέρεισθαι, ὅτι Ἐπαίρεις ταυτὸν, τοῦτο προλαβὼν αὐτὸς τέθεικε· καίτοι τοσαύτη ἐπιδιορθώσει χρησάμενος ἐμπροσθεν, καὶ εἰπὼν, *Πρὸς ταῦτα τίς ἰκανός;* καὶ, ὅτι *Ἐξ ἐλλικρινείας λαλοῦμεν*· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀρκεῖται ἐκείνοις. Τοιοῦτον γὰρ αὐτοῦ τὸ ἦθος· τοῦ δοκεῖν περὶ ἑαυτοῦ μέγα τι λέγειν πόρρω καθέστηκε, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας αὐτὸ φεύγει καὶ ὑπερβολῆς. Σὺ δὲ μοι κἀντεῦθεν σκόπει τὴν περιουσίαν αὐτοῦ τῆς σοφίας. Πρᾶγμα γὰρ δοκοῦν εἶναι σκυθρωπὸν, τὰς θλίψεις λέγω, οὕτως ἐπῆρε, καὶ ἔδειξε λαμπρὸν ὄν καὶ περιφανές, ὡς ταύτην αὐτῷ τὴν ἀντίθεσιν ἐκ τῶν εἰρημῶν ἀνακούψαι. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ καὶ πρὸς τῷ τέλει. Μετὰ γὰρ τὸ μυρίους ἀριθμῆσαι κινδύνους, ὑβρεῖς, στενοχωρίας, ἀνάγκας, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐπήγαγε λέγων, *Οὐχ ἑαυτοὺς συνιστάνομεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος*. Καὶ τίθησιν αὐτὸ πάλιν ἐκεῖ σφοδρῶς, καὶ μετὰ πλεονοῦς παραμυθίας. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἀγάπης ἐστὶ τὰ ῥήματα, *Εἰ μὴ χρῆζομεν ὡς τινες συστατικῶν ἐπιστολῶν;* ἐκεῖ δὲ γέμει τινὸς τοῦ φρονήματος τὰ λεγόμενα ἀναγκαίως καὶ χρησίμως· καὶ θυμοῦ α'. Οὐ γὰρ πάλιν, φησὶν, *ἑαυτοὺς συνιστάνομεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος*· καὶ, *Πάλιν δοκεῖτε, ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα;* Ὅτι *κατενώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν*. *Φοβοῦμαι γὰρ μή πως ἐλθὼν οὐχ οἴους θέλω εὔρω ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ εὐρεθῶ ὑμῖν οἷον οὐ θέλετε*. Ἴνα γὰρ μὴ δόξη κολακείας δόξαν λαμβάνειν, ὡς ἐπιέμενος τῆς παρ' αὐτῶν τιμῆς, ταῦτά φησι, *Φοβοῦμαι μὴ πως ἐλθὼν οὐχ οἴους θέλω εὔρω ὑμᾶς, κἀγὼ εὐρεθῶ ὑμῖν, οἷον οὐ θέλετε*. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν μετὰ κατηγορίας πολλῆς· ἐν ἀρχῇ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἡμικρώτερον. Τί δὲ ἐστὶν ὃ φησιν; Εἶπε περὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν κινδύνων, καὶ ὅτι πανταχοῦ πομπεύεται παρὰ τοῦ

α' *Legebatur φρονήματος.*

Θεοῦ ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ ἡ οἰκουμένη πᾶσα τοὺς θριάμβους οἶδε τούτους. Ἐπεὶ οὖν μεγάλη περὶ αὐτοῦ ἐφθέγγετο, ἀνθυποφέρει ἑαυτῷ λέγων· Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; Ὅ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἴσως τις ἡμῖν ἀντρεῖ, τί τοῦτο, ὦ Παῦλε; ταῦτα περὶ σεαυτοῦ λέγεις, καὶ σαυτὸν ἐπαίρεις; Ταύτην οὖν λύων τὴν ὑπόνοιαν, φησὶν, ὅτι Οὐ τοῦτο βουλόμεθα, οἷον κομπάζειν καὶ ἑαυτοὺς ἐπαίρειν· [474] ἀλλὰ τοσοῦτον ἀπέχομεν τοῦ δεηθῆναι πρὸς ὑμᾶς συστατικῶν ἐπιστολῶν, ὡς ὑμᾶς ἀντὶ ἐπιστολῆς ἔχειν. Ἡ γὰρ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, φησὶ. τί ἐστὶν, Ὑμεῖς ἐστε; Εἰ ἔδει πρὸς ἐτέρους ἡμᾶς συσταθῆναι, ὑμᾶς ἂν παρηγάγομεν εἰς μέσον ἀντ' ἐπιστολῆς· ὃ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἔλεγεν· Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε. Ἀλλ' οὕτω μὲν ἐνταῦθα οὐ λέγει, μετ' εἰρωνείας ἔε, ὥστε πληκτικώτερον ποιῆσαι τὸν λόγον· *Εἰ μὴ χρῆζομεν συστατικῶν ἐπιστολῶν;* Καὶ αἰνιττόμενος τοὺς ψευδαποστόλους, ἐπήγαγεν· *Ὡς τινες, πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν ἐπιστολῶν,* πρὸς ἄλλους. Εἶτα, ἐπειδὴ βαρὺ ἦν τὸ εἰρημένον, παραμυθίζεται αὐτὸ ἐπάγων καὶ λέγων· Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, γνωσκομένη ὑπὸ πάντων· φανερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ. Ἐνταῦθα οὐ μόνον αὐτοῖς ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ κατορθώματα μαρτυρεῖ, εἰ γε ἱκανοὶ εἰσι δεῖξαι πᾶσιν ἀνθρώποις διὰ τῆς οἰκείας ἀρετῆς τοῦ διδασκάλου τὸ ἀξίωμα. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν, Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε. Ὅπερ ἂν ἐποίησε τὰ γράμματα συνιστῶντα ἡμᾶς καὶ αἰδεσίμους ποιῶντα, τοῦτο ὑμεῖς ποιεῖτε, καὶ ὀρώμενοι καὶ ἀκούμενοι. Μαθητῶν γὰρ ἀρετὴ τὸν διδάσκαλον εἰσθε κοσμεῖν καὶ συνιστᾶν πάσης μᾶλλον ἐπιστολῆς. Ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Τουτέστιν, ἢ πάντες ἴσασιν· οὕτως ὑμᾶς πανταχοῦ περιφέρομεν, καὶ ἐν νῷ ἔχομεν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, Ἡ σύστασις ἡμῶν πρὸς ἐτέρους ὑμεῖς ἐστε· καὶ γὰρ ἔχομεν ὑμᾶς ἐν τῇ καρδίᾳ διηνεκῶς, καὶ πρὸς ἅπαντας τὰ ὑμέτερον ἀνακηρύττομεν κατορθώματα. Οὐ τοίνυν τῷ καὶ πρὸς ἐτέρους ὑμᾶς εἶναι σύστασιν ἡμῶν, δεόμεθα ἐπιστο-

λῶν παρ' ὑμῶν· ἀλλὰ καὶ τῷ σφόδρα φιλεῖν ὑμᾶς, οὐ δεόμεθα πρὸς ὑμᾶς συστάσεως· πρὸς γὰρ τοὺς ἀγνώ-
τάς τις δεῖται γραμμάτων· ὑμεῖς δὲ ἐν τῇ διανοίᾳ
ἡμῶν ἔστε. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἔστε, ἀπλῶς, ἀλλὰ, Ἐγγε-
γραμμένη· τούτεστιν, οὐδὲ ἀποπεσεῖν δύνασθε. Ὁσ-
περ γὰρ ἀπὸ γραμμάτων ἀναγινώσκοντες, οὕτως ἀπὸ
τῆς καρδίας ἡμῶν γινώσκοντες Ἰσασι πάντες τὴν
ἀγάπην ἡμῶν, ἣν ἔχομεν περὶ ὑμᾶς.

β'. Εἰ τοίνυν τὰ γράμματα διὰ τοῦτό ἐστιν, ἵνα δη-
λώσῃ ὅτι ὁ δεῖνά μοι φίλος, καὶ ἀπολαύτω παρρη-
σίας*, ἀρκεῖ ἡ ὑμετέρα ἀγάπη τὸ πᾶν ἀνύσαι. Ἄν τε
γὰρ πρὸς ὑμᾶς ἔωμεν, οὐ δεόμεθα ἑτέρων τῶν
συναστῶντων ἡμᾶς, τῆς φιλίας ὑμῶν προλαμβαν-
ούσης· ἂν τε πρὸς ἑτέροισ, οὐ χρῆζομεν πάλιν
γραμμάτων, τῆς αὐτῆς ἀγάπης ἀντὶ τούτων ἀρ-
κούσης ἡμῖν πάλιν· περιφέρομεν γὰρ τὴν ἐπιστολὴν
ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Εἶτα ἐπὶ μείζον ἐπαίρων
αὐτοὺς, καὶ ἐπιστολὴν Χριστοῦ καλεῖ, λέγων·
Φανερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ. Καὶ
τοῦτο εἰπὼν, λαμβάνει λοιπὸν ὑπόθεσιν καὶ ἀρχὴν
ἐνταῦθα ἐξετάσαι τὰ τοῦ νόμου. Καὶ ἄλλως δὲ αὐ-
τοὺς ἐνταῦθα φησὶ εἶναι ἐπιστολὴν· ἀνωτέρω μὲν
γὰρ ὡς συνιστῶντας· διὸ ἐπιστολὴν ἐκάλεσεν· [475]
ἐνταῦθα δὲ ἐπιστολὴν Χριστοῦ, ὡς ἔχοντας τὸν νόμον
ἐγγεγραμμένον τοῦ Θεοῦ. Ἄ γὰρ ἐβούλετο ὁ Θεὸς
δηλῶσαι πᾶσι καὶ ὑμῖν, ταῦτα γέγραπται ἐν ταῖς
καρδίαις ὑμῶν. Ἡμεῖς δὲ παρεσκευάσαμεν ὑμᾶς,
ὥστε διέξασθαι τὰ γράμματα. Καθὰπερ Μωϋσῆς τοὺς
λίθους καὶ τὰς πλάκας ἐκόλαψεν, οὕτως ἡμεῖς τὰς
ὑμετέρας ψυχὰς· διὸ φησὶ, Διακονηθεῖσθε ὑμῶν.
Ἄλλ' ἐν τούτῳ τὸ ἴσον εἶχον· καὶ γὰρ ἐκεῖναι ὑπὸ
Θεοῦ ἐγράφησαν, καὶ αὗται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Ποῦ
τοίνυν ἡ διαφορά; Ἐγγεγραμμένη, οὐ μέλανι,
ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος· οὐκ ἐν πλαξὶ λιθί-
ναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας. Ὅσον δὲ
τὸ μέσον Πνεύματος καὶ μέλανος, καὶ λιθίνης πλακῆς
καὶ σαρκίνης, τοσοῦτον τὸ διάφορον τούτων ἀκείνων·
οὐκοῦν καὶ οἱ διακονήσαντες τοῦ διακονήσαντος ἐκεῖ-
νοισ. Διὰ τοι τοῦτο, ἐπεὶ μέγα ἐφθέγγετο, ταχέως ἐπι-
λαμβάνεται ἑαυτοῦ, λέγων· Πεποιθήσιν δὲ τοιαύτην
ἔχομεν διὰ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεόν· καὶ πάλιν
ὄλον ἀνατίθησι τῷ Θεῷ· τούτων γὰρ ἡμῖν ὁ Χριστὸς
αἴτιος, φησὶν. Οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν
τι λογίσασθαι, ὡς ἐξ ἑαυτῶν. Ὅρα πάλιν καὶ
ἑτέραν ἐπιδιόρθωσιν. Καὶ γὰρ μεθ' ὑπερβολῆς τὴν
ἀρετὴν ταύτην μάλιστα κέκτηται, τὴν ταπεινοφρο-
σύνην λέγω. Διόπερ ὅταν εἴπῃ τι μέγα περὶ ἑαυτοῦ,
πάσῃ κέχρηται σπουδῇ, ὥστε σφοδρῶς παραμυθη-
σασθαι τὸ εἰρημένον τρόπον παντί· ὁ καὶ ἐνταῦθα
ποιεῖ, λέγων, Οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἐσμεν ἀφ' ἑαυτῶν τι
λογίσασθαι ὡς ἐξ ἑαυτῶν. Τουτέστιν, Οὐχ οὕτως
εἶπον, Πεποιθήσιν ἔχομεν, ὡς τὸ μὲν ἡμέτερον
εἶναι, τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ τὸ πᾶν αὐτῷ ἀνατίθημι
καὶ λογίζομαι. Ἡ γὰρ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ,
ὅς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνοισ καὶνῆς Διαθήκης.
Τί ἐστιν, Ἰκάνωσεν; Δυνατοὺς ἐποίησε καὶ ἐπιτη-

* Editt, παρρησίας. Ms. προστασίας.

δεῖν. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο, τὸ κομίσαι τοιαύτας
πλάκας καὶ ἐπιστολάς τῇ οἰκουμένῃ, πολὺ μείζους
τῶν προτέρων. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Οὐ γράμματος,
ἀλλὰ πνεύματος. Ἰδοὺ πάλιν ἄλλη διαφορά. Τί οὖν;
ἐκεῖνος οὐκ ἦν πνευματικὸς ὁ νόμος; πῶς οὖν φησιν,
Οἴδαμεν ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστὶ; Πνευμα-
τικὸς μὲν, ἀλλ' οὐ πνεῦμα παρεῖχεν· οὐ γὰρ πνεῦμα
ἐκόμισε Μωϋσῆς, ἀλλὰ γράμματα· ἡμεῖς δὲ ἐπιστεῦ-
θημεν πνεῦμα διδόναι. Διὸ καὶ ἐπεξεργάζεται αὐτὸ
λέγων· Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα
ζωοποιεῖ. Ταῦτα δὲ οὐκ ἀπλῶς φησιν, ἀλλ' ἐκεῖνος
αἰνιττόμενος τοὺς μεγαλοφρονούντας ἐπὶ τοῖς Ἰου-
δαίοις. Γράμμα δὲ ἐνταῦθα τὴν νόμον φησὶ, τὸν
κολάζοντα τοὺς πλημμελοῦντας· πνεῦμα δὲ τὴν χάριν
τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος τοὺς ὑπὸ τῶν ἁμαρτιῶν
νεκρωθέντας ζωοποιούσαν. Εἰπὼν γὰρ τὴν διαφορὰν
τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν πλακῶν, οὐκ ἐνδιαιτρίθει
αὐτῇ, ἀλλὰ παραδραμῶν αὐτὴν ταύτην ἐπὶ πλεῖον
ἐργάζεται, ἢ μάλιστα ἐλεῖν τὸν ἀκροατὴν ἡδύνατο,
ἀπὸ τοῦ συμφέροντος καὶ κούφου. Οὐτε γὰρ κόνον
ἔχει, φησὶ, καὶ μείζονα παρέχει τὴν χάριν. Εἰ γὰρ
περὶ Χριστοῦ διαλεγόμενος, ἐκεῖνα μάλιστα τίθησιν,
ἃ τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ ἐστὶ μᾶλλον ἢ τῆς ἀξίας,
καὶ ἀλλήλοισ [476] συνδέεται· πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ
τῆς διαθήκης, ἀναγκαίως τοῦτο ποιεῖ. Τί οὖν ἐστὶ τὸ,
Γράμμα ἀποκτείνει; Εἶπεν ὅτι ἐν πλαξὶ λιθίνας,
καὶ καρδίαις σαρκίνας, οὐδέπω δὲ μεγάλην ἐδόκει
διαφορὰν λέγειν. Προσέθηκε οὖν ὅτι ἐκεῖνη γράμματι
ἢ μέλανι, αὐτὴ δὲ πνεύματι. Οὐτε τοῦτο πᾶν αὐτοῦς
διήγειρε. Λέγει οὖν λοιπὸν ὅπερ ἱκανὸν αὐτοὺς
περῶσαι, ὅτι τὸ μὲν ἀποκτείνει, τὸ δὲ ζωοποιεῖ.

γ'. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ἐν τῷ νόμῳ ἁμάρτημα ἔχων,
κολάζεται· ἐνταῦθα ὁ ἁμάρτημα ἔχων, προσελθὼν
βαπτίζεται, καὶ γίνεται δίκαιος· δίκαιος δὲ γινόμενος
ζῆ, τοῦ θανάτου τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλαγείς. Ὁ νόμος
ἐὰν λάβῃ φονέα, ἀναιρεῖ· ἡ χάρις ἐὰν λάβῃ φονέα,
φωτίζει καὶ ζωοποιεῖ. Καὶ τί λέγω φονέα; Ξύλα
ἔλασεν ἐν σαββάτῳ συλλέξαντα ὁ νόμος, καὶ ἐλίθασε·
τοῦτό ἐστι, Τὸ γράμμα ἀποκτείνει. Μυρίους ἀνδρο-
φόνους καὶ ληστὰς λαμβάνει ἡ χάρις, καὶ βαπτίζουσα
ἀπαλλάττει τῶν προτέρων κακῶν· τοῦτό ἐστι, Τὸ
πνεῦμα ζωοποιεῖ. Ἐκεῖνος ἀπὸ ζῶντος νεκρὸν ἐρ-
γάζεται τὸν ἀλόντα· αὐτὴ ἀπὸ νεκροῦ ζῶντα κατα-
σκευάζει τὸν ὑπεύθυνον. Δεῦτε γὰρ πρὸς με, πάντες
οἱ κοπιῶντες καὶ κροτοῦστές· καὶ οὐκ εἶπε, Κολάσω ὑμᾶς, ἀλλ', Ἀναπαύσω ὑμᾶς. Ἐν γὰρ τῷ
βαπτίσματι θάπτεται τὰ ἁμαρτήματα, ἐξαλείφεται
τὰ πρότερα, ζωοποιεῖται ὁ ἄνθρωπος, ὡπερ εἰς
πλάκα αὐτοῦ τὴν καρδίαν ἐγγράφεται πᾶσα ἡ χάρις.
Ἐνόησον τοίνυν ὅση τοῦ Πνεύματος ἡ ἀξία, ὅταν
αἱ πλάκες αὐτοῦ βελτίους τῶν προτέρων, ὅταν μείζον
τι καὶ αὐτῆς τῆς ἀναστάσεως ἐπιδεικνύηται. Καὶ γὰρ
ἡ νέκρωσις αὐτῆς τῆς προτέρας χαλεπωτέρα, ἢ καὶ
ἀπαλλάττει, καὶ τοσοῦτῳ, ὅση ψυχὴ σώματος βελ-
τιῶν· καὶ αὐτὴ δι' ἐκείνης συνίσταται ἡ ζωὴ, ἣν τὸ
Πνεῦμα δίδωσιν· εἰ δὲ ταύτην δυνατόν ἠρξασθαι,
πολλῷ μᾶλλον τὴν ἐλάττονα· ἐκεῖνην μὲν γὰρ προ-
φῆται ἐργάσαντο, ταύτην δὲ οὐκέτι. Οὐδεὶς γὰρ
δύναται ἀφίνα ἁμαρτίας, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεός. Οὐδὲ

prædicamus. Quo fit, ut non modo quia apud alios quoque commendationis instar nobis estis, epistolis vestris minime indigeamus; sed ideo quoque commendatione nobis apud vos minime opus est, quod vos apprime amem. Etenim ad ignotos quidem literis quispiam opus habet; vos autem nobis in animo estis. Nec vero solum dixit, *Estis*, sed *Inscripti*, hoc est, nec mihi ex animo excidere potestis. Sicut enim ex literis, qui eas legunt, sic ex corde nostro, qui hoc norunt, nostram erga vos dilectionem perspectam habent.

2. Quocirca si literarum hoc munus est, ut ex iis liqueat hunc aut illum mihi amicum esse, hic libertate friatur, ad id totum conficiendum satis est vestra erga me caritas. Nam sive ad vos proficiscamur, aliorum commendatione minime indigemus, quod amor erga me vester id muneris jam occuparit: sive ad alios, literis rursus nihil nobis opus est, utpote quibus eadem dilectio earum loco satis sit: circumferimus enim epistolam in cordibus nostris. Mox altius adhuc eos attollens, epistolam quoque Christi eos vocat, dicens: *Manifestati quod epistola estis Christi*. Atque id loquutus occasionem hinc atque initium sumit legem examinandi. Atque alio modo suam eos epistolam esse hic ait: superius enim eos idcirco epistolam appellabat, quod ab ipsis commendaretur: hic autem epistolam Christi eos vocat, ut qui Dei legem inscriptam habeant. Nam quæ Deus cum omnibus aliis, tum vobis etiam nota esse volebat, hæc in cordibus vestris inscripta sunt. Nos porro ita vos comparavimus, ut literas exciperetis. Ut enim Moses lapides et tabulas sculpsit, sic nos quoque animas vestras: ideo ait, *Ministrata a nobis*. At in hoc pari conditione erant: nam et illæ a Deo conscriptæ erant, et hæc a Spiritu. Quanam ergo in re discrimen situm est? *Scripta non atramento, sed Spiritu Dei viventis: non in tabulis lapideis, sed in tubulis cordis carnalibus*. Quantum autem inter Spiritum et atramentum, atque inter lapideas et carnales tabulas interest, tantum etiam inter has et illas est discriminis: ac proinde inter eos quoque, qui his operam navarunt, et eum, qui illis operam navavit. Ob eamque causam, quia magnifice loquutus fuerat, confestim seipsum carpit, dicens: *4. Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum*; ac rursus totum id Deo adscribit: horum enim nobis Christus causa est, inquit. *5. Non quod sufficientes simus cogitare aliquid ex nobis tamquam ex nobis*. Vide rursus alteram etiam præmunitionem; siquidem hac virtute, hoc est humilitate, in primis Paulus excellit. Eoque fit, ut quoties de seipso magnifice aliquid ait, nihil non studii adhibeat, ut id quovis modo mitiget ac molliat. Quod etiam hoc loco his verbis facit: *Non quædam simus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, tamquam ex nobis*. Hoc est, Non ita dixi, *Fiduciam habemus*, ac si aliud nostrum sit, aliud Dei; sed totum istud Deo adscribo. *Nostra enim sufficientia ex Deo est, 6. qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti*. Quid est, *Idoneos nos fecit*? Fecit ut huic muneri

paræs esse possimus. Parvum porro hoc non est, nimirum tales tabulas et epistolas, prioribus multo majores ac præstantiores orbi attulisse: unde etiam subjunxit, *Non literæ, sed spiritus*. En rursus aliud discrimen. Quid autem? an non lex quoque illa spiritualis erat? quomodo ergo ait: *Scimus quod lex spiritualis est (Rom. 7. 14)*? Spiritus quidem erat, sed spiritum minime præbebat: non enim spiritum Moses, sed literas attulit; nostræ autem fidei commissum est, ut spiritum demus: unde etiam istud studiose prosequitur, dicens, *Litera enim occidit, spiritus autem vivificat*. Hæc autem non temere dixit, sed eos subindicans qui de Judaicis altum sapiebant. Per literam autem hoc loco legem intelligit, quæ peccantes supplicio afficiebat; per spiritum autem gratiam baptismi, qua ii, qui a peccato interempti sunt, ad vitam revocantur. Postquam enim discrimen illud commemoravit, quod inter utriusque tabulæ naturam erat, non in eo hæret, sed ulterius progressus, hoc latius prosequitur: qua ratione auditorem magis capere poterat, nimirum ab utilitate et facilitate. Neque enim laborem habet, inquit, et majorem gratiam affert. Nam si de Christo loquens, ea potissimum ponit quæ benignitatis ipsius potius, quam nostri meriti sunt, quæque inter se devincta sunt, multo magis hoc necessario facit, cum de testamento loquitur. Quidnam igitur hæc verba significant, *Litera occidit*? Dixerat quidem in tabulis lapideis et cordibus carneis; at nondum magnum quoddam discrimen proferre videbatur. Adjunxit itaque, quod illa litera aut atramento, hæc spiritu perscripta sit. Hoc autem non eos admodum excitabat. Hoc ergo demum dicit, quod vel pennas illis afferre queat, nempe, *Litera occidit, spiritus autem vivificat*.

3. Quidnam autem hoc est? In lege is qui peccatum habet, punitur; hic qui peccatum habet, accedens baptizatur, ac justus efficitur: justus autem effectus, vivit, utpote peccati morte liberatus. Lex si homicidam arripuerit, eum morte afficit: gratia si homicidam ceperit, illuminat ac vivificat. Quid autem homicidam dico? Lex eum, qui sabbati die ligna collegerat, arreptum lapidibus obruit (*Num. 15*); hoc enim est quod ait, *Litera occidit*: gratia contra sexcentos homicidas et latrones accepit, ac baptismi aqua tinctos prioribus malis liberat; hoc est, *Spiritus vivificat*. Illa eum, qui deprehensus est, ex vivo mortuum reddit: hæc eum ex mortuo vivum efficit. *Venite enim, inquit, ad me omnes qui laboratis et onerati estis*: et non dixit, *excruciabo vos*, sed, *reficiam vos (Matth. 11. 28)*. Etenim in baptismo peccata sepeliuntur, priora delentur, homo vivificatur, omnis gratia in ipsius pectore, tamquam in tabulis inscribitur. Itaque reputes, velim, quanta Spiritus dignitas sit, quippe cum ipsius tabulæ prioribus meliores sint, atque ipsa etiam resurrectione præstantius aliquid ostendat. Nam et mors ea, a qua ipsa liberat, priore gravior est, et quidem tanto, quanto anima corpori præstat: atque ea vita, quam Spiritus impertit, per eam conflatur. Quod si hanc afferre potest, multo

έθετο τῆς σῆς, ξυλοσ· αὐτὸν ἂν παίων ἤλασας· τὸν δὲ Θεὸν ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς αὐτοῦ (τράπεζα γὰρ αὐτοῦ, τὸ στόμα τὸ ἡμέτερον εὐχαριστίας πληροῦμενον), σκεύους ἀκαθάρτου παντὸς ῥήματα βδελυρώτερα προφέρων, οὐκ οἶει παροξύνειν, εἰπέ μοι; καὶ πῶς ἐνὶ τούτῳ; Οὐδὲν γὰρ οὕτω παροργίζει τὸν ἅγιον καὶ τὸν καθαρὸν, ὡς τὰ ῥήματα ταῦτα· οὐδὲν οὕτως ἰταμοῦς καὶ ἀναισχύντους ποιεῖ, ὡς τὸ λέγειν τοιαῦτα καὶ ἀκούειν· οὐδὲν οὕτως ἐκλύει· τὰ νεῦρα τῆς σωφροσύνης, ὡς ἡ διὰ τούτων ἀναπτομένη φλόξ. Μύρον ἐνέθετό σου τῷ στόματι ὁ Θεός· σὺ δὲ νεκροῦ δυσωδέστερα ἀποτίθεσαι ῥήματα, καὶ αὐτὴν ἀναιρεῖς τὴν ψυχὴν, καὶ ἀκίνητον [479] ποιεῖς. Καὶ γὰρ ὅταν ὑβρίζης, οὐκ ἔστι τοῦτο ψυχῆς φωνή, ἀλλὰ θυμοῦ· ὅταν αἰσχρὰ λέγῃς, οὐκ ἐκείνη ἐφθέγγετο, ἀλλ' ἡ ἀκολασία· ὅταν κακιορῆς, ἡ βασκανία· ὅταν ἐπιβουλεύῃς, ἡ πλεονεξία. Ταῦτα γὰρ οὐκ ἐκείνης, ἀλλὰ τῶν παθῶν αὐτῆς, καὶ τῶν νοσημάτων. Ὅσπερ οὖν τὸ φθειρεσθαι οὐχ ἀπλῶς τοῦ σώματος, ἀλλὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ

^a Ms., διαλύει.

πάθους τοῦ ἐν τῷ σώματι· οὕτω δὲ καὶ ταῦτα, τῶν προσγινομένων αὐτῇ παθῶν. Εἰ γὰρ βούλει ψυχῆς ἀκοῦσαι φωνῆς ζωῆς, ἀκουσον Παύλου λέγοντος· "Εχοντες τροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα· καὶ, "Ἔστι πορισμὸς μέγας ἡ εὐσέβεια· καὶ, "Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. Ἄκουσον Πέτρου λέγοντος, "Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι· ὁ δὲ ἐγὼ, τοῦτό σοι δίδωμι· ἀκουσον τοῦ Ἰωβ εὐχαριστοῦντος καὶ λέγοντος, "Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο. Ταῦτα ψυχῆς ζωῆς τὰ ῥήματα, ταῦτα ἐνεργούσης τῆς οὐκαὶ ἐνέργειαν. Οὕτω καὶ Ἰακώβ ἔλεγεν· "Ἐὰν δὴ μοι Κύριος ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἱμάτιον περιβαλέσθαι· οὕτω καὶ Ἰωσήφ, Πῶς ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ πονηρὸν τοῦτο, καὶ ἀμαρτήσομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ; Ἄλλ' οὐχ ἡ βάρβαρος ἐκείνη, ἀλλ' ὡσπερ μεθύουσα καὶ παραπαίουσα, οὕτως ἐφθέγγετο λέγουσα, Κομήθητι μετ' ἐμοῦ. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ζηλώσωμεν τὴν ζωσαν ψυχὴν, φύγωμεν τὴν νεκρωμένην, ἵνα καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτύχωμεν ζωῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς μετασχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Ζ'.

Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, ἐγενήθη ἐν δόξῃ ὥστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην· πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ;

α'. Εἶπεν, ὅτι λίθιναι αἱ πλάκες αἱ Μωϋσεώς, ὡς ὅτι γράμματα εἶχον, καὶ ὅτι σάρκιναι αὐταί, αἱ καρδίαι πῶν ἀποστόλων, καὶ πνεύματι ἦσαν ἐγγεγραμμέναι· καὶ ὅτι τὸ μὲν γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ· ἐλείπετο λοιπὸν τῇ συγκρίσει ταύτῃ προσθεῖναι καὶ ἕτερον οὐ μικρὸν, τὸ τῆς δόξης Μωϋσεώς· ὅπερ ἐνταῦθα οὐδεὶς εἶδεν ἐπὶ τῆς Καινῆς τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς. Διὸ καὶ μέγα ἐδόκει εἶναι, ἐπειθὴ αἰσθητὴ ἦν δόξα· ὀφθαλμοῖς γὰρ ἑώρατο σώματος, εἰ καὶ ἀπρόσιτος ἦν· ἡ δὲ τῆς Καινῆς νοητὴ. Οὐ γὰρ σαφῆς τοῖς ἀσθενεστέροις τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς ἡ κατάληψις· ἀλλ' ἐκείνη μᾶλλον αὐτοὺς ἤρε, καὶ ἐπέστρεφε πρὸς ἑαυτήν. Ἐπεὶ οὖν εἰς ταύτην ἐνέπεσε τὴν σύγκρισιν, καὶ σπουδάζει δεῖξαι τὴν ὑπεροχὴν, σφόδρα δὲ δύσκολον ἦν διὰ τὸ παχὺ τῶν ἀκροατῶν· ἔρα τί ποιεῖ, καὶ πῶς αὐτὸ μεθοδεύει, πρῶτον ἀπὸ λογισμῶν [480] τὴν διαφορὰν εἰσάγων, καὶ πλέκων αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένων. Εἰ γὰρ ἐκείνη μὲν θανάτου, αὕτη δὲ ζωῆς ἡ διακονία, ἀναμφίβολον ὅτι καὶ ἡ δόξα αὕτη μείζων ἐκείνης, φησίν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ εἶχεν αὕτην δεῖξαι τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς σωματικοῖς, τῷ συλλογισμῷ παρέστησεν αὐτῆς τὸ ὑπερέχον, λέγων· **Εἰ δὲ ἡ διακονία τοῦ θανάτου ἐγενήθη ἐν δόξῃ, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ;** Διακονίαν δὲ θανά-

του τὸν νόμον λέγει. Καὶ σκόπει πῶς καὶ ἐν τῇ συγκρίσει πολλὴν ποιεῖται τὴν ἀσφάλειαν, ὥστε μηδεμίαν δοῦναι τοῖς αἰρετικοῖς λαθῆν. Οὐ γὰρ εἶπεν, "Ὁ ποιητικὸς τοῦ θανάτου, ἀλλ', "Ἡ διακονία τοῦ θανάτου· διακονεῖ γὰρ εἰς θάνατον, οὐκ ἐτικτε θάνατον. Ἡ γὰρ τοῦ θανάτου ποιητικὴ, ἡ ἀμαρτία ἦν· οὗτος δὲ τὴν κόλασιν ἐπῆγε, καὶ τῆς ἀμαρτίας δεικτικὸς ἦν, οὐ ποιητικὸς· ἀπεκάλυπτε γὰρ σαφέστερον τὸ κακὸν καὶ ἐκόλαζεν, οὐκ ὤθει εἰς τὸ κακόν· καὶ διηκόνει, οὐ πρὸς τὸ γενέσθαι ἀμαρτίαν ἢ θάνατον, ἀλλὰ πρὸς τὸ δοῦναι δίκην τὸν ἀμαρτόντα· ὥστε καὶ ἀναιρευτικὸς ἦν ταύτῃ τῆς ἀμαρτίας.

Ὁ γὰρ οὕτω φοδεράν αὐτὴν δεικνύς, εὐδῆλον ὅτι καὶ φευκτὴν ποιεῖ. Ὅσπερ οὖν ὁ τὸ ξίφος μεταχειρίζων, καὶ τὸν κατάδικον ἀποτέμνων, διακονεῖ τῷ δικαστῇ ἀποφαινομένῳ, καὶ οὐκ αὐτὸς ἔστιν ὁ ἀναιρῶν, καίτοι γε αὐτὸς ἀποτέμνων, ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἀποφαινομένος καὶ καταδικάζων, ἀλλ' ἡ τοῦ κολαζομένου· πονηρία· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα οὐκ αὐτὸς ἀναιρεῖ, ἀλλ' ἡ ἀμαρτία· αὕτη καὶ ἀνήρει καὶ κατεδίκαζε· τιμωρούμενος δὲ οὗτος, ἐκείνης ὑπετέμενε τὴν ἰσχὺν, τῷ φόβῳ τῆς τιμωρίας ἀναστῆλων αὐτήν. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ τούτῳ μόνῳ εἰς τὴν παράστασιν τῆς ὑπεροχῆς, ἀλλὰ καὶ ἕτερον προστίθησι, λέγων· **Ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις.** Ὅρα πῶς πάλιν ὑποτέμενεται τὸ φρόνημα τὸ Ἰουδαϊκόν. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἦν ἢ γράμματα ὁ νόμος· οὐ βοήθειά τις ἀπὸ τῶν γροσμάτων ἐκπηδῶσα, καὶ ἐμπνεύουσα τοῖς ἀγωνιζομένοις, καθάπερ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἀλλὰ στήλαι καὶ γραφαὶ θανάτου φέρουσαι τοῖς τὰ γράμματα παραβαίνουσιν. Εἶδες πῶς διορθούμενος τὴν

^a Α, καταδικαζόμενον.

quam verbum obscœnum. Ac nunc, si fœteat os, ne ad communes quidem cibos admitteris, cum autem anima usque adeo fœteat, heus tu, mysteria percipere non dubitas? Ac si aliquis vas impurum acciperet, atque in mensa tua collocaret, fustibus quoque cœsum illum exigeres: tu vero Deum habens in mensa ipsius (mensa enim ipsius os nostrum est, cum gratiarum plenum est), quovis impuro vase execrabilia verba proferens, quæso te, non eum ad iracundiam provocare putas? et qui hoc fieri queat? Nihil enim æque sanctum illum ac purum exacerbat, ut verba hæc. nihil ita temerarios et impudentes homines reddit, ut huiusmodi verba loqui et audire: nihil æque pudicitia nervos refringit. ut flamma, quæ per ea excitatur. Deus unguentum ori tuo imposuit; tuo vero cadavere fœtidiora verba in eo recondis, atque animam ipsam occidis et immobilem reddis. Etenim cum aliquem contumelia afficis, hoc non animæ, sed iracundiæ vox est; cum obscœna loqueris, non illa, sed libido loquuta est; cum obtrectas, invidia; cum insidias struis, avaritia. Hæc enim non animæ sunt, sed perturbationum ipsius ac morborum. Quemadmodum enim corrumpi, non simpliciter corporis est,

sed mortis et vitii quod in corpore est: eodem modo ista quoque, adventitiarum animæ perturbationum sunt. Nam si viventis animæ vocem audire vis, audi Paulum dicentem: *Habentes alimentum, et quibus tegamur, his contenti sumus* (1. Tim. 5. 8); et, *Quæsitus magnus est pietas* (Ibid. v. 6); et, *Mihi, mundus crucifixus est, et ego mundo* (Gal. 6. 14). Audi Petrum dicentem, *Argentum et aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do* (Act. 3. 6): audi Job gratias agentem ac dicentem, *Dominus dedit, Dominus abstulit* (Job 1. 21). Hæc viventis animæ verba sunt, hæc suam vim exserentis. Sic Jacob etiam dicebat, *Si dederit mihi Dominus panem ad manducandum, et vestimentum ad induendum* (Gen. 28. 20): sic et Joseph, *Quo pacto faciam verbum hoc malum, et peccabo coram Deo* (Ibid. 39. 9)? At non periunde barbara illa, sed velut ebria ac delirans, ita loquebatur dicens, *Dormi necum* (Ibid. v. 7). Hæc igitur cum noverimus, viventem animam æmulemur, mortuam fugiamus, ut futuram quoque vitam consequamur: quam utinam nobis omnibus consequi contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA VII.

CAP. 3. v. 7. *Quod si ministratio mortis literis efformata in lapidibus, fuit in gloria, ita ut non possent filii Israel intendere in faciem Moysis, propter gloriam vultus ejus, quæ evacuatur: 8. quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?*

1. Dixerat quod Mosis tabulæ lapideæ essent, ut etiam quod literas haberent, et quod carnales essent, apostolorum corda, et spiritu descripta, et quod litera occideret, spiritus autem vivificaret. Supererat jam huic comparationi aliud non modicum adjiciendum, nempe Mosis gloria: quam quidem nemo hoc in Novo Testamento corporeis oculis vidit. Unde etiam magna videbatur, quoniam gloria ea sub sensum cadebat: corporis enim oculis cernebatur, licet ad eam accedere nemo posset, cum contra gloria Novi Testamenti intellectu cerneretur. Neque enim imbecillioribus perspicua est huiusmodi præcellentia cognitio; verum gloria illa magis eos attollebat, atque ad se convertebat. Quoniam igitur in huiusmodi comparationem inciderat, atque quantum hæc illam antecellat demonstrare studebat, idque propter auditorum crassitiam difficile erat; vide quid faciat, et qua arte id molitur: primo rationes, ex quibus discrimen agnoscat, inducens, easque ex iis quæ ante dixerat contextens. Nam si illa mortis, inquit, hæc autem vitæ ministratio est; dubium esse non potest, quin hæc quoque gloria illam antecellat. Quia enim facere non poterat, ut corporeis oculis eam spectandam proponeret, ipsius præstantia argumento declaravit dicens: *Quod si ministratio mortis fuit in gloria, quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* Per mortis autem ministerium legem intelligit. Atque interim vide, quam sedulo in ista comparatione caveat, ne ullam hæreticis ansam præbeat.

Non enim dixit, Lex mortem efficit, sed, *Mortis ministratio est*: mortem enim ministrabat, non autem pariebat. Nam peccatum id erat, quod mortem efficiebat; lex autem supplicium invehebat, ac peccatum indicabat, non autem faciebat. Malum enim apertius detegebat, ac plectebat, non autem ad malum impellebat: neque ad id ministrabat, ut peccatum fieret, aut mors existeret, sed ut pœnas daret is qui peccasset: ac proinde hac quoque ratione peccatum debebat.

Lex quomodo mortem afferebat. — Nam dum ipsa peccatum adeo formidandum esse ostenderet, proculdubio hoc etiam faciebat, ut ipsum fugiendum esse videretur. Sicut igitur is, qui ense in manus sumit, ac sonti caput amputat, judici pronuntianti ministrum se præbet; neque ipse est qui interimit, etiamsi ipse caput abscindat; nec rursus is, qui sententiam profert et condemnat, sed ejus de quo supplicium sumitur improbitas: ita hic quoque non lex necem afferebat, sed peccatum ipsum erat, quod et interimebat et condemnabat; hæc vero, in sontem animadvertens, vim illius succidebat, supplicii metu eum coercens. Nec vero satis habuit Paulus præstantiæ declarandæ causa hoc solum protulisse, sed aliud quoque adjungit, dicens: *In literis deformata in lapidibus.* Vide quomodo rursus Judaicos spiritus deprimat. Nihil enim aliud lex erat, quam literæ; non autem subsidium ullum e literis prodiens, atque aspirans iis qui dimicant, sicut in baptismo, sed tabulæ et scripturæ, mortem iis qui literas violabant afferentes. Vides quo pacto Judaicum contentiois studium retundens, per ipsa quoque vocabula auctoritatem legis nunc dejiciat, lapidem dicens et literas et ministratioem mortis, addensque præterea, quod do-

formata atque impressa? Hinc enim nil aliud designat, quam quod lex in uno loco defixa erat, non quemadmodum spiritus, qui ubique aderat, vim magnam cunctis inspirans: vel certe hoc indicat, quod literæ minas multas efflabant, et quidem ejusmodi minas quæ deleri non possent, sed semper manerent, utpote saxis insculptæ. Deinde etiam, dum vetera laudibus efferre videtur, rursus Judæorum accusationem simul inspergit. Cum enim dixisset, *In literis, deformata in lapidibus, fuit in gloria*; subjunxit, *Ita ut non possent filii Israel intendere in faciem Moysi*. Quod quidem magnam eorum imbecillitatem animique ad res terrenas propensionem declarabat. Ac rursus dicit, non, Propter tabularum gloriam, sed, *Propter gloriam vultus ejus, quæ evacuat*. Ostendit enim eum, qui tabulas ferebat, gloria affici, non autem illas. Non enim dixit, Quia non possent intendere in tabulas, sed, *In vultum Moysi*: ac rursus non dixit, Propter gloriam tabularum, sed, *Propter gloriam vultus ipsius*. Deinde postquam eam extulit, vide quo pacto eam rursus dejiciat dicens, *Quæ evacuat*: quamquam hoc accusationis rationem non habet, sed extenuationis. Non enim dixit, Quæ corrupta est, aut, Quæ mala est; sed, Quæ desinit, ac finem accipit. *Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* Fidenti enim animo jam Novi Testamenti dignitatem attollit, ut omnis dubitationis expertem. Ac vide quid agit: opposuit lapidem cordi, et literas spiritui. Deinde cum ea quæ ex utrisque orirentur indicasset, non jam quæ ex utrisque sint ponit; sed postea quam id quod a litera ortum habet expressit, nempe mortem et condemnationem, id quod a spiritu proficiscitur, non item exprimit, hoc est, vitam et justitiam, sed ipsum spiritum: quod quidem sermonem amplificabat. Novum enim Testamentum non vitam solam dabat, sed etiam spiritum, a quo vita afferebatur, subministrabat: quod vita multo majus erat. Ideo dixit, *Ministratio spiritus*. Ac postea rursus eandem rem inculcat, dicens: 9. *Nam si ministratio damnationis, gloria*.

2. Ac dilucidius exponit quidnam his verbis significetur, *Litera occidit*; hoc videlicet inquit, quod ante diximus, nempe legem peccatum indicare, non autem efficere. *Multo magis ministratio justitiæ abundat in gloria*. Etenim tabulæ illæ peccatores ostendebant, ac supplicio afficiebant: hæc autem peccatores non modo non puniebat, sed etiam justos efficiebat; baptismus enim hoc largiebatur. 10. *Non enim glorificatum est, quod glorificatum est in hac parte, propter excellentem gloriam*. Superioribus verbis id quidem ostendit, quod hoc quoque in gloria sit, nec simpliciter in gloria, sed quod etiam abundet: non enim dixit, *Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* sed, *Abundat in gloria*; supradictis nimirum argumentis id probans. Hic vero præcellentia quoque quanta sit, his verbis ostendit: si hæc cum illa comparem, ne gloria quidem est Veteris Testamenti gloria. Quibus verbis non hoc simpliciter ad-

unde etiam subjunxit, *In hac parte*, hoc est, si comparatio habeatur. Nec tamen hoc Vetus Testamentum traducit, sed vehementer etiam ipsum commendat: etenim comparationes de rebus cognatis fieri consueverunt. Mox aliud argumentum movet, quod alia quoque ratione præstantiam demonstrat. Quale istud? Nimirum a tempore dicens: 11. *Si autem quod evacuat, per gloriam est; multo magis id quod manet, est in gloria*. Illud enim finem accipit; hoc perpetuo manet. 12. *Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur*. Quia enim auditor tot ac tanta de Novo Testamento audierat, atque hanc gloriam oculis ipsis usurpare cupiebat, vide quonam pacto ipsum ad futurum ævum rejiciat. Ideo spem in medium protulit, dicens, *Habentes igitur talem spem*. Qualem tandem? Quod majorem dignitatem quam Moses consequutus sumus, non tantum nos apostoli, sed etiam omnes fideles. *Multa fiducia utimur*. Apud quem? quæso; apud Deum, an apud discipulos? Apud vos, inquit, quos discipulos habeo: hoc est: Cum libertate ubique loquimur, nihil occultantes, nihil dissimulantes, nihil suspicantes, sed perspicue loquentes: nec veremur ne oculorum vestrorum aciem perstringamus, quemadmodum Moses Judæorum. Nam quod istud subindicavit, audi quæ sequuntur; imo vero historiam prius referre necessarium est: nam et ipse eam assidue versat. Quanam igitur est hæc historia? Cum Moses acceptis denuo tabulis descenderet, gloria quædam ex ipsius vultu exsiliens, adeo effulgebat, ut Judæi nec ad eum accedere, nec cum eo colloqui possent, quousque faciei suæ velamen imposuisset. Sic enim in Exodo scriptum est: *Cum descendisset Moyses de monte, duæ tabulæ erant in manibus ejus. Et ignorabat quod glorificatus esset aspectus faciei ejus: et timuerunt appropinquare ei. Et vocavit eos Moyses, et loquutus est ad eos. Et postquam cessavit loqui ad eos, imposuit faciei suæ velamen. Cum autem ingrediebatur ut loqueretur coram Domino, tollebat velamen quousque egrederetur (Exod. 34. 29 - 34)*. Hujus historie mentionem faciens ait: 15. *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus quod evacuat*. Quod autem dicit, est ejusmodi: Nihil necesse est, ut Moyses instar nosipos obvelemus: potestis enim ipsi in gloriam hanc, qua cincti et ornati sumus, intueri, etsi multo major ac splendidior est quam illa Mosis. Videtne quantum illi profecerint? Nam qui in priore epistola dicebat, *Lac vobis potum dedi, non cibum (1. Cor. 3. 2)*, hic ait: *Multa fiducia utimur*: ac Mosem in medium producit, sermonemque per comparationem provehit, ut hæc quoque ratione auditorem in altum subducat. Ac primum Judæis ipsos anteponit dicens, Non opus habemus velamine, quemadmodum ille apud eos, quibus præerat: quæ sequuntur autem ad legislatoris dignitatem ducunt, et multo majora sunt. Interim autem, quæ deinceps sequuntur, audiamus. 14. *Sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem id ipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum,*

Ἰουδαϊκὴν φιλονεικίαν, καὶ διὰ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν καθαιρεῖ τὸ ἀξίωμα λίθον εἰπῶν, καὶ γράμματα, καὶ διακονίαν θανάτου, καὶ προσθεῖς ὅτι ἐντετυπωμένη; Ἐντεῦθεν γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐμφαίνει, ἢ ὅτι ἐν ἐνὶ χωρίῳ ὁ νόμος ἴδρυτο, οὐ καθάπερ τὸ πνεῦμα πανταχοῦ παρῆν πολλὴν ἐμπνέον τὴν ἰσχύν ἅπασιν ἢ ὅτι πολλὴν ἐμπνέει τὴν ἀπειλὴν τὰ γράμματα, καὶ ἀπειλὴν οὐδὲ ἀφανισθῆναι δυναμένην, ἀλλὰ διαπαντὸς μένουσαν, ἅτε λίθοις ἐγκεκολαμμένην. Εἶτα καὶ δοκῶν ἐγκωμιάζειν τὰ παλαιά, κατηγορίαν πάλιν ἀναμύγνυσις Ἰουδαίων. Εἰπῶν γάρ, Ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, ἐγενήθη ἐν δόξῃ, ἐπήγαγεν, Ὅστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως· ὁ πολλῆς ἦν αὐτῶν ἀσθενείας καὶ χαμαιζηλίας. Καὶ πάλιν, οὐ, διὰ τὴν δόξαν τῶν πλακῶν· ἀλλὰ, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην, φησί. Δείκνυσι γὰρ τὸν φέροντα δοξαζόμενον, οὐκ ἐκείνας. Οὐ γὰρ εἶπε, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι εἰς τὰς πλάκας, ἀλλ', εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως· καὶ πάλιν, [481] οὐ, διὰ τὴν δόξαν τῶν πλακῶν, ἀλλὰ, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Εἶτα ἐπειδὴ ἐπῆρεν αὐτήν, ἕρα πῶς πάλιν καθαιρεῖ λέγων, τὴν καταργουμένην. Οὐ μὴν τοῦτο κατηγορίας ἐστίν, ἀλλὰ ἐλαττώσεως· οὐδὲ γὰρ εἶπε, τὴν διεσφαρμένην, τὴν πονηράν, ἀλλὰ, τὴν παυομένην, καὶ τέλος λαμβάνουσαν. Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἢ διακονία τοῦ πνεύματος ἐστὶ ἐν δόξῃ; Θεολογικῶς γὰρ λοιπὸν τὰ τῆς Καινῆς αἴρει, ὡς ἀναμυσθήτητα. Καὶ σκόπει τί ποιεῖ· ἀντέστησε λίθον καρδίαν, καὶ γράμμα πνεύματι. Εἶτα δείξας τὰ ἐξ ἀμφοτέρων, οὐκέτι τίθησι τὰ ἐξ ἀμφοτέρων· ἀλλὰ τὸ ἀπὸ τοῦ γράμματος θεῖς, τὸν θάνατον καὶ τὴν κατάκρισιν, τὸ ἀπὸ τοῦ πνεύματος οὐκέτι τίθησι, τὴν ζωὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα· ὅπερ μείζονα ἐποίει τὸν λόγον. Ἡ γὰρ καινὴ διαθήκη οὐ ζωὴν ἐδίδου μόνον, ἀλλὰ καὶ πνεῦμα ἐχορήγει τὸ τὴν ζωὴν παρέχον· ὁ πολλῶν μείζον τῆς ζωῆς ἦν· διόπερ εἶπεν, Ἡ διακονία τοῦ πνεύματος. Εἶτα πάλιν τὸ αὐτὸ περιστρέφει, λέγων, εἰ γὰρ ἢ διακονία τῆς κατακρίσεως, δοξα.

β'. Καὶ ἐρμηνεύει σαφέστερον τί ἐστὶ, τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τοῦτο λέγων ὕπερ ἐμπροσθεν εἰρήκαμεν, ὅτι δεικτικὸς ἀμαρτίας ἦν ὁ νόμος, οὐ ποιητικὸς. Πολλῶ μᾶλλον ἢ διακονία τῆς δικαιοσύνης περισσεύει ἐν δόξῃ. Ἐκείναι μὲν γὰρ αἱ πλάκες τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐδείκνυον καὶ ἐκόλαζον· αὐτὴ δὲ τοὺς ἁμαρτωλοὺς οὐ μόνον οὐκ ἐκόλαζεν, ἀλλὰ καὶ δικαίους ἐποίει· τοῦτο γὰρ τὸ βάπτισμα ἐχαρίζετο. Καὶ γὰρ οὐδὲ δεδύξασται τὸ δεδοξασμένον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἐνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. Ἐν μὲν οὖν τοῖς προτέροις εἰδείξεν, ὅτι καὶ τοῦτο ἐν δόξῃ, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἐν δόξῃ, ἀλλὰ καὶ περισσεύει· οὐ γὰρ εἶπε, Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἢ διακονία τοῦ πνεύματος ἐστὶ ἐν δόξῃ, ἀλλὰ, περισσεύει ἐν δόξῃ, τὴν ἀπὸ τῶν λογισμῶν τῶν εἰρημένων ἔχων ἀπόδειξιν. Ἐνταῦθα καὶ τὴν ὑπεροχὴν, ὅση, δείκνυσι λέγων, ὅτι Ἐὰν συγκρίνω ταύτην ἐκείνην, οὐδὲ δόξα ἐστὶν ἡ δόξα τῆς Παλαιᾶς· οὐκ ἀπλῶς τὸ μὴ εἶναι δόξαν κατασκευάζων, ἀλλὰ τῷ τῆς συγκρίσεως λόγῳ·

διὸ καὶ ἐπήγαγε, Τούτῳ τῷ μέρει· τούτεστι, κατὰ τὸν τῆς συγκρίσεως λόγον. Οὐ μὴν τοῦτο διαβάλλει τὴν Παλαιάν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτὴν συνίστησιν· αἱ γὰρ συγκρίσεις ἐπὶ τῶν συγγενῶν εἰώθασιν γίνεσθαι. Εἶτα καὶ ἄλλον κινεῖ λογισμὸν τὸν ἀποδεικνύοντα τὴν ὑπεροχὴν καὶ ἐτέρωθεν. Ποῖον δὴ τοῦτον; Τὸν ἀπὸ τοῦ χρόνου, λέγων· εἰ δὲ τὸ καταργούμενον, διὰ δόξης, πολλῶ μᾶλλον τὸ μένον, ἐν δόξῃ. Τὸ μὲν γὰρ ἐπαύσατο, τὸ δὲ μένει διηνεκῶς. Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῆ παρήρησι χρώμεθα. Ἐπειδὴ γὰρ τοσαῦτα καὶ τριπλαῦτα ἀκούσας ὁ ἀκροατὴς περὶ [482] τῆς Καινῆς, ἐξήτει καὶ ὀφθαλμοφανῶς τὴν δόξαν ταύτην ἰδεῖν, ὅρα ποῦ αὐτὸν ἐξακοντίζει πρὸς τὸν μέλλοντα αἰῶνα. Διὸ καὶ τὴν ἐλπίδα εἰς μέσον ἔθηκε λέγων, Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα. Τοιαύτην; ποταπὴν; Ὅτι μειζόνων ἠξιώθημεν ἢ Μωϋσῆς, οὐκ οἱ ἀπόστολοι μόνον ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ πιστοί. Πολλῆ παρήρησι χρώμεθα. Πρὸς τίνα, εἰπέ μοι; πρὸς τὸν Θεόν, ἢ πρὸς τοὺς μαθητάς; Πρὸς ὑμᾶς τοὺς μαθητευομένους, φησί· τούτεστι, Μετ' ἐλευθερίας πανταχοῦ φεγγόμεθα, οὐδὲν ὑποστειλλόμενοι, οὐδὲν ἀποκρυπτόμενοι, οὐδὲν ὑφορώμενοι, ἀλλὰ σαφῶς λέγοντες· καὶ οὐ δεδοίκαμεν μὴ πληξόμεν ὑμῶν τὰς ἡφεις, καθάπερ Μωϋσῆς τὰς Ἰουδαίων. Ὅτι γὰρ τοῦτο ἤνιξται, ἀκουσον τῶν ἐξῆς· μᾶλλον δὲ τὴν ἱστορίαν πρῶτον ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Καὶ γὰρ αὐτὸς αὐτὴν συνεχῶς περιστρέφει. Τίς οὖν ἡ ἱστορία; Ὅτι ἐκ δευτέρου τὰς πλάκας κατήει λαβὼν ὁ Μωϋσῆς, δόξα τις ἐκπηδῶσα τοῦ προσώπου αὐτοῦ τοσοῦτον ἀπέλαμπεν, ὡς μὴ δύνασθαι τοὺς Ἰουδαίους προσεῖναι αὐτῷ καὶ διαλέγεσθαι, ἕως ὅτε ἐπέθηκε κάλυμμα τῷ προσώπῳ. Καὶ γέγραπται οὕτως ἐν τῇ Ἐξόδῳ· Ἠνίκα κατέβη Μωϋσῆς ἐκ τοῦ ὄρους, αἱ δύο πλάκες ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἤδει Μωϋσῆς ὅτι δεδύξασται ἡ δύς τοῦ χρωτὸς τοῦ προσώπου αὐτοῦ· καὶ φοβήθησιν ἐγγίσει αὐτῷ. Καὶ ἐκάλεσεν αὐτοὺς Μωϋσῆς, καὶ ἐλάλησε πρὸς αὐτούς. Καὶ ἐπειδὴ κατέπαυσε Μωϋσῆς λαλῶν πρὸς αὐτούς, ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κάλυμμα. Ἠνίκα δὲ εἰσεπορεύετο ἐναντίον τοῦ Κυρίου λαλεῖν, περιήρει τὸ κάλυμμα ἕως τοῦ ἐκπορεύεσθαι αὐτόν. Ταύτης οὖν ἀναμνήσας τῆς ἱστορίας, φησί· Καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἐαυτοῦ, ὥστε μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐ χρεια καλύπτεσθαι ἡμᾶς, καθάπερ Μωϋσῆς· δυνατοὶ γὰρ ὑμεῖς ἰδεῖν τὴν δόξαν ταύτην, ἣν περιεβίμεθα, καίτοι πολλῶ μείζονα καὶ φαιδροτέραν οὖσαν ἐκείνης. Εἶδες τὴν προκοπὴν; Ὅ γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ εἰπὼν, Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρώμη, ἐνταῦθα λέγει, ὅτι Πολλῆ παρήρησι χρώμεθα· καὶ Μωϋσῆα εἰς μέσον παράγει, κατὰ σύγκρισιν προάγων τὸν λόγον, καὶ ταύτην τὸν ἀκροατὴν ἀνάγων. Καὶ τέως Ἰουδαίων αὐτοὺς προτίθησι λέγων, ὅτι Οὐ δεδοίκαμεν καλύμματός, καθάπερ ἐκείνοι· ἐπὶ τῶν ἀρχομένων· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ εἰς αὐτὸ τοῦ νομοθέτου τὸ ἀξίωμα ἀνάγει, ἢ καὶ πολλῶ μείζον. Τέως δὲ τῶν ἐξῆς ἀκούσωμεν· Ἄλλ' ἐπαρώθη τὰ ροήματα αὐτῶν. Ἄγχι γὰρ τῆς σή-

μερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Ὅρα τί κατασκευάζει διὰ τούτων. Ὅπερ γὰρ γέγονεν ἐπὶ Μωϋσέως τότε ἄπαξ, τοῦτο ἐπὶ τοῦ νόμου γίνεται διηνεκῶς. Οὐκ ἄρα τοῦ νόμου διαβολὴ τὸ εἰρημένον, ὡσπερ οὐδὲ Μωϋσέως τότε καλυπτομένον, ἀλλὰ τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔχει τὴν οἰκείαν δόξαν, οὗτοι δὲ αὐτὴν ἰδεῖν οὐκ ἠδυνήθησαν. [483] Τί τοίνυν διαπορεῖτε, φησὶν, εἰ τὴν δόξαν ταύτην ἰδεῖν οὐ δύναται τὴν τῆς χάριτος, ὅπου γε τὴν ἐλάττω τὴν Μωϋσέως οὐκ εἶδον, οὐδὲ πρὸς τὸ πρόσωπον ἰσχυσαν ἀτενίσαι τὸ ἐκεῖνου; τί δὲ ταράττεσθε, εἰ οὐ πιστεύουσιν Ἰουδαῖοι Χριστῷ, ὅπου γε οὐδὲ τῷ νόμῳ πιστεύουσι; Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὴν χάριν ἠγνόησαν. Ἐπειδὴ οὐδὲ τὴν παλαιὰν Διαθήκην εἶδον, οὐδὲ τὴν ἐν αὐτῇ δόξαν· δόξα γὰρ νόμου, πρὸς Χριστὸν ἐπιστρέψαι.

γ'. Ὅρας πῶς κἀντεῦθεν καθαιρεῖ τὸ τῶν Ἰουδαίων φύσημα; Ἄφ' ὧν γὰρ ἐδόκουν πλεονεκεῖν, τοῦ τὴν ἔξιν Μωϋσέως ἐξαστράπτειν, ἀπὸ τούτων δείκνυσιν αὐτῶν τὸ παχὺ καὶ χαμαίζηλον. Μὴ τοίνυν τούτῳ κλλωπιζέσθωσαν· τί γὰρ τοῦτο πρὸς Ἰουδαίους τοὺς μὴ ἀπολαύσαντας; Διὸ καὶ συνεχῶς αὐτὸ περιστρέφει, νῦν μὲν λέγων, ὅτι *Τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται*· νῦν δὲ, ὅτι *Ἔως σήμερον, ἠρίκα ἀναγινώσκεται Μωϋσῆς, τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται*, καὶ ἐν τῇ ἀναγνώσει καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν δεικνύς ἐπιχειμενον ἀνωτέρω δὲ, *Ὅστε μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως, διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην*· οὐ τί γένοιτ' ἂν εὐτελέστερον; ὅταν μὴδὲ καταργουμένης δόξης, μᾶλλον δὲ τῆς μὴδὲ οὐσίας τῇ συγκρίσει, δύνωνται θεαταί γενέσθαι, ἀλλὰ καλύπτεται ἀπ' αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ἀτενίσαι εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου, τουτέστι, τοῦ νόμου, ὃ τὸ τέλος ἔχει. Ἄλλ' ἐπαρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸ κάλυμμα, φησὶ, τότε; Ὅτι τὰ μέλλοντα προδιέγραψεν. Οὐ γὰρ μόνον τότε οὐκ εἶδον, ἀλλ' οὐδὲ νῦν ὁρῶσι τὸν νόμον. Καὶ ἡ αἰτία παρ' αὐτοῖς· ἡ γὰρ πύρωσις γνῶμης ἐστὶν ἀναίσθητος καὶ ἀγνώμων. Ὅστε ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ καὶ τὸν νόμον εἰδότες· ἐκεῖνοι δὲ οὐχ ἡ χάρις μόνον, ἀλλὰ καὶ οὗτος συνεσκίασται. Ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, φησὶ, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶ· τοῦτο αὐτὸ οὐ δύναται συνιδεῖν ὅτι πέπαυται, ἐπειδὴ τῷ Χριστῷ οὐ πιστεύουσιν. Εἰ γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ πέπαυται, ὡσπερ οὖν καὶ πέπαυται, καὶ ὁ νόμος τοῦτο ἢ προλαβὼν εἶπε, πῶς οἱ μὴ δεχόμενοι τὸν Χριστὸν τὸν καταργήσαντα τὸν νόμον, θυνήσονται ἰδεῖν, ὅτι καθήργηται ὁ νόμος; Οὐ χωροῦντες δὲ τοῦτο ἰδεῖν, εὐδηλον ὅτι καὶ αὐτοῦ τοῦ νόμου τοῦ ταῦτα λέγοντος τὴν ἰσχὺν ἀγνοοῦσι, καὶ τὴν δόξαν

ἄπασαν. Καὶ τοῦ τοῦτο εἶπε, φησὶν, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται; Οὐκ εἶπε μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων ἔδειξε· καὶ πρῶτον μὲν, τῷ τῆς θυσίας καὶ τὴν ἀγιοσταίαν ἄπασαν ἐν ἐνὶ κατακλιεῖσαι τόπῳ, τῷ ναῷ, καὶ αὐτὸν ὑστερον καθελεῖν. Εἰ γὰρ μὴ ἐβούλετο αὐτὰς παύσασθαι καὶ τὸν περὶ τούτων νόμον ἅπαντα, δυοῖν θάτερον ἂν ἐποίησεν, ἢ οὐκ ἂν καθέλε τὸν ναὸν, ἢ καθελῶν, οὐκ ἂν ἀπηγόρευεν ἀλλαγῆ θύεσθαι. [484] Νῦν δὲ τὴν οἰκουμένην ἄπασαν, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἱερουσαλήμ ἄβασαν ταῖς τοιαύταις κατέστησεν ἱερουργίας· μόνον δὲ τὸν ναὸν κύττας ἀνεῖς καὶ ἀποτάξας, εἶτα αὐτὸν τοῦτον ὑστερον καθελῶν, καὶ εἰς τέλος ἔδειξε διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὅτι πέπαυται τὰ τοῦ νόμου διὰ Χριστοῦ· καὶ γὰρ τὸν ναὸν ὁ Χριστὸς καθέλειν. Εἰ δὲ βούλει καὶ διὰ ῥημάτων ἰδεῖν πῶς διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται. ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ νομοθέτου λέγοντος οὕτω· *Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσασθε κατὰ πάντα, ὅσα ἂν ἐντελλῆται ὑμῖν. Καὶ ἔσται, πᾶσα ψυχή ἧτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκεῖνου, ἐξολοθρευθήσεται*. Εἶδες πῶς ἔδειξεν ὁ νόμος ὅτι ἐν Χριστῷ παύεται; Ὁ γὰρ προφήτης οὗτος, τουτέστιν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, οὐ ἀκούειν ἐκέλευσε Μωϋσῆς, καὶ σάββατον καὶ περιτομὴν καὶ ἄλλα πάντα ἔπαυσε. Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο δηλῶν, ἔλεγε περὶ τοῦ Χριστοῦ· *Σὺ ἱερθεῖς εἰς τὸν αἰῶνα, κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, ὡς κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρῶν*. Διὸ καὶ σαφῶς ὁ Παῦλος ἐρμηνεύων αὐτὸ, φησὶν, ὅτι *Μετατιθεμένης τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετὰθεσις γίνεται*. Καὶ ἀλλαγῆ δὲ πάλιν φησὶ· *Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, ὀλοκαυτώματα καὶ περὶ ἀμαρτίας οὐκ ἠθέλησας· τότε εἶπον, Ἴδοὺ ἤκου. Καὶ ἐτέρας δὲ πολλῶν τούτων πλείους δυνατὸν ἐκ τῆς Παλαιᾶς παραγαγεῖν μαρτυρίας, δηλοῦσας πῶς διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται ὁ νόμος. Ὅστε ὅταν ἀποστήσῃ τοῦ νόμου, τότε ἔπει τὸν νόμον καλῶς· ἔως δ' ἂν αὐτὸν κατέχη, καὶ μὴ πιστεύῃς Χριστῷ, οὐκ οἶδας οὐδὲ αὐτὸν τὸν νόμον. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν, σαφέστερον τοῦτο αὐτὸ κατασκευάζων, Ἄλλ' ἔως σήμερον, ἠρίκα ἀναγινώσκεται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἐν τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει τὸ κάλυμμα· ἔνα μὴ τις νομίση τῆς ἀσαφείας τοῦ νόμου εἶναι τὸ εἰρημένον, καὶ δι' ἐτέρων μὲν αὐτὸ καὶ ἐμπροσθεν ἔδειξε (τῷ γὰρ εἶπεν, Ἐπαρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν, δείκνυσιν αὐτῶν τὸ ἐγκλημα ἔν), καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τούτῳ πάλιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν τοῖς γράμμασι μένει τὸ κάλυμμα, ἀλλ', Ἐν τῇ ἀναγνώσει· ἡ δὲ ἀνάγκη ἐνέργεια τῶν ἀναγινωσκόντων ἐστὶ· καὶ πάλιν, ἠρίκα ἀναγινώσκεται Μωϋσῆς. Σαφέστερον δὲ αὐτὸ τῇ λέξει τῇ ἐξῆς ἐδήλωσεν, ἀνακαλυπτόμενος εἰπὼν, *Κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται*. Ἐπει καὶ ἐν τῇ ἔπει Μωϋσέως, οὐ διὰ Μωϋσεῖα ἔκειτο, ἀλλὰ διὰ τὴν τούτων παχύτητα καὶ σαρκικὴν γνῶμην.*

δ'. Κατηγορήσας τοίνυν αὐτῶν ἰκανῶς, δείκνυσιν καὶ

^a Editi, παρ' αὐτούς, Ms. παρ' αὐτοῖς.
^b Legatur τὸ αὐτό.

^c Leg., ἐντέλλεται, vel ἐντελλεται.

quoniam in Christo evacuatur. Vide quid per hæc verba adstruat. Nam quod tum semel in Mose contigit, hoc perpetuo in lege contingit. Nec tamen his verbis legem criminatur, quemadmodum nec Mosem tum sese obvelantem, sed Judæorum vecordiam: illa enim suam gloriam habet; at isti eam intueri nequiverunt. Quid igitur mirum vobis est, inquit, si hanc gratiæ gloriam cernere nequeant, cum minorem illam Mosis non perspexerint, nec illius vultum obtueri potuerint? quid turbamini, si Judæi Christo non credant, cum ne legi quidem credant? Nam ob id gratiam etiam ignorarunt, quoniam ne Vetus quidem Testamentum nec ipsius gloriam cognoverunt; siquidem legis gloria in hoc sita est, quod ad Christum animos convertat.

3. Vides ut hinc quoque Judæorum fastum retundat? Etenim unde illi præstantiore conditione se esse existimabant, nempe quod Mosis facies fulgorem emitteret, hinc eorum crassitiem et abjectionem ostendit. Ne ergo hoc nomine illi gloriantur: quid enim hoc ad Judæos qui frui non potuerunt? Unde etiam id assidue inculcat, nunc videlicet ipsum velamen in Veteris Testamenti lectione non revelatum manere dicens, quia in Christo evacuetur; nunc, usque in hodiernum diem, quo tempore legitur Moses, id ipsum velamen in ipsorum corde positum esse; ac tum in lectione, tum in eorum corde imponi dicens. Superius vero dixerat: *Ut intendere non possent filii Israel in faciem Mosis, propter gloriam vultus ejus quæ evacuatur*: quo quid abjectius fingi possit? cum ne ejus quidem gloriæ, quæ evanescit, imo si cum altera conferatur, nulla est spectatores esse queant, sed ab ipsis ea obtegatur, ut non intendant in finem ejus quod evacuatur, hoc est in legem, quæ finem habet. *Sed obtusi sunt sensus eorum*. Et quid hoc, dixerit aliquis, ad velamen illud? Quoniam futura præsignabat. Neque enim tunc tantum non viderunt, sed ne nunc quidem legem vident. Hoc autem ipsorum vitio fit: obtusio enim mentis stuporem ac vecordiam declarat. Itaque nos sumus, qui legem cognitam habemus: nam illis non modo gratia, sed ipsa quoque lex obumbrata est. *Usque in hodiernum enim diem id ipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet*, inquit, *non revelatum, quia in Christo evacuatur*. Quod autem ait, hanc sententiam habet: Hoc ipsum cernere nequeunt, eam finem accepisse, quia Christo non credunt. Etenim si per Christum finem accepit, ut vere accepit, idque etiam lex ante dixit: qui fieri queat, ut qui Christum, a quo lex antiquata est, non recipiunt, legem ipsam antiquatam esse perspiciant? Porro qui hoc perspicere nequeunt, palam sane est, quod ipsius etiam legis quæ hæc dicit vim ac robur gloriamque universam ignorent. At ubinam dixit, inquit, lex se in Christo aboleri? Non solum dixit, sed etiam per res ipsas demonstravit: ac primum quidem quod sacrificia et sanctificationem omnem in uno loco, hoc est in templo, concluderet, atque hoc ipsum templum postea destructum sit. Nisi enim sacrificia et legem omnem de his institutam finem ha-

bere voluisset, duorum alterum fecisset, aut templum non sustulisset, aut, si sustulisset, sacrificia certe aliis in locis fieri non prohibuisset. Nunc vero, cum universo terrarum orbi et ipsi quoque Jerusalem aditum ad hujusmodi sacrificia præcluserit, solumque templum ipsis permiserit et assignarit, atque hoc ipsum postea sustulerit: per res ipsas tandem declaravit, legis ritus per Christum finem accepisse: siquidem templum a Christo sublatum est. Quod si per verba quoque videre libet, quomodo per Christum lex abrogata sit, ipsummet legislatorem audi, sic loquentem: *Prophetam vobis suscitabit Deus de medio fratrum vestrorum, tamquam me: ipsum audietis in omnibus, quæcumque mandaverit vobis. Et erit, omnis anima quæ prophetam illum non audierit, exterminabitur* (Deut. 18. 18. 19). Vides quo pacto lex ostenderit, quod in Christo finem acceptura esset? Etenim propheta hic, id est, Christus secundum carnem, quem Moses audire jussit, et sabbatum et circumcisionem aliaque omnia sustulit. Ac David hoc quoque ipsum indicans, de Christo dicebat: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec* (Psal. 109. 4), non autem secundum ordinem Aaron. Ob eamque causam Paulus perspicue hoc exponens, ait: *Translatio sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat* (Hebr. 7. 12). Atque alio loco his rursus verbis utitur: *Sacrificium et oblationem noluisti: holocausta et pro peccato non placuerunt tibi: tunc dixi, Ecce venio* (Psal. 39. 7; Hebr. 10. 5-7). Atque alia multo his plura testimonia ex Veteri Testamento proferre licet, quibus, quomodo lex per Christum abrogata sit, perspicuum fiat. Itaque posteaquam a lege abscesseris, tum denum legem pulchre perspicies: quamdiu autem eam retinueris, nec Christo credideris, ne legem quidem ipsam perspicere habiturus es. Ideo, ut hoc ipsum luculentius adstruat, subjunxit: 15. *Sed in hodiernum usque diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum*. Quoniam enim dixerat, in Veteris Testamenti lectione velamen manere; ne quis hæc verba de legis obscuritate intelligenda esse existimaret, tum per alia verba hoc ipsum prius demonstravit (nam cum dixisset, *Obtusi sunt sensus eorum*, ostendit eos in culpa esse); tum rursus in his quoque verbis. Non enim dixit, *In literis manet velamen, sed, In lectione*; lectio porro legentium actio est: ac rursus, *Cum legitur Moyses*. Dilucidius autem istud deinceps indicavit, aperte dicens, *Velamen positum est super cor eorum*. Quandoquidem et in Mosis facie non ob Mosem positum erat, sed propter eorum crassitiem et carnalem mentem.

4. Cum igitur eos satis coarguisset, jam correctionis etiam modum ostendit. Quinam autem hic modus est? 16. *Cum autem conversus fuerit ad Dominum, hoc est, a lege abscesserit, auferetur velamen*. Viden' velamen aliud non faciem Mosis, sed faciem Judæorum obtexisse? Non enim ut Mosis gloria occultaretur, hoc fiebat, sed ne illi viderent: neque enim capaces erant. Itaque illorum hoc vitium erat: neque enim fecit, ut ille quidquam ignoraret, sed ut illi. Nec dixit qui-

dem, Cum legem reliquerit ; sed hoc subindicavit cum diceret : *Cum enim conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen*. Ad extremum usque in historia perstitit. Etenim cum Moses Judæos alloqueretur, faciem suam obvelabat ; cum autem ad Dominum se converterebat, eam detegebat. Hoc autem rei futuræ figurat ; nempe quod, cum ad Dominum nosipsos converterimus, tunc legis gloriam ac nudam legislatoris faciem perspiciemus ; imo non hoc tantum, sed in Mosis classe atque ordine erimus. Vides quo pacto Judæum ad fidem excitet ? dum ostendit eum, si ad fidem accesserit, non modo Mosem intueri posse, sed etiam in eodem quo legislator ille gradu atque ordine esse. Non modo enim eam gloriam cernes, inquit, quam tum minime vidisti, sed et ipse in eadem qua ille gloria futurus es, imo multo etiam majore, atque tanta, ut ne illa quidem gloriæ speciem præbeat, si cum hac comparetur. Quonam tandem modo ? Quoniam, cum ad Dominum conversus fueris, atque in gratia esse cœperis, illa gloria frueris, cum qua Mosis gloria collata, usque adeo inferior est, ut ne gloria quidem sit. Et tamen quamvis exigua ea sit, longeque minor ista, tamen quamdiu Judæus eris, ne hanc quidem consequeris ; ergo neque tunc Judæi illam videbant, neque nunc vident : si autem fidem amplexis fueris, hac multo majorem divino beneficio perspicias. Et quidem, cum fidelibus verba faceret, glorificatum fuisse negabat id quod glorificatum fuerat : hic autem non ita, sed quo pacto ? *Cum conversus fuerit ad Dominum, tolletur velamen* ; sensim videlicet illum subvehens, ac primum quidem in eodem cum Mose gradu collocans, deinde autem majorum rerum consortem eum faciens. Nam cum Mosem, inquit, in gloria videris, tum demum ad Deum te convertes, amplioremque quam hæc sit gloria frueris. Itaque a principio vide quotnam res posuerit, quæ discrimen efficerent, atque illud ostenderent, Novum Testamentum Veteri præstare, non autem cum eo pugnare atque ipsi adversari. Illud, inquit, et litera, et lapis, et mortis ministratio erat, et aboletur ; et tamen ne hæc quidem gloria Judæi digni habiti sunt : hoc autem carnalis tabula est, et spiritus, et justitia, et constanter manet ; atque omnes eo digni habemur, non unus tantum, ut tum Mose illo minore : *Nos enim omnes, inquit, revelata facie gloriam, non Moysis, sed Domini intuemur*. Verum quoniam nonnulli, rebus quæ in confesso erant reluctantes, hæc verba, *Cum autem conversus fuerit ad Dominum, de Filio dicta esse contendunt, accuratius istud expendamus, illud prius ponentes*. unde id se adstruere ac confirmare putant. Quidnam autem hoc est ? Quemadmodum, inquirunt, Scriptura dicit, Spiritus est Deus : eodem modo etiam hoc loco, Spiritus Dominus est. Non enim dixit, Spiritus est Dominus, sed, Dominus est Spiritus. Multum porro inter hæc et illam compositionem interest. Nam cum ita loqui vult, ut tu ais, adjectivo articulum non addit. Quin aliter etiam omnia ea, quæ supra commemorata sunt, de quonam dixerit, videamus : velut cum dicebat, *Litera occidit, Spiritus autem vivi-*

ficat ; ac rursus, *Scripta non atramento, sed Spiritu Dei viventis* : utrum de Filio an de Spiritu ? Liqueet profecto quod de Spiritu : ad eum enim a litera eos vocabat. Etenim ne quis, cum Spiritus vocabulum audivisset, ac deinde hoc secum reputans, Si Moses ad Dominum conversus fuerit, ipse autem ad Spiritum, inferiore conditione esse arbitraretur : ut hujusmodi suspicioni medeatur, his verbis nititur : 17. *Dominus autem Spiritus est*. Hoc est, Ipse quoque Dominus est. Atque ut intelligas ipsi de Paraclito sermonem esse, subjunxit, *Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas*. Neque enim dixeris, eum ita loquutum fuisse : Ubi autem Dominus Domini. Libertatem autem dixit, habita ratione pristinae servitutis. Deinde, ne eum de futuro tempore loqui putes, ait : 18. *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes* ; non illam, inquam, quæ linem accipit, sed quæ manet ; in eandem imaginem transformamur a claritate in claritatem tanquam a Domino Spiritu.

Spiritus sanctus in Dei ordine est.—Vides quo pacto rursus Spiritum in Dei ordine collocet, eosque in apostolorum classem subvehat ? Etenim prius dixerat, *Epistola estis Christi* ; et hoc loco, *Nos autem omnes revelata facie*. Atqui ipsi legem, Mosis instar, gestantes venerant. Sed quemadmodum, inquit, nos velamine non opus habuimus : sic nec vos quidem, qui evangelium suscepistis. Atqui longe major est hæc gloria ; neque enim vultus nostri est, sed Spiritus : et tamen vos, æque ac nos, in eam oculorum aciem intendere potestis. Illi namque nec per mediatorem ; vos autem sine mediatore potestis majorem videre : illi Mosis faciem cernere non potuerunt ; vos Spiritus quoque gloriam potestis. Quod si Spiritus inferiorem locum obtineret, hæc certe, ut illis majora, minime posuisset.

5. Quidnam autem est, *Gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur* ? Apertius id quidem demonstrabatur, cum miraculorum dona vim suam exsererent : tamen ne nunc quidem id percipere difficile fuerit ei, qui fidei oculis præditus fuerit. Nam simul atque baptizatur, supra solem anima exsplendescit, a Spiritu perpurgata : ac non modo gloriam Dei prospicimus, sed illinc quoque splendorem aliquem haurimus. Sicut enim purum argentum, ad solis radios situm, ipsum quoque radios emittit, non ob suam dumtaxat naturam, sed etiam ob solarem fulgorem : eodem modo anima defæcata, atque argento splendidior effecta, a Spiritu gloria radium suscipit, ac vicissim remittit. Unde etiam ait, *Speculantes, in eandem imaginem transformamur a gloria, Spiritus, in gloriam, nostram, quam contrahimus, quæque talis est qualem esse par est, a Domino Spiritu*.

Spiritus sanctus ejusdem dignitatis cujus Pater est.—Vide quomodo hoc item loco Spiritum Dominum appellet. Atque alibi quoque ipsius dominationem percipere licet : *Ministrantibus enim ipsis Domino, inquit, ac jejnantibus, dixit Spiritus sanctus : Segregate mihi Paulum et Barnabam (Act. 13. 2)*. Ob id

τὸν τρόπον τῆς διορθώσεως. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν; *Ἦνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον*, ὅπερ ἐστὶν ἀποστῆναι τοῦ νόμου, *περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα*. Ὁρᾷς ὅτι οὐ τοῦ προσώπου Μωϋσέως κάλυμμα ἦν ἐκεῖνο, ἀλλὰ τῆς ὤψεως τῆς Ἰουδαϊκῆς; Οὐ γὰρ ἵνα κρύπτηται ἡ δόξα Μωϋσέως, τοῦτο ἐγένετο, ἀλλ' ἵνα ἐκεῖνοι μὴ βλέπωσιν· οὐδὲ γὰρ ἐχώρουν. Ὡστε ἐκεῖνων ἐλάττωμα τοῦτο· [485] οὐδὲ γὰρ τοῦτον ἐποίει τι ἀγνοεῖν, ἀλλ' ἐκείνους. Καὶ οὐκ εἶπε μὲν, *Ἦνίκα ἂν ἀφῆ τὸν νόμον*, τοῦτο δὲ ἠνίκατο. *Ὅτε γὰρ ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα*. Μέχρι τέλους ἐπέμεινε τῇ ἱστορίᾳ. Καὶ γὰρ ὅτε Ἰουδαίους διελέγαστο Μωϋσῆς, ἐκάλυπτεν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον· ὅτε δὲ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπέστρεψεν, ἀποκεκαλυμμένον ἦν. Τοῦτο δὲ τύπος ἦν τοῦ μέλλοντος ἔσεσθαι, ὅτι ὅταν ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον, τότε ὀφόμεθα τὴν δόξαν τοῦ νόμου, καὶ γυμνὸν τὸ πρόσωπον τοῦ νομοθέτου· μᾶλλον δὲ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ τότε ἐσόμεθα καὶ ἐν τάξει Μωϋσεως. Εἶδες πῶς ἐκκαλεῖται τὸν Ἰουδαῖον ἐπὶ τὴν πίστιν, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον Μωϋσέα δύναται ἰδεῖν, πρὸς τὴν χάριν ἐλθῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ γενέσθαι τῇ τάξει τοῦ νομοθέτου; Οὐ γὰρ μόνον, φησί, τὴν δόξαν ὄψει ἦν τότε οὐκ εἶδες, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐν δόξῃ ἔση τῇ αὐτῇ· μᾶλλον δὲ πολλῶν πλείονι, καὶ τοσαύτη, ὥστε μὴδὲ δόξαν ἐκείνην φαίνεσθαι ταύτη παραβαλλομένην. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ὅτι πρὸς τὸν Κύριον ἐπιστρέψας, καὶ γενόμενος ἐν τῇ χάριτι, ἐκείνης ἀπολαύση τῆς δόξης, πρὸς ἣν ἡ δόξα Μωϋσέως συγκρινόμενη οὕτως ἐλάττων ἐστίν, ὡς μὴδὲ δόξα εἶναι. Ἀλλ' ὁμως εἰ καὶ μικρὰ καὶ σφόδρα ἀποβόουσα ἐκείνης, Ἰουδαῖος μὲν ὢν, οὐδὲ ταύτης ἀξιώθησιν [οὐκ οὖν ἴδον αὐτὴν Ἰουδαῖοι οἱ τότε, οὐ νῦν α]· πιστὸς δὲ γένομενος, καὶ τὴν πολλῶν μείζονα αὐτῆς καταξιώθησιν θεάσασθαι. Καὶ ὅτε μὲν τοῖς πιστοῖς διελέγετο, οὐ δεδοξάσθαι τὸ δεδοξασμένον ἔλεγεν· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτω, ἀλλὰ πῶς; *Ὅταν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα*· κατὰ μικρὸν αὐτὸν ἀνάγων, καὶ ἐν τάξει Μωϋσέως πρῶτον ἰστάς, καὶ τότε τῶν μείζονων ποιῶν κοινωνόν. Ὅταν γὰρ ἴδῃς τὸν Μωϋσέα ἐν δόξῃ, τότε λοιπὸν καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέψεις, καὶ μείζονος ἀπολαύσεις ταύτης. Ὅρα τοῖνον ἐξ ἀρχῆς πόσα τέθεικε τὰ ποιούντα τὴν διαφορὰν, καὶ δεικνύντα τῆς Καινῆς πρὸς τὴν Παλαιὰν τὴν ὑπεροχὴν, οὐ τὴν μάχην, οὐδὲ τὴν ἐναντίωσιν. Ἐκείνη γράμμα, φησί, καὶ λίθος, καὶ θανάτου διακονία, καὶ καταργεῖται· καὶ ὁμως οὐδὲ ταύτης ἠξιώθησαν οἱ Ἰουδαῖοι τῆς δόξης· αὕτη σαρκίνη ἡ πλᾶξ, καὶ πνεῦμα καὶ δικαιοσύνη, καὶ μένει· καὶ πάντες αὐτῆς καταξιούμεθα, οὐχ εἰς μόνος, καθάπερ Μωϋσῆς τῆς ἐλάττωνος τότε· *Ἡμεῖς γὰρ, φησί, πάντες ἀνακεκαλυμμένοι προσώπων τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου κατοπιριζόμεθα*, οὐ τὴν Μωϋσέως. Ἀλλ' ἐπειδὴ τινες τὸ, *Ἦνίκα ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον*, περὶ τοῦ Υἱοῦ εἰρησθαί φησι, τοῖς σφόδρα ὠμολογημένοις ἀντιπίπτοντες· ἀκριβέστερον αὐτὸ ἐξετάσωμεν, θέντες πρότερον ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ δοκοῦσιν αὐτὸ κατασκευάζειν. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; Καθάπερ, φησί, λέγει· Πνεῦμα ὁ

* Hæc, οὐκ οὖν ἴδον αὐτὴν Ἰουδαῖοι οἱ τότε, οὐ νῦν quæ in Ed. degerani, et Int. Lat. legerat, ex Ms. mutuanur.

† Edidit, ἀντιπίπτοντες. Ms., ἀντιπρόσωποι.

Θεός, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Πνεῦμα ὁ Κύριος. Ἀλλ' οὐχ εἶπε, Πνεῦμα ὁ Κύριος, [486] ἀλλ', *Ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι*. Παλὸν δὲ ταύτης κάκεινης τῆς συνθήκης τὸ μέσον. Ὅταν γὰρ βούληται οὕτω λέγειν, ὡς σὺ φῆς, τῷ ἐπιθέτῳ ἄρθρον οὐ προστίθῃσιν. Ἄλλως δὲ ἴδωμεν πάντα ὅσα διελέχθη ἀνωθεν. περὶ τίνος; εἰρηκεν· οἶον, ὅτε ἔλεγε, *Τὸ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ Πνεῦμα ζωοποιεῖ*· καὶ πάλιν, *Ἐρησ; χαμμένη, οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος*· ἄρα περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἢ περὶ τοῦ Πνεύματος; Εὐδὺλον ὅτι περὶ τοῦ Πνεύματος· πρὸς γὰρ τοῦτο ἀπὸ τοῦ γράμματος αὐτοῦς ἐκάλει. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας τις Πνεῦμα, εἶτα λογισάμενος, εἰ Μωϋσῆς πρὸς Κύριον ἐπέστρεψεν, αὐτὸς δὲ πρὸς Πνεῦμα, ἔλαττον ἔχειν νομίσει, διορθούμενος τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν, φησὶν, *Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι*. Καὶ τοῦτο Κύριός ἐστι, φησί. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι περὶ τοῦ Παρακλήτου ὁ λόγος, ἐπήγαγεν· *Ὁ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία*. Οὐ γὰρ δήπου τοῦτο ἂν εἶποις αὐτὸν λέγειν, οὐδὲ ὁ Κύριος τοῦ Κυρίου. Ἐλευθερίαν δὲ εἶπε πρὸς τὴν ἔμπροσθεν δουλείαν. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι περὶ μέλλοντος χρόνου λέγει, φησὶν· *Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένοι προσώπων τὴν δόξαν Κυρίου κατοπιριζόμενοι*· οὐ τὴν παυομένην ἐκείνην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν· *τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος*.

Εἶδες πῶς πάλιν ἐν τάξει τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα τίθησι, καὶ αὐτοῦς εἰς τὴν τάξιν ἀναθιβάσει τῶν ἀποστόλων; Καὶ γὰρ ἔμπροσθεν εἰρηκεν, *Ἐπιστολῇ ἕστε Χριστοῦ*· καὶ ἐνταῦθα, *Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένοι προσώπων*. Καίτοι αὐτοὶ ἦλθον φέροντες κατὰ Μωϋσέα νόμον. Ἀλλ' ὡσπερ ἡμεῖς, φησὶν, οὐκ ἐδεήθημεν καλύμματος, οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς οἱ δεξάμενοι. Καίτοι γε πολλῶν μείζων αὕτη ἡ δόξα, οὐ γὰρ τοῦ προσώπου ἡμῶν αὕτη, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος· ἀλλ' ὁμως ἡμῖν ὁμοίως ἀτενίως δύνασθε εἰς ταύτην. Ἐκείνοι μὲν γὰρ οὐδὲ διὰ μεσίτου, ὑμεῖς δὲ καὶ χωρὶς μεσίτου δύνασθε τὴν μείζονα· ἐκεῖνοι εἰς τὴν Μωϋσέως οὐκ ἔσχυσαν, ὑμεῖς καὶ εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος· οὐκ ἂν δὲ, εἰ καταδεέστερον τὸ Πνεῦμα ἦν, ὡς μείζονα ταῦτα ἐκείνων ἔθηκε.

ε'. Τί δὲ ἐστὶ, *τὴν δόξαν Κυρίου κατοπιριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα*; Σαφέστερον μὲν τοῦτο εἰδείκνυτο, ἦνίκα τῶν σημείων τὰ χαρίσματα ἐνήργει· πλὴν οὐδὲ νῦν δύσκολον αὐτὸ καταθεῖν τῷ πιστοῦς ὀφθαλμοῦς ἔχοντι. Ὁμοῦ τε γὰρ βαπτίζόμεθα, καὶ ὑπὲρ τὸν ἥλιον ἡ ψυχὴ λάμπει, τῷ Πνεύματι καθαιρομένη· καὶ οὐ μόνον ὁρῶμεν εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖθεν δεχόμεθα τινα αἰγλήν. Ὡσπερ ἂν εἰ ἀργυρὸς καθαρὸς πρὸς τὰς ἀκτίνας κείμενος, καὶ αὐτὸς ἀκτίνας ἐκπέμπειεν, οὐκ ἀπὸ τῆς σικείας φύσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς λαμπρότης τῆς ἡλιακῆς· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ καθαιρομένη, καὶ ἀργύρου λαμπροτέρα γίνομένη. δέχεται· ἀκτίνα ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος, καὶ ταύτην ἀντιπέμπει. Διὸ καὶ φησι, *Κατοπιριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης*, τῆς τοῦ Πνεύματος, *εἰς δόξαν*, τὴν ἡμετέραν, τὴν ἐγγινόμενήν, καὶ [487] τοιαύτην οἶον εἰκὸς, ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.

Ὅρα πῶς καὶ ἐνταῦθα τὸ Πνεῦμα Κύριον καλεῖ

Και ἀλλαχού δὲ αὐτοῦ τὴν κυριότητα ἔστιν ἰδεῖν· *Λειτουργούντων γὰρ αὐτῶν, καὶ νηστεούντων τῷ Κυρίῳ, φησὶν, εἶπε τὸ Πνεῦμα· Ἀφορίσατέ μοι Παῦλον καὶ Βαρνάβαν.* Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπε, *Λειτουργούντων αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, Ἀφορίσατέ μοι,* ἵνα τὸ ὁμότιμον δείξῃ. Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς φησὶν, *Ὁ δοῦλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ ὁ κύριος αὐτοῦ·* τὸ δὲ Πνεῦμα, ὡς ἄνθρωπος οἶδε τὰ ἑαυτοῦ, οὕτως οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ διδασκόμενον· ἐπεὶ ἡ εἰκὼν οὐ μένει. Καὶ τὸ ἐνεργεῖν δὲ καθὼς βούλεται, δείκνυσιν αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν κυριότητα. Τοῦτο μεταμορφοῖ, τοῦτο οὐκ ἔβ̄ συζηματιζέσθαι ἡμᾶς τῷ αἰῶνι τούτῳ, τοῦτο δημιουργὸν τῆς τοιαύτης κτίσεως. Ὡσπερ γὰρ φησὶ, *Κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·* οὕτω φησὶ, *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου.* Βούλει σοι δείξω τοῦτο καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων αἰσθητικώτερον; Ἐνόησον Παῦλον, οὗ τὰ ἱμάτια ἐνήργει, Πέτρον, οὗ καὶ αἱ σκιά ἰσχυον. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ βασιλέως ἔφερον εἰκόνα, καὶ ἀπρόσιτοι ἦσαν αὐτῶν αἱ μαρμαρυγαί, τοσοῦτον τὰ ἱμάτια αὐτῶν καὶ αἱ σκιά ἐνήργησαν. Βασιλέως γὰρ ἱμάτια καὶ τοῖς ἡσυχασταῖς ἐστι φοβερά. Θέλεις ἰδεῖν καὶ διὰ τοῦ σώματος λάμπουσαν ταύτην; *Ἀτενίσαντες,* φησὶν, εἰς τὸ πρόσωπον Στεφάνου, εἶδον ὡς πρόσωπον ἀγγέλου. Ἄλλ' οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὴν ἐνδοθεν ἀστράπτουσαν δόξαν. Ὑπερ γὰρ Μωϋσῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου εἶχε, τοῦτο οὕτοι ἐπὶ τῆς ψυχῆς περιέφερον, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ πλέον. Τὸ μὲν γὰρ Μωϋσέως αἰσθητικώτερον ἦν, τοῦτο δὲ αἰώματον. Καὶ καθάπερ πυραυγὴ σώματα ἀπὸ τῶν λαμπρῶν σωμάτων ἐπὶ τὸ πλησίον ἀποβρέοντα, καὶ ἐκείνοις μεταδίδωσι τῆς οὐρανοῦ ἀύγης· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πιστῶν συμβαίνει. Διὰ δὲ τούτου τῆς γῆς ἀπαλλάττονται οἱ τοῦτο πάσχοντες, καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ὀνειροπολοῦσιν. Οἱμοι· καλὸν γὰρ ἐνταῦθα καὶ στεναῖναι πικρὸν, ὅτι τοσαύτης ἀπολαύοντες εὐγενείας*, οὐδὲ τὰ λεγόμενα ἴσμεν, διὰ τὸ ταχέως ἀπολλύναί τὰ πράγματα, καὶ πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἐπτοῆσθαι. Αὕτη γὰρ ἡ δόξα ἡ ἀπόβροτος καὶ φρικώδης μέχρι μὲν μιᾶς καὶ δευτέρας ἡμέρας; ἐν ἡμῖν μένει, λοιπὸν δὲ αὐτὴν κατασβέννυμεν, τὸν χειμῶνα ἐπάγοντες τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, καὶ τῇ πυκνότητι τῶν νεφῶν ἀποκρουόμενοι τὰς ἀκτίνας.

Χειμῶν γὰρ τὰ βιωτικά, καὶ χειμῶνος σκυθρωπότερα. Οὐ γὰρ κρυμὸς τίκεται ἐντεῦθεν, οὐδὲ ὑετός, οὐδὲ πηλὸν ποιεῖ καὶ τέλμα βαθύ, ἀλλὰ τὰ πάντων χαλεπώτερα τούτων, γέενναν συνίστησι, καὶ τὰ τῆς γέννης κακά. Καὶ καθάπερ ἐν κρυμῷ σφοδρῶ πέπηγε πάντα τὰ μέλη, καὶ ἐστι νεκρά· οὕτω δὲ καὶ ἐν τῷ χειμῶνι τῶν ἀμαρτημάτων φρίττουσα ἡ ψυχὴ, οὐδὲν τῶν αὐτῆς ἐργάζεται, πεπηγυῖα καθάπερ ὑπὸ [488] κρυμοῦ τοῦ συνειδήτος. Ὡσπερ γὰρ τῷ σώματι ψῦχος, τοῦτο πονηρὸν συνειδὸς τῇ ψυχῇ· ὅθεν καὶ δειλία γίνεται. Οὐδὲν γὰρ δειλότερον τοῦ τοῖς βιωτικοῖς προσηλωμένου· τὸν γὰρ τοῦ Κάτῖν βλον ὁ τοιοῦτος ζῆ, καθ' ἑκάστην ἡμέραν τρέμων. Καὶ τί λέγω

θανάτους καὶ ζημίας καὶ προσκρούματα καὶ κολακείας καὶ θεραπείας; καὶ γὰρ καὶ τούτων χωρὶς μυρίας δέδοικε μεταβολάς. Καὶ τὸ μὲν ταμιεῖον γέμει χρυσαίου, ἡ ψυχὴ δὲ οὐκ ἀπήλλακτα· τοῦ τῆς πενίας φόβου· καὶ μάλα εἰκότως. Ὡς ἐπὶ πραγμάτων γὰρ ὄρμεϊ^β σαθρῶν, καὶ εὐμεταπτώτων· κἂν μὴ αὐτὸς ὑπομείνῃ τὴν μεταβολὴν, ἐν ἑτέροις γινομένην ὄρων, ἀπόλωλε· καὶ πολλὴ μὲν ἡ δειλία, πολλὴ δὲ ἡ ἀνανδρία. Οὐδὲ γὰρ μόνον πρὸς κινδύνους ἀτολμος ὁ τοιοῦτος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα πάντα· κἂν ἐπιθυμία χρημάτων ἐμπέσῃ, οὐχ ὡς ἀνὴρ ἐλεύθερος ἀποκρούεται τὴν προσβολὴν, ἀλλ' ὡς ἀργυρῶνητος πάντα πράττει, καθάπερ δεσποίνῃ χαλεπῇ τῇ φιλαργυρίᾳ δουλεύον· κἂν εὐμορφὸν τινα κόρην ἴσῃ, κατέπτηχεν εὐθέως ἀλοῦς, καὶ ὡσπερ κύων λυτῶν ἔπεται, δέον τούναντιον ποιεῖν.

Γ'. Ὅταν γὰρ ἴδῃς γυναῖκα ὠραίαν, μὴ τοῦτο σκόπει ὅπως ἀπολαύσης τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ πῶς ἀπαλλαγῆς τῆς ἐπιθυμίας. Καὶ πῶς τοῦτο ἐνι, φησὶν; οὐ γὰρ ἐστι τὸ ἐρᾶν ἐμόν. Ἄλλὰ τίνας, εἰπέ μοι; Τῆς τοῦ δαίμονος ἐπηρείας. Ὅπως δαίμονα εἶναι νομίζεις τὸ ἐπιθυλεῖον; Οὐκοῦν πύκτευε καὶ μάχου νοσήματι. Ἄλλ' οὐ δύναμαι, φησὶ. Φέρε οὖν, πρῶτον τοῦτό σε διδάξωμεν, ὅτι τῆς σῆς βραθυμίας τὸ γινόμενον, καὶ ὅτι σὺ παρὰ τὴν ἀρχὴν τῷ δαίμονι δέδωκας πάροδον, καὶ νῦν, ἂν ἐθέλῃς, μετὰ πολλῆς αὐτὸν ἀπόσῃ τῆς εὐκολίας. Εἰπέ γὰρ μοι, οἱ μοιχεύοντες, ἐρῶντες μοιχεύουσιν, ἢ ἀπλῶς κινδύων ἐπιθυμοῦντες; Εὐδὸλον ὅτι ἐρῶντες. Ἄρ' οὖν συγγνώμης τυγχάνουσιν; Οὐδαμῶς. Τί δήποτε; Ὅτι αὐτῶν ἐστι τὸ ἀμάρτημα. Ἄλλὰ τί μοι συλλογισμοὺς πλέκεις, φησὶν; ἐγὼ σύνοιδα ἑμαυτῷ βουλόμενος ἀποκρούσασθαι τὸ πάθος, καὶ οὐκ ἰσχύω, ἀλλ' ἐφέστηκε καὶ πιέζει καὶ ὀδυνᾷ χαλεπῶς. Βούλει μὲν ἀποκρούσασθαι, ἄνθρωπε, οὐ ποιεῖς δὲ ἅ τῶν ἀποκρουομένων ἐστίν· ἀλλὰ αὐτὸν πάσχεις, οἶον ἂν εἰ τις πυρέττων, καὶ ψυχρῶν ἐμφορούμενος ναμάτων, λέγοι· Πόσα ἐπινοῶ βουλόμενος σβέσαι τὸν πυρετὸν καὶ οὐκ ἰσχύω, ἀλλὰ μᾶλλον μου τὴν φλόγα ἀνάπτω;

Ἴδωμεν οὖν μήποτε καὶ σὺ τὰ μὲν ἐκκαίοντα ποιεῖς, νομίζεις δὲ ἐπινοεῖν τὰ σθενύντα. Οὐ, φησὶν. Εἰπέ οὖν, τί ποτε ἐπεχείρησας ποιῆσαι πρὸς τὸ σβέσαι τὸ πάθος; τί δὲ ἐστὶν ὅπως τοῦ πάθους αὐξήτικόν; Εἰ γὰρ καὶ μὴ πάντες ὑπεύθυνοι τοῖς ἐγκλήμασι τούτοις ἐσμὲν (πλείους γὰρ ἂν εὐροιμὲν τῶν τῶν χρημάτων, ἢ τῶν σωμάτων ἀλιτκομένους ἐρωτι), ἀλλὰ κοινὸν πᾶσι προκίσειται τὸ φάρμακον, καὶ τούτοις κάκεινοις. Καὶ γὰρ κάκεινο ἔρωσ ἀτοπος, καὶ τοῦτο, ἀλλ' οὗτος ἐκείνου [489] δριμύτερος καὶ ὀξύτερος. Ὅταν οὖν τοῦ μείζονος περιγενώμεθα, εὐδὸλον ὅτι καὶ τὸν ἐλάττω βρδῖως αἰρήσομεν. Καὶ πῶς, εἰ δριμύτερος οὗτος, φησὶν, οὐ πάντες ἀλίσκονται τῷ κακῷ, ἀλλ' οἱ πλείους περὶ χρήματα μεμήνασιν; Ὅτι πρῶτον μὲν ἀκίνδυνος αὐτὴ εἶναι δοκεῖ ἡ ἐπιθυμία· ἔπειτα, εἰ καὶ ὀξύτερα ἐστὶν ἡ τῶν σωμάτων, ἀλλὰ

* Εὐγενείας, sic ms., et marg. Savil., et ita legit Interpres Latinus. Editi, ευγενείας.

^β Editi, ὄρμη, ms. ὄρμη, Savil. legendum putat ὄρμη, et hanc lectionem veriore esse probat Dunæus in Notis Savilianis, exemplis ex Demosthene et ex Thucydide mutuat.

enim his verbis Scriptura utitur, *Ministrantibus ipsis Domino, Segregate mihi*, ut eum ejusdem dignitatis esse ostendat. Ac rursus ait Christus, *Servus nescit quid faciat dominus ejus* (Joan. 15. 15) : ut autem homo novit ea quæ sua sunt, ita Spiritus novit quæ Dei sunt (1. Cor. 2. 11), non quod edoceatur : nam ita similitudo sibi non constaret. Quin hinc quoque auctoritatem ac dominationem suam ostendit, quod, prout vult, operatur. Hic nos transformat, hic nos huic sæculo conformari non sinit, hic hujusmodi creationis artifex est. Quemadmodum enim ait, *Creati in Christo Jesu* (Ephes. 2. 10) : eodem modo ait, *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis* (Psal. 50. 12). Vis hoc tibi ab apostolia quoque sensibili modo ostendam ? Paulum cogita, cujus vestes operabantur ; Petrum, cujus ipsæ quoque umbræ viribus pollebant. Neque enim, nisi Regis imaginem gestassent, et incomparabilis quidam fulgor ex ipsis effluisset, eorum vestes atque umbræ tot miracula edidissent. Regis quippe vestes latronibus etiam terrori sunt. Libetne videre hanc per corpus quoque collucentem ? *Intuentes*, inquit, *faciem Stephani, viderunt tamquam faciem angeli* (Actor. 5. 15). Quamquam nihil istud erat præ gloria ea, quæ interne rutilabat. Nam quod Moses in vultu habebat, hoc isti in anima circumferebant, atque adeo multo amplius. Etenim id quod Mosi contingeat, sensui subjectum erat ; hoc autem corporis expers est. Et sicut ignea corpora, a splendidis corporibus in id quod propinquum est defluentia, ipsis quoque splendorem suum impertiunt : eodem modo in fidelibus quoque usu venit. Ob eamque causam a terra abscedunt, qui ita affecti sunt, cælestiaque sola ipsis in mente versantur. Hei mihi ! hic enim acerbe quoque ingemiscero pulchrum fuerit, quod, cum tanta nobilitate præditi simus, tamen ne ea quidem quæ dicuntur novimus, quia confestim has res nobis perire sinimus, atque iis quæ in sensum cadunt inhiamus. Arcana enim hæc et tremenda gloria ad unum quidem aut alterum diem in nobis manet ; deinceps autem eam extinguimus, dum negotiorum hujusce vitæ tempestatem accersimus, ac per nubium densitatem radios propulsamus.

Hæc vita tempestas est. — Tempestatem enim res hujusce vitæ sunt, ac tempestate tristiores. Neque enim hinc frigus oritur, nec pluvia nec lutum ac profundus limus, sed, quæ his omnibus graviora sunt, nempe gehenna et gehennæ mala. Et quemadmodum grassante acerrimo frigore membra omnia concreverunt, ac mortua sunt : sic etiam animus in peccatorum frigore contremiscens, nullum munus suum exsequitur, ut qui videlicet conscientia ac si gelu concretus sit. Quod enim corpori frigus est, hoc animo mala conscientia : unde etiam timiditas existit. Nihil enim homine mundanis rebus affixo timidius fingi potest : nam qui ejusmodi est, ut Cain vivit, quotidie tremens (Gen. 4). Quid autem mortes et detrimenta et offensiones et assentationes et obsequia commemorem ? nam, ut hæc omittam, sexcentas mutationes extimescit. Atque arca

quidem auro referta est, animus autem paupertatis metu minime vacat ; ac merito quidem. In rebus enim imbecillis et quæ facile mutantur ancoram figit : etiamsi ipse naufragium non patiatur, in aliis tamen id perspicuus, examinatur ; atque ut ingenti timiditate, ita ingenti ignavia laborat. Neque enim hujusmodi homo in periculis dumtaxat, sed in omnibus aliis ignavus est. Nam si pecuniarum cupiditas irruerit, non ut ingenuus vir impetum propulsat ; sed ut pretio emptum mancipium quidvis facit, avaritiæ tamquam acerbæ dominæ serviens. Si formosam aliquam puellam conspicatus fuerit, protinus captus trepidat, rabidique canis in morem eam sequitur, cum contra faciendum sit.

6. Etenim cum formosam mulierem cernis, ne hoc spectes quomodo cupiditatis tuæ compos flas, sed quomodo cupiditate libereris. Et quam ratione hoc fieri possit, inquires ? neque enim amare mei est arbitrii. Cujus ergo, dic mihi ? Insultus dæmonis. Omnino igitur dæmonem esse arbitraris, qui insidias struat ? Luctare igitur, ac pugna cum morbo. Ad non possum, inquires. Age igitur hoc primum te docebimus, ignaviæ tuæ esse id quod tibi accidit, teque ab initio dæmoni aditum præbuisse, ac nunc, si voluntas ita tulerit, eum facillime propellere posse. Dic mihi, qui adulterium perpetrant, utrum amore ducti id perpetrant, an quod simpliciter pericula expetant ? Amore ducti haud dubie. Num igitur veniam propterea obtinent ? Minime. Quid ita ? Quoniam ipsorum est peccatum. At quid syllogismos nectis ? inquires ; conscius mihi ipse sum, me affectum hunc submovere velle, nec tamen id possum, sed id imminet, graviterque me premit et excruciat. Vis quidem illud, o homo, submovere ; at non ea facis, quæ repellere possint ; verum perinde facis, ut si quis febrî correptus, ac sese frigida aqua ingurgitans, dicat : Quanta comminiscor, dum febrim extinguere studeo nec possum, sed flammam potius meam accendo ?

Cupiditatis extinguendæ modus. — Videamus igitur num tu quoque ea facias, quæ morbum inflamment, cum te ea excogitare putes, quæ extinguant. Non, inquis. Dic igitur, quidnam, ut morbum extingueres, facere umquam es conatus ? quid autem omnino est, quod morbum augeat ? Etenim, licet non omnes his criminibus obnoxii simus (plures enim reperire est, qui pecuniarum quam qui corporum amore teneantur) ; commune tamen omnibus, tam his quam illis remedium proponitur. Nam et ille amor absurdus est, et hic quoque ; verum hic illo acrior est ac vehementior. Quamobrem si majorem superaverimus, non est dubium quin minorem quoque facile vincamus. At, inquires, si acrior hic amor est, qui fit, ut non omnes hoc malo corripantur, sed plures ad insaniam usque pecunias ament ? Primum quia pericula carere videtur hæc cupiditas ; deinde quoniam, etsi corporum cupiditas acrior est, tamen citius extinguitur. Nam si perstaret, ut pecuniarum cupiditas, eum qui captus esset funditus perderet. Age igitur, de hoc corporum amore ad vos disseramus, ac videa-

mus undenam incrementum sumat hoc malum : sic enim perspectum habebimus, utrum culpa nostra contrahatur, necne : ac, si culpa nostra contrahitur, nihil non faciamus, quo superiores eo simus ; si autem extra culpam sumus, quid frustra nosipsos maceramus ? quid item iis, qui eo capiuntur, non ignoscimus potius, quam succensemus ? Unde igitur nascitur hic amor ? Ab elegantia formæ, inquires, cum scilicet pulchra et venusta ea fuerit, quæ vulnus infert. Frustra et temere hæc dicis. Nam si formæ pulchritudo amatores alliceret, omnes haberet amatores hæc puella : quod si non omnes habet, proinde nec naturæ nec elegantia formæ, sed impudicis oculis istud adscribendum est. Nam cum eam curiose intuens suspexeris, atque adamaris, telum excepisti. Quisnam autem, inquires, facere possit, ut pulchram mulierem cernens, non eam laudet ? Quo fit, ut cum res hujusmodi mirari, voluntatis nostræ minime sit, ne amor quidem in nostro arbitrio situs sit. Absiste, o homo ! Quid omnia simul confundis, undique in orbem excurrens, nec mali radicem perspicere volens ? siquidem plerosque video, qui formam admirentur ac laudibus efferant, nec tamen ament. Et qui fieri potest, inquis, ut qui mirantur, non item ament ? Ne tumultuare, quæso ; hoc enim dicere paro ; sed expecta, et audies Moysen, filium Jacob admirantem, ac dicentem : *Et erat Joseph pulchra facie, et aspectus decorus valde* (Gen. 39. 6). Num igitur propterea is amabat, qui hæc dicebat ? Minime. Non enim, inquires, eum quem laudabat cernebat. Atqui erga auditas quoque formas ita quodammodo afficimur, non modo erga conspectas. Verum ne mihi in his rebus contentionem moveas ; annon David admodum formosus erat, ac subrufus cum oculorum pulchritudine ? quæ oculorum elegantia maxime violenta pulchritudinis pars est. Num igitur quispiam ipsius amore captus est ? Minime : non igitur una cum admiratione amor etiam nascitur. Nam et matres multi habuerunt corporis pulchritudine florentissimas : num igitur filii earum amore incensi sunt ? Absit istud. Quamquam enim id quod cernunt admirentur, tamen in fœdum amorem non incidunt. At, rursus inquires, hoc ipsis natura præstat. Quænam, oro, natura ? Quia matres sunt, inquires. Annon audis Persas nemine cogente, cum matribus suis misceri, nec unum aut duos, sed universam gentem ? Quin citra hæc liquido hinc constat morbum hunc non corporis elegantia, nec simpliciter pulchritudini adscribendum esse, sed animi socordia atque oberrationi. Permulti etenim, cum innumeras præstanti forma mulieres præteriissent, deformibus sese dederunt : ex quo perspicuum est, amorem a formæ venustate minime proficisci. Nam si ita esset, ii, qui in amorem inciderunt, ab illis potius quam ab istis capti fuissent. Quidnam igitur in causa est ? inquires ; nam si formæ honestas non facit ut quispiam amet, unde igitur amor causam ac radicem habet ? an a malo dæmone ? Habet quoque illinc ortum, sed non hoc est quod quæritur ; verum annon ipsi quoque in causa simus. Neque enim illorum dum-

taxat sunt insidia, sed cum illis a nobis primum. Non aliunde perniciosus hic morbus æque ortum trahit, atque a consuetudine et verborum blanditiis, et otio ac cessatione, quodque nihil quod agamus, habeamus.

7. *Modus extinguendæ libidinis.* — Magna quippe, magna, inquam, consuetudinis vis est, atque adeo tanta, ut in naturæ necessitatem migret. Quod si consuetudinis est hanc procreare, non dubium quin etiam extinguere. Sane multi amantes sic amare desierunt, cum quas amabant, non cernerent. Hoc autem ad breve quidem tempus acerbum ac perquam injurandum esse videtur ; at progressu temporis suave efficitur, ac ne si velint quidem, morbum revocare queant. Quid igitur, inquires, cum citra consuetudinem ullam ab ipso primo aspectu captus fiero ? Hic quoque in causa est corporis desidia, aut delicia, aut quod ea quæ opus sunt non cures, nec in necessariis negotiis verseris. Nam qui talis est, instar erronis cuiuspiam quovis malo transfigitur : atque hujusmodi animam, non secus ac puerum vagantem, quisquis vult in servitutem trahit. Quoniam enim ipsa hoc in more positum habet, ut aliquid operetur, si ipsius in rebus honestis, actionem comprimam, quia nihil agere non potest, alia pariat necesse est. Sicut enim terra, cum nec seritur nec plantatur, herbam dumtaxat profert : ita et anima, cum necessariorum rerum nihil habet quod agat, atque aliquid agere cupiat, pravus rebus se tradit. Et sicut oculus, qui cernere non cessat, prava cernat necesse est, cum bonis objectis caret : sic etiam animus, cum se a necessariis abduxerit, jam circa inutilia versatur. Alioqui quod occupatio et cura primum quoque impetum propellere queat, multis argumentis liquet. Quamobrem cum pulchram mulierem conspexeris, ab eaque te affectum senseris, eam ne ultra cernas, et liberatus es. Et qui fieri poterit, inquires, ut eam ultra non cernam, cum cupiditate trahar ? Aliis rebus, quæ animum distrahant, fac te addicas, libris nimirum, necessariis curis, patriociniis, opitulationibus eorum, quibus injuria infertur, precibus, rerum futurarum meditationi : his animum adstringe. Sic non recens tantum vulnus curabis, sed concretum etiam atque inveteratum facile discuties. Nam si contumelia, ut est in proverbio, amanti persuadet, ut amorem abruptat, quomodo non multo magis spirituales hæc incantationes malum istud superent, dummodo ab eo nos remove in animum inducamus ? Quod si cum illis versemur ac confabulemur, quæ hujusmodi tela in nos contorquent, ac de illis tum loquamur, tum audiamus, morbum hoc pacto alimus. Quonam ergo modo ignem extinguere cupis, cum quotidie flammam accendas ? Ac de consuetudine hæc mihi ad juvenes dicta sint : nam quod ad viros attinet, eosque qui philosophari norunt, nihil perinde juvat, ut Dei timor, gehennæ memoria, regni cælorum cupiditas ; hæc enim ad extinguendum ignem sufficiunt. Ac præterea illud tecum reputa, id quod cernis nihil aliud esse, quam pituitam et sanguinem ac corrupti alimenti saccum. At letus ac

θάπτον ἐκεῖνη σθένυνται· ὡς εἴ γε παρέμενεν, ὡς ἡ τῶν χρημάτων, κἄν ἀπώλεσε τὸν ἄλντα ἄρθην. Φέρε οὖν, περὶ τοῦτου ὑμῖν διαλεχθῶμεν, τοῦ τῶν σωμάτων, καὶ ἴδωμεν πόθεν αὐξεται τὸ κακόν· οὕτω γὰρ εἰσόμεθα, εἴτε ἡμέτερον τοῦτο ἔγκλημα, εἴτε οὐχ ἡμέτερον· καὶ εἰ μὲν ἡμέτερον, πάντα πράξωμεν^a, ὥστε περιγενέσθαι· εἰ δὲ οὐχ ἡμέτερον, τί μάτην κόπτομεν ἑαυτούς; τί δὲ οὐ συγγινώσκουμεν, ἀλλ' ἐγκαλοῦμεν τοῖς ἀλίσκομένοις; Πόθεν οὖν τίκεται οὗτος ὁ ἔρωσ; Ἄπὸ εὐμορφίας προσώπου, φησίν, ὅταν καλὴ καὶ εὐεῖδης ἡ τιτρώσκουσα ἦ. Εἰκὴ ταῦτα λέγεις καὶ μάτην. Εἰ γὰρ τῆς εὐμορφίας τὸ ἔραστὰς ἐπισπάσασθαι, πάντας ἂν ἔσχεν ἔραστὰς ἡ τοιαύτη κόρη· εἰ δὲ οὐ πάντας ἔχει, οὐ τῆς φύσεως τοῦτο, οὐδὲ ἐξ εὐμορφίας, ἀλλ' ἐξ ἀκολάστῶν ὀφθαλμῶν· ὅταν γὰρ ἰδῶν περιέργως θαυμάσης καὶ ἔρασθῆς, ἐδέξω τὸ βέλως. Καὶ τίς ἂν δύναίτο καλὴν γυναῖκα ὁρῶν, μὴ ἐπαινέσαι τὴν ὁρωμένην; φησίν. Κι τοῖνον οὐ τῆς προαιρέσεως ἡμῶν τὸ τὰ τοιαῦτα θαυμάζειν, οὐκ ἐν ἡμῖν ἄρα ὁ ἔρωσ. Ἐπίσχες, ἄνθρωπε. Τί πάντα φῦρε; ὁμοῦ, πανταχοῦ περιτρέχων, καὶ τοῦ κακοῦ τὴν ρίζαν οὐκ ἐθέλων ἰδεῖν; καὶ γὰρ πολλοὺς ὁρῶ θαυμάζοντας καὶ ἐπαινούντας, οὐκ ἐρῶντας δέ. Καὶ πῶς ἐνὶ θαυμάζοντα; μὴ ἐρᾶν; Μὴ θεωροῦμεν· τοῦτο γὰρ ἔρχομαι εἰπεῖν· ἀλλ' ἀνάμεινον, καὶ ἀκούσῃ τοῦ Μωυσέως; θαυμάζοντας τὸν παῖδα τοῦ Ἰακώβ, καὶ λέγοντο;· Καὶ ἦν Ἰωσήφ καλῶς τῷ εἶδει, καὶ ὠραῖος τῇ δῆσει σφόδρα. Ἄρα οὖν ἦρα ὁ ταῦτα λέγων; Οὐδαμῶς. Οὐδὲ γὰρ ἔωρα, φησὶ, τὸν ἐπαινούμενον. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἀκούόμενα κάλλη πάσχομεν τι τοιοῦτον, οὐ πρὸς τὰ ὁρώμενα μόνον. Ἴνα δὲ μὴ φιλονεικῆς ἡμῖν ἐν τούτοις, ὁ Δαυὶδ οὐκ ἦν ὠραῖος σφόδρα, καὶ ὑπέρυθρος μετὰ κάλλους ὀφθαλμῶν; ὁ δὲ μάλιστα ἐστὶ τυραννικώτερον μέρος τῆς εὐμορφίας, τῶν ὀφθαλμῶν τὸ κάλλος. Ἄρ' οὖν ἤρασθῃ τις αὐτοῦ; Οὐδαμῶς. Οὐκ ἄρα μετὰ τοῦ θαυμάζειν καὶ τὸ ἐρᾶν γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ μητέρας ἔσχον πολλοὶ σφόδρα ἀνθρώπους τῆ τοῦ σώματος ὠρα. Τί οὖν; ἤρασθῃσαν αὐτῶν οἱ παῖδες; Ἄπαγε· ἀλλὰ θαυμάζουσι μὲν τὸ ὁρώμενον, οὐκ ἐμπίπτουσι δὲ εἰς ἔρωτα αἰσχροῦ. Πάλιν γὰρ τῆς φύσεως τὸ νατόρθωμά ἐστι. Ποίας φύσεως, εἰπέ μοι; Ὅτι μητέρες εἰσὶ, φησίν. Εἴτα οὐκ ἀκούεις, ὅτι Πέρσαι, μηθενὸς καταναγκάζοντας, ταῖς αὐτῶν μίγνυνται μητρᾷσι, καὶ οὐχ εἰς οὐδὲ δεύτερος, ἀλλ' ὀλόκληρον ἔθνος; Χωρὶς δὲ τούτων, κάκειθεν [490] δῆλον, ὅτι τὸ νόσημα τοῦτο οὐ τῆς ὠρας τοῦ σώματος, οὐδὲ τῆς εὐμορφίας ἐστὶν ἀπλῶς, ἀλλὰ τῆς βίθιμου καὶ πλανωμένης ψυχῆς. Πολλοὶ γοῦν πολλὰς μυρίας εὐπρεπεῖς παραδραμόντες γυναῖκας, ταῖς αἰσχροτέρας ἔδωκαν ἑαυτούς· ὅθεν δῆλον ὅτι οὐ τῆς εὐμορφίας τὸ ἐρᾶν· ἡ γὰρ ἂν εἶλον ἐκεῖνα πρὸ τούτων τοὺς ἐμπεισόντας. Τί οὖν τὸ αἴτιον; εἰ γὰρ μὴ τῆς εὐμορφίας τὸ ἐρᾶν, πόθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ρίζαν, φησίν; Ἄπὸ δαιμόνος πονηροῦ; Ἐχει μὲν καὶ ἐκεῖθεν· ἀλλ' οὐ τοῦτο ἐστὶ τὸ ζητούμενον, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ ἡμεῖς αἴτιοι. Οὐ γὰρ ἐκεῖνων μόνον ἡ ἐπιβουλή, ἀλλὰ μετ' ἐκεῖνων καὶ

ἡμῶν πρώτων^b. Οὐδαμῶθεν γὰρ ἀτέρωθεν οὕτω τίκεται τὸ πονηρὸν τοῦτο νόσημα, ὡς ἀπὸ συνηθείας, καὶ κολακείας ῥημάτων, καὶ σχολῆς καὶ ἀργίας καὶ τοῦ μηδὲν ἔχειν ποιεῖν.

ζ'. Μεγάλῃ γὰρ, μεγάλῃ τῆς συνηθείας ἡ τυραννὶς, καὶ τοσαύτη, ὡς εἰς φύσεως ἀνάγκην καθίστασθαι^c. Εἰ δὲ συνηθεία τὸ τίκεται αὐτὴν, εὐδελον ἐστὶ καὶ τὸ σθεννύειν. Πολλοὶ γοῦν ἐρῶντες οὕτως ἐπαύσαντο, μὴ ὁρωμένων τῶν ἐρωμένων. Τοῦτο δὲ πρὸς βραχὺ μὲν δοκεῖ πικρὸν εἶναι, καὶ σφόδρα ἀηδὲς· τῷ χρόνῳ δὲ ἡδὺ γίνεται, καὶ οὐδὲ βουλομένοις λοιπὸν ἐν ἀνακτῆσασθαι τὸ πάθος. Τί οὖν ὅταν συνηθείας χωρὶς ἀπὸ πρώτης τῆς ὄψεως ἁλῶ; Κάνταῦθα ἀργία τοῦ σώματος, ἢ τρυφή^d, καὶ τὸ μὴ φροντίζειν τῶν προσηκόντων, μὴδὲ ἐν ἀναγκαίοις εἶναι πράγμασι. Καθάπερ γὰρ πλάνος τις ὁ τοιοῦτος περιερχόμενος, παντὶ περιπέριεται πονηρῷ· καὶ καθάπερ παιδίον ἀφετον, ὁ βουλόμενος ἀνδραποδίζει τὴν τοιαύτην ψυχὴν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔθος αὐτῇ ἐνεργεῖν, ὅταν αὐτῆς παύσης τὴν ἐνέργειαν τὴν ἐν ταῖς ἀγαθοῖς, ἐπειδὴ ἀργεῖν οὐ δύναται, ἀναγκάζεται ἕτερα τίκεται. Καθάπερ ἡ γῆ, ὅταν μὴ σπείρηται μὴδὲ φυτεύηται, βοτάνην ἀναδίδωσιν ἀπλῶς· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, ὅταν μὴ ἔχη τι πράξει τῶν ἀναγκαίων, πάντως τοῦ πράττειν ἐπιθυμοῦσα, πονηροῖς ἑαυτὴν δίδωσι πράγμασι. Καὶ ὡς περὶ ὀφθαλμοῦ τοῦ μὲν ὁρᾶν οὐ παύεται, καὶ διὰ τοῦτο ὄφεται πονηρὰ, ὅταν ἀγαθὰ μὴ ἦ ὑποκείμενα· οὕτω καὶ ὁ λογισμὸς, ὅταν τῶν ἀναγκαίων ἑαυτὸν ἀπαγάγῃ, περὶ τὰ ἀχρηστα στρέφεται λοιπὸν· ἐπεὶ ὅτι καὶ τὴν πρώτην προσβολὴν δύναται ἀποκρούσασθαι ἀσχολία καὶ φροντίς, πολλαχόθεν δῆλον. Ὅταν οὖν ἴδῃς γυναῖκα καλὴν, καὶ πάθῃς τι πρὸς αὐτὴν, μηκέτι ἴδῃς, καὶ ἀπηλλάγῃς. Καὶ πῶς δυνήσομαι μηκέτι ἰδεῖν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἐλκόμενος, φησίν; Ἐτέροις σεαυτὸν ὀδός, περιέλκουσι τὴν ψυχὴν, βιβλίους, φροντίσιν ἀναγκαίαις, προστασίαις, βυθηθείαις ἀδικουμένων, εὐχαῖς, φιλοσοφίᾳ τῇ περὶ τῶν μελλόντων· τοιοῦτοις κατάδησον τὴν ψυχὴν. Οὕτως οὐχὶ νεαρὸν ἔλκος διορθώσῃ μόνον, ἀλλὰ παγὲν καὶ χρόνιον γενόμενον ἀποτρίψῃ ῥαδίως. [491] Εἰ γὰρ ὕβρις τὸν ἐρῶντα πείθει καταλύει τὸν ἔρωτα, κατὰ τὴν παροιμίαν, πῶς οὐ πολλῷ μᾶλλον αἱ πνευματικαὶ αὐταὶ ἐπιπῶσαι περιέσσονται τοῦ κακοῦ, μόνον ἂν ἐθέλωμεν ἀποστῆναι; Ἄν δὲ αἰεὶ προσομιλῶμεν καὶ συναναστρεφώμεθα ταῖς τοξενούσαις ἡμᾶς τὰ τοιαῦτα τοξεύματα, καὶ λέγοντες καὶ ἀκούοντες τὰ παρ' ἐκεῖνων, τρέφομεν τὸ νόσημα. Πῶς οὖν ἀξιοῖς σθεσθῆναι τὸ πῦρ, καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὴν φλόγα ἀνάπτων; Καὶ ταῦτα μὲν ἡμῖν τὰ τῆς συνηθείας πρὸς τοὺς νέους εἰρήσθη· ὡς τοῖς γε ἀνδράσι, καὶ φιλοσοφεῖν ἐπισταμένοις, πάντων μείζων ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος, ἢ τῆς γενένης μνήμη, ἢ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιθυμία· ἱκανὰ γὰρ ταῦτα σθέσαι τὸ πῦρ. Μετὰ δὲ τούτων κάκεινο ἐννοεῖ, ὅτι οὐδὲν ἕτερον ἐστὶ τὸ ὁρώμενον, ἢ φλέγμα καὶ αἷμα καὶ τροφῆς διασσεσηπυίας χυμὸς. Ἄλλὰ φαιδρὸν τὸ ἄνθος τῆς ὄψεως, φησίν. Ἄλλ'

^b Ms., καὶ ἡμῶν πρώτων.

^c *Legebatur* μελίστασθαι.

^d *Legebatur* τροφή.

^a *Legebatur* πράττειν.

οὐδὲν τῶν ἄνθρώπων ἀπὸ τῆς γῆς φαιδρότερον· ἀλλὰ καὶ ταῦτα σήπεται καὶ μαραινεται. Μὴ τοίνυν μηδὲ ἐνταῦθα τῷ ἄνθει πρόσεχε· ἀλλ' ἐνδότερον διάβηθι τῷ λογισμῷ, καὶ τὸ δέρμα τὸ καλὸν ἐκεῖνο περιελών τῷ λογισμῷ, περιεργάζου τὰ ὑπὸ τοῦτο κείμενα. Ἐπεὶ καὶ τὸ τῶν ὑδεριώντων σώμα ἀποστίλβει λαμπρὸν, καὶ οὐδὲν ἢ ἐπιφάνεια φαῦλον ἔχει, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἔνδον ἀποκειμένου χυμοῦ πληττόμενοι, φιλεῖν τοὺς τοιοῦτους οὐ δυνάμεθα. Ἄλλ' ὑγρὸς ὁ ὀφθαλμὸς, καὶ γοργός, καὶ καλῶς ἀποτεταμένη ἡ ὄψις, καὶ κυναεῖ αἱ βλεφαρίδες, καὶ ἡμερος ἡ κόρη, καὶ γαληνὸν τὸ ὄμμα. Ἄλλ' ὄρα ὅτι αὐτὸ τοῦτο πάλιν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ νεῦρα καὶ φλέβες· καὶ ὑμέρες καὶ ἀρτηριαί. Σὺ δέ μοι τὸν καλὸν τοῦτον ὀφθαλμὸν ἐννόησον νοσοῦντα, γηρῶντα, ὑπὸ ἀθυμίας μαραινόμενον, ὑπὸ ὀργῆς οἰδοῦντα, πῶς εἰδεχθῆς, πῶς ταχέως ἀπόλλυται, καὶ τῶν γεγραμμένων τάχιον ἀφανίζεται. Ἀπὸ τούτων μετάγαγε τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν. Ἄλλ' οὐχ ὄρω, φησὶ, κάλλος ψυχῆς. Ἄλλ' ἂν ἐθέλῃς, ὄψει· καὶ ὡσπερ τοὺς ἀπόντας καλοῦς ἔστιν ὀφθαλμοῖς μὴ ἰδόντα τῷ νῷ

θαυμάσαι· οὕτω δυνατὸν ψυχῆς κάλλος χωρὶς ὀφθαλμῶν ἰδεῖν. Οὐχ ὑπέγραψας πολλάκις μορφὴν εὐεῖδῃ, καὶ ἑπαθές τι πρὸς τὴν διάπλασιν; Ἀνατύπωσον καὶ νῦν ψυχῆς κάλλος, καὶ ἐντρύφα τῇ εὐμορφίᾳ. Ἄλλ' οὐχ ὄρω, φησὶν, ἀσώματα. Καὶ μὴ τῶν σωμάτων αὐτὰ μᾶλλον ὀρώμεν τῷ νῷ. Διὰ τοῦτο γοῦν θαυμάζομεν καὶ ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους, καίτοι γε μὴ ὀρώντες, καὶ τρόπων ἦθη καὶ ψυχῆς ἀρετὴν. Καὶ Ἰθῆς ἄνθρωπον ἐπιεικῆ καὶ μέτριον, μᾶλλον θαυμάσει τοῦτον ἢ ἐκείνην τὴν εὐμορφον ὄψιν· κἂν Ἰθῆς ὑβριζόμενον, καὶ φέροντα ἀδικούμενον, μετὰ τοῦ θαυμάζειν ἔρα τῶν τοιούτων, κἂν γεγηρακότες ὦσι. Καὶ γὰρ τοιοῦτον τῆς ψυχῆς τὸ κάλλος, καὶ ἐν γῆρᾳ πολλοὺς ἔχει τοὺς ἐραστάς, καὶ οὐδέποτε μαραινεται, ἀλλ' ἀνθεὶ διηνεκῶς. Ἴν' οὖν καὶ αὐτοὶ τοῦτο κτησώμεθα, τοὺς ἔχοντας αὐτὸ θηρώμεν, καὶ ἐρασταί[492] τοῦτων γινώμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτοὶ δυνησώμεθα, ταύτην λαθόντες τὴν εὐμορφίαν, τῶν αἰωνίων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς μετασχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Η'.

Ἐχοντες οὖν τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἡλεήθημεν, οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης.

α'. Ἐπειδὴ μεγάλη ἐφθέξατο, καὶ Μωϋσεὺς ἑαυτὸν προῦθηκε, καὶ τοὺς πιστοὺς πάντας, αἰσθόμενος τῆς ὑπερβολῆς καὶ τοῦ μεγέθους τῶν εἰρημένων, ὄρα πῶς μετριάζει πάλιν. Καὶ γὰρ ἐπαίρειν ἔδει διὰ τοὺς ψευδαποστόλους καὶ τοὺς ἀκροατάς, καὶ πάλιν παραμυθεῖσθαι τὸν ὄγκον, οὐχὶ καθαιρεῖν, ἐπεὶ τοῦτο παίζοντες ἦν. Διόπερ ἐτέρως αὐτὸ μεθοδεύει, τῷ δεικνύοντι, ὅτι οὐκ ἐκ τῶν οικείων κατορθωμάτων γέγονεν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τὸ πᾶν· διὸ καὶ φησὶν, *Ἐχοντες οὖν τὴν διακονίαν ταύτην*. Οὐδὲν γὰρ πλεόν ἡμεῖς εἰσηνέγκαμεν, ἀλλ' ἡ διακονοῦντες μόνον ἐγενόμεθα, καὶ τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθεῖσιν ὑπηρετήσαμεν. Διόπερ οὐκ εἶπε παροχήν, οὐδὲ χορηγίαν, ἀλλὰ *διακονίαν*, καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐπήγαγε, *Καθὼς ἡλεήθημεν*. Καὶ γὰρ τοῦτο αὐτὸ, φησὶ, τὸ διακονήσασθαι τοῖς, ἀπὸ ἐλέου καὶ φιλανθρωπίας. Καίτοι γε ἐλέους ἐστὶ τὸ κακῶν ἀπαλλάξαι, οὐχὶ τὸ καὶ τσαυτὰ δοῦναι ἀγαθὰ· ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ ἔλεος καὶ τοῦτο ἔχει. *Οὐκ ἐκκακοῦμεν*. Καὶ τοῦτο δὲ αὐτοῦ τῇ φιλανθρωπίᾳ λογιστέον. Τὸ γὰρ, *Καθὼς ἡλεήθημεν*, καὶ ὑπὲρ τῆς διακονίας, καὶ ὑπὲρ τοῦ, *Οὐκ ἐκκακοῦμεν*, εἰρησθαι νόμιζε. Καὶ σκόπει πῶς σπουδάζει τὰ καθ' ἑαυτὸν καθαιρεῖν. Τὸν γὰρ τοιούτων ἀξιωθέντα, φησὶ, καὶ τηλικούτων, καὶ ταῦτα ἀπὸ ἐλέου μόνον καὶ φιλανθρωπίας, οὐδὲν μέγα τοιοῦτους ἐπιδεικνυσθαι πόνους, καὶ κινδυνεύειν καὶ πειρασμοὺς ὑπομένειν. Διὰ τοῦτο οὐ μόνον οὐ καταπίπτομεν, ἀλλὰ καὶ χαίρομεν, καὶ παβήρσιάζομεθα. Εἰπὼν γοῦν, *Οὐκ ἐκκακοῦμεν*, ἐπήγαγεν· Ἄλλ' ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Καὶ τί ἐστὶ, *Τὰ κρυπτὰ τῆς*

αἰσχύνης; Οὐκ ἐπαγγελλόμεθα, φησὶ, καὶ ὑπισχνόμεθα μεγάλα, καὶ ἕτερα δὲ ἐπὶ τῶν ἔργων δείκνυμεν, καθάπερ ἐκεῖνοι· διὸ καὶ ἔλεγε, *Τὰ κατὰ πρόσωπον, βλέπετε*· ἀλλὰ τοιοῦτοί ἐσμεν, οἷοι ὀρώμεθα, οὐχὶ διπλὴν τινὰ ἔχοντες, οὔτε τοιαῦτα λέγοντες καὶ ποιοῦντες ἢ κρύπτειν δεῖ καὶ συτκιάζειν αἰσχυνομένους καὶ ἐρυθριώντας. Καὶ τοῦτο ἐρμηνεύων, ἐπήγαγε, *Μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ*. Ὁ γὰρ ἐνόμιζον ἐγκώμιον εἶναι ἐκεῖνοι, τοῦτο αἰσχρὸν καὶ καταγέλαστον ἀποφαίνει. [493] Τί δὲ ἐστὶν, *Ἐν πανουργίᾳ*; Δόξαν εἶχον μὴ λαμβανόντων ἐκεῖνοι, ἐλάμβανον δὲ καὶ ἐκρυπτον· δόξαν εἶχον ἀγίων καὶ ἀποστόλων δοκίμων, ἦσαν δὲ μυρίων γέμοντες κακῶν. Ἄλλ' ἡμεῖς, φησὶ, τοῖς ἀπειπάμεθα (ταῦτα γὰρ καὶ κρυπτὰ αἰσχύνης καλεῖ), τοιοῦτοι οὖντες οἷοι φαινόμεθα, καὶ οὐδὲν ἔχοντες συνεσκιασμένον, καὶ οὐκ ἐν τῷ βίῳ μόνον τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κηρύγματι· τοῦτο γὰρ ἐστὶν, *Οὐδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας*· οὗ τῷ προσώπῳ καὶ τῇ ἐπιδείξει, ἀλλ' αὐτῇ τῇ τῶν πραγμάτων ἀποδείξει. *Συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων*. Οὐ γὰρ πιστοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπίστοις ἐσμέν κατάδηλοι, προκείμενοι πᾶσιν εἰς τὸ βασανίσαι τὰ ἡμέτερα, ὡς ἂν ἐθέλοιεν· καὶ ἀπὸ τούτου συνίσταμεν ἑαυτοὺς, οὐκ ἀπὸ τοῦ ὑποκρίνεσθαι, καὶ προσωπεῖον περιφέρειν φαιδρὸν. Λέγομεν οὖν μηδὲν λαμβάνειν, καὶ μάρτυρας ὑμᾶς καλοῦμεν· λέγομεν μηδὲν συνειδέναί ἑαυτοῖς πονηρὸν, καὶ τούτου πάλιν τὴν μαρτυρίαν παρ' ὧμῶν ἔλκομεν, οὐ καθάπερ ἐκεῖνοι, συστιάζοντες τὰ καθ' ἑαυτοὺς, πολλοὺς ἀπατώσιν. Ἡμεῖς δὲ καὶ τὸν βίον ἡμῶν πᾶσιν εἰς μέσον προτιθεμεν, καὶ τὸ κήρυγμα ἀπογυμνοῦμεν, ὥστε πάντας αὐτὸ καταμανθάνειν. Εἶτα ἐπειδὴ οἱ ἀπίστοι ἠγνόουν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, ἐπήγαγεν, ὅτι οὐχ ἡμῶν τοῦτο ἐγκλημα, ἀλλὰ

splendidus oris flos est, inquires. Sed terræ etiam floribus nihil lætius ac jucundius est; qui tamen etiam marcescunt, atque in putredinem abeunt. Quocirca ne hic quoque ad florem attende, sed interius animo transi, et a pulchra illa cuti cogitationem avertens, explora quæ sub ea sita sint. Quandoquidem etiam hydropicorum corpus nitet ac lucet, nec quidquam fœdi in superficie habet; sed tamen humoris illius, qui intus conditus est, cogitatione percussus, hujusmodi homines osculari non sustinemus. At tener et versatilis est oculus, ac recte porrectum supercilium, et cæruleæ palpebræ, et suavis pupilla, et serenus aspectus? At rursum hoc vide, quod istud quoque nil aliud est, quam nervi et venæ atque arteriæ. Quin tu hunc ipsum pulchrum oculum, ægrum, senio affectum, mœrore afflictum, ira tumentem cogita, quam scilicet deformis sit, quam celeriter pereat, quam citius etiam pictura evanescat. Ab his jam cura, ut ad veram pulchritudinem animum traducas. At, inquis, animæ pulchritudinem non cerno. At, si libuerit, cernas: et sicut absentes formosos, licet oculis non cernas, mente admirari potes; eodem modo animæ

pulchritudinem etiam sine oculis perspicere licet. Annon egregiam formam sæpe cogitatione formasti, eoque figmento nonnihil te affici sensisti? Effluge nunc quoque animæ pulchritudinem: atque hujusmodi formæ elegantia te oblecta. At, inquis, non cerno ea, quæ corpore vacant. Atqui ista animo magis intuemur, quam corpora: siquidem ob hanc quoque causam et angelos et archangelos admiramur, quamvis eos minime cernamus: probos item mores animæque virtutem. Ac si probum hominem et moderatum videris, magis hunc admiraberis, quam elegantem illam faciem. Quod si injuria affectum videris eamque patienter ferentem, hujusmodi hominem amare, etiamsi senio confectus sit. Nam hujusmodi animæ pulchritudo in senectute quoque amatores multos habet, nec umquam marcescit, sed perpetuo floret. Igitur ut hanc quoque ipsi pulchritudinem adipiscamur, eos qui hac pollent captemus, atque ipsorum amatores simus. Sic enim nos quoque hanc pulchritudinem consequuti, ad æterna bona pervenire poterimus: quæ utinam nobis consequi detur, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA VIII.

CAP. 4. v. 1. *Ideo habentes hunc ministrationem, juxta quod misericordiam consequuti sumus, non deficiamus, 2. sed abdicavimus occulta dedecoris.*

1. Quoniam magna quædam loquutus fuerat, ac seipsum et fideles omnes Mosi anteposuerat, atque tantam eorum quæ dixerat magnitudinem esse sentiebat, vide quo pacto rursus modestiam præ se ferat. Nam et propter pseudapostolos atque auditores sese efferre debebat, et rursum tumorem illum mitigare, non autem omnino tollere; nam hoc ludentis fuisset. Quocirca hoc alia via aggreditur, ostendens id omne non nostris meritis ac virtutibus, sed divina benignitate contigisse: proinde ait, *Habentes igitur ministrationem hanc.* Neque enim quidquam amplius rogavimus, quam quod ministri exstitimus, beneficiisque a Deo datis administram operam præbuimus. Quo fit, ut nec largitionis nec suppeditationis, sed ministerii vocabulo usus sit. Ac ne hoc quidem contentus addidit: *Juxta quod misericordiam consequuti sumus.* Nam hoc quoque ipsum, quod his ministravimus, a Dei misericordia et benignitate profectum est. Quamquam misericordiæ est, e malis exemisse, non autem tot insuper beneficiis affecisse; sed hoc etiam habet Dei misericordia. *Non deficiamus.* Hoc quoque ipsius humanitati acceptum referendum est. Nam illa verba, *Juxta quod misericordiam consequuti sumus,* existimare debes tam ad ministerium referri, quam ad id quod sequitur, *Non deficiamus.* Ac velim animadvertas, quam seipsum deprimere studeat. Nam qui tot ac tantis, inquit, beneficiis ornatus sit, idque divina tantum misericordia et benignitate, non magni quidpiam fecit, si tales labores suscepit, si pericula adit ac tentationes sustinet. Ideo non solum non condimus animo, sed etiam gaudemus, ac verborum

PATROL. GR. LXI.

libertate utimur. Postquam enim dixit, *Non deficiamus,* subnectit, *Sed abdicavimus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei.* Quid sibi volunt hæc, *Occulta dedecoris?* Non, inquit, magna profitemur ac pollicemur et alia rebus ipsi ostendimus, quemadmodum illi: unde etiam dicebat, *Quæ in faciem sunt, perspicitis* (2. Cor. 10. 7): verum tales omnino sumus, quales cernimur, non fictum ac velut duplicem animum gerentes, nec ea dicentes atque agentes, quæ præ pudore ac rubore occultanda et velut umbris quibusdam obvolvenda sint. Idque exponens, subjunxit, *Non ambulantes in astutia.* Nam quod illi laudi ducebant, hoc ipse fœdum ac ridiculum esse statuit. Quidnam autem est, *In astutia?* In ea existimatione illi erant, quasi ab accipiendis muneribus abstinerent, cum tamen occulte acciperent: sanctorum ac proborum apostolorum existimatione florebant, cum interim innumeris vitiiis scaterent. At nos, inquit, hæc abjecimus (nam hæc sunt, quæ occulta dedecoris vocat), quippe qui tales simus, quales videmur; nec quicquam, non modo in vîta nostra et moribus, sed nec prædicatione tectum atque adumbratum habemus: hoc enim significat, quod ait, *Neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis.* Hoc est, non vultu et ostentatione, sed ipso rerum documento. *Commendantes nos ipsos ad omnem conscientiam hominum.* Non enim fidelibus tantum, sed et infidelibus perspicui sumus, ac quibusvis expositi, ut res nostras explorent: atque hinc nos ipsos commendamus, non a fucis ac simulatione, aut quod splendidam larvam circumferamus. Dicimus itaque nos nullum munus accipere; atque hujus rei vos testes vocamus: dicimus nos nullius flagitii nobis conscios esse; atque hujus rei rursus a vobis testimo-

num petimus; non ut illi solent, qui vitia sua obtinentes multos decipiunt. Nam nos et vitam nostram cunctis in medium proponimus, et doctrinam ita patefacimus, ut quivis eam intelligere possint. Mox autem, quia infideles vim hujusce doctrinæ minime perspectam habebant, subjunxit, hoc non sibi, sed eorum stupori assignandum esse, dicens: 3. *Quod si etiam opertum est evangelium nostrum, in iis qui pereunt opertum est, 4. in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium.* Quod hic dicit, eandem vim habet, quam ea, quæ prius dixit: *Aliis odor mortis sumus in mortem, aliis odor vitæ in vitam* (2. Cor. 2. 16).

2. *Marcionistarum et Manichæorum errores.* — Quid sibi vult illud, *Deus hujus sæculi*? Qui Marcionis morbo laborant, de rerum Opifice, justo quidem illo, sed non item bono, hæc dicta esse contendunt: aiunt enim Deum quemdam justum esse, qui non sit bonus. Manichæi autem his verbis diabolum significari asserunt; hinc nimirum alium rerum conditarum effectorem, præter eum qui vere est, perquam stolidè inducere cupientes. Habet enim hoc familiare Scriptura, ut deum non ex ipsius dignitate, sed ex eorum qui ipsius imperio subsunt imbecillitate nuncupet: ut cum mamonom dominum dicit, et ventrem deum. Neque enim propterea aut venter deus est, aut mamona dominus, sed eorum demum, qui sese ipsius subjecerint. Atvero nos illud dicimus, non de diabolo quidem hæc verba habita esse, sed de universorum Deo; sicque legendum esse, *Infidelium hujus sæculi mentes Deus excæcavit.* Nam futurum ævum infideles non habiturum est, sed hoc duntaxat. Si vero quis aliter legat, nempe *Deus hujus sæculi*, ne hinc quidem ulla calumniæ ansa porrigitur: neque enim hinc ostenditur, eum hujus tantum sæculi Deum esse. Nam et Deus cæli dicitur; nec tamen cæli tantum Deus est: et, Deus præsentis diei, dicimus; nec tamen hæc ita dicimus, quasi ipsius imperium unius diei angustiis circumscribamus. Quin Deus quoque Abrahamæ dicitur, et Deus Isaac, et Deus Jacob; cum tamen non eorum tantum sit Deus. Ac pleraque etiam alia hujusmodi testimonia in Scripturis inveniri possunt. Quonam porro modo excæcavit? Non sane quod in hoc ulla ipsius actio fuerit, absit, sed quia id passus est ac permisit: nam Scripturæ mos est ita loqui, ut cum ait, *Tradidit eos Deus in reprobum sensum* (Rom. 1. 28). Quoniam enim illi prius fidem abrogarunt, seque indignos reddiderunt qui mysteria viderent, illos ipse dereliquit. Quid enim hic faciendum erat? an invitos trahere, suaque arcana iis, qui ea cernere recusabant, aperire? At magis contempsissent illi, nec videre voluissent: unde etiam mox subjunxit, *Ut non fulgeat eis illuminatio evangelii gloriæ Christi*; non ad hoc, ut Deo non credant, sed ut quæ sint interna mysteria infideliter nec minime perspiciat: quod etiam ille nobis præcepit, ut ne margaritas ante porcos conjiciamus (Matth. 7. 6). Etenim si ea infidelibus detexisset, eorum morbus magis ingravidisset. Nam si quis oculis laborem cogat solares radios respicere,

illius infirmitatem magis auget. Ideo medici eos in tenebris abditos tenent, ne morbus ingravescat. Sic ergo hic etiam intelligendum est, nempe quod isti vitio suo increduli exstiterunt. Increduli autem effecti, evangelii arcana minime jam perspexerunt, Deo nimirum radios suos illis deinceps subducente. Id quod etiam discipulis dicebat, *Propterea in parabolis loquor ipsis, quia audientes non audiunt* (Matth. 13. 13). Verum ut quod dico exemplo dilucidius fiat, singe gentilem esse quemdam, qui res nostras pro fabulis habeat: hic igitur plusne ex eo commodi capiet, si ingressus fuerit ac mysteria conspexerit, quam si foris maneat? Ideo ait: *Ut non fulgeat illis illuminatio*; in Mosis videlicet historia adhuc hærens. Nam quod illius ætate Judæis accidit, hoc evangelii tempore omnibus infidelibus usu venit. Quidnam autem sit, quod ait opertum illis fuisse ac minime declaratum, audi quid ipse dicat: *Ut non fulgeat eis illuminatio evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.* Nempe quod orbis salus crux est ipsiusque gloria, quod is qui crucifixus est cum multo splendore venturus sit: atque alia omnia, tam præsentia, quam futura, tam in aspectum cadentia, quam occulta et ineffabilis rerum quæ expectantur adventus. Unde etiam *αὐράσει* dixit, hoc est irradiare, ne tu totum in hac vita quæras. Est enim velut radius quispiam Spiritus, id quod nunc datur. Id quod etiam superius indicans, odoris ac rursus pignoris vocabulo usus est, declarans multo majorem partem in futuro avo expectandam esse. Sed tamen hæc omnia ipsius occultata sunt, et ob id occultata, quia prius ipsi fidem Deo abrogarunt. Postea, ut ostendat, non Christi modo, sed etiam Patris gloriam iis incognitam esse, qui eam non viderunt, adjecit, *Qui est imago Dei.* Cave enim in Christo solo consistas. Ut enim per eum Patrem cernis, ita, si ipsius gloriam ignores, ne Patris quidem gloriam cognitam habebis. 5. *Non enim nos ipsos prædicamus, sed Christum Jesum Dominum nostrum, nos autem servos vestros per Jesum.*

3. Quinam hic sermonis tenor est? quid hoc cum iis, quæ ante dicta sunt, commune habet? Vel eos notat ut insolentius sese efferentes, et discipulis suadere cupientes, ut ab eorum nominibus sibi nomen imponant, sicut in superiore epistola dicebat, *Ego sum Pauli, ego autem Apollæ* (1. Cor. 3. 4): aut aliud quiddam gravissimum significat. Quidnam hoc? Quoniam acerrimum in ipsos bellum illi gerebant, atque insidias undique ipsis struebant. Num, inquit, adversum nos pugnatis, ac non adversum eum qui a nobis prædicatur? neque enim nos ipsos prædicamus: ego servus sum, ego eorum qui prædicationem excipiunt minister, operam omnem alteri navans, atque ipsius gloriæ causa quidvis faciens. Itaque, dum mihi bellum infers, ea quæ illius sunt dejicis. Tantum enim abest, ut ex evangelico munere quidquam mihi arrogem, ut ne servus quidem vester esse propter Christum recusaturus sim, quandoquidem ipsi visum est tanto in pretio vos habere, tantoque amore vos complecti, ac salutis vestræ causa quidvis agere

τῆς ἐκείνων ἀναίσθησίας. Διὸ καὶ φησιν· *Εἰ δὲ καὶ ᾄσκει κεκαλυμμένον τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀποκαλυμμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων.* Ὅπερ καὶ ἔμπροσθεν εἶπεν, *Οἷς μὲν ὁσμή θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ὁσμή ζωῆς εἰς ζωὴν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα φησι.*

β'. Τί δὲ ἐστὶν, Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου; Οἱ μὲν τὰ Μαρκίωνος νοσοῦντες, λέγουσι περὶ τοῦ δημιουργοῦ τοῦ δικαίου μόνου, καὶ οὐκ ἀγαθοῦ, ταῦτα εἰρησθαί· λέγουσι γὰρ εἶναι τινα Θεὸν δίκαιον, καὶ οὐκ ἀγαθόν. Μανιχαῖοι δὲ φασὶ τὸν διάβολον ἐνταῦθα λέγεσθαι, ἐκ τούτου δημιουργὸν τῆς κρίσεως ἕτερον ἐπεισαγαγεῖν παρὰ τὸν ὄντα βουλόμενοι, σφόδρα ἀνοήτως. Οἶδε μὲν γὰρ πολλάκι; ἡ Γραφὴ Θεὸν καλεῖν οὐκ ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ καλουμένου, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀσθενείας τῶν ὑποτακτομένων· ὡς ὅταν τὸν μαμωνᾶν κύριον λέγῃ, καὶ τὴν κοιλίαν Θεόν. Ἄλλ' οὐ παρὰ τοῦτο οὔτε ἡ κοιλία Θεός, οὔτε ὁ μαμωνᾶς κύριος, ἀλλ' ἐκείνων τῶν ὑποκατακλιπόντων ἑαυτούς. Ἡμεῖς δὲ ἐκεῖνὸ φάμεν, ὅτι οὔτε περὶ τοῦ διαδόλου τοῦτο εἰρησθαί, ἀλλὰ τὸ τῶν ἑλῶν Θεοῦ· καὶ οὕτως ἀναγνωστέον, ὅτι *Τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσεν ὁ Θεὸς τὰ νοήματα.* Ὁ γὰρ μέλλων οὐκ ἔχει ἀπίστους, ἀλλ' ὁ παρῶν μόνος. Εἰ δὲ καὶ ἑτέρως τις ἀναγινώσκει, οἶον, ὅτι Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τοῦτο ἔχει τινὰ λαθῆν· οὐ γὰρ τοῦτο δεῖκνυσιν αὐτὸν τούτου μόνον ὄντα τοῦ αἰῶνος Θεόν. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς οὐρανοῦ λέγεται, ἀλλ' οὐκ ἐστὶν οὐρανοῦ μόνον Θεός· καὶ ὁ Θεὸς τῆς παρουσίας ἡμέρας λέγομεν, καὶ οὐκ εἰς ἐκείνην μόνην συγκλείοντες αὐτὸν τὴν ἀρχὴν, [494] τοῦτό φάμεν· καὶ ὁ Θεὸς δὲ Ἀβραὰμ λέγεται, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ· καὶ οὐκ ἐκείνων μόνον ἐστὶ Θεός. Καὶ πολλὰς ἂν τις καὶ ἑτέρας τοιαύτας ἐν ταῖς Γραφαῖς εὖροι μαρτυρίας. Πῶς οὖν ἐτύφλωσεν; Οὐκ ἐνεργήσας εἰς τοῦτο, ἀπαγε, ἀλλ' ἀφελὸς καὶ συγχωρήσας· καὶ γὰρ ἔθος τῇ Γραφῇ οὕτω λέγειν· ὡς ὅταν λέγῃ, *Παρέδωκεν αὐτούς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν.* Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ ἠπίστησαν πρῶτοι, καὶ ἀναξίους ἑαυτοὺς κατεσκεύασαν τοῦ ἰδεῖν τὰ μυστήρια, καὶ αὐτὸς λοιπὸν εἶασεν. Ἀλλὰ τί ἔδει ποιῆσαι; πρὸς βίαν ἔλκειν, καὶ ἐκκαλύπτειν μὴ βουλομένοις ἰδεῖν; Ἀλλὰ μᾶλλον ἂν κατεφρόνησαν, καὶ οὐδ' ἂν εἶδον· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Εἰς τὸ μὴ ἀγῶσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ·* οὐ πρὸς τὸ ἀπιστῆσαι τῷ Θεῷ, ἀλλὰ πρὸς τὸ τὴν ἀπιστίαν μὴ ἰδεῖν τίνα ἐστὶ τὰ ἔνδον· ὃ καὶ ἡμῖν ἐπέταξε, μὴ ῥίπτειν τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων κελεύσας. Εἰ γὰρ καὶ ἀπιστοῦσιν ἐξεκάλυψε, μᾶλλον ἂν ἡ νόσος αὐτῶν ἐπετριβῇ. Καὶ γὰρ εἰ ὀφθαλμίωντά τις ἀναγκάσειε πρὸς τὰς ἀκτῖνας ἰδεῖν, ἐπιτελεῖται μᾶλλον αὐτοῦ τὴν ἀσθένειαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν σκότειν κατακλείουσιν αὐτοὺς λατρῶν παιδεις, ὥστε μὴ ἐπιτρέψαι τὸ νόσημα. Οὕτω τολῶν καὶ ἐνταῦθα νοητέον, ὅτι οὗτοι μὲν γεγονόσιν ἀπιστοὶ δι' ἑαυτούς· γενόμενοι δὲ ἀπιστοὶ, οὐκέτι ἑώρων τὰ ἀπόβροχτα τοῦ εὐαγγελίου, τοῦ Θεοῦ λοιπὸν ἀποκλείοντες τὰς ἀκτῖνας αὐτοῖς. Ὅπερ καὶ τοῖς μαθη-

ταῖς ἔλεγεν, ὅτι *Διὰ τοῦτο ἐν παροιμίαις λαλοῦν αὐτοῖς, ὅτι ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν.* Ἴνα δὲ καὶ ἐπὶ παραδείγματος σαφέστερον ὃ λέγω γένηται, ὑπόθου τινὰ Ἕλληνα εἶναι μύθους τὰ ἡμέτερα ἠγοῦμενον· οὗτος οὖν πῶς ὠφελήθησεται μᾶλλον, εἰσελθὼν καὶ ἰδὼν τὰ μυστήρια, ἢ ἔξω μένων; Διὰ τοῦτο φησιν· *Εἰς τὸ μὴ ἀγῶσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν, ἐπιμένων ἐτι τῇ ἱστορίᾳ Μωυσέως.* Ὅπερ γὰρ πρὸς Τουδαίους γέγονεν ἐπ' ἐκείνου, τοῦτο ἐπὶ πάντων τῶν ἀπίστων γίνεται ἐπὶ τοῦ εὐαγγελίου. Καὶ τί ἐστὶ τὸ συνεσκιασμένον, καὶ ὅπερ αὐτοῖς οὐκ ἐστὶ πεφωτισμένον; Ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος· *Εἰς τὸ μὴ ἀγῶσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ἧς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ.* Οἶον, ὅτι ὁ σταυρὸς τῆς οἰκουμένης σωτηρίας καὶ αὐτοῦ δόξα, ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ σταυρωθεὶς μετὰ πολλῆς περιφανείας μέλλει παραγινεσθαι, τὰ ἄλλα πάντα, τὰ παρόντα, τὰ μέλλοντα, τὰ ὀρώμενα, τὰ οὐχ ὀρώμενα, ἢ ἀπόβροχτος τῶν προσδοκωμένων περιφάνεια. Διὸ καὶ ἀγῶσαι εἶπεν, ἵνα μὴ τὸ ὄλον ἐνταῦθα ζητῆς· ὡσπερ γὰρ αὐτὴ τις ἐστὶ μόνον τοῦ Πνεύματος ἢ δεδομένη. Τοῦτο γοῦν καὶ ἀνωτέρως δηλῶν, ὁσμήν εἶπε, καὶ πάλιν ἀρραβῶνα, δεικνύς· ὅτι τὸ πλεόν ἐκεῖ μένει. Ἄλλ' ὁμως ταῦτα ἅπαντα κέκρυπται ἀπ' αὐτῶν· κέκρυπται δὲ, ἐπειδὴ ἠπίστησαν πρότεροι. Εἶτα δεικνύς, ὅτι οὐχὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ δόξαν ἀγνοοῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς οἱ ταύτην οὐκ ἰδόντες, ἐπήγαγεν, *Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ.* Μὴ γὰρ μέχρι τοῦ Χριστοῦ στίγς μόνον. Ὅσπερ γὰρ διὰ τοῦτο τὸν Πατέρα ὀρᾷ· οὕτως ἀγνοήσας τὴν τούτου δόξαν, οὐδὲ [495] τὴν ἐκείνου εἶση. *Ὁὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον, ἑαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν.*

γ'. Καὶ ποῖα αὕτη ἀκολουθία; τί τοῦτο πρὸς τὰ εἰρημμένα ἔχει κοινόν; Ἡ ἐκείνους αἰνιττεται ὡς ἐπαίροντας ἑαυτοὺς, καὶ πείθοντας τοὺς μαθητάς ἀπ' αὐτῶν ἑαυτοὺς ὀνομάζειν, ὅπερ ἐν τῇ προτέρᾳ ἔλεγεν, *Ἐγὼ εἰμι Παῦλος, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ·* ἢ ἕτερόν τι βαρύτατον. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτοὺς ἐπολέμουν, καὶ ἐπεθύλευον αὐτοῖς πάντοθεν, Μὴ γὰρ ἡμῖν μάχεσθε, φησὶ, καὶ πολεμεῖτε; ἢ τῷ « δὲ ἡμῶν κηρυττομένων; οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύττομεν· ἐγὼ δοῦλος εἰμι, ἐγὼ διάκονος εἰμι καὶ τῶν δεχομένων τὸ κήρυγμα, ἑτέρω πάντα πραγματευόμενος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκείνου δόξης πᾶν ὀτιοῦν ποιῶν. Ὅσπερ ἐμοὶ πολεμῶν, τὰ ἐκείνου καταβάλλεις. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχω εἰς ἑμαυτὸν τι περιεστῆσαι τῶν τοῦ εὐαγγελίου, ὅτι καὶ ὑμῶν οὐ παραιτήσομαι εἶναι δοῦλος διὰ τὸν Χριστὸν, ἐπειδὴ ἐκείνῳ ἔδοξεν οὕτω τιμῆσαι ὑμᾶς, ἐπειδὴ οὕτως ὑμῶς ἐφίλησε, καὶ πάντα ὑπὲρ ὑμῶν ἔπραξε. Διὸ καὶ λέγει, *Ἐαυτοὺς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Χριστὸν.* Εἶδες ψυχὴν ἁγίας καθαράν; Οὐ γὰρ δὴ μόνον, φησὶ, τῶν δεσποτικῶν οὐδὲν νοσφιζόμεθα, ἀλλὰ καὶ ὑμῖν ἑαυτοὺς ὑποτάσσομεν δι' ἐκείνον. *Ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰκὼν ἐκ σκότειος*

* Ἡ τῷ. Savil. mavult οὐ τῷ, quod proposuerat Δημετριῦ.

φῶς λάμψαι, ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Εἶδες πῶς; πάλιν τοῖς ζητοῦσι τὴν δόξαν ἐκείνην ἰδεῖν τὴν ὑπερβάλλουσαν, τὴν Μωυσεῖως λέγω, δεικνύσι: μετὰ προσθήκης ἀστράπτουσας; Καθάπερ εἰς τὸ πρόσωπον Μωυσεῖως, οὕτως εἰς τὰς ὑμετέρας καρδίας ἔλαμψε, φησί. Καὶ πρότερον ἀναμιμνήσκει τῶν ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως γενομένων, αἰσθητοῦ φωτὸς καὶ σκότους αἰσθητοῦ, δεικνύς ὅτι αὕτη μείζων ἢ δημιουργία. Καὶ ποῦ εἶπεν, Ἐκ σκότους φῶς λάμψαι; Ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν προοιμίῳ τῆς κτίσεως. Σκότος γὰρ ἦν, φησὶν, ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς. Ἀλλὰ τότε μὲν εἶπε, Γενηθήτω, καὶ ἐγένετο· νῦν δὲ οὐκ εἶπεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμῖν γέγονε φῶς· οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι καὶ νῦν εἶπεν, ἀλλ' αὐτὸς ἔλαμψε. Διὰ τοῦτο οὐδὲ αἰσθητὰ πράγματα ὀρώμεν τοῦ φωτὸς λάμποντος· τοῦτου, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ὁρᾷς τὸ ἀπαράλλακτον τῆς Τριάδος; Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Πνεύματος φησὶν· Ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακαλυμμένοι προσώπῳ τῆν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος· περὶ δὲ τοῦ Ἰησοῦ, Εἰς τὸ μὴ αὐγάζαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ· περὶ δὲ τοῦ Πατρὸς, Ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ἐν προσώπῳ Χριστοῦ. Ὅσπερ γὰρ εἰπὼν, Τοῦ εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ, ἐπήγαγεν, Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, δεικνύς ὅτι καὶ τῆ· ἐκείνου δόξης ἀπεστερήθησαν· οὕτως εἰπὼν, Τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἐπήγαγεν, Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, δεικνύς ὅτι διὰ τούτου τὸν Πατέρα γινώσκουμεν, ὡσπερ οὖν καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτῷ προσαγόμεθα. [496] Ἐχομεν δὲ τὸν ἠσασαυρὸν τοῦτον ἐν ὀστράκινος σκεύεσιν, ἵνα ἢ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ καὶ μεγάλα εἶπε περὶ τῆς ἀπορρήτου δόξης· ἵνα μὴ τις λέγῃ. Καὶ πῶς τοσαύτης δόξης ἀπολαύοντες μένομεν ἐν θνητῷ σώματι; φησὶν, ὅτι τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ μάλιστα ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, καὶ δείγμα μέγιστον τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὅτι σκεῦος ὀστράκινον τοσαύτην ἠδυνήθη λαμπρότητα ἐνεγκεῖν, καὶ τηλικούτου φυλάξει θρῆσαυρόν. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς θαυμάζιον ἔλεγεν, Ἴνα ἢ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν· πάλιν ἐκείνους αἰνιττόμενος τοὺς καυχώμενους ἐφ' ἑαυτοῖς. Τό τε γὰρ μέγεθος τῶν δοθέντων, τό τε ἀσθενὲς τῶν δεξαμένων δεικνύσι τὴν ἰσχύν, οὐχ ὅτι μεγάλα ἐχαρίσατο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μικροῖς οὔσι· τὸ γὰρ ὀστράκινον τὸ εὐθραυστον ἂ τῆς θνητῆς φύσεως αἰνιττόμενος ἔλεγε, καὶ τὸ τῆς σαρκὸς ἡμῶν ἀσθενὲς ἐμφαίνων. Ὑστράκου γὰρ ἄμεινον οὐδὲν αὐτῆ διακείται· οὕτως ἐστὶν εὐεπηρέαστος, καὶ θανάτῳ καὶ νόσοις καὶ ἄλλων ἀνωμαλῶν καὶ ἐτέροις μυρίοις διαλυομένη ῥαδίως. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, καὶ καταστέλλων ἐκείνων

* Marg. Savil., τὸ εὐφθαρτον

τὸ φύσημα, καὶ πᾶσι δεικνύς ὅτι οὐδὲν ἀνθρώπινον τῶν καθ' ἡμᾶς.

δ'. Καὶ γὰρ τότε μάλιστα διαφαίνεται ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὅταν δι' εὐτελῶν ἐνεργῇ μέγала. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγεν, Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ διὰ κωνώπων καὶ μυῶν ὀλόκληρα στρατόπεδα βαρβάρων ἐτροπούτε (διὸ καὶ μεγάλην δύναμιν αὐτοῦ τὴν κάμπτην ἐκάλει), καὶ ἐν ἀρχῇ γλώττας συγγέων μόνον, τὸν μέγαν πύργον ἐκείνον τὸν ἐν Βαβυλῶνι κατέλυε. Καὶ ἐν τοῖς πολέμοις δὲ νῦν μὲν διὰ τριακοσίων ἄπειρα στρατόπεδα ἤλασε, νῦν δὲ διὰ σαλπύγγων πόλεις καθεῖλε· μετὰ δὲ ταῦτα διὰ παιδίου μικροῦ καὶ εὐτελοῦς τοῦ Δαυὶδ, ἄπασαν τῶν βαρβάρων τὴν παράταξιν ἐτροπώσατο. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα δώδεκα μόνους ἀποστείλας, τῆς οἰκουμένης περιεγένετο, δώδεκα, καὶ τούτους ἔλαυνομένους, πολεμουμένους. Ἐκπλαγῶμεν οὖν τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν, θαυμάσωμεν, προσκυνήσωμεν· ἐρωτήσωμεν Ἰουδαίους, ἐρωτήσωμεν Ἕλληνας, τίς ἐπίσειε τὴν οἰκουμένην ἄπασαν ἀποστῆναι τῶν πατρίων ἐθῶν, καὶ πρὸς ἐτέραν μετατάξασθαι πολιτείας; ὁ ἁλιεύς, ἢ ὁ σκηνοποιός; ὁ τε λῶνης, ἢ ὁ ἀγρᾶμματος καὶ ἰδιώτης; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι ταῦτα λόγον, εἰ μὴ θεία δύναμις ἦν ἢ πάντα κατορθύσα δι' ἐκείνων; Τί δὲ καὶ λέγοντες ἐπειθον ἐκείνοι; Βαπτίσθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ σταυρωθέντος. Ποῖου; Ὅν οὐκ εἶδον, οὐδὲ ἐθεάσαντο. Ἀλλ' ὅμως ταῦτα λέγοντες καὶ κηρύττοντες, ἐπειθον, ὅτι οἱ μὲν μαντευόμενοι καὶ ἐκ προγόνων αὐτοῖς παραδοθέντες, οὐκ εἰσὶ θεοί, ὁ δὲ προσηλωθεὶς, οὗτος Χριστὸς, πάντας ἐφείλκετο. Καίτοι γε ὅτι μὲν ἐσταυρώθη καὶ ἐτάφη, παντὶ που δῆλον ἦν· ὅτι δὲ [497] ἀνέστη, οὐδεὶς πλὴν ὀλίγων εἶδεν. Ἀλλ' ὅμως καὶ τοῦτο ἐπίσαν τοὺς οὐχ ἔωρακότας· καὶ οὐχ ὅτι ἀνέστη μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς οὐρανοῦς ἀνῆλθε, καὶ ἔρχεται κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς.

Πόθεν οὖν τὸ πιθανὸν τοῖς λόγοις τούτοις, εἰπέ μοι; Οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Καὶ γὰρ πρῶτον αὐτῆ ἡ καινοτομία πᾶσι προσίστατο· ὅταν τε καὶ τοιαῦτά τις καινοτομῇ, χαλεπώτερον τὸ πρᾶγμα γίνεται, ὅταν ἀναμοχλεῖη παλαιᾶς συνηθείας θεμέλια, ὅταν ἐκ βάρων ἀνασπᾷ νόμους. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ οἱ κήρυκες ἀξιόπιστοι εἶναι ἐδόκουν, ἀλλὰ καὶ ἔθνους παρὰ πᾶσι μεμισημένου ἢ, καὶ δειλοὶ καὶ ἀμαθεῖς. Πόθεν οὖν περιεγένοντο τῆς οἰκουμένης; πόθεν ὑμᾶς καὶ τοὺς ὑμετέρους προγόνους τοὺς δοκοῦντας φιλοσοφεῖν, μετὰ τῶν θεῶν αὐτῶν ἐξέβαλον; οὐκ εὐδηλον ὅτι ἀπὸ τοῦ τὸν Θεὸν ἔχειν μὲθ' ἑαυτῶν; Οὐδὲ γὰρ ἐνι ἑ ταῦτα ἀνθρωπίνης δυνάμεως κατορθώματα, ἀλλὰ θείας τινὸς καὶ ἀπορρήτου. Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ γοητικῆς. Οὐκοῦν αὐξηθῆναι ἔδει τὴν τῶν δαιμόνων ἀρχὴν, καὶ ἐπιταθῆναι τὴν τῶν εἰδώλων θεραπείαν. Πῶς οὖν καθήρηται καὶ ἠφάνισται, καὶ ἀπ' ἐναντίας ἐκείνοις τὰ ἡμέτερα; Ὡστε κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι τοῦ Θεοῦ ψῆφος ἦν τὰ γινόμενα, οὐκ ἀπὸ τοῦ κηρύγματος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς πολιτείας αὐτῆς. Πότε γὰρ παρ-

ἢ Legebatur ἔθνος ... μεμισημένον

ἢ Lege ἴστί

Unde etiam ait, *Nos autem servos vestros propter Christum*. Viden' animum ab omni gloriæ studio purum? Tantum abest, inquit, ut eorum, quæ Domini sunt, quidquam usurpeinus, ut etiam nosipsos vobis propter eum subjiciamus. 6. *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lumen splendescere, ipse illuxit in cordibus vestris*. En quomodo rursus iis, qui eximiam illam gloriam, Mosis videlicet, videre cupiebant, ostendit etiam cum additamento fulgentem! Sicut in vultum Mosis, inquit, ita in corda vestra effulsit. Et quidem prius ea, quæ in rerum conditarum initio exstiterunt, in memoriam revocat, lucem nimirum in sensum cadentem et tenebras; ostendens hoc opificium illo præstantius esse. Verum ubinam dixit, *De tenebris lucem splendescere*? In principio ac rerum conditarum primordiis: *Tenebræ enim, inquit, erant super faciem abyssi*. Et dixit Deus, *Fiat lux, et facta est lux* (Gen. 1. 2. 3). Sed tunc quidem dixit, *Fiat, et, Factum est*; nunc autem non dixit, sed ipse nobis lux factus est. Quocirca nec res sensiles hac luce affulgentem intuemur, sed Deum ipsum per Christum. Videsne quo pacto nihil in Trinitate sit diversum? Nam de Spiritu dicit, *Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domino Spiritu* (2. Cor. 3. 18); de Filio, *Ut non fulgeat illis illuminatio evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei*; de Patre denique, *Qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus vestris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi*. Quemadmodum enim cum dixisset, *Evangelii gloriæ Christi*, subjecti, *Qui est imago Dei*, his verbis indicans eos illius quoque gloria orbatos esse: ita cum dixisset, *Scientiæ Dei*, adjecit, *In facie Christi*, ut ostendat nos per Christum ad Patris cognitionem pervenire, ut etiam per Spiritum ad eum adducimur. 7. *Habenus autem istum thesaurum in vasis fictilibus: ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis*. Quoniam enim de arcana illa gloria multa et ampla verba fecerat, ne quis diceret: Qui sit igitur, ut tantam gloriam consequuti, in mortali corpore maneamus? Hoc ipsum, inquit, est summopere mirandum, ac luculentissimum divinæ potentiæ argumentum, quod fictile vasculum tantum splendorem ferre ac tantum thesaurum tueri potuerit. Cujus etiam rei admiratione ipse commotus dicebat: *Ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex nobis*; his verbis eos rursus subindicans, qui in seipsis gloriabantur. Nam et donorum magnitudo, et eorum qui his affecti sunt imbecillitas, vim Dei demonstrant, non modo quia magna largitus est, sed quia parvis et abjectis: fictile quippe dixit, ut humanæ naturæ fragilitatem significaret, carnisque nostræ imbecillitatem conspicuam redderet. Testa namque nihilo melius illa se habet; adeo offensionibus patet, ac morte, morbis, cæli intemperiei, atque innumeris aliis malis facile dissolvitur. Hæc porro dicebat, tum ut eorum arrogantiam comprimeret, tum ut nihil rerum nostrarum humanum esse demonstraret.

4. Nam tum demum Dei vis maxime elucet, cum per viles et abjectos ingentes res patrat. Ac proinde alio etiam loco aiebat, *Virtus mea in infirmitate proficitur* (2. Cor. 12. 9). In Veteri quoque Testamento per culices et muscas totos barbarorum exercitus in fugam vertebat (ideo erucam magnam vim suam appellabat [Joel. 2. 25]), et olim linguas dumtaxat confundendo, ingentem illam turrim Babylonicam delevit. In bellis insuper nunc per trecentos viros infinitam hostium manum profligabat, nunc tubarum clangore urbes evertebat, ac postea per exiguum ac vilem adolescentem Davidem universam barbarorum aciem in fugam agebat. Eodem itaque modo hic quoque missis solum duodecim viris de orbe victoriam adeptus est, duodecim, idque cum ipsi infesta omnia haberent, ac bello ab omnibus vexarentur. Dei ergo potentiam admiremur et adoremus: sciscitemur ex Judæis, sciscitemur ex gentilibus, quisnam universi terrarum orbi persuaserit, ut a patriis institutis abscederet, atque ad alteram vivendi rationem sese conferret? piscator, an tentoriorum effector? publicanus, an indoctus ac literarum expertus? Quam autem hoc rationem haberet, nisi vis divina fuisset, quæ per illos omnia conficeret? Nam quid dicentes illi, persuadebant? Baptizemini in nomine crucifixi (Act. 2. 38). Cujus tandem? Quem numquam viderant. Et tamen cum hæc dicerent ac prædicarent, auditoribus persuadebant, eos qui vaticinabantur, atque a majoribus traditi ipsi erant, deos non esse. Christus vero clavis affixus omnes attrahebat. Atqui, quod in crucem sublatus ac sepultus fuisset, apud omnes constabat; quod autem resurrexisset, pauci omnino viderant. Nihilo secius tamen hoc ipsum iis, qui non viderant, persuaserunt: nec id solum, sed etiam, quod in cælos ascendisset, atque ad iudicium de vivis ac mortuis ferendum venturus esset.

Apostoli quomodo orbem subegerunt. — Unde igitur, queso, persuadendi vis in his sermonibus? Non aliunde, quam a Dei potentia. Primum enim novitas ipsa omnium animos offendebat: cum autem in huiusmodi rebus quispiam innovat, tunc gravior res efficitur, ut cum priscorum rituum fundamenta effringit, ac leges radicatus evellit. Huc accedit, quod præcones non fide digni viderentur. Nam et ex ea natione erant, quæ omnibus odiosa esset, et ipsi timidi ac doctrinæ expertes erant. Unde igitur orbem subegerunt? unde vos et majores vestros, qui philosophi videbantur, atque deos ipsos ejecerunt? annon liquet illos Deum secum habuisse? Neque enim tam præclara facinora in humanam potentiam cadunt, sed in divinam quamdam et ineffabilem. Minime vero, inquit isti; sed præstigiis usi sunt. Ergo dæmonum imperium augeri oportebat, atque idolorum cultum amplificari. Qui igitur factum est, ut ea deleta atque extincta sint, et ex contrario nostra efflorescant? Quare hinc quoque liquet, Dei calculo hæc contigisse: neque a prædicatione tantum, sed ab ipsa quoque vitæ ratione. Quando enim tanta virginitas passim toto orbe consita est? quando par opum, vitæ, atque

aliam omnium rerum contemptus? Nam flagitiosi ac præstigiatores nihil ejusmodi effecerint, sed contraria omnia: at hi angelicam vitæ rationem nobis et in nostra et in barbara regione atque in extremis terræ recessibus non modo docuerunt, sed etiam perfecerunt. Unde perspicuum est, Christi vim fuisse quæ hoc totam ubique fecerit, vim, inquam, illam ubique lucentem ac fulgure quovis celerius hominum

mentes illustrantem. Hæc igitur omnia cogitantes, atque apertum promissionis futurorum bonorum argumentum ex iis quæ facta sunt capientes, invictam illam Crucifixi potentiam nobiscum adorate: ut et intolerandos cruciatus effugiatis, et sempiternum regnum assequamini: quod utinam nobis contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA IX.

CAP. 4. v. 8. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aperiatur, sed non destituimur: 9. persecutionem patimur, sed non derelinquimur.*

1. In eo adhuc immoratur, ut ostendat omne hoc negotium divinæ potentiae adscribendum esse: quo eorum arrogantiam coerceat, qui in seipsis gloria-bantur. Non enim, inquit, hoc solum mirabile est, quod hunc thesaurum in fictilibus vasis asservemus; sed etiam quod, cum sexcentis incommodis premamur, atque omni ex parte pulsemur, eum tamen tuemur nec amittimus. Et quidem si vel adamantinum vas esset, tanto tamen thesauro gestando, tantisque insidiis sustinendis impar esset: nunc autem et ferimus et per Dei gratiam nihil grave patimur. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur.* Quid est? *In omnibus?* In hostibus, in amicis, in necessariis, in aliis, quorum penuria laboramus, ab hostibus, a nostris. *Sed non angustiamur.* Ac vide quomodo pugnantem res dicat, ut hinc quoque Dei vim commonstret. *Tribulationem patimur, inquit, sed non angustiamur: aperiatur, sed non destituimur:* hoc est, non ad extremum usque concidimus. Plerisque enim in locis dolemus, nec quod volumus assequimur, non sic tamen ut a propositis rebus excidamus: hæc quippe non eo permittit Deus ut vincamur, sed ut exerceamur. *Persecutionem patimur, sed non derelinquimur: dejicimur, sed non perimus.* Quamvis enim tentationes contingant, non ea tamen contingunt, quæ ex tentationibus oriri solent: idque per Dei potentiam et gratiam. Alibi autem hæc Deum idcirco permittere ait, tum ob ipsorum humilitatem, tum ad aliorum securitatem: *Ne enim insolentius efferar, inquit, datus est mihi stimulus (2. Cor. 12. 7); et rursus, Ne quis existimet de me supra id quod videt, et audit ex me (Ibid. v. 6); et alio loco, Ne fidentes simus in nobis ipsis (Ibid. 4. 9):* hic vero, Ut Dei potentia clucescat.

Ex tentationibus quantum lucrum. — Videsne quantum questus ex tentationibus redeat? Nam et Dei vim ostendebant, et gratiam amplius detegebant; *Sufficit enim tibi gratia mea (Ibid. 12. 9), inquit; et ad humilitatem concitabant, alios compescebant, et illos tolerantiores efficiebant: Patientia enim, inquit, probationem operatur, probatio spem (Rom. 5. 4).* Nam qui in quamplurima pericula inciderant, atque ex illo po divina freti emergerant, hinc docebantur ut illi magis hæerent in omnibus. 10. *Semper mortificatio-*

nem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corpore nostro. Quidnam erat hæc mortificatio Domini Jesu, quam circumferebant? Mortes quotidianæ, per quas resurrectionis speciem edebatur. Nam si quis est, inquit, qui Christum mortem obiisse, atque resurrexisse non credat, in nos intueatur, qui singulis diebus morimur, atque ad vitam revocamur: ac tum resurrectioni fidem habeat. Viden' quomodo aliam adhuc tentationum causam invenerit? Quam tandem? *Ut et vita Jesu, inquit, manifestetur in corpore nostro; in eo videlicet, quod nos e periculis extrahat.* Ita fit, ut quod infirmitatis ac derelictionis speciem habet, hoc ipsius resurrectionem prædicet. Neque enim, si nullis molestiis afficeremur, perinde ipsius potentia declarata fuisset, ut nunc declaratur, cum patimur nec tamen vincimur. 11. *Etenim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in nobis in carne nostra mortali.* Passim hunc morem tenet, ut cum quidpiam obscure dixerit, id rursus exponat: id quod hoc quoque loco fecit, illud quod dixerat apertius declarans. Propterea tradimur, inquit, hoc est mortificationem circumferimus, ut vitæ ipsius potentia perspicua fiat, non sinentis nimirum mortalem carnem tanta perpetentem, malorum agmine vinci. Hoc aliter quoque accipi potest. Quomodo? Ut alio loco ait, *Si commoriamur, et convivemus (2. Tim. 2. 11).* Ut enim nunc ipsius mortem perferimus, atque ipsius causa vitam cum morte commutare volumus, ita etiam ipse extinctos ad vitam revocare tunc volet. Nam si nos e vita ad mortem venimus, ipse quoque e morte ad vitam nobis dux erit. 12. *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.* Non jam de corporea morte loquens, sed de tentationibus et de quiete. Nos enim in periculis ac tentationibus versamur, inquit; vos autem in quiete vitam eam, quæ in periculis comparatur, percipitis: atque ea quidem, quæ cum periculo conjuncta sunt, ipsi sustinemus; at vos rebus secundis fruimini: neque enim pares tentationes suffertis. 13. *Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi propter quod loquutus sum, et nos credimus propter quod et loquimur: 14. scientes quoniam qui suscitavit Dominum Jesum, et ipse suscitabit nos per Jesum.* Submonuit nos psalmi, insignem philosophiam complectentis, qui maxime possit in periculis excitare. Hæc enim verba vir justus pronuntiavit, cum in magnis periculis esset, et

Θενία τοσαύτη πανταχοῦ τῆς γῆς ἐφυτεύθη; πότε χρημάτων ὑπεροψία καὶ ζωῆς καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων; Οἱ γὰρ μοχθηροὶ καὶ γόητες οὐδὲν τοιοῦτον ἀνύσαιεν, ἀλλὰ τάναντία ἅπαντα· οὗτοι δὲ ἀγγέλων ἡμῖν εἰσηγήσαντο πολιτεῖαν· οὐκ εἰσηγήσαντο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσαν, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ, ἐν τῇ τῶν βαρβάρων, ἐν αὐταῖς τῆς γῆς ταῖς ἐσχατιαῖς. Ὅθεν δῆλον ὅτι πάντα ἢ τοῦ Χριστοῦ πανταχοῦ δύναμις ἦνυσεν, ἢ πανταχοῦ λάμπουσα, καὶ ἀστραπῆς

ἀπάσης ὀξύτερον τὰς τῶν ἀνθρώπων καταυγάζουσα διανοίας. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα λογισάμενοι, καὶ τῆς τῶν μελλόντων ὑποσχέσεως, τὰ γεγεννημένα λαβόντες ἀπόδειξιν ἐναργῆ, προσκυνήσατε μεθ' ἡμῶν τὴν ἄμαχον τοῦ σταυρωθέντος ἰσχύν, ἵνα καὶ τὰς ἀφορητοῦς φύγητε κολάσεις, καὶ τῆς αἰωνίου βασιλείας ἐπιτύχητε· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Θ'.

Ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπερούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλιμπανόμενοι.

α'. Ἐτι μένει δεικνύς, ὅτι τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἔργον τὸ πᾶν ἐστί, καταστέλλων ἐκείνων τὰ φρονήματα τῶν καυχωμένων ἐφ' ἑαυτοῖς. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἐστὶ, φησί, θαυμαστὸν, ὅτι ἐν ὀσρακινίσι σκεύεσι φυλάττομεν τὸν θησαυρὸν τοῦτον, ἀλλ' ὅτι καὶ μυρία πάσχοντες δεινὰ, καὶ πανταχοῦ περικρουόμενοι, [498] τηρούμεν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀπόλλυμεν. Καίτοι εἰ καὶ ἀδαμάντινον σκεῦος ἦν, οὔτε θησαυρὸν τοσοῦτον βαστάσαι ἰσχυσεν ἄν, οὐδ' ἄν πρὸς τοσαύτας ἤρκεσεν ἐπιβουλὰς· νῦν δὲ καὶ φέρει καὶ οὐδὲν πάσχει δεινὸν διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν. Ἐν παντὶ γὰρ θλιβόμενοι, φησὶν, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι. Τί ἐστίν, Ἐν παντὶ; Ἐν τοῖς ἐχθροῖς, ἐν τοῖς φίλοις, ἐν τοῖς ἀναγκαίοις, ἐν ταῖς ἄλλαις χρεῖαις, ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὑπὸ τῶν οικείων. Ἀλλ' οὐ στενοχωρούμεθα. Καὶ ὅρα πῶς πράγματα ἐναντία λέγει, ἵνα κἀντεῦθεν δεῖξη τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν. *Θλιβόμενοι γὰρ οὐ στενοχωρούμεθα*, φησὶν· ἀπερούμενοι οὐκ ἐξαπορούμεθα· τουτέστιν, οὐκ εἰς τέλος ἐκπίπτομεν. Ἀλλοῦμεν γὰρ πολλαχοῦ, καὶ ἀποτυγχάνομεν, ἀλλ' οὐ οὕτως, ὥστε ἐκπεσεῖν τῶν προκειμένων· εἰς γυμνασίαν γὰρ ἡμῶν ἂ ταῦτα, οὐκ εἰς ἤτταν συγκεχώρηται παρὰ τοῦ Θεοῦ. *Διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλιμπανόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι.* Οἱ μὲν γὰρ πειρασμοὶ συμβαίνουσι, τὰ δὲ ἀπὸ τῶν πειρασμῶν οὐκέτι. Καὶ τοῦτο δὲ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καὶ χάριν. Ἀλλαχοῦ δὲ φησί, καὶ διὰ τὴν αὐτῶν ταπεινοφροσύνην, καὶ διὰ τὴν ἐτέρων ἀσφάλειαν συγκεχωρηθῆσθαι ταῦτα· *Ἴρα γὰρ μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ*, φησί· καὶ πάλιν, *Ἴρα μὴ εἰς λογίσσεται εἰς ἐμὲ ὑπὲρ ὃ βλέπει, καὶ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ*· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, *Ἴρα μὴ πεποιθότες ὤμεν ἐφ' ἑαυτοῖς.* Ἐνταῦθα μέντοι, Ἴρα φανῆ τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις.

Ὅρθς ὅσον τῶν πειρασμῶν τὸ κέρδος; Καὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν εἰδείκνυ, καὶ τὴν χάριν ἀπεκάλυπτε μεζώνως· Ἄρκει γὰρ σοι ἡ χάρις μου, φησί· καὶ εἰς ταπεινοφροσύνην ἤλειψε, καὶ τοὺς ἄλλους καταστέλλεσθαι παρεσκευάζε, καὶ αὐτοὺς καρτερικωτέρους ἐργάζετο· Ἡ γὰρ ὑπομονή, φησί, *δοκιμὴν κατεργάζεται*, ἢ δὲ *δοκιμὴ ἐλπίδα*. Οἱ γὰρ μυρίοις περιπεσόντες κινδύνους, καὶ ἐκ τῆς εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδος ἀνεγχεύοντες, ἐπαιδεύοντο ταύτης

^a *Legebatur ἡμῶν.*

ἔχεσθαι· ἐπὶ πλείον ἐν πᾶσι. *Πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν.* Καὶ τί ἐστίν ἡ νέκρωσις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ἦν περιέφερον; Οἱ θάνατοι οἱ καθημερινοί, δι' ὧν καὶ ἡ ἀνάστασις εἰδείκνυτο. Εἰ γὰρ τις ἀπιστεῖ, φησὶν, ὅτι ἀπέθανεν Ἰησοῦς καὶ ἀνέστη, ἡμᾶς ὀρῶν τοὺς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκοντας καὶ ἀνισταμένους, πιστευέτω λοιπὸν τῇ ἀναστάσει. Εἶδες πῶς καὶ ἐτέραν αἰτίαν εὑρηκε τῶν πειρασμῶν; Ποίαν δὲ ταύτην; *Ἴνα καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ φανερωθῇ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν*, φησί, τῷ ἐξαρπάξειν ἡμᾶς τῶν κινδύνων. Ὅστε τοῦτο, ὃ δοκεῖ ἀσθενείας εἶναι καὶ ἐγκαταλείψεως, τοῦτο αὐτοῦ κηρύττει τὴν ἀνάστασιν. Οὐ γὰρ ἄν οὕτως ἐφάνη, μηδὲν πασχόντων ἡμῶν ἀηδὲς, ἢ δύναμις ἢ ἐκείνου, ὡς νῦν δεικνύται, πασχόντων μὲν, οὐ νικωμένων δέ. *Καὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ* [499] *ἐν ἡμῖν ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν.* Πανταχοῦ γὰρ, ἄταν τι ἀσαφὲς εἴπη, ἑαυτὸν ἐρμηνεύει πάλιν· ὃ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἐποίησε, τοῦτο, ὅπερ εἶπεν, ἐρμηνεύων σαφῶς. Διὰ τοῦτο γὰρ παραδιδόμεθα, φησί, τουτέστι, τὴν νέκρωσιν περιέφομεν, ἵνα ἡ δύναμις αὐτοῦ τῆς ζωῆς φανῆ, μὴ συγχωροῦντος σάρκα θνητὴν τοσαῦτα πάσχουσαν, ὑπὸ τῆς νιφάδος τῶν κακῶν νικηθῆναι. Καὶ ἐτέρως δὲ αὐτὸ ἐκληπτέον. Πῶς; Ὡς ἀλλαχοῦ φησιν, *Εἰ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν.* Ὅσπερ γὰρ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὑπομένομεν νῦν, καὶ αἰρούμεθα ζῶντες ἀποθανεῖν δι' αὐτόν· οὕτω καὶ αὐτὸς αἰρήσεται ἀποθανόντας ζωογονῆσαι τότε. Εἰ γὰρ ἡμεῖς ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον ἐρχόμεθα, καὶ αὐτὸς ἀπὸ θανάτου εἰς ζωὴν ἡμᾶς χειραγωγῆσει. Ὅστε ὁ θάνατος ἐνεργεῖται ἐν ἡμῖν, ἢ δὲ ζωὴ ἐν ἡμῖν. Οὐκέτι περὶ τοῦ θανάτου λέγων, ἀλλὰ περὶ πειρασμῶν καὶ ἀνέσεως. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἐν κινδύνοις καὶ ἐν πειρασμοῖς, φησὶν, ὑμεῖς δὲ ἐν ἀνέσει, τὴν ἐκ τούτων τῶν κινδύνων καρπούμενοι ζωὴν· καὶ τὰ μὲν ἐπικινδύνα ἡμεῖς ὑπομένομεν, τῶν δὲ χρηστῶν ὑμεῖς ἀπολαύετε· οὐ γὰρ τοσοῦτους ὑπομένετε πειρασμούς. *Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν· ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγείρει.* Ἀνέμνησεν ἡμᾶς ψαλμοῦ πολλὴν ἔχοντος φιλοσοφίαν, καὶ ἱκανοῦ μάλιστα ἐν κινδύνοις ἀλείφειν. Τὴν γὰρ βῆσιν ταύτην ἐν μεγάλοις κινδύνοις ὧν ὁ δίκαιος

ἐκεῖνος ἐφθέγγετο, καὶ ἐξ ὧν οὐκ ἦν ἄλλως ἀνευγε-
κεῖν, ἢ διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας.

β'. Ἐπεὶ οὖν τὰ συγγενῆ μάλιστα οἶδε παραμυθεῖ-
σθαι, διὰ τοῦτο φησιν, *Ἐχοντες τὸ αὐτὸ πνεῦμα*
τουτέστιν, ἀπὸ τῆς αὐτῆς συμμαχίας, ἀφ' ἧς ἐκεῖνος
ἐσώθη, καὶ ἡμεῖς σωζόμεθα· ἀπὸ τοῦ πνεύματος, ἀφ'
οὗ ἐφθέγγετο, καὶ ἡμεῖς φθειρόμεθα. Ὅθεν δείκνυσι
πολλὴν τῇ Καινῇ πρὸς τὴν Παλαιὰν τὴν συμφωνίαν
οὖσαν, καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐν ἑκατέροις ἐνεργήσαν,
καὶ οὐκ ἡμεῖς μόνον ἐν κινδύνοις, ἀλλὰ καὶ οἱ
παλαιοὶ πάντες, καὶ δεῖ πιστεῖν καὶ ἐλπίδι διορθοῦ-
σθαι, καὶ μὴ λύσιν εὐθὺς ζητεῖν τῶν ἐπικειμένων.

Ἐπειδὴ γὰρ εἰδείξε διὰ τῶν λογισμῶν τὴν ἀνάστα-
σιν καὶ τὴν ζωὴν, καὶ οὐκ ἀσθενείας οὐδὲ ἐγκα-
ταλείψεως ὁ κίνδυνος· λοιπὸν καὶ τὴν πίστιν εἰσάγει,
καὶ αὐτῇ τὸ πᾶν ἐπιτρέπει. Ἄλλ' ὅμως καὶ αὐτῆς
ἀπόδειξιν παρέχεται τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν, εἰ-
πὼν· *Καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦ-
μεν. Τί πιστεύομεν, εἰπέ μοι; Ὅτι ὁ ἐγείρας Ἰη-
σοῦν, καὶ ἡμῶς ἐγερεῖ, καὶ παρουσήσει σὺν
ὑμῖν. Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμῶν, ἵνα ἡ χάρις πλεονά-
σασα, διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν περισ-
συσῆ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ.* Πάλιν πληροῖ
φρονήματος αὐτοῦς, ἵνα μὴ ἀνθρώποις χάριν εἰδῶσι,
τοῖς ψευδαποστόλοις, λέγω. Τοῦ γὰρ Θεοῦ τὸ πᾶν, δε-
βούλεται πολλοῖς χαρίσασθαι, ὥστε [500] μείζονα
ὀφθῆναι τὴν χάριν. Δι' ὑμᾶς γοῦν ἡ ἀνάστασις, καὶ
τὰ ἄλλα πάντα. Οὐ γὰρ ἐνδὸς ἕνεκεν μόνου ταῦτα
πεποιήκεν, ἀλλὰ πάντων. *Διὸ καὶ οὐκ ἐγκακοῦμεν·
ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἐξω ἡμῶν ἄνθρωπος διαφθείρεται,
ἀλλ' ὁ ἐσω ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα.* Πῶς
φθείρεται; Μαστιζόμενος, ἐλαυνόμενος, μυρία πά-
σχων δεινά. Ἄλλ' ὁ ἐσω ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ
ἡμέρα. Πῶς ἀνακαινοῦται; Τῇ πίστει, τῇ ἐλπίδι, τῇ
προθυμίᾳ. Τὸ λοιπὸν δεῖ κατατολμᾶν τῶν δεινῶν.
Ὅσῳ γὰρ ἀν' μυρία πάσχη τὸ σῶμα, τοσοῦτω χρηστο-
τέρας ἔχει τὰς ἐλπίδας ἢ ψυχῇ, καὶ λαμπρότερα
γίνεται, καθάπερ χρυσίον πυρούμενον ἐπὶ πλεόν.
Καὶ ὅρα πῶς καθαιρεῖ τὰ λυπηρὰ τοῦ παρόντος βίου.
Τὸ γὰρ παραυτικὸν ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως, φησίν,
*εἰς ὑπερβολὴν καθ' ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δό-
ξης κατεργάζεται, μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλε-
πόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα.* Εἰς τὴν ἐλπίδα τὸ
πρῶγμα κατακλείσας, καὶ ὅπερ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους
ἔλεγεν, *ὅτι τῇ ἐλπίδι ἐσώθημεν, ἐλπίς δὲ βλεπο-
μένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς,* τοῦτο καὶ ἐνταῦθα κατα-
σκευάζων, τίθησι παράλληλα τὰ παρόντα τοῖς μέλ-
λουσι, τὸ παραυτικὰ πρὸς τὸ αἰώνιον, τὸ ἐλαφρὸν
πρὸς τὸ βαρὺ, τὴν θλίψιν πρὸς τὴν δόξαν. Καὶ οὐδὲ
τούτοις ἀρκεῖται, ἀλλ' ἑτέραν τίθησι λέξιν, διπλα-
σιάζων αὐτήν, καὶ λέγων, *Καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερ-
βολὴν.* Εἶτα καὶ τὸν τρόπον δείκνυσι πῶς ἐλαφρὸν
τὸ τῶν τοσοῦτων θλίψεων. Πῶς οὖν ἐλαφρὸν; *Μὴ
σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ
βλεπόμενα.* Οὕτω καὶ τοῦτο κοῦφον τὸ παρὸν, κά-
κεῖνο μέγα τὸ μέλλον, ἀν' τῶν ὀρωμένων ἀπαγάγωμεν
λατούς. *Τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα.* Οὐκοῦν
καὶ αἱ θλίψεις τοιαῦται. *Τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια.*
Οὐκοῦν καὶ οἱ στέφανοι τοιοῦτοι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Αἱ

θλίψεις τοιαῦται, ἀλλὰ, *Τὰ βλεπόμενα πάντα, κἂν
κόλασις ἢ, κἂν ἀνάπαυσις· ὥστε μὴτε ἐκεῖθεν χαυ-
νοῦσθαι, μὴτε ἐντεῦθεν βιάζεσθαι.* Διὰ τοῦτο οὐδὲ
περὶ τῶν μελλόντων λέγων, εἶπεν, Ἡ βασιλεία αἰώ-
νιος, ἀλλὰ, *Τὰ μὴ βλεπόμενα αἰώνια,* κἂν βασιλεία,
κἂν κόλασις ἢ πάλιν· ὥστε καὶ ἐκεῖθεν φοβῆσθαι,
καὶ ἐκεῖσε προτρέψασθαι. Ἐπεὶ οὖν τὰ βλεπόμενα
πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια, πρὸς ἐκεῖνα
βλέπομεν. Ποῖαν γὰρ καὶ σχοίημεν ἀπολογίαν, τὰ
πρόσκαιρα ἀντὶ τῶν αἰωνίων αἰρούμενοι; Εἰ γὰρ καὶ
τὸ παρὸν ἡδύ, ἀλλ' οὐ διηνεκές· τὸ μέντοι ὀδυνηρὸν
αὐτοῦ, διηνεκές καὶ ἀσύγγνωστον. Ποῖαν γὰρ ἐξουσίαν
ἀπολογίαν οἱ πνεύματος καταξιοθόντες· καὶ τοσαύτης
ἀπολαύσαντες δωρεᾶς, καὶ χαμαίζηλοι γινόμενοι καὶ
καταπίπτοντες πρὸς τὴν γῆν; Καὶ γὰρ πολλῶν ἀκούω
λεγόντων τὰ καταγέλαστα ταῦτα ῥήματα· Δός μοι τὴν
σήμερον, καὶ λάβε τὴν αὔριον. Ἄν μὲν γὰρ τοιαῦτα
ἦ, φησὶν, οἷα καὶ φατε, ἐκεῖ, ἐν ἀνθ' ἐνός γέγονεν· ἀν
δὲ μὴδὲν ὄλωσ ἢ, δύο ἀντ' οὐδενός. Τί τῶν ῥημάτων
τούτων παρανομώτερον; τί δὲ [501] ληρωδέστερον;
Ἡμεῖς περὶ οὐρανοῦ διαλεγόμεθα, καὶ τῶν ἀπορρή-
των ἀγαθῶν ἐκείνων· καὶ οὐ τὰ τῶν ἵπποδρομίων
ἡμῖν ἀγεις εἰς μέσον, καὶ οὐκ αἰσχύνῃ οὐδὲ ἐγκα-
λύπτῃ τοιαῦτα φθειρόμενος, ἀ τῶν παραπαιόντων
ἐστίν; οὐκ ἐρυθριᾶς, οὕτω προσηλωμένος τοῖς πα-
ροῦσιν; οὐ παύση παραφρονῶν καὶ ἐξεστηκώς, καὶ
ἐν νεότητι ληρῶν; Καὶ τὸ μὲν Ἑλληνας ταῦτα λέ-
γειν, οὐδὲν θαυμαστόν· τὸ δὲ πιστοὺς ἀνθρώπους
τοιαῦτα ληρεῖν, ποῖαν ἔχει συγγνώμην; Ὅλωσ γὰρ
ὑποπτεύεις τὰς ἀθανάτους ἐλπίδας ἐκείνας; ὄλωσ
νομίζεις ἀμφίβολα ταῦτα εἶναι; καὶ ποῦ ταῦτα ἀξία
συγγνώμης; Καὶ τίς ἦλθε, φησὶ, καὶ ἀπήγγειλε τὰ
αὐτόθι; Ἀνθρώπων μὲν οὐδεὶς, ὁ Θεὸς δὲ ὁ πάντων
ἀξιοπιστότερος ταῦτα ἀπεφώνησε. Ἄλλ' οὐχ ὄραξ; τὰ
ἐκεῖ; Οὐδὲ γὰρ τὸν Θεὸν βλέπεις; Ἄρ' οὖν οὐχ ἠγήθη
εἶναι Θεὸν, ὅτι μὴ ὄραξ; Καὶ σφόδρα ἠγοῦμαι, φησὶν.

γ'. Ἄν οὖν σε ἐρητάι τις τῶν ἀπίστων, Καὶ τίς ἦλθεν
ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ταῦτα ἀπήγγειλε, τί εἶρεῖς; πό-
θεν οἶσθα ὅτι ἐστὶ Θεός; Ἀπὸ τῶν ὀρωμένων, φησὶν,
ἀπὸ τῆς εὐταξίας τῆς ἐν πάσῃ τῇ κτίσει, ἀπὸ τοῦ
πᾶσιν εἶναι τοῦτο κατάδηλον. Οὐκοῦν καὶ τὸν περὶ
κρίσεως οὕτω δέχου λόγον. Πῶς; φησὶν· Ἐρήσομαι
σε· σὺ δὲ μοι ἀπόκρισαι. Δίκαιός ἐστιν οὗτος ὁ Θεός,
καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμει ἐκάστῳ· ἢ τούναντιον,
τούς μὲν ἀδίκους βούλεται εὐημερεῖν καὶ τρυφᾶν, τοὺς
δὲ ἀγαθοὺς ἐν τοῖς ἐναντίοις εἶναι; Οὐδαμῶς, φησὶν·
οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπος τοῦτο πάθει. Ποῦ οὖν οἱ καλῶς
ἐνταῦθα πράξαντες, τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσονται; ποῦ
δὲ οἱ πονηροὶ τῶν ἐναντιῶν, εἰ μὴ μέλλοι τις ζωὴ μετὰ
ταῦτα καὶ ἀντίδοσις εἶναι; Ὅραξ ὅτι ἐν ἀνθ' ἐνός
τέως, καὶ οὐχὶ δύο ἀνθ' ἐνός; Ἐγὼ δὲ σοὶ δεῖξω
προϊών, ὅτι οὐδὲ ἐν ἀνθ' ἐνός, ἀλλὰ δύο ἀνθ' ἐνός
ἔσται τοῖς δικαίοις, τοῖς δὲ ἁμαρτωλοῖς καὶ ἐνταῦθα
τρυφῶσι τούναντιον ἅπαν. Οἱ μὲν γὰρ ἐνταῦθα τρυ-
φήσαντες, οὐδὲ ἐν ἀνθ' ἐνός ἔλαβον· οἱ δὲ ἐν ἀρετῇ
διάγοντες, δύο ἀνθ' ἐνός. Τίνες γὰρ ἐν ἀνέσει, οἱ τῶν
παρόντων παραχρησάμενοι βίῳ, ἢ οἱ φιλοσοφήσαντες;
Σὺ μὲν ἴσως ἐκείνους εἶρεῖς, ἐγὼ δὲ τοούτους δείκνυμι,
μάρτυρας αὐτοὺς ἐκείνους καλῶν, τοὺς ἀπολελαυκότας

e quibus non aliunde, quam per divinam opem, emerere poterat.

2. Quoniam igitur quæ cognata sunt, magnam ad consolandum vim habere solent, idcirco dixit: *Habentes eundem spiritum*; id est, eodem subsidio freti, quo ille e periculo ereptus est, nos quoque servamur: ex eodem spiritu, quo ille loquutus est, nos quoque loquimur. Quibus verbis illud ostendit, miram esse inter Novum et Vetus Testamentum concordiam, atque eundem spiritum esse, qui in utroque vim suam exseruerit: illudque præterea, non nos solos in periculis versari, sed etiam veteres omnes; ob idque fide ac spe animos erigendos esse, nec urgentium malorum finem statim petendum.

Christi resurrectio, omnium resurrectionem probat. — Postquam enim rationibus resurrectionem ac vitam demonstravit, illudque insuper, pericula imbecillitatis ac desertionis argumentum non esse, deinceps jam fidem etiam invehit, eique omnia committit. Quamquam ipsam quoque ut probet, Christi resurrectionem in medium affert, cum ait: *Nos quoque credimus, propter quod loquimur.* Quid credimus, heus tu? *Quod is qui Christum suscitavit, nos etiam excitabit et constituet vobiscum.* 15. *Omnia enim propter vos, ut gratia abundans, per multos in gratiarum actione abundet in gloriam Dei.* Rursus animos eorum effert, ut non hominibus gratiam habeant, hoc est, pseudapostolis. Hoc enim totum Dei est, qui compluribus gratificari vult ut major gratia appareat. Propter vos quippe et resurrectio ipsius exstitit, et cætera omnia. Neque enim unius dumtaxat hominis causa hæc fecit, sed omnium. 16. *Propter quod non deficimus; sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpitur, tamen is, qui intus est, renovatur de die in diem.* Quomodo corrumpitur? Cum flagris cæditur, exagitur, sexcentis acerbitatibus afficitur. *Is tamen, qui intus est, renovatur de die in diem.* Quo pacto renovatur? Fide, spe, animi promptitudine. Restat igitur, ut ad pericula intrepidum animum afferamus. Quo enim pluribus incommodis corpus divexatur, eo lætiori spe animus fruitur, ac splendidior efficitur, non secus atque aurum, cui ignis diutius adhibetur. Ac vide quomodo præsentis vitæ molestias abstergat. 17. *Id enim quod in præsentem est momentaneum ac leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis.* 18. *non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur.* Spe negotium conclusit, quodque in epistola ad Romanos dicebat: *Spes salvi facti sumus; spes autem quæ videtur non est spes* (Rom. 8. 24): hoc etiam hic adstruens, præsentia cum futuris componit: præsens cum æterno, leve cum gravi, tribulationem cum gloria. Ac ne hoc quidem contentus, alteram vocem adjungit, eamque conduplicat, cum ait: *Supra modum in sublimitate.* Deinde modum declarat, quo tot ac tantæ afflictiones leves efficiantur. Quoniam igitur modo levantur? *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur.* Ita nimirum et præsentis molestiæ leves, et futurum illud præmium ingens erit, si a visibilibus nos abduxerimus.

Quæ enim videntur temporaria sunt. Ergo et ejusmodi sunt afflictiones. *Quæ autem non videntur, æterna.* Igitur et coronæ quoque tales. Nec dixit, Tales sunt tribulationes, sed, *Quæ videntur omnia, sive supplicium dicas, sive quietem*: ut non sit cur aut hinc emolliaris, aut illinc frangaris. Quocirca nec de futuris verba faciens, dixit, Regnum æternum; sed, *Quæ non videntur, æterna sunt, sive regnum sit, sive cruciatus*: ut et hinc terrorem nobis incutiat, et illinc nos adhortetur. Cum igitur quæ videntur temporalia sint, quæ autem non videntur, æterna, ad hæc oculorum aciem intendamus. Ecqua enim nobis excusatio futura e-t, si fluxa sempiternis prætulerimus? Nam etsi suave est quod præsens est, non est tamen perpetuum; at acerbitas, quæ ex hac suavitate nascitur, nec finem habet nec veniam. Quam enim excusationem habituri sunt, qui, cum spiritu acceperint tantoque beneficio affecti sint, abjectis tantum rebus incumbunt atque in terra collabuntur? Etenim complures audio qui ridiculis hisce verbis utuntur: Da mihi hodiernum diem, et tu crastinum sume. Nam si talis est in futuro ævo rerum status, qualem dicitis, unum pro uno fuerit: si vero ex iis nihil omnino est, duo pro nihilo erunt. Quid his vocibus sceleratius, quid dementius fingi potest? Nos de cælo discernimus, de arcanis et ineffabilibus illis bonis; et tu verba e circo petita in medium profers, nec pudore suffunderis ea proloquens, quæ mente captorum hominum sunt, nec erubescis, præsentibus rebus ita infixus? non desipere ac mente excedere desines, atque in juvenili ætate delirare? Quod si hæc verba ex gentilium ore mitterentur, nihil mirum esset: at vero fide præditos homines ejusmodi sermones effutire, quam tandem veniam mereri id queat? an spes illas immortales omnino suspectas habes? an hæc prorsus incerta esse censes? qua tandem venia hæc digna esse queant? Et quisnam, inquit, ad nos venit, ac quæ illic gerantur exposuit? Hominum sane nemo, sed Deus ipse, omnium fide dignissimus, hæc declaravit. Sed non vides res illas? Neque enim Deum cernis: quid ergo, an proinde Deum esse non existimabis, quia eum non vides? Et valde quidem existimo, inquit.

3. Igitur si quispiam ex infidelibus percontetur, *Ecquis e cælo venit, atque hæc narravit: quid dicturus es? unde nosti Deum esse?* Ab iis rebus quæ in aspectum cadunt, inquit, ab eo ordine, qui in rebus omnibus conditis elucet: hinc denique quod de eo inter omnes constat. Sic igitur sermonem quoque de extremo judicio excipe. Quo pacto? inquit. Percontabor te; tu vero responde. Justusne hic Deus, an cuique quod meretur tribuit; an contra sceleratos florere atque in deliciis versari vult, probos autem contraria habere? Minime, inquit: nam ne homini quidem hoc acciderit. Ubinam igitur, qui virtutem in hac vita coluerunt, bonis fruuntur? Ubinam rursus improbis pœna constituta erit, si nulla vita, nulla merces, aut pœna futura est? Videsne, quod unam pro uno adhuc est, et non duo pro uno? Ego vero illud tibi ostendam, ne unum quidem pro uno impro-

habere, sed duo pro uno justis futurum esse, peccatoribus vero et delictantibus contra omnino. Nam qui in hac vita se voluptatibus dederunt, ne unum quidem pro uno acceperunt: qui autem in virtute vitam ducunt, duo pro uno. Utri, quæso, in voluptate sunt, qui præsentis vite abusi sunt, an qui philosophiæ operam dederunt? Tu fortasse illos dices; ego autem hos esse ostendam, et quidem eos ipsos testes citans, quibus præsentibus bonis frui contingit: nec vero ita perfricta fronte erunt, ut adversus ea quæ dicturus sum, niti audeant. Nam et pronubas sæpe diris omnibus devoverunt, ipsumque diem quo thalami strati sunt, eosque felices prædicarunt, qui uxorem non duxerunt. Multi quoque juvenes, cum ineundi matrimonii potestas esset, non aliam ob causam abnuerunt, quam ob rei incommoda. Nec vero hæc eo a me dicuntur, ut matrimonium accusem; honorabile enim; sed eos, qui eo præpostere uti sunt. Quod si ii qui matrimonium inierunt, acerbissimam plerumque hanc vitam esse judicarunt, quid de iis dicemus, qui in prostibulorum voraginem prolapsi sunt, ac captivo quovis servilius et miserius sese affecerunt? quid de iis, qui in deliciarum cœno computruerunt, ac sexcentis morbis corpus involverunt? At gloria pollere dulce est. Nihil hac servitute acerbius. Nam qui ita inanis gloriæ cupiditate captus est, ut quibuslibet placere studeat, mancipiis quibusvis servilior est: qui autem eam calcat, nec gloriam hominum curat, omnibus superior est. At opes habere est expetendum. Verum a nobis sæpe demonstratum est, eos magis divitiis et quiete frui, qui opibus vacui, nihil habent. Sed inebriari suave est. Et quis hoc dixerit? Quocirca si suavius est, inopem esse quam divitem, a matrimonio abstinere quam matrimonium subire, inanem gloriam aspernari quam appetere, a deliciis abhorreere quam deliciis studere: et hic habent ii qui præsentibus non sunt affixi. Hoc autem dico, quod vir quidem probus, tametsi innumeris tormentis excrucietur, habet tamen spem lætam, quæ ipsum fulciat: improbus contra etiam si innumeris voluptatibus fruatur, habet tamen futuri supplicii metum, voluptatem ipsius perturbantem. Nam ne hic quidem supplicii modus parvus est; contrarius vero, voluptatis et oblectationis. Est etiam tertius modus præter hos duos. Quinam tandem? Quod hujusce vitæ deliciæ ne tum quidem apparent, cum adsunt, utpote quas et natura et tempus coarguat: illæ contra non modo sunt, sed firmæ quoque manent. Videntur quod non modo duo pro nullo, sed etiam tria, quinque, atque adeo sexcenta pro nullo ponere poterimus? Quod ut exemplo intelligas, dives ille ac Lazarus, ille præsentia, hic futura percepit. An porro unum et unum esse statuis per omne tempus puniri, atque ad exiguam horam fame vexari? in mortali corpore ægrotare, et in immortalis acerbum in modum igne cruciari? parvo illo morbo perfunctum, coronari et æternis postea deliciis circumfluere; aut post brevem fructum sempiternis postea suppliciis torqueri? et quis hæc dixerit? Quid vis ponamus? qua-

litate an quantitatem? ordinem Dei aut sententiam de utroque latam? Quousque tandem scarabæorum in cœno semper sese volutantium verba loquimini? Neque enim hominum ratione præditorum est, animam, quæ tanti pretii est, pro re nullius momenti projicere, cum oporteret pro exiguo labore cælum capere.

Judicium futurum horrendum erit. — Visne ut aliunde te doceam, horrendum in altero ævo tribunal esse? Conscientiæ tuæ januam aperi, ac judicem in animo tuo velut pro tribunali sedentem intuere. Quod si tu, quamvis præpostero tui amore affectus, te ipsum condemnas, nec iniquam sententiam ferre sustines; an non multo majori curæ jus Deo crit, atque incorruptum ille de omnibus judicium feret, nec temere hæc omnia ferri sinet? Equis tandem hoc dixerit? Nemo profecto: nam et Græci et barbari, et poetæ et philosophi, et omnes denique mortales in hoc nobiscum, etsi dispari modo, consentiunt, ac quædam in inferis tribunalia esse aiunt: usque adeo perspicua et indubitata hæc res est. Et cur, inquires, Deus hic non punit? Nimirum ut longanimitatem suam ostendat, nobisque per penitentiam viam ad salutem munit, ac non universum mortalium genus funditus deleat, eosque qui per optimam vitæ mutationem salutem consequi poterant, priusquam ad eam perveniant, de medio tollat. Nam si de peccatis homines confestim pœnis ac morte afficeret, quomodo salutem accepisset Paulus, quomodo Petrus, principes illi, ac totius orbis magistri? quomodo David salutem ex penitentia percepisset? quomodo Galatæ, alique plures? Quamobrem nec ab omnibus in hac vita pœnas expetit, sed ex omnibus illis paucis tantum supplicia infert; nec rursus in altero ævo de omnibus pœnas sumit, sed de aliis hic, de aliis illic: ut et per eos, quos hic plectit, vel stupidissimos excitet, et per eos, quos impunitos sinit, illud efficiat, ut futura expectemus. Annon vides plerosque hic pœnas luere, ut eos qui turris ruina oppressi sunt, ut eos quorum sanguinem Pilatus cum sacrificiis commiscuit, ut Corinthios eos qui ob indigne percepta mysteria præmaturam mortem obierunt, ut Pharaonem, ut Judæos, qui a barbaris trucidati sunt, ut plerosque alios, et tunc et nunc, et perpetuo? Rursus alii multi, nullis hic scelerum pœnis persolutis, e vita discesserunt: ut dives ille Lazari tempore, alique complures.

4. Hæc porro ideo facit, partim ut eos qui futura non credunt excitet; partim, ut eos, qui credunt ac segnitie laborant, diligentes reddat. Deus enim justus est iudex et fortis et longanimis, nec per singulos dies iram inducit. Quod si ipsius longanimitate abutamur, erit tempus, cum jam ne tantillo quidem tempore longanimitatem adhibebit, verum statim pœnam inferet. Ne itaque, dum ad unicum momentum (momenti enim instar est hæc vita) deliciis indulgere volumus, infinitorum sæculorum pœnam nobis accersamus; verum ad momentum potius laboremus, ut perpetuis coronis cingamur. Annon

τῶν παρόντων· καὶ οὐκ ἀναισχυντήσουσι πρὸς ὃ μὲλ-
 λω λέγειν. Καὶ γὰρ προμνηστρίαις ἐπηράσαντο πολ-
 λάκις, καὶ τῇ ἡμέρᾳ καθ' ἣν ἐπλάκησαν αἰ παστάδες,
 καὶ τοὺς μὴ γεγαμηκότας ἐμακάρισαν. Πολλοὶ δὲ
 τῶν νέων, καὶ παρὸν αὐτοὺς γαμεῖν, δι' οὐδὲν ἕτερον
 παρητήσαντο, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ φορτικὸν τοῦ πράγματος.
 Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ τὸν γάμον διαβάλλων (τίμιος
 γὰρ), ἀλλὰ τοὺς κακῶς αὐτῷ κεχρημένους. Εἰ δὲ οἱ
 γάμοις ὠμικηκότες ἀβίωτον πολλάκις τὸν βίον ἐνόμι-
 σαν, τί ἂν εἴποιμεν περὶ τῶν εἰς πορνικὰ βάραθρα
 κατενεχθέντων, καὶ παντὸς αἰχμαλώτου δουλικώτερον
 [502] καὶ ἀθλιώτερον διατεθέντων; τί περὶ τῶν ἐν τρυφῇ
 κατασαπέντων, καὶ μυρία τῶ σώματι νοσήματα πε-
 ριβεδληκότων; Ἄλλὰ τὸ ἐν δόξῃ εἶναι ἡδύ. Οὐδὲν μὲν
 οὖν ταύτης τῆς δουλείας ἂ πικρότερον. Καὶ γὰρ πάν-
 τῶν ἀνδραπέδων μᾶλλον ἔστι δουλικώτερος ὁ κενδο-
 δοξος, καὶ τοῖς τυχοῦσιν ἀρέσαι βουλόμενος· ὁ δὲ
 ταύτην καταπατήσας, πάντων ἐστὶν ἀνώτερος, ὁ μὴ
 φροντίζων τῆς παρ' ἐτέρων δόξης. Ἄλλὰ τὸ χρήματα
 ἔχειν, ἐπέραστον. Ἄλλὰ πολλάκις ἀπεδείξαμεν, ὅτι ἐν
 κλείονι πλούτῳ καὶ ἀνέσει οἱ τοῦτων ἀπηλλαγμένοι
 καὶ μηδὲν ἔχοντες, μᾶλλον εἰσιν. Ἄλλὰ τὸ μεθύειν
 ἡδύ. Καὶ τίς ἂν εἴποι τοῦτο; Οὐκοῦν εἰ τὸ μὴ πλου-
 τεῖν τοῦ πλουτεῖν ἡδίων, καὶ τὸ μὴ γαμεῖν τοῦ γαμεῖν,
 καὶ τὸ μὴ κενδοδοξεῖν τοῦ κενδοδοξεῖν, καὶ τὸ μὴ τρυφᾶν
 τοῦ τρυφᾶν· καὶ ἐνταῦθα τὸ πλεόν ἔχουσιν οἱ μὴ τοῖς
 περὶ αὐτοὺς προσηλωμένοι. Καὶ οὕτω λέγω, ὅτι ἐκεῖνος
 μὲν κἂν μυριάς βασάνους κατατεινῆται, ἔχει τὴν
 χρηστὴν ἄλπιδα διαβαστάζουσαν αὐτόν· οὗτος δὲ κἂν
 μυριάς ἀπολαύη τρυφῆς, ἔχει τὸν φόβον τοῦ μέλλον-
 τος ἐπιταράττοντα αὐτοῦ τὴν ἡδονὴν καὶ συγγέοντα.
 Καὶ γὰρ καὶ οὗτος οὐ μικρὸς τρόπος κολάσεως, ὡς-
 περ οὖν ὁ ἐναντίας, τρυφῆς καὶ ἀνέσεως. Καὶ τρίτος
 δὲ μετὰ τούτων ἔστι τρόπος. Ποῖος δὲ οὗτος; Ὅτι τὰ
 μὲν τῆς τρυφῆς τῆς βιωτικῆς, οὐδὲ ἡνίκα ἔστι,
 φαίνεται, τῇ τε φύσει καὶ τῷ χρόνῳ ἐλεγχόμενα·
 ἐκεῖνα δὲ οὐ μόνον ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἀκίνητα μένει.
 Ὅρθως ὅτι οὐ δύο ἀντ' οὐδενὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ τρία,
 καὶ πέντε, καὶ δέκα, καὶ εἴκοσι, καὶ μυρία ἀντ' οὐδε-
 νὸς δυνασώμεθα θεῖναι; Ἴνα δὲ ἐπὶ ὑποδείγματος αὐτὸ
 τοῦτο μάθῃς, ὁ πλούσιος καὶ ὁ Λάζαρος, ὁ μὲν τῶν
 παρόντων, ὁ δὲ τῶν μελλόντων ἀπέλαυσαν. Ἄρ' οὖν
 σοι δοκεῖ ἐν εἶναι καὶ ἐν, τὸ ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ κο-
 λάζεσθαι, καὶ τὸ ἐν βραχείᾳ ὥρᾳ πεινῆν; τὸ νοσεῖν ἐν
 φθαρτῷ σώματι, καὶ τὸ ἐν ἀθανάτῳ χαλεπῶς ἀποτη-
 γανίζεσθαι; τὸ στεφανοῦσθαι καὶ τρυφᾶν ἀθάνατα
 μετὰ τὴν μικρὰν ἀβρωστίαν ἐκείνην, καὶ τὸ βασα-
 νίζεσθαι ἀπέραντα μετὰ τὴν βραχείαν τῶν ὄντων
 ἀπόλαυσιν; καὶ τίς ἂν ταῦτα εἴποι; Τί γὰρ βούλει
 θῶμεν; τὴν ποσότητα, τὴν ποιότητα, τὴν τάξιν τοῦ
 Θεοῦ, τὴν περὶ ἐκάτερον ψῆφον; Μέχρι τίνος τὰ
 κανθάρων φθέγγεσθε ῥήματα, τῶν τῷ βορβόρῳ διηνε-
 κῶς ἐγκαλινδουμένων; Οὐδὲ γὰρ ἀνθρώπων ταῦτα
 λογικῶν, ψυχῆν οὕτω τιμίαν ἀντ' οὐδενὸς προσέσθαι,
 δεῖον ὀλίγου πόνου τοὺς οὐρανοὺς λαβεῖν.

Βούλει σε καὶ ἐτέρωθεν διδάξω, ὅτι ἔστιν ἐκεῖ κρι-

• *Legebatur* ταύτης δόξης.

τήριον φοβερόν; Ἄνοιξόν σου τὰς θύρας τοῦ συν-
 ειδότος, καὶ βλέπε τὸν ἐν τῇ διανοίᾳ σου καθήμενον
 δικαστήν. Εἰ δὲ σὺ αὐτὸν κατακρίνεις, καίτοι γε
 φίλαυτος ὢν, καὶ οὐκ ἂν ἀνάγκη μὴ δικαίαν τὴν
 κρίσιν ἐνεργεῖν· οὐ πολλῶ μᾶλλον ὁ Θεὸς πολλὴν
 ποιήσεται τοῦ δικαίου πρόνοιαν, καὶ τὴν ἀδέεαστον
 περὶ πάντων οἴσει ψῆφον, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ εἰκῆ πάντα
 φέρεσθαι ἔδει; Καὶ τίς ἂν ταῦτα εἴποι; Οὐκ ἔστιν
 οὐδεὶς· ἀλλὰ καὶ Ἑλληνες καὶ βάρβαροι, καὶ ποιηταὶ
 καὶ φιλόσοφοι, καὶ πᾶν ἀνθρώπων γένος συμφωνοῦ-
 σιν ἐν τούτοις ἡμῖν, [505] εἰ καὶ μὴ ὁμοίως, καὶ
 φασιν εἶναι τινα δικαστήρια ἐν ἄδου· οὕτω φανερῶς
 καὶ ὠμολογημένον τὸ πρᾶγμα ἔστι. Καὶ τίνος ἕνεκεν
 οὐκ ἐνταῦθα κολάζει; φησὶν. Ἴνα τὴν μακροθυμίαν
 ἐπιδείξῃται τὴν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκ μετανοίας ἡμῖν
 παράσχη σωτηρίαν, καὶ μὴ τότε τὸ γένος ἡμῶν
 ἀνάρπαστον ἐργάσῃται, τοὺς τε ἐκ μεταβολῆς ἀρί-
 στήσιν δυναμένους σωθῆναι μὴ προεξαρπάσῃ τῆς σω-
 τηρίας. Εἰ γὰρ εὐθέως ἐκόλαζε παρὰ τὰ ἀμαρτήματα
 καὶ ἀνήρει, πῶς ἂν ἐσώθη Παῦλος, πῶς δὲ Πέτρος,
 οἱ κορυφαῖοι τῆς οἰκουμένης διδάσκαλοι; πῶς ἂν ὁ
 Δαυὶδ τὴν ἀπὸ τῆς μετανοίας ἐκαρπώσατο σωτηρίαν;
 πῶς οἱ Γαλάται; πῶς ἕτεροι πλείους; Διὰ τοι τοῦτο
 οὕτε πάντας ἐνταῦθα ἀπατεῖ δίκας, ἀλλ' ἐκ τῶν
 πάντων ἐνίους, οὕτε ἐκεῖ πάντας, ἀλλὰ τὸν μὲν ἐν-
 ταῦθα, τὸν δὲ ἐκεῖ, ἵνα καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισθη-
 τοὺς διεγείρῃ δι' ὧν οὐ κολάζει, καὶ τὰ μέλλοντα
 προσδοκᾶν ποιήσῃ δι' ὧν οὐ κολάζει. Ἦ οὐχ ὄρθως
 ἐνταῦθα κολαζομένους πολλοὺς, οἷον ὡς τοὺς τῷ
 πύργῳ καταχωσθέντας, ὡς ἐκεῖνους ὧν τὸ αἷμα ταῖς
 θυσῖαις ἀνέμιξεν ὁ Πιλάτος, ὡς τοὺς ἀώρῳ θανάτῳ
 παρὰ Κορινθίους τελευτήσαντας διὰ τὸ τῶν μυστη-
 ρίων ἀναξίως μετασχεῖν, ὡς τὸν Φαραῶ, ὡς τῶν
 Ἰουδαίων τοὺς ὑπὸ τῶν βαρβάρων κατασφαγέντας, ὡς
 ἐτέρους πολλοὺς, καὶ τότε καὶ νῦν καὶ διηνεκῶς; Καὶ
 ἕτεροι δὲ πολλὰ ἀμαρτόντες, ἀπῆλθον μὴ δόντες ἐν-
 ταῦθα δίκην· ὡς ὁ πλούσιος ὁ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, ὡς
 ἕτεροι πολλοί.

δ'. Ταῦτα δὲ ποιεῖ, καὶ τοὺς διαπιστοῦντας τοῖς μέλ-
 λουσι διεγείρων, καὶ τοὺς πιστεύοντας καὶ ῥαθυμουῦ-
 ντας σπουδαιοτέρους ποιῶν. Ὁ γὰρ Θεὸς κριτὴς δίκαιος
 καὶ ἰσχυρὸς καὶ μακρόθυμος, καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων
 καθ' ἐκάστην ἡμέραν. Ἄν δὲ τῇ μακροθυμίᾳ παρα-
 χρησώμεθα, ἔσται καιρὸς, ὅτε οὐδὲ βραχὺ μακροθυ-
 μήσει λοιπὸν, ἀλλ' εὐθέως ἐπάξει τὴν δίκην. Μὴ τοί-
 νυν, ἵνα μίαν ῥοπήν τρυφήσωμεν (τοῦτο γὰρ ὁ παρὼν
 βίος), ἀπέριων αἰώνων ἐπισπασώμεθα κόλασιν, ἀλλὰ
 ῥοπήν πονήσωμεν, ἵνα διηνεκῶς στεφανωθῶμεν. Οὐχ
 ὄρθως, ὅτι καὶ ἐν τοῖς βιωτικοῖς οὕτως οἱ πλείους τῶν
 ἀνθρώπων ποιοῦσι, καὶ τὸν ὀλίγον πόνον αἰροῦνται
 ὑπὲρ τῆς μακρᾶς ἀναπαύσεως, εἰ καὶ τοῦναντίον αὐ-
 τοῖς ἐκβαίνει; Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἰσομοίρια καὶ πό-
 νων καὶ κέρδους· πολλάκις δὲ τοῦμπάλιν, ὁ μὲν
 πόνος ἀπειρος, ὁ δὲ καρπὸς ὀλίγος· ἢ οὐδὲ ὀλίγος πολ-
 λάκις· ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας ἀντιστρόφως, ὀλίγον μὲν
 τὸ ἐπίπνον, πολὺ δὲ τὸ ἡδύ καὶ ἀπειρον. Σκόπει δέ-
 ὁ γεωργὸς δι' ὅλου πονεῖ τοῦ ἔτους, καὶ πρὸς αὐτῷ
 τῷ τέλει τῆς ἐλπίδος ἐκπίπτει πολλάκις τοῦ καρποῦ
 τῶν πολλῶν πόνων. Ὁ κυβερνήτης πάλιν καὶ ὁ στρα-

τιώτης μέχρις ηλικίας εσχάτης ἐν πολέμοις καὶ πόνοις, καὶ πολλάκις ἐκότερος αὐτῶν ἀπῆλθεν, ὁ μὲν τοῦ πλούτου τῶν φορτίων, ὁ δὲ μετὰ τῆς νίκης καὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς ἐκπεσών. Τίνα οὖν ἔζημεν [504] ἀπολογίαν, εἰπέ μοι, ἐν μὲν τοῖς βιωτικοῖς τὰ ἐπίπονα προτιμῶντες, ἵνα μικρὸν ἀναπαυσώμεθα, ἢ οὐδὲ μικρὸν (καὶ γὰρ ἀδελγὸς ἢ ἐλπίς)· ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς ἀντιστρόφως τοῦτο ποιοῦντες, καὶ ἄφατον κόλασιν ἐπισπόμενοι διὰ μικρὰν βραθυμίαν; Διδὸν κατακαλῶ πάντας ὑμᾶς ὡς γοῦν ποτε ἐκ τῆς παραπληξίας ταύτης ἀνενεγκεῖν. Οὐδεὶς γὰρ ἡμᾶς ἐξαίρησεται ἐν ἐκείνῃ τῇ καιρῷ, οὐκ ἀδελφός, οὐ πατήρ, οὐ παῖς, οὐ φίλος, οὐ γείτων, οὐκ ἄλλος οὐδεὶς· ἀλλ' ἂν ὑπὸ τῶν ἔργων προδοθῶμεν, πάντα οἰχῆσεται, καὶ ἀπολούμεθα πάντως. Πόσα ὁ πλούσιος ἐθρήνησεν ἐκεῖνος, καὶ τὸν πατριάρχην παρεκάλεσε, καὶ πεμφθῆναι τὸν Λάζαρον ἤτησεν; Ἄλλ' ἄκουσον τί πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν Ἄδραμ. *Χάος μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἡμῶν, ὥστε μηδὲ βουλομένοις ἐξεῖναι διαβῆναι ἐκεῖ.* Πόσα παρεκάλεσαν αἱ παρθένοι ἐκεῖναι τὰς ὁμήλικας ὑπὲρ ὀλίγου ἐλαίου; Ἄλλ' ἄκουσον καὶ ἐκεῖναι τί λέγουσι. *Μήποτε οὐ μὴ ἀρκέσῃ ὑμῖν καὶ ἡμῖν*· καὶ οὐδεὶς αὐτὰς ἴσχυσεν εἰς τὸν νυμφῶνα εἰσαγαγεῖν. Ταῦτα δὴ λογιζόμενοι καὶ ἡμεῖς ἐπιμελώμεθα τῆς ἡμετέρας ζωῆς. Ὅσοις γὰρ ἂν εἴπῃς πόνους, καὶ ὅσα ἂν προσενέγκῃς τιμωρίας, οὐδὲν ἅπαντα ταῦτα ἔσται πρὸς τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ. Τίθει γοῦν, εἰ βούλει, πῦρ καὶ σίδηρον καὶ θηρία, καὶ εἴ τι τούτων χαλεπώτερον· ἀλλ' ὁμῶς οὐδὲ σκιά ταῦτα πρὸς ἐκεῖνα τὰ βασανιστήρια. Ταῦτα μὲν γὰρ ὅταν σφοδρότερον ἐπιτεθῆ, τότε μάλιστα γίνεται κόψα, ταχέϊαν ποιοῦντα τὴν ἀπαλλαγὴν, τοῦ σώματος οὐκ ἀρκούντος καὶ εἰς σφοδρότητα καὶ εἰς μήκος κολάσεως· ἐκεῖ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀμφοτέρωθεν συνέρχεται, καὶ παράτασις καὶ ὑπερβολή, καὶ ἐν τοῖς χρηστοῖς καὶ ἐν τοῖς λυπηροῖς. Ἔως οὖν ἐστι

καιρός, προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, ἵνα ἡμερον αὐτὸν ἴδωμεν τότε καὶ γαληνῶν, ἵνα τὰς ἀπειληφόρους ἐκεῖνας δυνάμεις διαφύγωμεν. Οὐχ ὄρας τοὺς ἐνταῦθα στρατιώτας τοὺς τοῖς ἀρχουσι διακονουμένους, πῶς ἔλκουσι, πῶς δεσμοῦσι, πῶς μαστιγοῦσι, πῶς τὰς πλευρὰς διορύττουσι, πῶς λαμπάδας ταῖς βραχίονας προσάγουσι, πῶς ἀποτέμνουσιν; Ἄλλὰ πάντα ταῦτα παίγνια καὶ γέλωδες πρὸς ἐκεῖνας τὰς τιμωρίας. Καὶ γὰρ πρόσκαιροι αὐταὶ αἱ κολάσεις· ἐκεῖ δὲ οὐτε ὁ σκόλης τελευτᾷ, οὐτε τὸ πῦρ σβέννυται· καὶ γὰρ τὸ σῶμα ἀφθαρτὸν ἐστίν. Ἄλλὰ μὴ γένοιτο πείρα ταῦτα ἡμᾶς μαθεῖν, ἀλλὰ μέχρι βήματος στήναι ἡμῖν τὰ φοβερά· μηδὲ παραδοθῆναι τοῖς βασανισταῖς ἐκείνοις, ἀλλ' ἐνταῦθα σωφρονισθῆναι. Πόσα τότε ἐροῦμεν, ἑαυτῶν κατηγοροῦντες; πόσα ὀλοφυρούμεθα; πόσα οἰμώζομεν; Ἄλλ' οὐδὲν ὄφελος λοιπόν· ἐπεὶ οὐδὲ οἱ ναῦται, τοῦ πλοίου διαλυθέντος καὶ καταδύοντος, ὡφελῆσαι τι δύνανται· ἂν λοιπόν· οὐτε ἱατροὶ, τοῦ κάμνοντος ἀπελθόντος· ἀλλ' ἐροῦσι μὲν πολλάκις, ὅτι Τὸ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐχρῆν, πάντα δὲ εἰκὴ καὶ μάτην. Ἔως μὲν γὰρ ἐκ τῆς διορθώσεως ἐλπίδες μένουσι, καὶ λέγειν ἅπαντα καὶ ποιεῖν χρὴ· ἐπειδὴν δὲ μηκέτι κύριοι μηδενὸς ὄμεν, τοῦ παντός [505] διαφθαρέντος, εἰκὴ καὶ λέγεται πάντα καὶ γίνεται. Καὶ γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι ἐροῦσι τότε, *Ἐβλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου*· ἀλλ' οὐδὲν ταύτης ἀπόνασθαι δυνήσονται τῆς φωνῆς, εἰς τὸ τὴν κόλασιν διαφυγεῖν· ὅτε γὰρ ἔδει εἰπεῖν, οὐκ εἶπον. Ἴν' οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τῆς πολιτείας τοῦτο πάθωμεν, ἐντεῦθεν ἤδη μεταβαλλώμεθα, ἵνα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ μετὰ παύρησας παραστῶμεν πύσης· ἢς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, καὶ τὰ ἕξῃς.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Οἶδαμεν γὰρ, ὅτι ἐν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκῆνους καταλυθῆ, οἰκοδομῆν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

α'. Πάλιν τὴν προθυμίαν αὐτῶν διεγείρει διὰ τὸ πολλοὺς ἐπάγεσθαι πειρασμούς. Καὶ γὰρ εἰκὸς αὐτοὺς διὰ τὴν ἀπουσίαν τὴν αὐτοῦ, πρὸς τοῦτο ἀσθενεστέρους γεγενῆσθαι. Τί οὖν φησιν; Οὐ δεῖ θαυμάζειν, ὅτι κακῶς πάσχομεν, οὐδὲ θορυβεῖσθαι· καὶ γὰρ πολλὰ κέρδη ἐντεῦθεν καρπούμεθα. Καὶ τὰ μὲν ἐμπροσθεν εἶπεν, οἶον, ὅτι καὶ νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ περιφερόμεν, καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἀπόδειξιν παρεχόμεθα μεγίστην. *Ἴνα γὰρ, φησίν, ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ· καὶ τῆς ἀναστάσεως τεκμήριον ἐκφερόμεν σαφές.* Ἴνα γὰρ, φησίν, ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῆ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τούτων εἶπεν, ὅτι καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος βελτίων γίνεται οὕτως. *Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος*

διαφθείρεται, φησίν, ἀλλ' ὁ ἔξω ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ ἡμέρα· δεικνύς πάλιν, ὅτι τοσοῦτον χρησιμὸν τοῦτο τὸ μαστίζεσθαι καὶ ἐλαύνεσθαι, ἐπάγει λέγων, ὅτι ὅταν ὀλοσχερῶς τοῦτο γένηται, τότε τὰ μύρια ἀγαθὰ ἀναβλαστήσει τοῖς ταῦτα ὑπομνησθέντες. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούων, ὅτι φθείρεται ὁ ἄνθρωπος σου ὁ ἔξω, ἀγγῆς, λέγει ὅτι, ὅταν παντελῶς τοῦτο γένηται, τότε μάλιστα χαρῆσι, καὶ ἡξίεις ἐπὶ βελτίονα λῆξιν. Ὅστε οὐ μόνον ἀλγεῖν οὐ δεῖ, ἐκ μέρους αὐτοῦ φειρομένου νῦν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὅλον τῆς φοβᾶς ταύτης ἐπιζητεῖν· αὐτὴ γὰρ σε μάλιστα εἰς ἀφθαρσίαν ἀγει· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Οἶδαμεν γὰρ ὅτι, ἐν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκῆνους καταλυθῆ, οἰκοδομῆν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Ἐπειδὴ γὰρ τὸν περὶ ἀναστάσεως γυμνάζει λόγον πάλιν, εἰς τὴν μάλιστα ἐνόησεν, προσλαμβάνει καὶ τὴν τῶν ἀκουόντων κρίσιν, καὶ οὕτως αὐτὸν κατασκευάζει· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ὡς ἐμπροσθεν,

cernitis in hujusce quoque vitæ negotiis bonam hominum partem id facere, ac brevem laborem diuturnæ quietis causa suscipere: tametsi sæpe contra res evenit, quam sperabant? Hic enim laborum ac quæstus æqua est portio; sæpe etiam infinitus est labor, fructus autem tenuis, ac sæpe ne tenuis quidem: at vero, cum de cælesti regno agitur, contraria est ratio: parvum enim laborem magna atque infinita jucunditas excipit. Perpende autem: agricola totum annum laborat, et in fine, spe et diuturnorum laborum fructu sæpe excidit. Rursus navis gubernator, et miles, ad extremam usque ætatem in bellis et laboribus versati, sæpe ita hinc excedunt, ut et ille mercium suarum opibus labatur, et hic vitam una cum victoria amittat. Equam ergo, te rogo, excusationem habituri sumus, qui cum in rebus fluxis ea, quæ cum labore conjuncta sunt, præferimus, ut parum conquiescamus, vel ne parum quidem (dubia quippe hæc spes est); in spiritualibus contrario omnino modo faciamus, ac propter exiguam ignaviam cruciatus qui nullis verbis explicari possint, nobis attrahamus? Quocirca vos omnes oro, ut tandem aliquando ex hoc stupore vos ipsos recipiatis. Nemo enim tum erit, qui nos e pœnis eximat, non frater, non pater, non filius, non amicus, non vicinus, non quisquam alius; sed, si nos opera nostra prodiderint, omnia pessimum ibunt, ac prorsus de nobis actum erit. Quantos dives ille luctus emisit, quantis precibus a patriarcha contendit, ut Lazarum ad se mitteret? Verum audi quid responsi ab Abrahamo tulerit: *Chaos magnum inter vos et nos: ita ut ne ii quidem, qui volunt illuc transire, id possint* (Luc. 16. 26). Quam obnixis precibus virgines illæ cum æqualibus suis egerunt, ut parum olei acciperent? Verum audi quid ipsæ quoque dicant: *Ne forte non sufficiat nobis et vobis* (Math. 25. 9); nec potuit quisquam eas in thalamum introducere. Hæc itaque animis nostris reputantes, nos quoque vitæ nostræ curam geramus. Nam quoslibet labores dixeris, quoslibet cruciatus admoveris, nihil hæc omnia erunt, si cum futuris bonis conferantur. Pone enim, si ita lubet, ignem et ferrum et belluas, ac si quid his acerbius est; hæc tamen præ tormentis illis ne umbræ quidem

sunt. Hæc quippe, cum vehementius adhibentur, tum potissimum levia efficiuntur, quod cito trans-eant, quod corpus ferendæ doloris acerbitati ac diuturnitati minime par sit. At vero illic secus res habet: nam et longinquitas et incredibilis quædam magnitudo simul concurrunt, tam in rebus jucundis quam in acerbis. Proinde, quamdiu tempus est, præoccupemus faciem Domini in confessione, ut tum eum suavem ac placidum cernamus, ac minaces illas potestates effugiamus. Annon hos lictores conspicias, qui præfectis administram operam navant, quomodo trahant, quomodo vinciant, quomodo flagris afficiant, quomodo latera perfodiant, quomodo faces in tormentis admoveant, quomodo secent? Atqui hæc cuncta merus ludus ac risus sunt, si cum illis suppliciis comparentur. Etenim hæc tormenta temporaria sunt; illic autem nec vermis moritur, nec ignis exstinguitur: corpus quippe tunc incorruptibile erit. Faxit autem Deus, ne hæc experimento discamus, sed intra verba hi terrores consistant, nec carnificibus illis tradamur, verum hic potius castigemur. Quantum verborum tum profundemus, nos ipsos accusantes! quos gemitus, quos singultus edemus! Sed tunc nihil inde fructus consequemur; quandoquidem et nautæ fracta ac depressa nave nihil prodesse possunt, nec medici extincto ægroto; verum sæpe quidem dicent, quod hoc atque illud facere oportebat; sed frustra omnia atque incassum dicentur. Quamdiu enim per vitæ ac morum emendationem salutis spes adhuc maneat, nihil non dicere ac facere opus est: cum autem nulla jam res arbitrii nostri erit, re tota perdita et corrupta, tum frustra et dicentur omnia et flent. Nam et Judæi tum dicturi sunt, *Benedictus qui venit in nomine Domini* (Jonæ 12. 13): at nullum hujus vocis fructum capere poterunt, ut pœnam effugiant: cum enim hoc dicendum erat, non dixerunt. Ne ergo hoc quoque nobis in vita accidat, hic jam vitam in melius commutemus, ut ad Christi tribunal cum omni fiducia sistamur: quam utinam omnes consequamur per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto gloria, etc.

HOMILIA X.

CAP. 5. v. 1. *Scimus enim quoniam si terrestri domus nostra hujus tabernaculi dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis.*

1. Rursus eorum alacritatem excitat, quia multæ ipsis tentationes inferebantur. Verisimile enim erat eorum animos ob ipsius absentiam debilitatos fuisse. Quid igitur ait? Nihil est quod miremur ac perturbemur ob calamitates eas, quibus afficimur: multa enim commoda hinc percipimus. Quorum alia quidem prius dixit, ut, quod mortificationem Jesu circumferamus, ac potentia ipsius specimen maximum exhibeamus; *Ut enim, inquit, sublimitas virtutis sit*

Dei; et perspicuum resurrectionis argumentum edimus; ut ex his verbis patet, Ut vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali. Posteaquam autem illud præterea dixit, interiorem quoque nostrum hominem hoc pacto meliorem fieri; *Etsi enim, inquit, is qui foris est noster homo corrumpitur, is tamen qui intus est renovatur de die in diem; ostendens rursus quantum utilitatis afferat vapulare ac divexari, illud subjungit, quod cum plene atque integre hoc fit, tum innumera bona iis, qui hæc incommoda pertulerint, hinc pullulabunt.* Etenim ne externum tuum hominem corrumpi audiens animo discrucieris, hoc asserit quod cum istud plene atque omnino acciderit,

tum maxime gaudebis atque ad meliorem sortem venies. Itaque non modo non est dolendum, cum ille aliqua ex parte nunc corrumpitur; verum etiam, ut omni ex parte corrumpatur, expetendum est: hæc enim corruptio ad incorruptionem maxime te ducit: ac proinde hæc quoque subjungit, *Scimus enim quia si terrestris domus nostra hujus tabernaculi dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, non manufactam, æternam in cælis*. Quia enim resurrectionis doctrinam, in qua potissimum ærotabant, rursus prosequitur, idcirco auditorum iudicium etiam assumit, eamque hoc pacto adstruit; non tamen perinde ut ante, sed velut ex altera occasione in eum sermonem ingressus: jam enim eorum errorem correxerat; atque, *Scimus quod si terrestris domus nostra hujus tabernaculi dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cælis*. Sunt qui per terrestrem domum mundum hunc intelligant: ego vero his verbis corpus potius subindicari contenderim. Atque hic velim consideres, quomodo per nomina ipsa ostendat, quantum futura præsentibus antecellant. Nam cum terrestrem dixisset, cælestem opposuit; cum tabernaculi domum, quo verbo fluxam et fragilem ipsius naturam declarat, æternam objecit: etenim tabernaculi nomen plerumque temporarium quiddam indicat: ac proinde aiebat Christus, *In domo Patris mei mansiones multæ sunt* (Joan. 14. 2). Quod si Scriptura quietem sanctorum tabernaculi nomine uspiam appellat, non simpliciter dicit tabernacula, sed cum addito: non enim dixit, *Ut vos recipiant in tabernacula, sed, In æterna tabernacula* (Luc. 16. 9). Jam vero cum dixit, *Non manufactam*, eam, quæ manu constructa est, subindicavit. Quid igitur, corpusne manu conditum est? Minime vero: sed vel domus manufactas designat; vel si non ita, domum tabernaculi corpus non manufactum vocavit. Non enim ad comparationem illud opposuit, sed encomia et laudes adjiciens. 2. *Nam et in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cælo est, superindui cupientes*. Quam habitationem? Corpus a corruptione alienum. Et cur nunc ingemiscimus? Quoniam illud longe melius est. De cælo autem ipsum esse ait, quia ab omni corruptione immune est. Non enim corpus e cælo ad nos delabitur, sed hoc vocabulo gratiam illinc manantem indicat. Quocirca tantum abest ut ob cortum aliquod tentationum genus dolendum sit, ut etiam quodvis tentationum genus expetere debeamus: ac si diceret, *Ingemiscite ob persecutiones, et quia externus tuus homo corrumpitur? imo Ingemisce quod non majorem in modum hoc fiat, nec in totum corrumpatur*. Videsne quoniam pacto sermonem in contrarium verterit; ostendens ideo ingemiscendum esse, quod non confertim venerint, cum illi ingemiscant quod per partes veniant? Ideo jam corpus non tabernaculum appellat, sed habitationem; idque non sine magna ratione. Tabernaculum enim facile dissolvitur, illud autem perpetuo manet. 3. *Si tamen vestiti, non nudi inveniamur*. Hoc est, etiamsi corpus deposuerimus, non tamen sine corpore illic sistemur,

sed cum eodem incorruptibili effecto. Quidam dicunt, id quod admodum probo: *Si quidem vestiti, non nudi inveniamur*. Ne enim omnes ob resurrectionem confidant, ait, *Si tamen vestiti*: hoc est, incorruptibilitatem atque immortale corpus consequuti; *ac non nudi inveniamur*, gloria ac securitate. Id quod in superiore quoque ad Corinthios epistola dicebat, *Omnes quidem resurgemus, et in suo quisque ordine* (1. Cor. 15. 23); et, *Sunt corpora cælestia, sunt et terrestria* (Ibid. v. 40). Nam communis est omnium resurrectio, sed gloria non item communis est: verum alii cum honore, alii cum ignominia, alii ad regnum, alii ad pœnam resurrecturi sunt. Quod etiam ipsum hic indicavit, cum dixit, *Si tamen vestiti ac non nudi inveniamur*. 4. *Nam et nos, qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati, eo quod nolumus exspoliari, sed supervestiri*.

2. Hoc rursus loco plene atque aperte hæreticorum ora obstruxit, cum ostendit, se non de alio atque alio corpore simpliciter verba facere, sed de corruptione atque incorruptione. Neque enim ea nobis ingemiscendi causa est, ut corpore liberemur (hoc quippe non exuere volumus); verum de corruptione, quæ ipsi inest, solvi properamus. Unde etiam dicit, *Nolumus corpus exuere, sed ipsum incorruptione supervestire*. Atque hæc verba mox exponit, *Ut absorbeatur, quod corruptibile est, a vita*. Quia enim molestum plerisque esse videbatur corpus deponere, atque cum omnium mortalium suffragiis pugnabat, dicens, *Ingemiscimus, nolentes eo liberari, (si enim anima cum ab ipso disjungitur, in tanto luctu versatur, quorsum hoc ais, nos idcirco ingemiscere, quod non ab eo distrahamur?)*, ne igitur hæc ipsi objicerentur, occurrit et ait: *Non ego hoc dico, quod ob id ingemiscamus, ut corpus deponamus (nemo enim est, qui sine animi mæstitia ipsum deponat: quippe cum de Petro quoque dicat Christus, Tollent te, ac ducent quo non vis* [Joan. 21. 18]); sed ut immortalitatis veste ipsum superinduamus. Hoc enim est, per quod corpore gravamur, non quod corpore convestiti sumus, sed quod corruptibili et passibili corpore; nam hoc est quod nobis mœrorem offert: verum accedens vita corruptionem conficit atque absunt, non item corpus. Et quomodo hoc fit? inquit. Ne quæras, Deus hoc facit: ne curiose hoc exquiras. Unde etiam subjecit: 5. *Qui autem nos effecit in hoc ipsum, Deus*. Quibus verbis ostendit hæc jam olim decreta fuisse. Non enim nunc primum ita visum est Deo, sed cum a principio nos ex terra formavit, atque Adamum condidit. Nec vero eum in hoc condidit, ut moreretur, sed ut immortalẽ eum efficeret. Postea ut fidem dictis adstrueret, subjunxit, *Qui etiam dedit nobis pignus Spiritus*. Nam et tunc in hunc finem hominem effinxit, et nunc per baptismum effecit, ejusque rei non parvum nobis pignus præbuit, nempe Spiritum sanctum. Frequenter autem pignoris vocabulo utitur, tum ut demonstret se totius hujus rei debitorem esse, tum ut majorem fidem apud obtusiores verbis suis conciliet. 6. *Audentes igitur ærupa*

ἀλλ' ὡς ἐξ ἐτέρας ὑποθέσεως εἰς τοῦτο ἐλθὼν· καὶ γὰρ ἦσαν διορθωθέντες ἤδη· καὶ φησιν, *Οἶδαμεν ὅτι ἐν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκῆνους καταλυθῆ, ὅτι οἰκοδομῆν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* [506] Τινὲς μὲν τὴν οἰκίαν τὴν ἐπίγειον τὸν κόσμον τοῦτον φασιν· ἐγὼ δὲ τὸ σῶμα μᾶλλον ἢ φαίην αὐτὸν αἰνίσσασθαι. Σὺ δὲ μοι σκόπει, πῶς διὰ τῶν ὀνομάτων δείκνυσι τὴν ὑπεροχὴν τῶν μελλόντων πρὸς τὰ παρόντα. Εἰπὼν γὰρ ἐπίγειον, ἀντέθηκε τὴν οὐρανίαν· εἰπὼν οἰκίαν σκῆνους, καὶ τὸ εὐδιάλυτον καὶ πρόσκαιρον δείξας ἐντεῦθεν, ἀντέθηκε τὴν αἰώνιον· τὸ γὰρ τῆς σκηνῆς ὄνομα, τὸ πρόσκαιρον πολλάκις δείκνυσι. Διό φησιν, *Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μου μοι αἰ πολλὰ εἰσιν.* Εἰ δὲ πού καὶ σκηνὰς καλοῖ τῶν ἁγίων τὰς ἀναπαύσεις, οὐχ ἀπλῶς σκηνὰς, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης· οὐ γὰρ εἶπεν, *Ἴνα δέξωνται εἰς τὰς σκηνὰς αὐτῶν, ἀλλ',* *Εἰς τὰς αἰωνίους σκηνὰς.* Εἰπὼν δὲ καὶ *Ἀχειροποίητον, ἠνίκατο τὴν χειροποίητον.* Τί οὖν; τὸ σῶμα χειροποίητον; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἡ τὰς οἰκίας ἐνταῦθα αἰνίσσεται τὰς χειροποίητους· ἢ εἰ μὴ τοῦτο, ἀλλ' οἰκίαν σκῆνους τὸ σῶμα ἐκάλεσε τὸ ἀχειροποίητον. Οὐ γὰρ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦτου ἀντέθηκεν, ἀλλ' αὐξῶν τὰ ἐγκώμια, καὶ προστιθεὶς τοὺς ἐπαίνους. *Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπεנדύσασθαι ἐπιποθοῦντες.* Ποῖον οἰκητήριον; εἰπέ μοι. Τὸ σῶμα τὸ φθαρτόν. Καὶ διὰ τί στενάζομεν νῦν; Ἐπειδὴ πολλῶ βέλτερον ἐκεῖνον. Ἐξ οὐρανοῦ δὲ αὐτὸ φησι διὰ τὸ φθαρτόν. Οὐ γὰρ δὴ ἄνωθεν ἡμῖν κάτεισι σῶμα, ἀλλὰ τὴν ἐκεῖθεν πεμπομένην χάριν δηλοῖ τῷ ὀνόματι τούτῳ. Τοσοῦτον οὖν οὐ δεῖ ἀλγεῖν ἐπὶ τοῖς κατὰ μέρος πειρασμοῖς, ὅτι καὶ τὸ καθολικὸν δεῖ ζητεῖν ὡσανεὶ ἔλεγε, *Στένεις ὅτι διώκη, ὅτι φθειρεται σου ὁ ἄνθρωπος ὁ ἔξω; στέναξον ὅτι οὐ μεθ' ὑπερβολῆς τοῦτο γίνεται, μηδὲ ὀλοκλήρως φθειρεται.* Εἶδες πῶς εἰς τὸναντικτὸν περιέτρεψε τὸν λόγον, ἀποδείξας, ὅτι ὑπὲρ τούτων δεῖ στενάξαι μὴ γινομένων ὀλοκλήρως, ὑπὲρ ὧν μερικῶς γινομένων ἐστενάξον; Διὰ τοῦτο οὐδὲ σκῆνος αὐτὸ καλεῖ λοιπὸν, ἀλλ' οἰκητήριον· καὶ μάλα εἰκότως. Ἡ μὲν γὰρ σκηνὴ καταλύεται βραδίως, ἐκεῖνο δὲ μένει διηνεκῶς. *Εἰ γε καὶ ἐνδυσάμενοι*, οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα.* Τουτέστι, κἂν ἀποθώμεθα τὸ σῶμα, οὐ χωρὶς σώματος, ἐκεῖ παραστησόμεθα, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἀφθάρτου γενομένου. Τινὲς δὲ φασιν, ὅ καὶ μάλιστα ἐγκριτέον· *Εἴπερ καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα.* Ἴνα γὰρ μὴ ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως πάντες θαρῶσι, φησὶν· *Εἰ γε καὶ ἐνδυσάμενοι*· τουτέστιν, ἀφθαρσίαν καὶ σῶμα ἀφθαρτόν λαβόντες· *οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα, ὀβήξας καὶ ἀσφαλείας.* Ὁ καὶ ἐν τῇ πρὸ ταύτης πρὸς Κορινθίους ἔλεγεν, ὅτι *Πάντες μὲν ἀναστησόμεθα, ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι*· καὶ, *Ἔστι σῶματα ἐπουράνια, καὶ σῶματα ἐπίγεια.* Ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις κοινὴ πάντων, ἡ δὲ δόξα οὐκέτι κοινὴ, ἀλλ' οἱ

μὲν ἐν τιμῇ, οἱ δὲ ἐν ἀτιμίᾳ, καὶ οἱ μὲν εἰς βασιλείαν, οἱ [507] δὲ εἰς κόλασιν ἀναστήσονται. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐνταῦθα ἐδήλωσεν εἰπὼν, *Εἰ γε ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα. Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκῆνι τούτῳ, στενάζομεν, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπεנדύσασθαι.*

β'. Ἐνταῦθα πάλιν ὀλοσχερῶς καὶ σαφῶς ἀπέφραξε τὰ στόματα τῶν αἰρετικῶν, δείξας ὅτι οὐ περὶ σώματος ἀπλῶς διαλέγεται ἄλλου καὶ ἄλλου, ἀλλὰ περὶ φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο στενάζομεν, φησὶν, ἵνα τοῦ σώματος ἀπαλλαγῶμεν (τοῦτο γὰρ οὐδὲ ἐκδύσασθαι βουλόμεθα), ἀλλὰ τῆς φθορᾶς τῆς ἐν αὐτῷ σπεύδομεν ἐλευθερωθῆναι. Διό φησιν, Οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπεנדύσασθαι αὐτῷ τὴν ἀφθαρσίαν. Εἶτα καὶ ἐρμηνεύει αὐτό· *Ἴνα καταποθῆ τὸ φθαρτόν ὑπὸ τῆς ζωῆς.* Ἐπειδὴ γὰρ πολλοῖς φορτικὸν εἶναι ἐδόκει τὸ ἀποθέσθαι τὸ σῶμα, καὶ ταῖς ψήφοις ταῖς ἀπάντων ἠναντιοῦτο λέγων, ὅτι *Στενάζομεν, οὐ βουλόμενοι αὐτοῦ ἀπαλλαγῆναι;* (εἰ γὰρ ταῦτα πάσχει, καὶ ὀδύρεται αὐτοῦ ἡ ψυχὴ χωρίζομένη, πῶς σὺ λέγεις, φησὶν, ὅτι στενάζομεν, ἐπειδὴ οὐ χωρίζομεθα αὐτοῦ;) Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα αὐτῷ ἀνυποφέρηται, οὐδὲ ἐγὼ τοῦτο λέγω, φησὶν, ὅτι δια τοῦτο στενάζομεν, ἵνα αὐτὸ ἀποθώμεθα (οὐδεὶς γὰρ ἀλύπως αὐτὸ ἀποτίθεται· ὅπου γε καὶ περὶ Πέτρου φησὶν ὁ Χριστὸς, ὅτι *Οἶσουσί σε, καὶ ἀξουσιν ὄσου οὐ θέλεις*), ἀλλ' ἵνα ἐπεנדύσώμεθα αὐτῷ τὴν ἀφθαρσίαν. Καὶ γὰρ τοῦτο ἐστίν, ᾧ τὸ σῶμα βαρυνόμεθα· οὐχ ὅτι σῶμα, ἀλλ' ὅτι φθαρτὸν περικειμέθα σῶμα καὶ παθητόν· τοῦτο γὰρ ἡμῖν καὶ τῶν λύπην παρέχει· ἀλλὰ ἀναλίσκει καὶ δαπανᾷ τὴν φθορὰν ἢ ζωὴ παραγινομένη, τὴν φθορὰν, οὐ τὸ σῶμα. Καὶ πῶς γίνεται τοῦτο; φησὶ. Μὴ ζῆτε, ὁ Θεὸς ποιεῖ· μὴ περιεργάζου. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, Θεός.* Ἐντεῦθεν δείκνυσι ταῦτα ἄνωθεν προτυπωθέντα. Οὐ γὰρ νῦν τοῦτο ἔδοξεν^b, ἀλλ' ὅτε ἐξ ἀρχῆς ἐπλαττεν ἡμᾶς ἀπὸ γῆς, καὶ τὸν Ἀδάμ ἐδημιούργει· οὐκ εἰς τοῦτο δὲ ἐδημιούργει, ἵνα ἀποθάνῃ, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀθάνατον ἐργάσθαι. Εἶτα τὸ ἀξιοπίστον δεικνύς, καὶ τὴν ἀπόδειξιν παρέχων, ἐπήγαγεν, *Ὁ καὶ δοὺς τὸν ἀβραάωνα τοῦ Πνεύματος.* Καὶ γὰρ καὶ τότε ἐπὶ τούτῳ διέπλασε, καὶ νῦν εἰς τοῦτο κατεργάσατο διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τούτου παρέσχεν ἡμῖν ἐνέχυρον οὐ μικρόν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Συνεχῶς δὲ ἀβραάωνα καλεῖ, ὀφειλέτην αὐτὸν ἀποδείξαι βουλόμενος τοῦ παντός, καὶ αξιοπιστότερον καὶ ἐντεῦθεν τοῖς παχυτέροις καταστήσαι τὸν λόγον. *Θαυροῦντες οὖν πάντοτε, καὶ εἰδότες. Τὸ θαυροῦντες, πρὸς τοὺς διωγμούς, πρὸς τὰς ἐπιβουλὰς, πρὸς τοὺς θανάτους τοὺς συνεχεῖς εἴρηται· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, Ἐλαύνει σέ τις καὶ διώκει καὶ ἀναιρεῖ; μὴ καταπέσης· ὑπὲρ σοῦ τὸ πᾶν γίνεται· μὴ φοβηθῆς, ἀλλὰ θάρρει. Καὶ γὰρ δι' ὅ στενάξεις [508] καὶ ἀλγείς, ὅτι φθορᾷ δουλεύεις, τοῦτο ἀναιρεῖ λοιπὸν ἐκ τοῦ μέσου, καὶ ταχύτερόν σε ταύτης ἀπαλλάττει τῆς δουλείας. Διὸ καὶ λέγει, *Θαυροῦντες οὖν πάντοτε,**

* In epistolis Pauli Graece legitur etiam ἐνδυσάμενοι, sed certum videtur, Chrysostomum hic legisse ἐκδύσασθαι, ut ex serie ejus comprobatur.

^b Alia lectio, quam in margine affert Savilius ἔδοξεν non spernenda videtur.

οὐχὶ ἐν ταῖς ἀνέσεσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς θλίψεσι, καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἀποδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου· διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους· θαρρόμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν ἀποδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον. Τὸ μείζον πάντων ὑστερον τέθεικε· τοῦ γὰρ ἀφθαρτον λαβεῖν τὸ μετὰ Χριστοῦ εἶναι βέλτιον. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Οὐ σβέννυσιν ἡμῶν τὴν ζωὴν ὁ πολεμῶν καὶ ἀναιρῶν· μὴ φοβηθῆς· θάρρει κατακοπόμενος. Οὐ γὰρ μόνον φθορᾶς σε ἀπαλλάττει καὶ βάρους, ἀλλὰ καὶ τῷ Κυρίῳ σε παραπέμπει ταχῶς. Διὸ οὐδὲ εἶπεν, Ὅντες ἐν τῷ σώματι, ὡς ἐν ἀλλοτρίῳ ὄντων καὶ ξένη. *Εἰδότες οὖν ὅτι ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου· θαρρόμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν ἐκδημῆσαι ἀπὸ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον.* Εἶδες πῶς τὰ λυπηρὰ ἀποκρυψάμενος, τὰ ὀνόματα τοῦ θανάτου καὶ τῆς τελευτῆς, τὰ σφόδρα ποθεινὰ ἀντ' αὐτῶν τέθεικεν, ἐνδημίαν αὐτὰ καλῶν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ τὰ δοκοῦντα εἶναι γλυκέα ἀφεις, τὰ τῆς ζωῆς, ἀπὸ τῶν λυπηρῶν αὐτὰ ὠνόμασεν, ἐκδημίαν ἀπὸ Κυρίου τὴν ἐνταῦθα καλέσας ζωὴν; Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, ἵνα μηδεὶς μήτε τοῖς παροῦσιν ἐμφολογωρῆ. ἀλλὰ καὶ βαρύνεται, μήτε μέλλων τελευτῶν ἀλύη, ἀλλὰ καὶ χαίρη, ὡς ἐπὶ μείζονα ἀπίων ἀγαθῶν. Εἶτα ἵνα μηδεὶς εἴπη, ἀκούων, ὅτι *Ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου, τί ταῦτα λέγεις, ἀλλοτριούμεθα οὖν αὐτοῦ ἐνταῦθα ὄντες; προδιώρθωσε τοῦτο εἰπὼν, Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους·* καὶ ἐνταῦθα μὲν αὐτὸν ἴσμεν, ἀλλ' οὐχ οὕτω σαφῶς. Ὁ καὶ ἀλλαγῶ λέγει, *Ἐν ἐσόπτρῳ, καὶ Ἐν αἰνίγματι. θαρρόμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν.* Βαβαί, ποῦ τὸν λόγον περιήγαγεν; εἰς ἐπιθυμίαν ἄκραν τελευτῆς, τὸ φορικὸν ἡδὺ δεῖξας, καὶ τὸ ἡδὺ φορικόν· τὸ γὰρ, *Εὐδοκοῦμεν, ἐπιθυμοῦμεν, φησί. τί ἐπιθυμοῦμεν; Ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς Κύριον.* Τοῦτο δὲ αἰεὶ ποιεῖ, ὃ καὶ ἐμπροσθεν ἔδειξα, εἰς τὰναντία περιτρέπων τὸν λόγον τῶν ἀντιλεγόντων αὐτῷ. Διὸ καὶ *φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι.* Τὸ γὰρ ζητούμενον τοῦτο ἐστίν, φησὶν, ἂν τε ἐκεῖ ὦμεν, ἂν τε ἐνταῦθα, κατὰ γνώμην αὐτοῦ ζῆν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ προηγούμενον. Ὅστε ἐνταῦθεν ἤδη τὴν βασιλείαν ἔχεις ἀνευ δοκιμῆς. Ἴνα γὰρ μὴ πάλιν εἰς τοσαύτην ἐλθόντες ἐπιθυμίαν ἀλύσωσι πρὸς τὴν μέλλουσαν τῆς ἐπιδημίας, ἐνταῦθεν ἤδη δίδωσιν αὐτοῖς τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν. τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Τὸ εὐαρέστους εἶναι. Οὐδὲ γὰρ τὸ ἀπελθεῖν ἀπλῶς καλόν, ἀλλὰ τὸ εὐδοκιμοῦντα, δι' ὃ γίνεται καλὸν κάκεινο· οὐδὲ τὸ ἀπλῶς ἐνταῦθα εἶναι βαρὺ, ἀλλὰ τὸ προσκρούοντα.

[509] γ'. Μὴ τοίνυν νόμιζε τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἀποδημίαν ἀρκεῖν· ἀρετῆς γὰρ πανταχοῦ χρεῖα. Ὅσπερ γὰρ εἰπὼν ἀνάστασιν, οὐκ ἀφήκεν αὐτῇ θαρρῆν μόνον, λέγων, *Εἴ γε καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ ἐσθρεθησόμεθα*· οὕτω καὶ ἀποδημίαν δεῖξας, ἵνα μὴ νομίσης αὐτὴν ἀρκεῖν· σοὶ πρὸς σωτηρίαν, τὸ,

• Savil. in marg., ἀποχρῆν.

Εὐαρέστους δεῖ εἶναι, προσέθηκεν. Ἐπειδὴ τοίνυν προὔτρεψεν ἀπὸ πολλῶν χρηστών, λοιπὸν καὶ ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων φοβεῖ. Τὸ γὰρ συμφέρον καὶ ἐν τῇ κτήσει τῶν ἀγαθῶν καὶ ἐν τῇ φυγῇ τῶν κακῶν συνίσταται, ὅπερ ἐστὶ γέεννα καὶ βασιλεία. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο μείζονα ἔχει τὴν ἰσχύν, τὸ φυγεῖν κόλασιν (ἐνθα μὲν γὰρ μέχρι τοῦ μὴ λαβεῖν τὰ ἀγαθὰ ἢ ζημίαι, εὐκόλως οἱ πολλοὶ τοῦτο οἴσουσιν· ἂν δὲ καὶ μέχρι τοῦ κακῶς παθεῖν, οὐκέτι· ἔδει μὲν γὰρ ἐκείνην ἀφόρητον νομίζειν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν πολλῶν καὶ τὸ χαμαιζήλον, τοῦτο φαίνεται αὐτοῖς χαλεπώτερον)· ἐπεὶ οὖν οὐχ οὕτω διεγείρει τὸν ἀκρατὴν τὸν πολὺν ἢ τῶν ἀγαθῶν δόσις, ὡς ἢ τῶν κολάσεων ἀπειλή, ἀναγκαίως ἐνταῦθα καταλύει, λέγων· *Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ.* Εἶτα φοβήσας καὶ κατασεῖσας τῇ μνήμῃ τοῦ βήματος ἐκείνου τὸν ἀκούοντα, οὐδὲ ἐνταῦθα χωρὶς τῶν χρηστών τέθεικε τὰ λυπηρὰ, ἀλλὰ ἀνέμιξέ τινα ἡδονήν, εἰπὼν· *Ἴνα ἕκαστος κομισθῆται τὰ διὰ τοῦ σώματος, ὅσα ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν.* Ταῦτα δὲ λέγων, τοὺς τε κατωρθωκότας καὶ ἐλαυνομένους ἀνιστᾷ ταῖς ἐλπίσι, τοὺς τε ἀναπεπτωκότας σπουδαιοτέρους ποιεῖ τὸν φόβῳ. Καὶ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ τῶν σωμάτων ἐσβαλοῦ λόγον. Οὐ γὰρ δήπου τὸ διακονησάμενον εἰς τοῦτο κάκεινο, τῶν ἀμοιβῶν ἔξω στήσεται, φησὶν· ἀλλὰ μετὰ τῆς ψυχῆς τὰ μὲν κολάζεται, τὰ δὲ στεφανοῦται. Ἀλλὰ τινες τῶν αἰρετικῶν φασιν, ὅτι ἕτερον ἐγείρεται σῶμα. Πόθεν; εἰπέ μοι· ἄλλο ἤμαρτε, καὶ ἄλλο κολάζεται; ἄλλο κατωρθώσας, καὶ ἄλλο στεφανοῦται; τί δὲ ἐρεῖτε λέγοντι Παῦλῳ, *οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι;* πῶς δὲ τὸ φθαρτὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς καταπίνεται; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἴνα καταποθῆ τὸ θνητὸν ἢ τὸ φθαρτὸν σῶμα ὑπὸ τοῦ ἀφθάρτου σώματος· ἀλλ', *Ἴνα ἡ φθορὰ ὑπὸ τῆς ζωῆς.* Τότε γὰρ τοῦτο γίνεται, ὅταν τὸ αὐτὸ ἐγείρηται σῶμα· ἐὰν δὲ ἐκεῖνο ἀφεις, ἄλλο κατασκευάσῃ, οὐκέτι καταπίνεται, ἀλλὰ μένει ἢ φθορὰ κρατήσασα. Διὰ τοῦτο οὐ γίνεται τοῦτο, ἀλλὰ δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο, τούτεστι, τὸ σῶμα, ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν. Τὸ γὰρ σῶμα μέσον ἐστίν, νῦν μὲν ἐν τούτῳ γενόμενον, ὑστερον δὲ ἐσόμενον ἐν ἐκείνῳ· καὶ διὰ τοῦτο ἐν τούτῳ πρώτῳ, ἐπειδὴ τὴν ἀφθαρσίαν λυθῆναι οὐκ ἐνι. Οὐ γὰρ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ, φησὶν· ἐπεὶ πῶς ἐνι ἀφθαρσία; ἀλλὰ τούναντιον, καταπίνεται ἢ φθορὰ ὑπὸ τῆς ζωῆς· τοῦτο μὲν γὰρ ἐκείνου περιγίνεται, ἐκεῖνο δὲ τούτου [510] οὐκέτι. Ὅσπερ γὰρ κηρὸς, λύεται μὲν ὑπὸ πυρὸς, αὐτὸς δὲ οὐκέτι λύει τὸ πῦρ· οὕτω καὶ ἡ φθορὰ τήκεται ὑπὸ τῆς ἀφθαρσίας καὶ ἀφανίζεται, αὕτη δὲ ἐκείνης κρατῆσαι οὐδέποτε δύναται. Ἀκούσωμεν τοίνυν τῆς Παύλου φωνῆς λεγούσης, ὅτι *δεῖ ἡμᾶς παρασταθῆναι ἐπὶ βήματι τοῦ Χριστοῦ,* καὶ ὑπογράψωμεν ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον, καὶ νομίσωμεν αὐτὸ παρῆναι νῦν, καὶ τὰς εὐθύνας ἀπαιτεῖσθαι. Ἐγὼ γὰρ αὐτὸ πλατύτερον ἐρῶ. Παῦλος γὰρ, ἐπειδὴ περὶ θλίψεως ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ οὐκ ἐβούλετο πάλιν θλίψαι αὐ-

• Marg. Savil., π. ἀναστάσεως. Utraque lectio quadrat.

ac scientes. Audentes dixit propter persecutiones, insidias ac mortes assiduas, perinde ac si diceret: Exagitat te aliquis, insectatur, obtruncat? ne animo concidas, bono tuo hoc oïane sit: ne timeas, sed confide. Id enim, de quo ingemiscis et doles, nimirum quod corruptioni servias, deinceps de medio tollit, atque ex hac servitute celerius liberat. Ac proinde dicit, *Audentes igitur semper*; non modo in quiete, sed etiam in afflictionibus; *et scientes quoniam dum versamur in corpore, peregrinamur a Domino*: 7. *per fidem enim ambulamus et non per speciem*: 8. *audemus autem, et bonam voluntatem habemus peregrinari a corpore, et præsentes esse ad Dominum*. Quod omnibus sublimius est, posteriore loco posuit: præstantius enim est cum Christo esse, quam corpus a corruptione liberum accipere. Hoc autem vult significare: Vitam nostram is non exstinguit, qui nos oppugnat, ac morte afficit: ne timeas: confide cum concideris. Neque enim ille dumtaxat te a corruptione vindicat, ac gravi sarcina levat, sed etiam ad Dominum confestim transmittit. Ideo non dixit, Dum sumus in corpore, quasi hic simus in externa regione. *Scientes igitur quod dum versamur in corpore, peregrinamur a Domino: audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentes esse apud Dominum*. Viden' quo pacto molesta illa mortis et obitus vocabula reticens, alia perquam suavia in eorum vicem substituerit, præsentiam nimirum ad Deum ea nuncupans; ac prætermisissis illis vocabulis, quæ jucunditatis speciem habebant, quæ ad vitam pertinent, a tristibus nuncupavit, peregrinationem a Domino vitam hanc appellans? Hoc autem eo consilio fecit, ne quisquam in præsentibus libenter immoretur, sed ea potius graviter ferat; nec rursus, ex hac vita excessurus, perturbetur, sed potius lætetur, ut ad majora bona proficiens. Postea, ne quis hæc audiens, *Peregrinamur a Domino*, diceret: Quid ais? num a Deo abalienamur, quia hic sumus? objectionem hanc prævertens, dixit, *Per fidem enim ambulamus, non per speciem*; atque hic quidem ipsum noscimus, sed non ita clare. Id quod alio loco dicit, *Per speculum, et, In ænigmate* (1. Cor. 13. 12). *Audemus autem, et bonam voluntatem habemus*. Papæ, quo sermonem circumduxit! nempe ad summum mortis desiderium; id, quod molestum est, suave esse ostendens, et quod suave, molestum. Quod enim ait, *Bonam voluntatem habemus*, id est, expetimus. Quid expetimus? Excedere e corpore, atque apud Dominum præsentem esse. Hoc autem, ut jam dixi, Paulus semper facit, ut eorum, qui ipsi adversantur, sermonem in contrarium torqueat. 9. *Unde et contendimus, sive præsentes sive absentes, ipsi placere*. Hoc enim nobis propositum est, inquit, ut sive illic sive hic simus, ex ipsius voluntate et sententia vivere: hoc enim studio nihil est nobis antiquius. Itaque hinc jam regnum habes sine probatione. Nam ne rursus, cum in tantam cupiditatem venissent, illius peregrinationis moras ægre ferrent, hic jam ipsis, quod bonorum omnium caput est, tribuit. Quid illud

PATROL. GR. LXI.

est? Ut Deo grati sint. Neque enim simpliciter hinc excedere præclarum est, sed excedere cum vitæ probitate; hinc enim præclarum quoque illud efficitur: nec rursus hic simpliciter esse grave est, sed cum offensione Dei hic esse.

3. Cave ergo existimes excessum e corpore sufficere: virtute quippe ubique est opus. Sicut enim, cum resurrectionis vocabulo usus esset, non sivit nos in ea sola fiduciam habere, dicens, *Si tamen vestiti, et non nudi inveniamur*: sic, cum peregrinationem ostendisset, ne eam tibi ad salutem satis esse crederes, hoc adjecit, placere Deo oportet. Postquam igitur a multis rebus lætis eorum animos incitavit, deinceps a tristioribus metum incutit. Quod enim utile est, tam in bonorum adeptione, quam in malorum fuga consistit, quæ quidem sunt gehenna et regnum. Cæterum quoniam pœnam effugere majorem vim habet: nam plerique jacturam bonorum facile ferrent; si autem tormenta sicut ferenda, non item; oporteret enim priorem jacturam intolerabilem existimare; sed ex infirmitate et abiectione multi pœnam graviolem existimant): quoniam ergo magnam auditorum partem bonorum largitio non perinde excitat, ut tormentorum comminatio, necessitate compulsus sic sermonem concludit: 10. *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi*. Mox tamen, ubi tribunalis illius memoria auditorem terruit, ne hic quidem tristia sine lætis posuit, sed voluptate quadam miscuit, dicens: *Ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum sive malum*. Quibus verbis et eos, qui præclare se gesserant atque vexabantur, in spem erigit, et eos qui conciderant, injecto terrore diligentiores reddit: ac denique corporum resurrectionem confirmat. Non enim, inquit, id quod tum ad virtutem, tum ad vitium operam dedit, a præmio vel pœna excludetur; sed una cum animis corpora partim excruciantur, partim coronas consequentur. At sunt hæretici, qui aliud corpus resurgere asserant? Unde hoc? quæso: aliud peccavit, aliud punitur? aliud recte fecit, aliud coronatur? Quid ad hæc Pauli verba dicturi estis, *Nolumus spoliari, sed supervestiri*? quomodo id quod corruptibile est, a vita absorbetur? Nec enim dixit Paulus, *Ut absorbeatur mortale, vel corruptibile corpus ab incorruptibili corpore*; sed, *Ut corruptio a vita*. Hoc enim tum contingit, cum illud ipsum corpus ad vitam redit. Quod si relicto illo aliud exstruatur, non jam absorbetur corruptio, sed manet ac dominatur. Quocirca minime hoc sit; verum oportet corruptibile hoc, corpus nempe, induere incorruptionem. Corpus enim in medio est, ac nunc in corruptione est, post autem in incorruptione erit: ideo in corruptione prius, quoniam incorruptio solvi non poterat. *Neque enim corruptio, inquit, incorruptionem hereditate possidebit* (1. Cor. 15. 50); quomodo enim posset cum sit incorruptio? verum contra corruptio a vita absorbebitur. Illa enim hanc vincit; hæc autem illam non item. Ut enim cera ignis ardore colliquescit, cera autem ignem non solvit: sic corruptio ab incorru-

pituitate solvitur atque exstinguitur, huic autem illa dominari nunquam poterit. Audiamus ergo vocem Pauli dicentis, *Oportet nos sisti ad tribunal Christi*: ac tribunal illud animo depingamus, existimemusque ipsum jam adesse, ac vite rationes a nobis exposci. Ego enim fusius exponam. Nam Paulus, quia de afflictione sermonem habebat, nec eos rursum premere volebat, non diutius in hac oratione immorandum esse duxit, sed paucis his verbis, *Unusquisque referet prout gessit*, id quod acerbitatem afferebat complexus, statim ulterius transit. Existimemus igitur diem illum extremum nunc adesse: quisque conscientiam consideret, fingatque animo adesse jam Judicem, omniaque detegi atque in medium proferri: neque enim sisti tantum nobis necesse est, sed etiam manifestari. An non erubistis? an non mente excessistis?

Judicii postremi descriptio. — Quod si nunc re nondum presente, sed efflata dumtaxat atque animo adumbrata, conscientia nostra pene nos exanimat; quid tandem faciemus, cum dies ille venerit, cum totus orbis terrarum adfuerit, cum angeli et archangeli, cum densa agmina, atque omnium cursus, et raptus in nubibus, et acies tremoris plena? cum tubæ aliæ atque aliæ, et continuæ illæ voces? Nam, etiamsi nulla gehenna esset, tamen in tanto splendore rejici et eum ignominia secedere, quantum tormentum esset? Etenim si Imperatore cum suis urbem ingrediente, suam quisque nostrum paupertatem intuentes, non tantum ex hujusmodi spectaculo voluptatis, quantum ex eo, quod earum rerum quæ circum Imperatorem sunt nullo modo participes efficimur, nec prope eum qui rerum potitur sumus, mœroris capimus; quid tum futurum est? an vero leve tormentum esse censes, non adscribi in illum chorum, ad arcanam illam gloriam non admitti? ab illa celebritate ac bonis, quæ nullo sermone explicari possunt, procul ac longe projici? Cum vero tenebræ insuper sint, et dentium stridor, et vincula insolubilia, et vermis immortalis, et ignis numquam exstinguendus, et oppressio atque angustia, et linguæ conflagratio, quemadmodum illa divitis, cum ejulemus et nemo audiat; ingemiscamus ac præ dolorum acerbitate rugiamus, et nemo attendat; in omnes partes oculos convertamus, et nusquam sit qui solatium ferat: quo tandem loco eos constituemus, qui in tanta calamitate versabuntur?

4. Quid illis animis miserius? quid miserabilius? Nam si, cum in carcerem quemdam ingressi, alios squalore confectos, alios catenis vinctos ac fame laborantes, alios in tenebris clausos conspiciamus, animis commovemur ac perhorrescimus, nihilque non facimus, ut ne in eum locum incidamus: cum ad ipsos gehennæ equuleos abrepti trahemur, quinam futuri sumus? Non enim vincula illa ex ferro confecta sunt, sed igne perpetuo ardente; nec nobis æquales ii, qui cruciandis nobis præficientur, quos etiam sæpenumero placare queas; sed angeli, quos

ne obtueri quidem possis, propter eas quas Domino intulimus contumelias ira flagrantibus. Nec vero, ut in hac vita, cernere est alios qui pecuniam, alios qui cibum, qui cohortatorios sermones afferant, consolationemque aliquam; verum omnia illic venia carent: etiamsi adsit Noe, etiamsi Job, etiamsi Daniel (*Esach. 14. 15*), ac propinquos excruciarum videat, iis auxilio esse non audeat. Nam tum omnis illa commiseratio, a natura indita, exstinguitur. Quia enim ita fieri potest, ut improborum parentes justis sint liberorum, ac contra improborum parentum justis filii; ut pura atque omni mœrore vacua lætitia sit, nec ii qui bonis illis fruuntur, commiserationis necessitate torqueantur: hunc quoque commiserationis affectum in eis exstingui assero, ipsosque una cum Domino adversus viscera sua iracundia incendi. Nam si vulgares etiam homines, cum filios suos improbos esse vident, eos abdicant atque a familia excindunt; multo sane magis id tum justis usu venturum est. Quocirca nemo sibi bona polliceatur, si nihil boni fecerit, quamvis sexcentos etiam justos avos habeat: *Unusquisque enim referet, prout gessit, propria corporis*. Atque hic scortatores mihi perstringere videtur, ac futurorum suppliciorum metum ipsis injicere; nec ipsis dumtaxat, sed et omnibus qui in alio scelere sese devinciunt. Hæc igitur nos quoque audiamus: si libidinis igne flagras, ignem illum oppone; atque hic confestim exstinguetur et evanescet: si quid, quod absonum sit, loqui gestis, dentium stridorem cogita; et freni instar tibi hic metus erit: si vis cuiquam aliquid eripere, audi Judicem imperantem ac dicentem, *Ligate manus ejus ac pedes, et ejicite eum in tenebras exteriores* (*Math. 22. 13*): ita fiet, ut hanc cupiditatem exturbes. Si vino deditus es, nec a crapula abstrahi potes, audi divitem illum dicentem, *Mitte Lazarum, ut extremo digito suo linguam meam ignis ardore conflagrantem refrigeret* (*Luc. 16. 24*), nec tamen id obtinentem: ita hoc vitio laborare desines. Si deliciarum amore teneris, afflictionem illam et angustiam cogita, et delicias ne quidem cogitabis: si sævus et crudelis es, virginum illarum tibi in mentem veniat, quæ ob exstinctas lampadas ad thalamum minime admixtæ sunt; et humanitatem quam primum indues. Sed segnitie ac languore torpes? Cogita eum qui talentum abscondit; et ignem ipsum acrimonia vinces. Sed fortasse alienarum opum cupiditas te arrodit? Vermem illum immortalem in mente habe; ac perfacile hunc morbum profligabis, et alia omnia Dei præcepta explebis: neque enim ille quidquam durum ac grave imperavit. Unde fit igitur, ut quæ edixit, molesta nobis videantur? Est socordia nostra et inertia. Ut enim, si studium ac diligentiam adhibeamus, etiam quæ intoleranda videntur, facilia et levia erunt; ita si desidia laboremus, etiam quæ tolerabilia sunt, difficilia nobis apparebunt. Hæc itaque omnia cogitantes, non eos qui deliciis indulgent spectemus, sed quis eorum sit exitus; hic nempe stercus et corporis obesitas, illic vermis et ignis: non eos qui

τοὺς, οὐκ ἐνδιέτριψε τῷ λόγῳ, ἀλλ' ἐν βραχεῖ τὸ στυφον εἰπὼν, Ἐκαστος κομίζεται πρὸς ἃ ἐπραξε, ταχέως παρέδραμε. Νομίζωμεν οὖν αὐτὸ παρῆναι νῦν, καὶ ἕκαστος τῇ ἑαυτοῦ συνειδῶς ἀναλογιζέσθω, καὶ ἥδη λογιζέσθω παρῆναι τὸν Δικαστὴν, καὶ πάντα ἀνακαλύπτεσθαι καὶ εἰς μέσον ἀγεσθαι· οὐ γὰρ παραστῆναι ἡμᾶς ἀπλῶς δεῖ, ἀλλὰ καὶ φανερωθῆναι. Ἄρα οὐκ ἠρρυθρίασατε; ἄρα οὐκ ἐξέστητε;

Εἰ δὲ νῦν οὕτω τοῦ πράγματος παρόντος, ἀλλὰ ἀπλῶς καθ' ὑπόθεσιν δοθέντος καὶ λογισμῷ τυπωθέντος, ἀπωλόμεθα ὑπὸ τοῦ συνειδότος· τί ποιήσομεν, ὅταν παραγένηται, ὅταν ἡ οἰκουμένη πᾶσα παρῆ, ὅταν ἄγγελιοι καὶ ἀρχάγγελοι, ὅταν ἐπάλληλοι τάξεις, καὶ δρόμος ἀπάντων, καὶ ἀρπαγαὶ ἐπὶ τῶν νεφελῶν, καὶ παράταξις τρόμου γέμουσα; ὅταν αἱ σάλπιγγες αἱ ἐπάλληλοι, αἱ συνεχεῖς ἐκείναι φωναί; Εἰ γὰρ μὴ γέεννα ἦν, τὸ ἐν τοσαύτῃ λαμπρότητι ἀπωσθῆναι, καὶ ἄτιμον ἀναχωρησάσαι, πόση κόλασις; Καὶ γὰρ εἰ νῦν, βασιλείως εἰσελαύνοντος καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ, θεωροῦντες ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ πενίαν, οὐ τοσαύτην ἀπὸ τῆς θεᾶς λαμβάνομεν ἡδονὴν, ὅσην ἀπὸ τοῦ μηδενὸς μετέχειν τῶν περὶ τὸν βασιλεία, μηδὲ ἐγγύς εἶναι τοῦ κράτουντος, ἀθυμίαν ὑπομένομεν· τί τότε ἔσται; ἢ μικρὰν εἶναι νομίζεις κόλασιν τὸ μὴ κατατάττεσθαι ἐν ἐκείνῳ τῷ χορῷ, τὸ μὴ καταξιούσθαι τῆς ἀπορρήτου δόξης, τὸ τῆς πανηγύρεως ἐκείνης καὶ τῶν ἀφράστων ἀγαθῶν πόρῳ που καὶ μακρὰν ἀπερβρίφθαι; Ὅταν δὲ καὶ σκότος ἦ, καὶ βρυγμὸς ἰδόντων, καὶ δεσμὰ ἄλυτα, καὶ σκώληξ ἀτελεύτητος, καὶ πῦρ ἄσβεστον, καὶ θλίψις καὶ στενοχωρία, καὶ γλώσσαις τηγανιζόμεναι, καθάπερ ἡ τοῦ πλουσίου, καὶ ὀλοφωρῶμεθα, καὶ μηδεὶς ἀκούη, καὶ στένωμεν καὶ βρῦχώμεν ὑπὸ τῶν ἀληθόνων, καὶ μηδεὶς προσέχη, καὶ πανταχοῦ βλέπωμεν, καὶ μηδαμοῦ μηδεὶς ὁ παραμυθούμενος ἢ· ποῦ τάξομεν τοὺς ἐν τούτοις ὄντας; τί δὲ ἐκείνων ἀθλιώτερον τῶν ψυχῶν; τί δὲ ἐλεινότερον;

δ'. Εἰ γὰρ εἰς δεσμοτήριον εἰσόντες, καὶ τοὺς μὲν αὐχμῶντας ὀρώντες, τοὺς δὲ δεδεμένους καὶ πεινῶντας, τοὺς δὲ ἐν σκότῳ κατακεκλεισμένους^α, κατακλώμεθα, φρίττομεν, πάντα ὑπὲρ τοῦ μήποτε ἐμπεσεῖν ἐκεῖσε πρᾶττομεν· ὅταν ἀπαγώμεθα συρόμενοι εἰς αὐτὰ τῆς γεέννης τὰ βασανιστήρια, τίνας ἐσόμεθα; Οὐ γὰρ ἐκ σιδήρου τὰ δεσμὰ ἐκείνα, ἀλλ' ἀπὸ [511] πυρὸς οὐδέποτε σβεννυμένου· οὐδὲ ὁμοίηται οἱ ἐφεστώτες ἡμῖν, οὓς καὶ ἐκμειλίσασθαι πολλάκις ἐνι, ἀλλ' ἄγγελοι, οἓς οὐδὲ προσθλέψαι θέμις, σφοδρῶς ὑπὲρ ὧν τὸν Δεσπότην ὑβρίκαμεν ὀργιζόμενοι. Οὐκ ἔστι, καθάπερ ἐνταῦθα, τοὺς μὲν ἀργύριον, τοὺς δὲ τροφὰς, τοὺς δὲ λόγους εἰσάγοντας παρακλητικούς ἰδεῖν, καὶ παραμυθίας τυχεῖν· ἀλλὰ πάντα ἀσύγχνωστα ἐκεῖ· κἂν Νῶε ἦ, κἂν Ἰὼβ, κἂν Δανιήλ, καὶ τοὺς οἰκείους ἴβη κολαζομένους, οὐ τολμᾶ παραστῆναι. Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἐκ τῆς φύσεως συμπάθειαν τότε ἀναιρεῖσθαι συμβαίνει. Ἐπειδὴ γὰρ συμβαίνει δικαίους εἶναι παῖδων πατέρας πονηρῶν, καὶ παῖδας

^α Savil in marg., κατακεκλεισμένους.

πατέρων· ὥστε καθαρὰν εἶναι τὴν ἡδονὴν καὶ μὴ τῆς συμπαθείας ἀνάγκη κατακλᾶσθαι τοὺς ἀπολαύοντας τῶν ἀγαθῶν, καὶ ταύτην σβέννυσθαι τὴν συμπάθειαν φημι, καὶ αὐτοὺς συναγανακτεῖν τῷ Δεσπότη κατὰ τῶν οἰκείων σπλάγγων. Εἰ γὰρ ἄνθρωποι οἱ τυχόντες, ὅταν ἴδωσι φαύλους τοὺς αὐτῶν παῖδας, ἀποκηρύττουσι καὶ τῆς συγγενείας ἐκτέμνουσι· πολλῷ μᾶλλον οἱ δίκαιοι τότε. Τοιγαροῦν μηδεὶς ἐλπίζετω χρηστὰ, μὴ ἐργασάμενός τι χρηστὸν, κἂν μυρίους ἔχη προγόνους δικαίους· Ἐκαστος γὰρ κομίζεται πρὸς ἃ ἐπραξε τὰ διὰ τοῦ σώματος. Ἐνταῦθ' αἱ μοι δοκεῖ καὶ τοὺς πορνεύοντας αἰνίττεσθαι, καὶ τὸν ἐκείθεν ἐπιτειχίζων φόβον αὐτοῖς· οὐκ ἐκείνοι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ὀτιοῦν πλημμελοῦσι. Ἀκούωμεν τοίνυν καὶ ἡμεῖς· κἂν πῦρ ἔξης ἐπιθυμίας, ἀντίτησον ἐκεῖνο τὸ πῦρ, καὶ τοῦτο εὐθέως κατασβεσθὲν οἰχῆσεται· κἂν βουληθῆς τι φθέγγεσθαι ἀπηχῆς, ἐννόησον τὸν βρυγμὸν τῶν ἰδόντων, καὶ χαλινὸς ἔσται σοὶ ὁ φόβος· κἂν ἀρπάσαι βουληθῆς, ἀκουσον τοῦ δικαστοῦ κελεύοντος καὶ λέγοντος, *Δήσατε αὐτοῦ χειρὰς καὶ πόδας, καὶ ἐκβάλετε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον*· καὶ ἐκβάλετε καὶ ταύτην οὕτω τὴν ἐπιθυμίαν. Κἂν μεθύης καὶ κραιπαλῶν διατελῆς, ἀκουσον τοῦ πλουσίου λέγοντος, Πέμψον Λάζαρον, ἵνα ἄκρω τῷ δακτύλῳ καταψύξῃ τὴν τηγανιζομένην γλῶσσαν, καὶ οὐ τυγχάνοντος· καὶ ἀποστήσῃ τοῦ πάθους. Εἰ δὲ τρυφῆς ἐρᾶς, ἐννόησον τὴν ἐκεῖ θλίψιν καὶ τὴν στενοχωρίαν, καὶ οὐδὲν ἐννόησεις ταύτην· εἰ δὲ ἀπηνῆς εἶ καὶ ὠμὸς, ἀναμνήσθητι τῶν παρθένων ἐκείνων, αἱ, τῶν λαμπάδων αὐταῖς σβεσθεισῶν, οὕτω τοῦ νυμφῶνος ἐξέπεσον, καὶ ταχέως ἔξη φιλόθρως. Ἄλλὰ νωθρὸς εἶ καὶ παρσιμένος; Λογίζου τὸν τὸ τάλαντον κατακρύψαντα, καὶ ἔξη πυρὸς φοδρότερος. Ἄλλὰ κατεσθίει σε ἡ τῆς τοῦ πλησίον οὐσίας^β ἐπιθυμία; Λογίζου τὸν σκώληκα τὸν ἀτελεύτητον, καὶ εὐκόλως καὶ τοῦτο ἀποθήσῃ τὸ νόσημα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατορθώσεις· οὐδὲν γὰρ φορτικὸν οὐδὲ ἐπαχθὲς ἐπέταξε. Πόθεν οὖν ἡμῖν φορτικὰ φαίνεται τὰ ἐπιτάγματα; Ἀπὸ τῆς ἡμετέρας βραθυμίας. Ὡσπερ οὖν ἐὰν σπουδάζωμεν, καὶ τὰ δοκοῦντα ἀφόρητα εἶναι, [512] κοῦφα ἔσται καὶ βᾶδια· οὕτως ἐὰν βραθυμῶμεν, καὶ τὰ φορητὰ δύσκολα ἡμῖν φανέονται. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα λογισάμενοι, μὴ τρυφῶντας ἐννοῶμεν, ἀλλὰ τ'· τὸ τέλος αὐτῶν· ἐνταῦθα μὲν κόπρος καὶ πολυσαρκία, ἐκεῖ δὲ σκώληξ καὶ πῦρ· μὴ τοὺς ἀρπάζοντας, ἀλλὰ τί τὸ τέλος αὐτῶν· φροντίδες ἐνταῦθα καὶ φόβοι καὶ ἀγωνίαι, ἐκεῖ δὲ δεσμὰ ἄλυτα· μὴ τοὺς δόξης ἐρώντας, ἀλλὰ τί τὸ ἐκ τούτων τικτόμενον· δουλεῖαι ἐνταῦθα καὶ εἰρωνεῖται, ἐκεῖ δὲ καὶ ζημία ἀφόρητος καὶ τὸ ἐμπυρίζεσθαι διηνεκῶς. Ἄν γὰρ οὕτως ἑαυτοῖς διαλεγώμεθα, καὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπάδωμεν συνεχῶς ταῖς πονηραῖς ἡμῶν ἐπιθυμίαις, ταχέως καὶ τὸν τῶν παρόντων ἐκβαλοῦμεν ἔρωτα, καὶ τὸν τῶν μελλόντων ἀνάψομεν. Ἀνάψωμεν τοίνυν αὐτὸν, καὶ ἐκκαύσωμεν. Εἰ γὰρ ἡ ἐννοία αὐτῶν, καίτοι γε ἀμυδρά τις οὖσα, τοσαύτην παρέχει τὴν ἡδονὴν· ἐννόησον ὅσην αὕτη ἡ πείρα ἡ σαφὴς οἶσει τὴν εὐφροσύνην ἡμῖν. Μακάριοι καὶ τρισμακάριοι

^β Savil. in marg., περιουσία.

καὶ πολλάκις τοῦτο οἱ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύοντες ἐκείνων· ὡπερ οὖν ἔλεεινοὶ καὶ τρισάθλιοι οἱ τάναντία τούτων ὑπομένοντες. Ἴν' οὖν μὴ τούτων, ἀλλ' ἐκείνων γενώμεθα, ἐλώμεθα τὴν ἀρετὴν· οὕτω γὰρ καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν

γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλο-
θροπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ
τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος,
τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.
Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΑ'.

*Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, ἀνθρώπους
πειθόμεν, Θεῷ δὲ πεφανερώμεθα· ἐλπίζω δὲ
καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερώσθαι.*

α'. Ταῦτα οὖν εἰδότες, φησὶ, τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο τὸ φοβερόν, πάντα πράττομεν ὥστε μὴ δοῦναι ὑμῖν λα-
θὴν μηδὲ πρόσκομμα μηδὲ ψευδῆ τινα ὑποψίαν πο-
νηρᾶς πράξεως καθ' ἡμῶν. Εἶδες πολιτείας ἀκρί-
θειαν, καὶ σπουδὴν ψυχῆς κηδεμονικῆς; Οὐ γὰρ δὴ
μόνον, ἀν πονηρόν τι πράξωμεν, φησὶν, ἐγκαλούμε-
θα· ἀλλὰ καὶ μὴ πράξωμεν, ὑποπτειθῶμεν δὲ, καὶ
κύριοι τὴν ὑποψίαν ὄντες ἀποκρούσασθαι, καταφρο-
νήσωμεν, δίκην τίνομεν. Οὐ πάλιν ἑαυτοὺς συν-
ιστάνομεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχίμω-
τος ὑπὲρ ἡμῶν. Ὅρα πῶς συνεχῶς διορθοῦται τὴν
τοῦ δοκεῖν ἐγκωμιάζειν ἑαυτὸν ὑπόνοιαν. Οὐδὲν γὰρ
οὕτω προσίσταται τοῖς ἀκούουσιν, ὡς τὸ περὶ ἑαυτοῦ
τινα λέγειν μεγάλη καὶ θαυμαστά. Ἐπεὶ οὖν ἠναγ-
κάξτε εἰς ταύτην τῶν λόγων^α ἐμπίπτειν τὴν ὑπό-
θεσιν, ἐπιδιορθῶσει κέχρηται λέγων, ὅτι Τοῦτο
δὲ ὑμεῖς ποιοῦμεν, οὐ δὲ ἡμεῖς, ἵνα ὑμεῖς ἔχητε καλ-
λωπίεσθαι, οὐχ ἵνα ἡμεῖς· καὶ οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς,
ἀλλὰ διὰ τοὺς ψευδοποτόλους. Διὸ καὶ ἐπήγαγε,
*Πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ οὐ καρ-
δίᾳ.* Εἶδες πῶς αὐτοὺς ἀπέστησεν ἐκείνων, [513] καὶ
πρὸς ἑαυτὸν ἐπικυσεν, ἐνδειξάμενος, ὅτι καὶ αὐτοὶ
ποθοῦσιν οἱ Κορινθιοὶ λαθεῖν τινα ἀφορμὴν, δι' ἧς
δυνήσονται ὑπὲρ αὐτοῦ λέγειν, καὶ ἀπολογεῖσθαι τοῖς
ἐγκαλοῦσιν; Οὐ γὰρ ἵνα ἡμεῖς καυχώμεθα, φησὶ,
ταῦτά φαμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς ἔχητε ἐλευθεροστομεῖν
ὑπὲρ ἡμῶν· ὅπερ πολλὴν αὐτοῖς ἐστὶ μαρτυροῦντος
ἀγάπην· καὶ οὐχ ἵνα ἀπλῶς καυχῆσθε, ἀλλ' ἵνα
μὴ παρασυρῆτε. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει σαφῶς,
ἐτέρως δὲ καὶ ἡμερώτερον μεθοδεύει τὸν λόγον, καὶ
χωρὶς τοῦ πληξῆαι ἐκείνους, λέγων· *Ἴνα ἔχητε
καυχᾶσθαι πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους.*
Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς κελεύει ποιεῖν, αἰτίας οὐκ
οὐσῆς, ἀλλ' ὅταν ἐκείνοι ἑαυτοὺς ἐπαίρωσι· παντα-
χοῦ γὰρ τὸν καιρὸν ἐπιζητεῖ. Οὐ τοίνυν ἵνα ἑαυτὸν
θείξῃ λαμπρόν, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους παύσῃ ἀτόπως καὶ
ἐπὶ βλάβῃ τούτων τῷ πράγματι χρωμένους, τοῦτο
ποιεῖ. Τί δὲ ἐστίν, Ἐν προσώπῳ; Ἐν τοῖς ὀρωμέ-
νοις, ἐν τοῖς πρὸς ἐπίδειξιν. Τοιοῦτοι γὰρ ἦσαν ἐκεῖ-
νοι, πρὸς φιλοτιμίαν πάντα ποιοῦντες, καὶ ἐνδοθεν
ὄντες κενοί, καὶ εὐλαθείας μὲν ἔχοντες πρόσωπον καὶ
σεμνοὶ φαινόμενοι, ἔργων δὲ ἀγαθῶν ἔρημοι καθ-
εστῶτες. *Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρο-*

^α *Legebatur τὸν λόγον.*

νοῦμεν, ὑμῖν. Ἄν τὲ τι, φησὶ, μέγα φθεγξόμεθα
(ἔκστασιν γὰρ τοῦτο καλεῖ, ὡπερ οὖν καὶ ἀλλαχοῦ
ἀφροσύνην), διὰ τὸν Θεὸν τοῦτο ποιοῦμεν, ἵνα μὴ
ὑμεῖς νομίζοντες ἡμᾶς εὐτελεῖς, καταφρονήσητε,
καὶ ἀπόλησθε· ἂν τε μέτριόν τι καὶ ταπεινόν,
δι' ὑμᾶς, ἵνα μάθητε ταπεινοφρονεῖν. Ἦ καὶ ἐκεῖνο
πάλιν φησὶν, εἰ μὲν μαίνεσθαι τις ἡμᾶς νομίζει,
ἡμεῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν μισθὸν ἀπαιτοῦμεν, δι' ὃν
ἐπὶ τούτοις ὑποπτειθόμεθα· εἰ δὲ σωφρονεῖν ἡγείται,
αὐτὸς ἀπολαύτω τῆς σωφροσύνης ἡμῶν. Καὶ πάλιν
ἄλλως· Μαίνεσθαι τίς ἡμᾶς φησὶ; Διὰ τὸν Θεὸν
τοιαῦτα μαινόμεθα. Διὸ καὶ ἐπάγει· *Ἦ γὰρ ἀγάπη
τοῦ Θεοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο.* Οὐ γὰρ
ὁ τῶν μελλόντων φόβος, φησὶ, μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ
ἤδη γεγενημένα οὐκ ἀφήσιν ἡμᾶς ῥαθυμῆσαι οὐδέ
ὑπνώσαι, ἀλλὰ διανίστησι πρὸς τοὺς ὑπὲρ ὑμῶν κό-
πους, καὶ ὠθεῖ. Καὶ τίνα ἐστὶ τὰ ἤδη γεγενημένα;
*Ὅτι εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανον, ἄρα οἱ πάντες
ἀπέθανον.* Οὐκοῦν ὡς πάντων ἀπολομένων, φησὶν.
Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ πάντες ἀπέθανον, ὑπὲρ πάντων
ἀπέθανον. Ἐνταῦθα γὰρ εἰσὶν αἱ τῆς σωτηρίας
ἀφορμαί, ἐκεῖ δὲ οὐκέτι. Διὰ τοῦτο φησὶ, *Συνέχει
ἡμᾶς ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἀφήσιν ἡμᾶς
ἡσυχάζειν.* Ἐσχάτης γὰρ ἐστὶν ἀθλιότητος, καὶ
γενένης αὐτῆς χαλεπώτερον, αὐτοῦ πρᾶγμα τοσοῦ-
τον ἐπιδειξαμένου, εὐρεθῆναί τινας μετὰ τὴν τοσαύ-
την αὐτοῦ πρόνοιαν μὴδὲν καρπουμένους. Καὶ γὰρ
πολλὴ τῆς ἀγάπης ἡ ὑπερβολή, καὶ τὸ ἀποθανεῖν
ὑπὲρ τοσαύτης [514] οἰκουμένης, καὶ οὕτω διακει-
μένης ἀποθανεῖν. *Ἴνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς
ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ
ἐγερθέντι.* Εἰ τοίνυν οὐ δεῖ ἡμᾶς ἑαυτοῖς ζῆν, μὴ
ταράττεσθε, φησὶ, μηδὲ θορυβεῖσθε κινδύνων ἐπιόν-
των καὶ θανάτων. Καὶ λογισμὸν δὲ τίθησιν ἀναμφί-
βολον, δι' οὗ δείκνυσιν ὀφειλὴν τὸ πρᾶγμα εἶναι. Εἰ γὰρ
δι' αὐτοῦ ζῶμεν ἀποθανόντος, αὐτῷ ζῆν ὀφειλομεν
δι' ὃν^β ζῶμεν. Καὶ δοκεῖ μὲν ἐν εἰναι τὸ εἰρημένον,
εἰ δὲ τις ἀκριβῶς ἐξετάσειε, δύο ταῦτά ἐστιν· ἐν
μὲν, ὅτι δι' αὐτὸν ζῶμεν, ἕτερον δὲ, ὅτι αὐτὸς
δι' ἡμᾶς ἀπέθανον· ὧν ἕκαστον καὶ καθ' ἑαυτὸ ἱκα-
νὸν ὑπευθύνους ποιῆσαι· ὅταν δὲ καὶ ἀμφοτέρω συν-
έλθῃ, ἐννόησον ἡλίκων ἐστὶ τὸ ὀφειλημα. Μᾶλλον δὲ
καὶ τρία ταῦτά ἐστι. Καὶ γὰρ τὴν ἀπαρχὴν διὰ σὲ
ἀνέστησε, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγε· διὸ καὶ προσ-
έθηκε, *Τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι.*
Ὅστε ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδένα οἰδαμεν κατὰ

^β *Legebatur δι' οὗ.*

aliena rapiunt, sed quis eorum sit finis; hic videlicet eura ac metus et angores, illic vincula insolubilia: non eos qui gloriæ studio ducuntur, sed quid ex ea nascatur; hoc est, servitus hic et simulationes, illic damnnum intolerabile ac perpetuus flammæ cruciatus. Nam si hæc cum animis nostris disseramus, et similia pravis cupiditatibus nostris occinamus, cito præsentium rerum amorem expellemus, et futurarum incendemus. Incendamus igitur eum atque inflammemus. Nam si harum rerum cogitatio, quamvis obscura sit, tantam affert voluptatem: cogita, queso,

quantum oblectamenti perspicua earum fruitio nobis allatura sit. Beati ac ter et sæpius beati, quibus bonis illis frui contigit: quemadmodum contra miseri ac ter miseri, qui contraria his mala patiuntur. Ut ergo ex illorum, non ex horum numero simus, virtutis studium capessamus: sic enim ad futura bona pervenimus: ad quæ utinam pervenire nobis omnibus detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XI.

CAP. 5. v. 11. *Scientes ergo timorem Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus: spero autem nos et in conscientiis vestris manifestos esse.*

1. Hæc igitur scientes, inquit, hoc est, horrendum illud tribunal, omnem operam adhibemus, ut ne ansam ullam vobis demus aut offendiculum aut falsam aliquam adversum nos malæ actionis suspicionem. Viden' accuratum vitæ institutum studiumque animæ sollicitæ? Neque enim tum solum accusamur, cum quid mali perpetravimus; sed quamvis etiam nihil perpetremus, tamen si in suspicionem veniamus, nec eam amoliri, cum liceat, curemus, pœnas utique sedituri sumus. 12. *Non iterum commendamus nos vobis, sed occasionem vobis damus gloriandi pro nobis.* Vide quomodo frequenter ejusmodi suspicionem a se removeat, quasi suas ipse laudes canere videatur. Nihil enim perinde auditorum animos offendit, ut cum quis magna et eximia quædam de se prædicat. Quoniam igitur in hujus argumenti sermonem incidere necesse habuerat, correctionem adhibuit dicens: Hoc vestri causa feci, non nostra, ut habeatis unde gloriemini, non nos: neque id simpliciter, sed propter falsos apostolos. Unde etiam subdidit, *Ad eos qui in facie gloriantur, et non in corde.* Videsne ut hos ab illis abduxerit, atque ad suas partes pertraxerit, cum illud ostendit, quod ipsi quoque Corinthii occasionem aliquam arripere cupiant, qua ipsius causam tueri, iisque a quibus in crimen vocabatur respondere queant? Non enim, inquit, hæc eo dicimus, ut ipsi gloriemur, sed ut vos pro nobis liberam vocem mittere possitis: id quod hominis erat ingentem illis erga se amorem testificantis: nec vero ut tantum gloriemini, sed etiam ut ne ab ipsis in fraudem impellamini. Illud tamen haud aperte dicit, verum mitioribus aliis verbis eandem rem aggreditur, ac citra illorum perstrictionem dicens: *Ut habeatis unde gloriemini ad eos, qui in facie gloriantur.* Ac ne hoc quidem temere et sine causa ab iis fieri vult, sed tum demum, cum eos insolentius sese efferre conspexerint: ubique enim occasionem exquirat. Non igitur, ut seipsum illustrem ostendat, sed ut illos, præpostere atque in Corinthiorum detrimentum sese venditantes, compescat, hoc facit. Quid autem est,

In facie? In iis, quæ oculis cernuntur, atque ad ostentationem tendunt. Tali enim animo illi prædixi erant, ut qui ad honores et gloriam actiones suas omnes referrent intusque inanes essent, ac pietatis quidem larvam gererent gravitatisque speciem haberent, cæterum bonis operibus carerent. 13. *Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis.* Sive enim, inquit, magni aliquid loquamur (nam hoc mentis excessum vocat, ut et alio loco insipientiam), Dei causa facimus, ne vos, dum de nobis ut vilibus existimatis, contemptui nos habeatis ac pereatis: sive humile aliquid ac demissum, vestri gratia hoc facimus, ut modeste de vobis sentire discatis. Vel etiam hoc ait, Si quis nos insanire existimat, a Deo propter quem in hanc suspicionem venimus, mercedem efflagitamus: sin autem nos sanæ mentis esse censet, fruatur ille sane nostra sobrietate. Ac rursus aliter, Insanire nos quispiam dicit? Propter Deum hujusmodi insaniam laboramus: unde etiam subdit, 14. *Caritas enim Dei urget nos: æstimantes hoc.* Non modo, inquit, futurorum metus, sed etiam quæ jam contigerunt, non sinunt nos desidia torpere atque obdormiscere; verum ad suscipiendos salutis vestræ causa labores exsuscitant atque impellunt. Quænam autem sunt ea, quæ jam contigerunt? *Quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.* Ergo ita loquitur Paulus, ac si omnes periissent. Neque enim pro omnibus Christus mortem oppetiisset, nisi omnes mortem obiissent. Ille enim sunt salutis occasiones, illic autem non item. Proinde *Caritas*, inquit, *Dei urget nos*, nec sinit conquiescere. Extremæ enim miseræ fuerit, ac vel gehenna ipsa atrocius, cum ille tam præclarum facinus ediderit, inveniri quosdam qui ex tanta ipsius cura nullum fructum capiant. Magnæ enim ac singularis cuiusdam est caritatis, pro tanto terrarum orbe, atque ita affecto, mortem subiisse. 15. *Ut qui vivunt, non jam sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est ac resurrexit.* Si itaque nos nobisipsis vivere non oportet, ne turbemini, inquit, neque tumultuemini, instantibus periculis et morte. Ac rationem haud dubiam affert, quamobrem id facere debeamus. Etenim cum per ipsum morte functum vivamus, ei utique, per quem vivimus, vivere debemus. Atque unum et idem

esse videtur id quod dictum est : cæterum si quis accurate rem expendat, duo hæc esse comperiet ; unum nimirum, quod propter ipsum vivimus, alterum quia ipse nostri causa mortuus est. Quorum utrumque, vel seorsim consideratum, nos ei obnoxios reddere queat : cum autem ambo in unum confluant, cogites velim quanto ei beneficio sis devinctus. Imo tria hæc sunt. Etenim primitias propter te excitavit, atque in cælum evexit : unde etiam addidit, *Ei qui pro nobis mortuus est ac resurrexit*. 16. *Itaque nos ex hoc jam neminem novimus secundum carnem*. Nam si omnes mortui sunt, et omnes resurrexerunt, atque ita mortui sunt, ut peccati tyrannis eos condemnabat ; resurrexerunt autem per regenerationis lavacrum et Spiritus sancti renovationem ; jure dicit, *Neminem fidelium novimus secundum carnem*. Etsi enim in carne sunt, quid tum ? Nam carnalis illa vita interiit : ac desuper in Spiritu geniti sumus, atque aliam vitæ rationem aliumque vitæ statum, nimirum eum qui in cælis est, novimus. Ac rursus hujus beneficii auctorem Christum esse ostendit, ac propterea subjunxit : *Etsi cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus*.

2. Quid igitur ? dices, an carnem exiit, ac nunc corporis est expertus ? Apago : nam nunc quoque in carne est. *Hic enim Jesus, qui a vobis assumptus est in cælum, sic veniet (Act. 1. 11)*. Quomodo, sic ? In carne videlicet, et cum corpore. Cur ergo dicit, *Etsi cognovimus Christum secundum carnem, sed nunc jam non novimus* ? Cum de nobis sermo est, *Secundum carnem*, idem est, quod in peccatis esse ; contra, *non secundum carnem*, idem quod in peccatis non esse : at cum de Christo sermo habetur, secundum carnem nihil aliud significat, quam in naturæ affectionibus esse, ut in fame, in siti, in fatigatione, in somno. *Peccatum enim non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (Isai. 55. 9)*. Atque idcirco dicebat, *Quis ex vobis arguet me de peccato ?* et rursus : *Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam (Joan. 8. 46. et 14. 30)*. Illud vero, *non secundum carnem*, nihil aliud indicat, quam eum hujusmodi affectionibus jam vacare, non autem quod extra carnem sit. Nam cum hac quoque, impatibili jam atque immortalis, ad judicium de orbe ferendum venturus est. Ad quam etiam dignitatem nos proficissemur, cum corpus nostrum conforme effectum fuerit corpori claritatis ipsius (*Philipp. 3. 21*). 17. *Itaque si qua in Christo nova creatura*. Postquam enim a caritate ad virtutem incitavit, jam ab ipsis quoque rebus ad eam nos exstimulat : ac propterea subjungit, *Itaque si qua in Christo nova creatura*. Si quis ipsius fidem amplexus est, inquit, ad alterum opificii genus venit : etenim superne per Spiritum genitus est. Atque ideo par est ut ipsi vivamus, non tantum quia nostri juris non sumus, aut quia ipse pro nobis mortem oppetiit, aut quia primitias generis nostri a morte ad vitam revocavit, sed etiam quia ad alteram vitam accessimus. Vide quot æquas rationes afferat, cur recte nobis ducenda vita sit. Nam ob id quoque crassiore vocabulo correctionem hujusmodi

appellandam censuit, ut magnam migrationem ac vitæ commutationem ostendat. Postea ulterius proseguens id quod dixit, atque ostendens quomodo nova creatura simus, *Vetera transierunt*, inquit ; *ecce facta sunt omnia nova*. Quænam vetera ? Peccata et impietates ; vel etiam Judaicæ omnes ceremoniæ ; vel potius hæc simul et illa. *Ecce facta sunt omnia nova*. 18. *Omnia autem ex Deo*. Nihil a nobis profectum est. Nam et peccatorum condonatio et adoptatio et gloria incorrupta ipsius munere nobis concessa est. Non enim jam a futuris tantum, sed a præsentibus quoque illos cohortatur. Attende enim : dixerat fore ut resurgeremus, atque ad incorruptionem veniremus, domumque sempiternam haberemus : verum quoniam apud eos, qui futura non periinde ut oportet credunt, præsentia majorem ad excitandos animos vim habent quam futura, quanta jam acceperint demonstrat, et qui tum essent, cum hujusmodi beneficiis ornatu sunt. Quinam ergo erant ? Mortui utique omnes (*Omnes enim mortui sunt ; et pro omnibus mortuus est : tanto erga omnes amore flagrabat*), ac vitii senio et vetustate omnes confecti.

Omnia jam nova sunt, quomodo. Apostolorum dignitas.—At ecce jam anima nova (purgata enim est), et corpus novum, et novum adorationis genus, et pollicitationes novæ, et Testamentum, et vita, et mensa, et vestis, et omnia nova sunt. Etenim pro terrena Jerusalem cælestem metropolim accepimus ; pro visibili templo templum spirituale cernimus, pro lapideis tabulis carneas, pro circumcisione baptismum, pro manna corpus Dominicum, pro aqua e petra cruorem e latere profluentem, pro virga Moysi aut Aaronis crucem, pro terra illa Judæis promissa cælorum regnum, pro sexcentis sacerdotibus unum pontificem, pro agno rationis experte agnum spirituale. Hæc aliaque Paulus animo volvens, dicebat, *Nova facta sunt omnia. Omnia autem ex Deo* : per Christum videlicet, ac per beneficium ab eo acceptum. Unde etiam subjungit, *Qui nos reconcilians sibi per Christum, et dedit nobis ministerium reconciliationis*. Ex hoc enim omnia bona. Nam ei qui nos amicos reddidit, eidem quoque alia accepta referenda sunt, quas Deus nobis in amicitiam receptis largitus est. Neque enim nos hostes manere sinens hujusmodi munere affecit, sed prius in amicitiam ipsius restitutos. Porro cum aio Christum reconciliationis nobis auctorem exstitisse, Patrem quoque dico : cum dico Patrem dedisse, Filium quoque dico, *Omnia enim per eum facta sunt (Joan. 1. 13)* : atque ipse hujus rei auctor exsistit. Neque enim nos ad eum accurrimus, sed ipse nos vocavit. Quonam modo vocavit ? Per Christi necem. *Qui nobis dedit ministerium reconciliationis*. Hic rursus apostolorum dignitatem ostendit, declarans et quantum munus ipsorum fidei commissum sit, et quam eximius ac singularis sit Dei erga nos amor. Non enim postquam legati illius, qui venerat, vocem audire neglexerunt, ira incensus est eosque deseruit, sed perstat adhuc, tum per se tum per alios admonens et exhortans. Ecquis est qui tantam salutis nostræ curam pro

σάρκα. Εἰ γὰρ πάντες ἀπέθανον, καὶ πάντες ἀνέστησαν, καὶ ἀπέθανον μὲν οὕτως ὡς τῆς ἀμαρτίας ἢ τυραννίς κατεδίκασεν, ἀνέστησαν δὲ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας, καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος ἁγίου· εἰκότως φησὶν, *Οὐδένα οἶδαμεν κατὰ σαρὰ τῶν πιστῶν*. Τί γὰρ, εἰ καὶ ἐν σαρκὶ εἰσὶν; Ἄλλὰ ἡ ζωὴ ἐκείνη ἢ σαρκικὴ ἀπώλετο, καὶ ἄνωθεν ἐγενήθημεν ἐν Πνεύματι, καὶ ἐτέραν οἶδαμεν πολιτείαν καὶ διαγωγὴν καὶ ζωὴν καὶ καταστάσιν τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ πάλιν τοῦτου αὐτοῦ ἀρχηγὸν τὸν Χριστὸν ὄντα δείκνυσι· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν*.

β'. Τί οὖν, εἰπέ μοι; τὴν σάρκα ἀπέθετο, καὶ νῦν οὐκ ἔστι μετὰ τοῦ σώματος; Ἄπαγε· καὶ γὰρ καὶ νῦν ἐν σαρκὶ ἔστιν. Οὗτος γὰρ ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ἡμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται. Οὕτω· πῶς; Ἐν σαρκὶ, μετὰ τοῦ σώματος. Πῶς οὖν φησιν, *Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι*; Ἡμῶν μὲν γὰρ τὸ *κατὰ σάρκα*, τὸ ἐν ἀμαρτίαις εἶναι, τὸ δὲ *μὴ κατὰ σάρκα*, τὸ μὴ ἐν ἀμαρτίαις εἶναι. Χριστοῦ δὲ τὸ κατὰ σάρκα, τὸ ἐν τοῖς παθήμασιν εἶναι τῆς φύσεως, οἶον, ἐν τῷ διψῆν, ἐν τῷ πεινῆν, ἐν τῷ κοπιᾶν, ἐν τῷ καθεύδειν (*Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ*). Διὸ καὶ ἔλεγε, *Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἀμαρτίας*; καὶ πάλιν, *Ἐρχεται ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν*· τὸ δὲ μὴ κατὰ σάρκα, τὸ καὶ τούτων ἀπηλλάχθαι λοιπὸν, οὐ τὸ ἐκτὸς σαρκὸς εἶναι. Καὶ γὰρ μετὰ ταύτης ἔρχεται κρίνων τὴν οἰκουμένην, ἀπαθὴ αὐτὴν ἔχων καὶ ἀκήρατον· εἰς δὲ καὶ ἡμεῖς βαδιούμεθα, συμμόρφου τοῦ σώματος ἡμῶν γενομένου τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ. Ὡστε εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπὸ τῆς ἀγάπης προέτρψεν εἰς τὴν ἀρετὴν, λοιπὸν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων εἰς τοῦτο ἐνάγει· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Εἰ τις ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις*. Εἰ τις [515] ἐπίστευσεν αὐτῷ, φησὶν, *εἰς ἐτέραν ἦλθε δημιουργίαν*· καὶ γὰρ ἄνωθεν ἐγενήθη διὰ Πνεύματος. Ὡστε καὶ διὰ τοῦτο, φησὶν, ὀφειλομένον αὐτῷ ζῆν, οὐχ ὅτι οὐκ ἔσμεν αὐτῶν μόνον, οὐδ' ὅτι ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν μόνον, οὐδ' ὅτι ἀνέστησεν ἡμῶν τὴν ἀπαρχὴν μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς ἄλλην ἦλθομεν ζωὴν. Ὅρα πόσα δικαιοῦματα τοῦ καλῶς ζῆν τίθησι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ παχυτέρῳ ὀνόματι καλεῖ τὴν διόρθωσιν, ἵνα πολλὴν δείξῃ τὴν μεταστάσιν καὶ τὴν μεταβολὴν. Εἶτα περαιτέρω ἐπεξιὼν τῷ εἰρημένῳ, καὶ δεικνύς πῶς καινὴ κτίσις, *τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε*, φησὶν, *ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα*. Ποια ἀρχαῖα; Ἦτοι τὰ ἀμαρτήματά φησι, καὶ τὰς ἀσεβείας, ἢ τὰ Ἰουδαϊκὰ πάντα· μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα κάκεινά φησιν. Ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινὰ. Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Οὐδὲν ἐξ ἡμῶν. Καὶ

γὰρ ἀφ᾽ ἑσῆς ἀμαρτημάτων καὶ υιοθεσία καὶ ἡ δόξα ἀφθαρτος ἐξ αὐτοῦ ἡμῶν δωδῶρηται. Οὐκέτι γὰρ ἀπὸ τῶν μελλόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων αὐτοῦ προτρέπει. Σκόπει δὲ· εἶπεν, ὅτι μέλλομεν ἀνίστασθαι, καὶ εἰς ἀφθαρσίαν χωρεῖν, καὶ οἰκίαν ἔχειν αἰώνιον· ἀλλ' ἐπειδὴ μείζονα ἰσχυρὸν εἰς τὸ προτρέψαι ἔχει τὰ παρόντα τῶν μελλόντων πρὸς τοὺς μὴ πιστεύοντας τούτοις, ὡς δεῖ πιστεῦειν, δείκνυσιν ὅσα καὶ ἤδη ἔλαβον, καὶ τίνες ὄντες. Τίνες οὖν ὄντες ἔλαβον; Νεκροὶ πάντες (Πάντες γὰρ, φησὶν, ἀπέθανον, καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν· οὕτω πάντας ὁμοίως ἠγάπα), πεπαλαιωμένοι, γεγηρακότες ἅπαντες τοῖς κακοῖς.

Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ ψυχὴ καινὴ (ἐκαθάρθη γὰρ), καὶ σῶμα καινόν, καὶ λατρεία καινὴ, καὶ ἐπαγγελίαι καιναί, καὶ διαθήκη, καὶ ζωὴ, καὶ τράπεζα, καὶ στολὴ, καὶ πάντα καινὰ ἀπλῶς. Καὶ γὰρ ἀντὶ τῆς κάτω Ἱερουσαλὴμ ἐλάβομεν τὴν ἄνω μητρόπολιν, καὶ ἀντὶ ναοῦ αἰσθητοῦ ναὸν εἶδομεν πνευματικόν, ἀντὶ πλακῶν λιθίνων σαρκίνας, ἀντὶ περιτομῆς βάπτισμα, ἀντὶ τοῦ μάννα σῶμα δεσποτικόν, ἀντὶ ὕδατος ἀπὸ πέτρας αἷμα ἀπὸ πλευρᾶς, ἀντὶ ράβδου Μωϋσέως ἢ Ἀαρὼν τὸν σταυρὸν, ἀντὶ γῆς τῆς ἐπαγγελίας ἢ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀντὶ μυρίων ἱερέων ἕνα ἀρχιερέα, ἀντὶ ἀμνοῦ ἀλόγου ἀμνὸν πνευματικόν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λογιζόμενος ἔλεγε, *καινὰ τὰ πάντα*. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ δωρεᾶς. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῶν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς*. Ἀπὸ γὰρ τούτου πάντα τὰ ἀγαθὰ. Ὁ γὰρ φίλος ἡμᾶς ποιήσας, αὐτὸς καὶ τῶν ἄλλων αἴτιος, ἃ τοῖς φίλοις ἔδωκεν ὁ Θεός. Οὐ γὰρ ἀφ᾽ ἑσῆς μένειν ἔχθρους, οὕτως ἡμᾶς ἡμεῖψατο, ἀλλὰ φίλους ποιήσας ἑαυτῷ. Ὅταν δὲ εἶπω, ὅτι Χριστὸς αἴτιος τῆς καταλλαγῆς, καὶ τὸν Πατέρα λέγω· ὅταν εἶπω τὸν Πατέρα δεδωκέναι, καὶ τὸν Υἱὸν λέγω. *Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο*· καὶ τούτου δὲ αὐτῆς [516] αἴτιος. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτῷ προσεδράμομεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἐκάλεσε. Πῶς ἐκάλεσε; Διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ σφραγῆς. *καὶ δόντος ἡμῶν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς*. Πάλιν ἐνταῦθα δείκνυσι τὸ τῶν ἀποστόλων ἀξίωμα, δεικνύς ἡλίκον πρᾶγμα ἐνεχειρίσθησαν, καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβολὴν. Οὐδὲ γὰρ, ἐπειδὴ παρῆκουσαν τοῦ ἐλθόντος πρεσβευτοῦ, παρωξύνθη καὶ ἀφῆκεν αὐτοὺς, ἀλλ' ἐπιμένει παρακαλῶν καὶ δι' αὐτοῦ καὶ δι' ἐτέρων. Τίς ἂν ταύτην ἀξίως ἐκπλεγείη τὴν κηδεμονίαν; Ἐσφράγη ὁ Υἱὸς ἐπὶ καταλλαγῆς ἐλθὼν, ὁ γνήσιος καὶ μονογενής, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπεστράφη τοὺς ἀνηρηκότας ὁ Πατήρ, οὐδὲ εἶπεν, Ἐπεμψα τὸν Υἱόν μου πρεσβευσόμενον, οἱ δὲ οὐ

* *Legatur* ἀντὶ τῆς ἐπαγγελίας.

μίνον οὐκ ἠθέλησαν ἀκοῦσαι, ἀλλὰ καὶ ἀνεῖλον καὶ ἐταύρωσαν· ἄξιον αὐτοὺς ἀφείναι λοιπόν· ἀλλὰ τὸναντίον ἅπαν, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἀπῆλθεν, ἡμῖν τὸ πρᾶγμα ἐπίστευσε. Δόντος γὰρ ἡμῖν, φησί, τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. Ὡς ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσειν ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν. Εἶδες ἀγάπην πάντα λόγον, πάντα ὑπερβαίνουσαν νοῦν; Τίς ὁ ὕβρισμένος; Αὐτός. Τίς ὁ πρῶτος ἐλθὼν εἰς καταλλαγάς; Αὐτός. Καὶ μὴν τὸν Υἱὸν ἐπεμψε, φησὶν, οὐκ αὐτὸς ἦλθε. Τὸν Υἱὸν μὲν ἐπεμψεν, οὐκ αὐτὸς δὲ παρεκάλει μόνον, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ ὁ Πατὴρ· διὸ εἶπεν, ὅτι Ὁ Θεὸς ἦν ὁ καταλλάσσειν ἑαυτῷ τὸν κόσμον ἐν Χριστῷ. Τουτέστι, διὰ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Τοῦ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς*, ἐπιδορθώσεται κέχρηται, λέγων· Μὴ νομίσητε, ὅτι ἡμεῖς ἐσμεν οἱ τοῦ πράγματος αὐθένται· διάκονοι ἐσμεν· ὁ δὲ τὸ πᾶν ἐργαζόμενος Θεὸς ἐστίν, ὁ διὰ τοῦ Μονογενοῦς τὴν οἰκουμένην καταλλάξας. Καὶ πῶς κατήλλαξεν ἑαυτῷ; τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, οὐχ ὅτι φίλος ἐγένετο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ οὕτω φίλος. Οὕτω πῶς; Ἀφείλες αὐτοῖς τὰ ἀμαρτήματα· ἄλλως γὰρ οὐκ ἦν· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν*. Καὶ γὰρ εἰ ἠθέλησεν ἀπαιτῆσαι λόγον τῶν πεπλημμελημένων, πάντες ἂν ἀπωλόμεθα· οἱ γὰρ πάντες ἀπέθανον. Ἄλλ' ὁμως τοσοῦτων ὄντων τῶν ἀμαρτημάτων, οὐ μόνον οὐκ ἀπήτησε δίκην, ἀλλὰ καὶ κατηλλάγη· οὐ μόνον ἀφήκεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐλογίσαστο. Οὕτω καὶ ἡμᾶς ἀφείναι χρὴ τοῖς ἐχθροῖς, ἵνα τῆς αὐτῆς καὶ αὐτοὶ τύχωμεν ἀφέσεως. Καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς. Οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς ἐπὶ τι φορετικὸν ἠλθομεν νῦν, ἀλλ' ἵνα φίλους πάντας ποιήσωμεν τῷ Θεῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμοί, φησὶν, οὐκ ἐπίσθησαν, παραμένετε παρακαλοῦντες ὑμεῖς, ἕως ἂν πελίσθητε. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· *Ἐπὶ Χριστοῦ οὖν κρυσθεύομεν*, ὡς τοῦ Θεοῦ *καρμυκαλοῦντος δι' ἡμῶν. Δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ.*

[517] γ. Εἶδες πῶς ἤρε τὸ πρᾶγμα, τὸν Χριστὸν εἰσαγαγὼν τίθεντα τὴν ἱκετηρίαν ταύτην; μᾶλλον δὲ οὐχὶ τὸν Χριστὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα; Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐπεμψε τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ παρακαλέσαι, καὶ πρεσβεύσασθαι πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐπεὶ οὖν σφαγεῖς ἐκεῖνος ἀπῆλθεν, ἡμεῖς διεδεξάμεθα τὴν πρεσβείαν, καὶ ἀντ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς παρακαλοῦμεν ὑμᾶς. Τοσοῦτου τιμᾶται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὅτι καὶ τὸν Υἱὸν ἐπέδωκε, καὶ ταῦτα εἰδὼς ὅτι σφαγήσεται, καὶ ἀποστόλους ἡμᾶς δι' ὑμᾶς ἐποίησεν· ὥστε εἰκότως εἶπε, *Πάντα δι' ὑμᾶς*. *Ἐπὶ Χριστοῦ οὖν κρυσθεύομεν*. Τουτέστιν, ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ· ἡμεῖς γὰρ ἀνεδεξάμεθα τὰ ἐκείνου. Εἰ δὲ μέγα σοι δοκεῖ τοῦτο εἶναι, ἀκουσον καὶ τῶν ἐξῆς, δι' ὧν δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἀντ' αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ τοῦ Πατρὸς τοῦτο ποιοῦσι. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν, Ὡς τοῦ Θεοῦ *παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν*. Οὐ γὰρ διὰ τοῦ Γίου αὐτοῦ παρακαλεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμῶν τῶν τὸ ἐκείνου ἀναδεξαμένων ἔργον. Μὴ τοίνυν νο-

μίσητε, φησὶν, ὑφ' ἡμῶν ἀξιούσθαι· αὐτὸς ὁ Χριστὸς ὑμᾶς παρακαλεῖ, αὐτὸς ὁ τοῦ Χριστοῦ Πατὴρ δι' ἡμῶν. Τί ταύτης τῆς ὑπερβολῆς γένοιτ' ἂν ἴσον; Αὐτὸς γὰρ ὁ μυρία εὐεργετήσας ὕβρισθεις, οὐ μόνον οὐκ ἀπήτησε δίκην, ἀλλὰ καὶ ἔδωκε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα καταλλαγῶμεν. Οὐ κατηλλάγησαν οἱ δεξάμενοι, ἀλλὰ καὶ ἔσφαξαν. Πάλιν ἐπεμψεν ἐτέρους πρέσβεις παρακαλοῦντας· καὶ τούτων πεμψέντων, αὐτὸς ἐστίν ὁ ἀξιῶν. Τί δὲ ἀξιοί; *Καταλλάγητε τῷ Θεῷ*. Καὶ οὐκ εἶπε, *Καταλλάξτε ἑαυτοῖς τὸν Θεόν*· οὐ γὰρ ἐκεῖνος ἐστίν ὁ ἐχθραίνων, ἀλλ' ὑμεῖς· Θεὸς γὰρ οὐδέποτε ἐχθραίνει. Καὶ δικαιολογούμενος δὲ καθάπερ πρεσβευτῆς ἀποσταλείς, *τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἀμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησε*, φησὶν. Οὐ λέγω τὰ πρότερα, ὅτι ὕβρισατε, ὅτι οὐδὲν ἠδικηκόσα, ὅτι εὐεργετήσαντα, ὅτι δίκην οὐκ ἀπήτησεν, ὅτι παρακαλεῖ πρῶτος, ὕβρισθεις πρῶτος· μηδὲν ἐκείνων κείσθω τέως. Διὰ τοῦτο μόνον οὐκ ἂν εἴητε δίκαιοι καταλλαγῆναι, δι' ὅπερ ἐποίησεν εἰς ὑμᾶς νῦν; Καὶ τί ἐποίησε; *τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἀμαρτίαν, δι' ὑμᾶς ἀμαρτίαν ἐποίησεν*. Εἰ γὰρ μηδὲν ἤνυσσε, τοῦτο δὲ μόνον εἰργάσατο, ἐννόησον ἠλίκων ἦν τὸ ὑπὲρ τῶν ὕβρισκῶν τὸν Υἱὸν δοῦναι. Νυνὶ δὲ καὶ μεγάλα κατώρθωσε, καὶ μετὰ τούτων τὸν οὐδὲν ἠδικηκότα ὑπὲρ τῶν ἠδικηκότων κολασθῆναι εἶπεν. Ἄλλ' οὐκ εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ὁ πολλῷ μείζον ἐστὶ τοῦτο τέθεικε. Ποῖον δὲ τοῦτο; *τὸν μὴ γνόντα ἀμαρτίαν*, φησὶ, τὸν αὐτοδικαιοσύνην ὄντα, *ἀμαρτίαν ἐποίησε*· τουτέστιν, ὡς ἀμαρτωλὸν κατακριθῆναι ἀφήκεν, ὡς ἐπικατάρατον ἀποθανεῖν· *Ἐπικατάρατος γὰρ ὁ κρεμύμενος ἐπὶ ξύλου*. Τοῦ γὰρ ἀποθανεῖν τὸ οὕτως ἀποθανεῖ πολλῷ μείζον ἦν· ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ αἰνιτικῶς φησὶν, [518] *Ἰπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ*. Οὐδὲ γὰρ κόλασιν εἶχε μόνον τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ αἰσχύνῃν. Ἐνόησον τοίνυν ὅσα σοι παρέσχε. Μέγα μὲν γὰρ καὶ τὸ ἀμαρτωλὸν ὄντα ὑπὲρ ὅτου οὐκ ἀποθανεῖν· ὅταν δὲ καὶ ἀμαρτίαν ὁ τοῦτο πάσχων ἦ, καὶ ὑπὲρ ἀμαρτωλῶν ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ἀποθάνῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπικατάρατος, καὶ μὴ ὡς ἐπικατάρατος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μεγάλα ἡμῖν ἐντεῦθεν χαρίζεται ἀγαθὰ, ἃ μηδέποτε προσεδοκῆσαμεν (*ἵνα γὰρ γενώμεθα Θεοῦ δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ*, φησὶ), ποῖος ταῦτα λόγος, ποῖος ταῦτα παραστῆσαι δυνήσεται νοῦς; Τὸν γὰρ δίκαιον, φησὶν, ἐποίησεν ἀμαρτωλὸν, ἵνα τοὺς ἀμαρτωλοὺς ποιήσῃ δικαίους. Μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτως εἶπεν, ἀλλ' ὁ πολλῷ μείζον ἦν· οὐ γὰρ ἐξὶν εἶθην, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ποιότητα. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐποίησεν ἀμαρτωλὸν, ἀλλ' *ἀμαρτίαν*· οὐχὶ, τὸν μὴ ἀμαρτῶντα μόνον, ἀλλὰ, *τὸν μὴδὲ γνόντα ἀμαρτίαν*· ἵνα καὶ ἡμεῖς γενώμεθα, οὐκ εἶπε, δίκαιοι, ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ Θεοῦ δικαιοσύνη. Θεοῦ γὰρ ἐστὶν αὕτη, ὅταν μὴ ἐξ ἔργων, ὅταν καὶ κηλίδα ἀνάγκη τινὰ μὴ εὐρεθῆναι, ἀλλ' ἀπὸ χάριτος δικαιοθῶμεν, ἐνθα πᾶσα ἀμαρτία ἠφάνισται. Τοῦτο δὲ ἡμῶν οὐτε ἐπαρθῆναι ἀφίησιν, ἅτε τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν χαρισάμενον, καὶ διδάσκει τοῦ δοθέντος τὸ

* Aliam lectionem affert in margine Savilius : ἴσον; Ἐβρίσθη μυρία εὐεργετήσας ὕβρισθεις οὐ.

dignitate admirari possit? Interemptus est Filius, qui dirimendæ injuriæ causa venerat; Filius, inquam, verus atque unigenitus. ac ne sic quidem Pater eos, qui ipsi necem intulerunt, aversatus est, nec dixit, Misi legationis causa Filium meum; illi autem non modo ipsum audire recusarunt, sed etiam de medio sustulerunt, atque in crucem egerunt: æquum est jam eos derelinquere: verum contra omnino fecit; et quia ille abscessit, nobis hanc provinciam mandavit. *Qui dedit nobis ministerium reconciliationis: 19. quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum.* Videsne caritatem, vim omnem verborum, cogitationem omnem excedentem? Quisnam erat, qui injuriam acceperat? Ipse. Quisnam fuit, qui primus ad delendam inimicitiam venit? Ipse. At, inquires, Filium misit, non autem ipse venit, Filium quidem misit, sed tamen non is solum hortabatur, sed Pater quoque, et cum eo et per eum: ob idque etiam dicebat Apostolus, *Deus erat mundum sibi reconcilians in Christo.* Hoc est, per Christum. Quoniam enim dixerat, *Qui dedit nobis ministerium reconciliationis,* temperamento quodam utitur, dicens: Ne existimetis summam hujus rei auctoritatem penes nos esse; ministri tantum sumus: Deus est qui totum hoc efficit, qui per Unigenitum terrarum orbem reconciliavit. Quo tandem id modo? nam hoc est admirabile, non solum quod amicus effectus sit, sed etiam quod sic amicus. Sic, quomodo? Peccata ipsis remittens; nam aliter amicitia contrahi non poterat: unde etiam subdidit, *Non reputans illis delicta ipsorum.* Etenim si admissorum peccatorum rationem exposcere voluisset, omnes perissemus: omnes quippe mortui erant. Sed tamen cum tantus peccatorum numerus easset, non modo nullas a nobis pœnas expetivit, sed etiam nobiscum in gratiam rediit; non modo remisit, sed nec imputavit. Sic et nobis faciendum est, ut inimicis nostris ignoscamus, quo eandem veniam impetremus. *Et posuit in nobis verbum reconciliationis.* Neque enim nos ad grave aliquod negotium venimus, sed ut omnes Deo amicos efficiamus. Quoniam, inquit, verbis meis fidem non adhibuerunt, in exhortando ipsi perstate, donec persuaseritis. Ideo subjunxit: *20. Pro Christo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconcilianini Deo.*

3. Vides quomodo hoc negotium extulerit, cum Christum ipsum supplicentem induxit; imo non Christum solum, sed etiam Patrem? Horum enim verborum hic sensus est: Pater Filium misit, qui ipsius nomine exhortaretur, atque apud hominum genus legationis munus susciperet: sed quoniam ille necatus abscessit, nos legationi illi successimus, atque et illius et Patris nomine vos exhortamur. Tanto nimirum in pretio est apud eum hominum genus, ut et Filium dederit, idque cum eum mactatum iri sciret, et vestra causa nos apostolos crearit. Itaque non abs re dicebat, *Omnia propter vos. Pro Christo igitur legatione fungimur;* ac si diceret, Christi vice: non enim ipsius muneri successimus. Quod si

hoc magnificentius aliquanto tibi dictum videtur, audi quæ sequuntur, ex quibus ostendit, quod non Christo dumtaxat, sed Patri quoque hoc faciant. Nam ob id etiam adjunxit, *Tamquam Deo per nos exhortante.* Non enim per Filium tantum suum, sed et per nos quoque, qui ipsius muneri successimus, exhortamur. Quamobrem ne existimetis vos a nobis rogari: Christus ipse vos rogat, Pater ipse per nos vos orat. Ecquid est quod cum tam eximia benignitate conferri possit? Ipse enim post innumera sua beneficia contumellis affectus, non modo nullas pœnas sumpsit, verum etiam Filium suum dedit, ut ipsi reconciliemur. Qui autem eum acceperunt, adeo in gratiam reduci non curarunt, ut etiam eam morte affecerint. Rursum alios deprecatores misit, iisque missis, ipse est qui rogat. Quid autem rogat? *Reconcilianini Deo.* Non dixit, Dei gratiam recuperate; neque enim ipse est qui inimicitias gerit, sed vos: Deus quippe numquam inimicitias gerit. Atque etiam ut legatus missus, causam disceptans. *21. Eum enim, inquit, qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* Non priora dico, inquit, nempe quod contumelia eum affecistis, quod eum a quo nihil injuriæ acceperatis, quod præclare de vobis meritum, quod nullas a vobis pœnas expetivit, quod prior injuria affectus, prior rogat: nihil horum nunc commemoretur. Annon vel ob unum hoc beneficium, quod nunc in vos contulit, requam fuerit ut cum ipso in gratiam redeatis? Et quod tandem? *Eum qui non noverat peccatum, pro vobis peccatum fecit.* Nam etiamsi nihil omnino præstitisset, sed hoc dumtaxat fecisset; cogita, quæso, quanti illud æstimandum erat, quod Filium suum pro iis, a quibus contumelia affectus fuerat, dedisset. Nunc vero et magna præstitit, et præterea eum qui læsus fuerat, pro iis qui læserant, cruciari permisit. At hoc minime quidem dixit Apostolus, sed, quod multo his majus erat, posuit. Quidnam autem? *Eum, inquit, qui non noverat peccatum, qui ipsamet justitia erat, peccatum fecit;* hoc est, ut peccatorem condemnari passus est, ut maledictum hominem mori: *Maledictus enim, qui pendet in ligno (Deut. 21. 23).* Multo quippe atrocius erat ita mori, quam dumtaxat mori: quod ipse quoque alio loco subindicat, dicens, *Factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. 2. 8).* Neque enim cruciatum dumtaxat ea res habebat, sed et ignominiam. Animadvertite itaque quot ab eo beneficia acceperis. Magnum enim censendum est, cum quis, etiam peccator, pro alio quocumque sit mortem opetit: at cum justus etiam est qui patitur, et pro peccatoribus moritur; nec solum moritur, sed etiam ut execrandus, nec ut execrandus tantum moritur, verum etiam ingentia hinc, et quæ nunquam exspectaveramus, bona nobis conciliat (*Ut enim efficiamur Dei justitia in ipso, inquit*): quænam hæc oratio, quænam mens hæc consequi atque exprimere queat? Eum enim, qui justus erat, inquit, peccatorem fecit, ut peccatores justos efficiat. Imo ne sic quidem loquutus est, sed quod longe sublimius erat, dixit;

neque enim affectionem, sed qualitatem ipsam posuit. Non enim dixit, Fecit peccatorem, sed, *Fecit peccatum*; non, Eum qui peccatum non perpetrarat, sed, Qui ne peccatum quidem norat: ut et nos efficiamur, non justus, sed justitia ipsa, atque adeo Dei justitia. Dei enim ipsa est, cum non ex operibus (nam in iis nullam labem inveniri necesse esset), sed ex gratia, quæ peccatum omne prorsus delet, justificamur. Hoc porro simul nec animis efferrî nos sinit, quod Deus id totum nobis tribuerit, et beneficii magnitudinem ostendit. Prior enim illa legis atque operum justitia est, hæc vero Dei justitia. Hæc igitur cogitantes, magis verba ista, quam gehennam timeamus; magis hæc res; quam ipsum cælorum regnum admiremur; nec grave esse judicemus pœna affici, sed peccare. Nam etiamsi ipse in nos minime animadverteret, nos tamen de nobis ipsis pœnas sumere deberemus, qui tam ingrati in bene de nobis meritum existimus. Et quidem, amasiam quispiam habens, sæpe etiam sibi mortem conscivit, quod ea potiri non potuisset; atque etiam potius, si quid in eam peccarit, ne luce quidem se dignum existimat: nos autem tam benignum Dominum contumeliosis incessantes, non nosipsos in gehennæ flammam injiciemus? Mirum aliquid, singulare, quodque plerisque incredibile videbitur, dicam: major ei qui, cum tam benignum Dominum ostenderit, pœnas luit, consolatio futura est, si sana mente sit, eumque, ut par est, amet, quam ei de quo supplicium non sumitur.

4. Atque hoc vel ex communi consuetudine perspicere potest. Nam qui hominem sibi carissimum læsit, tum maxime quiescit, cum a seipso pœnas exegerit, ac mali aliquid perpessus fuerit: ut et David dicebat, *Ego qui pastor sum, peccavi; ego qui pastor sum, inique egi: isti qui oves sunt, quid fecerunt? Vertatur, obsecro, manus tua contra me et contra domum patris mei (2. Reg. 24. 17)*. Ad hæc cum Absalonem amisit, gravissimas a seipso pœnas exposcebat: quamquam non ipse erat, qui injuriam intulerat, sed qui acceperat; sed tamen quia ingenti amore filium defunctum complectebatur, doloribus sese conflictebat, hæc ratione leviolem sibi ejus casum efficiens. Sic nos igitur, cum in eum peccamus, in quem peccare minime oportebat, pœnam de nobisipsis sumamus. Annon eos videtis, qui clarissimis filiis orbatî sunt, quomodo discrucietur ac capillos vellant, quoniam solatii loco illis est, pro iis quos amant sese afflictere? Quod si, cum nihil mali in homines nobis carissimos admiserimus, levamur tamen, cum ex eorum calamitatibus dolore ipsi afficimur; annon cum ipsi sumus, qui eos ad iracundiam concitavimus et injuriam intulimus, multo magis nos recreabit pœnas dare, quam pœna non affici? Nemini id dubium est. Si quis erga Christum eo amore est, quo debet, quid dicam intelligit, quomodo, ne ipso quidem ignoscante, quin seipsum cruciet non sustinebit: maxi-

mum enim supplicium eo ipso pendit, quod ipsam ad iracundiam exstimulavit. Nec vero me fugit incredibilia plerisque videri quæ dico; sed tamen ita se res habet, ut dixi. Quocirca si Christum ita amemus, ut amandus est, peccatorum nostrorum ipsimet vindices erimus. Iis enim, qui cujusvis hominis amore flagrant, non illud molestum est, quod pro offenso ejus quem amant gravius aliquid patiantur, sed illud ante omnia, quod eum quem diligunt offenderint. Ac si ille ira commotus, injuriam acceptam non ulciscatur, hoc ipso amicum gravius exerceat: contra, si quid pœnarum suniat, plus ei levationis offert. Ne igitur gehennam perhorrescamus, sed id potius timeamus ne Deum offendamus: hoc enim illo atrocius est, cum infensus vultum suum a nobis avertit; hoc quoque supplicio gravius atque acerbius. Atque ut quantum hoc malum sit intelligas, animadverte quod dico. Si quis rex latronem aliquem ac facinosorum hominem pœnas luentem conspiciens, eam et unicam ac germanum filium necandum dederit, atque una cum morte crimen quoque ab illo ad filium, longe ab illius flagitiis remotum, transtulerit, ut reum et a supplicio eximat et ab infamia vindicet, atque insuper ad ingentem dignitatem evexerit; ac deinde ipse post allatam illi ejusmodi salutem amplissimamque gloriam ab eo, in quem tanta beneficia contulerit, contumeliosis afficiatur; annon ille, si modo mente constet, millies mortem oppetere mallet, quam tam ingrati animi crimine laborare? Hoc itaque nunc quoque perpendamus, atque ob offensum beneficum acerbos gemitus emittamus: nec quia injuriis a nobis lacessitus longanimum se præbet, fidentem animum præferamus, verum ob id quoque ipsum distorqueamur. Nam etiam apud homines, cum quis impacta sibi in dextram maxillam alapa sinistram quoque præbet, majorem ultionem sumit, quam si mille plagas inflixisset: et cum maledictis impetitus, non modo maledicta non regerit, sed etiam conviciatori suo fausta precatur, gravius eum ferit, quam si sexcentis eum probris aspersisset. Quod si in hominibus, cum is quem injuria affecimus lenem se nobis præbet, erubescamus; quanto magis in Deo metuendum illis est, qui peccandi finem non faciunt, nec quidquam adversi patiuntur: siquidem in capitis ipsorum perniciem, inenarrabilis cruciatus asservatur. Hæc igitur animo volentes, peccatum ante omnia timeamus: hoc enim pœna est, hoc gehenna, hoc innumera mala. Nec vero tantum timeamus, sed etiam fugiamus, ac Deo perpetuo placere studeamus: hoc enim regnum est, hoc vita, hoc innumera bona. Ita fiet ut et hic jam regno potiamur, et futuris bonis: quæ utinam omnes consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

μέγεθος. Ἐκείνη γὰρ ἡ προτέρα νόμου καὶ ἔργων δικαιοσύνη, αὕτη δὲ Θεοῦ δικαιοσύνη. Ταῦτ' οὖν ἐνοήσαντες φοβηθῶμεν τῆς γέννης μᾶλλον τὰ ῥήματα ταῦτα, αἰδεσθῶμεν μᾶλλον τῆς βασιλείας τὰ πράγματα, καὶ μὴ νομίσωμεν χαλεπὸν εἶναι τὸ κολάζεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἀμαρτάνειν. Καὶ γὰρ αὐτὸς εἰ μὴ ἐκόλαζεν ἡμᾶς, αὐτοὺς ἔχρην ἀπαιτῆσαι δίκην ἑαυτοῦς, οὕτως ἀγνώμονας περὶ τὸν εὐεργέτην γενομένους. Νῦν δὲ ἐρωμένην μὲν τις ἔχων, πολλάκις καὶ ἑαυτὸν κατέσφαξε, μὴ τυχῶν τοῦ ἔρωτος· καὶ τυχῶν δὲ, πεπλημμελῆκώς εἰς αὐτήν, οὐδὲ ἀξιον ζῆν ἡγείται· εἰς δὲ τὸν οὕτω φιλόνητον καὶ ἡμερον ὑβρίζοντες, οὐχ ἑαυτοῦς ἐμβαλοῦμεν εἰς τὸ πῦρ τῆς γέννης; Εἶπω τι παράδοξον καὶ θαυμαστὸν, καὶ πολλοῖς ἰσως ἄπιστον· μείζων ἔσται παραμυθία τῷ κολαζομένῳ μετὰ τὸ παροξύναι τὸν οὕτω φιλόνητον, ἐὰν οὖν ἔχη, καὶ φιλή τὸν Δεσπότην, ὡς φιλεῖν δεῖ, ἢ τῷ μὴ κολαζομένῳ.

δ. Καὶ τοῦτο καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς συνηθείας ἔστιν ἰδεῖν. Ὁ γὰρ εἰς τὸν φίλτατον ἡδικοῦς, τότε μάλιστα ἀναπαύεται, ὅταν ἑαυτὸν ἀπαιτήσῃ δίκην, καὶ πάθῃ κακῶς· ὥσπερ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ ἔλεγεν, Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἡμαρτον, καὶ ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἐκακοποίησα· καὶ οὗτοι, τὸ ποιμνιον, τί ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐν τῷ οὐκίῳ τοῦ πατρός μου. Καὶ ὅτε τὸν Ἀβεσσαλὼμ ἀπώλεσε, δίκην ἑαυτὸν ἀπῆτει τὴν ἐσχάτην· καίτοι γε οὐκ ἦν αὐτὸς ὁ ἡδικηκός, ἀλλ' ὁ ἡδικημένος· ἀλλ' ὁμως ἐπειδὴ σφόδρα ἐφιλεῖ τὸν ἀπελθόντα, κατέτεινεν ἑαυτὸν ταῖς ὀδύνας, ταύτη παραμυθούμενος ἑαυτὸν. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ὅταν ἀμαρτάνωμεν εἰς ὃν οὐκ ἔχρην [519] ἀμαρτάνειν, δίκην ἑαυτοῦς ἀπαιτῶμεν. Οὐχ ὁρᾶτε τοὺς ἀποβαλόντας παῖδας γνησίους, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ κόπτονται καὶ τρίχας τίλλουσιν, ἐπειδὴ παραμυθίαν ἔχει τὸ κολάζειν ἑαυτοῦς ὑπὲρ τῶν φιλουμένων; Εἰ δὲ, ὅταν μηδὲν ἐργασώμεθα ἡμεῖς τοὺς φίλτατους δεινόν, φέρει παραμυθίαν ἡμῖν τὸ κακῶς πάσχειν, ὑπὲρ ὧν ἐκεῖνοι κακῶς πεπόνθασιν· ὅταν αὐτοὶ ὧμεν οἱ παροξύναντες καὶ ὑβρικοίτες, οὐ πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς ἀναπαύσει τὸ δίκην δοῦναι, ἢ τὸ μὴ κολάζεσθαι κολασιν; Παντί που δήλον. Εἰ τις φιλεῖ τὸν Χριστὸν, ὡς φιλεῖν δεῖ, οἶδεν ὃ λέγω, πῶς οὐδὲ αὐτοῦ συγχωροῦντος ἀνέξεται μὴ κολάζεσθαι· τὴν γὰρ μεγίστην κολασιν ὑπομένεις παροξύνας αὐτόν. Καὶ οἶδα μὲν τοῖς πολλοῖς ἄπιστα λέγων, πλὴν ἀλλ' οὕτως ἔστιν

^a Sic legendum, ut notavit Savilius et Interpres Latinus legit. Edit etiam τὸ μή.

ὥσπερ εἶρηκα. Ἐὰν τοίνυν φιλοῦμεν τὸν Χριστὸν, ὡς φιλεῖν δεῖ, ἑαυτοῦς τιμωρησόμεθα ἀμαρτάνοντες. Τοῖς γὰρ ὅπου οὖν ἐρῶσιν οὐ τὸ κακὸν τι παθεῖν ἀηδὲς, ὑπὲρ ὧν παρῶξυναν τὸν ἐρώμενον, ἀλλ' αὐτὸ πρὸ πάντων τὸ παροξύναι τὸν ἀγαπώμενον. Κἂν ὀργισθεὶς οὗτος μὴ κολάσῃ, μείζονως ἐβασάνισε τὸν ἐραστὴν· ἂν δὲ δίκην ἀπαιτήσῃ, μᾶλλον παρεμυθήσαστο. Μὴ τοίνυν γένναν φοβώμεθα, ἀλλὰ τὸ προσκρούσαι τῷ Θεῷ· τοῦτο γὰρ ἐκεῖνου χαλεπώτερον, ὅταν ἀποστρέφῃται ὀργιζόμενος· τοῦτο πάντων χειρὸν, τοῦτο πάντων φορτικώτερον. Καὶ ἵνα μάθῃς ἡλικὸν ἔστιν, ἐνόησον τοῦτο ὃ λέγω. Εἰ τις κολαζόμενος ἰδὼν ἀνθρώπον ληστὴν καὶ κακοῦργον, αὐτὸς βασιλεὺς ὢν, τὸν ἀγαπητὸν υἱὸν τὸν μονογενῆ καὶ ἡγήσιον ἔδωκεν ὥστε σφαγῆναι, καὶ μετὰ τοῦ θανάτου καὶ τὴν αἰτίαν ἀπ' ἐκεῖνου μετήνεγκεν ἐπὶ τὸν υἱὸν οὐκ ὄντα τοιοῦτον, ἵνα καὶ σῶσῃ τὸν κατὰδικον, καὶ τῆς πονηρᾶς ὑπολήψεως ἀπαλλάξῃ, εἶτα μετὰ ταῦτα εἰς μεγάλην ἀρχὴν αὐτὸν ἀναγαγῶν, μετὰ τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν δόξαν τὴν ἀπόρρητον, ὑβρίζετο παρὰ τοῦ τοιαῦτα πεπονήτος· οὐκ ἂν εἴλετο μυριάκις ἀποθανεῖν ἐκεῖνος, εἰ γε οὖν εἶχεν, ἢ τοσαύτη ἀγνωμοσύνη φανῆναι ὑπεύθυνος ὢν; Τοῦτο δὴ καὶ νῦν λογιζώμεθα, καὶ στένωμεν πικρῶς ἐφ' οἷς παροξύνωμεν τὸν εὐεργέτην· μηδὲ, ἐπειδὴ μακροθυμῶς ὑβριζόμενος φέρει, διὰ τοῦτο θαρβύωμεν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο δακνόμεθα. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν τις πληγείῃ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, δῶ καὶ τὴν ἀριστεράν, μείζονως ἀμύνεται, ἢ εἰ μυρίας ἔδωκε πληγὰς· καὶ ὅταν λοιδορηθεὶς, μὴ μόνον οὐκ ἀντιλοιδορήσῃ, ἀλλὰ καὶ εὐλογῆσῃ, χαλεπώτερον ἔπληξεν, ἢ εἰ μυρίοις ὄνειδεις ἐπλυνεν. Εἰ δὲ ἐπ' ἀνθρώπων, ὅταν ὑβρίζοντες μακροθυμίας ἀπολαύωμεν, κατασχυνόμεθα [520] πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ Θεοῦ δεδοικέναι χρὴ τοὺς ἀμαρτάνοντας διηνεκῶς, καὶ οὐδὲν πάσχοντας δεινόν· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ κακῶ τῆς αὐτῶν κεφαλῆς ἡ ἀφατος αὐτοῖς θησαυρίζεται τιμωρία. Ταῦτ' οὖν ἐννοοῦντες, πρὸ πάντων ἀμαρτίαν φοβώμεθα· τοῦτο γὰρ κόλασις, τοῦτο γέννα, τοῦτο τὰ μυρία κακά. Μὴ φοβώμεθα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ φεύγωμεν, καὶ τῷ Θεῷ σπουδάζωμεν διηνεκῶς ἀρέσκειν· τοῦτο γὰρ βασιλεία, τοῦτο ζωὴ, τοῦτο τὰ μυρία καλά. Οὕτω καὶ ἐντεῦθεν ἤδη τῆς βασιλείας ἐπιτευξόμεθα, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφρονείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΒ'.

Συνεργούντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. Λέγει γάρ· Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐδοήθησά σοι.

α'. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ὁ Θεὸς παρακαλεῖ, καὶ ἡμεῖς προσευόμεν καὶ ἱκετεύομεν, καταλλάγητε τῷ Θεῷ· ἵνα μὴ ἀναπέσωσιν, ἐντεῦθεν αὐτοὺς πάλιν φοβῆι καὶ διανίστησι λέγων, *Παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς.* Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ παρακαλεῖ, φοβῆι, καὶ ἐπεμφε προσευσομένους, διὰ τοῦτο βῆθυσώμεν· ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο καὶ ἐπειγόμεθα πρὸς τὸ ἀρεῖσαι τῷ Θεῷ, καὶ πνευματικὴν συναγαγεῖν ἐμπορίαν (ὅπερ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι *Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ συνέχει ἡμᾶς*· τούτεστι, θλίβει, ὠθεῖ, κατεπειγεί), ἵνα μὴ μετὰ τοσαύτην κηδεμονίαν ἀναπεσόντες ^α, καὶ μηδὲν γενναῖον ἐπιδειξάμενοι, τῶν τοσοῦτων ἐκπέσῃτε ἀγαθῶν. Μὴ τοίνυν, ἐπειδὴ ἐπεμφε παρακαλέσοντας, νομίσητε τοῦτο ἀεὶ εἶναι· μέχρι τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῆς δευτέρας τοῦτο ἔσται, μέχρι τότε παρακαλεῖ, ἕως ἂν ὦμεν ἐνταῦθα· μετὰ δὲ ταῦτα δίκη καὶ κόλασις. Διὰ τοῦτο, Συνεχόμεθα, φησίν. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν ἀγαθῶν αὐτοὺς καὶ τῆς φιλανθρωπίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς βραχύτητος τῆς τοῦ καιροῦ κατεπειγεί ἀεὶ. Διδὸν καὶ ἀλλαγῷ φησι, *Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἢ σωτηρία·* καὶ πάλιν, *Ὁ Κύριος ἐγγύς.* Ἐνταῦθα δὲ τι καὶ πλέον ποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τοῦ τὸ λειπόμενον τοῦ χρόνου βραχὺ καὶ μικρὸν εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τοῦτον μόνον τὸν καιρὸν ἐπιτήδειον εἶναι εἰς σωτηρίαν, ἐνάγει. *Ἴδου γὰρ, φησὶ, νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ ἡμέρα σωτηρίας.* Μὴ τοίνυν προδῶμεν τὸ εὐκαιρον, ἀλλ' ἐπιδειξώμεθα ἀξίαν τῆς χάριτος τὴν σπουδῆν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐπειγόμεθα, καὶ τὸ βραχὺ καὶ τὸ ἐπιτήδειον εἰδότες τοῦ καιροῦ· διδὸν καὶ ἔλεγε, *Συνεργούντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν.* *Συνεργούντες* [521] ὑμῖν· ὑμῖν γὰρ συνεργῶμεν μᾶλλον, ἢ τῷ Θεῷ, ὅπερ οὐ προσευόμεν. Οὐδενὸς γὰρ ἐκεῖνος δεῖται, ἀλλ' ἡ σωτηρία πᾶσα εἰς ὑμᾶς διαθαίνει. Εἰ δὲ καὶ τῷ Θεῷ λέγει συνεργεῖν, οὐδὲ τοῦτο παραιτεῖται· καὶ γὰρ ἀλλαγῷ φησι, *Θεοῦ γὰρ ἔσμεν συνεργοί.* Ταύτη φησὶ τοὺς ἀνθρώπους σώζειν πάλιν· *Καὶ παρακαλοῦμεν.* Ἐκεῖνος μὲν γὰρ παρακαλῶν, οὐχ ἀπλῶς παρακαλεῖ, ἀλλὰ ταῦτα προτεινόμενος τὰ δικαιοῦματα· ὅτι τὸν Ἰδὸν ἔδωκε τὸν δίκαιον, τὸν οὐδὲ ἀμαρτίαν εἰδὸτα, καὶ ἀμαρτίαν αὐτὸν ἐποίησεν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀμαρτωλῶν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δίκαιοι· ἀπερ ἔχοντα, καὶ Θεὸν ὄντα, οὐδὲ παρακαλεῖν δεῖ, καὶ ταῦτα ἀνθρώπους, καὶ προσκεκρυκότας, ἀλλὰ παρακαλεῖσθαι καθ' ἑκάστην ἡμέραν· ἀλλ' ὅμως παρακαλεῖ· ἡμεῖς δὲ παρακαλοῦμεν, δικαίωμα μὲν μηδὲν ἔχοντες ἡμῶν εἰπεῖν οὐδὲ εὐεργέτημα, ἐν δὲ μόνον, τὸ ὑπὲρ Θεοῦ, καὶ τοιαῦτα ἐπιδειξάμενου, παρακαλεῖν. Παρακαλοῦμεν δὲ ἵνα τὴν εὐεργεσίαν δέξησθε, καὶ μὴ ἀποκρούσητε τὴν δωρεάν. Πείσθητε

^α Savil. in marg., καταπεσόντες.

τοίνυν ἡμῖν, καὶ μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν δέξησθε. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσωσιν, ὅτι τοῦτο ἔστι καταλλαγὴ μόνον, τὸ πιστεῦσαι τῷ καλοῦντι, ἐπάγει ταῦτα, τὴν περὶ τὸν βίον σπουδῆν ἀπαιτῶν. Τὸ γὰρ ἀπαλλαγέντα ἀμαρτημάτων καὶ φίλον γενόμενον, τοῖς προτέροις ἐγκαλινδεῖσθαι πάλιν, ἐπ' ἔχθραν ἐπιναλθεῖν ἔστι, καὶ εἰς κενὸν τὴν χάριν δέξασθαι, κατὰ τὸν τοῦ βίου λόγον.

Οὐδὲν γὰρ ἀπὸ τῆς χάριτος μέγα ὠφελοῦμεθα εἰς σωτηρίαν, ἀκαθάρτως ζῶντες· ἀλλὰ καὶ βλαπτόμεθα μειζρόνως ταύτη βαρούμενοι καὶ ἐν τοῖς ἀμαρτήμασιν, ὅτι καὶ μετὰ ἐπίγνωσιν τοιαύτην καὶ δωρεάν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανήλθομεν κακὰ. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν οὐδέπω τίθησιν, ὥστε μὴ τραχὺν ποιῆσαι τὸν λόγον· ὅτι δὲ οὐδὲν ὠφελοῦμεθα λέγει μόνον. Εἶτα καὶ προφητείας ἀναμνησκει, κατεπειγῶν αὐτοὺς, καὶ συνωθῶν εἰς τὸ διαναστῆναι πρὸς τὴν τῆς οἰκειᾶς σωτηρίας ἀντιληψίν. Λέγει γὰρ, φησὶ· *Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐδοήθησά σοι.* *Ἴδου νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδοὺ νῦν ἡμέρα σωτηρίας.* *Καιρὸς εὐπρόσδεκτος·* ποῖος οὗτος; Ὁ τῆς δωρεᾶς, ὁ τῆς χάριτος, ὅτε οὐκ ἔστιν εὐθύνας ἀπαιτηθῆναι τῶν ἀμαρτημάτων οὐδὲ δίκην δοῦναι, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀπαλλαγῆς καὶ μυρίων ἀπολαῦσαι ἀγαθῶν, δικαιοσύνης, ἁγιασμοῦ, τῶν ἄλλων ἀπάντων. Πῶς γὰρ ἔδει καμῆν, ὥστε ἐπιτυχεῖν τοῦ καιροῦ τούτου; ἀλλ' ἰδοὺ, μηδὲν καμόντων ἡμῶν παραγέγονεν ἔφρουν φέρον ἀπάντων τῶν ἐμπροσθεν. Διδὸν καὶ εὐπρόσδεκτον καλεῖ, ἐπειδὴ καὶ τοὺς μυρία πεπλημμυληκότας προσεδέχτο, καὶ οὐχ ἀπλῶς προσεδέχτο, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνωτάτω ἦγε τιμὴν· καθάπερ, ἐπειδὴν Εἰθρη βασιλεὺς, οὐ δικαστηρίου καιρὸς, ἀλλὰ χάριτος καὶ σωτηρίας. Διδὸν καὶ εὐπρόσδεκτον αὐτὸν καλεῖ, ἕως οὗ ἔτι ἐν τῷ σκάμματι ἔσμεν, ἕως ἐν τῷ ἀμπελῶνι ἐργαζόμεθα, ἕως λείπεται ἡ ἐνδεκάτη.

β'. Προσέλθωμεν, καὶ βίον ἐπιδειξώμεθα [522] ἀγαθόν· καὶ γὰρ εὐκόλον. Ὁ γὰρ ἐν τοιοῦτω καιρῷ ἀγωνιζόμενος, ἐν ᾧ τοσαύτη κέχυται δωρεὰ, ἐν ᾧ τοσαύτη χάρις, εὐκόλως ἐπιτεύξεται τῶν βραθειῶν. Καὶ γὰρ ἐπὶ βασιλείων τῶν κάτω ἐν μὲν τῷ καιρῷ τῶν ἑορτῶν αὐτῶν, καὶ ὅτε ἐν ὑπάτων φαίνονται σχήματι, καὶ ὁ μικρὸν προσενεγκῶν μεγάλας λαμβάνει δωρεάς· ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις, αἷς ἂν δικάζωσι, πολλῆς ἀκριβείας χρεῖα, πολλῆς ἐξετάσεως. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν ἐν τῷ καιρῷ τῆς δωρεᾶς ταύτης ἀγωνισώμεθα· ἡμέρα χάριτός ἐστι, χάριτος θείας· διδὸν καὶ εὐκόλως ἐπιτευξόμεθα τῶν στεφάνων. Εἰ γὰρ τοσοῦτων γέμοντας κακῶν καὶ προσήκατο, καὶ ἀπήλλαξεν· πάντων ἀπαλλαγέντας, καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσφέροντας, οὐ πολλῷ μᾶλλον προσδέξεται; Εἶτα, ὅπερ ἀεὶ ποιεῖ, ἑαυτὸν μέσον τιθεῖς, καὶ ἐντεῦθεν κελεύων τὸ παράδειγμα λαμβάνειν, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἐργάζεται· διδὸν καὶ ἐπάγει, *Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία ἡμῶν*· οὐκ ἀπὸ τοῦ καιροῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν κατορθωσάντων αὐτοὺς πείθων. Καὶ ὅρα πῶς ἀτύφως, οὐ γὰρ εἰπε

HOMILIA XII.

CAP. 6. v. 1. *Adjuvantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.* 2. *Ait enim: Tempore accepto exaudi te, et in die salutis auxiliatus sum tibi.*

4. Quoniam enim Deum rogare dixerat, apostolos autem legatione fungi, atque obsecrare ut cum Deo in gratiam redirent; ne segniore inde redderentur, hinc rursus eos terret et excitat dicens, *Ne itaque in vacuum Dei gratiam recipiatis.* Neque enim propterea nos socordiae demus, inquit, quia Deus nos rogat, ac legatos ad nos misit: imo vero ob hoc ipsum majore studio et diligentia Deo placere, ac spirituales merces colligere curemus (id quod etiam superius dicebat, *Caritas Dei urget nos*, hoc est, premit, impellit): ne alioqui post tantam Dei sollicitudinem collapsi, nec ullum egregium virtutis specimen edentes, tantis bonis excidamus. Ne igitur existimetis, inquit, quia hortatores misit, perpetuum id fore: usque ad secundum ipsius adventum hoc erit: tantum hortatur dum hic sumus; postea sequitur poena et cruciatus. Propterea, *Urgemur*, inquit. Neque enim eos solum a bonorum magnitudine ac Dei benignitate, sed etiam temporis brevitate semper excitulat: unde et alio loco ait, *Nunc enim propior est nostra salus* (Rom. 13. 11); et rursus, *Dominus prope est* (Philipp. 4. 5). Illic vero quidpiam amplius facit. Neque enim hinc tantum eos ad salutem impellit, quod breve atque exiguum sit id temporis quod restat, sed hinc etiam, quod solum hoc tempus ad eam adipiscendam appositum sit. *Ecce enim nunc tempus acceptabile, ecce dies salutis.* Ne igitur occasionem nobis perire sinamus, sed dignum accepta gratia studium exhibeamus. Nam ideo et ipsi festinamus, quod et brevitatem et opportunitatem temporis perspectam habeamus: unde etiam dicebat, *Adjuvantes autem exhortamur.* *Adjuvantes*, vos scilicet: vos enim potius, quam Deum pro quo legationis munus obimus, adjuvamus. Ipse enim nulla re indiget, verum salus omnis ad vos permeat. Atque ut etiam Dei adiutorem se esse dicat, ne hoc quidem ille repudiat: nam et alio loco dicit, *Dei adiutores sumus* (1. Cor. 3. 9). Atque hac ratione homines rursus salutem impertire ait: *Et exhortamur.* Ille quippe cum exhortatur, non simpliciter exhortatur, sed has justificationes affert; quod justum illum Filium, qui ne peccatum quidem nosset, donaverit, et pro nobis peccatoribus ipsum peccatum fecerit, ut nos justii efficiamur: quæ quidem cum habeat, ac Deus sit, ne rogare quidem cum oportet, homines præsertim, et a quibus offensus fuerat, verum singulis diebus rogari; nihilo secius tamen rogat: at nos, cum rogamus, nullum omnino jus, nullum beneficium proferre possumus; verum unum hoc, quod Dei, qui tanta bona dederit, nomine vos obsecramus. Obsecramus porro, ut oblatum beneficium accipiatis, nec munus repudiatis. Morem itaque nobis gerite, ac videte ne in vacuum gratiam accipia-

tis. Etenim ne illi in hoc uno reconciliationem positam esse existimarent, ut vocanti fidem adhiberent, ideo hæc verba adjungit, quibus studium in vita ratione efflagitat. Nam qui, posteaquam peccatis liberatus atque in amicitiam receptus est, in prioribus flagitiis rursus volutatur, is ad inimicitias redit; ac frustra, quantum ad vitam atinet, gratiam Dei accepit.

Gratia non multum juvat ad salutem, si impure vivamus. — Neque enim magnum quidpiam ad salutem nobis affert gratia, si impure vivamus: quin potius detrimentum in nos accersit, vehementius in peccatis gravatos, ut qui post ejusmodi cognitionem ac beneficium ad priora vitia nos ipsos referamus. At nondum hoc ponit, ne molestam atque asperam orationem reddat: hoc solum dicit, nullam hinc ad nos utilitatem redire. Deinde prophetiæ quoque memoriam refricat, quo eorum animos ad capessendam salutis studium impellat et urgeat. *Ait enim: Tempore accepto exaudi te, et in die salutis auxiliatus sum tibi. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Tempus acceptabile: quodnam istud? Tempus videlicet beneficii et gratiæ, in quo de peccatis admissis rationes non exposcuntur nec poenæ penduntur, in quo una cum reconciliatione innumeris quoque bonis fruimur, justitia nimirum, sanctificatione, aliisque omnibus. Quantos enim labores suscipere par erat, ut hanc occasionem nancisceremur? at ecce, nullo a nobis suscepto labore, adest, omnium ante admissorum veniam afferens. Ac proinde acceptabile hoc tempus vocat, quoniam eos quoque, qui innumeris sceleribus sese obstrinxerant, admittebat, nec tantum admittebat, sed ad summum etiam honoris gradum subvehebat: non secus atque adveniente rege judicii tempus non est, sed gratiæ ac salutis. Ob eam causam acceptabile hoc tempus vocat, quamdiu adhuc in scammate versamur, quamdiu adhuc in excolenda vinea operam navamus, quamdiu undecima hora superest.

2. Accedamus, ac vitam nostram recte instituamus: id enim facile est. Nam qui eo tempore certat, quo tantum beneficii ac tanta gratia effusa est, palmam facili negotio consequetur. Etenim apud terrenos quoque imperatores, cum festi eorum dies agitantur, atque in consulari habitu cernuntur, is etiam qui exiguum munus offert, magnis donis afficitur; iis autem diebus, queis judicis manus exercent, magna diligentia magnoque examine opus est. Sic nos etiam hujus beneficii tempore decertemus: dies gratiæ est, divinæ inquam gratiæ, unde etiam facile coronas adipiscemur. Nam si, cum tot vitiis scateremus, et admisit nos et iis liberavit; omnibus solutos, caque quæ nostri muneris sunt præstantes, annon multo magis admissurus est? Postea id quod perpetuo facit, ut seipsum in medium proponat, atque hinc exemplum sumere jubeat, hic quoque facit:

unde etiam subjungit, 3. *Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum.* Non modo a tempore, sed etiam ab iis, qui præclare se gesserunt, eos perinovere studet. Ac vide quam sine fastu atque arrogantia: non enim dixit, Intuemini in nos, quia tales sumus; verum prius quæ ad se spectant enarrat, ut omnem reprehensionis causam subnoveat. Ac duo eximia immaculatæ vitæ argumenta ponit, dum ait, *Nemini dantes ullam*: nec dixit accusationem, sed, quod longe minus erat, *Offensionem*; ac si diceret, reprehensionis et querimoniarum locum nulli dantes. *Ut non vituperetur ministerium nostrum.* Hoc est, ne quis illud carpat. Nec rursus dixit, *Ut non accusetur*, sed, *Ut ne levissima quidem in eo culpa hæreat*, nec quispiam sit qui ulla in re illud insectari queat. 4. *Sed in omnibus exhibentes nosmetipsos sicut Dei ministros.* Hoc multo majus est. Neque enim in pari laude ponendam est, reprehensione vacare, atque ita se comparare, ut undique perspicuum sit, eos Dei ministros esse: non enim parvis laudibus est, a reprehensione liberum esse, et laudum ornamentis abundare. Nec dixit, *Apparentes*, sed *Exhibentes*, hoc est, demonstrantes. Deinde unde tales effecti sint exponit. Undenam igitur? *In multa patientia*, inquit. Quibus verbis bonorum omnium fundamentum posuit. Ideo non simpliciter patientiam dixit, sed multam addit, ut illius magnitudinem declararet. Unam aut alteram tulisse tentationem non magnum esset; sed ille tentationem seu imbrem inducit, dicens, *In tribulationibus, in necessitatibus.* Hoc afflictionum augmentum est, cum mala vitari nequeunt, ac velut necessitas quædam acerbitatum incumbit, ex qua vix se expedire queas. *In angustiis.* Famis scilicet aliarumque rerum necessariorum, vel simpliciter tentationum. 5. *In plagis, in carceribus, in seditionibus.* Atqui quodlibet horum vel solum intolerabile erat, et flagris cædi solum, et vinciri solum, et pulsum nusquam consistere posse: hoc enim significat, *In seditionibus.* At cum et hæc omnia et simul ingruunt, cogita quam firmum animum requirant. Deinceps una cum externis sua recenset: *In laboribus, in vigiliis, in jejuniis, 6. in castitate.* His verbis ærumnas eas innuit, quas huc atque illuc cursando ac victum sibi manibus quærendo exantlabat, noctesque quas in docendo vel etiam laborando conterebat. Ad hæc etiam nec jejunium omittebat, tametsi illa mille jejuniorum instar essent. Per castitatem rursus hoc loco vel pudicitiam intelligit, vel in omnibus rebus puritatem, vel quod muneribus abjectis gratis evangelium prædicaret. *In scientia.* Quid est, *In scientia*? In sapientia a Deo concessa, quæ vera scientia est: non ut illi, qui sapientes videntur, ac de externa scientia gloriantur, hæc vero destituti sunt. *In longanimitate, in suavitate.* Hæc quoque perquam generosi animi sunt, nempe, cum undique provoceris ac pungaris, æquo animo ferre omnia. Tum autem ostendens, unde talis effectus sit, subjungit, *In Spiritu sancto.* In ipso enim omnia hæc consequimur. At vide quandonam Spiritus

sancti auxilium posuit: postquam nempe sua ostenderat. Quamquam mihi aliud quoque his verbis indicare videtur. Quidnam hoc? Nempe quod copioso Spiritu repletus esset, atque hinc quoque missionis suæ argumentum præberet, quia spiritualibus gratis donatus fuisset. Nam etsi id quoque gratia erat; at ipse quoque causa item erat, ut qui per sua recte facta et sudores gratiam attraxisset. Quod si quis insuper id quoque ab Apostolo indicari contendat, quod in spirituali etiam illa gratia nullam offensionis ansam dederit, ab ipsius sententia non aberravit. Etenim illi, qui apud eos linguarum donum acceperant, ideoque arrogantiam conceperant, vituperati sunt: fieri enim potest, ut qui spirituales gratias acceperit, ea non ut par est utatur. At nos non ita; verum in spiritu etiam, hoc est, in spiritualibus gratis, inculpati fuimus. *In caritate non facta.*

3. Hæc bonorum omnium causa erat; hæc talem ipsum efficiebat; hæc id præstabat, ut Spiritus, cujus ope omnia recte efficiebat, apud ipsum maneret. 7. *In verbo veritatis.* Hoc est, quod plerumque ait, non dolo tractantes nec adulterantes verbum Dei perstitimus. *In virtute Dei.* Quod nusquam non facit, ut nihil sibi, sed Deo accepta omnia referat, eaque quæ cum laude gesserit adscribat, hoc etiam hic fecit. Quoniam enim magna quædam loquutus fuerat, dixeratque se vitam semper a reprehensione alienam, ac summam philosophiam exhibuisse, Spiritui ac Deo hæc attribuit. Neque enim vulgaria erant quæ dixerat. Nam si quietam vitam agentis virtutem assequi et irreprehensibilem esse difficile est, illud tecum reputa, quam egregii animi sit, tot tentationibus vexatum semper effulsisse. Atqui non hæc sola sustinuit, sed multo his plura, quæ deinceps enumerat. In quo illud admirandum est, non quod tot tantisque fluctibus irreprehensibilis fuerit, nec quod omnia forti animo pertulerit, sed quod etiam cum voluptate omnia: quæ deinde his verbis declarat. *Per arma justitiæ, a dextris et a sinistris.* Videsne animi præsentiam firmosque sensus? Afflictiones enim arma esse ostendit, quæ non modo non dejiciant, sed etiam muniant ac firmiores efficiant. Sinistra autem ea vocat, quæ molestiæ speciem habent: nam ejusmodi sunt ea, quæ mercedem habent. Cur igitur hoc iis nomen imponit? Vel secundum vulgi opinionem, vel quia jussit nos Deum orare, ne in tentationem intremus. 8. *Per gloriam et ignominiam, per infamiam et bonam famam.* Quid ais? magnumne ad laudem tibi esse censes gloria frui? Maxime, inquit. Quid ita? nam ignominiam quidem ferre magnum est; in gloria autem versari, annon strenuum animum requirit? Strenuum plane ac perquam ingentem, ut ne is qui ea fruitur obruatur. Quo fit, ut in eo quoque Paulus gloriatur, ut et in illo: quoniam in utraque re peræque elucebat. Quomodo arma justitiæ? Quoniam multos ad pietatis studium incitat, cum magistros in honore esse conspiciunt: atque bonorum operum hoc argumentum est, et hinc Dei gloria ce-

Προσέχετε εἰς ἡμᾶς ὅτι τοιοῦτοί ἐσμεν· ἀλλὰ τέως ἐπ' ἀναίρεισει κατηγορίας τὰ καθ' ἑαυτὸν διηγέεται. Καὶ δύο τίθησιν ὑπερβολὰς ἀμώμου βίου, *Μηθεμίαν ἐν μηθερί*, λέγων. Καὶ οὐκ εἶπε κατηγορίαν, ἀλλ' ὁ πολλῶν ἔλαττον ἦν, *Προσωποπῆν*· τούτέστι, μέμφιν. κατάγνωσιν μηδενὶ παρέχοντες καθ' ἡμῶν. *Ἴνα μὴ μωμηθῆ ἡ διακονία ἡμῶν*. Τούτέστιν, ἵνα μὴ τις αὐτῆς ἐπιλάβηται. Καὶ οὐκ εἶπε πάλιν, *Ἴνα μὴ κατηγορηθῆ*, ἀλλ', *Ἴνα μὴδὲ τὴν τυχοῦσαν αἰτίαν ἔχη*, μὴ τις αὐτῆ εἰς ὀτιοῦν ἐπισκῆψαι δυνήθη. *Ἄλλ' ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς, ὡς Θεοῦ διάκονοι*. Τοῦτο πολλῶν μείζον. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον κατηγορίας ἐλεύθερον εἶναι, καὶ τοιαῦτα ἐπιδεικνυσθαι, ὡς πάντοθεν φαίνεσθαι διακόνους ὄντας Θεοῦ· οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον ἀπηλλάχθαι κατηγορίας, καὶ ἐγκωμίου βρῦειν. Καὶ οὐκ εἶπε, *Φαινόμενοι*, ἀλλὰ, *Συνιστῶντες*, τούτέστιν, ἀποδεικνύοντες. Εἶτα λέγει καὶ πόθεν τοιοῦτοί ἐγένοντο. Πόθεν οὖν ἐγένοντο; *Ἐν ὑπομονῇ πολλῇ*, φησί· τὸν θεμέλιον τῶν ἀγαθῶν τιθεῖς. Διόπερ οὐδὲ ἀπλῶς ὑπομονὴν εἶπεν, ἀλλὰ πολλήν, καὶ δείκνυσιν αὐτῆς καὶ τὸ μέγεθος. Τὸ γὰρ ἐν τι καὶ δεύτερον ἐνεγκεῖν, οὐδὲν μέγα· ἀλλ' ἐπάγει καὶ τὰς νιφάδας τῶν πειρασμῶν, λέγων, *Ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις*. Τοῦτο ἐπίτασις θλίψεως, ὅταν ἀφυκτα ἦ τὰ κακὰ, καὶ ὡσπερ ἀνάγκη τις ἐπικέηται τῶν δεινῶν δυσδιεξιζόμεντος. *Ἐν στενοχωρίαις*. Ἦτοι ταῖς τοῦ λιμοῦ φησι, καὶ ταῖς τῶν ἄλλων ἀναγκαιῶν ἢ καὶ ἀπλῶς ταῖς τῶν πειρασμῶν. *Ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις*. Καίτοι τούτων καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον ἀφόρητον ἦν, καὶ τὸ μαστιζέσθαι μόνον, καὶ τὸ δεδέσθαι μόνον, καὶ τὸ μηδαμοῦ δύνασθαι στήναι ἐλαυνόμενον· τοῦτο γὰρ ἐστὶν, *Ἐν ἀκαταστασίαις*· ὅταν δὲ καὶ πάντα, [523] καὶ ὁμοῦ πάντα ἐπιῆ, ἐννόησον ἡλικῆς δεῖται ψυχῆς. Εἶτα μετὰ τῶν ἔξωθεν καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ τίθησιν. *Ἐν νόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις, ἐν ἀγνότητι*. Διὰ τούτων τοὺς καμάτους αἰνίττεται, οὓς ἕκαμεν περιτῶν καὶ ἐργαζόμενος, τὰς νύκτας ἐν αἷς ἐδίδασκεν, ἢ ὅτι καὶ ἐν αὐταῖς εἰργάζετο. Καὶ μετὰ τούτων ἀπάντων οὐδὲ τοῦ νηστεύειν ἡμέλει, καίτοι γε ταῦτα ἀντὶ μυρῶν ἤρκει νηστεῖων. Ἀγνότητα δὲ ἐνταῦθα ἢ σωφροσύνην πάλιν, ἢ τὴν ἐν ἅπασιν καθαρότητα, ἢ τὸ ἀδωροδόκητον, ἢ καὶ τὸ δωρεὰν τὸ εὐαγγέλιον κηρύττειν. *Ἐν γνώσει*. Τί ἐστὶν, *Ἐν γνώσει*; *Ἐν σοφίᾳ* τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένη, τῇ ἡνωτος γνώσει· οὐ καθάπερ ἐκείνοι οἱ δοκοῦντες εἶναι σοφοί, καὶ τῇ ἔξωθεν παιδεύσει κομπάζοντες, ταύτη δὲ ἐλαττούμενοι. *Ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι*. Πολὺ γὰρ καὶ ταῦτα γενναίως ἦν ψυχῆς, τὸ πάντοθεν παροξυνόμενον καὶ κεντούμενον, μακροθύμως ἅπαντα φέρειν. Εἶτα δεικνύς πόθεν τοιοῦτος γέγονεν, ἐπήγαγεν· *Ἐν Πνεύματι ἀγάπῃ*. Ἐν αὐτῷ γὰρ πάντα ταῦτα κατορθοῦμεν, φησὶν. Ἄλλ' ὄρα πότε τὴν παρὰ τοῦ Πνεύματος εἴθηκε τοῦ ἀγίου βοήθειαν· ὅτε τὰ παρ' ἑαυτοῦ ἐπεδείξατο. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ ἕτερον λέγειν διὰ τούτου. Ποῖον δὲ τούτου; Ὅτι καὶ Πνεύματος πολλοῦ πεπληρώμεθα, καὶ ἀποδεικνυμεν καὶ ἐντεῦθεν τὴν ἀποστολήν, ἀπὸ τοῦ χαρισμάτων ἡξιώσθαι πνευματικῶν. Εἰ γὰρ καὶ χάρις τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αἴτιος

ὁ διὰ τῶν κατορθωμάτων καὶ τῶν ἰδρώτων τὴν χάριν ἐπισπασάμενος. Εἰ δέ τις εἴποι, μετὰ τῶν εἰρημένων αὐτὸν ἐμφαίνειν τὸ ὅτι καὶ ἐν τῇ χάριτι τῇ πνευματικῇ οὐδεμίαν ἔδωκε προσκοπήν, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τῆς ἐννοίας. Καὶ γὰρ οἱ τὰς γλώσσας λαβόντες παρ' αὐτοῖς, καὶ ἐπαρθέντες, ἐμωμήθησαν· ἔστι γὰρ καὶ χάρισμα λαβόντα πνευματικόν, οὐκ εἰς δέον αὐτῷ χρῆσασθαι. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐν πνεύματι, τούτέστιν, καὶ ἐν τοῖς χαρίσμασιν ἀμώμητος ἐγενόμεθα. *Ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτω*.

γ'. Τοῦτο πάντων αἴτιον τῶν ἀγαθῶν, τοῦτο τοιοῦτον αὐτὸν εἰργάζετο, τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα μένειν ἐποίει παρ' αὐτῷ, δι' οὗ καὶ πάντα αὐτῷ κατορθοῦτο. *Ἐν λόγῳ ἀληθείας*. Ὁ πολλαχοῦ λέγει, ὅτι Οὐ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ νοθεύοντες διετελέσαμεν. *Ἐν δυνάμει Θεοῦ*. Ὅπερ αἰεὶ ποιεῖ, οὐδὲν ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνατιθεῖς, καὶ αὐτῷ λογιζόμενος τὰ αὐτοῦ κατορθώματα, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα πεποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ μέγала ἐφθέγγετο, καὶ ἔφησεν ἀληπτον παρεσχῆσθαι βίον διὰ πάντων, καὶ φιλοσοφίαν ἄκραν, τῷ Πνεύματι καὶ τῷ Θεῷ ταῦτα ἀνατίθησιν. Οὐδὲ γὰρ τὰ τυχόντα ἦν τὰ εἰρημένα. Εἰ γὰρ καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ζῶντα δύσκολον κατορθοῦν καὶ ἀληπτον εἶναι, τὸν ὑπὸ τοσοῦτων ἐνοχλούμενον πειρασμῶν, καὶ διὰ πάντων λάμπαντα, ἐννόησον ἡλικῆς εἶναι ψυχῆς. Καίτοι οὐδὲ ταῦτα ὑπέμενε μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῶν πλείονα τούτων, ἅπερ ἐξῆς τίθησι. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστόν, οὐχ ὅτι ἀληπτος ἦν ἐν τοσοῦτοις κύμασι πλέων, οὐδ' ὅτι πάντα ὑπέμενε γενναίως, [524] ἀλλ' ὅτι καὶ μεθ' ἡδονῆς πάντα ἅπερ διὰ τῶν ἐξῆς ἡμῖν πάντα ποιεῖ φανερὰ λέγων οὕτω· *Διὰ τῶν ὀπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν θεγιῶν καὶ ἀριστερῶν*. Εἶδες ψυχῆς παράστημα, καὶ φρόνημα εὐτονον; δείκνυσιν γὰρ ὅτι ὀπλα εἰσὶν αἱ θλίψεις, οὐ μόνον οὐ καταβάλλοντα, ἀλλὰ καὶ τειχίζοντα καὶ ἰσχυροτέρους ποιοῦντα. Ἀριστερὰ δὲ καλεῖ τὰ δοκοῦντα εἶναι λυπηρὰ· καὶ γὰρ τοιαῦτά ἐστι τὰ τὸν μαθὸν ἔχοντα. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὕτω· αὐτὰ καλεῖ; Ἡ κατὰ τὴν ὑπόληψιν τῶν πολλῶν, ἢ ἐπειδὴ ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς εὐχεσθαι μὴ εἰσελεῖν εἰς πειρασμόν. *Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας*. Τί λέγεις; ὅτι δόξης ἀπολαύεις, μέγα τοῦτο τίθης εἶναι; Ναί, φησὶ. Τί δήποτε; τὸ μὲν γὰρ ἀτιμίαν ἐνεγκεῖν, μέγα· τὸ δὲ δόξης μετασχεῖν, οὐ νεανικῆς δεῖται ψυχῆς; Νεανικῆς μὲν οὖν καὶ σφόδρα μεγάλης, ὥστε αὐτῆς ἀπολαύοντα μὴ ἐκτραχηλισθῆναι. Διὸ καὶ ἐπὶ τούτῳ φρονεῖ, ὡς ἐπ' ἐκείνῳ· καὶ γὰρ ἐν ἀμφοτέροις ὁμοίως εἰλαμπε. Ἡὼς δὲ ὀπλον γίνεται δικαιοσύνης; Ὅτι ἐνάγει πολλοὺς εἰς εὐσθεῖαν τὸ ἐν τιμῇ εἶναι τοὺς διδασκάλους· καὶ ἔργων δὲ ἀγαθῶν τοῦτο δείγμά ἐστι, καὶ τὸν Θεὸν τοῦτο δοξάζει. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ εὐμηχανίας, τὸ διὰ τῶν ἐναντίων εἰσάγειν τὸ κήρυγμα. Ἐκότει δὲ· ἐδέδετο ὁ Παῦλος; Καὶ τοῦτο ἦν ὑπὲρ τοῦ εὐαγγελίου. *Τὰ γὰρ κατ' ἐμὲ*, φησὶν, *εἰς προκοπὴν τοῦ εὐαγγελίου ἐλήλυθεν, ὥστε τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν πεποιθότας τοῖς θεσμοῖς μου, περισσοτέρως τολμᾶν ἀφόβως τὸν λόγον λαλεῖν*. Δόξης πάλιν ἀπῆλαυε; Καὶ τοῦτο πάλιν ἐκείνους προθυμοτέρους εἰργάζετο. *Διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας*. Οὐ γὰρ

μόνον ἐκεῖνα γενναίως ἔφερε τὰ ἐν τῷ σώματι, τὰς θλίψεις, καὶ ὅσα ἀπρηριθήσατο, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς μόνης καθαπτόμενα· οὐδὲ γὰρ καὶ ταῦτα ἀπλῶς θορυβεῖν εἴωθεν. Ὁ γοῦν Ἱερεμίας πολλοὺς ἐνεγκῶν πειρασμοὺς, πρὸς ταῦτα ἀπηγόρευε, καὶ ἐπειδὴ ὠνειδίετο, ἔλεγεν· *Οὐ μὴ προφητεύσω, εὐδὲ μὴ ὀνομάσω τὸ ὄνομα Κυρίου.* Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ πολλαχοῦ τὴν ὀνειδισμὸν ἀποδύρεται. Καὶ ὁ Ἡσαίας μετὰ πολλὰ ὑπὲρ τούτου παρακαλεῖ, λέγων· *Ὁνειδισμὸν τῶν ἀνθρώπων μὴ φοβείσθε, καὶ τῷ φαυλισμῷ αὐτῶν μὴ ἠτῶσθε.* Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ πάλιν τοῖς μαθηταῖς, *Ὅταν εἰπωσι πᾶν κονηρὸν ῥῆμα καθ' ὁμῶν ψευδόμενοι, χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε,* φησὶν, *δεῖδ' ἰδοὺ μισθὸς ὑμῶν κολύς ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Ἄλλαχοῦ δὲ φησι, *Καὶ σκιρτήσατε.* Οὐκ ἂν δὲ τοσοῦτον ἔβηκε τὸν μισθὸν, εἰ μὴ πολὺς ἦν ὁ ἀγών. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς βασάνοις καὶ τὸ σῶμα μέριζται μετὰ τῆς ψυχῆς τὰς ἀληθύναι· καὶ γὰρ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ὁ πόνος ἐστίν· ἐκεῖ δὲ τῆς ψυχῆς μόνης. Πολλοὶ γοῦν ἀπὸ τούτων μόνον ἔπεσον, καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτῶν ἀπέπλεσαν. Καὶ τῷ Ἰωβ δὲ τῶν σκωλήκων καὶ τῶν τραυματίων φορτικώτερα ἐφάνη τὰ παρὰ τῶν φίλων ὀνειδίη. Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστίν οὐδὲν ἀφορητότερον τοῦ ὀδυνωμένου λόγου θυναμένου ἀκακίαν ψυχῆν [525]. Διὸ μετὰ τῶν κινδύνων καὶ τῶν ἰδρώτων καὶ ταῦτα τίθησι, λέγων· *Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας.* Πολλοὶ γοῦν καὶ τῶν Ἰουδαίων διὰ τὴν δόξαν τὴν τῶν πολλῶν οὐκ ἠθέλησαν πιστεῦσαι. Ἐφοβοῦντο γὰρ οὐχ ἵνα μὴ κολασθῶσιν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀποσυναγάγοι γένωνται· διὸ λέγει, *Πῶς θύνασθε πιστεῦσαι, δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες;* Καὶ πολλοὺς ἂν ἴδοιμεν, οἱ πάντων μὲν κατεφρόνησαν τῶν δεινῶν, ὑπὸ δὲ δόξης ἠττήθησαν. *Ὡς πλάνοι, καὶ ἀληθεῖς.* Τοῦτό ἐστι, *Διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας.* Ὡς ἀγροσύμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι. Τοῦτό ἐστι, *Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας.* Τοῖς μὲν γὰρ ἦσαν γνώριμοι, καὶ περισπούδαστοι, οἱ δὲ οὐδὲ εἶδέναι αὐτοὺς ἤξιουν. *Ὡς ἀποθηνήσκοντες, καὶ ἰδοὺ ζῶμεν.* Ὡς ἐπιθανάτιοι καὶ κατὰδικοί· ὅπερ καὶ αὐτὸ ἀτιμίας ἦν.

δ'. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, δεικνύς καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν τὴν ἀφατον, καὶ τὴν αὐτῶν ὑπομονήν. Τὸ μὲν γὰρ τῶν ἐπιβουλεύοντων μέρος, ἀπεθάνομεν, καὶ τοῦτο πάντες νομίζουσι· διὰ δὲ τὸν Θεὸν διεφύγομεν τοὺς κινδύνους. Εἶτα δηλῶν καὶ τίνος ἕνεκεν ταῦτα συγχαρεῖ ὁ Θεός, ἐπήγαγεν, *Ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι·* μέγα ἀπὸ τῶν πειρασμῶν καὶ πρὸ τῶν μισθῶν δεικνύς τὸ κέρδος αὐτοῖς ἐγγινόμενον, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀκοντας αὐτοὺς ὠφελούνας. *Ὡς λυπούμενοι, ἀεὶ δὲ χαίροντες.* Παρὰ μὲν γὰρ τοῖς ἔξωθεν ὑποπτευόμεθα, ὡς ἐν ἀθυμίᾳ εἶναι· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐκαίνοισι προσέχομεν, ἀλλὰ τὴν ἡδονὴν ἀκμάζουσαν ἔχομεν. Καὶ οὐκ εἶπε, *Χαίροντες,* μόνον, ἀλλὰ προσέθηκε καὶ τὸ διηνεκέας. *Ἀεὶ γὰρ χαίροντες,* φη-

σί. *Τί τοίνυν ταύτης ἴσον γένοιτ' ἂν τῆς ζωῆς,* ἐν ἧ τοσοῦτων ἐπιόντων δεινῶν, μείζων ἢ χαρὰ γίνεται; *Ὡς πτωχοί, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες.* Τινὲς μὲν φασὶ πλοῦτον ἐνταῦθα λέγεσθαι τὸν πνευματικόν· ἐγὼ δὲ εἴποιμ' ἂν καὶ τὸν σαρκικόν· καὶ γὰρ καὶ τοῦτον ἐπλούτουν, καινῶ τινι τρόπῳ τὰς ἀπάντων ἔχοντες οἰκίας ἀνεργημένας αὐτοῖς. Καὶ τοῦτο ἐδήλωσε διὰ τῶν ἐξῆς, εἰπών· *Ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοιτες.* Καὶ πῶς ἐνι τούτῳ; Πῶς μὲν οὖν τὸ ἐναντίον ἐνι; Ὁ γὰρ πολλὰ κατέχων, οὐδὲν ἔχει· ὁ δὲ μηδὲν ἔχων, τὰ πάντα κέκτηται. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὑπὸ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία ἐγίνετο. Εἰ δὲ θαυμάζεις πῶς ἐστὶ τὸν μηδὲν ἔχοντα τὰ πάντα ἔχειν, αὐτὸν τούτον εἰς μέσον ἀγάγωμεν, ὅς τῃ οἰκουμένη ἐπέταττε, καὶ οὐχὶ τῶν χρημάτων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ὀφθαλμῶν κύριος ἦν. *Εἰ δυνατόν γὰρ,* φησὶ *τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν δώκατέ μοι.* Ταῦτα δὲ λέγει, παιδεύων μὴ ταραττεσθαι πρὸς τὰς τῶν πολλῶν δόξας, κἂν πλάνους λέγωσι, κἂν ἀγνοῶσι^α, κἂν καταδικῶν νομίζωσι, κἂν ἐπιθανάτιους, κἂν λυπεῖσθαι, κἂν ἐν πτωχείᾳ εἶναι, κἂν μηδὲν ἔχειν, κἂν τοὺς ἐν εὐθυμίᾳ ἀθυμεῖν· ὅτι οὐδὲ τοῖς τυφλοῖς ὁ ἥλιος καταφανῆς, οὐδὲ τοῖς παραπαλοῦσιν ἡ τῶν σωφρονούντων ἡδονὴ δῆλη. Μόνον γὰρ οἱ πιστοὶ ὀρθοὶ κριταὶ τῶν πραγμάτων εἰσι, καὶ οὐκ [526] ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς χαίρουσι καὶ ἀγαθοῖσι τοῖς ἄλλοις. Καὶ γὰρ εἰ τις ἀπειρος ἀγῶνων πυκτεύοντα θεάσαστο τραύματα ἔχοντα καὶ στέφανον περικείμενον, ἠγήσαστο^β αὐτὸν ἀλγεῖν διὰ τὰ τραύματα, οὐκ εἰδὼς τὴν ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τοῦ στεφάνου. Καὶ οὗτοι τοίνυν ἐπειδὴ ἂ πάσχομεν ἴσασιν, ὑπὲρ ὧν πάσχομεν ἀγνοοῦσιν, εἰκότως ταῦτα μόνον ὑποπτεύουσι, τὰ παλαιάματα μὲν καὶ τοὺς κινδύνους ὀρώντες, τὰ δὲ ἑπαθλα καὶ τοὺς στεφάνους καὶ τὴν τῶν ἀγῶνων ὑπόθεσιν οὐκ εἶσι. Τί οὖν ἦν πάντα ἄπερ Παῦλος κατεῖχε, λέγων, *Ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοιτες;* Τὰ βιωτικά, τὰ πνευματικά. Ὅν γὰρ ὡς ἀγγελον αἱ πόλεις ἐδέχοντο, ὑπὲρ οὗ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐξορύξαντες ἂν ἔδωκαν, ὑπὲρ οὗ τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθεντο, πῶς οὗτος οὐ πάντα εἶχε τὰ ἐκείνων; Εἰ δὲ βούλει καὶ τὰ πνευματικὰ ἰδεῖν, εἴψει καὶ ἐν τούτοις μάλιστα πλουτοῦντα. Ὁ γὰρ οὕτω τῷ βασιλεῖ τῶν πάντων φίλος, ὡς καὶ ἀπορήτων κοινωνεῖν τῷ Δεσπότη τῶν ἀγγέλων, πῶς οὐ πάντων εὐπορώτερος ἦν, καὶ πάντα εἶχεν; Οὐκ ἂν οὕτως ὑπέκριντο δαίμονες, οὐκ ἂν οὕτως ἐδραπέτευσε πάθη καὶ νοσήματα. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ὅταν τι πάσχωμεν διὰ τὸν Χριστὸν, μὴ μόνον γενναίως φέρωμεν, ἀλλὰ καὶ χαίρωμεν· κἂν νηστεύωμεν, ὡς τρυφῶντες σκιρτῶμεν· κἂν ὑβρίζωμεθα, ὡς ἐγκωμιαζόμενοι χορεύωμεν· κἂν ἀναλίσκωμεν^γ, ὡς κερδαίνοντες

^α Legendum conjicit Dunæus καταγνοῶσι.

^β lege, ἠγήσαστο ἂν.

^γ Savil. in marg., κἂν ἀναλίσκοντες.

lebratur. Quin illud quoque divini artificii erat, nimirum evangelii prædicationi aditum per contraria aperire. Sic enim cogita : Vincit erat Paulus? Id quoque ad evangelii commodum cedebat. *Quæ circa me sunt*, inquit, *magis ad profectum evangelii venerunt : ita ut plures e fratribus confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore Dei loqui* (Philipp. 1. 12. 14). Rursum in gloria versabatur? Hoc quoque rursus promptitudinem illis majorem afferebat. *Per infamiam et bonam famam*. Non enim ea solum quæ corpore excipiebat, forti animo perferebat, afflictiones, eaque omnia quæ recensuit, sed ea etiam, quæ animum solum perstringebant : neque enim hæc tumultus excitare consueverunt. Ipse quippe Jeremias, cum multas tentationes tulisset, ad has fatiscebat, et cum conviciis incesseretur, dicebat : *Non prophetabo, nec loquar ultra in nomine Domini* (Jer. 20. 9). David etiam sæpe in probro se esse deplorat. Atque Isaias post alia multa pro hac re sic cohortatur : *Nolite timere opprobrium hominum, et despectum eorum ne metualis* (Isai. 51. 7). Ac rursus Christus discipulis, *Cum dixerint*, inquit, *omne malum adversum vos, mentientes, gaudete et exultate quoniam merces vestra copiosa est in cælis* (Matth. 5. 11. 12); et alio loco dicit, *Et exultate* (Luc. 6. 25). Atqui non tantam mercedem constitueret, nisi ingens esset certamen. In cruciatibus enim corpus cum animo dolores partitur; hoc quippe habet dolor, ut et corpus et animum afficiat : at in probris animus solus vexatur. Multi certe his solis prostrati sunt, animæque suæ jacturam fecerunt. Atque ipsi Jobo vermibus et ulceribus graviora ea probra fuere, quibus ab amicis oneratus fuit. Nihil enim est, nihil, inquam, est iis qui doloribus premuntur intolerabilius, quam oratio quæ illos mordeat. Quocirca cum periculis ac sudoribus hæc collocat, dicens, *Per gloriam et ignominiam*. Multi quippe, etiam ex Judæis, ne ea gloria in qua apud vulgus erant laborarent, fidem amplecti noluerunt. Timebant enim, non ne supplicio afficerentur, sed ne ex synagoga proscriberentur (Joan. 12. 42) : unde etiam dicebat Christus, *Quomodo potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis* (Joan. 5. 4. 4)? Ac multos cernere est, qui cum acerba omnia contempsissent, a gloria superati sunt. *Ut seductores et veraces*. Idem est cum illo, *Per infamiam et bonam famam*. Sicut qui ignoti et cogniti. Hoc idipsum est quod, *Per gloriam et ignominiam*. Quibusdam enim noti erant, ab iisque colebantur; quidam ne cognoscere quidem eos dignabantur. 9. *Quasi morientes, et ecce vivimus*. Ut morti obnoxii ac damnati : quod ipsum quoque ignominia erat.

4. Hoc porro dicebat, tum ut inenarrabilem Dei potentiam, tum patientiam suam declararet. Nam, quantum penes insidiatores est, mortui sumus, atque ita omnes existimant; at divina potentia factum est, ut ex periculis erepti simus. Postea cur hæc Deus permittat explanans, subjungit, *Ut castigati, et non mortificati*. Quibus iudicat, ex tentationibus ingentem etiam ante ipsa præmia fructum ipsis exoriri,

hostesque vel invites sibi utiles esse. 10. *Quasi tristes, semper autem gaudentes*. Exteri suspicantur nos in mœrore esse; at nos, quid ipsi existiment, haud attendimus, verum florentissima voluptate fruimur. Nec vero gaudentes solum dixit, sed addidit, *Semper*. *Semper enim gaudentes*, inquit. Ecquid igitur huic vitæ par esse queat, in qua, tot calamitatibus incurstantibus, auctior voluptas efficitur? *Sicut egentes, multos autem locupletantes*. Quidam aiunt hoc loco de spiritualibus opibus verba haberi; ego autem de iis quoque, quæ ad carnem attinent : nam et his novo quodam modo præditi erant, ut quibus omnium ædes paterent. Atque hoc perspicuum fecit ex eo quod deinceps ait, *Tanquam nihil habentes, et omnia possidentes*. Et qui fieri hoc potest? inquires. Imo qui contrarium fieri potest? Nam qui multa possidet, nihil habet; qui autem nihil habet, omnia possidet. Neque hic solum hoc usu venit, sed et in aliis rebus et contrariis contraria existunt. Quod si miraris quonam modo fiat, ut qui rebus omnibus caret, cuncta habeat, hunc ipsum Paulum in medium adducamus, qui orbi terrarum imperabat, nec pecuniarum tantum, sed et oculorum omnium dominus erat : nam, *Si fieri potuisset*, inquit, *oculos vestros ernissetis, et mihi dedissetis* (Gal. 4. 15). Hæc porro dicit, ut nos doceat ut ne ob vulgi opiniones turbemur, etiamsi nos impostores appellent, etiamsi nos ignorent, damnatos existiment, etiamsi in mœrore atque egestate versari putent et inopia premi, etiamsi, cum læti simus, mœsto animo esse dicant : quandoquidem nec cæcis perspicuus est solis splendor, nec insanis sapientium voluptas. Soli enim pii viri recti sunt rerum iudices, nec de iisdem quibus alii rebus vel gaudent vel anguntur. Nam si quis palæstræ rudis pugilem vulneribus affectum spectet ac corona redimitum, eum ob vulnera discrucari iudicari, quod quantum ei corona voluptatem pariat ignoret. Eodem modo isti, quia quæ patimur norunt, ea autem ob quæ patimur nesciunt, non mirum si hæc sola suspecta habeant, ut qui certamina quidem et pericula perspiciant, præmia autem et coronas et certaminum causam non item. Quenam ergo ea omnia erant, quæ Paulus possidebat, cum diceret, *Tanquam nihil habentes et omnia possidentes*? Mundana et spiritualia. Ille enim quem urbes velut angelum exciperent, ac pro quo effossos oculos tradere, pro quo cervices suas exponere parati multi essent, annon ille omnia eorum bona possidebat? Quod si spiritualia quoque perspicere libet, videbis eum in iis maxime locupletem. Nam qui in tanta omnium Regis amicitia versabatur, ut angelorum Dominus arcana sua ipsi imperaret : qui fieri poterat, quin omnes opibus anteiret, atque omnia possideret? Non enim alioqui dæmones ita ei cessissent; non ita dolores ac morbi fugam corripuissent. Proinde nos quoque, cum propter Christum malo afficimur, non modo fortem, sed etiam lætum animum præbeamus : si jejunamus, perinde exultemus ac si in voluptate essemus; si contumelias accipimus, ac si laudaremur choreas

agamus, si sumptus facimus, ita affecti simus, ac si quæstus faciamus; si pauperibus largimur, nos ipsos accipere arbitremur: nam qui non eo animo dat, nec facile dabit. Quare cum vis spargere, non id solum specta quod expendis, sed hoc etiam quod plura lucraris; et hoc prius quam illud. Nec vero in eleemosyna solum, sed in omni quoque virtute, non laborum acrimoniam, sed præmiorum suavitatem, atque ante omnia Christum, qui certaminum causa est, tibi propone. Sic flet, ut certamina impigre adeas, atque omnem vite cursum cum voluptate conficias. Neque enim quidquam est, quod tantam voluptatem afferat, ut animus sibi bene conscius. Propterea Paulus quidem, cum singulis diebus vexaretur, gaudebat et exultabat: nunc autem homines ne per somnium quidem horum aliquid perpetentes, dolent ac mæsti sunt, nullam aliam ob causam, quam quod philosophico animo præditi non sint. Alioqui enim exponas mihi velim quid sit quam-obrem lugeas? an quia pauper es, ac rerum necessariorum inopia premeris? Ergo ideo potius legendus es, non quia ploras nec quia eges, sed quia abjecto es animo; non quia nummis cares, sed quia nummos tanti æstimas. In singulos dies morte fungebatur Paulus, nec tamen plorabat, imo etiam lætabatur: cum perpetua fame luctabatur, nec dolebat, imo etiam gloriabatur.

5. At tu, quia totius anni proventus reconditos non habes, angeris teque affligis? Non mirum, inquis: ille enim de se tantum erat sollicitus; me vero et servi et liberi et uxor sollicitum tenent. Imo vero ille non rerum suarum tantum sollicitudinem gerebat, sed universi terrarum orbis: ac tu quidem pro unica domo sollicitudine afficeris; ille autem pro tot Jerosolymitanis pauperibus, pro Macedonicis, pro omnibus denique egenis qui ubique erant, nec minus pro iis qui ipsis largiebantur, quam pro iis qui accipiebant. Duplex enim ipsum in terrarum orbem cura tangebatur, nempe ut ne rebus ad vitam necessariis indigerent, et ut spiritualibus opibus abundarent. Nec vero tantum mœroris tibi afferunt filii fame laborantes, quantum ipsi fidelium omnium negotia. Quid dico fidelium? nam neque ab infidelium cura vacabat, verum ea ita conficiebatur, ut eorum loco anathema quoque fieri optaret: tu vero, ne si millies quidem famas invalesceret, pro ullo tamen homine mori velles. Ac tu quidem pro unica uxore in cura es; ille autem pro omnibus totius orbis Ecclesiis: *Sollicitudo enim mea*, inquit, *omnium Ecclesiarum* (2. Cor. 11. 28). Quousque ergo ludes, o homo, te ipsum cum Paulo conferens? non tu hac tanta animi imbecillitate laborare desines? Collacrymandum enim est, non cum in paupertate sumus, sed cum peccamus: hoc quippe est, quod lacrymas meretur; nam alia risu digna sunt. At non hoc dumtaxat mihi mœrori est, inquis, sed illud quoque, quod hic potentia præditus est, ego autem jaceo. Quid tum? ipse quoque Paulus ignobilis atque abjectus plerisque videbatur. Verum Paulus ille erat, inquis. Ergo non rerum natura, sed

animi imbecillitas hanc tibi mœstítiam affert. Quocirca paupertatem noli deslere, verum te ipsum, qui ita affectus sis: imo vero te ipsum ne desle, sed potius corrige, nec opes quære, sed quod majorem quam infinitæ opes lætítiam parit, consecrare, nempe philosophiam ac virtutem. Hæc enim si adsit, nihil nocet paupertas; si desit, nihil prosunt opes. Quid enim, oro te, utilitatis capiunt, qui opibus quidem affluunt, verum pauperes animos habent? Non tu tam miserum te ipsum censes, quam dives ille se ipsum, quia non omnium opes habet. Quod si non perinde ut tu lamentatur, ipsius conscientiam explica, et lamentationes atque singultus videbis.

Opes quænam veræ sint. Pauperes divitibus feliciores. — Vis tuas tibi opes ostendam, ut beatos eos existimare desinas, qui sunt locupletes? Vides hoc cælum, quam præclarum, quam ingens, quam sublimi loco situm? Hac ille pulchritudine nihilo amplius fruitur quam tu, nec te ille propellere, totumque sui juris efflicere queat: ut enim propter illum est creatum, ita etiam propter te. Quid sol, splendidum hoc sidus ac rutilans, atque oculos nostros oblectans? annon communis hic quoque omnibus mortalibus patet, atque omnes æque, tam divites quam egentes, eo fruuntur? quid stellarum corona, quid lunæ orbis? annon omnibus æque concessa sunt? Imo vero, quod dictu mirabile est, nos, qui pauperes sumus, uberius iis fruimur quam illi. Etenim illi, mero ut plurimum obruti, atque in comensationibus altissimoque somno vitam degentes, ne hæc quidem sentiunt, ut qui sub tecto se teneant atque in umbra alantur: pauperes contra ea conditione sunt, ut nulli mortalium parem ex elementis voluptatem capiant. Quin si acrem ipsum, qui ubique fusus est, exploraveris, puriore utique eo atque uberiore pauperem frui perspicias. Nam et viatores et agricolæ lætius eo afficiuntur, quam qui in urbibus degunt; et si hos quoque spectes, lætius artifices, quam qui toto die perbacchantur. Nam quid de terra dicam? annon cunctis æque patet? Minime, inquis. Quid ita? Quoniam is, qui dives est et in urbe multa terræ jugera adeptus, longa pomœria exstruit, et in agris multas partes desecat. Quid ergo? an quia desecat, solus proinde iis fruitur? Haud sane, quamlibet adnitatur: fructus etenim in omnes distribuere cogitur, ac triticum, vinum et oleum tibi elaborat, ac nusquam non tibi inservit. Amplorum etiam septorum ac domiciliorum post incredibiles sumptus et labores atque ærumnas usum tibi comparat, exiguis a te pro hujusmodi ministerio nummis acceptis. Atque hoc et in balneis et in aliis omnibus rebus usu venire comperias, ut qui divites sunt, sumptibus, curis et laboribus conficiantur; qui autem opibus carent, paucis obolis hoc asequuntur, ut his omnibus cum summa securitate fruantur. Nec vero plus fructus e terra ad divitem redit: neque enim ille decem ventres implet, cum tu unum dumtaxat. At exquisitoribus cibus ille vescitur? Sane quidem istud haud magna præstantia est: tamen hic quoque pauperem plus habere comperiemus. Nam

διακεύεσθε· κἄν πένησι παρέχωμεν, λαμβάνειν νομίζωμεν· ὁ γὰρ μὴ οὕτω διδοῦς, οὐδὲ δώσει ἔτιδως. Ὅταν τοίνυν θέλησῃ σκορπίσαι, μὴ τοῦτο ἴδῃς μόνον, ὅτι ἀναλίσκες, ἀλλ' ὅτι καὶ πλείονα κερδαίνεις, καὶ τοῦτο πρὸ ἐκείνου. Καὶ μὴ μόνον ἐπὶ ἐλεημοσύνης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πάσης ἀρετῆς μὴ τὸ δριμύ των πόνων, ἀλλὰ καὶ τὸ γλυκύ των ἐπάθλων λογίζου· καὶ πρὸ πάντων τὴν ὑπόθεσιν των παλαισμάτων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν· καὶ ῥαδίως ἐπιθήσῃ των ἀγώνων, καὶ ἐν ἡδονῇ των ἅπαντα βίωσῃ χρόνον. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖν ἡδονὴν εἴωθεν, ὡς συνειδὸς ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο Παῦλος μὲν καθ' ἐκάστην κοπτόμενος τὴν ἡμέραν, ἔχαιρε καὶ ἠγάλλετο· οἱ δὲ νῦν, οὐδὲ ἄναρ ὑπομένοντες τι τούτων, ἀλγοῦσι καὶ θρηνοῦσιν, οὐδαμῶθεν ἀλλοθεν, ἀλλ' ἢ ἐκ τοῦ μὴ φιλόσοφον ἔχειν γνῶμην. Ἐπεὶ τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι, ὁ θρήνος; ὅτι πένης εἶ, καὶ των ἀναγκαίων ἀπορεῖς; Οὐκοῦν διὰ τοῦτό σε μᾶλλον θρηνεῖν δεῖ, οὐχ ὅτι κλαίεις, οὐχ ὅτι πένης εἶ, ἀλλ' ὅτι μικρόψυχος· οὐχ ὅτι χρήματα οὐκ ἔχεις, ἀλλ' ὅτι τοσοῦτο τὰ χρήματα τιμᾶς. Καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀπέθνησκε Παῦλος, καὶ οὐκ ἔκλαιεν, ἀλλὰ καὶ ἔχαιρε· λιμὴ ἐμάχητο διηνεκεῖ, καὶ οὐκ ἤλγει, ἀλλὰ καὶ ἐκαλλωπίζετο.

ε'. Σὺ δὲ ὅτι μὴ πάντα ἔχεις τὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ κείμενα, ἀλγείς καὶ κόπτεται ἑαυτόν; Ναί, φησὶν· ἐκεῖνος γὰρ τὰ ἑαυτοῦ μόνον ἐμερίμνα, ἐγὼ δὲ καὶ ὑπὲρ οἰκετῶν, καὶ παιδῶν καὶ γυναικός. Ἐκεῖνος μὲν οὖν [527] μόνος τὰ ἑαυτοῦ οὐκ ἐμερίμνα, ἀλλὰ τὰ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης· καὶ σὺ μὲν ὑπὲρ οἰκίας μίᾳς, ἐκεῖνος δὲ ὑπὲρ των ἐν Ἱεροσολύμοις πενήτων τοσοῦτων ὄντων, ὑπὲρ των ἐν Μακεδονίᾳ, ὑπὲρ των πανταχοῦ πτωχευόντων, ὑπὲρ των διδόντων ἐκεῖνοις οὐχ ἦττον, ἢ των λαμβανόντων. Καὶ γὰρ διπλῆ ἦν αὐτῷ ἡ φροντίς ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, καὶ ὅπως των ἀναγκαίων μὴ ἀποροῖεν, καὶ ὅπως ἐν τοῖς πνευματικῶς πλουτοῖεν. Καὶ οὐχ οὕτω σε λυπεῖ * τὰ παιδία πεινῶντα, ὡς ἐκεῖνος τὰ των πιστῶν πράγματα πάντα. Τί λέγω τὰ των πιστῶν; οὐδὲ γὰρ τῆς ὑπὲρ των ἀπίστων φροντίδος ἐλευθερος ἦν, ἀλλ' οὕτως ὑπὸ ταύτης ἐτήκετο, ὡς εὐχεσθαι καὶ ἀνάθεμα γίνεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν· σὺ δὲ, κἄν μυριάκις ἐπικρατήσῃ λιμὸς, οὐκ ἂν ἔλοιό ποτε ἀποθανεῖν ὑπὲρ ὅπου οὖν. Καὶ σὺ μὲν ὑπὲρ γυναικός μίᾳς μεριμνᾶς, ἐκεῖνος δὲ ὑπὲρ πασῶν των κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἐκκλησιῶν· Ἡ γὰρ μερίμνά μου, φησὶ, πιασῶν των Ἐκκλησιῶν. Μέχρι τίνος οὖν παίξεις, ἄνθρωπε, Παῦλε σαυτὸν παραβάλλων, καὶ οὐ παύσῃ τῆς πολλῆς ταύτης μικροψυχίας; Διακρούει γὰρ, οὐχ ὅταν ἐν πενήτῳ ὦμεν, ἀλλ' ὅταν ἀμαρτάνωμεν, δεῖ τοῦτο γὰρ θρήνων ἄξιον· ὡς τὰ ἄλλα καὶ γέλωτος. Ἄλλ' οὐ τοῦτό με λυπεῖ, φησὶ, μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ θεῖνα ἐν δυναστείᾳ, ἐγὼ δὲ ἀτιμος· καὶ ἀπερβριμμένος. Καὶ τί τοῦτο; καὶ γὰρ ὁ μακάριος Παῦλος ἀτιμος καὶ ἀπερβριμμένος εἶναι ἐδόκει τοῖς πολλοῖς. Ἄλλ' ἐκεῖνος Παῦλος ἦν, φησὶν. Οὐκοῦν οὐχ ἡ των πραγμάτων φύσις, ἀλλ' ἡ τῆς γνῶμης ἀσθένεια ποιεῖ σοι τὴν ἀθυμίαν. Μὴ τοίνυν τὴν πενίαν θρήνει, ἀλλὰ σαυτὸν τὸν οὕτω διακεύεμενον· μᾶλλον δὲ μὴ σαυτὸν

* *Legebatur* οὕτως ἐλύπει.

θρήνει, ἀλλὰ διόρθου, μὴδὲ χρήματα ζήτηι, ἀλλ' ὁ μυρίων χρημάτων φαειροτέρους ποιεῖ, τοῦτο δίωκε· φιλοσοφίαν καὶ ἀρετὴν. Ταύτης μὲν γὰρ οὐσης, οὐδὲν πενίας βλάβος· ταύτης δὲ οὐκ οὐσης, οὐδὲν χρημάτων βελος. Τί γὰρ βελος, εἰπέ μοι, των πλουτούντων μὲν, πενιχρᾶς δὲ ἔχόντων ψυχᾶς; Οὐχ οὕτω σὺ σαυτὸν ταλανίζεις, ὡς ἐκεῖνος ὁ πλούσιος ἑαυτὸν, ὅτι μὴ τὰ πάντων ἔχει. Εἰ δὲ μὴ κλαίει, καθάπερ σὺ, ἀνάπτυσεν αὐτοῦ τὸ συνειδὸς, καὶ ὄψει τοὺς θρήνους καὶ τοὺς κωκυτούς.

Θέλεις σοι δεῖξω τὸν πλοῦτον τὸν σὸν, ἵνα παύσῃ μακαρίζων τοὺς ἐν χρήμασι πλουτοῦντας; Ὁρᾶς τουτοῖ τὸν οὐρανὸν, πῶς μὲν καλὸς, πῶς δὲ μέγας, πῶς δὲ ἐφ' ὑψηλοῦ κεῖται; Τούτου τοῦ κάλλους οὐχὶ πλέον μὲν ἀπολαύει ἐκεῖνος, οὐδ' ἂν δυνηθεῖ σε παρῶσασθαι, καὶ αὐτοῦ ποιῆσαι τὸ πᾶν· ὡς περ γὰρ δι' ἐκεῖνον γέγονεν, οὕτω καὶ διὰ σέ. Τί δὲ ὁ ἥλιος, τὸ φαειρὸν τοῦτο ἄστρον καὶ τηλαυγές, καὶ τὰς ἡμέρας ἡμῶν εὐφραίνειν, οὐχὶ κοινὸς ἅπασιν καὶ οὕτος πρόκειται, καὶ πάντες ἀπολαύουσιν ἐξ ἴσης αὐτοῦ, καὶ πλούσιοι καὶ πένητες; ἀλλ' ὁ των ἄστρον στέφανος, καὶ ὁ τῆς σελήνης κύκλος, οὐχ ὁμοίως πᾶσιν ἀνεῖται; Μᾶλλον δὲ, εἰ δεῖ τι θαυμαστὸν εἰπεῖν, πλέον ἡμεῖς οἱ πένητες ἀπολαύομεν, ἢ ἐκεῖνοι. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὰ πολλὰ [528] μέθη βαπτίζόμενοι, καὶ ἐν κώμοις διὰγοντες καὶ ὑπὸν βαθεῖ, οὐδὲ ἐπαισθάνονται τούτων, ὑπωρόφιοι ὄντες καὶ σκιατραφόμενοι· οἱ δὲ πένητες μάλιστα πάντων εἰσὶν οἱ τοῖς στοιχείοις ἐντρυφῶντες τούτοις. Κἄν τὸν ἀέρα δὲ ἐξετάσῃ τὸν πανταχοῦ κεχυμένον, τὸν πένητα καθαρωτέρου καὶ πλείονος ἀπολαύοντα ὄψει. Καὶ γὰρ ὀδοπόροι καὶ γεωργοὶ των ἐν ἄστει μᾶλλον ἐντρυφῶσι τούτοις, καὶ αὐτῶν πάλιν των ἐν ἄστει τούτων πλέον οἱ χειροτέχνηται των δι' ὄλης μεθύοντων τῆς ἡμέρας. Τί δὲ ἡ γῆ, οὐχὶ κοινὴ πᾶσιν ἀνεῖται; Οὐχὶ, φησὶ. Πῶς τοῦτο λέγεις; εἰπέ μοι. Ὅτι ὁ πλουτῶν καὶ ἐν ἄστει πλέθρα ἀπολαδῶν πλείονα, μακροῦς ἀνίσταται περιδόλους, καὶ ἐν ἀγροῖς πολλὰ ἀποτεμένεται μέρη. Τί οὖν, ἐπειδὴ ἀποτεμένεται αὐτὸς, αὐτῶν ἀπολαύει μόνος; Οὐδαμῶς, κἄν μυρία φιλονεικήσῃ· καὶ γὰρ τοὺς καρποὺς εἰς ἅπαντας ἀναγκάζεται διανέμειν, καὶ σίτον καὶ οἶνον καὶ ἔλαιον σοὶ γεωργεῖ, καὶ διακονεῖται σοὶ πανταχοῦ. Καὶ των περιδόλων των μακρῶν καὶ των οἰκημάτων, μετὰ τὴν ἀφατον δαπάνην καὶ τοὺς πόνους καὶ τὰς ταλαιπωρίας, σοὶ παρασκευάζει τὴν χρῆσιν, ὀλίγον παρὰ σοῦ τῆς τοσαύτης διακονίας ἀργύριον λαβῶν. Καὶ ἐν βαλανείοις καὶ πανταχοῦ τὴ αὐτὸ συμβαῖνον ἴδοι τις ἂν τοὺς μὲν πλουτοῦντας καὶ χρήμασι καὶ φροντίσι καὶ πόνοις δαπανωμένους, τοὺς δὲ πένητας ὀλίγων ὀβολῶν μετὰ ἀδείας ἅπαντα καρποῦμένους ταῦτα. Καὶ πλέον οὐδὲν ἀπολαύει σου τῆς γῆς· οὐ γὰρ δὴ ἐκεῖνος μὲν δέκα γαστέρας, σὺ δὲ μίαν πληροῖς. Ἀλλὰ πολυτελεστέρον αὐτὸς μετέχει σιτίων; Μάλιστα μὲν οὐ πολλὴ τοῦτο πλεονεξία· πλήν κἀνταῦθά σε τὸν πλέον ἔχοντα εὐρήσομεν. Ἡ γὰρ ^b πολυτέλεια αὕτη διὰ τοῦτό σοι ζηλωτὴ εἶναι δοκεῖ, ἐπειδὴ πλείονα ἔχει τὴν ἡδονὴν· ἀλλ' αὕτη παρὰ τῶν

^b *Legebatur* εἰ γὰρ, εἰ *infra* πλεονεκτή, *pro* πλεονεκτή.

τένῃ πλείων, οὐχ ἔδονθ' ἂν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑγίαι·
κάν τούτῳ πλεονεκτεῖ μόνον ὁ πλούσιος, τῷ τὸ
σῶμα ἀσθενέστερον κατασκευάζειν, καὶ πλείονας
συνάγειν τὰς πηγὰς τῶν ἀβρώστημάτων. Τὰ μὲν
γὰρ τοῦ πένητος κατὰ φύσιν οἰκονομεῖται πάντα, τὰ
δὲ ἐκείνου διὰ τὴν ἀμετρίαν εἰς φθορὰν τελευτᾷ καὶ
ἀβρώστηαν.

ζ'. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ ἐπὶ ὑποδείγματος αὐτὸ τοῦτο
κατίδωμεν. Εἰ γὰρ θεοὶ κάμινον ἀνάψαι, εἴτα ὁ μὲν
σηρικὰ ἱμάτια καὶ ὀθόνας λεπτάς καταβάλλοι πολλὰς
καὶ ἀπίρους, καὶ οὕτως αὐτὴν ἀνακαίει, ὁ δὲ ξύλα
δρυὸς καὶ πεύκης· τί πλέον ἔσχεν οὗτος ἐκείνου; Οὐ-
δὲν· ἀλλὰ καὶ ἑλαττον. Τί δέ; (οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ
ἐτέρως τὸ αὐτὸ περιτρεφῆαι ὑπόδειγμα) εἰ ὁ μὲν ξύλα
βάλλοι, ὁ δὲ σῶματα ὑποκαίει, ποῖα ἂν ἠδέως παρ-
έστης καμίνῳ, τῇ τῶν ξύλων, ἢ τῇ τῶν σωμάτων;
Ἐβδῆλον ὅτι τῇ τῶν ξύλων· ἐκείνη μὲν γὰρ κατὰ φύ-
σιν καίεται, καὶ ἡδὺ θέαμα τοῖς ὀρωσίν ἐστίν· αὐτὴ
δὲ τῇ κνίσσῃ καὶ τῷ ἰχώρῳ καὶ τῷ καπνῷ καὶ τῇ τῶν
ὀστέων δυσωδίᾳ πάντας ἂν ἀπελάσειεν. Ἐφριξας
ἀκούσας, καὶ ἐβδελύξω τὴν κάμινον; Τοιαῦται αἱ
[529] τῶν πλουσίων γαστέρες εἰσὶ. Πλείονα γὰρ ἐν
τούτοις σηπεδῶνα, ἢ ἐν τῇ καμίνῳ ἐκείνη εὐροὶ τις
ἂν, καὶ πνεύματα δυσώδη καὶ βέυματα ἀκάθαρτα,
τῷ πανταχοῦ καὶ ἐν ἐκάστῳ μορίῳ πολλὴν εἶναι τὴν
ἀπεψίαν διὰ τὴν πλησμονήν. Τοῦ γὰρ κατὰ φύσιν
θερμοῦ οὐκ ἀρκούντος ἅπαντα κατεργάσασθαι, ἀλλὰ
καταχωνυμένον, ἐπίκειται ἐκεῖνα ἄνωθεν καπνίζό-
μενα, καὶ πολλὴν ποιῶντα τὴν ἀηδίαν. Τίνοι οὖν ἂν
τις παραβάλοι τὰς ἐκείνων γαστέρας; ἀλλὰ μὴ δυσ-
χεράνητε πρὸς τὸν λόγον, ἀλλ' εἰ μὴ ἀληθῆ λέγω, δι-
ελέγξατε· τίνοι οὖν ἂν τις αὐτὰς παραβάλοι; οὐδὲ γὰρ
ἄρκει τὰ εἰρημένα δεῖξαι αὐτῶν τὴν ἀθλιότητα. Εὐρον
καὶ ἐτέραν εἰκόνα. Τίνα δὴ ταύτην; Καθάπερ ἐπὶ
τῶν ἁμαρῶν ἐνθα πολλοὶ οἱ φορυτοὶ κόπρου, χόρτου,

καλάμης, λίθων, πηλοῦ, συνεχεῖς ἐμφράξεις γίνονται,
καὶ ὑπερεχειῖται * λοιπὸν ἄνωθεν ἢ τοῦ βορβόρου
βύμη· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τούτων κοιλίας συμβαίνει·
φραττεμένης γὰρ αὐτῆς κάτωθεν, ἄνωθεν ἀναβλύζει
τὰ πλείονα τῶν πονηρῶν τούτων βεμάτων. Ἄλλ'
οὐκ ἐπὶ τῶν πενήτων οὕτως· ἀλλ' ὡς περ αἱ τὰ καθαρὰ
προχέουσαι βεῖθρα πηγαί, καὶ κήπους ἄρδουσαι καὶ
παραδείσους, οὕτω καὶ αἱ τούτων γαστέρες εἰσὶ κα-
θαραὶ τῶν τοιούτων περιττευμάτων. Ἄλλ' οὐχ αἱ τῶν
πλουτούντων, μᾶλλον δὲ τρυφόντων, τοιαῦται, ἀλλὰ
χυμῶν, φλεγμάτων, χολῆς, αἵματος διεσφορότος, βέυ-
ματος σεσηπότος, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων εἰσὶ
πεπληρωμένοι. Διόπερ οὐδεὶς κἄν πρὸς βραχὺν ἀρκέ-
σει χρόνον διαπαντὸς ἐν τρυφῇ ζῶν, ἀλλ' ἐν ἀβρω-
στίαις βιώσεται διηνεκέσι. Διὸ καὶ ἠδέως ἂν ἠρόμην
αὐτοῦς, τίνας ἐνεκεν τὰ σιτία δέδοται· ἵνα φθειρώμε-
θα, ἢ ἵνα τρεφώμεθα; ἵνα νοσῶμεν, ἢ ἵνα ὑγιαίνω-
μεν; ἵνα ἀσθενῶμεν, ἢ ἵνα ἰσχύωμεν; Ἐβδῆλον ὅτι
διὰ τροφῆν καὶ ὑγίαν καὶ ἰσχύν. Τίνας οὖν ἐνεκεν εἰς
τοῦναντίον αὐτοῖς ἀποκέχρησθε, νόσον καὶ ἀσθένειαν
διὰ τούτων δημιουργοῦντες τῷ σώματι; Ἄλλ' οὐχ ὁ
πένης, ἀλλ' ὑγίαν καὶ εὐρωστίαν καὶ ἰσχύν διὰ τῆς
λιτῆς ὠνεῖται τροφῆς. Μὴ δὴ κλαῖε διὰ πέναν τὴν
ὑγείας μητέρα, ἀλλὰ καὶ ἀγάλλου· καὶ, εἰ βούλει
πλουτεῖν, καταφρόνει πλούτου. Οὐ γὰρ τὸ χρήματα
ἔχειν, ἀλλὰ τὸ μὴ δεῖσθαι τοῦ ἔχειν, τοῦτο μάλιστα
εὐπορία. Ἄν τοῦτο κατορθώσωμεν, καὶ ἐνταῦθα τῶν
πλουτούντων πάντων εὐπορώτεροι ἐσόμεθα, καὶ ἐκεῖ
τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γίνοντο
πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ
ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ
ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

* *Legebatur ὑπερεχειῖται.*

[530] ΟΜΙΛΙΑ ΙΓ'.

*Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέψαγε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι, ἢ
καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. Οὐ στενοχωρεῖσθε
ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις
ὑμῶν.*

α'. Διηγησάμενος περὶ τῶν ἑαυτοῦ πειρασμῶν καὶ
θλίψεων· Ἐν ὑπομονῇ γὰρ, φησὶν, ἐν θλίψεσιν,
ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν
φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν
ἀγρυπνίαις· καὶ δείξας ὅτι μέγα ἀγαθὸν τὸ πρᾶ-
γμα· Ὡς λυπούμενοι γὰρ, φησὶν, ἀεὶ δὲ χαί-
ροντες· ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτιζόντες·
ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες· καὶ
ἄλλα αὐτὰ εἰπών· Ὡς παιδευόμενοι γὰρ, φησὶν, καὶ
μὴ θανατούμενοι· καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν πολλὴν κηδε-
μονίαν διὰ τούτων ἐμφήνας καὶ τὴν δύναμιν· Ἴνα
γὰρ ἢ ὑπερβολῆ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, φησὶ,
καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν· καὶ τοὺς ἄθλους αὐτοῦ καταλέ-
ξας· Πάντοτε γὰρ τὴν νέκρωσιν αὐτοῦ, φησὶν, περι-
φέρομεν· καὶ ὅτι ἀναστάσεως τοῦτο ἀπόδειξις σαφής·

*Ἴνα γὰρ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνη-
τῇ σαρκὶ ἡμῶν, φησὶ· καὶ ὧν γέγονε κοινωνός, καὶ
τίνα ἐπιστεύθη· Ἰγέρ Χριστοῦ γὰρ πρεσβεύο-
μεν, φησὶν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν·
καὶ τίνων ἐστὶ διάκονος, ὅτι οὐ γράμματος, ἀλλὰ
πνεύματος· καὶ ὅτι οὐ τούτῳ μόνον αἰδέσιμος, ἀλλὰ
καὶ τοῖς πειρασμοῖς· Τῷ Θεῷ γὰρ, φησὶν, χάρις τῷ
πάντοτε ἡμᾶς θριαμβεύοντι· μέλλει λοιπὸν αὐτοῖς
καὶ ἐπιτιμῆν, ὡς οὐ σφόδρα περὶ αὐτὸν διακειμένους.
Ἄλλὰ μέλλων, οὐκ εὐθέως ἐπὶ τοῦτο ἐρχεται, ἀλλὰ
πρότερον τὰ περὶ τῆς ἀγάπης εἰπών, ἦν περὶ
αὐτοῦς ἐπεδείκνυτο, τότε ἐμβαίνει καὶ εἰς τὸν περὶ
τούτων λόγον. Εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων κατορ-
θωμάτων αἰδέσιμος ὁ ἐπιτιμῶν εἶη, ἀλλ' ὅμως δταν
καὶ τὴν φιλίαν, ἦν ἔχει πρὸς τοὺς ἐγκαλουμένους,
ἐπιδείξεται, ἀνεπαχθέστερον ποιεῖ τὸν λόγον. Διὰ
τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν ἰδρώ-
των τῶν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἀγώνων ἐκβάς, εἰς τὸν περὶ
τῆς ἀγάπης μεταβαίνει λόγον, καὶ οὕτως αὐτῶν καθ-*

profusa illa et exquisita vitæ ratio ideo tibi beata et expetenda esse videtur, quod majore voluptate perfusa sit; sed amplior voluptas penes pauperem est, nec solum voluptas, sed etiam sanitas; atque in hoc solo superior est dives, quod imbecillius sibi corpus efficiat, ac plures morborum fontes colligat. Quidquid enim pauper edit, modo rationi consentaneo administratur; quidquid autem dives, quia modum excedit, in corruptionem desinit et morbum.

6. Quod si placet, exemplo istud ipsum perspiciamus. Si rogos accendendus sit, atque ille quidem sericas vestes et permulta tenui filo contexta lintea injiciat, atque ita eum accendat, hic contra quereca et picea ligna, quid amplius ille habet quam hic? Nihil sane; imo inferius etiam quidpiam. Quid vero? (nihil enim prohibet quominus idem exemplum alio modo invertamus) si alter ligna, alter corpora exurenda in rogos injecerit, utri tandem rogo lubentius assueris, huicne qui lignis, an ei qui corporibus inflammatus sit? Liqueat profecto quod ei qui lignis incensus sit: ille enim, ut naturæ consentaneum est, ardet, ac jucundum spectaculum præbet; hic contra ejusmodi est, qui nidore et sanie ac fumo et ossium foetore omnes procul abigat. Cohorruisti ad hæc verba, atque rogos hunc execraris? Tales utique sunt divitum ventres: majorem in illis, quam in illo rogo putredinem quis reperiat; ut foetidus halitus et impuras defluxiones, quod toto corpore atque in singulis partibus ingens ob saturitatem cruditas existat. Nam cum naturalis calor conficiendis omnibus cibis haud par sit, verum is obruatur, urgent illi, fumum rursus excitantes, atque ingentem molestiam afferentes. Cuinam igitur rei eorum ventres conferre quis possit? ac velim ne vos offendat quod dicturus sum; verum si falsa loquar, orationem meam refutate: cuinam, inquam, rei ejusmodi ventres conferre quispiam possit? neque enim quæ diximus, ad declarandam eorum miseriam sufficiunt. Alteram rur-

sum imaginem reperi. Quam tandem? Quemadmodum in cloacis, in quibus magna est stercoris, fœni, stipulæ, lapidum ac luti colluvies, crebræ obstructions oriuntur, ex quibus fit tandem ut cœnum ad superiores partes sese diffundat: ita etiam in horum ventre usu venit: eo quippe ab inferiori parte obstructo, malæ illæ defluxiones magna ex parte ad superiores partes regurgitant. At apud pauperes secus res habet. Ut enim fontes, qui puros latices fundunt, atque hortos et prata irrigant, ita horum quoque ventres ab his excrementis puri sunt: cum contra divitum, vel potius deliciis studentium ventres humoribus noxiis, pituita, bile, corrupto sanguine, putricæ defluxione aliisque hujusmodi rebus pleni sint. Ex quo fit, ut ne ad breve quidem tempus incolumis quis perstare possit, qui semper in deliciis vivat, verum in perpetuis morbis versetur. Quocirca lubens ex istis seisciter, quam ob causam cibi nobis concessi sint: ut intereamus, an ut alamur? ut adversa valetudine laboremus, an ut sani simus? ut imbecilles simus, an ut firmi ac robusti? Perspicuum est quod alimonæ, sanitatis, viriunque tuendarum causa dati sint. Cur ergo iis in contrarium abutimini, morbos atque imbecillitatem per eos corpori procurantes? Contra pauper frugali ac tenui cibo valetudinem, corporisque firmitatem ac robur sibi comparat. Proinde ob paupertatem, sanitatis parentem, ne lacrymare, sed potius exsulta; et si tibi divitiæ cordi sunt, divitias contemne. In hoc enim potissimum opes positæ sunt, non ut quis divitias habeat, sed ut ne habere quidem curet. Id quod si adepti fuerimus, et hic divitibus omnibus copiosiores erimus, et illic futura bona consequemur: quæ utinam consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIII.

CAP. 6. v. 11. *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est. 12. Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris.*

1. Postquam tentationes suas et afflictiones exposuit; *In patientia enim, inquit, in ærumnis, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in incertis sedibus, in laboribus, in vigiliis;* atque ingens id bonum esse ostendit; *Sicut tristes enim, inquit, semper autem gaudentes, sicut egentes, multos autem locupletantes; tamquam nihil habentes, et omnia possidentes:* tum etiam arma ea esse dixit; *Ut castigati enim, ait, et non mortificati;* atque insuper magnam Dei erga nos curam ac potentiam per ea declaravit; *Ut enim, inquit, sublimitas virtutis sit Dei, et non ex nobis:* ac præterea certamina quoque sua enumeravit; *Semper enim, inquit, ipsius mortificationem circumferimus:* illudque item addidit, ea perspicuum resurrectionis argumentum esse; *Ut enim et vita Jesu, inquit, manifestetur in carne nostra mortali:* ad hæc quarum

rerum particeps extiterit, quæque ipsius fidei commissæ fuerint; *Pro Christo enim leigatione fungimur, inquit, tamquam Deo per nos exhortante:* atque insuper quarum rerum minister sit, nimirum non literæ, sed spiritus: ac denique quod non eo tantum nomine venerandus sit, sed etiam ob tentationes; *Deo enim, inquit, gratia, qui nos semper triumphat:* jam ad eos objurgandos se accingit, ut parum sui studiosos. Nec ad hoc statim orationem confert, verum id prius agit, ut suam erga eos dilectionem ostendat, atque ita demum in hujusmodi sermonem ingreditur. Nam etsi a rebus præclare gestis venerabilis est is qui increpat, attamen cum amicitiam exhibet erga eos quos corripit, tolerabiliorem sermonem reddit. Ideo ipse quoque Paulus e tentationibus suis ac sudoribus et certaminibus egressus, ad sermonem de caritate transit, et sic illos objurgat. Quænam ergo suæ eos caritatis argumenta afferit? *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii.* Et quodnam caritatis argumentum hoc est? aut

quid omnino hæc sibi verba volunt? Non sustinemus, inquit, silentio ad vos uti, sed continenter vos alloqui atque orationem ad vos habere gestimus: qui amantium mos est. Nam quod in corpore sunt manuum complexus, hoc in animo est sermonis commercium. Ad hoc etiam aliud subindicatur. Quid illud? Apud vos, inquit, quos carissimos habemus, cuncta libere loquimur, nihil dissimulantes aut reservantes. Quoniam enim jam objurgaturus est, idcirco veniam petit; illud ipsum, quod eos libere objurget, ingentis sui erga eos amoris documentum esse statuens. Jam ipsa quoque nominis adjectio magnæ amicitie ac ferventis affectus specimen habet: nam et eorum quos amamus nuda nomina nobis identidem in ore versari solent. *Cor nostrum dilatatum est*. Quemadmodum enim id, quod calorem affert, dilatare solet: ita etiam caritatis munus est dilatare: calida quippe ac fervens est virtus. Hæc os quoque Pauli aperiebat, et cor dilatabat. Neque enim ore tantum amo, inquit; verum etiam cor ipsum in amore consonat: ideo cum fiducia loquor, toto ore, ac tota mente.

Pauli amor erga omnes quantus. — Non enim Pauli corde quidquam latius erat, quod pios omnes, perinde atque amasius quispiam, adeo arcto amore complectebatur, non sese scindente ipsius amicitia et imbecillitatem contrahente, sed integra in unoque manente. Et quid mirum talem ipsius in pios viros animum fuisse, cum etiam in infidelibus cor ipsius universum terrarum orbem amplecteretur? Ideo non dixit, Amo vos, sed, quod majorem emphasim habet, *Os nostrum patet, cor nostrum dilatatum est*; omnes intus habemus: ac ne id quidem utcumque, sed cum ingenti amplitudine. Nam qui amatur, in intimo amantis corde sine ullo metu obambulat: idcirco ait, *Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris*. Objurgationem vide non parva indulgentia temperatam: id quod magnopere amantium est. Non dixit, Vos me non amatis, sed, Non pari modo: neque enim vult asperius eos insectari. Ac passim necnere est quomodo incredibili quodam fidelium amore flagret, si quis ex singulis epistolis testimonia seligat. Ad Romanos enim scribens ait, *Cupio videre vos*; et, *Sæpe proposui venire ad vos*; et, *Si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam ad vos* (Rom. 1. 11. 13. 14). Ad Galatas autem hæc dicit, *Filioli mei, quos iterum parturio* (Gal. 4. 19); ad Ephesios rursus, *Hujus rei gratia flecto genua mea pro vobis* (Ephes. 3. 14); ad Philippenses (a) autem, *Quæ enim est spes mea aut gaudium aut gloriæ corona? annon vos* (1. Thess. 2, 19)? Quin se et in corde et in vinculis eos circumferre dicebat (Philipp. 1. 7). Porro cum ad Colossenses scribit, *Cupio, inquit, videre vos quantum certamen habeam pro vobis, et quicumque faciem meam non viderunt in carne: ut consolationem habeant corda vestra* (Coloss. 2. 1); et ad Thessalonicenses, *Quemadmodum si nutrix foveat filios suos, ita desiderantes vos cupiebamus vobis dare, non solum*

(a) Hic error esse videtur: verba enim sequentia non Philippensibus, sed Thessalonicensibus scripta sunt.

evangelium, sed etiam animas nostras (1. Thess. 2. 7. 8); tum etiam ad Timotheum, *Memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear* (2. Tim. 1. 4). Et cum ad Titum scribit, *Dilecto filio* (Tit. 1. 4); et item ad Philemonem similiter (Philem. 1. 1).

2. Ad hæc in Epistola ad Hebræos multa alia ejusmodi scribit, nec cessat consolari ac dicere: *Adhuc modicum aliquantulum, et qui venturus est, veniet et non tardabit* (Hebr. 10. 37): perinde videlicet ac si mater filios tædio ac mœrore laborantes alloquatur. Sic et illis, *Non angustiamini in nobis*, inquit. Nec vero se dumtaxat eos amare ait, sed ab ipsis etiam amari, quo nimirum hinc quoque eorum animos alliciat. Atque de his quidem hoc testificans, ait, *Titus venit, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fetum, vestram æmulationem* (2. Cor. 7. 7); et de Galatis, dicens, *Si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et didissetis mihi* (Gal. 4. 15); et de Thessalonicensibus, *Qualem introitum habuerimus ad vos* (1. Thess. 1. 9); et rursus de Timotheo, *Memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear* (2. Tim. 1. 4). Ac denique passim in epistolis hoc videas, ipsum discipulis testificantem, quod et eos amet et vicissim ab iis ametur: non tamen similiter. Hic quoque dicit, *Licet abundantius vos diligens, minus diligar* (2. Cor. 12. 15). Verum hoc quidem ad epistolæ calcem ait, interim autem acrius, *Non angustiamini*, inquit, *in nobis, angustiamini autem in cordibus vestris*. Vos, inquit, unum capitis; ego urbem universam ac plebem tantam. Nec dixit, Non nos capitis, sed, *Angustiamini*; idem nimirum subindicans, sed molliori verbo utens, ne acrius eos perstringeret. 13. *Eandem autem habentes remunerationem, tamquam filiis dico, dilatamini et vos*. Atqui minime par est, prius amari, deinde amare. Quamvis enim parem amoris mensuram quis afferat, hoc tamen nomine vincitur, quod posterior ad amandum venerit. Verum hæc non accurate requiro, inquit; mihi satis fuerit, si vel meo amore provocati, mutæ erga me benevolentie significationem præbeatis, diligo et amplector. Postea, ut eos ad hoc obstringi ostendat, atque ea quæ dicit ab omni assentationis suspicione vindicet, *Tamquam filiis dico*, inquit. Quid est, *Tamquam filiis*? Nil magni postulo, si, cum pater vester sim, a vobis amari velim.

Pauli prudentia et modestia. — Ac vide ipsius prudentiam et modestiam. Non hic pericula pro ipsis suscepta, non labores ac mortes ponit, quamvis multa ejusmodi commemorare queat; adeo ab omni fastu alienus est; verum unum hoc, quod eos amet, ac proinde amari quoque velit: Quia pater vester sum, inquit, quia acerrimo vestri amore incendor. Etenim illud sæpe enim qui amatur offendit, cum quis collata in eum beneficia profert; exprobrare enim videtur. Quocirca hoc minime facit Paulus, verum, Ut filii parentem diligite, inquit: quod quidem naturæ potius est, ac tale ut patri hoc suo quisque præstare debeat. Postea, ne quis existimet eum sua causa hæc dicere, demonstrat se commodis eorum consulere, cum eorum benevolentiam ad se attrahit: unde etiam sub-

ἀπαιτείται. Τίνα οὖν ἐστὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐνδεικτικὰ ; **Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφηγε πρὸς ὑμᾶς, Κορινθιοί.** Καὶ ποῖον τοῦτο σημεῖον ἀγάπης ; τί δὲ καὶ ἐστὶν ὅπως τὸ εἰρημένον ; Οὐκ ἀνεχόμεθα, φησί, σιγᾶν πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' αἰεὶ βουλόμεθα καὶ ἐπιθυμοῦμεν φθέγγεσθαι καὶ διαλέγεσθαι ὑμῖν ὅπερ ἔθος τῶν ἀγαπώντων ἐστί. Καὶ γὰρ ὅπερ εἰσὶν ἐπὶ σώματος περιπλοκαὶ χειρῶν, τοῦτο ἐπὶ ψυχῆς συνουσία λόγου. Μετὰ δὲ τούτου καὶ ἕτερον αἰνύσσεται. Ποῖον δὲ τοῦτο ; "Ὅτι πάντα μετὰ παρρησίας ὑμῖν διαλεγόμεθα, ὡς ἀγαπητοὶς, καὶ οὐδὲν ὑποστελλόμενοι οὐδὲ ταμιευόμενοι. Ἐπειδὴ γὰρ λοιπὸν μέλλει ἐπιτιμᾶν, συγγνώμην αἰτεῖ, αὐτὸ τὸ ἐπιτιμᾶν μετὰ παρρησίας ἀπόδειξιν ποιούμενος τοῦ σφόδρα αὐτοὺς φιλεῖν. Καὶ ἡ προσθήκη δὲ τοῦ ὀνόματος φιλίας πολλῆς καὶ διαθέσεως καὶ θερμότητος ; καὶ γὰρ [531] εἰώθημεν τῶν ἀγαπωμένων συνεχῶς γυμνὰ τὰ ὀνόματα περιστρέφειν. **Ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτνυται.** Καθάπερ γὰρ τὸ θερμαῖνον εὐρύνειν εἰωθεν ὡς οὕτω καὶ τῆς ἀγάπης ἔργον τὸ πλατύνειν ἐστί. Θερμὴ γὰρ ἐστὶν ἡ ἀρετὴ καὶ ζέουσα. Αὕτη καὶ τὸ στόμα ἀνεπέτασε Παύλου, καὶ τὴν καρδίαν ἐπλάτνυεν. Οὐδὲ γὰρ τῷ στόματι μόνον φιλω, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὴν καρδίαν συνάδουσαν ἔχω. Διὰ τοῦτο μετὰ παρρησίας φθέγγομαι, ὅλη τῷ στόματι, ὅλη τῇ διαβολῇ.

Οὐδὲν γὰρ τῆς Παύλου καρδίας πλατύτερον, ἢ τοὺς πιστοὺς ἀπαντας, καθάπερ ἂν τις ἐρώμενον, οὕτω σφοδρῶς ἠγάπα, οὐ σχιζομένης αὐτοῦ τῆς φιλίας καὶ ἀσθενεστεράς γινομένης, ἀλλ' ὀλοκλήρου ἐν ἐκάστω μενούσης. Καὶ τί θαυμαστόν ἐπὶ πιστῶν, ὅπου γε καὶ ἐπὶ τῶν ἀπίστων τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐδέχετο ἡ καρδία Παύλου ; Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, Φιλῶ ὑμᾶς, ἀλλ' ἐμφαντικώτερον, **Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφηγε, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτνυται** ὅτι πάντα ἔνδον ἔχομεν ὅτι οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς, ἀλλὰ μετ' εὐρυχωρίας πολλῆς. Ὁ γὰρ φιλούμενος, μετὰ πολλῆς ἔνδον ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ φιλοῦντος βαδίζει τῆς ἀδελφῆς διό φησὶν, **Ὁὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχθοις ὑμῶν.** Καὶ τὴν ἐπιτιμῆσιν δὴ μετὰ φειδοῦς γινομένην ὅτι τῶν σφόδρα φιλοῦντων ἐστὶν. Οὐκ εἶπεν, Οὐ φιλεῖτε ἡμᾶς, ἀλλ', Οὐ μετὰ τοῦ αὐτοῦ μέτρου ὅτι γὰρ βούλεται αὐτῶν σφόδρα καθάψασθαι. Καὶ πανταχοῦ δὲ ἴδοι τις ἂν πῶς ἐκκαίεται τῶν πιστῶν, ἐκλέγων ἐκάστης ἐπιστολῆς αὐτοῦ τὰ ῥήματα. Ῥωμαίοις μὲν γὰρ φησὶν, **Ἐπισποθῶ δὲ ἰθεὶν ὑμᾶς** καὶ, **Πολλάκις προσθέμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς** καὶ, **Εἰ πως ἤδη ποτὲ εὐδοωθήσομαι ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.** Γαλάταις δὲ φησὶ, **Τεχνία μου, οὐκ ἄλλιν ὠδίνω**. Ἐφιστοῖς ἄλλιν, **Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου ὑπὲρ ὑμῶν.** Φιλιππησίοις δὲ, **Τίς γὰρ μοι ἐστιν ἑλπίς ἢ χαρὰ ἢ στέφανος καυχήσεως ; ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς ;** καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ἐν τοῖς δεσμοῖς αὐτοὺς περιφέρειν ἔλεγε. Κολασσαεῦσι δὲ, **Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ἡλίπον ἀγῶνα ἔχω ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὅσοι οὐχ ἑωράκασι με ἐν σαρκί, ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδία ὑμῶν**. Θεσσαλονικεῦσι δὲ, **Ὡς ἂν τροφὸς θάλπη τὰ ἑαυτῆς τέκνα, οὕτως ἡμεῖς ὑμῶν εὐδο-**

κοῦμεν ὑμῖν μεταδοῦναι οὐ μόνον τὸ εὐαγγελίον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς. Τιμοθέω δὲ, **Μεμνημένος σου τῶν δακρῶν, ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ.** Τίτω δὲ, **Τῷ ἀγαπητῷ τέκνῳ** καὶ Φιλήμονι ὁμοίως.

β'. Καὶ Ἑβραίοις δὲ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα γράφει, καὶ οὐ παύεται παρακαλῶν, καὶ λέγων, **Ἐτι μικρὸν ὄσον, ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονιεῖ** καθάπερ παῖδας δυσχεραίνοντας μήτηρ. Οὕτω καὶ αὐτοῖς, **Ὁὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν**, φησὶν. Οὐ λέγει δὲ μόνον ὅτι φιλεῖ, ἀλλ' ὅτι καὶ φιλεῖται παρ' αὐτῶν, ἵνα καὶ ταύτη μάλλον αὐτοὺς ἐπισπάσῃται. Καίτοι τοῖς μὲν τοῦτο μαρτυρῶν φησὶν, ὅτι **Ἦλθε τίτος ἀπαγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρόν, τὸν ὑμῶν ζῆλον** καὶ Γαλάταις, **Εἰ δυνατὸν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν** [532] **ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι** καὶ Θεσσαλονικεῦσιν, **Ὅποῖαν εἰσοδὸν ἐσχομεν πρὸς ὑμᾶς** καὶ Τιμοθέω δὲ, **Μεμνημένος σου τῶν δακρῶν, ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ.** Καὶ πανταχοῦ δὲ τῶν Ἐπιστολῶν εὐροί τις ἂν αὐτῶν τοῦτο μαρτυροῦντα τοῖς μαθηταῖς, καὶ ὅτι ἐφίλησε καὶ ὅτι φιλεῖται ὅτι μὴν ὁμοίως. Καὶ ἐνταῦθα φησὶν, **Εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἤτερον ἀγαπῶμαι.** Ἀλλὰ τοῦτο μὲν πρὸς τῷ τέλει, τέως δὲ σφοδρότερον, **Ὁὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχθοις ὑμῶν.** Ὑμεῖς ἔνα δέχεσθε, φησὶν, ἐγὼ δὲ πόλιν ὀδύνην, καὶ δῆμον τοσοῦτον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὐ δέχεσθε ἡμᾶς, ἀλλ' ὅτι **Στενοχωρεῖσθε** τὸ αὐτὸ μὲν αἰνιτιτόμενος, μετὰ φειδοῦς δὲ, καὶ τοῦ μὴ σφόδρα καθάψασθαι. **Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, ὡς τέκνοις λέγω, πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς.** Καίτοι οὐκ ἐστὶν ἴσον, πρότερον ἀγαπηθῆναι, εἶτα ἀγαπῆσαι. Κἂν γὰρ τὸ ἴσον τις εἰσενέγκῃ μέτρον, ἠλάττωται τῷ δεύτερος ἐπανελεῖν. Ἀλλ' ὁμοῦ οὐδὲν ἀκριβολογοῦμαι, φησὶ, κἂν παρ' ἐμοῦ λαθόντες τὰς ἀρχὰς τὸ αὐτὸ μέτρον ἐπιδείξῃσθε, ἀγαπῶ καὶ στέργω. Εἶτα ἵνα δείξῃ, ὅτι καὶ ὀφειλὴ τῆ πράγμα ἦν, καὶ ὅτι κολακείας ἐκτός τὰ εἰρημένα, **Ὡς τέκνοις λέγω**, φησὶ. Τί ἐστὶν, **Ὡς τέκνοις** ; Οὐδὲν μέγα αἰτῶ, εἰ πατὴρ ὢν βούλομαι φιλεῖσθαι παρ' ὑμῶν.

Καὶ ὅρα σύνεσιν καὶ μετριοφροσύνην. Οὐ τίθησιν ἐνταῦθα τοὺς κινδύνους τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τοὺς πόνους καὶ τοὺς θανάτους, καίτοι πολλὰ ἔχων εἰπεῖν οὕτως ἐστὶν ἄτυφος ἄλλα τὸ φιλεῖν καὶ διὰ τοῦτο ἀξιοὶ φιλεῖσθαι, Ὅτι πατὴρ ὑμῶν ἐγενόμην, φησὶν, ὅτι σφόδρα ὑμῶν περικαίομαι ὅτι μάλιστα προϊστάται ὅτι τῷ φιλομένῳ πολλάκις, ὅταν τις αὐτῷ τὰς ὑεργεσίας προσφέρῃ ὅτι δοκεῖ γὰρ οὐκ εἰδίζειν. Διὸ οὐ ποιεῖ τοῦτο Παῦλος, ἀλλ', **Ὡς τέκνα πατέρα ἀγαπήσατε**, φησὶν ὅτι τῆς φύσεως μᾶλλον ἐστὶ, καὶ ὀφειλόμενον ἐκάστω πατρί. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ δι' ἑαυτοῦ ταῦτα λέγειν, δείκνυσιν ὅτι διὰ τὸ ἐκείνων κέρδος καὶ τὴν παρ' αὐτῶν ἐπισπᾶται φιλίαν ὅτι καὶ ἐπηγάγε, **Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις.** Καὶ

* Sic omnino legendum ut suspicatus est Savilius et interpres Latinus legit, qui vertit *offendit*, quo sensu hoc verbum apud Chrysostomum passim usurpatur. Editi, male, προϊστάται.

οὐκ εἶπε, Μὴ ἀναμίγνυθε ἀπίστοις, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτῶν καθαπτόμενος ἅτε ἀδικούντων τὸ δίκαιον, Μὴ ἐκκλίνητε ἑαυτοὺς, φησί. *Τίς γὰρ μετοχή δικαιοσύνη καὶ ἀνομία;* Ἐνταῦθα λοιπὸν σύγκρισιν ποιεῖται οὐχὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀγάπης, καὶ τῆς ἐκείνων τῶν διαφθειρόντων αὐτοὺς, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν εὐγενείας, καὶ τῆς ἐκείνων ἀτιμίας· οὕτω γὰρ καὶ σμνότερος ὁ λόγος γέγονε, καὶ αὐτῷ πρεπωδέστερος, καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπεσπᾶτο. Ὡς ἂν εἴ τις παιδί τῶν γεγεννηκότων ὑπερορῶντι καὶ μιαιοῖς ἑαυτὸν ἐκιδιδόντι λέγοι, Τί ποιεῖς, ὦ παιδίον; [533] τοῦ μὲν πατρὸς καταφρονεῖ, προτιμᾶς δὲ τοὺς μιαιοῦς ἄνδρας, καὶ μυρία γέμοντα; κακίας; οὐκ οἶσθα πόσον αὐτῶν βελτίων εἶ καὶ σεμνότερος; Οὕτω γὰρ μᾶλλον αὐτὸν ἀφίστησι τῆς ἐκείνων συνουσίας, ἢ εἰ τὸν πατέρα θαυμάζοι. Ἄν μὲν γὰρ λέγῃ, Οὐκ οἶσθα πόσον ἐστὶν ὁ πατήρ σου βελτίων ἐκείνων; οὐδὲν τοσοῦτον ἐργάσεται· ἂν δὲ τὸν πατέρα ἀφεί, αὐτὸν αὐτῶν προκρίνη, λέγων, Οὐκ οἶσθα τίς μὲν σύ, τίνας δὲ ἐκεῖνοι; οὐκ ἔνοιεῖς σου τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν ἀτιμίαν τὴν ἐκείνων; τίς γὰρ κοινωνία σοι κάκεινοις τοῖς κλέπταις, τοῖς μοιχοῖς, τοῖς γόησι; ταχέως αὐτὸν τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς αὐτοῦ πτερύσας, ἀποβράγῃται ἐκείνων παρασκευάσει. Τὸν μὲν γὰρ πρότερον οὐ σφόδρα δέξεται λόγον, ὅτι κατηγορία αὐτοῦ ἐστὶν ἢ προτίμησις τοῦ πατρὸς, ὅταν μὴ μόνον πατέρα φαίνεται λυπῶν, ἀλλὰ καὶ πατέρα τοιοῦτον· ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι οὐδὲν τοιοῦτον πείσεται. Οὐδεὶς γὰρ ἂν ἔλοιτο μὴ ἐγκωμιάζεσθαι· καὶ δι' αὐτοῦ δὴ, μετὰ τῶν ἐπαίνων τοῦ ἀκούοντος, ὁ ἔλεγχος γίνεται εὐπαράδεκτος. Καλᾶται γὰρ ὁ ἀκρατής, καὶ φρονήματος πληροῦται μεγάλο, καὶ διαπτύει τὴν ἐκείνων συνουσίαν. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον αὐτοῦ ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι οὕτω προήγαγε τὴν σύγκρισιν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἕτερον τι μείζον ἐπένοησε, καὶ ἐκπλακτικώτερον· πρῶτον μὲν κατ' ἐρώτησιν προαγαγῶν ἃ τὸν λόγον, ὅπερ τῶν σαφῶν καὶ ὁμολογουμένων ἐστὶν· ἔπειτα δὲ πλατύνων τῇ πυκνότητι καὶ τῷ πλήθει τῶν ὀνομάτων. Οὐ γὰρ ἔν καὶ δύο καὶ τρία, ἀλλὰ πλείονα πρὸς τούτοις ἀντὶ τῶν προσώπων τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων τίθησι, καὶ ἄκραν ἐνταῦθα ἀρετὴν, καὶ ἐσχάτην ἐκεῖ κακίαν ὑπογράφει· καὶ πολὺ τὸ μέσον καὶ ἄπειρον δείκνυσιν, ὡς μηδὲ δεηθῆναι κατασκευῆς. *Τίς γὰρ, φησί, μετοχή δικαιοσύνη καὶ ἀνομία; τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώρησις Χριστῷ πρὸς Βελίαν;* ἢ τίς μερίς πιστῷ μετὰ ἀπίστου; ἢ τίς συγκατάθεσις γὰρ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων;

γ. Εἶδες πῶς γυμνά τὰ ὀνόματα τίθησι, καὶ ἀρκούντα αὐτῷ πρὸς ἀποτροπὴν; Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Παρανομία, δ πλείον ἦν^β, οὐδὲ εἶπε, Τοῖς τοῦ φωτός, καὶ τοῖς τοῦ σκότους· ἀλλ' αὐτὰ τὰ ἐναντία τίθησι, τὰ ἀπαράδεκτα τῶν ἐναντίων, φῶς καὶ σκότος. Οὐδὲ εἶπε, Τοῖς τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῖς τοῦ διαβόλου, ἀλλ' δ πολλῷ πλείον ἀφειστήκει, *Χριστῷ καὶ Βελίαν*· τῇ Ἑβραϊκῇ

^α *Legebat* προσεγγιγῶν.

^β *Corrigendum videtur*, παρανομία, ἀλλ' δ πλείον ἦν, ἐνομία.

φωνῇ τὸν ἀποστάτην καλέσας οὕτως. *Ἡ τίς μερίς πιστῷ μετὰ ἀπίστου;* Ἐνταῦθα λοιπὸν, ἵνα μὴ δόξη κακίας ἀπλῶς κατηγορίαν, καὶ ἀρετῆς ἐγκώμιον διεξιέναι, μέμνηται καὶ προσώπων ἀδιορίστως. Καὶ οὐκ εἶπε κοινωνίαν, ἀλλὰ τὰ ἐπαθλα τέθεικε, μερίβα εἰπῶν. *Τίς συγκατάθεσις γὰρ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων;* ὑμεῖς γὰρ γὰρ Θεοῦ ἐστε ζῶντος. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Οὐτε ὁ βασιλεὺς ὑμῶν ἔχει τι κοινὸν πρὸς αὐτόν· (*Τίς γὰρ συμφωνία Χριστῷ πρὸς [534] Βελίαν;*) οὐτε τὰ πράγματα· *Τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος;* Οὐκοῦν οὐδὲ ὑμεῖς δεῖ. Καὶ πρῶτον τίθησι τὸν βασιλέα, καὶ δεύτερον αὐτοὺς, τούτω μάλιστα αὐτοὺς ἀποσχίζων. Εἶτα εἰπῶν, *Ναῶ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων*, καὶ ἀποφηνάμενος, ὅτι· *Ἔμεις γὰρ γὰρ Θεοῦ ζῶντος*, ἀναγκαιῶς καὶ τὴν μαρτυρίαν ἐπάγει, δεικνύς ὅτι οὐ κολακαίει τὸ πρᾶγμα ἐστὶν. Ὁ γὰρ ἐγκωμιάζων, ἂν μὴ καὶ ἀπίδειξιν παρέχηται, δοκεῖ κολακεύειν. Τίς οὖν ἡ μαρτυρία; *Ἐνοικήσω γὰρ ἐν αὐτοῖς*, φησί, καὶ ἐμπεριπατήσω. Ἐνοικήσω ἐν ναοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω· τὴν πλείονα πρὸς αὐτοὺς σχέσιν δηλῶν. *Καὶ ἐσομαι μοι εἰς λαόν, καὶ ἐγὼ ἐσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν*. Τί, φησί; Θεὸν φέρεις ἐν σεαυτῷ, καὶ πρὸς ἐκείνους τρέχεις; Θεὸν τὸν οὐδὲν ἔχοντα κοινὸν πρὸς αὐτοὺς; καὶ ποῦ ταῦτα ἄξια συγγνώμης; ἐννόησον τίς ἐμπεριπατεῖ σοι, τίς ἐνοικεῖ. *Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄπτεσθε· κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς*, λέγει Κύριος. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ πράττετε ἀκάθαρτα· ἀλλὰ πλείονα ἀκρίθειαν ζητῶν, Μηδὲ ἄπτεσθε, φησί, μηδὲ ἐγγὺς γίνεσθε. Τί δὲ ἐστὶ μολυσμὸς σαρκός; Μοιχεία, πορνεία, ἀσελγεία πᾶσα. Τί δὲ ψυχῆς; Ἀκάθαρτοι λογισμοὶ ὡς τὸ ἐμβλέψαι ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, μνησικακία, δόλοι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Βούλεται τὸν ἵσον ἐκατέρωθεν εἶναι καθαρούς. Εἶδες τὸ ἐπαθλον ὄσον; Τὸ ἀπαλλαγῆναι τῶν πονηρῶν, τὸ ἐνωθῆναι Θεῷ. Ἄκουε καὶ τῶν ἐξῆς· *Καὶ ἐσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἐσοσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας*, λέγει Κύριος. Εἶδες ἄνωθεν τὴν παροῦσαν εὐγένειαν τὸν προφήτην προαναφωνοῦντα, τὴν διὰ τῆς χάριτος ἀναγέννησιν; *Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοί*. Ποίας; Τὸ ναοὺς Θεοῦ εἶναι, τὸ υἱοὺς καὶ θυγατέρας, τὸ ἐνοικον αὐτὸν ἔχειν καὶ ἐμπεριπατοῦντα, τὸ λαὸν αὐτοῦ γίνεσθαι, τὸ τὸν Θεὸν αὐτὸν καὶ πατέρα κεκτηθῆναι. *Καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ, σαρκὸς καὶ πνεύματος*. Μήτε ἀκαθάρτων ἀπτώμεθα· τοῦτο γὰρ σαρκὸς μολυσμὸς· μήτε τῶν τὴν ψυχὴν μολυνόντων· οὗτος γὰρ πνεύματος. Καὶ οὐκ ἀρκεῖται τούτω μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπάγει, *Ἐπιτελοῦντες ἀγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ*. Οὐ γὰρ τὸ μὴ ἀκαθάρτου ἄπτεσθαι ποιεῖ καθαρὸν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρου τινὸς ἡμῖν δεῖ ὥστε γενέσθαι ἡμᾶς ἀγίους, σπουδῆς, προσσχῆς, εὐλαβείας. Καὶ καλῶς εἶπε, *Ἐν φόβῳ Θεοῦ*. Ἔστι γὰρ ἐπιτελεῖν σωφροσύνην, οὐκ ἐν φόβῳ Θεοῦ, ἀλλὰ διὰ κενοδοξίαν. Μετὰ δὲ τούτου καὶ ἕτερον αἰνίττεται εἰπῶν, *Ἐν φόβῳ Θεοῦ*, τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἂν ἀνυσθεῖη ἡ ἀγιωσύνη. Εἰ γὰρ καὶ τυραννικὴν ἢ ἐπιθυμία, ἀλλ', ἂν ἐπιτελήσῃς τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον, κατέλυσας τὴν

jungit, 14. *Nolite jugum ducere cum infidelibus.* Non dixit, Nolite commisceri cum infidelibus, sed vehementius eos perstringens, utpote jus violantes, Ne deflectatis vos ipsos, inquit. *Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate?* Hic jam non sui amoris, et eorum qui Corinthios corrupiebant, comparationem avertit, sed Corinthiorum nobilitatem cum illorum ignominia comparat: sic enim et plus gravitatis oratio contrahebat, et ipsius personæ magis conveniebat, ac denique Corinthios conjunctiores ipsi reddebat. Quemadmodum si quis filio parentes aspernanti ac sceleratis totum se tradenti dicat, Quid facis, o puerule? patrem contemnitis, eique scelestos homines atque Innumeris vitiis coopertos anteponis? an te fugit, quantum illos probitate ac nobilitate superes? Hac namque ratione ipsum magis ab eorum societate abstrahet, quam si paternas laudes prædicaret. Etenim si ita loquatur, An nescis quanto illis melior sit pater tuus? non tantum efficit: sin autem omisso patre ipsum illis præferat, dicens: An ignoras quis tu sis, et quoniam illi? non in mentem venit tua nobilitas atque ingenuitas, et illorum ignominia? ecquid enim tibi commercii est cum furibus illis, cum adulteris, cum præstigiatoribus? confestim eum ejusmodi laude, tamquam pennis erectum eo adducet, ut ab illorum societate se abducat. Nam priorem orationem non ita libenter excipiet, quia hoc ipso, quod pater illi antefertur, reprehenditur ipse, ut qui non modo patri mærori sit, sed etiam ejusmodi patri: hic autem nil tale ipsi accidit. Neque enim ullus est qui laudari nolit: quin etiam illi una cum laude audienti acceptior est reprehensio; cedit enim ille monenti, animosque magnos concipit, penitusque eorum societatem respuit. Enimvero non hoc solum mirandum est, quod Paulus talem comparationem invexerit, sed quod majus etiam aliquid excogitarit, atque ad incutiendum terrorem accommodatius. Primum videlicet, quia per interrogationem sermonem inducit, id quod in perspicuis et certissimis rebus fieri consuevit: deinde quia per nominum multitudinem eum dilatat atque amplificat. Non enim unum aut duo aut tria, sed plura ponit personarum loco rerum nomina, atque hinc summam virtutem, illic extremum vitium describit; ac multum, imo infinitum inter utrumque discrimen esse ostendit, ut nec probatione res indigeat. *Quæ enim, inquit, participatio est justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras?* 15. *quæ autem conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli?* 16. *qui autem consensus templo Dei cum idolis?*

3. Vides quo pacto nuda nomina ponit, quæ satis sint ad eos ab hujusmodi rebus avertendos? Non enim dixit, Prævaricationi, quod plus erat quam iniquitas; nec dixit, his qui sunt lucis, et iis qui sunt tenebrarum, sed res ipsas inter se contrarias ponit, talesque, ut quæ sibi contraria sunt nullo modo admittare queant, nempe lucem ac tenebras. Nec dixit, his qui sunt Christi, et iis qui sunt diaboli, verum, quod multo remotius erat, *Christo et Belial.* Hebraica

voce apostatam illum ita appellans. *Aut quæ pars fideli cum infideli?* Illic jam, ne vitii tantum insectationem ac virtutis commendationem prosequi videatur, personarum quoque indefinite meminit. Nec dixit, *Quæ societas?* sed, *Quæ pars?* Hoc est, præmium ac merces. *Quis consensus templo Dei cum idolis? vos enim estis templum Dei vivi.* Horum verborum hic sensus est: Quemadmodum Rex vester nihil cum diabolo commune habet; (*Quæ enim concordia Christo cum Belial?*) ita nec res ipsæ inter se commercium ullum habent: *Quæ enim communicatio luci cum tenebris?* Proinde nec vobis ullum cum istis commercium esse debet. Ac priore loco Regem ponit, secundo ipsos; hac ratione magis illos abscindens. Tum autem, postquam dixit, *Templo Dei cum idolis,* atque eos Dei vivi templum esse pronuntiavit, necessario jam testimonium quoque subjungit, ostendens se assentatione minime uti. Nam qui aliquem laudat, nisi probationem quoque afferat, adulari videtur. Quodnam ergo est hoc testimonium? *Quoniam inhabitabo in illis et inambulabo.* Inhabitabo in templis et spatiabor; uberiorum videlicet erga eos affectum indicans. *Et erunt mihi in populum, et ero illorum Deus.* Quid ais? inquit; Deum in teipso gestas, et ad illos curris? Deum, inquam, cui cum illis nihil commune est? hæccine venia digna sunt? animadvertite quis in te inambulet, quis inhabitet. 17. *Propter quod exite de medio eorum et separamini, et immundum ne tetigeritis:* 18. *et ego recipiam vos, dicit Dominus.* Non dixit, Immunda ne faciatis, sed accuratiorum majorem requirens. Ne attingatis, inquit, nec appropinquetis. Quid autem est carnis immunditia? Adulterium, stuprum, impudicitia? Quid autem animæ? Impuræ cogitationes, libidinosus aspectus, injuriarum memoria, fraudes et cætera hujusmodi. Vult itaque nos utrimque puros esse. Videsne quantum hinc præmii existat? Nimirum ab improbis separari, ac cum Deo conjungi. Audi quæ sequuntur: *Et ego ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus.* Videsne ut propheta præsentem nobilitatem, hoc est regenerationem per gratiam, longe ante prædicat. (Cap. 7.) 1. *Has ergo promissiones habentes, carissimi. Quas? Quod templa, quod Dei filii ac filiæ simus, quod hospitem ipsum et in nobis deambulantem habeamus, quod populus ipsius efficiamur, quod Deum ipsum ac patrem possideamus. Emundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus.* Ne impura contrectemus; hoc enim carnis inquinamentum est; nec ea quæ animam contaminant; hæc quippe est spiritus impuritas. At ne hoc quidem contentus, subjungit, *Perficietes sanctificationem in timore Dei.* Non enim puri efficiamur, si nihil impuri attingamus; sed ad hoc ut sancti simus, aliud præterea requiritur, nempe studium, attentio, pietas. Pulchre addidit, *In timore Dei.* Fieri enim potest, ut quis pudicitiam præstet, non tamen id Dei metu faciat, sed ex inanis gloriæ studio. Postea aliud per hæc verba, *In timore Dei,* subindicat, modum videlicet, quo sanctitas perficiatur. Nam etsi cupiditatis magna vis tyrannis est, tæ-

men, si Dei timore animum obseptum habeas, ipsius furorem infringes. Per sanctificationem hoc loco non pudicitiam dumtaxat intelligit, sed ab omni peccato liberationem: sanctus enim est, qui puritate præditus est. Purus autem tum demum effici quispiam poterit, si non solum scortatione vacet, sed etiam avaritia, livore, arrogantia, inani gloria: ac potissimum hac postrema, quæ in omnibus rebus fugienda, maximeque in eleemosyna; nam eleemosyna non fuerit, si hoc morbo laboret, sed ostentatio et crudelitas.

Eleemosyna ostentatione careat oportet. — Nam cum ad largiendum non miseratione, sed beneficii evulgandi studio duceris, non modo id eleemosyna non est, sed etiam contumelia: fratrem quippe traduxisti. Proinde non pecunias tantummodo dare eleemosyna est, sed ex commiseratione dare. Quandoquidem ii, qui in theatris spectant, tum cinædis largiuntur tum aliis qui in scena versantur, nec tamen ea res eleemosyna est; et qui cum scortis congregiuntur, dant quidem item, nec tamen humanitas id dici potest, sed contumelia. Huic porro non dissimilis est qui gloriæ cupiditate laborat. Sicut enim ille, cum meretrici stuprum intulit, contumeliæ mercedem ipsi persolvit: ita tu quoque ab eo exigis, qui contumeliam accepit, tibi que simul atque illi sinistrae famæ notam iniuris ac præterea majori, quam dici queat, detrimento teipsum afficis. Ut enim bellua quædam, aut canis rabidus insiliens: ita flagitiosus hic morbus atque hæc inhumanitas bona nostra nobis eripit: inhumanitas quippe ac sævitia est hæc res; imo etiam scelus ea gravius. Nam qui crudelis est, egenti quidem nihil impertit; at tu pejus eo facis: iis enim qui dare volunt impedimento es. Nam cum munus tuum jactas atque in vulgus effers, simul et accipientis famam deles, et cum qui dare parat, si ignavi animi fuerit, reprimis. Neque enim jam ei daturus est, ut qui jam acceperit nec perinde egeat, sed illum sæpe insectabitur, si postquam acceperit accedat, et impudentem habeat.

4. Contra eleemosynam ex ostentatione factam. Pauperes feliciores sunt divitibus in rebus ad salutem pertinentibus. — Ecqua ergo eleemosyna hæc est, cum et teipsum et eum qui accipit dedecore afficis, et duplici quoque nomine eum, qui hoc edixit: quia eo eleemosynæ tuæ spectatore non contentus, oculos quoque conservorum præter eum requiris, et quia legem ab eo institutam, qua id prohibetur, violas? Volebam alia quoque persequi, velut jejunium et precationem, ac quantam illic quoque inanis gloriæ studium perniciem afferat, demonstrare; verum in mentem mihi venit, me sermonem quemdam necessarium superiore disputatione non absolvisse. Et quis tandem hic sermo erat? Dicebam scilicet, quod pauperes etiam in rebus temporariis meliori conditione sint, quam divites, cum de sanitate ac lætitia verba facerem: atque id aperte demonstrabatur. Age itaque hodie hoc tantum faciamus, eos non in sæcularibus modo, sed in sublimioribus quoque rebus superiores partes ferre. Utra

enim ad cælorum regnum inducit, opulencia an paupertas? Ab ipso cælorum Domino audiamus: de illis enim ait, facilius esse camelum introire per foramen acus, quam divitem in regnum cælorum; de pauperibus autem contra omnino: *Si enim vis, inquit, perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus, et vent, sequere me, et habebis thesaurum in cælis (Matth. 19. 24. 21).* Quod si placet, alia quoque ratione id, quod a nobis dictum est, consideremus. *Arcta, inquit, et angusta est via, quæ ducit ad vitam (Matth. 7. 14).* Uter ergo per arctam viam iter facit, isne qui in deliciis, an qui in egestate degit? isne qui solus est, an qui infinitas sarcinas gestat? qui mollis est ac dissolutus, an qui curis ac sollicitudinibus afficitur? Verum quid verbis opus est, cum ad personas ipsas venire liceat? Pauper erat Lazarus, et valde pauper; dives contra is, qui in foribus jacentem præteribat: uter in regnum cælorum ingressus est, atque Abrahæ sinu deliciatur? uter rursus in flammis excruciat, ac ne stillam quidem aquæ consequi potest? At etiam pauperes plerique perituri sunt, inquit: ac contra divites multi arcanis illis bonis fruuntur. Imo contra cernere est, paucos quidem divites, pauperes autem multo plures ad salutem pervenire. Ac velim diligenter consideres hinc opum impedimenta, hinc paupertatis vitia. Quamquam nec opum nec paupertatis hæc vitia sunt, sed utrumque eorum, qui hiis præditi sunt: sed tamen utrum e duobus telum firmiter munit, videamus. Quodnam vitium paupertas habere videtur? Mendacium. Quodnam rursus divitiæ? Superbiam, malorum omnium matrem, quæ etiam diabolus ut diabolus esset, cum prius talis minime esset, effecit. Rursus malorum omnium radix est avaritia (1. Tim. 6. 10): uter itaque huic radici vicinior est, divesne an pauper? Dives proculdubio: quo enim quis pluribus opibus undique cinctus est, eo plures expetit. Ad hæc inanis gloriæ studium sexcentas virtutes labefactat: at non procul item ab hac sedes habet dives. Quid autem, inquit, pauperis incommoda non affers, afflictionem videlicet atque angustiam? At hæc illi cum divite sunt communia: imo etiam majore ex parte hujus sunt, quam illius. Ita sit, ut quæ paupertatis mala esse videntur, utriusque communia sint; quæ autem divitiarum, ea divitem solum vexent. Quid vero, inquit, cum pauper ob rerum necessariorum penuriam multa scelera perpetrat? At nullus pauper tot scelera ob egestatem admittit, quot divites ob amplas et uberes opes admittunt, et ne quæ domi congesta habent amittant. Neque enim pauper necessaria perinde expetit, ut dives supervacanea; nec rursus tantam ad improbitatem exercendam viam ac facultatem habet, quantam ille. Proinde si et vult magis et plus potest, liquet profecto quod plura quoque designabit. Neque enim pauper famem ita reformidat, ut dives metu contremiscit ac pene exanimatur, ne bona ei sua pereant, et discruciat se nondum omnia omnium bona accepisse. Proinde cum et inani gloriæ et superbix et avaritiæ, quæ malorum omnium radix est, propinquior sit; quam tandem salutis specer.

αὐτῆς μανίαν. Ἀγισμένην δὲ ἐνταῦθα οὐχὶ σωφροσύνην μόνον λέγει, ἀλλὰ τὴν πάσης ἀμαρτίας ἀπαλλαγὴν· ἅγιος γὰρ ἔστιν ὁ καθαρὸς. Καθαρὸς δὲ ἂν τις γένοιτο, οὐχὶ εἰ πορνείας ἀπαλλαγεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ πλεονεξίας καὶ βασκανίας καὶ ἀπονοίας καὶ κενοδοξίας· καὶ μάλιστα κενοδοξίας, ἣν πανταχοῦ μὲν φυγεῖν δεῖ, πολλῶν δὲ πλέον [535] ἐπὶ ἐλεημοσύνης· ἐπεὶ οὐδ' ἂν εἴη ἐλεημοσύνη, εἰ τοῦτο ἔχει τὸ νόσημα, ἀλλ' ἐπίδειξις καὶ ὠμότης.

Ὅταν γὰρ μὴ ἐλεῶν, ἀλλ' ἐκπομπεύων ποιῆς, οὐ μόνον οὐκ ἔστιν ἐλεημοσύνη τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ καὶ ὕβρις· παρεδειγματίσας γὰρ τὸν ἀδελφόν. Οὐκ ἄρα τὸ διδόναι χρήματα, ἀλλὰ τὸ ἐλεοῦντα διδόναι, ἐλεημοσύνη. Ἐπεὶ καὶ οἱ ἐν τοῖς θεάτροις διδάσκει καὶ παιστὶ πεπορευμένοις, καὶ ἑτέροις τοῖς ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἀλλ' οὐκ ἐλεημοσύνη τὸ τοιοῦτον· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ὕβριζοντες εἰς τὸ σῶμα τῶν πορνευομένων γυναικῶν διδάσκουσιν, ἀλλ' οὐ φιλανθρωπία τοῦτο, ἀλλὰ παροινία. Τοῦτω καὶ ὁ κενόδοξος ἔοικε. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ὕβριζων εἰς τὸ σῶμα τῆς πόρνῆς, μισθὸν αὐτῇ δίδωσι τῆς ὕβρεως· οὕτω καὶ σὺ μισθὸν ἀπαιτεῖς τὸν λαμβάνοντα τὴν ὕβριν, καὶ τὸ πονηρᾶ δόξῃ περιβαλεῖν καὶ σαυτὸν κάκεινον. Καὶ μετὰ τούτων ἡ ζημία Ἰφατος. Καθάπερ γὰρ θηρίον, καὶ κύων μαινόμενος ἐπιπηδῶν, οὕτως ἡμῶν ἀρπάζει τὰ ἀγαθὰ τὸ πονηρὸν τοῦτο νόσημα, καὶ ἡ ἀπανθρωπία αὐτῆ· καὶ γὰρ ἀπανθρωπία καὶ ὠμότης τὸ τοιοῦτόν ἐστι· μᾶλλον δὲ καὶ τούτου χαλεπώτερον. Ὁ μὲν γὰρ ὠμὸς οὐκ ἂν δολῇ τῷ δεομένῳ· σὺ δὲ τούτου πλέον ποιεῖς· τοὺς βουλομένους δοῦναι κωλύεις. Ὅταν γὰρ ἐκπομπεύης τὴν δόσιν, καὶ τὴν δόξαν καθελείς τοῦ λαθόντος, καὶ τὸν μέλλοντα παρέχειν ἀνεχαιτίσας, ἂν βῆθιμος ἦ. Οὐδὲ γὰρ δώσει λοιπὸν, ὡς εἰληφότι καὶ οὐκ οὕτω δεομένῳ, ἀλλὰ καὶ καταγνώσεται πολλάκις, ἂν προσελθῶν αἰτήσῃ μετὰ τὸ λαβεῖν, καὶ ἀναίσχυντον ἡγήσεται.

θ. Ποία οὖν ἐλεημοσύνη τοῦτο, ὅταν καὶ σαυτὸν καταισχύνης, καὶ τὸν εἰληφότα, καὶ τὸν ἐπιτάξαντα διπλῆ, ὅτι τε αὐτὸν θεατὴν ἔχων τῆς ἐλεημοσύνης, ἐπιζητεῖς τοὺς τῶν συνδούλων ὀφθαλμοὺς μετ' ἐκείνου, καὶ ὅτι τὸν νόμον τὸν ταῦτα ἀπαγορεύοντα, κείμενον ὑπ' αὐτοῦ, παραβαίνεις; Ἐβουλόμην καὶ τοῖς ἄλλοις ἐπεξελεῖν, καὶ νηστεῖα καὶ εὐχὴ, καὶ δεῖξαι ὅσα καὶ ἐκεῖ λυμáινεται· ἢ κενοδοξία· ἀλλ' ἀνεμνήσθην, ὅτι λόγον τινὰ οὐκ ἤνυσσα ἀναγκαῖον, ἐν τῇ πρὸ ταύτης διαλέξει. Τίς δὲ ὁ λόγος ἦν; Ἐλεγον ὅτι οἱ πένητες τῶν πλουτούντων πλεονεκτοῦσιν ἐν τοῖς βιωτικοῖς, ὅτι περὶ ὑγείας καὶ ἡδονῆς διελεγομένη· καὶ σαφῶς τοῦτο ἐδείκνυτο. Φέρε οὖν σήμερον αὐτὸ δεῖξωμεν, ὅτι οὐκ ἐν τοῖς βιωτικοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω παρὰ τούτοις τὸ πλέον ἐστὶ. Τί γὰρ εἰς βασιλείαν εἰσάγει, πλούτος ἢ πενία; Ἀκουσάμεν αὐτοῦ τοῦ τῶν οὐρανῶν Δεσπότης λέγοντος, περὶ μὲν ἐκείνων, ὅτι εὐκοπώτερον κάμηλον εἰσελεῖν δ' ἀτρυπημάτος ραφίδος, ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· περὶ δὲ πενήτων τούναντιον. Εἰ γὰρ

θέλεις τέλειος εἶναι, πάλισθόν σου τὰ ὑπάρχοντα. καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ δεῦρο, ἀκολουθεῖ μοι, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς. Εἰ δὲ βούλεσθε, ἐκατέρωθεν ἴδωμεν τὸ εἰρημένον [536]. *Στενὴ, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδός, φησὶν, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν.* Τίς οὖν βαδίζει τὴν στενὴν, ὁ ἐν τρυφῇ, ἢ ὁ ἐν πτωχείᾳ; ὁ μόνος, ἢ ὁ μυρία βαστάζων φορτία; ὁ χαῦνος καὶ διαλελυμένος, ἢ ὁ φροντίζων καὶ μεμεριμημένος; Ἀλλὰ τίς χρεῖα τῶν λογισμῶν, δέον ἐπ' αὐτὰ τὰ πρόσωπα ἐλθεῖν; Πένης ὁ Λάζαρος ἦν, καὶ σφόδρα πένης· πλούσιος δὲ ὁ παρατρέχων ἐν τῷ πυλῶνι κείμενος τοῦτον· τίς οὖν εἰσῆλθεν εἰς τὴν βασιλείαν, καὶ τοῖς κόλποις ἐνετρέψατο τοῦ Ἀβραάμ; τίς δὲ ἀπετηγανίζετο, καὶ οὐδὲ σταγόνος ἦν κύριος; Ἀλλὰ καὶ πένητες ἀπολοῦνται πολλοὶ, φησὶ, καὶ πλούσιοι τῶν ἀποβρήτων ἐκείνων ἀπολαύσονται ἀγαθῶν. Τούναντιον μὲν οὖν ἔστιν ἴδειν, πλουσίους μὲν ὀλίγους, τῶν δὲ πενήτων πολλῶν πλείους σωζομένους. Σκόπει δὲ ἀκριθῶς ἐξετάζων τὰ τοῦ πλούτου κωλύματα, καὶ τὰ τῆς πενίας ἐλαττώματα· μᾶλλον δὲ οὔτε τοῦ πλούτου οὔτε τῆς πενίας, ἀλλ' ἐκάτερα τῶν κεκτημένων ἐστὶ· πλην ἀλλὰ ποῖον εὐκολώτερον ὄπλον ἴδωμεν. Τί οὖν ἡ πενία ἐλάττωμα ἔχειν δοκεῖ; Ψεῦδος. Τί δὲ ὁ πλούτος; Ὑπερηφανίαν, τὴν μητέρα τῶν κακῶν, ἢ καὶ τὸν διάβολον ἐποίησεν εἶναι διάβολον, οὐκ ὄντα τοιοῦτον ἔμπροσθεν. Πάλιν, ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἡ φιλαργυρία· τίς οὖν ἐστὶ καὶ τῆς ῥίζης ταύτης πλησίον, ὁ πλούσιος, ἢ ὁ πένης; οὐκ εὐδὴλον ὅτι ὁ πλούσιος; Ὅσα γὰρ αἱ τις πλείονα περιβαλεῖται, τοσοῦτω πλείονων ἐρᾶ. Κενοδοξία πάλιν τὰ μυρία λυμáινεται κατορθώματα· ἀλλὰ καὶ ταύτης πάλιν ἐγγὺς ὁ πλουτῶν ἐσκήνωται. Τὰ δὲ τοῦ πένητος, φησὶν, οὐ τιθεῖς, τὴν θλίψιν, τὴν στενοχωρίαν; Ἀλλὰ τοῦτο καὶ τοῦ πλουτούντος κοινόν, καὶ τούτου μᾶλλον ἢ τοῦ πένητος· ὥστε ἢ μὲν τῆς πενίας δοκεῖ εἶναι κακὰ, κοινὰ ἑκατέρωθεν ἐστὶν, ἢ δὲ τοῦ πλούτου, μόνα ἐκείνου. Τί δὲ, φησὶν, ὅταν διὰ τὴν τῶν ἀναγκαίων ἀπορίαν πολλὰ δεῖνὰ ὁ πένης ἐργάζεται; Ἀλλ' οὐδεὶς πένης, οὐδεὶς τοσαῦτα ἐργάζεται δεῖνὰ δι' ἔνδειαν, ὅσα οἱ πλουτούντες διὰ τὸ πλείονα περιβάλλεσθαι, καὶ τὰ ἔνδον μὴ ἀπολλύουσι. Οὐ γὰρ οὕτω πένης ἐφίεται τῶν ἀναγκαίων, ὡς τῶν περιττῶν ὁ πλουτῶν· οὐδ' αὖ τοσαύτην ἰσχὺν ἔχει πρὸς τὸ χρῆσασθαι τῇ πονηρίᾳ, ὅσην δύναμιν οὗτος. Εἰ τοίνυν καὶ βούλεται μᾶλλον καὶ δύναται, εὐδὴλον ὅτι μᾶλλον καὶ πλείονα ἐργάσεται. Οὐδὲ γὰρ οὕτω δέδοικεν ὁ πένης ὑπὲρ λιμοῦ, ὡς ὁ πλούσιος ὑπὲρ τῆς ἀπωλείας τῶν ὄντων τρέμει καὶ ἀγγεῖται, καὶ ὑπὲρ τοῦ μηδέπω τὰ πάντων λαβεῖν. Ὅταν οὖν καὶ κενοδοξίας ἐστήκη πλησίον καὶ ὑπερηφανίας καὶ φιλαργυρίας τῆς ῥίζης τῶν κακῶν ἀπάντων· ποῖον ἔξει σωτηρίας ἐλπῖδα, ἂν μὴ πολλὴν ἐπίδειξῃται φιλοσοφίαν, πῶς δὲ βαδίζεται τὴν στενὴν ὁδόν; Μὴ τοίνυν τὰς τῶν πολλῶν δόξας περιφέρωμεν, ἀλλὰ τὰ πράγματα ἐξετάζωμεν. Πῶς γὰρ οὐκ ἄστοπον ὑπὲρ μὲν χρημάτων μὴ ἑτέροις πιστεύειν, ἀλλ' ἀριθμῶ καὶ ψήφῳ τοῦτο ἐπιτρέπειν· ὑπὲρ δὲ πραγμάτων ψηφισομένους, ἀπλῶς ταῖς ἑτέρων παρασύρεσθαι δόξαις, [537] καὶ ταῦτα ἀκριθῆ ζυγὸν ἀπάντων ἔχον-

^a Savil. in marg., μαίνεται, quae lectio etiam forte quadragere posset.

τας και γνόμονα και κανόνα, τῶν θείων νόμων τὴν ἀπόφασιν; Διὸ παρακαλῶ και δέομαι πάντων ὑμῶν, ἀφέντες τί τῷ δεῖνι και τῷ δεῖνι δοκεῖ περὶ τούτων, παρὰ τῶν Γραφῶν ταῦτα ἅπαντα πυνθάνεσθε, και τὸν ἀληθῆ πλοῦτον μαθόντες, τοῦτον διώκωμεν, ἵνα

και τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι και φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΔ'.

Κωρήσατε ἡμᾶς· οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλοσεκτήσαμεν. Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω· προείρηκα γάρ, ὡς και προεῖπον, ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔστε εἰς τὸ συναποθανεῖν και συζῆν.

α'. Πάλιν τὸν περὶ ἀγάπης κινεῖ λόγον, συστέλλων τὸ τραχὺ τῆς ἐπιτιμήσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ἤλεγξε και ἐπέπληξε, ὡς φιλουμένοις μὲν, οὐχ ὁμοίως δὲ φιλοῦσιν, ἀλλ' ἀποβήγγυμένοις τῆς ἀγάπης τῆς αὐτοῦ και ἑτέροις φθόροις ἀναμιγνυμένοις, πάλιν λειάνει τὸ σφοδρὸν τῆς ἐπιτιμήσεως λέγων, *Κωρήσατε ἡμᾶς*, τούτεστι, *Φιλήσατε ἡμᾶς*, και χάριν αἰτεῖ λαβεῖν ἀνεπαχθῆ, και τοῖς παρέχουσι πρὸς τῶν λαμβανόντων λυσιτελεῖ. Και οὐκ εἶπε, *Φιλήσατε*, ἀλλ' ἐλειονότερον, *Κωρήσατε*. Τίς ἡμᾶς ἀπῆλασε, φησί; τίς ἐξέβαλε τῆς διανοίας τῆς ὑμετέρας; πόθεν στενωχωρούμεθα ἐν ὑμῖν; Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, *Στενωχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγγνοις ὑμῶν*· ἐν ταῦθα αὐτὸ σαφέστερον δηλῶν ἔλεγε, *Κωρήσατε ἡμᾶς*, και ταύτη πάλιν αὐτοὺς ἐφελκόμενος. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖ φιλίαν, ὡς τὸ μαθεῖν τὸν φιλούμενον ὅτι σφόδρα αὐτοῦ ἐφίεται τῆς ἀγάπης ὁ φιλῶν. Οὐδένα ἠδικήσαμεν. Ὅρα πῶς πάλιν οὐ τίθησι τὰς εὐεργεσίας, ἀλλὰ και ἀνεπαχθέστερον και πληκτικώτερον ἑτέρως τὸν λόγον ποιεῖ. Ἄμα δὲ και αἰνίττεται τοὺς ψευδοποστόλους, *Οὐδένα ἠδικήσαμεν*, λέγων, *οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλοσεκτήσαμεν*. Τί ἐστιν, *Ἐφθείραμεν*; Τούτεστιν, *οὐδένα ἠπατήσαμεν*· ὥσπερ και ἄλλαχού λέγει, *Μήπισσε, ὡς ὁ θεὸς Ἐδὼν ἠπάτησεν*, οὕτω *φθαρῆ τὰ νοήματα ὑμῶν. Οὐδένα ἐπλοσεκτήσαμεν*· οὐχ ἠρπάσαμεν, οὐκ ἐπεινοήσαμεν. Και οὐ λέγει τέως, *Τὰ και τὰ ὠφελήσαμεν*, ἀλλ' ἐντροπετικώτερον ποιῶν τὸν λόγον, *Οὐκ ἠδικήσαμεν*, φησί· *μονονουχὶ λέγων*, ὅτι εἰ και μηδὲν ἤμεν εὐεργετηκότες, οὐδὲ οὕτως ἡμᾶς ἀποστρέφεισθαι ἔδει· οὐδὲ γὰρ οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ἔχετε ἡμῖν ἰγκαλεῖν. Εἶτα ἐπειδὴ ἦσθε τοῦ βραύτητος, ἐπιδιορθοῦται πάλιν. Και οὕτε ἐσίγησε καθάπαξ· οὐ γὰρ [538] ἀνδιανέστησεν· οὕτε ἀδιόρθωτον εἶασε τὸ τραχὺ τοῦ λόγου· ἢ γὰρ ἀνπλέον ἐπληξε. Και τί φησιν; *Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω*. Πόθεν δηλον; *Προείρηκα γάρ*, φησιν, *ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔστε εἰς τὸ συναποθανεῖν και συζῆν*. Μεγίστη φιλία αὕτη, ὅταν και καταφρονούμενος, και συνσπθανεῖν αὐτοῖς και συζῆν αἰρῆται. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἔστε ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, ἀλλ'

οὕτω, φησιν, ὡς εἶπον. Ἐνὶ γὰρ και φιλεῖν, και κινδύνους φεύγειν· ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτω.

Και ὅρα κἀνταῦθα σύνεσιν ἄφατον. Οὐ γὰρ τὰ γεγενημένα ὑπὲρ αὐτῶν εἶπεν, ἵνα μὴ δόξη πάλιν ὀνειδίξειν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἐπαγγέλλεται. Ἄν γὰρ συμβῆ, φησιν, ἐπενεχθῆναι κίνδυνον, πάντα ἔτοιμος ὑπὲρ ὑμῶν παθεῖν, και οὕτε θάνατος, οὕτε ζωὴ μοί τι καθ' ἑαυτὸ φαίνεται· ἀλλ' ἐνθα ἂν ἦτε ὑμεῖς, τοῦτο ἐμοὶ προτιμότερον, και θάνατος ζωῆς, και ζωὴ θανάτου. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀποθανεῖν δηλον ὅτι φιλίας, τὸ δὲ ζῆν τίς οὐκ ἀνέλοιο και τῶν μὴ φίλων; Τίνος οὖν ἔνεκεν ὡς μέγα αὐτὸ τίθησι; Ὅτι και σφόδρα μέγα ἐστὶ. Πολλοὶ μὲν γὰρ κακῶς πράττουσι συναλοῦσι τοῖς φίλοις, εὐδοκίμοι δὲ οὐκέτι συνήδονται, ἀλλὰ και φθονοῦσιν· ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς, ἀλλ' ἀντε ἐν συμφοραῖς ἦτε, οὐ φοβούμεθα κοινωῆσαι τῆς δυσμερείας ὑμῖν· ἀντε καλῶς πράττετε, οὐ βαλλόμεθα τῷ φθόνῳ. Εἶτα ἐπειδὴ συνεχῶς ταῦτα ἔστρεφε λέγων, *Οὐ στενωχωρεῖσθε ἐν ὑμῖν*, και, *Κωρήσατε ἡμᾶς*, και, *Πλατύνθητε και ὑμεῖς*, και, *Οὐδένα ἠδικήσαμεν*, και ἑδόκει πάντα ταῦτα αὐτῶν εἶναι κατάγνωσις· ὅρα πῶς και ἑτέρως τὸ βαρὺ τοῦτο παραμυθεῖται λέγων, *Πολλὴ μοι παρρησία πρὸς ὑμᾶς*. Διὰ τοῦτο τοιαῦτα τολμῶ, φησιν, οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγων, ἀλλὰ διὰ τὴν πολλὴν παρρησίαν· ὁ και ἀνωτέρω δηλῶν ἔλεγε, *Πολλὴ μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν*. Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε, φησιν, ὅτι ἐπειδὴ ταῦτα λέγω, ὡς κατεγνωκῶς ὑμῶν καθάπαξ λέγω· σφόδρα γὰρ ἐφ' ὑμῖν καλωπίζομαι και καυχῶμαι· ἀλλὰ και κηδόμενος, και βουλόμενος ἐπιδοῦναι μειζάνως ὑμᾶς πρὸς ἀρετὴν· ὁ και τοῖς Ἑβραίοις μετὰ πολλὴν ἐπιτίμησιν ἔλεγε· *Πεπίσμεθα δὲ περὶ ὑμῶν τὰ κρεῖττονα, και ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ και οὕτω λαλοῦμεν*. Ἐπιθνυμούμεν δὲ ἕκαστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν, εἰς τὴν πληροφροῖαν τῆς ἐλπίδος ἄχρι τέλους. Οὕτω δὲ και ἐνταῦθα, *Πολλὴ μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν*. Πρὸς ἑτέρας καυχώμεθα, φησιν, ὑπὲρ ὑμῶν. Εἶδες πῶς παρεμυθήσατο γνησίως; Και οὐκ ἀπλῶς καυχῶμαι, φησιν, ἀλλὰ και σφόδρα. Ἐπήγαγε γοῦν λέγων, ὅτι *Πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει*. Ποῖα παρακλήσει; Τῇ παρ' ὑμῶν, ὅτι διορθωθέντες, διὰ τῶν ἔργων παρεκαλέσατέ με. Τοῦτο φιλοῦντός ἐστι, και ἰγκαλεῖν ὑπὲρ τοῦ μὴ φιλεῖσθαι και δεοικεῖναι μὴ, πέρα τοῦ μέτρου ἰγκαλέσας, λυπήσῃ. Διὰ τοῦτο φησι,

habiturus est, nisi insignis cuiusdam virtutis specimen edat? quonam modo per arctam viam gradietur? Quæ cum ita sint, vulgi opiniones ne circumferamus, sed res ipsas expendamus. Annon absurdum fuerit, nos, cum de pecuniis agitur, aliis fidem non habere, sed numero et calculo id committere; cum autem de rebus judicandum est, in aliorum opiniones temere trahi; idque cum exactam rerum omnium lancem ac normam et amussim habeamus, nempe divinarum

legum sententiam? Quocirca vos omnes rogo atque obsecro, ut, quid hic aut ille de his rebus sentiat nihil morantes, Scripturas sacras de iis consulatis, ac quæ veræ sint opes cognoscatis, cognitæ omni studio consecutemini, ut æternis perfruamur bonis: quæ utinam nos omnes consequamur per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XIV.

CAP. 7. v. 2. *Capite nos: neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus.* 3. *Non ad condemnationem vestram dico: prædiximus enim, quod in cordibus nostris estis ad commoriendum et convivendum.*

1. Rursum de caritate sermonem movet, increpationis asperitatem reprimens. Postquam enim eos coarguit, atque hoc nomine objurgavit, quod amati non perinde redamarent, sed ab ipsius amore sese abrumpentes, aliis pestiferis hominibus sese adungerent, rursus objurgationis acerbiter lenit dicens, *Capite nos*: hoc est, amate nos. Beneficium poscit minimo grave, et quod majori iis qui dant, quam qui accipiunt, utilitati sit. Nec dixit, *Amate*, sed, quod miserationem redolebat, *Capite*. Quisnam nos, inquit, a vestris mentibus abegit? quis ejecit? quid causæ est, quamobrem in vobis coarctemur? Quoniam enim supra dixit, *Angustiamini in visceribus vestris*, hoc loco id apertius declarat dicens, *Capite nos*: atque hac rursus ratione ipsos ad se pertrahit. Neque enim quidquam est, quod perinde ad amandum alliciat, ut cum is qui amatur intelligit eum, qui amat, dilectionem suam summopere expetere. *Neminem læsimus*. Vide quo pacto rursus beneficia sua non recenset, verum alio modo ita loquitur, ut et minus molestiæ oratio habeat, et tamen acrius feriat. Simul etiam pseudapostolos notat, cum ait, *Neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus*. Quid est, *Corrupimus*? Hoc est, neminem in fraudem induximus: quemadmodum et alio loco ait, *Ne forte ut serpens Evam decepit, ita corrumpantur sensus vestri* (2. Cor. 11. 5). *Neminem circumvenimus*; non rapuimus, non insidias struximus. Nondum dicit, *Hæc atque illa commoda vobis attulimus*, sed, quo majorem ad pudorem incutiendum vim oratio haberet, *Neminem læsimus*, inquit; ac si diceret: *Etiamsi nullum in nos beneficium contulissemus, tamen ne sic quidem nos adversari debeatis: neque enim aliquid aut parvum aut magnum habetis, quod mihi oblicere possitis*. Postea autem dicti asperitatem sentiens, sermonem rursus temperavit. Nec prorsus tacuit; neque enim eorum animos excitasset; nec rursus sermonis acerbiter sine temperamento conditam reliquit: nam alioqui gravius ipsis vulnus inflixisset. Et quid ait? *Non ad condemnationem vestram dico*. Unde id liquet? *Prædixi enim*, inquit, *quod in cordibus nostris estis ad commoriendum et convivendum*. Maxima vis amoris hæc est, cum etiam

contemptus, una cum ipsis et mori et vivere vult. Neque enim utcumque estis in cordibus nostris, sed ita ut dixi. Fieri enim potest, ut et amet quis, et pericula fugiat; at nos non ita.

Pauli prudentia quanta. — Illic quoque miram Apostoli prudentiam perspice. Non enim quibus eos beneficiis jam affecisset narravit, ne ea rursus exprobrare videretur, sed de futuris pollicetur. Nam si pericula inferri contingat, inquit, quidvis pro vobis impigro animo patiar. Neque enim mihi vel mors per se, vel vita, ullius momenti esse censetur; sed ubicumque vos fueritis, vel mihi mortem vita, vel vitam morte cariorem efficietis. At mortem pro aliquo oppetere, amicitia apertum argumentum est; vivere autem quis nolit, etiam eorum, qui minime amici sunt? cur ergo id velut magnum posuit? Quia perquam magnum hoc est. Sunt enim multi, qui male agentibus amicis condoleant, at non perinde de eorum gloria gaudeant, verum invidia tangantur: nos autem secus. Nam sive in calamitatibus sitis, adversarum rerum vestrarum participes esse non metuimus; sive prospere agatis, livore minime percutimur. Demum, quia hæc sæpe oratione versavit dicens, *Non angustiamini in nobis*; et, *Angustiamini in visceribus vestris*; et, *Capite nos*; et, *Dilatamini et vos*; et, *Neminem læsimus*; atque hæc omnia ad eorum reprehensionem spectare videbantur. Vide quomodo aliter quoque asperitatem his verbis mitiget, 4. *Multa mihi fiducia est ad vos*. Ideo, inquit, talia audeo, non quod vos condemnem, sed quod ingenti fiducia nitari: id quod superius etiam dicebat, *Multa est mihi gloriatio pro vobis*. Cavete enim existimetis, inquit, a me hæc idcirco dici, quod vos semel ac prorsus condemnem; nam de vobis magnopere mihi placeo ac glorior; sed quia vobis consultum volo, ac vos majora virtutis incrementa facere cupio: id quod Hebræis quoque post multam objurgationem dicebat, *Confidimus autem de vobis meliora, et victiora saluti, tametsi ita loquimur*. *Cupimus autem unumquemque vestrum eandem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem* (Heb. 6. 9. 11). Sic enim hoc loco, *Multa mihi gloriatio est pro vobis*. Apud alios, inquit, de vobis gloriamur. Vides quam sinceram consolationem adhibuerit? Nec utcumque glorior, dixit, sed magnopere: ideoque subjungit, *Repletus sum consolatione*. Qua consolatione? A vobis videlicet manante: quia ad meliorem frugem reversi, per opera me consolati estis. Amantis enim

hoc est, tum de eo, quod non ametur, expostulare, tum metuere ne modum in accusando excedens, mœrorem afferat. Ideo dicit, *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio.*

2. Atqui hæc cum prioribus pugnare videntur, iniquies. Minime vero pugnant, sed mirifice potius consentiunt. Hæc enim efficiunt, ut illa æquioribus animis excipiantur; atque harum rerum laudatio utilitatem eam, quam reprehensiones illæ afferebant, sinceriores reddit, ut quæ dolorem earum subducat. Ideo perquam apposite et amanter his verbis usus est. Non enim dixit, *Impletus sum gaudio*: sed, *Abundo*, imo non *abundo*, sed *Superabundo*; hinc rursus ostendens, quanta cupiditate incensus sit, utpote qui, tametsi usque adeo ametur ut gaudeat et exsultet, nondum tamen, quantum amari debeat, tantum amari se existimet, nec totum accepisse: usque adeo per ingentem suum erga eos amorem inexplibili cupiditate tenebatur. Nam ab iis, quos quis amat, vel utcumque amari, non parvam voluptatem affert, quod ipse vehementer eos amet. Itaque hoc rursus caritatis ipsius argumentum erat. Ac de consolatione quidem dixit, *Repletus sum*; accepi quod mihi debebatur; de gaudio autem, *Superabundo*. Quasi dicat: Magno contra vos mœrore affectus sum; verum abunde mihi satis fecistis, ac solatium attulistis: neque enim mihi solum mœroris causam ademistis, sed etiam uberiore lætitia me perfudistis. Deinde ipsius magnitudinem declarans, non hinc solum hoc ostendit, quod dixerit, *Superabundo gaudio*, sed ex eo etiam, quod subdit, *In omni tribulatione nostra*. Tanta, inquit, erat ea voluptas, quæ mihi a vobis allata est, ut ne tanta quidem afflictione obscurari potuerit, sed magnitudinis suæ exuberantia molestias omnes, quæ nos invaserant, fregerit, nec earum sensu nos affici permiserit. 5. *Nam et cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra*. Quoniam enim dixit, *Tribulatione*, idcirco quanta etiam ea tribulatio fuerit exprimit, eamque verbis exaggerat, ut ostendat magnam eam consolationem ac lætitiā, qua ab ipsis affectus fuerit, existitisse, quæ tantum dolorem propulsarit. *Sed omnem tribulationem passi sumus*. Quomodo omnem? *Foris pugna*, ab infidelibus; *intus timores*, ob eos, quorum fides imbecilla erat, ne in errorem pertraherentur. Neque enim apud Corinthios tantum, sed alibi etiam hæc contingebant. 6. *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos in adventu Titi*. Quoniam enim præclarum eis testimonium dixerat, ut assentationis opinionem a se removeret, Titum fratrem testem adducit, qui post superiorem epistolam a Corinthiis ad Paulum reversus, de eorum emendatione certiorum eum fecerat. At tu mihi velim consideres, quomodo ubique Titi præsentiam permagni aestimet. Nam et prius his verbis usus est, *Cum autem venissem Troadem propter evangelium, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum* (2. Cor. 2. 11); et hic rursus, *In adventu Titi consolationem accepimus*, inquit. Vult quippe apud eos au-

toritatem ipsi conciliare, atque efficere, ut summo opere ab iis ametur. Ac vide quomodo utrumque adstruat. Ex eo enim quod ait, *Non habui requiem spiritui meo*, virtutis ipsius magnitudinem commoustrat: ex eo rursus quod ait, *In tribulatione nostra ex ipsius adventu consolationem accipiens*; 7. *nec solum ex ipsius adventu, sed etiam ex consolatione, qua consolatus est in vobis*; Corinthiorum benevolentiam ipsi conciliat. Nihil enim perinde amicitias gignit atque conglutinat, ut cum quis lætum aliquid ac sanum de quopiam commemorat: id quod de Titi affirmat, dicens, *Reversus ille summa lætitia animum nostrum erexit*; tam fausta de vobis nuntiavit: ideo ipsius adventus magnæ nobis voluptati fuit. Non enim solum ipsius adventus nos lætitia affectit; sed etiam ea consolatio, quam ipse a vobis accepit. Quoniam autem modo consolationem accepit? Per virtutem vestram, ac recte facta: unde etiam subjungit, *Annuntians nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me*. Hæc sunt quæ ipsum oblectarunt, inquit; hæc sunt, quæ ipsi solatio fuerunt. Vides quo pacto ipsum quoque magno eorum amore flagrare ostendat, ut qui eorum probitatem atque gloriam consolationem suam esse ducat, ac velut ob bona sua reversus ad Paulum gloriatur? Ac vide quam ferventi affectu ea exponat: *Vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem*. Verisimile enim est eos in luctu ac dolore fuisse, quidnam esset quod beatus Paulus tantopere stomacharetur, ac tandiu ab ipsis abesset. Quocirca non simpliciter dixit, *Lacrymas*, sed *Fletum*; nec *Cupiditatem*, sed *Acre desiderium*; nec *Iram*, sed *zelum*, et quidem zelum pro ipso, id est, quo in fornicatorem atque in Pauli accusatores exarserant. Vos, inquit, acceptis meis literis inflammati atque incensi estis. Ob eam causam gaudio abundat, ob eam causam consolatione repletus est, quod ipsos perstrinxisset. Mihi porro ista non tantum ad eorum, qua præcesserant, consolationem dicta esse videntur, sed etiam ad eorum, qui hæc præstiterant, cohortationem. Quamvis enim nonnulli, ut quidem existimo, prioribus criminibus obnoxii, atque his laudibus indigni essent, non tamen eos discernit; verum communes ponit et laudes et reprehensiones: hoc videlicet auditorum conscientiam tribuens, ut singuli quæ ad se pertinerent seligerent. Ita enim et reprehensiones non molestæ erant, et laudes ingentem zelum excitabant.

5. Eodem nunc quoque modo ii, qui accusantur, alicui debent, hoc est, ut lugeant ac lamententur, et magistrorum suorum desiderio flagrent, avidiusque eos quam ipsos parentes requirant. Ab his quippe vivere, ab illis bene vivere habent. Sic paternas objurigationes ferre convenit; sic una cum antistitibus, ob eos qui peccant, dolore affici. Non enim in ipsis totum positum est, sed partim etiam in vobis. Etenim si is, qui flagitium admisit, se quidem a patre reprehendi, a fratribus autem deliniri videat, signior efficitur. Proinde cum pater objurgat, tu quoque cum eo irascaris, tum ut fratris curam

Πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ.

[539] β'. Ἀλλὰ ταῦτα δοκεῖ, φησίν, ἐναντία εἶναι τοῖς πρώτοις. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συμβαίνοντα. Ταῦτα γὰρ ἐκεῖνα εὐπαράδεκτα ποιεῖ, καὶ ὁ διὰ τούτων ἔπαινος τὴν ἀπὸ τῶν ἐλέγχων ἐκείνων ὠφέλειαν γνησιωτέραν ἐργάζεται, ὑποκλήπτων αὐτῶν τὸ ὀδυνηρόν. Διὸ καὶ σφόδρα γνησίως κέχρηται τοῖς ῥήμασι τούτοις, καὶ φιλοτίμως. Οὐδὲ γὰρ εἶπε, Πεπλήρωμαι τῇ χαρᾷ, ἀλλὰ, *Περισσεύομαι*· μᾶλλον δὲ, οὐδὲ περισσεύομαι, ἀλλὰ, *ὑπερπερισσεύομαι*, κἀντεῦθεν πάλιν δεικνύς τὸν πόθον, ὅτι κἀν οὕτω φιλήται, ὡς χλαίρει καὶ ἀγάλλεσθαι, οὐδέπω ἡγείται φιλεῖσθαι, ὡς φιλεῖσθαι χρῆ, οὐδὲ τὸ πᾶν εἰληφέναι· οὕτως ἀκόρετος τῷ σφόδρα φιλεῖν αὐτοὺς ἦν. Τὸ γὰρ παρὰ τῶν ἐρωμένων ὀπωσοῦν φιλεῖσθαι, πολλὴν φέρει τὴν χαρὰν διὰ τὸ σφόδρα αὐτοὺς φιλεῖν. Ὡστε τοῦτο πάλιν τῆς αὐτοῦ ἀγάπης σημεῖον ἦν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς παρακλήσεως φησι, *Πεπλήρωμαι*· ἀπέλαθον ὅπερ ὠφειλέτο μοι· ἐπὶ δὲ τῆς χαρᾶς, *ὑπερπερισσεύομαι*· τουτέστιν, Ἠθύμησα πρὸς ὑμᾶς, ἀλλ' ἀπελογήσασθε ἀρκούντως, καὶ παρεμυθήσασθε· οὐδὲ γὰρ μόνον ἀνείλετέ μοι τὴν ὑπόθεσιν τῆς λύπης, ἀλλὰ καὶ χαρὰν ἐποίησατε πλείονα. Ἐἴτα δηλῶν αὐτῆς τὸ μέγεθος, οὐ τούτω μόνον δείκνυσιν αὐτὸ, πῶ εἶπειν, ὅτι *ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ*, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐπαγαγεῖν, *Ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν*. Τοσαύτη γὰρ ἦν ἡ δι' ὑμᾶς ἡμῖν ἡδονὴ γενομένη, ὡς μὴδὲ τοσαύτη ἀμαυρωθῆναι θλίψει, ἀλλὰ τῇ παρουσίᾳ τοῦ οἰκείου μεγέθους περιγενέσθαι τῶν καταλαβόντων ἡμᾶς λυπηρῶν, καὶ μὴ ἀφείναι ἀίσθησιν ἡμᾶς αὐτῶν λαβεῖν. *Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδολίαν, οὐδεμίαν ἐσχηκεν ἄνεσιν ἢ σάρεξ ἡμῶν*. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *τῇ θλίψει*, λέγει καὶ ποταπῇ θλίψει, καὶ ἐπαιρεῖ ταύτην τῷ λόγῳ, ἵνα δείξῃ μεγάλην οὖσαν τὴν ἐκ τούτων παραμυθίαν καὶ χαρὰν, εἰ γε τοσαύτην ἀπεκρούσατο ὀδύνην. Ἄλλ' ἐν παντί; *Ἐξωθεν μάχαι*, παρὰ τῶν ἀπίστων· *Ἐσωθεν φόβοι*, διὰ τοὺς ἀσθενεῖς τῶν πιστῶν, μὴ παρασυρῶσιν. Οὐδὲ γὰρ παρὰ Κορινθίοις μόνον τοιαῦτα συνέβαιναν, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἄλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς, παρεκάλεσεν ἡμᾶς ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Τίτου. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλα αὐτοῖς ἐμαρτύρησεν εἰπῶν, ἵνα μὴ δόξῃ κολακεύειν, μάρτυρα παράγει Τίτον τὸν ἀδελφόν, ὃς παρ' αὐτῶν ἀφίκετο πρὸς τὸν Παῦλον μετὰ τὴν προτέραν ἐπιστολὴν διηγούμενος αὐτῷ τὰ τῆς αὐτῶν διορθώσεως. Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς πανταχοῦ μέγα τίθεται τὴν παρουσίαν Τίτου. Καὶ γὰρ ἐμπροσθέν φησιν, *Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον, οὐκ ἐσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου, τῷ μὴ εὐρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου*· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Τίτου παρεκλήθημεν*, φησί. Καὶ γὰρ βούλεται ἀξιόπιστον αὐτοῖς καταστήσαι τὸν ἄνδρα, καὶ φίλον σφόδρα ποιῆσαι. Καὶ ὅρα πῶς ἀμφότερα [540] κατασκευάζει. Τῷ μὲν γὰρ εἶπειν, *οὐκ ἐσχηκα ἄνεσιν τῷ πνεύματί μου*, τὸ μέγεθος αὐτοῦ δείκνυσι τῆς ἀρετῆς· τῷ δὲ εἶπειν,

ὅτι *Ἐπὶ τῇ θλίψει ἡμῶν ἡ παρουσία αὐτοῦ ἤρκεσεν εἰς παραμυθίαν, οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῇ παρακλήσει, ἢ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν*, οἰκείοι τοῖς Κορινθίοις τὸν ἄνδρα. Οὐδὲν γὰρ οὕτω φιλίας ποιεῖ καὶ συγκροτεῖ, ὡς τὸ δεξιόν τι καὶ ὑγιές περὶ τινος εἶπειν· ὃ καὶ Τίτω μαρτυρεῖ λέγων, ὅτι Παραγενόμενος ἐπέτρωσεν ἡμᾶς ὑπὸ τῆς ἡδονῆς· τοιαῦτα περὶ ὑμῶν ἀπήγγειλε. Διὰ τοῦτο ἡ παρουσία αὐτοῦ ἠβφρανεν ἡμᾶς. Οὐ γὰρ μόνον ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ ἤσθημεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ παρακλήσει, ἢ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν. Καὶ πῶς παρεκλήθη; Διὰ τῆς ἀρετῆς ὑμῶν, διὰ τῶν κατορθωμάτων· διὸ καὶ ἐπάγει, *Ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμόν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ*. Ταῦτα αὐτὸν ἠβφρανε, φησὶ, ταῦτα παρεκάλεσεν. Εἶδες πῶς καὶ αὐτὸν δείκνυσιν αὐτῶν σφοδρὸν ἔραστον, εἰ γε τὴν ἐκείνων εὐδοκίμησιν οἰκίαν παράκλησιν εἶναι ἡγείται, καὶ ὡς ἐπ' οἰκείοις ἀγαθοῖς ἐλθῶν ἐκαυχᾶτο παρὰ Παύλου; Καὶ ὅρα πῶς αὐτὰ θερμῶς ἀπαγγέλλει· *τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὀδυρμόν, τὸν ὑμῶν ζῆλον*. Εἰκὸς γὰρ αὐτοὺς πενθεῖν καὶ ἀλγεῖν, τί οὕτως ἔδυσχέρανε ὁ μακάριος Παῦλος, τί τοσοῦτον ἀπέστη χρόνον. Διὸ οὐδὲ ἀπλῶς εἶπε δάκρυα, ἀλλ' *Ὀδυρμόν*, οὐδὲ ἐπιθυμίαν, ἀλλ' *Ἐπιπόθησιν*, οὐδὲ ὄργην, ἀλλὰ *Ζῆλον*, καὶ ζῆλον πάλιν τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ, τὸν ἐκ τοῦ πεπορευκότος, τὸν ἐκ τῶν κατηγορούντων. *Ἐπυρῶθητε γὰρ, φησὶ, καὶ ἐξεκάνητε δεξιάμενοι μου τὰ γράμματα*. Διὰ ταῦτα περισσεύει τῇ χαρᾷ, διὰ ταῦτα πεπλήρωται τῇ παρακλήσει, ὅτι αὐτῶν καθήφατο. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ ταῦτα οὐ πρὸς παραμυθίαν τῶν ἐμπροσθεν εἰρησθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς προτροπὴν τῶν κατωρθωκότων αὐτά. Καὶ γὰρ εἰ καὶ τοὺς ἐμπροσθεν ἐγκλήμασιν εἶναι τινὰς ὑπευθύνους ἡγούμεαι, καὶ τῶν ἐπαίων τούτων ἀναξίτους· ἀλλ' ὁμως αὐτοὺς οὐ διαιρεῖ, ἀλλὰ κοινὰ τίθησι καὶ τὰ ἐγκώμια καὶ τὰ ἐγκλήματα, διδοὺς τῷ συνεϊδότη τῶν ἀκουόντων ἐπιλέξασθαι τὰ οἰκεία. Οὕτω γὰρ κἀκεῖνα ἀνεπαχθῆ ἐγένετο, καὶ ταῦτα εἰς ζῆλον ἦγε πολὺν.

γ'. Οὕτω καὶ νῦν χρῆ τοὺς ἐγκαλουμένους διακεῖσθαι, θρηγεῖν καὶ ὀδύρεσθαι, οὕτω τοὺς διδασκάλους ποθεῖν, οὕτω μᾶλλον πατέρων ἐπιζητεῖν. Δι' ἐκείνων μὲν γὰρ τὸ ζῆν, διὰ δὲ τούτων τὸ καλῶς ζῆν γίνεταί. Οὕτω χρῆ φέρειν ἐπιτιμήσεις πατέρων, οὕτω τοὺς προηγουμένους χρεῶν συναλγεῖν ἐπὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας. Οὐ γὰρ ἐν αὐτοῖς κεῖται τὸ πᾶν, ἀλλὰ καὶ ἐν ὑμῖν. Κἂν γὰρ ἴδῃ ὁ ἡμαρτηκῶς, ὅτι ἐπιτιμήθη μὲν παρὰ τοῦ πατρὸς, ἐκολακεύθη δὲ παρὰ τῶν ἀδελφῶν, βῆθυμότερος γίνεταί. Ἄλλ' ὅταν ὁ πατὴρ ἐπιτιμήσῃ, συνοργισθῆτι καὶ σὺ, εἴτε ὡς ἀδελφοῦ κηθόμενος, εἴτε ὡς πατρὸς συναγανακτῶν· μόνον [541] ἐπιδειξαι πολλὴν τὴν σπουδὴν, καὶ πένθησον, μὴ ὅτι ἐπιτιμήθη, ἀλλ' ὅτι ἡμαρτεν. Ἄν δὲ οἰκοδομήσω μὲν ἐγὼ, καταλύσης δὲ σὺ, τί ὠφελήσαμεν πλέον ἢ κόπος; Μᾶλλον δὲ οὐ μέχρι τούτου σοὶ τὰ τῆς ζημίας, ἀλλὰ καὶ κόλασιν ἄγεις ἐπὶ σαυτόν. Ὁ γὰρ κωλύων τὸ τραῦμα θεραπευθῆναι, τοῦ πεπονηκότος αὐτὸ οὐκ ἐλάττονα ἔχει κόλασιν, ἀλλὰ καὶ μεῖζονα. Οὐ γὰρ ἔστιν ἴσον πλῆξαι, καὶ τὸ πλῆγην κωλύσαι θεραπευθῆ-

και · τοῦτο μὲν γὰρ θάνατον εἴκει πᾶντως, ἐκαίνο δὲ οὐ πάντως. Ταῦτα δὲ μοι εἴρηται πρὸς ὑμᾶς, ἵνα συνοργίζησθε τοῖς ἀρχουσιν, ἐφ' οἷς δικαίως ἀγανακτοῦσιν, ἴν', ὅταν ἴθιτέ τινα ἐπιτιμώμενον, πάντες ἀποστρέφησθε μειζρόνως ἢ ὁ διδάσκαλος. Ὑμᾶς φοβείσθω μᾶλλον, ἢ τοὺς ἀρχοντας ὁ πεπλημμεληκώς. Ἄν μὲν γὰρ τὸν διδάσκαλον φοβηθῆ μόνον, ταχέως ἀμαρτήσεται · ἂν δὲ τοσούτους ὀφθαλμοὺς περιστέλληται, τοσαῦτα στόματα, ἐν πλείονι ἔσται ἀσφαλεῖα. Ὡσπερ γὰρ, εἰ μὴ ταῦτα ποιούμεν, τὴν ἐσχάτην ὄψομεν δικὴν · οὕτως, εἰ ταῦτα ἐργαζόμεθα, τοῦ κέρδους τοῦ ἐπὶ τῇ διορθώσει κοινωνήσομεν.

Οὕτω τοίνυν ποιῶμεν · κἂν εἴποι τις, ὅτι Φιλανθρωπέυσαι τὸν ἀδελφόν, τοῦτο πρέπει Χριστιανοῖς · μανθανέτω, ὅτι ὁ ὀργιζόμενος φιλανθρωπεύεται, οὐκ ἐκαίνοσ ὁ πρὸ τοῦ καιροῦ καλῶν^α αὐτὸν, και μηδὲ ἀφίεις ἀσθησὶν λαθεῖν τοῦ πλημμελήματος. Τίς γὰρ, εἰπέ μοι, τὸν πυρεταίνοντα και φρενίτιδι κατεχόμενον ἐλεεῖ, ὁ κατακλινῶν ἐπὶ τῆς εὐνῆς, και δεσμῶν, και σίτων και ποτῶν τῶν οὐ προσηκόντων ἀπάγων, ἢ ὁ διθύς ἀκράτου ἐμφορηθῆναι, και ἐν ἐξουσίᾳ κελεύων εἶναι, και πάντα ποιεῖν ἄπερ τὸν ὑγιαίνοντα δεῖ; οὐχὶ οὗτος μὲν και ἐπιτρίβει τὸ νόσημα, ὁ δοκῶν φιλανθρωπεύεσθαι, ἐκαίνοσ δὲ διορθοῦται; Οὕτω δὴ και ἐνταῦθα ψηφίζόμεθα^β. Και γὰρ φιλανθρωπίας ἐστὶ τὸ μὴ πανταχοῦ χαρίζεσθαι τοῖς κάμνουσι, μηδὲ κολακεύειν τὰς ἀτόπους αὐτῶν ἐπιθυμίας. Οὐδεὶς οὕτως ἐφίλει τὸν πορνεύσαντα παρὰ Κορινθίους, ὡς Παῦλος, ὁ κελεύων αὐτὸν παραδοῦναι τῷ Σατανᾷ · οὐδεὶς οὕτως αὐτὸν ἐμίσει, ὡς οἱ συγκροτούντες και θεραπεύοντες · και τὸ πέρασ ἐδειξεν. Ἐκαίνοσ μὲν γὰρ αὐτὸν και ἐφύσησαν, και τὴν φλεγμονὴν μείζονα εἰργάσαντο · οὗτος δὲ και κατέστειλε, και οὐκ ἀπ-

^α Hic videtur aliquid vitii subesse; καλῶν hic non placeat. Alibi παρακαλῶν, alii κολακεύων proposituere.

^β Savilius legendum putat ψηφίζόμεθα. Utraque lectio quadrat.

έστη, ἕως πρὸς καθαρὰν ὑγίειαν ἤγαγε · και οἱ μὲν τῷ ὄντι κακῷ προσετίθεσαν. οὗτος δὲ και τὸ ἐξ ἀρχῆς γενόμενον ἀνέσπασε. Τούτους και ἡμεῖς μάθεμεν τῆς φιλανθρωπίας τοὺς νόμους. Και γὰρ ἴππον ἂν ἴθης κατὰ κρημνῶν φερόμενον, χαλινὸν ἐμβάλλεις, και ἀναχαιτίζεις μετὰ σφοδρότητος, και μαστιζεις πολλάκις · καίτοι γε τοῦτο κόλασίς ἐστίν, ἀλλ' ἡ κόλασις αὕτη σωτηρίας μήτηρ ἐστίν. Οὕτω και ἐπὶ τῶν ἀμαρτανόντων ποίησον · δῆσον τὸν πλημμελήσαντα, ἕως ἂν ἐξιλεώσῃ τὸν Θεόν · μὴ ἀφῆς λελυμένον, ἵνα μὴ πλέον δεθῆ τῇ τοῦ Θεοῦ ὀργῇ. Ἄν ἐγὼ δῆσω [542], ὁ Θεός οὐκέτι δεσμεῖ · ἂν δὲ ἐγὼ μὴ δῆσω, τὰ ἀρῆρηκα αὐτὸν μένει δεσμέα. *Εἰ γὰρ εἰσαυτοῦσ ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρίνομεθα*. Μὴ δὴ ὠμότητος εἶναι νόμιζε τὸ τοιοῦτον και ἀπανθρωπίας, ἀλλὰ τῆς ἀκρας ἡμερότητος, και τῆς ἀρίστης ἰατρείας, και πολλῆς τῆς κηδεμονίας. Ἄλλ' ἵκανὸν ἔδοσαν χρόνον τιμωρίαν, φησί. Πόσον; εἰπέ μοι · ἐνιαυτὸν, και ἔτη δύο και τρία; Ἄλλ' οὐ τοῦτο ζητῶ χρόνου πλήθος, ἀλλὰ ψυχῆς διόρθωσιν. Τοῦτο τοίνυν ἐπίδειξον, εἰ κατενύγησαν, εἰ μετεβάλλοντο, και τὰ πᾶν γέγονεν · ὡς, ἂν μὴ τοῦτο ἦ, οὐδὲν ὄφελος τοῦ χρόνου. Οὐδὲ γὰρ εἰ πολλάκις ἐπέδθη τὸ τραῦμα ζητούμεν, ἀλλ' εἰ ὤνησέ τι ὁ δεσμός. Εἰ μὲν οὖν ὠφέλησε και ἐν χρόνῳ βραχεῖ, μηκέτι προσκαίεσθω · εἰ δὲ μὴδὲν ὤνησε, και μετὰ δέκα ἐνιαυτοῦσ ἔτι προσκαίεσθω · και ὄρος οὗτος ἐστω λύσεως, τοῦ δεδεμένου τὸ κέρδος. Ἄν οὕτω και ἡμῶν αὐτῶν και τῶν λοιπῶν ἐπιμελώμεθα, και μὴ πρὸς ἀνθρώπων βλέπωμεν ὄψαν και αἰσχύνην, ἀλλὰ τὴν ἐκεῖ κόλασιν και τὸ θναιδος ἐνοοοῦντες, και πρὸ πάντων τὸ τὸν Θεὸν παροξύνεσθαι, σφόδρα τῆς μετανοίας ἐπιτιθῶμεν τὰ φάρμακα · και ἐπὶ τὴν καθαρὰν ἤξομεν ὑγίειαν ταχέως, και τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν · ὧν γένοιστε πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι και φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἄμμε τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺσ αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΕ'.

Ὅστε εἰ και ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι, εἰ και μετεμελόμην.

α'. Ἀπολογεῖται λοιπὸν ὑπὲρ τῆς ἐπιστολῆς, ὅτε ἀκίνδυνον ἦν αὐτοῦσ θεραπεύειν, τῆς ἀμαρτίας διορθώσεως, και δείκνουσι τοῦ πράγματος τὴν ὠφέλειαν. Ἐποίησε μὲν γὰρ αὐτὸ και ἐμπροσθεν, εἰπὼν, Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως και συνοχῆς καρδίας ἐγραψα ὑμῖν, οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γινώτε, ἦν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ και νῦν, διὰ πλείονων οὕτως αὐτὸ κατασκευάζων. Και οὐκ εἶπε, Πρῶτερον μὲν μετεμελόμην, νῦν δὲ οὐ μεταμέλομαι · ἀλλὰ πῶς; Οὐ μεταμέλομαι νῦν, εἰ και μετεμελόμην. Εἰ και τοιαῦτα ἦν, φησί, τὰ γεγραμμένα παρ' ἐμοῦ, ὡς ὑπερβαίνειν τὸ μέτριον τῆς ἐπιτιμήσεως, και ποιῆσαί με μεταμη-

θῆναι · ἀλλὰ τὸ πολὺ κέρδος τὸ ἐξ αὐτῶν οὐκ ἐξ με μεταμηθῆναι. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἀμέτρως ἐπιτιμήσας, ἀλλὰ τὰ ἐγκώμια αὐτῶν αἰξων. Τοσαῦτην γὰρ ἐπεδείξασθε τὴν διόρθωσιν, φησὶν, ὡς, εἰ και ἔτυγον σφοδρότερον πλήξας οὕτως, ὡς και καταγνῶναι ἐμαυτοῦ, ἐπαινεῖν με νῦν ἐμαυτὸν ἀπὸ τοῦ τέλους. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ [543] τῶν παιδίων, ὅταν δέξεται θεραπείαν λυποῦσαν, οἰνοὶ τομῆν, ἢ καῦσιν, ἢ πικρὸν φάρμακον, ἀδεῶς αὐτὰ λοιπὸν κολακεύομεν · οὕτω και ὁ Παῦλος ποιεῖ. *Βλέπω γὰρ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ και πρὸς ὄψαν, ἐλύπησεν ὑμᾶς. Νῦν χαίρω, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν*. Εἰπὼν, ὅτι Οὐ μεταμέλομαι, λέγει και τὴν αἰτίαν, τὸ χρήσιμον τιθεὶς τὸ ἀπὸ τῶν γραμμάτων, και συνετῶς ἀπολογούμενος,

gerens, tum ut cum patre indignatus : magnum studium exhibe et lacrymare, non quia objurgatus est, sed quia peccavit. Alioqui si extruam quidem ego, tu vero destruas, quid aliud assequimur, quam ut labore nos ipsos consciamus? Imo non modo tibi damnum infers, verum pœnam quoque tibi accersis. Nam qui obstat quominus vulnus curetur, non minori quam qui infixit, imo etiam graviori supplicio afficitur. Neque enim par crimen est, aliquem ferire, et impedire ne remedium afferatur : hoc enim omnino mortem gignit, illud autem non omnino. Hæc autem vobis a me dicta sunt, ut cum antistites justis de causis irascuntur, vos quoque cum ipsis irascamini : ut cum quempiam objurgatum videritis, ipsi eum magis etiam aversimini quam magister ipse. Qui deliquit, vos magis quam magistros pertimescat. Etenim si magistri solius timor in ipsius animo versetur, cito peccabit : sin autem tot oculos ac tot ora pertinuerit, cautius vitam instituet. Quemadmodum enim nisi hæc faciamus, extremas pœnas daturi sumus : ita si hæc præstemus, quæstum quem peccantium correctio parit, una consequemur.

Erga peccantes fratres quomodo agendum. — Quamobrem ita faciamus : et si quis Christianis convenire dixerit, humanitatem erga peccantem fratrem adhibere, discat ille, humanitate eum uti qui irascitur, non eum a quo præmature, qui peccat, advocatur, nec peccati sui sensu affici sinitur. Uter enim, quæso, febre ac phrenesi laborantem misericordia prosequitur? isne qui in lecto eum sternit ac vinculis astringit atque a noxiis cibis et potionibus arcet, an qui ei mero se ingurgitandi facultatem præbet, ac sui juris et arbitrii eum esse jubet omniaque facere sinit, quæ ab homine sano fieri debent? annon morbum quoque hic auget, qui humanitatis officio fungi sibi videtur, cum contra ille morbum pellat? Eodem modo hic quoque judicamus. Humanitatis enim est, ægrotis non ubique indulgere, nec præposteris ipsorum cupiditatibus adblandiri. Nemo eum, qui apud Corinthios fornicatus erat, tam amabat quam Paulus, qui eum satanæ tradi jubebat (1. Cor. 5); nemo rursus tam eum oderat, quam ii qui peccanti applaudebant et obsequebantur. Atque hoc exitus rei comprobavit. Illi enim ipsius etiam animum inflarunt, ac

tumorem majorem effecerunt; hic autem tumorem compressit, nec ante abstulit, quam eum integræ valetudini reddidisset : atque illi quidem malum, quod jam erat, auxerunt; hic vero id, quod primum contractam fuerat, evulsit. Quocirca nos etiam has humanitatis leges addiscamus. Nam et tu, si equum videris qui in præcipitia feratur, frenum injicis, acriterque inliibes ac sæpe flagellas : quamquam cruciatus hoc est; verum hujusmodi cruciatus salutem ei affert. Eandem igitur erga eos qui peccant rationem tene : vinculis eum, qui scelus admittit, coerce, usque dum ipse Deum sibi propitium reddiderit : solutum eum ne linguas, ne arctioribus divinæ iræ vinculis constringatur. Si vincula ipse injecero, Deus non jam vinciet; sin autem in vinculis eum non tenuero, ejusmodi eum vincula manent, quæ frangi non queant. *Si enim nos ipsos judicaremus, non utique judicaremur* (1. Cor. 4. 31). Ne hanc rem crudelitatis ac sævitæ esse arbitreris, sed summæ benignitatis præstantissimæque medendi rationis nec vulgaris sollicitudinis. Verum satis diu pœnas expenderunt, inquis. Quamdiu, quæso? annum unum et alterum ac tres? Atqui temporis moram non quæro, sed animæ correctionem. Hoc itaque fac demonsires, sintne compuncti, sintne in melius immutati; et res tota confecta erit. Quod nisi ita sit, nihil profecto temporis diuturnitas emolumenti attulerit. Neque enim sæpiusne obligatum vulnus fuerit, quærimus, sed an ligamen illud profuerit : ac si etiam ad exiguum tempus adhibitum profuit, non amplius adhibeatur; si autem nihil juvit, etiam post decem annos adhibeatur. Illic solvendi victi terminus esto, utilitas. Si ad hunc modum et nostri et cæterorum curam geramus, ac non hominum gloriam aut ignominiam spectemus, verum futuræ vitæ cruciatum ac probrum, atque ante omnia Dei offensionem nobis ob oculos ponentes, pœnitentiæ pharmaca non leviter imponamus; tum ad integram sanitatem quamprimum veniemus, tum futura bona consequemur : quæ utinam omnes consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui eum Patre et Spiritu sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XV.

CAP. 7. v. 8. *Quare etsi contristavi vos per epistolam, non me pœnitet, etiamsi pœniterit.*

1. Jam de epistola se excusat, cum correcto peccato sine periculo blandius eos alloqui poterat, ostenditque quanta ex ea re utilitas parta sit. Atque hoc quidem etiam jam ante fecerat, dicens : *Ex multa enim tribulatione et angustia cordis scripsi vobis, non ut contristemini, sed ut caritatem cognoscatis, quam abundantius habeo erga vos* (2. Cor. 2. 4) : hoc autem etiam nunc facit, ac pluribus verbis adstruit. Nec dixit, Prius quidem me pœnitēbat, nunc autem non me pœnitet; sed quomodo? *Non me pœnitet* nunc, *etiamsi me pœniterit* : quasi diceret :

Etiamsi ejusmodi essent ea quæ scripseram, ut increpationis modum excederent, ac me pœnitudo afficerent; tamen magnum illud commodum, quod ex iis literis exstitit, non jam me pœnitudo tangi sinit. Hæc porro non eo dicebat, quod immodice in eos objurgatione usus esset, sed ut eorum laudes amplificaret. Tantam enim, inquit, emendationem præ vobis tulistis, ut etiamsi mihi acriorem vobis plagam intulisse contigisset, ut me ideo condemnarem, nunc tamen perspecto rei exitu factum meum laudarem. Ut in pueris usu venit, ut cum grave ali-quod ipsis et acerbum medicamenti genus adhibitum est, sectio puta, vel ustio, vel amara potio quædam,

tuto jam iis blandiamur : ita hic quoque Paulus facit. *Vide* enim quod epistola illa, etsi ad horam, vos contristavit. 9. *Nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad poenitentiam.* Postquam dixit, *Non me poenitet, causam hujus rei affert, fructum qui ex literis illis ortus est ponens, ac prudenter se purgans his verbis, Etsi ad horam.* Brevis enim, inquit, ea molestia fuit; at utilitas perpetua. Ac tenor quidem orationis postulabat ut ita diceret, *Etsi ad horam vos contristavit; at perpetuæ vobis lætitiæ atque utilitati postea fuit: verum his verbis non utitur, sed priusquam utilitatem eam exponat, ad eorum laudes rursus transit, ostenditque qua sollicitudine ipsis prospiciat, dicens: Nunc gaudeo, non quia contristati estis; quid enim ex eo, quod mœrore affecti sitis, ad me lucri redit? sed quia contristati estis ad poenitentiam; quia fructum aliquem habuit hic mœror.* Ut pater, qui cum filium secari conspiciat, non eo gaudet quod excrucietur, sed quod morbus propulsetur: ita quoque Paulus. Ac vide quomodo a rebus ad eos prosperum omnem successum transferat, et molestiam literis suis adscribat, cum ait, *Etsi ad horam vos contristavit, utilitatem autem ex literis allatam eorum virtuti tribuat.* Non enim dixit, *Quia vos epistola correxit, etiamsi ita se res habeat, sed, Quia contristati estis ad poenitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, ut in nulla re detrimentum patiamini.* Vides prudentiam ineffabilem? Nisi enim hoc fecissemus, inquit, magnum a nobis damnum accepissetis. Ac bonum inde partum ipsis adscribit, damnum vero se allaturum fuisse ait, si tacuisset. Nam si ex correctione emendatio sequutura erat; nisi increpassem, vobis damnum intulissem, quod et mihi et vobis commune fuisset. Quemadmodum enim qui mercatori ea, quæ ad navigandum necessaria sunt, non suppeditat, ipse est qui damnum infert; eodem modo, nisi poenitentia occasionem vobis præbuissemus, vos damno affecissemus. Vides quo pacto peccantes non increpare, tum magistro tum discipulo detrimentum afferat? 10. *Quæ enim secundum Deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur.* Propterea, inquit, etsi me poenituit, priusquam fructum et lucrum perspexissem, nunc tamen haud me poenitet. Talis enim est mœstitia, quæ secundum Deum suscipitur: de qua jam verba facit, ostendens tristitiam non semper gravem esse, sed cum secundum mundum concipitur. Quid autem est, Secundum mundum? Si ob amissas opes, si ob gloriam, si ob alicujus mortem in mœrore verseris, hæc omnia secundum mundum sunt. Ideo mortem etiam accersunt. Nam qui gloriæ causa mœrore afficitur, is etiam invidet, ac plerumque interire cogitur: cujusmodi scilicet mœrore Cain et Esau laborarunt. Itaque per sæculi tristitiam eam intelligit, quæ mœrentibus detrimentum affert. Nam mœror ad peccata dumtaxat utilis est: id quod hinc liquido perspicitur potest. Qui ob amissas opes in mœrore est, damnum minime sarciit; qui mortem alicujus mœrore prosequitur, jacentem non excitat; qui ob morbum

discruciat, is eum adeo non depellit, ut etiam au-geat. At is cui peccata mœrore sunt, solus e mœrore fructum capit; peccata enim absumit ac delet. Quia enim medicamentum istud ad hoc tantum comparatum est, ideirco hic etiam dumtaxat vim habet utilitatemque suam exserit, in aliis vero rebus laedit.

2. At, dicit aliquis, Cain ideo in mœrore jacebat, quod apud Deum laudem non consequeretur. Imo non eam ob causam, sed quia splendens fratrem cernebat. Nam si ob illud doluisset, fratris virtutem imitari eique gratulari debebat: nunc autem dolens, ostendebat se mœstitia huic mundo consentanea teneri. At non ita David, non Petrus, non cæteri justii, qui omni laude florebant, quod aut propter sua aut propter aliena peccata dolerent. Quamquam quid mœrore gravius? Sed tamen, cum secundum Deum suscipitur, lætitia mundana præstabilior est. Hæc enim in nihilum desinit; ille poenitentiam in salutem, cujus nos nunquam poeniteat, gignit. Hoc enim ille mirum habet, quod qui sic doluerit, eo nomine nunquam poenitentia ducetur: id quod maxime tristitiæ mundanæ proprium. Quid enim legitimo filio carius? quid rursus hujusmodi morte acerbius fingi potest? Et tamen parentes, qui in ipsa doloris vi nullius consolationem admittere sustinent seque ipsos excruciant, iidem postea ob immodicum luctum poenitudine afficiuntur, ut qui non modo nihil inde commodi ceperint, sed gravius etiam seipsos vexarint. At non talis est mœror secundum Deum susceptus: quin potius duplex emolumentum habet, et quod dolor ille non improbetur, et quod in salutem desinat; quo utroque lucro mundanus dolor privatur. Nam qui ita dolent, et in perniciem suam dolent, et postquam doluerint, seipsos improbant: quod singulum maximum est, ipsos in perniciem suam doluisse. Contra vero in mœrore illo qui secundum Deum est: ideoque dicebat Paulus, *Poenitentiam in salutem non poenitentiam operatur.* Nemo enim sese improbat, quod ob peccata sese mœrore luctuque afflixerit atque obriverit. Quod cum dixisset Paulus, non aliunde exemplum proferre, eosque quorum mœrores prisæ historiæ monumentis proditi sunt, in medium adducere necesse habuit; verum Corinthios ipsos producit, atque ab iis quæ fecerunt verbis suis fidem adstruit, ut una cum laudibus ipsos etiam erudiat, arctiusque sibi devinciat. 11. *Ecce enim, inquit, hoc ipsum, quod secundum Deum contristati estis, quantam in vobis operatum est sollicitudinem?* Vos enim, inquit, non modo eo non iniecit hæc mœstitia, ut vosmetipsos condemnaretis, ut qui frustra hoc fecissetis; verum contra diligentiores reddidit. Subjungit deinde sollicitudinis eorum argumenta. *Sed defensionem:* hoc est, purgationem apud me. *Sed indignationem,* contra illum qui peccaverat. *Sed timorem.* Etenim valde metuentium erat tantum stadium ac cælestissima illa correctio. Ac, ne seipsos offensa videatur, vide quam propere id leniat dicens, *Sed desiderium,* erga me; *sed emulationem,* pro Deo; *sed vindictam:* nam violatæ divinæ legis vindicæ existitistia.

καὶ λέγων, *Εἰ καὶ πρὸς ὦραν*. Τὸ μὲν γὰρ λυπηρὸν βραχὺ, τὸ δὲ ὠφέλιμον διηγεκέε. Καὶ τὸ μὲν ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, *Εἰ καὶ πρὸς ὦραν ἐλύπησεν ὑμᾶς*, ἀλλὰ διὰ παντὸς ἠὺφρανεν ὑμᾶς, καὶ ὠφέλησεν. Ἄλλ' οὐ λέγει τοῦτο ἀλλὰ πρὶν ἢ τὸ κέρδος εἰπεῖν, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ τὰ ἐγκώμια αὐτῶν, καὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἑαυτοῦ κηδεμονίας λέγων, *Νῦν χαίρω*, οὐχ ὅτι ἐλύπηθητε· τί γὰρ μοι κέρδος ἀπὸ τοῦ λυπηθῆναι ὑμᾶς; ἀλλ' ὅτι ἐλύπηθητε εἰς μετάνοιαν· ὅτι ἔσχετε κέρδος ἢ λύπη. Ἐπεὶ καὶ πατὴρ ὅταν ἴδῃ παῖδα τεμνόμενον, οὐχ ὅτι ὀδυνᾶται χαίρει, ἀλλ' ὅτι διορθοῦται· οὕτω καὶ οὗτος. Ὅρα δὲ πῶς ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἐπ' αὐτοὺς μεταφέρει τὸ πᾶν κατόρθωμα, καὶ τὸ λυπηρὸν τῇ ἐπιστολῇ λογίζεται, Ὅτι πρὸς ὦραν ἐλύπησεν ὑμᾶς, λέγων, τὸ δὲ ἐξ αὐτῆς χρήσιμον εἶναι αὐτῶν κατόρθωμά φησιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὅτι διώρθωσεν ὑμᾶς ἢ ἐπιστολῇ, εἰ καὶ οὕτως εἶχεν, ἀλλ' Ὅτι ἐλύπηθητε εἰς μετάνοιαν. Ἐλύπηθητε γὰρ κατὰ Θεόν, ἵνα ἐν μηδενὶ ἐξ ἡμῶν ζημιωθῆτε. Εἶδες σύνεσιν ἄφατον. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐποίησαμεν, φησιν, ἐζημιώσαμεν ἂν ὑμᾶς. Καὶ τὸ μὲν κατόρθωμα αὐτῶν φησιν εἶναι, τὴν δὲ ζημίαν αὐτοῦ, εἶπερ ἐτίωπεν. Εἰ γὰρ μέλλουσιν ἐξ ἐπιπλήξεως διορθοῦσθαι, εἰ μὴ ἐπεπλήξαμεν, ἐζημιώσαμεν ἂν ὑμᾶς· καὶ οὐχὶ παρ' ὑμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ παρ' ἡμᾶς ἂν ἢ βλάβη γέγονε. Καθάπερ γὰρ ὁ μὴ διδούς τῷ ἄμφορῳ τὰ πέρους τὴν ναυτιλίαν, αὐτὸς ἐστὶν ὁ τὴν ζημίαν ποιῶν· οὕτω καὶ ἡμεῖς, εἰ μὴ παρέσχομεν ὑμῖν τὰς ἀφορμὰς τῆς μετανοίας, ἐζημιώσαμεν ἂν ὑμᾶς. Ὅρᾳ ὅτι τὸ μὴ ἐπιτιμᾶν τοὺς ἁμαρτάνουσι, ζημία ἐστὶ καὶ τῷ διδασκάλῳ καὶ τῷ μαθητῇ; Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον καταργεῖται. Διὰ τοῦτο, φησιν, εἰ καὶ μετεμελόμην, πρὶν ἢ τὸν καρπὸν ἰδεῖν καὶ τὸ κέρδος ὄσον, οὐ μεταμέλομαι νῦν. Τοιοῦτον γὰρ ἢ κατὰ Θεὸν λύπη. Καὶ λοιπὸν περὶ αὐτῆς φιλοσοφεῖ, δείκνυς ὅτι οὐ πανταχοῦ χαλεπὸν ἴσχυει, ἀλλ' ὅταν κατὰ κόσμον γίνηται. Τί ἐξ ἐστὶ, κατὰ κόσμον; Ἐὰν λυπηθῆς διὰ χρήματα, διὰ δόξαν, διὰ τὸν ἀπειθόντα, πάντα ἐκεῖνα κατὰ κόσμον. Διὰ καὶ θάνατον ποιεῖ. Ὅ γὰρ διὰ δόξαν λυπούμενος, φθονεῖ, καὶ ἀναγκάζεται πολλάκις ἀπολέσθαι· οἶαν καὶ ὁ Κάλιν ἐλυπήθη λύπη, οἶαν ὁ Ἡσαῦ. Τὴν οὖν κατὰ κόσμον λύπη λέγει ταύτην τὴν [544] ἐπὶ βλάβῃ τῶν λυπουμένων. Καὶ γὰρ εἰς ἁμαρτίας μόνον ἢ λύπη χρήσιμον· καὶ τοῦτο δηλὸν ἐντεῦθεν. Ὁ λυπούμενος ὑπὲρ χρημάτων ἀπωλείας, τὴν ζημίαν οὐ λύει· ὁ λυπούμενος ὑπὲρ τετελευτηκότων, τὸν καίμενον οὐκ ἀνίστησιν· ὁ λυπούμενος ἐπὶ νόσῳ, οὐ μόνον οὐ διορθοῦται, ἀλλὰ καὶ ἐπιτερίθει τὸ νόσημα· ὁ λυπούμενος ἐφ' ἁμαρτίας, οὗτος μόνος ἀνύει τι πλεον ἀπὸ τῆς λύπης· δαπανᾷ γὰρ καὶ ἀφανίζει τὰς ἁμαρτίας. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς τοῦτο κατεσκευάσται τὸ φάρμακον, ἐνταῦθα ἰσχύει μόνον καὶ τὴν ὠφέλειαν ἐπιδεικνύεται, ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων καὶ βλάπτει.

β'. Καὶ μὴν ὁ Κάλιν, φησὶ, διὰ τὸ μὴ παρὰ τῷ Θεῷ εὐδοκιμεῖν, ἐλυπεῖτο. Οὐ διὰ τοῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν ἀδελφὸν εἶδε λάμποντα· ἐπεὶ, εἰ διὰ τοῦτο ἤλγει,

ζηλοῦν ἴδει, καὶ συγκαίρειν ἐκείνῳ· νυνὶ δὲ ἀλγῶν ἐδείκνυ κατὰ κόσμον λυπούμενος. Ἄλλ' οὐχ ὁ δαυδὸς οὕτως, οὐδὲ ὁ Πέτρος, οὐδὲ τῶν δικαίων ἕκαστος. Διὸ ἠὺδοκίμου, ἢ ὑπὲρ οικείων, ἢ ὑπὲρ ἀλλοτρίων ἀλγούντας ἁμαρτημάτων. Καίτοι τί λύπης φορτικώτερον; Ἄλλ' ὅταν κατὰ Θεὸν γίνηται, τῆς ἐν τῷ κόσμῳ χαρᾶς βελτίων ἐστίν. Αὕτη μὲν γὰρ εἰς οὐδὲν τελευτᾷ, ἐκείνη δὲ μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον ἐργάζεται. Καὶ γὰρ τὸ θαυμαστὸν αὐτῆς τοῦτο ἐστίν, ὅτι οὐδ' ἂν μετανοήσῃ τις ἀλγῆσας οὕτως· ὁ μάλιστα τῆς κοσμικῆς λύπης ἰδιὸν ἐστὶ. Τί γὰρ παιδὸς ποθεινότερον γνησίου; τί δὲ ἀλγεινότερον τῆς τοιαύτης τελευτῆς; Ἄλλ' ὅμως οἱ ἐν ἀκμῇ τοῦ πένθους μηδενὸς ἀνεχόμενοι πατέρες, καὶ κατακόπτοντες ἑαυτοὺς, οὗτοι μετὰ χρόνον μετανοοῦσιν, ἐπειδὴ ἀμέτρως ἤλγησαν, ὡς οὐδὲν ὀνήσαντες ἐντεῦθεν, ἀλλὰ καὶ μειζρόνως ἑαυτοὺς ἐπιτερίψαντες. Ἄλλὰ οὐχ ἢ κατὰ Θεὸν λύπη τοιαύτη· ἀλλ' ἔχει δύο πλεονεκτήματα, τὸ μὴ καταγινώσκεισθαι ἐφ' οἷς ἀλγεῖ τις, καὶ τὸ τὴν λύπην ταύτην εἰς σωτηρίαν τελευτᾷ· ὧν ἑκατέρων ἐκείνη ἐστέρηται. Καὶ γὰρ εἰς βλάβην ἀλγούσι, καὶ μετὰ τὸ ἀλγῆσαι σφόδρα, καταγινώσκουσιν ἑαυτῶν, μέγιστον τοῦτο σημεῖον ἐκφέροντες τοῦ ἐπὶ βλάβῃ τοῦτο ποιῆσαι. Ἡ δὲ κατὰ Θεὸν τούναντίον· διὸ καὶ ἔλεγε, *Μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον καταργεῖται*. Οὐδεὶς γὰρ ἑαυτοῦ καταγνώσεται, ἐὰν λυπηθῇ ἐφ' ἁμαρτίαν, ἐὰν πενήθη, καὶ ἑαυτὸν συντερίψῃ. Ὅπερ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος εἶπων, οὐ δεῖται ἐτέρωθεν τὸ ὑπόδειγμα παραγαγεῖν ὧν εἶπεν, οὐδὲ τοὺς ἐν ταῖς παλαιαῖς ἱστορίαις λυπηθέντας παρενεγκεῖν εἰς μέσον, ἀλλ' αὐτοὺς Κόρινθίους παράγει, καὶ ἀφ' ὧν ἐποίησαν, ἀπὸ τούτων τὴν ἀπόδειξιν παρέχειται, ἵνα καὶ μετ' ἐγκωμίων αὐτοὺς παιδεύσῃ, καὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπᾷσθαι. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, αὐτὸ τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσην καταργεῖται ἐν ὑμῖν σπουδὴν; Οὐ μόνον γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐνέδαλεν ὑμᾶς εἰς τὸ καταγινώσκειν ἑαυτῶν ἢ ἀθυμία, ὡς εἶκη τοῦτο πεποιηκότων, ἀλλὰ καὶ σπουδαιότερους [545] ἐποίησεν. Εἶτα λέγει τῆς σπουδῆς τὰ τεκμήρια. Ἄλλὰ ἀπολογίαν· πρὸς ἐμέ. Ἄλλὰ ἀγανακτήσιν· πρὸς ἐκεῖνον τὸν ἁμαρτηκότα. Ἄλλὰ φόβον· καὶ γὰρ σφόδρα δεδοκίτων ἦν ἢ τοσαύτη σπουδὴ καὶ ἢ ταχίστη διόρθωσις. Καὶ ἵνα μὴ δόξη ἐπαίρειν ἑαυτὸν, ὅρα πῶς ταχέως αὐτὸ παρεμυθήσατο εἰπὼν, Ἄλλ' ἐπιπόθησιν· τὴν εἰς ἐμέ· ἀλλὰ ζῆλον· τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ἐκδίκησιν· καὶ γὰρ ἐξηδικήσατε τοῦ Θεοῦ νόμους ὑβρισθέντας. Ἐν παντὶ συνστήσατε ἑαυτοὺς ἀγνοοῦς εἶναι ἐν τῷ πράγματι. Οὐχὶ τῷ μὴ τολμῆσαι μόνον· τοῦτο γὰρ πρόδηλον ἦν· ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ συνήδυσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἔλεγε, *Καὶ ὑμεῖς περυσιωμήτροι ἐστέ*, ἐνταῦθα φησὶ, *Καὶ ταύτης ἑαυτοὺς ἀπῆλλάξτε* τῆς ὑποψίας, οὐχὶ τῷ μὴ ἀκρινεῖσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐπιτιμῆσαι καὶ ἀγανακτῆσαι. Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἔνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ

* Savilius habet ἀπαλλάξαι, sed in margine legendum indicat, ἀπῆλλάξαι

ἐνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσι, Τί οὖν ἡμῖν ἐπιτιμᾶς, εἰ ἀγνοίῃμεν ἐπὶ τῷ πράγματι; πρὸς τοῦτο ἰστάμενος καὶ ἀνωτέρω, καὶ προδιοικούμενος αὐτὸ, ἔλεγεν ἄπερ ἔλεγεν, οἶον, *Οὐ μεταμέλωμαι, εἰ καὶ μετεμελόμην*. Τοσοῦτον γὰρ ἀπέχω τοῦ μετανοεῖν νῦν ἐφ' οἷς ἔγραψα τότε, φησὶν, ὅτι τότε μᾶλλον μετενόησα ἢ νῦν, ὅτε ἑαυτοὺς συνεστήσατε. Εἶδες πάλιν αὐτοῦ τὸ βίαιον καὶ φιλόνοιον, πῶς εἰς τούναντίον τὸν λόγον περιέτρεψεν; Ἐξ ὧν γὰρ ἐνόμιζον αὐτὸν διατετραφθαι, ὡς εἰκῆ ἐπιτιμήσαντα, διὰ τὴν προκοπὴν αὐτῶν, ἀπὸ τούτων δεικνυσιν ὅτι παρόρησιάζεσθαι αὐτὸν δίκαιον. Οὐδὲ γὰρ παραιτεῖται λοιπὸν χαρίζεσθαι ἀδεῶς, ὅταν ἐξῆ τοῦτο ποιεῖν. Ὁ γὰρ τοιαῦτα λέγων ἀνωτέρω, ὅτι *Ὁ κολλώμενος τῇ πόρῃ, ἐν σώμα ἔστι*· καὶ, *Παρὰδοτε τὸν τοιοῦτον ἐπὶ Σατανᾷ εἰς δλεθρον τῆς σαρκός*· καὶ, *Πᾶν ἀμάρτημα, ὃ ἐάν ποιῆσῃ ἄνθρωπος, ἐκτός τοῦ σώματός ἐστι*· καὶ ὅσα τοιαῦτα, πῶς ἐνταῦθα φησὶν, *Οὐχ ἐνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἐνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος*; Οὐκ ἐναντιούμενος ἑαυτῷ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀκολουθῶν. Πῶς ἑαυτῷ ἀκολουθῶν; Ὅτι περισπούδαστον ἦν αὐτῷ, δεῖξαι τὸ φίλτρον ὃ περὶ αὐτοὺς εἶχεν. Οὐ τοίνυν ἀνακρεῖ τὸ κήδεσθαι ἐκείνου, ἀλλ' ἐνδείκνυται καὶ τὴν ἀγάπην τὴν περὶ αὐτοῦς, ὅπερ ἔφην, καὶ ὅτι μείζων αὐτὸν κατέσειε φόβος περὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας. Ἐδεδόκει γὰρ μὴ ἐπὶ πλέον νεμηθῆ τὸ κακὸν, καὶ ὀδῶ βαδίζον, ὄλην καταλάβῃ τὴν Ἐκκλησίαν. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ*. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τότε· νῦν δὲ, ἐπειδὴ κατώρθωσαν, οὐκέτι αὐτὸ οὕτω τίθησιν, ἀλλ' ἐτέρως· καὶ τὸ αὐτὸ μὲν αἰνίττεται, γλυκύτερον δὲ μεταχειρίζει τὸν λόγον, λέγων, *Ἐνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ἡμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς*, τουτέστιν, Ἴνα εἰδῆτε [546] πῶς ὑμᾶς φιλῶ. Τοῦτο δὲ τὸ αὐτὸ μὲν ἐστὶ τῷ προτέρῳ, ἐτέρως δὲ ἐρμηνευθὲν, ἐτέραν ἔδοξεν ἔμφασιν παρέχειν. Ἐπεὶ ὅτι τὸ αὐτὸ ἐστὶν, ἀνάπτωξον αὐτοῦ τὴν ἔννοιαν, καὶ οὐδὲν ὕψει τὸ μέσον. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα φιλῶ ὑμᾶς, φησὶν, ἔδεδόκει μὴ τι πάθητε ἐκείθεν ἀηδὲς, μὴ αὐτοὶ δέξησθε τὴν λύπην. Ὅσπερ οὖν ὅταν λέγῃ, *Μὴ τῶν βοῶν μέλει ἐπὶ Θεῷ*; οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι οὐ μέλει· οὐδὲ γὰρ ἐν τῇ συστάσει τῶν ὄντων τῆς προνοίας ἀποστερηθὲν τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὅτι οὐ προηγουμένως διὰ τοὺς βόας ἐνομοθέτει· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Πρῶτον μὲν δι' ὑμᾶς ἔγραψον, δεύτερον δὲ καὶ δι' ἐκείνων, Καὶ εἶχον μὲν τὴν ἀγάπην ἐν ἑαυτῷ, καὶ χωρὶς τῆς ἐπιστολῆς, φησὶν. Ἐβουλόμην δὲ αὐτὴν καὶ ὑμῖν δεῖξαι καὶ πᾶσιν ἀπλῶς διὰ τῶν γραμμάτων ἐκείνων. Διὰ τοῦτο παρακεκλήμεθα· ἐπειδὴ καὶ τὴν σπουδὴν ἐδείξαμεν τὴν περὶ ὑμᾶς, καὶ τὸ πᾶν ἡμῖν κατώρθωται. Καθάπερ καὶ ἀλλαχού ἔλεγε, *Νῦν ζῶμεν, ἐὰν ὑμεῖς στήκητε ἐν Κυρίῳ*· καὶ πάλιν *Τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπίς, ἢ χαρὰ, ἢ στέφανος καυχήσεως; ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς*; Τοῦτο

γὰρ ζῶη, τοῦτο παράκλησις, τοῦτο παραμυθία διδασκάλῳ νοῦν ἔχοντι, ἢ ἐπίδοσις τῶν μαθητευομένων.

γ'. Οὐδὲν γὰρ οὕτω δεικνύσει τὸν τὴν ἀρχὴν ἔχοντα, ὡς ἡ φιλοστοργία ἢ περὶ τοὺς ἀρχομένους. Καὶ γὰρ πατέρα οὐ τὸ γεννῆσαι μόνον ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸ φιλεῖν μετὰ τὸ γεννῆσαι. Εἰ δὲ ἐνθα φύσις, τοσαύτη χρεια ἀγάπης, πολλῷ μᾶλλον ἐνθα ἡ χάρις. Οὕτως οἱ παλαιοὶ πάντες ἔλαμπαν. Ὅσοι γοῦν τῶν παρ' Ἑβραίοις εὐδοκίμησαν, ἐντεῦθεν ἐφάνησαν. Οὕτω Σαμουὴλ μέγας ἐδείχθη λέγων, *Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο ἀμαρτεῖν ἐπὶ Θεῷ τοῦ διαλιπεῖν προσευχόμενον ὑπὲρ ὑμῶν*· οὕτως ὁ Δαυὶδ, οὕτως ὁ Ἀβραάμ, οὕτως ὁ Ἡλίας, οὕτως ἕκαστος τῶν δικαίων, τῶν ἐν τῇ Καινῇ, τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ. Καὶ γὰρ Μωϋσῆς διὰ τοὺς ἀρχομένους πλοῦτον τοσοῦτον καὶ θησαυροὺς ἀφάτους κατέλιπεν, ἐλόμενος συγκακουεῖσθαι ἐπὶ λαῷ τοῦ Θεοῦ· καὶ πρὸ τῆς χειροτονίας δημαγωγὸς ἦν διὰ τῶν ἔργων. Διὸ καὶ σφόδρα ἀνοήτως ἔλεγε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἑβραῖος ἐκείνος, *Τίς σε κατέστησεν ἀρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς*; Τί λέγεις; τὰ ἔργα ὀρέξ, καὶ περὶ τῆς προσηγορίας ἀμφιβάλλεις; Ὅσπερ ἂν εἰ τις ἰδὼν τέμνοντα ἰατρὸν ἀριστα, καὶ τῷ πεπονηκότι μέλει τοῦ σώματος βοηθοῦντα, λέγοι, *Τίς σε κατέστησεν ἰατρὸν, καὶ τέμνειν ἐκέλευσεν*; Ἡ τέχνη, ὧ βέλτιστε, καὶ ἡ νόσος ἢ σὴ· οὕτω καὶ τοῦτον ἢ ἐπιστήμη τοιοῦτον ἐποίησε. Καὶ γὰρ τέχνη τὸ ἀρχεῖν ἐστίν, οὐκ ἀξίωμα μόνον, καὶ τέχνη τεχνῶν ἀπασῶν ἀνωτέρα. Εἰ γὰρ ἡ τῶν ἔξωθεν ἀρχὴ, τέχνη καὶ ἐπιστήμη πασῶν βελτίων ἐστὶ, πολλῷ μᾶλλον αὕτη. Καὶ γὰρ τοσοῦτῳ ἀμείνων ἐκείνης αὕτη ἡ ἀρχὴ, ὅση τῶν ἄλλων δὲ ἐκείνη· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ πλέον. Καὶ, εἰ βούλεσθε, τὸν λόγον τοῦτον ἀκριθέστερον ἐξετάσωμεν. Ἔστι τέχνη γεωργικὴ, ἐστὶν ὑφαντικὴ, οἰκοδομικὴ· αἱ καὶ ἀναγκαῖαι σφόδρα εἰσι, καὶ μάλιστα συνέχουσι [547] ἡμῶν τὸν βίον. Αἱ γὰρ δὴ ἄλλαι διάκονοι τούτων εἰσὶν, ἡ χαλκευτικὴ, ἡ τεκτονικὴ, ἡ ποιμαντικὴ. Ἀλλὰ καὶ τούτων αὐτῶν τῶν τεχνῶν ἀναγκαιοτέρα πασῶν ἡ γεωργικὴ, ἦν καὶ πρώτην εἰσήγαγεν ὁ Θεὸς, τὸν ἄνθρωπον πλάσας. Ὑποδημάτων μὲν γὰρ ἄνευ καὶ ἱματίων δυνατὸν ζῆν, γεωργικῆς δὲ χωρὶς, ἀμήχανον.

Τοιοῦτους τοὺς ἀμαξοβίους εἶναι φασὶ, τοὺς παρὰ Σκύθαις νομάδας, τοὺς γυμνοσοφιστὰς τοὺς τῶν Ἰνδῶν. Οὗτοι γὰρ καὶ οἰκοδομικὴν καὶ ὑφαντικὴν καὶ τὴν τῶν ὑποδημάτων εἴασαν τέχνην, μόνως δὲ τῆς γεωργικῆς δέονται. Αἰσχύνθητε οἱ τῶν περιττῶν χρῆζοντες τεχνῶν, καὶ μαγειρῶν καὶ πλακουντοποιῶν καὶ ποικιλτῶν καὶ μυρίων ἐτέρων τοιοῦτων, Ἴνα ζῆτε· αἰσχύνθητε οἱ τὰς ματαιοτεχνίας εἰσαγαγόντες ἐπὶ βίῳ· αἰσχύνθητε ἐκείνους τοὺς βαρβάρους ὑμεῖς; οἱ πιστοὶ, τοὺς μὴ δεομένους τέχνης. Καὶ γὰρ σφόδρα αὐτάρκη τὴν φύσιν ἐξ ὀλίγων ἐποίησεν ὁ

In omnibus exhibuistis vosipsos incontaminatos esse in negotio. Non modo quia nullum facinus aggressi essent (perspicuum enim hoc erat), sed etiam quia id perpetranti minime faverent. Quia enim in priore epistola dicebat, *Et vos inflati estis* (1. Cor. 5. 2); hic ait, Ilac quoque suspicione vosipsos liberastis, dum non modo facinus istud non laudastis, verum etiam ei, a quo admissum fuerat, succensuistis. 12. *Igitur etsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est.* Nam ne dicerent, Ecquid igitur nos objurgas, si huic facinori affines non eramus? huic objectioni superius etiam occurrens, atque ad id sibi viam præmuniens, ea dicebat quæ dicebat, nempe: *Non me pœnitet, etiamsi pœnituerat.* Tantum enim abest, inquit, ut de iis, quæ tum scripsi, me pœniteat, ut tum magis me pœnituerit, quam nunc, cum vos puros exhibuistis. Videsne rursus, quanta dicendi vi atque contentione Paulus utatur, et quomodo sermonem in contrarium retorserit? Ex eo enim ipso, unde eum pudore affectum fuisse existimabant, ut qui frustra eos objurgasset, quod in melius profecissent, ex eo ipso demonstrat se justam liberius eos alloquendi causam habuisse. Neque enim ipsis jam ad gratiam loqui recusat, cum id se facere posse videt. Etonim cum superius dixerit, *Qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur* (1. Cor. 6. 16); et, *Tradite hujusmodi hominem satanæ in interitum carnis* (1. Cor. 5. 5): et, *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est* (1. Cor. 6. 18); et cætera omnia ejusdem generis: qui sit ut hic dicat, *Non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est?* Non secum ipse pugnat, cum ita loquitur, imo pulchre concordat. Quomodo secum concordat? Quoniam summo ei studio erat, vim sui erga eos amoris declarare. Quocirca non hoc amputat, quod fornicatoris illius saluti consultum velit; verum simul, ut jam dixi, suam erga eos caritatem ostendit, seque longe magis hoc metu perculsum fuisse, quod vereretur ne Ecclesia tota detrimentum ex eo flagitio acciperet, malumque latius serperet, ac sensim grassans, totam Ecclesiam occuparet. Ideo dicebat, *Modicum fermenti totam massam corrumpit* (1. Cor. 5. 6). Verum id quidem tunc dicebat: nunc autem, quoniam ad meliorem frugem se receperant, non jam ita loquitur, verum alio modo; atque id ipsum quidem subindicat, sed suavius orationem tractat, dicens, *Ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis ad vos.* Hoc est, ut exploratum habeatis, quantopere vos amem. Hoc autem ipsum prius dixit; sed aliis verbis explicatum, speciem aliam præbere videtur. Nam quod idem sit, mentem Pauli excute, nec quidquam discriminis esse comperies. Quoniam enim, inquit, valde vos amo, verebar ne quid inde molestiæ caperetis, atque ipsi mœre afficeremini. Sicut cum ait, *Nun de bobus cura est Deo* (1. Cor. 9. 9)? non hoc dicit, ei boum curam minime esse; neque enim res ulla Dei providentia destituta conservari potest; sed his verbis hoc vult, Deum, cum legem illam sanciret, non præcipiam

boum curam habuisse: sic et hoc loco, Propter vos, inquit, potissimum scripsi; deinde etiam illius causa. Atque infixum quidem in animo vestri amorem habebam, etiamsi nihil ad vos literarum dedissem; cæterum eum vobis per literas illas atque omnibus in universum declarare cupiebam. *Ideo consolati sumus:* quoniam et nostrum erga vos studium ostendimus, et officio plene perfuncti sumus. Sic alio quoque loco dicebat, *Nunc vivimus, si vos statis in Domino* (1. Thess. 3. 8); et rursus, *Quæ est ergo spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriæ* (1. Thess. 2. 19)? *nonne vos?* Discipulorum enim incrementum mente prædicit magistro et vita et cohortatio et consolatio est.

3. Nihil enim eum, qui imperium gerit, æque indicat, ut amor atque indulgentia erga eos quibus præest. Nam patrem non modo sobolis procreatio facit, sed etiam post procreationem anior. Quod si ubi natura est, tantus amor requiritur: quanto magis ubi gratia? Ita veteres omnes splenduerunt. Hinc quippe omnes, qui apud Hebræos in gloria fuerunt, nominis splendorem assequuti sunt. Sic Samuel magnum se præbuit, cum diceret: *Absit a me hoc peccatum in Domino, ut cessem orare pro vobis* (1. Reg. 12. 25). Sic David, sic Abraham, sic Elias, sic justi omnes, tam in Veteri quam in Novo Testamento. Etenim Moyses subditorum amore ductus, ingentes opes ac thesauros omni sermone sublimiores reliquit, potius habens affligi cum populo Dei. Quin prius etiam, quam dux creatus fuisset, reipsa populi moderator erat. Quare perquam stolidè ad eum Hebræus ille dicebat, *Quis te constituit principem ac judicem super nos* (Exod. 2. 14)? Quid ais? opera cernis, et de nomine dubitas? Perinde ac si quis medicum peritissime secantem, atque ægræ corporis parti opem afferentem, conspiciens dicat, *Quis te medicum constituit, ac secare jussit?* ars nimirum ipsa, vir optime, ac morbus tuus: eodem modo hunc quoque artis scientia ad talem dignitatem evexit. Neque enim imperium tenere, dignitas tantum est, sed ars etiam, et quidem artium omnium præstantissima. Nam si æternum imperium ars est, et scientia omnium præclarissima: multo profecto magis hoc nostrum. Tanto quippe hoc imperium illo præstantius est, quanto illud reliquis antecellit; imo vero longe etiam magis. Ac si placet, hunc sermonem accuratius expendamus. Ars est agricultura, ars est textrina, ars est ædificatio: quæ etiam ipsæ perquam necessariæ sunt, ac vitam nostram maxime tuentur. Nam cæteræ, ut ferraria, fabrilis, eaque quæ in ovibus armentisque pascendis sita est, his dumtaxat ancillantur. Sed harum artium maxime necessaria est agricultura, quam etiam Deus primam innoxit, cum hominem creavit. Etenim sine calceis ac vestimentis vita duci potest, sine agricultura autem nullo modo potest.

Hamaxobii, Nomades et Gymnosophistæ. — Tales Hamaxobios esse ferunt; tales Nomadas qui apud Scythas in pascuis degunt; tales apud Indos gymnosophistas (a). Illi enim et ædificandi et texendi et con-

(a) De Hamaxobiis Scythiæ et Sarmatiæ populis, qui in

ficiendarum vestium artem reliquerunt, solaque agricultura opus habent. Pudeat vos, qui supervacaneis artibus indigetis, et coquis et placentarum cupidiarumque artificibus aliisque ejusdem generis permultis, ut vitam transigatis: pudeat vos qui vanas artes in vitam humanam induxistis. Vobis, qui in Christum creditis, barbari illi pudorem inculant, quibus arte opus non est. Etenim Deus naturam ita fecit, ut paucis admodum contenta sit. Quamquam nec vos ego, nec legem impono ut ita vivatis, verum ut Jacob postulavit. Quid autem ille postulavit? *Si mihi dederit Deus panem ad vescendum, et vestimentum ad induendum* (Gen. 28. 20). Sic etiam Paulus imperabat, dicens: *Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus* (1. Tim. 6. 8). Prima itaque est agricultura, secunda textoria ars, tertia ea, quæ in extruendis ædibus sita est; quæ autem in calcamentis versatur, omnium postrema est. Apud nos quippe et famuli complures et agricolæ sunt, qui sine calcamentis vitam transigant: proinde utiles ac necessariæ artes hæc sunt. Age igitur, ipsas cum imperandi arte conferamus. Hæc enim mihi causa fuit, cur eas artes, quæ magis usui sunt, in medium adduxerim, ut cum hæc illis præstantiorem esse demonstratum fuerit, sine controversia de aliis quoque ipsa palmam ferat. Unde igitur hæc omnibus aliis magis necessariam esse probabimus? Quia hæc sublata nihil illæ prosunt. Ac, si lubet, omissis aliis, agriculturam, quæ omnibus præstat magisque necessaria est, in medium proferamus. Equid igitur ex agricolarum labore emolumentum afferetur, si homines inter se bellum gerant, aliique aliorum bona diripiant? Nunc enim principis metus eos reprimit, conservatque ea, quæ ab illis elaborantur: quem tu metum si semel sustuleris, frustra labor ille susceptus fuerit. Quod si quis accurate rem expendat, alterum quoque imperium, quod hoc gignat ac tueatur, inveniet. Quodnam hoc tandem? Illud scilicet, per quod cuique hoc agendum est, ut sibi ipse præsit ac dominetur, atque ita se comparet, ut illiberales animi motus coerceat, et rursus virtutis surculos alat atque omni studio augeat. Duplex enim imperii genus est: alterum cujus opera homines et populis et urbibus imperant, ac civilem hæc vitam moderantur: id quod Paulus indicabat, cum diceret: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas nisi a Deo* (Rom. 13. 1). Ac postea, quantum hinc commodi comparetur ostendens, hæc verba subjunxit, *Magistratus Dei minister est in bonum* (Ibid. v. 4); ac rursus, *Dei minister est, vindex in iram ei, qui malum egit*. Alterum est, per

plaustris quasi domibus habitabant, plurimi scriptores egerunt. Erant etiam in Africa Hamaxobii, de quibus Silius Italicus:

*Nulla domus, plaustris habitant, migrare per arva
nos, atque errantes circumvectore penates.*

De Nomadibus etiam qui in pascendis gregibus vitam agebant, vide Strabonem multis in locis; eorumque frequens mentio est apud scriptores multos. Dicitur autem hinc Numidarum in Africa nomen manavisse.

De Gymnosophistis Indorum philosophis innumeri pene egerunt. Sic autem vocabantur, quod γυμνοί, nudi, incederent.

quod imperium in se gerit quisquis mente ac prudentia præditus est: quod ipsum quoque Paulus his verbis declaravit, *Quod si vis non timere potestatem, bonam fac* (Rom. 13. 3): de eo loquens, qui sibi ipsi imperat.

4. *Ecclesiæ imperium quodnam.*—At vero hic aliud quoque imperii genus est, ac civili quidem imperio sublimius. Quodnam igitur hoc est? Quod in Ecclesia viget: cujus etiam ipsius mentionem Paulus facit, cum ait: *Obedite præpositis vestris, et subjacete eis: ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri* (Hebr. 13. 17). Hoc enim imperium tanto civili excellentius est, quanto cælum terra; imo etiam multo præstantius. Primum namque non hoc præcipue curat, ut perpetrata scelera vindicet, sed ut ne omnino quidem perpetrentur: deinde si perpetrata sint, non ut ægotantem de medio tollat, sed ut ipsa deleantur. Ad hæc rerum quidem hujus vitæ parvam omnino rationem habet; verum pro cælestibus omnia agit: *Nostra quippe conversatio in cælis est* (Philipp. 3. 20), nostra quoque vita illic. *Abcondita est enim, inquit, cum Christo in Deo* (Coloss. 3. 5). Præmia etiam illic sunt, ac pro coronis illic reconditis hic curritur. Neque enim hæc vita post mortem deletur, imo tum demum clarius læcet. Quocirca non modo majorem, quam provinciarum præfecti, sed etiam quam illi ipsi, qui diademate cincti sunt, honorem acceperunt qui hoc imperium gerunt, ut qui in majoribus rebus et ob majora commoda homines singant. At vero nec qui civile, nec qui spirituale imperium expetunt, id rite ac præclare administrare poterunt, nisi sibi ipsi prius, ut par est, imperent, atque utriusque politiæ leges summo studio servent. Ut enim duplex quodammodo est imperium populare: sic illud etiam quod in se quisque habet. Atque hic quoque rursus spirituale imperium civili præstat, ut a nobis est demonstratum. Porro artes etiam quasdam perspicere est, quæ imperii speciem imitentur, ac potissimum agriculturam. Est enim plantarum velut præfectus quidam agricola: quippe qui partim eas amputet ac cohibeat, partim augeat et excolat: non secus ac præclarissimi quique principes flagitiosos homines, ac pluribus labem et perniciem afferentes suppliciiis afficiunt atque exciunt, bonos contra et modestos viros ad majus quidpiam provehunt. Quo fit ut Scriptura vintoribus antisites comparet. Quid enim, si plantæ vocem nullam mittunt, ut in urbibus ii solent quibus injuria fit? attamen per ipsum tamen aspectum injuriam acceptam ostendunt, ut quæ a noxiis herbis in arcum eoactæ marescant. Atque ut improbitas legibus coeretur: ita hic quoque artis hujus adjumento et terræ vitium et plantæ ignobilitas ac feritas corrigitur. Etenim ea omnia quæ in humanis moribus existunt, illic quoque reperiemus, asperitatem nimirum, molitiam, timiditatem, temeritatem, inconstantiam; ac ramos quidem alios opibus intempestive atque in vicinorum perniciem florentes, alios rursus egentes injuria affectos, velut cum sepes quædam in vicinarum plantarum exitium assurgunt, atque item

Θεός. Πλήν οὐκ ἀναγκάζω, οὐδὲ νομοθετῶ οὕτω ζῆν· ἀλλ' ὡς ὁ Ἰακώβ ἤτησε. Τί δὲ ἤτησεν ἐκεῖνος; Ἐάν θῶ μοι Κύριος ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἰμάτιον περιβαλέσθαι. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐκέλευσε λέγων· Ἐχόντες δὲ τροφήν καὶ σκεπάσματα, τοῦτοις ἀκυσθησόμεθα. Πρώτη μὲν οὖν ἡ γεωργικὴ, δευτέρα δὲ ἡ ὑφαντικὴ, καὶ τρίτη μετ' ἐκείνην ἡ οἰκοδομικὴ· ἡ δὲ τῶν ὑποδημάτων πασῶν ἐσχάτη. Παρὰ γοῦν ἡμῖν εἰσι πολλοὶ καὶ οἰκέται καὶ γεωργοὶ χωρὶς ὑποδημάτων ζῶντες. Οὐκοῦν αἱ χρήσιμοι καὶ ἀναγκαῖαι αὐταί. Φέρε οὖν, παραβάλωμεν αὐτάς τῃ ἀρχικῇ. Διὰ γὰρ τοῦτο τὰς πασῶν κυριωτέρας παρήγαγον, ἵν' ὅταν φανῇ αὕτη βελτίων ἐκείνων, ἀναμφισβήτητος ἡ κατὰ τῶν ἄλλων αὐτῇ νίκη ᾗ. Πόθεν οὖν αὐτὴν δεῖξομεν ἀναγκαιοτέραν οὔσαν πασῶν; Ὅτι ταύτης ἀνευ οὐδὲν ἐκείνων ὄφελος. Καὶ, εἰ δοκεῖ, τὰς ἄλλας ἀφέντες, τὴν πασῶν ἀνωτέρω καὶ κυριωτέραν εἰς μέσον ἀγάγωμεν, τὴν γεωργικὴν. Τί οὖν ἔσται πλέον τῆς τῶν γεωργῶν πολυχειρίας, ὅταν ἀλλήλοις πολεμῶσι, καὶ τὰ ἀλλήλων ἀρπάξωσι; Νῦν μὲν γὰρ ὁ τοῦ ἀρχοντος φόδος κατέχει, καὶ τὰ ὑπ' ἐκείνων γινόμενα φυλάττει· ἐάν δὲ ταύτην ἀνέλθῃ, περιττὸς ὁ πόνος ἐκεῖνος. Εἰ δὲ τις ἀκριβῶς ἐξετάσει, καὶ ἐτέραν ἀρχὴν εὐρήσει μῆτέρα ταύτης καὶ σύνθεσμον οὔσαν. Ποίαν δὲ ταύτην; Καθ' ἣν ἕκαστον αὐτόν τινα ἑαυτοῦ κρατεῖν καὶ ἀρχεῖν δεῖ, τὰ μὲν ἀνελεύθερα κολάζοντα πάθη, πάντα δὲ τὰ τῆς ἀρετῆς βλαστήματα ἐκτρέφοντά τε καὶ αὐξοντα μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης. Ἔστι γὰρ ἀρχῆς εἶδη, ἐν μὲν, καθ' ὅ δὴ μῶν καὶ πόλεων ἀρχουσιν ἄνθρωποι, τὸν [548] πολιτικὸν τοῦτον διορθοῦντες βίον· ὅπερ ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγε· Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίας ὑπερεχοῦσαις ὑποτασσέσθω· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐξουσία, εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ. Εἶτα δεικνύς αὐτῆς τὸ κέρθος, ἐπήγαγε λέγων, ὅτι Ὁ ἀρχὼν Θεοῦ διάκονός ἐστιν εἰς τὸ ἀγαθόν· καὶ πάλιν, Θεοῦ διάκονός ἐστιν, ἐκδικὸς εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι. Ἔτερον δὲ, καθ' ὅ ἑαυτοῦ τις ἕκαστος ὁ νοῦν ἔχων ἀρχεῖ· ὁ καὶ αὐτὸ παρεδήλωσεν εἰπὼν, Εἰ δὲ θέλεις μὴ φοβῆσθαι τὴν ἐξουσίαν, τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ· τὸν ἑαυτοῦ ἀρχοντα λέγων.

δ. Ἐνταῦθα δὲ ἐστὶ καὶ ἐτέρα ἀρχὴ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς ἀνωτέρα. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; Ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· ἥς καὶ αὐτῆς ὁ Παῦλος μέμνηται λέγων, Πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ὑμῶν, καὶ ὑπεικτε, ὅτι αὐτοὶ ἀγγελοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσονται. Αὕτη γὰρ ἡ ἀρχὴ τοσοῦτον τῆς πολιτικῆς ἀμείνων, ὅσον τῆς γῆς ὁ οὐρανός· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶν πλέον. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐχ ὅπως γενόμενα κολάσειεν ἀμαρτήματα σκοπεῖ προ-

ηγουμένως, ἀλλ' ὅπως μὴ γένοιτο τὴν ἀρχὴν· ἔπειτα γενόμενα, οὐχ ὅπως ἀπενέγκοι τὸν κάρνοντα, ἀλλ' ὅπως ἀφανισθῆι. Καὶ βιωτικῶν μὲν οὐ πολλὸς αὐτῆ λόγος, πάντα δὲ ὑπὲρ τῶν ἐν οὐρανοῖς πραγμάτων χρηματίζει· Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς· ὑπάρχει, καὶ ἡ ζωὴ ἡμῶν ἐκεῖ. Κέκρυπται γὰρ, φησὶ, ἐν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. Καὶ τὰ ἑπαθλα ἐκεῖ, καὶ οἱ δρόμοι περὶ τῶν ἐκεῖ στεφάνων. Οὐδὲ γὰρ καταλύεται μετὰ τὴν τελευτὴν αὕτη ἡ ζωὴ, ἀλλὰ τότε διαλάμπει μειζόνως. Διὰ δὲ τοῦτο, οὐχ ὑπάρχων μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν τὰ διαδήματα περικειμένων μείζονά εἰσιν ἐγκεχειρισμένοι τιμὴν οἱ ταύτην ἔχοντες τὴν ἀρχὴν, ἅτε ἐν μείζοσι καὶ ἐπὶ μείζοσι πλάττοντες τοὺς ἀνθρώπους. Ἄλλ' οὔτε ὁ τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν μετιῶν, οὔτε ὁ τὴν πνευματικὴν, δυνήσονται καλῶς ταύτας μεταχειρίζειν, εἰ μὴ πρότερον ἑαυτῶν ἀρξαιεν, ὡς χρῆ, καὶ τοὺς ἑκατέρους νόμους τῆς πολιτείας φυλάξαιεν μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης. Ὅσπερ γὰρ ἡ τῶν πολλῶν ἀρχὴ διπλῆ τις ἐστὶν, οὕτω καὶ ἡν ἑαυτοῦ τις ἕκαστος ἀρχεῖ. Καὶ πάλιν κἄνταῦθα ἀμείνων τῆς πολιτικῆς ἡ πνευματικῆ, ὡσπερ ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Ἴδοι δ' ἂν τις καὶ τῶν τεχνῶν ἐνιας ἀρχὴν μιμουμένης, καὶ μάλιστα τὴν γεωργικὴν. Καθάπερ γὰρ ἀρχὼν τις ἐστὶ τῶν φυτῶν ὁ γηπόνος, τὰ μὲν περικόπτων καὶ κωλύων [κολούων], τὰ δὲ αὐξῶν καὶ θεραπεύων· καθάπερ καὶ οἱ τῶν ἀρχόντων ἀριστοὶ τοὺς μὲν πονηροὺς, καὶ τοῖς πλείοσι λυμαιομένους, τιμωροῦνται καὶ ἐκκόπτουσι, τοὺς δὲ χρηστοὺς καὶ ἐπιεικεῖς ἐπὶ μείζον ἀγοῦσι. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφὴ τοὺς ἀρχοντας ἀμπελοργοῖς ἀπεικάζει. Τί γὰρ, εἰ μὴ φωνὴν ἀφίδοσι τὰ φυτὰ, καθάπερ ἐπὶ τῶν πόλεων οἱ κακῶς πάσχοντες; ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς ἕψεως δεικνύουσι τὴν ἀδικίαν, μαραινόμενα, στενοχωρούμενα ὑπὸ τῶν πονηρῶν βοτανῶν. Καὶ καθάπερ νόμοις κολάζεται ἡ πονηρία, οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα [549] τῇ τέχνῃ ταύτῃ καὶ γῆς κακία, καὶ φυτοῦ δυσγένεια καὶ ἀγριότης διορθοῦται. Καὶ γὰρ ὅσα ἐν τοῖς ἡθεσίν ἐστὶ τοῖς ἀνθρώπινους, εὐρήσομεν καὶ ἐκεῖ, τραχύτητα, μαλακότητα, δειλίαν, προπέτειαν, ἀστάθειαν, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν πλοῦτεψ κομῶντα ἀκαίρως καὶ ἐπὶ κακῷ τῶν πλησίον, τὰ δὲ πενόμενα καὶ ἀδικούμενα· ὅσον ὅταν οἱ φραγμοὶ κομῶντες ἐπὶ κακῷ τῶν ἐγγύς φυτῶν αἰφρώνται, ὅταν ἕτερα δένδρα ἀκαρπα καὶ ἀνήμερα εἰς ὕψος ἀναδραμόντα τὴν αὐξῆσιν τῶν ὑποκειμένων κωλύη. Καὶ καθάπερ οἱ ἀρχοντες καὶ οἱ βασιλεῖς ἔχουσι τοὺς λυμαιομένους αὐτῶν τῇ ἀρχῇ καὶ πολεμοῦντας· οὕτω καὶ ὁ γηπόνος θηρίων ἐφοδον, ἀνωμαλίαν ἀέρων, χάλαζαν, ἐρυσίδην, ἐπομβρίας, αὐχμούς, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ταῦτα δὲ γίνεται, ἵνα πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ διηνεκῶς ἐλπίδα βλέπῃς. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι τέχναι καὶ ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων

συνίστανται σπουδῆς· αὕτη δὲ τὸ πλέον ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βροτῆ ἔχει, καὶ ἅλη διόλου σχεδὸν ἐκείθεν ἤρτηται· καὶ δεῖ μὲν τῶν ἄνωθεν ὑπετών, δεῖ δὲ τῆς ὠρῶν κράσεως, καὶ πρὸ πάντων τῆς αὐτοῦ προνοίας. *Οὕτω γὰρ ὁ φυτεύων, οὕτω ὁ ποτίζων τί ἐστιν, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός.* Ἔστι καὶ θάνατος· ἐνταῦθα καὶ ζωὴ, καὶ ὠδίνες καὶ τόκοι, καθάπερ ἐπ' ἀνθρώπων. Ἔστι γὰρ καὶ ἀπομνηθῆναι, καὶ καρπὸν ἐνεργεῖν, καὶ ἀποθανεῖν, καὶ γενέσθαι τὸ τεθνηκὸς αὐτὸ πάλιν ἄνωθεν· ἔνθα καὶ ποικίλως ἡμῖν καὶ σαφῶς διαλέγεται περὶ ἀναστάσεως ἡ γῆ. Ὅταν γὰρ ἡ ρίζα ἐνέγκῃ καρπὸν, ὅταν τὸ σπέρμα φυῆ, οὐκ ἀνάστασις· τὸ πρῶγμά ἐστι· Καὶ πολλὴν ἂν τις ἴδοι τῇ ἀρχῇ ταύτῃ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν ἐγκειμένην καὶ σοφίαν, εἰ καθ' ἕκαστον ἐπεξίῃ. Ἄλλ' ὑπερ ἐβουλόμην εἰπεῖν, ὅτι αὕτη μὲν περὶ γῆν ἐστι καὶ φυτὰ, ἡ δὲ ἡμέτερα περὶ ψυχῶν θεραπείαν. Ὅσον δὲ φυτῶν καὶ ψυχῶν τὸ μέσον, τοσοῦτον αὕτη βελτίων ἐκείνης. Οἱ δὲ τοῦ βίου τοῦ παρόντος ἄρχοντες, τοσοῦτον αὐτῆς ἐλάττους πάλιν, ὅσον τὸ ἐκόντος τοῦ ἄκοντος κρατεῖν βέλτιον. Αὕτη γὰρ ἐστὶ καὶ ἡ φύσει ἀρχή. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ πᾶν τῷ φθόγῳ γίνεται καὶ τῇ ἀνάγκῃ· ἐνταῦθα δὲ τῆς προαιρέσεως καὶ τῆς γνώμης ἐστὶ κατόρθωμα. Καὶ οὐ ταύτη μόνον αὕτη βελτίων ἐκείνης, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἀρχὴ μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ πατρότης, ὡς ἂν τις εἴποι· καὶ γὰρ πατὴρ ἔχει τὸ ἡμέρον, καὶ μείζονα ἐπιτάττουσα παθεῖ. Ὁ μὲν γὰρ ἐξωθεν ἄρχων φησὶν, Ἐὰν μοιχεύσῃς, ἀπέθανες· οὕτω· δὲ κἂν ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς ἴδῃς, τὰ μέγιστα ἀπειλεῖ. Καὶ γὰρ σεμνὸν τοῦτο τὸ δικαστήριον, καὶ ψυχῆς, οὐχὶ σώματος μόνον διορθωτικόν.

ε'. Ὅσον οὖν ψυχῆς καὶ σώματος· τὸ μέσον, τοσοῦτον πάλιν αὕτη δειστήκεν ἐκείνης ἡ ἀρχή. Κάκεινος μὲν τῶν φανερῶν κάθηται κριτής· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τούτων [550] ἀπάντων, ἀλλὰ τῶν ἐλεγχομένων· πολλάκις δὲ καὶ τούτων προδότης γίνεται· τὸ δὲ κριτήριον τοῦτο παιδεύει τοὺς εἰσιόντας, ὅτι ὁ παρ' ἡμῖν δικάζων, πάντα γυμνὰ καὶ τετραηλισμένα εἰς μέσον ἄξει ἐπὶ τοῦ κοινοῦ τῆς οἰκουμένης θεάτρου, καὶ λαθεῖν ἀμήχανον. Ὥστε πολλῶ μᾶλλον τῶν ἐξωθεν νόμων ὁ χριστιανισμὸς τὸν ἡμέτερον συνέχει βίον. Εἰ γὰρ καὶ τὸ περὶ τῶν κεκρυμμένων τρέμειν τοῦ περὶ τῶν φανερῶν μόνον δεδοικέναι ἀσφαλέστερον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τοῦ τὰ μείζω κολάζειν τὸ καὶ τῶν ἐλαττόνων ἀπειτεῖν εὐθύνας μᾶλλον αὐτὸν διανίστησι πρὸς ἀρετὴν· εὐδὴλον δὲ πάντων μάλιστα αὕτη ἡ ἀρχὴ τὴν ἡμέτεραν συγκροτεῖ ζωὴν. Εἰ δὲ βούλει, καὶ τὰς χειροποιίας τῶν ἀρχόντων ἴδωμεν· καὶ γὰρ ἐνταῦθα πολὺ τὸ μέσον ἔχει. Οὐ γὰρ χρήματα δόντας ἐστὶ λαθεῖν τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἀλλὰ τρόπον ἐπιδειξάμενον ὁ δρι-

^a Legehatar ταύτην παρὰ.
^b In notis Savilianis Dunsus vult legi ἐπιδειξαμένους. At ἐπιδειξάμενον etiam bene habet.

στον· οὐδὲ ὡς ἐπὶ δόξαν ἀνθρωπίνην καὶ ἄνεσιν οἰκεῖαν, ἀλλ' ὡς εἰς πόνους καὶ ἰδρώτας καὶ τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον, οὕτως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀγεται ταῦτην ὁ χειροτονηθεὶς. Διὸ καὶ πολλῆς ἀπολαύει τῆς ἄνωθεν βοηθείας παρὰ τοῦ Πνεύματος. Κάκει μὲν μέχρι τοῦ διαγορευῆσαι τὰ πρακτέα μόνον ἐστηκεν ἡ ἀρχή· ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν ἀπὸ τῶν εὐχῶν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς χάριτος προστίθησι συμμαχίαν. Μᾶλλον δὲ ἐκεῖ μὲν οὐδὲ λόγος ὑπὲρ φιλοσοφίας οὐδεὶς, οὐδὲ κάθηται τις διδάσκων τί ψυχὴ, καὶ τί ποτε κόσμος, καὶ τί μέλλομεν εἶναι μετὰ ταῦτα, καὶ ἐπὶ τίσιν ἀπειλεσόμεθα ἐντεῦθεν, καὶ πῶς ἀρετῆς περιεσόμεθα, ἀλλὰ περὶ μὲν συναλλαγμάτων καὶ συμβολαίων καὶ χρημάτων πολὺς ὁ λόγος, τούτων δὲ οὐδεμία φροντίς· ἐν δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ πάντας ὑπὲρ τούτων τοὺς λόγους ἴδοι τις ἂν γινομένους· διὸ καὶ δικαίως πάντα ἂν τις αὐτὴν καλέσειε, καὶ δικαστήριον, καὶ ἰατρείον, καὶ φιλοσοφίας διδασκαλεῖον, καὶ ψυχῆς παιδευτήριον, καὶ γυμνάσιον δρόμων τῶν εἰς οὐρανοὺς φερόντων. Ὅτι δὲ καὶ ἡμερωτάτη πασῶν ἡ ἀρχή, καίτοι μείζονα ἀκρίθειαν ἀπαιτοῦσα, δῆλον ἐντεῦθεν. Ὁ μὲν γὰρ ἐξωθεν ἄρχων, ἂν λάβῃ μοιχόν, εὐθὺς ἐκόλασε. Καίτοι τί τὸ κέρδος; τοῦτο γὰρ οὐχὶ τὸ πάθος ἐστὶν ἀνελεῖν, ἀλλὰ τὸ τραῦμα ἔχουσαν ἀποπέμψαι τὴν ψυχὴν. Ὁ δὲ ἐνταῦθα ἄρχων εὐρών, οὐχ ὅπως τιμωρήσεται, ἀλλ' ὅπως ἐξέλῃ τὸ πάθος, σπεύδει. Σὺ μὲν γὰρ ταῦτον ποιεῖς, ὡσπερ ἂν, περὶ τὴν κεφαλὴν νοσήματος γενομένου, μὴ τὸ νόσημα παύσῃς, ἀλλὰ τὴν κεφαλὴν ἀποτέμεις· ἐγὼ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τὸ νόσημα ἀποτέμνω· καὶ εἰργω μὲν αὐτὸν μυστηρίων καὶ ἱερῶν περιβάλλον, ἀναστησάμενος δὲ αὐτὸν, καὶ ἀπλλαγέντα τῆς κακίας, καὶ ἀμείνω τῇ μετανοίᾳ γενομένον ἀναλαμβάνω πάλιν. Καὶ πῶς ἐστὶν ἐξελεῖν μοιχείαν; φησὶν. Ἔστι, καὶ σφόδρα ἐστὶν ὑπὸ τοῖς [551] νόμοις γενομένον τούτοις. Βαλανεῖον γὰρ ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία πνευματικὴν, οὐ ρύπον σώματος, ἀλλὰ ψυχῆς ἀποσμῆχον κηλὶδα τοῖς πολλοῖς τῆς μετανοίας τρόποις. Σὺ μὲν γὰρ ἂν τε ἀφῆς ἀτιμώρητον, χεῖρωνα εἰργάσω· ἂν τε κολάσῃς, ἀνίατον εἴσασ· ἐγὼ δὲ οὕτω ἀφίημι ἀτιμώρητον, οὕτω κολάζω, ὡς σὺ, ἀλλὰ καὶ δίκην ἀπαίτῳ τὴν ἐμοὶ πρέπουσαν, καὶ διορθοῦμαι τὸ γεγεννημένον. Βούλει καὶ ἐτέρως μαθεῖν, πῶς σὺ μὲν ξίφῃ γυμνῶν, καὶ φλόγα δεικνὺς τοῖς ἁμαρτάνουσιν, οὐ πολλὴν ἐργάσῃ τὴν ἰατρείαν, ἐγὼ δὲ τούτων χωρὶς πρὸς καθαρὰν ἐχειραγωγῆσα τὴν ὑγίειαν; Οὐ δεῖ δέ μοι λόγων οὐδὲ ῥημάτων, ἀλλὰ γῆν καὶ θάλατταν εἰς μέσον ἄγω, καὶ αὐτὴν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν. Καὶ ἐξέτασον, πρὶν ἢ τὸ δικαστήριον τοῦτο καθίσει, πῶς τὰ ἀνθρώπινα διεκτετο πράγματα, πῶς οὐδὲν τῶν νῦν κατορθωθέντων οὐδὲ μέχρις ὀνόματος ἦν ἀκούσαι ποτε. Τίς γὰρ θανάτου κατετόλμησε; τίς χρημάτων κατεφρόνησε; τίς δόξης ὑπερεῖδε; τίς τοὺς ἐν μέσῳ

infrugiferae aliae arbores et agrestes in altum elatae subjectarum arborum incrementum impediunt. Et sicut praefecti ac reges habent qui imperium suum labefactent atque oppugnent: ita etiam agricola ferarum incursus, aeris intemperiem, grandinem, ruginem, imbrem, siccitatem aliaque ejusdem generis. Quae quidem eo fiunt, ut perpetuo spes tua in Deo sita sit. Nam caeterae quidem artes hominum quoque studio ac praesidio sese tuentur; haec vero ubertatis spem magna ex parte in Dei ope atque auxilio positam habet, totaque pene omnino hinc pendet: at tametsi pluvias etiam, partiumque anni temperiem desideret, potissimum tamen Dei providentiam requirit. Neque enim qui plantat, aut qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat, Deus (1. Cor. 3. 7). Quin hic quoque et mors et vita est, et parturigenes et partus, ut in hominibus. Nam et excindi contingit, et fructum ferre, et mori, et quod mortuum fuerit, rursus ad vitam redire: in quo etiam nobis varie ac per picue terra de resurrectione sermocinatur. Nam cum radix fructum fert ac semen edit, annon id resurrectio est? Ac multam utique Dei providentiam et sapientiam imperio huic adjunctam cernere quis possit, si singula persequi velit. Verum, ut ad institutam orationem veniam, imperium illud circa terram ac stirpes versatur; nostrum autem circa curam animarum. Quanto itaque inter stirpes et animas interest, tanto hoc imperium illo praestabilius censeretur debet. Rursus qui praesentis vitae imperio potiuntur, tanto iis, penes quos ecclesiasticum imperium est, inferiores sunt, quanto minus praeclearum est invitae, quam volentibus, imperare. Nam hoc etiam naturae consentaneum imperium est. Etenim illic quidem omnia metu ac necessitate perficiuntur; hic voluntas liberaque animi sententia omnia exsequitur. Neque hac tantum ratione hoc imperium illi praestat, sed etiam quia non imperium modo, verum et paternitas, ut ita dicam, est: nam patris mansuetudinem habet, cumque majora praecipiat, ea tamen persuadet. Externus enim princeps dicit, Si adulterium admiseris, actum de te erit: at hic gravissimas poenas minatur, si impudicis oculis mulierem conspexeris. Etenim grave ac venerandum est hoc tribunal; nec corpus solum, sed animam etiam corrigit.

5. Quantum ergo inter corpus et animum discriminis est, tantum item hoc imperium ab illo distat. Ad haec qui imperio illo fungitur, perspicuorum dumtaxat criminum iudex sedet, imo ne horum quidem omnium, verum eorum tantum, quae comperta sunt: quin plerumque etiam accedit, ut prodito jure ea dissimulet. At contra tribunal nostrum omnes qui ingrediantur hoc docet, quod qui apud nos iudicis partes tenet, nuda omnia et aperta in communi totius terrarum orbis theatro proferet: nec cuiquam sese occultandi facultas erit. Ac proinde Christiana lex multo magis vitam nostram tuetur et continet, quam externae. Nam si de tectis atque oculis peccatis contremiscere, cautiorem hominem reddit, quam de perspicuis tantum in metu esse, atque is, qui de

levibus etiam noxis poenas expetit, ad virtutis studium magis excitat, quam qui gravissima duntaxat punit: non est profecto dubium quin vita nostra hoc imperio maxime fulciatur et conservetur. Quod si placet, utriusque etiam principis ordinationem consideremus: hic quippe multum discrimen perspicies. Non enim numerata pecunia hoc imperium accipere licet, sed edito probatissimae vitae documento: nec vero ad hoc imperium ita provehitur is qui ordinatus est, quasi ad humanam gloriam et privatam requiem, sed velut ad labores et sudores ac publicam utilitatem. Unde etiam haud parvum a Spiritu sancto auxilium consequitur. Atque illic quidem non ultra progreditur is qui imperat, quam ut quae facienda sint edicat; hic vero precum etiam et gratiae subsidium adjungit. Quin potius illic ne verbum quidem ullum de philosophia habetur, nec sedet quisquam qui doceat, quid sit anima, quid mundus, quid ipsi postea futuri, et ad quae hinc migraturi sumus, quaque ratione virtutem adipisci queamus; verum de pactis quidem et contractibus ac pecuniis multa verba funduntur, harum autem rerum nulla prorsus cura est. At in Ecclesia sermones omnes hisce de rebus institui conspicias. Ob eamque causam quidvis eam merito nuncuparis, tribunal, medicinae et philosophiae scholam, et animae ludum literarium, et gymnasium cursum in caelum ferentium. Jam vero, quod hoc imperium omnium imperiorum leuissimum sit, etiam si alioqui plus diligentiae requiras, hinc liquet. Nam qui externum imperium gerit, si adulterum arripuerit, protinus in eum animadvertit. Ecquid porro hinc commodi existit? hoc enim non vitium est de medio tollere, sed sauciam animam abigere. At qui hic imperat, non hoc curat ut de nocente supplicium sumat, sed ut vitium evellat. Nam tu quidem perinde facis, ac si morbo aliquo in capite enato, non morbum comprimis, sed caput amputes: ego vero non ita, sed morbum trunco; atque eum quidem a mysteriis sacrisque septis arceo, sed eundem postea excitatum, ac vitio liberatum melioremque per poenitentiam effectum, rursus assumo. Et qui fieri potest, inquis, ut adulterium eximatur? Potest, inquam, et quidem facile: si quis his legibus sese submittat. Balneum enim spirituale est Ecclesia, non corporis spurcitiem, sed animae labes variis poenitentiae modis abstergens. Nam tu quidem, si eum impunitum dimiseris, pejorem reddis; si supplicio affeceris, incurabilem reliquisti: ego autem nec impunitum abire sino, nec tuo more plecto; verum simul et poenam, quam debeo, ab eo expeto, et quod commissum est corrigo. Visne etiam aliter ex me discere quo pacto tu gladium stringens, ac flammam peccatoribus ostendens, haud magnam iis medicinam afferas; ego autem his etiam remotis ad integram eos sanitatem ducam? Nec vero mihi oratione ac verbis opus est, sed terram ac mare, atque adeo ipsam hominum naturam in medium adduco. Ac mihi velim expendas, priusquam tribunal hoc fixum esset, quinam rerum humanarum status erat; quomodo nihil

eorum, quæ nunc præstantur, ne nomine quidem tenus olim audiri poterat. Ecquis enim adversus mortem intrepidum animum præbuit? ecquis opes contempsit? quis gloriam pro nihilo duxit? quis fuga relictis mundi tumultibus montes et solitudinem, philosophiæ matrem, complexus est? ubinam virginitatis nomen olim erat? Hæc quippe omnia, atque his plura, tribunalis hujus beneficio nobis contigerunt: hæc nobis hoc imperium effecit. Cum igitur

hæc perspecta habeatis, atque omnem hujus vitæ utilitatem, orbisque universi correctionem hinc fluere intelligatis, date operam, ut ad divinorum sermonum auditionem atque ad hos conventus et preces crebro veniatis. Nam si ad hunc modum vos componatis, vitamque ac mores cælis dignos exhibeatis, promissa bona consequi poteritis, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA XVI.

CAP. 7. v. 13. *Ideo consolati sumus in consolatione vestra; abundantius autem magis gavisi sumus super gaudio Titii, quia relictus est spiritus ejus ab omnibus vobis.*

1. En rursus quomodo laudes eorum attollat, eorumque caritatem ostendat. Posteaquam enim magnam se voluptatem cepisse asseruit, quod tantum ipsius epistola præstitisset, quodque tantum inde emolumenti ad Corinthios rediisset; *Gaudeo enim, inquit, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad penitentiam*; suamque erga eos caritatem his verbis declarasset: *Etiamsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis ad vos*; rursus aliud eorum benevolentiam argumentum commemorat, quod magnam ipsis laudem conciliat, ostenditque quam sincera caritate præditi sint: *In consolatione enim vestra, inquit, abundantius gavisi sumus super gaudio Titii*. Atqui non est hoc hominis magno amore flagrantis, ob eum majori lætitia afflicti, quam ob illos. Imo vero, inquit Paulus, magni amoris hoc argumentum est: non enim tam illius, quam vestra causa sum delectatus: unde etiam mox subdit, *Quia viscera ejus resecta sunt a vobis omnibus*. Non dixit, Ipse, sed, *Viscera ipsius*; hoc est, caritas ea, qua vos complectitur. Quoniam autem modo resecta sunt? *Ab omnibus*: nam id quoque amplissimæ laudi ducendum est.

14. *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum*. Magna hæc laus habenda est, cum præceptor gloriatur: ait enim, *Non sum confusus*. Ob id gavisus sum, quod meliores exististis, ac rebus ipsis verba mea comprobastis. Ex quo mihi duplex ornamentum comparatum est, tum quia vestra virtus altius provecta est, tum quia minime a veritate aberrasse visus sum. *Sed sicut omnia vobis in veritate loquuti sumus, ita et gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est*. Hoc loco aliud quoque subindicat. Queinadmodum, inquit, apud vos omnia de Tito vere loquuti sumus (verisimile enim est, eum multas apud illos Titii laudes protulisse): sic vicissim ea, quæ de vestris laudibus a me ad Titum dicta sunt, vera comperta sunt.

15. *Et viscera ipsius abundantius in vobis sunt*. His verbis jam eum commendat, ut magno amore inflammatum atque ipsis devinctum. Non enim dixit, Caritas ipsius, sed *Viscera ipsius*. Deinde ne assentari videatur, ubique inicitia causas affert, tum ne, uti jam dixi, in adu-

lationis suspicionem incidat, tum ut eos ad virtutem acrius incitet, laudem ad eos referens, atque ostendens eos esse, qui tantæ benevolentiam initium atque argumentum Tito iniecerint. Nam cum dixisset, *Viscera ejus abundantius sunt ad vos*, subjungit, *Reminiscentis omnium vestrum obedientiam*.

Titii laus. — Hoc autem Titii quoque gratam animi erga homines de se bene meritis ostendit, ut qui eos omnes animo complexus rediisset, perpetuaque memoria circumferret, atque et ore et mente versaret. Corinthios etiam majorem in modum ornat, quod ipsum ita sibi devinctum dimisissent. Mox obedientiam etiam ipsorum exponit, ut eorum studio stimulos addat: unde et subnectit hæc verba, *Quomodo cum timore et tremore suscepistis eum*. Non modo cum caritate, sed etiam cum summo honore. Viden' quomodo duplicis virtutis testimonium ipsis tribuat: quod et ut patrem eum amarent, et ut antistitem metuerent, nec metu eorum benevolentiam obscurante, nec benevolentia metum solvente? Atque id est quod superius dicebat: *Quod secundum Deum contristati estis, quantam in vobis operatum est sollicitudinem, sed timorem, sed desiderium (2. Cor. 7. 11)?*

16. *Gaudeo igitur quoniam in omnibus confido in vobis*. Viden' quomodo ob ipsos magis gaudeat? Quoniam, inquit, præceptori vestro dedecori minime fuistis, nec testimonio meo indignos vos reddidistis. Proinde non tam ob Titum letabatur, quod tantum honorem accepisset, quam ob eos, quod tantum grati animi specimen edidissent. Nam ne illius potius amicitia ductus, in lætitia versari videatur, vide quomodo hic quoque causam afferat. Ut enim superius dixit, *Quod si quid de vobis gloriatus sum, non sum confusus*: sic etiam hoc loco, *Quoniam in omnibus confido in vobis*. Sive objurgatio adhibenda sit, non timen, ne vos a me separemini; sive gloriandum sit, non vereor ne redarguar; sive vos, ut morigeros, sive ut caritate aut etiam zelo præditos, laudandos habeam, confido de vobis. Edixi ut excinderetis, et excidistis; edixi ut reciperetis, et recepistis; dixi coram Tito vos magnos quosdam et admirandos viros esse, magistrosque vereri nosse: hæc rebus ipsis vera esse demonstrastis. Nec perinde ille hæc ex me didicit, ut ex vobis. Quocirca ingenti vestri amore incensus ad me reversus est: quod plura exhibueritis, quam verba mea ferrent. (Cap. 8.) 1. *Notam autem vobis scio, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Mædoniæ.*

θορύβους φυγῶν, ὄρη ^a καὶ ἔρημια, τὴν μητέρα τῆς φιλοσοφίας, ἠσκάσατο; ποῦ παρθενίας ὄνομά ποτε ἦν; Ταῦτα γὰρ πάντα, καὶ τὰ τούτων πλείονα, τοῦτου τοῦ δικαστηρίου κατόρθωμα γέγονε, ταύτης τῆς ἀρχῆς ἔργα. Ταῦτ' οὖν εἰδότες καὶ καταμαθόντες, ὡς

^a *Abetal* ὄρη.

ἐντεῦθεν πᾶσα ὠφέλεια τοῦ βίου, καὶ ἡ τῆς ὠκουμένης διόρθωσις, θαμινὰ βαδίζετε παρὰ τὴν τῶν θεῶν λόγων ἀκρόασιν, καὶ τὰς συνόδους τὰς ἐνταῦθα, καὶ τὰς εὐχάς. Ἄν γὰρ οὕτως ἑαυτοὺς ρυθμίζητε, δυήσεσθε τῶν οὐρανῶν ἀξίαν ἐπιδειξάμενοι πολιτεῖαν, τυχεῖν τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΓ'.

Διὰ τοῦτο παρακληθήμεθα ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὁμῶν· περισσοτέρως δὲ μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, ὅτι ἀναπέπνυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὁμῶν.

α'. Ὅρα πάλιν πῶς ἐπαίρει αὐτῶν τὰ ἐγκώμια, καὶ δεικνύει τὴν ἀγάπην. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Ἦσθη ὅτι τοσοῦτον ἡ ἐπιστολὴ ἤνυσε, καὶ ὅτι τοσοῦτον ἐκερδάνετε· Χαίρω γὰρ, φησὶν, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν· καὶ δείξας αὐτοῦ τὴν ἀγάπην· φησὶ γὰρ, ὅτι *Εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἔνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἔνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' ἔνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδὴν ἡμῶν τὴν ὑπὲρ ὁμῶν πρὸς ὑμᾶς*. λέγει πάλιν ἄλλο σημεῖον τῆς αὐτῶν εὐνοίας, ὃ περὶ αὐτοῖς φέρει τὸν ἔπαινον, καὶ δεικνύει τῆς ἀγάπης αὐτῶν τὸ γνήσιον· *Ἐπὶ γὰρ τῇ παρακλήσει ὁμῶν περισσοτέρως μᾶλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου*, φησὶ. Καίτοι γε τοῦτο οὐκ ἔστι φιλοῦντος σφοδρῶς, τὸ ἐπ' ἐκείνῳ μᾶλλον χαρῆσαι, ἢ ἐπ' αὐτοῖς. Ναί, φησὶν [552] οὐδὲ γὰρ δι' ἐκείνον τοσοῦτον, ὅσον δι' ὑμᾶς ἦσθη. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει λέγων, *Ὅτι τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ ἀναπέπνυται ἀπὸ πάντων ὁμῶν*. Οὐκ εἶπεν, Ἄυτός, ἀλλὰ, *Τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ*. τούτεστιν, ἡ ἀγάπη αὐτοῦ ἢ περὶ ὑμᾶς. Καὶ πῶς ἀναπέπνυται; *Ἀπὸ πάντων*. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μέγιστον ἐγκώμιον. *Ὅτι εἰ τι αὐτῷ κεκαύχημαι ὑπὲρ ὁμῶν*. Μέγας ὁ ἔπαινος, ὅταν ὁ διδάσκαλος καυχᾶται· φησὶ γὰρ, ὅτι Οὐ κατησχύνθη. Διὰ τοῦτο ἐχάρην, ὅτι βελτιοῦς ἐφάνητε, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐδείξατέ μου τὰ ῥήματα. Ὅστε διπλοῦς ὁ κόσμος ἐμοί, καὶ ὅτι ὑμεῖς ἐπεδώκατε, καὶ ὅτι ἐγὼ οὐκ ἐφάνην τῆς ἀληθείας διαπίπτων. Ἄλλ' ὡς πάντοτε ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν ὑμῖν, οὕτω καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἢ ἐπὶ Τίτου, ἀληθὴς γέγονεν. Ἐνταῦθα καὶ ἄλλο τι αἰνιττεται· ὅτι ὡσπερ παρ' ὑμῖν μετὰ ἀληθείας πάντα ἐφθεγξάμεθα· εἰκὸς γὰρ αὐτὸν καὶ περὶ τούτου πολλὰ αὐτοῖς εἰπεῖν ἐγκώμια· οὕτω καὶ τὰ περὶ ὁμῶν ἡμῖν Τίτω εἰρημένα, ἀληθῆ ἐφάνη. *Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἔστιν εἰς ὑμᾶς*. Τοῦτο λοιπὸν ἐκείνον συνιστῶντός ἐστιν, ὡς σφόδρα ἐκκαϊόμενον, καὶ συνδεδεμένον αὐτοῖς. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡ ἀγάπη αὐτοῦ, ἀλλὰ, *Τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ*. Εἶτα, ἵνα μὴ δόξη κολακεύειν, πανταχοῦ τίθησι τῆς φιλίας τὰς αἰτίας, ἵν', ὅπερ εἶπον, καὶ τὴν κολακίαν διαφύγη, καὶ ἐκείνους μᾶλλον προτρέψῃ,

τὸ ἐγκώμιον εἰς αὐτοὺς περιστάς, καὶ δεικνύς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς τοσαύτης ἀγάπης ἐκείνους ἐμβολόντας αὐτῷ. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως ἔστιν εἰς ὑμᾶς*, ἐπηγάγεν· *Ἀναμνησκομένου τὴν ἀπάντων ὁμῶν ὑπακοήν*.

Τοῦτο δὲ καὶ τὸν Τίτον εὐγνώμονα δεικνύει περὶ τοὺς εὐεργέτας, εἰ γε λαθῶν αὐτοὺς ἐν τῇ ψυχῇ ἐπαῆλθεν ἅπαντας, καὶ διττικῶς αὐτῶν μέμνηται, καὶ ἐκείνους ἐπὶ στόματος ἔχει καὶ ἐπὶ διανοίας. Καὶ Κορινθίους πάλιν κοσμεῖ μειζόνως, ὅτι αὐτὸν οὕτω χειρωσάμενοι ἐξέπεψαν. Εἶτα καὶ τὴν ὑπακοὴν αὐτῶν λέγει, ἐπιτείνων αὐτῶν τὴν σπουδὴν· διὸ καὶ ἐπάγει ταῦτα, *Ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν*. Οὐ μετὰ ἀγάπης μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τιμῆς ἐπιτεταμένης. Εἶδες πῶς διπλῆν αὐτοῖς ἀρετὴν μαρτυρεῖ, καὶ ὅτι ὡς πατέρα ἐφίλουν, καὶ ὡς ἄρχοντα ἐδεοίκεσαν, οὔτε διὰ τὸν φόβον ἀμαυροῦντες τὴν ἀγάπην, οὔτε διὰ τὴν ἀγάπην ἐκλύοντες τὸν φόβον; Τοῦτο καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι *Τὸ κατὰ θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσῃν κατεργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδὴν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐκπρόθησιν; Χαίρω οὖν, ὅτι ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν*. Ὅρξ ὅτι δι' αὐτοῦ μᾶλλον χαίρει; Ὅτι οὐδαμοῦ τὸν διδάσκαλον κατησχύνετε, φησὶν, οὐδὲ ἀνάξιοι φαίνεσθε τῆς ἐμῆς μαρτυρίας. Ὅστε οὐχ οὕτω διὰ Τίτον ἔχαίρειν, ὅτι τιμῆς ἀπήλαυσε τοσαύτης, ὡς δι' αὐτοὺς, ὅτι τοσαύτην ἐπεδείξαντο εὐγνωμοσύνην. Ἴνα γὰρ μὴ νομισθῆ δι' ἐκείνον χαίρειν μᾶλλον, ὅρα πῶς καὶ ἐνταῦθα τὴν αἰτίαν τίθησιν. Ὅσπερ οὖν [553] ἀνωτέρω εἶπεν, *Ὅτι εἰ τι αὐτῷ κεκαύχημαι ὑπὲρ ὁμῶν, οὐ κατησχύνθη*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, *Ὅτι ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν*. Κἂν ἐπιπλήξαι δέοι, οὐ δέδοικα μὴ ἀποβραγῆτε, κἂν καυχῆσασθαι, οὐ φοβοῦμαι, ὡς ἐλεγόμενος, κἂν ὡς πειθηνίους ἐπαινέσαι, κἂν ὡς ἀγαπητικούς, κἂν ὡς ζῆλον ἔχοντας, θαρρῶ ἐν ὑμῖν. Εἶπον ἐκκόψαι, καὶ ἐξεκόψατε· εἶπον δέξασθαι, καὶ ἐδέξασθε· εἶπον ὅτι μεγάλοι τινὲς ἔστε καὶ θαυμαστοὶ ἐπὶ Τίτου καὶ διδασκάλους εἰδότες αἰδεῖσθαι· ἀληθῆ διὰ τῶν ἔργων ταῦτα ἐδείξατε. Καὶ οὐχ οὕτως ἔμπε ταῦτα παρ' ἐμοῦ, ὡς παρ' ὑμῶν. Ἐπαῆλθε γοῦν σφοδρῶς ἐραστής ὑμῶν γενόμενος, πλείονα τῶν λόγων ἐπιδειξαμένων ὑμῶν. *Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*.

β'. Ἐπάρας αὐτοὺς τοῖς ἔγκωμοῖς, παραινέσιν πάλιν καθίσει. Διὰ γὰρ τοῦτο τῇ ἐπιπλήξει παρέμιξε τοὺς ἐπαίνους, ἵνα μὴ ἀπὸ ἐπιπλήξεως εἰς παραινέσιν κατελιθῶν δυσπαράδεκτον ποιήσῃ τὸν λόγον, ἀλλὰ λεάνας αὐτῶν τὴν ἀκοήν, οὕτω προοδοποιήσῃ τῇ παραινέσει. Βούλεται γὰρ περὶ ἐλεημοσύνης διαλεχθῆναι· διὸ καὶ προλαβὼν εἶπε, *Καίρω ὅτι ἐν παντὶ θαρρῶ ἐν ὑμῖν*· ἀπὸ τῶν ἡδὴ κατωρθωμένων καὶ εἰς τοῦτο προθυμότερους ποιῶν. Καὶ οὐκ εἶπεν εὐθέως, *Δότε οὖν ἐλεημοσύνην*· ἀλλ' ὅρα τὴν σύνεσιν, πῶς πόβρωθεν καὶ ἀφ' ὑψηλοῦ προκατασκευάζει τὸν λόγον· *Γνωρίζω γὰρ ὑμῖν, φησὶ, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*. Ἴνα γὰρ μὴ ἐπιρρωνται, χάριν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, καὶ τὰ ἐτέραν διηγούμενος, τοῖς ἐτέραν ἔγκωμοῖς σπουδαιότερους τοὺτους ἐργάζεται. Καὶ δύο συντίθησιν ἐπαίνους Μακεδόσι, μᾶλλον δὲ καὶ τρεῖς· καὶ οἱ πειρασμοὺς γενναίως φέρουσι, καὶ οἱ ἐλεεῖν ἴσασιν, καὶ οἱ πένητες ὄντες, δαψίλειαν ἐνεδεικνύοντο ἐν ἐλεημοσύνῃ· καὶ γὰρ ἠρπάγησαν αὐτῶν αἱ οὐσίαι. Καὶ τοῦτο δηλῶν εἶπεν, ἦνίκα αὐτοῖς ἐπέστελλεν. *Ἵμεῖς γὰρ μιμηταὶ ἐγένεσθε, φησὶ, τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ὅτι τὰ αὐτὰ ἐπάθετε καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθάπερ κἀκεῖνοι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων*. Ἄκουσον τί μετὰ ταῦτα Ἑβραῖοις ἐπιστέλλων εἶπε· *Καὶ γὰρ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε*. Χάριν δὲ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, οὐχὶ καταστέλλων αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκκαλούμενος, καὶ ἀνεπίφθονον τὸν λόγον ἐργαζόμενος. Διὸ καὶ τὸ τῶν ἀδελφῶν ὄνομα προσέθηκεν, ὥστε πᾶσαν ὑποπεμέσθαι βασκανίαν· καὶ γὰρ μέλλει μεθ' ὑπερβολῆς ἔγκωμιάζειν αὐτούς. Ἄκουσον γοῦν τῶν ἐπαίνων. Εἰπὼν γὰρ, *Γνωρίζω ὑμῖν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ*, οὐκ εἶπε, *τὴν δεδομένην ἐν τῇδε καὶ τῇδε τῇ πόλει*, ἀλλ' ὀλόκληρον ἐπαινεῖ τὸ ἔθνος λέγων, *Ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*. Εἶτα καὶ αὐτὴν [554] διηγείται τὴν χάριν. *Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν*. Εἶδες σύνεσιν; Πρῶτον γὰρ ἐκεῖνο λέγει, οὐχ ὃ βούλεται, ἀλλ' ἕτερον πρὸ αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐξῆ ἐπίτηδες τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ ἀπὸ ἀκολουθίας ἐτέρας ἐπ' αὐτὸ ἐρχεσθαι· *Ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως*. Ὁ καὶ αὐτοῖς Μακεδόσι ἐπιστέλλων εἶπεν, *ὅτι Μιμηταὶ ἐγενήθητε τοῦ Κυρίου, δεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ, μετὰ χαρᾶς Πνεύματος ἁγίου*· καὶ πάλιν, *Ἄφ' ὑμῶν ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἀχαίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ ἡ πῖστις ὑμῶν ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξεδήλυθε*. Τί δὲ ἐστίν, *Ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν*; Ἀμφότερα μεθ' ὑπερβολῆς γέγονεν αὐτοῖς, φησὶ, καὶ ἡ θλίψις καὶ ἡ χαρὰ. Διὸ καὶ πολὺ τὸ παράδοξον ἦν, ὅτι τοσαύτη ἡδονῆς περιουσία ἀπὸ θλίψεως αὐτοῖς ἐβλάστησεν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον λύπην οὐκ ἔτεκεν, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴ γέγονεν αὐτοῖς εὐφροσύνης ἢ θλίψεως, καὶ ταῦτα πολλῇ οὐσα. Τοῦτο δὲ εἶπεν, ἀλείφων αὐτοὺς ἐν τοῖς πειρασμοῖς γενναίως εἶναι καὶ ἀπειριτέπτους. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐθλίβησαν, ἀλλ' ἔκυττος ὡς καὶ δόκιμοι γενέσθαι διὰ τῆς ὑπομο-

νής· μᾶλλον δὲ οὐ λέγει, διὰ τῆς ὑπομονῆς, ἀλλ', ὃ πλέον ἦν τῆς ὑπομονῆς, *χαρὰν*. Καὶ οὐδὲ *χαρὰν* ἀπλῶς λέγει, ἀλλὰ, *περισεῖαν χαρᾶς*· καὶ γὰρ πολλὴ καὶ ἄφατος ἐβλάστησεν ἐν αὐτοῖς. *Καὶ ἡ κατὰ βῆθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Πάλιν ἀμφοτέρα ταῦτα μεθ' ὑπερβολῆς. Ὅσπερ γὰρ ἡ πολλὴ θλίψις πολλὴν χαρὰν ἔτεκε, καὶ *περισεῖαν χαρᾶς*· οὕτως ἡ πολλὴ πενία πολὺν πλοῦτον ἔτεκεν ἐλεημοσύνης. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν εἰπὼν, *Ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Οὐ γὰρ τῷ μέτρῳ τῶν δεδομένων, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν παρεχόντων ἢ φιλοτιμία κρίνεται. Διὸ οὐδαμοῦ λέγει πλοῦτον τῶν δοθέντων, ἀλλὰ, *Πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Ὁ δὲ λέγει, *τοιοῦτον ἐστίν*· Οὐ μόνον οὐκ ἐνεπόδισεν αὐτοῖς πρὸς δαψίλειαν ἢ πτωχεία, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴ γέγονε τοῦ περισσεῦσαι, ὡσπερ ἡ θλίψις τοῦ ἡσθῆναι. Ὅσῳ γὰρ ἦσαν πένητες τοσοῦτω μᾶλλον ἐφιλοτιμοῦντο, καὶ προθυμότερον παρεῖχον. Διὸ καὶ σφόδρα αὐτοὺς θαυμάζει, ὅτι ἐκ τοσαύτης πενίας τοσαύτην ἐπεδείξαντο φιλοτιμίαν. *Ἡ γὰρ κατὰ βῆθους πτωχεία αὐτῶν, τουτέστιν, ἡ πολλὴ καὶ ἄφατος, ἔδειξεν αὐτῶν τὴν ἀπλότητα*. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν, *Ἐδειξεν, ἀλλὰ, Ἐπερίσσευσεν*· καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἀπλότητα, ἀλλὰ, Πλοῦτον ἀπλότητος*, τουτέστιν, ἀντίβροπον τοῦ μεγέθους τῆς πτωχείας· μᾶλλον δὲ, καὶ πολλῶ μείζονα τὸν ὄγκον ἐπεδείξαντο τῆς δαψιλείας. Εἶτα αὐτὸ καὶ ἐρμηνεύει σαφέστερον, λέγων· *Ὅτι κατὰ δύναμιν μαρτυρῶ (ἀξιόπιστος ὁ μάρτυς) καὶ ὑπὲρ δύναμιν* τουτέστιν, *Ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν*. Μᾶλλον δὲ οὐ διὰ τοῦτου μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἀπάντων αὐτὸ δηλοῖ· *Αὐθαίρετοι γὰρ, φησὶν. [555] Ἰδοὺ καὶ ἕτερα ὑπερβολή. Μετὰ πολλῆς παρακλήσεως*. Ἰδοὺ καὶ τρίτη καὶ τετάρτη. *Δεόμενοι ἡμῶν*. Ἰδοὺ καὶ πέμπτη. Καὶ ἐν θλίψει ὄντες, καὶ ἐν πενίᾳ. Ἀὔτη ἕκτη. Καὶ ἐβδόμη, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς ἔδωκαν.

γ'. Εἶτα ἐπειδὴ τοῦτο μάλιστα βούλεται κατασκευάσαι παρὰ Κορινθίους, τὸ μετὰ προαιρέσεως δοῦναι, αὐτῷ μάλιστα ἐνδιατρίβει, λέγων, *Μετὰ πολλῆς παρακλήσεως, καὶ Δεόμενοι ἡμῶν*. Οὐχ ἡμεῖς αὐτῶν ἐδεθήμεν, ἀλλ' αὐτοὶ ἡμῶν. Τί δεόμενοι ἡμῶν; *τὴν χάριν, καὶ τὴν κοινωσίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους*. Εἶδες πῶς πάλιν ἐπαίρει τὸ πρᾶγμα, σεμνοῖς ὀνόμασιν αὐτὸ καλῶν; Καὶ γὰρ ἐπειδὴ ζηλωταὶ ἦσαν πνευματῶν, χάριν αὐτὸ ὀνομάζει, ἵνα ἐπιδράμωσι· καὶ κοινωνίαν πάλιν, ἵνα μὴ ὄντως ἀπὸ λαμβάνουσιν, οὐ διδοῦσι μόνον. Τοῦτο οὖν ἡμᾶς παρεκάλουν, φησὶν, ὥστε ἡμᾶς ἀναδέξασθαι τὴν τοιαύτην διακονίαν. *Καὶ οὐ καθὼς ἡλίπισαμεν*. Τοῦτο καὶ πρὸς τὴν ποσότητά φησὶ, καὶ πρὸς τὰς θλίψεις. Οὐ γὰρ ἂν ἡλίπισαμεν, φησὶν, ὅτι ἐν τοσαύτῃ θλίψει ὄντες καὶ πενία, καὶ κατῆπειξαν ἡμᾶς, καὶ τοσαῦτα παρεκάλεισαν. Καὶ τὴν τοῦ λοιποῦ δὲ βίου ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἐδήλωσεν εἰπὼν· *Ἄλλ' ἐν ταῖς ἐδοκίμασεν πρῶτον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεοῦ*. Ἐν πᾶσι γὰρ ὑπήκουσαν πλέον, ἢ προσ-

* Χαρά in margine Savilius: vel fortasse melius χαρᾶς, ut supra in Scripturae versu.

2. Postquam eos laudibus extulit, admonitionem rursus adhibet. Ideo enim objurgationi laudes admiscuit, ne ab objurgatione ad monendum delapsus, minus acceptam orationem redderet, verum lenitis prius ipsorum auribus, ita sibi viam ad monendum pararet. Vult enim de eleemosyna verba facere: unde etiam prius dixit, *Gaudeo quod in omnibus confido in vobis*. Nimirum ab iis, quæ jam egregie præstiterant, ad hoc promptiores reddens. Nec vero protinus dixit, *Eleemosynam igitur date*; sed animadvertit sagax ipsius consilium, quomodo eminus atque ab alto orationem præmuniat: *Notam enim, inquit, vobis facio gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniae*. Gratiam id vocat, ne animis efferantur: ac res aliorum narrans id agit, ut dum alios laudat, diligentiores hos efficiat. Ac duas, imo tres Macedonibus laudes tribuit; quod tentationes strenuo animo perferrent; quod egentibus opem ferre nossent; quod quamvis ipsi inopia laborarent, munificentiam tamen in eleemosynis exhiberent: nam illis suæ quoque facultates ereptæ fuerant. Idque significabat cum in epistola, quam ad ipsos scribebat, diceret, *Vos enim imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa, quoniam eadem passi estis a contribulibus vestris, quæ illi a Judæis* (1. *Thess.* 2. 14). Audi jam quibus postea verbis utatur, cum ad Hebræos scribit, *Nam et rapinam vestrorum bonorum cum gaudio suscepistis* (Hebr. 10. 34). Gratiam porro hanc rem vocat, non solum ut eos in modestia contineat, sed etiam ut illos excitet, nec invidiosam orationem reddat. Quocirca fratrum quoque nomen adjunxit, ut livorem omnem succidat: eximii enim laudibus Macedones ornare parat. Audi quippe quid de iis prædicet. Nam cum dixisset, *Notam vobis facio gratiam Dei*, non dixit, *Quæ data est in hac vel in illa civitate*; verum universam gentem laudibus ornat dicens: *In Ecclesiis Macedoniae*. Mox ipsam quoque gratiam declarat. 2. *Quoniam in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit*. Viden' Pauli sagacitatem? Priore enim loco istud non dicit quod volebat, sed alterum anteponebat, ne consulto hoc facere videatur, sed ex altera verborum serie ad hoc venire: *In multo experimento tribulationis*. Id quod ad ipsos quoque Macedones, cum ad eos scriberet, dicebat: *Imitatores facti estis Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti* (1. *Thess.* 1. 6); et rursus, *A vobis etiam diffamatus est sermo Domini, non solum in Macedonia et in Achaia, sed etiam in omni loco vestra fides, quæ est ad Deum, profecta est* (Ib. v. 8). Quidnam autem his verbis sibi vult, *In multo experimento tribulationis abundantia gaudii eorum fuit*? Utrumque inquit, mirum in modum ipsis contigit, et tribulatio et lætitia. Ex quo incredibile quidpiam nascebatur, quod tanta voluptatis ubertas et copia ex afflictione ipsis oriretur. Neque enim modo mœrorem illis nullum tribulatio pepererat, sed lætitiæ quoque ipsis causam præbuerat, etsi multa erat. His porro verbis utebatur, ut eos ad certamen ungeret ac strenuos constantesque redderet. Non enim leviter vexati fue-

rant, sed ita, ut per patientiam virtus eorum explorata fuerit: imo vero non, *Per patientiam, dixit, sed quod plus erat quam patientia, gaudium*. Nec gaudium simpliciter dicit, sed gaudii abundantiam: ingens enim et quæ verbis explicari nequeat lætitia in ipsis nata est. *Et altissima paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum*. Utrumque rursus hoc cum exsuperantia. Quemadmodum enim multa tribulatio multiplex gaudium et gaudii abundantiam peperit: ita ex magna paupertate ingentes eleemosynæ opes ortæ sunt. Hoc enim his verbis significavit, *Abundavit in divitiis simplicitatis eorum*. Neque enim ex donorum mensura, sed ex donantium animo liberalitas æstimatur. Quamobrem nusquam donorum copiam dicit, sed, *Divitiis simplicitatis eorum*. Id autem perinde est ac si diceret: Non modo ipsis ad liberalitatem nihil impedimenti paupertas attulit; verum occasio ipsis fuit uberius largiendi, non secus ac tribulatio amplius gaudendi. Quo enim egentiores erant, hoc majori animi promptitudine largiebantur. Unde etiam magnopere eos laudat ac suspicit, quod in tanta egestate tantæ liberalitatis specimen dederint. *Altissima enim eorum paupertas*, id est, ingens atque ineffabilis, simplicitatem eorum demonstravit. At vero non dixit, *Demonstravit, sed, Abundavit*: nec item, *Simplicitatem, sed, Divitiis simplicitatis*, hoc est quæ paupertatis magnitudini responderet: quin potius multo majorem liberalitatem præstiterunt. Tum hoc apertius etiam exponit, dicens: 3. *Quia secundum virtutem testificor, fide dignus testis, et supra virtutem*: hoc est, *Exuberavit in divitiis simplicitatis eorum*. Imo non per hoc tantum, sed et per ea quæ sequuntur id indicat: *Voluntarii enim fuerunt, inquit. En alteram etiam amplificationem. 4. Cum multa exhortatione. En tertiam ac quartam. Obsecrantes nos. En quintam. Et quidem cum afflictione ac paupertate premerentur. Sexta hæc est. Septima, quod copiosissime dederint*.

3. Postea, quia hoc potissimum apud Corinthios efficere studebat, ut libenter largirentur, in ea re præsertim immoratur, dicens, *Cum multa exhortatione*; et, *Obsecrantes nos*. Non eos, inquit, rogavimus, sed ipsi nos. Quid autem obsecrantes nos? *Gratiam et communicationem ministerii, quod fit in sanctos*. Videsne rursus quo pacto rem amplificet, insignibus nominibus eam nuncupans? Quia enim illi spirituum studiosi erant, gratiam id appellat, ut ad eam accederent: ac rursus communicationem, ut intelligerent se non tantum dare, sed etiam accipere. Hoc itaque, inquit, a nobis precibus contendebant, ut huiusmodi ministerium susciperemus. 5. *Et non sicut speravimus*. Hæc verba tum ad largitionis amplitudinem, tum ad calamitates refert. Numquam fore speravissimus, inquit, ut, cum in tanta calamitate ac paupertate versarentur, nos etiam urgerent ac tantopere obsecrarent. Ad hæc, qua sollicitudine in reliqua vita excolenda uterentur, his verbis declarat: *Sed seipos primum dederunt Domino, deinde nobis per voluntatem Dei*. In omnibus enim eorum obedi-

tia expectationem nostram superavit. Nec enim, quia egentibus dabant, ideoque aliarum virtutum curam abiecerant, sed seipsos Domino primum obtulerunt. Quid autem est, *Domino semetipsos dederunt*? Hoc est, consecrarunt; probati in fide exstiterunt; animi magnitudinem in tentationibus adhibuerunt, moderationem, facilitatem, caritatem, studiumque in aliis omnibus virtutibus atque alacritatem præ se tulerunt. Quid his verbis sibi vult, *Et nobis*? Hoc est, obediens se nobis præbuerunt; dilexerunt, paruerunt, ut et Dei leges implerent, et caritatis vinculo nobiscum astringerentur. Ac perpende, quomodo hic quoque eorum intentissimum studium ostendat, dicens: *Semetipsos dederunt Domino*. Non, inquit, partim Deo, partim mundo obedierunt, sed omnia Deo, atque etiam seipsos totos ei dederunt. Neque enim ob piam largitionem arrogantia elati sunt, verum cum ingentem prius humilitatem, ingentem obedientiam et honorem, magnam philosophiam exhibuissent, ita demum eleemosynam elargiti sunt. Quid porro his verbis significatur, *Per voluntatem Dei*? Quoniam dixerat, *Semet ipsos nobis dederunt*, non, inquit, humano affectu, sed secundum Dei voluntatem hoc fecere. 6. *Ita ut rogareus Titum, ut quemadmodum cepit, ita et perficiat in vobis gratiam istam*. Et quænam est hæc verborum series? Egregia sane ac cum iis quæ præcesserunt pulchre cohærens. Quoniam enim, inquit, eos in omnibus, hoc est in tentationibus, in eleemosynis, in nostri amore, ac reliqua vitæ puritate, acres ac ferventes esse comperimus: ut vos quoque ipsorum virtutem adæquetis, Titum misimus. Id enim his verbis indicavit, etsi non ita sit loquutus. Ac consideres velim amoris magnitudinem. Ab illis, inquit, cum rogaremur et obsecraremur, de vobis solliciti eramus, nimirum ne ab illis vinceremini. Quæ etiam nobis mittendi Titi causa fuit, ut hinc quoque excitati et commonefacti, Macedonas æmularemur. Etenim illic erat Titus, cum hæc epistola scriberetur. Ostendit autem eum jam ante Pauli cohortationem hoc facere cœpisse, cum ait: *Ut quemadmodum ante cepit*. Unde etiam mirificis laudibus eum afficit, tum in exordio, sic loquens: *Eo quod non invenerim Titum fratrem, non habui requiem spiritui meo* (2. Cor. 2. 13); tum hoc loco per omnia hæc verba quæ de eo habuit, ac denique per hoc ipsum. Neque enim exigua laus est incipere, quippe quæ ferventem animum indicet. Ideoque illum misit, ex Titi præsentia magnum illis ad largitionis studium calcar addens. Ac propterea laudibus eum extollit, ut cum Corinthiis vehementius conciliet. Nam et istud magnum ad persuadendum pondus habet, cum is qui monet benevolo animo est. Pulchre autem semel et iterum ac tertio eleemosynæ mentionem faciens, gratiam eam vocat. Nunc enim ait, *Notam autem vobis facio, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedonæ; nunc, Voluntarii fuerunt, cum multa oratione obsecrantes nos gratiam et communicationem*; ac rursus, *Ut quemadmodum prius cepit, ita et perficiat in vobis gratiam istam*.

4. *Eleemosynam erogare majus est, quam mortuos ad vitam revocare*. — Etenim ingens bonum ac Dei donum hoc est, quod si præstetur, Deo ipsi nos, quantum fieri potest similes efficiat. Hoc enim potissimum homo est. Unde etiam hominis indicium quidam dicens, hoc posuit: *Magna res est, inquit, homo, ac magni pretii vir eleemosynæ studiosus* (Prov. 20. 6). Major hæc gratia est, quam mortuos ad vitam revocare. Christum enim fame laborantem alere multo præstantius est, quam in nomine Jesu a morte ad vitam homines excitare: illic enim Christo beneficium das, hic ille tibi. Porro non iis, qui beneficium accipiunt, sed iis qui dant, merces est constituta. Etenim in miraculorum editione debitorem te Deus habet, in eleemosyna autem tu Deum tibi obstrictum habes. Eleemosyna vero tum demum est, cum tu alacri animo, cum large et copiose tribuis, cum teipsum non dare, sed accipere existimas, cum ut beneficium accipiens et quæstum faciens, ac non tamquam perdens largiris: nam hoc ne beneficium quidem censendum fuerit. Qui enim inopiam alterius subleat, is læto animo esse nec moleste ferre debet. Annon absurdum fuerit, si cum alterius mœrorem discutias, mœreas ipse? neque enim ipsi jam eleemosynæ nomen reliquum facis. Nam si ideo mœres, quod alterius mœrorem depuleris, extremæ cujusdam crudelitatis ac feritatis argumentum edis: præstat enim non depellere, quam ita depellere. Quid autem omnino est, o homo, quod mœres? an ne aurum tuum minuatur? Si hoc animo es, prorsus ne des quidem: nisi tibi in cælis aurum tuum multis partibus augeri confidis, ne tribuas. At hic vicem tibi rependi postulas? Quid ita? Sine eleemosynam eleemosynam esse, non negotiationem. Sane multi in hac quoque vita receperunt, verum non ita receperunt, quasi superiores iis futuri, qui hic nihil acceperunt: quin potius nonnulli ex illis, ut imbecilliores, quia futuris bonis non admodum alliciebantur, hic receperunt. Et sicut belluones et imperiti homines ventrisque mancipia, ad regiam mensam acciti, congruum tempus puerorum more minime expectantes, voluptatem suam labefactant, antevertentes ipsi, vilioribus epulis sese ingurgitant: ita hi quoque, qui in hac vita bona quærunt et accipiunt, futuræ mercedem minuunt. Itane vero tu, cum pecuniam sænori das, sortem tuam longo post tempore recipere cupis, ac fortasse ne recipere quidem, ut ex mora sænus tibi augeatur; hic contra statim exigis, idque cum non hic, sed illic perpetuo futurus sis; non hic judicium subiturus, sed illic causam dicturus? Et quidem si tibi quispiam ædes illic appareret, ubi commoraturus minime esses, contumeliæ id duceres; nunc autem hic dives esse studes, unde ante vesperam quoque fortasse migrandum tibi est? An te fugit nos in aliena regione tamquam hospites et advenas versari? an nescis advenas ea esse conditione, ut tum ejiciantur, cum minime id expectant et opinantur? id quod nobis usu venit. Propterea quidquid exstruxerimus, hic relinquimus. Neque enim sicut nos Dominus ea nobiscum hinc efferre, sive

εδοκίσαμεν· οὐδὲ, ἐπειδὴ ἤλθουν, τῶν ἄλλων ἡμέλων ἀρετῶν, ἀλλὰ πρῶτον ἑαυτοὺς ἔδωκαν τῷ Κυρίῳ. Τί ἐστίν, Ἐδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Κυρίῳ; Ἀνέβηκαν, δόκιμοι περὶ τὴν πίστιν ἐφάνησαν, πολλὴν τὴν ἀνδρείαν ἐν τοῖς πειρασμοῖς ἐπέδειξαντο, τὴν κοσμιότητα, τὴν ἐπιεικείαν, τὴν ἀγάπην, τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ἄσασιν ἀγαθοῖς προθυμίαν τε καὶ σπουδὴν. Τί ἐστίν, Καὶ ἡμῖν; Πειθήνιοι γεγονάσιν ἡμῖν, ἠγάπησαν, ὑπήκουσαν καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους πληροῦντες, καὶ ἡμῖν διὰ τῆς ἀγάπης συνδεσμένοι. Σκόπει δὲ πῶς καὶ ἐνταῦθα τὴν ἐπίτασιν δείκνυσσι, λέγων· Ἐδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Κυρίῳ. Οὐχὶ τὰ μὲν τῷ Θεῷ ὑπήκουσαν, τὰ δὲ τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ πάντα αὐτῷ, καὶ θλῶς ἑαυτοὺς ἔδωκαν τῷ Θεῷ. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ἤλθουν, ἀπενοήθησαν· ἀλλὰ πολλὴν ἐπιδειξάμενοι ταπεινοφροσύνην, πολλὴν ὑπακοήν, πολλὴν τιμὴν, πολλὴν φιλοσοφίαν, οὕτω καὶ τὴν ἐλεημοσύνην ἐργάσαντο. Τί δὲ ἐστίν, Διὰ θελήματος Θεοῦ; Ἐπειδὴ εἶπεν, Ἡμῖν ἔδωκαν ἑαυτοὺς, οὐδὲ ἡμῖν ἀνθρωπίνως, ἀλλὰ καὶ τοῦτο κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ γνώμην ἐποιοῦν. Ὅσπερ ἡμῶς πυρακαλέσω Τίτον, Ἰνα καθὼς προσήρξατο ἐν ὑμῖν, οὕτως ἐπιτελέσῃ καὶ τὴν χάριν ταύτην. Καὶ ποία ἀκολουθία αὕτη; Πολλὴ καὶ σφόδρα τῶν ἐμπροσθεν ἐχομένη. Ἐπειδὴ γὰρ εἴδομεν ἂ αὐτοὺς σφοδρῶς, φησὶν, καὶ θερμούς ἐν ἄσασιν, ἐν πειρασμοῖς, ἐν ἐλεημοσύνῃ, ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς ἀγάτῃ, ἐν τῇ λοιπῇ τοῦ βίου καθαρότητι· Ἰνα [556] καὶ ὑμεῖς αὐτοῖς ἐξισωθῆτε, ἐπέμφαμεν Τίτον. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐκ εἶπε, τοῦτο δὲ ἐδήλωσε. Σκόπει φιλίας ὑπερβολὴν. Παρ' ἐκείνων γὰρ παρακαλούμενοι, φησὶ, καὶ ἀξιούμενοι, τὰ ὑμέτερα ἐμεριμνῶμεν, μὴ πῶς αὐτῶν ἐλαττωθῆτε. Διὸ καὶ ἀπεστεύλαμεν Τίτον, ἵνα κἀντεῦθεν διεγερθέντες καὶ ὑπομνησθέντες, ζηλώσητε Μακεδόνας. Καὶ γὰρ ἐτύγγανεν ἐκεῖ ὢν ὁ Τίτος, ὅτε ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐγράφετο. Δείκνυσσι δὲ αὐτὸν καὶ κατάρξαντα τοῦτου πρὸ τῆς Παύλου προτροπῆς· Ἰνα καθὼς προσήρξατο, φησὶ. Διὸ καὶ μεγὰλα αὐτοῦ λέγει ἐγκώμια, ἐν ἀρχῇ μὲν, ὅτι Τῷ μὴ εὐρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου, οὐκ ἐσχον ἀνεῖσαι τῷ πνεύματι μου· ἐντεῦθεν δὲ ταῦτα ἄπερ εἶρηκεν ἅπαντα, καὶ τοῦτο δὲ αὐτό. Οὐ μικρὸν γὰρ καὶ τοῦτο ἐγκώμιον, τὸ καὶ προενάρξασθαι· θερμῆς γὰρ τοῦτο καὶ ζεούσης ψυχῆς. Διὸ καὶ ἐπεμφεν αὐτὸν, μεγίστην αὐτοῖς ἐντιθείς κἀντεῦθεν προτροπὴν τοῦ δοῦναι, τὴν παρουσίαν Τίτου. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπαίρει τοὺς ἐπαίνοισι αὐτὸν, οἰκειῶσαι βουλόμενος σφοδρότερον τοῖς Κορινθίοις τὸν ἄνθρωπον. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πρὸς τὸ πείσαι μέγα, τὸ οἰκειῶς διακεισθαι τὸν συμβουλευόντα. Καλῶς δὲ καὶ ἅπαξ καὶ δις καὶ τρις μνημονεύσας τῆς ἐλεημοσύνης, χάριν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, νῦν μὲν λέγων, Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδοσίας· νῦν δὲ, Αὐθαίρετοι, μετὰ κολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωρίαν· καὶ πάλιν, Ἰνα καθὼς προσήρξατο, οὕτω καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ τὴν χάριν ταύτην.

δ. Καὶ γὰρ μέγα ἐστὶν ἀγαθὸν καὶ Θεοῦ δῶρον τοῦτο,

• Savil. in marg., οἰδαμεν, forte melius.

καὶ αὐτῷ τῷ Θεῷ κατὰ δύναμιν ἡμᾶς ἐξομοῖοι καταρθούμενοι· τοῦτο γὰρ μάλιστα ἀνθρώπος. Λέγων γοῦν τις δεῖγμα ἀνθρώπου, τοῦτο τέθεικε· Μέγα γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπος, καὶ τίμιον ἀνὴρ ἐλεήμων. Αὕτη μείζων ἡ χάρις, ἢ νεκρῶς ἀνιστάειν. Τοῦ γὰρ ἐν τῷ ἐνόματι Ἰησοῦ τοὺς ἀποθανόντας ἐγείρειν πολλῷ μείζον τὸ πεινῶντα τρέφειν τὸν Χριστὸν· ἐνταῦθα μὲν γὰρ σὺ τὸν Χριστὸν εὐεργετεῖς, ἐκεῖ δὲ αὐτὸς σε. Καὶ ὁ μισθὸς δὲ ἐν τῷ ποιεῖν εὖ, οὐκ ἐν τῷ πάσχειν εὖ. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ, ἐπὶ τῶν σημείων λέγω, αὐτὸς ὀφείλεις τῷ Θεῷ· ἐπὶ δὲ τῆς ἐλεημοσύνης, τὸν Θεὸν ὀφείλεται ἔχεις. Ἐλεημοσύνη δὲ ἐστίν, ὅταν μετὰ προθυμίας γίνηται, ὅταν μετὰ δαφιλίας, ὅταν μὴ νομίσης δίδοναι, ἀλλὰ λαμβάνειν, ὅταν ὡς εὐεργετούμενος, ὅταν ὡς κερδαίνων καὶ μὴ ἀπολλύς· ἐπὶ τοῦτο οὐδὲ χάρις. Τὸν γὰρ ἕτερον ἐλεοῦντα, χαίρειν, οὐ δυσχεραίνειν δεῖ. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, εἰ τὴν ἐτέρου λύων ἀθυμίαν, αὐτὸς ἀθυμοίης; οὐκέτι γὰρ ἐξ αὐτῆς ἐλεημοσύνην εἶναι. Εἰ γὰρ ἀθυμοίης, ὅτι ἕτερον ἀπήλλαξας ἀθυμίας, ἐσχάτης ὠμότητος καὶ [557] ἀπανθρωπίας δεῖγμα ἐκφέρεις· βέλτιον γὰρ μὴ ἀπαλλάττειν, ἢ οὕτως ἀπαλλάττειν. Τί δὲ θλῶς καὶ ἀθυμοίης, ἀνθρώπε; μὴ ἐλαττόν σοι γένηται τὸ χρῆσιν; Ὅλως, εἰ τοιαύτην ἔχεις προαίρεσιν, μὴδὲ δῶς· εἰ μὴ θαρβείεις ὅτι πολυπλασιάζεται σοι ἐν οὐρανοῖς, μὴ παράσχης. Ἄλλ' ἐνταῦθα ζητεῖς τὴν ἀντίθεσιν. Διὰ τί; Ἄφες τὴν ἐλεημοσύνην ἐλεημοσύνην εἶναι καὶ μὴ ἐμπορίαν. Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ ἐνταῦθα ἀπέλαβον, ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔλαβον, ὡς ταύτη πλεονέχοντες τῶν οὐ λαβόντων ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐνίοι τούτων ὡς ἀσθενέστεροι, ἐπειδὴ τοῖς ἐκεῖ οὐ σφόδρα ἐφείλοντο. Καὶ ὡς περὶ οἱ λίγνοι καὶ ἀπειρόκαλοι καὶ γαστροὶς θούλοι ἐπὶ βασιλικὴν κληθέντες τράπεζαν, καὶ τὸν προσήκοντα καιρὸν οὐκ ἀναμένοντες, κατὰ τὰ παιδία τὰ μικρὰ, λυμαίνονται αὐτῶν τὴν εὐφροσύνην, προλαμβάνοντες, καὶ κορηννύντες ἑαυτοὺς οἰτιόσι καταδεστέροις· οὕτω δὴ καὶ οὗτοι οἱ ἐνταῦθα ἐπιζητοῦντες καὶ λαμβάνοντες, τὸν μισθὸν ἐλαττοῦσι τὸν ἐκεῖ. Εἶτα δανείζων μὲν, μετὰ πλείονα χρόνον ἐπιθυμοῖς ἀπολαθεῖν τὸ κεφάλαιον, τάχα δὲ οὐδὲ ἀπολαθεῖν, ἵνα τῇ μελλήσει πλείονα τὸν τόκον ἐργάσῃ· ἐνταῦθα δὲ εὐθέως ἀπαιτεῖς, καὶ ταῦτα οὐ μέλλων ἐνταῦθα εἶναι, ἀλλ' ἐκεῖ διηνεκῶς, οὐ μέλλων ἐνταῦθα δικάζεσθαι, ἀλλ' ἐκεῖ τὰ εὐθύνας ὑφέξων; Καὶ εἰ μὲν τίς σοι κατεσκευάζεν οἰκίαν, ἐνθα μὴ ἐμελλες μένειν, ζημίαν τὸ πρᾶγμα ἐνόμισας ἂν· νῦν δὲ ἐνταῦθα βούλει πλουτεῖν, ὅθεν καὶ πρὸ τῆς ἐσπέρας μέλλεις πολλὰκις ἀποδημεῖν; Οὐκ οἶδας, ὅτι ἐπ' ἀλλοτρίαν διατριβόμεν, καθάπερ ξένοι καὶ πάροικοι; οὐκ οἶδας, ὅτι παροίκων ἐστὶν ἐκβάλλεσθαι, ὅτε μὴ προσδοκῶσι, μὴδὲ ἐλπίζουσιν; ὅπερ καὶ ἡμεῖς πάσχομεν. Διὰ δὴ τοῦτο, ὅσα ἂν κατασκευάσωμεν, ἐνταῦθα ἀφιέμεν. Οὐ γὰρ συγχωρεῖ ὁ Δασκότης λαμβάνοντας αὐτὰ ἀπελαθεῖν, ἂν τε οἰκίας οἰκοδομήσωμεν, ἂν τε ἀγροὺς ἀγοράσωμεν, ἂν τε ἀνδράποδα, ἂν τε σκευῆ, ἂν τε ἕτερόν τι τοιοῦτον. Οὐ μόνον δὲ οὐκ ἀφήσιν ἐντεῦθεν λαβόντας ἀπελαθεῖν, ἀλλ' οὐδὲ λογίζεται σοι τὸν μισθόν· προεῖπε γὰρ σοι, ὅτι μὴ οἰκοδομήσης, μὴδὲ δαπανήσης τὰ ἀλλότρια, ἀλλὰ τὰ σά.

Τί τοίνυν τὰ σά ἀφείς, ἐν τοῖς ἄλλοτριῖς ἐργάζῃ καὶ θάπτανξ, ἵνα ἀπολείψῃς καὶ τὸν πόνον καὶ τὸν μισθὸν, καὶ κόλασιν τὴν ἐσχάτην ὑπομείνῃς; Μὴ, παρακαλῶ· ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ φύσει ἐσμὲν πάροικοι, γενώμεθα καὶ προαιρέσει, ἵνα μὴ ἔκει γενώμεθα πάροικοι καὶ ἄτιμοι καὶ ἀπεβρίμμενοι. Ἄν γὰρ ἐνταῦθα βουλευθῶμεν γενέσθαι πολῖται, οὔτε ἐνταῦθα ἐσόμεθα, οὔτε ἐκεῖ· ἂν δὲ πάροικοι μείνωμεν ὄντες, καὶ διαγάγωμεν οὕτως, ὡς παροίκους διατρέβειν εἰκός, πολιτῶν καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ ληψόμεθα παρῆρσιαν. Ὁ γὰρ δίκαιος, καὶ μηδὲν ἔχων, καὶ ἐνταῦθα ἐν τοῖς ἀπάν-

των ὡς ἐν τοῖς ἑαυτοῦ διατρέβει, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀπελθὼν. Ἐφεταί τὰς αἰωνίους αὐτοῦ σκηνας· καὶ οὔτε ἐνταῦθα πείσεται τι τῶν ἀηδῶν· οὔτε γὰρ ξένον αὐτὸν τις ποιῆσαι δυνήσεται τὸν πᾶσαν γῆν ἔχοντα πόλιν· καὶ τὴν αὐτοῦ πατριδα ἀπολαδῶν, ἐπιδέξεται [558] τὸν ἀληθῆ πλοῦτον. Ἴν' οὖν ἀμφοτέρω κερδάνωμεν, καὶ τὰ ἐνταῦθα καὶ τὰ ἐκεῖ, εἰς δέον τοῖς οὖσι χρησώμεθα. Οὕτω γὰρ ἐσόμεθα τῶν οὐρανῶν πολῖται, καὶ πολλῆς ἀπολαυσόμεθα παρῆρσιας· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΖ'.

Ἄλλ' ὡς ἐν παντὶ περισσεύητε, πίστει καὶ λόγῳ καὶ γνώσει καὶ πόσῃ σπουδῇ.

α'. Ὅρα πάλιν μετ' ἐγκωμίων τὴν προτροπὴν γινόμενῃν ἐγκωμίων μαιζόνων. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἴνα ὄντες, ἀλλ', Ἴνα περισσεύητε πίστει τῇ τῶν χαρισμάτων, καὶ λόγῳ τῇ τῆς σοφίας, καὶ γνώσει τῇ τῶν δογματῶν, καὶ πόσῃ σπουδῇ πρὸς τὴν ἄλλην ἀρετὴν, καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἀγάπῃ· ταύτη ἢ προείπον, ἧς καὶ τὴν ἀπόδειξιν ἐποιήσαμην. Ἴνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε. Εἶδες ὅτι διὰ τοῦτο ἐκείθεν ἤρξατο ἀπὸ τῶν ἐπαίνων ἐκείνων, ἵνα ὀδῶ προβαίωνων, εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοὺς καὶ ἐν τούτοις ἐλύσῃ ἐπουδῆν. Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω. Ὅρα πῶς συνεχῶς αὐτοῖς χαρίζεται, πῶς ἀνεπαχθῆς γίνεται, καὶ οὐ βίαις οὐδὲ ἀναγκαστικῶς· μάλλον δὲ ἀμφοτέρω ὁ λόγος ἔχει, καὶ τὸ ἀνεπαχθῆς, καὶ τὸ ἀκατανάγκαστον. Ἐπειδὴ γὰρ συνεχῶς παρήνεσε, καὶ σφόδρα Μακεδόνας ἐνεκωμίαςεν, ἵνα μὴ δόξῃ τοῦτο ἀνάγκη εἶναι, φησὶν, Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων. Οὐχ ὡς ἀμφισθητῶν· οὐ γὰρ τοῦτο ἐνταῦθα δηλοῖ· ἀλλὰ δόκιμον αὐτὸ ποιῶν, καὶ ἀποφαίνων, καὶ ἰσχυρότερον κατασκευάζων. Διὰ γὰρ τοῦτο ταῦτά φημι, ἵνα ὑμᾶς παροξύνω πρὸς τὴν αὐτὴν προθυμίαν· καὶ μέμνηται τῆς ἐκείνων σπουδῆς, λαμπρῶνων, φαιδρῶνων, ἐρεθίζων τὴν ὑμετέραν διάθεσιν. Εἶτα ἀπὸ τούτου εἰς ἕτερον μείζον κατήνησε· καὶ γὰρ οὐδένα παρήρησι τρόπον συμβουλῆς, ἀλλὰ πάντα· κινεῖ καὶ μεταχειρίζεται τὸν λόγον· καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν ἄλλοτριῶν ἐγκωμίων προέτρεψε λέγων, Γινώσκετε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας· καὶ ἀπὸ τῶν οικείων, Ἄλλ' ὡς ἐν παντὶ περισσεύητε, λόγῳ, καὶ γνώσει. Μειζόνως γὰρ δύναται τοῦτο θαλεῖν, ὅταν ὑφ' ἑαυτοῦ τις ἠττάται, ἢ ὅταν ὑφ' ἐτέρων. Εἶτα λοιπὸν ἐπὶ τὸ κεφάλαιον καὶ τὴν κορωνίδα τῆς συμβουλῆς ἵεται· Γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν, οὗ δι' ἡμᾶς ἐπέχευσε, πλοῦσιος ὢν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν. Ἐννοήσατε γὰρ, φησὶν, ἐνθυμήθητε καὶ λογίσασθε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἀπλῶς αὐτὴν παραδράμητε, ἀλλὰ στοχάσασθε αὐτῆς τὸ μέ-

α Vel leg. ἀλλὰ πάντη, οὐ ἀλλὰ πάντα κ. κ. μ. λόγον. Δυναυα.

γεθος, ὅση ἐστὶ καὶ ἡλίχη, καὶ οὐδενὸς φείσεσθε τῶν ὑμετέρων. Ἐκεῖνος δόξαν ἐκένωσεν, οὐχ ἵνα ὑμεῖς τῷ πλοῦτι αὐτοῦ, ἀλλὰ τῇ πτωχείᾳ πλουτήσητε. Εἰ μὴ πιστεύετε, ὅτι ἡ πτωχεία πλοῦτου ἐστὶ ποιητικῆ, [559] ἐννόησόν σου τὸν Δεσπότην, καὶ οὐκέτι ἀμφιδάλῃς. Εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἐγένετο πτωχός, οὐκ ἂν ἐγένου σὺ πλούσιος. Τὸ γὰρ θαυμαστὸν τοῦτο ὅτι πτωχεία ἐπλούτησε πλοῦτον. Πλοῦτον δὲ ἐνταῦθά φησι τὴν γνῶσιν τῆς εὐσεβείας, τὸν τῶν ἀμαρτημάτων καθαρισμόν, τὴν δικαιοσύνην, τὸν ἀγιασμόν, τὰ μυστήρια ἅπερ παρέσχεν ἡμῖν ἀγαθὰ, καὶ μέλλει παρέχειν. Καὶ ταῦτα ἅπαντα διὰ τῆς πτωχείας γέγονεν ἡμῖν. Ποίας πτωχείας; Διὰ τοῦ σώρκα ἀναλαβεῖν καὶ γενέσθαι ἄνθρωπον, καὶ παθεῖν ἅπερ ἔπαθε. Καίτοι γε ἐκεῖνος ταῦτα οὐκ ὤφειλε, σὺ δὲ ὀφείλεις αὐτῷ. Καὶ γνώμη ὑμῖν ἐν τούτῳ δίδωμι πρὸς τὸ συμφέρον. Ὅρα πῶς πάλιν τοῦ ἀνεπαχθῆς εἶναι φροντίζει, καὶ δύο τούτοις παραμυθεῖται τὸν λόγον, καὶ τῷ εἰπεῖν, Γνώμη δίδωμι, καὶ, Πρὸς τὸ ὑμῶν συμφέρον. Οὐτε γὰρ καταναγκάζω καὶ βιάζομαι, φησὶ, καὶ παρὰ ἀκόντων ἀπαιτῶ· οὔτε τὸ τῶν λαμβανόντων ὡς τὸ ὑμῖν λυσitteλὲς σκοπῶν, ταῦτα λέγω. Εἶτα καὶ τὸ παράδειγμα λοιπὸν ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ οὐκ ἐξ ἐτέρων. Οἴτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαν, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προσετήρξασθε ἀπὸ κέρυσι. Ὅρα πῶς δεικνυσι καὶ αὐτοὺς ἐκόντας καὶ χωρὶς προτροπῆς ἐπὶ τοῦτο ἐλθόντας. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο ἐμαρτύρησε Θεσσαλωνικεῦσι, ὅτι αὐθαίρετοι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως ἤψαντο τῆς ἐλεημοσύνης, βούλεται καὶ τούτων δεῖξαι τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὄν. Διὸ εἶπεν· Οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν· καὶ οὐχ, Ἐνήρξασθε, ἀλλὰ, Προσητήρξασθε ἀπὸ κέρυσι. Ἐπὶ ταῦτα οὖν ὑμᾶς παρακαλῶ, ἐφ' ἃ ἑαυτοὺς φθάσαντες διηγείρατε μετὰ προθυμίας ἀπάσης. Νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπετελέσατε. Οὐκ εἶπεν, Ἐποιήσατε, ἀλλ', ἐπεθήκατε τέλος. Ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία ἐκ τοῦ θέλειν, οὕτω καὶ τὸ ποιῆσαι ἐκ τοῦ ἔχειν. Ἴνα μὴ μέχρι προθυμίας στητὶ τὸ καλὸν τοῦτο κατόρθωμα, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀπὸ τῶν ἔργων λάβῃ μισθόν· εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καὶ ὁ δὲ ἔχη τις, εὐκρόσδεκτος, οὐ καθ' ὃ οὐκ ἔχει.

Ὅρα σοφίαν ἀφατον. Δείξας τοὺς ὑπὲρ δύναμιν

β Savil. in marg., φείση τῶν σῶν.

domos condiderimus, sive prædia emerimus, sive maucipia, sive vasa, sive aliud quidpiam ejusdem generis. Nec vero te dumtaxat minime sinit ea tecum efferre, sed ne mercedem quidem tibi assignat: prædixit enim tibi ac denuntiavit, ne ædifices atque consumas aliena, sed tua. Quid igitur causæ est, cur relictis tuis, in alienis operam naves et sumptus facias, ut sic et laborem et mercedem perdas, et extremas pœnas subeas? Ne, quæso, hoc committamus; verum quia natura advenæ sumus, animo quoque ac voluntate simus, ne alioqui illic advenæ simus, atque contempti et abjecti. Nam si cives hic effici in animum induxerimus, nec hic cives erimus, nec illic: sin autem hic advenæ esse perseveraverimus, atque

ita, ut advenas decet, vitam degamus, civium libertatem ac fiduciam, et in hac et in futura vita consequemur. Vir quippe justus, etiamsi nullas opes habeat, tamen et hic in omnium bonis tamquam in suis versabitur, et ad cælum profectus, æterna tabernaculæ sua conspiciet: ac neque hic injucundi quidquam perpetietur; nec enim quisquam eum, qui terram universam pro civitate sua habeat, peregrinum facere poterit; et patriæ suæ resitutus, veras opes accipiet. Ut igitur, et hujus et illius vitæ bona lucremur, facultatibus nostris, ut par est, utamur. Sic enim fiet, ut cælorum cives simus, et multa libertate ac fiducia perfruamur: qua utinam nobis omnibus frui contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA XVII.

CAP. 8. v. 7. *Sed ut in omnibus abundantis fide et sermone, et scientia et omni sollicitudine.*

4. Vide quomodo rursus ad laudes cohortationem adjungat, ut eorum animos ad majores laudes excitet. Nec dixit, Ut detis, sed, *Ut abundantis in fide donorum spiritualium, et sermone sapientiæ, et scientia dogmatum fidei, et omni sollicitudine*, hoc est studio cæterarum virtutum, *insuper et caritate vestra in nos*; de qua prius loquutus sum, et cujus demonstrationem feci. *Ut et in hac gratia abundantis*. Vides eum ideo ab illis laudibus exorsum esse, ut via progrediens, eos in his quoque ad idem studium pertraheret. 8. *Non quasi imperans dico*. Vide quomodo assidue illis indulgeat, quomodo minime gravem ac violentum et imperiosum se præbeat: imo vero utrumque his verbis complectitur; et minime molestus est, et necessitatem non inducit. Quoniam enim frequenter admonuit, ac Macedonas summis laudibus extulit; ne hoc coactionis speciem habere videatur, ait, *Non quasi imperans dico, sed per aliorum sollicitudinem vestræ caritatis sinceritatem comprobans*. Non ut dubitans; neque enim istud hoc loco significat; sed probam eam efficiens ac declarans, et firmiorem reddens. Ob id enim his verbis utor, ut vos ad eandem animi promptitudinem extimulem: ideo studium eorum commemoro, ut animi vestri propensionem illustrem atque excitem. Deinde hinc ad aliud quiddam majus delabitur: neque enim ullum admonitionis modum prætermittit, verum omnia movet, ac quovis modo orationem tractat. Nam et per aliorum laudes eos cohortatus est, dicens: *Notam autem vobis factimus gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ*; et eos etiam ipsos laudando, cum ait, *Sed ut in omnibus abundantis, in sermone, in scientia*. Hoc enim acrius hominem mordet, cum quis a seipso vincitur, quam cum ab aliis. Postea denique ad id, quod admonitionis caput et coronis erat, se confert: 9. *Scitis enim gratiam Domini nostri, quoniam propter nos egenus factus est, cum dives esset, ut illius inopia nos divites essemus*. Cogitate, inquit, ac cum animis vestris reputate gratiam Dei, nec temere eam præterite, verum quæ et quanta sit illius magnitudo conjicite:

PATROL. GR. XLI.

ita fiet, ut nullis vestris rebus parcatis. Ille g'orian suam exinanivit, ut vos, non illius opibus, sed egestate ditementi. Si adduci nequis, ut egestatem divitiarum efficientem esse credas, Dominum tuum cogita, et de ea re ambigere desines. Nisi enim ille pauper factus fuisset, tu dives minime exstitisses. In quo illud mirandum est, quod paupertas opibus circumfluxit. Divitias porro hoc loco appellat pietatis cognitionem, peccatorum purgationem, justitiam, sanctificationem, ac mille alia bona, quæ nobis largitus est, ac largietur. Atque hæc omnia paupertatis beneficio nobis contigerunt. Cujus paupertatis? Quod carnem susceperit atque homo factus sit, eaque pertulerit. Quamquam hæc ille minime debebat, cum tu contra ipsi debeas. 10. *Et consilium in hoc do: hoc enim vobis utile est*. Vide rursus quantam curam adhibeat, ne gravis ac molestus sit, atque his duabus rebus sermonem mitiget, dum ait: *Consilium do; et, Quod vobis utile est*. Neque enim cogo ac vim infero, inquit, neque ab invitis extorqueo, sed in his verbis non tam eorum qui accipiunt, quam vestram utilitatem mihi propono. Deinde exemplum ab ipsis sumit, non ab aliis. *Qui non solum facere, sed et velle prius cepistis ab anno superiore*. Vide quomodo ostendat eos ultro, ac citra cujusquam cohortationem eo venisse. Quoniam enim hoc de Thessalonicensibus asseruerat, quod ultro et cum magna exhortatione ad eleemosynam se contulerant, vult jam ostendere hos idem quoque præstitisse. Ac proinde dixit, *Non solum facere, sed et velle*; et non, *Cepistis, sed, Prius cepistis ab anno superiori*. Ad eadem ergo vos hortor, inquit, ad quæ antehac cum omni alacritate vosipso excitastis. 11. *Nunc vero et facto perfecistis*. Non dixit, *Fecistis, sed, Finem imposuistis. Ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita et sit perficendi ex eo quod habetis*. Ut præclara hæc virtus non intra animi promptitudinem consistat, sed etiam mercedem, quam opera afferunt, consequatur. 12. *Si enim voluntas prompta est, secundum id quod quis habet, accepta est, non secundum id quod non habet*.

Pauli sapientia. — Vide sapientiam ineffabilem Cum quosdam ostendisset, qui facultates suas in lar-

giendo excelerent, Thessalonicenses nimirum, eosdem hoc nomine collaudasset dixissetque, *Testimonium reddo eis, quod etiam supra virtutem*; quia secundum facultates jam hortatur, sinens exemplum partes suas agere; norat enim admonitionem ad earundem rerum imitationem non perinde animum excitare, ac zelum; ideo ait: *Si enim voluntas propria est, secundum id quod habet accepta est, non secundum id quod non habet*. Ne timeas, inquit, quia illa dixi: etenim mirificam illorum liberalitatem prædicaui; at Deus ea tantum expetit, quæ nostrarum virium sunt, secundum id quod quis habet, non secundum id quod non habet. Vox enim ἐπιπόθειος hoc loco idem indicat, quod ἀκραιφνης, id est, postulat. Atque his verbis valde ipsos delinit, exemplo illo fretus, eoque magis illos alliciens, quod potestatem illis daret: unde etiam subjunxit. 15. *Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio*.

2. Atqui Christus contrarium in vidua illa laudavit, quod videlicet victum totum suum profudisset, atque ex penuria sua tribuisset (*Marc. 12. 44*). Sed quia Corinthios alloquebatur, ubi esurire malebat; *Melius est enim mihi mori, inquit, quam ut gloriam meam quis evacuet* (*1. Cor. 9. 15*); ob eam causam admonitionem suam temperat; illos quidem, qui supra vires largiuntur, laudans; hos tamen, ut idem faciant, haud adigens; non quod nollet, sed quia imbecilliores erant. Alioqui cur illos hoc nomine laudibus effert, quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudii eorum fuerit, et altissima paupertas eorum superabundaverit in divitiis simplicitatis eorum, et quod supra vires tribuerint? annon perspicuum est, cum hos quoque ad earundem virtutum studium incitare? Quocirca, etiamsi minora ipsis concedere videatur, hoc tamen eo consilio facit, ut ipsos per illa ad hæc subvehat. Considera quippe quomodo per ea etiam quæ sequuntur id occulte adstruat. Postquam enim his verbis usus est, subdidit, 14. *Vestra abundantia illorum inopiam suppleat*. Non enim superioribus tantum, sed etiam his verbis efficere studet, ut præceptum hoc leve ipsis esse videatur. Ac ne hinc quidem dumtaxat, sed etiam a mercede rursus illud facilius reddit, ac magnificentius, quam pro eorum dignitate, loquitur, dicens: *Ut fiat æqualitas in præsentem tempore, et illorum abundantia vestram inopiam suppleat* (*Ibidem*). Quid autem est quod ait? Vos opibus floretis; illi vitæ integritate et libertate ac fiducia erga Deum. Proinde de opibus quæ vobis redundant, ipsis autem desunt, eis imperite, ut de ea fiducia, qua ipsi abundant, vos autem indigetis, vicissim accipiatis. Vide quomodo occulte hoc adstruxerit, ipsos supra vires atque ex penuria dare debere. Si enim, inquit, de redundantia accipere vis, de redundantia quoque tribue: si autem totum attrahere cupis, de penuria quoque ac supra vires præbe. At hoc quidem minime dixit, verum auditoribus cogitandum relinquit: ipse autem id, quod sibi proponebat, ac temperatam admonitionem interim efficit, secundum id quod apparebat subjun-

gens ac dicens: *Ut fiat æqualitas in præsentem tempore*. Quomodo æqualitas? Vobis atque illis mutuo quæ utrisque redundant tribuentibus, ac quæ desunt superabundantibus. At enim quæ est ista æqualitas pro carnalibus spiritualia rependere? multo enim præstantiora hæc sunt, quam illa: quo pacto igitur æqualitatem vocat? Nimirum vel quantum ad redundantiam et inopiam, vel quantum ad præsentem dumtaxat vitam attinet, hanc æqualitatem fieri dicit. Ob id enim cum dixisset, *Æqualitas*, subjunxit: *In præsentem tempore*. Hæc autem dicebat, tum ut divitum arrogantiam comprimeret, tum ut ostenderet post discessum ex hac vita spirituales homines præstantiore conditione fore. Etenim in hac vita æqualitate magna omnes fruimur; at tum magna distinctio erit, ac summa præcellentia, justis solem splendore superantibus. Postquam eos non tantum dare, sed etiam majora vicissim accipere demonstravit, alia quoque ratione alacres eos ad dandum efficere molitur, illud ostendens, quod ne si sua quidem aliis non impertiverint, quidquam tamen amplius habituri sint, etiamsi omnia domi congesta habuerint. Ac veterem historiam profert, ad hunc modum loquens: 15. *Sicut scriptum est: Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non minoravit*. Hoc autem in manna contigit. Nam et qui amplius et qui minus collegerant, eandem mensuram habere comperiebantur: Deo hæc ratione inexplebilem aviditatem coercente. Hoc porro dicebat Paulus, tum ut ob ea, quæ tum contingeret, Corinthiis metum injiceret; tum ut eos delhortaretur, ne plus habendi cupiditate usquam tenerentur, nec quod minus haberent angerentur. Hoc nunc quoque videre est in rebus humanis, neque in manna tantum. Nam cum omnes unum tantum ventrem expleamus, unum vitæ cursum conficiamus, et uno tantum corpore cooperiamur; nihil profecto nec amplius diviti ex opum affluentia, nec minus pauperi ex egestate futurum est. Cur ergo paupertatem formides, cur opes expetas? Timco, inquires, ne cogar ad aliorum ostia venire, et stipem petere. Multos etiam assidue sic precantes ac dicentes audio: Ne me eo redigi sinas, ut hominum auxilio opus habeam. Hæc audiens ingentem risum edo; puerilis siquidem est hic metus. Nullus enim dies, nulla, ut ita dicam, res est, in qua alii aliis non indigeamus. Itaque inconsiderati atque arrogantis tumentis animi hæc verba sunt, nec rerum naturam perspicue agnoscentis. Annon ceruis nos omnes aliorum ope carere non posse? Nam et artifice miles opus habet, et artifex mercatore, et mercator agricola, servus libero, et herus servo, et pauper divite, et dives paupere, et qui nil operis facit, eo qui eleemosynam præbet, et qui præbet, eo qui accipit. Etenim is, qui eleemosynam accipit, rem necessariam et omnium præstantissimam explet. Nisi enim pauperes essent, salus nostra magna ex parte eversa esset, ut qui ubi pecunias serere possemus non haberemus. Ex quo fit, ut pauper, qui omnium minime utilis esse videtur, omnium maxime sit utilis. Quod si alterius ope indigere turpe est, nihil aliud reliquum

ποιούντας, τοὺς Θεσσαλονικεῖς λέγω, καὶ ἐπαινεῖτας αὐτοὺς ἐπὶ τούτῳ, καὶ εἰπὼν, ὅτι *Μαρτυρῶ αὐτοῖς*^α, ὅτι καὶ ὑπὲρ δύνάμιν· ἐπειδὴ κατὰ δύνάμιν παρακαλεῖ μόνον, ἀφελὲς τὸ ὑπόδειγμα ἐργάσασθαι τὸ αὐτοῦ· ἦδει γάρ, ὅτι οὐχ οὕτω παρανεύσει, ὡς ζῆλος ἐγείρει πρὸς τὴν τῶν ὁμοίων μίμησιν· διὸ φησὶν· *Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθ' ἃ ἐὰν ἔχη ὑπέρσδεκτος, οὐ καθ' ἃ οὐκ ἔχει.* Μὴ φοβηθῆς, φησὶν, ἐπειδὴ ἐκεῖνα εἰρηκα· τῆς γὰρ ἐκείνων φιλοτιμίας ἐγκώμιον τὸ εἰρημένον· ὁ δὲ Θεὸς τὰ κατὰ δύνάμιν ἀπαιτεῖ, καὶ καθ' ἃ ἔχει τις, ὡς καθ' ἃ οὐκ ἔχει. Τὸ γὰρ, *Ἐπέρσδεκτος*, ἐνταῦθα τὸ, *Ἀπαιτεῖται*, δηλοῖ^β. Καὶ σφόδρα λιπαίνει, τοῦτ' ἐπὶ θαρρῶν τῷ ὑποδείγματι, καὶ τῷ δοῦναι ἐξουσίαν μᾶλλον ἐφελκόμενος· διὸ [560] καὶ ἐπήγαγεν, *Οὐ γὰρ ἴνα ἄλλοι ἀνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις.*

β'. Καίτοιγε ὁ Χριστὸς τούναντίον ἐπήνεσεν ἐπὶ τῆς χήρας, ὅτι τὸν βίον ὅλον ἐκέκωσε, καὶ ἐκ τοῦ ὑστερήματος ἔδωκεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ Κορινθίους διαλέγετο, ἔνθα ἤρειτο λιμώττειν· *Καλὸν γὰρ μοι μᾶλλον τὸ ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καυχῆμαί μου ἴνα τις κενώσῃ*· διὰ τοῦτο συμμετρημένη χρητῆται τῇ παραινέσει, ἐπαινῶν μὲν τοὺς ὑπὲρ δύνάμιν, οὐκ ἀναγκάζων δὲ τούτους ποιῆσαι τοῦτο, οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἐβούλετο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀσθενέστεροι ἦσαν. Ἐπεὶ τίνος ἕνεκεν ἐκείνους ἐγκωμιάζει, ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἢ περισσεῖα τῆς χαρᾶς αὐτῶν καὶ ἡ κατὰ βάθος [αὐτῶν] πτωχεῖα ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν, καὶ ὅτι ὑπὲρ δύνάμιν ἔδωκεν; οὐκ εὐδῆλον, ὅτι καὶ τούτους εἰς ταῦτα ἐνάγων; Ὡστε εἰ καὶ δοκεῖ τὰ ἐλάττονα συγχωρεῖν· ἴνα δι' ἐκείνων ἐπὶ ταῦτα ἀναβιβάσῃ, τοῦτο ποιεῖ. Σκόπει γοῦν καὶ διὰ τῶν ἐξῆς πῶς λανθανόντως αὐτὸ κατασκευάζει. Εἰπὼν γὰρ ταῦτα, ἐπήγαγε· *Τὸ ὑμῶν περισσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα.* Οὐ γὰρ τοῖς εἰρημένους μόνον, ἀλλὰ καὶ τούτοις κούφην ποιῆσαι βούλεται τὴν ἐντελήν. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀντιδόσεως πάλιν εὐκολωτέραν αὐτὴν καθίστησι, καὶ μείζονα φθέγγεται τῆς ἀξίας αὐτῶν, λέγων· *ἴνα γένηται ἰσότης ἐν τῷ νῦν καιρῷ, καὶ τὸ ἐκείνω περισσευμα εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα.* Τί δὲ ἐστὶν ὁ φθῆσι; Κομᾶτε χρήμασιν ὑμεῖς· κομῶσιν ἐκεῖνοι βίῳ καὶ παρρησίᾳ τῇ πρὸς τὸν Θεόν. Δότε τοῖνυν αὐτοῖς ἀφ' ὧν περισσεύετε χρημάτων, ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔχουσιν, ἴνα λάθητε ἀπὸ τῆς παρρησίας καθ' ἣν πλουτοῦσιν ἐκεῖνοι, ὑστερεῖσθε δὲ ὑμεῖς. Ὅρα πῶς τὸ ὑπὲρ δύνάμιν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ὑστερήματος διδόναι κατεσκευάσας λανθανόντως. Εἰ γὰρ βούλει, φησὶν, ἐκ τοῦ περισσεύματος λαβεῖν, ἐκ τοῦ περισσεύματος δός· εἰ δὲ ὀλόκληρον ἐπισπάσασθαι, ἐκ τοῦ ὑστερήματος παρέξεις, καὶ ὑπὲρ δύνάμιν. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν οὐ λέγει, καταλείπει δὲ αὐτὸ τῷ λογισμῷ τῶν ἀκροατῶν· αὐτὸς δὲ τὸ προκείμενον, καὶ τὴν σύμμετρον παραίνεσιν τέως ἐργάζεται, κατὰ τὸ φαινόμενον ἐπάγων καὶ λέγων· *Ὅπως γένηται ἰσότης*

^α Editi αὐτοῦ male.

^β Id est. voluntas seu προθυμία illa accepta est, quia illud quod ἀπαιτεῖται seu requiritur et postulat impieri

ἐν τῷ νῦν καιρῷ. Πῶς ἰσότης; Τὰ περισσεύματα ἀντιδιδόντων ὑμῶν κἀκείνων, καὶ τὰ ὑστερήματα πληρούντων. Καὶ ποῖα αὕτη ἰσότης, σαρκικῶν πνευματικῶν ἀντιδιδόναι; πολλὴ γὰρ ἐνταῦθα ὑπεροχὴ· πῶς οὖν ἰσότης καλεῖ; Ἡ κατὰ τὸ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι, ἢ κατὰ τὸν παρόντα βίον τοῦτο φησὶ γενέσθαι μόνον. Διὰ γὰρ τοῦτο εἰπὼν, *Ἰσότης*, ἐπήγαγεν, *Ἐν τῷ νῦν καιρῷ.* Ταῦτα δὲ ἔλεγε, καὶ τῶν πλουτούντων καταστέλλων τὰ φρονήματα, καὶ δεικνύς, ὅτι μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν, ἐν πλείονι οἱ πνευματικοὶ ὑπεροχῇ. Ἐντεῦθεν μὲν γὰρ πολλῆς ἄπαντες ἀπολαύομεν [561] ἰσοτιμίας· τότε δὲ πολλῇ διάκρισις, καὶ μεγίστη ὑπεροχὴ, ὑπὲρ τὸν ἥλιον λαμπόντων τῶν δικαίων. Εἶτα ἐπειδὴ ἔδειξεν αὐτοὺς οὐ διδόντας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀντιλαμβάνοντας μείζονα, καὶ ἐτέρωθεν βούλεται κατασκευάσαι τὴν προθυμίαν αὐτῶν, δεικνύς ὅτι οὐδ' εἰ μὴ μεταδοῖεν ἐτέροις, ἐξουσί τι πλεόν, πάντα εὐδον συνάγοντες. Καὶ παράγει παλαιὰν ἱστορίαν, οὕτω λέγων· *Καθὼς γέγραπται, Ὅ τὸ πολὺ, οὐκ ἐπλεόνασε· καὶ ὁ τὸ ὀλίγον, οὐκ ἠλαττόνησε.* Τοῦτο δὲ ἐπὶ τοῦ μάννα γέγονεν. Οἱ τε γὰρ πλεόν συναγαγόντες, οἱ τε ἔλαττον τὸ αὐτὸ μέτρον εὐρίσκοντο ἔχοντες, τὴν ἀπληστίαν τοῦ Θεοῦ ταύτη κολάζοντες. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ φοβῶν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν τότε γενομένων, καὶ μηδαμοῦ τοῦ πλείονος ἐφίεσθαι πείθων, μηδὲ ἀλγεῖν ἐπὶ τῷ ἔλαττον ἔχειν. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν γινόμενον ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων, οὐκ ἐπὶ τοῦ μάννα μόνον. Εἰ γὰρ ἄπαντες μανγαστέρα πληροῦμεν, καὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ζῶμεν, καὶ ἐν σῶμα περιβαλλόμεθα· οὐδὲν οὔτε τῷ πλουτοῦντι πλεόν ἀπὸ τῆς περιουσίας ἔσται, οὔτε τῷ πένητι ἀπὸ τῆς πτωχείας ἔλαττον. Τί τοῖνυν τρέμεις πένιαν; τί δὲ διώκεις πλοῦτον; Δέδοικα, φησὶ, μὴ ἀναγκασθῶ ἐπὶ τὰς ἐτέρων θύρας ἐλθεῖν, καὶ δεηθῆναι τοῦ πλεόντος. Πολλῶν δὲ καὶ εὐχομένων τοῦτο ἀκοῦν συνεχῶς, καὶ λογόντων, *Μὴ με ἀφῆς ἐν χρεῖα ἀνθρώπων καταστῆναι ποτε.* Καὶ σφόδρα γελῶ ταῦτα ἀκούων· καὶ γὰρ παιδικὸς ὁ φόβος. Καθ' ἐκάστην γὰρ ἡμέραν, καὶ ἐν ἅπασιν, ὡς εἰπεῖν, ἐν χρεῖα ἀλλήλων καθεστήκαμεν. Ὡστε ἀπερισκέπτου ψυχῆς καὶ πεφουσιωμένης ταυτὶ τὰ ῥήματα, καὶ οὐ διαγιγνωσκούσης σαφῶς τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν. Οὐχ ὄραξ, ὅτι πάντες ἀλλήλων χηρίζομεν; ὁ στρατιώτης τοῦ χειροτέχνου, ὁ χειροτέχνης τοῦ ἐμπόρου, ὁ ἔμπορος τοῦ γεωργοῦ, ὁ δούλος τοῦ ἐλευθέρου, ὁ δεσπότης τοῦ δούλου, ὁ πένης τοῦ πλουσίου, ὁ πλούσιος τοῦ πένητος, ὁ μὴδὲν ἐργαζόμενος τοῦ διδόντος ἐλεημοσύνην, ὁ παρέχων τοῦ λαμβάνοντος· καὶ γὰρ ὁ λαμβάνων ἐλεημοσύνην, μεγίστην χρεῖαν πληροῖ, καὶ πάντων μείζονα. Εἰ γὰρ μὴ πένητες ἦσαν, τὸ πλεόν ἂν ἀνετράπη τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, οὐκ ἔχόντων ποῦ καταβαλεῖν τὰ χρήματα. Ὡστε καὶ ὁ δοκῶν ἀπάντων ἀχρηστότερος εἶναι πένης, οὗτος ἀπάντων ἐστὶ χρησιμώτερος. Εἰ δὲ τὸ ἐτέρου δεῖσθαι, αἰσχρὸν, ἀποθανεῖν λείπεται· οὐ γὰρ ἐνὶ ζῆσαι τοῦτο δεδοικῶτα. Ἄλλ' οὐ δύναμαι, φησὶν, ἐνεργεῖν ὀφρῶν ἀνεσπασμένην. Τί ἄλλον διαβάλλων ἐπ' ἀλαζονείᾳ, σαυτὸν καταισχύρεις τῇ κατηγορίᾳ ταύτῃ; καὶ γὰρ ἀλαζονικὸν τὸ μὴ φέρειν

ὁπερ φάνου ψυχῆς φύσημα^α. Τί δὲ τὰ μηδενὸς ὄντα λόγου ἄξια ταῦτα δέδοικας, ταῦτα τρέμεις, καὶ διὰ ταῦτα τὴν πενίαν φρίττεις; Κἂν γὰρ πλούσιος ᾦς, ἐν πλείονων καταστάσει χρεῖα, καὶ πλείονων καὶ ἀτελεστέρων. Ὅσῳ γὰρ ἂν πλουτήσῃ, τοσοῦτον τῇ ἀρεῇ ταύτῃ σαυτὸν ὑποβάλλεις.

γ'. [562] Οὕτως ἀγνωστὸς ὅπερ εὐχῆ, χρήματα μὲν αἰτῶν ὑπὲρ τοῦ μηδενὸς δεῖσθαι· ὡς περ ἂν εἴ τις εἰς πέλαγος ἔλθων, ἔνθα καὶ ναυτῶν καὶ πλοίου καὶ μυρίας χρεῖα κατασκευῆς, εὐχοίτο μηδενὸς ὄλως ἐν χρεῖα γενέσθαι. Εἰ γὰρ βούλει μηδενὸς σφόδρα δεῖσθαι, εὐχου πενίαν· πένης μὲν γὰρ ὦν, κἂν τινος δεηθῆς, ὑπὲρ ἄρτου δεήσῃ μόνον ἢ ἱματίου· πλουτῶν δὲ, καὶ ὑπὲρ ἀγρῶν, καὶ ὑπὲρ οἰκιῶν, καὶ ὑπὲρ τελεσμάτων, καὶ ὑπὲρ μισθωμάτων, καὶ ὑπὲρ ἀξιώματος, καὶ ὑπὲρ ἀσφαλείας, καὶ ὑπὲρ δόξης, καὶ ὑπὲρ ἀρχόντων χρεῖαν ἔξεις· οὐ τοῦτων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑποταταγμένων ἐκείνοις, καὶ τῶν ἐν πόλει, καὶ τῶν ἐν ἀγροῖς, καὶ ἐμπόρων καὶ καπήλων. Ὅρατε ὅτι ἀνοίας ἐσχάτης ταυτὶ τὰ ῥήματα; Ὅλως γὰρ εἰ φρικτὸν εἶναι σοι δοκεῖ τὸ χρῆσθαι τινός· καθόλου μὲν οὐ δυνατὸν ἀπαλλαγῆναι τούτου· εἰ δὲ θέλεις τὸν ὄχλον φυγεῖν, ἔξεστι γὰρ, ἐπὶ τὸν ἀκύματον τῆς πενίας καταφυγὴν λιμένα. τὸν πολὺν τῶν πραγμάτων ὄχλον περικοφον, καὶ μηδὲν αἰσχρὸν τοῦτο νόμιζε τὸ δεῖσθαι ἐτέρου· τῆς γὰρ ἀπάτου σοφίας τοῦ Θεοῦ τοῦτο γέγονεν ἔργον. Εἰ γὰρ ἀλλήλων χρῆσθαι, καὶ οὐδὲ ἡ τῆς χρεῖας ἀνάγκη συνάγει εἰς φιλίαν ἡμᾶς· εἰ αὐτάρκειά ἡμεν, οὐκ ἡμεν ἂν θηρία ἀτίθασσα; Βία οὖν καὶ ἀνάγκη ἡμᾶς ὑπέταξεν ἀλλήλοις ὁ Θεός, καὶ καθ' ἑκάστην συγκρουόμεθα ἀλλήλοις ἡμέραν. Καὶ εἰ τοῦτον περιεῖλε τὸν χαλινόν, τίς ἂν ταχέως ἠράσθη τῆς τοῦ πλησίον φιλίας; Μηδὲ τοῦτο οὖν νομίζομεν εἶναι αἰσχρὸν, μηδὲ ἀπευχόμεθα καὶ λέγωμεν, Μὴ ὄψῃς ἡμᾶς ἐν χρεῖα τινὸς καταστῆναι· ἀλλ' εὐχόμεθα λέγοντες· Μὴ ἀφῆς, ἐν χρεῖα καταστάντων ἡμῶν, ἀνανεῦσαι τοὺς δυναμένους ἡμᾶς ὠφελεῖν. Οὐ τὸ ἐν χρεῖα ἐτέρων καταστῆναι, ἀλλὰ τὸ ἀρπάξαι τὰ ἐτέρων, φορτικόν. Νῦν δὲ ὑπὲρ μὲν ἐκείνων οὐδέποτε εὐξάμεθα, οὐδὲ εἴπομεν· Μὴ ὄψῃς μοι ἐπιθυμησαί τῶν ἀλλοτριῶν· τὸ δὲ ἐν χρεῖα καταστῆναι, τοῦτο δοκεῖ ἀπεικταῖον εἶναι. Καίτοι Παῦλος ἐν χρεῖα κατέστη πολλάκις, καὶ οὐκ ἠσχύνετο, ἀλλὰ καὶ ἐκαλωπίζετο καὶ ἐνεκωμιάζε τοὺς διακονησαμένους, λέγων· Ὅτι καὶ ἁπαξ καὶ δις ἐν ταῖς χρεῖαις μου ἐπέμψατε· καὶ πάλιν· Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀφώνιον πρὸς τὴν ὁμίαν διακονίαν. Οὐ τοίνυν ἐλευθερίας ἐστὶ τὸ ταῦτα αἰσχύνεσθαι, ἀλλὰ μαλακίας καὶ βαναύσου ψυχῆς καὶ ἀνοήτου. Καὶ γὰρ τῷ Θεῷ δοκεῖ χρεῖαν ἡμᾶς ἀλλήλων ἔχειν. Μὴ τοίνυν φιλοσόφει πέρα τοῦ μέτρου. Ἄλλ' οὐ δύναμαι, φησὶν, ἐνεγκεῖν ἄνθρωπον παρακαλούμενον πολλάκις, καὶ οὐκ εἰκοντα. Καὶ πῶς σε οἶσει ὁ Θεὸς παρακαλούμενον ὑπ' αὐτοῦ, καὶ οὐ κειθόμενον, καὶ παρακαλούμενον ὑπὲρ τῶν σοι συμφερόντων; Ὑπὲρ γὰρ Χρι-

^α Savil. in marg., νόσημα.

στοῦ προσβέουμεν, φησὶν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· καταλλάγητε τῷ Θεῷ. Καὶ μὲν τοὶ δοῦλοι αὐτοῦ, φησὶν, εἰμί. Καὶ τί τοῦτο; Ὅταν γὰρ σὺ μὲν μεθύης ὁ δοῦλος, ἐκείνος δὲ πεινᾷ ὁ δεσπότης, καὶ μηδὲ τῆς ἀναγκαίας ἀπολαύης τροφῆς, [563] εἰ σοὺ τὸ τῆς δουλείας ὄνομα προστήσεται; Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ σε καὶ βαρῆσαι μερίζων, ὅταν μὲν σὺ ἐν τριωφόροις μένης, ἐκείνος δὲ μηδὲ χρηστῆς μετέχῃ στέγης· ὅταν σὺ μὲν ἐν ἀπαλαῖς στρωματαῖς, ἐκείνος δὲ μηδὲ προσκεφάλαιον ἔχῃ. Ἄλλ' ἔδωκα, φησὶν. Ἄλλ' οὐ χρῆ διαλιμπάνειν ταῦτα ποιῶντα. Τότε γὰρ μόνον ἀπολογῆσθαι, ὅταν μὴ ἔχῃς, ὅταν μὴδὲν κεκτημένος ᾦς· ἔως δ' ἂν ἔχῃς, κἂν μυρίας ᾦς δωδικῶς, ὡς δὲ ἕτεροι πεινῶντες, σὺδεμία σοὶ ἀπολογία. Ὅταν δὲ καὶ ἀποκλείης στόνον, καὶ τὴν τιμὴν ἐπιτείνῃς, καὶ ἐτέρας καπηλείας ξένας ἔδους ἐπινοῆς, ποῖαν ἔξεις σωτηρίας ἐλπίδα λοιπόν; Διρεῖν ἐκελεύσθης δίδουαι τῷ πεινῶντι, σὺ δὲ οὐδὲ μετὰ συμμέτρου δίδως τιμῆς· αὐτὸς δὲ σὲ τὴν τοσαύτην δόξαν ἐκένωσε, σὺ δὲ αὐτὸν οὐδὲ ἄρτου ἀξιοῖς· ἀλλ' ὁ μὲν κύων ἐμπέπλησται, ὁ δὲ Χριστὸς λιμῶν τῆκεται· καὶ ὁ μὲν οἰκέτης διαβρόγγυται ὑπὸ πλησμονῆς, ὁ δὲ σὸς κάκεινον Δεσπότης ἀναγκαίως ἀπορεῖ τροφῆς. Καὶ ποῦ ταῦτα φίλων τὰ πράγματα; Καταλλάγητε τῷ Θεῷ· ταῦτα γὰρ ἔχθρῶν ἐστὶ καὶ ἐκπεπολεμημένων. Αἰσχυνθῶμεν· τοίνυν ὅσα εὐεργετήθημεν, ὅσα εὐεργετῆσθαι μέλλομεν· κἂν προσέλθῃ πένης ἐξόμενος, μετὰ πολλῆς αὐτὸν δεχόμεθα τῆς εὐνοίας, παρακαλοῦντες, ἀνιστῶντες τῷ λόγῳ, ἵνα καὶ αὐτοὶ τῶν αὐτῶν τύχωμεν καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ παρὰ τῶν ἀνθρώπων.

Ὅσα γὰρ ἐὰν θέλητε ἵνα ποιήσωσιν ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Οὐδὲν φορτικόν, οὐδὲν ἐπαχθὲς οὗτος ὁ νόμος ἔχει. Ἄ θέλεις πάσχειν, ταῦτα ποιεῖ, φησὶν Ἰση ἢ ἀντιδοσις. Καὶ οὐκ εἶπεν· Ἄ μὴ θέλετε πάσχειν, μηδὲ ποιεῖτε· ἀλλὰ τὸ πλῆθον. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἀποχὴ κακῶν, τοῦτο δὲ ἐργασία καλῶν, κἀκείνῳ τοῦτο συμπεριεληπται. Καὶ οὐκ εἶπε· Ταῦτα καὶ ὑμεῖς θέλετε, ἀλλὰ, Ποιεῖτε αὐτοῖς. Καὶ τί τὸ κέρδος; Οὗτός ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ προσῆται. Ἐλεεῖσθαι βούλει; οὐκοῦν ἐλέει. Συγγνώμης θέλεις τυχεῖν; οὐκοῦν μεταδίδου. Βούλει μὴ ἀκούειν κακῶς; οὐκοῦν μηδὲ κακῶς λέγε. Ἐπιθυμεῖς ἐπαινεῖσθαι, οὐκοῦν ἐγκωμιάζε. Θέλεις μὴ πλεονεκτεῖσθαι; οὐκοῦν μὴ ἄρπαζε. Εἶδες πῶς ἔδειξε φυσικὸν ὄν τὸ καλόν, καὶ οὐ δεομένους νόμων τῶν ἔσωθεν ἡμᾶς, οὐδὲ διδασκάλων; Ἐν οἷς γὰρ θέλομεν παθεῖν, ἢ μὴ παθεῖν παρὰ τῶν πλησίον, νομοθετοῦμεν ἡμῖν ἑαυτοῖς. Ὅστε ἂν ἐθέλῃς μὲν μὴ παθεῖν, ποιῆς δὲ, ἢ θέλῃς μὲν παθεῖν, μὴ ποιῆς δὲ, αὐτοκατάχρητος γέγονας, καὶ οὐδεμίαν λοιπὴν ἀπολαύεις ἀπολογίας ὡς ἀγνοῦν καὶ οὐκ εἰδῶς τὰ πρακτέα. Διδ, παρακαλῶ, τοῦτον ἐν ἑαυτοῖς δι' ἑαυτοὺς ἀναστήσαντες τὸν νόμον, καὶ ταῦτα ἀναγιγνώσκοντες τὰ γράμματα τὰ σαφῆ καὶ σύντομα, τοιοῦτοι περὶ τοὺς πλησίον γινώμεθα, οἷους περὶ ἡμᾶς αὐτοὺς εἶναι βουλόμεθα, ἵνα καὶ τῆς

^β *Lecebatur* ἢ εἰ θέλεις.

est, quam ut intereamus : neque enim fieri potest, ut vivat, qui hoc timet. At, inquis, elatum supercilium ferre nequeo. Ecquid alium arrogantiae insimulans, teipsum per hanc accusationem probro afficis? arrogantis enim est hominis, superbi animi fastam ferre non posse. Ecquid vero hæc, quæ nihil æstimanda sunt, metuis? ad hæc contremiscis? ob hæc pauperatatem reformidas? Nam si dives fueris, eo pluribus et vilioribus indigebis. Quo enim ad majores opes perveneris, eo magis te huic maledicto subjicies.

3. Ita quid preceris, nescis, dum opes eo petis, ut nullius opem desideres : ac si quis mare ingressus, tibi et navis et nave et amplissimo apparatu opus est, vota faciat, ut nullius omnino hominis opera indigeat. Nam si vis nullo valde opus habere, pauperatatem opta : ita fiet, ut si cuiuspiam ope indigeas, pro pane tantum aut veste indigeas. Quod si dives fueris, et pro agris, et pro ædibus, et pro pensionibus, et pro mercedibus, et pro dignitate, et pro vitæ præsidio, et pro gloria, et pro iis qui imperium gerunt, opus his habebis; neque his tantum, sed et iis qui illis subsunt, et iis qui in urbibus, et iis qui ruri legunt, et mercatoribus et cauponibus. Jamne perspicitis quam extremæ amentiae hæc verba sint? Horrendum omnino esse censes, cujusquam ope indigere? Fieri omnino nequit, ut in hac re liber sis. Ceterum si tumultum fugere cupis; id enim licet; in tranquillum paupertatis portum confugiens, multiplicem negotiorum tumultum amputa, nec turpe esse statuo altero opus habere : hoc enim ineffabili Dei sapientia ita comparatum est. Nam si alii aliis opus habeamus, neque necessitas illa parit mutuam amicitiam; si nobisipsis sufficeremus, annon immanes feræ essemus? Quocirca Deus vi ac necessitate nos invicem subjecit; et tamen quotidie mutuis offensionibus inter nos collidimur. Quod si hoc frenum abscedisset, quis proximi amicitiam prompto animo appetiisset? Proinde nec turpe hoc esse ducamus, nec deprecemur ac dicamus : Ne sinas nos alicujus auxilio opus habere; verum ita precemur : Ne sinas, cum in necessitate constituti sumus, preces nostras ab iis repudiari, a quibus juvari possumus. Non enim aliorum ope indigere grave est, sed aliorum facultates eripere. At nunc pro hac quidem re numquam preces fudimus, nec diximus : Ne me sinas alienis bonis cupiditatis oculos adiacere; penuria autem premi, id nobis aversandum esse videtur. At qui Paulus persæpe eguit, nec tamen id dedecori, sed ornamento ducebat, eosque quorum opera usus fuerat, laudibus efferebat dicens : *Quia semel et bis in usum misisti (Philipp. 4. 16)*; et rursus, *Alias Ecclesias exposiisti, stipendium accipiens ministerium vestrum (1. Cor. 11. 8)*. Quocirca non ingenui, sed mollis ac degeneris et stulti animi est hoc nomine pudore affici. Nam ita Deo placet, ut alii aliis indigeamus. Proinde ultra modum philosophari ne stude. At, inquis, hominem cum ferre nequeo, qui crebro rogatus, precibus meis minime cedat. Et quomodo te Deus seret, a quo sæpe rogaris nec flecteris : et quidem rogaris de iis rebus, quæ tua intersunt? *Pro Christo* enim, inquit,

legatione fungimur, tanquam Deo obsecrante per nos : reconciliamini Deo (2. Cor. 5. 20) Et tamen ipsius Dei servus sum, inquis. Quid tum? Cum enim tu qui servus es, mero te ingurgites; ille autem, qui berus est, fame laboret, ac ne necessario quidem alimento fruatur, quidnam tibi præsidii servitutis nomen allaturum est? Imo vero hoc te gravius onerabit, cum tu in ædibus, quæ triplex tabulatum habent, commoreris, ille ne commodum quidem tectum habeat; cum tu in mollibus stragulis conquiescas, illi ne cervical quidem præsto sit. At dedi, inquis. Sed non est intermittendum hoc facere. Nam tum duntaxat tibi erit excusatio, cum quod des non habueris, ac rebus omnibus carueris : quamdiu autem habueris, etiamsi sexcentis dederis, sint autem alii qui fame laborent, nulla tibi excusatio suppetet. At vero, cum et frumentum claudis, et pretium auges, et inusitatas cauponandi rationes comminisceris, equa jam tibi salutis spes futura est? Esurienti gratis dare jussus es; at tu ne cum æquo quidem pretio das : ipse tua causa tanta se gloria spoliavit; tu eum nec dignum ducis, cui panem impertias; verum cum canis tuus cibis distentus sit, Christus contra fame conficitur; cum famulus tuus ciborum copia disrumptatur, tuus contra illiusque Dominus necessario victu caret. Hæcine tandem amicorum sunt? Deo reconciliemini : hæc enim inimicorum sunt infestorumque hostium. Quocirca pudorem nobis ea omnia beneficia incutiant, quæ accepimus atque accepturi sumus : ac si quis pauper accedat, openque nostram imploret, magna cum animi benevolentia eum excipiamus, consolantes ipsum ac verbis erigentes, ut eadem ipsi tum a Deo, tum ab hominibus consequamur.

Erga proximum agendi regula.—*Omnia enim, quæ vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis (Matth. 7. 12)*. Nihil grave, nihil molestum hæc lex habet : Quæ tibi fieri vis, inquit, hæc ipse facito : æquæ sunt vices. Nec vero dixit : Quæ non vultis vobis fieri, hæc ne quidem ipsi facite; sed quod majus est. Illic enim a malis tantum abstinetur; hic vero bona quoque efficiuntur, atque hoc illo continetur. Nec dixit : Hæc vos quoque velitis; sed, *Facite illis*. Quidnam autem hinc lucri? *In hoc lex sita est et prophetæ*. Misericordiam tibi adhiberi vis? adhibe ipse. Veniam vis impetrare? ignosce ipse. Non vis male audire? male ne dixeris. Laudari expetis? lauda ipse. Non vis tua tibi per injuriam extorqueri? aliena ne eripe. Viden' quomodo virtutem naturale quoddam bonum esse ostenderit, nosque externis legibus ac magistris minime opus habere? In iis enim, quæ nobis a proximis nostris vel accidere, vel non accidere volumus, nobismet ipsi legem imponimus. Quamobrem si, quod tibi fieri nolis, alteri facias, aut si quid tibi fieri volis, quod ipse minime facias, tuomet ipse te calculo condemnas, nec jam quidquam habes, quo excusari possis, velut, quæ facienda sint ignorans. Ideo operam, quaeso, demus, ut hanc per nosipsum in animis nostris legem statuentes, ac perspicuas hæc et compendiosas literas pervolventes, tales nos erga

proximos nostros præbeamus, quales eos erga nos esse volumus: ut et præsentī tranquillitate fruamur, et futura bona consequamur, per gratiam et benigni-

tatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XVIII.

CAP. 8. v. 16. *Gratias autem Deo qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi.*

1. Rursus Titum laudat. Quoniam enim de elemosyna sermonem habuerat, jam de iis quoque verba facit, qui pecunias ab ipsis accepturi ac deportaturi erant. Hoc enim ad hujusmodi collectionem, et ad augendam eorum qui erogabant alacritatem adjuvamentum afferebat. Nam qui eorum, qui legendis ac suscipiendis pecuniis operam navant, integritati confidit, nec quid sinistri de accipientibus suspicatur, uberior copiosiusque erogare solet. Quod quidem, ut tunc quoque fieret, audi quomodo eos commendat, qui ad hoc munus obeundum perrexerant: inter quos principem locum Titus tenebat; ideoque dicit, *Gratias autem Deo, qui dedit eandem sollicitudinem in corde Titi.* Quid est, *Eandem*? Quam pro Thessalonicensibus quoque habebat: vel eandem quam ego. Ac prudentiam Pauli animadvertit: Dei beneficium hoc esse ostendit, proindeque ejus auctori gratias agit, ut hæc quoque ratione animos eorum moveat atque incitet. Nam cum Deus illum excitavit et ad vos miserit, ipse proculdubio per illum petit. Cavete igitur existimetis humanitus hoc contigisse. At unde liquet quod Deus ipsum cohortatus sit? 17. *Quoniam exhortationem quidem suscepit, sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est.* Vide quomodo eum ostendat, ad hoc, ut partes suas obiret, nullius cohortatione opus habuisse. Et postquam Dei gratiam dixit, non sivit id totum Deo adscribi, ut sic eos ad majorem Titi amorem pertrahat, cum ait eum sua quoque sponte excitatum fuisse. *Cum enim sollicitior esset, inquit, sua voluntate profectus est;* hoc est, provinciam hanc præripuit; in thesaurum insiliit; suismet commodis consulere judicavit, operam vobis navando: tantaque in eo vis amoris erga vos fuit, ut ne cohortatione quidem nostra eguerit; quamquam fuit illa quidem a nobis adhibita, sed haudquaquam hinc ille, sed a seipso et a Dei gratia excitatus est. 18. *Misimus autem etiam cum illo fratrem, cujus laus est in evangelio per omnes Ecclesias.*

Quis sit frater cujus laus est in evangelio. — Et quisnam est hic frater? Nonnulli his verbis Lucam significari putant, atque hoc dicunt propter eam historiam, quam literis mandavit: alii Barnabam: nam prædicationem quoque non scriptam evangelium nuncupat. Cur eorum nomina non scribit, sed Titum quidem nominatim declarat, et ab evangelicæ functionis societate appellat (quippe cujus opera tanto usui esset, ut ob ipsius absentiam non magnum quid efficere Paulus potuerit: *Eo enim, inquit, quod Titum fratrem meum non invenerim, non habui requiem spiritui meo* [2. Cor. 2. 13]), et ab ipsius erga eos amore

(*Visceru enim ipsius, inquit, abundantius sunt ad vos* [2. Cor. 7. 15]), et a diligentia, qua in hoc munus incubuit (*Sua enim voluntate, inquit, profectus est*); hos autem nec perinde commendat, nec nominatim citat? quid igitur dici potest? Fortasse ipsi Corinthiis ignoti erant, ac proinde in prædicandis eorum laudibus quorum virtutis periculum nondum fecerant, non multum immoratur; verum hactenus de iis verba facit, quatenus ipsis ad commendationem vitandamque sinistram suspicionem satis erat. Cæterum videamus, unde huic laudem textat. Unde igitur laudis argumentum petit? Primum a prædicatione ipsum laudat, quod non solum prædicaret, sed etiam ut par erat, et eo quo conveniebat studio. Neque enim dixit, quod evangelium prædicaret; sed *Cujus laus est in evangelio.* Ac ne in assentationis suspicionem veniat, non unum aut alterum aut tres, sed universas Ecclesias testes ipsi citat, dicens: *Per omnes Ecclesias.* Deinde ab eorum quoque calculo, a quibus ordinatus fuerat, venerationem ipsi conciliat: quæ non parva res est. Ideo postquam dixit: *Cujus laus est in evangelio per omnes Ecclesias,* subjunxit: 19. *Non solum autem.* Quid sibi hæc volunt, *Non solum autem*? Non, inquit, ideo tantum venerationem meretur, quod prædicationis laude floreat, atque ab omnibus commendetur, sed etiam, quod ab Ecclesiis nobiscum ordinatus sit. Ex quo mihi Barnabam significare videtur. Ac magnam ipsius dignitatem indicat: ostendit enim qua de causa ordinatus sit: *Comes enim, inquit, peregrinationis nostræ in hæc gratiam, quæ ministratur a nobis.* Vides quot ipsum laudibus afficiat? In evangelii prædicatione omicuit, deque ea re Ecclesias omnes testes habuit; ordinatus est a nobis ad eadem quæ Paulus præstanda, et ubique socius ipsi tam in tentationibus, quam in periculis exstitit: hoc enim peregrinatio subindicat. Quinam autem horum verborum sensus est, *In hæc gratiam, quæ ministratur a nobis*? Hoc est, In hoc, ut verbum annuntiet, evangeliumque prædicet; vel, ut in ratione pecuniaria operam navet: imo utrumque his verbis mihi intelligi videtur. Subjicit postea, *Ad Domini gloriam et alacritatem vestram.* Quæ verba hunc sensum habent: Postulavimus, inquit, ut ipse nobiscum eligeretur, atque ad hoc munus designaretur, ut sacrarum pecuniarum promuscondus ac minister esset (neque enim parva hæc dignitas erat; *Considerate enim, inquit, Petrus, viros ex vobis boni testimonii septem* [Act. 6. 3]); atque ab Ecclesiis, consentientibus totius populi calculis, creatus est. Quid autem hæc verba significant, *Ad gloriam Domini et vestram alacritatem.* Hoc est, ut et Dei gloria celebretur, et vos promptioribus animis sitis, cum probos eos esse perspexeritis, qui pecunias suscipiunt, nec quemquam

παρούσης ἀπολαύσωμεν [564] ἀδείας, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ

Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΗ'.

Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου

α'. Πάλιν ἐπαινεῖ τὸν Τίτον. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ ἐλεημοσύνης διελέχθη, διαλέγεται λοιπὸν καὶ περὶ τῶν μελλόντων ὑποδέχσθαι παρ' αὐτῶν τὰ χρήματα, καὶ ἀποκομίζειν αὐτά. Τοῦτο γὰρ συνεβάλλετο πρὸς τὴν συλλογὴν ταύτην, καὶ πρὸς τὸ μείζω ποιῆσαι τὴν προθυμίαν τῶν εισφερόντων. Ὁ γὰρ θαρρῶν ὑπὲρ τοῦ διακονουμένου, καὶ μὴ ὑποπτεύων τοὺς ὑποδεχομένους, μετὰ πλείονος τῆς δαφιλείας ἐπιδίδωσιν. Ὅπερ ἵνα καὶ τότε γένηται, ἀκουσον πῶς συνίστησι τοὺς ἐπὶ τοῦτο ἀφικομένους, ὧν ἦν πρῶτος Τίτος. Διδὸν καὶ φησι, *Χάρις δὲ τῷ Θεῷ τῷ δόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου*. Τί ἐστι, *τὴν αὐτὴν*; Ἦνπερ καὶ ὑπὲρ Θεσσαλονικέων εἶχεν, ἢ τὴν αὐτὴν ἔμοι. Καὶ σκόπει σύνεσιν· τοῦ Θεοῦ δεικνύς ἔργον τοῦτο ὄν, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ δεδωκότι, ὥστε καὶ ταύτην προτρέψαι. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτὸν διήγειρε, καὶ ἀπέστειλε πρὸς ὑμᾶς, αὐτὸς αἰτεῖ δι' ἐκείνου. Μὴ τοίνυν νομίσητε ἀνθρώπινον εἶναι τὸ γεγενημένον. Καὶ πόθεν δῆλον ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν προέτρεψεν; *Ὅτι τὴν μὲν παράκλησιν ἐδέξατο, σπουδαιότερος δὲ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθεν*. Ὅρα πῶς καὶ αὐτὸν δεικνυσι τὰ αὐτοῦ πληροῦντα, ἐτέρων μὴ δεηθέντα. Καὶ εἰπὼν τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν, οὐκ ἀφήσῃ τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν εἶναι, πάλιν ἵνα καὶ ταύτην εἰς πλείονα ἐπισπάσῃται αὐτοὺς ἀγάπην, εἰπὼν ὅτι καὶ οἰκοθεν ἐγγήγεται. *Σπουδαιότερος γὰρ ὑπάρχων, αὐθαίρετος ἐξῆλθεν*, ἤρπασε τὸ πρᾶγμα, ἐπεπήδησε τῷ θησαυρῷ, οἰκείαν ἐνόμισεν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν διακονίαν· καὶ τῷ σφόδρα ὑμᾶς φιλεῖν, οὐδὲ ἰδεθῆθαι τῆς παρ' ἐμοῦ παρακλήσεως, ἀλλὰ παρεκλήθη μὲν καὶ ὑπ' ἐμοῦ, οὐ μόνον ἐντεῦθεν διηγέρθη, ἀλλ' οἰκοθεν καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. *Συνεπέψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν, οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*.

Καὶ τίς οὗτός ἐστιν ὁ ἀδελφός; Τινὲς μὲν τὸν Λουκᾶν καὶ φησι, διὰ τὴν ἱστορίαν ἦνπερ ἔγραψε· τινὲς δὲ τὸν Βαρνάβαν· καὶ γὰρ τὸ ἄγραφον κήρυγμα εὐαγγέλιον καλεῖ. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐ τίθησιν αὐτῶν τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ τὸν μὲν Τίτον καὶ ὀνομαστὶ γνωρίζει, καὶ ἀπὸ τῆς εἰς τὸ Εὐαγγέλιον συνεργίας καλεῖ (εἰ γε τοσοῦτον ἦν χρήσιμος, ὡς διὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ μὴδὲ δυνήθησιν [565] μέγα τι καὶ γενναῖον ποιῆσαι τὸν Παῦλον· *τῷ γὰρ μὴ εὐρεῖν Τίτον τὸν ἀδελφόν μου, οὐκ ἔσχηκα ἀνεσθῆναι τῷ πνεύματί μου*)· καὶ ἀπὸ τῆς ἀγάπης τῆς εἰς αὐτοὺς (τὰ γὰρ *σπλάγχνα* αὐτοῦ *περισσοτέρως ὄσσει*, φησί, πρὸς ἑμᾶς), καὶ ἀπὸ τῆς περὶ τὸ πρᾶγμα σπουδῆς (ἀθθαίρετος γὰρ, φησί, ἐξῆλθε)· τούτους δὲ οὕτως ὁμοίως

συνίστησιν, οὕτε ὀνομαστὶ τίθησι; τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ἴσω; ἀγνοοῦντες ἦσαν αὐτοὺς· διόπερ οὐκ ἐμφιλοχωρεῖ τοῖς ἐγκωμίοις, ἐπειδὴ μὴδέπω πείραν αὐτῶν εἰλήφεισαν, ἀλλὰ τοσοῦτον λέγει, ὅσον εἰς σύστασιν αὐτοῖς ἤρκει μόνον καὶ τὸ φυγεῖν τὴν πονηρὰν ὑπόψιν. Πλήν ἀλλ' ἴδωμεν πόθεν καὶ αὐτὴν τοῦτον ἐγκωμιάζει. Πόθεν οὖν ἐγκωμιάζει; Πρῶτον ἀπὸ τοῦ κηρύγματος ἐπαινῶν, οὐχ ὅτι ἐκήρυττε μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ὡς ἐχρῆν, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης σπουδῆς. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι κηρύττει καὶ εὐαγγελίζεται, ἀλλ' ὅτι, *οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ*. Καὶ ἵνα μὴ δόξη κολακεύειν αὐτὸν, οὐχ ἕνα καὶ δύο καὶ τρεῖς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὀλοκλήρους Ἐκκλησίας ἀγεί μαρτυρούσας αὐτῷ, λέγων· *διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*. Εἶτα καὶ ἀπὸ τῆς κρίσεως τῶν χειροτονησάντων αἰδέσιμον αὐτὸν ποιεῖ· οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο. *διὰ τοι τοῦτο εἰπὼν, οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν*, ἐπήγαγεν· *οὐ μόνον δέ*. Τί ἐστιν, *οὐ μόνον δέ*; Οὐ μόνον ἀπὸ τούτου, φησὶν, ἔστιν αἰδέσιμος, ὅτι κηρύττων εὐδοκίμει, καὶ ἐπαινεῖται παρὰ πάντων, ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν σὺν ἡμῖν. Ὅθεν μοι δοκεῖ τὸν Βαρνάβαν αἰνίττεσθαι. Καὶ πολὺ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ σημαίνει· δεικνυσι γὰρ καὶ ἐπὶ τίνι κειροτόνητο. *συνέκδημος γὰρ ἡμῶν*, φησὶ, *σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν*. Εἶδες ὅσα αὐτοῦ τὰ ἐγκώμια; Εὐαγγελιζόμενος ἔλαμψε, καὶ τὰς Ἐκκλησίας ἔσχεν ἐπὶ τούτῳ μαρτυρούσας πάσας· ἐχειροτονήθη ὑφ' ἡμῶν, καὶ ἐφ' οἷς Παῦλος, καὶ πανταχοῦ κοινῶνς αὐτῷ γέγονε, καὶ κατὰ τοὺς πειρασμοὺς καὶ κατὰ τοὺς κινδύνους· τὸ γὰρ ὄνομα τῆς ἐκδημίας τοῦτο αἰνίττεται. Τί δὲ ἐστι, *σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν*; Ὅστε τὸν λόγον καταγγέλλειν, φησὶ, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττειν· ἢ ὥστε καὶ πρὸς τὰ χρήματα ὑπηρετήσασθαι· μάλλον δὲ, πρὸς ἀμφοτέρω μοι δοκεῖ λέγειν. Εἶτα ἐπάγει· *πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· ἠξιώσαμεν, φησὶ, χειροτονηθῆναι αὐτὸν μεθ' ἡμῶν, καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο προχειρισθῆναι, ὥστε οἰκονόμον γενέσθαι τῶν ἱερῶν χρημάτων καὶ διάκονον (οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν ἦν· *Ἐπισκέψασθε γὰρ, φησὶν, ἀνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρομένους ἐπὶ τῷ*) καὶ ἐχειροτονήθη ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ ψήφος τοῦ δήμου παντὸς ἐγένετο. Τί ἐστιν, *εἰς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν*; Ἴνα καὶ Θεὸς δοξάζηται, καὶ ὑμεῖς προθυμότεροι γίνησθε, τῶν ὑποδεχομένων τὰ χρήματα ταῦτα δοκίμων ὄντων, καὶ οὐδενὸς ψευδοῦ τινος ὑποψίαν κατ' αὐτῶν τεκτείνοντός.

β'. Διὰ τοῦτο τοιοῦτους ἐπεζητήσαμεν, καὶ οὐχὶ [566] ἐν μόνῳ τὸ πᾶν ἐπετρέψαμεν, ἵνα καὶ ταύτην φύγῃ τὴν ὑπόψιν, ἀλλὰ καὶ Τίτον ἐπέμψαμεν, καὶ μετὰ τοῦτου ἕτερον. Εἶτα ἐρμηνεύων αὐτὸ τοῦτο τὸ, *Πρὸς τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου καὶ προθυμίαν ὑμῶν*, ἐπήγαγε· *Στελλόμενοι τοῦτο, μὴ τις ἡμᾶς μωμῶσθαι ἐν τῇ ἀδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν*. Τί ποτέ ἐστι τὸ λεγόμενον; Ἄξιον τῆς ἀρετῆς Παύλου, καὶ τὴν πολλὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν ἐμφαίνον καὶ τὴν συγκατάθεσιν. Ἴνα γὰρ μὴ τις ἡμᾶς ὑποπτεύσῃ, φησὶ, μὴδὲ τὸν τυχόντα μῶμον καθ' ἡμῶν σχῆ, ὡς νοσφιζομένων ἐκ τῶν ἐγχειριζομένων ἡμῖν χρημάτων, διὰ τοῦτο τοιοῦτους ἐπέμψαμεν, καὶ οὐχ ἕνα μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο καὶ τρεῖς. Εἶδες πῶς ἀπαλλάττει πάσης ὑπόψιας αὐτούς; οὐκ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, οὐδὲ ἀπὸ τοῦ χειροτονηθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ δοκίμου, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο χειροτονηθῆναι, ἵνα μὴ ὑποπτεύωνται. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ ὑμεῖς μωμῶσθε, ἀλλὰ, *Μὴ τις ἄλλος*. Καίτοι γε δι' αὐτούς τοῦτο ἐποίησα, καὶ ἠνέκατο εἰπὼν, *Εἰς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν*. ἄλλ' ὅμως οὐ βούλεται αὐτούς πληῆσαι, ἀλλ' ἐτέρως φησὶ, *Στελλόμενοι τοῦτο ποιῆσαι*. καὶ οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ καὶ τῇ ἐπαγωγῇ θεραπεύει πάλιν λέγων, *Ἐν τῇ ἀδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν*. καὶ μετ' ἐγκωμίου τὸ βαρὺ τιθεῖς. Ἴνα γὰρ μὴ ἀλγήσωσι, μὴδὲ εἰπωσιν, Ἡμᾶς οὖν ὑφορᾶσθαι ἔχεις, καὶ οὕτως ἐσμὲν ἄθλιοι, ὡς ὑποπτεῦσθαι ποτε ἐπὶ τούτοις; ἐπιδιορθούμενος αὐτούς φησι, πολλὰ τὰ χρήματα τὰ ὑφ' ὑμῶν ἐστι πεμπόμενα, καὶ αὕτη ἡ ἀδρότης, τουτέστι, τὸ πλῆθος τῶν χρημάτων, ἱκανὸν τοῖς πονηροῖς παρασχεῖν ὑπόψιν, εἰ μὴ ἐπεδειξάμεθα ἃ τὴν ἀσφάλειαν. *Προσοῦμεν γὰρ καλῆ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων*.

Τί ἴσον Παύλου γένοιτ' ἂν; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἀπολύσω καὶ οἰμωζέτω ὁ βουλόμενος τοιοῦτόν τι ὑποπτεύειν· ἕως ἂν μὴ καταγινώσκῃ μου τὸ συνειδὸς, οὐδεὶς μοι λόγος τῶν ὑποπτευόντων· ἀλλ' ὅσῳ ἀσθενέστεροι ἦσαν, τοσοῦτῳ συγκτείνετο μᾶλλον. Τῷ γὰρ κάμνοντι οὐκ ἀγανακτεῖν, ἀλλὰ βοηθεῖν χρῆ. Καίτοι γε τίνος ἀμαρτηματός ἐσμεν πόρρω, ὡς ἐκείνος τῆς τοιαύτης ὑπόψιας; Οὐδὲ γὰρ, εἰ δαιμόνιος ἦν, ὑπόπτευσεν ἂν τὸν μακάριον ἐκείνον εἰς τὴν διακονίαν ἢ ταύτην. Ἄλλ' ὅμως καὶ τοσοῦτον ἀπέχων τῆς ὑπονοίας τῆς πονηρᾶς, πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε μὴδὲ σκιά τινος καταλιπεῖν τοῖς κἂν ὀπισθεῖν ὑπονοῆσαι τι πονηρὸν βουλομένοις· καὶ οὐ μόνον κατηγορίας φεύγει, ἀλλὰ καὶ μῶμος καὶ τὴν τυχεῖσαν κατάγνωσιν καὶ ψιλὴν ὑπόνοιαν. *Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν*. Ἴδου πάλιν καὶ ἕτερον προστίθησι, καὶ τοῦτον μετ' ἐγκωμίου καὶ τῆς αὐτοῦ ψήφου καὶ πολλῶν ἐτέρων μαρτύρων. *Ὅν ἐδοκίμασαμεν*, φησὶν, *ἐν πολλοῖς πολιτικῆς σπουδαῖον διεναι, νυνὶ δὲ πολὺ σπου-*

δαύτερον. Ἐγκωμιάσας [567] αὐτὸν ἀπὸ τῶν εὐκλειῶν κατορθωμάτων, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἐκείνους ἀγάπης ἐπαίρει· καὶ ὁ περὶ Τίτου ἔλεγε, *ὅτι Σπουδαιότερος ὑπάρχων ἀθθαίρετος ἐξῆλθε*, τοῦτο καὶ περὶ τοῦτου, εἰπὼν, *Νῦν δὲ πολὺ σπουδαιότερον*· σπέρματα αὐτοῖς προαποτιθέμενος τῆς πρὸς Κορινθίους ἀγάπης. Καὶ λοιπὸν, ἐπειδὴ ἐπέδειξεν αὐτῶν τὴν ἀρετὴν, παρακαλεῖ καὶ αὐτούς ὑπὲρ αὐτῶν, λέγων· *Εἴτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνῶς ἐμός, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός*. Τί ἐστιν, *Εἴτε ὑπὲρ Τίτου*; εἰ δεῖ τι εἰπεῖν, φησὶν, ὑπὲρ Τίτου, ταῦτα ἔχω λέγειν ὅτι κοινωνῶς ἐμός, καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός. Ἡ γὰρ τοῦτο φησὶν, ἦ, εἰ τι ὑπὲρ Τίτου ποιήσετε, ὅτι οὐκ εἰς τὸν τυχόντα ποιήσετε· κοινωνῶς γὰρ ἐμός ἐστι. Καὶ δοκῶν ἐγκωμιάζειν τοῦτον, ἐκείνους ἐπαίρει, δεικνύς οὕτω περὶ αὐτὸν διακειμένους, ὡς ἀρκεῖν εἰς τιμῆς ὑπόθεσιν παρ' αὐτοῖς τὸ κοινωνῶν αὐτοῦ τινα φαίνεσθαι. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἐπήγαγε λέγων· *Εἰς ὑμᾶς συνεργός*. Οὐκ ἀπλῶς συνεργός, ἀλλ' ἐν τοῖς πρὸς ὑμᾶς, ἐν τῇ προκοπῇ τῇ ὑμετέρῃ^δ, ἐν τῇ ἐπιδόσει, ἐν τῇ φιλίᾳ, ἐν τῇ σπουδῇ τῇ περὶ ὑμᾶς· ὅπερ μάλιστα οἰκειώσασα αὐτοῖς αὐτὸν ἡδύνατο. *Εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν*. Εἴτε ὑπὲρ τῶν ἄλλων, φησὶν, ἀκούσαί τι βούλεσθε, καὶ οὗτοι μέγιστα ἔχουσι δικαίωματα συστάσεως τῆς πρὸς ὑμᾶς. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοί, φησὶν, *Ἀδελφοὶ ἡμῶν*^ε, καὶ ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν· τουτέστιν, ὑπὸ Ἐκκλησιῶν πεμφθέντες. Εἶτα τὸ μείζον ἀπάντων, *Δόξα Χριστοῦ*. Εἰς ἐκείνον γὰρ ἀναφέρεται ἅπερ ἂν εἰς τούτους γένηται. Εἴτε οὖν ὡς ἀδελφοὺς βούλεσθε δέξασθαι, εἴτε ὡς ἀποστόλους τῶν Ἐκκλησιῶν, εἴτε ὡς εἰς δόξαν Χριστοῦ ποιούντες, πολλὰς ἔχετε ἀφορμὰς τῆς περὶ αὐτούς εὐνοίας. Ὑπὲρ μὲν γὰρ Τίτου ἔχω λέγειν, ὅτι καὶ ἐμὸς κοινωνῶς καὶ ὑμῶν ἐραστής, ὑπὲρ δὲ τούτων, ὅτι ἀδελφοί, ὅτι ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν, ὅτι δόξα Χριστοῦ.

γ'. Ὁρᾷς ὅτι κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι τῶν ἀγνώστων ἦσαν αὐτοῖς; Ἡ γὰρ ἂν αὐτούς καὶ ἀπὸ τούτων ἐκόσμησεν, ἀφ' ὧν καὶ Τίτον, λέγω δὴ τῆς περὶ αὐτούς ἀγάπης. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδέπω γνώριμοι ἦσαν, Ἦς ἀδελφοὺς δέξασθε, φησὶν, ὡς ἀποστόλους τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς εἰς δόξαν Χριστοῦ ποιούντες· διὸ ἐπάγει· *Τὴν οὖν ἐνδειξίαν τῆς ἀγάπης ὑμῶν καὶ ἡμῶν καυχήσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτούς ἐνδειξάσθε, εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν*. Νῦν δεῖξάτε, φησὶ, πῶς μὲν ἡμᾶς ἀγαπᾶτε, πῶς δὲ ἡμεῖς οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ καυχώμεθα ἐν ὑμῖν· δεῖξάτε δὲ τοῦτο, ἂν εἰς αὐτούς ἀγάπην ἐνδειξήσθε. Εἶτα καὶ φρικωδέστερον ποιεῖ τὸν λόγον λέγων· *Εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν*. Εἰς δόξαν, φησὶ, τῶν Ἐκκλησιῶν, εἰς τιμὴν. Ἄν γὰρ τούτους τιμήσῃτε, τὰς ἀποστειλᾶσας Ἐκκλησίας ἐτιμήσατε. Οὐ γὰρ εἰς αὐτοὺς διαβαίνει μόνον ἡ τιμὴ, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐκπέμψαντας, οἱ ἐχειροτόνησαν αὐτούς, καὶ πρὸ ἐκείνων, εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν. [568] Ὅταν γὰρ τοὺς ἐκεῖνῳ διακονου-

^α Savil. in marg. ἐπιδειξόμεθα.

^β Savil. in marg. ἀπιστίαν.

^ε Savil. in marg., ἢ ὅτι ὑπὲρ Τίτου τι ποιήσετε.

^δ *Legebatur* τῇ ἡμετέρᾳ.

^ε *Legebatur* ὑμῶν.

esse, qui ullam de ipsis, ne falsam quidem suspicionem conflare possit.

2. Ideo tales viros acquisivimus : nec uni dumtaxat id muneris commisimus, verum una cum eo, ut hanc quoque suspicionem fugiat, Titum etiam misimus, et cum illo alium. Postea autem hæc ipsa verba exponens, *Ad gloriam Domini et alacritatem vestram*, subdidit : 20. *Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur a nobis*. Quam tandem sententiam hic sermo habet? Dignam profecto Pauli virtute, et quæ ipsius curam et sollicitudinem atque indulgentiam declarat. Ne quis enim, inquit, sinistri aliquid de nobis suspicetur, ac vel levissimam reprehensionis ausam adversum nos habeat, velut de commissa nobis pecunia aliquid intervertentibus, idcirco tales viros misimus, non unum dumtaxat, sed et duos et tres. Vides quo pacto ipsos ab omni suspicionem vindicet, non solum quod evangelium prædicent, aut quod ordinati fuerint, sed etiam quod probitate præsent, ob idque ipsum ordinati sint, ne locus ullus suspicioni detur? Nec dixit, *Ne vos vituperetis*; sed, *Ne quis alius*. Atqui eorum causa hoc fecerat : idque his verbis indicavit, *Ad gloriam Domini et alacritatem vestram*; cæterum eos perstringere non vult, sed alio modo ait, *Devitantes hoc facere*. Ac ne hoc quidem contentus, rursus ipsos per ea quæ sequuntur delinit his verbis, *In hac plenitudine, quæ ministratur a nobis*; atque ita id, quod grave erat, cum laudibus ponens. Ne dolerent ac dicerent : Habesne quod de nobis suspiceris? atque ita miseri sumus, ut de his rebus apud te in suspicionem veniamus? hinc objectioni medetur, inquit : Multæ pecuniæ a vobis mittuntur; atque hæc plenitudo, hoc est, pecuniarum copia, satis magnam vim habet ad sinistram suspicionem in improborum animis ciendam, nisi cautionem adhibeamus. 21. *Providemus enim bona non solum coram Domino, sed etiam coram hominibus*.

Pauli laus. — Ecquid Pauli par esse queat? Non enim dixit : Pereat atque ejulet qui hujusmodi quidpiam suspicari in animum induxerit; donec me conscientia mea condemnet, hujusmodi suspensiones nihil moror : sed quo imbecilliores ipsi erant, eo magis ad eos sese demittebat. Ægrotanti quippe non succensere, sed opem afferre oportet. Et quidem a quo peccato tam longe remoti sumus, quam ille ab ejusmodi suspicione? Nam ne si dæmon quidem fuisset, hoc beati illius viri ministerium suspectum habuisset. Et tamen ille, quamlibet ab hac præpostera suspicione procul dissitus, nihil non agit ac molitur, ut ne umbram quidem ullam iis relinquat, qui quoquo modo suspicari aliquid mali velint, ac non modo accusationes fugit, sed etiam leves reprehensiones ac nudas suspensiones. 22. *Misimus autem cum illis et fratrem nostrum*. En rursus alium quoque adjungit, eumque non sine laude, calculoque tum suo tum aliorum multorum. *Quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse, nunc autem multo sollicitiorem*. Posteaquam eum ab his quibus præditus erat virtutibus

laudavit, ab ea quoque qua illos complectebatur benevolentia eum laudibus evehit; quodque de Tito dixerat, *Cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est*, hoc de eo quoque prædicat dicens, *Nunc autem multo sollicitiorem*; studii erga Corinthios atque amoris semina prius in ipsorum animis insereus. Ac demum, eorum virtute declarata, Corinthios jam pro ipsis sic hortatur : 23. *Sive pro Tito, qui est socius meus, et in vobis adjutor*. Quid est, *Sive pro Tito*? Si quid dicere necesse est, inquit, hoc dicere habeo, quod socius meus est, et in vobis adjutor. Hoc enim est quod ait. Vel certe hoc vult : Si pro Tito aliquid feceritis, non vulgari cuiquam homini feceritis; socius quippe meus est. Quibus verbis cum eum laudare videatur, eos ipsos effert, ita affectos eos esse demonstrans, ut ad honorem alicui habendum satis ampla apud eos materia sit, ipsius socium esse. At hoc minime contentus, alterum quoque adjecit dicens : *In vobis adjutor*. Non utcumque adjutor, sed in iis rebus, quæ vestra intersunt, in vestro profectu atque incremento, in amicitia, in studio erga vos : id quod ad eorum benevolentiam ipsi conciliandam maximam vim habebat. *Sive fratres nostri*. Sive de aliis, inquit, quidpiam audire vultis, hi quoque maximas apud vos æquissimasque commendationis causas habent. Nam et ipsi *Fratres nostri* sunt, inquit, *et apostoli Ecclesiarum*; hoc est, ab Ecclesiis legati sunt. Deinde quod omnibus præstat, *Gloria Christi*. Ad eum enim omnia ea referuntur, quæ in ipsos facta fuerint. Quocirca, si ipsos ut fratres excipere vultis, sive ut Ecclesiarum legatos, sive ut Christi gloriam vobis proponentes, multas erga eos benevolentiae occasiones habetis. Nam pro Tito quidem hoc dicere habeo, quod socius quoque meus sit, vestrique amans; pro iis autem, quod fratres, quod Ecclesiarum legati, quod gloria Christi.

3. Videsne perspicuum hinc quoque esse, illos Corinthiis tum ignotos fuisse? Alioqui enim a quibus rebus Titum, ab iisdem etiam ipsos ornasset, nempe a benevolentia quam erga eos haberent. Sed quia nondum ipsis noti erant, Ut fratres, inquit, eos suscipite, ut Ecclesiarum apostolos, denique ut ad Christi gloriam hoc facientes : unde subjungit : 24. *Ostendite ergo, quæ est caritatis vestræ et nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in facie Ecclesiarum*. Nunc, inquit, planum facite quam me ipsi ametis, quamque ego rursus in vobis non frustra ac temere glorier : hoc porro ita demum planum facietis, si ipsis caritatem præstiteritis. Postea terrorem quoque sermone suo adjicit dicens : *In faciem Ecclesiarum*; hoc est, ad Ecclesiarum gloriam et honorem. Nam si ipsis honorem habueritis, Ecclesiis profecto, a quibus missi sunt, honor a vobis habitus erit. Neque enim ad eos dumtaxat honor permanat, sed ad illos etiam, a quibus missi atque ordinati sunt; et præ omnibus id ad Dei gloriam tendit. Nam cum eos, qui illi ministrant, honore afficimus, ad illum utique laus ea pervadit. In communi Ecclesiarum; hoc est, in publico Ecclesiarum cætu. Quod quidem non leve ducendum est : magna quippe sacri conventus, hoc est Ecclesiarum,

vis ac potentia est. Animadvertite quanta sit vis cœtus Ecclesiæ: oratio Petrum e vinculis exemit, Pauli os aperuit (Act. 12. 5): horum suffragium eos, qui ad spirituales dignitates veniunt, haud leviter exornat. Ac propterea is, qui ordinaturus est, illorum preces tum poscit, atque ipsi calculum suum addunt, acclamantque ea quæ norunt qui mysteriis initiati sunt: neque enim fas est coram profanis cuncta detegere. Interdum autem nihil inter sacerdotem interest, et eos quibus præest, velut cum tremenda mysteria percipienda sunt: æque enim omnes ad ea admittimur: non sicut in Veteri Testamento alia subditus edebat, nec plebi fas erat iis vesci, quibus sacerdos vescebatur. Nunc autem secus se res habet, omnibus siquidem unum corpus, unam poculum proponitur. In precationibus quoque populum videris multum conferre. Etenim pro energumenis, et pro iis qui in penitentia sunt, communes et a sacerdote et ab ipsis preces fiunt; atque omnes unam eandemque precem concipiunt, precem, inquam, misericordia plenam. Rursus cum eos, qui sacrosanctæ mensæ participes esse nequeunt, a sacris septis arcemus, ineunda est altera oratio, in qua omnes æque humi jacemus, omnes æque consurgimus. Ad hæc cum pax danda vicissimque accipienda est, omnes mutuo nos exosculamur. Jam in tremendis quoque mysteriis, ut sacerdos pro plebe, ita plebs pro sacerdote vota facit: hæc enim verba, *et cum spiritu tuo*, nihil aliud quam hoc significant. Rursus ea oratio, qua Deo gratiæ aguntur, utriusque communis est: neque enim ipse solus gratias agit, sed etiam plebs universa. Nam cum prius illorum vocem sumpsit, atque illi assenserunt id digne ac juste fieri, tum demum gratiarum actionem auspicatur. Quid autem miraris, si cum sacerdote plebs interdum loquatur, cum etiam cum ipsis Cherubim ac supernis Virtutibus sacrosanctos illos hymnos communiter in cælum mittat? Hæc porro cuncta eo a me dicuntur, ut unusquisque, etiam ex iis qui subsunt, advigilet; illudque intelligamus, nos omnes unum corpus esse, tantumque dumtaxat inter nos differre, quantum membra a membris differant: ac proinde ne omnia ad sacerdotes rejiciamus; quin potius nos Ecclesiæ totius, perinde ac communis corporis, cura afficiamur. Hoc enim et majorem securitatem affert, et majus virtutis incrementum nobis comparat. Audi quippe quomodo apostolorum tempore ipsi persæpe eos, quibus præerant, consilii socios adhibebant. Nam cum septem diaconos crearent, ad plebem prius retulerunt; et cum Petrus Matthiam, de ea re cum omnibus qui tum aderant, tam viris quam mulieribus, agitavit. Neque enim hic qui præsumunt fastum præ se ferre debent, nec qui subsunt, servi habendi sunt; verum spirituale imperium est, hoc præsertim nomine superiores partes obtinens, quod pro vestre salutis cura plures labores suscipiat, non autem quod plures honores requirat. Etenim omnes, ut domum unam, sic Ecclesiam habitare; ut unum corpus, ita affectos esse convenit:

quemadmodum et baptisma unum est, et mensa una, et fons unus, et creatio una, sic et Pater unus. Cur ergo disjuncti et dissecti sumus, cum tot summæ conjunctionis vincula habemus? Rursus enim eadem deplorare cogimur, quæ sæpenumero luctu prosecuti sumus: luctu quippe dignus est hic rerum status, in quo alii ab aliis usque adeo abrupti sumus, cum contra corporis unius compagem imitari nos oporteat. Sic enim a minore quoque is, qui major est, lucrī aliquid facere queat. Nam si Moses quidpiam, quod in rem esset, ex socero didicerit, quod ipse non animadvertibat: quanto magis in Ecclesia hoc usu venire possit? Quid autem causæ est, cur quod profanus homo perspiciebat, hoc spirituales fugeret? Ut omnes qui tunc erant hominem eum esse intelligerent, et in secundo mari et in effringenda petra Dei auxilio indigere, miraculaque ea, non humanæ naturæ, sed divinæ potentiæ adscribi debere. Nunc quoque, si quispiam parum utilem sententiam dixerit, surgat alter ac loquatur.

Moses cur Jethro soceri consilium admisit. — Quod si quamvis inferior sit, aliquid tamen quod ex usu sit dicat, sententiam illius comproba, nec eum quamlibet abjectum asperneris. Neque enim quisquam horum tam a proximo suo distat, quam socer ille a genere Mose, qui tamen sermonem ipsius minime fastidivit; verum et consilium excepit eique paruit, et literis quoque mandavit, nec ejusmodi rem historię proderet erubuit, ut multorum hominum fastum deiceret: ob idque hæc tamquam in cippo insculpta reliquit, quod multis hanc historiam utilitati fore perspectum haberet. Ne ergo eos qui optima dat consilia, etiamsi ex subditorum numero sint et abjectæ sortis, contemnamus, nec quæ ipsi censuerimus, ea prorsus obtinere velimus; verum ut ea, quæ utilia visa fuerint, omnium calculis comprobentur. Perique enim cacutientium multa clarius perspexerunt, quam qui acute cernebant, quod contentionem majorem ac studium adhibuissent. Nec vero dicas, Ecquid me in consilium vocas, si verbis meis non obtemperas? non enim consultoris, sed tyranni hæc accusationes sunt. Nam qui consultor est, hoc solum in arbitrio suo habet, ut quid censeat dicat: quod si sententia alia conducibilior appareat, et ipse suam sequi velit, non jam consultorem, ut jam dixi, sed tyrannum agit. Ne igitur sic faciamus, sed animum ab omni fastu atque arrogantia eximentes, id spectemus, non ut ea solum quæ ipsi decreverimus stent, sed ut ea sententia quæ conducibilior fuerit valeat, etiamsi a nobis minime allata sit. Neque enim parum lucrī hinc colligemus, etiamsi ipsi quæ in rem sint non reperiamus, si ea quæ ab aliis utilius animadversa fuerint amplectamur; et magnam a Deo mercedem accipiemus, inde maxime gloriam consequemur. Ut enim is qui utilem sententiam dixit, sapiens: ita nos, qui eam complexi sumus, prudentiæ candorisque laudem feremus. Ad hunc modum et domus et civitates, et ad hunc modum Ecclesia gubernata,

μένους τιμήσωμεν, εἰς αὐτὸν διαβαίνει τὰ τῆς εὐφροσύνης. Εἰς τὸ κοινὸν τῶν Ἐκκλησιῶν. Οὐ μικρὸν δὲ καὶ τοῦτο· καὶ γὰρ μεγάλη ἡ δύναμις τῆς συνόδου, ἦγουν τῶν Ἐκκλησιῶν. Σκόπει πῶς μεγάλη ἦν ἡ δύναμις τῆς συνόδου. Ἡ τῆς Ἐκκλησίας εὐχὴ τὸν Πέτρον ἀπὸ τῶν δεσμῶν ἔλυσε, τοῦ Παύλου τὸ στόμα ἠνέφην· ἡ τούτων ψήφος, οὐχ ὡς ἔτυχε, καὶ τοὺς ἐπὶ τὰς πνευματικὰς ἀρχὰς ἐρχομένους κατακοσμεῖ. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ μέλλων χειροτονεῖν καὶ τὰς ἐκείνων εὐχὰς καλεῖ τότε, καὶ αὐτοὶ ἐπιψηφίζονται, καὶ ἐπιθεῶσιν ἄπερ Ἰσασιν οἱ μεμυημένοι· οὐ γὰρ δὴ θείμις ἐπὶ τῶν ἀμυήτων ἐκκαλύπτειν ἅπαντα. Ἔστι δὲ ὅπου οὐδὲ διέστηκεν ὁ ἱερεὺς τοῦ ἀρχομένου· οἶον, ὅταν ἀπολαύειν δέη τῶν φρικτῶν μυστηρίων· ὁμοίως γὰρ πάντες ἀξιούμεθα τῶν αὐτῶν· οὐ καθάπερ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, τὰ μὲν ὁ ἱερεὺς ἤσθιε, τὰ δὲ ὁ ἀρχόμενος, καὶ θέμις οὐκ ἦν τῷ λαῷ μετέχειν ὧν μετείχεν ὁ ἱερεὺς. Ἄλλ' οὐ νῦν· ἀλλὰ πᾶσιν ἐν σῶμα πρόκειται, καὶ ποτήριον ἐν. Καὶ ἐν ταῖς εὐχαῖς δὲ πολὺ τὸν λαὸν ἴδοι τι· ἂν συνεισφέροντα. Καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἐνεργουμένων, ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ, κοιναὶ καὶ παρὰ τοῦ ἱερέως, καὶ παρ' αὐτῶν γίνονται αἰεὶ εὐχαί, καὶ πάντες μίαν λέγουσιν εὐχὴν, εὐχὴν τὴν ἐλέου γέμουσαν. Πάλιν ἐπειδὴν εἰρξωμεν τῶν ἱερῶν περιβάλλον τοὺς οὐ δυναμένους τῆς ἱερᾶς μετασχεῖν τραπέζης, ἐτέραν δεῖ γενέσθαι εὐχὴν, καὶ πάντες ὁμοίως ἐπ' ἐδάφους κείμεθα, καὶ πάντες ὁμοίως ἀνιστάμεθα. Ὅταν εἰρήνης πάλιν μεταλαμβάνειν καὶ μεταδίδοναι δέη, πάντες ὁμοίως ἀσπασόμεθα. Ἐπ' αὐτῶν πάλιν τῶν φρικτωδεστάτων μυστηρίων ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ, ἐπεύχεται καὶ ὁ λαὸς τῷ ἱερεῖ· τὸ γὰρ, Μετὰ τοῦ πνεύματός σου, οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ τοῦτο. Τὰ τῆς εὐχαριστίας πάλιν κοινὰ· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος εὐχαριστεῖ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἅπας. Πρότερον γὰρ αὐτῶν λαθῶν φωνῆν, εἶτα συντιθεμένων ὅτι ἀξίως καὶ δικαίως τοῦτο γίνεται, τότε ἀρχεται τῆς εὐχαριστίας. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ πού μετὰ τοῦ ἱερέως ὁ λαὸς φθέγγεται, ὅπου γε καὶ μετ' αὐτῶν τῶν Χερουθὶμ καὶ τῶν ἄνω δυνάμεων, κοινῇ τοὺς ἱερούς ἐκεῖνους ὕμνους ἀναπέμπτει; Ταῦτα δὲ μοι πάντα ἐκεῖνα εἰρηται, ἵνα ἕκαστος καὶ τῶν ἀρχομένων νήφῃ, ἵνα μάθωμεν ὅτι σῶμά ἐσμεν ἅπαντες ἐν, τοσούτην ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους διαφορὰν, ὅσην μέλη πρὸς μέλη καὶ μὴ τὸ πᾶν ἐπὶ τοὺς ἱερέας ῥίπτωμεν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ, ὡς περ κοινὸν σῶματος, τῆς Ἐκκλησίας ἀπάσης οὕτω φροντίζωμεν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἀσφάλειαν πλείονα, καὶ ἡμῖν ἐπίδοσιν μείζονα κατασκευάζει· πρὸς ἀρετὴν. Ἀκουσον γοῦν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, πῶς ἀλλαχού τοὺς ἀρχομένους κοινωνοὺς τῆς γνώμης ἐλάμβανον. Καὶ γὰρ ὅτε τοὺς ἐπὶ τὰ ἐχειροτόνου, τῷ δῆμῳ πρότερον ἐκοινώσαντο· καὶ ὅτε τὸν Ματθίαν ὁ Πέτρος, τοῖς παροῦσιν ἅπασιν τότε, καὶ ἀνδράσι καὶ γυναῖξιν. [569] Οὐ γὰρ ἀρχόντων τύφός ἐστι τὰ ἐνταῦθα, οὐδὲ ἀρχομένων δουλοπρέπεια, ἀλλὰ ἀρχὴ πνευματικῆ, τούτῳ μάλιστα πλεονεκτούσα, τῷ τὸ πλεόν τῶν πόνων καὶ τῆς ὑπὲρ ὑμῶν^b

ἀναδέχεσθαι φροντίδος, οὐ τῷ τιμὰς πλείους ἐπιζητεῖν. Καὶ γὰρ ὡς μίαν οἰκίαν δεῖ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκεῖν, ὡς σῶμα ἓν, οὕτω διακείσθαι πάντας· ὡς περ οὖν καὶ βάπτισμα ἓν ἐστὶ, καὶ τράπεζα μία, καὶ πηγὴ μία, καὶ κτίσις μία, καὶ Πατὴρ εἷς. Τί τοίνυν διηρήμεθα, τοσοῦτων συναγόντων ἡμᾶς; τί διεσπάσμεθα; Ἀναγκαζόμεθα γὰρ πάλιν τὰ αὐτὰ ὀδύρασθαι, ἀπολλάξαι ἐθρήνησα· πένθους ἄξια τὰ παρόντα· οὕτω σφόδρα ἀπ' ἀλλήλων ἐσμέν ἀπερρήγμενοι, δέον ἐνὸς σώματος μιμεῖσθαι συνάφειαν. Οὕτω γὰρ καὶ παρὰ τοῦ ἐλάττονος ὁ μείζων κερδᾶναι δυνήσεται. Εἰ γὰρ Μωϋσῆς παρὰ τοῦ κηδεστοῦ τι τῶν συμφερόντων ἔμαθεν ὅπερ αὐτὸς οὐ συνείδε, πολλῶν μᾶλλον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦτο ἂν γένοιτο. Καὶ τί δὴ ποτε, ὁ συνείδεν ὁ ἄπιστος, οὐ συνείδεν ὁ πνευματικός; Ἴνα μάθωσιν ἅπαντες οἱ τότε, ὅτι ἀνθρώπος ἦν, καὶ θάλατταν σχίζῃ, καὶ πέτραν ῥηγνύῃ, τῆς τοῦ Θεοῦ βροτῆς δεῖται· καὶ ὅτι ἐκεῖνα οὐκ ἀνθρωπίνης φύσεως ἦν, ἀλλὰ Θεοῦ δυνάμεως. Καὶ νῦν, εἰ οὐ λέγει τὰ συμφέροντα· ὁ δεῖνα, ἕτερος ἀναστάς εἰπάτω.

Κἂν ἐλάττων ἦ, λέγῃ δὲ τι τῶν συμφερόντων, κύρωσον τὴν γνώμην· καὶ τῶν σφόδρα εὐτελεστάτων ἦ, μὴ ἀτιμάσῃς. Οὐδεὶς γὰρ τούτων ἀφέστηκε τῶν πλησίον, ὅσον ὁ κηδεστής τοῦ Μωϋσέως· ἀλλ' οὐκ ἀπηξίωσεν ἀκούσαι, ἀλλὰ καὶ ἐδέξατο τὴν γνώμην, καὶ ἐπέισθη, καὶ ἀνάγραφτον ἐποίησε, καὶ οὐκ ἠσχύνθη ταῦτα ἱστορίᾳ παραδοῦναι, τὸν τῶν πολλῶν τύπον καθαιρῶν. Διὸ καὶ ὡς ἐν στήλῃ τῷ βίβω ταῦτα γράφας κατέλιπεν· ἴδου γὰρ πολλοῖς χρήσιμον ἰσομένην τὴν ἱστορίαν. Μὴ δὴ παρορωμένους τοὺς τὰ δέοντα συμβουλευόντας, καὶ τῶν ἀρχομένων τις ἦ, καὶ τῶν εὐτελῶν, μηδὲ ἄπερ ἂν ἡμεῖς εἰσηγησώμεθα^d, ταῦτα πάντως κρατεῖν ἀξιώμεν· ἀλλ' ἄπερ ἂν συμφέροντα φανῇ, ταῦτα παρὰ πάντων κυρούσθω. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀμβλυωτόνων πολλὰ συνείδον μᾶλλον ὑπὲρ τοὺς ὀξύ βλέποντας, διὰ τὸ σπουδάζειν καὶ συντετάσθαι. Μηδὲ λέγε, Τί με καλεῖς εἰς συμβουλήν, εἰ μὴ ἀκούεις ὁ λέγω; οὐκ ἐστὶ συμβούλου ταυτι τὰ ἐγκλήματα, ἀλλὰ τυράννου. Ὁ γὰρ σύμβουλος εἰπεῖν τὰ παρ' αὐτοῦ κύριός ἐστι μόνον· ἂν δὲ καὶ ἕτερον λυσιτελέστερον φανῇ, ὁ δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ κρᾶττειν· ἐθέλῃ, οὐκέτι σύμβουλος ἐστίν, ἀλλὰ τύραννος, ὡς περ ἔφην. Μὴ δὴ οὕτω ποιῶμεν, ἀλλὰ τύφου παντὸς καὶ ἀπονοίας ἀπαλλάξαντες τὴν ψυχὴν, σκοπῶμεν οὐχ ὅπως μόνον τὰ ἡμέτερα σταίῃ, ἀλλ' ὅπως ἢ συμφέροσα γνώμη κρατήσῃ, καὶ μὴ παρ' ἡμῶν εισφέρηται. Οὐδὲ γὰρ [570] μικρὸν κερδαίνωμεν, καὶ μὴ τὰ δέοντα εὐρωμεν, αὐτοὶ τὰ παρ' ἐτέρων φανέντα δεχόμενοι, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ πολὺν ληψόμεθα τὸν μισθόν, καὶ δόξης δὲ οὕτω μάλιστα ἀπολαύσομεν. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνος ὁ τὰ συμφέροντα εἰπὼν, σοφός· οὕτως ἡμεῖς καταβεξάμενοι, καὶ αὐτοὶ συνέσεως καὶ εὐγνωμοσύνης καρπωσόμεθα ἐπαινον. Οὕτω καὶ οἰκίαι καὶ πόλεις, οὕτω καὶ Ἐκκλησία οἰκονομουμένη, μείζονα λήψεται προσθήκην· οὕτω

^c Savil. in marg., δέοντα, et paulo post συντελούντων, π.ο. συμφερόντων.

^d Legebatur εἰσηγησόμεθα.

^e Savil. suscipitur legendum κρατεῖν.

^a Legebatur καὶ ὑμῖν ἐπιδίδωσι... κατασκευάζειν.

^b Legebatur πόνων ὑπὲρ τῆς ὑμῶν.

καὶ ἡμεῖς τὴν παρόντα βίον ἀριστα οἰκονομήσαντες, τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο

πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΙΘ'.

Περὶ μὲν γὰρ τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους περιτόν μοι ἔστι τὸ γράψαι ὑμῖν.

α'. Τοσαῦτα περὶ αὐτῆς εἰπὼν, ἐνταυθὰ φησι, *Περιτόν μοι ἔστι τὸ γράψαι ὑμῖν*. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἔστιν αὐτοῦ τὸ συντετόν, ὅτι τοσαῦτα εἰπὼν, λέγει, *Περιτόν μοι ἔστι τὸ γράψαι ὑμῖν*, ἀλλ' ὅτι καὶ πάλιν λέγει περὶ αὐτῆς. Ταῦτα μὲν γὰρ ἅ μικρὸν ἔμπροσθεν εἶρηκε, περὶ τῶν τὰ χρήματα ὑποδεξαμένων εἶπεν, ὥστε τιμῆς ἀπολαῦσαι πολλῆς· τὰ δὲ πρὸ ἐκείνων, ἃ περὶ Μακεδόνων διελέγετο, ὅτι ἡ κατὰ βῆθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, περὶ φιλανθρωπίας καὶ ἐλεημοσύνης. Ἄλλ' ὅμως, καὶ ἔμπροσθεν τοσαῦτα εἰπὼν, καὶ πάλιν μέλλων εἶρεν, *Περιτόν μοι ἔστι, φησὶ, τὸ γράψαι ὑμῖν*. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ὥστε μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι. Αἰσχύνεται γὰρ ἄνθρωπος δόξαν τοιαύτην ἔχων, ὡς μὴδὲ δεῖσθαι συμβουλῆς, ἐλάττων φανῆναι τῆς ἀπολήψεως καὶ ὑστερεῖσθαι. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κατηγορίας ποιεῖ πολλάκις, κατὰ παράλειψιν λέγων· καὶ γὰρ μεγάλην ἔχει τὴν ἰσχύν. Ὁ γὰρ δικαστῆς ὄρων τὴν μεγαλοφυλίαν τοῦ κατηγοροῦ, οὐδὲ ὑποπτεύει λοιπόν. Λογίζεται γὰρ, ὅτι ὁ πολλὰ ἐξὼν εἰπεῖν οὐκ εἰπὼν, πῶς ἂν τὰ οὐκ ὄντα πλάσειε; καὶ διδῶσι καὶ μείζον ὑποπτεύειν, ἢ εἰπεῖν^α, καὶ ἦθους χρηστοῦ ὑπόνοιαν περιτίθεισιν ἑαυτῷ. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς συμβουλῆς καὶ ἐπὶ τῶν ἐγκωμίων ποιεῖ. Εἰπὼν γὰρ, *Περιτόν ἔστι τὸ γράψαι, ὅρα πῶς συμβουλεύει*· *Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπερ ὑμῶν καυχώμαι Μακεδόσι*. Μέγα μὲν οὖν καὶ τὸ αὐτὸν εἰδέναι· πολλῶν δὲ πλέον καὶ τὸ εἰς ἑτέρους ἐξενεγκεῖν· μείζονα γὰρ ἔχει τὴν ἰσχύν· οὐ γὰρ ἂν ἠθέλησαν ἐπὶ τοσοῦτον καταισχυθῆναι. Εἶδες σύνεσιν προαιρέσεως^β; Ἄπο ἄλλων, τῶν Μακεδόνων, προέτρεψε. *Γνωρίζω γὰρ ὑμῖν, φησὶ, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας*. Προέτρεψεν ἀπ' αὐτῶν· Ὅτινες γὰρ, φησὶν, οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προεήρξασθε ἀπὸ πέρυσι. Προέτρεψεν ἀπὸ [571] τοῦ Κυρίου· *Γινώσκете γὰρ, φησὶ, τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ὑμῶν, ὅτι δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσε, πλούσιος ὢν*. Πάλιν ἐπὶ τὸ ἰσχυρὸν κεφάλαιον καταφεύγει, τὸ ἀφ' ἑτέρων. Ζηλότυπον γὰρ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Καὶ ἴδει μὲν τὸ τοῦ Κυρίου ὑπόδειγμα μᾶλλον αὐτοὺς ἐφελκῶσθαι, καὶ μετ' ἐκεῖνο, τὸ τῆς ἀντιδόσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀσθενέστεροι ἦσαν, τούτῳ μᾶλλον ἐφέλκεται. Οὐδὲν γὰρ τοσοῦτον, ὅσον ὁ ζῆλος ποιεῖ. Σκόπει δὲ πῶς αὐτὸ καὶ καινοτέρως εἰσάγει. Οὐ γὰρ εἶπε, Τούτῳ μιμήσασθε· ἀλλὰ τί; Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος

ἠρέθισε τοὺς πλείονας. Τί λέγεις; πρὸ μικροῦ ἔλεγες, ὅτι αὐτεπάγγελτοι, μετὰ πολλῆς τῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν· πῶς οὖν Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος; Ναί, φησὶν· οὐ συνεβουλεύσαμεν, οὐ παρακαλέσαμεν, ἀλλ' ἐπηνέσαμεν μόνον ὑμᾶς, ἐκαυχησάμεθα μόνον, καὶ τοῦτο ἤρκεσαν αὐτοῖς εἰς προτροπὴν. Εἶδες πῶς δι' ἀλλήλων αὐτοὺς διεγείρει, τούτους μὲν δι' ἐκείνων, ἐκείνους δὲ διὰ τούτων, καὶ τῷ ζῆλῳ καὶ ἐγκώμιον ἀνέμιξε μέγιστον; Εἶτα ἵνα μὴ αὐτοὺς ἐπαίρη, κεκολασμένως μεθοδεύει, λέγων· Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισε τοὺς πλείονας. Ἐννόησον τοίνυν ὅσον ἔστιν ἑτέροις^δ γενομένους αἰτίους τῆς φιλοτιμίας ταύτης, αὐτοὺς ὑστερεῖσθαι κατὰ τὴν εἰσφορὰν ταύτην. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, Μιμήσασθε ἐκείνους· οὐ γὰρ τοσοῦτον εἶχε τὸν ζῆλον· ἀλλὰ πῶς; Ἐκείνοι ὑμᾶς ἐμιμήσαντο· μὴδὲ φανῆτε τῶν μαθητῶν ἐλάττους οἱ διδάσκαλοι. Καὶ ὅρα πῶς διεγείρων αὐτοὺς καὶ ἀνάπτων μειζόνως, ὑποκρίνεται μετ' αὐτῶν ἔσταναι, καθάπερ ἐν φιλονεικίᾳ τινὶ καὶ ἀμίλλη τὸ μέρος αὐτῶν ἐπιλεγόμενος. Καθάπερ γὰρ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι *ἀυθαίρετοι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως προσήλθον ἡμῖν, εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς τίτον, ἵνα καθὼς προσήρξατο, οὕτως ἐπιτελέσθαι τὴν χάριν ταύτην*· οὕτω καὶ ἐνταυθὰ φησὶν, ὅτι *διὰ τοῦτο ἐπεμψα τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ κενωθῇ τὸ καύχημα ὑμῶν*. Εἶδες αὐτὸν ἀγωνιῶντα καὶ τρέμοντα, ἵνα μὴ δόξη προτροπῆς ἔνεκεν εἰρηκεῖναι μόνον ἃ εἶπεν, ἀλλὰ, τῷ οὕτως ἔχειν, φησὶν, ἐπεμψα τοὺς ἀδελφοὺς· τοσαύτην ὑπερ ὑμῶν ποιούμαι σπουδὴν, ἵνα μὴ κενωθῇ τὸ καύχημα ὑμῶν. Καὶ δοκεῖ τοῦ μέρους ἑαυτὸν ποιεῖν τῶν Κορινθίων διὰ πάντων, καίτοι πάντων ὁμοίως κηδόμενος. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Πάνυ σεμνύνομαι ἐφ' ὑμῖν, καλλωπίζομαι παρὰ πάνσιν, ἐκαυχησάμεν καὶ παρ' ἐκείνοισ· ὥστε, ἂν ὑστερήσητε, κοινὰ τὰ τῆς αἰσχύνης. Καὶ τοῦτο δὲ μεμετρημένως προσέθηκε γὰρ, Ἐν τούτῳ τῷ μέρει· οὐ πανταχοῦ· ἵνα, καθὼς ἔλεγον, *παρσεκκουασμένοι ἦτε*. Οὐδὲ γὰρ εἶπον, ὅτι μέλλουσιν, ἀλλ' ὅτι πάντα ἠυτέρεπται, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἐνδεῖ λοιπόν. Τοῦτο οὖν βούλομαι διὰ τῶν ἔργων δειχθῆναι, φησὶν. Εἶτα καὶ αἰξίει τὴν ἀγωνίαν, λέγων· *Μὴ πως, ἐὰν ἔλωσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνας, καταισχυθῶμεν ἡμεῖς (ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμεῖς), [572] ἐν ταύτῃ τῇ ἀποστάσει τῆς καυχίσεως*.

β'. Μείζων ἡ ἐντροπή, ὅταν πολλοὺς ἐπιστήσῃ τοὺς θεατὰς, αὐτοὺς τοὺς ἀκηκοτάς. Καὶ οὐκ εἶπε, Φέρω γὰρ Μακεδόνας μετ' ἐμοῦ, ἔρχονται γὰρ Μακεδόνες μετ' ἐμοῦ, ἵνα μὴ δόξη ἐπιτήδες αὐτὸ ποιεῖν· ἀλλὰ πῶς; *Μὴ πως, ἐὰν ἔλωσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνες*.

^α Savil. in marg., ὡς μέλλων.

^β Dunamis recte conjicit ἢ εἶπεν.

^γ Παραινέσεως?

^δ Sic Savil. conjicit, et ita legit interpres Latinus. In editis ἑτέρους.

majoribus incrementis augebitur : nos quoque præ-
senti vita optime instituta, futuris bonis potiemur :

quibus utinam omnes potiamur per gratiam et beni-
gnitatem, etc.

HOMILIA XIX.

CAP. 9. v. 1. *Nam de ministerio quod fit in sanctos, superfluum est mihi scribere ad vos.*

1. Posteaquam tot verba de ea re habuit, ait : *Superfluum est mihi scribere ad vos.* Nec vero in hoc tantum ipsius prudentia enitet, quod, tam longa oratione habita, supervacaneum esse ait ad eos scribere, sed in hoc etiam, quod de eadem re rursus verba facit. Nam ea quidem quæ paulo ante dixit, de iis dixit qui pecunias susceperant, hoc videlicet agens, ut ipsi magno in honore haberentur : ea vero, quæ de Macedonibus antea dissecebat, nempe quod altissima eorum paupertas in divitias simplicitatis eorum abundaret, cæteraque omnia, ad beneficentiam elemosynamque spectabant. Et tamen, quamvis tam multa et prius dixisset et rursus dicturus esset, *Superfluum mihi est, inquit, scribere ad vos.* Hoc porro eo facit, ut eorum animos alliciat. Pudet quippe hominem, qui ea existimatione est, ut ne consilio quidem egere videatur, mortalium de se opinioni impari reperiri. Plerumque etiam, cum accusatione utendum est, ita facit, quædam præmittens : hoc enim non parvam vim habet. Judex siquidem, accusatoris magnanimitatem perspicuus, nihil deinceps suspicionis habet. Id enim secum reputat, nullo modo fieri posse, ut qui, cum multa dicere in promptu haberet, tamen dicere supersederit, is falsa crimina confingat. Sic etiam plura suspicari suadet, quam ipse dixerit ; sibi que ipsi probitatis existimationem conciliat. Atque hoc tum in consiliis, tum in laudibus facit. Postquam enim dixit, *Superfluum est mihi scribere*, vide quo pacto eos moneat : 2. *Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones.* Magnum est quod ipse norit, multo majus quod ad alios efferat : majoris quippe hoc ponderis est ; non enim in tanta hominum multitudine dedecore affici voluissent. Videsne quam in monendo prudentiam adhibeat ? Ab aliis, nempe a Macedonibus, eos cohortatus est : *Notam enim, inquit, facio vobis gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ (2. Cor. 8. 1).* Ab ipsis hortatus est, his verbis utens : Qui non solum facere, sed et velle cœpistis ab anno superiori. Tum a Domino quoque hortatus est, dicens : *Nostis enim gratiam Domini nostri, quoniam propter vos egenus factus est, cum dives esset (Ibid. v. 9).* Rursus ad firmum caput confugit, ab aliis exemplum petens. Zelotypum enim est mortalium genus. Et quidem par erat ut illi Domini potius exemplo, ac deinde præmiorum spe moverentur ; sed quia imbecilliores erant, hac potius ratione ipsos pertrahit. Neque enim quidquam est, quod tantum efficiat, quantum zelus. Ac velim animadvertas quam novo modo hoc invehat. Non enim dixit, Hos imitemini, sed quid ? *Vestra æmulatio provocavit plurimos.* Quid ais ? aliquanto ante dicebas, quod voluntarie et

cum multa deprecatione obsecrantes nos : quomodo ergo *Vestra æmulatio* ? Ita est, inquit : non suasimus, non cohortati sumus ; vos laudibus tantum extulimus, de vobis gloriati sumus ; idque ad excitandos illos abunde fuit. Vides quomodo hos per illos, ac vicissim illos per hos excitet, atque zelotypiæ maximam laudem adjungat ? Mox, ne animos illis attollat, orationem quadam castigantis more temperat, inquit : *Vestra æmulatio provocavit plurimos.* Perpende itaque quam turpe sit, eos ipsos, qui hujusce liberalitatis auctores aliis exstiterunt, in hoc largitionis genere posteriores partes ferre. Ideo non dixit, Illos imitemini ; neque enim tanto illos zelo inflammasset ; sed quomodo ? Vestrum illi exemplum sequuti sunt : ne magistri discipulis inferiores videamini. Ac perspice quomodo, ut eos vehementius excitet atque incendat, cum iis se stare simulet, non secus atque in certamine quodam et contentione ad eorum partes se conferens. Ut enim superius dicebat, *Voluntarii et cum multa exhortatione nos deprecantes, ad nos venerunt, ita ut Titum rogaemus, ut quemadmodum cœpit, ita et perficiat gratiam istam* : ita hic quoque ait : 3. *Idcirco misi fratres, ut ne quod gloriemur, evacuetur in hac parte.* Videsne quam anxio ac trepido animo sit, ne ea quæ dixit, cohortationis tantum causa dixisse videatur ; Verum quia res ita se habeat, fratres, inquit, misi : tantæ videlicet mihi propter vos curæ est, ne gloria nostra evacuetur. In quo ita se gerit Paulus, ut prorsus ad Corinthiorum partes sese adjungere videatur, tametsi revera omnibus æque consulit. Horum porro verborum hic sensus est : Magnopere propter vos glorior : apud omnes me efferro, apud illos etiam me jactavi : quocirca si procrastinetis, commune mihi vobiscum hoc dedecus erit. Atque hic quoque sermonem temperavit : adjecit enim, *In hac parte, non omnibus in rebus, ut quemadmodum dixi, parati sitis.* Neque enim dixeram eos paratos fore, sed omnia jam prompta ac parata esse, nec quidquam jam ipsis deesse. Hoc igitur, inquit, reipsa comprobari volo. Postea animi anxietatem his verbis amplificat : 4. *Ne, si venerint Macedones mecum, et imparatos vos invenerint, confundamur nos (ut non dicamus, vos) in hac substantia gloriationis.*

2. Major incutitur pudor, cum quis magno numero spectatores adhibet, et eos qui audierunt. Nec vero dixit, Macedones mecum duco ; mecum enim illi ad vos se conferunt ; ne hoc dedita opera facere videatur : quoniam autem modo ? *Ne forte, si venerint Macedones.* Fieri siquidem potest ut veniant. Hoc quippe modo suspicionem omnem a se removet : si alio modo dixisset, contentiosiores illos redditurus erat. Vide quomodo non tantum spiritualibus, sed humanis etiam rationibus eos impellat. Nam etsi me, inquit, haud magni ducitis, ac fidenti animo estis, ut a

me viam impetraturi, ac certe Macedonas vobis animo proponite, *Ne forte, si veniant, vos offendant*; non dixit, nolentes, sed *imparatos*, nondumque munere vestro plene perfunctos. Quod si non confestim largiri, turpe est, nihil prorsus, aut certe minus, quam par sit, largiri, cujus tandem dedecoris sit, cogites licet. Postea leniter simul atque ad feriendum accommodata id quod hinc eventurum est, exponit his verbis: *Confundamur nos, ut non dicamus, vos*. Rursus orationem reprimat, dicens: *In hac substantia gloriationis*; non ut ipsos segniore efficiat, sed ut ostendat eos, qui aliis virtutibus floreat, curare debere ut in hac quoque magna cum animi fiducia versentur. 5. *Necessarium ergo existimavi rogare fratres, ut prius perveniant ad vos, et præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse, sic quasi benedictionem, non tamquam avaritiam*. Rursus istud alio modo repetit: ac ne temere his verbis uti videatur, nullam aliam hujus itineris suscipiendi causam esse ait, quam ne ipsi pudore suffundantur. Videsne jam, quomodo illa verba, *Superfluum est mihi scribere ad vos*, admonitionis exordium fuerint? Perspicis quippe quot de hujusmodi ministerio verba fundat? Ad hæc illud quoque dicere licet, quod, ne secum ipse pugnare videatur, qui cum dixisset, *Superfluum*, tamen de ea re verba faciat, præterquam quod de celeritate ac munificentia promptitudineque animi disserit, per hæc illud etiam efficit. Hæc enim tria exigit: atque hæc quidem capita etiam in initio epistolæ movit: nam cum diceret, *In multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit, et altissima paupertas abundavit in divitiis simplicitatis eorum* (2. Cor. 8. 2), nil aliud his verbis significabat, quam quod multum contulissent, et cum gaudio ac celeritate; ac munerum amplitudo non modo illos mœrore minime affecisset, sed ne illud quidem, quod in tentationibus versarentur, quod tamen gravius erat, quam facultates suas impertire. Atque etiam in his verbis, *Seipos nobis dederunt*, eorum animi promptitudinem magnamque fidem ostendit. Rursum autem eadem hic quoque tractat. Quoniam enim liberalitas et hilaritas fere inter se pugnant, atque is quidem, qui multum tribuit, sæpe mœrore afficitur: hic contra, ne doleat, parcius tribuit, vide quoniam pacto et cum ea quæ ipsum decebat prudentia utriusque curam gerat. Non enim dixit, *Pauca* lubenti animo dare præstat, quam multa invito; quandoquidem utramque volebat, ut et multum et libenter tribuerent: sed quomodo? *Ut præparent vestram benedictionem paratam esse sicut benedictionem, et non tamquam avaritiam*. Prius ab eo, quod jucundius ac levius erat, auspicatur, ut ne invito largiantur: benedictio enim est, inquit. En quo pacto inter cohortandum enascentem statim fructum ostendat, eosque qui tribuunt, benedictione refertos esse. Dicti quoque suavitate eos illexit: nemo enim mœsto animo benedictionem impertit. Ac ne hoc quidem contentus, addidit: *Non tamquam avaritiam*. Ne existimetis, inquit, nos eam ut avaros accipere, sed ut benedictionis auctores vobis simus. Avaritia enim eorum est,

qui invito tribuunt; ac proinde qui eleemosynam invito confert, avaritiam dat, non benedictionem. Postea ab hoc rursus ad illud transit, nimirum ad hoc, ut prolixè ac munifice tribuant. 6. *Hoc autem dico, Hoc est, cum hoc illud quoque dico, quale illud: Qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet*. Non dixit, *Modice*, sed mitiore vocabulo utens, *Parce*. Quin semen quoque hanc rem appellavit, ut statim tibi ob oculos sese merces objiciat, ac messem cogitans, plura te accipere quam dare intelligas. Proinde non dixit, *Qui dat*, sed, *Qui seminat*: neque, *Si vos seminaveritis*; verum in genere hoc extulit: non denique, *Largiter*, sed, quod multo majus, *In benedictionibus*. Tum rursus ad prius illud, quod suavitatem habebat, se recipit dicens: 7. *Unusquisque prout destinavit in corde suo*. Magis enim liberam quis facultatem nactus, aliquid facit, quam necessitate adactus. Unde etiam in hoc immoratur: postquam enim dixit, *Sicut destinavit*, subjecit, *Non ex tristitia aut ex necessitate*. Ac ne id quidem ipsi satis fuit, verum a Scriptura quoque testimonium affert, dicens: *Hilarem enim datorem diligit Deus*. Vides quam assidue hoc ponat? *Non ut imperans dico*; et, *Quisquam hic do*; et, *Ut benedictionem, ac non tamquam avaritiam*; ac rursus, *Non ex tristitia, neque ex necessitate; hilarem enim datorem diligit Deus*. In quibus verbis per hilarem, munificum mihi significare videtur; tametsi hoc consilio vocem hanc assumpsit, ut ad prompto animo tribuendum impellat. Quia enim Macedonum exemplum, aliaque omnia ad inducendam largiendi amplitudinem sufficiebant, idcirco de ea haud multa verba facit, verum hortatur ut ne invito tribuant. Nam si virtutis opus est, quidquid autem necessitate fit mercedem aufert, jure id insinuat. Nec tantum monet, sed etiam, quod perpetuo facit, vota adhibet, dicens: 8. *Potens autem est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis*.

3. Per hujusmodi precem cogitationem eam amolitur, quæ hujusmodi munificentia occurrere solet, ac nunc quoque plerisque impedimento esse. Complures enim eleemosynam dare pertimescunt, dicentes: *Ne forte in paupertatem incidam, ne forte aliorum auxilio opus habeam*. Ut igitur hunc metum solvat, votum adjungit dicens: *Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis*. Non simpliciter dixit, *Implere, sed, Abundare facere*. Quid autem est, *Gratiam abundare facere*? Hoc est, tot tantisque opibus vos cumulare, ut munificentia copiosissime uti possitis. *Ut in omnibus omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum*. Vide quomodo ipsius preconi magna insit philosophia. Non opes ac redundantes facultates illis optat, verum *Omnem sufficientiam*. Neque hoc tantum mirabile in illo est, sed quod, ut superfluum non apprecatur, ita nec premit nec cogit illos, ipsorum infirmitati se attemperans, ut ex paucis residuis pecuniis largiantur: sed precatur ut quantum satis sit, habeant, simulque illud ostendit, beneficiis divinitus acceptis non abutendum esse. *Ut abundetis*,

Συμβαίνει γὰρ τοῦτο, φησί, γενέσθαι, τῶν ἐγγωρουντων ἐστίν. Οὕτω γὰρ καὶ ἀνύποπτον ἐπολεῖ τὸν λόγον· εἰ δὲ ἐκείνως εἶπε, καὶ φιλονεικοτέρους ἐποίησεν ἄν. Ὅρα πῶς οὐκ ἀπὸ τῶν πνευματικῶν μόνον αὐτοὺς ἐνάγει, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων. Εἰ γὰρ καὶ ἐμὲ οὐδὲν μέγα τίθεσθε, φησί, θαρβύετε δὲ ὡς συγγινώσκοντι, ἀλλ' ἐννοεῖτε Μακεδόνας, *Μή πως, ἔάν ἔλθωσι, καὶ εὐρωσιν ὑμᾶς*· καὶ οὐκ εἶπε, μὴ βουλομένους, ἀλλὰ, ἀπαρασκευάστους, μηδέπω τὸ πᾶν πεπληρωκότας. Εἰ δὲ τοῦτο αἰσχύνει, τὸ μὴ ταχέως ἐνεργεῖν· τὸ μὴ δὲ ὅλως εἰσενεργεῖν, ἢ ἑλαττον τοῦ δέοντος, ἐνόησον ἡλίκον. Εἶτα πρῶτος τὸ ἐξ αὐτοῦ συμβησόμενον, καὶ πληκτικῶς τίθησιν, οὕτως εἰπὼν· *Καταισχυρθώμεν ἡμεῖς, ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμεῖς*. Καὶ κολάζει πάλιν λέγων· Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως· οὐ βραθυμοτέρους ποιῶν, ἀλλὰ δεικνύς, ὅτι τοὺς ἐν τοῖς ἄλλοις εὐδοκιοῦντας, καὶ ἐν ταύτῃ πολλὴν ἔχειν δεῖ τὴν παρρησίαν. *Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμεν προπέμψαι τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα προκαταρτίσωσι ταύτην τὴν εὐλογίαν ὑμῶν ἐτολμῆν εἶναι οὕτως ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν*. Πάλιν αὐτὸ ἀνέλαβεν ἐτέρως· καὶ ἵνα μὴ δόξη ἀπλῶς ταῦτα λέγειν, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ὁδοῦ οὐκ ἄλλην εἶναι φησιν, ἀλλ' ὥστε μὴ καταισχυθῆναι αὐτοὺς. Ὅραξ ὅτι τὸ, *Περιττὸν μοί ἐστι τὸ γράφειν ὑμῖν*, ἀρχὴ συμβουλής ἦν; Ὅραξ γοῦν ὅσα περὶ ταύτης διαλέγεται τῆς διακονίας; Μετὰ δὲ τούτου κάκεινο ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι ἵνα μὴ δόξη ἐναντιολογεῖσθαι εἰπὼν *περιττὸν*, καὶ περὶ αὐτοῦ διαλεγόμενος, πρὸς τῷ περὶ τάχους διαλέγεσθαι καὶ δαψιλείας καὶ προθυμίας, διὰ τούτων κάκεινο κατασκευάζει. Τὰ γὰρ τρία ταῦτα ἀπαιτεῖ, καὶ ἐκίνησε μὲν ταυτὶ τὰ κεφάλαια καὶ ἐν ἀρχῇ· ὅταν γὰρ λέγῃ, *Ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἢ περισσεῖα τῆς χαρᾶς αὐτῶν, καὶ ἢ κατὰ βάθους πτωχείου ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον* τῆς ἀπλότητος αὐτῶν, οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἢ ὅτι καὶ πολὺ εἰσήνεγκαν, καὶ μετὰ χαρᾶς, καὶ μετὰ τάχους, καὶ οὐ μόνον τὸ δοῦναι οὐκ ἐπὶ ἐλύπτεσεν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐν πειρασμοῖς εἶναι ὅπερ τοῦ δοῦναι φορτικώτερον. Καὶ τὸ, *Ἡμῖν ἔδωκαν θαιτοὺς*, καὶ τούτο καὶ τὴν προθυμίαν αὐτῶν δεικνύσι, καὶ τὸ σφόδρα αὐτοὺς πιστεῦσιν. Πάλιν δὲ καὶ ἐνταῦθα αὐτὰ μεταχειρίζεται. Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα ἐναντία ἐστὶ, φιλοτιμία καὶ προθυμία, καὶ ὁ μὲν πολὺ δούς πολλὰκις ἀθυμεῖ, ὁ δὲ ὑπὲρ [573] τοῦ μὴ ἀλγεῖν ἑλαττον δίδωσιν, ὅρα πῶς ἐκατέρου^b ἐπιμελεῖται, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης αὐτῷ συνέσεως. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ὅλιγον βέλτιον δοῦναι καὶ μετὰ προαιρέσεως, ἢ πολὺ μετὰ ἀνάγκης· ἐπειδὴ καὶ πολὺ, καὶ μετὰ προαιρέσεως ἠθούλετο αὐτοὺς εἰσενεργεῖν· ἀλλὰ πῶς; *Ἴνα προκαταρτίσωσι τὴν εὐλογίαν ὑμῶν ἐτολμῆν εἶναι ὡς εὐλογίαν, μὴ ὡς πλεονεξίαν*. Πρῶτερον ἀπὸ τοῦ ἡδίστου καὶ κουφοτέρου ἀρχεται, τοῦ μὴ μετὰ ἀνάγκης· Εὐλογία γὰρ, φησί, ἐστίν. Ὅρα πῶς ἐν τάξει παραίνεσεν τὸν

καρπὸν εὐθέως δεικνύσι βλαστάνοντα, καὶ εὐλογίας πεπληρωμένους τοὺς παρέχοντας. Καὶ τῇ προσηγορίᾳ αὐτοὺς ἐπεσπάσατο· οὐδεὶς γὰρ εὐλογίαν δίδωσι μετὰ λύπης. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐπήγαγε· *Μὴ ὡς πλεονεξίαν*. Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι ὡς πλεονεκτοῦντες αὐτὴν λαμβάνομεν, ἀλλ' ὥστε αἰτιοὶ γενέσθαι ὑμῖν εὐλογίας. Ἡ γὰρ πλεονεξία ἀκόντων ἐστίν· ὥστε ὁ διδοὺς ἐλεημοσύνην ἄκων, πλεονεξίαν δίδωσιν. Εἶτα ἀπὸ τούτου πάλιν ἐπ' ἐκεῖνο μετέβη, τὸ φιλοτιμῶς δίδοναι. *Τοῦτο δὲ λέγω*. Τουτέστιν, ὅτι μετὰ τούτου κάκεινό φημι. Ποῖον; ὅτι Ὁ σπειρωτῶν φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπειρωτῶν ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει. Καὶ οὐκ εἶπε, Μικρολόγως, ἀλλ' εὐφημώτερον, τὸ τοῦ φειδωλοῦ θεὸς ὄνομα. Καὶ σπῶρον τὸ πρᾶγμα ἐκάλεσεν, ἵνα εὐθέως πρὸς τὴν ἀντίδοσιν ἴδῃς, καὶ τὸν ἀμητὸν ἐνόησας, μάθησ ὅτι πλεῖστα λαμβάνεις ἢ δίδως. Διὸ οὐκ εἶπεν, Ὁ διδοὺς, ἀλλ', Ὁ σπειρωτῶν· καὶ οὐκ εἶπεν, Ὑμεῖς ἐάν σπειρήτε, ἀλλὰ καθολικὸν τὸν λόγον ποιεῖ. Οὐδὲ εἶπε, Δαψιλῶς, ἀλλ', Ἐπ' εὐλογίαις· ὁ πολὺ τούτου μεῖζον ἦν. Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον τὸ ἡδὺ καταφεύγει, λέγων· Ἐκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ. Μᾶλλον γὰρ ἐξουσίαν τις λαθῶν, ἢ ἀναγκαζόμενος ποιεῖ. Διὸ καὶ τούτῳ ἐνδιατρίθει· εἰπὼν γὰρ, *Καθὼς προαιρεῖται, ἐπήγαγε· Μὴ ἐκ λύπης, μηδὲ ἐξ ἀνάγκης*. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἠρκέσθη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Γραφῆς μαρτυρίαν ἐπάγει, λέγων· *Ἰλαρὸν γὰρ δόστην ἀγαπᾷ ὁ θεός*. Εἶδες πῶς συνεχῶς τοῦτο τίθησιν; *Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω, καὶ Γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι, καὶ, Ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν*· καὶ πάλιν, *Μὴ ἐκ λύπης, μηδὲ ἐξ ἀνάγκης*· *Ἰλαρὸν γὰρ δόστην ἀγαπᾷ ὁ θεός*. Ἐνταῦθα οἶμαι τὸ Ἰλαρὸν δαψιλῆ λέγεσθαι· κλῆν αὐτὸς εἰς τὸ μετὰ προθυμίας δίδοναι αὐτὸ παρέλαβεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ παράδειγμα Μακεδόνων, καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα ἱκανὰ ἦν ἐργάσασθαι τὴν πολυτέλειαν· οὐ πολλὰ περὶ αὐτῆς φθέγγεται, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ ἄκωντας δίδοναι. Εἰ γὰρ ἔργον ἐστὶν ἀρετῆς, πᾶν δὲ τὸ ἐξ ἀνάγκης ὑποτέμνεται τὸν μισθὸν, εἰκότως τοῦτο ἐργάζεται. Καὶ οὐ συμβουλεύει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπαύχεται, ὅπερ ἀεὶ ποιεῖ, λέγων· *Δυνατὸς δὲ ὁ θεός πάντων χάριν πληρῶσαι εἰς ὑμᾶς*.

[574] γ. Διὰ τῆς εὐχῆς λογισμὸν ὑφορμῶντα τῇ φιλοτιμίᾳ ταύτῃ ἀναιρεῖ, τὴν καὶ νῦν πολλοὺς ἐμποδίζοντα. *Καὶ γὰρ πολλοὶ δεδοίκασιν ἐλεημοσύνην δοῦναι, λέγοντες*. Μὴ πως πένης γένομαι, μὴ πως ἐτέρων δεηθῶ. Τοῦτον οὖν καταλύων τὸν φόβον, προστίθει τὴν εὐχὴν, λέγων· *Πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς*. Οὐκ ἀπλῶς πληρῶσαι, ἀλλὰ, *Περισσεῦσαι*. Τί δὲ ἐστὶ, *Χάριν περισσεῦσαι*; Ἐμπλήσαι, φησὶν, ὑμᾶς τοσούτων, ὡς δύνασθαι περιτεῦσιν ἐν τῇ φιλοτιμίᾳ ταύτῃ. *Ἴνα ἐν παντὶ πάντοτε πάντων ἀγαθῶν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν*. Ὅρα καὶ ἐν τῇ πρασευχῇ αὐτοῦ πολλὴν τὴν φιλοσοφίαν. Οὐ πλοῦτον εὐχεταὶ οὐδὲ περισεῖαν, ἀλλὰ *πάντων ἀγαθῶν*. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶν αὐτοῦ τὸ θαυμαστὸν, ἀλλ' ὅτι ὥσπερ τὸ περιττὸν οὐκ ἐπηύξατο, οὕτως οὐ θλίθει αὐτοὺς, οὐδὲ ἀναγκάζει ἀπὸ τοῦ ὑστερήματος δοῦναι, συγκαταβαί-

^a Sic legit interpres, atque ita legendum conjicit Dunsæus. In editis deest.

^b Legendum videtur cum Savillio *ἐκατέρου*, et sic legit interpres.

ων αὐτῶν τῇ ἀσθενείᾳ, ἀλλ' αὐτάρκειαν αἰτεῖ, καὶ δείκνυσιν ἕνα ὅτι τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ δώροις οὐ κατα-
κεχρησθαι δεῖ. *Ἴνα περισσεύητε*, φησὶν, *εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν*. Διὰ τοῦτο, φησὶ, ταῦτα αἰτῶ, ἵνα καὶ ἑτέροις παρέχητε. Καὶ οὐκ εἶπε, Παρέχητε, ἀλλὰ, *Περισσεύητε*. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς σαρκικοῖς αὐτάρ-
κειαν αὐτοῖς αἰτᾷ, ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς καὶ πε-
ρυσσεῖαν, οὐκ ἐν ἐλεημοσύνῃ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν τούτου γὰρ ἐστὶ τὸ. *Εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν*. Εἶτα τὸν προφήτην αὐτοῖς ἐπάγει σύμβου-
λον, μαρτυροῦσαν ζητήσας τὴν εἰς θαψίλειαν αὐτοῦς ἐκκαλουμένην, καὶ φησὶ· *Καθὼς γέγραπται, Ἐσκόρ-
πισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν*· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Τοῦτό ἐστι, *Περισσεύητε*. Τὸ γὰρ, *Ἐσκόρπισεν*, οὐθενὸς ἄλλου δηλωτικόν ἐστιν, ἢ τοῦ μετὰ θαψίλειας δίδοναι. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὰ οὐ μένει, ἀλλὰ τὰ ἐξ αὐτῶν μένει. Καὶ γὰρ τὸ θαυμαστόν τοῦτό ἐστιν, ὅτι φυλακτόμενα μὲν ἀπόλλυται, σκορπι-
ζόμενα δὲ μένει, καὶ μένει διαπαντός. Δικαιοσύνην δὲ ἐνταῦθα τὴν φιλανθρωπίαν ἐκάλεσε· καὶ γὰρ δι-
καίους ποιεῖ, τὰ ἁμαρτήματα ὡς περ πῦρ ἀναλίσκου-
σα, ὅταν μετὰ θαψίλειας ἐκχέηται. Μὴ τοίνυν ἀκρι-
βολογώμεθα, ἀλλὰ ἄθρόα τῇ χειρὶ στείρωμεν. Οὐχ ὀρθῶς μίμους πόσα διδόναι ἕτεροι, καὶ γυναῖξι πόρ-
ναις; Κἂν τὰ ἡμίση τῷ Χριστῷ ὁδός, ὧν τοῖς ὀρχου-
μένοις ἐκείνοι διδόναι ὅσα πρὸς φιλοτιμίαν ἐκείνοι τοῖς ἐπὶ σκηνῆς, τοσαῦτα σὺ κἂν πεινῶντι ὁδός. Ἐκείνοι μὲν γὰρ τὸ σῶμα τῶν ἑταιριζομένων καὶ χρυσίῳ περιβάλλουσιν ἀφάτην· σὺ δὲ οὐδὲ ἱματίῳ ψι-
λῷ τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ταῦτα γυμνῆν ὀρῶν. Πόλις τοῦτο συγγνώμης ἄξιον, πόσης δὲ οὐ κολάσεως, ὅταν ἐκείνος μὲν τῇ ἀπολλουσίᾳ αὐτὸν καὶ καταισχυ-
νούσῃ τοσαῦτα παρέχη, σὺ δὲ μὴδὲ τὸ ἐλάχιστον τῷ σὺζῶντι σε καὶ ποιῶντι λαμπρότερον; Ἀλλὰ εἰς γασ-
τέρα μὲν καὶ μέθην καὶ ἀσωτίαν ἀναλίσκων, οὐδα-
μοῦ πενίας μέμνησαι· ἂν δὲ πεινίαν διορθῶσαι δέη, πάντων γίνῃ πτωχότερος· [575] καὶ παρασίτους μὲν τρέφων καὶ κόλακας, ὡς ἀπὸ πηγῶν δαπανῶν, οὕτω χαίρεις· εἰ δὲ που πτωχὸν ἴδῃς, τότε σοὶ ὁ τῆς πε-
νίας ἐπιτίθεται φόβος. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ παρ' ἡμῶν αὐτῶν καὶ παρ' ἑτέρων κατακριθῆσόμεθα τότε, καὶ τῶν κατωρθωκότων καὶ τῶν διαμαρτόντων. Ἐρεῖ γὰρ σοὶ, Διὰ τί οὐ γέγονας οὕτω μεγαλόφυχος ἐν τοῖς προσήκουσιν; Ἄλλ' οὗτος μὲν πόρνην διδοῦς, οὐδὲν τούτων ὑπελογίζετο· σὺ δὲ τῷ Δεσπότην παρέχων τῷ εἰρηκώτῃ μὴ μεριμνᾶν, φόβου γέμεις καὶ τρόμου; καὶ τίνο; ἂν εἴης συγγώμης ἄξιος; Εἰ γὰρ ἄνθρωπος οὐ περιόψεται λαθῶν, ἀλλ' ἀποδώσει τὴν χάριν, πολλῷ μᾶλλον ὁ Χριστός. Ὁ γὰρ καὶ χωρὶς τοῦ λα-
θεῖν διδοῦς, πῶς μετὰ τὸ λαθεῖν οὐ δώσει; Τί οὖν, φησὶν, ὅταν πολλά ἀναλώσαντέ; τινες, πρὸς τῷ μὴ λαθεῖν καὶ ἑτέρων δέωνται; Περὶ τῶν τὰ πάντα δα-
πανησάντων λέγεις, αὐτὸς οὐδὲ ὀβολὸν διδοῦς. Ὑπό-
σχου τὰ πάντα κενώσῃς, καὶ τότε [καὶ] περὶ ἐκείνων ἐρύτα· ἕως δ' ἂν φειδωλὸς ᾖς, καὶ ὀλίγα ἐκ τῶν δυ-
των παρέχης, τί μοι προβάλλῃ σκῆψεις καὶ προφά-
σεις; Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τὴν ἄκραν τῆς ἀκτημοσύνης σε ἀγομεν κορυφῆν, ἀλλὰ τέως σε τὰ περιττὰ περικό-
πτειν ἄξιούμεν, καὶ τῆς αὐταρκείας μόνης ἐρᾶν.

Αὐτάρκεια δὲ τῇ χρεῖα τούτων ὀρίζεται, ὧν ἄνευ ζῆν οὐκ ἐνι. Οὐδεὶς σε τούτων ἀφέλκει, οὐδὲ κωλύει τὴν καθημερινὴν τροφήν· τροφήν, οὐ τροφήν λέγω σκε-
πάσματα, οὐ καλλωπίσματα. Μᾶλλον δὲ, εἰ τις ἀκρι-
θῶς ἐξετάσειε, τοῦτό ἐστι τροφή μάλιστα. Σκόπει δὲ τίνα ἂν εἰποιμεν τρυφᾶν μᾶλλον, τὸν λαχάνους τρεφόμενον, καὶ ὑγιαίνοντα καὶ οὐδὲν πάσχοντα ἀηδῆς, ἢ τὸν συβαριτικὴν ἔχοντα τράπεζαν, καὶ μυ-
ρίων γέμοντα νοσημάτων; Εὐδηλον ἔτι τοῦτον. Οὐκ-
οῦν μὴδὲν πλέον τούτου ζητῶμεν, εἰ καὶ τρυφᾶν βουλόμεθα καὶ μετὰ ὑγείας ζῆν· καὶ τούτῳ τὴν αὐ-
τάρκειαν ὀρίζόμεθα. Καὶ ὁ μὲν ὀσπρίους δυνάμενος ἀρκεῖσθαι, καὶ ὑγιαίνειν, μὴδὲν πρὸς τούτους ζητεῖ-
τω· ὁ δὲ ἀσθενέστερος, καὶ τῆς διὰ τῶν λαχάνων δε-
μενος θεραπείας, μὴ κωλυέσθω. Εἰ δὲ καὶ τούτου τις ἀσθενέστερος εἴη, καὶ τῆς συμμέτρου τῆς ἀπὸ κρεῶν βοήθειας δεῖοιτο, οὐδὲ τούτου αὐτὸν ἀπείρξο-
μεν. Οὐδὲ γὰρ ἵνα ἀνέλωμεν τοὺς ἀνθρώπους· καὶ διαφθείρωμεν, ταῦτα συμβουλεύομεν, ἀλλ' ἵνα τὰ περιττὰ περικόψωμεν, περιττὸν δὲ ἐστὶν, ὃ τῆς χρεῖας πλέον ἐστίν. Ὅταν γὰρ καὶ χωρὶς τούτου δυ-
νάμεθα διέγειν ὑγιῶς καὶ εὐσχημόνως, περιττὸν πάντως ἐκεῖνό ἐστι προστεθέν.

δ'. Τοῦτο καὶ ἐπὶ ἱματίων λογιζόμεθα, καὶ ἐπὶ τρα-
πέζης, καὶ ἐπὶ οἰκίας, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων· καὶ τὴν χρεῖαν ζητῶμεν πανταχοῦ. Τὸ γὰρ περιττὸν καὶ ἀνόνητον. Ὅταν τὴν αὐτάρκειαν μελετήσῃς, τότε [576] σε βουλόμενον τῆς χήρας γενέσθαι ζηλωτὴν, εἰς τὰ μεζῶ τούτων ἐνάξομεν. Οὐδέπω γὰρ ἐφθασας πρὸς τὴν τῆς γυναικὸς φιλοσοφίαν, ἕως ἂν αὐταρκείας φροντίξῃς. Ἐκείνη γὰρ καὶ ταύτης ἀνωτέρα γέγονεν· ἂ γὰρ ἔμελλεν αὐτὴν διαθρέψῃν, ταῦτα κατέβαλε πάντα. Ἐτι οὖν διαπορήσεις περὶ τῶν ἀναγκαίων, καὶ οὐκ αἰσχύνῃ γυναικὸς ἠττώμενος, καὶ οὐ μόνον αὐτὴν οὐ ζηλῶν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτῆς ἀπολιπα-
νόμενος; Ἐκείνη γὰρ οὐκ εἶπε ταῦτα τὰ παρ' ὑμῶν λεγόμενα, τί δὲ, ἂν πάντα ἀναλώσασα ἀναγκασθῶ δευθῆναι ἑτέρου; ἀλλὰ φιλοτίμως ἀπεδύσατο τὰ δντα. τί ἂν τις εἴποι περὶ τῆς ἐν τῇ Παλαιᾷ τῆς ἐπὶ τοῦ προφήτου Ἠλίου; Ἐκείνη γὰρ οὐκέτι περὶ πενίας, ἀλλὰ καὶ περὶ θανάτου καὶ τελευτῆς ὁ κίνδυνος ἦν, οὐ τῆς οἰκείας μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν παιδῶν. Οὐδὲ γὰρ παρ' ἑτέρων προσεδίκα λήψε-
σθαι, ἀλλὰ ἀποθανεῖσθαι εὐθέως. Ἀλλὰ τὸν προ-
φήτην εἶδε, φησὶ, καὶ ἐντεῦθεν φιλότιμος γέγονεν. Ὑμεῖς δὲ οὐχ ὀρᾶτε μυρίους ἁγίους; καὶ τί λέγω ἁγίους; τὸν τῶν προφητῶν ὀρᾶτε προσαιτούντα Δεσπότην, καὶ οὐδὲ οὕτω φιλάνθρωποι γίνεσθε· ἀλλὰ ταμεία ἔχοντες ἐρευγόμενα ἐκ τούτου εἰς τοῦτο, οὐδὲ ἐκ τοῦ περισσεύματος μεταδίδοτε. Τί λέγεις; προφήτης ἦν ὁ παρῶν, καὶ τοῦτο αὐτὴν ἐπέσειε μεγα-
λοφύχησαι τοσοῦτον; Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο πολλοῦ θαύματος ἄξιον, ὅτι ἐπεισθῆ μέγα αὐτὸν εἶναι καὶ θαυμαστόν. Πῶς γὰρ οὐκ εἶπεν, οἷα εἰκὸς ἦν βάρβα-
ρον γυναικα καὶ ἀλλάφυλον λογίσασθαι, ὅτι Εἰ προ-
φήτης ἦν, οὐκ ἂν ἐμοῦ ἐδεήθη; εἰ Θεοῦ φίλος ἦν, οὐκ ἂν αὐτὸν περιεῖδεν; ἔστω, Ἰουδαῖοι διὰ ἁμαρ-
τήματα ταύτην τίνοισι τὴν δίκην· οὗτος δὲ πόθεν, καὶ διὰ τί; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἐνενόησεν, ἀλλ' ἀνέφ-

inquit, *in omne opus bonum*. Ideo, inquit, hæc peto, ut aliis quoque tribuatis. Nec dixit, Tribuatis, sed, *Abundetis*. Nam in carnalibus quidem, quantum satis sit, ipsis petit; at in spiritualibus, ut etiam abundant postulat, non in eleemosyna tantum, sed etiam in omnibus aliis rebus: hoc enim significat, *In omne opus bonum*. Postea consultorem ipsis prophetam adhibet, quæsito ejusmodi testimonio, quo ad munificentiam excitentur: aitque, 9. *Sicut scriptum est, Dispersit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in sæculum sæculi*. Hoc est id quod aiebat, *Ut abundetis*. Hoc enim verbum, dispergere, nil aliud indicat, quam copiose largiri. Etsi enim ipsa non manent; ea tamen, quæ ex ipsis oriuntur, manent. Hoc namque mirabile est, quod quæ asservata pereunt, eadem cum disperguntur, manent, et quidem in perpetuum. Per justitiæ porro vocabulum hoc loco benignitatem intelligit: justos quippe homines efficit, peccata ignis in modum absumens et conficiens, cum largissime profunditur. Quocirca ne parce nos geramus, sed plena confertaque manu seramus. Annon perspicis quanta histrionibus ac scortis alii largiantur? Dimidium saltem eorum Christo tribue, quæ illi saltatoribus tribuunt: tantum saltem laboranti præbe, quantum illi, ambitione ducti, scenicis impertiunt. Illi etenim scortorum corpus infinito etiam auro convestiunt; at tu ne tenui quidem veste Christi carnem obvolvis, idque cum nudam eam cernas. Quanam hoc venia dignum esse queat? quod non supplicii genus hoc meretur, cum ille in eam, quæ ipsi exitio atque infamiae est, tot munera conferat; tu contra ne minimum quidem ei, qui te servat clarioremque efficit? Verum in ventrem quidem ac temulentiam et luxuriam sumptus faciens nusquam paupertatis meministi; ac si sublevanda cujuscumque paupertas est, quovis egentior existis: atque ita affectus es, ut parasitos et assentatores aieas, perinde oblecteris, ac si e fontibus sumptus haurires; cum autem pauperem usquam cernis, tum tibi paupertatis metus ingruit. Ideo et a nobis ipsis et ab aliis tandem condemnabimur, necnon ab iis qui virtute floruerunt et a peccatoribus. Dicturus est enim tibi: Quare in rebus honestis non perinde munificus exististi? Verum ille quidem, cum meretrici daret, nihil horum secum reputabat; tu vero Domino tribuens, qui te sollicito animo esse vetuit, metu ac tremore totus concuteris? et qua tandem venia dignus esse queas? Nam si homo acceptum beneficium non negligit, sed gratiam rependit: multo utique magis Christus gratiam relaturus est. Etenim qui ne beneficio quidem ullo accepto largitur, annon idem, cum acceperit, vicem relaturus est? Quid ergo, inquires, cum nonnulli multis impensis factis, aliorum ope atque auxilio opus habeant? Tu mihi eos commemoras, qui facultates omnes suas expenderunt, cum tu ne obolum quidem impertias. Pollicere prius te bona omnia tua expensarum, et tunc de illis percontare: dum vero tu tenax es, atque e tuis facultatibus paucissima tribuis, quid tu mihi istas excusationes prætendis? Neque enim te ad

summum paupertatis verticem subvehimus; verum ut redundantia circumcidas, idque dumtaxat quod satis sit expetas, postulamus. Id porro in eo situ est, ut ea tibi suppetant, sine quibus duci vita nonquit. Ab his nemo te evellit, nec quotidianam victum prohibet; victum dico, non delicias; indumenta, non ornamenta. Quamquam etiam, si quis rem accurate expendat, hoc maxime voluptas est. Sic enim considera: utrum horum potius in deliciis versari dixerimus, cumne qui oleribus vescitur, comarodaque valetudine est, nec quidquam molestiæ patitur; an eum, qui Sybaritica mensa (a) utitur, ac sexcentis morbis scætet? Liquet profecto, quod illum. Itaque ne quid amplius requiramus, si in deliciis versari et incolumi valetudine esse volumus; atque ea re sufficientiam desiniamus: et qui scelis leguminibus vivere, ac sanitatem tueri potest, nihil præterea requirat; qui autem imbecilliore valetudine est, atque olerum medicina opus habet, ab ea ne arceatur. Quod si quis adhuc infirmior fuerit, ac modico carni adjumento opus habeat, ne eo quidem ipsi interdicemus. Neque enim hæc eo suademus, ut homines opprimamus, ac de medio tollamus, sed ut superflua circumcidamus: superfluum porro est, quod necessarium usum excedit. Nam cum, hoc quoque remoto, sane atque honeste vitam transigere possumus, superflue proculdubio adjungitur.

4. Hoc et in vestibus et in mensa et in domo et in omnibus aliis consideremus, ac necessarium usum ubique quæramus. Nam quod superfluum est, id quoque inutile est. Cum tu operam dederis, ut mediocritate contentus sis, tum demum te, si viduum illam imitari volueris, ad ea quæ his majora sunt subvehimus? Neque enim ad mulieris illius philosophiam adhuc pervenisti, quamdiu id tibi curæ est, ut quantum satis sit habeas: illa enim superius assumens, alimenta etiam sua deposuit. Num tu igitur de necessariis adhuc hæsitabis? annon te pudeat, a muliercula vinci, ac non modo illam imitando non assequi, sed ab ea magno intervallo superari? Nec enim illa his quibus vos verbis usa est: Quid de me futurum est, si insumptis omnibus facultatibus eo redigar, ut aliorum auxilio opus habeam? verum libenter ac magnifice bona sua exiit. Nam quid de ea Veteris Testamenti vidua dicam, quæ Eliæ tempestate fuit (3. Reg. 17)? Illa etenim non in paupertatis tantum, sed etiam in mortis periculum venerat, nec sui dumtaxat, sed et filiorum. Neque enim fore exspectabat, ut ab aliis acciperet, sed ut quamprimum interiret. Verum prophetam vidit, inquires, atque hinc adducta est, ut liberalitate uteretur. Annon innumeros sanctos cernitis? et quid sanctos dico? imo ipsum prophetarum Dominum stipem petentem videtis; ac ne sic quidem beneficentiam induitis, verum promptuaria habentis eructantia ex hoc in

(a) De Sybaritis et de Sybaritica mensa multa Athenæus libro 12. Frequens ejus est mentio apud scriptores. Voluptatibus et deliciis mensa illa diffuebat, ita ut in proverbium venerit.

illud, ne ex eo quidem, quod superfluit, impertitis. Quid ais? præsens erat propheta, idque eam impulit ut tantum liberalitatis specimen ederet? Id enim magna admiratione dignum est, quod magnum atque eximium virum eum esse credidit. Quomodo enim non dixit, quæ barbaram et alienigenam mulierem cogitare consentaneum erat: Si propheta hic esset, non opem meam desiderasset; si Dei amicus esset, haud eum ille neglexisset? sit ita sane, quod Judæi has scelerum pœnas luant; hic autem qua de causa? At nihil horum cogitavit, verum ædes suas ipsi, et ante ædes animum patefecit, suasque omnes facultates in medio posuit, missaque natura contemptisque liberis, hospitem omnibus rebus antetulit. Perpende itaque quod nobis supplicium constituetur, cum muliere vidua, egente, alienigena, barbara, liberorum parente, horum quæ nobis nota sunt nihil cognitum habente, inferiores imbecillioresque fuerimus. Neque enim si robustum corpus habeamus, fortes proinde sumus. Etenim is demum hac virtute præditus est, jaceat licet in lecto, qui internis viribus pollet: quibus demptis, etiamsi tanto corporis robore præditus sit, ut vel montem avellere queat, haud tamen illum puella vel misera anu valentiorum esse dixerimus. Nam ille quidem cum incorporeis vitiis confligit; hic contra ne contueri quidem ea audeat. Atque ut hanc fortitudinis normam esse intelligas, ab hoc ipso exemplo id colligas licet. Quid enim hac muliere fortius fingi possit, quæ et adversus naturæ tyrannidem, et adversus vim famis ac mortis minas strenuo animo stetit, atque hæc omnia superavit? Audi quippe quomodo Christus eam commendat. *Multæ enim, inquit, erant viduæ in diebus Eliæ: et ad nullam harum missus est propheta, præterquam ad illam (Luc. 4. 25).* Dicam aliquid magnum ac stupendum? Ad hospita-

litatis laudem illa plus attulit, quam pater noster Abraham. Non enim ad gregem accurrit, ut ille, verum a pugillo omnes, qui hospitalitatis nomine clari exstiterunt, superavit. Ille enim idcirco vincebat, quia hoc munus sibi ipse assumpsit; at hæc hospitis causa ne filiis quidem pepercit, idque cum futura bona non exspectaret. Nos contra, cum nobis regnum ostendatur, cum gehennæ minæ intenduntur, cum, quod omnibus majus est, Deus tot ac tanta pro nobis pararit, atque his rebus gaudeat, torpore cadimus. Ne, obsecro; verum dispergamus, ac demus pauperibus, ut dare par est. Multum enim et paucum Deus, non munerum mensura, sed dantis facultate metitur. Ex quo fit, ut plerumque eo, qui obolum dumtaxat pendit, minus tu pepereris, qui centum aureos stateres peperidisti; ex superfluo enim jecisti. Sed tamen ita saltem fac; et statim ad uberiores munificentiam venies. Sparge pecunias, ut justitiam colligas. Neque enim ea cum pecuniis adesse vult, verum per eas quidem, sed non cum iis nobis adest. Non enim fieri potest, ut et pecuniarum cupiditas et justitia simul habitent; distinctas quippe sedes habent. Ne ea jungere stude, quæ jungi nullo modo possunt: verum pecuniæ amorem velut tyrannum quemdam abige, si vis reginam accipere. Hæc enim regina est, homines ex servitute in libertatem vindicans, cum contra omnino illa faciat. Quæ cum ita sint, omni studio illam fugiamus, hanc amplectamur, ut et hujusce vitæ libertate fruamur, et regnum cælorum consequamur: quod nos omnes nancisci contingat, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XX.

CAP. 9. v. 10. *Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad vescendum suppeditet, et multiplicet semen vestrum, et augeat fetus frugum justitiæ vestræ.*

1. Pauli prudentiam hinc maxime quispiam admirari possit, quod, quemadmodum et a spiritualibus et a carnalibus cohortationem duxit, ita etiam in mercede rursus idem facit, utrasque vices constituens. Illud siquidem, *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum*, ad spiritualem mercedem spectat: hoc autem, *Multiplicet semen vestrum*, ad carnalem remunerationem. Nec tamen hic consistit, verum rursus adhuc ad spiritualia transit, frequenter ea inter se componens: illud enim, *Augeat fetus justitiæ vestræ*, spirituale est. Hoc autem variandæ orationis causa facit, tum ut ignavas eorum et inertes cogitationes radicitus evellat, tum ut paupertatis metum plurimis rationibus eximat, ac præ-

senti etiam hoc exemplo. Nam cum iis qui terram conserunt, det Deus, cum iis qui corpus alunt, ubertatem præbeat; multo utique magis iis, qui cælum excolunt, atque animi curam gerunt; quandoquidem in eam impensorem curam conferri vult. At vero id quidem argumentationis modo minime ponit, ut dixi, verum per precationis speciem: ut simul et argumentationem perspicuam faciat, et magis eos in spei inducat, non ab iis tantum quæ fiunt, sed etiam ab hujusmodi precatione: *Suppeditet enim, inquit, et multiplicet semen vestrum, et augeat fetus justitiæ vestræ.* In quibus verbis rursus liberalitatem sine ulla suspitione significat; hoc enim indicant hæc verba, *Suppeditet et multiplicet*; simulque non sinit nos præter ea, quæ ad vitam tuendam necessaria sunt, quidquam exquirere, cum ait, *Panem ad vescendum.* Nam id quoque cum primis in Paulo admirari licet, quod prius etiam jam adstruxit, nempe quod in rebus necessariis nihil ultra quam opus sit nos exquirere sinit,

ξεν αὐτῶ τὴν οἰκίαν, καὶ πρὸς τῆς οἰκίας τὴν γνώμην, καὶ πάντα τὰ ὄντα εἰς μέσον τέθεικε, καὶ τὴν φύσιν ἀφείσα, καὶ τῶν παιδῶν καταφρονήσασα, τὸν ξένον προετίμησε πάντων. Ἐνόησον οὖν ὅση κόλασις κείσεται, ὅταν γυναικὸς χήρας, πτωχῆς, ἀλλοφύλου, βαρβάρου, παιδῶν μητρὸς, τούτων οὐδὲν εἰδυίας ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, ἐλαττον φέρωμεν, καὶ ἀσθενέστεροι ὦμεν. Οὐ γὰρ, ἂν τὸ σῶμα ἔχωμεν ἰσχυρὸν, ἀνδρεῖοί τινές ἔσμεν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μόνος ταύτην ἔχει τὴν ἀρετὴν, καὶ ἐπὶ κλίνης ἢ βεβλημένος, ὁ τὴν ἰσχὺν οἰκοθεν ἔχων· ὡς ταύτης ἀνευ, καὶ ὄρος τις ἀνασπᾶ τῆ τοῦ σώματος ῥώμῃ, οὐδὲν αὐτὸν κορασίου καὶ γραϊδίου ταλαιπώρου φαίην ἂν ἰσχυρότερον εἶναι. Ὁ μὲν γὰρ ἀσωμάτοις παλαίει κακοῖς, οὗτος δὲ οὐδὲ ἀντιβλέψαι τολμᾷ. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὗτος ἀνδρείας ὄρος, ἀπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ παραδείγματος αὐτὸ συνάγαγε. Τί γὰρ αὐτῆς ἀνδρεῖότερον γένοιτ' ἂν τῆς γυναικὸς, ἢ καὶ πρὸς φύσεως τυραννίδα, καὶ πρὸς λιμοῦ βίαν, καὶ πρὸς τελευτῆς ἀπειλήν ἔστη γενναίως, καὶ πάντων γέγονεν ἰσχυρότερα; Ἄκουσον γοῦν πῶς ὁ Χριστὸς αὐτὴν ἀνακηρύττει. Πολλὰ γὰρ, φησὶν, ἦσαν χῆροι ἐν ταῖς ἡμέραις Ἑλλά, καὶ πρὸς οὐδεμίαν ὁ προφήτης ἀπεστέλλετο, ἀ.λ.λ' ἢ πρὸς ἐκείνην. Εἶπω τι μέγα καὶ [577] παράδοξον; Αὕτη τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀθραάμ πλέον εἰς φιλοξενίαν εἰσῆνεγκεν. Οὐ γὰρ εἰς ἀγέλην ἔδραμε, καθάπερ ἐκεῖνος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δρακὸς ἐκείνης παρήλαυεν ἅπαντας τοὺς ἐπὶ φιλοξενίᾳ βεδοημένους. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἐνίκα, ὅτι εἰς τοῦτο ἑαυτὸν ἔταξεν· αὕτη δὲ, ὅτι οὐδὲ τῶν παιδῶν ἐφείσατο διὰ τὸν ξένον, καὶ

οὐδὲ προσδοκῶσα τὰ μέλλοντα. Ἡμεῖς δὲ, βασιλείας οὐσης, γέννης ἀπειλουμένης, ὃ πάντων μεῖζον, τοῦ Θεοῦ τοσαῦτα ὑπὲρ ἡμῶν ἐργασασμένου, καὶ τούτοις εὐφραينوμένου καὶ χαίροντος, ἀναπεπιτύχαμεν. Μὴ, παρακαλῶ· ἀλλὰ σκορπίσωμεν, δῶμεν πένησιν ὡς δοῦναι δεῖ. Τὸ γὰρ πολὺ καὶ τὸ ὀλίγον οὐ τῷ μέτρῳ τῶν διδομένων ὁ Θεὸς ὀρίζει, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς οὐσίας τοῦ διδόντος. Πολλάκις γοῦν τοῦ μόνον ἕνα καταθέντος ὄβολον ἐλαττον σὺ κατέθηκας, ὁ στατήρας χρυσοῦ καταβαλὼν ἑκατὸν· ἀπὸ γὰρ τοῦ περισσεύματος ἔβαλες. Πλὴν καὶ οὕτω ποιεῖ, καὶ ἤξει ταχέως καὶ ἐπὶ τῷ θαυμάσιον. Σκόρπισον χρήματα, ἵνα συναγάγῃς δικαιοσύνην. Οὐδὲ γὰρ θέλει μετὰ τῶν χρημάτων αὐτὴ παραγίνεσθαι, ἀλλὰ δι' αὐτῶν μὲν, οὐ μετ' αὐτῶν δὲ ἡμῖν παρέσθη. Οὐ γὰρ ἔστιν ὁμοῦ καὶ χρημάτων ἐπιθυμίαν, καὶ δικαιοσύνην οἰκεῖν· κενωρισμένης γὰρ ἔχουσι τὰς σκηνάς. Μὴ δὲ φιλονεῖκει τὰ ἄμικτα συνάγειν, ἀλλὰ ἀπέλασον τὴν τύραννον φιλαργυρίαν, εἰ βούλει τὴν βασιλίδα λαβεῖν. Αὕτη γὰρ ἔστιν ἡ βασίλισσα, καὶ ἐλευθέρους ἐκ δούλων ποιῶσα· οὐ τούναντίον ἐκείνη. Διὸ μετὰ πάσης σπουδῆς τὴν μὲν φύγωμεν, τὴν δὲ ἀσπαζώμεθα, ἵνα καὶ τῆς ἐνταῦθα τύχωμεν ἐλευθερίας, καὶ τῆς βασιλείας ἐπιτύχωμεν τῶν οὐρανῶν· ἧς δὲ καὶ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Κ'.

Ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρώσιν χορηγῆσαι, καὶ πληθύνει τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσῃ τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν.

α'. Μάλιστα ἂν τις ἐκ τούτου θαυμάσειε τὴν Παύλου σύνεσιν, ὅτι προτρέψας ἀπὸ τῶν πνευματικῶν, ἀπὸ τῶν σαρκικῶν, καὶ ἐν τῇ ἀντιδόσει πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ, ἑκατέρας τιθεὶς τὰς ἀμοιβάς. Τὸ μὲν οὖν, Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἢ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα, πνευματικῆς ἔστιν ἀμοιβῆς· τὸ δὲ, Πληθύνει τὸν σπόρον ὑμῶν, σαρκικῆς ἀντιδόσεως. Ἀλλ' ὁμως οὐχ ἴσταται ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπὶ τὰ πνευματικὰ μεταβαίνει, συνεχῶς παράλληλα αὐτὰ τιθεὶς· καὶ γὰρ τὸ, Αὐξήσῃ τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, πνευματικόν. Ἄ ταῦτα δὲ ποιεῖ [578] καὶ ποικίλλει τὸν λόγον, τὸν ἀνανδρον ἐκεῖ-

νων καὶ βλακώδη λογισμὸν πρόρριζον ἀνασπῶν, καὶ τῆς πενίας τὸν φόβον ἐκλύων πολλαχθῆεν, καὶ ἀπὸ τοῦ παραδείγματος τούτου τοῦ νῦν. Εἰ γὰρ καὶ τοῖς τὴν γῆν σπείρουσι δίδωσιν ὁ Θεὸς, εἰ τοῖς τὸ σῶμα τρέφουσι παρέχει τὴν ἀφθονίαν, πολλῶ μᾶλλον τοῖς τὸν οὐρανὸν γεωργοῦσι, τοῖς τῆς ψυχῆς ἐπιμελουμένοις· καὶ γὰρ ταῦτα βούλεται μᾶλλον προνοίας ἀπολαύειν. Ἀλλὰ συλλογιστικῶς μὲν αὐτὸ οὐ τίθησιν, οὐδὲ οὕτως, ὡς περ ἔφη, ἐν δὲ εὐχῆς μέρει, ὁμοῦ καὶ τὸν συλλογισμὸν φανερὸν ποιῶν, καὶ μᾶλλον αὐτοὺς εἰς ἐλπίδα ἄγων, οὐκ ἀπὸ τῶν γινομένων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς εὐχῆς ταύτης· *Χορηγῆσαι ἢ γὰρ, φησὶν, καὶ πληθύνει τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσῃ τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν.* Πάλιν κἀνταῦθα τὴν θαυμάσιαν αἰνίττεται ἀνυπόπτως· τὸ γὰρ, *Πληθύνει καὶ αὐξήσῃ, τούτῳ ἔστιν ἐνδεικνυμένου* ὁμοῦ δὲ καὶ τῶν ἀναγκαίων πλέον οὐδὲν ἀφίησιν

ἢ Τῆς αὐτοῦ χορ. Α. et marg. Savil.

* Commel. ταῦτα δὲ καὶ ποιεῖ ποικίλον, i. e. ποικίλων, ut h. betur in marg. Savil. et legisse videtur interpres. Praestat hoc vulgato.

ἐπιζητεῖν, ἄρτον, εἰπὼν, εἰς βρώσιν. Καὶ ἄρ καὶ τοῦτο αὐτοῦ μάλιστα ἔστι θαυμάσαι, ὃ καὶ ἔμπροσθεν κατεσκεύασεν, ὅτι ἐν μὲν τοῖς ἀναγκαίοις οὐδὲν πλέον τῆς χρείας ἀφήσιν ἐπιζητεῖν, ἐν δὲ τοῖς πνευματικοῖς πολλὴν τὴν περιουσίαν συμβουλεύει ποιεῖσθαι.

Διὸ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν, Ἴνα αὐτάρκῃαν ἔχοντες, περισσεύετε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν· καὶ ἐνταῦθα, Ὁ ἐπιχορηγῶν ἄρτον εἰς βρώσιν. πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν· τούτέστι, τὸν πνευματικόν. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐλεημοσύνην αἰτεῖ, ἀλλὰ τὴν μετὰ δαψιλείας. Διὸ καὶ σπόρον αὐτὸ συνεχῶς καλεῖ. Καθάπερ γὰρ ὁ σίτος καταβαλλόμενος κομῶντα τὰ λήϊα δεικνύσι· οὕτω καὶ ἡ ἐλεημοσύνη πολλὰ τὰ δράγματα τῆς δικαιοσύνης ἐργάζεται, καὶ δεικνύσιν ἄφατα τὰ γεννήματα. Ἐπευξάμενος δὲ αὐτοῖς εὐθηνίαν τσοαύτην, δεικνύσι πάλιν τοῦ ταύτην δαπανᾶν χρῆ, λέγων. Ἴνα ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἀπλότην, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. Οὐχ ἵνα εἰς τὰ μὴ δέοντα ἀναλίσκητε, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνα, ἃ πολλὴν φέρει τῷ Θεῷ τὴν εὐχαριστίαν. Καὶ γὰρ μεγάλων ἡμᾶς κυρίου ἐποίησεν ὁ Θεός· καὶ τὰ ἐλάττωνα ἑαυτῷ ἀφελῆς, ἡμῖν τῶν μείζονων παρεχώρησε. Τῆς μὲν γὰρ αἰσθητῆς τροφῆς αὐτὸς κύριος, τὴν δὲ νοητὴν ἡμῖν ἐπέτρεψε· καὶ γὰρ ἡμεῖς κύριοι τὰ λήϊα ἡμῶν δεῖξαι κομῶντα. Οὐδὲ γὰρ ὑετῶν δεῖται καὶ ὠρῶν κρίσεως, καὶ προαιρέσεως μόνης, καὶ πρὸς αὐτὸν τρέχει τὸν οὐρανόν. Ἀπλότην δὲ ἐνταῦθα τὴν δαψιλείαν καλεῖ, ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ. Οὐδὲ γὰρ ἐλεημοσύνη μόνον ἔστι τὸ γινόμενον, ἀλλὰ καὶ εὐχαριστίας πολλῆς ὑπόθεσις· μᾶλλον δὲ οὐκ εὐχαριστίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρων πλειόνων. Καὶ τίθησιν αὐτὰ προῦν, ἵνα δεῖξας πολλὰ ὄντα τὰ κατορθούμενα, ἐντεῦθεν προθυμότερους ἐργάσῃται. Τίνα οὖν ἔστι τὰ πολλὰ; Ἄκουσον αὐτοῦ λέγοντος· Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μόνον ἔστι προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἀγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ· διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἀπλότην τῆς κοινωρίας τῆς εἰς αὐτούς, καὶ εἰς πάντας, καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν, ἐπιποθούτων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἔστι· Πρῶτον τὰ ὑστερήματα τῶν ἀγίων οὐ μόνον πληροῦτε, ἀλλὰ καὶ περισσεύετε, τούτέστι, καὶ πλέον τῆς χρείας αὐτοῖς παρέχετε· εἴτα δι' αὐτῶν εὐφημίαν ἀναπέμπετε τῷ Θεῷ· δοξάζουσι γὰρ αὐτὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν. Ἴνα γὰρ μὴ δεῖξῃ αὐτούς διὰ τοῦτο εὐχαριστοῦντας μόνον, διὰ τὸ λαθεῖν λέγω, ὅρα πῶς ὑψηλούς αὐτοὺς ποιεῖ· ὅπερ αὐτὸς φησι πρὸς Φιλιππίστους, ὅτι Οὐκ ἐπιζητῶ τὰ δόματα, καὶ τοῦτοις μαρτυρῶ τὸ αὐτό. Καίρουσι μὲν γὰρ, ὅτι τὰ ὑστερήματα αὐτῶν ἀναπληροῦτε, καὶ τὴν πτωχείαν αὐτῶν παραμυθεῖσθε· πολλῶν δὲ πλέον, ὅτι οὕτως ὑποταγμένοι ἔστε τῷ Εὐαγγελίῳ· οὐ σημεῖον τοῦτο ἔστι, τὸ οὕτω δαψιλῶς

εἰσφέρειν. Τοῦτο γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπιτάττει. Καὶ ἀπλότην τῆς κοινωρίας τῆς εἰς αὐτούς καὶ εἰς πάντας. Καὶ διὰ τοῦτο δοξάζουσι, φησί, τὸν Θεόν, ὅτι οὕτως ἔστε φιλότιμοι, οὐκ εἰς ἐκεῖνους μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας. Τοῦτο δὲ πάλιν ἐγκώμιον· ἐκείνων γίνεται, τὸ καὶ ὑπὲρ τῶν ἐτέροις δεδομένον· εὐχαριστεῖν. Οὐ γὰρ τὰ ἑαυτῶν κοσμοῦσι μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐτέρων, καίτοι γε ἐν ἐσχάτῃ ὄντες πενία· ὃ πολλῆς αὐτῶν ἀρετῆς ἔστι σημεῖον. Οὐδὲν γὰρ οὕτω ζηλότυπον, ὡς τὸ τῶν πτωγευομένων γένος. Ἄλλ' ἐκεῖνοι καθαροὶ τούτου τοῦ πάθους εἰσὶ, τσοῦτον ἀπέχοντες ἀλγεῖν ἐφ' οἷς ἐτέροις μεταδίδοτε, ὅτι καὶ χαίρουσιν οὐκ ἤττον, ἢ ἐφ' οἷς αὐτοὶ λαμβάνουσι. Καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν. Ὑπὲρ μὲν γὰρ τούτων εὐχαριστοῦσι, φησὶ, τῷ Θεῷ· ὑπὲρ δὲ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης καὶ τῆς συντυχίας παρακαλοῦσιν αὐτὸν, ἵνα καταξιωθῶσιν ὑμᾶς ἰδεῖν. Ἐπιποθοῦσι γὰρ τοῦτο οὐ διὰ τὰ χρήματα, ἀλλ' ὥστε θεατὰ γενέσθαι τῆς δεδομένης ὑμῖν χάριτος.

β'. Εἶδες Παύλου σύνεσιν, πῶς ἐπάρας αὐτούς, ἐν πᾶν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ, χάριν τὸ πρᾶγμα καλέσας; Ἐπειδὴ γὰρ μέγαρα περὶ αὐτῶν ἐφθέγγετο, λειτουργοὺς αὐτοῦ εἰπὼν, καὶ ἐπάρας εἰς ὕψος· εἰ γε αὐτοὶ μὲν ἐλειτούργουν, αὐτὸς δὲ διηκονεῖτο· καὶ δοκίμους ὀνομάσας, δεικνύσιν ὅτι πάντων τούτων ὁ Θεὸς αἴτιος· καὶ αὐτὸς μετ' ἐκείνων πάλιν εὐχαριστίαν ἀναφέρει λέγων· Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεῇ. Δωρεᾶν δὲ ἐνταῦθα λέγει καὶ τὰ τσοαῦτα· ἀγαθὰ τὰ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης γινόμενα καὶ τοῖς λαμβάνουσι καὶ τοῖς παρέχουσιν· ἢ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ τὰ διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τῆ οἰκουμένη πάσῃ μετὰ πολλῆς δωρηθέντα τῆς φιλοτιμίας· ὃ καὶ μάλιστα ἔστιν ὑποπεῦσαι. Ἴνα γὰρ καὶ καταστελλῇ, καὶ δαψιλεστέρους ἐργάσῃται, ὧν ἔτυχον παρὰ τοῦ Θεοῦ, τούτων αὐτοῦ· ἀναμιμνήσκει. Καὶ [580] γὰρ μέγιστον τοῦτο εἰς προτροπὴν ἀρετῆς ἀπάσης· διὸ καὶ ἐνταῦθα τὸν λόγον κατέκλεισεν. Εἰ δὲ ἡ δωρεὰ ἀνεκδιηγήτος, τί τῆς μανίας ἴσον γένοιτ' ἂν τῶν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ περιεργαζομένων; Οὐχ ἡ δωρεὰ δὲ αὐτοῦ μόνον ἀνεκδιηγήτος, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰρήνη πάντα νοῦν ὑπερέχει, δι' ἧς τὰ ἄνω τοῖς κάτω κατήλλαξε. Σπουδάσωμεν τοίνυν τσοαύτης ἀπολαύοντες χάριτας, ἀξίαν ἐπιδείκνυσθαι τοῦ βίου τὴν ἀρετὴν, καὶ πολὺν τῆς ἐλεημοσύνης ποιεῖσθαι λόγον· ποιησόμεθα δὲ, ἂν τὴν ἀμετρίαν φύγωμεν, ἂν τὴν μέθην, ἂν τὴν ἀθηφάγαν. Καὶ γὰρ καὶ σῖτα καὶ ποτὰ δίδωκεν ὁ Θεός, οὐκ εἰς ἀμετρίαν, ἀλλὰ εἰς τροφήν. Οὐδὲ γὰρ ὁ οἶνος ποιεῖ τὴν μέθην· ἐπεὶ εἰ τοῦτο ἦν, πάντας ἔδει μεθύειν. Ἄλλ' οὐκ ἔχρησεν, φησὶν, οὐδὲ τὸ πολὺ βλάπτειν. Μεθύοντων ταυτὶ τὰ ῥήματα. Εἰ γὰρ τὸ πολὺ βλάπτει, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀφίστασαι τῆς πλεονεξίας· εἰ οὕτως αἰσχρὸν καὶ ἐπιβλαβὲς τοῦτο, καὶ οὐδὲ οὕτω λήγεις τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας· εἰ ἐξῆν καὶ πολὺ πίνειν, καὶ μηδὲν παραβλάπτεσθαι, πῶς ἂν ἔστης τῆς

* Hæc referuntur ad illa superius allata Pauli verba, Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης, Quoniam ministerium huius officii. Hic nempe Paulus λειτουργοὺς appellat eos qui pecunias colligebant, seque διάκονον. seu ministrum, qui illas distribuebat.

b legendum videtur cum Savillio, ἢ τὰ τσοαῦτα.

c Legebatur αὐτός.

in spiritualibus autem nos admonet, ut ingentes opes nobis comparemus.

Eleemosyna copiosa sit. — Ac proinde superius dicebat, *Ut sufficientiam habentes abundetis in omne opus bonum*; et hic, *Qui ministrat panem ad vescendum, multiplicet semen vestrum*; hoc est, spirituale. Neque enim eleemosynam dumtaxat exigit, sed copiosam et affluentem. Quo fit, ut eam semen quoque assidue appellet. Ut enim triticum consitum florentes segetes reddit: ita etiam eleemosyna multos iustitiæ manipulos efficit, atque ineffabilem segetem edit. Postquam autem tantam ipsis ubertatem exoptavit, ostendit rursus ubinam ea impendi debeat, his verbis utens: 11. *Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.* Non ut in ea, in quæ minime decet, opes vestras insumatis, sed in ea, ex quibus plurima gratiarum actio ad Deum redit. Magnas quippe res Deus arbitrii nostri effecit; ac minora sibi ipsi relinquens, majora nobis concessit. Alimenti enim illius, quo corpus alitur, arbiter ipse esse voluit; spiritualis autem curam nobis commisit: hoc quippe in arbitrio nostro situm est, ut segetem nostram virentem exhibeamus. Neque enim ea imbres desiderat, partiumque anni temperiem; sed voluntas modo adsit, etiam ad ipsum usque cælum curret. Per simplicitatem porro hoc loco munificentiam intelligit, quæ quidem per nos efficit, ut gratiæ Deo habeantur. Neque enim hinc solum eleemosyna existit, sed etiam permultæ gratiarum actionis materia; nec solum gratiarum actionis, sed etiam multarum aliarum rerum, quas etiam ipsas orationis progressu ponit: ut cum illud demonstrarit, multa hinc emolumenta exoriri, promptiores atque alacriores ipsos reddat. Quænam igitur sunt multa hæc commoda? Audi ipsum loquentem: 12. *Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones Deo*, 13. *per probationem ministerii hujus glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in evangelium Christi, et simplicitate communicationis vestræ in illos et in omnes*, 14. *et in illorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis.* Hæc autem verba hunc sensum habent: Primum sanctorum egestatem ac penuriam non modo expletis, sed etiam exundatis, hoc est, plus etiam quam necesse sit ipsis impertitis: deinde per eos laudem ad Deum mittitis; ipsius enim gloriam ob confessionis vestræ obedientiam prædicant. Ne enim eos ostendat hoc dumtaxat nomine, quod beneficiis affecti sint, gratias agere, vide quam sublimes eos reddit: quod in Epistola ad Philippenses ait: *Non quia requiro datum (Philipp. 4. 17)*: his quoque hoc testificor. Nam gaudent illi quidem, quod res eas, quarum inopia premuntur, ipsis subministratis, ac paupertatem eorum subleventis; multo magis autem, quod evangelio ita subditi sitis. Cui rei hoc argumento est, quod tam munifice tribuatis; id enim evangelium præscribit. *Et simplicitate com-*

municationis vestræ in illos et in omnes. Atque ideo, inquit, Deum laudibus efferunt, quod non erga eos dumtaxat, sed etiam erga omnes tam liberales sitis. Hoc rursus ad eorum laudem spectat, nempe quod pro iis quoque gratias agant, quæ in alios conferuntur. Neque enim quæ sua sunt dumtaxat ornant, sed aliorum quoque commodis consulunt, idque cum in extrema paupertate versentur: quod magnæ eorum virtutis indicium est. Nihil enim perinde invidia æstuat, ut id hominum genus, quod egestate laborat. At illi hoc vitio vacant; tantumque abest, ut ob vestra in alios beneficia discrucientur, ut ex illis non minus gaudeant, quam ex iis quæ ipsi accipiunt. *Et ipsorum obsecratione pro vobis.* Nam pro illis quidem, inquit, gratias Deo agunt; pro vestra autem caritate atque congressu eum rogant, ut vestro conspectu sibi frui liceat. Hoc enim non ob vestras opes expetunt, sed ut gratiæ vobis datæ spectatores sint.

2. Videsne Pauli prudentiam? quomodo eorum virtutem efferens, laudem omnem Deo adscripserit, id gratiam vocans. Postquam enim magna de ipsis loquutus est, ministros nuncupans, atque ipsos in cælum evexit; siquidem ipsi ministrabant (a), ipse subminister erat; et probatos illos appellans, ostendit Deum harum omnium rerum auctorem esse: atque ipse una cum illis Deo in hæc verba gratias agit, 15. *Gratia autem Deo super incannabili dono ejus.* Per donum hoc loco tot ac tanta illa bona intelligit, quæ tam iis qui accipiunt, quam qui dant, per eleemosynam comparantur: vel arcana illa bona, quæ per ipsius præsentiam orbi terrarum universo amplissime tributa sunt: id quod etiam magis conicere licet. Ut enim illos coerceret ac largiores redderet, quæ a Deo acceperant ipsi commemorat. Hoc enim maximum est ad virtutem omnem incitamentum; ideoque hic sermonem claudit. Quod si Dei beneficium inenarrabile est, ecquid tandem eorum furori par esse queat, qui in pervestiganda ipsius essentia curiose versantur? Nec vero ipsius dumtaxat beneficium sermonem omnem excedit, sed etiam pax ea, per quam supera cum inferis reconciliavit, omnem cogitationem superat. Quamobrem operam demus ut, cum tanta gratia fruamur, parem vitæ probitatem præstemus magnamque eleemosynæ curam geramus: geremus autem, si id quod modum excedit fugiamus, si temulentiam, si ingluviem. Nam et esca et potus nobis a Deo idcirco data sunt, non ut iis ingurgitemur, sed ut alamur. Neque enim vinum est, quod temulentiam gignit; si enim ita se res haberet, omnes temulentos esse necesse esset. At, inquis, oporteret ipsum nec largius haustum nocere. Ebriorum hæc verba sunt. Nam cum largius adhibitum noceat, ac ne sic quidem ab immodico potu abstineas; cum hoc adeo sædum et noxium sit, ac ne sic quidem improbæ cupiditati finem imponas: si liceret et multo mero uti, et nullo hinc detrimento affici, quomodo bibendi aviditatem com-

(a) Hæc referuntur ad illa superius allata Pauli verba: *Quoniam ministerium hujus officii.*

pressisses? annon flumina quoque in vinum verti cupiisses? annon omnibus rebus pestem atque exitium attulisses? Si alimenti certa mensura est, quam cum excedimus, valetudinem lædimus, ac ne sic quidem tamen frenum pati potes, verum eo per-rupto omnes omnium facultates accipis, ut improbæ gulæ tyrannidi administram operam præstes: quid non fecisses, si modus hic a natura constitutus sublatus esset? annon universum vitæ tempus in hoc impendisses? Num igitur oportebat cupiditatem adeo absurdam confirmare, atque perniciem ex immoderatione nascentem minime coercere? et quot tandem hinc alia incommoda non orta fuissent? Verum, o vecordes homines! qui cum in crapula reliquisque luxuriæ generibus tamquam in cœno voluntentur, si paulum respuerint, nihil aliud sedentes faciunt, quam ut his verbis utantur: Cur hoc in hanc rem insumitur? cum contra peccata ipsi sua accusare debeant. Nam pro eo quod ais: Quare Deus certos lines constituit? quare non omnia temere feruntur? ita loquere: Quare ebrietati studere non desinimus? quare non satiamur? quare animantes rationis expertes stoliditate superamus? Hæc enim eos inter se quærere conveniebat, atque apostolorum vocem audire, perspectumque habere quotnam his viris bona ex eleemosyna oriri testetur, atque hunc thesaurum præripere. Hoc enim, nempe pecunias aspernari, probos, ut ab eo dictum est, homines reddit, et ut Dei gloria celebretur, efficit, et caritatem inflammat, et magnitudinem animi gignit, et sacerdotes constituit sacerdotio fungentes, quod ingentem mercedem afferat. Nam qui eleemosynæ studiosus est, non ille quidem talari veste indutus est, nec tintinnabula circumfert, nec corona redimitus est; verum beneficentiæ stola, quæ sacram illam vestem sanctitate superat, vestitus est, oleoque delibutus, non ex materia quæ in sensum cadat, sed a Spiritu effecto; coronam a commiseratione contextam habet; ait enim Scriptura: *Qui coronat te in misericordia et miserationibus (Psal. 102. 4)*: ac pro lamina Dei nomen gestat, imo Dei similitudinem assequitur. Quomodo? *Similes*, inquit, *eritis Patri vestro qui in cælis est (Matth. 5. 45)*.

5. Visne etiam ipsius altare intueri? Non illud Beseleel, non ulcus artifex aliud extruxit, sed Deus ipse, non ex lapidibus, sed ex materia cælo illustriore, hoc est, ex animis ratione præditis. At dices: In sancta sanctorum ingreditur sacerdos. Licet tibi, hoc sacrificii munus obeunti, in adyta magis tremenda ingredi, in quibus nemo adest, nisi Pater tuus, qui te in abscondito videt (*Id. 6. 6*), in quibus nemo alius cernit. Quomodo, inquires, fieri potest, ut nemo videat, cum palam sit altare? Hoc enim est, quod admirationem movet: quia tunc quidem portæ undique et vela solitudinem efficiebant; nunc vero palam rem sacram facienti, ut in sanctis sanctorum, majoreque cum animi

horrore hoc facere licet. Nam cum non humanæ ostentationis causa hoc facis, viderit licet universus orbis, nullus vidit, quando ita fecisti. Neque enim tantum dixit Christus, *Ne faciatis coram hominibus*; sed adjecit, *Ut videamini ab eis (Matth. 61)*. Hæc ara ex ipsis Christi membris constat, ac Domini corpus altare tibi efficitur. Hoc ipsum verere: in carne victimam Domini immolas. Hoc altare præsentem quoque altari terribilius est, nedum veteri illo. Verum ne turbemini: hoc enim admirandum quidem est ob victimam, quæ in ipso imponitur; illud autem, hoc est, hominis misericordiæ studiosi, non hoc dumtaxat nomine, sed etiam quia ex ipsa quoque victima, quæ hoc efficit, constructum est. Rursum hoc altare admirandum est, quia natura quidem lapis est, sanctum autem efficitur, postquam Christi corpus excipit; illud vero quia Christi corpus est. Itaque hoc horribilius est quam illud, cui tu laicus adstas. Ecquid jam tibi Aaron videtur, si cum his rebus conferatur? quid corona? quid tintinnabula? quid sancta sanctorum? Nam quid jam vetus illud altare ad comparisonem afferre necesse est, cum etiam cum hoc nostro collatum, adeo splendidum apparuerit? At tu altare quidem hoc in honore habes, quia Christi corpus capit; eum autem, qui ipsummet Christi corpus est, contumelia afficis ac pereuntem despicias. Hoc altare ubique et in vicis et in foro situm videre poteris, singulisque horis in eorum sacram facere: nam hic quoque sacrificium obitur. Et sicut stat sacerdos, Spiritum accersens: ita tu quoque Spiritum accersis, non voce, sed rebus ipsis. Neque enim quidquam est, quod perinde Spiritus ignem retineat atque accendat, ut oleum istud largiter effusum. Quod si etiam scire expetis, quid fiant quæ abs te deponuntur, accede, et ea tibi monstrabo. Quisnam igitur hujus aræ fumus est? quæ fragrantia? Gloria, et gratiarum actio. Quonam usque progreditur? ad cælum usque? Imo vero ipsum cælum transcendit, et cælum cæli, atque regio ipsi solio adstat: *Preces enim tuæ*, inquit, *et eleemosynæ ascenderunt in conspectum Dei (Act. 10. 4)*. Atque ea odoris suavitas, quæ in sensum cadit, ne magnam quidem aeris portionem intersecat; hæc autem ipsos etiam cælorum fornices reserat. Ac tu quidem taces, res autem ipsa clamat; sitque sacrificium laudis, non vitula jugulata, nec pelle cremata, sed spirituali anima, quæ sua sunt afferente. Omni enim humanitatis genere sacrificium istud est præstantius. Cum ergo pauperem fide præditum cernis, existima te altare videre: cum hujusmodi pauperem conspicias, non modo eum contumelia ne affice, sed etiam verere. Quod si alterum contumeliam ipsi inferentem videas, prohibe atque injuriam propulsa. Sic enim poteris et ipse propitium Deum habere, ac promissa bona consequi: quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, etc.

πλεονεξίας; Ἄρα οὐκ ἂν ἐπεθύμησας, καὶ τοὺς ποταμοὺς γενέσθαι οἶνον; οὐκ ἂν πάντα ἀπώλεσας καὶ διέφθειρας; Εἰ μέτρον ἐστὶ τροφῆς, καὶ τοῦτο ὑπερδάντες βλαπτόμεθα. καὶ οὐδὲ οὕτως ἀνέχη τοῦ χαλινοῦ, ἀλλὰ διαβρόχης αὐτὸν τὰ πάντων λαμβάνεις, ἵνα λειτουργήσῃς τῇ πονηρᾷ τῆς γαστριμαργίας τυραννίδι· τί οὐκ ἂν ἐποίησας, εἰ τοῦτο ἀνηρέθῃ τὸ μέτρον τῆς φύσεως; Οὐκ ἂν πάντα τὸν χρόνον εἰς τοῦτο ἀνάλωσας; Ἔδει οὖν οὕτως ἐπιθυμίαν ἀποποιῶν ἰσχυρὰν ποιῆσαι, καὶ τὴν βλάβην μὴ κωλύσαι· τὴν ἐκ τῆς ἀμετρίας; καὶ πόσαι οὐκ ἂν ἐτέχθησαν ἐντεῦθεν ἔτεροι βλάβαι; Ἄλλ' ὦ τῶν ἀνοήτων! οἱ, καθάπερ βορβόρω κυλινδούμενοι τῇ μέθῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀσωτίαις, ὅταν μικρὸν ἀνανήψωσιν, οὐδὲν ἄλλο τι κάθηνται ποιοῦντες, ἢ ταυτὶ φεγγόμενοι, διὰ τί τοῦτο εἰς τοῦτο ἀναλίσκεται, δέον τοῖς ἑαυτῶν κρίνειν πλημμελήμασιν; Ἄνθ' οὗ γὰρ λέγεις, διὰ τί θροῦς τέθεικε; διὰ τί μὴ πάντα ἀτάκτως φέρεται; εἰπέ, διὰ τί μὴ παυόμεθα μεθύοντες; διὰ τί μὴ λαμβάνομεν κόρον; διὰ τί τῶν ἀλόγων ἐσμὲν ἀνοητότεροι; Ταῦτα γὰρ ἔδει ζητεῖν πρὸς ἀλλήλους, καὶ τῆς ἀποστολικῆς ἀκούειν φωνῆς, καὶ εἰδέναι πόσα τούτοις μαρτυρεῖ τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ ἀρπάζειν τοῦτον τὸν θησαυρόν. Καὶ γὰρ δοκίμους τοῦτο ποιεῖ, καθάπερ αὐτὸς ἔφησε, τὸ χρημάτων ὑπερορᾶν, καὶ τὸν Θεὸν δοξάζεσθαι παρασκευάζει, καὶ ἀγάπην θερμαίνει, καὶ μεγαλοψύχους ἐργάζεται, καὶ ἱερέας καθίστησι καὶ ἱερωσύνην πολλὴν φέρουσιν τὸν μισθόν. Ὁ γὰρ ἐλεῆμων οὐ ποδῆρῃ ἐνδέδεται, οὐδὲ κώδωνας περιφέρει, οὐδὲ στέφανον ἀναδεῖται, ἀλλὰ ἀναδέβληται [581] μὲν τῆς φιλανθρωπίας στολῆν, τῆς ἱεραῆς ἐσθῆτος ἀγιωτέραν οὔσαν, κέχρισται δὲ ἑλαίῳ, οὐκ ἐξ ὕλης αἰσθητῆς συγκειμένῃ, ἀλλ' ὑπὸ Πνεύματος γεωργουμένῃ, ἔχει δὲ στέφανον ἀπὸ τῶν οἰκτιρῶν. *Τὸν στεφανοῦντά σε γὰρ, φησὶν, ἐν ἑλέει καὶ οἰκτιρμοῖς·* ἀντὶ δὲ τοῦ πέταλον φέρειν ὄνομα ἔχον Θεοῦ, αὐτὸς ἰσὸς γίνεται τῷ Θεῷ. Πῶς γὰρ; *Γενήσεσθε, φησὶν, ὁμοιοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.*

γ'. Βούλει καὶ τὸ θυσιαστήριον αὐτοῦ ἰδεῖν; Οὐ Βεσελεὴλ αὐτὸ ψυχοδόμησεν, οὔτε ἄλλος τις, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός, οὐ διὰ λίθων, ἀλλὰ δι' ὕλης τοῦ οὐρανοῦ λαμπροτέρας, διὰ ψυχῶν λογικῶν. Ἄλλὰ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσέρχεται ὁ ἱερεύς. Ἐξέστι σοι εἰς τὰ φρικωδέστερα εἰσελθεῖν θύοντι τὴν θυσίαν ταύτην, ἔνθα μηδεὶς πάρεστιν, ἀλλ' ὁ Πατήρ σου, ὁ βλέπων σε ἐν τῷ κρυπτῷ, ἔνθα μηδεὶς ἄλλος ὄρα. Καὶ πῶς, φησὶν, ἔστι μὴ ὄρα, δημοσίᾳ ἐσώτως τοῦ θυσιαστηρίου; Τὸ γὰρ θαυμαστὸν τοῦτό ἐστιν, ὅτι τότε μὲν ἀμφίθυρα καὶ παραπετάσματα τὴν ἔρημιαν ἐποίει· νῦν δὲ ἔξεστι δημοσίᾳ θύοντι, ὡς ἐν τοῖς Ἅγίοις τῶν ἁγίων, καὶ πολλῷ φρικωδέστερον τοῦτο ποιεῖν. Ὅταν γὰρ μὴ πρὸς ἐπίδειξιν ἀνθρώπων ποιῆς, καὶ ἡ οἰκουμένη

εἶδεν, οὐδεὶς εἶδεν, ἐπειδὴ σὺ οὕτως ἐποίησας. Οὐ γὰρ εἶπε, *Μὴ ποιεῖτε*, ἀπλῶς, *ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων*, ἀλλὰ προσέθηκε, *Πρὸς τὸ θεαθῆναι αὐτοῖς*. Τοῦτο τὸ θυσιαστήριον ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Χριστοῦ σύγκειται μελῶν, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Δεσπότης θυσιαστηρίον σοι γίνεται. Αἰδέσθητι τοῦτο αὐτό· ἐν τῇ σαρκὶ θύεις τοῦ Δεσπότης τὸ ἱερεῖον. Τοῦτο τὸ θυσιαστήριον καὶ τοῦτο τοῦ νῦν φρικωδέστερον, οὐχὶ τοῦ παλαιοῦ μόνον. Ἄλλὰ μὴ θορυβηθῆτε· τοῦτο μὲν γὰρ θαυμαστὸν διὰ τὴν ἐπιτιθεμένην ἐν αὐτῷ θυσίαν· ἐκεῖνο δὲ τὸ τοῦ ἐλεῆμονος οὐ διὰ τοῦ μόνου, ἀλλὰ καὶ ὅτι καὶ ἐξ αὐτῆς σύγκειται τῆς θυσίας τῆς τοῦτο ποιούσης. Θαυμαστὸν τοῦτο πάλιν, ὅτι λίθος μὲν ἔστι τὴν φύσιν, ἅγιον δὲ γίνεται, ἐπειδὴ σῶμα δέχεται Χριστοῦ· ἐκεῖνο δὲ, ἐπειδὴ αὐτὸ σῶμά ἐστι Χριστοῦ. Ὡστε τοῦτο φρικωδέστερον ἐκεῖνου, ὅτι σὺ παρέστηκας ὁ λαϊκός. Ἄρα σοι μὴ τι ὁ Ἄσρων φαίνεται πρὸς ταῦτα; μηδὲ ὁ στέφανος, μηδὲ οἱ κώδωνες, μηδὲ τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων; Τί γὰρ δεῖ πρὸς ἐκεῖνο λοιπὸν τὸ θυσιαστήριον ποιεῖσθαι τὴν σύγκρισιν, ὅπου γε καὶ πρὸς τοῦτο συγκρινόμενον, οὕτω λαμπρὸν ἐφάνη; Σὺ δὲ τὸ μὲν θυσιαστήριον τοῦτο τιμᾶς, ὅτι δέχεται τοῦ Χριστοῦ σῶμα· τὸν δὲ αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ὄντα καθυβρίζεις, καὶ περιορᾶς ἀπολλύμενον. Τοῦτο τὸ θυσιαστήριον πανταχοῦ δυνήσῃ καίμενον ἰδεῖν, καὶ ἐν στενωποῖς καὶ ἐν ἀγοραῖς, καὶ καθ' ἐκάστην ἐν αὐτῷ θύειν τὴν ὕψην· καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα θυσία τελεῖται. Καὶ καθάπερ ὁ ἱερεύς ἔστηκε τὸ Πνεῦμα καλῶν, οὕτω καὶ σὺ τὸ Πνεῦμα καλεῖς· ἀλλ' οὐ διὰ φωνῆς, ἀλλὰ δι' ἔργων. Οὐδὲν γὰρ οὕτω κατέχει καὶ ἀνάπτει τοῦ Πνεύματος τὸ πῦρ, ὡς τοῦτο τὸ ἔλαιον δαψιλὲς ἐκχεόμενον. Εἰ δὲ βούλει, καὶ τὰ καταβαλλόμενα ἰδεῖν τί γίνεται, δεῦρο, καὶ ταῦτά σοι δείξω. Τίς οὖν ὁ καπνός; [582] τίς ἡ εὐωδία τοῦ θυσιαστηρίου τούτου; Δόξα καὶ εὐχαριστία. Καὶ μέχρι ποῦ προβαίνει; Ἄρα μέχρι τοῦ οὐρανοῦ; Οὐδαμῶς· ἀλλ' αὐτὸν ὑπερβαίνει τὸν οὐρανὸν, καὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αὐτῷ παρίσταται τῷ θρόνῳ τῷ βασιλικῷ. *Αἰ εὐχαί σου γὰρ, φησὶ, καὶ αἰ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.* Καὶ ἡ μὲν αἰσθητὴ εὐωδία οὐδὲ τὸ πολὺ διατέμνει τοῦ ἀέρος· αὕτη δὲ αὐτὰς ἀνοίγει τῶν οὐρανῶν τὰς ἀψίδας. Καὶ σὺ μὲν σιγᾶς, τὸ δὲ ἔργον βοᾷ· καὶ γίνεται θυσία αἰνέσεως, οὐ δαμάλεως σφαττομένης, οὐδὲ δέρματος καιομένου, ἀλλὰ ψυχῆς πνευματικῆς τὰ παρ' αὐτῆς εἰσφερούσης. Φιλανθρωπίας γὰρ πάσης ἡ τοιαύτη θυσία εὐδοκιμωτέρα. Ὅταν οὖν ἴδῃς πένητα πιστὸν, θυσιαστήριον ὄρα νόμιζε· ὅταν ἴδῃς πτωχὸν τοιοῦτον, μὴ μόνον μὴ ὑβρίσης, ἀλλὰ καὶ αἰδέσθητι· καὶ ἔτερον ἴδῃς ὑβρίσαντα, κώλυσον, ἄμυνον. Οὕτω γὰρ δυνήσῃ καὶ αὐτὸς τὸν Θεὸν ἴλεων ἔχειν, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΑ'.

Αὐτός δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ, ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινός ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρβῶ εἰς ὑμᾶς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρῶν θαρβῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογίζομαι τολμησαί, ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ ἐλεημοσύνης λόγον, ὡς εἶδε, καὶ δεῖξας ὅτι πλεῖον αὐτοὺς ἀγαπᾷ, ἢ ἀγαπᾶται, καὶ τὰ περὶ τῆς ὑπομονῆς αὐτοῦ καὶ τῶν πειρασμῶν διηγησάμενος, εὐκαίρως λοιπὸν τῶν ἐπιτιμητικωτέρων ἀπτεται λόγων, τοὺς ψευδαποστόλους αἰνιττόμενος, καὶ εἰς τὰ φορτικώτερα κατακλείων τὸν λόγον, καὶ ἑαυτὸν συνιστῶν. Τοῦτο γὰρ καὶ δι' ὅλης ἐργάζεται τῆς ἐπιστολῆς. Ὅθεν καὶ αἰσθανόμενος ἑαυτὸν πολλὰς διορθοῦται, αὐτὸ τοῦτο λέγων· Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν; καὶ προῖων φησιν, Οὐ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν, ἀλλὰ ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήσεως· καὶ μετὰ ταῦτα, Ἄφρων γέγονα καυχώμενος, ὑμεῖς με ἠαγκαλάσατε. Καὶ πολλὰς τοιαύταις κέχρηται διορθώσεσι. Καὶ οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι, τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐγκώμιον Παύλου προσειπῶν· οὕτω καὶ τὰ τῆς χάριτος μετὰ δαφιλείας τίθησι, καὶ τὰ τῆς ὑπομονῆς τῆς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἤσάν τινες παρ' αὐτοῖς μέγα φρονούντες, καὶ προτιθέντες ἑαυτοὺς τοῦ Ἀποστόλου, καὶ ὡς ἀλαζόνα διαβάλλοντες, καὶ ὡς οὐδὲν ὄντα, οὐδὲ ὑγιές τι διδάσκοντα (τοῦτο γὰρ αὐτὸ μάλιστα τῆς διαφθορᾶς αὐτῶν τεκμήριον ἦν)· ὄρα πῶς ἀρχεται τῆς κατ' αὐτῶν ἐπιτιμῆσεως· Αὐτός δὲ ἐγὼ Παῦλος. Εἶδες πόση ἡ βαρύτης, πόσον τὸ ἀξίωμα; Ὁ γὰρ θέλει εἰπεῖν, τοῦτό ἐστι· Δέομαι [583] ὑμῶν, μὴ με ἀναγκάσητε, μηδὲ ἀφήτε χρῆσασθαι τῇ δυνάμει μου κατὰ τῶν ἐξουτελιζόντων ἡμᾶς, καὶ νομιζόντων σαρκικούς ἄνδρας εἶναι. Βαρύτερον τοῦτο ἐκείνων ὢν ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς αὐτοὺς ἀπειλῶν ἔλεγεν, Ἐν ῥάβδῳ ἔλω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματι τε πραότητος; νῦν δὲ, Ὡς μὴ ἐρχομένου δέ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσώθησάν τινες. Ἐλεύσομαι δὲ καὶ γινώσκωμαι, οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δυνάμιν. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα ἀμφοτέρα δείκνυσι, καὶ τὸ δυνατόν, καὶ τὸ φιλόσοφον καὶ ἀνεξίκαχον· εἰ γε οὕτω παρακαλεῖ, καὶ μετὰ τῆς σπουδῆς, ὥστε μὴ ἀναγκασθῆναι εἰς ἐπίδειξιν ἔλθειν τῆς οἰκείας δυνάμεως τῆς τιμωρητικῆς, καὶ πλῆξαι αὐτοὺς καὶ κολάσαι, καὶ τὴν ἐσχάτην ἀπαιτῆσαι δίκην. Τοῦτο γὰρ ἠνέξατο λέγων, Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρῶν θαρβῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογίζομαι τολμησαί, ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. Τέως δὲ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Αὐτός δὲ ἐγὼ Παῦλος. Πολλὴ ἡ ἐμφασίς, πολλὴ ἡ βαρύτης· ὡσπερ ἀλλαχοῦ φησιν, Ἴδε, ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν· καὶ πάλιν, Ὡς Παῦλος πρεσβύτερος· καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν, Ἦτις πολλῶν προστάεις ἐγενήθη, καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ. Οὕτω καὶ

ἐνταῦθα, Αὐτός δὲ ἐγὼ Παῦλος. Μέγα μὲν καὶ τοῦτο, τὸ αὐτὸν παρακαλεῖν· τὸ δὲ ἕτερον μείζον, ὃ προσέθηκεν εἰπὼν· Διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ σφόδρα αὐτοὺς ἐντρέφαι βουλόμενος, προβάλλεται τὴν πραότητα καὶ τὴν ἐπιεικείαν, ταύτη μείζονα ποιῶν τὴν ἰκετηρίαν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, Αὐτὴν αἰδέσθητε τὴν ἐπιεικείαν τοῦ Χριστοῦ, δι' ἧς ὑμᾶς παρακαλῶ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, ὁμοῦ καὶ δεικνύς ὅτι καὶ μυσίαν ἀνάγκην ἐπάγωσιν, αὐτὸς πρὸς τοῦτο ἐπιβρέπεστον ἔχει, διὰ τὸ πρὸς εἶναι· οὐ διὰ τὸ ἀσθενὲς δὲ οὐκ ἐπεξέρχεται, ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς οὕτως ἐποίησεν. Ὁς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινός ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρβῶ εἰς ὑμᾶς. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ἦτοι κατ' εἰρωνείαν φησὶ, τὰ ἐκείνων φθεγγόμενος. Ἐκεῖνοι γὰρ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι ὅταν μὲν παρῆ, οὐδενός ἐστιν ἀξίος λόγου, ἀλλ' εὐτελής καὶ εὐκαταφρόνητος· ὅταν δὲ ἀπῆ, φυσᾶται καὶ κομπάζει καὶ κατεξανίπταται ἡμῶν καὶ ἀπειλεῖ. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐξῆς αἰνιττεται λέγων· Ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαί, φησὶ, βαρεῖαι· ἢ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος. Ἦ τοῦνον κατ' εἰρωνείαν, φησὶ, πολλὴν ἐμφαίνων βαρύτητα, καὶ λέγων· Ἐγὼ ὁ ταπεινός, Ἐγὼ ὁ εὐτελής ἐν τῷ παρεῖναι, καθὼς ἐκεῖνοί φασι, καὶ ἀπὼν ὑψηλός· ἢ ὅτι καὶ μέγала φθέγγηται, οὐκ ἐξ ἀπονοίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ θαρβεῖν αὐτοῖς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρῶν θαρβῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογίζομαι τολμησαί, ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. Εἶδες πόση ἡ ἀγανάκτησις, καὶ πῶς σαφῆς ὁ ἔλεγχος τῶν εἰρημένων; Δέομαι γὰρ ὑμῶν, φησὶ, μὴ με ἀναγκάσητε δεῖξαι, ὅτι καὶ παρῶν ἰσχυρός εἰμι καὶ δυνάμιν ἔχω. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον, ὅτι ἀπὼν πάνυ ὑμῶν καταθαβῶ καὶ ἐπαίρομαι, αὐτοῖς κέχρημαι τοῖς [584] ῥήμασι· δέομαι οὖν μὴ με ἀναγκάσωσι χρῆσασθαι μου τῇ δυνάμει. Τοῦτο γὰρ ἐστι τῇ πεποιθήσει. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἦ πρὸς ἐσκεῦασμαι, ἀλλ', Ἦ λογίζομαι. Οὕτω μὲν γὰρ τοῦτο ἐκρίνα, αὐτοὶ δὲ μοι τὴν αἰτίαν παρέχουσιν· ἀλλ' οὐδὲ οὕτω βούλομαι. Καίτοι οὐκ ἑαυτῷ ἀμύνων τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ τῷ εὐαγγελίῳ. Εἰ δὲ, ἐνθα τῷ κηρύγματι ἀμύνειν ἐχρῆν, οὐκ ἔστιν αὐστηρὸς, ἀλλὰ ἀναδύεται καὶ μέλλει, καὶ παρακαλεῖ μὴ γενέσθαι τῆσδε ἀνάγκην· πολλῷ μᾶλλον ὑπὲρ ἑαυτοῦ οὐκ ἂν οὐδέποτε τι τοιοῦτον ἐποίησε.

β'. Τοῦτο οὖν μοι χάρισσαθε, φησὶν, ὥστε μὴ με ἀναγκάσαι δεῖξαι, ὅτι καὶ παρῶν δυνάμει καταθαβῆσαι καθ' ὧν ἂν δέη· τούτεστι, κολάσαι αὐτοὺς καὶ τιμωρῆσαι. Εἶδες πῶς οὐκ ἦν φιλότιμος, οὐδὲ πρὸς ἐπίδειξιν τι ἐποίησεν, ὅπου γε καὶ χρείας οὖσης, τόλμαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ; Δέομαι γὰρ, φησὶ, τὸ μὴ παρῶν θαρβῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογίζομαι τολμησαί, ἐπὶ τινὰς. Τοῦτο γὰρ διδασκάλου μάλιστα ἐστὶ, τὸ μὴ ταχέως ἀμύνασθαι, ἀλλὰ διορθοῦσθαι, καὶ μέλλειν αἰεὶ καὶ βραδύνειν ἐν ταῖς τιμωρίαις. Τίνας δὲ

HOMILIA XXI.

CAP. 10. v. 1. *Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis.* 2. *Rogo autem vos ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere, in quosdam qui arbitrantur nos, tamquam secundum carnem ambulemus.*

1. Postquam institutum de eleemosyna sermonem, ut oportebat, absolvit, ostenditque plus eos a se amari, quam ab ipsis ametur, atque insuper de patientia sua et de tentationibus verba fecit; tempestive jam ad objurgandum se confert, pseudoapostolos subindicans, et in iis quæ molestiora erant sermonem concludens, ac seipsos commendans. Nam hoc quoque in tota epistola facit; idque etiam sentiens, plerumque se ipse corrigit, his verbis utens: *Num iterum nos ipsos commendamus* (2. Cor. 3. 1)? atque ulterius progrediens: *Non rursus nos ipsos commendamus, sed occasionem damus vobis gloriandi* (2. Cor. 5. 12); et postea, *Insipiens factus sum gloriando: vos me coegistis* (2. Cor. 12. 11). Ac multas hujusmodi correctiones adhibuit. Nec vero quispiam aberrabit, qui hanc epistolam Pauli encomium appellavit: adeo copiose et quæ gratiæ sunt, et quæ ad ipsius patientiam attinent, largiter describit. Quoniam enim nonnulli erant, qui magnifice de se sentirent, ac seipsos Paulo anteferrent, eumque ut arrogantem, ut nullius pretii hominem, ut nihil sani docentem traducerent (nam hoc corrupti eorum animi vel maximum erat indicium); vide quomodo eos objurgare incipiat: *Ipse autem ego Paulus.* Viden' qua gravitate, qua auctoritate loquatur? Hoc enim perinde est ac si diceret: *Obsecro vos, ne me cogatis, ac mea adversus eos, qui me parvipendunt et carnalem hominem esse existimant, potentia uti sinatis.* Hoc porro minis illis acerbius est, quas in priore ad eos epistola his verbis intentabat: *In virga veniam ad vos, an in caritate et spiritali lenitate?* nunc autem, *Quasi non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem et cognoscant, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem* (1. Cor. 4. 21. 18. 19). Utrumque etenim hoc loco ostendit, nimirum et potentiam, et lenitatem ac patientiam, ut qui tali modo tamque accurate roget atque obsecret, ut ne ad ulticis suæ potentiæ demonstrationem venire necesse habeat, atque ferire ac supplicio afficere pœnasque ab iis extremas expetere. Hoc enim his verbis subindicavit, *Rogo autem vos ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere, in quosdam qui arbitrantur nos, quasi secundum hominem ambulemus.* Interim vero ad id, quod in initio positum est, sermonem conferamus: *Ipse autem ego Paulus.* Magna in his verbis emphasis, magna gravitas inest; ut alio loco ait: *Ecce ego Paulus dico vobis* (Gal. 5. 2); et rursus, *Ut Paulus senex* (Philem. 19); et rursus alio loco, *Ipsa enim adstitit multis, et mihi ipsi* (Rom. 16. 2). Eodem modo hic quoque ait, *Ipse autem ego Paulus.* Atque illud

quidem magnum est, quod ipse obsecret; sed alterum majus, quod adjunxit dicens: *Per clementiam et benignitatem Christi.* Nam quia magnum ipsis pudorem incutere studet, clementiam ac mansuetudinem præterdit; hac ratione obnixius supplicans, perinde ac si diceret: *Ipsam Christi mansuetudinem, per quam vos rogo, vereamini.* Hoc autem ideo dicebat, ut illud planum faceret, se quantavis illi necessitatem afferrent, tamen ad lenitatem propensiorum esse, non quod viribus non valeret asperere agere, quia sic etiam Christus faciebat. *Qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis.* Quid hoc est? Vel ironice loquitur, eorum verba usurpans. Hoc enim illi dicebant, quod cum præsens ipse esset, nullius omnino pretii, sed vilis ac despicibilis esset; cum autem abesset, tum demum intumesceret ac magnifice loqueretur, ipsosque vexaret ac minis insectaretur. Hoc quippe per hæc verba, quæ sequuntur, subindicat, *Quoniam, inquit, epistolæ graves sunt, præsentia autem corporis infirma et sermo contemptibilis.* Ergo vel per ironiam, inquit, magnam asperitatem declarans, ac dicens: *Ego ille, coram humilis, ego ille vilis, ut ipsi aiunt; cum autem absum, sublimis: vel certe hoc vult, se, quamvis magnifice loquatur, non ex arrogantia hoc facere, sed quod eorum fiducia niteretur.* *Rogo autem vos ne præsens audeam hac confidentia, qua existimor audere, in quosdam qui nos secundum carnem ambulare arbitrantur.* Vides quanta sit hæc indignatio, quamque his verbis eos perspicue arguat? Rogo enim vos, inquit, ne in eam necessitatem me adducatis, ut ostendere cogar, quod præsens quoque viribus ac potentia polleam. Quia enim dicebant me absentem magna adversum vos audacia uti atque efferrî, his verbis usus sum: *Idcirco obsecro ne mihi hanc necessitatem afferant, ut potentia mea utar.* Hoc enim significat illud, *Ea confidentia.* Nec dixit, *Qua paratus sum, sed, Qua existimor.* Necdum enim hoc constitutum est, verum ipsi occasionem præbent: at ego ne sic quidem hoc facere in animum induco. Atqui non ut se, sed ut evangelium ulcisceretur, hoc faciebat. Quod si, ubi prædicationis causa tuenda erat, minime acerbum se præbet, sed moras nequit, rogatque ne tanta sibi necessitas inferatur: multo minus in suis injuriis propulsandis quidquam hujusmodi fecisset.

2. Hoc igitur, inquit, mihi indulgete, ut ne necesse habeam ostendere, quod coram etiam adversus quos par sit fiducia uti queam, hoc est, eos punire ac supplicio afficere. Videsne quam a gloriæ studio alienus esset, nec ostentationis causa quidquam faceret, ut qui, cum necesse esset, audaciam tamen id appellaret? *Rogo enim, inquit, ne præsens audeam ea confidentia, qua existimor audere, in quosdam.* Hoc enim magistri officium est, non confestim pœnas sumere, sed corrigere, atque in inferendis suppliciiis cunctantem ac tardum esse. Quosnam porro eos intelligit, quibus comminatur? Eos videlicet, *Qui de nobis*

ita existimant, tamquam secundum carnem ambulemus. Nam eum illi ut hypocritam, ut improbum atque arrogantem insimulabant. 3. *In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus.* Hic jam eos figurata voce terret: carnem enim gerimus, inquit; non id iuficior; verum carni non vivimus. Imo vero ne hoc quidem dixit, sed aliquantisper reservavit, quod ad vitæ laudem pertineret: ac prius de prædicatione disserit, ostendens eam minime humanam esse, nec inferiore ope indigere. Quocirca non dixit, *Non secundum carnem vivimus*; sed, *Non secundum carnem militamus*; hoc est, bellum quidem ac dimicationem suscepimus, at carnalibus armis minime decertamus, nec humanis auxiliis nos tuemur. 4. *Arma enim nostra non sunt carnalia.* Quænam enim arma carnalia sunt? Opes, gloria, principatus, facundia, gravitas, concursationes, assentationes, simulationes, aliaque ejusmodi. At nostra arma non talia sunt. Quæ ergo? *Potentia Deo.* Nec dixit, *Nos haud carnales sumus*, sed, *Arma nostra.* Nam uti jam dixi, de prædicatione verba prius facit, potentiamque universam Deo adscribit. Nec dixit, *Spiritualia*, quamquam hoc vocabulum adhibendum esset, ut carnalibus opponeretur, sed, *Potentia*; per hoc illud quoque significans atque ostendens, quod illorum arma infirma et imbecilla sint. Atque animadvertite quam ipse fastus omnis sit expers. Non enim dixit, *Nos potentes sumus*, sed, *Arma nostra Deo potentia sunt.* Non nos ea talia paravimus, sed Deus ipse. Quoniam enim ipsi flagris cadebantur et exagitabantur, atque innumeris malis premebantur, quæ quidem imbecillitatis argumentum erant, idcirco Dei potentiam ostendens ait, *Sed Deo potentia sunt.* Nam hoc in primis ipsius vim indicat, quod per hæc arma victoriam adipiscatur. Itaque tametsi nos hæc gestamus; at ipse tamen est, qui per ea dimicat et operatur. Postea horum quoque armorum longum encomium texit dicens: *Ad destructionem munitionum.* Ac ne munitionis auditio nomine, quidquam sensibile cogites, ait: *Consilia destruentes*; per figurarum loquendi genus emphasim indicans, per id autem quod subjunxit, spirituale hoc bellum esse declarans. Munitiones enim istæ non corpora, sed animos obsident. Quare illis firmiores sunt; ob idque majoribus etiam armis opus habent. Munitionum porro vocabulo Græcorum fastum intelligit, et sophismatum atque argumentationum vim. Et tamen omnia contra ipsos parata arma superavit. *Consilia destruentes, 5. atque omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei.* Persistit in metaphora, ut significantius sese exprimat. Quamvis enim munimenta sint, inquit, quamvis turres, atque aliud quidvis; his tamen armis cedunt. *Et captivantes omnem intellectum in obsequium Christi.* Atqui incommodam significationem habet captivitatis vocabulum: est enim libertatis eversio. Cur ergo hac voce usus est? Secundum alteram significationem. Captivitatis enim nomen duplicem significatum habet; nempe et vi captum esse, atque ita expugnatum, ut jam nulla resurgendi facultas sit. Itaque posterioris

hujus significationis ratione hoc vocabulum usurpavit. Ut enim, cum ait, *Alias Ecclesias expoliavi* (1. Cor. 11. 8), his indicat se non furtim accepisse, sed eas expoliasse atque omnia accepisse: sic etiam hoc loco cum ait, *In captivitatem redigentes.* Neque enim ex æquo pugnabat Paulus, sed facillime victoriam obtinebat. Non dixit, unum, aut duos, sed *Omnem*: non dixit, *Vincimus tantum ac superiores existimus*, sed, *In captivitatem redigimus*: ut superius etiam non dixit, *Tormenta propugnaculis admoveamus*, sed, *Destruimus*: armis quippe, inquit, longe eos antecellimus. Non enim verbis pugnamus, sed rebus adversus verba: non in carnali sapientia, sed in spiritu mansuetudinis ac potentiæ. Quomodo ergo gloriaturus eram, inquit, ac per sermonem jactaturus, et per epistolas comminaturus, ut illi eum criminabantur dicentes, *Epistolæ quidem graves* (2. Cor. 10. 10); cum vis nostra in his minime sita esset?

5. Postquam autem dixit, *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*; quia captivitatis nomen durius erat, tropum hunc confestim dissolvit, his verbis utens: *In obsequium Christi*, a servitute in libertatem, a morte ad vitam, ab exitio ad salutem. Neque enim tantum adversarios sternimus, sed eos ad veritatem transferimus. 6. *Et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia.* Hoc loco non illos tantum, sed et hos quoque metu concutit. Vos enim, inquit, exspectamus, ut posteaquam nostris admonitionibus ac minis correcti ac repurgati, atque ab eorum societate abducti fueritis, tum demum illis qui incurabili morbo laborant, solis relictis, supplicium inferamus, cum vos prorsus ab ipsis abscesseritis. Nam obeditis quidem nunc quoque, verum non integre. Atqui, inquires, si hoc nunc fecisses, majus lucrum consequutus fuisses. Minime vero: si enim nunc hoc fecissem, vos quoque eodem supplicio involvissem. At dices, Eos quidem pœna afficere oportebat, nobis autem parcere. Verum si pepercissem, gratia ductus id facere visus fuissem: nunc vero id minime volo, sed prius vos corrigere, atque hinc ad puniendos illos me conferre. Quid visceribus illis mitius? quippe qui suos alienis permixtos cernens, plagam quidem inferre vult, cæterum se cohibet atque indignationem reprimit, donec illi secesserint, ut hos solos feriat; vel potius ut ne hos quidem. Ob id enim his minatur, atque se illos tantum recuperare cupere, ut et isti timore correcti ad meliorem frugem migrent, nec in quemquam iram effundat. Ut enim præstantissimus medicus et pater communis et patronus ac curator, ita omnia agebat, ita omnium commodis consulebat, impedimenta submovens, pestiferos homines coercens, undique cursitans. Neque enim pugnando negotia sic conficiebat, sed ut ad paratam promptamque victoriam pergens, tropæa erigebat, diaboli propugnacula, dæmonumque machinas diruens, demolens, ac solo æquans, atque prædam omnem ad Christi castra traducebat; ac ne tantillum quidem respirabat, ab his ad illos, ab illis rursus ad alios

τούτους φησίν, οἷς ἀπειλεῖ; *Τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς, ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας.* Ἐκεῖνοι γὰρ αὐτὸν διέβαλλον ὡς ὑποκριτὴν, ὡς πονηρὸν, ὡς ἀλαζόνα. *Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα.* Ἐνταῦθα λοιπὸν καὶ φοβεῖ τῇ τροπῇ· σάρκα μὲν γὰρ περικείμεθα, φησίν, ὁμολογῶ, οὐ σαρκὶ δὲ ζῶμεν. Μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο εἶπεν, ἀλλὰ τέως αὐτὸ ταμιεύεται· βίου γὰρ ἐστὶν ἐγκώμιον· περὶ δὲ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται, δεικνύς ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινον, οὐδὲ τῆς κάτωθεν δεόμενον βοήθειαν. Διόπερ οὐκ εἶπεν, *Οὐ κατὰ σάρκα ζῶμεν, ἀλλ', Οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα*· τούτῃ ἐστι, Πόλεμον ἀνεδεξάμεθα καὶ μάχην, ἀλλ' οὐχὶ σαρκικοῖς πολεμοῦμεν ὅπλοις, οὐ διὰ τίνος ἀνθρωπίνης συμμάχιας. *Τὰ γὰρ ὅπλα ἡμῶν οὐ σαρκικά.* Ποῖα γὰρ ὅπλα σαρκικά; Πλοῦτος, δόξα, δυναστεία, εὐγλωττία, δεινότης, περιδρομαί, κολακείαι, ὑποκρίσεις, τὰ ἄλλα τὰ τούτοις εἰκότα. Ἄλλα τὰ ἡμέτερα, οὐ τοιαῦτα, ἀλλὰ ποταπά; *Δυνατὰ τῷ Θεῷ.* Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἡμεῖς οὐ σαρκικοί, ἀλλὰ, *Τὰ ὅπλα ἡμῶν.* Ὅπερ γὰρ ἔφη, τέως περὶ τοῦ κηρύγματος διαλέγεται, καὶ τὴν δύναμιν πᾶσαν τῷ Θεῷ ἀνατίθῃ. Καὶ οὐ λέγει, Πνευματικά, καίτοι τοῦτο ἦν τὸ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ σαρκικοῦ, ἀλλὰ *Δυνατὰ*, διὰ τούτου κακείνο αἰνιττόμενος, καὶ δεικνύς ὅτι τὰ ἐκείνων ἀσθενῆ καὶ ἀδύνατα. Καὶ σκόπει αὐτοῦ τὸ ἄτυπον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἡμεῖς δυνατοί, ἀλλὰ, *Τὰ ὅπλα ἡμῶν δυνατὰ τῷ Θεῷ.* Οὐχ ἡμεῖς αὐτὰ τοιαῦτα κατεσκευάσαμεν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμαστίζοντο, ἠλαύνοντο καὶ μυρία ἐπασχον ἀνήκεστα, ἅπερ ἀσθενείας ἦν· δεικνύς τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύ, φησίν· *Ἀλλὰ τῷ Θεῷ δυνατὰ ἐστὶ.* Τοῦτο γὰρ μάλιστα δεικνυσὶν αὐτοῦ τὴν ἰσχύ, ὅτι διὰ τούτων περιγίνεται. [585] Ὅστε εἰ καὶ ἡμεῖς αὐτὰ περικείμεθα, ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶν ὁ δὲ αὐτῶν πολεμῶν καὶ ἐνεργῶν. Εἴτα καὶ ἐγκώμιον αὐτῶν διέξεισι μακρὸν λέγων· *Πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων.* Καὶ ἵνα μὴ, ἀκούσας ὀχυρώματα, αἰσθηθόντι νομίσῃ, φησὶ· *Λογισμοὺς καθαιροῦντες*· διὰ μὲν τῆς τροπῆς τὴν ἔμφασιν δεικνύς, διὰ δὲ τῆς ἐπαγωγῆς τὸ νοητὸν τοῦ πολέμου παραδηλῶν. Ταῦτα γὰρ τὰ ὀχυρώματα ψυχᾶς πολιορκεῖ, οὐ σώματα. Ὅστε ἐκείνων ἰσχυρότερα· διὸ καὶ μειζόνων δεῖται τῶν ὀπλων. Ὀχυρώματα δὲ λέγει τὸν τυφὸν τὸν Ἑλληνικὸν, καὶ τῶν σοφισμάτων καὶ τῶν συλλογισμῶν τὴν ἰσχύ. Ἄλλ' ὅμως ἅπαντα ἠλεγε τὰ ὅπλα, φησίν, ἰστάμενα κατ' αὐτῶν. *Λογισμοὺς γὰρ καθαιροῦντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπιαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ.* Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, ἵνα πλείονα ποιῆσθαι τὴν ἔμφασιν. Κἂν γὰρ ὀχυρώματα ἦ, φησὶ, κἂν πυργώματα, κἂν ὀτιοῦν ἕτερον, εἶκει καὶ παραχωρεῖ τοῖς ὅπλοις τούτοις. *Καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.* Καίτοι κακέμφατος ἢ τῆς αἰχμαλωσίας προσηγορία· τῆς ἐλευθερίας γὰρ ἐστὶν ἀναίρεσις. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτῇ κέρχεται; Καθ' ἕτερον σημαίνόμενον. Τὸ γὰρ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα δύο δηλοῖ, καὶ τὸ ἐκπασεῖν ἐλευθερίας, καὶ τὸ κατὰ κράτος ἄλῃναι, ὥστε μὴ ἀναστήναι πάλιν. Κατὰ τοῦτο οὖν τὸ δεῦτερον αὐτὴν ἐξελάβετο. Ὅπερ ὕταν λέγει,

Ἄλλας Ἐκκλησίας ἐσύλησα, οὐ τὸ λῶθρα λαβεῖν λέγει, ἀλλὰ τὸ γυμῶσαι καὶ πάντα λαβεῖν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγων, Αἰχμαλωτίζοντες. Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ Ἰσοῦ ἡ μάχη ἀλλὰ μετὰ πολλῆς εὐκολίας. Οὐκ εἶπεν ἔν καὶ δύο, ἀλλὰ πᾶν· οὐκ εἶπε δὲ, Νικῶμεν καὶ περιγινόμεθα, μόνον, ἀλλὰ καὶ, Αἰχμαλωτίζομεν· ὡσπερ οὖν καὶ ἀνωτέρω οὐκ εἶπε, Προσάγομεν μηχανήματα τοῖς ὀχυρώμασιν, ἀλλὰ, Καθαίρομεν αὐτά· καὶ γὰρ πολλῆ τῶν ὀπλων ἡ περιουσία. Οὐ γὰρ λόγοις πολεμοῦμεν, φησίν, ἀλλ' ἔργοις πρὸς λόγους, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν πνεύματι πραότητος καὶ δυνάμεως. Πῶς οὖν ἐμελλον φιλοτιμεῖσθαι, φησὶ, καὶ κομπάζειν διὰ λόγων, καὶ ἀπειλεῖν διὰ ἐπιστολῶν, καθάπερ ἐκεῖνοι διέβαλλον λέγοντες, ὅτι *Αἱ ἐπιστολαὶ βαρεῖαι*, ἧπου γε οὐκ ἐν τούτοις ἦν ἡμῖν ἰσχύς;

γ'. Εἰπὼν δὲ, *Αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ*, ἐπειδὴ τὸ τῆς αἰχμαλωσίας ὄνομα βαρὺ, ταχέως τὸν τρόπον ἐντεῦθεν κατέλυσεν εἰπὼν· *Εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ*· ἀπὸ δουλείας εἰς ἐλευθερίαν, ἀπὸ θανάτου πρὸς ζωὴν, ἐξ ἀπωλείας πρὸς σωτηρίαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς βαλεῖν ἠλοῦμεν, ἀλλὰ μεταστῆσαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοὺς ἐναντιούμενους. *Καὶ ἐν ἐτοιμῷ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοὴν, ὅταν πληρωθῇ ὁμῶν ἡ ὑπακοή.* Ἐνταῦθα καὶ τούτους ἐφόβησεν, οὐκ ἐκείνους μόνον. Ὑμᾶς γὰρ, φησίν, ἀναμένομεν, ἴν', ὅταν ὑπὸ τῆς παραίνεσως καὶ τῆς ἀπειλῆς διορθώσωμεν ὑμᾶς καὶ ἐκκαθάρωμεν καὶ ἀποστήσωμεν τῆς ἐκείνων κοινωνίας, τότε ἐκείνων ἀπολειφθέντων μόνων ἀνίστα νοσοῦντων ἐπαγάγωμεν τὴν τιμωρίαν, ὅταν γνησίως ἴδωμεν ὑμᾶς ἀποστάντας. [586] Ὑπακούετε μὲν γὰρ καὶ νῦν, οὐ τελείως δέ. Καίτοι εἰ νῦν ἐποίησας, μεῖζον ἂν εἰργάσω τὸ κέρδος, φησίν. Οὐδαμῶς· εἰ γὰρ νῦν ἐποίησα, καὶ ὑμᾶς ἂν περιέβαλον τῇ τιμωρίᾳ. Ἄλλ' ἔδει κολάσαι μὲν ἐκείνους, ἡμῶν δὲ φείσασθαι. Ἄλλ' εἰ ἐφεισάμην, χάριτι ἂν ἔδοξα τοῦτο ποιεῖν· νῦν δὲ οὐ τοῦτο βούλομαι, ἀλλὰ πρῶτον κατορθῶσαι ὑμᾶς, καὶ τότε ἐπ' ἐκείνους ἐλθεῖν. Τί τῶν σπλάγγων ἐκείνων ἡμερώτερον; ὅς ἐπειδὴ τοὺς οἰκείους ἔώρα τοῖς ἄλλοτριῶς ἀναμεμιγμένους, βούλεται μὲν ἐπαγαγεῖν τὴν πληγὴν, φείδεται δὲ, καὶ κατέχει τὴν ἀγανάκτησιν, ἕως ἂν ἐκεῖνοι ἀναχωρήσωσιν, ἵνα τούτους πατάξῃ μόνους· μᾶλλον δὲ, ἵνα μηδὲ τούτους. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀπειλεῖ τούτοις, καὶ φησὶ μόνους βούλεσθαι ἐκείνους ἀπολαβεῖν, ἵνα καὶ ἐκεῖνοι τῷ φόβῳ διορθωθέντες μεταναστῶσι, καὶ εἰς μηδένα ἀφῆ τὴν ὀργήν. Καθάπερ γὰρ ἰατρὸς ἄριστος καὶ πατὴρ κοινὸς καὶ προστάτης καὶ κηδεμῶν, οὕτω πάντα ἔπραττεν, οὕτω πάντων ἐκῆδετο, τὰ κωλύματα ἀναίρων, τοὺς λυμαινομένους ἀναστέλλων, πανταχοῦ περιτρέπων. Οὐδὲ γὰρ μαχόμενος οὕτω τὰ πράγματα ἦν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ ἐτοιμίᾳ καὶ πρόχειρον ἐρχόμενος νίκην, τὰ τρόπαια ἴσθη, κατασκάπτων, καθαιρών, καταβάλλων τοῦ διαδόλου τὰ ὀχυρώματα καὶ τῶν δαιμόνων τὰ μηχανήματα, καὶ τὴν λείαν μετήγεν ἅπασαν ἐπὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ στρατόπεδον· καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀνέπνει, ἀπὸ τούτων ἐπ' ἐκείνους, καὶ πάλιν ἀπ' ἐκείνων ἐφ' ἑτέρους μεταπηδῶν, καθάπερ

πες στρατηγός ἄριστος καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἰσῶν τρώπαια, μᾶλλον δὲ καθ' ἐκάστην ὥραν. Ἄπὸ γὰρ χιτωνίσκου μόνου εἰς τὴν παράταξιν εἰσελθὼν, αὐτῶν ἀνδρῶν ἦρει τῶν ἐναντίων τὰς πόλεις, καὶ τόξα καὶ δόρατα καὶ βέλη καὶ πάντα ἢ γλῶττα Παύλου. Καὶ γὰρ ἐφθέγγετο μόνον, καὶ παντὸς πυρὸς σφοδρότερον τοῖς πολεμίοις αἱ βήσεις ἐνέπιπτον· καὶ τοὺς μὲν δαίμονας ἤλαυνε, τοὺς δὲ ὑπ' αὐτῶν κατεχομένους ἀνθρώπους πρὸς ἑαυτὸν ἐπανῆγεν. Ὅτε γοῦν τὸν δαίμονα ἐκείνον τὸν πονηρὸν ἐξέβαλε, γοήτων ἀνδρῶν μυριάδες πέντε συνελθοῦσαι, τὰ βιβλία τῶν μαγεῶν κατέκαιον, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μεθίσταντο. Καὶ καθάπερ ἐν πολέμῳ, πύργου πεσόντος ἢ τυράννου κατενεχθέντος, οἱ μετ' ἐκείνου πάντες τὰ ὄπλα ρίψαντες, τῷ στρατηγῷ προστρέχουσιν· οὕτω δὴ καὶ τότε ἐγένετο. Τοῦ γὰρ δαίμονος ἐκδηθέντος, πολιορκηθέντες ἅπαντες, καὶ τὰ βιβλία ρίψαντες, μᾶλλον δὲ καταλύσαντες, τοῖς Παύλου ποσὶ προσέτρεχον· ὁ δὲ, καθάπερ ἐνὶ στρατοπέδῳ, τῇ οἰκουμένην παραταττόμενος, οὐδαμῶς ἴστατο, ἀλλ' ὥσπερ τις ὑπόπτερος ὢν, πάντα ἐποίησεν· καὶ νῦν μὲν χωλὸν διώρθωτο, νῦν ἐκ νεκρῶν ἤγειρε, νῦν δὲ ἕτερον ἐπήρου, τὸν μάγον λέγω· καὶ οὐδὲ ἐν δεσμοτηρίῳ κατακλειόμενος ἡσύχαζεν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τὸν δεσμοφύλακα μετήγε πρὸς ἑαυτὸν, τὴν καλὴν ταύτην αἰχμαλωσίαν ἐργαζόμενος.

[587] Ὁ. Τοῦτον οὖν καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα κατὰ δύναμιν. Καὶ τί λέγω, κατὰ δύναμιν; Ἐξεστὶ γὰρ καὶ ἐγγὺς ἐκείνου γενέσθαι τῷ βουλομένῳ, καὶ θεωρῆσαι τὴν ἀριστείαν, καὶ μιμησασθαι τὴν ἀνδρείαν. Ἐπεὶ γὰρ καὶ τοῦτο ποιεῖ, λογισμοὺς καθαιρῶν, καὶ πᾶν ὑψώμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Καίτοι γε πολλοὶ κατατέμνουν αὐτὸν ἐπεχείρησαν αἰρετικοί· ἀλλ' ὁμως κατὰ μέλος ὢν πολλὴν ἐπιδικνυται τὴν ἰσχύ. Κέχρηται μὲν γὰρ αὐτῷ καὶ Μαρκίων καὶ Μανιχαῖος, ἀλλὰ κατατέμνοντες· ἀλλ' ὁμως καὶ οὕτως ἐλέγχονται ἀπὸ τῶν μελῶν. Καὶ γὰρ καὶ χεῖρ μόνη τοῦ ἀριστεῖως τούτου παρ' αὐτοῖς οὔσα, κατ' ἄκρας αὐτοὺς ἐλαύνει· καὶ ποῦς μόνος παρ' ἑτέροις διώκει καὶ καταβάλλει, ἵνα μάθῃς δυνάμειος περιουσίαν, καὶ ἵτι καὶ περικοπτόμενος ἀρκεῖ πάντας ἐλεῖν τοὺς ἐναντιουμένους. Καὶ μέντοι τούτο, φησὶ, διαστροφῆς, τὸ πάντας αὐτῷ κεχρησθαι τοὺς ἀλλήλους μαχομένους. Διαστροφῆς μὲν οὖν, τῆς Παύλου δὲ μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τῆς τῶν χρωμένων. Οὐ γὰρ ποικίλος τις ἦν, ἀλλὰ ἀπλοῦς καὶ σαφής· οὗτοι δὲ πρὸς τὰς οικείας διέστρεψαν τὰ ῥήματα ἐννοίας. Καὶ διὰ τί οὕτως ἐβρέθη, φησὶν, ὡς δοῦναι λαβὰς τοῖς βουλομένοις; Οὐκ αὐτὸς ἔδωκεν, ἀλλ' ἢ ἐκείνων μακροῦ· οὐκ εἰς θεόν γὰρ τούτοις ἐχρήσαντο. Ἐπεὶ καὶ ὁ

κόσμος οὗτος ὅλος καὶ θαυμαστός καὶ μέγας, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας τεκμήριον, καὶ οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, καὶ ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ δρεῦγεται ῥῆμα, καὶ νύξ ἄναγγέλλει γνώσιν· ἀλλ' ὁμως τοῦτῳ πολλοὶ προσέπταισαν, καὶ ἀπ' ἐναντίας ἀλλήλους· καὶ οἱ μὲν οὕτως αὐτὸν ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἐθαύμασαν ὡς αὐτὸν νομίσει εἶναι Θεόν· οἱ δὲ οὕτως αὐτοῦ τὸ κάλλος ἠγνόησαν, ὡς ἀνάξιον εἶναι φανῆναι τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας, καὶ ὕλη τινὶ πονηρᾷ τὸ πλεόν αὐτοῦ ἀνάθειναι. Καίτοι γε ἀμφοτέρους ὁ Θεὸς ἠσφαλίσατο, καλὸν μὲν ποιήσας καὶ μέγαν, ἵνα μὴ ἀλλότριος αὐτοῦ τῆς σοφίας εἶναι νομίζοιτο· ἐνδεῆ δὲ καὶ οὐκ αὐτάρκη ἑαυτῷ, ἵνα μὴ Θεὸς ὑποπτεύηται. Ἄλλ' ὁμως οἱ πηρωθέντες ἐξ οἰκείων λογισμῶν, εἰς ἐναντίας ἐξέπεσον ἐννοίας, ἀλλήλους ἐλέγχοντες, καὶ ἀλλήλων γινόμενοι κατηγοροὶ, καὶ ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἀπολογούμενοι καὶ αὐτῶν ὡς ἐπλανήθησαν λογισμῶν. Καὶ τί λέγω τὸν ἦλιον καὶ τὸν οὐρανόν; Πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν εἶδον θαύματα· οἱ Ἰουδαῖοι γινόμενα τοσαῦτα, καὶ μόσχον εὐθέως προσεκύνησαν. Πάλιν ἐώρων δαίμονας τὸν Χριστὸν ἀπελαύνοντα, καὶ δαιμονῶντα αὐτῶν ἐκάλουν. Ἄλλ' οὐ τοῦ ἐκβάλλοντος τοῦτο ἐγκλημα, ἀλλὰ τῆς τῶν πεπηρωμένων διανοίας κατηγορία. Μὴ τοίνυν μηδὲ Παύλου καταγίνωσκε διὰ τὴν τῶν κακῶς χρησαμένων γνώμην, ἀλλὰ μάθε τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ καλῶς καὶ τὸν πλοῦτον ἀνάπτυσον, καὶ πρὸς πάντας στήσῃ γενναίως ἀπὸ τῶν ἐκείνου φραττόμενος ὄπλων· οὕτω [588] καὶ Ἕλληνας, καὶ Ἰουδαίους ἐπιστομίσει δυνήσῃ. Καὶ πῶς, φησὶν, οὐ πιστεύοντας αὐτῷ; Ἄπὸ τῶν γεγεννημένων δι' αὐτοῦ^b, ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν οἰκουμένην διορθώσεως. Οὐ γὰρ ἦν ἀνθρωπίνης δυνάμειος τοσαῦτα δυνθῆναι, ἀλλ' ἢ τοῦ σταυρωθέντος ἰσχύς ἐμπνέουσα αὐτῷ, τοιοῦτον αὐτὸν εἰργάσατο, καὶ ῥητόρων καὶ φιλοσόφων καὶ τυράννων καὶ βασιλέων καὶ πάντων δυνατώτερον ἀπέφηνε. Οὗτος οὐχ ὀπίσασθαι μόνον ἱκανὸς καὶ βαλεῖν τοὺς ἐναντίους, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους κατασκευάσαι τοιοῦτους. Ἴν' οὖν καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἑτέροις γινώμεθα χρήσιμοι, συνεχῶς αὐτὸν μεταχειριζώμεθα, ἀντὶ λειμῶνος καὶ παραδείσου τοῖς τούτου γράμμασιν ἐντρυφῶντες. Οὕτω γὰρ δυνησώμεθα καὶ κακίας ἀπαλλαγῆναι, καὶ ἀρετὴν ἐλέσθαι, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων τυχεῖν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ θεῷ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Savil. suspicatur legendum δι' αὐτῶν.

^b Savil. conjecit δι' αὐτοῦ, recte Editi. δι' αὐτῶς.

transiliens : non secus atque præclarissimus quispiam imperator, quovis die vel , ut rectius loquar, quavis hora tropæa erigens. Cum uniea enim tunica in aciem ingressus, hostium urbes una cum civibus capiebat : arcuumque, hastarum et telorum, ac denique omnium rerum instar erat Pauli lingua. Loquebatur enim ille tantum, et protinus ipsius verba igne vehementius in hostes labebantur; ac dæmones quidem abigebat, homines autem ab ipsis detentos ad se reducebat. Etenim cum malum illum dæmonem eiecit, præstigiatorum hominum quinquaginta millia confluerunt, librisque magicis exustis, ad veritatem sese transtulerunt. Et quemadmodum in bello collapsa turri aut prostrato tyranno, omnes, qui cum ipso stabant, abjectis armis ad hostium imperatorem accurrunt : ad eundem modum tunc quoque accidit : pulso enim dæmonè, omnes ii qui obsessi tenebantur, abjectis vel potius deletis libris suis, ad Pauli pedes confugerunt. At ille adversus orbem, quasi adversus exercitum unum, aciem instruens, nusquam consistebat, verum, perinde ac pennis quibusdam præditus, omnia faciebat : ac nunc claudum erigebat, nunc mortuum ad vitam revocabat, nunc alterum, hoc est, magum illum oculorum caligine mulctabat; ac ne in carcere quidem quiescebat, verum illic quoque carceris custodem ad suas partes pertrahebat, præclarum hoc captivitatis genus efficiens.

4. *Paulus imitandus; Marcionis et Manichæi hæresis.* — Hunc igitur nos quoque pro viribus imitemur. Quid autem dico, pro viribus? Licet enim cuivis ad eum propius accedere, ejusque dimicandi præstantiam intueri, ac fortitudinem imitari. Adhuc enim etiam hoc facit, consilia destruens, atque omnem altitudinem sese extollentem adversus scientiam Dei. Et quidem eum plerique hæretici conscindere aggressi sunt; at ipse etiam in membra distractus, ingentis roboris specimen edit. Siquidem et Marcion et Manichæus eo usi sunt, verum concise ac truncatim : at sic tamen etiam a membris confutantur. Nam et manus sola fortissimi hujus viri, cum apud ipsos est, perfacile eos fundit ac fugat; et pes solus, cum apud alios est, eos insectatur ac dejicit, ut ex eo tibi potentia ipsius magnitudinem intelligere liceat, quippe qui etiam carne undique concisus, cunctos tamen hostes expugnare possit. Atqui perversitatis hoc argumentum est, inquit, si omnes eo utantur, qui inter se configunt. Perversitatis quidem hoc sane, non tamen Pauli, absit, sed eorum qui eo abutuntur. Neque enim varius erat, sed simplex et perspicuus; at isti verba ipsius ad suam sententiam detorserunt. Sed cur ita loquutus est, inquit, ut ansam volentibus daret? Non dedit ipse, sed eorum amentia, qui ipsius verbis non ut par erat usi sunt. Quandoquidem et totus hic mundus ingens quidem et præclarus est,

divinæque sapientiæ argumentum, et *Cæli gloriam Dei enarrant, et dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam* (Psal. 18. 2. 3) : et tamen plerisque ad hunc offendere contigit, atque illi inter se pugnant. Alii enim ita plus quam par erat ipsum admirati sunt, ut deum esse putarent (a); alii ita ejus pulchritudinem ignorarunt, ut Dei creatione indignum haberent ac perniciosæ cuidam materiæ magnam ejus partem assignarent. Atqui Deus utrumque communiverat, pulchrum et magnum faciens, ne ab ipsius sapientia alienus esse censeretur, et rursus aliena ope indigentem nec sibi sufficientem, ne eum quisquam Deum esse suspicaretur. Et tamen ipsi a rationibus suis cæcati, in contrarias opiniones inciderunt, seque mutuo confutantes et accusantes, divinamque sapientiam per eas ipsas rationes, quibus in errorem inducti sunt, ab omni reprehensione vindicantes. Quid autem solem, quid cælum commemoro? Judæi tot miracula præ oculis patrari conspexerant; et statim vitulum adorarunt. Rursus Christum dæmones pellentem videbant; et dæmoniacum eum vocabant. Atqui non, qui dæmones depellebat, sed ii, qui mentis oculis capti erant, in crimen vocandi. Proinde ne tu quoque Paulum, ob eorum sententiam qui ipsius verbis abusi sunt, reprehende; quin potius da operam, ut ipsius thesaurum probe intelligas opesque explices. Ita fiet, ut ipsius armis munitus adversus omnes strenue dimices; ita fiet, ut et gentilibus et Judæis ora obstruere queas. Quomodo, inquit, cum fidem ipsi non habeant? Per ea, quæ ipsius opera contigerunt; per eam correctionem, quam toti terrarum orbi adhibuit. Neque enim humanæ facultatis erat, tot tantaque perficere; verum Crucifixi vis eum afflans talem effecit, atque oratoribus, philosophis, tyrannis, regibus et quibusvis aliis valentiorum reddidit. Ille enim non modo arma induere, et adversarios ferire poterat, sed alios quoque tales efficere. Ut ergo et nobisipsi et aliis usui esse possimus, ipsum in manibus semper habeamus, atque in ipsius scriptis, tamquam in amœno prato atque horto, summa cum animi voluptate versenur. Sic enim et a vitio nos abstrahere, et virtutem amplecti, et promissa bona consequi poterimus : quæ utinam consequamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Multi dicebant mundum esse Deum. Qua de re Balbus apud Ciceronem lib. 2 de Natura Deorum, ostendit mundum esse intelligentem, sapientem, deum denique si diis placeat. Cicero autem ibidem ait : *Quocirca sapientem esse mundum necesse est, naturamque eam, quæ res omnes complexa teneat, perfectione rationis excellere, eoque deum esse mundum omnemque vim mundi divina natura contineri.* Hæc vero fusissime persequitur Dunaëus in Notis Sevillianis.

HOMILIA XXII.

CAP. 10. v. 7. *Quæ secundum faciem sunt, videtis. Si quis sibi confidit Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut ipse Christi est, ita et nos.*

4. Cum multis aliis hoc maxime in Paulo quis miretur, quod cum in maximam necessitatem incidere seipsum extollendi, utrumque assequitur, nempe ut et hoc faciat, et tamen ex suarum laudum prædicatione nulli sit molestus: id quod etiam in epistola ad Galatas maxime perspicere licet. Etenim illic quoque in ejusmodi argumentum delapsus, utrumque horum curat: id quod perdifficile sane est, magnamque prudentiam requirit: nam et modestiam tenet, et magnum quiddam de se prædicat. Ac velim consideres, quonam pacto hoc quoque loco magnifice id faciat. *Quæ secundum faciem sunt, videtis.* Perspice quam hic etiam prudentia utatur. Postquam enim in eos, a quibus decepti fuerant, invectus est, non in illis orationem terminavit, verum ab iis ad hos quoque transiit: atque assidue hanc rationem tenet. Neque enim deceptores tantum, sed eos etiam, quibus fucus factus est, insectatur. Nam si eos a reprehensione immunes abire permisisset, non ita facile ex iis, quæ in alios conjecta fuissent, ad meliorem mentem rediissent; imo admodum sese, tamquam his criminibus non obnoxii, animis extulissent. Ideo hos quoque perstringit. Nec vero hoc tantum nomine sese admirandum Paulus præbet, sed et hoc etiam, quod congruentem utrisque objurgationem adhibet. Audi quippe quid hic dicat: *Quæ secundum faciem sunt videtis.* Non leve hoc crimen est, sed maximum. Quare? Quia hominum genus facile decipi potest. Quasi diceret: Ab his, quæ externe patent, homines probatis, a carnalibus, a corporeis. Quid est, Ab iis quæ externe patent? Si quis opibus circumfluit, si quis intumescit, si quis adulatorum gregibus stipatus est, si quis magna de se prædicat, si quis inanis gloriæ studio ducitur, si quis virtutem qua caret ementitur: hoc enim hæc verba significant, *Quæ secundum faciem sunt, videtis.* Si quis confidit sibi se Christi esse, hoc cogitet iterum apud se, quod sicut ipse Christi est, ita et nos sumus. Neque enim initio vehemens esse vult, verum sensim orationem auget atque amplificat. Ac vide quantum asperitatis in his verbis subsit et ænigmati. Hæc enim verba, *Apud se*, hæc declarant: Non expectet dum a nobis id discat, hoc est, ex nostra adversus eum objurgatione; verum ex seipso id consideret, quod quemadmodum ipse Christi est, ita et nos: non quod ita esset Christi, ut ille, verum, *Sicut ipse Christi est, ita et ego Christi.* Atque hac ratione inter nos est societas: non enim ipse Christi est, ego alterius cuiuspiam. Postquam autem hoc, quod æque uterque habebat, posuit, addit id quoque, quo alterum antecellebat. 8. *Nam etsi amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Deus ad ædificationem, et non in destructionem, non erubescam.* Quoniam enim magnum aliquid de se dicere parabat, vide quomodo id præmolliat.

Laus propria quam odiosa. — Neque enim quidquam multos auditores perinde offendit, ut cum quis seipsum laudat. Quocirca, ut invidiæ occurrat, ait: *Etsi amplius aliquid gloriatus fuero.* Nec vero dixit, Si quis confidit sibi se Christi esse, hoc secum reputet quod longo a nobis intervallo distat; ego enim magnam ab eo auctoritatem habeo, ut quos voluero pœna afficiam: sed quid? *Nam etsi amplius quiddam.* Atqui ineffabile est, quanta potentia polleteret; verum eam verbis contrahit. Nec dixit, *Glorior, sed, Si gloriatus fuero,* si ita voluntas tulerit: sic et modestia utens, et præstantiam suam ostendens. *Si igitur gloriatus fuero,* inquit, *de potestate, quam mihi dedit Dominus.* Rursum totum ipsi adscribit, et commune facit donum. *Ad ædificationem, non ad destructionem.* Vides quo pacto rursus invidiam eam, quam ipsi laudes suæ conflare poterant, mitiget auditoremque sibi conciliet, usum eum commemorans, ob quem hanc potentiam acceperit? Quonam igitur modo ait, *Consilia destruentes?* Quoniam hoc ipsum præsertim ædificationis genus est, impedimenta de medio tollere, et quæ corrupta sunt refutare, ac vera compingere. *Ad ædificationem.* Ergo ad hoc potentiam accepimus, ut ædificemus. Quod si quis oblectetur ac dimicet, atque insanabilis sit, altera quoque facultate utemur, eum diruentes ac prosternentes. Unde etiam ait, *Non erubescam;* hoc est, non mendax nec arrogans reperiar. 9. *Ut autem non existimer tamquam terrere vos per epistolas; 10. quoniam quidem epistolæ, inquit, graves sunt et fortes, præsentia autem corporis infirma et sermo contemptibilis: 11. hoc cogitet qui talis est, quod quales sumus per epistolas absentes, tales et præsentibus in facto.* Quod perinde est ac si diceret: Poteram quidem gloriari, verum ne rursus eadem mihi objiciant, quod per literas me jactem, cum coram despicabilis sim, nihil magnum dicam. Et quidem postea dixit; verum non de hac potentia, per quam terrori erat, sed de revelationibus, majoreque etiam ex parte de tentationibus. Itaque ne vos dumtaxat metu afficere videar, *Hoc cogitet qui ejusmodi est, quod quales sumus per epistolas absentes, tales et præsentibus in facto.* Quoniam enim dicebant, quod magna quidem per literas commemoraret, præsentibus vero nullius pretii esset, ideo his verbis utitur, iisque rursus parce ac modeste. Non enim dixit, *Ut magna scribimus, ita magna quoque præsentibus gerimus;* sed demissius loquutus est. Nam cum illos quidem alloqueretur, non sine acrimonia hoc posuit, inquit, *Rogo autem vos, ne præsentibus audeam per eam confidentiam qua existimor audeam, in quosdam;* cum autem ad hos verba facit, demissius agit: ob idque ait, *Quales sumus præsentibus, tales et absentes;* hoc est humiles, compositi, nusquam nos ipsos jactantes. Idque liquet ex his quæ sequuntur: 12. *Non enim audeamus inserere aut comparare nos quibusdam, qui se ipsos commendant.*

2. Hoc loco illos et arrogantiae morbo laborare, et magna de seipsis loqui ostendit; eosque, ut se ipsos

ΟΜΙΛΙΑ ΚΒ'.

Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε. Εἰ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς.

α'. Ὁ μάλιστα ἂν τις θαυμάσειε Παύλου μετὰ τῶν ἄλλων, τοῦτό ἐστιν, ὅτι εἰς ἀνάγκην ἐμπεσῶν μεγάλην τοῦ ἐπάραι ἑαυτὸν, ἀμφοτέρα ἐργάζεται, τοῦτο τε αὐτὸ, καὶ τὸ μὴ δοκεῖν ἐπαχθῆς εἶναι τοῖς πολλοῖς διὰ τὴν περιαιτολογίαν ταύτην · ὃ καὶ ἐν τῇ πρῶς Γαλάτας μάλιστα ἴδοι τις ἂν. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ἐμπεσὼν εἰς τοιαύτην ὑπόθεσιν, ἀμφοτέρων ἐπιμελεῖται τούτων · ὅπερ τῶν σφόδρα ἐστὶ δυσκολωτάτων, καὶ πολλῆς δεομένων συνέσεως · καὶ μετριάζει, καὶ περὶ ἑαυτοῦ μέγα τι λέγει. Σκόπει δὲ πῶς καὶ ἐνταῦθα μέγα αὐτὸ ποιεῖται. *Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε.* Ὅρα κἀνταῦθα συνέειναι. Ἐπιτιμῆσας γὰρ τοῖς ἀπατώσιν αὐτοῦς, οὐ μέχρις ἐκείνων τὸν λόγον ἐστῆσεν, ἀλλ' ἀπ' ἐκείνων καὶ εἰς τούτους μεταπηδᾷ καὶ συνεχῶς τοῦτο οὕτω ποιεῖ. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τῶν παρακρουσμένων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἠπατημένων καθάπτεται. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὺς ἀφῆκεν ἀνευθύνους, οὐκ ἂν οὕτως εὐκόλως ἐκ τῶν ἐτέροις εἰρημένων διωρθώθησαν. ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἂν ἐπήρθησαν, * οὐκ ὄντες ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνοι. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτῶν καθάπτεται. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον αὐτοῦ ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ καταλλήλως ἑκατέροις ἐπιτιμᾷ. Ἄκουε γοῦν τί τοῦτοις φησί· *Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε.* Οὐ μικρὸν τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μέγα. Πῶς; Ὅτι εὐεξαπάτητον τὸ τῶν ἀνθρώπων [589] γένος, φησί. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν · Ἀπὸ τῶν φαινομένων δοκιμάζετε, ἀπὸ τῶν σαρκικῶν, ἀπὸ τῶν σωματικῶν. Τί ἐστίν; Ἀπὸ τῶν φαινομένων; Εἰ τις πλουτεῖ, εἰ τις φουσᾷται, εἰ τις πολλοὺς περιβέβληται κολακας, εἰ τις μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ λέγει, εἰ τις κενοδοξεῖ, εἰ τις ὑποκρίνεται ἀρετὴν, οὐκ ἔχων ἀρετὴν· τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε. Εἰ τις πέποιθεν ἑαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς.* Οὐ γὰρ βούλεται ἐκ προοιμίων σφοδρὸς γίνεσθαι, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν αὐξεται καὶ κορυφούται. Σκόπει δὲ ἐνταῦθα τὴν πολλὴν τραχύτητα, καὶ πολὺ τὸ ἀνίγημα ὄν. Τὸ γὰρ; Ἀφ' ἑαυτοῦ, τοῦτό ἐστιν ἐμφαίνοντος· Μὴ γὰρ ἀναμενέτω, φησί, παρ' ἡμῶν μαθεῖν, τουτέστι, διὰ ἐπιτιμῆσεως τῆς κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτοῦ τοῦτο λογιζέσθω, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἡμεῖς · οὐκ ἐπειδὴ οὕτως ἦν τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐκεῖνος, ἀλλ' ὅτι· *Ὅσπερ ἐκεῖνος Χριστοῦ, οὕτω καὶ ἐγὼ Χριστοῦ.* Κατὰ τοῦτο ἡ κοινωνία · οὐ γὰρ δὴ αὐτὸς μὲν Χριστοῦ, ἐγὼ δὲ ἐτέρου τινός. Καὶ θεῖς τοῦτο τὸ ἴσον, προστίθῃσι καὶ τὴν ὑπεροχὴν, λέγων· *Ἐάν γὰρ καὶ περισσὸν καυχῆσθωμαι περὶ τῆς ἐξουσίας, ἧς ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν καὶ οὐκ εἰς καθάρσειν, οὐκ αἰσχυρθήσομαι.* Ἐπειδὴ γὰρ μέγα τι λέγειν ἐμᾶλλον, ὅρα πῶς αὐτὸ παραμυθεῖται.

* Splendendum videtur ὡς, ut vult Dunæus.

Οὐδὲν γὰρ οὕτω προσίσταται τοῖς πολλοῖς τῶν ἀκροατῶν, ὡς τὸ ἑαυτὸν τινα ἐγκωμιάζειν. Διόπερ ὑποτεμνόμενος τὸ βαρὺ, τοῦτό φησιν· *Ἐάν γὰρ καὶ περισσὸν τι καυχῆσθωμαι.* Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Εἰ τις πέποιθεν εἶναι Χριστοῦ, λογιζέσθω ὅτι πολὺ ἡμῶν ἀπέχει· ἐγὼ γὰρ ἐξουσίαν ἔχω παρ' αὐτοῦ πολλήν, ὥστε οὐς ἂν ἐθέλω, κολάζειν καὶ ἀποκτινύουσαι· ἀλλὰ τί; *Ἐάν γὰρ καὶ περισσὸν τι.* Καίτοι ἀφατον εἶχεν, ἀλλ' ὅμως συστέλλει τῷ λόγῳ. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι Καυχῶμαι, ἀλλ', *Ἐάν καυχῆσθωμαι, ἐάν βουληθῶ·* ἅμα καὶ μετριάζων, καὶ τὴν ὑπεροχὴν δεικνύς. *Ἐάν οὖν καυχῆσθωμαι, φησί, περὶ τῆς ἐξουσίας, ἧς ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος.* Πάλιν τοῦ πᾶν αὐτῷ ἀνατίθῃσι, καὶ κοινὸν ποιεῖ τὸ δῶρον. *Εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθάρσειν.* Εἶδες πῶς πάλιν παραμυθεῖται τὸν φθόνον τὸν ἀπὸ τῶν ἐγκωμίων, καὶ τὸν ἀκροατῆν ἐπισπᾶται, τὴν χρεῖαν εἰπὼν δι' ἣν ἔλαθε; Καὶ πῶς φησι, *Λογισμοὺς καθαιρούντες;* Ὅτι αὐτὸ τοῦτο μάλιστα οἰκοδομῆς εἰδός ἐστι, τὸ τὰ κωλύματα ἀναίρειν, καὶ τὰ σαθρὰ διελέγχει, καὶ τὰ ἀληθῆ συντιθέναί. *Ἐν οἰκοδομῇ.* Εἰς τοῦτο μὲν οὖν ἐλάδομεν, ἵνα οἰκοδομῶμεν. Ἐάν δὲ τις χυκτεύῃ καὶ πολεμῇ καὶ ἀνίατος ἦ, καὶ τῇ ἐτέρᾳ χρησόμεθα ἐνεργείᾳ, καθαιρούντες αὐτὸν καὶ καταβάλλοντες. Διὸ καὶ, *Οὐκ αἰσχυρθήσομαι, φησί·* τουτέστιν, οὐ δειχθήσομαι ψευδόμενος, οὐδὲ ἀλαζονευόμενος. *Ἴνα δὲ μὴ δόξω, ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς, ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ, φησί, βαρεῖαι καὶ [590] ἰσχυραὶ, ἢ δὲ πυρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος·* τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἱοί ἐσμεν δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἡδυνάμην μὲν καυχῆσασθαι· ἵνα δὲ μὴ τὰ αὐτὰ πάλιν λέγωσιν, ὅτι κομπάζω ἐπιστέλλων, καὶ εὐκαταφρόνητός εἰμι παρῶν, οὐδὲν μέγα ἐρῶ. Καὶ μὴν ὑστερον ἐφθέγγετο, ἀλλ' οὐ περὶ τῆς δυνάμεως ταύτης δι' ἧς ἦν φοβερός, ἀλλὰ περὶ ἀποκαλύψεων, καὶ τὸ πλέον περὶ πειρασμῶν. Ἴν' οὖν μὴ δόξω φοβεῖν ὑμᾶς, *Τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἱοί ἐσμεν δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ.* Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον, ὅτι ἐπιστέλλει μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ, παρῶν δὲ οὐδενὸς λόγου ἐστὶν ἄξιός· διὰ τοῦτο ταῦτα φησι, καὶ αὐτὰ πάλιν συνεσταλμένως. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Ὡς μεγάλα ἐπιστέλλομεν, μεγάλα καὶ πράττομεν παρόντες· ἀλλ' ὑφειμένως μᾶλλον. Ὅτε μὲν γὰρ πρὸς ἐκείνους διελέγετο, μετὰ σφοδρότητος αὐτὸ τέθεικε λέγων, *Δέβομαι δὲ τὸ μὴ παρῶν θαρρῆσαι τῇ πεποιθήσει, ἢ λογιζομαι τοιμῆσαι, ἐπὶ τινος·* ὅτε δὲ πρὸς τοῦτους, καθουφῆκε. Διὸ καὶ λέγει, *Ὅποιοί ἐσμεν παρόντες, καὶ ἀπόντες·* τουτέστι, ταπεινοί, συνεσταλμένοι, οὐδαμῶς κομπάζοντες. Καὶ δῆλον ἐκ τῶν ἐξῆς· *Οὐ γὰρ τοιμῶμεν ἐγκρίναι ἢ συγκρίναι ἑαυτούς τισι τῶν ἑαυτούς συνιστανόντων.*

β'. Ἐνταῦθα καὶ ἀλαζόνας δείκνυσιν ὄντας ἐκείνους, καὶ μεγάλα περὶ ἑαυτῶν φεγγόμενους· καὶ κωμψ-

δει αὐτοὺς ὡς ἑαυτοὺς συνιστῶντας. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐδὲν τοιοῦτον· ἀλλ' εἴ τινα καὶ μεγάλα εἰργασάμεθα, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἅπαντα ἀναφέρομεν, καὶ ἀλλήλοις ἑαυτοὺς παραβάλλομεν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν. Ἄλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς οὐ συνιοῦσιν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Οὐ πρὸς ἐκείνους ἑαυτοὺς παραβάλλομεν, ἀλλὰ πρὸς ἀλλήλους. Καὶ γὰρ προῖων ἔλεγεν, *Οὐδὲν ὑστέρησα τῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποστόλων*· καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ, *Περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοσίασα*· καὶ πάλιν, *Τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πάσῃ ὑπομορῇ*. Ὡστε ἑαυτοῖς συγκρίνομεν ἑαυτοὺς, οὐκ ἐκείνοις τοῖς οὐδὲν ἔχουσιν· ἢ γὰρ τοιαύτη ἀπόνοια ἀνοίας ἐστίν. Ἡ περὶ ἑαυτοῦ οὖν τοῦτο φησιν, ἢ περὶ ἐκείνων, ὅτι Οὐ τολμῶμεν συγκρίναι ἑαυτοὺς ἐκείνοις τοῖς πρὸς ἀλλήλους ἀμιλλωμένοις καὶ μεγάλα κομπάζουσι, καὶ μὴ συνιοῦσι, τουτέστι, μὴ αἰσθανόμενοις πῶς εἰσι καταγέλαστοι τοιαῦτα ἀλαζονεύμενοι, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων ἑαυτοὺς ἐπαίροντες. Ἡμεῖς δὲ οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμεθα, καθάπερ οὗτοι. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν αὐτοὺς, κομπάζοντας λέγειν, ὅτι τὴν οἰκουμένην ἐπιστρέψαμεν, πρὸς τὰ πέρατα τῆς γῆς ἀφικίμεθα, καὶ πολλὰ ἔτερα τοιαῦτα μεγαληγορεῖν. Ἄλλ' ἡμεῖς οὐχ οὕτω, φησιν, Ἄλλὰ κατὰ τὸ μέτρον οὐ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρον, ἐφικέσθαι ἄχρις καὶ ὑμῶν. Ὡστε ἐκατέρωθεν ἡ ταπεινοφροσύνη αὐτοῦ κατάδηλος, καὶ ὅτι οὐδὲν ἄ πλεον ἢ εἰργάσατο, [591] εἶπε, καὶ ὅτι τοῦτο αὐτὸ τῷ Θεῷ ἀνατίθησι. Κατὰ γὰρ τὸ μέτρον, φησιν, τοῦ κανόνος οὐ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρον, ἐφικέσθαι ἄχρις καὶ ὑμῶν. Καθάπερ γεωργοῖς ἀμπελον ἢ διανέμων, οὕτως ἡμῖν ἀφώρισε. Μέχρις οὖν οὐ κατηξιώθημεν φθάσαι, μέχρι τούτου καυχώμεθα. Οὐ γὰρ μὴ ὡς ἐφικόμενοι εἰς ὑμᾶς, ὑπερκετείνομεν ἑαυτοὺς· μέχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Οὐχ ἀπλῶς παρεγενόμεθα, ἀλλὰ κατηγγελάμεν, ἐκηρύξαμεν, ἐπίσαμεν, καταρωθώσαμεν. Εἰκὸς γὰρ ἐκείνους καὶ ἀπλῶς παραγινομένους τοῖς τῶν ἀποστόλων μαθηταῖς, ἑαυτοῖς τὸ πᾶν λογιζεσθαι, ἐκ τῆς ψιλῆς ἐπιδημίας. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτως· οὐδ' ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν, ὅτι οὐ μέχρις ὑμῶν ἰσχύσαμεν ἔλθειν, καὶ τῷ λόγῳ μόνον ἐκτείνομεν τὴν μέχρις ἡμῶν καύχησιν· καὶ γὰρ καὶ ὑμῖν τὸν λόγον ἐκηρύξαμεν. Οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι, ἀλλ' ἐν ἀλλοτρῖοις κόποις, ἐλπίδα δὲ ἔχοντες, αὐξανομένης τῆς πίστεως, ἐν ὑμῖν μεταλυθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσεῖαν, εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελισσασθαι, οὐκ ἐν ἀλλοτρῖῳ κανόνι εἰς τὰ ἔτοιμιν καυχῆσασθαι. Πολλὴν δεικνύσι τὴν κατηγορίαν ἐκείνων ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ εἰς τὰ ἄμετρα ἐκαυχῶντο, καὶ ὅτι εἰς τὰ ἀλλότρια, καὶ ὅτι τῶν μὲν ἀποστόλων ὁ ἰδῶς ἦν ἅπας, ἐκείνοι δὲ ἐκαλλωπίζοντο τοῖς ἐκείνων κόποις. Ἡμεῖς δὲ, φησὶ, διὰ τῶν ἔργων ταῦτα ἐπεδείξαμεν. Οὐ τοίνυν ἐκείνους μιμησόμεθα, ἀλλ'

ἐνθα ἡμῖν μαρτυρεῖ τὰ ἔργα, ταῦτα ἐροῦμεν. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὑμᾶς; Ἐλπίδα γὰρ ἔχω, αὐξανομένης τῆς πίστεως ὑμῶν· οὐ γὰρ ἀποφαίνεται ἀπλῶς, τὸ οἰκεῖον ἦθος· μιμούμενος, ἀλλ', Ἐλπίζω, φησὶν, ὑμῶν ἐπιδιδόντων, ὅτι καὶ περαιτέρω ὁ κανὼν, ἡμῶν ἐπεκαθήσεται, εἰς τὰ ὑπερέκεινα εὐαγγελισσασθαι. Προησόμεθα γὰρ καὶ περαιτέρω, φησὶν, ὥστε κηρύξαι καὶ καμῖν, οὐχ ὥστε λόγοις κομπάζειν ὑπὲρ ὧν ἔκαμνον ἑτεροί. Καλῶς δὲ κανόνα ἐκάλεσε καὶ μέτρον, ὡς ἐπὶ κτήσιν τῆς οἰκουμένης ἔλθων καὶ κληρονομίαν ἀρίστην, καὶ δεικνύς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ ὄλον. Ἐχοντες οὖν τοιαῦτα ἔργα, φησὶ, καὶ μείζονα προσδοκῶντες, οὐ κομπάζομεν, ὡς ἐκείνοι μῆδὲν ἔχοντες, οὐδὲ ἑαυτοῖς τι λογιζόμεθα, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν. Διὸ καὶ ἐπάγει, Ὁ καυχώμενος, ἐν Κυρίῳ καυχάσθω. Καὶ τοῦτο, φησὶν, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν προσγίνεται. Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν, ἐκείνός ἐστι δόκιμος, ἀλλ' ὅν ὁ Κύριος συνίστησιν. Οὐκ εἶπεν, Ἡμεῖς ἐσμεν, ἀλλ', Ὁν ὁ Κύριος συνίστησιν. Εἶδες πῶς συνεσταλμένως φθέγγεται; Εἰ δὲ προῖων ὑψηλότερα ἀνίστησι, μὴ θαυμάσης· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Παύλου συνέσεως. Εἰ γὰρ ἐμῆλε πανταχοῦ ταπεινὰ φθέγγεσθαι, οὐκ ἂν αὐτοὺς ἐπληξεν οὕτως, οὐδ' ἂν τοὺς μαθητὰς τῆς πλάνης ἀπήλλαξεν. Ἔστι γὰρ καὶ μετριάζοντα ἀκαίρως, βλάψαι, καὶ λέγοντά τι περὶ ἑαυτοῦ θαυμαστὸν εὐκαίρως, ὡφελῆσαι. Ὡσπερ οὖν καὶ αὐτὸς ἐποίησε. Καὶ γὰρ κίνδυνος ἦν οὐ μικρὸς, περὶ [592] Παύλου τι πεισθῆναι φαῦλον τοὺς μαθητὰς, οὐκ ἐπειδὴ Παῦλος ἐζήτηε τὴν παρ' ἀνθρώπων δόξαν. Εἰ γὰρ τοῦτο ἐζήτηε, οὐκ ἂν τὰ μεγάλα ἐκεῖνα καὶ θαυμαστά τὰ πρὸ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἂν ἐσίγησε χρόνον τοσοῦτον· οὐδ' ἂν, ἀνάγκης ἐπιχειμένης, οὕτως ἀνεδύετο καὶ ὤκνει εἰπεῖν. Δῆλον δὲ, ὅτι οὐδ' ἂν τότε εἶπεν, εἰ μὴ σφόδρα κατηναγκάσθη.

Οὐκοῦν οὐ τὴν παρὰ ἀνθρώπων δόξαν ἐπιζητῶν, ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλὰ τῶν μαθητῶν κηδόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ διέβαλλον αὐτὸν ὡς ἀλαζόνα καὶ λόγοις κομπάζοντα, ἔργοις δὲ οὐδὲν δυνάμενον ἐπιδείξει, ἀναγκάζεται λοιπὸν εἰς ἐκείνας τὰς ἀποκαλύψεις ἔλθειν. Καίτοι γε δυνάμενος διὰ τῶν ἔργων αὐτοὺς πείσαι, ἠνίκα ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλ' ὁμως ἐτι τῇ διὰ τῶν λόγων κέχρηται ἀπειλῇ· κενοδοξίας γὰρ μάλιστα καθαρὸς ἦν· καὶ τοῦτο αὐτοῦ δεικνύσιν ἅπας ὁ βίος, καὶ ὁ πρότερος καὶ ὁ μετὰ ταῦτα. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ἀθρόον μετέστη, καὶ μεταστὰς συνέχεεν Ἰουδαίους, καὶ πᾶσαν ἐκείνην ἐρρίψε τὴν παρ' αὐτῶν τιμὴν, καίτοι γε τὸ κεφάλαιον αὐτῶν, καὶ ὁ προστάτης αὐτῶν ἦν. Ἄλλ' οὐδὲν ἐκείνων ἐνενόησεν, ἐπειδὴ τὴν ἀλήθειαν εὔρεν, ἀλλ' ὕβρεις καὶ ἀτιμίας αὐτῶν ἀντηλλάξαστο· καὶ γὰρ πρὸς τὴν σωτηρίαν ἐώρα τῶν πολλῶν, τοῦτο πάντα ἡγούμενος. Ὁ γὰρ μήτε γένναν, μήτε βασιλείαν ἡγούμενός τι εἶναι, μήτε κόσμους μυρίους πρὸς τὸν τοῦ Χριστοῦ πόθον, πῶς ἂν τὴν παρὰ τῶν πολλῶν δόξαν ἐθήρευεν; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ σφόδρα ταπεινός ἐστιν, ὅταν ἐξῆ, καὶ τὸν πρότερον αὐτοῦ στηλιτεύει βίον, ἅτε βλάσφημον καὶ διώκτην καὶ ὑβριστὴν ἀποκαλῶν ἑαυτὸν. Καὶ ὁ μα-

* Sic cum Savilio legendum, et sic legit interpretes. In Editione h̄ deest.

† Bibl. Gr. ἀμπελώνα.

commendantes, traducit. At nos, inquit, nihil ejusmodi facimus; verum si quid etiam magnum patramus, ad Deum omnia referimus, et nos mutuo comparamus: ideo subjunxit, *Sed ipsi in seipsis sese metientes, et sese sibiipsis comparantes, non intelligunt.* Quod ait, hanc sententiam habet: Non cum illis nos ipsos comparamus, sed nosmet inter nos. Nam et ulterius progressus dicebat, *Nihil minus habui a magnis apostolis* (2. Cor. 12. 11); et in priore epistola, *Plus illis omnibus laboravi* (1. Cor. 15. 10); et rursus, *Signa apostolatus mei facta sunt inter vos in omni patientia* (2. Cor. 12. 12). Itaque nos ipsos inter nos comparamus, non cum illis, qui nihil habent: hujusmodi quippe arrogantia ex amentia oritur. Ergo vel de seipso hoc dicit, vel de illis: quasi dicat, Non audemus nos ipsos cum illis conferre, qui inter se contendunt ac magna de se jactant, nec intelligunt, hoc est, non sentiunt quam sint ridiculi, cum ad hunc modum gloriantur, seque ipsos inter se efferunt. 13. *Nos autem non in immensum gloriamur*; quemadmodum illi. Probabile enim erat, eos jactando eo usque progressos fuisse, ut se orbem terrarum convertisse, atque ad extremos usque terræ fines perrexisse dicerent, multa que alia ejusmodi de se magnifice prædicarent. At nos, inquit, non ita, *Sed secundum mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos.* Itaque utrimque ipsius modestia elucet, tum quia haud plus quam effecerit dicit, tum quia hoc ipsum Deo acceptum refert. *Secundum enim mensuram, inquit, regulæ qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos.* Quemadmodum vineam quamdam agricolis dispertiens, ita nobis metas nostras distinxit. Ac proinde non ultra gloriamur, quam quousque nobis pervenire concessum est. 14. *Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos: usque ad vos enim pervenimus in evangelio Christi.* Non simpliciter ad vos accessimus, verum etiam annuntiavimus, concionati sumus, persuasimus, rem probe fecimus. Verisimile enim est illos, cum ad apostolorum discipulos se contulissent, ob simplicem hujusmodi adventum eo arrogantiam prodiisse, ut omnem rei successum sibi adscriberent. At nos, inquit, non sic nos gessimus; nec quisquam dicere possit, quod ad vos usque proficisci nequiverimus, verbisque solis nostram ad vos usque gloriationem efferamus: nam vobis queque verbum prædicavimus. 15. *Non immensum gloriantes, sed in alienis laboribus, spem autem habentes crescentis fidei vestræ, in vobis magnificari secundum regulam nostram in abundantiam, 16. etiam in illa quæ ultra vos sunt evangelizare, non in aliena regula, in iis quæ præparata sunt gloriari.* Magnam his verbis reprehensionis notam illis inurit, tum quod immodice gloriarentur, tum quod de alienis laboribus. Nam cum sudor omnis apostolorum esset, illi de ipsorum laboribus sese venditabant. At nos, inquit, per opera hæc demonstravimus. Quamobrem non eos imitabimur, verum ea dicemus, quæ rerum ipsarum testimonio nituntur. Quid autem vos dico? Spem enim habeo fore, ut crescente vestra fide:

non enim plane affirmat, morem videlicet suum retinens; verum, Spero, inquit, fore ut vobis in fide progressum facientibus regula nostra latius sese extendat, ut ulterius evangelium prædicemus. Longius enim progrediemur, inquit, ut concionemur ac labores suscipiamus, non autem ut de alienis ærumnis nos ipsos jactemus. Regulæ autem ac mensuræ vocabulis commode usus est, velut ad orbis terrarum possessionem præstantissimamque hereditatem profectus, ostendens totum opus Dei esse. Ergo hujusmodi res habentes, inquit, ac majores expectantes, non perinde gloriamur, ut illi qui nihil habent, nec nobis ipsi quidquam adscribimus, verum omnia Deo. Unde etiam subdit. 17. *Qui gloriatur, in Domino gloriatur.* Et hoc, inquit, divinitus nobis contingit. 18. *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Non dixit, Nos sumus, sed, *Quem Deus commendat.* Vides quam modeste loquatur? Quod si sermonis progressu altius loquitur, ne mirum tibi videatur: id enim Paulinæ prudentiæ est. Nam si ubique demisse loquutus fuisset, tantam illis plagam minime inflixisset, nec discipulos errore liberasset. Siquidem accidit interdum, ut et interpestiva modestia quispiam utens, detrimentum afferat, et contra, eximium aliquid de se opportune prædicans, prosit: quemadmodum ipse quoque fecit. Neque enim parvum periculum imminerebat, ne discipuli de Paulo sinistram aliquam opinionem imbiberent: non quod Paulus humanam gloriam captaret. Nam si eam appetisset, non magna illa et admiranda, quæ ante quatuordecim annos ipsi contigerant, tanto tempore silentio compressisset; nec profecto, qui urgente etiam necessitate ita dicere cunctabatur, ea tum dixisset, nisi magna necessitate constrictus fuisset.

Paulus male audiebat apud quosdam. — Quocirca non humanæ gloriæ studio hæc dicebat, sed ut discipulis consuleret. Quia enim eum, ut vanum hominem ac verbis quidem sese venditantem, et re ipsa nihil præstare valentem, traducebant; idcirco necesse jam habebat ad revelationes illas venire. Quamquam per res ipsas fidem illis facere poterat, cum hæc diceret, sed tamen verborum minis adhuc utendum censuit; siquidem ab inanis gloriæ cupiditate maxime purus erat: id quod universa ipsius vita, tam ante quam post acta, declarat. Ideo etiam subito ad Christi fidem migravit, statimque ut migravit, Judæos perturbavit, omnemque illum quo apud eos florebat honorem abiecit, etsi caput eorum atque antistes erat. Verum inventa veritate nihil horum animo versavit, sed ea cum probris et ignominii commutavit. Multorum quippe salutem sibi ob oculos proponebat, in hoc omnia posita existimans. Et sane qui fieri potuisset, ut qui nec gehennam nec regnum nec innumerabiles mundos præ Christi amore quidquam esse duceret, is vulgi gloriam venaretur? Minime profecto: Imo contra perquam humilis erat, cum liceret, prioremque vitam proscindebat, cum blasphemum se ac persecutorem et contumeliosum appellaret. Atque ipsius

etiam discipulus Lucas de eo multa commemorat, quæ nimirum ex ipso didicerat, cum priorem vitam suam ei non minus quam sequentem exponeret.

3. Hæc autem dico, ut non tantum audiamus, sed etiam discamus. Nam cum ille peccata, quæ ante baptismum admiserat, etsi prorsus extincta, in memoria tamen haberet: quam nos veniam consequi possimus, qui ea etiam, quæ post baptismum perpetravimus, oblivione delemus? Quid ais, homo? Deum offendisti, et oblivisceris? Altera jam est hæc offensio, altera inimicitia. A quibusnam ergo peccatis solvi petis? an ab iis, quæ ne tibi quidem nota sunt? Ita sane. Non enim laboras, anxioque animo es, quo pacto eorum rationem redditurus sis, qui ne memoria quidem ea tenere cures, sed ludas in minime ludicris. Verum aderit illud tempus, cum non jam ultra nobis ludus hic procedet. Prorsus etenim mori necesse est (eo quippe plerique stupore sunt, ut de perspicuis quoque rebus loqui necesse sit), prorsus resurgere, prorsus iudicium subire, ac pœna affici: quamquam ne hoc quoque, si quidem velimus. Nam illa quidem, hoc est, mors nostra et reditus ad vitam et iudicium, nostri arbitrii non sunt, verum Domini nostri; at vero pœnas vel subire vel non subire, in arbitrio nostro situm est: hoc enim ex eorum genere est, quibus provideri potest. Quamquam si voluntas nostra ita tulerit, hoc ex eorum classe faciemus, quæ nullo modo fieri possint, ut Paulus et Petrus atque omnes sancti: illi enim supplicio affici nullo modo possunt. Proinde si voluerimus, eodem modo impossibile erit, ut aliquid mali perpetiamur. Nam etiamsi innumeris nosipsos sceleribus obstrinxerimus, salutem tamen recuperare possumus, quamdiu hic sumus. Quocirca demus operam, ut nosipsos recuperemus: atque is quidem, qui senili ætate est, cogitet se propediem hinc excessurum esse, ac satis diu ætatem in voluptate duxisse: quamquam, quæ hæc voluptas est, in vitiis vitam exigere? verum ad ipsius opinionem orationem interim accommodo; animadvertat postea, licere ipsi omnes maculas exiguo tempore abstergere. Juvenis rursus secum reputet quam incertus vitæ finis sit, quodque sæpe contingit, ut multis senibus diutius hic manentibus, juvenes ante ipsos morte abrepti sint. Ideo enim noster e vita discessus in incerto jacet, ne enim negotiemur (a). Unde etiam Sapiens quidam his verbis nos admonet: *Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem (Eccli. 5. 8); nescis enim quid paritura sit superventura dies (Prov. 27. 1)*. Ex dilatione quippe periculum ac metus nascitur: sin vero quis moram omnem fugiat, perspicua ei et certa salus. Proinde virtutem complectere. Sic enim, sive juvenis hinc abscedas, tuto abscedes; sive ad senilem ætatem pervenias, cum amplissimis opibus excedes, duplicemque lætitiâ ac festivitatem per omnem vitam habebis, nimirum et a vitio abstinens, et virtutem amplectens.

(a) Quid sibi velit Chrysostomus non statim percipitur, verum in sequentibus non obacure loquitur; sed ex incerto mortis tempore, ad non differendam conversionem et penitentiam concitat.

Cave dixeris, Erit tempus cum ad meliorem frugem revertendum erit: hæc enim verba Deum majorem in modum ad iracundiam concitant. Quid tandem? Quod cum ille infinita tibi sæcula pollicitus sit, tu contra in præsentis hac vita, quæ brevis ac fluxa est, nullum laborem suscipere velis; verum ita dissolutus et ignavus sis, ut etiam hac ipsa breviorē requiras. Annon eadem comessationes quotidie? annon eadem mensa? annon eadem scorta? annon eadem theatra? annon eadem pecuniæ? Quousque ista tamquam vera et solida amabis? quousque inexplebili vitii cupiditate teneberis? Memento quod quoties scortatus es, toties teipsum condemnasti. Hujusmodi quippe est peccatum: protinus ut perpetratum est, sententiam fert iudex. Mero te obruisti, tibi in ingurgitasti, rapuisti? Consiste jam, teque in contrariam viam refer: Deo gratias age, quod te inter media peccata non abripuit: ne alterum quoque tibi tempus ad flagitiose vivendum præfiniri postules. Multi, dum avaritiæ studerent, hinc abrepti sunt, atque ad perspicuas certasque pœnas abscesserunt. Ne idem tibi inexcusabili accidat, time. At, inquis, multis Deus in extrema quoque senectute peccata sua confitendi spatium concessit? Quid tum? an tibi quoque concedet? Fortasse, inquis. Quid ais, fortasse, et interdum, et sæpe? in mentem tibi veniat, te de anima tua consilium inire: contrarium pone, tecumque ita reputa ac dic, Quid autem, si non concesserit? Tu contra, quid si concesserit? inquis. Concessit quidem ipse; verum tamen hoc illo tutius et utilius. Etenim si jam probe vivere incipias, sive certum vitæ spatium acceperis sive non, omnia lucratus eris: si autem moras quotidie nectas, ideo persæpe non accipies. Enimvero, cum ad bellum proficisceris, non dicis, Non necesse est testamentum condere; fortasse revertar: nec, cum de ineundo matrimonio consultas, dicis, Uxorem egentem accipiam; multi enim præter opinionem ad opes ita pervenerunt: nec, cum domum exstruere paras, infirma fundamenta jacias; permultæ enim ædes sic etiam constiterunt: at cum de anima consilium inis, imbecillioribus niteris, nimirum illo, fortasse, sæpe, interdum, incertisque eventibus teipsum committis. Non incertis, inquis, sed Dei benignitati: benignus enim est Deus. Id ipse quoque compertum habeo; sed tamen benignus hic illos etiam, quos dixi, de medio sustulit. Quid vero, si accepto longiori vitæ spatio, idem ipse tuique similis maneat? nam qui ejusmodi est, in senectute quoque ignavus erit. Non, inquires. Sed is qui hæc cogitat, etiam post octoginta annos, nonaginta requirit, et post nonaginta, centum, et exactis centum annis senior adhuc erit; atque ita tota vita incassum absumetur, tibi quoque etiam id accidet, quod de Judæis dictum est, *Defecerunt in vanitate dies eorum (Psal. 77. 33)*. Atque utinam in vanitate dumtaxat, ac non etiam in perniciem. Cum enim illuc abierimus, gravem peccatorum sarcinam gestantes (hoc quippe est in perniciem), alimentum igni, ingentemque vermi mensam deferemus. Quamobrem rogo atque obsecro,

θητης δὲ αὐτοῦ Λουκᾶς πολλὰ περὶ αὐτοῦ φησι. δηλονότι παρ' αὐτοῦ μαθὼν, ἐκπομπεύοντος αὐτοῦ τῷ προτέρῳ βίῳ οὐχ ἦττον ἢ τῷ μετὰ ταῦτα.

γ'. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ἵνα ἀκούωμεν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ μανθάνωμεν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος τῶν πρὸ τοῦ λουτροῦ πλημμελημάτων ἐμέμνητο, καίτοι πάντων ἀφανισθέντων, τίνα ἂν σχοίημεν συγγνώμην οἱ τῶν μετὰ τὸ λουτρὸν ἀμνημονοῦντες ἡμεῖς; Τί λέγεις, ἀνθρώπε; προσέκρουσας τῷ Θεῷ, καὶ ἐπιλανθάνη; Δευτέρα αὐτῆ προσηγορία, δευτέρα ἀπέχθεια. Ποίω οὖν ἁμαρτημάτων αἰτεῖς λύσιν; ὧν οὐδὲ οἶδας αὐτός; Πάνυ γε. Οὐ γὰρ μεριμνᾷς καὶ φροντίζεις πῶς λόγον δώσεις, ὁ μὴδὲ μεμνησθαι αὐτῶν σπουδάζων, ἀλλὰ παίζων ἐν οὐ παικτοῖς. Ἄλλ' ἔσται καιρὸς, ὅτε οὐκέτι προχωρήσει τὰ τῆς παιδείας ἡμῖν. Καὶ γὰρ δεῖ ἡμᾶς πάντως ἀποθανεῖν (διὰ γὰρ τὴν πολλὴν ἀναισθησίαν τῶν πολλῶν καὶ ὑπὲρ τῶν φανερῶν διαλέγεσθαι δεῖ), καὶ ἀναστῆναι πάντως, καὶ κριθῆναι πάντως, καὶ κολασθῆναι· μᾶλλον δὲ τοῦτο οὐ πάντως, ἐὰν θέλωμεν. Ἐκείνων μὲν γὰρ οὐχ ἡμεῖς κύριοι, οὔτε τῆς τελευτῆς ἡμῶν, οὔτε τῆς ἀναστάσεως, οὔτε τῆς κρίσεως, ἀλλ' ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος· τοῦ μέντοι διδόναι [593] δίκην, ἢ μὴ, ἡμεῖς κύριοι· τοῦτο γὰρ τῶν ἐνδεχομένων ἐστίν. Ἄλλ' ἐὰν θέλωμεν, τῶν ἀδυνάτων αὐτὸ ποιήσομεν, ὡς περὶ Παῦλος, ὡς Πέτρος, ὡς οἱ ἅγιοι πάντες· καὶ γὰρ ἐκείνους κολασθῆναι ἀδύνατον. Ἄν τοίνυν ἐθέλωμεν, καὶ ἡμᾶς ὁμοίως ἀδύνατον τι παθεῖν. Κἂν γὰρ μυρία πεπλημμεληκότες ὦμεν, δυνατὸν ἀνακτήσασθαι, ἕως ἂν ἐνταῦθα ὦμεν. Ἀνακτησώμεθα τοίνυν ἑαυτούς· καὶ ὁ μὲν γέρων ἐννοεῖτω, ὅτι μικρὸν ὕστερον ἀπελεύσεται, ὅτε ἱκανῶς ἐνετρώψησε τῇ ἡλικίᾳ (καίτοι γε ποῖα τοῦτο τρυφή τὸ ἐν κακίᾳ διαίγειν; ἀλλὰ τέως πρὸς τὴν ἐκείνου δόξαν τοῦτό φημι)· ἐννοεῖτω μετὰ τοῦτο, ὅτι ἔξεστιν αὐτῷ ἐν βραχεῖ χρόνῳ τὸ πᾶν ἀπονίφασθαι. Ὁ νέος πάλιν καὶ αὐτός τὸ ἀδῆλον λογίζεσθω τῆς τελευτῆς, καὶ ὅτι πολλῶν πολλὰκις πρὸς αὐτῶν μενόντων ἐνταῦθα, οἱ νέοι πρὸ αὐτῶν ἀπηνέχθησαν. Ἴνα γὰρ μὴ πραγματευώμεθα τὴν τελευτὴν ἡμῶν, διὰ τοῦτο ἐν ἀδήλῳ κεῖται. Διδὸν καὶ σοφός τις παραινεῖ λέγων, *Μὴ ἀνάμενε ἐπιστρέψαι πρὸς Κίριον, καὶ μὴ ἀναβάλλου ἡμέραν ἐξ ἡμέρας· οὐ γὰρ οἶδας τί τέξεται ἡ ἐπιούσα*. Ἐκ μὲν γὰρ τοῦ ἀναβάλλεσθαι κίνδυνος καὶ φόβος, ἐκ δὲ τοῦ μὴ ἀναβάλλεσθαι σωτηρία δῆλη καὶ ἀσφαλής. Ἐχου τοίνυν τῆς ἀρετῆς. Οὕτω γὰρ, κἂν νέος ἀπέλθῃς, ἀσφαλῶς ἀπῆλθες· κἂν εἰς γῆρας ἔλθῃς, μετὰ πολλῆς ἀπῆλθες τῆς εὐπορίας· καὶ διπλῆ ἑορτὴν διὰ παντός ἔξεις τοῦ βίου, κακίας τε ἀπεχόμενος, καὶ ἀρετῆς ἐπιλημμένος. Μὴ λέγε, Ἔσται καιρὸς ὅταν ἐπιστρέψαι δέη· ταῦτα γὰρ τὰ ῥήματα σφόδρα παροργίζει τὸν Θεόν.

^a Sic legit Interpres et sic conjecerat Savilius. Editi *βραχυτέρας, minus recte*.

Τί δήποτε; Ὅτι αὐτὸς σοὶ ἀπείρους αἰῶνας ἐπηγγείλατο, σὺ δὲ οὐδὲ τὴν παροῦσαν ζωὴν ἐθέλεις πονεῖν, τὴν βραχεῖαν ταύτην καὶ πρόσκαιρον, ἀλλ' οὕτως εἶ χαῦνος καὶ ἀνανδρος, ὡς καὶ αὐτῆς ταύτης βραχυτέραν ^a ἐπιζητεῖν. Οὐχ οἱ αὐτοὶ κῶμοι καθ' ἡμέραν; οὐχ αἱ αὐταὶ τράπεζαι; οὐχ αἱ αὐταὶ πόρνοι; οὐχὶ τὰ αὐτὰ θέατρα; οὐχὶ τὰ αὐτὰ χρήματα; Μέχρι τίνος ὡς ἐκείνων ὄντων ἐρᾷς; μέχρι τίνος τὴν ἀκόρεστον ἔχεις τῆς κακίας ἐπιθυμίαν; Ἐνόησον ὅτι ὁσάκις ἐπόρνευσας, τοσαυτάκις κατέγνωσας σαυτοῦ. Καὶ γὰρ τοιοῦτον ἡ ἁμαρτία· ἅμα γέγονε, καὶ τίη ψῆφον ἠνεγκεν ἐ δικαστῆς. Ἐμεθύσθης, ἐγαστρίσθης, ἤρπασας; Ἐτῆθι λοιπὸν, ὑπόστρεψον τὴν ἐναντίαν, ὁμολόγησον τῷ Θεῷ χάριν, ὅτι σε οὐκ ἐν μέσοις ἀνῆρπασε τοῖς ἁμαρτήμασι· μὴ καὶ ἐτέραν ζήτησι προθεσμίαν εἰς τὸ κακῶς ἐργάζεσθαι. Πολλοὶ μεταξὺ πλίσονεκτοῦντες ἀνηρπάγησαν, καὶ ἀπῆλθον ἐπὶ φανερὰν δίκην. Φοβήθητι μὴ καὶ σὺ τοῦτο πάθῃς ἀναπολόγητος. Ἄλλὰ πολλοῖς ἔδωκε [594] προθεσμίαν ὁ Θεός, καὶ ἐν ἐσχάτῳ γῆρα ἐξομολόγησασθαι. Τί οὖν; καὶ σοὶ δώσει; Ἴσως δώσει, φησί. Τί λέγεις; Ἴσως, καὶ ἐνίοτε, καὶ πολλάκις; ἐνόησον ὅτι περὶ ψυχῆς βουλευτή, καὶ τίθει καὶ τὸ ἐναντίον, καὶ λογίζου καὶ λέγε, Τί δὲ, ἐὰν μὴ δῶ; Τί δὲ, ἐὰν δῶ, φησὶν; Ἐδωκε μὲν αὐτός, πλὴν τοῦτο ἐκείνου ἀσφαλέστερον καὶ κερδαλέωτερον. Ἐὰν μὲν γὰρ ἦδη ἄρξη, τὸ πᾶν ἐκέρδαναι, ἂν τε λάθῃς, ἂν τε μὴ λάθῃς προθεσμίαν· ἐὰν δὲ αἰεὶ μέλλῃς, δι' αὐτὸ τοῦτο πολλὰκις οὐ λήψῃ. Σὺ δὲ εἰς μὲν πόλεμον ἐξίων, οὐ λέγεις, Οὐκ ἀνάγκη διαθέσθαι, ἴσως ἐπανήξω· οὐδὲ περὶ γάμου βουλευόμενος λέγεις, Λάθω γυναῖκα πενιχρὰν, πολλοὶ παρὰ δόξαν καὶ οὕτως ἐπλούτησαν· οὐδὲ οἰκίαν οἰκοδομοῦμενος, Καταβάλλω θεμελίους σαθροῦς, πολλοὶ καὶ οὕτως ἔστησαν οἰκίαι· ὑπὲρ δὲ ψυχῆς βουλευόμενος, τοῖς σαθροτέροις ἐγχειρεῖς, τὸ ἴσως καὶ πολ-
λάκις καὶ ἐνίοτε τιθεῖς, καὶ τοῖς ἀδήλοισι ἐπιτρέπεις σαυτόν; Οὐ τῷ ἀδήλῳ, φησὶν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ· φιλάνθρωπος γὰρ ὁ Θεός. Οἶδα καγὼ· ἀλλ' ὁ φιλάνθρωπος οὗτος κἀκεῖνους οὐς εἶπον ἀνῆρπασε. Τί δὲ, ἂν καὶ χρόνον λαβῶν ὁμοῖος μένης; ὁ γὰρ τοιοῦτος καὶ ἐν γῆρα ῥάθυμος ἔσται. Οὐ, φησὶν· Ὁ γὰρ λογισμὸς οὗτος ^b καὶ μετὰ τὰ ἐγδοήκοντα ἔτη, ἐννεμήκοντα ἐπιζητεῖ, καὶ μετὰ τὰ ἐννεμήκοντα, ἑκατὸν, καὶ μετὰ τὰ ἑκατὸν, ἀργότερος ἔσται. Καὶ οὕτως ὁ βίος ἅπας ἀναλωθήσεται μάτην, καὶ συμβήσεται τὰ περὶ τῶν Ἰουδαίων εἰρημένα καὶ ἐπὶ σοὶ· ὅτι *Ἐξέλιπον ἐν ματαιότητι αἱ ἡμέραι αὐτῶν*. Καὶ εἴθε ἐν ματαιότητι μόνον, ἀλλὰ μὴ καὶ ἐπὶ κακῷ. Ὅταν γὰρ ἀπέλθωμεν ἐκεῖ τὸ βρῶν τῶν ἁμαρτημάτων φορτίον φέροντες (τοῦτο γὰρ ἐστίν, ἐπὶ κακῷ), τροφὴν ἀποίσομεν τῷ πυρὶ, καὶ πολλὴν τῷ σκόλῃκι τράπεζαν. Διδὸν δέομαι καὶ ἀντιβολῶ στήνα!

^b Legendum puto οὐ, φησὶν. Ἄλλ' ὁ λογισμὸς οὗτος, εἰς.

ποτε γενναίως, και ἀποστῆναι κακίας, ἵνα και τῶν ἐπιγγελλένων τύχων ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι και φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἕνα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν και ἀεὶ, και εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ'.

Ὁφελον ἠνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ, ἀλλὰ και ἀνέχεσθέ μου.

α'. Μέλλον ἐμβαίνειν εἰς τοὺς οἰκείους ἐπαίνους, πολλῇ κέχρηται τῇ προδιορθώσει. Καὶ οὐχ ἄπαξ, οὐδὲ δεύτερον τοῦτο ποιεῖ· καίτοι γε ἱκανὴ ἦν ἡ ἀνάγκη τῆς ὑποθέσεως ἀπολογῆσθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, και τὰ πολλὰ εἰρημένα αὐτῷ. Ὁ γὰρ ἁμαρτημάτων μεμνημένος, [595] ὧν ὁ Θεὸς οὐκ ἐμέμνητο, και διὰ τοῦτο λέγων ἀνάξιος εἶναι και τῆς προσηγορίας αὐτῆς τῶν ἀποστόλων, και τοῖς σφόδρα ἀναισθητοῖς εὐδηλός ἐστιν οὐ διὰ δόξαν ταῦτα λέγων, ἀ μέλλει νῦν εἶρεῖν. Καὶ γὰρ, εἰ δεῖ τι και θαυμαστὸν εἰπεῖν, εἰς δόξαν αὐτὸν μάλιστα τοῦτο παρέδραπτε, τὸ περὶ ἑαυτοῦ τι λέγειν· και προσίσταται τοῦτο τοῖς πολλοῖς. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων ὑπέλειπε, ἀλλ' εἰς ἕν εἶδε, τὴν τῶν ἀκούοντων σωτηρίαν. Ὡστε οὐν μηδὲ βλάψαι τούτῳ τοὺς ἀνοήτους, τῷ μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ εἰπεῖν, ἐκ περιουσίας κέχρηται ταῖς· πολλαῖς ταύταις προδιορθώσεσι, και φησιν, *Εἶθε ἠνείχεσθέ μου μικρὰ τινα ἀνοηταίνοντος· μᾶλλον δὲ και ἀνέχεσθε*. Εἶδες σύνεσιν; Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Εἶθε*, κυρίους αὐτοὺς ποιοῦντός ἐστι· τὸ δὲ και ἀποφῆνασθαι, σφόδρα θαρρόντως αὐτῶν ἐστὶ τῇ ἀγάπῃ, και ἐνδεικνυμένου ἐστὶ και φιλεῖ και φιλεῖται· μᾶλλον δὲ οὐκ ἀπὸ ἀγάπης ψιλῆς ἀπλῶς, ἀλλ' ἀπὸ τινος ἔρωτος θερμοῦ και μαρτικοῦ φησι δεῖν αὐτοὺς ἀνασχέσθαι και ἀνοηταίνοντος. Διὸ και ἐπήγαγε, *Ζηλω γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλω*. Οὐκ εἶπεν, Ἀγαπῶ γὰρ ὑμᾶς, ἀλλ' ὁ πολλῶν τούτου σφοδρότερον ἦν τίθησι. Ζηλότυποι γὰρ εἰσιν αἱ ψυχαὶ αἱ σφόδρα τῶν ἐρωμένων περικαίόμεναι, και οὐκ ἂν ἄλλως τεχθεῖη ζηλοτυπία, ἀλλ' ἢ ἀπὸ σφοδρᾶς φιλίας. Εἶτα ἵνα μὴ νομισώσιν, ὅτι δυναστείας ἕνεκεν, ἤ τι μῆτις, ἢ χρημάτων, ἢ ἄλλου τινὸς τοιοῦτου, τῆς φιλίας αὐτῶν ἐφίσταται, προσέθηκε, *Θεοῦ ζήλω*. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς λέγεται ζηλοῦν, οὐχ ἵνα πάθος ὑποπτεύσῃ τις· και γὰρ ἀπαθὲς τὸ Θεῖον· ἀλλ' ἵνα μάθωσιν ἅπαντες, ὅτι δεῖ· οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἢ δεῖ αὐτοὺς τοὺς ζηλοτυποῦμένους πάντα ποιεῖ· οὐχ ἵνα αὐτὸς τι κερδάνῃ, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους διασωσῇ. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀνθρώπων οὐχ οὕτως ὁ ζήλος γίνεται, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν ἀνάπασιν· οὐ διὰ τὸ καθυβρίζεσθαι τοὺς ἐρωμένους, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ πλήτεσθαι τοὺς φιλοῦντας, και παρ-ευδοκιμείσθαι, και ἑλαττον ἔχειν παρὰ τοῖς ἐρωμένοις. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως. Οὐ γὰρ τούτου μοι μέλει, φησὶ, μὴ ἑλαττον σχῶ παρ' ὑμῖν, ἀλλὰ μὴ ὑμᾶς ἰδῶ διαφωραμένους. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ ζήλος, τοιοῦτος και ὁ ἐμὸς, σφοδρὸς ὁμοῦ και καθαρὸς. Εἶτα και ἡ αἰτία ἀναγκαία· *Ἠρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν*. Οὐκοῦν οὐκ ἑμαυτῷ, ἀλλ' ἐκεῖνῳ ζήλω, ᾧ ἡρμοσάμην. Μνηστείας γὰρ ἐστὶ καιρὸς ὁ παρῶν καιρὸς, ὁ δὲ τῶν παστᾶδων ἕτερος, ἔταν λέγωσιν, Ἀνέστη ὁ νυμφίος. Ὡ καινῶν πραγμάτων ἐπὶ τοῦ κόσμου παρθένοι μένουσι πρὸ

τοῦ γάμου, μετὰ δὲ τὸν γάμον οὐκέτι. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλὰ καινὴ μὴ ὡς παρθένοι πρὸ τοῦ γάμου τούτου, μετὰ τὸν γάμον παρθένοι γίνονται. Οὕτως πάσα ἡ Ἐκκλησία παρθένος ἐστὶ. Καὶ γὰρ πρὸς πάντας διαλεγόμενος ταῦτα φησι, και τοὺς γεγαμηκότας και τὰς γεγαμημένας. [596] Ἄλλ' ἰδω-μεν τί φέρων, ἡμᾶς ἡρμόσατο, ποῖα ἔδνα. Οὐ χρυσόν, οὐκ ἄργυρον, ἀλλὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· διὸ και ἔλεγεν, *Ἐπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν*· και παρακαλεῖ, ὅτε τὴν νύμφην ἐμελλε λαμβάνειν. Τούτου τύπος ἦν τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος τὸν παῖδα τὸν πιστὸν ἐπεμφε μνηστευσόμενον· κόρην ἐθνικὴν· και ἐνταῦθα ἐπεμφέν ὁ Θεὸς τοὺς οἰκέτας τοὺς ἑαυτοῦ μνηστευσόμενους τῷ παιδὶ τὴν Ἐκκλησίαν, και προφήτας ἀνωθεν ταῦτα λέγοντας· *Ἄκουσον, θύγατερ, και ἴδε, και ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου και τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, και ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου*. Εἶδες και τὸν προφήτην ἀρμολόμενον; εἶδες και τὸν Ἀπόστολον μετὰ πολλῆς τῆς παρρησίας τοῦτο τὸ ῥῆμα φθεγγόμενον, και λέγοντα, *Ἠρμοσάμην ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν παρυστήσαι τῷ Χριστῷ*; Εἶδες πάλιν σύνεσιν; Εἰπὼν γὰρ, ὅτι Ὁφεῖλετέ μου ἀνέχεσθαι, οὐκ εἶπε, Διδάσκαλος γὰρ ὑμῶν εἰμι, και οὐ, Δι' ἑμαυτὸν λέγω· ἀλλ' ὁ μάλιστα τοῦτοις ἔφερεν ἀξίωμα, τοῦτο τίθησιν, ἑαυτὸν μὲν ἐν χώρῃ τῆς προμνηστερίας, ἐκείνους δὲ ἐν τάξει τῆς νύμφης στήσας· και ἐπάγει λέγων, *Φοβοῦμαι δὲ μὴ πως, ὡς δεῖς ἔδαν ἠπάτησε διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, οὕτω φθαρή τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν*. Εἰ γὰρ και ἡ ἀπώλεια ὑμετέρη, ἀλλὰ ἡ ἀθυμία κοινή. Καὶ σκόπει τὴν σύνεσιν· οὐ γὰρ αὐτὸ ἀποφαίνεται, καίτοι ἦσαν διεφθαρμένοι· και τοῦτο δηλῶν ἔλεγεν, *Ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή, και, Πενθήσω πολλοὺς τῶν προημάρτηκτων*· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀφίτησιν αὐτοὺς ἀναισχυντήσαι· διὸ φησι, *Μήποτε*. Οὔτε γὰρ καταδικάζει, οὔτε σιγᾷ· οὐδέτερον γὰρ ἀσφαλές, οὔτε εἰπεῖν φανερώς, οὔτε κρύψαι διηνεκῶς. Διὸ τὸ μέσον τίθησι λέγων, *Μήποτε*. Τοῦτο γὰρ οὐδὲ σφόδρα κατεγνωκότος, οὐδὲ σφόδρα θαρρόντως, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τούτων ἑκατέρων ἐστῶτος. Οὕτω μὲν οὐν παρεμυθήσατο· τῇ δὲ μνήμῃ τῆς ἱστορίας εἰς φόβον ἀφατον ἐνέβαλε, και πάσης ἀποστερεῖ συγγνώμης αὐτοὺς. Εἰ γὰρ και ὁ δεῖς κακοῦργος, κακείνη ἀνόητος, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων ἐξήρπασε τὴν γυναικα.

β'. Ὁρᾶτε οὐν μὴ ταῦτα πάθητε, φησὶ, και οὐδὲν ὑμῶν προσθήσεται. Καὶ γὰρ και ἐκεῖνος μείζονα ἐπαγγειλάμενος, οὕτως ἠπάτησεν. Ὅθεν δῆλον ἐστὶ

* Μνηστευσόμενον, et infra μνηστευσόμενον. Sic legendum putat Savilius et sic interpres Latinus legit. Editi, μνηστευσόμενον et μνηστευσάμενον, male

ut tandem aliquando fortiter stemus, nosque a vitio removeamus, ut promissa bona consequamur: quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam

et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, Imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIII.

CAP. 11. v. 1. *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, imo vero sustinetis me.*

1. Ingressurus in suas laudes, magna præmunitione utitur. Idque non semel dumtaxat atque iterum facit: quamquam alioqui argumenti necessitas ad eum purgandum sufficiebat, et ea quæ persæpe ab ipso dicta fuerant. Nam qui peccata ea, quæ Deus e memoria ejecerat, in memoria habebat, ob idque apostoli quoque nomine indignum se esse aiebat, perspicuum utique est vel admodum stupidis ac recordibus, quod non gloriæ studio ea dicit, quæ nunc dicturus est. Etenim, ut mirum aliquid dicam, hoc ei ad gloriam plurimum incommodi afferebat, quod suas ipse laudes prædicaret: id enim plerosque offendit. Et tamen ne hoc quidem facere supersedebat, verum unum spectabat, ut auditorum saluti consuleret. Cæterum ne hoc nomine stultorum animos læderet, quod magnificis de se sermonibus uteretur, ex abundantia multas hasce præmunitiones adhibuit, atque, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ; imo vero sustinetis.* Vides prudentiam? Nam dum, *Utinam*, dicit, hoc eorum arbitrii esse statuit; dum autem affirmat, plenum reddit, se eorum benevolentiam majorem in modum considerare, atque et eos amare et vicissim ab ipsis amari. Vel potius, non tam a simplici ac vulgari benevolentia, quam a ferventi quodam et insano amore oportere ait eos se etiam insipienter gerentem perferre. Unde etiam subjunxit, 2. *Æmulor enim vos Dei æmulatione.* Non dixit, Amo enim vos; sed quod multo vehementius erat, ponit. Zelotypia enim laborant eorum animi, qui erga eos quos amant ardentius affecti sunt. Neque enim aliunde oriri queat zelotypia, quam ab acri ac vehementi amicitia. Deinde ne putent ab eo vel honoris, vel pecuniarum, vel alius cujusquam rei causa amorem suum expeti, adjecit, *Dei æmulatione.* Deus etenim zelo affici dicitur, non ut perturbationem aliquam suspiceris; Deus enim ab omni perturbatione remotus est; verum ut omnes intelligant, eum non aliam ob causam, quam ob eos ipsos, quos zelotypia prosequitur, omnia facere: non ut ipse quæstum aliquem hinc faciat, sed ut eis salutem afferat. Nam in hominibus non ita zelus efficitur, verum ob privatam quietem: non quod contumelia afficiantur qui amantur, verum quod non perinde tangantur ii qui amant, sed superentur minoresque partes ferant apud eos quos amant. Hic autem non ita se res habet. *Ne enim*, inquit, id mihi curæ est, ne inferiore apud vos conditione sim, sed ne vos corruptos videam. Hujusmodi enim Dei zelus est, talis quoque meus, vehemens simul ac purus. Sequitur autem causa necessaria: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Ergo non mea causa, sed illius, cui vos despondi, zelo ardeo. Spon-

salium enim præsens hoc tempus, alterum nuptiarum, tum videlicet, cum dicitur, Surrexit sponsus. O rem novam! in mundo virgines ante matrimonium manent, post matrimonium non item. Ille autem non sic; verum etiamsi virgines ante hoc matrimonium non sint, post initum matrimonium virgines efficiuntur. Sic tota Ecclesia virgo est. Etenim ad omnes et conjugatos et conjugatas Paulus loquitur. Videamus autem quid secum ferens nos desponderit, quam dotem. Non aurum, non argentum, sed cælorum regnum: unde etiam dicebat, *Pro Christo legationis fungimur* (2. Cor. 5. 20); atque obsecrat, cum sponsam accepturus erat. Hujus rei figuram gerebat ea, quæ tempore Abraham contigerunt. Etenim ille fidelem servum misit, qui puellam ethnicam desponderet: hic quoque Deus servos suos misit, qui filio suo Ecclesiam desponderent, ac prophetas, olim his verbis utentes: *Audi, filia, et vide, et obliviscere populum tuum et domum patris tui* (Psal. 44. 11. 12). *Et concupiscet rex decorem tuum.* Vidisti etiam prophetam desponentem? vidisti etiam Apostolum cum magna fiducia hoc verbum præferentem ac dicentem, *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo?* Vidisti rursus prudentiam? Postquam enim dixit, *Æquum est ut me sustineatis*, non dixit, *Magister enim vester sum, nec, Mea causa hæc dico*; sed quod potissimum illis dignitatem afferebat, hoc ponit, nimirum se pronubæ, illos autem sponsæ loco constituens. Ac postea subjungit, 3. *Timeo autem, ne forte ut serpens Evam decepit per astutiam suam, sic corruptantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christo Jesu.* Nam etsi exilium vestrum est; at mæror tamen mihi vobiscum communis est. Ac vide qua prudentia utatur: neque enim hoc perspicue indicat, tametsi ipsi corrupti erant; idque his verbis ostendebat, *Cum impleta fuerit obedientia vestra, et, Lugeam multos qui peccaverunt* (2. Cor. 10. 6. et 12. 21). Sed tamen non sinit eos pudorem mittere; ideoque ait, *Ne forte.* Neque enim condemnat, nec rursus silet: neutrum quippe tutum erat, nempe vel aperte dicere, vel perpetuo occultum tenere. Quocirca id quod medium erat ponit, dicens, *Ne forte.* Hoc enim nec admodum condemnantis erat, nec rursus magnopere fidentis, sed inter hæc duo stantis. Ita eos consolatus est: atque per historiæ commemorationem incredibilem quendam metum ipsis incussit, omnemque veniam ademit. Quamvis enim et serpens versutus esset, et illa stulta; neutrum tamen horum mulierem supplicio exemit.

2. Videte itaque, ait, ne hoc vobis accidat, nec quidquam vobis præsidio sit. Nam ille quoque majora pollicitus, hac ratione ipsam in fraudem induxit. Unde liquet istos quoque sese jactantes atque inflantes, ipsos decepisse. Atque hoc non modo hinc

conjicere licet, verum etiam ex iis, quæ postea ait :
4. Si is qui venit, alium Jesum prædicat quem non prædicavimus, aut alium spiritum accipitis quem non accepistis, aut aliud evangelium quod non recepistis, recte pateremini. Nec vero ait, Ne forte sicut Adam deceptus est; sed ostendit eos feminas esse, qui hæc patiuntur: feminarum enim est decipi. Nec etiam dixit, Sic vos decipiimini; sed perstans in metaphora ait, *Ne forte corrumpantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christo Jesu.* A simplicitate, inquam, non a versutia: non, inquam, ex versutia, neque ex eo quod fides vobis desit; sed ex simplicitate. Et tamen ne hoc quidem nomine veniam promerentur qui decipiuntur: id quod Eva indicavit. Quod si hoc veniam minime meretur, multo minus cum quis ob inanem gloriam in hanc fraudem incidit. *Si enim is qui venit, alium Jesum prædicat quem non prædicavimus;* hinc videlicet ostendens, non ex se Corinthios esse corruptos, sed aliunde irrepere, qui eos in fraudem impellunt: ideoque ait, *Qui venit. Si alium spiritum accipitis, si aliud evangelium, quod non recepistis, recte pateremini.* Quid ais? qui Galatis dicebas, *Si quis evangelizaverit vobis præterquam quod accepistis, anathema sit (Gal. 1. 9),* nunc dicis, *Recte pateremini?* Atqui hoc nomine minime par erat sustinere, verum pedem removere: sin autem eadem dicunt, tum demum sustinere opus est. Qui fit igitur ut dicas, Quoniam eadem dicunt, non opus est sustinere? si alia dicerent, æquumne esset sustinere? Advertamus itaque: magnum enim periculum imminet atque præcipitium, si leviter hoc prætereamus; aditumque omnibus hæresibus præbet id quod dictum est. Quænam ergo horum verborum sententia est? Sic se actabant illi, tamquam apostoli non perfecte docerent, atque ipsi plus aliquid quam illi afferrent. Verisimile enim est, quod illi multa blaterantes, stultam quamdam colluviem in hujusmodi dogmata invehebant. Unde etiam et serpentis et Evæ, quæ sic amplitudinis majoris expectatione decepta fuerat, mentionem facit. Hoc quippe etiam in priore epistola subindicans, dicebat, *Jam divites facti estis, sine nobis regnatis;* ac rursus, *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo (1. Cor. 4. 8. 10).* Quoniam igitur illi, ut verisimile est, externa sapientia utentes, multa nugabantur, hoc inquit: Si quid præterea dicerent, atque alium Christum prædicarent, quem prædicari non oporteret, nos autem prætermissemus, recte sustineretis; ideo enim adjicit, *Quem non prædicavimus:* si autem eadem fidei capita, quid amplius? quidquid enim dixerint, nihil amplius dicturi sunt, quam quæ diximus. Ac vide quam exacte hoc ponat: non enim dixit, Si is qui venit amplius aliquid dicit: nam illi amplius aliquid dicebant, ut qui cum majore auctoritate concionarentur, atque ingentem verborum elegantiam adhiberent: eaque de causa non hoc dixit, sed quid? *Si is qui venit, alium Jesum prædicat;* quod quidem verborum probationem minime requirebat: *Aut spiritum alium accipitis;* neque enim hic sermonibus opus erat; hoc est, locu-

pletiores vos, quantum ad gratiam attinet, efficit: *Aut evangelium aliud quam quod recepistis;* ne hoc quidem rursus verborum elegantiam desiderabat; *Recte sustineretis.* Ac velim consideres, quomodo ubique distinctione usus sit, qua indicet nihil amplius atque copiosius ab ipsis allatum fuisse. Postquam enim dixit, *Si is qui venit alium Jesum prædicat,* subjunxit, *Quem non prædicavimus: et alium spiritum accipitis,* adjecit, *Quem non accepistis: aut evangelium aliud,* addidit, *Quod non recepistis.* Per quæ omnia indicavit, non simpliciter an illi quid amplius dixerint, attendendum esse, sed an aliquid amplius dixerint quod dici oporteret, et a nobis omissum sit. Quod si non oportebat, inquit, ideoque nec a nobis dictum sit; quid causæ afferri potest, cur eos admiremini?

3. At, dicet quispiam, si eadem dicunt, quid est cur eos prohibeas? Quoniam per simulationem alia dogmata inducunt. Verum id nondum ait, sed postea illud ponit, cum dicit, *Transfigurant se in apostolos Christi:* interim autem ab iis, quæ minus molesta erant, discipulos ab eorum auctoritate abducit, non quod invideret illis, sed quod his prospectum vellet. Alioqui enim cur Apollo non impedit, virum præsertim eloquentem ac Scripturarum cognitione præstantem; etiamque se eum missurum pollicetur? Quod ille una cum eruditione dogmatum integritatem conservaret; isti autem contra. Ob eamque causam eos bello lacessit, et discipulos insectatur quod in illos inhiarent, dicens: Nam si quid quod in rem esset, a nobis prætermissemus, ipsi implevissemus, non impediremus; sin autem omnia cumulate a nobis præstita sunt, nihilque omissum est, unde vos illi ceperunt? Ideo subdit, **5.** *Existimo enim me nihil minus habere a magnis apostolis;* non jam scilicet cum illis, sed cum Petro reliquisque hujusmodi comparisonem faciens. Itaque si isti scientia me superant, sane et illos. Ac vide quo pacto hic quoque sermonem temperet. Non enim dixit, Nihil amplius quam ego apostoli dixerunt; sed quomodo? *Existimo;* hoc est, arbitror me nihilo posteriorem fuisse excellentibus apostolis. Nam quoniam eo nomine inferiore conditione esse videbatur, quod illi, ut qui cum antecessissent, in majore fama essent ac major illorum celebritas esset, atque isti sese introducere parabant; idcirco sese illis modo sibi conveniente comparat. Unde etiam cum encomiis mentionem eorum facit. Neque enim simpliciter apostolos dixit, sed magnos et eximios, Petrum videlicet et Jacobum et Joannem indicans. **6.** *Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia.* Quia enim in hoc superiores illi erant, qui Corinthios corrumpebant, quod non rudes et indocti essent, id quoque ponit, quo ostendat se propterea non modo pudore minime affici, sed etiam gloriari. Nec dixit, Si ego imperitus verbo, et illi quoque; hoc enim visum fuisset esse hominis et illos traduentis et istos attollentis; verum rem ipsam, hoc est, externam sapientiam de jicit. Atque in priore quidem epistola vehementer in hoc incumbit, ut ostendat hoc ad prædicationem non modo nihil utilitatis afferre, sed etiam crucis

καὶ οὗτοι κομπάζοντες, φουσῶντες αὐτοὺς ἄ ἐξηπάτων. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐντεῦθεν μόνον ἐστὶ στοχάσασθαι, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν μετὰ ταῦτα λέγει, ὅτι *Εἰ μὲν ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε, ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἠνείχεσθε*. Καὶ οὐ λέγει, Μὴ πως ὡς ὁ Ἀδάμ ἠπατήθη, ἀλλὰ δείκνυσι γυναικίως ὄντας τοὺς ταῦτα πάσχοντας· γυναικῶν γὰρ τὸ ἀπατῆσθαι. Καὶ οὐκ εἶπεν, Οὕτω καὶ ὑμεῖς ἀπατηθῆτε· ἀλλὰ ἐτι μένων ^β τῇ μεταφορᾷ, φησὶ, *Μὴ πως φθαρῆ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλοῦτης [597] τῆς εἰς Χριστόν*. Ἀπὸ τῆς ἀφελείας, οὐκ ἀπὸ τῆς κακουργίας, λέγω· οὕτε ἐκ κακουργίας οὕτε ἐκ τοῦ μὴ πιστεῦσιν ὑμῶν, ἀλλ' ἐξ ἀφελείας. Ἀλλ' ὁμως οὐδὲ ἐντεῦθεν συγγνώμης ἄξιοι οἱ ἀπατώμενοι· καὶ ἐδήλωσεν ἡ Εὐα. Εἰ δὲ τοῦτο οὐ συγγνώμης ἄξιον, πολλῶ μᾶλλον, ὅταν διὰ κενοδοξίαν τις τοῦτο πάθῃ. *Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει, ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν*. Δείκνυσι ἐντεῦθεν οὐχὶ διαφθειρομένους Κορινθίους ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ἐτέρωθεν αὐτοῖς ὄντας τοὺς ἀπατῶντας· διὸ φησιν, *Ὁ ἐρχόμενος. Εἰ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε, εἰ εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἠνείχεσθε*. Τί λέγεις; ὁ Γαλάταις εἰπὼν, *Ἐάν τις εὐαγγελίζηται ὑμᾶς παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω*, νῦν λέγεις, *Καλῶς ἠνείχεσθε*; Καὶ μέντοι διὰ τοῦτο οὐκ ἔδει ἀνέχεσθαι, ἀλλ' ἀποπηδῶν· εἰ δὲ τὰ αὐτὰ λέγουσι, δεῖ ἀνέχεσθαι. Πῶς οὖν λέγεις, Ἐπειδὴ τὰ αὐτὰ λέγουσιν, οὐ δεῖ ἀνέχεσθαι; εἰ γὰρ ἄλλα ἔλεγον, φησὶν, ἔδει ἀνέχεσθαι; Προσέχωμεν τοίνυν· καὶ γὰρ μέγας ὁ κίνδυνος καὶ βαθὺς ὁ κρημνός, ἂν ἀπλῶς αὐτὸ παραδράμωμεν, καὶ πάσαις ταῖς αἰρέσεσι πάροdon δίδωσι τὸ εἰρημένον. Τί οὖν ἐστὶ τὸ νόημα τῶν ῥημάτων τούτων; Οὕτως ἐχόμεπαζον ἐκεῖνοι, ὡς ἀτελῶς τῶν ἀποστόλων διδασκόντων, ὡς αὐτῶν πλεῖόν τι εἰσφέροντες. Εἰκόσ γὰρ αὐτοὺς πολλὰ φλυαροῦντας, φορυτὴν ἐπεισάγειν ἀνόητον τοῖς δόγμασι τούτοις. Διὸ καὶ τοῦ ὄψεως καὶ τῆς Εὐας ἀνεμνήσθη οὕτως ἀπατηθείσης τῇ τοῦ πλείονος προσδοκίᾳ. Τοῦτο καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ αἰνιττόμενος ἔλεγεν, *Ἦδη ἐπλουτίσατε χωρὶς ἡμῶν ἐβασίλευσατε*· καὶ πάλιν, *Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ*. Ἐπεὶ οὖν πολλὰ εἰκόσ αὐτοὺς φλυαρεῖν τῇ ἔξωθεν σοφίᾳ κερημένους, τοῦτό φησιν, ὅτι Εἰ μὲν τι περιττόν ἔλεγον οὗτοι, καὶ ἕτερον ἐκέρυττον Χριστόν, ὃν οὐ κηρυχθῆναι ἔδει, ἡμεῖς δὲ παρελίπομεν, καλῶς ἠνείχεσθε· διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκεν, *Ὅν οὐκ ἐκηρύξαμεν*. Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ κεφάλαια τῆς πίστεως, τί τὸ πλεόν; ὅσα γὰρ ἂν εἴπωσιν, οὐδὲν πλεόν ἐροῦσιν ὧν ἡμεῖς εἰρήκαμεν. Καὶ ὅρα πῶς αὐτὸ ἀκριβῶς τίθησιν· οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ μὲν ὁ ἐρχόμενος πλεῖόν τι λέγει· ἔλεγον γὰρ τι πλεόν, μετὰ πλείονος δημηγοροῦντες ἐξουσίας, καὶ πολλοῦ τοῦ κάλλους τῶν ῥημάτων· διόπερ οὐκ εἶπε τοῦτο, ἀλλὰ τί; Ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει· ὅπερ οὐ χρεῖαν

εἶχε τῆς διὰ τῶν λόγων κατασκευῆς· Ἡ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε· οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα λόγων ἦν χρεῖα· τουτέστι, πλουσιωτέρους ὑμᾶς ποιεῖ κατὰ τὴν χάριν· Ἡ εὐαγγέλιον ἕτερον, ὃ οὐκ ἐδέξασθε· οὐδὲ τοῦτο λόγων ἔδειτο πάλιν, *Καλῶς ἠνείχεσθε*. Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς πανταχοῦ τῷ διορισμῷ κέχρηται, τῷ δηλοῦντι ὅτι οὐδὲν περιττόν, οὐδὲν πλεόν τι παρ' αὐτῶν εἰσηνέχεται. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Εἰ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει*, ἐπήγαγεν, *Ὅν οὐκ ἐκηρύξαμεν [598] καὶ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε*, προσέθηκεν, *Ὁ οὐκ ἐλάβετε*· ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον, ἐπήγαγεν, *Ὁ οὐκ ἐδέξασθε*· διὰ πάντων δηλῶν, ὅτι οὐχ ἀπλῶς, εἰ πλεόν τι λέγουσι, προσέχειν δεῖ, ἀλλὰ εἰ τι πλεόν λέγουσιν ὃ λεχθῆναι ἔδει, καὶ παρ' ἡμῶν παρελείφθη. Εἰ δὲ οὐδὲ ἔδει, διὸ οὐδὲ παρ' ἡμῶν εἰρηται, ἵνα τί πρὸς αὐτοὺς κεχῆνατε;

γ. Καίτοι εἰ τὰ αὐτὰ λέγουσι, φησὶ, τίνας ἐνεκεναυτοὺς κωλύεις; Ὅτι ὑποκρίσει κεχηρημένοι, ἔτετρα εἰσάγουσι δόγματα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τέως οὐ λέγει, ἀλλ' ὕστερον αὐτὸ τίθησιν, ὅταν λέγῃ, Μετασχηματίζονται εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ· τέως δὲ ἐκ τῶν ἀνεπαχθεστέρων ἀπάγει τῆς αὐθεντίας αὐτῶν τοὺς μαθητάς· καὶ οὐκ ἐκεῖνοις βασκαίνων, ἀλλὰ τούτους ἀσφαλιζόμενος. Ἐπεὶ τὸν Ἀπολλῶ διὰ τί οὐ κωλύει, καίτοι ἄνδρα λόγιον ὄντα, καὶ δυνατὸν ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀλλὰ καὶ παρακαλεῖ, καὶ ἐπαγγέλλεται πέμψειν αὐτόν; Ὅτι μετὰ τῆς παιδείσεως ἐκεῖνος καὶ τὴν τῶν δογμάτων ὀρθότητα διετήρει· οὗτοι δὲ τούναντίον. Διόπερ αὐτοῖς πολεμεῖ, καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐγκαλεῖ πρὸς αὐτοὺς κεχηρησὶ, λέγων, ὅτι Εἰ μὲν τι τῶν ὀφειλόντων λεχθῆναι παρελίπομεν ἡμεῖς, ἐπλήρωσαν δὲ ἐκεῖνοι, οὐ κωλύομεν προσέχειν· εἰ δὲ πάντα ἀπήρτισται παρ' ἡμῶν, καὶ οὐδὲν λείπεται, πόθεν ὑμᾶς εἶλον ἐκεῖνοι; Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων, *Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκεῖναι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων*· οὐκέτι πρὸς ἐκεῖνους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς περὶ Πέτρον ποιούμενος τὴν σύγκρισιν. Ὅστε εἰ ἐμοῦ τι πλεόν ἴσασι, κάκεινων. Καὶ ὅρα πῶς κἀνταῦθα μετριάζει. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Οὐδὲν μου πλεόν εἶπαν οἱ ἀπόστολοι· ἀλλὰ πῶς; *Λογίζομαι*· οὕτω νομίζω, ὅτι οὐδὲν ὑστερήσα τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τοῦτο ἐλάττωμα αὐτοῦ ἔδοκει εἶναι τὸ προλαθόντας ἐκεῖνους ὄνομα ἔχειν πλεόν, καὶ μειζων περὶ ἐκεῖνους ἦν ἡ δόξα, καὶ ἐμελλον οὕτοι παρεῖσάγειν ἑαυτοὺς, διὰ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς ποιεῖται τὴν σύγκρισιν μετὰ τοῦ προσήκοντος αὐτῷ σχήματος. Διὸ καὶ μετ' ἐγκωμίων αὐτῶν μέμνηται, οὐχ ἀπλῶς τῶν ἀποστόλων εἰπὼν, ἀλλὰ, *τῶν ὑπερλίαν*, Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην δηλῶν. *Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει*. Ἐπειδὴ γὰρ τούτω ἐκεῖνοι ἐπλεονέκτουσιν οἱ διαφθειρόντες Κορινθίους, τῷ μὴ εἶναι ἰδιώται, καὶ τοῦτο τίθησιν, δείκνυς ὅτι οὐκ ἐπαισχύνεται τούτω, ἀλλὰ καὶ ἐγκαλλωπίζεται. Καὶ οὐκ εἶπεν, Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλὰ κάκεινοι· τοῦτο γὰρ ἔδοκει διαβάλλοντος εἶναι κάκεινους, καὶ τούτους ἐπαίροντος· ἀλλ' αὐτὸ καθαίρει τὸ πρᾶγμα τὸ τῆς ἔξω σοφίας. Καὶ ἐν μὲν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ καὶ σφόδρα ἀγωνίζεται περὶ τοῦ-

^a Sic legit interpret Lat. et sic legendum. Editi ἑαυτοῦς.

^b Conjectit Savil. ἐπιμένων.

του λέγων, ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν συντελεῖ πρὸς τὸ κήρυγμα τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐπισκιάζει τῇ δόξῃ τοῦ σταυροῦ· Ἦλθον γάρ, φησὶν, οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας πρὸς ὑμᾶς, ἵνα μὴ κενωθῆ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ· καὶ ἕτερα πολλά τοιαῦτα· ὅτι τῇ γνώσει ἰδιῶται ἦσαν, ἥπερ [599] καὶ ἐσχάτη ἐστὶν ἰδιωτεία.

Ὅτε μὲν οὖν ἔν τοις μεγάλοις ἔδει συγκρίνειν, τοῖς ἀποστόλοις ἑαυτὸν συγκρίνει· ὅτε δὲ δεῖξαι τὸ δοκοῦν ἐλάττωμα εἶναι, οὐκέτι, ἀλλ' αὐτῷ συμπλέκεται τῷ πράγματι, καὶ δείκνυσαι πλεονέκτημα τοῦτο γενόμενον· καὶ ὅτε μὲν οὐδεμία ἀνάγκη κατήγειρε, καὶ ἐλάχιστόν φησι τῶν ἀποστόλων εἶναι, καὶ οὐδὲ τῆς προσηγορίας ἄξιον· ἐνταῦθα δὲ πάλιν, ὅτε καιρὸς ἐκάλει, φησὶ μὴδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων. Ἦδει γάρ τοῦτο μάλιστα ὠφελῆσον τοὺς μαθητάς· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων, Ἄλλ' ἐρ παντὶ φανερωθέντες ἐν πᾶσιν εἰς ὑμᾶς. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα πάλιν διαβάλλει τοὺς ψευδαποστόλους, ὡς ἐν πανουργίᾳ περιπατοῦντας. Ταῦτα δὲ καὶ ἔμπροσθεν περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγεν, ὅτι οὐ κατὰ πρόσωπον ἔζη, οὐδὲ δολῶν καὶ καπηλεύων τὸν λόγον ἐκήρυττεν. Ἐκεῖνοι δὲ ἕτεροι μὲν ἦσαν, ἕτεροι δὲ ἐφαίνοντο, ἀλλ' οὐκ αὐτός. Διὸ καὶ πανταχοῦ μέγα φρονεῖ ἐπὶ τῷ μὴδὲν πρὸς ἀνθρώπων δόξαν ποιεῖν, μὴδὲ ἀποκρύπτεσθαι τὰ καθ' ἑαυτόν. Ὅπερ καὶ ἔμπροσθεν ἔλεγεν, ὅτι Τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστῶντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν συνειδησὶν ἀνθρώπων· καὶ νῦν δὲ φησὶν, Ἐρ παντὶ φανερωθέντες εἰς ὑμᾶς. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ἰδιῶται, φησὶν, ἔσμεν, καὶ οὐκ ἀποκρυπτόμεθα· λαμβάνομεν παρὰ τινων, καὶ οὐ σιγῶμεν. Παρ' ὑμῶν οὖν λαμβάνομεν, καὶ οὐχὶ προσποιούμεθα μὴ λαμβάνειν, καθάπερ οὗτοι λαμβάνοντες· ἀλλὰ πάντα ποιοῦμεν φανερὰ ὑμῖν. Καὶ σφόδρα θαρρόντος ἐκείνους ἦν, καὶ μετὰ ἀληθείας ἅπαντα καταγγέλλοντος. Διὸ καὶ μάρτυρας αὐτοὺς καλεῖ, καὶ νῦν εἰπὼν, Ἐρ πᾶσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ ἔμπροσθεν λέγων, Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἀναγινώσκετε, ἢ καὶ ἐπιγινώσκατε. Εἶτα ἐπειδὴ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπελογήσατο, βαρέως τὸ ἐξῆς ἐπάγει λέγων, Ἡ ἀμαρτίαν ἐποίησα, ἑμαυτὸν ταπεινῶν, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε; Καὶ ἐρμηνεύων αὐτὸ, φησὶν, Ἄλλως Ἐκκλησίας ἐσύλησα, λαβὼν ὀψώνιον, πρὸς τὴν ὑμετέραν διακονίαν. Ὅ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἐν στενωχωρίᾳ διήγαγον· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, Ταπεινῶν ἑμαυτὸν. Τοῦτο οὖν μοι ἔχετε ἐγκαλεῖν; καὶ διὰ τοῦτο κατεπαίρεσθέ μου, ἐπειδὴ ἐταπεινώσα ἑμαυτὸν προσαιτῶν, στενωχωρούμενος, λιμώτων, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε; Καὶ πῶς ὑψοῦντο οὗτοι, τούτου ὄντος ἐν στενωχωρίᾳ; Μᾶλλον ὀψοδομοῦντο, καὶ οὐκ ἐσκανδαλίζοντο· ὃ καὶ μεγίστη αὐτῶν ἀνεῖη κατηγορία, καὶ τῆς ἀσθενείας αὐτῶν ἔγκλημα, ὅτι οὐκ ἦν αὐτοὺς ἄλλως ἐνάγειν, ἢ πρότερον ταπεινωθέντα. Ἐγκαλεῖτέ μοι οὖν ὅτι ταπεινὸς γέγονα; Ἄλλὰ διὰ τοῦτο ὑμεῖς ὑψώθητε. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγεν, ὅτι διέβαλλον αὐτὸν, ὅτι παρῶν μὲν ταπεινός, ἀπῶν δὲ θαρρῆναι, ἀπολογούμενος πλήττει πάλιν αὐτοὺς ἐνταῦθα λέγων, ὅτι Καὶ τοῦτο δι' ὑμᾶς. Ἄλλως Ἐκκλη-

σίας ἐσύλησα. Ἐνταῦθα λοιπὸν ὀνειδιστικῶς· ἀλλὰ τὰ πρότερα οὐκ ἀφήσιν ἐπαχθῆ ταῦτα φανῆναι. Εἶπε γὰρ, Ἀνέχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· καὶ πρὸ τῶν ἄλλων αὐτοῦ κατορθωμάτων ἐν τούτῳ πρώτῳ καυχᾶται. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ζητοῦσιν [600] οἱ βωμικολοί, καὶ ἐν τούτῳ χἀκεῖνοι, οἱ δι' ἐναντίας μέγα ἐφρόνουν. Διὰ τοῦτο οὐ πρότερον εἰς τὸν τῶν κινδύων ἐμβάλλει λόγον, οὐδὲ εἰς τὸν τῶν σημείων, ἀλλ' εἰς τὸν τῆς τῶν χρημάτων ὑπεροφίας, ἐπειδὴ ἐν τούτῳ ἐφρόνουν· ὁμοῦ δὲ αὐτοὺς καὶ αἰνίττεται πλουτοῦντας.

δ'. Τὸ δὲ θαυμαστὸν αὐτοῦ τοῦτό ἐστιν, ὅτι ἔχων εἰπεῖν ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν χειρῶν ἐτρέφετο, οὐκ εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ὃ μάλιστα αὐτοὺς ἐνέτρεπε, καὶ οὐδὲ αὐτοῦ ἐγκώμιον ἦν, τοῦτο λέγει, ὅτι Παρὰ ἄλλων ἔλαβον. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐλαβον, ἀλλὰ, Ἐσύλησα· τουτέστιν, ἐγύμνωσα, καὶ πένητας αὐτοὺς ἐποίησα. Καὶ τὸ δὴ μεῖζον, ὅτι οὐκ εἰς περιουσίαν, ἀλλὰ εἰς τὴν τῶν ἀναγκαίων χρεῖαν· ὅταν γὰρ εἴπη, ὀψώνια, τὴν ἀναγκαίαν λέγει τροφήν. Καὶ τὸ χαλεπώτερον, Εἰς τὴν ὑμῶν διακονίαν. Ὑμῖν κηρύττομεν, καὶ παρ' ὑμῶν ὀφείλων τρέφεσθαι, παρ' ἐτέρων τούτων ἀπήλαυον. Διπλοῦν τὸ ἔγκλημα, μᾶλλον δὲ τριπλοῦν· ὅτι καὶ παρ' αὐτοῖς ὄν, καὶ αὐτοῖς διακονούμενος, καὶ τὴν ἀναγκαίαν ζητῶν τροφήν, ἐτέρους εἶχε τοὺς χορηγοῦντας. Καὶ πολλὴ τούτων ὑπερβολὴ πρὸς ἐκείνους. Οἱ μὲν γὰρ ἐν βραθυμίᾳ, οἱ δὲ ἐν σπουδῇ· οἱ μὲν καὶ μακρὰν ὄντι ἔπεμπον, οἱ δὲ οὐδὲ παρόντα ἔτρεφον. Εἶτα ἐπειδὴ σφοδρῶς αὐτῶν καθήψατο, ἡρέμα πάλιν χαλὰ τὸ σφοδρὸν τῆς ἐπιτιμήσεως, λέγων· Καὶ παρῶν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεῖς, οὐ κατενάρκησα οὐδενός. Οὐ γὰρ εἶπεν, Οὐ δεδώκατέ μοι, ἀλλ', Ἐγὼ οὐκ ἔλαβον. Φεῖδεται γὰρ αὐτῶν ἔτι· ἀλλ' ὁμοῦ καὶ ἐν τῇ ὑφέσει τοῦ λόγου, λανθανόντως πάλιν πλήττει· τὸ γὰρ, Παρῶν, σφόδρῃ ἐμφαντικόν, καὶ τὸ, Ὑστερηθεῖς· ἵνα γὰρ μὴ λέγωσι, Τί οὖν, εἰ εἶχες; ἐπήγαγε, Καὶ ὑστερηθεῖς οὐ κατενάρκησα ὑμῶν. Ἐνταῦθα πάλιν μετρίως αὐτοὺς πλήττει, ὡς ὀκνηρῶς τὴν τοιαύτην τιθέντας φορὰν, ὡς βαρυνόμενους. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία, κατηγορίας μεστή καὶ ζηλοτυπίας γέμουσα. Διὸ καὶ τέθεικεν αὐτὴν οὐ προηγουμένως, ἀλλ' ὡς διδάσκων πόθεν καὶ παρὰ τίνων ἐτρέφη, ὥστε ἀνυπόπτως διεγείρειν πάλιν εἰς τὸν τῆς ἐλεημοσύνης λόγον. Τὸ γὰρ Ὑστερημά μου, φησὶ, προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας. Εἶδες πῶς παροξύνει πάλιν, εἰς μέσον ἄγων τοὺς διακονησασμένους; Πρότερον γὰρ εἰς ἐπιθυμίαν αὐτοὺς ἄγων τοῦ μαθεῖν τίνες ἀνείεν οὗτοι, ὅτε ἔλεγεν, Ἄλλως Ἐκκλησίας ἐσύλησα, τότε καὶ ὀνομαστὶ αὐτοὺς τίθησιν· ὅπερ καὶ εἰς ἐλεημοσύνην αὐτοὺς προέτρεπε. Τοὺς γὰρ ἠττηθέντας ἐν τῷ μὴ θρέψαι τὸν Ἀπόστολον, πείθει καὶ ἐν τῇ τῶν πενήτων μὴ ἠττηθῆναι βοηθείᾳ. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτοῖς Μακεδόσιν ἐπιστέλλων λέγει, ὅτι Ἐρ ταῖς χρεῖαις μου ἐπέμψατέ μοι καὶ ἄπαξ καὶ δις, καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου· ὅπερ καὶ ἐγκώμιον μέγιστον αὐτῶν ἦν, ὅτι ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων ἔλαμψαν. Ἄλλ' ὄρα πανταχοῦ τὴν χρεῖαν αὐτοῦ τιθέντα, καὶ οὐδαμοῦ περιουσίαν. Τῷ μὲν οὖν εἰπεῖν, ἔτι

gloriam obscurare: *Veni enim, inquit, non in sublimitate sermonis aut sapientiæ ad vos, ut non evacuetur crux Christi (1. Cor. 2. 1. et 1. 17): ac multa alia ejusmodi; quod scientia imperiti essent: quæ quidem summa est imperitia.*

*Paulus cur varie de se loqueretur. — Ergo cum in magnis comparatio facienda erat, seipsum apostolis confert; cum autem ostendendum id quod imbecillitatis speciem habeat; non item: quin potius cum re ipsa congreditur, ostenditque hoc lucro cessisse. Ac cum nulla necessitas urgebat, minimum etiam apostolorum se dicebat, ac ne apostoli quidem nomine dignum; hic rursus, cum tempus id postulabat, nihilo inferiorem se esse præstantissimis apostolis. Norat enim hinc magnam ad discipulos utilitatem reddituram esse: ideoque subjunxit, *Sed in omnibus manifestati sumus vobis.* Etenim hic quoque falsos apostolos perstringit, ut in versutia ambulantes. Hæc vero de se ante prædicabat, quod non secundum personam viveret, nec fraudulento animo atque ad quæstum prædicaret. Illi autem alii erant, alii apparebant, non item ipse. Quo fit, ut ubique magnifice de se hoc nomine sentiat, quod nihil humanæ gloriæ causa faceret, nec res suas occultaret. Id quod etiam ante dicebat, *In manifestatione veritatis commendantes nos ipsos ad omnem conscientiam hominum (1. Cor. 4. 2): nunc item, In omnibus manifestati sumus vobis.* Quid autem hoc sibi vult? Imperiti sumus, nec id celamus; a nonnullis accipimus, nec tacemus. A vobis igitur accipimus, nec dissimulamus nos accipere, sicut isti cum accipiunt, verum omnia perspicua vobis facimus. Id quod hominis erat magnopere illis confidentis, atque omnia cum veritate referentis. Unde etiam testes eos citat; et nunc cum ait, *Vobis*, et prius cum dicebat, *Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legitis, aut etiam agnoscitis (2. Cor. 1. 13).* Deinde postquam se purgavit, durius postea subjungit, *7. An peccatum feci me humilians, ut vos exaltemini?* Idque exponens ait, *8. Alias Ecclesias exspoliavi, stipendium accipiens ad vestrum ministerium;* id est, *In summis rerum angustiis versatus sum: hoc enim his verbis significatur, Humilians me ipsum. Hoccine igitur est, quod mihi vitio vertitis?* atque ideo adversum me animos efferitis, quod me ipsum depressi, mendicans, in arcum redactus ac fame laborans, ut vos exaltemini? Et quonam pacto evehebantur illi, ipso in angustia versante? Amplius ædificabantur, minimeque offendeabantur. Quod quidem maximum ipsorum probrum erat, et imbecillitatis argumentum: nempe quod aliter eos subvehere non posset, nisi ipse prius sese depressisset. Illudne mihi crimini vertitis quod humilis factus sum? At vos ob eam causam evecti estis. Quoniam enim superius dicebat, quod cum hoc nomine criminabatur, quia præsens quidem humilis, absens autem fiducia plenus erat, se purgat, ut rursus eos feriat, dicens: *Vestra causa hoc a me factum est. Alias Ecclesias exspoliavi.* Hic jam exprobandi modo loquitur. verum, quæ præcesserunt,*

non sinunt hæc molesta videri. Dixit enim, *Sufferte me paulum in insipientia: atque ante alia sua recte facta in hoc primo gloriatur. Hoc enim in primis quærunt mundani; atque in hoc adversarii quoque illi animos attollebant. Quocirca non ante in periculis ac miraculorum sermonem ingreditur: sed de pecuniarum contemptu prius verba facit, quandoquidem hoc nomine sese efferebant: simul etiam tacite indicat, eos opibus præditos fuisse.*

*4. Quod autem in eo admirationem habet, istud est, quod cum dicere posset se manuum labore sibi victum parasse, non tamen hoc dixit; verum illud demum, quod pudorem illis incutiebat, nec ad ipsius laudem pertinebat: nempe, Ab aliis accipi. Nec dixit, Accipi, sed, Exspoliavi: hoc est, diripi, pauperesque eos reddidi. Quodque majus est, non ad profusos sumptus, sed ad necessarios usus: stipendii enim vocabulo necessarium cibum intelligit. Quodque etiam gravius, Ad ministerium vestrum. Vobis prædicamus, inquit, et cum a vobis ali debere, ab aliis id percipiebam. Duplex culpa, imo triplex: quod cum apud eos esset, atque ipsis ministraret, necessariumque alimentum quæreret, alios tamen habebat qui ipsi suppeditarent. Ac sane isti illos longe superabant: illi enim in socordia erant; hi in studio: illi ne præsentem quidem alebant; isti ad eum, etiam longe remotum, mittebant. Postea autem, ubi illos vehementer perstrinxit, sensim rursus objurgationis acerbiter lenit, dicens: *9. Et cum præsens essem apud vos et egerem, neminem gravavi.* Non enim dixit, *Non mihi dedistis, sed, Ego non accipi.* Adhuc enim mitius cum illis agit; sed tamen in orationis summitione tacite rursus eos percellit: hoc enim vocabulum, *Præsens*, admodum emphaticum est, et illud, *Cum egerem.* Ne enim illi dicerent, *Quid igitur, si habebas?* subjunxit, *Et cum egerem, non gravavi vos.* Hic rursus leviter eos ferit, quod segniter, tamquam gravati, hujusmodi collationis munere fungerentur. Sequitur deinde causa, accusationis plena ac zelotypia referta. Unde etiam eam non ut præcipuam posuit, sed velut docens, unde et a quibus nutritus sit: ut eos citra omnem suspicionem ad eleemosynæ opus excitaret. *Nam quod mihi deerat, inquit, suppleverunt fratres qui venerunt e Macedonia.* Vides quomodo ipsos rursus perstringat, dum eos, quorum ope sublevatus est, in medium adducit? Nam cum prius in cupiditatem ipsos injecisset sciendi quinam hi essent, cum diceret, *Alias Ecclesias exspoliavi,* tum demum illos nominatim profert: quod quidem hos ad eleemosynam incitabat. Nam ipsis suadet, ut cum in hoc nomine inferiores exstitissent, quod apostolum non aluissent, saltem non committerent ut in sublevanda pauperum inopia vincerentur. Hoc autem ad Macedones scribens dicebat, *Ad usus meos mihi misistis semel et iterum, et in principio evangelii (Philipp. 4. 16. 15):* quod maximæ ipsis laudi erat, quod ab ipso statim initio eorum virtus effulsisset. Ac vide quo pacto ubique necessitatem dumtaxat ponat, nusquam autem pro-*

fusam copiam. Et quidem cum dixit, *præsens*, et, *Cum egerem*, illud indicavit, debuisse se a Corinthiis ali: cum autem dixit, *Quod deerat mihi suppleverunt*, ostendit se ne hoc quidem postulasse. Ac causam æfert, quæ non erat. Quam tandem hanc? Quod nempe ab aliis accepisset: *Quod enim mihi deerat*, inquit, *suppleverunt qui venerunt*. Ideo ait, *Non vos gravavi*, non quod vobis non confiderem. Atqui ob hoc ipsum istud facit, idque demonstrat per ea quæ sequuntur: tamen hoc non aperte dicit, sed subindicat, audientium conscientiam id relinquens. Idque tacite ostendit per ea quæ sequuntur, dicens, *Et in omnibus sine onere me vobis servavi, ac servabo*. Neque enim velim existimetis hæc eo a me dici, ut accipiam. Illud autem, *Servabo*, acerbius erat; si necdum ipsis confidebat, sed se aliquid ab eis accepturum omnino desperabat. Ostendit autem quod hoc illi grave ac molestum esse censerent: unde dicebat, *Sine onere me vobis servavi, ac servabo*. Sicque etiam in superiori epistola dicebat, *Non scripsi, ut ita fiat in me: melius enim mihi es mori, quam ut gloriam meam quis evacuet* (1. Cor. 9. 15). Atque hic rursus, *Sine onere me vobis servavi, atque etiam adhuc servabo*. Postea, ne hoc idcirco dicere videatur, ut eorum gratiam sibi magis conciliet, ait: 10. *Est veritas Christi in me*. Ne putetis, inquit, me ideo hæc dixisse, ut accipiam, vosque magis ad me pertraham: *Est enim*, inquit, *veritas Christi in me, quod gloriatio hæc mea non infringetur in regionibus Achaicæ*. Nam ne quis rursus existimaret eum hoc nomine discrucari, aut infenso et irato animo hæc commemorare, gloriationem quoque hanc rem appellat. Atque in priore quoque epistola idem adstruebat. Nam etiam illic, ne eos percelleret, ait: *Quæ ergo mihi merces est? Ut evangelizans sine sumptu ponam evangelium Christi* (1b. v. 18)? Atque ut illic mercedem, ita hoc loco gloriationem vocat, ne ob hæc verba pudore suffundantur, ut petenti minime porrigentes. Quid enim, si detis? inquit; at ego non accipio. Atque illud, *Non infringetur*, metaphora est, ductum a fluminibus; fama ipsius ubique fluebat, quia nihil acciperet. Non, inquit, largitione libertatem meam obstruetis. Sed non dixit, Non obstruetis, quod amarulentius erat; verum, *Non obstruetur in regionibus Achaicæ*. Quod quidem rursus gravem plagam infligebat, abundeque sufficiebat ad eos dejiciendos ac mœrore afficiendos, utpote quos solos repudiaret. Nam si gloriabatur, ubique gloriari oportebat: si autem apud vos solos, propter imbecillitatem fortasse vestram hoc facit. Quamobrem, ne hæc secum reputantes mœstitia afficerentur, vide quomodo istud mitiget: 11. *Quare? quia non diligo vos? Deus scit*. Propere solutionem adjecit, facilius eos liberaturus: quamquam ne sic quidem culpa eos liberavit. Neque enim dixit, Non estis imbecilles; neque, Non estis firmi ac robusti; sed, *Quia diligo vos: quod accusationem vehementer augebat*. Ab ingenti enim ipsius erga eos amore illud proficiscebatur, quod ab iis nihil accipiebat, quandoquidem acriter perstringebantur.

5. Itaque res contrarias ex amore faciebat, nempe ut acciperet, et non acciperet: contrarietas porro hæc ex eorum qui dabant affectu nascebatur. Ac non dixit, Propterea non accipio, quia vehementer vos amo, quoniam imbecillitatem eorum accusaverat, atque in anxietatem ipsos conjecerat; verum ad aliam causam sermonem convertit. Quam tandem? 12. *Ut amputem occasionem eorum qui quærent occasionem ut in quo gloriantur inveniantur, sicut et nos*. Quia enim operam dabant, ut ansam aliquam invenirent, hanc quoque amputare oportebat. Hoc enim solum erat, in quo gloriabantur. Ut itaque nulla re superiores essent, hoc quoque correctum oportuit: siquidem in aliis inferiores erant. Nihil enim, ut a me dictum est, mundanos perinde ædificat, ut nihil accipere. Quocirca diabolus pro sua perversitate hanc potissimum illecebram injecerat, studens eos in aliis lædere. Mihi autem hoc quoque ab hypocrisi manasse videtur. Quamobrem nec dixit, In quo recte se gesserunt; sed quid? *In quo gloriantur*. Quibus verbis eorum arrogantiam cavillis incessebat: jactabant enim id quoque quod non erant. Atqui præstantem virum non modo de iis quæ ipsi desunt, gloriari non convenit, sed ne de iis quidem quæ habet: sicut beatus hic vir faciebat: ac patriarcha Abraham dicebat, *Ego autem sum terra et cinis* (Gen. 18. 27). Nam quia nulla peccata habebat, quæ commemorare posset, verum virtutibus splendebat; idcirco, cum nec gravem ullam adversum se reprehensionis ansam reperisset, ad naturam confugit: et quoniam terræ nomen quodammodo honestum est, ideo cineris vocabulum adjunxit. Unde etiam alius dicebat, *Quid superbit terra et cinis* (Eccli. 10. 9)? Neque enim mihi oris florem commemora, nec erectam cervicem, nec egregiam vestem et equum atque assecas; sed ubi hæc omnia desinant considera, idque adjunge. Quod si ea quæ oculis cernuntur dixeris, ego quæ in picturis sunt, longeque hæc splendore superant, proferam. At sicut illa ob aspectum minime admiramur, quod ejusmodi eorum substantiam esse perspiciamus, ut nihil præter lutum sint: sic ne hæc quoque. Nam et ista lutum sunt, prius etiam, quam intereant atque in pulverem dilabantur. Ostende mihi hunc elata cervice hominem febriliter laborantem, atque extremum spiritum edentem; ac tum te alloquar et percontabor, quo ingens ille ornatus reciderit, quo ingens illa assentatio, ac servorum obsequium abierit, opumque ac prædiorum copia; quis ventus obortus omnia flatu suo excusserit. At, inquires, in lectulo jacens, opum ac fastus signa circumfert, imposita ipsi veste luculenta, pauperibus juxta ac divitibus funus prosequentibus, populis fausta illi precantibus. Maxime quidem hæc merus risus sunt: verum utcumque sit, hæc tamen protinus instar floris diffluunt. Nam simulatque ex urbis portis excesserimus, traditoque vermibus cadavere redierimus, rursus ex te quæram, quoniam ingens illa turba se conferat, quo clamor ille ac tumultus evaserit, quo lampades, quo feminarum cœtus? annon insomnium ista sunt? quo clamores abscesserunt? quo multa illa

Παρών, καὶ Ὑστερηθεῖς, ἔδειξεν ὅτι παρὰ Κορινθίων [601] ἔδει τραφῆναι τῷ δὲ εἰπεῖν, ὅτι *τὸ ὑστερημά μου προσυπεπλήρωσαν*, δείκνυσιν ὅτι οὐδὲ ἤτησε. Καὶ αἰτίαν τίθησιν οὐκ οὔσαν. Ποῖαν δὲ ταύτην; *τὸ παρ' ἐτέρων λαβεῖν τὸ γὰρ ὑστερημά μου*, φησί, *προσυπεπλήρωσαν οἱ ἐλθόντες*. Διὰ τοῦτο φησιν, *οὐ κατενύκησα*, οὐ διὰ τὸ μὴ θαρρῆναι. Καὶ μὴν διὰ τοῦτο αὐτὸ ποιεῖ, καὶ δείκνυσιν διὰ τῶν ἐξῆς· ἀλλ' οὐ λέγει αὐτὸ σαφῶς, ἀλλὰ συσκιάζει, ἀφελὲς τῷ συνειδῶτι τῶν ἀκρωμένων. Καὶ λανθανόντως αὐτὸ ἐνδείκνυται διὰ τῶν ἐξῆς, λέγων, *καὶ ἐν παντὶ ἀδαρῆ ἑμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω*. Μὴ γὰρ νομίσητε, φησί, ταῦτα λέγειν με, ἵνα λάβω. *τὸ δὲ, τηρήσω*, βρύτερον, εἰ μὴδ' ἔτι αὐτοῖς θαρρῆναι, ἀλλὰ καθάπαξ ἀπέγνω τι λαβεῖν παρ' αὐτῶν. Δείκνυσιν δὲ, ὅτι καὶ βάρος ἐνόμιζον εἶναι τοῦτο· διὸ ἔλεγεν, *Ἄδαρῆ ἐτήρησα, καὶ τηρήσω*. Τοῦτο καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ λέγει, *οὐκ ἔγγραψα, ἵνα οὕτω γένηται ἐν ἐμοί· καλὸν γὰρ μοι ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ*. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Ἄδαρῆ ὑμῖν ἑαυτὸν ἐτήρησα, καὶ ἔτι τηρήσω*. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ ὑπὲρ τοῦ μᾶλλον ἐπισπάσασθαι αὐτοὺς ταῦτα λέγειν, φησίν· *Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί*. Μὴ νομίσητε, ὅτι διὰ τοῦτο εἶπον, ἵνα λάβω, ἵνα μᾶλλον ἐφελεύσωμαι· *Ἔστι γὰρ, φησίν, ἀλήθεια ἐν ἐμοί, ὅτι ἡ καύχησίς μου αὐτῇ οὐ φραγίσεται ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας*. Ἴνα γὰρ μὴ τις αὐτὸν νομίση πάλιν ἀλγεῖν ἐπὶ τούτῳ, ἢ ὀργιζόμενον ταῦτα λέγειν, καὶ καύχησιν τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ δὲ ὁμοίως αὐτὸ κατεσκεύαζεν. Ὅστε γὰρ μὴδὲ ἐκεῖ πληξίαι αὐτοὺς, φησὶ· *τίς οὖν μοι ἔστιν ὁ μισθός;* Ἴνα εἰσαγγελιζόμενος ἀδάπανον θήσω τὸ *Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ*. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖ μισθὸν, οὕτως ἐνταῦθα καύχημα καλεῖ, ἵνα μὴ σφόδρα αἰσχύνωνται τοῖς λεγομένοις, ὡς αἰτοῦντι μὴ παρεχόντες. *τί γὰρ, ἀν καὶ ὑμεῖς δῶτε, φησίν; ἀλλ' ἐγὼ οὐ δέχομαι*. Καὶ τὸ, *οὐ φραγίσεται*, ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ποταμῶν, αὐτοῦ φήμης ὡς πανταχοῦ βροῦσης· ὅτι οὐ λαμβάνει. Οὐκ ἐμφράτσετε τῷ δόματι τὴν παρῆρσιαν τῆν ἐμήν. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐμφράτσετε, ὅπερ πληκτικώτερον, ἀλλ', *οὐ φραγίσεται ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας*. Τοῦτο πάλιν καιρίαν διδόντος ἦν, καὶ σφόδρα ἱκανὸν αὐτοὺς καθελεῖν καὶ λυπηῆσαι, εἰ γε μόνους αὐτοὺς παρηγεῖτο. Εἰ γὰρ ἔκαυχάτο, πανταχοῦ ἔδει καυχᾶσθαι· εἰ δὲ ἐν ὑμῖν μόνους, διὰ τὴν ἀσθένειαν ἴσως τὴν ὑμῶν. Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα λογιζόμενοι ἀθυμῶσιν, ὅρα πῶς αὐτὸ διορθοῦται· *διὰ τί; ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; Ὁ Θεὸς οἶδεν· ταχέως τὴν λύσιν ἐπαγαγὼν, καὶ εὐαπαλλάκτως*. Ἄλλ' ὁμως οὐδὲ οὕτως ἀπήλλαξεν αὐτοὺς τῶν ἐγκλημάτων. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ἔτι οὐκ ἔστι ἀσθενεῖς, οὐδ' ὅτι [οὐκ] ἔστι ἐσθλὸι, ἀλλ', *Ὅτι ἀγαπῶ ὑμᾶς· ὁ μάλιστα ἐπέτεινε αὐτῶν τὴν κατηγορίαν*. Τοῦ γὰρ μάλιστα φιλεῖν αὐτοὺς ἦν τὸ μὴ λαμβάνειν παρ' αὐτῶν, ἐπειδὴ σφόδρα ἐπλήττοντο.

[602] ε'. Ὅστε ἐναντία ἐποίει ἀπὸ τοῦ φιλεῖν, καὶ ἐλάμβανε, καὶ οὐκ ἐλάμβανεν· ἢ δὲ ἐναντιότης παρὰ τὴν τῶν διδόντων ἕξιν. Καὶ οὐκ εἶπε μὲν, διὰ τοῦτο

οὐ λαμβάνω, ἐπειδὴ σφόδρα ὑμᾶς ἀγαπῶ, ἐπεὶ κατηγορίαν αὐτῶν εἶχε τῆς ἀσθενείας, καὶ εἰς ἀπορίαν ἐνέβαλεν, ἀλλ' ἔτρεψεν εἰς ἐτέραν αἰτίαν τὸν λόγον. Ποῖαν δὲ ταύτην; *Ἴνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελόντων ἀφορμὴν, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται εἴρεθῶσι, καθὼς καὶ ἡμεῖς*. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο ἐσπούδαζον, λαθῆναι τινα εὔρειν, καὶ ταύτην ἀναρεῖν δεῖ. Τοῦτο γὰρ ἔστιν ᾧ σεμνύνονται μόνοι. Ἴνα τοίνυν μὴδὲν πλέον ἔχωσι, καὶ τοῦτο διορθῶσαι ἔδει· ἐν γὰρ τοῖς ἄλλοις ἡλαττωμένοι ἦσαν. Οὐδὲν γὰρ, ὅπερ ἔφην, οὕτως οἰκοδομεῖ τοὺς βιωτικούς, ὡς τὸ μὴ λαμβάνειν. Πονηρὸς οὖν ὢν ὁ διάβολος, τοῦτο μάλιστα τὸ δέλεαρ καθῆκε, βουλόμενος αὐτοὺς εἰς ἕτερα παραβλάψαι. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ τοῦτο ὑποκρίσεως εἶναι. Διδόπερ οὐδὲ εἶπεν, Ἐν ᾧ κατῶρθωσαν, ἀλλὰ τί; Ἐν ᾧ καυχῶνται· ὁ καὶ εἰς ἀλαζονείαν σκώπτουτος ἦν· ἐκαυχῶντο γὰρ καὶ τοῦτο ὁ οὐκ ἔσαν. Τὸν δὲ γενναῖον ἄνδρα οὐ μόνον ἐφ' οἷς οὐκ ἔχει καυχᾶσθαι οὐ δεῖ, ἀλλ' οὐδὲ ἐν οἷς κέκτηται· καθάπερ ὁ μακάριος οὗτος ἐποίει, καθάπερ ὁ πατριάρχης Ἀβραάμ, λέγων, *Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός*. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ εἶχεν εἰπεῖν ἀμαρτήματα, ἀλλ' ἔλαμπεν ἀπὸ κατορθωμάτων, πανταχοῦ περιδραμῶν, καὶ μὴ εὐρών τινα καθ' ἑαυτοῦ μεγίστην λαθῆναι, ἐπὶ τὴν φύσιν καταφυγεῖ· καὶ ἐπειδὴ τὸ τῆς γῆς ὄνομα ὀψωσθήποτε σεμνὸν, καὶ τὸ τῆς σποδοῦ προσέθηκε. Διὸ καὶ ἑτεροῦς τις ἔλεγε, *τί ὑπερφηρανεύεται γῆ καὶ σποδός;* Μὴ γὰρ μοι τὸ ἄνθος εἴπης τῆς δύσεως, καὶ μὴδὲ τὸν ἀνατεταμένον αὐχένα, μὴδὲ τὴν χλανίδα καὶ τὸν ἵππον καὶ τοὺς ἀκολούθους· ἀλλὰ ποῦ τελευτᾷ ταῦτα πάντα λογίζου καὶ προστίθει. Ἐὰν δὲ τὰ φαινόμενα λέγῃς, καὶ ἐγὼ σοι· τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς; ἐρῶ, τὰ πολλῶν τούτων λαμπρότερα. Ἄλλ' ὡσπερ ἐκεῖνα διὰ τὴν ὄψιν οὐ θαυμάζομεν, τὴν οὐσίαν αὐτῶν ὀρῶντες ὅτι πηλὸς ἔστι· τὸ πᾶν οὕτω δὴ μὴδὲ ταῦτα. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα πηλός· μᾶλλον δὲ, καὶ πρὶν διαλυθῆναι καὶ γενεῖσθαι κόνιν. Δεῖξόν μοι τοῦτον τὸν ἀνατεταμένον πυρέττοντα, ψυχρόβραγῶντα· καὶ τότε σοι διαλέξομαι, καὶ ἐρήσομαι· τί γέγονεν ὁ πολὺς κόσμος ἐκεῖνος, ποῦ δὲ οἴχεται ἡ πολλὴ κολακεία, καὶ ἡ θεραπεία τῶν δούλων, καὶ ἡ περιουσία τῶν χρημάτων, τῶν κτημάτων, τοῖο; ἄνεμος ἐπεισελθὼν ἐξεφύτρησε πάντα. Ἄλλὰ ἐρεῖς, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς κλίνης κείμενος φέρει τοῦ πλοῦτου καὶ τοῦ τύφου τὰ σύμβολα, ἐσθῆτος λαμπρᾶς ἐπικειμένης, πενήτων καὶ πλουσιῶν προπεμπόντων, δήμεων εὐφημούντων. Μάλιστα μὲν καὶ ταῦτα κατάγελως· πλην ἀλλὰ καὶ ταῦτα εὐθέως ἐλέγχεται ὡσπερ ἄνθος διαβρέοντα. Ὅταν γὰρ τὸν οὐδὸν ὑπερβῶμεν τῶν τῆς πόλεως· πυλῶν, καὶ τοῖς σκώληξι παραδόντες τὸ σῶμα ὑποστρέφωμεν, πάλιν [603] σε ἐρήσομαι, ποῦ πορεύεται ὁ πολὺς ὄχλος ἐκεῖνος; τί γέγονεν ἡ κραυγὴ καὶ ὁ θόρυβος; ποῦ δὲ αἱ λαμπάδες; ποῦ δὲ οἱ χοροὶ τῶν γυναικῶν; ἄρα μὴ θναρ ταῦτά ἐστι; τί δὲ καὶ ἐγένοντο αἱ βοαὶ; ποῦ τὰ στόματα τὰ πολλὰ ἐκεῖνα τὰ κραυγάζοντα, καὶ παρακαλυπόμενα θαμβεῖν, ὅτι οὐδεὶς θάνατος; Οὐ νῦν ταῦτα ἔδει λέγεσθαι· τῷ μὴ ἀκούοντι, ἀλλ' ὅτε ἤρπαζεν, ὅτε ἐπλεονέκτει, τότε μικρὸν παραλλάξαντας ἔδει λέγειν· οὐ δεῖ θαρσεῖν, οὐδεὶς ἀθάνατος·

ἐπίσχεσ τῆς μανίας, σβέσον τὴν ἐπιθυμίαν, μὴδὲ θάρσει τῷ ἀδικουμένῳ. Ἐπεὶ τούτῳ γε τὸ τὰ τοιαῦτα νῦν λέγειν, καὶ φειδομένων ἐστὶ καὶ εἰρωνευομένων· οὐ γὰρ διὰ τοῦτο αὐτὸν χρὴ θάρρειν λοιπὸν, ἀλλὰ δεδοικέναι καὶ τρέμειν. Ἄλλ' εἰ καὶ ἐκείνῳ ταῦτα ἀνόνητα λοιπὸν ἐξεληθόντι τὸ στάδιον, κἂν οἱ τὰ αὐτὰ νοσοῦντες τῶν πλουτούντων, γαί ἐπὶ τὸ σῆμα ἀκολουθοῦντες, ἀκουέτωσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμπροσθεν ὑπὸ τῆς μέθης τῶν χρημάτων οὐδὲν τοιοῦτον ἔννοοῦσιν, ἀλλ' ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὅτε καὶ ἡ ὄψις τοῦ κειμένου πιστοῦται τὸ λεγόμενον, σωφρονεῖσθωσαν, παιδεύεσθωσαν, ἔννοοῦντες ὅτι μικρὸν ὕστερον καὶ αὐτοὺς ἤξουσιν οἱ ἀπάγοντες ἐπὶ τὰς φοβεράς ἐκείνας εὐθύνας, καὶ τὸ δοῦναι δίκην ὧν ἤρπασαν, ὧν ἐπλεονέκτησαν. Καὶ τί ταῦτα πρὸς τοὺς πένητας, φησί; Μάλιστα μὲν πολλοῖς καὶ τοῦτο ἡδὺ, τὸ ἰδεῖν κολαζόμενον τὸν ἀδικήσαντα. Ἄλλ' ἡμῖν οὐχ ἡδὺ, ἀλλὰ τὸ μὴ παθεῖν κακῶς. Ἐπαινῶ σφόδρα ὑμᾶς καὶ ἀποδέχομαι, ταῖς ἀλλοτριαῖς οὐκ ἐφθρομένους συμφοραῖς, ἀλλὰ τὴν οἰκείαν ζητούντας ἀσφάλειαν. Φέρε οὖν καὶ ταύτην ὑμῖν ἐγγυήσομαι. Ἄν γὰρ παρὰ ἀνθρώπων πάσχωμεν κακῶς, ὑποτεμνόμεθα τοῦ χρέους οὐκ ὀλίγον, φέροντες γενναίως τὰ γινόμενα. Οὐκ ἄρα ἀδικούμεθα· λογίζεται γὰρ εἰς τὸ ὄφλημα ἡμῖν τὴν ἐπήρειαν ὁ Θεὸς, οὐ κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς φιλανθρωπίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἄνωθεν οὐκ ἤμυνε παθόντι κακῶς. Πόθεν τοῦτο δῆλον, φησὶν; Ἐπαθὸν ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων οἱ Ἰουδαῖοι ποτε κακῶς, καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἐκώλυσε, ἀλλ' ἀπήγοντο καὶ ἡδὺ καὶ γυναικείας· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆ κατὰ ἀναλογίαν τῶν ἁμαρτημάτων αὐτοῖς γέγονε παραμυθία. Διὰ τοῦτο τῷ Ἡσαΐα φησὶ, *Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, ἱερεῖς· λαλήσατε ἐπὶ τὴν καρδίαν Ἰερουσαλήμ, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλᾶ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῆς· καὶ πάλιν, Δὸς ἡμῖν εἰρήνην· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. Καὶ ὁ Δαυὶδ φησιν, Ἴδε τοὺς ἐχθρούς μου, ὅτι ἐπληθύνθησαν, καὶ ἄφες πάσας τὰς ἁμαρτίας μου. Καὶ ἡνίκα τὸν Σεμεὶ καταρώμενον ἔφερε, λέγει, Ἄφες αὐτόν, ὅπως ἴδῃ Κύριος τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ ἀνταποδῶ μοι ἀντὶ τῆς ἡμέρας ταύτης. Ὅταν γὰρ μὴ ἀμύνη ἀδικουμένοις, τότε μάλιστα ὠφελοῦμεθα· λογίζεται γὰρ ἡμῖν εἰς κατόρθωμα, ἂν εὐχαριστῶς ἐνέγκωμεν.*

[604] ς'. Ὄστε ὅταν ἴδῃς πλούσιον ἀρπάζοντα πένητα, ἀφείξ τὸν ἐπηρεαζόμενον, δάκρυσον τὸν ἀρπάζοντα. Ὁ μὲν γὰρ ἀποτίθεται ῥύπον, ὁ δὲ προστρίβεται ῥύπον. Οὕτω καὶ ὁ τοῦ Ἐλισσαίου παῖς ἔπαθεν, ἐπὶ τοῦ Νεεμάν· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἤρπασεν, ἀλλὰ τὸ ἐν ἀπάτῃ λαβεῖν, ἀδικία. Τί οὖν γέγονεν; Ἐλαβε μετὰ τῆς ἀδικίας καὶ τὴν λέπραν· καὶ ὁ μὲν ἀδικηθεὶς, ὠφελεῖτο, ὁ δὲ ἀδικήσας, τὰ μέγιστα βλάπτεται. Τοῦτο καὶ νῦν ἐπὶ τῆς ψυχῆς γίνεται. Καὶ τοσοῦτον τοῦτό ἐστιν, ὅτι τοῦτο μόνον πολλακίς ἔλεον τὸν Θεὸν ἐποίησε· κἂν ὁ πάσχων κακῶς ἀνάξιος ἢ βοηθείας,

ὅταν μεθ' ὑπερβολῆς τοῦτο πάθῃ, καὶ εἰς τὴν ἑαυτοῦ συγγνώμην τὸν Θεὸν ἐπισπάται, καὶ εἰς τὴν ἄμνησιν τοῦ ποιούντος ἐντεῦθεν μόνον. Διὸ καὶ τοῖς βαρβάρους ἔλεγεν ὁ Θεὸς ἄνωθεν, Ἐγὼ μὲν παρέδωκα αὐτοὺς εἰς ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθερον εἰς κακὰ· διὰ τοῦτο τὰ ἀνήκεστα πείσονται. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδὲν τὸν Θεὸν οὕτω παροξύνον, ὡς τὸ ἀρπάζειν καὶ βιάζεσθαι καὶ πλεονεκτεῖν. Τί δήποτε; Ὅτι σφόδρα ἐκκολον ταύτης ἀπέχεσθαι τῆς ἁμαρτίας. Οὐ γὰρ ἔστι φυσικὴ ἐνοχλοῦσα ἐπιθυμία, ἀλλὰ ἀπὸ βραθυμίας γίνεται.

Πῶς οὖν ῥίζαν κακῶν αὐτῆν ὁ Ἀπόστολος χαλεπῶς; Καὶ γὰρ ἐγὼ τοῦτο λέγω· ἀλλὰ παρ' ἡμᾶς ἡ ῥίζα αὕτη, οὐ παρὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος. Καὶ, εἰ βούλεσθε, ποιησώμεθα σύγκρισιν, καὶ ἴδωμεν ποῖον τυραννικώτερον, χρημάτων ἢ σωμάτων ἐπιθυμία· ἢ γὰρ ἂν εὐεθεῖη μέγιστος ἀνδρᾶς καταβεβληκός, τοῦτό ἐστι τὸ χαλεπώτερον. Οὐκοῦν ἴδωμεν τίνα μέγαν κατέσχε χρημάτων ἐπιθυμία. Οὐδένα, ἀλλὰ οἰκτροῦς σφόδρα καὶ ἀπερβίμ[μ]ένους, τὸν Γιεζή, τὸν Ἀχιάδ, τὸν Ἰούδαν, τοὺς ἱερεῖς τοὺς Ἰουδαϊκούς· ἐπιθυμία δὲ σωμάτων τοῦ μεγάλου προφήτου περιεγένετο τοῦ Δαυὶδ. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ συγγνώμην διδοὺς τοῖς ὑπὸ ἐπιθυμίας τοιαύτης ἀλισκομένοις, ἀλλὰ μετὰ αὐτοῦς νήφειν παρασκευάζων. Ὅταν γὰρ δεῖξω μέγα τὸ πάθος, τότε μάλιστα αὐτοὺς δεῖκνυμι συγγνώμης ἀπάσης ἀπεστερημένους. Εἰ μὲν γὰρ ἡγνῶεις τὸ θηρίον, εἴχες εἰς αὐτὸ τοῦτο καταφυγεῖν· νυνὶ δὲ εἰδώς καὶ ἐμπύπτων, οὐκ ἂν σχοίης ἀπολογία τίνε. Μετὰ δὲ τοῦτον, τὸν τοῦτου παιδα μετὰ πλείονος εἶλεν ὑπερβολῆς· καίτοι σοφώτερος ἐκείνου οὐδεὶς γέγονε, καὶ πᾶσαν δὲ τὴν ἄλλην ἐπῆλθεν ἀρετὴν· ἀλλ' ὁμως ὑπὸ τοῦτου οὕτω σφοδρῶς ἐάλω, ὡς καὶ ἐν τοῖς καιροῖς δέξασθαι τὴν πληγὴν. Καὶ ὁ μὲν πατὴρ ἀνέστη, καὶ ἀνεμαχίσαστο τὴν πάλιν, καὶ πάλιν ἐστεφανώθη· οὗτος δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἐπεδείξατο. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἔλεγε· *Κρεῖσσόν ἐστι γυμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι· καὶ ὁ Χριστὸς, Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω.* Περὶ δὲ χρημάτων οὐχ οὕτως, ἀλλ', *Ὅς ἀφῆκε τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἑκατονταπλασίονα λήψεται.* Πῶς οὖν, φησὶ, περὶ τῶν πλουτούντων εἶπεν, ὅτι δυσκόλως ἐπιτεύζονται τῆς βασιλείας; Πάλιν τὴν βλακείαν αὐτῶν αἰνιττόμενος, οὐ τὴν τυραννίδα τῶν χρημάτων, ἀλλὰ τὴν σφοδρὰν αὐτῶν δουλείαν. Καὶ τοῦτο καὶ ἐξ ὧν ὁ [605] Παῦλος συνεβούλευσε δῆλον. Ἐκείνης μὲν γὰρ ἀπάγει τῆς ἐπιθυμίας λέγων, *Οἱ δὲ βουλομένοι πλουτεῖν, ἐμπύπτουσιν εἰς πειρασμόν*· ἐπὶ δὲ ταύτης οὐκέτι, ἀλλὰ πρὸς καιρὸν μόνον διαλύσας, καὶ τοῦτο συμφώνως, πάλιν ἐπὶ τὸ συνέρχεσθαι συμβουλεύει. Δέδοικε γὰρ τὰ κύματα τῆς ἐπιθυμίας, μήποτε ναυάγιον ἐργάσθαι χαλεπὸν. Τοῦτο καὶ ὀργῆς εὐτονώτερον πάθος· ὀργίζεσθαι μὲν γὰρ οὐκ ἐνι, μηδενὸς ὄντος τοῦ παροξύνοντος· ἐπιθυμεῖν δὲ ἀνάγκη, καὶ τῆς ὄψεως τῆς εἰς τοῦτο κινούσης μὴ φαινομένης. Διὸ ταύτην μὲν οὐκ ἐξέκαψε

ora vociferantia, atque ad fiduciam adhortantia, quia nulla mors est? Atqui non nunc hæc accinere oportebat non audienti, sed cum rapiebat, cum avaritiæ studebat, tunc verbis nonnihil inmutatis dicere oportebat. Non est quod fidenti animo sis, nemo immortalis est; amentiam istam comprime, cupiditatem exstingue, nec læso confidas. Etenim huic nunc talia dicere non nisi ad delirantes et irridentes pertinet; non enim illum jam fidere oportet, sed metuere ac tremere. Verum etsi illi, ut qui e stadio excesserit, nihil hæc jam utilitatis afferunt, at saltem divites illi qui eodem morbo laborant, atque eum ad sepulcrum prosequuntur, audiant. Quia enim hoc illis opum ebrietas prius afferebat, ut nihil ejusmodi cogitarent; at eo certe tempore, cum ipse jacentis aspectus fidem verbis adstruit, castigentur et erudiantur, illud secum reputantes, paulo post fore ut illi veniant, a quibus ipsi quoque ad horrenda illa loca abducantur, ubi referendæ rationes erunt, pœnæque subeundæ ob ea quæ rapuerunt atque usurparunt. Et quid hæc ad pauperes? inquires. Sane quidem multis hoc quoque voluptati est, excruciatum eum cernere, a quo injuriam acceperint. At nobis hoc jucundum non est, inquires, verum illud, si nihil ipsi mali perpetiamur. Equidem hoc nomine vehementer vos laudo atque amplector, quod alienis calamitatibus non gaudeatis, verum propriam dumtaxat securitatem quæeratis. Age igitur, hæc quoque vobis spondebo. Etenim cum detrimento aliquo ab hominibus mulctamur, non parvam debiti partem succidimus, si ea quæ nobis inferuntur generoso animo perferamus. Ex quo fit, ut nulla injuria afficiamur: Deus enim vexationem nobis pro debito imputat, non secundum juris, sed secundum benignitatis rationem. Idcirco non ab initio eum, qui injuria affectus est, ulciscitur. Unde hoc perspicuum est? inquires. Judæi quondam a Babiloniis vexabantur, nec Deus prohibuit, verum et pueri et mulieros in servitum abducebantur: at postea hæc captivitas pro peccatorum ratione in consolationem ipsis cessit. Ob eam causam Isaïa dicebat, *Consolamini, consolamini populum meum, sacerdotes: loquimini ad cor Jerusalem, quia suscepit de manu Domini duplicia peccata sua (Isai. 40. 1. 2)*; ac rursus, *Da nobis pacem: omnia enim reddidisti nobis (Isai. 26. 12)*. Et David ait, *Vide inimicos meos quia multiplicati sunt, et dimitte omnia peccata mea (Psal. 24. 19. 18)*. Et cum Semei dira omnia ipsi imprecantem ferret, aiebat, *Dimitte eum, ut videat Dominus humilitatem meam, et reddat mihi pro hac die (2. Reg. 16. 11. 12)*. Nam cum ille nobis injuria affectis opem non fert, tum maximam utilitatem accipimus: nobis enim hoc pro recte factis adscribit, cum acceptam injuriam ferimus, ut ipsi gratias agamus.

6. Quocirca cum pauperem a divite diripi videris, missum faciens eum cui injuria fit, ereptorem lacrymis prosequere. Ille enim sordes excutit, hic vero sordibus se inficit. Sic etiam Elisæi puero in Naaman contigit: nam et si non rapuit, tamen hoc ipsum injustitiæ rationem habebat, quod cum fraude accipit. Quid ergo evenit? Ex injustitia lepram conse-

quutus est; is, cui illata injuria fuerat, juvabatur: qui autem inferebat, lædebat. Hoc nunc quoque in anima usu venit. Atque hoc tantam vim habet, ut etiam solum sæpe Deum placarit: etiamsi alioqui is, qui male mulctabatur, subsidio indignus esset, cum supra modum vexatur, vel hinc solum Deum ad dandam sibi veniam allicit, ulciscendumque eum qui injuriam infert. Unde etiam Deus barbaris antiquitus dicebat, *Ego quidem eos ad pauca tradidi; ipsi autem adjecerunt ad mala (Zach. 1. 15)*: ideoque atrocissimis suppliciis mulctabuntur. Non enim, non, inquam, est quidquam quod Deum ad iracundiam perinde incitet, ut rapere et vim afferre aliosque circumvenire. Quid ita? Quia perfacile est ab hoc flagitio abstinere. Neque enim naturalis quædam cupiditas hæc est, negotium facessens, sed ab animi segnitie ortum trahit.

Avaritia cur omnium malorum radix appelletur. Salomon non resipuit.— Quonam igitur modo, inquires, Apostolus eam malorum radicem vocat? Ego certe idem dico: verum nostro vitio, non rei ipsius natura, radix ipsa est. Atque si ita lubet, comparisonem inducamus, ac videamus utra violentior sit, pecuniarumne an corporum cupiditas: hoc enim demum gravius judicandum est, quod magnos viros prostravisse reperietur. Videamus itaque quem magnum virum opum cupiditas invaserit. Neminem profecto, sed miseros admodum et abjectos, Giezi videlicet, Achab, Judam, Judaicos sacerdotes. At vero corporum cupiditas magnum illum prophetam Davidem superavit. Nec vero hæc eo dico, ut iis, qui hujusmodi cupiditate correpti tenentur, veniam concedam, sed potius ut vigilantes sint. Nam cum magnum esse malum demonstro, tunc maxime eos omni venia orbatos esse ostendo. Etenim si feram hanc ignorares, ad hoc ipsum tibi confugere liceret: nunc autem cum noris, et tamen in eam incidas, nulla tibi excusatio superest. Post hunc, ejus filium magis adhuc superavit. Atqui nemo umquam ei sapientiæ laude præstitit, virtutibusque aliis omnibus ornatus fuit; sed tamen hoc vitio usque adeo captus est, ut letale etiam vulnus acceperit. Ac pater quidem surrexit, acceptumque damnum sarcivit, ac rursus coronam adeptus est; hic autem nihil tale ostendit. Quocirca Paulus etiam dicebat: *Melius est nubere, quam uri (1. Cor. 7. 9)*; et Christus, *Qui potest capere, capiat (Matth. 19. 12)*. De opibus autem non ita, sed, *Qui reliquerit bona sua, centuplum accipiet (Ib. v. 29)*. Quonam ergo modo, inquires, de iis, qui opibus abundant, hoc asseruit, eos argre cælorum regnum obtenturos (*Ib. v. 23*)? Iis rursus verbis ipsorum ignaviam subindicat, nec opum tyrannidem, sed vehementem eorum servitum. Idque etiam ex iis, quæ Paulus consulendi causa dicebat, liquet. Ab illa enim cupiditate abducit, dicens, *Qui autem volunt divites fieri, incidunt in tentationem (1. Tim. 6. 9)*: ab hac autem non item, sed postquam ad tempus dumtaxat disjunct, idque ex consensu, rursus ut conveniant admonet. Fluctus libidinis timebat, ne forte ea grave naufragium efficeret. Hic affectus etiam ira

acrior ac vehementior est. Neque enim irasci quisquam potest, si nemo sit qui ad iram exstimulet : at concupiscentia oritur, etiamsi vultus qui ad hoc incitat, minime cernatur. Itaque eam non prorsus amputavit, sed, *Sine causa*, addidit; nec rursus *libidinem omnem sustulit, sed iniquam tantam* : *Propter concupiscentias enim*, inquit, *unusquisque uxorem suam habeat* (1. Cor. 7. 2). Atqui vero pecunias aggerere, nec ob causam, nec sine causa concessit. Siquidem illi affectus ob necessitatem nobis insiti sunt, nimirum libido procreandorum liberorum causa; ira autem, ut iis qui laeduntur auxilium afferamus; pecuniarum autem cupiditas, minime: neque enim naturalis est affectus. Ac proinde, si ea te capi ac vinci sinas, tanto utique foediora patieris. Ideo Paulus, cum secundas nuptias permittat, in pecuniis tamen ac divitiis accurationem requirit, dicens: *Quare non potius injuriam patimini? quare non potius damnum accipitis* (Id. 6. 7)? Ac de virginitate quidem disserens, ait, *Præceptum Domini non habeo*; et, *Ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam* (Id. 7. 35): at cum de divitiis ei sermo est, *Habentes*, inquit, *vestes et alimenta, his contenti simus* (1. Tim. 6. 8). Quid igitur causæ est, inquires, cur plerique hoc affectu capiantur? Quia adversus eum

non ita præparati sunt, ut adversus impudicitiam ac fornicationem: nam si æque grave hoc malum ipsis visum fuisset, haud cito capti fuissent. Sic miseræ quoque illæ virgines e thalamo ejectæ sunt, quoniam, majore hoste prostrato, ab imbecilliore ac nullo robore prædito dejectæ sunt. Huc accedit, quod si quis libidinem superans, a pecuniis superetur, sæpe ne libidinem quidem vincit; verum a natura hoc nactus est, ut ab hoc affectu non admodum negotii ei exhibeatur: neque enim omnes in eum æque proni sunt. Hæc itaque perspecta habentes, ac virginum exemplum perpetuo cum animis nostris versantes, perniciosam hanc belluam fugiamus. Nam si virginitas illis nihil profuit, verum post infinitos labores ac sudores ob pecuniæ studium in exitium abierunt, quis tandem nos supplicio eripiet, si in hunc affectum inciderimus? Quocirca rogo, omnia agamus, ut nec capiamur nec capi sustineamus, sed gravia quoque hæc vincula perfringamus. Sic enim ad cælum pervenire poterimus, atque innumerabilia illa bona consequi: quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIV.

CAP. 11. v. 13. *Nam ejusmodi pseudapostoli sunt operarii dolosi, transfigurantes se in apostolos Christi.*

1. Quid ais? Qui Christum prædicant, qui pecunias non accipiunt, qui evangelium aliud non inducunt, pseudapostoli sunt? Maxime, inquit; atque hoc præsertim nomine, quod hæc omnia ficto animo faciunt, ut fallant. *Operarii dolosi*. Operantur enim, sed quæ plantata sunt evellunt. Quoniam enim exploratum habent, se non aliter gratos acceptosque fore, veritatis larva assumpta, ita demum fraudis fabulam agunt. Et vero, inquit, pecunias non accipiunt. Ut plura accipiant, ut animas perdant. Quin potius id quoque falsum; nam et accipiebant, sed furtim: idque in iis, quæ sequuntur, ostendit. Atque id quidem jam tacite indicavit, cum dixit, *Ut in quo gloriantur inveniantur sicut et nos*: cæterum idem dilucidius postea his verbis significavit, *Si quis vos devorat, si quis accipit, si quis extollitur, hunc sustinetis* (v. 20). Nunc autem aliunde hos insectatur, dicens, *Transfigurantes*. Larva tantum ipsos, ac pellis ovis obtegit. 14. *Et non mirum. Si enim ipse salanas transfiguratur se in angelum lucis, 15. quid magnum est, si ministri ejus transformantur velut ministri justitiæ?* Itaque, si quid admirari oportet, hoc est, non autem quod isti agunt. Nam cum eorum magister nihil non audeat ac molliatur, nihil mirum discipulos quoque ipsius exemplum sequi. Quid autem est, *Angelum lucis?* Eum, qui loquendi libertatem habet, eum qui Deo adstat. Sunt enim etiam angeli tenebrarum, hi qui diaboli sunt, ac caliginosi et feroces. Ac multos diabolus ad hunc modum fefellit, dum se in angelum lucis transfiguravit, non autem talis effectus est. Eodem igitur modo isti larvam quidem apostoli circumferunt,

non autem vim ac facultatem: neque enim possunt.

Ad ostentationem aliquid facere diabolicum est. — Nihil porro tam diabolicum est, quam ad ostentationem aliquid efficere. Quid autem est, *Ministri justitiæ?* Id videlicet, quod nos sumus, evangelium quod justitiam habet, vobis prædicantes. Aut enim hoc est quod ait, aut certe, quod justorum virorum famam sibi pepererunt. Quanam ergo ratione eos agnosceremus? Ab ipsorum operibus, ut a Christo dictum est. Ob idque et sua recte facta, et illorum vitia inter se conferre cogitur, ut ex comparatione falsi atque adulterini appareant. Ac rursus in suas laudes ingressurus, primum illos accusat, ut ostendat sibi necesse esse in hoc argumento versari, ne quis alioqui ipsum, ut de suis laudibus verba facientem, reprehendat: atque dicit, 16. *Iterum dico*. Etenim multa jam præmonitione usus est; Sed tamen his quæ dixi, non sum contentus, inquit, sed rursus dico, ne quis me insipientem esse existimet. Hoc enim eorum negotium erat, cum nulla causa suppeteret, gloriari. Ac velim consideres, quomodo quoties in suas laudes ingredi parat, id præparet. Stulta enim res est, inquit, gloriari; ego vero hoc, non ut stolidus facio, sed ut coactus. Quod si vobis id non persuaderi sinitis, verum, quamvis id me necessario facere videatis, tamen me condemnatis; ne sic quidem hoc facere detrectabo. Videsne quo pacto magnam sibi loquendi necessitatem esse ostendat? Nam qui ne hanc quidem suspicionem reformidabat, quantam vim ad loquendum sustineret, quamque hujusmodi sermonem velut parturiret ac profundere cogeretur, velim consideres. At sic quoque tamen moderationem in hac re adhibuit. Non enim dixit, Ut

καθάπαξ, ἀλλὰ τὸ, *Εἰκῆ*, προσέθηκεν· οὐτ' αὐτὴν ἐπιθυμίαν ἀνεῖλεν, ἀλλὰ τὴν ἀδικον· Διὰ γὰρ τὰς ἐπιθυμίας, φησὶν, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναικα ἐχέτω. Θησαυρίζειν δὲ οὔτε εἰκῆ, οὔτε μὴ εἰκῆ συν-εχώρησε. Ταῦτα μὲν γὰρ τὰ πάθη χρείας ἔνεκεν ἡμῖν ἐνεφυτεύθη· ὑπὲρ μὲν παιδοποιίας ἐπιθυμία, ὑπὲρ δὲ βοηθείας τῶν ἀδικουμένων ὀργή· ἐπιθυμία δὲ χρημάτων οὐδαμῶς. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐστὶ φυσικὸν τὸ πάθος. Ὅστε ὅταν ὑπὸ τούτου ἀλῶς, τοσοῦτω μᾶλλον τὰ ἀσχιστα πείσῃ. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ δευτέρον ἐπιτρέπων γάμον ὁ Παῦλος, ἐπὶ χρημάτων πολλὴν ἀπαιτεῖ τὴν ἀκρίθειαν, λέγων, Διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀποστερεῖσθε; Καὶ περὶ μὲν παρθενίας διαλεγόμενος, φησὶν· Ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω· καὶ, Πρὸς τὸ συμφέρον ὑμῶν λέγω, οὐχ ἴνα βρέχον ὑμῖν ἐπιβάλλω· ὅταν δὲ περὶ χρημάτων ὁ λόγος αὐτῷ, Ἔχοντες, φησὶ, σκεπάσματα καὶ τροφὴν, τοῦτοις ἀρκεσθησόμεθα. Πῶς οὖν, φησὶ, τοῦτω μᾶλλον ἀλίσκονται πολλοί; Ὅτι οὐχ οὕτως εἰσὶ πρὸς αὐτὸ παραταττόμενοι, ὡς πρὸς ἀσέλγειαν καὶ πορνείαν· ὡς εἰ γε ὁμοίως ἐδόκει εἶναι δεινόν, οὐκ ἂν ταχέως ἐάλωσαν. Οὕτω καὶ αἱ ἄθλιαι παρθένοι ἐκείναι

τοῦ νυμφῶνος ἐξεβλήθησαν, ἐπειδὴ τὸν μείζονα ἀνταγωνιστὴν καταβαλοῦσαι, ὑπὸ τοῦ ἀσθενεστεροῦ καὶ μῆτρὸν ἔντος ἐβλήθησαν. Μετὰ τούτου κάκεινο ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι εἰ τις ἐπιθυμίας κρατῶν, ὑπὸ χρημάτων νικάται, οὐδὲ ἐπιθυμίας πολλάκις κρατεῖ, ἀλλὰ ἀπὸ φύσεως ἔλαχε τὸ μὴ σφόδρα ἐνοχλεῖσθαι ἐντεῦθεν· οὐ γὰρ πάντες ὁμοίως εἰσὶ κατωφερεῖς. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, καὶ τὸ ὑπόδειγμα τῶν παρθένων συνεχῶς παρ' ἑαυτοῖς στρέφοντες, φεύγωμεν τὸ πονηρὸν τοῦτο θηρίον. Εἰ γὰρ παρθενία οὐδὲν ὠνησεν, ἀλλ' ἀπώλοντο μετὰ μυρίους πόνους καὶ ἰδρωτὰς ἐκείναι διὰ τὴν φιλαργυρίαν· τίς ἡμᾶς ἐξαίρησται, εἰ τοῦτω περιπέσομεν ἢ τῷ πάθει; Διὸ παρακαλῶ πάντα ποιεῖν μῆτε ἀλῶναι, μῆτε ἀλόγως ἐναπνεῖναι, ἀλλὰ καὶ διαβρῆξαι τὰ χαλεπὰ ταῦτα δεσμά. Οὕτω γὰρ δυνησόμεθα πρὸς τὸν οὐρανὸν στήναι, καὶ τῶν μυρίων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^a *Legebatur* προσπέσωμεν.

[606] ΟΜΙΛΙΑ ΚΔ'.

Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δούλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ.

α'. Τί λέγεις; οἱ Χριστὸν κηρύττοντες, οἱ χρήματα μὴ λαμβάνοντες, οἱ Εὐαγγέλιον ἕτερον μὴ ἐπισάγοντες, ψευδαπόστολοι; Ναί, φησὶ· καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα, ὅτι ταῦτα ὑποκρίνονται πάντα, ἴνα ἀπατήσωσιν. Ἐργάται δούλιοι. Ἐργάζονται μὲν γὰρ, ἀλλ' ἀνασπῶσι τὰ πεφυτευμένα. Ἐπειδὴ γὰρ ἴσασιν, ὅτι ἐτέρως οὐκ ἂν γένοιτο εὐπαράδεκτοι, τὸ προσωπεῖον λάβοντες τῆς ἀληθείας, οὕτω τὸ δρᾶμα τῆς πλάνης ὑποκρίνονται. Καὶ μέντοι χρήματα, φησὶν, οὐ λαμβάνουσιν. Ἴνα πλείονα λάθωσιν, ἴνα ψυχὴν ἀπολέσωσι. Μᾶλλον δὲ καὶ τοῦτο ψεῦδος· καὶ ἐλάμβανον, ἀλλ' ἐλάνθανον· καὶ τοῦτο δείκνυσιν ἐν τοῖς ἐπιούσι. Καὶ ἤδη μὲν γὰρ ἠνίκατο αὐτὸ εἰπὼν, Ἴνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὐρεθῶσιν ὡς καὶ ἡμεῖς· πλὴν ἀλλ' ὕστερον αὐτὸ σαφέστερον ἠνίκατο εἰπὼν, ὅτι *Εἰ τις ὑμᾶς κατσεθίει, εἰ τις λαμβάνει, εἰ τις ἐπαίρεται, τούτου ἀνέχεσθε*. Νῦν δὲ ἐτέρωθεν αὐτοὺς διαβάλλει λέγων, *Μετασχηματιζόμενοι*. Σχῆμα μόνον αὐτοῖς, ἡ δορὰ τοῦ προβάτου ἐπίκειται. Καὶ οὐδὲν θαυμαστόν. *Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός, τί μέγα, εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης;* Ὅστε εἰ δεῖ θαυμάζειν, τοῦτο δεῖ θαυμάζειν, τὸ δὲ τούτων, οὐκέτι. Ὅταν γὰρ ὁ διδάσκαλος αὐτῶν πάντα τολμᾷ, οὐδὲν θαυμαστόν καὶ τοὺς μαθητὰς ἐπεσθαι. Τί δὲ ἐστὶν, Ἄγγελος φωτός; Τὸν παρῆρσιαν ἔχοντα λέγειν, τὸν τῷ Θεῷ παρεστῶτα. Εἰσὶ γὰρ καὶ ἄγγελοι σκότους οὗτοι οἱ τοῦ διαβόλου,

οἱ σκοτεινοὶ καὶ ἄγριοι. Καὶ πολλοὺς ὁ διάβολος οὕτως ἠπάτησε, μετασχηματιζόμενος, οὐ γινόμενος ἄγγελος φωτός. Οὕτω καὶ οὗτοι σχῆμα ἀποστόλου περιφέρουσιν, οὐκ αὐτὴν τὴν δύναμιν· οὐδὲ γὰρ ἰσχύουσιν.

Οὐδὲν δὲ οὕτω διαβολικόν, ὡς τὸ πρὸς ἐπίδειξιν τι ποιεῖν. Τί δὲ ἐστὶ, *Διάκονοι* = *δικαιοσύνης*; Ὅπερ ἡμεῖς ἐσμεν, Εὐαγγέλιον κηρύσσοντες ὑμῖν δικαιοσύνην ἔχον. Ἡ γὰρ τοῦτό φησιν, ἢ ὅτι δικαίων ἀνδρῶν ἑαυτοῖς περιτιθέασι δόξαν. Πῶς οὖν αὐτοὺς ἐπιγνώσομεθα; Ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν, καθὼς ὁ Χριστὸς εἶπε. Διὸ ἀναγκάζεται τὰ ἑαυτοῦ θεῖνα κατορθώματα καὶ τὴν ἐκείνων κακίαν παράλληλα, ἴνα ἀπὸ τῆς συγκρίσεως φανῶσιν οἱ νόθοι. Καὶ μέλλων πάλιν ἐμβαίνειν εἰς τὰ ἐγκώμια τὰ ἑαυτοῦ, κατηγορεῖ πρώτον ἐκείνων, ἴνα δεῖξῃ ἀναγκαίαν οὖσαν αὐτοῦ τὴν ὑπόθεσιν, ἴνα μὴ τις ἐγκαλέσῃ ὡς περὶ ἑαυτοῦ λέγοντι, καὶ φησὶ, *Πάλιν λέγω*. Καὶ γὰρ ἤδη πολλῇ προδιορθώσει ἐχρήσατο· Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀρκοῦμαι τοῖς εἰρημένοις, ἀλλὰ καὶ πάλιν λέγω, μὴ τις με δόξῃ ἄφρονα εἶναι. Τοῦτο γὰρ ἐκείνων ἦν ἔργον, τὸ, αἰτίας μὴ οὐσης, καυχᾶσθαι. [607] Σὺ δέ μοι σκόπει, ὅτι, ὁσάκις ἐμβαίνειν μέλλει εἰς τοὺς οἰκείους ἐπαίνους, προανακρούεται. Τὸ μὲν γὰρ πρᾶγμα ἀφροσύνης ἐστὶ, φησὶ, τὸ καυχᾶσθαι· ἐγὼ δὲ οὐχ ὡς ἀνοηταίων αὐτὸ ποιῶ, ἀλλὰ ἀναγκαζόμενος. Εἰ δὲ οὐ πείθεσθε, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκην οὖσαν ὀρώντες, καταγνώσεσθε, οὐδὲ οὕτω παραιτήσομαι. Εἶδες πῶς εἰδείξε πολλὴν οὖσαν τὴν ἀνάγκην τοῦ λέγειν; Ὁ γὰρ μὴδὲ ταύτην

^a *Legebatur* διακονία.

δοποστέλλόμενος τὴν ὑποψίαν, ἐννόησον ὅσῃ βίαν ὑπέμεινεν εἰς τὸ λέγειν, καὶ πῶς ὤδινε καὶ ἐδιάζετο εἰπεῖν. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὕτω μετρίως τῷ πράγματι κέχρηται. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἴνα καυχῆσωμαι. Καὶ μικρὸν μέλλων καυχᾶσθαι, πάλιν καὶ ἐτέρα κέχρηται παραιτήσει, λέγων, Ὁ λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον λαλῶ, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. Ὁρᾷς πῶς; τὸ καυχᾶσθαι οὐκ ἔστι κατὰ Κύριον; Ὅταν γὰρ πάντα ποιήσητε, φησὶ, λέγεται, ὅτι ἄχρηστοὶ δοῦλοι ἐσμεν. Ἄλλ' αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ οὐκ ἔστι κατὰ Κύριον ἀπὸ δὲ τῆς διανοίας τοῦτο γίνεται. Διὰ τοῦτο εἶπεν, Ὁ λαλῶ, οὐ τὴν αἰτίαν διαβάλλων, ἀλλὰ τὰ ῥήματα. Ἐπεὶ ὁ σκοπὸς οὕτω θαυμαστὸς, ὡς καὶ τὰ ῥήματα σεμνύνειν. Ὅσπερ γὰρ ὁ φονεὺς τῶν σφόδρα κεκυλυμένων ὢν, ἀπὸ διανοίας πολλάκις ἠυδοκίμησε, καὶ τὸ περιτέμνεσθαι οὐκ ἔν κατὰ Κύριον, ἀπὸ τῆς διανοίας τοῦτο γέγονεν· οὕτω καὶ τὸ καυχᾶσθαι. Καὶ εἰ δὴ ποτε οὐ κέχρηται ἀκριβολογίᾳ τοσαύτῃ; Ὅτι πρὸς Ἰτακρον ἐπιείγεται, καὶ ἐκ περιουσίας καὶ τοῖς ἐπιλαμβάνεσθαι βουλομένοις χαρίζεται μόνον, ἵνα εἴπῃ τὰ ὠφελοῦντα· καὶ γὰρ ἱκανὰ ἦν πᾶσαν ἀνελεῖν τὴν ὑποψίαν λεχθέντα. Ἄλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ. Πρῶτερον φησιν, Ὁφελον ἠνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· νυνὶ δὲ, Ὡς ἐν ἀφροσύνῃ. Ὅσῃ γὰρ πρόεισι, τοσούτῳ μᾶλλον ἐκκαθαίρει τὸν λόγον. Εἶτα, ἵνα μὴ νομίσης πανταχοῦ ἀνοηταίνειν αὐτὸν, προσέθηκεν, Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. Κατὰ τοῦτο τὸ μέρος, φησὶν ὡσπερ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγεν, Ἴνα μὴ καταισχυρθῶμεν καὶ προσετίθει, Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν εἰπὼν, Ἡ ἄ βουλεύομαι κατὰ σάρκα βουλεύομαι, ἵνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ, Ναὶ, ναι, καὶ τὸ, Οὐ, οὐ; καὶ δείξας, ὅτι οὐ δύναται πανταχοῦ ἄπερ ἐπαγγέλλεται καὶ πληροῦν, ἐπειδὴ οὐ κατὰ σάρκα βουλεύεται, ἵνα μὴ τὴν ὑπόνοιαν ταύτην καὶ ἐπὶ τοῦ βόγγματος ἐλύσωσιν τινες, φησὶ· Πιστεύς δὲ ὁ Θεός, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ.

β'. Καὶ ὄρα πόσα ἐμπροσθεν εἰπὼν, πάλιν καὶ ἐτέρα τίθησιν ἀπολογία, προστιθεὶς οὕτω, καὶ λέγων, Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ σάρκα, καὶ γὰρ καυχίσομαι. Τί ἐστὶ, Κατὰ σάρκα; Ἀπὸ τῶν ἐξωθεν, ἀπὸ εὐγενείας, ἀπὸ πλοῦτου, ἀπὸ σοφίας, ἀπὸ τοῦ περιτομῆν ἔχειν καὶ προγόνους Ἑβραίους, ἀπὸ τῆς τῶν πολλῶν δόξης. Καὶ θέα σύνεσιν· ἐκεῖνα τίθησιν ἄπερ οὐδένα δείκνυσιν, καὶ τότε καὶ ἀφροσύνην. Εἰ γὰρ τὸ ἐπὶ τοῖς δυνάτεσι ἀγαθοῖς καυχᾶσθαι ἀφροσύνη, πολλῶν [608] μᾶλλον ἐπὶ τοῖς μηδὲν οὔσι. Καὶ τοῦτο ἔστιν ὅπερ, Οὐ κατὰ Κύριον, καλεῖ. Οὐ γὰρ ὕψελος Ἑβραῖον εἶναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Μὴ τοῖνον νομίσητε, ὅτι ὡς ἀρετὴν αὐτὰ τίθημι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖνοι καυχῶνται, ἀναγκάζομαι καὶ γὰρ ἐντεῦθεν τὴν σύγκρισιν ποιήσασθαι· ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ ποιεῖ λέγων, Εἰ τις δοκῆί πεποιθῆναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. Καὶ ἐκεῖ, διὰ τοὺς πεποιθότας ἐπὶ τούτῳ. Ὅσπερ ἂν εἰ τις γένους λαμπροῦ ὢν, καὶ φιλόσοφον ἐλόμενος βίον, ἴδοι μέγα φρονούντας ἐτέρους· ἐπὶ εὐγενεῖα, καὶ

βουλόμενος καθελεῖν αὐτῶν τὴ φύσημα, ἀναγκασθεῖ τὴν οἰκείαν περιφάνειαν εἰπεῖν, οὐχὶ καλλωπιζόμενος, ἀλλὰ ἐκείνους ταπεινῶν. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Παῦλος ποιεῖ. Εἶτα ἀποστὰς ἐκείνων, ἐπὶ Κορινθίους ἀλόκληρον τὴν αἰτίαν κενοὶ λέγων· Ἡδῶς ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων. Ὅστε ὑμεῖς αἰτίοι τούτων, καὶ μᾶλλον ἢ ἐκεῖνοι. Εἰ γὰρ μὴ ὑμεῖς αὐτῶν ἠνείχεσθε, καὶ παρεθλάπτεσθε τὸ γε ἐκείνων μέρος, οὐδὲν ἐφθεγγάμην· ἀλλὰ τῆς ὑμετέρας κήδομαι σωτηρίας, καὶ συγκαταβαίνω. Καὶ ὄρα πῶς καὶ τὴν ἐπιτίμησιν μετ' ἐγκωμίου τίθησιν. Εἰπὼν γὰρ, Ἡδῶς ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, ἐπήγαγε, Φρόνιμοι δυντες. Ἀφροσύνης γὰρ τὸ καυχᾶσθαι καὶ ἐπὶ τοιούτοις. Καίτοι ἐχρῆν ἐπιτιμῆσαι, καὶ εἰπεῖν, Μὴ ἀνέχεσθε τῶν ἀνοητῶν· ἀλλὰ μετὰ πλείονος αὐτὸ ποιεῖ περιουσίας. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔδοξεν ἂν ὡς ἀπεστερημένος αὐτῶν ἐπιτιμᾶν· νυνὶ δὲ δείξας ἑαυτὸν καὶ ἐν τούτοις κρατοῦντα, καὶ οὐδὲν εἶναι ταῦτα νομίζοντα, μειζῶνος αὐτοῦς διορθοῦται. Τέως δὲ πρὶν ἢ εἰς τὰ ἐγκώμια ἐμβάλλειν καὶ τὴν σύγκρισιν, καὶ τὴν πολλὴν Κορινθίων δουλοπρέπειαν ὀνειδίξει αὐτοῖς, ὅτι μεθ' ὑπερβολῆς αὐτοῖς καθυπεκλίνοντο. Καὶ σκόπει πῶς κωμῶδει. Ἀνέχεσθε γὰρ, φησὶν, εἰ τις ὑμᾶς κατεσθίει. Πῶς οὖν ἔλεγε, Ἴνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς; Ὁρᾷς ὅτι δείκνυσιν αὐτοῦς λαμβάνοντας, καὶ οὐκ ἀπλῶς λαμβάνοντας, ἀλλὰ καὶ μεθ' ὑπερβολῆς; τὸ γὰρ κατεσθίειν τοῦτο δηλοῖ. Εἰ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ. Καὶ τὰ χρήματα ὑμῶν, φησὶ, καὶ τὰ σώματα, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐξεδώκατε. Τοῦτο γὰρ μείζον τοῦ λαβεῖν, τὸ μὴ μόνον τῶν χρημάτων, ἀλλὰ καὶ ὑμῶν αὐτῶν κυρίους εἶναι. Ὅ καὶ ἐμπροσθεν δηλοῖ λέγων, Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς; Εἶτα τὸ χαλεπώτερον προστίθησιν λέγων, Εἰ τις ἐπαίρεται. Οὐδὲ γὰρ σύμμετρος ὑμῶν ἡ δουλεία, οὐδὲ ἡμεροὶ οἱ δεσπότης, ἀλλὰ φορτικοὶ καὶ ἐπαχθεῖς. Εἰ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει. Εἶδες πάλιν ἐπίτασιν τυραννίδος; Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὅτι εἰς ὅσιν ἐτύπτοντο, ἀλλ' ὅτι διέπτυσαν αὐτοὺς καὶ ἠτίμαζον· διὸ προσέθηκε, Κατὰ ἀτιμίαν λέγω. Τῶν γὰρ εἰς ὅσιν τυπομένων οὐκ ἔλαττον πάσχετε. Τί τοῖνον τούτου γένοιτ' ἂν ἰσχυρότερον; ποῖα δὲ ταύτης τῆς δεσποτείας πικροτέρα, ὅταν καὶ τὰ χρήματα ὑμῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν τιμὴν ἀφελόμενοι, μηδὲ οὕτως ὡσιν ἡμεροὶ, [609] μηδὲ ἐν τάξει δούλων ἔωσιν ὑμᾶς μένειν, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἀργυρωνήτου ὑβριστικώτερον ὡσιν ὑμῶν κεχηρημένοι; Ὡς ὅτι ἡμεῖς ἡσθενησαμεν. Ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον. Ἐπειδὴ γὰρ φορτικὸν ἦν, διὰ τοῦτο οὕτως αὐτὸ τέθεικεν, ἵνα κλέψῃ τὴν ἐπαχθειαν τῇ ἀσαφείᾳ. Ὅ γὰρ βούλεται εἰπεῖν, τοῦτο ἔστι· Μὴ γὰρ οὐ δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς ταῦτα ποιεῖν; Ἄλλ' οὐ ποιοῦμεν. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτῶν ἀνέχεσθε, ὡς ἡμῶν μὴ δυναμένων ταῦτα ποιεῖν; Ἐγκλημα μὲν οὖν καὶ τὸ μωραίνοντων ἀνέχεσθαι· τὸ δὲ καὶ οὕτω καταφρονούντων ὑμῶν, ἀρπαζόντων, ἐπαυρομένων, τυπτόντων, οὐδ' ἂν ἀπολογίαν ἔχοι, οὐδ' ἂν λόγον τινά. Καινὸν γὰρ τοῦτο τὸ τῆς ἀπάτης εἶδος. Οἱ μὲν γὰρ ἀπατώντες καὶ παρέχουσι, καὶ κολακεύουσιν· οὗτοι δὲ καὶ ἀπατῶσι, καὶ λαμβάνουσι, καὶ ὑβρίζου-

glorier. Cumque paulum gloriaturus esset, rursus etiam altera præmonitione usus est, dicens, 17. *Quod loquor, non secundum Dominum loquor, sed ut in insipientia, in hac substantia gloriæ.* Vides quomodo gloriari, secundum Dominum non sit? *Cum enim omnia feceritis, inquit, dicite, Servi inutiles sumus (Luc. 17. 10).* Verum hoc per se quidem secundum Dominum non est, sed ab animo ac voluntate tale efficitur. Ideo dixit, *Quod loquor*; non causam, sed verba reprehendens. Etenim scopus adeo eximius erat, ut et verbis ornamentum afferret. Quemadmodum enim homicida, tametsi facinus huiusmodi valde interdictum sit, tamen ab animo et voluntate sæpe laudem est assequutus; et circumcidi, licet secundum Dominum non sit, tamen ab animi instituto tale efficitur: sic etiam gloriari. Cur autem non tam accurata sermonis diligentia usus est? Quia alio properat, atque ex abundantia iis, qui eum carpere gestiebant, solum obsequitur, ut quæ profutura sunt dicat: etenim quæ dicta erant, ad tollendam omnem suspicionem sufficiebant. *Sed ut in insipientia.* Prius ait, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ*; nunc autem, *Ut in insipientia.* Quo enim altius progreditur, eo magis sermonem repurgat. Deinde, ne eum ubique stultitiam adhibere arbitreris, adjecit, *In hac substantia gloriæ.* Hoc est, quod ad hanc dumtaxat partem attinet: quemadmodum et alio loco dicebat, *Ut ne confundamur*; et adjecit, *In hac substantia gloriæ.* Et rursus alio loco, cum dixisset, *An quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me Est, est, Non, non (2. Cor. 1. 17)?* atque ostendisset se idcirco non posse ubique, quæ pollicetur, explere, quoniam non secundum carnem consilium init; ne hanc suspicionem etiam ad doctrinam nonnulli pertraherent, ait: *Fidelis autem Deus, quod sermo noster ad vos non fuit Est et Non (Ib. v. 18).*

2. Ac vide quam multa prius loquutus, alias adhuc purgationes afferat, proponens ad hunc modum ac dicens, 18. *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego glorior.* Quid est autem, *Secundum carnem*? Hoc est, ab externis rebus, a nobilitate, ab opibus, ab eruditione, a circumcissione, ab Hebræis avis, ab ea, qua apud plerosque floret, existimatione. Ac vide sagacitatem: illa ponit, quæ nihil esse ostendit, ac tum denique insipientiam. Etenim, si ob ea, quæ vere bona sunt, gloriari stultitiæ est, multo certe magis ob ea, quæ nullius pretii sunt. Atque id est quod, *Non secundum Dominum*, vocat. Neque enim quidquam prodest Hebræum esse, aliaque id genus. Non ergo existimetis me hæc virtutis loco ponere; sed quoniam illi gloriantur, hinc ego comparisonem ducere cogor: quod etiam alibi facit dicens, *Si quis videtur confidere in carne, ego amplius (Philipp. 3. 4).* Atque illic quidem hoc facit ob eos, qui in hoc confidebant. Quemadmodum si quis claro genere natus, ac philosophicum vitæ genus amplexus, alios ob nobilitatem magnifice de se sentientes videat, atque eorum fastum deprimere cupiens, generis sui splendorem commemorare cogatur, non ut se efferat, sed ut eos humiles reddat. Idem Paulus quoque facit. Ac tum

PATROL. GR. LXI.

missis illis totam causam in Corinthios effundit, dicens: 19. *Libenter suffertis insipientes.* Itaque vos harum rerum causa potius estis, quam illi. Nam nisi vos eos sufferretis, atque, quantum in illis est, detrimentum accepissetis, nullum verbum fecissem: verum curæ mihi est vestra salus, meque ad vos indulgenter demitto. Ac vide quomodo objurgationi laudem adjungat. Postquam enim dixit, *Libenter suffertis insipientes*, addidit, *Cum sitis ipsi sapientes.* Insipientis enim hominis est, de talibus gloriari. Et quidem objurgare oportebat, ac dicere, Nolite sufferre insipientes; verum hoc cum majore abundantia facit. Nam illo modo idcirco eos objurgare visus fuisset, quod his rebus careret: nunc vero, cum se in his quoque superiorem esse ostendat, et tamen nihil ea esse ducat, magis eos corrigit. Cæterum priusquam in laudes suas atque comparisonem ingrediatur, ingentem servilis animi dejectionem Corinthiis probro vertit, quod majorem in modum ipsis sese subjecissent. Ac vide quo pacto eos traducat. 20. *Sustinetis enim, inquit, si quis vos devorat.* Quonam ergo modo dicebas, *Ut in quo gloriantur inveniantur sicut et nos?* Vides: quo pacto eos accipere ostendat; ac non simpliciter accipere, sed etiam supra modum? hoc enim vocabulo, *Devorat*, hoc indicatur. *Si quis in servitutem redigit.* Et pecunias vestras, inquit, et corpora, et libertatem dedistis. Hoc enim majus est quam accipere, quod ipsi non modo pecunias, sed vos etiam ipsos in potestate habeant. Quod etiam superius his verbis demonstrabat, *Si alii potestatis vestræ participes sunt, annon multo magis nos (1. Cor. 9. 12)?* Postea quod gravius est adjungit, dicens, *Si quis extollitur.* Neque enim mediocris quædam est vobis servitus, nec mansueti domini, sed graves ac molesti. *Si quis vos in faciem cædit.* Vides rursus tyrannidis argumentum? Hoc porro dicebat, non quod eorum ora verberarent, sed quod eos despuerent, atque dedecore afficerent: unde etiam adjecit, 21. *Secundum ignominiam dico.* Nec enim mitius vobiscum agitur, quam cum iis qui in faciem cæduntur. Quidnam igitur hoc vehementius esse queat, aut quænam dominatio hæc acerbius, cum et pecuniis vestris et libertate atque honore adeptis, ne sic quidem lenes se præbent, ac ne in servorum quidem gradu manere vos sinunt, verum mancipio quovis pecunia empto contumeliosius vos trahant? *Quasi nos infirmi fuerimus.* Obscurum est quod ait. Nam quoniam molestum erat, idcirco hoc ita collocavit, ut acerbitatem obscuritate falleret. Quod enim ait, hanc sententiam habet: Annon ipsi quoque hæc facere possumus? At non facimus. Quam ob causam eos suffertis, ac si nos hæc efficere nequeamus? Atqui illud quoque reprehensionem meretur, quod et stulte se gerentes suffertis: quod autem etiam vos ita aspernantes, diripientes, sese extollentes, vos credentes, id nullam excusationem, nullam rationem habere queat. Novum enim est hoc fallaciæ genus. Nam cum alii, qui fallunt, largiri atque assentari soleant, isti contra fallunt et accipiunt, contumeliamque inferunt. Itaque ne umbra quidem ulla

veniar vobis esse possit, quippe qui eos, qui vestra causa, ut vos subvehamini, sese deprimunt, respuitis, ac contra eos, qui, ut vos deprimamini, sese efferunt, suspicitis. An nos quoque idem facere non poteramus? At nolumus, ut qui utilitatem vestram nobis propositam habeamus. Nam illi qui vestra sunt rapientes, quæ sua sunt quærunt. Vides quomodo ubique per quæ ad eos libere loquitur, per eadem terreat? Etenim si ob eam causam, inquit, eos honore afficitis, quia vos cædunt atque contumeliose vexant; nos quoque hæc facere possumus, servitute vos opprimere, verberare, atque adversum vos extolli.

3. Vides quo pacto causam omnem tum illorum arrogantiar, tum suæ, ut videbatur, insipientiar, in hos confert? Etenim non ut splendidiorem meipsum ostendam, sed ut vos ab hac acerba servitute eripiam, nonnihil gloriari cogor. Operæ pretium est autem non simpliciter hæc verba expendere, sed causam etiam adjungere. Nam et Samuel ingentem laudem de seipso contexit, cum Saulem ungebat, dicens: *Cujus vestrum bovem, aut asinum, aut calceamentum tuli? quem oppressi* (1. Reg. 12. 5)? Et tamen nemo eum accusabat. Id autem ea de causa dicebat, non ut plausum et gloriam captaret; sed quia regem creatorus erat, sub purgationis specie eum erudire vult, ut lenem se ac placidum præbeat. Atque propheta prudentiam, vel potius Dei benignitatem animadvertas velim. Nam quia eos deterrere cupiebat, de futuro rege gravia multa collegit; nimirum quod pistrices uxores eorum facturæ esset, viros pastores, et mulorum curatores (siquidem diligenter regni cultum et obsequium enumerabat): postquam autem eos ita affectos esse videbat, ut nullo prohiberentur, verum incurabili morbo laborarent: sicque indulgenter cum ipsis agit, et regem ad lenitatem componit. Ob id etiam testem eum profert. Neque enim quispiam tunc cum in jus vocabat nec accusabat, ut ipse sese purgaret; sed, ut eum meliorem faceret, his verbis utebatur. Unde etiam ut ipsius fastum comprimeret, subjunxit, *Si audieritis vos et rex vester* (Ibid. v. 14), hæc et hæc bona vobis contingent: sin autem non audieritis, contraria omnia habituri estis. Atque etiam Amos dicebat, *Non eram propheta, nec filius propheta, sed armentarius, vellicans sycomoros. Et tulit me Deus* (Amos 7. 14. 15). Hæc porro non eo dicebat, ut seipsum efferret, sed ut eos, qui ipsum non ut prophetam existimabant, reprimeret, atque ut ostenderet etiam se minime fallere, neque ex se ea dicere quæ dicebat. Atque alius rursus hoc idem indicans dicebat: *Verumtamen ego repletus sum fortitudine Domini in spiritu et potentia* (Mich. 3. 8). Quin David quoque, cum de urso ac leone verba faceret (1. Reg. 17), non eo hæc commemorabat, ut plausus aucuparetur, sed ut magni aliquid et admirandi procuraret. Nam quoniam nemo credebatur ipsum barbaro superiorem futurum, ut qui nudus esset, nec arma gestare posset, fortitudinis suæ argumentum præbere necesse habuit. Et cum Saule oram chalydis abstulit (1. Reg. 24), non ostentationis causa

dicebat ea quæ dicebat, sed ut pravam suspicionem a se depelleret, quam adversus eum sparserant, dicentes eum in animo habere regem obtruncare. Quamobrem ubique causa investiganda est. Nam qui auditorum utilitatem spectat, etiamsi seipsum laudibus efferat, non modo nullam reprehensionem, sed coronam quoque meretur: imo si tum tacuerit, reprehensione dignus est. Nam et David, si cum inendum erat cum Goliath certamen, conticisset, non eum ad dimicationem exire permisissent, nec splendidum illud tropæum erexisset. Quocirca necessitate compulsus hoc dicit, et quidem non fratribus suis, sed regi: nam fratres non ipsi credidissent: invidia enim ipsius aures obturabat. Quare, iis missis, eum alloquitur qui nondum invidia laborabat.

4. *Invidiæ damna.* — Noxia enim res est invidia, noxia, inquam, ac propriam salutem aspernari persuadet. Sic Cain quoque sibi ipsi exitium attulit, atque ante eum rursus diabolus, qui ipsius patrem interemerat. Sic Saül pravum dæmonem adversus animam suam accersiverat: cumque accersivisset, medico rursus invadebat (1. Reg. 18). Ea enim invidiæ natura est: norat se ab eo servatum, malebatque perire, quam eum, a quo salutem accepisset, florentem conspiciere. Quid hoc affectu gravius esse queat? Non aberrarit, qui diaboli fœtum eam dixerit: atque in ea quidem inanis gloriæ fructus, imo etiam radix est: hæc enim duo vitia sese mutuo struere solent. Sic nempe tunc quoque livore afflictebatur Saül, quod dixissent, *Percussit David decem millia* (Ibid. v. 7). Quo quid stultius fingi possit? Quid enim, quæso, invidia te afficit? an quod quispiam laudibus aliquem ornarit? Atqui gaudere oportebat: alioqui nescis an vera hæc laus sit. An ob id luges, quod cum nihil in eo sit admiratione dignum laudem tamen consequutus sit? Atqui misereri potius convenit. Etenim si bonus sit, nemo laudato invidet, verum ad aliorum laudem suam quoque adjungit: sin autem talis non est, quid discruciaris? quid in teipsum gladium impellis? An quod apud homines eximius quidam vir habeatur? At apud homines, qui hodie sunt, et cras esse desinunt. An quia gloriam obtineat? Quamnam tandem? de qua propheta ait, quod flos fœni sit (Isai. 40. 6)? Hoccine ergo nomine invides, quod sarcinam non gestas, nec hujusmodi fœni onera circumfers? Quod si tibi ille hoc nomine beatus videtur, cur non etiam lignatores, qui quotidie onera gestant, et in urbem ingrediuntur? Neque enim hæc sarcina melior illa est, imo etiam deterior. Illa enim corpus solum premit; hæc vero animam quoque ipsam plerumque damno afficit, plusque anxietatis quam voluptatis affert. Nam etiamsi dicendi laude celebretur, majorem tamen metum, quam laudem habet: imo hanc brevem habet, illum perpetuum. At apud principes in gloria splendet? Verum illie rursus livor et periculum. Ut enim tu erga illos affectus es, ita etiam alii complures. At perpetuo laudatur? Hoc vero acerbam servitute efficit. Neque enim libere quidquam ex animi sententia facere audebit, ne in eorum, a qui-

σιν. Ὅθεν οὐδὲ σκιάν ἂν σχοίητε συγγνώμης, ὅτι τοὺς μὲν ταπεινώντας ἑαυτοὺς δι' ὑμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε, διαπτύετε, τοὺς δὲ ὑψούντας ἑαυτοὺς, ἵνα ὑμεῖς ταπεινωθῆτε, θαυμάζετε. Μὴ γάρ καὶ ἡμεῖς οὐκ ἠδυνάμεθα ταῦτα ποιεῖν; Ἄλλ' οὐ βουλόμεθα, τὸ συμφέρον ὑμῶν σκοποῦντες. Ἐκεῖνοι μὲν γάρ τὰ ὑμέτερα καθαιροῦντες, τὰ ἑαυτῶν σκοποῦσιν. Ὅρας πανταχοῦ, ἐξ ὧν παρρησιάζεται πρὸς αὐτοὺς, ἐκ τούτων αὐτοὺς καὶ φοβεῖ; Εἰ γάρ διὰ τοῦτο αὐτοὺς τιμάτε, φησὶν, ἐπειδὴ τύπτουσιν, ὑβρίζουσι· δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς ταῦτα ποιεῖν, δουλοῦσθαι, τύπτειν, ἐπαίρεσθαι καθ' ὑμῶν.

γ'. Εἶδες πῶς ὀλην' ἐπ' αὐτοὺς ἄγει τὴν αἰτίαν καὶ τῆς ἐκείνων ἀπονοίας, καὶ τῆς δοκούσης εἶναι ἀφροσύνης ἑαυτοῦ; Οὐ γάρ ἵνα ἑμαυτὸν δεῖξω λαμπρότερον, ἀλλ' ἵνα ὑμᾶς ἀπαλλάξω ταύτης τῆς πικρᾶς δουλείας, ἀναγκάζομαι μικρόν τι καυχᾶσθαι. Δεῖ δὲ οὐκ ἀπλῶς τὰ λεγόμενα ἐξετάζειν, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν προστιθέναι. Ἐπει καὶ Σαμουὴλ ἐγκώμιον ὑπὲρ ἑαυτοῦ συνέθηκε μέγα, ὅτε τὸν Σαοὺλ ἔχρειε, λέγων· Ὅνον τινὸς ὕμῶν εἴληφα, ἢ μόσχον, ἢ ὑπόδημα; ἢ ἐξεπίσασά τινα ὑμῶν; Ἄλλ' ὅμως οὐδεὶς ἐγκαλεῖ. Τὸ δὲ αἴτιον, οὐ καλλωπίζων ἑαυτὸν ἔλεγεν, ἀλλ' ἐπειδὴ βασιλέα καθιστᾶν ἔμελλεν, ἐν ἀπολογίας τάξει βούλεται παιδεῦσαι ἐκείνον πρᾶον καὶ ἡμερον εἶναι. Καὶ σκόπει σύνεσιν προφήτου, μᾶλλον δὲ Θεοῦ φιλοανθρωπίαν. Ὅτε μὲν γάρ ἀποστρέψαι αὐτοὺς ἠθούλετο, πολλὰ φορτικὰ συναγαγὼν, ἔλεγε περὶ τοῦ μέλλοντος βασιλεύειν· οἶον, ὅτι μυλωθρίδας τὰς γυναῖκας αὐτῶν ποιήσει, ποιμένας τοὺς ἄνδρας, ἡμῶντων ἐπιστάτας (καὶ γὰρ μετὰ ἀκριβείας ἐπεξῆει τὴν τῆς βασιλείας θεραπείαν)· ἐπειδὴ δὲ εἶδεν οὐδενὶ τούτων κωλυμένους, ἀλλὰ ἄνιστα νοσούντας, καὶ οὕτως αὐτῶν φοβεῖται, καὶ ρυθμίζει τὸν βασιλέα πρᾶον εἶναι. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸν παράγει μάρτυρα. Οὐ γάρ δὴ ἐδικάζετό τις πρὸς αὐτὸν τότε, οὐδὲ ἐνεκάλει ἵνα ἀπολογησῆται, ἀλλ' ἵνα ἐκείνον ποιήσῃ βελτίονα, ταῦτα ἔλεγε. Διὰ καὶ ἐπήγαγε καθαιρῶν αὐτοῦ τὸ φύσημα, Ἐὰν ἀκούσητε ὑμεῖς καὶ ὁ βασιλεὺς ὑμῶν, τὰ καὶ τὰ ἐστὶν [810] ὑμῖν ἀγαθὰ· ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσητε, τὰ ἐναντία ἕπαντα. Καὶ Ἀμμῶς δὲ ἔλεγεν, Οὐκ ἤμην προφήτης, οὐδὲ υἱὸς προφήτου, ἀλλ' ἢ αἰκόλος ἤμην συνάμινα κνίζων. Καὶ ἀνέλαβέ με ὁ Θεός. Οὐκ ἐπαίρων δὲ ἑαυτὸν ἔλεγεν, ἀλλὰ ἐπιστομίζων τοὺς ὑποπετεύοντας αὐτὸν οὐκ ὡς προφήτην, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἄπατᾶ, οὐδὲ οἰκοθεν λέγει ταῦτα ἀλέγει. Καὶ ἕτερος δὲ πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐμφαίνων ἔλεγεν· Ἀλλὰ μὲν ἐγὼ ἐνεπλήσθην ἰσχύος Κυρίου ἐν πνεύματι καὶ δυναστείᾳ. Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ, ὅταν τὰ κατὰ τὴν ἀρκτον καὶ τὸν λέοντα διηγείτο, οὐχὶ καλλωπιζόμενος, ἀλλ' οἰκοδομῶν τι μέγα καὶ θαυμαστὸν, ἔλεγεν. Ἐπειδὴ γάρ ἠπιστεῖτο ὅτι περιέσται τοῦ βαρβάρου γυμνός, ὁ μὴδὲ ὄπλα ἐνεγκεῖν δυνάμενος, ἠναγκάσθη παρασχεῖν ἀποδείξεις τῆς οἰκείας ἀνδρείας. Καὶ τὸ κράσπεδον ὅτε ἀπέτελε τοῦ Σαοὺλ, οὐκ ἐπιδεικνύμενος ἔλεγεν ἄπερ ἔλεγεν, ἀλλὰ πονηρὰν διακρουόμενος ὑπόψιαν, ἦν κατεσκέδασαν αὐτοῦ λέγοντες, ὅτι ἀνελεῖν αὐτὸν ἠθέλε. Δεῖ τοίνυν

πανταχοῦ τὴν αἰτίαν ζητεῖν. Ὁ γὰρ πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ἀκούοντων ὁρῶν, κἂν ἐγκωμιάζῃ ἑαυτὸν, οὐ μόνον οὐκ ἐγκαλεῖσθαι ἄξιός, ἀλλὰ καὶ στεφανοῦσθαι· κἂν σιγᾶ τότε, ἐγκαλεῖσθαι ἄξιός. Ἐπει καὶ ὁ Δαυὶδ τότε εἰ εἰσήγαγεν ἐπὶ τοῦ Γολιάθ, οὐκ ἂν εἴασαν αὐτὸν ἐξελεῖν ἐπὶ τὴν παράταξιν, οὐθε τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο ἕστησε τρόπαιον. Διὰ δὴ τούτου λέγει ἀναγκασθεὶς, καὶ οὐχὶ τοῖς ἀδελφοῖς ἀλλὰ τῷ βασιλεῖ· ἢ γὰρ ἂν παρ' αὐτοῖς ἠπιστήθη· ὁ γὰρ φθόνος ἐνέφραττεν αὐτῶν τὰς ἀκοάς. Διὰ περ ἐκείνους ἀφελίς, τῷ μηδέπω βασκαίνοντι διαλέγεται.

δ'. Δεινὸν γάρ ἢ βασκανία, δεινὸν, καὶ τῆς οἰκείας ἀναπειθεῖ καταφρονεῖν σωτηρίας. Οὕτω καὶ Κάτιν ἑαυτὸν ἀπώλεσε, καὶ πρὸ τούτου πάλιν ὁ τὸν τούτου πατέρα ἀνελὼν διάβολος. Οὕτως ὁ Σαοὺλ δαίμονα πονηρὸν ἐκάλεσε κατὰ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς· καὶ καλέσας, τῷ ἱατρῷ πάλιν ἐδάσκαине. Τοιοῦτον γάρ ὁ φθόνος· ἥδει ὅτι ἐσώθη, καὶ ἀπολέσθαι μᾶλλον ἠθέλειν, ἢ τὸν σώσαντα εὐδοκιμοῦντα ἰδεῖν. Τί τοῦτου χαλεπώτερον γένοιτ' ἂν τοῦ πάθους; Οὐκ ἂν τις ἀμάρτιον διαδόλου γέννημα τοῦτο εἰπῶν· καὶ ἐν μὲν ἐκείνῳ κενοδοξίας κερτὸς, μᾶλλον δὲ καὶ ρίζα· ἀμώφτερα γάρ ταυτὶ τὰ κακὰ ἑαυτὰ συγκατασκευάζειν εἰσθεν. Οὕτω δὴ καὶ τότε ἐδάσκαινεν ὁ Σαοὺλ, ἐπειδὴ εἶπον, Ἐπάταξε Δαυὶδ ἐν μυριάσιν· οὐ τί γένοιτ' ἂν ἀλογώτερον; Τί γάρ, εἰπέ μοι, φθονεὶς; ὅτι ἐπήνεσεν ὁ δεῖνα; Καὶ μέντοι χαίρειν ἔδει· ἄλλως δὲ οὐδὲ οἶδας, εἰ ἀλήθης ὁ ἔπαινος ἦ. Καὶ διὰ τοῦτο κενθεὶς, ὅτι οὐκ ὦν θαυμαστός ἐπηνέθη; Καὶ μὴν ἔλεειν χρῆ. Καὶ γὰρ ἐὰν μὴν ἀγαθὸς ἦ, οὐδεὶς φθονεῖ ἔπαινουμένου, ἀλλ' ἐπαινεῖ μετὰ τῶν εὐφημούντων· εἰ δὲ μὴ τοιοῦτος, τί δάκνη; τί κατὰ σαυτοῦ τὸ ξίφος ὠθεῖς; Ὅτι θαυμαστός τοῖς ἀνθρώποις; Ἀλλὰ ἀνθρώποις τοῖς σήμερον οὐσι, [811] καὶ αὖριον οὐκ οὔσιν. Ἄλλ' ὅτι δόξης ἀπολαύεις; Ποίας, εἰπέ μοι; περὶ ἧς ὁ προφήτης φησὶν, ὅτι ἄνθος ἐστὶ χόρτου; Διὰ τοῦτο οὐκ βασκαίνεις, ὅτι οὐκ ἀχθοφορεῖς, οὐδὲ χόρτου περιφέρεις φορτία τοιαῦτα; Εἰ δὲ αὐτός σοι ζηλωτὸς εἶναι δοκεῖ διὰ τοῦτο, τί μὴ καὶ δρυτόμοι καθ' ἑκάστην ἀχθοφοροῦντες ἡμέραν, καὶ ἐν τῇ πόλει εἰσιόντες; Οὐδὲν γάρ τούτου ἔμεινον τοῦτο τὸ φορτίον, ἀλλὰ καὶ χειρὸν. Ἐκεῖνο μὲν γάρ τὸ σῶμα πιέζει μόνον· τοῦτο δὲ καὶ τὴν ψυχὴν πολλακίς παρέδραψε, καὶ μείζονα παρέσχε τὴν ἀγωνίαν τῆς ἡδονῆς. Κἂν γάρ λέγων εὐθουκίμῃ, μείζονα ἔχει τὸν φόβον [φθόνον?·] τῆς εὐφημίας· μᾶλλον δὲ, τὴν μὲν βραχυεῖαν, τὸν δὲ διηνεκῆ. Ἀλλὰ παρὰ ἄρχουσιν εὐδοκιμεῖ; Κἀκεῖ πάλιν φθόνος καὶ κίνδυνος. Ὁ γὰρ σὺ πρὸς αὐτὸν πάσχεις, τοῦτο καὶ ἕτεροι πλείους. Ἄλλ' ἐπαινεῖται συνεχῶς; Τοῦτο δουλείαν ποιεῖ πικρὰν. Οὐ γὰρ τολμήσει τι πρᾶξαι ἀδελφῶν τῶν κατὰ γνώμην, ἵνα μὴ προσκρούσῃ τοῖς δοξάζουσιν αὐτὸν· δεσμὰ γάρ αὐτῷ χαλεπὰ ἢ περιφάνεια. Ὅστε ὅσω ἂν πλείοσι γνώριμος ἦ, τοσούτῳ πλείους ἔχει δεσπότης, καὶ ἐπιτείνεται τὰ τῆς δουλείας αὐτῷ, τῶν κυρίων αὐτοῦ πανταχοῦ φαινο-

a Pulo leg. τὸν φθόνον. Eunzeus.

μένων. Καὶ ὁ μὲν οἰκίτης, ὅταν ἀπαλλαγῆ τῆς θύρας τοῦ δεσπότη, καὶ ἀναπνεῖ καὶ μετ' ἐλευθερίας ἐστὶν ἀπάσης· οὗτος δὲ πανταχοῦ δεσπότης περιτυγχάνει πάντων γὰρ δούλῳ· ἐστὶ τῶν ἐν ἀγορᾷ φαινομένων. Κἂν κατεπιείγῃ τι τῶν ἀναγκαίων, οὐ τολμᾷ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλεῖν, [εἰ]^a μὴ καὶ τῶν οἰκετῶν ἐπομένων καὶ τοῦ ἵππου, καὶ τῆς ἄλλης φαντασίας συγκεκροτημένης, ἵνα μὴ οἱ δεσπότης καταγῶσι. Κἂν φίλον ἴδῃ τινὰ τῶν γνησίων, οὐ θαρρῆει μετὰ ἰσστιμίας αὐτῷ διαλεχθῆναι· δέδοικε γὰρ τοὺς δεσπότης, μὴ καθέλωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς δόξης. Ὅσατε ὅση περιφανέστερος ἐστὶ, τοσούτω μᾶλλον δεδούλωται. Κἂν πάθῃ τι τῶν ἀηδῶν, ἢ ὕβρις χαλεπωτέρα, ὅση καὶ πλείους ἔχει τοὺς μάρτυρας, καὶ παρ' ἀξίαν τὸ πρᾶγμα εἶναι δοκεῖ. Οὐ μόνον δὲ ἡ ὕβρις, ἀλλὰ καὶ ἡ συμφορὰ. Καὶ γὰρ πολλοὺς ἔχει τοὺς ἐφηδομένους· ὥσπερ οὖν κἂν ἀγαθοῦ τινος ἀπολαύσῃ, πλείους τοὺς φθονοῦντας

^a Inclusionum, ei, quo caret A.

καὶ βασκαίνοντας καὶ καθελεῖν ἐπιποδακότας. Τοῦτο οὖν ἀγαθὸν, εἰπέ μοι; τοῦτο δόξα; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ ἀδοξία, καὶ δουλεία, καὶ δεσμὰ, καὶ πᾶν ὅτι οὖν ἂν εἴποι τις φορτικόν. Εἰ δὲ καὶ οὕτως ἐπέραστόν σοι ἢ παρὰ ἀνθρώπων δόξα, καὶ πᾶν σε θορυβεῖ παρὰ πολλῶν κροτούμενος ὁ δεῖνα· ὅταν ἴδῃς ἀπολαύοντα τῶν κρότων, πρὸς τὸν μέλλοντα αἰῶνα διάθῃ τῷ λογισμῷ, καὶ τὴν ἐκεῖ δόξαν· καὶ ὥσπερ θηρίον ἐπιὸν σπεύδων διαφυγεῖν, εἰς οἰκίσκον εἰσελθὼν ἀποκλείεις τὰς θύρας· οὕτω καὶ νῦν ἐπὶ τὴν μέλλουσαν ζωὴν κατάφυγε, καὶ τὴν ἀπόρρητον δόξαν ἐκείνην. Οὕτω γὰρ καὶ ταύτην καταπατήσεις, καὶ ἐκείνης ἐπιλήψῃ βλάβως, καὶ τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας ἀπολαύσεις, καὶ [612] τῶν αἰώνιων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἕμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, καὶ κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΕ'.

Ἐν ᾧ δ' ἂν τις τολμᾷ, ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμῶ κἀγώ.

α'. Ὅρα πάλιν αὐτὸν ἀναδύομενον, καὶ παραιτήσει γρώμενον, καὶ προδιορθώσει· καίτοι καὶ ἤδη πολλά τοιαῦτα εἰρηκέν· Ὁφελον ἠνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ· καὶ πάλιν, Μὴ τίς με δόξῃ ἀφρονα εἶναι· εἰ δὲ μὴ γε, κἂν ὡς ἀφρονα δέξασθε· Ὁ λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ· Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ σάρκα, κἀγὼ καυχῶμαι· καὶ ἐνταῦθα πάλιν, Ἐν ᾧ δ' ἂν τις τολμᾷ, ἐν ἀφροσύνῃ λέγω, τολμῶ κἀγώ. Τόλμαν καὶ ἀφροσύνην λαλεῖ τὸ περὶ ἑαυτοῦ μέγα τι λέγειν, καὶ ταῦτα ἀνάγκης οὐσης, παιδεύων ἡμᾶς ἐκ περιουσίας τὸ τοιοῦτον φεύγειν. Εἰ γὰρ μετὰ τὸ πάντα ποιῆσαι, ἀχρεῖους δεῖ καλεῖν ἑαυτούς· οὐδεμιὰς κατεπιγούσης αἰτίας, τίνος ἂν εἴη συγγνώμης ἄξιος ἐπαίρων τις ἑαυτὸν καὶ κομπάζων; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Φαρισαῖος ἔπαθεν ἅπερ ἔπαθε, καὶ ἐν λιμένι ναυάγιον ὑπέμεινε, ὅτι τούτῳ προσέβηξε τῷ σκοπέλῳ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος μυρίαν ἀνάγκην ὁρῶν, δμως ἀναδύεται, καὶ συνεχῶς ἀναμνησκαὶ ὅτι ἀφροσύνης τὸ τοιοῦτόν ἐστι. Καὶ τότε λοιπὸν κατατολμᾷ, τὴν ἀπὸ τῆς ἀνάγκης ἀπολογίαν προβαλλόμενος, καὶ φησιν, Ἐβραῖοί εἰσι; κἀγώ. Ἰσραηλίται εἰσι; κἀγώ. Οὐ γὰρ ἦν πάντας τοὺς Ἐβραίους Ἰσραηλίτας εἶναι· ἐπεὶ καὶ Ἀμμωνῆται καὶ Μωαβῆται τοῦτο ἦσαν. Διδὲ ἐπήγαγεν ἐκκαθαίρων τὴν εὐγένειαν, καὶ φησι, Σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ. Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι; παραφροσῶν λαλῶ, ὑπερ ἔγώ. Οὐκ ἠρκέσθη τῇ προτέρᾳ παραιτήσει, ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν πάλιν αὐτῇ κέχρηται· Παραφροσῶν λαλῶ, ὑπερ ἔγώ. Κρείττων αὐτῶν ἐγὼ καὶ βελτίων. Καίτοι τὰς ἀποδείξεις εἶχε σαφεῖς τῆς ὑπεροχῆς· ἀλλ' ὁμως παραφροσύνην καὶ οὕτω τὸ

πρᾶγμα καλεῖ. Καὶ μὴν εἰ ψευδαπόστολοι ἦσαν, οὐκ ἔδει κατὰ σύγκρισιν εἰσάγειν τὴν ὑπεροχὴν, ἀλλὰ ἀνελεῖν τὸ εἶναι αὐτοὺς διακόνους. Ἀνεῖλε μὲν οὖν αὐτὸ εἰπὼν, Ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλων, μετασηματιζόμενοι εἰς ἀποστῶλους Χριστοῦ· νῦν δὲ αὐτὸ οὐ ποιεῖ οὕτως· εἰς γὰρ ἐξέτασιν ἐμμελεν ὁ λόγος προβαίνειν. Οὐδεὶς δὲ, ἐξέτάσεως οὐκ οὐσης, ἀπλῶς ἀποφαίνεται, ἀλλὰ πρῶτον κατὰ σύγκρισιν θεῖς τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀναίρεσιν, ἐπαδεικνυται τὴν καὶ πολὺ στεβρὰν οὖσαν. Ἄλλως δὲ, γινώσκων αὐτῶν ἐκείνων τίθησιν, οὐκ αὐτοῦ ἀποφασιν, [613] λέγων, Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι. Καὶ εἰπὼν, Ὑπερ ἔγώ, προάγει τὴν σύγκρισιν, καὶ δείκνυσι πῶς οὐκ ἀποφαινόμενος, ἀλλὰ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἐπίδειξιν ἐπάγων, τὸν χαρακτήρα τῆς ἀποστολῆς διατηρεῖ. Καὶ ἀφελὲς τὰ σημεῖα πάντα, ἀπὸ τῶν πειρασμῶν ἔρχεται, οὕτω λέγων· Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν κληγῶν ὑπερβαλλόντως. Τοῦτο ἐκείνου μεῖζον, τὸ καὶ πλήττεσθαι καὶ μαστίζεσθαι. Ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἐπίτασις. Ἐν θανάτοις κολλάκις. Καθ' ἡμέραν γὰρ, φησὶν, ἀποθνήσκω. Ἐνταῦθα δὲ καὶ ἔργῳ· κολλάκις γὰρ εἰς κινδύνους παρεδόθη θάνατον ἔχοντας. Πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον ὑπὸ Ἰουδαίων. Διὰ τί, Παρὰ μίαν, Νόμος ἦν παλαιός, τὸν πλέον τῶν τεσσαράκοντα λαβόντα, ἄτιμον εἶναι παρ' αὐτοῖς. Ἴνα οὖν μὴ ἡ τοῦ τύπτοντος βύμη καὶ ὀρμὴ πλέον ἐπενεγχοῦσα τοῦ ἀριθμοῦ, ἄτιμον ποιῆσῃ, ὤρισαν παρὰ μίαν τύπτεσθαι· ἵνα κἂν πλεονάσῃ ὁ τύπτων, μὴ ὑπερ τὰ τεσσαράκοντα ἐκπέσῃ, ἀλλ' εἰσω τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ νενομισμένου μένας, μὴ ἀτιμάσῃ τὸν τυπτόμενον. Τριεῖς ἔβραβδίσθη, ἀπαξ ἐλιθώθη, τρις ἐναυάγησα. Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸ εὐαγγέλιον; Ὅτι μακρὰς ὁδοῦς

bus celebratur, offensionem incurrat : grave enim ipsi vinculum est nominis claritas. Quocirca quo pluribus notus est, eo etiam plures dominos habet, ejusque servitus crescit : ut qui dominos suos, quoquo se vertat, inspectet. Ac servus quidem, cum ab heri sui vultu remotus est, respirat ac summa libertate fruitur ; hic autem ubique dominos obvios habet : omnium enim, quos in foro videt, est servus. Quod si necessitas aliqua urgeat, forum ingredi non audet, nisi famuli quoque assectentur, atque equus et omnis alia pompa parata et adornata sit, ne aliqui a dominis improbetur. Quod si sincerum aliquem amicum videat, familiares cum eo tamquam æquali sermones habere non audet : dominos enim metuit, ne ab ipsis de gloriæ suæ gradu deiciatur. Ex quo efficitur, ut quo clarior est, eo graviore servitute opprimatur. Quod si quid molesti patiatur, eo acerbior est hæc contumelia, quo plures illius testes habet, ac præter dignitatem res ea esse videtur. Nec contumelia dumtaxat istud est, sed etiam calamitas. Nam per-

multos habet, qui una simul lætentur : ut contra cum bono aliquo fruitur, complures qui ipsi invideant ac livore afficiantur, eumque deicere student. Hocne igitur, dic, quæso, bonum est ? hocne gloria ? Minime vero, sed ignominia, et servitus, et vincula, et quidquid grave dici possit. Quod si tibi tam expetenda ea gloria esse videtur, quæ ab hominibus profiscitur, teque plausus ille, quo quispiam a plurimis excipitur, majorem in modum conturbat ; cum eum hujusmodi plausu frui videris, cogitatione ad futuram ævum gloriamque illam transeas : et sicut irruentem feram effugere festinans, in cubiculum ingressus, fores occludis ; sic tu nunc quoque ad futuram vitam arcanamque illam gloriam confuge. Sic enim et hanc calcabis, et illam facile assequeris, et vera libertate æternisque bonis fruere : quæ utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXV.

CAP. II. v. 21. *In quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego.*

1. Vide rursus quomodo refugiat, ac deprecatione et præmuntione utatur : etiamsi permulta quoque jam hujusmodi dixerit, nempe, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ* ; et rursus, *Ne quis me exigimet insipientem esse : sin minus, ut et insipientem accipite* ; et, *Quod dico, non secundum Deum dico, sed ut in insipientia* ; et, *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor*. Atque hic rursus, *In quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego*. Audaciam videlicet et insipientiam appellat, magni aliquid de se prædicare, idque etiam urgente necessitate : quo nimirum nos doceat rem hujusmodi summo opere fugere. Nam cum, omnibus etiam muneribus perfuncti, inutilis tamen nos vocare debeamus (*Luc. 17. 10*) ; qua tandem is venia dignus esse queat, qui nulla necessaria causa impulsus, seipsum attollit ac jactat ? Ideo Phariseus quoque ea passus est quæ passus est, atque in portu naufragium subiit, quod ad hunc scopulum ratem suam allisset. Ob eam causam Paulus, etsi summa necessitate constrictum se conspiciens, tamen refugit, atque identidem admonet, hujusmodi rem insipientiæ nota non carere. Ac tum denique necessitatis excusationem obtendens, audet et ait, *22. Hebræi sunt ? et ego. Israelitæ sunt ? et ego*. Non enim Hæbræi omnes Israelitæ erant : quandoquidem et Ammonitæ et Moabitæ Hæbræi erant. Eaque de causa, ut generis nobilitatem repurgaret, subjunxit, *Semen Abraham sunt ? et ego*. *23. Ministri Christi sunt ? ut minus sapiens dico, plus ego*. Non satis esse duxit præmuntionem antehac adhibuisse, nisi hic quoque rursus ea uteretur : *Ut minus sapiens dico, plus ego*. Ego his melior sum ac præstantior. Et quidem perspicua præstantiæ suæ argumenta habebat ; nihilominus tamen insipientiæ vocabulo hanc rem appellat. Atqui, inquit, si falsi apostoli erant, præcellentia ista per comparisonem induci minime

debebat, sed prorsus hoc adimi, quod ipsi ministri essent. Istud vero ipsum, inquam, sustulit, cum dixit, *Pseudapostoli, operarii dolosi, transfigurantes se in apostolos Christi* : at nunc haud ita hoc facit : ad examen quippe sermo processurus erat. Nemo porro re non examinata simpliciter sententiam pronuntiat ; verum cum prius sublationem eam, quæ per res ipsas efficitur, comparisonis modo collocarit, tum demum rem eam ostendit, quæ multo plus firmitatis habeat. Alioquin sententiam ipsorum, non iudicium suum ponit, dicens, *Ministri Christi sunt*. Et addens *Plus ego*, comparisonem provehit, atque ostendit se non pronuntiantem, sed demonstrationem eam, quæ ex rebus ipsis existit, inducentem, peculiarem apostolici muneris notam retinere. Atque omissis omnibus miraculis, a tentationibus exorditur, sic loquens : *In laboribus abundantius, in plagis supra modum*. Hoc enim illo majus est : nempe cædi ac verberibus affici. *In carceribus abundantius*. Hic quoque rursus incrementum est. *In moribus frequenter*. *Quotidie enim, inquit, morior* (*1. Cor. 15. 32*). Hic autem etiam re ipsa : persæpe siquidem in mortifera pericula coniectus sum. *A Judæis quinquies quadragenas una minus accepi*. Quare, *Una minus ?* Prisca lege sancitum erat, ut si quis plus quam quadraginta verberum ictus accepisset, infamis apud ipsos esset. Itaque ne verberantis impetus hunc numerum in infligenda pœna excedens, ignominie notam reo inureret, præscriptum est ab illis, ut ei qui vapularet unde quadraginta tantum plagæ incuterentur : ut quamlibet is, qui verberaret, in cædendo acer esset, tamen quadragenarium non excederet, sed infra numerum lege constitutum subsistens, ei qui vapularet non hoc dedecus inferret. *25. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci*. Et quid hoc ad evangelium ? Quia longas vias, et marinas obivit. *Die ac nocte in profundo maris fui*. Quidam in medio mari fuisse, quidam natavisse dicunt, quod quidem

ad similitudinem veri magis accedit. Nam illud ne admiratione quidem dignum est: neque ita positum visset, tamquam naufragio majus. 26. *Periculis fluminum.* Etenim flumina quoque trajicere cogebatur. *Periculis latronum, periculis in civitate, periculis in solitudine.* Ubique mihi certamina proponebantur, in locis, in regionibus, in civitatibus, in solitudinibus. *Periculis ex gentibus, periculis ex falsis fratribus.* Vide alterum belli genus. Non enim ab hostibus solum, sed etiam ab illis, qui fraternæ benevolentiae speciem præ se ferebant, petebatur, magnaque animi contentione ac prudentia opus habebat. 27. *In labore et ærumna.* Pericula labores, ac rursus labores pericula frequentia excipiebant, nec vel tantillum eum respirare sinebant. *In vigiliis multis, in fame et siti et nuditate,* 28. *præter illa quæ extrinsecus sunt.*

2. Plura prætermissa, quam enumerata sunt: in omne ea quidem, quæ enumerata recensuit, quantam sint, verbis explicari potest. Neque enim ea speciatim posuit, verum illa commemoravit, quorum exiguus facilisque numerus erat, ter et ter dicens, et semel: alia autem non item, quod videlicet ea sæpe pertulisset. Nec vero, quis harum rerum fructus exstiterit, refert, hoc est, quantam hominum multitudinem ad Christum converterit, sed tantum ea, quæ prædicationis causa peressus sit; simul modestiam retinens, et illud ostendens, quod etiamsi nihil effectum fuisset, non tamen ipsi labores fructu caruissent: sic namque merces plena et cumulata est. *Instantia mea quotidiana.* Tumultus, commotiones, populorum oppugnationes, urbium impetus, Judæi etenim supra omnes eum bello lacescebant, quia præ cæteris omnibus eos confundebat, maximumque furoris eorum argumentum hinc præbebat, quod tam subito ab iis ad Christum sese transtulisset. Atque ingens adversus eum bellum, tum a suis, tum ab alienis, tum ab hypocritis excitabatur; fluctusque ubique et præcipitia erant, in orbe, in desertis locis, in terra, in mari, intus, foris. Ac ne necessarius quidem cibus ipsi suppetebat, nec vel tenue indumentum; verum ille orbis terrarum pugil nudus dimicabat, ac fame oppressus decertabat: tantum aberat, ut opibus cogendis studeret. Nec ideo agebatur, sed pro his rebus certaminis præsidii gratias agebat. *Sollicitudo omnium Ecclesiarum.* Istud omnium caput est, quod animus quoque ipsius distorquebatur, atque cogitatio distrahebatur. Nam etiamsi nulla res ipsum externe impetivisset, satis tamen superque intestinum bellum erat, alijs alii superjecti fluctus, curarum agguina, cogitationum conflictus. Nam si quispiam unius tantum domus curam gerens, ærariosque et procuratores atque administratores habens, plerumque præ curarum mole ne respirare quidem potest, etiamsi nemo sit qui negotium ipsi facessat: cogita quidnam hic pertulerit, qui non unius domus, sed urbium et populorum et nationum atque adeo totius orbis curam gerebat, et pro tantis rebus, cum tot essent a quibus vexabatur, ipseque solus esset tantaque pateretur, quæque sollicitudine afficeretur, ut nullus pater pro li-

lo in pari cura versetur. Ne etenim dicas, Quid enim si sollicitus quidem erat, sed utcumque ac leviter? subjunxit quam vehemens ea cura esset, dicens. 29. *Quis infirmatur, et ego non infirmor?* Non dixit, Non mœstitiæ sum particeps; sed perinde ac si eodem ipso affectu ac morbo laborem, ita perturbor ac tumultuor. *Quis scandalizatur, et ego non uror?* Vide rursus incredibilem quamdam doloris magnitudinem, quæ quidem in hoc inflammationis vocabulo inest. Incendor, inquit, atque ardeo: quod quidem majus omnibus erat. Illa enim, quamquam aspera, tamen confestim præteribant, voluptatemque non marcescentem afferbant; hoc autem erat quod eum premebat atque in arctum redigebat, mentemque ipsius sauciabat, quod pro unoquoque infirmo, quicumque tandem is esset, tanta perpeteretur. Non enim de majoribus quidem hæc dicebat, minores autem contenebat, verum abjectissimum etiam quemque inter necessarios reponebat. Unde etiam dicebat, *Quis infirmatur?* et, ac si ipse universa orbis Ecclesia esset, sic in unoquoque membro discruciabatur. 30. *Si gloriari oportet, in his quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor.* Videsne quomodo nusquam ob miracula, sed ob persecutiones et tentationes gloriatur? Hoc enim, inquit, imbecillitatis est. Et multiplex bellum esse dicat. Nam et Judæi bellum ipsi inferebant, et gentiles adversus eum stabant, et falsi fratres cum eo luctabantur, et fratres infirmitate laborantes ac scandalum patientes mœrere ipsum afficiebant: undique ipsi tumultus ac perturbatio erat, a suis, ab alienis. Hæc peculiaris apostolici muneris nota est: per hæc textur evangelium. 31. *Deus et Pater Domini Jesus scit quia non mentior.* 32. *Præpositus gentis Aræ regis custodiebat civitatem Damascenorum, volens me comprehendere.* Cur hoc loco affirmatione atque asseveratione utitur, cum nulla in re ante istud fecerit? Fortasse quia antiquius hoc erat et ignotius; illa autem ipsis quoque nota, nimirum sollicitudo Ecclesiarum, aliaque omnia. Pespice itaque quanta belli vis esset, quippe cum ideo civitatem præsidio cinctam teneret. Porro cum bellum dico, Pauli zelum dico: nam nisi acer ac vehemens exstitisset, non utique tanto furore præfectum incendisset. Hæc sunt animi apostolici, tot adversa perpeti, nec tamen usquam subverti, sed forti ac generoso animo ea quæ accidunt perferre, non autem periculis obviam ire, nec in ea insilire. Vide quippe quomodo hic obsidionem effugere sustinuerit, 33. *Per murum demissus in sporta.* Quamquam enim ex hac vita discedere cupiebat, at hominum tamen salutem expetebat. Unde etiam sæpe eadem moliebatur, ut se prædicationi servaret; ac ne humanis quidem artibus, cum tempus ita postularet, uti recusabat: usque adeo prudens ac vigilans erat. Nam cum ejusmodi mala erant, quæ vitari nullo modo possent, tum gratia sola opus habebat: cum autem quædam mediocris tentatio erat, multa quoque snopte ingenio excogitabat; atque hic quoque rursus Deo totum adscribebat. Ac si scintilla quædam ignis, qui exstingui nequeat, in mare prolapsa, incur-

ἐπιτέλετο καὶ διαποντίους. *Νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποιήκα.* Οἱ μὲν ἐν μέσῳ πελάγει φασίν, οἱ δὲ, ὡς νηχόμενος· ὅπερ καὶ ἀληθέστερον εἰπεῖν. Ἐκεῖνό γε οὔτε θαύματος ἄξιον, οὐδ' ἂν ὡς τῶν ναυαγίων μείζον τέθεικε. *Κινδύνοις ποταμῶν.* Ἦναγκάζετο γὰρ καὶ διαπορθεύειν ποταμούς. *Κινδύνοις ληστῶν, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ.* Πανταχοῦ μοι τὰ ἄθλα προύκειτο, ἐν τόποις, ἐν χώραις, ἐν πόλεσιν, ἐν ἐρημίαις. *Κινδύνοις ἐξ ἔθνῶν, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις.* Ὅρα ἕτερον εἶδος πολέμου. Οὐ γὰρ οἱ ἐχθροὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπεκρίνοντο τὴν ἀδελφότητα, ἔβαλλον· καὶ πολλῆς ἐδέξτο τῆς εὐτοτίας, καὶ πολλῆς τῆς συνέσεως. Ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ. Κίνδυνοι πόνοους, πόνοι κινδύνους διεδέχοντο ἐπάλληλοι καὶ συνεχεῖς, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναπνεῦσαι συνεχώρουν. Ἐν ὁδοιπορίαις πολλάκις, ἐν λιμῷ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι, χωρὶς τῶν παρρησίων.

β'. Πλείονα τὰ παραλειφθέντα τῶν ἀπαριθμηθέντων· μάλλον δὲ οὐδὲ αὐτὰ τὰ ἀπαριθμηθέντα ὅσα, ἔστιν εἰπεῖν· οὐδὲ γὰρ κατ' εἶδος αὐτὰ τέθεικεν, ἀλλ' ὧν μὲν εὐληπτος ἦν ὁ ἀριθμὸς καὶ βραχὺς, ἐμνήσθη τούτων, τρις καὶ τρις, λέγων, καὶ ἅπαξ· τῶν δὲ ἄλλων οὐκέτι οὕτω, διὰ τὸ πολλάκις ὑπομεμενηκέναι. Καὶ οὐ λέγει τὰ ἐξ αὐτῶν κατορθώματα, οἷον τοσοῦσδε καὶ τοσοῦσδε ἐπέτρεψεν, ἀλλ' ἂ ἐπαθε μόνον ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος· ὁμοῦ μὲν μετριάζων, ὁμοῦ δὲ δεικνύς, ὅτι κἂν μηδὲν γένηται, ἔστι τι πλεονονομένων· οὕτω γὰρ τὰ τῶν μισθῶν ἔστι πεπληρωμένα. *Ἡ ἐπισύστασις μου καθ' ἡμέραν.* Οἱ θόρυβοι, αἱ [614] ταραχαί, αἱ πολιορκίαι τῶν δήμων, καὶ τῶν πόλεων ἐφοδοί. Τούτῳ γὰρ μάλιστα πάντων ἐπολέμουν οἱ Ἰουδαῖοι, ἐπειδὴ μάλιστα πάντων αὐτοῦς συνέχευε, καὶ μέγιστος τῆς μανίας ἔλεγχος ἦν, μετατάξάμενος ἀθρόον. Καὶ πολλὸς ὁ πόλεμος ἔπνευε κατ' αὐτοῦ, παρὰ τῶν οικειῶν, παρὰ τῶν ἀλλοτρίων, παρὰ τῶν ὑποκρινόμενων· καὶ πανταχοῦ κύματα καὶ κρημνοί, ἐν τῇ οἰκουμένῃ, ἐν τῇ οἰκίῃ, ἐν τῇ γῆ, ἐν τῇ θαλάσῃ, ἔξωθεν, ἔσωθεν. Καὶ οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας ἠπόρευε τροφῆς, οὐδὲ ψιλῆς περιβολῆς, ἀλλ' ὁ τῆς οἰκουμένης ἀγωνιστῆς γυμνὸς ἠγωνίζετο, καὶ λιμώτων ἐπύκτευε· τοσοῦτον ἀπέχευε τοῦ χρηματίζεσθαι. Καὶ οὐκ ἐδυσχέραινε, ἀλλὰ χάριτας ἤδει τοῦτων τῷ ἀγωνοθέτῃ. *Ἡ μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν.* Τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἀπάντων, ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ διεσπάτο, καὶ ἡ διάνοια διετέμενετο. Εἰ γὰρ καὶ μηδὲν ἔξωθεν προσέβαλεν, ἱκανὸς ὁ ἔνδον πόλεμος, τὰ κύματα τὰ ἐπάλληλα, αἱ νιφάδες τῶν φροντίδων, ὁ πόλεμος τῶν λογισμῶν. Εἰ γὰρ οἰκίας τις μίς προνοῶν, καὶ οἰκέτας ἔχων καὶ ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους, οὐδὲ ἀναπνεῖ πολλάκις ὑπὸ τῶν φροντίδων, οὐδενὸς ἔντος τοῦ ἐνοχλοῦντος· οὗτος ὁ οὐκ οἰκίας μίς, ἀλλὰ καὶ πόλεων καὶ δήμων καὶ ἔθνῶν καὶ ὁλοκληροῦ τῆς οἰκουμένης τὴν φροντίδα ἔχων, καὶ ὑπὲρ τηλικούτων πραγμάτων, καὶ τοσοῦτων ὄντων τῶν ἐπιρραζόντων, καὶ μόνος ὢν, καὶ τοσαῦτα πάσχων, καὶ οὕτω κηθόμενος ὡς οὐδὲ πατὴρ παιδῶν, ἐνώησεν τί ὑπέμενε. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς, τί γὰρ εἰ ἐμερίμνα μὲν, ἐμερίμνα δὲ ἀπλῶς; ἐπήγαγε καὶ τὴν ἐπίτασιν τῆς φροντίδος, λέγων, *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ*

οὐκ ἀσθενῶ; Οὐκ εἶπεν, Οὐ κοινωνῶ τῇ ἀθυμίᾳ· ἀλλ' ὡς ἐν αὐτῷ ὦν τῷ πάθει, ὡς ἐν αὐτῇ ὦν τῇ ἀβρωστίᾳ, οὕτω θορυβοῦμαι καὶ ταράσσομαι. *Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;* Ὅρα πάλιν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὀδύνης, πῶς πάρεστιν ἐν τῇ τῆς πυρώσεως προσηγορίᾳ. Ἐμπίπραμαι, καίομαι, φησὶν· ὃ δὴ πάντων μείζον ἦν. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ εἰ καὶ σφοδρά, ἀλλὰ καὶ παροδεύεται ταχέως, καὶ τὴν ἡδονὴν εἶχεν ἀμάραντον· τοῦτο δὲ ἦν τὸ θλίβον αὐτὸν καὶ στενοχωροῦν, καὶ διατιτρώσκον αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, τὸ καθ' ἕκαστον τῶν ἀσθενούντων τοιαῦτα πάσχειν, εἰ καὶ ὀσισοῦν ἦν. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ τῶν μείζονων μὲν ἤλγει^α, τῶν δὲ ἐλαττόνων κατεφρόνει, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀπεβρίμμενον ἐν τοῖς ἀναγκαίοις ἐτίθετο. Διὸ καὶ ἔλεγε, *Τίς ἀσθενεῖ;* δηλῶν οὗτις ἔστι ἐάν ἦ· καὶ καθάπερ αὐτὸς ὢν ἡ Ἐκκλησία ἢ κατὰ τὴν οἰκουμένην, οὕτω καθ' ἕκαστον ὠδυνᾶτο μέλος. *Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῆσομαι.* Ὅρξεν ὅτι οὐδαμοῦ ἀπὸ σημείων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν διωγμῶν καυχᾶται, καὶ τῶν πειρασμῶν; Τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἀσθενείας. Καὶ ποικίλον τὸν πόλεμον δείκνυσιν. Καὶ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι [615] αὐτὸν ἐπολέμουν, καὶ τὰ ἔθνη πρὸς αὐτὸν ἴστατο, καὶ οἱ ψευδαδέλφοι αὐτῷ ἐπύκτευσον, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτὸν ἐλύπουν ἀσθενούντες καὶ σκανδαλιζόμενοι· πάντοθεν αὐτῷ θόρυθος καὶ ταραχὴ, ἀπὸ τῶν οικειῶν, ἀπὸ τῶν ἀλλοτρίων. Οὗτος ἀποστολικὸς χαρακτήρ· διὰ τούτων ὑφαίνεται Εὐαγγέλιον. *Ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ οἶδεν, ὅτι οὐ ψεύδομαι.* Ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐφρούρει τὴν Δαμασκηνῶν πόλιν, κιάσαι με θέλων. Τί δήποτε ἐνταῦθα διαβεβαιούται καὶ πιστοῦται, ἐπ' οὐδενὸς τῶν προτέρων τοῦτο ποιήσας; Ὅτι ἴσως τοῦτο ἀρχαιότερον ἦν καὶ ἀδηλότερον· ἐκεῖνα δὲ καὶ αὐτοῖς γνώριμα, ἢ μέριμνα τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Θεὸς τοίνυν τὸν πόλεμον ὅσος, εἰ γε δι' αὐτὸν τὴν πόλιν ἐφρούρει. Ὅταν δὲ τὸν πόλεμον εἶπω, τὸν ζῆλον λέγω τοῦ Παύλου· εἰ γὰρ μὴ σφοδρὸς ἔπνευε, οὐκ ἂν εἰς τοσαύτην ἀνήψε τὸν ἐθνάρχην μανίαν. Ταῦτα ψυχῆς ἀποστολικῆς, τὸ πάσχειν τοσαῦτα, καὶ μηδαμοῦ περιτρεπέσθαι, ἀλλὰ φέρειν γενναίως τὰ ἐμπίπτοντα, καὶ μὴ ὁμῶς χωρεῖν τοῖς κινδύνοις μηδὲ ἐπιπηδᾶν. Ὅρα γοῦν ἐνταῦθα πῶς ἠνέσχετο διαφυγεῖν τὴν πολιορκίαν, διὰ θυρίδος χαλασθεῖς ἐν σαργάνῃ. Εἰ γὰρ καὶ ἐπεθύμει τῆς ἐντεῦθεν ἀποδημίας, ἀλλ' ὅμως καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἡρα σωτηρίας. Διὸ πολλάκις καὶ τοιαῦτα ἐμηχανᾶτο, τῆρῶν ἑαυτὸν τῷ κηρύγματι· καὶ οὐ παρηλείτο οὐδὲ ἀνθρωπίνους χρήσασθαι μηχανήμασιν, ἠνίκα ἀπῆτει καιρὸς· οὕτως ἦν νήφω καὶ ἐγρηγορῶς. Ἐνθα μὲν γὰρ ἀφυκτα ἦν κακὰ, τῆς χάριτος ἔδει μόνης· ἐνθα δὲ σύμμετρος ὁ πειρασμὸς, πολλὰ καὶ οἰκοθεν ἐπινοεῖ· καὶ ἐντεῦθα πάλιν τῷ Θεῷ τὸ πᾶν λογιζόμενος. Καὶ καθάπερ τις^β σπινθήρ πυρὸς ἀσβέστου εἰς πέλαγος ἐμπροσθεν, κυμάτων πολλῶν ἐπιόντων βαπτίζοιτο, καὶ πάλιν ἀνέρχοιτο λαμπρὸς· οὕτω δὴ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, νῦν μὲν

^α *Legebatur* ἔλεγε.

^β *Lege* καὶ καθάπερ εἰ, inquit Diuæus.

ἐκινδυνεύων, ἢ νῦν δὲ αὐτοὺς διαδύς, φαι-
ζρότερος ἀνέξει, τῷ πάσχειν κακῶς περιγινομένους.

γ'. Αὕτη γὰρ ἡ λαμπρὰ νίκη, τοῦτο τῆς Ἐκκλησίας
τὸ τρόπαιον, οὕτως ὁ διάβολος βάλλεται, πασχόντων
ἡμῶν κακῶς. Ἡμῶν γὰρ πασχόντων ἀλίσκεται, καὶ
πάσχει κακῶς, ὅταν ἡμῶς ποιεῖν βούλεται. Ὅπερ
καὶ ἐπὶ Παύλου συνέβαινε· καὶ ὅσῳ μείζον ἐπῆγε
τοὺς κινδύνους, τοσοῦτω μάλλον ἠτῶτο. Οὐδὲ γὰρ
ἐν εἶδος κατεσκευάζε πειρασμῶν, ἀλλὰ ποικίλον καὶ
διάφορον. Τὰ μὲν γὰρ πόνον εἶχε, τὰ δὲ ἀθυμίαν,
τὰ δὲ φόβον, τὰ δὲ ὀδύνην, τὰ δὲ φροντίδα, τὰ δὲ
αἰσχύνην, τὰ δὲ πάντα ὁμοῦ· ἀλλ' ὁμοῦ ἐν πᾶσιν
ἐκράτει. Καὶ καθάπερ στρατιώτης εἰς τὴν οἰκουμέ-
νην πολεμοῦσαν ἔχων ἄπασαν, ἐν μέσοις στρέφοιτο
τοῖς τάγμασι τῶν πολεμίων, καὶ μηδὲν πάσχει δει-
νόν· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος μόνος ἐν βαρβάρους, ἐν Ἑλ-
λησι, πανταχοῦ γῆς, πανταχοῦ θαλάσσης φαινόμενος,
ἀχειρώτως ἔμενε. Καὶ ὡς περ τις σπινθήρ εἰς καλά-
μην καὶ χόρτον ἐμπίπτων, [616] πρὸς τὴν ἑαυτοῦ
φύσιν μετατίθησι τὰ καιόμενα· οὕτω καὶ οὗτος
ἔπασεν ἐπιών, πάντας μεθίστα πρὸς τὴν ἀλήθειαν,
χειμάρρῳ δίκην πάντα ἐπιών, καὶ ἀνατρέπων τὰ
κωλύματα. Καὶ καθάπερ τις ἀθλητὴς αὐτῆς παλαιῶν,
τρέχων, πυκτεύων, ἢ στρατιώτης τειχομαχῶν, πε-
ζομαχῶν, ναυμαχῶν· οὕτω πᾶν εἶδος μετῆι μάχης,
καὶ πῦρ ἐνέπνει, καὶ πᾶσιν ἀπρόσιτος ἦν ἐνὶ σώ-
ματι καταλαμβάνων τὴν οἰκουμένην, μὲν γλῶττη
πάντας τρεπόμενος. Οὐχ οὕτως αἱ πολλὰ σάλπιγγες
ἐνέπιπτον τοῖς λίθοις τῆς τῶν Ἰερικουσίων πόλεως,
καὶ καθήρουν αὐτοὺς, ὡς ἡ τούτου φωνὴ ἔχουσα τὰ
ὄχυράματα τὰ διαβολικὰ καὶ βίπτει χαμαί, καὶ τοὺς
ἐναντίους πρὸς αὐτὸν μεθίστησι. Καὶ ἠνίκα συνέλε-
ξεν αἰχμαλώτων πλήθος, αὐτοὺς τοῦτους ὀπίστας,
οἰκίον στρατόπεδον πάλιν ἐποίησεν, καὶ δι' αὐτῶν
ἐκράτει θαυμαστῶς. Δαυὶδ τὸν Γολιάθ καταφέρει
ἀπὸ λίθου μόνος ἐνός· ἀλλ' εἰ τὰ Παύλου κατορθώ-
ματα ἐξετάσεις, παιδὸς ἔργον ἐκεῖνο, καὶ ὅσον ποι-
μένος καὶ στρατηγῶν τὸ μέσον, τοσοῦτον ἔχει τὸ διά-
φορον. Οὗτος γὰρ οὐ λίθον βίπτων κατέφερε τὸν Γο-
λιάθ, ἀλλὰ φεγγόμενος μόνος ἄπασαν τοῦ διαβόλου
κατέλυε τὴν φάλαγγα^β· καὶ καθάπερ λέων βρυχώ-
μενος, καὶ φλόγα ἀπὸ τῆς γλῶττης ἀφίει, οὕτω πᾶ-
σιν ἀφόρητος, καὶ πανταχοῦ μετεπήδα συνεχῶς,
ἔδραμεν ἐπὶ τοῦτους, ἦλθεν ἐπ' ἐκείνους, μετέστη
πρὸς τοῦτους, ἀπεπήδησε πρὸς ἑτέρους, ἀνέμου ταχύ-
τερον ἐπιών, καὶ καθάπερ μίαν οἰκίαν, ἢ πλοῖον ἐν,
τὴν οἰκουμένην ἄπασαν κυθερνῶν, τοὺς μὲν βαπτίζο-
μένους ἀνέλκων, τοὺς δὲ ἰλιγγιώντας στηρίζων, τοῖς
ναύταις παρακελευόμενος, ἐπὶ τῶν αὐθένων καθήμε-
νος, τὴν πρῶραν περισκοπῶν, σχοινία τείνων, κώπην
μεταχειρίζων, ἱστὸν ἔλκων, πρὸς τὸν οὐρανὸν βλέπων,
πάντα αὐτὸς ὢν, καὶ ναύτης, καὶ κυβερνήτης, καὶ
πρωμαῦς, καὶ ἱστίον, καὶ πλοῖον, καὶ πάντα πάσχων,
ἵνα τὰ ἐτέρων λύση κακὰ. Σκόπει δὲ Ὑπέστη ναυά-

γιον, ἵνα τὸ ναυάγιον παύσῃ τῆς οἰκουμένης· νυχθ-
ήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκεν, ἵνα τοῦ βυθοῦ τῆς
πλάνης ἀνιμῆσται· ἐν κόπῳ γέγονεν, ἵνα τοὺς κο-
πιῶντας ἀναπαύσῃ· πληγὰς ὑπέμεινε, ἵνα τοὺς ὑπὸ
τοῦ διαβόλου πληγέντας ἰάσῃται· ἐν φυλακαῖς δι-
έτριψεν, ἵνα τοὺς ἐν φυλακῇ καὶ σκότῳ καθήμενους
εἰς φῶς ἐξαγάγῃ· ἐν θανάτοις πολλάκις, ἵνα θανάτων
ἀπαλλάξῃ χαλεπῶν· πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ
μίαν ἔλαβεν, ἵνα αὐτοὺς τοὺς ταῦτα ποιούντας ἐλευ-
θέρωσῃ τῆς τοῦ διαβόλου μάστιγος· ἐβράδδισθη, ἵνα
ὑπὸ τὴν βάρβον καὶ τὴν βακτηρίαν ἀγάγῃ τοῦ Χρι-
στοῦ· ἐλιθάσθη, ἵνα ἀπαλλάξῃ τῶν ἀναισθητῶν
λίθων· ἐν ἐρημίᾳ γέγονεν, ἵνα τῆς ἐρημίας ἐξέλῃται·
ἐν ἰδοιπορίαις, ἵνα στήσῃ πλανωμένους, καὶ τὴν εἰς
τὸν οὐρανὸν φέρουσαν ὄδον ἀνοίξῃ· ἐν πόλεσιν ἐκιν-
δύνευσεν, ἵνα τὴν ἄνω πόλιν ὑποδείξῃ· ἐν λιμῷ καὶ
δίψει, ἵνα ἀφέλῃται τοῦ χαλεπωτέρου λιμοῦ· ἐν
γυμνότητι, ἵνα ἀσημονοῦντας ἐνδύσῃ τὴν στολὴν
τοῦ Χριστοῦ· ἐν [617] ἐπιστάσει ὄχλου, ἵνα τῆς
περιστάσεως τῶν δαιμόνων ἀπαγάγῃ· ἐπυρίσθη, ἵνα
σθέσῃ τὰ πεπυρωμένα βέλη τοῦ διαβόλου· διὰ θυρί-
δος ἀπὸ τείχους ἐχαλάσθη, ἵνα κάτωθεν ἄνω δια-
πέμψῃ τοὺς ἐβρίμμένους χαμαί. Ἐτι οὖν φεγγεζό-
μεθα, οὐδὲ εἰδότες ἄπερ ἔπαθε Παῦλος; ἔτι χρη-
μάτων μνησθησόμεθα; ἔτι γυναικὸς καὶ πόλεως καὶ
ἐλευθερίας, ἐκείνον αὐτῆς τῆς ζωῆς μυριάκις κα-
ταφρονούντα ἰδόντες; Ὁ μάρτυς ἅπαξ ἀποθνήσκει· ὁ
δὲ μακάριος ἐκεῖνος ἐνὶ σώματι καὶ μὲν ψυχῇ τοσοῦ-
τους κινδύνους ὑπέμεινε, ὅσοι καὶ ἀδαμάντινον ἱκα-
νοὶ θορυβῆσαι ψυχὴν· καὶ ἄπερ ἄπαντες ἐν τοσοῦ-
τοις σώμασιν οἱ ἄγιοι ἔπαθον, ταῦτα αὐτὸς ἐν ἐνὶ
πάντα ἤνεγκε· καὶ καθάπερ εἰς στάδιον τὴν οἰκου-
μένην εισελθὼν, καὶ πρὸς πάντας ἀποδυσάμενος,
οὕτως ἵστατο γενναίως. Καὶ γὰρ ἦδει τοὺς πυκτεύον-
τας αὐτῷ δαίμονας. Διδὸ καὶ λαμπρὸς εὐθέως ἐκ
προομίῳν ἐφάνη· ἐξ αὐτῆς τῆς βαλβίδος καὶ μὲν
πέλους ὁμοίως διέμεινε· μάλλον δὲ καὶ ἐπίτεινε τὸν
διωγμὸν, ἐγγύς τοῦ βραδείου γενόμενος. Καὶ τὸ δὴ
θαυμαστὸν, ὅτι τοσαῦτα πάσχων καὶ ποιῶν, σφόδρα
μετριάζειν ἦδει. Καὶ γὰρ εἰς ἀνάγκην ἐμπειῶν τῆς
διηγῆσεως τῶν οἰκείων κατορθωμάτων, ταχέως
ἄπαντα παρέδραμε· καίτοι γε μυρίας βίβλους ἐν-
έπλησεν ἄν, εἰ τῶν εἰρημένων ἕκαστον ἐξαπλώσαι
ἠδούλετο, καὶ τὰς Ἐκκλησίας εἶπεν ἅ· ἐμερίμνα,
εἰ τὰς φυλακὰς καὶ τὰ ἐν αὐταῖς κατορθώματα, εἰ
τῶν ἄλλων καθ' ἑκάστην τὰς περιστάσεις, τὰς ἐφ-
όδους. Ἄλλ' οὐκ ἠθέλησε. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς εἰδότες,
καὶ μετριάζειν μάθωμεν, καὶ μηδέποτε ἐν πλοῦτῳ
καυχᾶσθαι, μηδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις βιωτικοῖς, ἀλλ' ἐπὶ
ταῖς ὕβρεσι ταῖς διὰ τὸν Χριστὸν, καὶ ἐπὶ ταῦταις,
ὅταν ἀνάγκη γένηται· ὡς εἰ μηδὲν εἴη τὸ κατεπεῖγον,
μηδὲ τούτων μνημονεύωμεν, ἵνα μὴ ἐπαιρώμεθα,
ἀλλὰ ἀμαρτημάτων μόνων. Οὕτω γὰρ ἀπαλλαγ-
σόμεθα αὐτῶν βλάβος, καὶ τὸν Θεὸν ἴλων ἔξομεν,
καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτευξόμεθα ζωῆς· ἣς γένοιτο
πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ
ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ
ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^a Intellige κινδύνους, quod in κινδυνεύων implicite con-
tinetur.

^b Sic legit interpres Latinus, et sic haud dubie legen-
dum. Editi, τὴν φλόγα.

santibus multis fluctibus, demergatur rursusque splendida emergat: ita quoque beatus Paulus nunc quidem periculis obruebatur, nunc vero ex ipsis emersus splendidior ascendebat, eo ipso, quod vexabatur, victoriam referens.

3. *Pauli egregia facinora.* — Hæc enim luculenta victoria est, hoc Ecclesiæ tropæum: sic diabolus profligatur, dum nos male mulctamur. Nobis enim perpetientibus, capitur ille, ac male mulctatur, dum nos malis afflicere studet. Id quod in Paulo quoque usu veniebat: quo enim majora pericula illi diabolus creabat, eo magis vincebatur. Neque unum tentationis genus, sed varia ac multiplicia comparabat. Alia enim laborem, alia mœrorem, alia metum, alia dolorem, alia curam, alia infamiam, alia hæc cuncta simul afferebant: et tamen in omnibus superabat. Ac quemadmodum si miles unus, ab universo terrarum orbe bello impetitus, inter medios hostium cuneos versetur, nec quidquam adversi patiatur: sic etiam Paulus solus inter barbaros, inter Græcos, ubique terrarum atque in omnibus maris partibus apparens, invictus manebat. Atque ut scintilla aliqua in stipulam ac sœnum incidens, in naturam suam vertit ea quæ uruntur: ita hic quoque invadens, omnes ad veritatem traducebat, torrentis instar omnia peragrans, atque obstacula subruens. Ac velut unus et idem athleta luctans, currens et pugnis certans, aut ut miles muros oppugnans, pedestrem vel navalem pugnam iniens: sic omne certaminis genus obibat, ignemque spirabat, atque ita se comparabat, ut nemo ad eum accedere posset: uno corpore terram universam comprehendebat, una lingua omnes fugabat. Non ita multæ illæ turbæ in Jerichuntinæ urbis muros incidebant (*Jos. 6. 20*), eosque solo æquabant, ut vox ejus resonans diabolica præsidia prosternebat, atque hostes ad suas partes traducebat. At postquam ingentem captivorum copiam collegisset, armisque eos induisset, exercitum suum rursus effliciebat, ac per eum eximias palmas obtinebat. David uno tantum lapidis jactu Goliath dejecit (*1. Reg. 17*): at si egregia Pauli facinora expendas, pueri facinus illud invenietur; quantumque inter pastorem et belli duce[m] interest, tantum inter utrumque discriminis esse conspicies. Ille enim non lapidis jactu Goliath prosternebat, verum sola voce totam diaboli phalangem opprimebat; atque ut leo rugiens, ignemque e lingua emittens, sic ipse a nemine sustineri poterat, assidueque quoquo gentium transiliebat, ad hos currebat, ad illos se conferebat; ad hos migrabat, ad alios transibat, vento celerius procurrrens, atque, instar unius domus aut navis, universum terrarum orbem gubernans, eos qui demergebantur retrahens, vertigine laborantes fulciens, nautas exhortans, ad puppim sedens, proram circumspiciens, funes tendens, remum tractans, velum trahens, in cælum oculos conjiciens, omnia ipse munera obiens, nautæ, gubernatoris, prorætæ, veli, navis: quidlibet patiens, ut aliorum mala solveret. Sic autem consideres velim: naufragium subiit, ut orbis terrarum naufragium sedaret: noctem et diem in imis maris

gurgitibus egit, ut homines ex erroris profundo extraheret: in labore versatus est, ut laborantes recrearet: plagas sustinuit, ut iis, quibus diabolus vulnera intulerat, mederetur: in carcere commoratus est, ut eos, qui in vinculis ac tenebris sedebant, in lucem educeret: in mortibus frequenter, ut acerbiis mortibus liberaret: quinquies quadragenas una minus accepit, ut eos, qui hæc perpetrabant, a diaboli verberibus eximeret: virgis casus est, ut sub Christi virgam et baculum adduceret: lapidibus impetitus est, ut a lapidibus sensus expertibus removeret: in solitudine fuit, ut a solitudine extraheret: in itineribus, ut errantes reprimeret, viamque in cælum ferentem aperiret: in urbibus periclitatus est, ut supernam civitatem ostenderet: in sanctæ et siti, ut a graviore fame vindicaret: in nuditate, ut indecore se gerentes Christi stola convestiret: in vulgi incursione, ut a dæmonum impetu ac molestia abduceret: ustus est, ut ignita diaboli tela exstingeret: per fenestram e nuro demissus est, ut humi stratos e terra in altum transmitteret. Adhuc igitur loquemur, cum ne ea quidem sciamus, quæ Paulus perpessus sit? adhuc pecuniarum, adhuc uxoris et civitatis et libertatis mentionem facimus, cum illum etiam vitam ipsam nullles aspernari videamus? Martyr semel moritur; at beatus ille vir in uno corpore atque una anima tot pericula tanque gravia sustinuit, ut vel adamantinum pectus turbare possent: ac, quæ sancti omnes in tot corporibus pertulerunt, ea hic universa in uno tulit: atque in universum orbem, tanquam in stadium ingressus, et contra omnes concertans, ita fortiter stabat. Norat enim dæmones, qui adversus eum decertabant. Unde etiam ab ipsis statim initiis virtus ejus enituit; atque ab ipsis carceribus ad metam usque idem semper sui que similis permansit: imo etiam, cum a palma jam non longe abesset, persecutionem augebat. Quodque mirabile est, tot tantaque, tum patiens tum faciens, summam modestiam retinere norat. Nam cum in eam necessitatem incidisset, ut, quæ recte et cum virtute gesserat, narranda ipsi essent, celeriter omnia percurrit. Atqui sexcenta volumina implevisset, si singula quæ dixit amplificare voluisset, si Ecclesias, quarum sollicitudinem gerebat, enumerasset, si carceres, et ea quæ in ipsis præstitit; si aliarum rerum ærumnas, si aliorum in se impetus exposuisset; sed noluit. Hæc igitur cum nobis explorata sint, modestiam colere discamus, nec unquam in opibus aut in aliis sæcularibus gloriari; verum in contumeliis, quas Christi causa acceperimus, in iisque tum denique, cum necessitas id postulaverit. Quod si nihil sit quod urgeat, ne harum quidem rerum mentionem faciamus, ne animis efframur, verum peccatorum duntaxat. Sic enim his facile liberabimur, Deumque propitium habebimus, ac vitam æternam consequemur: quam utinam nobis omnibus nancisci detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVI.

CAP. 12. v. 1. *Gloriari quidem non expedit mihi. Veniam autem ad visiones et revelationes Domini.*

1. Quidnam hoc sibi vult? qui tot ac tanta dixit, his verbis utitur, *Gloriari non expedit mihi*, ac si nihil dixisset? Non hoc ait, quasi nihil dixisset, sed quia ad alterum gloriationis genus migraturus est; quod etsi non tantam mercedem habet, tamen illustriorem eum plerisque ostendere videtur, non autem iis, qui rem diligenter perpendant. Idcirco ait, *Gloriari quidem non expedit mihi*. Magnæ enim jactationes erant illæ, quas ante enumeravit, quæ ex tentationibus proficiscebantur. Habet autem nunc alia quæ dicat, revelationes atque arcana mysteria. Cur autem dicit, *Non expedit mihi*? Ne me, inquit, hujusmodi commemoratio in arrogantiam extollat. Quid ais? an ea nescis, etiamsi non dixeris? At non aque animus noster attollitur, cum nos ea scimus, et cum ad alios offerimus. Neque enim recte factorum natura arrogantiam afferre consuevit, sed vulgi testimonium atque cognitio. Ideo ait, *Non expedit mihi*: ac ne majorem auditorum animis de me cogitationem inmittam. Etenim pseudapostoli ea, quibus carebant, de seipsis prædicabant; hic contra ea etiam, quæ ipsi insunt, occultat: idque cum tanta ipsi necessitas incumbat, atque, *Non expedit mihi*: ut omnes doceat hanc rem omnino fugere. Neque enim istud fructum illum, sed potius detrimentum habet, nisi utilis quædam ac necessaria occasio sit, quæ ad id impellat. Postquam itaque pericula, tentationes, insidias, mœrores ac naufragia commemoravit, ad alterum gloriationis genus se confert, dicens: 2. *Scio hominem ante quatuordecim annos (sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio: Deus scit) raptum hujusmodi usque ad tertium cælum. 3. 4. Et scio quoniam raptus est in paradysum (sive in corpore, sive extra corpus, nescio), et audivit arcana verba quæ non licet homini loqui. 5. Pro hujusmodi ergo gloriabor: pro me autem non gloriabor.* Magna certe hæc revelatio est: nec tamen hæc sola fuit, sed aliæ complures; verum ipse unam ex multis ponit. Nam quod multæ essent, audi quid dicat: *Ne magnitudo revelationum extollat me.* Atqui, dixerit aliquis, si eas occultare cupiebat, omnino nec significationem ullam obscuram dare, nec quidquam ejusmodi dicere debebat; sin autem dicere volebat, aperte proferendæ erant. Cur ergo nec perspicue eas exposuit, nec omnino reticuit? Ut hinc quoque ostendat, invitum se ac repugnantem ad id accedere. Ideo etiam quatuordecim annorum tempus posuit. Neque enim frustra hujus temporis mentionem fecit, sed ut demonstret, quod qui tot annos tactum id tenuerat, non id nunc enuntiasset, nisi summa eum necessitas impulisset, verum æque tacuisset, nisi fratres pereuntes vidisset. Quod si ab ipsis primordiis talis erat Paulus, ut ejusmodi revelatione dignus haberetur, cum nondum tot ac tantis præclare gestis

ornatus esset: cogita, quæso, quantus vir in quatuordecim annis evaserit. Ac vide quomodo hic quoque modeste se gerat, cum quædam narrat, quædam autem se ignorare constetur. Se raptum fuisse dicit; si in corpore, si extra corpus, se nescire profitetur. Et quidem sufficiebat, cum raptum dixisset, tacere: at nunc pro sua modestia hoc quoque adjungit. Quid igitur? itane mens et anima rapta est, ut corpus mortuum manserit? an corpus quoque raptum est? Id vero dicere non licet. Nam cum Paulus ipse, qui raptus est, et cui tot ac tantis arcanis frui contigit, id ignoraverit, multo sane magis hoc nobis ignotum est. Nam id quidem sciebat, quod in paradiso esset et quod in tertio cælo, at modum hanc perspicue norat. Atque etiam aliunde, quam a fastu alienus esset, considera. Etenim cum de Damascenorum civitate verba faceret, fidem sermoni suo adstruit; hic autem non perinde: nec enim hoc admodum confirmare volebat, sed tantum dicere ac tacite significare. Ac proinde hæc verba subjicit, *Pro hujusmodi gloriabor.* Quibus verbis non indicabat, alium fuisse qui raptus fuerat, verum ut licebat et quantum fas erat, dicret, et de se aperte loqui vitaret, sic orationem conformavit. Num etiam aliqui consentaneum fuisset, cum de se verba faceret, alium in medium proferre? Cur ergo hoc sic rem composuit? Non idem erat dicere, Raptus sum, et, Scio hominem raptum; nec, Glorior pro me ipso, et, Pro hujusmodi gloriabor. Quod si quis dixerit, Quomodo fieri poterat, ut sine corpore raperetur? vicissim ex eo quæram, Quo pacto fieri poterat, ut cum corpore raperetur? etenim hoc si ratiociniis expendas, nec fidei concedas, difficilium quam illud explicari potest. Cur autem raptus est? Mea quidem sententia, ne reliquis apostolis inferior videretur. Nam quia illi cum Christo consuetudinem habuerant, ille vero minime; idcirco eum, ut gloriam ipsi conciliaret, in paradysum rapuit. Siquidem ingens hujus loci nomen erat, atque ubique celebrabatur.

2. Quocirca etiam Christus dicebat: *Hodie mecum eris in paradiso (Luc. 23. 43).* *Pro hujusmodi gloriabor.* Quid ita? si enim alius raptus est, quid tu gloriaris? Ex quo illud intelligi datur, eum de seipso hæc prædicasse. Quod si subjunxit, *Pro me ipso autem non gloriabor,* nihil aliud his verbis significat, quam quod nulla urgente necessitate nihil hujusmodi leviter dicturus sit: aut certe, ut rursus quod dixerat, quantum fieri poterat, adumbraret. Nam quod de seipso tota esset oratio, ex iis quæ sequuntur liquet: subjunxit enim, 6. *Si autem etiam voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam.* Cur ergo prius dicebas, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ*; et, *Quod dico non secundum Dominum dico, sed ut in insipientia (2. Cor. 11. 1. 17);* hic autem, *Si autem etiam voluero gloriari, non ero insipiens?* Hoc non gloriationis ratione dicit, sed mendacii: nam si gloriari insipien-

ΟΜΙΛΙΑ ΚΓ'.

Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι. Ἐλεύσομαι γάρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου.

α'. Τί τοῦτο; ὅτεσάυτα εἰπὼν, φησὶ, *Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι*, φησὶν, ὡς οὐδὲν εἰρηκῶς; Οὐχ ὡς οὐδὲν εἰρηκῶς, ἀλλ' ἐπειθὴ μέλλει μεταβαίνειν εἰς ἕτερον εἶδος καυχῆσεως, ὃ μισθὸν μὲν οὐκ ἔχει τοσοῦτον, λαμπρότερον δὲ δοκεῖ δεικνύνααι τοῖς πολλοῖς, οὐ τοῖς ἀκριβῶς ἐξετάζουσι· φησὶ, *Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι*. Τὰ γὰρ μέγαρα καυχῆματα ταῦτα, [618] ἄπει ἀπειρηθῆσατο, τὰ τῶν πειρασμῶν· ἔχει δὲ καὶ ἕτερα λέγειν, τὰ τῶν ἀποκαλύψεων, τὰ τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων. Καὶ τίνας ἐνεκὲν φησιν, *Οὐ συμφέρει μοι*; Ἴνα μὴ με εἰς ἀπόνοιαν ἐπάρῃ, φησὶ. Τί λέγεις; ἂν γὰρ μὴ εἴπῃς αὐτὰ, οὐκ οἶδας αὐτὰ; Ἄλλ' οὐχ ὁμοίως ἐπαίρομεθα αὐτοὶ εἰδότες αὐτὰ, καὶ εἰς ἄλλους ἐκφέροντες. Οὐ γὰρ ἡ τῶν κατορθωμάτων φύσις ἐπαίρειν εἰσθεν, ἀλλ' ἡ τῶν πολλῶν μαρτυρία καὶ γνώσις. Διὰ τοῦτο οὖν φησιν, *Οὐ συμφέρει μοι*, καὶ ἵνα μὴ μέλζονα ἐνθῶ περὶ ἐμοῦ ἐνομοιαν τοῖς ἀκούουσιν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οἱ ψευδαπόστολοι καὶ τὰ οὐκ ὄντα περὶ ἑαυτῶν ἔλεγον· οὗτος δὲ καὶ τὰ ὄντα ἀποκρύπτεται, καὶ ταῦτα ἀνάγκης τοσαύτης ἐπικειμένης· καὶ φησιν, *Οὐ συμφέρει μοι*, παιδεύων ἅπαντας ἐκ πολλῆς περιουσίας τὸ τοιοῦτον φεύγειν. Οὐδὲν γὰρ ἔχει τὸ πρᾶγμα κέρδος, ἀλλὰ καὶ βλάβην, πλὴν ἐὰν μὴ ἀναγκαῖα τις ἢ πρόφασις καὶ ὠφέλιμος ἢ εἰς τοῦτο ἐνάγουσα. Εἰπὼν τοίνυν τοὺς κινδύνους, τοὺς πειρασμούς, τὰς ἐπιβουλάς, τὰς ἀθυμίας, τὰ ναυάγια, ἐφ' ἕτερον μεθίσταται καυχῆσεως εἶδος, λέγων· *Οἶδα ἄνθρωπον πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων (εἶτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἶτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ θεὸς οἶδεν) ἀρπαγέντα τὸν τοιοῦτον ἕως τρίτου οὐρανοῦ. Καὶ οἶδα ὅτι ἠρπάγη εἰς τὸν παράδεισον (εἶτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα· εἶτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα), καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. Ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσθαι· ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχῆσθαι. Μεγάλῃ μὲν αὐτῇ ἡ ἀποκάλυψις. Οὐκ αὐτῇ δὲ γέγονε μόνῃ, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι πλείους· αὐτῆς δὲ μίαν ἐκ πολλῶν τίθησιν. Ὅτι γὰρ πολλὰ ἦσαν, ἀκουσον τί φησὶ· *Τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι*. Καὶ μὴν εἴποι τις ἂν, εἰ κρύψαι ἤθελε, παντελῶς ἔδει μὴ δοῦναι αἰνίγμα, μὴδὲ εἰπεῖν τι τοιοῦτον· εἰ δὲ εἰπεῖν ἤθελε, σαφῶς εἰπεῖν. Τίνος οὖν ἐνεκεν οὕτε σαφῶς εἶπεν, οὕτε ἐσίγησεν; Ἴνα κἀναυθὰ δεῖξῃ, ὅτι ἄκων ἐπὶ τὸ πρᾶγμα ἔρχεται. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν χρόνον ἔθηκε τῶν δεκατεσσάρων ἐτῶν. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς αὐτοῦ μέμνηται, ἀλλὰ δεῖκνυς ὅτι οὐκ ἂν ὁ τοσοῦτον καρτερήσας χρόνον, νῦν ἂν ἐξεῖπεν, εἰ μὴ πολλὴ ἦν ἡ ἀνάγκη, ἀλλ' ὁμοίως =*

† Suspiciatur Savilius legendum ἀλλ' ὁμοίως.

ἐσίγησεν ἂν, εἰ μὴ τοὺς ἀδελφοὺς ἀπολλυμένους ἑώρα. Εἰ δὲ ἐκ προοιμίων τοιοῦτο; ἦν ὁ Παῦλος, ὡστε τοιαύτης καταξιοθῆναι ἀποκαλύψεως, ὅτε οὕτω τοιαῦτα κατορθώματα εἶχεν· ἐνόησον ἡλικὸς ἐν τεσσαρεσκαίδεκα ἔτεσι γέγονεν. Ὅρα δὲ πῶς καὶ ἐν αὐτῷ τοῦτω μετριάζει τῷ τὰ μὲν εἰπεῖν, τὰ δὲ ὁμολογεῖν ἠγνοηκέναι. Ὅτι μὲν γὰρ ἠρπάγη, εἶπεν, εἶτε δὲ ἐν σώματι, εἶτε οὐκ ἐν σώματι, οὐκέτι φησὶν εἰδέναι. Καίτοι· γε ἐξήρκει τὴν ἀρπαγὴν εἰπόντι, σιγήσαι· νυνὶ δὲ μετριάζων καὶ τοῦτο προστίθησι. Τί οὖν; ὁ νοῦς ἠρπάγη καὶ ἡ ψυχὴ, τὸ δὲ σῶμα νεκρὸν ἔμεινεν; ἀλλὰ τὸ σῶμα ἠρπάγη; Ἄλλ' οὐκ ἔστιν εἰπεῖν. [619] Εἰ γὰρ ὁ Παῦλος ἠγνόει ὁ ἀρπαγῆς, καὶ τοιοῦτων καὶ τοσοῦτων τυχῶν ἀπορρήτων, πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς. Ὅτι μὲν γὰρ ἐν παραδείσῳ ἦν ἦδει, καὶ ὅτι ἐν τῷ τρίτῳ ἦν οὐρανῷ, οὐκ ἠγνόει, τὸν δὲ τρόπον οὐκ ἦδει σαφῶς. Σκόπει δὲ καὶ ἐτέρωθεν αὐτοῦ τὸ ἄτυπον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς Δαμασκηνῶν πλῆως πιστοῦται τὸν λόγον, ἐνταῦθα δὲ οὐκέτι· οὐδὲ γὰρ σφόδρα αὐτὸ κατασκευάσαι ἠδούλετο, ἀλλ' εἰπεῖν καὶ αἰνίσασθαι μόνον. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· Ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσθαι· οὐ τοῦτο δηλῶν, ὅτι ἕτερός τις ἦν ὁ ἀρπαγῆς· ἀλλ' ὡς ἐνεχώρει καὶ δυνατὸν ἦν καὶ εἰπεῖν, καὶ διακρούσασθαι τὸ περὶ ἑαυτοῦ εἰπεῖν φανερώς, οὕτω σχηματίζει τὸν λόγον. Ποία γὰρ ἀκολουθία ἦν, περὶ ἑαυτοῦ διαλεγόμενον, ἄλλον παράγειν εἰς μέσον; Τίνος οὖν ἐνεκεν οὕτως αὐτὸ τίθεικεν; Οὐκ ἦν ἴσον εἰπεῖν, Ἠρπάγη, καὶ, Οἶδα ἀρπαγέντα· καὶ, Καυχῶμαι ὑπὲρ ἐμαυτοῦ, καὶ, Ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσθαι. Εἰ δὲ λέγοι τις, Καὶ ἐνὶ χωρὶς σώματος ἀρπαγῆται; ἐρήσομαι αὐτὸν, Πῶς δὲ ἐνὶ μετὰ σώματος ἀρπαγῆται; καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐκείνου ἀπορώτερον, ἐὰν λογισμοῖς ἐξετάζῃς, καὶ μὴ τῇ πίστει παραχωρῆς. Τίνος δὲ ἐνεκεν καὶ ἠρπάγη; Ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν αὐτὸν, ὡς ἔγωγε οἶμαι, ἔλαττον ἔχειν τῶν λοιπῶν ἀποστόλων. Ἐπειθὲ γὰρ ἐκεῖνο· συνεγένοντο τῷ Χριστῷ, οὗτος δὲ οὐδαμῶς, διὰ τοῦτο εἰς δόξαν ἠρπασε καὶ τοῦτον εἰς τὸν παράδεισον. Πολὺ γὰρ ὄνομα τοῦ χωρίου τούτου, καὶ πανταχοῦ ἦδετο.

β'. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε, *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ. Ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσθαι*. Τίνος ἐνεκεν; εἰ γὰρ ἄλλος ἠρπάγη, οὐ τί καυχᾶ; Ὅθεν δηλόν, ὅτι περὶ ἑαυτοῦ ταῦτα ἔλεγεν. Εἰ δὲ ἐπήγαγεν, Ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ οὐ καυχῆσθαι· οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἢ ὅτι, Ἀνάγκης οὐκ οὔσης, οὐδὲν ἐρῶ τοιοῦτον ἀπλῶς καὶ εἰκῆ· ἢ συσκιάζων πάλιν τὸ εἰρημένον, ὡς ἐνεχώρει. Ὅτι γὰρ περὶ ἑαυτοῦ πᾶς ὁ λόγος ἦν, καὶ τὰ ἐξῆς δηλοῖ· ἐπήγαγε γὰρ λέγων, *Ἐὰν δὲ καὶ θελήσω καυχῆσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἀφρων· ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ*. Πῶς οὖν ἐμπροσθεν ἔλεγε, *Ὁφθαλμοὶ ἠγείρεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύρῃ*, καὶ, Ὁ

λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον λαλῶ, ἀλλ' ὡς ἐν ἀπροσύνῃ· ἐνταῦθα δὲ, Ἐὰν δὲ καὶ θελήσω καυχῆσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων· Οὐ κατὰ τὸ καυχῆσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὸ ψεύδεσθαι· εἰ γὰρ τὸ καυχῆσθαι ἀπροσύνῃς, πόσω μᾶλλον τὸ ψεύδεσθαι; Κατὰ τοῦτο οὖν φησιν, Οὐκ ἔσομαι ἄφρων. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ἀληθείαν γὰρ ἐρῶ, Φείδομαι δὲ, μὴ τις εἰς ἐμὲ λογισθῆται ὑπὲρ ὃ βλέπει, ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ὠμολογημένη αἰτία· καὶ γὰρ καὶ θεοὺς αὐτοὺς ἐνόμισαν διὰ τὸ μέγεθος τῶν σημείων. Καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν στοιχείων ἀμφοτέρα πεποιήκεν ὁ Θεός, καὶ ἀσθενῆ καὶ λαμπρὰ κατασκευάσας, τὸ μὲν, ἵνα κηρύξῃ τὴν αὐτοῦ δύναμιν, τὸ δὲ, ἵνα κωλύσῃ τῶν ἀνθρώπων τὴν πλάνην· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα καὶ θαυμαστοὶ ἦσαν καὶ ἀσθενεῖς, ὥστε δι' αὐτῶν τῶν ἔργων παιδεύεσθαι τοὺς ἀπίστους. Εἰ γὰρ μένοντες θαυμαστοὶ μόνον, καὶ μηδὲν ἀσθενείας δεῖγμα φέροντες, [620] λόγῳ τοὺς πολλοὺς ἀπῆγον τοῦ μείζονα περὶ αὐτῶν ὑποπτεύειν τῆς ἀληθείας· οὐ μόνον οὐδὲν ἂν ἤνυσαν, ἀλλὰ καὶ τὸν-αντίον ἂν κατεσκεύασαν. Αἱ γὰρ διὰ τῶν λόγων γινόμεναι παραιτήσεις, ταπεινοφροσύνης ἂν ἔδοξαν εἶναι μᾶλλον, καὶ πλέον αὐτοὺς θαυμασθῆναι παρεσκεύασαν. Διὰ τοῦτο ἔργῳ καὶ πράγμασιν ἡ ἀσθενεία αὐτῶν ἐξεκαλύπτετο. Καὶ τοῦτο ἴδοι τις ἂν ἐπὶ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ γενομένων ἀνθρώπων. Καὶ γὰρ ὁ Ἥλιος θαυμαστός ἦν, ἀλλ' ἠλέγχθη ποτὲ ὑπὸ δειλιάς· καὶ ὁ Μωϋσῆς μέγας, ἀλλὰ καὶ οὗτος δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ πάθος ἐδραπέτευσεν. Ταῦτα δὲ ἔπασχον, τοῦ Θεοῦ ἀφιστῶντες, καὶ συγχωροῦντος ἐλεγχθῆναι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Εἰ γὰρ, ἐπειδὴ ἐξήγαγεν αὐτοὺς, λέγουσι, Ποῦ ἔστι Μωϋσῆς; εἰ καὶ εἰσήγαγε, τί οὐκ ἂν εἶπον; Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς φησι, Φείδομαι μὴ τις εἰς ἐμὲ λογισθῆται. Οὐκ εἶπεν, Εἴπη, ἀλλ', Ἴνα μὴ δὲ λογισθῆται τι μείζον τῆς ἀξίας τῆς ἐμῆς. Ὅστε κἀντεῦθεν δηλον, ὅτι περὶ αὐτοῦ πᾶς ὁ λόγος. Διὸ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε, *Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέρει μοι*. Οὐκ ἂν, εἰ περὶ ἐτέρου ἔμελλεν εἰρεῖν ἄπερ εἶπε, τοῦτο εἶπε· τίνας γὰρ ἔνεκεν οὐ συμφέρει περὶ ἐτέρου καυχᾶσθαι; Ἄλλ' αὐτὸς ἦν ὁ τούτων ἀξιωματὶς· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων, *Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, Ἴνα μὴ ὑπεραιρώμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, ἄγγελος σατᾶν, Ἴνα με κολαφίζῃ*. Τί λέγεις; ὁ τὴν βασιλείαν οὐδὲν εἶναι νομίζων, οὐδὲ τὴν γένναν πρὸς τὸν πῶθον τοῦ Χριστοῦ, τὴν παρὰ τῶν πολλῶν ἐνόμιζε τι εἶναι τιμὴν, ὥστε καὶ ἐπαρθῆναι, καὶ διηνεκοῦς δεῖσθαι τοῦ χαλινοῦ; οὐ γὰρ εἶπεν, Ἴνα κολαφίσῃ, ἀλλ' Ἴνα κολαφίζῃ. Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἶποι; Τί οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Ὅταν ἀνακαλύψωμεν τίς ποτὲ ἐστὶν ὁ σκόλοψ, καὶ τίς ὁ ἄγγελος τοῦ σατᾶν, τότε καὶ τοῦτο ἐροῦμεν. Τινὲς μὲν οὖν κεφαλαλίαν τινὰ ἔφασαν αὐτὸν λέγειν ὑπὸ τοῦ διαβόλου γινομένην· ἀλλὰ μὴ γένοιτο. Οὐ γὰρ ἂν τὸ σῶμα τοῦ Παύλου ταῖς τοῦ διαβόλου χερσὶν ἐξεδόθη, ἔπου γε αὐτὸς ὁ διάβολος ἐπιτάγματι μόνον εἶκεν αὐτῷ τῷ Παύλῳ· καὶ νόμους αὐτῷ καὶ ὄρους ἐτίθει, ὅτε τὸν πορευόμενον παρέδωκεν εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός· καὶ ὑπερβῆναι τούτους οὐκ ἐτόλμησεν ἐκείνος. Τί οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; *Σατᾶν ὁ ἀντικείμενος*

λέγεται τῇ τῶν Ἑβραίων φωνῇ· καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλείων τοὺς ἀντικείμενους οὕτως ἐκάλεσεν ἡ Γραφή, καὶ περὶ τοῦ Σολομῶντος διηγουμένη φησιν, *Οὐκ ἦν σατᾶν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ*· τουτέστιν, ἀντικείμενος, πολεμῶν, ἢ ἐνοχλῶν. Ὁ τοίνυν λέγει, τοῦτό ἐστιν· Οὐκ εἶασεν ὁ Θεὸς προχωρῆσαι τὸ κήρυγμα, τὸ φρόνημα καταστέλλων ἡμῶν, ἀλλὰ συνεχώρησε τοῖς ἀντικείμενοις ἐπιτίθεσθαι ἡμῖν. Τοῦτο μὲν γὰρ ἱκανὸν ἦν κατασπάσαι τὸ φρόνημα, ἐκεῖνο δὲ οὐκέτι, τὸ τῆς κεφαλαλγίας. Ἄγγελον τοίνυν σατᾶν λέγει Ἄλεξανδρον τὸν [621] χαλκία, τοὺς περὶ Ὑμέναιον καὶ Φιλητὸν, πάντας τοὺς ἀντικείμενους τῷ λόγῳ, τοὺς φιλονεκούντας αὐτῷ καὶ πολεμοῦντας, τοὺς ἐμβάλλοντας εἰς δεσμοτήριον, τοὺς δέροντας, τοὺς ἀπάγοντας· ἐπειδὴ τὰ τοῦ σατανᾶ ἔπραττον. Ὅσπερ οὖν υἱὸς διαβόλου καλεῖ τοὺς Ἰουδαίους τὰ ἐκείνου ζηλοῦντας, οὕτω καὶ ἄγγελον σατᾶν ἄπαντα τὸν ἀντιπίπτοντα. Τοῦτο οὖν φησιν, *Ἐδόθη μοι σκόλοψ, Ἴνα με κολαφίζῃ*· οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ τοὺς τοιοῦτους ὀπλίζοντος, μὴ γένοιτο, οὐ κολάζοντος οὐδὲ τιμωρομένου, ἀλλὰ συγχωροῦντος καὶ ἀφιέντος τέως. Ἰπὲρ τούτου τρις τὸν Κύριον παρεκάλεσα· τουτέστι, πολλάκις.

γ. Καὶ τοῦτο πολλῆς ταπεινοφροσύνης, τὸ μὴ κρύψαι ὅτι οὐκ ἔφερε τὰς ἐπιβουλὰς, ὅτι ἔκαμνε, καὶ δεήσεως ἐδεῖτο ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς. *Καὶ εἶπέ μοι Ἄρκει σοι ἡ χάρις μου ἢ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται*. Τουτέστιν, Ἄρκει σοι· ὅτι νεκροὺς ἐγείρεις, ὅτι τυφλοὺς θεραπεύεις, ὅτι λεπροὺς καθαίρεις, ὅτι τὰ ἄλλα θαυματουργεῖς· μὴ ζητεῖ καὶ τὸ ἀκίνδυνον καὶ τὸ ἀδέξ καὶ τὸ χωρὶς πραγμάτων κηρύττειν. Ἄλλὰ ἀλγεῖς, καὶ ἀθυμεῖς; Μὴ δόξη τοῦ ἀσθενείας εἶναι· ἐμῆς, τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς ἐπιθυμούντας καὶ δέροντάς σε καὶ ἐλαύνοντας καὶ μαστίζοντας· τοῦτο μὲν αὐτὸ δείχνουσι μοι τὴν δύναμιν· *Ἡ γὰρ δύναμις μου, φησὶν, ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται*· ὅταν διωκόμενοι τῶν διωκόντων περιγίνησθε, ὅταν ἐλαυνόμενοι τῶν ἐλαυνόντων κρατῆτε, ὅταν δεσμούμενοι τοὺς δεσμούντας τρέπησθε. Μὴ τοίνυν ζητεῖ τὰ περιττά. Ὅρξ πῶς; Ἄλλην μὲν αἰτίαν αὐτὸς τίθεισιν, ἄλλην δὲ ὁ Θεός; Αὐτὸς μὲν γὰρ λέγει, *Ἴνα μὴ ὑπεραιρώμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί*· τὸν δὲ Θεὸν εἰρηκέναι φησὶν, ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι τὴν δύναμιν αὐτοῦ, τοῦτο συγχωρεῖ. Οὐ τοίνυν περιττὸν μόνον ζητεῖς, ἀλλὰ καὶ ἐπισκοτοῦν τῇ τῆς δυνάμεώς μου δόξη πρᾶγμα. Τὸ γὰρ, *Ἄρκει σοι*, τοῦτο δηλοῦντός ἐστιν, ὡς οὐκ ὀφείλοντος προστεθῆναι ἐτέρου τινός, ἀλλ' ὡς τοῦ παντός ἀπηρητισμένου. Ὅστε κἀντεῦθεν δηλον, ὅτι οὐ κεφαλαλίαν φησὶν. Οὐ γὰρ δὴ νοσοῦντες ἐκέρυττον (οὐ γὰρ ἠδύναντο κηρύττειν ἀσθενούντες), ἀλλ' ὅτι ἐλαυνόμενοι, διωκόμενοι, πάντων περιεγέγοντο. Ἐπειδὴ οὖν ταῦτα ἤκουσα, φησὶν, ἦδιστα οὖν καυχῆσομαι ἐν ἀσθενείᾳ μου. Ἴνα γὰρ μὴ καταπέσωσιν, ἐκείνων τῶν ψευδαποστόλων ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις καυχωμένων, καὶ τούτων ὄντων ἐν διωγμαῖς, δείκνυσιν, ὅτι διὰ τοῦτο λαμπρότερος γίνεται, καὶ οὕτω μᾶλλον ἢ δύναμις τοῦ Θεοῦ διαλάμπει, καὶ καυχῆσεως ἀξία τὰ γινόμενα. Διὸ φησὶν, *Ἢδιστα οὖν καυχῆσομαι*. Οὐχὶ λυπούμενος ταῦτα εἶπον

tiæ est, multo certe magis mentiri. Hac igitur ratione ait, *Non ero insipiens*. Unde etiam subjunxit, *Veritatem enim dicam. Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt, aut audit ex me*. Hæc indubitata causa est: nam etiam ob miraculorum magnitudinem dii ipsi habiti sunt (*Act. 14. 10*). Quemadmodum ergo Deus in elementis utrumque fecit, nempe ut et imbecilla ea et præclara crearet, tum ut ipsius potentiam prædicarent, tum ut hominum errorem prohiberent: sic etiam hic quoque simul et admirabiles et imbecilles erant, ut ex operibus ipsis infideles erudirentur. Nam si admirabiles solum manentes, nec ullum imbecillitatis argumentum circumferentes, sermone suo vulgus prohibere studuissent, ne majora, quam veritas pateretur, de ipsis existimarent; non modo nihil perfecissent, sed etiam contrarium plane effecissent. Etenim illæ laudum recusationes, ab humilitate potius ac modestia proficisci visæ fuissent, majoremque ipsis admirationem peperissent. Ideo ergo factum est, ut opere ipso ac rebus ipsis eorum imbecillitas detegeretur. Quod ipsum in iis hominibus, qui tempore Veteris Testamenti fuerunt, conspiciere possis. Nam Elias etiam eximius vir erat; at timiditatis tamen quandoque notatus est: et Moses item magnus; at hic quoque ob eumdem affectum fugam fecit. Hæc porro idcirco ipsis accidebant, quod Deus abscederet, atque humanæ naturæ imbecillitatem declarari sineret. Nam si, cum Israelitas ex Ægypto eduxisset, dixerint illi, Ubi est Moses? si eos etiam in Palestinam induxisset, quid non dicturi fuissent? Ideo ipse quoque ait, *Parco, ne quis me existimet*. Non ait, *Dicat, sed, Ne quid majus quam pro dignitate mea existimet*. Itaque hinc etiam liquet, eum de seipso hanc omnem orationem habere. Eaue de causa initio quoque dicebat, *Gloriari quidem non expedit mihi*: quibus quidem verbis, si de alio quopiam ea dicturus fuisset quæ dixit, non usus esset: cur enim de altero gloriari non conducit? Verum ipse erat qui his dignatus fuerat. Unde etiam hæc verba subnectit, *7. Et ne magnitudo revelationum me extollat, datus est mihi stimulus carnis, angelus satanæ, qui me colaphizet*. Quid audio? isne, qui præ Christi amore nec cælorum regnum, nec gehennam quidquam esse ducebat, vulgi honores alicujus pretii esse censebat, ut etiam attolleretur, ac perpetuo freno opus haberet? non enim dixit, *Qui colaphizaturus sit, sed, Qui colaphizet*. Quis autem id dixerit? Quænam ergo verborum sententia est? Postquam, quisnam tandem iste stimulus, et quis angelus satanæ sit, aperuerimus, tum hoc etiam exponemus. Nonnulli ergo eum dolore quemdam capitis, quem diabolus ipsi confluxisset, intelligere censuerunt. Absit autem ut ita sit. Neque enim Pauli corpus diaboli manibus addictum fuit: quippe cum diabolus ipse vel Pauli jussis cederet, eique Paulus et leges et certos terminos præscriberet, cum fornicatorem illum in carnis interitum ipsi traderet (*1. Cor. 5. 5*), nec eos ille transire ausus fuerit. Quid igitur his verbis sibi vult? Satan Hebræorum lingua

adversarium sonat; ac Scriptura tertio Regum libro adversarios hoc nomine appellavit. Nam de Salomone verba faciens, ait, *Non erat satan in diebus ipsius* (*5. Reg. 5. 4*), hoc est, adversarius, qui bellum ipsi inferret, aut molestiam exhiberet. Quod ergo ait, hanc habet sententiam: Deus prædicationem feliciter progredi non permisit, quo animos nostros demitteret, verum adversarios in nos impetum facere passus est. Hoc enim ad deprimentum fastum vim habebat, illud autem minime. Quocirca per angelum satanæ Alexandrum ærarium, Hymenæum, Philetum, ac denique omnes, qui fidei doctrinæ adversabantur, atque cum ipso contendebant ac bellum gerebant, eumque in carcerem conjiciebant, cædebant ac raptabant, intelligit: quod ea, quæ satanæ erant, perpetrarent. Quemadmodum enim Judæos diaboli filios vocat, quod illius opera imitarentur: sic etiam satanæ angelum omnes eos nuncupat, qui sibi obsisterent. Hoc itaque ait, *Datus est mihi stimulus qui me colaphizet*: non quod Deus hujusmodi homines amaret, absit, sed quod eos minime coaceret, ac supplicii afficeret, verum ad quoddam tempus eos grassari permetteret. *8. Propter quod ter Dominum rogavi*. Hoc est, sæpenumero.

3. Idque summæ humilitatis est, non celare quod ferendis insidiis impar esset, quod laboraret, atque, ut liberaretur, precibus opus haberet. *9. Et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: virtus enim mea in infirmitate perficitur*. Hoc est, Sufficit tibi quod mortuos in vitam revocas, quod cæcis mederis, quod leprosos purgas, quod alia miracula edis: ne insuper id possas, ut a periculis immunis sis, tranquille degas, ac sine molestiis munus prædicationis obeas. At doles et mœrore afficeris? Ne mihi hoc imbecillitati adscribatur, quod multi sint qui tibi insidias adstruant, teque cædant et exagitent ac flagris conscindant: nam hoc potius meam potentiam indicat: *Virtus enim mea, inquit, in infirmitate perficitur*: cum videlicet vos persecutionem patientes, eos qui vos persequuntur superatis, cum vexati, de iis qui vos vexant palmam refertis, cum vinculis adstricti, eos qui vos vinciunt convertitis. Quocirca supervacanea ne possas. Vides quomodo ipse aliam causam afferat, aliam Deus? Ipse enim ait, *Ne extollar, datus est mihi stimulus carnis*: Deum vero dixisse ait, se istud idcirco permittere, ut potentiam suam ostendat. Non igitur supervacaneam dumtaxat rem postulas, sed etiam quæ potentiæ meæ gloriæ tenebras offundat. His enim verbis, *Sufficit tibi*, hoc indicatur: nihil aliud adungi debere, verum omnia perfecta ac numeris omnibus absoluta esse. Itaque hinc etiam liquet, eum non de capitis dolore loqui. Neque enim egrotantes prædicabant; non enim morbo detenti prædicare potuissent; sed exagitati ac vexati, omnia superabant. Posteaquam igitur hæc audivi, inquit, libentissime in infirmitatibus meis gloriabor. Ne enim animis conciderent, cum scilicet pseudopostoli illi ob contraria gloriarentur seseque jactarent, hi autem in persecutionibus versarentur, ostendit se propterea illustriorem fieri, Deique potentiam hac ratione ma-

gis elucere, eaque, quæ ipsis contingebant, gloria digna esse. Ideo ait, *Libentissime igitur gloriabor*. Non mæsto animo hæc dixi, quæ supra enumeravi, aut etiam hoc, quod nunc dixi, nempe datum mihi stimulum esse, sed velut eo nomine glorians, majoremque hinc vim contrahens. Unde etiam subjungit, *Ut inhabitet in me virtus Christi*. Hoc loco aliud quiddam tacite significat, quod quanto magis tentationes augebantur, tanto etiam magis gratia crescebat, ac permanebat. 10. *Quamobrem mihi placeo in infirmitatibus multis*. Quibus quæso? *In contumeliis, in persecutionibus, in necessitatibus, in angustiis*. Videsne quo pacto hoc nunc apertissime declaravit? Infirmitatis enim genus commemorans, febres non dixit, aut hujusmodi aliquem circuitum, aut alium corporis morbum, sed contumelias, persecutiones, angustias. Perspicisne animi æquitatem ac probitatem? Molestiis liberari cupiebat: cum autem a Deo audivit hoc fieri non oportere, non modo tristitia affectus non est, quod voti sui compos non extitisset, sed etiam voluptatem cepit. Ideo dicebat, *Placeo mihi*: Lætitia afficior, inquit, ac pro Christo contumeliis affici, vexari, opprimi cupio. Hæc porro dicebat, tum ut illorum arrogantiam comprimeret, tum ut horum animos erigeret, ne Pauli calamitates ipsis pudori essent. Hæc enim res, inquit, nos omnibus mortalibus clariores reddere potest. Ac deinde aliam quoque causam ponit: *Cum enim infirmor, tunc potens sum*. Quid miraris, si Dei potentia tunc ostendatur? ipse quoque tunc potens sum, siquidem tunc maxime gratia accedebat.

Ærumnæ pro Christo, consolationem habent. — Quemadmodum enim abundant ipsius passiones, ita etiam abundat consolatio nostra. Ubi afflictio, illic etiam consolatio: ubi consolatio, illic et gratia. Cum ergo in vincula coniectus fuisset, tunc demum mirifica illa patrabat: cum naufragium fecisset, atque in barbarorum regionem delatus fuisset, tunc potissimum effulsit ac celebratus est: cum tribunal vincitus ingressus est, tum judicem ipsum superavit. Sic in Veteri quoque Testamento contingebat: in tentationibus enim justi florebant: sic tres pueri, sic Daniel et Moses et Joseph: omnes hinc splendorem ac magnas coronas consequuti sunt. Nam tunc etiam anima purgatur, cum propter Deum premitur: tunc majori auxilio fruitur, atque ampliori gratia digna existit, cum majore subsidio opus habet. Qui ante illud quoque præmium, quod a Deo propositum est, ingentia bona percipit, cum philosophice se gerit. Nam afflictio et fastum amputat, et segnitiem omnem excindit, atque ad patientiam instruit, ac velut inungit; rerum humanarum utilitatem detegit, atque ingentem philosophiam inducit. Omnes enim turbulenti animorum motus ipsi cedunt, invidia, æmulatio, libido, potentia, divitiarum et corporum amor, arrogantia, fastus, ira ac reliquum hujusmodi morborum agmen. Quod si in robis ipsis et privatim virum aliquem et populum universum cernere libet, in promptu erit mihi ostendere, et qui in calamitate, et qui in quiete

atque oblectatione versati sint, ac docere, quantum illinc fructus, quantum illinc socordiae promanarit.

4. Etenim Hebræi, cum exagitarentur atque incommodis et calamitatibus afficerentur, ingemiscabant ac Deum obsecrabant, plurimumque auxilii a cælo pertrahebant: cum autem incrassati sunt, recalcitrarunt. Ninivitæ rursus, cum tranquille viverent, Deum usque adeo ad iracundiam incitarunt, ut se urbem funditus deleturum minaretur: at postquam Jonæ prædicatione humiles redditi sunt, nullum non philosophiæ argumentum præbuerunt. Quod si hominem unum privatim intueri libet, Salomonem tibi animo propone. Nam cum hic in cura et perturbatione versaretur, de gentis videlicet illius imperio atque gubernatione consilia agitans, illa visione dignatus est: cum autem deliciis se deditit, in ipsam vitii voraginem devolutus est. Quid ipsius pater? quonam tempore eximium atque admirandum virum se præbebat? annon cum in tentationibus versaretur? Absalon vero annon modeste se gerebat, dum fugeret; postquam autem reversus est, et tyrannidem invasit et parricida factus est? Quid Job? Hic enim clarus erat cum prospere ageret; clarior autem visus est post calamitatem. Quid autem prisca et vetera commemorare attinet? nam si quis præsentem rerum statum expendat, quantum fructus ex afflictione nascatur, perspiciet. Nunc enim, cum pace fruimur, elanguimus et defluximus, ac sexcentis Ecclesiam malis implevimus: cum autem exagitabamur, et moderatiores et meliores et studiosiores et ad hosce conventus promptiores eramus. Quod enim auro ignis, hoc animis est afflictio; spurcitiem abstergens, purus efficiens, luculentos et illustres reddens. Hæc ad regnum inducit, illa ad gehennam. Quocirca hæc quidem angusta; illa autem lata. Unde etiam Christus dicebat, *In mundo pressuram habebitis* (Joan. 16. 33): tamquam ingens bonum ad nos emittens. Itaque si inter discipulos censeris, arctum et angustum iter capesse, nec indignare atque animum desponde. Nam nisi ad hunc modum premaris, omnino te infructuosa alia de causa premi necesse erit. Nam et invidus et pecuniarum avidus, et qui meretricis amore flagrat, et inanis gloriæ cupidus, et quilibet eorum qui prava consecantur, multos mærores multasque calamitates subit, nec minus, quam ii qui lugent, angitur. Quod si non collacrymat ac mæret, pudore scilicet ac stupore prohibetur: si animum ipsius cognitum habeas, insunitis eum fluctibus refertum conspicias. Cum itaque et eum qui hanc, et eum qui illam vitam sequitur, premi necesse sit, cur non hoc potius vitæ genus amplectimur, quod innumeras cum afflictione coronas offert? Etenim Deus sic sanctos omnes per afflictionem et anxietatem duxit; simul et ipsos juvans, et aliis consulens, ne majorem quam par esset, de se opinionem conciperent.

Alexander tertius decimus deus constitutus. — Sic enim idolorum cultus primo imperium obtinuit, cum homines ampliori, quam æquum esset, admirationi

ἄπερ ἀπειρηθυσάμην, ἢ τοῦτο ὅπερ εἰρηκα νῦν, ὅτι Ἐδόθη μοι σκόλοψ, ἀλλ' ἐγκαλλωπιζόμενος καὶ πλείονα δύναμιν ἐφελκόμενος. Διὸ καὶ ἐπάγει, Ἦρα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμέ ἡ δύναμις [622] τοῦ Χριστοῦ. Ἐνταῦθα καὶ ἕτερον τι αἰνίττεται, ὅτι ὅσῳ τὰ τῶν πειρασμῶν ἐπετείνετο, τοσοῦτῳ τὰ τῆς χάριτος ἠύξετο καὶ ἐπέμενε. Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις πολλαῖς. Ποίαις, εἰπέ μοι; Ἐν ὕβρεσιν, ἐν διωγμοῖς, ἐν ἀνδράγκαις, ἐν στενοχωρίαις. Εἶδες πῶς αὐτὸ νῦν ἀπεκάλυψε σαφέστατα; Λέγων γὰρ τῆς ἀσθενείας τὸ εἶδος, οὐκ εἶπε πυρετούς, ἢ περιόδον τινα τοιαύτην, ἢ ἄλλην ἀρρώστιαν σωματικὴν, ἀλλὰ ὕβρεις, διωγμούς, στενοχωρίας. Εἶδες ψυχὴν εὐγνώμονα; Ἐπεθύμει ἀπαλλαγῆναι τῶν δεινῶν ὅτε δὲ ἤκουσε παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ δεῖ τοῦτο γίνεσθαι, οὐ μόνον οὐκ ἠθύμησεν ἀποτυχῶν τῆς εὐχῆς, ἀλλὰ καὶ ἠύφρανθη. Διὸ ἔλεγεν, Εὐδοκῶ, χαίρω, ἐπιθυμῶ, ὑβρίζεσθαι, διώκεσθαι, στενοχωρεῖσθαι ὑπὲρ Χριστοῦ. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, κἀκείνους καταστέλλων, καὶ τούτων ἐπαίρων τὰ φρονήματα, ἵνα μὴ αἰσχύνωνται τοῖς Παύλου παθήμασιν. Ἀρκεῖ γὰρ ἡ ὑπόθεσις πάντων ποιῆσαι λαμπροτέρους. Εἶτα καὶ ἄλλην αἰτίαν τίθησιν. Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Τί θαυμάζεις, εἰ τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις τότε διαδείκνυται; καὶ ἐγὼ τότε δυνατός εἰμι· τότε γὰρ μάλιστα ἡ χάρις ἐπφει.

Καθὼς γὰρ περισσεύει τὰ παθήματα αὐτοῦ, περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. Ὅπου θλίψις, ἐκεῖ καὶ παράκλησις· ὅπου παράκλησις, ἐκεῖ καὶ χάρις. Ὅτε γοῦν ἐνέπεσεν εἰς τὸ δεσμοτήριον, τότε τὰ θαυμαστά ἐποίησεν ἐκεῖνα· ὅτε ἐναυάγησε καὶ εἰς τὴν βάρβαρον ἐξηνέχθη χώραν, τότε μάλιστα ἐδοξάσθη. Ὅτε εἰς τὸ δικαστήριον εἰσῆλθε δεδεμένος, τότε καὶ τοῦ δικαστοῦ περιγέγονεν. Οὕτω καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ συνέβαινον· ἐν τοῖς πειρασμοῖς ἦνθουν οἱ δίκαιοι· οὕτως οἱ τρεῖς παῖδες, οὕτως ὁ Δανιὴλ, καὶ Μωϋσῆς, καὶ ὁ Ἰωσήφ· πάντες ἐντεῦθεν λαμπροί, καὶ μεγάλων κατηξιώθησαν στεφάνων. Τότε γὰρ καὶ ἡ ψυχὴ καθαιρεται, ὅτε διὰ τὸν Θεὸν θλίβεται· τότε μείζονος ἀπολαύει βοήθειας, πλείονος δεομένης συμμαχίας, καὶ πλείονος ἀξίας χάριτος. Καὶ πρὸ τοῦ μισθοῦ δὲ τοῦ παρὰ τοῦ Θεοῦ κειμένου, μεγάλα καρποῦται ἀγαθὰ φιλόσοφος γινομένη. Καὶ γὰρ τὸν τύφον περισπᾷ, καὶ τὴν ῥαθυμίαν ἐκκόπτει πᾶσαν ἢ θλίψις, καὶ πρὸς ὑπομονὴν ἀλείφει· ἐκκαλύπτει τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὴν εὐτέλειαν, καὶ πολλὴν εἰσάγει φιλοσοφίαν. Πάντα γὰρ αὐτῇ παραχωρεῖ τὰ πάθη, βασκανία, ζῆλος, ἐπιθυμία, δυναστεία, χρημάτων ἔρωσ καὶ σωματίων, ἀλαζονεία, τύφος, θυμὸς, ἅπας ὁ λοιπὸς τῶν νοσημάτων τούτων ἐσμὸς. Καὶ εἰ βούλει ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἰδεῖν, καὶ ἀνδραῖς ἰδίᾳ καὶ δῆμον ὀλόκληρον, δυνήσομαι σοὶ δεῖξαι, καὶ ἐν θλίψει γενομένους, καὶ ἐν ἀνέσει, καὶ διδάξαι πῶς ἐντεῦθεν τὸ κέρδος, καὶ πόση ἐκείθεν ἡ ῥαθυμία.

δ. Καὶ γὰρ ὁ τῶν Ἑβραίων δῆμος, ὅτε μὲν ἐκακοῦντο καὶ ἠλαύνοντο, ἔστενον καὶ τὸν Θεὸν παρεκάλουν, [623] καὶ πολλὴν ἀνωθεν ἐπεσπῶντο τὴν ῥοπήν· ὅτε δὲ ἐλιπάνθησαν, ἀπεσπίρησαν. Οἱ Νινευταὶ πάλιν, ὅτε μὲν ἀδείας ἀπήλαυον, οὕτω τὸν Θεὸν παρῴξυναν, ὡς ὀλόκληρον ἀπειλῆσαι τὴν πόλιν ἐκ βάρβρων ἀνασπᾶν· ὅτε δὲ ὑπὸ τοῦ κηρύγματος ἐταπεινώθησαν ἐκείνου, πᾶσαν ἐπεδείξαντο φιλοσοφίαν. Εἰ δὲ καὶ ἀνδρα καθ' ἑαυτὸν ἰδεῖν ἐθέλοις, ἐνόησον τὸν Σολομῶντα. Καὶ γὰρ οὗτος ὅτε μὲν ἦν ἐν φροντίσι καὶ παραγῆι περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔθνους ἐκείνου βουλευόμενος, τῆς ὕψεως ἠξιώθη ἐκείνης· ὅτε δὲ ἐν τρυφῇ γέγονεν, εἰς αὐτὸ τῆς κακίας τὸ βάρβαρον ἐξωλίσθησε. Τί δὲ ὁ τούτου πατήρ; πότε θαυμαστός ἦν καὶ παράδοξος; οὐκ ὅτε ἐν πειρασμοῖς ἦν; Ὁ δὲ Ἀβεσσαλὼμ, οὐκ ἔως μὲν ἐφευγεν, ἐσωφρόνει, ἐπειδὴ δὲ ἐπανῆλθε, καὶ τυραννικὸς καὶ πατραλίας ἐγένετο; Τί δὲ ὁ Ἰώβ; Οὗτος γὰρ λαμπρὸς μὲν ἦν καὶ ἐν ἀνέσει, λαμπρότερος δὲ μετὰ τὴν θλίψιν ἐφάνη. Καὶ τί δεῖ λέγειν τὰ ἀρχαῖα καὶ παλαιά; ἀν γὰρ τὰ ἡμέτερά τις ἐξετάσῃ τὰ νῦν, ὄψεται ἠλίκον τῆς θλίψεως τὸ κέρδος. Νῦν μὲν γὰρ εἰρήνης ἀπολαύοντες, ἀναπεπτώκαμεν, καὶ διεββύημεν, καὶ μυρίων τὴν Ἐκκλησίαν ἐνεπλήσαμεν κακῶν· ὅτε δὲ ἠλαυνόμεθα, καὶ σωφρονέστεροι· καὶ ἐπιεικέστεροι καὶ σπουδαιότεροι καὶ περὶ τοῦ συλλόγου τούτου ἤμεν προθυμότεροι, καὶ περὶ τὴν ἀκράσιν. Ὅπερ γὰρ τῷ χρυσίῳ τὸ πῦρ, τοῦτο, ἢ θλίψις ταῖς ψυχαῖς, τὸν ῥύπον ἀποσμήχουσα, καθαρὸς ἔργαζομένη, λαμπρὸς κατασκευάζουσα καὶ φαιδρὸς. Αὕτη εἰς βασιλείαν εἰσάγει, ἐκείνη δὲ εἰς γέενναν. Διὸ ἡ μὲν ἔστιν εὐρύχωρος, ἡ δὲ στενή. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἔλεγεν, Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἐξετε· ὡς μέγα τι καταβάλλων ἡμῖν ἀγαθόν. Εἰ τοίνυν μαθητῆς εἶ, τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδεύε, μηδὲ δυσχέραις μηδὲ ἀποδυσπέτει. Κἂν γὰρ οὕτω μὴ θλιβῆς, ἀνάγκη θλιβῆναι πάντως ἐξ ἑτέρας ὑποθέσεως ἀκέρδοῦς. Καὶ γὰρ ὁ βάσκανος, καὶ ὁ χρημάτων ἐρῶν, καὶ ὁ πόρνης περικαϊόμενος, καὶ ὁ κενόδοξος, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος τῶν τὰ πονηρὰ ἐπιόντων πολλὰς ἀθυμίας ὑπομένει καὶ θλίψεις, καὶ τῶν πενθούντων οὐκ ἐλάττω θλίβεται. Εἰ δὲ μὴ θακρὺει μηδὲ πενθεῖ, δι' αἰσχύνῃν καὶ ἀναισθησίαν· ὡς εἰ γε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καταμάθοις, μυρίων ὄψει κυμάτων γέμουσαν. Ὅταν οὖν καὶ τοῦτον καὶ ἐκείνον μετιόντας τὸν βίον ἀνάγκη θλίβεσθαι, διὰ τί μὴ τοῦτον αἰρούμεθα τὸν μετὰ θλίψεως μυρίους φέροντα στεφάνους; Καὶ γὰρ τοὺς ἀγίους ἅπαντας οὕτως ἤγαγεν ὁ Θεὸς διὰ θλίψεως καὶ στενοχωρίας, ὁμοῦ μὲν ἐκείνους ὠφελῶν, ὁμοῦ δὲ τοῦ λοιποῦ ἀσφαλιζόμενος, ὥστε μὴ μείζονα τῆς ἀξίας περὶ αὐτῶν δόξαν ἔχειν.

Οὕτω γὰρ καὶ εἰδωλολατρεῖται τὴν ἀρχὴν ἐκράτησαν, τῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ [624] τὴν ἀξίαν θαυμαζομένων· οὕτως Ἀλέξανδρον τρισκαίδέκατον ἐνόμισεν εἶναι θεὸν ἢ σύγκλητος Ἰωμαίων. Καὶ γὰρ αὕτη ταύτην

εἶχε τὴν ἀξίαν χειροτονεῖν καὶ ἐγχεῖν θεοῦ. Ὅτε γοῦν τὰ κατὰ Χριστὸν ἀπηγγέλη πάντα, ἐπεμφεν ὁ τοῦ ἔθνους ἄρχων πυνθανόμενος, εἰ δοκεῖ αὐτοῖς καὶ αὐτὸν χειροτονῆσαι θεόν. Οἱ δὲ οὐκ ἐπένευσαν, ὀργιζόμενοι καὶ ἀγανακτοῦντες, ὅτι πρὸ τῆς αὐτῶν ψήφου καὶ γνώμης, ἡ δύναμις τοῦ σταυρωθέντος ἐκλάμψασα, εἰς τὸ οἰκεῖον ἐπεσπάτατο σέβας τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. Τοῦτο δὲ ὠκονομεῖτο καὶ ἀκόντων αὐτῶν, ὥστε μὴ ἐξ ἀνθρωπίνης ψήφου τὴν θεότητα ἀνακηρυχθῆναι τοῦ Χριστοῦ, μηδὲ ἓνα τῶν πολλῶν αὐτὸν εἶναι νομισθῆναι τῶν ὑπ' ἐκείνων χειροτονηθέντων. Καὶ γὰρ καὶ πύκτας θεοῦς ἐνόμισαν, καὶ τὰ παιδικὰ τὰ Ἀδριανοῦ ὕθεν καὶ ἡ πόλις Ἀντιόου λέγεται. Ἐπειδὴ γὰρ θάνατος καταμαρτυρεῖ τῆς θνητῆς φύσεως, ἐφεῦρον ὁ διάβολος ἐτέραν ὁδὸν, τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν, ἣ τὴν ὑπερβάλλουσαν κολακείαν ἀναμίξας, εἰς ἀσέθειαν πολλοὺς ἐξήγαγε. Καὶ θεὰ κακουργίαν ὅταν μὲν ἡμεῖς εἰς δέον αὐτὴν παράγωμεν, ἀνατρέπει τὸν λόγον ὅταν δὲ εἰς βλάβην αὐτὸς κηρασευάζειν βούληται, μετὰ πολλῆς αὐτὴν ἰσότητος σπουδῆς. Κἂν εἴπη τις, Πόθεν θεὸς Ἀλέξανδρος; οὐχὶ τέθνηκε, καὶ ἀθλίως; Ἄλλ' ἀθάνατος ἡ ψυχῆ, φησί. Νῦν ὑπὲρ ἀθανασίας ποιῆ τὸν λόγον, καὶ φιλοσοφεῖς, ἵνα ἀποστήσῃ; τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ ὅταν δὲ ἡμεῖς λέγωμεν τοῦτο μέγιστον τοῦ Θεοῦ τὸ ὄωρον, τοὺς ταπεινοὺς καὶ χαμαιπετεῖς, καὶ τῶν ἀλόγων οὐδὲν δαμῖνον διακαίμενους, ὡς ἠπατημένους πείθεις. Κἂν εἴπωμεν, ὅτι ὁ ἐσταυρωμένος ζῆ, γέλωσ εὐθέως, καί τοι τῆς οἰκουμένης βοώσης ἀπάσης, καὶ πάλαι καὶ νῦν ὅτε μὲν ἀπὸ τῶν σημείων, νῦν δὲ ἀπὸ τῶν ἐπιστρεφάντων ὅ γὰρ δὴ νεκροῦ ταῦτα τὰ κατορθώματα. Ἄν δὲ εἴπη τις, ὅτι Ἀλέξανδρος ζῆ, πιστεύεις, καί τοι γε οὐδὲν ἔχων σημεῖον εἰπεῖν. Ναί, φησί· πολλὰ γὰρ καὶ μεγάλα κατώρθωσε ζῶν ὅ γὰρ καὶ ἔθνη καὶ πόλεις ὑπέταξε, καὶ πολέμους πολλοὺς καὶ μάχας ἐνίκησε, καὶ τρόπαια ἔστησεν.

ε'. Ἐὰν οὖν ἐγὼ δεῖξω, ὅπερ ἐκεῖνος ζῶν οὐκ ἐνενόησεν, οὐκ αὐτὸς, οὐκ ἄλλος τις τῶν ποτε γενομένων ἀνθρώπων, ποῖαν ἐτέραν ζητεῖς ἀναστάσεως ἀπέδειξεν; Τὸ μὲν γὰρ ζῶντα κατορθοῦν πολέμους καὶ νίκας βασιλεῖα ὄντα, καὶ στρατόπεδα ἔχοντα, θαυμαστὸν οὐδὲν, οὐδὲ παράδοξον καὶ καινόν· τὸ δὲ μετὰ σταυρὸν καὶ τάφον τοσαῦτα ἐργάσασθαι πανταχοῦ γῆς καὶ θαλάττης, τοῦτό ἐστι τὸ μάλιστα πολλῆς ἐκπλήξεως γέμον, καὶ τὴν θείαν καὶ ἀπόβροχτον ἀνακηρῦττον δύναμιν. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν τελευταίην [625] αὐτοῦ, διασπασθεῖσαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ καὶ τέλειον ἀφανισθεῖσαν οὐκ ἐπανήγαγε ὡς δὲ ἔμελλεν ὁ νεκρὸς; ὁ δὲ Χριστὸς τότε αὐτὴν μάλιστα ἔστησεν, ὅτε ἐτελεύτησε. Καὶ τί λέγω περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅπου γε καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, μετὰ τὸ τελευτήσαι, λάμψαι ἔδωκε; Ποῦ γὰρ, εἰπέ μοι, τὸ σημεῖον Ἀλεξάνδρου; δεῖξόν μοι, καὶ εἰπέ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐτελεύτησε. Τῶν δὲ δούλων τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ σημεῖα λαμπρὰ,

τὴν βασιλικωτάτην καταλαβόντα πόλιν, καὶ αἱ ἡμέραι καταφανεῖς, ἑορτὴν τῆς οἰκουμένης ποιοῦσαι. Καὶ τὸ μὲν ἐκείνου καὶ οἱ οἰκεῖοι ἀγνοοῦσι, τὸ δὲ τούτου καὶ οἱ βάρβαροι ἐπίστανται.

Καὶ οἱ τάφοι τῶν δούλων τοῦ σταυρωθέντος λαμπρότεροι τῶν βασιλικῶν εἰσιν αὐλῶν, οὐ τῷ μεγέθει καὶ τῷ κάλλει τῶν οἰκοδομημάτων μόνον· καὶ τούτῳ μὲν γὰρ κρατοῦσιν ἄλλ', ὁ πολλῶν πλεόν ἐστὶ, τῆς σπουδῆς τῶν συνιόντων. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ τὴν ἀλουργίδα περικείμενος ἀπέρχεται τὰ σημεῖα ἐκεῖνα περιπτυσόμενος, καὶ τὸν τύφον ἀποθέμενος ἔστηκε δεόμενος τῶν ἀγίων, ὥστε αὐτοῦ προσεῖναι παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ τοῦ σκηνοποιοῦ καὶ τοῦ ἀλιεύς προστατῶν καὶ τετελευτηκῶτων δεῖται ὁ τὸ διὰ δῆγμα ἔχων. Τολμήσεις οὖν, εἰπέ μοι, τὸν τούτων δεσπότην νεκρὸν εἰπεῖν, οὐ οἰκείται καὶ τετελευτηκότες, προστάται τῶν τῆς οἰκουμένης βασιλέων εἰσὶ; Καὶ τοῦτο οὐκ ἐν τῇ Ῥώμῃ ἴδοι τις ἂν γινόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει. Καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν μεγάλη τιμῆ τιμῶν ἐνόμισεν ὁ παῖς, εἰ τοῖς προθύροις κατέθειτο τοῦ ἀλιεύς· καὶ ὅπερ εἰσὶν οἱ πωλωροὶ τοῖς βασιλεῦσιν ἐν τοῖς βασιλείοις, τοῦτο ἐν τῷ σήματι οἱ βασιλεῖς τοῖς ἀλιεῦσι. Καὶ οἱ μὲν ὡσπερ δεσπότης τοῦ τόπου τὰ ἔνδον κατέχουσιν, οἱ δὲ ὡς πάροικοι καὶ γείτονες ἠγάπησαν τὴν αὐλείον αὐτοῖς ἀφορισθῆναι οὐραν, ἀπὸ τῶν ἐνταῦθα καὶ τοῖς ἀπίστοις ἐπιδεικνύντες, ὅτι πλείων ἐν τῇ ἀναστάσει ἡ ὑπεροχὴ ἔσται τοῖς ἀλιεῦσιν. Εἰ γὰρ ἐνταῦθα οὕτως ἐν τοῖς τάφοις, πολλῶν μᾶλλον ἐν τῇ ἀναστάσει. Καὶ ἀντήλακται ἡ τάξις· οἱ μὲν βασιλεῖς οἰκετῶν καὶ ὑπηρετῶν, οἱ δὲ ἀρχόμενοι βασιλέων τὴν ἀξίαν περικεῖνται, μᾶλλον δὲ καὶ λαμπρότερον. Καὶ ὅτι οὐ κολακεία τὸ πρᾶγμα, αὐτὴ δεικνυσὶν ἡ ἀλήθεια· ἀπὸ γὰρ ἐκείνων καὶ οὗτοι λαμπρότεροι γεγονᾶσι. Πολλὸ γὰρ τῶν ἄλλων τάφων τῶν βασιλικῶν τὰ σημεῖα ταῦτα σεμνότερα· ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλὴ ἡ ἐρημία, ἐνταῦθα δὲ πολλὴ ἡ πανήγυρις. Εἰ δὲ βούλει καὶ ταῖς βασιλικαῖς παραβαλεῖν αὐλαῖς τοὺς τάφους τούτους, πάλιν ἐνταῦθα τὰ νικητήρια. Ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλοὶ οἱ σοδοῦντες, ἐνταῦθα δὲ πολλοὶ οἱ καλοῦντες καὶ ἐπισπώμενοι πλουσίους, πένητας, ἀνδρας, γυναῖκας, δούλους, ἐλευθέρους· ἐκεῖ πολὺς ὁ φόβος, ἐνταῦθα ἀφατος ἡ ἡδονή. Ἀλλὰ γλυκὺ θέαμα χρυσοφοροῦντα βασιλεῖα καὶ ἐστεφανωμένον ἰδεῖν, καὶ παρεστῶτας στρατηγούς, ἄρχοντας, ταξιάρχους, φυλάρχους, ὑπάρχους. Ἀλλὰ [626] τὰ ἐνταῦθα τοσοῦτον σεμνότερα καὶ φρικωδέστερα, ὡς ἐκεῖνα σκηνὴν εἶναι καὶ παιδῶν νομίσαι πρὸς ταῦτα. Ἄμα γὰρ ἐπέθηκε τῶν οὐδῶν, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὁ τόπος τὴν διάνοιαν παρέπεμψε, πρὸς τὸν ἄνω βασιλεῖα, πρὸς τὸ στρατόπεδον τὸ τῶν ἀγγέλων, πρὸς τὸν θρόνον τὸν ὑψηλόν, πρὸς τὴν δόξαν τὴν ἀπρόσιτον. Καὶ ἐνταῦθα μὲν ὑπέταξεν ἄρχοντι τῶν ὑποκειμένων τὸν μὲν λῦσαι, τὸν δὲ δεῖσαι· τὰ δὲ ὅσπερ

haberentur : sic Romanorum senatus Alexandrum decimum tertium deum esse censuit (a). Is enim hanc potestatem habebat, ut deos crearet atque conscriberet. Cum res omnes a Christo gestæ nuntiatae sunt, Romam misit is qui Judæorum nationi præerat, sciscitans ex ipsis num eum quoque deum creare placeret. Id vero illi facere recusarunt, quod iniquo atque infenso animo ferrent, ante decretum suum atque sententiam Crucifixi potentiam effulgentem, universum orbem ad sui cultum attraxisse. Hoc porro vel in vitis ipsis ita divinitus procurabatur, ut ne humanis suffragiis Christi divinitas promulgaretur, neque unus e multis illis ipse esse censeretur, qui ab ipsis designati fuerant. Nam et pugiles pro diis habuerunt, atque cinædum illum, quem Adrianus in deliciis habebat : unde etiam urbs Antinoi appellatur (b). Quia enim mors adversum humanam naturam testimonium dicit, diabolus alteram viam excogitavit, nimirum animæ immortalitatem : cui immodicam adulationem admiscens, quamplurimos in impietatem abduxit. Illius vafritiem perspice. Nam cum nos eam utiliter in medium afferimus, sermonem ille evertit : cum autem in perniciem eam adstruere cupit, magno studio eam constituit. Ac si quispiam dixerit, Qui fieri potest, ut Alexander deus sit? annon mortuus est, et quidem misere? At immortalis est animus, inquit. Nunc immortalitatem asseris ac philosopharis, ut a præpotente Deo nos abducas : at cum nos summum Dei beneficium eam dicimus, humiles et humi abjectos, nihiloque melius quam bruta animalia affectos, ut deceptos in tuam sententiam abducis. Quod si Crucifixum vivere dixerimus, risus statim consequitur : quamvis etiam orbis universus et olim et nunc quoque id clamet, tunc per miracula, nunc autem per eos, qui ad eum sese converterunt : neque enim mortui est ista præstare. Sin autem quispiam Alexandrum vivere asserat, huic fidem adhibes, cum tamen nullum miraculum proferre queas. Imo vero, inquis : multa enim et magna, cum viveret, gessit : nam et gentes et urbes imperio suo subiecit, et in multis bellis ac præliis victoriam obtinuit, tropæaque erexit.

5. Quid si ostendero id, quod nec ille dum viveret, nec alius quispiam ex his qui umquam exstiterunt, cogitavit; quod tandem aliud resurrectionis argumentum quaeris? Nam quod quispiam vivens bella feliciter confecerit, victoriasque adeptus sit, rex cum esset exercitusque haberet, nec mirum nec novum atque insolens videri debet : at vero post crucem ac tumulum, tot ac tanta in tota terra et mari efficere, hoc ingenti stupore plenum est, ac divinam et arca-

nam potentiam promulgat. Ac quidem Alexander imperium suum, post ipsius e vita discessum lacertatum ac penitus delictum, non instauravit : qui enim id potuisset homo mortuus? at Christus tunc ipsum maxime excitavit, postquam ex hac vita migravit. Quid autem Christum commemoro, cum ipse discipulis quoque suis, ut post mortem clari essent concesserit? Ubi enim, quaeso, Alexandri tumulus est? ostende mihi, et dic quo die mortuus sit. At Christi servorum vel sepulcra splendida sunt, ut quæ urbem præstantissimam ac regiam occuparint, et dies noti atque clari, qui festi a toto orbe celebrentur. Atque illius quidem tumulum sui quoque ignorant; hujus autem barbari quoque exploratum habent.

Sepulcra Martyrum regias aulas superant. — Ac sepulcra eorum, qui Crucifixo serviere, regias aulas splendore vincunt, non solum magnitudine aut pulchritudine ædificiorum; nam hac quoque parte illa superant; sed, quod multo majus est, coeuntium studio. Nam et ille qui purpuram gestat, ad sepulcra illa se confert, ut ea exosculetur; abjectoque fastu supplex stat sanctosque obsecrat, ut ipsi apud Deum sibi præsidio sint; atque, ut et tentoriorum opificem et piscatorem, et quidem fato functos, patronos habeat, precibus is contendit qui diademate cinctus est. Ergone, dic, quaeso, horum dominum mortuum dicere audebis, cujus servi, etiam defuncti, eorum qui universo orbi imperant, patroni sunt? Atque id non Romæ solum fieri quispiam viderit, sed etiam Constantinopoli. Nam et hic quoque Constantinum Magnum filius ita demum ingenti honore se affecturum existimavit, si eum in piscatoris vestibulo conderet : quodque Imperatoribus sunt in aulis janitores, hoc in sepulcro piscatoribus sunt Imperatores. Atque illi quidem, velut domini, interiores loci partes obtinent : hi autem velut accolæ ac vicini, præclare secum agi putarunt, si vestibuli janua ipsis assignetur; ab iis, quæ hic fiunt, etiam infidelibus ostendentes, quod piscatores in resurrectione præstantiorem gradum obtinebunt. Nam cum hic in sepulcris tanto superiores sint, multo certe magis in resurrectione : atque mutatis rerum vicibus, Imperatores famulorum ac ministrorum, subditi autem Imperatorum dignitatem tenent, imo splendidiorem. Quodque hoc non ab adulationis studio proficiascatur, veritas ipsa ostendit : ab illis enim hi quoque majorem splendorem sunt consequuti. Hæc quippe sepulcra aliis Imperatorum sepulcris multo splendidiora et venerabiliora facta sunt : in illis enim mira solitudo, in his ingens frequentia. Quod si cum imperatoriis aulis hæc sepulcra conferre libeat, penes hæc rursus victoria futura est. Illic enim multi sunt, qui turbam submoveant; hic contra multi qui invitent, atque et divites et pauperes, et viros et feminas, et servos ac liberos attrahant : illic ingens terror; hic lætitia, quæ nullis verbis explicari queat. At dulce spectaculum est Imperatorem auro amictum et corona redimitum videre, adstantesque bellicos duces, præfectos, tribunos, centuriones, prætores? Verum hæc adeo

(a) Alexandrum Magnum templum habuisse sibi dictum significat Lampridius paulo post lultum vitæ Alexandri Severi, cap. 5. Quod autem a Senatu Romano tertius decimus deus declaratus sit, ut ait Chrysostomus, certe non constare videtur. Tertius autem decimus hic deus censetur, quia duodecim dii præcipui Romæ habebantur : *Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.*

(b) Antinopolim ejus nomine dictam fuisse, ignorat nemo. Vide Spartianum in vita Hadriani, cap. 14.

illis augustiora magisque tremenda sunt, ut præ istis illa scena quedam ac merus ludus censi possint. Simul enim atque limina transilieris, locus ipse mentem ad cælum, ad supernum Regem, ad angelorum exercitum, ad sublime illud solium, ad inaccessam gloriam transmittit. Atque hic quidem Imperator subditos suos præfecto ita subjecit, ut ei liberum sit alios solvere, alios vinculis astringere: at sanctorum ossa non miseram hanc abjectamque potestatem habent; verum illa multo majorem. Dæmones enim sistunt et excruciant, acerbissimisque illis vinculis eos, qui adstricti sunt, solvant. Quid hoc tribunali terribilibus flugi potest? Cum nemo cernatur, nemo dæmonis lateri incumbat, voces et dilacerationes, verbera et cruciatus, linguæ conflagrantes audiuntur, dæmone admirabilem potentiam minime ferente. Atque isti, qui corpora gestarunt, virtutes corpore vacantes superant; pulvisque, ossa et cinis naturas illas invisi-

biles dilacerant. Ideo nemo est qui peregrinationem unquam inire sustineat, ut Imperatorum aulas videat: contra multi plerumque Imperatores peregre profecti sunt, ut hoc spectaculo fruerentur. Siquidem sanctorum martyrum templa futuri judicii vestigia et signa exhibent, dum dæmones flagris cæduntur, hominesque castigantur ac liberantur. Viden' quæ sanctorum, etiam vita functorum, vis sit? vides quæ peccatorum, etiam viventium, imbecillitas? Proinde vitium fuge, ut eos qui tales sunt superes, ac virtutem omni studio consecrare. Nam si præsentia ejusmodi sunt, cogites velim qualia futura sint. Atque hoc amore perpetuo correptus, sempiternam vitam arripe: quam utinam nobis omnibus consequi detur, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVII.

CAP. 12. v. 41. *Factus sum insipiens gloriando; vos me coegistis. Ego enim a vobis debui commendari.*

1. Absoluta de suis laudibus oratione, hic minime gradum fixit, verum se rursus excusat, ac de iis quæ dixit veniam petit, necessitate nempe adductum se fuisse dicens, non voluntate. Et tamen, quamvis eo necessitate pertractus fuerit, insipientem se vocat. Atque, cum hunc sermonem ordiretur, dicebat, *Ut insipientem accipite me; et, Tamquam in insipientia: nunc vero sublata hac particula, ut, insipientem seipsum vocat. Posteaquam enim, per ea quæ dixit, id quod volebat effecit, libere jam atque audacter vitium hujusmodi notat, quo videlicet omnes erudiat, ne, nisi summa necessitas urgeat, quisquam suas laudes prædicet: quippe cum Paulus, necessaria etiam causa oblata, insipientem tamen se appellavit. Deinde eorum, quæ loquutus est, causam omnem, non ad pseudoapostolos, sed ad discipulos suos convertit: Vos enim, inquit, me coegistis. Nam si ipsi ita se jactarent, ut id sine vestra fraude facerent, nec vos in exitium impellerent, non eo progressus essem, ut in ejusmodi sermones meipsum demitterem: quoniam autem universam Ecclesiam laborare coactus sum. Nec vero dixit, Metui, ne si primas apud vos tulissent, dogmata sua sererent; verum hoc quidem superius posuit, cum dixit, Timeo autem ne, sicut serpens Evam seduxit, ita corrumpan- tur sensus vestri: nunc autem non eodem modo, verum majori cum auctoritate ac potestate, ut qui ex iis, quæ ante dixerat, liberius loquendi facultatem nactus esset: Ego enim a vobis debui commendari. Postea causam affert: rursusque haud revelationes ac miracula tantum commemorat, sed etiam tentationes. Nihil enim minus habui iis, qui sunt supra modum apostoli. Vide quomodo hic quoque liberius ac majori quadam cum auctoritate loquatur. Prius siquidem aiebat, Existimo me nihil minus habuisse:*

hic autem absolute pronuntiando ita, uti dixi, post allatas probationes libere deinceps loquitur: quamquam ne sic quidem a modestia suisque moribus abscedit. Perinde enim ac si quid magni dixisset, suæque dignitatis modum excessisset, quod in apostolorum numerum sese aggregasset, sic rursus orationem temperat atque: *Tametsi nihil sum, 12. signa tamen apostoli facta sunt in vobis.* Ne, inquit, hoc inspicias, an vilis et exigui pretii ego sim; verum an non iis, quæ ab apostolo exspectanda erant, tibi frui contigerit. Nec dixit, Vilis, sed, quod hoc vocabulo adhuc inferius erat, *Nihil.* Quid enim refert magnum esse, si nemini prosis? quemadmodum nil prodest medicum artis suæ peritum esse, si nulli ægrotantium medeatur. Ne ergo, inquit, hoc expendas, quod nihil sim, sed illud spectes quod in iis, in quibus vos beneficio afflci conveniebat, nullæ meæ partes desideratæ sunt, verum apostolatus mei experimeutum præbui. Non ergo oportebat ut me ipse prædicarem. Hoc porro non eo dicebat, quod commendatione opus haberet: quomodo enim, cum ipsum cælum præ Christi amore parvi faceret? sed quod salutis ipsorum cupiditate teneretur. Postea, ne ipsi dicerent, Quid nostra interest, si eximiis apostolis nulla in re inferior fueris? ideo subjunxit, *In vobis facta sunt signa apostoli, in omni patientia et signis et prodigiis.* Papæ, quantum recte factorum pelagus paucis verbis præterit! Ac vide quid primum collocet, nimirum patientiam. Hoc enim apostoli specimen est, nempe omnia forti animo ferre. Istud porro breviter tenui vocabulo complexus est: contra miracula, ut quæ non ipsius virtute ederentur, pluribus verbis expressit. Cogita enim quot carceres, quot plagas, quot discrimina, quot insidias, quot tentationum agmina hic tacite significavit, quot intestina bella, quot externa, quot dolores, quot impetus, unico patientiæ vocabulo indicavit. Per signa rursus quot homines a morte ad vitam revocati, quot

τῶν ἁγίων οὐ ταύτην ἔχει τὴν ἐξουσίαν τὴν οἰκτρὰν καὶ ταπεινὴν, ἀλλ' ἐκείνην τὴν πολλῶ μείζονα. Δαίμονας γὰρ παρίστησι καὶ βασανίζει, καὶ τῶν δεσμῶν ἐκείνων τῶν πικροτάτων ἀπολύει τοὺς δεδεμένους. Τί φοβερώτερον τοῦ δικαστηρίου τούτου; Οὐδενὸς ὀρωμένου, οὐδενὸς ἐπικειμένου ταῖς πλευραῖς τοῦ δαίμονος, φωναὶ καὶ σπαραγμοὶ, μᾶστιγες, βάσανοι, γλῶσσαι ἐμπιπράμεναι, τοῦ δαίμονος οὐ φέροντος τὴν θαυμαστὴν δύναμιν ἐκείνην. Καὶ οἱ τὰ σώματα φορέσαντες, τῶν ἀσωμάτων κρατοῦσι δυνάμεων· ἡ κόνις καὶ τὰ ὄστα καὶ ἡ τέφρα τὰς ἀοράτους ἐκείνας διαζαίνει φύσει. Διὰ δὲ τοῦτο ὑπὲρ μὲν τοῦ βασιλικᾶς ἰδεῖν αὐτὰς οὐδεὶς ἂν ποτε ἀποδημήσει· βασιλεῖς δὲ πολλοὶ πολυλάκεις ἀποδεδημήκασιν ταύτης ἔνεκεν τῆς θεωρίας.

Τῆς γὰρ μελλούσης κρίσεως ἔχνη καὶ σύμβολα τὰ μαρτύρια τῶν ἁγίων παρέχεται, δαιμόνων μαστιζομένων, ἀνθρώπων κολαζομένων καὶ ἐλευθερουμένων. Εἶδες τῶν ἁγίων τὴν δύναμιν καὶ τετελευτηκότων; εἶδες τῶν ἁμαρτωλῶν τὴν ἀσθένειαν καὶ ζώντων; Φύγε τοίνυν τὴν κακίαν, ἵνα κρατῆς τῶν τοιούτων, καὶ δίωκε μετὰ σπουδῆς ἀπάσης τὴν ἀρετὴν. Εἰ γὰρ τὰ ἐνταῦθα τοιαῦτα, ἐνόησον ἡλίκα τὰ μέλλοντα. Καὶ τῷ ἔρωτι τούτῳ διηνεκῶς κατεχόμενος, ἐπιλαμβάνου τῆς αἰωνίου ζωῆς· ἡς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΖ'.

Ἔγωνα ἄφρων κυνῶμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε. Ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνιστάσθαι.

α'. Ἀπαρτίσας τὸν περὶ τῶν οἰκείων ἐγκωμίων λόγον, οὐκ ἔσθη μέχρι τούτου, ἀλλὰ ἀπολογεῖται πάλιν, καὶ συγγνώμην ὑπὲρ τῶν εἰρημένων αἰτεῖ, ἀνάγκης εἶναι λέγων τὸ πρᾶγμα, οὐ προαιρέσεως. Ἄλλ' ὅμως καὶ ἀνάγκης οὐσης, ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖ. Ἀρχόμενος μὲν οὖν ἔλεγεν, Ὡς ἄφρονα δέξασθέ με, καὶ, Ὡς ἐν ἀφροσύνῃ· νυνὶ δὲ τὸ, ὡς, ἀνελὼν, ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖ. Μετὰ γὰρ τὸ κατασκευάσαι διὰ τῶν εἰρημένων ἄπερ ἔθελε, θαρρῶν λοιπὸν καὶ ἀφειδῶς ἐπιλαμβάνεται τοῦ τοιούτου ἐλαττώματος, παιδεύων ἅπαντας μηδέποτε ἀνάγκης οὐκ οὐσης, ἑαυτὸν τινα ἐγκωμιάζειν, ὅπου γε καὶ αἰτίας ὑποκειμένης, ἄφρονα ἑαυτὸν ὁ Παῦλος ὠνόμασεν. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν τῶν εἰρημένων [627] οὐκ ἐπὶ τοὺς ψευδοπροσκόλους, ἀλλ' ἐπὶ τοὺς μαθητὰς ἅπασαν περιτρέπει. Ὑμεῖς γὰρ, φησὶν, ἠναγκάσατε. Εἰ μὲν γὰρ ἐκαυχῶντο, καὶ μὴ μετὰ τῆς ὑμετέρας τοῦτο ἐποιοῦν πλάνης, μηδὲ ὑμᾶς ἀπόλλυον, οὐκ ἂν οὕτω προήχθην εἰς τοὺς εἰρημένους καθεῖναι τοὺς λόγους· ἐπειδὴ δὲ δλόκληρον Ἐκκλησίαν διέφθειρον, πρὸς τὸ συμφέρον ὑμῖν ὄρων, ἠναγκάσθη ἄφρων γενέσθαι. Καὶ οὐκ εἶπεν· Ἐδεῖσα γὰρ μὴ τὰ πρωτεῖα παρ' ὑμῖν ἐνεγκάμενοι, τὰ παρ' ἑαυτῶν κατασπείρωσιν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὖν ἀνωτέρω τέθεικεν εἰπὼν, Φοβοῦμαι μὴ πως, ὡς ὁ δρις *Εβαν ἠπάτησεν, οὕτω φθαρή* [τὰ νοήματα ὑμῶν· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ αὐθεντικώτερον, καὶ μετὰ πλείονος ἐξουσίας, ἔχων ἐκ τῶν εἰρημένων τὴν παρῆσίαν. Ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνιστάσθαι. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι· καὶ οὐ λέγει πάλιν τὰς ἀποκαλύψεις, οὐδὲ τὰ σημεῖα μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πειρασμούς. *Οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων.* Ὅρα πῶς πάλιν καὶ ἐνταῦθα ἐξουσιαστικώτερον φθέγγεται. Ἐμπροσθεν μὲν γὰρ ἔλεγε· *Λογίζομαι μηδὲν ὑστερηκέναι·*

ἐνταῦθα δὲ ἀποφαντικῶς οὕτως, ὅπερ εἶπον, μετὰ τὰς ἀποδείξεις, θαρρῶν φθέγγεται λοιπὸν· οὐ μὴν δὲ οὕτως ἀφίσταται τοῦ μέτρου, οὐδὲ τοῦ οἰκείου ἤθους. Ὡς περ γὰρ μέγα τι εἰρηκῶς καὶ τὴν ἀξίαν ὑπερβαῖνον τὴν ἑαυτοῦ, ὅτι μετὰ τῶν ἀποστόλων ἑαυτὸν ἤριθμησεν, οὕτω μετριάζει πάλιν, καὶ ἐπάγει λέγων· *Εἰ καὶ οὐδὲν εἰμι, τὰ σημεῖα τοῦ ἀποστόλου κατεργάσθη ἐν ὑμῖν.* Μὴ τοῦτο ἴδης, φησὶν, εἰ εὐτελής; ἐγὼ καὶ μικρὸς, ἀλλ' εἰ μὴ τούτων ἀπήλαυσας, ὦν παρ' ἀποστόλου ἀπολαῦσαι ἐχρῆν. Καὶ οὐκ εἶπεν, εὐτελής, ἀλλ', ὁ κατώτερον ἦν, *Οὐδὲν.* Τί γὰρ ὄφελος μέγαν εἶναι, καὶ μηδένα ὠφελεῖν; ὡς περ οὖν οὐδὲ ἰατροῦ κέρδος ἐμπείρου, μηδένα τῶν καμνόντων ἰωμένου. Μὴ τοίνυν, φησὶ, τοῦτο ἐξέταξε, ὅτι οὐδὲν ἐγὼ, ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει, ὅτι ἐν οἷς ὑμᾶς εὖ παθεῖν ἔδει, οὐδὲν ὑστέρησα, ἀλλ' ἐγὼ τὴν πείραν ἔδωκα τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς. Οὐ τοίνυν ἔδει λόγων τῶν παρ' ἐμοῦ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐ τοῦ συνιστάσθαι χρήζων· πῶς γὰρ, ὁ καὶ τὸν οὐρανὸν μικρὸν ἠγούμενος πρὸς τὸν τοῦ Χριστοῦ πόθον; ἀλλὰ τῆς σωτηρίας τῆς ἐκείνων ἐφιέμενος. Εἶτα ἵνα μὴ λέγῃσι, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς, εἰ καὶ μηδὲν ὑστέρησας τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων; διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν, ὅτι *Ἐν ὑμῖν κατεργάσθη τὰ σημεῖα τοῦ ἀποστόλου, ἐν πάσῃ ὑπομονῇ καὶ σημεῖοις καὶ τέρασιν.* Βαβαὶ πληθικὸν πέλαγος κατορθωμάτων ἐν ὀλίγοις ῥήμασι παρέδραμε. Καὶ θέα ποῖον πρῶτον τίθησι· τὴν ὑπομονήν. Τοῦτο γὰρ ἀποστόλου δείγμα, τὸ φέρειν πάντα γενναίως. Τοῦτο μὲν γὰρ ἐν βραχεῖ, διὰ μικρᾶς λέξεως· τὸ δὲ τῶν σημείων, ἄπερ οὐκ ἦν αὐτοῦ κατορθώματα, διὰ πλείονων. Ἐνόησον γὰρ πόσα δεσμοθήρια, πόσας πληγὰς, πόσους κινδύνους, πόσας ἐπιβουλὰς, πόσας νιφάδας πειρασμῶν ἐνταῦθα ἠνίξατο, πόσους πολέμους ἐμφυλίους, ἔξωτικους, πόσας ὀδύνας, πόσας προσβολὰς διὰ τοῦ [628] ὀνόματος τῆς ὑπομονῆς· διὰ τῶν σημείων πάλιν, πόσους νεκροὺς ἐγεγθέντας, πόσους τυφλοὺς θεραπευθέντας, πόσους

λεπρούς καθαρισθέντας, πόσους δαίμονας ἐλαθέντας. Ταῦτα ἀκούοντες, μανθάνωμεν*, εἰ εἰς ἀνάγκην ἐμπέσωμεν τοιοῦτων διηγημάτων, συντέμνειν ἡμῶν τὰ κατορθώματα· ὃ καὶ αὐτὸς ἐποίησεν.

β'. Ἐἴτα ἵνα μὴ λέγωσι τινες, εἰ γὰρ καὶ μέγας, καὶ πολλὰ εἰργάσω, ἀλλ' οὐ τοσαῦτα, ὅσα ἐν ταῖς λοιπαῖς Ἐκκλησίαις οἱ ἀπόστολοι, ἐπήγαγε· *Τί γὰρ ἐστὶν ὃ ἡτετήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας*; Οὐκ ἐλάττονος, φησὶ, μετέσχετε χάριτος τῶν λοιπῶν. Ἄλλ' ἴσω; εἶποι τις ἄν, τί δήποτε πρὸς τοὺς ἀποστόλους τρέπει τὸν λόγον, τὴν πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους μάχην ἀφείδῃ; Ἐκ περιουσίας ἀναστῆσαι βουλόμενος αὐτῶν τὰ φρονήματα, καὶ δεῖξαι, ὅτι οὐ μόνον ἐκείνων βελτίων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν μεγάλων ἀποστόλων ἐλάττων. Διὰ τοι τοῦτο, ὅταν μὲν περὶ ἐκείνων διαλέγεται, φησὶν, Ἰσὺς ἐγὼ· ὅταν δὲ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἑαυτὸν παραβάλλῃ, ἀγαπητὸν εἶναι φησὶ τὸ μὴ ὑπερηκέναι, καίτοι γε πλείον αὐτῶν κοπιάσας. Δείκνυσι δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι κάκεινους ὑβρίζουσιν, ὅταν τὸν Ἰσον αὐτῶν ἐν δευτέρῳ τούτων ἔχωσιν. *Εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατεάρκησα ὑμῶν*. Μετὰ πολλῆς πάλιν βαρύτητος ἔθηκε τὴν ἐπιτίμησιν. Καὶ τὸ ἐξῆς φορτικώτερον· *Χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην*. Ἄλλ' ὅμως ἡ βαρύτης καὶ ἀγάπης ῥήματα, καὶ ἐγκώμιον ἐκείνων ἔχει· εἴ γε ἀδικίαν εἰκείαν εἶναι νομίζουσι τὸ μὴ καταδέξασθαι τὸν ἀπόστολον λαβεῖν τι παρ' αὐτῶν, μηδὲ θαρβῆσαι τραφῆναι ἐνθεν. Εἰ τοῦτο, φησὶν, ἐγκαλεῖτε (οὐκ εἶπεν, ὅτι κακῶς ἐγκαλεῖτε, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς γλυκύτητος), συγγνώμην αἰτῶ, χαρίσασθέ μοι τοῦτ' ἰσὺς τὸ ἀμάρτημα. Καὶ θέα τὴν σύνεσιν· ἐπειδὴ γὰρ συνεχῶς τοῦτο στρεφόμενον δνειδος αὐτοῖς ἔφερε, συνεχῶς αὐτὸ παραμυθεῖται. Ἄνωτέρω μὲν γὰρ λέγων, ὅτι *Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί, ὅτι ἡ καύχησίς μου οὐ φραγίσσεται αὐτῇ*, εἶπε πάλιν, ὅτι *οὐκ ἀγαπῶ ἑμᾶς; οἶδεν ὁ θεός· ἀλλ' ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελότων ἀφορμῆν, καὶ ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς*. Καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ· *Τίς οὖν μοι ἐστὶν ὁ μισθός; ἵνα εὐαγγελίζομαι ἀδάπανον θῆσω τὸ εὐαγγέλιον*. Καὶ ἐνταῦθα, *Χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην*. Πανταχοῦ γὰρ φεύγει τὸ δεῖξαι, ὅτι διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν οὐ λαμβάνει· διὸ καὶ ἐνταῦθα οὕτω φησὶν· εἰ τοῦτο πλημμέλημα εἶναι ἠγείσθε, συγγνώμην αἰτῶ. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, καὶ πλήττων καὶ θεραπεύων. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο εἶπες· εἰ πλήξαι θέλεις, τί ἀπολογῆ; εἰ θεραπεύειν, τί πλήττεις; Τοῦτο γὰρ συνέσειός ἐστι, καὶ κατατέμνειν καὶ ἐπιδραμεῖν τὸ ἔλκος. Ἐἴτα, ἵνα μὴ δόξῃ, ὅπερ καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγον, συνεχῶς αὐτὸ στρέφειν ὑπὲρ τοῦ λαβεῖν, θεραπεύει μὲν αὐτὸ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ λέγων, *οὐκ ἐγραψάμεθα δὲ, ἵνα οὕτως γένηται ἐν ἐμοί· καλὸν γὰρ μοι ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημαί μου ἵνα τίς* [629] *κανώσῃ*· γλυκύτερον δὲ ἐνταῦθα καὶ προσηνέστερον. Πῶς καὶ τὴν τρόπον; Ἰδοὺ, τρίτον τοῦτο ἐτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν· οὐ

* *Legemur* μανθάνωμεν.

γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. Οὐ γὰρ *ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν*, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστὶν· οὐκ ἐπειδὴ μὴ λαμβάνω, διὰ τοῦτο οὐ παραγίνομαι, ἀλλὰ καὶ δεύτερον παρεγενόμεν, καὶ τρίτον τοῦτο παρεσκευάσμαι ἐλθεῖν, καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν. Καὶ ἡ αἰτία σεμνή. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπειδὴ μικρολόγοι, ἐπειδὴ πλήττεσθε, ἐπειδὴ ἀσθενεῖτε· ἀλλὰ τί; Οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. Μείζονα ἐπιζητῶ, ψυχὰς ἀντὶ χρημάτων, σωτηρίαν ἀντὶ χρυσίου. Ἐἴτα ἐπειδὴ ὑποψίαν εἶχεν ἐπὶ τὸ πρᾶγμα, ὡς ἀλογῶντος αὐτοῦ πρὸς αὐτοὺς, διὰ τοῦτο καὶ λογισμὸν τίθησιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰκὸς ἦν εἰσεῖν αὐτοὺς, οὐ γὰρ ἔξεστι καὶ ἡμᾶς ἔχειν καὶ τὰ ἡμῶν; ἐπάγει μετὰ πολλῆς τῆς χάριτος τὴν ἀπολογίαν λέγων· *Ὁ δὲ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις*· ἀντὶ τῶν διδασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν τοὺς γονεῖς καὶ τὰ τέκνα τιθεῖς, καὶ δεῖξας ὅτι ὀφειλῆς πρᾶγμα ποιεῖ, ὅπερ οὐκ ἦν ὀφειλῆς. Οὐ γὰρ οὕτω προσέταξεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἐκείνων φειδόμενος, ταῦτα λέγει· διὸ καὶ πλείον τι προστίθησιν. Οὐ γὰρ εἶπε μόνον, ὅτι οὐκ ὀφείλει τὰ τέκνα θησαυρίζειν, ἀλλ' ὅτι καὶ ὀφείλουσιν οἱ γονεῖς τοῦτο ποιεῖν. Οὐκοῦν ἐπειδὴ δοῦναι δεῖ, ἔγωγε ἡδιστα δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν. Τοὺς μὲν γὰρ γονεῖς θησαυρίζειν ἐκέλευσε τοῖς τέκνοις ὁ νόμος τῆς φύσεως· ἐγὼ δὲ οὐ τοῦτο ποιῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑμαυτὸν προσδίδωμι· καὶ αὕτη ἡ ὑπερβολή, τὸ μὴ μόνον μὴ λαμβάνειν, ἀλλὰ καὶ προσδίδοναι, οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς φιλοτιμίας, καὶ ἐκ τοῦ ὑστερήματος· τὸ γὰρ ἔγωγε αὐτὴν δέη τὴν σάρκα ἀναλῶσαι, οὐ φείδομαι διὰ τὴν σωτηρίαν ὑμῶν. Καὶ τὸ ἐπαγόμενον μετ' ἐγκλήματος ὁμοῦ καὶ ἀγάπης· *εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, ἤττον ἀγαπῶμαι*. Καὶ ταῦτα ποιῶ, φησὶν, ὑπὲρ τῶν φιλουμένων, καὶ οὐ φιλούτων ὁμοίως. Σκόπει τοίνυν λοιπὸν πόσους ἔχει τὸ πρᾶγμα βαθμούς. Ἐδεῖ λαμβάνειν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐλάμβανεν· ἰδοὺ πρῶτον κατόρθωμα. Καὶ ὑστερούμενος, δεύτερον· καὶ αὐτοῖς κηρύττων, τρίτον· καὶ προσδίδωσι, τέταρτον· καὶ οὐκ ἀπλῶς προσδίδωσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἐπιτάσεως, πέμπτον· καὶ οὐ χρήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν, ἕκτον· καὶ ὑπὲρ τῶν μὴ σφόδρα φιλοῦντων αὐτὸν, ἕβδομον· καὶ ὑπὲρ τῶν σφόδρα φιλουμένων, ὃγδοον.

γ'. Τοῦτον δὴ καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν. Μέγα μὲν γὰρ ἐγκλήμα [καὶ τὸ φθονεῖν] ^b, καὶ τὸ μὴ φιλεῖν· μείζον δὲ γίνεται, ὅταν καὶ φιλούμενός τις μὴ φιλῇ. Εἰ [630] γὰρ ὁ τὸν φιλοῦντα φιλῶν, οὐδὲν πλείον ἔχει τῶν τελωνῶν· ὁ μὴ τοῦτο ἔχων, καὶ τῶν θηρίων ἐλάττων ἂν εἴη. Τί λέγεις, ἄνθρωπε; οὐ φιλεῖς τὸν φιλοῦντα; καὶ τίνας ἔνεκεν ζῆς; ποῦ δὲ χρήσιμος εἶη λοιπὸν; ἐν ποίοις πράγμασιν; ἐν πολιτικοῖς; ἐν ἰδιωτικοῖς; Οὐδαμῶς· οὐδὲν γὰρ ἀχρησιότερον ἀν-

^b In editis hic primo legitur καὶ τὸ φθονεῖν, sed uncialis inclusum quasi adiectivum, deindeque additur, καὶ τὸ μὴ φιλεῖν. Sed illud, καὶ τὸ φθονεῖν, perperam instructum videtur.

cæci curati, quot leprosi mundati, quot demones ejecti significantur. Ex his verbis illud discamus, ut si necessitas quædam nos in hujusmodi narrationes adegerit, ea, quæ a nobis recte gesta sunt, brevissime perstringamus, quemadmodum a Paulo quoque factum est.

2. Mox, ne aliqui dicerent, Etsi magnus es, ac multa gessisti, at non tot tamen ac tanta, quot et quanta apostoli in reliquis Ecclesiis gesserint, idcirco subdidit: 13. *Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis? Non minorem quam cæteri gratiam accepistis. At, dixerit fortasse quispiam, cur relicta dimicatione cum pseudoapostolis, sermonem ad apostolos convertit? Ut eorum animos amplius erigat, ostendatque se non modo illis præstantiorem, sed ne magnis quidem apostolis inferiorem esse. Ideo quippe cum de illis verba facit, ait, Plus ego: quando autem cum apostolis se confert, satis habet, si ipsis inferior minime sit, tametsi etiam plus illis laborasset. Atque hinc illud quoque indicat, quod et in illos contumeliosi sint, cum cum, qui ipsis par sit, istiusmodi hominibus posthabeant. Nisi quod ego ipse non gravi vos. Rursus cum magna acerbitate objurgationem posuit. Idque, quod sequitur, asperius adhuc est, Donate mihi hanc injuriam. Et tamen hæc asperitas benevolentis verba et eorum laudem continet: siquidem injuriæ hoc ducebant, quod Apostolus a se id impetrari minime passus esset, ut quidquam ab ipsis sumeret, nec tantum fiduciæ concepisset, ut ab his alii sustineret. Si hoc, inquit, mihi crimini vertitis (non dixit, Male me accusatis; sed non sine magna suavitate), a vobis peto ut mihi hujus peccati gratiam faciatis. Et vide prudentiam: quoniam enim hoc assidue usurpatum probrum ipsis afferebat, idcirco etiam assidue illud mitigat. Superius enim cum dixisset, Est veritas Christi in me, quod gloriatio hæc non infringetur, dixit rursus, Quis non diligo vos? Deus scit; sed ut amputem occasionem eorum, qui quaerunt occasionem, et ut, in quo gloriantur, inveniatur sicut et nos (2. Cor. 11. 10-12). Et in priore epistola, Quæ igitur mihi merces est? Ut evangelium prædicans sine sumptu ponam evangelium (1. Cor. 9. 18). Hic rursus, Donate mihi hanc injuriam. Ubique enim cavet, ne ostendat eorum imbecillitatem in causa esse, cur nihil ab ipsis accipiat: ideoque hic quoque sic loquitur: Si hoc peccatum esse ducitis, veniam peto. Hæc autem idcirco dicebat, ut simul et eos percelleret et leniret. Nec enim mihi hoc dixeris, Si ferire cupis, quid excusatione uteris? si curare, quid feris? Hoc enim solertis animi est, nimirum incidere et vulnus obligare. Postea ne, uti prius dicebam, ideo hoc assidue versare videretur, quod aliquid ab ipsis acciperet, huic suspicioni medetur ipse etiam in epistola superiori, dicens, Non autem scripsi, ut ita fiat in me: melius enim est mihi mori, quam ut gloriam meam quis evacuet (Ibid. v. 15). Hic vero suavius blandiusque id facit. Quonam tandem modo? 14. Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos, et non ero gravis vobis: non enim quaero quæ vestra sunt, sed vos. Nec*

enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. Quod autem dicit, hanc sententiam habet: Non quia nihil accipio, idcirco ad vos non accedo, verum et iterum accessi, et tertio ad vos proficisci paro, nec vobis oneri ero. Ac causam sane gravem affert: neque enim dixit, Quia præparci estis, quia offendi mihi, quia imbecillitate laboratis; sed quid? Non enim quaero quæ vestra sunt, sed vos. Majora quædam posco, nempe animas loco pecuniarum, salutem auri loco. Deinde, quoniam res nondum suspitione carebat, tanquam videlicet ipse dolore quodam adversus eos commoveretur, ideo rationem quoque ponit. Quia enim verisimile erat eos dicere, Annon licet nobis, quæ nostra sunt, habere? non sine magna suavitate defensionem ipsorum in hæc verba subjungit: Non enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis: magistrorum videlicet ac discipulorum vice parentes ac filios collocans, ac demonstrans se debito quodam munere perfungi, cum tamen id debitum non esset. Non enim ita imperavit Christus, sed pro sua erga eos indulgentia his verbis utitur: ideoque quiddam etiam majus adjungit. Non solum enim dixit, Nec enim debent filii parentibus thesaurizare; sed hoc quoque adjecit, quod parentum sunt partes, ut filiis thesaurizent. Quandoquidem itaque dare opus est, 15. ego libentissime impendam, et superimpendam pro animabus vestris. Etenim lex quidem naturalis hoc sanxit, ut parentes filiis thesaurizent; ego vero, ea re non contentus, me ipsum quoque insuper vobis trado. Atque in hoc incredibilis ipsius liberalitas est, quod non solum non accipit, verum etiam insuper donat: neque id vulgariter, sed cum magna munificentia, atque ex eo quod ipsi deest: hoc enim vocabulo, Superimpendam, istud subindicatur. Nam etiam si carnem ipsam expendere oporteat, nullam ipsius rationem habeo ob salutem vestram. Atque id quod subjungitur, conjunctam cum amore accusationem habet: Licet plus vos diligens, minus diligar. Atque hoc, inquit, facio, pro iis quos amo, licet illi perinde non redament. Jam ergo considera quot gradus ista res habeat. Accipere oportebat, ipse autem non accipiebat: hæc prima laus est. Et cum inopia premeretur: hæc secunda est. Et cum ipsis prædicaret: tertiam habes. Et insuper largitur: hæc quarta est. Nec vulgariter largitur, sed copiose: quinta hæc est. Nec pecunias dumtaxat, sed etiam seipsum: sexta. Et pro iis a quibus haud magnopere amabatur: septima. Ac denique pro iis quos majorem quendam in modum amabat: octava hæc est.

3. Hunc itaque nos etiam imitemur. Magnum enim peccatum est invidere et non amare: majus tamen efficitur, cum quispiam amatus non redamat. Nam: is, qui amantem redamat, publicanis nibilo præstantior est; is qui ne hoc quidem habet, ipsis feris inferior erit. Quid ais, homo? amantem non redamas? cur ergo hujusce lucis usura frueris? qua tandem in re jam usui eris? quibusnam in rebus? forensibus, an privatis? Haud sane: nihil eo homine inutilibus, qui amare nescit. Hanc legem latrones etiam per-

sæpe ac sicarii et sepulcrorum effossiores amplexi sunt; cumque vel salem dumtaxat communem inter se habuissent, alio versi, ob mensæ commercium mores suos mutaverunt: tu vero non salem dumtaxat, sed verba etiam et negotia, et ingressus et egressus, cum aliquo communes habens, non eum amas? At ii, qui turpibus amoribus dediti sunt, universas quoque facultates suas in fornicarias expendunt: tu vero, honesto amore captus, ita frigidus et imbecillis atque ignavus es, ut ne citra sumptum quidem ullum amare sustineas? Sed quisnam est, inquis, usque adeo miser, quis tam belluinis moribus, ut amantem aversetur atque oderit? Tu quidem recte facis, qui ob rei absurditatem fidem mihi detrahis: verum, si multos ejusmodi demonstraro, quo tandem pacto ignominiam hanc feremus? Nam cum amanti obrectas, aut obrectante altero non ei open fers, cum florenti invides, quænam hæc dilectio est? Quamquam ne hoc quidem ad probandam amicitiam sufficit, quod quispiam ab invidia liber sit; ut nec illud etiam, quod quis amantem odio non insectetur: nisi eum quoque tueatur, ipsiusque comoda amplifcet. Cum autem nihil non facit ac loquitur, quo proximum dejiciat, quid hac anima miserius esse possit? Hæri ac nudius tertius amicus illi eras, sermonesque ac mensam impertiebas: postea autem, simul atque membrum tuum florens vidisti, abjecta amicitie larva, inimicitie, vel furoris potius personam induisti. Perspicuus etenim furor est, prosperis aliorum rebus angi: hoc enim furentium canum est, rabieque laborantium. Eorum enim more hi quoque, livoris æstro perciti, in omnium ora prosiliunt. Præstat serpentem in visceribus provolutum habere, quam invidiam interne repentem. Etenim ille et medicamentorum auxilio sæpe evomi, et alimenti ope mitigari potest: at invidia non in visceribus sese volutat, sed in animæ sinn versatur, ac morbus ægre exstingui potest. Serpensque intus positus corpora humana non attigerit, si ipsi alimentum apponatur: at invidia, etiamsi sexcentas ei mensas apposueris, animam ipsam arrodit, undecumque mordens, vellicans, trahens; neque ullum solatii genus reperire est, cujus ope furorem compescat, uno dumtaxat excepto, nempe ut ei, qui prospere agit, calamitas aliqua accidat: sic morbus remittitur; imo ne sic quidem. Nam etiamsi ille incommodo aliquo afficiatur, alterius tamen res lætas ac secundas cernens, in iisdem doloribus hæret; atque ubique vulnera, ubique plagæ. Neque enim fieri potest, ut qui in terra degit, neminem videat qui præclare ac feliciter agat. Tantaque est hujus morbi magnitudo, ut etiamsi sese domi incluserit, priscis etiam hominibus vita functis invideat. Atque iis quidem, qui in hominum frequentia vivunt, id evenire, quamvis grave ac molestum sit, non tamen æque grave habendum est: at quod ii quoque, qui a tumultibus in medio sitis liberati sunt, hoc morbo teneantur, id vero omnium acerbissimum est. Ac vellem istud silentio præterire: at si silentium ipsam etiam rerum

infamiam adimeret, operæ pretium esset tacere, cum autem, me etiam tacente, res ipsæ vehementius, quam lingua mea facere posset, clamaturæ sint, nullum certe detrimentum a verbis meis asferetur, tanquam vitia nobis traducentibus, sed etiam fortasse fructus aliquis atque utilitas consequetur. Hic enim morbus Ecclesiam etiam attingit, omniaque sursum ac deorsum vertit, corporisque cempagem discidit: nosque adversus nos ipsos mutuo stamus, livore nimirum arma nobis porrigente. Ob eamque causam indignitas rerum depravatio est. Nam cum, omnibus ædificantibus, præclare se res habeat, si ii qui erudiuntur stare queant; cum omnes id agimus ut diruamus, quis tandem finis erit?

4. Quid agis, homo? Utile esse existimas, proximi comoda dejicere: at ante illum tua evertis. Non plantarum cultores, non agricolas cernis, quomodo omnes concordibus animis in unum currant? hic effodit, ille serit, alius radicem contegit, alius quod satum est rigat, alius obsepit ac muro cingit, alius bestias arcet; omnesque in unum spectant, ut plantam incolumem servent. Hic autem non ita se res habet; verum planto quidem ipse, alter autem subagitat et succutit. Sine saltem eam recte figi ut robur contrahat, quod hostili impetu frangi nequeat. Non opus meum deles, sed tuum evertis: ego plantavi, rigare te oportebat. Si itaque succutias, radicem funditus evelles, nec habebis ubi rigationem tuam ostendas. At vides eum qui plantat omnium sermonibus celebrari? Bono animo esto: nec ego aliquid sum, nec tu: *Nec enim qui plantat, nec qui rigat, est aliquid* (1. Cor. 3. 7): unius enim Dei opus est. Ex quo efficitur, ut adversus ipsum bellum in eas ac dimices, dum ea quæ plantata sunt exstirpas. Ergo aliquando tamen respiscamus, atque expergiscamus. Non tam externum bellum, quam intestinam pugnam extimesco. Quandoquidem etiam radix, cum terræ recte affixa fuerit, nihil a ventis detrimenti patietur: sin autem ea, verme eam interne depascente, vacillet, nemine molestiam exhibente collabatur. Quousque tandem Ecclesie radicem vermium more exedimus? Nam et a terra hujusmodi cogitationes nascuntur; imo ne a terra quidem, sed a stercore, utpote quarum parens putredo sit: neque etiam ab execrando eo obsequio, quod a mulieribus exhibetur, absistunt. Tandem igitur aliquando fortes viros nos præbecamus; philosophiæ pugiles efficiamur, ingentem malorum proventum abigamus. Etenim Ecclesie multitudinem, tamquam exanime corpus, humi prostratum nunc cerno. Et sicut in corpore recens vita functo, oculos quidem et manus et pedes et collum et caput intueri licet, sic tamen ut nullum membrum munere suo fungatur: eodem modo hic quoque omnes, qui adsunt, fide quidem præditi sunt, at fides actiosa non est: fervorem enim exstinimus, Christieque corpus mortuum reddidimus. Quod si hoc dictu horrendum est, multo utique horribilius est, cum in rebus ipsis cernitur. Siquidem fratrum nomina habemus, res autem hostium; cumque membra omnes

ζῆδος οὐκ εἰδότες φιλεῖν. Τοῦτον καὶ λησται πολ-
λάκις τὴν νόμον ἠδέσθησαν καὶ ἀνδροφόνοι καὶ τοιχ-
ωρύχοι, καὶ ἄλλων κοινωνήσαντες μόνον, μετ-
ετάξαντο, τῇ τραπέζῃ τὸν τρόπον μεταβαλόντες· οὐ
δὲ οὐχὶ ἄλλων μόνον, ἀλλὰ καὶ ῥημάτων καὶ πραγμά-
των κοινωνῶν, καὶ εἰσόδων καὶ ἐξόδων, οὐ φιλεῖς;
Ἄλλ' οἱ μὲν αἰσχυρῶς ἐρώντες, καὶ ὀλοκλήρους θα-
πανῶσιν οὐσίας εἰς τὰς πορνεουμένας γυναῖκας· σὺ
δὲ σεμνὸν ἔχων ἔρωτα, οὕτως εἴ ψυχρὸς καὶ ἀσθενὴς
καὶ ἀνανδρὸς, ὡς μηδὲ χωρὶς δαπάνης καταδέχεσθαι
φιλεῖς; Καὶ τίς, φησὶν, οὕτως ἔσται ἀθλιος, τίς δὲ
οὕτω θηριον, ὡς τὸν φιλοῦντα ἀποστρέφειν καὶ
μισεῖν; Σὺ μὲν καλῶς ποιεῖς ἀπιστῶν διὰ τὴν
τοῦ πράγματος ἀτοπίαν· ἐγὼ δὲ ἂν δεῖξω πολλοὺς
ὄντας τοιοῦτους, πῶς οἴσομεν λοιπὸν τὴν αἰσχύνην;
Ὅταν γὰρ κακῶς ἀγορεύῃς τὸν φιλούμενον, ὅταν
ἀκούων κακῶς ἑτέρου λέγοντος· μὴ ἀμύνης, ὅταν εὐ-
δοκιμοῦντα φθονῆς, ποία αὕτη ἀγάπη; Καίτοι γε
φιλιαν οὐδὲ τοῦτο ἀρκεῖ δεῖξαι, τὸ μὴ φθονεῖν, ὥσπερ
οὐκ οὐδὲ τὸ μὴ ἐχθραίνειν, οὐδὲ τὸ μὴ πολεμεῖν, ἀλλὰ
καὶ συγκροτεῖν καὶ αὖξιν τὸν φιλοῦντα· ὅταν δὲ
πάντα ποιῇ καὶ λέγῃ, ὥστε καὶ καθελεῖν τὸν πλη-
σίον, τί ταύτης ἀθλιώτερον τῆς ψυχῆς; Χθὲς καὶ
πρώην φίλος, καὶ λόγων ἐκοινωνεῖς καὶ τραπέζης·
εἶτα ἀθρόον, ἐπειδὴ εὐδοκιμοῦντα εἶδες τὸ μέλος τὸ
σὸν, ῥίψας τὸ τῆς φιλίας προσωπεῖον, τὸ τῆς ἐχθρας
ὑπέδυσ· μᾶλλον δὲ τὸ τῆς μανίας. Μανία γὰρ περι-
φανής, τοῖς τῶν πλησίον δάκνεσθαι καλοῖς· τοῦτο
γὰρ μαινομένων ἐστὶ, καὶ λυτῶντων κυνῶν. Κατὰ
γὰρ ἐκεῖνους εἰς τὰς ἀπάντων ηἰδῶσιν ὄψεις καὶ
ὄφθοι, τῇ βασκανίᾳ παροξυνόμενοι. Βέλτιον ὄφιν ἔχειν
τοῖς σπλάγγνοις ἐγκαλινδούμενον, ἢ βασκανίαν ἐνδον
συρομένην. Ἐκεῖνον γὰρ καὶ ἐμέσαι πολλάκις ἐνι
διὰ φαρμάκων, καὶ διὰ τροφῆς παραμυθίσασθαι· ὁ
δὲ φθίνος οὐκ ἐν σπλάγγνοις καλινδεῖται, ἀλλὰ τῷ
κόλπῳ στρέφεται τῆς ψυχῆς, καὶ δυσσεξάλειπτόν ἐστι
πάθος. Καὶ ὁ μὲν ὄφιν ἐνδον ὦν, οὐκ ἂν ἄψαιτο
σωμάτων ἀνθρωπίνων, τροφῆς παρακειμένης· ὁ δὲ
φθίνος, κἂν μυρίαν παραβῆ αὐτῷ τράπεζαν, αὐτὴν
κατεσθίει τὴν ψυχὴν, δάκνων πάντοθεν, σπαράττων,
ἔλκων· καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῷ τίνα παραμυθίαν εὐρεῖν,
δὲ ἥς ἀποστήσεται τῆς μανίας, ἀλλ' ἢ μίαν μόνον,
τὴν τοῦ εὐημεροῦντος δυσπραγίαν· οὕτως ἀνιέται,
μᾶλλον δὲ, οὐδὲ οὕτω. Κἂν γὰρ οὗτος πάθῃ κακῶς,
ἕτερον ὁρῶν εὐημεροῦντα, ταῖς αὐταῖς ὀδύναϊς
ἐνέχεται· καὶ πανταχοῦ τραύματα, καὶ πανταχοῦ
πληγαί. Οὐδὲ γὰρ [631] ἐστὶ στρεφόμενον ἐπὶ γῆς
μὴ ὄρῃν εὐδοκιμοῦντας. Καὶ τοσαύτη τοῦ νοσήματος
ἢ ὑπερβολή, ὅτι κἂν οἰκοί τις αὐτὸν κατακλείσῃ,
τοῖς παλαιοῖς ἀνδράσι φθονεῖ τοῖς τετελευτηκόσι.
Καὶ τὸ μὲν βιωτικὸς ἀνθρώπους ταῦτα πάσχειν,
χαλεπὸν μὲν, πλὴν οὐχ οὕτω δεινόν· τὸ δὲ καὶ τοὺς
τῶν ἐν μέσῳ θοροῦσιν ἀπηλλαγμένους ἔχασθαι τοῦ
νοσήματος τοῦτου αὐτὸ τοῦτο πάντων χαλεπώτερον.
Καὶ ἡθουλόμην μὲν σιγᾶν· ἀλλ' εἰ μὲν ἡ σιγὴ καὶ
τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων αἰσχύνην ἀφήρει, κέρδος
ἦν τὸ μηδὲν εἰπεῖν· εἰ δὲ κἂν ἐγὼ σιωπήσω, τὰ
πράγματα βοήσεται σφοδρότερον τῆς ἐμῆς γλώττης,
βλάβη μὲν οὐδεμία ἀπὸ τῶν ἐμῶν ἔσται ῥημάτων, ὡς

ἐκπομπευομένων ἡμῖν τῶν κακῶν, κέρδος δὲ ἴσως
καὶ ὠφέλειά τις. Τοῦτ' ἔστι τὸ νόημα καὶ τῆς Ἐκ-
κλησίας ἠψατο, [καὶ] τοῦτο πάντα ἄνω καὶ κάτω
πεποίηκε, καὶ τοῦ σώματος διέσχισε τὴν ἀκολουθίαν,
καὶ κατ' ἀλλήλων ἰστάμεθα, τοῦ φθόνου καθοπλι-
ζοντος ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο πολλὴ ἡ διαστροφή. Εἰ γὰρ
πάντων οἰκοδομούντων ἀγαπητὸν στήναι τοὺς δι-
δασκομένους, ὅταν ἅπαντες καθαιρῶμεν, τί ἔσται τὸ
πέρας;

δ'. Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; Συμφέρεῖν νομίζεις τὰ τοῦ
πλησίον καθαιρεῖν· πρὸ δὲ ἐκεῖνου τὰ σαυτοῦ καθαι-
ρεῖς. Οὐχ ὄρῃς τοὺς φυτοκόμους^a, τοὺς γηπόνους,
πῶς ἅπαντες εἰς ἓν τρέχουσιν; ὁ μὲν διέσκαψεν, ὁ
δὲ ἐφύτευεν, ὁ δὲ περιέστειλε τὴν ῥίζαν, ἄλλος
ἀρδεύει τὸ φυτευθὲν, ἄλλος περιφράττει καὶ τειχι-
ζει, ἄλλος ἀποσοβεῖ τὰ ὀρέμματα· καὶ πάντες εἰς
ἓν βλέπουσι, τοῦ φυτοῦ τὴν σωτηρίαν. Ἐνταῦθα δὲ
οὐκ οὕτως· ἀλλὰ φυτεῖω μὲν ἐγὼ, σαλεύει δὲ ἄλλος
καὶ διασεῖ. Ἔασον κἂν παγγῆνα καλῶς, ἵνα ἰσχυ-
ρότερον γένηται τῆς ἐπιβουλῆς. Οὐ τὸ ἐμὸν ἀναιρεῖς
ἔργον, ἀλλὰ τὸ σὸν καταλύεις· ἐγὼ ἐφύτευσα, σὲ
ἔδει ποτίσαι. Ἄν τοίνυν σαλεύσης, τὴν ῥίζαν ἀν-
έσπασας, καὶ οὐκ ἔχεις οὐ τὴν ἀρδεῖαν ἐπιδείξει.
Ἄλλ' ὄρῃς εὐδοκιμοῦντα τὸν φυτεύοντα; Μὴ φοβοῦ·
οὔτε ἐγὼ τί εἰμι, οὔτε σύ· οὔτε γὰρ ὁ φυτεύων, οὔτε
ὁ ποτίζων ἐστὶ τί· ἐνός ἐστὶ τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ. Ὅστε
ἐκεῖνον μάχη καὶ πολεμεῖς, τὰ φυτευθέντα ἀνασπῶν.
Ἄνανήψωμεν τοίνυν ποτὲ, γρηγορήσωμεν. Οὐ δέδοικα
τὸν ἐξὼ πολεμον, ὡς τὴν ἐνδον μάχην· ἐπεὶ καὶ ῥίζα,
ὅταν ἢ καλῶς ἡρμοσμένη τῇ γῇ, οὐδὲν πείσεται ἀπὸ
τῶν ἀνέμων· ἂν δὲ αὕτη σαλεύηται, σκώληκος δια-
τρῶγοντος αὐτὴν ἐνδοθεν, καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος
πεσεῖται. Μέχρι τίνος διατρῶγομεν τῆς Ἐκκλησίας
τὴν ῥίζαν σκωλήκων δίκην; Καὶ γὰρ ἀπὸ γῆς αἰ
τοιαῦται τίκτονται διάνοιαι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀπὸ
γῆς ἀλλ' ἀπὸ κόπρου, τὴν σηπεδῶνα μητέρα ἔχουσαι·
καὶ οὐκ ἀφίστανται τῆς καταπτύστου θεραπείας τῆς
παρὰ τῶν γυναικῶν. Γενώμεθ' [632] ποτε ἄνδρες
γενναῖοι, γενώμεθα ἀθληταὶ φιλοσοφίας, ἀπελάσωμεν
τὴν πολλὴν τῶν κακῶν τούτων φορὰν. Καὶ γὰρ ὡσπερ
σῶμα νεκρὸν, τῆς Ἐκκλησίας ὄρω τὸ πληθὺς ἐρρίμ-
μένον νῦν. Καὶ καθάπερ ἐν σώματι νεκρωθέντι
προσφάτως, ἐνὶ μὲν ὀφθαλμοῦς ἰδεῖν, ἐνὶ δὲ χεῖρας
καὶ πόδας καὶ τράχηλον καὶ κεφαλὴν, οὐδὲν δὲ τῶν
μελῶν τὰ ἑαυτοῦ ποιῶν· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα πάν-
τες πιστοὶ οἱ παρόντες, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἡ πίστις ἐνερ-
γῆς· τὴν γὰρ θερμότητα ἐσθῆσαμεν, καὶ τοῦ Χρι-
στοῦ τὸ σῶμα νεκρὸν εἰργασάμεθα. Εἰ δὲ φρικτὸν
τὸ εἰρημένον, πολλῷ φρικωδέστερον, ὅταν ἐπὶ τῶν
ἔργων φαίνεται. Τὰ μὲν γὰρ ὀνόματα ἀδελφῶν
ἔχομεν, τὰ δὲ πράγματα πολεμίων· καὶ μέλη καλοῦ-
μενοι πάντες, καθάπερ θηρία διεσθήκαμεν. Ταῦτα,
οὐκ ἐκπομπεῦσαι^b βουλόμενος τὰ ἡμέτερα, εἴπω,
ἀλλ' ἐντρέψαι καὶ ἀποστήσαι. Ὁ δεῖνα εἰσθλῶν εἰς

^a Pro illa voce, τοῦς φυτοκόμους, interpres convertit, *aedium exstructores*. Haud dubie legerat οἰκοδόμους. Sed *φυτοκόμους magis ad seriem quadrat.*

^b *Legebatur* ἐμπομπεῦσαι.

οικίαν, ἀπήλαυσε τιμῆς· δέον εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ, ὅτι τὸ μέλος τιμᾶται τὸ σὸν, καὶ ὁ Θεὸς δοξάζεται, οὐ δὲ τοῦναντίον ποιεῖς· λέγεις· κακῶς πρὸς τὸν τετιμηκότα, ὥστε ἀμφοτέρους ὑποσκελίσαι, καὶ σαυτὸν προσκαταισχύναι. Τίνος ἕνεκεν, δόλια καὶ ταλαίπωρε; ἤκουσας ἀδελφοῦ ἐγκωμιαζομένου, ἢ παρὰ ἀνδράσι, ἢ παρὰ γυναιξί, καὶ ἐλυπήθης; Πρόσθε· τοῖς ἐπαίνοις· οὕτω καὶ σαυτὸν ἐπαινέσῃ. Ἐὰν δὲ καὶ καθέλῃς τὸν ἐπαινον, πρότερον σαυτὸν κακῶς εἰρηκας, πονηρὰν δόξαν λαθὼν, κάκεινον ἐπήρας μειζόνως. Ὅταν ἀκούσης ἐπαινούμενον, γίνου τῶν λεγομένων κοινωνός, εἰ καὶ μὴ τῷ βίῳ καὶ τῇ ἀρετῇ, ἀλλὰ τῷ χαίρειν τοῖς ἐκείνου καλοῖς. Ἐπήνεσεν ὁ δεῖνα; θαύμασον καὶ σύ· οὕτω καὶ σὲ ἐπαινέσεται ἐκεῖνος, ὡς χρηστὸν καὶ ἐπιεικῆ. Μὴ φοβηθῆς, ὡς τὰ σαυτοῦ καθαιρῶν ἐν τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς ἐτέρου· τοῦτο γὰρ ἐν ταῖς κατηγορίαις γίνεται. Φιλόνηκον γὰρ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἔταν ἴδη σε κακῶς λέγοντα, ἐπιτείνει τὰ ἐγκώμια, ταύτη δάκνειν βουλόμενος, τοὺς δὲ κατηγοροὺς μέμφεσθαι καθ' αὐτὸν, καὶ πρὸς ἐτέρους

διαβάλλειν. Εἶδες πόσης ἀζημοσύνης ἑαυτοῖς γινόμεθα αἰτίοι; πῶς ἀπόλλυμεν τὸ ποίμνιον καὶ διασπώμεν; Γενώμεθα μέλη ποτὲ, γενώμεθα σῶμα ἕν· καὶ ὁ μὲν ἐγκωμιαζόμενος διακρουέσθω τοὺς ἐπαίνους, καὶ ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν μεταγέτω τὰ ἐγκώμια· ὁ δὲ ἐτέρου ἀκούων ἐπαινουμένου, συνηδέσθω. Ἄν οὕτως ἑαυτοὺς συνάγωμεν, καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς ἑαυτοὺς ἐπισπασόμεθα· ἐὰν δὲ διωκισμένοι πρὸς ἑαυτοὺς ὦμεν, καὶ τὴν ἐκείθεν ἀποστήσομεν βοήθειαν· ἐκείνης δὲ ἀποστάσης, πολλὴν τὸ σῶμα δέξεται λύμην, οὐ σφιγγόμενον ἀνωθεν. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, βασκανίαν καὶ φθόνον ἀπελάσαντες, καὶ τῆς τῶν πολλῶν ὑπεριδόντες δόξης, ἀγάπην καὶ ὁμόνοιαν ἀσπαζόμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν παρόντων, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· [633] ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΗ'.

Ἔστω δὲ, αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενάρκησα ὑμῶν, ἀλλ' ὑπάρχων παροῦργος, δόλω ὑμᾶς ἔλαβον. Μὴ τίνα ἄν ἀπέστειλα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; Παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν. Μήτι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνησιν;

α'. Ἀσαφῶς σφόδρα εἴρηται ταυτὶ τῷ Παύλῳ τὰ ῥήματα, ἀλλ' οὐ μάτην οὐδὲ εἰκῆ. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ χρημάτων ὁ λόγος· καὶ ἀπολογίας τῆς ὑπὲρ τούτων, εἰκότως συνεσκίασται τὰ εἰρημένα. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; Εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἔλαβον, ἀλλ' ἑτοιμός εἰμι καὶ προσδοῦμαι καὶ δεσπανῆσαι· καὶ πολλὰ περὶ τούτου καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ καὶ ἐν ταύτῃ διελέχθη τῇ Ἐπιστολῇ. Νῦν δὲ ἕτερόν τι λέγει, ὡσπερ ἐξ ἀντιθέσεως εἰσάγων τὸν λόγον, καὶ λύων προηγουμένως. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐγὼ μὲν ὑμᾶς οὐκ ἐπλεονέκτησα· ἔχει δὲ τις ἴσως εἰπεῖν, ὅτι Αὐτὸς μὲν οὐκ ἔλαβον, παροῦργος δὲ ὧν παρεσκεύασα τοὺς ὑπ' ἐμοῦ ἀποσταλέντας εἰς οἰκεῖον πρόσωπον αἰτῆσαι τι παρ' ὑμῶν, καὶ δι' ἐκείνων αὐτὸς ἐδεξάμην, τοῦ δοκεῖν εἰληφέναι· ἐμαυτὸν ἔξω τιθείς, δι' ἐτέρων λαμβάνων. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔχει τις ἄν εἰπεῖν· καὶ μάρτυρες ὑμεῖς. Διὸ καὶ κατ' ἐρώτησιν προάγει τὸν λόγον, λέγων· *Παρεκάλεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν. Μήτι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος;* οὐχ ὁμοίως καὶ αὐτὸς ἐμοῦ περιεπάτησε; Τουτέστιν, οὐδὲ αὐτὸς ἔλαβεν. Εἶδες πόση ἐπίτασις ἀκριβείας, τῷ μὴ μόνον ἑαυτὸν καθαρὸν τηρεῖν τοῦ λήμματος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ πεμπομένους οὕτω ρυθμίζειν, ἵνα μὴδὲ μικρὰν δὴ πρόφασιν τοῖς ἐπιλαμβάνεσθαι βουλομένοις. Τοῦτο γὰρ πολλῶ μείζον οὐ πεποίηκεν ὁ πατριάρχης. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς νίκης ἐπαν-

ελθὼν, τοῦ βασιλέως διδόντος λάφυρα, οὐκ ἔφη λήψεσθαι, πλὴν ὧν ἔφαγον ἐκεῖνοι· οὗτος δὲ οὕτε τῆς ἀναγκαίας τροφῆς οὕτε αὐτὸς ἀπήλαυσεν, οὕτε τοὺς κοινωνοὺς ἀφήκε μετασχεῖν, ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἐπιστομίζων τῶν ἀναισχύντων τὰ στόματα. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἀποφαίνεται, οὐδὲ λέγει ὅτι οὐδὲ ἐκεῖνοι ἔλαβον, ἀλλ' ὁ πολλῶ τούτου μείζον ἦν, αὐτοὺς παράγει μάρτυρας τοὺς Κορινθίους τοῦ μὴδὲν αὐτοὺς εἰληφέναι, ἵνα μὴ ἐξ οἰκείου προσώπου δοκῆ μαρτυρεῖν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐκείνων ψήφου· ὅπερ εἰώθαμεν ἐπὶ τῶν σφόδρα ὠμολογημένων, καὶ ὑπὲρ ὧν θαρρόμεν, ποιεῖν. Εἶπατε γὰρ, φησὶ, μή τις τῶν παρ' ὑμῶν ἀποσταλέντων ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς; Οὐκ [634] εἶπε, Μὴ τις ἔλαβεν τι παρ' ὑμῶν, ἀλλὰ πλεονεξίαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, καθαπτόμενος αὐτῶν, καὶ σφόδρα ἐντρέπων, καὶ δεικνύς ὅτι τὸ παρὰ ἄκοντος λαβεῖν, πλεονεξία. Καὶ οὐκ εἶπε, Μὴ Τίτος; ἀλλὰ, *Μή τις;* Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἄν ἔχοιτα εἰπεῖν, φησὶν, ὅτι ὁ δεῖνα μὲν οὐκ ἔλαβεν, ἕτερος δὲ ἔλαβεν. Οὐδὲ εἰς τῶν ἀφικομένων. *Παρεκάλεσα Τίτον.* Καὶ τοῦτο πληκτικῶς. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπεμψα Τίτον, ἀλλὰ, *Παρεκάλεσα*, δεικνύς ὅτι καὶ εἰ ἔλαβε, δικαίως ἄν ἔλαβεν, ἀλλ' ὁμως καὶ οὕτω καθαρὸς ἔμεινε. Διὸ πάλιν αὐτοῦ ἐρωτᾷ λέγων, *Μή τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος;* οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; Τί ἐστὶ, *Τῷ αὐτῷ πνεύματι;* Ἴδὲ χάριτι τὸ πᾶν ἀνατίθῃσι, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ὅλον τὸ ἐγκώμιον τοῦτο, οὐ τῶν ἡμετέρων πόνων, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος δωρεᾶς κατόρθωμα ἦν, καὶ τῆς χάριτος. Καὶ γὰρ χάρις ἦν μεγίστη, τὸ καὶ ὑστεροῦντας καὶ λιμώττοντας μὴ λαμβάνειν διὰ τὴν τῶν μαθητευομένων οἰκοδομήν. *Οὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνησιν;* Τουτέστιν, οὐδὲ μικρὸν παρήλλαξαν ἐκεῖνοι· ταύτην τὴν ἀκρί-

voce[m]ur, ferarum tamen ritu inter nos dissidemus. Hæc non rerum nostrarum tradendarum studio a me dicta sunt, sed ut pudorem vobis incutiam, atque hinc vos avertam. Quidam in domum aliquam se contulit, honorificeque exceptus est. Deo gratiæ agendæ erant, quia membrum tuum honore afficitur ac Deus celebratur; tu contra omnino facis. Apud eum enim, a quo honore affectus est, ipsi obrectas: ita ut ambos simul subvertas, tibi que ignominia notam inuras. Quid causæ est, o miser et ærumnose, cur, cum fratrem vel apud viros, vel apud mulieres laudatum audieris, mœstitiâ inde contrahas? Laudes ipse addas, ut tibi quoque laudem concilies. Quod si laudes depresseris, prius de teipso male loquutus eris, ut qui pravam opinionem tibi collegeris, atque insuper illum alius adhuc evexeris. Cum eum ab alio laudari audis, fac eorum, quæ dicuntur, sis participes, si non vita et virtute, at hoc certe nomine, quod ipsius virtutibus gaudeas. Laudavit eum quispiam? admirare tu quoque: sic te ille ut probum ac benignum laudibus efferet. Non est quod metuas, ne per alienarum virtutum prædicationem tuas dejicias: hoc enim in obrectationibus locum habet. Pervicax enim sua-

pte natura hominum genus est; et qui te de eo, quem laudat, male loqui videt, laudibus sui cumulûm addet, ut hac ratione te pungat, atque accusatores et secum, ipse et apud alios criminetur. Vides quantam turpitudinem nobis ipsi accersimus; quo pacto gregem perdimus ac discernimus? Tandem aliquando membra efficiamur, tandem aliquando unum corpus. Atque iam quidem, in quem laudes conferuntur, laudes eas propulset, et in fratrem encomia transferat: qui autem alterius laudes audit, ipsi gratuletur. Quod si nos ad hunc modum inter nos jungamur, caput quoque ipsum nobis conciliabimus: si autem inter nos disjuncti simus, Dei quoque operam a nobis avertemus: hac porro remota, ingentem perniciem corpus contrahet, ut quod superne minime constringatur. Hoc ergo ne nobis accidat, submoto livore atque invidia, vulgicæ opinionem contempta, dilectionem atque concordiam amplectamur. Ita fiet, ut præsentia et futura bona consequamur: quæ utinam omnes adipiscamur, per gratiam ac benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXVIII.

CAP. 12. v. 16. *Sed esto, ego vos non gravavi, sed cum essem astutus, dolo vos cepi.* 17. *Numquid per aliquem eorum, quos misi ad vos, circumveni vos?* 18. *Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? nonne eodem spiritu ambulavimus? nonne iisdem vestigiis?*

1. Obscure admodum hæc verba a Paulo dicta sunt, non tamen frustra nec temere. Nam quoniam de pecuniis purgationeque ob eas sermo ipsi institutus erat, non abs re verba sua obscuritate quadam involvit. Quidnam ergo sibi vult id quod hic ait? Dixit, Nihil cepi, sed paratus etiam sum insuper dare atque impendere; ac multa in eam sententiam tum in priore, tum in hac quoque epistola discernit. Nunc vero aliud quidem ait, velutque objectioni occurrit eamque ante dissolvit. Quod autem ait, est ejusmodi: Equidem ipse per avaritiam vos minime circumscripsi; verum quispiam hoc fortasse dicere queat, quod quamquam nihil ipse sumpserim, tamen cum vafer ac subdolos essem, id curavi ut ii, qui a me missi erant, suo nomine aliquid a vobis postularent, sicque per eos sumpserim, atque ita me compararem, ut aliorum manu accipiens, acceptæ pecuniæ opinionem a me removerem. At ne hoc quidem dicere quisquam possit; vosque ipsi testes estis. Unde etiam interrogandi modo sermonem producit dicens, *Rogavi Titum, et misi cum eo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? nonne eodem quo ego, pacto ambulavit? Hoc est, nihil ipse accepit. Vides quantum accuratæ sinceritatis incrementum sit: quod non modo se purum ab accipiendo servaverit, sed eos quoque quos miserat, ita regat atque componat, ut ne tantillam quidem occasionem iis præbeat qui eum carpere gestie-*

bant? Hoc enim longe majus est eo, quod patriarcha fecit. Nam ille, cum post victoriam reversus esset, ac rex ipsi spolia offerret, negavit se quidquam accepturum, præter ea quæ socii ipsius comedissent (*Gen. 14*): hic autem ne necessarium quidem alimentum capere voluit, nec socios quoque participes ipsius esse passus est: sic nimirum impudentium ora quam maxime comprimens. Ideoque nec ipse pronuntiat nec dicit eos non accepisse, sed quod majus est, ipsos Corinthios testes adducit, nihil eos accepisse; ut ne a persona ipse sua, sed ab illorum calculo testimonium petere videatur: id quod in rebus exploratis et de quibus non dubitamus, facere solemus. Dicite enim, inquit, num quis ex iis quos misi vos per avaritiam circumvenit? Non dixit, Num quis a vobis aliquid accepit? verum *πλοηξία*, hoc est, fraudationem, id vocat, illos perstringens ingentique pudore afficiens, atque ostendens fraudationem esse ab invitis quidpiam accipere. Nec dixit, Num Titus, sed, *Num quis?* Neque enim hoc dicere queatis, inquit, hunc non accepisse, illum autem accepisse: neque enim quisquam ex iis, qui ad vos se contulerant, aliquid accepit. *Rogavi Titum.* Id quoque acriter dictum est: neque enim dixit, Titum misi, sed, *Rogavi*; hinc ostendens quod etiamsi aliquid accepisset, jure suo accepisset; et tamen sic quoque purum ab accipiendo se præstitit. Quocirca eos rursus his verbis interrogat, *Numquid vos Titus circumvenit? nonne eodem spiritu ambulavimus? Quid sibi vult, Eodem spiritu?* Divinæ gratiæ totum adscribit, ostenditque universam hanc laudem non nostris laboribus comparari, sed Spiritus beneficio et gratia præstari. Etenim amplissima Dei gratia hoc fiebat, ut quamvis

inopia et egestate premerentur ac fame laborarent, tamen ob eorum quos erudiendos susceperant utilitatem nil acciperent. *Nonne iisdem vestigiis?* Hoc est, sinceritatem hanc ne tantillum quidem immutarent, sed eandem normam retinuerunt. 19. *Rursus putatis quod nos excusemus apud vos?* Vides quomodo ubique metuat, ne adulationis opinionem contrahat? vides prudentiam apostolicam, quam assidue id inculcet? Nam et prius dicebat, *Non rursus nos ipsos commendamus, sed occasionem damus vobis gloriandi* (2. Cor. 5. 12); et in epistolæ initio, *Num indignus commendatitiis epistolis? Omnia autem propter ædificationem vestram* (2. Cor. 3. 1). Rursus eos demulcet: at ne hic quidem aperte ait, *Ob imbecillitatem vestram non accipimus: sed, Ut vos ædificemus; dilucidius aliquanto quam ante loquens, detegensque id quod animo parturiebat, non tamen amarulenter. Non enim dixit, Ob imbecillitatem vestram, sed, Ut ædificemini.* 20. *Timeo enim ne forte, cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis, qualem non vultis.* Magnum aliquid ac molestum dicturus est, ac proinde excusationem ponit, tum per id quod dixit, *Omnia autem propter ædificationem vestram*, tum quia adjecit, *Timeo*: ut eorum quæ dicturus est asperitatem mitiget. Hoc quippe non jam arrogantia ejusdam erat, nec auctoritatis ejus, quam magistri adhibere solent, sed paternæ sollicitudinis; quod graviori etiam, quam illi ipsi qui peccarunt, metu commoveatur, cum eos castigare parabat. Quin ne sic quidem eos exagitat, nec certo pronuntiat, sed dubitando loquitur, *Ne forte, cum venero, non quales volo.* Non dixit, probos ac virtutis studiosos, sed, *Non quales volo*; ubique amoris vocabula usurpans. Hoc autem verbum, *Inveniam*, id quod præter expectationem contingit indicat, ut et illud, *Inveniar a vobis.* Neque enim res ea voluntatis est, sed necessitatis causam a vobis accipientis: ideoque ait, *Inveniar qualem non vultis.* Hic non dixit, *Qualem nolo*, sed ad feriendum accommodatus, *Qualem non vultis.* Jam enim deinceps voluntas ejus erat, non quidem primarie, sed voluntas tamen. Poterat siquidem rursus dicere, *Qualem nolo*, atque ita amorem indicare; at remissum auditorem reddere volebat. Quin potius sic oratio plus asperitatis habuisset; nunc autem et vehementius ferit, et mitiorem se ostendit. Hoc enim ipsius sapientiæ proprium est, ut, cum profundius secat; blandius percutiat. Postea, quia obscurius loquutus erat, his verbis istud detegit, *Ne forte contentio, æmulationes, animositates, detractiones, susurrations, inflationes.* Et quod prius ponere debebat, hoc posterior collocat: etenim adversus eum arrogantia efferebantur. Verum ne prius quod suum erat querere videretur, propterea id quod commune erat, priore loco ponit.

2. Hæc enim omnia ex invidia oriebantur, calumniæ, accusationes, dissidia. Siquidem invidia, velut pernicioza quædam radix, iracundiam, accusationem, arrogantiam, atque alia omnia parabat, ab

iisque amplius augebatur. 21: *Ne iterum, cum venero, humiliet me Deus apud vos.* Hoc quoque, *Iterum*, percutientis erat. Sufficiunt enim priora, inquit: velut etiam initio dicebat, *Parcens vobis non veni Corinthum* (2. Cor. 1. 23). Vides quo pacto simul et indignationem et benevolentiam præ se ferat? Quid autem est, *Humiliet*? Atqui gloria hæc est, nempe accusare, pœna afficere, rationes exposcere, iudicis loco et gradu sedere: at humiliationem tamen id vocat. Tantum scilicet aberat, ut hujusmodi humiliationis eum puderet, quandoquidem presentia corporis infirma erat, et sermo contemptibilis (2. Cor. 10. 10); ut etiam perpetuo in eo statu versari cuperet, contrariumque deprecaretur. Atque hoc postea apertius dicit, humiliationemque id maxime ducit, nimirum in inferendæ pœnæ atque supplicii necessitatem incidere. Cur autem non dixit, *Ne, cum venero, humiliet me Deus?* Quoniam nisi propter ipsum nulla me ea res sollicitudinæ affecisset. Neque enim, ut potestatem habens atque arroganter me gerens, pœnas exigo, sed quia ipse ita edixit. Ac superius quidem istud posuit, dicens, *Inveniar, qualem non vultis*; hic autem demissius ac lenius blandiusque loquitur, dicens, *Et lugeam multos ex his qui ante peccarunt*, non simpliciter, *qui peccaverunt*, sed, *qui non egerunt pœnitentiam.* Non dixit, *Omnes*, sed, *Multos*; ac ne eos quidem declarat, hinc quoque facilem ipsis ad pœnitentiam reditum dans; perspicuumque faciens, pœnitentiam errata corrigere posse, sequæ eos demum lugere, qui pœnitentia minime ducebantur, qui incurabili morbo laborabant, qui suo in vulnere manebant. Animadvertite itaque apostolicam virtutem, quod nullius mali sibi conscius, pro alienis malis ingemiscat, ac pro iis, quæ alii perperam admiserunt, deprimatur. Hoc enim præsertim magistri munus est, discipulorum calamitatibus ad hunc modum afflicti, atque ob eorum quibus præest vulnera lugere. Postea peccati genus exponit: *Super fornicatione et immunditia quam egerunt.* Hic quoque fornicationem innuit: si vero quis tamen accurate rem expendat, omne peccati genus hoc nomine appellari potest. Nam quamvis fornicator præcipue atque adulter immundi dicantur: tamen cætera etiam peccata immunditiam animæ asserunt. Ideoque Christus quoque Judæos immundos appellat, non modo fornicationem, sed reliqua etiam improbitatis genera ipsis objiciens. Unde etiam ait, eos externa tantum mundasse; et, *Non quæ intrant in os, coinquinant hominem, sed quæ exerunt* (Matth. 23. 25. et 15. 11). Et alio loco dictum est, *Immundus est apud Dominum omnis qui elato est corde* (Prov. 16. 6). Et jure quidem. Ut enim virtute nihil purius, sic improbitate nihil obscœnius est: illa enim sole splendidior est, hæc cœno fœtidior. Atque hoc suo testimonio comprobare illi queant, qui in cœno volutantur, atque in tenebris versantur, si modo quispiam effecerit, ut vel tantillum videre queant. Quamdiu enim secum ipsi sunt atque hoc affectu inebriantur, velut in tenebris degentes, fœde atque indecore et

θειαν, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν κανόνα διετήρησαν. Πάλιν δοκεῖτε, ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα; Εἶδες πῶς πανταχοῦ δέδοικε μὴ κολακείας δόξαν λάβῃ; εἶδες φρόνησιν ἀποστολικήν, πῶς συνεχῶς αὐτὸ τίθησι; Καὶ γὰρ ἔμπροσθεν ἔλεγεν, *Ὁὐ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν, ἀλλ' ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος*· καὶ ἐν προομιόις τῆς Ἐπιστολῆς, *Μὴ χρῆζομεν συστατικῶν ἐπιστολῶν; Τὰ δὲ πάντα ὑπὲρ τῆς οἰκοδομῆς ὑμῶν*. Πάλιν αὐτοὺς θεραπεύει. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα σαφῶς φησιν, ὅτι Διὰ τοῦτο οὐ λαμβάνομεν, διὰ τὴν ἀσθένειαν ὑμῶν, ἀλλ' ἵνα οἰκοδομησόμεν ὑμᾶς· σαφέστερον μὲν ἢ πρότερον εἰπὼν, καὶ ἐκκαλύψας ὅπερ ὤδινεν, οὐ μὴν πληκτικῶς. Οὐ γὰρ εἶπε, Διὰ τὴν ἀσθένειαν ὑμῶν, ἀλλ' ἵνα οἰκοδομηθῆτε. *Φοβοῦμαι γὰρ μὴ πῶς ἐλθῶν, οὐχ οἶους θέλω, εὖρω ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ εὐρεθῶ ὑμῖν οἶον οὐ θέλετε*. Μέλλει μέγα τι καὶ φορτικὸν λέγειν. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀπολογίαν τίθησι, τῷ τε εἰπεῖν, ὅτι *Πάντα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς*, καὶ τῷ προσθεῖναι, ὅτι *Φοβοῦμαι*, τὸ τραχὺ καταστέλλων τῶν μελλόντων λεχθῆσθαι. Τοῦτο γὰρ οὐκέτι αὐθαδείας ἦν οὐδὲ ἐξουσίας διδασκαλικῆς, ἀλλὰ κηδεμονίας πατρικῆς, ὅταν τῶν ἡμαρτηκώτων μᾶλλον φοβῆται, καὶ τρέμῃ τὸ μέλλον αὐτοὺς διορθοῦν. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως αὐτῶν κατατρέχει, οὐδὲ ἀποφαίνεται, ἀλλ' ἐνδοιάζων φησι, *Μὴ πῶς ἐλθῶν οὐχ οἶους θέλω*. Οὐκ εἶπεν, ἑναρέτους, ἀλλ' *Ὁὐχ οἶους θέλω*, διὰ πάντων τὰ τῆς φιλίας ἐνδεικνύμενος ὀνόματα. Καὶ τὸ *Εὖρω* δὲ, τὸ παρὰ προσδοκίαν δηλοῦντός ἐστιν, ὡσπεροῦν καὶ τὸ *Εὐρεθῶ ὑμῖν*. Οὐ γὰρ προαιρέσεως τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ ἀνάγκης τὴν αἰτίαν παρ' ὑμῶν λαμβανούσης. Διὸ φησιν, *Εὐρεθῶ οἶον οὐ θέλετε*. Ἐνταῦθα οὐκ εἶπεν, *Ὀἶον οὐ θέλω*, ἀλλὰ πληκτικώτερον, *Ὀἶον οὐ βούλεσθε*. Λοιπὸν γὰρ αὐτοῦ βούλημα ἦν, οὐχὶ προηγούμενον μὲν, βούλημα δ' οὐν ὅμως. [635] Ἡδύνατο μὲν γὰρ πάλιν εἰπεῖν, *Ὀἶον οὐ θέλω*, καὶ οὕτω δεῖξαι τὴν ἀγάπην· ἀλλ' οὐ βούλεται ἐκλύσαι τὸν ἀκρατήν. Μᾶλλον δὲ καὶ τραχύτερος ὁ λόγος οὕτως ἐγένετο· νῦν δὲ καὶ ἐπληξε μειζρόνως, καὶ ἡμερώτερον ἑαυτὸν ἔδειξε. Τοῦτο γὰρ αὐτοῦ τῆς σοφίας ἐστὶν ἴδιον, τὸ βαθύτερον τέμνοντα, ἡμερώτερον πλήττειν. Εἴτα ἐπειδὴ ἀσαφῶς εἶπεν, ἐκκαλύπτει αὐτὸ λέγων, *Μὴ πῶς ἔρις, ἰζηλοί, θυμοί, καταλαλιαί, ψιθυρισμοί, φουσιώσεις*. Καὶ ὁ πρῶτον ἐμελλε τιθέναι, τοῦτο ὕστερον τίθησι· κατ' αὐτοῦ γὰρ ἀπενοοῦντο. Ἴνα οὖν μὴ δόξη προηγουμένως τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖν, τὸ κοινὸν λέγει πρῶτον.

β. Ταῦτα γὰρ πάντα ἀπὸ βασκανίας ἐτίκτετο, αἱ διαβολαί, αἱ κατηγορίαι, αἱ διαστάσεις. Ὅσπερ γὰρ τις βίβλα μονηρὰ ἢ βασκανία τὸν θυμὸν, τὴν κατηγορίαν, τὴν ἀπόνειαν, τὰ ἄλλα πάντα ἐτίκτε, καὶ παρ' αὐτῶν ἤξτετο μειζρόνως. *Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς*. Καὶ τὸ, *Πάλιν*, πλήττοντος ἦν. Ἀρκεῖ γὰρ τὰ πρότερα, φησὶν· ὁ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγεν, ὅτι *Φειδόμενος ὑμῶν οὐκ ἦλθον εἰς Κόρινθον*. Εἶδες πῶς καὶ ἀγανάκτησιν δείκνυσι καὶ φιλοστοργίαν; Τί δὲ ἐστὶ, *Ταπεινώσῃ*; Καὶ μὴν δόξα αὐτῆ ἐστὶ, τὸ ἐγκαλεῖν, τὸ τιμωρεῖσθαι, τὸ εὐ-

θυνας ἀπαιτεῖν, τὸ ἐν τάξει δικαστοῦ καθέζεσθαι· ἀλλ' ὅμως ταπεινώσιν αὐτὸ καλεῖ. Τοσοῦτον ἀπέχεν αἰσχύνεσθαι τῇ ταπεινώσει ἐκείνη, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος, ὅτι καὶ διηνεκῶς ἠβούλετο ἐν τούτῳ εἶναι, καὶ τούναντιον ἀπηύχετο. Καὶ λέγει αὐτὸ προῖων σαφέστερον, καὶ ταπεινώσιν τοῦτο μάλιστα ἡγεῖται, τὸ εἰς τοιαύτην ἐμπεισὶν ἀνάγκην τοῦ κολάζειν, τοῦ τιμωρεῖσθαι. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εἶπε, *Μὴ ἐλθῶν ταπεινώσῃ, ἀλλὰ, Μὴ ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου*; Ὅτι εἰ μὴ δι' αὐτὸν, οὐκ ἂν ἐπεστράφην, οὐκ ἂν ἐφρόντισα. Οὐδὲ γὰρ ὡς ἐξουσίαν ἔχων καὶ αὐθαδίζόμενος ἀπαιτῶ δίκην, ἀλλὰ διὰ τὸ αὐτοῦ ἐπίταγμα. Ἀνωτέρω μὲν οὖν αὐτὸ τίθησι λέγων, *Εὐρεθῶ οἶον οὐ θέλετε*· ἐνταῦθα δὲ καθυψίσει, καὶ ἡμερώτερον καὶ πραότερον φθέγγεται λέγων, *Πενθήσω πολλοὺς τῶν ἡμαρτηκώτων*. Οὐχ ἁπλῶς ἡμαρτηκώτων, ἀλλὰ τῶν μὴ μετανοησάντων. Καὶ οὐκ εἶπε, πάντας, ἀλλὰ, *Πολλοὺς*· καὶ οὐδὲ τούτους ποιεῖ φανεροὺς, διδοὺς κἀντεῦθεν βράδιαν αὐτοῖς τὴν πρὸς τὴν μετάνοιαν ἐπάνοδον· καὶ δῆλον ποιῶν, ὅτι δύνανται μετάνοια τὰ πεπλημμελημένα διορθῶσαι, τοὺς μὴ μετανοοῦντας πενθεῖ, τοὺς τὰ ἀνίατα νοσοῦντας, τοὺς ἐν τῷ τραύματι μένοντας. Ἐννόησον τοίνυν ἀποστολικὴν ἀρετὴν, ὅταν μηδὲν ἑαυτῷ συνειδῶς πονηρὸν, ὑπὲρ ἀλλοτρίων θρηνηῖ κακῶν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἑτέροις πεπλημμελημένων ταπεινώσῃ. Τοῦτο γὰρ μάλιστα τοῦ διδασκάλου, τὸ οὕτω συναλεγεῖν ταῖς τῶν μαθητῶν συμφοραῖς, τὸ κόπτεσθαι καὶ πενθεῖν ἐπὶ τοῖς τραύμασι τῶν ἀρχομένων. Εἴτα λέγει καὶ τὸ εἶδος τῆς ἀμαρτίας· *Ἐπὶ τῇ ἀσελγείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ ἢ ἐπραξαν*. Καὶ αὐτὸς μὲν ἐνταῦθα πορνείαν αἰνίττεται· [636] εἰ δὲ τις ἀκριβῶς ἐξετάσει, καὶ ἅπαν εἶδος ἀμαρτίας τούτῳ δύναται καλεῖσθαι τῷ ὀνόματι. Εἰ γὰρ καὶ κατ' ἐξοχὴν ὁ πόρνος καὶ ὁ μοιχὸς λέγεται ἀκάθαρτος, ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ ἄλλα ἀμαρτήματα ἀκαθαρσίαν ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἀκαθάρτους καλεῖ τοὺς Ἰουδαίους, οὐχὶ πορνείαν αὐτοῖς ἐγκαλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ πονηρίαν ἑτέραν. Διδὸν καὶ φησι, ποιῆσαι καὶ τὸ ἐξω καθαρόν· καὶ, ὅτι· *Ὁὐ τὰ εἰσερχόμενα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα*· καὶ ἄλλαχόῃ εἰρηται, *Ἀκάθαρτος παρὰ Κυρίῳ πᾶς ὑψηλοκάρδιος*. Καὶ εἰκότως. Οὐδὲν γὰρ ἀρετῆς καθαρώτερον, οὐδὲν κακίας ἀκαθαρτότερον ἢ μὲν γὰρ ἡλίω λαμπροτέρα ἐστὶν, ἢ δὲ βορβόρου δυσωδεστέρα. Καὶ ταῦτα μαρτυρήσασιν ἂν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τῷ βορβόρῳ κυλινδούμενοι, καὶ οἱ ἐν τῷ σκότῳ διάγοντες, ὅταν μικρὸν γοῦν τις αὐτοὺς διαβλέψαι παρασκευάζῃ. Ἔως μὲν γὰρ ἂν κατ' ἑαυτοὺς ὦσι, καὶ μεθύσῃ τῷ πάθει, καθάπερ ἐν σκότῳ διατρίβοντες ἀσχημόνως κείνται μετὰ πολλῆς τῆς αἰσχροτήτος, αἰσθανόμενοι μὲν καὶ τότε ἐνθα εἰσὶν, οὐκ ἀκριβῶς δὲ· ἐπειδὴν δὲ ἴδωσί τινα αὐτοὺς ἐλέγοντα τῶν ἐν ἀρετῇ βιούντων, ἢ καὶ φανέντα μόνον, τότε σαφέστερον αὐτῶν διαγιγνώσκουσι τὴν ἀθλιότητα, καὶ ὡσπερ ἀκτίνος ἀφειθείσης, οὕτω περιστέλλουσι τὴν οἰκείαν ἀσχημοσύνην, καὶ τοὺς συνειδόμενους ἐρυθριῶσι, κἄν ὁ μὲν δοῦλος, ὁ δὲ ἐλεύθερος ἦ, καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς, ὁ δὲ ἀρχόμενος. Οὕτω

ιδὼν τὸν Ἥλιον ὁ Ἀχαῶδ ἠσχύνετο, καὶ μηδέπω
μηδὲν εἰρηκότος ἐκείνου, ἀπὸ τῆς βίβως αὐτοῦ μό-
νης ἀλόους· καὶ σιγῶντος τοῦ κατηγόρου, τὴν κατα-
δικάζουσιν αὐτὸν ἔφερε ψῆφον, τὰ τῶν θαλωκότων
φθειγόμενος, καὶ λέγων, *Ἐθρηκάς με ὁ ἐχθρός μου*.
Οὕτως αὐτὸς ὁ Ἥλιος τῷ τυράννῳ τότε ἐκείνῳ μετὰ
πολλῆς διελέγετο τῆς παρῆρησίας. Οὕτως ὁ Ἡρώδης,
οὐ φέρων τὴν ἀπὸ τῶν ἐλέγχων αἰσχύνην (καὶ γὰρ
ἔδειξε σαφέστερον, λάμψασα μέγα καὶ διαυγὲς ἡ τῆς
προφητικῆς γλώττης φωνή), ἐνέβαλεν εἰς τὸ δεσμο-
τήριον τὸν Ἰωάννην· καθάπερ γυμνὸς ὢν, καὶ τὸν
λύχρον σέβσαι ἐπιχειρῶν, ἵνα πάλιν ἐν τῷ σκότῳ ᾗ.
Μᾶλλον δὲ αὐτὸς μὲν οὐκ ἐτόλμησε σέβσαι, ἀλλ'
ὡσπερ ὑπὸ τὸν μόδιον εἰς τὸ οἰκημα τέθεικεν· ἡ δὲ
ἀθλία καὶ ταλαίπωρος ἐκείνη τοῦτο γενέσθαι κατ-
ηνάγκασεν. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτω καλύψαι ἰσχυσαν τὸν
ἐλεγχον, ἀλλὰ μερίζοντες ἀνήψαν. Οἱ τε γὰρ ἔρωτῶν-
τες, διὰ τί Ἰωάννης εἰς τὸ δεσμοτήριον οἰκεῖ, τὴν
αἰτίαν ἐμάνθανον, οἱ τε μετὰ ταῦτα γῆν καὶ θάλατ-
ταν οἰκοῦντες ἅπαντες, οἱ τε τότε γενόμενοι, οἱ τε
νῦν, οἱ τε αὐθις ἐσόμενοι, σαφῶς ἔγνωσαν τε καὶ
εἴσονται τὰ πονηρὰ ταῦτα δράματα, τὰ τε τῆς ἀσελ-
γείας, τὰ τε τῆς μισαιφονίας αὐτῶν, καὶ χρόνος οὐ-
δεὶς τὴν μνήμην τούτων ἐξαλείψαι δυνήσεται.

γ. Τοσοῦτόν ἐστιν ἀρετὴ, οὕτως ἀθάνατον ἔχει τὴν
μνήμην, οὕτω καὶ ἀπὸ βημάτων μόνων καταπλήττει
τοὺς ἀντικειμένους αὐτῇ. Τίνας γὰρ ἔνεκεν ἐνέβαλεν
αὐτὸν εἰς τὸ δεσμοτήριον; διὰ τί μὴ κατεφρόνησε;
μὴ γὰρ εἰς δικαστήριον αὐτὸν ἐμελλεν [637] ἔλκειν;
μὴ γὰρ δίκην ἀπήτησε τῆς μοιχείας; οὐχὶ ἐλεγχος ἦν
τέως τὰ λεγόμενα μόνον; Τί τοίνυν δέδοικε καὶ τρέ-
μει; οὐχὶ βήματα ἦν καὶ λόγος ψιλός; Ἄλλὰ μᾶλλον
πραγμάτων ἔδρακνεν. Οὐκ ἤγαγεν εἰς δικαστήριον,
ἀλλ' εἰς ἔτερον τοῦ συνειδότης εἴλεκεν αὐτὸν κριτήριον,
καὶ πάντας ἐκάθισεν αὐτῷ δικαστὰς τοὺς μετ' ἐξου-
σίας κατὰ δίκαιον τότε τὰς ψήφους φέροντας. Διὰ
τοῦτο ἔτρεμεν ὁ τύραννος, τῆς ἀρετῆς τὴν λαμπρότητα
οὐ φέρων. Εἶδες ἠλίκον φιλοσοφία; δεσμώτην τυράν-
νου λαμπρότερον ἐποίησε, καὶ τοῦτον ἐκείνος δέδοικε
καὶ τρέμει. Ἄλλ' αὐτὸς μὲν ἔδρασε μόνον· ἡ δὲ μιὰρὰ
ἐκείνη καὶ ἐπὶ τὴν σφαγὴν ὤρμησε. Καίτοι γε ἐπὶ
τοῦτον ἐδ ἔγκλημα μᾶλλον ἐφέρετο. Οὐδὲ γὰρ ἐκείνη
ἐπὶ ἀπαντήσας εἶπε, τί συνοικεῖς τῷ τυράννῳ; οὐκ
ἐπειδὴ ἀνεύθυνος ἦν· πῶς γὰρ; ἀλλ' ἐντεῦθεν τὸ πᾶν
διωρθῶσαι ἐβούλετο. Διὰ τοῦτον ἐμέμψατο· καὶ οὐδὲ
τοῦτον σφοδρῶς. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὦ μιὰρὰ καὶ παμ-
μίαιρα, καὶ παράνομε, καὶ βέβηλε, κατεπάτησας τοῦ
θεοῦ τὸν νόμον, κατεφρόνησας τῶν ἐπιταχθέντων,
τὴν ἰσχὺν τὴν σὴν νόμον ἐποίησας. Οὐδὲν τούτων,
ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐλέγχῳις πολλὴ ἡ ἐπιείκεια τοῦ ἀν-
δρός, πολλὴ ἡ πραότης· *Οὐκ ἔξεστὶ σοὶ γὰρ ἔχειν*,
φησὶ, *τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου*.
Αἰδέσμενος μᾶλλον τὸ βῆμα ἢ ἐλέγχοντος, παιδεύον-
τος ἢ κολάζοντος, θυμίζοντος ἢ ἐκπομπέοντος, δι-

ορθεύοντος ἢ ἐπεμβαίνοντος. Ἄλλ', ἔπερ ἔφη, ἔχθρὸν
τῷ κλέπτῃ τὸ φῶς, ἐπαχθὴς ὁ δίκαιος τοῖς ἁμαρτάν-
ουσι καὶ φαινόμενος ἄπλως· βαρὺς γὰρ ἡμῖν καὶ
βλεπόμενος. Οὐ γὰρ φέρουσιν αὐτοῦ τὰς ἀκτενας,
καθάπερ οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς νοσοῦντες, τὰς ἡλιακάς.
Πολλοὶ δὲ τῶν πονηρῶν οὐ φαινόμενος μόνον, ἀλλὰ
καὶ ἀκούμενος, βαρὺς. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡ μιὰρὰ
καὶ παμμίαιρος ἐκείνη, ἡ προαγωγὸς τοῦ θυγατρίου,
μᾶλλον δὲ ἡ παιδοκτόνος, καίτοι οὐδὲ ἰδοῦσα αὐτὸν,
οὐδὲ ἀκούσασα αὐτοῦ τῆς φωνῆς, ἐπὶ τὴν σφαγὴν
ὤρμησε· καὶ παρασκευάζει ἡ ἀσελγῶς ἔθραψε, ταῦ-
την καὶ εἰς φόνον ἔλθειν· οὕτως ἐκ περιουσίας αὐτὸν
ἐδεδόικε. Καὶ τί φησι; *Δός μοι ἔπι πίνακι ὡσε*
τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Ποῖ φέρῃ
κατὰ κρημνῶν, ἀθλία καὶ ταλαίπωρος; μὴ γὰρ πάρ-
εστιν ὁ κατήγορος; μὴ γὰρ ὁρᾶται καὶ ἐνοχλεῖ;
Ἔτεροι ἔλεγον, *βαρὺς ἡμῖν ἐστὶ καὶ βλεπόμενος*
ταύτη δὲ, ἔπερ εἶπον, καὶ ἀκούμενος· διὰ φησι, *Δός*
μοι ὡσε ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου. Καὶ
μὴν δεσμοτήριον οἰκεῖ διὰ σέ, καὶ ἀλύσει περιέκει-
ται, καὶ ἔξεστὶ σοὶ νεανιεύεσθαι ἐπὶ τῷ ἔρωτι, καὶ
λέγειν οὕτως· Ἐκράτησα τοῦ βασιλέως, ὅτι οὐδὲ δη-
μοσίᾳ ἐγκληθεὶς καθυφῆκεν, οὐδὲ ἀπέστη τοῦ ἔρωτος,
οὐδὲ διέσπασέ μου τὴν μοιχείαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐγκα-
λέσαντα ἔδρασε. Τί μαίην καὶ λυσσᾶς, ἔχουσα καὶ
μετὰ τὸν ἐλεγχον τῆς ἁμαρτίας τὸν νυμφίον; τί τρά-
πεζαν ἐρινύων ἐπιζητεῖς, καὶ δαιμόνων ἀλαστῶρων
συμπόσιον κατασκευάζεις; Εἶδες πῶς οὐδαμινόν, πῶς
δειλόν, πῶς ἀνανδρὸν ἡ κακία, πῶς ὅτε μάλιστα κρα-
τῆσαι, τότε [638] γίνεται ἀσθενεστέρα; Καὶ γὰρ αὐτὴ
οὐκ οὕτως ἐθορυβεῖτο πρὶν εἰς δεσμοτήριον ἐμβαλεῖν
τὸν Ἰωάννην, ὡς ταραττεται δεθέντος αὐτοῦ, καὶ
ἐπειγεί λεγούσα, *Δός μοι ὡσε ἐπὶ πίνακι τὴν κε-*
φαλὴν Ἰωάννου. Καὶ διὰ τί ὡσε; Δέδοικα μὴ
συσκισσῆ, φησὶν, ὁ φόνος, μὴ ἐξέλωσιν αὐτὸν τινες
τοῦ κινδύνου. Καὶ διὰ τί μὴ ὄλον τὸν νεκρὸν ἐπιζη-
τεῖς, ἀλλὰ τὴν κεφαλὴν; Τὴν λυψάσαν, φησὶ, γλώτ-
ταν, ταύτην ἐπιθυμῶ σιγῶσαν ἰδεῖν. Ἄλλὰ τοῦναν-
τίον ἐστίν, ἔπερ οὖν καὶ γέγονεν, ἀθλία καὶ ταλαί-
πωρος, λαμπρότερον βοήσεται, μετὰ ταῦτα ἀπομυ-
θεῖσα. Τότε μὲν γὰρ ἐν Ἰουδαίᾳ μόνον ἐβόα, νῦν δὲ
πρὸς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἀφίξεται· καὶ οἴου-
περ ἂν εἰσέλθῃς εἰς Ἐκκλησίαν, κἂν ἐν τῇ Μαύρῳν,
κἂν ἐν τῇ Περσῶν, κἂν πρὸς αὐτὰς τὰς Βρετανικάς
νήσους, ἀκούεις βοῶντος Ἰωάννου, *Οὐκ ἔξεστὶ σοὶ*
ἔχειν τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου.
Ἄλλ' οὐδὲν εἰδοῖα αὕτη φιλοσοφεῖν κατεπειγεί καὶ
ἄγγει καὶ ὠθεῖ τὸν ἀνόητον τύραννον ἐπὶ τὸν φόνον,
δεδοικυῖα μὴ ποτε μεταβάληται. Σὺ δὲ μάθε πάλιν
κάντεῦθεν τῆς ἀρετῆς τὴν ἰσχύν. Οὐδὲ ἐγκεκλεισμέ-
νον, οὐδὲ δεδεμένον καὶ σιγῶντα φέρει τὸν δίκαιον.
Εἶδες πῶς ἀσθενὲς ἡ κακία, πῶς ἀκάθαρτον; Ἄντι
γὰρ ἐδεσμάτων ἀνθρωπίνην κεφαλὴν ἐπὶ πίνακι εἰσ-
άγει. Τί μιὰρῶτερον, τί δὲ ἐναγέστερον, τί δὲ ἀν-
αιδέατερον τῆς κόρης ἐκείνης; οἶαν ἀφῆκε φωνὴν ἐν

cum summa turpitudine facent, sentientes illi quidem tum quoque quo in statu sint, sed non perfecte: ac cum ab aliquo eorum, qui in virtute vivunt, sese coargui viderint, vel etiam eum conspexerint, tum demum miseriam suam apertius agnoscunt, ac velut immisso quodam radio sceditatem suam contegunt, atque ante consociorum ora erubescunt, etiamsi hic servus sit, ille liber, hic subditus, ille rex. Sic Achab ad Eliæ conspectum pudore suffusus est, tamen nullum ille verbum adhuc emiserat, solo videlicet ipsius prospectu convictus: ac silente accusatore, sententiam, qua facinus ipsius damnabatur, ferebat, eorum qui convicti sunt verba proferens, ac dicens, *Invenisti me, hostis meus* (3. Reg. 21. 20). Tanta videlicet animi libertate ac fiducia Elias tyrannum illum tunc alloquebatur. Sic Herodes, cum reprehensionum pudorem ferre non posset (siquidem propheticæ vocis ingens ac præclarus splendor erat), Joannem in carcerem conjecit, tamquam qui nudus esset, ac lucernam extinguere conaretur, ut rursus in tenebris degeret. Quin potius ipse quidem eam extinguere non ausus est, sed in domo, velut sub medio, collocavit: infelix autem ac misera illa hoc ut fieret, ab eo extorsit. At ne sic quidem criminis reprehensionem obtegere potuerunt, verum eam magis accenderunt. Nam et qui sciscitabantur quam ob causam Joannes in vinculis teneretur, eam disciebant et qui postea vel tum terram aut mare incolebant, vel nunc sunt, aut posthac futuri sunt, sceleratam hanc tragœdiam, hoc est tam libidinem, quam nefariam ab ipsis perpetratam cædem, apertius intellexerunt atque intellecturi sunt; nec ulla umquam vetustas harum rerum memoriam delere poterit.

3. Tam præclara res est virtus, tamque immortalis est ipsius memoria: ita vel sermone solo eos, qui ipsi adversarii sunt, metu concutit! Cur enim eum in carcerem conjecit? cur non eum contempsit? num Joannes eum in iudicium tracturus erat? num adulterii pœnas ab eo expetiit? nonne reprehensio dumtaxat erant ea quæ dicebantur? Quid ergo metuit ac tremuit? annon verba erant, ac simplex sermo? Sed huiusmodi verba magis, quam res ipsæ pungebant. Non eum ad iudicium, sed ad aliud conscientie tribunal pertraherebat; omnesque eos, qui libera cogitatione suffragium tunc ferebant, iudices ipsi constituerebat. Quocirca tremebat tyrannus, virtutis splendorem haud ferens. Vides quanta philosophiæ vis sit? eum qui catenis vincitus erat, tyranno splendidorem reddidit, effecitque ut hic illum formidaret ac tremere. Verum ipse quidem in vincula dumtaxat eum conjecit; ac nefaria illa in cædem impulit. Quamquam alioqui in hunc potius crimen conferebatur. Neque enim, eum obviam illi factus fuisset, dixerat, Cur cum tyranno consuetudinem habes? non quod illa crimine vacaret, (qui enim id fieri potuisset?) verum hac ratione totum emendare volebat. Quamobrem illum reprehendit, nec admodum vehementer. Neque enim dixit, O scelestus, imo scelestissime, o flagitiose ac profane, Dei legem

protrivisti, imperia illius contempsisti, potentiam tuam pro lege habuisti. Nihil horum loquutus est, sed etiam in criminis insectatione multa ab eo moderatio ac lenitas adhibita est: *Non licet, inquit, tibi habere uxorem Philippi fratris tui* (Marc. 6. 18). Quæ quidem verba docentis potius sunt quam coarguentis, erudientis potius quam vindicantis, instituentis potius quam tradentis, corrigentis potius quam insultantis. Verum, ut dixi, inimica furi lux est: vir justus vel solo aspectu peccatoribus molestus est: *Gravis est enim nobis, inquit, etiam ad videndum* (Sap. 2. 14). Neque enim ipsius radios ferre queunt: quemadmodum nec solares radios, qui ægris oculis sunt. Multis quoque pravis hominibus non aspectu tantum, sed etiam auditu gravis est. Ac proinde scelerata illa, atque adeo sceleratissima filia Iena, vel carnifex potius, quamvis ne ipsum quidem vidisset, nec ipsius vocem audisset, tamen ad ejus cædem animum adjecit; operamque dedit, ut ea, quam impudice alebat, in cædem quoque prorumperet: usque adeo eum metuebat! Et quid ait? *Da mihi in disco hic caput Joannis Baptistæ* (Matth. 14. 8). Quo præceps ferris misera et calamitosa? num adest accusator? num cernitur ac molestiam exhibet? Alii dicebant, *Gravis est nobis etiam ad videndum*; huic autem, uti dixi, auditu etiam gravis est: ob idque ait, *Da mihi in disco hic caput Joannis*. Atqui tua causa carcerem incolit ac vinculis adstrictus tenetur, tibi que licet amoris ergo tete jactare, atque his verbis uti: Regem superavi, quandoquidem ne publice quidem reprehensus, remissior fuit, nec ab amore se abduxit, nec adulterium meum divulsit: quin potius eum ipsum, a quo propterea reprehensus fuerat, in vincula conjecit. Quid furis ac rabie percelleris, cum etiam post peccati reprehensionem sponso fruaris? quid furiarum mensam requiris, atque carnificum dæmonum convivium efficias? Vides quam nihil prorsus, quam meticulousum atque ignavum sit vitium? quoniam modo, cum maxime vincit, tum imbecillius fiat? Etenim ea non ita tumultuabatur, antequam Joannem in carcerem contrusisset, quam victo postea eo perturbabatur, atque urgebat, dicens, *Da mihi hic in disco caput Joannis*. Et quare hic? Timeo, inquit, ne cædes ceu umbra obturbetur: ne aliqui eum e periculo eripiant. Et quare non integrum cadaver, sed caput dumtaxat pœcis? Linguam illam, inquit, silentem cernere gestio, quæ me molestia affecit. At, o infelix ac misera, contrarium omnino eveniet: secta enim clarius postea clamabit. Tunc enim in Judæa tantum clamabat; nunc autem ad extremos usque orbis fines se conferet: et in quacumque Ecclesiam ingressus fueris, sive apud Mauros, sive apud Persas, sive apud ipsas Britannicas insulas, clamantem Joannem audis, *Non licet tibi habere uxorem Philippi fratris tui*. Verum illa sapientiæ omnia experta et ignara stolidum tyrannum ad cædem urget, et premit atque impellit; metuens scilicet, ne sententiam mutet. Ac tu hinc quoque virtutis robur

intellige : ne carcere quidem inclusum ac vinculis adstrictum , et silentem justum virum ferre potest. Vides quam imbecilla , quam impura res sit vitium ? Etenim humanum corpus eduliorum loco in disco infert. Quid puella illa scelestius , quid libidinosius , quid impudentius ? quam in diaboli theatro , ac dæmonum convivio vocem emisit ? Vides linguam , et linguam : alteram salutaria medicamenta ferentem , alteram autem venenum habentem , ac diabolicarum epularum exstructricem ? Sed cur non intus in ipso convivio , ubi major ei voluptas erat ; eum obtruncari jussit ? Metuebat scilicet ne , si eo accessisset seque contuendum præbuisset , ipso aspectu ac loquendi libertate omnium animos immutaret. Ideo caput quærebat , illustre stupri tropæum erigere cupiens ; et matri suæ dedit.

4. Vides saltationis præmia ? vides diabolicarum insidiarum spolia ? non Joannis caput dico , sed ipsum maritum. Nam si quis accurate rem expendit , adversus regem tropæum erit ; et quæ vicerat , vincetur , et qui capite truncatus fuerat , coronam obtinebat ac victor pronuntiabatur , ut qui etiam post mortem animos eorum , qui scelere se constrinxerant , vehementius concuteret. Quodque hæc , quæ a me dicta sunt , non inanis quidam verborum fumus sint , Herodem ipsum interroga. Nam ille ,

postquam Christi miracula ad ejus aures pervenerunt , dicebat : *Hic est Joannes : ipse surrexit a mortuis , et ideo virtutes operantur in eo* (*Matth. 14. 2*). Usque adeo vigentem in se metum ac perpetuam trepidationem habebat ; nec quisquam erat , qui conscientie terrorem ei eximere posset , verum incorruptus ille judex continenter eum præfocabat , singulisque diebus perpetratæ cædis pœnas ab eo repetebat. Hæc cum perspecta habeamus , ne malo ab aliis affici , sed malum aliis inferre metuamus : illud enim victoria est , hoc clades. Eaque de causa Paulus etiam dicebat : *Quare non potius injuriam accipitis ? Sed vos injuriam facitis , et fraudatis : et quidem fratres* (*1 Cor. 6. 7. 8*). Etenim in perferendis malis coronæ bravia et præconia acquiruntur. Idque in omnibus sanctis perspicere est. Quia igitur omnes hac ratione corona donati , ac victores pronuntiatum sunt , nos proinde eandem viam ingrediamur ; atque illud quidem oremus , ut in tentationem minime intremus ; ceterum si accesserit , adversus ipsam fortissime stemus , eamque , quam par est , animi promptitudinem exhibeamus : ut futura bona nanciscamur , per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi , cui cum Patre et Spiritu sancto gloria , honor , imperium , nunc et semper , et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XXIX.

CAP. 13. V. 4. *Ecce tertio hoc venio ad vos ; In ore duorum ac trium testium stabit omne verbum.*

1. Cum aliunde etiam multis ex rebus , tum vel hinc maxime Pauli philosophiam , paternumque affectum perspicere licet : nimirum quam in denunciandis rebus vehementer , in inferendis autem pœnis tardus sit. Neque enim de iis qui peccabant pœnas statim sumpsit , sed semel atque iterum admonuit ; ac ne sic quidem in contumaces animadvertit , sed rursus admonet ac denuntiat dicens , *Tertio hoc venio ad vos* , ac priusquam adsim , rursus scribo. Postea , ne cunctatio segnitatem illis pariat , vide quo pacto hinc quoque eos corrigat , assidue nempe interminans ac plégas intentans , atque hisce verbis utens , *Si venero iterum , non parcam ; et , Ne , cum venero , lugeam multos*. Hæc porro idcirco facit ac loquitur , ut hac quoque parte omnium Dominum imitetur. Nam et Deus assidue quidem comminatur , ac sæpe præcipit , sed non sæpe punit et cruciatum infert. Hoc itaque ipse quoque facit : ideoque etiam ante dicebat , *Parcens vobis non ultra veni Corinthum*. Quid est , *Parcens vobis* (*2. Cor. 1. 23*) ? Hoc est , ne vos sceleribus devinctos inveniens , ac sine ulla emendatione in his perstantes , pœna et cruciatu vos afficiam. Et hoc loco , *Tertio hoc venio ad vos : In ore duorum ac trium testium stabit omne verbum*. Non scriptum cum scripto connectit : id quod alio quoque loco facit , cum ait , *Qui adhæret meretrici , unum corpus est : erunt enim , inquit , duo*

in carne una (*1. Cor. 6. 16*). Et quidem de legitimo matrimonio hoc dictum est ; verum eo loco commode ad hoc abusus est , ut vehementiorem terrorem incuteret. Ita ergo hic quoque facit , nempe testimoniorum loco adventus suos ac pœnæ denuntiationes ponens. Quod autem ait , hanc sententiam habet : Semel dixi atque iterum , cum ad vos accessi , et nunc item per litteras dico. Ac si quidem me audieritis , quod cupiebam contigit ; sin autem verba mea contempseritis , deinceps necesse erit , ut præstem quæ dixi , ac pœnam inferam. Idcirco ait : 2. *Prædixi , et prædico ut præsens bis , nunc etiam absens scribo iis qui peccaverunt , et reliquis omnibus , quod si iterum venero , non parcam*. Nam si in ore duorum ac trium testium stat omne verbum , bis adfui et dixi , ac nunc quoque per epistolam dico ; jam itaque deinceps necesse est verba mea vera inveniri. Non enim est quod existimetis litteras meas inferioris auctoritatis esse , quam præsentiam , ut enim præsens dicebam , sic nunc quoque absens scribo. Vides paternam curam ac sollicitudinem ? vides magistro congruentem providentiam ? Nec tacuit , nec rursus pœnam intulit , verum sapius quoque prædicit , atque in interminatione constanter permanet ac pœnam differt. Quod si in peccatis obstinati maneant , tum demum re ipsa pœnam se inflicturn minatur. Quid autem præsens prædixisti , ac nunc absens scribis ? *Quod si venero iterum , non parcam*. Postquam superius se hoc , nisi necessitate coactum , facere non posse ostendit , ac luctum et

τῷ θεάτρῳ τοῦ διαβόλου, καὶ τῷ συμποσίῳ τῶν δαιμόνων; Εἶδες γλῶτταν καὶ γλῶτταν, τὴν μὲν φάρμακα φέρουσαν σωτήρια, τὴν δὲ δηλητήριον ἔχουσαν, καὶ τραπεζοποιὸν γινομένην ἐστιάσεως διαβολικῆς; Ἄλλὰ τίνας ἔνεκεν οὐκ ἐκέλευσεν ἔνδον ἐν τῷ συμποσίῳ αὐτὸν κατασφαγῆναι, ἔνθα πλείων ἦν αὐτῇ ἡδονῇ; Ἐδεδοίκεται μὴ παραγενόμενος καὶ ὀφθαίς, ἅπαντας μεταβάλλῃ διὰ τῆς ὀφθαίς, διὰ τῆς παβήσιας. Διὰ τοι τοῦτο τὴν κεφαλὴν ἐπιζητεῖ, τρώπαιον πορνείας λαμπρὸν στήσαι βουλομένη· καὶ ἔδωκε τῇ μητρὶ αὐτῆς.

δ'. Εἶδες τῆς ὀρχήσεως τὰ ἐπιχειρήματα, εἶδες τὰ λάφυρα τῆς διαβολικῆς ἐπιβουλῆς; οὐ τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου λέγω, ἀλλ' αὐτὸν τὸν συνοικούντα. Εἰ γὰρ τις ἀκριδῶς ἐξετάσειε, κατὰ τοῦ βασιλέως ἔσται α τὸ τρώπαιον, καὶ ἡ νικήσασα ἡττάτο, καὶ ὁ ἀποτμηθεὶς ἐστεφανώτο καὶ ἀνεκηρύττετο, καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν σφοδρότερον κατασείων τῶν ἡμαρτηκῶτων τὴν διάνοιαν. Καὶ ὅτι οὐ κόμπος τὰ εἰρημένα, αὐτὸν ἐρώτησον τὸν Ἠρώδη· δς, ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ τὰ ση-

a Conjecit Dunæus ἔστι.

μεῖα ἤκουσεν, ἔλεγεν· *Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης* αὐτὸς ἐγέρθη ἐκ νεκρῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἐνεργουῖσιν αἱ δυνάμεις ἐν αὐτῷ. Οὕτως ἀκμάζοντα εἶχε τὸν φῶθον καὶ διηνεκῆ τὴν ἀγωνίαν· καὶ οὐδεὶς ἀποβαλεῖν τὸ θεὸς τοῦ συνειδότης ἴσχυσεν, ἀλλ' ἔμεινεν ὁ δικαστῆς ἐκεῖνος ὁ ἀδέκαστος ἀγγων αὐτὸν, καὶ καθ' ἡμέραν δίκην ἀπαιτῶν τῆς σφαγῆς. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ φοβώμεθα τὸ κακῶς παθεῖν, ἀλλὰ τὸ δρᾶσαι κακῶς· τοῦτο [639] μὲν γὰρ νίκη, ἐκεῖνο δὲ ἦττα. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγε, *Διὰ τί οὐ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; Ἄλλ' ὑμεῖς ἀδικεῖτε καὶ ἀποστερεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφούς.* Ἐν γὰρ τῷ πάσχειν κακῶς οἱ στέφανοι καὶ τὰ βραβεῖα καὶ ἡ ἀνακήρυξις. Καὶ τοῦτο ἐπὶ πάντων ἔστι τῶν ἀγίων ἰδεῖν. Ἐπεὶ οὖν ἅπαντες ἐστεφανώθησαν οὕτως, ἀνεκηρύχθησαν οὕτω, καὶ ἡμεῖς ταύτην ὀδεύομεν τὴν ὁδόν· καὶ εὐχόμεθα μὲν μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν· εἰ δὲ παραγένοιτο, μετὰ πολλῆς ἰστάμενοι τῆς ἀνδρείας, τὴν προσήκουσαν ἐπιδειξώμεθα προθυμίαν· ἵνα τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΚΘ'.

Τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθίσειται πᾶν ῥῆμα.

α'. Πολλαχόθεν μὲν καὶ ἄλλοθεν, μάλιστα δὲ καὶ ἐκ τούτου, τοῦ Παύλου τὴν φιλοσοφίαν ἔστιν ἰδεῖν, καὶ τὴν πολλὴν φιλοστοργίαν πῶς πολὺς μὲν ἐν ταῖς παραγγελίαις καὶ σφοδρὸς, ὀκνηρὸς δὲ καὶ μελλητῆς ἐν ταῖς τιμωρίαις. Οὐ γὰρ εὐθέως ἀμαρτάνοντας ἐκόλασεν, ἀλλὰ παρήγγειλεν ἅπαξ καὶ δεύτερον· καὶ οὐδὲ οὕτω παρακούσαντας τιμωρεῖται, ἀλλὰ πάλιν παραγγέλλει λέγων, *Τρίτον ἔρχομαι τοῦτο πρὸς ὑμᾶς*, καὶ πρὶν ἢ παρζένωμαι, γράφω πάλιν. Εἴτα ἵνα μὴ ἡ μέλλησις ῥαθυμίαν ἐργάσῃται, ὅρα πῶς καὶ τὸ ἐντεῦθεν διορθοῦται, συνεχῶς ἀπειλῶν, καὶ ἐπανατεινόμενος τὴν πληγὴν, καὶ λέγων, *Ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι* καὶ, *Μὴ πως ἐλθὼν πενήθω πολλούς.* Ταῦτα δὲ ποιεῖ καὶ λέγει, καὶ ταύτη τὸν Δεσπότην τῶν ἀπάντων μιμούμενος· ἐπεὶ καὶ ὁ Θεὸς συνεχῶς μὲν ἀπειλεῖ καὶ πολλάκις παραγγέλλει, οὐ πολλάκις δὲ κολάζει καὶ τιμωρεῖται. Τούτο δὲ καὶ αὐτὸς ποιεῖ· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγεν, *ὅτι Φειδόμενος ὑμῶν, οὐκέτι ἤλθον εἰς Κόρινθον.* Τί ἐστι, *Φειδόμενος ὑμῶν;* Ἴνα μὴ ἐδρῶν ἡμαρτηκῶτας καὶ ἀδιορθώτους μέναντας, ἐπάγων κλάσιν καὶ τιμωρίαν. Καὶ ἐνταῦθα, *Τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθίσειται πᾶν ῥῆμα.* Ἄγραφον ἐγγράφῳ συνάπτει· δ καὶ ἀλλαχοῦ πεσπιήκεν εἰπὼν, *ὅτι Ὁ κολλώμενος τῇ πόρῃ, ἐν σώμᾳ ἔστιν· ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα*

μῖαν. Καίτοι· γε ἐπὶ νομίμου τοῦτο εἴρηται γάμου. ἀλλὰ ἀπεχρήσατο αὐτῷ εἰς τοῦτο συμφερόντως, ὥστε φοβῆσαι μειζρόνως. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, ἀντὶ μαρτυριῶν τὰς παρουσίας αὐτοῦ τιθεὶς καὶ τὰς παραγγελίας. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἄπαξ εἶπον καὶ δεύτερον, ὅτε παρεγενόμην· λέγω καὶ νῦν διὰ γραμμάτων. Καὶ μὴν ἐὰν ἀκούσητέ μου, ὅπερ ἐπεθύμουν γέγονεν· ἐὰν δὲ παρακούσητε, ἀνάγκη λοιπὸν στήσαι [640] τὰ εἰρημένα, καὶ ἐπαγαγεῖν τὴν τιμωρίαν. Διὸ φησι, *Προεῖρηκα, καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράφω τοῖς προημαρτηκόσι καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι.* Εἰ γὰρ ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθίσειται πᾶν ῥῆμα, παρεγενόμην α δεύτερον καὶ εἶπον, λέγω δὲ καὶ νῦν διὰ τῆς Ἐπιστολῆς· ἀνάγκη με λοιπὸν ἀληθεῦσαι. Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε ἔλαττον ἔχειν τὰ γράμματα τῆς παρουσίας· ὥσπερ γὰρ παρὼν ἔλεγον, οὕτω καὶ ἀπὼν νῦν γράφω. Εἶδες κηδεμονίαν πατρικὴν; εἶδες διδασκαλίαν καὶ πρέπουσαν ἢ πρόνοιαν; Οὕτε εἰσῆγεν, οὔτε ἐκόλασεν, ἀλλὰ καὶ προλέγει πολλάκις, καὶ μένει διηνεκῶς ἀπειλῶν, καὶ ἀναβάλλεται τὴν τιμωρίαν· καὶ εἰ μένοιεν ἀδιόρθωτοι, τότε ἀπειλεῖ τὴν πείραν ἐπαγαγεῖν. Τί δὲ προεῖρηκας παρὼν, καὶ ἀπὼν νῦν γράφεις; Ὅτι, *ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι.* Δείξας πρότερον ὅτι οὐ δύναται, ἀν μὴ ἀναγκασθῇ, τοῦτο ποιῆσαι, καὶ πένθος τὸ πρῶγμα καλέσας καὶ

a Legi vult Dunæus παρεγενόμην δέ, probabiliter.

b Idem vult διδασκάλῳ πρ. πρ.

ταπεινωσιν· *Μή πως γάρ, φησίν, ελθόντα με ο θεός μου ταπεινώσῃ πρὸς ὑμᾶς, καὶ πενήθῃσιν πολλοῦς τῶν προσημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων*· καὶ ἀπολογησάμενοι· αὐτοίς, ὅτι καὶ ἅπαξ καὶ δεύτερον καὶ τρίτον προεῖπε, καὶ ὅτι πάντα ποιεῖ καὶ μηχανάται, ὥστε ἀνακρούσασθαι τὴν τιμωρίαν, καὶ τῷ φόβῳ τῶν βημάτων βελτίους ποιῆσαι, τότε τὸ φορτικὸν τοῦτο καὶ φοβερὸν εἶθηκε λέγων, *Ὅτι, ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι*. Οὐκ εἶπε, Τιμωρήσομαι καὶ κολάσω καὶ ἀπαιτήσω δίκην, ἀλλὰ πάλιν πατρικοῖς βήμασι καὶ αὐτὴν τὴν τιμωρίαν τίθησι, δεικνύς αὐτοῦ τὰ σπλάγγνα καὶ τὴν συναλγούσαν αὐτοῖς διάνοιαν, διότι ἀεὶ φειδόμενος ἀνεβάλλετο. Εἶτα, ἵνα μὴ καὶ νῦν νομίσωσιν, ὅτι πάλιν ἀναβολὴ καὶ ἀπλῶς ἀπειλὴ βημάτων, διὰ τοῦτο καὶ ἔμπροσθεν εἶρηκεν· *Ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθίσει τὰ πᾶν ῥῆμα*· καὶ, *Ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Οὐκέτι ἀναβαλοῦμαι, εἰ ἀδιορθώτους εὐροίμ, ὃ μὴ γένοιτο, ἀλλὰ ἐπάξω πάντως, καὶ στήσω ὅπερ εἶρηκα. Εἶτα μετὰ πολλοῦ τοῦ θυμοῦ καὶ σφοδρᾶς τῆς ἀγανακτικῆς πρὸς τοὺς κωμωδοῦντας αὐτὸν ὡς ἀσθενῆ, καὶ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ χλευάζοντας, καὶ λέγοντας, *Ἦ παρουσίᾳ ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος*, ὡς πρὸς τοὺτους γοῦν ἀποτεϊνόμενος, φησίν· *Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἔμοι λαλοῦντος Χριστοῦ*; Τοῦτο γὰρ ὁμοῦ μὲν πλῆττων, ὁμοῦ δὲ κἀκείνων καθαπτόμενος εἶρηκεν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Ἐπειδὴ βούλεσθε δοκιμάζειν εἰ ἐν ἔμοι ὁ Χριστὸς οἰκεῖ, καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖτε, καὶ διὰ τοῦτό με κωμωδεῖτε, ὡς εὐτελῆ καὶ εὐκαταφρόνητον, ἅτε ἔρημον ὄντα τῆς δυνάμεως ἐκείνης· εἰσεσθε ὅτι οὐκ ἐσμέν ἔρημοι, εἰ παράσχοιτε πρόφασιν, ὃ μὴ γένοιτο. Τί οὖν; εἰπέ μοι διὰ τοῦτο κολάζεις, ἐπειδὴ δοκιμὴν ζητοῦσιν; Οὐχί, φησίν· εἰ γὰρ τοῦτο ἐζητούν, ἐκ πρώτης ἂν ἐκόλασα ἀμαρτόντας, καὶ οὐκ ἀνεπαλόμην. Ὅτι δὲ οὐ τοῦτο ζητεῖ, προϊὼν τοῦτο [641] σαφέστερον ἔδειξεν εἰπὼν, *Ἐύχομαι δὲ μηδὲν ποιῆσαι ὑμᾶς κακόν, οὐχ ἵνα μὴ ἡμεῖς δοκιμοὶ φανώμεν, ἀλλὰ ὑμεῖς δοκιμοὶ ἦτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὤμεν*.

β'. Οὐ τοίνυν αἰτιολογικῶς αὐτὸ τίθησιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀγανακτῶν, μᾶλλον καθαπτόμενος τῶν καταφρονούντων αὐτοῦ. Ἐγὼ μὲν οὐ βούλομαι, φησὶ, δοῦναι πείραν ὑμῖν τοιαύτην· εἰ δὲ αὐτοὶ παρέχετε τὴν αἰτίαν, καὶ βουληθεῖτέ με ἐκκαλέσασθαι, εἰσεσθε διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν. Καὶ ὄρα πῶς φορτικὸν ποιεῖ τὸν λόγον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπειδὴ δοκιμὴν ζητεῖτε ἔμοι, ἀλλὰ, *Τοῦ ἐν ἔμοι λαλοῦντος Χριστοῦ*· δεικνύς ὅτι εἰς ἐκεῖνον ἡμάρτανον. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπε, Τοῦ ἐνοικούντος, ἀλλὰ, *Τοῦ λαλοῦντος*, δεικνύς πνευματικὰ ὄντα τὰ ῥήματα. Εἰ δὲ οὐκ ἐνδείκνυται αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, οὐδὲ κολάζει· λοιπὸν γὰρ ἀφ' αὐτοῦ τὸν λόγον ἐκεῖ μετήγαγε, φοβερωτέραν ποιῶν τὴν ἀπειλήν· οὐ δὲ ἀσθένειαν· δύναται γὰρ· ἀλλὰ διὰ μακροθυμίαν. Μὴ τοίνυν τὴν ἀνοχήν αὐτοῦ ἀσθένειάν τις λογιζέσθω. Τί γὰρ θαυμάζεις, εἰ οὐκ ἐπεξέρχεται νῦν ἀμαρτάνουσιν, οὐδὲ ἀπαιτεῖ δίκην ἀνοχόμενος καὶ μακροθυμῶν, ὅπου γε καὶ σταυρωθῆναι αὐτὸς

ὑπέμεινε, καὶ τοιαῦτα πάσχων οὐκ ἐκόλαξε; Ἀδὲ καὶ ἐπήγαγε, *Ὅς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δύναται ἐν ὑμῖν*. Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνάμεως θεοῦ. Πολλὴν ἀσφειαν ἔχει τὰ ῥήματα, καὶ τοῖς ἀσθενεστέροις θόρυβον ἐντίθησι. Διόπερ ἀναγκαῖον αὐτὰ ἀναπλῶσαι σαφέστερον, καὶ τῆς λέξεως ταύτης εἰπεῖν τὰ σημαινόμενα, περὶ ἣν ἡ ἀσφειά, ἵνα μηδεὶς σκανδαλίζηται μηδὲ τῶν ἀφαιστέρων.

Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον, καὶ τί δηλοῖ τὸ τῆς ἀσθενείας ὄνομα, καὶ κατὰ ποῖον σημαινόμενον εἶρηται, ἀναγκαῖον μαθεῖν. Μία μὲν γὰρ ἡ λέξις, πολλὰ δὲ τὰ ἐξ αὐτῆς δηλούμενα. Καὶ γὰρ ἀσθένεια λέγεται ἡ τοῦ σώματος ἀβρωστία· διὰ καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ εἶρηται, *Ἴδε ὃν φιλεῖς ἀσθενεῖ*, περὶ τοῦ Λαζάρου· καὶ αὐτὸς ἔλεγεν, *Ἡ ἀσθένεια αὐτῆς οὐκ ἐστὶ πρὸς θάνατον*· καὶ περὶ τοῦ Ἐπαφρᾶ ὁ Παῦλος· *Καὶ γὰρ ἡσθένησε παραπλήσιον θανάτῳ, ἀλλ' ὁ θεὸς αὐτὸν ἠλέησε*· καὶ περὶ τοῦ Τιμοθέου, *Οἴνω ὀλίγῳ χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας*. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα σωματικὴν ἀβρωστίαν δηλοῖ. Λέγεται πάλιν ἀσθένεια τὸ μὴ πεπηγέναι ἐν τῇ πίστει ἀπλῶς, μηδὲ τέλειον εἶναι καὶ ἀπρητισμένον. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Τὸν δὲ ἀσθενούντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν*· καὶ πάλιν, *Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὁ δὲ ἀσθενῶν λίχνα ἐσθίει*· τὸν ἐν τῇ πίστει ἀσθενούντα δηλῶν. Ἰδοὺ δύο σημαινόμενα ἐκ τῆς ἀσθενείας ἐστὶ· καὶ τρίτον ἔτερον, ὃ καλεῖται ἀσθένεια. Ποῖον δὴ τοῦτο; Οἱ διωγμοί, αἱ ἐπιβουλαί, αἱ ἐπήρειαι, οἱ πειρασμοί, αἱ ἐπαγωγαί. Καὶ τοῦτο δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἐπεὶ τοῦτου τρις τὸν Κύριον παρεκάλεσα· καὶ εἰπέ μοι, Ἄρκεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται*. [642] Τί ἐστὶν, *Ἐν ἀσθενείᾳ*; Ἐν διωγμοῖς, ἐν κινδύνοις, ἐν πειρασμοῖς, ἐν ἐπιβουλαῖς, ἐν θανάτοις. Καὶ τοῦτο δηλῶν ἔλεγεν, *Διὰ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείᾳ*. Εἶτα δεικνύς ποῖαν λέγει ἀσθένειαν, οὐ πυρετὸν εἶπεν, οὐκ ἀμφιβολίαν τὴν περὶ τὴν πίστιν, ἀλλὰ τί; *Ἐν ὄρεσιν, ἐν διωγμοῖς, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν κληταῖς, ἐν φυλακαῖς, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμέ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ*. Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατὸς εἰμι· τούτέστιν, Ὅταν διώκωμαι, ὅταν ἐλαύνωμαι, ὅταν ἐπιβουλεύωμαι, τότε δυνατὸς εἰμι, τότε μᾶλλον κρατῶ καὶ περιγίνομαι τῶν ἐπιβουλεύόντων, τῆς χάριτος θαυφιλέστερον ἐνισχυνοῦσιν ἐν ἔμοι. Κατὰ δὴ τοῦτο τὸ τρίτον τὴν ἀσθένειαν τέθεικεν ὁ Παῦλος· καὶ ὃ λέγει τοῦτό ἐστι· πρὸς ἐκεῖνο πάλιν ἀποτεϊνόμενος, ὃ καὶ ἔμπροσθεν εἶπεν, ὅτι εὐτελής αὐτοῖς ἔδοκε εἶναι καὶ εὐκαταφρόνητος. Οὐ γὰρ ὅτι ἐβοόλετο κομπάζειν, οὐδὲ ὅπερ ἦν, εἶναι δοκεῖν αὐτὸν, οὐδὲ τὴν δύναμιν ἐνδείκνυσθαι, ἣν εἶχεν εἰς τὸ κολάζειν καὶ τιμωρεῖσθαι· ὅθεν καὶ ἐνομιζέτο εὐτελής εἶναι. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο νομίζοντες ἐν πολλῇ βεθουμῆ ἦσαν καὶ ἀνασθησίξ, καὶ οὐ μετεβάλλοντο ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων, καιρὸν ἐπιτήθειον λαβῶν, καὶ περὶ τούτων αὐτόνως σφόδρα διαλέγεται, δεικνύς ὅτι οὐ δὲ ἀσθένειαν οὐδὲν ἐποίησε, ἀλλὰ διὰ μακροθυμίαν. Εἶτα, ὅπερ ἔφη, ἀφ'

humiliationem eam rem appellavit; *Ne, cum venero, inquit, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos qui ante peccaverunt, et non egerunt poenitentiam*; ac aese ipsis excusans, semel et iterum ac tertio prædixisse asseruit, quodque nihil non agat ac molietur quo sumendas poenas propulset, eosque verborum terrore meliores efficiat: tunc grave illud et horrendum assertit dicens, *Si venero iterum, non parcam*. Non dixit, Punitiam ac vindicabo, poenasque expetam; sed rursus paternis verbis supplicium ponit, hinc viscera sua animumque ipsis condolentem ostendens, quod pro sua erga eos indulgentia semper poenam infligere differret. Postea autem, ne nunc quoque ita existimarent, eum rursus dilatione ac verborum tantum minis uti; ideo prius quoque dixit: *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum*; et, *Si venero, non parcam*. Quod autem ait, est ejusmodi: Non jam diutius cunctabor, si vos, quod Deus avertat, emendationis expertes invenero, sed poenas haud dubie inferam, ac quod dixi præstabo. Mox cum ingenti animi permotione ac vehementi indignatione in eos invehens, qui ipsum tanquam imbecillum traducebant, præsentiamque ipsius suggillabant dicebantque, *Præsentia infirma, et sermo contemptibilis* (2. Cor. 10. 10), adversus istos ait: 3. *An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christi?* His enim verbis simul et hos scriit, et illos perstringit. Quod autem dixit, hunc sensum habet: Quandoquidem periculum facere vultis, an Christus in me habitet, rationesque a me exposcitis, eaque de causa me ut vilem ac contemnendum traducitis, tanquam potentia illa destitutum; hæc me minime carere scietis, si, quod nolim, occasionem mihi præbueritis. Quid ergo quæso; ideo castigas, quod experimentum quærant? Minime, inquit: nam si hoc quærerem, mox ut primum peccassent, in eos animadvertissem, nec cunctatione ulla usus fuisset. Quod autem id minime quærat, dilucidius postea indicavit his verbis: *Opto autem vos nullo malo afficere, non ut nos probati appareamus, sed ut vos, quod bonum est, faciatis, nos autem ut reprobi simus*.

2. Non ergo per causæ modum istud ponit, sed potius ut stomachans, eosque quibus contemptui erat incessens. Equidem ipse, inquit, hujusmodi experimentum vobis præbere nolo: quod si ipsi causam præbueritis, meque concitare in animum induxeritis, ex ipsis rebus intelligetis. Ac vide quomodo orationem exasperet. Neque enim dixit, Quoniam experimentum mei quæritis, sed, *Ejus qui in me loquitur Christi*. Quibus verbis ostendit eos in illum peccavisse. Nec simpliciter dixit, *Ejus qui in me habitat*, sed, *Ejus qui in me loquitur*; hinc videlicet indicans, verba sua a Spiritu proficisci. Quod si vim suam ille non ostendit, nec poenas irrogat; jam enim a se orationem illuc traducit, quo plus terroris minæ habeant; non imbecillitate prohibetur; id enim potest; sed animi lenitate. Quocirca ne ipsius tolerantiam imbecillitati quispiam adscribat. Cur miraris enim, si pro sua tolerantia patientiaque in peccatores non anim-

advertit nec poenas ab iis expetit, cum ipse quoque in crucem agi sustinuerit, atque hujusmodi cruciatus perpetuens, poenam minime irrogarit? Unde etiam subjunxit, *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis*. 4. *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei*. Plurimum hæc verba obscuritatis habent, atque imbecillioribus perturbationem injiciunt. Quapropter apertius ea explicare necesse est, atque hujus dictionis, in qua obscuritas sita est, significationem asserre: ut ne quis etiam ex simplicioribus offendatur.

Infirmiatis modi varii.—Quidnam igitur sit id quod dixit, quid per infirmitatis vocabulum designet, et qua significatione hoc loco usurpatum sit, operæ pretium est discere. Etenim una quidem est dictio, verum per eam multa indicantur: siquidem infirmitas dicitur corporis morbus; eaque ratione in Evangelio dictum est de Lazaro, *Ecce quem amas infirmatur* (Joan. 11. 3. 4); et ipse dicebat, *Hæc infirmitas non est ad mortem* (Philipp. 2. 27); ac Paulus de Epaphrodito verba faciens, *Nam et infirmatus est usque ad mortem, sed Deus misertus est ejus* (1. Tim. 5. 23); et de Timotheo, *Vino modico utere propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates*. Hæc enim omnia corporeum morbum significant. Rursus infirmitas dicitur, cum quis in fide non satis firmus est, nec perfectus ac numeris omnibus absolutus. Idque his verbis Paulus indicabat: *Infirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum*; ac rursus, *Alius quidem credit se comedere omnia: qui autem infirmus est, solus manducat* (Rom. 14. 1. 2); infirmum in fide significans. Habes jam duos infirmitatis significatus. Est et tertia alia infirmitatis significatio. Quænam hæc? Persecutiones, insidiæ, molestiæ, tentationes, calamitates. Quod etiam Paulus his verbis declarabat, *Pro hoc ter Dominum rogavi: et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea; virtus enim mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 8. 9). Quid est, *In infirmitate*? In persecutionibus, in periculis, in tentationibus, in insidiis, in mortibus: id quod indicabat, cum diceret, *Quamobrem mihi placeo in infirmitate* (Ibid. v. 10). Ac postea exponens de qua infirmitate loqueretur, non febrem dixit aut dubitationem quamdam in fide, sed quid? *In contumeliis, in persecutionibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus: ut inhabitet in me virtus Christi*. Cum enim infirmor, tunc potens sum. Hoc est, Cum vexor, cum exagitor, cum insidiis appetor, tunc robore polleo, tunc victoriam magis obtineo, atque eos qui mihi insidias parant supero, copiosiore gratia in me insidente. Secundum hoc tertium significationis genus, infirmitatis vocabulum hoc loco Paulus usurpavit; quodque ait, est ejusmodi: adversus id, quod jam ante dixi, rursus contendit, nempe quod vilis ipsis et contemnendus esse videbatur. Non enim sese jactare volebat, qualis revera erat, nec vim eam, quam ad puniendum et poenas sumendas habebat, ostentare: unde etiam vilis et abjectus habebatur. Quoniam itaque ob eam opinionem in magna socor-

dia ac stupore versabantur, nec a peccatis resiliabant; commodam occasionem nactus, de his rebus acriter disserit, illud demonstrans, imbecillitatem non in causa esse cur nihil faciat, sed animi lenitatem. Ac postea, ut jam dixi, sermonem a se ad Christum traducens, metum auget ac minas amplificat. Quod autem ait, tale est: Num, si quid etiam faciam, ac de iis qui peccaverunt pœnas sumam, ego sum qui punio et pœnas sumo? imo vero Christus ipse est, qui in me habitat. Quod si hoc non creditis, sed experimentum capere vultis, per ejus qui in me habitat opera id mox perspectum habebitis: non enim in vobis infirmus est, sed potens. Cur autem adjecit, *In vobis*, cum ipse ubique viribus polleat? nam sive infideles, sive dæmones, sive quidquid tandem illud esse queat, supplicio afficere voluerit, id potest (a). Quid ergo sibi vult illud additamentum? Hoc dicens, pudore suffundit illos ab iis quæ jam experti sunt; vel hoc significat: Interim in vobis virtutem suam ostendit, qui emendari debetis. Quod etiam alibi dicebat: *Quid enim mihi de iis, qui foris sunt, judicare (1. Cor. 5. 12)?*

3. Nam ab externis illis, inquit, tunc pœnas repetet in die judicii; a vobis autem etiam nunc, ut ab illo vos supplicio eximat. Attamen hanc curam et sollicitudinem ab amore partam, vide quanto cum timore et quanta cum indignatione adhibeat, dicens: *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.* Quid significat illud, *Si crucifixus est ex infirmitate?* Etiam si, inquit, voluerit rem sustinere, quæ infirmitatis suspicionem præ se ferat; certe nihil hoc vim potestatemque ejus minuit: potestas quippe illa inexpugnabilis manet, et quod infirmitatis videtur esse, nihil illam lædit; imo potius hoc maxime ejus robur et vim ostendit, quod talem rem perpessus sit, nec tamen ejus virtus ac potentia imminuta fuerit. Ne ergo infirmitatis vocabulum te conturbet; etenim alibi quoque dicit: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus (1. Cor. 1. 25);* quamquam nihil stultum nihilque infirmum Deus habet; sed crucem sic vocavit, incredulorum de ipso opinionem exponens. Audi enim illum, se ipsum interpretantem: *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est; iis vero qui salvi fiunt, id est nobis, Dei virtus est (1b. v. 18);* et rursus, *Nos autem prædicamus Deum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam (1b. v. 23. 24);* ac rursus, *Animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus: stultitia enim est illi (1. Cor. 2. 14).* Vide quomodo ubique incredulorum suspicionem tollat et interpretetur, qui crucem stultitiam et infirmitatem esse putabant. Ita autem hoc quoque loco, non

(a) Quæ sequuntur postea in Editione Morelli Parisiensi, ex Commentario Epistolæ ad Galatas adjecta sunt, et per paginas duas integras seriem omnino interturbant, idque ex typographorum vel imperitia vel nequitia. Nos omnia restitimus.

eam quæ vere sit infirmitatem memorat, sed eam quam increduli esse suspicabantur. Non igitur hoc dicit quod, infirmus cum esset, crucifixus fuerit, absit. Quod enim potuerit non crucifigi per omnia probavit: nunc supinos projiciens, nunc radios solis avertens, sicum arefaciens, accedentium ad se oculos excæcans, et innumera alia patrans. Quid sibi vult ergo quod dicit, *Ex infirmitate?* Quod etiam si crucifixus sit, periculum passus et insidias (ostendimus enim infirmitatem periculum et insidias vocari), attamen nihil læsus fuit. Hæc autem dicebat, ad se trahens exemplum. Quia enim videbant illos persequutionem patientes, pulsos, despectos, nec propulsantes vel sese ulciscences; ut doceret illos, quod ipsi talia paterentur non ex imbecillitate nec quod eos propulsare non valerent, sermonem ad Dominum reducit: quandoquidem ipse quoque, inquit, crucifigebatur, vinculis constringebatur, innumera patiebatur; nec invadentes se propulsabat, sed manebat, ea sustinens quæ infirmitatem præ se ferre viderentur, et sic virtutem suam ostendens, quod nempe nec propulsans illos nec sese ulciscens, in nullo prorsus læderetur. Vitam enim crux non abscedit, nec resurrectionem impedivit; sed resurrexit ille, et vivit. Cum autem audieris crucem et vitam, de œconomia, seu de Christi incarnatione sermonem excipe; de illa enim omnis hæc oratio instituitur. Quod si dicat, *Ex virtute Dei*, ex virtute ipsius Christi intelligit. Quod enim ipse eam excitaverit et imperet, audi dicentem: *Solvite templum hoc, et ego in tribus diebus excitabo illud (Joan. 2. 19).* Si autem id quod suum est Patris esse dicat, ne turberis: *Omnia enim, quæ Patris mei sunt, mea sunt (Joan. 16),* inquit, et rursus: *Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt (1b. 15. et 17. 10).* Sicut ergo ille, qui crucifixus est, nihil læsus est, inquit; sic neque nos dum persequutionem patimur et impugnamur: ideoque subjungit, *Nam et nos infirmi sumus in illo, sed vivemus in illo ex virtute Dei.* Quid sibi vult illud, *Infirmi sumus in illo?* Persequutionem sustinemus, pellimur, extrema patimur. Sed quid significat, *In illo?* Per prædicationem, inquit, et per fidem in illum. Si autem tristitia et molesta propter illum sustineamus, palam est et fausta quoque: ideoque subjungit, *Sed salvamur in illo ex virtute Dei.* 5. *Vosmetipsos tentate, si estis in fide, vos ipsos probate. Annon cognoscitis vosmetipsos, quia Christus in vobis est? nisi forte reprobi estis.* 6. *Spero autem quod cognoscitis, quia nos non sumus reprobi.* Quia enim ex dictis ostenderat, quod etiam si non illos plecteret, non ita se gereret eo quod Christum in se non haberet, sed ut illius lenitatem imitaretur, qui cum cruce afficeretur, non se ulciscabatur: rursus alio modo idem efficit. Atque majus argumentum ducens a discipulis ita rem probat. Quid enim de me magistro loquor, qui in tanta cura versor, ac totum terrarum orbem fidei meæ commissum habeo, totque ac tanta miracula edidi? Nam si vos, qui in discipulorum numero estis, vos ipsos examinare volueritis, Christum in vobis quoque habitare conspicietis: quod si in

ἑαυτοῦ τὸν λόγον ἐπὶ τὸν Χριστὸν μεταγαγὼν, ἐπιτείνει τὴν φόβον, αὖξιν τὴν ἀπειλήν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Μὴ γὰρ, καὶ ἐὰν ποιήσω τι, καὶ κολάσω καὶ τιμωρήσωμαι τοὺς ἡμαρτηκότας, ἐγὼ εἰμι ὁ κολάζων καὶ τιμωρούμενος; ἔστιν ὁ ἐν ἐμοὶ οἰκῶν, αὐτὸς ὁ Χριστός. Εἰ δὲ οὐ πιστεύετε τοῦτο, ἀλλὰ βούλεσθε λαβεῖν δοκιμὴν, διὰ τῶν ἔργων τοῦ ἐνοικούντος ἐν ἐμοὶ εἰσεσθε ταχέως· οὐδὲ γὰρ ἀσθενεῖ εἰς ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ δυνατός ἐστι. Καὶ διὰ τί προσέθηκεν, *Εἰς ὑμᾶς*, καίτοι πανταχοῦ δυνατός ἐστι; καὶ γὰρ ἀπίστους βουλήθη κολάσαι, δύναται, καὶ δαίμονας, καὶ ὅτιοῦν. Τί οὖν βούλεται ἡ προσθήκη; Σφόδρα ἐντρέποντος αὐτοῦ ἐστὶ τὸ ῥῆμα, ἀφ' ὧν ἤδη πείραν εἰλήφασιν ἢ τοῦτο δηλοῦντος, ὅτι Τέως ἐν ὑμῖν τὴν δύναμιν ἐπιδείκνυται τοῖς ὀφειλοῦσι διορθωθῆναι. Ὁ καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγε· *Τί γὰρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν*;

γ. Τοὺς μὲν γὰρ ἔξω, φησὶ, τότε ἀπαιτήσει δίκην κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως· ὑμᾶς δὲ καὶ νῦν, ὥστε ἐκείνης ἐξελεῖσθαι τῆς τιμωρίας. Ἄλλ' ὅμως καὶ τὸ κηδεμονικὸν τοῦτο καὶ διὰ φιλοστοργίαν γινόμενον, ὅρα πῶς μετὰ φόβου τίθησι καὶ πολλοῦ τοῦ θυμοῦ, λέγων· Ὅς οὐκ ἄσθενεῖ εἰς ὑμᾶς, ἀλλὰ δύναται ἐν ὑμῖν. Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Τί ἐστίν, *Εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας*; Καὶ γὰρ εἰ εἴλετο, φησὶ, πᾶν ὑπομείναι δοκοῦν ἀσθενείας ἔχειν ὑπλήψιν, ἀλλ' οὐδὲν τοῦτο τὴν δύναμιν αὐτοῦ διακόπτει· μένει γὰρ αὐτῆ ἀμαχος οὐσα, καὶ οὐδὲν τὸ [643] πᾶν ὑπομείναι δοκοῦν ἀσθενείας εἶναι ταύτην παρέβλαψεν, ἀλλ' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα αὐτοῦ δείκνυσι τὴν ἰσχὺν, ὅτι καὶ τοιοῦτον πᾶν ὑπέμεινε, καὶ τὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ οὐκ ἠκρωτηριάσθη. Μὴ τοίνυν σε θορυβείτω ἡ λέξις τῆς ἀσθενείας· καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ· *Τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ*· καίτοι οὔτε μωρὸν, οὔτε ἀσθενὲς οὐδὲν ὁ Θεὸς ἔχει· ἀλλὰ τὸν σταυρόνουτως ἐκάλεσε, τὴν τῶν ἀπίστων ὑπόνοιαν περὶ αὐτοῦ ἐξηγούμενος. Ἄκουσον γοῦν αὐτοῦ ἑαυτὸν ἐρμηνεύοντος· Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζόμενοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστὶ· καὶ πάλιν· Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Θεὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἑλλήσι δὲ μωρίαν, αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι Χριστὸν, Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν· καὶ πάλιν, *Ψυχικός δὲ ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστίν*. Ὅρα πῶς πανταχοῦ τῶν ἀπίστων τὴν ὑπόνοιαν ἐρμηνεύει, μωρίαν καὶ ἀσθενείαν τὸν σταυρὸν νομιζόντων. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα οὐ τὴν οὐσαν ἀσθενείαν λέγει, ἀλλὰ τὴν ὑποπετυομένην παρὰ τοῖς ἀπίστοις. Οὗ τοῦτο οὖν φησιν, ὅτι ἀσθενὲς ὡς ἐσταυρώθη, ἄπραγε. Ὅτι γὰρ ἠδύνατο μὴ σταυρωθῆναι διὰ πάντων ἔδειξε, νῦν μὲν ὑπτίους βίβας, νῦν δὲ

τὰς ἀκτίνας ἀποστρέψας, καὶ συκῆν ξηράνας, καὶ τὰς ὄψεις τῶν ἐλθόντων ἐπ' αὐτὸν πηρώσας, καὶ μυρία ἕτερα ἐργασάμενος. Τί οὖν ἐστίν ὁ φησιν, Ἐξ ἀσθενείας; Ὅτι εἰ καὶ ἐσταυρώθη κίνδυνον ὑπομείνας καὶ ἐπιβουλήν (ἐδείξαμεν ἢ γὰρ τὴν ἀσθενείαν κίνδυνον καλουμένην καὶ ἐπιβουλήν), ἀλλ' ὅμως οὐδὲν παρεβλάθη. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν εἰς τὰ καθ' ἑαυτὸν ἔλκων τὸ ὑπόδειγμα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐώρων αὐτοὺς διωκομένους, ἐλαυνομένους, καταφρονουμένους, καὶ οὐκ ἀμυνομένους οὐδὲ ἐπεξιόντας, διδάσκων αὐτοὺς, ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ παρὰ ἀτονίαν ταῦτα πάσχουσιν, οὐδὲ παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι ἐπεξιέναι, ἀνάγει τὸν λόγον ἐπὶ τὸν Δεσπότην· ἐπεὶ καὶ αὐτὸς, φησὶν, ἐσταυρωτό, ἔδεσμεῖτο, μυρία ἔπραξε, καὶ οὐκ ἐπέξῃ, ἀλλ' ἔμενε, τὰ δοκοῦντα τῆς ἀσθενείας εἶναι ὑπομένων πᾶν ἄλλα, καὶ ταύτη τὴν δύναμιν ἐπιδεικνύμενος τὴν αὐτοῦ, ὅτι καὶ μὴ ἐπεξιὼν μηδὲ ἀμυνομένος, οὐδὲν ὄλως παραβλάπτειται. Τὴν γοῦν ζωὴν οὐ διέκοψεν ὁ σταυρὸς, οὐδὲ ἐνεπόδισε τὴν ἀνάστασιν, ἀλλὰ καὶ ἀνέστη καὶ ζῆ. Ὅταν δὲ ἀκούσῃς σταυρὸν καὶ ζωὴν, τὸν περὶ τῆς οἰκονομίας ἐκδέχου λόγον· περὶ γὰρ ταύτην ὁ πᾶς οὗτος λόγος. Εἰ δὲ φησιν, Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, [οὐχ ὡς αὐτοῦ ἀτονούντος ζωογονῆσαι τὴν σάρκα, ἀλλ' ἀδιάφορον αὐτῷ τὸ ὁ λέγειν καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Εἰπὼν γὰρ, Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ,] ἐκ δυνάμεως τῆς αὐτοῦ εἴρηκεν. Ὅτι γὰρ καὶ αὐτὸς αὐτὴν ἀνέστησε καὶ διακρατεῖ, ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος· *Ἀύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν*. Εἰ δὲ, ὅπερ αὐτοῦ ἐστίν, τοῦτο τοῦ Πατρὸς εἶναι λέγει, μὴ θορυβηθῆς· *Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς μου ἐμὰ ἐστί, φησὶ· καὶ πάλιν, Πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστί, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ*. Ὅπερ οὖν ἐκεῖνος ὁ [644] σταυρωθεὶς, οὐδὲν παρεβλάθη, φησὶν, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς διωκόμενοι, πολεμούμενοι· διὸ καὶ ἐπράγει· *Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀσθενούμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα ἐν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ*. Τί ἐστίν, Ἄσθενούμεν ἐν αὐτῷ; Διωκόμεθα, ἐλαυνόμεθα, τὰ ἔσχατα πάσχομεν, Ἄλλὰ τί ἐστίν, Ἐν αὐτῷ; Διὰ τὸ κήρυγμα, φησὶ, καὶ τὴν πίστιν τὴν εἰς αὐτόν. Εἰ δὲ τὰ σκυθρωπὰ καὶ φορητὰ ὑπομνομεν δι' αὐτόν, εὐδηλον ὅτι καὶ τὰ φαῖδρά· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ἄλλὰ σωζόμεθα ἐν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Ἐαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε. Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκειτε ἑαυτοὺς, ὅτι Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστίν, εἰ μὴ τι ἀδόκιμοί ἐστε; Ἐλπίζω δὲ, ὅτι γνώσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἀδόκιμοι. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῶν εἰρημένων ἔδειξεν ὅτι, εἰ καὶ μὴ ἐπεξέρχεται, οὐχ ὡς οὐκ ἔχων τὸν Χριστὸν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλ' ὡς τὴν μακροθυμίαν τὴν ἐκείνου μιμούμενος τοῦ σταυρουμένου, καὶ μὴ ἀμυνομένου, πάλιν ἐτέρως τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐργάζεται, καὶ ἐκ πλείονος περιουσίας, ἀπὸ τῶν μαθητῶν κατασκευάζων τὸν λόγον. Τί γὰρ λέγω περὶ ἐμοῦ τοῦ διδασκάλου, φησὶ, καὶ τοσαύτην ἔχοντος φροντίδα, καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐμπεπιστευμένου, καὶ τοσαῦτα σημεῖα

• Sic legendum ut Savil. in margine de conjectura posit. Editi, ὡς οὐκ.

b *Legebatur* ἰδεϊκάμην.

c *Verba unciis inclusis aberant, neque ea restituit interpres.*

πεποιηκός; Ὑμᾶς γὰρ αὐτοὺς ἐὰν βουλῆθῃτε ἐξετάσαι τοὺς ἐν τάξει μαθητῶν ὄντας, ὄψεσθε ὅτι καὶ ἐν ὑμῖν ὁ Χριστός· εἰ δὲ ἐν ὑμῖν, πολλῶν μᾶλλον ἐν τῷ διδασκάλῳ. Εἰ γὰρ τὴν πίστιν ἔχετε, καὶ ἐν ὑμῖν ὁ Χριστός. Καὶ περὶ τῶν πιστευόντων τοῦτο αὐτὸ εἶρηται θαύματα ἐργαζομένων· οἱ γὰρ πιστεύοντες τότε, ἔθαυματούργουν· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, Ἐαυτοὺς πειράζετε, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε, εἰ ἔστὲ ἐν τῇ πίστει. Ἡ οὐκ ἐπιγνώσκετε ἑαυτοὺς, ὅτι Χριστός ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ τι ἀδόκιμοί ἐστε; Εἰ δὲ ἐν ὑμῖν, πολλῶν μᾶλλον ἐν τῷ διδασκάλῳ. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ πίστιν ἐνταῦθα λέγειν καὶ τὴν τῶν σημείων. Εἰ γὰρ ἔχετε τὴν πίστιν ἐκείνην, φησὶν, ὁ Χριστός ἐν ὑμῖν ἐστίν, *Εἰ μὴ τι ἀδόκιμοι γηγόνατε.*

δ'. Εἶδες πῶς πάλιν φοβεῖ, καὶ ἐκ περιουσίας δείκνυσσι παρ' αὐτῷ ὄντα τὸν Χριστόν; Ἐνταῦθα γὰρ μοι δοκεῖ καὶ εἰς βίον αὐτοὺς αἰνίττεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀρκεῖ ἡ πίστις εἰς τὸ ἐπισπᾶσθαι τὴν ἐνέργειαν τὴν πνευματικὴν, εἶπε δὲ, ὅτι Εἰ ἔστὲ ἐν τῇ πίστει, τὸν Χριστόν ἔχετε ἐν αὐτοῖς, συνέβαινε δὲ πολλοὺς εἶναι ταύτης τῆς ἐνεργείας ἐρήμους πίστιν ἔχοντας, λύων τὴν ἀπορίαν φησὶν, *Εἰ μὴ τι ἀδόκιμοί ἐστε*, εἰ μὴ βίον διεφθαρμένον ἔχετε. *Ἐλπίζω δὲ, ὅτι γινώσθεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν ἀδόκιμοι.* Τὸ ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, *Εἰ δὲ ὑμεῖς ἀδόκιμοι γηγόνατε, ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς· ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, ἵνα μὴ πλήξῃ, ἀμυδρῶς δὲ αὐτὸ αἰνίττεται, οὕτε ἀποφαινομένου καὶ λέγων, ὅτι ἀδόκιμοί ἐστε, οὕτε κατ' ἐρώτησιν προάγων καὶ λέγων, εἰ δὲ ὑμεῖς ἀδόκιμοι, ἀλλὰ τοῦτο πραλιπῶν, αἰνιγματωδῶς αὐτὸ ἐνδείκνυται, ἐπάγων, Ἐλπίζω δὲ, ὅτι γινώσθεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν ἀδόκιμοι.* Πάλιν κἀνταῦθα πολλὴ ἡ ἀπειλή, μέγας ὁ φόβος. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνταῦθεν, βούλεσθε, φησὶ, διὰ τῆς εἰς ὑμᾶς κολάσεως τὴν δοκιμὴν λαβεῖν, οὐκ ἀπορρῆσθαι τοῦ δοῦναι ὑμῖν [645] τὴν ἀπόδειξιν. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, μετὰ πλείονος δὲ τοῦ βάρους καὶ τῆς ἀπειλῆς. *Ἐλπίζω δὲ, ὅτι γινώσθεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμέν ἀδόκιμοι.* Ἐδεῖ μὲν γὰρ καὶ χωρὶς τούτου εἰδέναι ὑμᾶς, φησὶ, τὰ ἡμέτερα, καὶ ὅτι Χριστὸν ἔχομεν ἐν ἑαυτοῖς λαλοῦντα καὶ ἐνεργοῦντα· ἐπειδὴ δὲ καὶ διὰ τῶν ἔργων βούλεσθε λαβεῖν τὴν πείραν, εἴσεσθε ὅτι οὐκ ἐσμέν ἀδόκιμοι. Εἶτα ἐπειδὴ τὴν ἀπειλὴν ἐπαναείνατο, καὶ τὴν κόλασιν λοιπὸν ἐπὶ θύρας ἤγαγε, καὶ ἐν τρόμῳ κατέστησεν αὐτοὺς, καὶ προσδοκᾶν ἐποίησε τιμωρίαν· ὅρα πῶς πάλιν καταγλυκαίνει τὸν λόγον, καὶ παραμυθεῖται τὸν φόβον, καὶ δείκνυσιν αὐτοῦ τὸ ἀφιλότιμον, τὸ πρὸς τοὺς μαθητὰς κηδεμονικόν, τὸ φιλόσοφον τῆς γνώμης, τὸ ὑψηλὸν καὶ ἀκενόδοξον. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα δείκνυσσι δι' ὧν ἐπάγει λέγων, *Ἐύχομαι δὲ πρὸς τὸν Θεόν, μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδὲν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δοκιμοὶ φανώμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν.* Οὐ γὰρ *δυναμέσθαι* τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. *Καίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ᾔητε.* Τοῦτο γὰρ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὁμῶν κατάρτισιν. Τοῦτο γὰρ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὁμῶν κατάρτισιν.

Τὶ ταύτης ἴσον γένοιτο· ἂν τῆς ψυχῆς; Κατεφρονεῖτο, διεπτύετο, ἐκωμωδεῖτο, ἐχλευάζετο, ὡς εὔτε-

λης, ὡς εὐκαταφρόνητος, ὡς ἀλαζών, ὡς κομπάζων μὲν διὰ τῶν βημάτων, ἐπὶ δὲ τῶν πραγμάτων οὐδὲ μικρόν τι δεῖξαι· ἔχων τὴν ἑαυτοῦ ἰσχύον· καὶ οὐ μόνον ἀναβάλλεται, οὐδὲ μόνον ἀναδύεται, ἀλλὰ καὶ εὐχεται μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τοσαύτην ὑπόθεσιν· *Εύχομαι γὰρ, φησὶ, μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδὲν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δοκιμοὶ φανώμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν.* Τί ἐστίν ὃ λέγει; Παρακαλῶ τὸν Θεόν, φησὶν, ἵκετεύω μετένα εὐρεῖν ἀδιόρθωτον, μετένα εὐρεῖν ἀμετανόητον· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἀμαρτεῖν· *Μὴ ποιῆσαι γὰρ ὑμᾶς, φησὶ, μηδὲν·* εἰ δὲ καὶ ὅρα ἀμάρτητε, μεταβάλλεσθαι, καὶ προλαβὼντας διορθώσασθαι, καὶ πᾶσαν ἀποκρούσασθαι ὀργὴν. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο σπουδάζω, ἵνα οὕτω δοκιμοὶ ὦμεν, ἀλλὰ τὸναντίον ἅπαν, ἵνα μὴ ἡμεῖς δοκιμοὶ φανώμεν. Εἰ γὰρ μένετε, φησὶν, ἀμετανόητα ἀμαρτάνοντες, ἀνάγκη ἡμᾶς κολάζειν. τιμωρεῖσθαι, πηροῦν ὑμῶν τὰ σώματα· ὅπερ ἐπὶ Σαπφείρας καὶ ἐπὶ τοῦ Μάγου γέγονε· καὶ ἐδώκαμεν δοκιμὴν τῆς δυνάμεως. Ἄλλ' οὐκ εὐχόμεθα τοῦτο, ἀλλὰ τὸναντίον, ἵνα μήτε ἡμεῖς οὕτω δοκιμοὶ φανώμεν ταυτέστιν, ἵνα μὴ οὕτω τὴν δοκιμὴν ἐπιδοξώμεθα τῆς δυνάμεως τῆς ἐν ἡμῖν, διὰ τοῦ κολάζειν ὑμᾶς καὶ τιμωρεῖσθαι ἀμαρτάνοντας καὶ ἀνίατα νοσοῦντας, ἀλλὰ τί; *ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε,* τοῦτο εὐχόμεθα, ἵνα αἰεὶ ἐν ἀρετῇ, αἰεὶ ἐν διορθώσει, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι ὦμεν, οὐκ ἐπιδοκίμουμενοι ἡμῶν τὴν τιμωρητικὴν δύναμιν. Καὶ οὐκ εἶπεν, *Ἀδόκιμοι·* οὐ γὰρ ἐμελλεν εἶναι ἀδόκιμος, εἰ καὶ μὴ ἐκόλασεν, ἀλλ' [646] δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο δοκιμὸς· ἀλλ' εἰ καὶ τινες ὑποπτεύουσιν ἡμᾶς, φησὶ, μὴ ἐπιδοκίμουμενοι· τὴν ἰσχύον ἡμῶν εὐκαταφρονήτους εἶναι καὶ ἀπεβρίμμενους, οὐδὲν ἡμῖν μέλει τούτου. Βέλτισον ἡμεῖς τοῦτο νομίζεσθαι παρ' ἐκείνου, ἢ ἐν ταῖς πληγαῖς καὶ τῷ ἀδιορθώτῳ τῆς γνώμης τὴν δύναμιν, ἣν ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός, ἐπιδείκνυσθαι. *Οὐ γὰρ δυναμέσθε κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας.* ἵνα γὰρ μὴ δόξῃ αὐτοῖς χαρίζεσθαι (τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἀκενοδόξου γνώμης), ἀλλ' ὅπερ ἡ τοῦ πράγματος ἀπαιτεῖ φύσις, τοῦτο ποιῆ, τοῦτο ἐπήγαγε λέγων· *Οὐ γὰρ δυναμέσθαι τι κατὰ τῆς ἀληθείας.* Ἄν γὰρ εὐρωμεν, φησὶν, ὑμᾶς εὐδοκιμοῦντας, ἀποκρουσαμένους τὰ ἀμαρτήματα διὰ τῆς μετανοίας, παμῆρησιαν πρὸς τὸν Θεὸν ἐσχισκότας· οὐδὲ δυναμέσθε, κἂν βουλῆθῶμεν, κολάσαι λοιπὸν, ἀλλὰ εἰν ἐπιχειρήσωμεν, οὐ συμπράξει ὁ Θεός. Εἰς τοῦτο γὰρ ἡμῖν ἔδωκε τὴν δύναμιν, ὥστε ἀληθῆ φέρειν τὴν ψήφον καὶ δικαίαν, καὶ οὐχ ὑπεναντίαν τῇ ἀληθείᾳ. Εἶδες πῶς πανταχόθεν ἀνεπαχθῆ ποιεῖ τὸν λόγον, καὶ παραμυθεῖται τῆς ἀπειλῆς τὸ τραχὺ; Πλὴν ἀλλ' ὡς περ τοῦτο ἐσπούδακεν, οὕτω βούλεται καὶ τὴν αὐτοῦ δεῖξαι γνώμην οἰκειομένην αὐτοῖς· διὸ καὶ ἐπήγαγε, *Καίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ᾔητε.* Τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα, τὴν ὁμῶν κατάρτισιν. Μάλιστα μὲν γὰρ, φησὶν, οὕτε δυναμέσθαι τι κατὰ τῆς ἀληθείας, τοῖσιν, εὐαρεστοῦντας ὑμᾶς κολάσαι· πλὴν ἐπειδὴ οὐ δυναμέσθε, διὰ τοῦτο οὐ βουλόμεθα, καὶ τὸναντίον ἐπι-

vobis, multo certe magis in magistro. Nam si fidem habetis, Christus etiam in vobis est. De credentibus enim dicitur quod miracula patrarent, nam vere patrabant: ob idque subiecit, *Vosmet ipsos tentate, ipsi vos probate, si estis in fide. Annon cognoscitis vos, quod Christus in vobis est? nisi forte reprobi estis.* Quod si in vobis, multo magis in magistro. Mihi porro hæc de fide intelligere videtur, quæ in miraculis sita est. Nam si fide ista præditi estis, inquit, Christus in vobis est, *Nisi forte reprobi estis.*

4. Videsne quomodo rursus eos terreat, Christumque amplius apud se esse demonstret? Hic enim, ut puto, vitam quoque subindicat. Quandoquidem enim ad vim atque operationem spiritualem attrahendam fides minime sufficit, dixerat autem, *Si in fide estis, Christum in vobis habetis; contingebatque, multos qui fidem habebant, huiusmodi vi ac facultate carere; ideoque dubitationem solvens, ait, Nisi forte reprobi estis; hoc est, nisi vitam corruptam habetis. Spero autem quod cognoscetis, quod nos reprobi non sumus.* Sequebatur ut diceret, *Si autem vos reprobi facti estis; at nos haudquaquam: verum hoc ita non exprimit, ne feriat, sed obscure hoc innuit, nec pronuntians ac dicens, Reprobi estis, nec rursus per interrogationem id proponens ac dicens, Si autem vos reprobi; verum hoc præternitio, obscure istud indicat, cum subjungit, Spero autem quod cognoscetis, quod nos non sumus reprobi.* Hic rursus magna comminatio, magnus terror est. Quoniam enim hinc, inquit, hoc est per meam in vos animadversionem, experimentum capere vultis, non deerit nobis probatio vobis afferenda. Cæterum id non dicit, verum majore cum gravitate ac comminatione: *Spero autem quod cognoscetis, quia nos reprobi non sumus.* Vos enim, inquit, hoc etiam remoto, res nostras compertas habere oportebat, quodque Christum in nobis loquentem et operantem habeamus; at quoniam per ipsa opera experimentum sumere cupitis, nos minime reprobos esse compertis. Deinde, postquam minas intenderit, ac penam jam velut pro foribus collocavit, eosque summo terrore perterritos eo adduxit ut supplicium exspectarent; vide quo pacto rursus orationem suavitate quadam perfundat, metumque mitiget ostendatque quam ab omni ambitione remotus sit, quantam discipulorum curam gerat, quam philosophico, quam excelso animo atque ab inani gloria alieno sit. Hæc enim omnia ostendit per ea quæ subjungit, dicens, 7. *Oro autem Deum, ut nihil mali faciatis, ut non nos reprobi appareamus, sed ut vos quod bonum est faciatis, nos autem ut reprobi simus.* 8. *Non enim possumus aliquid contra veritatem, sed pro veritate.* 9. *Gaudemus autem quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc enim etiam oramus, vestram perfectionem.*

Pauli laudes. — Quid huic animæ par esse queat? Contemnebatur, conspuebatur, traducebatur, sanis incessebatur, ut vilis, ut despicibilis, ut arrogantis, ut sese per verba quidem ostentans, in ipsius

autem rebus ne tantillum quidem vim suam demonstrare valeus; et tamen non modo in eos animadvertere differt ac refugit, sed etiam vota facit, ut ne in huiusmodi rem incidat: *Oro, inquit, ut nihil mali faciatis, non ut nos reprobi appareamus, sed ut vos quod bonum est faciatis, nos autem ut reprobi simus.* Quidnam est quod ait? Deum oro, inquit, obsecro, ut neminem qui corrigi nequeat offendam: quin potius ne hoc quidem solum est quod rogo, sed ut ne penitus quidem peccetis; *Ne malum enim faciatis, inquit: quod si etiam peccasse vobis contigerit, ut ad meliorem frugem vos conferatis, atque ante corrigamini omnemque iram propulsetis.* Neque enim id agimus, ut probati ipsi simus, sed contra omnino, ut nos probati non appareamus. Nam si in peccatis ita persistetis, ut pœnitentia non ducamini, nobis necesse erit pœnas adhibere corporaque vestra plectere, ut in Sapphira et Mago contigit, potentiaque nostræ documentum præbere. Verum id minime optamus; imo contra, ut ne ipsi sic reprobi appareamus, hoc est, ut ne sic potentia illius, qua præditi sumus, specimen edamus, nimirum eos, qui peccant atque incurabili morbo detinentur, pœna afficiendo; verum quid? *Optamus, ut vos quod bonum est faciatis;* hoc est, *Ut vos semper in virtute ac vite integritate sitis, nos autem velut reprobi simus, nimirum vindicem nostram potentiam non exhibentes.* Nec vero dixit, *Reprobi;* nec enim reprobus futurus erat, etiamsi pœnam non adhibuisset, quin potius hoc ipso nomine probus; verum, *Etsi nonnulli sunt, inquit, qui nos suspectos habeant, et quod potentia nostræ specimen non exhibeamus nos contemnendos et abjectos putent, nihil tamen hoc curo.* Satius enim est, ut in hac apud illos existimatione simus, quam ut in plagis inferendis, atque in animis emendationem respicientibus potentiam nobis divinitus concessam ostendamus. *Non enim possumus aliquid contra veritatem, sed pro veritate.* Ne enim videretur in eorum gratiam id facere: id enim animi est ab inani gloria alieni; sed quia ipsa rei natura istud postulabat, hæc verba subjunxit: *Non enim possumus aliquid contra veritatem.* Si enim vos virtutibus florentes invenerimus, inquit, atque peccata per pœnitentiam deponentes, fiduciamque apud Deum habentes; jam nobis, ne si velimus quidem, supplicio vos afficere licebit, verum, etiamsi id facere moliamur, adjutorem Deum non habebimus. In hoc enim potentia nobis ab ipso concessa est, ut veram et æquam, non autem veritati repugnantem sententiam feramus. Videsne quomodo undique sermonem non molestum reddat, ac minarum asperitatem leniat? At quemadmodum hoc illi studio fuit, sic quoque ostendere vult, se animo ipsis conjunctissimum esse: ideoque subjunxit, *Gaudemus enim cum nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc autem et oramus, vestram perfectionem.* Maxime quidem, inquit, nec adversus veritatem quidquam possumus; hoc est, vos Deo placentes supplicio afficere. Cæterum quod id nequimus, ne volumus quidem, imo contrarium cupimus.

Quin hoc ipso potissimum gaudemus, cum vos nullam nobis vindicis nostræ potentia demonstrandæ occasionem præbere invenerimus. Etiam si enim hujusmodi res efficiendo, clari, probati ac fortes appareamus; at nos tamen quod contrarium est volumus, nimirum vos probatos esse atque ab omni reprehensione alienos, nosque numquam inde gloriam adipisci. Quocirca ait, *Gaudemus enim cum nos infirmi sumus*. Quid est, *Cum infirmi sumus*? Cum infirmi existimamur, non cum infirmi sumus, sed cum tales habemur; nam hoc esse apud hostes censebantur, cum ultricem vim suam non jam exercerent. Sed tamen gaudemus, inquit, cum ita conversamini, ut nullam nobis in vos animadvertendi ansam porrigatis: nobisque id voluptati est, cum sic infirmi existimamur, modo in vos nulla reprehensio cadat: ideoque subdit, *Vos autem potentes estis*; hoc est, probi ac virtute præstantes. Ac non modo hæc volumus, sed et precamur ut onnis reprehensionis expertes sitis atque perfecti, nullam nobis ansam præbentes.

5. Illoc vere paterni affectus est, discipulorum salutem gloriae suæ anteferre; hoc animi ab inanis gloriae studio remoti; hoc potissimum hominem e corporis vinculis eximit, atque a terra in cælum attollit, nempe ab inani gloria purum; quemadmodum contrarium in multa peccata conjicit. Neque enim fieri potest, ut quisquam magnus et excelsus ac strenuus sit, qui non ab inani gloria sit immunis; verum humi serpat ac multa labefactet necesse est, dum scelestæ dominæ, ac quovis barbaro crudeliori ancillatur. Ecquid enim ea immanius esse queat, quæ tum maxime sævit, cum maxime colitur? Atqui hoc et feræ quidem habent, sed multo obsequio delinuntur. At contra prorsus inanis gloria: contempta enim mitescit; honore affecta exasperatur, atque adversus eum a quo honore afficitur arma sumit. Hanc honorantes Judæi asperrimis pœnis cruciati sunt; hac contempta discipuli coronam obtinuerunt. Quid autem pœnam ac coronas dico? nam gloriam asperrari, plurimum ad hoc conducit, ut clari appareamus. Ac videbis etiam hic eos, qui hanc colunt, detrimento affici; eos contra, quibus ipsa contemptui est, utilitatem capere: siquidem discipuli, qui eam pro nihilo duxerunt (nihil enim prohibet quin idem rursus exemplum usurpemus), Deique gloriam pluris fecerunt, solem ipsum splendore superant, immortalenque etiam post mortem famam consequuti sunt: Judæi autem, qui se ei subjecerunt, sine urbe, sine lare, infames, exsules, sedibus suis exturbati, viles et contempti exsisterunt.

Gloria quomodo acquiratur. — Quamobrem tu quoque, si gloriam adipisci studes, gloriam repelle: quod si eam aucuperis, ea excides. Ac, si lubet, hunc sermonem ad res sæculares transferamus. Ecquos enim dicitur incessimus? annon eos, qui ipsam expetunt? Itaque ipsi maxime sunt, quæ ea carent, ut qui innumeros accusatores habeant, atque ab omnibus contemnantur. Ecquos rursus, dic,

quæso, suspicimus ac prædicamus? annon eos, qui hanc spernunt? Ergo hi sunt qui gloria afficiuntur. Sicut enim ille dives est, non qui multis rebus, sed qui nulla re indiget: sic clarus ille, non qui gloriae cupiditate æstuat, sed qui eam contemnit: umbra enim gloriae est hæc gloria. Nemo enim picto pane conspecto, etiamsi millies fame teneatur, picturam attinget. Ne tu quoque umbras conseceris: gloriae enim umbra hoc est, non gloria. Atque ut hoc ita se habere intelligas, illud tecum reputa, quod res ista apud homines crimini vertitur, quod fugienda omnibus videtur, iisque ipsis qui eam concupiscunt; quod denique is, qui eam habet aut habere expetit, hiuc appellatus, pudore suffunditur. Unde igitur hæc cupiditas? inquires; et quo pacto existit hic affectus? Ab animi imbecillitate; neque enim dumtaxat accusare opus est, sed etiam corrigere; ab imperfecta mente, a puerili sententia. Quocirca pueritiam deponamus, ac viros nos præbeamus, atque ubique, hoc est, in opibus, in voluptate, in deliciis, in gloria, in potentia, veritatem, ac non umbras sequamur. Ita fiet, ut et hic morbus et plurimi alii comprimantur. Umbras enim sequi hominis est insania laborantis. Ideo Paulus dicebat, *Evigilate juste, et nolite peccare* (1. Cor. 15. 34). Est enim et alterum insanie genus, eo gravius quod a dæmonibus aut a phrenitide accersitur. Illa enim insania veniam habet; hæc defensione caret, cum anima ipsa corrupta est rectumque iudicium amissum: ac phrenitidis quidem organum corporea affectio est; hæc autem insania ab artificio mente promanat. Quemadmodum igitur inter febres illæ acerbiores et incurabiles sunt, quæ solida corpora attingunt, atque intus in nervis ipsis grassantur et in venis delitescunt: ita hæc quoque insania, quandoquidem intus in ipso animo flagrat, eumque pervertit ac labefactat. Quomodo enim non perspicua et certa insania sit morbusque omni insaniam gravius, res eas quæ perpetuo manent asperrari, fluxis autem ac perituris summo studio inhærere? Dic enim, quæso, si quis ventum perqueretur aut arripere tentaret, annon eum insanire diceremus? si quis neglecta veritate umbram teneret, et uxorem quidem suam odio haberet, umbram autem ipsius complecteretur; aut a filio quidem suo aversum animum haberet, ipsius autem umbram amaret, aliudne ad probandam insaniam signum clarius quæreret? Tales hi quoque sunt, qui ad res præsentibus inhiant. Omnia quippe umbra sunt, sive gloriam, sive potentiam, sive nominis splendorem, sive divitias, sive voluptates, sive quidlibet aliud hujus vitæ dixeris. Ideo etiam propheta dicebat, *Veruntamen in imagine pertransit homo; sed et frustra conturbatur*; ac rursus, *Dies nostri sicut umbra declinaverunt*. Atque alio loco humana fumum, ac sæni florem appellat (Psal. 38. 7; *ibid.* 101. 12, et 4. et 102. 15). Nec vero læta solum umbra sunt, sed etiam tristia, sive mortem, sive egestatem, sive morbum, sive aliud quidvis dixeris. Quænam igitur firma ac stabilia sunt, tam læta quam tristia? Re-

θυμούμεν. Ἄλλὰ καὶ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα χαίρομεν, ὅταν μὴ εὖρωμεν ὑμᾶς ἀφορμὴν ἡμῖν παρέχοντας τοῦ δεῖξαι ἡμῶν τὴν δύναμιν τὴν ἐπὶ τῆ κολάσει. Εἰ γὰρ καὶ τὸ τὰ τοιαῦτα ποιεῖν λαμπροὺς δείκνυσι καὶ δοκίμους καὶ ἰσχυροὺς, ἀλλ' ἡμεῖς τὸ ἐναντίον βουλόμεθα, ὑμᾶς δοκίμους εἶναι καὶ ἀληπτους, καὶ ἡμᾶς μηδέποτε τὴν ἐντεῦθεν καρποῦσθαι δόξαν. Διὸ φησι, *Χαίρομεν γὰρ, ὅταν ἡμεῖς ἀσθενώμεν*. Τί ἐστι, Ἄσθενώμεν; Ὅταν νομιζόμεθα ἀσθενεῖς· οὐχ ὅτε ἐσμὲν ἀσθενεῖς, ἀλλ' ὅτε νομιζόμεθα ἀσθενεῖς· τοῦτο γὰρ ἐνομιζοντο παρὰ τοῖς ἐχθροῖς, οὐκέτι δεικνύμενοι τὴν τιμωρητικὴν αὐτῶν δύναμιν. Ἄλλ' ὁμως χαίρομεν, ὅταν οὕτως ἀναστραφῆτε, ὥστε μὴ παρασχεῖν ἡμῖν πρόφασιν τοῦ τιμωρεῖσθαι ὑμᾶς. Καὶ ἡμῖν τοῦτο ἡδύ, ὅταν οὕτω νομιζόμεθα ἀσθενεῖς, μόνον ὑμεῖς ἵνα ἀληπτοὶ ᾦτε· διὸ ἐπάγει, Ἔμεις δὲ δυνατοὶ ᾦτε· τοῦτέστι, δοκίμοι, ἐνάρετοι. Καὶ οὐ μόνον βουλόμεθα ταῦτα, ἀλλὰ καὶ εὐχόμεθα ταῦτα, ἀληπτους ὑμᾶς εἶναι, τετελειωμένους, μηδεμίαν παρέχοντας λαθὴν ἡμῖν.

ε'. Τοῦτο σπλάγγνου πατρικοῦ, τῆς οἰκείας εὐδοκίμησης τὴν σωτηρίαν προτιμᾶν τῶν μαθητῶν· τοῦτο ψυχῆς ἀκενοδόξου· τοῦτο μάλιστα ἀπαλλάττει τῶν συνδέσμων τοῦ σώματος, καὶ μετεωρίζεσθαι ποιεῖ ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανὸν, τὸ τῆς δόξης εἶναι τῆς κενῆς καθαρόν· ὡσπεροῦν τὸ ἐναντίον εἰς πολλὰ ἄγει [647] τὰ ἀμαρτήματα. Οὐ γὰρ ἐστι μὴ καθαρεύοντα δόξης κενῆς, ὑψηλὸν γενέσθαι καὶ μέγαν καὶ γενναῖον, ἀλλὰ ἀνάγκη χαμᾶι σύρεσθαι, καὶ πολλὰ διαφθεῖρειν, δουλεύοντα μιὰρᾶ δεσποίνῃ καὶ βαρβάρου παντὸς ἀπνεστέρα. Τί γὰρ αὐτῆς ἀγριώτερον γένοιτ' ἂν, ἢ ὅταν μάλιστα θεραπεύηται, τότε μάλιστα ἀγριούται; Καίτοι γε τοῦτο οὐδὲ τὰ θηρία ἔχει, ἀλλὰ τῆ πολλῇ τιθασσεύεται θεραπείῃ. Ἡ δὲ κενοδοξία τὸ ἐναντίον ἅπαν· καταφρονουμένη μὲν ἡμεροῦται, τιμωμένη δὲ ἀγριούται καὶ ὀπλίζεται κατὰ τοῦ τιμῶντος. Ταύτην τιμήσαντες οἱ Ἰουδαῖοι, μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἐκολάσθησαν· ταύτην ἀτιμάσαντες οἱ μαθηταὶ ἐστεφανώθησαν. Καὶ τί λέγω κόλλισιν καὶ στεφάνους; εἰς γὰρ αὐτὸ τὸ φανῆναι λαμπροὺς μάλιστα τὸ διαπτύειν αὐτὴν συντελεῖ. Καὶ εἴπει κἀνταῦθα τοὺς μὲν τιμῶντας αὐτὴν, παραβλαπτομένους, τοὺς δὲ ἀτιμάζοντας, ὠφελουμένους. Οἱ μὲν γὰρ ἀτιμάσαντες αὐτὴν μαθηταὶ (οὐδὲν γὰρ κωλύει τῷ αὐτῷ πάλιν χρήσασθαι ὑποδείγματι) καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ προτιμήσαντες, ὑπὲρ τὸν ἥλιον λάμπουσιν, ἀθάνατον κτησάμενοι μνήμην καὶ μετὰ τελευτῆν· οἱ δὲ ὑποκατακλιθέντες αὐτῇ Ἰουδαῖοι, ἀπόλιδες, ἀνέστιοι, φυγάδες, ἀνάστατοι γεγονασιν, εὐτελεῖς, εὐκαταφρόνητοι.

Καὶ σὺ τοῖνον, εἰ βούλει δόξαν λαβεῖν, διάκρυσαι δόξαν· εἰ δὲ διώκεις δόξαν, ἐκπέση δόξης. Καὶ, εἰ βούλεσθε, τοῦτον καὶ ἐν τοῖς βιωτικοῖς τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Τίνας γὰρ σκώπτομεν ἐν τοῖς σκώμμασιν; οὐχὶ τοὺς ἐπιεμένους αὐτῆς; Οὐκοῦν μάλιστα οὗτοι εἰσιν οἱ ταύτης ἀπεστερημένοι, μυρῖους ἔχοντες κατηγόρους, καὶ παρὰ πάντων ἀτιμαζόμενοι. Τίνας δὲ θαυμάζομεν, εἰπέ μοι; οὐ τοὺς καταφρο-

νούντας αὐτῆς; Οὐκοῦν οὗτοι εἰσιν οἱ δοξαζόμενοι. Ὅσπερ γὰρ πλούσιος οὐχ ὁ πολλῶν δεόμενος, ἀλλ' ὁ μηδενός· οὕτως ἐνδοξος οὐχ ὁ δόξης ἐρῶν, ἀλλ' ὁ ταύτης ὑπερορῶν· σκιά γὰρ δόξης ἐστὶν αὕτη ἡ δόξα. Οὐδεὶς ἄρτον ἰδὼν ἐζωγραφημένον, κἂν μυριάκις ὑπὸ λιμοῦ κατέχηται, τῆς γραφῆς ἄψεται. Μὴ τοῖνον μὴδὲ σὺ διώκε τὰς σκιάς· σκιά γὰρ δόξης τοῦτο, οὐ δόξα. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι τοῦτο τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἐκείνο λογίζου· ὅταν διαβάλλῃται παρὰ ἀνθρώποις τὸ πρᾶγμα, ὅταν φευκτὸν εἶναι δοκῇ τοῖς πᾶσι, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐπιθυμοῦσιν αὐτοῦ, ὅταν αἰσχύνῃται καλούμενος ἐντεῦθεν ὁ ἔχων, ἢ ὁ ἐπιεμένος αὐτῆς. Πόθεν οὖν ἡ ἐπιθυμία, φησὶν, αὕτη, καὶ πῶς γίνεται τὸ πάθος; Ἀπὸ μικροψυχίας (οὐ γὰρ δεῖ κατηγορεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ διορθοῦσθαι), ἀπὸ ἀτελοῦς διανοίας, ἀπὸ παιδικῆς γνώμης. Παισώμεθα τοῖνον παῖδες ἔντες, καὶ γενώμεθα ἄνδρες, καὶ πανταχοῦ τὴν ἀλήθειαν, μὴ τὰς σκιάς διώκωμεν, καὶ ἐν πλοῦτι καὶ ἐν ἡδονῇ καὶ ἐν τρυφῇ καὶ ἐν δόξῃ καὶ ἐν δυνάμει· καὶ καύσεται τὸ νόσημα τοῦτο καὶ ἕτερα πλείονα. Τὸ γὰρ σκιάς διώκειν, μαινομένου. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν, *Ἐκνήψατε δικαίως, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε*. Ἔστι γὰρ καὶ [648] ἕτερα μανία, χαλεπωτέρα ἐκείνης τῆς ἀπὸ τῶν δαιμόνων, τῆς ἀπὸ τῆς φρενίτιδος. Ἡ μὲν γὰρ ἔχει συγγνώμην, αὕτη δὲ ἀπολογίας ἐστεργεται, ὅταν αὕτη ἡ ψυχὴ διεφθαρμένη ᾦ, καὶ μὴ ἐρθῇ ἡ κρίσις αὐτῆς, ἀλλ' ἀπολωλυῖα· καὶ τὸ μὲν τῆς φρενίτιδος ὄργανόν ἐστι σωματικὸν πάθος, αὕτη δὲ ἡ μανία τοῦ τεχνίτου νοῦ. Ὅσπερ οὖν τῶν πυρετῶν ἐκεῖνοι χαλεπωτέροι καὶ ἀνίατοι οἱ τῶν στερεῶν ἀπτόμενοι σωματίων, καὶ τοῖς νεύροις ἐνδομυχοῦντες, καὶ ταῖς φλεψὶν ἐναποκεχυμμένοι· οὕτω δὴ καὶ αὕτη ἡ μανία, ἐπειδὴ αὕτῃ τῇ διανοίᾳ ἐνδομυχεῖ, διαστρέφουσα αὐτὴν καὶ λυμαινομένη. Πῶς γὰρ οὐ μανία λαμπρὰ καὶ σαφῆς, καὶ μανίας ἀπάσης χαλεπωτέρον πάθος, τῶν μὲν μενόντων διηνεκῶς καταφρονεῖν, τῶν δὲ ἀπολλυμένων ἔχεσθαι μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς; Εἰπέ γὰρ μοι, εἰ τις ἀνεμον ἐδίωκεν ἢ κρατεῖν ἐπεχειρεῖ, οὐκ ἂν ἔφαμεν αὐτὸν μαίνεσθαι; εἰ τις σκιάς κατεῖχε, τῶν ἀληθῶν ὄμιλων, καὶ τὴν μὲν γυναῖκα ἐμίσει τὴν ἑαυτοῦ, περιεπλέκετο δὲ αὐτῆς τῇ σκιᾷ, ἢ τὸν μὲν ἰδὼν ἀπεστρέφετο, τὴν δὲ τοῦτου σκιάν πάλιν ἐφιλεῖ, ἄρα ἂν ἕτερον ἐζήτησας σημεῖον τοῦτου σαφέστερον εἰς ἀπίδειξιν μανίας; Τοιοῦτοί τινές εἰσι καὶ οὗτοι οἱ πρὸς τὰ παρόντα κερηνότες. Καὶ γὰρ πάντα σκιά, κἂν δόξαν εἴπῃς, κἂν δυναστείαν, κἂν εὐδοκίμησιν, κἂν πλοῦτον, κἂν τρυφήν, κἂν ὀτιοῦν ἕτερον βιωτικόν. Διὸ δὴ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἔλεγε, *Μέντοι γε ἐν εἰκότι διαπορεύεται ἄνθρωπος· πλὴν μάτην ταρῖσσειται*· καὶ πάλιν, *Αἱ ἡμέραι ἡμῶν, ὡς σκιά ἐκλίθησαν*. Καὶ ἀλλαχοῦ καπνὸν καὶ ἄνθος χόρτου καλεῖ τὰ ἀνθρώπινα. Οὐ τὰ χρηστὰ δὲ σκιά μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ λυπηρὰ, κἂν θάνατον εἴπῃς, κἂν πέναν, κἂν ἀρρώστιαν, κἂν ὀτιοῦν ἕτερον. Ποῖα οὖν τὰ μένοντα, καὶ τὰ χρηστὰ καὶ τὰ λυπηρὰ; Ἡ βασιλεία ἡ αἰώνιος, καὶ ἡ γέεννα ἡ διηνεκῆς. Οὕτε γὰρ ὁ σκώληξ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθήσεται· καὶ ἀναστήσονται οὗτοι εἰς ζῶην αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς

κόλασιν αἰώνιον. Ἴν' οὖν τὴν μὲν φύγωμεν, τῆς δὲ ἀπολαύσωμεν, ἀφέμενοι τῆς σκιάς, ἐχώμεθα τῶν ἀληθινῶν πραγμάτων μετὰ σπουδῆς ἀπάσης· οὕτω

γὰρ ἐπιτευξόμεθα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλικῶν, καὶ τὰ ἐξῆς.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὸν γράφω, ἵνα παρὼν μὴ ἀποτόμως χρῆσωμαι κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομήν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρειν.

α'. Ἦσθετο αὐτοῦ σφοδρότερον διαλεχθέντος, καὶ μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τῆς Ἐπιστολῆς. Καὶ γὰρ ἐμπροσθεν ἔλεγεν, *Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ· ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρρῶ εἰς ὑμᾶς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θυρῆσαι τῆ πεποιθήσει, ἣ λογίζομαι τολμήσαι ἐπὶ τινας τοὺς λογιζομένους [649] ἡμᾶς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας· καὶ, Ἐν ἐτόλμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοήν, ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπικολή· καὶ, Φεβοῦμαι μὴ πως ἐλθῶν, οὐχ οἴους θέλω, εὖρω ὑμᾶς, καὶ ἐγὼ εὐρεθῶ ὑμῖν, ὅσον οὐ θέλετε· καὶ πάλιν, Μὴ πως ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεὸς μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ πενήτω πολλοὺς τῶν προσημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀσελείᾳ, καὶ ἀκαθαρσίᾳ ἣ ἐπραξαν· καὶ μετὰ ταῦτα, Προεῖρηκα καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὸν νῦν γράφω, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φοίσομαι· ἐπεὶ δοκιμῆν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἔμοι λαλοῦντος Χριστοῦ. Ἐπεὶ οὖν ταῦτά τε καὶ ἕτερα πλείονα εἴρηκε, φοβῶν, ἐντρέπων, ὀνειδίζων, καθαπτόμενος, ἀπολογούμενος ὑπὲρ πάντων, φησί· *Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὸν γράφω, ἵνα μὴ παρὼν ἀποτόμως χρῆσωμαι.* Βούλομαι γὰρ ἐν τοῖς γράμμασι κείσθαι τὴν ἀποτομίαν, ἀλλὰ μὴ ἐν τοῖς πράγμασι· βούλομαι σφοδρὰς εἶναι τὰς Ἐπιστολάς, ἵνα μείνωσιν ἀπειλαί, καὶ μὴ εἰς ἔργον ἐξέλθωσιν. Πάλιν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἀπολογίᾳ φοβερότερον ποιεῖ τὸν λόγον, καὶ δεικνύς ὅτι οὐκ αὐτὸς ἐστὶν ὁ μέλλων κολάζειν, ἀλλ' ὁ Θεός· ἐπήγαγε γὰρ, *Κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος·* καὶ πάλιν δεικνύς ὅτι οὐκ ἐπιθυμεῖ τῇ ἐξουσίᾳ εἰς τὴν ἐκεῖνων ἀποχρήσασθαι τιμωρίαν. Προεῖθηκε γὰρ, *Οὐκ εἰς καθαίρειν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομήν.* Καὶ ἠνίξατο μὲν τοῦτο νῦν, ὅπερ ἔφη· ἀλλὰ κατέλιπεν αὐτοῖς ἀναλογίσασθαι, ὅτι ἐὰν ἀδιόρθωτοι μείνωσι, καὶ τοῦτο πάλιν οἰκοδομή ἐστὶ, τὸ τοὺς οὕτω διαχειμένους κολάζειν. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει, καὶ αὐτὸς τοῦτο οἶδε, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἔδειξε. *Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε· καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.* Τί ἐστὶ, *Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, χαίρετε;* ἐλύπησας, ἐρόθησας, εἰς ἀγωνίαν ἐνέβαλες, τρέμειν ἐποίησας καὶ δεδοικέναι, καὶ πῶς κελεύεις χαίρειν; Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο κελεύω χαίρειν. Εἰ γὰρ τὰ παρ' ὑμῶν, φησί, ἀκολουθήσεις τοῖς παρ' ἐμοῦ, οὐδὲν ἔσται τὸ κωλύον τὴν χαράν. Τὰ μὲν γὰρ ἐμὰ πάντα*

γέγονεν· ἐμακροθύμησα, ἀνεβαλόμην, οὐκ ἐξέκοψα, παρεκάλεσα, συνεβούλευσα, ἐρόθησα, ἠπειλήθησα, ὥστε πανταχόθεν ὑμᾶς συναγαγεῖν εἰς τὸν τῆς μετανοίας καρπὸν. Δεῖ δὲ λοιπὸν γενέσθαι τὰ παρ' ὑμῶν, καὶ οὕτως ἀμάραντος ὑμῖν ἡ χαρά. *Καταρτίζεσθε. Τί ἐστὶ, Καταρτίζεσθε;* Τέλειοι γίνεσθε, ἀναπληροῦτε τὰ λείποντα. *Παρακαλεῖσθε.* Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ ἦσαν οἱ πειρασμοί, καὶ μεγάλοι οἱ κίνδυνοι, φησί· *Παρακαλεῖσθε καὶ ὑπ' ἀλλήλων, καὶ ὑφ' ἡμῶν, καὶ ὑπὸ τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολῆς.* Εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ συνειδότες γένοιτο χαρὰ καὶ τέλειοι κατασταθῆτε, οὐδὲν λείπει εἰς εὐθυμίαν ὑμῖν καὶ παράκλησιν· οὐδὲν γὰρ οὕτω ποιεῖ [650] παράκλησιν, ὡς καθαρὸν συνειδὸς, κἄν μυρίοι περικένωται πειρασμοί. *Τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε·* ὃ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ Ἐπιστολῇ ἐκ προοιμίαν ἤτησεν. Ἔστι γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν, καὶ μὴ εἰρηνεύειν, ὅταν ἐν τοῖς δόγμασι συμβαίνωσι τινες, ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἀλλήλους διαστασιάζωσιν. Ἀλλὰ ἀμφοτέρω ὁ Παῦλος ἀπαιτεῖ. *Καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.* Οὐ γὰρ δὴ μόνον παραινεῖ καὶ συμβουλεύει, ἀλλὰ καὶ ἐπεύχεται. Ἡ γὰρ ἐπεύχεται τοῦτο, ἣ προλέγει τὸ ἐσόμενον· μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρω. Ἐὰν γὰρ ταῦτα ποιῆτε, φησί, οἶον, ἐὰν τὰ αὐτὰ φρονῆτε καὶ εἰρηνεύητε, ἔσται καὶ ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν· ἀγάπης γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ εἰρήνης, καὶ τούτοις χαίρει, τούτοις εὐφραίνεται. Ἐντεῦθεν ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· ἐντεῦθεν τῶν κακῶν ἡ ἀναίρεσις πάντων. Αὕτη τὴν οἰκουμένην ἔσωσεν, αὕτη τὸν χρόνιον πόλεμον κατέλυσεν, αὕτη τῷ οὐρανῷ τὴν γῆν ἀνέμιξεν, αὕτη τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους ἐποίησε. Ταύτην τοῖνον καὶ ἡμεῖς ἀγαπήσωμεν· μυρίων γὰρ ἀγαθῶν μήτηρ ἡ ἀγάπη. Διὰ ταύτης ἐσώθημεν, διὰ ταύτης ἡμῖν τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ ἔπαντα. Εἶτα ἐνάγων αὐτοὺς εἰς ταύτην, φησί· *Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης.* Τί ἐστὶν, Ἀγάπη; Μὴ ὑπόληψι, μὴ δολερῷ, καθάπερ ὁ Ἰούδας τὸν Χριστὸν ἐφίλησε. Διὰ γὰρ τοῦτο τὸ φίλημα δέδοται, ἵνα ἐμπύρευμα τῆς ἀγάπης γένηται, ἵνα ἀνακαίῃ τὴν διάθεσιν, ἵνα οὕτως ἀλλήλους φιλῶμεν, ὡς ἀδελφοὺς ἀδελφοί, ὡς παῖδες πατέρας, ὡς πατέρες παῖδας· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶ πλείον· ἐκεῖνα μὲν γὰρ φύσεως, ταῦτα δὲ χάριτος. Οὕτως αἱ ψυχὰς ἀλλήλαις συνδέονται. Διὰ τοῦτο καὶ ἐξ ἀποδοχῆς ἐπανιόντες ἀλλήλους φιλοῦμεν, τῶν ψυχῶν ἐπιγινομένων εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους συνουσίαν. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶ τὸ μέλος τὸ τῆς ψυχῆς κηρύττον ἡμῖν τὸ φίλτρον.

β'. Ἐπὶ δὲ τοῦ φιλήματος τούτου τοῦ ἀγίου ἔστι καὶ ἕτερον λόγον εἰπεῖν. Ποῖον δὴ τοῦτον; Ναός ἐσμεν τοῦ Χριστοῦ· τὰ τοῖνον πρόθυρα φιλοῦμεν τοῦ ναοῦ καὶ τὴν εἴσοδον, ἀλλήλους φιλοῦντες. Ἡ οὐχ ὁρᾷτε ὅσοι καὶ τὰ

gnum sempiternum, ac gehenna perpetua. Neque enim verinis morietur, nec ignis exstinguitur: ac resurgent hi in vitam æternam, illi autem in pœnam sempiternam. Quæ cum ita sint, ut hanc fugiamus, illa

fruemur, omissis umbris res veras serio ac summo studio complectamur: sic enim cælorum regnum assequemur: quod utinam nobis omnibus consequi contingat, per gratiam et benignitatem, etc.

HOMILIA XXX.

CAP. 13. v. 10. *Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, et non in destructionem.*

1. Senserat se asperiori sermone usum fuisse, ac præsertim ad calcem epistolæ. Etenim prius dicebat: *Ipsæ autem ego Paulus rogo vos per mansuetudinem et lenitatem Christi, qui in faciem quidem humilis sum in vobis, absens autem fiducia utor in vos. Quæso autem ne præsens audeam, per eam confidentiam qua existimor aude, in quosdam, qui arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus* (Supra. 10. 1. 2); et, *In promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit obedientia vestra* (Ib. v. 6); ac rursus, *Timeo, ne forte cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis qualem non vultis*; et rursus, *Ne, cum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex iis qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super fornicatione et immunditia quam gesserunt* (Ibid. 12. 20. 21); et postea, *Prædixi et prædico ut præsens bis, et absens nunc scribo, quod si iterum venero, non parcam. An experimentum queritis ejus qui in me loquitur Christi* (Cap. 13. v. 2. 3)? Quoniam itaque hæc et alia complura dixerat terrorem injiciens, pudorem incutiens, objurgans, perstringens; idcirco, ut de omnibus se excuset, ait, *Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam.* Cupio enim asperitatem meam in literis solis sitam esse, et non in rebus: cupio acres epistolas esse, ut minæ maneant, ac non in opus exeant. Rursus in hac quoque excusatione majorem terrorem incutit, ostendens non se esse, qui pœnam irrogaturus sit, sed Deum; subjunxit enim, *Secundum eam potestatem, quam dedit mihi Dominus*; ac rursus indicans se minime cupere potentia sua ad eorum pœnam uti; adjecit enim, *Ad ædificationem, non ad destructionem.* Ac quidem istud, uti jam dixi, nunc subindicavit, verum reputandum ipsis reliquit, quod si obstinatis animis in peccatis hæreant, illud etiam ædificationis rationem habeat, nempe eos qui ita affecti sunt supplicio afficere. Etenim ita se res habet, atque ipse hoc novit, et operibus ipsis demonstravit. 11. *De cætero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete; et Deus dilectionis et pacis erit vobiscum.* Quid sibi hæc verba volunt, *De cætero, fratres, gaudete?* mœrore nos affecisti, metum nobis intulisti, anxietatem iniecisti, tremorem incussisti; et quo pacto nos gaudere jubes? Imo hoc ipso nomine vos gaudere jubeo. Nam si ea quæ vestrarum sunt partium, iis quæ mei officii sunt respondeant, nihil erit quod gaudio vestro impedimentum afferat. Nam quidquid a me expectandum erat, præstiti: pacien-

tiam adhibui, cunctatus sum, non excidi, hortatus sum, admonui, terrui, comminatus sum, ut undecumque vos ad pœnitentiæ fructum colligerem. Partes jam vestræ accedant oportet; atque ita ejusmodi vobis gaudium erit, quod marcescere nequeat. *Perfecti estote.* Quid est, *Perfecti estote?* Perfecti efficiamini, ac quæ desunt expleatis. *Exhortamini.* Quoniam enim multæ tentationes atque ingentia pericula erant, Solatium, inquit, capite tum alii ab aliis, tum a nobis, tum ab ipsa in melius mutatione. Nam si a conscientia lætitia oriatur, vosque perfecti fueritis, nihil ad animi tranquillitatem et solatium vobis deest. Neque enim ad consolandos animos quidquam tantum confert, quantum pura conscientia, etiamsi alioqui sexcentæ tentationes ingruant. *Idem sapite, pacem habete.* Quod etiam in prioris epistolæ initio postulavit. Siquidem fieri potest ut nonnulli, quamvis idem sentiant, non pacem inter se habeant: nimirum cum in fidei quidem doctrina consentiunt, et in mutuis negotiis dissident. At utrumque exigit Paulus. *Et Deus dilectionis et pacis erit vobiscum.* Non enim solum monet atque hortatur, sed etiam optat ac precatur. Aut quippe id optat ac precatur; aut quod futurum est prædicit; vel potius utrumque simul facit. Si enim hæc feceritis, inquit; hoc est, si idem sentiat, ac pacem colatis, Deus quoque vobiscum erit: Deus siquidem caritatis et pacis est, atque his rebus gaudet et oblectatur. Hinc vobis quoque pax futura est, nimirum ab ipsius caritate; hinc mala omnia procul a vobis pellentur. Hæc terrarum orbi salutem attulit, hæc diuturnum bellum sustulit, hæc terram cum cælo commiscuit, hæc homines angelos reddidit. Hanc proinde nos quoque amemus: infinitorum enim bonorum parens est caritas. Per hanc salutem accipimus, per hanc nobis arcana omnia bona comparantur. Deinde ipsos ad eam impellens ait: 12. *Salutate invicem in osculo sancto.* Quid est, *Sancto?* Non ficto, non subdolo, quemadmodum Judas Christum osculatus est. Ob id enim datum est osculum, ut caritatis fons sit, ut affectum inflammet, ut hac ratione nos ipsos mutuo amemus, velut fratres invicem se amant, patresque vicissim filios; imo etiam multo majus: illa enim naturæ sunt, hæc gratiæ. Sic animæ inter se devinciuntur. Ideo etiam ex peregrinatione aliqua reversi, mutuo nos osculamur, animis ad mutuum congressum accedentibus. Hoc enim potissimum membrum est, quod animi affectu in nobis prædicat.

2. Quin de hoc sancto osculo aliud quoque afferri potest. Quid tandem? Templum Christi sumus (2. Cor. 6. 16): itaque templi vestibula et aditum osculamur, cum alii alios osculamur. Annon cernitis

quotnam homines etiam hujusce templi vestibula osculentur (a), partim inclinato capite, partim manu tenentes atque ori manum admoventes? Ac per has portas et januas ingressus est Christus et ad nos ingreditur, cum communicamus. Nostis enim vos; qui mysteriorum participes estis, quid dicam. Neque enim vulgari quodam honore os nostrum afficitur, cum corpus Dominicum accipit. Ea præsertim de causa tum osculamur. Audiant qui obscæna loquuntur, qui convicia proferunt, ac colorrescant, cogitantes quale os dedecorent: audiant qui obscæne osculantur: audi quæ oracula Christus per os tuum ediderit, atque illud ab omni macula purum conserva. De futura vita disseruit, de resurrectione, de immortalitate, quod mors minime mors sit, ac sexcenta alia arcana. Etenim is, qui initiandus est, ad sacerdotis os tantam quam ad oraculum accedit. Audiamus quænam horrore digna sint. Siquidem vitam suam jam inde a progenitorum tempore perdidit, atque ad eam exquirendam accedit, teque interrogandum quo pacto eam invenire ac recuperare queat. Tum Deus ipsi velut per oraculum indicat qua ratione ipsa inveniri possit; atque os istud vel ipso propitiatorio augustius atque horribilius existit. Nam propitiatorium illud nusquam ejusmodi vocem emittebat, verum de rebus inferioris momentj disserebat, de bellis ac terrena pace; hæc autem omnia de cælo sunt et futura vita, rebusque novis ac mentis captum excedentibus. Postquam dixit, *Salutate invicem in osculo sancto*, subjunxit: *Salutant vos omnes sancti*: ut hinc quoque spem vitam ipsis afferat. Hoc autem osculi loco posuit, per salutationis vocabulum ipsos inter se copulans: siquidem ab eodem ore quo osculum manat, sermones etiam fluunt. Vides quomodo omnes, tam corporibus longe dissitos, quam vicinos inter se conciliet, hos per osculum, illos per literas? 15. *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei et Patris, et communicatio sancti Spiritus cum omnibus vobis. Amen.* Postquam eos, tum per salutationes, tum per oscula inter se copulavit, rursus precatone orationem concludit, ac perquam sedulo et accurate ipsos cum Deo quoque connectit.

Spiritum sanctum ejusdem atque Pater et Filius essentiæ esse probatur. — Ubi nunc sunt ii, qui Spiritum sanctum, quia in epistolarum initiis collocatus non est, ejusdem essentiæ non esse contendunt? Ecce enim nunc cum Patre et Filio ipsum recensuit. Ac præterea istud quoque afferri potest, quod cum in Epistola ad Colossenses dixisset, *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro (Coloss. 1. 1. 3)*; Filium tacuit, nec ut in omnibus epistolis adjecit, Et Domino nostro Jesu Christo. An ergo propterea ne Filius quidem ejusdem essentiæ erit? Verum extremæ dementiæ fuerit hoc dicere. Nam hoc ipsum quoque vel maxime ostendit eum ejusdem essentiæ esse, quod Paulus varie hoc usus sit. Ac quod non conjectura sit quod dixi, audi quo pacto Filii et Spiritus mentionem

(a) Vestibula ecclesiæ Christiani osculabantur.

fecerit, Patrem interim silentio præteriens. Ad Corinthios enim scribens, his verbis utitur: *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri (1. Cor. 6. 11)*. Quid ergo, heus tu, annon isti in Patris nomine baptizati sunt? Ergo nec abluti nec sanctificati sunt. Atqui baptismo vere tincti fuerant. Cur ergo non dixit, *Abluti estis in nomine Patris*? Quia perinde illi erat, modo illius, modo alterius personæ meminisse: idque ipsi in plerisque epistolarum locis in usu fuisse reperies. Etenim in epistola ad Romanos ait, *Obsecro igitur vos per miserationes Dei (Rom. 12. 1)*; atqui Filii quoque miserationes sunt: et, *Obsecro autem per caritatem Spiritus (Rom. 15, 30)*; cum tamen Patris quoque sit caritas. Cur ergo nec Filii, cum de miserationibus loquitur, nec Patris, cum de caritate, mentionem fecit? Quod hæc perspicua atque indubitata essent. Has quoque gratias inverso modo rursus posuisse invenietur. Postquam enim dixit, *Gratia Christi, et Caritas Dei et Patris, et communicatio Spiritus sancti*: alio loco communicationem Filii et caritatem Spiritus ait. *Obsecro enim vos, inquit, per caritatem Spiritus*; et in epistola ad Corinthios, *Fidelis Deus, per quem vocati estis ad societatem Filii ipsius (1. Cor. 1. 9)*. Sic ea, quæ ad Trinitatem pertinent, divisionem omnem respiciunt: et ubi Spiritus communicatio est, Filii quoque inventa est, et gratia, tum Filii est, tum Patris, tum Spiritus sancti: *Gratia enim vobis, inquit, a Deo Patre.* Et alio loco, cum multa ipsius genera enumerasset, subjunxit: *Hæc autem omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens unicuique prout vult (1. Cor. 12. 11)*. Hæc autem dico, non ut personas confundam, absit; sed quod tum harum distinctas proprietates, tum naturæ unitatem agnoscam.

3. Quocirca sic maneamus, ut dogmatum horum sinceritatem teneamus, ac Dei amorem atrahamus. Etenim prius quidem nos se odientes invenit, et cum hostes ejus essemus, in gratiam recepit; postea autem amantes jam amare vult. Quocirca constanter amemus, ut ab eo etiam amemur. Nam si, cum ab iis amamur qui plurimum possunt, timori omnibus sumus, multo magis, si a Deo amemur. Quod si hujus amoris causa opes etiam ac corpora et vitam quoque ipsam dare opus sit, ne id efficere dubitemus. Neque enim verbis nostrum erga eum amorem testari satis est, sed id re quoque demonstrandum est: neque enim ipse verbis dumtaxat, sed etiam rebus suum erga nos amorem demonstravit. Tu ergo quoque per opera id ostende, atque ea quæ ipsi grata sunt effice: sic enim ipse lucrum rursus referes. Etenim ille nulla re nostra indiget: id quod etiam sinceri amoris indicium est, quod, cum nulla ipse re indigeat nec in ullius rei penuria versetur, tamen nihil non faciat, ut a nobis ametur. Ideoque Moses dicebat: *Quid enim Dominus Deus a vobis quarit, nisi ut ipsum ametis, ac prompto animo post ipsum incedatis (Deut. 10. 12)*? Itaque cum præcipit ut ipsum ames, tunc maxime ostendit quod te amet. Nihil enim

πρόθυρα τοῦ ναοῦ τούτου φιλοῦσιν, οἱ μὲν κύψαντες, οἱ δὲ τῇ χειρὶ κατέχοντες, καὶ τῷ στόματι τὴν χεῖρα προσάγοντες; Καὶ διὰ τούτων τῶν πυλῶν καὶ τῶν θυρῶν καὶ εἰσῆλθε καὶ εἰσέρχεται πρὸς ἡμᾶς ὁ Χριστός, ἡνίκα ἂν κοινωνῶμεν. Ἴστε οἱ τῶν μυστηρίων μετέχοντες τὸ λεγόμενον. Καὶ γὰρ οὐχ ὡς ἔτυχε τὸ στόμα ἡμῶν τετιμῆται δεχόμενον τὸ σῶμα τὸ Δεσποτικόν. Διὰ τοῦτο μάλιστα ἐνταῦθα φιλοῦμεν. Ἀκουέτωσαν οἱ αἰσχροὶ φθεγγόμενοι, οἱ λοιδορίας ἐξάγοντες, καὶ φριττέτωσαν ὅσῳ κατασχύνουσι στόμα· ἀκουέτωσαν οἱ αἰσχροῦς φιλοῦντες· ἀκουσον οἶα ἔχρησε διὰ τοῦ στόματός σου ὁ Θεός, καὶ φύλαξον αὐτὸ ἀκηλίδωτον. Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς διελέχθη, περὶ ἀναστάσεως, [651] περὶ ἀθανασίας, ὅτι ὁ θάνατος οὐ θάνατος, τὰ ἄλλα μυρία ἀπόρρητα. Ὡςπερ γὰρ εἰς χρηστῆριον παραγίνεται πρὸς τὸ στόμα τοῦ ἱερέως ὁ μυσταγωγεῖσθαι μέλλων. Ἀκούσωμεν ὡσαυτὲρ ἐστὶ φρίκης μεστά. Καὶ γὰρ ἀπώλεσεν αὐτοῦ τὴν ζωὴν ἐκ προγόνων, καὶ ἔρχεται αὐτὴν ἀναζητήσων, καὶ ἐρωτήσων πῶς ἂν αὐτὴν εὖροι καὶ ἀνακτήσαιοτο. Εἴτα αὐτῷ ὁ Θεὸς χροῖ πῶς ἂν εὖρεθείη, καὶ γίνεται τοῦ ἰλαστηρίου τὸ στόμα τούτο φρικωδέστερον. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ τὸ ἰλαστήριον οὐδαμῶς τοιαύτην ἠφίει φωνὴν, ἀλλὰ πολὺ περὶ ἐλαττόνων διελέγετο πραγμάτων, περὶ πολέμων καὶ εἰρήνης τῆς κάτω· ταῦτα δὲ ἅπαντα περὶ οὐρανοῦ, καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, καὶ πραγμάτων καινῶν καὶ διάνοιαν ὑπερβαίνοντων. Εἰπὼν δὲ, *Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπῃ*, ἐπήγαγεν· *Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες*· κἀντεῦθεν διδοὺς αὐτοῖς χρηστάς ἐπιτίδας. Τοῦτο προέγραψεν ἂντι τοῦ φιλήματος, διὰ τῆς προσορθεύσεως αὐτοῦς συνάπτων· ἀπὸ γὰρ τοῦ αὐτοῦ στόματος, οὗ τὸ φιλημα, πρόεισι καὶ τὰ ῥήματα. Εἶδες πῶς ἅπαντας συνάγει, καὶ τοὺς πόρρωθεν διεστῶτας τοῖς σώμασι, καὶ τοὺς πλησίον, τοὺς μὲν διὰ τοῦ φιλήματος, τοὺς δὲ διὰ τῶν γραμμάτων; *Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν*. Ἀμήν. Ἐπειδὴ συνῆψεν αὐτοὺς ἀλλήλους διὰ τῶν ἀσπασμῶν καὶ τῶν φιλημάτων, πάλιν εἰς εὐχὴν καταλύει τὸν λόγον, μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας συνάπτων αὐτοὺς καὶ τῷ Θεῷ.

Ποῦ νῦν οἱ λέγοντες, Ἐπειδὴ οὐκ ἐντέτακται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τοῖς προοιμίαις τῶν Ἐπιστολῶν οὐκ ἐστὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας; Ἴδου γὰρ νῦν μετὰ τοῦ Πατρὸς αὐτὸ κατέλεξε καὶ τοῦ Υἱοῦ. Χωρὶς δὲ τούτου, κἀκεῖνο ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι Κολοσσαεῦσιν ἐπιστέλλων, καὶ εἰπὼν, *Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, τὸν Υἱὸν ἐσίγησε, καὶ οὐ προσέθηκεν, ὡς ἐν πάσαις ταῖς Ἐπιστολαῖς, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Ἄρα οὐκ οὐδὲ Υἱὸς ἐστὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας διὰ τοῦτο; Ἀλλὰ ἐσχάτης ταῦτα ἀνοίας. Καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο μάλιστα δεῖκνυσι τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄντα αὐτὸν, τὸ διαφόρως κεχρησθῆαι τὸν Παῦλον τούτῳ. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὸ εἰρημένον, ἀκουσον πῶς Υἱοῦ

^a Savilius legendum putat προσέγραψεν, et certe melius haberet.

καὶ Πνεύματος μέμνηται, καὶ τὸν Πατέρα ἀποσιγῆ. Κορινθίοις γὰρ γράφων φησὶν, *Ἄλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἠγιασθήτε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν*. Τί οὖν, εἰπέ μοι, οὐκ ἐδαπτίσθησαν εἰς Πατέρα οὗτοι; Οὐκοῦν οὐδὲ ἀπελούσαντο, οὐδὲ ἠγιασθήσαν. Ἀλλὰ ἐδαπτίσαντο· ὡσαυτὸν οὖν καὶ ἐδαπτίσαντο. Πῶς οὖν οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἀπελούσασθε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς; Ὅτι ἀδιάφορον αὐτῷ, ποτὲ μὲν ταύτης, ποτὲ δὲ ἐκείνης μεμνήσθαι τῆς ὑποστάσεως· καὶ εὖροις [652] ἂν τοῦτο πολλοῦ τῶν Ἐπιστολῶν τὸ ἔθος. Καὶ γὰρ Ῥωμαίοις γράφων, φησὶ, *Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ*· καίτοι καὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσιν οἱ οἰκτιρμοί· καὶ, *Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος*· καίτοι καὶ τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ἡ ἀγάπη. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐκ ἐμνήσθη ἐν τοῖς οἰκτιρμοῖς τοῦ Υἱοῦ, οὐδὲ ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ Πατρὸς; Ὅτι ὡς δῆλα καὶ ὠμολογημένα ἐσίγησεν. Εὐρεθήσεται δὲ καὶ τὰ δῶρα αὐτὰ πάλιν ἀντιστρόφως τιθεῖς. Εἰπὼν γὰρ, *Ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος*, ἀλλαχοῦ τὴν κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Πνεύματος φησὶ. *Παρακαλῶ γὰρ ὑμᾶς διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος*, φησὶ. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, *Πιστός ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ*. Οὕτω τὰ τῆς Τριάδος ἀδιαίρετα· καὶ οὐ τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἡ κοινωνία, εὐρέθη καὶ τοῦ Υἱοῦ· καὶ οὐ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶν ἡ χάρις, καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· *Χάρις γὰρ ὑμῖν, φησὶν, ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς*. Καὶ ἀλλαχοῦ πολλὰ αὐτῆς εἶδη καταλέξας, ἐπήγαγε, *Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται*. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ συναλείφων τὰς ὑποστάσεις, ἀπαγε, ἀλλὰ εἰδῶς καὶ τὸ τούτων ἰδιάζον καὶ διηρημένον, καὶ τῆς οὐσίας τὴν ἐνότητά.

γ'. Μένωμεν τοίνυν καὶ τῶν δογμάτων τούτων τὴν ἀκριβείαν ἔχοντες, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγάπην ἐπισπώμενοι. Πρότερον μὲν γὰρ μισοῦντας ἠγάπησε, καὶ ἐχθροὺς ὄντας κατήλλαξε· λοιπὸν δὲ ἀγαπῶντας ἀγαπᾶν βούλεται. Μένωμεν τοίνυν ἀγαπῶντες αὐτὸν, ὥστε καὶ παρ' αὐτοῦ ἀγαπᾶσθαι. Εἰ γὰρ παρὰ ἀνθρώπων δυνατῶν ἀγαπῶμενοι, φοβεροὶ πᾶσιν ἐσμεν, πολλῷ μᾶλλον παρὰ τοῦ Θεοῦ. Κἂν χρήματα δέη, κἂν σώματα, κἂν αὐτὴν τὴν ψυχὴν ὑπὲρ ταύτης δοῦναι τῆς ἀγάπης, μὴ φεισώμεθα. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ διὰ ῥημάτων λέγειν, ὅτι ἀγαπῶμεν, ἀλλὰ χρὴ καὶ τὴν τῶν πραγμάτων παρέχειν ἀπόδειξιν· οὐδὲ γὰρ αὐτὸς διὰ ῥημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων ἔδειξε τὴν ἀγάπην. Δείξον τοίνυν καὶ σὺ διὰ τῶν ἔργων τοῦτο, καὶ ποιεῖ τὰ δοκοῦντα αὐτῷ· οὕτω γὰρ αὐτὸς καρπώσῃ τὸ κέρδος πάλιν. Ἐκεῖνος γὰρ οὐδενὸς δεῖται τῶν παρ' ἡμῶν· ὁ καὶ μάλιστα γνησίας ἀγάπης, τὸ μὴ δεόμενον μηδὲ ἐν χρεῖᾳ καθεστῶτα, πάντα ποιεῖν ὑπὲρ τοῦ φιλεῖσθαι παρ' ἡμῶν. Διὸ καὶ Μωϋσῆς ἔλεγε, *Τί γὰρ ζητεῖ Κύριος ὁ Θεός παρ' ὑμῶν, ἀλλ' ἡ ἀγαπᾶν αὐτόν, καὶ ἔτοιμον εἶναι σε τοῦ πορεύεσθαι ὀπίσω αὐτοῦ*; Ὡστε,

ὅταν αὐτὸν κελεύη φιλεῖν, τότε μάλιστα δείκνυσιν ὅτι τε φιλεῖ. Οὐδὲν γὰρ οὕτω συγκροτεῖ τὴν σωτηρίαν τὴν ἡμετέραν, ὡς τὸ αὐτὸν ἀγαπᾶν. Ὅρα γοῦν, ὅτι καὶ τὰ ἐπιτάγματα αὐτοῦ πάντα εἰς τὴν ἡμετέραν ἀνάπαυσιν καὶ σωτηρίαν [653] καὶ εὐδοκίμησιν συντίθει. Καὶ γὰρ ὅταν εἴπῃ, *Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδία, μακάριοι οἱ πραεῖς, μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί*, αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐντεῦθεν καρποῦται, ἡμᾶς δὲ καλλωπίζων καὶ ρυθμιζων ταῦτα ἐπιτάττει· καὶ ὅταν λέγῃ, *Ἐπεινάσθου δέσμενος τῆς παρ' ἡμῶν διακονίας, ἀλλὰ σὲ ἀλείψων εἰς φιλανθρωπίαν*. Ἡδύνατο γὰρ καὶ χωρὶς σοῦ τὸν πένητα τρέφειν, ἀλλὰ θησαυρὸν σοι χαριζόμενος μέγιστον, ταῦτα ἐπέταξεν. Εἰ γὰρ ὁ ἥλιος, κτίσμα ὢν, οὐδὲ δεῖται τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν (μένει γὰρ τὴν οἰκίαν φαειρότητα ἔχων, κὰν μηδεὶς εἰς αὐτὸν ἐμβλέπῃ), οἱ δὲ κερδαίνοντες ἡμεῖς ἔσμεν, ὅταν αὐτοῦ τῆς ἀκτίνοσ ἀπολαύσωμεν· πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο συμβαίνει. Ἴνα δὲ καὶ ἐτέρωθεν τοῦτο μάθῃς, ἀκουε· Πόσον εἶναι βούλει τὸ μέσον τοῦ Θεοῦ καὶ ἡμῶν; Ἄρα ὅσον κωνώπων καὶ ἡμῶν ἢ ἢ πολλῶ πλέον; Εὐδὴλον ὅτι πολλῶ πλέον, καὶ ἀπειρον. Εἰ τοίνυν ἡμεῖς οἱ κενόδοξοὶ τῆς παρὰ τῶν κωνώπων οὐ δεόμεθα βοηθείας ἢ δόξης, πολλῶ μᾶλλον τὸ θεῖον, καὶ ἀπαθὲς ὄν καὶ ἀνευδεῖς. Τοσοῦτον ἡμῶν τοίνυν ἀπυλαίει, ὅσον εὐεργετούμεθα, ὅσον ἐντροφᾶ ἡμῶν τῇ σωτηρίᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ πολλαχοῦ τὰ αὐτοῦ ἀφιεῖς, τὰ σὰ ζητεῖ. *Εἰ τις γὰρ, φησὶ, γυναῖκα ἔχει ἀπιστιον, καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀζήτω αὐτήν. Ὁ δὲ ἀπολύων γυναῖκα παρεκτός λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτήν μοιχεύεσθαι*. Εἶδες ὅφρατον ἀγαθότητα; Ἐὰν ἢ πόρνη ἢ γυνή, φησὶν,

^a *Deerat ἢ.*

οὐκ ἀναγκάζω συνοικεῖν· ἐὰν δὲ ἀπιστος, οὐ μολύω. Πάλιν, ἐὰν λυπῆ πρὸς τινα, κελεύω ἀφείναι μου τὴν προσφορὰν, καὶ προσδραμεῖν πρὸς τὸν λελυπηκότα. *Ἐὰν γὰρ προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, φησὶ, κακῆ μνησθῆς, ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ἀφες τὸ δῶρόν σου ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἔπαυε, πρῶτον διαλλάγηθαι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἔλθὼν πρόσφερε τὸ δῶρόν σου*. Τί δὲ ἡ παραβολὴ τοῦ πάντα κατεδεδροκότος; οὐ τοῦτο ἐνδείκνυται; Ὅτε μὲν γὰρ τὰ μύρια τάλαντα κἀέφαγεν, ἠλέησεν αὐτὸν, καὶ ἀφῆκεν· ὅτε δὲ ἑκατὸν δηνάρια ἀπῆται τὸν σύνδουλον, καὶ πονηρὸν ἐκάλεσε, καὶ τῇ κολάσει παρέδωκεν· οὕτω πολλὸς αὐτῷ λόγος ἐστὶ τῆς ἀναπαύσεως τῆς σῆς. Εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ δικαίου ἐμελλεν ἀμαρτάνειν ὁ βάρβαρος, καὶ φησὶν, *Ἐφεισάμην σου τοῦ ἀμαρτηῆσαι εἰς ἐμέ*. Τοὺς ἀποστόλους ἐδίωκεν ὁ Παῦλος, καὶ λέγει πρὸς αὐτόν· *Τί με διώκεις*; Ἄλλοι πεινώσι, καὶ λέγει αὐτὸς πεινᾶν, καὶ γυμνὸς περιεῖναι καὶ ξένος, βουλόμενός σε ἐντρέπειν, καὶ ταύτη εἰς τὸν τῆς ἐλεημοσύνης λόγον ἐμβαλεῖν. Ἐννοοῦντες τοίνυν τὴν ἀγάπην, ὅσην διὰ πάντων ἐπεδείξατο καὶ ἐπιδείκνυται, γνωρίσαι τε ἡμῖν ἑαυτὸν καταξιώσας· ὅπερ μέγιστόν ἐστι κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, καὶ φῶς εἰσνοίας, καὶ διδασκαλία ἀρετῆς· καὶ βίον ἀρεστὸν [654] νομοθετήσας, καὶ πάντα δι' ἡμᾶς ἐργασάμενος, καὶ τὸν Ἰῖδον δεδωκώς, καὶ βασιλείαν ἐπαγγελιάμενος, καὶ ἐπὶ τὰ ἀπόρρητα ἡμᾶς καλῶν ἀγαθῶν, καὶ μακαριωτάτην ζωὴν παρασκευάσας ἡμῖν, ἅπαντα ποιῶμεν καὶ λέγωμεν, ὥστε καὶ τῆς ἀγάπης ἀξιοὶ φανῆναι τῆς αὐτοῦ, καὶ ἐπιτυχεῖν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἢ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

MONITUM

Huius commentario non solitam operam posuit Chrysostomus. In aliis quippe in Novum Testamentum ab ipso editis explanationibus omnia in conciones seu homilias divisa distributaque sunt; ita ut concio quælibet ethica adhortatione claudatur, et moralia istæc posteriora præcepta maximam sæpe homiliæ partem complectantur. In hoc autem commentario omnia secus adornata sunt. Nam continenter Chrysostomus ad finem usque Epistolæ versus omnes explanat: moralia nonnumquam præcepta, sicubi occasio offertur, admiscet, sed non ut pro more solito concionem claudat. Populum autem non raro alloquitur. Quapropter crediderim illum hæc ita concinnavisse, vel ut præsentī populo sic legeret aut recitaret; vel ut diviso multis in partibus commentario, singulis postea partibus ethicum epilogum adjiceret, ut pro consueto more in homilias distributum opus populo pronuntiaret. Utro autem modo egerit nonnisi divinando assequi possumus.

Jam quædam nobis quærænda occurrunt, scilicet Antiochiæne an Constantinopoli hunc in Epistolam ad Galatas emiseric Commentarium: item quo anno quave occasione illum ediderit. Tum quædam addenda supererunt de commentarii ratione, deque aliis quibusdam.

Antiochiæ autem se hunc emiseric Commentarium clare innuit, quando in primo Epistolæ ad Galatas capite, quærrens cur Paulus non initio prædicationis, nec cum cæteris apostolis vocatus fuerit, talia faturo cul. 627: *Quamquam et nos super hac re alias: utimus loquuti, cum de mutato Pauli nomine apud vos dissereremus, causamque redderemus, ob quam Deus prius dictum Saulum Paulum appellavit. Quæ si vobis e memoria exciderunt, ex eo libro omnia cognoscetis*. Jam quæratur quis sit ille liber, ubi Chrysostomus hæc quæstiones movet, nempe cur Paulus non statim ab initio vocatus sit, et cur nomen ejus mutatum fuerit. Estque haud dubie liber Familiarum de M.

ita salutem nobis conciliat, ut cum ipsum amamus. Vide ergo, quod omnia ipsius præcepta ad requiem nostram ac salutem et gloriam referantur. Etenim cum ait, *Beati misericordes, beati mundo corde, beati mites, beati pauperes spiritu, beati pacifici* (Matth. 5. 3-9), nihil quidem ipse hinc percipit; verum hoc præcipit ut nos ornet et instituat: et cum ait, *Esurivi*, non eo id ait, quod ministerio nostro opus habeat, sed ut te ad misericordiam excitet. Nam alioqui etiam absque tua ope pauperem alere poterat; verum, ut amplissimum tibi thesaurum largiretur, hæc edixit. Nam cum sol iste, qui in rerum conditarum numero est, oculis nostris non indigeat (manet enim in splendore, etiamsi nemo eum cernat); verum nos ipsi sumus, qui utilitatem capimus, cum ipsius radiis fruimur: quanto magis in Deo id usu venit? Atque, ut hoc etiam aliunde noscas, audi. Quantum inter Deum ac nos interesse vis? an quantum inter nos et culices? an multo plus? Liquet profecto quod plus atque adeo infinites amplius. Si nos ergo, qui inanis gloriæ studiosi, nec culicum ministerio nec gloria indigemus; quanto magis Deus, qui a turbulentis animi motibus et egestate plurimum abest? Hactenus igitur tantum utilitatem ex nobis capit, quatenus beneficiis nos afficit, quantum salute nostra oblectatur. Quo fit, ut etiam plerumque sua missa faciens, tua quærat. *Si quis enim, inquit, uxorem habet infidelem, et ipsa consentit habitare cum eo, non dimittat illam* (1. Cor. 7. 14). *Qui autem dimittit uxorem, excepta causa fornicationis, facit eam mæchari* (Matth. 5. 32). Videsne bonitatem omni sermone majorem? Si adultera sit uxor, inquit, non te cogo ut cum ea habites; si autem infidelis, non prohibeo. Rursus Si adversus aliquem infenso animo

es, præcipio ut is, qui te molestia afficit, oblationem meam relinquat atque ad te currat: *Si enim offers munus tuum, inquit, atque illic recordaris quod frater tuus habet aliquid adversum te, relinque munus tuum ante altare, et vade, et prius reconciliare fratri tuo, et tum veniens offer munus tuum* (Matth. 5. v. 23. 24). Quid decoctoris illius parabola? annon hoc indicat? Nam cum decem millia talentorum abligurivisset, ipsius misertus est eumque missum fecit: ac cum idem centum denarios a conservo suo exegisset, tum nequam atque improbum eum vocavit, tum supplicio tradidit (Matth. 18. 24. et seq.): tanta ipsi tuæ quietis cura est! In viri justi uxorem barbarus flagitium mox admissurus erat; ac dixit Dominus, *Peperci tibi, ut ne peccares in me* (Gen. 20. 6). Paulus apostolos persequatur; et ait ad eum, *Quid me persequeris* (Act. 9. 4)? Alii fame laborabant; et ipse esurire se dicit, ac nudum et peregrinum oberrare (Matth. 23. 35), ut te pudore affectum ad eleemosynæ studium excitet. Cogitantes ergo quantam erga nos caritatem exhibuerit et exhibeat, quodque dignatus se nobis notum facere; quod quidem præcipuum bonorum omnium caput est, atque animi lumen, ac virtutis doctrina; quodque vitam ipsi gratam lege statuerit, et omnia in nostri gratiam fecerit, et Filium suum dederit, et regnum pollicitus sit, et ad arcana bona nos vocaverit, et beatissimam vitam nobis præparaverit; omnia faciamus ac dicamus, ut et ipsius amore ac benevolentia digni videamur, et futura bona consequamur: quæ utinam nobis omnibus adipisci contingat, per gratiam et benignitatem Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD COMMENTARIUM IN EPISTOLAM AD GALATAS.

tatione nominum, quas quatuor numero edidimus, Antiochiæ emissas. In prima vero, Tom. 3. col. 120 et 121, optime probat Chrysostomus e re fuisse ut Paulus post Christi resurrectionem, et postquam discipulos ejus acerrimo bello impetierat, ad fidem vocaretur, ut ejus de Christi resurrectione testimonium omnibus esset acceptius. In secunda vero et seqq., col. 126, quærit cur Paulus nomen mutaverit, et rationes afferit cur qui Saulus antea vocabatur, Pauli nomen acceperit, et cur aliorum quoque nomina mutata fuerint. In tribus autem homiliis se de hoc solo nomine disseruisse testificatur Homilia quarta de Mutatione nominum, col. 148: *Nam si recordamini, inquit, tres integros dies de solo hoc nomine disseruisse me scitis; dum causas afferrem ob quas, cum Saulus antea vocaretur, Paulus deinde vocatus est.* Cum ergo hæc homiliæ Antiochiæ habitæ fuerint, ex Chrysostomi testimonio supra allato probatur hunc etiam commentarium eadem in urbe factum fuisse.

Non perinde internoscere possumus quo anno Commentarium illum in Epistolam ad Galatas emisit. Certum quidem est illum adornatum fuisse postquam conciones illas de mutatione nominum habuerat. Verum numquam certo expiscari potuimus, quo anno homiliæ istæ habitæ fuerint, ut videas in *Monito ad Homilias in Principium Actorum*, Tom. 3, col. 63, et in *Præfatione ad Homilias in Genesim*, Tom. 5. Nam hæc omnes homiliæ eodem anno habitæ fuerunt. In hoc certe Commentario Chrysostomus longe accuratius Apostoli dicta explorat et explicat, quam in multis aliis homiliis et commentariis. Anomæos non sæmel egregie refellit, necnon Marcionistas et Manichæos. Contra Antiochenos multos declamat qui Judaicos ritus sectabantur. Alios etiam exagitat qui sibi virilia amputabant, quem morem innuere videtur a Manichæis invectum fuisse.

Veterem interpretationem Latinam plurimis in locis emendatam retinuimus.

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

IN EPISTOLAM AD GALATAS COMMENTARIUS ^(a).

CAPUT PRIMUM.

1. Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per homines, sed per Jesum Christum et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis, 2. et omnes qui mecum sunt fratres, Ecclesiis Galatiarum: 3. gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.

1. Proœmium multa vehementia, magnoque spiritu plenum est; nec proœmium modo, verum etiam tota, ut ita dicam, epistola. Etenim placide leniterque semper loqui discipulis, etiamsi opus sit acrimonia, non doctoris, sed corruptoris potius fuerit et hostis. Hanc ob causam et Dominus, cum multa placide mansueteque loquutus sit discipulis, nonnumquam tamen et austeriorem adhibuit orationem, nunc quidem illos beatos prædicans et collaudans, nunc rursus increpans et objurgans. Itaque cum Petro dixisset, *Beatus es, Simon Bar Jona (Matth. 16. 17)*, promississetque futurum, ut Ecclesie fundamenta super illius confessionem jaceret, haud multo post dicit eidem, *Vade post me, satana, scandalum es mihi (Ibid. v. 23)*; et alibi rursus, *Adhuc et vos sine intellectu estis (Id. 15. 16)*? Tantumque terroris illis injecit, ut Joannes dicat, quod videntes eum cum muliere Samaritana colloquentem, de cibo quidem

commonuerint, *Cæterum nemo ausus est dicere: Quid quæris aut quid loqueris cum ista (Joan. 4. 27)*? Hæc edoctus Paulus, ac præceptoris sui vestigiis imitans, varie sermonem ad discipulorum utilitatem attemperat, nunc quidem urens ac secans, nunc rursus mitiora admovens remedia. Et Corinthiis quidem dicebat, *Quid vultis? ut in virga veniam ad vos, an in caritate et spiritu lenitatis (1. Cor. 4. 21)*? Galatis vero, *O stulti Galatarum (Gal. 3. 1)*: neque semel dumtaxat, sed bis usus est hac objurgatione. Quin et sub finem epistolæ, taxans illos dixit: *Nemo mihi molestus sit (Gal. 6. 16)*. Rursus autem acerbitatem mitigat, cum ait: *Filioli mei, quos iterum parturio (Gal. 4. 19)*; aliisque multis consimilibus verbis. Cæterum hanc epistolam esse plenam vehementiæ, cuius perspicuum est vel ex ipso statim lectionis ingressu.

Quid Paulum moverit ad hanc epistolam scribendam. — Sed aperiendum est, quid Apostolum provocarit in discipulos: neque enim id pusillum fuit, neque parvi momenti; alioqui nec ipse tam acerbè fuisset in eos invectus: siquidem quibuslibet de causis irritari, hominis est pusillanimitatis, morosi miserique: quemadmodum ex adverso in gravibus causis supinum ac negligentem esse, viri est inertis ac somniculosi. At hujusmodi nequaquam erat Pau-

(a) Tres servantur in Bibliotheca Regia hujus commentarii manuscripti Codices, scilicet, duo Colbertini et Regius 675.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Παῦλος [657] ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἔμοι πάντες ἀδελφοί, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας· χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

α'. Πολλοὺ τὸ προοίμιον γέμει θυμοῦ καὶ μεγάλου φρονήματος· οὐ τὸ προοίμιον δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσα, ὡς εἰπεῖν, ἡ Ἐπιστολή. Τὸ γὰρ μετ' ἐπεικειας δεῖ τοῖς μαθητευομένοις διαλέγεσθαι, κἄν σφοδρότητος δέωνται, οὐ διδασκάλου, ἀλλὰ λυμεῶνος ἂν εἴη καὶ πολεμίου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος πολλὰ προσηνῶς τοῖς μαθηταῖς διαλεχθεὶς, ἔστιν ὅπου καὶ αὐστηρότερον κέχρηται τῷ λόγῳ, καὶ νῦν μὲν μακαρίζει, νῦν δὲ ἐπιτιμᾷ. Τῷ γοῦν Πέτρῳ εἰπὼν, *Μακάριος εἶ, Σίμων Βᾶρ Ἰωνᾶ*, καὶ ἐπαγγειλάμενος τὰ θεμέλια τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς ὁμολογίας αὐτοῦ καταθήσεσθαι, μετ' οὐ πολὺ τῶν λόγων τούτων φησὶν· *Ἔλαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ*· καὶ πάλιν ἀλλαγοῦ, *Ἄκμην καὶ ὑμεῖς ἀσύνητοί ἐστε*; Καὶ τοσοῦτον αὐτοῖς φόβον ἐνέθηκεν, ὡς καὶ τὸν Ἰωάννην εἰπεῖν, ὅτι ὀρώντες αὐτὸν μετὰ γυναι-

ρ Savil. in margine notat, τοῖς μαθηταῖς.

κὸς Σαμαρείτιδος λαλοῦντα, περὶ μὲν τῆς τροφῆς ὑπέμνησαν, Οὐδεὶς δὲ ἐτόλμησεν εἰπεῖν, *Τί λαλεῖς, ἢ Τί ζητεῖς μετ' αὐτῆς*; Ταῦτα μαθὼν ὁ Παῦλος, ὁ κατ' ἔχνος τοῦ διδασκάλου βαίνων, ἐποίκιλε τὸν λόγον πρὸς τὴν τῶν μαθητευομένων χρείαν, νῦν μὲν καίων καὶ τέμνων, νῦν δὲ [658] προσηνῆ φάρμακα ἐπιτιθεῖς. Καὶ Κορινθίοις μὲν ἔλεγε· *Τί θέλετε, ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματι τε πραότητος*; Γαλάταις δὲ, *Ὁ ἀνόητοι Γαλάται*· καὶ οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον κέχρηται ταύτῃ τῇ ἐπιτιμῆσει. Καὶ πρὸς τῷ τέλει δὲ καθαπτόμενος αὐτῶν ἔλεγε, *Κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω*. Καὶ θεραπεύει δὲ πάλιν, ὡς ὅταν λέγῃ, *Τεκνία μου, οὐκ πάλιν ὠδίνω*· καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα. Ἄλλ' ὅτι μὲν θυμοῦ ἢ Ἐπιστολή γέμει, παντὶ που δῆλον καὶ ἐκ πρώτης ἀναγνώσεως.

Δεῖ δὲ εἰπεῖν τί τὸ παροξύναν αὐτὸν κατὰ τῶν μαθητῶν· οὐ γὰρ μικρὸν τοῦτο οὐδὲ εὐτελές, ἐπεὶ οὐδὲ αὐτὸς τοσαύτη ἂν ἐχρήσατο τῇ καταφορᾷ. Τὸ γὰρ ἐπὶ τοῖς τυχοῦσι παροξύνεσθαι, μικροψύχων ἀνδρῶν καὶ σκληρῶν καὶ ταιλαιπύρων· ὡσπερ οὖν τὸ ἐπὶ τοῖς μεγάλοις ἀναπίπτειν, νωθροτέρων καὶ ὑπηλοτέρων. Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος τοιοῦτος. Τί οὖν τὸ κινήσαν ἦν

αὐτὸν ἀμάρτημα; Μέγα καὶ ὑπέρογκον, καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ πάντας αὐτοὺς ἠλλοτρίου, ὡς καὶ αὐτὸς προῖων ἔλεγεν· Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει· καὶ πάλιν, Οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξεπέσχετε. Τί ποτ' οὖν τοῦτό ἐστι; δεῖ γὰρ αὐτὸ σαφέστερον ἀναπλωσάσαι. Οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ὁμοῦ μὲν τῇ προλήψει τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ κατεχόμενοι, ὁμοῦ δὲ κενοδοξίᾳ μεθύοντες, καὶ βουλόμενοι ἀξίωμα διδασκάλων ἑαυτοῖς περιθεῖναι, ἐλθόντες εἰς τὸ Γαλατῶν ἔθνος; ἐδίδασκον, ὅτι δεῖ περιτέμνεσθαι καὶ σάββατα καὶ νομηνίας τηρεῖν, καὶ μὴ ἀνέχεσθαι Παύλου ταῦτα ἀναρροῦντος. Οἱ γὰρ περὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην ταῦτα, φησὶν, οὐ κωλύουσιν, οἱ πρῶτοι τῶν ἀποστόλων, οἱ μετὰ Χριστοῦ γενόμενοι. Καὶ ἀληθῶς οὐκ ἐκώλυον· ἀλλ' οὐ δογματίζοντες τοῦτο ἐποίουν, ἀλλὰ τῇ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνοντες τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευόντων. Ὁ δὲ Παῦλος εἰς τὰ ἔθνη κηρύττων, οὐ χρεῖαν εἶχε τῆς συγκαταβάσεως ταύτης. Ὅτε οὖν ἐν Ἰουδαίᾳ γέγονε, καὶ αὐτὸς τῇ συγκαταβάσει ἐκρήσατο ταύτην. Ἀλλ' οἱ ἀπατῶντες, οὐ λέγοντες τὰς αἰτίας, δι' ἃς καὶ οὗτος καὶ ἐκεῖνοι συγκαταβαίνον, παρελογίζοντο τοὺς ἀφελεστεροὺς λέγοντες, ὅτι οὐ δεῖ Παύλου ἀνέχεσθαι· οὗτος γὰρ χθὲς καὶ σήμερον ἐφάνη, ἐκεῖνοι δὲ πρῶτοι οἱ περὶ Πέτρον· καὶ οὗτος μὲν μαθητῆς τῶν ἀποστόλων γέγονεν, ἐκεῖνοι δὲ τοῦ Χριστοῦ· καὶ οὗτος μὲν μόνος, ἐκεῖνοι δὲ πολλοί, καὶ στυλοὶ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ εἰς ὑπόκρισιν δὲ αὐτὸν διέβαλλον λέγοντες, ὅτι καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ ἀναιρῶν περιτομῆν, φαίνεται καὶ τούτοις χρησάμενος ἀλλαχοῦ, καὶ ἐτέρως μὲν ὑμῖν, ἐτέρως δὲ ἄλλοις κηρύττων. Ἐπεὶ οὖν ἐμπρησθὲν εἶδεν ἔθνος ὀλόκληρον, καὶ πῦρ ἀν χαλεπῆν κατὰ τῆς τῶν Γαλατῶν ἀφθεΐσαν· Ἐκκλησίας, καὶ τὴν οἰκοδομῆν σαλευομένην καὶ κινδυνεύουσαν [659] καταπεσεῖν, τοῦτο μὲν ὑπὸ θυμοῦ δικαίου, τοῦτο δὲ ὑπὸ ἀθυμίας κατεχόμενος· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν εἰπὼν, ὅτι ἠθέλον παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρει, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου, γράφει τὴν Ἐπιστολήν, πρὸς ἅπαντα ταῦτα ἀπολογούμενος. Καὶ ἐκ προοιμίων εὐθέως πρὸς ἐκεῖνο ἀποτεινεται, ὃ διορτυνόντες αὐτοῦ τὴν ὑπόληψιν ἔλεγον, ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸς δὲ τῶν ἀποστόλων γέγονε μαθητῆς. Διὸ καὶ οὕτως ἤρξατο Παῦλος ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων. Ἐλεγον γὰρ, ὃ ἐφθην εἰπὼν, οἱ ἀπατεῶνες ἐκεῖνοι, ὅτι τῶν ἀποστόλων ἀπάντων ἔσχατος οὗτός ἐστι, καὶ παρ' ἐκείνων ἐδιδάχθη. Πέτρος γὰρ καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης καὶ ἐκλήθησαν πρῶτοι, καὶ κορυφαῖοι τῶν μαθητῶν εἰσι, καὶ τὰ δόγματα ἐδέξαντο παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ χρῆ μάλλον ἐκεῖνοις πεῖθεσθαι, ἢ τούτῳ· ἐκεῖνοι δὲ οὐ κωλύουσι περιτέμνεσθαι, οὐδὲ νόμον μὴ τηρεῖν.

β'. Καὶ ταῦτα, καὶ τὰ τοιαῦτα λέγοντες, καὶ τοῦτον μὲν καθαιροῦντες, ἐκείνων δὲ τὴν δόξαν ἐπαίροντες, οὐχ ἵνα ἐκείνους ἐγκωμιάζωσιν, ἀλλὰ ἵνα Γαλάτας ἀπατήσωσιν, ἐπειθὸν ἀκαίρως τῷ νόμῳ προσέγειν. Εἰκότως οὖν οὕτως ἤρξατο. Ἐπεὶ γὰρ τὴν μὲν αὐτοῦ

α Savil. in marg., ἀναφθεΐσαν.

διδασκαλίαν ἐξητυέλιζον, παρὰ ἀνθρώπων αὐτὴν λέγοντες εἶναι, τὴν δὲ Πέτρον παρὰ τοῦ Χριστοῦ, ἐκ προοιμίων εὐθέως πρὸς τοῦτο ἴσταται, λέγων ἀπόστολος εἶναι, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων. Ἐδάπτισε μὲν γὰρ αὐτὸν Ἀνανίας, ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνος τῆς πλάνης ἀπήλλαξεν, οὐδὲ πρὸς τὴν πίστιν ἤγαγεν· ἀλλ' αὐτὸς ἀνωθεν ὁ Χριστὸς τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην πρὸς αὐτὸν ἀφήκε φωνήν, δι' ἧς αὐτὸν ἐσαγήνευσε. Τὸν μὲν γὰρ Πέτρον καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ Ἰωάννην καὶ τὸν ἀδελφὸν τὸν ἐκείνου, περιπατῶν παρὰ τὴν θάλασσαν ἐκάλεσε, τὸν δὲ Παῦλον εἰς οὐρανούς ἀνελθόν. Καὶ ὡσπερ οὐκ ἐδεήθησαν ἐκεῖνοι δευτέρως φωνῆς, ἀλλ' εὐθέως ἀφέντες τὰ δίκτυα καὶ πάντα τὰ ἄλλα ἠκολούθησαν αὐτῷ· οὕτω καὶ οὗτος ἀπὸ τῆς πρώτης κλήσεως πρὸς ἄκραν ἀνέθη κορυφήν, ὁμοῦ τε βαπτισάμενος καὶ πόλεμον ἀσπονδὸν πρὸς Ἰουδαίους ἐλόμενος, καὶ ταύτη μάλιστα τῶν ἀποστόλων πλεονεκτίας· *Περισσότερον γὰρ αὐτῶν ἐκοπίασα*, φησὶν. Ἀλλὰ τίως οὐ κατασκευάζει τοῦτο, ἀλλ' ἀγαπᾷ τὰ ἴσα φέρων. Τὸ γὰρ σπουδαζόμενον ἦν αὐτῷ, οὐ δεῖξαι ἑαυτὸν ἐκείνων ὑπερέχοντα, ἀλλὰ τῆς πλάνης καταλύται τὴν ὑπόθεσιν.

Τὸ μὲν οὖν, *Οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων*, κοινὸν ἀπάντων ἦν· ἀνωθεν γὰρ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ρίζαν ἔχει τὸ κήρυγμα· τὸ δὲ, *Οὐ δι' ἀνθρώπων*, ἴδιον τῶν ἀποστόλων· οὐ γὰρ δι' ἀνθρώπων ἐκάλεσεν αὐτοὺς, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ. Διὰ τί δὲ μὴ τῆς κλήσεως ἐμνημόνευσε καὶ εἶπε, Παῦλος κλητὸς οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῆς ἀποστολῆς; Ὅτι περὶ τοῦτου πᾶς ἦν ὁ λόγος. Ἐλεγον γὰρ ὑπὸ ἀνθρώπων τῶν ἀποστόλων ἐγκεχειρισθαι τὴν διδασκαλίαν ταύτην, καὶ δεῖν ἐκεῖνοις [660] αὐτὸν ἐπεσεῖν. Ὅτι δὲ οὐκ ὑπὸ ἀνθρώπων ἐνεχειρίσθη, ὁ Λουκᾶς ἐδήλωσεν, εἰπὼν· *Λειτουργοῦντων δὲ αὐτῶν καὶ νηστευόντων τῷ Κυρίῳ, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀφορίσας δὴ μοῦ τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν*. Ὅθεν δῆλον, ὅτι μία ἐξουσία Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Ἀποσταλεὶς γὰρ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ φησὶν ἀπεστάλθαι. Τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ δηλοῖ, τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Πνεύματι λογιζόμενος. Τοῖς γὰρ Μιλησίων ἢ διαλεγόμενος πρεσβυτέρους, *Προσέχετε ἑαυτοῖς*, φησὶ, καὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ἔθετο ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποιμένας καὶ ἐπισκόπους· καίτοι γε ἐν ἄλλῃ φησὶν Ἐπιστολῇ, *Ὅς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, εἶτα ποιμένας καὶ διδασκάλους*. Οὕτως ἀδιαφύρως κέχρηται τῷ λόγῳ, τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ λέγων εἶναι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ Πνεύματος. Ἐμφράττει δὲ καὶ ἄλλως τῶν αἰρετικῶν τὰ στόματα, λέγων, *Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς*. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν λέξιν ταύτην ὡς ἐλάττωνα οὖσαν προσεβῆθη τῷ Υἱῷ φασιν, ὅρα τί ποιεῖ· ἐπὶ τοῦ Πατρὸς αὐτὴν τίθησιν, διδάσκων ἡμᾶς μὴ νομοθετεῖν τῇ ἀρρήτῳ φύσει, μὴδὲ μέτρα θεότητος ὀρίζειν μέσον Υἱοῦ καὶ Πατρὸς· εἰπὼν γὰρ, *Διὰ Ἰησοῦ Χρι-*

β Imo Ἐρεσίων, quod conjicit Savil. Ephesiorum seniores alloquebatur, quos Miletum evocaverat.

γ Aliam lectionem affert Savilius in margine, μέσους Υἱοῦ καὶ Πατρὸς γενομένων. In Morel. pessime, μέσον Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς.

lus. Quod igitur erat peccatum, quo sic commotus erat? Profecto magnum erat, et supra modum grave, quodque illos omnes abalienabat a Christo, quemadmodum ipse in progressu sermonis declarat dicens: *Ecce ego Paulus dico vobis, quod si circumcidamini, Christus nihil vobis profuturus est; ac rursus, Quicumque in lege justificamini, a gratia excidistis (Gal. 5. 2. 4).* Quid igitur tandem hoc erat? nam apertius explanandum est. Qui ex Judæis crediderant, occupati persuasione Judaismi, inanis gloriæ siti temulentis, dum sibi doctorum cupiunt parare dignitatem auctoritatemque, profecti ad Galatas docuerunt opus illis esse circumcisione, servanda sabbata et novilunia, nec tolerandum esse Paulum qui harum rerum tolleret observationes. Nam Petrus, Jacobus ac Joannes hæc, ut aiebant, non prohibebant, cum essent inter apostolos primæ dignitatis, et cum Christo fuissent versati. Ac revera non prohibebant; sed id faciebant, non quod ita faciendum esse decernerent, sed ut eorum qui ex Judæis crediderant, imbecillitatem morem gererent. At Paulus qui gentibus prædicandi munus susceperat, nihil opus habebat hac attemperatione. Nam cum versaretur in Judæa, ad eundem modum et ipse morem gessit Judæis. Verum impostores quidam non explicantes causas, ob quas tum hic, tum illi Judæis morem gererent, arte fallebant simpliciores, hujusmodi sermonibus: Non est ferendus Paulus: nam hic heri ac nudius tertius exortus est; at Petrus et qui cum illo sunt, primi sunt apostolorum: hic quidem discipulus fuit apostolorum, illi vero Christi. Præterea hic solus est, illi multi et Ecclesiæ columnæ. Denique et simulationis calumniam Paulo intendebant dicentes: Hic ipse qui tollit circumcisionem, alibi visus est iis uti quæ damnat, aliter vobis, aliter aliis prædicans. Proinde cum cerneret totam Galatarum gentem inflammata, ac periculosum incendium adversus illorum Ecclesiam excitatum esse, jamque domum successam periclitari ne corrueret; partim ira justa commotus, partim immenso animi dolore correptus (nam et hoc declaravit dicens, *Cupiebam nunc esse apud vos, et mutare vocem meam (Gal. 4. 20)*), scribit epistolam, ad istæc omnia respondens, et ad hoc ab ipsis protinus exordiis tendit, videlicet quod ii qui occultis cuniculis ipsius existimationem apud Galatas subvertere conabantur, dicebant, alios esse discipulos ipsius Christi, hunc apostolorum dumtaxat fuisse discipulum. Et hanc ob causam sic orsus est: *Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per homines.* Prædicabant enim, quemadmodum jam cœperam dicere, deceptores illi, quod Paulus apostolorum omnium postremus esset, quodque ab illis esset edoctus. Petrum enim, Jacobum et Joannem, ut primi fuerant vocati, ita inter discipulos tenere primas, qui sua dogmata ab ipso Christo acceperant: proinde magis credendum illis quam huic: at illos non vetare circumcisionem, neque legis observationem.

2. Hæc et his similia dictitantes, hinc Pauli deprimentes auctoritatem, illinc aliorum apostolorum gloriam at-

tollentes, non ut illos laudibus ornarent, sed ut Galatas seducerent, persuaserant ut legi adhererent, cum jam legis tempus præterisset. Proinde congruenter ad hunc exorsus est modum. Quoniam enim ipsius doctrinam despiciebant, dicentes illam ab hominibus profectam, cum Petri doctrina esset a Jesu Christo, in ipso statim ingressu refellit hoc, dicens se apostolum esse non ab hominibus neque per homines. Nam baptizarat quidem illum Ananias (*Act. 9. 17*), at non ille liberavit eum ab errore, nec ad fidem adduxit, sed ipse cælitus Christus, emissa ad eum admiranda illa voce, per quam hunc quoque piscatus est. Nam Petrum quidem ac fratrem ejus et Joannem cum fratre suo, ambulans juxta mare vocarat (*Matth. 4*); Paulum vero vocavit cum jam ascendisset in cælum. Et quemadmodum illi non habebant opus iterata vocatione, sed protinus relictis relictis, cæterisque omnibus sequenti sunt eum: ita et hic a prima statim vocatione ad summum ascendit fastigium, simul ac baptizatus est, bello cum Judæis irreconciliabili suscepto. Atque hoc nomine potissimum cæteris apostolis antecellebat: *Abundantius enim, inquit, illis laboravi (1. Cor. 15. 10)*. Verum nondum hoc aggreditur, sed sat habet cæteris æquiparari. Neque enim hoc illi studio fuit, ut ostenderet se cæteris eminentiorem, sed ut erroris materiam dissolveret.

Paulus ab ipso Christo vocatus. Filii et Spiritus sancti eadem potestas.—Itaque quod dicit, *Non ab hominibus*, omnium erat commune, siquidem evangelii prædicatio originem ac radicem ducebat e cælis; sed quod addit, *Neque per homines*, apostolorum proprium erat: neque enim per homines vocarat eos, sed per se ipsum. Sed cur non meminit vocationis, dicens: Paulus vocatus, non ab hominibus; sed apostolici muneris facit mentionem? Quoniam in hoc totius sermonis cardo vertebatur. Dicebant enim ipsum ab apostolis, hominibus, suscepisse illam docendi provinciam, ideoque par esse, ut illos sequeretur. Verum quod non ab hominibus eam suscepisset, declarat Lucas qui dicit: *Ministrantibus autem illis ac jejunantibus Domino, dixit Spiritus sanctus, Segregate mihi Paulum et Barnabam (Act. 13. 2)*. Unde liquet eandem esse potestatem Filii et Spiritus. Com enim a Spiritu missus esset, a Christo se missum ait. Idem et alibi declarat, ea quæ Dei sunt, adscribens Spiritui: siquidem senioribus Milesiis verba faciens, *Attendite, inquit, vobis ipsis et universo gregi, in quo posuit vos Spiritus sanctus pastores et episcopos (Act. 20. 28)*: et tamen in alia quadam epistola dicit, *Quos quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo loco prophetas, deinde pastores ac doctores (1. Cor. 12. 28)*. Adeo promiscue citraque discrimen loquitur, quæ Spiritui sunt Deo tribuens, ac rursus quæ Dei sunt Spiritui. Quin et aliter hæreticorum obturat ora, cum ait: *Per Jesum Christum et Deum Patrem*. Etenim: quoniam aiunt hanc vocem, velut inferioris dignitatis adjectam Filio, vide quid facit. Eam Patris vocabulo præponit, nos interim docens, ne naturæ ineffabili leges statuamus, neque deitatis modum præsumamus

inter Filium et Patrem. Nam ubi dixisset, *Per Jesum Christum*, adjecit, *Et Deum Patrem*. Etenim si sola Patris mentione facta dixisset, per quem; fortassis cominente reperto dixissent hanc particulam, *per quem*, congruere Patri, eo quod Filii opera ad illum referantur: at nunc simul et Filii et Patris facta mentione, communiterque de utroque loquutus, isti commento locum non reliquit. Neque enim id facit, quod ea quæ Filii sunt propria, referat ad Patrem; sed ut declaret, quod hæc oratio nullum naturæ discrimen inducat. Quid porro hic dicturi sint isti, qui ex baptismo gradum aliquem inferiorem commenti sunt, eo quod baptizemur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti? Nam si ideo inferior est Filius, quod post Patrem ponitur, cum hic Apostolus a Christo orsus ad Patrem veniat, quid dicturi sunt? Verum nihil blasphemum dicemus. Non enim committendum est, ut cum illis decertantes a veritate excidamus, quin potius etiam si decies millies insaniant illi, nos tamen intra veritatis limites contineamur oportet. Quemadmodum igitur nos non dixerimus Filium Patre majorem, eo quod Paulus hunc priore loco commemoravit: nam id quidem summæ dementiæ et impietatis extremæ fuerit: ita nec illic quia Patri postponitur Filius, arbitrari debemus Filium Patre minorem. *Qui excitavit eum a mortuis*. Quid agis, Paule? cum cupias judaizantes ad fidem perducere, nihil ex illis magnis ac præclaris adducis in medium? quale est illud quod ad Philippenses scripsisti, dicens: *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo* (Philipp. 2. 6); item quod Hebræis scribens clara voce protulisti, *Splendor est gloriæ, et figura substantiæ illius* (Hebr. 2. 3): rursus quod in evangelii sui initio ille tonitruum filius insonuit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1); præterea quod ad Judæos crebro pronuntiavit Jesus, dicens, quod eandem potentiam habeat, quam Pater, eandemque operandi facultatem (Joan. 5. 17. sqq.). Horum nihil dicis, verum his omnibus omissis, de carnis dispensatione facis mentionem, crucem ac mortificationem in medium asserens. Etiam, inquires. Si illi sermo fuisset apud homines qui nihil magni de Christo concepissent animis, æquum erat illa magnifica proferre; verum quoniam illi nobis movent seditionem, qui sibi videbantur pœnas daturi si descivissent a lege: ideo mentionem facit ejus rei, per quam excludit totam legis necessitatem, vimirum commemorans Dei munificentiam ex cruce et resurrectione collatam universis. Etenim si dixisset: *In principio erat Verbum, et quod in forma Dei esset, et fecisset seipsum æqualem Patri, aliaque his similia; declarasset quidem Verbi divinitatem, verum nihil ad id, quod hic agebatur, illa contulissent. Nunc vero quod ait, Qui excitavit eum a mortuis, commonefacit eos summi beneficii, quod in nos contulit Christus: quæ res haud mediocriter ad rem propositam ipsi conducebat, quia homines plerique non perinde solent attentis auribus audire eos sermones qui Dei majestatem commendant, atque eos qui ejusdem in homines*

beneficentiam declarant. Hanc ob causam ommissa illorum mentione, de collato nobis beneficio verba facit.

5. *Anonæorum objectio solvitur.* — Verum hic insulant hæretici, dicentes: Ecce Pater suscitavit Filium. Nam postquam semel eos corripuit insaniam morbus, ad sublimia illa dogmata sponte surdi sunt: si qua vero humiliora vel ob carnem assumptam ita dicta sunt, vel ob Patri debitum honorem, vel ob aliam quampiam dispensationem, hæc seligunt, et hæc sola expedientes, ipsi sibi (nolim enim dicere, Scripturæ) noxam afferunt. Quos equidem lubens percontor cur ista dicant? num ideo, quod studeant Filium ostendere imbecillum, nec satis idoneum ad unius corporis suscitationem? Atqui fides erga illum effecit, ut et umbræ eorum qui in ipsum credebant, excitarent mortuos (Act. 5. 15). Itane qui credebant in eum, homines mortales, ex umbra sola luteorum corporum quæ gerebant, exque vestibis horum corporibus admotis, excitabant mortuos: et ipse seipsum excitare non potuit? annon hæc evidens est insaniam, vehementerque delirium? Non audis illum dicentem: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Joan. 2. 19)? ac rursus, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam* (Joan. 10. 18)? Quam igitur ob causam Pater illum excitasse dicitur? sic illum excitare, quemadmodum et alia facere dicitur, quæ facit Filius. Siquidem hoc partim honoris gratia, qui Patri debetur, dictum est, partim ob auditorum imbecillitatem. *Et qui mecum sunt omnes fratres*. Quam ob causam hoc non addit in cæteris epistolis? In illis enim aut suum nomen solum ponit, aut duorum dumtaxat triumve addit nomina; hic autem totam multitudinem posuit, ideoque neminem nominatim commemorat. Cur ergo hoc facit? Traduxerant Paulum hoc nomine, quod solus hæc prædicaret, novamque dogmatum rationem inveheret. Cum igitur illorum suspicionem tollere vellet, simulque declarare quod multos haberet ejusdem sententiæ consortes, adjungit sibi fratres, significans se ex illorum sententia scribere ea quæ scribit. *Ecclesiis Galatiæ*. Neque enim unam civitatem, neque duas, neque tres, sed totam Galatarum gentem hujus erroris incendium pervaserat. Contemplare vero mihi et hic vehementem indignationem Apostoli. Non enim dixit, *Dilectis, neque, Sanctificatis, sed, Ecclesiis Galatiæ*. Nam hoc erat ægre affecti animi suumque dolorem aperientis, quod eos non a caritate, neque propriis nominibus honorifice appellavit, sed a sola congregatione: quodque non addidit, *Ecclesiis Dei*, sed simpliciter dixit, *Ecclesiis Galatiæ*. Quamquam et alioqui in ipsa statim præfatione festinat illorum dissidium redigere in concordiam; ideoque Ecclesiæ vocabulum posuit, pudorem illis incutiens, et cogens in unum. Etenim qui dissæcti sunt in varias partes, nequaquam possunt hoc appellari cognomine; siquidem Ecclesiæ nomen consensus concordiaque nomen est. *Gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo*. Ubique necessario ponit hanc particulam, maxime vero nunc Galatis scribens. Cum enim periclitarentur, ne a gratia exciderent, optat illis

στοῦ, ἐπήγαγε, *Και Θεοῦ Πατρὸς*. Εἰ μὲν γὰρ καθ' ἑαυτὸ τοῦ Πατρὸς μνημονεύσας εἶπε τὸ, Δι' οὗ, ἴσως ἂν καὶ ἐσοφίσαντο, λέγοντες ἀρμόζειν τῷ Πατρὶ τὸ, Δι' οὗ, τῷ τὰ ἔργα τοῦ Υἱοῦ εἰς αὐτὸν ἀναφέρεσθαι· νῦν δὲ τοῦ Υἱοῦ μνημονεύσας ὁμοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ κοινῇ θεῖς τὴν λέξιν, οὐκέτι τὸν λόγον τοῦτον χώραν ἀφήσιν ἔχειν. Οὐ γὰρ, ὡς τὰ τοῦ Υἱοῦ νῦν ἀνατιθεῖς τῷ Πατρὶ, τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι οὐδεμίαν αὐτῇ ἢ λέξις οὐσίας διαφορὰν εἰσάγει. Τί δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ βαπτίζματος ἐπινοοῦντές τινα ἐλάττωσιν διὰ τὸ εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτίζεσθαι, ἐνταῦθα ἂν εἴποιεν; Εἰ γὰρ καταδέεστερος ὁ Υἱὸς διὰ τὸ μετὰ Πατέρα κείσθαι, ἐπειδὴ ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀρξάμενος ὁ Ἀπόστολος ἐπὶ τὸν Πατέρα ἔρχεται, τί ἂν εἴποιεν; Ἄλλ' οὐδὲν ἂν εἴποιμεν βλάσφημον. Οὐ γὰρ χρὴ φιλοσοφεῖντες ἐκείνοις τῆς ἀληθείας ἐξίστασθαι, ἀλλὰ, πᾶν μυριάκις μαίνωνται, τὰ μέτρα τῆς εὐσεβείας ἡμᾶς διατηρεῖν ἀναγκαῖον. Ὅσπερ οὖν οὐκ ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς μεῖζονα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, ἐπειδὴ τοῦ Χριστοῦ πρώτον ἐμνημόνευσεν· ἐσχάτης γὰρ τοῦτο μανίας, καὶ ἀσεβείας ὑπερβολὴ πάσης· οὕτως οὐδὲ ἐκεῖ διὰ τὸ μετὰ τὸν Πατέρα κείσθαι τὸν Υἱόν, ἐλάττωτα χρὴ νομίζειν ἡμᾶς εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Τί ποιεῖς, ὦ Παῦλε; ἰουδαίζοντας ἀνθρώπους ἐνάγειν εἰς πίστιν θείων, οὐδὲν τῶν μεγάλων ἐκείνων καὶ λαμπρῶν ἄγεις εἰς μέσον, οἷον ὁ πρὸς Φιλιππησίους ἔγραφες, λέγων, ὅτι Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀρπαγμὸν ἠήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ὁ μετὰ ταῦτα ἐπιστέλλων Ἑβραίοις ἀνεθόησας, ὅτι Ἄπαυσμα ἔστι τῆς δόξης, καὶ χαρακτήρ τῆς ἀποστασίας [661] αὐτοῦ· ὁ ἐκ προοιμίων ὁ τῆς βροντῆς υἱὸς ἀνεφώνησεν, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· ὁ πρὸς Ἰουδαίους πολλάκις αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς φεγγόμενος ἔλεγεν, ὅτι τὰ αὐτὰ δύναται τῷ Πατρὶ, καὶ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ἔχει. Τοῦτων οὐδὲν λέγεις, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀφεις, τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας μὲμνησαι, σταυρὸν εἰς μέσον φέρων καὶ νέκρωσιν; Ναί, φησίν. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς ἀνθρώπους ὁ λόγος ἦν μηδὲν μέγα περὶ τοῦ Χριστοῦ φανταζομένους, καλῶς εἶχεν ἐκεῖνα λέγειν· ἐπειδὴ δὲ ὡς μέλλοντες τιμωρεῖσθαι, εἰ ἀποσταλεῖν τοῦ νόμου, στασιάζουσι πρὸς ἡμᾶς, διὰ τοῦτο πράγματος μὲμνηται, δι' οὗ πᾶσαν ἐκβάλλει τοῦ νόμου τὴν χρεῖαν, λέγω δὴ τὴν ἐκ τοῦ σταυροῦ, καὶ τῆς ἀναστάσεως εὐεργεσίαν ἐγγινομένην ἅπασιν. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὅτι ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπῆρχε, καὶ τὸ ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖν τῷ Θεῷ, καὶ ὅσα τοιαῦτα, δεικνύντος μὲν ἦν τὴν τοῦ Λόγου θεότητα, οὐδὲν δὲ τοιοῦτον εἰς τὸ παρὸν συμβαλλομένου· τὸ δὲ εἰπεῖν, Τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, ἀναμιμήσκοντος ἦν τῆς ὑπὲρ ἡμῶν εὐεργεσίας τὸ κεφάλαιον, ὅπερ οὐ μικρὸν εἰς τὸ προκείμενον αὐτῷ συνετέλει. Καὶ γὰρ εἰώθασιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐχ οὕτω τοῖς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλωσύνην παρεστῶσι προσέχειν λόγοις, ὡς τοῖς τὴν εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν ἐνδεικνυμένοις. Διόπερ ἀφεις ἐκεῖνα εἰ-

πεῖν περὶ τῆς εἰς ἡμᾶς εὐεργεσίας γεγεννημένης ποιεῖται τὸν λόγον.

γ'. Ἄλλ' ἐπιπηδῶσιν οἱ αἰρετικοὶ λέγοντες, Ἰδοὺ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τὸν Υἱόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἄπαξ νενοσηκάσαι, πρὸς μὲν τὰ ὑψηλὰ τῶν δογμάτων ἐθελοκωφουσι, τὰ δὲ ταπεινὰ, καὶ ἢ τῆς σαρκὸς ἕνεκεν εἰρημένα οὕτως, ἢ διὰ τὴν εἰς τὸν Πατέρα τιμὴν, ἢ δι' ἄλλην τινὰ οἰκονομίαν, ταῦτα ἐκλέγουσι, καὶ καθ' ἑαυτὰ ἐξετάζοντες, ἐπιπράζουσιν ἑαυτοῖς (οὐ γὰρ ἂν εἴποιμι τῇ Γραφῇ)· οὐς ἠδέως ἂν ἐροίμην. Τίνος ἕνεκεν ταῦτα λέγουσιν; ἄρα ἀσθενῆ τὸν Υἱόν ἐπιδειξαι βουλόμενοι, καὶ οὐκ ἰσχύοντα πρὸς ἐνὸς ἀνάστασιν σώματος; Καὶ μὴν ἢ εἰς αὐτὸν πίστις καὶ τὰς σκιὰς τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ἀνίστην ἐποίησε νεκρούς. Εἴτα οἱ μὲν εἰς αὐτὸν πιστεύοντες ἀνθρωποὶ, θνητοὶ μὲν ὄντες, εἴτι ἀπὸ σκιᾶς μόνης τῶν πηλίνων σωμάτων· ἐκείνων, καὶ ἱματίων τοῖς σώμασι τούτοις περιχειμεῖται, νεκροὺς ἤγειραν. αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν ἀναστήσαι οὐκ ἴσχυσε, καὶ πῶς οὐ φανερά αὐτῇ μανία, καὶ παρανοία ἐπίτασεν; Οὐκ ἔχουσας αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι *λύσεις τὸν καθ' οὗτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν; καὶ πάλιν, Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν*; Τίνος οὖν ἕνεκεν ὁ Πατὴρ αὐτὸν ἐγχερκεῖναι λέγεται; Ὅσπερ καὶ τὰ ἄλλα ποιεῖν, ἄπερ αὐτὸς ποιεῖ. Καὶ γὰρ καὶ εἰς τὸν Πατέρα τιμῆς ἕνεκεν εἰρηται τοῦτο, καὶ τῆς τῶν ἀκρατῶν ἀσθενείας. *Καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί*. Τί δήποτε οὐδαμῶς τοῦτο προσέθηκεν ἐπιστέλλων; [662] Ἡ γὰρ τὸ αὐτοῦ ὄνομα τίθησι μόνον, ἢ δύο καὶ τριῶν ἐτέρων ὀνομασί· ἐνταῦθα δὲ πληθὸς ὀλόκληρον ἔθιχε· διότι οὐδὲ ὀνομασί τίνος ἐμνημόνευσε. Τίνος οὖν ἕνεκεν τοῦτο ποιεῖ; Διέβαλλον αὐτὸν ὡς μόνον ταῦτα κηρύττοντα. καὶ καινοτομίαν τινὰ τοῖς δόγμασιν ἐπιείσαντα. Θείων οὖν ἀνελεῖν αὐτῶν τὴν ὑποψίαν, καὶ δεῖξαι ὅτι πολλοὺς ἔχει τῆς γνώμης κοινωνοὺς, συνέταξε τοὺς ἀδελφοὺς, δηλῶν ὅτι ἄπερ γράφει, καὶ ἀπὸ τῆς ἐκείνων γράφει γνώμης. *Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας*. Οὐ γὰρ μίαν πόλιν, οὐδὲ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' ὀλόκληρον τῶν Γαλατῶν τὸ ἔθνος αὕτη τῆς κλήνης ἐπενέμετο ἢ πυρᾶ. Θέα δὲ μοι καὶ ἐνταῦθα τὴν πολλὴν ἀγανάκτησιν. Οὐ γὰρ εἶπε, *Τοῖς ἀγαπητοῖς, οὐδὲ, Τοῖς ἡγιασμένοις, ἀλλὰ, Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας*. Τοῦτο δὲ ἦν σφόδρα βαρυθυμοῦντος καὶ τὴν ὀδύνην ἐνδεικνυμένου, τὸ μηδὲ ἀπὸ τῆς ἀγάπης, μηδὲ ἀπὸ τῆς τιμῆς τῶν ὀνομάτων αὐτοὺς καλεῖσαι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συνόδου μόνης· καὶ μηδὲ προσθεῖναι, *Ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας*. Ἄλλως δὲ καὶ συνάψαι ἐκ προοιμίων τὸ στασιάζον ἐπιείγεται· διὸ καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἐκκλησίας τίθεικεν, ἐντρέπων αὐτοὺς, καὶ συνάγων εἰς ἓν. Οἱ γὰρ εἰς πολλὰ διηρημένοι μέρη, οὐκ ἂν δύναιτο ταύτη καλεῖσθαι τῇ προσηγορίᾳ· τὸ γὰρ τῆς Ἐκκλησίας; ὄνομα, συμφωνίας ὄνομα καὶ ὁμοιοῦς ἐστί. *Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Πανταχοῦ μὲν ἀναγκαιῶς τοῦτο τίθησι, μάλιστα δὲ Γαλάταις ἀποστέλλων νῦν. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς χάριτος ἐκινδύ-

νευον ἐκπεσεῖν, ἐπεύχεται αὐτοῖς ταύτην ἀνακτῆσασθαι πάλιν. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν ἑαυτοὺς ἐξεπολέμωσαν, παρακαλεῖ τὸν Θεὸν πρὸς τὴν αὐτὴν αὐτοὺς ἐπαναγαγεῖν εἰρήνην.

Θεοῦ Πατρός. Κάντεῦθεν πάλιν ῥαδίως ἀλίσκονται οἱ αἰρετικοί. Ἐπειδὴ γὰρ φασὶ τὸν Ἰωάννην ἐν προοίμιῳ τῶν Εὐαγγελίων λέγοντα, *Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*, διὰ τοῦτο χωρὶς ἄρθρου θεθεικέναι τοῦτο, ὡς ἐλάττονα εἰσάγοντα τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, καὶ πάλιν τὸν Παῦλον ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχειν τὸν Υἱὸν λέγοντα, οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρηκέναι, διὰ τὸ χωρὶς ἄρθρου καὶ αὐτὸ κεῖσθαι· τί ἂν εἴποιεν ἐνταῦθα, τοῦ Παύλου λέγοντος, οὐκ, Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, Ἄλλ', Ἀπὸ Θεοῦ Πατρός; Πατέρα δὲ ἐνταῦθα τὸν Θεὸν καλεῖ, οὐ κολακεύων αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα καθαπτόμενος, καὶ ὑπομιμήσκων τὴν αἰτίαν δι' ἧς ἐγένοντο υἱοί. Οὐ γὰρ διὰ νόμου, ἀλλὰ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας ταύτης ἠξιώθησαν τῆς τιμῆς. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ καὶ ἐν προοίμιοις καταστρεῖει τὰ ἴχνη τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, μονονοχὶ λέγων· Οἱ δοῦλοι, καὶ οἱ ἐχθροί, καὶ οἱ ἠλλοστριωμένοι, πόθεν ἐξαίφνης Πατέρα καλεῖτε τὸν Θεόν; μὴ ὁ νόμος; ὅμιν ταύτην ἐχαρίσατο τὴν συγγενεῖαν; τί τοίνυν καταλιπόντες τὸν εἰς ταύτην ὕμᾶς τὴν ἐγγύτητα ἀγαγόντα, προστρέχετε πάλιν τῷ παιδαγωγῷ; [663] Οὐκ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἱκανὰ τὰ ὀνόματα, αὐτοῖς ταῦτα τὴν εὐεργεσίαν ἐνδείξασθαι. Τὸ γὰρ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ὄνομα μετὰ ἀκριβείας ἐξεταζόμενον τὴν εὐεργεσίαν πᾶσαν ἐνδείκνυται. Καὶ γὰρ Ἰησοῦς διὰ τοῦτο κληθήσεται, φησὶν, *Ὅτι αὐτὸς σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν*· καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ δὲ προσηγορία τῆς τοῦ Πνεύματος ἀνέμνησε χρίσεως. *Τοῦ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν*.

θ. Ὅραξ ὅτι οὐ δουλικὴν ὑπέμεινε διακονίαν οὐδὲ ἠναγκασμένην, οὐδὲ ἐξεδόθη παρά τινος, ἀλλ' ἑαυτὸν ἔδωκεν, ὥστε, ὅταν ἀκούσης Ἰωάννου λέγοντος, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Πατὴρ, μὴ ἐλαττώσης τὴν ἀξίαν τοῦ Μονογενοῦς διὰ τοῦτο, μηδὲ ἀνθρώπινόν τι ὑποπτεύσης. Κἂν γὰρ ὁ Πατὴρ λέγηται δεδωκέναι, οὐκ ἵνα δουλικὴν διακονίαν ἐνοήσης, τοῦτο λέγεται, ἀλλ' ἵνα μάθης, ὅτι καὶ τῷ Πατρὶ τοῦτο δοκοῦν ἦν, ὅπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα ὁ Παῦλος ἐδήλωσεν εἰπών· *Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός ἡμῶν*· οὐ κατ' ἐπιταγὴν, ἀλλὰ *Κατὰ τὸ θέλημα*. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν θέλημα Πατρός καὶ Υἱοῦ, ἅπερ ὁ Υἱὸς ἐβούλετο, ταῦτα καὶ ὁ Πατὴρ ἤθελεν. *Ἐπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν*. Μυρίοις, φησὶν, ἑαυτοὺς περιεπέειραμεν κακοῖς, καὶ τῆς ἐσχάτης ἤμεν ὑπεύθυνοι κολάσεως. Καὶ ὁ μὲν νόμος οὐ μόνον οὐκ ἀπῆλαξεν, ἀλλὰ καὶ κατεδίκασε, τὸ μὲν ἁμάρτημα φανερώσας καθιστάς, ἐλευθερώσαι δὲ οὐκ ἰσχύων, οὐδὲ παῦσαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἐδύνατον τοῦτο δυνατὸν ἐποίησε, τὰς τε ἁμαρτίας λύσας, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐν τάξει φίλων καταστήσας, καὶ μυρία ἕτερα χαρισάμενος ἀγαθὰ. Εἰτά φησὶν· *Ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος πονηροῦ*. Πάλιν ἕτεροι ταύτης τῆς λέξεως ἐπιλαμβάνονται αἰρετικοί, τὸν παρόντα βίον διαβάλλοντες, καὶ

τὴν Παύλου μαρτυρίαν παράγοντες. Ἰδοὺ γὰρ, φασὶ, τὸν ἐνεστώτα αἰῶνα πονηρὸν εἴρηκε. Καὶ τί ποτὲ ἔστιν αἰὼν, εἰπέ μοι; Χρόνος ἐν ἡμέραις καὶ ὥραις. Τί οὖν; τὸ διάστημα τῶν ἡμερῶν πονηρὸν, καὶ ὁ τοῦ ἡλίου δρόμος; Ἄλλ' οὐδεὶς ἂν εἴποι τοῦτο ποτε, κἂν εἰς ἐσχάτην ἀλογίαν κατενεχθεῖη. Ἄλλ' οὐ τὸν χρόνον εἶπε, φησὶν, ἀλλὰ τὴν παρούσαν ζωὴν πονηρὰν ἐκάλεσε. Καὶ μὴν τὰ ῥήματα οὐ τοῦτο φησὶν, ἀλλ' οὐχ ἴσταται ἐπὶ τῶν ῥημάτων, ἀφ' ὧν τὴν κατηγορίαν ἐπέλεξας, ἀλλὰ σαυτῷ τέμνεις ἐρμηνείας ὁδόν. Οὐκοῦν καὶ ἡμῖν συγχωρήσεις ἐρμηνεύσαι τὰ εἰρημένα, καὶ τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσω καὶ εὐσεβῆ τὰ ἡμέτερα, καὶ λόγον ἔχοντα. Τί οὖν ἂν εἴποιμεν; Ὅτι οὐδὲν τῶν κακῶν γένοιτ' ἂν αἰτιὸν ποτε τῶν καλῶν, τῶν δὲ μυρίων στεφάνων καὶ τοσοῦτων μισθῶν ὁ παρῶν βίος αἰτιὸς ἔστιν. Αὐτὸς γοῦν οὗτος ὁ μακάριος Παῦλος ἐπαινεῖ μεθ' ὑπερβολῆς αὐτὸν λέγων οὕτως· *Εἰ δὲ ἐδὲ ζῆν ἐν σαρκί, τοῦτο μοι καρπὸς ἔργου, καὶ τί αἰρήσομαι, οὐ γνωρίζω*. Καὶ αἰρῶσιν δὲ αὐτῷ ἢ προσθεῖς [664] τοῦ ζῆν ἐνταῦθα, καὶ τοῦ ἀναλύσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, προτιμᾷ τὴν ἐνταῦθα διαγωγὴν. Εἰ δὲ πονηρὸς ἦν, οὐτ' ἂν ἐκεῖνος ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ εἶπεν, οὐτ' ἂν ἄλλο; τις εἰς ἀρετὴν αὐτῷ καταχρησασθαι ἔδυσθη, εἰ καὶ σφόδρα ἐσπούδαζε. Κακία γὰρ οὐκ ἂν ποτε εἰς ἀγαθόν τις χρῆσαιτο, οὐ πορνεία εἰς σωφροσύνην, οὐ φθόνος εἰς φιλοφροσύνην. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ Παῦλος περὶ τοῦ φρονήματος τῆς σαρκὸς, ὅτι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ δύναται· τοῦτο λέγει, ὅτι ἡ κακία μένουσα κακία οὐ δύναται εἶναι ἀρετή. Ὅποτε ὅταν ἀκούσης πονηρὸν αἰῶνα, τὰς πράξεις νότι τὰς πονηρὰς, τὴν προαίρεσιν τὴν διεσθαρμένην. Οὐδὲ γὰρ ἵνα ἀποκτείνῃ ἡμᾶς, καὶ ἐξαγάγῃ τῆς παρουσίας ζωῆς, ἦλθεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἵνα ἀφελῆς ἐν τῷ κόσμῳ, παρασκευάσῃ τῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς διαγωγῆς γενέσθαι ἀξίους. Διὰ τοῦτο καὶ τῷ Πατρὶ διαλεγόμενος εἶπε· *Καὶ οὗτοι ἐν τῷ κόσμῳ εἰσι, καὶ ἐγὼ πρὸς σὲ ἔρχομαι*. Καὶ πάλιν, *Οὐκ ἔρωτῶ, ἵνα ἄρης αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ*, τοῦτέστιν, ἀπὸ τῆς κακίας. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχη τούτων, ἀλλ' ἔτι πονηρὰν τὴν παρούσαν ζωὴν εἶναι φησὶ, μὴ ἐγκάλει τοῖς ἑαυτοὺς ἀναירוῦσιν. Ὅσπερ γὰρ ὁ τῆς κακίας ἑαυτὸν ὑπεξέγων, οὐκ ἐγκλημάτων, ἀλλὰ καὶ στεφάνων ἀξίος· οὕτω καὶ ὁ βίαιῳ θανάτῳ, καὶ δι' ἀγχόνης ἢ δι' ἄλλων τινῶν καταλύων τὸ ζῆν, οὐκ ἂν εἴη δίκαιος ἐγκαλεῖσθαι καθ' ὕμᾶς. Νῦν δὲ καὶ ὁ θεὸς τοὺς τοιοῦτους κολάζει τῶν ἀνδροφόνων μᾶλλον, καὶ πάντες βδελυττόμεθα, καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ ἐτέρους ἀνελεῖν οὐ καλόν, πολλῷ μᾶλλον ἑαυτόν. Εἰ δὲ πονηρὸν ἢ παρούσα ζωὴ, τοὺς ἀνδροφόνους στεφανοῦν ἔδει, ὅτι τῆς πονηρίας ἡμᾶς ἀπαλλάττουσι. Χωρὶς δὲ τούτων, καὶ ἐξ ὧν αὐτοὶ λέγουσιν, ἑαυτοὺς περιπίπτουσι. Τὸν γὰρ ἡλιον Θεὸν εἶναι φάσκοντες, καὶ μετ' ἐκείνου τὴν σελήνην, καὶ προσκυνοῦντες ὡς τῶν πολλῶν ἀγαθῶν αἰτιοῦς, ἑαυτοὺς μαχόμενοι ἢ λέγουσιν. Ἡ γὰρ τούτων χρεῖα καὶ τῶν λοιπῶν ἀστρῶν πρὸς ἕτερον

^a Ἐαυτῷ deest in Editis; sed in edit. Savil. notatur in margine, et sic legit Interpres Latinus.

^b Unus cod. recte, μαχόμενα.

hujus instaurationem : et quoniam seipsos hostes reddiderant Deo, obsecrat Deum ut eos ad eandem pacem reducat. *Deo Patre.*

Aliud argumentum contra Anomæos. — Et hoc ex loco rursus facile capiuntur hæretici. Nam qui Joannem in initio sui Evangelii, cum ait, *Et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1), dicunt ideo Θεόν, id est Deum, absque articulo posuisse, ut Filii deitatem induceret paterna minorem (a); itemque Paulum, cum ait Filium in forma Θεού, id est Dei, fuisse, non de Patre fuisse loquutum, eo quod ibi quoque Dei nomen careat articulo : quid hic dicturi sunt, cum ipse Paulus sic loquatur, non ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, id est a Deo, prefixo articulo ; sed ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς, id est a Deo Patre, sine articulo ? Patrem vero hic Deum appellat, non quidem illis assentans ac blandiens, sed acriter arguens, causamque commemorans cur facti sint filii. Non enim per legem, sed per lavacrum regenerationis hoc honoris adepti sunt : ideoque passim in ipsis etiam exordiis spargit beneficentiæ divinæ vestigia, tantum non dicens : Cum servi sitis, cum sitis hostes et alienati, qua fronte vocatis Patrem Deum ? num lex vobis largita est istam cognationem ? cur igitur deserto eo, qui vos in hanc propinquitatem induxit, rursus transcurritis ad pædagogum ? Neque vero Patris nomen tantum, verum Filii cognomina sufficiebant ad declarandam illis Dei erga ipsos munificentiam. Etenim Domini Jesu Christi nomen si diligenter expendatur, totam illius beneficentiam declarat. Jesus enim, inquit, ob hoc vocabitur, *Quoniam ipse salvum faciet populum suum a peccatis ipsorum* (Math. 1. 21) : Christi vero cognomen Spiritus unctionem revocat in memoriam (b). 4. *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris.*

4. Vides quod non servile sustinuerit ministerium, nec a quoquam sit traditus, sed ipse seipsum tradiderit. Itaque cum audis Joannem dicentem, quod Pater Filium suum unigenitum dedit pro nobis (Joan. 3. 16), ne ob id diminuas Unigeniti dignitatem, neve quid humanum de illo suspiceris. Quamquam enim Pater dicitur tradidisse, non hoc dicitur, ut imagineis quod Filius Patri servili more inserviat, sed ut intelligas hoc Patri quoque fuisse placitum. Quod et hic Paulus declarat, dicens : *Juxta voluntatem Dei et Patris nostri.* Non dixit, secundum præceptum, sed, *Secundum voluntatem.* Etenim cum eadem sit voluntas Patris ac Filii, hæc voluit et Pater. *Pro peccatis nostris.* Innumeris, inquit, malis nosipsos involveramus, eramusque extremo supplicio obnoxii. Ac lex quidem adeo non liberabat, ut condemnaret etiam,

(a) Eusebius Cæsariensis, qui putabat Filium nec consubstantialem Patri, nec deitate ipsi parem, hoc etiam affert argumentum libro contra Marcellum, capite 16 et 17. Allato hoc Joannis Evangelistæ versiculo, ἵν' ἀρχὴ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος; arguit ille τὸν Θεόν, Deum Patrem cum articulo τὸν, Filium vero sine articulo esse, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος, quia nempe Filius alterius minorisque substantiæ esset, quam Pater. Hoc autem Arianorum Anomæorumque argumentum frequenter opponebatur, quod ex aliis Scripturæ locis confutat Chrysostomus.

(b) Χριστός enim unctum, χρίσις unctionem significat : res est trita.

sic prodito peccato et in apertum prolato, ut nec liberos reddere, nec iram Dei sedare valeret. sed Dei Filius et hoc quod erat impossibile, reddidit possibile, dum et peccata dissolvit, et inimicos constituit in amicorum ordinem, et alia innumera bona largitus est. Post hæc ait : *Ut eriperet nos ex præsentem sæculo malo.* Rursus hoc dictum alii arripiunt hæretici, damnantes hanc præsentem vitam, et in hoc Pauli testimonium allegantes. Ecce, inquit, præsens sæculum appellat malum. Sed age dic mihi, quid est sæculum ? Tempus diebus et horis distinctum. Quid igitur ? an spatium dierum malum est ? an malus est solis cursus ? At nemo istud umquam dicturus est, etiamsi ad extremam venerit amentiam. Verum, inquit, non tempus dixit malum, sed præsentem vitam appellavit malam. Atqui non istud sonant verba Pauli ; verum non sistis in verbis, ex quibus nectis hujus vitæ accusationem, sed ipse tibi aperis interpretandi viam. Proinde nobis quoque concedas, ut quæ dicta sunt interpretemur, idque eo magis, quod quæ nos afferimus et pia sunt et rationi consentanea. Quid igitur dicturi sumus ? Quod nullum malum esse queat umquam causa boni ; hæc vero vita innumerabiles coronas tantaque præmia pariat. Unde et ipse Paulus supra modum laudat eam, loquens hunc in modum : *Quod si vivere in carne hic mihi fructus est operis, et quid eligam ignoro* (Philipp. 1. 22). Hic vero cum sibi proponat optionem, utrum hic mallet vivere, an dissolvi et esse cum Christo, potius ducit hic commorari. Quod si mala esset vita, nequaquam hoc ille de seipso dixisset, nec alius quisquam potuisset ea ad virtutem abuti, quantumvis adhibuisset studii. Nullus enim umquam malitia posuit in bonum uti, non scortatione ad pudicitiam, non invidia ad benevolentiam. Nam cum Paulus de prudentia carnis loquens scribit, eam non esse subjectam legi Dei ; neque enim posse (Rom. 8. 7) ; hoc sentit, malitiam donec manet malitia, non posse esse virtutem. Proinde cum audis malum sæculum, intellige pravæ actiones, propositum animi corruptum. Neque enim ob id venit Christus, ut nos occideret exigeretque ex hac vita, sed ut nos in mundo relictos, dignos efficeret, qui in calis versemur. Ideoque Patri loquens, sic ait : *Et hi in mundo sunt, et ego ad te venio* (Joan. 17. 11) ; ac rursus, *Non rogo, ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos a mala* ; hoc est, a malitia. Quod si non pateris hanc interpretationem (a), sed adhuc prædicas hanc vitam esse malam, ne crimineris eos qui sibi ipsis consciscunt necem. Ut enim qui se subducit a malis, non criminationem meretur, sed coronam : ita qui violenta morte, seu laqueo seu aliis modis, vitam abruptit, hunc haudquaquam æquum fuerit in crimen vocari secundum vestram sententiam. Nunc vero et Deus illos acrius punit quam homicidas, et nos omnes eos detestamur ; atque id jure merito. Nam si alios occidere fas non est, multo magis nefas est seipsum occide-

(a) Manichæos notat.

re. Quod si hæc vita res esset mala, coronandi forent homicidæ, qui nos a malitia liberarent. Ad hæc autem, qui hæc dicunt, secum ipsi pugnant. Etenim cum solem prædicent esse Deum, post hunc et lunam deam, hosque adorent veluti multorum bonorum auctores, secum pugnantia loquuntur. Nam horum ut et reliquorum astrorum non alius est usus, nisi quod ad præsentem vitam nobis conferant; hanc, inquam, ut isti loquuntur, malam; dum et alunt corpora, et splendore prælucunt, et terræ fructus alunt et augent. Qui fit igitur, ut ad hujus malæ vitæ constitutionem adeo subveniant isti vestro iudicio dii? Sed neque astra dii sunt, absit; sed opera sunt Dei, in nostram utilitatem condita; neque mundus malus est. Quod si mihi memores homicidas, adulteros et monumentorum suffosores; hæc nihil ad præsentem vitam attingunt: neque enim hæc peccata sunt vitæ quam agimus in carne, sed corruptæ voluntatis. Etenim si ista sic essent vitæ præsentis, ut sorte quadam illi essent affixa; nullus ab his malis liber esset neque purus. Proinde considera neminem effugere posse quæ propria sunt hujus vitæ. Quæ porro sunt hæc? Edere, bibere, dormire, crescere, esurire, sitire, nasci, mori, cunctaque his similia. Hæc nullus unquam vicerit, non peccator, non justus, non rex, non plebæius, sed omnes subjacemus naturæ necessitati. Idem et scelera perpetrare, si pertineret ad sortem conditionemque naturæ, nullus hæc effugere posset, quemadmodum nec illa. Nec enim mihi dixis, raras esse qui recte vitam gerunt. Nullum omnino reperies qui naturalibus necessitatibus unquam fuerit superior. Itaque donec vel unus invenitur, qui virtutem præstiterit, constabit undique illa nostra ratio. Quid ais, miser et infelix? num hæc vita mala, in qua Deum agnovimus, in qua de futuris philosophamur, in qua ex hominibus facti sumus angeli, cuncto cælestibus Virtutibus simul chorus ducimus? Et quod tandem aliud quæramus malæ perversæque vestramentis argumentum?

5. Cur igitur, inquis, Paulus sæculum præsens dixit malum? Nimirum communi hominum more sic loquutus est, quandoquidem et nos sic loqui solemus. Malum habui diem, non ipsum tempus, sed actionem et ærumnam incusantes. Eadem ratione Paulus damnans pravæ hominum voluntates, hæc loquendi consuetudine est usus, ostendens quod Christus nos liberaverit a prioribus peccatis, et in posterum adversus hæc tutos reddiderit. Prius enim illud declarat, cum ait, *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris*: cum autem addit, *Ut eriperet nos ex præsentis sæculo malo*, tutamen et custodiam in posterum aperit. Nam lex quidem etiam ad unum horum erat infirma, gratia vero ad utrumque valuit. Ideo subjunxit: *Secundum voluntatem Dei et Patris nostri*. Cum enim illi putarent se Deo non obsequi, utpote qui legem servandam dederat, metuerantque ne perirent, si deserta veteri lege in novam progredirentur; et hæc illorum opinionem corrigi dicens, hæc Patri quoque placita esse. Nec simpliciter dixit, Patris,

sed, *Patris nostri*; idque frequenter repetit, pudorem illis inculcans, cum ostendit, quod suum Patrem Christus nostrum Patrem effecerit. 5. *Cui gloria in sæcula. Amen*. Et hoc novum est et inusitatum. Nam hanc vocem, *Amen*, nusquam alibi reperimus in epistolarum initio positam, sed multis præcedentibus solet addi. At hic ostendens ea, quæ dicta sunt, satis evidentem habere Galatarum accusationem, et sermonem esse perfectum et absolutum, hoc usus est exordio: quandoquidem manifesta crimina non egent multo probationis apparatu. Posteaquam enim illis in memoriam redegit crucem et resurrectionem, redemptionem e peccatis, in posterum datam tutelam, paternam voluntatem, Filii consilium, gratiam, pacem, denique totum illius donum, glorificando Deum sermonem clausit. Verum non hac de causa solum hoc fecit, sed etiam quod supra modum doni magnitudinem admiraretur ac stupelet, gratiæque immensitatem, simulque secum reputaret, cum tales essemus, quales nos reddidisset Deus, idque subito in parvo momentoque temporis: tamquam qui hæc oratione consequi non posset, glorificatione finit sermonem, non eam quæ Deo digna sit, sed quam ipse poterat laudem pro toto terrarum orbe depromens. Atque ideo deinceps concitatiores usus est oratione, velut inflammatus vehementer ex consideratis Dei erga nos beneficiis. Cum enim dixisset, *Cui gloria in sæcula, amen*; ab acriori objurgatione orditur, dicens: 6. *Miror quod tam cito transferimini ab eo, qui vocavit vos in gratia Christi, in aliud evangelium*. Quoniam per legis observationem arbitrabantur se placere Patri, quemadmodum existimabant Judæi Christum persequentes; hoc primum demonstrat, illos dum hæc faciunt, non modo Christum, sed et Patrem offendere. Non enim, inquit, a Christo, sed etiam a Patre deficitis ista faciendo. Nam ut Vetus Testamentum non Patris tantum est, verum et Filii: ita gratia non Filii solum est, sed et Patris, et communia omnia: *Omnia, inquit, quæ Patris mei sunt, mea sunt* (Jou. 16. 15). Ergo cum dicit eos etiam a Patre descivisse, duplicem impingit culpam, quod defecerint, et quod celerrime defecerint. Atqui contrarium etiam erat reprehensione dignum, videlicet si post multum temporis descivissent; verum hic agitur de circumventionem. Est quidem et ille dignus reprehensione, qui post longum temporis spatium deficit: qui vero ad primam irruptionem et in ipso sagittarum e longinquo volantium jactu concidit, extremæ Imbecillitatis de se specimen præbuit. Hoc nomine et hos iucusat, dicens: Quid hoc rei est, quod ii qui vos decipiunt, nec spatio temporis ad id opus habent, sed prius accessus sufficit eis ad subvertendum vos et capiendum? quam tandem impetrare possitis veniam? Etenim si hoc crimen in amicos commissum esset, ac si is, qui priores utiles ac necessarios amicos reliquisset, dignus esset condemnatione: qui Deo vocante resilit, cogita quanto supplicio sit obnoxius. Cæterum cum ait, *Miror*, non solum verecundiam illis ingerit hoc dicto, quod post tantam munificentiam, post tan-

μὲν οὐδὲν, εἰς δὲ τὴν παροῦσαν ἡμῖν συντελεῖ ζωὴν, τὴν, ὡς αὐτοὶ φασί, πονηρὰν, σώματα τρέφουσά τε, καὶ καταυγάζουσα, καὶ καρποὺς εἰς ἀκμὴν ἄγουσα. Πῶς οὖν πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ πονηροῦ βίου τοσαύτην εἰσάγουσι λειτουργίαν οὗτοι οἱ καθ' ὑμᾶς θεοί; Ἄλλ' οὐτε τὰ ἄστρα θεοί, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἔργα Θεοῦ πρὸς τὴν ἡμετέραν πεποιημένα χρεῖαν, οὐτε ὁ κόσμος πονηρός. Εἰ δὲ λέγοις μοι τοὺς ἀνδροφόνους καὶ τοὺς μοιχοὺς καὶ τοὺς τυμβωρύχους, οὐδὲν ταῦτα πρὸς τὸν παρόντα βίον· οὐδὲ γὰρ τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς ταῦτα ἁμαρτήματα, ἀλλὰ τῆς διεφθαρμένης προαιρέσεως. Εἰ γὰρ τῆς παρουσίας ζωῆς ἦν ταῦτα, ὡς πάντως αὐτῆς συγκεκληρωμένα, οὐδεὶς ἂν ἐλεύθερος ἦν οὐδὲ καθαρός. Ὅρα γοῦν τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς τὰ ἰδιώματα οὐδένα δυνάμενον διαφυγεῖν. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστι; Τὸ ἐσθίειν, τὸ πίνειν, τὸ καθεύθειν, τὸ αὔξασθαι, τὸ πεινῆν, τὸ διψῆν, τὸ γεννᾶσθαι, τὸ τελευτᾶν, καὶ τὰ τούτοις εἰκότα ἅπαντα. Καὶ τούτων οὐδεὶς ἂν περιγένοιτο, οὐχ [665] ἁμαρτωλός, οὐ δίκαιος, οὐ βασιλεὺς, οὐκ ἰδιώτης, ἀλλὰ πάντες ὑποκειμένα τῇ τῆς φύσεως ἀνάγκῃ. Οὕτω καὶ τὸ φαῦλα πράττειν, εἰ τῆς φύσεως τῆς ζωῆς ἦν συγκεκληρωμένον, οὐδεὶς ἂν αὐτὰ διέφυγεν, ὡσπερ οὐδὲ ἐκείνα. Μὴ γὰρ μοι τοῦτο εἴπῃς, ὅτι σπάνιοι οἱ κατορθοῦντες. Τῶν γὰρ φυσικῶν θνατῶν οὐδένα εὐρήσεις περιγεγεννημένον ποτέ. Ὡστε ἕως ἂν εὐρίσκηται καὶ εἰς κατωρθωκῶς ἀρετὴν, οὐδὲν ὁ λόγος παραδεδόσεται. Τί φῃς, ἄθλια καὶ ταλαίπωρε; πονηρὰ ἢ παρούσα ζωὴ, ἐν ἣ τὸν Θεὸν ἐπέγνων, ἐν ἣ περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφούμεν, ἐν ἣ γεγόναμεν ἐξ ἀνθρώπων ἀγγελιοὶ, καὶ ταῖς ἄνω συγχροούμεν δυνάμεις; Καὶ ποῖαν ἑτέραν ζητήσωμεν τῆς πονηρᾶς ὑμῶν γνώμης καὶ δι-εστραμμένης ἀπόδειξις;

ε'. Τίνος οὖν ἔνεκεν ὁ Παῦλος εἶπε, φησὶν, αἰῶνα πονηρὸν τὸν ἐνεστῶτα; Τῇ κοινῇ κεκρημένος συνηθείᾳ. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν λέγειν, Κακὴν ἔσχον ἡμέραν, οὐ τὸν καιρὸν, ἀλλὰ τὴν πράξιν, ἢ τὴν περίστασιν διαβάλλοντες. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος τὰς πονηρὰς διαβάλλων προαιρέσεις, τῇ συνηθείᾳ κέχρηται· καὶ δεικνυσὶν, ὅτι καὶ τῶν προτέρων ἡμᾶς ἀπέηλαξεν ὁ Χριστὸς ἁμαρτημάτων, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἠσφαλίσατο. Τῷ μὲν γὰρ εἶπειν, *Τοῦ δόντος εαυτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν*, ἐκεῖνο ἐδήλωσε· τῷ δὲ προσθεῖναι, *Ὅπως ἐξέληται ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ*, τὴν πρὸς τὸ μέλλον ἀσφαλείαν ἐπέφηεν. Ὁ μὲν γὰρ νόμος καὶ πρὸς τὸ ἐν ἡσθῆναι, ἢ δὲ χάρις πρὸς ἀμφοτέρωθεν δυνατὴ γέγονε. *Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν*. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνόμιζον ἐκεῖνοι τοῦ Θεοῦ παρακούειν, ὡς δεδωκότος τὸν νόμον, καὶ ἐδοκίμασαν, εἰ τὴν Παλαιὰν ἀφέντες προσέλθοιεν τῇ Καινῇ· καὶ ταύτην αὐτῶν διορθοῦται τὴν ὑπόνοιαν λέγων, ὅτι καὶ τῷ Πατρὶ ταῦτα δοκεῖ. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εἶπε, Πατὴρ, ἀλλὰ, *Πατὴρ ἡμῶν*, καὶ συνεχῶς αὐτὸ τίθησιν, ἐντρέπων αὐτοὺς τῷ δεικνύναι, ὅτι Πατέρα ἡμῶν τὸν αὐτοῦ Πατέρα πεποίηκεν ὁ Χριστὸς. *Ἡ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας*. Ἀμήν. Καὶ τοῦτο καινὸν καὶ παρῆλ-

λαγμένον. Τὸ γὰρ, Ἀμήν, οὐδαμῶς ἐν ἀρχῇ καὶ προοιμίῳ Ἐπιστολῆς εὐρίσκομεν κείμενον, ἀλλὰ μετὰ πολλά. Ἐνταῦθα δὲ δεικνύς, ὅτι καὶ τὰ εἰρημμένα ἱκανὴν εἶχε κατηγορίαν Γαλατῶν, καὶ ὅτι ὁ λόγος ἀπηρητισμένος ἐστὶ, τὸ προοίμιον τοῦτο τέθεικε. Τὰ γὰρ φανερά τῶν ἐγκλημάτων οὐ πολλῆς δεῖται κατασκευῆς. Ἀναμνήσας γὰρ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως, τῆς τῶν ἁμαρτημάτων λυτρώσεως, τῆς πρὸς τὸ μέλλον ἀσφαλείας, τῆς τοῦ Πατρὸς γνώμης, τῆς τοῦ Υἱοῦ βουλῆς, τῆς χάριτος, τῆς εἰρήνης, πάσης αὐτοῦ τῆς δωρεᾶς, εἰς δοξολογίαν τὸν λόγον κατέκλεισεν. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον τοῦτο πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μὲθ' ὑπερβολῆς ἐκπλήττεσθαι τῆς δωρεᾶς τὸ μέγεθος, τῆς χάριτος τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ἐννοεῖν τίνας ὄντας τί εἰργάσατο ὁ Θεὸς ἀθρόον καὶ ἐν ἀκαριαίᾳ καιροῦ ροπῇ· ἄπερ τῷ λόγῳ [666] παραστήσῃ μὴ δυνάμενος, εἰς δοξολογίαν κατέλυσεν, οὐ τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ τὴν αὐτῷ δυνατὴν εὐφημίαν ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀναπέμπτων ἀπάσης. Διὰ τοῦτο καὶ σφοδρότερον τῷ μετὰ ταῦτα κέχρηται λόγῳ, καθάπερ πυρωθεὶς σφοδρῶς ὑπὸ τῆς ἐννοίας τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ. Εἰπὼν γὰρ, *Ἡ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν*, ἀπὸ σφοδρότερας ἀρχεται ἐπιπλήξεως, οὕτω λέγων· *Θαυμάζω, ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ, εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον*. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς τοῦ νόμου φυλακῆς ὑπώπτειον ἀρέσκειν τῷ Πατρὶ, καθάπερ καὶ Ἰουδαῖοι τὸν Χριστὸν διώκοντες, τοῦτο πρῶτον ἐνδείκνυται, ὅτι οὐ τὸν Χριστὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα παροξύνουσι τοῦτο πράττοντες. Οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μεθίστασθε τοῦτο ποιοῦντες. Ὡσπερ γὰρ ἡ Παλαιὰ οὐ τοῦ Πατρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὕτω καὶ ἡ χάρις οὐ τοῦ Υἱοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ πάντα κοινά· *Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐμὰ ἐστίν*. Εἰπὼν τοίνυν, ὅτι καὶ τοῦ Πατρὸς ἀφίστανται, δύο ἐγκλήματα τίθησι, καὶ τὴν μετάθεσιν, καὶ τὴν ταχίστην μετάθεσιν. Καὶ μὴν τὸ ἐναντίον κατηγορίας ἄξιον, τὸ μετὰ πολὺν ἀποστήναι χρόνον· ἀλλὰ ἐνταῦθα περὶ ἀπάτης ὁ λόγος. Ἄξιός μὲν γὰρ ἐγκλημάτων καὶ ὁ μετὰ πολὺν χρόνον· ὁ δὲ ἐκ πρώτης προσβολῆς, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀκροβολισμοῖς καταπεσὼν, ἐσχάτης ἀσθενείας ἐξήνεγκεν ὑπόδειγμα, ὃ καὶ τούτοις ἐγκαλεῖ, λέγων· Τί τοῦτο, ὅτι οὐδὲ χρόνου δέονται οἱ ἀπατῶντες ὑμᾶς, ἀλλ' ἡ πρώτη προσαγωγή· ἀρκεῖ πάντας ὑμᾶς καταστρέψασθαι καὶ ἐλεῖν; καὶ ποῖαν ἂν σχολίητε συγγνώμην; Εἰ γὰρ ἐπὶ φίλων τοῦτο γινόμενον, ἐγκλημα, καὶ ὁ τοὺς προτέρους καὶ χρησίμους τῶν ἐπιτηδείων ἀφελὲς καταγνώσεως ἄξιός, ὁ Θεοῦ καλοῦντος ἀποπτῶν, ἐννόησον ὅσης ἂν εἴη τιμωρίας ὑπεύθυνος. Ὅταν δὲ εἴπῃ, *Θαυμάζω*, οὐ μόνον ἐντρέπων αὐτοὺς λέγει, ὅτι μετὰ τοσαύτην δωρεάν, μετὰ τοσαύτην ἁμαρτημάτων συγχώρησιν καὶ φιλανθρωπίας ὑπερβολὴν, εἰς ζυγὸν δουλείας ἠτομόλησαν· ὁμοῦ δὲ καὶ δεικνύς, ὅταν

• Editi, ἀλλ' ἐκ πρώτης προσαγωγῆς. Sed Savil. in marg. ἢ πρώτη προσαγωγή. et sic legit Interpres Latinus, utque ita sensus postulare videtur.

ἔχει περὶ αὐτῶν ὑπόνοιαν, ὅτι μεγάλην τινὰ καὶ ἐσπουδασμένην. Οὐδὲ γὰρ ἂν, εἰ τῶν τυχόντων ἐνόμιζεν αὐτοὺς εἶναι καὶ εὐεξαπατήτων, ἐθαύμασεν ἂν ἐπὶ τῷ γενομένῳ, ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν γνησίων, φησὶ, καὶ πολλὰ πεποννηκότων ἡμεῖς, διὰ τοῦτο θαυμάζω ὅπερ ἱκανὸν ἦν αὐτοὺς ἀνακτῆσασθαι, καὶ πρὸς τὰ πρότερα ἐπαναγαγεῖν. Ὁ καὶ ἐν μέσῃ τῇ Ἐπιστολῇ δηλῶν ἔλεγε· *Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ, εἰ γε καὶ εἰκῆ. Μετατίθεσθε*. Οὐκ εἶπε, μετέθεσθε, ἀλλὰ, *Μετατίθεσθε*, τούτῃστιν, Οὐδέπω πιστεύω, οὐδὲ ἠγομαι ἀπειρησμένην εἶναι τὴν ἀπάτην· ὃ καὶ αὐτὸ πάλιν ἐστὶν ἀνακτωμένο. Τοῦτο οὖν σαφέστερον προειπὼν, λέγει, *Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονησατε*. [667] *Ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ*. Ἡ μὲν κλησίς ἐστι τοῦ Πατρὸς, τῆς δὲ κλήσεως ἡ αἰτία, τοῦ Υἱοῦ· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ καταλλάξας καὶ δωρεὰν δούς· οὐ γὰρ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ἐσώθημεν. Μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα ἐκείνου, καὶ ἐκεῖνα τούτου· *Τὰ γὰρ ἐμὰ σὰ, φησὶ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ*. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου μετατίθεσθε, ἀλλ', Ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς Θεοῦ. Ὁ γὰρ ἦν φρικωδέστερον, καὶ μᾶλλον ἱκανὸν αὐτοὺς καταπλήξαι, τοῦτο τέθεικεν. Οἱ γὰρ ἀπατῆν αὐτοὺς βουλόμενοι, οὐκ ἀθρώω; τοῦτο ἐποίουσι, ἀλλ' ἰδέμα αὐτοὺς τῶν πραγμάτων μεριστῶντες, τῶν ὀνομάτων οὐ μερίστων. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ διαβόλου πλάνη, μὴ γυμνὰ προτιθέναι τὰ θήρατρα. Εἰ μὲν γὰρ εἶπον, Ἀπόστητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὡς πλάτους ἂν καὶ λυμεῖνας, ἐφυλάξαντο· νῦν δὲ ἀφέντες αὐτοὺς ἐν τῇ πίστει τῶς, καὶ τῇ πλάνῃ εὐαγγελίου ἐπιτιθέντες ὄνομα, μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας διώρυκτον τὴν οἰκοδομήν, τῶν εἰρημένων, καθάπερ τινῶν παραπετασμάτων, διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων κρυπτόνων τοὺς τοιχωρύχους.

Γ'. Ἐπει οὖν εὐαγγέλιον ἐκάλουν τὴν ἑαυτῶν ἀπάτην, καλῶς αὐτὸς καὶ πρὸς τὸ ὄνομα μάχεται, καὶ παρρησιάζεται, λέγων· *Εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον, ὃ οὐκ ἐστὶν ἄλλο*. Καλῶς· οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλο^α. Ἄλλ' ὅμως ὅπερ πάσχουσιν οἱ νοσοῦντες ἐκ τῶν ὑγιεινῶν βλαπτόμενοι σιτίων, τοῦτο καὶ Μαρκίωνες ἐνταῦθα ἐπαθόν. Ἐπελάβετο γὰρ τῶν εἰρημένων εἰπὼν, ὅτι Ἰδοὺ καὶ Παῦλος εἶπεν, Οὐκ ἐστὶν ἕτερον εὐαγγέλιον. Οὐδὲ γὰρ παραδέχονται τοὺς εὐαγγελιστὰς ἅπαντας, ἀλλ' ἓνα μόνον, καὶ αὐτὸν περικόψαντες καὶ συγχέαντες, ὡς ἐβούλοντο. Τί οὖν, ὅταν αὐτὸς λέγῃ, *Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ*; Ἔστι μὲν οὖν πολλοῦ γέλωτος τὰ εἰρημένα παρ' αὐτῶν· πλὴν κἂν καταγέλαστα ἦ, ἀναγκαῖον διελέγχειν αὐτὰ διὰ τοὺς εὐκόλως ἀπατωμένους. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὅτι κἂν μυριοὶ γράψωσιν Εὐαγγέλια, τὰ δὲ αὐτὰ γράψωσιν, ἐν ἐστὶ τὰ πολλὰ, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τοῦ τῶν γραφόντων πλήθους εἰς τὸ ἐν εἶναι παραβλαβήσεται· ὡς περ οὖν κἂν εἰς ἡ πάλιν ὁ γράφων, καὶ ἐναντία λέγῃ, οὐκ ἐστὶν ἐν τὰ γραφόμενα.

^α Hinc, καλῶς... ἄλλο, quæ lecta fuerant ab Interprete Latino, in Editis δ' ὁμοιωτέων οmissa sunt. Mox Marcionis pro Marcionistis antehac apud Chrysostomum non memini me legere, licet non infrequens sit apud illum Marcionistarum mentio.

Τὸ γὰρ ἐν καὶ οὐκ ἐν, οὐ τῷ τῶν γραφόντων ἀριθμῷ, ἀλλὰ τῇ ταυτότητι καὶ ἑτερότητι τῶν λεγομένων κρίνεται. Ὅθεν δῆλον, ὅτι καὶ τὰ τεσσαρῶν Εὐαγγέλια ἐν ἐστὶν Εὐαγγέλιον. Ὅταν γὰρ οἱ τέσσαρες τὰ αὐτὰ λέγωσιν, οὐκ ἐστὶν ἄλλο καὶ ἄλλο διὰ τὴν τῶν προσώπων διαφορὰν, ἀλλ' ἐν διὰ τὴν τῶν εἰρημένων συμφωνίαν. Οὐδὲ γὰρ ὁ Παῦλος περὶ ἀριθμοῦ λέγει νῦν, ἀλλὰ περὶ διαφωνίας τῶν εἰρημένων. Εἰ μὲν οὖν ἄλλο τὸ Ματθαίου, καὶ τὸ Λουκᾶ ἕτερον κατὰ τὴν δύναμιν τῶν ἐγγεγραμμένων [668] καὶ τὴν τῶν δογμάτων ἀκρίβειαν, καλῶς ἐπιλαμβάνονται τοῦ λόγου· εἰ δὲ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ, παυσάσθωσαν ἀνοηταίνοντες, καὶ ταῦτα προσποιούμενοι ἀγνοεῖν, ἃ καὶ τοῖς ἄγαν παισὶν ἐστὶ κατάδηλα. *Εἰ μὴ τινὲς εἰσὶν οἱ τωράσσοντες ὑμᾶς, καὶ θέλοντες ἀνατρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ*. Τούτῃστιν, Ἔως ἂν ὑγιαίνητε τὸν νοῦν, οὐκ ἐπιγνώσεσθε ἕτερον εὐαγγέλιον, ἕως ἂν ὀρθὰ βλέπητε, καὶ μὴ διεστραμμένα, τὰ μὴ ἔντα φανταζόμενοι. Ὅσπερ γὰρ ὁ ὄφθαλμὸς διαταραχθεὶς ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων ὀφθ' οὕτω καὶ νοῦς τῇ τῶν πονηρῶν συγχύσει θολοῦμένος λογισμῶν τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχειν εἰσθε. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ οἱ μαινόμενοι ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων φανταζονται. Ἄλλ' αὕτη χαλεπωτέρα ἐκείνης ἡ μανία, οὐκ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς νοητοῖς τὴν βλάβην ἐργαζομένη, οὐκ ἐν τῇ κόρῃ τῶν τοῦ σώματος ὀμμάτων, ἀλλ' ἐν τοῖς ὄφθαλμοῖς τῆς διανοίας τὴν καταστροφὴν κατασκευάζουσα. *Καὶ θέλοντες ἀνατρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ*. Καὶ μὴ μίαν μόνον, ἡ δευτέραν ἐπεισήγον ἐντολὴν, τὴν τῆς περιτομῆς, καὶ τὴν τῶν ἡμερῶν μόνον καινοτομοῦντες· ἀλλὰ δεικνύς ὅτι μικρὸν περαποιηθὲν, τὸ ὅλον λυμίνεται, εἶπε τὸ Εὐαγγέλιον ἀνατρέψασθαι. Καθὰ περ γὰρ ἐν τοῖς βασιλικῶς νομισμασιν ὁ μικρὸν τοῦ χαρακτῆρος περικόψας, ὅλον τὸ νόμισμα κίβδηλον εἰργάσατο· οὕτω καὶ ὁ τῆς ὑγιούς πίστεως καὶ τὸ βραχυτάτον ἀνατρέψας, τῷ παντὶ λυμίνεται, ἐπὶ τὰ χεῖρονα προῖων ἀπὸ τῆς ἀρχῆς.

Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ φιλονεικίας ἡμᾶς κρίνοντες ἕνεκεν τῆς πρὸς τοὺς αἰρετικούς διαστάσεως; πῶς νῦν εἰσὶν οἱ λέγοντες οὐδὲν μέσον εἶναι ἡμῶν κἀκείνων, ἀλλ' ἀπὸ φιλαρχίας τὴν διαφορὰν γίνεσθαι; Ἀκουέτωσαν τί φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἀνέτρεψαν οἱ καὶ μικρὸν τι καινοτομοῦντες. Οὗτοι δὲ οὐ τι μικρὸν· πῶς γὰρ^β, οἱ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κτίσμα λέγοντες; Οὐκ ἠκουσας ὅτι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἐν σαββάτῳ ξύλα τις συλλέξας, καὶ μίαν ἐντολὴν παραβάς, καὶ οὐδὲ ταύτην μεγίστην, ἐσχάτην δέδωκε δίκην; καὶ Ὅζ'α τὴν κίβωτον μέλλουσαν περιτρέπεσθαι στηρίξας, παραχρήμα ἀπέθανεν, ὅτι μὴ προσηκούσης αὐτῷ διακονίας ἤψατο; Εἶτα σαββάτου μὴ ἢ παράβασις, καὶ τὸ τῆς κίβωτοῦ καταπιπτούσης ἀφασθαι, εἰς τοσαύτην ἤγαγε τὸν Θεὸν ἀγανάκτησιν, ὥστε μὴδὲ βραχείας τυχεῖν συγγνώμης τοὺς ταῦτα τομήσαντας φ' ὃ δὲ δόγματα φρικτὰ καὶ ἀπόρρητα

^β Savil. in margine ei δὲ οὗτοι πῶς. Locum hunc pleniorē effert Interpres Latinus, nam post hæc verba, cum Filium Dei prædicant esse creaturam, adjecit, sed quod est omnium maximum immutavit.

tam peccatorum condonationem, post immensam exhibitam humanitatem, ultro currant ad iugum servitutis: verum simul et illud ostendit qualem habeat de illis opinionem, nimirum ingentem quamdam et egregiam. Neque enim si iudicasset eos de numero vulgarium esse, et eorum quibus facile imponitur, nequaquam admiraretur quod acciderat: verum, Quoniam vos, inquit, estis de numero sincerorum, et eorum qui multum laboris sustinuerunt, ideo miror. Id igitur satis erat ad eos restituendos et ad priora revocandos, quod ipsum in hujus epistolæ medio declarat, dicens: *Tam multa passi estis frustra, si tamen frustra Transferimini*. Non dixit, Translati estis, sed, *Transferimini*, hoc est, Nondum credo, nondum arbitror perfectam circumventionem. Quod ipsum rursus est revocare studentis. Hoc igitur cum dixisset, addit: *Ego confido de vobis, quod nihil aliud sapietis* (Gal. 5. 10). *Ab eo qui vocavit vos in gratia Christi*. Ipsa quidem vocatio Patris est, vocationis autem causa Filius est: nam ipse est qui nos reconciliavit, qui donum dedit: neque enim ex operibus justitiæ salvi facti sumus. Quin potius et hæc illius sunt, et illa hujus: nam *Mea*, inquit, *tua sunt, et tua mea* (Joan. 17. 10). Nec dixit, Ab evangelio transferimini; sed, *A Deo, qui vos vocavit*. Quod erat dictu horribilius, et accommodatius ad terrorem illis incutiendum, id posuit. Siquidem qui studebant illos seducere, non id repente faciebant, sed paulatim eos ab ipsis rebus transferentes, a nominibus non transferebant. Nam hujusmodi diaboli fraus est, haudquaquam nudos proponere laqueos, quibus venatur homines. Etenim si dixissent, Desciscite a Christo, Galatæ vitassent eos velut impostores et corruptores: nunc vero sinentes eos adhuc in fide manere, et interim fraudi prætexentes evangelii nomen, facillime ædificium perdebant, videlicet iis quæ dixi, velut obtentis velamentis per hæc nomina celantibus parietum perfossores.

6. Quoniam igitur illi suam fraudem appellabant evangelium, ipse etiam adversus nomen repugnat, libereque agit, dicens: *In aliud evangelium, 7. quod non est aliud*. Pulchre: neque enim est aliud. Attamen quod accidit ægrotantibus, dum salubribus cibis offenduntur, hoc idem usu venit hic Marcionistis: arripuerant enim quæ dicta sunt hic, ac dicebant: Ecce Paulus etiam ipse dixit, non esse aliud evangelium. Neque enim hi recipiunt omnes evangelistas, sed unum dumtaxat: quem ipsum tamen suo arbitrato mutilarunt commiscueruntque. Quid igitur sibi vult cum ait, *Juxta evangelium meum et prædicationem Jesu Christi* (Rom. 16. 25)? Sunt quidem vehementer ridicula, quæ isti afferunt; verumtamen quamquam sunt deridenda, operæ pretium tamen est ea refellere propter eos qui facile decipiuntur. Quid igitur dicemus? Quod etiam si decies mille sint evangelistæ qui scribunt evangelia, modo scribant eadem, multa illa unicum esse evangelium, neque quidquam obstare scribentium multitudinem, quominus unum sit evangelium: quemadmodum ex adverso, si unus scribens contraria diceret, non esset

unum evangelium quæ scribuntur. Ut enim unum sit evangelium aut non unum, non æstimatur ex numero scribentium, sed hinc, eademne sint an diversa quæ scribuntur. Unde dilucidum est, quatuor Evangelia unum esse evangelium. Cum enim quatuor eadem loquantur, non est aliud atque aliud ob personarum differentiam, sed unum ob eorum qui loquuntur consonantiam. Neque enim Paulus nunc de numero loquitur, sed de dissonantia eorum quæ dicuntur. Proinde si secundum vim scriptorum et dogmatum accuratorem aliud est evangelium Matthæi, aliud Lucæ; recte Pauli sermonem hunc arripiunt: sin unum et idem est, desinant ineptire, simulantes hæc ignorare se, quæ vel admodum pueris nota perpicuaque sunt. *Nisi quod quidam sunt, qui conturbant vos, et volunt subvertere evangelium Christi*. Hoc est, donec fueritis sanæ mentis, non agnoscetis aliud evangelium, donec recto nec distorto fueritis intuitu, ita ut imaginemini ea quæ non sunt. Quemadmodum enim oculus turbatus aliud pro alio cernit: ita mens pravarum cogitationum confusione perturbata, idem pati consuevit. Ideo enim qui laborant insania, alia pro aliis imaginantur. Verum hæc insania periculosior est quam illa, quæ noxam affert non in rebus sensilibus, sed in rebus intelligibilibus; non in pupilla corporalium oculorum, sed in oculis animi subversionem gignens. *Et volunt subvertere evangelium Christi*. Atqui unum aut alterum dumtaxat præceptum induxerant, circumcisionem et dierum observationem innovantes. verum ut ostenderet quod pusillum quiddam perperam admixtum, totum corrumpit, dixit subverti evangelium. Quemadmodum enim in moneta regia, qui paulum aliquid amputarit de impressa imagine, totum numisma reddidit adulterinum: ita quisquæ sanæ fidei vel minimam particulam subverterit, in totum corrumpitur, ab hoc initio semper ad deteriora procedens.

Contra Anomæos et Arianos. — Ubi sunt igitur qui nos ut contentiosos damnant, eo quod cum hæreticis habemus dissidium? ubi sunt qui dicunt nullum esse discrimen inter nos et illos, sed ex principatus ambitu proficisci discordiam? Audiant quid dicit Paulus, nimirum illos subvertisse evangelium, qui paululum quiddam rerum novarum invexerant. Isti vero non pusillum quiddam innovant; nam quomodo pusillum, cum Filium Dei prædicent esse creaturam? Annon audisti, quod is qui in Veteri quoque Testamento, sabbato ligna collegerat, unicum mandatum nec id maximum transgressus, extremo affectus sit supplicio? quodque Oza, quoniam arcam alioqui subvertendam fulsit, e vestigio mortuus est (2. Reg. 6. 7), eo quod ministerium ipsi non congruens usurparit? Ergone sabbatum violatum et solus arcæ ruituræ contactus ad tantam indignationem Deum provocavit, ut qui hæc ausi fuerant, ne minimum quidem veniæ sint consequuti? Hic vero qui adoranda et ineffabilia dogmata corrumpit, excusationem habiturus est et veniam consequetur? Non potest hoc fieri, non potest, inquam. Nec ipsum igitur est omnium

malorum causa, quod ob pusilla non indignemur. Ob id enim majora scelera subierunt, quod minoribus debita correctio non adhibeatur. Et quemadmodum in corporibus, qui vulnera neglexerunt, febres gignunt et putrefactiones ac mortem denique: itidem et in animis qui pusilla spernunt, majora inducunt. Ille, inquit, labitur in jejuniis, neque quidquam est magni: alter vero valet quidem recta fide, cæterum temporis gratia simulans, profitendi libertatem prodidit; neque id quidem est aliquid magni mali. Alius irritatus, minatus est se defecturum a recta fide; neque id supplicio dignum, inquit, eo quod ira animique commotione peccavit. Quin et innumera reperiet aliquis hujus generis quotidie peccata invehi in Ecclesias. Hanc ob causam ridiculi facti sumus et Judæis et gentibus, dum Ecclesia in mille partes discinditur. Etenim si iis, qui a divinis præscriptis resiliere conabantur et paulum quiddam secus quam oporteret tentabant, mox ab initio fuisset adhibita conveniens increpatio: nequaquam nata fuisset hæc pestis, non tanta tempestas Ecclesias occupasset. Vide igitur quomodo Paulus circumcisionem appellat evangelii subversionem.

7. *Contra Christianos judaizantes et supersticiosos.* — Nunc autem multi sunt apud nos, qui eodem die jejunant quo Judæi, qui similiter observant sabbata; et generose ferimus, imo potius miserabiliter (a). Et quid loquor de rebus Judæorum? multa gentium more apud nostros aliquot servantur, sortilegia, auguria, omina, ac dierum observationes, supersticiosa super genesium cura, et omnis impietatis plenæ literæ, quas puerorum, protinus ut nati sunt, in magno malo capitibus imponunt, ab ipso protinus exordio docentes illos virtutis adipiscendæ studium abjicere, et ad fallacem fæti tyrannidem, quod quidem in ipsis est, illos adducentes. Quod si iis qui circumciduntur Christus nihil prodest, istis qui tanta invehant mala, cur adeo deinceps profutura est fides ad salutem? Quamquam a Deo erat data circumcisio; verum quoniam corruptelam inferebat evangelio, non suo tempore servata, nihil non fecit Paulus, ut eam amputaret. Et post hæc cum Paulus ad excludendas consuetudines Judaicas tantum adhibuerit studium, eo quod intempestive servarentur: nos ne paganam quidem consuetudinem amputabimus? et quam obsecro sumus habituri excusationem? Has ob causas in tumultu ac turbatione sunt res nostræ, et qui discipuli esse debuerant, multa repleti mentis elatione, subvertunt ordinem, et omnia sus deque versa sunt. Quod si quis illos vel leviter accuset, conspuunt in eos, quorum imperio subsunt, quia nempe nos eos perperam a puero instituimus. Atqui etiam si qui præsumunt, improbi essent innumerisque scaterent malis, ne sic quidem fas esset discipulo dictis non audien-

(a) Antiochenorum quosdam objurgat Chrysostomus, quod Judaismi morbo laborent, quodque Judaica observent, in Oracionibus contra Judæos, Tom. I, col. 844, et 849. Quodque etiam Christiani quidam gentilium superstitiones multas observarent, passim apud Chrysostomum reperies.

tem esse. Etenim si de Judæorum doctoribus dictum est, quoniam super cathedram Mosis sedebant (*Math. 23. 2*), eos a discipulis esse audiendos, quamquam operibus erant onusti tam malis, ut Dominus discipulis præceperit ne illa imitarentur: qua venia digni erunt, qui Ecclesiæ præsides per gratiam Dei modeste viventes, conspuunt et conculcant? Quod si nefas est ut alius alium judicet, quanto magis fas non est judicare doctores? 8. *Sed etiamsi ego aut angelus de cælo evangelizaverit vobis præter id quod accepistis, anathema sit.* Vide prudentiam apostolicam. Ne quis diceret, illum sua ipsius ostentare dogmata, etiam seipsum devovit. Cæterum quoniam ad auctoritatem confugiebant, et ubique celebrabant Jacobum et Joannem, hac de causa et angelorum meminuit: Ne mihi, inquit, Jacobum narres et Joannem: etiamsi quis primorum angelorum e cælis descenderit, corruptens evangelii prædicationem, anathema sit. Non temere dixit, De cælo; sed, quoniam sacerdotes quoque dicti sunt angeli (*Labiis enim sacerdotis custodiens scientiam, et legem exquirent ex ore ejus, quoniam angelus Domini omnipotentis est Malach. 2. 7*): ne quis existimaret de his angelis nunc verba fieri, addita particula, *de cælo*, supernas Virtutes indicavit. Neque dixit, Si contraria annuntiaverint, aut totum evangelium subverterint; verum, Si vel paulum evangelizaverint præter evangelium quod accepistis, etiamsi quidvis labefactarint, anathema sint. 9. *Sicut ante dixi, et rursus nunc dico.* Ne putares ea verba ab ira profecta esse, aut per hyperbolen magnificentius quam pro re dicta, aut impetu cursuque sermonis rapim excidisse, repetit eadem. Etenim qui animi commotione occupatus dixit aliquid, hunc mox dicti poenitere solet: qui autem denuo repetit eadem, declarat sese cum judicio loquutum, ac prius animi consilio fuisse decretum et comprobatum, atque ita demum voce proditum. Abraham igitur cum rogaretur, ut mitteret Lazarum, respondit, *Habent Moysem et prophetas: si illis non crediderint, neque mortuos resuscitados audieturi sunt (Luc. 16. 29. 31)*. Hæc autem Christus ipse inducit loquentem Abraham, declarans se velle plus fidei habendum esse Scripturis, quam si mortui reviviscant. Paulus vero (cum Paulum dico, rursus ipsum Christum dico; hic enim erat, qui mentem illius regebat) etiam angelis e cælo descendentibus præponit Scripturas; idemque valde congruenter. Nam angeli quamlibet magni, tamen servi sunt ac ministri; sed Scripturæ omnes nos a servis, sed ab universorum Domino Deo scriptæ, ad nos missæ sunt. Hanc ob causam dicit: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod evangelizavimus vobis. Non dixit, Si ille aut ille, idque prudenter admodum citra odium et invidiam. Quorsum enim opus erat jam edere nomina, posteaquam tam sublimi fuerat usus sermone, ut universos, et qui in cælis sunt et qui in terris, complecteretur? Per hoc enim quod in evangelistas et angelos pronuntiat anathema, omnem dignitatem comprehendit; per hoc vero quod seipsum quoque pronuntiat anathema, omnem familiaritatem

λυμηνάμερος, οὗτος ἀπολογίας τεύξεται καὶ συγγνώμης; Οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο ἔστι τὸ πάντων αἰτίον τῶν κακῶν, τὸ μὴ καὶ ὑπὲρ τῶν μικρῶν τούτων ἀγανακτεῖν. Διὰ τοῦτο τὰ μερίζονα τῶν ἀμαρτημάτων ἐπεισῆλθεν, ὅτι τὰ ἐλάττωνα τῆς προσηκούσης οὐ τυγχάνει διορθώσεως. Καὶ καθάπερ ἐν τοῖς σώμασιν οἱ τῶν τραυμάτων καταφρονήσαντες, πυρετούς ἔτεκον καὶ σηπεδῶνας καὶ θάνατον· [669] οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ψυχῶν οἱ τῶν μικρῶν ὑπερορῶντες, τὰ μερίζονα ἐπεισάγουσιν. Ὁ δεῖνα, φησὶ, περὶ τὴν νηστείαν σφάλλεται, καὶ οὐδὲν μέγα ἔστιν· ἕτερος τῆ πίστις μὲν ἔρρωται τῆ ὀρθῇ, ὑποκρινόμενος δὲ διὰ τὸν καιρὸν, τὴν παρρησίαν προέδωκεν· οὐδὲ τοῦτο τι μέγα δεῖνόν. Ἄλλος παροξυνθεὶς, ἠπειλήσεν ἀποστήσεσθαι τῆς ὀρθῆς πίστεως· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἀξίον τιμωρίας· ὀργῇ γὰρ ἤμαρτε, φησὶ, καὶ θυμῷ. Καὶ μυρία τις ἂν εὗροι τοιαῦτα καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀμαρτήματα ἐπεισαγόμενα ταῖς Ἐκκλησίαις. Διὰ τοῦτο καὶ καταγέλαστοι γεγόναμεν καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἕλλησιν, εἰς μυρία τῆς Ἐκκλησίας σχιζομένης. Εἰ γὰρ οἱ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἀποπηδῶν τῶν θείων θεσμῶν ἐπιχειροῦντες καὶ μικρὸν τι παρακινεῖν, τῆς προσηκούσης ἐτύχχανον ἐπιτιμῆσεως, οὐκ ἂν ὁ παρῶν ἐτέχθη λοιμὸς, καὶ τοσοῦτος χειμῶν τὰς Ἐκκλησίας κατέλαθεν. Ὅρα γοῦν ὁ Παῦλος πῶς τὴν περιτομὴν ἀνατροπὴν τοῦ Εὐαγγελίου καλεῖ.

ζ'. Νῦν δὲ εἰσι πολλοὶ παρ' ἡμῖν καὶ τὴν αὐτὴν Ἰουδαίους νηστεύοντες ἡμέραν, καὶ σάββατα τηροῦντες ἁμοίως· καὶ φέρομεν γενναίως, μᾶλλον δὲ ταλαιπώρω. Καὶ τί λέγω τὰ Ἰουδαίων; καὶ γὰρ Ἑλλήνων ἔβη πολλὰ παρὰ τισι τῶν ἡμετέρων φυλάττεται, κληθονισμοὶ καὶ οἰκονισμοὶ καὶ σύμβολα καὶ ἡμερῶν παρατηρήσεις, καὶ ἡ περὶ τὴν γένεσιν σπουδὴ, καὶ τὰ πάσης ἀσεθείας γέμοντα γραμματεῖα, ἀτικτομένων τῶν παιδίων εὐθέως ἐπὶ κακῷ τῆς ἑαυτῶν συντιθέασι κεφαλῆς, ἐκ προοιμίων παιδεύοντες καταλύειν τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς πόνους, καὶ ὑπὸ τὴν πεπλανημένην τυραννίδα τῆς εἰμαρμένης τὸ γε αὐτῶν ἄγοντες μέρος. Εἰ δὲ τοὺς περιτεμνομένους οὐδὲν ὁ Χριστὸς ὤφραϊ, τοὺς τοσαῦτα ἐπισυρομένους κακὰ, τί τοσοῦτον ἡ πίστις εἰς σωτηρίαν ὠφελήσει λοιπόν; Καίτοι ἡ περιτομὴ παρὰ Θεοῦ δεδομένη ἦν, ἀλλ' ὁμως ἐπειδὴ ἐλυμαίνετο τῷ Εὐαγγελίῳ οὐκ ἐν καιρῷ εἰλουμένη, πάντα ἐπραττεν ὁ Παῦλος, ὥστε αὐτὴν περικόψαι. Εἶτα ὁ μὲν Παῦλος ὑπὲρ ἐθῶν Ἰουδαϊκῶν τοσαύτην ἐποιεῖτο σπουδὴν, ἐπειδὴ ἰκαίρως ἐφυλάττετο, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τὴν Ἑλληνικὴν περικόψομεν συνήθειαν; καὶ ποῖαν σχοίμεν ἀπολογίαν; Διὰ ταῦτα ἐν ταρταίς καὶ θορύβοις νῦν τὰ ἡμέτερα, καὶ οἱ μαθητευόμενοι φρονήματος ἐμπλησθέντες πολλοῦ τὴν τάξιν ἀνέτρεψαν, καὶ τὰ ἄνω κάτω γεγένηται. Κἂν μικρὸν τις ἐγκαλέσῃ, διαπτύουσι τοὺς ἄρχοντας, ἐπειδὴ κακῶς ἡμεῖς αὐτοὺς ἐπαιδοτριθήσαμεν. Καίτοι γε εἰ καὶ μοχθηρότεροι, καὶ μυρίων ἦσαν κακῶν γέμοντες οἱ προσώτεροι, οὐδὲ οὕτω τῷ μαθητῇ θέμις ἦν παρακώειν. Εἰ γὰρ περὶ τῶν Ἰουδαίων διδασκάλων φησὶν, ὅτι ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς Μωϋσέως καθέδρας ἐκάθισαν, ἀκούεσθαι δίκαιοι παρὰ τῶν μαθητευομέ-

ων ἂν εἶεν, καίτοι γε ἔργα εἶχον οὕτω πονηρά, ὡς τοὺς μαθητὰς [670] κελεύσαι μὴ ζηλοῦν, μὴδὲ μιμνεσθαι ἐκεῖνα, τίνοσ ἂν εἶεν συγγνώμης ἀξιοὶ οἱ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας προέδρους τοὺς τῆ χάριτι τοῦ Θεοῦ μετ' ἐπεικειας ζῶντας διαπτύοντες καὶ καταπατοῦντες; Εἰ γὰρ ἀλλήλους κρίνειν οὐ θέμις, πολλῷ μᾶλλον τοὺς διδασκάλους. Ἄλλὰ κἂν ἐγὼ, ἡ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζεται ὑμῖν παρ' ὁ παρελάθετε, ἀνάθεμα ἔστω. Ὅρα σύνεσιν ἀποστολικὴν. Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, ὅτι κενοδοξίας ἔνεκον τὰ ἱδια συγκροτεῖ δόγματα, καὶ ἑαυτὸν ἀνεθεμάτιεν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς ἀξιώματα κατέφευγον, Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην, διὰ τοῦτο καὶ ἀγγέλων ἐμνήσθη. Μὴ γάρ μοι Ἰάκωβον εἴπησ, φησὶ, καὶ Ἰωάννην· κἂν γὰρ τῶν πρώτων ἀγγέλων ἦ τις τῶν ἐξ οὐρανοῦ διαφθείρων τὸ κήρυγμα, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ οὐκ ἄπλως εἶπεν, Ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ ἱερεῖς ἄγγελοι ἐκαλοῦντο· *Κεῖλη γὰρ ἱερέως φυλάξεται γινῶσιν, καὶ νόμος ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορος ἔστιν*. Ἴνα μὴ τοσοῦτος νομίση ἀγγέλου λέγεσθαι νῦν, τῆ τοῦ οὐρανοῦ προσθήκη τὰς ἄνω δυνάμεις ἠνίξαστο. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐάν ἐναντία καταγγέλωσιν, ἢ ἀνατρέπωσι τὸ πᾶν, ἀλλὰ, Κἂν μικρὸν τι εὐαγγελίζωνται παρ' ὁ εὐηγγελισάμεθα, κἂν τὸ τυχὸν παρακινήσωσιν, ἀνάθεμα ἔστωσαν. Ὡς προείρηκα, καὶ ἄρτι πάλιν λέγω. Ἴνα γὰρ μὴ νομίση θυμοῦ τὰ ῥήματα εἶναι, ἢ ὑπερβολικῶς εἰρησθαι, ἢ κατὰ συναρπαγὴν τινα, δεῦτερον τὰ αὐτὰ πάλιν τίθησιν. Ὁ μὲν γὰρ θυμῷ τι προσχθεὶς εἶπεν, κἂν μεταγνοῖ ταχέως· ὁ δὲ δεῦτερον τὰ αὐτὰ λέγων, δείκνυσιν ὅτι· κρίνας οὕτως εἶπε, καὶ πρότερον ἐν τῇ γνώμῃ κυρώσας, οὕτως ἐξήνεγκε τὸ λεχθέν. Ὁ μὲν οὖν Ἀβραὰμ ἀξιούμενος πέμψαι τὸν Ἀάζαρον ἔλεγεν, *Ἔχουσι Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας· ἐάν μὴ ἐκείνω ἀκούσωσιν, οὐδὲ νεκρῶν ἀνισταμένων ἀκούσονται*. Ταῦτα δὲ αὐτὸν εἰσάγει λέγοντα ὁ Χριστὸς, δείκνυς ὅτι καὶ νεκρῶν ἐγειρομένων ἀξιοπιστοτέρας εἶναι βούλεται τὰς Γραφάς. Ὁ δὲ Παῦλος (ὅταν δὲ Παῦλον εἴπω, τὸν Χριστὸν πάλιν λέγω· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ κινῶν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν) καὶ ἀγγέλων ἐξ οὐρανοῦ καταβαινόντων αὐτὰς προτίθησι· καὶ μάλα εἰκότως. Οἱ γὰρ ἄγγελοι, κἂν μεγάλοι, ἀλλὰ δούλοι καὶ ὑπουργοὶ = τυγχάνουσιν ὄντες· αἱ δὲ Γραφαὶ πάσαι οὐ παρὰ δούλων, ἀλλὰ παρὰ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ Δεσπότητος γραφεῖσαι ἐπέμφθησαν. Διὰ τοῦτο φησὶν· Ἐάν τις ὑμᾶς εὐαγγελίσεται παρ' ὁ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα, συνετῶς σφόδρα καὶ ἀνεπαχθῶς. Τί γὰρ ἔδει λοιπόν ὀνομάτων μνησθῆναι τὸν τοσαύτην χρυσάμενον ὑπερβολῇ, ὡς καὶ ἅπαντας, καὶ τοὺς ἄνω καὶ τοὺς κάτω, περιλαβεῖν; Διὰ μὲν γὰρ τοῦ τοὺς εὐαγγελιστάς καὶ ἀγγέλους ἀναθεματίσαι, πᾶν ἀξιωμα περιέγραψε· διὰ δὲ τοῦ ἑαυτὸν, πᾶσαν οικειότητα καὶ [671] γνησιότητα. Μὴ γὰρ μοι εἴπησ, ὅτι Οἱ συναπόστολοί σου καὶ ἑταῖροι ταῦτα λέγουσιν· οὐδὲ γὰρ ἑαυτοῦ φεῖδομαι τοιαῦτα κηρύττοντος. Ταῦτα δὲ

a Sic Savil. in margine, et ita legisso videtur Interpres Latinus. Editi λειτουργοί.

æquales meos in genere meo, cum essem abundantius emulatoꝝ paternarum mearum traditionum.

9. Ne putares iræ fuisse quod gerebat, ostendit se quidquid fecit zelo quodam fecisse, tametsi non secundum scientiam; non autem inanis gloriæ siti, aut vindicandi quos oderat cupidine, sed quod studio teneretur traditionum quas a majoribus acceperat. Hujus autem sermonis hic est sensus: Si quæ feci adversus Ecclesiam, non humano feci affectu, sed zelo divino, errante quidem, sed zelo tamen: quomodo nunc, dum pro Ecclesia curro, agnita veritate, inanis gloriæ causa hæc facerem? Etenim si in errore talis affectus mihi non est dominatus, sed Dei zelus eo me compulit; multo magis, posteaquam agnovi veritatem, oportet me ab omni istiusmodi suspitione liberum esse. Nam simul atque conversus sum ad ecclesiastica dogmata, protinus quidquid Judaicarum opinionum occuparat animum meum, totum exui, multoque majorem zelum hic præstiti: quæ res arguit me vere fuisse transmutatum, divinoque zelo teneri. Quod nisi ita esset, quid, quæso, aliud mihi suadere poterat ut tantam sustinerem immutationem, ac pro honore contumeliam, pro requie pericula, pro securitate afflictiones susciperem? Nulla causa erat alia, nisi tantum veritatis amor. 15. *Cum autem placuisset Deo, qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam. 16. ut revelaret Filium suum in me, et prædicem illum in gentibus; protinus non communicavi cum carne et sanguine.* Vide quid hic studeat ostendere, quod per id etiam temporis quo relictus est in errore, propter occultam aliquam divinæ providentiæ rationem relictus sit. Etenim si ab utero matris segregatus erat ut fieret apostolus, et ad hoc ministerium vocaretur; vocatus est autem tunc, et simul vocatus, obsequutus est: perspicuum est Deum ob causam aliquam arcanam eo usque distulisse. Quæ igitur est hæc dispensatio? Fortassis inhiantes avertis hoc ab initio audire, cur tandem non eum cum duodecim apostolis vocaverit: verum ne ego digressus ab eo quod magis urget, prolixiorem faciam sermonem, oro caritatem vestram, ne omnia ex me velitis discere, sed ex vobis etiam ipsis inquiratis, Deum obsecrantes ut vobis patefaciat. Quanquam et nos super hac re alias sumus loquuti, cum de mutato Pauli nomine apud vos dissereremus, causamque redderemus ob quam Deus prius dictum Saulum Paulum appellavit. Quæ si vobis e memoria exciderunt, ex eo libro hæc omnia cognoscetis (a). Nunc a serie sermonis non recedamus, consideremusque quomodo

(a) Hic querit Chrysostomus et auditori vult explanare, primo cur Christus Pauli vocationem tamdiu distulerit, neque illum cum cæteris apostolis vocaverit, et cur illum, qui Saulus antea vocabatur, Paulum appellari voluerit. Quia vero jam antea rem pluribus explanaverat, auditores mittit ad librum quemdam suum, ubi hæc fuse explicabantur. Liber autem ille complectebatur Homilias in principium Actorum, et Homilias de Mutatione nominum, quæ prioribus hærebant. In prima autem de Mutatione nominum pluribus accurate probat e re fuisse, ut Paulus prius Christum et suos persequeretur, quam vocaretur ab illo: in secunda edisserit cur is qui antea Saulus appellabatur, postea Paulus vocatus fuerit. Verum hæc pluribus expenduntur in Monito præcedenti.

rursus ostendit nihil humano more in ipso factum esse, sed Deum omnia suo arbitratu multa providenti dispensasse: ostendit autem his verbis: *Et vocavit per gratiam suam.* Hinc declarat quod Deus ipsum ob virtutem vocaverit: ait enim ad Ananiam, *Vas electionis est mihi, ut portet nomen meum coram gentibus ac regibus (Act. 9. 15).* Hoc est, idoneus est ministerio præclaroque facinori sustinendo. Atque hanc vocationis causam hic ponit: idem tamen ubique totum gratiæ et ineffabili numinis humanitati tribuit, ita loquens: *Sed misericordiam consequutus sum, non quod sufficiens essem, neque quod idoneus, sed ut in me declararet omnem lenitatem, in exemplum eorum qui credituri erant illi in vitam æternam (1. Tim. 1. 16).* Viden' humilitatem eximiam? Ideo, inquit, ego misericordiam consequutus sum, ne quis de seipso desperet, posteaquam omnium mortalium pessimus Dei benignitatem assequutus sum. Id enim declarat dicens: *Ut in me demonstraret omnem lenitatem, in exemplum eorum qui credituri essent in illo. Ut revelaret Filium suum in me.* Alibi vero dicit ipse Christus: *Nemo novit Filium nisi Pater, nec ullus novit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare (Luc. 10. 22).* Vides quod et Pater Filium, et Filius Patrem revelat? Idem fit in gloria; Filius glorificat Patrem, et Pater Filium: *Glorifica me, ut et ego glorificem te (Joan. 17. 1. 4);* et rursus, *Quemadmodum ego te glorificavi.* Sed quam ob causam non dixit, *Ut revelaret Filium suum mihi, sed, In me?* Ideo ita loquutus est, ut ostenderet quod non modo verbis edoctus esset de fide, verum etiam copioso Spiritus dono repletus: revelatione siquidem illustrante illius animum, simul et Christum habebat in ipso loquentem. *Ut evangelizem illum in gentibus.* A Deo naniq̄ factum est, non solum ut crederet, verum etiam ut ad apostolicum munus deligeretur. Sic enim, inquit, mihi seipsum revelavit, non tantum ut ipsum cognoscerem, verum etiam ut ejus notitiam ad alios proferrem. Nec tamen simpliciter dixit, *Apud alios, sed, Ut evangelizarem eum in gentibus;* jam hinc incipiens attingere non minimum suæ defensionis caput, ex ipsa discipulorum persona. Nec enim erat illi par necessitas prædicandi Judæis et gentibus. *Protinus non me contuli cum carne et sanguine.* Apostolos hic subindicat, naturæ cognomento eos designans. Quod si hoc dicit de cunctis hominibus, nos non contradicemus. 17. *Neque ascendi Jerosolimam ad antecessores meos apostolos.* Hæc verba si quis per se expendat, videntur spirare non vulgarem magniloquentiam, plurimumque abesse ab apostolico spiritu. Etenim quod ipse sibi suffragium ferat, neque cum quoquam sententiam communicet, videtur esse fastus. *Videbam, inquit, hominem, qui sibi videbatur esse sapiens, sed majorem illo spem habet insipiens (Prov. 26. 12);* et, *Væ iis qui prudentes sunt apud semetipsos, et in oculis suis intelligentes (Isai. 5. 21);* ac ipse Paulus rursus, *Ne sitis prudentes apud vosmetipsos (Rom. 12. 16).*

10. Itaque qui tam multa hujusmodi præcepta

προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συν-
 ηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλω-
 τῆς ὑπάρχων τῶν πατριῶν μου παραδόσεων.
 θ'. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσης, ὅτι θυμοῦ τὸ πρᾶγμα ἦν,
 δείκνυσιν ὅτι ζήλω τὸ πᾶν ἐποίει, εἰ καὶ μὴ κατ'
 ἐπίγνωσιν, οὐκ ἀπὸ κενοδοξίας, οὐδὲ ἔχθρας ἐκδιώ-
 κων, ἀλλὰ καὶ *Ζηλωτῆς ὑπάρχων τῶν πατριῶν
 μου παραδόσεων*. Ὁ δὲ φησι, τοῦτό ἐστιν· Εἰ τὰ
 κατὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐ δι' ἄνθρωπον ἔπραττον,
 ἀλλὰ διὰ ζῆλον θεῖον, ἐσφαλμένον μὲν, ζῆλον δὲ
 ὁμως· πῶς νῦν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τρέχων καὶ
 τὴν ἀλήθειαν ἐπιγνοὺς, διὰ κενοδοξίαν ταῦτα πράτ-
 τω; Εἰ γὰρ ἐν τῷ σφάλῃ οὐκ ἐκράτει μου πά-
 θος τοιοῦτον, ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ ζήλος ἐπὶ τοῦτό με ἤγα-
 γε, πολλῷ μᾶλλον, ὅτε τὴν ἀλήθειαν ἐπέγνω, πά-
 σης ἀπηλλάχθαι τοιαύτης δίκαιος ἂν εἴην ὑπονοίας.
 Ὅμοῦ τε γὰρ μετέστην πρὸς τὰ τῆς Ἐκκλησίας
 δόγματα, καὶ πᾶσαν ἀπεδυσάμην πρόληψιν Ἰου-
 δαϊκὴν, πολλῷ πλείονα ζῆλον ἐνταῦθα ἐπιδειξάμενος·
 ὅπερ ἐστὶ σημεῖον τοῦ μετὰ ἀληθείας μεταστῆναι,
 καὶ ζῆλῳ κατεχόμενον θεῖῳ. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, τί
 ἦν ἕτερον, εἰπέ μοι, τὸ παρασκευάζον γενέσθαι το-
 σαύτην μεταβολὴν, καὶ ὕβριν τιμῆς, καὶ κινδύνους
 ἀνείσεως, καὶ ταλαιπωρίαν ἀδείας ἀλλάξασθαι; Οὐκ
 ἐστὶν οὐδὲν, ἀλλ' ὁ τῆς ἀληθείας ἔρωσι μόνον. *Ὅτε
 δὲ ἠδύοκησεν ὁ Θεός, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας
 μητρὸς μου, καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ,
 ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί, Ἴνα εὐαγ-
 γελλωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως οὐ προσ-
 ανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι*. Ὅρα τί σπουδάζει
 ἐνταῦθα δεῖξαι, ὅτι καὶ τὸν χρόνον, ὃν ἐγκατελείφθη,
 διὰ τινὰ οἰκονομίαν ἀπόρρητον ἀφείθη. Εἰ γὰρ ἐκ
 κοιλίας μητρὸς ἀφώριστο γενέσθαι ἀπόστολος, καὶ
 κληθῆναι πρὸς τὴν διακονίαν ταύτην· ἐκλήθη δὲ τότε,
 καὶ ἅμα κληθεὶς ὑπήκουσε· ὁ δὲ Θεὸς δι'
 ἀπόρρητόν τινα αἰτίαν ἀνεβάλλετο τέως. Τίς οὖν αὐ-
 τῆ ἡ οἰκονομία; Τάχα παρ' ἐμοῦ προοίμιον ἀκούσαι
 κεχήνατε, τί δήποτε οὐ μετὰ τῶν δώδεκα αὐτὸν ἐκά-
 λεσεν· ἀλλ' ἵνα μὴ τοῦ κατεπιγόντος ἀποστᾶς, μα-
 κρότερον ποιήσω τὸν λόγον, παρακαλῶ καὶ ἐγὼ τὴν
 ὑμετέραν ἀγάπην μὴ πάντα παρ' ἐμοῦ μανθάνειν,
 ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑαυτῶν ζητεῖν, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλεῖν
 ἀποκαλύπτειν. Καὶ ἡμῖν δὲ εἴρηται τις ὑπὲρ τούτων
 λόγος, ὅτε περὶ τῆς μεταθέσεως αὐτοῦ τῆς προσηγο-
 ρίας πρὸς ὑμᾶς διελεγόμεθα, καὶ τίνας ἔνεκεν Σαῦλον
 αὐτὸν καλούμενον, Παῦλον ἐκάλεσεν· εἰ δὲ ἐπιλέλη-
 σθε, ἐντυχόντες [674] ἐκείνῳ τῷ βιβλίῳ, πάντα εἴ-
 σεσθε ταῦτα. Τέως δὲ τῆς ἀκολουθίας ἐχόμεθα, καὶ
 σκοπῶμεν πῶς πάλιν δείκνυσιν οὐδὲν ἀνθρώπινον
 περὶ αὐτὸν γεγεννημένον, ἀλλὰ πάντα τὸν Θεὸν τὰ
 κατ' αὐτὸν μετὰ πολλῆς οἰκονομοῦντα προνοίας. *Καὶ
 καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ*. Ὁ μὲν Θεός, φησὶ,
 διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ κεκλημέναι αὐτόν. *Σκεῦος
 γὰρ ἐκλογῆς μοι ἐστὶ*, πρὸς τὸν Ἀνανίαν ἔλεγε, τοῦ
 βασιλεύοντος τὸ ὄνομα μου ἐθνῶν ἐθνῶν καὶ βασι-
 λέων, τοῦτέστιν, ἱκανὸς διακονῆσαι καὶ ἔργον ἐπι-
 δεῖξαι μέγα. Καὶ ταύτην τὴν αἰτίαν τῆς κλήσεως

τίθεισιν· αὐτὸς δὲ πανταχοῦ τῆς χάριτος εἶναι φησι
 τὸ πᾶν καὶ τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ τῆς ἀπάτου,
 οὕτω λέγων· Ἀλλ' ἠλεήθη, οὐχ ὅτι ἱκανὸς ἤμην,
 οὐδ' ὅτι ἐπιτεθήσιος, ἀλλ' ἵνα ἐν ἐμοὶ ἐνδείξηται
 τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν
 μελλόντων πιστεῦσιν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον.
 Εἶδες ταπεινοφροσύνης ὑπερβολήν; Διὰ τοῦτο ἐγώ,
 φησὶν, ἠλεήθη, ἵνα μηδεὶς ἀπογνῶ, ὡς τοῦ πάντων
 ἀνθρώπων κακίστου φιλανθρωπίας ἀπολελευκός.
 Τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἐν τῷ εἰπεῖν, *Ἴνα ἐν ἐμοὶ ἐνδεί-
 ξηται τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν πρὸς ὑποτύπωσιν
 τῶν μελλόντων πιστεῦσιν ἐπ' αὐτῷ*. Ἀποκαλύ-
 ψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί. Ἀλλαχοῦ δὲ φησὶν ὁ
 Χριστός, *Οὐδεὶς γινώσκει τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πα-
 τὴρ, καὶ οὐδεὶς γινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ
 Υἱός, καὶ ὃς ἂν βούληται ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψαι*.
 Εἶδες ὅτι καὶ ὁ Πατὴρ Υἱὸν, καὶ ὁ Υἱὸς Πατέρα
 ἀποκαλύπτει; Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς δόξης, καὶ ὁ Υἱὸς
 δοξάζει Πατέρα, καὶ ὁ Πατὴρ Υἱόν· *Δύξασόν με,*
 φησὶν, *Ἴνα δοξάσω σε*· καὶ, *Καθὼς σε ἐγὼ ἐδό-
 ξασα*· διὰ τί δὲ μὴ εἶπεν, ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν
 αὐτοῦ ἐμοί, ἀλλ' *Ἐν ἐμοί*; Δεικνύς ὅτι οὐ διὰ ρη-
 μάτων μόνον ἤκουσε τὰ περὶ τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ
 πολλοῦ πνεύματος ἐπληρώθη· τῆς ἀποκαλύψεως κα-
 ταλαμπούσης αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν Χριστὸν εἴ-
 χον ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα. *Ἴνα εὐαγγελλίζωμαι αὐτὸν
 ἐν τοῖς ἔθνεσιν*. Οὐ γὰρ τὸ πιστεῦσαι μόνον, ἀλλὰ
 καὶ τὸ χειροτονηθῆναι αὐτὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ γέγο-
 νεν. Οὕτω γὰρ μοι αὐτὸν ἀπεκάλυψεν, οὐχ ἵνα
 ἴδω μόνον αὐτόν, ἀλλ' ἵνα καὶ εἰς ἄλλους ἐξ-
 ενέγκω. Καὶ οὐκ εἶπεν ἄλλους ἀπλῶς, ἀλλ' *Ἴνα
 εὐαγγελλίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν*, ἐντεῦθεν
 ἤδη προανακρουόμενος οὐ μικρὸν τῆς ἀπολογίας κε-
 φάλαιον, ἀπὸ τοῦ τῶν μαθητῶν προσώπου. Οὐ γὰρ
 ὁμοίως Ἰουδαίους καὶ τοῖς ἔθνεσι κηρύττειν ἀναγ-
 καῖον ἦν. *Εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ
 αἵματι*. Τοὺς ἀποστόλους ἐνταῦθα αἰνίττεται, ἀπὸ
 τῆς φύσεως αὐτοῦ καλῶν. Εἰ δὲ καὶ περὶ πάντων
 ἀνθρώπων τοῦτό φησιν, οὐδὲ ἡμεῖς ἀντεροῦμεν.
 Οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱερουσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ
 ἐμοῦ ἀποστόλους. Ταῦτα εἰ μὲν τις αὐτὰ καθ'
 ἑαυτὰ ἐξετάσει τὰ ῥήματα, δοκεῖ πολλῆς μεγαλ-
 ηγορίας γέμειν, καὶ πόρρω τοῦ φρονήματος εἶναι τοῦ
 ἀποστολικοῦ. Τὸ γὰρ ἑαυτῷ ψηφίσεσθαι, καὶ μηδένα
 λαμβάνειν κοινῶν τῆς γνώμης, ἀνοίας εἶναι δοκεῖ.
Ἐἶθον γὰρ, φησὶν, *ἄνθρωπον φρόνιμον δόξαντῶ
 εἶναι παρ' ἑαυτῷ, ἐλπίδα δὲ ἔχει μᾶλλον αὐτοῦ
 ὁ ἄφρων*· [675] καὶ, *Οὐαὶ οἱ συντετοὶ παρ' ἑαν-
 τοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες*· καὶ αὐ-
 τὸς πάλιν, *Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς*.

γ'. Οὐκ ἂν οὖν ὁ τοσαῦτα παρ' ἐτέρων ἀκούσας, καὶ
 αὐτὸς τὰ αὐτὰ παραινῶν ἐτέροις· τοῦτοις περιέπε-
 σεν, οὐχ ὅτι Παῦλος, ἀλλ' οὐδὲ ὁ τυχὼν ἄνθρωπος.
 Ἀλλ' ὅπερ ἔφη, γυμνὴ μὲν αὐτῆ ἐξεταζομένη ἡ ῥῆσις
 καὶ ὑφορμεῖν καὶ προσίστασθαι δύναται· τισι τῶν
 ἀκροατῶν ἂν δὲ τὴν αἰτίαν προσθῶμεν δι' ἣν ταῦτα
 ἐλέγτετο, καὶ κροτήσουσι καὶ θαυμάσονται πάντες ὁ

α Ἐ. legendam videtur κέκληκεν.

β Post πάντες Savil. addit in margine ὁμοφρόνως.

τὸν εἰρηχότα. Τοῦτο τοῖνον ποιῶμεν. Οὐδὲ γὰρ δεῖ τὰ ῥήματα γυμνά ἐξετάζειν, ἐπεὶ πολλὰ ἐψεται τὰ ἀμαρτήματα· οὐδὲ τὴν λέξιν καθ' ἑαυτὴν βασανίζειν, ἀλλὰ τῇ διανοίᾳ προσέχειν τοῦ γράφοντος. Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἡμετέραις διαλέξεσιν, ἂν μὴ τοῦτω ὤμεν κεκρημένοι τῷ τρόπῳ, καὶ τὴν γνώμην ἐξετάζωμεν τοῦ λέγοντος, πολλὰς ὑποστησόμεθα τὰς ἀπεχθείας, καὶ πάντα ἀνατραπήσεται. Καὶ τί δεῖ λέγειν ἐπὶ ῥημάτων, ὅπου καὶ ἐπὶ πραγμάτων ἂν μὴ τις τὸν κανόνα τοῦτον φυλάττη, πάντα ἄνω καὶ κάτω γενήσεται; Καὶ γὰρ καὶ ἱατροὶ καὶ τέμνουσι καὶ διακλῶσι τινα τῶν ὀστέων, καὶ λησται ταῦτα ποιοῦσι πολλάκις. Πίσσης οὖν ἀθλιότητος ^a ἂν εἴη, ὅταν λησθῆν καὶ ἱατρὴν μὴ δυνηθῶμεν διελεῖν; Πάλιν ἀνδροφόνοι καὶ μάρτυρες τὰς αὐτὰς ὑπομένουσιν ὀδύνας βασανιζόμενοι· ἀλλὰ πολὺ τὸ μέσον ἐκατέρων. Κἂν μὴ τοῦτον διατηρῶμεν τὸν κανόνα, οὐ δυνησόμεθα εἰδέναι ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἕλληνα ἀνδροφόνον ἐροῦμεν, καὶ τὸν Σαμουὴλ καὶ τὸν Φινεὲς, τὸν δὲ Ἀβραάμ καὶ παιδοκτόνον, εἰ τὰ πράγματα μέλλομεν ἐξετάζειν γυμνά, μὴ προστιθέντες αὐτοῖς τὴν τῶν ποιούντων γνώμην. Ἐξετάσομεν τοῖνον καὶ τοῦ Παύλου τὴν διάνοιαν, ἀφ' ἧς ταῦτα ἔγραψεν· ἴδωμεν αὐτοῦ τὸν σκοπὸν, καὶ τίς ἦν διόλου περὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ τότε εἰσόμεθα ταῦτα ἐκ ποίας ἐλέγετο γνώμης. Οὐδὲ γὰρ ἐξευτελίζων ἐκείνους, οὕτε ἑαυτὸν ἐπαινῶν, οὕτε ταῦτα ἐβρῆκεν, οὕτε τὰ πρότερα· πῶς γὰρ, ὅπου καὶ ἑαυτὸν ἀνεθεμάτισεν; ἀλλὰ πανταχοῦ τοῦ Εὐαγγελίου τὴν ἀσφάλειαν διατηρῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον οἱ τὴν Ἐκκλησίαν πορθοῦντες, ὅτι τοῖς ἀποστόλοις ἐπεσθαι δεῖ τοῖς μὴ κωλύουσι ταῦτα, οὐχὶ τῷ Παύλῳ τῷ κωλύοντι, ἐντεῦθεν δὲ κατὰ μικρὸν ἢ Ἰουδαϊκῇ πλάνῃ εἰσῆγετο, ἀναγκάζεται στήναι πρὸς ταῦτα γενναίως, οὐ τοὺς ἀποστόλους εἰπεῖν κακῶς βουλόμενος, ἀλλὰ τῶν οὐκ ὀρθῶς ἐπαιρόντων ἑαυτοὺς τὴν ἄνοιαν καταστella βουλόμενος. Διὰ τοῦτο φησιν, *Ὁὐ προσανυθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι*. Καὶ γὰρ ἦν ἀτοπίας ἐσχάτης τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ μαθόντα, ἀνθρώποις ἀνστήσασθαι λοιπόν. Ὁ μὲν γὰρ παρὰ ἀνθρώπων μανθάνων, εἰκότως ἀνθρώπους λαμβάνει κοινωνοὺς πάλιν· ὁ δὲ τῆς θείας ἐκείνης καὶ μακαρίας ἀξιοθεῖς φωνῆς, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ τὸν θησαυρὸν ἔχοντος τῆς σοφίας πάντα [676] διδάχθεις, τίνας ἔνεκεν λοιπὸν ἀνθρώποις ἀνέτιθετο; Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ μανθάνειν παρὰ ἀνθρώπων, ἀλλὰ διδάσκειν ἀνθρώπους δίκαιος ἂν εἴη. Οὐ τοῖνον ἀπονοίας ἔνεκεν ταῦτα ἔλεγεν, ἀλλ' ὥστε δεῖξαι τοῦ οικείου κηρύγματος τὸ ἀξίωμα. *Ὁὐδὲ ἀνῆλθον*, φησὶ, *πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους*. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τοῦτο ἔλεγον, ὅτι πρὸ αὐτοῦ ἦσαν ἐκεῖνοι, πρὸ αὐτοῦ ἐκλήθησαν, οὐκ ἀνῆλθον πρὸς ἐκείνους, φησίν. Εἰ δὲ ἔχρην αὐτοῖς κοινῶσασθαι, ὁ ἀποκαλύψας αὐτῷ τὸ κήρυγμα, καὶ τοῦτο ἂν αὐτῷ ἐκέλευσε.

^a Πίσσης οὖν ἀθλιότητος. Sic Editi pessime, cum legendum sit ἀθλιότητος, infelicitatis, ut vertit Interpres Latinus, qui post hæc verba, *Rursum homicidia pariter ut martyres torquentur*, addit, *At non quia patiuntur eadem tormenta, utriusque eodem habentur loco, quæ vel ex Græco exemplari convertit, vel suo Marte addidit, ut non semel facit.*

Τί οὖν, οὐκ ἀνῆλθεν ἐκεῖ; Καὶ μὴ ἀνῆλθε, καὶ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ μαθησόμενος τι παρ' αὐτῶν. Πότε; Ὅτε ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀντιοχείων, τῇ τὸν πολλὸν ζῆλον ἄνωθεν ἐπιδειξαμένη Ἐκκλησίᾳ ^b, γέγονε περὶ αὐτοῦ τοῦτου τοῦ νῦν προκειμένου, καὶ ἐζήτησαν πότερον χρὴ περιτέμνειν τοὺς ἐξ ἔθνων πιστεύοντας, ἢ μηδὲν τοιοῦτον ἀναγκάζειν αὐτοὺς ὑπομένειν. Τότε ἀνῆλθεν αὐτὸς οὗτος ὁ Παῦλος καὶ Σίλας. Πῶς οὖν φησιν, *Ὁὐκ ἀνῆλθον, οὐδὲ ἀνεθέμην*; Ὅτι πρῶτον μὲν οὐκ αὐτὸς ἀνῆλθεν, ἀλλ' ἀπεστάλη παρ' ἑτέρου δευτέρου δὲ οὐ μαθησόμενος παρεγένετο, ἀλλ' ἑτέρου πείθων. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς ταύτης εἶχετο τῆς γνώμης, ἦν καὶ οἱ ἀπόστολοι μετὰ ταῦτα ἐκύρωσαν τὸ μὴ δεῖν περιτέμνεσθαι· ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς οὐκ ἐδόκει τέως ἀξιόπιστος εἶναι, ἀλλὰ τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις προσεῖχον, ἀνῆλθεν, οὐκ αὐτὸς τι εἰσόμενος πλέον, ἀλλὰ πείσων τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι καὶ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις τοῦτοις ψηφίζονται. Οὕτω καὶ ἐξ ἀρχῆς τὰ δέοντα συνεώρα, καὶ οὐδενὸς ἔδειτο διδασκάλου, ἀλλ' ἂ μετὰ πολλὴν διάκρισιν ἐμελλον εἰ ἀπόστολοι κυροῦν, ταῦτα αὐτὸς πρὸ τῆς διακρίσεως ἄνωθεν ἔσχεν ἀκίνητα παρ' ἑαυτῷ. Καὶ ταῦτα ὁ Λουκᾶς δηλῶν, ἔλεγεν, ὅτι πολλὸν καὶ μακρὸν λόγον ὑπὲρ τούτων ἀπέτεινε πρὸς αὐτοὺς ὁ Παῦλος καὶ πρὶν εἰς Ἱεροσόλυμα ἐλθεῖν. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἀδελφοῖς· *ἔδοξε καὶ περὶ ἐκεῖνων μαθεῖν, ἀνῆλθεν ὑπὲρ ἐκείνων, οὐκ ὑπὲρ ἑαυτοῦ*. Εἰ δὲ λέγει, *Ὁὐκ ἀνῆλθον, ἔστι κακίον εἰπεῖν, ὅτι οὐτε ἐν προομιῶις τοῦ κηρύγματος ἀνῆλθεν, οὕτε ἤνικα ἀνῆλθεν, ἐπὶ τῷ μαθεῖν ἀνῆλθε*. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀμφοτέρω ἐπισημαίνεται, λέγων· *Εὐθέως οὐ προσανυθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι*. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, *Ὁὐ προσανυθέμην, ἀλλ' Εὐθέως*. Εἰ δὲ μετὰ ταῦτα ^d ἀνῆλθεν, οὐκ ὑπὲρ τοῦ τι προσλαβεῖν. *Ἀλλὰ ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν*. Ὅρα ζέουσιν ψυχὴν τοὺς τόπους ἐσποῦδαζε καταλαμβάνειν τοὺς οὐδέπω γεωργηθέντας, ἀλλ' ἀγριώτερον ἔτι διακειμένους. Εἰ γὰρ μετὰ τῶν ἀποστόλων ἀνέμενον, οὐδὲν ἔχων μανθάνειν, τὸ κήρυγμα ἂν ἐνεποδίσθη· ἔδει γὰρ αὐτοῖς πανταχοῦ τὸν λόγον διαδοῦναι. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος οὗτος, καὶ ζέων τῷ πνεύματι, τῆς διδασκαλίας εὐθέως ἤπτετο ἀνθρώπων βαρβάρων καὶ ἀγρίων, [677] βίον ἐναγώνιον αἰρούμενος, καὶ πολλὸν ἔχοντα τὸν πόνον. ^{ια}. Καὶ θέα μοι τὴν ταπεινοφροσύνην. Εἰπὼν γὰρ, *Ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν*, ἐπήγαγε, *Καὶ πάλιν ἐπέστρεψα εἰς Δαμοσκόν*. Οὐ λέγει τὰ κατορθώματα αὐτοῦ, οὐδὲ τίνας κατήχησε καὶ πόσους, καίτοι γε ἅμα τῷ βαπτισθῆναι τοσοῦτον ἐπεδείξατο ζῆλον, ὡς συγγέειν Ἰουδαίους, καὶ εἰς τοσοῦτον ἤγαγε παροξυσμόν, ὡς ἐφεδρεῦειν καὶ βούλεσθαι αὐτὸν ἀνελεῖν καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς Ἕλληνας· ὅπερ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ μὴ πολλὴν ἐποίησε τοῖς πιστεύουσι τὴν προσθήκην. Ἐπειδὴ γὰρ ἠετῶντο τῇ διδασκαλίᾳ, λοιπὸν ἐπὶ φόρον ἐτρέποντο ὅπερ οὗτος τῆς τοῦ Παύλου νίκης σημεῖον

^b Post Ἐκκλησίᾳ vox quædam deest, nempe ζήτησις, vel quæpiam similis, quam Interpres Latinus vertit *quæsitio*.

^c Dunæus conjecit *παρά*.

^d Ante hæc verba, εἰ δὲ μετὰ ταῦτα, Interpres Latinus istæc adjecit, quæ non sunt in exemplari nostro Græco, *simul et illud subindicans, quod hæc rei nihil anteposuerit*.

ab aliis audierat, quique eadem aliis præceperat, non ipse in hæc incidisset, non dicam Paulus, sed vel homo quivis. Verum, ut dixi, hic sermo si per se nudus expendatur, offendere movereque potest auditorem: verum si causam adjecerimus ob quam hæc dicebat Apostolus, et applaudent et admirabuntur omnes ita loquutum. Hoc igitur faciamus. Non enim oportet verba nuda expendere, alioqui multa consequentur mala; neque convenit sermonem per se nudum examinare, sed observare mentem scribentis. In nostris enim sermonibus nisi hac ratione fuerimus usi, expendentes quid senserit is qui loquitur, multas inducemus similitates, omniaque subvertentur. Et quid attinet loqui de verbis, quando et in factis, nisi regulam hanc servaverimus, omnia sursum deorsum miscebuntur? Nam et medici secant nonnumquam et ossa frangunt: quæ frequenter eadem faciunt et latrones. Annon igitur fuerit extremæ infelicitatis, si nequeamus latronem a medico discernere? Rursus homicidæ pariter ut martyres torquentur; at non quia patiuntur eadem tormenta, utriusque eodem habentur loco, sed plurimum interest inter hos et illos. Quod ni regulam hanc servaverimus, nulla de re recte judicare poterimus; sed ipsum etiam Heliam homicidam censebimus, cumque hoc Samuelem et Phinees: quin et Abraham filii interfectorem dicemus, si res nudas expendimus, non addentes quo animo id fecit. Exquiramus igitur et Pauli mentem qua hæc scripsit, consideremus quo spectarit, quem scopum sibi proposuerit, et quis semper fuerit erga apostolos: tum intelligemus, quo animo hæc scribat. Neque enim ut vel illos despiceret, vel seipsum prædicaret, loquutus est vel hæc, vel illa superiora: quomodo enim id fecisset, qui in seipsum pronuntiavit anathema (*Rom. 9. 3*)? sed ut ubique servaret evangelii sinceritatem. Cum enim ii qui oppugnabant Ecclesiam, dicerent iis apostolis adhærendum esse, qui ista minime prohiberent, non Paulo qui prohiberet; atque hinc sensim irrepisset Judaicus error ac deceptio, cogitur hic fortiter et aperte resistere, non quidem volens apostolis maledicere, sed hoc agens ac moliens, ut eorum insolentiam, qui seipsum non recte laudabant, comprimeret: ideo dicit, *Non contuli cum carne et sanguine*. Fuisse enim extremæ absurditatis, eum qui a Deo fuerat edoctus, postea cum hominibus communicare. Nam qui discit ab hominibus, is jure denuo recipit homines in consortium: verum quem Deus sua beata voce dignatus est, quique ab eo doctus est, qui habet sapientiæ thesaurum, cur postea cum hominibus conferret? Par enim fuerit, ut talis debeat potius homines, quam ut discat ab hominibus. Non igitur arrogantiae causa hæc dicebat Apostolus, sed ut suæ prædicationis auctoritatem declararet. *Neque ascendi*, inquit, *ad eos qui ante me fuerunt apostoli*. Quoniam illi nusquam non dicebant cæteros apostolos esse Paulo priores, et ante hunc fuisse vocatos, ideo dicit, *Non ascendi ad eos*. Quod si fuisset cum illis communicandum de evangelio, is qui per revelationem injunxerat ei prædicandi munus, utique et hoc præcepisset.

Quæstio an circumcidendi Christiani essent. — Quid igitur? non ascendit illuc? Sane ascendit, sed ut disceret aliquid ab illis. Quando? Cum in civitate Antiochia, quæ ab initio singulare studium erga Ecclesiam exhibuerat, quæstio nata est de hac ipsa re quæ nunc tractatur, quærebat autem, an essent circumcidendi qui ex gentibus credidissent, an non compellendi potius, ut tale quidpiam paterentur; id temporis ascendit Paulus et cum eo Silas. Quomodo igitur dicit, *Non ascendi*, neque contuli? Primum quidem quoniam ipse sponte non ascenderat, sed missus erat ab aliis: deinde quoniam non accessit eo ut aliquid disceret, sed potius ut aliis persuaderet. Nam ipse statim ab initio fuerat ejus sententiæ, quam apostoli postea comprobarunt, videlicet, non oportere circumcidi: cæterum quoniam ad eum usque diem non visus est illis sat idoneus cui fides haberetur, sed magis auscultabant iis qui versabantur Jerosolymis; ascendit non ipse percepturus quod ante nescierat, sed ut contradicentibus persuaderet, quia qui Jerosolymis erant his adhærerent. Itaque ab initio quid esset agendum perspexerat, nec opus habebat ullo doctore; sed quæ post multam discussionem erant apostoli decreturi, hæc ipsa citra discussionem cælitus habebat apud sese certa et indubitata. Idque Lucas declarans dicit, Paulum prolixam et copiosam orationem habuisse super hisce rebus apud illos etiam priusquam iret Jerosolymam (*Act. 15. 2*). Verum quoniam ita visum erat fratribus, ut ab illis quoque disceret, ascendit, non sua ipsius causa, sed illorum. Etsi vero dicit, *Non ascendi*, illud sic explicare possumus, quod nec initio prædicationis ascenderit, nec cum ascendit, ascenderit discendi gratia: quandoquidem horum utrumque significat, dicens, *Protinus non contuli cum carne et sanguine*. Non simpliciter dixit, *Non contuli*, sed, *Protinus non contuli*. Quod si postea ascendit, non tamen ut quidpiam acciperet. *Sed abii*, inquit, *in Arabiam*. Contemplare ferventem animum: studebat occupare regiones antehac a nemine cultas, sed quæ etiamnum feroces erant. Etenim si mansisset apud apostolos, cum nihil esset quod ab illis posset discere, prædicationis officium fuisset impeditum: oportebat enim illos ubique disseminare verbum. Ideo hic beatus spiritu fervens, protinus aggressus est docere homines barbaros et agrestes, vitæ genus suscipiens multis laboribus ac periculis obnoxium.

11. Jam mihi considera illius humilitatem. Cum dixisset, *Abii in Arabiam*, subjunxit, *Et iterum reversus sum Damascum*. Non commemorat sua præclara facta, neque quos edocuerit, neque quam multos: quamquam simul ut baptizatus est, tantum exhibuit zelum, ut non solum confunderet Judæos, sed ad tantam iracundiam provocaret tum illos tum gentes, ut ipsi struxerint insidias, conatique sint e medio tollere: quod non accidisset, nisi credentibus magnam adjunxisset accessionem. Cum enim doctrina superarentur, restabat ut ad cædem sese verterent:

quod quidem evidens erat argumentum Paulinæ victoriæ. At non passus est Christus illum interim, servans eum prædicando evangelio. Attamen nihil loquitur de recte factis hisce: sic omnia quæ dicit, non ambitionis gratia dicit, neque quo cæteris apostolis præstantior habeatur, neque ægre ferens quod dispiceretur, sed quod metueret, ne quid hinc detrimenti accideret prædicationi. Nam et abortivum seipsum appellat, et omnium peccatorum primum, ac postremum apostolorum, et hujus honore nominis indignum (1. Cor. 15. 8. 9; 1. Tim. 1. 15): atque hæc dicebat, cum plus omnibus laborasset: quod quidem præcipuum est humilitatis signum. Etenim cum qui sibi nullius honore rei conscius est, submisit de seipso loquitur; probus est, non humilis: at qui post tot coronas talia loquitur, ille novit quid sit modestia. *Et iterum reversus sum*, inquit, *Damascum* (1. Cor. 12. 52). Atque quanta verisimile est eum illic egisse? De hac civitate refert quod eam præfectus, cui rex Areta gentis ejus curam delegaret, custodiret, cupiens beatum illum comprehendere. Quod quidem maximum argumentum erat, illum æriter magnaque vi vexare Judæos. Verum horum nihil hic commemorat; ac ne illic quidem ea commemoraturus erat, sed reticisset, nisi tum perspexisset tempus illud eam historiam postulare. Si igitur et hic dicens se isse ac rediisse, præterea nihil addit eorum quæ illic gesta fuerant. 18. *Deinde post tres annos ascendi Jerusolymam, ut viderem Petrum.* Quid hoc animo possit esse modestius? Post tanta tanque præclara gesta, cum nihil opus haberet Petro, nec illius egeret voce, sed honore par esset illi (nihil enim hic dicam amplius); tamen ascendit velut ad majorem ac seniores, solusque Petri conspectus commovit illum, ut eo proficisceretur. Vides quomodo illis tribuit congruentem honorem, neque solum non ducit seipsum illis meliorem, verum ne parem quidem esse putat? id quod ex ipsa professione liquet. Sicut enim nunc multi fratrum nostrorum ad viros sanctos proficiscuntur, eodem affectu tunc Paulus ad Petrum profectus est; quin potius erat hoc multo humilior, quod fecit Paulus. Nam isti nunc utilitatis suæ gratia peregrinationem suscipiunt; at tum beatus ille non ut disceret aliquid ab illo, neque ut correctionem aliquam acciperet, profectus est, sed tantum ut videret eum, suaque presentia honoraret. *Ut viderem*, inquit, *Petrum ascendi.* Non dixit *idcirco*, id est, ut cernerem Petrum, sed *ἵνα ἴδωμαι*, id est, ut viderem et cognoscerem: quomodo loqui solent, qui magnas ac splendidas urbes invisunt cognoscendi gratia: adeo judicabat operæ pretium esse tantummodo videre virum. Idem autem ex ipsis factis perspicuum est: proficiscens enim Jerusolymam, cum multas jam nationes convertisset, tantasque res gessisset quantas cæterorum nemo gesserat, Pamphyliam, Lycaoniam, Cilicium gentem, omnes qui illam orbis partem habitant, ad rectam vitam instituisset et ad Christum adduxisset, primum quidem ingreditur ad Jacobum, plurima cum modestia velut ad majorem et honora-

torem. Deinde consulentem sustinet, et consulentem contraria iis, quæ nunc tractat. *Videte*, inquit, *frater, quot millia sunt Judæorum qui crediderunt? Itaque rade caput, et purifica teipsum* (Act. 21. 20. 24). Rasis caput, omnesque ritus Judaicos peregit. Ubi enim non lædebatur evangelium, omnium humillimus erat: ubi vero videbat nonnullos ex hac humilitate lædi, non amplius utebatur hac immodica modestia. Jam enim hoc fasset non præstare modestiam, sed lædere atque corrumpere discipulos. *Et mansi apud illum diebus quindecim.* Itaque quod propter illum profectus sit, multum honorem declarat; quod autem ibi tot dies commoratus sit, amicitiam ac vehementissimam arguit caritatem. 19. *Alium verum apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini.* Vide ut majorem benevolentiam habuit erga Petram: hujus enim causa peregrinationem susceperat, et apud eundem commoratus est. Hæc et dico frequenter, et vos memoria tenere volo, ut si qua audieritis quæ adversus Petram dixisse videatur, ne quis suspectum habeat Paulum apostolum. Siquidem hanc ob causam et ipse hæc loquitur, præveniens ut talem corrigat suspicionem, ut cum dicit, *Restiti Petro* (Gal. 1. 11); ne quis hæc verba putet esse similitatis aut contentionis: nam et honorat virum et diligit plus omnibus. Nec enim ob ullum aliorum apostolorum narrat se ascendisse Jerusolymam, sed propter hunc solum: *Cæterorum autem*, inquit, *apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum.* *Vidi*, inquit, non doctus sum ab eo quidquam. Sed vide quanto cum honore et hunc nominavit. Non enim simpliciter dixit Jacobum, sed magnificentum illud elogium addidit, *Fratrem Domini*; usque adeo liber erat ab omni livore. Etenim si tantum indicare voluisset eum de quo loqueretur, poterat alia nota declarare, et dicere, Jacobum Cleopæ, quod cognomen posuit evangelista (Joann. 19. 25). Verum non ita loquutus est, sed quoniam existimat honoris titulos apostolorum sibi esse proprios, veluti seipsam honestans, ita et illum veneratur. Non enim sic appellavit eum, ut dicebam, sed quomodo? *Fratrem Domini.* Atqui nec frater erat Domini secundum carnem, sed esse putabatur: attamen ne id quidem avertit Paulum, quominus adderet viro dignitatis titulum. Quin et aliunde multifariam ostendit Paulus se tam sincere erga apostolos affectum fuisse, quam illo dignum erat. 20. *Quæ autem scribo vobis, ecci coram Deo, quod non mentior.* Vides in omnibus similiter elucentem hujus sancti animi humilitatem? Ac si enim in judicio concertaret, ac pœnas daturus esset, ita studuit excusare sese. 21. *Deinde veni in regionem Syriæ et Ciliciæ*; postquam Petrum viderat. Rursus incipit narrare de certamine, quod propositum est, Judæam quidem non attingens, tum quod ad gentem missus esset, tum quod noluerit super alienum fundamentum ædificare. Cujus rei gratia ne simplici quidem congressu viderat illos: idque perspicuum est ex iis quæ sequuntur: 22. *Eram enim*, inquit, *de facie ignotus Ecclesiis Judææ*: 23. *tantum audieram quod is qui aliquando persequabatur nos, nunc amicum*

ab aliis audierat, quique eadem aliis præceperat, non ipse in hæc incidisset, non dicam Paulus, sed vel homo quivis. Verum, ut dixi, hic sermo si per se nudus expendatur, offendere movereque potest auditorem: verum si causam adjecerimus ob quam hæc dicebat Apostolus, et applaudent et admirabuntur omnes ita loquutum. Hoc igitur faciamus. Non enim oportet verba nuda expendere, alioqui multa consequentur mala; neque convenit sermonem per se nudum examinare, sed observare mentem scribentis. In nostris enim sermonibus nisi hac ratione fuerimus usi, expendentes quid senserit is qui loquitur, multas inducentes similitates, omniaque subvertentur. Et quid attinet loqui de verbis, quando et in factis, nisi regulam hanc servaverimus, omnia sursum deorsum miscebuntur? Nam et medici secant nonnumquam et ossa frangunt: quæ frequenter eadem faciunt et latrones. Annon igitur fuerit extremæ infelicitatis, si nequeamus latronem a medico discernere? Rursum homicidæ pariter ut martyres torquentur; at non quia patiuntur eadem tormenta, utrique eodem habentur loco, sed plurimum interest inter hos et illos. Quod ni regulam hanc servaverimus, nulla de re recte judicare poterimus; sed ipsum etiam Heliam homicidam censuimus, cumque hoc Samuelem et Phinees: quin et Abraham filii interfectorem dicemus, si res nudas expendimus, non addentes quo animo id fecit. Exquiramus igitur et Pauli mentem qua hæc scripsit, consideremus quo spectarit, quem scopum sibi proposuerit, et quis semper fuerit erga apostolos: tum intelligemus, quo animo hæc scribat. Neque enim ut vel illos despiceret, vel seipsum prædicaret, loquutus est vel hæc, vel illa superiora: quomodo enim id fecisset, qui in seipsum pronuntiavit anathema (*Rom. 9. 3*)? sed ut ubique servaret evangelii sinceritatem. Cum enim ii qui oppugnabant Ecclesiam, dicerent iis apostolis adhærendum esse, qui ista minime prohiberent, non Paulo qui prohiberet; atque hinc sensim irrepisset Judaicus error ac deceptio, cogitur hic fortiter et aperte resistere, non quidem volens apostolis maledicere, sed hoc agens ac moliens, ut eorum insolentiam, qui seipsos non recte laudabant, comprimeret: ideo dicit, *Non contuli cum carne et sanguine*. Fuisset enim extremæ absurditatis, eum qui a Deo fuerat edoctus, postea cum hominibus communicare. Nam qui discit ab hominibus, is jure denuo recipit homines in consortium: verum quem Deus sua beata voce dignatus est, quique ab eo doctus est, qui habet sapientiæ thesaurum, cur postea cum hominibus conferret? Par enim fuerit, ut talis doceat potius homines, quam ut discat ab hominibus. Non igitur arrogantiae causa hæc dicebat Apostolus, sed ut suæ prædicationis auctoritatem declararet. *Neque ascendi*, inquit, *ad eos qui ante me fuerunt apostoli*. Quoniam illi nusquam non dicebant cæteros apostolos esse Paulo priores, et ante hunc fuisse vocatos, ideo dicit, *Non ascendi ad eos*. Quod si fuisset cum illis communicandum de evangelio, is qui per revelationem injunxerat ei prædicandi munus, utique et hoc præcepisset.

Quæstio an circumcidendi Christiani essent. — Quid igitur? non ascendit illuc? Sane ascendit, sed ut disceret aliquid ab illis. Quando? Cum in civitate Antiochia, quæ ab initio singulare studium erga Ecclesiam exhibuerat, quæstio nata est de hac ipsa re quæ nunc tractatur, quærebatur autem, an essent circumcidendi qui ex gentibus credidissent, an non compellendi potius, ut tale quidpiam paterentur; id temporis ascendit Paulus et cum eo Silas. Quomodo igitur dicit, *Non ascendi*, neque contuli? Primum quidem quoniam ipse sponte non ascenderat, sed missus erat ab aliis: deinde quoniam non accessit eo ut aliquid disceret, sed potius ut aliis persuaderet. Nam ipse statim ab initio fuerat ejus sententiæ, quam apostoli postea comprobarunt, videlicet, non oportere circumcidi: cæterum quoniam ad eum usque diem non visus est illis sat idoneus cui fides haberetur, sed magis auscultabant iis qui versabantur Jerosolymis; ascendit non ipse percepturus quod ante nescierat, sed ut contradicentibus persuaderet, quia qui Jerosolymis erant his adhærerent. Itaque ab initio quid esset agendum perspexerat, nec opus habebat ullo doctore; sed quæ post multam discussionem erant apostoli decreturi, hæc ipsa citra discussionem cælitus habebat apud sese certa et indubitata. Idque Lucas declarans dicit, Paulum prolixam et copiosam orationem habuisse super hisce rebus apud illos etiam priusquam iret Jerosolymam (*Act. 15. 2*). Verum quoniam ita visum erat fratribus, ut ab illis quoque disceret, ascendit, non sua ipsius causa, sed illorum. Etsi vero dicit, *Non ascendi*, illud sic explicare possumus, quod nec initio prædicationis ascenderit, nec cum ascendit, ascenderit discendi gratia: quandoquidem horum utrumque significat, dicens, *Protinus non contuli cum carne et sanguine*. Non simpliciter dixit, *Non contuli*, sed, *Protinus non contuli*. Quod si postea ascendit, non tamen ut quidpiam acciperet. *Sed abii*, inquit, *in Arabiam*. Contemplare ferventem animum: studebat occupare regiones antehac a nemine cultas, sed quæ etiamnum feroces erant. Etenim si mansisset apud apostolos, cum nihil esset quod ab illis posset discere, prædicationis officium fuisset impeditum: oportebat enim illos ubique disseminare verbum. Ideo hic beatus spiritu fervens, protinus aggressus est docere homines barbaros et agrestes, vitæ genus suscipiens multis laboribus ac periculis obnoxium.

11. Jam mihi considera illius humilitatem. Cum dixisset, *Abii in Arabiam*, subjunxit, *Et iterum reversus sum Damascum*. Non commemorat sua præclara facta, neque quos edocuerit, neque quam multos: quamquam simul ut baptizatus est, tantum exhibitum zelum, ut non solum confunderet Judæos, sed ad tantam iracundiam provocaret tum illos tum gentes, ut ipsi struxerint insidias, conatique sint e melio tollere: quod non accidisset, nisi credentibus magnam adjunxisset accessionem. Cum enim doctrina superarentur, restabat ut ad eandem sese vertèrent:

ἢν ποτε ἐπόρθει. Τί ταύτης τῆς ψυχῆς μετριώτερον γένοιτ' ἄν; Ὅτε μὲν γὰρ τὰ φέροντα αὐτῷ κατηγορίαν διελέγετο, οἷον ὅτι ἐδίωκε τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐπόρθει αὐτήν, μετὰ πολλῆς αὐτὰ τέθεικε τῆς ὑπερβολῆς, ἐκπομπέων αὐτοῦ τὸν βίον τὸν πρότερον· τὰ δὲ μέλλοντα αὐτὸν δεικνύουσι λαμπρὸν, ταῦτα παρατρέχει. Καὶ δυνάμενος, εἴπερ ἐβούλετο, τὰ κατορθώματα αὐτοῦ πάντα εἰπεῖν, οὐδὲν αὐτῶν τίθησιν, ἀλλ' ἐνὶ ῥήματι πέλαγος παρελθὼν ἄφατον, καὶ εἰπὼν, ὅτι Ἥλιθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας, καὶ ὅτι Ἀκούοντες ἦσαν, ὅτι Ὀδιώκων ἡμᾶς ποτε,

νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν, ἢν ποτε ἐπόρθει, οὐδὲν πλέον προσέθηκε. Τί δὲ αὐτῷ βούλεται τὸ λέγειν, ὅτι Ἀγροούμενος ἡμῶν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας; Ἴνα μάθῃς, ὅτι τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ κηρύξαι αὐτοῖς περιτομὴν, ὅτι οὐδὲ ἀπὸ θύρας γνώριμος ἦν αὐτοῖς. Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοὶ τὸν Θεόν. Σκόπει καὶ ἐνταῦθα τὸν κανόνα αὐτοῦ τῆς ταπεινοφροσύνης, πῶς αὐτὸν διατῆρει μετὰ ἀκριβείας. Ὁ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἐθαύμαζόν με, ἐπήνουν με, ἐξεπλήττοντο, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς χάριτος ἐδειξεν ἐν. Τὸν γὰρ Θεὸν ἐδόξαζον, φησὶν, ἐν ἐμοί.

ΟΜΙΛΙΑ Β'.

Ἐπειτα δὲ διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβαν, συμπυραλαῶν καὶ Τίτον ἀνέβη δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν.

α'. Τῆς μὲν πρώτης ἀναβάσεως τὴν αἰτίαν Πέτρον εἶναι φησι, καὶ τὸ ἱστορῆσαι ἐκεῖνον· τῆς δὲ δευτέρας, τὴν ἀποκάλυψιν τὴν τοῦ Πνεύματος. Καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι, κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι, μὴ πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον. Τί φῆς, ὦ Παῦλε; ὁ παρὰ τὴν ἀρχὴν μὴ [680] ἐλόμενος*, ἀναθέσθαι μηδὲ μετὰ ἑτη τρία δεκατεσσάρων παρελθόντων ἐτῶν, τότε ἀνατίθῃ, μὴ πως εἰς κενὸν τρέχῃς; Καὶ πῶσω βέλτιον ἦν εὐθέως ἀρξάμενον τοῦτο ποιῆσαι, ἢ μετὰ ἑτη τοσαῦτα; Τί δὲ καὶ ἔτρεχες, εἰ μὴ πεπεισμένος ἦς, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔτρεχες; τίς οὕτως ἀνόητος, ὡς ἑτη τοσαῦτα κηρύττειν, οὐκ εἰδὼς ὅτι κηρύττει καλῶς; Καὶ τὸ πολὺ τοῦτου πάλιν ἀπορώτερον, ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν φησὶν ἀνεληλυθέναι. Τοῦτο γὰρ ἀπορώτερον μὲν, ὡς περ ἔφθην εἰπὼν, τοῦ προτέρου, ἰκανὸν δὲ κάκεινου τὴν λύσιν ἡμῖν παρασχεῖν. Εἰ μὲν γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀνῆλθε, μάλιστα μὲν οὐδὲ τοῦτο ἂν ἔχοι λόγον· οὐ γὰρ ἦν τῆς μακαρίας ἐκεῖνης ψυχῆς εἰς τοσαύτην ἄνοιαν ἐμπεισθῆναι· αὐτὸς γὰρ ἔστιν ὁ λέγων, Οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδῆλως, οὕτω πικτεῦω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρω. Εἰ τοῖνον οὐκ ἀδῆλως, πῶς λέγεις, Μὴ πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον; Ὅθεν δῆλον, ὅτι εἰ καὶ χωρὶς ἀποκαλύψεως ἀνῆλθεν, ἔπαθεν ἂν τὰ τῶν ἀνοήτων· πλην ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ἄτοπον ἦν τὸ γινόμενον· ὅταν δὲ καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος αὐτὸν ἔλκη χάρις, τίς τολμήσει τι τοιοῦτον ὑποπτεῦσαι λοιπόν; Διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκε καὶ αὐτὸς τὸ, Κατὰ ἀποκάλυψιν, ἵνα μηδὲ πρὸ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος καταγνῶς αὐτοῦ τινα ἄνοιαν, εἰδὼς ὅτι οὐκ ἀνθρώπινον ἦν τὸ γενόμενον, ἀλλὰ θεία τις οἰκονομία πολλὰ προορωμένη καὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων. Τί ποτ' οὖν ἔστι τὸ αἴτιον τῆς ἀποδημίας ταύτης; Ὅσπερ ὅτε πρότερον ἐξ Ἀντιοχείας εἰς Ἱεροσόλυμα ἀνῆλθεν, οὐ δι' ἑαυτὸν ἀνῆλθεν· αὐτὸς καὶ ἦδει σαφῶς, ὅτι χρὴ καθαρῶς ἔπεσθαι τοῖς τοῦ Χριστοῦ δόγμασιν· ἀλλὰ τοὺς μαχόμενους συνάγειν βουλόμενος· οὕτω καὶ νῦν οὐκ αὐτὸς εἰδεῖτο μαθεῖν, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔτρεχεν, ἀλλ'

* *Legebatur* ἐλόμενε, *ei mox perperam*, ἀνατίθῃς.

ἵνα οἱ ἐγκαλοῦντες πληροφορηθῶσιν. Ἐπειδὴ μεζῶνα περὶ Πέτρον καὶ Ἰωάννου δόξαν εἶχον, καὶ διαπιστάζειν αὐτοὺς ᾗοντο, διὰ τὸ τοῦτον μὲν ἄνευ περιτομῆς κηρύττειν, ἐκεῖνους δὲ ταύτην συγχωρεῖν, καὶ παρῶμα πράττειν αὐτὸν ᾗοντο, καὶ εἰς κενὸν τρέχειν· Ἀνῆλθον, φησὶ, καὶ ἐκοινωσάμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, οὐχ ἵνα αὐτὸς τι μάθω, ὃ καὶ προῖον σαφέστερον λέγει, ἀλλ' ἵνα διδάξω τοὺς ταῦτα ὑποπτεῦοντας, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν τρέχω. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὴν τοιαύτην προορωμένην φιλονεικίαν, παρεσκευάσεν αὐτὸν ἀνελεῖν καὶ κοινώσασθαι. Διὰ τοῦτο φησι, Κατὰ ἀποκάλυψιν ἀνέβη, καὶ Βαρνάβαν καὶ Τίτον ἔλαβε μάρτυρας ἐσθμένους τοῦ κηρύγματος. Καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ κηρύττω ἐν τοῖς ἔθνεσιν, τουτέστι, τὸ χωρὶς περιτομῆς· κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι. Τί βούλεται, κατ' ἰδίαν; καίτοι γε ὁ δόγματα κοινὰ διορθοῦν σπουδάζων, οὐ κατ' ἰδίαν, ἀλλὰ κοινῇ ταῦτα προτίθησιν. Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτως· οὐ γὰρ μαθεῖν τι καὶ διορθῶσαι ἐβούλετο, ἀλλὰ τῶν βουλομένων ἀπατῆν τὴν πρῆφασιν ἀνελεῖν. Ἄλλὰ [681] ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις πάντες ἐσκανδαλίζοντο, εἰ τις παραβατὴ τὸν νόμον, εἰ τις κωλύοι χρῆσασθαι τῇ περιτομῇ· διὸ καὶ ἔλεγε, θεωρεῖς, ἀδελφε, πόσοι μυριάδες εἰσὶ τῶν πεπιστευκότων; καὶ οὗτοι πάντες εἰσὶ κατηχημένοι περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις· ἐπεὶ οὖν ἐσκανδαλίζοντο, παρῆρσι μὲν παρελεῖν καὶ τὸ κήρυγμα ἀποκαλύψαι τὸ ἑαυτοῦ οὐκ ἠνείχετο· κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσιν ἀνέθετο ἐπὶ Βαρνάβαν καὶ Τίτον, ἵνα οὗτοι μάρτυρες ἀξιόπιστοι γένωνται πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας, ὅτι οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις ἔδοξεν ἐναντίον εἶναι, ἀλλὰ βεβαιούσι τὸ κήρυγμα τὸ τοιοῦτον. Ὅταν δὲ λέγῃ, τοῖς δοκοῦσιν, οὐκ ἀναιρῶν τὸ εἶναι αὐτοὺς μεγάλους τοῦτο λέγει· ἐπεὶ καὶ περὶ ἑαυτοῦ φησι, Δοκῶ δὲ κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ εχειν· ὅπερ ἐστὶ μετριάζοντος, οὐκ ἀναιροῦντος τὸ εχειν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα. τοῖς δοκοῦσι, φησὶ, μετὰ τῆς ἑαυτοῦ καὶ τὴν κοινὴν ἀπάντων λέγων ψῆφον. Ἄλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοί, Ἐλλῆν ὢν, ἠγαγκάσθη περιτεμηθῆναι. Τί ἐστιν, Ἐλλῆν ὢν; Ἐξ Ἑλλήνων ἦν, φησὶ, καὶ ἀκρίβυτος. Οὐ μόνον γὰρ ἐγὼ οὕτως ἐκήρυττον, ἀλλὰ καὶ Τίτος οὕτως ἔπραττε, καὶ ἀκρόβυστον ὄντα οὐκ ἠγάγκασαν περιτεμηθῆναι οἱ ἀπόστολοι. Ὅσιρ ἀπ'

itat fidem, quam pridem expugnabat. Quid hoc animo possit esse modestius? Nam cum exponeret ea, quæ pertinebant ad ipsius accusationem, ut quod persecutus esset Ecclesiam Dei, quodque devastaret eam, hæc multa cum exaggeratione protulit, traducens suam ipsius vitam prius actam; illa vero, quæ ipsum splendidum demonstratura erant, prætercurrit: cum potuisset omnia sua præclara gesta commemorare, nihil horum refert, sed unico verbo pelagus immensum prætervectus dicit: *Veni in regiones Syriae et Ciliciae*; et, *Audierant quod Is qui per-*

sequabatur nos aliquando, nunc prædicat fidem quam pridem expugnabat; nec præterea quidquam addidit. Quid autem sibi vult, cum ait: *Ignotus eram Ecclesiis Judææ*? Ut scires, adeo Paulum non prædicasse Judæis circumcissionem, ut ipse ne de facie quidem fuerit illis notus. 24. *Et glorificabant in me Deum*. Illic perpende regulam Paulinæ modestiæ, quantoque studio eam observet. Non enim dixit, *Admirabantur me*, laudabant me, stupebant; sed declaravit totum hoc esse gratiæ, dicens: *Deum glorificabant in me*.

CAPUT II.

1. *Deinde post annos quatuordecim ascendi Jerosolymam una cum Barnaba, assumpto simul et Tito.*

2. *Ascendi autem secundum revelationem.*

1. Prioris itineris causam Petrum ait fuisse, utque illum videret: ut autem iterum ascenderet, in causa fuisse revelationem Spiritus. *Et contuli cum eis evangelium, quod prædico in gentibus, seorsum autem iis, qui videbantur esse alicujus existimationis, ne forte in vanum currerem aut cucurrissem.* Quid ait, Paule? qui initio nolebas conferre, neque per annos tres, peractis quatuordecim annis tum confers, ne forte in vanum curreres? At quanto melius fuerat illud protinus in initio fecisse, quam post tot annos? Cur autem currebas, si non persuasum habebas, te non in vanum currere? et quis tam excors est, ut tot annos prædicet, ignarus an recte prædicet? Jam illud hoc etiam multo perplexius est, quod ait se secundum revelationem ascendisse. Hoc est difficilius, ut dicebam, priore; sed tamen idoneum ut nobis et illius porrigat solutionem. Nam si sua sponte ascendisset, ne id quidem ullo pacto consentaneum esset rationi: non enim erat illius beatæ animæ in tantam delabi amentiam; siquidem ipse est qui dicit, *Sic curro, ut non in incertum: sic pugno, non ut uerem verberans* (2. Cor. 9. 26). Quod si curris non in incertum, quomodo dicis, *Ne forte in vanum currerem, aut cucurrissem*? Unde perspicuum est, quod si ascendisset absque revelatione, accidisset illi quod insipientibus solet accidere; attamen casus non fuisset periunde absurdus: cum autem illum Spiritus gratia ducit, quis deinceps ausit aliquid tale suspicari? Nam hanc ob causam et ipse addidit illud, *Secundum revelationem*, ne quis ante quæstionis solutionem condemnaret illum inscitæ, nimirum sciens non esse humanum quod geritur, sed divinæ dispensationis multa providentis et de præsentibus et de futuris. Quæ tandem igitur hujus peregrinationis causa? Quemadmodum cum prius ascenderet Antiochia Jerosolymam, non sua sponte ascendit (nam ipse planissime noverat, simpliciter ac mere Christi decretis hærendum esse); sed cupiens eos qui dissidebant, redigere in concordiam: similiter et nunc non ipsi fuit opus discere, an in vanum cucurrisset, sed ut iis, qui ipsum accusabant, id omnino persuaderetur. Cum enim magnificentiorum de Petro et Joanne opinionem

habere, putarentque apostolos inter se dissidere, eo quod hic prædicaret evangelium absque circumcissione, illi contra permitterent eam; atque hinc existimabant Paulum adversum legem agere, et in vanum currere: *Ascendi*, inquit, *et contuli cum illis evangelium*; non ut ipse quidquam discerem; quod ipsum post apertius dicit; sed ut docerem eos, qui hæc suspicantur, me non in cassum currere. Spiritus enim qui præviderat hanc contentionem orituram, procurrat ut Paulus illuc ascenderet et conferret. Ideo dixit, *secundum revelationem ascendi*, eademque de causa Barnabam ac Titum sibi adjunxit, testes futuri prædicationis. *Et contuli*, inquit, *cum illis evangelium, quod prædico in gentibus*; hoc est, sine circumcissione: *seorsum autem iis qui videbantur alicujus existimationis*? Quid significare voluit dicendo, *Seorsum*? nam qui communia dogmata studet corrigere, non seorsum, sed in publicum ea proponit. Paulus autem non ita: non enim cupiebat aliquid discere, corrigereve suorum dogmatum, sed occasionem adinvenire cupientibus alios decipere. Cum enim Jerosolymis offenderentur omnes, si quis transgrederetur legem, si quis prohiberet circumcissionem; unde et Jacobus dicebat: *Vides, frater, quot millia sunt qui crediderunt? et hi omnes audierunt de te, quod defensionem doces a lege* (Act. 21. 20. 21): cum igitur offenderentur, palam quidem accedere suamque prædicationem aperire non sustinebat, sed seorsum contulit cum iis qui erant alicujus opinionis, præsentibus Barnaba ac Tito, ut hi apud eos, qui ipsum criminabantur, forent idonei testes, ne apostolis quidem visum, Pauli prædicationem in gentibus contrariam esse suæ, imo se illam confirmare. Cum autem ait, *Qui videbantur alicujus existimationis*, non ideo dicit, ut detrahat eis suam magnitudinem: quandoquidem de seipso quoque dicit, *Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam* (1. Cor. 7. 40). Quod utique est modeste loquentis, non negantis se habere. Hoc pacto et hic dixit, *Qui videbantur*, suum iudicium cum publico omnium iudicio conjungens. 3. *Sed ne Titus quidem, qui mecum erat, cum Græcus esset, coactus est circumcidi.* Quid est, *Cum Græcus esset*? E Græcorum, inquit, hoc est, e gentium erat genere, præputium gerens. Non enim ego solum ita prædicavi, verum etiam Titus ita fecit, quem, cum esset præputiatus,

non compulerunt circumcidi. Quod quidem certissimum erat argumentum; illos non damnare quæ a Paulo dicebantur. *acgebantur*. Et quod hoc multo majus est, cum urgerent adversarii, eaque scirent, ne sic quidem apostoli per eos huc adacti sunt, ut juberent eum circumcidi: id quod ipse declarat dicens: 4. *Sed propter subintroductos falsos fratres*. Qui sunt isti falsi fratres? siquidem hinc non mediocris oritur quæstio. Nam si apostoli istis permittebant circumcisionem, quare nunc falsos fratres appellas eos, qui et ipsi secundum apostolorum sententiam jubebant hoc fieri? Primum, quia non est idem jubere ut fiat, et quod sit permittere. Etenim qui præcipit, is studiose eum rem necessariam ac præcipuam agit: qui autem, cum ipse non præcipiat, tamen non prohibet volentem, is non concedit ut rem factu necessariam, sed dispensationem quamdam implet: quale quiddam Corinthiis Paulus scripsit, de congressu virorum cum uxoribus præcipiens.

2. Deinde ne putares eum hoc illis pro lege scribere, subjunxit: *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium* (1. Cor. 7. 6): eo quod hoc non esset judicium ex auctoritate latum, sed indulgentia erga illorum incontinentiam: ideo dicit: *Propter incontinentiam vestram* (Ibid. v. 5). Nam si Pauli sententiam cupis cognoscere, audi quid dicat: *Volo omnes homines esse, ut ipse sum* (Ibid. v. 7), in continentia. Idem et hic accidit, apostoli non ut legis defensores hoc concedebant, sed obsecundantes infirmitati Judaicæ: alioqui si legem tueri voluissent, non alio modo prædicassent Judæis, alio gentibus. Etenim si res ejusmodi fuisset, ut ab infidelibus necessario fuerit observanda: perspicuum est etiam ab omnibus fidelibus observandam fuisse. Contra si decretum est, ne quis gentibus harum rerum gratia molestus esset, satis declararunt se hoc Judæis morem gerendo permisisse.

Apostoli falsi in quo differant a veris.—At falsi fratres non eodem modo, sed hoc agebant ut eos excluderent a gratia ac denuo in servitutis jugum pertraherent. Hoc igitur est primum discrimen inter apostolos et falsos fratres, longo intervallo illos dirimens. Alterum erat, quod apostoli id faciebant in Judæa, ubi lex vigeat; et falsi fratres hoc ubique faciebant: nam et Galatas omnes attingerant. Unde dilucidum est, hoc non factum ædificationis gratia, sed ad subvertendum totum negotium. Aliter ab apostolis concedebatur legis observatio; aliter a falsis fratribus studiose curabatur. *Qui subintroierunt, ut explorarent libertatem nostram quam habemus in Christo Jesu*. Vides ut exploratorum appellatione expressit bellum eorum? Exploratores enim ob nihil aliud ingrediuntur, nisi ut cognitis rebus adversariorum, ipsi sibi facillimum aditum parent ad expugnandum capiendumque; ut et illi tum faciebant, studentes eos in veterem retrahere servitutem. Unde vel hinc liquet, non idem fuisse propositum apostolis et istis, imo magnopere diversum. Illi siquidem concedebant, ut eos paulatim eximerent e servitute; isti contra hoc

moliebantur, ut eos in graviores pertraherent servitutem. Ideoque observabant, attente circumspicientes et curiose disquirentes quinam haberent præputium, quod et Paulus declarans ait: *Subintroierunt, ut explorarent libertatem nostram*. Non tantum exploratorum vocabulo, verum etiam ex eo quod clam ingressi essent serque furtim intromisissent, eorum insidias demonstravit. 3. *Quibus nec ad horam cessimus subjectione*. Vide sermonis nobilitatem et vim. Non dixit, Cessimus verbo, sed *Subjectione*. Non enim id faciebant, ut aliquid frugiferum docerent, sed ut eos subigerent et in servitutem pertraherent. Idcirco apostolis quidem cessimus, istis vero non item. *Ut evangelii veritas maneret apud vos*. Ut, inquit, quod prius verbis prædicaveramus, factis confirmaremus, nimirum quod *Vetera transierunt, et nova facta sunt omnia* (2. Cor. 5. 17): et quod, *Si quis est in Christo, nova est creatura*: et quod, *Is qui circumciduntur, Christus nihil proderit* (Gal. 6. 15. et 3. 2). Hanc veritatem confirmantes, nec ad horam cessimus. At mox quoniam protinus obstabant illa quæ faciebant apostoli, eratque verisimile futuros aliquos qui dicerent: Qui sit igitur, ut hæc illi præcipiant? vide quam sapienter solvit objectionem. Non enim explicat veram causam, videlicet quod id facerent apostoli ut sese attemperarent et morem gererent Judæis: alioquin enim offensi fuissent audientes. Oportet enim dispensationis ignorare causam eos, ad quos sit aliquis ex ea fructus rediturus: nam si pateat causa eorum quæ fiunt, tota perierit utilitas. Quapropter ipsum quidem, qui dispensationem adhibet, scire causam oportet eorum quæ geruntur: at eos quibus est profutura dispensatio, hanc oportet ignorare. Atque ut magis fiat dilucidum quod dico, ex hoc ipso argumento sumemus exemplum. Hic ipse beatus Paulus, qui circumcisionem tollit, cum Timotheum esset missurus ad docendum Judæos, prius illum circumcidit (Act. 16), atque ita misit.

Cur Paulus Timotheum circumcidit.—Id autem faciebat, quo doctor esset acceptior apud auditores, et ingressus est cum circumcisione, ut abrogaret circumcisionem. Atque hujus facti causam ipse quidem cum Timotheo noverat, discipulis autem non aperuit. Etenim si novissent quod illum hoc animo circumcidisset ut circumcisionem abrogaret, nec audissent omnino Timotheum concionantem, totumque lucrum et utilitas perisset: nunc vero hæc ignorantia maximam illis attulit utilitatem. Dum enim arbitrantur illum servandæ legis studio hoc facere, benevolis animis tum ipsum doctorem, tum ejus doctrinam excipiunt. Qua recepta, ac paulatim eruditi, recesserunt a prioribus quod haudquaquam evenissent, si initio causam novissent. Etenim si novissent, aversati fuissent illum; aversantes autem, nequaquam auscultassent; si non auscultassent, perseverassent in errore pristino. Id vero ne fieret, non aperuit causam. Proinde ne hic aperuit dispensationis causam, sed alia via rem aggreditur, ita loquens: 6. *Ab his vero qui videntur esse aliquid; quales aliquando fuerint, nihil mea*

δειξίς ἦν μεγίστη τοῦ μὴ καταγιώσκειν τῶν ὑπὸ τοῦ Παύλου λεγομένων, ἢ πραττομένων. Καὶ τὸ πολλῶν τοῦτου μείζον, ὅτι οὐδὲ ἐπικειμένων τῶν ἐναντιουμένων, καὶ ταῦτα εἰδόντων, ἠναγκάσθησαν οἱ ἀποστολοὶ τοῦτο κελεῦσαι· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸ δηλῶν ἔλεγε, *Διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους*. Τίνας εἰσὶν οὗτοι οἱ ψευδάδελφοί; καὶ γὰρ οὐ μικρὸν ἐνταῦθα ζητήματα. Εἰ γὰρ οἱ ἀπόστολοι συνεχώρουν ἐνταῦθα περιτέμενεσθαι, διὰ τί νῦν ψευδαδέλφους καλεῖς τοὺς κατὰ τὴν τῶν ἀποστόλων γνώμην καὶ αὐτοὺς κελεύοντας τοῦτο ποιεῖν; Ὅτι πρῶτον μὲν οὐκ ἔστι ταῦτόν, κελεύειν γίνεσθαι, καὶ γινόμενον συγχωρεῖν. Ὁ μὲν γὰρ προστάττων, μετὰ σπουδῆς, ὡς ἀναγκαῖον καὶ προηγούμενον, ποιεῖ· ὁ δὲ αὐτὸς μὲν μὴ κελεύων, τὸν δὲ βουλόμενον μὴ κωλύων, οὐχ ὡς ὄντος γενέσθαι συγχωρεῖ, ἀλλ' οἰκονομίαν τινὰ πληρῶν. Οἶδόν τι λέγω· Κορινθίους ἔγραψαν ὁ Παῦλος, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθαι γυναίξιν καὶ ἀνδράσι διακελευόμενος.

β'. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι νομοθετῶν αὐτοῖς τοῦτο ἔλεγεν, ἐπιτίγχε· *Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ καὶ ἐπιταγήν*. Οὐ γὰρ τῆς αὐθεντίας κρίσις ἦν προηγούμενη, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀκρασίας συγγνώμη. Διὸ φησι· *Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν*. Εἰ γὰρ τὴν Παύλου γνώμην θέλεις μαθεῖν, ἀκουσον τί φησι· *Θέλω πάντα ἀνθρώπους εἶναι, ὡς καὶ ἐμαυτὸν, ἐν ἔγκρατείᾳ*. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, οἱ μὲν ἀπόστολοι οὐχ ὡς νόμον ἐκδικούντες, συνεχώρουν, ἀλλὰ τῇ ἀσθενείᾳ τῇ Ἰουδαϊκῇ συγκαταβαίνοντες. Εἰ γὰρ νόμον ἐξεδικούν, οὐκ ἂν Ἰουδαίους μὲν οὕτως, ἔθνεσι δὲ ἐτέρως ἐκήρυξαν. Καὶ γὰρ εἰ ὑπὸ τῶν ἀπίστων τὸ πρᾶγμα γενέσθαι ἀναγκαῖον ἦν, καὶ ὑπὸ πάντων εὐδελον ὅτι τῶν [082] πιστῶν. Εἰ δὲ τοῖς ἔθνεσιν ἐνομοθέτου μὴ παρενοχλεῖν τούτων ἔνεκεν, ἔδειξαν ὅτι καὶ Ἰουδαίους συγκαταβαίνοντες ἐπέτρεπον.

Οἱ δὲ ψευδάδελφοὶ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὥστε τῆς χάριτος αὐτοὺς ἐκβαλεῖν, καὶ πάλιν ὑπὸ τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν ἀγαγεῖν. Πρώτη μὲν οὖν αὕτη ἡ διαφορὰ, πολὺ τὸ μέσον ἔχουσα. Δευτέρα δὲ, ὅτι οἱ μὲν ἀπόστολοι ἐν Ἰουδαίᾳ τοῦτο ἐποίουν, ἐνθα καὶ ὁ νόμος ἐκράτει, οἱ δὲ ψευδάδελφοὶ πανταχοῦ· καὶ γὰρ Γαλατῶν ἦψαντο πάντων. Ὅθεν δῆλον ὅτι οὐχὶ οἰκοδομῆς ἔνεκεν τὸ πρᾶγμα ἐγίνετο, ἀλλὰ καταστροφῆς ὀλοκλήρου. Καὶ ἐτέρως μὲν παρὰ τῶν ἀποστόλων συνεχωρεῖτο, ἐτέρως δὲ παρὰ τῶν ψευδαδέλφων ἐσπουδάζετο. *Οἵτινες παρεισήλθον κατασκοπεῖσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Ὅρθως πῶς καὶ τῇ τῶν κατασκόπων προσηγορίᾳ ἐδήλωσε τὴν πόλεμον ἐκείνων; Οἱ γὰρ κατασκοποὶ δι' οὐδὲν εἰσερχονται, ἀλλ' ἵνα καταμαθόντες τὰ τῶν ἐναντιῶν, πρὸς τὸ πορθῆσαι καὶ καθελεῖν, πολλὴν ἑαυτοῖς παρασκευάσωσι τὴν εὐκολίαν· καθάπερ καὶ οὗτοι τότε ἐποίουν, ὑπὸ τὴν δουλείαν αὐτοὺς τὴν παλαιὰν εἰσαγαγεῖν βουλόμενοι. Ὅστε κἀντεῦθεν δῆλον, ὅτι οὐχ ἡ αὕτη προαίρεσις τῶν ἀποστόλων καὶ τούτων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐναντία. Ἐκείνοι μὲν γὰρ συνεχώρουν, ἵνα κατὰ μικρὸν ἐξαγάγῃσι τῆς δουλείας:

^a Savillius in margine κατασκευάσσει.

οὗτοι δὲ κατεσκευάζον, ἵνα μείζονως ὑποβάλῃσι τῇ δουλείᾳ. Διὸ παρετήρουν περισκοποῦντες ἀκριδῶς, καὶ περιεργαζόμενοι τίνες ἀκρόβυστοι· καθὼς καὶ Παῦλος τοῦτο δηλῶν ἔλεγε, *Παρεισήλθον κατασκοπεῖσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν*· οὐ τῷ τῶν κατασκόπων ὀνόματι μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ τρόπῳ τῆς λαθραίας εισόδου καὶ παρεισδύσεως τὴν ἐπιβουλὴν αὐτῶν ἐνδεικνύμενος. *Οἷς οὐδὲ πρὸς ὤραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ*. Ὅρα λέξεως εὐγένειαν καὶ ἔμφασιν. Θύ γὰρ εἶπε, *Τῷ λόγῳ*, ἀλλὰ, *Τῇ ὑποταγῇ*. Οὐ γὰρ ἵνα τι διδάξῃσι χρήσιμον, ταῦτα ἐποίουν, ἀλλ' ἵνα ἀποτάξῃσι καὶ δουλώσωνται. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀποστόλοις εἴξαμεν, τούτοις δὲ οὐκέτι. *Ἴνα ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς*. Ἴν' ὅπερ ἔφθην, φησὶν, εἰπόντες, τοῦτο διὰ τῶν ἔργων βεβαιώσωμεν, ὅτι *Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε, καὶ γέγονε καινὰ τὰ πάντα*, καὶ ὅτι, *Εἰ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις, καὶ ὅτι τοὺς περιτεμνομένους Χριστὸς οὐδὲν ὠφελήσει*. Ταύτην τὴν ἀλήθειαν βεβαιούντες, οὐδὲ πρὸς ὤραν εἴξαμεν. Εἶτα ἐπειδὴ εὐθέως ἀντέπιπταν αὐτῷ τὰ παρὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ εἰκὸς ἦν τινὰς λέγειν· Πῶς οὖν ταῦτα ἐκείνοι προστάττουσιν; ἔρα πῶς λύει σφῶς τὴν ἀντίθεσιν. Οὐ γὰρ λέγει τὴν αἴτιαν, ὡς οἱ συγκαταβάσεως ἔνεκεν καὶ οἰκονομίας τοῦτο ἐποίουν οἱ ἀπόστολοι· ἢ γὰρ ἂν ἐδιδάθησαν οἱ ἀκούοντες. Δεῖ γὰρ τῆς οἰκονομίας ἀγνοεῖν τὴν αἰτίαν ἢ τοὺς μέλλοντάς τι καρποῦσθαι παρ' αὐτῆς χρήσιμον· εἰ γὰρ φανεῖ τῶν γινόμενων ἢ πρόφασις, τὸ πᾶν οὐκ ἔσται. Διὰ τοῦτο [685] τὸν μὲν ἐργαζόμενον αὐτὴν, εἰδέναι χρὴ τὴν αἰτίαν τῶν γινόμενων· τοὺς δὲ μέλλοντάς τι κερδαίνειν παρ' αὐτῆς, ἀγνοεῖν. Καὶ ἵνα σαφέστερον ὁ λέγω ποιήσω, ἐπ' αὐτῆς τῆς ταύτης ὑποθέσεως χρῆσθαι τῷ ὑποδείγματι. Οὗτος αὐτὸς ὁ μακάριος Παῦλος ὁ περιτομὴν ἀναίρων, μέλλων ποτὲ τὸν Τιμόθεον Ἰουδαίους πέμπειν ^c διδάσκαλον, περιτεμνῶν αὐτὸν πρότερον, οὕτως ἐπέμψεν.

Ἐποίησε δὲ τοῦτο, ἵνα εὐπαράδεκτος γένηται τοῖς ἀκραταῖς, καὶ εἰσῆλθε μετὰ τῆς περιτομῆς, ἵνα καταλύσῃ τὴν περιτομὴν. Ἀλλὰ τὴν αἰτίαν αὐτὸς μὲν ἠπίστατο καὶ Τιμόθεος, τοῖς δὲ μαθηταῖς οὐκ εἶπεν. Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, ὅτι διὰ τοῦτο περιέτεμεν, ἵνα λύσῃ τὴν περιτομὴν, οὐδ' ἂν τὴν ἀρχὴν ἤκουσαν αὐτοῦ δημηγοροῦντος, καὶ τὸ πᾶν ἂν διεβρύχῃ κέρδος· νῦν δὲ ἡ ἀγνοία τὰ μέγιστα αὐτοὺς ὠφέλησε. Νομίζοντες γὰρ αὐτὸν ὡς νομοφύλακα τοῦτο ποιεῖν, καὶ εὐμενῶς ἐδέξαντο καὶ προσηνῶς καὶ αὐτὸν καὶ τὴν ἐκείνου διδασκαλίαν. Δεξάμενοι δὲ κατὰ μικρὸν καὶ παιδευθέντες, ἀπέστησαν τῶν παλαιῶν· ὅπερ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ παρὰ τὴν ἀρχὴν τὴν αἰτίαν ἤδρασαν. Μαθόντες γὰρ ἂν αὐτὸν ἀπεστράφησαν, ἀποστραφέντες δὲ οὐκ ἂν ἤκουσαν, μὴ ἀκούσαντες δὲ ἔμειναν ἂν ἐπὶ τῆς πλάνης τῆς προτέρας· ὅπερ ἵνα μὴ γένηται, οὐκ ἐξεκάλυψε τὴν αἰτίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα οὐ λέγει τῆς οἰκονομίας τὴν πρόφασιν, ἀλλ' ἐτέρως

^b Sic legit Interpres Latinus et sic omnino legendum esse suadent ea quae praecedunt et quae sequuntur. Editi tamen dicunt, male.

^c Legebatur Παῦλος ὁ περιτομὴν ἀναίρειν μέλλων, ποτὲ... πέμπων..

μεθοδεύει τὸν λόγον, οὕτω λέγων· Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι· ὅποιοι ποτε ἦσαν, οὐδὲν μοι διαφέρει· πρόσωπον ἀνθρώπου ὁ Θεὸς οὐ λαμβάνει. Ἐνταῦθα οὐ μόνον οὐκ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα βαρεῖ τοὺς ἁγίους, ἵνα ὠφελῆσθαι τοὺς ἀσθενοῦντας. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἰ καὶ ἐπιτρέπουσιν ἐκεῖνοι περιτέμνεσθαι, τὸν λόγον αὐτοὶ τῷ Θεῷ δώσουσιν. Οὐ γὰρ, ἐπειδὴ μεγάλοι εἰσὶ καὶ ἑξάρχου, ὁ Θεὸς πρόσωπον αὐτῶν λήφεται. Ἀλλ' οὕτω μὲν σαφῶς οὐκ εἶπε, πεφτισμένως δέ· οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ δὲ ἐκεῖνοι θολοῦσι τὸ κήρυγμα, καὶ παρὰ τὰ προστεταγμένα κηρύττουσι, δώσουσι τὴν ἐσχάτην δίκην, καὶ τιμωρίαν ὑποστήσονται· τούτων μὲν οὐδὲν εἶπε, σεμνοτέρως δὲ αὐτῶν δοκεῖ καθάπτεσθαι, οὕτω λέγων· Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι, ὅποιοι ποτε ἦσαν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅποιοι ποτέ εἰσιν, ἀλλ' Ἦσαν, δεικνύς ὅτι καὶ αὐτοὶ λοιπὸν ἦσαν παυσάμενοι τοῦ οὕτω κηρύσσειν, ἅτε τοῦ κηρύγματος πανταχοῦ διαλάμφαντος. Τὸ δὲ, Ὅποιοι ποτε ἦσαν, Εἰ οὕτω, φησὶν, ἐκέρυττον αὐτοὶ, τὸν λόγον δώσουσιν. Οὐ γὰρ ἀνθρώποις, ἀλλὰ Θεῷ μέλλουσιν ἀπολογεῖσθαι.

γ. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἀμφιδάλλων, οὐδ' ὡς ἀγνωσὼν τὰ ἐκείνων, ἀλλ', ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, οὕτω συμφέρειν νομίζων μεθοδεύσαι τὸν λόγον. Εἶτα ἵνα μὴ δόξῃ ὡς τὴν ἐναντίαν ἔχων τάξιν κατηγορεῖν αὐτῶν, καὶ ἀπὸ τούτου κατασκευάσῃ μάχης ὑπόνοιαν, ἐπήγαγεν εὐθέως τὴν διώρθωσιν, εἰπὼν, ὅτι Ἐμοὶ οἱ δοκούντες, οὐδὲν προσανέθετο. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ἄ μὲν ὑμεῖς λέγετε, φησὶν, οὐκ οἶδα· ἐκεῖνο μόντοι [681] οἶδα σαφῶς, ὅτι ἐμοὶ οὐκ ἠναντιώθησαν, ἀλλὰ καὶ συνέπνευσαν καὶ συνεφώνησαν· τὸ γὰρ, δεξιὰς ἔδωκαν, τοῦτό ἐστι δηλοῦντος. Ἀλλὰ τέως οὐ λέγει τοῦτο, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐδίδαξαν, οὐ διώρθωσαν, οὐ πλέον τι προσέθηκαν ὢν ἦδειν. Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκούντες, φησὶν, οὐδὲν προσανέθετο. Τουτέστι. Μαθόντες τὰ ἐμὰ, οὐδὲν προσέθηκαν, οὐδὲν διώρθωσαν, καὶ ταῦτα εἰδότες, ὅτι διὰ τοῦτο παρεγενόμεν, ὥστε αὐτοῖς κοινώσασθαι· καὶ κατ' ἀποκάλυψιν Πνεύματος παρεγενόμεν, ὥστε αὐτοῖς κοινώσασθαι, καὶ Τίτον ἀκροβυστον εἶχον μεθ' ἑαυτοῦ, οὕτε ἐμοὶ τι πλέον εἶπον ὢν ἦδειν, οὕτε ἐκεῖνον περιέτεμον. Ἀλλὰ τούναντιον. Τί ἐστι, Τούναντιον; Τινὲς μὲν φασὶ τοῦτο αὐτὸν λέγειν, ὅτι οὐ μόνον αὐτὸν οὐκ ἐδίδαξαν, ἀλλὰ καὶ ἐδιδάχθησαν παρ' αὐτοῦ· ἐγὼ δὲ οὐκ ἂν εἶποιμι τοῦτο. Τί γὰρ ἑμελλον παρ' αὐτοῦ μαθάνειν πλέον; καὶ γὰρ ἕκαστος αὐτῶν ἀπρητισμένος ἦν. Οὐ τοίνυν τοῦτο βούλεται εἰπεῖν Τούναντιον λέγων, ἀλλ' ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἐπέτιμησαν, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον ἀπέσχον τοῦ μέμψασθαι, ὅτι καὶ ἐπήνεσαν· τὸ γὰρ ἐναντίον τοῦ μέμψασθαι τὸ ἐπαινέσαι. Εἶτα ἐπειδὴ εἰκόσ ἦν ἀντεπεῖν τινας, Εἰ ἐπήνεσαν, πῶς οὖν τὴν περιτομὴν οὐκ ἀνεῖλον; εἰ γὰρ ἐπήνεσαν, ἔχρησεν ἀνελεῖν· εἰπεῖν μὲν ὅτι ἀνεῖλον, λίαν ἀναίσχυντον εἶναι ἐνόμιζε, καὶ πρὸς τὰ ὠμολογημένα φανεράν μάχην εἰσαγαγεῖν· πάλιν ὁμολογοῦντα τὴν τῆς περιτομῆς συγχώρησιν, εἰς ἐτέραν ἀντίθεσιν ἐμπσεῖν ἀνάγκην

^a Deerat οὐ.

οὕτω ἔωρα. Εἰ γὰρ ἐπήνεσαν τὸ κήρυγμα τὸ σὸν, φησὶ, καὶ αὐτοὶ πάλιν ἐπέτρεπον περιτομὴν, ἑαυτοῖς ἐμάχοντο. Τίς οὖν ἢ ἡ τούτου λύσις; Ἦν εἰπεῖν, ὅτι συγκαταβάσεως Ἰουδαϊκῆς ἔνεκεν ταῦτα ἐποίησαν· ἀλλὰ τοῦτο εἰπὼν, ὅλον τῆς οἰκονομίας τὸν θεμελίον διεσάλυσεν ἄν. Διὰ τοῦτο μὲν οὐ λέγει, ἀφήσει δὲ αὐτὸ ἐν ἀπορίᾳ καὶ μετέωρον εἰπὼν· Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι, οὐδὲν μοι διαφέρει· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν, Οὐ κατηγορῶ, οὐδὲ διαβάλλω τοὺς ἁγίους ἐκεῖνους· Ἰσασιν αὐτοὶ τί ἔπραττον· καὶ γὰρ τῷ Θεῷ μέλλουσιν ἀποδιδόναι λόγον· τὸ δὲ σπουδαζόμενον ἐμοὶ δεῖξαι, ὅτι τὰ ἐμὰ οὐ καθεῖλον, οὐδὲ διώρθωσαν, οὐδὲ προσέθηκαν ὡς ἐνδεῶς ἔχουσιν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐπήνεσαν καὶ συνήνεσαν· καὶ τούτων μάρτυρας ἔχω καὶ Τίτον καὶ Βαρνάβαν. Διόπερ ἐπάγει λέγων· Ἰδόντες ὅτι πεπιστευμαι τὸ Ἐυαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς Πέτρος τῆς περιτομῆς περιτομὴν καὶ ἀκροβυστίαν οὐ τὰ πράγματα λέγων αὐτὰ, ἀλλὰ τὰ ἀπὸ τούτων γνωριζόμενα ἔθνη. Ἐπήγαγε γοῦν· Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησεν καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη. Ὅσπερ οὖν τὴν ἀκροβυστίαν τὰ ἔθνη καλεῖ, οὕτω καὶ περιτομὴν Ἰουδαίους. Καὶ δεικνυσὶν αὐτοῖς ὁμοίωμα ὄντα λοιπὸν, καὶ οὐ τοῖς ἄλλοις ἑαυτὸν, ἀλλὰ τῷ κορυφαίῳ [685] συγκρίνει, δεικνύς ὅτι τῆς αὐτῆς ἕκαστος ἀπέλαυσεν ἀξίας. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν περὶ τῆς ὁμοιότητος αὐτῶν κατεσκεύασεν ἀπέδειξεν, θαρρῶν λοιπὸν μετὰ βαρβήσας διαλέγεται, καὶ οὐκέτι Ἰσάτα· μέχρι τῶν ἀποστόλων μόνων, ἀλλ' ἐπὶ τὸν Χριστὸν ἀνάγει τὸν λόγον, καὶ τὴν ὑπ' ἐκεῖνου δοθεῖσαν χάριν αὐτῷ· καὶ μάρτυρας τούτων τοὺς ἀποστόλους καλεῖ, καὶ φησὶ· ὅτι Γνόντες τὴν χάριν τοῦ Κυρίου τὴν δοθεῖσάν μοι, Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκούντες στῦλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβα κοινωνίας. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἀκούσαντες, ἀλλὰ, Γνόντες, τουτέστι, καταμαθόντες δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβαν κοινωνίας. Εἶδες πῶς κατὰ μικρὸν εἰδείξε καὶ τῷ Χριστῷ τοῦτο δοκοῦν, καὶ τοῖς ἀποστόλοις; Οὐδὲ γὰρ ἂν ἐδόθη, οὐδὲ ἐνήργησεν ἡ χάρις, εἰ μὴ δοκοῦν αὐτῷ τὸ τοιοῦτον κήρυγμα ἦν. Καὶ ὅπου μὲν συγκρίναι ἑαυτὸν εἶδει, Πέτρου μέμνηται μόνου· ὅπου δὲ μαρτυρίαν καλέσαι, τῶν τριῶν ὁμοῦ, καὶ μετ' ἐγκωμίου, Κηφᾶς, λέγων, καὶ Ἰάκωβος, καὶ Ἰωάννης οἱ δοκούντες στῦλοι εἶναι. Καὶ πάλιν οὐ τὸ εἶναι ἀναιρῶν, τοὺς δοκοῦντας φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἄλλων παραλαμβάνων γνώμην, καὶ λέγων, ὅτι Οἱ μεγάλοι καὶ ἑξαιρέτοι, καὶ οὐς πάντες πανταχοῦ περιφέρουσιν, οὗτοι μάρτυρές εἰσι τῶν λεγομένων, ὅτι καὶ τῷ Χριστῷ ταῦτα δοκεῖ, καὶ διὰ μὲν τῶν πραγμάτων ταῦτα ἔμαθον, καὶ δι' αὐτῆς τῆς πείρας ἐπιστάθησαν. Διὸ καὶ δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ, καὶ οὐκ ἐμὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ, Ἴνα ἡμεῖς μετ' εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν.

Ἡ συνέσεως ὑπερβολὴ, καὶ συμφωνίας ἀπέδειξε ἀναντιρρήτως! δεικνυσὶ γὰρ καὶ τὰ ἐκείνων αὐτοῦ, καὶ τὰ αὐτοῦ ἐκείνων. Ταῦτα γὰρ ἑκατέρωθεν ἐδόκει, καὶ μετῴρω.

^b Legebatur τίς ἦν, εἰ ποσι aliquot lineas, ἐν ἀπορίᾳ καὶ μετῴρω.

refert : personam hominis Deus non accipit. Hic non solum non excusat apostolos, verum etiam vehementer gravat sanctos, ut prosit infirmis. Hoc autem vult significare : Etsi illi permittunt circumcisionem, ipsi Deo reddituri sunt rationem : non enim quia magni sunt ac dignitate præstantes, Deus personam illorum accipiet. Neque tamen sic aperte loquutus est, sed moderatius. Non enim dixit, Quod si turbant prædicationem, præter ea quæ mandata sunt prædicantes, luent extrema supplicia. Nihil, inquam, horum dixit, sed reverentius videtur illos attingere, loquens hunc in modum : *Ab iis autem qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint.* Non dixit, Quales jam sunt, sed, *Quales fuerint* : nimirum declarans, quod et illi jam desiissent hoc modo prædicare, utpote jam ubique coruscante prædicatione. Cæterum quod ait, *Quales aliquando fuerint*, hoc declarat : Si sic, inquit, prædicaverunt, ipsi reddent rationem. Non enim hominibus, sed Deo sunt rationem reddituri.

3. Hæc autem dicebat, non velut ambigens aut ignorans quo animo id facerent illi, sed, ut dixi, quod expedire judicaret, ut hac via rem aggrederetur. Deinde ne velut diversæ factionis videretur illos accusare, et hinc oriretur contentio ac dissidii suspicio, mox correctionem adjunxit, dicens : *Mihi enim qui habebantur in pretio, nihil contulerunt.* Quid autem hoc est ? quæ vos dicitis, inquit, nescio : illud vero certo scio, quod mihi non modo non sunt adversati, verum etiam conspirarunt mecum, concordiaque sociati sunt. Id enim declarat, cum ait : *Dextras dederunt.* Verum nondum hoc dicit, sed illud tantum dicit, quod non docuissent, non correxissent, neque quidquam addidissent iis quæ prius sciverat. *Mihi enim, inquit, qui erant in pretio, nihil præterea contulerunt.* Hoc est, postquam cognoverant quæ prædicarem, nihil adjecerunt, nihil inde correxerunt : idque cum scirent me ea gratia venisse Jerosolymam, ut cum ipsis communicarem. Nam secundum revelationem Spiritus accesseram, ut cum illis communicarem, ac Titum incircumcisum habebam mecum. Nec illi mihi quidquam dixerunt ultra ea quæ prius sciveram, nec illum circumcidi. 7. *Sed contra.* Quid est, *Contra* ? Quidam hoc sentire Paulum dicunt, quod non solum ipsum nihil docuerint, verum etiam ab ipso docti sint : ego vero nequaquam hoc dixerim. Quid enim ab illo præterea erant docendi ? quandoquidem unusquisque illorum perfectus erat. Non igitur hoc sentit cum ait, *Contra* ; sed illud potius vult dicere, quod non solum nihil reprehenderunt, verum tantum abfuerunt ab incusando, ut comprobarint etiam : nam comprobatio contraria est incusationi. Mox quoniam conjectandum erat dicturos aliquos : Si comprobarunt, quare non sustulerunt circumcisionem ? nam si comprobarunt, tollenda erat : dicere quidem, Sustulerunt, judicabat nimis inverecundum fore, atque hinc orituram pugnam manifestam adversus ea quæ confessus fuerat : rursus, si confiteretur concedendam esse circumcisionem, videbat necessario fore,

ut in aliam incidere objectionem. Si enim, inquit, comprobarunt tuam prædicationem, cum contra permiserint circumcisionem, ipsi secum pugnant. Quo pacto igitur hic solvitur nodus ? Dicere poterat, quod ista fecissent morem gerentes infirmitati Judaicæ : verum hoc dicendo totum dispensationis fundamentum convulsisset. Ideo non dicit hoc, sed relinquit in dubio atque aucipiti, dicens : *Ab iis autem qui videbantur esse aliquid, nihil mea refert* : ac si diceret : Non accuso, neque suggillo sanctos illos : sciunt ipsi quid fecerint : Deo siquidem reddituri sunt rationem. Quod autem hic demonstrare studeo, hoc est, quod a me gesta non resciderunt neque correxerunt, neque quidpiam addiderunt, quasi quidam illis deesset, verum etiam comprobarunt et assensi sunt ; atque hujus rei testes habeo Titum ac Barnabam. Unde subjicit dicens : *Cum vidissent mihi commissum evangelium præputii, quemadmodum Petro circumcisionis ; circumcisionem et præputium dicens non res ipsas, sed gentes hac nota distinctas.* Subjunxit igitur : 8. *Qui enim operatus est in Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et in me inter gentes.* Quemadmodum igitur præputii nomine designat gentes, ita et circumcisionis nomine Judæos. Jamque se cæteris honore parem ostendit, nec se reliquis illis, sed ipsi coryphæo comparat, declarans quod horum unusquisque parem sortitus sit dignitatem. Posteaquam enim argumentis declaravit apostolorum inter se concordiam, deinde sumpta fiducia libere prosequitur : neque jam solum pervenit usque ad apostolos, sed ad Christum ipsum deducit sermonem, atque gratiam sibi ab illa donatam : quarum rerum testes citat apostolos, dicens, 9. *Ubi cognovissent gratiam Dei quæ data est mihi, Jacobus, Cephas et Joannes, qui videbantur esse columnæ esse, dextras dederunt mihi et Barnabæ societatis.* Non dixit, Postquam audissent, sed, *Cum cognovissent*, hoc est, ex ipsis didicissent factis, *dextras dederunt mihi et Barnabæ societatis.* Vides ut paulatim demonstrarit hoc et Christo visum et apostolis ? Neque enim data fuisset, neque in illo fuisset operata gratia, ni prædicationem eam comprobasset. Ac Petri quidem solius meminit, ubi cogitur se cum illis conferre : ubi autem citandum est testimonium, trium pariter facit mentionem, idque non sine laude ; *Cephas, inquit, Jacobus et Joannes, qui videbantur esse columnæ.* Nec rursus ideo dicit, *Videbantur*, quod tolleret rei veritatem, sed aliorum quoque assumit sententiam, dicens : Qui magni sunt et eximii, quosque omnes ubique celebrant, hi testes sunt eorum quæ dico, quod eadem placeant et Christo, quodque hæc ipsis rebus cognoverint, ipsaque rerum experientia commoti sint, ut crederent. Ideoque et dextras mihi dedere, non mihi tantum, sed et Barnabæ, *Ut nos quidem ad gentes, ipsi vero in circumcisionem.*

Pauli prudentia. — O prudentiam eximiam ! o concordia demonstrationem irrefutabilem ! ostendit enim illorum doctrinam suam esse, et suam illorum esse. Eadem enim utrisque placebant : videlicet ut et illi

sic prædicarunt Judæis, et hic gentibus: ideoque subiecit ita loquens, *Ut nos quidem in gentes, ipsi vero in circumcissionem*. Vides quod hic quoque circumcissionem appellat non rem ipsam, sed Judæos? Quoties enim rem ipsam dicit, et contrarium opponit, ipsum nominat præputium, ut cum ait: *Circumcisio quidem prodest, si legem observes: quod si transgressor legis fueris, circumcisio tua præputium facta est (Rom. 2. 25)*; ac rursus, *Neque circumcisio quidquam valet neque præputium (Gal. 5. 6)*. Ubi vero sic appellat Judæos, nec rem intelligi vult, sed populum: non opponit præputium, sed gentes. Etenim discernuntur Judæi quidem a gentibus, a circumcissione vero præputium: quemadmodum cum superius diceret, *Qui operatus est et in Petro in apostolatam circumcissionis, operatus est et in me inter gentes*; et hic rursus, *Nos in gentes, ipsi vero in circumcissionem*; non rem ipsam, sed Judæorum populum sic appellat, distinguens eum a gentibus. 10. *Tantum ut pauperum memores essemus, quod ipsum etiam studui facere.*

4. Quid tandem est hoc quod dicit? In prædicandi, inquit, munere partiti sumus inter nos orbem terrarum; atque ego quidem eos qui ex gentibus sunt, illi vero Judæos acceperunt secundum Dei placitum: ad curam vero pauperum, qui apud Judæos erant, ego quæ facultatis meæ erant cum illis contuli. Quod si bellum fuisset et contentio, nequaquam hoc illi recepissent. Qui sunt autem isti pauperes? Plerique Judæi qui crederant in Palæstina, facultatibus omnibus exuti fuerant, ac per omnes regiones disjecti exsultabant. Quod quidem et in Epistola ad Hebræos scripsit, dicens: *Nam bonorum vestrorum rapinam cum gaudio suscepistis (Hebr. 10. 34)*. Declarat idem et Thessalonicensibus scribens, ac fortitudinem illorum prædicans: *Vos enim, inquit, imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa: quoniam et vos eadem passi estis a propriis contribulibus, quemadmodum et illi a Judæis (1. Thess. 2. 14)*. Omnibusque modis ostendit quod ii qui ex gentibus crediderant, non perinde oppugnabantur a Græcis, atque ii qui ex Judæis crediderant, a suæ gentis hominibus vexabantur: hæc quippe gens cæteris omnibus erat atrocior. Ideo summa sollicitudine curam illorum gerunt, atque ea de re et Romanis scribit et Corinthiis. Neque solum colligit pecunias, verum etiam ipse illas defert et distribuit (1. Cor. 13), aitque: *Nunc autem vado in Jerusalem ministrans sanctis (Rom. 15. 25)*. Nam et ad victum necessariis egebant. Quod igitur hic significat, illud est: Hac in re mihi visum est illis opitulari: quod et recepi, et non cessavi. At postquam his ostendit suam cum apostolis concordiam consensumque, cogitur deinceps et disceptationis cum Petro Antiochiæ habitæ mentionem facere, dicens: 11. *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem illi restiti, quoniam reprehensibilis erat. 12. Priusquam enim venissent quidam a Jacobo, simul cum gentibus edebat: at postquam venissent, subdixit ac separavit semetipsum metuens eos qui erant ex circumcissione.*

De Pauli cum Petro disceptatione (a). — Multi qui parum attente legunt hunc epistolæ locum, existimant Petrum a Paulo accusari de simulatione: verum non ita se res habet; absit: multam enim hic comperimus tum Petri tum Pauli prudentiam tecte adhibitam, ut prodessent audientibus. Sed prius dicendum est de Petri fiducia, et quomodo semper ante cæteros discipulos prosiliret: nam hinc etiam cognomen sortitus est ob immutabilem et immobilem fidem. Cum enim omnes essent interrogati, hic ante cæteros prosiliens: *Tu es, inquit, Christus, Filius Dei vivi (Matth. 16. 16)*; quo tempore illi et claves regni cælorum conceditæ sunt. Præterea in monte solus exstitit qui loqueretur. Ad hæc cum de cruce fieret sermo, cæteris tacentibus ipse dixit: *Propitius esto tibi (Ibid. v. 22)*. Quamquam autem hæc verba non erant circumspectæ mentis, erant tamen fervidæ caritatis. Quin et in cæteris omnibus videbimus illum aliis fervidiorem, et ad pericula præsilientem. Ita cum Dominus visus esset in littore, cæteris navim trahentibus, ipse non sustinuit navigio accedere. Ac post resurrectionem Judæis eadem spirantibus insanientibusque, ac discipulos discernere quærentibus, primus accedens ausus est in vocem erumpere ac dicere, quod ille crucifixus assumptus jam in cælis esset. Aliud est autem, ostium clausum aperire, ac negotio dare principium: aliud post deinceps confidenter agere. Itaque qui suam ipsius animam tam numero populo exposuerat, quomodo simulasset umquam? qui flagellatus, qui vinctus, nihil de sua fiducia voluerat remittere, idque in ipso statim prædicationis initio, in media metropoli, ubi tantum erat discriminis: quomodo post tantum temporis Antiochiæ, ubi nullum erat periculum, cum jam ex ipsis factis comprobatus ac spectatus esset, eos qui ex Judæis crediderant, formidasset? qui Judæos ipsos non metuerat et in principio et in metropoli: quomodo post tantum temporis, cum esset in aliena civitate, eos qui ab illis defecerant metuerit? Non igitur hæc dicens Paulus adversus Petrum loquitur, sed eodem consilio quo dixerat illud, *Ab iis autem qui videbantur esse aliquid; qualescumque fuerint, nihil mea refert: ab eodem et hæc loquitur*. Verum ne diutius his de rebus dubitemus, eorum quæ dicta sunt, causam oportet explicare. Apostoli enim, ut dixi, Jerosolymis quidem mittebant circumcissionem: non enim poterant subito a lege removere: ubi vero venissent Antiochiam, jam nihil istarum rerum observabant, sed cum iis qui ex gentibus crediderant, indifferenter vivebant: quod sane et Petrus tum faciebat. Ubi vero venissent ex urbe Jerosolymorum, qui viderant eum ibi sic prædicantem, non ulterius id faciebat, metuens ne illos offenderet, sed recessit, hic duo per dispensationem agens: alterum ne offenderet eos qui erant ex Judæis; alterum, ut Paulo justam præberet occasionem increpandi. Etenim si

(a) Hac de re Chrysostomus peculiarem habuit homiliam, quam edidimus Tom. 5, col. 371-372, cum prævio *Monito*. Ubi ille hanc eandem, quam hic profert, sententiam proponat iisdem argumentis. Ibi videsis.

καὶ ἐκείνους Ἰουδαίους κηρύττειν οὕτω, καὶ τοῦτον τοῖς ἔθνεσι· διὸ καὶ ἐπήγαγεν, *Ἴνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν.* Ὅρξες πῶς περιτομὴν ἐνταῦθα οὐχὶ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, ἀλλὰ τοὺς Ἰουδαίους; Ὅταν μὲν γὰρ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα λέγη καὶ ἀντιδιαστέλλῃ, αὐτὴν τὴν ἀκροβυστίαν τίθησιν, ὡς ὅταν λέγη, *Περιτομὴ μὲν ὡφελεῖ, ἐὰν νόμον πρᾶσσης· ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖ, ἡ περιτομὴ σου ἀκροβυστία γέγονε·* καὶ πάλιν, *Οὕτως περιτομὴ τι ἰσχύει, οὕτως ἀκροβυστία·* ὅταν δὲ Ἰουδαίους οὕτω καλῇ, καὶ μὴ τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸν λαὸν δηλώσῃ βουλήται, οὐ τὴν ἀκροβυστίαν, ἀλλὰ τὰ ἔθνη ἀντιτίθησιν. Ἀντιδιαστέλλονται μὲν γὰρ ἔθνεσιν Ἰουδαίῳ, περιτομῇ δὲ ἀκροβυστία· ὡς ὅταν λέγῃ, *Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρος εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε κάμολοι εἰς τὰ ἔθνη·* καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *ὅτι ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν,* οὐ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ φησιν, ἀλλὰ τὸν τῶν Ἰουδαίων λαὸν οὕτω καλεῖ, ἀντιδιαστέλλων αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν. *Μόνον τῶν πτωχῶν ἴνα μνημονεύωμεν, ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.*

δ'. Τί ποτε τοῦτο ἐστὶν ὃ φησιν; Ἐν μὲν τῷ κηρύγματι, φησὶ, δεξιόμεθα τὴν οἰκουμένην, καὶ γὰρ μὲν [686] τοὺς ἐξ ἔθνῶν, ἐκεῖνοι δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἔλαβον κατὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν· εἰς δὲ τὴν τῶν πτωχῶν ἐπιμελείαν τῶν παρὰ Ἰουδαίους, ἐγὼ τὰ παρ' ἑμαυτοῦ συνεισέθηκα ἐκεῖνοις. Εἰ δὲ πόλεμος ἦν καὶ μάχη, οὐκ ἂν τοῦτο κατεδέξαντο ἐκεῖνοι. Τίνες δὲ εἰσιν οὗτοι οἱ πτωχοὶ; Πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων πιστεύσαντες ἐν Παλαιστίνῃ τὰ θνητὰ ἀφῆρθέσαν ἅπαντα, καὶ πανταχόθεν ἠλαύνοντο. Καὶ τοῦτο δηλοῖ μὲν ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ, λέγων· *Καὶ γὰρ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε·* δηλοῖ δὲ Θεσσαλονικεῦσι γράφων, καὶ ἀνακηρύττων τὴν ἀνδρείαν ἐκείνων· *Ἔμεῖς γὰρ, φησὶ, μμηταὶ ἐγένεσθε τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, ὅτι καὶ ἡμεῖς τὰ αὐτὰ ἐπάθετε ὑπὸ τῶν ἰδιῶν συμφυλετῶν, καθάπερ καὶ ἐκεῖνοι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων.* Καὶ διὰ πάντων δείκνυσιν, ὅτι οὐχ οὕτως οἱ ἐξ Ἑλλήνων πιστεύσαντες, ὑπὸ τῶν μενόντων Ἑλλήνων ἐπολεμοῦντο, ὡς οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ὑπὸ τῶν ὁμοφύλων ἠλαύνοντο· τραχύτερον γὰρ τοῦτο πάντων τὸ ἔθνος. Διὰ ταῦτα πολλὴν ποιῶνται σπουδὴν, ὥστε πάσης αὐτοὺς ἀπολαύειν ἐπιμελείας, καὶ Ῥωμαίοις ἐπιστέλλων καὶ Κορινθίοις. Καὶ οὐ μόνον συνάγει χρήματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αὐτὰ διακομίζει, καὶ λέγει· *Nun̄i δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ διακομῶν τοῖς ἀγίοις.* Καὶ γὰρ ἀναγκαίως ἠπόρουν τροφῆς. Τοῦτο οὖν καὶ ἐνταῦθα δηλῶν ἔλεγεν, ὅτι Ἐν τούτῳ μοι βοηθεῖν αὐτοῖς ἔδοξε, καὶ κατεδεξάμην, καὶ οὐκ ἐνέλιπον. Καὶ διὰ τούτων δεῖξας τὴν πρὸς αὐτοὺς ὁμόνοιαν καὶ συμφωνίαν, ἀναγκάζεται λοιπὸν καὶ τῆς πρὸς Πέτρον αὐτῷ γινόμενης ἐν Ἀντιοχείᾳ διαλέξεως μνησθῆναι, καὶ φησιν· *Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Πρὸ τοῦ γὰρ ἐλθεῖν τινας ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθην· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπ-*

ἔστειλε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς.

Πολλοὶ τῶν ἀπλῶς ἀναγινωσκόντων τοῦτ' ἐν τῷ βήθῳ τῆς Ἐπιστολῆς, νομίζουσι τοῦ Πέτρου τὸν Παῦλον κατηγορεῖν ὑπόκρισιν· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ ταῦτα, οὐκ ἐστὶν, ἀπαγε· πολλὴν γὰρ εὐρήσομεν καὶ τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν ἐγκεκρυμμένην ἐνταῦθα πρὸς τὴν τῶν ἀκούοντων ὠφέλειαν. Πρῶτον δὲ ἀναγκαῖον περὶ τῆς τοῦ Πέτρου παρβήσιας εἰπεῖν, καὶ πῶς αἰεὶ πάντων αὐτὸς κατεπῆδα ἂ τῶν μαθητῶν. Καὶ γὰρ τὴν προσηγορίαν ἐνετύθεν ἔλαβε διὰ τὸ ἀκλινὲς καὶ ἀπερίτρεπτον τῆς πίστεως· καὶ ὅτε κοινῇ πάντες ἠρωτῶντο, τῶν ἄλλων προπηθήσας, φησὶ· *Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος·* ὅτε καὶ τὰς κλεῖς τῶν οὐρανῶν ἐνεπιστεύθη. Καὶ ἐν τῷ ὄρει μόνος φαίνεται φεγγόμομος, καὶ ὅτε περὶ σταυροῦ διελέγετο, τῶν ἄλλων σιγῶντων, αὐτὸς φησιν, *Ἰλεώς σοι.* Ταῦτα δὲ τὰ ῥήματα εἰ καὶ μὴ δι-εσκεμμένης γνώμης ἦν, ἀλλ' ὁμῶς ζεουσίας ἀγάπης. Καὶ [687] πανταχοῦ δὲ τῶν ἄλλων ὀρώμεν αὐτὸν θερμότερον ὄντα, καὶ προαλλόμενον ἐν τοῖς κινδύνοις. Καὶ ὅτε ὠφθη ἐν τῷ αἰγιαλῷ, τῶν ἄλλων τὸ πλοῖον ἐλκόντων, αὐτὸς οὐκ ἠνέχετο τῷ πλοίῳ παραγενέσθαι· καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν δὲ φωνῶντων ἂ Ἰουδαίων καὶ μαινομένων, καὶ ζητούντων αὐτοὺς διασπάσαι, πρῶτος παρελθὼν ἐτόλμησε ρῆξαι φωνὴν καὶ εἰπεῖν, ὅτι ὁ σταυρωθεὶς ἀνελήφθη, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστίν. Οὐκ ἐστὶ δὲ ἴσον κεκλεισμένην ἀνοῖξαι θύραν καὶ ἀρχὴν δοῦναι πράγματι, καὶ μετὰ ταῦτα παρβήσιασθαι. Ὁ τοίνυν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐκδοῦς δῆμῳ τοσοῦτον, πῶς ἂν ὑπεκρίθη ποτέ; ὁ μαστιγθεὶς καὶ δεθεὶς, καὶ μηδὲν τῆς παρβήσιας ἐλόμομος καθυφείναι, καὶ ταῦτα ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος, ἐν μέσῃ τῇ μητροπόλει, ἐνθα τοσοῦτος κίνδυνος ἦν, πῶς ἂν μετὰ τοσοῦτον χρόνον ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐνθα οὐτε κίνδυνος ἦν, καὶ πολὺ λαμπρότερος αὐτὸς ἐγεγόνει, τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων μαρτυρίαν ἔχων, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντας εἶδισεν ἂν; Ὁ γὰρ αὐτοὺς Ἰουδαίους μὴ φοβηθεὶς καὶ ἐν ἀρχῇ, καὶ ἐν τῇ μητροπόλει, πῶς ἂν μετὰ χρόνον τοσοῦτον ἐν ἀλλοτρίᾳ ᾶν, τοὺς ἐξ ἐκείνων μεταστάντας ἐφοβήθη; Οὐ τοίνυν κατὰ Πέτρον ταῦτά φησιν ὁ Παῦλος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γνώμης ἧς εἶπεν, *Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι·* *διοιοῖ ποτε ἦσαν, οὐδὲν μοι διαφέρει,* ἀπὸ τῆς αὐτῆς καὶ ταῦτα φθέγγεται. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον διαπορῶμεν ὑπὲρ τούτων, ἀναγκαῖον τῶν λεγομένων ἀναπτύξαι τὴν αἰτίαν. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι, καθὼς ἐφθην εἰπῶν, ἐν Ἱεροσολύμοις μὲν συνεχῶς περιτέμνεσθαι· οὐ γὰρ ἦν ἀθρόως ἀποσπάσαι τοῦ νόμου· ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲ ἐλθόντες, οὐδὲν τοιοῦτον παρετήρουν λοιπὸν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἐξ ἔθνῶν πιστευόντων ἀδιαφόρως ἔζων, ὃ δὴ καὶ Πέτρος ἐποίησε τότε. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθον ἀπὸ Ἱεροσολύμων οἱ ἰδόντες αὐτὸν ἐκεῖ οὕτω κηρύττοντα, οὐκέτι ἐποίησε τοῦτο, φοβούμενος πληῆξαι ἐκείνους, ἀλλὰ μετέθετο, δύο ταῦτα οἰκονομῶν, καὶ τὸ μὴ σκανδαλίσαι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων, καὶ τὸ

^a Savil. suspicatur legendum προεπήδα, quae lectio melius conveniret, sed altera etiam quadrat.

^b Legebatur φωνῶντων.

παρασχεῖν τῷ Παύλῳ εὐλογον τῆς ἐπιτιμήσεως πρό-
φασιν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ὁ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις κηρύ-
ξας μετὰ περιτομῆς, μετέθετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἔδοξεν
ἂν τοῖς ἐξ Ἰουδαίων διὰ τὸν τοῦ Παύλου φόβον τοῦτο
ποιεῖν, καὶ κατέγνωσαν ἂν αὐτοῦ πολλὴν τὴν εὐκο-
λίαν οἱ μαθηταί· οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο σκάνδαλον
ἐμελλε γίνεσθαι. Τῷ μέντοι Παύλῳ πάντα σαφῶς
εἶδότε μεταστάς, οὐκ ἂν τοιαύτην παρέσχεν ὑπόνοιαν·
καὶ γὰρ ἦδει τὴν γνώμην μεθ' ἧς ἐγίνετο ταῦτα. Διὸ
καὶ Παῦλος ἐπιπλήττει, καὶ Πέτρος ἀνέχεται, ἵνα ἐγ-
καλουμένου τοῦ διδασκάλου καὶ σιγῶντος, εὐκολώτε-
ρον οἱ μαθηταὶ μεταθῶνται. Εἰ γὰρ, μηδενὸς γενο-
μένου τοιοῦτου, παρήνεσεν ὁ Παῦλος, οὐδὲν ἂν εἰργά-
σατο μέγα· νῦν δὲ ἀφορμὴν λαθῶν ἐπιτιμήσεως
σφοδρότερας, πλείονα τοῖς μαθηταῖς Πέτρου τὸν
φόβον ἐνέθηκε. Καὶ γὰρ εἰ μὲν ἀκούων ταῦτα Πέτρος
ἀντέλεγε, καλῶς ἂν τις ἐμέμψατο, ὡς τῆς οἰκο-
νομίας ἀνατρεπομένης· νυνὶ δὲ, ἐκείνου μὲν ἐπι-
τιμῶντος, τοῦτου δὲ σιγῶντος, πολλὸς τοῖς ἐξ Ἰουδαίων
[688] φόβος· ἐγίνετο· διὸ καὶ σφοδρῶς κέχρηται τῷ
Πέτρῳ.

ε'. Καὶ σκόπει μεθ' ὄσης ἀκριβείας κέχρηται τῷ λό-
γῳ, διθούς τῆς συνοτεῖς ἰδεῖν, ὅτι οὐ μάχης ἦν τὰ
βήματα, ἀλλ' οἰκονομίας. Ὅτε γὰρ ἦλθε Πέτρος,
φησὶν, εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ
ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Οὐκ εἶπεν, ὡς
ἐμοῦ, ἀλλ', ὑπὸ τῶν ἄλλων. Εἰ δὲ αὐτὸς κατεγίνω-
σκεν, οὐκ ἂν παρητήσατο καὶ τοῦτο εἰπεῖν. Καὶ τὸ,
κατὰ πρόσωπον δὲ ἀντέστην, σχῆμα ἦν. Εἰ γὰρ δυ-
τως ἐμάχοντο, οὐκ ἂν ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἀλλήλοις
ἐπιτίμησαν· σφόδρα γὰρ ἂν αὐτοὺς ἐσκανδάλισαν·
νυνὶ δὲ λυσitelouσα ἦν ἡ ἐν τῷ φανερώ μάχη. Καὶ
ὥσπερ ὁ Παῦλος εἶξεν αὐτοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις, οὕτω
καὶ αὐτοὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ. Τίς οὖν ἡ κατάγνωσις; Πρὸ
τοῦ γὰρ ἔλθεῖν τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου (αὐτὸς γὰρ ἦν
ὁ διδάσκαλος ἐν Ἱεροσολύμοις) μετὰ τῶν ἐθνῶν
συνήσθισεν· ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστειλλε, καὶ ἀφ-
ώρισεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς· οὐ
τοῦτο φοβούμενος, μὴ κινδυνεύσῃ· ὁ γὰρ ἐν ἀρχῇ μὴ
φοβηθεὶς, πολλῶν μᾶλλον τότε· ἀλλ' ἵνα μὴ ἀποστῶ-
σιν. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς λέγει Γαλάταις, Φοβοῦμαι
ὕμᾱς, μὴ πως εἰκὴ κεκοπίακα· καὶ πάλιν, Φοβοῦ-
μαι μὴ πως ὡς ὄφρις ἔβαν ἐξηπάτησεν, οὕτω
φύσῃ τὰ νοήματα ὑμῶν. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ θανάτου
φόβος οὐδὲν ἦν αὐτοῖς, ὁ δὲ τῆς ἀπωλείας τῶν μαθη-
τῶν σφόδρα αὐτῶν κατέσειε τὴν ψυχὴν. Ὅστε καὶ
Βαρνάβας συνυπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει. Μὴ
θαυμάσης, εἰ τὸ πρᾶγμα ὑπόκρισιν καλεῖ· οὐ γὰρ
βούλεται, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, ἐκκαλύψαι τὴν γνώμην,
ἵνα ἐκείνου κατορθωθῶσιν. Ἐπειδὴ γὰρ σφοδρῶς
ἀντεῖχοντο τοῦ νόμου, διὰ τοῦτο καὶ ὑπόκρισιν καλεῖ
τὸ γινόμενον, καὶ σφόδρα ἐπιπλήττει, ὥστε πρόβριζον
αὐτῶν ἀνελεῖν τὴν πρόληψιν. Καὶ ἀκούων ταῦτα Πέ-
τρος συνυποκρίνεται, ὡς ἀμαρτάνων, ἵνα ἐν τῇ πρὸς
αὐτὸν ἐπιτιμῆσει διορθωθῶσιν. Εἰ μὲν γὰρ τοῖς ἐξ
Ἰουδαίων ὁ Παῦλος ἐπέπληξεν, ἠγανάκτησαν καὶ δι-
έπτυσαν· οὐ γὰρ πολλὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν εἶχον· νυνὶ
δὲ τὸν διδάσκαλον ὀρώντες ἐπιτιμώμενον καὶ σιγῶν-
τα, οὔτε καταφρονῆσαι, οὔτε ἀντειπεῖν τοῖς λεγομέ-

νοῖς εἶχον. Ἄλλ' ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι
πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Ἐσαγγελίου. Μηδὲ αὐτὴ
ὕμᾱς βορβυεῖτω ἡ λέξις· οὐ γὰρ Πέτρου καταγινώ-
σκων ταῦτα λέγει, ἀλλ' οὕτω χαρακτηρίζει τὴν λέ-
ξιν, ὡς συμφέρον ἦν ἀκούσαι τοὺς διὰ τῆς ἐπιτιμή-
σεως Πέτρου μέλλοντας βελτίους γίνεσθαι. Εἶπον τῷ
Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων. Εἶδες πῶς τοὺς ἄλλους
διορθοῦται; Διὰ γὰρ τοῦτο ἔμπροσθεν, ἵνα καὶ
ἀκούσαντες φοβηθῶσι. Τί εἶπες, εἰπέ. Εἰ σὺ, Ἰου-
δαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς,
τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζειν; Καίτοι οὐ τὰ
ἔθνη αὐτῷ συναπήχθη, ἀλλ' Ἰουδαῖοι· τί οὖν [689]
ἐγκαλεῖς ὁ μὴ γέγονε; τί δὲ μὴ τρέπεις τὸν λόγον
ἐπὶ τοὺς ὑποκρινομένους τοὺς ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλ' ἐπὶ
τὰ ἔθνη; διὰ τί δὲ καὶ Πέτρῳ μόνον ἐγκαλεῖς, εἰ καὶ
οἱ λοιποὶ αὐτῷ συνυπεκρίθησαν; Ἰδῶμεν δὲ καὶ τί
ἐγκαλεῖ. Εἰ σὺ, Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῆς,
καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαῖ-
ζειν; Καὶ μὴν αὐτὸς ὑπεστέλλετο μόνος· τί οὖν ἐστὶν
ὁ κατασκευάσαι βούλεται; Ἀνύποπτον ποιῆσαι τὴν
ἐπιτίμησιν. Εἰ μὲν γὰρ εἶπε, κακῶς ποιεῖς τὸν νόμον
τηρῶν, ἐπιτίμησαν ἂν οἱ ἐξ Ἰουδαίων αὐτῷ, ὡς θρα-
συνομένῳ κατὰ τοῦ διδασκάλου· νυνὶ δὲ ὑπὲρ τῶν εἰ-
κῶν ἐγκαλῶν αὐτῷ μαθητῶν, τῶν ἐξ ἐθνῶν λέγων,
εὐπαράδεκτον ποιεῖ ταύτην τὸν λόγον· καὶ οὐ ταύτη
μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ πάντων ἀποστήσας τὴν ἐπιτιμή-
σιν, τῷ ἀποστόλῳ περιστήσας πᾶσαν αὐτήν. Εἰ γὰρ
σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ὢν, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐκ
Ἰουδαϊκῶς· μονουοχι διαρρήδην λέγων, ὅτι Μιμησα-
σθε τὸν διδάσκαλον, ὅτι καὶ αὐτὸς Ἰουδαῖος ὢν, ἐθνι-
κῶς ζῆ. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει· οὐ γὰρ ἂν ἐδέξαν-
το τὴν παραινέσιν· προσχῆματι δὲ ἐπιτιμήσεως τῆς
ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν ἐκκαλύπτει τοῦ Πέτρου τὴν γνώμην.
Πάλιν εἰ εἶπε, Διὰ τί τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἀναγκάζεις
Ἰουδαῖζειν; σφοδρότερος ὁ λόγος ἂν ἐγένετο· νῦν
δὲ οὐχ ὡς τῶν Ἰουδαίων μαθητῶν ἀντεχόμενος, ἀλλὰ
τὸν ἐξ ἐθνῶν, οὕτω διορθοῦται ἐκείνου. Καὶ γὰρ αἱ
ἐπιπλήξεις, ὅταν μὴ σφόδρα φορτικαὶ ὦσι, τότε μά-
λιστα δύνανται εὐπαράδεκτοι γενέσθαι. Οὐδὲ γὰρ τῶν
ἐξ ἐθνῶν τις ἠδύνατο ἐγκαλέσαι τῷ Παύλῳ, ὑπὲρ
τῶν Ἰουδαίων ποιουμένῳ τὸν λόγον. Τοῦτο δὲ κατ-
ῶρθωζε σιγήσας καὶ καταδεξάμενος ὑποκρίσεως δό-
ξαν ὁ Πέτρος, ἵνα ἀληθοῦς ὑποκρίσεως ἀπαλλάξῃ
τοὺς Ἰουδαίους. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον, εἰς τὸ Πέ-
τρου πρόσωπον περίεστησε τὸν λόγον εἰπὼν, Εἰ
σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων· πρῶτων δὲ κοινοποιεῖ τὸ
λεγόμενον, καὶ ἑαυτὸν προσπαράλαβὼν, καὶ οὕτω λέ-
γων· Ἡμεῖς φύσιν Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν
ἀμαρτωλοί. Καὶ τὰ μὲν λεγόμενα παραινέσεις ἦν,
σχῆμα δὲ ἐπιπλήξεως αὐτῇ περίκειται διὰ τοὺς ἐξ
Ἰουδαίων.

ς'. Ποιεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ· δοκῶν γὰρ ἕτερον λέ-
γειν, ἄλλο κατασκευάζει· ὡς ὅταν Ῥωμαῖοις ἐπιστέλ-
λων λέγῃ· Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱεροσόλυμα δια-
κορῶν τοῖς ἀγίοις. Οὐ γὰρ τοῦτο ἐβούλετο εἰπεῖν,
καὶ διδάξαι αὐτοὺς ἀπλῶς, τίνας ἔνεκεν εἰς Ἱεροσό-
λυμα ἐπορεύετο, ἀλλ' εἰς ζῆλον ἀγαγεῖν ἐλεημοσύ-

• Deerat αὐτῷ.

ipse qui Jerosolymis prædicaret cum circumcisionis permisso, Antiochiæ secessisset : visus fuisset iis qui ex Judæis crediderant, Pauli metu id facere, ac Petri nimiam facilitatem reprehendissent discipuli : quæ res non mediocre peperisset offendiculum : quamquam Paulo, quem nihil latebat, suo discessu nullam hujusmodi præbisset suspicionem ; moverat enim quo animo hæc fierent. Unde et Paulus objurgat, et Petrus sustinet : ut dum magister objurgatus obticescit, facillime discipuli mutarent sententiam. Nam si Paulus, cum tale nihil accidisset, admonuisset, nihil manus fecisset : nunc vero, quoniam nactus occasionem acrius increpavit, majorem Petri discipulis timorem injecit. Quod si Petrus hæc audiens contradixisset, merito quis eum culpâre potuisset, quod dispensationem subvertisset. Nunc vero, dum alter objurgat, alter obticet, multus timor inculitur iis qui ex Judæis crediderant : ideoque vehementius objurgat Petrum.

5. Vide autem quanta accuratione sermonem temperat, prudentibus subindicans, ea quæ loquitur non esse dissidii, sed dispensationis. *Cum enim, inquit, Petrus venisset Antiochiam, in faciem illi restiti, quoniam reprehensibilis erat.* Non dixit, *Reprehensus a me, sed, Ab aliis.* Quod si ipse reprehendisset illum, non veritus fuisset hoc dicere. Quod autem dixit, *In faciem, figura est, quasi dixisset, In speciem.* Etenim si vere fuisset inter ipsos contentio, nequaquam præsentibus discipulis se invicem increpassent ; gravi enim illis fuisset offendiculo : nunc autem utilis erat palam in speciem adhibita dissensio. Et sicut Paulus Jerosolymæ cessit illis, ita iidem Paulo cesserunt Antiochiæ. Quenam igitur erat reprehensio ? *Priusquam enim venissent quidam a Jacobo (ipse namque erat doctor Jerosolymis), simul cum gentibus edebat ; postquam autem venissent, subtraxit ac subduxit sese, metuens eos qui erant ex circumcisione ;* non hoc metuens, ne veniret in discrimen : nam qui initio non metuerat, multo minus tum metuisset : verum illud metuebat, ne deficerent : nam et ipse Paulus Galatis dicit, *Timeo de vobis, ne frustra laboraverim (Gal. 4. 11) ;* ac rursus, *Timeo ne sicut serpens decepit Evam, ita corrumpantur sensus vestri (2. Cor. 11. 3).* Apud illos igitur mortis metus nihil erat, verum metus, ne perderent suos discipulos, vehementer concutiebat illorum animos. 13. *Ita ut et Barnabas simul abductus fuerit in illorum simulationem.* Nemireris si factum hoc appellat hypocrisiam, hoc est, simulationem : non enim vult, ut prius dixi, patefacere consilium, ut illi corrigerentur. Quoniam enim vehementer hærebant legi, ideo Petri factum appellat simulationem, et severius increpat, ut persuasionem illis radicatus infixam evelleret. Et hæc audiens Petrus, jungit cum Paulo simulationem, quasi deliquisset, ut per ipsius objurgationem corrigerentur. Etenim si Paulus objurgasset eos qui erant ex Judæis, indigne tulissent ac respuissent illius objurgationem ; nec enim admodum magnifice de illo sentiebant : nunc autem cum conspiciunt doctorem suum objurgatum obticere, neque contemnere neque contradicere Pauli verbis poterant. 14. *Sed cum viderem,*

quod non recte incederent ad veritatem evangelii. No hæc quidem dictio vos conturbet : non enim hæc dicit reprehendens Petrum, sed ita figuratam facit orationem, ut audita prædesent iis qui ob Petri objurgatum meliores erant futuri. *Dixi Petro coram omnibus.* Vides quomodo hinc corrigit alios ? nam ideo dixit *Coram*, ut qui audirent timerent. Age dic quid dixeris, *Si tu, Judæus cum sis, gentiliter vivis, et non judaice : cur cogis gentes judaizare ?* Atqui gentes non simul cum illo fuerant in simulationem illam abductæ, sed Judæi : cur igitur incusas quod factum non est ? cur non vertis sermonem ad eos qui simulabant, qui quidem erant ex Judæis, sed ad gentes ? cur autem Petrum solum incusas, si cæteri quoque cum illo simulaverunt ? Videamus porro et quid sit in quo accusat : *Si tu, Judæus cum sis, gentiliter vivis, et non judaice : cur gentes cogis judaizare ?* Atqui solus hic se subduxerat : quid igitur est, quod vult efficere ? Ut objurgatio careat suspitione. Nam si dixisset : *Male facis, qui legem observas : increpassent illum Judæi tamquam confidentius agentem adversus præceptorem ipsorum : nunc vero dum illum objurgat pro suis discipulis, nimirum pro iis qui erant ex gentibus, acceptiorem reddit sermonem : et non hoc modo tantum, verum etiam, quod abstinens ab omnium reprehensione, totam increpationem confert in apostolum : Si enim tu, inquit, Judæus cum sis, gentiliter vivis, non judaice ;* propemodum aperte clamans : *Imitami doctorem ; ecce et ipse Judæus cum sit, gentium more vivit.* Verum id non dicit ; non enim accepissent admonitionem ; sed prætextu reprehensionis pro gentibus patefacit Petri sententiam. Rursus si dixisset, *Cur eos qui sunt ex Judæis, cogis gentium more vivere ?* acerbior fuisset oratio. Nunc vero sic moderans sermonem, non quasi defendat discipulos Judæos, sed eos qui erant ex gentibus, hoc pacto corrigit illos. Increpationes enim si non fuerint acerbæ, facillime possunt recipi. Nullus enim eorum qui erant ex gentibus, incusare Paulum poterat, si pro Judæis verba fecisset. Hoc totum suo silentio correxit Petrus, recepta in se simulationis opinione, ut vera simulatione Judæos liberaret. Primum igitur in Petri personam vertit sermonem, *Si tu, Judæus cum sis ;* sed in progressu communiter ad omnes vertit orationem, seipsum etiam complectens cum cæteris, atque ita dicens : 15. *Nos natura Judæi, ac non ex gentibus peccatores.* Ac sermo quidem admonitionem habet, sed adlita est species objurgationis, propter eos qui erant ex Judæis.

6. Hoc alibi quoque facit, ut aliud videatur dicere, aliud agens : veluti cum Romanis scribens ait : *Nunc autem vado Jerosolymam ministrans sanctis (Rom. 15. 25).* Non enim volebat dicere, nec hoc eos simpliciter docere, cujus rei gratia proficisceretur Jerosolymam, sed illud agebat, ut eos provocaret ad æmulationem eleemosynæ. Nam si causam modo voluisset explicare, satis erat dicere, *Vado ministrans sanctis : nunc vero considera quam multa connectat : Complacuit enim Macedonia et Achaia communicationem ali-*

quam facere in sanctos pauperes qui sunt Jerosolymis. Complacitum est enim, debitores illorum sunt (Rom. 15. v. 26. 27). Ac rursam, Etenim si in spiritualibus gentes fuerunt illorum consortes, debent illis et in carnalibus subministrare (Ibid.). Vide igitur quomodo Judæorum spiritus premit, aliud per aliud agens, utque cum auctoritate loquitur, Nos, inquiens, natura Judæi, et non ex gentibus peccatores. Quid est, Natura Judæi? Nimirum non proselyti, sed a teneris annis educati in lege, relicto vitæ genere in quo fueramus nutriti, confugimus ad fidem quæ est in Christum. 16. *Scientes quod non justificabitur homo ex operibus legis, sed tantum per fidem in Jesum Christum; et nos in Christum credidimus.* Vide et hic ut omnia firmiter loquitur. Non enim ait, Relinquimus eam ut malam, sed ut infirmam. Proinde si lex non confert justitiam, superflua est circumcisio. Sed nunc quidem ad hunc modum loquitur; at in progressu declarat, non solum otiosam esse, verumetiam periculosam: quod quidem vel maxime observandum, quod cum initio dixerit, *Non justificabitur homo ex operibus legis, progressus, vehementius loquitur.* 17. *Quod si quærentes in Christo justificari, reperti sumus et ipsi peccatores: ergo Christus peccati minister est.* Nam si non valet, inquit, fides in eum justificare, sed opus est rursus amplecti legem; et si posteaquam legem reliquimus ob Christum, neque justificamur ex legis omissione, sed condemnamur: comperiemus illum esse causam condemnationis, cujus gratia legem relinquentes, ipsi sponte nos addiximus. Vides in quantam absurditatis necessitatem coegerit orationem, quamque valide pugnet? Nam si, inquit, non oportuit legem relinquere, nos autem reliquimus propter Christum: quomodo sumus judicandi? Quid igitur Petro dicis, quid admones eum, qui hæc plus quam omnes plenissime novit? annon Deus illi ostendit, non esse judicandum hominem qui præputium habet in circumcisione? nonne cum Judæis hisce de rebus disserens, libere illis ex hac visione restitit? nonne decreta publica super his de novo misit ex Jerosolymis?

Contra Christianos legalia observantes. — Hæc igitur non ut Petrum corrigat loquitur, sed sermo in illum erat intendendus, cum discipulos redargueret. Nec ista proprie pertinent ad Galatas, sed in omnes quadrant, qui eodem cum illis errore tenebantur. Etiam si enim nunc multi non circumciduntur quidem, sed jejulant servantque sabbata, eadem cum illis faciunt, excutientes semetipsos a gratia. Nam si iis qui tantum circumcidebantur, Christus nihil prodest: ubi jejunium ac sabbatum accesserit, et pro uno præcepto duo servantur, vide quantum sit periculum, quod ab ipso etiam tempore sit formidabilius. Siquidem illi initio hæc faciebant, cum adhuc exstaret civitas, cum templum, cum cætera omnia: hi vero cum et conspiciant quas poenas Judæi dederint, et urbem funditus deletam videant, ac plura tamen observant: quam habere poterunt excusationem, eo tempore servantem legem, quo ipsi Judæi quamvis vehementer cupientes non possunt hæc servare? In-

duisti Christum, membrum factus es Domini, in spernam civitatem adscriptus es, et adhuc circa legem serpis? et quomodo potes regnum illud consequi? Audi Paulum dicentem, Evangelium subverti per legis observationem. Quod si vis etiam, rei modum discito, simul horrescito, fugitoque barathrum. Cur enim observas sabbatum, ac jejunas cum illis (a)? Videlicet veritus legem ac ritus illos omittere? at non timeres legem dimittere, nisi fidem contemneres, ut quæ sit imbecillis, nec per se valeat conferre salutem. Quod si metuis non servare sabbatum, conspicuum est te adhuc metuere legem, velut etiamnum auctoritate pollentem. Quod si quis rursus usus est legis, profecto non est opus parte aut unico præcepto, sed tota lege est opus: si vero tota est opus, excussa est paulatim, quæ per fidem datur justitia. Nam si observas sabbata, cur non et circumcideris? quod si circumcideris, cur non et pecudes immolas? Etenim si servanda lex est, tota servanda est: quod si pro parte formidas ne condemneris, pro tota metuis oportet; quod si tota non violata punit, palam est nec partem id facere: quod si portio legis violata punit, multo magis id faciet tota: si tota servanda est, non oportet auscultare Christo: aut si Christo auscultamus, legis transgressores efficiamur oportet. Etenim si oportet eam servare, qui non servant, transgressores sunt: hujus autem transgressionis Christus nobis auctor esse deprehenditur: nam ipse legem solvit, eam quæ talia præcipit, et aliis ut solverent præcepit.

7. Vides quid moliantur isti judaizantes? Christum qui nobis est auctor salutis, hunc etiam peccati faciunt auctorem, quemadmodum et Paulus ait, *Numquid Christus minister est peccati?* Post hæc cum sermonem eo deduxisset, ut videretur absurdus, non jam opus erat probationum apparatu ad confutationem, sed satis erat negasse ac dicere: *Absit.* Siquidem adversus vehementer absurda et inverecunda nihil opus est oratoriis rationibus, sed sufficit abnegare solum. 18. *Nam si quæ destruxi, hæc iterum ædifico, transgressorem meipsum constituo.* Vide Pauli prudentiam: illi studebant ostendere, qui non servaret legem, eum transgressorem esse: hic in diversum torquet sermonem, ostendens eum esse transgressorem qui servat legem, transgressorem, inquam, non modo fidei, sed et ipsius legis. *Quæ enim destruxi, hæc rursus ædifico,* nimirum legem. Quod vero dicit, tale est: Cessavit lex, et hoc professi sumus, ideoque ea relicta confugimus ad salutem quæ est ex fide. Itaque si contendamus eam statuere, hoc ipso reddimur transgressores, qui contendamus servare quæ Deus antiquavit. Deinceps quomodo soluta sit, ostendit: 19. *Ego enim per legem legi mortuus sum.* Duplicem habet hic sermo considerationem: aut enim de lege gratiæ loquitur: solet enim Paulus et hanc appellare legem, veluti cum ait: *Lex autem Spiritus vitæ liberavit me (Rom. 8. 2);* aut hic de lege veteri

(a) Vide quæ paulo ante diximus de Antiocheis judaizantibus.

νης. Εἰ μὲν γὰρ τὴν αἰτίαν ἠθέλησεν εἰπεῖν, ἤρκει τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι πορεύομαι διακονῶν τοῖς ἁγίοις· νυνὶ δὲ ὅρα πῶς συνάπτει. *Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωρίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. Εὐδόκησαν γὰρ, καὶ ὀφείλεται αὐτῶν εἶσι. Καὶ πάλιν, Εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινώρησαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς.* Ὅρα τοίνυν καὶ ἐνταῦθα πῶς τὰ τῶν Ἰουδαίων καταστέλλει φρονήματα, ἄλλο δὲ ἄλλο κατασκευάζων. Καὶ μετ' ἐξουσίας κέχρηται τῷ λόγῳ, *Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, [690] λέγων, καὶ οὐκ ἐξ ἔθνῶν ἁμαρτωλοί. Τί δὲ ἐστὶ, φύσει Ἰουδαῖοι; Οὐ προσήλυτοι, ἀλλ' ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐντραφέντες τῷ νόμῳ, τὴν σύντροφον ἀφέντες πολιτείαν, κατεφύγομεν εἰς πίστιν τὴν εἰς Χριστόν. Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιωθήσεται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, εἰ μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν ἐπιστεύσαμεν.* Ὅρα καὶ ἐνταῦθα πῶς μετὰ ἀσφαλείας πάντα φθέγγεται. Οὐ γὰρ ὡς πονηρὸν, ἀλλ' ὡς ἀσθενῆ. φησὶν, αὐτὸν εἶδαμεν. Εἰ τοίνυν οὐ παρέχει δικαιοσύνην ὁ νόμος, ἄρα περιττὸν τὸ τῆς περιτομῆς. Ἀλλὰ νῦν μὲν οὕτω· προῶν δὲ δείκνυσιν, ὅτι οὐ μόνον περιττὸν, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνον ὅπερ καὶ μάλιστα παρατηρητέον, πῶς παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν φησὶν, *Οὐ δικαιούται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, προβαίνων δὲ καὶ φορτικώτερον φθέγγεται. Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, εὐρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοί, ἄρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος.* Εἰ γὰρ οὐκ ἰσχύει, φησὶν, ἡ εἰς αὐτὸν πίστις δικαιοῦσαι, ἀλλ' ἀνάγκη τοῦ νόμου πάλιν ἔχεσθαι, εἰ τὸν νόμον ἄφέντες διὰ τὸν Χριστόν, καὶ οὐ δικαιούμενοι ἐκ τῆς ἀφέσεως, ἀλλὰ κατακρινόμενοι, τῆς κατακρίσεως εὐρέσομεν αὐτὸν αἴτιον γενόμενον, δι' ὃν τὸν νόμον ἀφέντες, αὐτῷ ἠυτομολήσαμεν. Εἶδες εἰς ὅσην ἀνάγκην περιέστησεν ἀτοπίας τὸν λόγον, καὶ πῶς ἰσχυρῶς ἠγωνίσαστο; Εἰ γὰρ οὐ δεῖ τὸν νόμον ἀφεῖναι, φησὶν, ἀφῆκαμεν δὲ διὰ τὸν Χριστόν· πῶς μέλλομεν ἠ κρίνεσθαι; Τί οὖν Πέτρῳ ταῦτα λέγεις καὶ παραινείς, καὶ πάντων ἀκριβέστερον ταῦτα εἰδότες; οὐκ αὐτῷ ἔδειξεν ὁ Θεός, ὅτι οὐ δεῖ κρίνειν ἄνθρωπον ἀκρόβυστον ἐν περιτομῇ; οὐχὶ Ἰουδαίους διαλεγόμενος περὶ τούτων, γενναίως ἀπὸ τῆς ὀψευς ταύτης ἀντέστη; οὐχὶ δόγματα τετρανωμένα περὶ τούτων ἐξ Ἱεροσολύμων πάλιν ἔπεμπεν;

Οὐ τοίνυν Πέτρον διορθούμενος ταῦτα λέγει· ἀλλ' ἔδει μὲν πρὸς ἐκείνον ὁ λόγος ἀποτείνεσθαι, τοὺς δὲ μαθητὰς ἠλεγχεν ^e. Ταῦτα δὲ οὐ πρὸς Γαλάτας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς τὰ αὐτὰ νοσοῦντας ἐκείνους. Εἰ γὰρ καὶ μὴ περιτέμνοντα πολλοὶ νῦν, νηστεύουσι δὲ, καὶ τὸ σάββατον τηροῦσι μετ' ἐκείνων, ταῦτά πράττουσιν, ἐξυθλοῦντες ἑαυτοὺς τῆς χάριτος. Εἰ γὰρ τοὺς περιτομῆ μόνον κεχρημένους ὁ Χριστὸς οὐδὲν ὠφελεῖ·

^a Savil. monet legendum εἰ τὸν νόμον, atque ita legit Interpres. Editi ὅτι τὸν νόμον. — *Hæc Montf. Aliis, quos probamus, legisse placuit* οἱ τὸν νόμον, *quo admisso placuit enim sententia.* Edit.

^b Interpres latinus legit πῶς μέλλομεν, atque ita legendum. In editis, πῶς deest.

^c *Legebatur* πρὸς δὲ τοὺς μαθ. ἔλεγε.

ὅταν καὶ νηστεία καὶ σάββατον προσγένηται, καὶ ἀντὶ μιᾶς δύο τηρῶνται ἐντολαί, ὅρα τὸν κίνδυνον καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου γενόμενον χαλεπώτερον. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ ταῦτα ἐποίουν, ἔτι τῆς πόλεως οὐσης, καὶ τοῦ ναοῦ, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων οὗτοι δὲ καὶ τὴν τιμωρίαν ὀρῶντες, ἦν ἔδοσαν Ἰουδαῖοι, καὶ τὸν τῆς πόλεως ἀφανισμόν, καὶ πλείονα παρατηροῦντες, ποίαν ἔχοιεν ἂν ἀπολογίαν, τότε τὸν νόμον φυλάττοντες, ὅτε αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι ὄντες, καὶ σφόδρα βυλόμενοι, οὐ δύνανται ταῦτα διατηρεῖν; Τὸν Χριστὸν ἐνεδύσω, καὶ μέλος ἐγένου τοῦ Δεσπότη, καὶ εἰς τὴν ἄνω πόλιν ἐνεγράφη, καὶ ἔτι περὶ τὸν νόμον [691] ἔρπεις; καὶ πῶς ἐνι σε τῆς βασιλείας ἐπιτυχεῖν; Ἀκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι τὸ εὐαγγέλιον ἀνατρέπεται διὰ τῆς παρατηρήσεως τοῦ νόμου. Καί, εἰ βούλει, καὶ τὸν τρόπον μάθε, καὶ φριξόν, καὶ φεύγε τὸ βάραθρον. Διὰ τί γὰρ τηρεῖς τὸ σάββατον, καὶ νηστεύεις μετ' ἐκείνων; Ὡς δεδοικώς δηλονότι τὸν νόμον καὶ τὸ ἀφεῖναι τὰ γράμματα ἐκεῖνα· οὐκ ἂν δὲ ἐφοβήθης ἀφεῖναι τὸν νόμον, εἰ μὴ τῆς πίστεως κατέγνωσ ὡς ἀσθενοῦς καὶ οὐκ ἰσχυοῦσης καθ' ἑαυτὴν σῶσαι. Εἰ γὰρ τὸ μὴ τηρῆσαι τὸ σάββατον φοβῆ, εὐδηλον ὅτι δέδοικας τὸν νόμον ὡς ἔτι κύριον ὄντα. Εἰ δὲ χρεῖα νόμου πάλιν, οὐ μέρους, οὐδὲ μιᾶς ἐντολῆς, ἀλλὰ παντὸς δήλον ὅτι χρεῖα τοῦ νόμου· εἰ δὲ παντὸς, ἐξεβλήθη κατὰ μικρὸν ἢ διὰ τῆς πίστεως δικαιοσύνη. Εἰ γὰρ σάββατα τηρεῖς, διὰ τί μὴ καὶ περιτέμνη; εἰ δὲ περιτέμνη, διὰ τί μὴ καὶ περιθύεις; Εἰ γὰρ φυλάττειν χρῆ, ὅλον τὸν νόμον χρῆ φυλάττειν· εἰ δὲ ὅλον οὐ χρῆ, οὐδὲ μέρος. Εἰ δὲ ὑπὲρ τοῦ μέρους φρίτεις, μὴ παραβάσεως κριθῆς, ἄλλως ^d καὶ ὑπὲρ παντὸς ἀνάγκη φοβεῖσθαι· εἰ δὲ ὅλος παραβαινόμενος οὐ κολάζει, δήλον ὅτι οὐδὲ μέρος· εἰ δὲ μέρος, πολλῷ μᾶλλον ὅλος· εἰ δὲ ὅλον ἀνάγκη φυλάξει, ἀνάγκη παρακοῦσαι τοῦ Χριστοῦ, ἢ ἀκούοντας τοῦ Χριστοῦ παραβάτας γενέσθαι τοῦ νόμου. Εἰ γὰρ δεῖ φυλάττειν αὐτὸν, οἱ μὴ φυλάττοντες αὐτὸν, παραβάται, καὶ τῆς παραβάσεως ταύτης εὐρέθησεται αἴτιος ἡμῖν ὁ Χριστός· αὐτὸς γὰρ τὸν νόμον ἔλυσε τὸν περὶ αὐτῶν, καὶ λύειν ἐκέλευσεν.

Ζ'. Ὅρα τί κατασκευάζουσιν οἱ ἰουδαίζοντες; τὸν Χριστὸν τὸν τῆς δικαιοσύνης ἡμῖν αἴτιον, τοῦτον καὶ ἁμαρτίας ἀποφαίνουσιν αἴτιον, καθὼς καὶ Παῦλος φησὶν· Ἄρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος; Εἶτα εἰς ἄτοπον τὸν λόγον ἀναγαγῶν, οὐδὲ ἐδεήθη λοιπὸν κατασκευῆς ^e πρὸς τὴν ἀνατροπὴν, ἀλλ' ἠρκέσθη τῇ ἀπαγορεύσει, μόνον, εἰπὼν, *Μὴ γένοιτο.* Πρὸς γὰρ τὰ ἴαν ἀναίσχυντα καὶ ἐναιδῆ οὐδὲ κατασκευαστικῶν δεῖ λόγων, ἀλλ' ἄρκαι καὶ ἀπαγορεῦσαι μόνον. *Εἰ γὰρ ἠ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἑμαυτὸν συνίστημι.* Ὅρα τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν. Ἐκεῖνοι δεῖξαι ἐβούλοντο, ὅτι ὁ μὴ τηρῶν τὸν νόμον, παραβάτης· οὗτος δὲ εἰς τούναντίον περιέτρεψε τὸν λόγον, δεικνύς ὅτι ὁ τηρῶν τὸν νόμον, παραβάτης, οὐ τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ νόμου. Ἄ γὰρ κατέλυσα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, τὸν νόμον φησὶν. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· *πέπαυ-*

^d Ὅπως?

^e *Legebatur* ἀνασκευῆς.

ται ὁ νόμος, καὶ τοῦτο ὠμολογήσαμεν, δι' ὧν ἀφέντες αὐτὸν, καταφύγομεν ἐπὶ τὴν ἐκ πίστεως σωτηρίαν. Ἄν τοίνυν φιλονεικῆσωμεν στήται αὐτὸν, αὐτῷ τούτῳ παραβάται γινόμεθα, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ λυθέντα φιλονεικούντες τηρεῖν. Εἶτα καὶ πῶς κατελύθη, δείκνυσιν. Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον. Διπλῆν ἔχει τοῦτο τὴν θεωρίαν· ἢ γὰρ νόμου τοῦ τῆς χάριτος φησιν· οἶδε γὰρ καὶ τοῦτον νόμον καλεῖν, ὡς ὅταν λέγῃ· Ὁ δὲ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐλευθέρωσέ με· ἢ τὸν νόμον ἐνταῦθα τὸν παλαιὸν λέγει, δεικνύς ὅτι δι' αὐτοῦ [692] τοῦ νόμου τῷ νόμῳ ἀπέθανε· τουτέστιν· Αὐτὸς με ὁ νόμος ἐνήγαγεν εἰς τὸ μηκέτι προσέχειν αὐτῷ. Εἰ τοίνυν μέλλοιμι αὐτῷ προσέχειν, καὶ αὐτὸν παραβαίω. Πῶς καὶ τίνι τρωπῷ; Μουσῆς φησι, Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε· περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων. Ὅστε οἱ μὴ τούτῳ πειθόμενοι, παραβαίνουσι τὸν νόμον. Καὶ ἐτέρως δὲ πάλιν τοῦτο νοητέον ἡμῖν, τὸ, Διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον. Ὁ γὰρ νόμος πάντα κελύει ποιεῖν τὰ ἐγγεγραμμένα, καὶ τὸν μὴ ποιοῦντα κολάζει. Οὐκ οὖν ἅπαντας αὐτῷ τετελευτήκαμεν· οὐδεὶς γὰρ αὐτὸν ἐπλήρωσε. Καὶ ὅρα πῶς καὶ ἐνταῦθα μεμετρημένως ποιεῖται τὴν πρὸς αὐτὸν μάχην· οὐ γὰρ εἶπεν, ὁ νόμος μοι ἀπέθανεν, ἀλλ', Ἐγὼ τῷ νόμῳ ἀπέθανον. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ὅσπερ τὸν νεκρὸν καὶ τεθνεῶτα οὐκ ἔστιν ὑπακούειν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ νόμου, οὕτως οὐδὲ ἐμὲ τὸν ἐκ τῆς ἀρεῆς τῆς ἐκείνου τελευτήσαντα· τῷ γὰρ ἐκείνου λόγῳ ἀπέθανον. Μὴ τοίνυν ἐπιταττέτω τῷ τεθνεῶτι, ὃν καὶ αὐτὸς ἀνείλε, καὶ θάνατον οὐ τὸν σωματικὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ψυχικόν, δι' οὗ καὶ τὸν σωματικὸν ἐπήγαγεν. Ὅτι γὰρ τοῦτο λέγει, διὰ τῶν ἐξῆς ἐδήλωσεν. Ἴνα γὰρ Θεῷ ζήσω, φησί, Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ἀπέθανον, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, πῶς οὖν ζῆς; ἐπήγαγε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ζωῆς, καὶ ἔδειξεν, ὅτι ὁ μὲν νόμος ζῶντα ἀπέκτεινεν, ὁ δὲ Χριστὸς νεκρὸν λαβὼν, διὰ θανάτου ἐζωοποίησε· καὶ διπλοῦν τὸ θαῦμα δείκνυσιν, ὅτι καὶ τὸν νεκρὸν ἐζωογόνησε, καὶ διὰ θανάτου τὴν ζωὴν ἐχαρίσατο. Ζωὴν δὲ λέγει νῦν τὸν θάνατον· τοῦτο γὰρ ἐστίν, Ἴνα Θεῷ ζήσω, Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Καὶ πῶς ὁ ζῶν καὶ ἐμπνέων συνεσταυρώθη, φησίν; Ὅτι μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς ἐσταυρώθη, δῆλον· σὺ δὲ πῶς ἐσταύρωσαι καὶ ζῆς; Ὅρα πῶς καὶ αὐτὸ ἐρμηνεύει, λέγων· Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, Χριστῷ συνεσταύρωμαι, τὸ βάπτισμα ἠνίζατο· τῷ δὲ εἰπεῖν, Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ, τὴν μετὰ ταῦτα πολιτείαν, δι' ἧς νεκροῦται ἡμῶν τὰ μέλη. Τί δὲ ἐστίν, Ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός; Οὐδὲν γίνεται, φησίν, ὑπ' ἐμοῦ, ὧν ὁ Χριστὸς οὐ βούλεται. Ὅσπερ γὰρ θάνατον λέγει οὐ τοῦτον τὸν κοινόν, ἀλλὰ τὸν ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν, οὕτω καὶ ζωὴν, τὴν ἐκείνων ἀπαλλαγὴν· Θεῷ γὰρ οὐκ ἔστιν ἄλλως ζῆν, ἀλλ' ἢ νεκρωθέντα τῇ ἁμαρτίᾳ. Ὅσπερ οὖν ὁ Χριστὸς τὸν σωματικὸν ὑπέστη θάνατον, οὕτως ἐγὼ τὸν κατὰ τῆς ἁμαρτίας. Νεκρώσθε γὰρ τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐκ τῆς γῆς, ἅτινά ἐστι πορνεία, ἀκαθαρσία, μοιχεία· καὶ πάλιν λέγει, Ὁ

παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος ἐσταυρώθη· ὑπερ ἐν τῷ λουτρῷ γέγονε. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐκ μέρους νεκρὸς τῇ ἁμαρτίᾳ, ζῆς τῷ Θεῷ· ἂν δὲ πάλιν αὐτὴν ἀναστήσῃς, ἐλυμήνῃ τῇ τοιαύτῃ ζωῇ. Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος τοιοῦτος, ἀλλ' ἔμενε δι' ὅλου νεκρὸς. Εἰ τοίνυν ζῶ τῷ Θεῷ, φησίν, ἐτέραν παρὰ τὴν ἐν τῷ νόμῳ ζωὴν, καὶ νεκρὸς ἐγενόμην τῷ νόμῳ, οὐδὲν τοῦ νόμου φυλάττειν δύναμαι.

[693] ἦ'. Καὶ ὅρα τὴν ἀκρίθειαν τῆς πολιτείας, καὶ θαύμασον μεθ' ὑπερβολῆς τὴν μακαρίαν ἐκείνην ψυχὴν. Οὐ γὰρ εἶπε, Ζῶ ἐγὼ, ἀλλὰ, Ζῆ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Τίς ταύτην τολμήσει βῆξαι τὴν φωνήν; Ἐπειδὴ γὰρ εὐήνιον ἑαυτὸν τῷ Χριστῷ κατεσκεύασε, καὶ ἅπαντα ἐξέβαλε τὰ βιωτικὰ, καὶ πρὸς τὸ θέλημα τὸ ἐκείνου πάντα ἐπραττεν, οὐκ εἶπε, Ζῶ τῷ Χριστῷ, ἀλλ', ὁ πολλῶν πλέον ἦν, Ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Ὅσπερ γὰρ ἡ ἁμαρτία, ὅταν κρατήσῃ, αὕτη ἐστίν ἡ ζῶσα, πρὸς ἃ βούλεται τὴν ψυχὴν ἀγούσα· οὕτως εἰ ἐκείνης νεκρωθείσης τὰ τῷ Χριστῷ δοκούντα γίνεται, οὐδὲ ἀνθρωπίνῃ λοιπὸν ἐστίν ἡ τοιαύτη ζωὴ, αὐτοῦ ζῶντος ἐν ἡμῖν, τουτέστιν, ἐνεργούντος, κρατούντος. Ἐπειδὴ δὲ ἔλεγε, Συνεσταύρωμαι, καὶ, Οὐκέτι ζῶ, ἀλλ' ἀπέθανον, καὶ ἐδίδκει πολλοῖς ἀπίθανον λέγειν, ἐπήγαγεν· Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὰ μὲν εἰρημένα μοι, φησί, περὶ τῆς νοερᾶς ζωῆς· εἰ δὲ τις ἐξετάζοι καὶ ταύτην τὴν αἰσθητὴν, καὶ αὕτη διὰ τὴν εἰς Χριστὸν μοι πίστιν γέγονεν. Ὅσον γὰρ εἰς τὴν παλαιὰν πολιτείαν καὶ τὸν νόμον, ἐσχάτης κολάσεως ἀξίος ἤμην, καὶ πάλαι ἂν ἀπωλόμην. Πάντες γὰρ ἡμαρτοῦν, καὶ ὕστεροντο τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπὸ τὴν ἀποφασίαν ἡμᾶς κειμένους ἠλευθέρωσαν ὁ Χριστός· καὶ γὰρ οἱ πάντες ἀπέθανον, εἰ καὶ μὴ τῇ πείρᾳ, ἀλλὰ τῇ ἀποφασίᾳ· καὶ τὴν πληγὴν ἐκδεχομένους ἀπήλλαξεν. Ἐπειδὴ καὶ ὁ νόμος κατηγορήσε, καὶ ὁ Θεὸς ἀπεσφῆναιτο, ἐλθὼν ὁ Χριστὸς καὶ εἰς θάνατον ἑαυτὸν ἐκδούς, πάντας ἡμᾶς ἐξήρπασε τοῦ θανάτου. Ὅστε Ὁ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲν ἐκώλυσε πάντας ἀφανισθῆναι· ὁ καὶ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ γέγονεν· ἀλλ' ἡ τοῦ Χριστοῦ παρουσία στήσασα τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν, διὰ τῆς πίστεως ζῆν ἡμᾶς ἐποίησεν. Ὅτι γὰρ τοῦτό φησιν, ἄκουσον τῶν ἐξῆς· εἰπὼν γὰρ, ὅτι Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ, ἐπήγαγε· Τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ δόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ. Τί ποιεῖς, ὦ Παῦλε, τὰ κοινὰ σφετεριζόμενος, καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης γενόμενα ἰδιοποιῶν; οὐ γὰρ εἶπε, τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς, ἀλλὰ, Τοῦ ἀγαπήσαντός με. Καὶ μὴν ὁ εὐαγγελιστὴς φησιν, Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον καὶ σὺ δὲ αὐτὸς λέγεις, Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτόν, οὐχ ὑπὲρ σοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων· καὶ πάλιν, Ἴνα περιποιησθῆται ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον. Τί οὖν ἐστίν ἐνταῦθα ὁ λέγει; Ἐνοήσας τὴν ἀπόγνωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ τὴν ἀφρατον τοῦ Χριστοῦ κηδεμονίαν, καὶ τίνων ἀπήλλαξε, καὶ τίνα ἐχαρίσατο, καὶ πυρωθεὶς ὑπὸ τοῦ περὶ αὐτὸν πῦθους, οὕτω φθέγγεται. Ἐπεὶ καὶ οἱ προφήται τὸν

* Dunæo legendum videtur ἐπειδὴ δὲ vel ἐκαὶ δέ.

loquitur, significans se per legem ipsam legi mortuum esse : hoc est, ipsa lex me huc perduxit, ne posthac ipsi auscultarem. Itaque si nunc illi sum auscultaturus, ipsam etiam legem transgredior. Quinam, et quomodo? Moses ait : *Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus ex fratribus vestris tamquam me; eum audietis* (Deut. 18. 15) : de Christo loquens. Itaque qui huic non obtemperant, legem transgrediuntur. Rursus alio modo nobis intelligendum est quod ait : *Per legem legi mortuus sum*. Lex enim jubet omnia fieri quæ in ipsa scripta sunt, ac non facientem punit. Omnes igitur illi mortui sumus, eo quod nullus eam impleverit. Ac vide quam hic quoque moderate pugnet adversus legem : non enim dixit, Lex mihi mortua est, sed, *Ego legi mortuus sum*. Hujus dicti sensus est : Quemadmodum exanimis ac mortuus non potest auscultare præceptis legis, ita nec ego, qui ex illius maledictione mortuus sum : siquidem iis quæ loquitur illa, mortuus sum. Ne igitur præcipiat mortuo, quem ipsa etiam occidit, idque non solum morte corporali, verum etiam animæ, per quam mortem corporis invexit. Hoc enim sentire se declarat in iis quæ sequuntur, dum subnectit : *Ut Deo vivam*, inquit, *cum Christo crucifixus sum*. Nam quoniam dixerat, *Mortuus sum*, ne quis diceret, quomodo igitur vivis? subjecit et vitæ causam, declarans quod lex quidem viventem occidit, Christus autem mortuum assumptum per mortem vivificavit : declaratque duplex miraculum, alterum quod mortuum revocavit ad vitam, alterum quod per mortem largitus est vitam. Siquidem hoc loco mortis nomine vitam designat. Hoc enim est quod ait, *Ut Deo vivam, simul cum Christo crucifixus sum*. Quomodo, dixerit quispiam, vivens ac spirans simul crucifixus est? Nam Christum quidem fuisse crucifixum, clarum est : tu vero quomodo crucifixus es, ac vivis? Vide quomodo et hoc interpretatur, dicens : 20. *Vivo autem non jam ego, vivit vero in me Christus*. Nam dicendo, *Simul cum Christo crucifixus sum*, baptismum subindicat : cum vero dicit, *Vivo autem jam non ego*, significat sequentem vitæ rationem, per quam mortificantur membra nostra. Quid autem est, *Vivit vero in me Christus*? Nihil, inquit, geritur a me, quod nolit Christus. Sicut enim mortem appellat non istam communem, sed mortem a peccatis : sic et vitam appellat liberationem a peccatis : Deo siquidem nemo potest aliter vivere, nisi mortuus fuerit peccato. Quemadmodum igitur Christus corporalem sustinuit mortem, ita et ego mortem a peccatis sustinui. *Mortificate*, inquit, *membra vestra quæ sunt super terram, quæ sunt fornicatio, adulterium, immunditia* (Col. 3. b) ; ac rursus, *Vetus noster homo crucifixus est* (Rom. 6. 6) ; id quod in lavacro factum est. Post hæc si manseris mortuus peccato, vivis Deo : sin denuo peccatum suscitaris, corrupisti talem vitam. At non talis erat Paulus, qui perseveravit perpetuo mortuus. Proinde si vivo, inquit, Deo, alia vita, quam in lege, vixeram, ac legi factus sum mortuus : nullam legis partem servare possum.

8. Vide exactam vitæ rationem, ac beatam illam

PATROL. GR. LXI.

animam summopere admirare. Non dixit, *Vivo ego*, sed, *Vivit in me Christus*. Quis ausit in hanc vocem erumpere? Quoniam enim seipsum Christo Domino morigerum præbuerat, cunctaque rejecerat temporalia, et ad illius voluntatem faciebat omnia, non dixit, *Vivo Christo*, sed quod longe majus erat dixit : *Vivit autem in me Christus*. Quemadmodum enim peccatum si vicerit, ipsum est quod vivit, animum ad quæ vult pertrahens : ita si illo mortuo, quæ Christo sunt placita fiant, nec humana deinceps est ejusmodi vita, videlicet ipso Christo vivente in nobis, hoc est, agente ac dominante. Porro quoniam dixit, *Simul crucifixus sum*, et, *Non jam vivo*, sed mortuus sum, videbaturque multis absurda dicere, subjunxit : *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei*. Quæ hactenus, inquit, dixi, de vita intellectuali dicta sunt. Quod si quis expendat et hanc vitam sensibilem, et ea mihi per fidem in Christum contingit. Quantum enim ad veteris vitæ rationem ac legem attinet, dignus eram extremo supplicio, ac jampridem perieram. *Omnes enim*, inquit, *peccaverunt, et egent gloria Dei* (Rom. 3. 23) ; et cum essemus obnoxii sententiæ damnationis, Christus liberavit : omnes enim eramus mortui, si minus experientia, certe judicio, jamjamque plagam expectantes liberavit. Cum igitur et lex accusasset, et Deus condemnasset : Christus veniens, ac semet exponens morti, nos omnes eripuit a morte. Itaque *Quod nunc vivo in carne, in fide vivo*. Nam si id fuisset, nihil obstabat quominus interirent universi, quod et accidit in diluvio ; sed Christi adventus inhibens iram Dei, fecit ut per fidem viveremus. Ut autem scias hoc illum sentire, audi quæ sequuntur : cum enim dixisset, *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo*, subjecit : *Filii Dei, qui dilexit me, deditque seipsum pro me*. Quid facis, o Paule, dum communia proprie tibi vindicas, quæque pro toto terrarum orbe facta sunt, tibi facis peculiararia? Non enim dixit, *Qui dilexit nos*, sed, *Qui dilexit me*. Atqui Evangelista dicit, *Sic dilexit Deus mundum* (Joan. 3. 16) : quin et tu ipse dicis, *Qui proprio Filio non pepercit, sed tradidit eum* (Rom. 8. 32), non pro te, sed pro omnibus ; ac rursus, *Ut acquireret sibi populum peculiarem* (Tit. 2. 14). Quid est igitur quod hic dicit? Cum consideraret desperatam humanam naturam et ineffabilem Christi sollicitudinem, tum quibus ipsum malis liberasset, quæ bona largitus esset, inflammatus illius desiderio, hunc in modum loquitur. Quandoquidem et prophetæ non raro Deum communem, sibi proprium faciunt, hoc modo loquentes : *Deus Deus meus, ad te de luce vigilo* (Psal. 62. 1). Præterea vero declarat hoc quoque par esse, ut quisque nostrum non minus agat gratias Christo, quam si propter ipsum solum advenisset. Neque enim recusaturus erat vel ob unum tantam exhibere dispensationem : adeo unumquemque hominem pari caritatis modo diligit, quo diligit orbem universum. Itaque victima quidem pro tota oblata est natura, ac sufficiebat omnibus servandis ; sed soli illi qui crediderunt, sunt quibus usui fuit beneficium. Attamen non absterruit eum ab

eiusmodi dispensatione, quod non omnes accederent : sed ut in Evangelio convivium omnibus quidem paratum erat, verum quoniam qui vocati fuerant venire noluerunt, non sustulit quæ fuerant parata, sed alios vocavit (*Luc. 14. 16. sqq.*) : itidem et hic fecit. Nam et ovis quæ fuerat a nonaginta novem distracta (*Matth. 18. 12*), unica erat, nec hanc tamen contempsit. Hoc idem et de Judæis disserens Paulus, in hunc modum subindicavit dicens : *Quid enim, si quidam non crediderunt? Num incredulitas eorum fidem Dei faciet irritam? Absit. Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax (Rom. 3. 3. 4)*. Ergone cum ille sic te dilexerit, ut semetipsum etiam tradiderit, omnique salutis spei destitutum ad tantam talemque vitam adduxerit : tu post tot accepta bona, denuo recurris ad vetera? Posteaquam igitur diligenter interjecit quæ rationibus erant tractanda, vehementer demum pronuntiat, dicens : **21. Non rejicio gratiam Dei.** Audiant hoc isti,

qui hisce quoque temporibus judaizant, legique attendunt; ad eos siquidem hæc dicuntur. *Etenim si per legem est justitia, nimirum frustra Christus mortuus est.* Quid hoc peccato gravius? quid his verbis ad incutiendum pudorem efficacius? Etenim si mortuus est Christus, ideo certe, quod lex non posset justificare nos. Quod si lex justificat, supervacanea est Christi mors. Et qui possit hoc videri rationi congruens, rem tantam, tam tremendam, omnemque superantem hominum cogitationem, tam ineffabile mysterium, quod patriarchæ quidem parturiebant, prophetæ vero prædixerunt, angeli videntes obstupuerunt, quod caput esse divinæ erga nos sollicitudinis apud omnes constat, hoc frustra et incassum factum dicere? Ergo cum consideraret insignem absurditatem, si tantam talemque rem dicerent superflue fuisse factam (hoc enim colligebat ex iis quæ faciebant), etiam conviciis objurgat illos, dicens :

CAPUT III.

1. *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit? quibus ante oculos Jesus Christus præscriptus est, in vobis crucifixus.*

1. Hic jam ad aliud transit caput. In superioribus quidem ostendit se non esse apostolum hominum, neque per homines, nec eguisse apostolorum doctrina : hic vero posteaquam se jam doctorem dignum cui fides haberetur declaravit, majore cum auctoritate disserit, fidei legisque faciens comparisonem. Sic igitur in principio dicit. *Admiror quod tam cito transferimini (Gal. 1. 6)* : hic vero, *O insensati Galatæ!* Tunc enim parturiebat indignationem, quam ubi jam pro se respondit, in medium erumpens protulit, re comprobata. Quod si stultos vocat, ne mireris : non enim transgrediens Christi legem, quæ vetat ne quis fratrem suum appellet fatuum (*Matth. 5. 22*), hoc facit, sed admodum illam observans. Non enim simpliciter dictum est : Qui vocarit fratrem suum fatuum, sed, Qui temere vocarit. Horum vero nonnulli digni erant hac appellatione, qui post tanta taliaque perinde atque nihil esset actum, prioribus hærebant circumventi. Quod si hanc ob causam Paulum appellas contumeliosum, simul et propter Sapphiram et Ananiam (*Act. 5*) Petrum dices homicidam. Quod si dementiæ sit illud dicere, multo magis dementiæ fuerit hæc dicere. At tu mihi perpende, ut non statim in initio usus est hac vehementia, sed post tot redargutiones totque probationes, cum jam non ab illo, sed ad ipsius argumentis accipiebant objurgationem. Cum enim demonstrasset quod fidem repellerent, quod Christi mortem supervacaneam redderent, tum adjungit objurgationem, ac ne id quidem ut merebantur; digni quippe erant qui severioribus etiam verbis exciperentur. Cæterum illud mihi considera, quomodo protinus etiam vulnere inflictotemperat dolorem. Non enim dixit : Quis vos seduxit? quis vobis abusus est? quis vos circumvenit? sed, *Quis vos fascinavit? sic moderans increpationem, ut non careat*

laude. Hæc enim verba sunt indicantis, quod prius invidia digna fecerint, quodque id quod accidit, dæmonis insultu factum sit, qui secundis illorum successibus vehementer obstiterit. Porro cum audis invidiam hic, et in Evangelio audis oculum malum (*Matth. 6. 23*) idem declarantem : ne sic existimes, quod oculorum ictus intuentes lædere soleat. Oculus siquidem, hoc est, ipsum membrum nequaquam possit esse malum; verum hic eo modo Christus notat invidiam. Nam oculorum est, simpliciter videre tantum; et videre perperam, animi est intus depravati. Quoniam enim per hunc sensum in animum plerumque influit eorum quæ videntur consideratio, et plerumque divitiis innascitur invidia; divitiæ vero ceruuntur oculis quemadmodum et principatus et satellitia : propterea vocavit malum oculum, qui non simpliciter cerueret, sed qui cum livore animique malitia. Cum vero dicit, *Quis vos fascinavit?* declarat eos, quod non veluti curam habentes, nec ut id quod deerat supplentes; verumetiam id quod erat mutilantes id facerent. Siquidem livoris est, non addere quod deest, sed de pleno etiam aliquid detrahere, totumque corrumpere. Hæc autem dicit, non quasi livor per se vim habeat, sed ut ostendat eos qui ista debebant, per invidiam ad hoc venisse. *Quibus Christus ante oculos prius depictus erat, in vobis crucifixus.* Atqui non apud Galatas, sed Jerosolymis crucifixus fuit. Quomodo igitur dicit, *In vobis?* Ut fidei viam ostenderet, quæ possit et procul dissita cernere. Nec dixit, *Crucifixus est, sed, Præscriptus est crucifixus;* indicans quod oculis fidei quidam exactius perspicerent, quam nonnulli qui præsentibus adfuerant, ea quæ gerebantur conspexerant. Illorum enim qui spectabant complures nullum inde fructum retulerunt; hi vero qui oculis ipsis non viderant, tamen per fidem evidentius viderant. Hoc autem loquitur, simul et perstringens eos et laudans; laudans quidem, quod tanta eum fiducia recepissent id quod

κοινὸν θεὸν ἰδιοποιῦνται πολλάκις, οὕτω λέγοντες· Ὁ θεὸς ὁ θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω· καὶ χωρὶς δὲ τούτων δεικνύς, ὅτι ἕκαστον ἡμῶν τοσαύτην δίκαιον ὀφείλει τῷ Χριστῷ χάριν, ὅσην ἂν εἰ καὶ δι' αὐτὸν μόνον ἤλθεν. Οὐ γὰρ ἂν παρητήσατο καὶ ὑπὲρ ἐνὸς τοσαύτην οἰκονομίαν ἐπιδείξασθαι· οὕτως ἕκαστον ἀνθρώπων [694] τοσοῦτ' ἀγάπης μέτρῳ φιλεῖ, ὅσην τὴν οἰκουμένην ἄπασαν. Ἡ μὲν οὖν θυσία ὑπὲρ πάσης προσενήνεκτο τῆς φύσεως, καὶ ἱκανὴ πάντας ἦν σῶσαι· οἱ δὲ τῇ εὐεργεσίᾳ χρῆσάμενοι, οἱ πιστεύοντες εἰσι μόνοι. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἀπέστησεν αὐτὸν τῆς τοιαύτης οἰκονομίας τὸ μὴ πάντας προσελθεῖν, ἀλλ' ὥσπερ ^a τὸ ἄριστον τὸ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ πᾶσι μὲν ἠυτέρηστο, ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἠθέλησαν ἔλθειν σὶ κληθέντες, οὐ συνελε τὰ προκειμένα, ἀλλ' ἑτέρους ἐκάλεσεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πεποίηκε. Καὶ γὰρ καὶ τὸ πρόβατον τὸ τῶν ἐνενηκονταεννέα ἀποσπασθὲν, ἐν ἦν, ἀλλ' ὅμως οὐδὲ αὐτοῦ κατεφρόνησε. Τοῦτο δὲ αὐτὸ οὕτω πως καὶ περὶ Ἰουδαίων διαλεγόμενος ὁ Παῦλος αἰνίττεται, λέγων· *Τί γάρ, εἰ ἠπίστησάν τινες; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσῃ; Μὴ γένοιτο. Γενέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πῶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης.* Εἶτα αὐτὸς μὲν οὕτω σε ἠγάπησεν, ὡς καὶ ἑαυτὸν παραδοῦναι, καὶ οὐκ ἔχοντα

^a *Legebatur* ἀλλ' ὅμως.

σωτηρίας ἐλπίδα εἰς τοσαύτην καὶ τοιαύτην ζωὴν ἀγαγεῖν· σὺ δὲ μετὰ τοσαῦτα ἀγαθὰ πρὸς τὰ παλαιὰ παλινδρομεῖς; Ἐπειδὴ τοίνυν τὰ ἀπὸ τῶν λογισμῶν ἐνέθηκεν ἀκριβῶς, λοιπὸν ἐν ἀποφάσει σφοδρῶς ἀνακηρύττει, λέγων· *Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ.* Ἀκουέτωσαν οἱ ἔτι καὶ νῦν Ἰουδαῖζοντες, καὶ τῷ νόμῳ προσέχοντες. Καὶ γὰρ πρὸς ἐκείνους ταῦτα λέγεται. *Εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς θωροῦν ἀπέθανε.* Τί ταύτης τῆς ἀμαρτίας χαλεπώτερον; εἰ τῶν βημάτων τούτων ἐντρεπτικώτερον; Εἰ γὰρ ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς, εὐδολον ὅτι διὰ τὸ μὴ ἰσχυεῖν τὸν νόμον ἡμᾶς δικαιοῦν· εἰ δὲ ὁ νόμος δικαιοῖ, περιττὸς ὁ τοῦ Χριστοῦ θάνατος. Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον, πρᾶγμα τοσοῦτον, τοσαύτης γέμον φρίκης, καὶ λογισμὸν ἀνθρώπινον ὑπερβαῖνον, καὶ μυστήριον οὕτως ἀπόρρητον, ὃ πατριάρχαι μὲν ὤδιον, προφήται δὲ προῦλεγον, ἄγγελοι δὲ ἐξεπλήττοντο βλέποντες, κεφάλαιον δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας παρὰ πᾶσιν ὠμολόγηται· ^b ὃν, τοῦτο εἰκὴ καὶ μάτην γεγενῆσθαι λέγειν; Ἐννοήσας τοίνυν τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀτοπίας, εἰ τοσοῦτον πρᾶγμα καὶ τηλικούτον περιττῶς λέγοιεν γεγενῆσθαι (τοῦτο γὰρ καὶ ἀφ' ὧν ἐποιοῦν συνίστατο), καὶ ὕβρει κατ' αὐτῶν κέχρηται, λέγων οὕτως·

^b *Legebatur* ὁμολογητέον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἐν ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐδάσκαλεν; οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προσεγράφη, ἐν ὅμιῳ ἐσταυρωμένος.

α'. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἐφ' ἕτερον μεταβαίνει κεφάλαιον. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς προτέροις ἔδειξεν, ὅτι οὐκ ἀνθρώπων ἦν ἀπόστολος, οὐδὲ δι' ἀνθρώπων, οὐδὲ ἐδεήθη τῆς τῶν ἀποστόλων διδασκαλίας· ἐνταῦθα δὲ λοιπὸν ἐξιόπιστον καταστήσας ἑαυτὸν διδάσκαλον, μετὰ πλείονος τῆς αὐθεντίας διαλέγεται, πίστεως καὶ νόμου σύγκρισιν ποιούμενος. Ἀρχόμενος μὲν οὖν φησι· *Θαυμάζω* [695] ὅτι οὕτω ταχέως μετατίθεσθε. Ἐνταῦθα δὲ, *Ἐν ἀνόητοι Γαλάται!* Τότε μὲν γὰρ ὤδινε τὴν ἀγανάκτησιν· ἐπειδὴ δὲ ὑπὲρ τῶν κατ' ἑαυτὸν ἀπελογήσατο, εἰς μέσον αὐτὴν ἀποβῆξας, ἐξήνεγκε μετὰ τὴν ἀπόδειξιν. Εἰ δὲ ἀνοήτους καλεῖ, μὴ θαυμάσῃ; οὐ γὰρ παραβαίνων τοῦ Χριστοῦ τὸν νόμον τὸν λέγοντα, μὴ λέγειν μωρὸν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτὸν τηρῶν, τοῦτο ποιεῖ. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἰρηται, Ὁ καλῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μωρὸν, ἀλλ', Ὁ εἰκὴ καλῶν. Τίνες δὲ τούτων δικαιοτέρον ἂν ἔτυχον ταύτης τῆς προσηγορίας, οἱ μετὰ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα, ὡς οὐδεὶς γενομένου, τῶν προτέρων ἐχόμενοι. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο ὕβριστήν καλεῖς τὸν Παῦλον, καὶ διὰ τὴν Σάπφειραν καὶ τὸν Ἀνανίαν ἀνδροφόνον ἐρεῖς τὸν Πέτρον. Εἰ δὲ ἐκεῖνα μανίας εἰπεῖν, πολλῶ μᾶλλον καὶ ταῦτα. Σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς οὐκ ἀπὸ προοιμίων ταύτη κέχρηται τῇ σφοδρότητι, ἀλλὰ μετὰ τοὺς ἐλέγχους καὶ τὰς ἀποδείξεις, ὅτε λοιπὸν οὐ παρ' ἐκείνου, ἀλλὰ παρ' αὐτῶν τῶν ἐλέγχων τὴν ἐπιτίμησιν ἐδέχοντο. Ὅτε γὰρ ἔδειξε τὴν πίστιν ἐξωθουμένους, καὶ τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ περιττὸν ἀποφαίνοντας, τότε ἐπάγει τὴν ἐπιτίμησιν, καὶ οὐδὲ τότε κατ' ἀξίαν· καὶ γὰρ πολλῶ χαλεπωτέρων ἦσαν ἔξιοι βημάτων, θέα δέ μοι πῶς εὐθέως καὶ καθυφρίσει

πλήξας. Οὐ γὰρ εἶπε, Τίς ὑμᾶς ἠπάτησε; Τίς ὑμῖν ἀπεχρήσατο; Τίς ὑμᾶς παρελογίστατο; ἀλλὰ, *Τίς ὑμᾶς ἐδάσκαλεν*^a; οὐκ ἄμοιρον ἐγκωμίων τὴν ἐπίπληξιν θεῖς. Τοῦτο γὰρ δεικνύντος ἐστίν, ὅτι φθόνου ἄξια ἔπραττον πρότερον, καὶ δαίμονος ἐπήρεια τὸ γινόμενον ἦν, σφοδρὸν κατὰ τῆς εὐημερίας αὐτῶν πνεύσαντος. Ὅταν δὲ φθόνον ἀκούσης ἐνταῦθα, καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὀφθαλμὸν πονηρὸν τὸ αὐτὸ δηλοῦντα, μὴ τοῦτο νομίσης, ὅτι ἡ τῶν ὀφθαλμῶν βολὴ τοὺς ὀρῶντας βλάπτειν πέφυκεν· ὀφθαλμὸς γὰρ οὐκ ἂν εἴη πονηρὸς, αὐτὸ τὸ μέλος· ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ Χριστὸς οὕτω τὸν φθόνον λέγει. Ὁφθαλμῶν μὲν γὰρ τὸ ἀπλῶς ὀρᾶν μόνον, τὸ δὲ πονηρῶς ὀρᾶν τῆς ἐνδον διεστραμμένης γίνεται γνώμης. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς αἰσθήσεως ταύτης εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν εἰσρεῖ τῶν ὀρῶντων ἡ θεωρία, καὶ ὡς ἐπὶ πολὺ ἐν πλούτῳ μάλιστα ὁ φθόνος τίχτεται, ὃ δὲ πλοῦτος ἀπὸ ὀφθαλμῶν ὀρᾶται, καὶ αἱ δυναστεῖαι καὶ αἱ δορυφορίαι διὰ τοῦτο πονηρὸν ὀφθαλμὸν ἐκάλεσεν, οὐ τὸν ὀρῶντα, ἀλλὰ τὸν μετὰ βασκανίας ὀρῶντα ἀπὸ τῆς κατὰ ψυχὴν πονηρίας. Εἰπὼν δὲ, *Τίς ὑμᾶς ἐδάσκαλεν*; δεῖκνυσιν ὅτι οὐχ ὡς κηδεμόνες, οὐδὲ ὡς τὸ λείπον ἀναπληροῦντες, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄκρωτηριάζοντες, τοῦτο ποιῶσι. Φθόνου γὰρ ἐστίν, οὐ τὸ λείπον προσεῖναι, ἀλλὰ καὶ τῶν πεπληρωμένων ὑφελῆσθαι τι, καὶ λυμῆνασθαι τῷ παντί. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐχ ὡς τοῦ φθόνου κατ' ἑαυτὸν ἰσχυὸν ἔχοντος, ἀλλ' ὡς τῶν ταῦτα διδασκόντων διὰ βασκανίαν ἐπὶ τοῦτο ἐλθόντων. *Οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προσεγράφη ἐν ὅμιῳ ἐσταυρωμένος.* Καὶ μὴν οὐκ ἐν τῇ Γαλατῶν χώρᾳ, ἀλλ' ἐν [696] Ἱεροσολύμοις ἐσταυρώθη· πῶς οὖν φησιν, *Ἐν ὅμιῳ*; Τῆς πίστεως δεικνύς τὴν ἰσχυὴν

^a Τίς ὑμᾶς ἐδάσκαλεν; *Quis vos fasciavit? Id est, Quis vos hinc ductus circumvenit?*

καὶ τὰ πόρρωθεν δυναμένης ὄρᾶν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐσταυρώθη, ἀλλὰ, *Προσηρᾶση ἑσταυρωμένος*, δηλῶν ὅτι τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ἀκριδέστερον ἐθεώρησαν τῶν παρόντων ἐνίων καὶ τὰ γινόμενα θεωμένων. Ἐκείνων μὲν γὰρ πολλοὶ θεασάμενοι, οὐδὲν ἀπώναντο· οὗτοι δὲ ὀφθαλμοφανῶς μὲν οὐκ εἶδον, διὰ δὲ τῆς πίστεως ἀκριδέστερον εἶδον. Ταῦτα δὲ λέγει ὁμοῦ καὶ καθαπτόμενος αὐτῶν, καὶ ἐπαινῶν. Ἐπαινῶν μὲν, ὅτι μετὰ τοσαύτης πληροφορίας ἐδέξαντο τὸ γεγεννημένον· καθαπτόμενος δὲ, ὅτι οὐκ εἶδον ὑπὲρ αὐτῶν γυμνωθέντα, ἀνεσκολοπισμένον, προσηλωμένον, ἐμπυρῶμενον, κιμωποῦμενον, ποτιζόμενον ὄξος, κατηγορούμενον ὑπὸ ληστῶν, λόγῃ νυττόμενον (ταῦτα γὰρ πάντα ἐδήλωσε διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Προσηρᾶση ἐν ὑμῖν ἑσταυρωμένος*), τοῦτον ἀφέντες, ἐπὶ τὸν νόμον ἔδραμον, οὐδὲν αἰδεσθέντες τῶν παθημάτων ἐκείνων. Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς πανταχοῦ τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν, τὰ ἄλλα πάντα ἀφεις, τὴν δύναμιν ἐκήρυττε τοῦ Χριστοῦ, τὸν σταυρὸν περιφέρων. Τοῦτο γὰρ μάλιστα κεφάλαιον τῆς ὑπὲρ ἡμῶν κηδεμονίας ἦν. *Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως*; Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς μακροῖς οὐ παρακολουθεῖτε λόγοις, φησὶν, οὐδὲ τῆς οἰκονομίας τὸ μέγεθος κατοπτεῦσαι βούλεσθε, διὰ συντόμου λόγου καὶ ταχύτης ἀποδείξεως ὑμᾶς πείσαι βούλομαι τὴν ἐσχάτην ὁρῶν ἀγνωμοσύνην. Ἀνωτέρω μὲν γὰρ ἐκ τῶν πρὸς τὸν Πέτρον αὐτῶν λεχθέντων ἐπεισεν, ἐνταῦθα δὲ λοιπὸν πρὸς αὐτοὺς ἀποδύεται, οὐκ ἐκ τῶν ἀλλαγῶν συμβάντων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς γινομένων κατασκευάζων ἅπαντα, καὶ οὐκέτι μόνον ἀπὸ τῶν κοινῇ δεδομένων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν αὐτοῖς ἰδίᾳ δεδωρημένων πείθων καὶ ποιούμενος τὴν ἀπόδειξιν. Διὸ φησὶ. *Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως*; Ἐλάβετε Πνεῦμα ἅγιον, φησὶν, εἰργάσασθε δυνάμεις παλλὰς, ἐπετελέσατε σημεῖα νεκρῶν ἐγειρόντες, λεπρούς καθαίροντες, προφητεύοντες, γλώσσαις λαλοῦντες· ταύτην οὖν τὴν τοσαύτην ἰσχὺν ἔδωκεν ὑμῖν ὁ νόμος; Καὶ μὴν οὐδὲν πρότερον ἐποιεῖτε τοιοῦτον. Ἄλλ' ἢ πίστις;

β'. Πῶς οὖν οὐκ ἐσχάτης μανίας τοσαῦτα παρὰ τῆς πίστεως εὐεργετηθέντας, ταύτην μὲν ἀφείναι, πρὸς δὲ τὸν οὐδὲν τοιοῦτον παρασχόντα νόμον αὐτομολῆσαι πάλιν; *Οὕτως ἀνόητοί ἐστε, ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελείσθε*. Πάλιν εὐκαίρως τὴν ὕβριν ἐπήγαγε. Δέον γὰρ, φησὶ, προσθήκην ποιῆσαι τοῦ χρόνου προϊόντος, οὐ μόνον οὐκ ἐπεδώκατε, ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦπίσω κατηνέχθητε πάλιν. Οἱ γὰρ ἀπὸ τῶν μικρῶν ἀρχόμενοι, προϊόντες ἐπὶ τὰ μείζονα ἀναβαίνουσιν· ὑμεῖς δὲ ἀπὸ τῶν μεγάλων ἀρξάμενοι, πρὸς τὰ ἐναντία κατηνέχθητε. Εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ σαρκικῶν ἤρξασθε, ἔδει εἰς τὰ πνευματικὰ προκοφῆαι· νῦν δὲ ἀπὸ πνευματικῶν ἀρξάμενοι, εἰς τὰ σαρκικά καταελύσατε· [697] τὸ μὲν γὰρ σημεῖα ποιεῖν, πνευματικόν, τὸ δὲ περιτέμνεσθαι, σαρκικόν. Ὑμεῖς δὲ μετὰ τὰ σημεῖα ἐπὶ τὴν περιτομήν ἤλθετε, μετὰ τὸ δρᾶσασθαι τῆς ἀληθείας ἐπὶ τοὺς τύπους καταπέσετε, μετὰ τὸ κατοπτεῦσαι τὸν ἥλιον τὸν λύχον ἐπιζητεῖτε, μετὰ τὴν στερεὰν τροφήν ἐπὶ τὸ γάλα τρέχετε. Καὶ οὐκ εἶπε, *Σαρκὶ τελεῖσθε*, ἀλλὰ, *Σαρκὶ ἐπιτελείσθε*, δεικνύς ὅτι δίχην θρομβάτων ἀλόγων λαβόντες αὐτοῦ;

ἐκείνοι κατέκοπτον, τούτων ἐαυτοὺς ἐκδιδόντων εἰς τὸ πάσχειν ἅπερ ἐβούλοντο ἐκείνοι· ὡσπερ ἂν εἰ τις ἀπὸ στρατηγῶν καὶ ἀριστέρων μετὰ μυρία *τρίπαια* καὶ νίκας εἰς τὴν τῶν λειποτακτῶν θεὸς ἐαυτὸν ἀτιμίαν, καταστίζειν παρέχει τοῖς βουλομένοις τὸ σῶμα. *Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ; εἰ γε καὶ εἰκῆ*. Τοῦτο τοῦ προτέρου πολὺ πλεονεκτήτερον. Οὐ γὰρ οὕτως ἠδύνατο ἡ τῶν σημείων ἀνάμνησις, ὡς ἡ τῶν ἀγῶνων ἐπίδειξις καὶ ἡ τῶν παθῶν ὑπομονὴ τῶν διὰ Χριστόν. Πάντα γὰρ ἐκεῖνα, φησὶν, ἅπερ ὑπεμείνατε, ζημιῶσαι ὑμᾶς οὗτοι βούλονται, καὶ τὸν στέφανον ὑμῶν ἀρπάσαι. Εἶτα, ἵνα μὴ κατασειῇ αὐτῶν τὴν ψυχὴν, καὶ ἐκλύσῃ τὰ νεῦρα, οὐκ ἔμεινε ἕως τῆς ἀποφάσεως, ἀλλ' ἐπήγαγεν· *Εἰ γε καὶ εἰκῆ*. Εἰ γὰρ βουληθεῖητε, φησὶν, ἀνανῆψαι καὶ ἀνακτήσασθαι ἐαυτοὺς, οὐκ εἰκῆ. Πού νῦν εἰσιν οἱ τὴν μετάνοιαν ἐκκόπτοντες; Ἴδου γὰρ οὗτοι καὶ Πνεῦμα ἔλαβον, καὶ σημεῖα εἰργάσαντο, καὶ ὁμολογηταὶ ἐγένοντο, μυρίους διὰ τὸν Χριστὸν ὑπομείναντες κινδύνους καὶ διωγμούς, καὶ μετὰ τοσαῦτα κατορθώματα τῆς χάριτος ἐξέπεσον. Ἄλλ' ὅμως, φησὶν, ἐὰν βούλησθε, δύνασθε ἐαυτοὺς ἀνακτήσασθαι. *Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως*; Τοσαῦτες, φησὶν, ἠξιώθητε δωρεᾶς, καὶ θαύματα ἐπετελέσατε τοσαῦτα, ὅτι νόμον ἐφυλάξατε, ἢ ὅτι πίστιν ἐτηρήσατε; Δῆλον ὅτι διὰ τὴν πίστιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τοῦτο ἔστρεφον καὶ περιέφερον ἐκείνοι λέγοντες, ὅτι οὐκ ἔχει ἡ πίστις ἰσχύν, τοῦ νόμου μὴ προσκειμένου· δείκνυσαι τὸ ἐναντίον, ὅτι τῶν ἐντολῶν προστεθεισῶν οὐδὲν ἡ πίστις ὠφελήσει λοιπόν· ἢ γὰρ πίστις τότε ἰσχύει, ὅταν μὴ ἂ προστεθῇ ἀπὸ τοῦ νόμου. *Ὅσοι γὰρ ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε*, φησὶ, *τῆς χάριτος ἐξεπέσετε*. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν προῖων φησὶν, ὅτε καὶ μερίζονι κέχρηται παρῆρησιᾶ, ἀπὸ τῶν ἡδὴ κατασκευασμένων τὴν ἀφορμὴν λαμβάνων· τέως δὲ ἀπὸ τῶν παρελθόντων τὴν ἀφορμὴν κατασκευάζει. Ὅτι γὰρ, φησὶν, οὐ προσείχετε τῷ νόμῳ, ἀλλὰ τῇ πίστει, τότε τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, καὶ τὰ σημεῖα ἐπετελέσατε. Εἶτα ἐπειδὴ περὶ νόμου ὁ λόγος ἦν, καὶ ἕτερον ἐκίνει τόπον ἀγωνιστικώτατον, τὸν Ἄβραάμ εἰς μέσον ἄγων, καὶ σφόδρα εὐκαίρως, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας, οὕτω λέγων· *Καθὼς Ἄβραάμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην*. Δηλοῖ μὲν γὰρ, φησὶ, τῆς πίστεως τὴν δύναμιν, καὶ τὰ ὑφ' ὑμῶν γενόμενα θαύματα· εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ ἐκ παλαιῶν ὑμᾶς πείσαιμι διηγημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς τοῦ πατριάρχου λόγος ἦν παρ' αὐτοῖς, ἄγει [698] καὶ αὐτὸν εἰς μέσον, καὶ δείκνυσαι καὶ αὐτὸν οὕτω δικαιοθέντα. Εἰ δὲ ὁ πρὸ τῆς χάριτος ἀπὸ πίστεως ἐδικαιώθη, καίτοι γε καὶ ἐν ἔργοις κομῶν, πολλῶν μᾶλλον ὑμεῖς. Τί γὰρ ἐκείνος ἐβλάβη μὴ γενόμενος ὑπὸ νόμον; Οὐδὲν, ἀλλ' ἤρκεσεν ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην αὐτῷ. Οὐδὲ γὰρ ἦν νόμος τότε, φησὶν. Οὐδὲ γὰρ νῦν ἔστι νόμος, ὡσπερ οὐδὲ τότε. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀνελὼν τοῦ νόμου τὴν χρεῖαν, τότε τὸν πρὸ τοῦ νόμου δικαιοθέντα εἰσήγαγεν, ἵνα μὴ ταύτην διέξῃται τὴν ἀντίθεσιν. Ὅσπερ γὰρ τότε οὐδέπω δοθεῖς ἦν, οὕτω καὶ νῦν δοθεῖς πέπαυται. Εἶτα ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνου ἐπὶ τῷ ἐξ Ἄβραάμ γεγεννησθαι, καὶ

* Legendum videtur cum Satilio μηδέν.

acciderat; perstringens vero, quod quem viderant pro ipsis nudari, colaphis cædi, affigi clavis, conspui, probris incesse, aceto potari, accusari a latronibus, lancea vulnerari (nam hæc omnia significavit dicendo, *Præscriptus est in vobis crucifixus*); eo deserto ad legem currebant, nihil reveriti cruciatus illos. Tu vero et illud considera, quomodo ubique prætermissis cælo, terra, mari, cæterisque rebus omnibus, Christi potentiam prædicavit, crucem ubique celebrans. Hoc enim erat præcipuum caput divinitus pro nobis sollicitudinis. 2. *Hoc solum volo discere a vobis: ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Quoniam, inquit, non præbetis perpetuam attentionem prolixis sermonibus, nec vultis magnitudinem hujus dispensationis intueri, compendioso sermone brevissimaque demonstratione volo persuadere vobis, extrema ingrati animi signa videns. Prius quidem in iis quæ superius dicta sunt, ex iis quæ loquutus est Petro, persuaserat; sed hic jam ipsis aggregit, non ex iis quæ alibi contigerunt, sed ex iis quæ inter eos gesta sunt, omnia demonstrans: nec tantum ex iis donis quæ cæteris communia erant, verum etiam ex iis quæ ipsis peculiariter donata fuerant, fidem facit, simul et probationem instruit: ideoque dicit: *Hoc solum volo discere a vobis: ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?* Accepistis, inquit, Spiritum sanctum, edidistis multa miracula, perfecistis prodigia mortuos excitando, leprosos mundando, prophetando, linguis loquendo: hancine tam insignem potestatem vobis dedit lex? Atqui prius nihil tale faciebatis, sed id vobis dedit fides?

2. Annon igitur extremæ dementiæ est, cum tantum beneficiorum in vos contulerit fides, hanc relinquere, et ad legem, quæ tale nihil vobis præstitit, ultro recurrere? 3. *Adeo stulti estis, qui in spiritu cœpistis, nunc carne consummamini.* Rursum opportune convicium addidit. Cum, inquit, oportuerit vos temporis progressu prioribus bonis accessionem adjungere, non solum non profecistis, verum denuo ad priora reversi estis. Etenim qui ab exiguis initium faciunt, procedentes ad majora conscendunt: vos contra a magnis orsi, ad contraria retrocessistis. Si enim a carnalibus cœpissetis, oportebat ad spiritualia proficere: nunc vero cum a spiritualibus cœperitis, ad carnalia divertistis: nam edere miracula, spirituale est; circumcidi vero, carnale. Vos autem post signa devenistis ad circumcisionem, post apprehensam veritatem ad typos recidistis, post conspectum solem lucernam quæritis, post solidum eibum ad lac recurritis. Et non dixit, *Carne consummamini, sed, Deinde carne consummamini*; illud indicans, quod pseudapostoli correptos eos pecudum ritu conciderent, dum semet illis præbent ad patiendum quiddam illis collibisset: perinde ac si quis e duobus ac fortibus viris, post innumera tropæa victoriæque seipsum in desertorum infamiam tradat, corpus suum exhibeat volentibus imprimere notas. 4. *Tam multa passi estis frustra? si tamen et frustra.*

Hoc multo acrius vulnerat quam illud prius. Non enim signorum memoria æque poterat illorum animos mordere, ut ostensa certaminum malorumque tolerantia, quæ propter Christum fuerant perpassi. Omnium, inquit, illorum quæ sustinistis, isti jaeturam vos facere volunt, et coronam vobis student intervertere. Mox, ne concuteret illorum animos, nervosque dissolveret, non perstitit usque ad sententiam ferendam, sed subtexuit, *Si tamen frustra.* Si volueritis, inquit, exspargiscis, ac revocare vos ipsos, non frustra passi fueritis. Ubi nunc sunt qui tollunt penitentiam? Ecce hi Spiritum acceperant, signa fecerant, confessores fuerant, innumerabilia pericula, varias persecutiones Christi causa perpassi fuerant, et post tam multa recte facta a gratia exciderant. Et tamen, inquit, si volueritis, potestis vos ipsos revocare. 5. *Qui igitur subministrat vobis Spiritum, qui in vobis operatur miracula, ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Tantum, inquit, donum adepti estis, ut et tot miracula ederetis: utrum quia legem servastis, an propter fidem? Non dubium est, quin propter fidem. Quoniam enim sursum ac deorsum hoc vertebant illi, et undique jaetabant, dicentes fidem non valere nisi adjuncta lege; Paulus contra demonstrat, additis præceptis fidem jam nihil profuturam. Tum enim valet fides, cum nihil accesserit ex lege. *Quicumque enim, inquit, in lege justificamini, a gratia excidistis (Gal. 5. 4).* Verum id quidem in progressu declarat, cum etiam liberius loquitur, ex iis quæ jam probata sunt sumens occasionem; interim vero ex præteritis parat occasionem. Cum, inquit, non attendebatis legi, sed fidei, tunc Spiritum accepistis, tunc signa fecistis. Deinceps, quoniam de lege dicendum erat, alium movebat locum qui plurimum habet contentions: Abraham in medium adducit, idque valde opportune, multaque cum auctoritate, ita loquens: 6. *Sicut Abraham credidit Deo, et imputatum est illi ad justitiam.* Declarant quidem, inquit, fidei vim et a vobis odita miracula: si vero vultis, etiam ex vetustis historiis conabor vobis facere fidem. Itaque, quoniam celebris magnæque existimationis apud illos erat patriarcha Abraham, et hunc profert in medium, declarans hunc quoque sic fuisse justificatum. Quod si is ante gratiam ex fide justificatus est, idque cum et operibus bonis floreret, multo magis vos. Quid igitur illi detrimenti attulit, quod non esset sub lege? Nihil; sed sufficiebat ei fides ad justitiam. Non enim tunc lex erat, inquit. Neque nunc est lex, sicuti nec tunc. Ob id enim sublaturus legis necessitatem, eum qui tum ante legem justificatus fuit inducit, ne hoc posset objici. Nam quemadmodum tunc data nondum erat, ita nunc quæ data fuit, antiquata est. Ad hæc quoniam efferebantur animis quod ab Abraham ducerent genus (*Joan. 8. 33*), metuentes ne, si legem relinquerent, ad illius cognitionem fierent alieni: id quoque rursus in contrarium vertit, metumque solvit, declarans quod fides potissimum conciliat cum illa propinquitatem: quod quidem manifestum in Epi-

stola ad Romanos probavit (*Rom. 4. 5*), non minus tamen idem hic agit ita dicens : 7. *Scitote ergo, quod qui ex fide sunt, hi filii sunt Abrahamæ.* Deinde hoc ipsum veteris Scripturæ testimonio probat. 8. *Prævidens enim Scriptura, quod ex fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahamæ, dicens : In te benedicentur omnes gentes (Gen. 12. 3).* Itaque si non ii, qui cum illo naturalem cognationem habent, sed qui nullam cum illo habent, fidem vero illius imitantur, filii sunt : perspicuum est quod in hunc inseruntur gentes quæ crediderunt : id enim significat cum ait : *In te benedicentur omnes gentes.*

3. Per hæc autem et aliud quiddam magnum declaratur. Nam quoniam illud eos turbaverat, quod lex antiquior esset, fides autem post legem : et hanc illis eximit suspicionem, ostendens fidem esse lege antiquiorem, idque liquere ex Abrahamo : priusquam enim existeret lex, ille justificatus est. Ostendit autem ea quoque quæ nunc sunt, secundum prophetiam evenisse : *Prævidens, inquit, Scriptura, quod ex fide justificat Deus gentes, non ex lege, prænuntiavit Abrahamæ.* Quid tandem hoc est? Qui, inquit, legem dedit, idem et priusquam legem daret, hoc definierat, ut gentes per fidem justificarentur. Non dixit, Revelavit; sed, Lætam rem nuntiavit, ut intelligas patriarcham tali justificationis modo gavisum fuisse, ac vehementer ut hoc contingeret desiderasse. Cæterum quoniam illos et alter quidam habebat metus (scriptum erat enim, *Maledictus omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis hujus, ut faciat ea [Deut. 27. 26]*) : et hunc eximit metum, sapienter ac prudenter rursus hoc vertens in contrarium, et ostendens quod non solum non sint execrationi obnoxii qui legem relinquerent, sed et benedictionis participes : contra qui legem obtinerent, adeo non benedicti, ut etiam execrabiles. Siquidem illi dicebant : Qui non servaverit legem, maledictus est : hic vero declarat, eum qui servat, execrabilem esse; qui non servat, benedictum. Rursum illi dicebant, Qui sola fide nititur, execrabilis est : hic contra demonstrat eum, qui sola fide nititur, benedictum esse. Quomodo ergo hæc omnia declarat? non enim rem vulgarem polliciti sumus; ideo oportet sequentibus diligenter attendere. Ostendat quidem hoc antea, cum narraret Scripturam dixisse patriarchæ, *In te benedicentur omnes gentes.* Tum vero lex non erat, sed fides; ideoque ratiocinans subjunxit : 9. *Itaque qui sunt ex fide, benedicuntur cum fideli Abraham.* Porro ne hinc ansam arriperent contradicendi, dicerentque : Merito ex fide justificatus; nondum enim erat lex; at tu mihi demonstra post traditam legem, fidem justificare. Ad id venit, ac plus demonstrat quam illi quærunt, nimirum non modo justificare fidem, verum etiam legem ipsa utentes obnoxios execrationi reddere. Hæc ut intelligas, audi ipsius Apostoli verba : 10. *Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledictione sunt.* Verum hæc est sententia, nondum habens probationem. Quæ igitur probatio? Ex ipsa lege : Ma-

ledictus enim, inquit, omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis hujus, ut faciat ea. 11. In lege autem neminem justificari, cuius perspicuum est. Omnes enim peccaverunt, et sub maledicto sunt. Verum hoc modo non loquitur, ne videatur ipse ex se pronuntiare, sed iterum ideam probat testimonio breviter utrumque complectente, alterum quod nullus legem impleret; unde et execrabiles erant : alterum quod fides justificet. Quod igitur testimonium? Ex propheta Habacuc ita loquente : *Justus autem ex fide vivet (Habac. 2. 4).* Hoc enim non solum ostendit ex fide justificationem esse, verum etiam fieri non posse ut per legem contingat salus. Posteaquam, inquit, legem nemo servavit, sed omnes ob transgressionem erant obnoxii maledicto, excogitata est facilior quædam via per fidem : quod ipsum maximum est argumentum, ex lege neminem posse justitiam adipisci. Non enim dixit propheta, Justus ex lege vivet : sed, *Ex fide. 12. Lex autem non est ex fide; sed qui fecerit hæc, vivit in eis.* Hoc est, non tantum fidem requirit lex, sed opera quoque; gratia vero ex fide servat ac justificat. Vides quomodo demonstraverit eos qui legi hærent, eo quod impleri non possit, execrationi fuisse obnoxios. Sed quomodo fides habet hanc vim, ut justificet? Nam hæc ante promisit, eaque magna vi comprobavit. Cum enim lex esset infirmior, quam ut posset hominem ad justitiam perducere, repertum est non leve remedium, nempe fides, quæ quod legi erat impossibile faceret. Ergo si et Scriptura dicit justum ex fide victurum, rejiciens justitiam quæ est per legem; et si Abraham ex fide justificatus est, manifestum est magnam esse vim fidei. Sed eum qui non perseveraverit in lege, maledictum esse, et eum qui fidei innititur, justum esse, manifestum est. Sed unde, inquit aliquis, poteris nobis probare, quod illa maledictio non amplius subsistat? Nam Abraham quidem ante legem fuit; nos autem qui semel sub jugo fuimus servitutis, nos ipsos reddidimus obnoxios execrationi. Quis igitur est qui solvit illam execrationem? Vide quam celeriter huic etiam objectioni occurrit : quamquam et ea quæ dicta sunt, sufficiant. Etenim qui semel justificatus est, mortuusque legi, ac vitam novam amplexus est, qui possit esse obnoxius execrationi? At his contentus non est, verum et aliis modis rem aggreditur, scribens : 13. *Christus nos redemit de maledictione legis, factus pro nobis maledictum : scriptum est enim : Maledictus omnis qui pendet in ligno (Deut. 21. 23).* Verum alii populus maledicto fuit obnoxius, ut dicitur : *Maledictus omnis qui non permanserit in iis quæ scripta sunt in libro legis hujus (Ib. 27. 26).* Et quid hoc? Nam populus quidem obnoxius erat; non enim permanserat in lege, neque quisquam erat qui legem totam impleverat; at Christus hanc maledictionem altera permutavit, quæ dicit : *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Quoniam igitur et qui pendet, maledictus est; et qui legem transgreditur etiam maledictus : non oportuit illum qui maledictum illud

ἐθεδοίκεσαν, μὴ τὸν νόμον ἀφέντες, ἀλλοτριωθῶσι τῆς ἐκείνου συγγενείας· καὶ τοῦτο πάλιν εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπει, καὶ λύει τὸν φόβον ὁ Παῦλος, δεικνύς ὅτι τὴν πρὸς ἐκείνον ἀγχιστεῖαν μάλιστα ἡ πίστις ἐργάζεται. Καὶ τοῦτο σαφέστερον μὲν ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους κατεσκευάσεν, οὐχ ἤττον δὲ αὐτὸ καὶ ἐν ταῦθα ἐργάζεται, λέγων οὕτω· *Γινώσχετε ὅρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοι υἱοὶ εἰσὶν Ἀβραάμ*. Εἶτα καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀπὸ μαρτυρίας συνίστησι παλαιᾶς. *Προϊδούσα γάρ, φησὶν, ἡ Γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοὶ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, προσηγγελισατο τῷ Ἀβραάμ, ὅτι Ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη*. Εἰ τοίνυν οὐχ οἱ τὴν φυσικὴν ἔχοντες πρὸς αὐτὸν συγγένειαν, οὗτοι εἰσὶν υἱοὶ, ἀλλ' οἱ τὴν πίστιν ἐκείνου μιμησάμενοι (τοῦτο γὰρ ἔστιν, Ἐν σοὶ τὰ ἔθνη), δῆλον ὅτι εἰς ταύτην εἰσάγεται τὴν συγγένειαν.

γ. Διὰ δὲ τούτων καὶ ἕτερον δεικνύται μέγα. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὺς ἐθοροῦει τὸ τὸν νόμον ἀρχαιότερον εἶναι, τὴν δὲ πίστιν μετὰ τὸν νόμον, καὶ ταύτην αὐτῶν ἀναιρεῖ τὴν ὑποψίαν, δεικνύς ὅτι τοῦ νόμου πρεσβυτέρα ἡ πίστις, καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ· πρὶν ἢ γὰρ φανῆναι τὸν νόμον, ἐκείνος ἐδικαιώθη. Δείκνυσι δὲ καὶ τὰ νῦν γενόμενα, κατὰ προφητείαν ἐγένετο· *Προϊδούσα γάρ, φησὶν, ἡ Γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοὶ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, οὐκ ἐκ τοῦ νόμου, προσηγγελισατο τῷ Ἀβραάμ*. Τί δὲ τοῦτο ἔστιν; Αὐτὸς ὁ τὸν νόμον διδούς, φησὶ, καὶ πρὶν ἢ τὸν νόμον τοῦτον δοῦναι, τοῦτο ἦν ὀρίσας, ἐκ πίστεως δικαιοῦσθαι τὰ ἔθνη. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀπεκάλυψεν, ἀλλ', Εὐηγγελισατο, ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ ὁ πατριάρχης τούτῳ τῷ τρόπῳ τῆς δικαιοσύνης ἔχαίρει, καὶ σφόδρα ἐπόθει τοῦτο ἐκθῆναι. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε φόβος καὶ αὐτοὺς ἕτερος (ἐγγεγραπτο γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τούτου, τοῦ ποιῆσαι αὐτὰ), καὶ τοῦτο διαλύει τὸ δέος, σφῶς καὶ συνετῶς πάλιν εἰς τὸ ἐναντίον αὐτὸ περιτρέπει, καὶ δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐκ εἰσὶν ἐπικατάρατοι οἱ τὸν νόμον ἀφέντες, ἀλλὰ καὶ εὐλογημένοι· οἱ δὲ κατέχοντες, οὐ μόνον οὐκ εὐλογημένοι, ἀλλὰ καὶ ἐπικατάρατοι. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἔλεγον, ὅτι ὁ μὴ τηρῶν τὸν νόμον ἐπικατάρατος· οὗτος δὲ δεικνύσιν, ὅτι ὁ τηρῶν ἐπικατάρατος, ὁ δὲ μὴ τηρῶν εὐλογημένος. Ἐκεῖνοι πάλιν ἔλεγον, ὅτι ὁ τῆς πίστεως μόνῃ [699] προσέχων, ἐπικατάρατος· οὗτος δὲ δεικνύσιν, ὅτι ὁ τῆς πίστεως προσέχων μόνῃ, εὐλογημένος. Πῶς οὖν ταῦτα πάντα δεικνύσιν; οὐ γὰρ τὸ τυχὸν ἐπηγγελιάμεθα. Διὸ χρὴ καὶ μετὰ ἀκριβείας προσέχειν τοῖς ἐξῆς. Ἐδειξε μὲν γὰρ καὶ ἔμπροσθεν τοῦτο εἰπὼν, ὅτι ἡ Γραφή εἶπε τῷ πατριάρχῃ, ὅτι Ἐν σοὶ εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη. Τότε δὲ νόμος οὐκ ἦν, ἀλλὰ πίστις· διὸ καὶ συλλογιζόμενος, ἐπήγαγεν· Ὅστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ. Ἴνα δὲ μὴ τοῦτο εἰς ἀντίθεσιν λάβωσι, κατεῖπασιν· Εἰκότως ἀπὸ πίστεως ἐδικαιώθη· οὐπω γὰρ ἦν νόμος· σὺ δὲ μοι δείξον μετὰ τὴν τοῦ νόμου θέσιν τὴν πίστιν δικαιοῦσαν· ἐπὶ τοῦτο ἐρχεται, καὶ πλέον ὢν ζητοῦσιν ἐπιδείκνυσιν, οὐχὶ δικαιοῦσαν μόνον τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ τὸν νόμον ἐπικατάρατους τοὺς χρωμένους αὐτῷ ποιοῦντα. Καὶ ἵνα ταῦτα μάθῃς, αὐτῶν ἄκουσον τῶν ἀποστολικῶν

βημάτων· Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμον εἰσὶν, ὑπὸ κατάραν εἰσὶν. Ἀλλὰ τοῦτο ἀπόφασις, οὐδέπω τὴν ἀπόδειξιν ἔχουσα. Τίς οὖν ἡ ἀπόδειξις; Ἐξ αὐτοῦ τοῦ νόμου· Ἐπικατάρατος γὰρ πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τούτου, τοῦ ποιῆσαι αὐτὰ. Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιοῦται, παρὰ πᾶσι διήλον. Πάντες γὰρ ἡμαρτον, καὶ ὑπὸ κατάραν εἰσὶν. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, ἵνα μὴ δόξη αὐτὸς ἀποφαίνεσθαι, πάλιν δὲ ἀπὸ μαρτυρίας αὐτὸ συνίστησιν, ἀμφοτέρω ἐχούσης ἐν βραχεῖ, καὶ ὅτι νόμον οὐδεὶς ἐπλήρωσε (διὸ καὶ ἐπικατάρατοι ἦσαν), καὶ ὅτι ἡ πίστις δικαιοὶ. Τίς οὖν ἡ μαρτυρία; Ἀπὸ τοῦ προφήτου Ἀβραακὸς οὕτω λέγοντος· Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. Τοῦτο γὰρ οὐ τὴν ἐκ πίστεως δεικνύσι δικαιοσύνην μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ νόμου σωθῆναι οὐκ ἐνι. Ἐπειδὴ γὰρ νόμον, φησὶν, οὐδεὶς ἐτήρησεν, ἀλλὰ πάντες ἦσαν ὑπὸ τὴν ἀράν διὰ τὴν παράβασιν, ἐπενοήθη βῆθια τις ὁδός, ἡ ἀπὸ τῆς πίστεως· ὅπερ καὶ σημεῖον μέγιστόν ἐστι τοῦ μηδένα δυνηθῆναι δικαιοῦσθαι ἐκ τοῦ νόμου. Οὐ γὰρ εἶπεν ὁ προφήτης, Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ νόμου ζήσεται, ἀλλ', Ἐκ πίστεως. Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Οὐ γὰρ πίστιν ἐπιζητεῖ μόνον ὁ νόμος, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἔργα· ἡ δὲ χάρις ἀπὸ πίστεως σώζει καὶ δικαιοῦσθαι. Εἶδες πῶς ἔδειξεν, ὅτι οἱ τῷ νόμῳ προσέχοντες, διὰ τὸ ἀδύνατον εἶναι πληρωθῆναι, ὑπὸ κατάραν ἐγένοντο; Πῶς δὲ καὶ ἡ πίστις ταύτην ἔχει τὴν ἰσχὺν τῆς τοῦ δικαιοῦ; Ταῦτα γὰρ ἔμπροσθεν ἐπηγγείλατο, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὰ παρέστησε τῆς ἰσχύος. Ἐπειδὴ γὰρ ἠσθέει πρὸς δικαιοσύνην ὁ νόμος τὸν ἄνδρα ἀγαγεῖν, εὐρέθη φάρμακον οὐ μικρὸν ἢ πίστις, τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου ποιῶσα δυνατόν δι' αὐτῆς. Εἰ τοίνυν καὶ ἡ Γραφή λέγει, ὅτι Ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται, ἀπογινώσκουσα τὴν διὰ τοῦ νόμου σωτηρίαν, καὶ ὁ Ἀβραάμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη, δῆλον ὅτι τῆς πίστεως πολλὴ ἡ ἰσχὺς. Ἀλλ' ὅτι μὲν ὁ μὴ ἐμμένων τῷ νόμῳ ἐπικατάρατος, καὶ ὅτι ὁ τῆς πίστεως προσέχων [700] δίκαιος, δῆλον. Ὅτι δὲ οὐχ ἔσθηκεν ἐτι ἐκείνη ἡ κατάρα, πόθεν ἔχεις ἀποδείξαι ἡμῖν, φησὶν; Ὁ μὲν γὰρ Ἀβραάμ πρὸ τοῦ νόμου ἦν· ἡμεῖς δὲ ἅπασι ὑπὸ τὸν ζυγὸν γενόμενοι τῆς δουλείας, ὑπευθύνους ἑαυτοὺς κατεστήσαμεν τῇ κατάρᾳ· τίς οὖν ὁ τὴν κατάραν λύσας ἐκείνην; Πρὸς τοῦτο ὅρα πῶς ἀπαντᾷ ταχέως· ἱκανὰ μὲν γὰρ καὶ τὰ εἰρημένα. Ὁ γὰρ δικαιοῦς ἅπασι, καὶ ἀποθανῶν τῷ νόμῳ, καὶ ζωῆς ἐπιλαβόμενος ξένης, πῶς ἂν ὑπεύθυνος εἴη τῇ ἀρᾷ; Πλὴν ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖται τούτοις, ἀλλὰ καὶ ἐτέρως ἀγωνίζεται, γράφων· Χριστὸς ἡμῶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς καταράς τοῦ νόμου, γερόμνος ὑπὲρ ἡμῶν κατὰρα· γέγραπται γάρ, ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. Καὶ μὴν ἕτερά καταρα ὁ λαὸς ὑπεύθυνος ἦν τῇ λεγοῦσῃ· Ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου. Καὶ τί τοῦτο; Ὁ μὲν γὰρ λαὸς ὑπεύθυνος ἦν· οὐ γὰρ ἐνέμεινεν, οὐδὲ ἦν τις ὁ πεπληρωκὴς τὸν νόμον ἅπαντα. Ὁ δὲ Χριστὸς ἕτεραν κατάραν ταύτης ἠλλάξατο τὴν λέγουσαν· Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. Ἐπὶ οὖν καὶ ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου ἐπικατάρατος, καὶ ὁ τὸν νόμον παραβάντων ἐπικατάρατος, μείλλοντα δὲ ἐκείνην λύσει

την κατάραν ὑπεύθυνον οὐκ ἔδει γενέσθαι αὐτῆς, δεῖ δὲ δέξασθαι κατάραν ἀντ' ἐκείνης, τοιαύτην ἐδέξατο, καὶ δι' αὐτῆς ἐκείνην ἔλυσε. Καὶ καθάπερ τινὸς καταδικασθέντος ἀποθανεῖν, ἕτερος ἀνεύθυνος ἐλόμενος θανεῖν ὑπὲρ ἐκείνου, ἐξαρπάξει τῆς τιμωρίας αὐτόν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ὑπαικίτο κατὰρ τῆ τῆς παραβάσεως, ἀνεδέξατο ὁ Χριστὸς ἀντ' ἐκείνης ταύτην, ἵνα λύσῃ τὴν ἐκείνων· Ἄμαρτιαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὐρέθη ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ.

δ. Ὅσπερ οὖν ἀποθανόντων ἀποθνήσκουν μέλλοντας ἐξελετο θανάτου, οὕτω καὶ κατάραν δεξάμενος, τῆς κατάρας ἀπήλλαξεν. Ἴνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραάμ γένηται. Πῶς εἰς τὰ ἔθνη; Ἐν τῷ σπέρματι σου, φησὶν, εὐλογηθήσονται πάντα τὰ ἔθνη, τουτέστιν, ἐν τῷ Χριστῷ. Εἰ δὲ περὶ Ἰουδαίων τοῦτο ἐλέγετο, πῶς ἂν ἔχαι λόγον τοὺς ὑπευθύνους ὄντας τῇ κατάρᾳ διὰ τὴν παράβασιν, τοὺτους ἑτέροις εὐλογίας αἰτίως γενέσθαι; οὐδεὶς γὰρ τῶν κατηραμένων ἑτέρῳ μεταδίδωσιν εὐλογίας, ἥς αὐτὸς ἀπεστέρηται. Ὅθεν δῆλον ἐστὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ πᾶν εἶρηται· αὐτὸς γὰρ ἦν σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ δι' αὐτοῦ τὰ ἔθνη εὐλόγηται, καὶ οὕτω πρόσσεισιν ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπαγγελία. Ὅπερ καὶ αὐτὸς δηλῶν ἔλεγεν· Ἴνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάθωσι διὰ τῆς πίστεως. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος εἰς ἀχάριστον καὶ προσκεκρουκότα ἔλθειν, εὐλογοῦνται πρῶτον τῆς κατάρας ἀφαιρέσεως· εἶτα διὰ τῆς πίστεως δικαιοθένης, ἐπισπῶνται τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν. Ὅστε ὁ μὲν σταυρὸς τὴν κατάραν ἔλυσε· ἡ δὲ πίστις τὴν δικαιοσύνην εἰσήγαγεν· ἡ δὲ δικαιοσύνη τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν ἐπεσπάσατο. Ἀδελφοί, κατὰ ἀνθρώπων λέγω, ὅμως ἀνθρώπου προκεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἡ ἐπιδιατάσσεται. Τί [701] ἐστὶ, κατὰ ἀνθρώπων λέγω; Ἐξ ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ἀπὸ Γραφῶν, καὶ ἀπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς γινομένων θαυμάτων, καὶ ἀπ' ὧν ὁ Χριστὸς ἔπαθε, τὸν λόγον συνέστησε, καὶ ἀπὸ τοῦ πατριάρχου, καὶ εἰς τὴν κοινὴν λοιπὸν ἐκβαίνει συνήθειαν. Ἔθος γὰρ αὐτῷ αἰεὶ τοῦτο ποιεῖν, ὥστε καὶ καταγλυκαίνειν τὸν λόγον, καὶ εὐπαράδεκτόν τε καὶ εὐμαθέστερον τοῖς παχύτεροις ποιεῖν. Οὕτω καὶ Κορινθίους διαλεγόμενος, φησὶν· Τίς ποιμαίνει ποιμῆν, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος αὐτῆς οὐκ ἐσθίει; τίς φνετεύει ἄμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει; καὶ Ἑβραίους πάλιν· Διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία· ἐπεὶ μήποτε ἰσχύει, ὅτε ζῆ ὁ διαθήμενος. Καὶ πολλαχοῦ δὲ ἂν τις εὐροί τοῦτοις αὐτὸν ἐμφιλοχωροῦντα ταῖς λογισμοῖς. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τῇ Παλαιᾷ συνεχῶς αὐτὸ ποιεῖ, οὕτω λέγων· Μὴ ἐπιλήσῃται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς; καὶ πάλιν, Μὴ ἐρεῖ τὸ κλάσμα τῷ κεραμῆϊ, τί ποιεῖς; Καὶ ἐν τῷ Ὁσηε ἀνδρα μιμνῆται καταφροναύμενον ὑπὸ τῆς γυναικός. Καὶ ἐν τοῖς τύποις δὲ πολὺ τὸ τῶν ἀνθρωπίνων παραδειγμάτων ἴδιοι τις ἂν, ὡς ὅταν τὸ περίζωμα ἢ προφήτης λαμβάνῃ, καὶ εἰς τὸν αἰκίσκον τοῦ κεραμέως κατῆι. Τί οὖν αὐτῷ τὸ ὑπόδειγμα βούλεται; Ὅτι ἡ μὲν πίστις ἀρχαιότερα ἦν, ὁ δὲ νόμος νεώτερός τε καὶ πρόσκαιρος, καὶ διὰ τοῦτο δεδομένος, ἵνα προδοποιήσῃ τῆ

πίστει. Διὸ φησὶν· Ἀδελφοί, κατὰ ἀνθρώπων λέγω. Ἀνωτέρω ἀνοήτους εἰπὼν ἐνταῦθα ἀδελφοὺς καλεῖ, ἐπιστόφων τε ἑμοῦ, καὶ παραμυθούμενος. Ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην ἢ διαθήκην. Ἐκ ἀνθρώπου, φησὶ, διάθηται, μὴ τολμᾷ τις ἀνατρέψαι μετὰ ταῦτα ἔλθῶν, ἢ προσθεῖναι τι; τοῦτο γὰρ ἐστὶν, Ἥ ἐπιδιατάσσεται. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Καὶ πρὸς τίνα διέθετο ὁ Θεός; Τῷ Ἀβραάμ, φησὶν, ἐβρήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Οὐ λέγει Καὶ τοῖς σπέρμασιν αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματι σου, ὃ ἐστὶ Χριστός. Τοῦτο δὲ λέγω, διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστόν, ὁ μετὰ τετρακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη γεννητὸς νόμος οὐκ ἄκυροί, εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν. Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκέτι ἐξ ἐπαγγελίας· τῷ δὲ Ἀβραάμ δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ Θεός. Ἰδοὺ τοίνυν καὶ ὁ Θεὸς διέθετο τῷ Ἀβραάμ, διαλεγόμενος εἰς τὰ ἔθνη, ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἤξειν τὰς εὐλογίας· πῶς οὖν ὁ νόμος ἀνατρέψαι δύναται ταύτας; Ἐπειδὴ δὲ τὸ παράδειγμα ἅπαν οὐκ ἴσχυσε ἐκλύσαι πρὸς τὸ ὑποκείμενον, καὶ διὰ τοῦτο προεῖπε· κατὰ ἀνθρώπων λέγω. Μὴδὲν ἀπὸ τοῦ παραδείγματος εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλοπρέπειαν λάθῃς. Σκόπει δὲ ἀνοήτων τὸ ὑπόδειγμα· Ἐπηγγεῖλατο τῷ Ἀβραάμ διὰ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ εὐλογεῖσθαι τὰ ἔθνη· σπέρμα δὲ αὐτοῦ κατὰ σάρκα ἐστὶν ὁ Χριστός. Ἦλθε μετὰ τετρακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη ὁ νόμος. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος χαρίζεται τὰς εὐλογίας, καὶ τὴν [702] ζωὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἡ ἐπαγγελία ἐκείνη ἄκυρός ἐστιν. Εἶτα ἀνθρώπου μὲν οὐδεὶς ἄκυροί διαθήκην, τοῦ δὲ Θεοῦ μετὰ τετρακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη ἄκυροῦται ἡ διαθήκη; Εἰ γὰρ ἢ ἐπηγγεῖλατο ἐκείνη, οὐκ ἐκείνη δίδωσιν, ἀλλ' ἕτερος ἀντ' ἐκείνης, ἐκδίδεται ἐκείνη. Καὶ πῶς ἂν ἔχοι ταῦτα λόγον; Τίνος ὄν ἔνευεν τὸν νόμον ἔδωκε, φησὶ; Τῶν παραβάσεων χάριν. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἐστὶ περιττός. Ὅρξ πῶς πάντα συνορξ; πῶς μυριοῖς κέχρηται ὀφθαλμοῖς; Ἐπειδὴ γὰρ τὴν πίστιν ἐπῆρε, καὶ πρεσβυτέρων ἐδειξεν, ἵνα μὴ τις νομίση περιττὸν τὸν νόμον, καὶ τοῦτο διορθοῦται τὸ μέρος, δεικνύς ὅτι οὐκ εἰκῆ, ἀλλὰ πάνυ χρησίμως ἐδόθη· Τῶν παραβάσεων χάριν, τουτέστιν, ἵνα μὴ ἐξῆ Ἰουδαίους ἀδεῶς ζῆν, καὶ εἰς ἔσχατον ἐξολισθηθῆναι κακίας, ἀλλ' ἀντὶ χαλινῶν ὁ νόμος αὐτοῖς ἐπικείμενος ἦ, παιδεύων, ρυθμίζων, κωλύων παραβαίνειν, εἰ καὶ μὴ πάσας, ἀλλ' ὅμως κἂν ἐκ μιᾶς τῶν ἐντολῶν. Ὅστε οὐ μικρὸν τὸ κέρδος τοῦ νόμου. Ἄλλ' ἄχρι τίνος; Ἄχρι οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα, ὃ ἐπηγγεῖλατο περὶ Χριστοῦ λέγων. Εἰ τοίνυν μέχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας δέδοται, τί περαιτέρω καὶ παρὰ καιρὸν αὐτὸν ἔλας; Διαταγῆς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου. Ἡ τοὺς ἱερεῖς ἀγγέλους καλεῖ, ἡ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀγγέλους ὑπηρετήσασθαι φησὶ τῇ νομοθεσίᾳ. Μεσίτην δὲ ἐνταῦθα τὸν Χριστόν φησὶ, δεικνύς ὅτι προῆν, καὶ τὸν νόμον αὐτὸς ἔδωκεν. Ὁ δὲ μεσίτης ἐνός οὐκ ἐστὶν ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἐστὶ.

α Savil. in marg., προκεκυρωμένην.

β Savil. in margine, τὰς ἐπαγγελίας.

γ Legatur ὡς.

erat sublaturus, obnoxium eidem fieri maledicto; verum pro illo aliud erat suscipiendum maledictum quod et suscepit, per quod illud aliud sustulit; perinde faciens, ac si morti adjudicatum quempiam, alius insons, illius damnati vice sponte mori volens, eripiat: sic et Christus fecit. Cum enim Christus non esset obnoxius maledicto transgressionis, hoc in se recepit pro omnibus, ut omnes ab illo liberaret: *Peccatum enim, inquit, non fecit, nec inventus est in ore illius dolus (Isai. 53. 9).*

4. Itaque sicut mortuus eos quibus erat moriendum, exemit a morte, ita et, maledicto in se recepto, a maledicto liberavit. 14. *Ut in gentes veniret benedictio Abrahæ.* Quomodo in gentes? *In semine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes (Gen. 22. 18):* hoc est, in Christo. Quod si hoc de Judæis dictum esset, quomodo rationi consentaneum erat, ut qui ob transgressionem maledicto erant obnoxii, cæteris essent auctores benedictionis? nullus enim maledictus alii dat benedictionem, cujus ipse est expers. Unde liquet totum hoc de Christo dictum esse: ipse enim erat semen Abrahæ, et per illum gentes benedicuntur, atque ita advenit Spiritus promissio; quod ipsum significans dicebat: *Ut promissionem Spiritus accipiant per fidem.* Etenim cum non posset gratia Spiritus in eum, qui ingratus erat et offenderat, venire, primum benedicuntur sublata maledictione; deinde per fidem justificati, attrahunt Spiritus gratiam. Proinde crux sustulit maledictum, fides invexit justitiam, justitia vero gratiam Spiritus allexit. 15. *Frates, secundum hominem loquor; tamen hominis confirmatum testamentum nullus irritum facit, aut superordinat.* Quid est, *Secundum hominem loquor?* Humanis utor exemplis. Posteaquam enim et ex Scripturis, et ex miraculis apud illos editis, et ex iis quæ Christus passus est, denique ab ipso patriarcha sermonem confirmavit, jam ad communem digreditur consuetudinem. Solet enim Paulus hoc semper facere, ut sermonem leniorem reddat, quo et facilius recipiatur, et crassioribus stat intelligibilior. Sic et Corinthiis disserens ait, *Quis pascit gregem, et ex lacte ejus non vescitur? quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit (1. Cor. 9. 7)?* ac rursus Judæis, *Testamentum enim in mortuis ratum est, quoniam nondum valet, dum vivit qui testatus est (Hebr. 9. 17).* Quin et aliis compluribus locis aliquis comperiet illum talibus libenter immorantem rationibus, quandoquidem et Deus in Veteri Testamento idem hoc assidue facit, hunc in modum loquens: *Num mulier obliviscetur filii sui? ac rursus, Num dicit figmentum figulo, Quid facis (Isai. 49. 15. et 29. 16)?* Item in Osee maritum imitatur ab uxore despectum (*Osee 1. 2*). Insuper et in figuris multum humanorum exemplorum cernere quispiam poterit: veluti cum cingulum accipit propheta, et in domunculam figuli (*Jer. 18. 2*) subit. Quid igitur sibi vult exemplum? Quod fides fuit antiquior, lex vero tum recentior tum temporaria, et in hoc data, ut præcedens viam aperiret fidei: ideoque dicit: *Frates, secundum hominem loquor.* Cum

superius illos appellavit stultos, hic fratres vocat; simul et perstringens eos et consolans. *Tamen hominis confirmatum testamentum.* Si homo, inquit, condidit testamentum, num quis audet superveniens invertere aut adjicere quidpiam? nam hoc est quod ait, *Aut superordinat.* Multo magis igitur hoc non est faciendum in Deo. Et cui Deus condidit testamentum? 16. *Abrahæ, inquit, dictæ sunt promissiones: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Non dicit, In seminibus, tanquam in multis; sed tanquam in uno, Et semine tuo, quod est Christus.* 17. *Hoc autem dico, Testamentum prius confirmatum a Deo in Christum, lex quæ post quadringentos ac triginta annos facta est, non irritum facit, ut inanem reddat promissionem.* 18. *Nam si ex lege hereditas, non jam ex promissione: Abrahæ vero per repromissionem donavit Deus.* En igitur et Deus fecit testamentum Abrahæ, dicens, per semen ejus venturas benedictiones in gentes: quomodo igitur lex eas potest subvertere? Quia enim exemplum totum non potuit deducere ad materiam propositam, ideo præmisit, *Secundum hominem loquor.* Nihil de exemplo ad Dei magnificentiam deducas. Perpende autem exemplum a principio. Promiserat Abrahæ Deus fore, ut per semen ipsius benedicerentur gentes: semen autem ejus secundum carnem est Christus. Venit post quadringentos et triginta annos lex. Itaque si lex confert benedictiones, vitam, et justitiam, repromissio illa antiquata est. Itaque sit igitur, ut cum hominis testamentum nullus irritum faciat, Dei testamentum post quadringentos triginta annos irritum sit? Etenim si quod illud testamentum promisit, non præstat ipsum, sed alius pro illo præstat, certe illud rejectum est. Et quomodo possent hæc congruere rationi? 19. *Cur ergo, inquires, dedit legem? Propter transgressionem.* Nec enim hæc est superflua. Vides ut omnia exterpicit, ut innumeris utitur oculis? Quoniam extulerat fidem, declarans eam fuisse antiquiorem lege; ne quis existimaret legem esse supervacaneam, hanc quoque partem corrigit, demonstrans eam non frustra, sed admodum utiliter fuisse datam: *Ob transgressionem, inquit, data fuit: hoc est, ne liceret Judæis secure vivere, atque in extremam prolabi malitiam, sed ut lex illis freni vice foret imposita, erudiens, componens, prohibensque transgredi, si minus omnia, certe aliquot præcepta.* Itaque non mediocris erat ex lege fructus. Sed quousque? *Donec veniret semen, cui promissio facta fuerat.* De Christo loquitur. Proinde si usque ad Christi adventum data est, quid eam longius et ultra tempus prorogas? *Disposita per angelos in manu mediatoris.* Aut sacerdotes vocat angelos, aut dicit angelos subministrasse ferendæ legi. Mediatorem autem hic appellat Christum, declarans quod is ante legem fuerit, ipseque legem dederit. 20. *Mediator autem unius non est, sed Deus unus est.*

5. *Contra Anomæos.* — Quid hic dicturi sunt hæretici? Etenim si, quod solus Pater dicitur verus Deus (*Joan. 17. 3*), obstat quousque Filius sit verus Deus.

perfecto nec Deus erit, quod de solo Patre dicitur, *Deus unus est* (Deut. 6. 4). Quod si dum unus Deus dicitur Pater (1. Cor. 8. 6), Deus est et Filius: perspicuum est, quod cum solus Pater dicitur verus Deus, verus Deus sit et Filius. Mediator autem, inquit, duorum quorumpiam mediator est. Cujus igitur mediator fuit Christus? Clarum est quod inter Deum et homines intercesserit. Viden' quomodo declarat quod ipse etiam legem dederit? quod si ille legem dedit, habet etiam auctoritatem abrogandi. 21. *Lex igitur adversus promissa Dei?* nam si in semine Abrahæ repromissiones datæ sunt, lex autem inducit maledictionem, est utique adversus promissa Dei. Quomodo igitur solvit objectionem? Primum quidem negat, dicens, *Absit*: deinde etiam probat, ita loquens: *Nam si fuisset data lex, ut posset vivificare, vere ex lege fuisset justitia.* Quod autem dicit, hoc est: Si in lege, inquit, vitæ spem habuissemus, et hæc potestatem habuisset nostræ salutis, fortassis ista recte diceret: si vero per fidem servat, etiam si lex maledictos reddat, nihil detrimenti capiebas, postquam venit fides, omnia dissolvens. Nam si per legem fuisset repromissio, jure metuisses ne exclusus a lege simul et a justitia excluderis: at si ideo data est lex, ut omnes concluderet, hoc est, coargueret, ostenderetque eis ipsorum peccata; non solum non obstat quominus consequaris repromissiones, verum etiam confert ad eas adipiscendas. Hoc itaque significans dicebat: 22. *Sed conclusit Scriptura omnia sub peccatum, ut promissio per fidem Jesu Christi daretur credentibus.* Nam quoniam Judæi ne sentiebant quidem sua peccata, non sentientes autem nec desiderabant remissionem, dedit legem quæ proderet vulnera, quo medicum requirerent. Quod enim dixit, *Conclusit*, perinde valet ac si dixisset, *Coarguit*, et coargutos continuit in metu. Vides quod non solum adversus Dei promissa data non fuit, verum etiam pro promissis? Etenim si lex sibi negotium hoc vindicasset et auctoritatem habuisset, recte ista dicerentur: sin alteri currit, ac propter illum omnia facit, quomodo est adversus promissa Dei? Nam si lex data non fuisset, omnes in malitiam fuissent devoluti, neque quisquam Judæorum Christum auditurus fuisset: nunc vero data lex, hæc duo præstitit bona; alterum, quod virtutem mediocrem docuit eos qui ipsi attendebant; alterum, quod ipsis suaserit ut agnoscerent sua peccata, quæ res illos maxime reddidit promptos ad quærendum Filium. Itaque qui non crediderunt legi, eo quod non condemnarent sua peccata, non crediderunt Christo. Idque significans ait: *Ignorantes enim Dei justitiam, et propriam justitiam statuere quærentes, justitiæ Dei non fuerunt subjecti* (Rom. 10. 3). 23. *Priusquam autem veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in futuram fidem, quæ erat revelanda in nos.* Vides ut dilucide quæ diximus declarat? Nam quod dixit, *Custodiebamur*, et, *Conclusi*, nihil aliud significat, quam tutelam ex legis præceptis adhibitam. Lex enim timore veluti muro quodam continens

illos, per ipsam secundum legem vitam reservabat illos fidei. 24. *Itaque lex pædagogus noster fuit ad Christum, ut ex fide justificaremur.* Pædagogus autem non adversatur præceptori, sed adjuvat, arcens adolescentem ab omni vitio, reddens illum idoneum omni studio percipiendis iis quæ tradit præceptor: verum cum jam habitum collegerit, discedit pædagogus. Ideo dicit: 25. *At ubi venit fides, quæ in virum perfectum educit, non amplius sub pædago sumus.* 26. *Omnes enim filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu.* Itaque si lex est pædagogus, et sub hoc custodiebamur conclusi, non adversatur gratiæ, sed adjuvat: quod si postquam advenit gratia, perseverat constringere, tum est adversaria. Etenim si quæ oportebat exire ad illam, apud sese concludat, tum nostram corrumpit salutem. Quemadmodum si lucerna, quæ noctu præluxit, jam orto die vetaret nos obtueri solem, non præstaret officium, verum etiam læderet: itidem et lex si obstaret ad meliora pergentibus. Qui ergo nunc eam servant, ii maxime tradunt illam: siquidem et pædagogus tunc ridiculum reddit adolescentem, cum tempore postulante ut ab eo discedat, apud se detinet. Et ideo Paulus sic ait: *Posteaquam venit fides, non amplius sub pædago estis.* Itaque non amplius sub pædago sumus. *Omnes enim filii Dei estis.* Papæ, quanta fidei vis, et quomodo eam progressu sermonis aperit! Prius enim ostendit, quod fides redderet filios patriarchæ, *Scitote*, inquit, *qui ex fide sunt, hos esse filios Abrahæ*: nunc vero demonstrat eosdem esse filios Dei: *Omnes enim*, inquit, *estis filii Dei per fidem quæ est in Christo Jesu*: per fidem, non per legem. Post hæc quoniam res est magna et admirabilis, explicat et modum quo sunt filii Dei. 27. *Quicumque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis.* Et cur non dixit, *Quicumque in Christum baptizati estis, ex Deo nati estis?* hoc enim congruebat ad demonstrandum quod essent filii. Sed rem ille modo tremendo magis exponit. Etenim si Christus est Filius Dei, tu vero illum induisti; cum habes Filium in te, et in illum per similitudinem transformatus es, in eandem cognitionem unamque speciem perductus es. 28. *Non est Judæus neque Græcus, non est servus neque liber, non est mas aut femina: omnes enim vos unus estis in Christo.* Vides animam insatiabilem? Cum enim dixisset: *Omnes facti sumus filii Dei per fidem*, non hic gradum sistit, sed quærit etiam amplius aliquid invenire, quod evidentius approbare queat propiorem erga Christum conjunctionem. Cumque dixisset, *Christum induistis*, ne hoc quidem dicto contentus est, sed explanans illud, ultra talem conjunctionem progreditur, et *Omnes unus estis in Christo Jesu*; hoc est, Eandem formam, eundem typum habetis omnes, videlicet Christi. Quid his verbis esse possit magis stupendum aut reverendum? Qui prius erat ethnicus aut Judæus aut servus, nunc obambulat formam gestans non angell, neque archangeli, sed universorum Domini, in sese Christum representans. 29. *Quod si*

ε'. Τί ἂν ἐνταῦθα εἴποιεν αἰρετικοί; Εἰ γὰρ τὸ μόνος ἀληθινός, οὐκ ἀφήσει τὸν Υἱὸν εἶναι Θεὸν ἀληθινόν, οὐκ ἄρα οὐδὲ Θεὸν, διὰ τὸ λέγεσθαι, 'Ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἄστυν. Εἰ δὲ ἐνός λεγομένου Θεοῦ τοῦ Πατρὸς, ἐστὶ Θεὸς καὶ ὁ Υἱός, εὐδὸλον ὅτι καὶ ἀληθινοῦ λεγομένου τοῦ Πατρὸς, ἀληθινός καὶ ὁ Υἱός. 'Ὁ δὲ μεσίτης, φησί, δύο τινῶν γίνεται μεσίτης. Τίνος οὖν μεσίτης ἦν ὁ Χριστός; Ἡ δὴλον, ὅτι Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. 'Ὁρᾷς πῶς δείκνυσιν, ὅτι καὶ τὸν νόμον αὐτὸς ἔδωκεν; Εἰ τοίνυν αὐτὸς ἔδωκε, κύριος ἂν εἴη καὶ λύσει πάλιν. 'Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; εἰ γὰρ ἐν τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραάμ αἱ εὐλογίαι δίδονται, ὁ δὲ νόμος κατὰραν εἰσάγει, ἄρα κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν λύει τὴν ἀντίθεσιν; Πρῶτον μὲν ἀπαγορεύει, εἰπὼν· *Μὴ γένοιτο*· ἔπειτα καὶ κατασκευάζει, οὕτω λέγων· *Εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι, ὅπως ἂν ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη*. 'Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Εἰ μὲν ἐν αὐτῷ, φησί, τὴν ἐλπίδα τῆς ζωῆς εἰχομεν, καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τὸ κύρος ἔχων τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, ἴσως ταῦτα καλῶς ἔλεγες· εἰ δὲ ἀπὸ πίστεως σώζει, καὶ ἐπικαταράτους ποιῆ, οὐδὲν ἐδλάθης ἐρχομένης ἐκείνης καὶ πάντα λυούσης. Εἰ μὲν γὰρ δι' ἐκείνου ἡ ἐπαγγελία, εἰκότως ἐδεδοίκεις μὴ τῆς δικαιοσύνης ἐκπέσης, ἐκπίπτων τοῦ νόμου· εἰ δὲ διὰ τοῦτο ἐδόθη, ἵνα συγκλείσῃ πάντας, τουτέστιν, ἵνα ἐλέγξῃ, καὶ δεῖξῃ τὰ οἰκεία αὐτῶν πλημμελήματα, οὐ μόνον οὐ καλύψει σε τοῦ τυχεῖν τῆς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ καὶ συμπράττει; [703] πρὸς τὸ τυχεῖν. Τοῦτο γοῦν δηλῶν ἔλεγεν· *Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ Γραφή τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίας, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστευούσιν*. Ἐπειδὴ γὰρ Ἰουδαῖοι οὐδὲ τῶν ἁμαρτημάτων ἠσθάνοντο τῶν οἰκειῶν, οἱ δὲ μὴ αἰσθανόμενοι, οὐδὲ ἀφέσεως ἐπεθύμουν, ἔδωκε τὸν νόμον ἐλέγχοντα τὰ τραύματα, ἵνα ποθῆσῃ τὸν ἱατρόν. Τὸ γὰρ, *Συνέκλεισεν*, ἠλεγξέν ἐστι, καὶ ἐλέγξας κατεῖχεν ἐν φόβῳ. Εἶδες ὅτι οὐ μόνον κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἐπαγγελιῶν ἐδόθη; Εἰ μὲν γὰρ ἐαυτῷ τὸ πρᾶγμα ἐξεδίκει καὶ τὴν αὐθεντιαν ὁ νόμος, καλῶς ταῦτα ἐλέγετο· εἰ δὲ ἐτέρῳ τρέχει, καὶ δι' ἐκείνον πάντα ἐπραττε, πῶς κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; Εἰ γὰρ μὴ νόμος ἐδόθη, πάντες εἰς κακίαν ἐξώκειλαν, καὶ οὐδεὶς ἐμελλεν Ἰουδαῖον εἶσεσθαι ὁ ἀκουσόμενος τοῦ Χριστοῦ· νυνὶ δὲ δοθεὶς, δύο ταῦτα κατώρθωσεν, ἀρετὴν σύμμετρον παιδεύσας τοὺς προσέχοντας, καὶ πείσας εἰδέναι τὰ οἰκεία ἁμαρτήματα, ὃ μάλιστα αὐτοὺς ἐποίει προθυμότερους πρὸς τὸ ζητεῖν τὸν Υἱόν. Οἱ γοῦν μὴ πιστεύσαντες αὐτῷ, ἐκ τοῦ μὴ καταγνῶναι τῶν οἰκειῶν ἁμαρτημάτων, οὐκ ἐπίστευσαν. Καὶ τοῦτο δηλῶν ἔλεγεν· *Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐκ ὑπετάγησαν. Πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς*. Εἶδες πῶς σαφῶς ἄπερ εἰρήκαμεν παρήστησε; Τὸ γὰρ, *Ἐφρουρούμεθα*, καὶ, *Συγκεκλεισμένοι*, οὐδὲν ἕτερον δηλοῦντός ἐστιν, ἢ τὴν ἐκ τῶν ἐντολῶν τοῦ νόμου γενομένην ἀσφάλειαν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τειχίῳ τινὶ τῷ φόβῳ κατέχων αὐτοὺς

καὶ τῷ βίῳ τῷ κατ' αὐτὸν ὁ νόμος ἐτήρει τῇ πίστει. *Ὅστε εἰ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν*. Ὁ δὲ παιδαγωγὸς οὐκ ἐναντιοῦται τῷ διδασκάλῳ, ἀλλὰ καὶ συμπράττει, πάσης κακίας ἀπαλλάττων τὸν νέον, καὶ μετὰ πάσης σχολῆς τὰ μαθήματα παρὰ τοῦ διδασκάλου δέχεσθαι παρασκευάζων· ἀλλ' ὅταν ἐν ἔξει γένηται, ἀρίσταται λοιπὸν ὁ παιδαγωγός. Διὰ τοῦτο φησὶν· *Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν τέλειον ἀνδρα ἀρνούσης, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἔσμεν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἔστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Εἰ τοίνυν ὁ νόμος παιδαγωγός, καὶ ὑπ' αὐτὸν ἐφρουρούμεθα συγκεκλεισμένοι, οὐκ ἐναντίος τῆς χάριτος, ἀλλὰ καὶ συνεργός· εἰ δὲ ἐλθούσης τῆς χάριτος ἐπιμένοι κατέχων, τότε ἐναντίος. Ἄν γὰρ ὀφείλοντας ἐξελεῖν πρὸς αὐτὴν συγκλείη, τότε ἡμετέραν λυμάνεται σωτηρίαν. Ὅσπερ γὰρ ὁ λύχνος ἐν τῇ νυκτὶ φωτίσας, ἐὰν γενομένης ἡμέρας ἀναγκάζῃ μὴ καθορᾶν τὸν ἥλιον, οὐ μόνον οὐκ ἐχαρίσατο, ἀλλὰ καὶ ἐλυμήνατο· οὕτω καὶ ὁ νόμος, ἂν πρὸς τὰ μέλζονα κώλυμα γίνηται. Οἱ τοίνυν αὐτὸν τηροῦντες νῦν, οὗτοι μάλιστα αὐτὸν διαβάλλουσι. Καὶ γὰρ ὁ παιδαγωγὸς τότε καταγέλαστον ποιεῖ τὸν νέον, ὅταν καιροῦ καλοῦντος αὐτὸν ἀποστήναι, παρ' ἐαυτῷ κατέχη. Διὰ καὶ ὁ [704] Παῦλος φησὶν· *Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἔστε*. Ὅστε οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἔσμεν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἔστε. Βαβαί, πόση τῆς πίστεως ἡ δύναμις, καὶ πῶς αὐτὴν ἐκκαλύπτει προῶν! Πρῶτερον μὲν γὰρ εἶδειξεν, ὅτι υἱοὺς ἐποίει τοῦ πατριάρχου· *Γινώσκετε γὰρ, φησὶν, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοι εἰσὶν υἱοὶ Ἀβραάμ*· νῦν δὲ ἀποφαίνει, ὅτι καὶ τοῦ Θεοῦ· *Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ, φησὶν, ἔστε διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Διὰ τῆς πίστεως, οὐ διὰ τοῦ νόμου. Εἶτα ἐπειδὴ μέγα εἶπε καὶ θαυμαστόν, λέγει καὶ τὸν τρόπον τῆς υιοθεσίας. Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐνεδύσασθε. Καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εἶπεν, Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐγεννήθητε; τὸ γὰρ ἀκόλουθον τοῦ δεῖξαι υἱοὺς τοῦτο ἦν. Ὅτι πολὺ φρικωδέστερον αὐτὸ τίθησιν. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, οὐ δὲ αὐτὸν ἐνδεδύσαι, τὸν Υἱὸν ἔχων ἐν ἐαυτῷ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀφομοιωθεὶς, εἰς μίαν συγγένειαν καὶ μίαν ιδέαν ἤχθη. Οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἑλλήνι, οὐκ ἐνὶ δοῦλῳ οὐδὲ ἐλεύθερῳ, οὐκ ἐνὶ ἄρσειν ἢ θῆλυ. Πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εἶδες ψυχὴν ἀκόρεστον; Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Υἱοὶ τοῦ Θεοῦ γεγονάμεν διὰ τῆς πίστεως*, οὐχ ἴσταται μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπιζητεῖ τι πλεον εὔρειν, τὸ δυνάμενον σαφέστερον παραστήσαι τὴν ἐγγυτέραν πρὸς τὸν Χριστόν ἔνωσιν. Καὶ εἰπὼν, ὅτι *Αὐτὸν ἐνεδύσασθε*, οὐδὲ ταύτη ἀρκεῖται τῇ λέξει, ἀλλ' ἐρμηνεύων αὐτὴν, ἐνδοτέρω πρόεισι τῆς τοιαύτης συναφείας, καὶ φησὶν, ὅτι *Πάντες εἰς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*· τουτέστι, μίαν μορφήν, ἐν αὐτῷ ἔχοντες πάντες τὸν τοῦ Χριστοῦ. Τί τοῦτων γένοιτο ἂν φρικωδέστερον τῶν βημάτων; Ὁ Ἑλληνας καὶ ὁ Ἰουδαῖος καὶ ὁ δοῦλος καὶ ὁ ἐλεύθερος, οὐκ ἀγγέλου οὐδὲ ἀρχαγγέλου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ πάντων δεσπότητος τῆς μορφῆς ἔχων περιέρχεται, καὶ ἐν αὐτῷ δικαίως τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ ὑμεῖς τοῦ Χριστοῦ, ἄρα τοῦ

Ἄβραάμ σπέρμα ἐστὲ, καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονομοί. Εἶδες πῶς, ὅπερ ἔμπροσθεν ἔλεγεν, ἀπ-

ἔδειξε νῦν τὸ περὶ τοῦ σπέρματος, ὅτι αὐτῷ, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ αἱ εὐλογίαι εἰσι δεδομέναι ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Λέγω δέ, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονομος νηπίος ἐστίν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὢν· ἀλλ' ὑπὸ ἐπιτρόπου καὶ οἰκονόμου ἐστὶν ἄκρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅταν ἤμεν νηπίοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἡμεν δεδουλωμένοι.

α'. Νήπιον ἐνταῦθα οὐ τὴν ἡλικίαν φησὶν, ἀλλὰ τὴν γνώμην, δεικνύς ὅτι ὁ μὲν θεὸς ἐξ ἀρχῆς ἐβούλετο ταῦτα χαρίσασθαι· ἐπειδὴ δὲ ἔτι νηπιωδέστερον διεκείμεθα, ἀφῆκεν ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου εἶναι, τουτέστι, νομηνίας καὶ σάββατα· αὐτὰ γὰρ ἡμῖν αἱ ἡμέραι ἀπὸ δρόμου σελήνης καὶ ἡλίου γίνονται. Εἰ τοίνυν καὶ νῦν ὑμᾶς ὑπὸ νόμον ἄγουσιν, οὐδὲν ἕτερον ποιοῦσιν, ἀλλ' ἢ καὶ ἐν τῷ χρόνῳ, τῆς τελείας ἡλικίας [705] εἰς τούπισω πάλιν ὑμᾶς ἀπάγουσιν. Ὅρθῶς ὅσον ἐστὶ παρατήρησις ἡμερῶν ; τὸν κύριον, τὸν οἰκοδεσπότην, τὸν πάντων κρατοῦντα ἐν ὑπηρετοῦ καθίστησι τάξει. Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Δύο τίθησιν ἐνταῦθα αἰτίας καὶ κατορθώματα τῆς σαρκώσεως, καὶ κακῶν ἀπαλλαγῆν, καὶ ἀγαθῶν χορηγίαν, ἅπερ οὐδενὶ δυνατὸν ἦν, ἢ αὐτῷ κατορθῶσαι μόνῳ. Τίνα δὲ ταῦτα ἦν ; Ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀρχῆς τοῦ νόμου, καὶ εἰς υἰοθεσίαν ἀχθῆναι. Ἴνα γὰρ τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, φησὶ, καὶ ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Καλῶς εἶπεν, Ἀπολάβωμεν, δεικνύς ὀφειλομένην. Ἄνωθεν γὰρ ἐπηγγελάτο, καθὼς διὰ πολλῶν καὶ αὐτὸς ἔδειξε πρὸς τὸν Ἄβραάμ ὑπὲρ τούτων ἐπαγγελίας γενομένας. Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι γεγονάμεν υἱοί, φησὶν ; Εἶπε τρόπον ἕνα, ὅτι τὸν Χριστὸν ἐν-εδυσάμεθα τὸν ὄντα Υἱὸν· λέγει καὶ δεύτερον, ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς υἰοθεσίας ἐλάβομεν. Ὅτι δὲ ἐστὶ υἱοί, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, κρᾶζον· Ἀβδᾶ ὁ Πατήρ. Ὅστε οὐκέτι εἰ δούλος, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονομὸς θεοῦ διὰ Χριστοῦ. Οὐ γὰρ ἂν ἠδυνήθημεν καλέσαι Πατέρα, εἰ μὴ πρότερον υἱοὶ κατέστημεν. Εἰ τοίνυν ἀντὶ δούλων ἐλευθέρους, ἀντὶ νηπίων τελείους, ἀντὶ ἀλλοτρίων κληρονόμους ἐποίησε καὶ υἱοὺς ἡ χάρις, πῶς οὐκ ἄτοπον καὶ ἐσχάτης ἀγνωμοσύνης ἀφίεναι μὲν ταύτην, ὑποστρέψαι δὲ εἰς τούπισω ; Ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες θεόν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς· νῦν δὲ γινώσκοντες θεόν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε ; Ἐνταῦθα πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντας ἀποτεινόμενός φησιν, ὅτι καὶ εἰδωλολατρεία τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, ἢ τῆς τῶν ἡμερῶν παρατηρήσεως φυλακῆ, καὶ ὅτι μείζονα φέρει τὴν κόλασιν νῦν. Διὸ καὶ θεοῦ ; οὐ φύσει τὰ στοιχεῖα ἐκάλει, ταῦτα αὐτὰ κατασκευάσαι βουλόμενος, καὶ εἰ μείζονα ἀγωνίαν αὐτοὺς ἐμβαλεῖν. Ὁ δὲ λέγει,

τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι τότε μὲν ἐσκοτισμένοι καὶ ἐν τῇ πλάνῃ διάγοντες χαμαὶ ἐσύρεσθε· νῦν δὲ, ὅτε ἐγνωτε τὸν θεόν, μᾶλλον δὲ ἐγνώσθητε παρ' αὐτοῦ, πῶς οὐ μείζονα καὶ χαλεπωτέραν ἐπιστάσεσθε κόλασιν, μετὰ τοσαύτην ἐπιμέλειαν τὰ αὐτὰ νοσοῦντες πάλιν ; Οὐδὲ γὰρ ὑμεῖς κάμνοντες εὗρετε τὸν θεόν, ἀλλ' ὑμεῖς μὲν ἐν τῇ πλάνῃ διετρίβετε, αὐτὸς δὲ ὑμᾶς ἐπεσπάσατο. Ἄσθενῆ δὲ στοιχεῖα καλεῖ καὶ πτωχὰ, τῷ μηδεμίαν δύναμιν ἔχειν εἰς τὰ προκείμενα ἀγαθὰ. Ἡμέρας παρατηρήσεσθε καὶ μήτρας καὶ καιρούς καὶ ἐνιαυτούς. Ἐκ τούτων δῆλον, ὅτι οὐ μόνον περιτομήν αὐτοῖς ἐκήρυττον ἐκεῖνοι, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐορτὰς καὶ τὰς νομηνίας. Φοβοῦμαι ὑμᾶς, μὴ πῶς εἰκὴ κεκοιλίᾳ εἰς ὑμᾶς. Εἶδες σπλάγχνα ἀποστολικὰ ; ἐκεῖνοι ἐκελευόντο, καὶ οὗτος τρέμει καὶ δίδοικα. Διὸ καὶ σφόδρα ἐντρεπτικῶς [706] αὐτὸ τέθεικεν εἰπὼν· Κεκοιλίᾳ εἰς ὑμᾶς· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· Μὴ κενώσητέ μου τοὺς τοιοῦτους ἰδρώτας. Εἰπὼν δὲ, Φοβοῦμαι, καὶ τὸ, Μὴ πῶς, προσθεῖς, καὶ εἰς ἀγῶνα αὐτοὺς ἐνέβαλε, καὶ εἰς ἐλπίδας ἤγαγε χρηστάς. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰκὴ ἐκοιλίᾳ, ἀλλὰ, Μὴ πῶς. Οὐδέπω, φησὶ, τοῦτο ἐξέθη τὸ ναυάγιον, ἀλλ' ἔτι τὸν χειμῶνα τοῦτο ὠδίνοντα βλέπω. Διὰ τοῦτο δέδοικα, οὐ μὴν ἀπέγνωκα· κύριος γὰρ ὑμεῖς τὸ πᾶν διορθῶσαι, καὶ εἰς τὴν πρότερον ἐπανελθεῖν γαλήνην. Εἶτα, ὡς περ χειμαζομένους χεῖρα ὀρέγων, ἑαυτὸν εἰς μέσον ἄγει, λέγων· Γίνεσθε ὡς ἐγώ, ὅτι κατ' ὡς ὑμεῖς. Ταῦτα πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων. Διὸ καὶ ἑαυτὸν εἰς μέσον ἄγει, κίθησι κἀντεῦθεν αὐτοὺς ἀποστήναι τῶν παλαιῶν. Εἰ γὰρ καὶ μηδένα ἕτερον εἶχετε εἰς ὑπόδειγμα, ἤρκει εἰς ἐμὲ μόνον ἰδεῖν ταύτης ἐνεκεν τῆς μεταβολῆς, καὶ θαρρῆσαι βραδίως. Διαβλέψατε τοίνυν· καὶ γὰρ ταῦτα κατ' ὡς ἐπασχον πάλαι, καὶ σφόδρα καὶ περιεκαίοντα τὸν νόμον, ἀλλ' ὁμως ὕστερον οὐκ ἐφοβήθησαν ἀφίεναι τὸν νόμον, οὐδὲ μεταστῆναι τῆς πολιτείας ἐπεινής. Καὶ ταῦτα ὑμεῖς ἴστε σαφῶς, πῶς μεθ' ὑπερβολῆς πολλῆς ἀντειχόμεν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, καὶ πῶς μετὰ μείζονος αὐτὸν σφοδρότητος εἶσα μετὰ ταῦτα. Καὶ καλῶς αὐτὸ τέθεικεν ὕστερον. Οἱ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, κἂν μυρίους εὗρωσι λογισμούς, καὶ δικαίους, ἀπὸ τοῦ ὁμογενοῦς μᾶλλον ἐφέλκονται, καὶ ὅταν ἴδωσι τὰ αὐτὰ πράττοντα, μᾶλλον ἔχονται τῶν αὐτῶν. Ἀδελφοί, δέομαι ὑμῶν, οὐδὲν με ἠδικήσατε. Ὅρα πῶς πάλιν τῷ τῆς τιμῆς ὀνόματι προσαγορεύει· τὸ δ' αὐτὸ καὶ τῆς χάριτος ὑπόμνησις ἦν. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα καθήγατο αὐτῶν, καὶ παντεχῶθεν συνέκρινε τὰ πράγματα, καὶ ἔδειξε παρανομῶντας ; καὶ πολλαχῶθεν αὐτοὺς ἔβαλε, πάλιν ἀνῆσι καὶ θεραπεύει, προσηνεστέροις κεχηρημένος λόγους. Ὅσπερ γὰρ τὸ διαπαντὸς θεραπεύειν, ἐκλύει, οὕτω τὸ συνεστραμμένως ἀεὶ διελέγχεσθαι, τραχύτερον ποιεῖ. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ τῇ συμμετρῷ κεχηρηθεῖς καλόν. Ὅρα τοίνυν πῶς αὐτοῖς ὑπὲρ τῶν εἰρημένων ἀπολογεῖται, δεικνύς ὡς οὐκ ἀπλῶς ἀπεθανόμενος ;

vos estis Christi, ergo Abraham semen estis, ac secundum repromissionem heredes. Vides ut quod antea dixerat,

nunc demonstrat, videlicet de semine, quod Abraham et semini ejus benedictiones sint datæ?

CAPUT IV.

1. Dico autem, quanto tempore heres parvulus est, nil differt a servo, cum sit dominus omnium; 2. sed sub tutoribus et procuratoribus est usque ad tempus præfinitum a patre. 3. Sic et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.

1. Parvulum hic non ætate dicit, sed animo, significans quod Deus initio voluerit ista largiri: verum ubi vidit nos adhuc puerili esse affectu, passus est nos sub elementis mundi agere, hoc est, sub neomeniis et sabbatis: nam hi dies nobis a lunæ solisque cursu redeunt. Proinde si nunc quoque vos sub legem redigunt, nihilo secius faciunt, quam si vos tempore ætatis adultæ rursus ad relictum pueritiæ tempus traherent. Vides quanta res sit observatio dierum? eum qui dominus est ac paterfamilias, et omnem potestatem habet, in famuli locum redigit. 4. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, 5. ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Duas hic causas refert ac beneficia assumptæ carnis, videlicet liberationem a malis, et honorum subministrationem, quæ quidem nullus præstare poterat, nisi ipse solus. At quæ tandem erant illa? Liberari a maledicto legis, et adoptari in jus filiorum. Ait enim: *Ut eos qui sub lege erant redimeret, et ut adoptionem filiorum reciperemus.* Pulchre dixit, *Reciperemus*, indicans esse debitum. Jam olim id repromisit Abraham, quemadmodum et ipse multis verbis declaravit his de rebus factas repromissiones. Et unde constat, inquit, nos factos esse filios Dei? Dixit modum unum, quia Christum induimus, qui est Filius: dicit et alterum, quia spiritum adoptionis accepimus. 6. Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba Pater. 7. Itaque jam non es servus, sed filius: quod si filius, ergo et heres Dei per Christum. Non enim potuissemus illum appellare patrem, nisi prius facti fuisset filii. Si igitur pro servis liberos, pro parvulis adultos, pro alienis heredes ac filios fecit gratia; annon absurdum et admodum ingrati animi sit, hac ommissa, redire ad ea quæ relicta sunt a tergo? 8. Sed tunc quidem ignorantes Deum, serviebatis illis qui natura non sunt dii: 9. nunc autem cum cognoveritis Deum, imo potius cogniti sitis a Deo, quomodo denuo convertimini ad infirma et egena elementa, quibus denuo vultis servire? Hic ad eos, qui ex gentibus crediderant, orationem dirigens ait, quod res hujusmodi sit idololatria, qualis est dierum observandorum custodia, quodque nunc his gravius debetur supplicium. Ideo elementa vocavit, non natura deos, hæc ipsa persuadere cupiens, eosque in majorem impellere perturbationem. Hoc autem vult significare: Tunc quidem obtenebrati et in errore versantes, humi traheremini: nunc vero posteaquam novistis Deum, vel cogniti potius

estis ab illo, qui fieri potest ut non vobis majus et acerbius supplicium accersatis, post tantam vobis impensam curam, in eundem relapsis morbum? Neque enim vos labore vestro Deum invenistis, sed vos quidem in errore versabimini; ille vero vos ad se traxit. Porro elementa infirma vocat et egena, quod nullam vim habeant ad bona proposita. 10. Dies observatis et menses et tempora et annos. Ex his clarum est, quod non solum circumcisionem eis prædicaverant illi, verum etiam dies festos et neomenias. 11. Timeo de vobis, ne forte frustra laboraverim erga vos. Vides viscera apostolica? illi jactantur fluctibus, et hic tremit ac metuit. Ideo vehementer illis incutiens pudorem, hoc ait, *Laboravi erga vos*: perinde quasi dixisset, Ne tantos meos sudores reddatis inanes. Cum autem dicit, *Metuo*, et addit, *Ne forte*: simul et metum illis injecit, et in bonam spem erexit. Non enim dixit, Frustra laboravi, sed, *Ne forte*. Nondum, inquit, accidit naufragium, sed adhuc tempestatem hoc parturientem cerno. Propterea metuo, non despero: vobis enim in manu est totum hoc corrigere, et ad pristinam redire tranquillitatem. Deinde ea tempestate jactatis manum porrigens, seipsum in medium profert, dicens: 12. *Estote sicut ego, quoniam ego sicut vos.* Hæc ad eos qui crediderant ex Judæis: ideoque semet in medium adfert, hinc illis persuadere cupiens ut vetera relinquunt. Nam etiamsi nullum alium haberetis pro exemplo, sufficiebat me tantum intueri, ut talem faciatis mutationem, facileque sumatis fiduciam. Ergo me intuemini: nam et ego simili modo quondam fueram affectus, et quidem vehementer, et ardebam studio legis; attamen postea non veritus sum legem relinquere, nec ab illo vitæ instituto desciscere. Et hæc vos probe nostis, quomodo supra modum certarim pro retinendo Judaismo, et quomodo postea majore studio eum reliquerim. Ac recte quidem illud posteriore posuit loco. Siquidem multi homines, etiamsi innumeras inveniant rationes easque justas, tamen ab eo quod est cognatum, magis attrahuntur; cumque viderint alium hæc agentem, facilius hærent iisdem. *Fratres, rogo vos, nihil me læsistis.* Vide ut rursus honorifico nomine compellat illos: hoc ipsum autem gratiam commemorat. Postquam enim illos acriter perstrinxerat undique facta comparans, ostenderatque eos legem transgredi, atque omni ex parte in eos jacula torserat, rursus medicatur ac mitigat, lenioribus utens dictis. Quemadmodum qui perpetuo mitigat in medicando, remissum hominem facit: ita semper asperis uti sermonibus, magis exacerbat hominem: ideo bonum est ubique moderatis uti. Vide igitur quomodo se purgat super iis quæ dixit, declarans se non sine causa infensum illis visum esse, sed curam illorum gerentem talia dixisse. Etenim

postquam altiore fecerat sectionem, deinceps hanc consolationem velut oleum infundit; ac declarans non ab odio nec a similitate profecta esse quæ dicta sunt, commonefacit illos caritatis, quam illis exhibuerat, miscetque laudem excusationi.

2. Ideo dicit: *Rogo vos, nihil me læsisistis. 13. Sed scitis, quod ob infirmitatem carnis meæ evangelizaverim vobis prius; 14. ac meam tentationem, quæ erat in carne mea, non sprevisistis.* Verum illud nihil adhuc magni est, in nullo læsisisse: neque vulgaris sane homo eum qui non fecit injuriam lædere vellet, frustra que et sine causa molestus esse. Vos autem non solum non læsisistis, verum etiam multam et inenarrabilem exhibuistis benevolentiam: ac fieri nequaquam possit, ut quibus tantæ curæ fuisset, hæc iis ex malevolentia loqueretur. Non igitur ob inimicitiam hæc loquor, sed ex affectu ac sollicitudine. *Rogo vos, nihil me læsisistis. Nostis autem, quod ob infirmitatem carnis meæ evangelizaverim vobis.*

Paulus quam mansuetus esset.—Nihil illa beata anima mansuetius, nihil dulcius, nihil amantius. Proinde nec illa superiora ab impotente iracundia animique commotione fuerant profecta, sed ex abundantia sollicitudinis. Et quid dico, Non læsisistis me? multam etiam ac sinceram sollicitudinem erga me exhibuistis. *Nostis enim, inquit, quod ob infirmitatem carnis evangelizaverim vobis; et tentationem quæ erat in carne mea, non sprevisistis neque respuistis.* Quid tandem est quod dicit? Ejiciebar, inquit, flagellabar, innumeras mortes sustinebam prædicans vobis, ac ne sic quidem sprevisistis me: nam hoc innuit dicens: *Tentationem quæ erat in carne mea, non sprevisistis neque respuistis.* Vides prudentiam spiritualem? In ipsa enim purgatione pudorem illis ingerit, ostendens quam multa pro illis passus fuerit. Attamen horum, inquit, nihil vobis fuit offendiculo, nec ob afflictiones et persecutiones meas aversati me fuistis: hoc enim vocat infirmitatem ac tentationem. *Sed velut angelum Dei excepistis me.* Annon igitur absurdum sit, persecutionibus agitatam, exilio propulsum, velut angelum Dei excipere, admonentem et hortantem ad utilia non recipere? *15. Quæ est igitur beatitudo vestra? Nam præbeo vobis testimonium, quod si fieri potuisset, oculos vestros eruissotis, mihi que dedissetis.* *16. Itaque inimicus factus sum vobis, vera loquendo vobis?* Hic dubitat ac vehementer admiratur, cupitque ab ipsis mutationis causam discere. Quis enim, inquit, vos seduxit, ac persuasit, ut aliter sitis erga nos affecti? Nonne vos estis qui mihi inserviebatis, qui mei curam gerebatis, qui me oculis cariorum habebatis? Quid igitur accidit? unde inimicitia? unde suspicio? an quia vera loquutus sum vobis? Atqui hæc de causa par erat, ut me magis in honore haberetis, majoreque studio prosequeremini: nunc autem inimicus factus sum, vera loquens vobis: Ego enim, inquit, aliam causam non novi, quam quod vera dixerim vobis. Et vide quanta humilitate sese excusat. Neque enim ex officiis quæ ipse in eos contulerat, sed ex illis quæ illi in ipsum præstiterant,

rationatur fieri non posse, ut hæc ex malevolentia dicantur. Non enim sic loquutus est: Et qui fieri potest, ut qui vestri causa flagellabatur, ejiciebatur, innumera patiebatur mala, nunc vobis insidietur? sed de quibus gloriari poterant illi, ab iis argumenta colligit, dicens: Quomodo potest, qui a vobis sic honoratus est, qui ut angelus exceptus est, contraria rependere? *17. Æmulantur vos non vere, sed excludere vos volunt, ut ipsos æmulemini.* Est enim bona æmulatio cum quis sic æmulatur, ut virtutem imitetur: est et mala æmulatio, cum quis ea facit, ut recte agentem depellat a virtute: quod sane et isti nunc conantur, studentes vos a perfecta cognitione detrudere, et ad mutilatam ac spuriam deducere, non aliam ob causam, nisi ut ipsi quidem in loco magistrorum sedeant, vos autem qui nunc estis illis sublimiores, in classe discipulorum collocent. Hoc enim declaravit dicens, *Ut ipsos æmulemini.* Ego vero, inquit, contrarium opto, ut illos antecedatis, et perfectioribus exemplum efficiamini. Quod sane factum est cum apud vos essem: ideoque subjunxit: *18. Bonum est æmulari in bono semper, et non solum cum adsum apud vos.* Hic subnotat ipsius absentiam hujus mali fuisse causam, idque beatum esse, si discipuli non solum præsentem magistro mentem quam oportet obtineant, verum etiam absente. Cæterum quoniam illi nondum ad hoc perfectionis pervenerant, omnia facit, ut in hoc illos instruat. *19. Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.* Vide commotum, vide turbatum! Fratres mei, rogo vos: *Filioli mei, quos iterum parturio.* Matrem refert de liberis trepidantem. *Donec formetur Christus in vobis.* Vides paterna viscera? vides anxietatem apostolo dignam? vides qualem emitit ejulatum, multo tristiore, quam solet esse parturientium? *Corrupistis, inquit, imaginem, perdidistis cognationem, formam immutastis: opus est ut renascamini, utque refingamini; et tamen filios voco foetus abortivos.* Verum hunc in modum non loquitur, sed aliter: parcit enim illis, nec vult ferire, nec vulnera vulneribus addere: at quemadmodum eruditi medici eos, qui in longum incidunt morbum, non protinus ac semel, sed ex intervallo curant, ne despondentes animum, pereant: sic et hic beatus. Nam et hi parturientis dolores hinc corporis sunt acriores, quo major erat affectus caritatis, et peccatum erat non vulgare.

3. Hoc enim semper dixi, nec dicere desinam, quod pusilla quæpiam transgressio rerum faciem et formam vitiavit. *20. Vellem esse præsens apud vos nunc, et mutarem vocem meam.* Considera mihi sibi non temperantem, considera ferventem, considera non potentem talia ferre. Talis nimirum res est caritas: non contentus est verbis, sed insuper querit præsentiam. *Ut, inquit, immutem vocem meam.* Hoc est, Ut vertam eam in ploratum, ut moveam lacrymas, quo simul omnia ad lamenta pertraham. Per epistolam enim non licebat ostendere lacrymas, neque gemitum: et hinc ardet præsentiam desiderans. *Quoniam confundor in vobis.* Non enim, inquit, habeo

αὐτοῖς, ἀλλὰ κηδόμενος εἰρηκεν ἕπερ εἰρηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ βαθυτέραν ἔδωκε τὴν τομὴν, ὡσπερ ἔλαιον λοιπὸν τὴν παράκλησιν ταύτην ἐνίησι. Καὶ δηλῶν ὅτι οὐ μίσους, οὐδὲ ἐχθρας ἦν τὰ εἰρημένα, ἀναμνησκει τῆς ἀγάπης αὐτοῦς, ἣν ἐνεδείξατο περὶ αὐτοῦς, καὶ μετ' ἐγκωμίων τὴν ἀπολογίαν τίθησι.

β'. Διὸ φησι· *Δέομαι ὑμῶν, οὐδὲν με ἠδικήσατε. Οἴδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς μου πῆνηγελισάμην ὑμῖν· καὶ τὸν πειρασμόν μου τὸν ἐν σαρκὶ μου οὐκ ἐξουθενήσατε.* Ἄλλ' οὐπω τοῦτο μέγα τὸ μὴ ἀδικῆσαι· καίτοι γε οὐδὲ ὁ τυχὼν ἄνθρωπος τὸν οὐκ ἀδικήσαντα βλάψαι ἠθέλησεν ἂν, καὶ εἰκὴ λυπῆσαι καὶ μάτην. Ὑμεῖς δὲ οὐ μόνον οὐκ ἠδικήσατε, ἀλλὰ καὶ πολλὴν καὶ ἄφατον ἐπεδείξασθε εὐνοίαν· καὶ οὐχ οἷόν τε τὸν τοιαύτης ἀπολαύσαντα θεραπείας, ἐκ κακονοίας [707] ταῦτα λέγειν. Οὐ τοίνυν δι' ἀπέχθειαν ταῦτα λέγω· λείπεται διὰ φιλοστοργίαν καὶ κηδεμονίαν. *Δέομαι ὑμῶν, οὐδὲν με ἠδικήσατε. Οἴδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς μου πῆνηγελισάμην ὑμῖν.*

Οὐδὲν προσηνέστερον τῆς ἀγίας ἐκείνης ψυχῆς, οὐδὲν γλυκύτερον καὶ φιλοστοργότερον. Οὐ τοίνυν οὐδὲ τὰ πρότερα ἀλόγου θυμοῦ, οὐδὲ πάθους ψυχῆς ἦν, ἀλλὰ κηδεμονίας πολλῆς. Καὶ τί λέγω, οὐκ ἠδικήσατε; πολλὴν μὲν οὖν καὶ γνησίαν σπουδὴν περὶ ἡμᾶς ἐπεδείξατε. *Οἴδατε γάρ, φησὶν, ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς πῆνηγελισάμην ὑμῖν, καὶ τὸν πειρασμόν μου τὸν ἐν τῇ σαρκὶ μου οὐκ ἐξουθενήσατε οὐδὲ διεπτύσατε.* Τί ποτὲ ἐστίν, ὃ λέγει; Ἥλαιονόμην, φησὶν, ἐμαστιγούμην, μυρίους θανάτους ὑπέμενον κηρύττων ὑμῖν, καὶ οὐδὲ οὕτω κατεφρονήσατέ μου. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, *Τὸν πειρασμόν μου τὸν ἐν τῇ σαρκὶ μου οὐκ ἐξουθενήσατε οὐδὲ διεπτύσατε.* Εἶδες; σύνεσιν πνευματικὴν; Καὶ γὰρ ἐν τάξει ἀπολογίας πάλιν αὐτοῦς ἐντρέπει, δεικνύς ὅσα ἔπαθε δι' αὐτοῦς. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν τοῦτο ὑμᾶς ἐσκανδάλισε, φησὶν, οὐδὲ διεπτύσατέ με διὰ τὰ πάθη καὶ τοὺς διωγμούς· ἀσθένειαν γὰρ καὶ πειρασμὸν ταῦτα καλεῖ. Ἄλλ' ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξασθέ με. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον διωκόμενον μὲν καὶ ἐλαιονόμενον, ὡς ἄγγελον Θεοῦ δέχεσθαι, παραινούντα δὲ τὰ δέοντα μὴ δέχεσθαι; *Τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; Μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν δεῖ, εἰ δυνατὸν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατε ἐμοί.* Ὅστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεῶν ὑμῖν; Ἐνταῦθα διαπορεῖ καὶ ἐκπλήττεται, καὶ παρ' αὐτῶν ζητεῖ τὴν αἰτίαν τῆς μεταβολῆς μαθεῖν. *Τίς γὰρ ὑμᾶς ἐξηπάτησε, φησὶ, καὶ ἔπεισεν ἐτέρως διατεθῆναι πρὸς ἡμᾶς· οὐχ ὑμεῖς ἐστε οἱ περιέποντες καὶ θεραπεύοντες, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν τιμιώτερον ἄγοντες; τί τοίνυν γέγονε; πόθεν ἡ ἐχθρα, πόθεν ἡ ὑποψία; ὅτι τάληθῆ πρὸς ὑμᾶς εἶπον; Διὰ τοῦτο μὲν οὖν μαιζόνως ἐχρῆν τιμᾶν καὶ θεραπεύειν· νυνὶ δὲ ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεῶν ὑμῖν.* Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, οὐκ οἶδα ἄλλην αἰτίαν, ἢ τὰ ἀληθῆ λέγειν ὑμῖν. Καὶ ὅρα μεθ' ὅσης ἀπολογεῖται ταπεινοφροσύνης. Οὐ γὰρ ἀφ' ὧν περὶ αὐτοῦς ἐπεδείξατο, ἀλλ' ἀφ' ὧν αὐτοὶ περὶ αὐτῶν, δείκνυσιν ἀδύνατον εἶναι ἐκ κακονοίας ταῦτα λέγεσθαι. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν οὕτω· Καὶ πῶς ἐγχαρῆζέ τὸν μαστιζόμενον, τὸν ἐλαιονόμενον, τὸν μυρία παθόντα δι' ὑμᾶς, νῦν ἐπιβουλεύειν ὑμῖν; ἀλλ' ἀφ'

ῶν εἶχον ἐναθρύνεσθαι ἐκείνοι, ἀπὸ τούτων συλλογίζεται λέγων· πῶς ἐγχαρῆζέ τὸν τιμηθέντα παρ' ὑμῶν, τὸν ὡς ἄγγελον δεχθέντα τοῖς ἐναντίοις ἀμείψασθαι; *Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐκ ἀληθῶς, ἀλλ' ἐκκλίσαι ὑμᾶς θέλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε.* Ἔστι γὰρ καὶ ζῆλος ἀγαθός, ὅταν τις οὕτω ζηλοῖ, ὥστε μιμήσασθαι τὴν ἀρετὴν· ἔστι καὶ ζῆλος πονηρός, ὥστε ἐκβάλλειν τῆς ἀρετῆς τὸν κατορθοῦντα· ὃ δὴ καὶ αὐτοὶ νῦν ἐπιχειροῦσι, τῆς μὲν τελείας γνώσεως ἐκβάλλειν θέλοντες, εἰς δὲ [708] τὴν ἠκρωτηριασμένην καὶ νόθον ἀγαγεῖν, δι' οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἵνα αὐτοὶ μὲν ἐν τάξει κάθωνται διδασκάλων, ὑμᾶς δὲ τοὺς νῦν ὑψηλοτέρους αὐτῶν ὄντας ἐν τάξει καταστήσωσι μαθητῶν. Τοῦτο γὰρ ἐδήλωσαν εἰπών· *Ἴνα αὐτοὺς ζηλοῦτε.* Ἐγὼ δὲ τοῦναντίον βούλομαι, φησὶν, ὑμᾶς αὐτῶν καλλίονας, καὶ ὑπόδειγμα γίνεσθαι τῶν τελειοτέρων. Ὅ δὴ καὶ ἐγένετο, ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμην· διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρῆναι με πρὸς ὑμᾶς.* Ἐνταῦθα γὰρ αἰνιττεται, ὅτι ἡ ἀπουσία αὐτοῦ ταῦτα εἰργάσατο, καὶ ὅτι τὸ μὲν μακάριον τοῦτο ἐστὶ, μὴ παρόντος τοῦ διδασκάλου μόνον, τοὺς μαθητὰς τὴν δέουσαν ἔχειν γνώμην, ἀλλὰ καὶ ἀπόντος· ἐπειδὴ δὲ ἐκείνοι οὐδέπω ἦσαν πρὸς τοῦτο τελειότητος ἀφιγμένοι, πάντα ποιεῖται, ὥστε εἰς τοῦτο αὐτοὺς ἐμβιβάσαι. *Τεκνία μου, οὐκ πάλιν ὠδίνω, ἀχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν.* Ὅρα ταρρατόμενον, ὄρα θορυβούμενον. Ἀδελφοί μου, δέομαι ὑμῶν· *Τεκνία μου, οὐκ πάλιν ὠδίνω.* Μητέρα μιμεῖται περιτρεφόμενον τοῖς παιδίοις. Ἄχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Εἶδες σπλάγχνα πατρικά; εἶδες ἀθυμίαν ἀποστόλων πρέπουσαν; εἶδες ὅταν ἀφῆκεν ὀλολυγὴν πολλὴν τῶν τικτουσῶν πικροτέρων; Διεφθείρατε, φησὶ, τὴν εἰκόνα, ἀπωλέσατε τὴν συγγένειαν, τὴν μορφὴν ἠλλοιώσατε· ἀναγεννήσεως ἑτέρας ὑμῖν δεῖ καὶ ἀναπλάσεως· ἀλλ' ὅμως ἐτι τεκνία καλῶ τὰ ἀμβλωθρίδια, τὰ ἐκτρώματα. Ἄλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει, ἑτέρας δὲ· φεῖδεται γὰρ, καὶ οὐ βούλεται πληξῆσαι, οὐδὲ τραύματα ἐπιθεῖναι τραύμασιν· ἀλλ' ὡσπερ οἱ σοφοὶ τῶν ἰατρῶν τοὺς εἰς μακρὰν καταπεσόντας νόσον, οὐχ ὕψ' ἐν θεραπεύουσιν, ἀλλὰ διαλιμπάνοντες, ὥστε μὴ ὀλιγοψυχούντας ἀπολέσθαι, οὕτω καὶ ὁ μακάριος οὗτος. Καὶ γὰρ αἱ ὠδίνες αὐταὶ τῶν σωματικῶν δριμύτεραι δσψ καὶ ἡ φιλοστοργία μείζων, καὶ τὸ ἀμαρτηθῆν οὐ τὸ τυχόν ἦν.

γ'. Ὅπερ γὰρ αἶε λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, καὶ τὸ μικρὸν παραβαθὲν ὀλόκληρον τὴν ἔψιν ἠφάνισε, καὶ τὴν μορφὴν ἐλυμήνατο. *Ἦθελον παρῆναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωτὴν μου.* Σκόπε: μοι τὸν ἀκαρτέρητον, τὸν θερμὸν, τὸν οὐ δυνάμενον στέγειν τὰ τοιαῦτα. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀγάπη· οὐκ ἀρκεῖται τοῖς βήμασιν, ἀλλ' ἐπιζητεῖ καὶ τὴν παρουσίαν. Ὅστε ἀλλάξαι τὴν φωτὴν μου, φησὶ. Τοῦτο ἐστίν, ἀλλάξαι τὸν ὀλοφυρμὸν^a, ποιῆσαι καὶ δάκρυα, καὶ πάντα εἰς θρήνον ἐπισπάσασθαι. Διὰ γὰρ ἐπιστολῆς οὐκ ἐνῆν δάκρυα δεῖξαι οὐδὲ ὀλολυγμὸν· διὸ καίεται τὴν παρουσίαν ἐπιζητῶν. Ὅτι ἀπειροῦμαι ἐν ὑμῖν. Οὐκ ἔχω γὰρ, φησὶ, τί εἶπω, οὐκ ἔχω τί λογισώμαι. Πόθεν οἱ πρὸς αὐτὴν ἀναθάντες τῶν οὐρανῶν τὴν κορυφὴν, καὶ διὰ τῶν κινδύνων, ὅς ὑπ-

^a *Corruptus locus, sic meo iudicio τεταυρωσάμενος τὸν ἑαυτοῦ ποιεῖται ὀλοφυρμὸν. DUNKERS.*

εμείνατε ὑπὲρ τῆς πίστεως, καὶ διὰ τῶν σημείων, ὧν ἐπεδείξασθε διὰ τῆς πίστεως, νῦν ἀθρόον οὕτως εἰς τοσαύτην εὐτέλειαν κατηνέχθητε, ὡς εἰς περιτομήν καὶ σάββατα σύρεσθαι, καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων ἐκκρέμασθαι; Διὰ ταῦτα καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε· *Θαυμάζω διὸ οὕτω ταχέως μετατίθεσθε· καὶ ἐνταῦθα· Ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν· ὡς ἂν εἰ ἔλεγε· [709];* Τί εἶπω τί λαλήσω; τί ἐνοήσω; ἀπορῶ· διὸ καὶ ὀλοῦζειν ἀνάγκη· ὅπερ ἐν τοῖς ἀπόροις ποιοῦσι καὶ οἱ προφῆται. Εἶδος δὲ καὶ τοῦτο θεραπείας οὐ μικρὸν, τὸ μὴ μόνον συμβουλεύειν, ἀλλὰ καὶ θρηνεῖν. Τοῦτο γὰρ καὶ Μιλησίοις διαλεγόμενος ἔλεγε· *Τριστὶς μετὰ δακρῶν ῥουθετῶν ὑμᾶς οὐ διέλειπον.* Τοῦτο καὶ ἐνταῦθ' αὖ φησι λέγων· *Ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου.* Καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἀπορίαις καὶ ταῖς ἀμηχανίαις ταῖς παρ' ἑλπίδα συμβαινούσαις νικώμενοι, λοιπὸν ἐπὶ τὰ δάκρυα καταφερόμεθα. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐπέπληξε καὶ ἐνέτρφε, καὶ ἐθεράπευσε πάλιν, εἶτα ὠλοφύρατο· ὁ δὲ ὀλοφύρμδς οὐκ ἐπιπλήξεως μόνον, ἀλλὰ καὶ κολακεία· ἐστίν· Ὅυτε γὰρ τραχύνει, ὥσπερ ἐπίπληξις, οὔτε χαλᾶ, καθάπερ ἡ θεραπεία, ἀλλ' ἐστὶ μεμιγμένον φάρμακον, καὶ πολλὴν ἔχει τὴν ἰσχὴν πρὸς παραίνεσιν. Ἐπειδὴ οὖν ὠλοφύρατο καὶ ἐμάλαξεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ ἐπισπάσατο μειζόνως, πάλιν εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐμβαίνει, κεφάλαιον τιθεὶς μειζόν, δεικνύς ὅτι αὐτὸς ὁ νόμος οὐ βούλεται ἑαυτὸν φυλάττεσθαι. Τότε μὲν οὖν ἐκ τοῦ Ἀβραάμ τὸ παράδειγμα εἰσήγαγε, νῦν δὲ αὐτὸν εἰσάγει τὸν νόμον παραίνουντα μὴ φυλάττειν αὐτὸν, ἀλλὰ ἀναχωρεῖν, ὅπερ ἦν ἰσχυρότερον. Ὡστε εἰ βούλεσθε πεῖθεσθαι τῷ νόμῳ, φησὶν, ἀπόστητε αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ αὐτὸς βούλεται. Ἀλλ' οὕτω μὲν οὐ λέγει· ἐτέρως δὲ αὐτὸ κατασκευάζει, καὶ ἱστορίαν ἀναμιγνύς. *Λέγετε γὰρ μοι, φησὶν, οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε;* Καλῶς εἶπεν, *Οἱ θέλοντες·* οὐ γὰρ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀκαίρου φιλονεικίας τὸ πρᾶγμα ἦν. Νόμον δὲ ἐνταῦθα τὸ βιβλίον τῆς κτίσεως καλεῖ, ἕπερ πολυλάκις ποιεῖ, τὴν Παλαιάν ἅπασαν οὕτως ὀνομάζων. *Γέγραπται γάρ, ὅτι Ἀβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρης.* Πάλιν ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ ἀνεισιν, οὐ ταυτολογῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὴ τοῦ πατριάρχου παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἡ δόξα ἦν, δείκνυσιν ὅτι ἐκεῖθεν οἱ τύποι τὴν ἀρχὴν ἔλαβον, καὶ τὰ παρόντα ἐν αὐτῷ προεζωγραφεῖτο. Καὶ πρῶτον δείξας υἱοὺς ὄντας τοῦ Ἀβραάμ, ἐπειδὴ οὐ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἦσαν οἱ υἱοὶ τοῦ πατριάρχου, ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς δούλης, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρης, δείκνυσιν λοιπὸν, ὅτι οὐ μόνον υἱοὶ, ἀλλὰ καὶ οὕτως υἱοὶ, ὡς ὁ ἐλευθέρου καὶ εὐγενῆς. Τοσαύτη τῆς πίστεως ἡ δύναμις. *Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης κατὰ σάρκα γεγέννηται· ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρης κατ' ἐπαγγελίαν.* Τί ἐστὶ, *κατὰ σάρκα;* Ἐπειδὴ ἔλεγεν, ὅτι ἡ πίστις ἡμᾶς συνάπτει τῷ Ἀβραάμ, καὶ ἐδοκεῖ τοῖς ἀκούουσιν ἀπίθανον εἶναι, εἰ τοὺς μὴ γενομένους ἐξ ἐκείνου, τούτους φησὶν υἱοὺς εἶναι ἐκείνου, δείκνυσιν ὅτι τὸ παράδοξον τοῦτο ἀνωθεν γέγονεν. Ὁ γὰρ Ἰσαὰκ οὐ κατὰ φύσει ἀκολουθίαν, οὐδὲ κατὰ γάμων νόμον, οὐδὲ κατὰ σαρκῆς δύναμιν γενό-

^a Sic legendum putat Savil., atque ita legit interpr. Editi, ὁ δὲ ὄλ. ἐπιπλήξεως μόνως καὶ κολακείας ἐστίν.

μενος, καὶ υἱὸς καὶ γνήσιος ἦν, ἀπὸ νεκρῶν σωμάτων φύς, καὶ ἀπὸ τῆς μητρὸς ἐκείνης. Οὐ γὰρ ἡ σὰρξ τὴν κύησιν, οὐδὲ τὸ σπέρμα τὸν τόκον εἰργάσαντο· νεκρὰ γὰρ ἡ μήτρα [710], καὶ διὰ τὴν ἡλικίαν καὶ διὰ τὴν πῆρωσιν, ἀλλ' ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος αὐτὸν ἐπλασεν. Ἐπὶ δὲ τοῦ δούλου οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐκείνος τοῖς τῆς φύσεως δεσμοῖς, καὶ τῇ τοῦ γάμου συνηθείᾳ τικτεται. Ἀλλ' ὅμως ὁ μὴ κατὰ σάρκα τοῦ κατὰ σάρκα γεννηθέντος τιμιώτερος ἦν. Μὴ θορυβεῖτω τοίνυν ὑμᾶς τὸ μὴ κατὰ σάρκα γεγενῆσθαι· διὰ γὰρ τοῦτο μάλιστα αὐτοῦ συγγενεῖς ὑμεῖς, ὅτι οὐ κατὰ σάρκα ἐγεννήθητε. Οὐ γὰρ τιμιωτέρους τοῦτο τὸ κατὰ σάρκα, ἀλλὰ καὶ ἀτιμωτέρους ἐργάζεται· θαυμαστότερος γὰρ ὁ τόκος ὁ μὴ κατὰ σάρκα καὶ πνευματικώτερος· καὶ δῆλον ἐκ τῶν ἀνωθεν τεχθέντων. Ἐτίχθη γὰρ κατὰ σάρκα ὁ Ἰσμαήλ, ἀλλὰ δούλος ἦν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξεβάλλετο τῆς πατρῆος οἰκίας· ὁ δὲ κατ' ἐπαγγελίαν τεχθεὶς ὁ Ἰσαὰκ, ὅτι υἱὸς ὦν καὶ ἐλευθέρου, κύριος ἦν πάντων. *Ἄτις ἐστὶν ἀλληγορούμενα.* Καταχρηστικῶς τὸν τύπον ἀλληγορίαν ἐκάλεσεν. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτο ἐστίν· Ἡ μὲν ἱστορία αὕτη οὐ τοῦτο μόνον παραδηλοῖ, ὅπερ φαίνεται, ἀλλὰ καὶ ἄλλα τινὰ ἀναγορεύει· διὸ καὶ ἀλληγορία κέκληται. Τί δὲ ἀνηγόρευσεν; Οὐδὲν ἕτερον, ἢ τὰ παρόντα πάντα. *Ἄδται γὰρ εἰσὶν αἱ δύο διαθήκαι, φησὶ, μία μὲν ἀπὸ ὄρους Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννώσα, ἡτις ἐστὶν Ἄγαρ. Ἄδται· τίνας;* Τῶν παιδίων ἐκείνων αἱ μητέρες, ἡ Σάρρα καὶ ἡ Ἄγαρ. Τί εἰσι δύο διαθήκαι; Δύο νόμοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ γυναικῶν ὀνόματα ἦν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐνέμεινεν ἐν τῇ προσηγορίᾳ τοῦ γένους, καὶ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων πολλὴν δεικνύς τὴν ἀκολουθίαν. Πῶς δὲ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων; Τὸ γὰρ *Ἄγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶ, φησὶν, ἐν τῇ Ἀραβίᾳ.* Ἄγαρ ἐλέγετο ἡ δούλη· τὸ δὲ Σινᾶ ὄρος οὕτω μεθερμηνεύεται τῇ ἐπιχωρίῳ αὐτῶν γλώττῃ.

δ. Ὡστε τοὺς ἐκ τῆς Παλαιᾶς τικτομένους πάντας ἀνάγκη δούλους εἶναι. Τὸ γὰρ ὄρος ἐκεῖνο, ἔθα ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἐδόθη, ὁμώνυμον δὲ τῇ δούλῃ παραλαμβάνει καὶ τὴν Ἰερουσαλήμ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ· *Συγτοιχεῖ δὲ τῇ νῦν Ἰερουσαλήμ.* Τουτέστι, γειτνιάζει, ἀπτεται. *Δουλεύει δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς.* Τί οὖν ἀπὸ τούτου; Ὅτι οὐ μόνον ἐκείνη δούλη ἦν, καὶ δούλους ἔτικτεν, ἀλλὰ καὶ αὕτη, τουτέστιν, ἡ Διαθήκη, ἡς τύπος ἡ δούλη. Καὶ γὰρ ἡ Ἰερουσαλήμ ἐκ γειτόνων κεῖται τῷ ὄρει τῷ ὁμώνυμῳ τῇ δούλῃ· ἐν τούτῳ δὲ τῷ ὄρει καὶ ἡ Διαθήκη δίδεται. Ποῦ οὖν καὶ τῆς Σάρρας ὁ τύπος; *Ἡ δὲ ἄνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστίν.* Οὐκοῦν καὶ οἱ ἐξ αὐτῆς τικτόμενοι οὐ δούλοι. Τῆς μὲν Ἰερουσαλήμ τῆς κάτω τύπος ἦν Ἄγαρ, καὶ δῆλον ἐκ τοῦ ὄρους τοῦ οὕτω καλουμένου, τῆς δὲ ἄνω ἡ Ἐκκλησία. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀρκεῖται τοῖς τύποις, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἰσαὰκ προστίθῃσι μαρτυροῦντα τοῖς εἰρημῶν· εἰπῶν γὰρ, Ἡ ἄνω Ἰερουσαλήμ μήτηρ ἡμῶν ἐστὶ, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν οὕτω καλέσας, παρίστησι τὸν προφήτην τὰ αὐτὰ αὐτῷ ψηφίζόμενον· *Ἐθροβάνθητι γὰρ, φησὶ, στεῖρα ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον [711] καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον, ἢ τῆς ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα.* Τίς οὖν ἡ στεῖρα, καὶ τίς ἡ βόησος πρὸς τούτου; οὐκ εὐδὴλον ὅτι ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, τῆς τοῦ Θεοῦ γυν-

quid dicam, quid cogitem. Unde hoc, ut qui prius cælorum culmen ascenderatis partim ob pericula fidei causa tolerata, partim ob signa quæ per fidem edidistis, nunc adeo repente ad tantam vilitatem deducti sitis, ut ad circumcisionem et sablata pertrahimini, et judaizantibus adhæreatis? Ob id etiam initio dixerat, *Miror quod tam cito transferimini (Gal. 1. 6)*; et hic dixit, *Confundor in vobis*: perinde quasi dixisset: Quid dicam? quid loquar? quid cogitabo? perplexus sum: unde et plorem necesse est: quod quidem in rebus perplexis faciunt etiam prophetae. Est autem hæc non levis curandi ratio, si non solum consulas, verum etiam lamenteis. Nam hoc et Milesius loquens dicebat, *Triennium cum lacrymis admonere vos non cessavi (Act. 20. 31)*. Idem hic dicit, *Ut immutem vocem meam*. Siquidem quoties rebus perplexis ac desperatis præter spem obortis victi sumus, deinceps ad lacrymas vertimur. Posteaquam igitur objurgarat acriter, et pudorem incusserat, ac rursus hæc mitigaverat, deinde ad lacrymas vertitur. Comploratio autem non solum habet increpationem, verum etiam blandiloquium. Neque enim exasperat sicut castigatio; neque remissum facit, quemadmodum mitigatio, sed remedium est utrinque mixtum, multamque vim habet ad exhortandum. Posteaquam igitur deploravit, et eorum mentem emolliit ac vehementius sibi conciliavit, denuo redit ad contentionem, majus proponens caput, et ostendens quod ipsa lex nolit se servari. Tum quidem ab Abraham sumptum exemplum adduxerat, nunc vero legem ipsam inducit admonentem ne servetur, sed ut ab ipsa jam secedant: quod erat vehementius. Itaque si legi parere vultis, inquit, discedite ab illa: nam hoc vult ipsa. Verum hoc pacto non loquitur, sed alia ratione idem agit, admiscens etiam historiam. 21. *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non audistis?* Recte dixit, *Qui vultis*: neque enim hoc gerebatur, neque rerum series hoc postulabat, sed illorum intempestiva contentio. Legem autem hic vocat librum conditi mundi, quod alias crebro facit, Vetus omne Testamentum sic appellans. 22. *Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, et alterum ex libera*. Rursus ad Abraham revertitur, non eadem iterans, sed quoniam apud Judæos patriarchæ nomen admodum erat celebre, declaratque, quod illinc figura cepit initium, quodque ea quæ nunc sunt, prius in illo fuerint depicta. Cumque prius demonstrasset Galatas esse filios Abraham, quoniam non ejusdem dignitatis erant patriarchæ filii, quorum alter ex ancilla, alter ex libera susceptus erat, jam deinceps declarat eos non solum esse filios, sed eo modo filios, quo fuit ille liber ac nobilis. Tanta est fidei vis. 23. *Sed is quidem qui ex ancilla, secundum carnem natus est: qui vero ex libera, secundum repromissionem*. Quid est, *Secundum carnem*? Quoniam dixerat quod fides nos jungit Abraham, idque videbatur audientibus esse incredibile, si qui ex illo nati non fuissent, eos vocaret filios illius; ostendit hæc quod videbatur incredibile, divinitus esse factum.

Nam Isaac non secundum naturæ ordinem, neque secundum conjugiorum legem, neque secundum carnis vires natus, et filius et germanus filius fuit, ex aridis corporibus satus, et a vulva illa progressus. Præterea neque caro conceptum, neque semen partum dedit. Siquidem vulva bis erat emortua, et propter ætatem et propter sterilitatem, sed Dei sermo illum efformavit. In servo autem non itidem factum est, sed ille naturæ legibus et conjugiorum more natus est. Attamen qui non erat secundum carnem natus, prælati sunt ei qui secundum carnem nati fuerat. Itaque ne vos conturbet, quod secundum carnem nati non estis. Nam ob hoc ipsum maxime estis illius cognati vos, quod secundum carnem non estis: quandoquidem secundum carnem esse natum, non solum non reddit honoratior, verum etiam efficit minus honorabilis. Mirabilior enim magisque spiritualis est partus qui non est secundum carnem; idque patet ex his qui caelitus nati sunt. Natus est enim secundum carnem Ismael, sed servus erat, nec id solum, verum etiam ejectus est e patrii ædibus; Isaac vero per repromissionem natus, tamquam verus, ut erat, filius et ingenuus, omnium dominus fuit. 24. *Quæ sunt per allegoriam dicta*. Præter usum figuram dixit allegoriam. Hoc autem vult significare: Hæc historia non hoc solum declarat quod apparet, verum et alia quædam prædicat, unde et allegoria dicta est. Quid autem prædicavit? Nihil aliud quam hæc omnia quæ nunc sunt. *Hæc enim sunt duo testamenta, unum quidem a monte Sina in servitatem generans, quæ est Agar. Hæc sunt: quænam? Matres puerorum illorum Sara et Agar. Duo vero testamenta quid sunt? Duæ leges. Quoniam nomina feminarum erant in historia, perseveravit Apostolus in appellatione generis, et ex ipsis nominibus multam ostendit consequentiam. Quomodo ex ipsis nominibus? 25. *Agar enim mons Sina est in Arabia*. Agar dicta est ancilla; mons autem Sina ita sonat illius gentis lingua.*

4. Itaque omnes qui ex veteri Testamento nati sunt, oportet servos esse. Nam mons ille, ubi vetus Testamentum datum est, commune nomen habens cum ancilla, complectitur etiam Jerosolymam: nam hoc est quod ait: *Qui conjunctus est ei quæ nunc est Jerusalem*. Hoc est, vicinus est, contiguus est. *Servit autem cum filiis suis*. Quid igitur ex hoc docet? Quod non solum illa fuit ancilla, ac servos genuit, verum etiam hæc, videlicet Testamentum, cujus figura fuit ancilla: siquidem Jerosolyma finitima est monti cognomine ancillæ; in hoc autem monte etiam Testamentum est datum. Ubi ergo est figura Saræ? 26. *Quæ autem sursum est Jerosolyma, libera est*. Non igitur qui ex ea nascuntur, servi sunt. Inferioris igitur Jerosolymæ figura erat Agar, quod palam est ex monte ejus nominis; supernæ vero typus est Ecclesia. Attamen non est contentus figuris, verum et Isaiam adhibet testem iis quæ dicta sunt. Cum enim dixisset, supernam illam Jerusalem esse matrem nostram, et hanc vocasset Ecclesiam, citat prophetam ipsi suo calculo suffragantem: 27. *Exculta, inquit,*

sterilis, quæ non parit, erumpe, et clama, quæ non parturitur, quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum. (*Isai. 54. 1*). Quæ igitur antehac sterilis, et quæ deserta? annon perspicuum est, hanc esse Ecclesiam ex gentibus, quæ antehac Dei cognitione fuit privata? Quæ vero est illa quæ habet virum? Nonne liquet hanc esse synagogam? Attamen hanc multitudine liberorum superavit sterilis, siquidem hæc unam dumtaxat habebat gentem; sed Ecclesiæ filii Græciam, Barbariam, terram, mare, denique orbem universum implent. Vides ut factis quidem Sara, verbis autem propheta nobis futura subnotarint? Sed et illud considera: sterilem appellavit Isaias, et hanc ostendit factam complurium liberorum matrem. Idem sub figura accedit in Sara: nam et hæc cum esset sterilis, numerosæ sobolis mater est facta. Cæterum ne hæc quidem Paulo sufficiebant, verum etiam quomodo sterilis mater sit facta disquirunt, ut hinc etiam ad veritatem accommodet figuram; ideoque subdit, dicens: 28. *Nos autem, fratres, secundum Isaac repromissionis filii sumus*. Non enim sterilis tantum erat Ecclesia, quemadmodum Sara, neque solum multorum liberorum mater facta est ut illa, sed et ita genuit ut illa. Ut enim illam non natura, sed Dei repromissio fecit matrem (nam qui dixit: *Secundum tempus hoc veniam, et erit Saræ filius* [*Gen. 18. 10*], idem ingressus in uterum, infantem formavit): sic et nostra regeneratio natura quidem nulla est; at verba Dei, quæ norunt fideles, in aquæ lavaero per sacerdotem pronuntiata, tanquam in utero quodam formant ac regenerant eum qui baptizatur. Proinde si sterilis filii, et liberi sumus. Et quænam est ista libertas, dixerit aliquis, cum Judæi quidem constringerent ac flagellarent eos qui crediderant: illi vero qui putabantur esse liberi, persecutionibus affligerentur? hæc enim accidebant cum arderet fidelium persecutio. Verum ne hoc vos perturbet, inquit, quandoquidem hoc quoque præcessit in figura: nam et Isaac cum esset liber, a servo Ismaele persecutionem sustinuit: ideoque subjungit, dicens: 29. *Sed quemadmodum tunc qui secundum carnem natus erat, persequetur eum qui natus erat secundum spiritum: ita*

et nunc. 30. *Sed quid dicit Scriptura? Ejice filium ancillæ: non enim erit heres filius ancillæ cum filio liberæ*. Quid igitur? hæccine consolatio est, demonstrasse liberos a servis persecutionem perpeti? Nequaquam, inquit: neque enim hic subsisto, sed audi quæ sequuntur, et tunc accipies consolationem, quæ sufficiat leniendis pusillanimatorum persecutionibus. Quænam igitur sunt quæ sequuntur? *Ejice filium ancillæ: non enim erit heres cum filio liberæ*. Vidistin' signa temporariæ tyrannidis, et intempestivæ arrogantiae? Ejectus est e paternis facultatibus puer, sitque et exul et erro simul cum matre. Jam mihi considera quam sapienter ista dicta sint. Non enim solum dixit, Persequatur, et ideo ejectus est, sed, Ne fieret heres. Neque enim ob temporariam persecutionem hanc de illo pœnam sumpsit: nam id quidem leve erat, ac nihil ad eam rem: sed non permisit illum consortem fieri honorum filio paratorum, significans quod etiam sublata persecutione, hoc illi ab initio primo signatum esset: quæ res non reperit initium a persecutione, sed a voluntate Dei. Nec dixit, Non erit heres filius Abraham; sed, *Filius ancillæ*, a viliori genere illi cognomen addens. At Sara sterilis erat: nam et Ecclesia ex gentibus congregata talis erat. Vides in omnibus servari figuram? Sicut enim illa cum per omnes pristinos ætatis annos non peperisset, in extrema senectute fit mater: ita et hæc, ubi venit plenitudo temporis, parit. Hoc autem et propheta prædixerant dicentes: *Lactare, sterilis, quæ non parit, erumpe, et clama, quæ non parturitur: quoniam multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum* (*Isai. 54. 1*); Ecclesiam sic vocantes. Non enim uoverat Deum; tamen ubi cognovit, vicit numerosæ sobolis synagogam. 31. *Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ*. Hæc omnia movet versatque, ostendere studens id quod factum est, non esse nuperum neque recens, sed jam inde ab initio et ante multa sæcula præfiguratum. Annon igitur absurdum, aut tantum sæculorum selectos ac libertatis consortes, ultro semetipsos in servitutis jugum tradere? Post hæc aliam addit causam, quæ persuadeat eis ut in dogmatibus perseverent.

CAPUT V.

1. Libertate igitur, qua Christus vos liberavit, state.

1. Num vos ipsos liberastis, quandoquidem rursum ad priorem recurritis dominatum? sed ipse est qui vos liberavit; alius est qui pretium dedit pro vobis? Vides quot modis illos abducat ab errore Judaico? Primum ostendens extremæ dementiæ esse, eos qui pro servis facti fuerant liberi, pro liberis velle fieri servos: deinde quod erga beneficium immemores et ingratos sese declaraturi sint, contemnentes eum qui liberavit, et amantes eum qui in servitutem pertraxit: tertio loco, quod hoc esset impossibile: lex enim jam non habebat dominium, cum alter nos omnes semel ab illius dominatu redemerit. Cum vero dicit, *State*, fluctuationem subindicat. *Ac ne rursum jugo servitutis implicemini*. Nonine jugi nego-

tii molestiam illis significat: et cum ait, *Rursum*, ingentem illorum indicat stupiditatem. Nam si non fuistis hanc experti molestiam, non eratis perinde graviter incusandi: verum si cum experimento cognitum habeatis quam grave sit hujus jugi pondus, post hæc denuo vos ipsos eidem submittitis, quam veniam mereri poteritis? 2. *Ecce ego Paulus dico vobis, quod si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit*. Vide quam atroces minæ. Merito ergo et angelos anathemati devovit. Quomodo autem Christus ipsis nihil proderit? Nam ipse hoc non probavit, sed pronuntiavit, quod deinceps personæ auctoritas satis esset pro quavis probatione (et ideo occupavit dicere, *Ecce ego Paulus dico vobis*: quæ vox erat confidentis iis quibus loquebatur): nos pro nostra virili ex nobis

quid dicam, quid cogitem. Unde hoc, ut qui prius cælorum culmen ascenderatis partim ob pericula fidei causa tolerata, partim ob signa quæ per fidem edidistis, nunc adeo repente ad tantam vilitatem deducti sitis, ut ad circumcisionem et ablata pertrahimini, et judaizantibus adhæreatis? Ob id etiam initio dixerat, *Miror quod tam cito transferimini (Gal. 1. 6)*; et hic dixit, *Confundor in vobis*: perinde quasi dixisset: Quid dicam? quid loquar? quid cogitabo? perplexus sum: unde et plorem necesse est: quod quidem in rebus perplexis faciunt etiam prophætæ. Est autem hæc non levis curandi ratio, si non solum consolus, verum etiam lamenteris. Nam hoc et Milesiis loquens dicebat, *Triennium cum lacrymis admonere vos non cessavi (Act. 20. 31)*. Idem hic dicit, *Ut immutem vocem meam*. Siquidem quoties rebus perplexis ac desperatis præter spem obortis victi sumus, deinceps ad lacrymas vertimur. Posteaquam igitur objurgarat acriter, et pudorem incusserat, ac rursus hæc mitigaverat, deinde ad lacrymas vertitur. Comploratio autem non solum habet increpationem, verum etiam blandiloquium. Neque enim exasperat sicut castigatio; neque remissum facit, quemadmodum mitigatio, sed remedium est utrinque mixtum, multamque vim habet ad exhortandum. Posteaquam igitur deploravit, et eorum mentem emolliit ac vehementius sibi conciliavit, denuo redit ad contentionem, majus proponens caput, et ostendens quod ipsa lex nolit se servari. Tum quidem ab Abrahami sumptum exemplum adduxerat, nunc vero legem ipsam inducit adnonentem ne servetur, sed ut ab ipsa jam secedat: quod erat vehementius. Itaque si legi parere vultis, inquit, discedite ab illa: nam hoc vult ipsa. Verum hoc pacto non loquitur, sed alia ratione idem agit, admiscens etiam historiam. 21. *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non auditis?* Recte dixit, *Qui vultis*: neque enim hoc gerebatur, neque rerum series hoc postulabat, sed illorum intempestiva contentio. Legem autem hic vocat librum conditi mundi, quod alias crebro facit, Vetus omne Testamentum sic appellans. 22. *Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, et alterum ex libera*. Rursus ad Abraham revertitur, non eadem iterans, sed quoniam apud Judæos patriarchæ nomen admodum erat celebre, declaratque, quod illinc figuræ ceperint initium, quodque ea quæ nunc fiunt, prius in illo fuerint depicta. Cumque prius demonstrasset Galatas esse filios Abraham, quoniam non ejusdem dignitatis erant patriarchæ filii, quorum alter ex ancilla, alter ex libera susceptus erat, jam deinceps declarat eos non solum esse filios, sed eo modo filios, quo fuit ille liber ac nobilis. Tanta est fidei vis. 23. *Sed is quidem qui ex ancilla, secundum carnem natus est: qui vero ex libera, secundum repromissionem*. Quid est, *Secundum carnem*? Quoniam dixerat quod fides nos jungit Abraham, idque videbatur audientibus esse incredibile, si qui ex illo nati non fuissent, eos vocaret filios illius; ostendit hæc quod videbatur incredibile, divinitus esse factum.

Nam Isaac non secundum naturæ ordinem, neque secundum conjugiorum legem, neque secundum carnis vires natus, et filius et germanus filius fuit, ex aridis corporibus satus, et a vulva illa progressus. Præterea neque caro conceptum, neque semen partum dedit. Siquidem vulva his erat emortua, et propter ætatem et propter sterilitatem, sed Dei sermo illum efformavit. In servo autem non itidem factum est, sed ille naturæ legibus et conjugiorum more natus est. Attamen qui non erat secundum carnem natus, prælati sunt ei qui secundum carnem natus fuerat. Itaque ne vos conturbet, quod secundum carnem nati non estis. Nam ob hoc ipsum maxime estis illius cognati vos, quod secundum carnem non estis: quandoquidem secundum carnem esse natum, non solum non reddit honoratior, verum etiam efficit minus honorabilis. Mirabilior enim magisque spiritualis est partus qui non est secundum carnem; idque patet ex filiis qui cælitus nati sunt. Natus est enim secundum carnem Ismael, sed servus erat, nec id solum, verum etiam ejectus est e patriis ædibus; Isaac vero per repromissionem natus, tamquam verus, ut erat, filius et ingenuus, omnium dominus fuit. 24. *Quæ sunt per allegoriam dicta*. Præter usum autem figuram dixit allegoriam. Hoc autem vult significare: Hæc historia non hoc solum declarat quod apparet, verum et alia quædam prædicat, unde et allegoria dicta est. Quid autem prædicavit? Nihil aliud quam hæc omnia quæ nunc fiunt. *Hæc enim sunt duo testamenta, unum quidem in monte Sina in servitutem generans, quæ est Agar. Hæc sunt: quænam? Matres puerorum illorum Sara et Agar*. Duo vero testamenta quid sunt? Duæ leges. Quoniam nomina feminarum erant in historia, perseveravit Apostolus in appellatione generis, et ex ipsis nominibus multam ostendit consequentiam. Quomodo ex ipsis nominibus? 25. *Agar enim mons Sina est in Arabia*. Agar dicta est ancilla; mons autem Sina ita sonat illius gentis lingua.

4. Itaque omnes qui ex veteri Testamento nati sunt, oportet servos esse. Nam mons ille, ubi vetus Testamentum datum est, commune nomen habens cum ancilla, complectitur etiam Jerosolymam: nam hoc est quod ait: *Qui conjunctus est ei quæ nunc est Jerosalem*. Hoc est, vicinus est, contiguus est. *Servit autem cum filiis suis*. Quid igitur ex hoc docet? Quod non solum illa fuit ancilla, ac servos genuit, verum etiam hæc, videlicet Testamentum, cujus figura fuit ancilla: siquidem Jerosolyma finitima est monti cognomini ancillæ; in hoc autem monte etiam Testamentum est datum. Ubi ergo est figura Saræ? 26. *Quæ autem sursum est Jerosolyma, libera est*. Non igitur qui ex ea nascuntur, servi sunt. Inferioris igitur Jerosolymæ figura erat Agar, quod palam est ex monte ejus nominis; supernæ vero typus est Ecclesia. Attamen non est contentus figuris, verum et Isaiam adhibet testem iis quæ dicta sunt. Cum enim dixisset, supernam illam Jerusalem esse matrem nostram, et hanc vocasset Ecclesiam, citat prophetam ipsi suo calculo suffragantem: 27. *Exsulta, inquit,*

οἶόν τε τὰ παρ' ἑαυτῶν προσθήσομεν. Πῶς οὐδὲν ὠφελήσει τὸν περιτεμνόμενον ὁ Χριστός; Ὁ περιτεμνόμενος, ὡς νόμον δεδοικώς περιτέμνεται· ὁ δὲ δεδοικώς, ἀπίσκει τῇ δυνάμει τῆς χάριτος, ὁ δὲ ἀπίστων, οὐδὲν κερδαίνει παρὰ τῆς ἀπιστουμένης. Πάλιν ἐτέρως, ὁ περιτεμνόμενος τὸν νόμον κύριον ποιεῖ· κύριον δὲ εἶναι νομίζων, καὶ ἐκ τοῦ μείζονος αὐτὸν παραβαίνων μέρους, ἐκ δὲ τοῦ ἐλάττωτος τηρῶν, πάλιν ὑπὸ τὴν ἀρὰν ἑαυτὸν τίθησιν· ὑποβάλλων δὲ ἑαυτὸν τῇ ἀρᾷ, καὶ διακρουσάμενος τὴν ἀπὸ τῆς πίστεως ἐλευθερίαν, πῶς δύναται σωθῆναι; Εἰ γὰρ χρὴ τι καὶ παράδοξον εἰπεῖν, οὗτος οὐτε τῷ Χριστῷ, οὐτε τῷ νόμῳ πιστεύει, ἀλλ' ἐν μέσῳ ἕστηκε, κακίθεν καὶ ἔνθεν βουλόμενος κερδαίνειν· διόπερ οὐδαμῶθεν οὐδὲν καρπώσεται. Εἶτα εἰπὼν, ὅτι Οὐδὲν ὠφελήσει, αἰνιγματικῶς καὶ διὰ βραχέων τὴν ἀπόδειξιν τίθησιν, οὕτω λέγων· *Μαρτύρομαι δὲ παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὄλον τὸν νόμον πληρῶσαι.* Ἴνα γὰρ μὴ νομίσης κατ' ἔχθραν ταῦτα λέγεσθαι, οὐχ ὑμῖν λέγω μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὄλον τὸν νόμον πληρῶσαι· ἀλλήλων γὰρ ἔχεται τὰ νόμιμα. Καὶ καθάπερ ὁ ἀπογραφάμενος εἶναι δούλος ἐξ ἐλευθέρου, οὐκέτι ποιεῖ ὁ βούλεται, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς τῆς δουλείας κατέχεται νόμοις· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου ὅταν ἀναδέξῃ μικρὸν τι τοῦ νόμου, καὶ ὑπάγῃ σεαυτὸν τῷ ζυγῷ, ὅλην ἐφειλύσω τὴν δεσποτείαν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἔξωθεν κληρονομίας· ὁ μὲν μηδενὸς ἀψάμενος, πάντων ἀπήλλακται τῶν ἐπαγομένων· τῷ κλήρῳ τοῦ τετελευτηκότος πραγμάτων· ἂν δὲ μικρὸν τι χειρίσῃ, καὶ μὴ πάντα λάθῃ, πᾶσιν ἑαυτὸν ὑπεύθυνον κατέστησε διὰ τοῦ μέρους. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου συμβαίνει, οὐ διὰ τοῦτον δὲ μόνον ὃν εἶρηκα τρόπον, ἀλλὰ καὶ δι' ἕτερον· ἀλλήλων γὰρ τὰ νόμιμα ἔχεται. Οἶόν τι λέγω· Ἡ περιτομὴ θυσίαν ἔχει συναρτημένην καὶ ἡμερῶν παρατήρησιν· ἡ θυσία πάλιν καὶ ἡμέρας καὶ τόπου φυλάκην, ὁ τόπος μυρίων καθαρμῶν τρόπους, οἱ καθαρμοὶ ἐσόντι τινὰ παρατηρήσεων εἰσάγουσι ποικίλων. Τὸν γὰρ ἀκάθαρτον οὐ θύειν, οὐχ ἰερῶν ἐπιβαίνειν ἀδύτων, οὐχ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ποιεῖν θέμις. Διὸ καὶ πολλὰ ἐφέλκεται καὶ διὰ τῆς μιᾶς ἐντολῆς ὁ νόμος. Ἄν τοίνυν περιτηθῆς, μὴ ἐν τῇ ὀγδόῃ δὲ [714] ἡμέρῃ, ἢ ἐν τῇ ὀγδόῃ μὲν, μὴ οὐσῆς δὲ θυσίας, θυσίας δὲ οὐσῆς, μὴ ἐν τῷ ὠρισμένῳ δὲ τόπῳ, ἢ ἐν τῷ ὠρισμένῳ τόπῳ, μὴ τὰ νενομισμένα δὲ, ἢ τὰ νενομισμένα μὲν, μὴ καθαρὸς δὲ ὢν, ἢ καθαρὸς μὲν ὢν, οὐ τοῖς προσήκουσι δὲ θεσμοῖς καθαρθεὶς, πάντα οἴχεται ἐκεῖνα. Διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι *Ὁφειλέτης ἐστὶν ὄλον τὸν νόμον πληρῶσαι.* Εἰ μὲν κύριος ὁ νόμος, μὴ μέρος πληρώσης, ἀλλὰ τὸ πᾶν· εἰ δὲ οὐκ ἐστὶ κύριος, μηδὲ τὸ μέρος. *Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὅτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε· τῆς χάριτος ἐξεπέστε.* Ἐπειδὴ γὰρ κατεσκεύαζεν, ἀποφαίνεται λοιπὸν, καὶ τὸν περὶ τῶν ἐσχάτων χρημῶν κίνδυνον. Ὅταν γὰρ ὁ τῷ νόμῳ προτρέχων, μήτε ἐκείθεν δύνηται σώζεσθαι, καὶ τῆς χάριτος ἐκπίπτῃ, τί τὸ λοιπὸν, ἀλλ' ἢ κό-

λασις ἀπαραίτητος, τοῦ μὲν ἀτονούντος, τῆς δὲ οὐ προσειμένης αὐτόν;

β'. Αὐξήσας τοίνυν αὐτῶν οὕτω τὸν φόβον, καὶ κατασίσας αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ δείξας τὸ ναυάγιον, ὃ μέλλουσιν ὑπομένειν, πᾶν, ἐγγύθεν ἀνοίγει αὐτοῖς τῆς χάριτος τὴν λιμένα· ὃ πανταχοῦ ποιεῖ, εὐκολωτάτην τε καὶ ἀσφαλεστάτην ἐντεῦθεν ἀποφαίνων τὴν σωτηρίαν. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Ἡμεῖς γὰρ διὰ πίστεως ἐν πνεύματι ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα.* Οὐδενὸς ἐκείνων τῶν νομίμων δεόμεθα, φησὶν· ἀρκεῖ γὰρ ἡ πίστις ἡμῖν πνεῦμα παρασχεῖν, καὶ δι' αὐτοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ἀγαθὰ. *Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐτε περιτομὴ εἶ ἐστίν, οὐτε ἀκροθυσία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη.* Ὁρᾷς πῶς λοιπὸν μετὰ κλεινοῦς ἀποδύεται παρῆρησις; Ὁ γὰρ τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενος, μηκέτι ταῦτα περιεργαζέσθω, φησὶ. Καὶ μὴν ἔλεγεν, ὅτι βαβαερὸν ἢ περιτομὴ· πῶς οὐκ ἀδιάφορον αὐτὸ τίθησιν; Ἀδιάφορον ἐπὶ τῶν ἡδὴ πρὸ τῆς πίστεως ἐσχηκότων, οὐκ ἐπὶ τῶν μετὰ τὴν πίστιν περιτεμνομένων. Ὅρα δὲ τοῦ αὐτῆν ἐξέβαλε, μετὰ ἀκροθυσίας στήσας αὐτήν. Τὴ γὰρ ποιοῦν τὴν διαφορὰν ἡ πίστις ἐστίν. Ὡσπερ οὖν ἂν ἀθλητὰς τις καταλέγῃ, ἂν τε γρυποῦς, ἂν τε σιμούς, ἂν τε μέλανας, ἂν τε λευκοῦς, οὐδὲν διαφέρει πρὸς τὴν δοκιμασίαν ταῦτα. ἀλλ' ἵνα ἰσχυροὶ καὶ ἐπιστήμονες ὦσι μόνον, οὕτω δεῖ ζητεῖν· οὕτω καὶ τὸν μέλλοντο ἀπογράφεσθαι εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, οὐδὲν βλέπει τὰ σωματικὰ ταῦτα ἅπαντα, ὡσπερ οὖν οὕτε δύνησιν, ἂν προσῃ. Τί δὲ ἐστὶ, δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη; Μεγάλην ἐν ταῦθα πληγὴν αὐτοῦς ἐπληξεν, ἐμφήνας ὅτι ἐκ τῶ τὴν πρὸς Χριστὸν ἀγάπην μὴ ῥιζωθῆναι αὐτῆ ἢ παρεΐσθους γέγονεν· οὐ γὰρ τὸ πιστεῦσαι ἐπὶ τὸ ζητούμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ μείναι ἀγαπῶντας. Ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Εἰ ἠγαπάτε τὸν Χριστὸν ὡς ἔχρη, οὐκ ἂν ἠυτομολήσατε πρὸς τὴν δουλείαν, οὐκ ἂν τὸν ἐξαγοράσαντα ὑμᾶς ἀφήκατε, οὐκ ἂν ὕβρισατε τὸν ἐλευθερώσαντα. Αἰνίττεται δὲ ἐν ταῦθα καὶ τοὺς ἐπιβουλεύοντας αὐτοῖς, δεικνύς ὅτι καὶ ἐκεῖνοι, εἰ ἀγάπην εἶχον πρὸς αὐτοῦς, οὐκ ἂν ἐτόλμησαν ταῦτα ποιεῖν. Βούλεται δὲ καὶ τὸν βίον αὐτοῖς διορθοῦν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου. *Ἐτρέχετε [715] καλῶς, τίς ὑμᾶς ἐνέκοψεν;* Οὐκ ἐρωτῶντός ἐστι τοῦτο, ἀλλ' ἀποροῦντος καὶ ὀλοφυρομένου. Πῶς ὁ τοσοῦτος ἐνεπίπῃ δρόμος; τίς ὁ τοσοῦτον ἰσχύσας; Οἱ πάντων ἀνώτερα καὶ ἐν τάξει διδασκάλων ὄντες, οὐδὲ ἐν τάξει μαθητῶν ἐμείνατε. Τί γέγονε; τίς τοσοῦτον ἰσχυσε; Ταῦτα ἀνακαλοῦντός ἐστι καὶ θρηνοῦντος μέλλον, ὡσπερ καὶ ἐμπροσθεν ἔλεγε· *Τίς ὑμᾶς ἐβύσκαθεν;* Ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς. Οὐκ ἐπὶ τούτοις ἐκάλεσεν ὑμᾶς ὁ καλῶν, ὥστε οὕτω σαλεύεσθαι· οὐ ταῦτα ἐνομοθέτησεν, ὥστε Ἰουδαίῳ εἶναι μὴ τις λέγῃ· Τί οὕτω τὸ πρᾶγμα ἐπαίρεις καὶ δεινοῖς τῷ λόγῳ; μίαν ἐντολὴν τοῦ νόμου ἐφυλάξαμεν μόνον, καὶ τοσαῦτα θορυβεῖς; ἀκουσον πῶς φησὶ οὐκ ἀπὸ τῶν παρόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν μελλόντων, λέγων οὕτω· *Μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φύραμα ζυμᾷ.* Οὕτω καὶ ὑμᾶς ἰσχύει, φησὶ, τὸ μικρὸν τῶν

^a *Legemur* ἀπαγομένον.

^b *Marg. Savil. ἐπιφρυνῶν. Vetus interpres legisse videtur κρεμῶν.*

^c *Sic Savilius in marg., atque ita legit interpres. Edidit ἀποροῦντος.*

ipsis hoc addemus, demonstrabimusque quomodo circumciso nihil profuturus sit Christus. Qui circumciditur, tamquam qui legem metuens circumciditur; eam qui metuit, diffidit viribus gratiæ; porro qui diffidit, nihil fructus capit ab ea cui diffidit. Rursus alio modo: Qui circumciditur, legem facit dominam; qui vero putat illam esse dominam, eamque ex majore parte transgreditur, ex minore servans, semetipsum subjicit maledicto; qui vero seipsum submittit maledicto, libertatem quæ est in fide repellens, quomodo potest esse salvus? Nam si dicere fas est quiddam incredibile, hic neque Christo neque legi fidit, sed in medio consistit, et hinc et illinc volens lucrum facere: ideoque nec hinc nec illinc lucrum accipiet. Deinde posteaquam dixisset, quod nihil esset illis profuturus Christus, ænigmatice ac paucis probationem adfert, ita loquens: 3. *Testifcor autem omni homini qui circumciditur, quod debitor est totius legis implendæ.* Etenim ne putares hæc inimico animo dici: Non vobis, inquit, solum dico, sed cuivis homini, quisquis circumciditur, quod debitor est totius legis implendæ: legis enim præcepta inter se cohærent. Et ut qui ex libero descriptus est in servitute, non amplius facit quæ vult, sed omnibus servitutis legibus obstrictus est: ita accidit in lege: ubi pusillam aliquam legis partem receperis, teque ipsam iugo submiseris, totum illius dominatum tibi accersisti. Idem fit in hereditate mundana: qui nihil attigit, ab omnibus liberatus est negotiis quæ sequuntur defuncti hereditatem. Quod si paulum aliquid attigerit, etiamsi non acceperit omnia, omnibus tamen sese obstrinxit qui partem attigit. Idem accidit in lege, non ob hunc tantum quem dixi modum, verum etiam ob alium quemdam: legis enim partes invicem cohærent. Circumcisio, ut exempli causa dicam, immolationem pecudum habet annexam, ac dierum observationem: immolatio rursus tum diei tum loci observationem habet annexam: locus innumerabiles purgationum ritus: purificationes examen quoddam observationum secum adferunt variarum. Non enim fas est impurum sacrificare, non sacra ingredi adyta, denique non aliud quidquam ejusmodi rerum agere. Quapropter per unicum præceptum multa lex attrahit. Itaque si circumcidaris, nisi circumcidaris octavo die; aut cum octavo quidem, sed non offertur sacrificium; aut cum sacrificium quidem offertur, sed non in loco præfinito; aut si in loco præfinito, non secundum legis præscripta; aut si secundum legis præscripta, sed non purus; aut si purus, non conveniente ritu purificatus, cuncta illa pereunt. Proinde dicit: *Debitor est totius legis implendæ.* Quod si lex habet auctoritatem, noli partem implere, sed totam: si non habet auctoritatem, ne partem quidem servare velis. 4. *Evacuati estis a Christo, quicumque in lege justificamini: a gratia excidistis.* Posteaquam argumentis rem probavit, deinceps pronuntiat, de extremo supplicio periculum esse. Cum enim is qui recurrit ad legem, nec hinc possit salutem consequi, et a gratia excide-

rit, quid ei reliquum nisi supplicium indeprecabile, dum illa caret vigore, hæc vero non admittit hominem?

2. Posteaquam igitur illis hoc pacto metum auxit, ac mentem illorum perturbavit, postquam ostendit totum naufragium quod perpessuri sunt, e propinquo patefacit illis gratiæ portum: id quod ubique facit, facillimam simul et tutissimam demonstrans illinc esse salutem. Ideo subdit dicens: 5. *Nos enim per fidem in spiritu justitiæ spem accepimus.* Nihil, inquit, opus habemus illis legalibus: sufficit enim fides ad hoc, ut donet nobis spiritum, et per hunc justitiam, multaque insuper et magna bona. 6. *In Christo enim Jesu neque circumcisio quidquam valet, neque præputium, sed fides quæ per dilectionem operatur.* Vides ut eos jam majore cum libertate aggreditur? Qui enim Christum induit, ne, inquit, talium sit curiosus. Atqui dixerat, noxiam esse circumcisionem; quomodo igitur eam facit indifferentem? Facit in iis, qui jam ante fidem eam habuerant, non in iis qui post fidem circumcidebantur. Vide vero quo illam dejecerit, collocans eam cum præputio. Quod enim eorum facit discrimen, fides est. Quemadmodum igitur si qui athletas deligit, sive naso aduoco sive simo, sive nigros sive candidos eligat, nihil refert ad probationem, sed illud unum spectandum est, ut validi doctique sint: ita qui adscribendus est in novum testamentum, huic nihil nocent hæc omnia corporalia, si absint, quemadmodum neque juvant si adsint. Quid autem est, *Quæ per dilectionem operatur?* Hic illis ingentem infligit plagam, significans hanc subreptionem inde natam, quod caritas erga Christum in eis non egerit radices: non enim credere solum est quod quaeritur, verum etiam in caritate perseverandum est. Ac si dixisset: Si dilexissetis Christum, sicut oportuit, nequaquam confugissetis ad servitute; nequaquam eum qui vos redemit, deseruissetis; non reliquissetis, nec contumelia affecissetis eum qui vos in libertatem asseruit. Subindicat autem et illos qui Galatis insidiabantur, significans quod si illi quoque caritatem habuissent erga Galatas, non ista facere sustinuissent. Vult autem hoc verbo vitam illorum corrigere. 7. *Currebatis bene: quis vos impedit?* Non hoc interrogantis est, sed deplorantis et anxii. Quomodo tantus cursus interruptus est? quis est qui tantum potuit? Qui omnibus quidem superiores, et in magistrorum eratis ordine, ne in discipulorum quidem classe mansistis. Quid accidit? quis tantum valuit? Hæc sunt exclamantis ac lamentantis, sicut et antea dicebat, *Quis vos fascinavit?* 8. *Persuasio, non est ex eo qui vocat vos (Gal. 3. 1).* Non in hæc vos vocavit, ut ad istum vacillaretis modum: non hanc legem vobis præscripsit, ut judaizaretis. Deinde ne quis diceret, Quid rem verbis attollis, et oratione reddis atrocem? unicum tantum legis præceptum servavimus, et tantos cives tumultus? Audi quomodo terrorem illis inculcit, non ex præsentibus, sed ex futuris, loquens hunc in modum: 9. *Exiguam fermentum totam massam corrumpit.* Sic et vos, inquit, hoc exi-

guum malum si non corrigatur, poterit in perfectum Judaismum pertrahere, sicut fermentum massam. 10. *Ego confido de vobis in Christo, quod nihil aliud sentietis.* Non dixit, Non sentitis, sed, *Non sentietis*, hoc est, corrigimini. Unde hoc nosti? Non dixit, Scio, sed, *Confido*. Confido, inquit, Deo, et illius opem invoco ad vestri correctionem confidens. Nec simpliciter dixit, *Confido de vobis*, sed adjecit, *In Christo*. Ubique enim laudi miscet accusationem: quasi dixisset, Novi meus discipulos, novi quam sitis cor et tu faciles: confido partim ob Christum, qui non patitur quidlibet etiam perire, partim propter vos, qui cito potestis revocare vos ipsos. Simul autem et adhortatur, ut ipsi etiam studium adhibeant, tamquam non possint a Deo consequi, nisi pariter quod in ipsis situm erat, adhibeant. *Qui autem conturbat vos, portabit iudicium suum, quisquis fuerit.* Utrumque excitat illos, tum ex eo quod illis addidit fiduciam, tum ex eo quod pseudoapostolos execratur, aut de illis prophetiam emitit. Tu vero jam illud mihi considera, ut nusquam nomen edidit insidiantium, ne flierent impudentiores. Quod autem dicit, illud est: Non quia vos nihil aliud sentietis, ideo seductionis auctores liberati sunt a supplicio, sed dabunt pœnas: non enim par est, ut aliorum probitas aliorum malitiam sublevet. Hoc autem facit, ne et alios rursus invadant. Nec simpliciter dixit, *Qui conturbat*, sed exaggeravit sermonem, dicens, *Quisquis fuerit*. 11. *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid etiamnum persecutionem patior?* Quoniam traducebatur Apostolus hoc nomine, quod ubique judaizaret, licetque prædicaret: vide quam pure semet explicet a suspitione, ipsos appellans testes. Nam vos quoque scitis, inquit, istam fuisse persecutionum mearum causam, quod a lege jobean desciscere: si vero circumcisionem prædico, cur persecutionem patior? Neque enim aliud crimen mihi possunt intendere qui ex Judæis sunt, præterquam hoc solum. Nam si concessissem ut servatis majorum ritibus crederent, mihi non fuissent insidianti, nec ii qui crediderunt, nec ii qui non crediderunt, cum nihil ex ipsorum institutis labefactaretur.

5. Quid igitur? annon prædicavit circumcisionem? annon circumcidit Timotheum (Act. 16)? Circumcidit quidem. Quomodo ergo dicit, *Non prædico*? Et hic ejus disce accurationem. Non enim dixit, Non facio circumcisionem, sed *Non prædico*: hoc est, Non ita jubeo credere. Etenim ne hinc caperes dogmatum confirmationem, circumcidi quidem, sed non prædicavi circumcisionem. *Ergo evacuatum est scandalum crucis.* Hoc est, obstaculum impedimentumque sublatum est, si verum est quod dicitis. Neque enim perinde crux erat offendiculo Judæis, ut quod non pareremus patriis legibus. Etenim cum Stephanum perduxissent in consilium, non dixerunt, Ille est qui crucifixum adorat, sed, *Loquitur*, inquit, *contra legem et locum sanctum* (Ibid. 6. 13). Idem crimen Christo impegant, quod legem solveret (Joan. 5. 16). Propterea Paulus ait: Si concessa est circumcisio, soluta est quam habent adversum nos contentio;

nulla jam inimicitia manet adversum crucem et prædicationem: quod si quotidie cædem exercent contra nos, quomodo hoc intendunt nobis crimen? Me quidem propter hoc adorti sunt, quod incircumcisionem induxissem in templum. An igitur adeo stultus sum, inquit, ut cum permiserim circumcisionem, frustra et incassum tantum in me receperim mali, ut tantum offendiculum ponerem cruci? Videtis enim, quod nullam ob causam æque nobis sunt hostes, atque ob circumcisionem. Num igitur adeo vecors eram, ut pro re nihili et ipse affligerer, et alius essem offendiculo? Porro crucis offendiculum vocavit, eo quod etiam sermo crucis hoc imperabat, idque potissimum erat quod offendebat Judæos, et vetabat ne crucem reciperent, videlicet quod juberentur a majorum institutis discedere. 12. *Utinam et concidantur qui vos conturbant.* Vide quam hic est amarulentus in eos qui Galatas seduxerant. In initio torquebat accusationem in seductos, semel atque iterum eos appellans stultos; verum ubi illos recte castigavit corripitque, deinceps in seductores fertur. Oportet autem nos et hanc Apostoli sapientiam perspicere, quomodo hos tamquam proprios filios, et tamquam correctionis capaces admonet, et ad mentem revocat: eos vero qui seduxerant, velut alienos et insanabili morbo laborantes resecat, partim cum ita dicit, *Portabit iudicium suum quisquis fuerit*: partim cum imprecans ait, *Utinam et abscendantur qui vos conturbant.* Ac recte dixit ἀμαρτανόβυται, hoc est, deprillentes. Compulerant enim eos, ut propria patria, ut libertate, ut cælesti cognatione relicta, alienam ac peregrinam requirerent, ut jam ab illa superna liberaque Jerosolyma exsules, cogantur velut captivi, solamque vertere jussi, incertis vagari sedibus. Quapropter illis imprecatur. Quod autem dicit, hoc est: Nulla est mihi cura de illis: *Hæreticum enim, inquit, hominem post unam et alteram admonitionem evita* (Tit. 3. 10). Si volunt, non solum circumcidantur, verum etiam imprecantur.

Contra eos qui virilia amputabant. — Ubi nunc sunt, qui seipsos audent evirare, simul et apostolicam imprecationem sibi accersentes, et Dei opificium accusantes, et cum Manichæis stantes? Nam illi quidem ament, corpus insidiosum esse malæque materiæ; hi vero factis suis, crudelibus illis opinionibus præbeant ansam, dum membrum amputant velut insidians et inimicum. Itaque multo magis oportebat excæcare oculos; per oculos enim in animam descendit concupiscentia. Verum nec oculus, nec ullum aliud membrum est in culpa, sed sola prava animi affectio. Quod si non sustines, cur non et linguam ob blasphemias, cur non et manus ob rapinas, cur non et pedes ad malitiam currentes, denique cur non totum resacas corpus? Nam et aures delinitæ tibia, frequenter effeminarunt animam; et nares accepto suavi odore imposuerunt menti, et ad voluptatem lympharunt. Itaque circumcidamus omnia, et aures et manus et nares. Verum hæc extremæ sunt impietatis ac saturnici furoris. Tantum oportet corrigere inconditum mentis impetum: isti vero sua rescant membra. Ita

σφάλμα, μη διορθωθῆν, καὶ εἰς τέλειον Ἰουδαϊσμόν ἀγαγεῖν, ὡς περ ἡ ζύμη τὸ φύραμα. Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Χριστῷ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐ φρονεῖτε, ἀλλ' ὅτι Οὐ φρονήσετε· τούτεστιν, ὅτι διορθώσεσθε. Πόθεν οἶδας τοῦτο; Οὐκ εἶπεν, Οἶδα, ἀλλὰ, Πιστεύω. Πιστεύω τῷ Θεῷ, φησὶ, καὶ τὴν ἐκείνου καλῶν συμμαχίαν πρὸς τὴν ὑμετέραν διορθώσιν θαρρῶν. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπε, Πέποιθα εἰς ὑμᾶς, ἀλλ', Ἐν Κυρίῳ. Πανταχοῦ γὰρ μετ' ἐγκωμίων πλέκει τὰς κατηγορίας· ὡς ἂν εἰ ἐλεγε· οἶδα τοὺς ἔμοιους μαθητάς, οἶδα ὑμῶν τὸ εὐδιορθωτόν· θαρρῶ τοῦτο μὲν διὰ τὸν Κύριον τὸν οὐκ ἔωντα ἀπολέσθαι οὐδὲ τὸ τυχόν, τοῦτο δὲ δι' ὑμᾶς τοὺς δυναμένους ταχέως ἑαυτοὺς ἀνακτῆσασθαι. Ἄμα δὲ καὶ προτρέπει καὶ τὴν παρ' ἑαυτῶν σπουδὴν εἰσενεγκεῖν, ὡς οὐκ ἔνόν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τυχεῖν, ἂν μὴ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν εισφέρηται. Ὁ δὲ ταρασσῶν ὑμᾶς, βαστάσει τὸ κρίμα, ὅστις ἄν ᾖ. Ἐκατέρωθεν αὐτοὺς ἀλείφει, καὶ ἐξ ὧν παρεθάρρυνε, καὶ ἐξ ὧν ἐκείνοις ἐπηράσατο, ἢ προεφήτευσε. Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς οὐδαμῶς ὄνομα τίθησι τῶν ἐπιβουλεύοντων, ἵνα μὴ ἀναισχυντότεροι γένωνται. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐκ ἐπειδὴ ὑμεῖς οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε, διὰ τοῦτο οἱ τῆς ἀπάτης αἰτίοι ἀπηλλαγμένοι τῆς κολλάσεως εἰσιν, ἀλλὰ δώσουσι δίκην· οὐδὲ γὰρ προσήκον τὴν ἐτέρων σπουδὴν τῆς ἄλλων κακοηθείας γενέσθαι παραμυθίαν. Γίνεται δὲ τοῦτο, ἵνα μὴ καὶ ἑτέροις πάλιν ἐπιθῶνται. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπεν, οἱ ταρασσόντες, ἀλλὰ καὶ ἐπήρε τὸν λόγον εἰπών· Ὅστις ἄν ᾖ. Ἐγὼ δὲ, ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύττω, τί ἔτι διώκομαι; Ἐπειδὴ γὰρ διέβαλλον αὐτὸν ὡς κολλαχῶν Ἰουδαίζοντα, καὶ ὑποκρινόμενον τὸ κήρυγμα, ὅρα πῶς καθαρῶς ἀπεδύσατο^α, μάρτυρας αὐτοὺς καλῶν. Οἶδατε γὰρ, φησὶ, καὶ ὑμεῖς, ὅτι τῶν διαγωγῶν μου πρόφασις τοῦτό ἐστιν, ὅτι κελεύω ἀπέχεσθαι τοῦ νόμου· εἰ δὲ περιτομὴν κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι; Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἐγκαλεῖν ἔχουσι μοι οἱ ἐξ Ἰουδαίων, ἢ τοῦτο μόνον. Καὶ [716] γὰρ εἰ συνεχώρουν αὐτοῖς μετὰ τῶν πατρῶων ἐθῶν πιστεύειν, οὐκ ἂν οὔτε οἱ πιστεύσαντες, οὔτε οἱ ἀπιστήσαντες ἐπιβούλευσαν, τῷ μηδὲν τῶν οἰκειῶν παρασάλευσθαι.

γ. Τί οὖν; Οὐκ ἐκήρυξε περιτομὴν; Οὐ περιέτεμε τὸν Τιμόθεον; Περιέτεμε μὲν. Πῶς οὖν φησιν, Οὐ κηρύσσω; Καὶ ἐνταῦθα αὐτοῦ μάθε τὴν ἀκρίθειαν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι περιτεμὴν οὐκ ἐργάζομαι, ἀλλὰ, Οὐ κηρύσσω, τούτεστιν, οὐκ οὕτω κελεύω πιστεύειν. Μὴ γὰρ εἰς δογματῶν λάθης βεβαίωσιν· περιέτεμον μὲν γὰρ, οὐκ ἐκήρυξα δὲ περιτομὴν. Ἄρα κατηγορηταὶ τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. Τούτεστι, τὸ ἐμπόδιον, τὸ κώλυμα ἀνήρηται, εἰ τοῦτό ἐστιν ὁ φατε. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ὁ σταυρὸς ἦν σκάνδαλον τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς τὸ μὴ δεῖν πείθεσθαι τοῖς πατρῷοις νόμοις. Καὶ γὰρ τὸν Στέφανον προσενεγκόντες, οὐκ εἶπον, ὅτι Οὗτος τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖ, ἀλλ' ὅτι Κατὰ τοῦ τόπου καὶ τοῦ νόμου λέγει τοῦ ἀγίου. Καὶ τῷ Ἰησοῦ τοῦτο ἐνεκάλουν, ὅτι τὸν νόμον παραλύει. Διὸ φησιν ὁ Παῦλος· Εἰ συγχωρῆται περιτέμεσθαι, λήλυται ἡ φιλονεικία ἢ πρὸς ὑμᾶς· οὐ-

δεμία λοιπὸν ἔχθρα μένει πρὸς τὸν σταυρὸν καὶ τὸ κήρυγμα· εἰ δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν φωνῶσι καθ' ἡμῶν, πῶς τοῦτο ἐγκαλοῦσιν ἡμῖν; Ἐμοὶ γοῦν διὰ τοῦτο ἐπέθεντο, ὅτι εἰσήνεγκα ἀκρόβυστον εἰς τὸν ναόν· Ἄρ' οὖν οὕτως ἀνόητός εἰμι, φησὶν, ὡς συγκεχωρημένης περιτομῆς, εἰκὴ καὶ μάτην τοσαύτην ἀναδέξασθαι βλάβην, τοσοῦτον σκάνδαλον θεῖναι τῷ σταυρῷ; Ὅρατε γὰρ, ὅτι δι' οὐδὲν ἡμῖν πολεμοῦσιν οὕτως, ὡς διὰ τὴν περιτομὴν. Οὕτως οὖν ἀνόητος ἤμην, ὡς ὑπὲρ τοῦ μηδεὸς θλίβεσθαι, καὶ σκανδαλίζειν ἑτέρους; Σταυροῦ δὲ σκάνδαλον ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ καὶ ὁ τοῦ σταυροῦ λόγος τοῦτο ἐπέτατε, καὶ τοῦτο μάλιστα ἦν τὸ σκανδαλίζον Ἰουδαίους, καὶ κελύον τὸν σταυρὸν ἀναδέξασθαι, τὸ κελεύεσθαι τῶν πατρῶων ἐπίστασθαι ἐθῶν. Ὁφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. Ὅρα πῶς ἐστι πικρὸς ἐνταῦθα κατὰ τῶν ἡπατηκότων. Παρὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοὺς ἡπατημένους τὴν κατηγορίαν ἔτρεπεν, ἀνόητους καλῶν, καὶ ἄπαξ καὶ δευτέρον· ἐπειδὴ δὲ καλῶς αὐτοὺς ἐπαίδευσεν καὶ διώρθωσε, πρὸς τοὺς ἡπατηκότας τρέπεται λοιπόν. Δεῖ δὲ ἡμᾶς· συνιδεῖν καὶ ἐντεῦθεν αὐτοῦ τὴν σοφίαν, πῶς τοῦτοις μὲν ὡς παῖδας οἰκείους, καὶ δυναμένους λαβεῖν διορθώσιν, νοουθετεῖ καὶ σωφρονίζει· τοὺς δὲ ἡπατηκότας, ὡς ἄλλοτρίους καὶ ἀνιάτα νοσοῦντας, ἐκκόπτει· τοῦτο μὲν λέγων, Βαστάσει τὸ κρίμα, ὅστις ἄν ᾖ, τοῦτο δὲ ἐπαρώμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων, Ὁφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. Καὶ καλῶς εἶπεν, Ἀναστατοῦντες. Τὴν γὰρ οἰκειαν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν συγγένειαν ἀφέντες τὴν ἄνω, τὴν ἄλλοτρίαν καὶ ξένην μεταδώκεν ἡνάγκασαν, ἀπὸ μὲν τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς ἐλευθέρας ἐκβάλλοντες, βιαζόμενοι δὲ καθάπερ αἰχμαλώτους καὶ μετανάστας [717] πλανᾶσθαι. Διὸ περ αὐτοῖς ἐπαρᾶται. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐδὲν μοι μέλει περὶ ἐκείνων· Αἰρετικὸν γὰρ ἀνθρωπον μετὰ πρῶτην καὶ δευτέραν νοουθεσίαν παραιτοῦ. Εἰ βούλονται, μὴ περιτεμένεσθωσαν μόνον, ἀλλὰ καὶ περικοπτεσθωσαν.

Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ τολμῶντες ἀποκόπτειν ἑαυτοὺς^δ, καὶ τὴν ἀρὰν ἐπισπώμενοι, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν διαβάλλοντες, καὶ τοῖς Μανιχαίοις συμπράττοντες; Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ φασι τὸ σῶμα ἐπίβουλον εἶναι καὶ ὕλης τῆς πονηρᾶς· οὗτοι δὲ διὰ τῶν ἔργων τοῖς χαλεποῖς δόγμασι τοῦτοις διδόντες ἀφορμὴν· ὡς γὰρ ἐχθρὸν καὶ ἐπίβουλον ἀποκόπτουσι τὸ μέλος. Οὐκοῦν πολλῶ μᾶλλον τοὺς ὀφθαλμοὺς πηρῶσαι ἐχρῆν· διὰ γὰρ τῶν ὀφθαλμῶν εἰς τὴν ψυχὴν κάττεισιν ἢ ἐπιθυμία. Ἀλλὰ οὔτε ὀφθαλμὸς οὔτε τι ἄλλο μέλος αἰτίον, ἀλλ' ἡ πονηρὰ προαίρεσις μόνον. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχῃ, διὰ τί μὴ καὶ γλώτταν διὰ τὴν βλασφημίαν, καὶ χεῖρας διὰ τὴν ἀρπαγὴν, καὶ πόδας διὰ τοὺς ἐπὶ πονηρίαν δρόμους; καὶ παν, ὡς εἶπεν, τὸ σῶμα κατακόπτεις; Καὶ γὰρ ἀκοή καταλουμένη^ε πολλάκις κατεμάλαξε τὴν ψυχὴν, καὶ βίνας ὁσμὴν ἠδελαν δεξάμεναι κατεγοήτευσαν τὴν διάνοιαν, καὶ πρὸς ἠδονὴν ἐξεβάχχευσαν. Οὐκοῦν πάντα περικοφώμεν, καὶ ὥτα καὶ χεῖρας καὶ βίνας. Ἄλλ' ἐσχάτης ταῦτα παρανομίας,

^c Legebatur ὑμᾶς.

^d Sic videtur dicere eos qui virilia amittabant, Manichæos imitari. At de Manichæis id tunc usquam legitur memini.

^e Savil. in marg., κατ. υλιζομένη.

^a Legebatur θαρρῶ.

^b Legebatur ἐνεδύσατο.

καὶ σατανικῆς παραπληξίας. Δέον γὰρ διορθῶσαι μόνον τὴν ἀτακτον τῆς ψυχῆς ὁρμὴν, ὡς τοῦ τεχνίτου διαμαρτανόντος, τὸ ὄργανον συντριβεῖν ἀνέπεισον ὁ πονηρὸς δαίμων καὶ φόνους χαίρων διηνεκῶς. Πῶς οὖν τοῦ σώματος παινομένου, φησὶν, ἐκκαίεται ἐπιθυμία; Ἰδοὺ πάλιν τὸ ἀμάρτημα τῆς ψυχῆς· τὸ γὰρ παίνειν τὴν σάρκα, οὐ τῆς σαρκὸς ἐστίν, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς. Εἰ γὰρ βούλοιο κατατῆκεν, αὐτὴ τὴν ἐξουσίαν ἄπασαν ἔχει. Σὺ δὲ παραπλήσιον ποιεῖς, ὡσπερ ἂν εἰ τις ὄρων τινα πῦρ καλοντα, καὶ ἐπιτιθέντα ξύλα, καὶ οἰκίαν ἐμπιπρῶντα, ἀφελὶ τὸν ἄψαντα τὴν πυρᾶν, ἐγκαλέσειε τῇ πυρᾷ, ὅτι πολλῶν ἐπιλαδομένη ξύλων εἰς ὕψος ἤρθη· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τὸ ἐγκλημα τοῦ πυρὸς, ἀλλὰ τοῦ ἄψαντος τὸ πῦρ. Τοῦτο γὰρ πρὸς τροφήν, πρὸς φωτισμὸν, πρὸς ἄλλας τοιαύτας ἐδόθη διακονίας, οὐχ ἵνα καίῃ τὰς οἰκίας· ὡσπερ οὖν καὶ ἡ ἐπιθυμία εἰς παιδοποιαν καὶ βίου σύστασιν, οὐ πρὸς μοιχείαν καὶ πορνείαν καὶ ἀσέλγειαν· ἵνα πατὴρ γένῃ, οὐχ ἵνα μοιχὸς· ἵνα νομίμως ὀμιλήσῃς γυναικί, οὐχ ἵνα παρανόμως διαφθείρῃς· ἵνα καταλίπῃς σπέρμα, οὐχ ἵνα τὸ ἐτέρου λυμήνῃ. Τὸ γὰρ μοιχεύειν οὐ τῆς ἐπιθυμίας ἐστὶ τῆς ψυχικῆς, ἀλλὰ τῆς ἔθρεως τῆς παρὰ φύσιν· ἡ γὰρ ἐπιθυμία μίξιν ἐπιζητεῖ μόνον, οὐ τοιάνδε μίξιν.

δ'. Ταῦτα δὲ μοι οὐχ ἀπλῶς εἰρηται νῦν, ἀλλὰ προανακρουόμεθ' αἰνας ἀγῶνας, καὶ προακροβολιζόμεθα πρὸς τοὺς λέγοντας τοῦ θεοῦ τὴν δημιουργίαν πονηρᾶν εἶναι, καὶ τῆς μὲν ψυχῆς τὴν βραθυμίαν ἐώντας, κατὰ δὲ τοῦ σώματος μαινομένους, καὶ τὴν σάρκα ἡμῶν διαβάλλοντας, περὶ ὧν καὶ μετὰ ταῦτα ὁ ἀπόστολος Παῦλος διαλέγεται, οὐ τῆς σαρκὸς κατηγορῶν, [718] ἀλλὰ τῶν διαβολικῶν λογισμῶν. Ὑμεῖς δὲ, ἀδελφοί, ἐπὶ ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε· μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῆς σαρκί. Ἐνταῦθα λοιπὸν δοκεῖ μὲν εἰς τὸν ἠθικὸν ἐμβαίνειν λόγον, πάσχει δὲ τι καινὸν, καὶ ὅπερ οὐδὲ ἐν μίτῳ τῶν ἄλλων ἔπαθεν Ἐπιστολῶν. Πάσας γὰρ διαλαμβάνων εἰς μέρη δύο, καὶ τὰ μὲν πρῶτα περὶ δογμάτων, τὰ δὲ ἔσχατα περὶ βίου διαλογόμενος, ἐνταῦθα εἰς τὸν ἠθικὸν ἐμπροσθεν λόγον, πάλιν ἀναμίγνυσι τὸν δογματικόν. Καὶ γὰρ οὗτος ἐκεῖνου πάλιν ἔχεται ἐν τῇ πρὸς Μακχαλοῦς μάχῃ. Τί δὲ ἐστὶ, *Μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν τῆς σαρκί εἰς ἀφορμὴν*; Ἀπῆλλαξεν ἡμᾶς, φησὶν, ὁ Χριστὸς τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας, κυρίους ἀφῆκε τοῦ πράττειν ὅ τι βουλόμεθα, οὐχ ἵνα τῇ ἐξουσίᾳ πρὸς κακίαν χρῆσώμεθα, ἀλλ' ἵνα μείζονος λάθωμεν μισθοῦ πρόφασιν, ἐπὶ φιλοσοφίαν μείζονα ἀνιόντες. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω ζυγὸν δουλείας καλεῖ τὸν νόμον, καὶ τὴν χάριν κατάρας ἀπαλλαγῆν· ἵνα μὴ τις ὑποπτεύσῃ, ὅτι διὰ τοῦτο κελεύει τοῦ νόμου ἀποστῆναι, ἵνα ἐξῆ παρανόμως ζῆν, διορθοῦται τὴν ὑπόνοιαν, λέγων· Οὐχ ἵνα παράνομος γένῃται ἡ πολιτεία, ἀλλ' ἵνα ὅπερ τὸν νόμον ἡ φιλοσοφία· ἐλύθη γὰρ τοῦ νόμου τὰ δεσμά. Καὶ ἐγὼ ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ταπεινότεροι, ἀλλ' ἵνα ὑψηλότεροι γενώμεθα. Καὶ γὰρ ὁ πορνεύων, καὶ ὁ παρθενεύων, ἀμφοτέροι τοῦ νόμου τὰ μέτρα ἐξέβησαν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, ἀλλ' ὁ μὲν ἐπὶ τὸ χεῖρον κατενεχθεῖς, ὁ δὲ ἐπὶ τὸ βέλτιον ἐπαρθεῖς· ὁ μὲν παραθᾶς, ὁ δὲ ὑπερθᾶς τὸν νόμον. Τοῦτ' οὖν φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι· Ἐλυσεν τὸν ζυγὸν ἀπ' ὑμῶν, οὐχ

ἵνα σκιρτήσητε, οὐδ' ἵνα λακτίσητε, ἀλλ' ἵνα χωρὶς ζυγοῦ βαδίσητε εὐρυθμᾶ. Εἶτα καὶ δεῖκνυσι τρόπον, δὲ οὐ βραδίως ἂν τὸ τοιοῦτον κατορθωθεῖη. Τίς οὖν ὁ τρόπος; Διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις, φησὶ. Πάλιν ἐνταῦθα αἰνίττεται ὅτι φιλονεκία καὶ στάσις καὶ φιλαρχία καὶ ἀπόνοια ταύτης τῆς πλάνης αἰτιαὶ αὐτοῖς ἐγένοντο· ἡ γὰρ τῶν αἰρέσεων μήτηρ, ἡ τῆς φιλαρχίας ἐστὶν ἐπιθυμία. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι *Δουλεύετε ἀλλήλοις*, ἔδειξεν ὅτι ἐξ ἀπονοίας καὶ τυφοῦ τοῦτο ἔλαβεν ἡ ἀρχὴν τὸ κακόν· διὸ κατέλληλον ἐπεισάγει φάρμακον. Ἐπειδὴ γὰρ ἀλλήλων ἄρχειν βουλόμενοι διεσχίσθητε, *Δουλεύσατε ἀλλήλοις*· οὕτω γὰρ συναχθήσεσθε πάλιν. Ἀλλὰ φανερώς μὲν οὐ λέγει τὸ ἀμάρτημα, φανερώς δὲ τῆσθι τὴν διορθωσιν, ἵνα εἰς αὐτῆς κἀκείνο μάθωσιν· ὡς ἂν εἰ τις τῷ ἀσελγαίνοντι ὅτι μὲν ἀσελγαίνει μὴ λέγοι, παραινῶν δὲ συνεχῶς σωφρονεῖν. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν, ὡς χρῆ, τὸν πλησίον, οὐ παραιτεῖται δουλεύειν αὐτῷ παντὸς δούλου ταπεινότερον. Καθάπερ γὰρ πῦρ ὀμιλήσαν κηρῷ, μαλάσσει βραδίως αὐτὸν, οὕτω καὶ ἡ τῆς ἀγάπης θερμότης πάντα τυφον καὶ ἀπόνοιαν πρὸς σφοδρότερον διαλύει. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἄγαπάτε ἀλλήλους, ἀπλῶς, ἀλλὰ, *Δουλεύετε*, τὴν ἐπιτεταμένην δηλῶν φιλίαν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ νόμου τὸν ζυγὸν ἀνέβλεν, ἵνα μὴ ἀποσκιρτήσωσιν, ἔτερον αὐτοῖς ἐπιτίθησι ζυγὸν τὸν τῆς ἀγάπης, ἰσχυρότερον [719] μὲν ἐκείνου, κωφότερον δὲ καὶ ἡδῶ πολλῶν. Εἶτα δεῖκνυς αὐτοῦ τὸ κατόρθωμα, φησὶν· Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, Ἄγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω καὶ κάτω τὸν νόμον ἔστρεφον, εἰ βούλει αὐτὸν, φησὶ, πληροῦν, μὴ περιτέμνου· οὐ γὰρ ἐν τῇ περιτομῇ, ἀλλ' ἐν τῇ ἀγάπῃ πληροῦται. Ὅρα τῆς ὀδύνης πῶς οὐκ ἐπιλανθάνεται τῆς εαυτοῦ, ἀλλὰ τὸ πονοῦν κινεῖ συνεχῶς, καὶ εἰς τὸν ἠθικὸν ἐξεληθὼν λόγον. Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνυτε καὶ κατεσθίετε, βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. Οὐκ ἀποφαίνεται, ἵνα μὴ βαρήσῃ, ἀλλ' οἶδε μὲν αὐτὸ γινώμενον, λέγει δὲ αὐτὸ μετὰ ἀμφιβολίας. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐπειδὴ ἀλλήλους δάκνυτε· καὶ τὸ ἐξῆς ὁμοίως· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ πάλιν ἀπεφῆνατο, ὅτι Ὑπ' ἀλλήλων ἀναλώθητε· ὅπερ ἐστὶ φοβούμενος καὶ ἀσφαλιζόμενος, οὐ καταδικάζοντος. Καὶ ταῖς λέξεσι δὲ ἐμφαντικῶς ἐχρήσατο. Οὐ γὰρ εἶπε, *Δάκνυτε*, μόνον, ὅπερ ἐστὶ θυμουμένου, ἀλλὰ, *Καὶ κατεσθίετε*, ὅπερ ἐστὶν ἐμμένοντος τῇ πονηρίᾳ. Ὁ μὲν γὰρ δάκνων, ὀργῆς ἐπλήρωσε πάθος· ὁ δὲ κατεσθίων θηριωδίας ἐσχάτης παρίσχευ ἀπόδειξιν. Δῆγματα δὲ καὶ βρώσεις οὐ τὰς σωματικὰς φησὶν, ἀλλὰ τὰς πολὺ χαλεπωτέρας. Οὐ γὰρ οὕτως ὁ ἀνθρωπίνης ἀπογευσάμενος σαρκὸς ἐδίαψεν, ὡς ὁ δῆγματα εἰς τὴν ψυχὴν πηγνύς· ὅσον γὰρ ψυχὴ τιμιωτέρα σώματος, τοσούτον χαλεπωτέρα ἡ ταύτης βλάβη. *Βλέπετε μὴ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλωθῆτε*, φησὶ. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἀδικοῦντες καὶ ἐπιβουλεύοντες, ὡς ἄλλους ἀναλίσκοντες, ἐπὶ τοῦτο ἐρχονται, διὰ τοῦτ' οὐ φησὶ· Σκοπεῖτε μὴ εἰς ὑμᾶς τὸ πρᾶγμα περιτραπή. Ἡ γὰρ διάστασις καὶ ἡ μάχη φθοροποιὸν καὶ ἀναλωτικὸν καὶ τῶν δευμένων αὐτῆν, καὶ τῶν εἰσαγόντων, καὶ σιγῆς μᾶλλον ἅπαντα διατρύγει. Λέγω δὲ, *περὶ ὑμῶν περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ ἐκτίσητε*.

ε'. Ἰδοὺ καὶ ἐτέραν δεῖκνυσιν ὁδὸν εὐκολον ποιοῦσαν
• *Legebatur* τοῦτον ἔλαβεν.

malus demon perinde quasi erraverit Opifex, persuasit ut instrumenta perderent, semper gaudens cædibus. Qui fit igitur, dicit aliquis, ut saginato corpore effervescat concupiscentia? Ecce rursus est animi delictum; nam saginare carnem, non est carnis, sed animi: nam si vellet extenuare, habet idem omnem potestatem. At tu perinde facis, quasi si quis videns aliquem accendentem ignem, ac lignis impositis domum incendere, omisso eo qui fecit incendium, flammam accuset, quæ correpta multis lignis in altum se sustulerit. Atqui culpa non est ignis, sed ejus qui ignem accendit. Illic enim ad parandos cibos, ad præbendam lucem, adque alia id genus ministeria datus est, non ad conflagrationem ædium. Quemadmodum et concupiscentia ad liberorum procreationem vitæque conservationem data est, non ad adulterium, scortationes ac lascivias; ut pater fieres, non ut adulter; ut legitime verseris cum uxore, non ut contra facram corrumpas: ut relinquo tuum semen, non ut alienum vities. Nam adulterium non est naturalis appetitus, sed contumeliæ præter naturam: siquidem appetitus ille tantum desiderat mixturam, non talem mixturam.

4. Hæc autem mihi non temere dicta nunc sunt, sed præludimus ad disputationes quasdam, ac ceu velitamus in eos qui dicunt Dei opificium esse malum, ommissa animæ socordia adversus corpus insanientes, carnemque nostram calumniantes, de quibus et Paulus deinceps disserit, non carnem incusans, sed diabolicas cogitationes. 13. *Vos autem, fratres, in libertate vocati estis: tantum ne libertatem in occasionem carni.* Illic jam videtur exspatiari in sermonem moralem. Accidit autem illi quiddam novum, quodque in nulla cæterarum epistolarum accidit. Cum enim omnes in duas partes solitus sit partiri, sic ut primum de dogmatibus, in fine de moribus disserat: hic posteaquam incidit in sermonem de moribus, rursus admiscet disputationem de dogmatibus: nam hic sermo vicissim hæret illi in pugna adversus Manichæos. Sed quid est, *Tantum ne libertatem in occasionem carni?* Liberavit, inquit, nos Christus a jugo servitutis, liberum nobis esse voluit facere quidquid volumus, non ut hac potestate ad malitiam abutamur, sed ut majoris præmii sumamus occasionem, ad altiorem philosophiam progressi. Posteaquam enim passim legem appellat jugum servitutis, et gratiam liberationem a maledicto: ne quis suspicaretur ipsum ideo revocare homines a lege, quod liceret exlegem agere vitam, corrigit eam suspicionem, dicens: Non ut illegitima fiat vitæ ratio, sed ut legem transcendat philosophia: soluta sunt enim legis vincula. Atque hæc ego dico, non ut dejiciamur, sed ut erigamur ad altiora. Etenim tam is qui scortatur, quam is qui in virginitate perseverat, legis terminos excessit, verum non eodem modo, sed hic quidem in deteriora prolapsus, ille vero ad meliora proventus; sic ut alter prætergressus sit legem, alter supergressus. Hoc itaque dicit Paulus: Christus jugum vobis relaxavit, non ut exiliatis, aut calcitretis, sed ut absque jugo composite incedatis. Post hæc ostendit modum, quo hæc facile queant

corrigi. Quis igitur modus? *Per caritatem*, inquit, *invicem vobis servite*. Rursus hic subindicat ambitionem, seditionem, dominandi studium et insolentiam, hujus erroris illis fuisse causam: quippe hæreseon mater est principatus cupiditas. Etenim cum dicit, *Servite vobis invicem*, ostendit hoc mali ex arrogantia fastuque cepisse exordium: ideoque malo congruens admoveat remedium. Quoniam, inquit, dum alius alii vultis dominari, dissecti fuistis, *Servite vobis invicem*: sic enim denuo in unum redigemini. At peccatum quidem non explicat aperte, sed aperte refert emendationis modum, ut hinc etiam illud cognoscerent; perinde ac si quis lascivienti non dicat quidem quod lasciviat, tamen frequenter hortetur ad pudicitiam. Nam qui proximum sicut oportet diligit, non gravatur illi servire submissius quam quisquam servus. Quemadmodum enim ignis admotus ceræ, facile mollit eam: sic et amoris calor omnem fastum et arrogantiam vehementius quam ignis solvit. Ideo non simpliciter dixit, *Diligite invicem*, sed, *Servite*, intensam ac vehementem declarans amicitiam. Etenim cum legis jugum detraxisset; ne subsilirent, aliud illis imponit jugum, nimirum caritatis, illo quidem validius, sed multo levius ac jucundius. Deinde quid boni præstet caritas, ostendit dicens: 14. *Tota enim lex in uno verbo impletur, videlicet in hoc, Diliges proximum tuum ut teipsum (Math. 22. 39; Levit. 19. 18)*. Quoniam legem susque deque versabant, Si vis, inquit, illam implere, ne circumcidaris: non enim circumcissione, sed dilectione impletur. Vide ut doloris sui non obliviscitur, sed id quod dolet, identidem attingit, etiam egressus in moralem sermonem. 15. *Quod si invicem mordetis et comeditis, videte ne a vobis invicem consumamini*. Non pronuntiat, ne gravet illos, noverat tamen id fieri; verum hoc ambigue profert. Non enim dixit, Quoniam vos invicem mordetis: et quod sequitur, consimili modo: nec enim illic rursus pronuntiat, Ne a vobis invicem consumamini: qui sermo est metuensis et consulentis ut caveant, non condemnantis. Ac dictionibus per emphasim est usus. Non enim tantum dixit, *Mordetis*, quod sane est commoti; sed addidit, *Et comeditis*, quod est in malitia perseverantis. Nam qui mordet quod appetebat, iram explevit; qui vero devorat, extremæ feritatis et immanitatis specimen dedit. Morsus autem ac devorationes non corporales dicit, sed eas quæ sunt his multo crudeliores. Non enim qui carnem gustavit humanam, tantum mali dedit, quantum is qui morsam fixit in animam: siquidem quanto corpore præstantior est anima, tanto gravius est hanc læsisse. *Videte*, inquit, *ne a vobis invicem consumamini*. Quoniam qui lætunt et insidiantur volut alios consumpturi, hoc animo veniunt: ideo dicit, *Videte ne res in vos revolvatur*. Nam seditio et contentio corruptionem et consumptionem adfert tum iis qui recipiunt ea, tum iis qui invehunt, ac magis exedit omnia quam tinca. 16. *Dico autem, Spiritu ambulate, et concupiscentiam carnis non perficietis*.

5. *Via facilis ad virtutem*. — Ecce alteram indicat

viam, quæ virtutem reddit facilem, ac præstat ea quæ dicta sunt, viam quæ gignit caritatem, quæque stricta redditur a caritate. Nihil enim, nihil, inquam, sic caritatem inserit nobis, ut si simus spirituales, nec alia res æque persuadet spiritui ut apud nos maneat, atque vis caritatis. Ideoque dicit: *Spiritu ambulate, et carnis concupiscentiam non perficietis*. Quoniam expresserat quæ res gigneret morbum, et remedium aperit quod adfert sanitatem. Quod autem est illud, et quæ vis est tam recte dictorum, quam vivere spiritu? Ideo dicit, *Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis*: 17. *Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem: hæc enim sibi invicem adversantur, ut non quæcumque volueritis, ea faciatis*. Hic quidam adoriuntur nos, dicentes, quod Apostolus hominem in duo dissecuerit, inducens eum velut ex contrariis naturis compositum, dum ostendit pugnam esse corpori adversus animam. Verum hæc non ita se habent, non ita se habent, inquam. Neque enim hic carnem appellat corpus: alioqui si hoc sentiret, quomodo consentaneum sit quod mox dicitur, *Concupiscit enim*, inquit, *adversus spiritum*? Atqui corpus non est de eorum numero quæ movent, sed quæ moventur; non de eorum numero quæ agunt, sed de eorum quæ aguntur. Quomodo igitur concupiscit, quandoquidem concupiscentia non carnis est, sed animi? Siquidem alibi dicit, *Concupiscit anima mea* (Psal. 85. 2): et, *Quid desiderat anima tua? et faciam tibi* (1. Reg. 20. 4); et, *Ne ambules secundum desiderium animæ tuæ* (Eccli. 18. 30); ac rursus, *Sic desiderat anima mea* (Psal. 41. 2). Quomodo igitur Paulus dicit, *Caro concupiscit adversus spiritum*? Solet appellare carnem, non corporis naturam solum, sed et pravam voluntatem: veluti cum dicit, *Vos non estis in carne, sed in spiritu* (Rom. 8. 9. 8); et rursus, *Qui vero in carne sunt, Deo placere non possunt*. Quid igitur tollenda est caro? ipse vero qui hæc dicebat, annon carne circumdatus erat? Non carnis sunt ista, sed diaboli documenta: *Ille enim homicida erat ab initio* (Joan. 8. 44). Quid igitur dicit? Carnem hic appellat cogitationem terrestrem, socordem et ignavam. Hæc enim non corporis est accusatio, sed animæ negligentis crimen; siquidem hujus instrumentum est caro; instrumentum autem nullus aversatur oditve, sed eum potius qui organum male tractat. Neque enim ferrum, sed homicidam et odimus et punimus. Atqui dixerit aliquis, Hoc ipsum est accusare corpus, animi peccata carnis appellare vocabulo. Ego vero fateor quidem anima inferiorem esse carnem, sed et hanc quoque pulchram esse. Quod enim pulchro inferius est, ipsum quoque bonum est: malum autem non est minus bono, sed contrarium. At tu si demonstrare potes malitiam e corpore proficisci, accusa carnem: si vero ex appellatione conaris struere calumniam, tempus tibi est ut simul accuses et animam: quandoquidem et animalis homo dicitur (1. Cor. 2. 14), qui veritate privatus est; et spiritus malitiæ (Ephes. 6. 12) dicuntur demonum multitudo. Rursus

carnis vocabulo Scriptura solet appellare mysteria, totam Ecclesiam dicens Christi esse corpus (Coloss. 1. 18). Quod si vis etiam officia cernere quæ per carnem præstantur, imaginare sensus extinctos esse, et videbis animam omni cognitione destitutam, neque quidquam eorum quæ nunc novit nosse. Etenim si potentia Dei dum ex opificio mundi per res conditas intelligitur, conspiciatur, quomodo videre poterimus absque oculis? et si fides ex auditu est, quomodo sine auribus audiemus? Prædicare vero et circumcursare, linguæ pedumque constat adminiculo: *Quomodo enim*, inquit, *prædicabunt, nisi mittantur* (Rom. 10. 15)? et scribendi manus peragitur manibus. Vides ut innumerabilium causa bonorum est carnis misterium? Caterum cum dicit, *Caro concupiscit adversus spiritum*, de duplici loquitur cognitione, quarum altera alteri adversatur, videlicet virtutis et malitiæ, non de anima et corpore. Nam si hæc sibi invicem adversarentur, se ipsa tollerent, non aliter quam ignem aqua, tenebræ lucem: sin corporis curam agit anima, multa que sollicitudine illi prospicit, innumera que patitur ne deserat illud: cumque vi abrupta, obsistit; ac vicissim corpus animæ subservit, multarumque rerum ipsi cognitionem adfert et ad illius operationem compositum est: qui possunt hæc esse contraria, et inter sese pugnantia? Nam ego non solum non contraria, verum etiam magnopere concordantia, seque vicissim tuentia video ex ipsis factis. Non igitur de his loquitur, quod sibi invicem adversentur, sed malarum ac bonarum cogitationum pugnam proponit. Velle enim et non velle animæ est. Ideo dicit: Hæc autem sibi adversantur, ne sineres animam pergere in suis pravis affectibus. Siquidem hæc loquutus est apostolus ceu pædagogus quispiam ac præceptor terrorem incutiens. 18. *Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege*.

6. Quenam est hæc consequentia? Maxima quidem et evidens. Etenim qui spiritum, ut oportet, habet, per hunc exstinguit omnem pravam concupiscentiam. Porro qui liberatus est ab iis, non eget legis auxilio, sed multo factus est præceptis illis sublimior. Nam qui non irascitur, quid opus habet ut audiat, *Non occides?* qui non intuetur intemperantibus oculis, quid opus habet eo qui doceat non esse moechandum? Quis enim illi verba facit de fructu malitiæ, qui radicem malitiæ jam evulsit? Radix enim homicidii ira, et adulterii radix, curiosus oculorum obtutus. Eapropter dicit: *Si spiritu ducimini, non estis sub lege*. Hic autem mihi videtur magnas etiam et admirandas legis laudes retulisse. Quod si loco spiritus lex erat secundum vires suas, priusquam spiritus adveniret, non tamen ideo oportet in pædagogo manere. Tunc quidem merito sub lege eramus, ut metu castigarem concupiscentias, cum nondum spiritus advenisset. Nunc vero posteaquam data est gratia, quæ non solum jubet ab illis abstinere, verum et illas marcidas reddens, ad altiora provehit, et ad perfectiorem vitæ rationem adducit; quid opus est lege? Etenim qui ex sese in magnis suo fungitur

την ἀρετήν, καὶ κατορθοῦσαν τὰ εἰρημένα, ὁδὸν τί-
πτουσαν ἀγάπην, καὶ σφιγγομένην ὑπὸ τῆς ἀγάπης.
Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν οὕτως ἀγαπητικούς ποιεῖ, ὡς τὸ
πνευματικούς εἶναι, καὶ οὐδὲν οὕτω παῖθι παραμέ-
νειν ἡμῖν τὸ πνεῦμα, ὡς ἡ τῆς ἀγάπης ἰσχύς. Διὸ
φησι· Πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκός
οὐ μὴ τελέσητε. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε τὸ ποιῶν
τὴν νόσον, λέγει καὶ τὸ τὴν ὑγείαν χαριζόμενον φάρ-
μακον. Ποῖον δὲ τοῦτο ἔστι, καὶ τίς ἡ δύναμις τῶν
εἰρημένων καλῶν, ἢ τὸ πνεῦματι ζῆν; Διὸ φησι·
Πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκός οὐ
μὴ τελέσητε. Ἢ γὰρ σὺρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ
πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός·
ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ, ἂ ἄν
θέλῃτε, ταῦτα ποίητε. Ἐνταῦθα δὲ ἐπιτίθενται
τινες λέγοντες, ὅτι διεῖλεν εἰς δύο τὸν ἄνθρωπον ὁ
Ἀπόστολος, ὡς περὶ ἐξ ἐναντίας οὐσίας κατεσκευασμέ-
νον εἰσάγων, καὶ μάχην τῷ σώματι πρὸς τὴν ψυχὴν
δεικνύς οἶσαν. Ἄλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστι· σάρκα
γὰρ ἐνταῦθα, οὐ τὸ σῶμα καλεῖ· εἰ γὰρ [720] τοῦτο
φησι, πῶς ἔχει λόγον τὸ ἐξῆς εἰρημένον; Ἐπιθυμεῖ
γάρ, φησι, κατὰ τοῦ πνεύματος. Καὶ μὴν τοῦτο οὐ
τῶν κινούντων, ἀλλὰ τῶν κινουμένων ἔστιν, οὐ πῶν
ἐνεργούντων, ἀλλὰ τῶν ἐνεργουμένων· πῶς οὖν ἐπι-
θυμεῖ; ἢ γὰρ ἐπιθυμία οὐ σαρκός, ἀλλὰ ψυχῆς. Καὶ
γὰρ ἀλλαχού φησι· Κατεπιθυμός ἐστιν ἡ ψυχὴ μου·
καὶ τί ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ σου, καὶ ποιήσω σοι,
καὶ, Μὴ πορεύου κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ψυχῆς
σου· καὶ πάλιν, Οὕτως ἐπιποθεῖ ἡ ψυχὴ μου. Πῶς
οὖν Παῦλός φησιν, Ἢ σὺρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ
πνεύματος; Οἶδα σάρκα καλεῖν, οὐ τὴν τοῦ σώμα-
τος φύσιν, ἀλλὰ τὴν πονηρὰν προαίρεσιν, ὡς ὅταν
λέγῃ· Ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύ-
ματι· Καὶ πάλιν, Οἱ δὲ ἐν σαρκί ὄντες, Θεῷ ἀρέ-
σαι οὐ δύνανται. Τί οὖν; ἀνελεῖν δεῖ τὴν σάρκα;
Αὐτὸς δὲ ὁ ταῦτα λέγων, οὐ σάρκα περιέκειτο; Οὐ
τῆς σαρκός, ἀλλὰ τοῦ διαβόλου ταῦτα τὰ διδάγματα·
Ἐκείνος γὰρ ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπαρχῆς. Τί οὖν
φησι; Σάρκα ἐνταῦθα τὸν λογισμὸν καλεῖ τὸν γεωδῆ,
τὸν βῆθυμον καὶ ἡμελημένον. Τοῦτο δὲ οὐ σώματος
κατηγορία, ἀλλὰ βρῦθουμο ψυχῆς ἔγκλημα· ὄργανον
γὰρ ἔστιν ἡ σὰρξ, τὸ δὲ ὄργανον οὐδεὶς ἀποστρέφεται
καὶ μισεῖ, ἀλλὰ τὸν τὸ ὄργανον κακῶς μεταχειριζό-
μενον. Καὶ γὰρ οὐ τὸν σίδηρον, ἀλλὰ τὸν ἀνδροφθόνον
καὶ μισοῦμεν καὶ κολάζομεν. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ τοῦτο,
φησι, κατηγορία τοῦ σώματος, τὸ τὰ ἁμαρτήματα
τῆς ψυχῆς τῷ τῆς σαρκός ὀνόματι καλεῖσθαι. Ἐγὼ
δὲ ὁμολογῶ μὲν ἐλάττονα εἶναι τῆς ψυχῆς τὴν σάρκα,
καὶ αὐτὴν δὲ καλῆν. Τὸ γὰρ ἐλαττον τοῦ καλοῦ, καὶ
αὐτὸ καλόν· τὸ δὲ κακόν, οὐκ ἐλαττον τοῦ καλοῦ, ἀλλ'
ἐναντίον. Σὺ δὲ, εἰ μὲν ἔχεις ^a δεῖξαι ἀπὸ τοῦ σώ-
ματος κατασκευαζομένην τὴν κακίαν, κατηγορεῖς τῆς
σαρκός· εἰ δὲ ἀπὸ τῆς προσηγορίας διαβάλλεις ἐπι-
χειρεῖς, ὦρα σοι καὶ τῆς ψυχῆς κατηγορεῖν· καὶ
γὰρ ψυχικός ἄνθρωπος λέγεται ὁ τῆς ἀληθείας ἐστε-
ρημένος, καὶ πνεύματα πονηρίας λέγεται τὰ τῶν
δαιμόνων πληθῆ. Τῷ δὲ τῆς σαρκός ὀνόματι πάλιν
καὶ τὰ μυστήρια καλεῖν εἰσθεν ἡ Γραφή, καὶ τὴν
Ἐκκλησίαν ἄπασαν, σῶμα λέγουσα εἶναι τοῦ Χρι-
στοῦ. Εἰ δὲ βούλει καὶ κατορθώματα καλεῖν τὰ δι'

^a Legebatur οὐ δὲ εἰ μοι.

αὐτῆς γινόμενα, σέβσον τῷ λόγῳ τὰς αἰσθήσεις, καὶ
ἐρημον ὄψει τὴν ψυχὴν γνώσεως ἀπάσης, καὶ οὐδὲν
εἰδοῦσαν ὧν οἶδεν. Εἰ γὰρ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κτι-
σεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοουμένη καθορᾶται, πῶς
ἂν ἴδοιμεν χωρὶς ὀφθαλμῶν; εἰ δὲ καὶ ἡ πίστις ἐξ
ἀκοῆς, πῶς ἀκουσόμεθα χωρὶς ὠτων; Καὶ τὸ κηρῦ-
ξαι δὲ καὶ τὸ περιελθεῖν, διὰ γλώττης καὶ ποδῶν.
Πῶς γὰρ κηρύξουσιν, ἂν μὴ ἀποσταλώσι; καὶ
τὸ γράψαι διὰ χειρῶν. Ὅρας ὅτι μυρίων ἡμῖν ἀγα-
θῶν ἔστιν αἰτία τῆς σαρκός ἡ διακονία; Εἰ δὲ λέγει,
Ἢ σὺρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, περὶ
δύο φησὶ λογισμῶν· οὗτοι γὰρ ἀλλήλοις ἀντίκεινται,
ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία, οὐχ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Εἰ
γὰρ ταῦτα ἀντίκειται, ἀλλήλων ἔστιν ἀναρρητικά,
ὡς τὸ πῦρ τοῦ ὕδατος, ὡς τὸ σκότος τοῦ φωτός· εἰ δὲ
ἐπιμελεῖται σώματος ψυχῆ, [721] καὶ πολλὴν αὐτοῦ
ποιεῖ πρόνοιαν, καὶ μυρία πάσχει, ὥστε αὐτὸ μὴ
καταλιπεῖν, καὶ ἀποβήγγυμένην κωλύει, καὶ τὸ σῶμα
αὐτῆς διακονεῖται, καὶ πολλὴν εἰσάγει γνώσιν αὐτῆς,
καὶ πρὸς τὴν ἐκείνης ἐνέργειαν τοῦτο κατεσκευάσται·
πῶς ἂν ἐναντία ταῦτα εἴη καὶ μαχόμενα ἀλλήλοις;
Ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον οὐκ ἐναντία, ἀλλὰ καὶ σφόδρα
ὁμοιοῦντα, καὶ ἀλλήλων ἀντεχόμενα διὰ τῶν ἔργων
ὄρω. Οὐ τοῖνον περὶ τούτων φησὶν, ὅτι ἀντίκειται
ἀλλήλοις, ἀλλὰ λογισμῶν πονηρῶν, καὶ ἀγαθῶν μά-
χην εἰσάγει. Τὸ γὰρ θέλειν καὶ μὴ θέλειν, τῆς ψυ-
χῆς. Διὰ τοῦτο φησι· ταῦτα δὲ ἀντίκειται, ἵνα μὴ
συγχωρήσης τῇ ψυχῇ πορεύεσθαι ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις
αὐτῆς ταῖς πονηραῖς. Καθάπερ γὰρ τις παιδαγωγὸς
καὶ διδάσκαλος φοβῶν, ταῦτα ἐφθέγγετο. Εἰ δὲ πνεύ-
ματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμον.

ς'. Ποία αὕτη ἀκολουθία; Μεγίστη μὲν καὶ σαφής. Ὁ
γὰρ πνεῦμα ἔχων, ὡς χρῆ, σβέννυσι διὰ τούτου πον-
ηρὰν ἐπιθυμίαν ἄπασαν· ὁ δὲ τούτων ἀπαλλαγείς,
οὐ δεῖται τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου βοήθειας, ὑψηλότερος
πολλῶ τῆς ἐκείνου παραγγελίας γενόμενος. Ὁ γὰρ
μὴ ὀργιζόμενος, πῶς δεῖται ἀκούειν, οὐ φορεῖσθαι;
ὁ μὴ βλέπων ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς, πῶς χρήζει τοῦ
παιδεύοντος μὴ μοιχεύειν; Τίς γὰρ διαλέγεται περὶ
τοῦ καρποῦ τῆς κακίας τῷ τὴν βίβαν αὐτὴν ἀνα-
σπᾶσαντι; Ἢ ἴζα γὰρ φόνου θυμὸς, καὶ μοιχείας ἡ
περίεργος θεωρία τῶν ὕβρων. Διὰ τοῦτο φησὶν· Εἰ
πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστὲ ὑπὸ νόμον. Ἐνταῦθα
δέ μοι δοκεῖ καὶ ἐγκώμιον τοῦ νόμου εἰρημέναι μέγα
καὶ θαυμαστόν· εἰ δὲ ἐν τάξει τοῦ πνεύματος ὁ νό-
μος ἦν κατὰ δυνάμιν τὴν ἑαυτοῦ πρὸ τῆς τοῦ πνεύ-
ματος ἐπιφοιτήσεως, οὐ μὴν ^b διὰ τοῦτο ἐναπομένει
χρῆ τῷ παιδαγωγῷ. Τότε μὲν εἰκότως ὑπὸ νόμον
ἦμεν, ἵνα τῷ δεῖν κολάζομεν τὰς ἐπιθυμίας, οὕτως
τοῦ πνεύματος φανέντος· νῦν δὲ τῆς χάριτος δεδο-
μένης τῆς οὐ κελουούσης μόνον αὐτῶν ἀπέχεσθαι,
ἀλλὰ καὶ μαραινούσης αὐτάς, καὶ πρὸς μείζονα πο-
λιτεῖαν ἀναγούσης, τίς χρεια νόμου; Τῷ γὰρ οἰκοθεν
κατορθοῦντι τὰ μείζω, πού χρεια παιδαγωγοῦ;
οὐδὲ γὰρ γρῆματιστοῦ τίς δεῖται φιλόσοφος ὢν.
Τί τοῖνον ἑαυτοὺς ἐξευτελιζετε, τῷ πνεύματι πρότερον
ἑαυτοὺς ἐκδόντες, καὶ νῦν προσκαθήμενοι τῷ
νόμῳ; Φυτερά δὲ ἔστι τὰ ἔργα τῆς σαρκός,
ἀτινά ἐστι πορνεία, μοιχεία, ἀκαθαρσία, ἀσεβεία,

^b Dunæus: Sic distinguendum et legendum, ὁμοιοῦντα,
εἰ δὲ... ἐπιφοιτήσεως, οὐ μὴν. Εἰ μοιζ τότε μὲν τῷ νόμῳ

φαρμακεία, ειδωλολατρεία, εχθραί, έρεις, ζήλοι, θυμοί, έριθειαι, διχοστασίαι, αίρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθαι, κώμοι, και τὰ δμοια τούτοις, ἀ προλέγω ὑμῖν, καθὼς και προείπον, ότι οι τὰ τοιαῦτα πρόσσοτες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. Ἐνταῦθα λοιπὸν ὁ τῆς σαρκὸς σου κατηγορῶν, εἰπέ μοι, και νομίζων ὡς περι εχθρὰς και πολεμίας ταῦτα εἰρησθαι (ἔστω γάρ ἡ μοιχεία και ἡ πορνεία τῆς σαρκὸς καθ' ὑμᾶς), αἱ εχθραί, και αἱ έρεις, και οι ζήλοι, και αἱ έριθειαι, και αἱ αίρέσεις, και αἱ φαρμακείαι (προαιρέσεως γάρ ταῦτα διεφθαρμένης μόνον, ὡσπερ οὖν και τὰ ἄλλα) [722] πῶς ἂν εἰεν σαρκὸς; Ὁρᾶ; ότι οὐ φησι: τὴν σάρκα ἐνταῦθα, ἀλλὰ τὸν γεώδη λογισμὸν και χαμαὶ συρῆμανον; Διδ και φοβεῖ λέγων, ότι *Οἱ τὰ τοιαῦτα πρόσσοτες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν*. Εἰ δὲ φύσεως ταῦτα πονηρὰς, και οὐ προαιρέσεως μοχθηρὰς, περιττῶς εἶπε, *Πρόσσοουσιν*, ἀλλὰ, *Πάσχοουσιν*. Τίνος δὲ ἔνεκεν και βασιλείας ἐκπίπτουσιν; Οὐδὲ γάρ τῶν ἐν φύσει, ἀλλὰ τῶν ἐν προαιρέσει και οι στέφανοι και αἱ κολάσεις. Διδ και ταῦτα ἠπέλησεν ὁ Παῦλος. Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη. Οὐκ εἶπε, τὸ ἔργον τοῦ πνεύματος, ἀλλ', Ὁ καρπός. Οὐκοῦν ἡ ψυχὴ περιττῆ· εἰ γάρ περι σαρκὸς και πνεύματος; ὁ λόγος, πού ἡ ψυχὴ; Ἄρα περι ἀψύχων διαλέγεται; Ὅταν γάρ τὰ μὲν πονηρὰ τῆς σαρκὸς, τὰ δὲ χρῆσιμα τοῦ πνεύματος ἦ, περιττῆ ἡ ψυχὴ. Οὐδαμῶς· και γάρ ἡ ἐγκράτεια τῶν παθῶν ταύτης και περι αὐτῆς· και ἐν μέσφ κειμένης κακίας και ἀρετῆς, ἂν μὲν ἄ εἰς δέον χρῆσθαι τῷ σώματι, πνευματικὸν αὐτὸ κατεργάσατο· ἂν δὲ ἀποστῆ μὲν τοῦ πνεύματος, ἐκδῶ δὲ αὐτὴν ταῖς πονηραῖς ἐπιθυμίαις, γεωδεστέραν αὐτὴν κατεσκεύασεν. Ὁρᾶ; πάντοθεν πῶς οὐ περι οὐσίας αὐτῆς τῆς σαρκὸς νῦν ὁ λόγος, ἀλλὰ περι προαιρέσεως μοχθηρὰς, και οὐ τοιαύτης; Διὰ τί δὲ καρπὸν καλεῖ τοῦ πνεύματος; Ὅτι τὰ μὲν πονηρὰ ἔργα ἐξ ἡμῶν

^a Dupno legendum videtur, καίπερ αὐτῆς ἐν μέσφ κ. κ. ἄρετῆς. ἂν μὲν..., vel, και περι αὐτῆς διαλέγεται ὡς ἐν μέσφ.

γίνεται μόνων· διὸ και ἔργα καλεῖ· τὰ δὲ καλὰ οὐ τῆς ἡμετέρας ἐπιμελείας δεῖται μόνον, ἀλλὰ και τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας. Εἶτα μέλλων αὐτὰ διηγεῖσθαι, τὴν ῥίζαν τίθησι πρῶτον τῶν ἀγαθῶν, οὕτω λέγων· Ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθοεργία ^b, πίστις, πρῶτης, ἐγκράτεια. Κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος. Τί γάρ ἂν τις ἐπιτάξειε τῷ πάντα ἔχοντι παρ' ἑαυτῷ, και διδάσκαλον ἀπρητισμένην τῆς φιλοσοφίας τὴν ἀγάπην; Ὡσπερ γάρ οι τῶν ἱππων εὐήνιοι και ἀφ' ἑαυτῶν ἄπαντα πράττοντες, οὐκ ἂν δεηθεῖεν μάστιγος· οὕτω και ψυχὴ κατορθοῦσα τὴν ἀρετὴν ἀπὸ πνεύματος, οὐ δεῖται τοῦ νοθετοῦντος νόμου. Πάνου δὲ και ἐνταῦθα τὸν νόμον θαυμαστικῶς ἐξέβαλεν, οὐκ ὡς φαῦλον, ἀλλ' ὡς ἐλάττονα τῆς δεδομένης παρὰ τοῦ Πνεύματος φιλοσοφίας. *Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι και ταῖς ἐπιθυμίαις*. Ἴνα γάρ μὴ λέγωσι· Καὶ τίς ἔστι τοιοῦτος; δείκνυσιν ἐπὶ τῶν ἔργων τοὺς τὰ τοιαῦτα κατορθοῦντας, σάρκα πάλιν ἐνταῦθα τὰς πονηρὰς πράξεις καλῶν. Οὐ γάρ δὴ τὴν σάρκα ἀνεῖλον· ἐπεὶ πῶς ἐμελλονζῆν; Τὸ γάρ ἐσταυρωμένον, νεκρὸν ἔστι και ἀνενεργητον· ἀλλὰ τὴν ἀκριβῆ φιλοσοφίαν δηλοῖ. Καὶ γάρ αἱ ἐπιθυμίαι, κἂν ἐνοχλῶσι, κενὰ λυσσῶσιν· ἐπεὶ οὖν τσαύτη τοῦ πνεύματος ἡ ἰσχὺς, ἐκείνη ζῶμεν, ἐκείνη ἀρκώμεθα· ὁ και αὐτὸς ἐπάγει λέγων· *Ζῶμεν οὖν ἐν πνεύματι, και πνεύματι στοιχῶμεν*, κατὰ τοὺς ἐκεῖνου νόμους πολιτευόμενοι. Τοῦτο γάρ ἔστι τὸ, *Στοιχῶμεν*· τουτέστι, Ἀρκεσθῶμεν τῇ τοῦ πνεύματος δυνάμει, και μὴ ἐπιζητῶμεν τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου προσθήκην. Εἶτα [723] δείκνυς ἐκείνους τοὺς ἐπεισάγοντας τὴν περιτομὴν διὰ φιλοτιμίαν τοῦτο ποιοῦντας, φησι· *Μὴ γενώμεθα κενόδοξοι, ὁ πῶτων ἔστιν αἰτιον τῶν κακῶν, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλους φθοροῦντες*. Ἀπὸ γάρ κενοδοξίας ὁ φθόνος, και ἀπὸ φθόνου τὰ μυρία ταῦτα κακά.

^b Marg. Savil., ἀγαθωσύνη.— *Max legebatnr*, τίς γάρ ἂν ἐπιτάξει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἄδελφοί, ἐὰν και προληφθῆ ἄνθρωπος.

α'. Ἐπειδὴ γάρ ἐπιτιμήσεως προσήματι τὰ αὐτῶν ἐξεδίκουν πάθη, και ἐδόκουν μὲν ἀμαρτημάτων ἔνεκεν τοῦτο ποιεῖν, τὴν δὲ αὐτῶν φιλαρχίαν στήσαι ἐβούλοντο, φησὶν· Ἄδελφοί, ἐὰν και προληφθῆ. Οὐκ εἶπεν, Ἐὰν πράξη, ἀλλ', Ἐὰν προληφθῆ, τουτέστιν, ἐὰν συναρπαγῆ. Ἰμμεῖς οι πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον. Οὐκ εἶπε, Κολάζετε, οὐδὲ, Καταδικάζετε, ἀλλὰ, Διορθοῦσθε. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη, ἀλλὰ δείκνυς, ότι σφόδρα αὐτοὺς ἡμέρους εἶναι δεῖ τοῖς ὑποσκελιζομένοις, οὕτως ἐπήγαγεν· Ἐν πνεύματι πραότητος. Οὐκ εἶπεν, ἐν πραότητι, ἀλλ', Ἐν πνεύματι πραότητος· δηλῶν ότι και τῷ Πνεύματι ταῦτα δοκεῖ, και τὸ δύνασθαι μετ' ἐπιεικείας διορθοῦν τοὺς ἀμαρτάνοντας, χαρίσματός ἔστι πνευματικοῦ. Εἶτα, Ἴνα μὴ ἐπαρθῆ ὁ διορθῶν ἕτερον, και αὐτὸν ὑπὸ τὸν αὐτὸν φόβον ἔθηκεν, οὕτως εἰπῶν· *Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ και σὺ πειρασθῆς*. Ὡσπερ γάρ οι πλουτοῦντες ἐράνουσ τοῖς δεομένοις εἰσφέ-

ρουσιν, ἴν', εἴποτε και αὐτοὶ περιπέσοιεν κενία, τῶν αὐτῶν ἐπιτύχουσιν· οὕτω δὴ και ἡμᾶς ποιεῖν χρῆ. Διδ και αἰτίαν ἀναγκαίαν τίθησι, λέγων οὕτω· *Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ και σὺ πειρασθῆς*. Καὶ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τοῦ ἡμαρτηκότος, πρῶτον μὲν εἰπῶν, Ἐὰν και προληφθῆ, δεῦτερον τὸ τῆς πολλῆς ἀσθενείας ὄνομα, εἶτα, Ἴνα μὴ και σὺ πειρασθῆς, δαίμονος ἐπήρειαν μάλλον, ἢ ψυχῆς ῥαθυμίαν αἰτιώμενος. Ἀλλήλων τὰ βίμη βαστάζετε. Ἐπειδὴ γάρ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπον ὄντα χωρὶς ἐλαττώματος εἶναι, παραινεῖ μὴ ἀκριβεῖς ἐξεταστὰς εἶναι τῶν ἑτέρους πεπλημμελημένων, ἀλλὰ και φέρειν τὰ τῶν πλησίον ἐλαττώματα, Ἴνα και τὰ αὐτοῦ φέρηται παρ' ἑτέρων. Καθάπερ γάρ ἐπὶ τῆς οἰκοδομῆς, οὐ τὴν αὐτὴν ἄπαντες ἔδραν ἔχουσιν οι λίθοι, ἀλλ' ὁ μὲν πρὸς γωνίαν ἐπιτήθειος, οὐκέτι δὲ πρὸς θεμελίους, ὁ δὲ πρὸς θεμελίους μὲν, οὐκέτι δὲ πρὸς γωνίαν· οὕτω δὴ και ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἐπὶ τῆς σαρκὸς δὲ τῆς ἡμετέρας τοῦτο αὐτὸ ἴδοι τις ἂν ἀλλ'

officio, hinc quid opus pædagogo? neque enim qui philosophus est, opus habet grammatico. Cur igitur vos ipsos redditis viliores, cum prius vos exhibueritis spiritui, nunc assidetis legi? 19. *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt, fornicatio, adulterium, immundities, lascivia, 20. veneficium, simulacrorum cultus, inimicitia, contentio, æmulationes, iræ, concertationes, seditiones, hæreses, 21. invidia, cædes, ebriitates, comessiones, et iis similia, quæ prædico vobis, quemadmodum et prædixi, quod qui talia faciunt, non erunt heredes regni Dei.* Hic jam mihi dicit tu qui carnis accusator es, et arbitraris hæc ob simultatem et discordiam esse dicta (sit enim adulterium et scortatio carnis, secundum vestram opinionem), inimicitia, contentio, æmulationes, concertationes, hæreses, et veneficia (nam hæc tantummodo sunt corruptæ voluntatis, nimirum ut cætera): quomodo igitur erunt carnis? Vides igitur, quod hic non loquitur de carne, sed de terrestri cogitatione quæ humi serpit? Ideo terrorem ingerit, dicens, *Qui talia faciunt, regni Dei non erunt heredes.* Quod si hæc essent naturæ malæ, non voluntatis pravæ, superflue dixisset, *Faciunt*; sed, *Patiuntur.* Cur etiam a regno cælorum excidunt? Neque enim ad ea quæ sunt naturæ, sed ad ea quæ sunt voluntatis, pertinent vel coronæ vel supplicia. Quapropter etiam hæc minatur Paulus. 22. *Fructus autem spiritus, caritas, gaudium, pax.* Non dixit, *Opus spiritus, sed, Fructus.* Igitur anima supervacanea est: nam si de carne et spiritu verba fiunt, ubi anima? num de inanimis loquitur? Siquidem ubi quæ mala sunt, carnis sunt; quæ bona, spiritus: supervacanea est anima. Nequaquam: nam huius est temperatura affectuum, et ad hanc pertinet. Ipsa in medio sita inter virtutem et vitium, si ad id quod oportet utitur corpore, reddit illud spirituale; sin recedit a spiritu, si seipsam præbet malis cupiditatibus, reddit ipsam magis terrenam.

Vides eum non loqui de substantia carnis, sed de mala et non mala voluntate. Cur autem vocat fructum spiritus? Quoniam mala opera ex nobis solis oriuntur, unde et opera vocat; bona vero non tantum egent nostra cura, verum opus habent divina benignitate. Deinde hæc narraturus prius radicem bonorum proponit, ita dicens: *Caritas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, 23. fides, mansuetudo, temperantia. Adversus res huiusmodi non est lex.* Quis enim aliquis præcipiat illi qui omnia in se habeat, etiam perfectam philosophiæ magistram, caritatem? Quemadmodum enim equi freno morigeri, omniaque ex sese facientes, non opus habent scutica: sic et anima quæ impulsu spiritus recta facit, non eget admonitrice lege. Cæterum hic quoque legem valde mirabiliter dejecit, non ut malam, sed ut inferiorem philosophia, quam dat spiritus. 24. *Qui vero sunt Christi, carnem crucifixerunt cum vitiiis et concupiscentiis.* Etenim ne dicerent, Et quis est istiusmodi? ex factis ostendit qui sint qui talia præstant, rursus hic carnem appellans malefacta. Non enim sane carnem sustulerant; alioqui quomodo viverent? nam quod crucifixum est, mortuum est et inefficax: sed perfectam indicat philosophiam. Siquidem concupiscentiæ etsi obturbant, incassum furunt. Quoniam igitur tanta vis est spiritus, illi vivamus, illo contenti simus. Et hoc declarans subdit: 25. *Vivamus ergo spiritu, spiritu et ambulemus;* secundum illius leges vitam instituentes: hoc enim significat illud, *Ambulemus;* hoc est, Contenti simus spiritus vi, neque requiramus legis accessionem. Mox ostendens eos qui circumcisionem inducebant, id ambitionis gratia facere, ait: 26. *Ne efficiamur inanis gloriæ cupidi, quæ est causa omnium malorum, nos invicem provocantes, invicem invidentes.* Siquidem ex inanis gloriæ studio nascitur invidia, rursus ex invidia hæc innumera mala.

CAPUT VI.

1. *Fratres, etiamsi præventus fuerit homo.*

1. Quoniam increpationis obtentu ulciscerentur suas cupiditates, videbanturque id facere propter delicta corrigenda, cum revera studerent suam dominantem cupiditatem stabilire, ait: *Fratres, etiamsi præventus fuerit.* Non dicit, *Si fecerit, sed, Si præventus fuerit,* hoc est, si abreptus fuerit. *Vos qui spirituales estis, instaurate talem.* Non dixit, *Punite,* aut *condemmate,* sed, *Instaurate,* hoc est, *corrigite.* Neque hic constitit, verum ut ostenderet eos admodum mites esse oportere erga eos qui supplantentur, ita subiecit: *In spiritu mansuetudinis.* Non dixit, *In mansuetudine:* sed, *In spiritu mansuetudinis,* declarans hæc etiam Spiritui placere, quippe cum hoc ipsum, posse cum humanitate corrigere peccantes, doni sit spiritualis. Deinde, ne qui corrigit alterum, efferatur animo, ipsum quoque eidem timori subiecit, ita loquens: *Considerans teipsum, ne et tu teneris.* Quemadmodum enim divites sportulas mittunt egentibus, quo, si

quando et ipsi in egestatem inciderint, eadem ab aliis consequantur: sic et nobis est faciendum. Ideo causam necessariam memorat, ita loquens: *Considerans teipsum, ne et tu teneris.* Excusatque eum qui peccavit: primum ita dicens, *Etiamsi præventus fuerit:* deinde infirmitatis nomen ponit: postea dicit, *Ne et tu teneris;* dæmonis incursionem accensans magis quam animi negligentiam. 2. *Alii aliorum onera invicem portate.* Quoniam fieri non potest, ut homo vivat absque defectu, admonet ne rigidi sint expensores alienorum delictorum, sed tolerant etiam proximorum defectus, ut et ipsorum delicta tolerentur ab aliis. Sicut enim in structura domus non omnes lapides eundem habent locum, sed hic quidem in angulum est accommodus, ad fundamenta non item; ille contra, ad fundamenta commodus est, non item ad angulum: itidem sane est in corpore Ecclesiæ. Quin et in nostra carne licet idem cernere, attamen aliud membrum ab alio toleratur, nec ab omnibus omnia requi-

rimus. Nam ex communi facta collectio et corpus et aedificium constituit, *Et sic adimplete legem Christi*. Non dixit, *Implete*, sed, *Adimplete*, hoc est, simul omnes implete, vos invicem ferendo. Exempli causa, *ille est iracundus, tu somnolentus*. Tolerat igitur illius acrem impetum, ut vicissim ille tuam ferat segnitiam: ita fiet, ut nec ille peccet, dum abs te toleratur, neque tu, dum in iis, in quibus molestus es, sustineris a fratre tuo. Ad hunc autem modum vobis invicem, ubi lapsus imminet periculum, manum porrigentes, mutuis officiis implete legem, sic ut unusquisque quod proximo deest, sua tolerantia suppleat. Porro nisi sic egeritis, sed quisque proximi vitam velit excutere, nunquam inter vos fiet quidquam eorum quæ fieri deest. Ut enim in corpore si quis ab omnibus membris eundem postulet usum, nunquam constiterit corpus: sic et inter fratres grave bellum erit, si ab omnibus omnia requiramus. 3. *Etenim si quis videtur aliquid esse, cum nihil sit, seipsum decipit*. Illic rursus arrogantiam spectat. Qui sibi videtur esse aliquid, nihil est, primum suæ vilitatis argumentum edens, talem morum levitatem. 4. *Sed suum opus probet unusquisque*. Illic ostendit quod oporteat nos vitæ nostræ expensores esse, nec leviter, sed exacta cura probare quæ a nobis gesta sunt. Videlicet, *Fecisti boni quidpiam? considera ne forte propter inanem gloriam, ne propter necessitatem, ne in odium, ne per simulationem, ne ob aliam aliquam causam humanam*. Sicut enim aurum videtur quidem esse splendidum priusquam mittatur in fornacem; verum ubi traditum fuerit igni, tum vero certo dignoscitur, eo quod adulterinum est, ab eo quod est sincerum, separato: sic et nostra opera ubi diligenter examinaverimus, tum evidenter reteguntur, videbimusque nos ipsos multis criminibus obnoxios esse. *Et tunc in seipso tantum gloriam habebit, et non in altero*. Hæc dicit non veluti legem præscribens, sed illis se attemperans, perinde ac si dixisset, Absurdum quidem est gloriari: quod si porro gloriari vis, ne glories adversus proximum, ut ille Pharisæus. Nam qui hoc didicerit, is et ab illo facile abstinebit. Quapropter etiam illud concessit, ut paulatim totum eximeret. Nam qui consueverit in seipso tantum gloriari, et non adversus alios, statim et hunc defectum corrigit. Nam qui non existimat se cæteris meliorem (hoc enim est quod dicit, *Non in altero*), sed semetipsum apud sese examinat, etiamsi gloriatur, desinet tamen id facere in posterum. Atque ut intelligas eum hoc velle probare, vide ut illum metu cohibet, superius dicendo, *Probet suum opus*; hic addendo, 5. *Unusquisque enim suum onus portabit*. Videtur quidem proponere rationem quæ vetat gloriari adversus alium, sed corrigit gloriantem, ne tantum sibi placeat, revocans illum ad propriorum delictorum considerationem, dum onus nominat, et sarcinæ gestationis meminit, premeis illius conscientiam. 6. *Communicet autem is qui catechizatur sermone, ei qui se catechizat, in omnibus bonis*.

2. *Doctoris officium*.—Illic jam de doctoribus loquitur: vult enim illos diligenter curari ab iis quos instituunt.

Et quare Christus hoc ita præscripsit? Nam in Novo Testamento lex hæc posita est, ut qui evangelium prædicant, ex evangelio vivant (1. Cor. 9. 14): et in Veteri similiter multi proventus ferebantur Levitis a subditis (Num. 31. et 55). Cur ergo hæc constituit? sed prius substrato modestiæ et caritatis fundamento. Quoniam enim doctoris auctoritas frequenter inflat ea præditos, cohibens doctoris spiritum, constituit illum in hac necessitate, ut opus habeat discipulis: et his rursus præbet occasionem, ut faciliores reddantur ad benevolentiam, exercens eos per benevolentiam erga doctores, ut et erga cæteros sint mansuetiores: quæ res non mediocrem caritatem excitabat in utraque parte. Alioqui nisi hoc esset quod dixi, quare Deus, qui ingratos Judæos manna aluit, apostolos in mendicorum deiecit necessitatem? Annon perspicuum est, quod hinc magna pararet bona, humilitatem et caritatem, et ne puderet discipulos subditos esse iis qui vituperabiles esse videbantur? Probrum enim esse videtur, petere; sed tunc non videbatur, cum idem palam omnique cum libertate facerent doctores. Itaque non mediocrem fructum et hinc reportabant discipuli, dum per hæc docerentur gloriam omnem despiciere. Idcirco dicit: *Communicet autem qui catechizatur in sermone, ei qui se catechizat, in omnibus bonis*. Hoc est, omnem in illum exhibeat liberalitatem: hoc enim innuens dicebat, *In omnibus bonis*. Nihil, inquit, discipuli proprium sit, sed omnia communia, quippe qui majora quam dat accipit, tantoque majora, quanto præstabiliora sunt cælestia terrenis. Quod et alibi significans, ait: *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est, si nos vestra carnalia metamus* (1. Cor. 9. 11)? Ideo negotium hoc appellat communicationem, indicans fieri repensationem. Ex hoc vero caritas quoque redditur ferventior, multoque firmior. Itaque si doctor quærit quod naturæ satis est, quamquam accipiens manet in sua dignitate: quandoquidem et hoc laudi dandum est, doctorem sic assiduum esse ministerio sermonis, ut cæteris eget, magnaque labore inopia, contemnens omnia, quæ ad victus pertinent. Quod si modum transgressus fuerit, corrumpit suam dignitatem, non eo quod accipit, sed quod præter modum. Post hæc ne doctoris improba vita segniorem ad hæc redderet discipulum, eumque pauperem frequenter prætercurreret ob mores malos, pergens quidem dicit: *Bonum autem facientes non defatigemur*; hic vero ostendit discrimen ambitionis hujusmodi, et ejus quæ incumbit rebus temporariis, ita dicens: 7. *Ne erretis: Deus non irridetur. Quidquid enim seminaverit homo, hoc et metet* 8. *Nam qui seminat in carne sua, ex carne sua metet corruptionem: qui vero seminat in spiritu, e spiritu metet vitam æternam*. Quemadmodum enim in semente, qui seminat, non potest ex hordeo metere triticum, eo quod oporteat et sementem et messem ejusdem esse generis: sic et in operibus: qui in carne deposuerit delicias, temulentiam, concupiscentiam absurdam, quæ hinc proveniunt, metet. Quæ autem sunt ista? Superfluum, ultio, probrum, risus, corruptio: siquidem mensarum

δμως θατέρου θάτερον ἀνέχεται, καὶ οὐ παρὰ πάντων πάντα ζητούμεν. Ὁ γὰρ ἐκ τοῦ κοινοῦ γινόμενος ἕρανος, καὶ σῶμα καὶ οἰκοδομὴν συνίστησι. *Καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ.* Οὐκ εἶπε, Πληρώσατε, ἀλλ', *Ἀναπληρώσατε*, τουτέστι, κοινή πάντες πληρώσατε, δι' ὧν ἀλλήλους φέρετε· οἶον, ὁ δεῖνά ἐστιν ὀργίλος, σὺ δὲ ὑπνηλός· φέρε τοῖνυν τὴν ὀρμὴν αὐτοῦ τὴν σφοδρὰν, ἵνα καὶ αὐτός σου τὴν [724] νωθεῖαν φέρῃ. Καὶ οὕτως οὕτε ἐκεῖνος ἀμαρτήσεται ὑπὸ σοῦ βασταζόμενος, οὕτε σὺ πλημμελεῖς ἐν οἷς εἶ βαρὺς, ἀνεχομένου σοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου. Οὕτω δὲ ἀλλήλοις χεῖρα ὀρέγοντες ἐν οἷς μέλλετε καταπίπτειν, δι' ἀλλήλων κοινή πληρώσατε τὸν νόμον, τὸ λείπον τῶ πλησίον ἀναπληρῶν ἕκαστος διὰ τῆς οἰκειᾶς ὑπομονῆς. Ἐὰν δὲ μὴ οὕτω ποιήτε, ἀλλ' ἕκαστος ἐπεξίεναι μέλλῃ τοῖς τοῦ πλησίον, οὐδέποτε οὐδὲν ἔσται τῶν δεόντων ὑμῖν^a. Ὡς περ γὰρ ἐν τῷ σῶματι εἰ τὴν αὐτὴν τις ἀπαιτοῖ παρὰ πάντων χρεῖαν, οὐδέποτε τὸ σῶμα στήσεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν κολύ; ἐστὶ πόλεμος, εἰ παρὰ πάντων πάντα ἐπιζητούμεν. *Εἰ γὰρ τις δοκεῖ εἶναι τι, μηδὲν ὦν, σφρακαπαῖ ἑαυτὸν.* Πάλιν ἐνταῦθα τὴν ἀπόνοιαν κατασκοπεῖ. Ὁ γὰρ δοκῶν εἶναι τι, οὐδὲν ἐστὶ, πρῶτον τῆς εὐτελείας αὐτοῦ δεῖγμα ἐκφέρων τὴν τοιαύτην εὐμένειαν. *Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμάζτω ἕκαστος.* Ἐνταῦθα δείκνυσιν ὅτι δεῖ βίου ἐξεταστὰς εἶναι, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετ' ἀκριβείας δοκιμάζειν τὰ πεπραγμένα ὑμῖν. Οἶον, ἐποίησάς τι καλόν; Σκόπησον μὴ ποτε διὰ κενοδοξίαν, μὴ δι' ἑνάγκην, μὴ πρὸς ἀπέχθειαν, μὴ ὑποκρίσει, μὴ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν ἀνθρωπίνην. Καθάπερ γὰρ τὸ χρυσίον δοκεῖ μὲν εἶναι λαμπρὸν πρὸ τοῦ χωνευτηρίου, ὅταν δὲ αὐτὸ ἂ παραδοῖ τῷ πυρὶ, τότε ἀκριβῶς διαδεικνύεται, τοῦ νόου παντὸς ἀπὸ τοῦ γνησίου χωριζομένου· οὕτω καὶ τὰ ἡμέτερα ἔργα, ὅταν μετὰ ἀκριβείας ἐξετάζωμεν, τότε σαφῶς ἐκκαλυφθῆσεται, καὶ πολλῶν ὀφόμεθα ἑαυτοὺς ὄντας ὑπευθύνους ἐγκλημάτων. *Καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ καυχῆμα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον.* Ταῦτα οὐ νομοθετῶν φησὶν, ἀλλὰ συγκαταβαίνων· ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Ἄτοπον μὲν τὸ καυχᾶσθαι· εἰ δ' ἄρα βούλει, μὴ κατὰ τοῦ πλησίον, ὡς ὁ Φαρισαῖος. Ὁ γὰρ τοῦτο παιδεύθει, καὶ ἐκείνου ἀποστήσεται ταχέως. Διὸ καὶ τοῦτο συνεχώρησεν, ἵνα τὸ ὅλον κατὰ μικρὸν ἐξέλῃ. Ὁ γὰρ συνεθισθεὶς εἰς ἑαυτὸν μόνον καυχᾶσθαι, καὶ μὴ κατ' ἄλλων, ταχέως καὶ τοῦτο διορθώσεται τὸ ἐλάττωμα. Ὁ γὰρ μὴ νομίσας τῶν ἄλλων ἑαυτὸν εἶναι βελτίονα (τοῦτο γὰρ ἐστὶν, *Οὐκ εἰς τὸν ἕτερον*), ἀλλ' αὐτὸν καθ' ἑαυτὸν ἐξετάζων ἀδρύνεται, παύσεται καὶ τοῦτο ποιῶν ὕστερον. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο βούλεται κατασκευάσαι, ὅρα πῶς αὐτὸν συστέλλει τῷ φόβῳ· ἀνωτέρω μὲν εἰπὼν, *Δοκιμάζτω τὸ ἔργον αὐτοῦ*, ἐνταῦθα δὲ ἐπαγαγὼν· *Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει.* Δοκεῖ μὲν γὰρ τιθένας λογισμὸν κωλύοντα καθ' ἑτέρου καυχᾶσθαι, διορθοῦται δὲ τὸν καυχώμενον, ὡς τε μὴδ' ἐφ' ἑκὼν μέγα φρονεῖν, εἰς ἔνοιαν ἄγων αὐτὸν τῶν οικείων ἀμαρτημάτων, καὶ τοῖς ὀνόμασι τοῦ φορτίου καὶ τῆς ἀχθφορίας πιέζων αὐτοῦ τὸ συνειδός. *Κοινωνεῖτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχούντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς.*

^a *Legebatur* ἡμῖν.

^b *Legebatur* αὐτῷ.

β'. Ἐνταῦθα περὶ τῶν διδασκάλων λοιπὸν ὁ λόγος αὐτῷ. ὥστε πολλῆς ἀπολαύειν παρὰ τῶν μαθητευομένων θεραπείας. Καὶ τίνος ἔνεκεν οὕτως ὁ Χριστὸς [725] ἐνομοθέτης; Καὶ γὰρ ἐν τῇ Καινῇ οὗτος κείται ὁ νόμος, ὥστε τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλοντας ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν· καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ ὁμοίως πολλαὶ τοῖς Λευταῖς παρὰ τῶν ἀρχομένων ἦσαν αἱ πρόσοδοι. Τίνος οὖν ἔνεκεν ταῦτα διετάξατο; Ταπεινοφροσύνης καὶ ἀγάπης ὑπόθεσιν προαποτιθέμενος· Ἐπειδὴ γὰρ τὸ διδασκαλικὸν ἀξίωμα πολλάκις φυσᾷ τοὺς ἔχοντας, καταστέλλω[ν] αὐτοῦ τὸ φρόνημα, εἰς ἀνάγκην κατέστησε τοῦ δεῖσθαι τῶν μαθητευομένων· κάκεινους πάλιν εἰς ἀφορμὴν ἤγαγε τοῦ πρὸς εὐνοιαν εὐκολωτέρους γίνεσθαι, γυμνάζων αὐτοὺς ἐν τῇ περὶ τοὺς διδασκάλους εὐνοίᾳ καὶ περὶ τοὺς ἄλλους ἡμέρους εἶναι· ὅπερ καὶ ἀγάπην οὐ μικρὰν εἰργάσεται ἐν ἑκατέρῳ τῷ μέρει. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, ὅπερ εἶπον, τίνος ἔνεκεν τοὺς Ἰουδαίους τοὺς ἀγνώμονας ἀπὸ τοῦ μάννα τρέφων, τοὺς ἀποστόλους εἰς τὴν τῶν προσαιτούντων κατέστησεν ἀνάγκην; οὐκ εὐδῆλον ὅτι τὰ μεγάλα ἐκ τούτου κατασκευάζων ἀγαθὰ, ταπεινοφροσύνην καὶ ἀγάπην, καὶ ὥστε τοὺς μαθητευομένους μὴ αἰσχύνεσθαι ἐπὶ τοῖς δοκῶσιν ἐπινειδίστοις εἶναι; Τὸ γὰρ ἐπαίτείν, αἰσχύνῃς εἶναι δοκεῖ· ἀλλ' οὐκ ἐδόκει λοιπόν, τῶν διδασκάλων αὐτὸ μετιόντων μετὰ παρῆρησίας ἀπάσης· ὥστε οὐ μικρὰ κἀντεῦθεν ἐκέρδαινον οἱ μαθηταὶ, πάσης δόξης παιδευόμενοι διὰ τούτων ὑπερορᾶν. Διὰ τοῦτο φησὶ· *Κοινωνεῖτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχούντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς.* Τουτέστι, πᾶσαν ἐπιδεικνύσθω περὶ αὐτῶν δαψίλειαν· τοῦτο γὰρ αἰνιτόμενος ἔλεγεν· *Ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς.* Μηδὲν γὰρ ἔστω τοῦ μαθητοῦ, φησὶν, ὄνιον, ἀλλὰ πάντα κοινά. Μεῖζονα γὰρ λαμβάνει ἢ δίδωσι, καὶ τοσούτω μείζω, ὅσῳ τῶν γηίνων τὰ ἐπουράνια ἀμείνω· ὃ καὶ ἀλλαχοῦ δηλῶν ἔλεγεν· *Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπειράμεν, μέγα, εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν;* Διὰ τοῦτο καὶ κοινωνίαν τὸ πρῶτον καλεῖ, δεικνύς ἀντίδοσιν γινομένην. Ἐκ τούτου δὲ καὶ τὰ τῆς ἀγάπης ἐγένετο θερμότερα πολλῶ καὶ βεβαιότερα. Ἄν μὲν οὖν τὴν αὐτάρχειαν ὁ διδάσκαλος ζητεῖ, μένει καὶ λαμβάνων ἐπὶ τῆς οἰκειᾶς ἀξίας. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐπαινος τὸ οὕτω προσεδρεύειν τῷ λόγῳ, ὡς ἐτέρων δεῖσθαι, καὶ ἐν πενίᾳ μυρῖξ εἶναι, καὶ τῶν βιωτικῶν ὑπερορᾶν ἀπάντων. Ἄν δὲ ὑπερβαίῃ τὸ μέτρον, ἐλυμήνατο τὴν ἀξίαν, οὐ τῷ λαμβάνειν, ἀλλὰ τῷ ἀμέτρῳ. Εἶτα ἵνα μὴ ἡ πονηρία τοῦ διδασκάλου ὀκνηρότερον περὶ ταῦτα ποιῆ τὴν μαθητὴν, καὶ πένητα ὄντα πολλάκις παρατρέχῃ διὰ τὸν τρόπον, προῖδν μὲν φησὶ· *Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἐκκακῶμεν*· ἐνταῦθα δὲ τὸ μέτρον τῆς τοιαύτης, καὶ τῆς ἐν τοῖς βιωτικοῖς φιλοτιμίας δεικνύσας, οὕτω λέγων· *Μὴ κλανᾶσθε· Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται.* Ὁ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἀνθρώπος, τοῦτο καὶ θερίσει· *ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ θερίσει φθορὰν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον.* Ὡς περ γὰρ ἐπὶ τῶν σπερμάτων οὐκ ἐν σπείροντα ὀρόβους εἶπον ἀμῆσαι· δεῖ γὰρ τοῦ αὐτοῦ γένους καὶ τὸν σπόρον εἶναι καὶ τὸν [726] ἀμῆτόν· οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἔργοις, ὁ καταβαλὼν εἰς τὴν σάρκα τρυφήν, μέθην, ἐπιθυμίαν ἄτοπον, τὰ ἐκ τούτων ἀμῆσει. Τίνα δὲ ἐστὶ ταῦτα; Κόλασις, τιμωρία, αἰσχύνῃ, γέλως, φθορά. Τῶν γὰρ πολυτελέων τραπε-

ζῶν καὶ τῶν ἡδυσμάτων = οὐδὲν ἕτερον τὸ τέλος. ἢ φθορά· καὶ γὰρ αὐτὰ φθείρεται, καὶ συμφθείρει τὸ σῶμα. Τὰ δὲ τοῦ πνεύματος οὐ τοιαῦτα, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἀπαντα τοῦτοις. Σκόπει δέ· Ἐσπειρας ἐλεημοσύνην, ἀναμένουσι σε οἱ τῶν οὐρανῶν θησαυροὶ καὶ δόξα αἰώνιος· Ἐσπειρας σωφροσύνην, τιμὴ καὶ βραβεῖον καὶ αἱ παρ' ἀγγέλων εὐφημία· καὶ οἱ παρὰ τοῦ ἀγωνοθέτου στέφανοι. Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἐκκακῶμεν· καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι. Ἄρ' οὖν, ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ καλὸν πρὸς πάντας, μάλιστα πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως. Ἴνα γὰρ μὴ τις νομίση, ὅτι διδασκάλων μὲν ἐπιμελεῖσθαι δεῖ καὶ τρέφειν αὐτούς, τῶν δὲ ἄλλων ἀμελεῖν, εἰς κοινὴν ἐξάγει τὸν λόγον, καὶ πᾶσι τὴν θύραν τῆς τοιαύτης ἀνοίγει φιλοτιμίας, καὶ τοσαύτην ποιεῖται τὴν ὑπερβολὴν, ὡς καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας ἐλεεῖν κελεύειν, μετὰ προσηκούστος μὲν τάξεως, ἐλεεῖν δ' ὁμῶς. Τίς δὲ ἡ τάξις; Τὸ πλεονα περὶ τοὺς πιστοὺς ἀδεικνύσθαι τὴν πρόνοιαν. Καὶ ὑπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐπιστολαῖς ποιεῖ, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ἐργάζεται, οὐ περὶ τοῦ ἐλεεῖν διαλεγόμενος μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ φιλοτιμίας καὶ διηνεκῶς· τὸ γὰρ τοῦ σπόρου ὄνομα καὶ τὸ μὴ δεῖν ἐκκαχεῖν, τοῦτο αἰνίττεται. Εἶτα ἐπειδὴ μέγα ἀπήτησε, καὶ τὸ ἐπαθλον ἐπὶ θύραις τίθησιν, ἀμνητοῦ μεμνημένος καινοῦ τινος καὶ παραδόξου.

γ'. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν γηπόνων οὐχ ὁ σπειρων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ θερίζων πολὺν ὑπομένει τὸν πόνον, αὐχμῷ καὶ κοινορτοῦ καὶ πολλῇ μαχόμενος ταλαιπωρίῃ· τότε δὲ οὐδὲν τούτων ἐνι, φησὶν· ἀ καὶ παραδηλῶν ἔλεγε· Καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν μὴ ἐκλυόμενοι. Καὶ ἐντεῦθεν μὲν αὐτοὺς προτρέπει καὶ ἐφέλκεται· καὶ ἐτέρωθεν δὲ κατεπίγει καὶ συνωθεῖ, λέγων· Ἄρ' οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθόν. Ὅσπερ γὰρ οὐκ ἀεὶ τοῦ σπειρεῖν ἐσμὲν κύριοι, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἐλεεῖν. Ὅταν γὰρ ἐντεῦθεν ἀπενεχθῶμεν, κἂν μυριάκις βουληθῶμεν, οὐδὲν περανοῦμεν πλέον. Καὶ μαρτυροῦσιν ἡμῖν αἱ παρθέναι τῷ λόγῳ, αἱ μυρία προθυμηθεῖσαι, ἐπειδὴ δαφυλῆ τὴν ἐλεημοσύνην οὐκ ἀπήλθον ἔχουσαι, ἀπεκλείσθησαν τοῦ νυμφῶνος· καὶ ὁ τὸν Λάζαρον παριδὼν πλούσιος· καὶ γὰρ κάκεινος, ἐπειδὴ ταύτης ἔρημος ἦν τῆς συμμαχίας, καὶ ὀλοφροσύνης καὶ ἰκετεύσας πολλὰ, οὐ παρὰ τοῦ πατριάρχου, οὐ παρὰ ἄλλου τινὸς ἤλεστο, ἀλλ' ἔμενε διηνεκῶς ἀποτηγανίζόμενος χωρὶς συγγνώμης ἀπάσης. Διὰ ταῦτα φησιν, Ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθόν, καὶ πρὸς πάντας· καὶ ταύτη μάλιστα ἀπαλλάττων τῆς Ἰουδαϊκῆς ταπεινότητος. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἀπαντα πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἦν· ἡ δὲ τῆς χάριτος φιλοσοφία γῆν ὁμοῦ καὶ θάλατταν ἐπὶ τὴν τῆς ἐλεημοσύνης καλεῖ τράπεζαν, εἰ καὶ πλεονα [727] περὶ τοὺς οἰκείους τὴν σπουδὴν ἐπιδείκνυται. Ἴδετε πηλλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ. Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπεῖν ἐν σαρκί, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμῖς περιτέμνεσθαι. Ἐνώησον, ὅση κατέχει τὴν μακαρίαν ἐκείνην ψυχὴν ὀδύνη. Καθάπερ γὰρ οἱ πένθει τινὲ περιπεσόντες, ἢ τινα τῶν γνησίων ἀποβαλόντες, καὶ τινα τῶν ἀδοκῆτων ὑπομένοντες, οὔτε νύκτωρ ἡσυχάζουσι, οὔτε μεθ' ἡμέραν, τοῦ πένθους αὐτοῖς τὴν ψυχὴν πολιτροῦντος· οὕτω καὶ ὁ μακάριος Παῦλος εἰπὼν ὀλίγα περὶ

* *Legebatur ἐπιστολῶν.*

τῶν ἡθῶν, πάλιν ἐπὶ τὰ πρότερα ἐπανέρχεται, ἀ μάλιστα αὐτοῦ τὴν ψυχὴν διετάραττε, λέγων οὕτως· Ἴδετε πηλλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ.

Ἐνταῦθα οὐδὲν ἄλλο αἰνίττεται, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἔγραψε τὴν Ἐπιστολὴν ἀπασαν· ὁ πολλῆς γνησιότητος σημεῖον ἦν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ὑπηγόρευε μὲν αὐτὸς, ἔγραψε δὲ ἕτερος· καὶ τοῦτο δηλὸν ἀπὸ τῆς πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς· πρὸς γὰρ τῇ τέλει φησὶν· Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος ὁ γράψας τὴν Ἐπιστολὴν· ἐνταῦθα δὲ αὐτὸς ἔγραψε πᾶσαν. Ἐποίησε δὲ τοῦτο ἐνταῦθα καὶ ἀναγκαῖως, οὐ δι' ἀγάπην μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῆς πονηρῆς ὑπονοίας ἀναίρεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ διεβάλλετο ἐπὶ πράγμασιν οἷς οὐδὲν ἐκοινωνεῖ, καὶ ἐλέγετο περιτομὴν καταγγέλλειν καὶ ὑποκρίνεσθαι, ὡς οὐ καταγγέλλων, διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη ἰδιόγραφον ποιῆσασθαι τὴν Ἐπιστολὴν, μαρτυρίαν ἔγγραφον προαποτιθέμενος. Τὸ δὲ Πηλλίκοις, ἐμοὶ δοκεῖ οὐ τὸ μέγεθος, ἀλλὰ τὴν ἀμορφίαν τῶν γραμμάτων ἐμφαίνων λέγειν, μονοουχὶ λέγων, ὅτι Οὕτε ἄριστα γράφειν εἰδώς, ὁμῶς ἠναγκάσθη δι' ἑμαυτοῦ γράφειν, ὥστε τῶν συκοφαντῶν ἐμφράξει τὸ στόμα. Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπεῖν ἐν σαρκί, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμῖς περιτέμνεσθαι, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται. Οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάττουσιν, ἀλλὰ θέλουσιν ὑμῖς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχῆσωνται. Ἐνταῦθα δεικνύσιν οὐχ ἐκόντας αὐτοὺς τοῦτο ὑπομένοντας, ἀλλ' ἀναγκαζόμενος παρέχων αὐτοῖς ἀφορμὴν ἀναχωρήσεως, καὶ σχεδὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογούμενος, καὶ προτρέπων ἀποπηδῆσαι ταχέως. Τί δὲ ἐστίν, εὐπροσωπεῖν ἐν σαρκί; Εὐδοκίμειν παρ' ἀνθρώποις. Ἐπειδὴ γὰρ ὠνειδίζοντο παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὡς τῶν πατρῶν ἀποστάτες ἕθῶν. Ἴνα μὴ ταῦτα ἐγκαλῶνται, φησὶ, βούλονται ὑμῖν λυμῆνασθαι, διὰ τῆς ὑμετέρας σαρκὸς ἐκείνους ἀπολογούμενοι. Ταῦτα δὲ ἔλεγε, δεικνύς ὅτι οὐ διὰ τὸν Θεὸν ταῦτα ἔπραττον. Ὡς ἂν εἰ ἔλεγεν· Οὐκ ἐστίν εὐσεβείας ὑπόθεσις τὸ γινόμενον· ὡς δι' ἀνθρωπίνην φιλοτιμίαν ταῦτα πάντα γίνεται, ὑπὲρ ἀρεσκείας τῶν ἀπίστων, ὅτι πιστοὶ κατακόπτονται, καὶ αἰροῦνται Θεῷ προσκροῦσθαι, ἵνα ἀνθρώποις ἀρέσωσι. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, Ἐν σαρκὶ εὐπροσωπεῖσθαι. Εἶτα δεικνύς ὅτι καὶ ἐτέρωθεν συγγνώμης εἰσὶν ἀπεστερημένοι, διελέγχει πάλιν αὐτοὺς, οὐ διὰ τὴν εἰς ἐτέρους ἀρέσκειαν μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' οἰκείαν κενοδοξίαν ταῦτα [728] ἐπιτάσσοντας. Διὸ καὶ ἐπήγαγεν· Ἴνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχῆσωνται, ὡς μαθητὰς ἔχοντες, καὶ δυνατοὺς διδάσκαλοι. Καὶ τίς ἡ τούτων ἀπόδειξις; Οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ νόμον φυλάττουσι, φησὶ. Μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ ἐφύλαττον, οὕτως ἄξιοι κατηγορίας· νυνὶ δὲ καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῶν διεφθαρμένος ἐστίν. Ἐμοὶ δὲ, φησὶ, μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ μὴ τὸ πρᾶγμα ἐπονείδιστον εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' ἐν τῷ κότμῳ καὶ παρὰ τοῖς ἀπίστοις· ἐν δὲ τοῖς οὐρανοῖς καὶ παρὰ τοῖς πιστοῖς δόξα, καὶ μαγίστη. Καὶ γὰρ πενία ἐπονείδιστον, ἀλλ' ἡμῖν καύχημα· καὶ τὸ ἐξευτελιζεσθαι παρὰ πολλοῖς γέλωσ, ἀλλ' ἡμεῖς ἀβρυνόμεθα τούτῳ. Οὕτω καὶ ὁ σταυρὸς ἡμῖν καύχημα. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐγὼ δὲ οὐ καυχῶμαι. ἢ Ἐγὼ δὲ οὐ βούλομαι καυχᾶσθαι, ἀλλ', Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο, ὡς περὶ τῶν ἀτόπων ἀπηύρατο καὶ τὴν

sumptuum. Arum et condimentorum nullus alius proven-
tus est quam corruptio : nam simul et ipsa corrumpuntur,
et corrumpunt corpus. Quæ vero sunt spiritus, haud sunt
ejusmodi, sed his omnibus omnino contraria. Considera
vero : seminasti eleemosynam ; manent thesauri caelestes,
gloriaque sempiterna : seminasti pudicitiam ; excipiet te
honor et bravium, et ab angelis gratulationes, et ab
agonotheta coronæ. 9. *Bonum autem facientes ne defatigemur : tempore enim suo metemus non deficientes.* 10. *Ergo dum tempus habemus, operemur quod bonum est in omnes, maxime vero erga domesticos fidei.* Ne quis arbitraretur, doctorum quidem habendam esse curam eosque alendos, cæteros vero negligendos, ad generalitatem profert orationem omnibusque patefacit ostium hujus honoris ambiendi : tantaque cura id facit, ut in Judæos etiam ac gentes, cum gradu tamen competenti eleemosynam conferre jubeat. Quis autem est ordo ? Ut circa fideles major habeatur sollicitudo : et quod in cæteris epistolis facere solet, hoc et hic facit, non modo loquens de danda eleemosyna, verum etiam de studiose perpetuoque danda : siquidem hæc voces, seminare, et, non oportere defatigari, hoc innuunt. Ergo quoniam rem magnam exigebat, præmium quoque collocat in foribus, messis faciendo mentionem novæ ejusdem et admirabilis.

3. Nam in agricultura non solum qui seminat, veram etiam qui metit multum sustinet laboris, cum squalore, cum pulvere, cumque multa collectans visseria : tunc vero nihil, inquit, tale erit. Quod etiam explanans dicit : *Tempore enim suo metemus non deficientes.* Et hinc quidem illos hortatur et allicit ; ex altera vero parte urget etiam et compellit, dicens : *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum.* Quemadmodum enim non semper est in nostra potestate facere sementem, ita nec dare eleemosynam. Cum enim hinc fuerimus abducti, etiam si milles velimus, nihil effecerimus. Testes hujus rei nobis sunt et virgines illæ, quæ quamlibet promptam haberent voluntatem, tamen quoniam abierant non ferentes secum largam eleemosynam, exclusæ sunt a thalamo sponsi (*Math. 25*). Testis est dives ille, qui Lazarum despexerat, qui quoniam hoc destitutus erat auxilio, et plorans et supplicans vehementer, nec a patriarcha nec ab alio quopiam misericordiam impetravit, sed citra veniam omnem mansit in perpetuo flammæ cruciatu (*Luc. 16*). Propterea dicit, *Dum tempus habemus, operemur bonum erga omnes.* Et hac ratione maxime subducit eos ab humilitate Judaica. Nam illis omnia humanitatis officia erant erga contribules : at gratiæ philosophia terram pariter et mare ad beneficentiæ mensam invitavit, quamquam erga domesticos copiosorem exhibet sollicitudinem. 11. *Videte qualibus literis scripsi vobis manu mea.* 12. *Quicumque volunt in carne placere, ii cogunt vos circumcidi.* Considera quantum dolor tenuerit illam beatam animam. Quemadmodum enim qui in luctum aliquem inciderunt, aut aliquem ex sinceris amicis amiserunt, aut aliqui malum aliquod subito obortum ferunt, neque noctu quietem agunt neque interdum, luctu pectus illorum

obsidente : sic et beatus Paulus pauca loquutus de moribus, denuo revertitur ad superiora, quæ maximo discruciabant ipsius animum, ita loquens : *Videte qualibus literis scripsi vobis manu mea.*

Paulus epistolas dictabat, et alius scribebat. — Ille nihil aliud innuit, nisi quod ipse totam scripserit epistolam : quod affectus mire sinceri erat argumentum. In cæteris enim epistolis dictabat quidem ipse, alius vero scribebat ; idque liquet ex ea quæ est ad Romanos epistola : ibi siquidem ad calcem dicitur, *Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam (Rom. 16. 22)*. Ille vero totam ipse scripserat. Fecit autem hoc necessario, non ob caritatem modo, verum etiam ad tollendam malam suspicionem. Quoniam enim traducebatur de iis factis, quibus obnoxius non erat, dicebaturque circumcisionem profiteri, dissimulans tamen quasi non profiteretur ; ideo compulsus est epistolam sua manu scriptam mittere, deposito apud illos scripto testimonio. Quod autem dixit, *Qualibus, mihi videtur non magnitudinem, sed deformitatem literarum significans dicere : ac si ita loqueretur : Cum nescirem optime scribere, tamen ipse scribere compulsus sum, ut calumniatoribus os obturarem. Quicumque volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantum ut per crucem Christi persecutionem non patiantur.* 13. *Neque enim qui circumciduntur, ipsi legem servant, sed volunt vos circumcidi, ut in vestra carne gloriantur.* Hic ostendit illos non sponte, sed coactos id pati, præbens illis occasionem recedendi, ac propemodum illos excusans, hortansque ut cito resiliant. Quid autem est, *Placere in carne ?* Probari apud homines. Quoniam enim apud Judæos probro ipsis dabatur, quod a patriis consuetudinibus desciscerent : Ne hoc, inquit, possit ipsis exprobrari, volunt vos corrumpi, per vestram carnem illis satisfacturi. Hoc autem dicebat, ut ostenderet illos nequaquam propter Deum quæ faciebant facere ; ac si diceret : Quod sit, non inimitur pietati : propter humanam ambitionem hæc omnia fiunt, ut placeant infidelibus, quod fideles truncentur ; et malunt Deum offendere, ut placeant hominibus. Hoc enim est, *In carne placere.* Postquam aliunde ostendit illos omni venia carere, rursus illos redarguit, non solum quod aliis placere studerent, verum etiam quod vanæ gloriæ causa hæc aliis præciperent. Ideoque subjicit, *Ut in carne vestra gloriantur, tamquam qui discipulos habeant, sintque doctores.* Et unde hæc probantur ? *Non enim, inquit, ipsi legem servant.* Maxime igitur, etiam si servassent, erant accusandi ; nunc vero et scopus illorum corruptus est. 14. *Mihi vero absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Attamen res videtur esse probrosa ; verum in mundo et apud infideles : at in caelis et apud fideles gloria est, et quidem maxima. Nam et paupertas probrosa est, sed nobis gloriosa : item sperni apud vulgus ridiculum est, at nos ideo gloriamur. Ita crux nobis est gloriandi materia. Nec vero dixit, *Ego non glorior, aut, Ego nolo gloriari, sed, Absit ut ego glorier ;* perinde quasi de re portentosa loquens abominatus est, et ad

hoc præstandam divinam opem imploravit. Et quid est, quod de cruce gloriatur? Quod Christus mea causa formam servi acceperit, et mea causa quæ passus est pertulerit: propter me, inquam, qui servus eram, qui inimicus, qui ingratus; sed sic me dilexit, ut seipsum exponeret. Quid huic rei posset æquiparari? Etenim si servi dum tantum laudantur ab heris, hisque ejusdem naturæ, altum sapiunt: annon gloriandum est, cum ille Dominus, qui verus est Deus, non erubescit pro nobis crucem subire?

4. Proinde neque nos illius ineffabilis erga nos sollicitudinis pudeat. Illum non puduit tua causa crucifigi, et te, pudet ejus incurrabilem profiteri dispensationem? Et interim perinde facis, ac si quis vinculis constrictus ante non erubescens de rege, postquam is adstans ipsi in carcere vincula suis manibus detraxisset, ob hoc pudorem conciperet. Verum hæc extrema fuerint dementia: ob hoc ipsum enim maxime gloriandum est. *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Mundum hic appellat non caelum neque terram, sed res temporarias, laudem ex hominibus, satellitium, gloriam, opes, hæc omnia quæ vulgo videntur esse magnifica. Hæc enim mihi facta sunt mortua. Talem oportet esse Christianum, et hanc vocem semper habere in ore. Neque enim contentus fuit priore mortificationis modo, sed et alterum intulit dicens: *Et ego mundo*; duplicem immens mortificationem, ac dicens, Et illa mihi mortua sunt, et ego vicissim illis: nec illa me capere possunt, vel captivum ducere, quippe semel mihi mortua; neque ego illorum cupidine teneri, quippe qui mortuus illis. Nihil hac mortificatione felicius; hæc enim est beatæ vitæ fundamentum. 15. *Neque enim circumcisio quidquam valet, neque præputium, sed nova creatura.* 16. *Et quicumque hæc regula incedunt, pax super eos et misericordia, et super Israel Dei.*

Crucis potentia quanta. — Vides crucis potentiam, in quantum celsitudinem Apostolum subvexerit? Non solum jam omnes mundi res illi mortuas reddidit, verum etiam longe supra veterum institutum sustulit. Quid huic potentiae par? Siquidem qui prius pro hac circumcisione occidebatur et alios occidebat, huic persuasit crux, ut illa eodem loco relicta quo erat præputium, nova quædam et admiranda ac caelos transcendentia perquireret negotia. Hanc enim appellat novam creaturam, nostrum vivendi institutum, tum ob ea quæ fuerunt, tum ob ea quæ futura sunt: ob ea quæ fuerunt quidem, quod nostra natura, quæ inveteraverat senio peccati, repente baptismi lavacro renovata est, ac si denuo esset condita: quapropter etiam nova ac caelestis a nobis exigitur vitæ forma: ob futura vero, quod et caelum et terra et omnis denique creatura in incorruptibilitatem transferenda sit una cum nostris corporibus. Proinde ne mihi posthac loquaris, inquit, de circumcisione, quæ nullam habet vim: quomodo enim hæc comparebit, cum omnia tantopere sint immutata? quin potius res novas quaerite, quæ ad gratiam spectant. Hæc enim qui sectantur, hi et pace et Dei erga nos bonitate fruuntur, ac

proprie nomine Israelis appellantur: illi vero qui contraria sentiunt, etiam si ex illo prognati sint, ejusque cognomen circumferant, ex iis tamen omnibus exciderunt, et a cognatione, et ab ipso cognominationis honore. Hi vere Israelita possunt esse qui regulam hanc servant, qui a veteribus discedunt, et gratiam sectantur. 17. *De cætero, nemo mihi molestus sit.* Hic non quasi lassus, aut injuria affectus hæc loquitur. Etenim qui omnia tum facere tum pati causa discipulorum induxerat animum, quomodo nunc fractus esset concidissetque? qui dicit, *Insta opportune, importune*: qui dicit, *Si forte det illis Deus agnitionem veritatis, et respiscant a diaboli laqueis* (2. Tim. 4. 2. et 2. 25. 26). Quam igitur ob causam hæc dicit? (Et illorum socordem animum premat, et in majorem conjiciat terrorem, et leges ab ipso latas confirmet, nec sinat illos semper movere. *Ego enim stigmata Domini nostri Jesu Christi in corpore meo porto.* Non dixit, Habeo, sed, *Porto*; tanquam aliquis de tropæis glorians, signisque regalibus. Quamquam hoc ipsum rursus probrosum esse videatur: verum hic sua vulnera jactat, neque secus quam solent milites vexilliferi, hic exultat, vulnera circumferens. Sed quam ob causam hoc dicit? Quovis sermone, quavis, inquit, voce clarius per hæc me purgo. Hæc namque vocem tuba sublimiorem emittunt adversus eos qui mihi contradicunt, prædicantque me simulare dogma, et ad placendum hominibus aliquid dicere. Etenim si quis militem videret ex acie cruentatum prodiisse, innumeris vulneribus saucium, num posset illum ignavia: proditorisque damuare, argumenta fortitudinis in ipso corpore gestantem? De me quoque, inquit, similiter judicare oportet. Et si quis velit meam purgationem audire, animumque meum cognoscere, spectet vulnera, quæ certiores exhibent probationem, quam hæc verba, quam hæc scripta. Exordiens enim epistolam, ex subita sui mutatione sincerum animum suum fucique expertem evidenter ostendit; finiens vero declarat idem ex periculis quæ ipse adiit. Ne enim quis diceret, recto quidem animo mutatus est, verum non persistit in eodem proposito; testes allegat, se etiam persistisse, labores, pericula, plagas. Deinde postquam se dilucide purgavit de omnibus, declaravitque quod nihil eorum quæ dicta sunt dixerit animo commoto aut odii causa, sed immobilem se erga illos serrare caritatis affectum, rursus hoc ipsum confirmat, claudens orationem precatione, plena bonis innumeris, et ita loquens: 18. *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen.* Hoc extremo verbo cunctis quæ prius dicta sunt signaculum addidit. Non enim simpliciter dixit, Vobiscum, quemadmodum de cæteris, sed ait, *Cum spiritu vestro*; avocans illos a carnalibus, et ubique demonstrans Dei beneficentiam, gratiamque commemorans, quam acceperant, per quam poterat illos ab omni errore Judaico revocare. Nam et Spiritum accepisse non erat legalis inopia, sed justitiæ quæ est secundum fidem, nec acceptum tenere erat ex circumcisione, sed ex gratia. Expre-

σφάλμα, μὴ διορθωθὲν, καὶ εἰς τέλειον Ἰουδαϊσμόν ἀγαγεῖν, ὡσπερ ἡ ζύμη τὸ φύραμα. Ἐγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Χριστῷ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Οὐ φρονεῖτε, ἀλλ' ὅτι Οὐ φρονήσετε· τουτέστιν, ὅτι διορθώσεσθε. Πόθεν οἶδας τοῦτο; Οὐκ εἶπεν, Οἶδα, ἀλλὰ, Πιστεύω. Πιστεύω τῷ Θεῷ, φησὶ, καὶ τὴν ἐκείνου καλῶ συμμαχίαν πρὸς τὴν ὑμετέραν διορθώσιν θαρβῶν^a. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπε, Πέποιθα εἰς ὑμᾶς, ἀλλ', Ἐν Κυρίῳ. Πανταχοῦ γὰρ μετ' ἐγκωμίων πλέκει τὰς κατηγορίας· ὡς ἂν εἰ εἴλεγεν· οἶδα τοὺς ἐμοὺς μαθητὰς, οἶδα ὑμῶν τὸ εὐδιόρθωτον· θαρβῶ τοῦτο μὲν διὰ τὸν Κύριον τὸν οὐκ ἔωντα ἀπολέσθαι οὐδὲ τὸ τυχεῖν, τοῦτο δὲ δι' ὑμᾶς τοὺς δυναμένους ταχέως ἑαυτοὺς ἀνακτῆσθαι. Ἄμα δὲ καὶ προτρέπει καὶ τὴν παρ' ἑαυτῶν σπουδὴν εἰσενεγκεῖν, ὡς οὐκ ἔνδον τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τυχεῖν, ἂν μὴ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν εισφέρηται. Ὁ δὲ ταράσσω ὑμᾶς, βαστάσει τὸ κρίμα, ὅστις ἂν ᾖ. Ἐκατέρωθεν αὐτοὺς ἀλείφει, καὶ ἐξ ὧν παρεθάρβυνε, καὶ ἐξ ὧν ἐκείνοις ἐπῆράσατο, ἢ προεφήτευσε. Σὺ δέ μοι σκόπει πῶς οὐδαμῶς ἄνομα τίθησι τῶν ἐπιβουλεύοντων, ἵνα μὴ ἀναισχυνότεροι γένωνται. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐκ ἐπειδὴ ὑμεῖς οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε, διὰ τοῦτο οἱ τῆς ἀπάτης αἰτίοι ἀπηλλαγμένοι τῆς κολάσεώς εἰσι, ἀλλὰ δώσουσι δίκην· οὐδὲ γὰρ προσῆκον τὴν ἐτέρων σπουδὴν τῆς ἄλλων κακοθείας γενέσθαι παραμυθίαν. Γίνεται δὲ τοῦτο, ἵνα μὴ καὶ ἐτέροις πάλιν ἐπιθῶνται. Καὶ οὐκ ἀπλῶς εἶπεν, οἱ ταράσσοντες, ἀλλὰ καὶ ἐπῆρε τὸν λόγον εἰπὼν· Ὅστις ἂν ᾖ. Ἐγὼ δὲ, ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν ἐτι κηρύττω, τί ἐτι διώκομαι; Ἐπειδὴ γὰρ διέβαλλον αὐτὸν ὡς πολλαχοῦ Ἰουδαίζοντα, καὶ ὑποκρινόμενον τὸ κήρυγμα, ὅρα πῶς καθαρῶς ἀπεδύσατο^b, μάρτυρας αὐτοὺς καλῶν. Οἶδατε γὰρ, φησὶ, καὶ ὑμεῖς, ὅτι τῶν διωγμῶν μου πρόφασις τοῦτό ἐστιν, ὅτι κελεύω ἀπέχεσθαι τοῦ νόμου· εἰ δὲ περιτομὴν κηρύσσω, τί ἐτι διώκομαι; Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἐγκαλεῖν ἔχουσι μοι οἱ ἐξ Ἰουδαίων, ἢ τοῦτο μόνον. Καὶ [716] γὰρ εἰ συνεχώρουν αὐτοῖς μετὰ τῶν πατρῶων ἔθων πιστεύειν, οὐκ ἂν οὔτε οἱ πιστεύσαντες, οὔτε οἱ ἀπιστήσαντες ἐπεθούλευσαν, τῷ μηδὲν τῶν οἰκείων παρασαλεύεσθαι.

γ'. Τί οὖν; Οὐκ ἐκήρυξε περιτομὴν; Οὐ περιέτεμε τὸν Τιμίθεον; Περιέτεμε μὲν. Πῶς οὖν φησιν, Οὐ κηρύσσω; Καὶ ἐνταῦθα αὐτοῦ μάθε τὴν ἀκριβείαν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι περιτομὴν οὐκ ἐργάζομαι, ἀλλὰ, Οὐ κηρύσσω, τουτέστιν, οὐκ οὕτω κελεύω πιστεύειν. Μὴ γὰρ εἰς δογμάτων λάθης βεβαίωσιν· περιέτεμον μὲν γὰρ, οὐκ ἐκήρυξε δὲ περιτομὴν. Ἄρα κατήρηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. Τουτέστι, τὸ ἐμπόδιον, τὸ κώλυμα ἀνήρηται, εἰ τοῦτό ἐστιν ὁ φατε. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ὁ σταυρὸς ἦν σκάνδαλον τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς τὸ μὴ δεῖν πείθεσθαι τοῖς πατρῷοις νόμοις. Καὶ γὰρ τὸν Στέφανον προσενεγκόντες, οὐκ εἶπον, ὅτι Οὗτος τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνεῖ, ἀλλ' ὅτι Κατὰ τοῦ τόπου καὶ τοῦ νόμου λέγει τοῦ ἀγίου. Καὶ τῷ Ἰησοῦ τοῦτο ἐνεκάλουν, ὅτι τὸν νόμον παραλύει. Διὸ φησιν ὁ Παῦλος· Εἰ συγκεχώρηται περιτέμεσθαι, λέλυται ἡ φιλονεικία ἢ πρὸς ὑμᾶς· οὐ-

δεμία λοιπὸν ἔχθρα μένει πρὸς τὸν σταυρὸν καὶ τὸ κήρυγμα· εἰ δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν φωνῶσι καθ' ἡμῶν, πῶς τοῦτο ἐγκαλοῦσιν ἡμῖν; Ἔμοι γοῦν διὰ τοῦτο ἐπέθεντο, ὅτι εἰσήνεγκα ἀκρόβυστον εἰς τὸν ναόν· Ἄρ' οὖν οὕτως ἀνόητός εἰμι, φησὶν, ὡς συγκεχωρημένης περιτομῆς, εἰκὴ καὶ μάτην τοσαύτην ἀναδέξασθαι βλάβην, τοσοῦτον σκάνδαλον θεῖναι τῷ σταυρῷ; Ὅρατε γὰρ, ὅτι δι' οὐδὲν ἡμῖν πολεμοῦσιν οὕτως, ὡς διὰ τὴν περιτομὴν. Οὕτως οὖν ἀνόητος ἤμην, ὡς ὑπὲρ τοῦ μηδενὸς θλίβεσθαι, καὶ σκανδαλίζειν ἑτέρους; Σταυροῦ δὲ σκάνδαλον ἐκάλεσεν, ἐπειδὴ καὶ ὁ τοῦ σταυροῦ λόγος τοῦτο ἐπέτατε, καὶ τοῦτο μάλιστα ἦν τὸ σκανδαλίζον Ἰουδαίους, καὶ κωλύον τὸν σταυρὸν ἀναδέξασθαι, τὸ κελυεῖσθαι τῶν πατρῶων ἀφίστασθαι ἔθων. Ὁφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. Ὅρα πῶς ἐστι πικρὸς ἐνταῦθα κατὰ τῶν ἡπατηκότων. Παρὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοὺς ἡπατημένους τὴν κατηγορίαν ἔτρεπεν, ἀνοήτους καλῶν, καὶ ἅπαξ καὶ δευτέρον· ἐπειδὴ δὲ καλῶς αὐτοὺς ἐπαίδευσεν καὶ διώρθωσε, πρὸς τοὺς ἡπατηκότας τρέπεται λοιπόν. Δεῖ δὲ ἡμᾶς· συνιδεῖν καὶ ἐντεῦθεν αὐτοῦ τὴν σοφίαν, πῶς τοῦτους μὲν ὡς παῖδας οἰκείους, καὶ δυναμένους λαβεῖν διορθώσιν, νοουθετεῖ καὶ σωφρονίζει· τοὺς δὲ ἡπατηκότας, ὡς ἄλλοτριους καὶ ἀνίτα νοσοῦντας, ἐκκόπτει· τοῦτο μὲν λέγων, Βαστάσει τὸ κρίμα, ὅστις ἂν ᾖ, τοῦτο δὲ ἐπαρώμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων, Ὁφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατοῦντες ὑμᾶς. Καὶ καλῶς εἶπεν, Ἀναστατοῦντες. Τὴν γὰρ οἰκείαν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν συγγένειαν ἀφέντες τὴν ἄνω, τὴν ἄλλοτριαν καὶ ξένην μεταδιώκεις ἠνάγκασαν, ἀπὸ μὲν τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς ἐλευθέρως ἐκβάλλοντες, βιαζόμενοι δὲ καθάπερ αἰχμαλώτους καὶ μετανάστας [717] πλανᾶσθαι. Διὸπερ αὐτοῖς ἐπαράται. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οὐδὲν μοι μέλει περὶ ἐκείνων· Ἀρετικὸν γὰρ ἀνθρώπων μετὰ πρώτης καὶ δευτέρας νοουθεσίας παραιτοῦ. Εἰ βούλονται, μὴ περιτεμνέσθωσαν μόνον, ἀλλὰ καὶ περικοπτεῖσθωσαν.

Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ τολμῶντες ἀποκόπτειν ἑαυτοὺς^d, καὶ τὴν ἀρὰν ἐπισπῶμενοι, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν διαβάλλοντες, καὶ τοῖς Μανιχαίοις συμπράττοντες; Ἐκείνοι μὲν γὰρ φασι τὸ σῶμα ἐπίβουλον εἶναι καὶ ὕλη τῆς πονηρίας· οὗτοι δὲ διὰ τῶν ἔργων τοῖς χαλεποῖς δόγμασι τοῦτοις διδόνασιν ἀφορμὴν· ὡς γὰρ ἐχθρὸν καὶ ἐπίβουλον ἀποκόπτουσι τὸ μέλος. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον τοὺς ὀφθαλμοὺς πηρῶσαι ἐχρῆν· διὰ γὰρ τῶν ὀφθαλμῶν εἰς τὴν ψυχὴν κάττεισιν ἡ ἐπιθυμία. Ἀλλὰ οὔτε ὀφθαλμὸς οὔτε τι ἄλλο μέλος αἰτίον, ἀλλ' ἡ πονηρὰ προαίρεσις μόνον. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχη, διὰ τί μὴ καὶ γλῶττιν διὰ τὴν βλασφημίαν, καὶ χεῖρας διὰ τὴν ἀρπαγὴν, καὶ πόδας διὰ τοὺς ἐπὶ πονηρίαν δρόμους; καὶ παν, ὡς εἶπεν, τὸ σῶμα κατακόπτεις; Καὶ γὰρ ἀκοὴ καταουλουμένη^e· πολλάκις κατεμάλαξε τὴν ψυχὴν, καὶ ῥίνες ὄσμην ἤδεται δεξάμεναι κατεγοήτευσαν τὴν διάνοιαν, καὶ πρὸς ἡδονὴν ἐξεβάχχευσαν. Οὐκοῦν πάντα περικόψωμεν, καὶ ὧτα καὶ χεῖρας καὶ ῥίνες. Ἄλλ' ἐσχάτης ταῦτα παρανομίας,

^c Legebatur ὑμᾶς.

^d Hic videtur dicere eos qui virilia amputabant, Manichæos imitari. At de Manichæis id me nusquam legere memini.

^e Savil. in marg., κατ. υλιζομένη.

^a Legebatur θαρβῶ.

^b Legebatur ἐνδύσατο.

τοὺς ἀνθρώπους ἀσφαλίσταμοι τρόπῳ· τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ εὐχή, καὶ διδασκαλία ἦν τῶν εἰρημένων· ὁλόκληρος, ἀνεὶ τείλους αὐτοῖς διπλοῦ γινομένη. Ἡ τε γὰρ διδασκαλία ἀναμνησκούσα αὐτοὺς ὅσον ἀπέλαυσαν ἀγαθῶν, μᾶλλον κατέσχεν ἐν τοῖς τῆς Ἐκκλησίας δόγμα-

• Verba, ἦν τῶν εἰρημένων, aberant.

σιν· ἢ τε εὐχή καλοῦσα τὴν χάριν, καὶ παραμένει αὐτοῖς πειθουσα, οὐκ ἔφθειρε τὸ πνεῦμα αὐτῶν ἀπαναστή- ναί. Τούτου δὲ ἐν αὐτοῖς ὄντος, πᾶσα, ὡσπερ κόνις, ἀπεσοβεῖτο τῶν τοιούτων δογμάτων ἡ ἀπύτη, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

IN SEQUENTIA SUPPOSITITIA OPUSCULA

Tanta erat Joannis Chrysostomi in Ecclesia Graeca existimatio, ut varii aevi scriptores, qui concionibus seu homiliis edendis operam dabant, ut eae cum omnium plausu exciperentur, ementito Chrysostomi nomine illas publicarent. Bibliopola quoque, ut quidem existimo, ut et facilius et majori pretio hujusmodi merces venundarent, Chrysostomi nomine illas inscribi curabant. Hinc fit ut tam ingens spuriorum

• Οτι θεοπρεπές ἔργον ἢ κατὰ Θεὸν ἀγάπη ἐστὶ.

Ἀγάπην τὴν οὐρανοκλίμακα λόγος οὐδεὶς κατ' ἀξίαν ὑμῆσαι δύναται. Ἀγάπη τοῦ Πατρὸς· σύνθρονός ἐστιν, ἀγάπη τὰ ἐπίγεια συνάπτει πρὸς τὰ οὐράνια· περὶ ἧς γλωττα οὐκ ἐπαρκέσει, οὔτε νοῦς ἐξευρήσει· ἐκπέσει δόξαται· τὸ δὲ ἔργον αὐτὴ δεικνύει ἡγεμόνα οὖσαν τῆς ἀρίστης πολιτείας τὴν ἀγάπην. Τῇ γὰρ δημιουργίᾳ τοῦ Θεοῦ αὕτη τελείαν περιβάλλει εὐπρέπειαν· αὕτη τῶν πολλῶν εἰς ἐνόητα παιδαγωγός, ἢ πρὸς ὁμοιότητα τοῦ ἐνός καὶ τοῦ ἁγίου κάλλους τὰ πλήθη τῶν ἀνθρώπων ἐξεικονίζουσα ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους. Μία γὰρ οὖσα μορφή πᾶσαν λογικὴν φύσιν μορφῶς εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ ὁμοιότητα· οὐ τοῖς ἀπαλλοτριουμένοις ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενησομένοις καὶ συγκεκραμένοις ἐπανα- παύεται. Πλείους μὲν ὄντες εἰς μίαν οἱ πάντες νενευ- κότες συμφωνίαν, κάλλιστόν τι καὶ τερπνόν ἐφ' ἑαυτοῖς ἄρμονίαν ἐκφραίνουσιν. Οὕτω τὰ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύμα- τος πολλὰ καὶ διάφορα ἐνεργήματα, πρὸς μίαν καὶ ἀγα- θὴν ὁμοφροσύνην συναγόμενα, θεοσιδέστατον καὶ θεο- πρεπέστατον κάλλος ἐκφαίνει, τιμωτάτον Θεῷ καὶ τῆς ἀγίας εὐφροσύνης ἀξίον τῆς παρὰ τῷ Δημιουργῷ. Διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς ἀνθρώπους καταβέβηκεν ὁ Θεός· ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ μετὰ τῶν ἀνθρώπων συναναστρέφει, οὐκ ἐν ἀποκρύφῳ καὶ ἀφωρισμένῳ, καθάπερ πρότερον, ἀγιάσματος προσκυνοῦμενος, ἀλλ' ὁμόσκηνος ἀνθρώποις εἰς ὁμοιότητα καὶ συνδιατριβὴν ἡμετέραν κατελθὼν, ἵνα εἰς τὴν ἐνός Πνεύματος οικειότητα πάντας προσαγόμε- νος, ὡσπερ ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα κατασκευάσῃ. Ὑπερέτις οὖσα τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Πνεύματος ὑποურ- γός ἢ θεῖα ἀγάπη, τὰ διεστῶτα συνάγει, τὰ ἀπηλλοτριω- μένα οικειοῖ. Ὁ Χριστοῦ θαυμάσιον ἔργον, ἢ ἀγάπη! ὦ κόσμου σωτηρίας μυστήριον! Δι' ἀγάπην ἀποστέλλει ὁ Πατήρ καὶ Θεός εἰς τὸν κόσμον τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ· Ὁ Χριστός γάρ, φησὶν, ἠγάπησε τὴν Ἐκ- κλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς· ἀγά- πη τὸν ὑπὲρ τοῦ πλησίον πόνους ἡδέως φέρει, δι' ἀγά- πην δούλοι ἀλλήλων εἶναι κελεύομεθα· Διὰ γὰρ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις· ἀγάπη τὰς ἰδίας ἐνός ἐκάστου κτήσεις κοινὰς ἀπάντων ἐργάζεται· ἀγάπη δεικνύει σοὶ τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτὸν, καὶ φέρει ἀμαρτή- ματα, ὡς καὶ τὰ ἑαυτοῦ. Ὅλιγα μὲν ὀργισθήσῃ, πλείεσθ δὲ μακροθυμήσει. Δι' ἀγάπην αὐξάνεται [752] ἡ πόλις τοῦ Χριστοῦ· ἀγάπη φονικούς πραῖνει θυμούς, ὅπλα πολεμίων ἀμβλύνει, καὶ λήθην πολεμίων ἐντίθησιν ἀπάντων, καὶ τὴν εἰρηλικὴν πολιτείαν Χριστοῦ τῷ κό- σμῳ εισάγει. Οὐ λήθηται γὰρ ἔθνοι ἐπὶ ἔθνος μά- χαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμῆν. Διὰ τοῦτο, Ἀγατελεῖ, φησὶν, ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη

καὶ πλήθος εἰρήνης, ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ ἡ σελήνη. Λαμπρὸς δὲ καὶ ὁ τύπος τῆς εἰρηλικῆς πολιτείας. Ὁ τῆς μακαρίας εἰρήνης ἀρχηγός ἀγάπη! ἢ τὸν ἐχθρὸν καὶ πολέμιον ἐν ἀνθρώποις ἀπελαύνουσα δαίμονα, δι' ἧς στένει μὲν ὁ διάβολος ἐπ' ἀνθρώποις εἰρηλικούς, συν- ἦζονται δὲ ἄγγελοι τῆς ἑαυτῶν εἰρήνης εἰκόνα ἐν ἀν-θρώποις ὀρώντες, φαιδροὶ πρὸς ἀλλήλους ἡμεῖς ἐσμεν, καὶ πάσης εὐθυμίας μείζον ἀδελφός ὄφθεις ἀδελφῷ. Παρακαλεῖσθαι γοῦν ἐπὶ ταῖς θλίψεσι φησὶν ὁ Παῦλος ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Τίτου· ὅτε δὲ οὐ πάρεστιν, οὐκ ἔχει ἄνεσιν τῷ πνεύματι. Ἀγάπη Θεοῦ, καὶ ἀδελφῶν ἀγάπη, δύο ἀχώριστα. Καὶ ταύτην, φησὶν ὁ Ἰωάννης, ἐνταλὴν ἔχομεν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν, ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ εἶπε καὶ τῷ Πέτρῳ· Εἰ ἀγαπᾷς με, βόσκει τὰ πρόβατά μου. Τουτέστι, Δείξον τὴν πρὸς τὸν ποιμένα ἀγάπην, τῶν προβάτων διὰ σπουδῆς προνοούμενος. Ποῖον οὕτω τείχος ἀβράγης, ἀρμονίας λίθων εὐμεγεθῶν ὠχυρωμένων, καὶ πολεμίων ἀποτρέπον ἐφόδους, οἷον ἁγίων σύστημα ἡρισσμένων τοῖς τῆς ἀγάπης δεσμοῖς, καὶ τὰς τοῦ διαβόλου πει- ρὰς (sic); τίς δὲ φυτὸν εὐπρέπεια τοιαύτη κατὰ σίτην πεφυτευμένων, ἢ στρατιᾶς εὐάρμοστος συνταξίς ἐν κό- σμῳ καὶ τάξει εὐπρεπεῖ προΐουσα; Ταῦτα γὰρ παρέχει τέρψιν· τερπνότερον δὲ καὶ ἡδύτερον πάντων, τὸν ἐν ἀγάπῃ συνηρμοσμένον ἀλλήλοις ἢ κατὰ τὴν φυσικὴν ἄρμονίαν εὐπρέπεια· αὕτη γὰρ ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου σεμνὴ καὶ ἐντιμὸς φαίνεται. Ἄκουε τοῦ Δαυὶδ, μᾶλλον δὲ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Ἰδοὺ εἰ, φησὶ, εἰ καλόν, ἢ εἰ τερπνόν; οὐδὲν ἕτερον, οὐδὲν ἄλλο τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό· ὡς μύρον ἐκκενωθὲν ἐπὶ κεφαλῇ. Ἀγγελοῖς τοῖς ἡμετέροις χοροὺς περιχορευοῦσι, καὶ εὐφραίνονται ἐφ' ἡμῖν, ὅτι τὴν αὐτῶν διαγωγὴν μιμούμεθα. Εἰ γὰρ ἐφ' ἐνὶ ἀμαρτωλῶν μετανοοῦντι χαρὰ ἐν οὐρανῷ γίνεται, κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, πολλὰ μᾶλλον ἐπὶ τοσοῦτω πλῆθει σωζομένων. Ἡ γὰρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος εὐ- φροσύνη ἀπεντεύθεν φαίνεται, τῷ μὲν διαβόλῳ πένθος, δαιμόνων λικμητήριον, ὅτε χοροὺς συνεστήκαμεν ἀλλή- λοις, ἐν μιᾷ ψυχῇ καὶ μιᾷ γνώμῃ πρὸς ὑμνωδίαν Θεοῦ τὴν παναρμόνιον τῶν Χερουβείμ καὶ μεγαλόδοξον μι- μοῦμεθα μελωδίαν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνα ἐξ διαδοχῆς ἐν τοῦ ἐνός παραλαμβάνοντα, τὸν τρισάγιον ἄδουσιν ὕμνον· οὕτω καὶ ἡμεῖς εἰς τὸν ἐκεῖνων τύπον δύο χοροὺς συ- στησάμενοι, καὶ ἀντιφωνοῦντες ἀλλήλοις, τὴν πνευματικὴν ἄδομεν μελωδίαν. Θαῦμα τοῖς ἔξωθεν, ἐπιθυμητὸν τοῖς ὀρώσι, καὶ πόθος τοῖς ἀκούουσιν ἐγγίνεται, καὶ ὕψις ἐνεργῆς ἀσθησις ἐν ἡμῖν εὐρίσκειται, δι' ἧς αἰσθα-

pter admonitionem clausit deprecatione, spiritus simul et gratiæ mentionem refricans, simulque fratres alloquens, et Deum invocans, ut iis perpetuo fruatur, et duplici modo homines communiens : iisdem enim verbis et precatio comprehenditur et doctrina quæ dicta erant summam complectens, ut quasi duplex murus exhibeatur. Nam et doctrina commonefaciens illos quantum bonorum accepissent, magis con-

tinebat illos in Ecclesiæ dogmatibus ; et precatio gratiam invocans, et in iisdem perseverare suadens, non sinebat spiritum ab illis discedere : quo quidem in illis manente, non aliter ac pulvis, dispellebatur omnis ejusmodi dogmatum fallacia ; in Christo Jesu Domino nostro, cui cum Patre et Spiritu sancto gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM.

opusculorum silva ad nos pervenerit. Horum autem maximam partem, quæ lucem non merebatur, in tenebris latere svissemus, nisi jam a Savilio et a Morello edita fuissent.

Ea quæ asteriscis signavimus loca in græco aut vitiosa sunt aut mutila, aut intellectu difficiliora, ideoque interpretata quasi per divinationem.

CARITATEM SECUNDUM DEUM REM ESSE DEO DIGNAM.

Caritatem, scalam caelestem, nemo digne celebrare potest. Caritas in throno Patris sedet, terrena cum caelestibus copulat. quam nec lingua enarrare, nec mentis inventio digne glorificare potest ; res autem ipsa docet caritatem esse ducem optimæ vitæ. Nam creationi Dei illa perfectum decorem addit : hæc est multorum pedagogus ad unitatem, quæ ad unius similitudinem *** hominum cœtum ad imaginem angelorum et hominum conformat. Nam cum sit una forma, omnem rationabilem naturam ad Dei similitudinem concinnat : neque in iis qui ab illo abalienati sunt, sed in iis qui subsunt et ipsi commixti sunt requiescit. Multi licet sint, omnes in unum coeunt concentum, et pulcherrimam jucundamque harmoniam in se exhibent. Sic multæ ac diversæ sancti Spiritus operationes, in unum optimumque consensus redactæ, divinissimam Deoque dignissimam pulchritudinem exhibent, quæ Deo pretiosissima est et sancto gaudio digna apud Creatorem. Propter caritatem erga homines descendit Deus in terram, et cum hominibus conversatus est, non in abscondita et remota, ut antea, sanctificatione adoratus, sed contubernalis hominibus, ad similitudinem et conversationem nostram descendit, ut in unius Spiritus proprietatem omnes aggregans, quasi unum corpus et unum spiritum concinnaret. Divina caritas cum ministra sit Domini et Spiritus sancti, dissita congregat, et abalienata propria efficit. O Christi mirabile opus caritas ! o salutis mundi mysterium ! Propter caritatem mittit Pater et Deus in mundum Filium suum unigenitum : nam *Christus*, inquit, *dilexit Ecclesiam, et semetipsum pro illa tradidit* (Ephes. 5. 25) : caritas pro proximo labores fert libenter : propter caritatem jubemur invicem servi esse : *Per caritatem servite invicem* (Gal. 5. 13) : caritas cujusque possessiones omnibus communes efficit : caritas proximum tibi ut teipsum ostendit, peccata aliorum fert ut sua. Parum iratus eris, multum tolerabis. Propter caritatem augetur grex Christi : caritas sanguinarios animos sedat, hostium arma hebetat, oblivionem adversariorum om-

nium inducit, vitam Christi pacificant in mundum immittit. *Non assumet gens contra gentem gladium, et non discent ultra bellum facere* (Isai. 2. 4). Ideo ait : *Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna* (Psal. 71. 7). Splendida autem est etiam figura pacificæ vitæ. O beatæ pacis ducem caritatem, quæ inimicum et hostem hominum pellit dæmonem, per quam ingemiscit diabolus ob pacificos homines, lætantur angeli, pacis suæ imaginem apud homines videntes ; nos jucundi mutuo sumus, et fratri conspectus fratris lætitia omnium maxima est. Nam se in ærumnis consolationem habuisse dicit Paulus in adventu Titi (2. Cor. 7. 6) ; cum autem non adest, non habet spiritus requiem. Amor Dei et fratrum amor duo sunt inseparabilia. Et hoc, inquit Joannes, præceptum a Deo habemus, ut qui amat Deum, amet et fratrem suum. Hoc enim etiam Petro dicit : *Si amas me, pasce oves meas* (Joan. 21. 15) ; id est, ostende amorem erga pastorem, oves sollicite curans. Quam firmus est ille murus, recto grandium lapidum ordine munitus, et hostium impetus avertens. Qualis cœtus caritatis vinculis coaptatus ad tentationes diaboli depellendas ? quis decor talis plantarum ordine positarum ; aut exercitus ordo concinnus, qui in acie decenti procedit ? Hæc quippe voluptatem afferunt : sed omnium jucundissimum et dulcissimum est spectaculum, eorum qui caritate juncti sunt naturalis ille concentus et decor : qui vel in oculis Domini honorabilis et pretiosus appareat. Audi Davidem, imo potius gratiam Spiritus sancti : *Ecce quam bonum, et quam jucundum, nihil aliud eorum quæ sunt super terram, sed, habitare fratres in unum* (Psal. 132. 4) : sicut unguentum effusum in caput. Angeli nostros choros circummeunt, et de nobis lætantur, quia illorum morem imitamur. Si enim de uno peccatore penitentiam agente gaudium est in cælo (Luc. 15. 7), secundum Domini dictam, multo magis de tanto numero eorum qui salutem obtinent. Nam futuri sæculi lætitia hinc appareat, in diaboli lætum et dæmonum ventilationem, quando choros invicem ordinamus,

uno animo, una sententia ad hymnos Deo canendos, ac modulatos et magnificam Cherrbinorum melodiam imitatur. Ut enim illi sibi uno alium excipiente succedunt, ut ter sanctum hymnum canant : sic et nos ad illorum formam duos choros constituentes, et nobis mutuo respondentes, spirituales canimus melodiam. Res mira est iis qui foris sunt, desiderabilis videntibus, amoremque ingenerat in audientibus, ac divinus efficaxque sensus in nobis reperitur, quo sentimus omnes corruptorum morum et dissensionum causas a nobis avulsas esse. Propter nos universi glorificabunt Deum, vitam in terra caelestem videntes. Ideo Paulus docuit nos omnes idipsum sentire et idipsum dicere (*Philipp. 2. 2*) : ideo Christus hinc mittit apostolos : etiam mulieres instituit ad concordiam, ut ne ipsum quidem virginum cœtum hac angelica imitatione expertem constitueret. Ideo dicit, *Evodiam rogo et Syntychen id ipsum sapere in Domino (Philipp. 4. 2)*. Alios sibi superiores putare jussit, ne per ambitionem, inq̄ per vanam gloriam, separentur ; sed honorem proximo deferentes, ipsis conjungi et consociari. Honorabilia certe sunt nostra, et vere supra mundana ea, quæ ad sacram et divinam caritatem pertinent. Videamus quoque legis doctrinam. Non superbiis, inquit, in egenum, sed largieris afflicto ; fructibus tuis fruatur pauper ; ac reliquias messis et vindemiæ ad alimentum pauper habebit : septimo anno servus in libertatem dimittetur ; quinquagesimo autem anno omne debitum solvetur ; et qui possessiones suas vendiderint, illas recipient, non dantes pretium. Fœnus non exige, non oppignerabis

molam neque molam superiorem, neque vestem pauperis in pignus accipies, neque violenter invades ad accipiendum pignus. Non relinques subjugale proximi tui, etiamsi tibi inimicus fuerit ; sed reduces illi etiam animal errans, minister illi effectus, quasi amico, et inimicitias dissolvens, oblata occasione. Hæc porro omnia præcepta ob nihil aliud, quam ob sacram et desiderabilem Dei caritatem data sunt : nam in hoc evangelica quoque præcepta concurrunt. Postquam enim multa dixit ad legem implendam spectantia, adidit : *Benefacite iis qui oderunt vos, et orate pro persequentibus vos (Matth. 5. 44)* ; in omni inimicitiam dissolvens et caritatem inserens. Debitum sit in vobis, vos invicem amare, quod nunquam terminatur : ait enim Paulus, *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis (Rom. 13. 8)*. Sicut enim cibos quotidie querimus, neque præcedens saturitas nos impedit quominus quotidie alimenta queramus ; sed illud, natura exigente, quasi debitum nostrum est : sic et in caritate eandem sequamur formam. *Non saturabitur, inquit, oculus visu, neque auris audita (Eccles. 1. 8)*. Dulcis est oculis lux, et nemo videns illam oculis fatigatur, neque auribus audiens : sic et desiderabile caritatis officium impigre implendum, neque unquam satiari oportet. Nam aqua multa non poterit extinguere caritatem : *Manent enim, inquit, tria hæc, fides, spes, caritas (1. Cor. 13. 13)*. Sicut enim ab initio fuit, sic manebit in sæcula : quam nos sequentes, utinam æterna bona consequamur, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IN ILLUD, SI FILIUS DEI ES, MITTE TE DEORSUM (*Matth. 4. 6. 8.*), ET ASSUMPSIT EUM DIABOLUS IN MONTEM EXCELSUM VALDE, ETC.

— 00302 —

Sol quidem supra terram cursum agens, et ab oriente ad nos equitans, noctem aufert et dormientes excitat, operibusque tradit : lux autem divinæ cognitionis animam expergeficit, cogitationes illuminat, atque ad virtutes excitat. Hæc vero magis quam solis lux nobis optanda est. Nam sine sole vivitur ; cæcus enim vivit, qui non nisi ex auditu solem novit : animæ vero sole cognitionis Dei expertes, mortuæ sunt, etiamsi vivere putentur. de quibus Dominus ait : *Sinite mortuos sepelire mortuos suos (Matth. 8. 22)*. Sed qui mortis parenti collicatus est, ab utraque morte vitam hominum liberavit. Duplex enim mors apud nos est : illa nempe quæ ex natura provenit ; et alia quæ ex ignorantia contingit : ignorantia quippe Dei mortali insensibilitati similis est. Utramque vero mortem operatus est diabolus : quo perfracto Christus ab utraque morte naturam liberavit, ubi animam vivificis dogmatibus restauravit, resurrectione vero quod mortale erat redintegravit. Nam cadente illo qui impellebat, qui impellebatur stabit. Illiusque certaminis tabula generi hominum relicta est, ut illam respiciens humana natura roboraretur. Ubinam est illa tabula ? Desertum respice : illic enim ipsum gratia suscitavit per imaginem, qua tyrannus occiditur, quæque per desertum tyrannum fugat. Locum certaminis videmus desertum, manum vero diabolum, quæ Domino famem indit ; et tria certamina, tres responsiones : lex enim pugnae est, ut certamen triplicetur. Triplex certamen enumera : *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant*. Confligit hic cum Domino diabolus. Christus autem ait illi : *Non in solo pane vivet homo*. Nocumentum vitavit Dominus. *Si filius Dei es, mitte te deorsum*. Hæc secunda sunt demonis certamina. *Non tentabis Dominum Deum tuum*. Hoc dictum solvit conatum. *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me*. Hoc est principium tertii luctæ, quo Servator cum athleta quispiam adversarium contentiosum diabolum extra stadium p. ojecit. *Vade retro me, Sa-*

tana : scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Dum vides pugnam, pugnare disce : ex spectatore pugil efficiaris. Prima Domini contra diabolum lucta luctam te docet contra voluptates : initium enim certaminum fames erat ; fames, tyrannica concupiscentia ; fames, voluptatum caput. Nam concupiscentia cibi est effrene desiderium : videt enim venter voluptatem indeprecabilem, quam multo fovere non valentes eo proruperunt, ut providentiam negarent, quasi Deus famelicos nihil curaret. Ad eam rem Christum quoque diabolus impellit, sperans se illum ut hominem fame pressum decussurum esse : nesciebat enim divinitatem ipsi esse conjunctam : siquidem divinitatem non adortus esset ut esurientem. Qui suam naturam nunquam esurire sciebat, si Deum adesse scivisset, de cibo non loquutus fuisset. Sed ut hominem videns, ut hominem alloquitur : *Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant*. Filiationis scrutator non requisitus, cibum curat fame perniciosiorem. Primo supposuerat divinitatem ex ligno oriri ; nunc occasione appetitus, ostendit desertum nihil aliud habere, quam lapides, ut ex famis loco desperationem augens, animum incredulitate concateret, et questionem an Filius esset solveret. Sed ad tentatorem respiciamus, et verborum laqueos exploremus. *Si Filius Dei es, inquit, dic ut lapides isti panes fiant*. Filius, inquit, nuper vocabaris cum baptizareris, et vocem hanc audivimus : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui (Matth. 3. 17)*. Ridebam autem appellationem, ironiam, ridiculam laudem, honorem re vacuum : tibi vero forte dictum illud voluptati erat, et credis ut vere dilectus, et confidis ut in cælo constitutus, et gaudebas utpote Deo carus. Quis pater de esuriente filio non sollicitus est ? quis pater non alit eum, qui ad se transfugit ? tu vero quadraginta diebus jejuniis maceraris, et te esurientem pater non curat, diuturnamque famem despicit ? quis prolis amans pater esurienti filio panem non largi-

ριζομένων ἐξ ἡμῶν πάντων τῶν κακοτροπίας σεως αἰτιῶν. Πάντες δι' ἡμᾶς δοξάσουσι τὸν ἱεῖαν ἐπὶ γῆς ὀρώντες οὐράνιον. Διὰ τοῦτο εἶς ἐν φρονεῖν καὶ τὸ αὐτὸ λέγειν ὁ Παῦλος· διὰ τοῦτο Χριστὸς ἀποστέλλων συνδύο πέμψαστοὺς· μέχρι καὶ γυναικῶν εἰσηγείται εὐσύνην, ἵνα μηδὲ τὸν τῶν παρθένων σύλλογον εὐσύνῃ τῆς ἀγγελικῆς μιμήσεως καταστήσῃ. λέγει. *Εὐδοκίαν κυρακαλῶ καὶ Συντύχην προσηῖν ἐν Κυρίῳ*. Ἀλλήλους ὑπερέχοντες κλυεῖ, πρὸς τὸ μὴ διαλύεσθαι τῇ φιλοτιμίᾳ, τῇ κενοδοξίᾳ, ἀλλὰ τὴν τιμὴν παραγορῶντες ν' ἐνοῦσθαι, καὶ συγκρίνεσθαι. Σεμνὰ μὲν οὖν εἶς, καὶ ὡς ἀληθῶς ἐπικόσμοι τὰ τῆς ἰερᾶς ἀγάπης. Ἰδομεν δὲ καὶ τὰς ἐν τῷ νόμῳ δι-
· Καὶ γὰρ αὐτὰ συμπερόντως διδάσκουσιν. φησι, τὸν ἐνδεῆ, μεταδώσεις δὲ θλιδομέ-
· πρὸς τὸ μὴ καρτῶν ὁ πένης, καὶ τοῦ
· καὶ τοῦ τρυγητοῦ πρὸς τροφήν
· ἐδόμοι δὲ εἶται καὶ ὁ δοῦλος εἰς ἐλευθε-
· πενηκοστῶ δὲ εἶται ἅπαν χρέως λυ-
· καὶ οἱ πεπρακότες τὰς κτήσεις ἐπαναλη-
· ἀποδώσαντες τὸ τίμημα. Τόκον οὐκ ἀπατή-
· ἐνεχυράσεις μύλον οὐδὲ ἐπιμύλιον, οὐδὲ τοῦ
· νεχυράσεις ἱμάτιον, οὐδὲ μὴ ἐπεισελεύσῃ
· εἶν ἐνεχυρον. Οὐκ ἐγκαταλείψεις ὑποζύγιον
· σου, οὐδ' ἂν ἐχθρὸν τυγχάνῃ· ἐπανάσεις δὲ
· ὧν πλανώμενον, ὑπερρέτης ὡς φίλῳ γενόμε-

νος, καὶ διαλύων τὴν ἐχθρὰν ἐμπροσθεν προφάσεως. Ταῦτα δὲ πάντα τὰ παραγγέλματα δι' οὐδὲν ἕτερον, ἀλλὰ διὰ τὴν ἰερὰν καὶ πολυπόθητον τῷ Θεῷ ἀγάπην· καὶ γὰρ εἰς τοῦτο καὶ εὐαγγελικὰ παραγγέλματα κατατρέ-
· Μετὰ γὰρ τὸ πολλά εἰπεῖν πληρωτικά τοῦ νόμου, ἐπήγαγε· *Καλῶς ποιῆτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιχρεῶντων ὑμᾶς*. Ἐν ἅπασι τὴν ἐχθρὰν καταλύων, καὶ τὴν ἀγάπην φυ-
· Χρέως ἔστω παρ' ὑμῖν τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους μηδέποτε πληρούμενον· φησὶ γὰρ ὁ Παῦλος, *Μη-
· δὲν μὴδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀλλήλους ἀγαπᾶν*. Ὅσοι γὰρ τὰς τροφὰς καθ' ἑκάστην ἐπιζητοῦμεν
· τὴν ἡμέραν, καὶ οὐχὶ ἡ προλαβοῦσα χορτάσια ἀπο-
· στήσῃ ἡμᾶς τοῦ μὴ καθ' ἑκάστην ἐπιζητεῖν τρο-
· φὰς, ἀλλὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς φύσεως ἀπαιτούμενοι ὡς
· χρέως ὀφείλομεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀγάπης τὸν αὐτὸν
· τύπον φυλάξωμεν. Οὐ πλησθήσεται, φησὶ, *ὀφθαλμὸς
· τοῦ ὄραν, καὶ οὐς τοῦ ἀκούειν*. Γλυκὺ τοῖς ὀφθαλ-
· μοῖς τὸ φῶς, καὶ οὐδεὶς ἔκαμεν ὄρον τῷ ὀφθαλμῷ, καὶ
· οὐδεὶς ἔκαμεν ἀκούων τοῖς ὠσίν· οὕτω καὶ τὸ τῆς ἀγά-
· πης ἐράσιμον ἔργον ἀόκνως ἐπιτελεῖν ὀφείλομεν, καὶ
· οὐδέποτε κορένυσθαι. Ἰδὼν γὰρ πολὺ οὐ δυνήσεται
· σῆσαι τὴν ἀγάπην· *Μένει γὰρ, φησὶ, τὰ τρία ταῦτα,·
· ἀγάπη, εὐφροσύνη, ἀγάπη*. Ὅσοι γὰρ ἦν ἀπ' ἀρχῆς,
· οὕτω καὶ εἰς αἰῶνα φυλαχθήσεται· ἢ ἐξακολουθούμενα;
· ἡμᾶς γίνονται τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν ἐν Χρι-
· στῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς
· τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

l « Ἰὼς εἰ τοῦ Θεοῦ, βάλε σεαυτὸν κάτω » καὶ, ὅτι « Παραλυμῖθαι αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν ἰαν, » καὶ τὴ ἐξῆς.

ὡν ὑπὲρ γῆς παρακύψας, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐξ
· ἰῶν, μετανίστησι νύκτα, τοὺς ὑπνοῦντας
· ἀ παραδίδωσιν ἔργοις· θεογνωσίας δὲ φέγ-
· ἰζει ψυχῆν, λογισμοὺς περιλάμπει, καὶ πρὸς
· νίστησιν· καὶ ταύτην μᾶλλον ἡμῖν, ἢ τὸν
· ἀμπεινεύκτατον. Ἥλιον γὰρ καὶ μὴ βλέπων
· ἢ οὐκ ἔστι οὐκ ἢ πρὸς ἀκοῆ γινώσκων τὸν ἥλιον·
· θεογνωσίας ψυχῆν νεκρῶν, καὶ ὑποπτεύωνται
· ὡν καὶ ὁ Δεσπότης φησὶν· *Ἄφετε τοὺς νε-
· κτεῖν τοὺς ἑαυτῶν νεκροῦς*. Ἀλλ' ὁ τῆς
· παλαιάς γεννήτορι, ἐκατέρως ἐξελίξω τὸν
· ὕπεως. Διττὴ γὰρ περὶ ἡμᾶς ἡ νεκρότης. Ἡ
· προσγινομένη θνητῆ, ἢ δὲ γνώσεως ἀποβολῆ
· ἀγνωσία γὰρ Θεοῦ νεκρωτικῆς ἀναισθησίας
· ὡν ἀμφοτέρων ἐργάτης ὁ διάβολος· ὅν
· εἰς Χριστὸς ἤγειρεν ἐξ ἀμφοτέρων τὴν φύσιν
· εἶ, τὴν μὲν ψυχὴν δόγματι ζωοποιῶν ἀνορθώ-
· τῆσαι δὲ τὸ θνητὸν ἀνακτῆσαι. Τοῦ γὰρ
· παρόντος, τὸ ὄψομενον στήσεται. Καὶ ὁ τῆς
· βίῃ καταλείπειται πύναξ, ὅπως ἡ φύσις εἰς
· ὡσα ῥωννύηται. Πῶ δὲ ὁ πύναξ; Εἰς τὴν
· λέξον· ἐκεῖ γὰρ αὐτὴν ἡ χάρις ἀνέστησεν
· ραννοκτόνῳ, καὶ κατ' ἐρήμους φοβοῦσα τὸν
· Σκάμια μὲν ὀρώμεν τὴν ἐρημον, χεῖρα δὲ
· λον πλάττουσαν τοῦ Κυρίου τὴν πείνην, πα-
· δὲ τρία, τὰς [734] τρισσὰς ἀποκρίσεις· νό-
· πάλης, τὴν πάλην τρισσεύεσθαι. Καὶ τὸ τῆς
· θμησον τρέπλοκον. *Εἰ Ἰὼς εἰ τοῦ Θεοῦ, εἶπέ
· λοι οὗτοι ἄρτοι γίνονται*. Συνέβαλε ἐνταῦθα
· τῷ Δεσπότη. Ὁ Χριστὸς δὲ πρὸς αὐτόν· *Οὐκ
· μόνῳ ἵσται ἀνθρώπος*. Ἐξέδου τὴν
· Δεσπότης· *Εἰ Ἰὼς εἰ τοῦ Θεοῦ, βάλε
· κάτω*. Δεῦτερα δὲ ταῦτα τοῦ δαίμονος
· ἰ. *Οὐκ ἐκπεριρίσεις Κύριον τὸν Θεόν σου*.
· ἢ λέξις τὸ κράτημα. Ταῦτα πάντα σοι
· κπωτῶν προσκυνήσεαι μοι. Ἀρχὴ τοῦτο τοῦ
· ελαίσματος, ἐν ᾧ καθάπερ τις ἀβλητῆς ὁ Δε-
· ἀντιπλοῖον δύσιν ἐξω τοῦ σκάμματος τὴν
· ἐρρίψεν. *Ἰαγε ὀλισσω μου, Σατανᾶ· γέ-
· Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ
· φησὶν αὐτῷ*. Ἰδὼν τὴν πάλην, παλαίειν
· γενου τῆς πάλης ἐκ Θεοῦ μαθητῆς. Ἡ
· ἰὼ Κυρίου πρὸς τὸν διάβολον πάλην, τὸ κατὰ
· ὡν διδάσκει· σε παλαίεμα· πείνη γὰρ ἦν ἡ τῶν

ἀγῶνων ἀρχὴ· πείνη, τὸ τυραννικὸν ἐπιθύμημα· κεί-
· νη, τῶν ἡδονῶν τὸ κεφάλαιον. Ἐπιθυμία γὰρ τροφῆς
· ἀγαλίνωτος ἔρω· ὅρᾳ γὰρ ἡ γαστήρ ἡδονῆν ἀπαι-
· τῆτον, καὶ ταύτην πολλοὶ θεραπεύουσι μὴ σγόντες, εἰς
· τὴν τῆς προνοίας ἐξώκειλαν ἀρνησιν, ὡς οὐκ ὄντες Θεοῦ
· φροντιστοῦ τῶν πεινῶντων. Πρὸς τοῦτο καὶ τὸν Χριστὸν
· ὁ διάβολος ὠθεῖ, ὡς ἀνθρωπὸν τῆ πείνη κεντούμενον
· ὑποπτεύσας σαλεύσαι· τὴν γὰρ τῆς θεότητος οὐκ ἴδει
· συνάφειαν· οὐ γὰρ ἂν ὡς κεινώσῃ προσήλθε θεότητι.
· Ὁ τὴν οἰκείαν μὴ πεινῆν ἐπιστάμενος φύσιν, οὐδ' ἂν
· γνωρίσας Θεὸν περὶ τροφῆς διελέχθη. Ἀλλ' ὡς ἀνθρο-
· πον βλέπων, ὡς πρὸς ἀνθρωπὸν φθέγγεται· *Εἰ Ἰὼς εἰ
· τοῦ Θεοῦ, εἶπέ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γίνωνται*.
· Ἰοθεσίας δοκιμασθῆς μὴ ζητούμενος, τροφῆς φροντιστῆς
· βλαβερωτέρως λιμοῦ, τὴν ἐκ ζύλου τὸ πρῶτον θεοπιάν
· ὑπέθετο, νῦν ὑπὸ τὴν ὄρεσιν, δεικνύων τὴν ἐρημον
· πλὴν λίθων οὐκ ἔχουσαν, ἵνα ὁ τῆς πείνης τόπος τὴν τῆς
· τροφῆς ἀπόγνωσιν αὐξήσας, σάλον τινὰ παρεμβάλη τῇ
· ψυχῇ δυσπιστίας, καὶ τὴν υἰότητα λύσῃ. Ἀλλ' ἐπὶ τὸν
· πειραστὴν ἀποδέψωμεν, καὶ τὰς τῶν φωτῶν παγίδας
· καταίδωμεν. *Εἰ Ἰὼς εἰ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ, εἶπέ ἵνα οἱ
· λίθοι ἄρτοι γίνωνται*. Ἰὼς, φησὶ, πρῶτον ἐκαλοῦ
· βαπτίζωμενος, καὶ λεγομένης τῆς φωτῆς ἡρωμῆν,
· ὁ τῆς ἔσται ὁ Ἰὼς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἡ δόξα
· Ἐγένεον δὲ τὴν προσηγορίαν, τὴν εἰρῶνα, τὴν εὐφη-
· μον χλεύην, τὴν ψιλὴν ἔργου τιμὴν· σοὶ δὲ τάχα καθ'
· ἡδονῆν τὸ ῥηθὲν ἦν, καὶ πιστεύεις ὡς ἀληθῶς ἀγαπώ-
· μενος, καὶ θαρρῆεις ὡς ἐν οὐρανῷ τεταγμένος, καὶ χαι-
· ρεις ὡς Θεῷ περισπούδαστο. Ποῖος πατὴρ πεινῶντος
· τοῦ παιδὸς οὐ φροντίζει; τίς οὐ τρέφει προστατῆς τὸν
· πρόσφυγα; σὺ δὲ τεσσαράκοντα ἡμέρας νηστίας κατ-
· ἐτήσας, καὶ πεινῶντός σου πατὴρ οὐ φροντίζει, καὶ λιμὸν
· περιορᾷ πολυήμερον; ποῖος φιλόπαις πατὴρ, ὃς ἄρτον
· οὐ χαρίζεται τέκνῳ; καλὸς υἱὸς ἐν λιμῷ παρὰ πατὴρ
· μὴ τρεφόμενος; Δείξῃ τὴν ἀγάπην, χαρισάμενος ἄρτον·
· ἠρέψῃ τὸν Ἰὼν ἐν ἐρήμῳ πεινῶντα. Δύναται λίθους
· μεταβαλεῖν εἰς ἄρτους· αἰτῆσαι τοῦτο πεινῶν· καὶ
· τὰς τῆς ἀγάπης, ὡς Ἰὼς καλλωπίξω, πρὶν ἐλθεῖν
· λατεῖν, μὴ χλευάζω τῇ κλήσει. Ὁ τῆς μισανθρωπίας
· φιλανθρωπίας! ὡ συμπαθείας ἀνθρωποκτονίας! ὡ πρὸς
· μονίας διελθῶν! ὡ δηλητηρίου γλυκελάζονος! εἰς ἀπι-
· στίαν ὀλισθεὶς ἐρεθίζει, καὶ πρὸς αἰτῆσαι ἐκκαλεῖται
· βρωμάτων οὐκ ἵνα θρῆψῃ πεινῶντα, ἀλλ' ἵνα βαλεῖται
· πρὸς αἰτῆσαι, αὐτῶν μὲν ὡς ἀπιστοῦν συγκρούσῃ πρὸς

τὸν Θεόν. Ἐπίδη πρὸς τὸν Θεὸν ὑψεύσασθαι· οὗτος ἔστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδύοχησα. Τί οὖν ὁ Δεσπότης Χριστός; Οὐκ ἐκκαλύπτει τὸν κεκρυμμένον Θεόν, ἵνα μὴ φυγαδεύσῃ τὴν θήραν, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπος φιλόδ' ἀντιφθέγγεται. Γέγραπται γάρ, φησὶν· Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. Οὐ ξενίζει με, φησὶ, τῶν βρωμάτων ἢ σπάνις, οὐ ταραττει τὸ πεινῆν ἐν ἐρήμῳ, οὐκ αἰτῶ τὴν ἐκ λίθων ἀρτοποιίαν· πολλὰ γὰρ αἱ τῆς θείας κηδεμονίας ὁδοί, καὶ πολὺ τροπὸν προστασίας. Δέδωκε μὲν γὰρ ἀνθρώποις τὴν ἐκ βρωμάτων τροφήν, καὶ τῆς σαρκὸς τὸ συγκρότημα βρῶμα· γράμμα δέ με [735] προσεδίδαξέ θεῖον, τοὺς τῆς φύσεως ὅρους τὸν Θεὸν ὑπερβαίνειν. Μένειναι θείας φωνῆς κεκραγίας ἀνθρώποις, μὴ δεδιέναι πεινῆν, ὅταν φροντίστῃ Θεός. Μὴ οὖν φεῖδου πεινῶντος, καὶ τὴν ἔρημον εἰ; ἀπόγνωσιν δέικνυ· κηδέσθω Θεός, κἀν μὴ παρέστωσαν ἄρτοι. Ἔστι γὰρ καὶ ἄνευ τροφῆς ζωοποιὸς ὁ Θεός, καὶ ζήσεται σὰρξ ἄνευ βρώματος, εἰ ξὴν αὐτῇ προστατταί Θεός. Οὕτω γέγραπται, φησὶ, καὶ πιστεύουσιν θεοὶς τεθαβρῆκώς ῥήμασι, καὶ τὴν ἐκ τῆς τροφῆς μόνης οὐκ ἀναμένω ζωὴν. Δι' ὧν προσέκρουσεν ὁ Ἀδάμ, ὁ Χριστός καταλλάττει. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἀπιστίας Ἀδάμ καὶ βρώματος ἐξέπεσεν (ἀπιστήσας γὰρ τῷ Θεῷ, καὶ φαγῶν κατηνέχθη), ἐλθὼν ὁ Χριστός, ἀναστήσας τὴν φύσιν, ἐξ ἐγκρατείας καὶ πίστεως ἀρχεται. Τοιγαρὸν αὐτοπρόσωπον λοιπὸν ὑφίσταται πόλεμον ὁ διάβολος. Πρὸ τοῦ τόκου γὰρ, φησὶ, δι' ὑποψίαν μοιχείας τῷ τόκῳ ἐπεβούλευον· ἐκπεσὼν τῆς ἐλπίδος, δι' Ἡρώδου τεχθέντα θηροῦν διήμαρτον· ἤττηθεις διαμένον, δι' ἐμικτοῦ νῦν πολεμήσω. Ὁ φιλονεικὸν τυφλὸν! βρέφους ὄντο; ἤττηθη, καὶ ἀνδρωθέντι συμβάλλει! Πρόσελθε, καὶ ἀνδρωθέντος, ὡς διάβολοι, γεύσαι, μᾶθε τοῦτο τὴν ἰσχὺν ἐκ δευτέρου. Ἦδη μὲν γὰρ πεινῶντι προσελθὼν κατεβράβη (τὸν δὲ τοῦ πτώματος ἀκηκόατε τρόπον)· ἀνακτησασθαι δὲ προσδοκῆσας τὴν ἦσαν, διπλασιάζει τὸ τόλμημα. Ὡς γὰρ ἐψεύσθη τοῦ πρώτου τεχνήματος, καὶ πεινῶντι προσελθὼν οὐκ ἠπάτησε, δεύτερον εἰσφέρει κακούργημα. Ἀπρακτός μοι, φησὶν, ἡ πλαιῖα μηχανή· τῇ βίβλῳ τὸν Ἀδάμ ἀποτάσσομαι τέχνῃ· τὸ τῆς τροφῆς ἀπιτιθεμαι δέλεαρ· εἰκοι γὰρ οὗτος ἡδονῶν βασιλευεῖν. Ὁ γὰρ ἡδονῆς τροφῇ μὴ χανουόμενος, οὐ ζητεῖ ἄρτον ἐν πολυημέρῳ. Μὴ πειθόμενος πεινῆ, τῆς ἐκ σαρκὸς ἀπαράδεκτος μάχης. Βεβούλευμαι δὲ ἄλλου παλαίσματος τέχνασμα· ἔγωγε τι γλυκύτερον ἄκιστρον, γλυκυθῆρατον δεξάν· Ἠδὺς τῆς κενοδοξίας ὁ βρόχος· οὐκ ἔδους δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ διπλοκοῦ· τῆ κενοδοξίᾳ γὰρ τὸ τῆς ἀπονοίας συμπαρωφίσταται πάθος. Ὁ γὰρ ὁδῆς ἐραστὴς, πρὸς κομποδείαν γοργός· τοῦτ' οὐ καὶ πάρεστι τοῦ πάθους ἡ πρόφασις. Ἰσως φρονεῖ τι πλέον ὡς νηστευτῆς πολυήμερος. Γαργαλιζῶ πρὸς κόμπον· προσελθὼν ὡς δικαίῳ φυσώσω ῥοσὴ ψαλμῶν, ὡς ἐπ' αὐτῷ προβῆθῃσιν, ἐρωτήσῃ μοι δολεῖα. Ἔστι δὲ μοι κρημνός τῆς ἐρωτήσεως τόπος· πρὸς τὸ πτερυγίον συλλαβῶν ἀνεγκύσω, καὶ τοῦ ὕψους λαβομένῳ προτείνω· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σσαυτὸν κάτω· γέγραπται γάρ, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀρούσι σε, μὴ ποτε προσκόνῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.* Πάντως ἡ δέξεται τὴν ῥῆσιν, ἢ φεύγειται. Εἰ μὲν οὖν δέξεται, σπουδάζων ὡς δικαίος· πρὸς τὴν τοῦ πτώματος συγκαταθεῖται πρότασιν· ῥίψει μὲν αὐτός· ἐκ τοῦ ὕψους τὸ σῶμα· ἐγὼ δὲ, ἂν μὲν πεσὼν ἀποθάνῃ, καταγέλασσω νεκροῦ· ζήταντα δὲ τῷ τῆς κενοδοξίας ἐτραυματίσασθαι πάθει, πείσας πρὸς ἐνδείξιν ἐμὴν ἐκτὸν καταβρέψαι. Εἰ δὲ δὴ παραιτούμενον ἰδοίμι, προσκρούσω πρὸς τὸν Θεόν, ὡς τὸν Ἰωβ, διαβάλλων δωρεὰν υἱόητος οὕτω· Ῥῆσιν αὐτῷ πρὸς σου γεγραμμένην ἀνέγνω, ἐπαγγελίαν εἶπον τῆς σωτηρίας τῆς σῆς, καὶ ῥίψαι πρὸς βάθος οὐ τετόλμηκε, ὅλην ὅτι μὴ θάρρῳν ὡς ὑπέσχεο· πῶς οὖν τὸν οὕτως ἀπίστον, Υἱὸν προσηγόρευσας; Οὐκ ἔλαθε δὲ τὸν Δεσπότην τὸ βούλευμα, καὶ δίδωσιν αὐτὸν εἰς παρέλκυσιν, ὡς ἀνθρώπος ἀνθρώπων συνεφεπόμενος. Ὁ δὲ ἀναβάντι προτείνας τὸ βούλευμα· *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, βάλε σσαυτὸν κάτω.* Ἀποκρινόμεθα τῷ διαβόλῳ προτείνοντι· Εἰ τοῦτο κρίνεις ἀνδρὸς Πατέρα τὸν Θεὸν κεκτημένον, τὸ μένιναι βλαβερώς ἀδελφῇ, ἔχεις ὧν προτείνεις ἀπόδειξιν· αὐτὸ γὰρ τοῦτο τῆς υἰότητος· ἐστίν, ὡς διάβολοι, δείξεις, ὅτι συμπαρωφίστασιν σοὶ περὶ τὸν κρημνὸν οὐκ ὤθεις, ὃν ἐκ

πολλοῦ καταβρέψαι σπουδάζεις. Ἄλλ' ἐστίν οὐδὲν ἕτερον, ἢ τοῦτο, ὅτι παρακαλῶν, ἄκων οὐ πίπτεις, φησὶ, κἀν ἐκὼν κατενέχῃται· *Βάλε σσαυτὸν κάτω· γέγραπται γάρ, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, μὴ ποτε προσκόνῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου.* [736] ἐπειδὴ καὶ ταῦτα δέικνυσιν ὡς Θεὸν καὶ γνωρίζει. Εἰ γὰρ Θεὸν ὁ ἀντίπαλο; ἔγνω, οὐκ ἂν τὴν εἰς ὕψους αὐτῷ προτείνας ἐκπιων· ἦδει γὰρ, ὡς οὐτὸ ὕψους ὁ Θεός κολοβώτερος πλάτους, ἀλλ' ὑψηλοῖς συνυψόμενος συμπληροῦται πλάτεσιν· ἦδει προσκομμάτων τὸ θεῖον ἐλεύθερον· ἀνθρωπίνων γὰρ ποδῶν, οὐ Θεοῦ, τὸ προσκόπτειν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ὡς Θεῷ διελέγετο, μαρτυρεῖ τοῦ διαβόλου τὰ ῥήματα. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τῶν ῥημάτων τὸν νοῦν. Πρὸ μικροῦ, φησὶν, ἔφης· *Γέγραπται· Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ· καὶ τὴν σὴν εἰς τὸ θεῖον ἀναυφήμησα πίστιν· ἀλλ' ἐπειδὴ βῆσις ἐστίν ἕτερα Θεοῦ λέγουσα, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, μὴ ποτε προσκόνῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου, δείξον ὡς ῥήματι πιστεύεις Θεοῦ, καὶ καθέως σεαυτὸν, ἀδελφῶν ἐκπεσόμενος, χρῆται τῷ κρημνῷ τούτῳ δικαστῆ τῆς υἰότητος, χρῆσαι τῷ πτώματι τῆς θείας κηδεμονίας ἐλέγχῳ.* Ἄν γὰρ ἐντεῦθεν πεσὼν ἐξαναστῆς ἀδελφῆς, ἀληθῆς ἢ ῥηθείσά σοι τῆς υἰότητος κλήσις· τοῦτο γὰρ οὐκ προῦπιπνεῖτο Θεός, ὅτι *τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου.* Ἐξ ἕζοντος σκεύους μύρον προβάλλῃ, διάβολοι, ἱστορίαν παλαιὰν ἀνανεώσας. Λέων τις ἐπὶ Σαμψὼν ἀνηρέθη, ὃς κηρίον μέλιτος ἐπὶ στόματός· ἔχων, ἐβρίπτο δυσώδης· καὶ συ λεοντώδεις· Γραφικὸν στήζειν διὰ στόματος μέλι, καὶ κείμενος εὐρίσκη, τῆ τοῦ Δεσπότη καταπεσὼν ἀποκρίσει. *Γέγραπται γάρ, φησὶν· Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου.* Οὕτε ῥίπτειν ἐκτὸν ἠρήσατο, οὔτε μὴν συγκατέθετο. Ῥίψαι μὲν γὰρ ἐαυτὸν ἀρησάμενος, ἔδωκεν ἂν τῷ διαβόλῳ λαυθῆν, ὃς οὐ θάρρῳν τῷ Θεῷ, τῆ δὲ τοῦ πτώματος πρότασις συνθέμενος, κομποδῆς ἂν ἔδοξεν, καὶ πρὸς ἐνδείξιν εὐκολός. Ὁ συγκατάθειν, οὐκ ἀρνησιν ἔχουσαν, οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεόν σου· τοῦτο πρὸς τὸν διάβολον λέγων, Ἐμὲ τὸν οὐκ ἐκπειράσεις Δεσπότην. Οὐ γὰρ ἂν τοῦτο μαθῶν, ὡς ἀνθρώπων μετὰ ταῦτα προσελθὼν ὑπιοχνοῖτο· *Ταῦτα πάντα σε δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι.* Δέχομαι μὲν τῶν Ψαλμῶν, ὡς ἀληθεῖς, τὰς φωνὰς, προστασίαν ὑπιοχνομένου Θεῷ· ἀγγέλοις ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐντελλόμενον οἶδα· ἀλλ' οὐκ ὅταν εἰς κρημνὸς κυδιστώσιν, οὐκ ὅταν θανατώσιν ἐκόντες, οὐκ ὅταν ἄνευ χρείας πειράζωσι. Τοῦτο οὖν δεύτερον πεσὼν ὁ διάβολος, εἰς τρίτην ἐκδιδάσκαται πείραν. Ἀλλὰ τῆς τρίτης ὁ λόγος ὀφειλέτης ἀναβαίνει, καὶ πᾶσιν ὑμῖν ἄπεισι τὸ τοῦ χρέους χροῖγραφοι. Γλυκὺ γὰρ τὸ χειρόγραφον τοῦτο, καὶ μόνῳ τῷ διαβόλῳ πικρόν· ἐκ γὰρ τῶν αὐτοῦ πτωμάτων τὴν ἀπόδοσιν ἔχει. Δύο μὲν οὖν πέπεισμαι τοῦ τῆς ὑποσχέσεως χειρογράφου καταβολὰς εἶναι· εἰς λοιπὰ δὲ μοι περιεστὶ τὸ χρέος, τοῦ παντός οἶμαι δ' ἂν δυσφορώτερον. Τὰ λοιπὰ γὰρ τοῦ χρέους, τὸ τρίτον τοῦ διαβόλου πανοῦργημα, τὸ τρίτον τῆ τάξεως, τὸ μεγέθει δὲ πρώτων τῶ τῆς Πλάνης ἀριθμῷ τελευταῖον, τῆ δὲ τῆς τέχνης κακούργησι πρώτους. Τὰ μὲν γὰρ πρώτα φορυτὸς πονηρευόμενος ἦν· τὴν ἐκ Θεοῦ γὰρ φανερώς ἀποστασίαν οὐκ ἦπει, ἀλλὰ τῆ θεία καταχρῶμενος μνήμη, καὶ τῆ *Εἰ Υἱὸς εἶ τοῦ Θεοῦ, πρὸς αὐτὸν ὀνομάσων, εὐσεβεῖ προσώπων τὴν θεομάχου ἐσχημάτισε τέχνην· ἐν τῇ τρίτῃ δὲ πείρᾳ γυμνῆ τῆς πονηρίας ἢ λύσσα, ἀσκέπαστον τὸ κακὸν παρακύπτειν· προσκύνειν γὰρ τὸν προσκυνώμενον ἦπει, ἀφ' ὧν ἤκουσε φαντασθεῖς τὴν προσκύνειν.* Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε μετὰ πίστεως πανταχοῦ τὸν Δεσπότην φεγγόμενον, καὶ τὸν Θεὸν μὴ πειράζειν εἰπόντα, ἐνέμιος τὸν Δεσπότην εἰς πίστιν εὐάγων, καὶ περὶ τῆ ταύτης μὴ πολυπραγμονεῖν βάσανον. Καὶ δὴ μετ' ἐνδοξοῦ προσέρχεται σχήματος, ὡς ἐκπλήξων τῆ θεία *Πυρλαμβάνει γὰρ αὐτὸν ὁ διάβολος,* φησὶν, *ἐκ δρος ὑψηλὸν λίαν, καὶ δεικνύσιν αὐτῷ πᾶσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου, καὶ τὴν δόξαν αὐτῶν.* Συναγραφῆσας γὰρ ἀέριον καὶ καταψεύσασθαι τὰς τῶ ἀέρου μορφώσεις, καὶ συνθεῖς κομογραφίαν ἀσύντων, καὶ πλαστογραφίης βασιλείας τεχνιστάμικα κάλλη, ἤλιπτε τῷ τῆς φαντασίας λαμπρῷ τὸ τοῦ Δεσπότη πρὸς πίστιν εὐλαβῆς ὑπαχθῆσθεσθαι. Νῦν δ

tur? bonusne filius, esuriens a patre non nutritus? Ostendat dilectionem suppeditando panem: nutriat Filium in deserto esurientem. Potest lapides in panes convertere: id pete dum esuris: si gratiam præbeat, ut Filius gloriare; sed antequam accipias, ne ridiculam appellationem admittas. O inhumanam humanitatem! o commiserationem exitiosam! o curam perniciosam! o dulce veneficium! In incredulitatem conciat, et ad cibum petendum evocat, non ut esurientem nutriat, sed ut inescatum ad petitionem, ipsum ut incredulum erga Deum respuat. Respice Deum mentientem: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Quid ergo Dominus Christus? Absconditum Deum non revelat, ne quod venabatur eliminaret, sed ut homo simplex respondet: *Scriptum enim est: Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei*. Non me deterret, inquit, ciborum inopia, non turbat fames in deserto: non peto ut ex lapidibus panes fiant: multi enim apud divinam providentiam sunt juvandi modi. Dedit quidem hominibus cibos qui alerent, et alimentum carni: sed Scriptura divina me docuit Deum naturæ terminos exsuperare. Memini divinam vocem hominibus clamare: non timendam esse famem, cum Deus prospicit. Ne ergo esurientem cures, nec et desertum ad desperandum ostendas: curet Deus, etsi panes non adsint. Potest enim Deus etiam sine cibo vitam fovere, vivetque caro absque alimento, si sic illam vivere Deus jubeat. Ita scriptum est, inquit, et dictis divinis credo, nec ex solo cibo vitam exspecto. Per quæ Adam offendit, Christus reconciliat. Quia enim Adam ex incredulitate et ex cibo lapsus est (nam quod Deo non credens comedisset dejectus est), veniens Christus restauransque naturam, a temperantia et fide incipit. Itaque aperto jam Marte congregitur diabolus. Ante partum, inquit, per adulterii suspicionem proli insidiabar: spe lapsus, per Herodem nato parans necem, excidi: jam victus per meipsum certabo. O contentiosum cecum! at infonte victus est, et cum eodem jam viro congregitur? Accede, o diabole, et virum proba: experire ejus fortitudinem iterum. Jam esurientem aggressus fractus est (cladis modum audistis); in-staurandæ rei spe ausum iterat. Ut enim a primo artificio excidit, nec aggressus esurientem decepit, alteram malam adhibet technam. Inuitis, inquit, mihi fuit prisca illa machina; mitto illam artem, qua Adamum decussi, cibi tentationem depono: hic quippe videtur voluptatibus imperare. Qui enim voluptatis esca non emollitur, non querit panem etiam in diuturnitate: quando fame non flectitur, carnis certamen non adeundum est. Aliam pugnandi artem adhibere decrevi: suavior adest hamus, dulcis gloriæ amor. Suavis est vanæ gloriæ laqueus; nec modo dulcis, sed etiam duplex: per vanam enim gloriam arrogantiae advenit morbus. Nam qui gloriam amat, ad fastum pronus est: huic vero adest ad hunc morbum occasio. Fortassis altum sapit, quia multis diebus jejunavit. Ad fastum alliciam: adiens illum ut justum, ex psalmorum verbis inflabo quasi illius gratia dietis: dolosa interrogatione inescabo. Sit mihi interrogandi locus precipitium: ad pinnaculum traham, et in sublimi posito hæc proferam: *Si Filius Dei es, mitte te deorsum*. *Scriptum est enim: quoniam angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum*. Certe vel admittit dictum, vel relugiet. Si admittat, quasi justus sese precipitandi consilium suscipiet: ex sublimi corpus objiciet: ego vero, si lapsus moriatur, deridebo mortuum; sin vivat, illum vanæ gloriæ morbo confixi, dum suasi, ut sese ostentandi causa projiceret. Si vero recusare videam, Deo invisum reddere tentabo, ut olim Jobum, Filii dignitatem calumnians hoc pacto: *Dictum ipsi a te scriptum legi, promissionem salutis abs te datam dixi, et se deorsum mittere non ausus est: palam est ipsum non fidere promissis tuis: quomodo igitur tam incredulum vocasti filium? Non latuit autem Domi-*

num hoc consilium, seque ipsum raptandum dedit, ac si quis homo hominem sequeretur. Ille vero in sublimi posito consilium suum aperit: *Si Filius Dei es, mitte te deorsum*. Diabolo hæc proponenti respondimus, Si putas id esse viri Patrem habentis Deum, quod in talibus malis illæsus maneat, habes eorum quæ proponis demonstrationem. Illud enim ipsum, o diabole, Filium esse demonstrat, quod tibi adstantem ad precipitium, non dejicias, quem a multo tempore dejicere curas. Illud certe constat, vel ex hortandi modo: *Invitus non cades*, inquit, sponte dejice teipsum: *Mitte te deorsum*. *Scriptum est enim: quoniam angelis suis mandavit de te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum*. Nam hoc ipsum esse Deum demonstrasset. Si enim ipsum adversarius esse Deum visisset, non ei proposuisset ut se ex alto dejiceret: siquidem sciebat Deum neque ab altitudine laedi, neque a latitudine superari posse, sed alta altitudine, lata latitudine coæquare: sciebat ab omni offensione Deum esse liberum: hominorum enim pedum, non Dei est, offendi. Quod igitur non ut Deum alloqueretur, ipsa diaboli verba testificantur. Audiamus verborum sensum. Paulo ante dicebas, inquit, *Scriptum est: Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei*; et tuam erga Deum approbavi fidem: sed quia aliud Dei dictum est, *Angelis suis mandabit de te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum*; ostende te Dei verbo credere, ac te dejiciens sine læsione, utere hoc præcepto, quod te Filium esse probet: utere lapsu ut divinæ providentiæ argumento. Si enim lapsus, illæsus resurgas, vera est illa Filii appellatio: hoc enim tibi ante pollicebatur Deus: *Angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis*. Ex foetente vasculo unguentum profers, diabole, historiam veterem rejiciens. Leo quidam a Samsone occisus est, qui favum mellis in ore habens, foetens projectus erat. Tu quoque leoninum illud mel per os stillas, et jacens prehenderis, Domini responsione prostratus. *Scriptum est enim, inquit, Non tentabis Dominum Deum tuum*. Neque se projicere recusavit, neque annuit. Si enim se projicere recusasset, ansam diabolo dedisset putandi, ipsum non Deo fidere: si se projiciendi consilio adhaesisset, jactabundus et ad ostentationem pronus visus esset. Responsionem offert, quæ nec consensum nec recusationem afferat, *Non tentabis Dominum Deum tuum*. Hoc diabolo dicit, Me Dominum tuum non tentabis. Neque enim si hoc didicisset, ipsum postea adisset, ut hæc polliceretur: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me*. Psalmorum voces ut veras accipio. Deo credo patrocinium promittenti: scio illum angelis mandare pro hominibus; sed non quando in precipitia se conjiciunt, non quando se sponte occidunt, non quando tentant absque necessitate. Itaque bis lapsus diabolus, ad tertiam insurgit tentationem. Verum tertiæ sermo adhuc debitor est, vobisque omnibus adest debiti chirographum: dulce certe chirographum, unique diabolo amarum: nam ex ipsius lapsibus solvitur. Duas jam puto chirographi solutiones factas; circa reliqua debitum mihi superest longe cæteris onerosius. Reliquum debitum est tertia diaboli vafrities; tertia ordine, magnitudine prima; errorum numero postrema, versutiæ arte prima. In primis enim nequitia tolerabilis erat: nam apostasiam a Deo non aperte petebat, sed divina abutens commemoratione, *Si Filius Dei es* dicens, sub pia specie artificium inimici Dei tegebat. In tertia vero tentatione nuda malitiæ rabies, apertum flagitium erat: adorationem enim petebat ab eo qui adoratur, ex iis quæ audierat adorationem se petere posse imaginans. Quia enim viderat Dominum semper cum fide loqui, et Deum non esse tentandum dicere: putavit Dominum facile induci posse ad credendum, nec ea de re curiosius inquisiturum esse. Atque ut terrorem incuteret cum glorioso cultu illum adit: nam dicitur: *Assumit eum diabolus in montem excelsum*

valde, et ostendit illi omnia regna mundi, et gloriam eorum. Aduibrata enim aëria imagine, per fictas aërias formas et inconditam cosmographiam, delineati regni pulchritudinem ostentans, sperabat ex commentitio splendore se Dominum ad pie credendum facilem, superaturum esse. Nunc vero non intelligit se contra seipsum contendere, et ad lapsum properare. Ne a scopo aberraret, mundum se daturum pollicebatur: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.* Qui Paulo non credit dicenti avarum esse idololatram; audiat idolorum patrem eadem quæ Paulus consistentem: Adoranti me, inquit, aliena dabo. Ergo ad diabolum transfugit, qui aliena possidet. Ipse enim alienorum donum promittit, gratiam cum aliorum damno præbens, et furando largiens. Hac mente ille Dominum invadit, ut eum donorum pollicitatione ad lapsum decuteret. Hic, aiebat, cibus non potest allici, non vana gloria deliniri. Hæc duo validissima tela confregit: aliud mihi validum telum querendum: dominatus amor, quem omnes appetunt, lucri cupido, quam nulli respiciunt: avaritia omnes, ut ita dicam, vulnerati sunt: hanc ex phœtra mea eductam emittam. Sed quo jaculatus comprehendam? quis mihi locus opportunus erit? Utinam necum in excelsum montem veniat: commodus est locus editus ad spectandum: ex loco sublimi fertiles regiones ostenderem, ob oculos ponerem thesauros regum, spectandum præberem gloriosum vite splendorem; alia ut vere se habent exhibens, alia arte et imaginarie amplificans. Hominis natura facile capitur opinione: si terræ jucunda viderit, ad possessionem accurret: exhibitas rapiet divitias, tantas possessiones diliget, umbram esse veritatem suspicabitur, statim credet exhibitis; ubique enim fidem ostendit. Dixi, Panem pete; et hoc ille rejecit, Deo credens vel sine pane alenti: dixi, Mitte corpus tuum deorsum; et hoc dictum repulit dicens, non oportere Deum tentare. Cum gloriosa igitur specie ipsum adibo. A me deceptus credet, utpote qui in Deum incidere solitus sit, neque sit curiosus: ipso autem credente, ego deridendo abscedam. Has cum nosset cogitationes Christus, in locum excelsum cum illo ivit. Diabolus vero artem suam exhibere cepit, varium fastusque plenum spectaculum ob oculos ponens. Dominus porro artem illam non confutavit, sed quasi dolum non nosset spectabat. Ille autem suspicabatur ipsum artis specie captum esse, et spectaculorum pulchritudine seductum: et quasi gloriæ auctor scilicet et imperatoria verborum monstra præfert: *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris*

me. Non vides, inquit, homo, mundi magnitudinem? non vides amplas ejus possessiones? non stupes sexcenta cernens in illo regna? horum ego dominus: hæc dona hominibus per iudicium meum conferuntur. Mihi tu omnibus antefereendus, solusque in terra regno dignus es: a me accipe imperium totius mundi, et in horum vicem adorationem mihi exhibe. *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me.* Quasi ex media parte prophetam agis invitus, o diabole; trades quippe mundum, quem male in servitutem redeigisti: verum non adorationem, sed flagellationem obtinebis. An putas te Adamum alloqui? etenim Adamum inescavit, suavitque ipsi quod Deus futurus esset, et persuasum præcipitavit. Nunc quoque Christo promittit imperium universi, sperans ipsum ob tam altam spem esse lapsurum. Sed dignam audivit responsionem: *Vade retro a me, satana: scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. Vade, satana.* E relicto nomen Satanae adjicit, quemadmodum herus quispian servum se occultantem ex nomine vocat, ostendens non se latere. *Vade.* Comminatorium puto, mansuetum licet, verbum, quasi freudente in ipsam Domino: Conatus es simulationem oblegere, et ipsam detextisti: de victoria desperas, et me donis adularis: jam mihi venditionem paras, jam mihi accidunt iis similia, quæ per proditorem venient. Intempestivam, o diabole, machinatus es venditionem: expecta tecum consensurum Judam. *Vade nunc, crucem exspecto: vade nunc, non me emes; nunc vade, dona proditori serva: nunc hoc tibi dico: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Ne partiaris homines cum Deo: ipsi namque soli sunt debitores. *Tunc, inquit, reliquit eum diabolus.* Magis in ultimum errorem victoria. Sicut enim athleta quispiam strenuus, erecto sursum adversario, ipsum e sublimi decussum frangit: sic Dominus Christus, in montem adversarium tollens et aëria spe repleus, ab illa spe dejecit et attrivit, et victoriæ miraculum, quod angelos percussit, ipsos ad victoris satellitum et ministerium collegit: nam ait, *Ecce angeli accesserunt, et ministrabant ei.* Nos quoque angelis similes Christo servitutem exhibeamus, cælis placeamus, ministerium in terra exhibentes angelicum, in ulnis invictis animas deponamus, lapsæ naturæ emendatorem diligamus, cum qui communem inimicum enervavit amplectamur, glorificati victoriam in memoria circumferamus, diabolo lapsu insultemus, et caput impudens rapientes sic ore vociferemur: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies.* Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum.

IN PRODITIONEM JUDE, ET IN PASSIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI. IN SANCTA QUINTA (a).

Morsam video Ecclesiam, dolorem præ se ferentem ob factam a proprio filio proditionem. Grave namque facinus, cædem nempe, machinatus est: et qui hæc patitur, Judex cælestis est vivorum et mortuorum. Quod autem omnium atrocissimum est, der repente inimicus et insidiator effectus est is, qui paulo ante discipulus et obsequens erat; der repente ovis in feram mutata est, a luce descendit apostolus, vendidit Dominum servus procaax, post undecim discipulos duodecimius numeratus. Et cur nomen non proferram, ut ne omnibus apostolis contumeliam inferam, dum sceleris auctorem taceo? *Abiens, inquit, unus ex duodecim (Matth. 26. 14).* Quisnam? qui vocabatur Judas. Aliud additur, ne innoxius noxius legat; alium enim ejusdem nominis apostolum invenimus; *Judas Iscariotes, inquit, unus de duodecim profectus.* Non ultra certe unus solus erat; habebat enim secum adiutorem diabolum. Hic profectus ad principes sacerdotum dixit: *Quid vultis mihi dare, et*

(a) Collata cum Codice Romano.

ego vobis eum tradam (Matth. 26. 15)? Dic mihi nunc, Juda, qui mundi Dominum Magistrumque tuum vendendum proponis, discipuli dignitate quo in pretio relinquis? quid te cogit, ut contendas ad Regem tuum prodendum? in quo vidisti cæteros condiscipulos tibi antepositos, ut hoc inipium facinus meditareris? qui scis et tibi et cæteris undecim apostolis clamasse Dominum, *Si quis vult in vobis esse primus, sit omnium ultimus et omnium minister (Marc. 9. 34).* Annon hæc ante dixit, ut consilium tuum reprineret? teque concitavit ut primis ministrares, ut ne tu, quasi ultimus, injusto mœrore affectus, dolum parares? Si pecuniarum cupidus non fuisses, cum te Judæis proditorem obtulisti, suspicatus quis fuisset, te injuria affectum, ad lædentis ultionem procedere: cum vero palam dicis, *Quid vultis mihi dare, et ego vobis eum tradam (Matth. 26. 16),* doli tui causam proferis. *Illi vero constituerunt ei triginta argenteos. Et arande querebat opportunitatem, ut traderet eum.* Quid facis, o Juda, cum triginta argenteorum statuto pretio, inæstimabilem margaritam vendis? Enumera prius

τοῦ φιλονεικῶν οὐκ αισθάνεται, καὶ πρὸς τοσπιγειόμενος πῶσιν. Ἴνα μὴ πείσῃ, τὰς τοῦ θωραεῖς ὑπάρχου· [737] *Ταῦτα πάντα σοὶ ἰὰν πεσῶν προσκυνήσης μοι.* Ὁ Παῦλος μὴ ν, ὅτι εἰδωλολάτρης ὁ πλεονέκτης, ἀκουέτω του ἰλων πατρὸς ὁμολογούντος τὰ Παύλου· τῷ προσ-
 με, φησὶ, τὰ ἀλλότρια δώσω. Οὐκοῦν πρόσ-
 βόλου, τῶν ἀλλοτρίων ὁ κτήτωρ. Αὐτὸς γὰρ τῶν
 ον ὑπισχνεῖται τὴν δόσιν, ζημιῶν τοῖς χαρί-
 ιαὶ δὲ ὡν ἰδῶσι κλέπτων. Οὗτος αὐτῷ καὶ τῆς
 Δεσπότην φιλοτιμίας ὁ νοῦς, ὑποκλέψαι πρὸς
 ἑωρεῶν ὑποσχέσει. Ἦδονῆς, φησὶν, οὗτος βρω-
 χαύνωτος, κενοδοξίας ἀγαργάλιστος πάθει. Τὰ
 διέκλασε τὰ μαχιμώτατα βέλη· ἄλλο μοι βέλος
 ζητητέον· φιλαργίας ἐν ἅπασιν θρεξίς, εὐρε-
 λους ἀπεικτὴ παρ' οὐδέτι· πλεονεξία πάντες,
 ἐν, τραυματῆαι· ταύτην ἐκβαλῶν μου τῆς φα-
 ἐκπέμψω. Ἀλλὰ ποῦ τοξεύων λάθω; τίς συν-
 μοι τόπος; Ἐἴθε μοι πρὸς ἄρο; ὑψηλὸν συναν-
 ἐπιτηδεῖον ὑψηλότης εἰς θέαν· ἐδειξα ἂν ἐξ
 ἰν χωρῶν τὰς εὐφόρους· ἤγαγον ἂν ὑπ' ὕψιν
 ὡς βασιλέων· παρέστησα ἂν εἰς θέαν τὴν ἐνδο-
 βίου λαμπρότητα, τὰ μὲν ἠνωτικῶς δεικνύς, τὰ δὲ
 ραντάζων. Ἀνθρώπου δὲ φύσις εὐσαγήνευτος
 ἰν ἂν ἰδῇ τῆς γῆς φαίδρα, προσδραμεῖται τῇ
 ἀρπάζει τὸν δεικνύμενον πλούτον, τῶν τοσοῦ-
 σθήσεται κτήσεων· ἀλήθειαν τὴν σκιάν ὑποπτεύ-
 τήσεται τοῖς δεικνυμένοις εὐθύς· πανταχοῦ γὰρ
 κται πίστιν. Εἶπον, Ἄρτον αἰτῆσαι, καὶ παρ-
 τοῦτο, πιστεύων ὡς τρέφοντι καὶ χωρὶς ἄρτου
 πον, Ἐἴψαι κάτω τὸ σῶμα, καὶ τὸ ῥῆθὲν δι-
 το, μὴ δεῖν λέγων τὸν Θεὸν ἐκπαιράζειν. Μετ'-
 τοῖν αὐτῷ προσελεύσομαι σχήματος. Πιστεύ-
 ἀπατηθεὶς ἐμοί, ὡς Θεῷ πειρασθεὶς περιπί-
 και πολυπράγμων, οὐκ ὡν πιστεύσει· πιστευσαν-
 αταγέλαστος οἰχῆσομαι. Ταύτας εἰδὼς ὁ Χριστὸς
 ηας, εἰς ἄρο ὑψηλὸν συνανῆει· καὶ τῆς τέχνης
 ως ἤρατο, ποιικλῆν τοῖς ὅμασι προτιθεὶς
 αν. Ὁ Δεσπότης δὲ τὴν τέχνην οὐκ ἤλεγχεν,
 τὸν δόλον οὐκ εἰδὼς θεωρεῖ. Ὁ δὲ κεκρατηθεὶς
 φαντασίαις ὑποπτεῖτο τέχνη, καὶ τῷ κάλλει
 ἔντων εἰληφθαι· καὶ ὡς δοξαστῆς λοιπὸν ὑ-
 πους παντοκρατορικῶς τερατεύεται ῥήσεις· *Ταῦτα*
σοὶ δώσω, ἐὰν πεσῶν προσκυνήσης μοι. Οὐχ
 ησὶν, ἀνθρώπε, τοῦ κόσμου τὸ μέγεθος; οὐ
 τὸ τούτου πολυέκτητον; οὐ φρίττεις τὰς μυριο-
 ικὰ ταῦτα ἐν αὐτῷ βασιλείας; τοῦτων ὁ δεσπότης
 ἰ· δόματα ταῦτα παρ' ἐμοὶ τοῖς ἀνθρώποις κατ'-
 αστον διανέμεται κρίσιν. Σὺ δὲ πάντων παρ'

ἐμοὶ προτιμότερος, καὶ μόνος δίκαιος τῶν ἐν γῆ βασι-
 λεύειν· παράλαβε δὲ παρ' ἐμοῦ τὸ παγκόσμιον κράτος,
 καὶ προσκύνῃσιν ἀντὶ τούτων ἀπόδος. *Ταῦτα πάντα*
σοὶ δώσω, ἐὰν πεσῶν προσκυνήσης μοι. Ἐξ ἡμι-
 σείας προφητεύεις ἄκων, διάβολε· παραδύσεις σὺ μὲν
 τὸν κόσμον, ὃν κακῶς ἐδουλώσω, ἀλλ' οὐ προσκύνῃσιν
 σῶν, ἀλλὰ μαστιγούμενος. Μὴ γὰρ οἶε τῷ Ἀδὰμ δια-
 λέγεσθαι; καὶ γὰρ τὸν Ἀδὰμ ἐδελέασεν, ἔπεισεν, ὡς
 ἔσται θεός, καὶ πείσας κατήνεγκαν. Ὑπισχνεῖται καὶ
 νῦν παντοκράτοριαν Χριστῷ, τῷ τῆς ἐλπίδος ὑφε παρα-
 πεσεῖν ἐλπίζων. Ἀλλ' ἀξίως ἀποκρίσεως ἤκουσεν·
Ἔπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ· γέγραπται γάρ· Κύριον
τόν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λα-
τρεύσεις. Ἔπαγε, Σατανᾶ. Καλῶς ἐνταῦθα τὸ τοῦ Σα-
 τανᾶ προστίθῃσιν ἵνομα· καθάπερ γὰρ τις δεσπότης
 ὑποκρυπτόμενον δούλον καλῶν ἐξ ὀνόματος, δεικνύς ὡς
 οὐκ ἔλαθεν. Ἔπαγε· ἀπειλητικὸν οἶμαι τὸ τοῦ ῥήματος
 πρᾶον, ὡσπερ ἐμβριμωμένου πρὸς αὐτὸν τοῦ Δεσπότη.
 Ἐκαμες τὴν ὑπόκρισιν κρύπτων, καὶ τὸν σχηματισμὸν
 ἀπεγύμνωσας· ἀπέγνωσ τὴν νίκην, καὶ κολακεύεις με
 ὄμοις· ἦδη μοι πραγματεύῃ τὴν πρᾶσιν· ἦδη τὰ διὰ
 τοῦ προδότη πορευῆ μοι σύμφωνα. Ἄωρον ἐμελέτησας,
 ὡς διάβολε, πρᾶσιν· μείνον σου τὸν συναλλάκτην Ἰουδαν.
 [738] Ἔπαγε νῦν, τὸν σταυρὸν ἀναμένω· ὑπαγε νῦν,
 οὐκ ἀγοράσεις με· νῦν ὑπαγε, τήρησόν σου τῷ προδότη
 τὰ δῶρα· νῦν δὲ σοὶ τοσοῦτον φημι, *Κύριον τὸν Θεόν*
σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Μὴ
 σὺ μερίζου τῷ Θεῷ τοὺς ἀνθρώπους· αὐτῷ γὰρ μόνῳ
 χρεωστῶσι. Τότε, φησὶν, ἀφήσιν αὐτὸν ὁ διάβολος.
 Μεγάλη τῆς πλάνης τῆς ἐσχάτης ἡ νίκη· καθάπερ
 γὰρ τίς ἀθλητῆς γενναῖος, πρὸς ὕψος τὸν ἀντίπαλον
 ἄρας, ἐκ μετεώρου καταβῆγγουσι πτώματος, οὕτως ὁ
 Δεσπότης Χριστὸς, εἰς ἄρο τὸν διάβολον ἄρας καὶ με-
 τεωρίσας ἀερίοις ἐλπίσιν, ἀφ' ὑψηλῆς ἐλπίδος κ.τ.
 ἔρραξε· καὶ τὸ τῆς νίκης θαῦμα τοὺς ἀγγέλους ἐκπλή-
 ξαν, πρὸς τὴν τοῦ νικητοῦ δορυφορίαν συνήγαγεν·
 Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἀγγελοὶ προσήλθον καὶ διεκρόνον
 αὐτῷ. Ἰσαγγέλον δὴ καὶ ἡμεῖς παραστώμεθα τῷ δε-
 σπότη τὴν δουλείαν, ἀρέσωμεν οὐρανοῖς, διακονίαν ἐν
 γῆ πληροῦντες ἀγγελικῆν, ταῖς ἀπτητότητας τὴν ψυχὴν
 ἀποδύσασιν ἀγκάλας, τὸν τῆς πεσοῦσης φύσεως ἀνερ-
 θωτῆν ἀγαπήσωμεν, τὸν τοῦ κοινοῦ ἀσμενοῦς ἐκνευ-
 ρωτῆν ἀσπασώμεθα, δεδοξασμένοι τὴν νίκην δορυφορη-
 σωμεν μνήμη, ἐπεμβῶμεν διαβόλῳ πεσόντι, καὶ τὴν
 ἀναίσχυντον κεφαλὴν κατασπώντες παμφώνοις ἐμδη-
 σωμεν στόμασι· *Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνή-*
σεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ
 κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

οδοσίαν τοῦ Ἰουδα, καὶ εἰς τὸ πάθος τοῦ
 ἦν τὴν Ἐκκλησίαν ὀρῶ, σκυθρωπάζουσαν μορ-
 τοῦ οἰκείου υἱοῦ προδοσίαν σημαίνουσαν. Δεινὸν
 μελετηθὲν, καὶ φόνος τὸ κατασκευασθὲν, καὶ
 ὁ ταῦτα πάσων νεκρῶν καὶ ζώντων οὐράνιος.
 ἄντων δεινότερον, ἄφων ἐχθρὸς καὶ ἐπίδουλος ὁ
 ροῦ μαθητῆς καὶ ὑπήκοος, ἀθρόως θηρίον τὸ
 ν, ἀποστάτης φωτὸς ὁ ἀπίστολος, πράτης Δε-
 ὁ δούλος ἀσύμφωνος, τῶν ἔνδεκα μαθητῶν ὁ
 ος. Καὶ τί μὴ λέγω τὸ ἵνομα, ἵνα μὴ πᾶσιν
 τὴν ὑβρίν τοῖς ἀποστόλοις, ἀποκρύπτων τὸν
 Πορευθεὶς, φησὶν, εἰς τῶν δώδεκα. Τίς; Ὁ
 ρος Ἰουδαίος. Καὶ ἄλλο, ἵνα μὴ ὁ ἀνάτιος ἀπο-
 τὸν αἴτιον (εὐρίσκομεν γὰρ τῶν ἀποστόλων καὶ
 τῷ αὐτῷ κεκλημένον ὀνόματι), Ἰουδαίος ὁ Ἰσκα-
 ρ, φησὶν, εἰς πορευθεὶς τῶν δώδεκα. Οὐκ ἔτι
 εἶχε γὰρ μετ' ἐαυτοῦ τὸν διάβολον συνεργόν.
 πορευθεὶς πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς εἶπε· *Τί θέλετέ*
ἵναί, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; Εἰπέ
 αῦθα, Ἰουδα, τὸν τοῦ κόσμου Δεσπότην καὶ ἐαυ-
 ἴσκαλον εἰς πρᾶσιν προβαλλόμενος, τὴν ἀξίαν
 θητοῦ ἐν ποῖα καταλιμπάνεις τιμῇ; τί δὲ σε κατ-
 ζει προδότην τοῦ ἐαυτοῦ βασιλέως στρατεύε-
 ἵνα προτιμῇσιν εἰδες τῶν λοιπῶν συμμαθητῶν
 οῦ γινόμενης, ὅτι ταύτην ἄνομον βουλήν ἐμελέ-
 ης οἶδας πρὸς σὲ καὶ τοὺς ἔνδεκα ἀποστόλους
 σπότης βύβησαντο; *Ἐἰ τις θέλει ἐν ὑμῖν εἶναι*
ς, ἔστω πάντων ἔσχατος, καὶ πάντων εὐκό-

Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τῇ ἀγία πέμπτη.
 ρος. Ἄρα οὐ ταῦτα προσέειπε, τὴν σὴν βουλήν ἀναστέλ-
 λων; καὶ διακονεῖν σε τοῖς πρώτοις ἤρεθίσειν, ἵνα μὴ
 σὺ ὡς ἐσχάτος ἀδικῶ πῶν κινήθῃς κατασκευάσης τὸν
 δόλον; Εἰ μὲν ὑπῆρχες χρημάτων ἐκτός τοῖς Ἰουδαίοις
 τὴν προδοσίαν δωρούμενος, ἂν ὑπέλαθεν ἄνθρωπος, ὅτι
 ἀδικόν τι ὑποστὰς πρὸς τὴν τοῦ ἀδικήσαντος ἐχώρησας
 ἔμυναν· τὸ δὲ λέγειν σε προφανῶς· *Τί θέλετέ μοι δοῦ-*
ναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν; δηλοῖ τὴν σὴν δα-
 λιότητα. *Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντι ἀργύρια.*
Καὶ ἀπὸ τότε ἐξίτηι εὐκαιρίαν, ἵνα αὐτόν παραδῷ. Ἐἰ
 πράττεις, Ἰουδα, τριάκοντα συμφωνήσας ἀργύρια ὑπὲρ
 τῆς τοῦ ἀτιμῆτου πράσεως μαργαρίτου; Ἐξαριθμησὸν
 πρώτων ἄπερ μόνῳ τῷ [739] λόγῳ ἐδημιούργησεν ἄστρο,
 καὶ τότε λόγῳ τὸν Ἀδῶν παραδύναται μελέτησον. Ἐξή-
 τη εὐκαιρίαν, ἵνα αὐτόν παραδῷ. Αὐτὸς τοὺς χρόνους
 καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε, καὶ κατ' ἐκεῖνου ἐξίτηι και-
 ρὸν τῆς ἐαυτοῦ προδοσίας ἀρμύδιον. Ὑψίως δὲ γενο-
 μένης, ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα μαθητῶν, καὶ
 ἐσθιόντων αὐτῶν εἶπεν· Ἀμήν, ἀμήν· λέγω ὑμῖν,
 εἰς ἐξ ὑμῶν παραδώσει με· ὁ κατ' ἐμοῦ καὶ ἡμῶν
 εἰσελθὼν καὶ μαθὼν ἂ φυλάξῃ οὐκ ἴσχυσι. Καὶ δι-
 πούμενοι σφόδρα ἤρξαντο λέγειν αὐτῷ ἕκαστος
 αὐτῶν, μήτι ἐγὼ εἰμι, Κύριε; Πάντας ἐκείνους τὸ ῥῆθὸν
 τῆς ἀκριβῆς τοῦ συνεδέστος ἐραυνησὸν, οἷς καθάρα τὰ
 εἰς; καρδίας κρύφια. Ἀπεκριθὴ λέγων ὁ Ἰησοῦς· ὅτι
 πάντας ἐαυτοῦ τὸ τοῦ προδότη συκοφαντεῖτε ἐν
 ῥήματι; Ὁ ἐμβόλιμος μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τρεῖσι φ

χειρα, οὗτός με παραδώσει. Ἄκων ὑποδεικνύει ἑαυτὸν, πρὸ τοῦ δράματος λέγει κἀν μὴ θέλων τὸ δνομα κρατεῖται τῶς ὑπ' ἐμοῦ. ἕως ἂν εἶπη ἐφ' ὧμῶν τὰ ὑπ' αὐτοῦ κατ' ἐμοῦ μελετώμενα. Ἀποκριθεὶς δὲ, φησὶν, ὁ Ἰούδας ὁ παραδιδούς αὐτὸν εἶπε· Μήτι ἐγὼ εἰμι, Ῥαββί; λέγει αὐτῷ· Σὺ εἶπας. Ἠλευθέρωσας τοὺς ἑνδεκα, τῶν παρὰ σοῦ πραττομένων τούτου, ἀθώως ποιήσας. Δέχου καὶ ἄλλην κατακρίσιν ὧν μέλλεις πράττειν φιλαργυρία. Ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν, φησὶ, λαβὼν ὁ Ἰησοῦς τὸν ἄρτον. καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. Καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον, εὐχαριστήσας ἔδωκε λέγων· Λάβετε, πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, τὸ ὑπὲρ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Λάβετε ἐξ αὐτοῦ πάντες. Καὶ σὺ, φησὶν, ὁ προσδόχης, τῆς αἰωνίου μεταστροφῆς ζωῆς; καὶ ἐν μὲν ἐμμείνης ἐν αὐτῇ, τὰ πρὸς Ἰουδαίους συγκεχώρηται σοὶ σύμφωνα· ἐν δὲ τῆν ἑαυτοῦ μὴ ἀνατρέψῃς ὁρμήν, ἰσθὶ εἰδῶς ὁποῖον Δεσποτῆν πιπράσκεις φιλόανθρωπον. Ὁ δὲ τῆς Δεσποτικῆς εὐσπλαγγνίας μὴ ἀνασχόμενος, πρὸς Ἰουδαίους δραμὼν ἔγειν εἰς ἔσχατον τὸ μελετηθὲν κατηπείγετο. Καὶ ἰδοὺ,

φησὶν, Ἰούδας εἰς τῶν δώδεκα ἦλθε. καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ δχλος πολὺς μετὰ μαζιῶν, καὶ ἐξῶν ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ προσβυτέρων τοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ παραδιδούς αὐτὸν ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον λέγων· Ὅτ' ἐὰν φιλήσω, αὐτός ἐστι· κρατήσατε αὐτόν. Τίς ἐμοῖς προσέχετε χεῖλεσιν· ἄλλως γὰρ ὁ λόγος προσθήναι οὐ δυναται. Καὶ εὐθέως προσελθὼν τῷ Ἰησοῦ, εἶπεν αὐτῷ· Χαῖρος, Ῥαββί, καὶ κατεβλήθησεν αὐτόν. Ἄν φιλήματος, οἰκουμηνικῆς εἰρήνης ἀναίρεσις, μᾶλλον δὲ, φιλαλήθως εἰπεῖν, τοῦ κοσμικοῦ πολέμου κατάλυσις, καὶ εἰ μὴ τούτω ἀκολουθῶν τῷ σκοπῷ ὁ Ἰούδας τῆν προσδοσίαν ἐτόλμησεν. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ· Ἐταῖρος, ἐφ' ᾧ πίρῃ; Ἐμοὶ τὸ φίλημα δέδωκας, πρὸς τοὺς παρεστῶτας τὰ σύμφωνα πλήρωσον. Τότε προσελθόντες ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκράτησαν αὐτόν. Ἀπῆλθεν ὁ προσδόχης τῶν ἀποστόλων ἀλλότριος, καὶ ὁ τῆς ζωῆς ἀρχηγὸς τοῖς Ἰουδαίοις προσηνέχθη εἰς θάνατον· κατεσκευάσθη σταυρὸς, καὶ τάφος οἰκοδομεῖται εἰς ζωὴν· οἱ νεκροὶ ἐπανερχονται, καὶ εἰς ἄδην Ἰούδας πορεύεται· σταυροῦται μετὰ ληστῶν ὁ Σωτῆρ, καὶ πάντας καλεῖ πρὸς παράδεισον. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

* Fort. ὡ φίλημα, τῆς.

Εἰς τὸ, « Ἐμνήσθησαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἠὺφράνθη. »

Ἐμνήσθησαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἠὺφράνθη, ὁ μελωδὸς ἐμαρτυρήσατο Δαυὶδ. Οὐκ ἐξ οἰκείας φύσεως ἐμαρτυράτο, ἀλλ' ἐξ ἁγίου Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἐκελάδησεν· οὐκ ἀπλῶς ἐμνημόνευσεν, ἀλλὰ καὶ σοφῶς ὁ Δαυὶδ ἐλιτάνευσεν· οὐκ ἀπὸ χεῖλεων μόνον ἐμνημῆτο, ἀλλὰ καὶ ἡ καρδία ἐδίδαξεν· οὐκ ἐν νυκτὶ ἢ ἡμέρᾳ ἐπελανθάνετο ὁ Δαυὶδ, ἀλλὰ καὶ ταῦτα αἰτῶν κατὰ πᾶσαν ὥραν ἐμνημῆτο. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ἀλήθειαν καὶ οὐ ψεῦδος διαγράφωμεν, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐγγράφου ἱστορίας τὰς μελωδίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος τραγήσωμεν. Ἐμνήσθησαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἠὺφράνθη, εἶπεν [740] ὁ Δαυὶδ. Καὶ εἰ θέλεις γνῶναι ἀληθῶς, ὅτι καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἐμνημῆτο ὁ Δαυὶδ τοῦ Θεοῦ, καὶ μνημονεύων ἠὺφράνθη, μετὰ πολλὰς φιληκολίας· πρόσχε τὰ λεγόμενα· Ἐμνήσθησαν ἐν νυκτὶ τοῦ ὄνοματός σου, Κύριε· καὶ, Μνήσθησάμην τοῦ ὄνοματός σου ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ· Μεσονυκτικῶν ἐξεγειρόμενη τοῦ ἐξομολογησασθῆαι σοὶ, Κύριε· Ἐν τοῖς ὄρθροις ἐμελέτων εἰς σέ. Ἐσπέρας καὶ πρωῆ καὶ μεσημέριος διηγῆσομαι καὶ ἀπαγγεῶ· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ὄρθριζω. Καὶ πάλιν, Τοῦ ἀναγγελλῆσαι τῷ πρωῆ τὸ ἔλεός σου, καὶ τῆν ἀλήθειάν σου κατὰ νύκτα. Ὅραξ ὅτι οὐκ ἔστιν ὥρα ἀργή, ἐν ἣ ἐπελανθάνετο; οὐκ ἐωθινή, ἢ νυκτερινή. Εἴ γε θέλεις μαθεῖν ἀληθῶς, ὅτι οὐκ ἀπλῶς ἐμνημόνευσε τοῦ Θεοῦ ὁ Δαυὶδ, ἀλλὰ μετὰ συνοχῆς καρδίας, ἄκουε· Ἐκ βαθέων ἐκέκραξά σοι, Κύριε· Κύριε, ἐξομολογήσομαί σοι ἐν εὐθύτητι καρδίας. Καὶ ἵνα παρῶν τῶν ὠρῶν πείρας ἐπάγῃ ὁ Δαυὶδ, εἶτα λέγει· Ἦς ἠγάπησα τὸν νόμον σου, Κύριε! ὅλην τὴν ἡμέραν μελέτη μου ἐστίν. Ἰδοὺ ὡς ὄλην τὴν ἡμέραν μελέτων τὰ λόγια Κυρίου, καὶ μεμνημένος τοῦ Θεοῦ παρ' ἕκαστα, ποίας ἀπέλαβε χάριτος ἀξίωμα; ἄρα ἐπὶ γῆς τὰς ἀμοιβὰς ἐκολπώσατο; Οἶμαι καὶ αὐτὸν διαπρέποντα καὶ βασιλεύοντα ἐπιγέλω· ὡς τοὺς ἔχθρους ὑποτάττοντα, κἀκεῖ τοῖς ἀγγέλοις ἐπιτάττοντα· ὡς τῆς ἐπιγείου βασιλείας τὴν πορφύραν φορέσαντα, καὶ ἐκεῖ τῆς ἐν οὐρανῷ βασιλείας τὴν δόξαν ἀπαστρέψαντα· ὡς τῆς εὐφρονίας τὰς φωνὰς καταλάμψαντα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κἀκεῖ τῆς παναρέτου σοφίας τὰς μαρμαρυγὰς καταυγάζαντα. Καὶ ταῦτα μὲν μερικῶς ὑπογράφωμεν. Τούτων δὲ πάντων τὸ κρείττον ἐκλήρωσατο. Ὡς γὰρ εἶδε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεχῶς τὸν Θεὸν παρὰ τοῦ Δαυὶδ ὑμνούμενον ἐπὶ γῆς, λοιπὸν εἰς οὐρανοὺς τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐχώρησεν εἰς πρεσβείαν λέγων· Κύριε, ἐφ' ἐκαστοῦ ὁ Δαυὶδ μνημονεύει σου, καὶ μνημονεύων εὐφραίνεται· καὶ αὐτὴς αὐτοῦ μνήσθητι, Κύριε, Θεός ἡμῶν, καὶ λέγει· Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ καὶ πάσης τῆς πραότητος αὐτοῦ. Λοιπὸν ἀποκρίνεται ὁ φιλόανθρωπος Θεός· Ἐπειδὴ συνεχῶς καὶ συνετῶς μνημονεύει μου ὁ Δαυὶδ, κἀγὼ ἐπὶ πάντων κηρύξω τὴν ἐμὴν πρὸς ἐκεῖνον διάθεσιν καὶ ἀγάπην· ὑπὲρ ἁγίους καὶ ἀγγέλους· καὶ δυνάμεις αὐτὸν μεγαλυνῶ ἐπὶ τῆς γῆς. Τί λέγων;

* Deest aliquid, fort. βρύουσα.

Ἐῦρον Δαυὶδ τὸν δούλόν μου, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου· καὶ, Πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν, ὑψήλόν παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς· καὶ, Τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας τοῦ οὐρανοῦ. Τοῦτο δὲ εἶπεν ὁ Δαυὶδ ἰδὲν ἐδαιγμάτισεν ὁ Δαυὶδ. Ὅραξ ὅτι μέγα κέρδος γίνεται τοῦ ἀνθρώπου τὸ μνημονεῦναι τοῦ Θεοῦ; Ἐμνήσθησαν τοῦ Θεοῦ, εἶπεν ὁ Δαυὶδ, καὶ ἠὺφράνθη ἡ καρδία μου. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι εὐφρασίαι διὰ τὸ στόματος εισέρχονται, καὶ διὰ τοῦ ἀφειδῶνος μεθοδεύονται· ἢ δὲ τοῦ Θεοῦ εὐφρασία, ὡς πηγῆ, ἢ μελίβρυτα βήματα τῶν καρδιῶν εὐφραίνει, ὥστε λέγειν τὸν τοιοῦτον· Ὡς γλυκὴ τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου; ὑπὲρ μέλι τῷ στόματι μου. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ μνημονεύων, πάντα τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐφροσύνης ἔχει ἐν τῇ καρδίᾳ φωλαίοντα· ἐκεῖ πηγὴ βρύουσα ἀγαθὰ, ἐκεῖ μέλι καὶ κηρὸν καὶ λύχνος ἀπτόμενος, ἐκεῖ θησαυρὸς κρυπτόμενος τῆς ἀγίας Τριάδος. Λοιπὸν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐρχονται, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ λαμβάνουσι, καὶ λοιπὸν οὐκ ἔτι γίνεται ἀνθρωπος κατηχούμενος, ἀλλ' ἄγγελος θεοφορούμενος. Ἐπειδὴ οὖν τοιαύτης χάριτος κατηξίωται ὁ ἀνθρωπος, καὶ τοιαύτης εὐφρασίας ἀπολαύσας ἠὺφράνεται ὁ Δαυὶδ, καὶ ἡμεῖς τῆς τοῦ Θεοῦ εὐφρασίας ἀπολαύοντες, συνεχῶς μνημονεύσωμεν τοῦ Θεοῦ, ἵνα τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν ἀπολαύσωμεν. Φέρε οὖν τῆς παρουσίας τοῦ Σωτῆρος τὰς ἀρετὰς μεταλαύσωμεν, καὶ τῶν ἐπίγειον αὐτοῦ παρουσίαν ὡς στήλην πανάρετον ἀνυμνήσωμεν· ἐπειδὴ ἤκουσα παρὰ τῆς γλυκτέτης τῶν παρνεύμων Ἰουδαίων βλασφημίας τεκμηρία, καὶ ἐπειδὴ ἀπιστοῦσι τὰς Γραφὰς, ἃς ἀναξίως ἀναγινώσκουσι, καὶ οὐ γινώσκουσι τὸ μυστήριον. Τὸ γὰρ ὅτι ἐκ παρθένου ἐτέχθη ὁ Κύριος, ἐν αὐτῷ σκανδαλίζονται, φησὶν, οἱ Ἰβλίοι καὶ παμπόνηροι. Ὡ τῆς ἀνοίας! ὡ τῶν παρὰ φύσιν παρανόμων! ποία γραφή, ἢ ποῖος προφήτης οὐ σαλπίζει τοῦ Κυρίου ταῦτας τὰς χάριτας; Πρωτὸς τὴν Παρθένον ὁ Σολομὼν ἐμακάρισεν, ὁ [741] τῆς μεγάλης σοφίας ἠνίχως, λέγων· Μακαρία ἡ στείρα ἢ ἀμίαντος, ἥτις οὐκ ἐγνω κόιτην ἐν παραπτώματι. Στείραν γὰρ λέγει πρὸ τοῦ ἐπισκηνῶσαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πρὸ τοῦ ἀνθῆσαι τὸν ἦλιον. Οὐκ ἐγνω κόιτην ἐν παραπτώματι, ὅτι μετὰ ἀνδρὸς οὐκ ὠμίλησεν. Ὅτι εἰ ἤκουσε περὶ τῆς ἀμίαντου στείρας· Ἠσαίας ὁ τίμιος, εὐθὺς τοῦ σοφοῦ τὸ βῆθην ἐσπαργάνωσε, καὶ τῷ αὐτῷ ἐμελώδησε· Σὺ, φησὶν, εἶπας στείραν ἀμίαντον· κἀγὼ λέγω· Ἐφράνθητι, στείρα ἢ οὐ τίκτουσα. Ἐως γὰρ νῦν οὐκ ἔτεκες· ἀπὸ τοῦ νῦν εὐφράνθητι, ὅτι ὄν ἐχωροῦσιν οἱ οὐρανοὶ, δέξασθαι κατηξίωσαι. Ὡς δὲ δύο μάρτυρες ταῦτα ἐκήρυττον, ἐξήτουν καὶ ἄλλον ἑσπασθῆ ἀσφαλῆς τὸ ζητούμενον. Ὡς δὲ ταῦτα διενούνην, ἐκάτεροι εῦρον Δαυὶδ τῆς μελωδίας τὸν ῥήτορα, καὶ ὑπομνήσκουσαν αὐτὸν τῆς οἰκονομίας τὰ μέλλοντα. Ὡς δὲ ἤκουσε τὸ μυστήριον, σάλπιγγος φωνὴν ἀνέειπεν

stellas, quas solo verbo creavit, et tunc de tradendo per verba tua illo Verbo meditare. *Querebat oportunitatem ut traderet eum.* Ipse tempora et sæcula fecit, et contra illum querebat tempus proditori opportunitatem. *Vespere autem facto, recumbebat cum duodecim discipulis: et manducantibus illis dixit: Amen, amen dico vobis, unus ex vobis me traditurus est (Math. 26. 20. 22):* qui contra me et vos ingressus est, et didicit ea quæ servare non potuit. *Et contristati valde, caeperunt ipsi dicere singuli, Numquid ego sum, Domine?* Dictum illud excitabat ad conscientiam accuratius examinandam, eos quorum intima cordis pura erant. Respondit Jesus, *Cur vobis omnes proditoris facinus adscribitis? qui intingit manum in catino, hic me tradet (Ibid. v. 23).* Invitus seipsum subindicat, seipsumque prodit; nomen ejus tamen a me interim tacetur, donec ipse vobis presentibus dixerit ea quæ adversum me machinatur. *Respondens autem, inquit, Judas, qui tradidit ipsum, dixit: Numquid ego sum, Rabbi? Dicit ei, Tu dixisti (Ibid. v. 25).* Undecim alios liberasti, cum eos tuo scelere immunes declarasti. Accipe et aliam damnationem facinorum, quæ ob pecuniæ amorem admissurus es. *Cænantibus autem illis, inquit, accepit Jesus panem, et gratias agens fregit deditque discipulis, et dixit: Accipite, manducate: hoc est corpus meum. Et accepto calice gratias agens dedit, dicens: Accipite, bibite ex eo omnes: hic est enim sanguis meus novi testamenti, qui*

pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Accipite ex eo omnes (Math. 26. 26. 28). Et tu, inquit, proditor, æternæ vitæ particeps esto: et si quidem in illa manseris, venia tibi datur de pactis tuis cum Judæis; sin propositum tuum non evertas, scito quam benignum vendas Dominum. Ille vero Domini misericordiam non ferens, ad Judæos occurrit, ut meditatum opus perficeret. *Et ecce, inquit, Judas unus de duodecim venit, et cum ipso turba multa cum gladiis et fustibus a principibus sacerdotum et senioribus populi. Qui autem tradebat eum dederat illis signum dicens: Quicumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum (Ibid. v. 47. 48).* Meis attendite labiis, alio enim modo non potest sermo proferri. *Et statim accedens ad Jesum dixit ei: Ave, Rabbi, et osculatus est eum (Ibid. v. 49).* O pacem orbis auferens osculum! imo ut verius dicatur, mundanum bellum de medio tollens; etiamsi Judas non ea mente prodicionem aggredi ausus sit. *Jesus autem dixit illi: Amice, ad quid venisti (Ibid. v. 50)?* Mihi osculum dedisti; pacta tua cum adstantibus perfice. *Tunc accedentes injecerunt manus in Jesum, et tenuerunt eum.* Abiit proditor ab apostolis alienus, et vitæ princeps Judæis ad necem oblati est. Apparata crux fuit, et sepulchrum ad vitam structum est: mortui reviviscunt, et Judas in infernum abiit: crucifigitur cum latronibus Servator, et omnes vocat in paradisum. Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum.

IN ILLUD, MEMOR FUI DEI, ET DELECTATUS SUM (Psal. 76. 4).

4. *Memor fui Dei, et delectatus sum;* id cantor David testificatus est. Non ex se, sed ex Spiritu sancto Dei modulatus est, neque modo memor fuit David, sed et sapienter supplicavit; non labiis solum memor fuit, sed cor etiam illum docuit; non nocte vel die oblitus, sed hæc singulis horis precans memorabat. Et ut scias nos vera, non autem falsa scribere, ab ipsa Scripturæ historia melodias Spiritus sancti decerpimus. *Memor fui Dei, et delectatus sum, inquit David. Et ut vere scias Davidem et nocte et die Dei recordatum, et ejus memorem delectatum esse, attento animo sequentia audi: Memor fui nocte nominis tui, Domine (Psal. 118. 55); et, Memor ero nominis tui in omni generatione et generatione (Psal. 44. 18): Mediæ nocte surgebam ad confitendum tibi, Domine (Psal. 118. 62): In matutinis meditabar in te (Psal. 62. 7): Vespere et mane et meridie narrabo et annuntiabo (Psal. 54. 18): Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo (Psal. 62. 1); et rursum, Ad annuntiandum mane misericordiam tuam, et veritatem tuam per noctem (Psal. 91. 3). Viden' nullam fuisse otiosam horam, in qua oblivisceretur? non matutinam, non vespertinam. Si discere velis Davidem non simpliciter Dei memorem fuisse, sed etiam cum attentione cordis, audi, De profundis clamavi ad te, Domine: Domine, confitebor tibi in recto corde (Psal. 129. 1. et 118. 7). Et ut omnium horarum terminum induceret David, deinde ait: Quomodo dilexi legem tuam, Domine? tota die meditatio mea est (Psal. 118. 97). Ecce quomodo tota die meditando eloquia Domini et assidue memor Dei, qualis gratiæ dignitatem accepit? num in terra mercede donatus est? Puto illum conspicuum et in terra regnantem, hic inimicos subegisse, et illic angelis imperasse: hic terrenum regnum et purpuram gessisse, et illic cælestis regni gloria fulsisse: hic modulatione et Spiritus sancti vocibus claruisse, et illic omni virtute prædite sapientiæ radiis coruscasse. Hæc partim tantum describimus. In his autem omnibus quod optimum erat sortitus est. Ut enim vidit Spiritus sanctus Deum frequenter a Davide hymnis in terra celebrari, deum in cælos abiit postulansque dicit: Domine, quousque David tui memor est, atque hac memoria delectatur, et tu ejus memor esto, Domine Deus noster;*

aitque: Memento, Domine, David et omnis mansuetudinis ejus (Psal. 131. 1). Hinc respondet benignissimus Deus: Quia frequenter prudenterque David memor est mei, ego quoque omnibus prædicabo meum erga illum affectum et dilectionem: plus quam sanctos et angelos et Virtutes celebrabo illum in terra. Quid dicendo? *Inveni David servum meum, virum secundum cor meum (Psal. 88. 21; et 1. Reg. 13. 14); et, Primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ, et, Thronum ejus sicut dies cæli (Psal. 88. 28. 30).* Hoc porro dicens David, seipsum conspicuum reddit. Vides magnum esse homini lucrum memoriam Dei? Dixit David, *Memor fui Dei, et delectatum est cor meum.* Nam alia quidem delectationes per os ingrediuntur, et per pedicem exeunt: Dei vero delectatio quasi fons, mellita nempe verba mea cor lætificant; ita ut dicat homo sic affectus: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! super mel ori meo (Psal. 118. 405)!* Etenim qui Dei memor est, omnia lætitiæ bona habet in corde recondita: illic fons bona scaturiens; illic mel et favum, et lucerna accensa; illic thesaurus absconditus sanctæ Trinitatis. Demum Pater et Filius et Spiritus sanctus veniunt, et mansionem apud eum faciunt: atque deinceps ille non est ultra homo initiatus, sed angelus a Deo fultus. Quia igitur tali gratia dignatus est homo, et qua tali delectatione fruens lætabatur David; nos quoque Dei delectatione fruentes, frequenter Dei memores simus, ut isdem fruamur bonis. Age ergo virtutes adventus Servatoris ceu thesaurum perscrutemur, et terrenum ejus adventum ceu columnam omni virtute refertam celebremus: quoniam multa audivi a scelestis illis Judæis prolata blasphemiarum argumenta; et quia non credunt illi Scripturis, quas indigne legunt, nec mysterium agnoscunt. Nam quod ex virgine natus sit Dominus, hoc illis miseris et scelestissimis offendiculo esse dicitur. O stultitiam! o iniquos homines plus quam natura ferat! Quæ scriptura, in his propheta hanc Domini gratiam non celebrat? Primus Salomon, magnus sapientiæ auriga, virginem beatam prædicavit dicens: *Beata sterilis intemerata, quæ non novit torum in delicto (Sap. 3. 1).* Sterilem illam vocat antequam in illam superveniret Spiritus sanctus, et antequam sol oriretur. Non novit

torum in delicto, quia cum viro non congressa est. Cum porro de intemerata sterili audivit venerandus Isaias, statim sapientis dictum collegit, ac cum ipso modulatus est: Tu, inquit, dixisti sterilem intemeratam, et ego dico: *Lactare, sterilis quæ non parit* (Isai. 54. 1). Hactenus non peperisti: jam lactare, quia cum quem cæli non capiunt, tu ut susciperes digna fuisti. Ut vero dno illi testes hæc prædicarunt, alium perquisierunt, quem in mysterium inducerent, ut quod quærebatur ex tribus testibus certum esset. Hæc illis cogitantibus, ambo Davidem invenerunt modulationis rethorem, et ipsi futuram œconomiam in mentem revocarunt. Ut autem mysterium audivit, quasi cum clangore tube respondit: Ecce ambo de sterili loquuti estis: cur de glorioso partu nihil dixistis? Rem prudenter dictam advertens Isaias, statim reponit: *Ecce virgo in utero habebit et pariet filium* (Isai. 7. 14). Addidit Salomon: *Habebit fructum in visitatione animarum* (Sap. 3. 13). His auditis David dixit illis: Ecce dixisti quod pariet: quo in loco? in urbe, an in deserto, vel in agro? Reponunt ei: Tu de loco et de civitate dicitis: ampliori quippe gratia dignatus es. Tunc David Spiritus operatione suggerente, magno clamore mysterium celebravit: Vos in occulto, inquit, loquimini: ego alta voce partum proferam: *Ecce audivimus eam in Ephratha, invenimus eam in campis silvæ* (Psal. 131. 6). Ac cum intelligeret hanc doctrinam esse profundum ænigma, hæc descripsit: *Ecce audivimus eam in Ephratha, invenimus eam in campis silvæ*: hoc est in Bethlehem: nam Ephratha vocatur. *Audivimus eam in Ephratha*, nempe prægnantem esse: illic enim fama exiit, Virginem esse prægnantem. Tunc invenimus eam in campis silvæ, in spelunca, ubi lux apparuit. Hic audivimus eam prægnantem, hic de viro notitiam accepimus: illic matrem Domini invenimus. Ecce ex tuis tres tibi testes protulimus, gloriam Virginis prædicantes: non quod hos tantum invenerimus; omnes quippe prophætæ se ipsum vidisse confidunt; sed quod ex tribus testibus jus statuatur. Ego vero non ex tribus rem tracto; sed da mihi unum fide dignum testem, qui dicat falsum esse mysterium, aut Virginem ex viri operatione peperisse; aut hoc declara, et conversus quasi Deiparam adora. Aut ostende Servatorem in sepulcro ac tumulo detentum, aut ego tibi ostendam in dextera Patris sedentem. Non enim ex alienigenis, sed ex genere tuo testem profero dicentem: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (Psal. 109. 1). De Judæis loquitur; neque enim alius est inimicus, quam is qui crucem negat.

2. Sed ego relicta Dei hoste synagoga, Ecclesiæ a Deo inspiratæ loquar. Si tibi dixerit Judæus, Dic quomodo virgo genuit sine viro; dic et tu, Quomodo Adam Evam genuit sine muliere? Quomodo virgo genuit sine semine? quomodo floruit terra sine semine? Quomodo genuit virgo? quomodo aquam emisit prærupta petra? Quomodo genuit virgo? dic quomodo Aaronis virga germinavit. Quomodo genuit virgo? dic, quomodo manna de cælo decidit? quomodo hydria impleta est? quomodo ex radice Jesse flos germinavit? quomodo Eliæ oleum supereffluxit in testam? Quomodo genuit virgo? dic, quomodo velus Gedeonis rorem emisit? dic, quomodo Samsoni ex osse aqua manavit? dic, quomodo fornax tres pueros servavit? dic, quomodo sub Manoe petra accensa est sine ligno? dic, quomodo rubus inflammaretur, nec combureretur? dic, quomodo non combustus fuerit Elias in curru igneo? dic, quomodo Moyses ingressus sit in caliginem, et inde egressus? Quomodo genuit virgo? quomodo Isaias Dominum vidit sedentem super solium excelsum et elevatum? dic, quomodo Daniel occultum somnium Nabuchodonosori declaraverit? quomodo Ezechiel invisibilem in curru Cherubinorum sedentem viderit? Quomodo genuit virgo? quomodo Jeremias propheta ex vulva sanctificatus est? dic quomodo mortua prophætæ ossa mor-

tuum suscitaverint; dic quomodo mare Rubrum virga in petram versum sit; dic quomodo Jordanis fluxum retro duxerit; dic quomodo arbores fructus parturiant, dic quomodo vitis uvam ferat, dic quomodo nox diem genuerit. Quomodo genuit virgo? Dic quomodo luminare solis mundum calefaciat; dic quomodo cælum stellas exhibeat. In his quoque sunt mysteria ineffabilia, in cælis occulta et incomprehensibilia. Si hæc mihi explicaveris, Judæorum patrone, jam sciam te partum Virginis intelligere. Verum tu alienus es et ab illis et ab his mysteriis: nos vero et nec amplectimur, et illa credimus. Interpretare prophetas, et vide adventus oratores. Coronetur prædicatio. Quæ ille fecit et passus est, jam illi a toti generationibus depinxerunt. Primus supplicat David, *Domine, inclina cælos et descende* (Psal. 143. 1). Et postulata consequutus, prædicat et dicit, *Inclinavit cælos, et descendit* (Psal. 17. 10). Et quia ut puer appariturus erat, ait Isaias, *Puer natus est nobis* (Isai. 9. 6). Quia vero mater ejus illum sublatura erat ut fugeret in Ægyptum, *Ecce Dominus sedet super nubem Ierem, et venit in Ægyptum, et concutietur manufacta Ægypti* (Ibid. 19. 4). Virginem nubem levem jure vocavit, quia virilis seminis onus non suscepit. Quod vero in Jordane baptizandus esset, dicit Jeremias, *Quomodo feceris in fremitu Jordanis* (Jerem. 12. 5)? Et cur per species enumeramus? Age, omnes simul prophetias in unam lucem proferamus. De interpretatione ait Gabriel, *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te* (Malach. 3. 1). De Christi et Baptistæ occursum ait David, *Misericordia et veritas obviaverunt sibi: de quo salutatione Elisabetæ ad sanctam et castam Deiparam, Justitia et pax osculatae sunt* (Psal. 84. 11. et seqq.). Rursum de Joanne et de Domino dicit, *Veritas de terra orta est, et justitia de cælo prospexit* (Psal. 81. 6). De apostolis dicit, *Ego dixi, Dn estis*. Et de superno testimonio ait David, *Filius meus es tu: ego hodie genui te* (Psal. 2. 7). De ægrotis ait, *Misit verbum suum, et sanavit eos* (Psal. 106. 20). de peccatoribus, *Ipsa peccata nostra fert; de suscitatis mortuis, Resurgent mortui; de animabus detentis, Qui in tenebris sedetis, lux orta est vobis* (Isai. 55. 4. et 26. 16. et 9. 2). De Caipha et Herode dicit, *Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham* (Psal. 46. 10); de Juda, *Qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem* (Psal. 40. 10); de synagoga Judæorum et principum sacerdotum, *Veniet Dominus in iudicium cum senioribus populi* (Isai. 3. 14), de cruce, *Venite et mittamus lignum in panem ejus* (Jerem. 11. 19); et de latrone qui a dextris erat, *Dextera Domini facit virtutem* (Psal. 117. 16), de sepulcro, *Posuerunt me in lacu inferiori* (Psal. 87. 7); et de corona spinea, *Vinea mea proavis spinas germinavit; et quod tentatus fuerit a maligno, Inimicus impropertavit Domino; et quod vocatus sit Filius hominis, Et super Filium hominis quem confirmasti tibi* (Psal. 73. 18. et 79. 18). De sepultura ejus, *Et dabo improbos pro sepultura ejus* (Isai. 53. 9); de resurrectione Domini, *Exsurge, quare obdormis, Domine* (Psal. 43. 23)? de assumptione ejus, *Accendit Deus in jubilatione* (Psal. 46. 6); de sessione superna, *Sede a dextris meis* (Psal. 109. 1). Ecquid pluram dicam? Ne rhetores quidem universas, quæ de Christi gratia proferuntur, prophetias recensent. Vis scire quam certa sit vetus illa historia, et quod Novum Testamentum a Veteri depingatur, quodque ea, quæ hic dispensata fuere, illic adumbrata fuerint? Vide mihi illum ibi in tabernaculo Abraham cum duobus angelis adventantem, et hic cum duodecim discipulis in domum Zacchæi ingredientem: vide mihi illum ibi duos fratres ad sacerdotium vocantem, et hic duos fratres ad apostolatam eligentem; Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus; Petrus et Andreas in apostolis ejus. Vide mihi illum ibi filium viduæ per Eliam suscitantem, et hic filium unicuique viduæ per se excitantem: illic per Eliæzrum Næ-

νησεν· Ἰδοὺ ἐκάτεροι περὶ τῆς στεῖρας εἰρήκατε· διὰ τί οὐκ εἰρήκατε περὶ τῆς ἐνδόξου κηρύσεως; Εὐθὺς νοήσατε· Ἡσαΐας τὸ φρόνιμον, ἀντιβάλλει τοῖς ῥήμασιν· Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήγεται, καὶ τέξεται υἱόν. Καὶ ὁ Σολομὼν ἐδευτέρωσεν· Ἔξει καρπὸν ἐν ἐπισκοπῇ ψυχῶν. Ταῦτα ἀκούσας Δαυὶδ ἔφησε πρὸς αὐτούς· Ἰδοὺ εἰρήκατε ὅτι τέξεται· ἐν ποίῳ τόπῳ; ἐν πόλει, ἢ ἐν ἐρήμῳ ἢ ἐν χώρᾳ; Λέγουσι πρὸς αὐτόν· Σὺ περὶ τοῦ τόπου καὶ τῆς πόλεως ἐρμήνευσον· περισσεύεις γὰρ χάριτος ἡξίωσαι. Τότε Δαυὶδ, τοῦ Πνεύματος εἰπόντος αὐτῷ τὴν ἐνεργεῖαν, μεγαλοφώνῳ κραυγῇ, ἐστηλίτευσε τὸ μυστήριον· Ὑμεῖς, φησὶν, ἐν κρυφῇ δονεῦσθε, ἐγὼ ὑψηλῇ τῇ φωνῇ ἀνυμνήσω τὴν κύησιν· Ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐφραθᾷ, ἠύραμεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ. Καὶ συνέλθ' ἐπὶ τούτοις τοῖς δόγμασιν, ὅτι βαθὺ τὸ ἀνιγμα, ἐζωγράφησεν· Ἰδοὺ ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐφραθᾷ, ἠύραμεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ· τουτέστιν, ἐν Βηθλεὲμ· Ἐφραθᾷ γὰρ ὀνομάζεται. ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐν Ἐφραθᾷ, ὅτι ἐγκυδός ἐστιν ἡ Παρθένος. Τότε δὲ ἠύραμεν αὐτὴν ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ δρυμοῦ, εἰς τὸ σπήλαιον, ὅπου τὸ φῶς ἐφανερώσθη. Ὡς ἠκούσαμεν αὐτὴν ἐγκυον, ὡς περὶ ἀνδρὸς ἀκοὴν ἐδεξάμεθα· ἐκεῖ μῆτέρα τοῦ Κυρίου ἠύρηκαμεν. Ἰδοὺ ἐκ τῶν σῶν τρεῖς σοὶ παρεστήσαμεν μάρτυρας τὴν δόξαν τῆς Παρθένου κηρύττοντας· οὐχ ὅτι μὲν τούτους εὐρήκαμεν· ἅπαντες γὰρ αὐτὴν οἱ προφῆται ἐωρακότες ἐλπίζουσιν· ἀλλ' ἐπὶ τριῶν μαρτύρων ἐστάναι τὸ δίκαιον. Ἐγὼ δὲ ἐπὶ τῶν τριῶν οὐ τραπέυω· ἀλλὰ δός μοι ἓνα πιστότατον μάρτυρα λέγοντα ψεύδεσθαι τὸ μυστήριον, ἢ ἐξ ἀνδρὸς ἀποκουῆσαι τὴν Παρθένον· ἢ τοῦτο ἀποδείξω, ἐπιστρέψας ὡς Θεοτόκον προσκύνησον. Ἡ δεῖξον τὸν Σωτῆρα ἐν τάφῳ καὶ σορῇ κατεχόμενον, ἢ ἐγὼ σοὶ δεικνύω ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθεδόμενον. Οὐ γὰρ ἐξ ἀλλοφύλων, ἀλλ' ἐκ τοῦ σοῦ γένους προσφέρω τὸν μάρτυρα λέγοντα· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ὡς ἂν ὦ τούτος ἐχθρός σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Περὶ τῶν Ἰουδαίων λέγει· οὐ γὰρ ἄλλος ἐστὶν ἐχθρός, εἰ μὴ ὁ σταυρὸν ἀρνούμενος.

Ἄλλ' ἐγὼ ἔσας τὴν θεομάχον συναγωγὴν, πρὸς τὴν θεόπνευστον Ἐκκλησίαν συνέρωμαι. Ἐάν σοι εἴπῃ Ἰουδαῖος, εἶπε πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος δίχα ἀνδρὸς, εἶπε αὐτῷ καὶ σὺ· Πῶς ἔτεκε τὴν ἕβαν ὁ Ἄδὰμ δίχα γυναικός; Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; δίχα σποράς; πῶς ἐξήνθησεν ἡ γῆ δίχα σπέρματος; Πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος; πῶς ἔβρυσεν ἡ παρθένος τὸ ὕδωρ ἢ ἀκρότομος; Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἶπε πῶς τοῦ Ἀαρῶν ἡ βῆδος ἐβλάστησε; Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἶπε πῶς οὐρανὸς ἐκ τῶν ἀστέρων; πῶς ἐπληθύνετο ἡ ὕδρια; πῶς ἐκ τῆς εἰζῆς Ἰεσσαὶ ἐβλάστησε τὸ ἄνθος; πῶς Ἐλισαίου τὸ ἔλαιον ἔβρυσεν εἰς τοὺς κεράμους; Πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος; εἶπε, πῶς ἐπὶ Γεδεὼν ὁ πόκος ἀπέλυσε δρόσον; εἶπε, πῶς [712] ἐπὶ τοῦ Σαμψῶν τὸ δόστιον ἔβρυσεν τὸ ὕδωρ; εἶπε, πῶς ἐφύλαξεν ἡ κάμιος τοῦ παιδᾶς; εἶπε, πῶς ἐπὶ Μανυὲ ἀνήφθη ἡ πέτρα δίχα ὕλης; εἶπε, πῶς ἐκαίετο ἡ βᾶτο, καὶ οὐ κατεκαίετο; εἶπε, πῶς οὐ κατεφλέχθη Ἡλίας ἐν τῷ ἄρματι τῷ πυρίνῳ; εἶπε, πῶς ὁ Μωϋσῆς εἰσῆλθεν εἰς τὸν γνόφον, καὶ πάλιν ἐξῆλθε; Πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος; πῶς Ἡσαΐας τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένον ἐθεάσατο; εἶπε, πῶς Δανιὴλ ἐφανερώσθη τὸ κεκρυμμένον ἐν ὕπνῳ τῷ Ναβουχοδονόσωρ; πῶς Ἰεζεκιὴλ ἐφ' ἄρματος Χερουβὶμ καθήμενον εἶδε τὸν ἀόρατον; Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; πῶς Ἰερεμίας ἐκ μήτρας ἠγιασθῆ προφήτης; εἶπε, πῶς τὰ νεκρά τοῦ προφήτου ὕστα τὸν νεκρὸν ἤγειραν τότε; εἶπε, πῶς ἡ Ἐρυθρὰ ἐπετρῶθη ῥάβδῳ; εἶπε, πῶς ὁ Ἰορδάνης ἀνεπέδισε τὸ ῥεῦμα; εἶπε, πῶς τὰ δένδρα τοῦ καρποῦ; ἐγκυμονοῦσιν; εἶπε, πῶς ἡ ἀμπέλος φέρει τὸν βότρυ; εἶπε, πῶς ἐγέννησεν ἡ νύξ τὴν ἡμέραν; Πῶς ἐγέννησεν ἡ παρθένος; εἶπε, πῶς ὁ φωστὴρ τοῦ ἡλίου θερμαίνει τὸν κόσμον, εἶπε, πῶς ὁ οὐρανὸς τοὺς ἀστέρας ἐκφαίνει; Καὶ ἐπὶ τούτων εἰσι μυστήρια ἄρῆτα, κεκρυμμένα καὶ ἀκατάληπτα ἐν οὐρανοῖς. Εἰ ταῦτά μοι ἐρμηνεύσῃς ὁ τῶν Ἰουδαίων ἐκσκέπτωρ, οἶδα ὅτι καταλαμβάνεις καὶ τὴν κύησιν τῆς Παρθένου. Ἄλλα σὺ ἀλλότριος εἶ κάκεινον καὶ τοῦτων τῶν μυστηρίων· ἡμεῖς δὲ καὶ ταῦτα φιλοφρονούμεν, κάκεινα πιστεύομεν. Ἐρμήνευσον τοὺς προφῆτας, καὶ βλέπε τῆς παρουσίας τοῦ; ῥήτορα. Στα-

φανούσθω τὸ κήρυγμα. Ὅσα ἐποίησεν καὶ ἔπαθε, ταῦτα οἱ προλαβόντες περὶ τοσούτων γενεῶν ἐζωγράφησαν. Πρῶτος ἱκετεύει Δαυὶδ· Κύριε, κλίνον οὐρανόν σου, καὶ κατάβηθι. Καὶ ἐπιτυχὼν τῆς αἰτήσεως, ἐλαγγελίζεται καὶ λέγει· Ἐκλίνον οὐρανόν σου, καὶ κατέβη. Καὶ ἐπειδὴ ὡς παιδίον εἶχε φανῆναι, λέγει Ἡσαΐας· Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν. Ὅτι δὲ ἐμελλεν αἰρεῖν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ φεύγειν εἰς Αἴγυπτον, Ἰδοὺ ὁ Κύριος κἀθήται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἔξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σιτισθήσεται· τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου. Νεφέλην κούφην εἰκότως ὁ λόγος τὴν Παρθένον ἐκάλεσεν, ὅτι ἀνθρωποποιῶν σπέρματος βάρους οὐκ ἰδέετο. Ὅτι δὲ ἐμελλεν ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίζεσθαι, λέγει Ἰερεμίας· Πῶς ποιήσῃς ἐν φρονίμῳ τοῦ Ἰορδάνου; Καὶ τί κατ' εἰδος ἀριθμοῦμεν; Φέρε δὴ ὅλας ὁμοῦ τὰς προφητείας εἰς ἓνα φωστῆρα συνεχόμενος. Περὶ τῆς ἐρμηνείας Γαβριὴλ λέγει· Ἰδοὺ ἀποστέλλω τὸν ἀγγελόν σου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἐμπροσθέν σου. Καὶ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀπαντῆς καὶ τοῦ Βαπτιστοῦ Δαυὶδ λέγει· Ἐλεος καὶ ἀλήθεια συνήτησαν· καὶ περὶ τοῦ ἀσπασμοῦ τῆς Ἐλισάβετ πρὸς τὴν ἁγίαν καὶ ἀγνήν Θεοτόκον, Δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη κατεβίβησαν. Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Ἰωάννου καὶ περὶ τοῦ Κυρίου λέγει· Ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλεν, καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκλυσε. Καὶ περὶ τῶν ἀποστόλων λέγει· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ. Καὶ περὶ τῆς μαρτυρίας τῆς ἀνωθεν Δαυὶδ λέγει· Ἰός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γενένηκά σε. Καὶ περὶ τῶν νοσοῦντων λέγει· Ἀπέσπειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἰάσατο αὐτούς· καὶ περὶ τῶν ἀμαρτωλῶν λέγει· Αὐτὸς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει· καὶ περὶ τῶν ἐγερόντων νεκρῶν, Ἀναστήσονται οἱ νεκροί· καὶ περὶ τῶν κατεγομένων ψυχῶν, Καὶ οἱ ἐν σκότει καθήμενοι, φῶς ἀνέτειλεν ὑμῖν. Καὶ περὶ τοῦ Καίφα καὶ Ἡρώδου λέγει· Ἀρχοῦντες λαῶν συνήχθησαν μετὰ τοῦ Ἀβραάμ· καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα, Ὁ ἐσθίων ἄρτους μου ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτεροισμόν· καὶ περὶ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων καὶ ἀρχιερέων, Ἦξει Κύριος εἰς κρίσιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ· καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ· Δεῦτε καὶ ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ· καὶ περὶ τοῦ ἠητοῦ τοῦ ἐκ δεξιῶν, Δεξιᾷ Κυρίου ἐποίησεν δύναμιν· καὶ περὶ τοῦ τάφου· Ἐθεντό με ἐν λίανῳ κατωτάτῳ· καὶ περὶ τοῦ στεφάνου τοῦ ἐξ ἀκανθῶν, Ἡ ἀμπέλος μου ἀντὶ βοτρύων ἀνάθησας ἐβλάστησε· καὶ περὶ τοῦ πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ Πονηροῦ, Ἐχθρὸς ἀνείδισε τὸν Κύριον· καὶ περὶ τοῦ κληθῆναι Ἰὼν ἀνθρώπου, Καὶ ἐπὶ Ἰὼν ἐκραυγώσας ἐαυτῷ· καὶ περὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, Καὶ δώσω τοὺς σσημοὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ· καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, Ἐξεγέρθητι, Ἰνα εἰ ὑπὸ τοῖς, Κύριε; καὶ περὶ [743] τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ· Ἀνέβη ὁ Θεὸς ἐν ἀλαλαγμῷ· καὶ περὶ τῆς ἄνω καθέδρας, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Καὶ τί πολλά λέγω; Ὅλα γὰρ τὰ; προφητεία; οὐδὲ οἱ ῥήτορες ἐξαγγέλλουσι τὰς περὶ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ ἀδομένας. Θέλεις γινῶναι καλῆς ἱστορίας ἀσφάλειαν; ὅτι περὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην ἡ Παλαιὰ ἐζωγράφησε, καὶ τὰ ὡς οἰκονομούμενα, ἐκεῖ σκιαγραφοῦμενα; Βλέπε μοι αὐτὸν ἐκεῖ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀβραάμ μετὰ δύο ἀγγέλων παραγενόμενον, καὶ ὡς μετὰ δώδεκα μαθητῶν εἰς τὸν οἶκον Ζαχαρίου εἰσερχόμενον. Βλέπε μοι αὐτὸν ἐκεῖ δύο ἀδελφούς εἰς ἱερουσὺν καλέσαντα, καὶ ὡς δύο ἀδελφούς εἰς ἀποστολὴν ἐκλεξάμενον· Μωϋσῆς καὶ Ἀαρῶν ἐν τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ, καὶ Πέτρος καὶ Ἀνδρέας ἐν τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ. Βλέπε μοι αὐτὸν ἐκεῖ τὸν υἱὸν τῆς χήρας διὰ Ἠλίου ἐγείραντα, καὶ ὡς τῆς χήρας τὸν μονογενῆ δι' ταυτοῦ ἐγείραντα· ἐκεῖ δι' Ἐλισαίου τὸν Νεεμὰν καθαρισθέντα, καὶ ὡς δι' ἐαυτοῦ τὸν λεπρὸν ἀπολούοντα· ἐκεῖ τὴν Μαριὰμ ἀδελφὴν τῶν ἁγίων προφητῶν ἐπιβιβάζοντα, καὶ ὡς τὴν αὐτὴν προσηγορίαν ἀδελφῆς; τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐπονομάσαντα· ἐκεῖ ἐκ τῶν προφητῶν τέσσαρας μεγαλύναντα, καὶ ὡς τὸν ἀριθμὸν τέσσαρας εὐαγγελιστῶν σεμνύοντα. Ἐκεῖ δώδεκα προφήτας ἐτέρους ἐτύπωσε, καὶ ὡς δώδεκα τὸν ἀριθμὸν ἀποστόλων ἐκάλεσεν· ἐκεῖ τοῖς μεγάλοις προφήταις ὑπουργοῦς ἀνέδειξε, καὶ ὡς τοῖς ἀποστόλοις ἑβδομήκοντα. Θαδδαῖος ἐτύγγανε τοῖνυν ὁ θεραπείας τὸν Ἀβγαρον. Ἐκεῖ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ τοῦ βασιλεῖς τῆς Παλαιστίνης ἐπαίδευσεν, ὡς Ἰησοῦς ὁ ἀληθινός· Θεός τοῦ; βασιλεῖς; τῆς οἰκουμένης ἐδίδασκεν· ἐκεῖ δώδεκα

πηγαί ἐν Ἑδὲμ βρύουσαν, ὡς δώδεκα μαθηταί ἐκ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης· βάπτισμα πηγάζουσιν· ἐκεῖ ἐδόμηκοντα στελέχη φοινίκων ἐδείχθησαν, ὡς ἐδόμηκοντα μαθηταί τῶν ἀποστόλων ἐβλάστησαν· ἐκεῖ τὸ πικρανθὲν ὕδωρ ζύλον ἐγλύκαζε, καὶ ὡς τὸ πικρότατον τῶν ἁμαρτιῶν εἰς γλυκεῖαν χαρισμάτων πηγὴν τοῦ σταυροῦ τὸ ζύλον μετέβαλεν· ἐκεῖ ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἡγιασθῆ, ὡς ἡ σκηνὴ τοῦ παστοφορίου ἐδοξάσθη· ἐκεῖ Δαυὶδ ἐμελώδησε τοὺς ὕμνους, καὶ ὡς Παῦλος ἐκελάδησε τὰς διδασκαλίας· ἐκεῖ Ἥλιος ἐκ τῶν προφητῶν ἀνεδείχθη παρθένος, καὶ ὡς ὁμοίως Ἰωάννης ἐκ τῶν ἀποστόλων παρθένος· ἐκεῖ Ἥλιος ἐν τῷ ἄρματι ἐκάθησε τῷ πυρίνῳ, καὶ ὡς Ἰωάννης ἐπὶ τὸ στήθος ἀνέπεσε τοῦ Κυρίου· Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταγαλλοικον ἐστίν· Ἐκεῖ τρεῖς ἀνεδείχθησαν μεγάλοι, ἔχοντες τοῦ Σωτῆρος τὸ ὄνομα, τῆς ἐνδόξου Τριάδος δηλοῦντες τὸν χαρακτήρα, οἱ τρεῖς ἅγιοι δυνατοί. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἦσαν τῶν τυγόντων, οὐδὲ τῶν ἀγεννῶν, Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ ὁ μέγας ἐν ἱερεῦσιν· ἔπειτα οἱ τρεῖς ἁγίοιστοι μάρτυρες τὸν ὑπογραμμὸν σεμνύνουσι τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ἐλκεταὶ δὲ μοι ἀληθῶς ἡ διάνοια καὶ εἰς ἕτερα ἐκπηδήσει, εἰς σωτήριον πίστιν. Οὐ γὰρ ἀφίσταμαι τοῦ προφήτου λέγοντος· *Ἐμνήσθη τὸν Θεοῦ, καὶ ηὐφράνην· ὃν ἡ πανάρετος Σοφία ἐν τοῖς ἄσμοις ἀνακηρύττει· Ἐξεγείρου, βορῶν, καὶ ἔρχου, νύστε, διάπνευσον κηπὸν μου, καὶ βρυσάτωσαν ἀρώματα.* Ἄρα τίς ἐστὶν ὁ βορῶν, ἢ ὁ νότος; ἢ τίς ἐστὶν ὁ κηπός; ἢ τίνα τὰ ἐν τῷ κήπῳ φυτὰ; ἢ τίνα τὰ ἀρώματα τὰ βρόντα; Ἐγὼ τοῦτο εἶναι οἶμαι, ὡς ἐρμηνεύει ἡ Γραφή, βορῶν εἶναι τὴν ἁγίαν Παρθένον, νότον τὸν Σωτήρα τοῦ κόσμου, φυτὰ τοὺς ἁγίους μάρτυρας καὶ ἀποστόλους, πηγὴν ἄρδουσαν τὸν κήπον τὸ βάπτισμα τοῦ Σωτῆρος, φύλακα τοῦ κήπου τοῦ σταυροῦ τὴν σφραγιδα, ἀρώματα εἶναι τὰ ἱάματα καὶ τὰ χαρίσματα τοῦ Σωτῆρος. Τοῦτο οὖν ἐστὶν· *Ἐξεγείρου, βορῶν, τουτέστιν, ἡ Παρθένος ἐκ τῆς Γαλιλαίας· καὶ ἔρχου, νύστε· δεῦρο, Χριστέ, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ μεσημβρίας, καὶ ἐμπνευσον εἰς τὴν ἁγίαν Παρθένον· διάπνευσον εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἐξέγειρον τοὺς ἁγίους μάρτυρας, καὶ ἀποστόλους, καὶ βρυσάτωσαν τὰ ἀρώματα ἐπὶ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ πεπλανημένους.* Ταῦτα τὰ ἀρώματα εἰς διαφόρους πηγνυταί χάριτας, καὶ γίνεται τοῖς ἀσθενούσιν υγιεῖς τεκμήριον, τοῖς πεπλανημένοις ἐπιστροφῆς ἔλεγχος, τοῖς ἁμαρτωλοῖς μετανοίας [744] συνήγορος, τοῖς δικαίοις εὐρωστίας βοήθημα. Πῶς οὖν ἐπαξίως ὑμνήσωμεν τῶν ἰαμάτων τὰ ἱάματα, τὴν ζωοποιὸν ἑλπίδα, τὴν ἐπίγειον ζωὴν, τὴν οὐράνιον σωτηρίαν; Πῶς ἐμυρίζετο ἡ γῆ, ὅτε ταῦτα ἔρρεον τὰ ἀρώματα; πῶς δὲ πάλιν ἡ γῆ ἔφερε τὰ ἴδια θυμιάματα; καὶ τῷ Δεσπότη μετὰ φόβου προσφέρουσα ἔλεγε· Σὺ, φησὶ, Δέσποτα, παρέχεις τὰ οὐράνια ἀρώματα, καὶ γὰρ τὰ ἐπίγεια τῶν θυμιαμάτων προσφέρω τῇ σῇ θεότητι· σὺ, Δέσποτα, μυρίζεις μοι τὰ νῦτα τοῖς ἁγίοις σου καὶ παναρχάντοισι ἴχνησι, καὶ γὰρ μύρα σκιοτῶσα προσφέρω σοι. Εἶτα ἐπ' ἀμφοτέροις τούτοις τοῖς ἄπαισι εὐφρανιμῆν ἡ γῆ πρὸς τὴν σύνδουλον ἄπασαν κτίσιν ἐδόξα· δεῦτε, συνάχθητε πάντες οἱ ἔγγονοί μου, καὶ ἴδετε ἐπὶ τῆς τῶν ἐν οὐρανοῖς; δοξαζόμενον· δεῦτε, βλέπετε ἐν ἀγκάλαις γυναικὸς βασταζόμενον τὸν ἐπὶ τῶν Χερουδὶμ καθεζόμενον· δεῦτε, ἴδετε γαλακτοτροφούμενον, τὸν ἐποχτεύοντα γάλα τῆς θηλείας· δεῦτε, ἴδετε ἐν γαστρὶ Παρθένου χωρούμενον, τὸν ἐν οὐρανοῖς μὴ χωρούμενον· δεῦτε, ἴδετε παρὰ μητρὸς τροφήν λαμβάνοντα, τὸν τὰ πέριτα διατρέφοντα· δεῦτε, ἴδετε διδασκάλους παραδιδόμενον, τὸν διδασκάλου; παιδεύοντα· δεῦτε, ἴδετε ὑπὸ ἀνθρώπων πειραζόμενον, τὸν ὑπὸ ἀγγέλων δοξαζόμενον· δεῦτε, ἴδετε εἰς τὸν οἶκον Ζαχαρίου εἰσερχόμενον, τὸν ὑπερᾶνω τῶν οὐρανῶν καθεζόμενον· δεῦτε, βλέπετε μετὰ τῆς Χανααίης διαλεγόμενον τὸν ὑπὸ τῆς Χερουδίκης λειτουργίας ἀνυμνούμενον· δεῦτε, ἴδετε ὑπὸ γυναικὸς ἁμαρτωλοῦ συνερχόμενον τὸν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθεζόμενον· δεῦτε, ἴδετε τὸν ὑπὸ τῆς ἀσθενοῦσης γυναικὸς τοῖς κρασπέδοις ψαυόμενον, τὸν ὑπὸ τῆς ἀσωμάτου φύσεως τῶν δυνάμεων προσκυνούμενον· δεῦτε, ἴδετε γεννηθέντα ὡς ἄνθρωπον, τὸν ὑπάρχοντα τῶν αἰώνων ποιητὴν· δεῦτε, ἴδετε νηπιάζοντα τὸν πρὸ καταβολῆς κόσμου ὑπάρχοντα· δεῦτε, ἴδετε, ὑπὸ ἀρχιερέων παειραζόμενον, τὸν ὑπὸ ἀγγέλων δορυφορούμενον· δεῦτε, ἴδετε, ὅλα τὰ κτίσματα τὸν κτίσαντα βλέποντα· καὶ ὡς ἐστὶν

ἡ ζωὴ ἐπὶ γῆς, πάντες ζήσατε· δεῦτε, πάντες θεοσφύθητε· δεῦτε, μικροὶ μετὰ τῶν μεγάλων συνέλθετε, οἱ πένητες μετὰ τῶν πλουσίων, οἱ δοῦλοι μετὰ τῶν κυρίων, οἱ ἁμαρτωλοὶ μετὰ τῶν δικαίων, τὰ ἔρπετα κατὰ τὰ τετράποδα μετὰ τῶν πετεινῶν, καὶ βλέπετε τὸν τῆς ζωὴν χαρισάμενον. Οἱ καιροὶ τοῦ χειμῶνος καὶ τοῦ φθινοπώρου ἀλλάγητε, καὶ παρὰ φύσιν καρποφορήσατε, καὶ τὰς ἐπικαρπίας ἑαυτῶν προσκομίσατε τῷ ἐγκυμῶσαν τῇ θεότητι· ἢ τὰ ὑμέτερα προσαγάγετε θυμιάματα, ἢ παρ' ἐκείνου τρυγήσατε τὰ ἀρώματα. Ὡς δὲ ἐν πᾶσι τοῖς παρωράθῃ τοῖς ἐγγόνιοις ἡ γῆ, ἰδοὺ πάντα, καθὼς εἶπε, συνέτρεχον, καὶ οἱ ἔρμηροι τόποι ἐβλάστησαν, καὶ πολλὴν εὐωδίαν ἐδείξαντο ἵνα τὴν προφητείαν Ἦσατο τελέσωσι τὴν μελωδήσαντα· *Ἀγαλλιάσθω ἡ ἔρμηρος, καὶ ἀνθελτω ὡς κρινὸν, καὶ ὀλοχαρήσει καὶ εὐωδιάσει τὰ ἔρμηρα τοῦ Ἰερδάνου.* Τούτων οὕτω πραττομένων καλῶς, λοιπὸν καὶ ἡ θάλασσα αὐτῆ ἐπεθύμησε τῆς εὐωδίας ἀπολαύειν, καὶ ἤρξατο δημοσιεύειν ἑαυτὴν, καὶ τῇ γῆ λέγουσα ἀντέβαλεν· *Καὶ μοι λοιπὸν τὸν Κύριον παραχώρησον· μὴ γὰρ μόνον σὸς ἐστὶν ὁ Δεσπότης, ὅτι ὅλης αὐτοῦ παρεδῆξω τῆς θεότητος; τὴν χάριν παρακάλεσον αὐτὸν ἔλθειν πρὸς με, μήποτε ἐγὼ ἐρχομένη πρὸς αὐτὸν, ὅλον σου ἐξαφανίσω τὸ πρῶτον. Εἰ μὴ γὰρ ἐπέγγων αὐτὸν, καὶ ἐδοδοῖκεν τὸν ἐμὲ σφραγίσαντα καὶ πεδήσαντα ἀλύτοις δεσμοῖς, πάλαι ἂν ἐλύουσα ἔκαμψά σου τὰ πέριτα. Ἡ οὐκ ἔγνωσ, ὅτι πρῶτοιμότερα καὶ προγενεστέρα σου κεχώρηκα; πρὸ τοῦ γὰρ σε φανῆναι, ἐγὼ ἐν ταῖς ἀδύσοις ἐχόρευον. Ἄποδος μοι τὸν Δεσπότην τὸν ἰδόν, καθὼς ὁ προφήτης εἶπεν· Ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποιήσεν αὐτὴν· καὶ τότε ἐπήγαγε· *Καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλυσαν.* Σὺ οὖν ὕστερον ἐπλάσθης. Ἐξηραμένη, μήτηρ κονιορτοῦ, ἀκόρεστε, καὶ τάφη νεκρῶν, αἰμάτων, θολίων καὶ ἁμαρτημάτων οἴκος, τί τυραννεῖς τὴν πρεσβυτιᾶ σου, καὶ μὴν κατέχεις τὸν Κύριον; Ἄποδος μοι λοιπὸν αὐτὸν, ἵνα πληρωθῇ τὸ εἰρημένον, *Ἐν τῇ θαλάσῃ αἱ ὁδοὶ σου·* ἀποδος μοι τὸν ἰδόν πλαστοουργόν, ἵνα [745] καὶ τοὺς ἐμοὺς κόλπους πληρῶσιν ἐν χάριτι. Καὶ οὕτω συνεχομένη παρὰ τῆς θαλάσσης ἡ γῆ τῷ αὐτοῦ νεύματι, κοσμοφυσῶσα ἐπόμπει λέγουσα· *Μὴ γὰρ σου χεῖρων ὑπάρχω, ἐρομένη, καὶ κεχαυνωμένη, καὶ ἀστατούσα, καὶ συρίζουσα, ἐπικροῦντε καὶ χολέρας, πῶς ἠνίοχε, καὶ ἀχρησίτευσε βίου, ἀλμυρονάματα καὶ δυσοδόχουτε, πορεῖαις ἀνεπίδατε, καταγιγῶδες σύμφυλε, τετραχυμένη τοῖς λαίλαψιν· εἰ οἴσθα, ὡς σὺ ἐφῆς προτιμότερα εἶναι, ἐν σοὶ πρῶτον ἂν ἐσκήνωσεν ὁ Δεσπότης· νῦν δὲ τοῦτο φαίνεται μοι τὸ ἀξίωμα, ὅτι σου ὑπάρχω ὑπερέχουσα, ἐξότι ἐν ἐμοὶ πρῶτον τὰς ἀκτῖνας ἀπέλυσε τῆς θεότητος. Τούτουτόν σου προτιμότερα καθέστηκα, ὅσον ἐγὼ μήτηρ ἀνθρώπων, καὶ σὺ ἔρπετων· ἐγὼ τῆς ἁγίας Παρθένου μήτηρ εἰμὶ, ἦτις τὸν Δεσπότην ἐξήνθησε· σὺ δὲ τοῦ πονηροῦ ὀρακοντος, ὅστις ἐμπαιζει τὰ ζωᾶ σου· ἐγὼ εἰμι μήτηρ προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ ἁγίων ἀνδρῶν· σὺ δὲ ἀγρίων καὶ πονηρῶν μήτηρ ἔρπετων, καὶ δυσπλοούντων ψυρᾶ· ἐγὼ παραδείσιος καὶ ἐπικάρπιος ἔχουσα ἀνθή καὶ ἀρώματα, σὺ δὲ ἀνέμους καὶ λιμένας καὶ ἀταξίας. Εἰ ἦν ἐν ἐμοὶ τοῦ κατέχειν τὸν Κύριον, οὐκ ἂν παραγενέσθαι αὐτὸν πρὸς σὲ παρεχώρησα. Ὡς δὲ, τῶν ττινικαῦτα ἀντιπραττόντων τῶν στοιχείων τοῖς νεύμασι, ὁ πάντα πληρῶν, καὶ πάντα οἰκονομῶν Κύριος πρὸς αὐτὴν τὴν θάλασσαν παραγίνεται, τοῖς ἁγίοις ἴχνησι δοξάσαι καὶ τιμῆσαι τῶν ὑδάτων τὴν ἡπειρον βουλόμενος, λοιπὸν ἡ θάλασσα τοὺς κόλπους ἀπλώσασα μετὰ πολλῆς χαρᾶς τὸν Κύριον ὑπεδέξατο λέγουσα· *Δεῦτε, πάντα τὰ ζωᾶ τὰ μικρὰ μετὰ τῶν μεγάλων, συνέλθετε τὰ ἐν τοῖς βάθεσι, ἐπαναπλεύσατε τὸν ἐξ ἀρχῆς ὑμᾶς ἐνθρονιάσαντα, καὶ τὸ ζῆν ὑμῖν χαρισάμενον· πάντα τὰ ἐναντία τοῦ χειμῶνος φειμῶθητε πνεύματα, καὶ τοῦ παρόντος φρίζετε τὴν θεότητα· πᾶσαι αἱ καταγιγῶδες, λαίλαπες, ἡσυχάζατε· τῆς δυναστείας τὸ μέγεθος· πάντες οἱ ἄεμα καὶ χειμῶνες συστάλητε, καὶ πάντα τὰ κύματα ἤρημιστε καὶ γαληνιάσατε, καὶ τὸν Κύριον τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου μετὰ χαρᾶς ὑποδέξαθε. Τίς ἀναγγελεῖ μοι σήμερον, ὅτι πελαγοδάτην ἔχω ἐπιθάτην τὸν Κύριον; Μεγαλυθεῖν ἀπὸ τῆς σήμερον, ὅτι Χερουδίκῃ ἐγενήθη καθέδρα, καὶ Σεραφικῆς σιβάδας ἀνάλαβον· ὅτι τὸν ἐκεῖ καθεζόμενον ὡς ἔχω βαδίζοντα· τὸν ἐπὶ πειρῶν ἀνέμων ἰπτάμενον, ἐν ταῖς νήσοις ἔχω στελέδ-***

manum purgatum, hic per se leprosum mundatum : illic Mariam sororem sanctorum prophetarum inducentem, hic sororem sanctorum apostolorum eodem nomine vocantem : illic ex prophetis quaternos exaltantem, hic quatuor evangelistarum numerum honorantem. Illic duodecim alios prophetas efformavit, hic duodecim numero apostolos vocavit : illic magnis prophetis alios subministrantes assignavit, hic apostolis septuaginta alios adiecit. Thaddæus porro fuit is qui Abgarum curavit (a). Illic Jesus filius Nave reges Palæstinæ corripuit, hic Jesus verus Deus reges orbis gloria affecit : illic duodecim fontes in Edem scaturiunt, hic duodecim discipuli ex Sole justitiæ baptisma effundunt : illic septuaginta palmarum arbores ostensæ sunt, hic septuaginta apostolorum discipuli germinarunt : illic amarum aquam lignum dulcem reddidit, hic summam peccatorum amaritudinem in dulcem charismatum fontem crucis lignum mutavit : illic tabernaculum testimonii sanctificatum est, hic tabernaculum Pastophorii glorificatum est : illic David hymnos modulatus est, et hic Paulus dulcisona voce doctrinam protulit : illic Elias inter prophetas virgo exhibitus est, hic similiter Joannes inter apostolos virgo : illic Elias in curru igneo sedit, hic Joannes supra pectus Domini recubuit : *Deus enim noster ignis consumens est* (Hebr. 12. 29). Illic tres exhibitii sunt magui, qui Servatoris nomen habent, qui gloriosæ Trinitatis characterem significant : tres sancti potentes ; non enim e vulgo nec inglorii erant ; Jesus filius Josedec, magnus in sacerdotibus. Deinde tres illi fide digni testes, qui sanctæ Trinitatis gloriam subindicant.

3. Vere animus mihi abripitur ut ad alia transiliam, ad salutarem fidem. Non enim a propheta abscedo dicente : *Memor fui Dei, et delectatus sum* : quem omni virtute prædita Sapientia in Canticis prædicat, *Surge aquilo, et veni auster; perfla hortum meum, et fluant aromata* (Cant. 4. 16). Quis ergo est aquilo? quis auster? quis hortus? quæ in horto plantæ? quæ aromata fluenta? Ego illa puto esse, quæ interpretatur Scriptura; aquilonemque esse sanctam Virginem, austrum Servatorem mundi, plantas sanctos martyres et apostolos, fontem irrigantem hortum baptisma Servatoris, custodem horti signaculum crucis, aromata curationes et charismata Servatoris. Hoc ergo sibi vult illud, *Surge aquilo*; id est, Virgo ex Galilæa; et *veni auster*; veni, Christe, de caelo a meridie, et perfla sanctam Virginem, perfla in mundum, et excita sanctos martyres et apostolos et fluant aromata in infirmos et errantes. Hæc aromata in diversas condensantur gratias, et sunt infirmis sanitatis indicium, errantibus argumentum conversionis, peccatoribus poenitentiae advocati, justis valetudinis auxilium. Quo pacto igitur digne celebrabimus peccatorum curationes, vivificam spem, terrenam vitam, cælestem salutem? Quomodo impinguata est terra, cum talia fluxerunt aromata? quomodo terra thymiamata sua attulit? illaque Domino cum timore offerens dixit: Tu, Domine, præbes cælestia aromata, et ego divinitati tuæ terrena thymiamata offero; tu unguentis dorsum meum illinis sanctis et intemeratis vestigiis tuis, et ego exsultans unguenta tibi offero. Deinde his ambobus gaudens terra ad omnem creaturam conservam suam clamat: Venite, congregamini omnes qui ex me orti estis, et videte in terra illum, qui in cælis glorificatur: venite, videte in vultu mulieris gestatum eum, qui sedet super Cherubim: venite, videte lactantem eum, qui lac subministrat feminis: venite, videte in utero Virginis inclusum eum, quem cæli non capiunt: venite, videte a matre escam accipientem, eum qui terminos pascit: venite, videte magistris traditum eum, qui magistris instituit: venite, videte ab hominibus tentatum eum, qui ab angelis celebratur: venite, videte in domum Zacchæi intrantem eum, qui supra cælossedet: venite, videte

cum Chananaea loquentem eum, qui a Cherubim ministerio hymnis celebratur: venite, videte mulierem peccatricem adcurrentem eum, qui in dextera Patris sedet: venite, videte eum cujus fimbriae a muliere infirmante tanguntur, et qui ab incorporea Virtutum natura adoratur: venite, videte natum ut hominem eum, qui seculorum conditor est: venite, videte infantem eum, qui ante constitutionem mundi fuit: venite, videte a principibus sacerdotum tentatum eum, qui ab angelis stipatur: venite universæ creaturæ Creatorem videntes; et ut ille est vita in terra, omnes vivite: venite, omnes Deo replamini: venite parvi cum magnis congregati, pauperes cum divitibus, servi cum heris, peccatores cum justis, reptilia et quadrupedes cum volucribus, et videte eum qui vitam largitur. Tempora hiemis et autumnus intemperi, et præter naturam fructum ferre, proventumque vestrum afferre ei qui vobis fructum indidit: omnia facite, fragrantia odoris divinitatem afficite: aut vestra thymiamata inducite, aut ab illo aromata decerpere. Quia vero in his omnibus terra neglecta fuit a succedente hominum genere, ecce omnia, ut dixit, percurri; deserta loca germinarunt, multaque fragrantiam exhibuerunt; ut prophetiam Isaia impleant, ita accinentem: *Exsulet desertum, et floreat quasi lilium, ac propagines bonumque odorem emittent deserta Jordanis* (Isai. 35. 1). His ita pulchre gestis, denum ipsum mare odore frui desideravit, cœpitque sese palam efferre, ac cum terra contendens dixit: Jam mihi Dominum concede: non tuus tantum est Dominus, ut totam divinitatis gratiam accipias: roga illum ut ad me veniat, ne ego ad illum veniens, totam faciem tuam operiam et obruam. Nisi enim illum novissem, nisi timissem eum qui me obsignavit, et insolubilibus vinculis ligavit, jamdiu terminos tuos inundassem. Annon nosti me prius et antiquius esse te? Autequam tu appareres, ego in abyssis choreas agebam. Redde Dominum mihi proprium, ut ait propheta: *Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud*: et tunc subdidit, *Et aridam formaverunt manus ejus* (Psal. 94. 5). Tu ergo posterior efformata es. Sicca, mater pulveris, insatiabilis, sepulcrum mortuorum, sanguinum, doli et peccatorum domus. Cur tyrannidem exerces in id quod te antiquius esse? cur sola Dominum retines? Jam redde illum mihi, ut impletur illud, *In mari viae tuæ* (Psal. 76. 20): redde mihi Opificem meum, ut sinus meus gratia impleat. Sic ejus nutu retenta a mari terra, cum fastu et pompa vicissim loquuta est: Num te minor sum? tu fluis, evacuaris, sibilas, illidis, herbas vehis, vitæ inutile es cum salsuginosis tuis fluentis, tractu difficile, vix transmeabile, tempestatum consors, turbibus exasperatum: si præcellentius, ut dicis, esses, in te primum Dominus habitasset; nunc vero mea hinc dignitas fulget, ac te superior sum, quia in me primum divinitatis radios emisit. Tanto te præstantior sum, quod ego mater sim hominum, tu reptilium. Ego sanctæ Virginis mater sum, qua Dominum peperit; tu vero mater draconis, qui illud animalibus tuis: ego mater prophetarum, apostolorum et sanctorum; tu mater immanium et malignorum reptilium, infeliciter navigantium pernicies: ego hortus fructuosus, emittens flores et aromata; tu ventos, tempestates et procellas. Si possem retinere Dominum, non sinerem ut te adiret. Ubi vero elementis ita concertantibus, qui omnia implet et dispensat Dominus ipsum mare adiit, ut sacris vestigiis aquas ceu continentem honoraret; demum mare sinus suos expandens, Dominum cum gaudio multo exceptit dicens: Venite omnia animalia pusilla cum magnis, convenite quæ in profundo estis, natate ad eum, qui vos a principio quasi in throno constituit, et vitam vobis largitus est: omnes contrarii, procellosi venti, refrenamini, ad præsentis divinitatem contremiscite: omnes procellæ et turbines, quiescite ob vim potentiae: venti omnes et tempestates, comprimamini, fluctus sedate, tranquilli estote, et Dominum vitam et

(a) De Abgaro vide Eusebii historiam.

mortis cum gaudio excipit. Quis annuntiabit mihi hodie me Dominum habere supra pelagum gradientem? Ab hac die honore afficiar, quia Cherubica sedes fui, et Seraphicas lecticas excepi: quoniam eum, qui ibi sedet, hic ambularem habeo: eum qui super pennas ventorum volat, in insulas advectum teneo: eum, qui supra tota sublimia firmamenta exaltatur, in speciosa mea regione incedentem habeo. Jam non ultra mare vocabor, sed caelestis piscina: nunc sum lucerna caelestis admodum fulgens, nunc fons medellam abunde ferens, nunc sol sum radiis splendens, nunc caelum scintillas, non quæ a natura sunt, emittens, sed fluentis gratiæ manans.

4. Ut vero omnis creatura exultabat, simul terra et quæ sub cælo sunt de gratia lætabantur. Nam errantes convertentur, peccatores penitentiam agebant, impii pie sentiebant, ægri sanitatem recipiebant, mortui ad vitam revocabantur, viventes ad divinitatis faciem sistebantur. Ut vero dæmones pellebantur, ægritudo marcescebat, mors confundebatur, demum qui in inferno ab hoste detinebantur, ejus audita fama, ejus gloriam videre curabant, et ut a vinculis solverentur supplicabant. Ut autem vidit perniciæ dux et princeps tenebrarum, illum ibi rem optime gerere, et paratum esse ad diripiendam inferni regiam, ad dæmonas illic custodes positos se contulit dicens: Sub terram venit is, qui sub cælo sapienter se gessit: fines nostros vastaturus venit, et occulta penuaria nostra capturus. Respondent arrogantes illi: Ecquis est te fortior? annon dicebas, Non est me potentior qui mihi adversatur? Nunc times, ne ab illo supereris? Interim experire bellum contra illum: confide, et illum in omnibus a te prostratum reperies. Tum ille, Tentavi, inquit, et probavi, et undique vires meas fregit: in deserto ipsum oppugnavi, et ille me undique desertum ostendit. Neque adversus discipulos ejus quidquam potui: eadem quippe gloria illos affectit. Tum illi reponunt: Interim ingredi, et portas æreas claude, vectesque ferreos firmabimus, telaque nostra parabimus. Hæc et similia improbis illis clamantibus, ecce Dominus cum ignem ferentibus exercitibus advenit. *Attollite mihi portas principes dæmonum: introibit enim Rex gloriæ (Psal. 25. 7. 8)*. Qui intus erant audacter respondunt: *Quis est iste Rex gloriæ? Dominus fortis et potens in prælio*. Dux autem dæmonum intus dicebat illis: Annon dicebam vobis ipsum esse fortem et potentem in prælio ac viribus valentem? Angeli vero strenue agentes aiunt: Attollite portas, antequam illas confringamus, et vectes conteramus: cum pace aperite, ne irati intremus. Attollite portas, principes inferni, et introibit rex gloriæ. Illi vero metu correpti, ut verbis disceptabant, *Quis est iste Rex gloriæ? angeli responderunt, Dominus virtutum est, supernorum et infernorum Dominator*. Ut vero illi rixabantur, nec aperiebant metu correpti, nutu divinitatis statim portæ contractæ sunt, et vectes contriti, impletæque fuit prophetiæ prædictio, tot ante generationes clare enuntiata; nempe, *Quia contrivit portas æreas, et vectes ferreos confregit (Psal. 106. 16)*. Deinde consternati contumeliæ auctores, dixerunt impii, Tela et gladios habemus, impetum faciamus in eum. Ille vero qui portas confregerat, hos etiam contrivit: implevitque prophetias duas sic prædicantes: *Dominus conterens bella, Dominus nomen illi. Ibi confregit potentias arcuum, acutum, gladium et bellum (Psal. 75. 4. 5. 6)*. Ubi autem viderunt ii qui inclusi erant lumen æternæ vitæ, clamaverunt: *Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis*. Montes vocabant inferni firmamenta: *Turbati sunt omnes insipientes corde: id est, consternati sunt diabolici principes: Dormierunt somnum suum: et nihil invenerunt*. Interempti namque sunt a Domino, et quæ præ manibus habebant perdiderunt, et nihil invenerunt. *Ab increpatione tua, Deus Jacob, dormitaverunt qui ascenderunt equos (Ibid. v. 7)*. Equos vocat detentorum animas, et ascensores malignos

dæmonas; dæmonas qui immisericorditer cruciabant hominum animas. Dormitaverunt et interempti sunt. Tunc ut animarum salutem et perniciem suam viderunt; illarum libertatem, suamque servitutem; illas solutas, seque insolubilibus vinculis detentos: magno clamore vociferati sunt, *Tu terribilia es, et quis resistet tibi in faciem (Psal. 75. v. 8)*? Nos, qui animas cruciabimus, de cælo confodisti justo iudicio: non enim juste iudicabamus: ideo iudicamur, ideo veniam non consequimur. *Sine misericordia enim iudicium est ei qui non fecit misericordiam (Jac. 2. 13)*. Inclusit eos in penetralibus inferni, draconum odore castigatos, insolubilibus vinculis ligatos. Animas autem omnes assumptas congregavit Dominus, et Jeremiæ prophetiam implevit: *Congregavit perdix quæ non peperit (Jer. 17. 11)*. Quas enim in infernum coegerat inimicus, illas Dominus congregavit: quas illic peperit diabolus, imo quas dispersit, has Christus congregavit. Surgite, ait Dominus, et ascendamus in cælum. Hoc autem totum factum est ut impleretur ænigma prophetiæ: *Surgite, et ascendamus in montem (Psal. 6. 5)*; hoc est in Jerusalem caelestem. Infernæ portæ apertæ, imo contritæ sunt: necesse jam est ut aperiantur supernæ portæ cælorum: nam superni ostiarii ignorantibus id impediabant. Cum enim descendit, id illi ignorabant: ideo illum ascendentem non noverunt, et præpedire tentabant (secum enim habebat Dominus animas quas redemerat, etiam latronem, imo vero discipulum), dicebantque: *Quis est hic qui cum tanta acie venit? Qui vero præibat angeli, divinitatis dignitatem significabant*. Illi vero ignorantia præpediti non accurrebant: si Dominus est qui ascendit, quomodo cum descendit, id ignoravimus? Annon alias quoque descendit? Arcam a Noe fieri jussit, ad Abrahami tabernaculum venit, ad Jacobum in scala, Jobo per turbinem et nubem loquutus est, Moysen in Sina adiit, Jesum item in Jericho, et Eliam in spelunca. Nulla fuit generatio in qua non descenderet, et nos non ignoravimus. At nunc si, ut dicitur, Dominus est qui ascendit, quomodo nescivimus ipsum descendisse? Responderunt ii qui præibant: Ipse est qui tunc descendit: ut notus non esset cum ascenderet, servilem formam gestavit, ne Dominicam magnificentiam agnosceretis. Discite Dominicum mysterium, artemque Dominicam, ac ne impediatis benignitatis propositum. Si enim novissetis eum in humilitate multa descendentem in gratiam opificii sui, ejus descensum impedivissetis, et hominem a salute privassetis, et a superno regno exclusissetis. Nunc aperite, genu flectite. Respondent illi, Nisi divinam ejus vocem audiamus, portas non aperiemus: nemo enim huc ascendit impurus. *Hæc enim, inquit, porta Domini: justii intrabunt in eam (Psal. 147. 20)*. Tunc Dominus voce veneranda loquutus est: Ego sum is quem quaeritis: *Aperite mihi portas justitiæ: ingressus in eas confitebor Domino (Ibid. v. 19)*: nempe, quæ fecerim, quæ passus sim, quanta fecerim bona, et receperim mala. Annuntiabo justorum indicia, curationum charismata, et recte facta. *Aperite mihi portas justitiæ: ingressus in eas confitebor Domino*. Tunc ostiarii intemeratam Domini vocem agnoscentes, cum timore adoratum egressi sunt: Ignoravimus te, Domine, descendentem, adoramus ascendentem. Deinde cum ipse et sequaces ejus sine obice pertransissent, eos qui postea ingredi volebant, depellebant illi dicentes: *Hæ portæ Domini: justii intrabunt in eas: num etiam injusti, adulteri, publicani, raptores? Cur ita agitur præter sanctam voluntatem tuam? Has tu statim portas, nos ostiarios constituisti: tu legem nobis dedisti: Hæ portæ Domini: justii intrabunt in eas*. Annon de te dictum est, *Præceptum posuit, et non præteribit (Psal. 148. 6)*? Dixisti, Soli justii intrabunt: num etiam injusti? huc accedunt adulteri, publicani; huc magi, latrones, raptores ingrediuntur? Saltem primo justos induc, et postea peccatores

μενον· τὸν ἐπάνω τοσούτων ὕψηλῶν καὶ μετεώρων στερεωμένων ὑψούμενον, ἐπὶ τῆς ἐμῆς ἀγλαίστου χώρας τοῦτον ἔγω πεσεύοντα. Νῦν οὐκ ἔτι προσαγορεύομαι θάλασσα, ἀλλὰ κολυμβήθρα οὐράνιος· νῦν ἐγενόμην λύχνος, σφῆδρα ἀστράπτουσα, οὐράνιος· νῦν ἐγενόμην πηγή ἰάματα βρούσα· νῦν ἐγενόμην ἥλιος, ἀκτίνας αὐγάουσα· νῦν ἐγενόμην οὐρανὸς μαρμαρυγᾶς ἀποβάλλων, οὐ τὰ τῆς φύσεως ὑποβάλλουσα, ἀλλὰ νάματα τῆς χάριτος βρούσα.

Ὡς δὲ πᾶσα ἡ κτίσις ἠγάλλετο, ὁμοῦ καὶ γῆ καὶ τὰ ὑπ' οὐρανὸν ἐφαιδρύνοντο χάριτι. Οἱ γὰρ πεπλανημένοι ἐπέστρεφον, οἱ ἀμαρτωλοὶ μετενόουν, οἱ ἀσεβεῖς εὐσέθουν, οἱ νοσηνοὶ ὑγίειαν μετελάμβανον, οἱ νεκροὶ εἰς ζωὴν ἐργαστήριον, οἱ ζῶντες εἰς θεότητος πρόσωπον. Ὡς δὲ οἱ δαίμονες ἐδιώκοντο, καὶ ἡ νόσος ἐμαραινέτο, καὶ ὁ θάνατος καταργήνετο λοιπὸν καὶ οἱ ἐν τῷ ἄθῳ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κατεχόμενοι ἀκοὴν περὶ αὐτοῦ δεξάμενοι, ἰδεῖν τὴν δόξαν ἐπισπούδαζον, καὶ λυθῆναι τῶν δεσμῶν ἐκέτευον. Ὡς δὲ εἶδεν ὁ τῆς ἀπωλείας προαγέτης καὶ ἄρχων τοῦ σκότους τὰ ὡς αὐτὸν κατορθώσαντα, καὶ ἔτοιμον πορθῆσαι τὰ τοῦ ἄθου βασίλεια, πρὸς τοὺς ἐκεῖ φρουρούτας ὁ Πονηρὸς ἠτόμολῃσε δαίμονας λέγων· ὅτι Ἰπποκᾶτω τῆς γῆς ἔρχεται ὁ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ σωφρονήσας, τὰ πέρατα ἔρχεται σκυλευσάει, καὶ αἰχμαλωτεύσει ἡμῶν τὰ ταμεία τὰ ἄθλα. Ἀποκριθέντες δὲ λέγουσι πρὸς αὐτὸν οἱ ἀλάστορες· Καὶ τίς ἐστί σου ἰσχυρότερος; οὐκ ἔλεγες, οὐκ ἐστί μου δυνατώτερος ὁ ἐμοὶ ἀντιταττόμενος; Νῦν ἰδεύσας παρ' ἐκείνου λωφύμενος; Τέως πείρασον πολέμησαι· θάρσησον, καὶ εὐρήσεις αὐτὸν κατὰ πάντα ἡττώμενον. Ὁ δὲ, Ἐπίρασσα, φησὶ, καὶ ἰδοκίμασα, καὶ πάντοθεν μου τὰς δυναστείας ἐκράτησεν· εἰς τὴν ἔρημον αὐτὸν ἐπολέμησα, καὶ ἔρημὸν με πάντοθεν ἀπέδειξεν. Οὐτε πρὸς τοὺς μαθητάς αὐτοῦ ἔρχουσα· [746] τὴν αὐτὴν γὰρ δόξαν κἀκείνους ὑπέστησεν. Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· Τέως εἰσελθε ἔσωθεν, καὶ τὰς χαλκᾶς πύλας ἀπόκλεισον, καὶ τοὺς σιδηροὺς μοχλοὺς καθερῶμεθα, καὶ τὰ βέλη ἡμῶν εὐτρεπίσωμεν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κραζόντων τῶν πονηρῶν, ἰοῦ δὴ καὶ ὁ Κύριος μετὰ πυροφόρων στρατιῶν παραγίνεται. Ἀνοίξατέ μοι πύλας, οἱ τῶν δαιμόνων ἄρχοντες· εἰσελεύσεται γὰρ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Οἱ δὲ ἐνδοθεν ἐπάροντες ἐτόλμων, καὶ ἀποκρίνοντες· Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, Κύριος κραταίος καὶ δυνατὸς ἐν πολέμῳ. Ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν δαιμόνων ἔλεγεν αὐτοῖς ἐνδοθεν· Οὐκ εἶπον ὡμῖν, ὅτι κραταίος ἐστί καὶ δυνατὸς ἐν πολέμῳ, καὶ ἰσχυρὸς ἐν ἰσχύϊ; Οἱ δὲ ἄγγελοι ἐπεσπούδαζον· Ἄρατε πύλας, πρὶν αὐτὰς συντρίψωμεν, καὶ τοὺς μοχλοὺς κατεάξωμεν· μετ' εἰρήνης ἀνοίξατε, πρὶν μετ' ὀργῆς εἰσελθῶμεν. Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες τοῦ ἄθου, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Οἱ δὲ φόβῳ συνελθόμενοι ὡς ἀμφέβαλλον ῥήματι· Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; αὐτοὶ ἀπεκρίναντο· Κύριός ἐστι τῶν δυνάμεων, τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω Δεσπότης. Καὶ ὡς ἔστασιασον, μὴ ἀνοίγοντες τρόμμῳ παιδεύομενοι, νεύματι τῆς θεότητος εὐθέως αἱ πύλαι συνετρίβησαν, καὶ οἱ μοχλοὶ κατεάχθησαν, καὶ ἐπληρώθη τῆς προφητείας τὸ κήρυγμα τὸ πρὸ τοσούτων γενεῶν σαλπικίζόμενον, ὅτι Συνέτριψε πύλας χαλκᾶς, καὶ μοχλοὺς σιδηροὺς συνέθλασεν. Εἶτα ἐν ἀπορίᾳ γενόμενοι οἱ τῆς λιοδωρίας ἐργάται, εἶπαν οἱ ἄνομοι· Ἐγόντες τὰ βέλη καὶ τὰς ῥομφαίας, ἐφορμήσωμεν αὐτῷ. Ὁ δὲ τὰς πύλας συγκλάσας, κἀκείνους συνέτριψε, καὶ ἐπλήρωσε τὰς δύο κηρυττούσας προφητείας· Κύριος συντρίβων πολέμους, Κύριος ὄρομα αὐτῷ. Ἐκαὶ συνέτριψε τὰ κράτη τῶν τόξων, ὀπλον καὶ ῥομφαίαν καὶ πόλεμον. Ὡς δὲ εἶδον οἱ κατάκλειστοὶ τὸ φῶς τῆς αἰδίου ζωῆς, ἀνεβόησαν λέγοντες· Φωτίζεις σὺ θανμαστῶς ἀπὸ ὀρέων αἰωνίων. Ὅρα ἐκάλουν τὰ τοῦ ἄθου στερεώματα· Ἐταράχθησαν πάντες οἱ ἀσύνετοι τῆ καρδία· τυπύεσθαι, ἐξέστησαν οἱ διαβολικὸι ἄρχοντες· Ἰππώσαν ὑπὸν αὐτῶν, καὶ οὐκ εὐρον οὐδέν. Ἀπενεκρῶθησαν γὰρ ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ ἔειπον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἀπίωσαν, καὶ οὐκ εὐρον οὐδέν. Ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου, ὁ Θεὸς Ἰακώβ, ἐνύσταξεν ὁ ἐκιδεθῆκότες τοῖς Ἰαποῖς. Ἰπποὺς λέγει τὰς ψυχὰς τῶν κατεχομένων, καὶ ἐπιβάτας τοὺς πονηροὺς δαίμονας, δαίμονα; οὗς ἀνελεθῆναι παιδεύοντας τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς. Ἐνύσταξαν καὶ ἀπενεκρῶθησαν. Τότε ὡς εἶδον τῶν ψυχῶν τὴν σωτηρίαν, καὶ τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν, τὴν

αὐτῶν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν αὐτῶν δουλείαν, αὐτοὺς ἀπολυομένους, καὶ αὐτοὺς ἀλύτους δεσμοῖς κατεχομένους, ἀνεβόησαν μετὰ ἰσχυρᾶς κραυγῆς· Σὺ φοβερός εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοὶ κατὰ πρόσωπον; Μαστιγούνας ψυχὰς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἠκόντισας κρίσιν ἐφ' ἡμᾶς δικαίαν· οὐ γὰρ ἐκρίνομεν δικαίως· διὰ τοῦτο κρινόμεθα, διὰ τοῦτο φειδοῦς οὐ τυγγάνομεν. Ἀτίλειος γὰρ ἡ κτίσις τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεον. Κατέκλεισεν αὐτοὺς εἰς τὰ ταμεία τοῦ ἄθου, ὑπὸ ὀσμῆς δρακόντων κολαζομένους, δῆσας αὐτοὺς δεσμοῖς ἀλύτοις. Ἀβῶν δὲ τὰς ψυχὰς πάσας συνῆξεν ὁ Κύριος, καὶ τὴν προσητεῖαν Ἰερουσαλὴμ ἐπλήρωσε. Συνήγαγε πᾶσιν ὅσους ἔτεκεν. Ἄς γὰρ ὁ ἐχθρὸς κατήγαγεν εἰς τὴν ἄθην, ταύτας ὁ Κύριος συνήγαγεν· ἄς ἐκεῖ ἔτεκεν ὁ διάβολος, μάλλον δὲ διεσκόρπισε, ταύτας συνήγαγεν ὁ Χριστὸς. Ἄναστητε, εἶπεν ὁ Κύριος, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸν οὐρανόν. Τοῦτο δὲ ὄλον γέγονε πληροῦν τῆς προσητείας τὸ ἀνίγμα, Ἄναστητε, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος· τουτέστιν, εἰς τὴν οὐράνιον Ἰερουσαλὴμ. Αἱ κάτω πύλαι ἠνοίγησαν, μάλλον δὲ συνετρίβησαν· ἀνάγκη λοιπὸν ἀνοίγηναι καὶ τὰς ἄνω πύλας τῶν οὐρανῶν· καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄνω πυλωροὶ ἀγνοοῦντες ἐκώλυον. Ὡς γὰρ κατήλθεν, οὐκ ἔγνωσαν· διὰ τοῦτο ἀνερχόμενον αὐτὸν οὐκ ἐγνώρισαν, καὶ τέως τραπέθειν ἐπεχείρουν (εἶχε γὰρ μετ' αὐτοῦ τὰς ψυχὰς ὁ Κύριος, ἄς ἐλυτρώσαστο, καὶ τὸν ληστήν, μάλλον δὲ μαθητήν), λέγοντες· Τίς ἐστὶν ὁ μετὰ τοσαύτης παρατάξεως ἐργόμενος; Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν ἄγγελοι ἐσήμαινον τῆ· [747] θεότητος τὸ ἀξίωμα. Οἱ δὲ οὐκ ἠπαύοντο, ἀγνοοῦντες τρυφώσαντες. Καὶ εἰ ὁ Κύριός ἐστιν ἀνερχόμενος, πῶς οὐκ ἔγνωμεν αὐτὸν κατερχόμενον; μὴ γὰρ καὶ ἄλλοτε οὐ κατέβη, καὶ τὴν κίθων τὴν διετάξατο ἐπὶ τοῦ Νῶε; ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ οὐκ ἐστὶν σκηπὴν παρεγένετο, ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ ἐν τῇ κλίμακῃ, ἐπὶ τοῦ Ἰωβ διὰ λαβλαπτος καὶ νέφους ὠμίλησεν, ἐπὶ τοῦ Μωυσέως εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, ἐπὶ Ἰησοῦ εἰς Ἱερουζά, ἐπὶ ἠλία εἰς τὸ σπήλαιον. Καὶ οὐκ ἐστί γενεά, ὅπου οὐ κατέβη, καὶ οὐκ ἔλαθεν ἡμᾶς. Καὶ νῦν, ὡς λέγεται, εἰ ὁ Κύριος πάρεστιν ἀνερχόμενος, πῶς οὐκ ἔγνωμεν αὐτὸν κατερχόμενον; Ἀπεκρίθησαν οἱ προάγοντες· Αὐτός ἐστιν ὁ τότε κατερχόμενος· ἵνα μὴ γνωρισθῇ ἀνερχόμενος, δουλικὴν εἰκόνα ἐφόρῃσεν, ἵνα μὴ γινώτε δεσποτικὴν μεγαλοπρέπειαν. Καὶ μάθετε Δεσποτικὸν μυστήριον, καὶ σοφισμα Κυριακόν, καὶ μὴ κωλύσθε φιλάνθρωπιαν πρόθεσιν. Εἰ γὰρ ἐγνώκατε αὐτὸν ἐν ταπεινώσει πολλῇ κατερχόμενον χάριν τοῦ πλάσματος, ἐκώλυε τὴν κατάβασιν καὶ ἀπιστερεῖτε τῆς σωτηρίας τὸν ἀνθρώπων, καὶ δίχα τῆς ἄνω βασιλείας λοφύομενον. Νῦν ἀνοίξατε, γονυπετήσατε. Εἶτα ἀποκρίνονταί καὶ αὐτοὶ· Εἰ μὴ φωνῆς αὐτοῦ θείας ἀκούσωμεν, οὐκ ἂν τὰς θύρας ἀνοίξοιμεν. Οὐδεὶς γὰρ διαβαίνει ἐνθεν ἀκάθαρτος. Ἀθῆ γὰρ, φησὶν, ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. Τότε ὁ Κύριος φωνῆ τιμᾶ ἐλάλησεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ζητούμενος, ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ· τουτέστιν, Ἄ ἐπραξα καὶ πέποιθα, θεὰ ἐποίησα καλὰ καὶ ἀπειλήσα κακά. Ἀπαγγεῶ τῶν δικαίων τὰ τεκμήρια, τῶν ἰστέων τὰ χαρίσματα, τῶν πράξεων τὰ κατορθώματα. Ἀνοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ. Τότε γινόντες τοῦ ἀχράντου φωνῆν Δεσποτικὴν, οἱ τὰς πύλας κατέγοντες, μετὰ φόβου εἰς προσκύνῃσιν ἐξήλθοσαν· Οὐκ οἶδαμὲν σε, Δέσποτα, κατερχόμενον, προσκυνούμεν σε ἀνερχόμενον. Εἶτα αὐτὸ; παρερχόμενος ἀναντιρρήτως, καὶ οἱ ἀκόλουθοι. Οἱ δὲ τοὺς ὀπισθεν εἰσερχομένους ἐκώλυον λέγοντες· Αὐταὶ αἱ πύλαι τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐταῖς· μὴ καὶ ἄδικοι; ὡς μοιχοὶ καὶ τελῶναι καὶ ἄρπαγες; ἵνα τί τοῦτο πράττεται παρὰ τῆς σῆς ἀγιότητος; Ταύτας τὰς πύλας σὺ ἐκύρωσας, σὺ πυλωροὺς ἡμᾶς κατέστησας, σὺ νόμον ἡμῶν ἐδογματίσας, ὅτι Αὐταὶ αἱ πύλαι τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐταῖς. Οὐχὶ λέγεται περὶ σοῦ, ὅτι Πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρέλεύσεται; Εἶπας γὰρ, Μόνοι δίκαιοι εἰσελεύσονται· μὴ καὶ ἄδικοι; ὡς μοιχοὶ καὶ τελῶναι προσάγονται, ὡς μάγοι καὶ λησταὶ καὶ ἄρπαγες εἰσέρχονται; Κἄν πρῶτον δικαίους εἰσάγαγε, καὶ κατόπιν ἀμαρτωλοὺς χειραγωγῆσον. Ἐστ' ὅτε πάντας τούτους εἰσάγεις· δὴλον ὅτι μετενόησαν· τούτον δὲ τὸν ληστήν διὰ τί πρὸ πάντων εἰσάγεις εἰς τὰ ἄνω βασίλεια; πῶς μετέγνωσεν; οὐ μίαν ἡμέραν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ δι-

επράξατο, οὔτε τι καλὸν πέπραχε πώποτε· ἀλλ' οὐδὲ ὕραν μίαν ἐχώρησεν εἰς μετάνοιαν. Ἰδοὺ τὰ ἀμαρτήματα αὐτοῦ ἐγγράφως κατέχομεν, ἃ μὲν ἐν μετανοίᾳ οὐκ ἐξήλειψε, καὶ προηγέτην αὐτὸν εἰς τὸν παράδεισον ἀπάντων τῶν δικαίων εἰσφέρει; Ὁ δὲ Σωτὴρ, Ζητεῖτε αὐτοῦ, φησί, τὴν ἀμαρτίαν, ἣν ἐγὼ πρὸ πάντων ἐξήλειψα; Ἀργήσεις αὐτοῦ τῶν ἀμαρτημάτων τὸ ἐγγραφόν, ὅτι ἡ πίστις αὐτοῦ ἀπήλειψεν αὐτό. Λυέσθω τῶν ἀδικημάτων αὐτοῦ ἡ συγγραφή τῆ καλῆ ὁμολογία. Οὐ μετένοησε πρὸ καιροῦ, ἀλλὰ συνήκεν εἰς τὸν καιρὸν· πρὸ τοῦ θανάτου διχαπίστεως ὑπῆρχε γυμνός, ἐν τῷ θανάτῳ ἡ πίστις αὐτοῦ τῆς θαλάσσης τῶν πλημμυρημάτων ἐνίκησεν· ἐν καιρῷ ἀνέσεως οὐκ ἔγνω, ἀλλ' ἐν καιρῷ ἀνάγκης ἐπέγνω τὸ δίκαιον. Ὅτε οἱ μαθηταὶ μου ἀπέφυγόν με, οὗτος προσέφυγέ μοι· ὅτε Πέτρος ἔλεγεν, *Ὁὐκ οἶδα τὸν ἀνθρώπον*, τότε οὗτος βασιλεὺς οὐρανῶν ὁμολόγησεν· ὅτε ἱερεῖς ἐθανάτου με, τότε οὗτος ζωῆς ἐκάλεσε Κύριον. Ἐμοὶ τὸ ἔργον τῆς μετανοίας τετέλεσται, τοῦ τὴν πρόθεσιν βλέποντος καὶ τὸ πρόθυμον· ἐμοὶ τῆς ὑπομονῆς τὸ δικαίωμα πέπρακται, τοῦ εἰς τὸ ἀγαθὸν τὴν καρδίαν κλιναντος. Διὰ τῆς [748] πλευράς *Ἄδμ* τὴν παράδεισον ἀπέκλεισεν, οὗτος ἐν τῇ ὁμολογίᾳ ἀνοίγει τὸν ὑπὸ τῆς φλογίνης ῥομφαίας πυλῶνα φρουρούμενον. Μὴ ζητήσατε αὐτοῦ τὴν ἀμαρτίαν, ἣν οὐχ εὐρήσατε. Διὰ τοῦτο *Δαυὶδ* πρὸ τοσοῦτων γενεῶν προεφήτευσεν· *Ζητηθήσεται ἡ ἀμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὐρεθῆ*.

Λοιπὸν ὁ Σωτὴρ ἀνῆλθε, νικήσας πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, καὶ πᾶσαι αἱ στρατιαὶ τῶν ἀγγέλων ἀπήντησαν, καὶ ὡς Δεσπότη προσκύνησαν, καὶ πᾶσα Χερουβική τάξις καὶ Σεραφική λειτουργία προσεκύνησαν αὐτῷ καὶ τῷ Πατρὶ τῷ γεννήσαντι. Καὶ ὅσα τε Πατρὶ προσελάβετο καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας ἐκάθισεν ὁ μήποτε γυμνός τούς πατρικούς κόλπους. Εἰ γὰρ καὶ κατέβη ἐπὶ γῆς διὰ φιλανθρωπίαν, ἀλλ' οὐκ τοῦ θρόνου οὐδαμῶς κατελείφθη· εἰ καὶ γέγονεν ἀνθρώπος τέλειος οικονομικῶς, οὐδαμῶς ἔκστασιν ὑπέμεινε τῆς οἰκειᾶς φυσικῆς θεότητος. Οὐ γὰρ ἐκ προκοπῆς ἀνθρώπου γέγονε Θεός ὁ Χριστός, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ Θεὸς ὢν γέγονεν ἀνθρώπος, ἵνα τὸν ἀνθρώπον σώσῃ. Διὸ οὐκ ἀνθρώπων ἀποθεωθέντα κηρύττομεν, ἀλλὰ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα ὁμολογοῦμεν· καθὼς ὁ θεσπέσιος ἔφησε Παῦλος· *Διὸ πᾶσα ἀρχὴ καὶ ἐξουσία ὑπετάγησαν αὐτῷ, ὡς ὅντι πρὸ κτίσεως κτίσεως, μᾶλλον δὲ ποιητῆν τῆς κτίσεως, καὶ συνδεδεμένον καὶ συμβασιλεύοντα τῷ ἀρχάντῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ ζωοποιῷ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶ-*

νας. Ἄμην. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ μέλλων κρίνει τὴν οἰκουμένην, καὶ τὴν ὑπ' οὐρανῶν πᾶσαν, καὶ ἀποδοῦναι ἐκάστῳ καθ' ἃ ἐπραξε. Τίς οὖν τῆς φιλανθρωπίας λαλήσει τὴν ἔλεον, ἢ τῆς δυναστείας αὐτοῦ τὸ μέγεθος; τίς αὐτοῦ τῆς ἀγαθότητος ἐκφράσει τὴν σύνεσιν, ἢ τῆς δυνάμεως τὴν μεγαλειότητα; τίς τῆς εὐσπλαγχνίας αὐτοῦ τοὺς οἰκτιρισμοὺς διηγήσεται, ἢ ἐξιχνιάσει τῆς ὑπερβολῆς τὸ ἀξίωμα; ὅτι μὴ καταλιπὼν τὰ ἄνω, δι' ἡμᾶς ἐπὶ γῆς κατέβη· ὅτι τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας λαθῶν, εἰς ἀχραντὸν Παρθένου μήτραν ἐχώρησεν· ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων ἔλαθε χορούς, καὶ δούλου μορφῆν ἐνεδύσατο, ἵνα σώσῃ τὸν κατ' εἰκόνα ἀνθρώπου φοροῦν καὶ θανάτου· καὶ ἀπέθανε τῆ σαρκί, ἵνα ἡμᾶς τῆς ἀθανάτου φύσεως αὐτοῦ κοινωνοὺς ἀπεργάσῃται. Καὶ τί ἀναπαυδόμενον αὐτῷ περὶ πάντων ὧν ἀναπέδωκεν ἡμῖν; ποίας εὐχαριστίας, ἢ ἰκεσίας; Οὐδ' ἂν πάντα ἡμῶν τὰ μέλη φωνᾶς ἀναλάθουσι, καὶ αἱ τρίχες ἡμῶν λαλήσας ἐξάγῃσι, καὶ πᾶν τὸ ὄργανον ἡμῶν μελωδίας πληρωθῆ, ἐπαξίως ἀνυμνήσαι δυναθῶμεν τὴν αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς γενομένην συγκαταβάσεως εὐσπλαγχνίαν καὶ μεγαλειότητα. Ἄλλ' ὅσον χωροῦμεν, ἀνυμνοῦμεν τὸν μόνον ὑπεράγιστον, πρὸρόρησιν ἐκπληροῦντες, τὸ, *Ἐμνήσθη τὸν Θεοῦ, καὶ ἠυφράνθη*. Διὰ ταύτης γὰρ περιόδου διήλθον τὰ τοῦ Σωτῆρος μεγάλα καὶ παράδοξα θαύματα, ἵνα καθ' ἐκάστην μνημονεύων εὐφραίνωμαι· εἰ γε ἀξίως τῆ μνήμῃ ἐχωρησάμεν, καθὼς ἔπρεπε. Ἄλλ' εἴτε προσάσει, εἴτε ἀληθεῖα Θεὸς καταγγελοῦν· διὸ μετὰ τοῦ προφήτου λέγωμεν· *Ἐμνήσθη τὸν Θεοῦ, καὶ ἠυφράνθη*. Ὁ δὲ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁ φιλανθρωπίας καὶ πολλὴν ἀγαθότητα ἀναδειξάμενος, ἡμῶν τὴν ἀσθένειαν καὶ τὰς εὐχὰς προσδεχόμενος χάριτι, καὶ εἰς κρείττονα ἀγαθῆν πρόνοιαν ἀγαθῶν, αὐτὸς ἡμῶν τηρεῖ τὴν ψυχὴν ἀκηλίδωτον, τὸ σῶμα ἄσπιλον, τὸ πνεῦμα ἀρύπτωτον, τὴν ζωὴν ἀνεπηρέαστον φυλάξει, τὴν πίστιν ἀσύλωτον, τὴν φιλαδελφίαν ἀνύβριστον, τὴν παρθενίαν ἀμώμητον, τὴν φιλίαν ἀθρύλλητον, τὴν ἀγάπην ἀνυπόκριτον, τὴν ἀρετὴν ἀκλυδώνιστον, τὴν δικαιοσύνην ἀνεμπόδιστον, τὴν πίστιν καρπούμενην. Τὰς πύλας ἡμῶν τοῦ παραδείσου ἀναπετάσει, καὶ φλογίνην ῥομφαίαν κατασβέσει, καὶ τὴν θύραν τῆς βασιλείας ἀνοίξει, καὶ τὴν ἀκήρατον ἀπόλαυσιν εὐερεπίσει, καὶ ἐκ δεξιῶν στήσει, καὶ τῆ δεξιᾷ στεφανώσει τῆ φιλανθρωπία τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην.

[749] Εἰς τὴν *Ῥαχὴλ* καὶ εἰς τὰ *νήπια*.

Ὅσπερ οἱ τοὺς ἥδιστους καρποὺς τῶν ἀκροδρύων λαμβάνοντες, ὁμοῦ τοῖς κλάδοις καὶ τοῖς δένδροις τοὺς ἐπαινοὺς διδάσαι· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, τοὺς καρποὺς τῶν λόγων παρὰ τοῦ προλαβόντος διδασκάλου λαθόντες, ὁμοῦ τε αὐτῷ καὶ τοῖς πατράσι τὸ γέρας διδάμεν. Ὅσπερ γὰρ ἐκ τῆς τῶν δένδρων πίπτου τῆ γλυκεῖα πίπτῃ τοῖς καρποῖς παραπέμπεται· οὕτω καὶ τῷ προειρημένῳ ἀνδρὶ ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος τὸ γλυκὺ τοῦ λόγου ἀναπέμπεται. Καρπωτώμεθα τοίνυν τῶν λόγων τοὺς ἥδιστους καρποὺς, καθάπερ φοίνικας γλυκεροὺς ἐκ τῆς δικαίας ρίζης τῶν πατέρων τὸ γλυκασμα κεκτημένους· καὶ τὸ μὲν γλυκὺ τοῦ λόγου τῆ διανοίᾳ ἡμῶν παραπέμφωμεν, τὸ δὲ ἡδὺ τῆς εὐχαριστίας τοῖς πατράσι ἡμῶν ἀπονείμωμεν. Τὸ γὰρ τῶν πατέρων γέρας ἐκ τῆς τῶν υἱῶν εὐκοσμίας συνέστηκε· μᾶλλον δὲ οἱ τῶν υἱῶν στέφανοι ἐκ τῆς τῶν πατέρων εὐδοξίας καλλυπίζονται. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ ἀναγνώσματος τοῦ στεναγμοῦ τῆς *Ῥαχὴλ*, καθάπερ ὑπὸ κέντρῳ, νυττόμενος πρὸς αὐτὴν ἀποστρέφομαι· λέγε μοι, ὦ *Ῥαχὴλ*, λέγε τὸν ἐν τῷ στεναγμῷ σου κρυπτόμενον πόνον· οὗτω γὰρ τὸ σκάφος τῆς διανοίας σου, τὸ ὑπὸ τῆς λύπης βαρυνόμενον, κουφισθήσεται· προφερομένην δὲ τῶν λόγων ἐκ τῆς καρδίας σου σημαίνοντων τὸν πόνον, συνεξέρχεται τοῖς ῥήμασι καὶ τὸ βαρὺ τῆς λύπης. Λέγε μοι τοίνυν, *Ῥαχὴλ*, τί κλαίεις; ὦρῳ γὰρ σου τὰ δάκρυα περὶ τὰς παρεῖας ποταμῶν ἐπιβρέοντα, καὶ τὸ πνεῦμα πικρῶς περὶ τὴν καρδίαν εἰλούμενον, καὶ διὰ τῶν μυκτῆρων ἀτάκτως φερόμενον. Τί λύεις σου τὰς κόμας, καὶ ταύτας προφέρεις, ἃς δεῖ σε κρύπτειν; τί τῶν αἰδεσίμων γυναικῶν τὸ σεμνὸν μυστή-

ριον ἱκκομπεύεις νικωμένη ὑπὸ τῆς ἄγαν μανίας; Οἴμοι, οἴμοι *Ῥαχὴλ*! λαλήσω λοιπὸν ἐν πικρῇ ψυχῇ συνεχομένη· καὶ τί εἶπω; Βούλομαι ἐκ καρδίας προφέρειν τὸν λόγον, καὶ πάλιν ἀναποδίζω, τὴν αἰτίαν τῶν κακῶν καὶ τῆς μεγίστης συμφορᾶς οὐχ εὐρίσκουσα. Ὁ βασιλεὺς Ἡρώδου τοῦ διδασκοντός με μὴ φρονέειν, καὶ ἔργῳ τὸν ἑαυτοῦ νόμον ἀκυροῦντος! Ὁ ἐνόμιζον βασιλεῖα εἶναι τῆς εὐταξίας, τοῦτον ἡγεμόνα τῆς ἀταξίας ὄρω νῦν, ἀτάκτως καὶ ἀνόμως ἐργαζόμενον. Ὁ μεγίστης ἀνοίας! ὁ ἕνα φόνον ποιήσας ὑπεύθυνος θανάτου γίνεσθαι, καὶ Ἡρώδης τοσοῦτος χρόνος ποιήσας, βασιλεὺς ὀνομάζεται. Καὶ οἱ μὲν γεωργοὶ ἐξοικείων θησαυρῶν τὸν σπῆρον προφέροντες ἐν σχισταῖς λαγύραις τῆς γῆς καθαρὸν τὸν σῖτον βρῖνουνσιν· ὅπου τὸν ἀεὶ βλαστήσαντες οἱ ἀστάχους λαμπρὰν τὴν ὕραν τοῦ σπόρου σημαίνουσιν, τότε δὴ τὰς χεῖρας ἐκτείναντες ὀξεία ὄρεπῆνται λήθα τέμνουσιν. Ἡρώδης δὲ τὰ τῆς ἐμῆς κοιλίας γεννήματα μήπω τὰ ἀνθῆ τῆς ἡλικίας κυπριάσαντα, μήπω τῶν ἐαρινῶν τῶν χαρῶν ἰούλων περὶ τὰς παρσίας ἀνατείλαντα, ὀξεία μαχαίρα τῶν ἐμῶν λαγῶνων τὴν χλῆν ἀπεκράναν. Οἴμοι, οἴμοι! τὴν κοιλίαν μου ἐγὼ ἄγω, καὶ τὰ αἰσθητήρια τῆς καρδίας μου μαϊμάσσει· ἡ ψυχὴ μου σπαράττεται τῆ καρδίᾳ· οὐ σωθήσεται. Διὰ γὰρ τὴν ἄγαν νύμφην *Μαριάμ* ταῦτα ὑπομένω, διὰ τὸν ἐν φάτην κρυπτόμενον Λόγον. Μήπω τοὺς ἐμοὺς βότρυας, τῶν αἰσθησῶν τοὺς ῥώγας περσάζοντας ἤδη ἀφανισμένους; ὦρῳ. Οἴμοι, οἴμοι! οὐσπερ ἐνναμνησιαὶ γρόνῳ μετὰ πόνων βαστάσασα ἡ φύσις ὠρῖμος ποιήσασα ἔσκα, τοὺς ἀώρους μὲ πηγήν μαχαίρας σφαγένας ὄρω. Οἴμοι! ὡ παρθένη *Μαριάμ*, ὁμοῦ τε καὶ μητῆρ, ἢ ἂν

adduces. Fiat quidem, ut hos omnes introduces, quia nempe poenitentiam egerunt; hunc vero latronem cur ante omnes intromittis in regiam supernam? ubi respicit, ubi poenitentiam egit? Ne uno quidem die in vita sua bene se gessit, neque quidpiam bonum fecit umquam; sed ne per unam quidem horam ad poenitentiam versus est. Ecce peccata ejus descripta habemus, quæ nunquam per poenitentiam abluit; et illum in paradysum ante omnes justos inducis? Tum Servator: Ejus peccatum exquiritis, quod ego ante omnia delevi? Nullum erit ejus peccatorum chirographum, quia fides ejus illud delevit. Solvatur iniquitatum ejus sygrapha per pulchram confessionem. Non egit poenitentiam ante tempus; sed intellexit in tempore: ante mortem sine lide nudus erat, in morte fides ejus maris fluctus devicit: in tempore quietis non novit, in tempore necessitatis novit justitiam. Cum discipuli mei a me fugerunt, hic ad me confugit: Cum Petrus dicebat, *Non novi hominem*, hic Regem caelorum confessus est: cum sacerdotes me occidebant, hic me vitæ dominum vocavit. Mihi poenitentiae opus perfectum est, dum ejus propositum et studium video: mihi patientiae justificatio perfecta est, cum ille cor suum ad bonum inclinavit. Per costam Adamus paradysum clausit; hic per confessionem aperit ostium, quod framea ignea custodiebatur. Ne quærat is ejus peccatum, quod non invenietis. Ideo David ante tot generationes prophetauit: *Quæretur peccatum illius, et non invenietur* (*Psal. 10. 15*).

5. Demum Servator ascendit, devicta omni potestate et virtute: et omnes exercitus angelorum ipsi occurrerunt, et quasi Dominum adoraverunt: omnis Cherubicus ordo, omne Seraphicum ministerium ipsum et Patrem, qui eum genuerat, adoravit. Et a Patre susceptus, ad dexteram ejus sedit, qui nunquam paternos sinus evacuaverat. Licet enim ex benignitate sua in terram descenderit, thronum nunquam reliquit: licet per œconomiam homo perfectus factus sit, nunquam excessit ex naturali propria sua divinitate. Non enim ex humano profectu Christus factus est Deus, absit; sed Deus cum esset, factus est homo, ut hominem salvum faceret. Ideo non hominem factum Deum prædicamus, sed Deum hominem factum confitemur, ut divinus Paulus dixit: *Ideo omnia principatus et potestas subjectæ sunt ei, utpote qui sit ante omnem creaturam*; imo factor crea-

turæ, et qui una dominetur et regnet cum immaculato Patre suo, et cum vivifico Spiritu in sæcula, amen. Ipse enim est qui judicaturus est orbem et mundum universon, et redditurus unicuique secundum opera sua. Quis ergo benignitatis ejus misericordiam, et potentiae magnitudinem enarraverit? quis bonitatis ejus prudentiam, vel virtutis magnificentiam dixerit? quis viscerum commiserationem prædicaverit aut excellentiæ dignitatem investigaverit? quod supernis istis non relictis, propter nos in terram descenderit: quod insciis principatibus et potestatibus in uterum immaculatae Virginis sit ingressus: angelorum et archangelorum choris ignorantibus formam servi inducit, ut ad imaginem sui factum hominem a corruptione et morte salvum faceret: et carne mortuus est, ut nos immortalis naturæ suæ participes efficeret. Et quid retribuemus ei pro omnibus quæ retribuit nobis? quas gratiarum actiones? quas supplicationes? Neque si omnia membra nostra vocem assumerent, et capilli etiam nostri loquerentur; si totum organum nostrum modulatione repleretur, possemus digne celebrare ejus erga nos indulgentiæ commiserationem et munificentiam. Sed quantum valemus hymnis celebramus eum qui solus sanctissimus est, prophetiam implentes prædicationem, *Memor sui Dei et delectatus sum*. Per hunc enim circuitum transivi magna et stupenda miracula, ut horum quotidie memor, delecter; siquidem ut par est, hæc digne memoria retineamus. Sed sive per occasionem, sive per veritatem Deus annuntietur. Quare cum propheta dicamus, *Memor sui Dei, et delectatus sum*. Deus autem virtutum, qui benignitatem bonitatemque suam multam ostendit, infirmitatem nostram et peccationes gratia sua suscipiat, et ad meliorem providentiam docens, verbo ipse suo, animam immaculatam, corpus sine sorde, spiritum sine labe, vitam sine damno custodiat; itemque fidem inviolabilem, amorem fratrum sine contumelia, virginitatem incorruptam, amicitiam sine rumore, caritatem sine simulatione, virtutem non fluctuantem, justitiam sine obice, fidem fructuosam. Portas nobis paradysi aperiat, gladium flammantem exstinguat: januam regni aperiat, immortalem fructificationem parat, ad dexteram statuat, et per benignitatem suam dextera sua nos coronet: quoniam ipsi debetur gloria, Patri et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

 IN RACHELEM ET IN INFANTES.

Quemadmodum ii, qui dulcissimos arborum fructus decerpant, simul et ramos et arbores laudibus efferrunt: ad eundem modum nos, carissimi, fructu sermonis a præcedenti doctore accepto, et illi simul et patribus præconii munus deferimus. Sicut enim ex arborum pinguedine fructibus pinguedo suavitasque immittitur, sic et prædicto viro ex spirituali gratia sermonis suavitas refertur. Decerpamus ergo sermonum suavissimos fructus, quemadmodum palinulas suaves ex dulci patrum radice dulcedinem obtinentes, et sermonis suavitatem in mentem nostram transmittamus, gratiarumque actionis jucunditatem in patres nostros conferamus. Patrum enim decus ex filiorum ornatu constat; imo potius filiorum coronæ ex patrum gloria decorantur. Quia vero ut lectione gemituum Rachelis, ceu stimulo punctus, ad illam me convertit: Dic mihi, Rachel, dic laborem in gemitu tuo latentem: ita enim navicula animi tui dolore onusta, allevabitur; prolatis autem verbis ex corde tuo laborem significantibus, una cum verbis etiam dolorisonus emittetur. Dic mihi itaque, Rachel, Quid ploras? video enim lacrymas tuas in genis fluviorum more manantes, et halitum acerbe circa cor convolutum,

et incondite per naves emissum. Quid solvis comas, illasque profers, quas te abscondere par esset? cur honorabilium mulierum venerandum arcana prodia, a nimia insania devicta? Væ mihi, væ mihi Racheli! loquar demum amaritudine animæ detenta: et quid dicam? Volo ex corde proferre sermonem, et rursus me contineo, causam malorum in maxima calamitate non reperiens. O regem Herodem, qui docuit me non esse occidendum, et opere legem suam abrogavit! quem putabam esse regem ad bonum ordinem, nunc eversi ordinis ducem respicio, perverte et inique operantem. O maximam insaniam! qui eadem unam perpetravit, obnoxius est morti, et Herodes tot perpetratis cædibus rex nominatur. Et agricolæ quidem ex propriis horreis semen proferentes, in sulcis terræ purum semen irrigant; cum autem spicæ accreverunt et tempus messis conspiciue indicant, tunc extensis manibus acuta falce segetes secant: Herodes vero uteri mei fructus, nondum per ætatem florentes, nondum verna gratiarum lanugine in genis pullulante, viscerum nempe meorum herbam acuto gladio prostravit. Væ mihi, væ mihi! ventre doleo, et sensus cordis mei flagrant: anima

mea et cor meum discerpuntur : non tacebo. Propter innotam Virginem Mariam hæc patior, propter Verbum in præsepio latens. Botros meos sensu pululantes, necdum maturescentes, extinctos video. Væ mihi, væ mihi! quos post menses novem suo tempore natura cum labore genuit, hos immaturos una gladii plaga jugulatos video. Væ mihi, o Virgo Maria, simul et mater, quæ virum non novisti, et filium peperisti, tu matrum dolorem non nosti : si enim nosset, utique feres. Sine dolore gestasti, sine labore peperisti, sine dolore cæleste Verbum in domo uteri tui hospitem excepisti, sine labore cælestem florem orbi emisisti. Sed accede tandem, nec ultra plures, sed lugendi finem facito, Rachel. Herodis infantes tuos in terra occidit, sed hos Deus in cælo nutrit : Herodes filios tuos temporanea luce privavit, sed hos ille in cælo propria luce replebit. Non vides eos in terra salientes ; sed tunc videbis et gaudebis, videntur quasi agnos exsiliantes in paradiso. Nunc doles non videntur eos in mensa manus extendentes ; sed tunc videbis et lætaberis videntur eos cum angelis cælestem panem edentes : nunc doles, non videntur eos cantillantes ; sed tunc gaudent videbis hunc infantium chorum vernerum hirundinum instar in paradiso Christum celebrantem. Quia enim propheta dicebat, *Ex ore infantium et lactentium perfecti laudem* (Psal. 8. 3) ; præoccupavit infantium chorus, hymnos triumphales Christo præparans, prophetae verbum illud implens, *Ex ore infantium et lactentium perfecti laudem*. Verum hæc, dilecti, ad laudis oblectationem diximus ; demum ad evangelii viam delectamus. *Audiens*, inquit, *Herodes turbatus est* (Matth. 2. 5). Quid audiens? Regem Judæorum esse natum. Vide mihi, dilecte, diabolum in Herode turbatum, et quidem admodum. Videt pastorem natum lupus, ipsaque in præsepe absconditum, firmumque Spiritus

baculum præ manibus habentem, et hoc videns admodum turbatur : videt draco escam corporis et infantem cæu vermem repentem ; *Ego enim sum vermis, et non homo* (Psal. 21. 7) ; hiantique ore irruit ; videtque intus cæleste Verbum in carne, quasi haenum absconditum, et hoc viso admodum turbatur. Videt granum sinapis in terram veniens, et ramos spei emittens, quod genus hominum sub foliis salutis obtegeret ; et hoc videns boni osor diabolus, valde perturbatur : videt Sapientiam in terram venisse, accepisseque modicum fermentum corporis, miscuisseque in farinæ tribus partibus, in anima, in corpore et spiritu, foreque ut per illud totum humanum genus in una fidei salute fermentetur ; et hæc re conspecta turbatur admodum. Videt legionem dæmonis ab humano genere expulsam, et in abyssum amandam, et hoc viso turbatur valde : videt claustra inferni confracta, et Adamum in paradisu reductum, et admodum conturbatur : videt rursus Evam per Mariam servatam, et serpentem in quo maxime confidebat occisum ; et hæc videns, admodum turbatur : videt lignum vitæ plantatum, et hoc videns turbatur valde. Tempus me deficiet, dilecti, enarranti perturbationem diaboli. Demum cum nihil adversus Dominum posset diabolus, in infantes et tenellos pueros decurrit. Et quosnam interlicet? A bimatu et infra ; eos autem qui ad tres annos pervenerant non occidit. Infantes enim sunt qui dyadem, seu duas personas continentur, et Trinitati non credunt. Quamobrem hæc Rachel, Ecclesia nempe ex gentibus, hoc luget, ita ut vox ejus audiat in Rama, id est, excelsis : sic enim interpretantur Rama, excelsa, superna Jerusalem apud altissimum Deum : quem deest omnis gloria, honor, imperium cum sanctissimo et vivifico Spiritu, in sæcula sæculorum. Amen.

IN HERODEM ET INFANTES.

Vellem quidem semper et ubique spiritualem habere sermonem, Paulo obsequens dicenti. *Spiritualibus spiritualia comparantes* (1. Cor. 2. 13) ; maxime vero cum debitor sim ex priori Dominica nonien Domini ferente. Nescio quomodo semper mihi contingit ut mea paupertas nunquam debita solvat, dum vos in spiritualibus insatiabiles, debitum semper cum usura exigitis. Attamen non doleo, o amici, sed magis exulto ; divitis namque Heri bene sperans servus sum. Ideo veniam non postulo, sed inducias. Adest quippe Deus qui sermonem suppeditat et dicit : *Dilata os tuum, et implebo illud* (Psal. 80. 11) ; non ob loquentis dignitatem, sed ob pium auditorum desiderium. Audisti itaque Mattheum evangelistam dicentem : *Videns autem Herodes rex quod illusus esset a magis, iratus est valde ; et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem et in omnibus finibus ejus, a bimatu, et infra, secundum tempus, quod exquisierat a magis* (Matth. 2. 16). Hæc in natalibus Christi secundum carnem. Audi vero a quam multis temporibus hoc prædictum fuerat. *Ut impleretur*, inquit, *sermo qui dictus fuerat a Jeremia propheta dicente : Clamor in Rama auditus est, Rachel plorans filios suos* (Ibid. v. 17. 18). Videntur quot ante generationes prænuntiata fuerit Herodis in novissimis temporibus insania? *Mittens*, inquit, *occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem et in omnibus finibus ejus*. O Herodis insaniam, imo diaboli nequitiam ! ipsius enim hoc opus erat, ipse Herodem contra pueros armavit. Sed contra seipsum gladium, quo pueros occidit, excitavit : multa namque molitus Herodes, non occidit Jesum, ut optabat : irritus autem Herodis conatus, diaboli pernicies fuit. *Videns*, inquit, *quod illusus esset a magis, iratus est valde ; et mittens occidit omnes pueros, qui erant in Bethlehem, et in omnibus finibus ejus*. O Herodes, cur temere irasce-

ris? cur arma sumis contra pueros? A magis illusus es, et pueros trucidas? num pueri magos duxerunt? stella ipsis Dominum natum indicavit. Cum ergo contra stellam non possis jaculari, pueros trucidas? an ideo regnum suscepisti, ut contra lactentes fortitudinem exhiberes? cum infantibus pugnas, Herodes? matres orbas facis? ubera exsiccas? ulnas denudas? viscera confodis? mulieribus parturientibus planctus multiplicas? a bimatu et infra pueros occides? Habes quo gladium insigas. Hoc non est interficere, sed immature confodere. Ostende infantibus gladium : si metuant, occide, jugula ; si læti gladium adeant, cur admoves gladium iis qui gladium irridunt? Putas, Herodes, te ad Servatorem perventurum ipsumque occisurum esse? Quia vero id omnino decrevisti, emitte decretum, magos accerse, stellam cohibe, Gabrielum observa, prophetas dijudica, matrem Virgineum quære : si hæc assequaris, tunc poteris Christum reperire. Non gloria afficis, sed quæris eum qui sine fluxu natus est? cum Deo pugnas, o rex? vere Regem curiose perquiris? tenere vis eum, qui te tenet? perire vis eum, qui salutem tuam optat? dolose comprehendere vis eum qui tibi adest, et ob nequitiam tuam non vult a te conspici? Hic est, o Herodes, qui a multo jam tempore clamat : *Quærent me improbi, et non invenient*. Ut infantem illum despicias? Longe antiquior est Abrahamo secundum divinitatem ; nec modo Abrahamo antiquior, sed etiam Adami est conditor. Non timore circumdatur, sed œconomiam adit. Cur ergo, Herodes, temere irasceris? Intempestivæ iræ lucrum pernicies est. Cur similia Pharao aggressus est? Ille in Ægypto masculos Hebræorum in fluvium conjici jussit, et tu in Bethlehem masculos Judæorum infantes occidi imperas. O parem animum! o similem immanitatem! o æqualem nequitiam! imo,

δρα οὐ γινώσκουσα, καὶ υἱὸν γεννήσασα, σὺ τὸν πόνον τῶν μητέρων οὐκ οἶδας· εἰ γὰρ ἦβεις, ἔκλαυσας ἄν. Ἀπόνως ἐδάστασας, ἀπόνως ἐκύησας, ἀπόνως τὸν οὐράνιον Λόγον ἐν τῷ οἴκῳ τῆς μητέρας σου ἐξένησας, ἀπόνως τὸ οὐράνιον ἄνθος τῆς οἰκουμένης ἐδάστησας. Ἀλλὰ δεῦρο λοιπὸν, καὶ μηκέτι θρήνηι, ἀλλὰ παῦσαι τοῦ πένθους, Ῥαχὴλ. Ἡρώδης τοὺς σοὺς νηπίους ἐπὶ γῆς ἀπέκτεινεν, ἀλλὰ τούτους Θεὸς ἐν οὐρανῷ ἀνατρέφει· [750] Ἡρώδης τοὺς σοὺς παῖδας τοῦ προσκαίρου φωτὸς ἐστέρησεν, ἀλλὰ τούτους ἐν οὐρανῷ τοῦ ἰοῦ φωτὸς ἐμπλήσει. Οὐχ ὁρᾷς αὐτοὺς ἐπὶ γῆς ἀλλομένους, ἀλλὰ τότε βῆει, καὶ χαρῆσθαι ὁρῶσα τούτους ὡς ἀρνὰς σκιρτώντας ἐν παραδείσῳ. Νῦν λυτῆ οὐχ ὁρῶσα τούτους ἐπὶ τραπέζης χεῖρας ἐκτείνοντας, ἀλλὰ τότε βῆει, καὶ χαρῆσθαι ὁρῶσα τούτους μετ' ἀγγέλων εὐχουμένων τὸν οὐράνιον ἄρτον· νῦν λυτῆ οὐχ ὁρῶσα τούτους κελαιοῦντας, ἀλλὰ τότε βῆει καὶ χαρῆσθαι τούτων τῶν νηπίων τὸν χορὸν, δίκην χειλιδῶν ἑαρινῶν, ἐν τῷ παραδείσῳ Χριστὸν ἀνυμνοῦντα. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ προφήτης ἔλεγεν, Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον, προέλαβεν ὁ τῶν νηπίων χορὸς ἕμνος ἐπινικίους Χριστῷ ἐτοιμάζων, τὸν τοῦ προφήτου λόγον πληρῶν, τὸ, Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν, ἀγαπητοί, πρὸς ψυχῆς τέρψιν εἰρήκαμεν· λοιπὸν γὰρ ἐπὶ τὴν ἀρατὴν τοῦ εὐαγγελίου τραπώμεν. Ἀκούσας γὰρ, φησὶν, Ἡρώδης ἐταράχθη. Τί ἀκούσας; Ὅτι ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων ἐγεννήθη. Ὅρα μοι, ἀγαπητέ, τὸν διάβολον ἐν τῷ Ἡρώδῃ ταραττόμενον, καὶ τοῦτον κρυπτόμενον ἐν φάτῃ, καὶ τὴν ἰσχυρὰν βικτηρίαν τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς χερσὶ κατέχοντα, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταράττεται λίαν· ὁρᾷ ὁ δράκων τὸ δέλεαρ τοῦ σώματος, καὶ τὸν νῆπιον καθάπερ σκόληκα ἔρποντα· Ἐγὼ γάρ

εἰμι σκόληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· καὶ κεχρῆνός ἐπέρχεται, καὶ θεωρεῖ ἔνδον τὸν οὐράνιον Λόγον ἐν τῇ σαρκί, καθάπερ ἀγκιστρον, κρυπτόμενον, καὶ τοῦτον θεωρῶν ταράττεται λίαν. Ὅρᾷ τὸν κόκκον τοῦ σινάπεως ἐπὶ τῆς γῆς ἐληλυθότα, καὶ κλάδους ἐκπέμποντα ἐλπίδος, καὶ μέλλοντα τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ὑπὸ τὰ φύλλα τῆς συντηρίας σκεπάζεσθαι, καὶ ταῦτα ὁρῶν ὁ μισόκαλος δαίμων ταράττεται λίαν· ὁρᾷ τὴν σοφίαν ἐπὶ γῆς ἐληλυθούσαν, καὶ λαβοῦσαν τὴν μικρὰν ζύμην τοῦ σώματος, καὶ μιγνύουσαν εἰς τὰ τρία μέρη τοῦ ἀλεύρου, εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ πνεῦμα, καὶ μέλλουσαν πᾶσαν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς μίαν πίστειν σωτηρίαν ζυμεῖν, καὶ ταῦτα θεωρῶν ταράττεται λίαν. Ὅρᾷ τὴν λεγῶνα τοῦ δαίμονος ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος ἐκβαλλόμενον, καὶ εἰς ἄβυσσον ἐκπεμπόμενον, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταράττεται λίαν· ὁρᾷ τὰ κλειῖθρα τοῦ ἄδου συντριβόμενα, καὶ τὸν Ἄδᾶμ πάλιν εἰς παράδεισον ἀνακοντιζόμενον, καὶ ταράττεται λίαν· ὁρᾷ πάλιν Εὐάν διὰ Μαρίας σωζόμενον, καὶ τὸν ὕψιν, ἐν ᾧ μάλιστα ἐθάβρει, κτινόμενον, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταράττεται λίαν· ὁρᾷ τὸ ζῦλον τῆς ζωῆς φυτεῦόμενον, καὶ ταῦτα ὁρῶν ταράττεται λίαν. Καὶ ἐπιλείπει μοι, ἀγαπητοί, διηγουμένῳ ὁ χρόνος τὴν παραχὴν τοῦ διαβόλου. Λοιπὸν μηδὲν δυνάμενος· κατὰ τοῦ Κυρίου ὁ διάβολος ἐπὶ τοὺς νηπίους καὶ ἀτελεῖς τῶν βρεφῶν παῖδας κατατρέχει. Καὶ τίνας κατασφάζει; Ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω· τοὺς δὲ τὴν τριάδα τῶν ἐτῶν ζήσαντας οὐ κατασφάζει. Νῆπιον γὰρ οἱ τὴν δωδεκάμηνον ὁμολογούντες, καὶ τῇ Τριάδι μὴ πιστεύσαντες. Ὅθεν αὕτη ἡ Ῥαχὴλ, ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, τούτους πενθεῖ, ὥστε τὴν φωνὴν αὐτῆς ἀκουσθῆναι ἐν Ῥαμᾷ. τουτέστιν, ἐν ὑψηλῷ· οὗτω γὰρ ἐρμηνεύεται Ῥαμᾷ, ὑψηλῇ, ἡ ἄνω Ἰερουσαλήμ παρὰ τῷ ὑψίστῳ Θεῷ· ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, κράτος σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν Ἡρώδη καὶ εἰς τὰ νήπια.

Ἦθελον μὲν αἰεὶ καὶ πάντοτε τὸν πνευματικὸν ἀφῆγῆσθαι λόγον, πειθόμενος Παύλῳ τῷ λέγοντι· Πνευματικοὶ πνευματικὰ συγκρίνοντες· μάλιστα δὲ ὅτι κρεώτερος ἀπεράνθην τῆς προτέρας Κυριωνύμου Κυριακῆς. Οὐχ οἶδ' ὅπως τοῦτο συμβαίνει περὶ ἐμὲ, τοῦ αἰεὶ χρέους μὴ ἀπαλλάττεσθαι τὴν ἐμὴν πενίαν, ὑμῶν τῶν ἀπλήστων ἐν τοῖς πνευματικοῖς. [751] δανειστῶν μεθοδεύοντων σὺν τόκῳ τὸ ὄφλημα. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἀποδύρομαι, ὡ φίλοι, ἀλλὰ πλέον ἀγάλλομαι· πλουσίου γὰρ δεσπότου εὐελπίς, δούλης εἰμι. Διὸ συγγνώμην οὐκ αἰτῶ, ἀλλ' ἐνδοχὴν παρακαλῶ. Ἐχω γὰρ τὸν λογοδότην Θεόν, τὸν λέγοντα· Ἄνοιξον τὸ στόμα σου, καὶ πληρώσω αὐτὸ, οὐ διὰ τὴν τοῦ λαλοῦντος ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων εὐσεβῆ φιληκοίαν. Ἦκουες γοῦν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου λέγοντος· Ἰδὼν δὲ ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης, ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων, ἐθυμώθη λίαν, καὶ ἀποστείλας ἀνείλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ὄντας ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄρλοις αὐτῆς, ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, κατὰ τὸν χρόνον ὃν ἠρέθισσε παρὰ τῶν μάγων. Ταῦτα ἐν τῇ κατὰ σάρκα γεννήσει τοῦ Χριστοῦ. Ἄκουε δὲ πῶς ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων προελέγετο. Ὅπως, φησὶ Πληρωθῆ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Ἰερემίου τοῦ προφήτου λέγοντος· Κραυγὴ ἐν Ῥαμᾷ ἠκούσθη Ῥαχὴλ κλαίουσα τὰ τέκνα αὐτῆς. Ὅρᾷς πρὸ πᾶσων γενεῶν κατηγγέλλετο ἡ τοῦ Ἡρώδου ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν μανία; Ἀποστείλας γὰρ, φησὶν, ἀνείλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄρλοις αὐτῆς. Ὁ τῆς τοῦ Ἡρώδου μανίας, μᾶλλον δὲ τῆς τοῦ διαβόλου κακίας! αὐτοῦ γὰρ ἦν καὶ τοῦτο τὸ ἔργον· αὐτὸς ὥπλισεν τὸν Ἡρώδη κατὰ τῶν νηπίων. Ἄλλ' ὅμως καθ' ἑαυτοῦ τὴν ἔξοχον τῆς βρεφοκτονίας ἡγεῖρε· πολλὰ γὰρ ὁ Ἡρώδης μηχανησάμενος οὐκ ἀνείλεν Ἰησοῦν, ὃν ἐζήτει· ἡ δὲ τοῦ Ἡρώδου ἀποτυχία, τοῦ διαβόλου τάλαιπωρία. Ἰδὼν, φησὶν, ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων, ἐθυμώθη λίαν, καὶ ἀποστείλας ἀνείλε πάντας τοὺς παῖδας τοὺς ἐν Βηθλεὲμ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ὄρλοις αὐτῆς. Ὁ Ἡρώδης τὴν προπετιᾶς θυοῦσαι; τί ὀπλίξῃ κατὰ τῶν νηπίων; Ἰπὸ τῶν μάγων ἐνεπαίχθη, καὶ τὰ βρέφη φονοκτονεῖς; μὴ γὰρ τὰ βρέφη τοὺς μάγους ὠδήγησαν; ἀπτήρ αὐτοῖς ἐμήνυσε τὸν τεχθέντα Δεσπότην. Τὴν ἀτέρα οὐκ μὴ δυνάμενος τοξεύσαι, τὰ βρέφη φονο-

κτονεῖς; ἢ διὰ τοῦτο τῆς βασιλείας ἐπελάδου, ἵνα κατὰ θηλαζόντων τὴν ἰσχυρὴν ἐπίδειξῃ; νηπίους ποιεῖς, Ἡρώδη; μητέρας ἀτεκνοῖς; μαστοὺς ξηραίνεις; ἀγκάλας θημνοῖς; σπλάγχνα τιτρώσκεις; γυναικῶν ἰδιωνύμους θρηνοῦς πληθύνεις; ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω ἀνελεῖς τὰ βρέφη; Ἐχεις γὰρ πού ἐμπειρῆς τὸ ξίφος. Τοῦτο οὐκ ἔστι φονοκτονῆσαι, ἀλλὰ ἀωροτομῆσαι. Ἐπίδειξον τοὺς παῖς τὸ ξίφος· ἐὰν φοβηθῆντα δευλιάζουσι, φόνευε, κατὰσφαζε· ἐὰν δὲ ἱλαρυνόμενα προσδράμωσι τῷ ξίφει, τί προσφέρεις τὸ ξίφος τοῖς προσελθῶσι τῷ ξίφει; Νομίσεις, Ἡρώδη, μεταλθεῖν τὸν Σωτῆρα καὶ φονοκτονῆσαι τοῦτον; Ἐπειδὴ δὲ ὄλωσ' ἠπέρησας, ἐκπεμφὸν δόγμα, τοὺς μάγους μετακάλεσαι, τὸν ἀστέρα παράστειλον, τὸν Γαβριὴλ φυλάκισον, τοὺς προφήτας ἀνάκρινον, μῆτέρα Παρθένον ζητήσον· ἐὰν τούτων ἐπιλάβῃ, τότε συνήσῃ καὶ τὸν Χριστὸν εὐρασθαι. Οὐ δοξολογεῖς, ἀλλὰ ζητεῖς τὸν ἀρεῦστος τεχθέντα; θεομαχεῖς, βασιλεῦ; τὴν βασίλειά τυγχάνοντα πολυπραγμονεῖς; κρατίζαι θέλεις τὸν κρατούντά σε; ὀλέσθαι θέλεις τὸν θέλοντά σε σῆσαι; συσχεῖν πανουργεῖς τὸν παρσευτά σοι, καὶ διὰ τὴν πονηρίαν σου ὀφθῆναι σοι μὴ βουλόμενον; οὐτός ἐστιν, Ἡρώδη, ὁ ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων βοήσας· Ζητήσουσιν με κικλοὶ, καὶ οὐχ εὐρήσουσιν. Ὡς νηπίου καταφρονεῖς τούτου; Πολὺ τοῦ Ἀβραάμ παλαιότερός ἐστι κατὰ τὴν θεότητα· οὐ μόνον δὲ τοῦ Ἀβραάμ παλαιότερος, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀδὰμ δημιουργός. Οὐ δειλίαν ἠμφίσταται, ἀλλ' οἰκονομίαν μετέρχεται. Τί οὐν προπετιᾶς; Ἡρώδη, θυμοῦσαι; Ἀκαίρω θυμῷ τὸ κέρδος πρῶσις. Τί τὰ ὅμοια Φαραὼ διαπράττει; Ἐκεῖνος ἐν Αἰγύπτῳ τὰ ἄρρενα τῶν Ἑβραίων ποταμορροφίηναι προσέταξε, καὶ σὺ ἐν Βηθλεὲμ τὰ ἄρρενα τῶν Ἰουδαίων βρέφη φονοκτονεῖσαι προστάτεις. Ὁ ὁμόθυμος θυμός! ὡ ἰσοτάλαντος ἀσπλαγχνία! ὡ ὁμοβλαίτος πονηρία! μᾶλλον δεῖ ἤδη τάληθεστερον εἰπεῖν, ὅτι ὁ Ἡρώδης τοῦ Φαραὼ πολὺ θηριωδέστερος. Ἄσαύτως καὶ οἱ δορυφόροι τοῦ Ἡρώδου τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Φαραὼ πολὺ χλιετώτεροι. Ὁ Φαραὼ, εἰ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ τὰ ἄρρενα τῶν Ἰουδαίων βρέφη φονοκτονεῖσαι προσέταξεν, ἀλλ' ὁμοῦς ὡς ἀλλοεθνης ἐπεχείρει τοῦτο, ὁμοῦς μὴ κατὰ τὴν φύσιν τοῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν γένους, καὶ πορθηθῆναι τοὺς [752] Αἰγυπτίους. Φειδοὶ τῶν Αἰγυπτίων τοὺς Ἰσραηλιτῶν παῖδας κατασφάζει· διὰ ζόβον πολέμει,

οὐ διὰ φθόνον ἀναίρει. Οὕτω γὰρ ὁ Φαραὼ τοῦ Ἡρώδου φιλανθρωπότερος ἦν, ὅτι καὶ ὃν ἐθέσπισε νόμον ἀνέλυσε, καὶ διαλυτῆς ἐγένετο τοῦ ἰδίου θεσιματου. Μόνον γὰρ εἴρε τὸν Μωϋσῆν ἐν θήκῃ τῶ πταμῶ φερόμενον ἀνείλατο τοῦτον διὰ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐφόνευσε, ἀλλὰ καὶ ὡς υἱὸν ἀνέθρεψε, φειδοὶ τοῦ βρέφους τὸν νόμον καταλύσας. Τί λέγεις, Ἡρώδῃ; Φαραὼ τὸν Μωϋσέα διασώζει, καὶ σὺ τὴν Δεσπότην Χριστὸν μεταλθεῖν προφηρσαι; ἐκεῖνος τὴν μέλλοντα τὴν Αἴγυπτον μαστίζειν περιποιεῖται. καὶ σὺ τὸν σὺζόντα τὴν οἰκουμένην φονεύειν θέλεις; Οὕτω πάλιν καὶ τῶν δορυφόρων τοῦ Ἡρώδου οἱ ὑπακισταὶ τοῦ Φαραὼ αἰδεσιμότεροι. Αἱ γὰρ ματαίᾳ τῶ τοκετῶ τῶν βρεφῶν βροχῆσαι προσταχθεῖσαι τὰ ἄρβεννα τῶν Ἑβραίων, οὐ μετήλθον τοῦτο φιλόθεοι τυγχάνουσαι, καὶ ταῦτα Αἰγύπτια οὐσαι τῶ γένει· εἰλίσσεται γὰρ αὐτῶν ἔνδον σπλάγγνα, ἐπιστάμεναι τί πάσχουσι μητέρες ἄρβένων βρεφῶν βιαίῳ θανάτῳ στερούμεναι. Διὸ εἴλαντο μάλλον τῶ προσκαίριῳ προσκρούσαι βασιλεῖ, ἢ τῶ μείζονι βασιλεῖ καὶ θεῷ ἀντιτάξασθαι. Ὁ δὲ Ἡρώδης οὐ πρὸς ἄλλο ἔθνος τὴν κακίαν ἐπέδειξετο, ἀλλὰ πρὸς τοὺς μορφύλους τὴν μανίαν ἐτεκμήνατο. Καὶ Φαραὼ μὲν τῇ Αἴγυπτῳ μόνῃ τὸν τοιούτον θυμὸν ἐγύμνωσε, καὶ οὐ περιαιτέρω· Ἡρώδης δὲ οὐ μόνον ἐν Βηθλεὲμ, ἀλλὰ καὶ ἐν παντί τοῖς ὁρίοις αὐτῆς χλωροκοπεῖσθαι τὰ βρέφη προσέταξεν. Ὁ τοῦ ἀδικου δόγματος ἐκεῖνου, τοῦ ἀθρόως ἐπισκηψαμένου τότε κατὰ πόλιν καὶ κώμας καὶ ἀγρούς καὶ ῥύμας! Οὐκ ἦν ποῦ κρύψουσιν αἱ μητέρες τὰ τέκνα· ἔξω γὰρ τῶν μητρικῶν ἀγκάλων μένειν οὐκ ἠνάειχοντο. Εἰ δὲ ποτε μήτηρ ἦδουλήθη κρύψαι τὸ ἴδιον τέκνον ἐκεῖνο κλαυθμῷ ἑαυτοῦ παρεδίδου, τῇ πρὸς τὸν μαστὸν φίλῃ τὸν θάνατον ἐφελκόμενον. Ὅποτε γὰρ ἰχθύς ἔξω τοῦ ὕδατος ζῆν οὐκ ἀνάγεται, οὕτω καὶ βρέφος μητρικῶν μαστῶν στερούμενον οὐκ εἰ μακρὰν τὴν διαφθορὰν δέχεται. Ὁ τῆς καθολικῆς θρηνηυδίας ἐκεῖνης! οὐκ εὐρίσκω πῶς διαγράψω τῶν μητρικῶν ὀδύρων τὰ σήματα. Εἰ βαρβάρων ἐφοδοὶ ἐγγέγονε, κωφότερον ἂν αἱ μητέρες τὴν ὀδύνην ἔφερον· συμφορὰ γὰρ μεριζομένη μετριώτερον οἶδε δάκνειν τὸν πάσχοντα. Οὐκ ἦν βαρβάρων ἐφοδος,

ἀλλ' ἐμοφύλιος πόλεμος· βία ἦν ἐντυχίαν μὴ ἔχουσα, παρανομία ἦν νόμον ἔχουσα συνήγορον. Αἱ μητέρες ἐθῶν, καὶ ὁ ἀκούων οὐκ ἦν· τὰ βρέφη ἀντεθρήνουν, καὶ ὁ ἐλεῶν οὐ παρῆν· οἱ μαστοὶ τῶ γάλακτι τὴν γῆν κατέρβησαν, καὶ ὁ Ἡρώδης μάλλον ὡς λίθος ἐπεπίηται. Ὡμότεροι τοῦ βασιλέως οἱ δορυφόροι, ἀλληγάλλως τὰ βρέφη μετήρνοντο, τὰ μὲν αὐτῶν πρὸς τοὺς τοίχους σπαράττοντες, τὰ δὲ ἐπὶ τῶν πετρῶν ἐδαφίζοντες, τὰ δὲ καὶ μακρόπνικτα καταλιμπάνοντες. Ἐθορῶντι γὰρ αὐτοὺς τοῦ τοιούτου δράματος ὁ ἐργοδιώκτης διάβολος. Ἐπὶ τοῦτοις οὖν καὶ τοῖς παραπλησίοις αἱ μητέρες ἠσθένουν, καὶ τῶ πάθει μεθύουσαι τῆς εὐπρεπείας οὐκ ἐφρόντιζον. Τοὺς χιτῶνα; διεβρόθηνουν, τοὺς ποικίλους τῶ ἀέρι διεβρόθιπον, τοὺς ὀφειλομένους κρύπτεσθαι μαστοὺς ἐδημοσίευσον, τὸ στήθος λίθος κατήρασαν, τὰς παρειὰς ὡς δῆμοι κατέξουν, τὸν οὐρανὸν ὡς σιωπῶντα κριτὴν ἐμαρτύρουντο, ἐντυχίαν ἐποιούοντο πρὸς τὸν τῶν δίων κριτὴν καὶ Δεσπότην, λέγοντες· Τίς ἡ τοσαύτη, τὸν βασιλέως ὀμότης. Δέσποτα; Ἐν τοῖς σοῖς ἐκείνης πλάσμασι διαπράττεται· σὺ ἐδημιούργησας, ἐκεῖνος κατασφάττων οὐ παύεται· σὺ ἐχαρίσω, ἐκεῖνος ζημιώσθαι. Διὰ τί δὲ καὶ ἄρβεννα ἐτέκονεν, εἰ οὕτω τῶν ἀρβένων πικρὸς ὁ θάνατος; Εἰ σὺν τὸ προστάγμα, καὶ ἡμᾶς αὐτὰς συναποθανεῖν κέλευσον· εἰ δὲ τοῦ παρανόμου βασιλέως τὸ ἐγγεῖρημα καὶ προστάγμα, τί θάτερον αὐτὸν οὐ μετέρχῃ; Ἄλλ' εἰκὸς μὲν τὰς μητέρας ὑπὸ τοῦ πάθους δακνομένας ταῦτα βοᾶν, μὴ εἰδίας τὸ συμφέρον τοῖς αὐτῶν νεοττοῖς. Τί δὲ μακαριώτερον τῶν διὰ τὸν Δεσπότην Χριστὸν ἐπιθουλομενῶν; τί μακαριώτερον τούτων τῶν παίδων, ὅτι οὐ δι' ἑαυτῶν ἐσφάζοντο ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καὶ ὡς αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐφονεύετο; Ὅντως εὐκαιρον εἰπεῖν πρὸς τὰς μητέρας τὸ τοῦ Κυρίου ῥητόν· Μὴ κλαίετε. [753] μητέρες, μὴ κλαίετε· πρὸς ὀλίγον τοὺς ὑμετέρους κόλπους ἐξημιώσαν, ἀλλὰ τοὺς Ἄβραμιαίους κόλπους ἐκληρονόμησαν. Μὴ κλαίετε, μητέρες, μὴ κλαίετε· μὴδὲ κινώετε τὰ νήπια ἔρχεσθαι πρὸς με· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

Εἰς Μάρθαν καὶ Μαρτὶαν καὶ Λάζαρον, καὶ Ἡλίαν τὸν προφήτην.

Ὅσοι τῆς Δεσποτικῆς ἀναστάσεως ἔρωτα φέρετε, τῆς ἀρτίως ἀναγνωσθείσης μαρτυρίας τὸ φιλόδοξον μύρον γνησίως ὑποδέξασθε. Ἡδὴ γὰρ Μαρία μυρίζει, καὶ ἡ Ἐκκλησία εὐωδιάζεται· ἡδὴ τὸ ἀλάστρον κενουται, καὶ τὸ θυσιαστήριον θυμηδίας πληροῦται. Μαρία μυρίζει, Μάρθα διακονεῖ, καὶ ὁ ἐκ νεκρῶν τῷ Κυρίῳ συνανάκειται. Ἐντιμον γὰρ τὸ τῶν ἀνδρῶν γένος, ὅτι ἀνήρ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐγένετο, ἡ δὲ γυνὴ ἐκ τῆς εἰκόνας τοῦ ἀνδρός, τὴν μὲν ἀνδρὰ δοξάζουσα, τὸν δὲ Χριστὸν οὐ χαρκτηρίζουσα. Καὶ τίς τούτων μάρτυς, ἵνα μὴ ἐμψὶν καρπωσώμεθα; Ἄκουε τοῦ Παύλου βοῶντος· Ἄνηρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει τὴν κεφαλὴν κατακαλύπτεσθαι, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων· γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστὶ. Γυνὴ δὲ δόξα τοῦ ἰδίου ἀνδρός· οὐ γὰρ τῶν ἄλλοτρῶν· οὐ διὰ τὴν ἀρχαίαν ματαιοσυμβουλίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τελευταίαν γνησίαν τεκνογονίαν. Αὕτη γὰρ τὴν γυναῖκα τῆς κατάρως ἀπηλλάξεν ἡ γνησία τεκνογονία. Καὶ τίς τούτων μάρτυς; Ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος βοῶν· Ὁ Ἀδάμ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε. Σωθῆσται δὲ πάλιν διὰ τεκνογονίας. Ὅραξ ὅτι διὰ τῆς τεκνογονίας σώζεται ἡ γυνὴ; οὐκ ὅτι Ἐῶα τὸν Κάιν ἐξέβρασαν, ἀλλ' ὅτι ἡ ἔνδοξος Παρθένος τὸν Ἰησοῦν ἐκυοφόρησε. Μαρία τοῖνον μυρίζει, Μάρθα διακονεῖ, καὶ ὁ Λάζαρος τῷ Κυρίῳ συνανάκειται, καθὼς ἀρτίως ἤκουσας. Μαρία τὴν Ἐκκλησίαν εἰκονογραφεῖ· ἀνεκλιπῆς γὰρ τῆς Ἐκκλησίας τὸ μύρον. Μάρθα δὲ τὴν συναγωγὴν ὑποδεικνύει· ὀλιγόπιστος γὰρ, καὶ τῶν ἐπιγεῖων φίλη· Λάζαρος τὸ σκηπτρον τῆς ἀναστάσεως βαστάζει, ὡς ἤκουσας ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ βοῶντος· Ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθαίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Ἐποίησαν οὖν αὐτῷ δεικνόντες ἐκεῖ, καὶ ἡ Μάρθα δικήνεται· ὁ δὲ Λάζαρος εἰς ἡν τῶν ἀνακειμένων αὐτῷ. Ἡ οὖν Μαρία λαδοῦσα λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτίμου, ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ταῖς θριξίν αὐτῆς ἐξέμυξεν· ἡ δὲ οἰκία διη ἐπλήσθη ἐκ τῆς ἰσμῆς τοῦ μύρου.

Εἶδες γυναικὸς ἐργασίαν, καὶ πῶς τὴν Ἐκκλησίαν προεικονογράφησεν; Ἡ Μαρία τὰς πολλὰς τῶν γυναικῶν ἀπεσόδησεν ἐκ τῆς κακεργασίας αὐτῶν, καὶ ἐδίδαξε λίτραν μύρου βαστάζειν, καὶ μὴ κεφαλὴν Βαπτιστοῦ ἀποτέμνειν· τὸν Κύριον μυρίζειν, καὶ μὴ τῷ Ἰούδα συγκλέπτειν· τὰς τρίχας ἐκλυεῖν, καὶ μὴ τὰς ἀμαρτίας συσφίγγειν· ἀδελφὴν Λαζάρου προσαγορεύεσθαι, καὶ μὴ θυγατέρα τοῦ διαβόλου φημιζεσθαι. Ταῦτά μοι διὰ τὴν συναγωγὴν Ἰουδαίων εἴρηται, τὴν τὸν Κύριον μὴ μυρίσασαν, ἀλλ' ὄξος καὶ γοῆν ποτίσασαν, τὴν αἰμάτων φίλην, τὴν ἀεὶ ἐναντίως τοῦ Δεσπότην Χριστοῦ διαπραττομένην, τὴν σπουδάζουσαν τὸν Λάζαρον θανατώσαι, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Καὶ τίς ἔρα πιστικώτερος; ὁ Κύριος ἐγείρων, ἢ ἐκεῖνη ἀποκτείνουσα; Ὡς ἀρτίως ἤκουσας τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· Ἐγγὺς ὄχλος πολὺς τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐκεῖ ἐστὶν Ἰησοῦς· καὶ ἦλθον οὐ διὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἴδωσιν, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· ὅτι πολλοὶ δι' αὐτὸν ὑπήγον τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπίστευσον εἰς τὸν Ἰησοῦν. Εἶδες τὴν τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν, πῶς [754] ἀνθρωποκτόνος, προσηγορῶντος, ὥστε εἰς Κυριοκτονίαν ἐλάσαι; ἢ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος αὐτοκρῶντος ὡς φιλοφῶν καὶ ληστρικῆ ἔλεγεν· Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας, καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλλένους πρὸς αὐτήν, ἕως πότε φονεύσῃ, καὶ οὐκ ἐπιστρέφεις; Μήθῃ μεθύεις μὴ οἶνοποτοῦσα, ἢ αἰμάτων φίλη. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι οὐ κῆρυξ τὰ βήματα, ἄκουε τοῦ Κυρίου λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου· Ἀκούσατε ταῦτα πάντα οἱ ἠγοῦμενοι οἶκον Ἰακώβ, καὶ οἱ κατάλοιποι τοῦ Ἰσραὴλ, οἱ βδελυσσόμενοι κρίμα, καὶ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες, οἱ οἰκοδομοῦντες Σιών ἐν αἵματι, καὶ Ἰερουσαλήμ ἐν ἀδικίαις· καὶ πάλιν· Ἐὰν ἐκτίρηται τὰς χεῖρας ὑμῶν πρὸς με, ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀφ' ὑμῶν· καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δόξαν, οὐκ εἰσακούσομαι· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλῆρεις; Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστῆς; Πρὸ ἕξ ἡμερῶν τοῦ

ut verius loquamur, Herodes Pharaone longe ferocior est; similiterque spiculatorum Herodis longe sunt satellitibus Pharaonis crudeliores. Pharaon licet in Ægypto masculos Judæorum infantes occidi jussit; certe ut alienigena id aggrediebatur, timens ne Israelitarum genus prævaleret, et Ægyptios devastaret. Ut servet Ægyptios, Israelitarum pueros jugulat: præ timore decertat, non ex invidia interficit. Ita enim Pharaon Herode humanior erat, ut etiam legem quam dederat solveret, et decretum suum abrogaret. Solum enim reperit Moysen in arcula fluitantem; per filiam suam illum suscepit, nec modo non occidit, sed etiam quasi filium educavit, et infanti parcens legem solvit. Quid dicis, o Herodes? Pharaon Moysen servat, et tu Dominum Christum invadere statuisti? ille eum qui Ægyptum castigaturus erat servat, et tu Servatorem mundi vis occidere? Ita rursus spiculatoribus Herodis Pharaonis satellites sunt moderatores. Nam obstetrices, quæ jussæ erant in ipso partu infantes Hebræorum masculos strangulare, religiosæ cum essent, id non præstiterunt, licet genere Ægyptiæ essent; viscera namque earum intus commiseratione movebantur, quod scirent quanta patiantur matres, cum masculis infantibus violenta morte privantur. Ideo malebant temporaneo regi obsistere, quam majori Regi et Deo. Herodes vero non in alienam gentem nequitiam suam exhibuit, sed congeneris suis furiose aggressus est. Et Pharaon quidem in Ægypto solum talem furorem exhibuit; Herodes vero non in Bethlehem tantum, sed etiam in omnibus finibus ejus florem infantium succidi jussit. O injustum decretum ejus, qui per urbes, vicus, agros et pagos confertim sævire decrevit! Nullus erat locus, ubi possent matres occultare filios: non ferebant enim illi extra maternas ulnas manere. Si quando autem vellet mater abscondere filium, sese ille fletu prodebat, et mamma desiderio mortem sibi attrahebat. Sicut enim piscis extra aquam vivere nequit: sic infans maternis mammis privatus, brevi in interitum vergit. O universalem illam lamentationem! non subit in mentem quo pacto describam maternorum gemituum

modos. Si barbarorum incursus fuisset, lenius dolorem matres tulissent: calamitas enim in multos divisit, moderatius patientem pungit. Non erat barbarorum incursus, sed civile bellum: violentia erat supplicationem nullam admittens, iniquitas erat, quæ quasi æquam legem obtenderet. Matres clamabant, et audiebat nemo; infantes plorabant, et nemo miserabatur; mammae lac fundebant in terram, et Herodes magis obdurabatur ut lapis. Crudeliores erant regis spiculatorum: alius alium puerum invadebat; alios in muros, alios in parietes coniectos, alios in petras obterebant, alios suffocatos procul relinquebant. Turbabat enim illos talis facinoris auctor diabolus. In his ergo et similibus matres infirmabantur, et dolore ebriæ decorem non curabant: vestes discindebant, cincinnos capitis in aerem conjiciebant, mammæ, quas occultare par erat, ostendebant, pectus lapidibus tundebant, genas carnificum instar lacerabant, cælum quasi silentem judicem contestabantur, supplicationem emittebant ad universorum Dominum et Judicem dicentes: Quæ hæc tanta regis crudelitas, Domine? In tua ille opificia sævit: tu creasti, ille jugulare non cessat; tu gratiam dedisti, ille perniciem infert. Cur masculos peperimus, si tam acerba masculorum mors futura erat? Si jussum tuum est, nos quoque una mori jube; si vero iniqui regis facinus et mandatum est, cur non cito illum invadis? Sed verisimile quidem est matres ex dolore sic exclamasse, quod nescirent quid pullis suis utile esset. Quid autem beatius est illis, qui propter Dominum Christum insidiis sunt impetiti? quid beatius his pueris, qui non propter se tantum jugulabantur, sed ut ipse Christus interficerentur? Vere opportune matribus, dicitur illud a Domino prolatum: Nolite flere (Luc. 8. 52), matres, nolite flere: ad breve tempus sinus vestros evacuarunt, sed illi Abrahamicum sinum possident: nolite flere, matres, nolite flere, et nolite impedire quominus infantes vestri ad me veniant: *Tantum est enim regnum cælorum* (Matth. 19. 14): in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium, in sæcula sæculorum.

IN MARTIAM, MARIAM ET LAZARUM; ET IN ELIAM PROPHETAM.

Quotquot Dominicæ resurrectionis amore tene-mini, modo lecti testimonii unguentum Christo gratum libenter suscipite. Jam enim Maria ungit, et Ecclesia bono afficitur odore; jam alabastrum evacuatur, et altare fragrantia repletur: Maria unguentum effundit, Martha ministrat, et qui a mortuis suscitatus est, cum Domino recumbit. Honorabile quippe est virorum genus, quia vir ad imaginem Dei factus est; mulier vero ex imagine viri, virum glorificans, Christi characterem non gestans. Et quis horum testis est, ne in reprehensionem incurramus? Audi Paulum clamantem: *Vir quidem non debet velare caput suum; imago enim et gloria Dei est: mulier vero gloria viri est* (1. Cor. 11. 7). Mulier est gloria viri sui: non enim ex alienis est: non propter vetus vanum consilium, sed propter genuinam postremam filiorum procreationem. Hæc enim genuina filiorum procreatio mulierem a maledictione liberavit. Et quis horum testis est? Idem ipse Apostolus qui clamat: *Adam non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione fuit. Salvabitur autem rursus per filiorum procreationem* (1. Tim. 2. 14. 15). Viden' per filiorum procreationem servari mulierem? non quia Eva Cainum emisit, sed quia gloriosa Virgo Jesum parturivit. Maria ergo ungit, Martha ministrat: Lazarus vero cum Domino recumbit, ut modo audisti. Maria Ecclesiam representat; unguentum enim Ecclesie non deficit: Martha synagogam subindicat; illa enim modicæ fidei, et terrenorum amatrix erat: Lazarus sceptrum resurrectionis gestat, ut jam audisti, evan-

gelista clamante: *Venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitaverat a mortuis. Fecerunt autem ei cœnam ibi: et Martha ministrabat; Lazarus vero unus erat ex discumbentibus cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici pretiosi, et unxit pedes Jesu, et exersit capillis suis: domus vero tota repleta est ex odore unguenti* (Joan. 12. 1-3). Vidistin' mulieris opus, et quomodo Ecclesiam præsignificavit? Maria mulieres multas a malis operibus suis deterruit, et docuit libram unguenti ferre, non caput Baptistæ amputare; Dominum ungere, non illum cum Juda abripere; capillos exsolvere, non peccata colligare; sororem Lazari vocari, non filiam diaboli appellari. Hæc mihi propter synagogam Judæorum dicta sunt, quæ Dominum non unxit, sed acetum et fel in potum dedit; quæ sanguinem amat, quæ semper contra Dominum Christum operatur, quæ conata est Lazarum occidere, quem ille suscitaverat a mortuis. Quis ergo fide dignior? Dominus qui suscitavit, an illi qui occidunt? modo evangelistam audisti dicentem: *Cognovit turba multa ex Judæis quia Jesus iis est: et venerunt, non propter Jesum tantum, sed etiam ut Lazarum viderent quem suscitavit a mortuis* (Ibid. v. 9). Quia multi Judæorum propter illum accedebant, et credebant in Jesum. Vidistin' Judæorum synagogam, quomodo hominum et prophetarum interfectrix esset; ita ut ad Dominum ipsum occidendum properaret? cui ipsi Dominus ut homicidæ et latrocinanti diceret: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt*

(*Math. 23. 37*) : quousque occides, nec converteris? Ebria es, non a vino, sanguinum amatrix. Et ut discas hæc non hyperbolice dicta esse, audi Dominum per prophetam dicentem: *Audite hæc, omnes principes domus Jacob, et reliqui ex Israel, qui abominamini iudicium, et omnia recta pervertitis; qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in injustitiis (Mich. 3. 9)*; et rursum, *Si extenderitis manus vestras ad me, avertam faciem meam a vobis; et si multiplicaveritis supplicationem, non exaudiam: manus enim vestræ plenæ sunt sanguine (Isai. 1. 15)*. Quid ergo evangelista? *Ante sex dies Paschæ venit Jesus in Bethaniam*. Qui in Bethaniam venit Dominus, hic quoque adest. Hæc quippe domus proprie Bethania vocatur: Bethania quippe domus pacis dicitur; domus autem pacis est præsens Domini domus, in qua nos omnes habitantes, quotidie ad Dominum domus clamamus: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum (Luc. 2. 14)*. Qui in Bethaniam venit, huc quoque se confert: venit autem, non quasi jam non præsens esset, sed quasi et præsens et veniens. Hunc Domini adventum prævidens propheta dicebat: *Ecce Dominus cum fortitudine veniet, et brachium ejus cum dominatione (Isai. 40. 10)*. *Ecce Dominus cum fortitudine veniet*. Verus est ille sermo, *Dominus cum fortitudine veniet*. Quomodo cum fortitudine? Utpote qui infernum spoliavit, utpote qui Lazarum resurrectionem experiri curaverit, ac mille beneficiis mundum repleverit. *Ecce Dominus cum fortitudine veniet*. Quis enim fortior eo qui dixit, *Lazare, veni foras? Ecce Dominus cum fortitudine venit*. Venit qui absens non erat. Audisti enim: Egrediamur in occursum præsentis et venientis, non terram pedibus emetientes, sed animas morum emendatione purgantes. Egrediamur in occursum præsentis, gratias agentes; faciamus id quod fecit soror Moysis; efficacioribus quam illa vocibus utamur, quia gravior Pharaone est qui in stagnum aquæ demersus est diabolus. Assumamus ergo victoriæ symbola, non tympana quæ manu teneantur, sed ramos palmarum; clamemus cum fidelibus fratribus, quod modo audivimus: *Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel (Math. 21. 9)*. Hunc, ut dixi, regium Domini adventum Isaias propheta prævidens dicebat: *Ecce Dominus cum fortitudine veniet*, utpote qui mortuos suscitaverit, nec modo mortuos, sed etiam foetentes putredine, sanie confectos, depilatos: quatrduanum Lazarum de sepulcro suscitavit, ut audisti evangelistam dicentem: *Ante sex dies Paschæ, venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitaverat a mortuis*. Quid tale fecit Moyses, quale Dominus noster Christus? Moyses occidit, non ad vitam revocavit. Pudore tandem afficiantur Judæi, qui Moysen celebrant, et Domino Christo conviciantur. Sed statim insilit Judæus dicens: Annon etiam apud nos mortuus resurrexit? annon Elias propheta Sareptanæ viduæ filium suscitavit? Atqui homo erat Elias: cur ergo de Magistro vestro altum sapitis, divinamque illi virtutem tribuitis, quia suscitavit Lazarum? Quid dicis, o Judæe? comparas Eliam cum Domino Christo? Aliud est institutio servilis, aliud potestas divina: nisi prius scias modum suscitandi mortuos, non intelliges rationem divinæ potentæ. Prudenter audi: mortuus ille ab Elia suscitatus, filius Sareptanæ viduæ, etsi morti sit traditus, at non deficiente natura, sed ad institutionem et tribulationem Eliæ, ut flecteretur ex duritie cordis in commiserationem. Iratus namque Elias, ut probe scitis, in domum Achabi et in populum Israeliticum, ob Jezabelis iniquitatem, cum juramento declaravit: *Vivit Dominus Deus, si erit hisce annis ros vel pluvia super terram, nisi per os meum (3. Reg. 17. 1)*. Per hanc siccitatis sententiam Elias Deo universorum non omnino placuit; implevit tamen servi sui sententiam: volebat enim eum qui nubes ligaverat, ne copiosum imbrem emitterent, siccitatis cito calamitatem solvere. Elias vero liberationi non annuebat. Alio

enim modo Deus miseratur, alio homo obduratur. Dominus ergo servi duritiam mitigare volebat, ut verbo pluviam terræ erogaret. Non est autem Deo proprium, hominem rogare: ideo Deus aliam aggressus rem est. Quam? Attente audi: imbre diutius cessante (nam per tres annos et menses sex nubes pluviam non parturivit), cœpit Elias ex siti ardore affici, sed tamen hanc patienter ferebat inopiam, ex contentione motus: malebat enim se atteri, quam cum domo Achabi reconciliari. Quid ergo Dominus? Servum sagaciter aggreditur, non rogans, sed dicens: *Surge hinc, et vade in torrentem Chorrath, qui est ad faciem Jordanis, et bibe aquam ex torrente, et corvis præcipiam ut te nutriant ibi (3. Reg. 17. 3. 4)*. Hæc porro dixit Dominus, non ut nutriret Eliam, sed ut contumelia afficeret; non ut honoraret, sed ut per contumeliosum cibum ad commiserationem deduceret. Non congruens enim res erat prophetam a corvis ali, atque illi carniæ mensam apponi, qui ab initio asceticos labores adierat. Poterat enim Dominus aut per columbas justum alere, aut ipsi manna dare, ut filiis Israel, aut ipsi ut Danieli per Habacuc lentes nutrire: poterat Dominus Eliam honorifice alere, quandoquidem in alio descensu ipsum honeste nutrierat. Alias enim cum Elias a facie Jezabelis fugiens, desertum petiit, et in solitudine dormiebat fame et siti vexatus, quia viam multam fugiendo emensus erat; ponit ergo Deus ad caput ejus panem et aquam; statimque pungit latus ejus, non aliud membrum. Quare? Attente audi: latus sive costam pungit, quia costæ minas fugiebat. Tum ait illi Dominus: *Elias, surge, comede et bibe, quia grandis tibi restat via. Surgens vero Elias, comedens et bibens, ambulavit in fortitudine cibi illius quadraginta diebus et quadraginta noctibus (Id. 19. 7. 8)*, non ut esuriens, sed ut satius: talis enim erat a Deo suppeditatus cibus. Qui ergo illum ibi probe nutrierat, poterat hic quoque cælitus ipsum alere; sed illi apponit mensam non congruentem, ut per contumeliosum cibum ad commiserationem flecteretur. Ille vero non flexus manebat. Cum oportuisset Eliam hæc a Domino audientem, *Bibe de torrente, et corvis præcipiam ut te nutriant ibi*, procumbere, supplicare et dicere: *Nequaquam, Domine, numquam ingressum est in os meum quidpiam commune et inquinatum (Act. 10. 14)*: corvos mihi admoveas Noë insidiatores, carniæ mensam paras quasi gentili et alienigenæ, mihi qui asceticis moribus ab initio instructus fui? oportuisset Eliam rogantis more hæc proferre verba, sed nihil horum dixit: sciebat enim, si de incongruenti mensa conquestus fuisset, dicturum fuisse Dominum: Quid ais, Elia? non sustines aquam sordidam bibere, qui non sivist pluviam descendere? adussisti terram Israel; ne stilla quidem aquæ reperitur in puteo, vel in fonte: quod tu ipse fecisti, jam tolera. Carniæ cibum a corvis allatum non admittis? Non reperitur panis, non spica, non olus viride, quando nec imber nec ros decidit in terram, ore tuo omnia claudente: nihil nisi carnes invenire est, nihil nisi morticina, postquam animalia defectu cibi mortua sunt. Cur ergo non admittis mensam labore tuo partam? Ut itaque nihil simile audiret Elias, incongruentem mensam admisit. Maluit enim diuturnam imbris inopiam ferre, quam verbum proferre quod pluviam suppeditaret. Quid ergo sapientissimus Dominus? Ut vidit illum in duritie perseverantem, alio validiore utitur agendi modo. Quonam? Fluvium exsiccet, corvos retinet, vocem ad illum emittit: *Vade in Sarepta Sidoniæ: ecce præcipiam viduæ ut te nutriat ibi (3. Reg. 17. 9)*. Viden' quam studeret Dominus illum ad misericordiam flectere? Non misit illum ad domum principis aut regis, aut ad mulierem opulentam, sed ad inopem quandam mulierem, ad egenam viduam, ut vel sic flecteretur ad misericordiam. At ille neque ita flexus est. Cum enim oportuisset illum, ubi audivit Dominum dicentem, *Vade in Sarepta Sidoniæ: ecce præcipiam mulieri viduæ ut te nutriat ibi*, procumbere, clamare, supplicare, et

πάσχα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν. Ὁ εἰς Βηθανίαν ἰλθὼν Κύριος, αὐτὸς καὶ ὡς παρέστιν· ὡς ἐκ κυρίας Βηθανία ὁ παρὼν οἶκος ὀνομάζεται· ἐκεῖ Βηθανία οἶκος εἰρήνης λέγεται, οἶκος δὲ εἰρήνης ὁ παρὼν τοῦ Κυρίου οἶκος, εἰς ὃν ἡμεῖς εἰκήτορες καθ' ἑκάστην ἡμέραν πρὸς τὸν οἰκοδεσπότην βοῶμεν· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ὁ εἰς Βηθανίαν ἰλθὼν, αὐτὸς καὶ ὡς παραγίνεται· παραγίνεται δὲ οὐχ ὡς μὴ παρὼν, ἀλλ' ὡς ὢν, καὶ παρὼν, καὶ ἐρχόμενος. Ταύτην τὴν τοῦ Κυρίου ἔλευσιν καὶ ὁ προφήτης προβωρῆσας ἔλεγεν· Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἐρχεται, ὁ βραχίων αὐτοῦ μετὰ κυρίας. Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἐρχεται. Ἀληθὴς ὁ λόγος. Μετὰ ἰσχύος ὁ Κύριος ἐρχεται. Πῶς μετὰ ἰσχύος; Ὡς τὸν ἄδην σκυλεύσας, ὡς τὸν Λάζαρον τῆς ἀναστάσεως γεύσας, ὡς μυρίας εὐεργεσίας τὸν κόσμον ἀμπλήσας. Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἐρχεται. Τίς γὰρ ἰσχυρότερος τοῦ εἰπόντος, Λάζαρος, δεῦρο ἔξω; Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἐρχεται. Ἐρχεται ὁ μὴ ἄπῳν· ἦκουσας γὰρ, Ἐξέλθωμεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ παρόντος καὶ ἐρχομένου, οὐ γῆν βαδίζοντες τῆ τῶν ποδῶν μεταστάσει, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς καθαίροντες τῆ τῶν τρεπῶν βελτιώσει. Ἐξέλθωμεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ παρόντος εὐχαριστοῦντες· ποιήσωμεν δ' ἐποίησεν ἡ ἀδελφὴ Μωϋσέως· δραστηκιωτέρας ἐκείνης φωνὰς βάλωμεν, ἐπειδὴ καὶ χαλεπώτερος τοῦ Φαραῶ ὁ τῆ λιμῆς τοῦ ὕδατος καταποντισθεὶς διάβολος. Ἀσπάσωμεν οὖν τὰ τῆς νίκης σύμβολα, οὐ τύμπανα χειροκρατούμενα, ἀλλὰ καὶ βατὰ φοινίκων βλαστήματα· βῆσαιμεν μετὰ τῶν ὀμοπίστων ἀδελφῶν, ἅπερ ἀρτίως ἤκουσαμεν· Ὁσαννὰ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ. Ταύτην τὴν βασιλικὴν τοῦ Κυρίου ἔλευσιν Ἡσαΐας ὁ προφήτης προβωρῆσας ἔλεγε, καθὼς προείπον· Ἰδοὺ Κύριος μετὰ ἰσχύος ἐρχεται, ὡς νεκρὸς ἐγείρας· καὶ οὐχ ἄπλως νεκροῦς, ἀλλὰ σεσηπότας, διαρρήντας, ἰχωροσπότησαντας, τριχοροῦσαντας, τεταρταίον τὸν Λάζαρον ἐκ τῶν τάφων ἀναστήσας, ὡς ἦκουσε τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος· Πρὸ δὲ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Τί τοιοῦτον Μωϋσῆς ἐποίησεν, οἷον ὁ Δεσπότης ἡμῶν Χριστὸς; Μωϋσῆς μὲν ἐθανάτισεν· οὐ γὰρ ἐζωοποίησεν. Αἰσυνέθωσαν λοιπὸν Ἰουδαίων παῖδες, οἱ τὸν Μωϋσῆν ἐγκωμιάζοντες, καὶ τὸν Δεσπότην Χριστὸν λοιδοροῦντες. Ἄλλ' εὐθέως Ἰουδαίος παρεκπιθῶ λέγων· Καὶ παρ' ἡμῶν οὐκ ἀνέστη νεκρὸς; οὐκ ἤγειρεν Ἥλιος ὁ προφήτης τὸν τῆς Σαρεπτίας χήρας υἱόν; ἄνθρωπος δὲ ὁ Ἥλιος. Πῶς οὖν ἐπὶ τοῦ διδασκάλου ὡμῶν μεγαλοφρονεῖτε, θεοδυναμίαν αὐτῷ μαρτυροῦντες, διότι ἤγειρε Λάζαρον ἐκ νεκρῶν; Τί λέγεις, ὦ Ἰουδαίε; συγκρίνεις τὸν Ἥλιον, καὶ τὸν Δεσπότην Χριστόν; Ἄλλο παιδεία βουλική, καὶ ἄλλο ἐξουσία θεϊκή. Εἰ μὴ γὰρ ἔγνωσ πρῶτον τὸν τρόπον τῆς νεκροεγείρας, οὐ μὴ συνίδης τὸν λόγον τῆς θεϊκῆς ἐξουσίας. Ἄκουε συνετῶς· ὁ ἐπὶ τοῦ Ἥλιου νεκρὸς, ὁ υἱὸς τῆς Σαρεπτίας χήρας, εἰ καὶ θανάτῳ παρεδόθη, ἀλλ' ὄμως οὐ διὰ τὴν φυσικὴν ἐκλείψιν, ἀλλὰ διὰ παιδείαν καὶ θάψιν τοῦ Ἥλιου, πρὸς τὸ καμφθῆναι τὸν Ἥλιον ἐκ τῆς σκληροκαρδίας εἰς συμπάθειαν. Ὅργισθεὶς γὰρ ποτε ὁ Ἥλιος, καθὼς [755] ἴστε σαφῶς, τῷ οἴκῳ Ἀχαάβ, καὶ τῷ Ἰσραηλιτικῷ λαῷ διὰ τὴν κακανομίαν τῆς Ἰεζάβελ, μεθ' ὅρκου ἀπέφηνε λέγων· Ζῆ Κύριος ὁ Θεός, εἰ ἔσται τὰ ἔτη ταῦτα ὄρος, ἢ ὑστὲρ ἐπὶ γῆς, εἰ μὴ διὰ στόματός μου. Ταύτη τῆ ἀνύδρω ἀποφάσει τοῦ Ἥλιου ὁ τῶν ὄλων Θεὸς οὐκ ἠρέσθη, πληροὶ δὲ τὴν τοῦ δούλου ἀπόφασιν. Ἦθελε γὰρ αὐτὸν τὸν δῶσαντα τὰς νεφέλας τῆ στεριώσει τῶν πλουταίων ὑετῶν, θάπτον λυθῆναι τὴν συμφορὰν τῆς ἀνυδρίας. Ὁ δὲ Ἥλιος οὐ προσέθετο τῆ διαλλαγῇ. Ἄλλως γὰρ ὁ Θεὸς σπλαγχνίζεται, καὶ ἄλλως ἄνθρωπος σκληρύνεται. Ὁ Κύριος οὖν ἐπὶ τῆ σκληρίᾳ τοῦ δούλου ἤθελε παρακαλέσαι τὸν δούλον, ἵνα δανείσῃ τῆ γῆ ὑετὸν διὰ τοῦ λόγου. Ἀνοίκειον γὰρ τῷ Θεῷ ἦν ἄνθρωπον παρακαλέσαι· διὸ καὶ ὡς Θεὸς ἄλλην μετέλλε πραγματείαν. Ποίαν ταύτην; Ἄκουε συνετῶς· τῆς ἀβροχίας τοίνυν ἐπιτεινομένης, ἐπὶ ἔτη τρία καὶ μῆνας ἔξ οὐκ ὠγκώθη πρὸς δυδρῶν τόκον νεφέλη. Ἠρόετο οὖν ὁ Ἥλιος ὀλιγωρεῖν τῆ δίψῃ, ἀλλ' ὅμως ἐκαρτέρει βασιτάζων τὴν ἔνδειαν, ἐκ φιλονεικίας τοῦτο ποιῶν· ἤθελε γὰρ καὶ αὐτὸς ἐκτριβῆναι, ἢ διαλλαγῆναι τῷ οἴκῳ Ἀχαάβ. Τί οὖν ὁ Κύριος; Σοφί-

ζεται τὸν ἴδιον δούλον, οὐ παρακαλῶν, ἀλλὰ λέγων· Ἀνάστηθι ἐντεῦθεν, καὶ κρεσύθητι εἰς τὸν χειμῶνον· Χορράθ τοῦ ἐπὶ προσώπου τοῦ Ἰορδάνου, καὶ πίσει ὕδωρ ἐκ τοῦ χειμῶνον, καὶ τοῖς κόραξις ἐντελοῦμαι τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ. Ταῦτα δὲ ἔφη ὁ Κύριος, οὐχ ἵνα θρέψῃ τὸν Ἥλιον, ἀλλ' ἵνα ὑβρίσῃ· οὐχ ἵνα τιμῆσῃ, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἐφουδρίστου τροφῆς εἰς συμπάθειαν αὐτὸν ἐλκύσῃ. Ἀνοίκειον γὰρ ἦν τὸν προφήτην διὰ κοράκων τροφῆναι, καὶ κρεσφόρον αὐτῷ τράπεζαν παρατεθῆναι τῷ ἐξ ἀρχῆς ἀσκητικούς πόνους διατεμόντι. Ἰσχυε γὰρ ὁ Κύριος ἢ διὰ περιστερῶν θρέψαι τὸν δίκαιον, ἢ διὰ τῆς τοῦ μίαντα δόσεως, καθ' ὁμοίτητα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἢ παραπλησίως τῷ Δανιὴλ φακοφόρον ἀνδρα τὸν Ἀμβακούμ παραστῆσαι· Ἰσχυε ὁ Κύριος τὸν Ἥλιον σεμνῶς διαθρέψαι, ἐπειδὴ καὶ ἐν ἄλλῃ καθὼδῳ σεμνῶς αὐτὸν διέθρεψεν. Ἦνίκα γὰρ ἄλλοτε Ἥλιος φεύγων τὴν Ἰεζάβελ ἔρημον κατέλαβε, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐκάθευθε σὺν πολλῷ τῷ λιμῷ καὶ τῇ δίψῃ, ὅτι πολλὴ ἡ τῆς φυγῆς ὁδὸς, τίθησιν οὖν ὁ Κύριος πρὸς κεφαλὴν αὐτοῦ ἄρτον καὶ ὕδωρ, καὶ αὐθις νύττει τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἄλλο μέρος. Διὰ τί; Ἄκουε συνετῶς· τὴν πλευρὰν αὐτοῦ νύττει, ἐπειδὴ ἀπειλοῦν πλευρὰς ἔφυγε. Καὶ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Ἥλιε, ἀνάστηθι, καὶ φάγε καὶ πίε, ὅτι πολλὴ ἀπὸ σοῦ ἡ ὁδός. Ἀναστὰς δὲ ὁ Ἥλιος καὶ φαγὼν καὶ πίνων, ἐπορεύθη ἐν τῇ ἰσχύϊ τῆς βρώσεως ἐκείνης· τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας, οὐχ ὡς πεινῶν, ἀλλ' ὡς ἐμπληρωμένος. Τοιαύτη γὰρ ἡ θεοδωρητος βρώσις. Ὁ ἐκείσε τοίνυν γνησίως διαθρέψας, ἰσχυσε καὶ ἐν τῷ παρόντι οὐρανῶθεν αὐτὸν διαθρέψαι· ἀλλὰ παρίστησιν αὐτῷ ἀνοίκειον τράπεζαν, ὅπως διὰ τῆς ἐφουδρίστου τροφῆς καμφθῇ πρὸς συμπάθειαν καὶ οἶκτον. Ὁ δὲ ἔμενε ἀκαμπῆς. Δέον γὰρ τὸν Ἥλιον ἀκούσαντα τοῦ Κυρίου λέγοντος· Πίσει ἐκ τοῦ χειμῶνον, καὶ τοῖς κόραξις ἐντελοῦμαι τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ, προσπεσεῖν, ἰκετεύσαι, καὶ εἰπεῖν, Μηδομῶν, Κύριε· οὐδέποτε εἰσηλθὼν εἰς τὸ στόμα μου παῖ· κοινὸν καὶ ἀδιάρτον· κόρακάς μοι παριστὰς τοῖς ἐπιβούλους τοῦ Νῦς; κρεσφόρον τράπεζαν εὐτρέπιέεις ὡς ἐθνικῶν καὶ ἀλλοφύλων, ἀσκητικῶς ἔθεισιν ἐξ ἀρχῆς προσεντραφέντι; ἔδει ταῦτα παρακλητικῶς τὸν Ἥλιον προσενέγκαι τὰ ῥήματα. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ὁ Ἥλιος· ἦδει γὰρ, ὅτι ἐὰν αἰτιάσῃται τὴν ἀνοίκειον τράπεζαν, ἐρεῖ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Τί λέγεις, ὦ Ἥλιε; οὐ κατὰδέχη πιεῖν ῥυπαρὸν ὕδωρ, ὑετὸν μὴ ἔασα; κατελθεῖν; ἐπυράκτωσας γὰρ τὴν γῆν τοῦ Ἰσραὴλ· οὐκ ἔστιν εὐρεῖν σταγόνα ὕδατος ἐν φρέατι, οὔτε ἐν πηγῇ νοτιῶν. Ὁ οὖν ἐποίησας, κατὰδέξαι. Οὐ προσδέχη κρεσφόρον κοράκων τροφήν; Οὐκ ἔστιν εὐρεῖν ἄρτον, οὐδὲ στάχυν, οὐδὲ χλοηφόρον λάχανον, μήποτε δυδρῶν μήτε δρόσου πεσοῦσθς ἐπὶ τῆς γῆς τῆ σῆ τοῦ στόματος κλειθρῶσει· οὐδὲν ἔστιν εὐρεῖν, εἰ μὴ κρέα μόνον, καὶ ταῦτα νεκρῖματα, τῶν ζώων [756] τελευταίαν τῆ ἐκλείψει τῶν τροφῶν. Τί οὖν οὐ προσδέχη τὴν τράπεζαν τῶν σῶν καμάτων; Ὅπως οὖν μὴδὲν τούτων ἀκούσῃ ὁ Ἥλιος, κατεδέξατο τὴν ἀνοίκειον τράπεζαν. Εἶλατο γὰρ μᾶλλον ἀνομβρίαν βασιτάσαι πολυχρόνιον, ἢ τὸν ὀμβροφόρον δανείσαι λόγον. Τί οὖν ὁ πάνσοφος Κύριος; Ὡς εἶδεν αὐτὸν προσιμόντα τῇ σκληρίᾳ, ἄλλην πραγματείαν μετέρχεται ἰσχυροτέραν τῆς πρώτης. Ποίαν ταύτην; Ἐπράνει τὸν ποταμὸν, συτέλλει τοὺς κόρακας, βάλλει φωνῆν πρὸς αὐτόν· Πορεύου εἰς Σάρεπτα τῆς Σιδωνίας· Ἰδοὺ ἐντελοῦμαι γυναικὶ χήρᾳ τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ. Ὅρξ πῶς ἔσπευδεν εἰς συμπάθειαν αὐτὸν κλίνας ὁ Κύριος; Οὐ γὰρ ἀπέστειλεν αὐτὸν εἰς οἶκον ἀρχοντικόν, ἢ εἰς βασιλικόν, ἢ εἰς εὐπορὸν τινα γυναικα, ἀλλὰ πρὸς χήραν ἐνδομμένην, ὅπως κἂν οὕτω καμφθῇ πρὸς συμπάθειαν. Ὁ δὲ καὶ οὕτως ἀκαμπῆς ἔμενε. Δέον γὰρ αὐτὸν ἀκούσαντα τοῦ Κυρίου λέγοντος· Πορεύθητι εἰς Σάρεπτα τῆς Σιδωνίας· Ἰδοὺ ἐντελοῦμαι γυναικὶ χήρᾳ τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ, προσπεσεῖν, βαῖσαι, ἰκετεύσαι, καὶ εἰπεῖν, Μὴ καταγάγῃς με εἰς ταπεινῶσιν, ὦ Δέσποτα· Σιδωνίους με παραπέμεις, καὶ γυναικὶ χήρᾳ παρενοχλεῖν με προστάτεις, ἢς ὁ ἄρτος δακρῶν πεπληρωμένος, ἢ τράπεζα στεναγῶν ἀνάμετρος, ἢ κλίνη κατάρως προσκεφάλαιον ἔχουσα; ἀλλ' οὐδὲν τούτων ὁ Ἥλιος. Ἐγὼ γὰρ ὅτι, ἐὰν παραιτησῆται τῆς χήρας τὴν τράπεζαν, ἐρεῖ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Τί λέγεις, ὦ Ἥλιε; παραιτῆ τῆς χήρας τῆν

τράπεζαν, ὁ πᾶσαν τὴν γῆν Ἰσραὴλ στεριρεύειν παρασκευάσας, χήραν αὐτὴν ἐργασάμενος, στείραν καὶ ἀτεκνον, καρπούς μὴ τίχτουσαν, καὶ σὺ παραιτῆ τῆς χήρας τὴν τράπεζαν; Ὅπως οὖν μηδὲν τούτων ἀκούσῃ ὁ Ἥλιος, εὐθέως ἐστεύλατο τὴν ἐπὶ Σιδωνίου ἀποδημίαν, ἐν εὐφροσύνῃ, ἡ δόδυνη ποριζόμενος.^α Ἄκουσον δὲ πρὸς ταῦτα. Ξενισθεὶς ὁ Ἥλιος ὑπὸ τῆς χήρας εὗρεν ἀδαπάνητον τράπεζαν, γνησίαν, ἀρμόδιον, ἀσκητικὴν, ὕδωρ καὶ ἔλαιον καὶ ἄλευρον, καὶ δύο ξυλάρια. Τί γὰρ οὖν; δύο ξυλάρια μόνον εἶχεν ἡ χήρα; Ναί. Πῶς; Ἄκουσον, καὶ ἐρῶ σοι. Αὕτη ἡ μνημονευθεῖσα χήρα εἰκόνα τῆς Ἐκκλησίας ἔφερε· διὸ πρὸς αὐτὴν ἀποστέλλεται ὁ προφήτης. Εἰσελθὼν τοιγαροῦν ὁ προφήτης εἰς τὸν οἶκον τῆς χήρας· εὗρεν ὡς ἀληθῶς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν τὴν ἐνθικήν· εὗρεν ὕδωρ καὶ ἔλαιον καὶ ἄλευρον, καὶ δύο ξυλάρια· ὕδωρ, τὸ βάπτισμα· ἔλαιον, τὸ χρίσμα· ἄλευρον, ὁ ἄρτος· δύο ξυλάρια, τοῦ σταυροῦ τὸ κατόρθωμα. Ἦν δὲ καὶ πρὸς τὴν χήραν βοήσας ὁ Ἥλιος· Ὁ καμψάκης τοῦ ἐλαίου οὐκ ἐλάττωσῃ, καὶ ἡ ὕδρια τοῦ ἀλεύρου οὐκ ἐκλείψῃ. Ἀνελλίπες γὰρ ἡ χάρις τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Κυρῶν τοιγαροῦν ὁ Ἥλιος τὴν ἀδάπανον τράπεζαν τῆς χήρας, ἠοφράνθη, ἠγαλλιάσατο, λέγων πρὸς ἑαυτόν· Ὡς διάξω τοῦ λοιποῦ, ὡς τὸν ἅπαντά μου χρόνον διατριβῶ· ἀρμόδιον γὰρ τὴν τράπεζαν εὗρον, οὐδεὶς μοι λόγος τῶ ἀρμόδιον καὶ τῶ λαῷ Ἰσραὴλ, καὶ τῇ μανίᾳ τῆς Ἰεζάβελ· ἐχέτωσαν κληρονομίαν, τὴν ἀβροχίαν· ἐγὼ γὰρ τῶν ἐνταῦθα οὐδ' ὄλωσ χωρίζομαι. Ταῦτα λέγων ὁ Ἥλιος πρὸς ἑαυτόν εὐφραντικῶς λογιζόμενος, μὴ συνειδώς, ὡς ἄνθρωπος, ὅτι ἐν τῇ εὐφρασίᾳ τὴν δόδυνην ἐμῆλεν εὐρίσκειν. Ἰστε πάντες, πῶς ἡ χήρα δύο παιδάς ἔχουσα γνησίους καὶ ὁμοκαλλιούς, ἄδελφον τῆς κληνῆς διεγερθεῖσα, θεωρεῖ τὸν ἕνα αὐτῆς υἱὸν θανάτῳ παραδοθέντα. Εἰ δὲ πέφυκε χήραν ἐπιτηδεύειν ἐπὶ τέχνῳ ἄρρεν τελεῖω τελευτῶντι, οὐδεὶς ὑμῶν ἀγνοεῖ· ἐνδοξότεραν γὰρ ἠγεῖται τὴν τοῦ τέκνου ζωὴν ὑπὲρ πάντα τὸν πλοῦτον τοῦ κόσμου. Οὐ γὰρ προσετέθη κατὰ τὸ εὐχθὸς τῶ νεκρῷ ἡ γυνή, οὐτε ἐκῆδυσεν, οὐτε πρὸς τὴν ἐξοδὸν ἠσυχολήθη· ἀλλὰ καταλιπούσα αὐτῆς τὸν νεκρὸν, τοῦ Ἥλια καθήψατο, κρατούσα, περιάγουσα, ὀλοποιούσα, κρᾶζουσα ἐπὶ πάντων· *Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ, ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ; ἤλθεσ πρὸς με τοῦ ἀναμνήσαι ἐὰς ἀμαρτίας μου, καὶ θανατώσαι τὸν υἱόν μου.* Τούτοις, Σὺ αὐτὸν ἐθανάτωσας. Εἶδες πῶς ἡ εὐφροσύνη τοῦ Ἥλια εἰς δόδυνην μετέβη; Ὡς φωνεῖς κατείχετο· οὕτω γὰρ ἔλεγεν ἡ χήρα, *Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ, ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ; Εἰσήλθεσ πρὸς με τοῦ ἀναμνήσαι ἐὰς ἀμαρτίας μου, θανατώσαι τὸν υἱόν μου.* Σὺ αὐτὸν ἐθανάτωσας· ἡ σὴ εἰσοδος παρεσκεύασε τοῦτο. Μὴ εὗρε; τὸν παῖδά μου ἀσθενούντα; μὴ ἠρρώστησεν ἡμέραν μίαν; ἡ σὴ [757] εἰσοδος τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ μου παρέσχε. Τί μοι ἄλευρον ἐχαρίσω, τοῦ ἐθθιοντος μὴ παρόντος; δός μοι τὸν υἱόν μου· σὺ αὐτὸν ἐθανάτωσας κληρονομησάτω τὸν οἶκόν μου βουλόμενος. Δέξαι σὺ τὸν ἄλευρον, καὶ δός μοι τὸν υἱόν μου. Ἐμὲ σιτεύεις, καὶ τὸ τέκνον μου φονεύεις; μετὰ ἰδίων λιμώξω, καὶ μὴ μετὰ ξένων πλουτήσω. *Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ, ὦ ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ; εἰσήλθεσ πρὸς με τοῦ ἀναμνήσαι ἐὰς ἀμαρτίας μου, καὶ θανατώσαι τὸν υἱόν μου.* Σὺ τὸν υἱόν μου ἐθανάτωσας, σκληρὸς μοὶ τίς φαίνεται· οὐκ ἔστιν ἡ εἰσοδος σου εἰδεία; Τί διαπράξω, ἀπάγγειλόν μοι. Μὴ ἐφυγες τὸν Θεόν σου; μὴ τὰ τοῦ Ἰωνᾶ διεπράξω πράγματα. Τραγῆς τίς μοι φαίνεται. Πῦρ πνέεις, φόνον ὀρέγῃ, ἀβροχίαν βαστάζεις, πεντηκοντάρχας κατακαίεις· ἐγνωσθή μοι γὰρ οὖν τὰ κατὰ σέ. Οὐκ ἄρκει σοι ὅτι τοὺς ὁμοφύλους σου ἐπνίξας, ἀλλὰ καὶ ὡς παραγέγονας τὰ ὅμοια διαπράξασθαι; Πολλοὺς ἐπαίξας, ἐμὲ δὲ οὐ παίξεις· δός μοι τὸν υἱόν μου. Τί οὖν ὁ Ἥλιος; Συνεκάμφθη εὐθέως· ἔγνω γὰρ τοῦ Κυρίου τὸ σφύγμα. Διὸ μέγα στενάξας ὡς ἠττηθεὶς, ἐβόησεν λέγων· *Οἱμοὶ, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, μεῦ' ἤς ἐγὼ οἶκῳ μετ' αὐτῆς, σὺ ἐκάκωσας τὸν θανα-*

^α Ἐξ εὐρρ. μάλλον ἢ ὁδ. πορευόμεν.

τώσαι τὸν υἱὸν αὐτῆς· σὺν τὸ ἔργον· ἐπέγνω γὰρ Δεσποτα. Ἰδοὺ ὑπὸ χήρας βιάζομαι· ἀεὶ γὰρ σκληροτάταις γυναίξιν παραπέμπεις με. Τὴν Ἰεζάβελ ἐφυγα, καὶ εἰς ταύτην περιέπεσα. Πολλοὺς πειρασμοὺς ὑπέμεινα, ταύτης δὲ τὴν γλώτταν βαστάσαι οὐ δύναμαι. Σὺ εἰ ἐὶ εἰρηκῶς μοι, Δεσποτα· *Πορεύθητι εἰς Σάραπτα τῆς Σιδωνίας· Ἰδοὺ ἐντελοῦμαι γυναίξιν χήρας τοῦ διατρέφειν σε ἐκεῖ.* Καὶ ἰδοὺ διαστρέφει· οὐ γὰρ διατρίφει. Ὡς φονεὺς κατέχομαι· καὶ καλῶς κατέχομαι· ἀιθρὸς γὰρ ἦν ὁ παῖς ἐν τῇ εἰσοδῷ μου· πῶς οὖν ἀθρᾶς θανάτῳ παρεδόθη, οὐκ οἶδα. Λύτρωσαι με, Κύριε, τῆς θλίψεως ταύτης· θεατρὸν μοι περιέστησεν, αἰσχρὸν μοι περιέθηκε, θλίψιν μοι πολλὴν ἐπήγαγε. Δὲς τὴν ψυχὴν, καὶ παρέχω τὴν βροχὴν· πληροφόρησον τὴν χήραν, καὶ ἀρδεύω τὴν γῆν· ὅς τοῦ παιδὸς τὴν καταλιθῶσιν, καὶ κινῶ τὴν γλώτταν πρὸς ὀμροδοσίαν. Ταῦτα μέντοι διὰ τὴν προρόθηθαισαν τοῦ Λαζάρου νεκρογεσίαν, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀντιλογίαν, ὅτι ἄλλως Δεσποτῆς αὐθεντεῖ, καὶ ἄλλως δοῦλος ἐγείρει. Ἥλιος ἦγειρε νεκρὸν, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἠθένησεν· ὠδυνήθη γὰρ πολὺ καὶ ἐθλίβη καὶ στενώσει περιπέσει. Διὸ ἐβόησεν ἐν προσευχῇ λέγων· *Οἱμοὶ!* Ὅπου δὲ τὸ, οἱμοὶ· ἐκεῖ δόδυνη ψυχῆς. Οὕτω γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ εὐρήσεις τὴν προφήτην ὀδυνώμενον καὶ λέγοντα· *Οἱμοὶ!* ὅτι *κατελείβθη* ὡς *συνάγωγῳ καλᾷμην ἐν ἀμνητῷ,* καὶ *ὡς ἐπιπυλλίδα ἐν τρυγητῷ*· καὶ πάλιν ἔτερος προφήτης, *Οἱμοὶ, οἱμοὶ εἰς ἡμέραν!* ὅτι *ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου,* καὶ *αὐτὴ ὡς ταλαιπωρία*· καὶ πάλιν ἄλλος, *Οἱμοὶ!* ὅτι *ἀπόλωλεν ἀπὸ τῆς γῆς.* Πανταχόθεν δόδυνη τὸ *Οἱμοὶ.* Οὕτω καὶ Ἥλιος ἐνταῦθα· *Οἱμοὶ, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, σὺ ἐκάκωσας τὸν θανατώσαι τὸν υἱόν αὐτῆς. Καὶ ἐνεφύσησε τῷ παιδαριῷ τρίτον.* Ὅρα οὖν ἐνταῦθα, πῶς ἐν τῷ νόμῳ τῆς χάριτος τὸ μυστήριον εἰκονογραφεῖται. Τὸ γὰρ, *Ἐνεφύσησε τρίτον,* τῆς ἀδαιριτου Τριάδος τὴν εἰσοδὸν παριστᾷ. Καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν Θεόν, καὶ εἶπεν· *Ἐπιστραφήτω δὴ, Κύριε, ἡ ψυχὴ τοῦ παιδαρίου εἰς αὐτόν. Καὶ ἐγένετο οὕτω.* Τί λέγεις, ὦ Ἰουδαίε; μήτι τοιοῦτον ὁ Κύριος, οἷον Ἥλιος; μήτι τοιοῦτον Ἥλιος, οἷον ὁ Κύριος; μὴ ἔκλινεν ὁ Κύριος γόνυ; μὴ ἐπλάτυνε τὴν προσευχὴν; Αὐτῷ γὰρ πᾶσα προσευχὴ ἀναπέμπεται· φωνὴ ἀφήκε οἷον Ἥλιος, ὡς δεσπότης ἰούλον καλῶν. Τί οὖν; ἐξῆλθεν ὡς δοῦλος ὑπακούσας δεσπότη; Ἐξῆλθεν, οὐκ ἐβράδυνεν, οὐκ ἀνέμεινεν ὁ ἄδης, οὐκ ἐστασίασεν ὁ θάνατος, οὐκ ἀνεβάλοτο αὐ κατὰ δυνάμεις· ἀλλὰ μάλλον κατεπλάγησαν. Ὁ γὰρ ἄδης ἔχων τὸν Λάζαρον ἤδη τέσσαρας ἡμέρας ἐν τοῖς ἰδοῖς χωρίοις πανταχόθεν διαλυθέντα, ὡς ἀγόμενον σκάφος, λοιπὸν ἀμέριμος ἦν· αἱ κάτω δυνάμεις οὐκ εἶχον ἔνοιαν, ὡς Λάζαρος τῶν καταχθονίων ἀνασπασθῆσεται λοιπόν. Ὡς δὲ ἀθρόον ἡ Δεσποτικὴ φωνὴ ἐν τῷ τάφῳ κατελήθησεν σὺν φωτισμῷ [758] πολλῷ ἠρξάτο θάπτου τὰς μὲν τρίχας τοῦ Λαζάρου ἀντιφυτεύειν τῇ κεφαλῇ, τὸν μυελὸν ἐνθηκιάζειν τῇ κενότητι τῶν καλῶν, τὸν δὲ φλεβῶν τὴν μέστωσιν πρὸς ζωτικὸν κατευθύνειν αἶμα, κατεπλάγησαν αἱ κάτω δυνάμεις πρὸς ἀλλήλας βοῶσαι· Τίς οὕτος; ὁ καλῶν; τίς οὕτος ὁ αὐθεντῶν; τίς ὁ ἀναπλάττων διαλελυμένον χοῦν; τίς ὁ ἐξυπνίζων νεκρὸν ὡς ἐξ ὕπνου; τίς ὁ ἀδαμαντίνιας πύλας διαβρήσων; τίς ὁ βῶν, Λάζαρε, δεῦρο ἔξω; ἡ φωνὴ μὲν ἀνθρωπόφθογος, καὶ ἡ δύναμις θεοδύναμος. Τίς ὁ καλῶν; οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος· τὸ μὲν σχῆμα ἀνθρώπου, ἡ δὲ φωνὴ Θεοῦ. Προπέμφωμεν Λάζαρον, ὁξέως αὐτὸν ἀναφορήσωμεν, μὴ κατέλθῃ ὡς ὁ καλῶν αὐτόν, μὴ βραδυνοτος τοῦτο ὡς κατέλθῃ ὁ καλῶν. Ἠρξάντο σπλεύεσθαι αἱ νεκροὶ καὶ κινεῖσθαι. Ἔνα ζημιωθώμεν, φησί, καὶ μὴ ἅπαντας ἀπολέσωμεν. Οὕτως ὁ Λάζαρος ἐξεπήδησεν ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ ἄδου αἰῶν καὶ εὐλόγων καὶ δοξάζων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐνταῦθα τὸν λόγον σφραγίσωμεν· τὰ βαῖτα τῶν φοινίκων ἀναλεγόμενοι εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου ἐξέλθωμεν βοῶντες καὶ λέγοντες· *Μσαντὶ, ἐδολογημένος ὀρχόμενος ἐν ὄνοματι Κυρίου.* Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εἰς τὸ, «*Εξελθόντες οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον.*»

Ὅσοι τοῦ Ἥλια μαθηταὶ τυγχάνετε, τοῦ τὴν πνευσιχὴν τράπεζαν τῆς χήρας μὴ ἐξουθενήσαντος, παρ' ἡμῖν

αὐλισθητε. Τοιαύτη γὰρ καὶ παρ' ἡμῖν λόγων μετρία ἡτοίμαται τράπεζα, ἕνα ἄρτον ἔχουσα ἐπ' αὐτῆς· οὐκ

dicere : Ne dejicias me, Domine, in tantam humiliationem : ad Sidonios me mittis, mulieri viduæ modestum esse jubes, cujus panis lacrymis plenus est, mensa gemitibus repleta, lectus maledictionis cervical habet ? at nihil horum Elias dixit. Sciebat enim, si viduæ mensam recusaret, dicturum esse Dominum : Quid ais, Elia ? viduæ mensam recusas, qui totam terram Israel sterilem reddidisti, qui viduam ipsam fecisti sterilem, filiis et fructu orbam : et tu respicis viduæ mensam ? Ut ergo nihil hujusmodi audiret Elias, statim ad Sidonios perrexit, lætitia potius quam dolore affectus. Hæc insuper audi : hospitio exceptus a vidua Elias, invenit mensam sine sumptu, sibi congruentem, asceticam ; aquam, oleum et farinam, duoque lignorum frusta. Quid igitur ? an duo lignorum frusta tantum habuit vidua ? Sic est. Quomodo ? Audi et dicam tibi. Hæc memorata vidua imaginem Ecclesiæ tulit : ideo ad illam mittitur propheta. Ingressus ergo propheta in domum viduæ, invenit verum Ecclesiæ nostræ depositum : invenit aquam, oleum, farinam, et duo ligna. Aqua est baptisma ; oleum, chrisma ; farina, panis ; duo ligna, crucis præclarum opus. Clamavit autem ad viduam Elias : *Lecythus olei non minuetur, et hydria farinæ non deficiet* (3. Reg. 17. 14). Indeficiens namque est gratia orthodoxæ fidei. Inventa itaque Elias viduæ mensa minime sumptuosa, lætatus est, exsultavit, intra se dicens : Hic deinceps degam, hic morabor, hic totum tempus meum transigam : congruentem enim inveni mensam. Nihil curo domum Achab, populum Israel, furem Jezebelis : babeant pro hereditate siccitatem : ego autem hinc non discedam. Hæc dicens Elias, et læto animo secum reputans, ignorabat ut homo, se in hac lætitia dolorem esse reperiturum. Scitis enim omnes, viduam duos filios habentem ex eodem utero natos, cum mane surrexisset e lecto, alterum reperisse mortuum. Ut solet vidua affici circa filium masculinum defunctum nemo vestrum ignorat ; filii namque vitam omnibus mundi divitiis pretiosiore habet. Neque tamen mulier pro solito more sese defuncto applicuit, non curavit, non cadaver educere studuit, sed illo relicto, Elam adit, arripuit, circumegit, tumultuans, palam clamans : *Quid mihi et tibi, homo Dei ? venisti ad me ut rememorarentur peccata mea, et interficeretur filius meus* (Ibid. v. 18). Id est, Tu ipsum occidisti. Viden' quomodo Eliæ lætitia in dolorem versa sit ? Ut homicida detinebatur : sic enim dicebat vidua : *Quid mihi et tibi, homo Dei ? ingressus es ad me ut rememorarentur peccata mea, et occideretur filius meus*. Tu illum occidisti, ingressus tuus hoc effecit. Num invenisti filium meum ægrum ? num infirmatus est vel uno die ? ingressus tuus mortem intulit filio. Quid mihi farinam largiris, cum non adsit qui comedat ? redde mihi filium meum : tu illum occidisti, ut domus meæ hæres esses. Sume tibi farinam, et redde filium meum. Me alis, et filium meum occidis ? cum meis esuriam potius, quam cum extraneis ditescam. *Quid mihi et tibi, o homo Dei ? ingressus es ad me ut rememorarentur peccata mea, et occideretur filius meus*. Tu illum occidisti : durus mihi es : non est rectus ingressus tuus. Quid fecisti ? id nuntia mihi. Num fugis a facie Dei tui ? num eadem quæ Jonas fecisti ? Truculenter mecum agis. Ignem spiras, cædem admoves, sterilitatem affers, quinquagenarios comburis : nota sunt mihi gesta tua. Non sat tibi est, quod contribules suffocaveris, sed huc etiam venisti similia facturum ? Multis plusisti, mihi non illudes, redde mihi filium meum. Quid ergo Elias ? Statim flexus est : novit enim Domini machinationem. Quare graviter ingemiscens utpote victus ; clamavit dicens : *Hei mihi, Domine, testis viduæ, cujus ego hospes sum : tu malum in-*

tulisti, ut occideres filium ejus (3. Reg. 17. 26) : tuum est opus illud ; id novit illa, Domine. Ecce vim mihi infert vidua. Semper ad acerbissimas mulieres me mittis : A Jezabele fugi, et in hanc incidi. Tentationes multas sustinui, hujus linguam ferre nequeo. Tu es qui dixisti mihi, Domine : *Vade in Sarepta Sidoniæ : ecce præcipiam mulieri viduæ ut te alat ibi*. Et ecce subvertit me, non alit. Ut homicida detineor, et jure detineor : vegetus enim erat puer in ingressu meo : quomodo morti traditus sit ignoro. Erue me, Domine, ab hac perturbatione : theatrum mihi circumposuit, pudorem intulit, cruciatum magnum induxit. Redde mihi animam, et do pluviam : viduæ desiderium imple, et agros irrigabo : concede ut puer reviviscat, et lingua utar ad concedendum imbrem. Hæc dicta sunt ob prius memoratam Lazari resurrectionem et Judæorum contradictionem : quia alio modo et cum auctoritate Dominus, alio modo servus suscitavit a mortuis. Elias suscitavit mortuum, sed non cum auctoritate : multum enim doluit, cruciatus est, et in angustiam redactus. Ideo clamavit in oratione dicens, *Væ mihi* : Ubi autem est illud, *Væ mihi*, tibi dolor animi. Sic enim etiam alibi invenies prophetam lugentem et dicentem. *Væ mihi, quia relictus sum sicut qui congregat calummiam in messe, et racemationem in vindemia* (Mich. 7. 1) ; rursusque alius propheta, *Væ mihi, væ mihi in diem, quia prope est dies Domini, et ipsa ut miseria* (Joel. 1. 15) ; iterumque alius, *Væ mihi quia perit de terra*. Ubique illud, *væ mihi*, dolorem significat. Sic et hoc loco Elias : *Væ mihi, Domine, testis viduæ, tu malum intulisti, ut occideres filium ejus. Et insufflavit ter in puerum* (3. Reg. 17. 21). Vide hoc loco, quomodo in lege mysterium gratiæ representatur. Illud enim, *Insufflavit ter*, indivisibilis Trinitatis ingressum declarat. *Et invocavit Deum, et dixit : Revertatur, Domine, anima pueri in ipsum. Et factum est ita* (Ibid.). Quid dicis, o Judæe ? num talem rem fecit Dominus, qualem Elias ? num talem rem fecit Elias, qualem Dominus ? num genua flexit Dominus ? num orationem extendit ? Ipsi namque omnis oratio emittitur : vocem tantum emisit, *Lazare, veni foras* : quasi dominus servum vocans. Quid ergo ? exitiæ ut servus domino obsequens ? Exiit, nec tardavit, non moras traxit infernus, non repugnavit mors, non distulerunt infernæ virtutes ; imo potius conterritæ sunt. Nam infernus cum jam Lazarum in sinu suo a diebus quatuor teneret undique solutum, quasi incompactam scapham, sine sollicitudine erat : infernæ potestates ne cogitabant quidem Lazarum ab inferis abstractum iri. Ubi vero repente Dominica vox in sepulcrum descendens cum luce multa, cœpit statim capillos in capite Lazari inserere, et medullam in vacuitate ossium inducere, venarumque plenitudinem vivifico sanguine dirigere : infernæ potestates consternatæ sunt, mutuo clamantes, Quis est hic qui vocat ? quis est hic qui cum auctoritate imperat ? quis est hic qui dissolutum pulverem reformat ? quis mortuum ex somno expergefacit ? quis adamantinas portas perfringit ? quis clamat, *Lazare, veni foras* ? Vox quidem humana est, virtus vero divina. Quis clamat ? Non est homo : habitus quidem hominis est, vox vero Dei. Præmittamus Lazarum, cito illum referamus, ut ne descendat huc is qui vocat illum, ut ne illa tardante, huc descendat is qui vocat. Jam cœperunt mortui excitari seseque movere ; unius jacturam faciamus, ne omnes perdamus. Sic Lazarus exsiliit ex sinu inferni, laudans, benedicens et glorificans Dominum nostrum Jesum Christum. Ille sermonem obsequemus ; ramos palmarum colligentes, in occursum Domini egrediamur clamantes et dicentes, *Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini*. Ipsi gloria et imperium in sæcula.

IN ILLUD, EXEUNTES PHARISÆI CONSILIUM INIBRUNT (Matth. 12. 14).

Quotquot Eliæ discipuli estis, qui pauperem viduæ mensam non despexit, apud nos diversamini : talis

quippe et apud nos mediocris verborum mensa parata est, quæ panem habet unum, non mola contur-

non manibus subactum, non igne coctum, sed quem virgo terra sine aratro et semine protulit, crux maturam reddidit, Pater perfecit, duodecim cophini apostolorum messuerunt. Hunc panem Maria genuit, Ecclesia exceptit, ac quotidie a nobis comeditur, nec consumitur. Hoc vobis pane in moderata mensa mea proposito, volebam silentio linguam meam coercere: sed insidiæ a Judæis Dei hostibus contra Servatorem nostrum paratæ, vel ipsos lapides ad loquendum coegerunt. Quid enim audiebamus, cum modo legeretur? *Et exeuntes*, inquit, *Pharisæi, consilium inierunt adversus Jesum, ut illum perderent.* Et qua de causa consultant ut Dominum perdant? Quia in die sabbatorum hominem curaverat; et quia otiosam et aridam manum in die otii ad opus extenderat. O Judæorum stupiditatem, non cogitantium, oportuisse dexteram Adæ manum, quæ in paradiso lignum tetigerat, aridam ex transgressione faciam, a figulo suo iterum reformari; oportuisse item dexteram a diabolo foedatam per effusionem sanguinis ad cultum idolorum faciam, a Creatore suo rursus splendidam ad cælum extendi! Verum illi ægre ferunt beneficium homini præstitum et animæ salutem: otium sabbati docent, et Jesu miraculosam operationem ignorant. Cur o Pharisæi, non ægre tulistis, nec talia curastis contra Manassæ, quando Isaiam serra secuit, quando filios et filias vestras demoniis immolavit, et domos Dei in idolorum templa mutavit? cur tale consilium non iniistis contra Herodem, quando infantes injuste jugulavit, et matres orbas reddidit? quando videre erat infantes cœu spicas immaturas una ferri sectione jacentes, cum nondum cordis granum firmum haberent, neque pubem emittere inciperent, sed in tenerimo lactis alimento versarentur, quasi violento grandinis furore ab Herode interfectos? quando ejulatus et planctus virorum et mulierum in plateis et vicis urbis audiebantur, patribus animo resolutis, matribus passis capillis graviter lugentibus injustam immaturorum infantium cædem? quando infantium sanguine Bethlehæm ruborem contraxit, et præcocium uvarum mustum immaturum cum fervidis parentum lacrymis commixtum est? quando patrum facies ululatu distorquebatur, et matrum viscera dolore convolvebantur, ac fontes lactis in mammis ante tempus exsiccabantur? quando in matrum pectoribus spiritus anguste motus, per nares incondite emittebatur? quando patrum et matrum oculi fontes aquarum imitabantur, et argenteas stillas lacrymarum scaturientium per genas in solum demittebant? quando mulieres capillos suos unguibus insanè dilacerabant, et quos cincinnos tegere oportuisset, hos dolore ebriæ ostendebant? Sed cum contrarium dolerent, contrarium facitis; homicidas et sanguinarios dimittitis, innocentes et justos plectitis, etsi lex dicat: *Insontem et justum non occides (Exod. 23. 7)*. O inordinatus ordo, et lex illegitima, a diabolo missa, a dæmonibus scripta, a Judæis hactenus servata. Quænam illa lex, homicidas servare; hunc vero, qui occisis vitam restituit, perdere? Nam Barabham in seditione et cræde deprehensum rogant Pilatum, ut solveret; Jesum vero, qui eos qui a diabolo cæsi fuerant suscitavit, cruciligi postularunt. *Et exeuntes*, inquit, *Pharisæi, consilium inierunt ut illum perderent.* O sententiam sine sensu, et consilium inconsultum! Fons honorum ipsis beneficia fluminis instar effudit; illi vero qui gratiam hauriebant, sanguinaria consilia ex cordibus eructabant. Ii qui vulneribus confossi erant, curabantur; illi vero, qui in corpore quidem non vulnerati erant, ab invidia confossi dolebant. Illorum contribules, qui in deserto esuriebant, usque ad satietatem alebantur; et illi in abundantia fidei et infidelitate peribant. Aqua in vinum mutabatur; et illi de vino non gustantes, invidia ebrii circumferebantur. Videbant hæmorrhoidis fluxum sanguinis cohibitum; et livore tabescentes diffluebant. Dæmoniæ eorum, a dæmonibus liberati, sapiebant; et illi invidia moti plus

quam dæmones furebant: cæci eorum, oculorum usu privati, illuminabantur; et illi oculos habentes obtenebrabantur: surdorum, ut modo audiebamus, aurium meatus aperiebatur; et cor illorum caliginosum cædis consilia agitabat. Mare fluctus suos reprimens, ad Domini incessum sustinendum se apparabat; et cor illorum ratiociniorum fluctus mortiferos ore ut spumam emittebat. Gravissimi venti violentam fluctuum procellam in lenem auram et tranquillitatem verterunt; et illi invidia fluctibus moti, crucis tempestatem excitarunt. O invidia radix mortis, perplexa cordis ægritudo, clave acutissime! quis enim clavus vel acutissimus ita penetrat, ut invidia cor ipsa affectum vulnerat? quis morbus sic vultus decorem aufert, ut invidia fragrantem animæ florem, caritatem, marcidum reddit? Aqua ignem exsinguunt, invidiam nec mille doctorum fontes sedant: eos una ferri rubiginem abstergit, et quinque Davidis lapides Saulis invidiam auferunt. Lacerta dicitur esse pallida, sed non est invidis pallidior. Sicut enim vernis cor ligni paulatim corrodens, exsiccatur illud; ita et invidia cor invidi paulatim rodens, exsiccatur. Et quidquid, dilecte, de invidia differimus, ne initium quidem ejus nequitiam describendi fecerimus: sive lingua rhetorum, sive philosophorum verba, sive doctorum effata adhibeantur, id enarrare non poterunt. Plenitudo igitur legis est dilectio verbi, plenitudo cædis est nequitia invidiæ. O invidia, navicula pice obducta, tartarea, naufragium adducens! naucerus tuus est diabolus, gubernator serpens, proram regens Cain. Nam tibi malorum depositum diabolus tradidit: serpens autem gubernator Adamum in naufragium mortis deduxit: Cain vero proram ducit, quia propter te, o invidia, primus cædem patravit. Malus autem tuus ab initio in paradiso est inobediencia circa lignum; rudentes sunt peccatorum cæcæ; vectores, invidi; nautæ, dæmones; remi, doli; proræ sedes edita, simulatio; adstantes, invidi. O scapha mille inferens mala! Si quæras simulationem, illic invenitur; si dolum, illic gignitur. Invidia illic versatur, inimicitia, pugna, fallacia, convicium, maledictio, blasphemia, et quidquid aliud dicamus, vel prætereamus; hæc omnia tartarea illa invidia navicula gestat. Hanc invidiæ naviculam diluvium non potuit submergere; Jesus autem virtute Spiritus in baptismo illam demersit. Habuit hæc navicula ancoras ferreas, sed in clavos Christi illæ coaluerunt: habuit et malum, sed diabolus illum in crucis lignum dolavit: habuit rudentes, sed his acceptis Judas sese strangulavit. In hanc naviculam ascendentes Judæi, in petram impingentes, circa fidem naufragium passi sunt. Ideo Judæi hactenus in profundo ignorantie innatant. Attamen quotquot ex illis possunt Christianam naviculam tenere, servantur: cæteri vero in salsuginoso incredulitatis interitu pereunt. Utinam autem in profundo versantes ad Jonam et ad cetum confugerent! fortassis enim ab illo docti piæ erga Christum religionem, viventes cum Jona a cæto in Niniven conjicerentur. Nunc vero oculos cordis claudentes, non ad illum confugiunt, videntes eum in medio orbis cum piæ religionis fulgentem et fidem splendide exhibentem: neque ad pœnitentiæ præconem Joannem se recipiunt ut vivant. *Et exeuntes*, inquit, *Pharisæi consilium inierunt, quomodo illum perderent.* *Exeuntes Pharisæi*: unde? Non ex invidia, sed ex lege. Nisi enim exivissent ex lege, Legislatorem non contumelia affecissent. *Et exeuntes Pharisæi*: unde? Ex lege quæ ait: *Insontem et justum non occides (Exod. 23. 7)*. *Et exeuntes Pharisæi*: unde? Ex præcepto Dei illuminante oculos cordis. Nam *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos (Psal. 18. 9)*. *Et exeuntes Pharisæi consilium ceperunt quomodo illum perderent.* *Et exeuntes Pharisæi*: unde? Ex præcepto, ex lege, ex vita. Nam qui alteri mortem machinantur, ipsi primi a vitæ lumine abscedunt. *Et exeuntes Pharisæi consilium inierunt.* A quonam exeuntes non dicit scriptor, ut mentem nostram ad rem perquirendam

ὄν οὐ μύλος ἐλέπτυνε, καὶ χεῖρες ἐμάλαξαν καὶ πῦρ ἐτελείωσαν, ἀλλ' ὄν παρθένος ἄρουρα ἀνευ ἀρότρου καὶ σπέρματος ἠ-ῆθησε, καὶ σταυρὸς ὠρίμασε, καὶ Πατὴρ ἐτελείωσε, καὶ δώδεκα κόφινοι τῶν ἀποστόλων ἐτρύγησαν. Τοῦτον τὸν ἄρτον Μαρία μὲν ἐγέννησεν, ἡ Ἐκκλησία δὲ ὑπεδέξατο, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὄφ' ἡμῶν ἐσθεται, καὶ ἀδαπάνητος μένει. Τοῦτον ὅμιν τὸν ἄρτον ἐπὶ τῆς μετριάς μου τραπέζης ἐπιθεῖς, ἠβουλόμην τῆ σιωπῇ τὸ τῆς γλώττης μου ὄργανον περισφίγξαι· ἀλλ' ἡ τῶν θεομάχων Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βαπτομένη ἐπίθουλος ἐνέδρα καὶ τοὺς λίθους λαλεῖν ἀναγκάζει. Τί γὰρ ἠκούοντες ἀρτίως ἀναγινωσκόμενοι; *Καὶ ἐξελεύσθητε, φησὶν, οἱ Φαρισαῖοι, συμβούλιον ἔλαβον κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι.* Καὶ τίς ἡ αἰτία, δι' ἣν βουλευόμενοι ἀπολέσαι τὸν Κύριον; Ὅτι ἐν ἡμέρᾳ σαββάτων ἀνθρώπων ἐθεράπευσε, καὶ τὴν ἀργὴν καὶ ξηρὰν χεῖρα ἐν ἡμέρᾳ ἀργίας πρὸς ἔργον ἐξέτεινεν. Ὡ ἀναισθησία Ἰουδαίων τῶν μὴ νοούντων, ὅτι ἔδει τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ δεξιὰν χεῖρα τοῦ Ἀδάμ, ἀψαμένην τοῦ ξύλου καὶ ξηραθεῖσαν τῇ παραβάσει, ταύτην πάλιν ὑπὸ τοῦ ἰδίου κεραμέως ἀναπλασθῆναι! ἢ ὅτι ἔδει τὴν ὑπὸ τοῦ διαβόλου διὰ τὴν τῶν ἀθέων εἰδώλων αἰμοχυσίαν δεξιὰν σπλωθεῖσαν, διὰ τοῦ ἰδίου δημιουργοῦ πάλιν λαμπρὰν πρὸς οὐρανὸν ἐκταθῆναι! Ἀλλὰ λυποῦνται ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου καὶ σωτηρίᾳ ψυχῆς, καὶ τὴν μὲν ἀργίαν τοῦ σαββάτου ἐκδιδάσκουσι, τὴν δὲ θαυματουργίαν τοῦ Ἰησοῦ ἀγνοοῦσι. Διὰ τί γὰρ, ὦ Φαρισαῖοι, οὐκ ἐλυπήθητε, ἢ τοιαῦτα οὐκ ἐμελετήσατε κατὰ τοῦ Μανασσῆ, ὅτε τὸν Ἰσραὴλ συνέτριψεν, ὅτε τοὺς υἱοὺς ὁμῶν καὶ τὰς θυγατέρας ἐθυσίαζε τοῖς δαιμονίοις, καὶ τοὺς οἴκους τοῦ Θεοῦ τεμένη τῶν εἰδώλων καθίδρυσε; διὰ τί τοιαύτην βουλὴν οὐκ ἠγάγετε κατὰ τοῦ Ἡρώδου, ὅτε τοὺς νηπίους ἀδίκως ἀπέσφαξε, καὶ μητέρας ἠτέκνωσεν; ὅτε ἦν ἰδεῖν δίκην ἀσταχυῶν ἀώρων τοὺς νηπίους κατακαίμενους ἐν μιᾷ τομῇ σιδήρου, μήπω τὸν κόκκον τῆς καρδίας στερεὸν ἔχοντας, μήτε μὴν τοὺς ἀνθέρικας τῶν τριγῶν ἠθῆσαντας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ἀπακωτάτῃ τοῦ γάλακτος τροφῇ τυγχάνοντας, βιάω θυμῷ χαλάζης ὑπὸ Ἡρώδου φονευόμενους; ὅτε οἰμωγαὶ καὶ κοπετοὶ ἀνδρογυνῶν ἐν ταῖς τῆς πόλεως πλατείαις; [759] καὶ ῥύμαις ἠκούοντες, ἐκεῖ πατέρων λυσιφρένων, καὶ μητέρων λυσικόμων δεινῶς ὀλοφυρομένων ἐπὶ τῇ τῶν ἀώρων τέκνων ἀδικῶ σφαγῇ; ὅτε τοῖς τῶν νηπίων αἵμασιν ἡ Βηθλεὲμ ἐφοινίσαστο, καὶ ἀώρων βοτρυῶν γλευκὸς ἄωρον τοῖς τῶν γονέων θερμοῖς δάκρυσι συνεκινῆτο; ὅτε θῆεις πατέρων ὀλολυγμῶ διεστρέφετο, καὶ μητέρων σπλάγχνα τοῖς πόνοις εἰλίσσαστο, καὶ γαλακτοφόροι πηλᾶι μαστῶν παρὰ καιρὸν ἐξηραίνοντο; ὅτε ἐν τοῖς τῶν μητέρων στέρνοις τὸ πνεῦμα στενωχῶρας εἰλούμενον, περὶ τοὺς μυκτῆρας ἀτάκτως ἐδάρετο; ὅτε πατέρων καὶ μητέρων ὀφθαλμοὶ πηγὰς ὑδάτων ἐμιμοῦντο, καὶ ἀργυροχρόους σταγόνας δακρυῶν χαλαζόντων ἀπὸ παρῆων ἐπὶ ἔδαφος ἐρίπτον; ὅτε τρίχωμα γυναικῶν τοῖς; αὐτῶν δυξίν ὑπὸ πολλῆς ἀνοίας τῷ σπαραγμῷ κατεζάινετο, καὶ οὐς ἔδει κρύπτειν πλοκάμους, τοὺς τοῖς τῆς λύπης ἐπόμπειον; Ἀλλὰ τούναντίον φρονούντες, τούναντίον καὶ ποιεῖτε· καὶ τοὺς μὲν φονεῖς καὶ ὑπευθύνους θανάτου ἀφίετε, τοὺς δὲ ἀθώους καὶ δικαίους κολάζετε, τοῦ νόμου λέγοντος· *Ἄθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς.* Ὡ τάξις ἀτακτος, καὶ νόμος ἄνομος, παρὰ διαβόλου πεμπόμενος, παρὰ δαιμόνων γραφόμενος, ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων μέχρι τοῦ νῦν φυλαττόμενος! Ποῖος οὗτος νόμος, τὸ τοὺς μὲν φονεῖς περισφίξουσι, τοῦτον δὲ τὸν τοῖς φονευθεῖσιν τὴν ζωὴν χαρίζόμενον ἀπόλλυθαι; Τὸν γὰρ Βαραβδᾶν ἐπίστασι καὶ φόνῳ εὐρεθέντα ἤξιωσαν Πιλάτων ἀπολυθῆναι, τὸν δὲ Ἰησοῦν τὸν τοὺς ὑπὸ τοῦ διαβόλου φονευθέντας ζωοποιήσαντα ἤξιωσαν σταυρωθῆναι. *Καὶ ἐξελεύσθητε, φησὶν, οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν.* Ὡ γνώμη ἀγνώμονος, καὶ πολλῆς ἀβουλίας μεμεστωμένης! Ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν ποταμῶν αὐτοῖς τὰς εὐεργεσίας ἐβλύξεν, οἱ δὲ καὶ ἀνελευνότες τὴν χάριν, φονοκτόνους βουλὰς ἐν καρδίαις ἐρρύοντο. Οἱ τὰ τραύματα αὐτῶν ἔχοντες, ἰώμενοι τῶν ὀδυνῶν ἀπηλλάττοντο· ἐκεῖνοι δὲ ἐν μὲν τῷ σώματι μὴ ἔχοντες τραύματα, ὑπὸ τοῦ φθόνου κεντούμενοι ἄδυνωντο. Οἱ πεινῶντες αὐτῶν ἐπ' ἐρημίαις, εἰς κόρον ἐτρέφοντο· ἐκεῖνοι ἐν εὐθηνίᾳ πίστεως ὑπὸ ἀπιστίας ἐφθειλοῦντο. Τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μετεβάλλετο· ἐκεῖνοι τοῦ οἴνου μὴ γευσάμενοι, τῷ φθῶνι μεθύοντες περι-

εφρόντο. Εἶδον τῆς αἰμορροῦσης σταλείσας τὰς τοῦ αἵματος ῥύσεις· ἐκεῖνοι τῇ βασκανίᾳ τηκόμενοι κατέσταζον. Οἱ δαιμονιώντες αὐτῶν, τῶν δαιμόνων ἐλευθερούμενοι ἐσωφρόνουν, ἐκεῖνοι ὑπὸ τοῦ φθόνου κινούμενοι χειρόνως τῶν δαιμονίωντων ἐμαίνοντο· οἱ τυφλοὶ αὐτῶν ὀφθαλμοὺς μὴ ἔχοντες ἐφωτίζοντο, ἐκεῖνοι ὀφθαλμοὺς ἔχοντες ἐσκοτίζοντο. Τῶν κωφῶν, ὡς ἀρτίως ἠκούομεν, ὁ εἰλιξ τῆς ἀκοῆς ἠνοίγετο· ἐκεῖνοι ἡ καρδία ἡλιγοειδῆς βουλὰς φόνου περιεστρέφεν. Ἡ θάλασσα τὰ ἐαυτῆς κύματα καταστείλασα, πρὸς ἐπίδασιν ἑαυτὴν τοῦ Δεσπότη ἠτοίμασε· ἐκεῖνοι ἡ καρδία κύματα λογισμῶν θανατηφόρα διὰ στόματος ἤφριζε. Βαρύτατοι ἀνεμοὶ τὴν βιαίαν τοῦ πνεύματος θύελλαν εἰς πρᾶξιν αὐραν ἔγαλην ἔλασαν· ἐκεῖνοι τῇ ζῆλῃ τοῦ φθόνου κλονούμενοι, σταυροῦ χειμῶνα ἐσύριζον. Ὁ φθόνος ρίζα θανάτου, ἡ πολυπλοκὸς νόσος καρδίας, ὀξύτατε ἦλε! ποῖος γὰρ ἦλος ὀξύτατος οὕτω κεντᾷ, ὡς ὁ φθόνος τὴν ἔχουσαν αὐτὴν καρδίαν ἀτριώσκει; ποῖα δὲ νόσος οὕτω τὴν τῆς βίωσιν κάλλος ἀτριώσκει, ὡς ὁ φθόνος τὴν τῆς ψυχῆς καλλίπνοον ἀνθος, τὴν ἀγάπην, μαραίνει; Τὸ πῦρ ὕδωρ σβέννυσι, τὸν δὲ φθόνον μυρία πηγαὶ διδασκάλων οὐ παύουσι· μία ἀκόνη τὸν ἰδὸν τοῦ σιδήρου ἀποσμήχει, οἱ δὲ πάντες λίθοι τοῦ Δαυὶδ τὸν φθόνον ἐν τῷ Σαοὺλ πλείον ἐξήγειραν. Λέγεται εἶναι ἡ σαύρα κλωρᾶ· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τῶν φθονερῶν κλωρῶν. Ὡστερ γὰρ σκώληξ τὴν καρδίαν τοῦ δένδρου κατὰ μέρος ἐκτριῶντων ξηραίνει, ὡσαύτως ὁ φθόνος τὴν καρδίαν τοῦ ἔχοντος αὐτὸν κατὰ μέρος ἐκδιβρώσκειν μαραίνει. Καὶ ὅσα ἂν εἴπωμεν, ἀγαπητὰ, περὶ τοῦ φθόνου, οὐκ ἠρξάμεθα λέγειν αὐτοῦ τὴν κακίαν· κἂν γλώσσαι βητόρων, κἂν λόγοι φιλοσόφων, κἂν ῥήσεις διδασκάλων, ἐξείπειν οὐκ ἰσχύσουσι. Πλήρωμα οὖν νόμου ἐστὶν ἀγάπη τοῦ λόγου, καὶ πλήρωμα φόνου ἐστὶν ἡ κακία τοῦ φθόνου. Ὡ φθόνε, πλοῖον πισσοειδῆς, ταρτάριον, ναυαγοφόρον! [760] ὁδὸς ναυκλήρος ἐστὶν ὁ διάβολος, κωδερνήτης ὁ θῆεις, καὶ Κάϊν πρωρεὺς. Τὴν γὰρ ἐνθῆκην σοὶ τῶν κακῶν ὁ διάβολος ἔδωκε· ὁ δὲ θῆεις κωδερνήτης τὸν Ἀδὰμ εἰς ναυάγιον θανάτου κατήνεγκε· Κάϊν δὲ πρωρεὺς, ἐπειδὴ διὰ σέ, φθόνε, πρῶτος αὐτὸς τὸν φθόνον εἰργάσατο. Σοὶ ἰσθὸς ἐστὶν ἀπ' ἀρχῆς ἐν παραδείσῳ ἡ τοῦ ξύλου παρακοή, σὰ σχοινία εἶσιν αἱ σειραὶ τῶν ἁμαρτιῶν, σοὶ ἐπιβάται αἱ φθονεῖαι, ναῦται οἱ δαίμονες, κώπαι οἱ δόλοι, αὐχὴν ἡ ὑπόκρισις, παρασχαρῖται οἱ φθονεροὶ. Ὡ πλοῖον μωροφόρον κακῶν! Ἐὰν ζητήσης ὑπόκρισιν, ἐκεῖ εὐρίσκειται· ἐὰν δόλων, ἐκεῖ γεννᾶται. Φθόνος ἐκεῖ πολιτεύεται, ἔχθραι, μάχαι, ἀπάτη, φιλονεικία, λοιδορία, κακολογία, βλασφημία, καὶ ὅσα ἂν εἴπωμεν, καὶ ὅσα ἂν παραλείπωμεν, ταῦτα πάντα τὸ ταρτάριον πλοῖον τοῦ φθόνου βαστάζει. Τοῦτο τὸ πλοῖον τοῦ φθόνου κατακλυσμὸς μὲν βυθίας οὐκ ἴσχυσεν, Ἰησοῦς δὲ αὐτὸ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, ἐν τῇ πηγῇ τοῦ βαπτίσματος κατεπόντισεν. Εἶχε τοῦτο τὸ πλοῖον καὶ ἀγκυρας σιδηρᾶς, ἀλλ' εἰς τοὺς ἦλους τοῦ Χριστοῦ ἐχωνεῦθησαν· εἶχε τοῦτο τὸ πλοῖον καὶ ἰστίον, ἀλλ' ὁ διάβολος λαθῶν αὐτὸ σταυρὸν ἐπέλεξεν· εἶχε τοῦτο τὸ πλοῖον καὶ σχοινία, ἀλλὰ ταῦτα λαθῶν Ἰουδας ἀπήγατο. Εἰς τοῦτο τὸ πλοῖον ἐμβάντες οἱ Ἰουδαῖοι, τῇ πέτρᾳ προσκρούσαντες περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν. Διὰ τοῦτο μέχρι τοῦ νῦν οἱ Ἰουδαῖοι ἐν τῷ βυθῷ τῆς ἀγνοίας ἐνήχονται. Πλὴν ὅσοι αὐτῶν ἂν ἰσχυσασιν τῆς Χριστοφόρου ἐλπίδος κρατῆσαι, διασώζονται· οἱ δὲ ἄλλοι ἀμυρῶ θανάτω ἀπιστίας ἀπύλλονται. Καὶ εἴθε κἂν ἐν τῷ βυθῷ ὑπάρχοντες πρὸς Ἰωάννην εἰς τὸ κῆτος ἐξέτρεχον· ἴσως γὰρ ἂν παρ' αὐτοῦ μαθόντες τὴν ἐν Χριστῷ εὐσέθειαν, ζώντες μετὰ τούτου, ὑπὸ τοῦ κήτους ἐν Νινευὶ ἐξεβρίπτοντο. Νῦν δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας καμμύσαντες, οὔτε τὸν λαμπροφόρον τῆς εὐσεβείας ἐν μέτῃ τῇ γῆ ἐστῶτα, καὶ τὴν πίστιν ἀστράπτοντα ὀρῶντες, πρὸς αὐτὸν καταφεύγουσιν· οὔτε πρὸς τὸν τῆς μετανοίας κήρυκα Ἰωάννην καταφεύγοντες ζῶσι. *Καὶ ἐξελεύσθητε, φησὶν, οἱ Φαρισαῖοι συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσι. Καὶ ἐξελεύσθητε, φησὶν, οἱ Φαρισαῖοι.* Πόθεν; Οὐκ ἐκ τοῦ φθόνου, ἀλλ' ἐκ τοῦ νόμου. Εἰ μὴ γὰρ ἐξηλίον ἐκ τοῦ νόμου, οὐκ ἂν τὸν τοῦ νόμου Νομοθέτην ἐνούβριζον. *Καὶ ἐξελεύσθητε οἱ Φαρισαῖοι.* Πόθεν; Ἐκ τοῦ νόμου τοῦ λέγοντος· *Ἄθῶον καὶ δίκαιον οὐκ ἀποκτενεῖς.* *Καὶ ἐξελεύσθητε οἱ Φαρισαῖοι.* Πόθεν; Ἐκ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ τῆς φωτιστικῆς τοῦ ὀφθαλμοῦ τῆς καρδίας. *Ἡ γὰρ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγῆς, φωτίζουσα ὀφθαλ-*

incitet. *Et exeuntes Pharisei consilium inierunt.* A quomam? Ab eo certe, qui ab initio homicida fuit, diabolo. *Et exeuntes Pharisei consilium inierunt, quomodo illum perderent.* Illud, quomodo, querit indicat modum? an lapide, an gladio, an igne, an aqua? Consiliator eorum diabolus animo revolvens lignum, quo ab initio Adamum occiderat, ad illud rursum confugit, et auctor est ut in ligno crucifigant Jesum. Ignorabat autem futurum esse ut hoc lignum veterem ligni prævaricationem solveret, et ut hinc vita hominibus oriretur. *Et exeuntes Pharisei consilium inierunt, quomodo illum perderent.* O consilium pessimum ex invidia ortum et per invidiam confutum! o vanum consilium! ignorant enim Deum nunquam perire posse. Nam fictilem quidem lucernam corporis dissolvent, inextinguibilem vero divinitatis lucernam extinguere nequeunt. *Exeuntes autem Pharisei consilium inierunt, quomodo illum perderent.* O rem mirabilem, et mysterium novum! Venit Jesus querere et salvum facere quod perierat; et hi enim, qui perditos inveniunt, perdere querunt. Qua de causa, dicite o Judæi, contra illum hæc deliberatis? sed illos quidem pudet hoc dicere: nos illorum turpitudinem undique traducamus. Cur, inquit, mortuos suscitatis? cur infirmos sanat? cur pulchra loquitur, cur bona operatur? cur bona docet? Ob hæc omnia crimina consilium ineunt quomodo illum perdant. Quando exeunt pueri ramos palmarum accipientes, per illos ramos victoriam ejus proclamantes, et illi benedicientes, *Hosanna in excelsis* (Matth. 21. 9); illi hastis invidiæ jugulati confodiuntur, laudes enim eorum quibus invidetur, tela sunt in invidos missa. Et accedunt ad Jesum, et dicunt ei: *Non audis quid hi dicant* (Ib. v. 16)? Nec noverant tunc impleri illud quod propheticè dictum fuerat, *Ex ore infantium et lactentium perfecti laudem* (Psal. 8. 3). Cum Jezabel contra Nabuthæ fictitias scripsit literas, id libenter tulistis; quando Pilatus in titulo bona verba scribit, indignamini, et ne scribat impedire conamini. Quid enim dicunt? *Noli scribere, Rex Judæorum* (Joan. 19. 21). *Noli scribere*, scilicet veritatem; nemo hinc utilitatem accipiat, nemo perfectus sit et recta piam religionem. Certe non ita indignabantur contra eos qui saltatorum dramata scribant; neque etiam nunc multi, cum dæmo-

num cantica audiunt. De illis quidem non dolent; de divinis dogmatibus, si scribantur, dolent. Annon omnium malorum deterrimum esset Philistionis inimica stulta describi (a), Christi vero gloriosa gesta non describi, quibus ad caelum ducimur? Quod si quid doctorum esset idiota quidem, sed quæ Dei sunt prædicans, annon melius esset ejus dicta scribi, quam dæmonicas Græcorum fabulas? Utilius namque esset junioribus in theologorum doctorum dictis versari, etiamsi illa simpliciora essent, in illisque institui, quæ inculpatam doctrinam continent, quam dæmonum doctrina imbutos in lascivia furere. *Noli scribere.* Quare, *Noli scribere?* in quo id vobis nocet? quibus vos pecuniis privat veritatis scriptura? Alius ex scribendi alacritate non dolebat manu, et illi pectora tundeabant. Verum etiamsi hæc Pharisæi Pilato dicerent, ipsumque impedire conarentur ne veritatem scriberet; ille licet gentilis esset dicebat eis: *Quod scripsi, scripsi* (Joan. 19. 22). Nobis quoque competit hæc doctrina; ut cum hæretici consilium nobis dederint ut ab hac sententia discedamus, respondeamus illis, *Quod scripsimus, scripsimus* *Et exeuntes Pharisei consilium inierunt, ut illum perderent.* *Jesus autem sciens recessit inde* (Matth. 12. 14. 15). *Sciens*; non quod ab alio didicisset, sed quod a seipso nosset: nam cordium cogitor erat et est, ut ait Joannes evangelista: *Non enim opus erat ei, ut quis diceret ei de homine* (Joan. 2. 25). *Sciens autem Jesus, recessit inde*: non mortem timens, sed tempus crucis expectans. Oportebat enim illum prius mortuos suscitare, infirmos sanare, esurientes multos satiare, plurimos in fide confirmare, et tunc venire ad celebratam mortem, imo potius ad thalamum: oportebat illum prius lignum mysterii crucis erigere, et tunc ferventi Spiritu ad eos qui in inferno jacebant accurrere. *Sciens autem Jesus, recessit inde.* Illo fugit, ubi dolus non apparet: ubi cædes illi machinantur, inde recedit: ubi caritas nectitur, ibi et Pater et Filius et Spiritus sanctus versatur. Nectamus ergo, dilecti, triplicem caritatem, non linguis fallacibus, sed palmis operantibus; ut nobiscum sit Emmanuel, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(a) De Philistionis mimi scriptis, vide Martial. 2. 41.

IN MERETRICEM ET IN PHARISÆUM.

Hodie Pharisæus Dominum ad prandium vocavit, contumeliæ honorem admiscens: meretrix autem illum per fidem ad convivium excepit. Nam cum esset in domo Simonis, ecce mulier meretrix (Marc. 14. 5). Insanum spectaculum, mulier meretrix in urbe, civile et maris inclusum bellum, telum non ferreum, juvenum laqueus, eos concupiscentiæ, affectuum incitamentum, cauponaria corporis, inutile commercium, damnosa negotiatio quæ et vendenti et ementi mortem parit, rete juventutis, laqueus non tectus: oculus enim meretricis laqueus est peccatorum. Lascivie depositum meretrix, quæ seipsam vendit et emptores in servitutem redigit; læna multis instructa capitibus, fœtor urbi, lues quæ per omnes sensus repit, oculorum hamus, mors quæ circumfertur, ferum damni, cupiditas perniciæ, odor mortis, gangræna admodum putrida. Ecce mulier in urbe, pestis civium, tyrannis nuptiarum, subversio honestatis, androgynorum pagna, mensa male sumptus profundens, crumenarum evacuatio, pecuniarum effusio, laborum jactura, heredum torcular, ubi qui medietatem suam calcant tripudiant. *Ecce mulier in civitate, quæ erat peccatrix* (Luc. 7. 37). Sed peccatrix illa ad justitiam accurrit, et peccata delet ut spine in igne absumentur. Salus in paradisi sumens est, læna in agnam, fœtor in unguentum, perniciæ in thesaurum, cornu in columbam, meretrix in virginem mu-

tata est, in sororem Christi, in sponsam Verbi. Nam stans pone Jesum hæmorrhoiisæ discipula, lacrymis pedes rigavit et capillis abstersit, labiisque vestigia osculata est, atque unguento pretioso unxit, universa peccati arma Regi obtulit, pacem petens, ac totam malorum armaturam ad pedes Domini adduxit. Et quia olim vi expressis lacrymis multos in affectum pravum resolverat, nunc veris lacrymis Domino supplicans, seipsam solvit: et quæ capillos mala arte plexuerat, et comam immodeste in modum turris exexerat, jam illa quasi linteo Christi pedes abstersit, non ut Dominum nitidum reddat, sed ut seipsam sanctificet: confitebatur enim quot homines per capillorum hamum ad mortem piscata fuerat. *Et unguento pretioso unxit.* Quare? Quia olim unguentorum odore multos sordidaverat: similiterque aromatibus male usa, in canes naribus vestigantes amatores suos mutaverat. Nunc autem unguento bene utens, illudque ad bonum unguentum adducens, satanicas unctiones abluvit. Deinde ut Dominum illam hæc agentem admisit, Simon obmurmuravit, dominicæ bonitatis censor effectus. Dicit illi Dominus: *Simon, qui ad honorem me vocasti, et inhonorasti me, quod non expectabam: Duo debitores erant cuidam sceneratori* (Ibid. v. 40. seq.), tu et hæc: mihi debitores, nec simpliciter, sed admodum debitores, duplici obricti debito, qui naturæ fœnus et legis sortem accepistis,

et circa utrumque in beneficium incidisti. *Unus debebat denarios quingentos*; tu nempe Pharisæus, qui et graviora et plura animæ peccata habes: *Quia publicani et meretrices vos præcedunt in regnum cælorum* (Math. 21. 31). *Alius vero quinquaginta*: his notantur noxii meretricis mores. *Non habentibus autem illis unde redderent per bona opera*; accepta fide ambobus remisit, et discisso chirographo, *Dic, quis ipsum magis diligit?* Tum Pharisæus: *Existimo quia is cui plus donavit.* Et is qui culpæ obnoxius erat sui iudex fuit, et a Domino laudatus est dicente: *Recte judicasti.* Audi jam: *Vides hanc mulierem, quæ minus debebat quam tu, et plura munera donaque attulit? vides hanc mulierem, quæ multis perniciis fuit? animatum*

sepulcrum? mortem quæ circumquaque fertur? *Ingressus sum in domum tuam*: aquam comparati facilem, omnibus obviam, in pedes meos non intulisti; hæc vero fontes lacrynarum ex oculis defluentes in pedes meos immisit. *Osculum mihi non dedisti*, hæc vero labia sua pedibus meis applicuit. *Oleo cepit meum*, ut misericordiam a me consequeretur, non anxisti; hæc vero nunguento corpus, fide divinitatem meam unxit. *Ideo dico tibi, Remittuntur ei peccata multa*; ut impleatur quod in Psalmis dictum est, *Remisisti iniquitates plebis tuæ* (Psal. 84. 3); et illud a Joanne prædicatum, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Ipsi gloria in sæcula. Amen.

IN ASSUMPTIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Peccati artificium contra peccatum versum est. Ars enim peccati crux est, ut impeccabile corpus morti tradatur: crux vero crucifixæ carni machina fuit, quæ ad cælum ascenderet: ac dictum illud de peccato mutatum fuit. Prius enim, ut Paulus prædicavit, *Occasione accepta peccatum per mandatum* (Rom. 7. 8) decepti me, et per ipsum me occidit; nunc vero dictum hujusmodi justitiæ artificio competit: nam justitiæ occasione accepta per peccatum, decepti illud et occidit. Ea re stupefactus Paulus, in illam vocem prorupit: *Magnum est pietatis sacramentum* (1. Tim. 5. 16). Resurrectio enim in cruce abscondita est, et generatio ad immortalem vitam; immortalitatem Rex ab inferno emergens hominibus peperit. Vere maximum sacramentum. Quomodo igitur notum fuit hoc sacramentum? *Manifestatum est, inquit, in carne.* Ecquæ fuit manifestatio? *Justificatum est in spiritu.* Quodnam justitiæ argumentum? *Apparuit angelis* (Ibid.) Noverunt angeli, inquit, ejus qui apparebat dignitatem: accesserunt, et ministrabant ei. Fide digni certe sunt, Paule, justitiæ præcones, et Christi virtutem celebrant: verum hominibus quoque fortitudinis illius signum ostende. *Prædicatum est gentibus.* Peragravit verbum quo ejus divinitas prædicabatur, etiamsi ab omnibus impediretur; cohibita prædicatio dilatata est. Quid ergo, si ad aures tantum pervenit, et gentibus quæ audiebant pro nugis verbum habitum est? *Prædicatum est, inquit, et creditum est in mundo.* Deinde postquam creditum est, omni superato obice, *Assumptum est, inquit, in gloria.* Prædicata fuit Ecclesiæ fortitudo: imo potius totius orbis instantia. Nam humanitas hodie assumpta commune est humanæ naturæ auxilium: postea enim supplicia moderatiora erant. Et consideres velim illa olim a Deo hominibus inflata supplicia, et assumptionis utilitatem deprehendes. Ex uno peccato lapsus Adam dejectus est; ad diuturnum corporis tremorem damnatus est Cain; ignis imbrem demisit cælum ut Sodomam terræ putredinem combureret; in columnam mutata est mulier, quæ fugiendi legem violaverat. In populis autem qualis differentia? Audi Scripturam hæc quasi lamentando narrantem: *Tentaverunt, inquit, Deum, et a serpentibus perierunt. Murmuraverunt, inquit, et perierunt ab exterminatore* (1. Cor. 10. 9 et 10). *Fornicati sunt, ait, et ceciderunt in una die viginti tria millia. Dedit, inquit, Dominus mortem in Israel a mane usque ad horam prandii. et mortui sunt septuaginta mille viri* (Num. 25. et 2. Reg. 24. 1.). Quid tibi narrem Dei ad regem tunc datam optionem? *Hæc dicit Dominus, inquit: Pete tibi tres annos fumis super terram, aut tres menses ubi inimici tui te persequuntur, aut tres dies mortis in terra tua* (Ibid. v. 13). Deplorant etiam Græcorum scriptores veterum temporum calamitates, diluviorum exuberantiam, incendiorum magnitudinem, annorum plurimum famem, terræ motuum latam perniciem, sanguini

nis in civilibus bellis effusiones, frequentium bellorum tempestates. Nulla tunc erat bellorum maiorumque tum e cælo, tum ex terra immissorum cessatio, nulla pax sive Græcis, sive barbaris, sive Judæis. Expectabat enim terra mediatorem, qui supernis et infernis pacem afferret. De quo Paulus ait: *Ipse est pax nostra, qui impedit inimicitiam in carne sua* (Ephes. 2. 14). Quot nunc sunt Sodomitis lasciviores? neque tamen ut olim ignis in illos effunditur. Suscepit enim terra pacis mediatorem, qui in genus humanum benignior evasit. Quot nunc sunt sceleratioris iis qui ævo Noë vivebant? quos tamen cælum diluvio non submergit. Quot ferociores Caino? quos Caini supplicio Deus non plectit. Cum enim a nobis irritatur, ad throni sui consortes primitias respiciens, reconciliatur: quando hominibus scelerate agentibus indignatur, intemperatam humanitatem a dextris suis videns, placatur: cum ad iram illum concitat flagitiosum genus, iram superne mitigat congener noster illi assidens. Hoc tibi explicans Paulus ait: *Christus est in dextera Dei, et supplicat pro nobis* (Rom. 8. 34); non quod egeat supplicis vocibus: in regnum enim ascendit Christus; non quod supplicatio sibi sit propria: sed ipsam primitiarum assumptionem in supplicationem quæ nos reconciliaret configuravit Paulus. O horrendum hodie dæmonibus spectaculum! horrendum certe illis erat, videre hominis ut apparebat naturam, aerem pervadentem, excelsius quam illi ascendentem, cælis superiorem factam. Verum illi quidem gemebant: angeli vero læti hominibus adstantes clamabant: *Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cælum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* (Act. 1. 11). Certius fit assumptionis mysterium. Discipuli enim stabant hianti ore in cælum respicientes et attente intuentes: cum vero paulatim caro altius pervasit, quam ut possent oculi attingere, in dubitandi cogitationem vergebant: Nusquam, inquit, corpus apparet: num species et phantasia solum fuit assumptio? forte oculis erravimus: aut non erravimus quidem, sed forte corpus in aerem dissolutum est, et jam naturam non habet terrenis visibilem. Cum sic dubitantes respicerent in cælum, angelos statim audierunt: *Viri Galilæi, quid stultis aspicientes in cælum* (Ibid.)? Quid sibi vult, inquit, aspectus ille curiosus? quid oculi in cælum intenti? in cælis queritis illum? Jesum aufert nubes. Num quis jam illum in corpore videbit? Utrique rei ut certe confidite. Etsi nunc in cælum sit assumptus, at rursus veniet, *Quemadmodum vidistis eum euntem in cælum.* Sed ne diutius lingua tendatur, fatiscentes citatas deponamus, aliisque citharis demus locum. Assumptioni plaudant multorum ora; canat hodie pietatis mysterium; visus est angelis, creditus est in mundo, assumptus est in gloria (1. Tim. 3. 10). Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

ἐπὶ τιμῇ καλέσας με, καὶ ἀτιμάσας με, ὡς οὐ προσ-
εδόκησα· ἄλλο χρεωφειλέται ἦσαν δανειστέη τιμῇ,
σύ καὶ αὐτῇ, ἐμοὶ οὐ χρεώσται οὔτε θφειλέται, ἀλλὰ
χρεωφειλέτης, διπλοὶ ὑπεύθυνοι τυγχάνοντες, ὅτι καὶ τὸ
φυσικὸν δάειον, καὶ τοῦ νόμου τὸ κεφάλαιον λαβόντες,
εἰς ἀμφοτέρω τῷ εὐσεργετῇ παρεπέσαστε. Ὁ εἰς ὤφελος
δηγάρω πεντακόσια. — σὺ ὁ Φαρισαῖος, ὁ βαρύτερος,
καὶ πλείονα ἔχων τὰ ψυχικὰ ἀμαρτήματα· Ἐπειδὴ οἱ
τελώναι καὶ αἱ πόρται προάγουσιν ὑμῶς εἰς τὴν
βασιλείαν τῶν οὐρανῶν — ὁ δὲ ἕτερος πενηκονταί,
ὁ ὑπεύθυνος τῆς πόρτης τρόπος. Μὴ ἐχόντων καὶ αὐ-
τῶν ἀποδοῦναι διὰ κατορθωμάτων καλῶν πράξεων,
ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο πίστιν λαθῶν, καὶ χάριτας τὸ χει-
ρόγραφον. Εἰπέ, τίς αὐτῶν πλείον ἀγαπήσει; Εἶτα
ὁ Φαρισαῖος, Ὑπολαμβάνω, ὅτι ὡς τὸ πλείον [763]
ἐχαρίσατο. Καὶ δικαστῆς ἑαυτοῦ ὁ ὑπεύθυνος ἐγίνετο,
καὶ τὸν Δεσπότην ἐπαίνετην εὕρισκε λέγοντα· Ὁρθῶς

ἐκρίνας. Ἄκουε λοιπόν· Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα
τὴν ὀλιγότερά σου χρεωστήσασαν, καὶ πλείονα ἐνια
καὶ δῶρα προσχομισσασαν; βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα
τὴν πολλῶν ἀπώλειαν γενομένην; τὸν ἐμψυχοῦ τάφον;
τὸν περιφερόμενον θάνατον; Εἰσηλθόν σου εἰς τὸν
οἶκον· ὕδωρ, τὸ εὐιονον καὶ πᾶσι προκείμενον, ἐπὶ
τοὺς πόδας μου οὐκ ἤνεγκας· αὐτὴ δὲ πηγὰς δακρύων
ἐξ ὀμμάτων τοῖς ποσὶ μου προσήνεγκε. Φίλημά μοι
οὐκ ἔδωκας· αὐτὴ δὲ τὰ χεῖλη αὐτῆς τοῖς ἐμοῖς ποσὶν
ὑπέστρωσεν. Ἐλαίῳ τὴν κεφαλὴν μου, ὡς ἐλεηθεὶς
παρ' ἐμοῦ, οὐκ ἠλευθήσας· αὐτὴ δὲ μύρον τὸ σῶμα, τῇ
δὲ πίστει τὴν θεότητά μου ἐμύριζεν. Οὐ χάριν λέγω
σοι, ἀφένεται αὐτῆς αἱ ἀμαρτίαι αἱ πολλαί· ἵνα
πληρωθῇ τὸ ἐν ψαλμοῖς εἰρημένον, Ἀσῆκας τὰς ἀνο-
μίας τοῦ λαοῦ σου, καὶ τὸ ὑπὲρ Ἰωάννου κηρυχθέν,
Ἴδε ὁ ἀμώδης τοῦ Θεοῦ ὁ ἄριστος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ
κόσμου. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὸ τῆς ἀμαρτίας κατὰ τῆς ἀμαρτίας ἀντέστραπται
τέχνημα. Τέχνη μὲν γὰρ τῆς ἀμαρτίας σταυρὸς, καὶ τὸ
σῶμα θανάτου περιβαλεῖν ἀναμάρτητον· γέγονε δὲ ὁ
σταυρὸς τῇ σταυρωθείσῃ σαρκὶ τῆς εἰς οὐρανὸν ἀνδῶν
μηχάνημα, καὶ τὸ περὶ τῆς ἀμαρτίας ῥηθὲν μεταδέβλη-
ται. Πρῶτον μὲν γὰρ ὁ Παῦλος ἐκήρυττεν, Ἡ ἀμαρ-
τία ἀφορμὴν λαβοῦσι διὰ τῆς ἐντολῆς, ἐξηπάτησέ
με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινε· νῦν δὲ τῆς δικαιοσύνης τὸ
ῥῆμα μηχανήματι πρέπον· ἡ γὰρ δικαιοσύνη ἀφορμὴν
λαβοῦσα διὰ τῆς ἀμαρτίας, ἐξηπάτησεν αὐτὴν καὶ ἀπ-
έκτεινε. Τοῦτο τὸν Παῦλον ἐκπλήξαν, εἰς ἐκείνην τὴν
φωνὴν ἐνεκίνησε, Μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυσ-
τήριον. Ἀνάστασις γὰρ ἐν τῷ σταυρῷ κεκρυμμένη,
γέννησις δὲ ἀθανάτου ζωῆς· ἀθανασίαν ἀνθήσασαν τι-
κτόμενος ἐξ ἄδου τοῖς ἀνθρώποις ὁ βασιλεὺς. Ἀληθῶς
μυστήριον παμμέγα. Πῶς οὖν γνωστὸν τὸ μυστήριον;
Ἐφανερῶθη, φησὶν, ἐν σαρκί. Καὶ τίς ἡ φανέρωσις;
Ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι. Ποῖον τὸ τῆς δικαιοσύνης
τεκμήριον; Ὁφθαλμοί. Ἐγώσασαν ἄγγελοι, φησὶ,
τὴν τοῦ φανέντος ἀξίαν· προσήλθον καὶ διηκόνουν αὐ-
τῷ. Ἀξιόπιστοι μὲν, Παῦλε, τῆς δικαιοσύνης οἱ θεοπι-
στοί, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ σεμνύουσι δύναμιον δείξον
μέλαν ἀνθρώποις τῆς ἰσχύος τῆς ἐκεῖνου σημείον.
Ἐκηρύχθη, φησὶν, ἐν ἔθνεσιν. Ἐδραμε λόγος περὶ
αὐτοῦ θεολόγος, καὶ ταῦτα παρὰ πάντων ἐμποδίζόμενος·
ἐπιαυθνήθη κωλυόμενον κήρυγμα. Τί οὖν εἰ μέχρις
ἀκοῆς; τὸ κηρυττόμενον ἐστὶ, καὶ κηρυχθέν ἔθνεσι γέ-
γονε τοῖς ἀκούσασιν ἄλλο; Ἐκηρύχθη, φησὶ, καὶ ἐπι-
στεύθη ἐν κόσμῳ. Εἶτα καὶ τούτου πιστευθέντος δει-
κνὺς ἀκώλυτον, Ἀνελήθη, φησὶν, ἐν δόξῃ. Ἐκη-
ρύχθη ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἰσχύς, μᾶλλον δὲ πάσης ὁμοῦ
τῆς οἰκουμένης ἐπίστασις. Κοινὴ γὰρ τῆς τῶν ἀνθρώπων
φύσεως βοήθεια, ἡ σήμερον ἀνθρωπότης ἀναληφθεῖσα· τὰ
γὰρ τῶν κολάσεων μετ' αὐτὴν μετριώτερα. Καὶ μοι σκόπει
τὰς παλαιὰς τῶν ἀνθρώπων ἐκ Θεοῦ τιμωρίας, καὶ τὸ
τῆς ἀναλήψεως εὐρησεῖς δημηφελές. Ἐξ ἐνός ἀμαρτή-
ματος ἔρριπτο προσκρούσας Ἀδάμ· μακρῷ σώματος
τρόμῳ κατεκέρκιστο Κάϊν· ἔβρεξε πῦρ οὐρανόσ, ὡς ση-
πεδῶνα τῆς γῆς, καυστηριάζων τὰ Σόδομα. Μετεπλάτ-
τετο πρὸς στήλην γυνὴ δρόμου παραχαράξασα νόμον.
Αἱ δὲ εἰς δήμους ὁποῖαι διαφοραὶ, ἄκουσον τῆς Γραφῆς,
ὡς Ὁρηνοβία διηγουμένης· Ἐπέβρασαν, φησὶ, τὸν
θεόν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄψεων ἀπώλοντο. Ἐτόγγυσαν,
φησὶ, καὶ ἀπώλοντο ἀπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ. Ἐπόρνευσαν,
φησὶ, καὶ ἔπεσαν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσι τρεῖς [764]
χιλιάδες. Ἐδῶκε, φησὶ, Κύριος θάνατον ἐπὶ Ἰσραὴλ
ἀπὸ πρωΐθεν, καὶ ἕως ὥρας ἄριστοι, καὶ ἀπέθανον
ἑβδομήκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν. Τί ἄν σοι τὰς τοῦ
Θεοῦ πρὸς βασιλέα τότε διηγοίμην προτάσεις; Τάδε
λέγει Κύριος, φησὶν· Αἰτησαί σεαυτῷ τρία ἔτη λι-
μῶν ἐπὶ τὴν γῆν, ἢ τρεῖς μῆνας τοὺς ἐχθρούς σου
καταδιώκειν σε, ἢ τρεῖς ἡμέρας θάνατον ἐν τῇ γῇ
σου. Τραγυδοῦσι καὶ γραφεῖς Ἑλλήνων τὴν τῶν πα-
λαιῶν χρόνων κακοπραγίαν, κατακλισμῶν ἀμετρίαν,
ὑπερβολῆν ἐκπυρόσας, πολυεταίαν λιμῶν, σεισμῶν
δλεθρον πάνδημον, αἱμάτων ἐμφυλίου ἐκχύσεις, κύματα
πυλέμων ἐπικλήλων. Οὐκ ἦν τότε τῶν ἐξ οὐρανοῦ καὶ

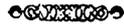
γῆς παρατάξιον, οὐκ Ἑλλῆσιν, οὐ βαρβάρους, οὐκ
Ἰουδαίους εἰρήνη. Ἔμενε γὰρ τὸν εἰρηνοποιούντα τὰ
ἄνω καὶ τὰ κάτω μεσίτην· περὶ οὗ Παῦλος φησὶν·
Αὐτός ἐστιν εἰρήνη ἡμῶν, ὁ κωλύσας τὴν ἔχθραν
ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. Πόσοι νῦν Σοδομιτῶν ἀσελγέστε-
ροι; καὶ πῦρ ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἄγρ, ὡς τὸ πρὶν, οὐκ ἐκχέει.
Ἐδέξτετο γὰρ τὸν τῆς εἰρήνης περιόντα μεσίτην καὶ
τῷ τῶν ἀνθρώπων προημέρωσε γένει. Πόσοι τῆς ἐπὶ
τοῦ Νῦνε γενεᾶς μοχθηρότεροι; καὶ κατακλισμῷ τούτους
οὐκ ἐκπύνει οὐρανός. Πόσοι τῆς Κάϊν θηρωδέστεροι
γνώμης; καὶ τοῖς τοῦ Κάϊν αὐτοῦ; οὐ τιμωρεῖται ὁ Θεός.
Ἐταν γὰρ παροξυνθῆ παρ' ἡμῶν, πρὸς τὴν σύνθρονον
ιδῶν ἀπαρχὴν, διαλλάττεται· ὅταν τοῖς κάτω θυμωθῇ
παρινοῦσι, τὴν ἀμωμον ἀνθρωπότητα βλέπων ἐκ δε-
ξιῶν, δυσωπεῖται· ὅταν κινήσῃ τὴν ὀργὴν τὸ κάτω
πονηρευόμενον γένος, ἄνω πρᾶξιον τὸν θυμὸν ὁ τοῦ γέ-
νουσ συγγενῆς συγκαθήμενος. Τοῦτό σοι Παῦλος γυμνῶν,
Χριστός, φησὶν, ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐντυχι-
γάνει ὑπὲρ ἡμῶν, οὐκ ὡς χρώμενος δικαζόμενον φη-
ναίς· εἰς βασιλείαν γὰρ ἀνήλθεν ὁ Χριστός· οὐκ ἰδικήν,
ἀλλ' αὐτὴν τῆς ἀπαρχῆς τὴν ἀνάληψιν εἰς ἐντυχίαν
ἐσχημάτισε Παῦλος· τὰς διαλλαγὰς ἐκδοκούσας. Ὁ τῆς
φρικτῆς σήμερον θεωρίας τοῖς δαίμοσι! φρικτὴν γὰρ
αὐτοῖς θεωρίαν ἔωρων, ἀνθρώπου κατὰ τὸ φαινόμενον
φύσιν, ὀδοπόρον ἀέρος, ὑψηλοτέρων αὐτῶν ἀναβαίνουσα,
ἀνωτέρων οὐρανοῦ γενομένην. Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν
ἔστανον, ἄγγελοι δὲ τοῖς μαθηταῖς παριστάντες περι-
χωρῶς ἐπεβῶν· Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναλήψας εἰς
ἡμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τράσαν
ἐθεάσασθε αὐτὸν παρευόμενον εἰς οὐρανόν. Τὸ τῆς
ἀναλήψεως πιστοῦται μυστήριον. Ἔμενον γὰρ οἱ μα-
θηταὶ πρὸς οὐρανὸν κηρυγνότες καὶ συντεταγμένοι τῷ
βλέμματι· τῆς σαρκὸς δὲ κατὰ μικρὸν ὑψηλοτέρως τῶν
ὀφθαλμῶν γενομένης, ἔστανον λογισμοῖς ἀπορίας. Οὐ-
δαμῶ, φησὶ, τὸ θεωρούμενον σῶμα· τάχα σχήματος
ἀπλῶς ἡ ἀνάληψις· τάχα φαντασίας θέα· τάχα πλάνην
ὑπεμείναμεν βλέμματος· ἢ πλάνην μὲν ἡμεῖς οὐκ ὑπέ-
στημεν, εἰς ἀέρα δὲ διελύθη τάχα τὸ σῶμα, καὶ φύσιν
οὐκ ἔχει λοιπὸν τοῖς ἐπὶ γῆς ὄρατην. Μετὰ τοιαύτης
ὀρώντες εἰς οὐρανὸν ἀπορίας ἤκουον τῶν ἀγγέλων ἐξαι-
φνης· Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐστίμας βλέπειτε
εἰς τὸν οὐρανόν; Τί βούλεται, φησὶν, ὁμῖν ἡ περιέργος
ὄψις; τί τὸ βλέμμα τοῖς οὐρανοῖς ἐπικέχρησε; ζητεῖτε
πάντως ἐν τοῖς οὐρανοῖς; Εἰσφέρει τὸν Ἰησοῦν ἡ νε-
φέλη. Ἡ πάλιν τις αὐτὸν ἐνσώματον βύεται· ὡς περὶ
βεβαίων ἀμφοτέρων θαρρέετε. Κἂν γὰρ νῦν εἰς οὐρανὸν
ἀναληφθῇ, καὶ πάλιν ἐλεύσεται, Ὅν τράσαν ἐθεάσασθε
αὐτὸν παρευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. Ἄλλ' ἐπὶ πολὺ
τῆς γλώσσης ἡ νευρὰ μὴ τεινέσθω· χαυνίωσμεν τὴν
τῶν λόγων αὐτὴν κεκμηκυῖαν κιθαροῖδαν· δόμεν κατὰ
ταῖς λοιπαῖς κιθάραις ἀκρίσασιν· κροτεῖται τὴν ἀνάλη-
ψιν εὐφημῆτα πολύστομος· ἀόετος σήμερον κωνίη πάντων
ἀνθρώπων τὸ γένος, Μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας
μυστήριον· Ὁφθαλμοί, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ,
ἀνελήθη ἐν δόξῃ. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, τῶν
αἰῶνων. Ἀμήν.

[765] *Εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Σωτῆρος.*

Δεῦτε, φίλοι, σήμερον τῶν εὐαγγελικῶν ἀόκτως ἐφάψομεθα θησαυρῶν, ἵν' ἐκείθεν συνθήως ἀρυσώμεθα πλοῦτον ἀφθόνως μεριζόμενον, καὶ οὐδαμῶς οὐδέποτε δαπανώμενον· δεῦτε τῷ πανσόφῳ, καλῶς ὀδηγούντι, καὶ πάλιν ἀκολουθήσωμεν Λουκᾷ, ἵν' ἴδωμεν τὸν Χριστὸν εἰς ἕως ὑψηλὸν ἀναβαίνοντα, καὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην τῆς θείας μεταμορφώσεως λαμβάνοντα μάρτυρας. *Ἰσραηλιτῶν γὰρ, φησί, τοῖς περὶ Πέτρον, εἰς ἕως ὑψηλὸν ἀνήλθεν ὁ Δεσπότης.* Ὅρος ὑψηλὸν, ἐν ᾧ Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας διελέγετο τῷ Χριστῷ· ἕως ὑψηλὸν, ἐν ᾧ νόμος καὶ προφήται συνωμίλουν τῇ χάριτι· ἕως ὑψηλὸν, ἐν ᾧ Μωϋσῆς ὁ τοῦ πάσα τὸν σὸν σφαγιάσας, καὶ τῷ αἵματι τῆς φιλαίας τῶν Ἑβραίων ἐναντίας· ἕως ὑψηλὸν, ἐν ᾧ Ἠλίας παρ' ἐκείνοις τὸν ἰσὺν μελίσας, τὴν δὲ ὕδατος θυσιᾶν ἐν πυρὶ δαπανήσας· ἕως ὑψηλὸν, ἐν ᾧ Μωϋσῆς ὁ ἀνοξίας καὶ κλείσας τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὰ συστήματα· ἕως ὑψηλὸν, ἵνα μάθωσιν οἱ περὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον, ὅτι αὐτὸς ἐστίν, ᾧ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Τρεῖς γὰρ μόνους παραλαβὼν, οὐ πάντας παραλαβὼν, οὐ πάντας καταλιπὼν, οὐ φρονήσας τοῖς ἄλλοις τῆς δόξης, οὐκ εὐτελεστέρους κρίνας· δικαίως γὰρ ὢν, δικαίως τὰ πάντα διέπει· ἀναλογιζόμενος πάντας, καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης οὐ μεριζομένους ἦνυσεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀνάξιοι ἦν τῆς θείας ἔψεως καὶ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ὀπτασίας ὁ μέλλων γενέσθαι προδότης Ἰούδας, τοῦτο χάριν καὶ τοὺς ἄλλους καταλιμπάνει, ἵνα κάκεινῳ, μὴ μόνῳ καταλειφθέντι, πᾶσαν ἀπολογίαν ὑπερον ἀποκαλύψῃ, καὶ τῆς μεταμορφώσεως τοὺς τρεῖς αὐτάρχεις κατὰ τὸν νόμον ἐπισπάσῃται μάρτυρας, ἐν αὐτοῖς κατὰ ψυχὴν καὶ τοὺς λοιποὺς περιφέροντας. Αὐτὸς γὰρ φησὶ· ἐφύλαξαι αὐτοὺς, Πάτερ δικαίε, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ὧσι, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἐν ἔσμεν. Ἰὼρῶν γὰρ ὁ Ἰούδας παρὰ τὸ ἕως Ἀνδρέαν, Θωμᾶν, Φίλιππον, καὶ τοὺς λοιποὺς διατρέχοντας μετ' αὐτοῦ, καὶ οὐδὲ γογγύζοντας, οὐκ ἀγανακτοῦντας, οὐ λοιδοροῦντας, ἀλλὰ χαίροντας, καὶ κοιτῆς τὴν ἄνωθεν χάριν ἑαυτοῦ καὶ τοῖς ἀποῦσι ψηφίζοντας· ἀναπολόγητος παντελῶς ὑπῆρχεν, εἰς οὐδὲν οὐδέποτε τῶν θαυμάτων παροραθεῖς. Ἀλλὰ καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὴν τοῦ μύρου ἀναιτίως βραχίλων, καὶ τὸν διδάσκαλον τοῖς ἐχθροῖς τομητῶς προδιδών. Καὶ τί φησι; *Καὶ μετεμορφώθη ἐμπροσθεν αὐτῶν, καὶ ὤφθησαν Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας συλλαλοῦντες αὐτῷ.* Ἄλλ' ὁ Πέτρος, ὡς ὅτι περὶ πάντα θερμῶς, δμμοσι διανοίας, οὐς οὐκ οἶδὲ ποτε θεωρήσας συλλαλοῦντας αὐτῷ, οὐ πολὺ μετριώσας τὸ θαῦμα, οὐ τὸ παρῶδες μετρήσας τῆς θείας ἐλάμφσεως, καλὸν ἐκάλει τὸν ἔρημον τόπον· σκηνοποιεῖς ἐξ ἀλιέως προέκοπτε, τῷ Σωτῆρι βῶον· *Ποιήσωμεν ὡς τρεῖς σκηνάς, μίαν σοι, καὶ μίαν Ἠλίου, καὶ μίαν Μωϋσῆ· οὐκ εἰδὼς ὁ λέγει.* Ἄλλ', ὡ τῶν μαθητῶν κορυφαῖε καὶ πρωτοστάτα Πέτρε! τί ταπεινάς ἐννοίας προπετεύεσθαι θέλεις, καὶ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους καθυβρίζεις τὰ θεῖα, καὶ τρεῖς ἔγειρῃν ἐν ἐρήμῳ λέγεις; ὁμοτίμον τοῖς δούλοις ὀρίζεις τὴν Δεσπότην; καὶ τῷ Χριστῷ μίαν σκηνὴν, καὶ τοῖς δυοῖν ἐξ ἴσης οἰκοδομῆν ἐπέγειρῃ; μὴ γὰρ ἐξ ἁγίου Πνεύματος, ὡς οὗτος, συνελήφθη Μωϋσῆς; μὴ γὰρ παρθένος ἔτεκε τὸν Ἠλίαν, ὡς τοῦτον ἡ παναγία Παρθένος Μάρια; μὴ γὰρ ἐμβρυον ἐκ μήτρας ἐπέγνευ Μωϋσῆς, καθάπερ τοῦτον ὁ πρόδρομος; μὴ γὰρ οὐρανὸς ἐμήνυσεν Ἠλίῳ τὴν γέννησιν; ἡ μάγοι προσεκύνθησαν Μωϋσῆος τὰ σπάργανα; μὴ γὰρ Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας εἰργάζαντο τοσαῦτα θαύματα; ἡ σπηλαίῳ ἀνθρωπίνῳ ἀπῆλασαν πνεύματα; Μωϋσῆς γὰρ ὠργίσθη ποτὲ, καὶ ῥάβδῳ πατάξας διήλθε τὸ πέλαγος· ὁ δὲ σὸς διδάσκαλος Ἰησοῦς ἐν θαλάσῃ πεζεύσας σὺν τῷ Πέτρῳ, βατὸν [766] ἐποίησε τὸν βῆθλόν. Ὁ Ἠλίας ἵκετεύσας ἐπλήθυνε τῆς χήρας τὸ ἄλευρον καὶ τὸν ταύτης υἶδν ἀνέστησεν ἐκ νεκρῶν· ὁ δὲ σε μαθητὴν ἐξ ἀλιέων λαβὼν, ἐπ' ὀλίγοι; ἄρτοις χιλιάδας ἐκόρησε, καὶ τὸν ἄβηθ ἐσκύλευσε, καὶ ἀνῆρπασε τοὺς ἀπ' αἰῶνος καθεύδοντας. Μὴ τοῖνον λέγε, Πέτρε, *Ποιήσωμεν ὡς τρεῖς σκηνάς*, μηδὲ, *Καλὸν ἡμᾶς τὸ ὡς εἶναι*, μηδὲ ἀνθρωπίνον, μηδὲ ταπεινόν, μηδὲ γήινον, μηδὲ χαμερπές· τὰ ἄνω φρόνει, τὰ ἄνω ζῆται, ὡς ὁ Παῦλος ἐμήνυσε, μὴ τὰ ἐπὶ γῆς. Πῶς γὰρ καλὸν τὸ ἡμᾶς ὡς εἶναι, ὅπου ὁ ἕως ὑβρίσας

τὸν πρωτόπλαστον καὶ ἐβλαψε, καὶ τὸν παρὰ βίβου ἐκλείσεν; ὅπου τὸν ἄρτον ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου ἐσθίειν ἤκούσαμεν; ὅπου στένειν καὶ τρέμειν ἐπὶ τῆς γῆς διὰ παρακοὴν ἐμάθομεν; ὅπου πάντα σκιά; ὅπου πάντα παρσλεύεται ῥοπή; Πῶς οὖν ἡμᾶς ὡς εἶναι καλόν; Εἰ ἐνταῦθα Χριστὸς καταλιμπάνει ἡμᾶς, τίνας χάριν ἐκοινωνήσεν αἵματος καὶ σαρκός; εἰ ἐνταῦθα Χριστὸς καταλιμπάνει ἡμᾶς, τίνας χάριν συγκατέθη τῷ πεσόντι καὶ τὸν κείμενον ἡγειρεν; εἰ καλὸν εἶναι ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς μάτην ἐκλήθη· τῶν οὐρανῶν κλειδοῦχος. Πῶς γὰρ λοιπὸν χρήσιμον τῶν οὐρανῶν αἰ κλείς; Ἐπεὶ τὸ ἕως τοῦτο ποθεῖς, ἀποτάττου λοιπὸν οὐρανοῖς· εἰ σκηνὰς ἐγείρειαι θέλεις, παραίτησαι τὸ εἶναι τῆς Ἐκκλησίας θεμέλιος. Μετεμορφώθη γὰρ Χριστὸς, οὐχ ἀπίως, ἀλλ' ἵνα ἡμῖν ἀποδείξῃ τὴν μέλλουσαν τῆς φύσεως μεταμόρφωσιν, καὶ τὴν ἐσομένην ἐπὶ τῶν φεσίων ἐν φωνῇ ἀραγγέλων δευτέραν σωτήριον ἔλευσιν. Αὐτὸς γὰρ ἐστίν ὁ τὸ φῶς ὡς ἱμάτιον περιβαλλόμενος, κριτὴς ὑπάρχων ζώντων καὶ νεκρῶν· ὅθεν Μωϋσῆν καὶ Ἠλίαν ἐξέμεσον παρήγαγε, τῶν ἀρχαίων ἐψεν παραστήσαι τὰ σήμαντρα. Καὶ τί φησὶν ὁ μέγας γραφεύς; *Ἐτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσκέπασεν αὐτούς· καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε.* Ἐτι, φησὶ, τοῦ Πέτρον λαλοῦντος, ἀνέλεξεν ὁ Πατήρ. Τί, Πέτρε, καλὸν εἶναι λέγεις, μὴ εἰδὼς ὁ λέγεις; Οὐπω πεπαιδαγύγησαι, οὐπω τὴν ἀσφαλὴ γνῶσιν τῆς υἰότητος ἐμαθεῖς, ὁ λέγων, *Σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.* Τοσαῦτα θαύματα κατέδεις, Βάρ Ἰωνᾶ, καὶ ἐτι Σίμων ὑπάρχεις; οὐρανὸν σε κλειδοῦχον κατέστησε, καὶ τῆς ναυτιλίας ἐτι τὸ ἱμάτιον οὐκ ἀπέθου; Ἰδοὺ τὸ τρίτον ἀντίστασαι τῇ τῷ Σωτῆρι βουλή, μὴ εἰδὼς ὁ λέγεις. Εἴπε γὰρ σοι, Δεῖ με παθεῖν, καὶ λέγεις, *Οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο.* Αἶμα πάλιν, Πάντες σκανδαλισθήσεσθε, καὶ λέγεις, *Εἰ πάντες, ἐγὼ δὲ οὐ σκανδαλισθήσομαι.* Ἰδοὺ καὶ νῦν ἐγείρειαι θέλεις τῷ Χριστῷ, τῷ ἅμα ἐμοὶ θεμελιώσαντι τὴν γῆν, τῷ ἅμα ἐμοὶ συστήσαντι τὴν θάλασσαν, καὶ στερέωμα πῆξαντι, αἰθέρα πυρώσαντι, καὶ πάντα ἐν ἐμοὶ πρὸ αἰῶνων δημιουργήσαντι, σκηνὴν τῷ ἔξ ἐμοῦ, σκηνὴν τῷ ἐν ἐμοὶ καὶ μετ' ὑμῶν, σκηνὴν τῷ ἀπάτορι Ἀδὰμ, σκηνὴν τῷ ἀμήτορι Θεῷ, σκηνὴν τῷ λαβόντι σκηνὴν, ἣν ἠρετήσατο, γαστέρα παρθενικήν. Οὐκὼν ἐπειδὴ σὺ τρεῖς σκηνὰς ἐγείρειαι βούλη, μὴ εἰδὼς ὅπως λέγεις, ἐγὼ νεφέλη φωτεινὴ χρυσάμενος, σκηνὴν καὶ τοὺς παρόντας φυλάξας, ἐκ τῶν ὑψίστων βῶν, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα.* Οὐ Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας, ἀλλ' οὗτος· οὐκ ἄλλο, καὶ ἄλλο, ἀλλ' οὗτος, εἰς καὶ ὁ αὐτός, ἐν ᾧ ἠδόκησα, αὐτοῦ ἀκούετε. Μωϋσῆν ἐδικαίωσα, ἀλλ' ἐν τούτῳ πρὸδοκῆσα· Ἠλίαν ἀπέλαβον, ἀλλὰ τοῦτον ἀπέστειλα ἐκ Παρθένου εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν. Οὐδέεις γὰρ, φησὶν, ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβῆς. Ἐκαὶ τοῖνον κατήλθεν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκεῖ ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφήν δούλου λαβὼν. Εἰ μὴ, μείνας ὁ ἦν, γέγονεν ὅπερ ἐσμὲν, εἰ μὴ σταυρὸν καθ' ἡμᾶς, δι' ἡμᾶς ὑπομείνας, καὶ τῷ οικείῳ αἵματι τὸν κόσμον ἰγέρασεν, ἀργεὶ οἰκονομία, καὶ μένει τὰ παλαιὰ τῶν προφητῶν ἀβεβαία ῥήματα. Ἀλλὰ παύσαι, Πέτρε, καὶ μὴ τὰ τῶν ἀνθρώπων φρόνει, ἀλλὰ τὰ τοῦ Θεοῦ. Ὅπως γὰρ ἐστίν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε. Διττῇ γὰρ τῇ περὶ αὐτὸν κέχρημαι φωνῇ, ἡβῆ ἐπὶ μὲν ὑμῶν ἐν τῷ ἔρει τούτῳ, ἐπὶ δὲ Ἰωάννου ἐν τῷ Ἰορδάνῳ ποταμῷ· ἦν ὁ πάλαι προφήτης ἀληθεύσει βοήσας· *Θαδῶρ καὶ Ἐρμονιὴ ἐν τῷ ὄνομαι σὺ ἀγαλλιάσονται.* Πρῶτον ὄνομαι; Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός. Ἐχαρίσατο γὰρ ὄνομα τὸ ὑπὲρ ἄλλο ὄνομα. Ἄλλ' ἐρεῖς πάντως, ἀγαπητέ, τί ἐστὶ, Θαδῶρ καὶ Ἐρμονιὴ ἐν τῷ ὄνομαι σου ἀγαλλιάσονται; Μάνθανε τοῖνον συνेतῶς. Τὸ Θαδῶρ, τοῦτό ἐστι τὸ ἕως, ἐνθα θελήσας μετεμορφώθη Χριστὸς, καὶ Υἱὸς πατὴρ Πατρός ἐμαρτυρήθη, ὡς ἀρτίως ἤκούσατε. Τὸ δὲ Ἐρμονιὴ ἕως ἐστὶ μικρὸν ἐκ γῆς Ἰορδάνου, ὅθεν ἀνελήθη Ἠλίας, καὶ οὕτως πλησίον ἐν τοῖς βείθροις τοῦ Ἰορδάνου βουληθεῖς ἐβαπτίσθη Χριστὸς, καὶ Υἱὸς πατὴρ Πατρός ἐμαρτυρήθη. Ἐν τούτοις τοῖς δυοῖν ἕρεται ὁ ἀραν-

IN TRANSFIGURATIONEM SERVATORIS.

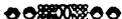
Venite, dilecti, hodie evangelicos thesauros impigre attingamus, ut inde pro more divitias ubertim dividamus, que nunquam absumi possunt. Venite ad sapientissimum rectumque ducem: rursus sequamur Lucam, ut videamus Christum in montem excelsum ascendentem, qui Petrum, Jacobum et Joannem divina transfigurationis testes assumpsit. *Assumpto, inquit, Petro et sociis, in montem excelsum ascendit (Luc. 9. 28. Matth. 17. 1).* Dominus. Mons excelsus, in quo Moyses et Elias cum Christo loquebantur: mons excelsus, in quo lex et propheta cum gratia loquebantur: mons excelsus, in quo erat Moyses, qui agnum paschalem immolavit, et Hebræorum limina sanguine aspersit: mons excelsus, in quo Elias erat, qui apud illos bovem in partes dissecuit, et per aquam victimas igne absumpsit: mons excelsus, in quo Moyses erat, qui mare Rubrum aperuit et clausit: mons excelsus, ut discant Petrus, Jacobus et Joannes, ipsum esse eum genu flectitur cælestium, terrestrium et infernorum (*Philipp. 2. 10*). Tres solum assumpsit: non omnes assumens, nec omnes relinquens: non aliis gloriam invidens, non viliores iudicans; justus enim cum sit, juste omnia administrat: omnes mente revolvens, et ex mutua caritate non avulsos, una copulavit. Sed quia divina illa et tremenda visione indignus erat Judas, qui traditor futurus erat, ideo ceteros relinquit: ne ille, utpote solus relictus, se hac defensione obtegeret; utque tres assumeret transfigurationis testes, qui secundum legem satis erant, qui etiam reliquos mente secum afferebant. Ipse namque ait: *Serva eos, Pater juste, ut et ipsi unum sint, sicut et nos unum sumus (Joan. 17. 21).* Videns enim Judas extra montem Andream, Thomam, Philippum et ceteros secum versantes, nec murmurantes vel conviciantes, sed gaudentes, atque supernam gratiam et sibi mutuo et absentibus optantes, inexcusabilis omnino erat, qui in nullo patrato miraculo retro relictus fuerat. Sed et marsupium habuit, et ungenti mulieri sine causa invidit, et Magistrum audacter inimicis tradidit. Et quid dicit? *Et transfiguratus est ante eos. Et apparuerunt Moyses et Elias loquentes cum eo (Matth. 17. 2. 3).* Verum Petrus, ut semper in omnibus fervens, oculis mentis eos quos non voverat cernens cum eo loquentes, non ita accurate miraculum et stupendæ divinæque illuminationis fulgorem considerans, desertum illum locum pulchrum vocabat: ex piscatore in tabernaculorum opificem proventus, Servatori clamat: *Faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, Elie unum, et Moysi unum, nesciens quid diceret (Luc. 9. 33).* Sed, o discipulorum coryphæe et princeps, Petre! cur cum humilibus cogitationibus petulanter te ingeris, et humanis ratiociniis divina a tuis contumelia, dum tria in eremo erigenda dicis? parem servis Dominum statuis? et unum Christo tabernaculum, et duobus aliis similiter vis excitare? num ex Spiritu sancto, ut hic, conceptus fuit Moyses? num virgo peperit Eliam ut hunc sanctissima Virgo Maria? num infans ex utero novit Moysen, ut hunc Præcursor? an calum Elie natales significavit? aut magi Moysis incantabula adorarunt? num Moyses et Elias tot miracula patrarunt? an in humana spelunca spiritus expulerunt? Moyses enim aliquando iratus est, et virga percussum pelagus trajecit: Magister vero tuus Jesus in mari ambulans cum Petro, calcabile profundum reddidit. Elias precans viduæ farinam multiplicavit, et ejus filium ex mortuis suscitavit: qui vero te ex piscatore discipulum accepit, paucis panibus millia hominum satiavit, et infernum expulavit, abripuitque eos qui a seculo dormiebant. Ne

ergo dicas, Petre, *Faciamus hic tria tabernacula; ne Bonum est nos hic esse (Luc. 9. 33).* Nihil dicas humanum, humile, terrenum, humi repens: superna sapias, superna quaeras, ut indicavit Paulus, non qua super terram. Quomodo enim bonum est nos hic esse, ubi serpens primum parentem contumelia affectit et lésit, et paradysum clausit? ubi ipsum in sudore vultus panem comedissemus? ubi genuisse et tremuisse propter inobsequentiam didicimus? ubi omnia umbra? ubi omnia in momento transibunt? Quomodo ergo bonum est nos hic esse? Si nos Christus hic relinqueret, cur communicasset carni et sanguini? si nos Christus hic relinqueret, cur lapso subvenit et jacentem erexit? si bonum sit esse super terram, frustra vocatus es cælorum clavicularius. Ad quid enim utiles erant claves cælorum? Quando hunc montem desideras, cælis jam abrenuntia: si tabernacula vis excitare, fundamentum Ecclesiæ esse recusa. Transfiguratus enim est Christus non frustra, sed ut futuram nobis ostenderet naturæ transfigurationem, et futurum in nubibus in voce archangelorum secundum salutarem adventum. Ipse enim est amictus lumine sicut vestimento, iudex vivorum et mortuorum. Quare Moysen et Eliam in montem addixit, ut antiquorum oculis signacula sisteret. Et quid dicit magnus ille scriptor? *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de cælis dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui: ipsum audite (Matth. 17. 5).* Adhuc, inquit, Petre loquente, contradixit Pater. Cur, Petre, bonum esse dicis, qui nescis quid dicas? Nondum institutus es, nondum firmam Filii cognitionem accepisti, qui dicis: *Tu es Christus, Filius Dei vivi (Id. 16. 16).* Tot signa vidisti, Bar Jona, et adhuc Simon es? cælorum te clavicularium constituit, et nondum nauticæ artis vestimentum deposuisti? Ecce jam tertio Servatoris voluntati resistis dicens quid dicas. Dixit tibi, *Oportet me pati; et ais, Non erit hoc tibi: dixit rursus, Omnes scandalizabimini; et dicis, Si omnes, ego certe non scandalizabor (Id. v. 16. 21. 22 et 26. 33).* Ecce nunc quoque Christo vis tabernaculum excitare, qui necum fundavit terram, qui necum mare constituit et firmamentum fixit, qui ætherem igneum fecit, et omnia necum ante sæcula creavit: tabernaculum illi, qui ex me est: tabernaculum illi, qui in me et vobiscum est: tabernaculum Adamo, qui est sine patre; tabernaculum Deo, qui est sine matre; tabernaculum ei, qui accepit tabernaculum quod elegerat, uterum virginalem. Itaque, quia tu tria tabernacula vis excitare, nesciens quid dicas, ego nube lucida usus, tabernaculum et adstantes custodiens, ex altissimis clamo: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Non Moyses vel Elias, sed hic; non alius vel alius, sed hic, unus et ipse in quo mihi complacui: ipsum audite. Moysen justificavi, sed in hoc mihi complacui: Eliam accepi, sed hunc nisi ex Virgine in ipsum cælum: *Nemo enim, inquit, ascendit in cælum, nisi is qui de cælo descendit (Joan. 3. 13).* Illic ergo descendit, in terram: illic seipsum exinanivit, formam servi accipiens. Nisi ille, manens quod erat, factus esset id quod nos sumus, nisi crucem apud nos et propter nos sustinisset, et proprio sanguine mundum redemisset, cessaret œconomia, et prophetarum vetera dicta irrita manerent. Sed quiesce, Petre, et ne sapias ea quæ hominum, sed quæ Dei sunt. *Hic est enim Filius meus dilectus, in quo mihi complacui: ipsum audite.* Duplici enim voce circa illum usus sum, vobis in hoc monte, et Joanni in Jordane fluvio. Hanc olim propheta vere significavit, clamans, *Thabor et Hermoniel in nomine tuo exsultabunt (Psal. 88. 13).* In omni

nomine? *Hic est Filius meus dilectus*. Dedit enim illi nomen quod est super omne nomen. Sed dices utique, dilecte: Quid est, *Thabor et Hermoniel* in nomine tuo exsultabunt? Id prudenter discite. Thabor mons est hic, in quo lubens Christus transfiguratus est, et Filius a Patre declaratus est, ut modo audistis: Hermoniel mons est parvus ex terra Jordanis, unde assumptus est Elias, et prope quem in fluentis Jordanis volens Christus baptizatus est, et Filius a Patre declaratus. In his duobus montibus intemeratus Pater filiationem firmans, et tunc et nunc secundo clamat: *Hic est Filius meus dilectus, in quo*

mihicomplacui: ipsum audite. Qui enim ipsum audit, et me audit; et qui de ipso et ejus verbis erubuerit, ego quoque de illo erubescam in gloria mea et sanctorum angelorum. Ipsum audite absque simulatione et nequitia, incircumscripse, fide quærentes, non lingua metuentes; fide accipientes, non Verbum verbis ponderantes. Jam enim Paulus orator, curiosum refrenans, et omnia sine dubitatione docens, clamat: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei: quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus* (Rom. 11. 33). Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN RAMOS PALMARUM.

Jam præfulgent spiritualis celebritatis charismata; jam præcurrunt celebratissimi festi signacula; jam immaterialis sponsi præcurrunt indicia; jam pignus universalis resurrectionis nactus Lazarus cum Domino recumbit; jam unguenti donum eos, qui ad baptismum accurrunt, bono replet odore; jam fideles regis custodes hanc magnam urbem occuparunt; jam fidelis populus in occursum Domini veniens, clamat dicens, *Hosanna in excelsis*, ut modo audistis: *Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel* (Matth. 21. 9). Benedictus qui venit, qui semper venit, qui nobiscum est, et extra fideles nunquam. Vere turba illa regiam virtutem et ingressum noverat. Sicut enim in præsentem, terreno rege contra tyrannum bellum gerente, et post victoriam revertente, cives omnes extra civitatem obviam ipsi veniunt, flores gestant, laudes nectunt, encomiis victoriam celebrant, non gloriæ amore moti, sed victoriæ celebrandæ de iderio: eodem modo Dominum Christum, ut regem triumphantem, omnis turba et verbis et palmarum ramis declarabat esse victorem adventantem; imo potius Deum sibi notum. Deo namque soli competunt verba tunc prolata, quæ prudentibus divina mysteria detegunt, *Hosanna in excelsis*; id est, Serva, quaeso, in excelsis; sic enim explicatur illud Hebraicum, *Hosanna in excelsis*; ut superne sit salus, et inferne benignitas. O turbæ cognitionem divinam angelici ministerii consortem! Terram illi calcabant, et in caelo incedebant, corpore amici, et incorporea tractantes: Judæi nomine, et Christiani re; mundani vite forma, et apostolici confessione: hi, ut et Petrus, supernam revelationem acceperant. Sicut enim apostolorum coryphæus, non ex propria meditatione, sed ex divina revelatione Domino dicebat: *Tu es Filius Dei vivi* (Matth. 16. 16); et Dominus ostendens ipsum non ex propria cogitatione, sed ex Patris revelatione id accepisse, beatum illum prædicabat, *Beatus es, Sion Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in caelis est* (Ib. v. 17): ad eundem modum turba, accepta superne revelatione, clamabat ad Dominum dicens: *Hosanna in excelsis; benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel*. Id certe omnino verisimile est. Undenam vero probatur Judaicam hanc turbam superne revelationem accepisse. Undenam igitur id probabo? Ex ipsis Domini verbis. Nam, *Videntes*, inquit, *summi sacerdotes et scribæ pueros clamantes in templo, et dicentes, Hosanna Filio David, indignati sunt et dicebant ad Jesum: Audis quid hi dicunt? Jesus autem dicit eis: Erym: numquam legistis: Ex ore infantium et lactentium, percipisti laudem* (Matth. 21. 15. 16)? Nec ex Domini verbis tantum, sed etiam ex stupendo turbarum motu et occursum et ex gestis earum asseritur: non modo enim clamabant, sed etiam ramos olivarum et palmarum secabant manibusque gestabant, ac vestimenta sua substernebant, atque servatorem et regem Dominum appellabant: unde palam cuius est, ipsas superne revelationem accepisse. Nisi enim de

caelo accepissent, unde novisset turba Dominum esse regem? Regis hujus mundi diadema non gestabat, non vestiebatur purpura, non comitabatur eum exercitus, non præcurrebant equites, non currus, non clypei auro obducti, non vehebatur curru purpura strato, sed pullo insidebat alieno, duodecim tantum ducens discipulos. Unde ergo noverat turba ipsum esse regem, nisi ex superna revelatione? Ideoque in Domino non quærebant vulgare diadema; noverant enim ipsum sine principio regnare: non quærebant purpuram; videbant enim illum amictum lumine sicut vestimento: non circumspiciebant militum turmam, obtemperantes propheta: dicenti: *Decem millia denarii ministrabant ei, et millia millium archangelorum assistebant ei* (Dan. 7. 10). Non quærebant equites et currus; sciebant enim ipsum esse qui Eliam in curru igneo assumpsit: quia noverant evangelistas equorum instar illum sequi, credentes propheta, nempe Zacharia: dicenti: Post illum equi albi, rutili, varii et floridi (Zach. 6. 2. 5). Albus equus est Matthæus, qui ea que spectant ad incarnationem Domini clarius descripsit: floridus equus Marcus, qui floridus evangelium scripsit: varius equus Lucas, utpote qui elegantiori et vario sermone Christi gesta narravit: rutilus equus Joannes, qui Christi divinitatem, quasi fulgur igneum inter apostolos resplendens declaravit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Equos autem veloces in omnem terram evangelium ferentes Habacuc propheta apostolos vocavit, dicens: *Et induxisti in mare equos tuos* (Hab. 3. 15): mare totum mundum tropice vocans. Non quærebant penes Dominum curru geminis coagmentatum, purpura stratum, regis armis instructum; sciebant enim Cherubim et Seraphim, sex alarum lucernas, curru ornare, quod crederent ei qui dixerat: *Qui sedes super Cherubim, manifestare* (Psal. 79. 2). Fidelis ergo turba illa Jerosolymitana a Deo revelationem nacta, non offensa a vili pullo, sed a Domini adventu corroborata est. Quapropter ubi viderunt Dominum pullo insidentem, statim prophetice impulsu predictionibus, acceptis palmarum ramis, ad invicem dixerunt: Quid exspectamus, cur non obviam imus spirituali palmarum ramis palmarum instructi? Fructus ejus immortalitate plenus est; folia ejus sunt orbi medela; truncus ejus, id est lignum crucis, mundi totius salus est, et tropæum de victoria contra diabolum reportata. Audivimus Ecclesiam nostram in Canticis canticorum clamantem: *Ascendam in palmam, apprehendam ramos ejus* (Cant. 7. 8). Prævenimus Ecclesiam ex gentibus, illumque ut palmam spirituales et ut regem fortem salutemus. Hæc dicentibus turbis, hæc agentibus, Dominumque celebrantibus, principes sacerdotum et Pharisei admodum exasperati, increpabant turbas dicentes, Quid facitis? quid vana proferitis, petulantissimi? ad fabri filium quasi ad Dei filium acceditis ramos palmarum tenentes? Dominum vocatis eum, qui non habet ubi caput suum reclinet? regis voces proferitis in eum, qui pullo asinæ insidet?

τος Πατῆρ βεβαιῶν τὴν υἰότητα, καὶ τότε καὶ νῦν ἐκ δευτέρου βοᾷ, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠνθρώκησα· αὐτοῦ ἀκούετε.* Ὁ γὰρ αὐτοῦ ἀκούων, καὶ ἐμοῦ ἀκούει· καὶ ὅς ἂν ἐπαισχυνθῆ αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ λόγους, καὶ γὰρ αὐτὸν ἐπαισχυνθήσονται ἐν τῇ δόξῃ μου καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων. Αὐτοῦ ἀκούετε, ἀπλάστως, ἀκάκως, ἀπεριγράπτως, πίστει ζητούντες, ἀλλ' οὐ

γλύττη μετροῦντες, πίστει παραβαίνοντες, ἀλλ' οὐ λόγους τὴν λόγον σταθμίζοντες. Ἄρτι γὰρ Παῦλος ὁ βήτωρ, γαλιναίων τὴν περίεργον, καὶ πάντα διδάσκων ἀνενοήτως, βοᾷ· *Ὁ Βάσις πλείουτε τε καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ!* Αὐτῶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

Εἰς τὰ βυθα.

Ἦδη τῆς πνευματικῆς πανηγύρεως προλάμπει τὰ χαρίσματα· ἦδη τῆς πανευφήμου ἑορτῆς προτρέχει τὰ σημαντρά· ἦδη τοῦ ἁγίου νυμφίου προτρέγουσι τὰ μηνύματα· ἦδη τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως ἀρβυλάκιον δεξιόμενος Ἀδάμας τῷ Κυρίῳ ἀνάκειται· ἦδη τῆς δωρεᾶς τὸ μύρον τοὺς τῷ βαπτίσματι προστρέχοντας εὐωδιάζει· ἦδη τοῦ βασιλέως οἱ πιστοὶ φύλακες τὴν μεγάλην πόλιν ταύτην κατέλαβον· ἦδη ὁ πιστὸς λαὸς εἰς ἀπάντησι· τῷ Κυρίῳ προσδραμὼν βοᾷ λέγων· *Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις*, καθὼς ἄρτιως ἤκούσατε· *Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ.* εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος, ὁ ἀεὶ ἐρχόμενος, καὶ ὡν μεθ' ἡμῶν, καὶ ἔξω τῶν πιστῶν μηδαμῶς γινόμενος. Ὅντως ὁ βῆλος ἐκεῖνος βασιλικὴν ἐγνώρισε δύναμιν καὶ εἰσόδον. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς παρούσι, κοσμικοῦ βασιλέως ἐπιστρατεύσαντος τυράννῳ, καὶ μετὰ νίκης ὑποστρέφοντος, πάντες οἱ πολῖται αὐτοῦ πρὸς τῆς πόλεως συναυτῶσιν, ἀνθὲν βαστάζοντες, ἐπαίνους πλέκοντες, ἐγκωμιοὺς τὴν νίκην ἀμειβόμενοι· ἀγεί δὲ αὐτοὺς πρὸς ταῦτα οὐκ ἔνδοξος ἔρω, ἀλλ' ἐπινίκιος ὕμνος καὶ πάθος· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ, ὡς ἐπὶ βασιλέως τροπαιοῦχου, ἄπαν τὸ πλῆθος, καὶ ἐκ τῶν λόγων, καὶ ἐκ τῶν βατῶν ἐμνήσθησαν ὅτι νικητῆς ὁ παραγενόμενος, μάλλον δὲ ὅτι Θεοῦ· ὁ γνωρίζομενος. Θεῷ γὰρ μόνῳ ἀρμόδιαι αἱ φωναὶ αἱ τότε βληθεῖσαι, καὶ τοῖς συνετοῖς θεῖα μυστήρια παραγυμνοῦσαι, *Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις*· τοῦτέστι, ὡς ὡν σωτηρία, καὶ κάτω φιλανθρωπία. Ὁ βῆλος θεογονωσά ἀγγελικῆς διακονίας μετεσχηκός· ἦ γιν πατοῦντες, καὶ οὐρανὸν χωροβατοῦντες· σώμα περιελάμμενοι, καὶ τὰ τῶν ἀσωμάτων μετερχόμενοι· Ἰουδαῖοι τὴν προσηγορίαν, καὶ Χριστιανοὶ τὴν ἐργασίαν· κοσμοκλὴ τὴν διαγωγήν, καὶ ἀποστολικὴ τὴν ὁμολογίαν· ἄνωθεν καὶ οὗτοι, ὡς Πέτρος, τὴν ἀποκάλυψιν ἐδέξαντο. Ὅσπερ γὰρ ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων οὐκ ἐξ οἰκείας μελέτης, ἀλλ' ἐκ θείας ἀποκαλύψεως ἔλαβε πρὸς τὸν Κύριον, *Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος*, καὶ ὁ Κύριος δεικνύων ὅτι οὐκ ἐξ οἰκείων λογισμῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔλαβε τὴν ἀποκάλυψιν, μακαρίζων αὐτὸν ἔλεγε· *Μακάριος εἶ Σίμων Βῆρ Ἰωάν, ὅτι [768] σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ βῆλος ἄνωθεν τὴν ἀποκάλυψιν δεξιόμενος ἀνεβόα πρὸς τὸν Κύριον λέγων· *Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις*· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ. Ἔστι δὲ πάντως εἰκὸς εἰπεῖν, τίς καὶ πόθεν ἡμῖν ἡ ἀπίθειξις, ὅτι ὁ Ἰουδαϊκὸς οὗτος βῆλος ἄνωθεν ἔλαβε τὴν ἀποκάλυψιν. Πόθεν οὖν ἡμῖν ὑποδείξις; Ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Κυρίου ῥημάτων· *Ἰδότες γὰρ, φησὶν, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ εἰς ἡμεῖς ἐπὶ τῶ Ἰησοῦ*· *Ἀκούετε τί οὗτοι λέγουσιν;* Ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει αὐτοῖς· *Ναὶ· οὐδέποτε ἀνέγνωτε, Ἐκ στόματος ῥημάτων καὶ θηλαζόντων κατηρεῖσθε αἶνον;* Καὶ οὐκ ἐκ μόνων δὲ τῶν τοῦ Κυρίου ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς παραδόξου τῶν ὁσίων συστροφῆς καὶ ἀπαντήσεως καὶ τῶν ἔργων ὧν ἐποίησαν, οὐ μόνον κράζοντες, ἀλλὰ καὶ τοὺς κλάδους τῶν ἐλαίων, καὶ τὰ βῆλα τῶν φοινίκων κόπτοντες, καὶ ταῖς χερσὶ φέροντες, καὶ τὰ ἱμάτια αὐτῶν ὑποστρωννύοντες, καὶ Σιωτήρα καὶ βασιλέα καὶ Κύριον προσταυροῦντες. Ὅθεν παντὶ που δήλον, ὅτι ἄνωθεν ἐδέξαντο τὴν ἀποκάλυψιν. Εἰ μὴ γὰρ ἄνωθεν ἐδέξαντο, πόθεν ἐγνώριζεν ὁ βῆλος βασιλέα τὸν Κύριον; Οὐκ ἐφόρει διάδημα βασιλέως κοσμικοῦ, οὐτε περιεβέβλητο ἀκουργίδα, οὐκ ἐπεφόρετο πλῆθος στρατοῦ, οὐ προέτρεχον αὐτῷ ἵπποι· καὶ ἄρματα καὶ ἀσπίδες

χρυσοκόλλητοι, οὐκ ἐπωγεῖτο ἄρματι πορφυροστρώτῳ βασιλικῷ· πῶλι δὲ ἐπεκάθητο ἄλλοτρίῳ μικρῷ, δώδεκα μαθητῆς μόνους ἐπαγόμενος. Πόθεν οὖν ἔγνω ὁ βῆλος αὐτὴν βασιλέα τυγγάνειν, εἰ μὴ ἄνωθεν ἔλαβε τὴν ἀποκάλυψιν; Διὸ οὐκ ἐζήτουν ἐπὶ τοῦ Κυρίου διάδημα κοσμικόν· ἔγνωσαν γὰρ αὐτὸν ἀνάγκως βασιλεύοντα· οὐκ ἐζήτουν ἀκουργίδα· ἐθεώρουν γὰρ αὐτὸν ἀναβαλλόμενον φῶς, ὡς ἱμάτιον οὐ περιεβέβλητον πλῆθος στρατιωτῶν, πεισθέντες τῷ εἰρηκῶτι προφήτῃ· *Μίριαι μιναδάδες ἐλείτούργουν αὐτῷ, καὶ χίλιαι χιλιάδες ἀργαργέλων παρείστηκισαν αὐτῷ*· οὐκ ἐπεζήτουν ἵππους καὶ ἄρματα· ἐγνώρισαν γὰρ ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ τὸν Ἕλληνα ἐν ἄρματι πυρίνῳ ἀναλαβόν· καὶ τοὺς εὐαγγελιστὰς καθάπερ ἵππους παρακολουθοῦντας αὐτῷ γνωσκόντες, πεισθέντες τῷ εἰρηκῶτι προφήτῃ· *Ζαχαρίας δὲ οὕτως ἐστὶν ὁ εἰπὼν, ὅτι Ὅπισω αὐτοῦ ἵπποι λευκοὶ, καὶ πυρροὶ, καὶ ποικίλοι, καὶ ψαροὶ. Λευκὸς ἵππος Ματθαῖος, ὡς τὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου σαφέστερον ἐκθέμενος· ψαρὸς ἵππος ὁ Μάρκος, ὅς διανθέστερον τὸ εὐαγγέλιον ἔγραψε· ποικίλος ἵππος ὁ Λουκᾶς, ὡς εὐλόγιστος ἔλαβε καὶ ποικίλως τὰ κατὰ Κύριον ἐκθέμενος· πυρρὸς ἵππος Ἰωάννης, ὁ τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, καθάπερ ἀστραπὴ πυρός, τοῖς ἀποστόλοις ἐκλάμψας. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ Λόγος.* Ἴππους δὲ ταχυδρόμους εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τὸ εὐαγγέλιον κομισάντας, καὶ ὁ προφήτης Ἀμβροσίῳ τὸν αὐτὸν ἀποστόλου ὠνόμασε λέγων· *Καὶ ἐπεβίβασας εἰς θάλασσαν τοὺς ἵππους*· ὁ θάλασσαν τροπικῶς τὸν ἄπαντα κόσμον καλέσας. Οὐκ ἐζήτουν ἐπὶ τοῦ Κυρίου δῆγμα λιθοκόλλητον, πορφυροστρώτον, βασιλικὸς ὄπλις διηθυσμένον· ἤδεισαν γὰρ τὰ Χερουθὶμ καὶ τὰ Σεραφὶμ, τὰς ἐξεπτερυγὰς λαμπάδας, δῆγμα κεντούμενα, πεισθέντες τῷ εἰρηκῶτι· *Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουθὶμ ἐμψάνθη.* Θεοθεντοῖνον ὁ Ἰερουσαλιμικὸς ἐκεῖνος πιστὸς βῆλος, τὴν ἀποκάλυψιν δεξιόμενος, οὐκ ἐσκανδαλίσθη ὑπὸ τοῦ εὐτελοῦς πώλου, ἀλλ' ἐτεδυναμώθη ὑπὸ τῆς Δεσποτικῆς παρουσίας. Διὸ ὡς μόνον εἶδον τὸν Κύριον ἐπιπλέον τῷ πῶλι, εὐθέως προφητικὰς προβήσασιν νυχθέντες, ἀναλαβόντες τὰ βῆλα τῶν φοινίκων, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους οἱ βῆλοι· *Τί ἀναμένομεν, καὶ οὐκ ἐξεργάμεθα εἰς ἀπάντησιν τοῦ νοητοῦ φοίνικος, κρατοῦντες τὰ βῆλα τῶν φοινίκων;* Ὁ καρπὸς αὐτοῦ γλυκάσματος· καὶ ἀθανασίας πλήρης· τὰ φύλλα αὐτοῦ τῆς οἰκουμένης ἱμάτια· τὸ στέλεχος αὐτοῦ, τοῦτέστι, τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ, τοῦ κόσμου παντὸς σωτηρία, καὶ τροπαιὸν τῆς κατὰ τοῦ διαβόλου νίκης. ἤκούσαμεν τῆς ἐξ ἡμῶν Ἐκκλησίας ἐν τοῖς Ἄσμασι τῶν ἔσμων βρώσεως· *Ἀναθήσομαι ἐπὶ τοῦ φοίνικος, κρητίσω τῶν κλάδων αὐτοῦ.* Προλάβομεν τὴν ἐξ [769] ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, καὶ ὡς φοίνικα νοητῶν, καὶ ὡς βασιλέα κραταῖον ἀπαυμάθη. Ταῦτα τῶν ὁσίων λεγόντων καὶ διαπραττόμενων, καὶ τῶν Κυρίων εὐφημούντων, οἱ ἀρχιερεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὀμμευχθέντες σφόδρα ἐπέτιμων τοῖς βῆλοις λέγοντες· *Ἐπίκειται, τί ματαιολογεῖτε προπετέστατοι;* ὡς Θεῷ τιμῶν τοῦ τέκτονος προσέρχεσθε τὰ βῆλα κρατοῦντες; Κύριον δομάετε τὴν μὴ ἔχοντα πού τὴν κεφαλὴν κλίνας; βασιλικὸς φωνὰς περιβάλλετε τῷ ἐπὶ πῶλι δυνε καυζόμενῳ; οὐχὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ παρ' ἡμῖν εἰσι; Παύσασθε, προπετέστατοι, εἰ δὲ μὴ γε, κολασθήσεσθε. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀπεστάλημεν, ὅπως τοὺς ἐν ἡμῖν προπετέστατους σημειώσωμεν, οἷκας τῆ νόμῃ ἀποτινύοντες. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ βῆλοι τῶν ἀρχιερέων λεγόντων, οὐ κινοῦνται μὲν πρὸς σῆσιν, ἀποκρίνοντα· δὲ πρὸς αὐτοὺς τῆς χάριτος ἐνεργούσης· Μέμενοι ἡμῖν, Φαρισαῖοι, καὶ κίλασιν ἡμῖν ἀπειλεῖτε ὡς βλασφημίαν προεμένους; τίνες κολάσεως ἀξιοὶ; ὑμεῖς οἱ τὰς Γραφὰς ἀναγινώσκοντες; καὶ μὴ νοοῦντες, ἡ ἡμεῖς οὐ

ἀκούοντες καὶ κρατοῦντες; σφαλλόμεθα βαίτα τῶν φοινίκων τῷ Κυρίῳ προσφύροντες; οὐκ αὐτός ἐστιν ὁ τῆς δίκαιου φωνῆς; οὐ περὶ αὐτοῦ κέκραγεν ὁ προφήτης; *Δίκαιος ὡς φοινίξ ἀρθήσει*; οὐκ αὐτὸς ἦν θῆς τῶν τυφλῶν τὴν ἀνάβλεψιν; οὐ χωλοῖς τὴν δρόμον ἀκώλυτον ἔχαρισάτο; οὐ τὸν παράλυτον τὴν βαστάσασαν κλίνην βαστάσαι ἐποίησεν; οὐ τὸν τεταρταῖον Λάζαρον ἐξήγειρεν ἐκ θανάτου; οὐ διὰ τοῦτο βούλεσθε τὸν Λάζαρον πάλιν ἀποκτείνειν; οὐχ ὑμεῖς τὸν λίθον ἀπεκυλίσατε, καὶ τῇ ἀπιστίᾳ ὡς λίθοι σκληρύνεσθε; οὐχ ὑμῖν ἐπέτρψε λύσα τὰς χειρίας, ἵνα μὴ, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ, ἄλλον ἐξ ἄλλου τάραυ παραπηδήσαντα ψευδολογήσητε; Ἄελ ὄψεσθε τοὺς καλοὺς βασιλεύετε, ὦ Φαρισαῖοι, καὶ τῷ πλήθει πιστεύονται ἐναντιώσθε. Διὰ τοῦτο πάλιν τὸν Λάζαρον ἐβουλεύσασθε φονοκτονῆσαι, ἵνα τοῦ ὄχλου τὴν πίστιν ἐκκόψητε. Εἰ γὰρ φονεύσητε τὸν Λάζαρον, τί; οὐ δύναται πάλιν αὐτὸν ἀναστήσει; Ἰδοὺ μὲν τίς κοπωθήσεται, ὑμεῖς φονεύοντες, ἢ ἐκεῖνος ἐγειρῶν; Ὑμεῖς ἔργῳ καὶ κόπῳ φονεύετε, αὐτὸς λόγῳ ἀνίστησι. Τίς μᾶλλον κοποῦται; οὐχ ὁ λόγος τοῦ ἐνεργούντος κουφότερος; σφαλλόμεθα, ὦ Φαρισαῖοι, ὅτι ὡς βασιλεῖ προσήλθομεν τῷ Κυρίῳ; τὸν πύλον θεωροῦντες μᾶλλον ἐνεδυναμώθημεν. Διὰ καὶ βασιλεῖ κραταῖον γνωρίζομεν, καὶ ἔχομεν τὴν Γραφήν παρὰ πόδας, ἵνα μάθητε συνेतῶς ὅτι οὐχ ἡμεῖς σφαλλόμεθα, ἀλλ' ὑμεῖς πλανᾶσθε. Ἔχετε τὸν προφήτην Ζαχαρίαν τοῦτο τοῦ λόγου; ἀναπτύξατε φοβήθητε αὐτοῦ τὸ δρέπανον τῆς ἐκδικήσεως· ἐκ πολλῶν γὰρ τῶν χρόνων τὴν Ἰουδαίαν εὐαγγελιζόμενος ἐκέκραγε, *Χαίρε σφόδρα, ὑπάτερ Σιών· ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοὶ πρῶτος καὶ ἡσύχιος, κωλήμενος ἐπὶ πῶλον θου, υἱὸν ὑποζυγίου*. Μὴ σφαλλόμεθα τὴν Γραφήν ἀναγινώσκοντες, καὶ τὸν βασιλεῖα γνωρίζοντες, καὶ ἑαυτοὺς εὐεργετούντες, καὶ τοὺς ἀμειβόμενους ἐπιστρέφοντες; τὸν προφήτην κατέχετε καὶ τὸν προφητευθέντα νοεῖν οὐ θέλετε; Ἀποστήσατε ταγαροῦν, ὦ Φαρισαῖοι. Ὅσον ἡμῖν ἐπίκεισθε, τοσοῦτο μᾶλλον τὸν πόθον ἡμῶν διεγείρετε καὶ τὸν ζῆλον. Διὰ οὐ πλανώμεθα βουώντες, *Ἄουρνά ἐστέ τοῖς ὕψιστοις, εὐλογημένος ὁ ἔρχομενος ἐν ὄνοματι Κυρίου*. Γνωρίζομεν τὸ ὄνομα, ὦ Φαρισαῖοι· τοῦτο τὸ ὄνομα τῆς Αἰγύπτου ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, καὶ τὴν θάλασσαν ἡμῖν βεβήτην πεποίηκε, καὶ τὴν ἔρημον ἐπόλισε, καὶ εἰς γῆν βέουσαν γάλα καὶ μέλι ἐνώκησε· τὸν προφήτην βοᾶν παρεσκύαζε· *Γνώτωσαν, ὅτι ὄνομά σοι Κύριος· σὺ μόνον ὕψιστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν*. Ὅτι μὲν ὁ ὄχλος εὐπέθη, οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἀπίευσαν. ἄκουε τοῦ εὐαγγελιστοῦ· *Καὶ συμβουλεύονται οἱ ἀρχιερεῖς, ἵνα καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνωσιν, ὅτι πολλοὶ δι' αὐτὸν πίπτον ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐπίστευον εἰς τὸν Ἰησοῦν*. Εἶδες τῶν ἀρχιερέων τὴν μανίαν; Ἰνα ἐκκόψωσι τὴν πίστιν τοῦ πλήθους, ἐζήτουν καὶ τὸν Λάζαρον ἀποκτείνειν, λέγοντες πρὸς ἑαυτοὺς, ὅτι Ἐὰν τὸν Ἰησοῦν μόνον ἀποκτείνωμεν, [770] καταλείψομεν δὲ τὸν Λάζαρον ζῶντα, οὐδὲν ὠφελοῦμεν· τοῦτον γὰρ ὀρώντες εἰς ἐκεῖνον πιστεύουσιν. Ὅπως οὖν μὴ καὶ μετὰ θάνατον πρόσκομμα ἡμῖν γένηται, τοῦ πιστεύειν τινὰς εἰς τὸν Ἰησοῦν, ἀποκτείνωμεν τὸν Λάζαρον, ἵνα πάντῃ τὴν μνήμην αὐτοῦ ἐξαλείψωμεν. Ταῦτα δὲ καὶ ἕτερα ἔλεγον οἱ ἀρχιερεῖς, ὡς ἄνθρωποι ματαιόφρονες, μὴ συνέντες ὅτι ὁ Κύριος μέλλων τὸν ἐκούσιον θάνατον καταδέχεσθαι ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ἀθανασίας, οὐκ ἔμελλε τὸν Λάζαρον μόνον καὶ τὴν τοῦτου ἔγερσιν τῷ κόσμῳ εἰς μνήμην καταλιμπάνειν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀκαταμάχητον σταυρὸν ὃν οὐτε δυνήσονται οὔτε πορθῆσαι οὔτε κρυφαί οὔτε ματαιώσαι, διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης δεκνύντα τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ τὴν δύναμιν. Ποῖος γὰρ οἶκος ἐστὶν ὁ μὴ ἔχων τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, τρέπαιον κατὰ δαιμόνων καὶ φυλακτήριον ψυχῶν ὑπάρχον; Ποῖον πλοῖον τὸ μὴ πηδαλιουχοῦμενον ὑπὸ τοῦ σταυροῦ; ποῖα πόλις, ἢ μὴ ἔχουσα τὸν σταυρὸν φρουρίον; ποῖο; βασιλεὺς ὁ μὴ ἀνασέσμουμένος τὸν σταυρὸν; ποῖα παρθένος ἢ μὴ ἔχουσα βακτηρίαν τὸν σταυρὸν; ποῖα Ἐκκλησία ἢ μὴ τῷ σταυρῷ τετειχισμένη; Σταυρὸς ἐν νυκτὶ φωτίζει, καὶ ἐν ἡμέρᾳ λαμπάροισι· χεῖμανα συμφορῶν ἔαρ καλεῖν καὶ ἕρος ἐπίσταται, συζυγίαν συσφίγγει. φιλίαν αὔξει, ὅτι ἀπάντων τῶν ἀγαθῶν ἀρχὴ.

Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστῆς; καλὸν γὰρ καὶ τὴν κεφαλὴν τῆς πάσης διακοπῆς ψιλαφήσαι. Ἦκουες ἀρτίως τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος, *Πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν*. Καὶ ποῖα αὐτῆ ἡ πρὸ

ἑξ ἡμερῶν ἡμέρα; Ποῖα αὐτῆ; Ἡ παρούσα ἡμέρα ἢ τὴν πρόδρομον Ἰωάννην χαρακτῆρίζουσα. Ὑπερ γὰρ Ἰωάννης πρόδρομος τοῦ Κυρίου, οὕτω καὶ αὐτῆ πρόδρομος τῆς ἀναστάσεως· καὶ ὡσπερ ὁ Ἰωάννης δακτυλοδεικτῶν τὸν Κύριον ἔλεγε· *Ἴδε ὁ δμῶν τοῦ Θεοῦ ὁ ἔλθων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου*· οὕτω καὶ αὐτῆ δακτυλοδεικτοῦσα τὴν μέλλουσαν κυριακῆν, ἐκέκραγε λέγουσα· *Ἴδε ἡ μήτηρ τῶν μελλόντων ἀναγεννησθαι*. Πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα. Ἀκούσατε τὴν ἡμέραν· οὐ γὰρ ἀπλῶς κείται τὸ, *Πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα*· ἀλλ' ἵνα μάθητε καθαρίσαι ἑαυτὸν ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος. Προκαθαρίων γὰρ ἐστὶν αὐτῆ ἡ ἡμέρα, ἵνα ἑαυτὸν καθαρίσῃ ἀπὸ πάσης κηλίδος, ἵνα λύτῃ· ἔχθραν καὶ παύσῃ ὄργην, ἵνα σβέσῃ διαβολὴν, ἵνα συσφίγγῃ ἀγάπην, ἵνα πλατύνης φιλοπρωχίαν, ἵνα μὴ μόνος σὺ ἑορτάσῃ, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐνδεόμενος· συνεορτάσῃ σοι. Ἐὰν γὰρ μὴ μεταδῷ τῷ χρεῖαν ἔχοντι, ἐκεῖνος δὲ συγγνώμῃ, καὶ σὺ ἑορτάσῃ, σκόπει μὴ γένοιτο ἐπὶ σοῦ ἡ τοῦ πλουσιοῦ ἐκεῖνου ἀνταπόδοσις, ὅστις εὐφραϊνόμενος καθ' ἡμέραν λαμπρῶς, τῷ Λαζάρῳ ἐκ τῶν ψυχῶν οὐ μετέδωκε. Μετάδο, οὖν τῆς τραπέζης τῷ χρεῖαν ἔχοντι, καὶ εὐποίησον τοῦς δεομένους, ὅπως καὶ σὺ διαπαντὸς ἑορτάσῃ, καὶ ὁ πένθῃ συνευχθῆ. Ἐὰν γὰρ σὺ μὴ εὐποιήσῃ εἰς τὸν ὀρθοῦν σου πένθητα, τὸν χρεῖαν παραμιλλίας ἔχοντα, ἐκεῖνος δὲ ἀπὸ ἀνάγκης παρὰ σοῦ μὴ εὐεργετηθεὶς, προσέσθῃ εἰρετικῶς, καὶ ἐκεῖνος αὐτῷ παραμυθήσεται, γέγονεν ἐκεῖνος σοῦ φιλανθρωπότερος. Πᾶς γὰρ αἰρετικὸς καθυλακτεῖ τοῦ ποιμένου. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστῆς; *Πρὸ ἑξ ἡμερῶν τοῦ Πάσχα ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς Βηθανίαν, ὅπου ἦν Λάζαρος, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν*. Ὡς τῆς τοῦ Κυρίου σοφίας· ἤγειρε τὸν Λάζαρον, ἵνα ἐρεθίσῃ τὸν διδάσκον. Ἄκουε διὰ βραχείων. Ὡς εἶδεν ὁ διάβολος, τὸν Κυρίου βοήσαντος, *Λάζαρε, δεῦρο ἔξω, καὶ πάντα τὰ καταχθόνια διαλυθέντα, καὶ τὰς κάτω δυνάμεις, μὴ ὑπομεινῶσαι κρατεῖν, καὶ ὅτι ὡς βασιλικὸν προσταγματος καταπεμφθέντος, μᾶλλον δὲ ὡς θεικοῦ βουλήματος ἐνεργούντος, αἱ μὲν τρίχες Λαζάρου ἀνωθεν ἐβρίζοντο, τῶν δὲ νεύρων αἱ διαλύσεις συνεσφίγγοντο, τῶν δὲ σαρκῶν αἱ μείψεις ἀνεπιπρῶντο, τῶν δὲ ὀστέων ὁ χωρισμὸς συνηρμόζετο, τῶν δὲ ἰχώρων τὰ βεῖθρα συνεστέλλετο, τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ζωτικὸν ὑπεισέρχοντο, ἢ δὲ δέσποινα ψυχῆ τὴν προτέραν καὶ ἀρχαίαν μὴν παραλάμβανεν*· ὡς εἶδε ταῦτα καὶ τὰ παραπλήσια γινόμενα, θορυβηθεὶς καὶ ἐναγωνίως γενόμενος ἐπέτασε ταῖς αὐτοῦ δυνάμει λέγων, Ἄντιτάξαθε, κραταιώθητε, τὴν ἐμὴν βασιλείαν μὴ προδῶτε. Ὡς τί πέπονθα; καταλύεται τὸ κράτος τοῦ θανάτου, ὅπερ διὰ τῆς ἁμαρτίας ἐκτεσάμην· ὄντως εἶπον τῆς ἡμέρας κρατῶν, νῦν ἀποτίω βίβη μεγάλη· [771] συμφορὰ περιπέπτωκα· τρέψαμην ἐξέμειν οὐ; κατέπιον ὄνθ' ἀπὸ τὸν Λάζαρον μόνον κλαίω, ἀλλὰ φερόμαι μὴ καὶ τοὺς ἄλλους, οὐδ' κατέχω ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι τοῦ νῦν, ἀπολέσω. Σπουδῆς μοι χρεῖα, καὶ πολλῆς ἰσχῆς· εἰ μὴ προκαταλάβω τὸν τῷ λόγῳ συλῶντά με, πάσης μου τῆς ὑπάρξεως κενὸν ἀποδείξει. Εὐρον τί πράξω, ἔγνω τι ποιήσω· ἔχω τοὺς Ἰουδαίους συνδρόμους· μισθῶμαι τὸν Ἰουδαῖον· ἀεὶ μοι οὗτος καλῶς ὑπουργεῖ· φιλάργυρος γὰρ ὢν, προσελθούσης γυναικὸς τὸ μύρον τριακοσίων δηναρῶν διετιμήσατο, κόπους παρέχων αὐτῷ· καὶ τὸ μὲν μύρον διετιμήσατο τριακοσίων δηναρῶν, τὸν δὲ δεσπότην τοῦ μύρου τριάκοντα δηναρῶν ἐπέλυσε. Πολλῆς μοι οὖν σπουδῆς χρεῖα σταυρὸν κατασκευάσαι. Αὐτὸς μοι τὸν Λάζαρον ἔλαβεν, ἐγὼ δὲ αὐτὸν ὡς κλέψω, καὶ τοῖς νεκροῖς συναριθμήσω, ἵνα μάθῃ κατὰ μείζονος μὴ στρατεύεσθαι. Αἱ δὲ κάτω δυνάμεις πρὸς αὐτόν· Ὅλον τὸν Ἰησοῦν ὡς καταπαύσαι βούλει; βίβη μὴ καθ' ἑαυτοῦ κἀμνης· ἔχεις αὐτοῦ πείραν· ἐπάλασσε αὐτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· οὐχὶ τρίτον προσήλασε, καὶ τρίτον; ἔπεσε; Ἐὰν δὲ κατέλθῃ, τί μέλλεις πράττειν; Ταῦτα βουλευσάμενος καὶ τὰ παραπλήσια τούτων, ὁ διάβολος τῶς Ἰουδαίους εἰς μείζονα φθόνον διεγείρει, καὶ ἠρέτισε θανατώσαι τὸν Λάζαρον ἐκ νεκρῶν ἀνιστήσαντα, καὶ σταυρὸν τῷ Κυρίῳ κατασκευάσαι, ἵνα γένηται ἡ καταρῆ εὐλογία, καὶ τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ τοῖς πᾶσι σωτηρία. Διὰ γὰρ τῆς τοῦ Λαζάρου ἀναστάσεως ὁ μὲν διάβολος ἐταράχθη, οἱ δὲ Φαρισαῖοι συνεχύθησαν, ἡ Μάρθα ἐπιροφωρήθη, ἡ Μαρία ἰδοξάσθη, ἡ ἀνάστασις προανείχθη, οἱ μαθηταὶ κραταιώτεροι ἐγένοντο, καὶ πᾶσι τῶν Ἰουδαίων πιστευσάντων εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὑπήντησαν αὐτῷ μετὰ κλαδῶν καὶ βῆσι

nonne pater et mater ejus apud nos sunt? Cessate, o petulantissimi, alioquin plectemini. Ideo namque missi sumus, ut petulantiores vestrum notemus, qui poenas adaciacae luanit. Hæc audientes turbæ a principibus sacerdotum dicta, non se remouent ab officio, sed gratia operante respondent illis: Nos reprehenditis, Pharisei, et minas nobis intentatis ac si blasphemias protulerimus? quinam supplicio digni sunt? vosne qui Scripturas legitis, nec intelligitis; an nos qui audimus et seruiamus? num erramus, dum ramos palmarum Domino offerimus? nonne ipse est justitiæ palma? annon de illo clamavit propheta, *Justus ut palma florebit (Psal. 91. 13)*? annon ipse floruit, cum cæcis visum restituit? annon claudis dedit ut sine obice currerent? annon id effecit ut paralyticus lectum qui se gestauerat, ipse gestaret? annon quatruiduanum Lazarum a morte suscitavit? annon ideo vultis Lazarum denuo occidere? nonne vos lapidem remouistis, et incredulitate quasi lapis obdurastis? nonne vobis permisit ut fascias solveretis, ut ne, sicut in caeco nato contigit, alium ex alio sepulcro insillisse mentiremini? Vos semper bonis invidetis, o Pharisei, et credenti multitudinibus adversamini. Ideo Lazarum denuo morti tradere deliberastis, ut turbæ fidem excindatis. Sed quid, si Lazarum interficiatis? annon poterit illum denuo suscitare? Videamus quis fatigatus cedet, an vos occidendo, an ille suscitando? Vos opere et labore occiditis, ille verbo suscitatur. Quis magis fatigatur? Annon verbum facilius est, quam opus? Fallimur, o Pharisei, quia ad Dominum quasi ad regem accedimus? Pullum videntes magis corroborati sumus. Idcirco et regem potentem agnoscimus, et præsto Scripturas habemus; ut discatis, si sapitis, non nos falli, sed vos errare. Habetis Zachariam prophetam: hujus sermones evoluite: timete ejus falcem ulciscens: a multis enim temporibus Judææ prædicans clamavit: *Gaude multum, filii Sion: ecce rex tuus venit tibi mansuetus et quietus, sedens super pullum asinæ, filium subjugatis (Zach. 9. 9)*. Num fallimur Scripturas legentes, regem agnoscentes, nobis bona concilians, et eos qui dubitant reducentes? Prophetam tenetis, et prædictum a propheta intelligere non vultis? Absistite ergo, o Pharisei. Quanto magis in-latis, tanto magis studium zelumque nostrum excitatis. Ideo non erramus clamantes, *Hosanna in excelsis: benedictus qui venit in nomine Domini*. Nomen scimus, o Pharisei: hoc nomen ab Ægypto nos liberavit, et mare nobis permeabile reddidit, desertum civilem habitationem reddidit, nosque in terra lacte et melle manante stabilivit, curavitque ut propheta clamaret: *Cognoscant quia nomen tibi Dominus: tu solus altissimus super omnem terram (Psal. 82. 19)*. Quod autem turba obsequens, et principes sacerdotum rebelles sint, audi evangelistam: *Et consultaverunt principes sacerdotum, ut et Lazarum interficerent, quia multi propter ipsum abibant ex Judæis, et credebant in Jesum (Joan. 12. 10)*. Vidi-stin' illorum insaniam? Ut multitudinis fidem excinderent, Lazarum interficere quærebant, dicentes apud semetipsos: Si Jesum solum interficiamus, et Lazarum vivum relinquamus, nihil proficiemus: nam dum hunc vident, in illum credunt. Ne itaque etiam post mortem offendiculo nobis sit, occidamus Lazarum, ut memoriam ejus omnino deleamus. Hæc et alia dicebant summi sacerdotes, ut homines vani et insipientes, non intelligentes Dominum, qui voluntariam mortem pro mundi immortalitate subiturus erat, non Lazarum solum ejusque resurrectionem tantum in memoriam relicturum esse in mundo, sed etiam inexpugnabilem crucem: quam nec abripere neque occultare neque vanam reddere poterunt, quæ per totum mundum ejus operationis vim ostendat. Quænam domus est quæ non signum crucis habeat, tropæum contra dæmonas, animarum custodiam? quæ navis quæ cruce gubernaculo non utatur? quæ civitas quæ crucem non habeat in præsidium? quis rex qui non cruce redimiatur? quæ virgo quæ non crucem ba-

culum habeat? quæ Ecclesia quæ non cruce muniat? Crux in nocte illuminat, in die lucet: hiemem calamitatum, ver et æstatem appellare novit: conjugium stringit, amicitiam auget, omnibus bonis imperat.

Quid ergo evangelista? e re namque fuerit, totam periodum a capite resumere. Audisti modo dicentem evangelistam: *Ante sex dies Paschæ venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitavit a mortuis (Joan. 12. 1)*. Quænam est hæc dies ante sex dies? Quænam? Præsens dies, quæ Joannem Præcursorem exprimit. Sicut enim Joannes Domino præcurrit, sic et hæc dies resurrectioni: et sicut Joannes digito Dominum monstrans dicebat: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi (Id. 1. 29)*: sic et hæc dies eum digito monstrans sequentem Dominicam, clamavit dicens: *Ecce mater eorum qui regenerandi sunt. Ante sex dies Paschæ*. Audite diem: non enim abs re positum est illud, *Ante sex dies Paschæ*, sed ut discas teipsum purgare ab omni inquinamento carnis et spiritus. Nam prævia purificatio est hæc dies, ut teipsum purges ab omni sordide, ut solvas inimicitiam, sedes iram, exstinguas calumniam, stringas caritatem, extendas pauperum amorem: ut ne tu solus festum agas, sed etiam inops tecum festum celebret. Nisi enim largiaris egentibus, si ille ingemiscat, dum tu festum celebras, cave ne tibi accidat divitis illius retributio, qui cum epularetur quotidie splendide, ne mica quidem Lazari dabat. Largire igitur egeno de mensa tua, et inopibus benefacito, ut et tu semper festum celebres, et pauper dapibus fruatur tuis. Nisi enim tu largiaris pauperi paria sentienti, et consolatione opus habenti; et ille ex necessitate, abs te nihil referens, ad hæreticum accedat, qui illum consoletur: hæreticus te humanior videbitur. Omnis enim hæreticus contra pastorem latrat. Quid ergo evangelista? *Ante sex dies Paschæ venit Jesus in Bethaniam, ubi erat Lazarus, quem suscitavit a mortuis*. O Domini sapientiam! suscitavit Lazarum, ut irritaret diabolum. Paucis audi. Ut vidit diabolus Dominum clamantem, *Lazare, veni foras*, et omnia infernalibus soluta, infernasque potestates imperare non valentes, et quod quasi regio jussu, imo potius divina voluntate operante, capilli Lazari radicem mittebant, nervi soluti constringebantur, carnes imminutæ replebantur, ossa separata suo ordine jungebantur, sanie fluentia coarcebantur, spiritusque vitalis ingrediebatur, anima autem domina præcæm sedem repetebat: ut illa et similia vidit, turbatus et anceps præcepit Potestatibus suis, dicens: Resistite, confortamini, regnum meum ne prodatis. O quid patior! mortis imperium dissolvitur, quod propter peccatum possidebam: eum quem a quatruiduo tenebam, nunc per vim magnam reddere cogor: in calamitatem incidi, quos absorberam vomere cœpi. Non propter Lazarum tantum fleo, sed timeo ne alios etiam, quos ab Adamo ad hoc usque tempus detineo, perdam. Cura mihi opus est et multa fortitudine: nisi prævertam eum, qui solo verbo me diripit, omnibus me facultatibus vacuum exhibebit. Quid mihi faciendum sit excogitavi et novi: Judæos habeo comites, mercede conducam Judam, qui mihi semper recte ministrat. Nam cum sit amans pecuniæ, accedentis mulieris unguentum trecentis denariis æstimavit, ipsique molestiam intulit: et qui unguentum trecentis denariis æstimavit, Dominum unguenti triginta denariis vendidit. Multo igitur mihi studio est opus, ut crucem appaream. Ille mihi Lazarum abripuit; ego vero illum hinc pertraham, et cum mortuis annumerabo, ut discat non sibi contra majorem esse pugnandum. Infernæ vero Potestates respondent illi: Jesum totum huc vis deducere ut quiescat? cave ne contra teipsum labores: jam ejus experientiam cepisti; pugnasti cum illo in deserto: annon illum ter adortus es, et ter excidisti? Si vero descendat, quid facturus es? Hæc et similia cum agitasset in consilio diabolus, Judæos ad majorem invidiam excitavit et investigavit, ut occi-

derent Lazarum qui a mortuis resurrexerat, et crucem Domino parent; ut maledictio fieret benedictio, et lignum crucis omnibus salus. Nam per Lazari resurrectionem diabolus turbatus est, Pharisei pudelfacti sunt, Martha certior facta est, Maria glorificata, resurrectio prius exhibita, discipuli fortiores evase-

runt, et multi Judæorum, qui in Dominum Jesum Christum crediderunt, obviam venerunt ei cum ramis palmarum clamantes et dicentes: *Hosanna in excelsis: benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel: ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.*

IN LAUDEM SANCTI JOANNIS THEOLOGI (a).

Convocavit nos in unum, dilecti, sanctissimus Joannes Theologus, amicus Christi; non quod fragrantium rosarum flores, sed quod spiritualium patrum virtutes nobis exhibuerit: quorum odor est pia confessio, et animarum nostrarum salus. Quæ rosa, quæso, sic foliis ornatur, ut sanctissimus Joannes divina sanctorum corona gloriæ decoratur? Rosa quidem ut aurum splendet et bono intus fulget odore; sanctissimus vero Joannes sapientissimi pastoris et doctoris nostri bono fragrans odore, ab ipso throni culmine magnopere illustrat. O Joannes qui quotannis a peregrinis celebraris, et quotidie cum Ephesiis versaris! o Joannes, qui ut princeps excelsus in hoc sacro monte fulges, non pecunias civibus tuis, sed medelam potentibus largiens! o Joannes, qui Dianam, perhellem draconem, tropæo crucis prostravisti, et uni Christo nuptam Ecclesiam virtute crucis fortiter erexisti! o Joannes, qui patrem tuum Zebelæum in navicula reliquisti, et Dominum tuum Nazarenum, supra pectus ejus recumbens, dilexisti! Duas mammas quasi duos montes respiciebas, et in medio dulciter recumbens, eum qui in medio duorum animalium noscebat Deum prædicasti: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Et mihi stupendam Apostoli vim considera. Terram effundit is qui non est sepultus in terra, et quod effunditur est manna medelam afferens, et hoc ipsum quod effunditur nunquam evacuatur. Quæ causa, quæ operatio illa sit, nemo dicere possit: immutabilia namque sunt Servatoris nostri Christi charismata, et indeficientes sanctorum operationes. O Joannes, armatura piorum, vere pia confessio, iis omnibus refugium, qui ad Deum confugiunt! Nam quod est portus iis qui tempestate agitantur, id ipsum est Deus iis qui labore premanunt. Hodie nos sanctissimus Joannes virtutis suæ decore illustrat: modo enim ille nobis lectus fuit, exque libro suo veteri quasi ex regia imagine, sua pietate fulget. Joannes

(a) Inepta concio Ephesi habita.

pulchrum fidei principium, radix florida, fons indeficiens, qui apud omnes gentes non uno tantum tempore lex est; sed semper, si credatur, honorabile pietatis institutum: primus fidei vertex, qui omnibus pietatis vestigia exhibet, qui nos docuit studere optimis caritatis charismatibus. Videmus enim thalamum virginitalis, et amplectimur fontem curationum. De lumine vero sermonem explicemus. Lux Pater, lux Filius, lux Spiritus sanctus. Lux Pater, quia Deus verus; lux Filius, quia ex Patre effulsit; lux Spiritus sanctus, quia ex Patre procedit: et ideo Deus est verus. Apostolus mihi testificabitur, *Deus lux est* (1. Joun. 1. 5); et, *Venit Joannes, Ut testimonium perhiberet de lumine. Et erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (Joan. 1. 8. 9); id est, venientem ad veritatem. Et Filius, *Ego sum lux vera*; et, *Ego in Patre, et Pater in me* (Joun. 8. 12. et 10. 38). Quod autem Filius lux sit et sol justitiæ, clamat et propheta: *Illuminare, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est* (Isai. 60. 1). Et de Spiritu sancto in Psalmis canitur, *Quoniam apud te est fons vitæ; in lumine tuo videbimus lumen* (Psal. 35. 10); id est, in Filio videbimus Spiritum sanctum: lumen quo illuminati sumus, et usque ad hanc diem illuminamur cordibus nostris. Lux Pater, quia Deus est verus; lux Filius, quia lucis illius splendor est; lux Spiritus sanctus, qui ex Patre procedit: *Nemo enim novit quæ Dei sunt, nisi Spiritus qui in ipso est* (1. Cor. 2. 11). Lux ergo vera est Spiritus sanctus, qui in vera luce conspicitur et intelligitur. Maneat ergo nobis, fratres, fides infracta, Trinitas inseparabilis. Nam dicit beatus Salomon, *Funiculus triplex non rumpetur* (Eccli. 4. 12). Deus enim sanctificat, illuminat, vivificat, liberat et cætera. Filius similiter: omnia enim quæ Pater, et ipse facit. Et Spiritus sanctus similiter sanctificat, illuminat, vivificat, liberat: nam liberati, sanctificati et illuminati sumus, ac reviximus, baptizati in Patrem et Filium et Spiritum sanctum: cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN SANCTUM JOANNEM APOSTOLUM ET EVANGELISTAM THEOLOGUM (a)

Rursus Joannes noster, o Ephesii, imo potius totius orbis doctor, spirituales sagenam expandit, et nos omnes ex diversis locis congregavit, non ut illum coronis roseis honoremus, sed ut illum bonis et justis operibus decoremus. Rursus spirituales fontes suos attraxit, non ut sitientes agros riget, sed ut laborantes populos fulciat: rursus in templum ascendit secundus post Petrum, non ut claudum unum sanatum saltare curet, sed ut nos omnes in pietate firmatos instituat, ut in caelis conversationem habeamus. Non ultra supra pectus Domini recumbit, sed in singulos nostrum reclinans, nos omnes in pari honore suscipiens, lucrum proprium Deo offert, et ita clamat dicens: *Ecce ego et pueri, quos dedit mihi, Dominus. Pueri? quinam? Quos gratia peperit, et regni calorum heredes ostendit. Multos enim abripuit Diana; his longe plures congregat Apostolus. Illa canes alens et venans, errorem dispersit; Joannes pauperes fovens et populos congregans, Dei cognitionem disseminavit: illa idolorum*

(a) hæc etiam concio Ephesi habita est.

pompis aerem obscuravit; Joannes sanctorum monumentis Asiam illustravit: *Ægyptus memorat Moysis miracula; Ephesus annuntiat Joannis beneficia: Moyses decem plagis Ægyptum flagellavit; Joannes a Deo inspirato evangelio Ephesum ornavit; imo potius omnes miseratus est: Moyses virga mare scidit; Joannes cruce Dianam prostravit: discisso mari Pharaon et currus ejus submersi sunt; Diana dejecta, ejus sacerdos et abominabiles ritus contriti sunt. Narrat David dicens, *Mare vidit, et fugit* (Psal. 113. 3): hodie Ecclesia eodem modo clamat et dicit: *Diana vidit, et cecidit. Vidit Theologum et divinum præconem, vidit Deiferum, et cecidit peccatrix superflue culta, in solum prostrata: vidit eum, quem diligebat Jesus, et manere non potuit. Quid est tibi, Diana, quod cecidisti? Vidi filium tonitruum, et templum meum medium fractum est: vidi Dei amicum, et dissoluta sum: vidi supra divinum pectus reclinatum, et dejecta sum in sinum meum idolicum: Mirabilis Elias, dilecti, quia Basilem prostravit; mirabilior Joannes, quia Dianam eliminavit. Elias quadrim-**

πρόχροντες καὶ λέγοντες: Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις·
εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, βασι-

λεύς τοῦ Ἰσραὴλ· αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν θεολόγον.

Συνεκάλεσεν ἡμᾶς, ἀγαπητοί, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὁ ἀγιώτατος Ἰωάννης ὁ θεολόγος καὶ φίλος Χριστοῦ, οὐχ ὅτι ἡδυνῶν ῥόδον κάλυκας ἡμῖν ἀνατείλας, ἀλλὰ πνευματικῶν πατέρων τὰς ἀρετὰς ἡμῖν ἐξανθήσας. Τούτων ἡ εὐωδία ἡ εὐσεβής ἐστιν ὁμολογία, καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρία. Ποῖον, εἰπέ μοι, ῥόδον οὕτω τοῖς φύλλοις κεκόσμηται, ὡς ὁ ἀγιώτατος Ἰωάννης τῷ θεοπρεπεῖ τῶν ἁγίων σεφάνῳ δεδόξασται; Τὸ μὲν γὰρ ῥόδον τὴν χρυσουγοῦσαν εὐωδίαν ἔσωθεν ἀποστρίβει· ὁ δὲ ἀγιώτατος Ἰωάννης, τὴν ἀρωματίζουσαν πολιτεῖαν τοῦ πανσόφου ποιμένος ἡμῶν καὶ διδασκάλου, ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ θρόνου κορυφῆς κατὰ κράτος ἐκλάμπει. Ὁ Ἰωάννη, δι' ἐνιαιουτοῦ μὲν τοῖς παρεπιδημοῦσι μνημονεῦόμενε, καθ' ἡμέραν δὲ τοῖς Ἐφεσίοις συμπολιτευόμενε· ὦ Ἰωάννη, ὡς πρῶτανις ὑψηλὸς ἐπὶ τόδῃ τῷ ἱερῶν ὄρος προλάμπει, οὐ χρήματα τοῖς πόλιταις σου δωρούμενος, ἀλλ' ἴαμα τοῖς αἰτούσι σε χαρίζομενος· ὦ Ἰωάννη, τὴν μονομάχον δράκαιναν Ἀρτεμιν τῷ τροπαίῳ τοῦ σταυροῦ καθήραξας, καὶ τὴν μονόγαμον νύμφην Χριστοῦ, τὴν Ἐκκλησίαν, τῇ δυνάμει τοῦ σταυροῦ κραταιῶς ἀνῶρθωσας. Ὁ Ἰωάννη, τὸν πατέρα σου Ζεβεδαῖον ἐπὶ τὸ πλοῖον κατέλιπες, καὶ τὸν Δεσπότην σου Ναζωραῖον ἐπὶ τὸ στήθος ἠγάπησας. Ὡς δύο ὄρη, τοὺς δύο μαστοὺς ἐθέωρει; ὡς ἀνὰ μέσον ἡδέως ἀναπαυσάμενος, τὸν ἐν μέσῳ οὗο ζῶων γεννωσόμενον ἐθεολόγησας· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Καὶ μοι τὸ παράδοξον τοῦ ἀποστόλου θεωρήσον. Ἦν βρῆει ὁ μὴ ταρεῖς εἰς γῆν, καὶ τὸ βρῶν μίνα ἐστὶν ἱαματικόν, καὶ τὸ κενούμενον οὐκ ἐκκενοῦται τῷ χρόνῳ. Ἄρα τίς ἡ αἰτία, τίς ἡ ἐνέργεια [772], οὐκ ἂν τὴν εὐροί εἴπειν· ἀμετάβλητα γὰρ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ τὰ χαρίσματα, καὶ ἀνέκλειπτα τῶν ἁγίων τὰ ἐνεργήματα. Ὁ Ἰωάννη, τὸ ὄπλον τῶν εὐσεβῶν, ἡ ὄντως εὐσεβὴς ὁμολογία, καὶ πάντων αὐτοῖς ἀποφυγὴ, ἡ πρὸς Θεὸν καταφυγὴ. Ὁ γὰρ ἐστὶν λιμὴν τοῖς χειμαζομένοις, τοῦτο ὁ Θεὸς τοῖς καταπονουμένοις. Σήμερον ἡμῖν ὁ ἀγιώτατος Ἰωάννης, τῆς οἰκειᾶς ἀρετῆς τὸ κάλλος ἐκλάμπει· αὐτὸς γὰρ ἡμῖν καὶ ὑπανέγνωσται, ὡς περ ἀπὸ βασιλικῆς εἰκόνας τῆς βίβλου τῆς ἀρχαίας ἐκλάμπων τὴν οἰκίαν εὐσεβείαν. Ἰωάννης, ἡ καλὴ τῆς πίστεως ἀρχή, ἡ εὐθαλῆς ῥίζα, ἡ ἀνέκλειπτος πηγὴ, ὁ ἐν

πᾶσιν ἔθνεσιν οὐ κατ' ἐκεῖνο μόνον καιροῦ νόμος, ἀλλ' εἰς αἶν ὁ πιστευθεὶς τὸ σεμνὸν τῆς εὐσεβείας ἐπάγγελμα· τὸ πρῶτον τῆς πίστεως ἀκροθίνιον, ὁ πᾶσι τῆς εὐσεβείας τὰ ἔχνη ἀπλώσας, ὁ ζηλοῦν ἡμᾶς τὰ κάλλιστα τῆς ἀγάπης χαρίσματα παιδεύσας. Βλέπομεν γὰρ τὸν θάλαμον τῆς παρθενίας, καὶ περιπτυσόμεθα τὴν πηγὴν τῶν ἱαμάτων. Ἀναπτύξωμεν δὲ καὶ τὸν περὶ τοῦ φωτὸς ἄγιον. Φῶς ὁ Πατήρ, φῶς ὁ Υἱός, φῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Φῶς ὁ Πατήρ, ἐπειδὴ Θεὸς ἀληθινός· φῶς ὁ Υἱός, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξέλαμψε· φῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ διὰ τοῦτο Θεὸς ἀληθινός. Ὁ ἀπόστολος μαρτυρήσει μοι λέγων, ὅτι Θεὸς φῶς ἐστὶ. Καὶ, Ἥλθεν Ἰωάννης, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· καὶ, Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, τοῦτέστιν, ἐρχόμενον εἰς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ὁ Υἱός, Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν· καὶ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Ὅτι δὲ ὁ Υἱός φῶς ἐστὶ καὶ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὁ προφήτης βοᾷ· Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ. Ἥκει γὰρ σοι τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκε. Καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν ψαλμοῖς ἄδεται, ὅτι, Παρὰ σοῦ πηγὴ ζωῆς. Ἐν τῷ φωτὶ σου ὀφθόμεθα φῶς, τοῦτέστιν, ἐν τῷ Υἱῷ ὀφθόμεθα τὸ ἅγιον φῶς δὲ ὁ φωτισθῆμεν, καὶ ἕως σήμερον φωτιζόμεθα τὰς καρδίας ἡμῶν. Φῶς ὁ Πατήρ, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀληθινός· φῶς ὁ Υἱός, ἐπειδὴ ἐκείνου τοῦ φωτὸς ἀπαύγασιμα ἐστὶ· φῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύομενον· Οὐδεὶς γὰρ εἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ. Φῶς οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἀληθινόν, δὲ ἐν τῷ ἀληθινῷ φωτὶ θεωρεῖται καὶ νοσῆται. Μενέτω οὖν ἡμῖν, ἀδελφοί, ἡ πίστις ἀβραάμ, ἀχώριστος Τριάς. Καὶ γὰρ ὁ μακάριος Σολομὼν λέγει ὅτι τὸ ἔντρονον σκαρτίον οὐ διαρραγήσεται. Ὁ γὰρ Θεὸς ἀγίαζει, φωτίζει, ζωοποιεῖ, ἐλευθεροῖ, καὶ τὰ πλείονα τούτων. Καὶ ὁ Υἱός ὡσαύτως· πάντα γὰρ, ὅσα ὁ Πατήρ ποιεῖ, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡσαύτως ἀγιάζει, φωτίζει, ζωοποιεῖ, ἐλευθεροῖ. Ἠλευθερώθημεν γὰρ καὶ ἠγιάσθημεν καὶ ἐφωτισθῆμεν καὶ ἀνεζήσαμεν, βαπτισθέντες εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἢ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν τὸν θεολόγον.

Πάλιν ὁ ἡμέτερος Ἰωάννης, ὁ Ἐφεσίος, μᾶλλον δὲ πάσης τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, τὴν πνευματικὴν σαγήνην ἐξήπλωσε, καὶ πάντας ἡμᾶς ἐκ διαφόρων τόπων συνήγαγεν, οὐχ ἵνα αὐτὸν σεφάνοις ῥόδον τιμήσωμεν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸν ἀγαθοῖς ἔργοις καὶ δικαίοις σεμνύνωμεν. Πάλιν τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ πηγὰς ἐπεσπάσατο, οὐχ ἵνα ἀργοὺς διψῶντας ποτίσῃ, ἀλλ' ἵνα λαοὺς κοπιῶντας στηρίξῃ· πάλιν εἰς τὸ ἱερὸν ἀναβέβηκεν ὁ δευτέρως μετὰ Πέτρον, οὐχ ἵνα ἕνα χωλὸν θεραπεύσας ἐξάλλασθαι ποιήσῃ, ἀλλ' ἵνα πάντας ἡμᾶς τῇ εὐσεβείᾳ ἐπιβρώσας, εἰς οὐρανοὺς τὸ πολίτευμα ἔχειν παρασκευάσῃ. Οὐκ ἐτι ἐπὶ τὸ κυριακὸν στήθος ἀνάκειται, ἀλλ' εἰς ἕνα ἕκαστον ἡμῶν ἀνακλίνας, ἅπαντας ἡμᾶς ἰσότημους δεξάμενος, κέρδος ἴδιον τῷ Θεῷ προσενέγκει, καὶ οὕτω κέκραγε λέγων· Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, ὃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Παιδία, ποῖα [773]; Ἄ ἡ χάρις ἐβλάστησε, καὶ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κληρονόμους ἀπέδειξεν. Ὅσους ποτὲ ἐσυλαγωγεί ἡ Ἀρτεμὶς, τούτων πλείονας συνάγει ὁ ἀπόστολος. Ἐκεῖνη κύναις τρέφουσα, θηρεύουσα, τὴν πλάνην κατέσπειρεν· Ἰωάννης πτωχῶν οἰκονομῶν καὶ λαοὺς συγκροτῶν, τὴν Θεογονίαν ἐπέσπειρεν· ἐκεῖνη πομπαῖς· εἰδῶλον τὸν αἶρα ἐσκότισεν, Ἰωάννης μνημιαῖς ἁγίων τὴν Ἀσίαν ἐφώτισεν· Αἴγυπτος μνημονεῖ τὰ Μωϋσεῖος θαύματα, Ἐφεσοὶ ἐξαγγέλλει τὰς Ἰωάννου εὐεργεσίας· Μωϋσῆς δὲ καὶ πληγαὶ τὴν Αἴγυπτον ἐμαστίζωσαν, Ἰωάννης δὲ τῷ θεοπνεύστῳ εὐαγγελίῳ Ἐφεσον κατεκόσμησε, μᾶ-

λον δὲ καὶ πάντας ἠλέησε· Μωϋσῆς διὰ ῥάβδου τὴν θάλασσαν ἔσχισεν, Ἰωάννης διὰ σταυροῦ τὴν Ἀρτεμιν κατέσπρεψε· τῆς θαλάσσης σχισθείσης Φαραὼ καὶ τὰ ἄρματα αὐτοῦ κατεποντίσθησαν· τῆς Ἀρτεμίδος καταπεσοῦσης, ὁ ἱερεὺς αὐτῆς καὶ τὰ βδελύγματα συνετρίβησαν. Ἐκδιηγείται ὁ Δαυὶδ καὶ λέγει, Ἦ θάλασσα εἶδε, καὶ ἐφυγε· σήμερον ἡ Ἐκκλησία τὸν αὐτὸν τρόπον βοᾷ καὶ λέγει, ἡ Ἀρτεμὶς εἶδε καὶ ἔπεσεν. Εἶδε τὸν θεολόγον καὶ θεοκήρυκα, εἶδε τὸν θεοφόρον, καὶ ἔπεσεν ἡ ἁμαρτωλὴς, ἡ ἀλίτιμος, εἰς τὸ ἕδαφος. Εἶδεν δὲ ἡγάπα ὁ Ἰησοῦς, καὶ μένειν οὐκ ἴσχυσε. Τί σοί ἐστιν, Ἀρτεμὶς, ὅτι ἔπεσες; Εἶδον τὸν υἱὸν τῆς βροντῆς, καὶ κατεβράβη μου τὸ ἱερὸν τῆς μεσιτείας· εἶδον τὸν θεῖκον φίλον, καὶ διελύθη· εἶδον τὸν ἐπὶ τὸ θεῖκον στήθος ἀνακλινέντα, καὶ κατηνέβηθη ἐπὶ τὸ εἰδωλικὸν μου στήθος. Θαυμαστός ὁ Ἠλίας, ἀγαπητοί, ὅτι τὸν Βαβὴλ κατέσπρεψε· θαυμασιώτερος ὁ Ἰωάννης, ὅτι τὴν Ἀρτεμιν ἐξώρισεν. Ἠλίας τετρακοσίου καὶ πενήκοντα ἀπέκτεινεν· Ἰωάννης τὸν ὑπὸ τοῦ κίονος φονευθέντα ἱερέα ζωοποιήσας ἐν Χριστῷ ἀνέστησεν. Ὁ τοῦ θαύματος! Στύλος λίθινος τὸν ἰσδιὸν ἐθανάτωσεν ἱερέα, ὃν διὰ τῆς χάριτος ἐξανέστησεν ὁ Ἰωάννης. Ἀραντὰς γὰρ αὐτοῦ, φησὶ, τὸ σῶμα βαστάζοντας ἤνεγκαν, θέντες πρὸς τὴν θύραν τοῦ Ἰωάννου· καὶ ὃ οὐκ ἤθελε ζῶν θεωρηθῆναι, τοῦτον ἀποθανόντα ἐπαίθει ζῶν καὶ πίστιν αἰτούμενος. Οὕτω ποτὲ καὶ οἱ παρὰ τὴν Ἰουδαίαν ἐποίησαν ζῶντα τὸν Χριστὸν ἀπηνήθη-

σαντο, καὶ ἀποθανόντα Υἱὸν Θεοῦ ὠμολόγησαν· ἀπαρνήσαντο αὐτὸν ἐπὶ τοῦ τυρλοῦ εἰπόντες, *Ἡμεῖς τοῦ Μωυσεῶς ἐσμὲν μαθηταί· τοῦτον δὲ οὐκ οἴδαμεν ποθεν ἔστιν.* Ἀνέβλεψεν ὁ τυρλός, καὶ ἐσκοτίσθη ὁ ἀσύνετος λαός. Υἱὸν Θεοῦ ὠμολόγησαν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὅτε κλίνας τὴν κεφαλὴν ἀψήκε τὸ πνεῦμα, καὶ λόγῃ τὴν αἰοδιμον αὐτοῦ ἐξεκέντησαν πλευρὰν, καὶ ἐξήλθε πλήθος αἵματος καὶ ὕδατος· ἔκραζον δὲ μεγάλη φωνῇ Ἰουδαίων παῖδες, καὶ ἔλεγον, *Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς ἦν οὗτος.* Ἰωάννης, ὁ ζῶν, ὁ κήρυξ τῆς θεογνωσίας, ὁ Πνεύματος ἁγίου χάριν λαβὼν, ὁ ῥήτωρ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ φωστὴρ τῆς εὐσεβείας, ὁ ὀφθαλμὸς τῆς Ἀσίας, τὴν μὲν δαίμονα Ἄρτεμιν κατέστρεψε, τὴν δὲ Θεὸν Λόγον ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μεγαλοφώνως ἐκήρυξεν· *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ*

Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Ἐρωτήσωμεν τὸν ἀληθῆ τῶν ἰχθύων, καὶ συγγραφεὰ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, τίς αὐτὸν τοῦτο εἶδεν; ποῖος πατήρ τοῦτο συνεδούλευσεν ἀπορρήξασθαι, εἰς ποῖαν βίβλον ἐγκύβας εὔρε καὶ ἐξεφώνησεν; Ἄλλ' οὔτε τις εἶδεν αὐτὸν, οὔτε εἰς βίβλον ἐγκύβας εὔρε καὶ ἐξεφώνησεν· ἀλλ' εἰς τὸ δεσποτικὸν στήθος τοῦ Σωτῆρος ἀνέπεσε, καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως τὸν νοῦν φωτισθεὶς ἐδόξασεν, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.* Τί πλέον τῶν γεγραμμένων ἔχω εἰπεῖν; ἤκουσα· ὅτι *Ἐν ἀρχῇ ἦν,* τοῦτέστιν, ἐν Πατρὶ καὶ σὺν Πατρὶ, καὶ Θεὸς ἦν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἀρρήτως καὶ ἀπαλῶς γεγεννημένος πρὸ αἰώνων. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν μετεμόρφωσιν [774].

Ἡλιος ἀνίσχων τὰς οἰκίας ἀκτίνας εἰς πάντα κόσμον ἐκτείνει· καὶ τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ ἡ κατὰ σάρκα γενέθλιος ἀνατολὴ τοὺς αὐτῆς μαθητάς, ὡσπερ τινὰς ἀκτίνας, εἰς τὴν οἰκουμένην ἄπασιν ἐξέπεμψε. Διὰ τοῦτο καὶ σήμερον φωστῆρων δίκην τὸν ἱερὸν τοῦτο λαμπρόνους οὐστῆμα Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, οἱ τῶν ἀπίστων σαγηνευταί, καὶ τῶν πεπλανημένων πρῶτην εἰς θεογνωσίαν ἀλιεῖς, οἱ ἀντὶ μὲν καλάμου τῷ σταυρῷ χρώμενοι, ἀντὶ δὲ ἱμονιάς τῇ τριπλόκῳ ὁμολογίᾳ τοὺς λογικοῦς ἀνασπώντες ἰχθύας ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς κακίας· οἱ τῶν ἀνεκλαήτων μυστηρίων τῷ διδασκάλῳ κοινωνούντες, καὶ τῶν ἀρρήτων καὶ ἀθέατων πραγμάτων αὐτόπται καὶ αὐτήκοοι γενόμενοι. Πέτρος ὁ διὰ τὴν πίστιν πέτρα κληθεὶς, καὶ ἐφ' ἑαυτῷ τῆς Ἐκκλησίας ἀνέχων τὴν οἰκοδομήν. Σὺ γὰρ εἶ, φησὶ, Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μὲν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Ἀλλὰ ἴδωμεν, εἰ δοκεῖ, διὰ τίνα καὶ ποῖαν αἰτίαν τούτων τετύχηκε τοῦ ἐπιθλοῦ ὁ κορυφαίος. Ἡρώτα ποτὲ τοὺς μαθητάς· ὁ Σωτὴρ τίνα ἄρα περὶ αὐτοῦ ἔχοντες δόξαν. Τῶν εὖν ἄλλων τέως σιγῶντων, προσηύδα ὁ γενναῖος οὗτος, φησὶν, οὐκ εἶπε· Σὺ ἐγένου, σὺ ἐκτίσθη; ἄλλα. Σὺ εἶ, κατὰ τὴν προφήτην τὸν λέγοντα, *Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι*· καὶ διὰ ταύτην τὴν ὁμολογίαν λαμβάνει τῶν οὐρανῶν τὰς κλεῖς. *Ὅσα γὰρ, φησὶν, ἂν δίσσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὅσα ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Ὡ παραδόξου καὶ φύσιν ὑπερβαίνοντος ἀξιώματός! Ἐπὶ γῆς βαδίζων νόμους ταῖς οὐρανῶς ἐξέπεμπε δυνάμεις, καὶ τούτους ἐκείναι ἐφύλαττον. Καὶ κάτω μὲν ἐκείνος τὰ δοκούντα ὑπηγόρευεν, ἄνωθεν δὲ Θεὸς τὴν ψήφον τῶν λεγομένων ἐθεβαίου. Ἐμακαρίζετέ ποταμῶν ἐκείνος, τὰ σιτοδοχεῖα πιστευθεὶς τοῦ Φαραῶ. Πῶς οὐ ζηλωτὸς καὶ τρισμακάριος ὁ Πέτρος, τοὺς θησαυροὺς πιστευόμενος αὐτῶν τῶν οὐρανῶν; Ἄλλ' οὐχ ὅτι τοῦ δεσμεύειν ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν τοσοῦτον μακαρίζω, οὐδ' ὅτι καὶ σκία τῶν ἱματίων αὐτοῦ προκύπτουσαι νόσους ἤλαυνον, οὐδ' ὅτι τὴν Ταβιθά ἐκ νεκρῶν ἀνέστησεν ἐκπλήττομαι· ταῦτα γὰρ τοῦ ἐνεργούντος Πνεύματός ἐστιν ἐκ τοῦ πλείστου τὰ χάρισματά· ἐγὼ δὲ Πέτρον μακαρίζω ἐκείνου τῆς ἀληθοῦς ἔνεκεν ὁμολογίας τῆς ἀπὸ πάντων τέως πρώτον ἐπιβεβηκότα· *Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.* Καὶ τὸ φαινόμενον ὁμολογεῖ, *Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς*· τοῦτο τῆς μετὰ Πατρὸς συνουσίας ἡ μὲν ἡμῶν. Ἰδωμεν δὲ, εἰ δοκεῖ, καὶ τοῦ τρισμακαρίου Ἰωάννου τὰ ἰδιόζοντα πλεονεκτήματα· οὐκ ἄφ' ὧν τῆς ἐνθέου πενίας ἐκοινωνῆται τῷ Πέτρῳ· συνὴν γὰρ τῶν λέγοντι, *Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐκ ὑπάρχει μοι, καὶ τῆ σιωπῆ τὴν συγκατάθεσιν ἐμήνυσεν*· ἀλλ' ὅτι εἰς τὰ στέφανα τὰ δεσποτικὰ πασῶν, ἐκείθεν ἐχάλευσε τὴν ἱεράν ἐκείνην καὶ μεγαλόφωνον σάλπιγγα, δι' ἧς, ἃ μὴ εἶπαν οὐρανῶς, μὴ ἀνελάσαν ἄγγελοι, μὴ τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν τις κατέλασε, ἡ μὲν ὁσολογιὰ καὶ πιστῆ φανερώσει γλώσσῃ. *Ἐκ ἀρχῆ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.* Τίνος οἶν ἔνεκα, καὶ διὰ ποῖαν αἰ-

τίαν, πρότερος ὢν τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν, ἔσχατος ἔγραψε τὸ εὐαγγέλιον; Ἀναγκαῖον καὶ τοῦτο ζητήσῃ. Ματθαῖος τῆ τῶν Ἑβραίων γλώσσῃ τὰ εὐαγγελικά συντάξε θαύματα· Μάρκος, τοῦ Πέτρου μαθητῆς γενόμενος, τὰ διὰ τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ συμβεβηκότα γέγραφε, λέγω δὴ τὴν ἀμικτὸν γενήσιν, τὴν ἀμικτὸν ἀναστροφὴν, τὰ παράδοξα σημεῖα, τὴν Ἰουδαϊκὴν φύσιν, τὸ σωτήριον πάθος, τὸν ζωοποιὸν ἡμῶν θάνατον, τὴν ἐπ' ἀφθαρσίᾳ ἀνάστασιν, τὴν πρὸς τὸν πατρικὸν κόλπον ἀνάληψιν. Ὁμοίως δὲ καὶ Λουκᾶς, Παύλου τυγχάνων [775] μαθητῆς, τὴν αὐτὴν τοῖς πρὸ αὐτοῦ ἐριψεν δόδον. Ἰωάννης τοῖνον μόνος, ὡς ἀλιεὺς τις ἐξ ἀπόπτου καθήμενος, καὶ ἐτέρων ἀλιευόντων θεατῆς γενόμενος, ὡς εἶδεν αὐτῷ τῆς γνώσεως τὸ κεφάλαιον παραλείψων, μεταχειρίζεται τὸν ἀλιευτικὸν τοῦ εὐαγγελίου κάλαμον, καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸν ζῆτομενον ἰθὺν θηρεύει, καὶ τοῖτον ἀπράτως τοῖς πιστοῖς πιπράσκει· ἰθὺν, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.* Οὐκ ἄφ' οὗ Μαρία, φησὶν, ἡ νομισθεῖσα μήτηρ, ἀρχὴν ἔλαβεν ὁ Χριστός· οὐκ ἄφ' οὗ ἰωσήφ πατήρ αὐτοῦ ἐχρημάτισε, τὴν ὑπαρξίν ἔχει· οὐδ' ἄφ' οὗ Μωυσῆς, οὐδ' ἄφ' οὗ Ἀβραάμ, ὁ πρὸ νόμου πάντων πατήρ· ἀλλ' *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος.* Ἀρχῆς δὲ οὐδὲν ἀρχαιότερον, ἀρχῆς οὐδὲν προσηύτερον· πᾶν ποίημα ἀρχεται, καὶ ἐστὶν ὑπὸ ἀρχῆν· πάντων δὲ ἀρχὴ Υἱός, καὶ πάντων ἐστὶν ὡς ποιητῆς ἀρχὴ. Πᾶν τῆ ἀρχῆ παραλαμβανόμενον, νεώτερον· μόνῃ δὲ τὰ πρεσβεία τῆς αἰδιότητος κατέχει ἡ ἀρχή. Ἄλλ' ἴδωμεν δίκαιον Ἰάκωβον· εἰ γὰρ καὶ τὴν τοῦ δικαίου ἐπικλήσιν ἐξαιρέτων ὁ ἄλλος Ἰάκωβος ἔλαχεν, ὁ χρηματίζων Δίκαιος, ἀλλ' οὐ φθονήσει τοῦ τοιοῦτου γέρωτος τῷ συναποστόλῳ. Πολλοὶ τοῖνον καὶ ὁ υἱὸς Ζεβεδαίου πλουτεῖ τοῖς τοῦ εὐαγγελίου κατορθώμασιν· ἀρκεῖ δὲ πρὸς τὸ παρὸν εἰς ἔγκωμιόν λόγον, τὸ ὑπὲρ τὸ δεσποτικὸν φίλτρον ἡδέως τὴν κεφαλὴν ἀποτιμηθῆναι. Τοῦτον γὰρ Ἡρώδης, ὡς ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσιν ἱστορεῖ, ἀναίρει. Οὗτοι τῆς εὐσεβείας οἱ ἀθληταί, οὗτοι τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγματιῶν οἱ διάκονοι. Ἄλλ' ἓνα μὲν ἐξ Ὀλυμπιακῶν ἐπανελθόντα στεφανίτην δῆμοι καὶ πόλεις ἰδεῖν συντρέχουσι, καὶ ταῦτα φύλλοις δάφνης ἐστεφανωμένον· ἡμεῖς δὲ οὐχ ἓνα, ἀλλὰ τρεῖς ἀγωνιστάς, ὑπὲρ Τριάδος ἀγωνιστάς, ὑπὲρ Τριάδος ἀθλήσαντας καὶ στεφανωθέντας, πρὸς ἡμᾶς παραγενομένη ἐλεάσονι συνδρομῇ· τελεάμεθα. Καίτοι τῶν ἀμετρῶν κατατολμᾶ πᾶσα γλώσσα, ἐνδὸς τούτων τοὺς ἐπαίνους διεξίεναι πειρωμένη, καὶ λιγγιὰ τὴ διάνοια, θάλασσαν ἀρετῶν κοτιλῆ ἐκμετρεῖν βιαζομένη· ἀλλ' ὅμως ἐπεχειρήσαμεν, τῆ; εὐγνωμοσύνης ἐπιδεικνύμενοι τοῖς πατρᾷσι τὸν καρπὸν. Πρὸ ὧν ἡμερῶν γενεθλιακῆ τοῦ παμβασιλέως Χριστοῦ πανηγυρῆς διητύσθη· εἰκότως τοιγαροῦν οἱ λαμπροὶ ἀγωνεῖς οὗτοι εἰς τιμὴν τῆς δεσποτικῆς γεννήσεως ὑπὸ τῶν πεντάθλων ἀγωνιστῶν ἐξετελέσθησαν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν συμβαίνειν εἶθε· τὰς γὰρ βασιλικὰς γεννήσεις ἐν ταῖς πόλεσιν οἱ ἀρχόντες τιμῶσιν· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ὁ νεκρικῶς, σκιδᾶς καὶ προσκαίρου χαρᾶς ἐτρέφθη ἡ θοδὸν· ἐνταῦθα δὲ ἀθάνατα τοῖς στεφανίταις τὰ βραβεῖα, αἰωνίζοντες οἱ στέφανοι, ἡ μετ' ἀγγέλων χαρὰ, ἡ μετὰ τῶν ἁγίων ἐν τῇ ἀναστάσει· λαμπρότης. Ταῦτα

ἡ ἰστ. πρὸς ἡμᾶς προγενομένη, ἐλάσονι συνδρομῇ τῶν Κ. τῶν ἀμετρῶν.

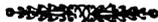
gentos quinquaginta occidit; Joannes sacerdotem sub columna occisum suscitavit, in Christo ad vitam rediit. O miraculum! columna lapidea sacerdotem lapidi parem occidit, quem per gratiam suscitavit Joannes. Nam assumpto, inquit, ejus corpore, gestantesque illud, posuerunt ante januam Joannis; et quem noluit vivens conspiceret, hunc mortuus quærebat, vitam et fidem postulans. Sic olim scelestissimi Judæi fecerunt: viventem Christum negarunt, et mortuum Filium Dei confessi sunt: negarunt illum, quando cæco nato dicebant: *Nos Moysis discipuli sumus; hunc autem nescimus unde sit* (Joan. 9. 28. 29). Lumen recepit cæcus, et obtenebratus est insanus populus. Filium Dei confessi sunt, cum in cruce inclinato capite emisit spiritum, et lancea illud celebre latus perforarunt et exivit copia sanguinis et aquæ. Clamaverunt autem magna voce Judæi, et dicebant: *Vere Filius Dei erant hic*. Joannes dum viveret, præco cognitionis Dei, qui Spiritus sancti

gratiam acceperat, orator Ecclesiæ, imminare piæ religionis, oculus Asiæ, Dianam dæmonem evertit, Deumque Verbum per totum mundum magna voce prædicavit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Interrogemus piscium captorem, et sanctorum Evangeliorum scriptorem, quis hoc illum docuit? quis pater hæc ipsi auctor dicendi fuit? in quo libro invenit hæc quæ pronuntiavit? Verum nemo illum docuit, nec in libro quopiam invenit hæc quæ protulit; sed in sinu Domini Servatoris recubuit, et in sapientiæ et scientiæ profundo, mente illuminatus clamavit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*. Quid amplius possum dicere, quam quæ scripta sunt? Audisti, *In principio erat*: hoc est, in Patre et cum Patre, et Deus erat ex Deo et Patre, ineffabili et impassibili modo genitus ante sæcula. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

 IN TRANSFIGURATIONEM.

Sol oriens radios suos in totum mundum infundit: et Domini Christi natalis secundum carnem ortus discipulos suos ceu quosdam radios per totum orbem emisit. Ideoque hodie Petrus, Jacobus et Joannes luminarium instar hunc sacrum cœtum illustrant, qui infideles sagena capiunt, et pisces eos qui prius errabant ad Dei cognitionem reduciunt: qui pro calamo cruce utuntur, et pro retibus triplici confessione rationabiles pisces ex profundo nequitiæ extrahunt: ineffabilium mysteriorum cum magistro suo consortes, et inenarrabilium invisibiliumque rerum oculati testes et auditores. Petrus qui propter fidem petra vocatus est, et in se Ecclesiæ ædificationem retinet. *Tu es Petrus, inquit, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam* (Matth. 16. 18). Sed videamus, si placet, cur et qua de causa coryphæus hoc munus sortitus sit. Interrogabat aliquando discipulos Servator, quam de se haberent opinionem. Aliis porro interim tacentibus, hic strenuus prosiliens dixit, non, Tu factus es, non, Tu creatus es; sed, *Tu es*, secundum prophetam dicentem: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (Psalm. 101. 28); et propter hanc confessionem calorum claves accepit. *Quæcumque enim, inquit, ligaveritis super terram, erunt ligata in cælis, et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta in cælis* (Matth. 16. 19). O stupendam dignitatem, quæ naturam exsuperat! In terra gradiens leges supernis virtutibus mittebat, quas illæ servabant; et infra positus quæ sibi videbantur dictabat, Deusque sursum dictorum sententiam firmabat. Beatus prædicabatur ille olim Joseph, cui horrea Pharaonis concredita erant: quomodo non felix et ter beatus Petrus, cui thesauri cælorum concrediti sunt? Sed non tam illum beatum prædico et miror quod ligandi potestatem acceperit, nec quod umbræ vestimentorum ejus morbos eliminarent, nec quod Tabitham a mortuis suscitaverit; hæc quippe sunt, ut plurimum, operantis Spiritus charismata; sed Petrum illum beatum prædico ob veram confessionem, ad quam primus omnium ipse pervenit: *Tu es Christus, Filius Dei vivi*. Quod apparebat confessus est, *Tu es Christus*. [Illud vero, *Filius Dei vivi*,] significat illum cum Patre existere. Videamus etiam, si placet, beatissimi Joannis proprias prærogativas; non a divina paupertate, cujus cum Petro consors erat, præsensque cum ille diceret, *Argentum et aurum non est mihi* (Act. 3. 6); ubi ex silentio consensum indicavit; sed quia supra pectus Domini recumbens, inde fabricatus est sacram illam et alle sonantem tubam, per quam ea quæ nec cæli dixerunt, nec angeli cogitarunt, nec aliorum evangelistarum ullus accepit,

solus audaci et fideli lingua declaravit: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* (Joan. 1. 1). Cur ergo et qua de causa, cum primus sit evangelistarum, ultimus scripsit Evangelium? Hoc etiam querendum est. Mattheus Hebraica lingua evangelica miracula conscripsit; Marcus, Petri discipulus, quæ per Dominum Christum contigerunt scripto tradidit, nempe natales sine coitu, inculpatum vivendi institutum, stupenda signa, Judæicam invdiam, salutarem passionem et vivificam nobis mortem, resurrectionem ad incorruptam vitam, assumptionem ad paternum sinum. Similiterque Lucas, Pauli discipulus, eandem quam priores viam tenuit. Joannes igitur solus, quasi piscator in specula sedens, aliorum piscatorum spectator factus, ut vidit scientiæ caput sibi relictum esse, assumpsit piscatorium evangelii calamm, atque in eo quæsitum piscem capit, ac sine pretio fidelibus vendit clamans, *In principio erat Verbum*. Non ex quo Maria, inquit, ejus mater reputata est, principium habuit Christus; non ex quo Joseph pater ejus vocatus est, existentiam habet; non ex quo Moyses, non ex quo Abraham omnium ante legem pater; sed, *In principio erat Verbum*. Principio autem nihil antiquius, nihil vetustius: omne opus incipitur, et est sub principio; omnium vero principium est Filius, omnium est, ut factor, principium. Quodcumque a principio assumitur, est recentius: solum vero principium æternitatis privilegium habet. Sed videamus justum Jacobum: etiamsi enim alius Jacobus justus cognomen præcipuum sortitus sit, Justusque sit appellatus, at non invidet coapostolo suo hanc prærogativam. Multis igitur filius ille Zebedæi evangelicis ditatus est operibus; sufficit autem in præsentem ad ipsius laudem, quod ex Domini amore capite sit truncatus: hunc enim Herodes, ut Lucas narrat in Actibus, occidit (Act. 12. 2). Hi sunt pietatis athletæ, hi evangelicæ prædicationis ministri. Unum quidem ex Olympicis revertentem coronatum ut videant, populi et urbes accurrunt ad lauri foliis redimitum: nos vero non unum, sed tres certatores, qui pro Trinitate concertarunt et coronati sunt, concursu facto spectavimus. Et quamquam immensa aggrediat quævis lingua, vel minus eorum laudes prosequi tentans, et mens caligine laboret, dum mare virtutum uno vasculo metiri conatur; attamen id ausi sumus, boni affectus fructum patribus offerentes. Ante bidentium omnium Regis Christi natales celebrati sunt: jure ergo hæc splendida certamina in honorem natalium Domini ab athleticis quinquertii peracta sunt. Id quod etiam apud externos contingere solet: regiones quippe natales in urbibus principes celebrant. Sed illic quidem victor umbram et temporaneam gratiam vo-

inaptam decerpit; hic vero immortalia sunt coronatorum bravia, aeternae coronae, gaudium cum angelis, splendor cum sanctis in resurrectione. Haec ipsis reposita sunt certaminum praemia: quorum precibus et

nos servemur, et hic pastor bonus in multas annorum decadas nobis custodiatur in Christo, cui gloria in saecula. Amen.

DE SICCITATE.

Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum (Jer. 2. 1)? Exordium mihi largiter subministret prophetarum omnium maxime misericors. At ille unius urbis Jerosolymae vastitatem deplorabat; ego vero cernens ingruentem toti circum regioni calamitatem, in lacrymas et sletus prorumpo. Clausum quippe est caelum ob peccata nostra; et solari ardore nubes *Sicut cremium aruerunt (Psal. 101. 4)*. Aquarum scaturigines exsiccatae sunt, et perennium fluminum alvei defecerunt; terra vero aestu fervens solius proferre fructus abnuit. Heu mala nostra! Ipsa etiam bruta animalia periclitantur ob peccata nostra. Exsiccata est terra et foenum ejus; imo vero non germinavit, et hac peste corrumpitur. Bos miserabiliter mugit, et quasi letali voce; ovilia balatum lugubrem emittunt, dum aquarum potum quasi ardentem craterem conspiciunt, et pascua ante tempus exsiccata; ita ut Joelis prophetia apud nos jam impleatur: *Fleverunt boviae boum, quia non erant pascua ipsis, et cunctae ovium deletae sunt, quia exsiccatae sunt exitus rivorum (Joel. 1. 18)*. Tantum scelera nostra propitiam Dei naturam in justum furorem moverunt. Et quia quotidie non cessamus ignem peccatorum succendere, jure siccitate et aestu plectimur. Et fortasse nobis clamat propheta: *Ambulate in lumine ignis vestri, et in flamma, quam succendistis (Isai. 50. 11)*. Certe Israelitis per prophetam promiserat Deus, si ejus praecpta servarent: *Emittam super vos pluviam matutinam et serotinam; et implebuntur areae vestrae frumento, et torcularia vino (Joel. 2. 23. 24)*. Promissio autem nobis in contrarium versa est; imo vero nos Jeremiae maledictio invasit: *Sit tibi, inquit, super caput caelum aeneum (Deut. 28. 23)*: propheta per hanc coniminationem, omnimodam siccitatem et aquae penuriam indicante. Annon id jam in nobis impletur? Terra aestu praerupta, et quasi in petram versa, agricolarum laborem irritum reddit, ac neque aratrum, neque ligonem admittit: segetes uti paululum pullularunt bonaque spem dederunt, antequam spicemque concipiant exsiccantur et abeunt; solaque relinquunt vinearum et arborum germinatio, quae fortasse brevi marcescet. Talis est peccatorum fructus, talia nequitiae orgia, quia non ambulavimus in viis Dei; sed malis operibus subditi fuimus, aliis invidentes, contra minores alios nos extollentes, alienis satiari bonis cupientes, de vicini calamitate gaudentes, nos mutuo sycophantiis devorantes, absurdis concipi-scentiis subditi, *Equi emissarii effecti (Jer. 5. 8)*, ut ait Scriptura, et lupi rapaces; memoriam injuriarum retinentes ut cameli, pauperes non miserantes, lapsis non compatientes, Ecclesiae collectas negligentes, sanctos despicientes, memorias ipsorum non venerantes, confessionem fugientes, quasi phrenitide acti in famulos. Sacerdotes malo exemplo sunt populis, contumeliam inferentes, memoriam injuriarum retinentes, inimicitias et insidiis dediti, in faciem respicientes, lapsos non arguentes nec emendantes, sed ex silentio injuriae participes, ut ille antiquus Hebi. Laici sua relinquentes, sacerdotum negotia singuli curiose scrutantur, et indeprecabiles sunt iudices. Annon vera dico? annon caritas nostra his plena est malis? annon quotidie haec testificor? annon laboravi clamans ut juramentis abstinereatur? annon praedixi: Non despiciet Deus, videns sacrum evangelium ita neglectum, et avaris manibus sic irreverenter tractatum? Affert igitur fructus ex agro, quos ex avaritia usurpasti, qui ager ne facta videntur semina proferet. Sed ne veniam quidem vindemizabis, quam

avare rapuisti. Quae enim olim Deus Judaeis per Michaeam comminatus est, haec nunc in nobis implevit: *Tu seminas, et non metes; tu premis olivam, et non oleo ungeris; et vinum non bibes (Mich. 6. 15)*. Quid ergo? dixerit forte quispiam: atqui non omnes sunt avari, non omnes perjuri. Quomodo ergo paucis peccantibus, omnibus miscetur irae Dei absinthium? oportet enim improbis tantum inferri supplicium. Verum sicut in uno corpore, si in una parte humor exuberet, totum corpus eget purgatione: sic et in nobis, quia unum corpus sumus, et omnes membra Christi, una aegrotante parte, omnes doloris sumus participes. Sic olim filio Saülis peccante, totus exercitus plexus est, et Davide praeter Dei placitum populum numerante, commune exitium invecum est. Hic in externa quaque disciplina fertur, totam nempe civitatem unius viri flagitio plexam fuisse. Ideo irae Dei calix nobis mixtus est et purus. Nam ait: *Calix in manu Domini plenus mixto vini meri (Psal. 74. 9)*. Videntur quomodo hujus calicis natura inversa sit? nam si merus et purus est, quomodo plenus mixto? nam quod mixtum est, non est merum. Hic autem utramque dicitur: et merum quidem est poculum, utpote quod non sit mixtum divina miseratione erga eos qui lapsi non emendantur, idque secundum justitiam; mixtum vero diversis suppliciis et emendationibus, quibus punire solet Deus eos qui in malis non desperaverunt. Sicut enim ii qui corporeos morbos curant, et curandi peritiam sunt consequuti, difficiliora vulnera aquis fervidis et acerbis remediis purgare solent, et saniam aegritudinemque artis ope leniunt: sic qui omnia novit Deus, tractat eos qui plagas non sentiunt, quibus melius fuisset ultionem praevertere antequam immitteretur. Quid ergo jam dicamus? Justum est Dei iudicium: imo etiam benignus Dominus juste iratus, ultionem longe minorem quam pro scelerum ratione intulit; non quantum merebamur, sed quantum satis erat ut in peccatorum sensum veniremus. Perpende namque Dei patientiam: nos peccavimus, et elementa puniuntur; lapsi sumus, et terra plectitur; malam vitam nos ducimus, et inanimata flagellantur; turpibus gestis Creatorem contumelia afficimus, et plagam accipiunt ea quae nihil peccaverunt: quemadmodum si quis filio peccante, servum castigaret. Talem habemus, tamque bonum Dominum: sic ille nos monet ad emendationem deducens; et arcum tendit minarum, sed sagittam irae retinet. Non enim vult animae mortem, sed conversionem expectat et poenitentiam. Simus ergo, fratres, sensu ut par est affecti: Deum miseratorem placeamus, ne rideamur deteriores Ninivitis. Isti, gentiles cum essent et infideles, quia per prophetam futuram urbis subversionem didicerant, tantam exhibere poenitentiam, ut etiam infantes et jumenta jejunare cogentur, et cinere saccoque circumdarent, et sic a justa ira Dei erepti sunt. Nos ergo etiam ploremus, confitemur singuli peccata nostra, sanctos apud Deum intercessores adhibeamus; tum maxime sanctissimam Dominam, promptum illud et inexpugnabile patrocinium: procumbamus illi cum lacrymis precantes: Domine, quae Deum Verbum in utero habuisti, quae naturam nostram tuo partu divinam prestitisti, quae inter Deum et homines partu tuo mediatrix fuisti: miserare populum tuum et hereditatem tuam, miserrere hujus civitatis tuae, quae in nomine tuo gloria-tur; intercede pro nobis indignis famulis tuis, deprecare unigenitum Filium tuum, ut peccata nostra propitius ferat, et hanc iram contra nos immissam

τοῦτοις ἀπόκειται τοῖς ἀγωνίσμασι τὰ προνόμια· ὧν ταῖς πρεσβείαις καὶ ἡμεῖς διαφυλαχθεῖμεν, καὶ ὁ

καλὸς οὗτος ποιμὴν εἰς πολλὰς δεκάδας ἡμῶν ἐν τούτων χαρισθείη ἐν Χριστῷ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Περὶ ἀύχμου.

Τίς δώσει τῇ κεφαλῇ μου ἕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρύων; Ἐπιδαψιλεύετω μοι τὸ τοῦ λόγου προνόμιον ὁ τῶν προφητῶν συμπαθέστατος. Ἄλλ' ἐκεῖνος μιάς πόλεως τῆς Ἱερουσαλήμ τὴν ἐρημίαν ὠδύρευτο· ἐγὼ δὲ πάσης τῆς περιχώρου ταύτης ὄρων τὴν ἐπελθοῦσαν μάστιγα, εἰς θρήνους κινουμένη καὶ δάκρυα. Ἐκλείσθη γὰρ ὁ οὐρανὸς διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ τῷ ἥλιακῷ αἰ νεφέλαι, Ὡσεὶ ἐρῦθιον συνερῦθησαν· αἱ τῶν ὑδάτων ἀπεξηράνθησαν πίδακες, καὶ ποταμῶν ἀενάων ἐξέλιπε βεῦματα· ἡ δὲ γῆ παρακτωθεῖσα τῷ καύσωνι τοὺς συνήθειος αὐτῆς δοῦναι καρποὺς ἀπαναίνεται. Φεῦ τῶν ἡμετέρων κακῶν. Καὶ αὐτὰ γὰρ τὰ ἄλογα ζῶα κινδυνεύει διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Ἀπεξηράνθη ἡ γῆ καὶ ὁ χόρτος αὐτῆς, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐβλάστησε, καὶ τῷ λοιμῷ διαφθείρεται! Καὶ βοῦς μὲν ἐλεινὸν μυκάται, καὶ οἶον ἐπιθανάτιον· τὰ δὲ ποίμνια βληθῆναι γοεῖν τῷ βληθήματι, [776] ὡς ολογῶδη κρατήρα τῶν τῶν ὑδάτων πῶσιν προκειμένην θεώμενα, καὶ πρὸ καιροῦ τὰ λήϊα ξηραίνόμενα· ὡς καὶ τὴν ἰσὺλ προφητεῖαν πεπληρωθῆσαι νῦν ἐν ἡμῖν. Ἐκλαυσεν Βουκόλιμ βοῶν, ὅτι οὐχ ὑπῆρχε νομὴ αὐτοῖς· καὶ ποίμνια τῶν προβάτων ἠφανίσθη, ὅτι ἐξηράνθησαν ἀψέσεις ραμμάτων. Τοσοῦτον τὰ ἡμέτερα πταίσματα τὴν ἰσὺν τοῦ Θεοῦ φύσιν καὶ ἕμερον εἰς δίκαιον θυμὸν παρεκίνησαν. Καὶ ἐπειδὴ καθ' ἑκάστην οὐ παύομεθα τὸ πῦρ τῶν ἀμαρτιῶν ὑφάπτοντες, εἰκότως αὐχμῷ καὶ καύσωνι τιμωρούμεθα. Τάχα που καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ προφήτης βοᾷ· Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρός ὑμῶν, καὶ τῇ φλογὶ ἢ ἐξεκαύσατε. Τοῖς μὲν οὖν Ἰσραηλιταῖς διὰ τοῦ προφήτου ἐπήγγελο ὁ Θεός, εἰ φυλάττειτε τὰς αὐτοῦ ἐντολάς, Ἐπιβρέξω εἰς ὑμᾶς ὕετον πρῶμιον καὶ δψυμιον· καὶ πληθυνθήσονται ὑμῶν αἱ ἄλωνες σίτου, καὶ αἱ ληνοὶ οἴνων· ἡμῖν δὲ ἡ ἐπιβρέξια αὐτῆ εἰς τὸναντίον μετέστραπται· μᾶλλον δὲ ἡμᾶς ἡ τοῦ Ἰερουσαλήμ κατάρα κατέληφεν· Ἔστω σοί, φησὶν, ὁ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν οὐρανός χαλκοῦς· τὴν παντελῆ ἠρασίαν καὶ ἐπιλειψὶν τῶν ὑδάτων τῇ ἀπειλῇ τοῦ λόγου σημαίνοντος. Ἡ οὐ τοῦτο ἡμῖν ἀρτίως πεπληρωται; Ἡ μὲν γῆ παρακτωθεῖσα αὐχμῷ καὶ οἶον ἀπολιωθεῖσα, τῶν γεωργῶν τὸν πόνον ἠμάλδυνεν, οὕτε τὴν ἄρσιν παραδεχομένη, οὕτε τὴν σκάφησιν· τὰ δὲ λήϊα μικρὸν ἐκδραστήσαντα, καὶ χρηστάς ἐλπίδας παρασχόντα, πρὸ τοῦ ἐγκυμονῆσαι τὸν ἀσταχυν, ἀπεμαράνθη καὶ ὕφεται. Μόνη δὲ λέλειπται τῶν ἀμπελῶν καὶ φυτῶν ὑπετάλωσις, τάχα καὶ αὐτὴ τὸν μετ' ὀλίγον ἐσόμενον μαρμαρῶν ὑπεμφαίνουσα. Τοιοῦτος τῶν ἀμαρτιῶν ὁ καρπός, τοιαῦτα τῆς κακίας τὰ ὄργανα, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπορεύθημεν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, ἦτοι τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ταῖς πονηραῖς ἐδουλώθημεν πράξεσιν, ἀλλήλων φθονοῦντες, τῶν ἐλαττόνων καταπειρόμενοι, ἐπιθυμοῦντες κορευθῆναι τῶν ἀλλοτρίων, χαίροντες τῇ δυσπραγίᾳ τοῦ γείτονος, ἀλλήλους κατασθίνοντες τῇ συκοφαντίᾳ, ἀτόποις ἐπιθυμίαις δουλαγωγούμενοι, Ἰσπιοι θηλυμαρτες γεγονότες, ὅ φησιν ἡ Γραφή, καὶ Λύκοι ἄρπαγες, καὶ μνησικακοῦντες ὡς κάμηλοι, οὐκ ἐλεοῦντες τοὺς πένητας, οὐ συμπαθοῦντες τοὺς πταίοντας, ἀμελοῦντες τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συνάξεων, καταφρονοῦντες τῶν ἁγίων, τὰς μνήμας αὐτῶν μὴ σεβόμενοι, φεύγοντες τὴν ἐξομολόγησιν, ὡς περὶ [f. ὡσπερ οἱ ἐν] φρονιτιδί ἔντες τοὺς θεράποντας. Οἱ ἱερεῖς κακὸν ὑπόδειγμα γέγονασιν τῷ λαῷ, ὑβρίζοντες, μνησικακοῦντες, ἐχθραίνοντες, ἐπιβουλεύοντες, εἰς πρόσωπα βλέποντες, οὐκ ἐλέγχοντες καὶ διορθοῦντες τοὺς πταίοντας, ἀλλὰ τῇ σωπῇ κοινονοιοῦντες τῆς ἀδικίας, ὡς ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος Ἡλεὶ· οἱ λαϊκοὶ, ἀφέντες τὰ ἑαυτῶν, ἕκαστος περισκοπεῖν τὰ τῶν ἱερέων περιεργάζονται, καὶ δικαστῆς ἐστὶν ἀπαράτιτος. Ἄρα οὐκ ἀλήθειαν λέγω; οὐ τούτων ἐμπλοῆς τῶν κακῶν ἡ πόλις ἡμῶν; καὶ οὐ καθ' ἑκάστην ταῦτα μαρτύρομαι; οὐκ ἐκοπίασα κράζων, τῶν ὄρων ἀπέχουσαι; οὐ προέλεγον, οὐ παρόψεται Κύριος; ὄρων οὕτω καταφρονούμενον τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον, καὶ ταῖς πλεονεκτικαῖς χερσὶν ἀνακιδῶς καὶ ἀνοποστῶλως κρατούμενον; Κόμιζε τοῖσιν τοὺς καρποὺς

τοῦ ἀγροῦ, τοὺς ἐκ πλεονεξίας κτισθέντας σοι, ὡς οὐδὲ τὰ καταβληθέντα παρέξει σπέρματα· ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἀμπελῶνα τρυγήσεις, ὃν πλεονεκτήσα· ἀφῆρπασας. Ἄ γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις πάλα διὰ Μιχαὴλον ἠπειλήσεν ὁ Θεός, ταῦτα νῦν πεπλήρωκεν ἐν ἡμῖν· Σὺ σπειρίεις, καὶ μὴ ἀμύθεις· σὺ πίσεις κλάλαν, καὶ οὐ μὴ ἀλείψῃς ἔλαιον· καὶ οἶνον οὐ μὴ λίξῃς. Τί οὖν, εἴποι τις ἴσως, καὶ μὴν οὐ πάντες πλεονέκται, οὐδὲ πάντες ἐπίσοχοι· πῶς οὖν ὀλίγων ἀμαρτανόντων κοινῇ πᾶσι κεκέρασται τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὸ ἀψίνθιον; ἐχρῆν γὰρ μόνους τοῖς κακοῖς ἐπενεχθῆναι τὴν κόλασιν. Ἄλλ' ὡς ἐφ' ἐνὸς σώματος, εἴπερ ἐν ἐνὶ μορίῳ βεῦματος ἐπέσεισται γίνεται, τὸ πᾶν σῶμα ἐδεῖτο καθάσασθαι· οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῖν. ἐπειδὴ ἐν σώματι ἔσμεν, καὶ μέλη πάντες τοῦ Χριστοῦ, ἐνὸς μέρους νενοσηκότας, κοινῶν τῆς ἀληθινοῦς πάντες γινόμεθα. Οὕτω ποτὲ τοῖς μαθηταῖς Σαοὺλ ἀμαρτήσαντος, ἅπαν τὸ στρατόπεδον ἐμαστίζετο, καὶ τοῦ Δαυὶδ παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ τὴν λαὸν ἀριθμήσαντος, κοινῶς βλεθροῦς ἐπεισέφησεν. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἐξωθεν παιδεία φησὶν, ὅτι πολλάκις καὶ σύμπασοι πόλις ἐνὸς ἀνδρὸς κακίας ἀπέλαυσεν. Διὰ τοῦτο τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὸ [777] ποτήριον κεκέρασται ἡμῖν ἄκρατον. Ποτήριον γὰρ, φησὶν, ἐν χειρὶ Κυρίου πληθῶρες κεράσματος οἶνον ἄκρατον. Ὅρας πῶς ἡ τοῦ ποτηρίου τούτου φύσις παρήλλακται. Εἰ γὰρ ἄκρατόν ἐστι, πῶς πλήρες κεράσματος; τὸ γὰρ κεκρασμένον οὐκ ἄκρατον. Ἐνταῦθα δὲ ἀμφοτέρω λέγεται· καὶ ἄκρατον μὲν, ὡς ἀμιγῆς θεῶν οικτιρῶν τοῖς ἀδιόρθωτα πταίοισι, διὰ τὸ τῆς κρίσεως δίκαιον· κεκρασμένον δὲ, ὡς ἐκ διαφορῶν μαστίγων καὶ τιμωριῶν, αἷς εἰσθε κολάζειν Θεὸς τοὺς μὴ ἐν ἀπεγνωσμένοις γενομένους κακοῖς. Ὅσπερ γὰρ τρόπον οἱ τὰς τῶν σωματίων ἀνακόπτοντες νόσους, καὶ τοῦ δύνασθαι θεραπεύειν τὴν πείραν ἐξηρακτότες, τὰ τῶν τραυματίων δυσαισθητότερα θερμοῖς ὑδάσι καὶ δριμύσι φαρμάκοις ἀποκαθαίρουσι, καὶ τῆς ἐνούσης αὐτῆς ἀκαθαρσίας τὸ πάθος ἀπολεπτύνουσι τοῖς ἐκ τῆς τέχνης ἐπικυρόμασιν· οὕτω καὶ ὁ τὰ πάντα γινώσκων Θεὸς τοὺς ἀναλήγτως ἔχοντας πληγῆς, ὧν βέλτιον ἂν εἴη παραινεῖσθαι πρὸ τῆς πεiras τὴν ἐφοδῶν. Τί οὖν εἴποιμεν πρὸς τὰ ὑπαρχόμενα; Δικαία ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ καταποτῆ τῆς δικαίας ὀργῆς ὁ φιλόκωπος Δεσπότης τὴν τιμωρίαν ἐκούφισεν, οὐχ ὅσον, ὧν ἔσμεν ἄξιοι, πείραν λαβεῖν, ἀλλ' ὅσον ἀσθῆσιν λαβεῖν, ὧν ἡμάρτομεν. Σκόπει γὰρ τοῦ Θεοῦ τὸ μακρόθυμον· ἡμάρτομεν ἡμεῖς, καὶ τὰ στοιχεῖα κολάζεται· πταίμεν, καὶ ἡ γῆ τιμωρεῖται· φῶλον βίον ζῶμεν ἡμεῖς, καὶ μαστίγεται ἡ ἀψυχα· ὑβρίζομεν τὸν πλάστην διὰ τῶν αἰσχροῦν ἡμῶν πράξεων, καὶ δέχεται τὴν πληγὴν τὰ μηδὲν ἡμαρτήσαντα· ὅσπερ ἂν εἰ τις τοῦ παιδὸς σφαλόντος, κατὰ τὸ δούλου ἐκφέρει τὴν βάσανον. Τοιοῦτον ἔχομεν ἀγαθὸν Δεσπότην, οὕτως ἡμᾶς νοθετεῖ, ἐπανάγων πρὸς τὴν διόρθωσιν· καὶ τείνει μὲν τὸ τῶν τῆς ἀπειλῆς, ἐπέχει δὲ τὸ βέλος τῆς ὀργῆς. Οὐ γὰρ βούλεται τὸν ψυχικὸν ἡμῶν θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀναμένει καὶ τὴν μετάνοιαν. Γενώμεθα οὖν, ἀδελφοί, ἐν αἰσθήσει τοῦ πρέποντος, ἰλεωσώμεθα τὸν εὐσπλαγχνον Κύριον, μὴ χεῖρονες ὀφθῶμεν τῶν Νινευιτῶν. Ἐκεῖνοι ἐθνικοὶ ὄντες καὶ ἄπιστοι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ προφήτου τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως ἔμαθον, τοσαύτην ἐπέδειξαν μετάνοιαν, ὡς καὶ τὰ νηπια καὶ τὰ κτήνη νηστεύειν ἠνάγκασαν, καὶ σποδὸν καὶ σάκκον περιβάλλοντο, καὶ οὕτω τῆς δικαίας ὀργῆς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς ἄλλοθεν. Δακρῶσμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, ἐξομολογησώμεθα ἕκαστος τὰ ἴδια πταίσματα, προληψώμεθα πρὸς Θεὸν μετάνοιαν τοὺς ἁγίους, τοὺς τε ἄλλους καὶ κατ' ἐξῆρτον τὴν ὑπέραγον δεσποῖναν, τὴν ταχεῖαν προστασίαν καὶ ἄμαχον· προσπέσωμεν αὐτῇ, μετὰ δακρῶν δέομενοι· Κυρία δεσποῖνα, ἡ τὸν Θεὸν Ἀδὸν ἐν γαστρὶ σου χωρήσασα, ἡ τὴν φύσιν ἡμῶν τῷ σπὶ κόκῳ θείωσασα, ἡ Θεὸν καὶ ἀνθρώποις τῷ πλάθει σου μεσιτεύσασα, ἐλέησον τὸν λαόν σου καὶ τὴν κληρονομίαν σου· σπλαγχνίσθητι ἐπὶ ταύτῃ τῇ πόλει σου, τῇ ἐν τῷ σπὶ καυχιόμενῃ ὀνόματι· μεσιτεύσον ὑπὲρ ἡμῶν

τῶν ἀναξίων δούλων σου· δυσώπησον τὸν μονογενῆ σου Υἱὸν ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις μακροθυμῆσαι πταίσμασι, καὶ λύσαι τὴν καθ' ἡμῶν ταύτην δικαίαν ὀργήν, καὶ ταῖς νεφέλαις ἐπάταξαι τὸν ὑετὸν ἐπομβρῖσαι συνήθως, καὶ τὸν αὐγμὸν διαλύσαι, καὶ τῆς γῆς ὀροῖσαι τὸν καύσωνα. Ναί, δέσποινα, δέσποινα, ἡ τοῦ κόσμου ἀντίληψις, ἐλέησον, θήλασον τὰ νήπια, γέροντας κεκμηκότας, πένητας πεφρυγμένους· μὴ ἐάσῃς ἡμᾶς ἀπολέσθαι

ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν· ἡμάρταμεν, ἠνομήσαμεν, τὸν καθαρὸν τοῦ βαπτίσματος χιτῶνα κατεβύβηκαμεν, τὰς δεσποτικὰς ἐντολὰς ἠθετήσαμεν· ἀλλὰ κἄν οἰσιθαίνωμεν, οὐκ ἐπετάσαμεν τὰς χεῖρας ἡμῶν πρὸς θεὸν ἄλλοτριον, ἀλλ' εἰς τὸν μονογενῆ σου Υἱὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν σὺν Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι προσκυνούμενον καὶ συνδοξάζομενον, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν.

Διὰ τί παρὰ πάντας τοὺς ἐπὶ γῆς ποταμοὺς ἐπὶ [778] τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ ἐπιτελεῖ Χριστὸς τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος; Ἀναγκαῖον ἱστορῆσαι τοῦ ποταμοῦ τὴν φύσιν, ἵνα ἐξ αὐτοῦ μάθῃς τὴν τῆς μυσταγωγίας ἀκολουθίαν. Ὁ Ἰορδάνης παρὰ πάντας τοὺς ποταμοὺς δύο ρίζας ἔχει πηγῶν· οὐ γὰρ ἀπὸ μιᾶς πηγῆς προέρχεται ὁ Ἰορδάνης. Ἐχει δὲ τὴν μὲν μίαν πηγὴν εἰς τὴν Πανιάδα, τὴν δὲ ἄλλην πλησίον τῆς Πανιάδος· καὶ ἡ μὲν μία πηγὴ καλεῖται Ἰὼρ, ἡ δὲ ἄλλη Δάν· καὶ κατ' ὀλίγον προσερχόμεναι καὶ μερισθόμεναι ἀπ' ἀλλήλων αἰ πηγαί, κατὰ τινὰ τρόπον συνέρχονται ἀλλήλαις, καὶ ἕνα ἀποτελοῦσι ποταμὸν. Ἀπέδωκαν δὲ αὐτῶν οἱ ἀρχαῖοι ὄνομα πρὸς τὰς ρίζας, Ἰορδάνης, ὁ ἀπὸ τοῦ Ἰὼρ καὶ τοῦ Δάν τεχθεὶς ποταμὸς, παρὰ τὰς ἀρχὰς σχιζόμενος· ἔχων τὰς ρίζας, καὶ ἐπὶ τέλει συναπτομένους. Παρὰ πάντας πάλιν τοὺς ποταμοὺς οὗτος εἰς ζῶσαν θάλασσαν οὐ τρέχει, καὶ ὕδωρ αὐτὸν θαλάσσης ζῶν οὐ δέχεται, ἀλλὰ δέχεται αὐτὸν ἡ νεκρὰ θάλασσα. Οὗτος μόνος παρὰ πάντας τοὺς ποταμοὺς νεκροὺς καὶ ἀργοὺς ὕδασι συνίπτεται. Ἔστι δὲ ὁ Ἰορδάνης τοῦ ἡμετέρου θνητοῦ γένους τύπος, καὶ ὅπως ἄκουε. Ἀπ' ἀρχῆς τὸ γένος τὸ ἡμέτερον δύο ἔχει ρίζας, τὸν Ἀδὰμ ἐκ γῆς πλασθέντα, τὴν Εὐάν ἀπὸ πλευρᾶς προελθούσαν· καὶ οὐκ ἔστιν εἰς τόπον· καὶ εἰς τρόπον τῆς καταστάσεως. Ὁ μὲν γὰρ ἀπὸ γῆς ἐκλάσθη, πηγὴν ἔχων τὴν γῆν· ἡ δὲ ἀπὸ πλευρᾶς ἐγένετο, ρίζαν ἔχουσα τὴν πλευράν· ἄλλη ἀρχὴ ἔκεινον, καὶ ἄλλη ταύτης. Καὶ ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων τέως μερισθόμενοι κατὰ τὸν τρόπον τῆς διαστάσεως· συνήλθον δὲ εἰς συνάρθειαν γαμικὴν, ἀπετελέσθη τὸ ἐξ ἀμφοτέρων ἐν σῶμα, καὶ οὐκέτι οἱ τικτόμενοι ἢ ἀπὸ πλευρᾶς ἢ ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἀπὸ συνουσίας ἔτικτοντο. Ἔσονται γὰρ φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Τοῦτο γοῦν τὸ ἡμέτερον πλάσμα, δραμὸν εἰς ἀκολουθίαν φύσεως, τίλος ἐσχε τὸν θάνατον. Ἦρξαστο μὲν ἡμῶν τὸ πλάσμα ἀπὸ γῆς, καὶ ἔληγεν εἰς θάνατον· καὶ ἐδέξατο τὸ πλάσμα τοῦτο ἡ νεκρὰ θάλασσα, ὁ βαθὺς, ὁ καταχθόνιος, ἡ ἄβυσσος τῶν νεκρῶν. Ὁ γὰρ ἐστὶ νεκρὰ θάλασσα τοῖς ζῶσιν ὕδασι, τοῦτο ἐστὶν ὁ ἄδης τοῖς ἀποθνήσκουσι. Διὸ λέγει Παῦλος· *Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τίς καταβήσεται εἰς τὸν ἄδην; τοιούτεσι, Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγείν.* Περὶ τοῦτον οὖν τὸν Ἰορδάνην τὸν ἀπὸ ζωτῶν πηγῶν προσερχόμενον, καὶ εἰς νεκράν θάλασσαν καταλήγοντα, πᾶσα ἡ τοῦ Θεοῦ ἐπιτελεῖτο θαυματουργία, ἵνα μὴ κέτι τὸ ζῶν ὕδωρ τρέχῃ πρὸς θάνατον. Τρίτον αὐτὸν τὸν Ἰορδάνην διέκοψεν ὁ Θεός, ὡς μὴ κέτι αὐτῶ τὴν ἀκολουθίαν εἶναι εἰς τὴν νεκράν θάλασσαν, ἀλλ' ἀνατρέγειν ἐπὶ τὰς ἀρχαίας ρίζας τὰς ζῶσας. Ἐτεμήθη ἐπὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ· ἐτεμήθη καὶ ἐπὶ Ἠλία, ὅτε τῇ μηλιωτῇ αὐτὸν ἔτεμεν· ἐτεμήθη ὑπὸ Ἐλισσαίου, ὅτε ὑποστρέφων ἔτεμεν αὐτόν. Πρῶτος Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ἔτεμε τὸν Ἰορδάνην· καὶ ὅπως ἔτεμεν, ἄκουε. Οὐκ ἔστητε τὰ βέθρα τῶν πηγῶν, ἀλλ' ἀπέστρεψε τὸ ὕδωρ εἰς τὰ ὀπίσω, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ψαλμωδὸς λέγων· *Τι σοὶ ἐστὶ, θάλασσα, ὅτι ἐφυγες; καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω;* Τὰ δὲ ὀπίσω ἦσαν αἱ πηγαί. Ἀναχαιτίζων τοίνυν ὁ Σωτὴρ τὸ γένος τὸ ἡμέτερον τὸ τρέχον εἰς θάνατον, ποιεῖ μὴ κέτι τρέχειν εἰς θάνατον, ἀλλ' ἐπὶ τὰς ἀρχαίας ρίζας τὰς ζῶσας ἐπανείναι, οὐκ εἰς τὴν νεκράν θάλασσαν καταλήγειν. Ἀποκαθίσταται τοίνυν ἡ θνητὴ φύσις εἰς τὸ ἀρχαῖον σχῆμα. Οὕτε εἰς δὲ φαίνεται τεμῶν τὸν Ἰορδάνην ἀνευτινὸς συμβόλου. Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ἔχων κιβωτὸν ἔτεμεν. Ἠλίας ἔχων μηλιωτῆν. Ἐλισσαῖος ἔχων πάλιν τὴν μηλιωτῆν τοῦ διδασκάλου ἔτεμεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ θνητὴ φύσις οὐκ ἔρκει καθ' ἑαυτὴν στήσαι τὸ βέθρον, ἐσέρχεται Ἰησοῦς πρῶτος φέρων μὲν τοῦ δεσπότου τὴν προσηγορίαν, ἐπαγόμενος δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τὴν κιβωτὸν, τὸ σύμβολον τοῦ δεσποτικοῦ σώματος. Καὶ φαίνεται ὁ Ἰορδάνης οὕτε τὸν Ἰησοῦν τιμήσας, τὸν ψιλὸν ἀνθρω-

πον κείνον, λέγων τὸν τοῦ Ναυῆ, οὕτε τοὺς Ἰουδαίους αἰδεσθεῖς, οὕτε τοὺς ἱερεῖς ἐντραπέις. Καὶ ἵνα δειχθῇ ὅτι οὐ τῷ λαῷ [779] ὑποχωρεῖ, ἀλλὰ τὴν κιβωτὸν αἰδεῖται, λέγει Ἰησοῦς· *Ἰδοὺ ἡ κιβωτὸς τοῦ κυριεύοντος πάσης τῆς γῆς διέρχεται τὸν Ἰορδάνην. Καὶ ἔσται, ὅταν εἰσέλθωσιν οἱ πόδες τῶν ἱερέων τῶν βασιλεύοντων τὴν κιβωτὸν, ὁ Ἰορδάνης ἐκλείψει, οὐ τοὺς ἱερεῖς αἰδοῦμενος, ἀλλὰ τὴν κιβωτὸν.* Καὶ πόθεν τοῦτο, ἄκουε. Ἐρωτᾷ αὐτὸν ὁ Δαυὶδ λέγων· *Τι σοὶ ἐστὶ, θάλασσα, ὅτι ἐφυγες; καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω;* Πρὸς ταῦτα ἀποκρίνεται ἡ δημιουργία λέγουσα· *Ἀπὸ προσώπου Κυρίου ἐσαλεύθη ἡ γῆ.* Πρόσωπον δὲ Κυρίου ἦν τὸ σχῆμα τῆς κιβωτοῦ. Ὁ γὰρ ἦν ἡ κιβωτὸς τῶ νόμου καὶ ταῖς πλαξὶ καὶ τῇ στάμνῳ καὶ τῇ βάββῳ, τοῦτο ἦν τῆς ἀκαταλήπτου θεότητος ἡ σὰρξ ἡ δεσποτικὴ, ὡς ἐν κιβωτῷ φέροντα τὴν θεότητα. Περὶ ταύτης τῆς ἁγίας κιβωτοῦ ἔλεγεν ὁ μακάριος Δαυὶδ· *Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου, σὺ καὶ ἡ κιβωτὸς τοῦ ἁγιάσματος σου.* Καὶ ὅρα τί ποιεῖ· ὅτι ἐξηράνθη ὁ Ἰορδάνης, οὐκ ἀπολέσας τὰ βέθρα, ἀλλ' εἰς τὰς ἀρχαίας ρίζας ἀναποθήσας. Ἐπήρσεν, φησὶν, Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου δώδεκα λίθους μεγάλους, καὶ ἔστησεν αὐτοὺς πέραν τοῦ ποταμοῦ· *ἔθηκε δὲ ἀντ' αὐτῶν ἄλλους δώδεκα λίθους ἐν τῷ ποταμῷ.* Τί βούλεται τοῦτο εἶναι τὸν περιαιρεθῆναι δώδεκα λίθους, καὶ τεθῆναι ἀντ' αὐτῶν ἄλλους δώδεκα; Ἐπειδὴ, ὡς ἐφθην εἰπών, τὴν θνητὴν φύσιν ἀνεχαιτίζε· μάλλον δὲ βούλεται δεῖξαι ὅτι ἀναστῆ τὴν ἀνθρωπότητα ἐκ τῶν βυθῶν, καὶ ἀνάγει εἰς τὸν οὐρανόν. Τούς γὰρ λίθους τοὺς μηδέποτε θεασαμένους ἠλιακὴν ἀκτίνα, μῆτε φωτὸς δεξιαμένους ὄψιν, ἦπλωσεν εἰς φῶς, καὶ ἦσαν εἰς γῆν ἐκ βυθοῦ ἀνασπασθέντες. Διὰ τί δὲ δώδεκα λίθους ἔλαβεν ἐκεῖθεν; Ἐπειδὴ διὰ τὸν δώδεκα ἀποστόλων ἐμελλεν ἀναστῆναι τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τῆς θνητῆς φύσεως. Ἔστω δὲ, τοῦτο ὄνομα κάτω λίθους περιεῖλεν, ἵνα δεῖξῃ τῷ ἔλλω καὶ τῷ φωτὶ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα ἀνθρώποις ἑναργῆ εἶναι, πῶς διέθησαν τὸν Ἰορδάνην· καὶ γὰρ καὶ τῶν αἰτίων ἐσήμανεν· *Ἐὰν ἐρωτήσῃ σε, φησὶν, ὁ υἱὸς σου, λέγων· Τι εἰσὶν οἱ λίθοι οὗτοι; εἰπέ αὐτῷ, ὅτι, Ἐπὶ ξηρᾶς διέθην τὸν Ἰορδάνην, καὶ λίθοις ἀπέστειλεν τοῦ Θεοῦ τὸ ὕδωρ πρὸ προσώπου ἡμῶν.* Ἄλλ' ἔστω, οἱ ἀνεγχεθέντες λίθοι ἐτέθησαν, ἵνα φανῶσι τοῖς μετὰ ταῦτα· οἱ ἀντιτεθέντες διὰ τὴν ἀντιτεθέντων· Ἐλαβεν ἐκ τῶν βυθῶν τοὺς βεθυθισμένους, καὶ ἔδωκε τῶν βυθῶν πάλιν ἐνέχυρα σωτηρίας. Οἱ τεθέντες λίθοι· ἐνέχυρα, οἱ ληφθέντες ἀσφάλεια. Καὶ πολλὴ ἡ περὶ τούτων θεωρία, καὶ διὰ τί ἐτέθησαν λίθοι, καὶ διὰ τί περιτρήθησαν λίθοι. Χριστὸς καὶ λαμβάνει, καὶ δίδωσιν. Ἠλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἀνέλαβε τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, δεδωκίως ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν. Διὰ τῶν ἀποστόλων ἀντιτίθησι τῷ ποταμῷ δώδεκα λίθους, ἐνέχυρον σωτηρίας, καὶ ἀβραβῶνα τῶν μελλόντων. Ὁ γὰρ δεδωκίως τίς π εἰς τὴν πράγμα, ἐνεχυριάζει αὐτῷ εἰς τὸ μέλλον. Ἐπειδὴ οὖν ἐμελλε τοῦτο τὸ ὄνομα πάλιν αὐτῷ τηρεῖσθαι, ὅτι ἐμελλε βαπτίζεσθαι ὑπὸ Ἰωάννου, προλαβὼν ἀπέστειλε τὰ ἐνέχυρα τῆς ἐπιφανείας, καὶ ἔστησε τοὺς λίθους, οὓς μὲν ἔλαβεν ἐκεῖθεν, τοὺς πατριάρχας, οὓς ἔφερε τότε· οὓς δὲ ἀντέθηκε, τοὺς ἀποστόλους, οὓς ἔδωκεν ἀντ' ἐκείνων. Ἀντὶ γὰρ τῶν κειμένων σου ἐγενήθη Ἰορδάν σου υἱοί. Οὕτω διέβη τὸν Ἰορδάνην, καὶ γίνεται ὁ Ἰορδάνης Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ ἀρχῇ τῆς κατασχέσεως τῆς γῆς. Ἔως δὲ παρῆλθε τὸν Ἰορδάνην, οὐκ ἐκκληρονόμησε τὴν ἐπηγγεμένην γῆν· ἔως δὲ Χριστὸς παρῆλθε τὸν Ἰορδάνην, οὐκ ἤρξατο κηρύσσει τὴν βασιλείαν. Ἀρχὴ τῆς κατασχέσεως τῆς γῆς ὁ Ἰορδάνης, ἀρχὴ τῆς κατασχέσεως τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ὁ Ἰορδάνης. Διὰ τοῦτο ὁ προφήτης λέγει· *Μνησθήσονται σου, Κύριε, ἐκ γῆς Ἰορδάνου. Μνήμη γὰρ*

solvat, nubibusque mandet ut consuetam pluviam subministrant. siccitatem tollant, ac terræ æsturore perfundant. Etiam, Domina, Domina, mundi præsidium, miserere; hæc confer infantibus, senibus fatiscantibus, pauperibus arescentibus; ne sinas nos ob peccata nostra perire. Peccavimus, inique egimus, puram baptismatis tunicam inquinavimus,

Dominica mandata transgressi sumus: at etiam lapsi sumus, non extendimus manus nostras ad Deum alienum, sed ad unigenitum Filium tuum Dominum nostram Jesum Christum, qui cum Patre et Spiritu sancto adoratur et glorificatur, tunc et semper, et in sæcula.

IN JORDANEM FLUVIUM.

Cur missis omnibus terræ fluviiis Christus in Jordane mysterium baptismatis consummat? Fluminis naturam explorare par est, ut hinc mysterii seriem ediscas. Jordanis inter omnes fluvios duas habet scaturigines: neque enim ex uno fonte manat. Unum fontem habet in Paneade, et alterum prope Paneadem: fons alter vocatur Jor, alter vero Dan: et per paulum spatii separatim manantes fontes, in uno loco simul confluant, et unum fluvium efficiunt. Veteres autem a scaturiginibus nomen illi dederunt Jordanis, a separatis fontibus Jor et Dan, qui postea junguntur. Secus autem quam omnes alii fluvii, hic in nullum vivum mare influit, et aqua viva maris illum non excipit, sed excipit mare Mortuum. Hic solus fluvius mortuis et inutilibus aquis jungitur. Est porro Jordanis mortalis nostri generis figura, et quomodo, audi. Ab initio genus nostrum duas habet radices, Adamum ex terra formatum, et Evam quæ ex costa prodit: neque unus est sive locus sive modus formationis. Ille namque ex terra formatus, fontem habet terram: hæc ex costa facta, radicem habet costam: aliud illius, aliud hujus initium. Et erant interim sic separati secundum modum formationis: conjuncti vero sunt congressu nuptiali; ex ambobus unum factum est corpus; et qui deinceps prodierunt, non ex costa, non ex terra, sed ex congressu nascebantur. *Erunt enim, inquit, duo in carnem unam* (Math. 19. 6). Hoc igitur nostrum figmentum, naturæ ordine procedens, finem habuit mortem. Cæpit figmentum nostrum a terra, et desinit in mortem, illudque excepit mare mortuum, profundum, infernale, abyssus mortuorum. Quod enim est mare Mortuum vivis aquis, id ipsum est infernus morientibus. Ideo dicit Paulus: *Ne dixeris in corde tuo, Quis descendet in infernum? id est, Christum ex mortuis reducere* (Rom. 10. 7). Circa hunc ergo Jordanem, qui ex vivis fontibus prodit et in Mortuum mare desinit, totum Dei opus mirabile consummabatur, ut non ultra aqua viva curreret ad mortem. Ter vero Jordanem divisit Deus, ut non ultra fluxum haberet ad mare Mortuum, sed ut recurreret ad veteres viventes radices. Divisus est sub Jesu Filio Nave; divisus est sub Elia, quando melote sua illum divisit; divisus est ab Elia, quando revertens divisit eum. Prior Jesus filius Nave divisit Jordanem: et quomodo dividerit, audi. Non retinuit fontem fluxum, sed aquam retro convertit, ut testificatur psalmista dicens: *Quid est tibi, mare, quod fugisti? et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum* (Psal. 115. 5)? Retrorsum erant fontes. Reiciens ergo Servator genus nostrum, quod currebat ad mortem, id efficit ut non ultra currat ad mortem, sed ad veteres viventes radices revertatur, nec in Mortuum mare desinat. Restituitur ergo mortalis natura in priscam formam. Et nullus Jordanem dividens conspicitur sine aliquo symbolo. Jesus filius Nave arcam habens divisit, Elias meloten; Eliseus item habens meloten magistri divisit eum. Quia enim mortalis natura per se sola non poterat fluentem retinere, ingreditur prior Jesus, Domino cognominis, symbolum Domini corporis gestans. Et apparet Jordanem neque Jesu reveritum esse, necrum hominem, nempe illum Nave, neque Judæos, neque sacerdotes. Ut ostendatur vero ipsum non cessisse populo, sed arcam

reveritum fuisse, dicit Jesus: *Ecce arca ejus, qui denominatur omni terræ, pertransit Jordanem. Et erit cum ingressi fuerint pedes sacerdotum gestantium arcam, Jordanis deficiet* (Jos. 3. 11. 13); non sacerdotes reveritus, sed arcam. Et unde hoc, audi. Interrogat illum David dicens: *Quid est tibi, mare, quod fugisti? Et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum* (Psal. 115. 5)? Ad hæc respondet creatura dicens: *A facie Domini nota est terra* (Ibid. v. 7). Facies Domini erat arca: forma. Quod enim erat arca legi et tabulis et urne et virgæ, hoc erat incomprehensibilis divinitatis Domini caro, quæ quasi in arca divinitatem ferebat. De hac sancta dicebat beatus David: *Surge, Domine, in requiem tuam, tu et arca sanctificationis tuæ* (Psal. 131. 8). Et vide quid faciat. Quia exsiccatus erat Jordanis, non quod fluenta perdidisset, sed quod ad veteres scaturigines resiliisset, *Tulit, inquit, Jesus ex Jordane duodecim lapides magnos, et statuit illos ultra Jordanem: et pro illis duodecim alios lapides posuit in fluvio* (Josue 4. 8. 9). Quid sibi vult illud, duodecim auferri lapides, et pro illis duodecim alios restitui? Quia, ut dixi, mortalem naturam rejiciebat: imo potius vult ostendere, quod ipse humanitatem de profundis abstrahat, et inducat in caelum. Lapidem enim qui numquam viderunt solarem radium neque lucem, in lucem expandit; ex profundo abstracti super terram erant. Cur autem duodecim lapides inde cepit? Quia per duodecim apostolos abtracturus erat humanam naturam a mortali natura. Esto, in fundo positos lapides abstulerit, ut illos in solem et in lucem proferret, et homines deinceps clare cererent, quomodo Jordanem pertransissent: nam hanc ille causam significavit dicens, *Si interrogaverit te filius tuus dicens, Quid sibi voluit hi lapides? dic illi, quia per aridum transivimus Jordanem, Deo impediante aquam ante faciem nostram* (Ibid. v. 6. 7). Sed esto, educti lapides positi sint, ut a posteris viderentur; cur alii in eorum locum positi sunt? Eduxit ex profundo eos qui submersi erant, et rursus profundo dedit salutis pignora. Qui illic positi sunt lapides pignora, qui vero assumpti sunt, tutela erant. Ac multa circa hæc speculatio est, cur positi sint, cur ablati sint lapides. Christus et accipit et dat. Verit in mundum, et assumpsit corpus nostrum, suum dans nobis virtutem. Per apostolos ponit in fluvio duodecim lapides, pignus salutis et arham futurorum. Nam qui dat alicui pro aliqua re, pignus dat illi in futurum. Quia igitur hoc ipsum nomen erat servaturus, quando baptizandus erat in Jordane a Joanne; prius pignora deposuit adventus sui, et statuit lapides quos inde assumpsit, patriarchas quos tunc crexit; ii vero quos pro ipsis substituit, sunt apostoli quos pro illis dedit: nam *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii* (Psal. 44. 17). Sic pertransivit Jordanem; et factus est Jordanis Jesu filio Nave principium possessionis terræ. Donec pertransiret Jordanem, non possedit promissam terram: donec Christus pertransivit Jordanem, non cæpit predicare regnum. Principium possessionis terræ, Jordanis: principium possessionis regni caelorum, Jordanis. Ideo propheta dicit: *Memor ero tui, Domine, de terra Jordanis*. Memoria enim est indelebilis. Jesus sic pertransiens divisit Jordanem, arcam ipsi ostendens: Elias vero melote mortuæ, pelle mortua, et aquæ vivæ melote mortuæ obdierunt.

Divisit Elias melote Jordanem, et sic pertransiit, ut ascenderet in caelos. Reversus est beatus Eliscus, accepta magistri melote, postquam rogaverat ipsum dicens: *Spiritus, qui in te est, fiat duplex in me. Dicit ei, Dure petisti: attamen si videris me assumptum, erit tibi* (4. Reg. 2. 9. 10). Id est, Dignaberis habere duplicem Spiritus sancti operationem. Deinde assumptus est. Sublimis erecta est melote, et cecidit ad discipulum: accepit pignus, et ad fluvium pervenit: tentavit dividere Jordanem, et non obedivit aqua.

Consternatus Eliscus dicit, *Ubi est Deus Eliae appho* (4. Reg. 2. 14)? et cum hac dixisset, percussit secundo aquam, et divisus est Jordanis. Cur ergo non obedivit ei prima vice aqua? Ne putaret illam obedivisse ob pristinam suam dignitatem, quam habuerat: sed invocavit Deum et dixit: *Ubi est Deus Eliae appho?* Cur vero dixit, *Ubi est Deus?* nonne sciebat propheta Deum esse in caelo et in terra et ubique? Sed quia dixerat ei Elias, *Si videris me assumptum, erit tibi sic.* ....

IN PHARISÆUM, ET IN MERETRICEM. DICTA FUIT IN SANCTA ET MAGNA FERIA QUARTA.

1. Omne tempus cuique volenti ad poenitentiam opportunum est: nam cuique licet in verno tempore bonae vite germina emittere, in aestate salutis manipulos colligere, in autumno damna et corruptionem animae explorare, in hieme iniquitatum hiemem fugere, et in qualibet anni conversione ad meliora conversionem curare; in nocte peccati noctem declinare, et in die ad lucem purae conscientiae currere, atque ad Creatorem confugere. Verum praesens tempus, continentiam et jejunio munitum, ad poenitentiam est opportunius, sed non omnibus. Vox enim quaedam haec fere insonat: Si quis accedit ad me, ego adducam eum ad commune Creatorem. Nos ergo fidei et poenitentiae alii instruamus, ut ad Factorem nostrum advolemus, et nos ut primogeniti Ecclesiae filii, et vos, qui quasi foetus in visceribus Ecclesiae cubantes, optatis ad beatum et dolore vacuum partum advenire (a), et filii esse ejus qui pro nobis concertavit (necessaria est enim fidei gratia et vobis qui eadem bona consequuturi estis): nos quidem, ut tunicam regiam, quam inquinavimus, lacrymis abluamus; vos autem, ut possitis illam induere, et omni labe puram servare: nam sine fide pura nemo potest Dei benignitatem assequi. Verba mea confirmant tum alia innumera, tum meretrix illa, quae fidem et poenitentiam tanquam duas lucernas tenens, et ad caelestem sponsum accurrens, una die sponsa Christi effecta est. At quia beatam illam meretricem memoravi, quam hoc turpi nomine interim voco; ut cognoscamus quoniam prius illa erat, et quoniam postea fuit, hanc volo in sanctam Ecclesiam inducere; ut per illam nos discamus quomodo debeamus ad Christum accedere; ut a peccatis abluamur. Nam quae illa fecit, conspicua sunt disciplina eorum quae nos semper facere debemus: et Salvatoris cum illa colloquium, peccatoribus erit consolatio. Quis enim audiens mulierem sexcentis maculis foedatam, quia ad illum confugit, et stillas lacrymarum ferventes ad pedes ejus effudit, virginitatis meritum consequutam esse, non eundem morem exhibeat, ut eundem fructum decerpit? quis cogitans illius mutationem et mercedem, non idem propositum assumat, ut parem assequatur retributionem? Quid enim aliud est meretrix, quam lues et manifesta naturae contumelia? quam publicus triumphus de sexu femineo, pernicies corporum et animarum, pestis voluptate usa, sepulcrum dealbatum, inferni os insatiabile, ornatum mortis limen, voluptuosum toxicum, impudentia audax, pudor impudens, formosum exitium, esca lasciviae machinantis, laqueus juvenum, propriorum membrorum negotiatrix, profundum nequitiae, naufragium optatum, communis calamitas in omni peccato, petulans officina, omnis iniquitatis magistra, inimicitiae cum Deo conciliatrix, materia gehennae ignis aeterni? Attamen quae tot tantorumque malorum ministra fuit, quia praeter consuetudinem castitatem amavit, in libris Evangeliorum scripta commemoratur. Hos evolventes, ejus historia fruamur, ut ipsa Christum audiens fructum tulit. *Rogavit Jesum quidam Pharisaeorum, ut manducaret cum illo. Et ingressus in domum Pharisei, discubuit* (Luc.

(a) Haec ad Catechumenos spectant.

7. 36). Quis vidit regem a milite invitatum? quis vidit herum a servo nutritum? quis vidit tantam celsitudinem ad tantam humilitatem descendentem? O maximum stuporem! o divinam indulgentiam! non dixit ad vocantem Pharisaem: Tu me invitas ad prandium, qui omnes homines ad caeleste prandium invitavit? tu me ad prandium vocas, qui panibus quinque totum populum satiavi? tu me ad prandium vocas, qui de escam omni carni? Nihil horum dixit Servator; sed cum silentio sedens in domo Pharisei discubuit. Sciebat enim quo prandio resciendus esset; sciebat futurum esse ut meretrix ad se accurreret, ut salutem consequeretur; et undique circumspiciebat, venatum observans, et recumbentibus fere clamans: Ego cibum comesturus sum, quem brevi postea videbitis; ego cibum comesturus sum, nempe salutem mox adventuram mulieris. Meus quippe cibus est hominum conversio; meus cibus servorum meorum vita; mea convivium peccatorum poenitentia; mea voluptas damnatorum solutio; meum convivium captivorum redemptio. Haec Servatore in lectulo suo loquente tum oculis tum habitu, *Ecce, inquit, mulier in civitate, quae erat peccatrix.* Secundum scopum caelestis Regis venatio offertur: venator paratus recubuerat, et ad illum praeda festinabat. *Et ecce mulier in civitate, quae erat peccatrix:* duae graves nequitiae notae. Dic nobis, evangelista, nomen ejus, scribe mulieris nomen, discamus quomodo appellaretur. Appellationem habuit ipsum peccatum, et nomen ex malo opere. Haec videns quod Jesus recumberet in domo Pharisei, in seipsa dixit: Intus est Christus, benignitatis scatarigo, fons miserationis: intus est Christus, qui verbo sanat, et voce curat: intus est Christus, qui ab angelis celebratur, et cum hominibus vitam agit quasi unus eorum: intus est Christus, qui cum Patre sedet, et Pharisei contubernalis est: intus est Christus, qui divinitate omnes alit, et humanitate alitur: intus est Christus, qui Pharisaeicam mensam tolerat, quique omnem mensam replet bonis; et omnino dignatus est in tabernaculum Pharisei intrare, omnino passus est impeccabilis cum peccatore convivari. Circa mala mea bona spe repleor: nam qui circa Pharisaeum talis apparuit, utique erga me mitis et benignus erit.

2. Inveni, ut cupiebam, commune propitiatorium; inveni eum, qui se quaerentes invenit; inveni cum, qui se desiderantes quaerit; inveni eum qui occurrit accurrentibus, occurrit accedentibus ad se; inveni et tempus et locum mihi opportunum. Ingrediar ad purum fontem, quae voluptate quasi luto sum foedata; ne sordidata maneam coram tali fonte; gratis meipsam abluam; id enim ipse fons optat. Ingrediar ad aeternam lucem, quae etiam diebus ut noctibus usa sum: videam caeleste lumen in lumine: ingrediar ad solem justitiae, quae iniquitatis caliginem induco. Quis enim in luce versans non est lucis particeps? Ingrediar ad Regem caelorum, qui propter me ad me venit, et hanc domum occupat, atque jamdiu, ut videtur, adventum meum expectat: ingrediar ad caelestem medicum, quae apud omnes desperata habeo: ingrediar ad caelestem medicum, quae in sanitate aegroto. Me sic affectam videns, potest morbis meis remedium apponere,

ἔστιν ἀνεξιλέπητος. Ὁ μὲν Ἰησοῦς οὕτω διαβάς ἔτεμε τὸν Ἰορδάνην, τὴν κιβωτὸν αὐτῆ ὀρέζας· Ἥλιος δὲ τῆ μηλωτῆ ἔτεμε, δερματι νεκρῶ, καὶ τὰ ζῶντα ὕδατα τῆ νεκρώσει τῆς μηλωτῆς ὑπήκουσεν. Ἔτεμεν Ἥλιος τῆ μηλωτῆ τὸν Ἰορδάνην· καὶ οὕτω διέβη ἐπὶ τῶ ἀνελεθεῖν εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Ὑπέστρεψεν ὁ μακάριος Ἐλισσαῖος λαθὼν τὴν μηλωτὴν τοῦ διδασκάλου, ὡς ἤξιον αὐτὸν λέγων· *Τὸ πνεῦμα ἐδ' ἐπὶ σοὶ γενέσθω διαποιοῦν ἐπ' ἐμοί. Λέγει αὐτῶ, Σκληρῶς ἤτησας· πλὴν ἐὰν ἴδῃς με ἀναλαμβάνομενον, ἔσται σοι.* Ἀντὶ τοῦ κατασφῶθῆναι διπλὴν ἔχειν τοῦ ἁγίου Πνεύματος [780] τὴν ἐνεργεῖαν. Εἶτα ἀνελέφθη. Ἐμετεωρίσθη ἡ μηλωτῆ, καὶ ἐπέπεσε τῶ μαθητῆ· ἔλαβεν ἐνέχυρον, καὶ ἐφθα-

σεν ἐπὶ τὸν ποταμόν· ἐπέβρασε τρεμὴν τὸν Ἰορδάνην, καὶ οὐχ ὑπήκουσε τὸ ὕδωρ. Ἀπορίᾳ ληφθεὶς ὁ Ἐλισσαῖος λέγει· *Ποῦ ὁ Θεὸς Ἥλια ἀπρῶ;* καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν, ἐπάταξεν ἐκ δευτέρου τὸ ὕδωρ, καὶ ἐμερίσθη ὁ Ἰορδάνης. Διὰ τί δὲ οὐχ ὑπήκουσεν αὐτῶ ἐν πρώτῳ; τὸ ὕδωρ; Ἴνα μὴ νομίση, ὅτι διὰ τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀξίαν, ἣν εἶχε, διὰ τοῦτο ὑπήκουσεν· ὅτι μόντοι ἐκάλεσε τὸν Θεὸν καὶ λέγει· *Ποῦ ὁ Θεὸς Ἥλια ἀπρῶ;* Διὰ τί δὲ εἶπε, *Ποῦ ὁ Θεός;* οὐκ εἶδει ὁ προφήτης, ὅτι ὁ Θεὸς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς καὶ πανταχοῦ ἔστιν; Ἄλλ' ἐπειδὴ εἶπεν αὐτῶ ὁ Ἥλιος· *Ἐὰν ἴδῃς με ἀναλαμβάνομενον, ἔσται σοι οὕτως.* ....

Εἰς τὸν Φαρισαῖον, καὶ εἰς τὴν πόρνην. Ἐλέχθη τῆ ἁγία καὶ μεγάλη τετράδι.

Ἄσπας μὲν καιρὸς παντὶ βουλομένῳ πρὸς μετάνοιαν ἐπιτηδεῖος. Ἔξαστι γὰρ ἐκάστῳ θελήσαντι καὶ ἐν τῷ ἔαρι θλασθῆσαι τὴν εὐζωίαν, καὶ ἐν θέρει συνάξει τῆς σωτηρίας τὰ δράγματα, καὶ ἐν φθινοπώρῳ τὴν βλάβην τὴν τῆς ψυχῆς· φθορὰν κατιδεῖν, καὶ ἐν χειμῶνι τὸν χειμῶνα τῶν ἀνομημάτων φυγεῖν, καὶ ἐν πάσῃ τροπῇ τραπητῆν τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον τροπῆν, καὶ ἐν νυκτὶ τὴν νυκτὰ τῆς ἀμαρτίας ἐκκλέναι, καὶ ἐν ἡμέρᾳ πρὸς τὸ φῶς τοῦ καθαροῦ συνειδέτο· δραμεῖν, καὶ πρὸς τὸν πλάσαντα ἀναδραμεῖν· ὁ δὲ παρῶν οὕτος καιρὸς· ἐγκρατεῖα καὶ νηστεία περιπεφραγμένοι· πρὸς μετάνοιαν ἐπιτηδεύετε, ἀλλ' οὐ πάσι. Μόνον γὰρ οὐχὶ λέγει ἡ φωνή, *Εἰ τις προσεταιρὸς πρὸς με, κἀγὼ λαθὼν αὐτὸν τῷ κοινῷ προσαγάγῃ Δημιουργῷ.* Περνώσωμεν οὖν ἑαυτοὺς τοῖς τῆς πίστεως καὶ τοῖς τῆς μετάνοιας πεπρωτοῖς, καὶ θελήσωμεν ἀναπτεῖναι πρὸς τὸν ἡμέτερον Πιοιητὴν, καὶ ἡμεῖς, ὡς πρωτότοκοι τῆς Ἐκκλησίας υἱοί, καὶ ὑμεῖς, οἱ καθάπερ ἐμβρυα ὡς ἐν ταῖς λαγαῖσι τῆς Ἐκκλησίας προλοχευόμενοι, καὶ ποθοῦντες τῆς μακαρίας καὶ ἀνωδύνης ὠδίνης ἀσπάσασθαι, καὶ γενέσθαι τέκνα τοῦ πολεμήσαντος ὑπὲρ ἡμῶν (ἀναγκαῖα γὰρ τῆς πίστεως ἡ χάρις καὶ ὑμῖν τοῖς ἀπολαύειν μέλλουσι τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν)· ἡμεῖς μὲν, ἵνα τὸν χιτῶνα τὸν βασιλικόν, ὃν φορέσαντες ἐμολύναμεν, ἀποσμήξωμεν δάκρυσιν· ὑμεῖς δὲ, ἵνα δυνηθῆτε τοῦτον περιβαλέσθαι, καὶ φυλάξαι κρεῖττονα ρύπον παντός. Ἄνευ γὰρ πίστεως εἰλικρινούς οὐκ ἔστιν ὠδὴνα τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας· ἐπιτυχεῖν. Συνηγορεῖ μοι τῷ λόγῳ πρὸς ἄλλοις κληρίκοις ἐκείνη ἡ πόρνη ἢ τὴν πίστιν καὶ τὴν μετάνοιαν, καθάπερ δύο λαμπάδας, κρατήσασα, καὶ προσδραμοῦσα τὴν οὐρανίαν νυμφίον, καὶ γενομένη νόμφη Χριστοῦ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Ἄλλ' ἐπειδὴ τῆς μακαρίας πόρνης ἐμνήσθη· λέγω γὰρ αὐτῆς τέως τὸ ἐπίφογον ὄνομα (ἵνα γινώσκῃ τίς οὗσα πρότερον, τί γέγονεν ὑστερον), βούλομαι ταύτην εἰς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ἀγαγεῖν, ἵνα μάθωμεν καὶ ἡμεῖς παρ' αὐτῆς, πῶς ὀφειλωμεν τῷ Χριστῷ προσελθεῖν, καὶ λαβεῖν τὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγὴν. Τὰ γὰρ παρ' ἐκείνης γεγεννημένα, τῶν ὀφειλόντων ἀεὶ γενέσθαι παρ' ἡμῶν διδασκαλία σαφῆς· καὶ ἡ τοῦ Σωτῆρος πρὸς ἐκείνην διάλεξις τῶν ἀμαρτημάτων ἔσται παράκλησις. Τίς γὰρ ἀκούων ὅτι γυνὴ μυρίαὶ κηλίσι καταστικτο; ἵνα προσφύγῃ μόνον αὐτῷ, καὶ τοῖς ποσίν αὐτοῦ σταγόνας ἐπιπέχῃ δακρύων θερμᾶς, παρθενίως χειροτονίαν ἐδέξατο; Τὸν αὐτὸν ἐπιδείξασθε τρόπον, ὥστε τὸν αὐτὸν τρυγησῆτε καρπὸν. Τίς γὰρ λογιζόμενος τὴν ἐκείνης μεταβολὴν, καὶ τὴν ἀμοιβὴν, οὐ τὴν αὐτὴν ἀσκήσει γινώμεν, ὡς τὴν ἴσῃν εὐρήσῃ ἀντίδοσιν; Τί γὰρ ἔστι πόρνη, ἢ διαφθορὰ, ἢ προφανῆς ὕβρις τῆς φύσεως; ἢ τοῦ θῆλεος γένους δημόσιος θρίαμβος, λύθη σωματικῶν τε καὶ ψυχῶν, λοιμὸς τέρψει κεχηρημένοι, τάφος κεκοιναμένοι, ἄδου ἀκατάσχετον καὶ ἀκέραιον στόμα, θανάτου κεκαλλωπισμένον προπύλαιον, τερπνὸν δηλητήριον, ἀναίδεια παρῆρησ· ἀζομένη, αἰσχρὴ ἀναίτιος, εὐπρόσωπος βλεθρος, τῶν ἀσεργῶν μηχανῶν ὀλεαρ, τῶν νέων ἔξδς, κάπηλος τῶν οἰκείων μελῶν, ἀπωλείας βυθὸς [781], ναυάγιον ἀγαπώμενον, κοινὴ συμφορὰ πάσης ἀμαρτίας, ἵταιμὸν ἐργαστήριον, πάσης παρανομίας διδάσκαλος, τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἐχθράς· δημιουργὸς, ὅλη τῆς γενένης τοῦ πυρὸς τοῦ αἰωνίου; Ἄλλ' ὁμως ἡ τῶν τοιοῦτων καὶ τηλικούτων κακῶν ὑπάρχουσα ὑπερέτις, ἐπειδὴ παρὰ συνθήθειαν σωφροσύνης ἤρασθη. ταῖς βίβλοις τῶν Εὐαγγελίων ἐγγέγραπται. Ταύτας ἀναπτύξαντες κατατρυφῶμεν τῆ; κατ' αὐτὴν ἱστορίαν, ὥσπερ οὖν κατετρέ-

ψαντες αὐτῆ τοῦ Χριστοῦ. Ἠρώτησέ τις τῶν Φαρισαίων τὴν Ἰησοῦν, ἵνα γάγῃ μετ' αὐτοῦ. Καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φαρισαίου, ἀνεκλίθη. Τίς εἶδε βασιλέα παρὰ στρατιώτου καλούμενον; τίς εἶδε δεσπότην παρὰ δούλου τρεφόμενον; τίς εἶδε τοσοῦτον ὕψος εἰς τοσαύτην ταπεινότητα κατερχόμενον; ἢ τῆς ὑπερβαλλούσης ἐκπλήξεως! ὡς τῆς θείας συγκαταβάσεως! Οὐκ εἶπε πρὸς τὸν καλέσαντα Φαρισαῖον· Σὺ καλεῖς ἐπ' ἀριστον ἐμὲ, τὸν καλοῦντα πάντας ἀνθρώπους εἰς τὸ οὐράνιον ἀριστον; σὺ καλεῖς ἐπ' ἀριστον ἐμὲ τὸν πέντε ἀρτοῖς δῆμον ὀλόκληρον κορέσαντα; σὺ καλεῖς ἐπ' ἀριστον ἐμὲ τὸν διδόντα τροφὴν πάση σαρκί; Οὐκ εἶπε τούτων οὐδὲν ὁ Σωτῆρ· ἀλλὰ σιγῆ καίσις εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φαρισαίου ἀνεκλίθη. Ἦδεν γὰρ πῶς ἀριστον ἐμελλεν ἀριστῶν· ἦδεν πῶς ἤμελλε προστρέχειν αὐτῷ ἡ πόρνη, καὶ σώζεσθαι· καὶ τὸ βλέμμα πανταχοῦ περιέπεμπε, τὴν θῆραν περισκοπῶν, καὶ μονοουχὶ πρὸς τοὺς ἀνακαίμενους βῶν· Ἐγὼ βρωσὴν ἔγω φαγεῖν, ἣν ἔχετε μετ' ἑλίγον κατιδεῖν· ἐγὼ βρωσὴν ἔγω φαγεῖν, τὴν σωτηρίαν τῆς μελλούσης προστείνει μοι γυναικός. Ἡ ἐμὴ γὰρ τροφή, ἢ τῶν ἐμῶν δούλων ζωὴ· ἢ ἐμὴ ὠνυχία, τῶν ἀμαρτημάτων ἢ μεταμέλεια· ἢ ἐμὴ τέρψις, τῶν κατακρίτων ἢ λύσις· ἢ ἐμὴ ἔστιασις, τῶν αἰχμαλώτων ἢ λύτρωσις. Ταῦτα τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τῆς σιτιβάδος λαλούντος τῷ βλέμματι καὶ τῷ σχήματι, Ἰδοὺ, φησὶ, γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἣτις ἦν ἀμαρτωλός. Συνέδραμε τῷ σκοπῷ τοῦ οὐρανοῦ βασιλέως ἢ ἄγγρα· ὁ θηρατῆς· εὐτρεπῆς ἀνεκέκλιτο, καὶ τὸ θῆραμα πρὸς τὸν θηρατὴν κατηπέγετο. Καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἣτις ἦν ἀμαρτωλός. Δύο χαλεπὰ κακία γυναισμάτα. Εἶπε ἡμῖν, εὐαγγελιστᾶ, τὴν προσηγορίαν αὐτῆς, γράψον τὸ ὄνομα τῆς γυναικός, μάθωμεν πῶς ὀνομάζετο. Προσηγορίαν εἶχε τὴν ἀμαρτίαν, καὶ τὸ ὄνομα τὸ πονήρευμα. Αὕτη ἰδοὺσα, ὅτι ἀνέκειτο ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Φαρισαίου ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν ἐν ἑαυτῇ· Ἐνδὸν ἔστιν ὁ Χριστὸς, ὁ βρώων φιλανθρωπίας, καὶ πηγάζων οἰκτιρμού; Ἐνδὸν ἔστιν ὁ Χριστὸς, ὁ λαλῶν καὶ διδοὺς ἰάσεις, καὶ φθεγγόμενος θεραπείας· Ἐνδὸν ἔστιν ὁ Χριστὸς, ὁ παρὰ τῶν ἀγγέλων ὑμνούμενος, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐνδαιτύμενος, ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν· Ἐνδὸν ἔστιν ὁ Χριστὸς, ὁ τῷ Πατρὶ σύνθρονος, καὶ τῷ Φαρισαίῳ ὀμολογούμενος· Ἐνδὸν ἔστιν ὁ Χριστὸς, ὁ τρέφων ἅπαντας τῆ θεότητι, καὶ τρεφόμενος τῆ ἀνθρωπότητι· Ἐνδὸν ἔστιν ὁ Χριστὸς, καὶ Φαρισαϊκῆς τραπέζης ἀνέχεται, ὁ πᾶσαν τράπεζαν πληρῶν παντός ἀγαθοῦ καὶ ὅλων κατηξίωσεν εἰς τὴν τοῦ Φαρισαίου σκηνὴν εἰσελθεῖν· ὅλων ἠνέσχετο συνεστιαθῆναι τῷ ἀμαρτωλῷ ὁ ἀναμάρτητος. Χριστὸς ἔχω περὶ τῶν ἐμῶν κακῶν ἐλπίδας. Ὁ γὰρ περὶ τὸν Φαρισαῖον τοιοῦτος φανεί; πάντως ἔσται καὶ περὶ ἐμὲ χριστὸς καὶ φιλάνθρωπος.

Εὐρον, ὡς ἠβουλόμην, τὸ κοινὸν ἱλαστήριον, εὐρον τὴν ἐδρίσκοντα τοὺς ζητούντας αὐτὸν, εὐρον τὸν ἐπιζητούντα τοὺς ποθοῦντας αὐτὸν, εὐρον τὸν ἐπιτρέχοντα τοῖς ἐπιτρέγουσι καὶ προαπαντῶντα τοῖς προσιοῦσιν αὐτῷ, εὐρον συναγωνιζόμενόν μοι καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὸν τόπον. Εἰσελθὼν πρὸς τὴν καθαρὰν πηγήν ἢ βεβορδορωμένην τῆ ἠδουπαλῆ· μὴ διαμένω ἐβρωπωμένη, τοιαύτης φανείσης· πηγῆς· λουσομαι ὡρεαν ἐαυτῆν· οὕτω γὰρ βούλεται ἡ πηγὴ. Εἰσελθὼ πρὸς τὸ ἄβιον φῶς, ἢ καὶ ταῖς ἡμέραις ὡς νυξὶ κεχηρημένη· ἴδω τὸ οὐράνιον φῶς ἐν φωτὶ· εἰσελθὼ πρὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, ἢ τῆς ἀδικίας τὸν ζῶρον ἐπαγομένη. Τίς γὰρ φωνὴ προσομιλῶν ὁ μεταλαμβάνει φωτός; Εἰσελθὼ πρὸς τὸν βασιλέα τῶν

ύσων, τὸν δι' ἐμὲ πρὸς ἐμὲ παραγεγόμενον, καὶ τοῦτον καταλαμβάνοντα τὸν οἶκον, καὶ πάλαι τὴν ἐμὴν, ὡς εἶπε, περιμένοντα πρόδον· εἰσέλθω πρὸς τὸν οὐρανὸν ἰατρὸν, ἢ παρὰ πάντων ἀπεγνωσμένη [782]· εἰσέλθω πρὸς τὸν οὐρανὸν ἰατρὸν, ἢ ἐν ὑγιεῖα νοσοῦσα· οὐκ ἔστι γὰρ με ἰδῶν, δύναται τοῖς ἐμοῖς πάθειν ἐπιθεῖναι φάρμακον. Πᾶσαν ὀδύνην κοιμῆσαι δυνάμενον. Ὑποδείξω τῷ εἰδῶτι τὰ ἔλκη, καὶ λαθῶ τὸ φάρμακον. Εἰσέλθω πρὸς τὴν μὴν ζήτην, ἢ διὰ τῆς φουλοστάτης ζωῆς ἐμαυτὴν ἀποποιήσασα τῆς ζωῆς· εἰσέλθω πρὸς τὸν φιλόνητον δικαστὴν ἢ κατὰ κριτος. Πρὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως λύσω τὰς εὐθύνας, πρὸ τῆς φοβερῆς κρίσεως διαφύγω τὴν κρίσιν, πρὸ τοῦ φοβεροῦ βήματος ὑποκλίψω τὰς μάστιγας· πρὶν ἰδοὺ τὸν Χριστὸν δικαστικῶς ἀποφανόμενον, ἰδοὺ φιλονηθῶπως διαλεγόμενον· πρὶν φοβηθῶ κολάζοντα, κολακεύσω παρόντα. Οὐ πρώτη τὴν πρὸς αὐτὸν ὀμιλίαν τοιμῶν ἤδη καὶ ἄλλη, ὡς ἤκουσα, γυνὴ Σαμαρεῖτις, ἐν νόμῳ παράνομος, συνέτυγεν ἐπὶ τῆς πηγῆς τῆς πηγῆς, καὶ ἀπῆλθε θεογονώσιαν ἀντήλησασα. Καὶ πάλιν ἑτέρα τις γυνὴ τῶν Χαναανίων γένους, τοῦ καταράτου καὶ δουλικοῦ σπέρματος· εἰσεύθερον βλάστημα, ἐν ἐντυχίᾳ εἰσελθοῦσα κατὰ δαίμονο· τυραννοῦντος αὐτῆς τὴν μονογενῆ, ἀνέστρεψε λαθοῦσα τὴν ἐξουσίαν κατὰ τοῦ δαίμονος, καὶ γέγονεν ἡ μήτηρ τῆς θυγατρὸς ἰατρῆς, καὶ ὁ δαίμων ὁ ἀπηνῆς οὗτος καὶ βάρβαρος οὐκ ἐτόλμησεν οὐκέτι πλησιάζει τῆς κόρης, φοβηθεὶς τῆς τοῦ Χριστοῦ φωτῆς τὸ δάταγμα. Μιμησώμαι τοῖνυν κἀγὼ ταύτην, καὶ γένομαι παρὰ τὸν πάντα χαριζόμενον καὶ δυνάμενον καὶ ἐλλόμενον· χρήσωμαι τῆς συνηθείας τῆς ἀναδείας πρὸς τὸ ἐμοὶ συμφέρον· ἐπισταθῶ τῷ Σωτῆρι ἐστιαμένῃ αὐτόκλητος, καθάπερ πόλιον ὑπὸ πολλῶν εὐχουμένων ἔχουσα μορφήν· λύσω τὰς κόμας, καὶ ὀρηγήσω τὴν ἑμαυτῆς ἀλλοιότητα· χαλάσω τὰ πολυπλοκα δέκτα, ἵνα θηράσω τὸν ἔλεον ἀφειδίως γορηγούνα· κλαύσω καλῶς ἅπασι, ἢ γελάσω πολλὰκις κακῶς· κλαύσω νῦν ἐπὶ τοῦ φιλονηθῶπου κριτοῦ, ἵνα μὴ κλαύσω τὸ τελευταῖον ἀνόνητα· ὀρηγήσω νῦν ὀλίγον, ἵνα μὴ ὀρηγήσω τότε πολλά· κατακλύσω τοῦ Χριστοῦ τοὺς πόδας τοῖς δάκρυσιν, ἵνα μοι ἀποκλύθῃ τὰς ἐμὰς ἀνομίας τοῖς ῥήμασιν· ἀπομάξω τοῖς πλοκάμοις τὰ δάκρυα, ἵνα προσγένηται· τίς ἐκ τούτου καὶ τοῦτοις ἁγιασμοῦ· καταφιλήσω τὰ ἄχραντα ἴχνη, ἅπερ καὶ τὸ πέλαιος κατεφίλησεν, ἵνα τοῖς σώφοροι φιλήμασιν ἀποπτύσω τὸν ἐκ τῶν ἀσέλγων φιλημάτων ἰόν· περιπτύξωμαι, μὴ θεῖα μέλη, τὰ παρθενικά, τὰ ἐκ παρθένου, ἵνα τοῖς ἐμοῖς μέλεσι τοῖς κατακρίτοις ἐξ ἐκείνων τῶν ἁγίων μελῶν ἐπογεύσω δικαιοσύνης σταγόνα ἰνά. Ἐπικαμφθήσεται πρὸς ταῦτα ὁ ἐσπλαγχνος· ἐλεήσει προσπίπτουσαν, ἣν ἁμαρτάνουσαν οὐκ ἐκόλασεν· ἐλεήσει γονυπετοῦσαν, ἣν ἄτακτα χορευούσαν εὐεργετῶν ὀπετέλεσεν· ἐλεήσει σωθῆναι βουλομένην, ἣν ἀπολλυμένην εὐρύον ἔφερε πρῶτως. Οὐ φέροι δάκρυα γνήσια παριδαῖν, οὐ δύναται καὶ περὶ ἐμὲ μὴ φανῆναι, ὅπερ πέφυκεν, εὐσπλαγχνος· μεγάλη δύναται παρ' αὐτῷ ἐκ τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς ἀνερχόμενος· στεναγμὸς· μεγάλην παρρησίαν ἔχει πρὸς αὐτὸν ἡ μετάνοια· λαλήσει πάντως· καὶ πρὸς ἐμὲ ἡμῶν τὴν καὶ γαλήνην, καὶ πρέπον αὐτοῦ τῆς θεότητος. Ταῦτα ἐμελέτησεν ἡ σοφὴ, ταῦτα ἔπραξεν ἡ πιστὴ. Καὶ τῷ γυναικίῳ περιδοσάμῃ στολισαμένη, παρθενικῶς, ἀλλ' οὐ πορνικῶς, καὶ οὕτω κρύψασα πᾶσαν αὐτῆς τὴν μορφήν τὴν πρὸ τούτου πᾶσι προκειμένην, ὡς ἐν θεάτρῳ, καὶ περιεκοπήσασα πανταχόθεν ἀσφαλῶς, ἵνα μὴ τι σχῆμα πορνικὸν συνεισέλθῃ αὐτῇ πρὸς τὸν Κύριον κατηγοροῦν αὐτὴν, εἰσέδραμεν εἰς τὸ τοῦ Φαρισαίου δωματίου, καὶ τοῖς θεσποτικῶς παραστᾶσα ποσιν, ἐπλήρωσεν τὴν προμελετηθεῖσαν βουλήν. *Κοιμίσασα γὰρ, φησὶν, ἀλάδιστρον μύρου, καὶ στάσα παρὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐπέτω, κλαίονσα ἤρματο βρέγειν τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσι, καὶ ταῖς θριξὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς ἐξέμασσε, κατεπίλει τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἤλειψε τὸ μύρω, λαλοῦσα τῇ σωτῆρι, καὶ βοῶσα τῇ σιγῇ, καὶ φοβηγόμενη τῇ ψυχῇ πρὸς τὸν εἰδῶτα ψυχῶν ὀδυνωμένων ακούειν, καὶ μὴ εὐεγγεμένων στομάτων, τοιαύτην ἔκισαν, ὡς εἶδος, τοῖς δάκρυσι γράφουσα· Ἐβρίθη, ὡς πρὸδατον ἀπολωδὸς [783]· ἀλλ' ἐπέγειον σε δεσπότην, τὸν ἐμὸν πόδα καὶ Κύριον ἐγενόμην ὀρηγίωτος βουληθεῖσα, ἀλλ' ἔλαθον αἰσθησὶν ἐκφυγεῖν τῶν πικρῶν δηγμάτων τοῦ λύκου· ἐναυάγησα πολλάκις ἐθέλουσα, ἀλλ' ἐσώθη ἐκ τοῦ ναυαγίου, κρατήσασα τὴν σὴν παρουσίαν, ὡς ἄγκυραν. Ἀλλ' οὐκ ἔγω παρρησίαν*

ἀπαρρησίατος γὰρ ἅπας ἁμαρτωλὸς· οὐκ ἔγω δικαιολογίαν οὐδεμίαν ἀδικαιολόγητος· γὰρ ἅπας ἁμαρτωλὸς καὶ παράνομος· οὐκ ἔγω φωνῶν· ἄφωνος· γὰρ ἅπας κατὰ κριτος· τὸ πονηρὸν συνειδὸς ἐμφράττει μου τὸ στόμα, ὁ διεφθαρμένος ὁ διεφθαρμένος μου βίος· ἄγγει τὴν γλύσσαν ὁ κατηγορὸς πλούτος διαπαντὸς ἐσθιέν μου βοῶν. Ἐναπόκλεισόν σου τὸν λόγον τοῖς χεῖλεσι· στόμα ἁμαρτωλῶν πρὸς πρεσβεῖαν ἀπαρρησίατος, καὶ γλύσασα κατὰ κριτος πρὸς ἔκισαν ἀνάμοστος, καὶ λόγος κίθολος πρὸς αἴτησιν οὐκ εὐπρόσωπος. Σιγῶτα διδάσκω τὰ κατ' ἐμὲ σὲ τὸν ἐπιστάμενον πάντα· τῆ δῦει λαλῶ, βοῶ τῇ μορφῇ, τοῖς ὀφθαλμοῖς κηρύττω τὰ; ἀνομιὰς, τοῖς δάκρυσιν ἐξαγορεύω τὰ πλημμελήματα, τοῖς στεναγμοῖς ἐξαγγέλλω σε τὸν μόνον κρῦπτεσθαι μὴ δυνάμενον. Ὡς αἰχμάλωτος μετὰ πάντων τῶν ἐμῶν ὄπλων ὑποπίπτω σοι, τῷ βασιλεῖ τῶν οὐρανῶν καὶ πάντα μου τὰ μέλη, δι' ὧν ἐστρατεύσασθαι κατὰ σὲ, μᾶλλον δὲ κατ' ἐαυτῆς, σοὶ προσφέρω, φιλόνηθωπε. Ἐλέησον τὴν κεφαλὴν ταύτην, *Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερέβησαν τὴν κεφαλὴν μου*· ἐλέησον τὰς τρίχας ταύτας, ἃς ἐπλατᾶς· ἐλέησον τοὺς ὀφθαλμοὺς τούτους, οὓς ἐδημιούργησας· ἐλέησον τὸν πηλὸν τούτον, ὃν αὐτὸς μὲν εἰς κάλλος ἐμόρφωσας, ἐγὼ δὲ τῷ κόσμῳ κατεχρησάμην εἰς ἀκοσίαν ἄμορρον· ἐλέησον τὴν εἰκόνα τὴν σὴν, εἰς ἣν ὁ πολέμιος ἐπαιξεν, ὡς ἠθέλησεν· ἐλέησον τὴν στήλην τὴν σὴν, ἣν ὡς ἀδέσποτον ὁ σὸς ἐχθρὸς περιέσχευε· δέξαι ὡς λῦτρα καὶ δάκρυα, καὶ λύσον ὡς ἄγαθος τὰ ἐγκλήματα· θέλησον μόνον, καὶ λέλυμαι· νεύσον μόνον, καὶ λελύρωμαι· πρόσταξον, καὶ τὸ ποθοῦμένον ἤνυσται. Ὁ γὰρ σὺ θέλεις, παῖς· καὶ ὁ λόγος ὁ σὸς ἔργον ἐστί. Λάθω τὴν ἐλευθερίαν ἐκ τῶν ἀχράντων ποδῶν σου, ὡς ἐκλεψεν ἐκ τῶν σῶν κρασπέδων τὴν ἔσιν ἡ αἰμορροῦσα, σοὺ τοῦτο κλαπῆναι θέλησαντος· γένομαι διήγημα τοῖς μετ' ἐμὲ τῆς σῆς φιλονηθωπίας κἀγὼ. Πιράπεμψον ἐμὲ, καὶ τὰ κατ' ἐμὲ ταῖς ὑστεραῖς γενεαῖς· κἀλλὸν ὑπόμνημα τῶν σῶν οἰκτιρῶν· λέγετωσαν ἄπαντες ὅτι πόρνη ποτὲ παράνομος καὶ κατὰ κριτος, προσελθοῦσα τῷ Ἰησοῦ, ἐδικαιώθη παρ' αὐτοῦ· καὶ καθορῶντες ἅπαντες σὺν ἐμοὶ προσέειπασαν, καὶ τίς σὺς ἄρπαξέτωσαν θωρεῖς. Κριτὰ δίκαια καὶ φιλόνηθωπε, καὶ τοῖς κατακρίτοις διὰ πολλὴν φιλονηθωπίαν συναναστρέφόμενος, ὡδὲ σοὶ προσέβληθον, ὡς κριτῆ, ὡδὲ μοι τὴν συγχώρησιν ὑπαγόρευσον· μὴ θριαμβεύσῃς τῆς ἐμῆς ἁμαρτίας ἐπὶ πάσης τῆς κτίσεως, μὴ δημοσιεύσῃς τὰς ἀνομίας μου ἐν τῷ μέλλοντι κριτηρίῳ· μὴ πέμψῃς με τῷ αἰωνίῳ πυρὶ, τῷ ὕλῃν κεκτημένῳ τὴν τῶν βλάσφημων ζωῆν. Ἰησοῦ Χριστῆ, Ἰῆ τῆς Παρθένου Μαρία, καὶ δημιουργῆ τῆς Παρθένου, διὰ τὴν Παρθένον, καὶ μήτέρα σὴν, καὶ πάλιν παρθένον, ἀνάκτισσάς διὰ τὴν ἁγίαν ἐκείνην ἐμὲ τὴν ἐννεγῆ, καὶ ποιήσον εὐαγῆ. Ἐκ γυναικὸς ἐτέχθης καὶ σὺ, ὡς σὺ μόνος ἐπίστασαι, καὶ γινώσκεις τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀθλιότητα.

Τοιαῦτα λαλοῦσθαι ἐν ἐαυτῇ τῆς πιστῆς γυναικὸς καὶ δεομένης, ἐγγὺς ὢν ὁ Σωτὴρ ἐδίδου τῇ ποθοῦσῃ τοῦ πόθου κατατροφῆν, καὶ τοὺς πόδας ἔχειρῆσαι ἐκείνην πρὸς ἀπλάουσιν ἀπληστον, ἐπὶ τῆς σιτιδαδῶς ὢν, καὶ κατετροφῶν τὸν ἐκείνης κλαυθμῶν, καὶ εὐχουόμενος τοῖς τῆς μετανοίας δάκρυσι, καὶ πεινῶν τὸ δίψος τῆς δόξης τὸν ἔλεον. Ἐντεῦθεν οἱ Φαρισαῖοι ἠρέμα ἐψιθύριζον πρὸς ἀλλήλους λέγοντες· Τί τοῦτο τὸ ξένον, ἐπὶ τὰ παράδοξον θέαμα; τίς τὴν πόρνην ταύτην ἐδίδαξε σωφρονεῖν; τίς τὴν ἐκκεχυμένην πρὸς αἰσχρὰς ἡδονὰς ἔπεισε τοιαῦτα φρονεῖν; οὐχ αὐτὴ ἐστὶ τῆς ἡμετέρας πόλεως ἐπίστῃ μρον διεῖδος; οὐχ αὐτὴ ἡ τῶν ἀεὶ βουλομένων γυνῆ; οὐχ αὐτὴ ἐστὶν ἡ τῆς ἁμαρτίας ἐκίστου κατὰ κριτος; οὐχ αὐτὴ ἐστὶν ἡ τῆς σωφροσύνης ἐγθρᾶ, καὶ τῶν νομίμων γάμων τοιχωρῶς; οὐχ αὐτὴ ἐστὶν ἡ μετὰ κολακείας ληστρεύουσα τοὺς ἀνθρώπους; Πῶς οὖν ἐκ τοιαύτης τοιαύτη γενήσεται; πῶς ἡ φιλόγειρος καὶ φιλοστερητικὴ φιλόδακρυς ἐφάνη καὶ φιλοπενθῆς; πῶς ἡ ἄσπορος, καὶ παρὰ κάρως, καὶ [784] τῇ μορφῇ καὶ τῷ β' ἐμμάτι, καὶ τῷ σχήματι καὶ τοῖς περιέρτοις βαδίσμασι, καὶ πᾶσι ταῖς μέλεσι πάντας μνηστευμένη τῷ θανάτῳ, ἐπὶ τὸ σώφρον τοῦτο σχῆμα καὶ πρόγμα μετέπεσεν; ἢ τῆς ἀπροσδοκίτου μεταβολῆς; ὡς τῆς ξήνης μεταλλαγῆς. Οἱ μὲν οὐκέτι τοῖς τοιοῦτοις λόγοις ἐκέχρητο· ὁ δὲ καλέσας τὸν Ἰησοῦν Φαρισαῖος, βλασφημῶς λογισμῶν· τίς τινος ἐστὶν ἡ ἰδία ψυχῆ, ἔλεγεν· *Οὗτος εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ, ἥτις ἄπειται σὺ τοῦ, ὅτι ἁμαρτωλὸς ἐστίν*. Ἀπλοῦς, ψῆσι, καὶ ὡς ἐπὶ

quod dolorem omnem lenire valeat. Ostendam scienti vulnera, et remedium accipiam. Ingrediar ad solam vitam, quæ per improbam vitam a vita me segregavi: ingrediar ad benignum Judicem, quæ damnata sum. Ante resurrectionem ex mortuis solvam debita; ante iudicium tremendum, iudicium effugiam; antequam ad horrendum tribunal sistar, castigationi me subducam; antequam videam Christum iudicia proferentem, video illum humaniter loquentem; antequam timeam punientem, blandiar presentem. Non prima sum quæ illum alloqui audeo: jam alia, ut audivi, mulier Samaritana, quæ legem violarat, in fonte fontem illum adiit, et Dei cognitione imbuta discessit: et rursus alia mulier Chananæa genere, maledicti et servilis seminis liber surculus, ubi illum adiit supplicans contra dæmonem qui filiam suam unicum opprimebat, reversa est, accepta contra dæmonem potestate, et mater filix medici loco fuit, ac dæmon ille immanis et barbarus non ausus est ultra ad puellam accedere, vocis Christi mandatum metuens. Hanc itaque imitabor, et accedam ad eum qui omnia largitur, omnia potest et libenter agit: consueta impudentia utar ad meam utilitatem: adstabo Servatori convivanti non vocata,* ac si forma apud multos convivantium hanc mihi licentiam inde ret: solvam comas, miseriam meam deplorabo: laxabo multiplicia retia, ut capiam eum, qui misericordiam affatim largitur: bene semel flebo, quæ plerumque male risi; flebo jam apud benignum Judicem, ne in extremis fleam inutiliter: nunc parum lugebo, ne tunc multum lugeam: rigabo lacrymis Christi pedes, ut verbis ille iniquitates meas abluat: abstergam cincinnis lacrymas, ut quædam hinc illis sanctificatio obveniat: osculabor intemerata vestigia, quæ ipsum mare osculata sunt, ut pudicis oculis lubricorum venenum osculorum exspuam; amplectar divina membra virginea ex virgine nata, ut meis dan natis membris, ex illis sacris membris stillam saltem justitiæ infundam. Hinc fleetetur ille misericors; miserabitur procumbentem, quam peccantem non punivit; miserabitur genuflectentem, quam immodeste saltantem beneficii affecit; miserabitur ejus salutem optans, quam pereuntem inveniens mansuete tulit. Sinceras lacrymas despiciere nequit; non potest erga me is non apparere, qui revera est, nempe misericors: multum potest apud illum gemitus ex animi profundo eductus: magnam apud illum fiduciam habet pœnitentia: dicit haud dubie mihi aliquid mansuetum et mite, quod ejus divinitatem deceat. Hæc sapiens illa meditata est, hæc fidelis illa fecit. Ac femineo vestita cultu, virginis, non meretricis more, sic tegens formam suam, prius omnibus patentem quasi in theatro, et caute undique circumspiciens, ne quis meretricius cultus cum illa intraret, qui apud Dominum illam damnaret, accurrit ad Pharisei domunculam, et stans secus pedes Domini, quæ meditata fuerat implevit. *Afferens enim, inquit, alabastrum unguenti, et stans secus pedes ejus retro, fletus cepit rigare pedes ejus lacrymis: et capitulis capitis sui tergebat, et osculabatur pedes ejus, et unguento ungebat (Luc. 7. 37. 38)*? ex silentio loquens et ex taciturnitate clamans; animo alloquens eum qui dolentes animas solet audire, licet ore non loquantur; hanc supplicationem, ut credere est, lacrymis describens: Projecta sum sicut ovis quæ periit; sed novi te Dominum, pastorem meum et Dominum; volens a feris capta sum, sed ex sensu nota acerbos lupi morsus effugere conor: sæpe libens naufragium feci, sed naufragio servata sum, presentiam tuam ut ancoram tenens. Verum fiduciam non habeo; fiduciæ enim expertus est omnis peccator: nullam habeo defensionem; defensione namque caret omnis peccator et iniquus: vocem non habeo; sine voce quippe est omnis damnatus: mala conscientia os obstruit, osque memum corrumpit corrupta vita mea: linguam strangulant accusatrices divitiæ, semper intra me clamantes, Claude sermonem tuum labiis:

os peccatorum ad intercessionem et lingua damnata ad supplicationem non quadrat, sermoque impurus ad petitionem non opportunus est: tacens ea quæ ad me spectant, doceo eum qui omnia novit: aspectu loquor, forma clamo, oculis iniquitates meas prædico, gemitibus annuntio te, cui soli non possum occultari; quasi captiva cum omnibus armis meis ante te procumbo, Regem caelorum; et omnia membra mea, per quæ contra te, imo contra me bellum gessi, tibi offero, o benigne. Miserere hujus capitis, *Quia iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum (Psal. 57. 4)*? miserere capillorum quos formasti, miserere oculorum, miserere hujus luti, quod tu forma ornasti, ego autem illa abusa sum ad deformitatem; miserere imaginis tuæ, cui illis inimicus ut voluit; miserere statuæ tuæ, quam ut dominum non habentem traduxit adversarius tuus: suscipe lacrymas quasi in redemptionem, et ut bonus solve crimina: si velis tantum, soluta sum; si annuas tantum, redempta sum: præcipe, et optatum assequuta sum: nam quod tu vis, efficitur, et verbum tuum est opus.

5. Libertatem accipiam ex intemeratis pedibus, ut medelam ex sumbria tua furata est hæmorrhœissa: te hoc furtum probante, ego quoque, posteris causa ero enarranda benignitatis tuæ. Dimitte me, et quæ ad me spectant futuris generationibus erunt monumentum miserationum tuarum: dicant omnes, meretricem iniquam et damnatam aliquando ad Jesum accessisse, et ab illo justificatam fuisse: et qui illi vident omnes necum admittantur, et tua dona rapiant. Judex juste et benigne, qui ex ingenti benignitate cum damnatis conversaris, huc ad te accessi ut iudicem, hic mihi veniam pronuntiatio: ne triumphes de peccatis meis apud omnem creaturam, ne publicæ iniquitates meas in futuro tribunali, ne mittas me in ignem æternum, cujus materia combustibilis est negligentium vita. Jesu Christe, filii Virginis Mariæ, et Virginis creator, per Virginem, matrem tuam et postea adhuc Virginem, per illam sanctam me tibi restitue, et improbam probam effice. Ex muliere tu quoque natus es, ut tu solus nosti, scisque omnium infirmitatem. Hæc apud se loquente et precante fidei muliere, cum prope Servator adesset, dedit optanti ut optato frueretur, et pedes concessit illi ut iis insatiabiliter gauderet; in lectulo sedens et illius fletu gaudens, pœnitentiæ lacrymis ut convivio exceptus, quasi esuriens sitim ejus quæ sitiebat misericordiam. Hinc Pharisei clanculum murmurabant inter se dicentes: Quodnam hoc spectaculum novum et stupendum? quæ hanc meretricem docuit castitatem? quis effusus in turpes voluptates suavitatis talia sentiret? annon hæc est civitatis nostræ insigne opprobrium? annon hæc est mulier omnibus qui vellent semper dediticia? annon hæc est singulis accusatrix peccati, annon hæc est castitatis inimica, et legitimorum depradatrix convulsiorem? annon hæc est quæ blanditiis viros abripiebat? Quomodo ergo ex tali talis effecta est? quomodo illa risus et voluptatis amans, jam lacrymarum et luctus amans apparet? quomodo illa insipiens et importuna, forma, oculis, habitu, curioso incessu, quæ omnibus membris suis cunctos morti desponsabat, in hunc castum habitum et modum incidit? O inexpectatam et stupendam mutationem! Hæc loquebantur famuli: Phariseus vero, qui Jesum invitaverat, blasphemias pariens cogitationes intra se dicebat: *Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est (Luc. 7. 39)*. Temere, inquit, et sine causa hic propheta esse dicitur: ego quoque cum aliis deceptus sum, hunc ut occultorum indagatorem inducens in domum meam. Nam si propheta esset, clare futura nosset; sed cum mulierem omnibus omnino notam ignoret, quomodo scit ea quæ omnibus ignota et arcana sunt? quomodo meretricias manus tolerat? quomodo non illam procul repellit, quæ nihil in cor-

poro innoxium habet? quomodo non execratur execrandam, et omni turpitudine plenam? Male accipit tantam benignitatem Pharisaeus, quasi ignorantiam, et indulgentiam inscitiae nomine donat, cum ipse rei gestae ignorantia laboraret. *Et respondens Jesus dixit ei: Habeo tibi aliquid dicere (Luc. 7. 40)*. Novi quid dicas nihil loquens, novi quid proferas tacens, scio quid clames silens, scio quid haec quoque mihi mente loquatur: scio quoque quot ratiocinia contra me animo fabriceris. Narrabo tibi cogitationum tuarum dicta, declarabo blasphemias tuas, publicabo sensus mentis tuae, utpote animi tui cogitationibus insidens. Ita loqueris: *Si esset propheta, sciret utique quae et qualis sit mulier quae tangit eum, quia peccatrix est*. Haec sunt mentis tuae verba. Quomodo ergo novissem ea, quae in profundo mentis tuae moventur et agitantur ratiocinia, nisi Deus essem omnium Creator? Ut jam tu suspicaris ex responsione mea, scito quoniam sim, qui nihil loquenti tibi respondeam: verba mentis tuae revelo. Si essem propheta, scirem quae et qualis sit mulier? Ecqua necessitas prophetae illuminationis pro re nota quae sub aspectum eadit? annon novi eam quae prostat in foro? annon novi eam quae omnibus manifesta est? annon novi hanc propter quam ad te veni? Scio certe quae et qualis sit mulier: nihil quippe latet divinitatis oculum, nullus avarus, nullum facinus: scio quae et qualis sit mulier, et quod sit peccatrix: ideo gaudeo dum teneor ab ipsa; ut eam, quae me pie tenet, salute donem ut Deum deest. Non ejus manibus deturpor: sed ego illam puram reido. Sol enim a luto non obscuratur, margaritam cœnum non mutat, impœccabilem peccatum non inficit. Annon leprosum nuper tetigi, et morbus abscessit? an ideo leprosus factus sum, quod ad leprosum accesserim? Ita et nunc consueta miracula edens hanc ad sanctitatem converto, nec in ejus qualitate mutor, dum me illius manu tangi patior. Medicus enim sum; medicus non vulnerum, non putredinis, non sanie, sed qui his qui in aëna morbis laborant salutem affero: creator sum, et creature meae parco: dominus sum, nec fero damnum ancillae dominum amantis: pastor sum, et inventa ovis mea errante jure gaudeo: portus sum, et omnes, qui ad me appellunt, recipio. *Simon, habeo tibi aliquid dicere. Duo debitores erant cuidam fœneratori (Luc. 7. 41)*. Interim in eodem cum illa ordine positus es: cur contra illam pugnas, quasi solus ascenderis in arcem virtutum? interim mihi debitor es: cur ergo illam condemnas, ac si solus sis insouus? Duo debitores estis, tu et illa: fœnerator sum ego: tibi et mulierculæ hanc vitam fœneratus sum. *Unus debebat denarios quingentos, aliud quinquaginta*. Illa quingentos denarios debet, multum enim peccavit: tu quinquaginta debes; medicum enim lapsus es; attamen vitæ rationem reddere debes. *Non habentibus autem illis unde redderent, donavit utrique (Id. v. 42)*. Condonavi tibi delicta, huic quoque condono peccata: tu prior adventu meo frueris, hæc quoque indulgentia mea fruatur. An velles me erga te humanum, erga illam inhumanum esse? Sed non te benignitatis meae administratorem assumam. Si tu ejus loco, illa tuo esset, vellesne illam talia de te loqui, qualia tu de illa sentis? non audisti illud: Quod notis pati, alteri ne facias: hæc quippe est communis naturæ lex. *Quis, dic mihi, plus diligit eum?*

4. Respondens Simon dixit: *Æstimo quia is cui plus donavit. Dixit ei Servator, Recte judicasti (Id. v. 43)*. Ergo in illis mane, quæ tu ipse primus judicasti. *Et conversus ad mulierem, Simoni dixit: Vides hanc mulierem (Ibid. v. 44)?* Ego non ultra illam meretricem voco, quæ et rem et nomen abiecit. Vides hanc mulierem, quæ non vocata ad nos accessit, quæ laudabilem impudentiam exhibuit, quæ anabilem audaciam exercuit, vitæ ad me tendentis et pietatis ducem, pœnitentiæ magistræ? quæ ipso opere docet, quæ indesinenter lacrymatur, peccatorum fiduciam, misericordiæ meæ

nuntiam, quæ domum tuam in ecclesiam vertit, quæ sola solum precatur, quæ hominem suspiciens, ipsi quasi Deo supplicat, quæ nec satellites, nec tribunal judiciale videns, mihi ut judici genua flectit, recumbentem adorat. Vides hanc mulierem, infatigabilem, bonorum operatricem, quæ per cincinnos et lacrymas suas immortalitatis sibi amictum texit, quæ per omnia membra sua pro se orat, insatiabilem in iis, quæ videre non oportebat, magis insatiabilem in iis, in quibus immoderatio beata prædicatur? Perpende gesta ista, et ejus acta considera, et mecum coronabis eam quæ seipsam coronavit. Si tu pietatem ejus et facta non miraris, misericordiam meam reprehende. *Intravi in domum tuam ego Christus, qui et supra et infra et ubique et hic sum, ut tu vides, atque adventu meo et te et domum tuam honoravi; et aquam pedibus meis non dedisti. Tu quod in promptu et facile et nullius pretii erat pedibus meis non infudisti: Hæc vero, quæ a te probro afficitur, lacrymis rigavit pedes meos, quos nec maris aquæ et fluctus madefecerunt. Vides novam irrigationem pedibus meis infusam: vides pluviam stupendam, non ex nubibus demissam, sed mulieris oculis partam. Quis fons tot fluentis manat, quot illa lacrymis? quis fons qui tot pariat stilla? Ipsa lacrymis rigavit pedes meos, et capillis capitis sui tersit, et novum linteum cincinnis suis paravit, et stupendum pedum meorum peniculum ex cincinnis suis fecit. *Osculum mihi non dedisti (Luc. v. 45)*; labia tua labiis meis jungere non dignatus es; hæc vero, ex quo ingressa est, non cessavit osculari pedes meos. O æquabilem assiduitatem! o divina oscula! o spiritualia oscula, quæ pristinos complexus purgant! *Oleo caput meum non unxisti (Id. v. 46)*; nobiliorem corporis partem non madefecisti oleo simplici; hæc vero unguento unxit pedes meos. Quid ergo tibi videtur? an aversabor eam quæ mihi talia munera attulit? executiamne dona mihi cara? annon reverear talem et tantum affectum? annon reverear fidem cælo superiorem? an despiciam tot tantaque bona? contemniam miserabiles genitius? At non sum itanatus. Contemniam lacrymarum fontes? At nequeo. Contemniam lacrymis oppletam formam? Ex sola benignitate formam servi accepi. An negabo me ipsum propter te? odio habebō eam quæ sic me sincere amavit? rejiciamne eam, quæ sic pedes meos complectitur? expellam supplicem quæ sperabat non consequentam? implebo diaboli voluntatem? largiar inimico venatum? mittam rursus columbam meam ad accipitrem? non miserabor eam quæ nihil aliud dicit, quam miserere mei? non miserabor eam quæ sic a diabolo fugit, et ad me confugit? Cur ergo descendi de cælis? cur hoc visibili amicum corpore? cur in domum tuam ingressus sum? si illam quæ adest et vult venatu capi, rejecturus eram, cur locum capture petii? Sed, *Non veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam (Matth. 9. 13)*. Ideo dico tibi: *Remittuntur illi peccata multa, quoniam dilexit multum. Qui vero minus diligit, minus diligitur (Luc. 7. 47)*. His Pharisæum alloquutus Christus, mulierem prostratam benigno aspectu et miti affatu dignatus est; atque ad eam quæ sese occultabat et procalatur, paulum se inclinans, optatam illi sententiam protulit, qua ipsi peccata remittebat: *Remittuntur tibi peccata*. Accipe demum, o mulier, supplicem libellum obignatum, accipe fidei mercedem, accipe obsequentiae præmia, accipe pietatis munera, accipe pœnitentiæ coronam, accipe amarorum gemituum dulcissimum fructum, accipe tristis seminis jucundissimum messem. Seminasti in lacrymis, in exultatione mete. *Remittuntur peccata tua*. Fracti sunt improbe vitæ funiculi, solutæ sunt nequitiae catenæ, liberata es a criminibus et a rationibus reddendis, effugisti inextinguibilem ignis fornacem, pavas lacrymis tantam flammam exstinxisti, calcasti inimici maligni caput, præclare vicisti adversarium.*

5. Confide, lilia: *Deus qui justificat, quis est qui*

γεν, οὗτος προφήτης λέγεται· ἠπατήθην καὶ γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων, τοῦτον ὡς τῶν ἄλλων ἐξεστῆν εἰσαγαγὼν εἰς τὴν ἐμὴν οἰκίαν. Εἰ γὰρ προφήτης ἦν, καὶ σαφῶς ἦδει τὰ μέλλοντα. Τὴν φανεράν πᾶσι καὶ κατάδηλον οὐκ εἰδώς, πῶς οὖν ἐπίσταται τὰ πᾶσιν ἀπόρητα; πῶς ἀνέχεται χειρῶν πορνικῶν; πῶς οὐκ ἀπελαύνει πόρνη-
θεν τὴν οὐδὲν ἔχουσαν τοῦ σώματος ἀπρακτον; πῶς οὐδὲ βδελύσσεται τὴν βδελυράν, καὶ πάσης αἰσχρότητος γέμουσαν; Κακίζει τὴν πολλὴν φιλανθρωπίαν ὁ Φαρισαῖος ὡς ἄγνοια, καὶ ὑποβάλλει τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἀγνοίας ὀνόματι, νοσῶν αὐτὸς τοῦ γινομένου τὴν ἀγνοίαν. *Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπε πρὸς αὐτόν· Ἔχω σοὶ τι εἰπεῖν. Οἶδα τί λέγεις μὴ λέγων μηδὲν, οἶδα τί φθέγγῃ σιγῶν, οἶδα τί βλάπτω, οἶδα τί καὶ αὕτη κατὰ διάνοιάν μοι προστιλέγεται, οἶδα καὶ γὰρ πόσους ἐν τῇ ψυχῇ κατ' ἐμοῦ χαλκεύεις λογισμούς. Διηγῆσομαι σοι τῶν ἐνθυμημάτων τὰς φωνάς, ἐξαγορεύσω τὰ παρὰ σοῦ βλασφημούμενα, δημοσιεύσω τὰ φρονήματα τῶν σὺν ἐνοσίῳ, ὡς τοῖς λογισμοῖς τῆς σῆς ψυχῆς ἐγκαθήμενος. Οὕτω λέγεις, *Εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκον ἂν τίς καὶ ποταπὴ ἢ γυνή, ἣτις ἀπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἀμαρτωλὸς ἐστί.* Ταῦτα τὰ ῥήματα τῆς σῆς διανοίας. Πῶς οὖν κατέγγων τὸν ἐν τῇ βυθῷ τῆς σῆς διανοίας κινήθοντων λογισμῶν τὴν ζάλην, εἰ μὴ θεὸς ἦμην πάντων δημιουργός; Εἰ ὑποπέσεις αὐτὸς ἐκ τῆς ἀποκρίσεως, γινώθῃς ὅστις ἐμὶ ἀποκρινόμενός σοι μὴ λαλοῦντι μηδὲν ἔκκαλύπτω τὰ ῥήματα τῆς σῆς ψυχῆς. Εἰ ἦμην προφήτης, ἐγίνωσκον τίς καὶ ποταπὴ ἢ γυνή; καὶ πού χρεῖα προφητικῆς ἐλλάμφεως ἐπὶ τῆς γνωριζομένης βίβως; οὐκ οἶδα τὴν προσεστικίαν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς; οὐκ οἶδα τὴν πᾶσι κατάδηλον; οὐκ ἐπίσταμαι ταύτην, δι' ἣν ἦλθον πρὸς σέ; Γίνωσκω τίς καὶ ποταπὴ ἢ γυνή· οὐδὲν γὰρ λαμβάνει τὸν τῆς θεότητος ὀφθαλμὸν, οὐ πλεονέκτης, οὐ πονήρευμα· γινώσκω τίς καὶ ποταπὴ ἢ γυνή, καὶ ὅτι ἀμαρτωλὸς ἐστί· καὶ διὰ τοῦτο χαίρω κατεχόμενος παρ' αὐτῆς, ἵνα τὴν κρατούσαν εὐλαβῶς περιώσω θεοπροπίως. Οὐ γὰρ μολύνομαι παρὰ τῶν ταύτης χειρῶν, ἀλλ' ἐγὼ ταύτην καθάραν ἀπεργάζομαι. Ἥλιον γὰρ βόρβορος οὐκ ἀμαυροῖ, μαργαρίτην πηλὸς οὐκ ἀλλάσσει, τὸ ἀναμαρτήτου ἀμαρτία οὐκ ἀπτεται. Οὐχ ἠψάμην πρῶην λεπτῶν, καὶ τὸ πάθος ἀπέφυγε; μὴ λεπρὸς ἐγενόμην, πλησιάσας λεπρῷ; Οὕτω καὶ νῦν τὰ συνήθη θαυματουργῶν μεταβάλλω ταύτην πρὸς ἀγίότητα, οὐ μεταβάλλομαι πρὸς τὴν αὐτῆς ποιότητα ἀνεχόμενος τῆς ἀφῆς; τῆς μεσοσύνης χειρὸς. Ἰατρός γὰρ εἰμι· ἰατρός δὲ οὐ τραυματίων καὶ σηπεδόνων καὶ ἰχθύων, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν τοῖς νοσῶσι κατὰ ψυχὴν πραγματευόμενος· ποιητῆς εἰμι, καὶ φειδομαι τοῦ ἐμοῦ πλάσματος· δεσπότης εἰμι, καὶ οὐκ ἀνεχομαι ζημιωθῆναι φιλοδέσποτον δούλην· ποιμὴν εἰμι, καὶ πρόβατον ἐμὸν πλανώμενον εὐρῶν εἰκότως εὐφραίνομαι· λιμὴν εἰμι, καὶ πάντας τοὺς προσομιζόντας προσδέχομαι. *Σίμων, ἔχω σοὶ τι εἰπεῖν. Δύο χρεωφειλέται ἦσαν δανειστῇ τινι. Τέως μετὰ ταύτης τέταξαι· τί στρατεύεις κατ' αὐτῆς, ὡς μόνος ἀνελεύθῳ εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν ἀρετῶν; τέως ὑπεύθυνός μοι καθέστωκας· τί οὖν κατακρίνει; ταύτην, ὡς μόνος ἀνεύθυνος; δύο χρεωφειλέται, σὺ καὶ αὕτη τυγχάνετε· ὁ δὲ δανειστῆς ἐγὼ εἰμι· ἐδάνεισά σοι καὶ τῷ γυναιφί τὴν παρούσαν ζωὴν. Ὁ εἰς ὧφειλε δηνάρια πεντακόσια, ὁ δὲ ἕτερος πενήτηκοντα. Αὕτη χρεωστὴ πεντακόσια δηνάρια· πολλὰ γὰρ ἐξήμαρτε· σὺ χρεωστὴς πενήτηκοντα· ὀλίγον γὰρ ἔπταισας· ἀλλ' ὁμοῦ ὑπόκειται λογοθεσίῳ ζωῆς. [785] *Μὴ ἐχόντων δὲ αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο.* Ἐχαρίσατ' ἐμοὶ σοὶ τὰ ἐγκλήματα, χαρίζομαι καὶ ταύτην τὰ πλημμελήματα· ἀπήλαυσας πρῶτος τῆς ἐμῆς παρουσίας, ἀπολαύσάτω καὶ αὕτη τῆς ἐμῆς ἀμνησικακίας. Ἥθελές με περὶ μὲν σὲ φανῆναι φιλάνθρωπον, περὶ δὲ ταύτην ἀπάνθρωπον; Ἄλλ' οὐκ ἀνεχομαι λαβεῖν σε διοικητὴν τῆς ἐμῆς ἀγαθότητος. Εἰ σὺ τοιαύτην ἔσχες χώραν, αὕτη δὲ τὴν σὴν, ἐβούλου αὐτὴν περὶ σοῦ τοιαῦτα λέγειν ἢ σὺ κατ' αὐτῆς φρονεῖς; Οὐκ ἤκουσας ὅτι, Ἄ μὴ βούλει παθεῖν, μὴ θέλης ποιεῖν· οὗτος γὰρ ὁ κοινὸς νόμος τῆς φύσεως. *Τίς οὖν, ἐπέ μοι, πλεόν ἀγαπήσει αὐτόν;***

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπεν, Ὑπολαμβάνω, ὅτι ᾧ τὸ πλεόν ἐχαρίσατο. Καὶ πρὸς αὐτόν ὁ Σωτὴρ Ὁρθῶς ἔκρινα. Οὐκ οὖν ἐμμεῖνον οἷς ἐδίκασας πρῶτος αὐτός. Καὶ στραφεὶς πρὸς τὴν γυναῖκα, τῷ Σίμωνι λέγει, Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα; Ἐγὼ οὐκ ἐτι καλῶ πόρνην, τὴν βίψασαν μετὰ τοῦ πράγματος καὶ τὸ

ἄνομα. Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα, τὴν αὐτόκλητον ἐπεισελοῦσαν ἡμῖν, τὴν ἐπιδεικνυμένην ἀναίδεϊαν ἐπαυνομένην, τὴν ἀσχοῦσαν ἀναισχυρίαν ἀγαπωμένην, τὴν ὀδηγὸν τῆς πρὸς ἐμὲ φερούσης ὁδοῦ, τὴν ἡγεμόνα τῆς εὐσεβείας, τὴν διδάσκαλον τῆς μετανοίας, τὴν ἐργω-
τὰ πράγματα διδάξασαν, τὴν ἀπαυστα κλαίουσαν, τὴν παθήσαν τῶν ἀμαρτωλῶν, τὴν κήρυκα τῆς ἐμῆς εὐσπλαγγίας, τὴν ἐκκλησίαν τὸν σὸν οἶκον ποιήσασαν, τὴν μόνην μόνῃ προσευχομένην, τὴν ἀνθρωπὸν με θεωρούσαν καὶ ὡς θεὸν ἱκετεύουσαν, μὴ δορυφόρος, μὴ βῆμα δικαστικόν, καὶ ὡς κριτὴν με γονυπετούσαν, τὸν κείμενον προσκυνούσαν; Βλέπεις ταύτην τὴν γυναῖκα, τὴν ἀκάματον, τὴν ἐργάτιν τῶν ἀγαθῶν, τὴν διὰ τῶν πλοκάμων αὐτῆς καὶ τῶν δακρῶν ὑφαίνουσαν ἑαυτῇ τὴν τῆς ἀθανασίας στολήν, τὴν περσεύουσαν διὰ πάντων αὐτῆς τῶν μελῶν περὶ ἑαυτῆς, τὴν ἀπληστον ἐν οἷς οὐκ ἔχρην ἰδεῖν, ἀπληστοτέραν ἐν οἷς τὸ ἄμετρον μακαρίζεται; Σκόπησον τὰ γενόμενα παρὰ σοῦ, καὶ θέασαι τὰ γεγεννημένα παρ' αὐτῆς, καὶ στεφανώσεις σὺν ἐμοὶ τὴν ἑαυτῆς στεφανώσασαν. Ἐάν μὴ καὶ σὺ θαυμάσιος τὴν εὐσεβείαν καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτῆς, μέμφου τοῖς ἡμοῖς οἰκτιροῖς. *Εἰσηύθη εἰς τὴν οἰκίαν σου ἐγὼ ὁ Χριστός, ὁ ἄνω καὶ κάτω καὶ πανταχοῦ καὶ ἐνταῦθα οὕτως ὡς βλέπεις, καὶ τῇ παρουσίᾳ μου τετίμηκά σε, καὶ τὸν οἶκόν σου· καὶ σὺ ὕδωρ ὑπὸ τοῖς πόδαί μου οὐκ ἔδωκας.* Σὺ τὸ εὐκόλον, τὴν βλάβην, τὸ εὐπρόριστον τοῖς ἐμοῖς ποσὶν οὐκ ἐπέχεας· αὕτη δὲ, ἡ παρὰ σοῦ λοιδορούμενη, τοῖς δάκρυσιν ἔβρεξέ μου τοὺς πόδας, οὐς οὐκ ἔθαψεν ὅλα τῆς θαλάσσης τὰ ὕδατα καὶ τὰ κύματα. Βλέπεις ξένην ἀρβείαν τοῖς ἐμοῖς ποσίν ἐπὶ ῥέουσιν βλέπεις βροχὴν παράδοξον, οὐκ ἐκ τῶν νεφῶν φερούμενην, ἀλλ' ἐκ τῶν τῆς γυναϊκῆς ὀμμάτων τικτούμενην. Ποία τῆς τῶσούτων εὐπορεῖ ναμάτων, ὅσον αὕτη δακρῶν; ποία κρήνη βλύζουσα τσαυτάς σταγόνας οὐκ ἐλέγχε-
ται; Αὕτη τοῖς δάκρυσιν ἔβρεξέ μου τοὺς πόδας, καὶ ταῖς θριξίν αὐτῆς ἐξέμαξε, καὶ ξένον λένους τὰς τρίχας αὐτῆς κατεσκεύασε, καὶ παράδοξον ἐκμαγεῖον τῶν ἐμῶν ποδῶν τοὺς πλοκάμους αὐτῆς ἐποίησε. *Φιλημά μοι οὐκ ἔδωκας σὺ· τὰ γελῆτα τὰ σὲ τοῖς ἐμοῖς γέλεσι προσαρμόσαι· οὐ κατηξίωσας αὕτη δὲ, ἀφ' οὗ εἰσηύθη, οὐ διέλειπε καταφιλοῦσά μου τοὺς πόδας.* Ὡ τῆς ὀμαλῆς προσεδρίας ἢ ὡ φιλημάτων ἰδίων ὑπὲρ τῶν προτέρων περιπλοκῶν. *Ἐλαίω τὴν κεφαλὴν μου οὐκ ἤλειψας*· τὸ τιμιώτερον μέρος τοῦ σώματος οὐκ ἐνότισας ἡμέλιω ψιλῷ· αὕτη δὲ ἐλαίω μύρω ἤλειψέ μου τοὺς πόδας. Τί οὖν σοι δοκεῖ; ἀποστραφῶ τὴν τοιαῦτά μοι φέρουσαν ξένια; ἀποστειλωμαι τὰ φίλα μοι δῶρα; μὴ ἐντραπὶ τοιαύτην καὶ τσαυτὴν διδάσεις; μὴ ἐντραπὶ πίστιν οὐρανοῦ ὑψηλοτέραν; παρῖδω τοιαῦτα καὶ τσαυτὰ καλὰ; παρῖδω ἐλεεινοὺς στεναγμούς; Ἄλλ' οὐ πέφυκα τοιοῦτος. Παρῖδω τοὺς τῶν δακρῶν κρουνούς; Ἄλλ' οὐ δύναμαι. Παρῖδω τὴν δεδακρυμένην μορφήν; Διὰ μόνην φιλανθρωπίαν ἔλαβον τὴν τοῦ δούλου μορφήν. Ἀρνήσομαι ἐμαυτὸν διὰ σέ; μίσῃσω τὴν οὕτω με γνησίως ποθοῦσαν; ἀπελάτω τὴν οὕτω περιπακωμένην μου τοῖς ποσίν; ἀποδώξω τὴν ἰκέτιν μὴ τυχοῦσαν ὦν ἤλπιτε; πληρώσω τοῦ διαδόλου τὸ βούλημα; χαρίσωμαι παρῖδω τὴν πολεμίω τὸ θήραμα; πέμψω πάλιν τὴν ἐμὴν περιττεράν πρὸς τὸν ἰέρακα; μὴ οἰκτιρῶ τὴν οὐδὲν ἕτερον λέγουσαν, εἰ μὴ μόνον, ἐλέησόν με; μὴ ἐλέησω τὴν οὕτω φυγοῦσαν τὸν διάβολον, καὶ προσφυγοῦσαν ἐμοί; Τί οὖν κατῆλθον ἐκ τῶν οὐρανῶν; τί δὲ τὸ φαινόμενον περιδέβληται σῶμα; τί δὲ τῆς σῆς οἰκίας ἐγενήθη ἐντός; τὴν φαινόμενην καὶ θηραθῆναι βουλομένην εἰ ἐμελλον ἀπελαύνειν, διὰ τί τὸν τόπον τῆς θήρας κατέλαβον; Ἄλλ', οὐκ ἦλθον καλέσαι κταίοντες, ἀλλ' ἀμαρτωλοῦς εἰς μετάνοιαν. Οὐ χάριν λέγω σοι, Ἄφένεται αὐτῆς αἱ ἀμαρτίαι αἱ πολλαί, ὅτι ἠγάπησες πολὺ. Ὁ δὲ ὀλίγον ἀγαπῶν, ὀλίγον ἀγαπηθῆσεται. Ταῦτα πρὸς τὸν Φαρισαῖον διαλεχθεὶς, ὁ Χριστὸς μετέδωκε τῇ περικεχυμένῃ βλεμματος καὶ φθέγματος ἡμέρου καὶ προσηνοῦς, καὶ πρὸς τὴν κατακεκρυμμένην καὶ δεομένην μικρὸν ἑαυτὸν ἐπικλίνας, μετέδωκεν αὐτῇ τὴν ποθομένην ἀπόφασιν, ἔχουσαν τῶν ἀμαρτημάτων ἄφασιν. *Ἀφένεται σοι ἀμαρτία.* Δέξαι λοιπὸν, ὦ γύναι, τῶν δακρῶν ὑπογεγραμμένην τὴν δέησιν· δέξαι τῆς πίστεως τὴν ἀντίδοσιν, δέξαι τῆς εὐπειθείας τὰς ἀμοιβὰς, δέξαι τῆς εὐσεβείας τὰς δωρεάς, δέξαι τῆς μετανοίας τὸν στεφανόν, δέξαι τῶν πικρῶν στεναγμῶν τὸν γλυκύτατον καὶ

δέξαι τοῦ σκυδίου τοῦ σπέρου τὸ γλυκίστατον θέρος. Ἐσπειρα· ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θέρισον. Ἀσέωνται σου αἱ ἀμαρτίαι. Διεβρόγγισαν αἱ τοῦ κακίου βίου σειραὶ, ἐπέβουραν αἱ τῆς πονηρίας ἀλύσεις· ἀπηλλάγησ τῶν ἐγκλημάτων καὶ τῶν εὐθυνῶν, ἐφυγες τὴν ἀβεβαστον κείμενον τοῦ πυρός, ὀλίγοις δάκρυσι φλόγα τοσαύτην κατέσβεσας, κατεπάτησας τοῦ πονηροῦ ἐχθροῦ τὴν κεφαλὴν, ἐνίκησας περιφανῶς τὴν ἀντίπαλον.

Θύρασει, θύγατερ, θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; Ἐγὼ ὁ κριτὴς γίνομαι· τῆς ἀπέστως ἐγγυητής· τίς ἕτερος τὴν ἐμὴν ἐπίκρισιν ἀνατρέψει; ἐγὼ ὁ δικαστὴς ἀπολύω· τίς ἕτερος καταδικάζει; Θάρασει, θύγατερ· λόγισαι ἐξαιφνης πῶς ὑψώθης, πῶς ἤλθες ὡς κατακρίνας, καὶ τῆς κατακρίσεως ἐλευθερωθῆναι κατηξιώθης, καὶ θυγάτηρ γενέσθαι ἐμοῦ τοῦ βασιλέως τῶν οὐρανῶν. Ἦλθες ὡς τετραυματισμένη φάρμακον λαβεῖν, καὶ βασιλικὴν ὡς βασιλισσα ἐφόρεσας στέφανον. Ἀνεγεννήθης ἀνευ μήτρας, ἀνεπλάσθης ἀνευ πηλοῦ, ἀνεχωνεύθης ἀνευ πυρός, ἐθαππίσθης ἀνευ κολυμβήθρας. Σὺ σεαυτὴν ἐκ τῶν τῶν δακρύων κλυμυθήθραν ἐκέρασας· τὸ ῥῆμά μου βάπτισμά σου γεγένηται· ὁ λόγος ὁ ἐμὸς φωτισμὸς τοῦ προσώπου σου. Θύρασει, θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Ὡς ἐπίστευσας, ἠνέλιπσας ὡς ἐπόθησας, ἔλαβες ὡς ἠέλησας, ἐθαλίλευσας. Παρέκρυψας διὰ τοῦ σωματός, καὶ φωτὴς ὄλη γέγονας ἐμπέρος. Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Πίστις γὰρ σωτηρίας ἀρχή, πίστις ἀθανάσιος προσόμιον, πίστις θεογονική καθαρός ὄφθαλμὸς, πίστις τὰ ἀόρατα καθαροῦ. Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε. Εἶθε καὶ Ἰουδαῖοι τὴν σὴν πίστιν ἐμιμήσαντο! Εἶθε καὶ Ἕλληνας τὴν σὴν γνώμην ἐξηλώσαν! Εἶθε πάντες ἄθροιστοι μάθουεν πιστεῦσιν ὡς σὺ! Πορεύου εἰς εἰρήνην. Ἐπεὶ ἂν ἠθουλήθης, ἔξεις με διαπαντός μετὰ σοῦ καὶ σὺν σοί· ἐὰν οὕτω μείνης ἀγνή, οὐδέποτε χωρισθήσμαι τῆς σῆς διανοίας· ἐὰν φυλάξης τὴν καθύπερθετα τεύτην ἀμύλωντον, ἀεὶ σὺν σοὶ παραμένω· ἐὰν μείνης νόμῳ παρθένος, ἔσομαι σοὶ νομῶς παρθένος, νομῶς ἀβραμῆος φρουρός· ἐὰν μὴ ἀθετήσῃς τὰ μεταξὺ ἡμῶν σήμερον συντελεσθέντα προκίωα, οὐκ ἀναχωρήσω τῆς σῆς συνοικεσίας· ἐὰν μὴ πορνύσῃς εἰς ἐμὲ, οὐκ ἐκβαλῶ σε τῆς ἐμῆς οικουμένης· ἐὰν μὴ ἐπαχθήσῃς μοι μοχλὸν λογισμῶν, ὡς οὐράνιον· μνηστῆρ καὶ τὰ οὐρανία σοὶ δωρήσομαι· ἐὰν τηρήσῃς ἀτρωτὸν τὸ πρὸς ἐμὲ συνειδός, ἀπαλαύσεις τῆς ἐμῆς εὐνοίας διαπαντός. Πορεύου εἰς εἰρήνην. Μέννησο τῆς παρουσίας ἡμέρας, ἐν ἣ τῆς ἐλευθερίας ἀπήλυσας· μένησο τῶν καλῶν τούτων δακρύων, δι' ὧν κατέστης εἰς τοσαύτην φαιδρότητα· μένησο τῆς μετανοίας ταύτης, δι' ἣς τὸ τῆς θυγατρὸς

εὖρες ἀξίωμα. Πορεύου εἰς εἰρήνην. Κοτηλλάγησ σου, διὰ χρόνου πολλοῦ πρὸ τούτου λυπούμενος πρὸς σὲ διὰ σέ. Μὴ λύσῃς τὴν καλὴν εἰρήνην πράξεις πονηρίας· μὴ πάλιν διὰ τῶν σῶν μοι πολεμήσης μελῶν· μὴ πάλιν πλέξῃς, ὡς σατανᾶς, τὰς κόμας· μὴ κονιάσῃς, ὡς τοῖχον, τὸ πρόσωπόν σου· μὴ τεχνάσῃς κάμνον περίσργον καὶ ὀλέθριον [787] μὴ προλήξῃς, ὡς ἐν ἀγορᾷ, τὴν ὄφιν σου τοῖς ἐμπέροις τῶν αἰσχροῶν ἡδονῶν· μὴ πέμψῃς τοὺς ὀφθαλμούς, ὡς θηρατῆς, κατὰ τῶν ἐκουσίως ἀγρευομένων· μὴ χροῖται τοῖς χεῖλεσιν, ὡς βέλεσι, κατὰ τῶν τιτρωσκομένων ἡδέως· μὴ ποιήσῃς τὸ στόμα σου θάνατον· μὴ κατακρίνης τὰς χεῖρας· ἀσέμνοισ περιπλοκαῖς· μὴ καταδικάζῃς τοὺς πόδας δρόμοις αἰσχροῖς· μὴ ἀνατρέψῃς τὸν κάλον σου δρόμον δρόμοις κακοῖς· μὴ σκορπίσῃς τῆς ἀγνείας τοὺς μαργαρίτας, οὐς ἀπόνως ἐξέλεξας· μὴ γένη πάλιν φθορᾶς ἐργαστήριον· μὴ πλινδρουμήσῃς πρὸς τὴν ἀρχαίαν σου ἀπάτην· μὴ τὴν προτέραν ἀναλόγησ σκηνὴν· μὴ οικοδομήσῃς κακίως ἢ κατέλευσας καλῶς· μὴ δέξῃς συμβουλον τὸν ὄφιν, ἵνα μὴ γυμνωθῇς· ὡς ἡ Εὐβᾶ· μὴ καταλείπῃς ἡδονὴν τὴν πηγὴν τῆς πίστεως, ἵνα μὴ βίβῃ κατὰ σοῦ τὸν ἴον ὁ δράκων ὁ πολύμορφος· μὴ κοιμηθῇς τῆς ἡδουπαθείας τὸν ὕπνον, ἵνα μὴ κινήσῃς καθ' ἑαυτῆς τὸν δικαῖόν μου θυμὸν· μὴ μετὰ τοσοῦτον μύρον, βόθρορον ἐπιπέσῃς ἑαυτῇ· μὴ γένη πάλιν ὁ ἦς· ἀπαξ ἐκαθαρίσθης, ἀπαξ ἐχωνεύθης· μέλλον σωφροσύνης ἀγαλλμνεουργῶν, ἵνα μὴ χωνευθῇς τῷ πυρί. Πορεύου εἰς εἰρήνην· ἀπάγγελλε τοῖς ἀπαντάσι, πῶς ἀγαθὸς εἰμι καὶ φιλόανθρωπος· ἐπιδαίκνυς τοῖς ἀγνοοῦσι τὸν ἀποσημῆσαντα σου τὸν ὅπνον· γενοῦ λοιπὸν σαγήνη ζωῆς. Ἔως τῆς παρουσίας ἡμέρας τοὺς νέους πρὸς ἀπάλειν ἠγγευσας· ἀπὸ τῆς παρουσίας ἡμέρας πάντας ἀνθρώπους πρὸς σωτηρίαν ἀλείψ· βῶα πρὸ τοῦ Παύλου, καὶ πρὸ τοῦ Παύλου σαχηνευθεῖσα· Ἠστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ἐτι Χριστὸς Ἰησοῦς παρεγένετο ἐν κόσμῳ ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρώτη εἰμι ἐγὼ. Ταῦτην τὴν μετανοίαν ζηλώσωμεν ἅπαντες, ἵνα τὴν ἐπὶ πρὸρήσιαν κτησώμεθα· λύσωμεν τὰς ἀδικίας, ὡς ἐκείνη τὰς τρίχας· τοιαῦτα δάκρυα βάνωμεν, ἵνα τοιαῦτα φάρμακα λάβωμεν· οὕτω φιλήσωμεν τὸν δεσπότην, ἵνα οἶτω φιληθώμεν παρ' αὐτοῦ· κρατήσωμεν καὶ ἡμεῖς πίστεως χερσὶ τὸν ἡδέως κρατούμενον, καὶ μηδέποτε καταλείπωμεν αὐτόν, ἕως ἂν αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν εἴπῃ καὶ πρὸς ἡμᾶς· Ἀφώνται ὑμῶν αἱ ἀμαρτίαι. Θαρσεῖτε, τέκνα· ἡ πίστις ὑμῶν σέσωκεν ὑμᾶς. Καὶ τὴν πίστιν ἐκείνης ταῖς ἡμετέρας ἐννοίας ἐγγράψωμεν, δόξαν ἀναπέμποντας τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν τριήμερον ἀνίστασιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀνάστη τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ζωὴν τῷ κόσμῳ δωρούμενος· καὶ ἰδοὺ τιὰς τῆς κοουτωδίας ἐλθόντες πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εἶπον· Ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Χριστὸς. Καὶ λέγουσιν οἱ ἀγνώμονες Ἰουδαῖοι· πρὸς τοὺς στρατιώτας, διὰ τὸ οὐκ ἐκρατήσατε αὐτόν· λέγουσιν οἱ στρατιῶται, Ἰμεῖς κρατήσαντες αὐτόν ποῖον ἐσχίκατε κέρδος, εἰ μὴ τὴν ζημίαν τῶν ψυχῶν ὑμῶν; Ἐκείνος γὰρ εἶπεν, ὅτι Δεῖ με ἀποθανεῖν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι· καὶ ταῦτα πεπλήρωκα, μετὰ πολλῆς δόξης ἀναστὰς· ἐκ τῶν νεκρῶν. Λέγουσιν οἱ ἀχάριστοι Ἰουδαῖοι· Ἰμεῖς γρήματα ἐλάβετε παρὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ προσέδωκατε αὐτοῦ τὸ σῶμα. Καὶ φασιν οἱ στρατιῶται· Ἰμεῖς τοιαύτην ἀπιστίαν ἔχετε, παράνομοι· ἐκείνῳ οὐκ ἐπίστευσάτε λέγοντι, ὅτι, Δεῖ με ἀποθανεῖν, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. Οὐαὶ δὲ ὑμῖν, οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι νῦν μὲν ἤλθε, καὶ οὐκ ἐπίστευσάτε αὐτῷ, διὰ τοῦτο ἐλθόντι, ἵνα πληρωθῇ πᾶσα Γραφὴ περὶ αὐτοῦ λέγουσα Ὅταν οὖν ἔλθῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ πάλιν παρουσίᾳ, τί ποιήσετε παράνομοι; Πῶς δὲ καὶ κρατήσατε αὐτόν ἡδυνάμεθα, νεκροὶ γενόμενοι ἐκ τοῦ φόβου τῆς δόξης αὐτοῦ; Ἐν τῷ γὰρ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐσεῖσθη ὁ τρόπος ἐκ θεμελίων, καὶ ἀγγέλιον αἱ στρατιαὶ ἐκούκλιων αὐτοῦ τὸ θεῖον μῆμα· καὶ προσελθόν εἰς ἄγγελον· ἀπεκάλισσε τὸν λίθον ἀπὸ τῆς ὀθῆρας τοῦ μνημείου· καὶ ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ Ἰησοῦς, ὡς νομῶς ἐκ πατρός, καὶ ὡς ἀστραπὴ λάμπων. Καὶ ἠκούσθημεν τοῦ ἀγγέλου λέγοντος ταῖς γυναῖξί· Μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς· ἐπάγεται, εἶπατε τοῖς μαθηταῖς [788] αὐτοῦ, ὅτι Ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἰδοὺ πρᾶξει ὑμᾶς· εἰς τὴν Γαλι-

λαιαν· ἐκεῖ αὐτὸν ὄψεσθε. Ἴδοὺ οὖν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ ἐστίν. Εἰ δυνατόι ἐστε, ἀπελθόντες κρατήσατε αὐτόν. Ἴδοὺ οὖν εἶπαμεν ὑμῖν τὴν ἀλήθειαν, ἣν παρὰ τοῦ ἀγγέλου ἠκούσαμεν. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, τούτων ἀκούσαντες τῶν ῥημάτων, ὡσπερ νεκροὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ἐκπλήξεως γεγόνασι· καὶ σκεψάμενοι πρὸς ἑαυτοὺς ἀργύρια ἰκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις, καὶ παρεκάλεσαν αὐτούς λέγοντες· εἶπατε ὅτι. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νεκτοὺς ἐλθόντες ἐκλεψαν αὐτόν, ἡμῶν κοιμωμένους. Καὶ ἐὰν ἀκουσθῇ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος, ἡμεῖς πείσομεν αὐτόν, καὶ ὑμᾶς ἀμείμνους ποιήσομεν. Ὁ παράνομος Ἰουδαῖος, τὸν κόσμον ὅλον τίς πείθη; Οὐαὶ ὑμῖν, ἄθλιοι, ὅτι ἐβουλεύσαθε βουλὴν πονηρὰν, ὅτι τέκνα ἐκλήθητε, καὶ κύνες γεγόνατε· οὐαὶ ὑμῖν, σκληροπράχηνιοι καὶ ἀπερίτητοι, ὅτι λαὸς Κυρίου ἐκλεκτὸς ὑπάρχοντες, λύκοι γεγόνατε, καὶ τοὺς δόδοντας ἠκονήσατε κατὰ τοῦ ἀμνοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ξένοι τῆς δόξης αὐτοῦ γεγόνατε· οὐαὶ ὑμῖν, ἀγνώμονες, ὅτι ἠγαπήσατε τὸν ἄδην, καὶ τὸ αἰώνιον πῦρ. Ὁ γὰρ ἄδης μετὰ τὸ ἐξελεῖσθαι ὑμᾶς ἐν τοῖς θησαυροῖς αὐτοῦ, ὑμᾶς ἀντ' ἐκείνων ἐκδέχεται λέγων· μὴ ἀναπαύσεται τις τῶν Ἑβραίων, οἵτινες κατὰ τοῦ Χριστοῦ τὰς χεῖρας ἐξέστειναν, καὶ ἐμὲ αἰχμάλωτον ἐποίησαν; Εἰ μὴ γὰρ ἐκείνοι ἐβουλεύσαντο πονηρὰ κατὰ τοῦ Κυρίου, οὐκ ἂν ἐγὼ τοιαῦτα ἔπαθον. Ὅταν ὑποδέξωμαι αὐτοὺς, κατάξω αὐτοὺς εἰς τὰ κατωτέρα μου μέρη, ὅπου ἐστίν ὁ πατὴρ αὐτῶν ὁ διάβολος κατὰ κλειστός ἐπὶ τοῦ πυρός τοῦ αἰωνίου, καὶ τὸ ἀκούμῃτον σκυλίχως· ἵνα μάθωσι μὴ ὀπλιεῖσθαι κατὰ τοῦ Κυρίου τῆς δόξης, μηδὲ λαλεῖν κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν, μηδὲ ἐπαίρειν εἰς τὸ ὄνομα τῆς ὑπερηφανείας τὴν κέρα.

condemnet? Ego iudex sum remissionis sponsor, quis alius iudicium meum subvertet? ego iudex solvo, quis alius damnabit? Confide, filia: tecum reputa quam repente exaltata sis: quomodo ut damnata veneris, et a damnatione liberari dignata sis, ac mea Regis caelorum filia facta sis. Venisti ut vulnerati remedium acceptura, et regiam, ut regina, coronam reluti. Regenerata es sine vulva, reformata es a figulo sine luto, conflata es sine igne, baptizata es sine piscina. Tu tibi ipsi lacrymis piscinam parasti: verbum meum baptisma tuum fuit, verbum meum fuit illuminatio vultus tui. Confide, filia, *Fides tua te salvam fecit* (Luc. v. 50). Ut credidisti, hausisti; ut desiderasti, accepisti; ut voluisti, regnasti; corpore te inclinasti, et tota luce plena fuisti. *Fides tua te salvam fecit*. Fides enim initium est salutis, fides immortalitatis praemium, fides Dei cognitio, fides purus oculus, fides invisibilia videt. *Fides tua te salvam fecit*. Utinam Judaei fidem tuam imitati fuissent; utinam gentiles sententiam tuam amulati fuissent; utinam omnes homines credere discant, ut tu credidisti. *Vade in pace*. Nam si volueris, me semper tecum habebis; si ita casta maneat, numquam a mente tua discedam; si hanc puritatem sine macula servaveris, semper tecum manebo; si sponsa virgo perseveraveris, ero tibi sponsus virgo, sponsus incorruptionis custos; si nuptialia pignora inter nos hodie admissa non violaveris, habitare tecum non cessabo; si non fornicata fueris, non ejiciam te a familiaritate mea; si cogitatione mœchum non induxeris, ut proci caelestis caelestia tibi dona conferam; si conscientiam tuam erga me sine vulnere servaveris, mea semper fruere benevolentia. *Vade in pace*. Recordare hujus diei, in qua libertate donata es; recordare harum, quas bene fudisti, lacrymarum, quibus tantam lætitiã adepti es; recordare hujus pœnitentiæ, per quam filie dignitatem invenisti. *Vade in pace*. Reconciliatus tibi sum, qui ante diu infensus tibi fui ob peccata tua. Ne bonam pacem pravis operibus solvas; ne ultra per membra tua bellum contra me geras; ne rursus comas nectas ut satanas; ne dealbes

vultum tuum ut parietem; ne ultra cures ornatum superfluum et perniciosum; ne offeras quasi in foro vultum tuum negotiatoribus turpium voluptatum: ne immittas quasi venator oculos tuos in eos qui libenter capiuntur: ne utaris labiis ut telis in eos qui sponte vulnerantur: ne os tuum in mortem vertas: ne impuris complexibus manus tuas condemnes: ne turpi cursu pedes damnes: ne cursuum bonum malo cursu subvertas: ne dispergas castitatis margaritas, quas sine labore elegisti: ne sis rursus corruptionis officina, ne recurras ad pristinam fraudem, ne priorem scenam resumas: ne male rursus a difices quæ bene destruxisti: ne admittas consiliarium serpentem, ut ne spoliaris ut Eva: ne pro voluptate relinquas fidei fontem, ut ne multiformis draco virus suum in te injiciat: ne dormias voluptuoso somno, ut ne contra te justam iram meam concites: ne post unguentum tantum cœnum tibi infundas: ne rursus efficiaris id quod prius eras. Semel purgata es, semel conflata es: remane castitatis imago nova, ne igne rursus conseris. *Vade in pace*: nuntia occurrentibus quam bonus, quam clemens sis: ignorantibus ostende eum, qui sordes tuas abstersit. Esto demum sagena vita. Hactenus juvenes ad perniciem cepisti; abhinc omnes homines ad salutem piscare: clama ante Paulum, utpote quæ ante Paulum sagena capta fueris: *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus: quod Christus Jesus venit in mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum* (1. Tim. 4. 15). Hujus pœnitentiã amulemur omnes, ut parem fiduciam nanciscamur. Solvamus iniquitates, ut illa comam: tales fundamus lacrymas, ut talia pharmaca accipiamus: sic diligamus Dominum, ut sic diligamur ab illo: manibus fidei teneamus illum, qui libenter sic tenetur: et nunquam relinquamus eum, donec re ipsa dicat etiam nobis: Remittuntur vobis peccata vestra. Confidite, filii, fides vestra vos salvos fecit: ac fidem illius in nostris mentibus inscribamus, gloriam referentes Patri et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN TRIDUANAM RESURRECTIONEM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Surrexit tertia die Dominus noster Jesus Christus, vitam dans mundo: et ecce quidam ex custodia venientes ad Judæos, dixerunt: Surrexit a mortuis Jesus, qui dicitur Christus. Et dicunt improbi Judæi militibus: Cur non tenuistis eum? Respondent milites: Vos qui tenuistis eum, quod lucrum tulistis, nisi damnum animarum vestrarum? Ille enim dixit: Oportet me mori, et tertia die resurgere (Marc. 8. 31): et hæc implevit, cum gloria multa a mortuis resurgens. Dicunt ingrati Judæi: Vos pecunias accepistis a discipulis ejus, et corpus ejus tradidistis. Reponunt milites: Tantum vos estis incredulitatis, o iniqui? illi non credidistis dicenti, Oportet me mori, et tertia die resurgere. Væ autem vobis, Judæi, quia nunc venit, et non credidistis ei, qui ideo venit, ut omnis Scriptura de illo impleretur: in secundo autem ejus adventu quid facietis, o iniqui? Quomodo autem potuimus illum tenere, qui ex timore gloriæ ejus mortui eramus? Nam cum resurrexit, locus a fundamentis tremuit: ejus divinum monumentum angelorum exercitus circumdabant: et accedens angelorum unus revolvit lapidem ab ostio monumenti: et ecce egressus est Jesus tamquam sponsus de thalamo, et quasi fulgur resplendens. Et audivimus angelum dicentem mulieribus: Nolite timere vos: ite, dicite discipulis ejus, quod surrexit a mortuis, et ecce præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis. Ecce igitur in Galilæa est. Si potestis, ite et comprehendite eum. Veritate certe diximus vobis, quam ab angelo accepimus. His auditis Judæi, ex metu et consternatione quasi mortui facti sunt; et se mutuo respicien-

tes, argenteos multos militibus dederunt, ipsosque his verbis rogarunt: Dicite discipulos ejus noctu venisse, ipsumque furatos esse, vobis dormientibus. Et si hoc præses audierit, id nos illi suadebimus, et vos in tuto eritis. O iniqui Judæi! toti mundo quis id suadeat? Væ vobis miseris, quia consilium malum iniistis, quia filii vocati, et canes effecti estis! væ vobis duris cervice et incircumcisis, quia cum populus Domini electus essetis, lupi facti estis, et dentes acutis contra agnum Dei, a gloriaque ejus extranei facti estis! væ vobis ingratis, quia dilexistis infernum et ignem æternum! Infernus enim postquam egressi sunt ii qui in thesauris ejus positi erant, vos pro illis excipit dicens: Num quiescet Hebræorum quispiam, qui in Dominum manus extendunt, et me captivum fecerunt? Nisi enim illi mala contra Dominum machinati fuissent, non talia ego passus essem. Cum excipiam eos, detrudam in infimas partes meas, ubi est pater eorum diabolus inclusus in ignem æternum, et immortalis vermi traditus; ut discant non arma sumere contra Dominum gloriæ, neque loqui contra Deum iniquitatem, neque extollere in altum superbiæ cornu. Væ vobis miseris Judæis, quia relicta luce, tenebras dilexistis. De vobis enim dixit Isaias propheta: *Væ iis qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem: qui dicunt amarum dulce, et dulce amarum* (Isai. 5. 20). Væ vobis miseris Judæis, cum videritis lignum, in quo Dominum crucifixistis, a mundo adoratum, et in die resurrectionis atque in die secundi sui adventus venientem Dominum in nubibus cæli, angelis stipatum, vosque dam-

naturam. Væ vobis miseris Judæis, quia consilium malum iniistis occidendi immortalem. Ipse vero vivit in sæcula, et vos in incredulitate moriemini, nec beato Paulo credidistis dicenti: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum* (Gal. 5. 15). At nos relictis illis male sentientibus et incredulis Judæis, veniamus ad lucem solis justitiæ, et resurrectionem Domini cum gaudio excipiamus. Resurrexit ergo a mortuis Dominus noster Jesus Christus, et occurrerunt ei duæ mulieres, nempe Maria Magdalene et altera Maria, quæ est mater Jesu, et adoraverunt eum. Quid ergo ille? *Nolite timere*, inquit, *sed ite. dicite fratribus meis et Petro, ut eant in Galilæam, et ibi me videbunt* (Matth. 28. 10). Hæ igitur mulieres primum Avæ ab illo acceperunt, et testinarunt ut apostolis ejus resurrectionem prædicarent, et ad propria reverterunt, cum gaudium accepissent a Domino omnis creaturæ. Maria vero Magdalene rursus ad monumentum venit, et cum non invenisset eum, rursus vocem angelicam audivit, eandemque dicentem Dominum, quod nempe præcederet eos in Galilæam; et conversa vidit Dominum loquentem sibi. Existimans autem ipsum esse hortulanum, interrogabat, num sciret ubi Dominus positus esset. Jesus vero dicit ei, Maria, quid ploras? quem quæris? Desine, inquit, lacrymari, assumpto gaudio. Ubi gaudium est, aufugit lacrymarum mœstitia: ubi gaudium est, fugit luctus et tristitia: ubi gaudium, mœror nullus est: ubi gaudium, ibi lætitiæ symbola. Ego sum filius Virginis, ego sum Jesus victor inferni, ego sum qui vici mundum, ego qui spoliavi infernum, ego sum Jesus qui mortuis resurrectionis spem nuntio, ego sum qui sponte crucem pro mundi salute sustinui, ego sum Jesus qui triduanus a mortuis resurrexi, ut prædixeram, et *Avæ vobis dixi. Cælum et terra transibunt: verba autem mea non transibunt* (Matth. 24. 35). Ego sum Jesus, qui baptizatos induo. Propter me Paulus clamavit: *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis* (Gal. 5. 27). Ego sum Jesus illuminatorum pronubus, ego sum Jesus sponsus Ecclesiæ, ego sum Jesus largitor pacis, et lætitiæ dator. Desinite lacrymari, et gaudium induimini; desinite lugere, et apostolis nuntiate. Hæc est dies in qua abstulit lacrymam ab omni vultu; hæc dies victoriæ de morte reportatæ; hæc vita est iis qui sunt in inferno; hæc est dies in qua primogenitus mortuorum surrexit, et gaudium mundo præbuit; hæc dies in qua Petro et reliquis apostolis per vos meam resurrectionem nuntiabo. *Euntes dicite fratribus meis et Petro: Resurrexit a mortuis, et ecce præcedet vos in Galilæam; ibi eum videbitis* (Matth. 28. 7). Vident commiserationem Domini? Nullum discipulum nominavit, nisi Petrum. Cur, Domine, hunc solum nominasti? Quare? audi cur illum solum nominaverim. Quia reliqui non dixerunt: Si oportuerit nos mori tecum, te non negabimus: hic vero qui hoc dixerat, ter me negavit, et respiciens flevit amare. Futurum igitur erat ut metueret in conspectum meum venire, putans non remissum sibi esse peccatum. Ideo dixi, *Et Petro*, ut sine metu cum reliquis discipulis accederet. Et videbitis me. Dicite Petro ne omnino timeat. Non minui te, nec te removi a choro apostolorum. Etsi Joannem diligo, et ipsi, utpote casto, in cruce matrem meam commendavi; at tibi dedi claves regni cælorum. Ne metuas ergo ad me venire: nam *Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis* (Id. 16. 19). Ne timeas, Petre, non abstuli tibi primam sedem inter condiscipulos tuos; quod enim promisi tibi, id implebo. Nam super petram fidei tuæ edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Tu pascas oves meas et agnos meos: tu stabis a dextris meis ut dux exercitus. Ne timeas, etiamsi negaveris me: vidi lacrymas tuas, et dimisi tibi peccatum. Bonum fuisset et Judæ, qui me tradidit, si pœnitentiam egisset, et non se strangulasset: Deus enim sum pœ-

nitentium. Ideo descendi in terram, ut pœnitentiam mundo largirer. Publicanis et meretricibus tot peccata remisi, et tibi unum non remittam? Ego pœnitentes amo. Recordare me lacrymatum esse de Juda, nec voluisse ut periret. Bonum erat ei, cum argenteos projecit in templo, si pœnitentiam egisset, nec se suspendisset: sed quia sine pœnitentia mansit, ideo æternum cruciabitur. Tu vero ne timeas: vidi enim lacrymas tuas, et dimisi tibi peccata. Davidi, qui duo scelera admiserat, adulterium et cædem, veniam concessi, et in pristinum prophetiæ ordinem reduxi, et tibi qui reliquisti omnia quæ habebas, unum peccatum non remittam? Petre, ego sum qui dixi: *Gaudium est in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente* (Luc. 15. 7): ego sum qui dixi: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis: et ego reficiam vos* (Matth. 11. 28). Bonum fuisset Judæ, si ad me conversus fuisset, nec se laqueo strangulasset ac periisset: illius certe peccatum cruci affixissem. Sibi ergo ille in causa fuit. Sed neque maledixi ei; uno illius, ut aliorum pedes lavi; panem ipsi et calicem præbui, neque illum incusavi: expectans num forte veniret ad pœnitentiam; sed noluit ad peccati sui agnitionem accedere. Tu vero qui pœnitentiam egisti, ne timeas in conspectum meum venire cum condiscipulis tuis: tantum abest ut te minorem fecerim, ut etiam umbra tua sola ægros sanet. Et perpende Dei benignitatem, quomodo per has mulieres apostolis nuntiet, ac sexum per Evæ inobedientiam delinquentium in honorem et bonam spem reducat. Videtis quanto honore dignatæ sint mulieres ob assiduitatem. Harum imitemur studium et viri et mulieres, et pro virili resurrectionis diem colamus: atque ut illæ pernoctantes manserunt usque ad tempus resurrectionis, et nos permaneamus, non unguenta et aromata sensilia ferentes, sed ex bonis operibus et optima vita bonum odorem emittentes, preces assiduas, confessionem peccatorum. Ut enim illæ patientiæ mercedem acceperunt, cum ante alios omnes ipsum post resurrectionem videre dignatæ sunt, ejusque pedes tenuerunt ipsumque adorarunt: sic cuique nostrum licet, si velimus, non modo pedes tenere, sed etiam ipsum totum accipere; si modo purgemus ante mentem nostram ab omni sæculari cogitatione, et sordes peccatorum abluamus per lacrymas et per elemosynam; et sic cum timore ac tremore in illa maxima hora accedamus ad mensam illam tremendam, omni depulso a mente nostra tumultu, et pacem cum omnibus servantes, sic accedamus ad divina mysteria. Nemo itaque cum accedit, malas intus admittat cogitationes, nec dolos contra proximum: nemo malignus, vel fornicator, vel conviciator, vel fratrum osor: nemo pecuniæ amans, vel adulter, vel ebriosus, vel avarus, vel masculorum concubitor; nemo invidus, vel rapax, vel insidiosus, ne condemnationem sibi atrahat. Rogo itaque vos omnes, multam dilectionem, pietatem plurimam et magnam compunctionem adhibeatis, ut copiosam referatis mercedem: utque possimus non modo pedes et manus tenere, sed etiam caput ipsum per participationem tremendorum ineffabiliumque mysteriorum; si modo cum pura conscientia intemerata illa mysteria sumamus. Neque hic tantum pure vitam agemus, sed etiam in illa die poterimus ipsum videre cum gloria illa ineffabili, et cum angelorum cætu venientem; si tamen velimus esse mites et fratrum amantes: neque modo videbimus eum, sed etiam templum ejus erimus, ut dixit Dominus: *Inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illorum Deus* (Lev. 26. 12). Nec tantum ab illo audiemus, *Avete*, ut ille mulieribus dixit; sed etiam verba regno digna: *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi* (Matth. 25. 54). Quæ nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Ὁσαί ὑμῖν, ἄθλιοι Ἰουδαῖοι, ὅτι τὸ φῶς ἀφέντες, τὸ σκότος ἠγαπήσατε. Περὶ ὑμῶν γὰρ εἶπεν Ἡσαΐας ὁ προφήτης, *Ὁσαί οἱ τινότες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν ῥυτικὸν, καὶ τὸ ῥυτικὸν πικρὸν.* Ὁσαί ὑμῖν, ἄθλιοι, Ἰουδαῖοι, ὅταν βλέπητε τὸ ἔθλον, ἐφ' οὗ τὸν Κύριον ἐσταυρώσατε, ὑπὸ τοῦ κόσμου προσκυνούμενον, καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως καὶ δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας ἐρχόμενον τὸν Κύριον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὑπὸ ἀγγέλων δορυφορούμενον, καὶ ὑμᾶς κατακρίνοντα. Ὁσαί ὑμῖν, Ἰουδαῖοι, ὅτι ἐβουλεύσαθε βουλὴν πονηράν, θανατώσαι τὸν ἀθάνατον. Αὐτὸς δὲ ζῆ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ ὑμεῖς τῆ ἀπιστίᾳ ἀπεθάνετε, καὶ οὐδὲ τῷ μακαρίῳ Παύλῳ ἐπέισθητε λέγοντι· *Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρως τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ μ.* Ἄλλ' ἡμεῖς ἐσάντες τοὺς κακὸφρονας καὶ ἀπειθεῖς Ἰουδαίους, ἔλθωμεν πρὸς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου μετ' εὐφροσύνης ὑποδεξώμεθα. Ἀνέστη τοίνυν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ὑπήντησαν αὐτῷ δύο γυναῖκες, τούτεστι, Μαρία ἡ Μαγδαληνῆ, καὶ ἄλλη Μαρία, ἣτις ἐστὶν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ προσεκύνθησαν αὐτῷ. Τί οὖν αὐτοῖς; *Μὴ φοβείσθε, ἀλλ' ὑπάγετε, φησὶν, εἰπατε τοῖς ἀδελφοῖς μου καὶ τῷ Πέτρῳ, ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Γαλιλαίαν, κακεῖ με δεύονται.* Ἐδέξαντο τοίνυν αὐταὶ αἱ γυναῖκες πρώται παρ' αὐτοῦ τὸ χαίρειν, καὶ κηρύξαι τοῖς ἀποστόλοις τὴν αὐτοῦ ἀνάστασιν ἐσπεύον· καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια, λαθοῦσαι τὴν χαρὰν παρὰ τοῦ Δεσπότης τῆς κτίσεως. Ἡ δὲ Μαγδαληνῆ Μαρία πάλιν ἐπὶ τὸ μνημα ἦλθε· καὶ μὴ εὐροῦσα αὐτὸν, φωνῆς ἤκουσεν ἀγγελικῆς δευτερουσίας, ἃ καὶ παρὰ τοῦ Κυρίου ἤκουσα, προάγειν αὐτὸν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ· καὶ ὑποστρέψασα ὁρᾷ τὸν Κύριον λαλοῦντα αὐτῇ. Δοκούσα δὲ τὴν κηπουρὴν εἶναι αὐτὸν, ἐπρωῖτα εἰ ἐπίσταται ποῦ ὁ Κύριος μετετέθη. Ὁ δὲ Ἰησοῦς λέγει αὐτῇ· *Μαρία, τί κλαιεῖς; τίνα ζητεῖς;* Παύσαι, φησὶ, τῶν δακρῶν, τὴν χαρὰν δεξαμένη. Ὅπου χαρὰ, ἀπέδρα τῶν δακρῶν τὸ στεγνόν· ὅπου χαρὰ, φεύγει τοῦ πένθους ἡ κατήφεια· ὅπου χαρὰ, λύπη οὐ πάρεστιν· ὅπου χαρὰ, εὐφροσύνη σύμβολα. Ἐγὼ εἰμι ὁ Υἱὸς τῆς Παρθένου, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ νικητὴς τοῦ ἄδου, ἐγὼ εἰμι ὁ νικητὴς τὸν κόσμον, ἐγὼ εἰμι ὁ σκυλεύσας τὴν ἄδην, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ τοῖς νεκροῖς ἀναβιώσεως ἐλπίδα εὐαγγελισάμενος, ἐγὼ εἰμι ὁ [789] σταυρὸν ἐκουσίως ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ὑπομείνας, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ ἐκ τῶν νεκρῶν τριήμερος ἀναστὰς, καθὼς προείπον, καὶ τὸ, *Χαίρε, πρὸς ὑμᾶς φεγγάμενος.* Ὁ σὺρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν. Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ τῶν βαπτίζομένων σολιστής· δι' ἐμὲ Παῦλος κέκραγεν· Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε· ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ τῶν φωτισθέντων νυμφαγωγός· ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ νυμφίος τῆς Ἐκκλησίας· ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὁ τῆς εἰρήνης δοτὴρ, καὶ τῆς εὐφροσύνης χορηγός. Παύσαθε τῶν δακρῶν, καὶ τὴν χαρὰν ἐνδύσασθε· παύσαθε τοῦ θρηνεῖν, καὶ τοῖς ἀποστόλοις εὐαγγελίσασθε. Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ ἀφείλε δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου· αὕτη ἡ ἡμέρα νίκης τῆς τοῦ θανάτου, καὶ ζωῆ τοῖς ἐν ἄδου· αὕτη ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνέστη, καὶ χαρὰν τῷ κόσμῳ παρέσχεν· αὕτη ἡ ἡμέρα, ἐν ἣ τῷ Πέτρῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις δι' ὑμῶν δηλώσω τῆς ἐμῆς ἀναστάσεως τὰ εὐαγγέλια. Ἀπελθόντες γὰρ εἰπατε τοῖς ἀδελφοῖς μου καὶ τῷ Πέτρῳ, ὅτι Ἠγέρθη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ἰδοὺ προάγει ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν· κακεῖ αὐτὸν δεύσατε. Ὅρᾳς εὐσπλαγγινὰν Δεσπότης; οὐδενὸς τῶν μαθητῶν ὄνομα εἶρηκεν, εἰ μὴ τοῦ Πέτρου. Διὰ τί, ὦ Κύριε, τοῦτο μόνον τὸ ὄνομα εἶρηκας; Διὰ τί, ὦ ἄκουσον διὰ τὸ ὄνομαστί ἐκείνον μόνον ἐκάλεσα. Ἐπειδὴ οἱ λοιποὶ οὐκ εἶρηκασιν, ἔκἀν δὲ ἡμᾶς σὺν σοὶ ἀποθαινεῖν, οὐ μὴ σε ἀπαντήσωμεθα· οὕτως δὲ εἰρηκώς, ῥηνήσατό με τρίς, καὶ μεταμεληθεὶς ἔκλαυσε πικρῶς. Μέλλει οὖν φοβέσθαι ἐλθεῖν εἰς πρόσωπόν μου, νομίζων μὴ ἐλθῆσθαι τὸ ἀμάρτημα. Διὰ τοῦτο εἶπον, καὶ τῷ Πέτρῳ, ἵνα ἀνευδοκίμως μετὰ τῶν λοιπῶν μαθητῶν μου ἔλθῃ. Καὶ ἔφησθέ με. Εἶπατε τῷ Πέτρῳ μὴδ' ὄλιγ δειλιάσαι. Οὐ γὰρ ἠλάττωσά σε τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων. Εἰ καὶ Ἰωάννην ἀγαπῶ, καὶ τούτῳ, ὡς ἀγνῶ, παρεθέμην ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὴν ἐμὴν μητέρα· ἀλλὰ καὶ σοὶ δέδωκα τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Μηδὲν

οὐν δειλιάτης ἐλθεῖν πρὸς με. Ὁ γὰρ ἐν δόξῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἐστὶ δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Μὴ φοβηθῆς, Πέτρε· οὐ μετέστρά σε τῆς προκαθεδρίας τῶν συμμαθητῶν σου· ὁ γὰρ ἐπηγγειλάμην σοι, καὶ πληρώσω. Ἐπὶ γὰρ τῇ πεπερωμένη σου πίστει οἰκοδομῶ μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Σὺ ποιμανεῖς μου τὰ πρόβατα, σὺ βοσκῆσαι με τὰ ἄρνια, σὺ στήσῃ ἐκ δεξιῶν μου ὡς ταξιάρχης. Μὴ φοβηθῆς ὅτι ἵρνησω με· εἶδόν σου τὰ δάκρυα, καὶ ἀφῆγά σου τὸ ἀμάρτημα. Καλὸν ἦν καὶ Ἰούδα παραδεδωκότι με, εἰ μετενόησε, καὶ μὴ ἀπήγατο· τῶν γὰρ μετανουόντων εἰμὶ Θεός. Διὰ τοῦτο κατήλθον ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα μετάνοιαν τῷ κόσμῳ χαρίσωμαι. Τελίοναις καὶ πόρταις τοσοῦτον πληθὺς ἀμαρτημάτων ἐχαρισάμην, καὶ σοὶ τὸ ἐν οὐ χαρισομαι; Ἐγὼ τοῦ μετανουόντος φιλῶ. Μνημόνευσον ἐτι δδάκρυσα ἐπὶ Ἰούδα, καὶ οὐκ ἠθέλησα αὐτὸν ἀπολέσθαι. Καλὸν ἦν αὐτῷ, ὅτε τὰ ἀργύρια ἐρύβην ἐν τῷ ναῷ, εἰ μετενόησε, καὶ οὐκ ἀπήγατο· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀμετανόητος ἔμεινε, διὰ τοῦτο αἰωνίως κολάζεται. Σὺ δὲ μὴ φοβηθῆς· εἶδόν γὰρ σου τὰ δάκρυα, καὶ ἀφῆγά σοι τὰ ἀμαρτήματα. Τῷ Δαυὶδ δύο κακὰ ἐργασάμενος, μοιχείαν καὶ φόνον, συνεχώρησα, καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν τάξιν τῆς προφητείας ἀνήγαγον· καὶ σοὶ τῷ κατακλιπόντι πάντα ὅσα ἐκέκτησο τὸ ἐν ἀμάρτημα οὐ συγχώρησω; Πέτρε, ἐγὼ εἰμι ὁ εἰπὼν, *Χαρὰ γίνετα ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐν ἁμαρτωλῷ μετανουόντι*· ἐγὼ εἰμι ὁ εἰπὼν· *Δεῦτε πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφρτισμένοι, καὶ ἡ ἀναπαύσω ὑμᾶς.* Καλὸν ἦν καὶ τῷ Ἰούδᾳ, εἰ πρὸς με ἀνέστρεψε, καὶ μὴ τῷ σχοινίῳ τῆς ἀγγόνης περιεπλάκη, καὶ ἑαυτὸν ἀπώλεσε· καὶ τὸ ἐκείνου ἀμάρτημα τῷ σταυρῷ προσήλωσα ἄν. Ἐαυτῷ οὖν αἴτιος γέγονεν. Ἄλλ' οὐδὲ κατηρασάμην αὐτόν· μᾶλλον δὲ ὁμοίως τῶν ἄλλων καὶ τοὺς ἐκείνου πόδας ἐνίψα, καὶ τοῦ ἄρτου αὐτῷ καὶ τοῦ ποτηρίου μετέδωκα, καὶ οὐδὲν αὐτῷ ἐνεκάλεσα, εἰ πως ἔλθῃ εἰς μετάνοιαν· καὶ οὐκ ἠθέλησεν ἐλθεῖν πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ ἰδίου ἁμαρτήματος. Σὺ δὲ μετανόησας, μὴ φοβηθῆς ὀφθῆναι μοι μετὰ τῶν συμμαθητῶν σου· τοσοῦτον οὐκ ἠλάττωσά σε, ὅτι καὶ ἡ οἰκία σου μόνη ἔχει τοὺς [790] ἀσθενεῖς ἰδοῦσαι. Καὶ σκόπει Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ ὅπως διὰ τῶν γυναικῶν τούτων τοὺς μαθητὰς εὐαγγελίζεται, καὶ τὸ μάλιστα γένος ἀτιμασθῆν, διὰ τὴν τῆς Ἐκκλίας παρακοήν, εἰς τιμὴν ἄγων καὶ χρηστάς ἐλπίδας. Εἴδετε ὅσης ἡξιώθησαν τιμῆς αἱ γυναῖκες διὰ τὴν προσεδρίαν. Μιμησώμεθα τούτων τὸν ζῆλον καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ τιμῆσωμεν κατὰ δύναμιν καὶ ἡμεῖς τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν· καὶ καθάπερ αὐταὶ παρεμείναν διανυκτερεύουσαι μέχρι τοῦ καίρου τῆς ἀναστάσεως, καὶ ἡμεῖς παρεμείνωμεν οὐχὶ μύρα καὶ ἀρώματα αἰσθητὰ βαστάζοντες, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῶν πράξεων τῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας εὐωδίαν ἐπιφέροντες, εὐχὰς ἐκτενεῖς, ἐξομολόγησιν τῶν ἡμαρτημάτων. Καθάπερ γὰρ αὐταὶ μισθὸν τῆς ὑπομονῆς εἰλήφασιν, τὸ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων καταξιώθηται θεάσασθαι αὐτὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τοὺς πόδας κατασχεῖν, καὶ προσκυνῆσαι· οὕτως καὶ ἡμῶν ἐκάστη ἐξέστιν, εἰ βουληθείημεν, οὐ μόνον πόδας κατασχεῖν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ὅλον λαβεῖν· μόνον ἐὰν προλαβόντες ἐκκαθάρωμεν τὴν διάνοιαν παντὸς λογισμοῦ βιωτικῆς, καὶ τὸν ῥύπον τῶν ἁμαρτημάτων ἀποσμηξάμενοι διὰ τῶν δακρῶν, δι' ἐλεημοσύνης, οὕτω μετὰ φόβου καὶ φόβου κατὰ τὴν ὕβριν ἐκείνην μάλιστα τῇ φοβερᾷ τραπέζῃ προσιώντες, πάντα ὑβρύον καὶ παραχρῆν ἀπελάσαντες τῆς ἑαυτῶν διανοίας, καὶ εἰρηνεύοντες μετὰ πάντων, οὕτω προσεγγίσωμεν τοῖς θεοῖς μυστηρίοις. Μηδεὶς τοίνυν προσίων πονηροῦς ἔνδον ἐχέτω λογισμοῦς, μηδὲ δολιευόμενος τὸν πλησίον αὐτοῦ· μηδεὶς πονηρὸς, μηδεὶς πῆρνος, μηδεὶς λοιδόρος, μηδεὶςμισάδελφος, μηδεὶς φιλάργυρος, μηδεὶς μοιχός, μηδεὶς μέθυσος, μηδεὶς πλεονέκτης, μηδεὶς ἀρσενοκοίτης, μηδεὶς φθονερός, μηδεὶς κλέπτης, μηδεὶς ἐπιβουλος, ἵνα μὴ κρίμα ἑαυτῷ λήψηται. Παρακαλῶ τοίνυν πάντας ὑμᾶς πολλὰν τὴν ἀγάπην, πολλὰν τὴν εὐλάβειαν, πολλὰν τὴν κατανύξιν ἐπιδείξασθαι· ἵνα καὶ τὸν μισθὸν μετὰ δαφιλίας κομισήσθε, καὶ δυνήσῃμεν μὴ μόνον τοὺς πόδας κατασχεῖν καὶ τὰς χεῖρας, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς ἀπολαύσεως τῶν φρικτῶν ἐκείνων καὶ ἀπορρήτων μυστηρίων· μόνον ἐὰν μετὰ καθαροῦ συνειδήτος τῶν ἀγνάντων μυστηρίων μετασχωμεν. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα ἀπλῶς καθαρῶς βιώσομεν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ δυνήσῃμεθα ἰσὺν αὐτὸν μετὰ τῆς ἀπο-

βήτου δόξης, ἐκείνης, καὶ τοῦ δήμου τῶν ἀγγέλων ἐρχόμενον, εἰ βουληθεῖσθε ἡμεροὶ καὶ φιλόδοξοι εἶναι· καὶ οὐχ ἀπλῶς ἐβόμμεθα αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ναὸς αὐτοῦ γεννησόμεθα, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός· καὶ οὐ μόνον ἀκουσόμεθα παρ' αὐτοῦ, Χαίρετε, καθάπερ ταῖς γυναῖξιν εἶπεν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς βασιλείας θεία ῥήματα.

Εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν.

Ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλε σήμερον ἥλιος, καὶ τὸν πρὶν ἀνατέλλοντα ἐκάλυψεν· ἐλυτρώθη τὸ σκότος, καὶ οὐ φέρω τὰς ἀκτίνας· ἐτέθη μοι πάλιν τὸ φῶς, καὶ ἀμαυροῦμαι τῷ φόβῳ· τὸν τόκον ἀγάλλομαι, καὶ τὸν ἄρμονον ταράττομαι· νέαν πηγὴν προοῦσαν ὄρω, καὶ ἀρχαίαν πληγὴν φεύγουσαν· βρέφος εἶδον τικτόμενον, καὶ οὐρανὸν κινούμενον εἰς τὴν τούτου προσκύνησιν· μητέρα τίκτουςαν, καὶ μητέρα μὴ ἀνοίγουσαν· παιδίον τὴν ἰδίαν σφραγίζον κύστιν· γεννήτορα ἀθανάτον, καὶ οὐκ ἀπίστορα σωτήρα τικτόμενον, καὶ ἀστέρα κτιστόμενον· σπέρχονόμενον νήπιον, καὶ βαστάζων· τὴν ἀπειρον φάτιν ἐκτυπούμενην εἰς ὄρνον ἐπουράνιον, καὶ κτήνη ἀπεικάζοντα γεροδικὴν παράστασιν· φουστῆρα φαινόμενον, καὶ τὸ θαῦμα φεγγόμενον· ἀγγέλου προαναγγέλλοντα, [791] καὶ ποιμένας προφθεύοντα· μάγους θεολογούντας, καὶ ἱερεῖς θεομαχούντας· Ἡρώδην πίπτοντα, καὶ θάνατον ἠρηνόμενον τὸν Ἀδὰμ λυόμενον, τὴν Ἐῤῥα χαίρουσαν, καὶ τὸν δρὸν πενθούντα· αἰχμαλώτους ἐν ἀφέσει γενομένους, καὶ τυράννους ἐν κολάσει· βρέφος γαλουχούμενον, καὶ τρέφοντα τὴν τρέφουσαν· γερσὶ περιφερόμενον, καὶ φέροντα τὴν φέρουσαν· τὴν κτίσιν ἐπιγνοῦσαν, καὶ τὴν φύσιν ἐκλιούσαν. Ὅθεν κἀγὼ ἐξίσταμαι τῷ θαύματι, τρέμων τὸ μυστήριον. Θαρρήσω τῷ Γάβρῆλ, καὶ φυγάδῳ μου τὸν φόβον. Τὰ πρός Μαρίαν ῥήματα, ἐρμηνεύοντα θαύματα. Ποία ταῦτα; Καὶ φησὶ Χαίρε, κεχαριτωμένη, οὐρανόου στάχτος ἀβέριστος ἄρουρα· χαίρε, κεχαριτωμένη, ἀληθινῆς ἀμπέλου ἀψευδῆς μητρὸς παρθένου· χαίρε, κεχαριτωμένη, ἀτρέπτου θεότητος σαγήνη ἀδιάπτωτος· χαίρε, κεχαριτωμένη, τῆς ἀχωρήτου φύσεως χωρίον ἐυρύχωρον· χαίρε, κεχαριτωμένη, τοῦ χηρέοντος κόσμου νυμφίε, τότε ἀμιάνας· χαίρε, κεχαριτωμένη, ἢ τῆς κτίσεως ὑπάνασα ἀχειρόπλοκον στέφανον· χαίρε, κεχαριτωμένη, πυρὸς ἁγίου οἰκητήριον, χαίρε, κεχαριτωμένη, ἢ τῆς φυγάδος οἰκουμένης ἐπάνοδος· χαίρε, κεχαριτωμένη, τῆς λιμωττούσης κτίσεως ταμειῶν ἀδαπάνητον· χαίρε, κεχαριτωμένη, ἢ χάρις ἢ ἀπέραντος τῆς ὀγίης παρθένου· χαίρε, κεχαριτωμένη, πολλῶν ἀρετῶν κακομημένη λαμπροφύρος, τὸ ἀπύσσον καὶ τοῦ ἡλίου λαμπρότερον φῶς· χαίρε, κεχαριτωμένη, τοῦ νοητοῦ ἀγκίστρον τὸ δέλεαρ· χαίρε, κεχαριτωμένη, νοερά τῆς δόξης κιβωτὴ· χαίρε, κεχαριτωμένη, ἢ στάμνος ἢ χρυσὴ, ἢ τὸ οὐράνιον ἔχουσα μάννα· χαίρε, κεχαριτωμένη, ἢ τὴν γλυκεῖαν ποτὴν τῆς ἀεννάου πηγῆς τοῦς οἰψύοντα· ἐμπλήσασα· χαίρε, κεχαριτωμένη, ἢ νοερά θάλασσα, καὶ τὸν οὐρανὸν ἔχουσα μικρογρίτην Χριστόν· χαίρε, κεχαριτωμένη, ὁ λαὸς πρὸς οὐρανὸς, ἢ τὸν ἀχώρητον ἐν οὐρανοῖς· ἐν ἐαυτῇ ἔχουσα θεὸν ἀχώρητον καὶ ἀστενοχώρητον· χαίρε, κεχαριτωμένη, στυλοσίδης νεφέλη, ἢ τὸν θεὸν ἔχουσα τὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ καθοδηγήσαντα τὸν Ἰσραὴλ. Τί εἶπω καὶ τί λαλήσω; πῶς μακαρίζω τὴν δλοβρίζον δόξαν; Ὅτι, χωρὶς Θεοῦ μόνου, πάντων ἀνωτέρα ὑπάρχεις. Ἢ δὲ ἐπὶ τῷ λόγῳ διαταράχθη, καὶ τῷ βλέμματι φεύγουσα, τῷ σώματι ἵσταται, σταυροτύπῳ ἱστορίᾳ τυπούσα τὴν θεάν, ἀμφιβόλοισ δὲ προπαρίστατο τῷ ἀγγέλω, μήτε φυγεῖν τολμῶσα, μήτε ἵστασθαι· θαρρόμενα. Ὅρωσα τὸν αἰώματον ἱστάμενον ὡς ἀνθρώπον, παραμένειν ἦδειτο, τιμῶσα τὴν παρθέναν· ἐρωτῶν οὐκ ἐτόλμα τὸν ἀνόμοιον. Καὶ ἦν τὸ φόβον ἔσοπτον τῆς παρθένου προελθούσα τὸ πρόσωπον, λέγουσα ἐν ἐαυτῇ, Ποταπὸς εἶη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος; ἢ τίς ὁ ἀσπασμὸς με; Ὑπεραστράπτει ἥλιον, καὶ πηλὴ διαλέγεται· ἐξ οὐρανοῦ κατέδραμε, καὶ κόρη ἀσπίδα· οὐ περιβιβληται σῶμα, καὶ γυναικὶ παρίσταται, ἢ πρὸς ταῖς πτέρυξιν περιπτῶτον ἐπὶ τῆς γῆς. Τί ζητεῖς; τῆς τῆν ἐκ γῆς; ἀγγελὸς μοι φαίνεται, καὶ ὡς ἀνθρώπος; φθέγγεται· ἐξ ἀσωμάτων ἁγίων φωνῆ μοι προβάλλεται· φωστῆρος φωτεινότερον κεκαλλώπισται πρόσωπον· γίγωνα προβέβληται· νεανίσκον ὄρω σάρκα μὴ περιεβέβλητον, πατούσα τὸ ἔδαφος, καὶ ἔχουσα μὴ ζω-

δεῖτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· ὧν γένοιτο πάντες ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

γραφούντα· γλώσσαν μὴ κεκτημένον, καὶ τὸ Χαῖρέ μοι κεκρίγτα· χεῖλη μὴ σαλεύοντα, καὶ χαίρειν μοι προφθεύοντα. Οὐκ οἶδα τί λογιζώμαι τὴν ἔμφρονον ὄπτασιν. Εἰ τὸν πεμφθέντα οὐ νοῶ, πῶς γνώσομαι τὴν πέμψαντα; εἰ ὁ μηνύων φοβερός, ὁ μηνυθεὶς φοβερότερος; εἰ οὕτως ἀπαστράπτων ἐμαύρωσέ μου τὸν νοῦν, ποῖο σώματι κρύψω δικαιοσύνης τὸν ἥλιον; εἰ τὸ κτίσμα κροεῖ με, πῶς ἐνέγκω τὸν κτίσαντα; εἰ τὸν δοῦλον ἐπιτόμαι, τὸν Δεσπότην πῶς τέξομαι; Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ. Οὐ σκελίξῃ ὡσπερ ἡ Ἐῤῥα· ἐξ ἐκείνης ὁ θάνατος, ἐκ δὲ σοῦ ζωὴ ἀθάνατος· ἐξ ἐκείνης καρπὸς νεκρώσεως, ἐκ δὲ σοῦ καρπὸς ζωοποιός· ἐξ ἐκείνης ἀπάτη, ἐκ δὲ σοῦ ἀγάπῃ, ἐξ ἐκείνης τοῦ ἀθρώποισ ὁ τοῦ Θεοῦ χωρισμὸς, ἐκ δὲ σοῦ Θεοῦ καὶ σαρκὸς συμπλοκὴ ἀνερμήνευτος· ἐξ ἐκείνης ὁ σκοτεινὸς ὕπνος τοῦ ἄδου, ἐκ σοῦ φωτεινὸς λύχνος; τοῦ κόσμου· ἐξ ἐκείνης κατὰρα, ἐκ δὲ σοῦ εὐλογίας· ἐξ ἐκείνης ἡ ἀπόφασις, ἐκ δὲ σοῦ ἡ συγχώρησις· ἐξ ἐκείνης ἡ θλίψις, ἐκ δὲ σοῦ ἡ [792] πίστις· ἐξ ἐκείνης τὰ δάκρυα, ἐκ δὲ σοῦ ποταμοὶ ὕδατος ζῶντος· ἐξ ἐκείνης οἱ ἰδρώτες, ἐκ δὲ σοῦ ἡ ἀνάπαυσις· ἐξ ἐκείνης ἡ ἀρχαία πληγὴ, ἐκ δὲ σοῦ Γριάδος ζωῆ· ἐξ ἐκείνης μισοδουλεία, ἐκ δὲ σοῦ φιλανθρωπία· ἐξ ἐκείνης κατακλυσμός, ἐκ δὲ σοῦ λουτρὸν ἀθανασίας· ἐξ ἐκείνης οἱ φωνεῖς, ἐκ δὲ σοῦ ἀναγέννησις· ἐξ ἐκείνης ζῶντων σφραγαί, ἐκ δὲ σοῦ ἡ νεκρῶν ἔγερσις· ἐξ ἐκείνης δωδεκάφυλον μιστήριον, ἐκ δὲ σοῦ δωδεκά ἀπόστολοι ἀγάπῃ συννημένοι· ἐξ ἐκείνης ὁ θάνατος τὸν κόσμον διατρέπων, εἰς σὲ δὲ προσκύνων· πεσιτα· ἐξ ἐκείνης τὸ πτώμα, ἐκ δὲ σοῦ ἡ ἀνάστασις. Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὖρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ. Καὶ ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ τὸν ἐν Πατρὶ καὶ ἐν σαρκὶ καὶ τέξῃ υἱὸν τοῦ Ἀδὰμ ἀρχαιότερον, τέξῃ υἱὸν ἐμοῦ παλαιότερον, τέξῃ υἱὸν οὐρανοῦ ὑψηλότερον, τέξῃ υἱὸν τῶν Χερουθιμ ἀνώτερον, τέξῃ υἱὸν τῶν αἰώνων δημιουργόν, τέξῃ υἱὸν συνάναρτον τῷ Πατρὶ, τέξῃ υἱὸν συναίδιον τῷ Πνεύματι, τέξῃ υἱὸν, οὐ τὰ πάντα ὑπάρχει, τέξῃ υἱὸν, ὃν ἡμεῖς μὴ καθορώμεν, τέξῃ υἱὸν, ὃ ἢ μορφῇ λαοθάναί με, τέξῃ υἱὸν ᾧ παρίσταται ἔντροπος. Καὶ ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτῆν, καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, ὃν οὐκ ἐφύτευσε ἀνὴρ· ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς, ὃν οὐκ ἐβάστασε πατήρ· ἔτεκε τὸν στάχυν, ὃν οὐκ ἐσπείρε σῶμα· ἔτεκε δημιουργὸν γινόμενον ἀνθρώπων· ἔτεκε ἐν σπηλαίῳ, καὶ ἐν Παρθῇ ἐφάνη. Τοῦ γὰρ Χριστοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἰδοὺ, μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγενόντο εἰς Ἱερουσόλιμα λέγοντες. Ποῦ ἐστὶν ὁ νεχθὲς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ποῦ ἐστὶν ὁ μὴ σαρκεὶς καὶ τεχθεὶς; ὁ πρὸ ἐαυτοῦ τὸν ἐαυτοῦ ἀποσταῖας ἀστέρα; ποῦ ἐστὶν ὁ διὰ ξένης ἀκτίνας ἔλκων ἡμῶς πρὸς φῶς ἀγνοούμενον; ποῦ ἐστὶν ὁ ἀμετρήτως παλαρὶ τειχίζων τὴν οἰκουμένην; ποῦ ἐστὶν ὁ πανταχοῦ φαινομενος, καὶ ἐν σαρκὶ κρυπτόμενος; ποῦ ἐστὶν ὁ ὡς ἡμῶς τῆς πλάνης, καὶ ὁδηγῶν πρὸς τὴν χάριν, ποῦ ἐστὶν ὁ φανεὶς ὑπὸ τὴν δρυν εἰς τριάδα ἀγγέλων; ποῦ ἐστὶν ὁ τὴν βάτον μὴ φλέξας, καὶ τὴν μητέρα μὴ φθίρας; ποῦ ἐστὶν ὁ ἐκ Πατρὸς, μὴ ὀρωμενος, καὶ μητρὸς κατεχόμενος; ποῦ ἐστὶν ὁ ζηράνας τὴν ἐρουράν ὀλισσάν, καὶ γάλα ποτιζόμενος; ποῦ ἐστὶν ὁ πατάξας τὸν Φαραῶν, καὶ Ἡρώδην κρυπτόμενος; ποῦ ἐστὶν ὁ πηδράκοντα δύοσας, καὶ ἐν σπαργάνοις κειόμενος; ποῦ ἐστὶν ὃν οὐκ εἶδον ἀρχάγγελοι, καὶ θεωροῦσιν ἀνθρώποι; καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστήρ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ, προῆγεν αὐτοῦς, ὡς ἐλλῶν ἐστι ἐπάνω, οὐ ἦν τὸ παιδίον καὶ προσκυνήσαντες, προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσόν, κάλυβαν καὶ σμύρναν. Καὶ χρηματισθέντες μὴ ἀνακάμψαι πρὸς Ἡρώδην, δι' ἄλλης ἑδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν. Τῷ δὲ γεννηθέντι Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν ὑμνώμεν, καὶ δοξάζομεν, ὅμα τῷ αὐτῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀμήν.

IN CHRISTI NATALEM DIEM.

Sol justitiæ ortus est hodie, et cum qui prius ortus erat obtexit: redemptus sum a tenebris, nec lero radios: nata mihi rursus lux est, et obscuritatem metus affert: de partu exsulto, et de moribus perturbor: novum fontem manantem video, et veterem plagam fugientem: infantem vidi natum, et cælum inclinatum ad illum adorandum: matrem parientem, nec vulvam aperientem, puerumque obsignantem ortum suum: genitorem non virum et filium sine patre: servatorem natum qui stellam creat; infantem pannis involutum et immensam terram gestantem: præsepe efformatum in thronum caelestem, et animalia pro cherubinis adstantia: luminare apparens quod nuntiet miraculum: angelos prænuntiantes, et pastores prophetantes; magos theologicæ loquentes, et sacerdotes cum Deo pugnantes; Herodem cadentem, et mortem lugentem; Adamum solutum, et Evam gaudentem, et serpentem lugentem; captivos solutos, et tyrannos supplicio afflictos: puerum lactantem, qui nutrit se nutrientem; qui manibus gestatur et se gestantem portat: creaturam illum agnoscentem, et naturam timentem. Quamobrem et ego miraculo percellor, mysteriumque metuo tremens. Cum fiducia Gabrielem adibo, et metum meum fugabo. Ejus ad Mariam verba miracula explicant. Quænam illa? Dicit, *Ave gratia plena* (Luc. 1. 28), caelestis spicæ arum quod non metitur: ave gratia plena, veræ vineæ non fallax mater virgo: ave gratia plena, immutabilis divinitatis sagena quæ non cadit. Ave gratia plena, naturæ, quæ loco capi nequit, locus spatiosus. Ave gratia plena, viduati mundi sponsa, partus incorruptus. Ave gratia plena, quæ creaturæ texuisti coronam non manu lactam. Ave gratia plena, ignis sacrum domicilium. Ave gratia plena, fugitivi orbis regressio: ave gratia plena, esurientis creaturæ horreum quod consumi nequit. Ave gratia plena, gratia interminabilis sanctæ virginis. Ave gratia plena, multis virtutibus ornata lucernam gestans, inextinguibilem et sole clariorem lucem: ave gratia plena, spiritualis hami esca: ave gratia plena, spiritualis gloriæ arca: ave gratia plena, urna aurea quæ caeleste manna continet: ave gratia plena, quæ dulci potu perennis fontis sitientes replet: ave gratia plena, spirituale mare, quod caelestem habet margaritam Christum: ave gratia plena, splendidum cælum, quæ illum qui a cælis capi nequit in se habet Deum, et qui non angusto loco capitur: ave gratia plena, columna nubis quæ Deum continet, Israelis in deserto ducem. Quid dicam, et quid loquar? quomodo beatam prædicabo illam sic radicatum gloriam? Quod, Deo excepto, omnibus superior es? Illa vero turbata est in sermone, et oculos avertens, corpore stat, crucis spectaculum figurans, dubiis pedibus adstitit angelo, neque fugere neque stare ausa. Videns incorporeum stantem ut hominem, manere metuebat, virginitatem honorans: interrogare non audebat sibi dissimilem: eratque virginis vultus... metu pavidus: dicebatque intra se: Qualis fuerit hæc salutatio? quis salutet me? Fulget magis quam sol, et lucem alloquitur: de cælo descendit, et virginem salutet: non amictus est corpore, et mulieri adstat, alis quasi pedibus ambulat in terra. Quid quærit ab illa quæ de terra est? angelus mihi apparet, et ut homo loquitur: ex incorporeis sanctis vox mihi profertur: luminari lucidiore ornatur vultu: tunica indutus est: juvenem video carne circumdatum, pavimentum

calcantem, et vestigium non imprimentem: qui linguam non habet, et, *Ave*, mihi clamat: labia non movet, et, *Ave*, prophetæ more dicit. Nescio quid cogitem de tam tremenda visione. Si missum non cognosco, quomodo cognoscam mittentem? si nuntius terribilis, qui nuntiatur terribilior: si ita fulgens mentem meam obscuravit, quo corpore tegam justitiæ solem? si creatura me terret, quomodo feram creatorem? si servum formido, quo pacto Dominum pariam? Dixit autem ei angelus, *Ne timeas, Maria*. Non supplantaris ut Eva: ex illa mors, ex te vita immortalis; ex illa fructus mortem ferens, ex te fructus vivificans; ex illa seductio, ex te dilectio; ex illa separatio hominum a Deo, ex te Dei et carnis complexus inenarrabilis; ex illa tenebrosus somnus inferni, ex te lucerna fulgida mundi; ex illa maledictio, ex te benedictio; ex illa damnatio, ex te remissio; ex illa tribulatio, ex te fides; ex illa lacryma, ex te flumina aquæ viventis; ex illa sudores, ex te requies; ex illa vetus plaga, ex te Trinitatis vita; ex illa odium fratrum, ex te benignitas; ex illa diluvium, ex te lavacrum immortalitatis; ex illa homicidæ, ex te regeneratio; ex illa viventium cædes, ex te a mortuis resurrectio; ex illa duodecim tribus invisæ, ex te duodecim apostoli caritate conjuncti; ex illa mors orbem pervadens, ex te mors impingens cadet; ex illa lapsus, ex te resurrectio. *Ne timeas, Maria: invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero eum, qui in Patre est et in carne; et paries filium Adamo antiquiorem; paries filium me antiquiorem, paries filium cælo excelsiorem, paries filium Cherubinis superiorem, paries filium sæculorum creatorem, paries filium sine principio cum Patre, paries filium coæternum Spiritui, paries filium cujus sunt omnia, paries filium quem nōs non conspicimus, paries filium cujus forma me latet, paries filium cui tremens adsto. Et impleti sunt dies pariendi, et peperit filium suum primogenitum, quem non plantavit vir; peperit filium suum, quem non gestavit pater, peperit spicam, quam nullum corpus seminavit, peperit Creatorem factum hominem, peperit eum in spelunca, qui in Perside apparuit. Nam *Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ, ecce magi ab oriente venerunt Jerusalem dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum* (Matth. 2. 1. 2)? Ubi est qui non satus natus est, qui ante se suam misit stellam? ubi est is qui per stupendum radium nos trahit ad lucem quam ignorabamus? ubi est qui immensa palma orbem tegit? ubi est qui ubique apparet, et in carne occultatur? ubi est qui solvit nos ab errore, et nos ducit ad gratiam? ubi est qui apparuit sub quereu in trinitate angelorum? ubi est qui nec rubum combussit, nec matrem corrupit? ubi est qui ut est ex Patre non videtur, et a matre tenetur? ubi est qui Rubrum mare exsiccavit, et lacte potatur? ubi est qui percussit Pharaonem, et ab Herode se occultat? ubi est qui draconem demersit, et in cunabulis jacet? ubi est quem non viderunt archangeli, et vident homines? *Et ecce stella, quam viderant in oriente, antecesserat eos, usque dum veniens staret supra ubi erat puer: et adorantes obtulerunt ei munera, aurum, thus et myrrham. Et responso accepto ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam* (Matth. 2. 9-12). Natum autem Christum Deum nostrum hymnis celebremus et glorificemus, cum Patre suo et sancto Spiritu, nunc et semper, in sæcula. Amen.*

IN ILLUD, ASCENDIT DOMINUS IN TEMPLUM MEDIANTE FESTO (Joan. 7. 14), ET DE MELCHIS
DEC. IN MEDIA PENTECOSTE.

Mala pumica, pomum, dactylus et reliqui arborum fructus corporeum guttur suavitate afficiunt; divini vero sermones sanctorum doctorum dilectione temperati, ad auditum doctrinae missi, animae guttur delectant. Ac sicut is qui fructus ex arboribus decerpit, dum illos degustat, arbores ipsas laudat: ita qui divina doctorum eloquia auribus decerpit, in mentem remisit, sermonisque suavitatem degustavit, doctori laudes e labiis emittens dicit, *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel et favum ori meo* (Psal. 118. 103)! Sapientissimusque Salomon pulchros sermones favo mellis sic comparat: *Favum mellis eloquia pulchra* (Prov. 16. 14). Ut enim guttur dum cibos degustat, suaves ab insipidis discernere novit: ita et mens bona verba a malis scit distinguere, ut dicitur in Jobo: *Guttur cibos degustat, mens autem verba discernit* (Job. 12. 11). Et nemo putet, dum paterfamilias in horto suo habet diversas arbores, palmas, malos, oleas; Dominum in horto Ecclesiae non habere diversos patrum fructus, qui singuli secundum propriam suavitatem ex profundo cordis degustandos fructus proferunt. Ex illis enim alius est quasi olea florida, foliis fidei comans, et pietatis operibus fructificans: alius quasi palma ramis suis ob reportatam de diabolo victoriam coronata, et dulcissimum liberalitatis fructum pauperibus erogans: de quo dicit Scriptura, *Iustus ut palma florebit* (Psal. 91. 13). Alius quasi malus duas hominibus præbet delectationes, odorem nempe et in faucibus suavitatem: quem in canticis Canticorum laudans sponsa Ecclesia quid dicit? *Sicut malus in lignis silvæ, sic dilectus meus in medio filiorum Israel*; atque, *In umbra ejus libens sedi, et fructus ejus dulcis gutturi* (Cant. 2. 5). Quid vero faciam, dilecti, ego, qui et folia pauca et fructus modicos habeo, qui nec adustus refrigerare, nec esurientes fructibus sermonum alere possum? Optandum enim mihi esset, ut vobiscum sanctorum patrum doctrinam ediscerem. Sed quia timor Dei et desiderium vestrum ad dicendum nos incitat, exceptis ex dulcissimo Evangelio duobus tribusve locis, quasi palmarum fructibus, hisque degustatis vos excitemus: sic enim alacriter et ferventi spiritu ad fructuosas sanctorum patrum arbores festinabitis. Modo audivimus evangelistam dicentem: *Mediante festo ascendit Jesus in templum, et docebat*. Non præterivit Evangelii verbum, quia adest solemnitatis tempus: his que nunc aguntur competit evangelii lectio, diei congruens est enarratio: vis enim hujus loci est quasi soror presentis festi. *Mediante festo ingressus est Jesus in templum*. Post festum autem non ultra ascendit in templum, sed in calum ascendit. *Mediante autem festo ascendit Jesus in templum*. Festum dicit diem, non talem qualis apud gentiles et Judæos celebratur, ubi ebrietas, comessationes, cantica meretricia, illecebræ vocum, saltationes variae; sed festum sacrum Christianos decens, ubi non ebrietas et comessationes, sed preces, hymni, supplicationes; ubi non meretricia cantica, que corpus resolvunt, sed cantica divina, que animas roborant; ubi non saltationes variae, sed animarum sanctarum cum lætitia exultationes. Si vis scire qui sint apud nos captiores et saltatores, vide mihi Isaiam canentem et dicentem: *Cantabo dilecto canticum dilecti mei, vineæ meæ* (Isai. 5. 1). Vide etiam chorum sanctarum mulierum, Mariam sororem Moysis, que cum aliis mulieribus Israelitis triumphales hymnos Deo canunt et dicunt: *Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est* (Exod. 15. 1). Cujus meminit David dicens: *In medio juvenularum tympanistrarum in ecclesiis benedicite Dominum* (Psal.

67. 26. 27). Ipseque beatus David non erubescit a deiferam arcam saltare, ut audire potes dicentem *Et ludam, et ridebo, et saltabo in conspectu Domini* (2. Reg. 6. 22). Infans enim Elisabetæ Joannes, vidit deiferam uvam, in vulva viri experte adhuc occultatam, in uteri claustris choreas agens exsultabat. *Mediante autem festo Jesus ascendit in templum*. Templum vero est Dei solius habitaculum. Dicit enim etiam gentiles, Templum habentis, ignorant illud non esse templum, sed locum execrandum. Ubi enim sanguinis effusio, libamina, nidor idolicæ dæmonum initiationes, ibi non templum, sed dæmonum locus execrandus est. *Mediante autem festo ascendit Jesus in templum*. Templum est soli Deo deditum domicilium, ubi dilectio et pax, ubi fides et castitas habitant. Ideo sacerdotem, qui sacra Deo facit, pacillum esse oportet, tranquillum, non furcivum, sine dolo, pecunia non amantem; ut primus Deus in ejus anima recte stabiliat, deindeque populum ad ejus imaginem transformet. Potest templum vocari quælibet fidelis hominis anima purgata. *Habitabo enim in vobis, et inambulabo* (Levit. 26. 12). templum autem vere sanctum, victima et sacerdos ipse Christus est: in quo, secundum divinum apostolum, *Omnia plenitudo divinitatis inhabitat corporaliter* (Col. 2. 9): cui dixit Pater: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec* (Psal. 109. 4). Nunc ex inexpectato lapsus in maximam questionem quo oculos mentis declinem dubito, quo gubernaculum doctrinae admoveam ignoro. Nam si Apostolus, in Melchisedeci mentionem incidens, de illa re minutatim disserere vix ausus est dicens, *De quo vobis grandis sermo et explicatu difficilis* (Hebr. 5. 11): quid dixerim ego qui tantum inferior sum Apostolo, quantum quis dijudicare potest? Ac sicut viator donec planam et æquam viam emittitur, suaviter incedit; cum autem in locum quempiam asperum et salebrosam pervenerit, ubi mons est præaltus, gradum reprimit et ascensus laborem secum reputans, lentiore incedere gradu incipit, ne cito deficiat: ita et nos quamdiam planam et facilem Evangelii seriem tractavimus suavi sermonis gressu processimus; cum vero pervenimus ad sententiam sublimiorem, lentius per cælestem scalam ascendere explicando incipimus. Quænam est autem illa apud omnes Christianos suborti questio? Cur, inquit, Apostolus Melchisedecum memorans, dixit illum esse sine patre, sine genealogia (Hebr. 7. 3), ac neque principium dierum neque finem vitæ habere? hic non fuerit homo, sed Deus. Multi vero non intelligentes ea quæ de illi dicta sunt, majorem Christo dixerunt, hæresisque sibi constituta vocantur Melchisedeciani; ac nobiscum disputantes, ut ostendant majorem Christo esse Melchisedecum, hanc scripturam nobis testem proferunt: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*. Quomodo, inquit, non sit major Melchisedec, secundum ejus imaginem et ordinem sacerdos est Christus? Alii vero errantes dicunt ipsum esse Spiritum sanctum. Nos vero dicimus ipsum esse hominem passionibus nobis similem, nec majorem esse Christo, imo neque Joanne Baptista: verum quippe est sermo Domini: *Amen dico vobis, non sursum inter natos mulierum major Joanne Baptista* (Matt. 11. 11), contendimusque etiam non esse Spiritum sanctum: sicque probamus non esse majorem Christo. Dicant nobis illi, ex quo loco ipsum esse dicant aut cælestium, aut terrestrium, aut inferiorum? Si dicant ex cælestibus, vel ex aliis quibusvis locis esse Melchisedecum, audiant ipsum Christo genitum flectere dicit enim Apostolus: *Ipsi flectetur omne genu, et om*

Εἰς τὸ, "Ὅτε ἀνέβη ὁ Κύριος εἰς τὸ ἱερὸν, μεσουσης τῆς ἑορτῆς καὶ εἰς τὸν Μελιχισδεκ. Τῇ μεσοπετηχοστῇ.

Ἰσαὶ καὶ μῆλον καὶ φοῖνιξ καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀκροδρῶν καρποὶ τὸν τοῦ σώματος, ἡ δὴ δύνουσι φάρυγγα· θείοι δὲ λόγοι ἁγίων διδασκάλων ἀγάπη κεκερασμένοι, τῇ ἀκοῇ τῆς διδασκαλίας παραπεμπόμενοι, τὸν τῆς ψυχῆς γλυκαίνουσι λάρυγγα. Καὶ ὡς περὶ τοὺς καρποὺς τῶν δένδρων τρυγήσας, ἐν τῇ τῶν καρπῶν μεταλήψει ἐπαίνους τοῖς δένδροις ἀποδίδωσιν· ὡσαύτως καὶ ὁ τὰ θεῖα λόγια τῶν διδασκάλων ἐν τῷ καρτῶν τῆς ἀκοῆς ἐν-τρυγήσας, εἶτα τῷ νῦν παραπέμψας, καὶ τὴν τοῦ λόγου γλυκύτητα γευσάμενος, τῷ διδασκάλῳ ἐπαίνους ἐκπέμπων ἐκ χειλέων λέγει· *Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματι μου!* Καὶ ὁ σοφώτατος δὲ Σαλομών τοὺς καλοὺς λόγους κηρίοις μέλιτος παραίκασας φησὶ· *Κηρία μέλιτος λόγου κα.λοί.* Ὡς περὶ γὰρ ὁ λάρυγξ τὰ βρώματα γευόμενος, οἶδε τὰ κατὰ ἀπό τῶν [793] φαύλων διακρίνει· ὡσαύτως καὶ ὁ νοῦς τῆς ψυχῆς τὰ χρηστὰ ῥήματα οἶδεν ἀπὸ τῶν φαύλων διακρίνειν, ὡς περὶ φησὶν ἐν τῷ Ἰώβ· *Λάρυγξ μὲν ἰγάρ σιτα γεύεται, τοὺς δὲ ῥήματα διακρίνει.* Καὶ μηδεὶς νομιζέτω ἔχειν μὲν τὸν οἰκοδεσπότην ἐν τῷ ἴδιῳ παραδείσῳ δένδρα διάφορα, φοῖνικας λέγω καὶ μήλα καὶ ἐλαίας, τὸν δὲ Κύριον ἐν τῷ ἴδιῳ παραδείσῳ τῆς Ἐκκλησίας μὴ ἔχειν διάφορα στελέχη τῶν πατέρων, ἕκαστον κατὰ τὴν οἰκίαν χρηστότητα πρὸς τὴν τῶν εἰσπορευομένων ἀπόλαυσιν ἐκ βάθους τῆς καρδίας τοῦ καρποῦ τῶν λόγων προσφέροντα. Ὁ μὲν γὰρ τίς ἐστιν αὐτῶν, ὡς περὶ ἐλαία εὐθαλής, τοῖς φύλλοις τῆς πίστεως κατάκομος, καὶ τοῖς ἔργοις τῆς εὐλαβείας κατάκαρος· ἄλλος δὲ ἐστιν ὡς περὶ φοῖνιξ τοῖς βατοῖς τῆς κατὰ διαβάλλου νίκης κατεστεμμένος, καὶ τὸν γλυκύτατον καρπὸν τῆς εὐποιίας τοῖς πένησι προβαλλόμενος· περὶ οὗ φησὶν ἡ Γραφή, *Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει.* Ἐτερος δὲ τίς ἐστιν, ὡς περὶ μῆλον, δύο τέρψεις παρέχων τοῖς ἀνθρώποις, τὴν τε δσφρησὶν φημι, καὶ τὴν γλυκύτητα τῷ φάρυγγι· καὶ τὸν τοιοῦτον ἐγκωμιάζουσα ἐν τοῖς Ἀσμασι τῶν ἁσμάτων ἡ νόμψ· *Ἐκκλησία τί φησιν; Ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμῶ, οὕτως ἀδελφίδος μου ἐν μέσῳ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ.* Καὶ φησὶν, *Ἐν τῇ σκιά αὐτοῦ ἔξεθύμῃσα καὶ ἐκάθισα, καὶ καρπὸς αὐτοῦ γλυκύς ἐν τῷ λάρυγγι.* Τί δὲ ποιῶ, ἀγαπητοὶ, ἐγώ, ὁ οἰγιόστην φυλλάδα λογίων καὶ καρπῶν κεκτημένος, μήτε τοὺς κωσαμένους ἀναψύξαι ἰσχύων, μήτε τοὺς πεινωμένους; τοῖς καρποῖς τῶν λόγων ἐκθρέψαι δυνάμενος; Καλὸν γὰρ μοι ἦν μεθ' ὑμῶν μινθάνειν τὰ τῶν ἁγίων πατέρων διδάγματα. Ἄλλ' ἐπειδὴ φόβος Θεοῦ καὶ ὁ πόθος ὑμῶν πρὸς τὸ λέγειν ἡμᾶς διεγείρει, δύο ἢ τρεῖς λόγους τοῦ γλυκυτάτου Εὐαγγελίου λαθόντες κατὰ περὶ φοινίκας, καὶ ἀπογεύσαντες, ὑμᾶς διεγείρωμεν· οὕτω γὰρ προθύμως ἐπὶ τὰ καλλίκαρπα δένδρα τῶν ἁγίων πατέρων ζήοντες τῷ πνεύματι ἐπειχθήσεσθε. Ἀρτίως ἠκούσαμεν τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντος, *Μεσαζούσης τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκεν.* Οὐ παρῆλθεν ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου, ἐπειδὴ ἐνέστηκεν ὁ τῆς ἑορτῆς καιρὸς, πρέπουσα τοῖς παροῦσιν ἡ τοῦ Εὐαγγελίου ἀνάγνωσις, ἀρμόζουσα τῇ ἡμέρᾳ ἢ τῇ διήγησι; ἀδελφὴ γὰρ ἐστὶ τῆς ἐνεστώσης ἑορτῆς ἡ τοῦ λόγου δύναμις. *Μεσαζούσης τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν*· τελεσθεῖσης δὲ τῆς ἑορτῆς, οὐκέτι ἀναβαίνει εἰς τὸ ἱερὸν, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατρέχει. *Μεσαζούσης δὲ τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν.* Ἐορτῆς δὲ λέγει, οὐ τῆς παρ' Ἑλλήσι καὶ Ἰουδαίσι γινομένης, ἐνθα μέθαι καὶ κῶμοι καὶ ἄσματα πορνικὰ, καὶ θέλγιστρα καλλιφωνίας, καὶ ὀρχήσεις πολύτροφοι, ἀλλ' ἑορτῆς ἀνίας προπεύσης Χριστιανούς, ἐνθα οὐ μέθαι καὶ κῶμοι, ἀλλ' εὐχαὶ καὶ ὑμνωδίαι καὶ ἐκείσαι· ἐνθα οὐκ ἄσματα πορνικὰ ἐκλύοντα σώματα, ἀλλ' ἄσματα θεϊκὰ τὰς ψυχὰς ἐνισχύοντα· ἐνθα οὐκ ὀρχήσεις πολύτροφοι, ἀλλὰ ψυχῶν ἁγίων ἐν ἀγαλλιάσει σκιρτήματα. Εἰ δὲ θέλεις ἰδεῖν τοὺς παρ' ἡμῖν ἄδοντες καὶ ὀρχωμένους καὶ σκιρτῶντας οἳ οἱ εἰσιν, ἴδε μοι τὸν Ἡσαϊαν ἄδοντα καὶ λέγοντα, *Ἄσω δὴ τῷ ἡραπιμῶν ἄσμα τῷ ἀγαπητῷ μου, τῷ ἀμπελιῶνι μου.* Ἠλέπε δὲ καὶ χορὸν ἁγίων γυναικῶν, Μαρίαν τὴν ἀδελφὴν Μωϋσέως, μετὰ καὶ ἄλλων γυναικῶν Ἰσραηλιτῶν, ἐπινυκίους ὕμνους τῷ Θεῷ ἄδούσας καὶ λεγούσας· *Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδύξατο.* Οὐ μνησθῆται καὶ Δαυὶδ ἐν ὕμνοις λέγων, *Ἐν μέσῳ τειριδῶν*

τυμπαριστριῶν ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογοῦτε τὸν Θεόν. Καὶ ὁ αὐτὸς μακάριος Δαυὶδ οὐκ ἐπαισχύνεται ἐμπροσθεν τῆς θεοφόρου κιβωτοῦ ὀργεῖσθαι, ὡς ἐστὶν ἀκούσαι λέγοντος· *Καὶ παίξομαι, καὶ γελῶσομαι, καὶ ὀρχήσομαι ἐναντίον Κυρίου.* Τὸ γὰρ βρέφος τῆς Ἑλισάβετ Ἰωάννης, θεωρήσας τὸν θεοφόρον βότρυον ἐν τῇ ἀγάμῳ μήτρᾳ ἐστὶ κρυπτόμενον, ἐν τῇ λιγῇ τῆς γαστρὸς χορεύων ἐσκήρτα. *Μεσαζούσης δὲ τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν.* Ἰερὸν δὲ ἐστὶ Θεῷ μόνῳ οἰκητήριον. Λέγουσι γὰρ καὶ Ἕλληγες, *ἔχομεν ἱερὸν, ἀγνοοῦντες* ὅτι ἐκεῖνο οὐκ ἐστὶν ἱερὸν, ἀλλὰ μιανόν. Ὅπου γὰρ αἱμάτων ἔκχουσι καὶ σπονδῶν, καὶ νύκισσαι εἰδωλικαὶ καὶ τελεταὶ δαιμόνων, ἐκεῖνο οὐκ ἂν εἴη ἱερὸν, ἀλλὰ μιανὸν τῶν δαιμόνων. *Μεσαζούσης δὲ τῆς ἑορτῆς ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν.* Ἰερὸν δὲ ἐστὶ μόνῳ Θεῷ οἰκητήριον ἀνακειμένον, ἐνθα ἀγάπη καὶ εἰρήνη [794], ἐνθα πίστις καὶ σωφροσύνη αὐλλίξεται. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἱερὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ἱεραργούντα τῷ Θεῷ εἰρηναῖον δεῖ εἶναι καὶ γαληνόν, ἀκλοπον, ἀδολον, ἀφιλόργον. Ἰνα προτέρως Θεὸς ἐν τῇ αὐτοῦ ψυχῇ κατορθώσῃ, εἰθ' οὕτω τὸν λαὸν πρὸς τὴν αὐτοῦ εἰκόνα μεταρρυθμίσει. Δύναται ἱερὸν λέγεσθαι καὶ ἐκάστου πιστοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ κεκαθαρμένη· *Οἰκήσω γὰρ ἐν ὑμῖν, καὶ ἐμπεριεπίεσσω ἱερὸν* δὲ ὡς ἀληθῶς ἄγον, καὶ ἱερῶν, καὶ ἱερῶν, αὐτὸς ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ἐν ᾧ, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, *Πᾶν τὸ πληρωμα τῆς θεότητος κατοικεῖ σωματικῶς* πρὸς δὲ εἰρηνὴν ὁ Πατὴρ, *Σὺ ἱερὸς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελιχισδεκ.* Νῦν ἐκπεσὼν ἐκ τοῦ ἀδοκίμου εἰς μέγιστον ζήτημα, ἀπορῶ τοῦ κλίνω τὸ ἅμα τῆς διανοίας τοῦ μετελεῖσω τῷ πηδαλίῳ τῆς διδασκαλίας οὐκ οἶδα. Εἰ γὰρ ὁ ἀπόστολος εἰς τὸ κεφάλαιον τὸ περὶ τὸν Μελιχισδεκ ἐληλυθὼς, ὠκνῶς λεπτομερῶς διηγήσατο εἰρηκῶς, *Μερί οὐ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμήτευτος,* τί ἂν εἴποιμι ἐγώ, τοσοῦτον ἐπέχων τοῦ ἀποστόλου, ὅσον ἀνθρώπου διάκρισις; Καὶ ὡς περὶ ἰδοιπὸρος μέχρῃς ἀντινα πρᾶνῃ καὶ πεδισίμου ὀδὸν ἐπιβαίνει, ἡδῶς τὴν πορείαν ἀνύει· ἐπειδὴν δὲ ἔλθῃ πρὸς τόπον τινὰ τραχύτατον ἢ προσάντη καὶ δύσβατον, ἐνθα ἐστὶν δρος οὐρανόμηνες, σταθεῖς καὶ τὸν κάματον τοῦ ἀναφόρου ἀναλογισάμενος, ἡρέμα βαδίζειν ἀρχεται, ἵνα μὴ ταχεῖον ἀποκρίσῃ· ὡσαύτως καὶ ἡμεῖς, ἕως οὗ εἴχομεν τὸ τοῦ Εὐαγγελίου πρᾶνές καὶ πεδισίμου, τῷ βῆματι τοῦ λόγου ἡδῶς ἐπορευόμεθα· ὅταν δὲ ἐληλύθαμεν εἰς οὐρανόμηνες νόημα, ἡρέμα ἐπιβαίνειν τῇ οὐρανῶ κλίμακι ἐρμητικῆς ἀρχόμεθα. Τί δὲ ἐστὶ τὸ παρὰ πᾶσι Χριστιανοῖς ζητούμενον θεώρημα; Τίνος ἐνεκεν, φησὶν, ὁ Ἀπόστολος μνημονεύσας Μελιχισδεκ, εἶπεν αὐτὸν ἀπάτορα καὶ ἀγενεαλόγητον, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς; τί δὲ λέγοντα; οὗτος οὐκ ἂν εἴη ἀνθρώπος, ἀλλὰ Θεός. Πολλοὶ δὲ μὴ νοήσαντες τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα, μελίζονα τοῦ Χριστοῦ εἶναι εἰρηκῶς, καὶ συνεστήσαντο αὐτοῖς αἵρεσιν, καὶ λέγονται ἐκείνοι Μελιχισδεκῶν· καὶ φιλονεικούντες ἡμῖν καὶ βουλόμενοι δεῖξαι, ὅτι μελίζον ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ ὁ Μελιχισδεκ, προσφέρουσιν ἡμῖν μάρτυρα τὴν Γραφὴν λέγουσαν· *Σὺ ἱερὸς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελιχισδεκ.* Πῶς γὰρ, φησὶν, οὐκ ἂν εἴη μελίζων ὁ Μελιχισδεκ, οὐ κατὰ τὴν εἰκόνα καὶ τὰξιν ἱερατεῦσι ὁ Χριστός; Ἄλλοι δὲ πλανηθέντες λέγουσιν αὐτὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν αὐτὸν εἶναι ἀνθρώπον ὁμοιοπαθῆ ἡμῖν, καὶ μήτε μελίζονα αὐτὸν εἶναι Χριστοῦ· τί δὲ λέγω του Χριστοῦ; ἀλλ' οὕτε Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Ἀληθῆ; γὰρ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, *Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐκ ἐνήγρηται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μελίζων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ.* Ἄλλ' οὕτε μὴν εἶναι αὐτὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ὅτι δὲ οὐκ ἐστὶ μελίζων τοῦ Χριστοῦ ὁ Μελιχισδεκ, ἐπάτωσαν ἡμῖν ἐκείνοι οἱ τοῦτο λέγοντες, ποίου περιβολῶν, ἢ ποίου χωρίου αὐτὸν εἶναι λέγουσιν. Ἄρα οὐρανίου; ἄρα ἐπιγείου; ἄρα καταχθονίου; Ἄρα οὐν εἴπωσιν ὅτι τῶν οὐρανίων ἐστὶν ὁ Μελιχισδεκ ἢ ἄλλου τινὸς χωρίου, ἀκουσάτωσαν ἵτι τοῦ αὐτοῦ γόνου κάμπει τῷ Χριστῷ λέγει· γὰρ ὁ Ἀπόστολος ὅτι *Αὐτῷ κάμψει πᾶν γόνου, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ἐπουρανίων, ἐπιγείων καὶ καταχθονίων.* Εἰ οὖν κάμπει γόνου ὁ Μελιχισδεκ τῷ Χριστῷ, ἔλλττων εἴη προσκυκῶν Μελιχισδεκ τοῦ προσκυνουμένου ὑπ' αὐτοῦ

Χριστοῦ. Τί δὲ οἱ τάλανες καὶ τὸν ἐξῆς στίχον εἰρημὸν παρὰ τοῦ Ἀποστόλου οὐκ ἀκούουσιν, ἵνα μάθωσιν αὐτὸν ἐλάττω εἶναι τοῦ Χριστοῦ; ἐπιφέρει γὰρ λέγων, Ἄφωμοιωμένοι τῷ ὕψι τοῦ Θεοῦ, ὡσπερ καὶ ἡμεῖς κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Χριστοῦ ἐγενόμεθα. Ἄλλ' ἴσως τις τῶν ἀκρατῶν ἐπερωτᾷ καὶ λέγει· Τί οὖν ἐστὶν ἀπάτορα λέγασθαι καὶ ἀμύτορα καὶ ἀγενεαλόγητον τὸν Μελχισεδέκ; Πρὸς ὃν ἐροῦμεν, ὅτι Ἰουδαῖοι μὲν εἰρηκασιν αὐτὸν ἐκ πορνείας γεννηθέντα, καὶ διὰ τοῦτο μὴ γενεαλογεῖσθαι ὑπὸ τῆς Γραφῆς. Πρὸς οὗς ἐροῦμεν, ὅτι, Κακῶς εἰπάτε· εὐρίσκωμεν γὰρ καὶ ἄλλους ἀπὸ πορνείας γεννηθέντας καὶ γενεαλογηθέντας. Εὐθὺς Σολομὼν ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου γυναικὸς γεννηθεὶς ἐγενεαλογηθῆ [795], καὶ Ἀδιμέλεχ υἱὸς Γεδεὼν, ὃς ἐκ πορνείας γεννηθεὶς ἐγενεαλογηθῆ. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐ γενεαλογεῖται ὁ Μελχισεδέκ; Ἄλλ' ἐπειδὴ τύπος ἦν τοῦ Χριστοῦ ὁ Μελχισεδέκ, καὶ εἰκόνα ἔφερε τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ Γραφή παρέλιπε τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ ἀγενεαλόγητον αὐτὸν διηγήσατο, ἵνα ἐν ἐκείνῳ, καθάπερ εἰκόνι, τὴν ἀληθῶς ἀπάτορα καὶ ἀμύτορα καὶ ἀγενεαλόγητον τὸν Χριστὸν ἐνοπρισιώμεθα. Ἀπάτωρ γὰρ Χριστὸς ἐπὶ γῆς κατὰ σάρκα, ἀμύτωρ ἐν οὐρανοῖς κατὰ Πνεῦμα, κατὰ τὴν θεότητα. Τοιοῦτός ἐστι καὶ ὁ Μῆτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μῆτε ζωῆς τέλος ἔχων. Οὐ γὰρ ἀγενεαλόγησε τὸν Μελχισεδέκ ἡ Γραφή, ἀλλὰ παρέλιπε αὐτοῦ καὶ τὴν γέννησιν καὶ τὴν τελευτήν, ἵνα, καθὼς προσεπάμεν, ἐν ἐκείνῳ τοῦτον Θεωρήσωμεν τὸν ἀληθινὸν Μελχισεδέκ. Βασιλεὺς γὰρ δικαιοσύνης ἐρμηνεύεται ὁ Μελχισεδέκ, ὃς ἐστὶ Χριστὸς,

μῆτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μῆτε ζωῆς τέλος ἔχων. Οὔτε γὰρ ἀρχὴν ἡμερῶν ὁ Θεὸς Λόγος εἶχεν, οὔτε ἔλαξε ποτε ἡ ἐτελεύτησεν· εἰς αἰὲ γὰρ ὁ Χριστὸς διαμένει. Ἄντιλέγουσι γὰρ ἡμῖν οἱ Μελχισεδεκίανοι λέγοντες, Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Πατήρ, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ; Πρὸς οὗς λέγομεν, ὅτι οὗτος ὁ Μελχισεδέκ ἀνὴρ δίκαιος γέγονε, καὶ ἀληθῶς εἰκόνα Θεοῦ φέρων ἐν ἑαυτῷ. Προφῆτῳ κῶ τοῦτο Πνεύματι κινούμενος, τὴν μέλλουσαν ὑπὸ Χριστοῦ προσφορὰν τῷ Θεῷ προσκομιζέσθαι νῦν νοήσας, ἄρτω καὶ οἴνῳ τὸν Θεὸν ἐγέραρε, μιμούμενος τὸν μέλλοντα Χριστόν. Ἐπειδὴ οὖν ἐν τῇ τῶν Ἰουδαίων συναγωγῇ ἡ τάξις τοῦ Ἀαρὼν θυσίαν προσέφερον, οὐκ ἔστον καὶ οἶνον, ἀλλὰ μόσχους καὶ ἀμνοὺς καὶ ἐναίμους θυσίας ἐδόξαζε τὸν Θεόν, ὁ Θεὸς πρὸς τὸν μέλλοντα γεννᾶσθαι ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας Ἰησοῦν βοᾷ καὶ λέγει· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρὼν, τοῦ ἐν μόσχους καὶ ἀρνίασι καὶ ἐναίμοις θυσίαις λατρεύοντος, ἀλλὰ, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, ἐν ἄρτῳ καὶ οἴνῳ τὴν τῶν ἐθνῶν προσκυμῶν προσφορὰν εἰς τὸ διγεκέας. Ἄλλ' ἵνα μὴ δοξώμεν, ἀγαπήτοί, ἐρρασιεῖν μὴκύνοντες τὸν λόγον, ἐνταῦθα στήσαντες τὸν λόγον, τῇ τῶν πατέρων πηγῇ τῆς διδασκαλίας παραπέμφομεν ὑμᾶς, οἵτινες καὶ τὴν οἴψαν τῆς ψυχῆς ὑμῶν καταπαύσασι, καὶ τὰς καρδίας ὑμῶν εὐφράνωσι, Πνεύματος ἁγίου πληρῶντες, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν μεσοπενητηκοστήν.

Ὅπου δ' ἂν ὁ Δεσπότης ὡς πηγὴ ζωῆς σωματικῶς παραγίνεται, πολλοὺς καὶ διαφόρους ἀπορρεῖ τοὺς τῆς φιλοπρωπίας κρουνοὺς. Ἀνῆλθεν εἰς ὄρος μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ τὰ τῶν μακαρισμῶν τοῖς ἀκροατοῦσι προβάλλεται· βεῖθρα· κατῆλθεν ἐκεῖθεν, καὶ τοῖς παικίαις νότοι; ἐνεγομένοις ὄχετοὺς λιμάτων κατέγευε· ἐπέστη τῇ προβατικῇ κολυμβήθρα, καὶ τὸν παράλυτον τὴν ῥῶσιν ἐπότισεν· εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Πέτρου, καὶ τὴν οὐτοῦ πενθερὰν πυρατῶ φλεγόμενην ἐβρόντα· κατέλαβε τὴν Βηθανίαν, καὶ ζωῆς ποτήριον τὸν τετραήμερον Λάζαρον ἐπότισεν· ὑπήνησε τῷ λεπρῷ, καὶ τὰς τοῦ πάθους φολίδας τῷ σπύγγῳ τῆς φιλοπρωπίας ἀπέσημψεν; ἐπέστη τῇ συναγωγῇ, καὶ τὸν ἔρπον τῆς χειρὸς βλαστὸν πρὸς κίνησιν ἐνεργῶν ἐνότισε· παρέβαλε τοῖς γάμοις, καὶ παραδοξοποιᾷ, οἶνον τοῖς κληθεῖσιν ἐκέρασε· καὶ ἄλλα μυρία, ἅπερ ἀριθμῶν οὐσχερές. Ἄνέβη καὶ σήμερον εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ τοὺς τῆς διδασκαλίας τοῖς ἀκροατοῦσι ποταμοὺς προεβάλετο. Ἰκούσατε γὰρ τῆς εὐαγγελικῆς ἀναγνώσεως, ἣν προσφόρωσιν ἡμῖν καὶ κατὰ τὴν μέσην τῆς ἑορτῆς ἐφ' ὕψι, τοῦ βήματος ἐστὼς ὁ εὐαγγελιστῆς μεγαλοφώνως ἀνεκράξε, καθάπερ τινὲν σάλπιγγι τῇ φωνῇ τοῦ Λευίτου χρησάμενος. Ἦδη δὲ, φησὶ, τῆς ἑορτῆς μεσοῦσης ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ [796] ἐδίδασκε γέμον καὶ αὐτὸ φιλοπρωπίας τὸ γράμμα. Οὐ γὰρ εἶπε, διωγμῶν ἐνεστώτων, ἢ, λύπης παρούσης, ἢ, ἀθυμίας τοῦς μαθητὰς κατεχούσης, καὶ τοιοῦτων ἄλλων τινῶν ὑψηγῆσιν, περὶ ὧν συνεχῶς ἡ τῶν ἀποστόλων ἐκωμώδησε πρᾶξις· ἀλλὰ τί φησιν; Ἦδη τῆς ἑορτῆς μεσοῦσης. Τί μεσοῦσης τῆς ἑορτῆς, εἶπε, Ἰωάννη; Ἡρώδης τὰς χεῖρας ἐπέβαλε; συμβούλιον πονηρὸν ὁ τῶν Ἰουδαίων συνεκρότησε δήμιος; πάλιν πρὸς προδοσίαν Ἰούδας; Οὐχί, φησὶν· ἀλλὰ τί; Ἄνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκε. Τὰ πρόποντα τῷ Χριστῷ παρατέθεικας τῷ Χριστῷ, τὴν ἀρμόζουσαν αὐτῷ πρᾶξιν προσήνωσας. Ἔργον γὰρ λόγου τὸ λαλεῖν, καὶ διδασκάλου τὸ διδάσκειν, καὶ Χριστοῦ τὰ τῆς ὑφελείας τοῖς ἀκροατοῦσι προῖσθαι βήματα. Ἄνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκεν. Ἡ τῆς ἀνυπερβλήτου φιλοπρωπίας! Ὅπου κατὰ μικρὸν ἐλιθάζετο, ἐκεῖ ταῖς τῶν λόγων διδασκαλαῖς τοὺς λιθάζοντας ἐπλούτιζεν. Ἄνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκεν. Ὅπου τὰ Μωυσέως ἀνεγίνωκετο νόμιμα, ἐκεῖ τὰ τῆς χάριτος παρετίθη διδάγματα, οὐ καταργῶν τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρωτῆς τοῦ νόμου γινόμενος. Αὐτὸς γὰρ καὶ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ἀνεκράξε, Οὐκ ἠθῶν καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι· καὶ Παῦλος διὰ στόματος ἔχων τὸν Δεσπότην φησὶν ὁμιλον, Τ. Ἦος γὰρ νόμου, φησὶ, Χριστὸς εἰς δικαιο-

σύνην. Ἦδη δὲ τῆς ἑορτῆς μεσοῦσης, ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκε, πάντας τῆς προσευχῆς ἐνδιδάσκων τὸν τόπον, ἐκείσε τὸν τῆς κλητήσεως ποιούμενος λόγον ὡς Λόγος, ἐνθα καὶ τὸ πνευρωμένον συνέδριον κηροῖσται. Ὅ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ ἱερεὺς ἀνέβη εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκε, πολλῶν μὲν ἀκούοντων, οὐδενὸς δὲ τῶν Ἰουδαίων μὲν θάνοτος. Περὶ αὐτῶν γὰρ ὁ προσηγορεύων ἐδίδα, Ὑψάλιμοις ἔχουσι, καὶ οὐ βλεπούσιν· ὅσα ἔχουσι, καὶ οὐκ ἀκούουσιν. Ἄνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκε, τὴν τῶν θεομάχων ἀνοιαν στυλιτεύων· ἀνέβη εἰς τὸ ἱερὸν, ἵνα τῆς οὐρανοῦ διδασκαλίας ἀναπαύσας τὰ δίκτυα, λογικὴν ἐξ ἀνθρώπων ποιήσῃται θήραν· ἀνέβη εἰς τὸ ἱερὸν ὁ Ἰησοῦς, ἀνῆλθεν· ἀλλ' Ἰουδαῖοι κατῆλθον τῆς πίστεως. Ἦδη δὲ τῆς ἑορτῆς μεσοῦσης, ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκεν. Ἐθαύμαζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες· Πῶς οὗτος οἶδε γράμματα, μὴ μεμαθηκώς; Ἐθαύμαζο, ἀλλ' οὐκ ἐπίστευον· κατεπλήττοντο τὴν τῆς σοφίας ὑπερβολὴν, ἀλλ' οὐ μετεγίνωσκον, τῇ τῆς κακίας πεπληρωμένῳ οὐσιότητι. Ἐθεύρουν τὸν ἱερεὺν κριτικῶν τὰ φάρμακα, καὶ νοσοῦντες τὴν θεραπειαν αὐτοῦ προσεδέχοντο· ἔθλεπον τὸν θυόμενον, καὶ τὴν αἰχμηλωτῆν ἐφίλου· ἔχοντες ἐν μέσῳ τῶν ἀγαθῶν τὸν λευμῶνα· τὰς ἀκάνθας συνέλεγον· τοῦ λιμῆνος παρόντα, ἐναύαζον οἱ δεινοὶ· σοφίας προχέουσης τὰ βότρε ὑδάματα, τῶν φόνων ἀποπλύνασθαι τὴν βροχὸν οὐκ ἔθελον· Χριστοῦ τὰς πτέρυγας τῆς φιλοπρωπίας ἀπλούτους, σκέπεσθαι οὐκ ἠνεύχοντο τὸν ἐχέοντα γεννήματα. Ησάκις γὰρ, φησὶν, ἐν τοῖς εὐαγγελίοις, ἠθέλησεν ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα ὑμῶν, ὡς ἔστιν τὰς νοσοῦσιν αὐτῆς· καὶ οὐκ ἔθελεσθε; Ἐθαύμαζον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες, Πῶς οὗτος οἶδε γράμματα, μὴ μεμαθηκώς; Ὁ τῶν πραγμάτων! Νόμοι ἀγνοεῖς, Ἰουδαῖ, καὶ ἀγνοεῖς τὰ τοῦ νόμου παιδείματα; λέγεις, Πῶς οὗτος οἶδε γράμματα, μὴ μεμαθηκώς; Εἶπέ μοι, ὡς τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς, πῶς ὁ ἄδικος γράμματα μὴ μεμαθηκώς, τοῖς ἠθροῖς προσφῶντας ὀνομασίας ἐπέθηκε; Τὸν δοῦλον οὐκ ἐρωτᾷς, καὶ τὸν Δεσπότην λογοθετεῖς λέγων, Πῶς οὗτος οἶδε γράμματα; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν· Ἦ ἐμὴ ἐδίδαχί οὐκ ἐστὶν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρός, ὃς μετὰ τὴν ἐξ οὐρανοῦ μαρτυρίαν ἐπὶ πάντων ὑμῶν πρ-

nis lingua confitebitur caelestium, terrestrium et infernorum (Philipp. 2. 10. 11). Si ergo Melchisedec Christo genu flectit, qui adorat Melchisedec Christo qui adoratur minor crit. Cur autem miseri sequentem Apostoli versum non audiunt, ut discant ipsum minorem esse Christo? infert enim dicens, *Assimilatus Filio Dei* (Hebr. 7. 3); quemadmodum et nos ad imaginem et similitudinem Christi facti sumus. Sed fortassis auditorum quispiam sciscitetur: Cur sine patre, sine matre, sine genealogia dicitur esse Melchisedec? Respondebimus nos, Judæos quidem dixisse, ipsum ex fornicatione natum esse, ideoque ejus genealogiam a Scriptura non recenseri; quos ut male loquentes ita refellimus: alios invenimus ex fornicatione natos, quorum genealogia texitur. Statim sese offert Salomon qui ex Uriæ uxore prodiit, et Abimelech filius Gedeonis qui ex fornicatione natus enarratur. Cur ergo sine genealogia est Melchisedec? Quia typus erat Christi, et imaginem Christi ferebat. Ideo Scriptura ejus patrem et matrem tacuit, et sine genealogia reliquit, ut in illo quasi in imagine eum qui vere sine patre, sine matre, sine genealogia est, speculareretur. Sine patre enim est Christus in terra secundum carnem; sine matre est in caelis secundum Spiritum et secundum divinitatem. Talis est ille, *Qui neque principium dierum, neque finem vitae habet* (Heb. 7. 3). Non enim genealogiam Melchisedeci dedit Scriptura, sed pratermisit ejus et ortum et mortem, ut, quemadmodum diximus, in illo hunc verum Melchisedecum contempleretur. Mel-

chisedec enim significat regem justitiæ (Hebr. 7. 2), qui est Christus, qui nec principium dierum nec finem vitae habet. Neque enim principium dierum Deus Verbum habuit, neque umquam obiit vel mortuus est: semper enim manet Christus. Sed nobis Melchisedeciani obsistunt dicentes: Quid ergo sibi vult illud quod ipsi Pater dicit, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*? Reponimus nos, hanc Melchisedecum fuisse virum justum, imaginem Dei vere in se ferentem. Prophetico itaque Spiritu motus, futuram Christi Deo faciendam oblationem intelligens, panem et vinum Deo obtulit, futurum Christum imitans. Quoniam igitur in Judæorum synagoga Aaronis ordo sacrificium offerebat, non panem et vinum, sed vitulos et agnos; ac cruentis sacrificiis Deum glorificabat, Deus ei, qui ex Virgine Maria nasciturus erat, Jesu clamat et dicit, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*, non secundum ordinem Aaron, qui vitulis, agnis et cruentis sacrificiis cultum persolvebat, sed, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*, qui in pane et vino gentium oblationem affers in perpetuum. Sed ne nugari videamur, dilecti, ex longiore oratione, hic finem dicendi facientes, ad fontem doctrinæ Patrum vos mittentem, qui animarum vestrarum sitim sedabunt, et corda vestra Spiritu sancto replentes, lætitiâ afferent, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN MEDIAM PENTECOSTEN.

Quocumque Dominus, utpote fons vitæ, corporatim advenit, multos variosque effundit benignitatis latices. Ascendit in montem cum discipulis, et beatitudinum fluentia auditoribus profert: descendit inde, et variis morbis detentis medellæ alveis sanat: probaticam piscinam adit, et paralyticum curat: intravit in domum Petri, et ejus socium febri ardentem refrigeravit: in Bethaniam ivit, et vitæ poculum quatruduano Lazaro propinavit: leproso occurrit, et morbi pustulas benignitatis spongia abstersit: ad synagogam accessit, et ei qui manum habebat aridam, illius usum et motum restituit: nuptiis adfuit, et mirabiliter vinum vocatis miscuit: aliaque innumera præstitit, quæ difficile esset recensere. Ascendit etiam hodie in templum, et doctrinæ fluvius auditoribus effudit. Audistis enim evangelicam lectionem, quam vobis utiliter evangelista in medio festi stans in tribunali magna voce predicavit, Levita: voce quasi tuba usus: *Jam, inquit, mediante festo, ascendit Jesus in templum, et docebat* (Joan. 7. 14). Quæ scriptura benignitate Domini plena est. Non enim dixit, Instante persecutione, aut, Discipulis mœrore vel tristitia affectis, aut similibus in casibus qui discipulis frequenter acciderunt; sed quid? *Jam mediante festo. Quid accidit, o Joannes, mediante festo? an Herodes manus immisit? an concilium malignum coegit Judæorum populus? an Judas ad proditorem se apparavit?* Non, inquit, sed *Ascendit Jesus in templum, et docebat*. Quæ Christum decebant ipsi adscripsisti, rem ipsi congruentem addidisti. Verbi enim opus est loquela, et doctoris doctrina, atque Christi est, utilia auditoribus proferre. *Ascendit Jesus in templum, et docebat*. O ingentem benignitatem! Ubi pene lapidabatur, ibi lapidantes doctrinæ verbis ditabat. *Ascendit Jesus in templum, et docebat*. Ubi Moysis legalia legebantur, ibi gratiæ dogmata afferbat, non abrogans, sed implens legem. Ipse namque in Evangeliiis clamavit: *Non veni solvere legem, sed adimplere* (Matth. 5. 17); et Paulus, in cujus ore loquebatur Christus, *Finis legis, inquit, Christus ad justitiam* (Rom. 10. 4). *Jam autem festo mediante, ascendit Jesus in templum,*

et docebat; omnes docens orationis locum: ibique institutionis verba proferebat, utpote Verbum, ubi malignantium coetus congregatus erat. Illic sacerdos ille secundum ordinem Melchisedec ascendit, in templum scilicet, et docebat, multis audientibus, nemine Judæorum discente. De illis enim propheta prædicebat: *Oculos habent, et non vident; aures habent, et non audiunt* (Psal. 115. 5. 6). *Ascendit Jesus in templum, et docebat*, Dei inimicorum insaniam traducens. Ascendit in templum, ut caelestis doctrinæ retia expandens, rationabilem hominum capturam faceret: ascendit in templum Jesus, ascendit; sed Judæi ex fide descenderunt. *Jam autem festo mediante, ascendit Jesus in templum, et docebat. Mirabantur ergo Judæi dicentes, Quomodo hic scit literas, cum non didicerit* (Joan. 7. 15)? *Mirabantur*, sed non credebant; stupebant de tanta sapientia, sed non respiscabant, nequitie gravitate onusti; videbant medicum pharmaca proferentem, et argi licet medelam non admittebant; videbant liberatorem, sed captivitatem amabant: cum in medio pratium bonorum haberent, spinas colligebant; praesente portu, miseri naufragabantur; dum sapientia divinis dogmatibus manabat, illi cædium cruorem abluere volebant; Christo alæ benignitatis sursum expandente, illa gemina viperarum obtegi recusabant: nam ait in Evangelio: *Quoties volui congregare filios vestros, quemadmodum gallina pullos suos, et nolulistis* (Matth. 23. 37)? *Mirabantur ergo Judæi dicentes: Quomodo hic scit literas, cum non didicerit? O rerum statum! Legem ignoras, Judæe, et legis instituta necis? dicis, Quomodo hic scit literas, cum non didicerit?* Dic mihi, o veritatis inimice! quomodo Adam, qui literas non didicerat, congruentia nomina bestiis imposuit? Servum non interrogas, et a Domino rationem exquiris dicens, *Quomodo hic scit literas? Respondit Jesus, et dixit: Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris. Et quandonam Deus per loci mutationem mittitur? quandonam is, qui omnia implet, illuc advenit ubi adest? Ad Judæos sermo dirigitur, non ad eos qui pie edocti sunt. Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris, qui mihi te-*

testimonium de celo vobis omnibus presentibus præbuit, dicens : *Hic est Filius meus dilectus* (Matth. 3. 17). De me Joannes clamavit, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Agnus enim vere est Christus, qui hodie ascendit in templum; et veritatis vocem Joannes in illum protulit. Vox enim cum esset, ut par erat, Verbum laudavit; lucerna cum esset, solis lampadas exhibuit; ut præcursor venientem indicavit, ut splendor diluculum prædicavit, ut miles

regis nomen publicavit. *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*. Agnus quem agna Virgo sine semine conceptum, sine ulla corruptione genuit; præsepe autem, ut pratum viride, infantem suscepit, Jordanis lavit, Joannes baptizavit; Judas Judæis vendidit, Pilatus mactavit, sepulcrum protulit, nosque convivio vos excepimus, et ille vos omnes, nudos ex transgressione Adami, vellere induit. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN SAMARITANAM. IN DIE MEDIÆ PENTECOSTES.

Age etiam hodie, dilecti, prout divina gratia dederit, evangelicos thesauros aggrediamur: nam rerum hujusmodi discendarum studium animas exornat, ac terrenum affectum ad cælum usque extendit. Etenim di-cendi cupiditas mirabilem illam Samaritanam ex aquaria fecit deiferam: invento enim disciplinarum thesauri occurrit; imo potius non invenit, sed inventa est. Non enim ascendit Christus, ut egentium curis perquireretur, sed ipse ad auxilium singulis ferendum quasi parturiebat: intento animo paralyticos curabat, febricitantibus condolebat, cæcorum calamitatem sibi propriam ducebat, leprosum sollicitudinem gerebat, ad dæmoniacorum opem currebat, sordidas omnium animas abluens, aquariorum doctor. Tunc enim fatigatus ex itinere, puteo assidebat: *Jesus enim, inquit, fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora autem erat quasi sexta* (Joan. 4. 6). Benignitatis ingens insatiabilis ostenditur; primo quod fatigatus esset Samaritanæ salutem sollicite curans; secundo quod sederet, expectans venientis salutem; tertio quod tempus prandii, huic rei intentus, absumeret. *Hora erat, inquit, quasi sexta*. Etsi namque Deus erat, id certe quod apparebat humanis affectibus erat involutum: fatiscibat enim, subditus erat somno, fame vexabatur, quod omnem nobiscum præter peccatum affinitatem haberet. Vincelbat tamen in illo corporis lassitudinem studium conferendæ hominibus salutis. Sed magis tardabat ea quæ illo defesso opus habebat; nec minus hic, qui nullo opus habebat, libens expectabat. Meridiano ardebat æstu; et ejus quæ servanda erat adventum observabat. *Sedebat enim, inquit, supra fontem*; nec reclinatus prædam expectabat, sed salutem conferre cupiens, erat ad Samaritanam excipiendam paratus. Illa vero et domo exibat, lento femininoque gradu ac remisso, hydrium gestans, ut terra fructus spectaret, sæpe sistens gradum. Speculator impiger, quem illa non ante videbat, doctus ille venator, se beneficium occultans, quasi egenus apparet: nam, *Dicit Jesus, inquit, Mulier, da mihi bibere*. Vocem seminat, ut columba granum versans: *Da mihi bibere*. Sitim simulat, qui venerat mixturus ei poculum salutare; imo potius, si quis vocem subtilius excutiat, vera erat Domini sitis: ejus quippe salutem sitiebat, et jure clamabat ipsi: *Da mihi bibere*. Habes, inquit, in te occultum probitatis fontem; inde emisso rivo da mihi potum. Sed ænigmata non capiebat mulier, vocique tantum attendebat: *Quomodo tu, Judæus cum sis, a me bibere petis, quæ sum mulier Samaritana? Quomodo tu? Illud, Tu, irata est. Quomodo petis a me bibere? Si quidem, quod eadem quæ ego sentias, petitioni tuæ annuum: sin Judaica cupias, ne queras ab alienigenis beneficium, ne donum exigas, quod refugis. Putat Samaritana se propter sitis necessitatem hominum ad Samaritanorum cultum deducturam esse; nesciebat autem se verbis ejus ceu vinculis esse constrictam: vinciebatur autem a sua ad Dominum facta responsione, imo potius a Domini se alloquentis vocibus: *Si scires donum Dei, et quis est qui tibi dicit, Da mihi bibere; tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam*. Quia, inquit, sitim meam traducis, et vocas me Judæum vobis non contentem; discite te longe aberrare a mea notitia. Nescis veram meam generationem, nescis quanta sit apud me bona proferendi cupido, nescis quanti fontis rivi a me manent: nam si scires, forsitan petisses; nunc vero ignorantem non reprehendo, petenti do. Ad sitim non sitientem excitat; ad bibendi necessitatem potum dantem deducit. Verbis ergo vulnerata est mulier, et aquæ desiderio capta. Procumbens enim ante Dominum dicebat, *Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitim, neque veniam hinc haurire*. Quæ prius potum dare rogabat, nunc rogat sibi potum dari: nam bene nati animi facile insituuntur: qualis erat hujus beatæ Samaritanæ animus; quales sunt mores a spinis incredulitatis emundati, nec Judaico detenti livore. Hæc quippe quæ Messiam expectabat, ejus divinam nacta doctrinam, sincere credidit: neque sola donum obtinuit, sed et concivibus suis suasit ut ad illum accurrerent, apostolico more prædicans: *Venite, videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci: numquid ipse est Christus* (Ibid. v. 29)? O sapientem mulierem! sciebat mulieris testimonium non admittendum fore: ideo viros civitatis suæ testes attrahit, ut multis esset causa salutis. Ait itaque evangelista: *Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quis dixit mihi omnia quæcumque feci. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogaverunt eum ut apud se maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt propter sermonem ejus: et mulieri dicebant, Quia jam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus et scimus quia hic est vere Salvator mundi Christus* (Ibid. v. 39-42). Vides, dilectæ, Christi sitim, et quomodo cibum et potum haberet salutem in se credentium. Nam, *Meus cibus est, inquit, ut faciam voluntatem ejus qui misit me Patris, et perficiam opus ejus* (Ibid. v. 34). Ideo ipse sitiens potum dat aquam Samaritanæ: hæc vero hauriens largiter, Domini donum concivibus suis effudit. Per hanc gens Abrahæ ineptior Samaritana ad discendum ostensa est; Judæos enim ne illa quidem quæ in templo docebantur jurabant: huic vero ad potum*

ait illi Dominus: *Bene dixisti, Quia non habeo virum: quinque enim viros habuisti; et nunc quem habes, non est tuus vir* (Joan. 4. 17. 18). *Hoc vere dixisti*. Sed erat margarita in luto demersa; id quod talis negotiator non ignorabat: animæ quippe radios exhibebat. *Quomodo tu, inquit, Judæus cum sis, a me bibere petis, quæ sum mulier Samaritana? Quomodo tu? Illud, Tu, irata est. Quomodo petis a me bibere? Si quidem, quod eadem quæ ego sentias, petitioni tuæ annuum: sin Judaica cupias, ne queras ab alienigenis beneficium, ne donum exigas, quod refugis. Putat Samaritana se propter sitis necessitatem hominum ad Samaritanorum cultum deducturam esse; nesciebat autem se verbis ejus ceu vinculis esse constrictam: vinciebatur autem a sua ad Dominum facta responsione, imo potius a Domini se alloquentis vocibus: *Si scires donum Dei, et quis est qui tibi dicit, Da mihi bibere; tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam*. Quia, inquit, sitim meam traducis, et vocas me Judæum vobis non contentem; discite te longe aberrare a mea notitia. Nescis veram meam generationem, nescis quanta sit apud me bona proferendi cupido, nescis quanti fontis rivi a me manent: nam si scires, forsitan petisses; nunc vero ignorantem non reprehendo, petenti do. Ad sitim non sitientem excitat; ad bibendi necessitatem potum dantem deducit. Verbis ergo vulnerata est mulier, et aquæ desiderio capta. Procumbens enim ante Dominum dicebat, *Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitim, neque veniam hinc haurire*. Quæ prius potum dare rogabat, nunc rogat sibi potum dari: nam bene nati animi facile insituuntur: qualis erat hujus beatæ Samaritanæ animus; quales sunt mores a spinis incredulitatis emundati, nec Judaico detenti livore. Hæc quippe quæ Messiam expectabat, ejus divinam nacta doctrinam, sincere credidit: neque sola donum obtinuit, sed et concivibus suis suasit ut ad illum accurrerent, apostolico more prædicans: *Venite, videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci: numquid ipse est Christus* (Ibid. v. 29)? O sapientem mulierem! sciebat mulieris testimonium non admittendum fore: ideo viros civitatis suæ testes attrahit, ut multis esset causa salutis. Ait itaque evangelista: *Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quis dixit mihi omnia quæcumque feci. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogaverunt eum ut apud se maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt propter sermonem ejus: et mulieri dicebant, Quia jam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus et scimus quia hic est vere Salvator mundi Christus* (Ibid. v. 39-42). Vides, dilectæ, Christi sitim, et quomodo cibum et potum haberet salutem in se credentium. Nam, *Meus cibus est, inquit, ut faciam voluntatem ejus qui misit me Patris, et perficiam opus ejus* (Ibid. v. 34). Ideo ipse sitiens potum dat aquam Samaritanæ: hæc vero hauriens largiter, Domini donum concivibus suis effudit. Per hanc gens Abrahæ ineptior Samaritana ad discendum ostensa est; Judæos enim ne illa quidem quæ in templo docebantur jurabant: huic vero ad potum*

εβάλει λέγων· *Ουτός ἐστὶν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός*. Περὶ ἐμοῦ καὶ Ἰωάννης ἀνέκραξεν· *Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰῶν τῆν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου*. Ἀμνὸς γὰρ ἀληθῶς ὁ Χριστὸς, ὁ σήμερον ἀνελθὼν εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ τὴν τῆς ἀληθείας [797] φωνὴν ὁ Ἰωάννης ἐπ' αὐτῷ προεβάλετο. Φωνὴ γὰρ ὦν, δεόντως τὸν λόγον ἐνεκωμίασε· λύχνος ὦν, τοῦ ἡλίου τὰς λαμπάδας ἐγνώρισεν· ὡς πρόδρομος, ἐμήνυσε τὸν ἐρχόμενον· ὡς αὐγὴ, τὸν ὄρον ἐκάρυξεν· ὡς στρατιώτης, τὸ τοῦ βασιλέως ἐδρημοσίευσεν ὄνομα. *Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἰῶν*

τῆν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· ἀμνός, ἐν ἀμνὰς μὲν παρθέως ἀσπύτως συλλαβούσα, ἀφθόρως ἐγέννησεν, ἡ φάτιν δὲ, ὡς γλοηφόρον, παιδίον αὐτὴν ὑπεδέξατο. Ἐλοῦσε δὲ ὁ Ἰορδάνης, ὁ Ἰωάννης ἐβάπτισεν, Ἰούδας τοὺς Ἰουδαίους ἐπόλησεν, ἔτραψε Πιλῆτος, ὁ τάφος προσέθηκεν, καὶ ἡμεῖς ὠφωνίσταμεν, καὶ τῷ πόκῳ γυμνοῦς ὄντας ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ τοὺς πάντας ἤμαρτισαν. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν Σαμαρείτιν. Τῇ ἡμέρᾳ τῆς Μεσσοπεντηκοστῆς.

Φέρε τοίνυν σήμερον, ἀγαπητοί, καθὼς ἂν ἡ θεία χάρις δίδωσι, τοὺς εὐαγγελικοὺς θησαυροὺς ἐγγειρήσωμεν. Κοσμεῖ γὰρ τὸ περὶ ταῦτα φιλομαθὲς τὰς ψυχὰς, καὶ τὴν γῆνην ἐκταίνει πρὸς οὐρανὸν ἕξιν. Καὶ γὰρ φιλομάθεια τὴν θαυμασίαν ἐκείνην Σαμαρείτιν ἐξ ὑδροφόρου κατεσκεύασεν ἔνθεον· εὐρούσα γὰρ μαθημάτων θησαυρὸν, παρέδραμε· μᾶλλον δὲ οὐχ ἤυρεν, ἀλλ' ἠύρηται. Οὐ γὰρ ἀνέβαινε Χριστὸς ταῖς τῶν δεομένων ἀναζητεῖσθαι σπουδαῖς, ἀλλ' αὐτὸς ἐφ' ἐκάστης ὠδίει βοθείας· συνείχετο μεριμνῶν παραλύτους, συναγωγῶν τοὺς πυρέττους, τὰ τῶν τυφλῶν οἰκειούμενος, τὴν ἐπὶ τοῖς λεπροῖς περιφέρων φροντίδα, τρέχων εἰς δαιμονίωντων βοήθειαν, ἐκπλύνων ἐβρουπωμένας ψυχὰς ἀπάντων, ὑδροφορούσας διδάτκαλος. Τότε γὰρ ἐκ τῆς ὁδοπορίας κεκοπιαικῶς παρεκαθέετο τῇ φρεσὶ· *Ὁ γὰρ Ἰησοῦς, φησὶν, κεκοπιαικῶς ἐκ τῆς ὁδοπορίας ἐκαθέετο οὕτως ἐπὶ τῇ πηγῇ. Ὥρα ἦν ὡσεὶ ἔκρη. Ἐπάλληλος ἀπληστία φιλανθρωπίας· πρῶτον μὲν, ὅτι κέκμηκε, τῆς Σαμαρείτιδος σπευδῶν προετοιμάσαι σωτηρίαν· δεύτερον, ὅτι ἐκαθέετο, μένων σωθῆναι φανεύσαν· τρίτον, ὅτι τὸν τοῦ ἀρίστου καιρὸν εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτῆς προσεδίρξαν ἀνήλισκεν. Ὥρα ἦν, φησὶν, ὡσεὶ ἔκρη. Εἰ γὰρ καὶ Θεὸς ἦν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον τοὺς τῆς φύσεως τῶς περιεδέβλητο πάθεισιν, αἰσθανόμενος κόπον, ὑποκείμενος ὕπνῳ, διχολοῦμενος πενίᾳ, πᾶσαν ἔχων πρὸς ἡμᾶς πλὴν ἁμαρτίας συγγένειαν. Ἐνίκη δὲ ὄμως ἐν αὐτῷ τῶν σωζομένων ὁ πόθος τὸν τοῦ σώματος κόπον. Ἐβράδυνε μᾶλλον τοῦ κοπιαιθέντος ἡ χεῖρ, καὶ ὁ μὴ χρῆζων παρέμενε. Ἐφλέγετο τῷ τῆς μεσημβρίας ἀχμῶ, καὶ τὴν τῆς σωλήσομενης παρουσίαν ἐκαιροῦσθαι. Ἐκαθέετο γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τῇ πηγῇ, οὐδὲ κατακλινομένους τὴν θῆραν ἀνέμενε, ἀλλ' ὠδίων παρασχεῖν σωτηρίαν, ἐν ἐτοιμῷ τῇ Σαμαρείτιδι προετοιμάζετο. Ἢ δὲ γέ που τάχα τῆς οἰκίας ἐξῆι κατὰ μικρὸν προϊούσα, γυναικικοῖς χρωμένῃ βαδίσματιν, ἀνεμμένη, τὴν ὑδρίαν ἐπαγομένη, πρὸς καρπὸν ὡς ἐν ἀγρῷ θεωρίαν ἰσταμένη πολλακί· μεταξὺ τοῦ βαδίσματος. Ὁ κατάσκοπος δοκνοῦ; καὶ ἀφανῆς, θρηυετής ἐπισημῶν, κρύφας δὲ τὸν εὐεργέτην, ὡς ἐνόηξεν ἐμφανίζεσθαι· λέγει γὰρ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς· *Γύναι, δός μοι πιεῖν*. Σπείρει τὴν φωνὴν, ὡς κόκκον βροδομένη περιστερά· *Δός μοι πιεῖν*. Ὑποκρίνεται δίψαν ὁ ἐλθὼν αὐτῇ κερᾶσαι σωτηρίας ποτήριον· μᾶλλον δὲ, εἰ τις λεπτότερον τὴν φωνὴν μεταλλεῖ, ἀληθὲς τοῦ δεσπότη τοῦ διψῶ· ἐδίψα γὰρ τὴν αὐτῆς σωτηρίαν, καὶ δικαίως πρὸς αὐτὴν ἐβόα· *Δός μοι πιεῖν*. Ἐχεις, φησὶν, ἐν αὐτῇ κεκρυμμένην εὐγνωμοσύνης πηγὴν· ἀπ' ἐκείνης με νᾶμα γεμίσασα πότισον. Ἀλλ' οὐκ ἠσθάνετο τῶν αἰνιγμάτων τὸ γύναιον, ψιλῆ δὲ φωνῆ προσέχουσα· *Πῶς σὺ, Ἰουδαίος ὢν, παρ' ἐμοῦ πιεῖν αἰτεῖς, οὐσης γυναικὸς Σαμαρείτιδος; Μεθ' ὁδοπορίας κόπου δίχη τῷ Χριστῷ δογματῶν ἀπήνησεν· ἀλλ' ἀπαξ [798] ἐλομένη τὰ ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδέξασθαι, φορητὰ τὰ συμβαίνοντα. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐκ Σαμαρείτιδος ἐπιτίμησιν φέρει. Ἦδετο γὰρ κατιῶν τῆς ἀξίας, ἵνα τῆς ἀμαρτωλοῦ εὐτελείας ἀναγάγῃ τὴν ψυχὴν. Ἀμαρτωλὴ τις εὐτελεία τὴν Σαμαρείτιν κατέχευε, πορνικῶ ἐβρουπαίνετο βίβῳ, ἐραστὴν ἐξ ἐραστοῦ μετελάμβανε, γάμον εἰς τὸν τοῦ ἔρωτος χρόνον, ὑπανδρὸς ἦν ἐρασταὶς νόμφη, χήρα τις διαπαντός, καὶ νεόγαμος· μᾶλλον δὲ οὐτε χήρα καθαρῶς, οὐτε νόμφη· οὐτε γὰρ θανάτῳ τὸν πρῶτον κενώριστο, οὐτε γάμους νομικοῖς τοῖς δευτέροις συνῆπτετο. Τοῦτο μάρτυς πρὸς αὐτὴν ὁ δεσπότης· *Καλῶς, φησὶν, εἶπας δεῖ· Ἄνδρα οὐκ ἔχω· πέντε γὰρ ἀνδρῶν ἐσχες, καὶ νῦν δὲ ἔχεις, οὐκ ἐστὶ σου ἀνὴρ. Τοῦτο***

ἀληθὲς εἰρηκας. Ἀλλ' ἦν μαργαρίτης βορβόρω φυρόμενος, καὶ τὸν τοιοῦτον οὐκ ἔλαθεν ἔμπορον· τῆς γὰρ ψυχῆς αὐγὰς ἐδείκνυε τοῖς ῥήμασι. *Πῶς σὺ, φησὶν, Ἰουδαίος ὢν, παρ' ἐμοῦ πιεῖν αἰτεῖς, οὐσης γυναικὸς Σαμαρείτιδος; Πῶς σὺ; Καὶ τὸ, σὺ, θυμουμένης. Πῶς ζητεῖς παρ' ἐμοῦ πιεῖν; Εἰ μὲν ὡς ταῦτά μοι φρονῶν, ἔσομαι σοι πρὸς τὴν αἰτίαν ἔτοιμος· εἰ δὲ τὰ Ἰουδαίων ποθεῖς, μὴ ζῆται παρ' ἀλλοφύλων δεξίωσιν· μὴ δῶρον, ὑπερ ἀποφεύγεις, ἀπαίτει. Ἐνόμιζεν ἡ Σαμαρείτις διὰ τὴν τῆς δίψης ἀνάγκην τὸν Κύριον Σαμαρείτικῆ σαγηνεῖν λατρεία· οὐκ ἤδει δὲ δεσμουμένη τοῖς ῥήμασι· ἐδέδετο γὰρ τῇ πρὸς τὸν Κύριον ἀποκρίσει, μᾶλλον δὲ ταῖς παρὰ τοῦ Κυρίου πρὸς αὐτὴν φωναῖς· *Εἰ ἤδεις τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ, καὶ τίς ἐστὶν ὁ λέγων σοι, Δός μοι πιεῖν, σὺ ἄρ ἤτησας αὐτόν, καὶ ἔδωκεν ἄρ σοι ὕδωρ ζῶν*. Ἐπειδὴ μου, φησὶ, διασύρεις τὴν δίψαν, καὶ καλεῖς Ἰουδαῖον πρὸς ὑμᾶς ἀκοιωνήτον, μάθε πολὺ τῆς ἐπ' ἐμοὶ σφαλλομένη δοκιμασίας. Οὐκ οἶδας μου τὴν ἀληθῆ γενεάν, οὐκ οἶδας τὴν παρ' ἐμοῦ φιλοτιμίαν οὕσαν πολλήν, οὐκ οἶδας οἷα εὐροια τῆς πηγῆς παρ' ἐμοῦ· εἰ γὰρ ἤδεις, ἤτησας· ἀνὴν δὲ ἀγνοοῦσαν οὐ μέμφομαι, αἰτησάση ἐκ δίλωμι. Πρὸς βρεξίν δίψης τὴν μὴ διψῶσαν κινεῖ, πρὸς χρεῖαν ποτοῦ τὴν ποτιζούσαν στρέφει· τέτρωτο γούν τοῖς λόγοις, τὸ γύναιον, καὶ τῷ τοῦ ὕδατος πόθῳ ἦλω. Προτιπούσα γὰρ πρὸς τὸν Κύριον ἔλεγε, *Κύριε, δός μοι τοῦτο τὸ ὕδωρ, ἵνα μὴ διψῶ, μηδὲ ἐρχώμαι ἐνθάδε ἀπὸ τῆς*. Ἢ τὸ πρὶν ποτιζέτω ἡξωμένη, νῦν ἀξοῖ ποτισθῆναι. Αἰ γὰρ εὐγενεῖς γνῶμαι εὐγέωρον τυγχάνουσιν· οἷα τις ἦν ἡ τῆς μακαρίας ταύτης Σαμαρείτιδος γνῶμη, οἷος ὁ τρόπος· κεκαθαρμένος ἀκανθῶν ἀπιστίας, οὐκ ἔχων Ἰουδαϊκὴν βασκανίαν. Αὕτη γὰρ τὸν Μεσσίαν προσδοκῶσα, καὶ τυχοῦσα τῆς αὐτοῦ θεϊκῆς διδασκαλίας, ἐπίστευσεν εἰλικρινῶς· καὶ οὐ μόνον τὸ δῶρον κατέχευε, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐαυτῆς πολιταῖς ἔπεισε πρὸς αὐτὸν δραμεῖν, ἀποστολικῶς κηρύττουσα· *Δεῦτε, ἴδετε ἄνθρωπον, ὃς εἶπέ μοι πάντα, ὅσα ἐποίησα. Μὴτε οὕτως ἐστὶν ὁ Χριστὸς; Ὁ γυναικὶς σοφῆ; ἠπίστατο ὅτι γυνὴ ἀπαράδεκτος ἐστὶν εἰς μαρτυρίαν· διὰ τοῦτο τοὺς ἀνδράς τῆς πόλεως αὐτῆς ἐπιστάται μάρτυρας, ἵνα πολλῶν πρόξενος σωτηρίας γένηται. Φησὶν οὖν ὁ εὐαγγελιστής· *Ἐκ δὲ τῆς πόλεως ἐκεῖνης πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν τῶν Σαμαρειτῶν, διὰ τὸν λόγον τῆς γυναικὸς μαρτυρούσας, δεῖ· Εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα. Ὡς οὖν ἦλθον πρὸς αὐτὸν οἱ Σαμαρείται, ἠρώτων αὐτὸν μεῖναι παρ' αὐτοῖς. Καὶ ἐμείνεν ἐκεῖ δύο ἡμέρας. Καὶ πολλῶ πλείους ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ· τῇ τε γυναικὶ ἔλεγον, ὅτι οὐκ ἐστὶν διὰ τὴν σὴν λαλιὰν πιστεύομεν· ἡμεῖς γὰρ ἀκηκόομεν καὶ οἰδομεν, ὅτι οὕτως ἐστὶν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου ὁ Χριστὸς. Εἶδες, ἀγαπητέ, τοῦ Χριστοῦ τὴν δίψαν, καὶ πῶς βρῶμα καὶ πόμα τὴν σωτηρίαν ἔχε τῶν πιστευόντων ἐπ' αὐτῷ; Ἐμὸν γὰρ, φησὶ, βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποῖω τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με Πατρός, καὶ τελειώσω αὐτοῦ τὸ ἔργον. Τοῦτου χάριν διέκω ποτίζει τὴν Σαμαρείτιν ὕδωρ, ἀντήλησας δὲ αὐτὴ ἐπέδωκε δαφιλῶς τοῖς πολιταῖς αὐτῆς ἀφθόως τὴν τοῦ Κυρίου δωρεάν. Διὰ ταύτης ὁ τοῦ Ἀβραάμ ὄμιος Σαμαρείτικῆς γνῶμης δυσμαθέστερος· τοῖς μὲν γὰρ οὐδὲ τὰ κατὰ τὸν ναὸν ὠφέλει μαθήματα· τῇ δὲ καὶ ἡ παρὰ [799] τὸ φρέαρ διάλεξις ὠφέλει. Περιώμεθα τοίνυν τὰ τῆς Σαμαρείτιδος εἰς ἐαυτοὺς καλὰ, ζῆλον οἰκειωσώμεθα θεῖον, φιλομαθίαν ποθήσωμεν εὐγνώμονα ἡμεῖς· κἂν ἐν ἐκκλησίᾳ διαλεγώμεθα τὰ θεῖα, νομίζωμεν καὶ***

πρὸς ἡμᾶς λέγεσθαι τὸ πρὸς ἐκείνην παρὰ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, *Τοὺς προσκυνοῦντας τὸν Θεόν, ἐν*

πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμιην.

Εἰς τὴν γυναῖκα τὴν ἁμαρτωλὸν τὴν ἀλείψουσαν τὸν Κύριον μύρω, καὶ εἰς τὸν Φαρισαῖον. Τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ τετάρτῃ.

Ἰκανῶς ἡμᾶς πρώτῃ ἐψυχαγώγησεν ὁ Χριστὸς παρὰ Ζαχαρίῳ ἐστιώμενος. Ὅπου γὰρ Χριστὸς ἐστίαται, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανακλίνεται, καὶ τόπου καὶ τραπέζης ἀπολαύει τῆς ἡμετέρας, πάντα πρὸς τὸν τῆς εὐφροσύνης μετὰ γέγονε λόγον. Τίς γὰρ τελωνῶν, ἢ πορνῶν, ἢ τῶν τὰ ἄρρητα ἐργασαμένων δεινῶν, τὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς Ποιητὴν ὑπελλόντα τελωνικὴν βλέπων, καὶ τὸν τῶν σταγῶν δοτήρα ἄρτον ἀνθρώπινον μετὰ χειρὸς λαμβάνοντα, καὶ τὸν τῶν βοτρῶν χορηγὸν τῇ κοινωσίᾳ τοῦ πότου τοὺς ἀλογοῦντα, μὴ ἑορτὴν καὶ πανηγυρίαν θέσθαι τὸ πρᾶγμα δικαιοσύνης; Αὕτη ἀληθῶς ἑορτὴ, αὕτη ἀληθῶς ἀγγελικῆς ἐστίασεως εὐφροσύνη, τὸ τὸν Δεσπότην μετὰ δούλων, τὸν Θεὸν μετὰ ἀνθρώπων, τὸν Δικαστὴν μετὰ τῶν ὑπευθύνων ὄραν κοινῆς ἀπολαύοντα τραπέζης. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπὶ γῆς ἦλθεν, οὐκ ἔρριμον καταλιπὼν τὸν οὐρανὸν, καὶ ἀνθρώπους γέγονεν, οὐκ ἀποδοῦς τὸ εἶναι Θεός, ἵνα καὶ τὴν θάλασσαν πλέων, τοὺς εἰς τὸ βιωτικὸν χειμαζομένους πέρασος ἐκ τοῦ βυθοῦ ἀνασύρῃ τῆς ἁμαρτίας, καὶ κώμας καὶ πόλεις; περιῶν, στενωποὺς τε καὶ ἀτραπούς καὶ δρόμους περιτρέμων, τοὺς ἐν ταῖς τριόδοις πλανωμένους, ὡς ἀποίμιατα πρόβατα, ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἐπαναγάγῃται ποιμνῆν. Αὕτῃ; γὰρ ἐστὶν ὁ τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον ἐπιζητῶν, ὁ τὰ ἐννενηκόντα ἐννέα καταλιπὼν, καὶ περὶ τὴν τοῦ ἐνὸς παραγεγόμενος ζητητῆν. Ἐξήτει γὰρ τὸ ἐν, οὕτε τῶν πολλῶν καταφρονῶν, οὕτε τοῦ πλήθους τὸ ἐν προκρίνων· ἀλλὰ τὰ μὲν ἐννενηκόντα ἐννέα κατελίμπαμεν· εἶδε γὰρ ἀσφαλῶς αὐτὰ ἐν τῇ μάνδρᾳ αὐλίχζεσθαι· τὸ δὲ ἐν περιῶν ἐξήτει, ἵνα μὴ θοῆν τῷ διαβόλῳ γένηται. Πρόβατον γὰρ ἀποίμιατον θηρῶν ἐτοιμον δειπνῶν καὶ ψυχῇ ἀσφράγιτος, δαίμοσιν εὐεπιβούλευτος. Ὅθεν πρώτῃ τὸν Ζαχαρίαν, ὡς πρόβατον ἐκ στόματος λύκου, ἀφῆρπασε, καὶ τῇ μάνδρᾳ συνέμειξε, καὶ σφραγίδος ἔβρισκεν. Ὡς γὰρ ποιμὴν πρόβατον ἀποπλαγηθὲν θηρᾶται θέλων, χειρὸς ζῶν ἐξ, ἵν' ἀπολύτως νεμόμενον τὸ ἀποπηθῆσαν ἐλύσῃ λήρημα· οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τὴν σάρκα, ἣν ἐκ τῆς Παρθένου ἀνέλαθεν, ὡς πρόβατον ἐν νομῇ, ἐν τῇ τραπέζῃ Ζαχαρίου ἀφῆκεν, ἵνα τῷ κινῶ τῆς ἐστίασεως νόμῳ ἐλύσασα αὐτὸν πρὸς συνουσίαν, λανθανόντως τῇ οἰκείᾳ συζεύξῃ ποιμνῆν. Ἀλλὰ τοῦτο μὴ συνιέντες οἱ Φαρισαῖοι ἐγόγγυζον, ὁρῶντες αὐτὸν μετὰ τελωνῶν ἐβίοντα. Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν, ὡς ἀσκὸς παλαιῶς, διαβόληγνύσθωσαν οὐ γὰρ δύναται τὸν νέον τῆς διδασκαλίας οἶνον δέξασθαι· ἡμεῖς δὲ κατόπιον τοῦ φιλανθρώπου βαδίζωμεν ποιμῆνος. Ὁ γὰρ Ζαχαρίαν τὸν τελωνῶν τὸν ἀποστόλων συνάλας ποιμνῆν, αὐτὸς καὶ τὴν πόρνην τὴν ἁμαρτωλὸν, τὴν μυρίων κακῶν ἐργάτιν, ἐκ τῆς φάρυγγος τοῦ διαβόλου ὡς ἀμνάδα ἐλύσας, τῇ ἀνεπιρρέατῃ ἀπέδωκε μάνδρα. Ἴνα δὲ γνῶτε καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ τῶν Φαρισαίων τὴν ἀλογίαν, καὶ τῆς ἁμαρτωλοῦ τὴν παλινοπίαν, αὐτὰς ὑμῖν τὰς εὐαγγελικὰς παραθήσομαι ῥήσεις· ἐὰν γὰρ τοῦ ὕψους τοῦ ἀντιγνώσματος ὑπακούσητε, ῥαδίως καὶ τῆς ἐρμηνείας τὴν ἐνομίαν ἀναλάβετε. Ἡρώτα δὲ, φησὶ, *τίς τῶν Φαρισαίων τὸν Ἰησοῦν, ἵνα φάγῃ μετ' [800] αὐτοῦ. Καὶ εἰσαλλῶν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Φαρισαίου, ἀνεκλήθη. Ὁ χάριτος ἀρραστόν! Ὁ φιλανθρωπίαν ἀρῆθου! καὶ Φαρισαίῳ συνεστίαται, καὶ τελῶνας οὐκ ἀποσεισάται, καὶ πόρνας προσδέχεται, καὶ Σαμαρείταις διαλέγεται, καὶ Καναανὰν λόγου ἀξίον, καὶ τῇ αἰμορροῦσῃ τὸ κράσπεδον παραχωρεῖ. Ναί! ἰατρός γὰρ ἐστὶ, πάντων ἐξαιρέτως τῶν παθῶν, ἵνα πάντας ὠφελήσῃ, πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, ἀχαρίστους καὶ εὐγνώμονας. Ὅθεν καὶ νῦν ὑπὸ τοῦ Φαρισαίου κληθεὶς, εἰσέρχεται εἰς οἰκίαν τὴν ἐκείνου μεστὴν κακῶν. Ὅπου γὰρ Φαρισαῖος, ἐκεῖ πονηρίας ὀρμητήριον, ἁμαρτίας καταγωγίον, ὑπεροψία; ὑποδοχή. Ἀλλὰ καὶ οὕτως αὐτοῦ διακειμένης τῆς οἰκίας, οὐκ ἀπασιῶς παραγενέσθαι ὁ Κύριος· καὶ εἰκότως. Ὅσπερ γὰρ ἥλιος οὐ καταβάλλεται, βορβόρω τὰς οἰκίας ἀκτίνας ἐπιβάλλων· ἀλλὰ τούναντιον καὶ τὴν ἐλπίαν ἀγδῆαν ἀπομαρτύνεται, μηδὲν αὐτοῦ σφετερίζο-*

μενος· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, ὡς ἥλιος δεκαοσύνης, πάντα ἐναγῆ καὶ βέβηλον τόπον καταλαμβάνει, καὶ τὴν δυσόδη ἁμαρτίαν ταῖς ἀκτίσιν αὐτοῦ τῆς ἀγαθότητος ἀνακλίνει, οὐχ ὕβριν, οὐ μείωσιν, οὐ μολυσμὸν ὑπομένων κατὰ τὸν τῆς θεϊότητος λόγον. Ὅθεν ἐπένευσεν εὐκόλως τῷ Φαρισαίῳ καλοῦντι, ἡρεμῶν, σιωπῶν, ἀνεξέλεγκτον αὐτοῦ τὸν βίον ἀφείξ· πρώτων μὲν, ἵνα ἀγίαστὸς κληθέντας, τὸν καλέσαντα, τῆς οἰκίας τὸ σύστημα, τῆς πολυτελείας τὰ βρώματα· ἔπειτα δεικνύς, ὡς οὐ φάσμα ἦν ἢ ἐνανθρώπησις, ἐκ τῆς ἀνακλίσεως, τῆς βρώσεως, τῆς πόσεως, τῆς τῶν σιτίων δαπάνης. Ἄλλως δὲ, ἐπειδὴ ἐμελλεν ἢ πόρνη προσιέναι, καὶ τὸν θερμὸν ἐκείνον καὶ διάπυρον τῆς μετανοίας δεικνύοντα τρόπον, διὰ τοῦτο καλοῦντι τῷ Φαρισαίῳ ἐπινεύει ταχέως· ἵνα ἐνάπιον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων τὰ οἰκία ἐκτραγώδησασα κακὰ, διδάξῃ αὐτοὺς πῶς δεῖ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις στυγνάζοντα; ἐξευμενίζεσθαι τὸν Θεόν. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, *γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἁμαρτωλὸς. Ἰνὴ, ἡ ἁμαρτωλὸς, τὸ πρώτων δίκτυον τοῦ διαβόλου, ἢ τῆς πλάνης εἰσαγωγῆ, ἢ τῆς παραβάσεως διδάσκαλος, ἢ βοηθὸς μὲν γενομένη, πολεμία δὲ ἀναδειχθεῖσα, ἢ γενομένη μὲν φύσει καλῆ, ἐκ προαιρέσεως δ' ἀποδειχθεῖσα κακῆ, ἢ θανάτου πρόξενος, ἢ τὸ κάλλος τοῦ ξύλου δείξασα, καὶ ὄλον τὸν παράδεισον ἀπολέσασα. Καὶ ἰδοὺ γυνὴ, φησὶ, ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἁμαρτωλὸς, τὰ τῆς Εὐας φέρουσα θάρα, καὶ πολλοὺς κακοὺς βριθομένη. Ἐρῶ δὲ αὐτῆς τῶν προτέρων κακῶν τὴν θαψίλειαν, ἵνα γνῶτε αὐτῆς τὴν πολυτέλειαν. Ὁ Θεὸς ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ ὅστεον λαβὼν, καὶ τοῦτο σαρκώσας τὴν Εὐάν εἰργάσατο, ἦν καὶ γυναῖκα καλέσας, ἔδωκε βοηθὸν τῷ Ἀδάμ. Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἁμαρτεῖν καὶ παραθεῖναι τὸν νόμον, καὶ ἐκβληθῆναι τὸν παραδείσου, καὶ θάνατον τὸ ἐπιτίμιον λαβεῖν, ἵνα μὴ τῷ θανάτῳ δαπανώμενον ἀρῶν τὸ γένος ἀπόληται, γάμον ἐπιστρατεύει τῷ θανάτῳ, ἵν' ὁ μὲν σκεῖρῃ, ὁ δὲ θερίζῃ, ὁ μὲν τέμνῃ, ὁ δὲ βλαστῆνῃ. Καὶ οἷτι μετὰ τὸ ὑποβληθῆναι τῷ θανάτῳ, ἢ τοῦ γάμου ἐδόθη χάρις, δῆλον ἐκ τοῦ τὸν Ἀδάμ μετὰ τὴν ἐξοδὸν τοῦ παραδείσου συναφθῆναι τῇ Εὐᾷ. Ἰέγραπται γὰρ, οἷτι Μετὰ τὸ εἰσελθεῖν ἐκ τοῦ παραδείσου, τότε ἔγνω Ἀδάμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Πρὸ τῆς ἁμαρτίας οὖν παρθενία ἦν, ἀμώλυντον τηροῦσα τὸν χιτῶνα τῆς φύσεως· μετὰ δὲ τὴν παραβάσιν, μετὰ τὴν τοῦ θανάτου ἀπόφασιν, ὁ γάμος ἀνεῖστήθη, ἵνα ἀνελθόντα τὸν θάνατον νικῆσῃ βρώων, καὶ τρυφῶντα ἠττήσῃ φύων. Ἐπεὶ οὖν ἐπὶ διαδοχῇ τῷ γένου; καὶ ἐπὶ αὐξήσει τῆς φύσεως ὁ τοῦ γάμου ἐδόθη νόμος, τῷ μὲν ἀνθρώπῳ ἡδονὴν ἐσπεῖρα, τὸ δὲ θῆκι θεραπευτικὸν ἐποίησεν· οὐχ ἵνα ἐταιρικῶς πρὸς μίξις ἐρεθίζωνται, ἀλλ' ἵνα ἐννόμως πρὸς γάμον συνάπκωνται. Ὅθεν ἢ μὲν ἐνθεσμος τοῦ γάμου μίξις τιμὰ παρὰ τῷ Θεῷ, ἢ δὲ πρὸς χάριν τῶν ἰδῶν ἐκτελουμένη, θανάτῳ ὑποβέβηται. Τίμιος γὰρ ὁ γάμος καὶ ἡ κείνη ἀμίαντος· πόρνονες δὲ καὶ μωχοὺς κρινεῖ ὁ Θεός. Αἱ οὖν χάριν παιδογονίας ἐννόμως τοῖς ἀνδράσι μιγνόμεναι ἀνέγκλητοί εἰσιν, ὡσπερ ἡ Σάρρα καὶ ἡ Ρεβέκκα καὶ ἡ Ραχὴλ, καὶ εἰ τις ἄλλη ἀπ' [801] αὐτῆς· αἱ δὲ λόγῳ ἡδοναθείας τοὺς νέους πρὸς ἀλοκασίαν διεγείρονται, ὡς φθείρουσαι τὸν ναῦν τοῦ Θεοῦ, παραδίδονται εὐδορᾶ. Εἰ τις γὰρ, φησὶ, *φθεῖρει τὸν ναῦν τοῦ Θεοῦ, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός. Ἄν καὶ αὕτη μὴ ἦν ἡ μετὰ χεῖρας ἁμαρτωλῶς. Τὴν γὰρ φύσιν κατηλείψασα, καὶ ταῖς ἀνωθεν βαφαῖς τὰς παρειὰς φοινίζουσα, καὶ τῆρι βιαζομένη φανῆναι καλῆ, τοὺς νέους πρὸς ἀλοκασίαν ὑπέσυρεν, αὐτοὺς εἰς τὸ τῆς πορνείας ἀποκλειούσα βάρβαρον. Ταῦτα λέγω, οὐ κωμῶδῶν αὐτὴν ἐφ' οἷς ἔδραον πρὶν, ἀλλ' ἐπαινῶν αὐτὴν ἀπ' ὀλων οἷα γέγονεν ἀρῶν· λέγω γὰρ τὴν, ἵνα δείξω τί γέγονε νῦν· λέγω αὐτῆς τῆς ἁμαρτίας τὰ πταίσματα, ἵνα δείξω τῆς μετανοίας τὰ κατορθώματα. Ἀλλ' αὕτη ἢ τῷ σώματι ἀμέμικτος χρησαμένη τὸ πρὶν, τοὺς μὲν διὰ βοστρυχῶν σαγηνεύουσα, τοὺς δὲ διὰ θακρῶν φαρμάκτουσα, τοὺς δὲ δ' ἀλείμματος γοιτεύουσα, πάντας δὲ πάντοθεν ἐπὶ τὴν**

habita alloquutio profuit. Samaritanæ ergo bona nobis attrahamus, studium illud divinum imitemur, probamque illam discendi cupidinem. In ecclesia saltem de divinis colloquamur: nobis dictum pute-

mus illud Christi Samaritanam alloquentis: Adorantes Deum in Spiritu et veritate oportet adorare (Joan. 4. 25). Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IN MULIEREM PECCATRICEM, QUÆ UNXIT DOMINUM UNGUENTO, ET IN PHARISÆUM (Luc. 7. 36. sqq.).

IN SANCTA ET MAGNA FERIA QUARTA.

Satis vos nuper recreavit Christus apud Zachæum convivatus. Ubi enim Christus convivatur, ac cum hominibus recumbit, atque ejusdem loci et mensæ nobiscum particeps est, ad lætitiâ omnia vertuntur. Quis enim publicanus, quæ meretrix, vel quis ingentia operatus mala, cæli terræque Conditorum videntem in publicani domum ingressum, et spicarum datorum humanum panem manibus accipientem, uvarumque largitorem ex potus consortio torcularibus benedicentem, id non festum et celebritatem jure dici censuerit? Hoc vere festus dies est, hoc vere angelici convivii gaudium; quod dominus cum servis, Deus cum hominibus, judex cum reis communis mensæ consors videatur. Ideoque enim in terram venit non deserens cælum; et factus est homo, non exuens divinitatem, ut in mari ambulans, eos qui in vite pelago fluctibus agitabantur, a peccato retraheret; ac vicos et urbes circumiens, angiportus, vias et cursus peragrans, eos qui in triviis errabant quasi oves sine pastore, in proprium suum ovile reduceret. Ipse enim est qui ovem perditam querit, qui nonaginta novem relinquit ad unius perquisitionem. Unam enim querebat, non quod alias multas despiceret, nec quod unam gregi anteferet; sed nonaginta novem relinquebat; sciebat enim has tuto in caula versari; et unam circummeundo querebat, ne esca diaboli fieret. Ovis enim sine pastore, feris paratum prandium est; animaque non obsignata, demonum patet in idibus. Quamobrem nuper Zachæum, ut ovem ex ore lupi abripuit, in caulam immisit et signaculo dignatus est. Quemadmodum enim pastor qui errantem quærit ovem, aliud animal tractabile relinquit, ut libere pascens, vagabundam ovem pertrahat: sic et Dei Verbum carnem quam ex Virgine assumpsit, quasi ovem in pascuis, in mensa Zachæi relinquit, ut ex communi convivio ad consortium alliciens, sensim et quasi clanculum ovili ipsum adjungeret. Sed hoc non intelligentes Pharisæi murmurabant, videntes illum cum publicanis edentem. Verum illi quidem, utpote utres veteres, dirumpantur; non enim possunt novum doctrinæ vinum excipere; nos vero post benignum illum pastorem incedamus. Ille enim, qui Zachæum publicanum apostolorum gregi adjungit, meretricem quoque, mille malis obnoxiam, ex diaboli faucibus avulsam, intemerato ovili restituit. Ut vero Christi benignitatem, Pharisæorum insaniam ediscatis, necnon peccatricis mulieris palinodiam: ipsæ vobis Evangelii voces apponam: nam si lectionis seriem audiat, facile sensum dictorum percipietis. Rogabat, inquit, Jesum quidam Pharisæorum, ut manderet cum illo, et ingressus domum Pharisæi discubuit (Luc. 7. 36). O gratiam inenarrabilem! o benignitatem ineffabilem! cum Pharisæo convivatur, et publicanum non repellit; meretrices admittit, Samaritanos alloquitur, Chananaeam responsione dignatur, et hæmorrhoidisæ limbram concedit! Etiam: medicus enim est, omnesque curat agritudines, ut omnibus prosit, malis et bonis, ingratis et gratiam referentibus. Quapropter nunc a Pharisæo invitatus, in domum ingreditur, lactenus malis refertam. Ubi enim Pharisæus erat, ibi nequitia officina, peccatorum receptaculum, arrogantia diverticulum. At etiamsi domus illius hac conditione esset, non dedignatur accedere Dominus: ac jure quidem. Quemadmodum enim sol non læditur, cum radios suos in lutum immittit; imo etiam ingra-

tam ejus foeditatem abstergit, nihil ex illo mutans: sic et Christus ut sol justitiæ omnem exserendum et turpem locum invadit, ac foetidum peccatum bonitatis suæ radiis absorbit, non contumelia affectus secundum divinitatis rationem, non immutationem, non foeditatem passus. Quamobrem Pharisæus invitanti facile annuit; idque pacate, nec vitam ejus redarguens: primo ut invitatos sanctificaret, atque invitanti, familiam, et ciborum lautitiam; deinde ut ostenderet incarnationem non esse phantasiam, quod discubuerit, comederit, biberit, cibos absumpserit. Alioquin vero quia meretrix adventura erat, ac fervidum illum ardentemque poenitentia modum ostensura, invitanti Pharisæo statim annuit, ut illa coram scribis et Pharisæis sua deplorans mala, doceret eos quomodo oporteat peccatores de peccatis suis gementes Deum placare. Ecce, inquit, mulier in civitate, quæ erat peccatrix (Luc. 7. 37). Mulier peccatrix, primum diaboli rete, inductio ad errorem, transgressionis magistra; auxiliatrix quidem, sed quæ inimica comprobatur; quæ natura quidem pulchra est, proposito autem improba deprehenditur, mortis causa, quæ ligni pulchritudinem ostendit, et totum paradysum perdidit. Et ecce mulier, inquit, in civitate, quæ erat peccatrix: Evæ pondera gestans, et multis onusta malis. Priorum ejus malorum copiam dicam, ut larga ipsi collata dona noscatis. Deus ex Adami late-re os assumens, ipsumque carne vestiens, Evam efformavit, quam mulierem vocatam Adamo adjutricem dedit: sed postquam peccavit et legem transgressus ejectus est ex paradiso, ac mortem in ultionem accepit; ne genus morte absumptum funditus interiret, connubium cum morte pugnatum, ut illud seminet, hæc metat: hæc secat, illud germinet. Quod autem postquam morti subjecti fuerant, connubii gratia data sit; hæc palam est, quod Adam postquam egressus est ex paradiso Evæ copulatus sit. Scriptum est enim: Postquam exierat ex paradiso, tunc cognovit Adam uxorem suam (Gen. 4. 1). Ante peccatum ergo virginitas erat, quæ naturæ vestem impolutam servabat: post transgressionem vero, post latam sententiam mortis, nuptiæ inductæ sunt, quæ semper pullulando exhaustentem mortem vincerent, et germinando metentem superarent. Quoniam ergo lex nuptiarum ad successionem generis et augmentum naturæ data est: illa viro voluptatem inseruit, feminam vero blandam fecit, non ut amasiorum more ad coitum excitarentur, sed ut legitimo connubio copularentur. Quamobrem legitima connubii mixtio honorabilis est apud Deum; ea vero quæ voluptatis gratia exercetur, morti subijcitur. Nam *Honorable connubium et torus immaculatus: fornicatores autem et adulteros judicabit Deus (Hebr. 13. 4)*. Quæ igitur prolis gratia viris legitime copulantur, sine crimine sunt, ut Sara, Rebecca, Rachel, et si quæ aliæ similes: quæ vero voluptatis gratia juvenes ad libidinem provocant, utpote quæ templum Dei violaverint, corruptioni traduntur: *Si quis enim, inquit, violaverit templum Dei, disperdet illum Deus (1. Cor. 3. 17)*. Ex quorum numero erat ea, de qua agimus, peccatrix. Naturam quippe in negotiationem vertens, suæ genas rubricans, et arte formosa videri studens, juvenes ad lasciviam alliciebat, ipsosque in fornicationis barathrum immittebat. Hæc dico, non ut illam traducam pro iis quæ ante fecerat, sed ut laudem de repentina mutatione: dico enim quæ fuerit, ut os-

tendam quæ postea facta sit: narro ejus peccata et flagitia, ut demonstrem pœnitentiæ præclara gesta. Verum hæc quæ sine verecundia corpore antea utebatur, alios per cincinnos captiens, aliis per lacrymas blandiens, alios pigmentis fascinans, omnesque undique in lascivie cœnum advocans, turpem et lubricam cupiditatem in divinum et caelestem transfert amorem. Ut enim vidit Jesum modo libere et aperte Samaritanam alloquentem, modo Chananæam admittentem, alias hæmorrhœissam celebrantem ob furtum; et modo cum publicanis convivantem, modo Pharisæorum domos adeuntem; secum reputavit, Si meretrices, publicanos et peccatores admittit, usquequo libidine intemperanter ardens, peccati rure exhaurio? Non juvenis, non pulchra manebo; omnia quippe transeunt, omnia marcescunt, flores, lilia, vultus forma. Quid ergo pro factis patiar? Jam enim gehennæ ignem cogito; jam animam meam resipiscentia invadit, quia in perniciem juvenum vi et arte pulchra videri curavi: in vicis civitatis, in foro, in iivis currebam, ut reti pedibus utens, linguam in sagenam adhibens. O quot adolescentes illecebris cepi, impudentes oculos circumferens? Nam ad exitium spectatorum culta, modo cincinnis multis caput in turrin erigebam, modo calamistratas comas ex vertice in frontem evagari sinebam, modo genas fuce rubricans et oculos depingens, modo lacrymarum stillas fundens, blanditiis animam interimebam. Quid jam de me flet? quem medicum infinitis morbis reperiam? Si hominibus gesta mea enuntiem, inutilis erit mihi hæc confessio. Sed occultabone mala mea? At latere nequeo; quem enim latere possim? quo igitur fugiam, cum ubique judici occurram, qui non apparet quidem, sed ubique mala mea coarguit? Una mihi spes salutis relicta est; unum mihi viaticum ad vitam prostat, ut Jesum cognoscam, et ad ipsum accurram. Nam qui publicanos excipit, non repellit meretricem; qui cum Pharisæis convivatur, peccatricis lacrymas non recusabit. Quia igitur scio ipsum apud Simonem quempiam Pharisæum diversari, virum celebrem et peccatorem, ad illum accurram. Sed quid ab eo petam? oculorum sanitatem? Sed temporanea esset gratia. Morbi curationem? Sed hæc non tanta res est: æterna quippe mors est præsentis gravior. Corporea omnia mittens, medelam animæ requiram. Unam quippe video impendentium malorum solutionem, si Judicem videam, si ultionis tempus prævertam. Imitator Rahab meretricem; mulieris virtutem sequar. Nihil enim a nobis requirit Deus, nisi voluntatis mutationem. His pie consideratis, cum animum suum ad fidem incendisset, ad Jesum ingreditur, quo loco illa recumbebat, pristinam impudentiam in fiduciam vertens. Nihilque dicit; neque enim audebat: nam sciebat cogitationum inspectorem non egere verbis. Quid enim poterat ei dicere, qui omnia sciebat? se peccavisse, se multa mala operatam esse, se et amantem et amatam publicam voluptatem coluisse? Hæc Deo nota erant, non modo facta, sed etiam in intimo cogitata animo. Sciens ergo ipsum omnia nosse, nihilque ipsum posse latere, lingua quidem silet, sed lacrymis loquitur. *Stans, inquit, secus pedes ejus, lacrymis cepit rigare pedes ejus.* Sed licet lingua non loqueretur, ineffabilibus gemitibus vociferabatur, cordis contritionem declarans, et de peccatorum multitudine triumphans, absurdas cogitationes, pravas cupiditates, improba facta, iniqua colloquia traducens. Nullum enim erat ex malis quæ fecerat, quod non lacrymis deploraret: sciebat enim se eorum quæ confitebatur remissionem accipere. Nam ait: *Dixi, Confitebor adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem cordis mei (Psal. 51. 5).* Nec modo silentio loquebatur, cordis gemitibus Domino supplicans, sed et habitu pulchritudinem pœnitentiæ depingebat. Lacrymabatur, ut quæ multum risisset, pulchris lacrymis malum risum abluens: stillis oculorum genarum sordes abluens, ut in quibus peccaverat, in iis amoveretur a malo; in quibus inique

egerat, in iis legislatorem placaret. Ut enim Davi qui lectum illegitimo coitu sedaverat, sic lacrymis abluit: *Lavabo, inquit, per singulas noctes lectum meum; lacrymis meis stratum risum rigabo (Psal. 6. 7):* ita et hæc per quos oculos juvenes multos ad lasciviam allexerat, lacrymis fontes emittens, sordes peccatorum lavatu difficiles abluabat: ipsa sibi parans lavacrum pœnitentiæ, lacrymas. Lacrymæ quasi aquam ministrabant: illa vero invisibiliter a Christo peccatorum remissionem accipiebat. Imo vero Abrahamum non imitans modo, sed et superans, pedes Christi lavabat. Ille namque apposito labro aquis abluabat, et linteo abstergebat; hæc vero non hausit aquam, sed lacrymarum fontes emittens. Jesu pedes abluabat. Ne vero lacrymis peccatricibus sanctos pedes contumelia afficeret, pulchris capillis ut linteo usa, abstergebat pedes: videreque erat totam mulierem ad famulatum Jesu incumbentem. Oculi namque superne, ut fontes, lacrymarum rivos emittebant; anima, quasi labrum substrata, stillas ex pedibus defluentes excipiebat; cincinnati vero tergebant, lintei officio fungentes: manus alabastrum unguenti tenentes, divinos pedes ungebant, unguentum unguento colentes: *Unguentum enim effusum nomen tuum (Cant. 1. 2),* inquit. Vides quomodo ingratos Judæos superaverit mulier peccatrix, divinarum legum ignara. Illi namque lapidibus ipsum impetebant, hæc vero unguenti odore recreabat. Sed Judæi quidem, ut ingrati, stulti et improbi, benefico mala retribuabant, lapidibusque salutabant angularem illum lapidem: hæc vero ungebat unguento pedes illos, qui sui causa in sacro ligno crucis totam diem mansuri erant. Et quid dico illam ingratorum Judæorum populum vicisse, quando totum etiam sanctorum chorum superavit? Gratiam enim accepit, quam nec reges nec dynastæ consequuti sunt: nam *Reges Tharsis et insulæ munera offerent, et adorabunt eum omnes reges terræ (Psal. 71. 10).* Atque secundum prophetam, et dederunt munera et procul adoraverunt; sed nullus eorum pedes Jesu osculatus est. Quomodo enim venerunt magi, supplicationis consortiam habentes steliam? verum illi procul stipabant ipsum, ordinis sui modum agnoscentes: *Cælum enim mihi thronus est, inquit, terra vero scabellum pedum meorum (Isai. 66. 1).* Laudetur ergo mulier, quæ totius orbis honorem sortita est: pedes immaculatos, quorum pulverem gentes et familiae lingunt, pedes, inquam, immaculatos tetigit: cum Joanne corpus Christi partita est. Ille namque recubuit supra pectus; divinam quippe doctrinam inde oportebat haurire; hæc vero pedes illos qui pro nobis ambulabant excepit. Verum Christus, qui non de peccato judicat, sed pœnitentiam laudat; qui non præterita punit, sed futura explorat; præteritorum ejus malorum non recordatus, mulierem tergit, et laudat pœnitentiam, justificat lacrymas, et coronat propositum: Pharisæus vero miraculum cernens, mente percellitur, et invidia concitatus, mulieris pœnitentiam non admittit; sed eam quæ sic Dominum honorabat convicio impetit, dignitatemque ejus qui honorabatur minuit, ignorantiam illi attribuens. *Videns autem, inquit, Pharisæus qui vocaverat illum, dixit intra se: Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum, quia peccatrix est.* O stulte et insipiens, et omnino Pharisæe! hæc dicens non mulieris mores, sed propositum tuum accusas, dicens eum ignorare quæ sit illa mulier. Ergo non illum ut Deum omnia cognoscentem invitatione tua honorasti? ergo, o insignis accusator et sycophanta! vocas quidem illum ut Deum qui benedicere possit, contra illum vero clamas ut hominem, qui nihil plus quam nos sciat? *Hic, inquit, si esset propheta, quam te melior est, o Pharisæe, mulier illa in Siemnis, quæ eum prophetam esse non noverat, et primo conspectu Servatorem confessa est dicens: Domine, rideo quia propheta es tu (Joan. 4. 19)!* Quam mirabilior hæc peccatrix, cujus peccatum vides, et pœnitentiam non conspicias, sed damnas illam, quam Judex ab-

βόρβορον τῆς ἀκολασίας προσκαλούμεν, τὸν αἰσχρὸν αὐτῆς καὶ ἡδουπαθῆ ἔρωτα εἰς θεῖον καὶ ἐπουράνιον μεταβάλλει φίλτρον. Ὡς εἶδε γὰρ Ἰησοῦν, ποτὲ μὲν ἀδώς τῆ Σαμαρείτιδι διαλεγόμενον, ποτὲ δὲ τὴν Χαναναίαν προστιέμενον, ἄλλοτε τῆς αἰμορροούσης ἀνακηρύττοντα τὴν κλοπὴν, καὶ πῆ μὲν τελώναις συνεσθίοντα, πῆ δὲ τῶν Φαρισαίων τοὺς οἴκους καταλαμβάνοντα, ἐλογίζατο· Εἰ πόρνας καὶ τελώνας καὶ ἁμαρτωλοὺς προσίεται, μέχρι πότε ἀκαθέκτως οἰστρώσα τὸ τῆς ἁμαρτίας πέλγος ἀντὼ; Οὐ μενῶ νέα, οὐ μενῶ καιρῆ πάντα γὰρ παρέρχεται, πάντα μαραινεται, καὶ ἀνοη καὶ κρίνα καὶ τῶν προσώπων τὰ κάλλη. Τί οὖν πάθω ἐφ' οἷς ἔδρασα; Ἡὸν γὰρ τὸ τῆς γενένης πῦρ ἐννοῦσῆ ἡγή μου τὴν ψυχὴν μεταγνώσις λαμβάνει, ὅτι ἐπ' ἐλευθερίῳ τῶν νέων βιαζομένη φανήνα; καλῆ, ἐν ταῖς ἀγυαῖς τῆς πείρας, ἐν ταῖς ἀγοραῖς, ἐν ἀμφόδοις ἔτρεχον, δίκτυον μὲν τοὺς πόδας ἔχουσα, καὶ σαγήνην τὴν γλώσσαν. Ὁ πόσους νεανίσκους κατέθελγον, βλαστῶν ἀναιδείας βλέμμα περιφέρουσα! Ἐπὶ λύμῃ γὰρ τῶν θεατῶν ὠραζομένη, πῆ μὲν πολυπλόκοις σειραῖς τὴν κεφαλὴν ἐπέργου; πῆ δὲ νομάδας πλοκάμων ἐκ κορυφῆς εἶων κατὰ μετώπου πλανᾶσθαι; Ἄλλοτε δὲ τὰς παρεϊάς ἐφοινίξα, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς κατέγραπον, καὶ ἄλλοτε δακρῶν λιθάδας ἤρπυον, τῆ κολακίᾳ ἐκτραχηλίζουσα τὴν ψυχὴν. Τίς οὖν ἐπὶ τούτοις γένομαι; τίνα ἰατρὸν εὖρω τῶν ἀπερίων τούτων παθῶν; Ἐὰν ἀνθρώποις; τὰ κατ' ἐμαυτῆν εἴπω, ἀνωρελῆς μοι γένηται τῆς ἐξαγορεύσεως ὁ τρόπος. Ἀλλὰ καλύψω τὰ κακά; Ἀλλ' οὐ δύναμαι λαθεῖν· τίνα γὰρ λάθω, λαθεῖν μὴ δυναμένη; ποῦ οὖν φύγω, πανταχοῦ τὸν δικαστὴν εὐρίσκουσα, τὸν μὴ φαινόμενον μὲν, πανταχοῦ δὲ διελέγχοντά μου τὰ κακά; Μία μοι σωτηρίας ἐπιπέλειται ἐλπίς, ἐν μοι ἐφθόδιον πρόκειται ζωῆς, τὸ τὴν Ἰησοῦν ἐπιγνώναί, καὶ αὐτῷ προσδραμεῖν. Ὁ γὰρ τελώνας προσδεχόμενος, οὐκ ἀπαναινεταὶ πόρνην· ὁ Φαρισαίος συνεσθίον, οὐ παραιτεῖται τῆς ἁμαρτωλῶς τὰ δάκρυα. Ἐπεὶ οὖν ἔγνω, ὡς παρὰ Σίμωνι Φαρισαίῳ κατέγεται ἀνδρὶ λαμπρῷ καὶ ἁμαρτωλῷ, δραμοῦμαι πρὸς αὐτόν. Ἀλλὰ τί αἰτήσω προσελθούσα; ὀφθαλμῶν ὑγίαιαν; Ἀλλὰ πρόσκαιρος ἡ χάρις. Νόστο ἀπαλλαγῆν; Ἀλλὰ μικρὸν τὸ κατόρθωμα· ὁ γὰρ αἰώνιος θάνατος τοῦ παρόντος ἐστὶ βαρύτερος. Πάντα παρῆσα τὰ τοῦ σώματος, τὸ τῆς ψυχῆς ἐπισητήσω ἱαμα. Μίαν γὰρ εὐρίσκω λύσιν τῶν ἐπηρμένων κακῶν, ἐὰν τὸν δικαστὴν εἶδω, ἐὰν προλάβω τὴς κολάσεως τὸν καιρὸν. Μιμησομαι Ῥαῦβ τὴν πόρνην· γυναικὸς τὸν ἐνάρετον μεταδιώξω τρόπον. Οὐδὲν γὰρ παρ' ἡμῶν βούλεται Θεὸς ἢ γνώμης ἐναλλαγῆν. Ταῦτα εὐσεβῶς ἐπισκεψαμένη, καὶ τὴν διάνοιαν πρὸς πίστιν ἐπιλείψασα ἐπισέρχεται τῷ Ἰησοῦ, ὅπου ἀνέκειτο, τὴν προτιέραν ἀναίδειαν εἰς ὑπόθεσιν παρῆρησίαι λαβούσα. Καὶ λέγει μὲν οὐδὲν· οὐ γὰρ ἐτόλμα· ἤδει γὰρ ὡς ὁ τῶν λογισμῶν ἔσφορος οὐ δεῖται λόγων. Τί γὰρ εἰπέεν εἰγε τῷ πάντῃ εἰδοῦτι; ὅτι ἤμαρτεν; ὅτι πολλῶν κακῶν ἐργαῖς γέγονεν; ὅτι ἐρώσα καὶ ἰρωμένη τὴν πάνδημον ἡδουπῆν ἐθεράπευσε; Ταῦτα Θεῷ ὅληα ἦν, οὐ πραττόμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἀφανεί τῆς ψυχῆς βουλευτηρίῳ γινόμενα. Εἰδοῦσα οὖν ὡς πάντα οἶδε, καὶ λαθεῖν αὐτὸν δύναται [803] οὐδὲν, σιωπᾶ μὲν τὴν γλώσσαν, λαλεῖ δὲ τοῖς δάκρυσι. *Στάσα γὰρ, φησί, πύρι τοὺς πόδας αὐτοῦ κλαίουσα, ἤρξατο βρέχειν τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσιν.* Ἀλλ' εἰ καὶ μὴ γλώσση ἐλάλει, ἀλλὰ στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ἐφθέγγετο, τὸν συντριμμὸν τῆς καρδίας ἀνακαλύπτουσα, τὸ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν θριαμβεύουσα, λογισμοὺς, τὰς ἐναγεί, ἐνθυμήσεις, τὰς βεθλόους πράξεις, τὰς παρανόμους, ὀμιλίαις ἐκπομπεύουσα. Οὐδὲν γὰρ ἦν τῶν πεπραγμένων αὐτῆ κακῶν, ὃ μὴ δάκρυσιν ἐξετραγῶδει· οἶδε γὰρ ὅτι ὡν ὠμολόγει τὴν ἀμνηστίαν ἐλάμβανεν. *Εἶπα γὰρ, φησί, Ἐξήγορησώ κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ Κυρίῳ καὶ σὺ ἀρήνησθαι τὴν ἀρέθειαν τῆς καρδίας μου.* Καὶ οὐ μόνον ἀλαλήτως ἐφθέγγετο τοῖς στεναγμοῖς τῆς καρδίας δυσωπούσα τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ σχήματι τὸ τῆς μετανόιας διέγραψε κάλλος. Ἐδάκρυε μὲν, ὡς πολλὰ κατέσασσε, τοῖς καλοῖς δάκρυσι τὴν κακὴν ἐκπύουσα γέλωτα, ταῖς δὲ βάνισι τῶν ὀφθαλμῶν τὸν τῶν παρεϊῶν ἐκπύουσα ῥύπον, ἵνα ἐν οἷς ἤμαρτεν, ἐν τούτοις, καὶ ἀποχορηγῆσθαι, ἐν οἷς ἠνόμησεν, ἐν τούτοις τὸν νομοθέτην ἐξιλεωσῆται. Ὅσπερ γὰρ τὴν κοίτην, ἣν ἐκθέσμιμ ἔμιαν σὺμπλοκῆ, δάκρυσιν ἀπέπλυνεν ὁ Δαυὶδ· *Λούσω γὰρ, φησί, καθ' ἐκάστην γόνατα τὴν κοίτην μου, ἐν δα-*

κρυσι μοι τὴν στερνωτήν μου βρέξω· οὕτω καὶ αὐτῆ, δι' ὧν ὀφθαλμῶν πολλοὺς ὡν νέων εἰς ἀκολασίαν ὑπέστρεψε, ἁκρῶν ἀφείσα πηγῆς, τὸν δῶσπλυτον τῆς ἁμαρτίας ἀπέπλυνε ῥύπον, αὐτῆ ἐαυτῆ λουτρῶν μετανόιας προβαλλομένη τὰ δάκρυα. Τὰ μὲν γὰρ δάκρυα, ὡς ὕδωρ, ταύτη παρεῖχε, τὴν δὲ ἄρεισιν ἀοράτως παρὰ τοῦ Χριστοῦ ὑπέδεχετο. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν Ἀβραάμ τάχα οὐ μισομένη μόνον, ἀλλὰ νικῶσα, τοὺς πόδας ἀπέπλυνε τοῦ Χριστοῦ. Ὁ μὲν γὰρ νιπτῆρα θεὸς ὕδασιν ἀπέπλυνε, καὶ λεντίῳ κατέμασσε· αὐτῆ δὲ οὐχ ὕδωρ ἀντλήσασα, ἀλλὰ κρουνὸς δακρῶν ἀφείσα, τοὺς πόδας ἀπέπλυνε τοῦ Ἰησοῦ. Φεισαμένη δὲ μὴ δάκρυσιν ἁμαρτωλοῖς ἀγίους ἐνυθρίση πόδας, τὸ τῶν τριχῶν κάλλος, ὡς λέντιον ὑποβάλλουσα, ἀπέμασσε τοὺς πόδας. Καὶ ἦν ἰδεῖν ὅλον δι' ὅλου τὸ γύναιον πρὸς θεραπέαν τοῦ Ἰησοῦ καμπτόμενον. Οἱ μὲν γὰρ ὀφθαλμοὶ ἀνωθεν, ὡς κρῆνη, δακρῶν ἐτεμπον ὄχετους· ἡ δὲ ψυχὴ, ὡς περ νιπτῆρα, ὑποκειμένη, τὰς ἐκ τῶν ποδῶν ἀποσταζούσας ἐδέχετο βάνιδας· οἱ δὲ πλόκαμοι ἀπέμασσαν, λεντίου πληροῦντες σχήμα· αἱ δὲ χεῖρες τὸ ἀλάσαστρον τοῦ μύρου κατέχουσαι, τοὺς θεοὺς ἤλειπον πόδας, μύρω τὸ μύρον τιμῶσαι. *Μύρον γὰρ, φησὶν, ἐκκενωθῆν ἐνομά σου.* Εἶδε; πῶς ἐνίκησε τὴν ἀχάριστον τῶν Ἰουδαίων γνώμην γυνὴ ἁμαρτωλῆς, καὶ θεῖον ἀμνηστος νόμον. Οἱ μὲν γὰρ λίθοις αὐτὸν ἐβαλλον, ἡ δὲ τοῖς τῆς εὐωδίας ἠύφρανε μαρτοῖς. Ἀλλ' Ἰουδαῖοι μὲν, ὡς ἀτύνητοι καὶ ἀγνώμονες, κακοῖς ἤμελιοντο τὸν εὐεργέτην, λίθοις τὸν ἀκρογωνιαῖον φιλοφρονούμενοι λίθον· ἡ δὲ μύρω ἤλειψε τοὺς πόδας τοὺς μέλλοντας δι' αὐτὴν πανημέριον ἐπὶ τῆς ἱερείας ἱστασθαι τοῦ σταυροῦ. Καὶ τί λέγω ὅτι τὸν ἀχάριστον Ἰουδαίων ἐνίκησε δῆμον, ὅπου γε ὅλων τῶν ἀγίων ὑπερηκόντισε τὸν χορὸν; Ἐλαβε γὰρ χάριν, ἦν οὐχὶ ἔλαβον βασιλεῖς, ἧς οὐκ ἔτυχον δυναστικοί. *Βασίλεις γὰρ θάρασις καὶ τῆσι δῶρα προσοῦσι, καὶ πρὸς κωνήσουσιν αὐτῷ πάντας οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς.* Καὶ ὅδε κατὰ τὸν προφήτην, καὶ ἔδωκαν τὰ δῶρα, καὶ πόρβηθεν προσεκύησαν· ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ ἐφίλησε (πῶς γὰρ ἦλλον μάγο, λαθόντες ἀστέρα τῆς ἱερείας σύμμαχον;) ἀλλὰ πῶρβηθεν ἐδοροφῶρον, τῆς οἰκείας τάξεως τοῦ μέτρον γινώσκοντες. *Ὁ οὐρανὸς γὰρ μοι, φησὶ, θρόνος, ἡ δὲ γῆ τὸ ὑπόποδιον τῶν ποδῶν μου.* Ἐπαινείσθω τοῖνον ἡ γυνὴ, ὡς ὄλη; τῆ; γῆς τὴν τιμὴν ὑποδεξαμένη· ποδῶν ἀχράτων, ὡν τὸν χοῦν ἔθνη καὶ πατρία λείψουσι, ἦφατο, ποδῶν ἀχράτων· ἐμερίσατο πρὸς Ἰωάννην τοῦ Χριστοῦ τὸ σῶμα. Ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ στήθους ἀνέτισσε· θεῖαν γὰρ αὐτόθεν διδασκαλίαν ἀπομάσσεσθαι εἶδε· ἡ δὲ τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν βαλίζοντας πόδας ὑπέπλησεν. Ἀλλ' ὁ Χριστὸς μὲν ὃ μὴ τὴν ἁμαρτίαν κρίνων, ἀλλὰ τὴν μετένοιαν ἐπαινῶν, ὃ μὴ τὰ παρελθόντα κολάζων, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα δοκμάζων, ἀμνηστία παρελθῶν τὰ παρελθόντα αὐτῆς κακὰ, τιμᾶ τὴν [803] γυναῖκα, καὶ ἐπαινεί τὴν μετένοιαν, δικαιοῖ τὰ δάκρυα, καὶ στεφανοῖ τὴν πρόθεσιν· ὃ δὲ Φαρισαῖος ὁρῶν τὸ θαῦμα, πληττεται τὴν διάνοιαν, καὶ φθόνῳ βαλλόμενος οὐ παραδέχεται τῆς γυναικὸς τὴν μετένοιαν· ἀλλὰ καὶ τὴν οὕτω τιμῆσαν τὸν Κύριον ἐπιβραβεῖ τὴν λοιδορίαν, καὶ τοῦ τιμηθέντος ἐλαττοῖ τὴν ἀξίωμα, ἀγνοῖαν αὐτοῦ καταψιφίζόμενος. *Ἰδὼν γὰρ, φησὶν, ὁ Φαρισαῖος, ὃ καλεῖται αὐτόν, εἶπεν ἐν ἑαυτῷ· Οὗτος εἰ ἦν προφήτης, ἐγίνωσκεν ἂν τίς καὶ ποταπὴ ἡ γυνὴ, ἣτις ἀπτεται αὐτοῦ, ὅτι ἁμαρτωλὸς ἔστιν.* Ὁ ἄγρων καὶ ἀσύνετα, καὶ τὰ ὅλα Φαρισαῖα! ταῦτα λέγων, οὐ τῆς γυναικὸς διελέγχει τὸν τρόπον, ἀλλὰ τῆς ἰδίας κατηγορεῖς προαιρέσεως, ἀγνοῖαν αὐτὸν λέγων τὸς ποτε ὑπῆρχεν ἡ γυνὴ. Οὐκοῦν οὐχ ὡς Θεὸν πάντα γινώσκοντα τῆ κλήσει ἐτίμησας; οὐκοῦν, ὡ λαμπρῆ κατήγορε καὶ συκοφάντα, λαλεῖς μὲν αὐτῶν ὡς Θεὸν καὶ εὐλογῆσαι δυνατόμενον, καταδοξῆς δὲ αὐτοῦ, ὡς ἀνθρώπου καὶ μηδὲν ὑπὲρ ἡμᾶς· εἰδότες; *Ὁστος, φησὶν, εἰ ἦν προφήτης, Καὶ πῶσον σου βεβλιῶν, ὡ Φαρισαῖε, ἡ ἐν Σικίμοις γυνὴ, ἡ μὴ προφήτην εἰδοῦσα, καὶ ἐκ πρώτης ὄψεως τὸν Σωτήρα ὀμολογήσασα εὐγνώμων· Κύριε γὰρ, φησὶν, ὅρω διὲ προφήτης εἰ σὺ.* Πῶσων δὲ θαυμασιωτέρα καὶ αὐτῆ ἡ ἁμαρτωλῆς, ἧ; τὴν μὲν ἁμαρτίαν ὁρᾷ, τὴν δὲ μετένοιαν οὐ βλέπει, ἀλλὰ καὶ κατακρίνει, ἦν ὁ κριτὴς δικαιοῖ, καὶ μέμψη καὶ ψέγει, ἦν ὁ Θεὸς ἀποδεξάμενος στεφανοῖ, ὅτι ἰδούσα παρὰ σοὶ Θεὸν ἐν ἀνθρώπου μορφῇ κατακείμενον, ἔγνω καὶ ἐτίμησε, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἐκκαλύψασα τραύματα, ἔλεον ἤτησε, καὶ τῶν βεβιωμένων τὴν ἀμνηστίαν! Σὺ

δὲ τιμῆσας τῇ κλήσει, ἀτιμάζεις τῇ λοιδορίᾳ λέγων· *Εἰ ἦν προφήτης, ἐρίνωσκεν ἂν καὶ τις καὶ ποταπὴ ἢ γυνή, ἥτις ἀπειται αὐτοῦ.* Ἄθυμε, ἐπειδὴ τὰ σὰ οὐκ ἤλεγες κακῶς, ἀγνοίαν αὐτοῦ καταψήφισεν; ἐπειδὴ τὴν πολλοῖς κακοῖς βεβαρημένην σου στέγην ὑπήλαθεν, ἀναίρει; αὐτοῦ τὴν γνῶσιν; ἐπειδὴ ἤξισεν ἀνακλιθῆναι μετὰ σοῦ, καὶ χεῖρα ἐπιβαλεῖν τοῖς ἐδέσμασί σου ἐπένευσε καὶ οὐκ ἀπηξίωσεν, ἕνα αὐτὸν τῶν πολλῶν νομίζεις; Ἄγιος δὲ ἦσθα ξενοδοχῆσαι Θεῷ, ἢ τράπεζαν παραθεῖναι τῷ ἐτοιμάζοντι τράπεζαν ἐν ἐρήμῳ; Ἄλλὰ φιλόανθρωπος ὢν, οὐ παρητήσατο καὶ παρὰ τῶν σῶν οἰκετῶν πόμα καὶ σιτίον ὑποδέξασθαι. Τί οὖν αἰτίας ἀφιλόανθρωπον Δεσπότην, ὡ Φαρισαῖε, τὸν ὁμοίως εἰς πάντας τὸν τῆς χρηστότητος ζυγὸν ταλαντεύοντα; τί δὲ τὸν κύνωπα τῆς γυναικὸς διυλίζων, τὴν κάμηλον τῶν οἰκείων κακῶν καταπίνεις; καὶ ἐπὶ σὲ μὲν μακροθύμου εἶναι τὸν Θεὸν βούλει, ἐπὶ ταύτην δὲ ἀπότομον; τί ἐπ' ἄλλοις ἐγκλήμασι παροξύνεις τὸν δικαστήν, ἐπὶ τοῖς οἰκείοις συγγνώμην αἰτῶν; τί συνεφωνήσατε σὺ καὶ Ἰουδαὶς πειρᾶσαι τὸν Κύριον; Σὺ μὲν γάρ, ὡς καθαρὸς ἀπὸ βύπτου, ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι διασύρον τὴν ἀνθρωπίνην, ἀγνοίαν καταψήφισεν Θεοῦ· ὁ δὲ, ὡς φιλόπτωχος ἀγανακτεῖ λέγων· *Τίς ἡ ἀπώλεια τοῦ μύρου τούτου; ἠδύνατο γὰρ πρᾶθῆναι πολλοῦ, καὶ δοθῆναι πτωχοῖς.* Ὡς τῆς ἀγνώμονος γνώμης! ὡ τῶν ἀχαριστῶν τρέπων! ἀπώλειαν τίθεις, Ἰουδα, τὴν θεραπεῖαν τοῦ Χριστοῦ, καὶ μάταιον ἀνάλωμα καλεῖς τὸ εἰς τιμὴν προχωρήσαν Θεοῦ; Πόσον ἐδώκαμεν ὡν ἐλάδομεν; Λογισαμεθα ἄφ' οὐπερ ὁ κόσμος ἀνεδείχθη, πόσον παρὰ τῆς αὐτοῦ φύσεως ἐλέους βέουσι ποταμοί! καὶ οὐ λογίζεται ὁ Θεὸς ζημίαν τὴν ἀφθονίαν· πόσας ἢ γῆ εὐωδίας φαστάνει! πόσας βόδων καὶ κρίνων, καὶ στύρακα καὶ νάρθων καὶ στάκτην, καὶ τέλλα, ἄφ' ὧν τὸ καλὸν κατασκευάζεται μύρον! καὶ οὐ λογίζεται ὁ Θεὸς ἀπώλειαν. Καὶ ἵνα μικρὸν ἀλάδαστρον μύρου τοῖς ποσὶ τοῦ Χριστοῦ ἐπιχεθῆ γογγύζει; καὶ οὐκ οὖν προκίνα αὐτὸ ἐλαθεν, ἵνα γογγύσῃ; Ἐλαβε μύρον, καὶ ἔδειξε μετανοίας τρέπων· ἔλαβε δάκρυα, καὶ ἔστησε πηγὴν ἀμαρτημάτων. Ποία οὖν ἐστὶν ἀπώλεια, εἰ ἐσώθη ἡ γυνή, δι' ἣν ὁ παράδεισος ἀπεκλείσθη, δι' ἣν Ἄδὰμ συνεξεδίχθη; Ἄλλὰ ἐλύπησε τοῦτο [804] Ἰουδαὶν· εἰκότως· καὶ γὰρ τὸν διάβολον ἐλύπησεν αὐτῆς ἡ σωτηρία. Εἶδε γὰρ δι' αὐτῆς λοιπὸν τὸ γένος πρὸς μετάνοιαν μεταβαλλόμενον· καὶ δάκνεται, καὶ ἀνιάται, οὐκ ἔχων λοιπὸν δίκτυον, δι' οὗ θηράσει τὸν ἀνθρωπίνον· ὄθεν καὶ σὲ εἰς τὸ γογγύσαι παρώρμησεν. *Εἰς τί, φησὶν, ἡ ἀπώλεια αὐτῆς; ἠδύνατο γὰρ πρᾶθῆναι πολλοῦ.* Ἦδη πρᾶσις, Ἰουδα; ἦδη προδοσίαν μελετᾷς, κακῶν ἀρχή; Ἄλλ' ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἐλέγχει αὐτοῦ τὴν νόσον, οὐ γυμνοῖ τὸ φιλόργυρον, ἵνα μὴ τὴν μέλλουσαν προδοσίαν ἀνακρούσῃται. Χριστὸς δὲ ἐπὶ πάντων λέγει· *Τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί;* τί πρὸς τοῖς προλαβοῦσι κακοῖς κακίζετε τὴν ἀνθρωπίνην; Αὐτάρκως ἔκαμε τὸ τῶν γυναικῶν γένος· μηδεὶς αὐτῶν τῆς σωτηρίας ἐμποδίζετω· μηδεὶς σκωπτέτω τὴν λούσαν μύρω τοῦς πόδας, τοῦς ὑπὲρ αὐτῆς βαδίζοντας ἐπὶ γῆς. Τοῦς πτωχοῦς γὰρ ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν· λάβετε δὲ καμὲ μετὰ τῶν πτωχῶν· δι' ὧμας γὰρ ἐπτώχευσα πλουσίους ὢν, ἵνα ὕμεις τῇ ἐμῇ πτωχείᾳ πλουτήσητε. Ἀναίρειτέ με, καὶ οὐκ ἐγκαλῶ· ἔνταφιάζει με αὐτῆ, καὶ γογγύζετε; *Βαλοῦσα γὰρ αὐτῆ τὸ μύρον ἐπὶ τοῦ σώματός μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν.* Οὐκ αἰδῆ οὖν, Ἰουδα, ὅτι αὐτῆ μὲν ἀμαρτωλῶς οὕσα μύροις με τιμᾷ, σὺ δὲ ἀπόστολος ὢν πράσι με καθυβρίζεις; Καὶ ἡ μὲν γυνὴ τὰ πρὸς τάφον ἐτοιμάζει, ὁ δὲ μαθητὴς τῷ θανάτῳ προδίδωσιν. Ἀμαρτωλῶς ἐστὶν ἡ γυνή, οἶδα· ἀλλ' οὐδὲν εἶχέ μοι χαρίσασθαι, ἢ πηγὴν δακρύων· πηγὴ τὴν πηγὴν ἔξευμενίζουσα, ἀκτῆμονι διδασκάλῳ ἄλλον ἱλαστήριον προσκομίζουσα. Ἄλλὰ καὶ δοκιμάζεις, ἄθυμε, τὸ μύρον τριακοσίων δηνάρων ἄξιον εἶναι λέγων; δοκιμάζεις δὲ, οὐχ ἵνα αὐτῆς τὴν μεγαλοψυχίαν ἐπαινέσῃς, ὅτι ἔδωκε τὸν ἕκαστον συναχθέντα πλουτοῦ ἐἰς τιμὴν μύρου κατηνάλωσεν, ἀλλ' ἵνα γογγύζων δείξῃς ὡς ἀπεικτακῶ περιπέπασε κακῶς, τοσοῦτον ζημιωθεὶς. Ἄλλ' οὐ μέγα, εἰ τριακοσίων δηνάρων στερῆσιν δυσχεραίνεις, ὅπου τριάκοντα λαβὼν ἀπέδου τὸν Κύριον. *Τί γὰρ, φησὶ, θέλειστέ μου δοῦναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν;* Ἄβλιε, δοῦλος δεσπότην πωλεῖ; ἀντίστραπτὰ ἢ τάξεις; καὶ ἐγὼ μὲν σε τῆς ἀμαρτίας τῷ οἰκείῳ ἠνοῦμαι ἀλματι, σὺ δὲ με τριάκοντα ἀπεμπολεῖς ὀβολῶν; Εἰ δὲ

ἀνθρώπος Θεὸν πωλεῖ (δεδοσθῶ δὲ ὅτι πωλεῖ), τίς ὁ ἠνοῦμενος; πόσου δὲ τις ἀγοράσει Θεόν; τί δὲ καὶ εὐωνοὺν ποιεῖς τὸ πρᾶγμα; τριάκοντα τις ὀβολῶν Θεὸν πωλεῖ ἐν ἀνθρώπου μορφῇ; ὡς οἰκῆτην, ὡς βάρβαρον; Κἀν διακρίνον, πόσου μὲν τὸν ἐνοικούντα Θεόν, πόσου δὲ τὸν φαινόμενον ἀνθρώπον. *Τί μοι, φησὶ, θέλετε δοῦναι;* Σὺ τί θέλεις λαβεῖν; ἐκεῖνοι γὰρ οὐδὲν ἔχουσι δοῦναι ἀντάξιον Θεοῦ. *Καὶ ἔστησαν αὐτῷ, φησὶ, τριάκοντα ἀργύρια.* Τριάκοντα ὀβολῶν ἡμισθὸν τις ἰατρὸν πωλεῖ; ἰατρὸν, τυφλοῦς ὀμματοῦντα, χωλοῦς πρὸς ὄρμον ἐγείροντα; Ταῦτα λέγω, ἵνα σου κατηγῆσω τὴν διάνοιαν. *Τί κόπους παρέχετε τῇ γυναικί;* ὅτι τὸν ἐν νεκροῖς ἐλεύθερον, καὶ πρὸ τοῦ θανάτου ὡς νεκρὸν ἐτίμησεν; ὅτι διὰ τοῦ μύρου τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως τὴν χάριν προεστῆμανεν; Ἄλλὰ σὺ μὲν καρπὸν τῆς προδοσίας τὴν σχοῖνον ἔξεις· ταύτης δὲ ἡ μνήμη, ὅπου ἐὰν κηρυχθῆ τὸ εὐαγγέλιον, ἀνεξάλειπτος ἔσται. Εἶπε, καὶ γέγονε τὸ ἔργον οὕτως· ὅτι τὸ τοῦ Ἀαρὼν, τὸ τοῦ Ἐλεαζάρ πέπανται μύρον, καὶ τὸ κέρας κρηγῆσε, τὸ δὲ ἀλάδαστρον ταύτης παντὶ τῷ αἰῶνι ἐπεκτείνεται, ἀκένωτον ἔχων τῆς μνήμης τὴν εὐωδίαν. Ἄλλὰ πρὸς τὸν Ἰουδαν οὕτω, πρὸς δὲ τὸν Φαρισαῖον γογγύζοντα ὁ Χριστὸς οὕτω λέγει· *Σίμων, ἔχω σοὶ τι εἰπεῖν.* Ὡς χάριτος ἀφράστου! ὡς φιλανθρωπίας ἀρρήτου! Θεὸς καὶ ἀνθρώπος κοινολογούντα, καὶ προτίθησι πρὸς ἐλπίαν καὶ κανόνα φιλανθρωπίας ἐκλύων αὐτοῦ τὴν πονηρίαν. *Σίμων γὰρ, φησὶν, ἔχω σοὶ τι εἰπεῖν,* ὁ μὲν δὲ τῶν παλαιῶν εἶπον, οὐ πατριάρχῃ, οὐ προφήτῃ, οὐ νομοθέτῃ. Τότε μὲν γὰρ ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, [805] ὄδοντα ἀντὶ ὄδοντος ἐξήτησαν, τὸ δίκαιον ἀπαιτοῦν· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ δύνασθε φέρειν τὸ δίκαιον, χάριν ἀνείσάγω τῷ νόμῳ, ἀλάτῃτον σοὶ μυστήριον ἔρω. Ὁ δὲ φησὶ, *Διδάσκω, εἰπέ.* Δύο χρεωφειλέται ἦσαν ἐν ἀνδρῶν. Ὅρα Θεοῦ σοφίαν· ἀποσιωπᾷ τὴν γυναῖκα, ἵνα μὴ κακουργήσῃ τὴν ἀπόκρισιν. *Ὁ εἰς, φησὶν, ὠφελεῖ δηνάρια πεντακόσια, καὶ ὁ ἕτερος πενήτηκοντα.* Φοβερὸς τοῦ διεγῆματο; ὁ τρόπος· γραμματεῖόν ἐστιν ὁ ἡμέτερος βίος, ἀοράτως γράφον καὶ λογισμοῦς καὶ πράξεις καὶ ὀφθαλμῶν βεμβασμούς καὶ ψυχῆς κινήματα. Ἄλλὰ λύει τὴν φύβον ὁ φιλόανθρωπος δικαστής, ὁ τὰ χειρόγραφα διαβήσων τῆς ἀμαρτίας, καὶ οὐ μόνον διαβήσων, ἀλλὰ καὶ λαβαίνων τοῖς ὕδασι τοῦ βαπτίσματος, ἵνα μὴ ἔχουσι στοιχείου ἢ συλλαβῆς ἀπομεινάν ὑπόμνημα γίνονται τῶν παρωχηκότων κακῶν. *Μὴ ἔχόντων οὖν, φησὶν, αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο.* Εἶδες τὴν ἀνδρωτὸν δανειστήν, πῶς δανείζει μὲν, οὐκ ἀπολαμβάνει δέ; πῶς δὲ ἀγνωμονοῦμενος οὐ ναρκᾷ, ἀλλ' ἔπιπται αὐτοῦ τοῖς αὐτοῖς ἢ χεῖρ; *Μὴ ἔχόντων, φησὶν, αὐτῶν ἀποδοῦναι, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο.* Ἀφῆκε, μὴ ἐχόντων, οὐχὶ μὴ θελόντων· ἕτερον γὰρ μὴ ἔχειν, καὶ ἕτερον μὴ θέλειν. Οἶδόν τι λέγω· Θεὸς οὐδὲν παρ' ἡμῖν ζητεῖ, ἢ μετάνοιαν· ὄθεν βούλεται ἡμᾶς χαίρειν αἰεὶ καὶ προστρέχειν τῇ μετανοίᾳ. Ἐάν οὖν θελόντων ἡμῶν μετάνοια, τὸ πλῆθος τῶν ἀμαρτιῶν ἄτονον τὴν μετάνοιαν ἡμῶν δείξῃ, οὐ παρὰ τὸ μὴ θέλειν, ἀλλὰ παρὰ τὸ μὴ ἔχειν, οὐκ ἐκτινύομεν τὸ χρέος. Διὰ τοῦτο οὖν λέγει· *Μὴ ἔχόντων αὐτῶν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἰδὼν αὐτοῦς βουλομένους μὲν διὰ μετάνοιας ἀποδοῦναι τὸ χρέος, μὴ δυναμένους δὲ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀμαρτιῶν, ὡς φιλόανθρωπος αὐτοῖς συνεχώρησεν, οὐκ ἀπὸ πράξεως, ἀλλ' ἀπὸ προαιρέσεως ἐλευθέρωσας τῆς ὀφειλῆς; καὶ τὸ ὑπόχρεον. Μὴ ἔχόντων οὖν αὐτῶν ἀποδοῦναι, μὴ μαστίζας, ἢ στρεβύλας, μὴ ὑβρεῖ παραδοῦς, ἀμφοτέροις ἐχαρίσατο. Τίς οὖν αὐτῶν ὀφείλει πλεον ἀγαπήσθαι; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων εἶπεν· Ὑπολαμβάνω, ὅτι ὁ πλείον ἐχαρίσατο. Βλέπε τοῦ Φαρισαίου τὸ δεινὸν ὡς εἶδεν αὐτὸν τῷ λόγῳ ἤδη τῆς ἀληθείας ἀποκλειόμενον, τὸ Ὑπολαμβάνω, θέθεικε, φοβούμενος τελείων τὴν ἀπόκρισιν δοῦναι. Ὁ δὲ Κύριος οὐ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀνέγραφεν, ἀλλὰ τὴν ἀπόκρισιν ἀρπάσας, λέγει αὐτῷ· Ὅρθως ἀπεκρίθης. Καὶ στραφείς πρὸς τὴν γυναῖκα, τῷ Σίμωνι ἔφη· *Βλέπετε ταύτην τὴν γυναῖκα ἀμαρτωλῶν, τὴν σοὶ μὲν ἀπηγορευμένην, ἐμὰ δὲ σωζομένην; Εἰσηλύθη εἰς τὸν οἶκόν σου· ὡς γὰρ οἶκος, καὶ οὐκ ἐμὸς, ὁ λοιδορίας μεστός· ὕδωρ ἐπὶ τοῦς πόδας μου οὐκ ἔδωκα, πόδας τοῦς διὰ τὸ κωνιαθέντας, τοῦς κόπον ὑπομείναντας· ἵνα κόπων τοῖς κοπιώντας πεφορτισμένους ἐλευθέρωσω· ἐξ ἡμιστίας τὴν τιμὴν προσήνεγκας, τὰ μὲν ἄνω θαυμάσια, τὰ δὲ κάτωθεν μὴ θεραπεύσας. Ἄλλὰ σὺ μὲν ὄδωρ εἰς τοῦς**

solvit; et conviciaris ei, quam Deus suscipiens coronat: quia videns Deum apud te in hominis forma recumbentem, ipsum agnovit et coluit, et animæ suæ vulnera ostendens, misericordiam petit et primitivæ vitæ suæ oblivionem? Tu vero qui invitatione honoravisti illum, convicio inhonoras dicens: *Si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier, quæ tangit eum*. Vecors, quia mala tua non coarguit, ignorantiam illi attribuis? quia in tuas malis multis onustas ædes intravit, cognitionem illi auferis? quia dignatus esse tecum recumbere, et manum inmittere in cibos tuos, e vulgo quenpiam esse putas? Dignusne eras qui Deum hospitio exciperes, aut mensam apponeres ei qui paravit mensam in deserto? At ille, benignus cum esset, non recusavit a famulis suis potum et cibum accipere. Cur ergo incusas clementem Dominum, o Phariseæ, qui benignitatem erga omnes suam æqua lance ponderat? cur culicem mulieris excolans, malorum tuorum camelum devoras? et hominum erga te patientem, erga illam trucem esse peroptas? cur circa aliena crimina iudicem concitas, circa tua veniam petis? cur inter te et Judam convenit ut tentetis Dominum? Tu enim, quasi mundus a sorde, mulierem ob peccata traducens, de ignorantia Deum accusas; ille vero quasi pauperum amans indignatur dicens: *Ut quid perditio hujus unguenti? poterat enim venditari multo, et dari pauperibus* (Matth. 26. 8. 9). O improbum animum! o ingratos mores! perditionem vocas, Juda, Christi cultum, et vanam impensam dicis, id quod cedit in honorem Dei? Quantum dedimus pro iis quæ accipimus? Cogitemus quanta, ex quo mundus conditus est, ab ejus natura misericordiae flumina manarint, neque illam copiam detrimento sibi esse putat Deus? quantos suaves odores germinat terra? quantam rosarum et liliorum fragrantiam, et styracem et cardum et stacten, aliaque ex quibus optimum unguentum conficitur? neque illud Deus perditionem reputat. Et tu quod parvum unguenti alabastrum pedibus Christi effusum sit, obmurmuras? an ideo murmuras, quod in dotem illud acceperit? Accepit unguentum, et ostendit penitentiae modum: accepit lacrymas, et fontem peccatorum obstruxit. Quamnam igitur est hæc perditio, si servata est mulier, per quam paradisi clausus fuerat, per quam Adam simul ejectus fuerat? Sed illud Juda: dolori fuit; jure quidem: nam ejus salus diabolum dolore affecit. Videbat enim per illam totum genus ad penitentiam deinceps mutandum esse. Hinc mordetur et dolet, quod non deinceps rete habeat, quo venetur hominem: unde etiam te ad murmurandum concitavit. *Ut quid, ait, perditio hæc? poterat enim venditari multo*. Jamne venditio adest, Juda? Jamne proditorem meditaris, malorum princeps? Sed Jesus ejus morbum animi non coarguit, non ejus avaritiam detegit, ne futuram proditorem coliberet. Christus porro omnibus dicit: *Quid molesti estis huic mulieri* (Id. v. 10)? cur ad præcedentia mala hoc etiam malum ipsi adjicitis? Sat laboravit seminarum genus: nemo earum salutem obicem ferat: nemo traducat eam quæ unguento linivit pedes illos, qui pro ipsa ambulabant in terra. Pauperes enim habetis vobiscum, me quoque cum pauperibus accipite: propter vos enim pauper factus sum, cum dives essem, ut vos paupertate mea ditesceretis. Occidistis me, nec accuso vos: illa sepulturam curat meam, et murmuratis? *Mittens enim hæc unguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit* (Id. v. 12). Non te pudet, Juda, quod hæc, peccatrix cum sit, unguentis me honoret; tu vero, apostolus cum sis, venditionis mihi contumeliam inferas? Mulier parat ea quæ ad sepulturam spectant; discipulus vero morti tradit. Peccatrix est mulier, ut novi, sed nihil habuit quod mihi offerret nisi fontem lacrymarum: fons fontem placat, indigenti magistro alium placandi modum admovent. Sed tu pretium exploras, o vecors, et unguentum trecentis denariis

æstimas? æstimas vero, non ut usus munificentiam laudes, quod totas male partas divitiarum unguenti emptione consumpserit; sed ut murmurando ostendas, te in magnum incidisse malum, tanta mulctatum pecunia. Sed non magnum est, si trecentorum denariorum jacturam ægre feras, quando triginta denariis Dominum vendidisti. *Quid vultis mihi dare, inquit, et ego vobis eum tradam* (Matth. 26. 15)? Miser: servus Dominum vendit? inversus est ordo. Ego te sanguine meo a peccato redimo; tu vero me triginta obolis vendis? Quod si homo Deum vendat (deur autem quod vendat), quis emptor erit? quanti Deum quis emet? cur vili pretio emendum proponis? quis triginta obolis Deum vendet in forma hominis? an ut servum, an ut barbarum? Saltem discerne quanti Deum, quanti hominem qui oculis conspicitur. *Quid vultis, inquit, mihi dare?* Tu quid vis accipere? illi enim nihil dare possunt Deo comparandum. *Et constituerunt ei, inquit, triginta argenteos*. An quis medicum gratis curantem triginta obolis vendit? medicum, qui cæcis visum restituit, claudos ad cursum habiles reddit? Hæc dico ut tum instituat animum. *Quid molesti estis huic mulieri?* an quia eum, qui in mortuis liber est, ante mortem ut mortuum honore affecit? an quia per unguentum sepulture et resurrectionis gratiam præsignificavit? Sed tu quidem resurrectionis fructum laqueum habebis; hujus vero memoria, ubicumque prædicatum fuerit evangelium, nunquam delebitur. Dixit, et res sic evenit. Nam Aaronis et Eleazari unguentum et cornu desit, hujus vero alabastrum omne sæculum pervadit, ejusque memoriæ bonus odor non evacuatur. Sed Judam sic, Phariseum vero murmurantem hoc modo Christus alloquitur: *Simon, habeo tibi aliquid dicere* (Luc. 7. 40). O gratiam ineffabilem! o benignitatem inenarrabilem! Deus et homo colloquuntur, Christi problema proponit, et benignitatis normam, ut Pharisei solvat æquitiam. *Simon, inquit, habeo tibi aliquid dicere*: quod nemini veterum dixi, non patriarchæ, non prophete, non legislatori. Tunc enim oculum pro oculo, dentem pro dente secundum jus exigebam: verum quia jus illud ferre non potestis, gratiam pro lege induco, inenarrabile tibi mysterium dicam. Ille vero ait, *Magister, dic. Duo debitores erant cuidam viro* (Id. v. 41. et seq.). Vide sapientiam Dei: mulierem tacet, ne ille responsonem maligne verteret. *Unus, inquit, debebat denarios quingentos, alius quinginta*. Terribilis narrandi modus: vita nostra syngrapha est, in qua invisibiliter describuntur cogitationes, opera, oculorum conversiones, animi motus. Sed metum solvit benignus Judex, qui peccati chirographum decreti discindit; nec modo discindit, sed etiam aquis baptismatis abluit, ut ne vestigium elementi vel syllabæ manens, præteritorum monumentum malorum esset. *Non habentibus illis, inquit, unde redderent, donavit utrisque*. Viden' humanum sceleratorem, quomodo sceleretur, nec exigit? quomodo etiam erga ingratos non torpescat, sed illis etiam manus expandatur. *Non habentibus, inquit, illis unde redderent, donavit utrisque*. Dimisit non habentibus, non autem volentibus: aliud enim est non habere, aliud nolle. Exempli causa; Deus a nobis nihil requirit nisi penitentiam: quare vult nos gaudere semper et ad penitentiam accurrere. Si ergo nobis penitere volentibus, peccatorum multitudo penitentiam nostram infirmam ostendat, non quod nolimus, sed quod non habeamus, debitum non solvimus. Ideo ergo dicit, *Non habentibus illis, ut ostenderet se, convideret illos volentes quidem per penitentiam debitum reddere, non valentes autem ob multitudinem peccatorum, utpote benignum ipsis dimisi-se, nec exactu, sed ex proposito voluntatis ipsos a debito liberasse*. *Non habentibus igitur illis unde redderent, non flagris, non tormentis, non contumelias adhibitis, donavit utrisque. Quis ergo eorum magis diligere debet?* Respondens Simon dixit, *Æstimo quia is, cui plus donavit*. Vide Pharisei cautelam: ut vidit se verbo vo-

ritatis exclusum, illud, *Estimo*, protulit, perfectam dare responsonem metuens. Dominus vero non mentem ejus, sed responsonem abripiens, dixit illi: *Recte respondisti. Et conversus ad mulierem Simoni dixit: Vides hanc mulierem peccatricem, quæ a te repellitur, a me servatur? Intravi in domum tuam; tua enim non mea domus est, quæ est convicio plena; aquam pedibus meis non dedisti, pedibus propter te pulvere conspersis, qui labores sustinuerunt, ut eos qui laborant et onerati sunt a labore liberem. Dimidiam partem honoris obtulisti, dum superiora miratus, inferiora non excoluisti. Sed tu quidem aquam pedibus meis non dedisti; hæc vero fontes lacrymarum e palpebris emittens, peccati sui sordes absterxit. Osculum mihi non dedisti; utinam nec Judas dedisset, qui osculo me prodidit! hæc autem, ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos. Oleo caput meum non unxit: nam Oleum peccatoris non impinguet caput meum (Psal. 140. 5); quomodo enim caput honorasset, qui pedes neglexerat? hæc vero pedes etiam, ut in prophetia ferebatur, unguento unxit: Unguentum enim, inquit, evacuatum nomen tuum (Cant. 4. 2); evacuatum, non effusum. Quia enim vas Judaicæ sententiæ sordidum erat, ideo ex*

alabastris vestro in pedibus meis evacuatum est unguentum, ut ex me in gentes boni odoris gratia emanaret. Propter quod dico tibi. Remittuntur ei peccata multa: quia tu, cum me contubernalem excepisti, non osculo honorasti, non unctione excoluisti; hæc vero quæ multorum oblivionem malorum impetravit, honoravit me et lacrymis et unguentis, quasi duplicem craterem miscens. Beatam ergo prædicemus mulierem, quæ Evæ mala obtexit; peccatricem illam meretricem, quæ bona conciliat, quæ poenitentiam modos ostendit, quæ benignitatis legem aperuit, quæ ipsum judicem advocatum habuit, quæ lacrymis iudicii lamentum vicit. Quotquot ergo adestis, imitamini ea quæ audistis, ac meretricis non voluptatem, sed solum amulamini. Voluptas quippe solum genuit, solum solutionem conciliavit. Aluente ergo corpus vestrum, non aquis, sed lacrymis; ungue membra, non unguentis, sed castitate; induite, non texturam ex serico, sed incorruptum continentiam vestimentum; ut eandem consequamini gloriam, gratiam emittentes Agno Dei, qui tollit peccatum mundi. Ipsi gloria, honor et adoratio, cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN ILLUD, PATER, SI POSSIBILE EST, TRANSEAT A ME CALIX ISTE (Matth. 26. 39). IN MAGNA PARASCEVE.

Non dissimiles sunt Ecclesiæ doctores matri prolis amanti, quæ nullum laborem recusat ut dilectissimos filios nutriat. Quemadmodum enim illa mammam proferens perennem lactis escam dilecto infanti præbet: ita et Ecclesiæ doctor, mentis suæ mammam filiis Ecclesiæ proferens, cum animi desiderio lac sugere hortatur: ac sicut mater postquam infans lac sugere desit, durior panem in micæ re-olvens, olera que condita, et igne emollita in cibum asserens vitam tenellis infantibus subministrat: ita et doctor post institutionem divinorum sermonum, quasi misso lacte, panem verbi explicatu difficilis gladio Spiritus dissecans, ac diversas interpretationes speculationesque Scripturarum in manū doctrinæ mixtionem colligens, verbi cibum attemperatum filiis suis imperat. Idcirco nos, dilecti, postquam præteritis diebus vos facili sermone tanquam lacte nutritivimus, ad doctrinæ speculationem vos agamus, Spiritu sancto vobis sermonis cibum condiente. Panis autem verbi in mensa Scripturarum nobis talis apponitur: Cur Dominus noster Jesus Christus, qui pro omnium vita passionem et mortem subiturus venit, cum ad præclaram crucem accederet, dixit: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*. Plerique enim sapientiarum scopum non intelligentes, nec attendentes thesaurum in hoc dicto absconditum, metum ipsi imputant. Sed agite nos quoque, dilecti, cum ipso sicut infantes colloquamur, ut ejus sensa in nobis quasi infantes transferamus. Dicamus ergo illi non ut perfecti, sed sicut infantes: Quare, Domine, veniens ut pro nobis patereris et crucifigereris, times et sic precaris: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*? Si te ipsum exinanisti formam servi accipiens, nemine cogente, cur nunc altum rogas et dicis, *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*? Atqui coarctabaris et festinabas ad hunc calicem bibendum dicens: *Baptismo habeo baptizari: et quomodo coarctor, usquedum bibam illum* (Luc. 12. 50)? et qui coarctabaris et festinabas ad bibendum illum, jam recusas et dicis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix*? num ignorabas te pro nobis mortem esse passurum? Atqui tu dicebas, *Oportet Filium hominis tradi et crucifigi, et tertia die resurgere* (Matth. 16. 21). Cur ergo, cum prope crucem advenisti, recusas et dicis, *Si possibile est, transeat hic calix*? Et si hoc volebas, cur Petrum te cohibentem increpasti? dico-

bas enim: *Oportet Filium hominis crucifigi et sepeliri, et tertia die resurgere*. Dicebat vero Petrus: *Abstine, Domine, non erit tibi hoc*: cui indignatus dicebas, *Vade post me, satana, scandalum es mihi, quia non sapiens ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum* (Matth. 22. 25). Si ergo illum tunc increpasti ut humana loquentem, cur nunc illud quæris quod ille impedire volebat, et dicis: *Pater, si possibile est, transeat hic calix*? To Creatorem visibilium et invisibilium esse discimus: nam morbos tactu manus curasti, mortuorum reoluta corpora verbo firmasti, fontes sanguinis per simbrias vestimentorum exsiccasti, ex quinque panibus quinque millia virorum satiasti, ventis et mari imperasti, et omnia tibi cum tremore obediunt; et tot miraculorum Opifex, qui mortem solvisti, nunc mortem times et dicis: *Pater, si possibile est, transeat hic calix*? Si tu mortem times, in quo tandem vite spem habebimus? si mortem times, quomodo dicis, *Ego sum vita et resurrectio* (Joan. 11. 25)? Vita enim et resurrectio mortem nunquam timebunt. Quid sibi vult illud quod dicis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix*? num tu ignoras, qui nosti omnia antequam fiant? ignoras num possibile sit hunc calicem transire? Et quomodo dicebas, *Nemo novit Patrem, nisi Filius* (Matth. 11. 27)? et Patrem nosti, quo majus nihil est, an vero calix possit transire necesseis? cur Paulus quoque dicit, *Non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus* (Hebr. 4. 13. et 12); ac rursus, *Vita enim sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et peritogens usque ad divisionem animæ et spiritus, compagum quoque et medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis*. Si ergo nulla est creatura invisibilis in conspectu ejus, sed omnia nuda et aperta sunt oculis ejus, quomodo tu nunc ut ignorans dicis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix a me, nisi quodpiam occultum mysterium sit in verbo*? Non tibi competit, Domine, tale dictum: nam Deus es, Dei Filius, Verbum, sapientia, virtus, lux, sol justitiæ, fons immortalis, vita æterna, nobis qui peccato mortui sumus resurrectio. *Pater, si possibile est, transeat hic calix*. O quam difficile dictum est, quam arduum, quam obscurum! o quam arctum et quam multos exercitat homines! Duce nos, Domine, hoc verbi tui mysterium: nam tui sumus, et tibi credidimus. Ne extollatur in blasphemiam sua Enno-

πόδας μου οὐκ ἔδωκας, αὐτὴ δὲ πηγὰς δακρύων ἐκ τῶν βλεφάρων ἀφείσα. τῆς ἀμαρτίας αὐτῆς τὸν ῥύπον ἀπέσμηξεν. *Σὺ μοι φίλημα οὐκ ἔδωκας*· ὡς εἶθε μήτε Ἰούδας ὁ φιλήματι τὴν προδοσίαν ἐργασάμενος· αὐτὴ δὲ, ἀφ' ἧς εἰσηλθὼν, οὐ διέλιπε καταφιλοῦσά μου τοὺς πόδας. *Ἐλαίω τὴν κεφαλὴν μου οὐκ ἤλειψας*· Ἐλαιὸν γὰρ ἡμαρτωλοῦ μὴ λιπαρῶν τὴν κεφαλὴν μου· πῶς γὰρ εἶχε τὴν κεφαλὴν τιμῆσαι, ὁ ποδῶν ἀμελήσας; αὐτὴ δὲ καὶ τοὺς πόδας προφητικῶς ἤλειψε μύρῳ· Μύρον γὰρ, φησὶν, ἐκκενωθὲν δρομῶ σοι· ἐκκενωθὲν, οὐκ ἐκχυθὲν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ σκεῦος τῆς Ἰουδαϊκῆς γνώμης ὑπόσαθρον ἦν, διὰ τοῦτο ἐκ τῆς ἀλαστοροδοτικῆς ὕμνων ἐν τοῖς ποσὶ μου ἐξεκένωθη τὸ μύρον· ἵνα δι' ἐμοῦ εἰς τὰ ἔθνη μετοχευθῆ τῆς εὐωδίας ἡ χάρις. Οὐ χάριν, λέγω σοι, ἀφῆνται αὐτῆς αἱ ἀμαρτίαι αἱ πολλαί· ὅτι σὺ μὲν ὁμωρόφιόν με δεξάμενος, οὐ φιλήματι ἐτίμησας, οὐδὲ ἀλείμματι ἑθεράπευσας· αὐτὴ δὲ πολλῶν κακῶν ἀμνηστὶαν λαβοῦσα,

ἐτίμησέ με, ἐκ [806] δακρύων καὶ μύρων οἶονε διφυῆ κρατῆρα κερασαμένη. Μακαρίσωμεν οὖν τὴν ἀνθρώπου, τὴν τὰ τῆς Ἐβας καλύψασαν κακὰ, τὴν ἀμαρτωλὸν, τὴν πύρην, τὴν πρόξενον τῶν ἀγαθῶν, τὴν δειξάσαν μετανοίας τρόπους, καὶ γυμνίσασαν φιλανθρωπίας νόμον, τὴν αὐτὸν τὸν κριτὴν συνήγορον ἐσχηκυῖαν, τὴν δάκρυσι νικήσασαν τὸν τῆς κρίσεως ὄδυρμόν. Ὅσοι οὖν πάρεστε, ζηλώσατε ἄπερ ἠκούσατε, καὶ τῆς πόρνης μὴ τὴν ἴδω- νὴν, ἀλλὰ τὸν θῆνον μιμήσασθε. Ἡ ἡδονὴ μὲν γὰρ τὸν θῆνον ἐγέννησεν, ὁ θῆνος δὲ τὴν λύσιν προεξένησε. Λούσατε οὖν ὑμῶν, μὴ ὑδασίν, ἀλλὰ δάκρυσι, τὸ σῶμα· ἀλείψατε μὴ μύροις, ἀλλὰ ἀγνεῖα τὰ μέλη· ἐνύδασθε μὴ τὰ ἐκ σηρῶν ὑφάσματα, ἀλλὰ τὸ ἀσθαρτον τῆς σωφροσύνης ἱμάτιον· ἵνα τῆς αὐτῆς τύχῃτε δόξης, χάριν ἀναπέμποντες τῷ ἀμνῷ τοῦ Θεοῦ, τῷ ἀφροντῆ τῆν ἀμαρ- τῶν τοῦ κόσμου. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσ- κύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ, Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ. Τῇ μεγάλῃ Παρασκευῇ.

Οὐδὲν ἀπεικασίν οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι μη- τρὶ φιλοτέκνω, πάντα τόνον καὶ κάματον ὑπομένουση διὰ τὴν τῶν φιλετῶν τέκνων ἀνατροφὴν. Ὡς γὰρ ἐκείνη τὸν μασθὸν προτίχουσα, τὴν τοῦ γάλακτος ἀκάματον τροφήν τῷ φιλάτῳ παρέχει, ὡσαύτως καὶ ὁ τῆς Ἐκ- κλησίας διδάσκαλος τὴν θηλὴν τῆς διανοίας προβαλλό- μενος τοῖς παισὶ τῆς Ἐκκλησίας, πόθω ψυχῆς ὑφ- ἔλκειν τὸ γάλα τοῦ λόγου παρακαλεῖ. Καὶ ὡσπερ ἡ μήτηρ μετὰ τὴν ἐκ τοῦ γάλακτος ἀνατροφῆς διαγωγὴν, καὶ τὸν δύσθρυτον ἄρτον διαλύει, καὶ τὰ λαχανικὰ βρώ- ματα ἀρτύμασι νοστήσασα, καὶ πυρὶ περιλειώσασα, ὑπέρεισι τῆς ζωῆς τῶν οἰκείων τέκνων γίνεται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ διδάσκαλος μετὰ τὴν κατήχησιν τῶν θείων λογίων, καὶ οἶονε μετὰ τὴν γαλακτοτρο- φίαν, καὶ τὸν δύσερμῆνευτον ἄρτον τοῦ λόγου τῇ μα- χαιρῷ τοῦ πνευματικῆς διαλύσας, καὶ τῶν ποικίλων καὶ διαφόρων ἐρμηνευῶν καὶ θεωριῶν Γραφικῶν εἰς μίαν κρῆσιν διδασκαλίαν συναγαγῶν, νοστήμον τὸν λόγον τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τρεφομένοις παισὶ μεταδίδωσι. Διὸ δὴ καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, ἐν ταῖς προλαβοῦσαις ἡμέραις τοῖς εὐθυλύτοις λόγοις ὑμᾶς γαλακτοτροφῆσαντες, νῦν πρὸς διδασκῶν θεωρίαν ἀγώμεν, τοῦ ἁγίου Πνεύμα- τος νοστήμον ὑμῖν τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας ἀρτύοντες. Ἔστι δὲ ἡμῖν προκείμενος ἐπὶ τῆς τῶν Γραφῶν τρι- πλέξης, ὁ ἄρτος τοῦ λόγου τοιοῦτος· Διὸ τί ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὑπὲρ τῆς πάντων ζωῆς ἐλγλυθῶς ἀναδέξασθαι τὸ παθεῖν καὶ θανεῖν, ἐλθὼν ἐπὶ τὸν ἀοιδι- μον σταυρὸν λέγει· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ. Πολλοὶ γὰρ μὴ νοήσαν- τας τὸν σκοπὸν τῆς σοφίας, καὶ τὸν κεχυμένον θη- σαυρὸν ἐν τῷ ῥήματι, μὴ προσεσχηκότες, δειλιάς αὐτοῦ καταγγέλλουσι. Ἀλλὰ δεῦρο καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, τέως πρὸς αὐτὸν, ὡσπερ νῆπιον διαλεχθῶμεν, ἵνα τὰ ὑπ' ἐκείνου ἡμῖν νοήματα ὡς νηπίοις διαπορμεύσωμεν. Ἐκπῶμεν τοίνυν πρὸς αὐτὸν, οὐχ ὡσπερ τέλειοι, ἀλλ' ὡς νῆπιον· Τίνο; ἔνεκεν, Κύριε, ἐλθὼν τοῦ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν, ἐλθὼν τοῦ σταυρωθῆναι, δειλιάς καὶ εὐχῆ λέγων· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ; Εἰ ἐαυτὸν ἐκένωσας μορφήν ἰούλου λαθὼν, μηδενὸς σε ἀναγκάσαντος, τί νῦν ἄλλον ἀξιοῖς καὶ λέγεις· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω; Καὶ μὴ συνελθῶν καὶ ἐσπευδῆς τοῦ πιεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο. Ἐλέγεις γὰρ, Βάπτισμα ἔχω βα- πτισθῆναι· καὶ πῶς συνελθῶμαι, ἕως οὐ πῶ αὐτό; καὶ ὁ συνεχόμενος καὶ σπευδῶν τοῦ πιεῖν αὐτό, παρρι- τείς καὶ λέγεις· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Μὴ γὰρ ἠγνόεις, ὅτι ἡμελλες ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον ὑπομένειν; Καὶ μὴν σὺ ἔλεγες, ὅτι· Δεῖ τὸν Ἰὼν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι καὶ σταυρω- θῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι. Τί οὖν ἐλθὼν ἐγγύς τοῦ σταυροῦ παρριτῆ καὶ λέγεις· Εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω; Καὶ εἰ τοῦτο ἐβούλου, τί τῷ σπῷ μαθητῇ Πέτρῳ κωλύοντι σε ἐπιτί- μησας; Ἐλέγεις γὰρ, Δεῖ τὸν Ἰὼν τοῦ ἀνθρώπου σταυρωθῆναι καὶ ταφῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀνα- στῆναι. Ἐλέγεις δὲ καὶ Πέτρος· Ἰλεως σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο· πρὸς δὲ ἀνανακῆτας φησὶ,

Ἔγινε ὀπίσω μου, σατανᾶ· σκάνδαλόν μου εἶ, ὅτι οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. Εἰ οὖν ἐκεῖνῳ ἐπιτίμησας τότε, ὡς ἀνθρώπινα φηγο- μένω, τί νῦν ἐπιζητεῖς ὁ τότε ἐκεῖνος ἐκίλυε, καὶ λέ- γεις· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω; Σὲ κτιστὴν τῶν ὁρωμένων καὶ μὴ ὁρωμένων μαρθάνομεν εἶναι· καὶ γὰρ νόστους ἀφῆ χειρὸς ἑθερά- πευσας, καὶ νεκρῶν λελυμένα σίματα διὰ ῥήματος ἐπέψας, καὶ πηγὰς αἱμάτων κρυσπείδους ἱματίων ἐξή- ρανας, ἐκ πέντε ἄρτων πεντακισχιλίου ἀνδρῶς εἰς κῆ- ρον διέθρεψας, ἀνέμοις καὶ θαλάσῃ ἐπιτίμησας, καὶ πάντα σοι ὑπήκουσαν τρόμῳ· καὶ ὁ τοσοῦτον θαυμά- των δημιουργὸς, καὶ θανάτων λυτῆριος νῦν θάνατον φοβῆ, καὶ λέγεις· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω; Καὶ εἰ σὺ θάνατον φοβῆ, ἐν τίνι λοιπὸν ἐξομεν τῆς ζωῆς τὰς ἐλπίδας; καὶ εἰ φοβῆ θά- νατον, πῶς λέγεις, Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστα- σις; ζωὴ γὰρ καὶ ἀνάστασις θάνατον οὐδέποτε φοβεῖ- ται. Τί δὲ ἐστὶ καὶ ὁ λέγεις· Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω; Ἄρα ἄγνοεῖς, ὁ εἶδως τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ἄγνοεῖς; πότερον δυνα- τὸν ἐστίν, ἢ ἀδύνατον παρελθεῖν τὸ ποτήριον; Καὶ πῶς ἔλεγες· Οὐδέεις γινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός; καὶ τὸν μὲν Πατέρα ἐπιγινώσκεις, οὐ μείζον οὐδὲν ἔστι, τὸ δὲ ποτήριον, εἰ δυνατόν ἐστὶ παρελθεῖν, οὐ γινώσκεις; Πῶς δὲ καὶ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι· Οὐκ ἐστὶ κτίσις ἀφανῆς ἐνώπιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνά καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ; καὶ πόλιν, ζωὴ γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐρηγῆς, καὶ τωμά- τερος ὑπὲρ πάσαν μάχην διστομον, καὶ εὐκνού- μενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἀρ- μὸν τε καὶ μυελῶν, καὶ κητικὸς ἐνδυμῆσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας. Εἰ οὖν οὐκ ἐστὶ κτίσις ἀφανῆς ἐνώ- πιον αὐτοῦ, πάντα δὲ γυμνά καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, πῶς σὺ νῦν, ὡς ἄγνοων, λέγεις, Πά- τερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ, ἐάν μὴ τι ἢ ἀποκεκρυμμένον μυστήριον ἐν τῷ λόγῳ; Οὐ πρέπει σοι, Κύριε, ὁ λόγος οὗτος· Θεὸς γὰρ εἶ, Θεοῦ Υἱός, Λόγος, σοφία, δύναμις, φῶς, ἥλιος δι- καιοσύνης, πηγὴ ἀθάνατος, ζωὴ αἰώνιος, ἀνάστασις ἡμῶν τῶν τῇ ἀμαρτίᾳ τεθανατωμένων. Πάτερ, εἰ δυ- νατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω. Ὡς πῶς δυσ- ἐφικτός ἐστιν ὁ λόγος καὶ δυσθεώρητος καὶ δυσδιάκρι- τος; Ὡς πῶς στενός ἐστι καὶ θελιμμένος παρὰ πολλοῖς ἀνθρώποις; Δίδαξον ἡμᾶς, Κύριε, τὸ μυστήριον οὗτο τοῦ λόγου σου· σοῦ γὰρ ἐσμεν, καὶ σοὶ ἐπιστεύσαμεν. Μὴ ἐπαίρεσθαι ὁ γίγας ἐν τῇ βλασφημίᾳ αὐτοῦ Εὐνό- μιος, μηδὲ ὀνειδίζετω παρεμβολῆν Κυρίου Ἰσραὴλ· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἡμᾶς ὀνειδίζει, εἰς σὲ δὲ τὸν Δεσπό- την ἡμῶν ἀνατρέχει ἡ ὕβρις. Ἐξέγειρον τὸν ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ἐγκείμενον νοῦν, καθάπερ τὴν πρῶτον αὐτοῦ· δὸς ἡμῖν ἵνα λόγου λίθον, ἵνα δι' αὐτοῦ σφενδονήσαντες, τὸ κεφάλαιον τῆς δυσσεβείας αὐτῶν διαλύσωμεν, ἵνα γινῶ πάσα ἡ παρεμβολὴ σημερον, ὅτι οὐκ ἐστὶ Κύριος ὕψιστος, μόνος ἐκὼν πάσαν τὴν γῆν. Πολλὸς ἡμῖν ὁ αἰρετικῶν ἐπίκειται· σύλλογος, τί λέγων· Ὀρᾶς πῶς φοβεῖται καὶ δειλιάς; ὀρᾶς πῶς εὐχεται τῷ

Πατρὶ λέγων· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*; Νῦν Εὐνόμιος χαίρει, νῦν Ἄρειος εὐφραίνεται, ὡς εὐρηκότες ῥήματα βλάσφημα κατὰ τῆς ἀληθείας συρρίζοντα. Ἀλλὰ μὴ εὐφρανθεῖτε, πάντες οἱ ἀλλόφυλοι· συντριβὴ γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παλιντος ἡμᾶς. *Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός*. Γνωστε, ἔθνη, καὶ ἠττάσθε. Ἐάν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἠττηθήσεσθε, καὶ ἦν ἂν βουλήν βουλευθήσεθε, διασκεδάσει Κύριος. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Ὁ ποτήριον ζωῆς καὶ ἀθανασίας μεμεστωμένον! ὁ λαβόντες Εὐνόμιος καὶ Ἄρειος, τῆ οἰκεία κακοπιστία ἐπιβολώσαντες, ποτίζουσι τῷ πλῆθει ἀνατροπῆν δολερᾶν, οἱ τὴν ἐν αὐτῷ [808] γλυκεῖαν κρᾶσιν τῶν νοημάτων πικρὰν εἶναι νομίζοντες, καὶ ἤμετε τὴν, *Οὐαί*, φωνὴν φοβούμενοι, λεγούσης τῆς Γραφῆς· *Οὐαί τῷ ποτίζοντι τῷ πλῆθει αὐτοῦ ἀνατροπῆν δολερᾶν! Οὐαί οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺν, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν· οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς! Οὐαί οἱ συνετοὶ ἐν ἐννοσίς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες!* Ἡμεῖς δὲ, ἀγαπητοὶ, λαβόντες τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, τὴν ἐν αὐτῷ γέμισαν διδασκαλίαν πόθῳ ψυχῆς ἀρυσώμεθα. *Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστί, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Οὐχ ὡς σὺ νομίζεις, Ἄρειε, ἀρα δειλῆ ὁ Κύριος ἡμῶν, ἢ φοβούμενος τὸν θάνατον ταῦτα λέγει· πῶς γὰρ ἂν φοβῆθῃ ὁ ἐξουσίαν ἔχων θανεῖν καὶ μὴ θανεῖν; λέγει γὰρ· *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν*. Εἰ μὲν γὰρ ἠναγκάζετο ὑπὸ τινος, καλῶς ἔλεγες αὐτὸν δειλῆν· νῦν δὲ αὐτὸς λέγει, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν*· τοῦτ' ἐστίν, οὐκ ἀναγκάζομαι ὑπὸ τινος, ἐπεὶ καὶ ἔλεγεν· *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν*· ἀλλ' ὡσπερ ἑμαυτὸν ἐκίνωσα, μορφὴν δούλου λαβὼν, μηδενὸς με ἀναγκάζοντος, καὶ ἑμαυτοῦ τὸ σῶμα ὑποδόμησα. Ἡ γὰρ σοφία ὑποδόμησεν ἑαυτὴν οἶκον· τὴν αὐτὸν τρόπον δύναμαι καὶ λυθὲν μου τὸ σῶμα θανάτῳ διὰ τῆς ζωῆς ἔγειραι. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ λέγων, *Ἀύσατε τὸν γόνυ τούτου*, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Ὡστε οὖν οὐ δειλῶν, οὐδὲ φοβούμενος τὸν θάνατον ταῦτα λέγω, *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*, ἀλλ' ἀποκρύφου μουστῆριον λόγον προβαλλόμενος. Τοῦτο τὸ ῥῆμα δειλῆρ ἐστὶ τῷ διαβόλῳ· δεῖ με αὐτὸν τούτοις τοῖς ῥήμασιν ἀγκιστρεύσει. Εἶδὲ με ὁ διάβολος πολλὰ σημεία πεποιχότα, ὅτι νόσους ἀφῆ χειρὸς ἐθεράπευσα, ὅτι λεγεῖνας δαιμόνων ῥήματι ἐφυγάδευσα, ὅτι λεπρῶν χαλαζώματα δίκην πύου τῷ λόγῳ ἀπέξετα, ὅτι παραλυμένα γόνατα φωνῆ ἔτηξα, ὅτι ἀνέμοις καὶ θαλάσση ἐπετίμησα, καὶ πάντα μοι ὑπήκουσαν τρόμῳ· καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων θεωρήσας με εἶναι Ἰῶν Θεοῦ, ἐνόησεν ὅτι, Ἐάν ἐγὼ σταυρωθῶ, ἐκείνος ἀπάλευε· ἐάν ἐγὼ κατέλιθω εἰς τὰ καταχθόνια, τοὺς μοχλοῦς αὐτοῦ τοὺς σιδηροῦς συντριψῶ, καὶ τὰς πύλας αὐτοῦ τὰς χαλκᾶς συνθλάσω. Καὶ ταῦτα θεωρήσας, φοβούμενος φεῦγει στήσας τὸ πολυτήμητόν μοι [τῷ] τρόπον τοῦ σταυροῦ. Τί οὖν ἐγὼ ποίω; Ὡς σοφὸς ἀλιεὺς ὑποκρίνομαι δειλῆν, ὑποκρίνομαι φοβεῖσθαι τὸν θάνατον, καὶ λέγω· *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*· ἵνα ἐκείνος ἐκ τῶν τοιούτων ταπεινῶν μου ῥημάτων νομίσει με ἀνθρωπῶν εἶναι δειλὸν, φεύγοντα τὸν θάνατον, σπεύσῃ ἐν μέσῃ τῇ γῆ στήσαι τὸ ξυλοπαγῆς μουστῆριον τοῦ σταυροῦ, ὡς νομίζει, κατ' ἐμοῦ. Δεῖ με οὖν ὡς σοφὸν ἀλιεῖα τεχνάσασθαι κατ' αὐτοῦ, δεῖ με πάντα ὑπομείναι ὑπὲρ τῆς πάντων ζωῆς. Εἰ γὰρ ἐκείνος ἐτεχνάσατο ἐξ ἀρχῆς κατὰ τῆς τοῦ Ἀδὰμ ἀπωλείας, πολλῶν μᾶλλον ἐγὼ τεχνάσομαι ὑπὲρ τῆς πάντων σωτηρίας. Ῥήμασι δολεροῦς ἠπάτησε τὸν Ἀδὰμ, ῥήμασι θεϊκοῦς ἀπατήθησεν ὁ δολερός, *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ*. Ἐάν μὴ ὁ ἀλιεὺς, ὅτε χαλάσει τὸ ἀγκιστρον εἰς τὴν θάλασσαν, ποτὲ μὲν ἐνώπ τῷ ἀγκιστρῳ, ποτὲ δὲ ὡς φεύγοντα δεῖξῃ τὸν σκώληκα, τῇ χειρὶ ὑπέλκων, οἱ ἰχθύες οὐκ ἐφάλλονται. Περιέθηκα τῷ ἀγκιστρῳ μου τῆς θεότητος τὸν σκώληκα τοῦ σώματος· ἐχλάσατο τὸ ἀγκιστρον κεκρυμμένον ἐν τῷ σκώληκι τοῦ σώματος εἰς τὸν βυθὸν τοῦ βίου τούτου· ἐάν μὴ ὁ σκώληξ ὡς σκώληξ κινηθῇ, ὁ σκώληκον ἀγκιστρευθῆναι οὐκ ἐπέρχεται τῷ ἀγκιστρῳ. Δεῖ με τοίνυν ὡς σκώληκα σχηματῆσασθαι, καὶ λαλῆσαι· *Ἐγὼ γὰρ εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἀνθρώπος· ἴν' ἐκείνος*

ἐπιδράμῃ καὶ ἀφῆται τῷ ἀγκιστρῳ, καὶ ἐκλυθῆ· ἐμοῦ, καὶ πληρωθῇ τὸ γεγραμμένον ἐν τῷ Ἰωβ· *Ἄξι δὲ δράκοντα ἐν ἀγκιστρῳ*. Γίνομαι ὡς ἀνθρώπος ἐκ λῶν, γίνομαι ὡς φεύγων τὸν θάνατον· εἶπω, *Περί πόδ' ἐστίν ἡ ψυχὴ μου ἰως θανάτου*· εἶπω, *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Ἄκου ἐκείνος τούτων τῶν ῥημάτων, χαίρει καὶ εὐφραίνεται σπεύδει γὰρ τὰ ἐναντία μου πράττειν. [809] Ὅτι ἀκούσῃ, *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*, εὐφραίνεται· καὶ τί λέγει ἐν ἑαυτῷ; Καὶ τὸς ἀνθρώπος ἐστίν. Κατέπιον τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰακώβ, τοὺς πατριάρχας καὶ τοὺς προφῆτας· καὶ πῶς καὶ τούτων. Ἰδοὺ γὰρ, ὡς ἀνθρώπος, δειλῆ· ὁ θρωπὸς ἐστίν· καταπίω αὐτόν. Καταπίη με ὡς ἀνθρώπου, καὶ εὐρήσει με ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτοῦ ὡς Θεὸν ἐργάζομενον. *Νύττερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Καταπίη τὴν ζύμην τοῦ σώματος, καὶ εὐρήσει τὸν ἀνθρώπου τὸν ἀσεβῆτον τῆς θεότητος, ὅτι ὡς αὐτὸν ἐνδοθεν κατακαίοντα· Πῦρ γὰρ ἦλθεν βλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Λαλήσω ὡς ἀρνίον, οὐ θέλω βλέπει αὐτὸν τὴν περιβούσαν μάχαιραν τῆς θεότητος, ἵνα γύρη ὁ λύκος. Καταπίη με ὡς ἀρνίον, καὶ ὑπὸ τῆς ἔδοθεν τῆς τριστόμου μαχαίρας κατακτενηθήσεται· οἱ ἦλθεν γὰρ εἰρήνην βαλεῖν αὐτῷ, ἀλλὰ μάχαμα *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Κρύπτω τὴν ποιμένα Θεὸν ἐν τῷ ἀρνίῳ τοῦ σώματος οὐ θέλω φανερώσαι τὸν ποιμένα Θεὸν, ἵνα μὴ φύγῃ ὁ λύκος· ἐάν ἴδῃ τὸν ποιμένα, ἀφίσταται ὁ λύκος. Λαλήσω ὡς ἀρνίον. *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Λαλήσω ὡς ἀρνίον μὴ ἔχον πέτρα· ἐγενόμην γὰρ ὡσεὶ ἀνθρώπος ἀσθητός. Κατὰ πῆ με ὡς ἀρνίον, καὶ ὑπὸ τῆς ἐνδοθεν ποιμένους βακτηρίας τοῦ σταυροῦ συνθλασθήσεται. Μασθῆσεται τὸ κόκκον τοῦ τινάπεως, καὶ εὐρήσει τὴν δριμύτητα τῆς θεότητος· δεινῶς αὐτὸν βασανίζουσαν· μασθῆσεται ὡς ἀνθρώπου, καὶ εὐρήσει τὴν στερεάν πέτραν σφοδρῶ τοῦς ὀδόντας αὐτοῦ συγκλωσάν· ἵνα μάθη μηκέτι ἀθρόπους μασθῆσαι· καὶ πληρωθήσεται τὸ γεγραμμένον, Ὅ δὲ Θεὸς συνθλάσει τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Εἰ ἴδῃ ὅποιόν ἐστὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, ὅπερ ἐγὼ εἰρωνεῖα ἀπέυχομαι, ἐκείνος ἂν τῆς παρελθεῖν· κατ' ἐκείνου γὰρ ἐστὶ κεντητήριον, τοῖς ἔμοις σωτήριον. Ὅταν με καταπίη, τότε αἰσθήσεται ὅτι κατέπιεν· ὅταν ἰδῇ δὲ ἔμὲ ἥλιον ἀφανιζόμενον ἡμέραν σκοτιζομένην, τότε καὶ αὐτὸς πικρανθήσεται καὶ πληρωθήσεται τὸ γεγραμμένον· Ὅ ἄξις κάτωθεν εὐκράνθη συναρτήσους σοι. *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*. Μὴ οὖν σκανδαλίζετι ἡμᾶς τὰ τοιαῦτα ῥήματα ἐν σοφίᾳ λεγόμενα· ἐκδέξασθε καὶ δεξασθε τὴν ἐκδοσιν τῶν λόγων μου, καὶ τότε θαυμάσατε τὴν σοφίαν τῶν ῥημάτων μου. Νομίζει μωρόν μου τὸ τέχνασμα εἶναι· καὶ οὐκ οἶδεν ὅτι τὸ μωρόν τοῦ Θεοῦ σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν· νομίζει ἐκ τῶν τοιούτων ἀσθενεστάτων με εἶναι, καὶ οὐκ οἶδε ὅτι τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν· οὐκ οἶδεν, ὅτι ἐγὼ μὲν πίνω τὸ ποτήριον ἐκείνος δὲ μεθυσθήσεται καὶ σκοτισθήσεται, οἱ δὲ ἐμὲ ἐξυπνισθήσονται καὶ ἐγερθήσονται. Νῦν χαίρει ἀκούων τῶν τοιούτων μου ῥημάτων, *Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθέτω*· ὅταν μὲντοι καταπίη με ὅταν ἰδῇ πέτρας σχιζομένας, καὶ τὰ μνημεῖα καὶ τοῦ τάφου ἀναβῆγγυμένους, κάκεινον αὐτὸν ραχιζόμενον καὶ τοὺς νεκροὺς ἀναπηδώντας καὶ εἰς οὐρανοῦς ἄλλο μόνους, τότε μετανοήσει καὶ πενήσει ἐφ' οἷς νῦν χαίρει. Οὐκ οἶδεν ὅτι, ἦν ἰσθᾶ παγίδα, ἐαυτῷ ἰσθᾶ, καὶ αὐτὸς ἐμπεσεῖται, κατὰ τὸ γεγραμμένον· *Λάκκων ὠρνεσε καὶ ἀνέσκαψεν αὐτόν, καὶ ἐμπεσεῖται εἰς βόθρον*· οὐκ οἶδεν ὅτι ὅταν μέλλει ἰσθᾶν σταυρῶν ἐμοὶ μὲν ἐστὶ παστός, ἐκείνῳ δὲ σταυρός· ἐμοὶ μέλλει ἰσθᾶ θάλαμος, ἐκείνῳ δὲ θάνατος. Ὁ ποτήριον, διαβόλοι κεντητήριον, δαιμόνων φυγαδευτήριον, ἀμαρτιῶν λικμητήριον, ζωῆς ἐργαστήριον, ἀμαρτωλῶν ἱαστήριον ἀθανασίας ποτήριον! Πλήν, οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ ὡς σὺ. Ἐγὼ δὲ δύστηνος ἐστίν, ὅσα εἶπον, ἐγένετο φικουσέ μου· λέγοντος· *Εὐχαριστῶ σοι, Πάτερ, ὅτι ἠκουσάς μου*· ἐγὼ δὲ ἴδεις, ὅτι πάντοτε μὲ ἀκούεις. Νῦν δὲ ἐπειδὴ τῷ δόξῃ παρελθεῖν τὸ ποτήριον τοῦ θανάτου, ἵνα μὴ νομίσει; διὰ τῆς εὐχῆς μου παρέρχε

mius ille gigas, neque exprobrat castris Domini Israel : ille namque nobis exprobrat, et in te Dominum nostrum reflectitur contumelia. Excita mentem et cor nostrum, ut mitissimum Davidem : da nobis unum verbi lapidem, ut illum funda jacentes, caput impietatis eorum dissolvamus, ut hodie omnes in castris cognoscant, *Quoniam tu solus es Dominus altissimus super omnem terram (Psal. 82. 19)*. Magnus nobis instat hæreticorum cœtus, quid dicens? Viden' quomodo timeat ac formidet? viden' quomodo Patri supplicet dicens, *Pater, si possibile est, transeat a me calix?* Nunc Eunomius gaudet; nunc Arius lætatur, quasi invenerint blasphema verba quæ contra veritatem sibilent. Verum ne lætemini omnes alienigenæ : contritum enim est jugum percipientis nos : *Nobiscum Deus (Num. 14. 9)*. Cognoscite gentes, et superemini. Si enim rursus invalueritis, rursus vincemini, et quodcumque consilium inieceritis, dissipabit Deus. Os enim Domini hæc loquuntur est : *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* O calicem vita et immortalitate plenum! quem accipientes Eunomius et Arius, et prava sua fide sordidantes, propinant proximo subversionem insidiosam, qui dulce ejus sensuum temperamentum amarum esse putant : neque illud, *Væ*, formidant, dicente Scriptura : *Væ ei qui propinat proximo suo subversionem insidiosam (Habac. 2. 15)*. *Væ qui dicitis amarum dulce, et dulce amarum, ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem. Væ qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes (Isai. 5. 20. 21)*. Nos autem, dilecti, accipientes calicem Domini nostri, contentam in ipso doctrinam cum desiderio animi hauriamus. *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Non ut tu existimas, Ari, formidat Dominus noster, aut mortem timens hæc loquitur? quomodo timuisset ille, qui potestatem habebat moriendi et non moriendi? dicit enim : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam (Joan. 10. 18)*. Si namque coactus a quopiam fuisset, recte dixisses ipsum timuisse; nunc autem dicit ille : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam*; id est, Non cogor a quopiam, quandoquidem dicit, *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam*. Sed sicut memetipsum exinanivi, formam servi accipiens, nemine me cogente, mihi que corpus ædificavi : nam *Sapientia ædificavit sibi domum (Prov. 9. 1)* : eodem modo possum corpus morte solutum per vitam excitare. Ego enim sum qui dixi : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud (Joan. 2. 19)*. Itaque non timens, nec formidans mortem illud dico, *Pater, si possibile est, transeat hic calix*; sed occulti mysterii verbum proferens. Hoc dictum e-ca est diabolo : oportet me ipsum his verbis quasi hamo capere. Videbat diabolus me multa signa fecisse, morbos manu curavisse, legiones dæmonum verbo fugasse, leprosorum pustulas verbo quasi ventilabro obrassisse, paralyticorum genua verbo firmasse, ventos et mare increpasse, omniaque mihi cum tremore obdivisse; ac cum ex ipsis operibus videret me esse Filium Dei, cogitavit, si ego crucifigerer, se periturum esse; si ego descenderem ad inferos, vectes ipsius ferreos me contracturum, et portas æreas contriturum esse. His ille conspectis, refugit et timet ne pretiosum crucis tropæum erigam. Quid ergo facio? Ut sapiens piscator metum et timorem mortis simulo, et dico, *Pater, si possibile est, transeat hic calix*; ut ille ex humilibus his verbis meis putans me hominem esse timidum, qui mortem fugerem, festinaret in medio terræ ligni crucis mysterium erigere, contra me, ut putavit. Oportet igitur me, ut sapientem piscatorem, contra illum arte uti; oportet me omnia sustinere pro omnium vita. Si enim ille ab initio arte usus est ad Adami exitium, multo magis ego arte utar pro omnium salute : verbis dolosis Adamum decepti, verbis divinis decipietur dolosus ille. *Pater, si possibile est, transeat hic calix a me.* Nisi

piscator, cum hamum demittit in mare, aliquando vermem in hamo poneret, aliquando vermem ut fugientem monstraret, pisces non insilirent in eum. Hamo divinitatis meæ vermem corporis circumposui : demisi hamum, occultatum sub verme corporis, in profundum vitæ hujus; nisi vermis ut vermis moveatur, qui hamo capiendus est ad hamum non accedet. Oportet ergo me in vermis figuram transire et loqui : Nam *Ego sum vermis, et non homo (Psal. 21. 7)*; ut ille accurrat, et hamum aggrediatur atque a me trahatur, impleaturque quod scriptum est in Jobo : *Ages autem draconem in hamo (Job 40. 20)*. Me gero ut homo timens, et mortem fugiens; dico, *Tristis est anima mea usque ad mortem (Matth. 26. 38)*; dico, *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Hæc ille verba audiens gaudet et lætatur : festinat enim ut contra me agat. Cum audit, *Pater, si possibile est, transeat calix iste*, lætatur : et quid dicit in seipso? Illic quoque homo est. Deglutivi Abrahamum, Isaacum et Jacobum, patriarchas et prophetas : hunc quoque deglutiam. Ecce namque ut homo timet : homo est, deglutiam illum. Deglutiat me ut hominem, et in ventre suo inveniet me operantem ut Deum. *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Deglutiat fermentum corporis, et inveniet carbonem inextinguibilem divinitatis, ipsum graviter intus urentem : nam *Ignem veni mittere in terram (Luc. 12. 49)*. *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Loquar ut agnus, nolo ut videat splendentes gladium divinitatis, ne fugiat lupus ille. Deglutiat me ut agnum, et ab eo qui intus est triplicis aciei gladio confodietur : *Non veni pacem mittere illi, sed gladium (Matth. 10. 34)*. *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Abscondo pastorem Deum in agno corporis : nolo manifestum reddere pastorem Deum, ut ne lupus fugiat : si pastorem videat, abscedit lupus. Loquar ut agnus : *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Loquar ut agnus, qui pastorem non habet : nam factus sum sicut homo sine adjutorio. Deglutiat me ut agnum, et ab eo, qui intus est, pastore baculo crucis conteretur : mandet granum sinapis, et inveniet acrimoniam divinitatis graviter ipsum cruciantem : mandet me ut hominem, et inveniet firmam petram, quæ dentes ejus vehementer confringet; ut discat non ultra homines mandere, et implebitur id quod scriptum est : *Deus conteret dentes ejus in ore ipsius (Psal. 57. 7)*. *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Si sciret qualis sit hic calix, quem ego per simulationem deprecor, ipse precaretur ut transiret : illum namque confodit, meis autem est salutaris. Cum me deglutiet, tunc sentiet quem deglutierit : cum viderit per me solem obtenebratum, diem obscuratum, tunc ipse in amaritudine erit; et implebitur id quod scriptum est : *Inferus subter exacerbatus est, occurrens tibi (Isai. 14. 9)*. *Pater, si possibile est, transeat hic calix.* Ne itaque vobis offendiculo sint hæc verba sapienter dicta : expectate, et videbitis verborum meorum eventum, et tunc mirabimini sapientiam eorum. Putat stultum esse Dei artificium, ac nescit illud, *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus (1. Cor. 1. 25)* : ex his verbis inferit me infirmissimum esse; ac nescit illud, *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.* Nescit me quidem bibiturum esse calicem, ipsum vero inebriandum et obtenebrandum esse, meos autem e somno surrecturos et evigilatos. Nunc gaudet his auditis verbis meis, *Pater, si possibile est, transeat hic calix* : cum vero deglutierit me, cum viderit petras scissas, et monumenta sepulcræque dirupta seque ipsum discissum, et mortuos resistentes, atque in cælum exsistentes, tunc de iis dolebit de quibus nunc gaudet. Nescit se eum quem parat laqueum in seipsum parare, foreque ut in ipsum incidat, secundum hanc scripturam, *Lacum aperuit, et effodit eum, et incidit in foveam, quam fecit (Psal. 7. 16)* : nescit crucem illam quam erecturus est, mihi lectum, sibi crucem fore; mihi thalamum, sibi mortem. O calicem, qui diabolum confodit, dæmonas fugat! o scelerum ventilabrum, vitæ officinam, pec-

σθαι τὸ ποτήριον, χαῖνος γένηται περὶ τὸ πρᾶγμα τοῦ σταυροῦ, τῆς εὐχῆς μου τὴν ἔκβασιν ἀμφίβολον ποιῶ, καὶ λέγω, Πλήρη οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Τῷ Πατρὶ μου προσάπτω τοῦ θανάτου τὴν ἐξουσίαν· καίτοι αὐτὸς ἐξουσίαν [810] ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Κρύπτω τὸ θεϊκὸν μου ἀξίωμα πετάλοις λογικοῖς· κρύπτω τὸ ἐξουσιαστικὸν μου τῆς θεότητος λόγοις ἀνθρωπίνους· λέγω, Οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Οὐκ οἶδεν ὁ τυφλὸς, ὅτι τὸ ἔμὸν θέλημα καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς μου ἓν ἐστί. Πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστί· καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἓν ἐσμεν. Πλήρη οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Κρεμάσει τὸν κόκκον τοῦ σίτου, καὶ ὅταν καταπέσῃ με, ὄψει αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ἐντρίτου σχοινοῦ δεινῶς ἀπαγχομένου. Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖ τις τῶν ἀκούοντων· Καὶ ἄρα γε ὁ Χριστὸς ἐνέπαιξε τῷ διαβόλῳ; ἢ ἔξην ἦν ἐμπαίζων αὐτῷ; Πρὸς δὲ ἐροῦμεν, ὅτι Ἀνάγνωθι τὰς Γραφάς, καὶ εὐρήσεις αὐτὸν τὸν Πατέρα λέγοντα πρὸς Μωϋσέα· Ὅρθῳ πᾶσα ἐμπαίχεται τοῖς Αἰγυπτίοις; Τοιαυτὸν καὶ ὁ Κύριος ἐνέπαιξε τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς δαίμοσιν. Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸν ὡς ἀνόητον χλευασθῆναι τὴν μεγαλοφρονοῦντα, καὶ λέγοντα· Ἐν τῇ ἰσχύϊ μου ἀφελῶ ὄρια ἔθνων, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην, ὡς νοσσιὰν κατα-

λήφωμαι, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡὰ ἀρῶ, καὶ οὐδεις ἔσται, ὃς ἀντίστη μοι. Ἐδεῖ αὐτὸν τοῖνυν ἐμπαίζεσθαι καὶ τοὺς δαίμονας, ἵνα ἀποδείξῃ τοὺς τὰ τοιαῦτα καυχώμενους καὶ παιδίων εἶναι ἀνοητοτέρους. Διὸ οὕτε ἐγνώσαν ὁ ἐπόιουν· Εἰ γὰρ ἐγνώσαν, οὐκ ἄν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. Προανερῶναι δὲ καὶ ὁ προφήτης περὶ τοῦ δράκοντος τοῦτου, ὅτι ἐμπαίζησεται, λέγων· Δράκων οὗτος, ὃν ἐπλάσας ἐμπαίζων αὐτῷ. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πολὺ μυχύνοντες τὴν λόγον, δόξωμεν ἐμποδίζεσθαι τοῖς μεθ' ἡμᾶς βουλομένοις φαιδρότερον τῆς Γραφῆς τὸ νόημα παραδοῦναι, ἐνθάδε σιωπῇ τὴν λόγον ἡμῶν στελιώμεν. Προήχθημεν γὰρ εἰπεῖν εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ κεφάλαιον, οὐχ ὡς δυνάμενοι ἀπαρλείπτως εἰπεῖν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἑαυτῶν δύναμιν διηγήσασθαι, καὶ ἀφορμὴν δίδοναι τοῖς φιλομηθεῖσι· Δίδου γὰρ σοφῶ ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται. Καὶ ὁμῆς δὲ, ἀγαπητοί, ἐκ τῶν Γραφῶν ἀναλεξάμενοι πρὸς σύστασιν τῶν εἰρημένων, μειζόνως λευκάνετε τὸ δυσθεύρητον νόημα. Οὐ γὰρ δειλίας ἔνεκα ὁ Κύριος ἡμῶν, καθὼς προσέπαμεν, ἀπεύχεται τὸ ποτήριον τοῦ θανάτου, ἀλλ' οἰκονομῶ θεϊκῶ· ἵνα ἐκ τῶν ἐμῶν ἐλαχίστων ῥημάτων τε καὶ νοημάτων καὶ ἐκ τῶν ὁμῆς ἂν πῶναι δόξα Χριστῷ ἀναπεμφθῇ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου παραβολὴν λέγουσαν, Ἄνθρωπός τις κατέβαινε, καὶ λησταῖς περιέπεσον.

Ὅντως, κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον, Οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον. Ἐδραμε σήμερον ὁ ἱερεὺς, ἔδραμε καὶ Λευίτης, καὶ ὁ Σαμαρείτης μόνος ἔλαθε τὸ βραβεῖον. Τοῦς γὰρ πρὸ αὐτοῦ ἐλθόντας καὶ δραμόντας ἀκόπως δραμῶν παρεπίδησεν· ἃ γὰρ οἱ νομομαθεῖς οὐκ ἐποίησαν, ταῦτα κατώρθωσεν ὁ ἀλλόφυλος. Οἱ μὲν γὰρ ἰδόντες ἐν ἐτέρῳ τὴν οικίαν κινδυνεύουσαν φύσιν, τὰ σπλάγγνα ἀπέκλεισαν τῆς συμπαθείας, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καμμούσαντες, ὡς στήλην νεκρῶν τὸν κείμενον ὑπερέβησαν, ὡς καὶ ποτε ὁ πλοῦσιος πρὸ τῶν θυρῶν αὐτοῦ ἐρριμμένον τὴν Λάζαρον· ὁ δὲ ἄπιστος Σαμαρείτης, πιστότερος δὲ μᾶλλον καὶ τῶν ἱερέων, τῶν οικείων ἐπιλαθόμενος πραγμάτων, παρεμυθήσατο τὸν ξένον, καὶ τῆς ἐπιεικούς αὐτὸν χρείας ἐπιλαθόμενος, πρὸς τὴν θεραπείαν τοῦ πεπληγότος ἠπειγέτο, καὶ τὸν νόμον οὐκ εἰδὼς, ἐπλήρωσε, πάντα πεποιθῶς τὰ τοῦ νόμου. Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ἐργάζονται, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος· οἵτινες ἐνδελεχνυταὶ τὸ ἔργον τοῦ νόμου γράζοντες ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυροῦσιν αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, [811] καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγοροῦντων. Τί οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς φησιν; Ἄνθρωπός τις κατέβαινε ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱεριχὴν, καὶ ληστὰς περιέπεσον, οἱ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν, καὶ πληγὰς ἐπιθέντες, ἀπῆλθον, ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεὺς τις κατέβαινε ἐν τῇ ὁδῷ ἐκεῖνη, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἀντιπαρήλθεν. Ὁμοίως δὲ καὶ Λευίτης γενόμενος κατὰ τὸν ὅπον, ἔλθων καὶ ἰδὼν, ἀντιπαρήλθε. Σαμαρείτης δὲ τις ἐδεύων, ἦλθε κατ' αὐτὸν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλαγγίσθη, καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιγέων κτήνος, ἤγαγεν εἰς πανδοχεῖον, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τὴν αὐρίον ἐξελθὼν, ἐκβαλὼν δύο δηνάρια, ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐπιμελήθη αὐτοῦ, καὶ ὅ τι ἂν προσδαπανήσῃς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαι με ἀποδώσω σοι. Μάθωμεν οὖν τίς ἐστὶν ἡ Ἱερουσαλήμ, καὶ τίς ἡ Ἱεριχὴ, καὶ τίνες οἱ λησταὶ οἳ περιέπεσε, καὶ τί τὸ ἐνδύμα ὃ ἀπέδυσαν αὐτὸν, καὶ τίνες αἱ πληγαὶ ἃς ἐπέθηκον τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ διὰ τί ἀπῆλθον ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα, καὶ τίς ὁ ἱερεὺς, καὶ τίς ὁ Λευίτης, καὶ τίς ὁ Σαμαρείτης, καὶ τί τὸ ἔλαιον, καὶ τίς ὁ οἶνος, καὶ τίνες οἱ ἐπίδεςμοι, καὶ τί τὸ κτήνος, καὶ τί τὸ πανδοχεῖον, καὶ τίς ὁ πανδοχεὺς, καὶ τί τὰ δύο δηνάρια, καὶ τί τὸ προσανάλωμα ὃ προσεπηγείλατο προσποδοῦναι, καὶ τίς ἡ ἐπάνοδος τοῦ Σαμαρείτου. Τίς οὖν ὁ ἄνθρωπος ὁ καταβαίνων ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱεριχὴν; Ἡ Ἱερουσαλήμ

ἐστὶν ὁ παράδεισος, ἡ Ἱεριχὴ, ὁ κόσμος οὗτος· ἄνθρωπος δὲ ὁ καταβαίνων ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱεριχὴν, ὁ πρωτόπλαστός ἐστιν Ἀδὰμ· ἐκπεσὼν γὰρ ἐκ τοῦ παραδείσου κατήλθεν εἰς Ἱεριχὴν· τούτέστιν, εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. Καὶ ἐλθὼν ληστὰς περιέπεσε· τούτέστι, τοῖς πονηρῶς δαίμοσι τοῖς φονικωτάτοις· οἱ καὶ ἐκδύσαντες αὐτὸν τὸ ἐνδύμα τῆς ἀθανασίας, ὃ πρὸ τῆς ἁμαρτίας ἐφόρει, ἐνέδυσαν αὐτὸν φύλλα συκῆς. Ἄρα τί φύλλα συκῆς; Ὅτι τραχέα εἰσι καὶ πικρά. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν τραχύτης προσγενέτο αὐτῷ πραγματῶν καὶ πικρία πολλή, διὰ τοῦτο ἐνέδυστο φύλλα συκῆς. Καὶ πληγὰς ἐπιθέντες, τούτέστι, τὰς βιωτικὰς δόξνας. Τὸ, Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῆ τὸν ἄρτον σου, καὶ, Ἀκάρθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σὺ ἡ γῆ, καὶ, Ἐν λύκαις τέξῃ τέκνα· αὗται αἱ πληγαὶ τῆς ψυχῆς. Καὶ ἀπῆλθον ἀφέντες αὐτὸν ἡμιθανῆ τυγχάνοντα. Οὕτε γὰρ ἐν ζῴσιν ἦν παρὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ὁ Ἀδὰμ, οὐδὲ τελείως ἐνεκρώθη, τῷ μὴ τελείως ἀρνήσασθαι τὸν Θεόν. Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεὺς τις κατέβαινε ἐν τῇ ὁδῷ ἐκεῖνη. Καὶ οὐκ εἶπε, Κατὰ συντυχίαν, ἀλλὰ, Κατὰ συγκυρίαν· Κατὰ συντυχίαν γὰρ ἐστὶν, ἀπροόπτως καὶ ἀπροσδοκῆτως, ὅταν ἐξ αὐτομάτου τις παραγένηται· κατὰ συγκυρίαν δὲ ἐστὶν, ὅταν τις κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ τι ποιῆσῃ. Ἐνταῦθα οὖν κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ κατέβαινε ὁ ἱερεὺς ἐν τῇ ὁδῷ ἐκεῖνη, καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀντιπαρήλθεν. Ὁμοίως δὲ καὶ Λευίτης. Τίς ὁ ἱερεὺς, καὶ τίς ὁ Λευίτης; Ἱερεὺς μὲν ἐστὶν ὁ Μωσαϊκὸς νόμος, Λευίτης δὲ ὁ προφητικὸς λόγος. Οὗτοι μὲν οὖν κατὰ πρόνοιαν μὲν Θεοῦ ἦλθον ἐπὶ τῇ θεραπείᾳ τοῦ τετραυματισμένου ὑπὸ τῶν ληστῶν· μὴ θνηθέντες δὲ θεραπεύεσθαι αὐτὸν, ἀντιπαρήλθον. Τούτων οὖν μὴ ἰσχυσάντων ἀναστῆσαι τὸν κείμενον, ἔρχεται Σαμαρείτης, ὃς ἐστὶν ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ὁ φύλαξ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν· Σαμαρείτης γὰρ ἐρμηνεύεται φύλαξ. Διὰ τοῦτο οὖν εἶπε· Σαμαρείτης δὲ τις ἐδεύων ἦλθε. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἦλθε πρὸς αὐτὸν, ἀλλ', ἦλθε κατ' αὐτὸν, τούτεστι, σαρκοφορήσας κατ' αὐτὸν, πάθει σωματικῷ ὑποκείμενος καὶ αὐτὸν ἀναμάρτητως. Καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἐσπλαγγίσθη ἐπ' αὐτῷ, καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιγέων ἔλαιον καὶ οἶνον. Τίνες οἱ ἐπίδεςμοι, καὶ τί τὸ ἔλαιον, καὶ τίς ὁ οἶνος; Ἐπίδεςμοι εἰσι αἱ παραγγελίαι τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἔλαιον, τὸ χρίσμα τὸ ἄγιον, οἶνος δὲ τὸ μυστήριον τῆς πίστεως. Διὰ τῶν τριῶν τούτων τὰ ψυχικὰ ἡμῶν θεραπεύεται τραύματα. Ἰσασιν οἱ μεμυημένοι τὰ λεγόμενα. Ἐπιδηθῆσθε δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτήνος, ἤγαγεν εἰς πανδοχεῖον. Ἰδὼν κτήνος λέγει τὸ σῶμα ὁ Χριστὸς, ὃ ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέλαβεν ἐκ τῆς ἀχράντου παρθένου. Ἀνεβίβασαι οὖν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτήνος τὸν τετραυματισμένον ὑπὸ τῶν ληστῶν

σῶν· ἐπειδὴ, κατὰ [812] τὸν προφήτην Ἠσαϊαν, Ἄυτός τις ἀσθενείας ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασε. Καὶ ἤγαγεν εἰς πανδοχεῖον, τούτέστιν, εἰς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ, τὴν πρότερον αὐτῆς δι' ἑαυτοῦ. Ἐπὶ τὴν αὐρίον δὲ ἐπέβλητον, τούτέστι, μετὰ τὴν ἁγίαν ἀνάστασιν, ἐκβαλῶν δύο θηνάρια, δέδωκε τῷ πανδοχεῖ. Τίς ἐστὶν ὁ πανδοχεύς, καὶ τί τὰ δύο θηνάρια; Ὁ πανδοχεύς Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἐστίν, ὁ προβλήθεις τῇ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίᾳ· πανδοχεύς δὲ ἐκλήθη διὰ τὸ πάντας δέχεσθαι, καὶ πάντας ἔλκειν εἰς σωτηρίαν. Ἐκβαλῶν δύο θηνάρια ὁ Χριστός μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τὴν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην, ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, εἰπὼν αὐτῷ· Ἐπιμελήθητι αὐτοῦ· σοί, φησί, παραδίδωμι τὴν ἐξ ἔθνῶν λαὸν, τὸν τετραυματισμένον ὑπὸ τῶν ληστῶν φονικωτάτων· μόνον ἐπιμελήθητι αὐτοῦ· καὶ ὁ δ' ἂν προσδαπάνησας, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαι με ἀποδώσω σοί. Τί οὖν πρὸς

ἐδαπάνησε Παῦλος τοῖς θηνάριας; Τὰς δέκα τῆς σαρκὸς ἐπιστολάς, ἃς διεπέμψατο τοῖς ἔθνεσι. Τί ἐστὶ τὸ, Ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαι με ἀποδώσω σοί; Ἐν τῇ δευτέρᾳ μου παρουσίᾳ, ὅταν ἔρχωμαι κρῖνα ζῶντας· καὶ νεκρούς, ἐγὼ ἐν τῷ ἐπανέρχεσθαι με, ἀποδώσω σοί· ἢ προσδαπάνησας· καθὼς καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος λέγει· Τὸν ἀνάνα τὸν καλὸν ἠγωνίσαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τοῦ δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής· οὐ μόνον δὲ ἐμοί, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἠγαπηκοῖσι τὴν ἐπιμέλειαν αὐτοῦ. Τοῦ τοιοῦτου οὖν, ἀδελφοί, στεφάνου γένοιτο καὶ ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν πάντας, χάριτι καὶ φιλανθρωπῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ τὸν τῶν ἁγίων Πνεύματι δόξα καὶ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς γέννησιν τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ προφήτου, προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ.

Ἐυχαριστοῦμεν ἑορτῆς καὶ πανδήμου χαρᾶς, ἐν ἣ ὀπεμνήσθη τὸν Γαβριὴλ τὴν λειτουργίαν καὶ τοῦ Ζαχαρίου τὴν ἱερατεῖαν, καὶ ἐννοῶ τὸν ἀφονία καταδικασθέντα τῇ ἀπιστίᾳ. Πκούσατε γὰρ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, τοῦ ἀνοίξαντος ἡμῖν σήμερον τὸ ψυχοφελὲς ἱατροῦν. Ἰατρὸς γὰρ ἦν καὶ τῇ τέχνῃ ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς· ἀλλὰ τότε μὲν σωματῶν θεραπευτὴς, νῦν δὲ πραγμάτων περιουδευτὴς· τέχνην τέχνην κατέλλαξε, καὶ περιουδευτὴς περιουδευτὴν διεδέξατο. Τί οὖν ὁ Λουκᾶς, ὁ εὐφυῆς ἱατρός; Ἠκούσατε αὐτοῦ ἀρτίως λέγοντος. Κατὰ τὸ ἔθος, φησί, τῆς ἱερατείας, ἔλαγες τοῦ θυμιῶσαι, καὶ εἰσηλθὼν εἰς ναὸν τοῦ Θεοῦ Ζαχαρίας, καὶ ἄπαν τὸ πλῆθος ἦν τοῦ λαοῦ προσευχόμενον ἔξω τῆς ὥρας τοῦ θυμιῶματος. Καὶ ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου ὤφθη αὐτῷ ἕως ἑσῶς ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιῶματος. Καὶ ἐταράχθη Ζαχαρίας ἰδὼν, καὶ φόβος ἔπαυσε ἐπ' αὐτόν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν ὁ ἄγγελος· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, ὅτι εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου· καὶ ἰδοὺ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ γεννήσει υἱόν σου, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην. Ὁ τοῦ παραδόξου καὶ μυστικοῦ θαύματος! Δικαίως ὁ Ζαχαρίας ἀντίειπε τῷ ἀγγέλῳ. Ἄλλην παράκλησιν ἐποιεῖτο, καὶ ἄλλην ἐλάμβανεν· ὑπὲρ τοῦ λαοῦ προσήχετο, καὶ τέκνον πατὴρ ὀνομάζετο· συγγνώμην πλημμελημάτων ἐζητεῖ, καὶ ἀγνοῦν μήτρας ἐπαγγελίας ἐδέχεται. Ἡθέλησε γὰρ ὁ Ζαχαρίας· τὰς ψυχὰς τῶν ἀμαρτησάντων λαθῆναι, ἢ τὴν κοιλίαν τῆς Ἐλισάβετ ὀγκωθῆναι. Δικαίως ὁ Ζαχαρίας ἐταράχθη φόβῳ συσθεθείς· ἄνθρωπος γὰρ ἦν τροπὴ δουλεύων, εἰ καὶ ἱερατικὸν ἀξίωμα περιεβέβλητο· Εἶπε δὲ Ζαχαρίας εὐθέως· κατὰ ψυχὴν μόνον, ὡς εἶδε τὴν ἀγγελον· ξένη τοῦ ἀνδρὸς ἢ ἐπιστάσια, ξένη τῶν ῥημάτων ἢ ἐπαγγελία. Τίς οὗτος, ὁ τεθαρόρημένῳ ποδὶ τὸν ἱερὸν ναὸν βηματίζων; τίς οὗτος, ὁ ἐκ δεξιῶν τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ θυμιῶματος παρστωῖς; τίς οὗτος, ὁ ἀλλομόρφου θέας μορφᾶς περιαστράπτων; τίς οὗτος, οὐκ εἶδον ἄνθρωπον περὶ αὐτῶν, οὐδ' αὐτὸν πετεινὸν ἀνθρωπομόρφον. Τίς οὗτος, ὁ φόβῳ τὴν ἐμὴν ψυχὴν περιέρχων; τίς οὗτος, [813] ὁ φωσφόρος ἀπὸ στόματος, κεκλεισμένων τῶν χειλέων λαλῶν μεγάλη; τίς οὗτος, ὁ τῆς ἐμῆς ἐφημερίας ἐφεδρευτής; τίς οὗτος, ὁ τῆς ἐμῆς πρεσβείας ἐμποδιστής; Ἐξω τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ περιμένει με προσευχόμενον, ὡς τοῦ βασιλέως τοῦ ἑπουρανίου ἀντιγραφεῖα· καὶ οὗτος ἔνδον κατέχει με. Δι' ἐμοῦ δεήσεις ἀπέδωκαν τῷ βασιλεῖ, συγγνώμην αἰτοῦντες, ὡς πλημμελήσαντες. Ταῦτα εὐχομαι ὑπογραφήναι, ἵνα τῷ λαῷ τὴν ἐπιθυμίαν κομίσω, ἵνα τῆς ἐφημερίας μου τὴν ἐργασίαν ἐπιδείξω. Παῦσαι τοῖνον, ὅστις εἶ, ὁ ἐκφοβῶν με. Εἰ ἦ; θεόπεμπτος ἄγγελος, συνεδάλου ἂν τῇ χρεῖᾳ μου, συνέπαθες τοῖς ἔξω δακρύουσι, συνεθλίβου τοῖς θλιβομένοις. Ἀπίθι τοῖνον. Τίς εἶ ὁ ἐκφοβῶν με; Οὐδεὶς μοι λόγος παιδός· τί μοι τέκνον ἐπαγγελίαν σημαίνει; τί κέρδος τῷ λαῷ, ἂν ἐγὼ τέκνον ἔξω; τί δὲ ἔρελος, ἂν Ἐλισάβετ παιδίον θηλάσῃ; τί κέρδος, ἂν ἐγὼ κληρονόμον τοῦ βίου καταλείψω; Ἀπίθι τοῖνον ὁ ἐκφοβῶν με, ὅστις ἂν εἶ· ἀπίθι τοῖνον ἀπ' ἐμοῦ. Προβεβηκότας ἐσμέν· παρῆλθεν ὁ καιρὸς· τῆς σπορᾶς, ἐσβέτη τὸ γάμον ἢ ἐπιθυμία· ὁ χρόνος τὴν θερμὴν κατέψυξεν, ἢ στείρωσις τὸν καρπὸν ἠρνήσατο, ἢ φύσις πρὸς ἑαυτὴν ἐστασίασε· τεθνήκαμεν ἀμφοτέροι τῷ μέρει τῆς μίξεως· ὁ ἢ νεότης

οὐκ ἤνθησε, πῶς γῆρας βλαστήσει; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ Ζαχαρίας εἰκότως. Ὁ δὲ ἄγγελος φησὶ πρὸς αὐτόν, καθὼς ἀρτίως ἤκουες· Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία, μηδὲ λογισμοὶς ταραττοῦ· ἄγγελός εἰμι φωτὸς, καὶ οὐχὶ σκότους· Γαβριὴλ εἰμι ἐγὼ, εἰς τῶν ἀρχόντων τοῦ ἑπουρανίου βασιλέως· πρόσταγμα κομιζῶ, οὐκ ἐξουσία κελεύω. Ἀνεστάλην μηνύσαι σοί, οὐχὶ ἐφοδὸν ποιῆσαι σοί. Σχῆμα περιβέβλημαι, οὐχὶ δὲ γυμνῇ τῇ οὐσίᾳ σοί φαίνομαι. Φείδεται γὰρ σου τῆς ζωῆς ὁ ἀποστείλας με. Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρία· ἀπεστάλην εὐαγγελίσασθαι σοί, οὐχὶ δὲ θυμῆσαι σε. Τὸ γῆρας προβάλλη, καὶ τὴν ἀγονον παλιὰν καὶ τὴν ἀσπορον μήτραν. Καὶ τίς θέλων γεννᾷ; Θεῷ τὸ δῶρον· μὴ γὰρ ἀνθρώπου τὸ εὔρεμα; οὐκ ἔρεμα τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιῶν ἀνθρώπων, καὶ πλάσσω ἐν ἀνθρώπῳ πνεῦμα; Ἀπιστεῖς, Ζαχαρία; Πῶς ὁ Ἀδὰμ ἐπλάσθη; πῶς ἡ Εὐὰ ἐκτίσθη; πῶς ὁ Ἰσαὰκ ἐγεννήθη; Ὑπακούσας Ἀβραὰμ οὐκ ἐσφάλη· καὶ σὺ ἱερεὺς ὢν ἀπιστεῖς; Μὴ ἀδυνατεῖ παρὰ τὸ πρῶτον ῥῆμα, Ζαχαρία; Διὰ τὸ γῆρας ἀντιλέγεις, ὡς πρεβύτα; σωματικὴν νέκρωσιν δραστηκιωτέραν ὀρίζεις Θεοῦ; Εἰ μὴ εἶδες τὸν Ἀβραὰμ, καλῶς ἀμφέβαλες. Φυσικὴ ἀσθένεια προβάλλη, καὶ θεϊκῆς ἐπαγγελίας παρουσίᾳ; οὐ πιστεύεις, ἀλλ' ἀμφιβάλλεις καὶ φιλονεικεῖς; Μικρὰ αἰτεῖς, καὶ μεγάλα λαμβάνεις· καὶ ὡς ζημίαν ὑπομένον κραυγάζεις, Ζαχαρία; Ὑπὲρ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ μόνον προσεύχῃ· ἐγὼ δὲ ὁ εὐαγγελίζομαι σοί, εἰς πάντα τὰ ἔθνη συνεισάγει τὴν σωτηρίαν. Ὁ δὲ Ζαχαρίας ταῦτα ἀκούσας, καὶ μικρὸν τὴν ὄψιν ἀποστρέψας, ἀνταπεκρίθη· πρὸς τὸν ἄγγελον ἔφη· Τί λέγεις, ὁ ἄγγελος; ἢ γυνὴ μου γεννίσει; Τί γὰρ; διὰ τοῦτο προσηξάμην, ἢ τοῦτο ἔνεκεν τὸ θυμίαμα κινῶ τῆς ἐφημερίας, ἵνα τὴν καρπογονίαν τῷ λαῷ ἐπιδείξω; Συγγνώμην ἀμαρτημάτων αὐτῶ· μὴ γὰρ λύσιν στείρωσεως ἐπιποθῶ; τὴν συναγωγὴν κομφισθῆναι θέλω· μὴ γὰρ τὴν Ἐλισάβετ ὀγκωθῆναι; ψυχὰς τετραυματισμένας παρακαλῶ λαθῆναι· μὴ γὰρ μαζοὺς ζηρανθέντας γαλακτοβρῆεις γενέσθαι; Τί λέγεις, ὁ ἄγγελος; ἢ γυνὴ μου γεννίσει; Καὶ τί τοῦ κέρδους τῶν ἔξω προσευχόμενων; ἄρα δὲ ἀκούσαντες οὐκ ἀποδοῦναι με, λέγοντες· ὅτι· μὴ ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τῆς κωνοφελούς ἔνεκεν σωτηρίας καθίσταται ἀρχιερεὺς, ἀλλ' ἑαυτοῦ μόνον; καὶ ὅτι οὐ λόγον, ἀλλὰ γόνον ἐδεξάμην· Οὐδεὶς μοι λόγος πρὸς τεκνογονίαν ἀπαγε, τοῦτο οὐ βούλομαι. Ὑπὲρ ἠυχόμεν, οὐκ ἔλαβον· καὶ νῦν ἕτερα ἀπ' ἑτέρων μοι γνωρίζεις; Οὐδεὶς μοι λόγος περὶ παιδοποιίας· νόσος στείρωσεως γέγονε. Μὴ γὰρ χρόνος τὴν ἐπιθυμίαν ἐθέρισε, καὶ ἡ ἀσθένεια τῆς φύσεως; οὐ τῆς μίξεως; Οὐδεὶς μοι λόγος νῦν περὶ τεκνογονίας. Ἄνω βακτηρίας βαδίζεις οὐ δυνάμεθα, καὶ πῶς τεκνογονίαν ἀρχεσθαί κελεύομεθα; Τὸ γῆρας τὴν φύσιν ἠρνήσατο· πίστει ἔξω [814] τὸ πρᾶγμα. Τάφον περιβλεπόμεθα, καὶ τροφὸν ἀβραβωνισόμεθα; Οὐδεὶς μοι λόγος περὶ τεκνογονίας. Τοῦ λαοῦ τὴν σωτηρίαν ζητῶ, καὶ τῷ ἔθνους τὴν εὐδαιμονίαν, τὴν ἐχθρῶν τὴν ἀγκυλωπία, καὶ τοῦ λαοῦ τὴν εὐημερίαν, οὐχὶ δὲ κλαυθμυρισμάτων καὶ σπάργαντα καὶ νηπιώδες τροφᾶς. Οὐδεὶς μοι λόγος περὶ τούτου. Πῶς πατὴρ γεννησίου παιδὸς εὐρεθήσεται; Τὸ γῆρας ἀποβάλλεται τὴν πίστιν, ἔξω φύσεως λατῶν τὸ πρᾶγμα, διαλλυταὶ τὰ γεννητικὰ μόρια· ῥάβδον ὡς ἔπον κατέχων ἐπιβάλλω, καὶ μονογαμίας μοι περὶ ἑνὸς ἀπ'

animæ nostras vulnera curat. Hæc sciunt initiati. *Imponens illum in jumentum suum, duxit in stabulum.* Jumentum suum dicit Christus corpus quod pro nobis sumpsit ex intemerata Virgine. Imposuit ergo jumento suo eum, qui sauciatus fuerat a latronibus : quia, secundum prophetam Isaiam, *Ipse infirmitates nostras suscepit, et ægrotudines portavit (Isai. 53. 4).* Et *Duxit in stabulum* ; id est, in sanctam Ecclesiam ; et curam ejus egit, primo per seipsum. *Altera autem die exiens*, id est, post sanctam resurrectionem, proferens duos denarios dedit stabulario. Quis est stabularius, qui duo denarii ? Stabularius est Paulus apostolus, cui commissa est Ecclesia ex gentibus : stabularius autem *παροδευς* vocatus est, quod omnes excipiat et omnes ad salutem trahat. Proferens Christus duos denarios post resurrectionem, Velus nempe et Novum Testamentum, dedit stabulario dicens : Curam illius habe : populum ex gentibus trado

tibi, vulneratum a latronibus sanguinariis : solum curam illius habe, et quod supererogaveris, ego cum rediero reddam tibi. Quid ergo plus expendit Paulus, quam illos denarios ? Quatuordecim epistolas, quas gentibus misit. Quid sibi vult illud : *Ego cum rediero reddam tibi ?* In secundo meo adventu, quando veniam judicaturus vivos et mortuos, cum rediero, reddam tibi quæ supererogaveris : ut et ipse Paulus dicit : *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, justus Judex : non solum autem mihi, sed illis omnibus qui diligunt adventum ejus (2. Tim. 4. 7. 8).* Tale enim coronam, fratres, nos omnes assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et Spiritui sancto gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN NATALE S. JOANNIS PROPHETÆ, PRÆCURSORIS ET BAPTISTÆ.

Opportuna dies solemnitas et universalis lætitiæ, in qua subit in mentem Gabrielis ministerium et Zachariæ sacerdotium, ac mecum reputo eum qui ob incredulitatem mutus factus est. Audistis enim evangelistam Lucam, qui medicinæ utilitem officinam nobis hodie aperuit. Arte quippe medicus erat Lucas evangelista ; sed tum corporum curator erat, nunc res circumquaque gestas recenset : artem cum arte mutat, et circuitio circuitionem excepit. Quid igitur ait Lucas bonus ille medicus ? Audistis eum modo dicentem : *Secundum consuetudinem sacerdotii sorte exiit ut incensum poneret, et ingressus est in templum Dei Zacharias : et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Et ecce angelus Domini apparuit ei, stans a dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est videns, et timor irruit super eum. Dixit autem ei angelus : Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua : et ecce uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem (Luc. 1. 9-13).* O stupendum et arcanum miraculum ! Jure Zacharias contradixit angelo. Aliam consolationem postulabat, aliam accepit : pro populo precabatur, et filii pater vocatus est : veniam peccatorum quærebat, et ex sterili utero promissionem accepit. Malebat Zacharias animas peccatorum sanari, quam Elisabethæ uterum intumescere. Jure Zacharias turbatus est, metu correptus : homo quippe erat mutationi obnoxius, etiamsi sacerdotali dignitate amictus. Dixit autem statim Zacharias, sed mente tantum, ut vidit angelum : Novus certe est viri adventus, nova promissio. Quis est hic, qui fidenter in sacro templo incedit ? quis est hic, qui stat a dextris altaris incensi ? quis est hic tam novæ et tam fulgidæ formæ ? quis est hic ? non vidi hominem alatum umquam, neque avem hominis forma. Quis est hic, qui timore animum meum occupat ? quis est hic lucifer ex ore, qui oclusis labiis magna loquitur ? quis est hic, qui meam sacerdotii vicem observat ? quis est hic, qui intercessionem meam impedit ? Multitudo populi foris expectat me orans, quasi celestis Regis scribam ; et hic intus me detinet. Per me supplicationes Regi obtulerunt, veniam peccatorum rogantes. Hæc precor deleri, ut populo quod desiderat referam, ut vicis meæ officium perficiam. Desine ergo, quisquis sis, me perterrefacere. Si angelus a Deo missus esses, opem mihi præstares, erga eos qui foris lacrymantur misericordia ducereris, in partem mæroris venires. Abscede ergo. Quis es, qui mihi timorem incutis ? Filium habere non curo : quid mihi filium promittis ? quod lucrum populo, si filium habeam ? quæ utilitas, si Elisabeth puerum lactet ? quod lucrum, si ego heredem relinquam ? Abi ergo quisquis sis, qui me terrefacis : abscede a me. Ætate proveci

PATROL. GR. LXI.

sumus, tempus serendi transivit, extincta est nuptialis cupiditas, tempus calorem refrigeravit, sterilitas fructum negavit, natura contra seipsam jugnavit, ambo parte genitali mortui sumus. Cum juvenis non floruerit, quomodo senectus germinabit ? Hæc apposite Zacharias. Angelus vero ait illi, ut modo audisti : *Ne timeas, Zacharia, neque cogitationibus turberis : angelus sum lucis, non tenebrarum : Gabriel sum ego, unus ex principibus cælestis Regis. Mandatum affero, non cum potestate jubeo ; missus sum qui tibi significarem, non qui te invaderem. Specie quadam amictus sum, non nuda substantia tibi appareo : nam tuam curat vitam qui misit me. Ne timeas, Zacharia ; missus sum qui nuntiarem tibi, non qui te percellerem. Senectutem officis, senium proli ineptum, vulvam non satam. Et quis voluntate sua gignit ? Dei donum est : num hominis est inventio ? non audisti Dominum dicentem, *Ego sum qui facio hominem, et formo in homine spiritum (Zach. 12. 1) ?* Non credis, Zacharia ? Quomodo Adam formatus est ? quomodo Eva creata fuit ? quomodo Isaac genitus est ? Obediendo Abraham non frustratus est : et tu sacerdos non credis ? An impossibile est apud Deum omne verbum, o Zacharia ? Propter senectutem repugnas, o senex ? corpus emortuum Deo efficacius esse definis ? Nisi videres Abrahami exemplum, recte dubitares. Naturalem infirmitatem obtendis, et præsentis divinæ promissioni non credis, sed dubitas et contendis ? Parva petis, et magna accipis ; atque ut damnum patiens clamas, Zacharia ? Pro Judaico populo tantum precaris ; ego vero annuntio tibi omnes gentes ad salutem vocari. His auditis Zacharias, paulum averso vultu, angelo sic respondit : Quid dicis, o angele ? uxor mea pariet ? Quid enim ? ideone precor, aut incensum in officii mei vice moveo, ut prolem populo ostendam ? Veniam peccatorum peto ; num sterilitatis solutionem desidero ? synagogam pondere liberari volo ; num etiam Elisabetham uterum gestare cupio ? vulneratas animas sanari peto ; num etiam exsiccata ubera lac fundere postulo ? Quid dicis, o angele ? uxor mea pariet ? Et quid inde lucri iis qui foris precantur ? annon hæc audientes me lapidabunt dicentes, me non pro illis et communis salutis causa, sed pro me tantum esse sacerdotem ? meque non verbum, sed prolem accepisse ? Non curo prolem ; absit ; id nolo. Quod postulabam non accepi, et nunc alia pro aliis mihi indicas. Prolem nihil curo ; sterilitatis morbus adest. Annon tempus cupiditatem demessuit ? annon infirmitas naturæ coitum prohibet ? De suscipienda prole nihil curo. Sine baculo incedere non valeamus, et quomodo nunc jubemur suscipiendæ proli operam dare ? Senectus naturam negavit : res fidem omnem*

48

superat. Sepulcrum conspicimus, et nutricem conducimus? De suscipienda prole non cogito. Populi salutem quero et gentis felicitatem, inimicorum captivitatē, populi prosperitatem, non vagitus, fascias, infantiles escas. Huiusmodi res non curo. Quomodo pater legitimi filii inveniar? Senectus si dem repellit, extra naturam res est, genitales partes solute sunt: baculum ut equum tenens incedo, et ad conjugalem me operam excitas, quando totum corpus in sepulcrum versum est? Quomodo id cognoscere possim? dic mihi, o maxime Gabriel (necessē quippe est illud ignorantes docere; Gabriel homo Dei significat): dic, quomodo hæc cognoscam? Ecce tremit membra mea: ambo præ senectute terram conspicimus. Si altera pars juvenis esset, altera senectute laboraret, parva saltem huiusmodi spes superesset: at utriusque corpus collapsum est. Nihil aliud exspectamus nisi falcem mortis, ut spicæ ad messum maturent. Si tandem vera dicis, domine Gabriel, aliud præcedat signum, pignus mihi dato ut mirabili credam promissioni. Quæ mihi notitia dabitur? Aaron non credidisset, nisi virga florisset: Moyses non certior factus esset, nisi manus ejus candens fuisset: Gedeon non intellecturus erat, nisi ros in vellus decidisset: Ezechias non cogitatus erat, nisi sol retro cessisset. Quomodo id cognoscam? Da signum, et juvenis more choreas agam: da signum, ut ne Elisabet temere rideat ut Sara. Quæ mihi certi rei notitia, archangele nuntie? undenam mihi manifesta erunt dicta tua? Si secundus Abraham videar, eadem, quæ Abrahamo, mihi evenient. Intra in domunculam meam, et ablum pedes tibi, qui viam emensus es; et apponam tibi mensam mysterio plenam, farinæ sata tria Elisabet subiget, Ecclesiam præfigurans. Pete vitulum, ut des prolem. Quomodo id cognoscam, o tu, qui de cælo in terram veniens bona nobis nuntias? cur mihi pueri nomen, angele, prædicis? cur non existentis virtutes enumeras? Ostende mihi illud quod est supra naturam, ut credam rei quæ præter naturam est. Si cælum in fornacem vertatur, ego quoque renovabor: si maris mensuræ decantur, uxor mea Elisabeta obstetricem accerset: si sol comprehendatur, sicca ubera lac emittent: si iuna concutiat, sicca vulva humida fiet. Quomodo id cognoscam? *Ego enim senex sum, et uxor mea processit in diebus suis (Luc. 1. 18)*. Reponit angelus Zachariæ: Deumne in pignus postulas? infirmitatem firmiorem Dominica promissione definis? de illo qui bona tibi nuntiat iudicium ferre non times? Quomodo id cognoscam, dicis, o Zacharia? Num in Ægyptum mitteris, ut timeas Pharaonem? Quomodo id cognoscam, dicis, o Zacharia? Nihilne Deus supra naturam facit? nature consequentiam quæris, et non vides divinitatis stupendum opus? Dic mihi, Zacharia, terræ columna: ubi fixæ sunt? cæli expansio ubi perficitur? nubium formatio ubi reperitur? pluviarum stillæ ubi formantur? nivis globuli ubi conduntur? solis cursum quis dirigit? lunam interdum decrescere quis curat? stellarum multitudinem quis numerabit? mare furens quomodo arenam reveretur? fluvii præcipites quomodo commiscuntur? densæ nubis tenebræ quomodo texuntur? homo quomodo in vulva formatur? femina cur masculino delicatior est? Deo similis anima quomodo repente in corpore reperitur? Quomodo id cognoscam, dicis, o Zacharia? An nature consequentiam quæris, ubi divinitas operatur? non credis sterilem parere posse? quid ergo, cum audieris virginem mirabiliter peperisse? et erit incredulitas prius exercita ad fidem; jam enim incredulitas circa sterilem punietur, ut de miraculo circa Virginem non dubites. *Eris, inquit, tacens, nec loqui poteris (Ib. v. 20)*. O clementem ultionem, quæ emendationem parit! Illam vocem quæ peccaverat emendat angelus, illam frenat linguam nimis audacem. *Erat, inquit, innuens ipsis, et permansit nuntus (Ibid. v. 21)*. Recte evangelista scripsit illud, *Permansit*. Taciturnitas enim vocem quæ pariebatur

exspectabat, Zacharias Joannem, senex puerum, sacerdos prophetiam. Hinc dicit angelus: Quoniam ut incredulus signum a Deo quæris, in membris tuis signum accipe quo flagelleris. *Eris, inquit, tacens, e non poteris loqui, usque in diem quo hæc fiant*. Ubi enim est contradictionis instrumentum, ibi supplici præceptum; ubi petulantia audacia, ibi correctionis frenum; ubi contumelia recalcitravit, ibi ultionis sententia. Volebat quidem Deus, o Zacharia, te præconem huius miraculi esse. Nunc enim gignitur is qui Regi dux exercitus erit, et remissionis peccatorum in mundo præparator: quia vero infirmitatem corporis firmiorem Domini præcepto fecisti, ideo *Eri tacens, nec poteris loqui, usque in diem, quo hæc fiant. pro eo quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo*. Vides sine fide nihil, ut oporteret, perfici. Ut audivit hæc verba Zacharias, statim ex templo exiit, mercedem incredulitatis referens taciturnitatem. O miraculum! ingressus fuerat ut alium liberaret, et castigatus exiit: qui incensum ad ministerium ferebat, exsilii titulum retulit. Populus exspectabat aliquid boni audire ab illo; et ipse inruit, Nemo ad me accedat, nemo me interroget, Dominica indignationis terrorem gesto. O res stupendas! Zachariæ os obturatur, et Elisabet bene agit; lingua coercetur, et uterum tumet; expedita lingua sterilis est, et sterilis infructuosa mater efficitur; transfertur morbus uteri in linguam; vox frenatur, et semen liberatur: Zacharias tacet, et Joannes exsultat. Ubi solum vidit sterilis Virginem, lucifer solem agnovit, ac multum exsultavit Joannes in utero matris, natura tarditatem incusans. Domini, inquit, præco sum, et quomodo, ut conservi mei, constringor vinculis! Tempus parturitionis præveniam: non exspectabo partum, ne perdam cursum, ne Dominum præveniat servum in prægnantis utero involutum; ne nature series sit perversio ordinis. Novi præsentem, et tacere non possum: novi eum qui me præmisit ante faciem suam, ut parem viam ejus ante faciem ipsius. Concutio vincula nature: nam prædicare festino. O res stupendas et mirabiles! quæ ignorarunt angeli in cælis, novit Joannes in utero gestatus, et dicebat matri suæ: Deum advenire Throni nesciebant, et id non fugiebat in utero gestatum: mysterium œconomiae Dominationibus occultavit, et ei qui in utero erat revelavit: et quod venerit archangelus Deciparæ bona nuntians, fetus intus inclusus exsilens prædicavit. Adveniens enim, ut modo audistis, generis nostri Redemptor, statim atque in utero fuit, amicum suum Joannem adiit: videreque erat figulum amplectentem lutum, regem in militibus tabernaculo versantem, Dominum in servi donumclam euntem. Quem ex vulva in vulva videns Joannes, natura terminos prætercurrere tentavit: Non novi, dicens, eum qui nature terminos posuit Dominum: non exspecto tempus partus; non necessarii mihi sunt novem menses ad partum; hoc claustro opus non habeo. Et cur non transilio vincula me colligantia? Exibo: prædicabo stupendarum rerum brevem summam: iudicium sum divini adventus, tabsum incarnationis divini Verbi. Clangam, et paternam linguam ad loquendum expeditam reddam: clangam et maternum uterum emortuum vivificabo. Vide stupendum mysterium: nondum natus est, et saltibus loquitur nondum apparet, et comminationes mittit; nondum clamare potest, et per opera auditur; nondum vitam didicit, et Deum prædicare prævertit; nondum vidit lucem, et solem novit; nondum nascitur, et præcurrere festinat. Non fert enim Domino adveniente detineri, non vult exspectare partus terminos, sed uteri carcere cum pere conatur, et prænuntiare Servatoream venientem clamans ex utero: Qui vincula solvit adventi, et cu ego vinculus detineor? venit is qui verbo apparavit omnia, et cur ego exspecto nature terminos? Egrediar, præcurram, prædicabo, clamabo, præsentibus omnibus: *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi (Joan. 1. 29)*. Et hæc quidem sunt Joannis exsultatæ

ξέεις, ὅτε τάφος τὸ πᾶν σῶμα γέγονε; Κατὰ τί γινώσκομαι τοῦτο, φράσον μοι, ὦ μέγιστε Γαβριήλ, (ἀναγκαῖον γάρ τοῦτο καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας γινώσκει, ὅτι περ Γαβριήλ, Θεοῦ ἀνθρώπος ἐρμηνεύεται)· εἶπε, κατὰ τί γινώσκομαι τοῦτο; Ἰδοὺ τρέμοντά μου τὰ μέλη· ἰδοὺ τὸ γῆρας ἀμφοτέρων καὶ εἰς ὄρωντων. Εἰ μέρος ἐνέαζε, καὶ μέρος ἐπεπαλαίωτο, μικρὰ τις ἐλπίς ἦν τῶν λεγομένων· νῦν ἐκατέρων τὸ σῶμα σεσάθρωται. Οὐδὲν ἕτερον περιμένομεν, εἰ μὴ τὸ δρέπανον τοῦ θανάτου, ὡς στάχυνος πέπειροι πρὸς θερισμόν. Εἰ δὲ ὄλις ἀληθεύεις, δέσποτα Γαβριήλ, ὃ λέγεις, ὅς δὲ ἄλλο προσοδεύσαι σημεῖον, ἀρραβωνά μοι πιστεύσον τῆς ἐπαγγελίας τὴν θαυματουργίαν. Κατὰ τί γινώσκομαι τοῦτο; Ὁ Ἄαρὸν οὐκ ἐπίστευσεν, εἰ μὴ ἡ ῥάβδος ἤθησε· Μωϋσῆς οὐκ ἐπληροφόρηθη, εἰ μὴ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἐλευκάνθη· Γεδεὼν οὐ συνήκεν, εἰ μὴ ἐπὶ τὸν πόκον γέγονεν ἡ ὀρέσος. Ἐξεκίας οὐκ ἐπέγνω, εἰ μὴ ὁ φίλιος ἀνεποδίσθη. Κατὰ τί γινώσκομαι τοῦτο; Ἄς σὺ σημεῖον, καὶ χορεύω νεανικά· ὅς σημεῖον, ἵνα μὴ Ἐλισάβετ προπετώσῃ γέλαση, ὡς ἡ Σάρρα. Κατὰ τί γινώσκομαι τοῦτο, ἀρχάγγελε μηνυτά; πόθεν μοι δῆλα τὰ ἐκ σοῦ μοι ῥηθέντα; Εἰ δευτέρος Ἀβραάμ φαίνομαι, ὑπάρξει μοι τὰ τοῦ Ἀβραάμ ἰδιώματα. Εἰσελθε ὑπὸ τὸ θυμάτιόν μου, καὶ νύφω τοὺς πόδας σου ὁδοιπορίαν στείλαναι, καὶ παραθῶ σοι τράπεζαν μυστηρίου πεπληρωμένην ἀλεύρου σατὰ τρία Ἐλισάβετ φυράσει, τὴν Ἐκκλησίαν προξυρωφούσα. Ζῆτει μόσχον, ἵνα δωρήσῃ γόνον. Κατὰ τί γινώσκομαι τοῦτο, ὃ καλὰ εὐαγγέλια ἀνωθεν ἐπὶ γῆς ἡμῖν φέρων; τί μοι τοῦ παιδὸς τὸ ὄνομα, ἀγγελε, πολέγεῖς, καὶ τοῦ μὴ παρόντος; τὰς ἀρετὰς ἀριθμεῖς; Δειξόν μοι τὸ ὑπὲρ φύσιν, ἵνα πιστεύσω τὸ παρὰ φύσιν· ἐὰν ὁ οὐρανὸς ἀνακαμαροῦται, κἀγὼ ἀνανοῦμαι· ἐὰν ἡ θάλασσα μετρήται, καὶ ἡ γυνὴ μου Ἐλισάβετ μαινοῦται· ἐὰν ὁ ἥλιος καταλαμβάνηται, καὶ οἱ ξηροὶ μασθοὶ γάλα βεβούσουσιν· ἐὰν ἡ σελήνη ἀναγαίττηται, καὶ ἡ ξηρὰ μήτρα νοτίζεται. Κατὰ τί γινώσκομαι τοῦτο; Ἐγὼ γὰρ εἰμι κροσβύτης, καὶ ἡ γυνὴ μου κροσβυθηκυία ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῆς. Ὁ δὲ ἄγγελος πρὸς τὸν Ζαχαρίαν· Θεὸν ἐνέχυρον ἀπαιτεῖς; ἀσθένειαν βεβαιότερον τῆς δεσποτικῆς ἐπαγγελίας ὀρίξει; τὸν εὐαγγελία σοι κομιζόντα ἀνακρίνειν οὐ δέδοικας; κατὰ τί γινώσκομαι τοῦτο, λέγεις, ὦ Ζαχαρία; μὴ γὰρ εἰς Αἴγυπτον ἀποπέταλλῃ, ἵνα φοβηθῆς τὸν Φαραῶν; κατὰ τί γινώσκομαι τοῦτο, λέγεις, ὦ Ζαχαρία; οὐδὲν ὑπὲρ φύσιν ὁ Θεὸς ἐργάζεται; φύσεως ἀκολουθίαν ζητεῖς, καὶ οὐκ εἰδὼς ὁσέτητος παράδοξον ποιήσιν; Εἰπέ μοι, Ζαχαρία, τῆς γῆς οἱ στῦλοι ποῦ πεπήγασιν; τοῦ οὐρανοῦ δὲ τὸ κύτος ποῦ κατήρτισται; νεφελῶν δὲ αἱ κύται ποῦ εὐρίσκονται; ὕστου δὲ σταγόνες ποῦ στημονίζονται; βόλοι δὲ χιόνος ποῦ λατομοῦνται; ἡλίου δὲ ὄρομον τίς ἠνωχεῖ; σελήνης δὲ μίωσιν τίς ὀροθετεῖ; ἀστέρων πλῆθος τίς ἐξαριθμῆσαι; ὕδασσα δὲ μαινομένη πῶς ψάμμον αἰδεῖται; ποταμοὶ δὲ θερμὸρῶται πῶς συγχιρῶνται; ὀμίχλης δὲ σκότος πῶς ἐξυφαίνεται; ἀνθρώπος δὲ ἐν μήτρᾳ πῶς διαπλάττεται; καὶ τοῦ ἀβρέων τὸ θῆλυ πῶς λειότερον εὐρίσκειται; ὁσεῖκελος δὲ ψυχὴ πῶς ἀβρόνον ἐν τῷ σῶματι εὐρίσκειται; Κατὰ τί γινώσκομαι τοῦτο, λέγεις, ὦ Ζαχαρία; φύσεως ἀκολουθίαν ζητεῖς, ὅπου θεότητος; ἐργασία; τί, τὴν στεῖραν ἀπιστεῖς γεννήσας; Τί σὺν; ἐὰν ἀκούσης κροσβύτην τίκτουσαν παραδόξως; Καὶ εἴη τὸ ἀπίστον εἰς πίστιν προγυμναζόμενον; Ἐνθεν γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς στεῖρας νῦν ἀπιστία κολάζεται, ἵνα τὴν ἐπὶ τῆς παρθένου θαυματουργίαν [815] μὴ ἀμφιβάλλῃ. Ἐση, φησί, σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλήσαι. Ὡς τῆς φιλανθρώπου τιμωρίας, διόρθωσιν μάλλον ἐργαζομένης! Αὐτὴν γὰρ ὁ ἄγγελος τιν ἠσαλείσαν φωνὴν σωφρονίζει, αὐτὴν χαλινῶν τὴν τολμήσανσαν γλώσσαν. Ἦν γὰρ, φησί, διανέων αὐτοῖς, καὶ διέμενε κωφός. Καλῶς ὁ εὐαγγελιστὴς καὶ τὸ, *Διέμενε, συνεγράψατο*. Περιέμενε γὰρ ἡ σιωπὴ τὴν τικτομένην φωνὴν, ὃ Ζαχαρίας τὸν Ἰωάννην, ὃ πρεσβύτερον τὸν παῖδα, ὃ ἱερεὺς τὴν προφήτην. Ἐν οἷς λέγει ὁ ἄγγελος· Ἐπειδὴ οὐν ὡς ἀπιστοῖς σημεῖον παρὰ Θεοῦ ζητεῖς, ἐν τοῖς ἰδίοις μέλεισι τὸ μαστιγοῦν προσδέχου σημεῖον. Ἐση γὰρ, φησί, σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλήσαι, ἀχρι ἧς ἡμέρας ζῆναι ταῦτα. Ὅπου γὰρ τῆς ἀντιλογίας τὸ δργανον. ἐκεῖ καὶ τῆς τιμωρίας τὸ πρόσταγμα· ὅπου τῆς προπετείας; τὸ θράσος, ἐκεῖ καὶ τῆς παιδείας ὃ χαλινός· ὅπου ἡ ὕβρις ἐλάκτισεν, ἐκεῖ τῆς ἐπιτιμῆσως ἡ ἀπόφραξις. Ἦθελε μὲν ὁ Θεός, Ζαχαρία, κήρυκὰ σε τοῦ τοιοῦτου θαύματος γενέσθαι· στρατοπεδάρχης γὰρ τοῦ ἐπουρα-

νίου βασιλείως τίκτεται, καὶ τῆς κοσμικῆς τῶν ἀμαρτημάτων λυτρώσεως προκαθάρτης· ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀσθένειαν τοῦ σώματος βεβαιότεραν τῆς ἐπαγγελίας ἐποίησεν τοῦ δεσπότη, διὰ τοῦτο Ἐση σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλήσαι ἀχρι ἧς ἡμέρας ζῆναι ταῦτα, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐπίστευσας τοῖς λόγοις μου, ὀλίγες πληρωθήσονται εἰς τὸν καιρὸν αὐτῶν. Ὅρα· οἱ ἀνευ πίστεως οὐδὲν τῶν δεόντων κορυφοῦται. Μόνον δὲ ἤκουσεν ὁ Ζαχαρίας τὰ ῥήματα ταῦτα, εὐθὺς ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ, μισθὸν ἀπιστίας τὴν φίμωσιν βαστάζων. Ὡς τοῦ θαύματος! ἄλλους εἰσῆλθεν ἐλευθερώσαι, καὶ αὐτὸς ἐξῆλθε καταδεδικασμένος· ὁ θυμιατήριον λειτουργικῶν βαστάζων, τίτλον ἐξορίας περιέφερεν. Ὁ λαὸς περιέμενε τι ἀγαθὸν ἀκούσαι παρ' αὐτοῦ, κἀκεῖνος διένευσε· Μηδεὶς με ἐρωτήσῃ· δεσποτικῆς ἀναγκαστικῆς φρίκην βαστάζων. Ὡς τῶν παραδόξων πραγμάτων! Ζαχαρίας φημιούται, καὶ ἡ Ἐλισάβετ εὐωχεῖται· ἀναστομούται γλώττα, καὶ ὀγκοῦται μήτρα· ἡ εὐλαὸς γλώττα στεῖρεται, καὶ ἡ ἀκαρπὸς στείρα γίνεται μήτηρ· τὸ πάθος τῆς μήτρας εἰς τὴν γλώτταν· ἡ φωνὴ χαλινούται, καὶ ἡ γονὴ ἐλευθεροῦται. Ζαχαρίας σιωπῶν, καὶ ὁ Ἰωάννης σιωπῶν. Μόνον γὰρ εἶδεν τὴν στείρα τὴν παρθένον, κατενόησεν ὃ ἐωσφόρος τὸν ἥλιον, καὶ ἀσκήρτησε μέγα ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ μητρικῇ νηδί, τὴν βραδύτητα τῆς φύσεως αἰτιώμενος. δεσπότη, φησί, κηρύξῃ εἰμὶ· καὶ πῶς τοῖς ἐμοδοῦλοις ὁμοίως πεσέδημαι δεσμοῖς; Προλάβω τὸν χρόνον τῆς κηρύξεως· οὐ περιμένω τὸν τόκον, μὴ ἀπολέσω τὸν ὄρομον, μὴ δεσπότης προλάβῃ τὸν περὶ τὰς ὠδῖνας εἰλούμενον δούλον, μὴ γένηται τῆς φύσεως ἡ ἀκολουθία παρανομία τῆς τάξεως. Ἐπέγνω τὸν παρόντα, καὶ σιωπῶν οὐκ ἀνέχομαι· ἐπέγνω τὸν προποστελλαντά με πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύεσθαι, ἐτοιμάται τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐμπροσθεν αὐτοῦ. Σαλευῶ τὰ δεσμά τῆς φύσεως· κηρύττειν γὰρ ἐπιέγομαι. Ὡς τῶν παραδόξων πραγμάτων καὶ θαυμάτων! Ἀπερηγνώσθη ἐν οὐρανοῖς ἄγγελος, ἐγνωρίσθη ὁ Ἰωάννης κροσφορούμενος, καὶ ἔλεγε τῇ μητρὶ αὐτοῦ. Θρόνον ἔλαθε, καὶ τὸν ἐν μήτρᾳ Θεὸς ἐπιδίωκον οὐ κροσβύτην· κυριότητος ἐκρυψε, καὶ τῶν ἐν γαστρὶ τῆς οἰκονομίας μυστήριον ἀπεκάλυψε· καὶ ὅπερ ἐλάληθεν ὁ ἀρχάγγελος τῇ θεοτόκῳ κομιζόντων εὐαγγέλιον, ἐνδοθεν τὸ ἐμβρυον ἀλλόμενον ὑπηγόρευσε. Ἐπιδιμήσας γὰρ, καθὼς ἀρετικῶς ἠκούσατε, ὃ τοῦ γένους ἡμῶν λυτρωτῆς πρὸς τὸν αὐτοῦ φίλον Ἰωάννην ἀφίκετο κροσφορούμενος παραχρῆμα· καὶ ἦν ἰδεῖν τὸν πλαστοουργὸν ἀσπαζόμενον τὸν πηλόν, τὸν βασιλέα εἰς τὴν τοῦ στρατιώτου σκηπὴν αὐλιζόμενον, τὸν δεσπότην εἰς τὸ τοῦ δούλου δωμάτιον ἀφιγμένον. Ὅν ἐκ μήτρας ἐν μήτρᾳ θεασάμενος ὁ Ἰωάννης, τῆς φύσεως ὄρους παραδραμῆν ἐπεχειρήσεν. Οὐκ οἶδα, λέγων, φύσεως ὀροθέτην Κύριον, οὐκ ἀναμένω κηρύξεως χρόνον· ἐν γαστρὶ ἐνναμηνιαῖος τόκος οὐκ ἀναγκαῖος ἐμοί· οὐ χρήζω ταύτης τῆς εἰρκτώσεως, εἰς ἣν νῦν ἐγκέκλεισμαι. Καὶ τί οὐ διαπερῶ τὰ δεσμά τὰ κατέχοντά με; Ἐξέλθω, κηρύξω παραδόξων πραγμάτων σύντομον γινώσκον σημεῖον εἰμι θεϊκῆς παρουσίας, σάλπιγξ εἰμι τῆς τοῦ Θεοῦ λόγου σαρκώσεως. Σαλπίσω, καὶ πατρικὴν γλώτταν εὐγλωττήσω λαλεῖν [816]· σαλπίσω, καὶ μητρικὴν νεκρωθεῖσαν μήτραν ζωώσω. Βλέπε τοῦ μυστηρίου τὸ ξένον· οὕτω γεννᾶται, καὶ τοῖς σικιρτήμασι φθέγγεται· οὕτω φαίνεται, καὶ ἀπειλὰς ἀποστέλλει· οὕτω βοᾶν συγγραίνεται, καὶ δι' ἔργων ἀκούεται· οὕτω ἀνωθεν τὸν βίον, καὶ τὸν Θεὸν προκηρύττει· οὕτω βλέπει τὸ φῶς, καὶ γνωρίζει τὸν ἥλιον· οὕτω τίκτεται, καὶ προτρέχειν ἐπείγεται. Οὐ γὰρ φέρει τοῦ δεσπότητος ἐλθόντος παρακατέγεσθαι· οὐκ ἀνέχεται περιμένειν τοῦ τόκου τοὺς ὄρους, ἀλλὰ ῥῆξαι φιλονεικεῖ τὸ τῆς γαστρὸς δεσποτικῆρον, καὶ προμηνύσαι σπουδάζει τὸν σωτήρα ἐρχόμενον, κρᾶζων τοῖς ἄλλασιν· Ὁ λύων τοὺς δεσμοὺς παρεγένετο, καὶ τί ἐγὼ δεδεδεμένος κατέχομαι; ἦλθεν ὁ λόγος κατασκευάσας τὰ σύμπαντα, καὶ τί ἐγὼ περιμένω τοὺς ὄρους τῆς φύσεως; Ἐξέλθω, προδράμω, κηρύξω, βοήσω τοῖς πᾶσι παρούσιν· Ἰδὲ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ τοῦ Ἰωαννου σικιρτήματα, μᾶλλον δὲ ῥήματα. Τῇ δὲ Ἐλισάβετ ἐπληρώθη, φησὶν, ὁ χρόνος τοῦ τεκεῖν αὐτὴν, καὶ ἐγέννησεν υἱόν. Καὶ ἤκουσαν οἱ συγγενεῖς αὐτῆς, καὶ οἱ περὶοικοὶ, καὶ συνέχαιρον αὐτῇ. Διὰ τί δεξιέρηται, Ἐτεκε καὶ ἐγέννησεν; Ὅτι τὸ μὲν φύσεως ἐστὶν ἐργον, τὸ δὲ ὑπὲρ φύσιν. Καθ' ὃ γυνὴ μὲν, *ἔτεκε* καὶ ὁ

δὲ Πνεύματος ἁγίου χάρις ἐπέστη, ὑπὲρ φύσιν ἐγέννησεν· ἄλλο γὰρ φύσεως πρᾶγμα, καὶ ἄλλο χάριτος ἔργον. Θαύμα γὰρ ἦν τὸ γινόμενον ὑπὸ Ἰωάννου· καὶ οὐ τοσοῦτον εἶχε τοῦ πατρικοῦ γένους ὅσον τοῦ Θεοῦ Λόγου. Καὶ τούτου μάρτυς αὐτὸς ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ λέγων πρὸς Ζαχαρίαν· Ἰδοὺ ἡ γυνὴ σου γεννήσει υἱόν σοι, καὶ Πνεῦμα ἁγίου πλησθήσεται ἐπι τοῦ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, καὶ πολλοὺς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπιστρέψει ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν· καὶ αὐτὸς προελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἥλιου. Ὁ ἄλλος παραδόξου φύσεως ὁ τόκος τοῦ παιδὸς ἢ παρὰ φύσιν, καὶ οὐ φυσικὸς· ὁ γὰρ γεννῶν, σὺν ἡδονῇ γεννᾷ, ἢ δὲ τίκτουσα, ἐν λύπαις τίκτει. Ἐπεὶ οὖν Ζαχαρίας ἠπίστησεν, ἢ δὲ Ἐλισάβετ οὐκ ἀμφέβαλε, τὸν ὄψιγονον παρ' ἐλπίδα δεχομένη παιδα, τούτου χάριν, τίκτει καὶ γεννᾷν προσαγορεύεται, τὸ μὲν διὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ διὰ τὴν πίστιν. Ὁ γεννῶν γὰρ, καθὼς προεῖπον, σὺν ἡδονῇ γεννᾷ· ἢ δὲ τίκτουσα, ἐν λύπαις τίκτει. Ποία δὲ λύπη ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ, ὅπου Πνεύματος ἁγίου παρουσία, οὐχὶ δὲ μαίας ἀπειροῦ περιουσία; ἡνίκα τῆς χάριτος τὸ ἔργον, οὐ τῆς φύσεως τὸ βάρος; καὶ πῶς, ἄκουε. Οἰκτρὸς ἦν ὁ πόνος πρὸς συγκρίσιν τῆς χαρμωσύνης. Οὐ γὰρ κατὰ τὸ γεννηθῆναι ὁ Ἰωάννης τὴν χάριν ἐδέξατο, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς μητρικῆς νηδύος τὴν στολήν τοῦ ἁγιασμοῦ δεξάμενος, στρατηγὸς παράδοξος γέγονε, καθὼς ἐφη ὁ ἄγγελος· Πνεῦμα ἁγίου πλησθήσεται ἐπι τοῦ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς προελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἥλιου. Τίς τίνος προελεύσεται; Ἰωάννης τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ· διὰ τοῦτο Πρόδρομος ὀνομάζεται, ὡς ἔστιν αὐτοῦ τοῦ Ἰωάννου ἀκουσὰν λέγοντος περὶ τοῦ Σωτήρος· Ἐρχεται ἐπίσω μου ἀπὸ ἀπῆρ, ὃς ἔμπροσθέν μου ἦγονεν· ἐπίσω, διὰ τὸν χρόνον· ἔμπροσθεν, διὰ τὸν θρόνον. Διὰ τί δὲ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει; Ἥλιου τοῦ Θεοῦ τοῦ Γαβριὴλ τὸν Ἰωάννην προεπέταξε τοῦ βασιλέως Χριστοῦ ἔλεγεν; Ἄκουε συνετῶς· Ἥλιος, Θεὸς ἐρμηνεύεται. Ἐπεὶ οὖν ὁ Ἰωάννης τὸν Θεὸν εἶχεν ἐν ἑαυτῷ, Πνεῦμα γὰρ ἁγίου ἐπλήσθη ἐπι τοῦ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, τὸ δὲ Πνεῦμα ὁ Θεὸς ἐστὶν· περὶ αὐτοῦ γὰρ ἔλεγεν ὁ Κύριος· διὰ τοῦ προφήτου ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἐμπροσθέν σου, καὶ πολλοὺς ἐπιστρέψει ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν· τούτου χάριν ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἥλιου ὁ Ἰωάννης προεβίβη τοῦ Κυρίου· ἐπειδὴ καὶ πολλὰ παραπλήσια τοῦ Ἥλιου εἶχεν ὁ Ἰωάννης. Ἀμέλει τὸ βρῆφος πικτεται, καὶ ἡ φωνὴ τῷ πατρὶ ἀποδίδεται. Ἐρωτώμενος γὰρ, φησὶν, ὁ Ζαχαρίας, τὸ τί ἂν θέλοι τὸ παιδίον καλεῖσθαι, ἤθεσε πικρικίδιον, καὶ ἔγραψε λέγων· Ἰωάννης ἐστὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ· Ὁ μὴ πι-

στεύσας τοῦ ἀγγέλου τοῖς λόγοις, οὐν ἡγαγκάσθη γράψαι τὴν ὄψασίαν, ἐγγράμμως· κηρύττων· ὁ μὴ δεξάμενος τότε τῆ ἀκοῆ τὰ λεχθέντα, νῦν νομοθετεῖ τῆ χειρὶ [817], τὰ γινόμενα γράφων. Καὶ τὴν προσηγορίαν ἀποδοὺς τῷ παιδί, ἀπέλαβε τὴν φωνὴν· Ὅθεν, φησὶν, ἔδωκας ἀπαντες. Ἀναφθῆ γὰρ παραχρημα τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἐλύθη ὁ δεσμὸς τῆς γλώττης αὐτοῦ, καὶ ἐλάλει εὐλογῶν τὸν Θεόν. Ὁ τοῦ παραδόξου καὶ ξένου θαύματος! βνομα γράφεται τέκνον, καὶ στόμα πατρὸς κωφῶν διανοίγεται· Ἰωάννης καλεῖται, καὶ τοῦ καλούντος ἡ γλῶττα ρυθμίζεται. Ὅρξ ὡς οὐ διήμαρτε, καὶ ἡμεῖς ἀπαρεμποδιστως εἰπόντες τὴν πρόπουσαν ἐξήγησιν, οὐ διημάρτομεν; Ἰδοὺ γὰρ αὐτοῦ τοῦ δικαίου τὸ βνομα στόμα σωπῆς διανοίγει, καὶ γλῶτταν δυσκνήτην διεγείρει. Οὕτω γὰρ δαίκνυται βωσσα ἢ Ἰωάννου φωνῆ, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ βνομα φωνῆς ἐνέργεια γίνεται. Ἐγὼ, φησὶ, φωνῆ βωστος ἐρ τῆ ἔρημῳ· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Ὁ τοῦ θαύματος! Λόγος ἐπιτιμῆται, καὶ φωνὴ προκηρῦττει· Δεσπότης ἔρχεται, καὶ ὁλοῦς προετοιμάζεται· Βασιλεὺς παραγίνεται, καὶ στρατιῶτης προετοιμάζεται. Χαίρωμεν οὐν καὶ εὐφρανθῶμεν, ὅτι ἡ Ἐλισάβετ ἐγέννησε, καὶ ὁ Ζαχαρίας ἐλάλησεν· ὅτι στεῖρα ἔτεκε, καὶ ὁ πρεσβύτερος ἐδόξασεν, ὅτι πικρὸν κλῖδον κηρύχουτο ἐξητήθη, καὶ γλώσσα ἱερατικῆ ἐλύθη, καὶ ἡ φωνὴ ἐπανήθη· ὅτι πρόδρομος ἐφάνη, καὶ ὁ κόσμος ὁλοῦς ἐχάρη. Ἄλλ' ἐνταῦθα μὲν ἔδει καταλύσει τὸν λόγον· οὐ συγχωρεῖ δὲ Ζαχαρίας βωσῶν· Ἐὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ. Ὁ τῶν παραδόξων πραγμάτων! Τί λέγει ὁ Ζαχαρίας; Πρώτην φωνὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ Ζαχαρίας ἐδόξασεν, Ἐὐλογητὸς Κύριος. Τί οὖν; τίθημεν ὁ Ζαχαρίας, καὶ ἀνέστη; Οὐ τίθημεν φυσικῶς· παραπλήσια δὲ ὑπέμεινε τὸ θάνατον. Οἰκτῶν γὰρ, ὡς περὶ τῶν, τὴν σωτηρίαν ἔσχε, καὶ σταυρῶν κατεδέθη, τοῖς γλωττίοις δεσμοῖς· τὸν βλον μετήλαβε, μὴ ἀναπνῶν τὴν ἱερωσύνην· καὶ ὁρθῶν ὑπέμεινε, τὴν τῷ λαῷ συγγνώμη. Ἰερῶς γὰρ ἀρτοῦντος, τῷ πένθει κατέπιπτον πάντες οἱ μεσιτευόμενοι. Πρώτην φωνὴν ταύτην ἐδόξασε μετὰ τὴν τροπικὴν ταύτην ἀνάστασιν ὁ Ζαχαρίας· Ἐὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁ Ζαχαρία, εἰ μὴ τὸν πνευματικὸν στόχον κατεῖθε, τὸν νοητὸν γεωργὸν οὐκ ἐγνώριζες· εἰ μὴ τὸ δῶρον ἀπέλαβες, τὸν ὄσθηρα οὐκ εὐλόγησας. Ἄλλ' ἄξιον ᾗδην τῷ δῶρον ὁ Ζαχαρίας προφητικῶς τῷ Θεῷ ἦνσε. Κράζωμεν δὲ καὶ ἡμεῖς· Ἐὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τῶν Ἰσραηλιτῶν, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ· ὃ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ εἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνια.

Ἐορτάσαι θέλω, ἀγαπητοί, καὶ πανηγυρίσαι βούλομαι· ἢ γὰρ ἅγια τῶν φωτῶν ἡμέρα καὶ σφραγὶς ἐστὶν ἑορτῆς, καὶ θύρα πανηγύρεως. Σφραγίζει μὲν τὸ σπῆλαιον τῆς Βηθλεὲμ, ὅπου δὴ ὁ παλαιὸς τῶν ἡμερῶν ὡς παιδίον ὑπομάστιον ἐν φάτνῃ κατέκειτο· ἀνοίγει δὲ τὰς πηγὰς· τοῦ Ἰορδάνου, ὅπου πάλιν οὗτος βαπτίζεται μετὰ τῶν ἀμαρτωλῶν, διὰ τῶν ἀχράντων αὐτοῦ μελῶν ἀφαιρῶν ἀμαρτιῶν τῷ κόσμῳ δωρούμενος. Ἄλλ' ὅτε μὲν ἐπὶ τῆς αὐτῆς προῆλθεν ἐκ μήτρας, τοῖς νηπιῶσι ὡς νήπιος, τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἀνθρώπος, τῇ μητρὶ ὡς υἱός, τοῖς ποιμῆσιν ὡς καλὸς ἐφάνη ποιμῆν. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ποιμῆν ὁ καλὸς ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, φησὶν ἡ θεία Γραφή. Νῦν δὲ τὰς τοῦ Ἰορδάνου μύλλαι καταλαμβάνει πηγὰς, τελωνῶν καὶ ἀμαρτωλῶν, τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀμαρτίαν ἀποπλύνει βουλόμενος. Καὶ τὸ μέγα τῆς τοιαύτης πανηγύρεως θαῦμα. Παῦλος ὁ σοφώτατος· βοᾷ λέγων· Ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις· καὶ πᾶσα τῷ κόσμῳ πλεονάζει φαεινότης. Χαίρει ὁ οὐρανὸς πρῶτος ἐνωτιζόμενος τὴν κατιούσαν φωνὴν [818], ἀπὸ ἀγιάζεται καθιπταμένου τοῦ Πνεύματος, ἢ τῶν ὑδάτων φύσις ψυχὰς μετὰ σωματίων ἀποσμήχειν ἐμάνθανε. Καὶ πᾶσα μὲν ἡ κείρις μίαν ἑορτῆς ἐπετέλει χορείαν· μόνος δὲ ἐπένθει ὁ διάθλοος, ὁρῶν κολυμβήθραν εὐρεσιζομένην, τὴν αὐτὸν ἀποπνύουσαν μόνον. Τί γὰρ φησὶ; Τότε παραγίνεται ὁ Ἰησοῦς ἐν τῷ Ἰορδάνῳ πρὸς τὸν Ἰωάννην τοῦ

βαπτισθῆναι ἐπ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἰωάννης διεκώλυεν αὐτὸν λέγων· Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἐρχῆ πρὸς με; Τίς εἶδε δεσπότην οἰκίτην παριστάμενον; τίς εἶδε βασιλέα στρατιώτη τὴν κεφαλὴν ὑποκλίναντα; τίς εἶδε ποιμένα ὑπὸ προβάτου σφραγισμένον; τίς εἶδεν ἀγωνοθέτην ὑπὸ ἀθλητοῦ βραβεύμενον; Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Ἄς αὐτὸς μοι, φησὶν, ὦ Δέσποτα, ὁ μέλλεις· τῷ κόσμῳ χαρίζεσθαι, βάπτισμα· Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, ὅτι ὑπ' ἀμαρτίαν πατρῶν συνεκίσθη, τὸν ἰδὸν περιφέρω τοῦ ὄψεως· ἐγὼ χρεῖαν ἔχω τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ἀποπλύναι τὸν σπῆλον· αὐτὰς ἐ, φησὶν, ὑπὲρ ποίων ἀμαρτιῶν ἐλήλυθας ἐπὶ τὸ βάπτισμα; ἔχεις προφήτην ὑπὲρ σοῦ μαρτυροῦντα, ὃς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη ὄσλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Πῶς ὁ παρῶν τὸν ἱλασμόν, ζητεῖ; ἀπολύτρωσιν; Ἔθος τοῖς βαπτιστέοις ἐξομολογεῖσθαι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν· αὐτὸς δὲ τί ἔχει; ἐξομολογήσασθε, ὁ παντελῶς ὑπάρχων ἀναμάρτητος; τί παρ' ἐμοῦ ἔχεις; ὅπερ οὐκ ἐδιδάχθη; Οὐ καταταλῶ μὲν μετῶν· οὐκ οἶδα πῶς ἀποπλύνεται φῶς· ἤλιον δικαιοσύνης, λουεὶν οὐκ ἐπίσταμαι· οὐ φωτίζει τὴν ἡμέραν ἢ νῆκ, χροῦδος οὐ δουλεῖ μοι, τυχόντι οὐ διερωτῶται πηλὸς, θάλασσα παρὰ πηγῆς οὐ δαναίεται βεῦμα, πταμοὺς οὐκ ἐπιδέεται· βανίδος· ἐκ βύπου τὸ καθῆρσεν οὐ καθαίρεται, κατάκριτος κριτὴν οὐκ ἀπολύει. Ἐγὼ

nes, imo verba. *Elisabet autem impletum est tempus parienti, et genuit filium. Et audierunt cognati ejus et vicini, et congratulabantur ei (Luc. 1. 57. 58).* Cur dictum est, *Peperit, et genuit?* Quia illud quidem naturæ est opus, hoc vero supra naturam; quatenus mulier peperit; quatenus vero Spiritus sancti gratia adfuit, supra naturam genuit: aliud enim naturæ, aliud gratiæ est opus. Miraculum enim erat id quod fiebat a Joanne, et non tantum hæbebat ex paterno genere quantum ex Dei Verbo. Hujus rei testis est ipse archangelus Gabriel Zachariæ dicens: *Ecce uxor tua gignet tibi filium, et Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ: et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum: et ipse præibit ante illum in Spiritu et virtute Eliæ (Luc. 1. 13. seqq.).* O aliam stupendam naturam, pueri nempe partum! certe stupendus est, non naturalis: nam qui gignit, cum voluptate gignit; quæ vero parit, cum doloribus parit. Quia ergo Zacharias non credidit, Elisabet vero non dubitavit, serotinum præter spem accipiens filium, ideo parere et gignere dicitur; illud per naturam, hæc per fidem. Nam qui gignit, ut dixi, cum voluptate gignit; quæ vero parit, in doloribus parit. Quis autem dolor Elisabetæ, ubi Spiritus sancti præsentia erat, non imperitiæ obstetricis ministerium? Quando gratiæ erat opus, non naturæ onus. Et quomodo, audi. "Miserabilis et exiguus erat labor cum lætitia comparatus. Non enim post partum Joannes gratiam accepit, sed in ipso materno utero stolam sanctitatis induit. Dux mirabilis factus est, sicut dixit angelus: *Spiritu sancto replebitur ex utero matris suæ: et ipse præcedet ante illum in Spiritu et virtute Eliæ.* Quis quem præcedet? Joannes Dominum Christum. Ideo Præcursor vocatur; ut ipsum Joannem audimus de Servatore dicentem: *Veni post me vir, qui ante me fuit (Joan. 1. 30);* post, propter tempus; ante, propter thronum. Cur autem Gabriel dixit Joannem in Spiritu et virtute Eliæ Thesbitæ Regem Christum præcedere? Sapienter audi: Eliæ Deum significant. Quia igitur Joannes Deum habuit in seipso; nam Spiritu sancto repletus est ex utero matris suæ; Spiritus vero Deus est: de ipso enim dicebat Dominus per prophetam ante multa tempora: *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te (Mal. 3. 1),* et multos convertet ab errore ad veritatem: ideo in Spiritu et virtute Eliæ Joannes præcedit Dominum; quoniam multa Eliæ similia habuit Joannes. Infans paritur, et vox patri restituitur. Interrogatus enim, inquit, Zacharias, quem vellet vo-

cari puerum, *Postulavit pagillarem, et scripsit dicens, Joannes est nomen ejus (Luc. 1. 63).* Qui verbis angeli non credidit, nunc coactus est visionem scribere, scripto prædicans: qui dicta audiens non admiserat, nunc manu legem dat, quæ facta fuerant describens. Et postquam puero nomen dedit, vocem accepit. *Unde, inquit, mirati sunt omnes. Apertum est enim statim os ejus, et solutum est vinculum linguæ illius, et loquebatur benedicens Deum (Id. v. 63. 64).* O stupendum et novum miraculum! Scribitur nomen pueri, et os patris mutum aperitur; Joannes vocatur, et vocantis lingua restauratur. Viden' quomodo non aberravit, et nos, dum sine obice quæ congruentia sunt enarramus, non aberremus? Ecce namque ipsius justum nomen os tacens aperit, et linguam impeditam excitat. Sic enim Joannis vox clamans ostenditur; quia ejus nomen ad vocem efficax est. Ego, inquit, *Vox clamantis in deserto; parate viam Domini, rectas facite semitas ejus (Matth. 3. 3).* O miraculum! Verbum advenit, et vox prius prædicat; Dominus venit, et servus præmittitur; Rex advenit, et miles præparatur. Gaudeamus ergo et lætemur, quia Elisabet genuit, et Zacharias loquutus est; quia sterilis peperit, et senex clamavit; quia pugillaris cereus quæsius fuit, et lingua sacerdotalis soluta est voxque rediit; quia Præcursor apparuit et mundus totus gavisus est. Sed hic dicendi finis faciendus erat; verum id non permitit Zacharias clamans: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebi suæ (Luc. 1. 68).* O res stupendas! Quid dicit Zacharias? Primam vocem post resurrectionem clamando protulit, *Benedictus Dominus.* Quid igitur? mortuus est Zacharias, et resurrexit? Non naturaliter mortuus est, sed similia passus est ac si mortuus esset. In se namque quasi sepulcrum habebat silentium, et pennis involutus erat, linguæ vinculis; vitam obiit, cum non ultra spiraret sacerdotium; et luctum sustinuit, populi iuxorem. Sacerdote namque cessante, in luctum incidebant omnes in medio positi. Hanc primam vocem clamando protulit Zacharias post hanc in figura sumptam resurrectionem: *Benedictus Dominus Deus Israel.* O Zacharia! nisi spiritualem spicam vidisses, spiritualem agricolam non novisses; nisi donum accepisses, datori non benedixisses. Sed dignum Deo canticum Zacharias propheticè Deo cecinit. Clamemus et nos: *Benedictus Dominus Deus Christianorum, quia visitavit et fecit redemptionem plebi suæ.* Ipsi gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN SANCTA THEOPHANIA, ID EST, IN EPIPHANIAM ET BAPTISMA CHRISTI.

Festum et celebritatem agere volo, dilecti: nam sancta luminum dies et sigillum est festi, et janua celebritatis. Obsignat enim spelunca Bethlehemitica, ubi antiquus dierum ut puer lactens in præsepe jacebat: aperit autem fontes Jordanis, ubi hic baptizatur cum peccatoribus, per intemerata membra sua peccatorum remissionem mundo concedens. Sed cum ex utero ipse in terram prodiit, infantibus ut infans, hominibus ut homo, matri ut filius, pastoribus ut bonus pastor apparuit: nam *Ego sum pastor bonus, qui animam pono pro ovibus (Joan. 10. 11),* inquit divina Scriptura. Nunc autem Jordanis fontes aditurus est, publicanorum nempe et peccatorum, ut peccatum ipsis abluat. Et quod magnum est in hac celebritate miraculum, Paulus sapientissimus clamat dicens: *Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus (Tit. 2. 11),* et omnis lætitia orbem implet. Gaudet calum, quod emissam vocem primum audivit, sanctificatur aer, volante Spiritu, et aquarum natura animas cum corporibus abstergere didicit. Et omnis quidem creatura unam celebritatis choream agebat;

solus vero diabolus lugebat, paratam videns piscinam, quæ ipsum solum suffocaret. Quid enim dicit? *Tunc venit Jesus in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo. Joannes autem prohibebat eum dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me (Matth. 3. 13. 14)?* quis vidit dominum servo adstantem? quis vidit regem militi caput inclinantem? quis vidit pastorem ab ove obsignatum? quis vidit agonothetam ab athleta præmio donatum? *Ego a te debeo baptizari.* Da mihi tu, Domine, inquit, quod mundo largiturus es baptisma: *Ego a te debeo baptizari,* quia in paterno peccato conclusus, serpentis venenum circumfero: opus est mihi ut antiquæ transgressionis maculam abluam: tu vero, inquit, pro quibus peccatis ad baptismum venisti? habes prophetam de te testificantem, *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (Isai. 53. 9).* Quomodo tu, qui propitiarius, redemptionem quæris? Mos est ut qui baptizantur, peccata sua confiteantur: tu vero quid habes quod confitearis, qui omnino impeccabilis es? cur a me quæris id, quod non edoctus sum? Non audeo majora

attingere; nescio quæ pacto ablatur lux; solem justitiæ lavare nescio; nox diem non illuminat, aurum non servit plumbo, lutum artificem non corrigit, mare non fluentum mutuo accipit a fonte, fluvius non eget stilla; quod est mundum a sorde, non purgatur; damnatus judicem non absolvit. *Ego a te debeo baptizari.* Mortalitas vitam non excitat; medicum morbus non curat. Agnosco naturæ meæ vilitatem: non est enim discipulus super magistrum, neque servus super dominum sumus. Ad me non accedunt Cherubim cum tremore; mihi Seraphim proni non clamant sanctissimum hymnum; ego thronum non possideo cælum; non me stella magis prædicavit; ego vocem non habeo omnia creantem. Moyses servus posteriora videre dignatus est, et quomodo ego intemeratum caput tangere audebo? Cur mihi permittis ea, quæ me superant? palmam non habeo, quæ Deum baptizare possit. *Ego a te debeo baptizari.* Ex sterili natus sum; sed te jubente non contradixit natura. Tunc, dum in generationis hæc habitarem, nec loqui valerem, matris labia mutuatus sum: nunc vero quomodo te præsentem non Deum prædicabo, quem virginea arca complexa est? Num, ut Judæi, mente cæcus sum? Scio te, cum Dominus esses, formam servi accepisse, ut formæ nostræ medicus esses; scio te id apparuisse, quod salvum facis; scio te petram fidei factum esse, cui misertus es. Sed rebus visibilibus non impediatur, quin videam intellectualia: ego enim mortalis, tu Deus immortalis; ego ex sterili, sed tu ex Virgine. Primus quidem sum, sed te, qui post me venisti, non major; præcessi prædicans, sed non ut talem baptizem. Novi te esse securim ad radicem positam; novi casorem infructuosæ plantationis Judæorum; novi falcem contra morbos animi se admoventem; dixi appropinquare fontem curationum. Quem enim locum inveniam prodigiis tuis expertem? Leprosos verbo mundasti, sanguinis fontem tactu fimbriæ siccasti, solo jussu paralyticum firmasti, per miraculum tuum micæ Chansanæ filiam nutrierunt, lato cæcum oculorum usu donasti; et cur petis ut tibi manum imponam? *Ego a te debeo baptizari. Qui respicit terram, et facis eam tremere (Psalm. 105. 32); qui super aquas ut in pavimento ambulat; qui meretrici*

permisisti ut pedes abstergeret tuos, eique remissem peccatorum concessisti; quomodo audebo verandum caput tuum tangere, qui prædicando sæclamavi: *Venit fortior me post me, cujus non sum ignus solvere corrigiam culceamenti (Marc. 4. 7).* Repone me, o Domine, attemperationis tuæ imbrem; anipli enim non fero, illoque demergor. Quid illi Christidicit? *Sine modo: sic enim decet nos implere omnem justitiam. Sine modo.* Ut vox verbo ministrato, ut servus domino servi, ut miles regi, ut lutum figulo. I mandatum timeas, sed confide: me tu baptiza, ut eumundum liberem. Morti tradar, ut naturam mortuamvivificem. Tu jussus refugis extendere manum, Judævero paulo postea me tradere morti non dubitabun. *Sine modo: sic enim decet nos implere omnem justitiam.* Ante sæcula ex benignitate decrevi genus hominum servare: homo propter hominem factus sum. Qui magnum, si filius hominis ad baptismum veniam non enim desepi opus manuum mearum; non nupulet terrenæ naturæ. Quod eram sum, quod nunceram factus sum, immutabili manente natura. Si igitur modo. Generis inimicus de cælis ejectus est ex terrenis depulsus est, jam in aquarum natura labula habet. Sed ut illum inde etiam fugarem advenpropheta clamante: *Tu confregisti caput draconis: aquis (Psalm. 73. 14).* *Sine modo.* Ad me quasi hominem accessit tentator, idque fero, ut ejus infirmitate traducam: dicam enim illi: *Non tentabis Dominum Deum tuum (Matth. 4. 7).* O novum miraculum! ineffabilem gratiam! Christus certat, et ego bravofero; ipse cum diabolo pugnat, et ego contra diabolum victoriam obtineo; ipse confringit caput draconis in aqua, et ego legitimus athleta coronor; ipse baptizatur, et ego sordes depono; Spiritus sanctus venit super illum, et mihi peccatorum remisioes largitur; ipse declaratur a Patre Filius dilectus, et ego per ipsum filius Dei efficior. Cæli namque ipse aperti sunt, ut baptizati domicilium appareret, et vo paterna testificatur ipsi dicens: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui: ipsum audite (Matth. 3. 17; Luc. 9. 35).* Ipsum decet gloria et imperium semper, et in omnia sæcula. Amen.

IN NATALE DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Cum post gelidam hiemem vernus calor elucet, tunc terra floridam herbam emittit, arbores comatis ramis ornantur, aer sole illustratus lætior est, et omnis avium chorus per æthera volans melodiis personat. Tunc et qui montes incolunt bubulci et pastores, ex tuguriis egressi, jucunditate aeris vultus in meliorem formam mutant, et cum dulcisonarum avium cantibus, variis tibiæ sonis concertantes, oviumque sensus demulcentes, ad pascua agnos lento gressu ducent. Tunc et agricola postquam in tabernaculo falcem cote acuit, ad vineam concedit, ut putet inutiles vitis palmites. Tunc et marini nautæ tranquillum pelagus videntes, relicta terra, ligno, aquæ et vento animas suas concedentes, læti dorso maris gestati, sine metu trajectant. In summa, ne in ipso proœnio longior sim, omnis ars, omnis cura, ad vitam hominum usum spectans, aere sereno, sine obice ad opera se confert. Age ergo, quia Christus nobis veræ cælestis ex Virginis visceribus ortus est, frigidæque et procellosas diaboli nubes dissipavit, ac dormientia hominum corda ex fumo ignorantie expegefecit, ad cælestem et beatam gloriam corda nostra excitemus. Sed linguæ meæ cursum reprimit Christi generatio divinitate fulgens, et me ad seipsam attrahit. Cum enim infantem ex Virgine natum sub conspectum duco, necnon Virginem sine viri opera prægnantem, et post partum virginem, rem curiosius exploro, et cum modum non inveniam, id fide obsequo. Quomodo enim mirum non fuerit, neque omnem

mentem superaverit, quod virgo genuerit, et virgo post partum inventa fuerit? Quod genuerit, nati infans probat; quod vero post partum virgo permanserit, ipsa ejus corporis natura docuit. Videt ergo mysterium visibile et invisibile, quod capitur et non capitur, quod tangitur nec invenitur. Quis enim non videbat et non tangebatur et infantem et matrem quis vero videns matrem virginem, et infantem virginis filium, mysterium curiosius inquirendo inveniri potest? O mysterium vere cælestis et terrenum, eju qui tenebatur et non tenebatur, videbatur et non apparebat! Talis enim erat qui hodie natus est Christus cælestis et terrenus, qui tenebatur et non tenebatur videbatur et invisibilis erat: cælestis secundum divinitatis naturam, terrenus secundum humanam formam qui videbatur secundum carnem, invisibilis secundum spiritum; qui tenebatur secundum corpus, teneri non poterat ut Verbum. Sed Christus quidem Deus omnipotens, ut voluit, mundo suo natus apparuit: mentes vero meam magis obstupescit Virgo prægnans, qui Virgo non de cælo descenderat, sed ex semine Davi conspicietur; non ex Spiritu, sed ex corpore et anima constans, in utero concepit, atque id tunc uteri arguebat, et nullus infantis intus inclusi satis apparebat. Cælum enim inhabitat et infantem in virgineo utero mystice operabatur. Secundum naturam nascetur, et obstetrices infantem virgineum ventrem manu tractabant, et corruptionem, ut in aliis mulieribus, non reperiunt: Deus enim erat qui p

χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Νεκρῆτης τὴν ζωὴν οὐκ ἐγείρει, ἱατρὸν νόσος οὐ θεραπεύει. Γινώσκω μου τῆς φύσεως τὴν εὐτέλειαν· οὐκ ἔστι γὰρ μαθητῆς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, οὐδὲ δούλος ὑπὲρ τὸν κύριον αὐτοῦ. Ἐμοὶ μετὰ φόβου τὰ Χερουβείμ οὐ προσέρχονται, ἔμοὶ τὰ Σεραφεὶμ κεκυφῆτα τὸ τρισάγιον οὐ βοᾷ, ἐγὼ θρόνον τὸν οὐρανὸν οὐ κέκτιμαι, ἐμὲ τοὺς μάγοις ἀστήρ οὐκ ἐκήρυξεν, ἐγὼ φωνὴν οὐκ ἔχω δημιουργῆσαν τὰ συμπαντα. Μωῦσῆς ὁ θεράπων ἰδεῖν τὰ ὀπίσθια ἠξιώθη, καὶ πῶς ἐγὼ ἀγράντου κεφαλῆς ἀψασθαι τολμήσω; Τί ὑπερβαίνοντα ἐπιτρέπεις μοι; οὐκ ἔχω παλάμην θεὸν βαπτίσει δυναμένην. Ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Ἐκ στεῖρας γεγέννημαι· ἀλλὰ σοῦ κελεύσαντος, οὐκ ἀντέλεγεν ἡ φύσις. Καὶ τότε μὲν τὸ τῆς γεννήσεως οἰκῶν χωρίον, καὶ λαλεῖν καλυόμενος εἶμι, τῆς ἐμῆς μητρὸς ἐδανεισάμην τὰ χεῖλη· νῦν δὲ πῶς οὐ θεολογῶ σε παρόντα, ὃν παρθενικὴ κιβωτὸς ἐχώρησε; Μὴ κατὰ Ἰουδαίους τετυφλωμαὶ τὴν φρένα; Οἶδα ὅτι δεσπότης ὢν μορφῆν δούλου ἀνέλαβες, ἵνα ἱατρούσης μορφῆν· οἶδα ὅτι ἐφάνης ὁ σῶζεις, οἶδα ὅτι πέτρα πίστεως γέγονας, ὁ ἠλέησας. Ἄλλ' οὐκ ἐμποδίζομαι τοῖς ὀρωμένοις, τὰ νοούμενα βλέπων· ἐγὼ γὰρ ὀνητὸς, σὺ δὲ θεὸς ἀθάνατος· ἐγὼ ἐκ στεῖρας, ἀλλὰ σὺ ἐκ παρθένου. Πρῶτος μὲν εἰμι, ἀλλὰ σοῦ τοῦ μετ' ἐμὲ μέλζων οὐκ εἰμι· προσέλαβον κηρύξει, ἀλλ' οὐ βαπτίσει τοιοῦτον. Ἐγὼν σε κειμένην πρὸς τὴν ρίζαν ἀξίνην· ἐγνώρισα τὸν ὑλοτόμον τῆς ἀκάρπου τῶν Ἰουδαίων φυτείας· εἶδον τὴν κατὰ τῶν παθῶν ἐγγίζουσαν δρεπάνην· εἶπον γεινέτω πηγὴν τῶν ἰάσεων. Τίνα γὰρ τόπον ἀμύρον εὐρήσω τῶν ὄντων τεραστίων; Λεπρούς ἐκαθάρισας λόγῳ, αἰμάτων πηγὴν ἀπῆ κρασπέδου ἐξηράνας, μόνῃ κελεύσει τὸν παράλυτον ἐσφιγξας, τῷ σπ̄ θαύματι τὰ ψεχία τῆς Χαναναίας τὸ θυγάτριον ἔθρεψε, πηλῷ τὸν τυφλὸν ἐνωματώσας, καὶ πῶς τὴν παρ' ἐμοῦ χειροθεσίαν αἰτεῖς; Ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμει· ὁ ἐπὶ τῶν ὑδάτων ὡς ἐπ' ἐδάφους πεζεύων· ὁ πόρνη παραχωρήσας ἐκμάξει τοὺς πόδας τοὺς σούς, καὶ ἄφρατον ἀμαρτιῶν δωρησάμενος [819]· πῶς τολμήσω τῆς σεβασμίου σου ἀψασθαι κορυφῆς, ὁ πολλαῖς ἐν τῷ κηρύττειν βοήσας; Ἐρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου, οὐ οὐχ ἱκανὸς εἰμι λύσαι τὸν ἱμᾶντα τοῦ ὀπο-

δίματος αὐτοῦ; Παῦσόν μου, ὦ Δέσποτα, τῆς σῆς συγκαταβάσεως τὸν θυμὸν· ἐπὶ πολὺ γὰρ οὐ φέρω κατακλυζόμενος. Τί δὲ φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Χριστός; Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρόπον ἡμῖν ἔστι πληρώσαι πῶσαν δικαιοσύνην. Ἄφες ἄρτι. Ὡς φωνὴ ὑπέρητησον τῷ Λόγῳ, ὡς δούλος δεσπότη ὑποῦργησον, ὡς στρατιωτῆς βασιλεῖ, ὡς πηλὸς κεραμεῖ. Μὴ φοβοῦ τὸ ἐπίταγμα, ἀλλὰ θάρσει· βάπτισόν με σὺ, ἵνα ἐγὼ ἐλευθερώσω τὸν κόσμον. Θανάτῳ παραδέδομαι, ἵνα τὴν φύσιν νεκρωθεῖσαν ζωώσω. Σὺ μὲν κελεύσαντος ἰκανεῖς ἐκτείνει τὴν χεῖρά σου, Ἰουδαῖοι δὲ μετ' ὀλίγον παραδοῦναι με οὐ ναρκήσουσιν. Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ πρόπον ἡμῖν ἔστι πληρώσαι πῶσαν δικαιοσύνην. Τὴν ἐμὴν πρὸ αἰώνων ὤρισα φιλανθρωπιᾶν διασώσαι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· ἄνθρωπος διὰ τὸν ἀνθρωπον γέγονα. Τί μέγα, εἰ καὶ υἱὸς ἀνθρώπου ἐπὶ τὸ βάπτισμα παραγίνομαι; οὐ γὰρ παρίδον τῶν χειρῶν μου τὸ ποίημα· οὐκ ἐπησύνθη τὸ γεῶδες τῆς φύσεως. Ὁ γὰρ ἡμῶν, γέγονα ἄπερ οὐκ ἡμῶν, ἀμεταβλήτου μειώσεως τῆς φύσεως. Ἄφες ἄρτι. Ὡς φωνὴ ἐχθρὸς τῶν οὐρανίων ἐβρίφη, τῶν γῆινων ἐδιώχθη· ἐμφωλεύει λοιπὸν ἐν τῇ τῶν ὑδάτων φύσει. Ἀλλὰ κάκειθεν αὐτὸν φυγαδεύσαι παραγέγονα, τοῦ προφήτου βουόντος· Σὺ συνέτριψας τὴν κεφαλὴν τοῦ δράκοντος ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Ἄφες ἄρτι. Ὡς ἀνθρώπων μοι προσήλθεν ὁ πειράζων, καὶ φέρω, ἵνα τὴν τοῦτου στήληθον ἀσθένειαν· ἐρῶ γὰρ αὐτῷ, Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον τὸν Θεὸν σου. Ὁ καινοῦ θαύματος, ὡς χάριτος ἀφράστου! Ὁ Χριστὸς ἀγωνίζεται, κἀγὼ τὰ βραβεῖα βαστάζω· αὐτὸς τῷ διαβόλῳ μάχεται, κἀγὼ τὴν κατὰ τοῦ διαβόλου νίκην ἐπιφέρωμαι· αὐτὸς τὴν τοῦ δράκοντος κεφαλὴν συντρίβει ἐπὶ τοῦ ὕδατος, κἀγὼ ἐνωμὸς ἀθλητῆς στεφανοῦμαι· αὐτὸς βαπτίζεται, κἀγὼ τὸν ρύπον ἀποτίθημι· ἐπ' αὐτῷ τὸ ἅγιον ἔρχεται Πνεῦμα, καὶ μοὶ τὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἄφρατον χαρίζεται· αὐτὸς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς ἀγαπητὸς, κἀγὼ γίνομαι υἱὸς Θεοῦ δι' αὐτόν. Οἱ οὐρανοὶ γὰρ αὐτῷ ἠνεύχθησαν, ἵνα φωνῇ τοῦ βαπτισθέντος τὸ οἰκητήριον, καὶ φωνῇ τούτῳ Πατρικῆ μαρτυρεῖ λέγουσα· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδούκησα· αὐτοῦ ἀκούετε. Αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος πάντοτε, νῦν καὶ εἰς τοὺς συμπαντας αἰώνας. Ἀμήν.

Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὅπου ἔκ χειμῶνος κρυεροῦ θερμὸν ἕαρ ἐκλάμψῃ. τότε καὶ ἡ γῆ χλοερὰν πῶσαν προβάλλεται, καὶ τὰ δένδρα ἀνοδοκίμοις πρέμνοις ὠραίζεται, καὶ ὁ ἀήρ ἡλιῷ καταλαμπόμενος ἀγλαίζεται, καὶ πᾶς ὀρνίθων χορὸς, ἀνὰ τὸν αἰθέρα πετώμενος, ταῖς μελωδίαις κλαγγάζει. Τότε καὶ οἱ ἐν τοῖς ὄρεσιν οἰκοῦντες βουκόμοι τε καὶ ποιμένες, τῶν καλυδῶν ὑπεξελθόντες, τῷ τοῦ ἀέρος κάλαι τὰς θύεις μεταβρύθμιζουσι, καὶ ταῖς τῶν καλλυφῶνων ὀρνέων κλάγγουσι πολυφθόγοις δόναξιν ἀντίμιμα λυρωδούντες, τὰς τῶν ἀλόγων προβάτων αἰσθήσεις ἠδύνοντες, ἐπὶ τὴν πῶσαν τοὺς ἄρνας πρᾶν τῷ βῆματι φέρουσι. Τότε καὶ γεωργὸς, τὴν δρεπάνην ἐν τῇ σκηπῇ θήσας παρὰ τὴν πέτραν, ἐπὶ τὸν ἀμπέλωνα πορεύεται κείρα τῆς ἀμπέλου τὸ ἄγονον κλήμα. Τότε καὶ πελάγιοι πλωτῆρες, ἀξάλον ὀρώντες τὸ πέλαγος, τὴν χέρσον λιπόντες, ξύλιπ καὶ ὕδατι καὶ πνεύματι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς καταπιστεύσαντες, τοῖς τῆς θαλάσσης κυπρίζοντες νῶτοις, ἀφόβως ἐφρίπτανται. Καὶ ἀπαξιαπῶς, ἵνα μὴ ἐν τῷ προλόγῳ μηχανῶν τὸν λόγον, πᾶσα τέχνη, καὶ πᾶν ἐπιτήδευμα πρὸς τὴν χρείαν τῆς ζωῆς τοῖς ἀνθρώποις πεποιημένον, τοῦ γαληνοῦ ἀέρος ἐκλάμψαντος, ἀκώλυτον ἔχει τὴν κίνησιν πρὸς τὴν τῆς ἐργασίας ὁρμήν. Δεῦρο τοῖνον, ἐπειδὴ καὶ ἡμῖν τὸ οὐράνιον ἕαρ Χριστὸς ἐκ παρθενικῶν λαγόνων ἀνέτειλε, καὶ τὰς ψυχὰς [820] καὶ ζαλωθεὶς ὀμίχλας τοῦ διαβόλου διεσκέδασε, καὶ τὰς καθυδουσίας τῶν ἀνθρώπων καρδίας ταῖς θεϊκαῖς αὐτοῦ ἀκτίσιν ἐκ τοῦ καπνοῦ τῆς ἀγνωσίας διῦπνισεν, ἐπὶ τὴν οὐράνιον καὶ μακαρίαν δόξαν τὸν νοῦν ἡμῶν παροξύνωμεν. Ἄλλ' ἰσθᾶ μου τὸν δρόμον τῆς γλώττης ἡ Χριστοῦ γέννα, θεότητα ἀπαστράπτουσα, καὶ τὰς ἑαυτῆς ἐπισπᾶται. Ὅταν γὰρ ὑπ' ἑβὴν ἑαυτοῦ ἀγάγῃ τὸ βρέφος τὸ ἐκ τῆς Παρθένου τεχθὲν, καὶ τὴν παρθένον ἀνευ ἀνδρός, καὶ μετὰ τὸν κοῦρον παρθένον

τυγχάνουσαν, πολυπραγμονῶ τὸ ἔργον, καὶ μὴ εὐρίσκων τὸν τρόπον, τῇ πίστει σφραγίζω τὸ πρᾶγμα. Πῶς γὰρ οὐκ ἔστι θαυμαστὸν ἀληθῶς καὶ πᾶσαν ὑπερβαίνον ἔνοιαν, τὸ παρθένον γεννησάει, καὶ παρθένον εὐρεῖν ἵνα μετὰ τὸν τόκον; Καὶ ὅτι ἐγέννησε, τὸ κυθὲν βρέφος ἤλεγχε· καὶ ὅτι μετὰ τὴν κύησιν παρθένος ἐτέγγανεν, ἡ οἰκεία αὐτῆς τοῦ σώματος φύσις εἰδίδασκεν. Ἴδε οὖν μυστήριον ὀρατὸν καὶ ἀόρατον, κρατούμενον καὶ μὴ κρατούμενον, ψηλαφώμενον καὶ μὴ εὐρίσκόμενον. Τίς γὰρ οὐχ ἔώρα καὶ ἐκράτει καὶ τὸ βρέφος καὶ τὴν μητέρα; τίς δὲ ὀρών τὴν μητέρα παρθένον, καὶ τὸ βρέφος παρθένου τέκνον, τὸ μυστήριον πολυπραγμονῶν ἐξευρίσκει; Ὁ μυστηρίου ἀληθῶς ἐπουρανίου καὶ ἐπιγείου, κρατούμενου καὶ μὴ κρατούμενου, ὀρωμένου, ὀρωμένου καὶ μὴ κρατούμενου! Τοιοῦτος γὰρ ἦν, καὶ ὁ γεννηθεὶς Χριστὸς σήμερον, οὐράνιος καὶ ἐπίγειος, κρατούμενος καὶ μὴ κρατούμενος, ὀρωμένος καὶ ἀόρατος· οὐράνιος κατὰ τὴν τῆς θεότητος φύσιν, ἐπίγειος κατὰ τὴν τῆς ἀνθρωπότητος σχέσιν, ὀρωμένος κατὰ τὴν σάρκα, ἀόρατος κατὰ τὰ πνεύμα, κρατούμενος κατὰ τὴν σάρκα, ἀκράτητος κατὰ τὸν Λόγον. Ἀλλὰ Χριστὸς μὲν θεὸς ὢν παντοδύναμος· ὡς ἐβούλετο, τῷ ἰδίῳ κόσμῳ τεχθεὶς ἐπεφάνη· ἐκπληρτεῖ δὲ μου πλεῖον τὸν νοῦν ἡ τῆς Παρθένου ὄδιν, ὅτι Παρθένος οὐκ ἐξ οὐρανοῦ κατεβόουσα, ἀλλ' ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ὀρωμένη, οὐκ ἐκ πνεύματος τυγχάνουσα, ἀλλ' ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς συνιστώσα, ἐν γαστρὶ ἐλάμβανε· καὶ ὁ ὄγκος τῆς γαστρὸς κατηγόρει τοῦ πράγματος, καὶ ὁ τοῦ ἔνδοθεν βρέφους σπορεύς οὐκ ἐφαινετο. Οὐρανὸν γὰρ κατοικεῖ, καὶ τὸ βρέφος ἐν τῇ παρθενικῇ νηδοῦ μυστικῶς ἐτελεσιουργήσε. Διὰ τῆς φύσεως ἐτίκτετο· καὶ αἱ ματαὶ ἐψηλάφωσαν καὶ τὴν γεννώσαν φύσιν καὶ τὸ βρέφος, καὶ τὴν φθορὰν, ὡς ἐπ' ἄλλων γυναικῶν, οὐκ εὐρίσκον· θεὸς γὰρ ἦν ὁ δι' αὐτῆς προσεχθεὶς γενεός. Ὁ βῆμα.

ην εἶδε Μωϋσῆς ἐν τῷ ὄρει καιομένην, καὶ μὴ κατακαιομένην! Παρθένη Μαρία, γεννώσα καὶ μὴ φθειραμένη· ὡς λίθη, ἢν εἶδε Δαυὶδ ἀπὸ βρῦς τεμνόμενον ἀνευ χειρὸς ἀνθρωπίνης! ὡς παρθένο βρέφος παρθένη μητέρα, καὶ τέκνον ἰσρὴν μητρὸς ἀνυμφεύτου! Ποῦ οἱ φιλοπράγμονες; λεγέτωσαν ἡμῖν, πῶς ἡ Παρθένος ἀνευ ἀνδρὸς ἐγέννησε βρέφος, καὶ γεννήσασα οὐκ ἐφθάρη. Εἰ δὲ ἀνεξαρτήτως ὁ τρόπος, ἐπειδὴ ἐκ Πνεύματος ὁ γόνος, πολλῶν μᾶλλον ἀνεξιχνίαστος ἢ ἐκ Πατρὸς τοῦ Λόγου ἀρρατος γέννησις. Ἀλλὰ αὐτὴ μὴ πιστεύεις, ἐπιτηρεῖς δὲ ὅτι γενήσασα οὐκ ἐφθάρη· ἀλλὰ Θεοῦ κατηγορεῖς λέγων· Εἰ δὲ ὁ ἀφθαρτος Πατήρ γενήσας τὸν Υἱὸν αὐτοῦ κατὰ τὴν σὴν ἀνοίαν ἐφθάρη, πολλῶν μᾶλλον ἡ φθορῆς φύσεως οὐσα Παρθένος γενήσασα ἀν ἐφθάρη. Εἰ δὲ σὺ αὐτὸς μαρτυρεῖς τὴν Παρθένον γενήσασαν μὴ φθάρηαι, πολλῶν μᾶλλον πιστεῦε τὴν ἀφθαρτον Πατέρα γενήσαντα τὸν ἀφθαρτον Υἱὸν μὴ φθάρηαι. Ἄλλ' ἐάσαντες τοὺς ματαιολόγους, ἐπὶ τοῦ θεολόγου κήρυκα ἀναδράμωμεν. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως. Ἀναγκαῖον δὲ εὐαγγελιστῆς σημειοῦται καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, ἵν' ὁ ἀπιστῶν τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Σωτήρος, ζητήσας τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, εὐρῆ τῆς ἀληθείας τὸ πρᾶγμα. Τὸν μὲν γὰρ χρόνον, ἐκ τῆς Ἡρώδου ἀρχῆς, τοῖς χρονογράφοις ἐγκύβας, τὸν δὲ τόπον, ἐκ τῆς κατὰ τὴν Βηθλεὲμ σημασίας; ζητήσας εὐρήσεται. Εἰ γὰρ ἐν τοῖς κοσμοῖς συμβολαίοις καὶ ὕπατοι γράφονται, καὶ μῆνες ἀριθμοῦνται, καὶ ἡμέραι δηλοῦνται, καὶ πόλεις περιτυπῶνται ὑπὲρ ἀκριβείας; τὸν λεγόμενον· πῶς μᾶλλον δεῖ, τῆς τοῦ κόσμου παντὸς σωτηρίας τεχθείσης, [821] καὶ τοῖς εἰς ὕστερον γνωσθῆναι τοῦ τόπου καὶ τοῦ καιροῦ τὴν ἀκριβείαν! Καὶ Ματθαῖος μὲν τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Χριστοῦ οὕτω διηγείται· Λουκᾶς δὲ ὑπὲρ τῆς τῶν χρόνων ἀκριβείας προστίθει καὶ τὴν τότε πρώτον γενομένην ἀπογραφὴν. Λέγει γὰρ οὕτως· Ἐν ἔτει τεσσαρακοστῷ πρώτῳ ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου, Ἐξῆλθε δόγμα ἀπὸ Αὐγούστου, ἀπογραφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη. Ἀρέθη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς τὴν Ἰουδαίαν εἰς πόλιν Δαυὶδ, ἧτις καλεῖται Βηθλεὲμ, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατρὸς Δαυὶδ, ἀπογράφουσαν σὺν Μαρίας τῇ μεμνηστευμένη αὐτῷ, γυναικὶ οὐσῶν ἐγκύβω. Σημειοῦται δὲ Λουκᾶς τῆς πρώτης γενομένης ἀπογραφῆς, ὅμου μὲν καὶ τὸν χρόνον ἀκριβῶς, καὶ μυστήριον μέγιστον ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς ἀφανῆς ὑπεκφαίνων. Λέγει γὰρ πρώτην καὶ βίαιαν ἀπογραφὴν, τὴν γεγενῆσθαι τὸν ἀνθρώπον. Χριστοῦ γὰρ γεννηθέντος, καὶ σαρκὸς λοιπὴν θεοποιουμένης, καὶ διαδόλου εκθαλλομένου, καὶ θανάτου λυομένου, ἔδει ψυχῆς δικαίων, καὶ πᾶτων ὀνόματα ἐν ταῖς τῶν οὐρανῶν ἀπογράφεσθαι βίβλοις, κάτω μὲν Καίσαρος κελεύοντος, ἄνω δὲ τοῖς ἀγγέλοις Πατρὸς προστατάτου; Ἄν καὶ ὁ Κύριος τοῦτο εὐαγγελιζόμενος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἔλεγε· Μὴ χιρίστετε ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῖν ὑποτάσσεται, ἀλλὰ χιρίστετε ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀναγγελλοῦνται. — Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἡμέραις Ἡρώδου, ἰδοὺ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν περιεγέγοντο λέγοντες, Ποῦ ἔστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἰδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστὲρα ἐν τῇ ἠλιτολίῃ, καὶ ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτόν. Οἱμοὶ νικῶμαι ταῖς θαύμασι, συνέχομαι ταῖς θεωρίαις; καὶ ἡ γλῶσσά μου οὐκ εὐρίσκει τι πρότερον εἰπεῖν, ἢ τί παραλείπειν. Ἐάν τὴν γέννησιν αὐτοῦ καταμάθω, ἐκπλήττομαι, ὅτι πρὶν ἢ τῆς φύσεως τὸ παιδίον ἐξέλθῃ, σημεῖα ἐπιτελεῖ. Ἡ γὰρ οὐκ ἔστι μέγιστον σημεῖον, τὸ παρθένον μετὰ τὰ γενήσασα παρθένον μείναι, καὶ τὸν οὐρανὸν σιωπῶντα δι' ἀστέρου λαλεῖν; Καὶ τοῖς δεικνύει τὸν τεχθέντα ἰδεῖν, ἀστὲρα πέμπει συνέκδημον καὶ δεικνύει τὸ κηοῦμενον βρέφος. Καὶ Ματθαῖος μὲν μάγων μνημονεύει ἐξ ἀνατολῶν ἐλθόντων· Λουκᾶς δὲ ἀγγέλου· λέγει γὰρ· Καὶ ποιμένες ἦσαν ἀγραυλοῦντες, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τῆν ποιμνίαν αὐτῶν. Καὶ ἄγγελος Κυρίου ὤφθη αὐτοῖς, καὶ δόξα Κυρίου περιέλαμψεν αὐτούς, καὶ ἐφοβήθησαν φόβον μέγαν. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ ἄγγελος, Μὴ φοβεσθε· ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἧτις ἔστιν παρτί τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ἡμῖν σημεῖον· Χριστὸς Κύριος ἐν πόλει Δαυὶδ. Καὶ ἐγένετο ἐξείργης σὺν τῷ ἀγγέλῳ πλήθος οὐρανόθεν στρατιᾶς,

αἰνούτων τὸν Θεόν καὶ λεγόντων· Δόξα ἐν ὕστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις δοκία. Χριστὸς ἐγενήθη, τὰ ἐπίγεια τοῖς οὐρανῶν συνάπτεται, ἄγγελοι σὺν ἀνθρώποις χορεύουσι, ἰμένες ἀγραυλοῦσι, καὶ μάγοι προσκυνοῦσιν, οὐρα λαμπαδουχεῖται, καὶ ἡ γῆ τὸν κροτὸν αὐτῆς λαμπα ἐπὶ φάτης βαστάζει. Καὶ ἐπληρώθη τότε τὸ ἐπὶ τῆς γεγραμμένου, τὸ, Ἀλήθειαι ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλ· Ἀλήθεια γὰρ Χριστὸς ὁ λέγων· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς ἡ ἀλήθεια. Ἐκ τῆς γῆς, τουτέστιν, ἐκ τῆς παρθῆ ἀνέτειλε κατὰ σάρκα. Ζητῶ δὲ πόθεν οἱ μάγοι περὶ ἀστέρου διδαχθέντες, αὐτῷ ἐχρῶντο ὁδηγῶ πρὸς τὴν ζητούμενον παιδίον ἀνεύρουν. Οὐ γὰρ, ὡς τινες ἐφ' ἐπίστασαν, πλάνον εἶναι τὸν ἀστὲρα λέγοντες, καὶ τὸ μάγους μὴ ἀληθῆς παιδίον ἐπιζητεῖν. Πῶς γὰρ, πλάνος ἦν ὁ ἀστὴρ, τὴν ἀλήθειαν Χριστὸν ἀνεδείκνυεν γὰρ ἀκριβῶς φθάσας, ἴσθη τοῦ δρόμου. Πῶς δὲ οἱ μάγοι, εἰ οὐκ ἀληθεῖα ἀπῆρχοντο, τοιαύτας αἰ προσφορὰς ἐκ τῶν οἰκείων ἐκόμενον πόνων, μνησθῆναι αὐτοῦ θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα, καὶ τὸ προτεκνὸν πληρώσας, τὸ, Ζήσεται, καὶ δοθήσεται αὐτῷ ἐκ τοῦ χυσίου τῆς Ἀραβίας; Οὐδ' αὖ πάλιν, ὡς μυθολογοῖ φασὶν εἶναι ἀστὲρα καθ' ἕκαστον τῶν γεγενῆστων ἀνθρώπων ἀνατέλλοντα· οἵτινες οὐδὲ τὴν· Ἐλλῆσι μυθευομένην ἀστρολογίαν ἴσασιν. Ἄλλ' καὶ αὐτοὺς οἱ τοιοῦτοι Χριστιανούς εἶναι νομίζου πρὸς οὐ; [822] ἐροῦμεν· Ὡς φιλόσοφοι, εἰ τοῦτο ἢ ὑμεῖς; λέγετε, εἶπατε ἡμῖν, πῶς τοῦ Ἀδάμ καὶ Ἐῶς δύο μόνων ἦντων ἀνθρώπων, ὁ οὐρανὸς τῶν τῶν ἐπιπλήρωτο ἀστέρων; καὶ κατακλυσμοῦ γεγονότος καὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων ὕδατι θανόντων, οἱ ἀφῆσαν ἀστέρας μὴ πεσόντες, καὶ τῆς αὐτῆς τῶν ἀστέρων χροῖας τυγχάνουσης, μόνος ἦν Νῶε μετὰ τῶν τριῶν καὶ τῶν γυναικῶν; Ἀλλὰ δεῖ προσέχειν· Γραφαί, καὶ νοεῖν τὰ μυστήρια. Βαλαάμ γὰρ τις προφήτης, ὃν μετακαλεσάμενος ὁ βασιλεὺς τῶν Μωσῶν τῶν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐξόντα ἐκ γῆς Αἰγύπτου καρῶσασθαι· ἐπειδὴ οὐκ ἂν ὑλόγησεν, ὑλόγηται, οὐκ ἂν κατηράσασθαι κατήρατο· γενόμενος ἐγγὺς στρατοπέδου τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ἀνεῖλον ἐπὶ τὴν ἀρραίαν τοῦ βρῦς, θεωρήσας τὸν Ἰσραὴλ παρεμβεθεῖς κῆρα, ἀναλαβὼν αὐτοῦ τὴν παραβολὴν, καὶ πρὸς τῶν· εἶπεν· Ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰουδαίας, καὶ ὀστήσεται ἀνθρώπος ἐξ Ἰσραὴλ· καὶ συντριπὸς ἀρχηγὸς Μωσῶν, καὶ προνομήσει τοὺς υἱοὺς Ἀμμῶν. Οὗτοι οὖν οἱ μάγοι ἐκ τοῦ γένους τοῦ Βαλ τοῦ προφήτου ὁρμώμενοι, κατακλυθῆσαντες αἰταῖς βίβλοις καὶ ταῖς προφηταῖς, καὶ νοήσαντες ὅτι ἀνατελεῖ ἄστρον, τότε ἀναστήσεται καὶ ὁ ἀνθρώπος; δηλονότι ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ὅστις οὐ μὴ τοὺς ἀρχηγούς Μωσῶν συντριψί, ἀλλὰ καὶ πᾶσας διαδόλου τὰς βασιλείας λεπτεῖναι καὶ λιχμήσει κατὰ Δαυὶδ, παρετήρουν τὸν καιρὸν· καὶ θεωρήσαντες ἀστὲρα ξένον παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνατείλαντα, ἔγνω αὐτὸν εἶναι τὸν πάλαι προφητευθέντα, καὶ κατακοθῆσαντες, εὐρήκατες τε τὸν τεχθέντα, ἐκέρησαν. Πάλιν προφητευθέντων εὐρηκότες τὴν ἐκδοσιν. Σὺ μοι νοεῖ, ἀκροατὰ, τοὺς μάγους εἶναι τύπους τῶν τῆς ἀσεβείας τῆς κλάνης; ἐπιτραπέντων ἐθνῶν, τελεῖω φωτὶ ὁδηγοῦμένους, ἀλλ', ὅσον ἀκαυγάσει φωτὸς διὰ Ἰωάννου, ὡς δι' ἀστέρου, πρὸς τὸν ἐν σὲ τεχθέντα Χριστὸν ὁδηγοῦμένους. Ὅρα γὰρ μοι καὶ ἀστὲρα ἄχρι τοῦ παιδίου ἐλθόντα, καὶ σταθέντα δρόμου. Καὶ γὰρ Ἰωάννης, δίκην ἀστέρου, τῷ πηγάμῃ ὑπολάμψας, καὶ ὑποδείξας Χριστὸν λέγων, ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀμνὸς τῆν ἁμαρτίαν τοῦ σμου, ἐπαύσατο τοῦ δρόμου· εἶρηκε γὰρ, Ἐκεῖ δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι. Καὶ ἐλθόντων φησὶν, οἱ μάγοι εὗρον τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα καὶ πεσόντες προσεκύνοντες αὐτῷ. Δεῖ γὰρ τοὺς ἐθνικοῦ βίου προσιδόντας Χριστῷ, πρῶτον πεσεῖν ἀπὸ ὕψους τῆς ἀσεβείας, καὶ οὕτως ὡς πρὸς τὸν ἐπὶ μένουσ, τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Χριστοῦ ὁμγεῖν, εἰδ' οὕτως ἀνά μέρος πρὸς τὴν οὐράνιον αἰθετήτητα φανατεύειν. Καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν, προσήγγεσαν αὐτῷ δῶρα, χρυσὸν καὶ θύρον καὶ σμύρναν· χρυσὸν ὡς βασιλεῖ, λίβανον θεῷ, σμύρναν ὡς παθητῶν δι' ἡμᾶς. Καὶ εἰδέτε ὅτι ἐπὶ τὰ δῶρα, οὐκ αὐτὸς χεῖρῶν, ἀλλὰ τοὺς φέρων ὡσεύων. Χρυσὸν γὰρ δεξιόμενος, φιλαρτωρίας

ipsam prodibat. O rube, quem vidit Moyses in monte ardentem, et non combustum! Virgo Maria, gignens et non corrupta! o Ispis, quem vidit Daniel ex monte excisum absque humana manu! o virginis infantis virgo mater, et sacer filius matris inuictæ! Ubi sunt curiosi illi exploratores? dicant nobis, quomodo virgo sine viro genuit infantem, nec gignendo corrupta est. Si autem modus investigari nequit, quia ex Spiritu sancto natus est; multo magis investigari nequit ineffabilis Verbi ex Patre generatio. Sed tu quidem credis, obervas enim illam gignentem non corruptam fuisse: at Deum incusas dicens: Si incorruptus Pater Filium suum gignens, secundum stultitiam tuam corruptus est, multo magis Virgo corruptibilis naturæ, gignens corrupta est. Si vero tu testificaris Virginem gignentem, non corruptam fuisse, multo magis crede incorruptum Patrem incorruptum Filium gignentem, non corruptum fuisse. Sed relictis blateronibus illis, ad theologos præcones accurramus. *Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judææ in diebus Herodis regis (Matth. 2. 1)*. Necessario evangelista assignat et locum et tempus, ut qui generationem Christi secundum carnem non credit, quærens et locum et tempus, rei veritatem inveniat. Tempus enim ex Herodis regno apud chronographos quæsito, locum vero ex Bethlehem significacione reperiet. Nam si in mundanis pactis et consules scribuntur, et menses numerantur, et dies assignantur, et urbes annotantur ad dictorum securitatem: quanto magis oportet, quando parva sunt universi mundi salus, et locum et tempus posteris accurate significari. Et Matthæus quidem generationem Christi secundum carnem ita narrat; Lucas vero præter accuratam temporum notam addit etiam descriptionem tunc primo factam, his verbis: *Anno quadragésimo primo Cæsaris Augusti, exiit edictum ab Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima. Ascendit autem et Joseph a Galilæa in Judæam in civitatem David, quæ vocatur Bethlehem, eo quod esset ex domo et familia David, ut describeretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnante (Luc. 2. 1. 2. 4. 5)*. Annotat Lucas primam illam descriptionem, tum ut tempus accurate significet, tum ut mysterium maximum et occultum subindicet. Dicit enim primam et violentam descriptionem, eo quod factus esset homo. Christo enim nato, et carne demum deificata, ac diabolo expulso morteque soluta, oportebat animas iustorum et fidelium nomina in cælorum libris describi; Cæsare in terra jubente, Patre vero angelis superne præcipiente. Quapropter Dominus id discipulis suis prædicabat dicens: *Nolite gaudere quia dæmonia vobis subjiciuntur; sed gaudete quia nomina vestra scripta sunt in cælis (Luc. 10. 20)*. *Cum autem natus esset Jesus in Bethlehem Judææ in diebus Herodis, ecce magi ab oriente venerunt dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum? vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum (Matth. 2. 1-3)*. Hei mihi! miraculis superior, contemplationibus detinor, nec invenit lingua mea quid primo dicat, aut quid prætermittat. Si generationem ejus considerem, obstupesco, quia antequam puer ex natura exiret, signa perficiebat. Annon hoc est maximum signum, quod virgo postquam genuit, virgo maneat; quod cælum tacens per stellam loquatur? his, qui cupiebant natum videre, stellam mittit una peregrinantem, quæ desideratum infantem ostenderet. Et Matthæus quidem magos memorat ex oriente venientes: Lucas vero de angelo loquitur: *Et pastores erant vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum. Et angelus Domini visus est eis, et claritas Dei circumfulsit illos, et timuerunt timore magno. Et dixit illis angelus: Nolite timere: ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est nobis hodie Christus Dominus in civitate David. Et facta est subito cum angelo multitudo militiæ celestis, laudantium Deum, et dicentium: Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum (Luc. 2. 8-14)*. Christus natus est, terrena cælestibus junguntur, angeli cum hominibus

choreas agunt, pastores vigilant, et magi adorant; cælum luminibus fulget, et terra fructum suum splendidum in præsepio gestat. Et tunc impletum est id, quod de terra scriptum erat: *Veritas de terra orta est (Psal. 84. 12)*: veritas enim est Christus qui dicit, *Ego sum via et veritas (Joan. 14. 6)*. *De terra*; id est, de Virgine ortus est secundum carnem. Quare autem, unde magi de stella edocti, illa usi sint duce, ut quæsitum puerum invenirent. Non enim res se habet ut quidam imaginati sunt, qui dicunt errantem fuisse stellam, et magos non vere puerum quæsivisse. Quomodo enim, si errans stella fuisset, veritatem Christum ostendisset? cum enim ad illum pervenisset, cursum repressit. Quomodo autem magi, si non vere ea de causa venerunt, talia ipsi dona ex suis laboribus attulissent, significantes ejus divinitatem et humanitatem, quæ dona propheticum illud implebant: *Et vivet, et dabitur ei de auro Arabiæ (Psal. 71. 15)*? Neque rursus, ut fabulatores dicunt, stella erat quæ in ortu singulorum hominum apparet: qui certe ne fabulosam quidem Græcorum astrologiam callent. Sed fortasse tales homines ipsos etiam Christianos esse censent: quibus dicemus: O philosophi, si res erat ut vos dicitis: quomodo, cum Adam et Eva duo tantum essent homines, cælum tot stellis plenum erat? et diluvio adveniente, omnibusque hominibus in aqua pereuntibus, eadem ipsæ stellæ erant, nec cadebant; et cum tantus stellarum chorus esset, solus erat Noe cum tribus filiis et uxoribus? Sed oportet attendere Scripturis, et mysteria cogitare. Balaam enim quidam erat propheta, quem advocavit rex Moabitum, ut Israeli egresso ex Ægypto malediceret; quia ii quibus benedixit, benedicti erant, et quibus maledixit maledicti. Cum pervenisset prope exercitum Israelis, et ascendisset in montis verticem, viso Israele in castris, assumens parabolum et prophetans, dixit: *Orietur stella ex Jacob, et exsurget homo ex Israel, et conteret principes Moab, vastabitque filios Ammon (Num. 24. 17)*. Ii itaque magi ex genere Balaam prophætæ, ejus libros et prophetias sequuti, et considerantes, cum orietur stella, tunc surrecturum esse hominem, nempe Regem Judæorum, qui non modo reges Moab conteret, sed etiam omnia diaboli regna dissipabit et ventilabit secundum Danielelem, tempus observabant; et videntes stellam ab aliis diversam orientem, noverunt eam ipsam esse quæ in prophetia ferebatur; illamque sequentes, cum natum invenissent, gavisii sunt, cum veteris prophetiæ eventum reperissent. Tu vero, auditor, consideres velim, magos esse figuram gentium, quæ ex erroris impietate conversæ, et non a perfecta luce ductæ sunt, sed quasi a splendore quodam luminis per Joannem quasi per stellam, ad Christum in carne natum sunt deductæ. Vide namque mihi stellam usque ad puerum venientem, et cursum sistentem. Et enim Joannes postquam stellæ instar prædicatione fulsit, Christumque ostendit his verbis, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi*, sistit gradum; ait enim: *Illum oportet crescere, me autem minui (Joan. 1. 29. et 3. 30)*. *Et venientes, inquit, magi, invenerunt puerum cum matre; et procidentes adoraverunt eum (Matth. 2. 11)*. Oportet enim eos, qui a gentilitia vita ad Christum accedunt, primo decidere a culmine impietatis, et sic quasi a terra surgentes, Christi secundum carnem generationem conlteri, deinde paulatim ad cælestem ejus divinitatem ascendere. *Et apertis thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus et myrrham*; aurum ut regi, thus ut Deo, myrrham ut propter nos passibili. Et accepit Christus dona, non quod iis opus haberet, sed ad utilitatem offerentium. Aurum enim accipiens, ab avaritia illos avertit, thus accipiens, ab idololatria removit; myrrham autem acceptans, mortem animæ ipsis amovit. Si autem aliud quoque mysterium perpendere oporteat, accurate discamus. Aurum, thus et myrrham nato offerunt; quia scriptum de illo erat: *Ipsi flectuntur omne genu cælestium, terrestrium et inferorum*

(*Philipp. 2. 10*) : in donis suis futurum præfigurant; in auro significantes gloriam quam referunt angeli caelestes; in thure, terrenorum hominum genuflexionem; in myrrha, animarum in inferis detentorum supplicationem. Quoniam tres virtutes obtinere oportet eum qui accedit ad Christum; quas dicit Apostolus, fidem, spem, caritatem (*1. Cor. 13. 13*); apertis autem thesauris cordis, obtulerunt fidem, ut aurum fulgentem; spem, ut thur bene olentem; ca-

ritatem, ut myrrham constringentem Ecclesie membra. *Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam (Matth. 2. 12)*. Oportebat enim eos, qui semel ad Christum accesserant, non iisdem impietatis vestigiis reverti; sed castam exercentes fidem et operam, hominum occisorem serpentem latentes, abscedere in Christi hereditatem. Ipsum quippe decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN ZACCHÆUM PUBLICANUM.

Qui bona amant, nihil differunt a sitientibus, o dilecti: dum enim quod quærunt non inveniunt, tanto majori rei desiderate siti inflammantur: noctu desideratos fontes quasi sitientes imaginantur; interdiu vero a loco in locum circumcursantes, volubilibus oculis circumspicientes, quærunt ea quæ corde exoptant. Ac quemadmodum viatores in æstus hora inæquosam terram percurrunt, premente siti, et an fontes sint circumspiciunt, ac sæpe colles conscendunt ubi fons habetur; et si procul illum viderint, gaudent, et concitato gressu ad illum festinant, quo cum pervenerint, sitim sedant: tales sunt viri Christi amantes: per diem enim desideratum sibi Christum bonis operibus requirunt; noctu vero per preces cum illo versantur, et in somnis se cum ipso incedere imaginantur: et si se illum procul videre possent, gaudent et exsultant, sicut sitientes cum desideratis fontes inveniunt; atque expergefati rursus dormire volunt, ut dormientes iisdem visis fruantur. Talis erat Zacchæus, modo vobis in lectione evangelii memoratus. Vide namque mihi illum currentem, divino ardentem studio, et in arborem ascendentem, ac Jesum circumspicientem, ut vitæ fontem cerneret. Conspiciens autem Zacchæus Dominum, oculos quidem sedavit, cor vero majori desiderio inflammavit. *Ingressus, inquit, Jesus perambulabat Jericho. Et ecce vir nomine Zacchæus: et hic princeps erat publicanorum, et ipse dives: et querebat videre Jesum, quia inde erat transiturus. Vide hominis desiderium, dilecte. Et non poterat videre præ turba, quia statura pusillus erat. Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum, ut videret Jesum, quia inde erat transiturus (Luc. 19. 1-4)*. Zacchæus statura pusillus, prudentia Spiritus magnus, querebat videre Jesum: desiderabat videre Deum hominibus caelestia largientem: querebat videre angelorum creatorem, et caelestis luminis administratorem humanis gressibus ambulantem: querebat videre quomodo sol justitiæ in nube corporis sedens, fidelium oculos cordis illuminaret: querebat videre Deum Jesum, bonam formam, rem desiderabilem, dulce nomen Jesu, cujus nomine res ipsa significatur: desiderabat videre purpureum agrum, cujus sanguis orbem redemit, et cujus vellus ab Adamo usque in finem nudos teget; cupiebat videre captivum miles regem suum, ovis pastorem, qui errabat, viam, qui obtenebratus erat, lucem: cupiebat videre pietatis præconem, qui dulcissimum divinæ cognitionis condimentum non habebat: querebat videre infirmus sanitatem; esuriens, caelestem panem; sitiens, vivificum fontem: cupiebat videre eum, qui sacerdotibus vitam dabat, et Lazarum e somno suscitaverat. O amorem divinum! o bonam concupiscentiam! o amorem aureis alis instructi, imo potius Christi qui animam se possidentis in caelum transfert! Jam divinus amor, qui tollit eum de terra, id efficit ut in arborem ascenderet: non ultra permittit ut terrena respiciat, vel cum hominibus versetur; sed divinam intuens caritatem, caelestia excipiebat: ab his ad illa festinus currebat, atque conscensa arbore,

Christum circumspiciebat, et mente supra nubem ascendebat. Videns autem Christum Zacchæus apposite dicebat: *Ad te levavi oculos meos, qui habitas in caelis (Psal. 122. 4)*. Vidit Zacchæus Dominum, et magis amore incendebatur: tetigit Christus cor ejus, et alius ex alio efficiebatur; ex publicano zelo incensus, ex infideli fidelis, et ex lupi ovis signata. Quis sic patrem et matrem amat, quis sic unquam uxorem vel filios dilexit, ut Zacchæus Dominum, ut ex re ipsa probari potest? Omnia quippe bona sua propter Christum pauperibus dedit, et iis quos defraudaverat, quadruplum reddidit. O bonos discipuli mores! o doctoris moderatio et virtus divina, quæ ex solo Jesus visu ad actum adducit! Nondum verbo Dominus Zacchæum instituerat, sed a desiderante solum visus est, et fidei virtus a desiderantis corde sursum trahebatur. Simile quidpiam contigit in hæmorrhœissa. Accedens quippe ad Dominum, et petens ab illo sanitatem, non expectavit ut se manu tangeret, sed ipsa accedens ejus sumbriam clam tetigit; et virtus curationis a tangente ut a sponsia trahebatur. Et Zacchæus quidem id ignorans faciebat, divino movente studio, et spirituali amore ardens in sycomorum accurrit: Dominus vero, mysticum quidpiam speculatus, dicebat, *Descende (Luc. 19. 5)*. Novi animam tuam; novi sanctum amorem tuum: *Descende*: recordare Adamum nudum se sub sicu abscondisse: tu vero si vis salutem nancisci, ne accurras ad sycomorum. Me oportet hanc sycomorum aridam reddere, et aliam plantare arborem, crucem. Illa bona arbor est, ad illam ex animo accurre: inde enim ad caelos prompte jacieris. In hac arbore serpens foliis complicatur, in hac occultatur, ibi edificat. Festina, descende antequam sibi anima tua, ut Evæ fecit, cum illi suasit ut degustaret suavem voluptatem: festina, descende: donec ego adsum, descende: me namque vidente ille coercetur. Festina, descende: nolo te in sycomoro relinquere; nolo te perire: mea enim ovis es, ad me accurristi. Festina, descende, et propera in domum tuam; ibi oportet me quiescere: quia ubi fides est, illic quiesco; ubi amor, illo vado. Scio quid facturus sis; scio te omnia tua bona daturum esse pauperibus, et primo iis, quos defraudasti, quadruplum esse redditurum. Apud hujusmodi homines libenter diversor. Zacchæus vero festinans descendit, et abiit in domum suam, Jesumque suscepit: gaudioque plenus, stans dixit; non ambulans, non sedens, sed stans, ut animæ suæ immutabile propositum declararet; stans dixit, cum fervens Spiritu, irrevocabili sententia concertabat: sciebat enim ubi sereret, et ubi messurus esset; dixitque: *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, et si quem defraudavi, reddo quadruplum (Luc. v. 8)*. O confessio pura ex corde puro procedens! confessio non pudori obnoxia, nulli pudori obnoxia gloriæ Dei oblata, fidem spirans, justitia florens: qua justitia nos dignetur universorum Deus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

τούς ἀπέστρεψα· λίβανον δεχόμενος, εἰδωλολατρείας ἀπήλλασσα· σμύρναν δὲ κομιζόμενος· τὴν νέκρωσιν αὐτῶν ἀπέσμηξε τῆς ψυχῆς. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ἕτερον μυστήριον θεωρηθῆαι, καταμάθωμεν ἀκριβῶς. Χρυσὸν καὶ σμύρναν προσφέρουσι τῷ τεχθέντι. Ἐπειδὴ ἦν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένον τὸ, *Αὐτῷ κάμψαι πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων*, ἐν ταῖς προσφοραῖς προετύπων τὸ μέλλον. ἐν τῷ χρυσῷ δηλοῦντες τὴν τῶν οὐρανίων ἀγγέλων δοξολογίαν, ἐν τῷ λίβανῳ τὴν τῶν ἐπιγείων ἀνθρώπων γονυκλισίαν, ἐν τῇ σμύρῃ, τῶν ἐν ᾄδου ψυχῶν κατεχομένων τὴν ἰκεσίαν. Ἐπειδὴ τρεῖς ἀρετὰς δεῖ κεκτηθῆναι τὸν προσελθόντα Χριστῷ, ἃς φάσκει ὁ Ἀπόστολος, πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην,

ἀνοίξαντες [δὲ] τοὺς θησαυροὺς τῆς καρδίας, προσεκόμιζον πίστιν, ὡς χρυσὸν ἐξαστράπτουσαν· ἐλπίδα, ὡς λίβανον εὐωδιάζουσαν· ἀγάπην, ὡς σμύρναν συσφιγγουσαν τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας. *Καὶ χρηματισθέντες κατ' ὄναρ μὴ ἀνακάμψαι πρὸς Ἡρώδη, δι' ἄλλης ὁδοῦ ἀπεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν.* Ἐχρῆν γὰρ τοὺς ἅπαξ προσελθόντας Χριστῷ, μὴ τοὺς αὐτοῖς ἴγναι τῆς ἀσεβείας ἀναλύειν· ἀλλὰ τὴν ἀγνὴν ἐξασκήσαντας πίστιν καὶ πρᾶξιν, τὸν ἀνθρωποκτόνον ὄφιν λαθόντας, ἀναχωρεῖν εἰς κληρονομίαν Χριστοῦ. Αὐτῷ γὰρ πρέπει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[823] *Εἰς τὸν Ζακχαῖον τὸν τελῶντην.*

Οἱ τῶν καλῶν ἐργῶντες, οὐδὲν ἀπέχουσι τῶν διψῶντων, ὡ ἀγαπῆτοί. Ὅσῳ γὰρ οὐχ εὐρίσκουσι τὸ ζητούμενον, τοσούτῳ πρὸς τὴν δίψαν τῶν ποθομένων ἐκκαίονται· καὶ νύκτωρ μὲν φαντάζονται τὰς ποθομένας, ὡς δειψύντας, πηγᾶς· μεθ' ἡμέραν δὲ τόπον ἐκ τόπου περιερχόμενοι, διμῆσαι πολυκινήτους περιθλεπόμενοι, ζητοῦσι τὰ τῆς καρδίας ποθούμενα. Καὶ ὡς περ ὀδοίποροι ἐν ὄρῳ καύσωνος τὴν ἀνυδρον γῆν διατρέχουσιν, ὑπὸ τῆς δίψης πιασθέντες, καὶ τὰς πηγὰς περιθλεπόμενοι, ὡς πολλάκις καὶ ἐπὶ βουνοῦς ἀνατρέχοντας αὐτοὺς ὅπου πηγὴ· καὶ ἰδῶσιν αὐτὴν πόρρωθεν, χαίρουσι, καὶ ἐπιτείνονται τὴν πορείαν πρὸς αὐτὴν σπεύδοντες· εἶτα ἐλθόντες ἐπὶ τὴν πηγὴν τὴν δίψαν τῷ ὕδατι παύουσι· τοιοῦτοί εἰσι οἱ φιλόχριστοί ἄνδρες. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ τὸν ποθοῦμενον αὐτοῖς Χριστὸν ἐργοῖς ἀγαθοῖς ἐκζητοῦσι, καὶ ἐν νυκτὶ δι' εὐχῶν προσομιλοῦσιν αὐτῷ, καὶ ἐν τοῖς ὕπνοις μετ' αὐτοῦ βηματίζουσιν φαντάζονται· ἴδαν ἐν ὀράματι αὐτὸν ἰδῶσι πόρρωθεν, χαίρουσι καὶ ἀγάλλονται, ὡς περ οἱ δειψύντες, ὅταν εὕρωσι τὰς ποθομένας πηγὰς· καὶ πάλιν διυπνισθέντες καθυδύειν ἰθιλοῦσιν. Ἰνα τῇ αὐτῇ ὀπασίᾳ τοῖς ὕπνοις περιτύχῃσι. Τοιοῦτος ἦν καὶ Ζακχαῖος, ὁ ἀρτίως ὑμῖν ὑπὸ τοῦ εὐαγγελίου διαναγνωσθεὶς. Ὅρα γὰρ μοι αὐτὸν καὶ πρὸς τὸν πόθον φλεγόμενον θεῖω, καὶ ἐπὶ τὸ δένδρον ἀναβαίνοντα, καὶ Ἰησοῦν περιθλεπόμενον, ὅπως ἰσῆ τὴν ζωοφόρον πηγὴν. Θεωρήσας δὲ Ζακχαῖος τὸν Κύριον, τὴν μὲν ὄρασιν ἀνεπαύσατο, τὴν δὲ καρδίαν πλεον πρὸς πόθον ἐξέκαυσεν. *Εἰσελθὼν δὲ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεριχὼν, διήρχετο. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι Ζακχαῖος· καὶ οὗτος ἦν ἀρχιτελώνης, καὶ οὗτος ἦν κλοῦσιος· καὶ ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν, δι' ἑκεῖ ἡμελλε διέρχεσθαι.* Ὅρα μοι πόθον ἀνθρώπου, ἀγαπητέ. *Καὶ οὐκ ἠδύνατο βλέπειν ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ὅτι μικρὸς ἦν τῇ ἡλικίᾳ. Καὶ προλαθὼν εἰς τὰ ἐμπροσθεν, ἀνάβη ἐπὶ συκομορέαν, ἵνα ἰσῆ τὸν Ἰησοῦν, ὅτι ἐκεῖθεν ἡμελλε διέρχεσθαι.* Ζακχαῖος ὁ τὴν ἡλικίαν τοῦ σώματος μικρὸς, τῇ δὲ φρονήσει τοῦ πνεύματος μέγας, ἐζήτει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν, ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν Θεὸν ἐν ἀνθρώποις τὰ οὐράνια χαριζόμενον· ἐζήτει ἰδεῖν τὸν τῶν ἀγγέλων κτιστὴν, καὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὑπεργνωστῆς γλυκύτατον ἀρτυμασιν ἀνθρωπίνους περιπατοῦντα· ἐζήτει ἰδεῖν πῶς ὁ ἕλιος τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ νεφέλῃ τοῦ σώματος καθεζόμενος, τῶν πιστῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας κατηύγασεν· ἐζήτει ἰδεῖν τὸν Θεὸν Ἰησοῦν, τὸ καλὸν σχῆμα, τὸ ποθεῖνον πρᾶγμα, τὸ γλυκὺ ὄνομα Ἰησοῦν, τὸν ἐκ τοῦ ὀνόματος πρᾶγμα σημαίνοντα· ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸ πορφύρομαλλον πρόβατον, οὗ τὸ αἶμα τὴν οἰκουμένην ἐξηγόρασε, καὶ ὁ πόκος αὐτοῦ ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι τέλους γυμνωθέντας ἐσκάπασεν· ἐπεθύμει ἰδεῖν ὁ αἰχμάλωτος στρατιωτῆς ἐν ἰσὶν βασιλείᾳ, τὸ πρόβατον τὸν ποιμένα, ὁ πεπλανημένος τὴν ὁδὸν, ὁ ἐσκοτισμένος τὸ φέγγος· ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν τῆς εὐσεβείας κήρυκα, ὁ μὴ ἔχον τὸ τῆς θεογνωσίας γλυκύτατον ἄρτυμα· ἐζήτει ἰδεῖν ὁ ἀβρῶστος τὴν ὑγίαν, ὁ πεινῶν τὸν οὐράνιον ἄρτυν, ὁ ἀρῶν τὴν ζωοφόρον πηγὴν· ἐπεθύμει ἰδεῖν τὸν τῶν ἱερῶν ζωοδότην, καὶ ἐξυπνιστὴν τοῦ Λαζάρου. Ὁ ἔρωτος θεοῦ, ὡ ἐπιθυμίας ἀγαθῆς! ὡ ἔρωτος χρυσοπέπρου, μάλλον δὲ Χριστοῦ, τοῦ τὴν ἔχουσαν αὐτὸν ψυχὴν εἰς οὐρανὸν ἀναφέροντος! Ἦδη ὁ θεός ἔρωτος, ὁ ἄρας αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς, δεινροδότην παρεσευάσεν· οὐκ ἔτι τὰ ἐπίγεια βλέπειν αὐτὸν ἠδὲ, οὐκ ἔτι ἀνθρώποις συνεχώρησεν αὐτὸν ὀμιλεῖν· ἀλλὰ πρὸς θεῖαν βλέψας ἀγάπην, τὰ οὐράνια ἐξεδέχετο· ἀπ' ἐκεῖνον πρὸς

ἐκεῖνα ἔτρεχε πρὸς ἃ ἠπείλετο, καὶ ἐπὶ τὸ δένδρον ἀναβάς περιθλεπόμενος τὸν Χριστὸν, καὶ τῇ διανοίᾳ τῆς νεφέλης ἐπέβαινε. Ἰδὼν δὲ τὸν Χριστὸν ὁ Ζακχαῖος, ἀρμολόγως ἔλεγε· *Πρὸς σὲ ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου τὸν κατοικοῦντα ἐν τῷ οὐρανῷ.* Εἶδε Ζακχαῖος τὸν Κύριον, καὶ πλέον πρὸς πόθον [824] ἐξεφλέγετο· ἤψατο αὐτοῦ τῆς καρδίας, καὶ ἄλλος ἐξ ἄλλου ἔγινετο, ἀντὶ τελῶνου ζηλωτῆς, ἀντὶ ἀπίστου πιστός, καὶ ἀντὶ λύκου πρόβατον σφραγισφόρον. Τίς οὕτω ποθεῖ πατέρα, ἢ μητέρα; τίς οὕτω ποθεῖ ἡγάπητος γυναικα ἢ τέκνα, ὡς Ζακχαῖος τὸν Κύριον, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ πράγματος ἔστι δοκιμάσαι; Πάντα γὰρ αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα διὰ τὸν Χριστὸν τοῖς πένησιν ἔδωκε, καὶ οὐδ' ἐσυκοφάντησε, τετραπλασίονα ἀπέδωκεν. Ὁ μαθητοῦ τρόπος ἀγαθός, ὡ διδασκάλου ἐπιείκεια καὶ δύναμις θεία, ἐκ τοῦ ὀφθῆναι μόνον τὸν Ἰησοῦν εἰς πρᾶξιν ἐνάγοντα! Ὅπως γὰρ κατηχητικὸν λόγον τῷ Ζακχαῖῳ ἔλεγεν ὁ Κύριος, ἀλλ' ὀφθῆ μόνον τῷ ποθοῦντι, καὶ ἡ τῆς πίστεως δύναμις ὑπὲρ τῆς τοῦ ποθοῦντος καρδίας ἀνείλετο. Τοιοῦτον εἰ γέγονε καὶ ἐπὶ τῆς αἰμορροῦσης· προσελθούσα γὰρ τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀξιούσα αὐτὸν, ἵνα ἰάσῃται αὐτὴν, οὐ μὴν ἐξεδέχετο τὴν ἀγνὴν τῆς χειρὸς, ἀλλὰ αὐτὴ προσελθούσα ἤψατο αὐτοῦ τοῦ κρασπέδου κρυφίως· καὶ ἡ δύναμις τῆς ἰάσεως ὑπὸ τῆς ἀφαμένους ὡς σπόγγος εἴλετο. Καὶ ὁ μὲν Ζακχαῖος ἀγνοῦν ἔποιε, θείω ζήλω φερόμενος, καὶ πνευματικῶ ἔρωτι φλεγόμενος ἐπὶ τὴν συκομορέαν ἔτρεγεν· ὁ δὲ Κύριος μυστικῶν τὴν θεωρήσας, ἔλεγε. *Κατάβηθι· οἶδά σου τὴν ψυχὴν, οἶδά σου τὸν δαιον ἔρωτα· Κατάβηθι· μνήσθητι ὅτι ὁ Ἀδάμ γυμνωθεὶς, ὑπὸ συκῆν ἐκρύβη· σὺ δὲ θέλων σωθῆναι, ἐπὶ συκομορέαν μὴ ἀνάτρεχε.* Δεῖ με τὸ συκομορον τοῦτο ξηραῖναι, καὶ ἄλλο φυτεῦσαι, σταυρόν. Ἐκεῖνο χρηστὸν δένδρον ἐστίν, ἐπ' ἐκεῖνο βήματι ψυχῆς ἀνάτρεχε. Ἐκεῖθεν γὰρ εἰς οὐρανὸς ἔτοιμος ἀκοντίξῃ· εἰς τοῦτο δένδρον καὶ ὁ ὄφις τοῖς φύλλοις περιπέλεκται, εἰς τοῦτο κρύπτεται, ἐν τούτῳ ἐνόσσευσεν σπεῦσον, κατάβηθι πρὸς τὸν αὐτὸν ψιθυρίζειν τῇ ψυχῇ σου, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Εὐας πεισας αὐτὴν γεύσασθαι τῆς γλυκείας ἡδονῆς· σπεῦσον, κατάβηθι· ἕως ἔσται, ἐγὼ, κατάβηθι· ἐμοῦ γὰρ ὀρώντος αὐτὸν, ἐκεῖνος πεφίμωται. Σπεῦσον, κατάβηθι, οὐ θέλω σε ἰδοῦν ἐπὶ τὴν συκομορέαν, οὐ θέλω σε ἀπολέσθαι· ἐμὸν γὰρ εἰ πρόβατον, ἐμοὶ προσέδραμες. Σπεῦσον, κατάβηθι, καὶ πρόλαβε εἰς τὸν οἶκόν σου· δεῖ με ἀναπαύειν ἐκεῖ. Ὅπου γὰρ πίστις, ἐκεῖ ἀναπαύομαι· ὅπου ἀγάπη, ἐκεῖ ἀπερχομαι. Οἶδα τί μέλλεις ποιεῖν· οἶδα δὲ ὅτι ὅλα σου τὰ ὑπάρχοντα μέλλεις διδοῖναι πένησι, καὶ πρῶτον ἀποδοῦναι οἷς ἐσυκοφάντησας, τετραπλασίονα. Παρὰ τοῖς τοιοῦτοις ἡδέως αὐλιζομαι. Καὶ ὁ Ζακχαῖος σπεύσας κατέβη, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκόν αὐτοῦ, καὶ Ἰησοῦς ὑπεδέξατο. Χαρᾶς δὲ ἐμπλησθεὶς, σταθεὶς εἶπεν· οὐ περιπατῶν, οὐ καθήμενος, ἀλλὰ σταθεὶς, ἵνα δείξῃ τὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀμετάθετον γνώμην· σταθεὶς εἶπεν, ὅτι ζῶν τῷ πνεύματι, ἀμεταμέλητα νοήσας ἠγωνίζετο· ἦδει γὰρ ὅπου σπείρει, καὶ ὅπου μέλλει θερίζειν· καὶ εἶπεν· *Ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μου δίδωμι τοῖς πτωχοῖς· καὶ οὐδ' ἐσυκοφάντησα, τετραπλασίονα ἀποδίδωμι.* Ὁ ἐξομολόγησις καθαρά, ἐκ καρδίας καθαρᾶς προερχομένη· ἐξομολόγησις ἀνεπαίσχυντος ἀνεπαίσχυντῳ δόξῃ Θεοῦ παρισταμένη, πίστιν ἀποκένουσα, καὶ δικαιοσύνην ἀνοῦσα! ἦς δικαιοσύνης καταξίωσεν ἡμᾶς ὁ τῶν ὄλων Θεός, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν ἑκατοντάρχου.

Ἐκατοντάρχου τινὸς δούλος κακῶς ἔχων ἐμελλε τελευτᾶν· ἀλλ' οὐκ ἐτελεύτησε διὰ τὸν δεσπότην· ἐμελλεν ἀποθανεῖν· ἄνθρωπος γὰρ ἦν· ἀλλ' οὐκ ἀπέθανε διὰ τὸν πρεσβεύοντα θεοφιλή τυγχάνοντα. Ἡ φύσις τὸ ἴδιον ἀπαιτεῖ χρέος· ἀλλ' ὁ δεσπότης τῆς φύσεως τὸ κτήμα τῷ κτιστῷ διὰ πίστιν παρεχώρει. Θάνατος καὶ φύσεως ἀνάγκη πρὸς τελευτὴν ἐδιάζοντο, ἀλλὰ ἀνθελάκεν ἡ πίστις τῷ θανάτῳ πολεμουσα καὶ θανάτου παραλόουσα νόμους. Καὶ μὴ ἀπιστήσης, εἰ τοσαῦτα θύναται· πίστις, ὥστε καὶ θανάτου δεσμὰ [825] διαρῆξαι, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν καταχθονίων βράθρων ψυχᾶς ἀνασπάσαι. Πίστις καὶ ἄδου πύλας ἀνοίγει, καὶ οὐρανοῦς ἐπιτίθει κλειθρα, καὶ φύσεως ὄρου ἀμείβει, καὶ πυρὸς δύναμιν κατακοιμίζει καὶ φλόγα δρόσον ἀποδεικνύει, καὶ θανάτου κέντρον ἀμβλύνει. Οὐκ ἀμάρτυρα λέγω· ἐκ τῶν ἁγίων σε Γραφῶν πιστώσομαι. Εἶπον ὅτι πίστις πύλας ἄδου ἀνοίγει, καὶ οὐρανοῦς ἐπιτίθει κλειθρα. Οὐκοῦν δέξαι τὰς ἀποδείξεις ἐναργεῖς· Ἴδε μοι τὸν μακάριον Πέτρον λόγῳ τῆς ἄδου πύλας ἀναπετάσαντα, καὶ τὴν Ταβιθά κἀνωθεν ἀναγαγόντα. Μόνον γὰρ εἶπε, *Ταβιθά, ἀνάστηθι*, εὐθὺς πύλαι μὲν ἄδου ἀνοίγονται, ταρταραῖοι δὲ πίπτουσι μοχλοῖ, ἡ δὲ τεθνηκυῖα τῶν ζώντων ὄξυτερον ὑπακούει. Πάλιν Ἥλιας ὁ προφήτης ταύτη πεποιθὼς τῇ πίστει εἶπεν· *Οὐκ ἔσται ὑστὸς εἰ μὴ διὰ στόματός μου*· καὶ χαλκεύεται μὲν ὁ οὐρανός, συστέλλεται δὲ ὁ ὑστὸς ἐπὶ ἑτη τρία καὶ μῆνας ἕξ, γῆ δὲ καθάπερ σιθρὰ τὴν φύσιν, τὸν συνήθη καρπὸν ἀρνεῖται, ἵνα γῆς οἷα δύναται πίστις. Ἄνθρωπος ἐπὶ γῆς ἀποφαίνεται, καὶ θεὸς ἐν οὐρανῷ βεβαίος τὴν ἀπόφασιν· θνητὸν φθέγγεται στόμα, καὶ θεοῦ γνῶμη ἐπιψηφίζεται, ἔργῳ κυρούσα τὰ ῥήματα. *Ἐκλισε*, φησὶν, *Ἥλιας τὸν οὐρανὸν ἐπὶ ἑτη τρία καὶ μῆνας ἕξ*. Κλειθρὸν οὐρανοῦ ἦν ἀνθρώπου στόμα θνητοῦ, εὐσεβεῖς πίστει κοσμοῦμενον. Ὁ αὐτὸς πάλιν Ἥλιας πυρίνων κατετόλμησεν ἀρμάτων, καὶ καθάπερ πτηνὸν εἰς τὰς αἰθέρας ἐπέτη μονάς, ἀμείβει μέχρι σήμερον ἄγευστος θανάτου, οὐ νόμῳ φύσεως, ἀλλὰ χάριτι μονογενετικῆ, καὶ δυνάμει πίστεως ἀκλινης φυλαττόμενος. Καὶ εἰ δὲ τὰ πολλὰ λέγειν; Ὁ Ἐνώχ ἀπὸ ζωῆς εἰς ζωὴν μετὰ σώματος ἐβαστάχθη, θάνατον καὶ γῆρας καὶ φύσιν διὰ πίστεως ὑπερικήσας. Πολλὰ μὲν οὖν ἄλλα περὶ πίστεως ἔστι λέγειν, ἀλλὰ συστέλλω τὸν λόγον, ἵνα μὴ κόρον ἐμπούσω. Οἶδα δὲ ὅτι, καίπερ τὰ θεῖα λόγια τὰς ὑμετέρας φιλοχριστοῦς ἀκοῆς οὐ κόρον, ἀλλὰ πόθον ἐμποικεῖν ἐπίστανται, ἀλλ' ὅμως ἐπὶ τὸ προκείμενον ἀπανελεύσεται. *Ἐκατοντάρχου, φησὶ, τινὸς δούλου κακῶς ἔχων ἐμελλε τελευτᾶν, ὃς ἦν αὐτῷ ἐντιμος· ἐντιμος οἰκέτης τῷ δεσπότη. Εἰ γὰρ καὶ ἡ κλεονεξία τῷ βίῳ τὸν δούλον ἐπενόησεν, ἀλλ' ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ δεσπότη τοῦ συγγενῆ τῆς φύσεως οὐκ ἠρνήσατο. Οὐ διέπτυσεν ὡς οἰκέτην, ἀλλ' ἔστεργεν ὡς ὀμόφυλον, φιλανθρωπίαν τὴν βασιλείαν τῆς δουλείας ζεύγλην ἐπὶ λαφρίων. Ἀκούετε καὶ μανθάνετε, οἱ δούλων δεσπότης, μὴ ὡς ἄλλοτριον τῆς φύσεως καταφρονεῖν τῶν οικετῶν, μήτε μὴ ὡς ἐχθρῶν ἀρνεῖν τῶν ὁμογενῶν, πειθόμενοι τῷ μακαρίῳ Παύλῳ λέγοντι· *Οἱ κύριοι, πρὸς τοὺς δούλους τὴν ἰσοιτητα ἀπαρῆχθε, ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν, εἰδότες ὅτι αὐτῶν καὶ ὑμῶν ὁ Κύριος ἐν οὐρανῷ ὑπάρχει*. Συνεχώρησε δούλον εἶναι θεός, ἵνα θεῷ δουλεύειν μανθάνῃς. Εὐνοίαν ἀπαιτεῖς παρὰ τοῦ οἰκέτου; Εὐνοεῖ καὶ αὐτὸς τῷ δεσπότη. Κολάζεις ἀμαρτάνοντα; οὐκοῦν μὴ ἀμάρτης, ἵνα μὴ κολάζῃ παρὰ θεοῦ. Συγγνώμην οὐ δίδους ἑμογενεῖ; μὴδὲ σὺ αἰτεῖ συγγνώμην. Διδάσκει γὰρ σε τὸ εὐαγγέλιον λοιπὸν οὕτω προσεύχου· *Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματά ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφήκαμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν*. Ὡς οὖν παρὰ θεοῦ φιλανθρωπίαν ζητοῦντες, οὕτω καὶ ὑμεῖς φιλανθρωπίαν νείματε τοῖς ὀμοφύλοις. Ἀκούσας δὲ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων. Τί ἀκούσας; Ὅτι λόγῳ θεραπεύει, λόγῳ τεχνεῦσας ζωογονεῖ, λόγῳ δαίμονας ἀπαλαύνει, λόγῳ τὰ πάντα διανύει. Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ, καὶ ἐνερρηγῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πάντα μάχαιραν διέστομον. Οὐ βοτάνας, οὐ φάρμακα προσάγει, ἀλλὰ λόγος παρ' αὐτοῦ τίμμεται, καὶ τὸ ἔργον ἐπιτελεῖ. Βλέπε κοπή ἡ μεταξύ τοῦ ἑκατοντάρχου καὶ τῶν Ἰουδαίων διαφορᾶ. Ὁ μὲν ἀκούσας, ἐκ μόνης ψιλῆς ἀκοῆς ἐπί-*

στευσε, καὶ πιστεύσας ὡς θεῷ προσῆλθεν· οἱ δὲ, ἐπ' ἐφ' ὄρωντες τὰ θαύματα, τὸν θαυματοποιὸν ἠρνούντο· καὶ τοὶ ὅμοιοι ἀκοῆς ἐνεργεστέρα. Ἐνεργεστέρα μὲν ἐφ' ἀκοῆς, ἀλλὰ κακίαν ἔχον τῆς νόσου διδάσκαλον. Διὰ τοῦτο τυφλοὶ τῇ κρίσει τὸν κριτὴν ἐξουθενούν. Ἀπέστειλε φησὶ, πρεσβυτέρους τῶν Ἰουδαίων, ἐρωτῶν αὐτοὺς ὡς ἀπελθῶν διασώσῃ τὸν δούλον αὐτοῦ. Ἀπέστειλε πρὸς [826] αὐτὸν πρεσβυτέρους, οὐ δι' ὕπερ ὅτιαν παραιτούμενος αὐτὸς ἀπελθεῖν, ἀλλ' ὁκνῶν αὐτὸ ὑπὲρ ἑαυτοῦ πρεσβεῦειν διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ἀξιώματος. Ἰδεῖ αὐτὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀνθρώπου φαρτοῦ, Ἰησοῦ δὲ θεοῦ ἐκ θεοῦ, μονογενῆ Ἰδὸν ἐξ ἀγεννήτου Πατρὸς διὰ τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ εὐλαβείας κινούμενος ἀποστέλλει, τὰ ἀποστολικά πρὸ τῶν ἀποστολῶν πληρῶν· *Ἀθυμῆτε; προσκαλεσάσθε τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ προσεύχου ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ ἂν ἢ ἁμαρτίας πεποιθὼς, συζητηθήσονται αὐτῷ*. Ἀπέστειλεν οὖν τοὺς πρεσβυτέρους πρὸς αὐτὸν, ἐρωτῶν αὐτὸν ὅπως ἐλθῶν διασώσῃ τὸν δούλον αὐτοῦ. Σὺ δὲ καὶ τὴν τοῦ ἀνδρὸς συμπάθεια θαύμαζε· κάμνοντος γὰρ αὐτοῦ τοῦ οἰκέτου οὐ κατεφρόνει, ἀλλὰ σπουδῆν τοσαύτην ἐτίθειτο, ὅπως ἂν τις ὑπὲρ ἑαυτοῦ πάσῃ ἐπιδεικνυτο. Ταῦτα δὲ πρὸς ἄρετήν ἐστὶ βλέποντος ἀνδρὸς, τοσαύτην ποιήσασθαι σπουδῆν, καὶ πρεσβεῖαν στεῖλασθαι ὑπὲρ οἰκέτου θεραπείας. Ἦδη τῆς φύσεως τὸ ἰσότημον· καὶ οὐτε κατεφρόνει ὡς ἀνδραπόδου, ἀλλὰ συνέπασχεν ὡς συνδούλῳ, εἰδὼς ὅτι κοινὴ ἀπάντων ἐστὶν ὁ θεός. Ἀλλὰ τοιοῦτος μὲν ἦν ὁ ἑκατὸντάρχος. Πολλοὶ δὲ τῶν πλουσίων παρὰ μὲν ὑγιαίνοντα ἀπαιτοῦσι τὰς ὑπηρεσίας διχα συγγνώμης, νοσοῦντα δὲ οὐδεμίαν φροντίδα τίθενται· ἀλλὰ προσκαλοῦσιν νόσου, τῆς παιδίσκης χαμαὶ ἐβρίμμενης, ὡς προσέχει δεσπότης, οὐκ ἐπισκέπτεται δέσποινα· κἀν ποτε δὲ τῆ δέσποιναν παραβαλεῖν, οὐκ ἐπισκέπτεται ὡς ὁμογενῆ ἀλλὰ βλοσυρῷ προσέχει τῷ βλέμματι, αὐστηρῶς προσδιτάται ῥήματι, δι' ὅσον ὑπερηφανίας τὸ συγγνωμένη τῆς φύσεως. Καὶ ἀναγίνωσκετε τὰς Γραφὰς· *Οὐκ ὀφθατε τί φησιν ὁ ἅγιος Δαυὶδ; Ἰδοὺ ὡς ὄφθαλοι δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυριῶν αὐτῶν, ὡς ὄφθαλμοὶ παιδίσκης εἰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς, οἱ τῶν οἰκιστῶν ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν* Δυσωποῦ τὴν εἰκόνα, εὐλαβήθητι τὰ γεγραμμένα, ἐπικουρος τῆς ἀσθενούσης κατάθηθι. Ὁ Σωτὴρ, Ἰδὸς τὸ θεοῦ ὁ μονογενῆς, ἄνθρωπος ὑπὲρ ἀνθρώπων τῆς δόξης γενέσθαι· σὺ ἄνθρωπος ὦν παραιτῆ τὸν ὀμότιμον ὡς οὐκ ἰσότημον, παραιτῆ τὸν συμπαθῆς περὶ τὴν συγγνωμένη φύσιν; καὶ ὅτε μὲν ἄλογον ζῶον χαλεπεῖ, ἐπιμελεῖ δι τὴν χρεῖαν· ὅτε δὲ τὸ λογικόν, τούτῳ, ὁ σὸς οἰκέτῃ ἀσθενεῖ, ἀπορῆριπτεῖ καὶ οὐ πονοῖς. Περιφρᾶς οὐκ ἐστὶ γινόν ἐστὶ τὸ ὑπηρετοῦν; Διὰ τοῦτο ζηλοτυπούμεν. Πολὺ καλὸν ἄνθρωπος παρὰ θεῷ· ἀλλὰ ἔτιμον ἀνὴρ ἐλεῆμων· ἡμεῖς δὲ οὐ προσέχομεν τοὺς γεγραμμένους, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐξωθεν τρέφομεν ἐστ' ὅτε τὴν παρ' ἀνθρώπων διέξω θηρώμενοι, τοὺς δὲ ἐνδον ἐόμεν λιμῷ φειδόμεθα καὶ τῷ κρῦει πηγνύσθαι, τὰς παρὰ τοῦ θεοῦ ἀναποδόσας οὐκ ἐννοοῦντες. Ἀλλ' οὐ τοιοῦτος ἦν ὁ ἑκατὸντάρχος, ὁ παταχοῦ νήφων, ὁ δυνεως κεκτημένος, τὸ κτημὸς τε καὶ ἐαυτὸν φυλάττων, ὡς θεοῦ κτήμα, ὁ φρονήσεως γέμων καὶ θεὸς ἀπρόσῳνη καταυαζόμενος. Διὰ καὶ τοὺς πρεσβυτέρους πρῶτον πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἀποστέλλει. Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ προθυμῶς πρεσβεύουσιν, ἱκανὰ προσβάλλουσι δυσωπίματα, καὶ φασιν· Ἄξιος ὦ διδῶς τὴν χάριν, εὐγνώμων ὁ λαμβάνων τὴν δωρεάν, ἄξιος τῆς σῆς παρουσίας. Ἀγαπᾷ γὰρ τὸ ἔθνος ἡμῶν, καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτὸς ὀφροδόμησεν ἡμῖν. Ἀληθῶς ἱκανὰ θεοσεβείας γνωρίσματα, ἱκανὰ συνειδησεως ἀγαθῆς τεκμήρια. Ποῖα ταῦτα; Ἡ πρὸς τὸν θεὸν ἐγάπη, καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀνθρώπον γνησία διάθεσις. Ἀγαπᾷ γὰρ τὸ ἔθνος ἡμῶν δηλονότι τὸν νόμον. Πλήρωμα γὰρ νόμου ἡ ἀγάπη. Καὶ τὴν συναγωγὴν αὐτὸς ὀφροδόμησε, τὴν πρὸς τὸν θεὸν εὐνοίαν ἐνδεικνύμενος. Θεῷ γὰρ οἶκον κατασκευάζων, οἶονε περιβλεπτον στήλην τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης τὸν ναὸν τούτου ἀνίστα. Βλέπε πῶς αἱ καλὴ πράξεις ἐν καιρῷ τῆς ἀνάγκης μνημονεύονται πολλὰ παρχοῦσι τοῖς πρεσβεουμένοις τὴν παρήσιν· παταχοῦ γὰρ αἱ καλὰ πράξεις ἱκανὸν ἐδείξαντο δυσωπίημα. Οἱ μὲν οὖν οὕτως ἐπρέσβυν· ὁ δὲ Ἰησοῦς τὴν παρὶ

IN CENTURIONEM.

Centurionis cujuspiam servus male habens moriturus erat (Luc. 7. 1), sed non mortuus est juvante Domino: moriturus erat, utpote homo, sed intercedente religioso viro non mortuus est. Natura suam exigit debitum; sed naturæ Dominus possessori possessionem suam concessit propter ipsius fidem: mors et naturæ necessitas ad obitum vim inferebant; sed obstitit fides morti repugnans, ejus leges solvens. Ne vero dubites posse fidem mortis vincula rumpere, et ab ipsis Inferis animas abstrahere: fides etiam inferni portas aperit, cælis claustra apponit, et naturæ terminos removet, ignis vim sedat, flammam in rorem vertit, mortis stimulum hebetat. Non sine testimonio loquor: id ex sacris Scripturis tibi probabo. Dixi fidem portas inferi aperire, et cælis claustra apponere. Horum clara accipe argumenta: vide mihi beatum Petrum verbo inferni portas aperientem, et Tabitham inde reducentem. Tantum enim dixit, *Tabitha, surge (Act. 9. 40)*; statimque portæ inferi aperiuntur, cadunt tartarei vectes; mortua vero celerius quam viventes obedit. Rursus Elias propheta fide fultus dixit, *Non erit pluvia, nisi per os meum (3. Reg. 17. 1)*; et cælum in æs vertitur, cohibetur pluvia annis tribus et sex mensibus, terra quasi natura sua ferrea, solitum fructum negat, ut scias quanta possit fides. Homo in terra sententiam dicit, et Deus in cælo sententiam firmat; mortale os loquitur, et Dei sententia re verba confirmat. *Clausit, inquit, Elias cælum annis tribus et mensibus sex (Luc. 4. 25)*. Cæli claustrum erat os hominis mortalis pia fide ornatum. Idem rursus Elias igneos conscendere currus (4. Reg. 2. 11) ausus est, et quasi volucris ad æthereas mansiones advolavit, vereque lacteus mortem non expertus est, non ex lege naturæ, sed ex gratia unica et vi fidei intactus servatus. Quid multa dicere opus est? Enoch a vita in vitam cum corpore translatus est, mortem, senectutem et naturam per fidem vicit. Multa quoque alia de fide dicenda suppetunt, sed supersedeo, ne fastidium ingenerem. Licet vero sciam divina eloquia vobis Christi amantibus non fastidium, sed desiderium parere; tamen ad propositum revertar. *Centurionis, inquit, cujusdam servus male habens moriturus erat, qui erat illi carus. Carus domino servus. Licet enim avaritia servum excogitaverit, at domini probitas naturæ cognationem non negavit. Non despiciebat ut servum, sed diligebat ut tributum: humanitate grave servitutis jugum leve reddens. Audite et discite heri, qui servos habetis, ne illos quasi a natura alienos contemnatis, neque congeneres ut inimicos habeatis, obtemperantes Paulo dicenti: Domini, quod justum est et æquum servis præstate, remittentes minus: scientes quia et illorum et vester Dominus est in cælis (Col. 4. 1. et Ephes. 6. 9)*. Concessit Deus ut servus esset, ut Deo servire discas. Benevolentiam exigis a servo? benevolus et tu esto Domino. Punis peccantem? igitur ne pecces, ne puniaris a Deo. Veniam non das congeneri? ne tu veniam petas. Nam te docet evangelium ita orare: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (Matth. 6. 12)*. Ut ergo a Deo benignitatem quaeritis, sic et benignitate erga congeneres utimini. *Et cum audisset de Jesu, misit ad eum seniores Judæorum (Luc. 7. 3)*. Quid audierat? Quod verbo curaret, verbo mortuus suscitaret, verbo dæmonas pelleret, verbo omnia perficeret. *Vivus enim est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti (Hebr. 4. 12)*. Non herbas, non phar-maca adhibet; sed verbum ab illo mittitur, et opus perficit. Vide quanta sit inter centurionem et Judæos differentia. Ille audiens, ex solo auditu credit, et credens quasi ad Deum accessit; illi vero ipsis oculis videntes miracula, illorum patratores

negabant; etiamsi visus sit efficacior auditu. Efficacior certe; sed nequitiam habebant morbi magistram. Ideo cæci judicio suo Judicem despiciebant. *Misit, inquit, seniores Judæorum, rogans eum ut veniens sanaret servum suum. Misit ad eum seniores*; non ex superbia ipse venire recusans, sed non audens ipse pro seipso intercedere, ob magnitudinem dignitatis Christi. Sciebat se hominem esse ex homine corruptibili; Jesum vero Deum de Deo, unigenitum Filium ex Patre ingenito. Ideo seniores Ecclesiæ ex reverentia mittit, ante apostolos apostolica implens: *Infirmatur quis? advocet presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum: et si in peccatis sit, remittentur ei (Jac. 5. 14)*. Misit ergo seniores ad ipsum, rogans eum ut veniens sanaret servum suum. Tu vero commiserationem viri mirare: infirmante namque servo suo, non contempsit, sed tantam curam habuit, quantum quis pro seipso adhibuisset. Hæc autem erant viri virtutis studiosi, tantum exhibere studium et seniores mittere ad servi curationem. Sciebat æqualitatem naturæ; nec despicit eum ut servum, sed miseratur ut conservum, sciens communem esse omnibus Deum. Verum talis quidem erat ille centurio. Multi autem divites a bene valentibus servis ministeria sine ulla venia expetunt, infirmantium vero nullam gerunt curam; sed accidente morbo, ancilla decumbente, non attendit dominus, non curat domina. Sed si quando opus sit ut domina opem ferat, non curat illam ut ejusdem naturæ, sed torvis respicit oculis, austeris loquitur verbis, ob superbiæ tumorem cognationem naturæ negans; et tamen legitis Scripturas. Nescitis quid dicat sanctus David? *Ecce sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum; sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ: ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum (Psal. 122. 2)*. Reverere imaginem, Scripturas observa, et infirmanti auxiliare. Servator, Filius Dei unigenitus, pro homine homo fieri dignatus est: tu vero homo cum sis, recusas æqualem quasi non æqualem, non dignaris communem naturam miserari? Et quando brutum animal claudicat, sollicitus es ejus, quia in usu tibi est; quando vero rationabile animal, id est, servus tuus infirmatur, illum abjicis nec curas. Despiciasne illum, quia rationalis est is qui tibi servit? Ideo zelo inflammamur. Admodum bona res est homo apud Deum; sed pretiosa res est vir misericors. Nos vero non attendimus Scripturis; sed externos quidem interdum alimus, hominum gloriam aucupantes; domesticos vero fame perire, vel frigore congelari sinimus, Dei retributiones non cogitantes. Verum non talis erat centurio ille semper vigilans, qui vere servum possidebat, et possessum simul et seipsum servabat, ut Dei possessionem: qui prudentia plenus et divina sapientia illustratus erat. Ideo seniores primum ad Jesum mittit. Illi vero cum magno studio intercedunt, et multa referunt quæ illum flectere possint, dicuntque: Dignus est cui gratiam conferas (Luc. 7. 4): probus est qui donum accipit, dignus presentia tua. *Diligit enim gentem nostram, et edificavit nobis synagogam*. Vere multa pietatis argumenta, plurima bonæ conscientiæ signa. Quænam hæc? Dei amor, et bonus erga hominem affectus. *Diligit enim gentem nostram, scilicet legem. Plenitudo enim legis dilectio (Rom. 13. 10)*. *Et synagogam edificavit, suum erga Deum affectum exhibens*. Cum enim Deo domum edificavit, ipsum templum quasi columnam conspicuam suæ erga Deum dilectionis erigit. Vide quomodo bona opera, necessitatis tempore commemorata, magnam intercedentibus fiduciam præsent: ubique enim bona opera ad flectendum efficaciam sunt. Illi ergo sic intercedebant: Jesus vero seniorum petitioni annuit, non illorum reverentia; sed centurionis fidem admisit. Surgens

ergo ibat cum illis fortasse lentiore gradu et remissione; non tardus ad beneficium præstandum, sed ut tempus daret, quo interiorum affectuum patefaceret, ut publicaret inconcussam fidem ad incredulos arguendos; utque sinceram, puram et non fictam voluntatem manifestam faceret. Nam, *Cum jam non longe esset a domo, misit ad eum centurio servos suos dicens: Domine, noli vexari; non enim sum dignus ut sub tectum meum intres (Luc. 6. 7)*. Ex primo animi motu misit seniores, sed postquam hoc fecerat, non quiescit. Interim namque secum reputans quanta esset differentia dignitatis, mittit servos rogans eum, et dicens: *Noli vexari; non sum dignus ut sub tectum meum intres*. O prudentiam! o vigilantiam centurionis! Non latuit eum Deus in homine absconditus, non latuit eum Dominus in servi officio, non latuit eum unigenitum Verbum, corpore amictum et occultatum. Videt templum, et in eo habitantem intelligit. Non latuit eum Dominus in servi officio, Rex in captivi specie, parvus ille in magnitudine infinita. Statim ergo miratur Jesus, et testificatur ipsi summam ipsius fidem, urbanumque ejus animi motum, quo Servatori dicebat, *Non sum dignus ut sub tectum meum intres*. Qualis erat etiam Petrus, de captura piscium stupefactus, et hinc intelligens magnam ejus virtutem, deinde rogans eum et dicens: *Recede a me, quia homo peccator sum, Domine (Luc. 5. 8)*. Sed fortassis quæ Petrum spectabant, ignorabat, sciebatque illud quod in Levitico fertur: *Lepra, inquit, insidens immundum facit eum qui in morbum incidit (Levit. 15. 2)*. Lepre autem similes sunt impetigines, vitiligines et albugines. Illos autem morbos discernere difficile est, maxime initio ægritudinis: quapropter vult lex sacerdotem harum rerum peritum esse. Ducit ergo lex sacerdotem in domum ejus qui examinatur; ibique cum judicavit esse lepram, omnia, quæ in domo sunt, immunda declarat. Ideo multi primo domum evacuant, et tunc sacerdotem vocant. Hæc cum sciret beatus centurio, adventum Servatoris abnuit. *Non sum dignus, inquit, ut sub tectum meum intres*. Multi sunt sub illo tecto: novi peccata mea: recuso igitur tuam ut judicis præsentiam, antequam me expurgem. Scio te esse sacerdotem omnium principem, et Patris summum sacerdotem. *Non sum dignus ut sub tectum meum intres. Cælum tibi thronus est, et terra scabellum: quæ domus capiet immensum? Non habeo cælestem domum, ut sub tectum meum intres; non habeo regias aulas, ut Regem cælorum excipiam. Quomodo sub tectum excipiam eum, Qui legit aquis superiora ejus (Psal. 103. 5)?* quomodo vile diversorium contubernalem excipiet illum, qui palma cælum metitur (*Isai. 40. 12*)? quod tectum capiet eum qui totum cælum et terram simul continet? *Non sum dignus ut sub tectum meum intres*. Ut beneficii, ingressum rapio; ut judicis, præsentiam timeo. Explorator es animarum, examinador renum, scrutator cordis et

judex peccatorum. *Non sum dignus ut sub tectum meum intres*. Meipsum timeo. *Dic ergo verbum, et sanabitur puer meus*. Annon tibi videtur is qui dicit *Tantum dic verbo*, clare scire illud, *Verbo Domini cæli firmati sunt, et omnis virtus eorum (Psal. 32. 6)* et quod omnia Verbo facta et continentur et administrantur? Divina namque cogitatione illuminatus vir, statim ut vidit Je-um corpore, hunc Filium De esse novit. *Dic verbo tantum*, inquit. Scio quid de prædixerit sapiens Salomon: *Neque herba, neque mulgma sanavit populum tuum, sed verbum tuum, Domine, quod omnium sanat (Sap. 16. 12)*. *Dic verbo tantum*. Scio cujus Verbum sis, et quantum virtutes possideas, quodque verbo omnia perfeceris. Non parvus dolores habuit Pater, cum te genuit, non parvi dolores habes faciens, nec creans. *Dic verbo tantum*. Verbum enim tuum omnia perficiendi vim habet non aerem verberans, sed voluntatem tuam declarans. *Dic verbo tantum*: da pignus, ut qui audiri certiores fiant. Vide prudentiam; adventum differat, cognitionem vero non circumscribit: nam cognitionem ejus testificatur, et rogat ne in via pergas. Hanc vero ita sapientem cogitationem excipit alii major. Sic enim vir de virtute in virtutem progreditur, et apud illum exuberant dignorum sensuum divitiæ, innovatum speculationum accessionibus. *Dic verbo tantum, et sanabitur puer meus*. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites et dico huic. *Vade, et vadit; et servo, Fac hoc, et facit*. Scio, inquit, te omnium potestate præ-inclum: quæ unum ex nobis apud nos advenisse. Venisti ad nos ut nos venimus, in omnia habens potestatem, ut dicit sanctus David: *Ordinatione tua perseverat dies quoniam omnia serviunt tibi (Psal. 118. 39)*. Dormis et mare intumescit; surgis, et fluctus sedantur; mortuos evocas, et mortuis celerius quam vivos obedit. *Dic verbo, et sanabitur puer meus*. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus. Illic liberum animæ motum non impedire, quominus ad meliora procedat declarat. Habeo, inquit, sub me milites. Milites verò diversas illas et varias in homine latentes cogitationes vocat: solet enim beatus Paulus has milites appellare. *Condelector, inquit, legi secundum interiorem hominem: video autem aliam legem, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati (Rom. 7. 23)*. Jure ergo dicebat ille, *Habeo sub me milites non contra me habeo; et dico huic, Vade, et vadit et alteri, Veni, et venit*; non imperor, sed impero cogitationibus. Fortaque centurio vocatur, quæ princeps et imperans affectibus, ut tantam nobis contra brutos affectus potestatem et perseverantiam exhibeat: quam nos omnes assequi contingat, grati et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui glori et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN ILLUD, EXIIT QUI SEMINAT SEMINARE SEMEN SUUM (Luc. 8. 5).

Virgo terra arabilis, a peritis agricolis boum ope aratro sulcata, semina accipit, et in glebis ea complectens, primo herbam germinat, deinde spicam erigit, denique granum frumenti plenum in spica profert. Tunc agricolæ conspicuam videntes spicarum segetem, laborum suorum spem celebrant, Deoque sincere supplicat, ut apparentium bonorum fructus sine damno conservet. Sepe namque æstate appropinquante, quando ex spe quasi certa gaudet agricola, aut æstuosus auster spicam ventilat, aut ærugo corrodit, aut bruchus devorat, aut grandio excutit, et bonæ spei exitum labefactat; ita ut agricola multo mœrore pressus, falcenique in tabernaculum referens, ex infelici æstatis exitu sese dolore maceret. Quando vero aeris temperies pulchram et maturam spicam efficit, et seges senum instar albescens inclinatur,

æstivam sectionem expectans; tunc rustici, et palmæ cum acutis falcibus expansæ, labores laboribus addunt, et desiderium ejus spemque felici exitu explent: tunc alii animantibus domi quietis secentibus, solus bos, hilari gressu, torvis oculis, in aream pergit. Et alia quidem animalia, capræ, porci oves, quæ colla sua aratri jugo non subegerunt, propriamente conscientia, serviliter ad aream accedentia, spicarum manipulum furantur: solem autem bo liberam linguam extendens, suorum fructus laborum fidenter carpit. Vidisti illic eos qui falce secant, vidisti spicarum feracem agrum, aream, bovem? In sermonem transfer ad ecclesiasticum ordinem, et videbis prædicam agriculturam in mysterio Ecclesiæ. *Exiit, inquit, qui seminat seminare*. Illud enim nudi audivimus in evangelio, *Exiit, quis? Christus, et*

κλῆσιν ἐδέξατο τῶν πρεσβυτέρων, οὐκ αὐτοὺς αἰδούμενος, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑκατοντάρχου πίστιν ἀποδεξάμενος. Ἀναστὰς οὖν ἐπορεύετο σὺν αὐτοῖς. Τάχα που καὶ σχολαίτερον ἐδάδιζε, καὶ τὸν [827] βαθμὸν ἤμερον ἐπισπείτο, οὐ βραδύων πρὸς εὐποίαν, ἀλλὰ καιρὸν ἐνδιδοῦς, ἵνα τὴν ἔνδον λαμβάνουσιν τοῦ ἑκατοντάρχου δημοσιεύση διάθεσιν, ἵνα πομπεύσῃ τὴν ἀπαράδατον πίστιν πρὸς ἑλεγχον τῶν ἀπιστούντων, ἵνα τὴν ἀκραιφνή και ἀκίδδηλον θεατρίστη γνῶμην. Ἦδη γὰρ αὐτοῦ οὐ μακρὰν ἀπέχοντος ἀπὸ τῆς οικίας, ἐπεμψε πρὸς αὐτὸν ὁ ἑκατοντάρχος τοὺς δούλους αὐτοῦ, λέγων, Κύριε, μὴ σκύλλου· οὐ γὰρ εἰμι ἱκανός, ἵνα μου ὑπὸ τῆς στέγῃς εἰσέλθῃς. Κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ὀρμὴν ἀποστέλλει τοὺς πρεσβυτέρους· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ποιήσας, καὶ ἐφ' ἑαυτῷ μένων, οὐκ ἠρεμεῖ. Ἐν τοσοῦτῳ γὰρ λογισάμενος ὅσον ἐστὶ τὸ διάφορον τοῦ ἀξιωματος, ἀποστέλλει δούλους, παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων, Μὴ σκύλλου· κἀγὼ οὐκ εἰμι ἱκανός ἵνα μου ὑπὸ τῆς στέγῃς εἰσέλθῃς. Ὡς τῆς συνέσεως καὶ νῆψως τοῦ ἑκατοντάρχου! οὐκ ἔλαθεν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ κρυπτόμενος· οὐκ ἔλαθεν αὐτὸν ὁ μονογενὴς Λόγος τῆ τοῦ σώματος περιβολῆς καλυπτόμενος. Ὁρᾷ τὸν ναὸν, καὶ νοεῖ τὸν οἰκῆτορα. Οὐκ ἔλαθεν αὐτὸν ὁ Δεσπότης ἐν δούλῳ ἀξίῳ, ὁ βασιλεὺς ἐν αἰχμαλώτῳ ὕψει, ὁ βραχὺς ἐν ἀπεριόριστῳ μεγέθει. Αὐτίκα γοῦν θαυμάζει Ἰησοῦς, καὶ μαρτυρεῖ αὐτῷ τὴν ἄκραν πίστιν αὐτοῦ, τὴν ἀστείαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὀρμὴν, καὶ ἦν ἔλεγε τῷ Σωτῆρι· Οὐκ εἰμι ἱκανός ἵνα μου ὑπὸ τῆς στέγῃς εἰσέλθῃς. Ὡς ἦν καὶ Πέτρος, ἐπὶ τῇ ἀγορᾷ τῶν ἰχθύων καταπλαγείς, καὶ ἔνοιαν λαβὼν τοῦ μεγέθους τῆς δυνάμεως, εἶτα παρακαλῶν αὐτὸν καὶ λέγων· Ἐξέλθε ὕψ' ἐμοῦ, ὅτι ἄνηρ ἀμαρτωλὸς εἰμι ἐγὼ. Κύριε. Ἄλλ' ἴσως μὲν τὰ περὶ Πέτρου οὐκ ἦδει, τὰ δὲ ἐν τῷ Λευιτικῷ ἔγνωκε. Λέπρα, φησὶν, ἐπικειμένη ἀκάθαρτον ποιεῖ τὸν ὑποκείμενον τῇ νόσῳ. Τῆ δὲ λέπρα παροικισμὸν ἀφοῖ καὶ λευκαί καὶ λευκίαι. Δυσδιάκριτα δὲ τοιαῦτα τὰ πάθη τοῖς πολλοῖς, καὶ μάλιστα ἐν ἀρχῇ τῆς νόσου· ὅθεν ὁ νόμος τὸν ἱερέα βούλεται τῶν τοιούτων ἐπιγνώμονα καθίστασθαι. Ἄγει τοίνυν ὁ νόμος τὸν ἱερέα εἰς τὸν τοῦ κρινομένου οἶκον· κἀκεῖ κρῖνα· ὡς λέπρα, πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ μεμολυσμένα ἀποφαίνει. Ὅθεν οἱ πολλοὶ προμετασκευάζουσι, καὶ τότε τὸν ἱερέα καλοῦσι. Τὴν ἐκ τούτου ἔνοιαν ὁ μακάριος ἑκατοντάρχος λαβὼν, παραιτεῖται τὴν ἀφίξιν τοῦ Σωτῆρος. Οὐκ εἰμι, φησὶν, ἱκανός ἵνα μου ὑπὸ τῆς στέγῃς εἰσέλθῃς. Πολλοὶ ὑπὸ τῆς στέγῃς ἐκείνῃ· οἷα ἐμυτοῦ τὰ ἀμαρτήματα· παραιτούμαι τοίνυν τὴν ὡς κριτοῦ παρουσίαν, πρὶν ἀποκαθάρωμαι. Οἶδά σε τῶν ἱερέων ἀπάντων ἡγεμόνα, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀρχιερέα· Οὐκ εἰμι ἱκανός ἵνα μου ὑπὸ τῆς στέγῃς εἰσέλθῃς. Οὐρανός σοι θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον ποῖος οἴκος χωρήσει τὸν ἀχώρητον; Οὐκ ἔχω στέγην οὐράνιον, ἵνα μου ὑπὸ τῆς στέγῃς εἰσέλθῃς· οὐκ ἔχω βασιλικὰς αὐλὰς, ἵνα τὸν βασιλέα τῶν οὐρανῶν ὑποδέξωμαι. Πῶς ὑπερόχιον δέξομαι τὸν στεγάζοντα ἐν ὕδασι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ; πῶς δὲ τὸ πενιχρὸν μου καταγώγιον ὁμόσκηον δέξεται τὸν σπιθαμῆ τὸν οὐρανὸν μετρήσαντα; ποῖα στέγη χωρήσει τὸν σὺμπαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν χωροῦντα ὅμοῦ; Οὐκ εἰμι ἱκανός ἵνα μου ὑπὸ τῆς στέγῃς εἰσέλθῃς. Ὡς μὲν εὐεργέτου τὴν εἰσόδον ἀρπάξω, ὡς δὲ κριτοῦ τὴν παρῆρσιαν εὐλαδοῦ-

μαι. Ἐπίσκοπος εἶ ψυχῶν, ἐξεταστὴ; νεφρῶν, ἐρευνητὴς καρδίας καὶ κριτὴς ἀμαρτιῶν. Οὐκ εἰμι ἱκανός ἵνα μου ὑπὸ τῆς στέγῃς εἰσέλθῃς. Δέδοικα ἔμαυτον· Εἰπέ οὖν λόγον, καὶ λιθίσηται ὁ καιρὸς μου. Ἄρα οὐ δοκεῖ σοι [ὁ λέγων], Εἰπέ λόγον, σαφῶς εἰδέναι, ὅτι Λόγος Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερωθήσαν, καὶ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν, καὶ ὅτι πάντα Λόγῳ γινόμενα καὶ συνέχεται καὶ διοικεῖται; Ἀπὸ γὰρ θείας ἐννοίας φωτισθεὶς ὁ ἀνὴρ ἀθρόον τὸν Ἰησοῦν σώματι ἑώρα, τοῦτον ἴδον Θεοῦ γνωρίζων. Εἰπέ, φησὶ, λόγον ἴσον. Οἶδα τί προηγόρευσεν ὁ σοφὸς Σολομὼν περὶ σοῦ· Ὅττι βοᾶτη, οὐτε μάλλινμα ἐθεράπευσε τὸν λαόν σου, ἀλλ' ὁ Λόγος ὁ σὸς, Κύριε, ὁ πάντα ἰώμενος. Εἰπέ λόγον ἴσον. Οἶδα τίνας Λόγος χρηματίζει, καὶ ὅσην κεκτημένος τὴν δύναμιν τυγχάνεις, καὶ ὅτι Λόγῳ τὰ πάντα ποῖον διετέλετας. Οὐκ ὠδινεν ἡ Πατὴρ ἐπὶ σοὶ γεννῶν σου· οὐκ ὠδίνεις ποιῶν, οὐκ ὠδίνεις δημιουργῶν. Εἰπέ λόγον ἴσον. Ὁ γὰρ λόγος σου πρὸς πάντα ἀνυσιμώτατος τυγχάνει, οὐ τὸν ἀέρα πλήττων, [828] ἀλλὰ τὴν σὴν θέλησιν δηλῶν. Εἰπέ οὖν λόγον ἴσον· ὅς τὸ σύνθημα εἰς πληροφῶριαν τῶν ἀκούοντων. Βλέπε σύνοψιν, τὴν μὲν ἀφίξιν ὑπερβῆσαι παρακαλεῖ, τὴν δὲ γνῶσιν οὐ περιγράφει· τὴν μὲν γὰρ γνῶσιν αὐτῷ μαρτυρεῖ, τὴν δὲ ὑπόστασιν εἰς ὅδον παραιτεῖται. Ταύτην δὲ τὴν οὕτω σοφῆν ἔνοιαν διαδέχεται ἄλλη τις μετῶν. Οὕτω γὰρ ἀπὸ δυνάμεως εἰς δύναμιν ὁ ἀνὴρ προβαίνει, καὶ πηγάζει παρ' αὐτῷ ἀξιολόγων νοημάτων πλοῦτος, νεάζων ἐν ταῖς τῶν θεωρημάτων ἐπιδόσεσιν. Εἰπέ λόγον ἴσον, καὶ λιθίσηται ὁ καιρὸς μου. Καὶ γὰρ ἐγὼ ἀνθρώπος εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμενος, ἔχω ὕψ' ἔμαυτον στρατιώτα· καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύου, καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ, Ἐρχου, καὶ ἔρχεται· καὶ τῷ δούλῳ, Ποῖσον τοῦτο, καὶ ποιεῖ. Οἶδα, φησὶν, ὅτι τῶν πάντων τὴν ἐξουσίαν περιεζωσμένος, ὡς εἰς τῶν πάντων πρὸς ἡμᾶς ἐπεδήμησας. Ἦλθε· πρὸς ἡμᾶς ὡς ἡμεῖς, πάντων ἔχων τὴν ἐξουσίαν, ὡς λέγει ὁ ἅγιος Δαυὶδ· Τῇ διατάξει σου διαμένει ἡμέρα, ὅτι τὰ σὺμπαντα δούλα σὺ. Καθεύδεις, καὶ ἡ θάλασσα διανίσταται· ἀνίστασαι, καὶ γαληνῖζ τὰ κύματα. Τεθνεώτας· καλεῖς καὶ ὁ τεθνεώτος τοῦ ζώντος ὀξύτερον ὑπακοῦει. Εἰπέ λόγον, καὶ λιθίσηται ὁ καιρὸς μου. Καὶ γὰρ ἐγὼ ἀνθρώπος εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμενος. Ἐνταῦθα τὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἐξουσίαν ὀρμὴν κωλύειν τοῦ ἐπὶ τὰ κρείττονα παραβαίνει δηλοῖ. Ἐχω, φησὶν, ὑπ' ἔμαυτον στρατιώτα. Στρατιώτας τοὺς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ποικίλους καὶ διαφόρους ἐμφωλευόντας λογισμοὺς καλεῖ. Οἶδε γὰρ ὁ μακάριος Παῦλος τούτους στρατιώτας ὀνομάζειν· Συνηθόμαι, φησὶ, τῷ νόμῳ κατὰ τὸν ἔσω ἀνθρώπον· ὀρῶ δὲ ἔσω νόμον ἀντιστρατεύμενον τῷ νόμῳ τοῦ ῥοῦ μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας. Εἰκότως οὖν ἔλεγεν, Ἐχω ὕψ' ἔμυτον στρατιώτα· οὐ κατ' ἔμαυτον ἔχω· καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύου, καὶ πορεύεται· καὶ ἄλλῳ, Ἐρχου, καὶ ἔρχεται· οὐκ ἀρχομαι, ἀλλ' ἀρχῶ τῶν λογισμῶν. Τάχα που ὁ ἑκατοντάρχος καὶ διὰ τοῦτο κέλωντα ἑκατόνταρχος, ὡς ἀρχων καὶ αυτοκράτωρ τῶν καθῶν, τοσαύτην ἐν τοῖς ἀλόγοις πάθειν ἡμῖν καρτερίαν ἐπιδεικνύμενος· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ, Ἐξῆλθεν ὁ σπειρὼν τοῦ σπείραι τὸν σπόρον αὐτοῦ.

Ἦ παρθένος ἄρουρα ὑπὸ ἐμπεῖρων γεωργῶν τῆ τῶν βῶων συνεργείᾳ τοῖς ἀρότροις αὐλακισθεῖσα, δέχεται τὰ σπέρματα, καὶ ταῖς βύλοις περιπτύξασα, πρῶτον βλαστάνει τὴν πᾶν, εἶτα μηκύνει τὸν στάχυν, εἶτα πλήρη ἐν τῷ στάχῳ τοῦ σίτου τὸν κόκκον προβάλλεται. Τότε οἱ γεωργοὶ λαμπρὸν ὀρώντες τῶν ἀσταχῶν τὸ λήθον, τῶν οἰκείων πόνων τὰς ἐλπίδας σεμνύουσι, τὸν Θεὸν δὲ ἱκετεύειν εἰλικρινῶς σπεύδουσιν, ἵνα τῶν φαινομένων ἀγαθῶν τοὺς καρποὺς ἀδλαβεῖς διασῶσιν. Πολλὰς γὰρ ἐγγιζούσης τῆς τοῦ θέρους ἀκμῆς, καὶ εὐλήπτου τῆς ἐλπίδος τυγχανούσης, καὶ περιχαρὸς ὄντος τοῦ γεωργοῦ, ἡ θερμὸς ἐπιπνεύσας τὸν ἄσταχυν ἐλίχμησεν, ἡ ἐρυσίδη κατέστησεν, ἡ βροῦχος κατέφαγεν, ἡ χάλας κατέφαγεν, καὶ ἄρων τῆς ἐλπίδος τὸ τέλος ἐμάρναν· ὡς τὸν γεωργὸν ὑπὸ πολλῆς ἀθυμίας πιασθέντα, τὴν δρεπέτην τῆ σκηπῆ ἐγκοιμίσαντα, τῷ

ἄρῳ τέλει τοῦ θέρους ἑαυτὸν συμπαράγειν τῇ λύτῃ. Ὅπταν δὲ ἡ τῶν ἀέρων εὐκρασία λαμπρὴν καὶ πέπειρον τὸν στάχυν ἀπεργάσεται, καὶ οἷον ἐν εἰκόني θέρων τὸ λήθον λευκανίζον κεκύρτωται, τὴν τοῦ θέρους τομὴν ἀπεκδεχόμενον, τότε ἀγροικοὶ, καὶ παλάμαι σὺν δρεπάνοις ὀξέσιν ἀπλωθεῖσαι, πόνους πόνους προσάγουσι, καὶ τὸν πόνον προσκοιμίζουσιν, αὐτῷ τῷ τέλει τὰς ἐλπίδας χορτάζοντες. Τότε τῶν ἄλλων ζῶων οἰκαδε ἡσυχαζόντων, μόνος ὁ βούς ἰλαρῶ τῷ βήματι, βλοσυρῶ τῷ βλέματι ἐπὶ τὴν ἄλω πορεύεται. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα, αἴγες καὶ χοῖροι καὶ πρόβατα ὅσα τὸν ἑαυτῶν [829] αὐγῆσι τῷ ζυγῷ τοῦ ἀρότρου οὐχ ὑπέταξαν, οἰκεία συνειδηθέντα ἀγχομένα, δουλικαῖς προσόδοις τῇ ἄλω προσεγγίζοντα, τῶν ἀσταχῶν τὸ δράγμα ληστύουσι· μόνος δὲ ὁ βούς ἐλευθέρων τὴν γλῶσσαν ἀπλώσας, τῶν οἰκείων πόνων τοὺς καρποὺς θαρσαλέως ἀρύεται. Ἐξῆ-

ἔκει τούς δρεπανιστάς, εἶδες ἐκτί τὴν σταχυοφόρον ἄρουραν, τὴν ἄλω, τὸν βούν· μετάβα μοι ἐκείθεν τῷ λόγῳ ἐπὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν εὐταξίαν, καὶ ἔθει τῶν προειρημένων τὴν γεωργίαν τῷ μυστηρίῳ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐξῆλθε, φησὶν, ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. Τοῦτο γὰρ ἀρτίως ἠκούσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. Ἐξῆλθε, τίς; Χριστὸς, ἀπ' οὐρανοῦ εἰς τὸν κόσμον παραγε- νόμενος. Σπορεύς γὰρ ὁ Χριστὸς, σπέρμα ὁ θεὸς λό- γος, ἄρουρα ἡ ἀνθρωπότης, βόες οἱ ἀπόστολοι, ἄρο- τρον ὁ σταυρὸς, ζυγὸς ἡ ἑμῶνιοι, ζεύγη ἡ περισφιγ- γούσα τοὺς τῶν ἀποστόλων αὐχέναίς γλυκεῖα ἀγάπη. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. Ἐξῆλθεν ὁ Χρι- στὸς, οὐχ ἵνα θερίσῃ, ἀλλ' ἵνα σπείρῃ· οὕτω γὰρ ἦν τὰ τῆς ἀναστάσεως σπέρματα ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων καρδίαις κατασπαρμένα. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι, οὐ σίτον, οὐ κριθάς, οὐ κέγχρον, οὐδ' ἄλλο τι τῶν γῆινων, ἀλλὰ πίστιν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἐλπιδά ἀναστάσεως, ἀγάπην εἰς Θεὸν καὶ ἀν- θρώπου· ἀνυπόκριτον καὶ ἀδιάκριτον. Ἐξῆλθε σπείρων Χριστὸς ἐκ πατρικῶν λαγόνων, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, καὶ ἦκε πρὸς ἡμᾶς, καθὼς αὐτὸς φάσκων λέγει· Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκω. Ἄλλ' ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μὲν μὴ χωριζόμενος, μεθ' ἡμῶν δὲ τυγχάνων. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων, ἵνα τὰ ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἐπιπαρῆντα κακῶς ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ζιζάνια ἐκριζώσῃ. Πᾶσα γὰρ φυτεία, φησὶν, ἢ οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκριζω- θήσεται. Ἐξῆλθεν ὁ ἤλιος τῆς δικαιοσύνης, ἵνα τὰς φεγγόβλους αὐτοῦ ἀκτίνας τῆς θεότητος ἐν ταῖς τῶν ἑσκατισμένων ἀνθρώπων καρδίαις ἐρῶνῃ. Ἐξῆλθεν ὁ ποιμὴν τῶν προβάτων, ἵνα τὸ ἅλας τῆς εὐσεβείας σπεί- ρας, νόστιμον τὸν χόρτον τοῦ νομικοῦ γράμματος τοῖς προβάτοις ἀρτύσῃ· ἐξῆλθεν ὁ σπείρων, ἔχων τὰ δέκα ζεύγη τῶν βοῶν, ἵνα ποιήσῃ τὸ κεράμιον τὸ ἐν, καὶ σπείρας ἀρτάβας ἕξ, ποιήσῃ μέτρα τρία. Ἄλει νῦν, Ἥσαία, μὴ σιώπα. Οὐ γὰρ ἐργάζονται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσῃ κεράμιον ἐν. Δέκα ζεύγη βοῶν εἰκοσι βόες εἰσὶ· δέκα ζεύγη βοῶν λογικὰ τοῦ Χριστοῦ οἱ ἀπόστο- λοι τυγχάνουσιν οἱ δώδεκα, καὶ ἑπτὰ οὐδ' ἐξελέξαντο οἱ ἀπόστολοι. Τίνας τούτους; Στέφανον, Φίλιππον, Πρόχο- ρον, Νικάνορα, Ἰρμωνα, καὶ Παρμενῶν, καὶ Νικόλαον προσήλυτον Ἀντιόχεια· καὶ τὸν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ γεωργήσαντα τὸν ἀπόστολον. Ταῦτα δέκα ζεύγη τῶν βοῶν εἰς τὴν τῆς ἀνθρωπότητος ἄρουραν ἐποίησε τὴν εἰς τὸν Ἰησοῦν ὁμολογίαν, τὸν τὸ ἡμέτε- ρον ὀστράκινον τοῦ σώματος σκευὸς ἐνδυσάμενον. Ὅτι δὲ κεράμιον λέγει τὴν ἑνσαρκον τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίαν ὁ θεὸς λόγος, ἄκουε. Ὅτε ἐμελλεν ἀπέχεσθαι ἐπὶ τὸ πα- θεῖν, λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· Πού θέλεις ποιῶ- μεν τὸ πάσχα; Ὁ δὲ πρὸς αὐτούς, Ἀπέλυθε εἰς τὴνδε τὴν πόλιν, καὶ ἀπαντήσῃ ὑμῖν ἀνθρώπος κερά- μιον ὕδατος βυστάζων, καὶ εἰπατε αὐτῷ· Ὁ Διδάσκα- λος ἡμῶν εἶπε· Πρὸς σὲ ποιῶ τὸ πάσχα. Καὶ δίδει ὑμῖν ἀνώγειον ἐστρωμένον, καὶ ἐκεῖ ἡμῖν ἐτοιμάσατε τὸ πάσχα. Τίς δὲ ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος ὁ φέρων τὸ κερά- μιον τοῦ ὕδατος, ἢ τίς ἡ πόλις εἰς ἣν αὐτοὺς πέμψει, ἢ τί τὸ ἀνώγειον τὸ ἐστρωμένον, ἀναγκαῖον ζητήσαντας ἡμᾶς καταμαθεῖν. Ὁ ἀνθρώπος, ὁ βαστάζων τὸ κερά- μιον τοῦ ὕδατος, Ἰωάννης ἐστὶν ὁ πρόδρομος τοῦ Χρι- στοῦ, καταγγέλλων τὸν Ἰησοῦν τὸν τὸ ἡμέτερον κερά- μιον τοῦ σώματος ἐνδυσάμενον, ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸ τοῦ βαπτισματος ὕδωρ. Ἀνώγειον δὲ ἐστρωμένον τὴν εἰς οὐρανοῦς μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῖς ἁγίοις ἀνάπανσιν ἐσομένην λέγει. Ἀπέλυθε εἰς τὴνδε τὴν πόλιν· μὴ εἰς τὴν παλαιάν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, ὅπου ὁ πα- λαῖος νόμος ἐν τοῖς παλαιοῖς ἀσχοῖς ὤξισεν· ὅξος γὰρ σὺν χορῇ μίξαςτες προσήνεγκαν τῷ Κυρίῳ. Ἄλλ' ἀπέ- λυθε εἰς τὴν καινὴν πόλιν, εἰς τὴν νέαν Ἱερουσαλὴμ, ὅπου ὁ νέος λόγος, ὅπου ἡ καινὴ τοῦ Πνεύματος χάρις ἐν τοῖς καινοῖς ἀσχοῖς τὸ τῆς πίστεως γλυκὺς πηγάζει· οὐχ ὅπου τὸ παλαιὸν πάσχα, ἀλλ' ὅπου ἡ καινὴ ἀνάστα- σις· οὐχ ὅπου ὁ ἀμνὸς ὑψεται, ἀλλ' ὅπου ὁ Χριστὸς ῥύεται· [8.0] οὐχ ὅπου ἡ παλαιὰ ζύμη, ἀλλ' ὅπου ὁ ὀδρανίος ἄρτος ἐπὶ σταυροῦ τελειοῦται. Οὐ γὰρ ἐργάζο- νται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσῃ κεράμιον ἐν. Ὅπου ἐργάζονται δέκα ζεύγη βοῶν, τῶν ἀποστόλων (βουαὶ γὰρ ὠμοιωθήσαν οἱ ἀπόστολοι, ὡς Παῦλος ἐμοὶ μαρτυρεῖ λέγων· Γέγραπται, φησὶν, ἐν τῷ νόμῳ, Οὐ φημίσεις βούν· ἀλωῶντα. Μὴ γὰρ, φησὶ, τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ; Ἀλλὰ δι' ἡμᾶς λέγει)· ὅπου οὖν ἐργάζονται

ταῦτα τὰ δέκα ζεύγη τῶν βοῶν, ποιῶσι τὴν εἰς Ἰησοῦν ὁμολογίαν, τὸ κεράμιον τοῦ σώματος ἡμῶν δυσάμενον. Καὶ ὁ σπείρων ἀρτάβας ἕξ, ποιήσῃ μ μέτρα τρία. Ἄρα τοσαύτη ἀφορία γεωργῶν ἔγινε ποτε, ὥστε σπαρῆναι ἀρτάβας ἕξ, ποιήσαι μόνον μ τρία; Ἀλλὰ ζητήσωμεν τὸν νοῦν τῆς Γραφῆς. Ἰπτοι, εἰσέλθωμεν εἰς τὸ ἐνδότερον καταπέτασμα γράμματος, καὶ ἀπαντήσῃ ἡμῖν ἡ θεὰ τοῦ Πνεύμ γνώσις. Ὁ σπείρων ἀρτάβας ἕξ, ποιήσῃ μέτρα τρία· Ἐξ ἀρτάβας εἰσὶν ἡ καινὴ Διαθήκη. τούτεστιν ἑσσαρες εὐαγγελισταί, καὶ πρᾶξεις, καὶ ἀπόστοι Ταῦτας τὰς ἕξ ἀρτάβας ὁ σπείρας ἐν τινι ψυχῇ, τὰ τρία μέτρα τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅ Πνεῦμα ὁμολογίαν. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεί οὐ σίτον ἀροποιῶν, ἀλλὰ πίστιν ζωοποιῶν· οὐ ὄξος εἰς τὰς τῶν ἀλόγων τροφάς, ἀλλὰ τροφάς εἰς τῶν ἀνθρώπων πνοάς· οὐ κέγχρον ὀρειοτρόφον, ἰ θεῖον λόγον, διάπυρον, κόκκω σινάπεως παραικάς von, σφοδρῶς πρὸς εὐσεβείαν καὶ φρόνησιν τὰς ψ ἡμῶν ἐκθερμαίνοντα. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπεί και δ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁδὸν, καὶ καταπέτηθη. ἔλθόντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ἐκτεμάχον αι ἄλλα ἔπεσαν ἐπὶ τὰς ἀκρόασις, καὶ συνέπνικτο ἀκαρθαί τὴν βλάστην· ἄλλα ἔπεσαν ἐπὶ τὰ τρώδη, καὶ διὰ τὸ μὴ εἶχειν ῥίζαν, φύεν ἐθθῶς, ῥάνθη. Τὰ παρὰ τὴν ὁδὸν εἰσὶν Ἀρειανοί, τὰ ἀκαρ εἰσὶν Εὐνομιανοί, τὰ ἐπὶ τὰς πετρώδεις εἰσὶν Μαραθαί Καὶ κατὰμαθε ἀκριθῶς, ἀγαπητῆ. Ἐξῆλθεν ὁ σ ρων τοῦ σπείραι· καὶ δ μὲν ἔπεσε παρὰ τὴν ὁ Οὐκ εἶπεν, Ἐν τῇ ὁδῷ, ἀλλὰ, Παρὰ τὴν ὁδόν. ἐστὶν ἡ ὁδὸς, ἡ πάντως ὁ Χριστὸς ὁ λέγων, Ἐγὼ ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια; Τὰ μὲν οὖν παρὰ τὴν ὁδόν οἱ Ἀρειανοί. Οὐκ εἰσὶν ἐν τῇ ὁδῷ· οὐ γὰρ εἰσὶν ἡ δοξοὶ· οὐδὲ πάλιν πόρρω τῆς ὁδοῦ, ὡς Ἐλληνες ἡ δαοί, ἀλλὰ παρὰ τὴν ὁδόν· τούτεστι, παρὰ τὸν Χρι παρὰ τὴν πίστιν τὴν ὀρθήν. Τὸ ὁμολογεῖν αὐτοὺς σίτον, τούτ' ἐστὶ τὸ ποιοῦν αὐτοὺς ἐγγύς εἶναι τῆς δι τ ἀρνεῖσθαι αὐτοὺς Χριστὸν εἶναι Υἱὸν Θεοῦ, τ ἐστὶ τὸ κωλύον αὐτοὺς μὴ εἶναι ἐν τῇ ὁδῷ. Διὰ τ κατελθόντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, τούτεστι, τὰ π ματικὰ τῆς πονηρίας συνάγουσι τὸν θεῖον λόγον ἐκ καρδιῶν αὐτῶν, καὶ παντελῶς κενοὺς πίστεως δι αὐτοὺς ἀποτελοῦσι. Τὰ δὲ ἀκαρθῶδη εἰσὶν Εὐνομία ἔχουσι γὰρ ἐν ἑαυτοῖς τὰς τῶν βλασφημῶν ἀκάν και βλαστανουσι μὲν τὴν πᾶν τῆς πίστεως, οὐ μὴ λειουργοῦσι τὸν ἀσταχυν τῆς ὁμολογίας. Τὸ ὁμολε αὐτοὺς Χριστὸν, τούτου ποιεῖ αὐτοὺς βλαστάνειν πᾶν τῆς πίστεως· τὸ δὲ πάλιν λέγειν αὐτοὺς κτ και ποιῆμα, τούτ' ἐστὶ τὸ ποιοῦν αὐτῶν ἄωρον με νεσθαι τὸν τῆς πίστεως στάχυν. Τοῖς γὰρ Ἕλληνη δόγμασι τῆς κτισματολατρίας νύττοντες καὶ συμ γοντες τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, ἀκαρπον αὐτὸν και ἰ von παντελῶς πίστεως ὀρθῆς ἀπολοῦσιν. Οἱ δὲ ἐι πετρώδη, οὗτοι εἰσὶν Μαραθῶνιοι. Οὐκ εἶπεν ἡ Γρι δι, Τὰ μὲν ἔπεσαν ἐπὶ τὴν πέτραν· ἢ γὰρ πέτρα Χριστὸς· ἀλλ' Ἐπὶ τὰς πετρώδεις. Οὕτε γῆ εἰσὶν ἀγα οὐ γὰρ εἰσὶν ὀρθόδοξοι· οὕτε πέτρα εἰσὶν, ἵνα ὡπ δασκάλων λαξευθέντες τὸν ναῦν τοῦ Θεοῦ οικοδομησῶν ἀλλὰ τίς; Πῦρρός εἰσιν. Ἐστὶ τις λίθου φύσις, πὶ νόματι· οὕτε γῆ ἐστὶν, οὕτε λίθος στερέμνιος· ἀπ μὲν παρὰ τὸν λίθον, σκληρὸς δὲ παρὰ τὴν γῆν. Τὸ λογεῖν αὐτοὺς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κατ' οὐσίαν ὁμοιω Πατρὶ, τούτ' ἐστὶ τὸ ποιοῦν αὐτοὺς ἀπαυτερόνους τυ νεῖν· τὸ ἀρνεῖσθαι αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τ αὐτῶν ποιεῖ τὰς καρδίας πεπωρωμένας τυγχάνειν. ἰ τοῖνον γῆ εἰσὶν ἀγαθῆ, ἵνα βλαστήσωσιν εὐβαλή, κατακοσμώνται πίστεως· κόσμον· οὕτε πέτρα στε νιος, ἵνα ἀσειστον καὶ ἀσάλευτον τὴν εἰς τὸν Πα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν φυλάττωσι. δέχονται μὲν τὸν λόγον τούτου, [831] καὶ βλαστάνει εὐθέως δὲ αὐτὸν ζητᾶν οὐσι καὶ ψύγουσι, διὰ τὸ μὴ ἰ αὐτοὺς τὰς ῥίζας τῶν λογισμῶν ἐν τῷ βάθει τοῦ π ματος. Οὕτοι κἂν ὁμολογῶσι τὸν Χριστὸν εἶναι Υἱὸν Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀρνούμενοι, οὐδὲ τὸν ἔχουσι, τοῦ ἀποστόλου μοι μαρτυροῦντος καὶ λέγον Ἐἰ τις πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος ἔστιν ἄθεός. Τὰ ἄλλα, φησὶν, ἔπεσαν ἐπὶ τὴν ἀγαθὴν, καὶ ἐδίδου καρπὸν, καὶ τὰ μὲν τρία ἐποίησε, τὰ δὲ ἐξήκοντα, τὰ δὲ ἑκατόν. Αὕτη ἐστ γῆ ἡ ἀγαθῆ, ἡ τῶν ὀρθοδόξων καρδία, ἡ ἐκτὸς

caelo in mundum adveniens. Sator enim Christus est; semen, divinum verbum; arvom, humana natura; boves, apostoli; aratrum, crux; jugale lignum, dulcis caritas quæ apostolorum colla constrinxit. *Exiit qui seminat seminare.* Exiit Christus; non ut meteret, sed ut seminaret: nondum enim resurrectionis semina in cordibus hominum insita erant. *Exiit qui seminat seminare;* non frumentum, non hordeum, non milium, neque aliud quid terrenum; sed fidem in Patrem et Filium et Spiritum sanctum; spem resurrectionis, caritatem erga Deum et homines non simulatam et indifferentem. Exiit qui seminat Christus, ex paterno latere, qui est in sinu Patris, et venit ad nos ut ipse ait: *Ego ex Patre exivi, et venio (Joan. 8. 42. et 16. 28).* Sed exiit a Patre suo non separatus, et nobiscum est. Exiit qui seminat, ut ea, quæ a diabolo superseminata male fuerant zizania, ex animabus hominum evelleret. *Omnis enim plantatio, inquit, quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur (Matth. 15. 15).* Exiit sol justitiæ, ut lucidos divinitatis suæ radios in corda hominum tenebris obvolutorum immitteret: exiit pastor ovium, ut sal pietatis seminans, sænum legalis Scripturæ ovibus ad escam paratum redderet: exiit qui seminat, habens decem juga boum, ut faciat lagenam unam; et seminans artabas sex, tres mensuras faciat. Loquere nunc, Isaiâ, ne taceas. *Cujus enim operantur decem juga boum, faciet lagenam unam (Isai. 5. 10).* Decem juga boum sunt boves viginti: decem juga boum rationalia, duodecim apostoli Christi sunt, et septem quos elegerunt apostoli. Quorum? Stephanum, Philippum, Prochorum, Nicanorem, Timonem, Permenam et Nicolaum proselytum Antiochenum (Act. 6. 5); et apostolum qui a Hierosolyma usque ad Illyricum (Rom. 15. 19) terram sulcavit. Hæc decem juga boum in hominum arvo confessionem Jesu producerunt, qui corporis vas testaceum nostrum induit. Quod autem divinum verbum carnalem Christi adventum lagenam vocet, audi. Cum ad passionem iturus erat, dicunt ei discipuli ejus, *Ubi vis faciamus pascha?* Tum ille, *Ite in hanc civitatem, et occurret vobis homo lagenam aquæ portans: et dicite illi, Magister noster dicit, Apud te facio pascha. Et ostendet vobis cœnaculum stratum: et illic nobis parate pascha (Matth. 26. 17. 18; Marc. 14. 15).* Quis sit homo qui fert lagenam aquæ, quæ civitas ad quam illos mittit, quod cœnaculum stratum, necesse est ut vos explorantes ediscatis. Homo qui fert lagenam aquæ, est Joannes præcursor Christi, annuntians Jesum, qui lagenam corporis nostri induit et qui in se aquam baptismatis habet. Cœnaculum vero stratum dicit sanctorum requiem in caelis futuram post resurrectionem. *Ite in hanc civitatem, non in veterem Judæorum synagogam, ubi vetus lex in veteribus utribus acida facta est: acetum enim cum felle miscentes obtulerunt Domino (Matth. 27. 34); sed ite in novam civitatem, in novam Jerusalem, ubi novum verbum, ubi nova Spiritus gratia in novis utribus, et fidei mustum scaturit: non ubi vetus pascha, sed ubi nova resurrectio; non ubi agnus immolatur, sed ubi Christus redimit; non ubi vetus fermentum, sed ubi cælestis panis in cruce consummatur. Cujus enim operantur decem juga boum, faciet lagenam unam.* Ubi operantur decem juga boum, nempe apostolorum (bobus enim comparantur apostoli, ut mihi testificatur Paulus dicens: *Scriptum est in lege, Non alligabis os bovi trituranti. Numquid enim de bobus cura est Deo [1. Cor. 9. 9]?* sed propter nos id dicit): ubi ergo operantur hæc decem juga boum, faciunt confessionem in Jesum, qui lagenam corporis nostri induit. Et qui seminat artabas sex, faciet tantum mensuras tres. An tanta terræ sterilitas fuit umquam, ut ex satis artabibus sex tres mensuræ prodirent? Sed Scripturæ mentem queramus, dilecti, intremus in interioribus literæ velum, et occurret nobis divina Spiritus cognitio. Qui seminat artabas sex, faciet tres mensuras. Sex artabæ sunt

PATROL. GR. LXI.

Novum Testamentum; id est, quatuor Evangelistæ, Acta, et apostolorum Epistolæ. Qui has sex artabas seminat in anima quapiam, facit tres mensuras, confessionem in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. *Exiit qui seminat seminare;* non frumentum in panem vertens, sed fidem vivificans; non hordeum seminans ad brutorum escam, sed escas ad hominum spirationem; non milium pro avibus, sed divinum verbum, ignium, grano sinapis simile, au pietatem et prudentiam animas nostras multum accendens. *Exiit qui seminat seminare; et alia quidem ceciderunt secus viam, et conculcata sunt, et venientes volucres cæli, comederunt illa. Et alia ceciderunt inter spinas, quæ suffocaverunt germina, alia ceciderunt supra petrosa, quæ orta statim exsiccata sunt (Luc. 8. 5. 7. 6).* Quæ ceciderunt secus viam sunt Ariani: quæ inter spinas, Eunomiani; quæ supra petrosa, Marathoniani. Hæc accurate discas, dilecte. *Exiit qui seminat seminare; et alia ceciderunt secus viam;* non dixit, In via, sed, *Secus viam.* Quæ est via, nisi Christus qui dixit, *Ego sum via et veritas (Joan. 14. 6)?* Quæ ergo ceciderunt secus viam, sunt Ariani. Non sunt in via; non enim sunt orthodoxi: neque procul a via, ut gentiles aut Judæi, sed secus viam; id est, secus Christum, secus fidem rectam. Quod confiteantur Christum, id efficit ut prope viam sint; quod negent Christum esse Filium Dei, id impedit quominus sint in via. Ideo descendentes volucres cæli, id est, spiritualia nequitia, divinum verbum ex cordibus eorum auferunt, et ipsos fide recta vacuos efficiunt. Spinosa, sunt Eunomiani: habent enim in se blasphemiarum spinas, et herbam quidem fidei proferrunt, sed spicam confessionis non perficiunt. Quod Christum confiteantur, id efficit ut germinent herbam fidei; quod dicant ipsum esse rem creatam et factam, id efficit ut fidei spica intempestive areseat. Nam per gentiliū de cultu creaturarum doctrinam veritatis verbum confodientes et suffocantes, infructuosum illud et recta fide vacuum prorsus efficiunt. Qui supra petrosa, sunt Marathoniani. Non dixit Scriptura, *Alia ceciderunt supra petram;* nam petra erat Christus (1. Cor. 10. 4); sed, *Supra petrosa.* Non sunt terra bona; neque enim sunt orthodoxi; neque petra sunt ut a doctoribus sculpti templum Dei efficiant; sed quid? Porus sunt. Est quidam lapis porus nomine, qui neque terra est, neque lapis firmus; tenerior lapide, durior terra. Quod confiteantur Filium Dei secundum substantiam similem Patri, hoc efficit ut teneriores sint; quod negent Spiritum sanctum, hoc eorum corda poro similia reddit. Neque igitur terra sunt bona, ut florida germinent, et fidei ornam decorentur; neque petra firma, ut inconcussam Patris et Filii et Spiritus sancti confessionem servent. Hoc quidem verbum excipiunt, et germinant; statim vero illud exsiccant, quod non posuerint cogitationum radices in profundo Spiritus. Hi etiam si confiteantur Christum esse Filium Dei, cum Spiritum sanctum negent, neque Christum habent; Apostolo mihi testificante ac dicente: *Si quis Spiritum Christi non habeat, hic non est ejus. Alii, inquit, ceciderunt in terram bonam, et dederunt fructum, alii trigesimum, alia sexagesimum, alia centesimum (Rom. 8. 9. Marc. 4. 8).* Hæc est bona terra, cor orthodoxorum quæ est extra hæreticas spinas: quæ a perfectis doctoribus colitur et quasi sulcatur, et evangelii verba animæ semina excipit. Cor hujusmodi primo germinat herbam fidei, deinde producit spicam spei, demum maturum fructum perfectæ caritatis exhibet. Hos tres animæ fructus memorat beatus Paulus dicens: *Fides, spes, caritas (1. Cor. 13. 13).* Qui credit, triginta producit; qui sperat, sexaginta; qui in caritate consummatur, centum. Qui ungitur, triginta producit; qui descendit in aquam, sexaginta; qui consummatur in mysterio, centum. Sic ex uno semine triplicem affert fructum: Deum glorificat, Ecclesiam exultat, seipsum servat. Sic bonæ Trinitatis referret mercedem; spiritu intelligens, anima prævidens,

corpore patiens. Hic tripliciter benedicitur : in terra glorificatur , a mortuis resurgit , in cælis quiescit. Qui talis est , tribus ordinibus eminentibus honoratur ; triginta fecit ut in cælis ; sexaginta ut in angelis ; centum ut apud Deum. Talis homo mitis est , quietus , humilis , misericors , patiens , justus , a mundo alienus et ab hac vita ; in imagine solum apparet in hac vita , corde autem et operibus in cælis habitat. Alii vero ex iis qui hæretice sentiunt , secundum suam improbam opinionem , scalam blasphemiae verbis efformant. Quid dicunt ? Fides in Spiritum facit triginta , fides in Filium facit sexaginta , fides in Patrem facit centum ; ignorantes se , dum volunt Spiritum

sanctum minuere , ipsum exaltare. Præponunt Patri et Filio Spiritum dicentes , Qui credit , in Spiritum credens facit triginta : et primo præpo Patri et deinde Filio Spiritum , et tertium po Patrem. Nos vero , contraria sentientes , contradicimus. Nam qui credit , non in Spiritum primo dit , sed in Patrem. Qui credit in Patrem , triplax facit ; qui addit in Filium , numerum duplicat , et sexaginta ; qui vero Spiritum sanctum induit , centarium numerum implevit , in Christo Jesu Domino nostro , cui gloria et imperium in sæcula sæculi Amen.

IN SECUNDUM ADVENTUM DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI, ET DE ELEEMOSYNA.

Post assumptionem Domini nostri Jesu Christi in cælis , discipulis respicientibus in cælum , *Ecce apparuit angelus Domini dicens : Quid statis aspicientes in cælum ? hic Jesus , qui assumptus est a vobis in cælum , rursus veniet , in hunc locum , quemadmodum vidistis eum euntem in cælum (Act. 1. 11)*. Agite , dilecti , annuntiabo vobis quinam erit secundus ejus adventus , terribilis et horrendus , qui arguet omnem spiritum. Apparebit enim primo signum Filii hominis , in quo crucifixurum eum Judæi , gestatum ab angelis , et splendens ut fulgur : et ante illud tuba canens Michael archangelus , expurgat faciens eos qui dormiunt ab Adamo usque ad consummationem sæculi. Et resurgent mortui , quasi ex somno , ex monumentis , sicut dixit apostolus Paulus : *Tuba canet , et mortui in Christo resurgent incorrupti , in momento , in ictu oculi , in novissima tuba (1. Cor. 15. 52)*. Et colligent angeli homines ex quatuor finibus terræ , in valle fletus. Movebitur autem illa vallis , et revelabuntur judicia. Fluvius igneus plenus immortalis vermi ; angeli acerbi et immisericordes ; singulorum opera in circuitu stantia , peccatorem redarguentia. Inmutabuntur ergo cæli , et terra vacua erit , et gloria omnium ut umbra transibit. Divitiarum et omnia præteribunt , deficient ut fumus : quando stellæ ut folia cadent de cælo ; et nemo neminem juvabit , aut juvabitur ab alio ; non pater filium , non mater filiam , non frater fratrem , non amicus amicum , non dominus servum , non servus dominum ; non divitiarum , non argentum , non aurum , non vestis pretiosa , non domus aureis tabulatis ; sed nuda erunt singulorum opera , sive bona sive mala. Et aperientur cæli , et ecce Filius Dei veniens in nubibus cæli , cum potestate et gloria multa : descendet in Jerusalem celestis ille , et in Sion ille incomprehensibilis. Et ponentur duodecim throni , duodecim apostolorum et discipulorum ejus : et ecce ipse ut fulgur apparens ab Oriente usque ad occidentem : atque ex terrore et minis ejus cæli volventur ut liber. Tunc omnis terra commovebitur , montes fumo replebuntur , fluvii ignei parati erunt ad peccatores excipiendos , vermes hianti ore erunt ut dracones , sitiennes peccatorum sanguinem : sine fine omnes cruciabantur. Tenebræ illæ lucem non habent. Perpendite ergo , fratres , diem illam terribilem , magnam et illustrem. Etenim angeli , qui nihil peccarunt , diem illam cum tremore cogitant : quantum ergo tremor peccatores corripiet in illa die horrenda et terribili ? Tunc erit acerbus fletus et stridor dentium. Nemo autem putet quasi in mentis excessu diem illam concipi. Multos enim novi qui dicunt ita fore judicium illud , ut si quis in somnis crucietur. Nolite errare , o homines : nam qui in somnis cruciatur , id imaginatur solum ; corpus autem et anima in lecto requiescit. In die autem illa non potest separari corpus ab anima ; sed simul adstant iudicio illo tremendo , ubi libri operum aperti sunt , Iudex non personam accipit , iudicium immutabile : et cum multa gloria omnes nominatim vocabit

ad iudicium , omnesque nudi adstabimus. Non illic oratoria dicitio quæ jus vincat , non eloquet sed operum examen. Nullus ibi donorum us nullus advocatorum ; sed omnes sua onera gebunt. Ibi senectus non creditur , splendor non apparet , nobilitas non exquiritur : ibi pulchritudo non flectit iudicem ; sed virginitatis rararumque virtutum dignitas exorat iudicem Virgine natum. Ibi magnus et parvus æqua laudantur. Sæpe autem in illo iudicio filii patres condemnant. Si enim filios habeas , et aequalitatem in illis non serves , sed alium dices , alio odio habeas , tunc pœnas dabis. Tunc servus a domino stat cum fiducia , et ancilla ante dominum discipulusque ante magistrum. Ille enim omnes dicantur in tremendo iudicio , filii cum parentibus uxores cum viris , et cuiusque opera manifesta sunt. Ideo benedictus Paulus apostolus hæc cum scribit omnia omnibus præcipit , dicens : *Filii , obedite parentibus in Domino : et patres , nolite ad iracundiam provocare filios vestros. Servi , obedite dominis vestris (Ephes. 6. 1. 4. 5) : domini , quod justum est æquum servis præstate. Viri , diligite uxores vestras uxores , timeate viros vestros (Col. 3. 1. et 3. 19)* ; omnes inculcate adstemus ante tribunal horrendum Domini Jesu Christi Dei. Horreamus itaque diem illum , in quo pastor separaturus est oves ab hæc et positurus oves a dextris , et hædos a sinistris. Tu dicet Rex iis qui a dextris sunt : *Venite , benedicti Patris mei , possidete regnum vobis paratum a constitutione mundi (Matth. 25. 34. 35)*. Cogita gaudium illud et fiduciam coram angelis , prophetis et apostolis ; *Esurivi enim , et dedistis mihi manducare ; sitiivi , et dedistis mihi bibere , etc.* Venite , benedicti Patris mei , accipite pro terrenis celestia , pro temporaneis æterna. Vestre me induistis ; ego vero induo vos gloria æterna : panem mihi dedistis ; ego vescam paradisi de vobis : in electionibus et fructibus oblationibus fructus nobis attulistis ; et ego vos actorum consortes faciam : aquam frigidam mihi potum dedistis ; et ego vos in paradysum introducam. Frater , cum hæc audieris , quid exspectas , quid tibi das tua largiri inopibus et ecclesiis ? Cæterum si ipsi das , ut ipse ait : *Si feceritis uni ex istis fratribus minimis , mihi fecistis (Ibid. v. 40. et sqq.)*. Quicumque vero pauperes persecuti sunt , Christum persecuti sunt : ideoque statuet illos a sinistris : accusati illi persecuti sunt pauperes , sic et Dominus illis persecuetur , dicens : *Discedite a me , maledicti , in ignem æternum paratum diabolo et angelis ejus. Esurivi enim et non dedistis mihi manducare ; sitiivi , et non dedistis mihi bibere , etc.* Cogita pudorem illum coram angelorum cœtu. Si quis hic convictus fuerit de peccato coram amico , quomodo faciem dejicit ? quomodo potest dire recusare ? quomodo verecundus est coram amicis vicinis et cognatis , ob pudorem aperti delicti ? Cogita pudorem illum , ubi innumeri angeli , prophetarum ordines , apostolorum chori , martyrum cœ

των αἰρετικῶν ἀκανθῶν, ἡ τελείως διδασκάλους πονηθεῖσα καὶ οἶονε ἀύλακισθεῖσα, καὶ τοὺς τοῦ εὐαγγελίου λόγους σπέρματα ψυχῆς τυγχάνοντας δεχομένη. Ἡ τοιαύτη καρδία πρῶτον βλαστάνει τὴν πᾶσαν τῆς πίστεως, εἶτα μῆκνυει τὸν στάχυν τῆς ἐλπίδος, εἶτα ὠριμον καρπὸν τῆς τελείας ἀγάπης ἀποδείκνυσι. Τούτων τῶν τριῶν καρπῶν τῆς ψυχῆς μέμνηται καὶ ὁ μακάριος Παῦλος λέγων· *Πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη*. Ὁ πιστεύων ποιεῖ τὰ τριάκοντα, ὁ ἐλπίζων ποιεῖ τὰ ἐξήκοντα, ὁ τελειούμενος ἐν ἀγάπῃ, ποιεῖ τὰ ἑκατόν· ὁ χριόμενος ποιεῖ τὰ τριάκοντα· ὁ κατερχόμενος εἰς τὸ ὕδωρ, ποιεῖ τὰ ἐξήκοντα· ὁ τελειούμενος ἐν τῷ μυστηρίῳ, ποιεῖ τὰ ἑκατόν. Οὕτως ἐξ ἐνὸς σπέρματος τρισσῶς ἀναφέρει καρπὸν· Θεὸν δοξάζει. Ἐκκλησίαν ὕφει, αὐτὸν διασώζει. Οὗτος Τριάδος ἀγαθῆς κομιεῖται μισθοῦς· πνεύματι συνιών, ψυχῇ προσρών, σώματι ὑπομένων. Οὗτος τρισσῶς εὐλογεῖται· ἐπὶ γῆς δοξάζεται, ἐκ νεκρῶν ἀνίσταται, ἐν οὐρανοῖς ἀναπαύεται. Ὁ τοιοῦτος ἐν τρισὶ τάξεσιν ὑπερεχούσας σεμνύνεται· τριάκοντα, ὡς ἐν οὐρανοῖς· ἐξήκοντα, ὡς ἐν ἀγγέλοις· ἑκατόν, ὡς παρὰ Θεῶν. Ὁ τοιοῦτος παρῶς ἐστιν, ἡσύχιος, ταπεινόφρων, ἐλεημων, συμπαθῆς,

δίκαιος, κόσμου ξένος, βίου ἀλλότριος, εἰκόνι μόνῃ φαινομένος ἐπὶ τῆς γῆς, καρδία δὲ καὶ πράξει ἐν οὐρανοῖς αὐλιζόμενος. Ἄλλοι δὲ τινες τῶν αἰρετικῶν, κατὰ τὴν αὐτῶν ἀγνώμονα γνώμην, κλίμακα βλαστημίας τοῖς λόγοις λεπτουργοῦσι· τί λέγοντες; Ἡ εἰς τὸ Πνεῦμα πίστις ποιεῖ τὰ τριάκοντα· ἡ εἰς τὸν Υἱὸν ποιεῖ τὰ ἐξήκοντα· ἡ εἰς τὸν Πατέρα ποιεῖ τὰ ἑκατόν· ἀγνοοῦντες ὅτι ὡς βούλονται σμικρῶναι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἴδιον μεγαλύνουσι. Προτάττουσι γὰρ Πατὴρ καὶ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, λέγοντες· Ὁ εἰς τὸ Πνεῦμα πιστεύων, ποιεῖ τὰ τριάκοντα· καὶ πρῶτον προτάττουσι τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, εἶτα τὸν Υἱόν, εἶτα τὸν Πατέρα. Ἡμεῖς δὲ τὰ ἐναντία αὐτοῖς φρονοῦντες, τὸ ἐναντίον λέγομεν. Ὁ γὰρ πιστεύων, οὐκ εἰς τὸ Πνεῦμα πρῶτον πιστεύει, ἀλλ' εἰς τὸν Πατέρα· ὁ πιστεύων εἰς τὸν Πατέρα, ποιεῖ τὰ τριάκοντα· ὁ προσλαμβάνων εἰς τὸν Υἱόν, διπλασιάζει τὸν ἀριθμὸν, καὶ ποιεῖ τὰ ἐξήκοντα· ὁ καὶ ἐνδυσάμενος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν ἑκατοντάδα ἐπλήρωσεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ὃ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης.

Μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ τῶν μαθητῶν ἀτενίζοντων εἰς τὸν οὐρανόν, Ἰδοὺ ὤφθη αὐτοῖς ἄγγελος Κυρίου λέγων· *Τί ἐσθίκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν; οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀπ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, αὐτὸς πάλιν ἐλεύσεται εἰς τὸν τόπον τοῦτον, ὃν τρέπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν.* [852] Καὶ δεῦρο, ἀγαπητοί, ἀπαγγελῶ ὑμῖν ὅποια ἐστὶ ἡ παρουσία αὐτοῦ ἡ δευτέρα, ἡ φοβερὰ καὶ φρικτὴ, ἡ ἐλέγχουσα πᾶσαν πνοήν. Φανήσεται γὰρ πρῶτον τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ᾧ ἐσταύρωσαν αὐτὸν Ἰουδαῖοι, βασταζόμενον ὑπὸ ἀγίων ἀγγέλων καὶ λάμποντα ὡς ἀστραπὴν· καὶ ἐμπροσθεν αὐτοῦ σαλπίζων Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, καὶ ἐξυπνίζων τοὺς κεκοιμημένους ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Καὶ ἀναστήσονται οἱ νεκροί, ὡς ἐξ ὕπνου, ἐκ τῶν μνημείων· ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ὅτι *Σαλπίζετε, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται ἀφθαρτοί, ἐν ἀτόμῳ, ἐν διπλῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι*. Καὶ συλλέξουσιν οἱ ἄγγελοι τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῶν τεσσάρων περσῶν τῆς οἰκουμένης, ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κλαυθμῶνος. Σεισθήσεται δὲ ἡ κοιλία ἐκείνη, καὶ ἀποκαλυφθήσεται τὰ κριτήρια· ποταμὸς πυρὸς, γέμων τε σκόληκος ἀκοιμήτου, ἄγγελοι πικροὶ καὶ ἀνελεῆμονες, καὶ ἐκάστου τὰ ἔργα περιστάντα κύκλω, ἐλέγχοντα τὸν ἀμαρτωλόν. Ἀλλαγῆσονται τοῖνον οἱ οὐρανοί, καὶ ἡ γῆ κενὴ γενήσεται, καὶ ἡ δόξα τῶν πάντων ὡς σκιά παρέρχεται· ὁ πλοῦτος καὶ τὰ πάντα παρέρχονται, ἐκλείπουσιν ὡσεὶ καπνός, ὅποτε καὶ οἱ ἀστῆρες ὡς φύλλα πεσοῦνται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οὐδεὶς οὐδενὶ παραστήσεται, ἢ βοηθήσεται παρὰ τινος, οὐ πατήρ υἱόν, οὐ μήτηρ θυγατέρα, οὐκ ἀδελφός ἀδελφόν, οὐ φίλος φίλον, οὐ δεσπότης δούλον, οὐ δούλος δεσπότην, οὐ πλοῦτος, οὐκ ἄγγυρος, οὐ χρυσός, οὐδὲ ἱματισμὸς πολυτελής, οὐκ οἰκία χρυσοφόρος, ἀλλὰ γυμνὰ τὰ ἔργα ἐκάστου, εἴτε καλὰ, εἴτε κακὰ· καὶ ἀνοίγονται οἱ οὐρανοί, καὶ ἰδοὺ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐρχόμενος ἐπὶ νεφέλων τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, κατέρχεται εἰς Ἱερουσαλήμ ἐπουράνιος, καὶ Σιών ἀκατάληπτος· καὶ τίθενται δώδεκα θρόνοι τῶν δώδεκα ἀποστόλων· καὶ μαθητῶν αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ὡς ἀστραπὴ φαίνουσα ἀπὸ ἀνατολῶν μέχρι δυσμῶν, καὶ ἐκ τοῦ νότου καὶ τῆς ἀπειλῆς αὐτοῦ οἱ οὐρανοὶ εἰλίσσανται ὡς βιβλίον. Τότε πᾶσα ἡ γῆ κλονηθήσεται, ὅρη καπνισθήσονται, ποταμοὶ πυρὸς ἔτοιμοι τοῦ ὑποδέξασθαι τοὺς ἀμαρτωλοὺς, σκώληκες κεχρῶντες ὡς δράκοντες ἠψῶντες τὰ τῶν ἀμαρτωλῶν ἀνθρώπων αἵματα, ἀκαταπαύστως πάντες κολάζονται. Τὸ σκότος ἐκεῖνο φέγγος οὐκ ἔχει. Προσεῆχετε οὖν, ἀδελφοί, τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβερὰν καὶ μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. Καὶ γὰρ ἄγγελοι οἱ μηδὲν ἡμαρτηκότες τρέμουν τὴν ἡμέραν ἐκείνην· ποταπὸς οὖν τρόμος λήψεται τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τῇ φοβερᾷ καὶ φρικτῇ; Τότε ἐστὶ ὁ πικρὸς κλαυθμὸς, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Καὶ μή τις νομίση ὡς ἐν ἐκστάσει εἶναι τὴν κρίσιν ἐκείνην. Πολλοὺς γὰρ οἶδα λέγοντας, ὅτι ὡσπερ ἐν ὕπνῳ τις ὑπάρ-

χων κολάζεται, οὕτως ἐστὶ καὶ ἡ κρίσις ἐκείνη. Μὴ πλανᾶσθε, ὡ ἀνθρώποι· ὁ γὰρ ἐν ὕπνῳ κολαζόμενος φαντάζεται μόνον, τὸ δὲ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ ἐπὶ τῆς κλίνης ἀναπαύεται· ἐπὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐκ ἐστὶ ἀποχωρισθῆναι τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἅμα παρίστανται τῷ φοβερῷ κριτηρίῳ ἐκείνῳ, ὅπου αἱ βίβλοι τῶν πράξεων ἀνεψιγμένοι εἰσίν, ὁ δικαστὴς ἀπροσπόλητος, καὶ κριτήριον ἀπαράλλακτον, καὶ ἀπὸ πολλῆς δόξης πάντας ἐπ' ὄνοματι καλέσει εἰς τὴν δίκην, καὶ πάντες γυμνοὶ παραστήσονται. Οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ ῥητορικὴ λέξις νικῶσα τὸ δίκαιον, οὐκ ἐστὶ γλώσσης πολυλογία, ἀλλ' ἔργων δοκιμὴ· οὐκ ἐστὶν ἐκεῖ δώρων χρεία, οὐδὲ συνηγῶρων, ἀλλὰ πάντες τὰ ἴδια φορτία βαστάζουσιν. Ἐκεῖ γῆρας οὐ πιστεύεται, περιφάνεια οὐ φαίνεται, εὐγένεια σωμάτων οὐ ζητεῖται· ἐκεῖ κάλλος προσώπων οὐ δισωπεῖ τὸν κριτὴν, ἀλλ' ἀξίωμα παρθενίας καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν δισωπεῖ τὸν κριτὴν τὸν ἐκ Παρθένου τεχθέντα· ἐκεῖ μέγας καὶ μικρὸς ἴσα κρίνονται. Πολλὰκις δὲ καὶ εἰς τὴν δίκην ἐκείνην κατακρίνουσι τὰ τέκνα τοὺς γονεῖς. Ἐάν γὰρ γεννηθῆς τέκνα, καὶ τὴν ἰσότητά ἐν ἀμφοτέροις οὐ φιλίας, ἀλλὰ τὸν ἕνα πλουτίσης, τὸν δὲ ἕτερον μισῆς, τότε ὡσεὶς δίκην. Τότε καὶ δούλος πρὸ δεσπότου ἴσεται ἐν παρρησίᾳ, καὶ δούλη πρὸ δεσποίνης, καὶ μαθητῆς πρὸ διδασκάλου. Πάντες γὰρ οὗτοι δικάζονται ἐν τῷ φοβερῷ δικαστηρίῳ, τέκνα μετὰ γονεῖν, γυναῖκες μετὰ ἀνδρῶν, καὶ ἐκάστου τὰ ἔργα φανερὰ γίνονται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ εὐλογημένος Παῦλος ὁ ἀπόστολος ταῦτα εἰδὼς, τὰ πάντα τοῖς πᾶσι παρηγγεῖλε, λέγων· *Τὴ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ἐν Κυρίῳ· καὶ οἱ γονεῖς, μὴ κυρορρίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν. Οἱ δούλοι, ὑπακούετε τοῖς κυρίοις ὑμῶν· καὶ οἱ δεσπῶνται, εἰν ἰσότητά φυλάξτε ἐπὶ τοῖς δούλοις ὑμῶν. Οἱ ἄνδρες, ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας ὑμῶν, καὶ γυναῖκες, φοβεῖσθε τοὺς ἀνδρας ὑμῶν· ἵνα πάντες ἀκατακρίτως παραστησώμεθα τῷ βῆματι τῷ φρικτῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ. Φοβούμεν οὖν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐν ἣ μέλλει χωρίζεσθαι ὁ ποιμὴν τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων. Τότε εἶπὲ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν· *Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.* Ἐννόησον τὴν χαρὰν ἐκείνην, καὶ παρρησίαν τὴν ἐπὶ τῶν ἀγγέλων καὶ προφητῶν καὶ ἀποστόλων. *Ἐπειράσα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με, καὶ τὰ ἐξῆς. Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, ἀλάβετε ἀντὶ τῶν ἐπιγείων τὰ ἐπουράνια, ἀντὶ τῶν φθαρτῶν τὰ ἀφθάρτα, ἀντὶ τῶν προσωκαίρων τὰ αἰώνια. Ἰμάτιον με περιεβάλλετε, ἐγὼ δὲ περιτίθεμαι ὑμῖν δόξαν αἰώνιον· ἄρτον μοι ἐδώκατε, ἐγὼ δὲ τροφὴν παραδείσου ὑμῖν δωροῦμαι· ἐν ἐκλογαῖς καὶ καρποφορίαις ἡμῖν ἐκαρποφορήσατε. ἐγὼ δὲ ὑμᾶς τῶν ἁγίων συμμετόχους ποιῶ· ψυχροῦ ὕδατος με ἐποτίσατε, ἐγὼ δὲ ὑμᾶς εἰς τὸν παράδεισον εἰσαγάγω. Ἀδελφε, ὅταν ταῦτα ἀκούσῃς, τί ἀναμένεις, τί ἐκδέχῃ δοῦναι τὰ σὰ τὰς χεῖράς σου;**

καὶ τοῖς ἁμαρτωρίοις; πλὴν αὐτῷ Θεῷ δίδως, καθὼς εἶπεν αὐτός· Ἐάν ποιήσητε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. Ὅσοι δὲ ἐδίωξαν τοὺς πένητας, τὸν Χριστὸν ἐδίωξαν. Καὶ διὰ τοῦτο εἰσήσκει αὐτούς ἐξ εὐωνύμων· καὶ καθὼς ἐδίωξαν ἐκεῖνοι τοὺς πένητας, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Κύριος αὐτούς; ἐκδιώκει λέγων· Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ καταραμένοι, εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ἐπειράσα γὰρ, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐπότισάτέ με, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐνόησον τὴν αἰσχύνην ἐκεῖνην τὴν ἐπὶ τοῦ δήμου τῶν ἀγγέλων. Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἔαν ἐλεγχθῆ τις ἐπὶ ἁμαρτίᾳ ἐπὶ ἐνὸς φίλου, πῶς καταπίπτει τῷ προσώπῳ; πῶς παραιτεῖται προελθεῖν; πῶς δουλοπείτῃ τὸς φίλους, τοὺς γείτονας, τοὺς συγγενεῖς, διὰ τὴν αἰσχύνην ἐφ' οἷς ἠλέγηθη; Ἐνόησον τὴν αἰσχύνην ἐκεῖνην, ὅπου μυριάδες ἀγγέλων καὶ προσφρητῶν καὶ τάματα, χοροὶ ἀποστόλων, μαρτύρων πλήθος ἀναριθμητόν, κόσμος ἀνιχνίαστος, καὶ εἶρε ὁ δικαστής· Ἀπέλλοιτε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ καταραμένοι· ἐπειράσα, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐπότισάτέ με· γυμνός ἦμην, καὶ οὐ περιεβάλετέ με· ἠσθένησα, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με· ξένος ἦμην, καὶ οὐ συνήγαγέτέ με. Τί μοι, φησὶ, προφασίζεσθε; ἔκοφα ὕμῶν τὴν ἀπορρυήν, οὐδεμίαν ἔχετε ἀπολογία. Ἐάν εἶπω, ὅτι Ἐπειράσα, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἔχεις ἀνείπειν, ὅτι Ἄρτον οὐκ ἔχω. Ἄρτον οὐκ ἔχεις καὶ ὕδωρ; μὴ πόδες οὐκ ἔχεις ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀσθενούντας καὶ τοὺς ἐν φυλακῇ; ἢ καὶ συστενάζει τῷ θλιδομένῳ

οὐκ ἠδύνω; Οὐδὲν παρέχεις τῷ πένητι· κἄν μὴ ἡ πλῆττης αὐτὸν τῇ γλώσῃ σου, εἶτα κακείνῳ μὴ ὁ καιρὸν στενάξει κατὰ σοῦ. Καὶ γὰρ τοὺς στεναγμούς αὐτοῦ ταχὺ εἰσακούει ὁ Κύριος, καὶ ἀνταποδίδει τοῖς περισσῶς ποιούσιν ὑπερφηρῆσαν. Οὐχ εἰσακούει τῶν δικαίων ὁ Κύριος, ὅσον τῶν πενθῶν ἐπειδὴ ὁ πένης οὐκ ἔχει τινὰ τῶν ἀντιλαμβάνοντων αὐτοῦ. Διὰ γὰρ τὴν πτωχείαν αὐτοῦ πάντες ἀπτομεν αὐτόν, ὥστε καὶ οἱ ἴδιοι γονεῖς καὶ φίλοι ἰδίους τέκνα καὶ φίλους, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδελφοὺς πρὶν ἀπορρίπτουσιν αὐτούς διὰ τὴν πτωχείαν αὐτοῦ καὶ οἱ γείτονας τοὺς γείτονας· καὶ αὐτὸς ὁ πτωχὸς τοθεν ἐβριμμένος καὶ ἀδοξόητος, οὐδαμῶθεν ἔχει θείαν, εἰ μὴ εἰς τὸν Θεὸν τὸν ἐλεούτα τοῦς πτωχοὺς. Διὰ τοῦτο καὶ ταχὺ εἰσακούει αὐτῶν ὁ Κύριος, καὶ Προφήτης ἀλλαχού λέγει· Ταχὺ εἰσακούει τῶν πτωχῶν ὁ Κύριος, καὶ τοὺς πεπεδημένους αὐτοῦ ἐξουδενώσκει. Σὺ ἔχεις ἄρτον, ἢ καὶ ἄλλο τι, ὅπερ πενίαν παραμυθεῖται; ὅς τῷ πένητι. Εἰ δὲ οὐκ ἔχεις αὐτὸν θεράπευσον, συλλυπήθητι, εὐχὴν αὐτῷ φέρου, ἵνα, εἰ καὶ παρὰ τοῦ οὐχ εὐρεν ἀνάπαυσιν, ἄλλω εὐρήσῃ. Ὅστις οὐκ ἔχει δόσιν τινὰ, καὶ ἡ λόγους τῷ πένητι χαρίζει, πλείονα μισθὸν κερταίει παρὰ τὸν δίδοντα. Πλὴν καὶ ἀλλαχού λέγει· Μὴ τῆς ἐλεημοσύνης ἢ εὐεργεσίας. Οὐδὲν ἄλλο ἔσθαι ἔσθαι ἐξισχύει τοῦ ἐξαλείφαι ἁμαρτίας οὐδέποτε. Ἐμετερχόμεθα, ἀγαπήθη, ἵνα ἐπιτύχωμεν τῶν ἀγαθῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν

[854] Λόγος εἰς τὸν Παράλυτον, τῇ ἡμέρᾳ τῆς Μεσοπεντηκοστῆς, καὶ εἰς τὸ, ἢ Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν

ὡς περ ἡ φασφόρος σελήνη, τὰ τῆς νυκτὸς ἀμαυρὰ λευκαίνουσα, τοῖς τε κατὰ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν πλωτήρησι τε καὶ ὁδοιπόροις τὸ φῶς θαλασσοῦσα, ἀνεμπόδιστον τὴν πορείαν ἐκάστῳ κατεργάζεται· ὡσαύτως ἐν τῷ σαββάτῳ πρὸς τὸν παράλυτον ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἐγερθεὶς ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Καὶ τούτου χάριν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγεν· Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς. Καὶ ὅτι διὰ τὴν πρὸς τὸν παράλυτον αὐτεξούσιον θεραπείαν ὁ Κύριος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τούτους εἶπε τοὺς λόγους, ἐκ τῶν ἀρτίως ἀναγνωσθέντων λάμβανε τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν φανερώτερον ὁ Κύριος ἐμήνυσε τὸ ἀπαράλλακτον ἑαυτοῦ τοῦ Πατρὸς. Εἰ γὰρ ἦν ὁ Κύριος εἰρηκῶς, Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστι τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἐμὴ ἔστιν, ἐχώριζεν ἑαυτὸν τοῦ Πατρὸς, ἕξον ἐποίησε τὸ τῆς οὐσίας, ἡλλοτριῶν τὸ τῆς οἰκονομίας· εἰρηκῶς δὲ, Ἡ ἐμὴ διδασχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς, εἶδειξε τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας, καὶ ὅτι μὴ διδασχὴ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Εἰς γὰρ ὁ Λόγος, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς· καὶ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Πῶς ἕτερα διδάξει ὁ Λόγος; καὶ πῶς ἕτερα κατηγήσει τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον τὸν λέγοντα· Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. Καὶ ὅτι διὰ τὴν πρὸς τὸν παράλυτον αὐτεξούσιον θεραπείαν, καθὼς προείπον, ὁ Κύριος προσήκατο τούτους τοὺς λόγους, ἤκουες ἀρτίως τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐν ἔργῳ ἐποίησα, καὶ πάντες θαυμάζετε. Διὰ τοῦτο Μωϋσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομὴν, οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ Μωϋσέως ἔστιν, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον. Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωϋσέως, ἐμοὶ χολάτε, δεῖ ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Οὐ δὲ διὰ τὴν τοῦ παράλυτου θεραπείαν ὁ Κύριος τοὺς λόγους τούτους προσήκατο, ἐκ τοῦ νόμου δεικνύς αὐτοὺς παρανόμους, λέγει πρὸς αὐτούς καθὼς ἤκουες; Εἰ περιτομὴν, φησὶ, λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε βρέφος, ἵνα μὴ ἀκυρωθῇ ὁ ὅκατῆμερος νόμος, νόμου νόμον ἀνατρέποντες, ὑμεῖς ἀνατρέπετε τὸν νόμον· καὶ, Ἐμοὶ χολάτε, δεῖ ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ, οὐχ ἰδρώσας, ἀλλὰ θαυματοργήσας; ἐν σαββάτῳ οὐ δεῖ ἐργάζεσθαι, ἀλλὰ διὰ πάντων ἀέργουσι εἶναι; Τίνος οὖν ἔνεκεν παρ' ὑμῖν, Ἰουδαῖοι, ἐν σαβ-

βάτῳ γυνὴ τίχτει, καὶ μαῖα θορυβεῖται, καὶ σπᾶ τινάσσεται, καὶ φύσις καθαίρεται, καὶ θηλὴ πρόλακτοτροφίαν εὐτρεπίζεται; Γυνὴ τίχτει, καὶ νόμου περιγίνεται, καὶ Θεὸς οὐ θαυματούργει; μοι, Εἰ ἐν σαββάτῳ περιτέμνεται ἄνθρωπος, ἢ λυθῇ ὁ νόμος, ἐμοὶ χολάτε, δεῖ ὅλον ἄνθρωπον ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; Μὴ κρίνετε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Καταδέχομαι ὑφ' ὧν ἐχθρῶν δικάσασθαι, ὅπως ἐν ᾧ κρίματι κρῖναι κρῖθησθε. Τίς λύει τὸ σαββάτον; ὑμεῖς οἱ ἐν τῷ βάτῳ περιτέμνοντες, καὶ εἰρος ὀξύνοντες, καὶ ἐπάγοντες, καὶ μέλος χωρίζοντες, καὶ τὸν τόπον ατεῖν παρασκευάζοντες, ἢ ἐγὼ ὁ εἰρηκῶς λόγῳ, ἢ θεὸς ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου; Εἰ μὴ ἐνήργησεν ὁ λόγος, ἔλυσα ἂν τὸ βατον ματαιολογήσας· εἰ δὲ προέδραμε τὸν λόγον ἔργον, τί τὸ σαββάτον ἐκδικεῖτε, καὶ τὸν Δημιουργὸν ἀθετεῖτε; οὐκ ἐχορέεσθητε, ὡς Ἰουδαῖοι παῖδες τριάκοντα καὶ ὀκτώ ἔτη ὄρωντες τὸν παράλυτον τῆς προσηλωμένου καὶ τὴν κλίνην κλίνουσαν, καὶ τὸν παράλυτον νυχθήμερον φορτῖον βαστάζοντα; Οὐκ ἦν κτήσατε, [835] οὐ συνεπαθήσατε· καὶ ἵνα μὴν ὡς παράλυτος κλίνην βαστάξῃ καὶ τὴν ἀντιμισθίαν πῶς σῶσῃ, ἀγανακτεῖτε; οὐκ ἔδει καὶ τοῦτο βοήσῃ; Ἐξ ὧν τὴν κλίνην μου ἐν τῇ ἀρρωστίᾳ μου; Οὐδὲ Φαρισαῖοι, τίνος χάριν ἀγανακτεῖτε, οὐχ ὅτι ἐθπευθῆ ὁ παράλυτος διαπρίεσθε, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔσχε τὴν κλίνην κρῦψαι, καὶ τὸ θαῦμα κλέψαι. Διὰ τοῦτο γνῶμην ὑμῶν ἐπιστάμενος, ἐκέλευσα βαστάξαις τὴν κλίνην· ἵνα κἄν ὑμεῖς σιωπήσητε, ἢ κλίνην τὸ θεοῦ σῶσῃ. Τί διστάζετε, ὡς Φαρισαῖοι; Οὐκ ἔστιν ὁ νόμος παρεῖσατος, οὐκ ἔστιν ὑποβολιμαῖος, οὐκ ἔστιν ἀλιγογράφος; γνωρίζετε αὐτὸν πάντες, τριακοντακαὶ ἔτη τῆς κολυμβήθρα τῆς παρ' ὑμῖν παρεστειυεν. Οὐκ ἔλεγειν, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ· Οὐδὲς ἐστὶν ὅμοιος αὐτῷ ἔστιν· Οὐκ ἔστιν οὗτος; Εἰ μὴ ἴσεν ὑμεῖς ὁ τυφλός, καὶ τούτον κρατήσατε, καὶ εἰ κασθηριον ἔλαχσατε, ὅπως εἰ πάντων αἰσχύνης ρωθήσεσθε· Μὴ κρίνατε κατ' ὄψιν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Καὶ, εἰ δοκίμῃ, διὰ βραχέων ἐπὶ τὴν περιτομὴν τοῦ παράλυτου παρεδράμευμεν, δεῖ τὸν Κύριον ἀπομνημονεύσαι τοῦ παράλυτου. Εἰ γὰρ Κύριος αὐτοῦ ἐμνημόνευσε, πῶς ἡμεῖς λήθησιν ποιησώμεθα; Τότε τις θαυμάζει, ὅτε τὰ τοῦ Κυρίου θαύματα διηγείται. Τοῦ γὰρ Κυρίου καὶ ἡ παραμύθη ἐορτῆ· μεστῆς ὁ Κύριος· μεστῆ, καὶ ἡ ἐορτή, δεῖ τὸ μέσον τοῖς ἀκροῖς ἠσφαλισταί. Διὰ τοῦτο ἡ παρουσία μεστῆ ἐορτῆ διέπλην τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡ

innumerabilis, turba infinita; dicetque Index: *Discedite a me, maledicti. Esurivi, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non dedistis mihi bibere; nudus eram, et non induistis me; infirmus, et non visitastis; hospes eram, et non collegistis me.* Quid mihi, inquit, obtenditis? præcidi vobis omnem excusationem, omnemque defensionem. Si dicam, *Esurivi, et non dedistis mihi manducare*; potes fortasse dicere, Panem non habeo. Panem non habes, nec aquam? an pedes non habes ad invisendos infirmos, et eos qui in carcere sunt? annon una cum afflicto dolere potes? Nihil pauperi erogas: saltem ne lingua tua illum deterreas; ne des illi causam gemitus contra te proferendi: nam gemitus ejus cito exaudit Dominus, *Et retribuit iis quæ abundantius faciunt superbiam* (Psal. 30. 24). Non ita exaudit Dominus justos, ut pauperes, quia pauper neminem habet qui se suscipiat: nam ob mendicitatem omnes repellimus eum; ita ut pa-

rentes et amici, filios et amicos, imo frater fratrem, ea de causa rejiciant, necnon vicini vicinos, et pauper omnino abjectus et sine ulla ope sit; tantumque habeat Deum qui miseratur pauperes. Ideo illos cito exaudit Deus, ut alicubi dicit propheta: *Cito exaudivit pauperes Deus, et vinctos suos non despiciet* (Psal. 68. 54). Tu panem habes, aut aliud quod possit paupertatem consolari? da pauperi. Sin non habes, verbo ipsum cura, cum ipso dolo, precare pro illo; ut si apud te opem non invenit, apud alium inveniat. Qui non habet quod erogat, et bonis verbis pauperem solatur, majorem accipiet mercedem, quam qui erogat. Caterum alibi dicit: *Magnum est eleemosynæ beneficium.* Nullum aliud opus potest abstergere peccata. Eleemosynam erogemus, dilecti, ut æterna bona consequamur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO IN PARALYTICUM, IN DIE MEDIÆ PENTECOSTES, ET IN ILLUD, NOLITE JUDICARE SECUNDUM FACIEM (Joan. 5. 5. et 7. 24).

Sicut luna lucida obscuritatem noctis albo colore tingens, iis qui in terra et in mari iter agunt nautis et viatoribus lucem præferens, sine obice procedendi dat facultatem: sic in sabbato Dominus paralytico dicebat, *Surgens tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam* (Joan. 5. 8). Ideoque Judæus aiebat: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris* (Id. 7. 16). Quod autem ob paralytici curationem ex potestate sua factam hoc Judæus dixerit, ex modo lectis arcepe demonstrationem. Nam hinc clarius significavit Dominus inseparabilem suam cum Patre unionem. Nam si dixisset Dominus, *Mea doctrina non est Patris, sed mea*, seipsum separasset a Patre, a substantia alienum fecisset, atque œconomiam mutavisset: cum dixit vero, *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me Patris*, ostendit non aliam esse substantiam, unamque esse doctrinam Patris et Filii et Spiritus sancti. Unum quippe est Verbum Patris, Filii; et Spiritus Patris, est Spiritus sanctus. Quomodo alia docebit Verbum, alia prædicabit Spiritus sanctus? Non est hoc, non est certe secundum beatum Paulum dicentem: *Nemo novit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui habitat in ipso: sic et quæ sunt Dei nemo novit, nisi Spiritus Dei, qui est in ipso* (1. Cor. 2. 11). Et quod ob suum in paralytico sanando potestatem, ut dixi, Dominus hæc verba admiserit, audisti modo Dominum dicentem: *Unum opus feci, et omnes miramini. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem (non quia ex Moysse est, sed ex patribus), et in sabbato circumcidistis hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysis, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato? Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate* (Joan. 7. 21-24). Quod autem ob paralytici curationem Dominus hæc dixerit, iniquos illos esse ex lege demonstrans, id ipse dicit illis ut audisti: *Si circumcisionem accipit homo in sabbato; et in sabbato circumcidistis infantem, ne violetur lex octo dierum, legem alia lege subvertentes; vos subvertitis legem, et mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato, non sudans, sed miraculum edens? In sabbato operandum non est, sed per omnia otiosos esse oportet? cur ergo apud vos, o Judæi, mulier in sabbato parit, obstetrix tumultuatur, fasciæ moventur, natura purgatur et mamma ad lactandum paratur? Mulier parit, et natura legis servatur, et Deus non miracula patrabit? Dic mihi: Si in sabbato circumciditur homo, ut non solvatur lex, mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato? Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate.* Id admitto ut a vobis inimicis judicer, ut in quo judicio judicaveritis, judicemini. Quis solvit

sabbatum? vosne, qui in sabbato circumcidistis, gladium acutis, sectionem infertis, membrum amputatis, et locum sanguine conspergitis; an ego qui dixi, *Surgens tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam?* Si verbum non operatum est, in vanum loquendo sabbatum solvi; si autem opus cum verbo concurrat, cur sabbatum ulciscimini, et Creatorem despicitis? non satis fuit vobis, o Judæi, per triginta et octo annos videre paralyticum lecto affixum, lectumque ipsum laborantem, paralytici pondus die nocteque ferentem? Non indignati nec miserati estis; et si una hora paralyticus lectum gestet, et vicem referat, indignamini? annon clamandum erat: *Versasti stratum meum in infirmitate mea* (Psal. 40. 4)? Scio, o Pharisæi, cur indignemini; non quod paralyticus sanatus sit dissecamini, sed quod non potueritis lectum abscondere, et miraculum suffurari. Ideo, cum vestram nossem mentem, lectum portare jussi illum, ut etiamsi vos taceretis, lectus ipse miraculum exclamaret. Quid dubitatis, o Pharisæi? Non est paralyticus fictus, non supposititiis, non brevi tempore fuit: omnes illum nostis, triginta et octo annis ad piscinam apud vos vixit. Non potestis dicere, ut de cæco nato, *Hic est, Ipsi similis est.* Non est hic (Joan. 9. 8. 9). Nisi vos cæcus superasset, hunc quoque tenuissetis, et ad judicium duxissetis, ut in omnibus pudore afficeremini. *Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate* (Joan. 7. 24). Et, si videatur, pauca de paralytico percurramus, quia Dominus illum commemorat. Si enim illum Dominus commemoravit, cur nos illum silentio mittimus? Tum quis miratur, cum Domini miracula narrat. Domini nanque est hæc media solemnitas: mediator est Dominus, medium est festum: semper autem medium ab extremis firmatur. Ideo hæc media solemnitas duplicem resurrectionis gratiam possidet. Cum enim inter resurrectionem et Pentecosten media sit, resurrectionem monstrat, Pentecosten indigitat, Assumptionem buccinat. Quænam ergo sit tota paralytici narratio, scitis omnes studiosi, quomodo per omnia spiritualem militiam decerpatis. Plane recordaris Joannis evangelistæ clamantis, *Post hæc erat festus dies Judæorum, et ascendit Jesus Jerusalem.* *Erat autem Jerusalem piscina, quæ cognominatur Hebraice, Bethesda, quinque porticus habens.* *In his jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum.* *Erat autem quidam homo ibi, triginta et octo annos habens in infirmitate sua.* *Hunc videns Jesus, qui omnia scit antequam fiant, sciens quia jam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri* (Id. 5. 1. 6)? O Domini curationem non vanam gloriam sapientem! non expectat infirmorum preces:

ipse sese languentibus offert. Cum enim sol justitiæ sit, super omnes beneficos radios expandit. *Erant autem Jerosolymis in probatica piscina, Hebraice dicta Bethesda, quinque porticus: ibi jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum.* Hoc symbolum erat Judaicæ infirmitatis: quinque porticus infirmis plenæ. Etenim infirmatur Judaicus populus per quinque sensus, visum, olfactum, gustum, auditum, tactum. Per hæc omnia Judæi infirmabantur: non habebant purum oculum, videntes miracula, et despicientes: non habebant gustum gratum, manna edentes, et cucumeres quærentes: non habebant olfactum purum, unguento Dominico diabolicum foetorem præferentes: non habebant auditum purum, draconis sibilos, non propheticos sonos consulentes: non habebant tactum bene operantem, idola pro diis habentes, et Deum vivum contemnentem. Attamen in carne præsens Dominus Christus, sensuum factor, et creaturarum conditor, eadem opera corporearum ægrotudinum, et voluntariorum lapsuum emendationem curabat. Ille enim, de quo agimus, paralyticus dupliciter flagellabatur: corpus dissolvebatur morbo, et anima peccatis vulnerata erat. Ideo Dominus, atriisque morbi medicus, et corpus firmat et spiritum illuminat; ac corpus lectum ferre jussit, animam virtutem gestare præcepit. Quid enim? Videns Dominus jacentem hunc paralyticum, dixit ei, ut vos omnes scitis, *Vis sanus fieri?* Sed hic statim Judæi Dominum reprehendunt dicentes: Si Deus esset Christus, cur interrogaret paralyticum: *Vis sanus fieri?* Morbo detinebatur, triginta et octo annos habebat in infirmitate, ad piscinam expectabat, ut morbum deponeret, et interrogat illum, *Vis sanus fieri?* quis ille Deus qui interrogat? Audi qui contradicis: hic Dominus non ut ignorans interrogat, sed ut omnino volens curationem largiri. Si corporis tantum infirmitas fuisset, non dixisset Dominus paralytico, *Vis sanus fieri?* sciens ipsum omnino velle; sed quia anima quoque morbis laborabat, ideo paralyticum interrogat, *Vis sanus fieri?* id est, Cave ne ultra pecces. *Vis sanus fieri?* da consensus, et accipe medelam, quia nihil per necessitatem suscipio. Ego enim sum, qui a multis annis per prophetam clamavi: *Si volueritis et audieritis me, bona terra comedetis; si vero nolueritis nec audieritis, gladius vos absundet (Isai. 1. 49. 20).* Quia ergo liberi arbitrii animal est homo, et paralyticus anima dissolutus erat, ideo Dominus, ne illi medelam mercede vacuum præberet, interrogat illum, dicens: Peto consensus, *Vis sanus fieri?* De corporeis morbis non interrogat Dominus, *Vis sanus fieri?* ut neque hæmorrhoidis, neque leprosum, neque duos cæcos interrogavit: ubi vero animæ morbum videt, statim interrogat, ut consensus accipiat; nisi vero accipiat, medelam non affert. Interrogare poterit quispiam, Quid ergo? duo quoque cæci an peccatorum notam habebant, quia illos quoque interrogavit Dominus. *Quid vultis ut faciam vobis (Matth. 20. 32)?* num illi quoque in peccatis erant? Audi qui contradicis: illi quoque duo cæci in Evangelii memorati, cæci erant corporeis oculis et animæ visu. Non clare videbant circa Dominum, non habebant perfectam notitiam, dubitabant circa confessionem: ideo Dominus medelam differt, ut fidem roboraret. Sed contra dixeris: Cur cæcos damnas? fideles erant viri. Annon ubi audierunt Dominum transire, clamaverunt dicentes, *Miserere nostri, Domine, fili David?* quomodo ergo peccatore erant qui tali voce clamarent? Audi qui contradicis: ob hanc vocem, quam primo protulerunt, medelæ dilationem Dominus attulit: quia rogantes dicebant, *Miserere nostri, fili David.* Quis filius David tantam virtutem exhibeat, et tanta miracula edat? Speciosus erat Absalon, sed parricida; desiderabilis Amnon, sed sororem suam violavit; sapiens Salomon, sed in fine lapsus est. Quia ergo ut ad filium Davida accedebant, nec Deum potentem esse putabant; peritum medicum, non Deum gloriosum, clamantibus

cæcis, *Miserere nostri, fili David,* non respondit eis, ut fidem illis augeri curaret. Ideo per dilationem illam cæci mente sunt illuminati. Et paulo post, ut vidit illos Dominus mente illuminatos fidei luminare accepisse, interrogat illos, dicens: *Creditis, quod possim hoc facere?* Quid ergo cæci? Proficientes dicunt, *Etiam, Domine (Matth. 9. 28).* Non ultra dixerunt, *Etiam, fili David;* sed, *Etiam, Domine.* In mentem revocarunt dilationem; ideo statim confessionem emittunt dicentes, *Etiam, Domine,* credimus quod hoc possis facere. Deinde ut ostendat Dominus ipsos in fide profecisse, respondit, *Secundum fidem vestram fiat vobis.* Itaque si non in fide profecissent, visum non recepissent. Ideo Dominus quia paralyticus magis in anima peccatis æger, interrogat illum dicens, *Vis sanus fieri?* id est, Si accipias medelam, ne rursus in paria incidas. *Vis sanus fieri?* Paralyticus vero, nesciens quis esset is qui loquebatur, Domino respondit, *Volo sanus fieri. Bene interrogasti an velim; non enim ultra volo. Dum multum vellem, nihil perfeci. Quid tandem? volo id quod non accipio, volo sanus fieri. In lecto senui, sepulcrum loquax sum, vivens mortuus sum, nihil novum post mortem exspecto: in juramentum me omnes assumunt, triginta et octo annis juxta piscinam vitam ago, et nemo mei miseretur. Venditur donum: illud cauponatur Pharisæi: unus quotannis mundatur; et cum oporteret primum præferri, qui opulentior est præponitur. Piscina non discernit: injusta hæc sunt, an erit unquam inspectio justa, ut non cauponentur donum, sed omnibus copiose tribuatur? Tum Dominus paralytico: Cur ea quæ uno in loco sunt ratiocinio jungere tentas? an mihi ut ignorantem loqueri? Piscinæ sum dominus, et quæ sunt nesciam? Novi Judæorum negotiationem: ideo adveni, ut piscinam mutem. Nunc illam abrogo, et baptismatis piscinam aperio: in hac unus positus mundatur, in illa innumeri quotidie regenerantur; in hanc angelum misi, in illam ego angelorum Creator descendi. Ideo ad rem quæsitam responde, *Vis sanus fieri?* id est, Credis me, qui loquor tibi, hoc facere posse? Paralyticus vero paulum erectus, et potentiam Domini agnoscens, consuetudine adhuc detentus, respondit ea dicens quæ vos scitis: *Etiam, Domine: sed hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, me injiciat in piscinam: dum autem venio ego, alius ante me descendit.* Tum Dominus paralytico: Quid assumis, paralytice? sufficit tibi ut me Dominum agnoscas. Ne multa imagineris, ne turbatam piscinam aquam respicias. Turbata sunt Judaica: fontis meæ ogdoadem habeto. Scio quid postules: etiamsi enim hominem non habeas, adsum tibi Deus incarnatus. Idcirco audi me, *Surgens tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam. Exaspera Judæos, percelle dæmonas, in tumum redige contradicentes, certiores fac eos qui accurrunt, solve sabbati otium, contradicito, lectum custodito. His auditis paralyticus, morbo statim per Domini verbum deposito, jussum implevit, et lectum portavit; ac Judæos cohibere volentes ob sabbatum, ac dicentes, *Non licet tibi tollere grabatum, quia sabbatum est (Joan. 5. 10),* refellebat, ut jubentis mandatum complens, dicens illis: *Qui me sanum fecit, ille mihi præcepit, Tolle grabatum tuum, et ambula.* Iniquis vero Judæis Dominum accusantibus et interrogantibus, quis sanasset, quis jussisset tollere grabatum, et canum instar latrantibus contra medicum; qui sanatus fuerat martyr instar concertabat contra sanguinarios illos. Invenit autem rursus postea illum Dominus, et dicit illi: *Ecce sanus factus es: noli amplius peccare, ne tibi quid deterius contingat (Id. v. 14).* Viden, dilecte, quod propter peccata sua tandiu in infirmitate detentus fuerit? Convertamur itaque et nos, ut a temporaneo supplicio liberemur, et æternam gehennam fugiamus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum, Amen.**

κείνηται. Ὑπὸ γὰρ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς Πεντηκοστῆς μεσολαβουμένη, τὴν ἀνάστασιν ὑπέδειξε, τὴν Πεντηκοστὴν δακτυλοδεικτεῖ, τὴν Ἀνάληψιν σαλπίζει. Τίς οὖν ἢ πᾶσα τοῦ παραλύτου πραγματεία, γνωρίζεται; Εὐαγγέλιος δύο τυφλοὶ, οὕτως διὰ πάντων τῆς πνευματικῆς ὠφελείας τὴν ἐνθὴκην καρπώσθησθε. Φέρετε μνήμην πάντως τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου βουόντος. *Μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀνέβη ὁ Ἰησοῦς εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἦν δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις κολυμβήθρα, ἢ ἐπιλωρομένη Ἑβραϊστὶ, Βηθεσδα, πέντε στοαὶς ἔχουσα. Ἐν ταύταις κατέκειτο πλῆθος πολλὸν τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν. Ἦν δὲ τις ἀνθρώπος ἐκεῖ τριμνηστιακῶς ἔτη ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ. Τούτου ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς, ὅ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως, καὶ γινούς διτι πολλὴν ἦδη χρόνον ἔχει, λέγει αὐτῷ· Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι; Ὁ τῆς τοῦ Κυρίου ἀκρονοῦντος θεραπείας! οὐκ ἐδέχεται παρακληθῆναι ὑπὸ τῶν ἀρρώστων· αὐτὸς ἐπέγει εαυτὸν πρὸς τοὺς πάγοντας. Ἥλιος γὰρ ὢν δικαιοσύνης, ἐπὶ πάντας ἀπλοὶ τῆν ἀκρίβειαν τῆς εὐεργεσίας. Ἦν δὲ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρᾳ ἢ ἐπιλωρομένη Ἑβραϊστὶ Βηθεσδα, πέντε στοαὶς ἔχουσα· ἐν ταύτῃ κατέκειτο πλῆθος πολλὸν τῶν ἀσθενούντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν. Σύμβολον τοῦτο τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρρώστιας; αἱ πέντε στοαὶ, αἵτινες ἐπεπλήρωτον τὸν ἀρρώστων. Καὶ γὰρ ἀρρώσται ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς διὰ τῶν πέντε ἀσθημάτων, ὁράσεως, ἀσπρησεως, γεύσεως, ἀκοῆς, ἀφῆς. Διὰ πάντων ἠρρώστων οἱ Ἰουδαῖοι παῖδες· οὐκ εἶχον καθαρὸν ὄφθαλμόν, ὀρνῶντες τὰ ἔσθια καὶ παρορνῶντες· οὐκ εἶχον γεῦσιν εὐχάριστον, μάννα τρώγοντες, καὶ σικυοὺς ἐπιζητοῦντες· οὐκ εἶχον ἀσπρησιν ἐλικρινῆ, τοῦ Δεσποτικοῦ μύρου τὴν διαβολικὴν δύσωδιαν προκρίναντες· οὐκ εἶχον ἀκοήν καθαρὴν, τῶν δρακονταίων συριγμάτων, καὶ οὐ προφητικῶν κατηχημάτων τυθόμενοι· οὐκ εἶχον τὴν ἀφῆν συνεργητικὴν, εἰδῶλα θεολογοῦντες, καὶ τοῦ ζῶντος Θεοῦ καταφρονούντες. Ἄλλ' ὁμοῦ ἐπιδημήσας τῇ ἐνσάρκῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, ὁ Δεσπότης Χριστὸς, ὁ καὶ τῶν αἰσθησῶν ποιητὴς, καὶ τῶν κτισμάτων δημιουργός, ἐν ταύτῃ καὶ τῶν σωματικῶν παθῶν καὶ τῶν προαιρετικῶν πταισμάτων τὴν διόρθωσιν ἐποίησθε. Οὗτος γὰρ ὁ προκείμενος παράλυτος διπλῆν ἐπέφερετο τὴν μάστιγα· τὸ μὲν σῶμα τῇ νόσῳ διελύετο, τὴν δὲ ψυχὴν ταῖς ἀμαρτίαις ἐξήθρωτο. Διὰ καὶ ὁ Κύριος ὁ τῶν ἑκατέρων ἰατρὸς, καὶ τὸ σῶμα συσφιγγεῖ, καὶ τὸ πνεῦμα φωτίζει· καὶ τῷ μὲν σῶματι τὴν κλίνην φέρει ἐκέλευε, τῇ δὲ ψυχῇ τὴν ἀρετὴν βαστάζειν ἐπέτρεπε. [836] Τί γάρ; Ἰδὼν ὁ Κύριος κείμενον τοῦτον τὸν παράλυτον, ἔρη πρὸς αὐτόν, καθὼς οἴδατε πάντες σαφῶς· *Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι;* Ἄλλ' ἐνταῦθα εὐθέως ἐπιλαμβάνονται οἱ Ἰουδαῖοι παῖδες τῷ Κυρίῳ λέγοντες· *Εἰ Θεὸς ἦν ὁ Χριστὸς, πῶς ἐπερωτᾷ τὸν παράλυτον, θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι;* Τῇ νόσῳ συνείχετο, τριάκοντα καὶ ὀκτώ ἔτη εἶχεν ἐν τῇ ἀρρώστια· τῇ κολυμβήθρᾳ παρέμενεν, ἵνα τὸ πάθος ἀπορρίψῃται, καὶ ἐπερωτᾷ τοῦτον· *Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι;* ποῖος Θεὸς ὁ ἐρωτῶν; Ἄκουε ὁ ἀντιλέγων· Ἐνταῦθα ὁ Κύριος, οὐχ ὡς ἀγνοῦν ἐπερωτᾷ, ἀλλ' ὡς διὰ πάντων τὴν διόρθωσιν βουλόμενος χαρίζασθαι. Εἰ τοῦ σώματος μόνου ἢ ἀσθένεια ἦν, οὐκ ἂν ἔλεγεν ὁ Κύριος πρὸς τὸν παράλυτον· *Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι;* εἰδὼς ὅτι θέλει ὁ θέλει· ἀλλ' ἐπειδὴ ψυχικῶν πταισμάτων ἦν ὀλίσημα, τοῦτου ἕνεκεν ἐπερωτᾷ τὸν παράλυτον, λέγων· *Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι;* τούτεστι, Παραφύλαττε ἀπὸ τοῦ λοιποῦ μὴ ἀμαρτάνειν. *Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι;* ὁδὸς τὴν συγκατάθεσιν, καὶ λάβε τὴν ἰασιν· ἐπειδὴ οὐδὲν ἀνάγκη μετέρχομαι. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ διὰ τοῦ Προφήτου βοήσας ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων· *Ἐγὼ θέλητε, καὶ εἰσακουσθήτε μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακουσθήτε μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεσται.* Ἐπεὶ οὖν αὐτεξούσιον ζῶον ὁ ἀνθρώπος, καὶ ψυχικῶς ὁ παράλυτος ἦν διαλελυμένος, τοῦτου ἕνεκεν ὁ Κύριος, ἵνα μὴ ἀμισθον αὐτῷ τὴν θεραπείαν παράσχη, ἐπερωτᾷ τοῦτον, λέγων· Αἰτῶ τὴν συγκατάθεσιν· *Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι;* Ἐπὶ τῶν σωματικῶν παθῶν οὐδ' ὄλιως ἐπερωτᾷ ὁ Κύριος· *Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι;* ὡς οὐτε τὴν αἰμωροῦσαν, οὐτε τὸν λεπρὸν, οὐτε τοὺς δύο τυφλοὺς ἐπηρώτησεν. Ὅπου γὰρ ψυχικὸν ἴδῃ πάθος, εὐθέως ἐπερωτᾷ, συγκατάθεσιν δέξασθαι βουλόμενος· εἰ μὴ δέξηται· συγκατάθεσιν, ἰασιν οὐ παρέχει. Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα· Τί οὖν; καὶ*

οἱ τυφλοὶ ἀμαρτιῶν ἔφερον γνωρίσμα, ὅτι κἀκείνους ἐπηρώτησεν ὁ Κύριος λέγων, *Τί θέλητε ἵνα ποιήσω ὑμῖν;* μὴ κἀκείνοι ἀμαρτίας ἐπεφέροντο; Ἄκουε ὁ ἀντιλέγων· Κἀκείνοι οἱ ἀναγεγραμμένοι ἐν τοῖς βίβλοις Εὐαγγέλιος δύο τυφλοὶ, συνετυφλοῦντο τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τὸ ψυχικὸν βλέμμα· οὐκ ὤψυδόντων περὶ τὸν Κύριον, οὐκ εἶχον τελείαν τὴν γνώσιν, ἀμφέβαλλον περὶ τὴν ὁμολογίαν. Διὰ καὶ ὁ Κύριος ὑπερτίθεται τὴν ἰασιν, ἵνα κρατῆται τὴν πίστιν. Ἔστι δὲ πάντως εἰπεῖν τινα· Καταφροῦσιν τῶν τυφλῶν; πιστοὶ ἦσαν οἱ ἄνδρες· Οὐχὶ μόνον ἤκουσαν ὅτι ὁ Κύριος παροδεύει, καὶ ἐδόθησαν λέγοντες· *Ἐλέησον ἡμᾶς, Κύριε υἱὲ Δαυὶδ.* Πῶς τοῖνυν ἀμαρτωλοὶ οἱ ταύτην τὴν φωνὴν βοήσαντες; Ἄκουε ἀντιλέγων· Διὰ ταύτην τὴν φωνὴν ἦν πρῶτον ἐρρήξαν, καὶ τὴν ὑπέρθεσιν ὁ Κύριος τῆς ἰάσεως ἐποίησθε· ἐπειδὴ παρακαλοῦντες ἔλεγον· *Ἐλέησον ἡμᾶς, υἱὲ Δαυὶδ.* Ποῖος υἱὸς Δαυὶδ τοσαύτην δύναμιν παρέχει, ἢ τοσαύτας θαυματουργίας; Ὁραῖος ὁ Ἄβελσαλὼμ, ἀλλὰ πατροκτόνος ἐφάτη· ποθητὸς ὁ Ἀμύων, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν διέφθερε· σοφὸς ὁ Σολομῶν, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος ὠλίσησεν. Ἐπεὶ οὖν ὡς υἱὸς Δαυὶδ προσήλθον, καὶ οὐχὶ Θεὸν κραταῖον δοκοῦντες αὐτόν, καὶ ἐπιστήμονα ἱατρὸν, οὐχὶ δὲ ἐνδοξον Θεὸν, βουόντων τῶν τυφλῶν, *Ἐλέησον ἡμᾶς, υἱὲ Δαυὶδ,* οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς ἀπόκρισιν, ἵνα τὴν πίστιν αὐτῶν προκόψαι παρασκευάσῃ. Διὰ τὴν ὑπέρθεσιν οἱ τυφλοὶ δεξάμενοι, κατὰ ψυχὴν ἐφωτίστησαν. Καὶ μετ' ὀλίγον, ὡς οἶδεν αὐτοὺς ὁ Κύριος, ὅτι κατὰ ψυχὴν ἐφωτίστησαν, καὶ ἐδέξαντο τὸν φωστῆρα τῆς πίστεως, ἐπερωτᾷ λέγων αὐτοῖς· *Πιστεύετε διτι δύναμαι τοῦτο ποιῆσαι;* Τί οὖν οἱ τυφλοὶ; Προκόψαντες, φασί· *Ναί, Κύριε.* Οὐκ εἶτι εἶπον, *Ναί, υἱὲ Δαυὶδ· ἀλλὰ, Ναί, Κύριε.* Ὑπεμνήσθησαν τῆς ἀναβολῆς διὰ παρακτῆν τὴν ὁμολογίαν ποιοῦνται λέγοντες· *Ναί, Κύριε,* πιστεύομεν ὅτι δύνασαι τοῦτο ποιῆσαι. Εἶτα δεκνύς ὁ Κύριος, ὅτι τῇ πίστει προέκοψαν, ἀπεκρίνατο λέγων· *Κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γενηθήτω ὑμῖν.* Ἡ εἰ μὴ προέκοψαν τῇ πίστει, τὸ βλέπειν οὐκ ἔδωκεν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ὁ Κύριος, ἐπειδὴ ὁ παράλυτος μᾶλλον ψυχικῶς ἦν ἐξηθρωμένος τῇ τῶν ἀμαρτημάτων καταφθορᾷ, ἐπερωτᾷ τοῦτον λέγων· *Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι;* τούτεστιν, Ἐὰν δέξῃ τὴν ἰασιν, μὴ μέλλῃς πάλιν τὰ αὐτὰ μετέρχεσθαι. *Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι;* Ὁ δὲ παράλυτος μὴ εἰδὼς εἶτι τίς ἐστὶν ὁ λαλῶν, ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν [837] Κύριον λέγων· *Θέλω ὑγιῆς γενέσθαι.* Καλῶς ἐπηρώτησας εἰ θέλω· οὐκέτι γὰρ θέλω πολλοστὸν θελήσας, οὐδὲν ἔγνυσα. Τί λοιπόν; θέλω δὲ οὐ λαμβάνω, θέλω ὑγιῆς γενέσθαι. Κατεγήρασα τῇ κλίνῃ, τάφος εἰμι πολὺλάλος, τέθνηκα ζῶν, οὐδὲν καινότερον μετὰ θάνατον ὑπομένειν μέλλω· ὄρκον με πάντες λαμβάνουσι. Τριάκοντα καὶ ὀκτώ ἔτη παρασιτεύω τῇ κολυμβήθρᾳ, καὶ οὐδεὶς συμπαθεῖ. Πιπράσκειται τὸ διαπρον, καπιλευοῦσιν αὐτὸ Φαρισαῖοι παῖδες. Εἰς τῷ ἐνιαυτῷ καθάϊρεται· καὶ δέον τὸν πρῶτον προτιμᾶσθαι, ὁ εὐπορώτερος τοῖνυν προκρίνεται. Ἀκριτος ἢ κολυμβήθρα· ἀδικα τὰ παρόντα. Ἄρα εἶσθε ποτὲ ἐπισκοπῆτις δικαία, ἵνα μὴ τὸ ἔμρον καπηλεύηται, ἀλλὰ πᾶσιν ἀεθλῶνς διδῶνται; Ὁ δὲ Κύριος πρὸς τὸν παράλυτον· *Τί ἐν ἐνὶ τότῳ κατακείμενα πελάεις τῇ λογισμῷ; ὡς ἀγνοοῦντί μοι διαλέγη;* Τῆς κολυμβήθρας δεσπόζω, καὶ οὐκ οἶδα τὰ γινόμενα; Ἐγνων τὴν τῶν Ἰουδαίων πραγματείαν. Διὰ τοῦτο παρεγενόμενος ἀναλλάξαι τὴν κολυμβήθραν· καὶ νῦν ταύτην παύω, καὶ τὴν του βαπτίσματος ἀνοίγω. Ἐν ταύτῃ εἰς κάθετος καθάϊρεται· ἐκεῖ ἀναρίθμητοι καθ' ἑκάστην ἀναγεννηθῆσονται· ἐν ταύτῃ ἄγγελον ἀπέστειλα· ἐν ἐκείνῃ ἐγὼ ὁ τῶν ἀγγέλων Ποιητὴς κατηγήθον. Διὰ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίθητι· *Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι;* τούτεστι, Πιστεύεις ὅτι ἐν ταύτοις ἵνατός εἰμι ὁ λαλῶν σοι; Ὁ δὲ παράλυτος μὴ μὲν ἀνανεύσας, καὶ τὴν δεσποτείαν τοῦ Κυρίου γνωρίζας, τῇ συνθεῖσθαι δὲ εἶτι συνεχόμενος, ἀπεκρίνατο λέγων, ἀπερίστε σαφῶς γινώσκοντες· *Ναί, Κύριε· ἀνθρώπων δὲ οὐκ ἔχω, ἵν' ὅταν ταριχθῇ τὸ ὕδωρ, βάλῃ με εἰς τὴν κολυμβήθραν· ἐν ᾧ δὲ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλος πρὶ ἐμοῦ καταβαίνει.* Ὁ δὲ Κύριος πρὸς τὸν παράλυτον· *Τί λαμβάνεις; παράλυτε; ἀρκεῖ σοι τοῦ γνωρίζαι με Κύριον. Μὴ φαντάζου περὶ πολλὰ, μὴ εἰς τὴν ταραχὴν τῆς κολυμβήθρας ἀφόρα. Τετάρταται τὰ Ἰουδαῖα· τῆς ἐμῆς πηγῆς τὴν ὁδοῦδα ἔχε. Ἄ ἐπισήτεις οἶδα. Εἰ γὰρ καὶ ἀνθρώπων οὐκ ἔχεις, ἀλλὰ παρῆσθηκά σοι ὁ ἐνανθρώπησας Θεός. Διὰ ἀκουσῶν μου, καὶ Ἐγερθεῖς ἔμρον τῆ*

κράδδατον σου, και ύπαγε εις τον οίκον σου. Δρι-
μυζον Ιουδαίους, θάμβησον δαίμονα, κάπνισον αντι-
λέγοντας, πληροφόρησον τους προστρέχοντας, λύσον
την του σαββάτου άργιαν, αντί δικολόγου την κλίνη φύ-
λαττε. Ταύτα άκούσας ο παράλυτος, και τὸ πάθος,
παρρηχημα αποθέμενος τῷ του Κυρίου λόγω, τὸ πρόσ-
ταγμα ἐπλήρου, και την κλίνην ἐβάσταξε· και τούς
Ιουδαίους κωλύσαι θέλοντας διά τὸ σάββατον, και λέ-
γοντας· Οὐκ ἐξεστὶ σοι ἄραι τὸν κράδδατον, ὅτι
σάββατόν ἐστιν, ἀπεσόβει, ὡς πρόσταγμα πληρίων του
κελεύοντος, λέγων πρὸς αὐτούς· Ὁ ποιήσας με ὑγιή,
ἐκεῖνός μοι εἶπεν· Ἄρον τὸν κράδδατόν σου και πε-
ριπάτει. Τῶν δὲ ἀνόμων Ιουδαίων αἰτιωμένων τὸν Κύ-

ριον, και ἐρωτώντων, τίς ἐστιν ὁ ἰασάμενος, και προ-
σάξας αὐτῷ ἄραι τὸν κράδδατον, και δίκην κυνῶν ὑλα-
κτούμενων κατὰ του θεραπευκός, ἐνέμεινεν ὁ ἰαθής
μαρτυρικῶς ἀγωνισάμενος κατὰ τῶν μαιφόνων. Εὐ-
ρίσκει αὐτὸν μετὰ ταῦτα πάλιν ὁ Κύριος, και λέγει·
αὐτῷ· Ἴδε, ὑγιής γέγονας· μηκέτι ἀμαρτανε. Ἰνυ
μη χεῖρόν τι σοι γένηται. Ὅρα, ἀγαπητέ, ὅτι διά τίς
ἀμαρτίας τοσούτον χρόνον τῆ ἀσθενεία κατείχετο; Ἐπι-
στρέψωμεν τοῖνον και ἡμεῖς, ὅπως και τῆς προσκαίρω
ταύτης κολάσεως βυσθωμεν, και τῆς αἰωνίου γέννης
ἐκφυγῶμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. ἦ ἡ
δόξα και τὸ κράτος, εις τούς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.
Ἀμήν.

Εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιον, εις τὴν δραχημῆν, [838] και εις τὸ, ε Ἀνθρωπός τις εἶχε δύο υἱούς. »

Πάλιν οἱ κλόποι Χριστοῦ ἄπαυστον νῆμα τῆς ἀγάπης
μέλιμα βλαστάνουσι· πάλιν ἡ του Χριστοῦ λαμπαδοῦχος
σοφία ἀφασα λύχον, και ἐπὶ τὴν λυχνίαν του σταυροῦ
ἐπιθεῖσα, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην δαδουχεῖ πρὸς εὐσέ-
θειαν. Τούτῳ τῷ λύχνῳ χρησαμένη ἡ του Θεοῦ σοφία,
τὴν μίαν τῶν δραχημῶν ἀπολωλυίαν ζητήσασα, και εὐ-
ραμένη, ταῖς ἐννεα δραχημαῖς τῶν ἀγγέλων συνέζευξε.
Τίς δὲ ἂν εἴη ἡ γυνὴ ἡ ἔχουσα τὰς δέκα δραχμάς, ἀνα-
γκαστὸν, ἀγαπητοί, εἰπεῖν. Αὕτη ἐστὶν ἡ του Θεοῦ σο-
φία, ἔχουσα τὰς δέκα δραχμάς. Ποίας; Ψήφισον· ἀγ-
γέλους, ἀρχαγγέλους, Ἀρχάς, Ἐξουσίας, Δυνάμεις, Θρό-
νους, Κυριότητας, Χερουδὶμ, Σεραφίμ, και Ἀδάμ τὸν
πρωτόπλαστον. Ταύτην τὴν δραχημὴν του Ἀδάμ ὑπὸ τῶν
τοῦ διαβόλου κακίας· ἐκθροσκηθεῖσαν, και εἰς τόνδε τὸν
βυθὸν του βίου καθελκυσθεῖσαν, και ταῖς πολυφθόγγους
ἡθοναῖς τῶν ἀμαρτημάτων χωσθεῖσαν, ἐλθοῦσα ἡ του
Θεοῦ σοφία ἀνεύρατο. Πῶς εὐρατο, ἀγαπητοί; Ἦλθεν
ἐξ οὐρανῶν, λαμβάνει τὸν ὀστράκινον λύχνον του σώμα-
τος, ἀπτεῖ τῷ φωτὶ τῆς θεότητος, ἐπιτίθησι τῇ λυχνίᾳ
του σταυροῦ, ζητεῖ τὴν δραχημὴν, εἰς τὴν αὐλήν και τῶν
ἀγγέλων νομὴν ἐμάνδρευσεναὐτήν. Ἄλλ' ἴσως ἐροῦσι τινες
τῶν ἐνθάδε ἐστῶτων, οἵτινες μετὰ τὸ βάπτισμα ἡμαρ-
των, λέγοντες· Τί πρὸς ἡμᾶς, εἰ Ἀδάμ ἐσώθη; πῶς
ἡμεῖς ἐλεθῶμεν; πῶς σωθῶμεν, ὅτι μετὰ τὸ βάπτισμα
ἠνομήσαμεν; Πρὸς οὓς λέγομεν· Οἱ τοιοῦτοι, μὴ φο-
θεῖσθε, μὴ φοβεῖσθε, μὴ ταράσσεσθε, μὴ ἀθυμεῖτε· οὐ
γὰρ πρὸ μὲν του Ἀδάμ ἐμέλησε τῷ Θεῷ, ὑμῶν δὲ κατ-
εφρόνησεν· ἀλλ' ἐκεῖνω μὲν εἰ ἐγένετο γυνὴ ἔχουσα
δραχμάς δέκα, σοὶ δὲ γίνεται πατήρ εὐσπλαγχνος, ἔχων
δύο υἱούς, και τὴν πεπλανημένην πάλιν ἐναγκαλιζόμε-
νος. Τοῖς γὰρ πᾶσι τὰ πάντα γέγονεν, ἵνα τούς πάντας
κερδήσῃ. Ἀρτίως ἠκούσαμεν του Εὐαγγελίου λέγοντος·
Ἀνθρωπός τις εἶχε δύο υἱούς· και προσελθὼν ὁ
νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρὶ εἶπε· Πάτερ, δός μοι
τὴν οὐσίαν. Ὁ δὲ διείλεν αὐτοῖς τὸν βίον. Καὶ οὐ
μετὰ πολλὰς ἡμέρας συναγαγὼν ἅπαντα ὁ νεώτε-
ρος υἱὸς ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακρὰν· κακεῖ
ἀνήλωσε τὸν βίον αὐτοῦ, ὡς ἀσώτως. Δαπανήσαν-
τος δὲ αὐτοῦ πάντα, ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὸς κατὰ
τὴν χώραν ἐκεῖνην· και προσῆλθεν ἐπὶ τῶν πολι-
τῶν, και πέμπει αὐτὸν ὁ πολίτης εἰς ἀγρούς βό-
σκειν χοίρους. Καὶ ἐπεθύμει ἡμίσει τὴν κοιλίαν
αὐτοῦ ἀπὸ τῶν κερατίων ὡς ἡμίονοι οἱ χοῖροι· και
οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ. Εἰς ἐαυτὸν δὲ ἐνόμενος ἐφη·
Πόσοι νῦν μίσθιοι παρὰ τῷ πατρὶ μου ἄρων περισ-
σύνουσιν, ἐγὼ δὲ ὡδε λιμῷ ἀπόλλυμαι; Ἀναστῆς
πορεύσομαι πρὸς τὸν πατέρα μου· και ἐρῶ αὐτῷ·
Πάτερ, ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανόν, και ἐνώπιόν σου,
και οὐκ ἐτι εἰμι ἄξιος κληθῆναι υἱός σου· ποίη-
σόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Τούτου δὲ τὸν
νοῦν οὐκ ἐξω δεῖ περιζητεῖν, ἀλλ' ἐν ἡμῖν αὐτοῖς. Διὰ
γὰρ ἡμᾶς εἰρηνται αἱ παραβολαὶ, και εἰ ἡμᾶς ἀναγι-
νώσκοντα, ἵνα μηδεὶς ἐαυτὸν ἀπελπίσῃ, κἂν σφόδρα
ἀμαρτωλὸς τυγχάνῃ· ἀλλὰ προσέλθῃ τῷ Θεῷ μετανοῶν
και ζητῶν παρ' αὐτοῦ ἱλασμόν, μάλιστα εἰ τις ὑμῶν,
διὰ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν Κύριον γέγονε του Θεοῦ
υἱός. Ὅσον γὰρ ἐδέξαντο αὐτὸν, φησὶν, ἔδωκεν αὐ-
τοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Εἰ τις οὖν ὑμῶν
διὰ τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν πίστεως γέγονεν αὐτοῦ
υἱός, και ἐμακρύνθη ἀπ' αὐτοῦ, οὐ τόπου, ἀλλὰ τρόπου·
εἰ τινος ἦψατο ὁ λιμὸς, οὐ του κοινου ἄρτου, ἀλλὰ του
ἐπουρανίου (Ἄρτον γὰρ, φησὶν, οὐρανῶν ἔδωκεν
αὐτοῖς· ἄρτον ἀγγέλων ἐφωγεν ἄνθρωπος)· καταλι-
πέτω τὰς μακρῶτας· ἡθοναῖς χοῖρος ἐοικυῖας, και μη-

ἐτι ἐπιθυμῶτω κεράτια ἐσθίειν. Τί ἐστι τὰ κεράτια;
Ἐύλοιο καρπός. Τὰ κεράτια τῆ ἀμαρτία ἀπέικασται·
ὡσπερ γὰρ τὰ κεράτια παρὰ τὴν ἀρχὴν τῆς γένεσεως
γλυκαίνει, [839] μετὰ δὲ τὴν γένεσιν τραχύνει τὸν γά-
ρυγγα· οὕτω και ἡ ἀμαρτία ἐν μὲν τῇ ἀρχῇ τῆς γένε-
σεως ἐστι γλυκεία, μετὰ δὲ τὴν γένεσιν τραχεῖα. Καὶ
τούτῳ ἐστι τὸ λεγόμενον ὑπὸ του ερτοῦ Σολομώντος·
Μὴ πρόσσεγε φουίλη γυναικί. Μέλι γὰρ ἀποστᾶται
ἀπὸ χυλίων γυναικὸς πόρνης, ἡ πρὸς καιρὸν λι-
κύνει σὸν φάρυγγα, ὕστερον δὲ καιρότερον χολήν
ἐδρίσκειται, και ἠκορημέτρον μάλλον μαχαίρας ἐπι-
στόμου. Εἰ τινος ἦψατο λιμὸς του ἄρτου του οὐρανῶν,
προσελθέτω, ζητεῖτω. Πᾶς γὰρ ὁ ζητῶν εὐρίσκει, και
ὁ υἱτῶν λαμβάνει, και τῷ κρούοντι ἀνοίγεται. Κρούσον
τῆς μετανοίας τὴν θύραν τοῖς ἀλαλήτοις σου
στεναγμοῖς· μὴ φοβηθῆς αὐτήν, οὐκ ἐστι σου ζήτη·
θύρα· ὑπὲρ σου ἀπέθανε. Κἂν εἴπῃς ἐν σεαυτῷ· Τίς
ἐστίν; ἀποκρίνεται σοι Χριστὸς και λέγει· Ἐγὼ εἰμι
ἡ θύρα τῶν προβάτων. Εἰπέ και σὺ· Ἥμαρτον εἰς
τὸν οὐρανόν και ἐνώπιόν σου. Εἰ τις τὸν οὐρανῶν
βάπτισμα λαβὼν ἡμαρτεν, εἰς οὐρανὸν ἡμαρτεν. Ὁ γὰρ
πρὸ του βαπτίσματος ἀμαρτάνων, ἐν γῆ ἀμαρτάνει·
Ἰῆ γὰρ εἰ, και εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, τῷ Ἀδάμ ἐββῆν.
Εἰ τις δὲ Χριστὸν ἐνεδύσατο ἐν τῷ βαπτίσματι, οὐκ ἐτι
γῆ τυγχάνει, ἀλλ' οὐρανός· Οἶος γὰρ ὁ χοῖρος, τειεῖ-
ται και οἱ χοῖροι!· και οἶος ὁ ἐπουράνιος, τειεῖται
και οἱ ἐπουράνιοι. Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτι-
σθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Εἰ τις οὖν ἡμαρτε μετὰ
τὸ βάπτισμα, εἰς οὐρανὸν ἡμαρτε. Διὸ προσερχεῖται
και λεγέτω· Πάτερ, ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανόν και
ἐνώπιόν σου, οὐκ ἐτι εἰμι ἄξιος κληθῆναι υἱός
σου. Διὰ τί; λέγε τὴν αἰτίαν. Τὴν τῷ αἵματι Ἰησοῦ
καρδίαν μου ἐββαντισμένην, ἠδοειδώς ἀνθούσαν, ταῖς
ἡθοναῖς ἐβορβόρωσα· Οὐκ ἐτι εἰμι ἄξιος κληθῆναι
υἱός σου. Σὲ παρώξυνα, τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον παρε-
εἰκράνα, τὴν ἐξαστράπτουσαν στολήν τῆς πίστεως τῆ
ἀμαρτία ἐσπίλωσα· Οὐκ ἐτι εἰμι ἄξιος κληθῆναι
υἱός σου· ποίησόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Αἱ του
σώματός μου αἰσθησεις τῆ κραυγῆς μεθυσθεῖ-
σαι, καθάπερ παράφοροι θεραπευίδες, τὴν ἐαυτῶν ἀε-
σποιναν ψυχὴν τῇ ἀκολασίᾳ προέδωκαν· νυνὶ δὲ διὰ τῆς
νηστείας ταύτης παιδεύσας, τὴν ψυχὴν μου σωφρονίστω·
Ποίησόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Οἶδα λατὴν
τὴν πλάνην του Ἐχθροῦ, οἶδα αὐτοῦ τὰ σκελισμάτα, οἶδα
τὴν τῆς γαστριμαργίας αὐτοῦ βλοστασίαν, φεύγω
κραυγῆς, δι' ἧς λύει τούς τόνους τῆς σωφροσύνης,
διώνω τὴν νηστείαν τὴν τὸ νῆφει μοι παρέχουσαν·
Ποίησόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Ἐργάσσομαι
κάγω εἰς τὸν ἀμπελῶνά σου· περιτεμῶ κάγω τῆ δρι-
πάνῃ του Πνεύματος τῆς ἐνδοθῆς μου κατεμένης ἀμπε-
λίου λογικῆς τὰ περιττὰ κλήματα, μάλλον δὲ ἐγκλήματα·
Ποίησόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Γεωργήσω
κάγω τὸν βοτρὸν τῆς ἀγάπης γλυκύστατον· ὑπερείσω
κάγω καθάπερ χάρακας τῆ ψυχῆ μου τὰς ἐνοχίας τῷ
Κυρίῳ, ἵνα μὴ εἰς γῆν συρομένη ὑπὸ βρεφῶς συλατῶν
γῆται· Ποίησόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Εἰς
οὐρανούς αὐτὴν βλέπειν κατεργάσομαι· Ἰλικας φιλοει-
φίας αὐτὴν ἐκτείνειν παρασκευάσω, ἵνα τούς εἰς γῆν
συρομένους πένθητας ἐναγκαλιζομένην διαδοσάτῃ· Ποίη-
σόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. Δός μοι κἂν.
πάτερ, τὸ ἄροτρον του σταυροῦ ἐπὶ τῶν ὤμων· γεω-

IN EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM, IN DRACHMAM, ET IN ILLUD, HOMO QUIDAM HABEBAT DUOS FILIOS (*Luc. 15 11*).

Rursus sinus Christi percune et dulce caritatis fluentem emittit : rursus Christi illuminans sapientia lucernam accendens, et in candelabro crucis ponens, totum orbem ad pietatem illustrat. Hæc utens lucerna Dei sapientia, drachmam unam perditam querens, inventam cum novem drachmis angelorum conjunxit. Quæ vero sit mulier quæ decem drachmas habuit, necesse est, dilecti, dicere. Hæc est Dei sapientia, quæ habet decem drachmas. Quas? Numerata : angelos, archangelos, Principatus, Potestates, Virtutes, Thronos, Dominationes, Cherubim, Seraphim, et Adam protoplastum. Hanc Adami drachmam, ex diaboli nequitia avulsam, et in hoc vitæ profundum detractam, ac variis peccatorum voluptatibus demersam, veniens Dei sapientia invenit. Quomodo invenit, dilecti? Venit de cælis, accipit testaceam corporis lucernam, accendit illam luce divinitatis, imponit candelabro crucis, quærit drachmam, in autam et in angelorum pascua inducit illam. Sed fortasse dicent quidam ex adstantibus, qui post baptismum peccaverunt, Quid ad nos, si Adam servatus est? Quomodo misericordiam, quomodo salutem consequemur, qui post baptismum deliquimus? Quibus dicemus : Qui tales estis, ne timeatis, ne turbemini, ne animo deficiat : non enim ita Adam Deus curavit, ut nos contempserit. Sed si illi mulier fuit habens drachmas decem; tibi pater est misericors, habens filios duos, qui alterum errantem rursus in unis complectitur. Omnibus enim omnia factus est, ut omnes lucraretur. Modo audivimus Evangelium dicens : *Homo quidam habuit duos filios : et dixit adolescentior ex illis patri : Pater, da mihi substantiam. Et divisit illis facultates. Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose. Et postquam omnia consummavit, facta est fames valida in regione illa : et adiit unum de civibus, et misit illum civis in villam suam, ut pasceret porcos. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant, et nemo illi dabat. In se autem reversus dixit : Quot mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo? Surgam et ibo ad Patrem meum, et dicam ei : Pater, peccavi in cælum, et coram te; et non sum dignus vocari filius tuus : fac me sicut unum de mercenariis tuis (*Luc. 15. 11-19*).* Hujus loci sensus, non extra, sed in nobis ipsis querendus est. Propter nos enim dictæ sunt parabolæ et propter nos leguntur, ut nemo de seipso desperet, etiamsi admodum peccator sit, sed cum pœnitentia accedat ad Deum, et quærat ab eo propitiationem; maxime vero si quis ex vobis per fidem in Dominum factus sit filius Dei. *Quotquot autem receperunt eum, inquit, dedit eis potestatem filios Dei fieri (Joan. 1. 12)*. Si quis ergo vestrum per fidem in Dominum nostrum factus est ejus filius, et sese removit ab illo, non loco, sed moribus; si quem fames invasit, non communis panis, sed cælestis; nam ait, *Panem cæli dedit eis, panem angelorum manducavit homo (Psal. 77. 24. 25)* : molles voluptates porcis similes relinquat, nec ultra siliquæ comedere desideret. Quæ sunt siliquæ? Ligni fructus. Siliquæ sunt peccato similes : sicut enim siliquæ initio gustui sunt suaves, sed postea guttur exasperant; sic peccatum initio dulce est, post gustum vero, amarum. Et hoc est quod dicit sapiens Salomon : *Ne attendas malæ mulieri : mel enim stillat a labiis mulieris meretricis, quæ ad tempus guttur impinguat : postremo autem amarior felle invenitur, et acutior gladio ancipiti (Prov. 5. 2-4)*. Si quem incesserit lances cælestis panis, accedat, quærat, *Omnis enim qui quærit, invenit, et qui petit, accipit,*

et pulsanti aperietur (Matth. 7. 8). Pulsa pœnitentiæ januam ineffabilibus gemitibus : ne timeas illam, non est tibi extranea janua Pro te mortuus est. Si dixeris in temetipso, Quis est? respondet tibi Christus et dicit, *Ego sum ostium ovium (Joan. 10. 7)*. Dic et tu : *Peccavi in cælum et coram te*. Si quis accepto cælesti baptismo peccavit, in cælum peccavit. Qui enim ante baptismum peccat, in terram peccat : Adamo enim dictum est, *Terra es, et in terram reverteris (Gen. 3. 19)*. Si quis vero Christum induerit in baptismo, non jam terra, sed cælum est. *Qualis enim terrenus, tales terreni, et qualis cælestis, tales cælestes (1. Cor. 15. 48)*. *Quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis (Gal. 3. 27)*. Si quis ergo post baptismum peccavit, in cælum peccavit. Quare accedat et dicat : *Pater, peccavi in cælum et coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus. Quare? causam dicito : Cor meum sanguine Christi conspersum, rosæ instar florens, in voluptatum cæno demersi ; Non sum dignus vocari filius tuus. Te irritavi, Spiritum sanctum tuum exacerbavi, fulgentem stolam fidei peccato inquinavi : Jam non sum dignus vocari filius tuus. Liberatam per baptismum animam meam, et nivis instar dealbatam per illuminationem, obscuram reidrens, peccato subdidi : Jam non sum dignus vocari filius tuus ; fac me sicut unum de mercenariis tuis. Corporis mei sensus crapula inebriati, quasi variæ ancille, dominam suam animam lascivia prodidere : nunc autem per jejunium illas instituens, animam meam temperabo : Fac me sicut unum de mercenariis tuis. Novi demum erroris ducem inimicum, novi supplantationes ejus, novi immissa gula tela, fugio crapulam, per quam temperantiæ vim solvit, jejunium exerceo, quod mihi vigilantiam conciliat : Fac me sicut unum de mercenariis tuis. Operabor et ego in vinea tua, falce Spiritus amputabo interioris rationabilis vitis superfluos palmites, imo potius delicta : Fac me sicut unum de mercenariis tuis. Colam et ego vitam caritatis dulcissimam : sulciam quoque animam meam, quasi paxillis, præceptis Domini, ut ne in terram detracta a serpente diripiatur : Fac me sicut unum de mercenariis tuis. In cælum ipsam respicere curabo, palmitesque amoris fraterni expandere, ut in terram dejectos pauperes in unis assumens gestet : Fac me sicut unum de mercenariis tuis. Impono humeris meis rursus, Pater, aratrum crucis : colam sulcum animæ meæ, auferam spinosos et damnosos maligni frutices, seram in ipsa cælestia semina. Te enim superne imbrem misericordiæ mittente, sulcus animæ meæ fructum feret, aut trigesimum, aut sexagesimum, aut centesimum : Fac me sicut unum de mercenariis tuis. Ne repellas me, Pater; non enim me omnino inimicus enervavit, nec stola fidei exiit. Si enim temperantiæ meæ decorem inquinavit, at non me ita flexit, ut idola umquam colerem : te non negavi, Domine mi. Licet peccaverim in flore juventutis meæ; at nidorem idolorum conculcavi, imagines daemonum prostravi, statuas idolorum deturpavi, diabolum exsulcavi, in daemones conspui. Nunc vero ad vestigia tua procumbo, Domine Deus meus : Fac me sicut unum de mercenariis tuis. Si sic pœnitentiam egeris, si sic confessus fueris : adhuc te procul agente, accurret tibi cælestis Pater, spiritu procumbens in colum animæ tuæ, caritatis tibi jugum imponens, et jugali veritatis ligno colum cordis tui constringens; osculo solvit inimicitiam, dicitque servis suis sacerdotibus : *Ferte primam stolam. Non dicit, Ferte unam stolam, sed, Ferte primam stolam, ut ostendat primum baptismatis stolam tibi dari. Ferte illi primam stolam, et induite illum; et date annulum, signum divitiarum, et thesauri custodem, pignus gratiæ, et**

signaculum Spiritus. *Et calceamenta in pedibus ejus; id est, vestigium animæ ejus evangelii verbis firmate, ut ne rursus serpens calcaneum ejus sublingens, in pristinum peccati errorem illum retrahat. Et ferte vitulum saginatum.* Quis est hic nisi Christus, qui post baptismum dignis datur, ut ait Apostolus: *In quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Col. 2. 9)?* Afferte, manducemus et latemur. Quis ex Judæis et gentilibus credet, vitulum mactatum esse, et mundum restauratum? O vitule Virginis juvenæ, filii sacer inculi uteri! o vitule, qui occisus es, et vi-

vis, qui semper a nobis comederis, et inconsumptus manes! Quapropter, dilecti, in securum et tranquillum portum ancoram verbi nostri demittentes, et dimittamus postquam illapsus sancti Spiritus, et cocinna ejus lingua, pelagus divinarum Scripturarum trajecimus; ipse in caelestem civitatem vos deducit in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium una cum Patre sanctoque et adorando Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum Amen.

QUOD OPORTEAT EUM QUI GRATIAM QUAMLIBET SCIENTIÆ HABEAT, ILLAM EI, QUI OPUS HABERE IMPERTIRE: ET DE PRESBYTERO.

Benignus Deus genus nostrum miseratus, nullum hominem relinquit sine gratia sua: non solum enim justis dat gratiam, sed etiam peccatoribus: quia largus est, et sine personarum acceptione, ac solem suum oriri facit super justos et injustos, et vult omnes homines salvos fieri. Nec despicit peccatorem: sed illi quoque modicam dat gratiam, ut accipiens donum, dantem honoret, et gratias agens, convertensque se a via sua mala, poenitentiam agat. Si autem, accepta gratia, in iisdem malis maneat, tunc denique auferetur ab illo gratia quam accepit, et condemnabitur ad gehennam ignis, quia non novit honorem et honorantem; et impletur in illo id quod scriptum est: *Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis (Psal. 48. 13).* Novi ego homines peccatores, qui manus imposuerunt ægris, et sanaverunt eos. Verum hoc duobus fit modis; nec solum ad gratiam dantis, sed etiam ad gratiam accipientis. Nisi crederet is qui accipit, neque a justo, neque a peccatore gratiam acciperet: qui vero credit, etiam a peccatore gratiam curationis accipit. Singulis enim secundum fidem gratia datur. Etenim Dominus accedentibus dicebat: *Secundum fidem vestram fiat vobis (Math. 9. 29).* Tu crede in nomine Domini ad quem accedis, et ne hesitaveris ullo modo, et gratiam accipies: Deus enim est qui operatur. Multi presbyteri peccatores dona offerunt, nec aversatur illos Deus, sed sancto Spiritu sanctificat dona proposita: et panis quidem fit corpus Christi, et calix sit sanguis pretiosus Domini. Quidam vero opinantur se congruenter agere, quod non communicent cum quibusdam presbyteris, quod eorum nequitia sint conscii: ignorantes se potius peccare, dum boni quidpiam se agere putant. Quis enim es tu qui iudices præpositum tibi? non audisti Apostolum dicentem: *Principem populi tui non maledices (Act. 23. 5);* et rursum, *Quis es tu qui iudicas alienum servum? Domino suo stat, aut cadit: stabit autem: potens est enim Deus statuere illum (Rom. 14. 4).* Tu qui ab illo doceris et institueris, non habes potestatem judicandi et arguendi illum; ut dixit beatus Paulus apostolus: *Nolite ante tempus judicare, quoad usque veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique a Deo (1. Cor. 4. 5).* Ille habet potestatem te judicandi: qui autem illum iudicat, Dominus est. Et rursum Dominus: *Nolite judicare, ut non iudicemini (Math. 7. 1).* Tu secundum regulam honorem ipsi debitum tribuas: primitias fructuum et quæ Ecclesiæ debes dare ne desistas. Ne curiose inquiras quibus in rebus hæc insinuantur. Quod si hac in re de illo iudicare tentaveris, respice potius in vas tuum, et examina te ipsum, num quid mali habeas in conscientia tua, et num illa te damnet. Non dico ut annorum tuorum omnium opera explores, sed unius tantum diei: scrutare diligenter quomodo diem transegeris; an quempiam accusaveris, an oculus tuus in aliquo scandalizatus fuerit, an pauperem contempseris, an proximum tuum

irriseris, an quempiam percusseris. Vide annon his læseris animam tuam. Si purus sis ab his omnibus, puritatem tibi habeas; neque enim tunc etiam bonum fuerit aut presbyterum aut alium quempiam incensare. Sed ille, inquit, fornicatus est, ego vero secus. Verum tu de proximo bonis furatus es, et re pauperis rapuisti: quisque sua opera mala consideret: ne tua prætereas, dum ea quæ proximi sunt exploras. Si quis vero jam dictis non obtemperet, se linguam vertat contra presbyterum vel alium, eamdem retributionem se receptorum expectet. Si tunc hæc agens, quæ proximi sunt perquiras, dicet tui Christus, *Hypocrita, ejice primum trabem ex oculo tuo et tunc videbis eicere festucam de oculo fratris tui (Math. 7. 5).* De peccatis tuis sollicitus esto; nec de eo iudices de quo iudicandi præceptum non habes. Ceterum oportet presbyterum sic affectum esse ergo populum; primo pro illo precetur ex tota anima patrocinetur usque ad mortem injuste læsis, et animam suam pro grege ponat oportet; eos qui sunt in necessitate juvet, afflictum consoletur, injuriarum non prorsus meminerit; nam memor injuriarum presbyter quotidie peccat, injuriarum memor presbyter numquam puram emittit Deo orationem, dum nequitia est in corde ejus. Nisi reconcilieris cum proximo tuo, et nisi deponas nequitiam tuam, ne ascendas in syon thronum. Recordare hujus præcepti Domini: *Si offer munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, vade, prius reconciliare fratri tuo, et tunc veniens offer munus tuum (Math. 5. 23. 24).* Ne transgrediaris Domini præceptum, ne damneris; dolos ne mediteris; ne alium exaltes, alium deprimas. Ne divitem, quod primas sedes occupet, honores; pauperem vero, qui munera tibi offerre nequit, despicias; sed æqualitatem erga omnes servemus. Accusationem ne cito admittas; vanos rumores ne tolères; ex auditu neminem damnes; multi per invidiam et rixam criminantur. Si vero post multam perquisitionem peccantem quempiam deprehendas, ne statim illum coram omnibus redarguas, ne illi des occasionem ut neminem reveatur. Duo enim mala ex tali reprehensione eveniunt: alii enim reprehensi, turpitudinem et opprobrium non ferentes, ad aliud pejus se convertunt, et cum intempestive redarguuntur, ad laqueum et ad mortem currunt. Hujusmodi est satanas, homini suggerit ut malum perficiat; aliud etiam faciendum suggerit, et re peracta irridet eum. Probationes parat et accusatores, qui in calamitate illum criminentur, et ad insaniam vertant, ita ut turpitudinem non ferens, ad fluvios et laqueos currat. Ob hujusmodi tentationes, eum, cui Christi grex concreditus est, oportet esse mitem, ita ut cum multa cautione peccatores exquirat, et cum deprehenderit, ne statim ex Ecclesia ejiciat, ne corripiens illum satanas sibi proprium faciat. Cum autem quis a summo sacerdote ab Ecclesia ejectus fuit, illum satanas corripit, nec discedit ab eo, donec illum sibi addixerit. Non debet sacerdos frequenter excommunicare vel maledicere. Hæc cum

γῆσου τὴν ἀβλακα τῆς ψυχῆς μου, ἐξαρω̄ τὰ ἀκανθόφωρα καὶ βλαδοποιὰ τοῦ Πονηροῦ βλαστήματα, ἐπιπερω̄ αὐτῆ τὰ οὐράνια σπέρματα. Σοῦ γὰρ ἐπομβροῦτος ἀνωθεν τὸν ἔλεον, ἡ αὐλαξ τῆς ψυχῆς μου καρποφορήσει, ἡ μὲν τριάκοντα, ἡ δὲ ἐξήκοντα, ἡ δὲ ἑκατόν· *Ποίησόν με ὡς ἕνα τῶν μισθίων σου*. Μὴ ἀπίσῃς με, πάτερ· οὐ γὰρ παντελῶς με Ἐγθρὸς ἐκνευρίσας, τὴν στολὴν τῆς πίστεως ἀπέδυσεν. Εἰ γὰρ τὸ τῆς σιφροσύνης μου κάλλος ἐσπίλωσεν, ἀλλ' οὐν γε τοῖς εἰδώλοις με αὐτοῦ λατρεύει οὐδέποτε ἑκαμψε· σὲ οὐκ ἠρνησάμην, Κύριέ μου. Εἰ καὶ ἤμαρτον ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς νεότητός μου, ἀλλ' οὐν γε κνίσσαν εἰδώλων κατεπάτησα, εἰκόνας δαιμόνων κατέστρεψα, ξόανα εἰδώλων ἐξήσχηνα, διάβολον ἐνεφύσησα, δαίμοσιν ἐπέπτυσα. Νυνὶ δὲ τοῖς σοῖς ἴχνεσι προσπίπτω, ὁ Κύριός μου, καὶ ὁ Θεός μου· *Ποίησόν με ὡς ἕνα τῶν μισθίων σου*. Ἐάν οὕτω μετανοήσῃς, ἐάν οὕτως ἐξομολογήσῃς· ἐτι πόρρω σοῦ ἀπέχοντος προστρέχει ὁ οὐράνιος Πατήρ, [840] πνεύματι ἐπιπίπτων σου τῷ τραχήλῳ τῆς ψυχῆς, τὸ τῆς χάριτός σοι ζυγὸν ἐπιτιθεῖς, καὶ τῇ ζευγίῃ τῆς ἀληθείας τὸν αὐχένα τῆς καρδίας σου περισφίγγων· φιλήματι λυεῖ σου τὴν ἔγθραν, καὶ λέγει τοῖς ἐκπυτοῦ δούλοις τοῖς ἱερεῦσι· *Φέρετε τὴν πρώτην στολὴν*. Οὐκ εἶπε, Φέρετε μίαν στολὴν, ἀλλὰ, *Φέρετε τὴν πρώτην στολὴν*, ἵνα δεῖξῃ τὴν πρώτην τοῦ βαπτίσματος ἀξίαν

σοι δεδομένην. *Φέρετε αὐτῷ τὴν πρώτην στολὴν, καὶ ἐνδύσατε αὐτόν· καὶ δότε θακτύλιον*, τὸ δεῖγμα τοῦ πλούτου, τὸν τοῦ θησαυροῦ φύλακα, τὸν ἀβράδωνα τῆς χάριτος, τὴν σφραγίδα τοῦ Πνεύματος. *Καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ*· τουτέστι, τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου λόγοις τὸ ἴχνος τῆς ψυχῆς αὐτοῦ περισφίγγετε· ἵνα μὴ πάλιν ὁ ἦρις τὴν πτέραν ὑπολείψας, εἰς τὴν πύραν αὐτὸν πλάνην τῆς ἀμαρτίας κατασύρῃ. *Καὶ φέρετε τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν*. Τίς ἐστὶν οὗτος, ἢ πάντως Χριστὸς, μετὰ τὸ βάπτισμα διδόμενος τοῖς ἀξίοις, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος· *Ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς*; Φέρετε, φαργόντες εὐφρανθῶμεν. Τίς ἄρα ἐν Ἰουδαίῳ καὶ Ἑλληνιστῶν πιστεύσει, ὅτι μόσχος ἐσφάγη, καὶ κόσμος ἐστάθη; Ὁ μόσχος Παρθένου δαμάλιδος, τέκνον ἱερῆν ἀνηρότου μητρῆς! Ὁ μόσχος ὁ σφαγεὶς καὶ ζῶν, καὶ πάντοτε ὑφ' ἡμῶν ἐστειώμενος, καὶ ἀδαπάνητος μένων! Διὸ, ἀγαπητοί, εἰς τὸν εὐσταθῆ καὶ εὐδίων λιμένα τὴν ἀγκυραν τοῦ λόγου ἡμῶν χαλάσαντες, παραπέμφωμεν ἡμᾶς τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμβολῇ, καὶ τῇ εὐρύθμῳ αὐτοῦ γλώσσει διατεμόντες πέλαγος τῶν θείων Γραφῶν, εἰς οὐράνιον πόλιν· χειραγωγῆσι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ Πατρὶ, σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ προσκυνητῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ἵτι χρῆ τὸν ἔχοντα χάριν ἴδαν δῆποτε ἐπιστήμης μεταδιδόναι τῷ χριστιανῷ ἔχοντι· καὶ περὶ Πρεσβυτέρου.

Ἵτι φιλόφρονος Θεοῦ οἰκτεῖρων τὸ γένος ἡμῶν, οὐκ ἀφίησι πάντα ἀνθρώπων ἀνευ τῆς αὐτοῦ χάριτος. Οὐ γὰρ μόνον τοῖς δικαίοις δίδωσι χάριν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀμαρτωλοῖς· ἐπειδὴ ἀφθονός ἐστι, καὶ ἀπροσωπώλητος, καὶ ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, καὶ θέλει πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι. Καὶ οὐ παρορᾷ τὸν ἀμαρτωλὸν, ἀλλὰ δίδωσι κάκεινῳ μικρὰν χάριν, ἵνα λαθὼν τὸ χάρισμα, τιμῆσιν τὸν δεδωκότα, καὶ εὐχαριστήσας αὐτῷ, καὶ ἐπιστρέψας ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρίας μετανοήσῃ. Ἐάν δὲ καὶ λαθὼν τὴν χάριν ἐπιμείνῃ τοῖς αὐτοῖς κακοῖς, τότε λοιπὸν ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἦν ἔλαβε χάριν, καὶ κατακριθήσεται ἐν τῇ γεένῃ τοῦ πυρός, διότι οὐκ ἔγνω τὴν τιμὴν καὶ τὸν τιμήσαντα, καὶ πληροῦται ἐπ' αὐτῷ τὸ γεγραμμένον· *Ἀνὴρ ὡς ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε· παρασυμβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς*. Ἐγὼ οἶδα ἀμαρτωλοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐπέθησαν χεῖρας ἐπὶ ἀρρώστους, καὶ ἴαζαντο αὐτούς. Ἀλλὰ τοῦτο κατὰ ἑρῶς οὕτω γίνεται· καὶ οὐ μόνον πρὸς τὸν διδόντα ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν λαμβάνοντα. Ἐάν μὴ πιστεύῃ ὁ λαμβάνων, οὐδὲ παρὰ δικαίου, οὐδὲ παρὰ ἀμαρτωλοῦ λαμβάνει χάριν· ὁ δὲ πιστεύων, καὶ παρὰ ἀμαρτωλοῦ δέχεται τὴν χάριν τῆς ἰάσεως. Ἐκάστῳ γὰρ κατὰ τὴν πίστιν δίδεται καὶ ἡ χάρις. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος τοῖς προσερχομένοις ἔλεγε· *Κατὰ τὴν πίστιν ὑμῶν γερηθήτω ὑμῖν*. Σὺ πιστεῦε ἐν ὀνόματι Κυρίου ᾧ προσέρχῃ, καὶ μὴ διακριθῆς κατὰ μηδένα τρόπον, καὶ λήψῃ τὴν χάριν· ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν. Πολλοὶ πρεσβύτεροι ἀμαρτωλοὶ ὄντες προσφέρουσι τὰ δῶρα, καὶ οὐκ ἀποστρέφεται αὐτούς ὁ Θεός, ἀλλὰ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἀγιάζει τὰ προκείμενα δῶρα· καὶ ὁ μὲν ἄρτος γίνεται σῶμα Κυρίου, καὶ τὸ ποτήριον γίνεται αἷμα τιμίον Κυρίου. Καὶ εἰσι τινες ὑπολαμβάνοντες εὐλογόν τι ποιεῖν, οὐ κοινωνοῦντες παρὰ τισὶ πρεσβυτέροις, ὡς συνειδότες τι κακὸν [841] τοῦ πρεσβυτέρου· καὶ οὐκ οἰδασιν ὅτι πλείονα ἀμαρτάνουσι· θέλοντές τι καλὸν ποιεῖν. Τίς γὰρ εἰ σὺ ὁ κρίνων τὸν ἄρχοντά σου; οὐκ ἤκουσας τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, *Ἀρχοντα τοῦ λουοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς*; καὶ πάλιν· *Τίς εἰ σὺ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκίτην*; τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει· σταθῆσεται δὲ· *δυνατὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς στήσαι αὐτόν*. Σὺ δ' ὅπ' αὐτοῦ διδασκόμενος καὶ χειραγωγούμενος, οὐκ ἔχεις ἐξουσίαν κρίνειν καὶ ἐλέγγειν αὐτόν· καθὼς εἶπε Παῦλος ὁ ἀπόστολος· *Μὴ πρὸ καιροῦ κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν· καὶ τότε ὁ ἔκρινος γίνεσθαι ἐκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ*. Ἐκεῖνος ἔχει ἐξουσίαν κρίναι σε· ὁ δὲ ἐκεῖνον κρίνων, Κύριός ἐστι. Καὶ πάλιν ὁ Κύριος· *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε*. Σὺ τὴν ὀφειλομένην τιμὴν ἀποπλήρωσον τοῦ κανόνος· τὰς ἀπαρχὰς τῶν πρωτογεννημάτων σου, τὰ κεχρησθημένα τῇ Ἐκκλησίᾳ μὴ ἀποστέρησθαι διδόναι. Μὴ πολυπρα-

γμονήσῃς ποῦ ἀνηλώθησαν· εἰ δὲ ἐν τούτῳ ἐπιχειρήσῃς κρίνειν αὐτόν, ἔγκυφον πρότον εἰς τὸ ἀγγεῖόν σου, καὶ δοκίμασον σεαυτὸν, εἰ μηδὲν ἔχεις εἰς τὸ συνειδὸς σου φαῦλον, εἰ οὐ κατακρίνεις σε ἡ γνώμη σου. Καὶ οὐ λέγων ὄλων τῶν ἐτῶν ἐρευνησάτω τὰ ἔργα, ἀλλὰ τῆς μῆρας μόνον· στόχαται ἀκριβῶς πῶς παρήλθες τὴν ἡμέραν, εἰ οὐ κατηγόρησάς τινας, εἰ οὐκ ἐσκανδαλίσθη σου ὁ ὀφθαλμὸς εἰς οὐδὲν, εἰ οὐ παρείδες πένητα, εἰ οὐκ ἐγέλασας ἐπὶ τῷ πλησίον σου, εἰ οὐκ ἔκοφάς τινα. Βλέπε εἰ ἐν τούτοις οὐκ ἐδολάφας σου τὴν ψυχὴν. Εἰ καθαρὸς εἰ ἐκ πάντων τούτων, τὴν καθαρότητά σου ἔχεις· καὶ οὐδὲ οὕτω καλὸν ἐπὶ κατὰ πρεσβύτερου ἢ καὶ ἐτέρου κατηγορεῖν. Ἀλλ' ἐκεῖνος, φησὶν, ἐπόρνευσεν, ἐγὼ δὲ οὐ. Ἀλλὰ σὺ ἔκλεψας τὰ τοῦ πλησίον, καὶ ἤρπασας τὰ τοῦ πένητος· ἕκαστος δὲ τῶν ἰδίων ἔργων ἰδέτω τὰ κακά· μὴ παράβλεπε τὰ σά, ὁ ἐρευνῶν τὰ τοῦ πλησίον. Εἰ δὲ τις παρακοὴ τῶν εἰρημένων, καὶ ἐπιβάλλῃ τὴν αὐτοῦ γλῶσσαν εἰς κατηγορίαν πρεσβυτέρου, ἢ καὶ ἐτέρου τινός, τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν προσδοκᾷ ὑπομένειν. Εἰ σὺ ταῦτα πράττεις, τὰ τοῦ πλησίον ἐκζητεῖς, ἔρει σοὶ ὁ Κύριος· *Ἐκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου*. Περὶ τῶν σῶν ἀμαρτιῶν μεμνημένος, καὶ ὃν οὐ προστάγῃς κρίνειν, μὴ κρίνης. Πλὴν ἰφείλει καὶ ὁ πρεσβύτερος οὕτω διακρίσθαι πρὸς τὸν λαόν· πρὸ πάντων εὐχέσθαι· ἐξ ὅλης ψυχῆς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, προστᾶσθαι τῶν ἀδικουμένων ἕως θανάτου, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τιθεῖν ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου ὀφείλει, τοῖς ἐν ἀνάγκῃ βοηθεῖν, τὸν λυπούμενον παραμυθεῖσθαι, μὴ μνησικακεῖν πρὸ πάντων· μνησικακὸς γὰρ πρεσβύτερος καθ' ἡμέραν ἀμαρτάνει· μνησικακὸς πρεσβυτέρου ψυχὴ οὐδέποτε καθαρὰν προσφέρει τῷ Θεῷ εὐχὴν, τῆς κακίας οὐσης ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Ἐάν μὴ διαλλαγῇ τῷ πλησίον σου, καὶ λύσης τὴν κακίαν σου, μὴ ἀνέλθῃς ἐν τῷ· συνθρόνῳ· μνήσθητι τί σοι παρήγγειλεν ὁ Κύριος, λέγων· *Ἐάν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου ἐπὶ τῷ θυσιαστήριον, κακεῖ μνησθῆς ἐτι ἔχει ὁ ἀδελφός σου κατὰ σου τι, ὑπάγε, πρῶτον διαλλάγηθι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἔλθων πρόσφερε τὸ δῶρόν σου*. Μὴ παρακοῦσης τῆς τοῦ Δεσπότου παραγγελίας, ἵνα μὴ κατακριθῆς, δόλους μὴ μελετήσης, μὴ τὸν μὲν ὑψώσης, τὸν δὲ ταπεινώσης· μὴ τὸν πλούσιον διὰ τῆς πρωτοκλισίας τιμήσης, τὸν δὲ πένητα τὸν μὴ θυμόμενον προσενεγκεῖν σοὶ δῶρα παρῆθης, ἀλλὰ τὴν ἰσότητά πρὸς πάντας φυλάξωμεν. Κατηγορίαν ταχέως μὴ παραδέξῃ, φλυαρίας μὴ ἀνέχῃ, ἀπὸ ἀκοῆς μὴ κατακρίνης· ποτε· πολλοὶ μετὰ φθόνου καὶ ἔριν κατηγοροῦσιν. Ἐάν δὲ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας εὐρῆς σὸν ἀμαρτήσαντα, μὴ εὐθέως αὐτὸν ἐπὶ [842] πάντων ἐλέγγῃς, ἵνα μὴ περισσὸν καιρὸν αὐτῷ ἔῃ; μηδένα αἰδεῖσθαι. Δύο γὰρ κακὰ ἔχει τὸ ἐλέγγειν ἐπὶ πάντων· οἱ μὲν γὰρ ἐλεγχόμενοι,

μη φέροντες τὴν αἰσχύνην, μηδὲ φέροντες τὸ δνειδος, ἐπὶ τὸ ἔτερον κακὸν χωροῦσι μάλιστα· καὶ ὅταν ἀκαίρως κατηγορῶνται, ἐπὶ τὴν τῆς ἀγγόνης θάνατον τρέχουσι. Τοιοῦτος γάρ ἐστιν ὁ Σατανᾶς· ὑποβάλλει ποιεῖν τὸν ἄνθρωπον τὸ κακὸν, ὑποβάλλει ποιῆσαι καὶ ἕτερον, καὶ μετὰ τὸ ποιῆσαι καταγελά. Ἐτοιμάζει ἐλέγχους, κτηγόρους ὄλους εὐτρεπίζει κατηγορεῖν αὐτοῦ τὴν συμφορὰν, καὶ γίνεται πρόξενος κατηγορός· καὶ τῶν ἐλεγχόμενων τὸν μὲν εἶτι μανικώτερον ἀπεργάζεται, θάτερον δὲ πολλὴν αἰσχύνην ἐπαγόμενον, ποταμοῦ; καὶ ἀγγόνας προξενεῖ. Διὰ ταῦτα τὰ πειρατήρια ὁ ἐμπιστευθεὶς ποιμὴν τοῦ Χριστοῦ λογικῆν, ὀφείλει πραῖς εἶναι, καὶ μετὰ πολλῆς ἀσφαλείας ἐκζητεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας· καὶ ὅταν εὐρὴ τὸν ἡμαρτηκότα, μὴ εὐθέως ἐκβαλεῖν τῆς Ἐκκλησίας, ἵνα μὴ θραξάμενος ὁ Σατανᾶς τὸν ἄνθρωπον ἰδιοποιήσῃ. Ὅταν γὰρ ἀφορισθῇ ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως, ἀγκαλιζέται αὐτὸν ὁ Σατανᾶς, καὶ οὐκ ἀφίσταται αὐτοῦ, ἕως οὐ εἰσδεχθῇ. Οὐκ ὀφείλει ὁ ἱερεὺς πυκνωτέρως ἀφορίζειν, οὐδὲ καταρᾶσθαι. Ταῦτα ἰδὼν σὺ ὁ ποιμὴν, οὐκ ὀφείλεις ἀκρίτως ἀπόσπασθαι τὸ πρόβατον, οὐδὲ χωρῆσαι τῆς ποιμνῆς· ἀλλ' ὅταν εὐρὴς τὸν ἁμαρτήσαντα, κάλεσον αὐτὸν καταμόνας, καὶ τὰ μὲν ἐπιτιμήσον, τὰ δὲ παρακάλεσον ἀποστήναι αὐτὸν τοῦ κακοῦ, καὶ ἅπαξ, καὶ δις, καὶ τρίς· καὶ εἰ μὲν ἀκούσῃ σου τῆς συμβουλίας, ἐκέδησας τὸν ἀδελφόν σου· καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι Ὁ ἐπιστρέψας ψυχὴν ἐκ πλάνης ὁδοῦ αὐτῆς, σώσει ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ καλύψει πλῆθος ἁμαρτιῶν. Τὰ πρῶτα συγχώρησον αὐτῷ· τῷ γὰρ ἀφιένει ἀφεθῆσεται. Καὶ πάλιν ὁ φιλόστοργος Κύριος, ὅτι Ἐὰν ἐβδομηκοντάκις ἐπιτῆ ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἀφες αὐτῷ. Καὶ μηδὲν ὀνειδίσης τῶν κεκαλυμμένων, μηδὲ παροργίσῃς

αὐτὴν ἐπιστρέφοντα· ἐὰν δὲ μετὰ τρεῖς νοουθεσίας διθήσῃται ἑαυτὸν διὰ μετανοίας, τότε εἰσδεχθήσῃ. Ταῦτα πάντα ὀφείλει εἰδέναι ὁ ἱερεὺς, καὶ πῶς χρῆ πολιτεύεσθαι ἐν τῷ λαῷ, καὶ οὐ μὴ κατακριθῆ εἰς αἰῶνα. Λοιπὸν περὶ διακόνων παραθήσομαι τὸν λόγον, καὶ πῶς χρῆ αὐτοὺς ἐμπολιτεύεσθαι. Ὁ διάκονος τοῦ ὀφείλει πάντα κατὰ γνώμην τοῦ πρεσβυτέρου διαπρεῖν, καὶ εἰς τὸν κανόνα, καὶ εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς χρεῖας· καὶ εἰς τὸν λαὸν μηδὲν αὐθεντεῖν, ἀλλὰ πᾶς κελεύσει τοῦ πρεσβυτέρου διοικεῖν, μηδὲ τινα ἀφορὶ ἐξουσίαν ἔχειν, οὐδ' ἕτερον τι ποιεῖν. Μὴ παρόντος τοῦ πρεσβυτέρου, ἐξουσίαν ἔχει ὁ διάκονος πάντα καθὼς καὶ ὁ πρεσβύτερος, παρεκτὸς τῶν θείων μυστηρίων. Ἐὰν μέλλῃ ὁ ἱερεὺς ἀποδημεῖν, ὀφείλει παραλέσαι ἕτερον πρεσβύτερον ἐξ ἑτέρας κώμης ἀποδοῦ τὰς εὐχὰς τῷ λαῷ· εἰ δὲ ἀνάγκη γίνεται, καὶ μηδὲ πρεσβύτερος, ὀφείλει ὁ πρεσβύτερος ἀγιάσαι ἄρτον, καὶ προστάξει τὸν διάκονον τῷ λαῷ διδοῦν. Ἐὰν δὲ γένηται ἀνάγκη, καὶ εὐρεθῇ παιδίον ἀβάπτιστον, καὶ μέλλῃ τελευτᾶν, ἐξὼ τὸν διάκονον βαπτίσει· καὶ εἰ μὲν ἀπέθανε τὸ παιδίον, ἐλογίσθη αὐτῷ βάπτισμα· ἐὰν δὲ παιδίον τῆ ἀμελείᾳ τοῦ πρεσβυτέρου ἀθάνῃ ἀβάπτιστον, οὐαί ἐστὶ τῷ πρεσβυτέρῳ ἐκείνῳ! ὁ δὲ τῆ ἀμελείᾳ τῶν γονέων ἀποθάνῃ ἀβάπτιστον, ὁ ἐστὶ τοῖς γονεῦσι τοῦ παιδίου! Τοιγαροῦν οὐκ ὀφείλιν οἱ γονεῖς ἀφιέναι ἀβάπτιστον τὸ παιδίον ἐπὶ πολλὰ· πρόβατον γὰρ ἀσφράγιστον, μερὶς λύκου. γὰρ τοῦ Χριστοῦ σφραγὶς φυλάσσει τὸν ἔχοντα σφραγίδα. Αὐτῷ οὖν τῷ Χριστῷ πρέπει ἡ δόξα καὶ τιμὴ καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας, καὶ [843] ὅτι οὐδὲν ἡμέτερον.

Πολλάκις ὑμῖν εἶπον διαλεγόμενος, ὅτι πεπλανημένη τις καὶ ψευδὴς ἔννοια τοῖς ἀνθρώποις ἐμπεσοῦσα πληθύνει τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἐλαττοῖ τὰ ἀγαθὰ, ἅπερ ἕκαστος ὀφείλομεν ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν πολιτείας ἀφῆξιν. Αὕτη δὲ ἐστὶν, ὅτι πάντα ὅσα ἔχομεν ἐν τῇ χρήσει τοῦ βίου, ὡς κύριοι κεκτημένα καὶ δεσπόται· καὶ ταῦτῃς ἔνεκεν τῆς ὑπολήψεως σφοδρῶς ὑπὲρ αὐτῶν διαμαρτυροῦμεθα καὶ πολεμοῦμεν καὶ δικαζόμεθα, καὶ εἰς ἀκαίρον αὐτῶν περιεχόμεθα, ὡς ἐξαιρέτων κτημάτων. Ἡ δὲ ἀλήθεια οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλὰ καὶ σφοδρὰ ἐναντίας. Πάντων γὰρ, ὧν ἀπολαύομεν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, οὐχ ἡμέτερά εἰσιν, οὔτε μὴν ἡμεῖς ὡς αὐθένται καὶ κύριοι αὐτὰ κατέχομεν, ἀλλ' ὡς παροῖκοι καὶ ἐπὶ ἡλυδες καὶ μετανάστες· ἀγόμεθα δὲ, ὅπου οὐ θέλομεν, καὶ ἡνίκα οὐ προσδοκῶμεν, ἀφαιρούμεθα τῶν δυντων, ὅταν δόξῃ τῷ Κυρίῳ τῆς κτήσεως. Διὸ καὶ εὐμετάβολόν τι χρῆμά ἐστι τὸ τῆς ἐπικλήρου ταύτης ζωῆς· καὶ ὁ σήμερον ἐν δόξῃ, αὐριον ἔλεεινός, οἴκτου καὶ βοηθείας ἄξιός· ὁ νῦν εὐπορός, καὶ εὐθηνούμενος ταῖς ὕλαις πλοῦτος, πέννης μετὰ μικρὸν, οὐδὲ τὸν ἄρτον οἴκοθεν ἔχων, ὃν προσφέρηται εἰς ζῶην. Καὶ τούτῳ μάλιστα ὁ Θεὸς ἡμῶν τῶν ὀνητῶν ὑπερέχει, τῷ αἰεὶ ὡσαύτως εἶναι, καὶ ὡσαύτως ἔχειν, καὶ ἀναφάρτετον κεκτηθῆσαι ζῶην καὶ δόξαν καὶ δύναμιν. Πόθεν οὖν εἰς ταύτην τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου; Ἡ τάχα γνώριμον τυγχάνει τοῖς νοῦν ἔχουσι καὶ φιλολόγοις. Ὁ Λουκάς ἡμῖν παραβολὴν ἀναπλάσας ὑπανέγνω ἀρτίως, ἐν ἧ τὸν οἰκονόμον τῶν ἀλλοτρῶν ὑπογράφει στενωπόμενον καὶ θλιδόμενον, ἐπειδὴ ὡς ἐμπαθὴς τις καὶ πολυδάπανος, ἤκουσε παρὰ τοῦ κυρίου τῶν κτημάτων καὶ χρημάτων, ὅτι Δὸς τὸν λόγον τῆς δικαιοσύνης, καὶ μετὰ στήθι· οὐ γὰρ τοῖς ἐμοῖς σε ὡς ἰδιοῖς ἐντροφᾶν ἀνέζημαι. Τοῦτο δὲ ἐστὶν οὐ γενομένου πράγματος ἐξηγησις, ἀλλὰ πλάσις παραβολῆς, τοῖς ἐπεσκιασμένοις τὸν λόγον ἠθικὴν ἀρετὴν ἐκπαίδευσα. Ἰνῶθι τοίνυν ἕκαστος, ὡς ἀλλοτρῶν εἰ διοικητής· καὶ ρίψας ἀπὸ τῆς ψυχῆς τὸ αὐθεντεῖν, καὶ τὴν ὑπερηφανίαν, τὸ τοῦ ὑπευθύνου καὶ οἰκονόμου ἀνάλαβε ταπεινὸν καὶ εὐλαβὲς, αἰετὸν Κύριόν σου ἀναμένων, καὶ μετὰ δειλίας συγγράφων τῆς ἀπολογίας, καὶ λογοθέσιον. Παροῖκος γὰρ εἰ, ὀλιγοχρονίῳ χρήσεως καὶ παροδικῆς λαθῶν συγχώρησιν. Εἰ δὲ ἀμφιβάλλεις, ἐπὶ τοῖς γνωρίμοις κατὰ μὲν τὸν αἰῶνα, καὶ τῷ ἀψευδεῖ διδασκάλῳ, τῇ πείρῃ, παιδεύθητι· Κέκτησαι χωρίον, ἢ παρὰ πατρὸς λαθῶν, ἢ ἀπὸ τίνος συναλλάγματος κύριος γεγονώς; ἀναλόγησαι εἰς τὴν μνήμη, καὶ ἀπαριθμήσαι πάντας, εἰ δύνασαι, τοὺς προ-

κατεσχηκότας αὐτό· ἐπίβαλε καὶ τῷ μέλλοντι χρόνῳ τὸν νοῦν, καὶ πόσοι αὐτοῦ κυριεύσουσι μετὰ σὲ καὶ νόησον· φράσον δὲ μοι, τίνας ἢ δεσποτεῖα, καὶ κατ' ἐξαιρετὸν διαφέρουσα, τοῖς ἐσχηκόσι, τοῖς ἔχουσι ἢ τοῖς μέλλουσιν; Εἰ γὰρ τις ὡς περὶ ἐκμαχισθῆ πταὶς ἀθροίσαιεν, εὐρεθῆσονται πλείους τῶν ὀλοῦν κεκτημένοι. Μᾶλλον δὲ, ἐπερ ἀκριβὲς βούλει κατὰ τίνι παρόμοιος ὁ βίος ἡμῶν, μνημόνευσον εἰ ποτε ἐθέρους ὀδοιπορῶν θεάσασθαι δένδρον ἀμυγδαλέας, ἐπὶ πτόν πλάτους καὶ τοῦ μήκους διήκον, ἰκανῶ τῇ σκιά κίας πληρῶσαι χρεῖαν. Τούτῳ τερφεθῆς ὑπὲρ πάντων, καὶ ἐφ' ὅσον ἐξῆν, ἐκέῖσε κατέμεινας. Ἐπειδὴ δὲ ἔδει πᾶ ἀπάραι, καὶ συμβουλευομένου τὴν ἀριξίαν, ἐτέθροισαν, ἐπέστη ἕτερος. Καὶ σὺ μὲν ἐφρούρησας ἀποσκευὴν, ὁ δὲ τὴν ἰδίαν καθήρει, καὶ πάντα τὰ ἀθρόον διεδέξατο, τὴν στιβάδα, τὸ πῦρ, τὴν τοῦ δένδρου σκιά, τὸ παραβρῆον ὕδωρ. Καὶ ὁ μὲν οὐχέτις τῆς ἀκλίσεως, σὺ δὲ τοῦ περιπάτου. Ἐτέρωθεν κάκεινος, εἰ ἀφῆκε. Καὶ τὸ δένδρον ἐπὶ μιάς ἡμέρας ἐγένετο τῶν δέκα ξένων ὀλιγοχρονίον καταγωγίων· [844] καὶ τῶν πάντων γενόμενον, ἐνὸς ἦν τὸ δυντὸς κυρίου. Οὕτως αἱ περιουσίαι τῆς ἐνταῦθα διαγωγῆς τέρπουσι μὲν πλοῦτος καὶ τρέφουσι, τῆς δεσποτείας δὲ μόνῳ τῷ ἐπροσηκούσῃ, τῷ ἀφθάρτῳ καὶ ἀνώλεθρον ἔχοντι τὴν ζῶην. Ἐθεάσασθαι καὶ πανδοχεῖον, ἐφ' ᾧ πάντως ὀδεῦ κατέλυσας· ἐλαθε δὲ ἐκεῖθεν πολλὰ, βασιλεύων μὴδὲ κλίνην, τράπεζαν, ἐκπόματα, πίνακα, ἀλλὰ σκευὴν πετοδαπά. Οὐδέπω δὲ σοῦ πρὸς αὐτάρκειαν χρησθέν ἦκεν ἄλλος, πνευστιῶν, κεκοινωνημένος, κατεπέγνων σε, ἐξείργων σε τοῦ πανδοχείου, πίνακα, καὶ ζῆτῶν τὰ ἀλλότρια ἐξείργων. Τοιοῦτος ὁ βίος ἡμῶν, ἀδελφεῖ, ἐπὶ τῶν λεγθῶν παροδικώτερος. Ἐγὼ δὲ θαυμάζω τοὺς λέγοντας τὸ χωρίον μου· Ἡ οἰκία μου, Ὡ πῶς ματαία σὺλλε εἰκοικεῖνται τὰ μὴ προσήκοντα, καὶ τρισὶ στοιχεῖ ἀπατηλοῖς ἐναγκαλιζονται τὰ ἀλλότρια! Ὡς περὶ τὰ θαυματοποιῶν προσωπεῖα ἔχει μὲν οὐδεὶς κατ' ἐξάρτη, πάντες δὲ ἐπιτίθενται οἱ τῶν δραμάτων ὑποκρίτου οὕτω τὴν γῆν καὶ τὰς ἐπ' ἐκείνης ὕλας ἄλλοι ἐξ ἄλλων ἰμάτια ἐπενδύονται. Μὴ τι βασιλεύς, εἰπέ μοι, δυνατὰς ἔχει; Ἄλλ' ὁμως ἐρεῖνησον τὰ βασιλεία, ζῆτησον γλαυὴ βασιλικὰς· εὐρήσεις δὲ ταῦτα ἱκανὰς, αἱ πολλῶν βαλέων ἐνέδυσαν σώματα· ὁμοίως καὶ τοὺς στεφάνους, καὶ τὰς πόρπας, καὶ τὰς ζώνας, πάντα κληρονομίαν ἄστονον, χρῆσιν κενὴν, ἀπὸ τῶν ὀδεύοντων εἰς τοὺς μένοντες ἀπομένουσιν. Τί δὲ τῆς τῶν ὑπάρχων ἀξίας ἡ σκη

scias tu, pastor, cave ne sine iudicio ovem repellas vel a grege separeis; sed cum peccantem deprehenderit, evoca illum seorsim; et parim corripe, parim obsecra semel, bis, terve, ut a malo discedat: et si consilium tuum admiserit, lucratus eris fratrem tuum, ut ait Scriptura: *Quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus, et operiet multitudinem peccatorum* (Jac. 5. 20). Prima ipsi condona, quia ei qui dimittit dimittetur. Ac rursus ait clemens Dominus: *Si septuagies septies peccaverit in te frater tuus, dimitte illi* (Math. 18. 22). Et ne illi occulta exprobes, neque illum sese convertentem irrites. Si vero post tria monita sese convertat ad penitentiam, tunc recipiat e. Hæc omnia sciat oportet sacerdos, et quomodo se gerere debeat erga populum: et non damnabitur in æternum. Deum de diaconis regam, quomodo scilicet eos conversari oporteat. Diaconus igitur debet omnia secundum presbyteri sententiam agere, et quantum ad canonem, et quantum ad ecclesiasticos usus: nec debet quidpiam in populo cum auctoritate facere, sed omnia

jussu presbyteri administrare • nullum segregare potest, nec aliud quidpiam facere. Absente autem presbytero, potestatem in omnia habet diaconus, sicut et presbyter, exceptis divinis mysteriis. Si sacerdos relictum differat, debet evocare alterum presbyterum ex alio vico, qui orationes pro populo fundat. Si vero necessitas fuerit, nec inveniat presbyter, debet presbyter loci sanctificare panem, et diacono præcipere ut populo conferat. Si in necessitate puer non baptizatus mox moriturus sit, diacono licet baptizare illum; si puer mortuus postea fuerit, id pro baptismo censetur: si vero incuria presbyteri puer sine baptismo moriatur, vae presbytero illi! sin incuria parentum, vae parentibus pueri! Non debent ergo parentes puerum sine baptismo multis annis relinquere: ovis enim non obsignata, lupi portio est: Christi namque sigillum, illo obsignatum servat. Ipsum itaque Christum decet gloria, honor et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

DE PARABOLA VILlici INIQUITATIS (Luc. 16), ET QUOD NIHIL NOSTRUM SIT.

Sæpe dixi vobis falsam quamdam opinionem inter homines sparsam augere peccata, et bona minuere, quæ singuli nostrum debent in vita augere. Hæc vero opinio est, nos omnia quæ ad vitæ usum habemus, quasi possessores et dominos habere. Hujus vero opinionis causa admodum pro illis concertamus et litigamus, importunèque illa tuemur, quasi proprias possessiones. Res autem non ita se habet, sed contra omnino. Omnia enim illa, quibus fruimur in hac vita, non nostra sunt, neque nos illa ut domini et possessores tenemus, sed ut advenæ, peregrini et viatores. Ducimur autem quo volumus, et cum non expectamus, ab his rebus avellimur, quando placet Domino possessori. Volubilis certe res est hujus fluxæ vitæ ratio; et qui hodie in gloria est, cras erit miserabilis, misericordia et ope dignus: qui nunc opulentus est et divitibus polleus, paulo post inops ne panem quidem habebit ad vitam sustentandam. In hac maxime re Deus nobis mortalibus præcellit, quod semper idem ipse sit, semper eodem modo se habeat, et vitam, gloriam, potestatem possideat, quæ auferri nequeat. Unde ergo nobis tale sermonis exordium? Id forte notum est, viris saltem mente præditis ac studio-sis? Lucas nobis parabolam modo proposuit, in qua villicum alienorum bonorum describit in angustia versantem: quoniam, utpote deliciis et sumptibus deditus, audierat a domino possessionum et divitiarum: Da rationem villicationis, et vade: neque enim te ex bonis meis, ut tuis, deliciari sinam. Est porro illud non gestæ rei narratio, sed ficta parabola, qua adumbratis verbis virtutem moralem docet. Scias ergo, quisquis sis, te alienorum esse administratorem, et abjecta ab animo arrogantia et superbia, humilitatem et reverentiam villici debitoris assume, et dominum semper expectans, cum timore rationes a te reddendas describe. Advena quippe es, qui brevis rerum hujusmodi usum accepisti. Quod si ambigis, ex rebus notis accipe notitiam, et ab experientia, non fallaci doctore, erudiaris. Prædium possides, quod vel a patre vel ex quodam pacto accepisti? memoria repete et enumera, si potes, eos qui ante te illud possederunt, in futurum tempus mentem evoca, et cogita quot post te illud possessuri sint: dic vero mihi, quis sit dominus, et ad quos præcipue pertineat, ad eos qui possederunt, ad eos qui nunc possident, an ad eos qui possessuri sunt? Nam si hos omnes quis, si fieri posset, colligeret, plures possessores quam obolos reperiret. Imo si accuratius scire velis, cui rei similis sit vita nostra: recordare, num aliquando in arstate iter agens videris umbrosam arborem undequaque ramos

extendentem, quæ posset umbra sua domus vicem agere. Hujus conspectu delectatus, subiisti, et quantum licuit ibi mansisti. Quia vero oportuit inde proficisci, dum iter carpere cogitas, alter viator advenit: et tu quidem sarcinam tuam auferens, ille suam deponit, et tua omnia excipit, stratum, ignem, arboris umbram, fluentem aquam. Et ille quidem finem fecit quiescendi, tu vero ambulandi. Delectatus ille est, et postea locum dimisit. Et arbor illa uno die fuit decem forte peregrinorum ad breve tempus diversorium, et cum omnium fuerit, unius tamen domini erat. Sic et facultates hujus vitæ multos delectant et alunt, cum dominum solum habeant Deum, cujus vita incorrupta immortalisque est. Vidisti etiam diversorium in quod iter agens divertisti; multa illic habuisti, quorum nullum attuleras, lectum, mensam, pocula, tabellam, aliaque diversa vasa: et cum nondum illis satis usus esses, venit alius sufflans et defessus, pulverulentus, qui te ursit et ex diversorio emisit, quærens aliena quasi sibi propria. Talis est vita nostra, frater, magis etiam fluxa, quam supra dicta. Ego autem miror eos qui dicunt, Domus mea, prædium meum. O quam vana syllaba sibi propria faciunt ea quæ ad se non pertinent, et tribus fallacibus literis aliena abripiunt! Ut personatæ larvæ nemini propriæ sunt, sed ab omnibus dramatum histrionibus induuntur: sic terram, et ea quæ in terra sunt, alii post alios ceu vestimenta induunt. Num, quæso, quidpiam rege potentius est? Atamen regiam scrutare, exquirere vestimenta regia; inveniesque multa quæ plurimorum regum corpora texerunt: similiterque, coronas, fibulas, balteos, omnia instabilis sunt possessio, vanus usus, a præsentibus ad futuros transiens. Quænam vero est præfectorum dignitatis scena? argenteusne currus? virga aurea? At vides ea non semper habere præfectum, neque semper eundem, sed singulos ad breve tempus. Sicut enim funeris lectus alia et alia corpora excipit: sic eorum, qui principatus obtinent, symbola sibi mutuo succedentibus serviunt. Hinc nobis Apostolus multas voces ad hanc rem nos instituentes exclamando profert: *Præteriti enim figura hujus mundi* (1. Cor. 7. 31); et, *Tanquam nihil habentes, et omnia possidentes* (2. Cor. 6. 10); et, *Qui utuntur, tanquam non utantur*. Hæc quippe omnia ad unum tendunt scopum; debere nos tanquam unius diei homines vivere, semperque exitum expectare. Et ut discas te legibus subjici, et tibi, ut decet, recte vivendum esse; a teipso considera primum, animam tuam virtutis præceptis semper esse subjectam, neque te tui dominum esse, sed oportere te et verba et opera et omnes vitæ motus dirigere. Corpus accipi-

sti a Creatore, quinque sensibus ad vitæ usus instructum: illi vero sensus non sunt liberi nec sui arbitrii, sed singuli servi et sub lege sunt. Primus sensus oculus audit. Vide, inquit, et considera ea quæ videre bonum est, solem qui orbem omnem illustrat; lunam quæ tristem et obscuram noctem illuminat; aliasque stellas, quæ nec multam nec sufficientem lucem nobis subministrant, sed pulchrum, quem sortitæ sunt, fulgorem exhibent: considera terram omnigenis floribus et herbis comantem, mare velut planitiem extensum, quando pura adest tranquillitas. Ad hæc et similia videndi facultate utere; cætera vero spectacula, quæ damnum in animam inducunt, devita et prætercurre, tibi que tegumentum impone ne videas: melius enim est hunc sensum obtenebrari, quam tenebrarum opera parere. Ideo hesternæ die dicebat nobis Dominus per Matthæum: *Omnis qui respicit mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo* (Matth. 5. 18): ac melius est exsculpere illum, quando inordinata et damnosa respicit. Habet quoque auditus præcepta, quæ mala audire prohibeant. Oportet enim illum, cum bona audit, apertum esse, et illa in mentem mittere quæ utilia esse possunt: si vero pestiferum et corruptum quiddam accesserit, quod possit cœnum peccatorum movere, oportet illud fugere ut venenatam feram. Temperetur lingua cum ore, loquatur justa, a prohibitis absteineat, a conviciis, a sycophantiis, ab accusatione injusta, a detractioe circa fratres, a blasphemia in Deum. Loquatur omnia bona, pia, quæ ad bona opera hortentur: dicat omnis homo hæc sacri psalmistæ verba: *Dixi, Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea; et, Sicut novacula acuta fecisti dolium; et, Linguis suis dolose agebant; et, Quid gloriaris in malitia, qui potens es in malitia? Iniquitatem tota die. injusitiam cogitavit lingua tua* (Psalm. 38. 1. et 51. 4. et 51. 5. 4). Os utilia pariat. Temperetur quoque nares, ne suavia semper odorantur, nec pretiosorum unguentorum vaporem et fragrantiam in caput attrahant: similia enim Isaias valde improbat. Recordetur manus præceptorum, ut ne omnia sine obice tangat; extendatur ad eleemosynam, non ad rapinam; servet sua, nec corradat aliena; tangat corpora agra et infirma, illa visitando, non autem corpora vigentium et fornicationi deditorum. Probavimus etiam nos non esse dominos nostros, sed tantum œconomos. Quidquid enim est legibus et præceptis subjectum, servum et subditum est legislatori. Quod si partes corporis nostri non li-

beræ sunt a potestate, sed domini voluntati in orationibus subditæ, quid dixeris illis qui putant auri, argenti, terræ aliarumque rerum possessionem habere sine ulla reddenda ratione? Nihil tuum homo; tu servus es, et tua sunt Domini: servus et liberum peculium non habet. Nudus enim in hanc rem ductus es; quæ habes accepisti, secundum gem Domini tui, aut ex paterna hereditate, quia Deus statuit: Parentes, inquit, filiis dividunt spem (Prov. 19. 14); aut ex connubio opulentiam nuptiæ vero et quæ illas sequuntur, a Deo statunt; aut ex negotiatione vel agricultura aliisque modis, Deo tibi ad illa cooperante. Ecce demonstrat est te non tua accepisse. Videamus demum quid præceptum sit, et qualis esse debeat illorum administratio. Da esurienti, indue nudum, cura actum, ne despicias inopem in trivitis projectum: te ne sollicitus sis, nec cures quomodo victurus usque in finem. Si hæc feceris, honoraberis a Domino; sin præcepto non obedieris, acerbe cruciaris. Hæc non video esse hominis sui vel vitæ suæ testamentum habentis; imo contra, multa illa præcepta indicant mihi hominem fortiter regi, legibus inimicis subjectum, a quo vitæ disciplina requiri ut debitum. Nos vero quomodo agimus? Quasi tam habentes nulli rationi reddendæ obnoxii miseros et afflictos despiciamus, in calamitatibus deficientes: largiter autem bona impedimus rebus in nobis, adulatorum perditorum agmen alentes, pauperum infelicitum turmas trahentes: itemque in pugnis contra bestias et feras divitias dissipantes, alendis equis nulli sumptui parcentes; ac rursus per stigmatibus et mimis similibusque pestibus pecuniam effundentes. Rem patimur novam ac fere insanam. Ubi enim sumptus lucrum fert immensum et vitæ æternam, argentum valde retinemus, ita ut ne pauperum oboli ex manu decedant; ubi vero sumptus peccatum est, et mille suppliciorum causa, ignis cruciatum affert, ibi liberalitas petitionem præter et omnibus apertis januis, divitias ad extraneos perdire sinimus. Illic vero animus non est servorum spectantium Dominum, sed juvenum prodigiorum comessatorum, libidinosorum. Si vis autem, o amator, videre timorem œconomi, qui cum prudenti pietate res sibi concreditas administrat, evolve brum Davidis, illos quære sermones, ubi vir, qui finis sui exitu valde sollicitus est, sic Deum alloquitur: *Notum fac mihi, Domine, finem meum, et numerum dierum meorum* (Psalm. 38. 5). .....

DE JEJUNIO (a).

Tuba altiore voce clamo, non ut aures voluptate decipiam, sed ut vera dicens voluptatem extinguam, et verbo ventris concupiscentiam sedem, atque ad jejunium desiderium excitem. Jejunii enim desiderium est cælestis lucrum; lucrum autem voluptatis est damnosum. Nam qui gulæ dat operam et ventris concupiscentiam implet, fructum animæ spirituales labefaciat: qui autem jejunio corpus macerat, et ciborum voracitatem fugit, meliorum rerum thesaurum expectat. Jejunium namque castitatem docet, et tolerantem reddit, jejunium ad pietatem acuit, et ad patientiam exercet; jejunium angelicam reddit vitam, et corpus spirituale efficit; jejunium animæ est custodia, et corporis armatura inexpugnabilis. Neque enim insidiatricem voluptatem admittit, et oppugnantem concupiscentiam debellat. Jejunium mentem ad cælum erigit, illamque alis instruit, ut ad immortalæ vitam advolet. Jejunemus ergo, dilecti, non tristi facie dies jejuniorum transigentes, sed lætis animis ut servi Christi erga illas affecti. Si enim cum desiderio ad

(a) Hæc oratio ad Codicis Romani fidem emendata est.

jejunium accedas, ne tristis esto, sed gaude: n hujusmodi toxicum animam tuam purgat. Ne admittas jejunium a bonis, quorum dulces sunt cibi; sed patienter expecta, dum dulciorem cibis doctrinam accipis. Ideo jejunas a cibis, ut per spiritum nutrias ideo abstines a cibis corporicis, ut muneribus replaris cælestibus. Jejunium est pharmacum quod peccatum tollit, et cataplasma emolliens, quod ad pietatem abluat. At sicut deteriores morbi acerrimis asperimisque curati remediis, putredinem ex corpore ciunt: sic mucore infectum peccatum, quod animam corrodit, asperinum jejunium ingressum paulatim mit et exsiccat, omninoque destruit et expurgat. Ideo si laboriosum sit jejunium, est tamen utile et facile. ergo invitus jejunes, ne laborem perdas, neque mures, quia paulum tardas, ne ob modicum tempus totum amittas: quanto magis enim jejunio maratur corpus, tanto major est ex jejunio utilis. Ad justorum vitam recurre, et invenies illos ex jejunio magis claruisse. Primo Moyses jejunans in cœlestem ingressus est, et per jejunium cum Deo colloquutus est; quadraginta dierum jejunium perage

τῆ ἀργυροῦν δχημα ; ἢ καλαμῆς ἢ χρυσοῦ ; Ὁρᾶς οὐκ αἰεὶ ταῦτα ἔχειν τὸν ὑπαρχόν, καὶ οὐδέποτε τὸν αὐτὸν αἰεὶ, ἀλλὰ πρὸς ὀλίγον ἕκαστον. Ὡς γὰρ ἡ κλίνη τῆς ἐκφορᾶς ἄλλα τε ἄλλα δέχεται σώματα · οὕτως καὶ τὸν ἐν ἀρχαῖς τὰ σύμβολα τοὺς χρωμένους ἀμείβει. Ἐντεῦθεν ὁ Ἀπόστολος ἡμῖν ἐδόξα πλείστας φωνὰς ταύτης τῆς διανοίας παιδευτικᾶς · Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου · καὶ τὸ, Ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες · καὶ τὸ, Οἱ χρωμένοι, ὡς μὴ παραχρῶμενοι. Πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς ἕνα τείνει σκοπὸν · ὅτι προσῆκει ὡς ἐφημέρους ἡμᾶς διαζῆν, ἀναμένοντα, αἰεὶ τῆς ἐξόδου τὸ σύνθημα. Καὶ ἵνα μάθῃς ἀκριβῶς, ὅτι νόμοις ὑπόκεισαι, καὶ καθὼς σε προσῆκει ζῆν ἀκριβῶς, ἀπὸ σαυτοῦ πρῶτον κατανόησον, ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ σου πανταχόθεν τοῖς τῆς ἀρετῆς ὑπόκειται παραγγέλμασιν, οὐδὲ σαυτοῦ κύριος εἶ, ἀλλὰ προσῆκει σε οικονομεῖν καὶ λόγον καὶ πρᾶξιν καὶ πᾶν τῆς ζωῆς σου κίνημα. Ἐλαβες σῶμα παρὰ τοῦ κτίσαντός σε, πέντε αἰσθήσεων εἰς τὰς τῆς ζωῆς χρείας οικονομούμενον. Εἰσὶ δὲ οὐδὲ αὗται ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι, ἀλλ' ἐκαστῆ δούλη ὑπὸ νόμον ἐστί. Καὶ πρῶτος ἀκούει ὀφθαλμῶς. Βλέπει, φησὶ, καὶ θεωρεῖ, ἀ βλέπειν καλὸν · ἦλιον πᾶσαν τὴν οἰκουμένην φωτίζοντα, σελήνην τὸ σκυθρωπὸν καὶ ζοφωδὲς τῆς νυκτὸς καταυγάζουσαν, τοὺς ἀλλοῦς ἀστέρους, οὐ πολλὴ δὲ, οὐδὲ αὐταρκεῖς ἡμῖν τὸ παρ' ἑαυτῶν φῶς χορηγοῦντας, πλὴν τὸ κάλλος δ' ἔλαχον ἀποστλιβόντας · θεωρεῖ γῆν παντοδαποῖς ἀνθεσι καὶ βοτάναις κομώσαν, θάλασσαν ἠπλωμένην ὡς πεδίον, ὅταν εἰς καθαρὰν γαλήνην παγῆ. Εἰς ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατακέρχρησθαι τῷ ὄρῳ · τὰς δὲ ἄλλας θέας, ὅσαι διὰ τῆς ψυχῆς ἐπιεισάγουσι τῇ ψυχῇ, φεύγει καὶ παράτρεχε, καὶ ἐπιτίθει σεαυτῷ κάλυμμα, ἵνα μὴ βλέπῃς. Βέλτιον γὰρ σκοτίσαι τὴν αἰσθησιν ὅταν τῶν ἔργων τοῦ σκότους τὴν αἰτίαν παρέχῃ. Διὰ τοῦτο χθὲς ἡμῖν ἔλεγεν ὁ Κύριος διὰ Ματθαίου· Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ · καὶ βέλτιον ἐκκόπτειν αὐτὸν, ὅταν ἄτακτα βλέπῃ καὶ ἐπιζήμια. Ἐχει καὶ ἡ ἀκοή παραγγέλματα κωλυτικὰ κακῆς ἀκροάσεως · χρῆ αὐτῆν, ὅταν μὲν τινῶν ἀγαθῶν ἀκούῃ, ἀναπεπετασμένην εἶναι καὶ νουεχῆ, καὶ δι' ἑαυτῆς τῇ ψυχῇ παραπέμπει τῶν συμφερόντων λόγων τὴν αἰσθησιν · εἰ δὲ τῆς κακίας ἔσπερος λοιμὸς καὶ φθορὸς πλησιάζας αὐτῇ, ἐπαντελεῖν μέλλοι τῆς ἀμαρτίας τὸν βόρβορον, δεῖ φεῦγειν αὐτὴν ὡς ἰοδόλον ἡθρίον. Σωφρονεῖται καὶ ἡ γλώσσα μετὰ τοῦ στόματος, λαλεῖται τὰ δίκαια, τῶν δὲ ἀπηγορευμένων ἀπεχέσθαι, λοιδοριῶν, συκοφαντιῶν, κατηγορίας ἀδίκου, καταλαλιᾶς τῆς τῶν ἀδελφῶν, βλασφημίας [845] τῆς πρὸς τὸν Θεόν · φεγγεσθῶ δὲ ὅσα εὐφημα, ὅσα εὐσεβῆ, πράξεων ἀγαθῶν ἔχει τὴν συμβουλήν · καὶ λεγέτω πᾶς ἄνθρωπος τὰ τοῦ Ἱεροψάλτου · *Εἶπα · Φυλάξω τὰς ὁδοὺς μου, τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν με ἐν γλώσση μου · καὶ, Ὡσεὶ ξυρὸν ἠκοιμημένον ἐποίησας ὄσλον · καὶ τὸ, Ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολοῦσαν. Καὶ τὸ, Τί ἔγκραυχα ἐν κακίᾳ, ὁ δυνατός ; Ἀνομίαν ὄλην τὴν ἡμέραν, ἀδικίαν ἐλογίζαστο ἡ γλώσσά σου. Γενέσθω τῶν ὠφελούτων τὸ στόμα. Σωφρονεῖται καὶ ἡ ὄψις, μὴ τρυφᾶν αἰεὶ ὀσφραϊνομένη, μηδὲ μύρων πολυτελῶν ἄμους καὶ εὐωδίας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἀνέλκουσα · τῶν γὰρ τοιούτων*

καὶ ὁ Ἦστας σφοδρὸς ἐστὶ κατήγορος. Μεμνήσθω καὶ ἡ χεὶρ τῶν ἐντολῶν, ἵνα μὴ πάντων ἀκωλύτως ἀπτηται · ἐκτεινέσθω πρὸς ἐλεημοσύνην, μὴ πρὸς ἀρπαγὴν · τηρεῖται τὰ ἔθια, μὴ συναγέτω τὰ ἄλλότρια · ἀπτεσθῶ σώματων νωθρῶν καὶ κεκακωμένων, δι' ἀγαθῆς ἐπισκέψεως, μὴ τῶν σφριγόντων καὶ τῶν πορνείας ἐσχολακῶτων. Ἐδειξεν ἡμῖν ὁ λόγος, ὡς καὶ αὐτοὶ ἑαυτῶν οὐδέποτε ἐσμεν κύριοι, ἀλλὰ οἰκονόμοι. Πᾶν γὰρ τὸ νόμοις ὑποκείμενον καὶ προστάγμασι, δούλον τοῦ νομοθέτου ἐστὶ καὶ ὑπήκοον. Εἰ δὲ τὰ μόρια τοῦ σώματος ἡμῶν οὐκ ἐλεύθερα ἐξουσία, ἀλλὰ δεσποτικῶ βουλήματι πρὸς τὰς ἐνεργείας κανονιζόμενα, τί ἂν ἐλπῆ τις πρὸς τοὺς οἰομένους χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ γῆς καὶ τῶν ἄλλων ὕλων ἀνεύθυνον ἔχειν τὴν κτήνην; Οὐδὲν σὸν, ἄνθρωπε · σὺ δούλος, καὶ τὰ σὰ Κυρίου · δούλος ἐλεύθερον πεκοῦλιον οὐκ ἔχει. Γυμνὸς γὰρ ἤχθης εἰς τοῦτο τὸ φῶς · ἔλαβες, ἀ ἔχεις, κατὰ νόμον τοῦ Κυρίου σου, ἡ κληρονομία σου πατέρα, ἐπειδὴ οὕτως ὁ Θεὸς διατάξαιτο (Ἰουαὶ γὰρ τέκνοις, φησὶ, μεριοῦσι σκύλα), ἡ ἀπὸ γάμου τὴν εὐπορίαν κτησάμενος (γάμος δὲ καὶ τὰ ἐπέκεινα παρὰ Θεοῦ διατέτακται), ἡ ἀπὸ ἐμπορίας καὶ γεωργίας καὶ τῶν ἄλλων προσάσεων, Θεοῦ σοὶ πρὸς ἐκεῖνα συμπράξαντος. Ἴδου τὸν ἄνθρωπον ἐδείχθη, ὅτι ἔλαβες τὰ μὴ σά. Ἴδωμεν λοιπὸν τί σοὶ ἐπετάχθη, καὶ οἷα ἡ ἐπ' ἐκεῖνοις διοικήσις. Ἄδς τῷ πεινῶντι, ἐνδύσον τὸν γυμνὸν, θεράπευσον τὸν κεκακωμένον, μὴ περιιδῆς τὸν ἄπορον, τὸν ἐβριμμένον ἐν ταῖς τριβόδοις · σὺ περὶ σαυτοῦ μὴ μεριμνήσῃς, μηδὲ φροντίσῃς πῶς διάξῃς ἐπὶ τῆς ὑστεραίας. Κἂν ταῦτα, φησὶν, ἐργάσῃ, τιμηθήσῃ παρὰ τοῦ δεσπότου · ἂν δὲ παρακούσῃς τῆς ἐντολῆς, κολασθήσῃ πικρῶς. Ταῦτα ἐγὼ οὐ βλέπω τοῦ ἀνθρώπου, οὐδὲ τοῦ ζώοντος μετὰ αἰθνητίας, ἀλλὰ τούναντιον, τὰ πολλὰ καὶ συνεχῆ προστάγματα ὑποδείκνυσι μοι ἄνθρωπον βασιλευμένον ἰσχυρῶς, νόμοις δεσποτικῶς ὑπεύθυνον, καὶ τὴν κεκακωμένην πολιτείαν ἀπαιτούμενον ὡς χρέος. Ἡμεῖς δὲ πῶς ὡς ἀλογίστευτον ἔχοντες βίον, τοὺς μὲν ἀθλοῦς καὶ πνευμένους περιωρῶμεν τελευτώντας ταῖς συμφοραῖς, δαπανώμεθα δὲ φιλοτιμῶς ταῖς ματαιότησι, κολάσονται πλῆθος ἀσώτων τρέφοντες, καὶ φαρίας κακοδαιμόνων τερρατίων ἐπισυρόμενοι, καὶ αὐτὴς θηριομάχων, καὶ θηρία, ἐπισκορπίζοντες τὸν πλοῦτον, κἂν ταῖς ἵπποτροφίαις οὐδενὸς τῶν δυντῶν φειδόμενοι, καὶ πάλιν θαυματοποιοῖς, καὶ τοὺς ἐξῆς ὀλέθρους δαπανῶντες τὴν εὐπορίαν. Καὶ πρᾶγμα πάσχωμεν καινόν, καὶ μζνίας ἐγγύς. Ἐνθα μὲν γὰρ ἡ δαπάνη φέρει κέρδος ἀνάριθμον καὶ σωτηρίαν ἀθάνατον, συνέχομεν σφοδρῶς τὸ ἀργύριον, ὡς μηδὲ ὀλίγους ὀβολοὺς τῆς χειρὸς ἐκπεσεῖν · ὅπου δὲ ἀμαρτωλῶν γίνεται τὸ ἀνάλωμα καὶ μυρίων κολάσεων αἴτιον, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς διὰ πυρὸς τιμωρίας, καὶ ἡ φιλοτιμία προλαμβάνει τὴν αἴτησιν, καὶ πάσας ὑβρας ἀνοίξαντες ἀφιέμεν τὸν πλοῦτον πρὸς τοὺς ἐξω χυρεῖν. Τοῦτο δὲ τὸ φρόνημα οὐκ ἐστὶ δούλων ἀναμένοντων τὸν Κύριον, ἀλλὰ νέων ἀσώτων καὶ κωμαστῶν ἀκόλαστον. Εἰ δὲ θέλεις, ὁ ἀκροατῆς, ἰδεῖν οἰκονόμου φόβον μετὰ τῆς σωφρονος εὐλαβείας διοικούντος τὰ πιστευθέντα, ἀνάπτωσον τὴν βίβλον τοῦ Δαυὶδ · ζήτησον ἐκεῖνος τοὺς λόγους, ἐνθα φησὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἄνηρ πολυπραγμῶν τὸν ἰδίου τέλους τὴν προθεσίαν · *Γνώρισόν μοι, Κύριε, τὸ πέρασ μου, καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου.* ...

[846] Περὶ Νηστείας.

Σάλπιγγος ὑψηλότερα βοῶ τὴν φωνὴν ἀνυψῶν, οὐχ ἵνα τέρψει ἡδονῆς τὴν ἀκοὴν ἀπατήσω, ἀλλ' ἵνα λέξει τῆς ἀληθείας τὴν ἡδονὴν σβέσω · καὶ παύσω μὲν ἀπὸ λόγου τὴν τῆς γαστροῦς ἐπιθυμίαν, ἐξεγερωῶ δὲ διὰ νόθου τῆς ἡδονῆς ἐργασίαν. Πόθος γὰρ νηστείας ἐπουράνιον τὸ κέρδος, κέρδος δὲ ἡδυπαθείας ἐπιζήμιον ἀπεργάζεται τὸ βλάβος. Ὁ μὲν γὰρ βρώσει σχολάζων, καὶ τὴν τῆς γαστροῦς πληρῶν ἐπιθυμίαν, τῆς ψυχῆς ζημιᾶ τὴν ἐπικαρπίαν τὴν πνευματικὴν · ὁ δὲ νηστεία τὴν σάρκα μαραινῶν, καὶ τῶν βρωμάτων τὴν ἀδηφάγιαν ἀποφραγῶν, τῶν κρειττόνων θησαυρίζει τὴν προσδοκίαν. Νηστεία γὰρ σωφροσύνην ἐκιδάσκει, καρτερικὸν κατασκευάζει · νηστεία πρὸς εὐσεβείαν ἀλείφει, καὶ πρὸς ὑπομονὴν γυμνάζει · νηστεία ἀγγελικὴν ποιεῖ τὴν πολιτείαν, καὶ πνευματικὸν ἀποτελεῖ τὸ σῶμα · νηστεία ψυχῆς ἐστὶ φυλακτήριον, καὶ σώματος ὄπλον ἀκαταμάχτων. Οὕτως γὰρ τὴν ἐπιθύουλον ἡδονῆν παρῶδεται,

καὶ τὴν ἀντιστρατευομένην ἐπιθυμίαν καταγωνίζεται. Νηστεία εἰς οὐρανὸν ἀνάγει τὴν διάνοιαν καὶ πτεροῖ αὐτὴν πρὸς τὴν ἀθάνατον φύσιν. Νηστεύομεν τοίνυν, ἀγαπῆτοι, μὴ σκυθρωποὶ τοῖς προσώποις τὰς ἡμέρας τῶν νηστειῶν διεξερχόμενοι, ἀλλὰ φαειροὶ ταῖς ψυχαῖς ὡς δούλοι Χριστοῦ πρὸς αὐτὰς διατιθέμενοι. Εἰ γὰρ ἐπιθυμῶν τῇ νηστεία προσελήλυθας, μὴ στυγναζε, ἀλλὰ χαίρου · καθαίρει γὰρ σου τὴν ψυχὴν τὸ δηλητήριον. Μὴ περὶ καλῶν τὴν νηστείαν ἐκδέχου, ὡν ἡδέα τὰ βρώματα · ἀλλ' ὑπομένων μακροθυμῆ ἡδύτερα τῶν βρωμάτων δεχόμενος τὰ διδάγματα. Διὰ τοῦτο νηστεύεις ἀπὸ βρωμάτων, ἵνα τραφῆς διὰ τοῦ Πνεύματος · καὶ διὰ τοῦτο ἀπέχῃ τῶν σωματικῶν ἐδεσμάτων, ἵνα ἐμπλησθῆς τῶν πνευματικῶν ἀναθημάτων. Φάρμακόν ἐστὶν ἀνατριτικὸν τῆς ἀμαρτίας ἡ νηστεία, καὶ κατάπλασμα ψυχῆς μαλακτικόν, ἀποπλύνουσα πρὸς εὐσεβείαν. Καὶ ὡς περὶ τὰ χειρόνα πάθη δριμυτάτοις τισὶ καὶ ...

κατώτατος καταπασόμενα, τὸ μὲν σπητικὸν τοῦ σώματος ἀπορρίπτει· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὴν ἐνυπομυχευσοῦσαν ἀμαρτίαν καὶ κατὰ τῆς ψυχῆς νεμομένην στυπτικωτάτη ὑπεισελθοῦσα νηστεία ἀναξηραίνει μὲν αὐτὴν καὶ ὀλίγον λεπύνουσα, ἐξαφανίζει δὲ εἰς ἅπαν ἀποκαθαίρουσα. Διὰ τοῦτο εἰ καὶ ἐπίπονος ἡ νηστεία, ἀλλ' ὠφέλιμος καὶ εὐπρόσιτος. Μὴ τοίνυν λυπούμενος νηστεύσης, ἵνα μὴ τὸν κάματον ἀπολέσῃ· μηδὲ γογγύσῃς ὅτι ὀλίγον βραδύνεις, ἵνα μὴ δι' ὀλίγον τοῦ βίου ζημίαν ὑπομεινῇς. Ὅσῳ γὰρ νηστεία ὑποστέφει τὸ σῶμα, τοσοῦτον ἐκ τῆς νηστείας ὠφέλεια. Ἀνάδραμε ἐπὶ τὰς τῶν δικαίων πολιτείας, καὶ εὐρίσκεις αὐτοὺς τὸ πλεῖον διὰ νηστείας εὐδοκίμησαντας. Πρῶτον Μωϋσῆς νηστεύσας ἐπὶ τὸν γνόφον εἰσελήλυθε, καὶ συνόμιλος τῷ Θεῷ διὰ νηστείας γέγονε. Τεσσαράκοντα ἡμέρας τὴν νηστείαν ἐπισυνάψας, νομοθέτης διὰ νηστείας ἐχηρημάτισε· καὶ οὕτως ἄρτον ἐφαγεν, οὕτως οἶνον ἐπιεν· ἤρκετο γὰρ τροφή τὴν νομοθεσίαν παρὰ τοῦ νομοθέτου ἐκδιδασκόμενος. Ἴνα δὲ μάθῃς πόσον ὠφέλιμη ἡ νηστεία, καὶ πόσον βλάπτει ἡ μέθη νηστείας ἀντιστρατευομένη· κατανόησον τοὺς ὑπὸ Μωϋσέως· πραττομένους, καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ λαοῦ γιγνομένους, καὶ εὐρήσεις τὴν δύναμιν τῆς νηστείας. Ἄνω Μωϋσῆς τὸν νόμον ἐλάμβανε, καὶ κάτω ὁ λαὸς τὸν νόμον ἀνέτρεπε. Λυπηθεὶς γὰρ Μωϋσῆς τὸν νόμον συνέτριβεν, οὐκ εὐλογον ἡγησάμενος μεθύουσι τὸν νόμον πιτεύεσθαι, καὶ διανοίαις οἴνω βεβαρημέναις λόγια παραδίδοσθαι. Βλέπε πόσον ἀδικεῖ ἡ μέθη ἀντιπίπτουσα τῇ νηστείᾳ. Ἀλλὰ πάλιν νηστεία τοσοῦτον κακὸν ἐπανορθώσασα ταῖς αὐταῖς χρησάμενος ἡμέραις, πάλιν ἐπανεκαλέσαστο τὸν νόμον. Μνημόσυνον ἡμῖν καταλείπει πρὸς ἀσφάλειαν βίου καὶ πολιτείας, τάχα διὰ τούτου γινομένου καὶ μυστήριόν τι ἐντεινόμενος. ὅτι ἡ μὲν πρώτη νομοθεσία ἀργήσῃ, συντριβομένη διὰ τὴν αὐτὴν προτέρου λαοῦ ἀπιστίαν· [847] ἡ δὲ δευτέρα ἐνήργησε πανταχοῦ δεδομένη, τοῦ δευτέρου πιστῶς δεχομένου τὸν δεύτερον νόμον, καὶ συμφυλάττοντος. Καὶ Ἠλίας δὲ τεσσαράκοντα ἡμέρας νηστεύσας, καὶ μὴ τροφή τὴν ἔρημον διδούσας, οὐκ ἤθάνετο χιμάτου· νηστεία γὰρ αὐτὸν ἐθάσταζε, τὴν πόνον ἐπικουφίζουσα· καὶ μετὰ νηστείας ἠὲν ἐθεάσατο, καθὼς οἶόν τε τῆν ἀνθρωπίνην φύσιν κατανοῆσαι. Οὐ σωματικοὶ ὄφθαλμοί· τὸν ἀσώματος θεάσατο, ἀλλὰ καρδία τὸν ἀόρατον κατανοῆσας, κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα. Μακάριοι γὰρ οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι τὸν Θεὸν ὄψονται. Οὕτω νηστεύσας, τὸν οὐρανὸν ἀπέκλεισε κατὰ τῶν ἀκολάστων, καὶ τρυφή τὸν ἑαυτῶν βίον καταδαπανῶντων, ἵν' ὅπερ οὐκ εἴλοντο ἰδίᾳ προαιρέσει μετεροχόμενοι, τοῦτο διὰ τῆς τοῦ λιμοῦ νηστείας μάθωσι παιδεύόμενοι, καὶ γινώσι, πῶς ὠφέλιμος ἐστὶν ἡ νηστεία, καὶ ἐν καιρῷ τρυφῆς τὴν ἐργασίαν ἐπιδεικνυμένη. Δανιὴλ δὲ καὶ αὐτὸς τρεῖς ἐβδομάδας νηστεύσας, καὶ ἄρτον ἐπιθυμιῶν μὴ γευσάμενος, εἰς λάκκον λέοντων διὰ ζῆλον τῶν ἀκολάστων παραγενόμενος, καὶ λέοντας ἐκεῖ νηστείᾳ ἐδίδαξεν. Ἐδουσηθήσαν γὰρ τὸν νηστευτὴν οἱ ἄγριοι θῆρες, ἡμερῶτεροι τῶν λογικῶν θηρίων γεόμενοι, καὶ ἀπέκλεισαν τὸ ἴδιον στόμα, τοῦ ἁγίου σώματος ἀψασθαι μὴ κατατολήσαντες. Ὅσπερ γὰρ ὄπλον τῷ ἴδιῳ σώματι παραθέμενος τὴν νηστείαν, καὶ ὅλον ἐαυτὸν δι' αὐτῆς ὀχυρῶσας, ἀπεπλάνησε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν λέοντων, μὴ σῶμα ἀνθρώπινον, ἀλλὰ σῶμα ἀγγελικὸν ἐπιδειξάμενος. Καὶ οἱ τρεῖς παῖδες ἐν Βαβυλῶνι, μὴ βουληθέντες τῇ παρανόμῳ τραπέζῃ τοῦ βασιλέως κοινωνήσαι, ἀλλὰ τῇ κατὰ νόμον νηστεία ἐξακολούθησαι, εἰς τὴν ἐξαφθεῖσαν πυρὰν τῆς καμίνου εἰσελθόντες ἐσθῆσαν τὴν φλόγα, δρόσον ἀντὶ πυρὸς τὴν κάμινον διὰ νηστείας ἐργασάμενοι· καὶ τῶν μὲν ἀπειρῶν τῆς νηστείας τὸ πῦρ κατετόλμησε (πάντας γὰρ τοὺς περιεστώτας Χαλοζίους κατεδαπάνησε)· τοὺς δὲ ἐν συνηθείᾳ τῆς νηστείας ὑπανεχώρησε, τοῦ σώματος αὐτῶν ἀψασθαι μὴ δυνάμενον. Οὐδὲ γὰρ ὕλη τις ἦν ἐν τῷ σώματι, τῆς νηστείας πνευματικὸν αὐτὸ ἐργασαμένης. Ὅμοιος δὲ

καὶ Νινευῖται νηστεύσαντες τὸν θάνατον ἀπεκρούσαν· τρεῖς γὰρ ἡμέρας νηστεία ἐκτενῶς προσκαρτερήσαν· τὴν αἰώνιον κόλασιν δι' ἡμερῶν ὀλίγων μετῴποιήσαντες, αἰώνιον ἔπαινον τῷ κόσμῳ καταλελοίπασιν. Ὅρι ἀγαπητοί, πόσον ἰσχύει νηστεία μετ' εὐχῆς καὶ ἔργου ἐκτελουμένη. Νηστεία γὰρ καὶ δέησις ἐκ θανάτου· δικαιοσύνη δὲ ὑπὲρ ἀμφοτέρων. Νηστεία θανάτου ἀναίρεσις, καὶ ὄργης ἀπολύτρωσις· νηστεία καθαρίσθαι διανοίας, ὁμοδαίτης ἐγκρατείας, γυμνά εὐσεβείας, ζυγὸς δικαιοσύνης. Οἶδε νηστεία πλοῦτον πένητα ἀπαργάζεσθαι· οὐ γὰρ ἀκαίριος δαπνὶς συγχωρεῖ, τοῦ μέτρου τὴν αὐτάρκειαν παρεχομένη· οὐδὲ καὶ τὸν πλοῦσιον οἰκονομῶν τῶν ἰδίων χρημῶν κατασκευάζειν, μὴ ἀδελφῶς συγχωροῦσα καταπιάξαι ἐπίσταται καὶ νεότητος νηστεία ἀκμῆν. Διδάσκει γὰρ τὸν τῶν βρωμάτων, περιτθῆσαι τὴν ἐγκράτειαν, σωφῶς ἡνιοχούσα πρὸς εὐσέβειαν καὶ σωφροσύνην, καὶ πρεσβυτέρους σοφίζειν, καὶ καθαρὸν τὸ τῆς διανοίας φυλάττειν ἡμᾶς. Νηστεία ὑγιεινότερον διατηρεῖ τὸ σῶμα· οὐ γὰρ βαρυνόμενον ὑπὸ τῶν βρωμάτων ἰδέχεται νοσημάτων, ἀλλὰ κουφισόμενον ἀπὸ τῶν σμάτων, εὐρωστον γίνεται πρὸς ὑποδοχὴν τῶν χρημάτων. Διὰ τοῦτο νηστεύομεν, ἀγαπητοί, ἵνα πνευματικῶν ἐπιτυχῶμεν δωρημάτων. Νηστεύοντες πᾶσι ἀγαθῶν καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς εὐσέβειαν, εἰκόνα θείαν τῆς σωματικῆς ἐγκρατείας τὴν κατὰ ψυχὴν μέλειαν, ἵνα ὡσπερ ἀπέχει τὸν ἐξωθεν ἐπισερχομῶν βρωμάτων, οὕτω καὶ τῶν ἐν τῇ διανοίᾳ ἐπαναδαινόπων πονηρῶν ἐννοημάτων. Ἐὰν γὰρ, φησὶ, *Πνεῦμα ἐξουσιάζοντος ἀναβῆ* ἐπὶ σέ, *τόσον σου μὴ ἀδελφῶν σου* καταπαύσῃ ἀμαρτίας. Ὅσπερ νῦν ἀπὸ βρωμάτων μὴ γευσάμενος, οὕτως ἀπέχου ἀμαρτημάτων ἀλλασσόμενος. Νηστεύεις οἴνου μὴ ἀντιλαμβάνόμενος νηστεύει καὶ πονηρίας ἀπεχόμενος· οὐδὲ γὰρ ἡ κρείσσονα μέθη τῇ ψυχῇ μεταργάζεσθαι. Νηστεύει κρείων μὴ ἀπτόμενος· νηστεύει καὶ καταλαλιᾶς ἀπτόμενος, ἵνα μὴ δι' αὐτῆς κρέα φαγῆς τῶν ἀδελφῶν, σαρκῶν αὐτοῦ ἀπογευόμενος. Νηστεία γὰρ ἀλλοτρίαν ἀποχὴν τῶν ἀμαρτημάτων. Ἄκουε τοῦ Προφήτου λέγοντος· *Ὁὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην, ἡμέραν ἀνθρώπων ταπεινοῦ τὴν ψυχὴν* [848] τοῦ. Ἀλλὰ τί; *Λύε, φησὶ, πάντα σὺνδουλον αἰκίας, διάλυε στραγγυλίαν βιαιῶν συναλλαγῶν· διὰ θύρα πεινώντι τὸν ἄρτον σου, ἕμιστον ἀγάγε εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐὰν ἴδῃς γαστήρα, ἀβαλε.* Αὕτη, ἀγαπητοί, ἀληθινή νηστεία, ἡ τῷ προσδεκτῇ, καὶ ἀνθρώπῳ σωτηριώδης, καὶ ἐν ἀρεστῇ. Ταύτην ἐπακολουθεῖ ἡ τῶν οὐρανῶν κτῆ καὶ τοῦ Δεσπότη ἀψευδῆς ἐπαγγελία. Ὅρα γὰρ ἐπιφέρει· *Τότε βαρῆσται πρόωμον τὸ φῶς σου, τότε βοῶντός σου, εἰσοικουσέαι σου· ἐτι λαλοῦ σου, ἐρεῖ· Ἰδοὺ πάρειμι.* Βλέπει; ἡλίκα δῶρα νηστείας, καὶ πόση· ἔχεται τῆς εὐσεβείας, ὡς καὶ αὐτὸν δυσωπεῖν πρὸς ἀνθρωπίνην φύσιν παραγενόμενος. Νηστεύει τοίνυν, παράμενε ταῖς εὐχαῖς, ταῖς συναῖς ταῖς νοουθεσίαις, μὴ ἀπολιμπανόμενος τῆς συναγωγῆς καθὼς ἔθος τισὶ· μηδὲ πραγματείας ἢ δικαστηρίου ὅλης ἡμέρας· ἵνα μὴ χρήματα συνάξῃς, ἀσκοζῆν ὠφείλεις· ἢ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου ἐντυγχᾶν ὄν θεραπεύειν ἐχρῆν. Ἠλθε εἰς ἐσπέραν, ἢ τὴν ἐσπέρην, οὐκ ἵνα νηστείας τελέσῃς τὴν πρόθεσιν, ἀλλ' τῆς κοιλίας πληρώσῃς τὴν βρεξίν. Καὶ μὴ δόξης μὲν ἀπεχόμενος διὰ τὸ νῆπειν, πονηρίας δὲ πληροῦ μεθύειν, ἵνα μὴ ἀκούσῃς, *Οὐαὶ οἱ μεθύοντες, οὐκ ὄντου!* Μέθη δὲ οὐκ ἐστὶ νηστείας κοινωνός, ἀλλ' ἐστὶ καὶ ἀντίπαλος. Ἴνα φθάσωμεν εἰς τὴν ἡτοιμασμένην ἡμῖν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως, ἐκεῖ μὲν ἀπολαύοντες ἀποκειμένων ἀγαθῶν, ἐνταῦθα δὲ ἀγαλλιώμενοι προσδοκώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν Ἰὼν τῆς Χίρας.

Καὶ ἐγένετο καθεξῆς, ἐπορεύετο ὁ Ἰησοῦς εἰς πόλιν καλουμένην Ναῖν, καὶ συνεπορεύοντο αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἱκανοί, καὶ ὄχλος πολλός. Ὡς δὲ ἔγγισε τῇ πόλιν τῆς πόλεως, καὶ ἰδοὺ ἐξεκομίζετο τεθνηκώς υἱὸς μονογενῆς τῆ μητρὶ αὐτοῦ, καὶ αὕτη ἦν χίρα. Ὅλα τὰ πάθη, ἕλεσινα, καὶ πολλῆς συμπαθείας

μετὰ. Μονογενοῦς υἱὸς ἀπολυθέντος τῆς παροξυῆς, ἡ γλυκυτάτη μήτηρ ἔδοξα, ὅτι Προσηγορίας νῆς γεγέννημαι μήτηρ. ἥσινος τὰς ἐπὶ τῷ τοῦ ὄντως ἐπύργησεν ὁ θάνατος. Ἐνα βότρυν εἶχεν ἡ χίρα, καὶ τοῦτον ἡ χίρα τοῦ θανάτου συνέτριψε· βακτηρίαν ἐκέκτητο, καὶ ταύτην ὁ κοινὸς ἔριξετε

legislator per jejunium effectus est : nec panem comedit, nec vinum bibit; satis enim illi erat ad escam, quod legem a legislatore doceretur. Ut autem scias quantum prosit jejunium, et quantum noceat ebrietas jejunii adversaria; cogita ea quæ a Moyse, et ea quæ a populo gesta sunt; et jejunii vim edisces. Superne Moyses legem accepit, et infra positus populus legem evertit. Dolore namque affectus Moyses legem contrivit, non rationabile putans ut lex ebriis concederetur, et animis vino onustis eloquia illa traderentur. Vide quam noceat ebrietas jejunium oppugnans. Sed rursus jejunium, tantum malum emendans, totidem diebus usum, legem iterum advocavit : memoriale nobis relinquens ad securitatem vite et conversationis. Ideo forte sic contigit ut mysterium quodpiam indicaret : quod nempe prima lex cessatura sit, ob incredulitatem primi populi contrita : secunda vero operata est, ubique disseminata, quia secundam legem secundus populus fideliter accepit et custodivit. Elias vero postquam per quadraginta dies jejunasset, et una esca desertum trajecisset, laborem non sensit : jejunium namque illum sustentavit et laborem minuit; ac post jejunium Deum vidit, ut poterat humana natura comprehendere. Non corporeis oculis incorporeum vidit, sed corde invisibilem cogitans, per animæ puritatem. Nam *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (Matth. 5. 8). Sic postquam jejunaverat, cælum clausit lascivis, qui per totam vitam voluptatibus dediti erant; ut quod non voluntate propria elegerant jejunium, hoc per famem instituti edicerent, et scirent quam utile sit jejunium, quod deliciarum tempore suam vim ostenderet. Daniel quoque postquam per tres hebdomadas jejunasset, et panem desideriorum non gustasset, in lacum leonum per lascivorum invidiam dejectus, leones ibi jejunare docuit. Jejunatorem enim reveritæ sunt immanes feræ, rationabilibus feris mitiores; et os suum clauserunt, sacrum corpus tangere non ausæ. Corpori namque suo jejunium quasi armaturam apponens, sequæ totum per illud muniens, fefellit oculos leonum, non corpus humanum, sed corpus angelicum exhibens. Et tres pueri in Babylone, nolentes iniquæ regis mensæ participes esse, sed legale jejunium sequi optantes, in rogam camini ingressi, exstinxerunt flammam, per jejunium iguem in rorem in fornace mutantes. Atque eos qui jejunium non experti erant ignis aggressus est; omnes enim circumstantes Chaldaeos consumpsit; ab iis vero qui jejunio assueti erant recessit, quod non posset eorum corpora attingere : neque enim materia quæpiam erat in corpore, quod a jejunio spirituale redditum fuerat. Similiter Ninivitæ jejunio mortem depulerunt : tribus enim diebus in jejunio peractis, æternum supplicium per paucos illos dies effugientes, æternam in mundo sui laudem reliquerunt. Videte, dilecti, quantum possit jejunium, cum oratione et operibus peractum. Jejunium enim et precatio a morte liberant; sed justitia plus quam

illa duo. Jejunium mortem tollit, et ab ira redimunt : jejunium purgatio est mentis, consors temperantia, gymnasium pietatis, jugum justitiæ. Solet jejunium pauperem reddere divitem; neque enim sinit temere impensam facere, sufficientem indicans mensuram : solet etiam divitem pecuniarum œconomum reddere, nec sinit cum sua sine modo absumere. Novit jejunium juventutis vigorem, docet cibus frenum apponere, continentiam indit, et sapienter ducit ad pietatem et castitatem. Scit etiam senibus prudentiam indere, et purum ipsis mentis oculum servare. Jejunium corpus sanum custodit : quod non onustum cibus, materiam morborum non accipit; sed leve factum a cibus, robustum est ad munera accipienda. Ideo jejunemus, dilecti, ut spiritualia munera consequamur. Qui jejunat, animam instituit ad pietatem, imaginem accipiens corporeæ continentia: ad curam animæ; ut quemadmodum abstinere ab externis cibus, sic absteat a pravis cogitationibus ingruentibus. *Si Spiritus potentis, inquit, ascenderit in te, locum tuum ne relinquant, quia medela cessare faciet peccata* (Eccles. 10. 4). Sicut ergo abstinere a cibus nihil gustando, sic abstinere a peccatis teipsum mutando. Abstinere a vino? abstinere etiam a nequitia; solet enim nequitia majori ebrietatem in anima parere. Abstinere a carnibus? abstinere et a detractione, ne per illam carnes fratrum comedas. Verum namque jejunium est abstinere a peccatis. Audi prophetam dicentem, *Non hoc jejunium elegi, neque diem qua humiliat homo animam suam* (Isai. 58. 5). Sed quid? *Solve omne vinculum iniquitatis : dissolve tortuositates violentorum pactorum tuorum : frange esurienti panem tuum : esum qui sine tecto est induc in domum tuam ; si videris nudum, operi cum* (Ib. v. 6. 7). Hoc est, dilecti, verum jejunium, a Deo acceptum, homini salutare et omnibus placitum : hoc sequitur calorum possessio, et Domini verax promissio. Vide enim quid adjiciat : *Tunc erumpet matutinum lumen tuum, tunc clamante te exaudiet te : adhuc te loquente dicet, Ecce adsum* (Ib. v. 8. 9). Vides quanta jejunii dona, et cum quanta pietate conjunctum sit; ita ut Deum ipsum exoret ut ad humanam naturam accedat. Jejuna igitur, persevera in orationibus, synaxibus, admonitionibus, nunquam absens a cœtu, ut mos est quibusdam. Neque negotiationibus et tribunalibus tota die des operam; ne pecunias colligas, quas dispergere deberes; ne contra fratrem tuum obloquaris, cui inservire oporteret. Venisti ad vesperam aut horam nonam, non ut jejunii propositum perficeres, sed ut ventris appetitum impleres. Et ne videaris a viso quidem abstinere, quod vigilans sis; sed iniquitate plenus ebrius esse; neve audias, *Vae ebriis, non a vino* (Isai. 28. 1). Ebrietas vero non habet cum jejunio consortium, sed est ejus inimica et adversaria. Ut perveniamus ad paratam nobis spem resurrectionis : illic quidem fruente repositis hinc, hic vero exultantes de iis quæ speramus in Christo Jesu, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IN FILIUM VIDUÆ.

Et factum est postea, ubi Jesus in civitatem, quæ vocatur Naim : et ibant cum eo discipuli ejus, et turba multa. Cum autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suæ, et hæc vidua erat (Luc. 7. 11. et 12). Omnia hæc sunt miserabili affectu plena. Unico filio vita functo, dulcissima mater clamabat, se solo nomine matrem esse, cujus partum mors demersuit. Unam uvam habuit vitis, et hanc mortis procella contrivit : unum baculum habuit illa, et hunc communis mors abstulit. Sine præsidio mulier erat, et sublato baculo, non vitalem sibi fore vitam videbat. Deinceps ne minimam quidem consolationem habebat, unico amisso filio. Duplici dolore corripiebatur, illoque non consolabili; nemo poterat mœorem allevare; lacrymæ rivorum

instar per genus manabant, intolerabilis erat mulieris luctus. Cogitabat filii formam, amore viscera rumpebantur. Et illa vidua omnino manebat, rem omnium acerbissimam, omnium miserrimam; et viro et unico filio orbatatur. Vere miserabile viduæ nomen, luctu, fletu, calamitate plenum. Spectatorum nemo temperabat a lacrymis; omnes ingemiscabant, nec inveniebant quem primum lugerent, filiumne mortuum, an viduam viventem. Sed erravi cum viduam viventem dixi : quæ enim vidua vivit? etsi enim vivere videatur (secundum præsentem vitam loquor, non secundum futuram), mortua est. Vidua enim in præsentem vitam, siquidem opulenta sit, hinc dolorem paulum minuit, hinc spe quadam recreatur, vulnus sanum curat, dolorem allevat, ubertate roboratur, interdum

dormit. Etiam si enim multa sint quae torqueant, et raptores insent; attamen si paupertas non adsit, vivio est calamitas. Vidua autem inops, est portus lacrymarum, puteus tentationum, urbs sine muris, fons sine aqua, mater gemituum, laetitiae parasitus, hera paupertatis, sterilitatis computatrix, famis vicina, textrix doloris, baculus fractus, gravis occursum, acerba contubernalis, deformis imago, columna deserta, arbor sine radice, nubecula sine luce, ecclesiae limen, variarum precum excogitatrix, accusatrix audax inimicorum, quae Deum clamans alloquitur ut virum, ultricem; quae paratam habet Dei iram, quae ipsum caelum scindit per emissas in amaritudine cordis ad Deum supplicationes: pectus percutiens quasi carnifex, nisi cito Dei opem experiatur, ultricem in quorum qui se invadunt. Et illa filiis orba, in terra inops et sine patrocinio, Deum cum omnibus Virtutibus suis movet ad iram et vindictam eorum qui credere nolunt Deum esse judicem viduarum et pupillarum. Si vero contigerit illam filium habere, pupillum delectatur ex aetate ejus, spe fovetur, et ex fructu roboratur. Videt rami, et radicem amplectitur; ramum tenet, et eum qui plantavit diligit; partem habet, et eam totum esse reputat: viventem complectitur, et mortuum non abominatur; filii figuram considerat, et imaginem patris sibi representat. Et dum adolescens ille vivit, vitae procellas vidua lenius tolerat: si vero contigerit, vivente matre, filium morti, ac matri valedicere, et ad patrem accurrere, id quod huic viduae contigit; tunc totum illa dolorem simul excipit. Statim enim atque memoratae viduae filius unicus mortuus est, illa lugubri veste induta, cepit temeraria proferre verba, Deum quasi iniquum redarguens, ipsumque quasi vim passa blasphemis verbis alloquens: Num filius meus solus mundo erat oneri? Alii ob numerosam prolem in angustia sunt, et mihi uni unicus abripitur. Ego misera vivo, et vir atque filius mortui sunt. Quis deinceps me consolabitur? quis me respiciet? Videbar ex illo aliquam accepturam esse fiduciam; satis enim mihi erat, si mater audirem. Tenerum mihi illum pater sine facultatibus reliquit: et ego vidua sine patrocinio manus ad opus admoventem, accurate illum emtrivi, duplicem triplicemque vestem ipsi paravi, mercedem erudientibus illum solvi; et nunc cum me hinc bona decerpturam sperarem, tentationum grandinem excipio. O dolorem! Sed quid factura sum excogitavi: cum filio meo sepeliar; hac de re certiores facio invidos meos; cognati me devorabant ut virilem filium habentem. Concedite mihi omnes, qui mihi prolem invidetis: jam ego genuini filii mei sepulcrum praecoepo: ridiculum mihi videretur, si jam viverem. Haec vidua cum dolore clamante, statim adveniens Christus Deus noster, qui omnia praevidet, qui omnia noverat antequam ea faceret: nam, *Antequam te formarem in utero rivi te, et antequam exires de ventre sanctificavi te* (Jer. 1. 5); pater orphanorum et iudex viduarum, qui lacrymas in gaudium vertit, qui portam urbis Naim ecclesiam fecit, et lectum mortui altare reddidit. Ubi enim resurrectionis donum, ibi altaris ornatus; et ubi Verbi Dei manus extenduntur, ibi resurrectionis mensura perficitur: nam exitus ille fuit sacrificii locus, et exportatio fuit reductio. Quid enim ait evangelista? *Videns autem illam Jesus*, id est, Servator, Deus Verbum, Christus, *miser cordia motus est*, videns eam. Quid videns? Viduam filio orbam et viro, vetulam, incurvam, lugentem, comam vellentem, pulvere caput conspergentem, graves oculos excruciantem, indecorum amictum sciendentem, pectus gemitibus exhaustum percipientem, nec clamare ultra valentem, effrenem demum factam. Hoc situ videns illam Jesus, *miser cordia motus est super eam*, et accedens dixit illi, *Noli flere*. Illa vero luctui debita, cum non bene nosset eum qui advenerat, abjecto luctu Domino respondit: *Ne fleam dicis? equam mihi consolationem jam afferes? si totum mundum ea de causa moveas, nullum mihi solamen dabis.*

Quid enim matri ad con filios? quando maxime filios unicos spem habentibus? Filium meum extra lapides ingeniscunt, et e defecit, fiducia abrepta ulla, hac prorsus nudat meam demessuit, et me me reliquit, et illum sui et rami desecuit; tr surculum tabefecit; vet tem rescuit. Nullum h enim alterum haberem t rari, et viventis conspec nunc vero nullum mihi privor laetitia. Videbar veterem patris figuram c herem, illum imaginari existimavi. Nam is qui e tate me solabat, et ex vir serviebat, et cum do solatorem. Si quando n ret, ille me amplecteba mone me delectabat, mo et dicis mihi, Noli flere ita me hortaris? Quid dicebant ei: Cur audes, Dominus adest, ipse te s supplica: neque enim illa vero absteris ocul tecto pectore, proci dit respondit: Redde mihi tum: nam vetula a tate et spes accedit mihi. Ill dicebat: Ignosce petulan et verbis meis in luctu e ras matris filios lugent ceptum tuum est. Cum amisi, saltem filium dte jam enim delicio. Non di frater meus non esset, enim praesens animam e deris, nihil tibi deest. Pe concede ancilla tuae. Tu tute tua a mortuis suscita flebo? *Et accedens Jesus mones, et fumigant. Ii runt. Et ait, Adolescens, s scentis, et mortem concu des resurgere; Ego enim v. 25). Vocavi Lazarum ex monumento exsiliit, l diem contraxisset in s seera ejus admodum cor mortuum olfaciens, solut restituit: et factum est s vero nuper mors intere surgere; Ego enim san qui conspiciebatur, et il Dominus. Quandonam a Dominus? Tibi dico, Sur, ita ut turbae, quae id vid primo ob incredulitatem Cur autem non exsiliit, bratam resurrectionem phantasia esse videretur lis: Ego vos certiores fa ipse sit, qui paulo ante manum Jesus, cepit eum illum viventem matri s gaudio et incredulitate de filii resurrectione; ipsam cogitans. Studioso manibus palpabat, oculo ctum, manus, frontem, deinde manus, pedes, et secum reputabat diceat*

χαράκωτον ὑπῆρχε τὸ γύναιον. καὶ τῆς βακτη-
 ἔρητο· ἀβίωτον ἐθεύρει τὸν βίον. λοιπὸν
 τυροῦσαν εἶχε παραμυθίαν, υἱὸν τὸν μονο-
 λέστασα. Διπλῶ τῷ πόνῳ συνείχετο· ἀπαρα-
 εἶχε τὸ ἀλγῆμα· οὐδεὶς ἐπικουφίσει τὴν ὀδυ-
 ρατο· ποταμῶδον κατὰ τῶν παρειῶν ἐρῶει τὰ
 καὶ ἀφόρητον ἡ γυνὴ τὸ πένθος ἐκέκτητο.
 τὴν τοῦ παιδὸς ὠραιότητα· τῆ στόργῃ τὰ
 αὐτῆς διανοίας ἐτέμνετο. Καὶ αὕτη χῆρα τὸ
 νε, τὸ πάντων βαρύτερον, τὸ πάντων ἐλεεινό-
 αὶ τοῦ ἀνδρός, καὶ τοῦ μονογενοῦς ἐστέρητο.
 λεεινὸν τὸ τῆς χήρας ὄνομα, οἴκτου πεπληρω-
 ακρύβου μεμεστωμένον, συμπαθείας ἐχόμενον.
 τῶν βλεπόντων ἀπένθητος ἔμεινε· ἔστενον
 εἰς σπλάγχνα· οὐχ εὐρισκόν πρῶτον τίνα πεν-
 ὶν τεθνηκότα παῖδα, ἢ τὴν ζῶσαν χήραν. Ἄλλ'
 τὴν χήραν ζῶσαν προσεῖπὸν· ποῖα γὰρ χήρα
 ; καὶ γὰρ δοκῆ ζῆν (πρὸς τὰ παρόντα λέγω,
 πρὸς τὰ μέλλοντα), τέθνηκε. Χήρα γὰρ ἐν τοῖς
 ; εἰ μὲν εὐποροῦσιν, μικρὸν πῶς κλέπτεται τὴν
 λείπει τὴν προσδοκίαν, θεραπεύεται τὸ τραῦμα,
 ἰφίζεται τὸ ἄλγος, νευροῦται τῆ καρποφορία
 χυτὶ πολλὰς καθέουδι. Εἰ γὰρ καὶ πολλὰ τὰ
 α, καὶ οἱ διάρπάζοντες αὐτὴν ἔτοιμοι, ἀλλ'
 α πενίας ἀπόσης, ἐλαφρότερον τὸ βαρῦ. Χήρα
 ρά λιμὴν θακρῶν, καὶ φρέαρ πειρασμῶν, ἀτεί-
 ἰδεις, [849] ἀνυδρὸς πηγῆ, μήτηρ στεναγμοῦ,
 νης παράσιτος, οἰκιδέσποινα πενίας, ἀφορίας
 ια, λιμοῦ πάροικος, ὀδύνης ὑφάνθηρια, βακτη-
 τετριμμένη, χαλεπὴ ἀπάντημα, πικρὸν συν-,
 ἀκαλλώπιστον ἄγαλμα, ἡρημωμένη στήλη,
 δένδρον, ἀφώτιστος ὀμίχλη, ἐκκλησίαις πρόθυ-
 κίων εὐχὴν ἐπινοήτρια, κατ' ἐχθρῶν πεπερ-
 ἔνη, κατ' ἄγχιος κατ' αὐτῶν· καὶ ὡς ἀνδρὶ, τῷ
 αθοῦσα, καὶ ἐκδικὸν ἔτοιμοτάτην ἔχουσα τοῦ
 ἰν ὄργην ἐκδικησιν, σχίζουσα τοὺς οὐρανοὺς
 ο Θεὸν ἐπιτυχίας, πεπικραμμένη καρδία· τῷ
 τὸ στήθος, ὡσπερ δῆμιος, εἰ μὴ ταχὺ εὐρο τοῦ
 ν βοήθειαν, εἰς ἐκδικησιν τῶν ἐπιθαινότων αὐ-
 δικίαν. Καὶ ἡ ἀτεκνος, ἐπὶ γῆς πενιχρὰ, ἀπρο-
 α, κινεῖ τὸν Θεὸν σὺν πάσαις αὐτοῦ ταῖς ἐπου-
 Δυνάμεσιν, εἰς ὄργην καὶ ἀγανάκτησιν τῶν οὐ-
 ν πεῖθεσθαι, κριτὴν εἶναι· τὸν Θεὸν χηρῶν καὶ
 ν. Εἰ δὲ συμβῆ αὐτῆ παῖδα προσεῖναι, μικρὸν
 ιεται τῆ ἡλικία, καὶ κλέπτεται τῆ προσδοκία,
 αὶ τῆ καρποφορία. Βλέπει τὸν κλάδον, καὶ τὴν
 ἰσπάζεται· τὸν βότρου κρατεῖ, καὶ τὸν φυτευ-
 κλεῖ· ἔχει τὸ μέρος, καὶ τὸ ὅλον λογιζεται· τῷ
 ὑμπλέκεται, καὶ τὸν νεκρὸν οὐ βεβλύσεται·
 ακτῆρα τοῦ παιδὸς κατανοεῖ. καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ
 ἐσοπεριζεται. Καὶ εἰς μὲν περιεστὶ τὸ παιδά-
 ληγότερον ἢ χήρα κυματίζεται ἐν τῇ τοῦ βίου
 α· εἰ δὲ συμβῆ καὶ τὸν παῖδα ζώσης τῆς μητρὸς
 ἐν, καὶ τῆ μὲν μητρὶ συντάσσεται, τῷ δὲ πατρὶ
 ἵνα, ὅπερ πέπονθεν ἡ παρούσα χήρα, πᾶσαν
 ναδχεταί τὴν ὀδύνην. Μῖλλον γὰρ τέθνηκεν ὁ
 ἡς υἱὸς· τῆς μνημονευθείσης χήρα, τὴν σκολῆν
 θους ἡμφισμένην, ἤρξατο προπετῆ φθέγγεσθαι
 , καὶ ὡς ἀκριτῶ τῷ ὄντι ἐδικάζετο, βλασφη-
 ἰγους προσάγουσα· ὡς βίαν ὑπομένουσα διελέ-
 ἔγουσα· Ἄρα ὁ υἱὸς μου μόνος τὸν κόσμον
 ἐν ; Ἄλλοι στενοχωροῦνται ἐπὶ παιδοποιίας,
 τῆς μόνης ὁ μόνος ἀπεσπάσθη ; Ἐγὼ ἡ ἄτονος
 ἢ ὁ ἀνὴρ τέθνηκεν ἅμα καὶ ὁ υἱός. Πού λοιπὸν
 ἰσει μὲ τις ; τίς δὲ με περιβλέψεται ; Ἐδόκουν
 ῖραν παρῆρσαν δι' αὐτὸν κεκτησθαι· ἤρκει γὰρ
 ὀν μητέρα ἀκοῦσεν. Ἰπομάζιον μου αὐτὸν ὁ πα-
 ἰου χρημάτων ἐγκατέλιπε· καὶ γὰρ ἡ ἀπροστάτευ-
 α χήρας εἰς ἔργον ἔρριπασα, τοῦτον ἐπιμελῶς
 · διπλᾶ ; καὶ τριπλᾶς αὐτῷ στολάς πεποίηκα,
 ; τοῖς παιδεύσασιν αὐτὸν ἀπλῶς ἐχορήγησα· καὶ
 α τὸν τρυγητὸν τῶν ἀγαθῶν προσέδοκῆσα, τότε
 ἰαζαν τῶν πειρασμῶν δέδεγμα. Ἦ τῆς ὀδύνης !
 ὕρον τί πράξω· συνθάπτομαι τῷ υἱῷ μου· πη-
 τούς φθονήσαντά ; μοι· συγγενεῖ ; με κατήρουν
 ρεῖον παῖδα κεκτημένην. Συγγωφῆσάτε μοι, πᾶν-
 ἄσκαλίνοντές μου τὴν εὐπαιδίαν· ἴδῃ γὰρ ἐγὼ
 ἡσίου μου παιδὸς προκαταλαμβάνω τὸν τάρον·
 ἐρ λοιπὸν τὸ ζῆν καταγέλαστον. Ταῦτα τῆς χή-
 ράτης καὶ ὀδυνομένης, εὐθὺς παραγενόμενος

ὁ ποιητὴς ἡμῶν Χριστὸς ὁ Θεὸς, καὶ δὼν αὐτῇ, ὁ τὰ
 πάντα προορῶν Θεὸς, ὁ καὶ πρὸ τοῦ ποιῆσαι τὰ πάντα
 σαφῶς ἐπιστάμενος· *Πρὸ τοῦ γὰρ πλάσαι σε ἐν κοι-
 λία, ἐκίσταμαι σε, καὶ πρὸ τοῦ ἐξελεῖσθαι ἐκ μητρὸς,
 ἡγάκα σε· ὁ πατὴρ τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ κριτὴς τῶν χη-
 ρῶν, ὁ τὰ δάκρυα εἰς εὐφροσύνην μεταποιῶν, ὁ τὴν τῆς
 πόλεως Ναὺν πύλην ἐκκλησίαν ποιήσας, καὶ τὴν κλίνην
 τοῦ νεκροῦ θυσιαστήριον ἀποδείξας.* Ὅπου γὰρ ἀνα-
 στάσεως δῶρον, ἐκεῖ θυσιαστηρίου κόσμος· καὶ ὅπου
 τοῦ Θεοῦ Λόγου αἱ χεῖρες ἐκτείνονται, ἐκεῖ τῆς ἀνα-
 στάσεως τὸ μέτρον ἐκτετέλεσται. Τὸ γὰρ ἐξῆδον γέ-
 γονεν ἱερουργεῖον, καὶ ἡ ἐκκομιδὴ γέγονεν εἰσκομιδῆ.
 Τί γὰρ φησὶν ὁ Εὐαγγελιστῆς ; *Ἰδὼν δὲ αὐτὴν ὁ Ἰη-
 σοῦς· τούτέστιν, ὁ Σωτὴρ ; καὶ ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ Χρι-
 στὸς, ἐσπλαγχνίσθη, ἰδὼν αὐτὴν.* Τί ἰδὼν ; Χήραν ἀτε-
 κνον, ἀνάνδρον γηραλέαν, κυρτίζουσαν, γοερὰν, κόμην
 ἐλύσασαν, κόνει τὴν κεφαλὴν καταπάσσουσαν, τοὺς
 βαρῶν περὶ ὀφθαλμοὺς ἐκτυφλώπτουσαν, ἀπρεπῆ σκολῆν
 διαρρήξασαν, τὸ πολυστένακτον στήθος· τύπτουσαν, καὶ
 βοᾶν μηκέτι [850] ἰσχύουσαν, φρενήρη λοιπὸν γενομέ-
 νην. Ἐν τούτῳ ἰδὼν αὐτὴν ὁ Ἰησοῦς, ἐσπλαγχνίσθη
 ἐπ' αὐτῇ, καὶ προσεθῶν εἶπεν αὐτῇ· *Μὴ κλαίτε.* Ἡ δὲ
 περὶ τὸ πένθος ἀσχολουμένη, εἰλικρινῶς μὴ κατανοή-
 σασα τὸν παραγενόμενον, τὸ πένθος ἀποσεισαμένην,
 πρὸς τὸν Κύριον ἀναποκρίθεισα εἶπε· *Μὴ κλαίειν λέ-
 γεις μοι ; καὶ τίνα μοι παραμυθίαν προσοίσεις λοιπὸν ;*
 καὶ γὰρ τὸν κόσμον ὅλον κινήσει εἰς ἐμὴν παράκλησιν,
 οὐδεμίαν μοι δεῖξεις παράκλησιν. Τῆ γὰρ μετρικῶς
 παρακλήσεως τί υἱοῦ ὑπάρχει γλυκύτερον ; καὶ μά-
 λιστα, ὅτε χῆραι ὑπάρχουσι, καὶ μονογενεῖαν υἱοῦ
 ἐπαγγέλλονται. Πῶς οὖν μὴ κλαίειν λέγεις μοι ; Τὸν
 υἱὸν μου οἱ ξένοι πενθοῦσι, καὶ γὰρ μὴ κλαύτω ; Οἱ λι-
 θοὶ στενάξουσι, καὶ γὰρ σιωπήσω ; Ἡ ἐλπίς μου ἐτέ-
 ρηται, ἡ ζωὴ μου ἐξέλιπεν, ἡ παρῆρσι μου γεσῶ-
 ληται, ἀνεπιστόν ἐμαυτῆς θεωρῶ τὸν βίον, καὶ γυνὴ
 πάσης ἐλπίδος εἰμί. Ἐθέρισέ μου τὴν προσδοκίαν ὁ ὀ-
 ἀντος ; ἀπορὸν με πανταχόθεν κατέστησεν· ἐμὲ κατ-
 ἔλιπε, κακῆνον μεθώδευσεν· ἀφῆκε τὴν βίαν, καὶ τὸν
 κλάδον ἀπέτεμεν· ἐφείτατο τοῦ ἡρέμνου, καὶ τὸν
 ὠραῖον ἐμάρανεν ὄρημα· τὴν σολίαν κατέλιπε, καὶ
 τὸν νέον ἐξέτεμεν. Οὐκ ἔγω τίνα θεάσασμαι. Εἰ μὲν γὰρ
 ἔτερον εἶχον υἱὸν, ἐδυνάμην τὸ πένθος ζυγοστατεῖν,
 καὶ τῆ ὄψει τοῦ ζῶντος τοῦ θανόντος τὸν πόνον ἀπο-
 κομφίσειν· νῦν δὲ οὐδὲν μοι καλὸν ὑπολείπεται, πάσης
 εὐφροσύνης ἐστέρημαι. Ἐβλεπον τὴν εἰκόνα τοῦ παι-
 δος, καὶ ἐθεύρου τὸν ἀρχαιοτύπον αὐτοῦ πατέρα· τοῦ-
 τὸν ἔχουσα, εἰς ἐκαλὸν ἐφανταζόμεν· οὐδέποτε χήραν
 ἐμαυτὴν ἐνόμισα. Ὁ γὰρ ἐξ ἐκεῖνου τὰς συμφορὰς μοι
 ἐπεκούφισε, καὶ πλέον με τοῦ ἀνδρός ὁ ἐξ ἐμοῦ τεχθεὶς
 ἀεράπαισε, καὶ λυπούμενην τυτὸν εἶχον παρὶ κλησιν.
 Εἰ ποτε ἀθυμία τὸν λογισμὸν μου περιέσχε, περιελάμ-
 θανέ με· καὶ περίπτυσσόμενος, καταφιλῶν, λόγοις
 παιδικῶς τέρωπον με, τὴν νεφέλην τῆς ἀθυμίας ἠφάνιζε·
 καὶ λέγεις μοι, Μὴ κλαίτε τὸν υἱὸν σου ; τίς εἰ σὺ ὁ
 τοιαῦτά μοι παραινῶν ; Τινὲς δὲ τοῦ δόλου προσελθόν-
 τες εἶπον πρὸς αὐτὴν· Τί τοιαῦτα, ὦ γύναι, τῷ Θεῷ
 ἀντιλέγεις ; Ὁ Κύριος πάρασται ; αὐτός σου διαλέγεται·
 πρόσθετα, δεθήθητι, ἰκέτευσον· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀπαρτία
 αὐτοῦ ἡ παρουσία. Ἡ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκμάσασα,
 καὶ τὴν ἐσθήτην ἐαυτῆς περιστείλασα, καὶ τὸ στήθος
 καλύψασα, προσέπεσε τοῖς ἰχνησι τοῦ Δεσπότου, καὶ
 ἀποκρίθεισα τῷ Κυρίῳ ἔφη· *Δός μοι τὸν παῖδα, καὶ*
λαμβάνω τὴν συμβουλίαν σου· καὶ γὰρ ἐν παλαιότητι
*φύσσεως ἐξέταξάσμαι· βλέπω γὰρ τὴν Σάρρα, καὶ τρυ-
 γῶ τὰς ἐλπίδας. Καὶ προσελθούσα τοῖς ποσὶ τοῦ Ἰησοῦ,*
*ἔλεγε· Συγγνωθὲ τῇ προπετείᾳ τῆς δοῦλης σου, Δέ-
 σποτα, καὶ τοῖς λόγοις τοῖς βαπτισθεῖσιν ἐν τῷ πένθει*
μου. Οὐ γὰρ ἄγνωστὸς μητρὸς ὀδύνην ἐν λύπῃ τέκνων·
τοῦτο γὰρ σὺν πρόσταγμα. Ἐπ' ἐλπίσιν ἔτρεφον τοῦ-
τοῦ. Τὸν ἀνδρᾶ ἐξημιώθη, καὶ τὸν παῖδά μου γάρρσαι·
ψυχαγωγῆσόν μου τὸ γῆρας· ἦδη γὰρ ἐκκλείπω. Οὐ
*λέγω ὡς ἡ Μάρθα *Εἰ ἦς ὡδε, οὐκ ἂν ἀπέθουε μου ὁ**
ἀδελφός· ἄρτι γὰρ καὶ παρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ βα-
πτισθεῖς, καὶ ἀπιέναι δοκῶν οὐκ ἀπολείπει τινός. Μι-
κρὸν, Δέσποτα, συγχώρησον τῇ δούλῃ σου. Σὺ τὸν Λά-
ζαρον ἐκλυσας, ὃν τῆ σῆ δυνάμει ἠγειρας ἐκ νεκρῶν·
καὶ γὰρ τὸν υἱὸν μου μὴ κλαύσω ; Καὶ προσελθὼν ὁ
Ἰησοῦς ἠψάτω τῆς σοροῦ, ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων.
καὶ κεννίζονται. Οἱ δὲ βαστάζοντες, ἔστησαν. Καὶ
*εἶπε· *Νεανίσκα, ἀνίστασθαι· ἀνάλαβε φρόνημα νεανί-**

σκου, και τὴν θάνατον καταπίτησον. *Σοὶ λέγω, ἐγέρθητι· μὴ βραδύνη· πρὸς τὴν ἀνάστασιν· Ἐγὼ γὰρ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις.* Ἐκάλεσα τὸν Λάζαρον ἐκ τάφου, καὶ οὗτος εὐθέως ἐξήλατο τοῦ μνήματος, ὡς τετάρτην ἡμέραν καταταπεινὸν ἐν τῷ μνήματι, καὶ πολλὰ τῶν σπλάγγων ὑπὸ τῶν σκολιῶν παπορθημένος. Ἄλλ' ἡ φωνὴ τῆς ζωῆς τὸν νεκρὸν ἀσφράνασα εἰς εὐοσμίαν τὴν τῶν σαρκῶν ἀνεγάλαξευσεν λύσιν, καὶ γέγονε μήτρα τοῦ κειμένου τῷ μνήματι. *Σοὶ δὲ προσφάτως ὁ θάνατος ἐμεθόδευσεν· σοὶ λέγω, μὴ βραδύνη· πρὸς τὴν ἀνάστασιν· Ἐγὼ γὰρ εἰμι ἡ ἀνάστασις.* Νεκρὸς ὑπῆρχεν ὁ θεωρούμενος, καὶ ὡς ἀκούοντι τὸ τεχνεῦται διελέγετο ὁ Κύριος. Πότε νεκρὸς ἀκούει; Καὶ τί φησὶν ὁ Δεσπότης; *Σοὶ λέγω, ἐγέρθητι· καὶ εὐθέως ἀνεκάλυψεν ὁ νεκρὸς* ὥστε οἱ θεωροῦντες [851] ὄχλοι ἐγένοντο ὡσεὶ νεκροὶ, πρῶτον μὲν διὰ τὴν ἀπιστίαν, δευτέρον διὰ τὴν ἀλήθειαν. Διὰ τί γὰρ μὴ κατεπήδησεν, ἀλλ' ἀνεκάλυψεν; Ὅπως ἂν ἀνεπιστάστον τὴν ἀνάστασιν ἀπορήσωσιν οἱ πάντες, καὶ μὴ φαντασία γνωρισθῆ τὸ γινόμενον. Μονονοῦχι λέγων πρὸς αὐτοὺς· Ἐγὼ ὑμᾶς πληροφορῶ τοὺς ἀκριβοῦς, ὅτι ἐκεῖνος αὐτὸς ἐστὶν ὁ πρὸς βραχὺ ἀποθάνων. Καὶ ἐκτείνεις τὴν ἔσθρα ὁ Ἰησοῦς, ἐπελάβετο τοῦ τεχνεῦτος, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ζῶντα τῇ μητρὶ αὐτοῦ. Ἡ δὲ λαβοῦσα τὸν υἱὸν, ὑπὸ χαρᾶς καὶ ἀπιστίας συνείχετο· χαίρουσα μὲν ἐπὶ τῇ τῷ παιδὸς ἀναστάσει· ἀπιστοῦσα δὲ τῇ διανοίᾳ τῶν πραγμάτων. Μετὰ σπουδῆς τὸ γύναιον ἀκριβῶς τὸν υἱὸν κατενόει, ταῖς χερσὶν ἐψηλάφη, ὀφθαλμῶν θέσεις διεμαρτύρωσα, ἐσφρήσεως, χεῖλαις, μετώπου, καὶ τοῦ πινυτοῦ προσώπου τὴν διατύπωσιν· εἶτα τὰς χεῖρας· καὶ τοὺς πόδας, καὶ ἄπλως εἰπεῖν, ὅλον τὸ σῶμα· καὶ πρὸς ἐαυτὴν διελογίζετο λέγουσα· Ἄρα, φησὶ, μήποτε πλα-

νῶμαι; μὴ ἄλλον ὑπὲρ ἄλλου κρατῶ; μὴ πρὸς μυθίαν τῆν ἐμὴν, καὶ τὴν τοῦ πένθους ὑποστοὴν πρὸς τοῦ ἄλλου ὑπερβολὴν τοῦ υἱοῦ μου τὸν ἐσοφίσαστο; καὶ ξένον τινὰ ὡς οἰκεῖον παρέδωκεν σοῦς, τὴν ἐμὴν ὀδύνην ἐπικουφίσαι βουλομένου; τοῦ γενομένου κέκτημαι μάρτυρα· οὐκ εἶδον ποτε, οὐκ ἄλλος τῶν σὺν ἐμοὶ τεθέσται· οὐδέπαι κλίνης ὠφθη νεκρὸς ἐγγεγερμένος. Αὐτὸν δὲ τὸν ἑοῦσα, διελέγετο λέγουσα· Λέγε μοι, φησὶ, καὶ μὴ σης, εἰ σὺ αὐτὸς ὑπάρχεις ὁ υἱὸς μου· εἰπέ, γινώσκω γνωρίζεις με τίς εἰμι; οἶδας εἰ ἐγὼ εἰμι ἡ τέκοι; Ἐπιγινώσκω τοὺς χαρακτῆρας, ἀλλ' οὐ πιστὸν πράγματι· βοᾷ ὁ ὀφθαλμῶς, ὑπογράφει ἡ κόρη, τρεῖς τὰ βλέφαρα, ἡ ἀκοὴ συμφωνεῖ, μαρτυρεῖ ἀσφρήσεως διατετυπωμένον μεσότονον, τὰ χεῖροφφορεῖ, αὐτὴ ἡ ἡλικία προτρέπεται. Κίνησαν, ὡ φίλτατε, εἰπέ μοι τὰ τοῦ βίου τεκμήρια. μοι χειμῶνά μοι ἐκίνησε· βλέπω σε, καὶ σὺν ἐγὼ σε ἐπ' ἀγκάλαις ἐβάστασα, ἐγὼ ραζοῖς ἐμαλασα βραχὺν ὄντα. Λέγε μοι, τέκνον μου, σὺ ὁ υἱὸς μου; καὶ μὴ δειλιάσης με. Ἄλλ' ὡς ἐπὶ τούτοις τὴν πληροφορίαν ἐδέξατο, καὶ ἡ πενθῆσα ἐστρεψε χαίρουσα, καὶ ἡ θρηνοῦσα δοξάζουσα τὴν δεξιᾶ χεῖρὶ τὸν παῖδα κατέχουσα, καὶ δεξιᾶ χεῖρὶ πρὸς πάντας πορευομένη βῶσα μεγάλη τῇ Μεγαλύνατε τὸν Κύριον σὺν ἐμοὶ, καὶ ὄψοντο ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό· ὅτι τὸν ἐμὸν νεκρὸν ἀνέστησεν, ὅτι τὴν παλαιὰν ἀμπελὸν ἐχαράκα τὴν μὴ μητέρα πάλιν μητέρα ἐποίησε, καὶ πικρῶν ἐξέκοψε· καὶ δοξάσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοὺς αἰῶνας· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Κατὰ Ἰουδαίων εἰς τὸν ὄψιν τὸν χαλκοῦν· καὶ εἰς τὸ, Ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄντων εἰς τὸ, Ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζονος ὀμῶσαι, ὡμοσε καθ' ἑαυτοῦ.

Ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀδελφοί, ὡς πολλάκις ἐφθηνεν εἰπόντες, ἀπλοῦς μὲν ἐστὶ καὶ λευκὸς καὶ πάντιν εὐδολος· καὶ φωτὸς πολλοῦ γέμυς· διαφόρους δὲ ἔχων τὰς ἐνεργείας, διαφόρους λαμβάνει τὰς προσηγορίας, ὡς πολλάκις αὐτὴν ὀνομάζεσθαι καὶ φῶς, καὶ ζῶν, καὶ λύχνον, καὶ λαμπάδα, καὶ ἔσφος, καὶ ποταμὸν, καὶ πηγὴν, καὶ μάχραρον, καὶ πέλεκυν, καὶ θύραν. Ταῦτα δὲ τὰς προσηγορίας δέχεται ἀναλόγως ταῖς ἐνεργείαις, πρὸς τὸ ὁματωταί τῶν ἀκροατῶν τὰς ἐννοίας, καὶ ἀπὸ τῶν κατ' ἡμᾶς ἀνάγειν ἡμῶν τὴν διάνοιαν εἰς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Ἐντεῦθεν δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἡ πηγὴ τῆς σοφίας, διαλεγόμενος τῷ λαῷ, παραβολαῖς κέχρηται, ἀπὸ τῶν ἐν κόσμῳ τὰ ὑπὲρ κόσμον ὀδῶν, ἀπὸ τῶν φαινομένων τὰ ἀόρατα, ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων τὰ θεῖα. Καὶ ποτὲ μὲν παραβολὴν ἀμπελώνας φέρει, ποτὲ δὲ παραβολὴν [852] ἀλείας, ποτὲ δὲ σαγήνης, ἄλλοτε δὲ ζύμης, ὡς περ σήμερον Ἰουδαίους διαλεγόμενος ἔλεγεν Ἀνθρωπὸς τις εἶχε δύο υἱοὺς, καὶ εἶπε τῷ πρώτῳ Ἀπελθε εἰς τὸν ἀμπελῶνα, ἔργουσαι. Ἐπειδὴ γὰρ παρ' ἡμῶν ταῦτα πολίτευται, καὶ τούτοις ἀναστρεφόμεθα ὁδηγῆ ἡμᾶς πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον σοφίαν· ὅσον ἔλεγε καὶ ἐν τῇ πρώτῃ τῇ δὲ χθὲς ἡμέρᾳ ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ Ὅμοια ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδοσπότη, ὃς ἐξῆλθεν ἅμα πρῶτὸν μισθῶσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ. Χθὲς ἀμπελώνας εἰσῆγαγε παραβολὴν, καὶ τῇ σήμερον τὴν αὐτήν. Ἀναγκαῖον δὲ ἐπισημαίνεσθαι καὶ τοὺς καιροὺς ἐκείνους, καθ' οὓς ἐξῆλθεν ὁ Δεσπότης τοῦ ἀμπελώνας. Ἐξῆλθε, φησὶν, ἅμα πρῶτὸν, καὶ περὶ τρίτην, καὶ ἔκτην, καὶ ἑνάτην, καὶ ἐνδεκάτην. Φαίνονται πέντε καιροὶ τῆς κλήσεως, ἅμα πρῶτὸν, τρίτην ὥρα, ἔκτην, ἑνάτην, ἐνδεκάτην. Οὐδὲν ὀργὴν παρὰ Θεῷ. Ὁ γὰρ ἀπειλῶν, ὅτι *Περὶ παντὸς ὄργου ῥήμιτος λόγον δώσατε*, αὐτὸς πολλὰ μάλλον ὄργου οὐκ ἂν ἐχρήσατο, ἡ πηγὴ τῆς σοφίας. Διδάσκει τοῖν ἡμᾶς τὸ θεῖον διδασκαλεῖον, ὅτι ὁ Θεὸς κατα διαφύρουσ καιροὺς καλεῖ. Ὁ αὐτὸς ἐστὶ Δεσπότης, τὸ αὐτὸ γεώργιον ἔχει, διαφόροις δὲ καιροῖς ποιεῖται ἐν τῇ κλήσει πρὸς τὰς διαφόρους γενεὰς τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἡμέρα ἡ αὐτὴ, ὁ Δεσπότης; ὁ αὐτὸς, ὁ ἀμπελῶν ὁ αὐτὸς· οἱ καιροὶ, καθ' οὓς μισθοῦται, οὐκ αὐτοὶ, ἀλλὰ ἅμα πρῶτὸν, τρίτην, ἔκτην, ἑνάτην, ἐνδεκάτην. Πότε ἐξῆλθεν ἅμα πρῶτὸν μισθῶσασθαι ἐργάτας; Πρῶτὸν καλεῖ τὰ προκείμενα τῆς βίβλου δημουργίας. Πρῶτὸν ἦν, ὅτι Ἀδάμ ἐπλάσθη· ἐν

προοιμίῳ γὰρ ὁ αἰὼν ἔστι πρόσφατον ἀνέτειλε ἔστι πρόσφατον ἀνεδείχθη τῆς σελήνης τὸ κατὰ τῶν ἀστέρων ἡ εὐκοσμία. Ἄμα πρῶτὸν Δεσπότη μισθῶσασθαι. Τίνα πρῶτον ἐμισθῶσαστο τῶν ἂν τὸν Ἀδάμ. Ἐθῆκεν ἐν τῷ παραδείσῳ ἐργάζεσθαι φυλάσσειν. Ἐστὶ τοῖν ἡ μὲν πρῶτὴ ἀπὸ τῆς μέχρι τοῦ Νῦν, αὐτὴ μία κλήσις, εἰς καὶ ἐκείνην δὴ τὸν καιρὸν ἐμισθῶθη Ἀδάμ εἰς τὴν ἑνάτην ὥρα, εἰς ἐργασίαν ἀρετῆς, ὁ Στθ καὶ ὁ Ἐπὶ ὑπερβάλλουσιν ἀρετὴν μετα[τε]θεῖς. Ἐως τοῦ Νῦν· καιρὸς τῆς κλήσεως. Ὅτε ἐφάνη Νῦν, ὁ πρῶτος καιρὸς, ἐξῆλθε πάλιν μισθῶσασθαι. Ἄρα γὰρ τῆς πρώτης γενεᾶς διὰ τὴν παρανομίαν ἐδεῖθη δευτέρας κλήσεως τὸ γένος τῶν ἂν εἰσαγαγεῖ δευτέρον ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα, Νῦν μὲχρι τοῦ Ἀβραάμ· δευτέρα κλήσις, ἀκριβῶς, παρακαλῶ· πρώτη ὥρα, τὰ ἀπὸ τῆς μέχρι τοῦ Νῦν· τρίτη ὥρα, τὰ ἀπὸ Νῦν Ἀβραάμ· ἔκτη ὥρα, τὰ ἀπὸ Ἀβραάμ μέχρι ἑνάτη ὥρα, τὰ ἀπὸ Μωϋσέως μέχρι Χριστοῦ· κτή ὥρα, τὰ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ εἰς συντέλειαν, γὰρ ἐνδεκάτη ὥρα τέλος ἡμέρας, οὕτως καὶ τῆς παρουσίας τέλος ἦν τῶν αἰῶνων. Ὅσπερ ἐνδεκάτη ὥρα εἰς τέλος ἐπέγειρε τὴν ἡμέραν, καιρὸς τῆς παρουσίας τὴν συντέλειαν αἰνίττει φησὶν ὁ ἀπόστολος Παῦλος· Ταῦτα, ἀδελφοί, συντέλειαν ἐκείνους· ἐργάζεσθαι δὲ εἰς τὸν καιρὸν εἰς ὃς τὰ τέλη τῶν αἰῶνων κατήνησε. Κι θαυμαστόν· Ἐμισθῶθησαν οἱ πρῶτοι, οἱ δεῦτεροι, οἱ τέταρτοι, καὶ ἐπὶ τέλει οἱ πέμπτοι· ἐπὶ οὐκ ἐδόθη τοῖς πρώτοις, ἕως ἀπῆντησαν ταῖς· ἀλλὰ τὸν μὲν κόπον ὑπέμειναν, τὸν δὲ οὐδέπω ἐδέξαντο. Οὐ γὰρ ἠθέλησεν ὁ Θεὸς τοῖς δοῦναι μισθὸν ἕως ἂν ἀπαντήσωσιν οἱ καρποὶ τῆς κλήσεως, καὶ κελύση τῶν οὐρανῶν. Ἀδὲ ἀπὸ τοῦ ἕως τοῦ πρῶτου. Ὅτι δὲ ὑπερέθετο ὁ Θεὸς μὲν τὸν μισθὸν τοῖς πρώτοις, ἕως ἂν ἔλθωσιν οἱ τα μαρτυρεῖ Παῦλος, λέγων ἐν τῇ πρὸς Ἐβραίοις μόνους τοῦ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ τριαρχῶν, καὶ ἐτέρων προφητῶν καὶ δικαστῶν· Καὶ οὗτοι πάντες μαρτυροῦντες ἀπιστίας, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρείττον ἢ προδεδωμένον μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶν. Ὅσπερ γὰρ

pro alio teneo? num ad consolationem meam, um sedaret et doloris magnitudinem, in morte et callide egit, et alienum quempiam quasi tradidit Jesus, ut dolorem meum allevaret?) similis rei testem habeo: nihil unquam tale neque alius eorum, qui mecum sunt, vidit: iam in lectulo visus est mortuus qui suscitatus ipsum vero filium sic alloquebatur: Dic mihi, eas, tunc es ipse filius meus? dic, cognoscis osti quænam sim? scis num ego sim qui te? Agnosco figuram, sed rei non credo: claculus, describit pupilla, palpebræ prædicant,) consentit, testificatur narium pars intermedia declarant, ipsa statura suadet. Linguam dilectissime, dic mihi vitæ signa. Gaudium

mibi tempestatem excitavit: te video, et retineor; ego te in ulnis gestavi, ego te parvulum lactavi. Dic mihi, fili mi, tunc es filius meus? ne timeas me. Verum ubi de his omnibus certior facta est, quæ luxerat in gaudium versa, et quæ flevit Deum glorificans, dextera manu filium tenens, et per urbem omnes adiens, magna voce clamabat: *Magnificate Dominum mecum, et exaltemus nomen ejus in idipsum* (Psal. 53. 3), quia filium meum mortuum suscitavit, quia veterem vineam vallavit, et eam quæ olim non mater erat, matrem rursus effecit, lacrymarumque fontes exsiccavit: et glorificate nomen ejus in sæcula: quia ipsum decet gloria in sæcula sæculorum. Amen.

IA JUDÆOS, IN SERPENTEM ÆNEUM, ET IN ILLUD, DEDIT ILLI NOMEN QUOD EST SUPER
IE NOMEN (*Philipp. 2. 9*); ET IN ILLUD, QUONIAM NEMINEM HABUIT, PER QUEM JURARET,
OREM, JURAVIT PER SEMETIPSUM (*Hebr. 6. 13*)(a).

erbum Dei, fratres, ut sæpe diximus, simplex est, clarum, omnibus manifestum, et multa lenum; sed varias habens operationes, varia nomina: ita ut sæpe vocetur lux, vita, lullampas, gladius, fluvius, fons, ensis, securis, Hæc admittit vocabula pro ratione beneficiorum aperitur auditorum intelligentia, et ut ab apud nos sunt, mens nostra erigatur ad ea supra nos sunt. Hinc Dominus noster Jesus is, Dei Verbum, fons sapientia, populum alloparabolis usus est, ab iis quæ sunt in mundo, supra mundum sunt docens, a visibilibus in a, ab humanis divina. Et aliquando paraboneæ affert, aliquando piscationis, interdum, aliquando fermenti: ut hodie Judæos alldicebat, *Homo quidam habebat duos filios; et rimo, Vade in vineam operari* (*Matth. 21. 28*). niam hæc in usu sunt apud nos, et in his ver, nos ducit ad supernam sapientiam; ut diceam in priori; hesternæ vero die dicebat Ser- *Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, ut primo mane conducere operarios in vineam* (*Id. 20. 2. sqq.*). Heri vineæ parabolam in- et hodie eandem. Necessarium est autem temndicare, quibus exiit Dominus vineæ. Exiit, primo mane, et circa horam tertiam, et, et nonam, et undecimam. Quinque tempora nis apparent, primo mane, tertia hora, sexta, undecima. Nihil inutile est apud Deum. Qui omminatus est, *De omni verbo otioso rationem* (*Id. 12. 36*): multo minus ipse utatur otioso, qui est fons sapientia. Docet igitur nos in magisterium, Deum diversis temporibus voldem ipse Dominus est, eandem habet agrum; diversis vero temporibus vocat, secundum as hominum generationes. Eadem est dies, Dominus, vinea eadem; tempora vero quibus cit non eadem, sed primo mane, hora tertia, nona, undecima. Quando nam exiit primo conducere operarios? Mane vocat exordia dcreationis. Mane erat quando Adam formatum sol ortus est; adhuc recens erat, cum a est lux pulchritudo et stellarum orna- rimo mane Deus exiit ut conduceret. Quem m ex hominibus conduxit? Adamum. Posuit in paradiso, ut operaretur et custodiret. Est prima ab Adamo usque ad Noe: hæc una vocatum tempus. Hoc scilicet tempore vocatus est ad operationem, Abel ad virtutis operationem, et Enoch, qui ob supremam virtutem transla- re hoc ultimo Scripturæ loco ne verbum quidem ha- n tota concione.

tus est. Usque ad Noe extenditur primum vocationis tempus. Cum Noe apparuit, tempus erat tertiæ horæ: exiit iterum conducere. Deleta enim ob iniquitatem prima generatione, rursus genus hominum opus habuit secunda vocatione. Inducit secundo operarios in vineam, eos qui fuerunt a Noe usque ad Abraham. Secunda hæc est vocatio. Attende, quæso, diligenter: prima hora ab Adamo usque ad Noe, tertia hora a Noe usque ad Abraham, sexta hora ab Abraham usque ad Moysem, nona hora a Moyse usque ad Christum, undecima hora a Christo ad consummationem. Sicut enim undecima hora finis est diei, sic tempus adventus finis est sæculorum; ut enim undecimæ hora ad finem vergit diei, sic tempus adventus consummationem subindicat. Quapropter ait apostolus Paulus: *Hæc, fratres, in figuris contingebant illis; scripta sunt autem ad admonitionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt* (*1. Cor. 10. 11*). Et vide rem mirabilem: conducti sunt primi, secundi, tertii, quarti, et in fine quinti: et merces non data est primis, donec advenerunt postremi, sed laborem sustinuerant, mercedem vero nondum acceperant. Noluit enim Deus mercedem dare primis, donec advenirent fructus Ecclesiæ, et præciperet œconomus: Da ab ultimo usque ad primum. Quod autem distulerit Deus mercedem dare primis, donec venirent ultimi, testificatur Paulus in Epistola ad Hebræos. Commemoravit Abrahamum, Isaacum, Jacobum et patriarchas, aliosque prophetas et justos, et adjicit: *Et hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissiones, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur* (*Hebr. 11. 39. 40*). Sicut enim hic, fratres, quinque tempora dedit et vocationes, primum tempus, ut resumam, ab Adamo usque ad Noe, secundum a Noe usque ad Abraham, tertium ab Abrahamo usque ad Moysem, quartum a Moyse usque ad Christum, quintum a Servatore usque ad consummationem: sic et alibi parabolam afferens ait: *Simile est regnum cælorum decem virginibus, quæ exierunt obviam sponso: quinque prudentes, et quinque fatuæ* (*Matth. 25. 1. 2*). Cur quinque, et quinque? In singulis generationibus sunt justus et injustus. *Quinque prudentes, et quinque fatuæ*; in singulis enim generationibus sunt studiosi et pigri, pii et impii. Vide ubique temporum consensum: nam quinque vocationes place habent propria negotia, et proprium tempus. Et sicut agricola secundum singula tempora fructus proprios repetunt, vernos a vere, hiemales ab hieme, æstivos ab æstate, autumnales ab autumno: ita et Deus fructus repetens, singulis temporibus eos, qui sunt cuique generationi proprii, exigit. Non exigit a te hodie fructum, quem a prio-

ribus exigit : alium requirit post Christi adventum. Ut enim ab iis qui ante te fuerunt non repetit fructus qui tuo tempore sunt, sed a singulis generationibus repetit : sic et tunc faciebat. Tunc tempus erat aliud, quod propriam habebat legem; nunc aliud proprii praecepta habens; non quod Deus mutetur, sed quod praecepta suis temporibus congruentia det. Ideo testificatur saepe de Noe Scriptura : *Et erat Noe justus, perfectus, quomodo? In generatione sua (Gen. 6. 9),* comparatione eorum qui cum ipso erant. A singulis enim ministerium sui temporis exquirunt, ut ait Petrus de Davide : *David quidem in sua generatione cum administrasset, voluntate Dei dormivit (Act. 13. 36).* Singuli secundum suam generationem. Generationes igitur sunt quinque. Haec non temere profertentes dicimus, sed vestigia Domini sequentes. Rei viam ostendit Christus : *Revertens, inquit, in civitatem, vidit ficum : et non habebat nisi folia tantum (Math. 21. 19),* et quaerebat fructum. Accessit autem osuriens. Multam video in diebus difficultatem, nisi Deus mentem nostram ad reverentiam deducat, ne quid contra Deum temere loquamur aut cogitemus, sed veritatis scopum sequamur. Revertens, inquit, noctu, valde esurivit, et accessit ad ficum quaerens fructum, et non invenit : non enim erat tempus ficorum (Mare. 11. 13). Ita scriptum est. Quis ita, (non de Deo loquor, neque Dei dignitatem in medium hunc affero), quis nostrum hominum ita stultus et insipiens, ut extra tempus ad ficum abeat? Si secundum hominem loquamur, alienum a sensu est extra tempus fructum quaerere; si secundum Deum, cur creaturae suae terminos ignoravit? Quocumque modo dictum exploras, sive secundum humanitatem, sive secundum divinitatem, id Servatori non competit. Neque enim homo prudens extra tempus fructus exigit ab arboribus, cum alioquin ne exigeret quidem ab initio; neque etiam Deus qui ordinem, tempus et leges posuit singulis et arboribus et fructibus, exigit extra proprios terminos. Si enim tu legem ficum posuisses in proprio tempore non ferenti... Quod si etiam tempus esset, neque illa fructum tulisset, id tribuendum esset voluntati Dei, qui arbori vim non dederit. Itaque, fratres, id magis oeconomiae erat quam necessitatis. Non erat haec necessitas, sed oeconomia Christi : volebat discipulis praesignificare certam futuram esse passionem suam. Quia statim post haec iturus Jerusalem, ibi passurus erat (si quis enim accurate legat, inveniet quomodo hanc historiam sequuta crux sit) : quia ergo Jerusalem iturus et passurus erat, discipuli vero de passione scandalizabantur; ne quis suspicaretur ipsum ex infirmitate pati, clara indicia dat se posse adversarios exsiccare, ut ficum; ut potestatem suam in ficu inaniamata ostenderet, patientiam vero suam apud homines rationales; utque ex recentis miraculi memoria intelligerent volentem passum esse eum, qui verbo ficum arefecerat. Quod autem, fratres, haec vera sint, et quod ipse haec omnia dispenset, ut potentiam suam ostendat, ex sequentibus intelligitur : multi vero hoc possunt intelligere. Ficus, inquit, est synagoga Judaeorum : minatus est autem synagoga ex ea nullum fore fructum in aeternum. Sic quidam intelligere voluerunt; sed res cum hac praedictione non consentire videntur : post crucem enim et post hanc sententiam, multa millia Judaeorum crediderunt; nec consentit illud, *Non ultra ex te fructus sit*, cum tanto credentium numero. Resume dictum. Si contra Judaeos et contra synagogam sententiam dixisset, ita ut non ultra fructum allatura esset, et si fructus synagoga sunt Ecclesiae, oportuisset post hanc sententiam nullum credidisse Judaeorum : quod autem multi crediderint, audi Scripturam. Una Petri concio tria millia cepit, altera ejusdem quatuor millia (Act. 2. 41. et 4. 4); suntque septies mille animae : alibi vero, dum verbum proficeret, turba magna Judaeorum fidei obsequuta est. Si Judaeorum plurimi, imo multa millia obsequuta sunt, et si tandem usque adeo progressum est verbum apud

Judaeos, ut apostoli Paulo dicerent, *Vides, frater, quod nulla sunt in Judaeis qui crediderunt (Act. 21. 20)*; tot millia fuerint credentium Judaeorum, quomodo haec sententia cum illa consonat, *Non ultra ex te fructus sit?* nam post illam sententiam multa fructum millia prodierunt. Sed res hanc habet consequentia Fuge violentas allegorias : aliquando ipsa Scriptura oculos aperit ad speculationem; interdum vero tropos adhibere docet. Cum igitur nuda est speculatio vel historia, ne impenetrabilia tentes, sed ex se rem accipe. Crux erat, et passio futura erat. Ne omniam infirmitati adscriberent, potentiam suam ostendit in gratiam eorum qui spem salutis habitabant. Sciebat enim Servator, crucem fore salutem hominum, et se in ligno exaltatum, totum orbem capturum. Ideo ait : *Si exaltatus fuero, id est, si crucifigam, omnes traham ad meipsum (Joan. 12. 32).* Attende, quare : illud, *Si exaltatus fuero, quid est?* ipse id interpretetur, non possum sententiam sustinere. Dicit Servator Nicodemo : *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat sed habeat vitam aeternam. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis (Id. 3. 14. 15).*

2. Quid sibi vult hoc anigma? In deserto enim Judaeorum populus murmurabat de manna quod comedebat, et hanc escam de calce datam calcans, non sam Aegyptiacam cupiebat, dicebatque : *Recordamur ollarum carnum, quas comedebamus in Aegypto (Exod. 16. 3)* : et antepositae sunt ollae Aegyptiacae cibo caelesti. Quid ergo Deus? Quia pauci caelestem contempserant, mittit in populum serpentes mortiferos : egressi sunt serpentes mordentes, morsu mortem inferentes. Ac jure non alia feramissa est, non leo, non ursus, sed serpentes (enim initio serpenti dixerat Deus, *Terram comedentes omnibus diebus (Gen. 3. 14), hanc misit feram comedens non murmurabat. Misit serpentem mordentem; mors sequebatur morsum. Procuubit Moyses ante Deum : suscepit Deus remedium vulgibus; etsi posset necius serpentes fugare; sed plagam relinquit et pomaicum dat. Fac mihi serpentem aeneum (Num. 21. 8) et fige illum in ligno ad portam tabernaculi testimonium, et praedica filiis Israel et dic : Si quis mor fuerit a serpente, veniat et respiciat hunc serpentem in ligno fixum, et si credat, vivet. Aunon poterat serpentes fugari? non poterant perire? non poterat verbo curare? Verum sicut poterat verbum aquam ex petra educere, nec tamen obedivit perdonec vidit symbolum crucis : sic et hoc loco terat serpentes fugare; sed donec viderint serpentem imaginem crucis, quae daemonum morsus tollere non hebetes facit sunt. Cur autem serpentem Servatoris imaginem fecit? quae similitudo hanc inter imaginem et serpentem? Ut recorderis, cum contra deos certaveris, vel contra inimicos qui Scripturam adhibent, et contra Scripturam pugnant, quomodo crucifixo salutem expectes et benedictionem. Non est enim, *Maledictus est omnis qui pendet in ligno (Deut. 21. 23).* Attende diligenter : si dixerit Judaeus aut alius Ecclesiae inimicus, Scripturae verba sperans, et contra Scripturam pugnans : Quomodo homino crucifixo benedictionem accipere vultis, et Moyses aperte scribat, *Maledictus omnis qui pendet in ligno?* responde illi, Si legis Scripturam, attende non enim lectio tantum requiritur, sed etiam cogitatio, ut ait Philippus eunuchus : *Putasne intelligis legem?* Et quid ad haec probus ille? *Quomodo, domine, nisi quis me duxerit (Act. 8. 30. 31)?* Si dixerit, Quomodo a crucifixo benedictionem expectas? Sicut enim est enim, *Maledictus omnis qui pendet in ligno;* illi, Quomodo filii Israel in deserto a serpente benedictionem acceperunt, cum Deus ab initio dixerit, *Maledictus tu ab omnibus bestiis terrae (Gen. 3. 14)**

ἀδελφοί, πέντε καιρούς ἔδωκε καὶ κλήσεις, πρῶτον καιρὸν, ἵνα ἐπαναλάβω, [855] τὸν ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Νῶε, δεύτερον ἀπὸ Νῶε μέχρις Ἀβραάμ, τρίτον ἀπὸ Ἀβραάμ μέχρι Μωϋσέως, τέταρτον ἀπὸ Μωϋσέως μέχρι Χριστοῦ, πέμπτον ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος μέχρι τῆς συντελείας· οὕτω καὶ ἀλλαγῶ παραβολῆν ἐμφαινῶν φησὶν· Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παραβόλοις, αὐτὴς ἐξήλθον εἰς συνάντησιν τῶν νυμφῶν· πέντε φρόνιμοι, καὶ πέντε μωροί. Διὰ τί πέντε καὶ πέντε; Καθ' ἑκάστην γενεάν καὶ δίκαιοι καὶ ἀδικοί. Πέντε φρόνιμοι, καὶ πέντε μωροί· καθ' ἑκάστην γὰρ γενεάν καὶ σπουδαῖοι καὶ βραθυνοί, καὶ εὐλαβεῖς καὶ ἀνευλαβεῖς. Ὅρα πανταχοῦ τὴν συμφωνίαν τῶν καιρῶν· πάντως γὰρ αἱ πέντε κήσεις αὐταὶ ἰδιαζούσας ἔχουσι πραγματείας, καὶ ἴδιον καιρὸν. Καὶ ὡς περὶ οἱ γεωργοὶ παρ' ἑκάστου καιροῦ τοὺς καρποὺς τοὺς οἰκείους ἀπαιτοῦσι, τὰ τοῦ ἔαρος παρὰ τοῦ ἔαρος, παρὰ τοῦ χειμῶνος τὸ τοῦ χειμῶνος, παρὰ τοῦ θέρους τὰ ἐξ ἐκείνου, παρὰ τοῦ μετοπωροῦ τὰ ἐκ τῆς οἰκείας τροπῆς· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἀπαιτῶν καρποὺς, παρ' ἑκάστου καιροῦ τοὺς οἰκείους τῆς γενεᾶς ἀπαιτεῖ. Οὐκ ἀπαιτεῖ σε σήμερον καρπὸν, ὃν ἀπήτησε τοὺς πρῶτους· ἄλλον ἀπαιτεῖ μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν. Ὅσπερ γὰρ τοὺς πρὸ σοῦ οὐκ ἀπήτησε καρποὺς τοὺς κατὰ σέ, ἀλλ' ἑκάστην γενεάν ἰδίους καρποὺς ἀπαιτεῖ, οὕτω καὶ τότε. Ὅτε καιρὸς ἦν ἕτερος, καὶ νόμον εἶχεν ἴδιον· νῦν καιρὸς ἕτερος, καὶ διάταγμα ἴδιον ἔχει, οὐ τοῦ Θεοῦ μεταβληθέντος, ἀλλὰ προστάγματα ἀρμοζόμενα. Διὰ τοῦτο μαρτυρεῖ πολλάκις τῷ Νῶε ἡ Γραφή· Καὶ ἦν Νῶε δίκαιος, τέλειος· πῶς; Ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ, πρὸς σύγκρισιν τῶν μετ' αὐτοῦ. Ἐκαστος γὰρ τῆς ἑαυτοῦ γενεᾶς ἀπαιτεῖται τὴν ὑπηρεσίαν, καθὼς φησι Πέτρος περὶ τοῦ Δαυὶδ· Δαυὶδ μὲν τῇ ἰδίᾳ ὑπηρετήσας γενεᾷ, τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ ἐκοιμήθη. Ἐκαστος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γενεάν. Γενεαὶ τῶν πέντε. Ταῦτα λέγομεν, οὐχ ἀπλῶς ἀποφινόμενοι, ἀλλὰ τοῖς ἔχουσι τοῖς δεσποτικῶς ἀκολοθοῦντες. Ἐδείξε τὴν δύναμιν ὁ Σωτὴρ· Ἐπανίων, φησὶν, ἐπὶ τὴν πόλιν, εἶδε συκῆν, καὶ οὐκ εἶχεν εἰ μὴ φύλλα μόνον, καὶ ἐζήτει καρπὸν. Προσῆλθε δὲ πεινῶν. Πολλὴν βλέπων τὴν ἀπορίαν ἐν ταῖς λέξεσιν, ἔαν μὴ ἡ δύναμις δυσωπήσῃ ἡμῶν τὴν διάνοιαν μηδὲν κατὰ Θεοῦ ἀδιαφόρως φθέγγεσθαι ἢ νοεῖν, ἀλλὰ τῷ σκοπῷ τῆς ἀληθείας ἐξακολουθεῖν. Ἐπανίων, φησὶν, ἐνυχα λίαν ἐπεινάσας, καὶ προσῆλθεν ἐπὶ τὴν συκῆν, ζῆτων καρπὸν, καὶ οὐκ εὔρεν· οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων. Οὕτω γέγραμμεν. Τίς γὰρ οὕτως, οὐ λέγω Θεόν, οὐδὲ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀξίαν ἐν μέσῳ φέρω νῦν, ἀλλὰ τίς οὕτω τῶν κατ' ἡμᾶς ἀνθρωπῶν ἀφρων, ἀσύνετος, ὥστε παρὰ τὸν καιρὸν ἀπελθεῖν ἐπὶ τὴν συκῆν; Εἰ κατὰ ἀνθρώπων, ἀλλότριον συνετοῦ παρὰ τὸν καιρὸν ζητήσας καρπὸν· εἰ κατὰ Θεοῦ, διὰ τὴν ἰδίαν δημιουργίας τοὺς ὄρους ἠγνόησεν; Ὡς ἂν θέλῃς ἐξετάσαι τὸ ῥῆμα, ἦτοι κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ τὴν θεότητα, οὐχ ἤρμωσται τῷ Σωτῆρι. Οὕτε γὰρ ἀνθρώπος συνετὸς παρὰ τὸν καιρὸν ἀπαιτεῖ καρποὺς παρὰ τῶν φυτῶν, ἄλλως τε οὐδ' ἂν ἀπαιτήσαιν ἀπ' ἀρχῆς· οὕτε δὲ αὐτὸς ὁ Θεὸς ὁ τᾶξιν καὶ καιρὸν καὶ νόμος; τεθεικῶς ἑκάστῳ καὶ φυτῷ καὶ καρπῷ, ἀπήτησεν ἂν παρὰ τοὺς ἰδίους ὄρους. Εἰ γὰρ σὺ ἐνομοθέτησας τῇ συκῇ τὸν πρέποντα καιρὸν μὴ ἐνεγκοῦσθαι· εἰ δὲ καὶ ἦν ὁ καιρὸς, μὴ ἦν γὰρ δὲ καρπὸν, τοῦτο τῆς γνώμης ἦν τοῦ Θεοῦ τοῦ μὴ ἐνισχύσαντος τὸ φυτὸν. Ἄστε, ἀδελφοί, οἰκονομία μᾶλλον ἐστίν, ἢ χρεῖα. Οὐκ ἐστὶ χρεῖα Χριστοῦ, ἀλλ' οἰκονομία· ἐβουλήθη προοικονομηταί τοῦ πάθους ἀσφάλειαν τοῖς μαθηταῖς. Ἐπειδὴ ἐμελλε μετὰ ταύτην τὴν πραγματείαν εὐθέως εἰσιῶν εἰς Ἱερουσόλυμα ὑπομένειν τὸ πάθος· τῷ γὰρ ἀκριβῶς ἀναγινώσκοντι· εὐρεθήσεται ταύτη τῇ ἱστορίᾳ ἀκολουθοῦσα ἢ τοῦ σταυροῦ δύναμις· ἐπειδὴ ἐμελλεν εἰσιῶν εἰς Ἱερουσόλυμα καὶ πάσχειν, οἱ δὲ μαθηταὶ ἐσκανδαλίζοντο τῷ πάθει, ἵνα μὴ τις αὐτὸν ὑπονοήσῃ δι' ἀσθένειαν πάσχειν, δίδωσιν ἐναργεῖς μαρτυρίας, ὅτι ἠδύνατο [854] τοὺς ἀντικείμενους ξηρᾶναι, ὡς τὴν συκῆν· ἵνα τὴν μὲν δύναμιν ἐν τῇ συκῇ τῇ ἀψύχῳ ἐνδείξῃται, τὴν δὲ μακροθυμίαν ἐν τοῖς λογικοῖς ἀνθρώποις· ἵνα πρόσφατον ἔχοντες τὴν μνήμην τοῦ θαύματος, ἐννοήσωσιν ὅτι θέλων ὑπέμεινεν ὁ λόγος ξηραίνων· ὅτι δὲ, ἀδελφοί, ἀληθὴς ὁ λόγος, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα πάντα οἰκονομεῖ, ἵνα τὴν δύναμιν δείξῃ, ἐκ τῶν ἐπομένων ἐστὶ νοῆσαι· πολλοὺς γὰρ πάρασι νοῆσαι καὶ θεωρησαί. Ἡ συκῆ, φησὶν, ἢ Συναγωγῆ τῶν Ἰουδαίων.

Καὶ ἠπειλήσας τῇ Συναγωγῇ· Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα. Οὕτω τινὲς θθέλησαν θεωρησαί· εὐρίσκειται δὲ μὴ συνάδοντα τὰ πράγματα τῇ προφήσει· μετὰ γὰρ τὸν σταυρὸν, μετὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην, μυριάδες ἐπίστευσαν ἀπὸ Ἰουδαίων· καὶ οὐκ ἤρμωσται τῷ, Οὐκ ἐτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται, τὸ τοσοῦτους πιστεῦσαι. Ἐπανάλαβε τὸ ῥῆμα· Εἰ κατὰ Ἰουδαίων ἀπεσφίνατο καὶ κατὰ τῆς Συναγωγῆς, ὥστε μηκέτι καρπὸν ἐνεγκεῖν, καρποὶ δὲ τῆς Συναγωγῆς αἱ Ἐκκλησίαι, ἐχρῆν μετὰ ταύτην τὴν ἀπόφασιν μηδένα πιστεῦσαι Ἰουδαίων· ὅτι δὲ πολλοὶ ἐπίστευσαν, ἄκουε τῆς Γραφῆς. Μία Πέτρου δημηγορία τρισχιλίους ἀπαγγέλλουσα, ἄλλη αὐτοῦ διδασκαλία τετρακισχιλίους, καὶ ἦσαν ψυχὰς ὡς ἐπτὰκις χίλια. Ἀλλαγῶ δὲ, ὡς προέκοψεν ὁ λόγος, ποὺς ὄγκος τῶν Ἰουδαίων ὑπήκουσε τῇ πίστει. Εἰ καὶ Ἰουδαῖοι ὑπήκουσαν πολλοὶ, καὶ χιλιάδες πολλαί, ἐπὶ τέλει δὲ εἰς τοσοῦτον παρῆλθεν ὁ λόγος παρὰ Ἰουδαίους, ὡς εἰπεῖν τοὺς ἀποστόλους τῷ Παύλῳ· Θεωρεῖς, ἀδελφέ, πόσαι μυριάδες εἰσι τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων· εἰ οὖν μυριάδες εἰσι τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων, εἰ οὖν μυριάδες ἐπίστευσαν, πῶς συνάδει τῇ ἀπόφασει ἢ ἀπόφασιν, Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται; μετὰ γὰρ τὴν ἀπόφασιν μυριάδες ἠνθίσαν καρπῶν. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ταύτην ἔχει τὴν ἀκολοθίαν. Φευγε τὰς βεβιασμένας ἀλληγορίας· ἐστὶν ὅτι αὐτὴ ἡ Γραφή δίδωσιν ὀφθαλμοὺς εἰς θεωρίαν· ἐστὶν ὅτι αὐτὴ τροπολογεῖν διδάσκει. Ὅταν μέντοι γυμνῇ ἡ θεωρία ἢ ἱστορία προκίηται, μὴ βιάζου τὰ ἀνεπίκτητα, ἀλλὰ λάμβανε τὴν ἀκρόασιν ἀκόλουθον. Σταυρὸς ἦν· τὸ πάθος ἐμελλεν ἐκφαίνειν. Ἴνα μὴ ἀσθενεῖ ἐπιγράφωσι τὴν οἰκονομίαν, ἐνδείκνυται τὴν δύναμιν εἰς τὴν ἀψύχον, καὶ φυλάττει τὴν μακροθυμίαν τοῖς μέλλουσιν ἔχειν ἐπιπίδα σωτηρίας. Ἥθει γὰρ ὁ Σωτὴρ, ὅτι ὁ σταυρὸς σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ὑψώθησαν αὐτὸν ἐπὶ ξύλου, τοῦτο τὴν οἰκουμένην ὅλην ἐσάγγενευσε. Διὸ φησὶν· Ἐγὼ ἐὰν ὑψώθω, τοῦτέστιν, Ἐὰν σταυρωθῶ, πάντας ἐλύσω πρὸς ἐμαυτόν. Πρόσεχε, παρακαλῶ, τὸ, Ὑψώθω, τί ἐστίν; Ἐὰν μὴ αὐτὸς ἐρμηνεύσῃ τὸ ῥῆμα, οὐ δύναμαι στῆσαι τὸ νόημα. Λέγει ὁ Σωτὴρ τῷ Νικοδήμῳ· Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσεν τὸν ὄψιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψώθηται δεῖ τὸν Ἰησοῦν τὸν ἀνθρώπου, ἵνα πῦς ὁ πιστευῶν εἰς αὐτόν μὴ ἀπολέθῃται, ἀ.λ.ι' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσεν τὸν ὄψιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω, ὑψώθηται δεῖ τὸν Ἰησοῦν τοῦ ἀνθρώπου.

Τὴ βούλεται τὸ ἀίνιγμα; Ἐν τῇ ἐρήμῳ ποτὲ ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων ἐγόγγυζεν ἐπὶ τῇ τροπῇ τοῦ μάννα, καὶ τὴν τροπὴν ταύτην τὴν ἐξ οὐρανοῦ δεδομένην πατήσας, ἐπαθύμησε τραπέζης Αἰγυπτιακῆς, καὶ ἔλεγεν· Ἐμνήστημεν τῶν λεθῆτων τῶν κρῶν, ὡν ἠσθίομεν ἐν Αἰγύπτῳ· καὶ προετιμήθησαν λέθητες Αἰγυπτιακοῦ τοῦ μάννα τοῦ οὐρανοῦ. Τί οὖν ὁ Θεός; Ἐπειδὴ ὁ ἄρτος ὁ ἐξ οὐρανοῦ κατεφρονήθη, ἀποπέταται ἐπὶ τὸν λαὸν θρεῖς θανατοῦντας· ἐξήλθον θρεῖς δάκνοντες, καὶ θάνατον ταῖς δῆξεν ἐπάγοντες. Καὶ εἰκότως οὐκ ἄλλο θηρίον ἀπεστάλη, οὐ λέων, οὐκ ἄρκτος, ἀλλ' ὄφεις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τῷ ὄφει εἶπαν ὁ Θεός, Ἰησοῦς πάσας τὰς ἡμέρας, ἀπέστειλε θηρίον τοιοῦτον· κατὰ τῶν ἐσθιόντων μάννα καὶ γογγυζόντων, τὸν ἐσθιόντα καὶ μὴ γογγυζόντα. Ἀπέστειλεν ὄφιν δάκνοντα· θάνατον τοῖς δῆγμασιν ἠκολούθει. Προσπίπτουσι τῷ Μωϋσῇ· προσπίπτει Θεῷ Μωϋσῆς· ὑποβάλλει Θεὸς φάρμακον τοῖς τραύμασι· καίτοι ἰδύνατο ἀπελάσαι τοὺς θρεῖς παρακαλούμενος· ἀλλὰ καὶ τὴν πληγὴν καταλιμπάνει, καὶ τὸ φάρμακον δίδωσι. Ποιήσόν μοι ὄφιν χαλκοῦν, καὶ πῆξον αὐτόν ἐπὶ ξύλου ἐπὶ τῆς ὕρας τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, καὶ κήρυξον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ εἰπέ· [855] Ἐάντις δηχθῆ ὑπὸ θρεως, ἔλθῃ καὶ πρόσχητῷ ὄφει τοῦτω τῷ πεπηγμένῳ ἐν τῷ ξύλῳ, καὶ πιστεύσας ζήσεται. Ἄρα οὐκ ἦν δυνατόν φυγαδευθῆναι τοὺς θρεῖς; οὐκ ἦν δυνατόν ἀπολέσθαι; οὐκ ἦν δυνατόν λόγῳ θεραπεύσαι; Ἄλλ' ὡς περὶ ἔδύνατο λόγος Θεοῦ ἐκ πέτρας ἐκβαλεῖν ὕδωρ, ἕως δὲ εἶδεν ἡ πέτρα τὸ σύμβολον τοῦ σταυροῦ, οὐκ ὑπήκουσεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἔδύνατο τοὺς θρεῖς φυγαδεῦσαι, ἀλλ' ἕως εἶδον οἱ θρεῖς τὴν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ τὴν νεκρούσαν τῶν δαιμονίων τὰ δῆγματα, οὐκ ἠμυδύθησαν. Διὰ τί δὲ τοῦ Σωτῆρος εἰκόνα τὸν ὄφιν ἐποίησε; τί ὅμοιον εἰκὼν, καὶ θρεῖς; Ἴνα μνημονεῖσας, ἐπειδὴν πρὸς Ἰουδαίους ἔχρησεν, ἢ πρὸς τινὰς ἔχθρους ἀπὸ τῆς Γραφῆς ὀρωμένους, καὶ κατὰ τῆς

Et serpens maledictus est, et maledictus omnis qui pendet in ligno. Ne attendas verborum seriei, sed discere differentiam. Quia Servator repositam mundo maledictionem in se erat recepturus; prima vero maledictio erat, *Terra es, et in terram reverteris*, hanc vero sententiam in se Servator accepit, ut ait Apostolus: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (Gal. 3. 13)*: prius imaginem ponit in serpente, ac iure in serpente. Sicut enim ille serpens æneus faciem, formam et imaginem serpentis habebat, venenum vero et nequitiam serpentis non habebat: sic et Servator apparet in carne in similitudine peccati: hæc enim caro antea peccatrix erat. Assumit ergo peccatricem carnem, licet ipse non peccaverit, sed peccatum mundi assumpserit: nam *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi (Joan. 1. 29)*. Sic et Servator assumpsit carnem, imaginem carnis et veram naturam habentem, peccatum vero carnis non habentem. *Peccatum enim non fecit, inquit Isaias, nec inventus est dolus in ore ejus (Isai. 53. 9)*. Quod enim est venenum in serpente, illud est dolus in homine: de quo ait Scriptura, de malignis agens, *Venenum aspidum sub labiis eorum: quorum os maledictione et amaritudine plenum est; et, Linguis suis dolose agebant (Psal. 13. 3. et 9. 29)*. Sicut igitur, ut iterum resumam, serpens ille imaginem et formam serpentis habebat, venenum autem et nequitiam serpentis minime: sic corpus Servatoris formam hominum habuit, nequitiam vero hominum non habuit. Altera autem rursus imago est: sicut serpentes alii quidem mordent, alius vero pro illis patitur; cum enim oportuisset unum ex mordentibus sumere, ipsumque crucifigi, mordentes quidem dimissi sunt, qui vero nihil peccaverat crucifixus est. Qui neque mordebat, neque consors erat corruptionis et exitii aliorum serpentum, ligno figitur, quia imago erat Servatoris: quoniam omnibus peccantibus hominibus, nemo peccatorum pro peccatore crucifigitur, sed ille qui impecabilis est. Nostri speculationem: recordare vocis Christi Nicodemo dicentis: *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, sic exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic exaltari oportet Filium hominis (Joan. 3. 14. 15)*. Pulchre dictum: quia passio, humiliatio esse putabatur, Servator eam exaltationem vocat. Totus quippe orbis cruce exaltatus est, totus orbis humi jacens, per œconomiam crucis correctus est. Ideo Dominus regnavit, *decorem indutus est (Psal. 92. 1)*. Etenim correxit orbem terræ. Non dixit, Creavit. Primo creavit, sed secundo correxit. Ita oportet exaltari Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat. Necesse mihi videtur hujus exaltationis testem advocare prophetam clare prædicantem Deum exaltari. Audi ergo beatum Isaiam hanc exaltationem prædicantem. Etsi enim aperte passionem prædicavit dicens: *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se, sine voce: hic peccata nostra tollit, et pro nobis cruciatur: propter peccata populi mei veni ad mortem (Isai. 53. 7. 4. 8)*: attamen alibi ipsam passionem vocat exaltationem. Quid enim dicit? *Cantate Domino, laudate nomen ejus: annuntiate in gentibus gloriam ejus, quoniam excelsa fecit. Exsultate et lætamini qui habitatis in Sion, quia exaltatus est sanctus Israel, in medio tui exaltatus est (Id. 12. 5. 6)*. Sed huic voci obstitit hæretica vox, et dicit: Si exaltatus est, a Patre est exaltatus; scriptum est enim: *Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, etc. (Philipp. 2. 9. 10)*. Semper inimici veritatis insurgunt contra prædicationem veritatis. Operæ pretium autem est iis non breves proferre responsiones, sed prius ab illis rationem postulare præjudicatæ opinionis suæ, et postea quæstorum solutionem inducere. Quoniam dicit, *Pater exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu, etc.*; primo

mihi statue, quod sit illud nomen super omne nomen; non licet enim illud temere proferre, sed in rei veritate statuendum est. Cum malignus quispiam te interrogaverit, justa interrogatione absurdam solve interrogationem. Ostendit enim hodie Salvator quomodo oporteat obliquis illis respondere. Interrogaverunt Servatorem Pharisæi dicentes, *In qua potestate hæc facis? quis tibi dedit hanc potestatem (Math. 21. 23)*? Servator vero ostendere volens non oportere nequitie satisfacere, sed absurdis interrogationibus non respondendum esse, Pharisæis dicit: *Interrogabo vos de re aliqua, quam si dixeritis, et ego respondebo vobis: Baptisma Joannis unde erat? ex cælo, an ex hominibus (Id. v. 24. 25)*? Repressit improbos is, qui comprehendit sapientes in astu iacorum. *In qua potestate hæc facis? quis tibi dedit hanc potestatem?* Et interrogatus non respondet eis, sed vicissim interrogat: *Interrogabo et ego vos de re aliqua. Ideo dicit propheta, Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverseris (Psal. 17. 26. 27)*. Hoc a Deo hominibus dictum esse multi putant. Hæc propheta Deo dicit, *Cum justo justificaberis, cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverseris*. Ut vero discas hæc Deo dici, pergit: *Quoniam tu populum humilem salvum facies, et oculos superbiorum humiliabis (Id. v. 28)*. Semper nequitiam Judæorum torsit Servator per silentium: nequitiam enim cui non respondetur, magis cruciatur. Sæpe interrogatus est, et non respondit; percontati sunt Judæi, nec illis quidpiam reposuit. Eo usque Judæorum animos cruciavit, ut dicerent illi: *Usquequo animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam (Joan. 10. 24)*. Nec tamen respondit, nisi tantum: *Sæpe dixi vobis, et non audistis: quid iterum vultis audire? Vide quomodo animæ suæ cruciatum declaraverint: Usquequo animam nostram tollis? nonne tu dixisti? Petite, et accipietis; pulsate, et aperietur vobis; querite, et invenietis (Math. 7. 7)*? Legistis Scripturam, sed non intellexistis dicentem: *Querent me mali, nec invenient (Prov. 1. 28)*. Ut discas eundem esse characterem loquentis per evangelia, et prædicantis per prophetas, eundemque per illos et per hos loquentem esse: ut hic a Judæis interrogatus non respondit, sed aliis interrogationibus ipsos frenavit: sic et in Veteri dicit Deus Ezechieli: *Fili hominis, ecce filii populi veniunt ad me ad interrogandum sermonem: vivo ego, si respondebo illis (Ezech. 20. 3)*. Vides eundem characterem: vide quot tormenta, quot interrogationes, quot petitiones, et non respondit. Ubi autem invenit animam simplicem, et fidellem, luce et simplicitate plenam, non modo interrogatus respondet, sed etiam non interrogatus docet. Abiit aliquando circa Samaritanam Jesus, invenit mulierem Samaritanam haurientem aquam, et dicit illi, *Da mihi bibere (Joan. 4. 7)*. Qui vitam dat, dicit illi, *Da mihi bibere*. Sedebat ad puteum, fons supra fontem. Deinde, ut breviter dicam (nam propositum est non hanc explicare historiam, sed ad institutum reverti), rogavit eum illa: *ut veniret. Num qui cum Judæis et Samaritanis versabatur interrogavit. Samaritani vero circa urbem, quæ nunc vocatur Neapolis, cultum suum habent; Judæi autem Jerosolymis. Dicit ei Samaritana: Domine, patres nostri in hoc monte adoraverunt: quomodo dicant Judæi quia Jerosolymis oportet adorare (Ibid. v. 20)*? Vide animam discendi cupidam, mulierem miseram, virtute excessantem. Egressa est ad hauriendam aquam, et haurit ex fonte fluenti. Samaritani hic adorant, Judæi Jerosolymis: solve quæstionem. Dicit Servator: *Amen dico tibi, mulier, quia veniet hora, cum neque in monte hoc, nec Jerosolymis adorabunt Patrem (Ibid. v. 21)*. Deus enim Spiritus est, id est, ubique est: et adorantes eum, in spiritu et veritate oportet adorare (Ibid. v. 24): non loco circumscribentes orationem, sed ubique celebrantes. Ut vero clare intelligere non potuit, quæ dicebat (mulieris enim mentem superabat), dicit ei

dormit. Etiam si enim multa sint quae torqueant, et raptores instent; attamen si paupertas non adsit, levior est calamitas. Vidua autem inops, est portus lacrymarum, puteus tentationum, urbs sine muris, fons sine aqua, mater gemituum, laetitiae parasitus, hera paupertatis, sterilitatis computatrix, famis vicina, texitrix doloris, baculus fractus, gravis occursus, acerba contubernalis, deformis imago, columna deserta, arbor sine radice, nubecula sine luce, ecclesiae limen, variarum precum excogitatrix, accusatrix audax inimicorum, quae Deum clamans alloquitur ut virum, ultricem; quae paratam habet Dei iram, quae ipsum caelum scindit per emissas in amaritudine cordis ad Deum supplicationes: pectus percutiens quasi carnifex, nisi cito Dei opem experiat, ultricem in quorum qui se invadunt. Et illa filiis orba, in terra inops et sine patrocinio, Deum cum omnibus Virtutibus suis movet ad iram et vindictam eorum qui credere nolunt Deum esse judicem viduarum et pupillarum. Si vero contigerit illam filium habere, paulum delectatur ex aetate ejus, spe fovetur, et ex fructu roboratur. Videt ramum, et radicem amplectitur; iram tenet, et eum qui plantavit diligit; partem habet, et eam totum esse reputat: viventem complectitur, et mortuum non abominatur; filii figuram considerat, et imaginem patris sibi representat. Et dum adhaerens illi vivit, vitae procellas vidua lenius tolerat: si vero contigerit, vivente matre, filium mori, ac matri valedicere, et ad patrem accurrere, id quod huic viduae contigit; tunc totum illa dolorem simul excipit. Statim enim atque memoratae viduae filius unicus mortuus est, illa lugubri veste induta, cepit temeraria proferre verba, Deum quasi iniquum redarguens, ipsumque quasi vim passa blasphemis verbis alloquens: Num filius meus solus mundo erat oneri? Alii ob numerosam prolem in angustia sunt, et mihi uni unicus abripitur. Ego misera vivo, et vir atque filius mortui sunt. Quis deinceps me consolabitur? quis me respiciet? Videbar ex illo aliquam accepturam esse fiduciam; satis enim mihi erat, si mater audirem. Tenerum mihi illum pater sine facultatibus reliquit: et ego vidua sine patrocinio manus ad opus admoveo, accurate illum enutrivim, duplicem triplicemque vestem ipsi paravi, mercedem erudientibus illum solvi; et nunc cum me hinc bona decurturam sperarem, tentationum grandinem excipio. O dolorem! Sed quid factura sum excogitavi: cum filio meo sepeliar; hac de re certiores facio invidos meos; cognati me devorabant ut virilem filium habentem. Concedite mihi omnes, qui mihi prolem invidetis: jam ego genuini filii mei sepulcrum praecoepo: ridiculum mihi videretur, si jam viverem. Haec vidua cum dolore clamante, statim adveniens Christus Deus noster, qui omnia praevidet, qui omnia noverat antequam ea faceret: nam, *Antequam te formarem in utero nobi te, et antequam exires de vulva sanctificavi te* (Jer. 1. 5); pater orphanorum et iudex viduarum, qui lacrymas in gaudium vertit, qui portam urbis Naim ecclesiam fecit, et lectum mortui altare reddidit. Ubi enim resurrectionis donum, ibi altaris ornatus; et ubi Verbi Dei manus extenduntur, ibi resurrectionis mensura perficitur: nam exitus ille fuit sacrificii locus, et exportatio fuit reductio. Quid enim ait evangelista? *Videns autem illam Jesus*, id est, Servator, Deus Verbum, Christus, *miser cordia motus est*, videns eam. Quid videns? Viduam filio orbanam et viro, vetulam, incurvam, lugentem, comam vellentem, pulvere caput conspergentem, graves oculos excaecantem, indecorum amictum scindentem, pectus gemitibus exhaustum percipientem, nec clamare ultra valentem, effrenem demum factam. Hoc situ videns illam Jesus, misericordia motus est super eam, et accedens dixit illi, *Noli flere*. Illa vero luctui dedita, cum non bene nossat eum qui advenerat, abjecto luctu Domino respondit: Ne fleam dicis? equam mihi consolationem jam afferes? si totum mundum ea de causa moveas, nullum mihi solamen dabis.

Quid enim matri ad consolationem dulcius est, qui filius? quando maxime matres viduae sunt, et in filios unicos spem habent. Quomodo ergo ne fleam dicis? Filium meum extranei lugent, et ego non fleo lapides ingeniscunt, et ego tacebo? Spes mea abiit, et defecit, fiducia abrepta est, vitam conspicio sine ulla, hac prorsus nudata sum; mors expectationem meam demersit, et me sine ope undique constituit me reliquit, et illum suffurata est; dimisit radicem et ramum desecuit; truncum pepercit, et speciosum surculum tabescit; vetulam reliquit, et adolescentem resecurit. Nullum habeo ad quem respiciam, enim alterum haberem filium, possem luctum morari, et viventis conspectu mortui dolorem allevare nunc vero nullum mihi bonum relictum est, non pravorum laetitia. Videbam filii imaginem, et in veterem patris figuram conspiciebam. Dum hunc haberem, illum imaginabar: nunquam me vidua existimavi. Nam is qui ex illo prodierat, in eadem tate me solabatur, et ex me natus mihi magis quam vir serviebat, et cum dolebam, illum habebam consolatorem. Si quando mœror mihi animum occuparet, ille me amplectebatur osculans, et puerili sermone me delectabat, mœrorisque nubem dissipabat et dicens mihi, *Noli flere filium tuum? quis es tu qui ita me hortaris? Quidam vero de turba accedens dicebant ei: Cur audes, o mulier, Deo contradicere? Dominus adest, ipse te alloquitur. Accede, precar supplica: neque enim inutilis est ejus praesentia. Illa vero abstersis oculis, vesteque composita, tecto pectore, procidit ad vestigia Domini, ipsique respondit: *Recede mihi filium, et accipio consilium tuum: nam vetula aetate sum; sed Saram intueor et spes accedit mihi. Hinc ad pedes Jesu accedens dicebat: Ignosce petulantiae ancillae tuae, Domine et verbis meis in luctu demersis. Neque enim ignoras matris filios lugentis dolorem: hoc enim praecipuum tuum est. Cum spe hunc enutrivim, Virum amisi, saltem filium dato, senectutem meam solvam enim deficio. Non dico ut Martha, Si frater hic frater meus non esset mortuus: (Joan. 11. 21); jam enim praesens animam ejus gestas, et cum abire videris, nihil tibi deest. Paululum quidpiam, Domine concede ancillae tuae. Tu Lazarum flevisi, quem virtute tua a mortuis suscitasti, et ego filium tuum non flebo? Et accedens Jesus tetigit loculum, qui tangentes montes, et fumigant. *Li autem qui portabant, steterunt. Et ait, Adolescens, surge: recipere sensum adolescentis, et mortem conculca. Tibi dico, Surge; ne tardes resurgere; Ego enim sum resurrectio et vita* (Ibid. v. 25). Vocavi Lazarum de sepulcro, et ille statim ex monumento exsiliit, licet per quadriduum putridinem contraxisset in sepulcro, et a vermibus viscera ejus admodum corrosa essent. Sed vox vitae mortuum olfaciens, solutas carnes in bonum odorem restituit: et factum est sepulcrum uterus mortui. Tu vero nuper mors intercepit: tibi dico, Ne tardes resurgere; Ego enim sum resurrectio. Mortuus erat qui qui conspiciebatur, et illi quasi audienti loquebatur Dominus. Quandoquidem audit mortuus? Et quid dicit Dominus? *Tibi dico, Surge. Et statim recessit mortuus* ita ut turbæ, quæ id videbant, quasi mortuae fierent primo ob incredulitatem, secundo ob rei veritatem. Cur autem non exsiliit, sed resedit? Ut non adhibeat resurrectionem omnes putarent, et ne rephantasia esse videretur: ac si dixisset Dominus illis: Ego vos certiores facio, qui audistis, quod ille ipse sit, qui paulo ante mortuus erat. Et extendens manus Jesus, cepit eum qui mortuus fuerat, et de illis viventem matri suæ. Illa vero accepto filii gaudio et incredulitate tenebatur: gaudens quidem de filii resurrectione; non credens autem et re ipsam cogitans. Studiose mater filium considerabat: manibus palpabat, oculos sicut explorabat, olfactum, manus, frontem, et totam voluit formam deinde manus, pedes, et in summa totum corpus: secum reputabat dicens: Num errore ducor? non**

πολιαν ἔχουσι τὴν προσκύνησιν, Ἰουδαῖοι δὲ εἰς Ἱεροσόλυμα λέγει αὐτῷ ἡ Σαμαρεῖτις· Κύριε, οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ἔρει τούτῳ προσεκύνησαν· πῶς λέγουσιν Ἰουδαῖοι, ὅτι εἰς Ἱεροσόλυμα δεῖ προσκυνεῖν; Πλέπε ψυχὴν φιλομαθῆ, γυναῖκα οἰκτρᾶν, ὑψηλὴν δὲ τῆ δυνάμει. Ἐξῆλθεν ἀντλήσαι ὕδωρ, καὶ ἀντλεῖ πηγῆς νάματα. Σαμαρεῖται προσκυνούσιν ἐνταῦθα· οἱ Ἰουδαῖοι ἐν Ἱεροσολύμοις· λύσον τὸ ζήτημα. Ὁ Σωτὴρ λέγει, ὅτι Ἀμὴν λέγω σοι, γύναι, ὅτι ἤξει ὥρα, ἐν ἧ ὅντε ἐν τῷ ἔρει τούτῳ, ὅντε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ. Ὁ γὰρ Θεὸς πνεῦμά ἐστι, τουτέστι, πανταχοῦ, καὶ τοὺς προσκυνούοντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυνεῖν δεῖ, οὐ τίπῳ περιγράφοντας τὴν προσκύνησιν, ἀλλὰ πανταχοῦ ὑμῶντας. Ὡς οὐκ ἠδυνήθη νοῆσαι σαφῶς, δ' ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ (ὁπερῆβαινε γὰρ τῆς γυναικὸς τὴν διάνοιαν), λέγει αὐτῷ ἡ γυνή· Οἶδα μὲν ὅτι ἔρχεται Μεσσίας ὁ λεγόμενος Χριστός· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἡμῶς διδάξει πάντα. Πλέπε ψυχὴν πρὸ τῆς ἡφύως τὸν πόθον ἔχουσαν. Ἰουδαῖοι ἰδόντες οὐκ ἐπίστευσαν· αὕτη μηδέπω θεασαμένη ἐκδέχεται. Ὡς εἶδεν ὁ Χριστὸς ἀπλὴν τὴν διάνοιαν, λέγει· Ἐγὼ εἰμι ὁ λαῶν σοι. Πόσα ἠρώτησαν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἐβασανίσθησαν; Ἔως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἀφρεις; καὶ οὐκ ἀπεκρίθη· αὕτη ἐν τῇ φωνῇ εἶπεν, ὅτι Ἐρχεται, καὶ ἐαυτὸν ἐδειξεν ὁ κηρυχθεὶς. Τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον· Σκολοὶ λογιῶν χωρίζουσιν ἀπὸ Θεοῦ· ἐμφανίζεται δὲ τοῖς μὴ ἀπιστοῦσιν αὐτῷ.

Ἐπὶ τοίνυν ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἡ πηγὴ τῆς σοφίας ἀντερωτήσσει λύειν τὰς ἀπίστους ἐρωτήσεις, ἐρωτῶ τὸν αἰρετικόν, τί ἐστι τοῦτο τὸ, Ὅνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα; Ὡς θέλει. αὐτὸ εἶπέ, Τί ἐστι τὸ ὄνομα; ὅτι Ἰησοῦς λέγεται; ὅτι Χριστός; ὅτι Σωτὴρ; εἶπέ μοι τὸ ὄνομα. Στῆσον πρῶτον, ἵν' ὅταν τὴν μαρτυρίαν ἀγάγῃ τὴν ἔνθεον, προσητῶν δόξαν, ἀποστολῶν κήρυγμα, μὴ παραγράφῃ τὴν μαρτυρίαν. Ἀλλὰ πρῶτον στῆσόν σου τὴν ἔννοιαν· εἶπέ μοι ποῖον φρονεῖς ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων. Ἀλλὰ τί ποιῆσω; ἐν μέσῳ πιστῶν εἰμι, καὶ οὐ θέλω προσφάσει τῶν ἔχθρῶν κρεμάσαι τοὺς υἱοὺς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀναπτύξωμεν τοίνυν, καὶ εἰ τις πάρεστιν ἔχθρῶς, εὐεργετήσῃ καὶ γενέσθω φίλος ἀντ' ἔχθρῶν, καὶ γενέσθω σύμφωνος ἀντ' ἐναντίου· μὴ ἤτταν νομισάτω τὸ ἠττάσθαι τῇ ἀληθείᾳ· μὴ σπαυδασάτω νικῆσαι τὴν κακὴν νίκην, ἀλλ' ἠττηθῆναι τὴν καλὴν ἤτταν. Ἀναπτύξωμεν ἡμεῖς τὸν λόγον, καθὼς οἰονταί· Ποῖον λέγεις ὄνομα αὐτῷ καχαρίσθαι τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα; ὅτι Ἰησοῦς ἐκλήθη; Ἐκλήθη πρὸ αὐτοῦ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ. Ὅτι Χριστὸς ἐκλήθη; Πᾶς βασιλεὺς καὶ προφήτης χριστός. Οὕτω λέγει Δαυὶδ περὶ Σαουλ τοῦ βασιλέως, καίτοι πονηροῦ ὄντος, ἀλλ' ὁμοῦ; [858] χρίσμα εἶχε βασιλικόν. Συμβουλευόμενος παρὰ τινῶν τὸν αὐτοῦ δορυφόρων· Ἰδοὺ ἡμέρα, ἣ εἶπε Κύριος παραδοῦναι τὸν ἐχθρὸν σου εἰς τὰς χεῖράς σου, πάταξον αὐτόν· λέγει Δαυὶδ· Ζῆ Κύριος, οὐ μὴ ἐπαγάγῃ τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτόν, ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστίν. Καὶ οὐχ εἰς μόνον χριστός, ἀλλὰ καὶ πολλοί· Μὴ ἄπτεσθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προσήτοις μου μὴ πονηρέσεσθε· καὶ ὁ Ἀμβροσίμ, Ἐξῆλθε εἰς σωτηρίαν λαοῦ σου τοῦ σώσαι τοὺς χριστούς σου. Πῶς οὖν ὑπὲρ πάντων ὄνομα; εἰ γὰρ πρὸ αὐτοῦ ἄλλοι εἶχον τὸ ὄνομα, πῶς ὑπὲρ πάντων ὄνομα ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα ὁ Πατήρ, ἢ ποῖον ὄνομα; ὅτι Σωτὴρ ἐκλήθη; Ἐκλήθησαν Σωτῆρες πολλοί. Μνήσθητι τῶν προσηρημένων· ποῖον τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα; Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔχεις καιρὸν ἀποκρίνασθαι, ἢ εἰδὼς κακουργεῖς καὶ θέλων κοῦπτεις, μάθανε· Ὅνομα καλεῖ ἡ Γραφὴ πολλακίς Θεοῦ οὐ προσηγορίαν, ἀλλὰ τὴν δόξαν· ὄνομα λέγεται Θεοῦ ἢ δόξα τοῦ Θεοῦ, ὅλον ὅταν ποιῆσθαι θανμάσια, γίνεται αὐτῷ ἀπὸ τοῦ θαύματος· καθὼς λέγει ὁ μακάριος Προφήτης· Πῶς ἐστὶν ὁ ἀναγαγὼν τὴν δεξιὴν τὸν Μωϋσῆν; Κατίσχυσε ὕδωρ πρὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἐξήγαγε τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐποίησεν αὐτῷ ὄνομα, ἀντὶ τοῦ, φήμην· τουτέστιν, Ὅνομαστος ἐγένετο. Καὶ ἐφ' ἡμῶν λέγεται· τοῦτο, Ὅνομαστος ἀνθρώπος, οὐκ ἀπὸ τοῦ ὄνομα ἔχειν (πάντες γὰρ ἔχουσιν ὄνομα), ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὀνομάζεσθαι πανταχοῦ. Ὅνομα καλεῖ τὴν δόξαν καὶ τὴν φήμην τὴν λαλουμένην πανταχοῦ. Οὕτω λέγει τῷ Σολομώντι ὁ Θεός· Καὶ ἐποίησά σοι ὄνομα, καθὼς τὸ ὄνομα τῶν ἀρχαίων τῶν βασιλέων. Ἀλλ' οὐ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἠλλαξεν,

οὐ Σολομών ἐλέγετο, ἀλλὰ, Ἐποίησά σοι ὄνομα, τουτέστι, φήμην, δόξαν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγει· Ἐδωκεν αὐτῷ ὄνομα, τουτέστι, δόξαν. Καὶ τίς ἡ δόξα; Ἴνα μὴ ἐγὼ ἐρμηνεύσω, ἄκουε αὐτοῦ Παύλου λέγοντος· Ἴνα ἐν τῷ ὄνόματι Ἰησοῦ πάντων γόνων κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πάντα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Ὅρᾳς ὅτι ὄνομα τὴν δόξαν εἶπε, τὴν προσκύνησιν τῆς οἰκουμένης, τὸ πανταχοῦ αὐτὸν δοξάζεσθαι, καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ περιαγγέλλεσθαι. Ναί, φησὶν, ἐδεξάμην τὴν ἐρμηνείαν, ἀλλ' ἐκείνου οὐκ ἀφίσταμαι, ὅτι ὁ Πατήρ αὐτῷ ἔδωκε τὸ ὄνομα. Θέλεις, φησὶ, τὸ ὄνομα νοῆσαι προσηγορίαν; θέλεις νοῆσαι τὸ ὄνομα δόξαν; θέλεις φήμην εἶπειν; θέλεις εὐκλείαν; Ἐγὼ τῶς ἐκείνου οὐκ ἀφίσταμαι· Ἐδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ὄνομα, διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν. Ἀναγκαῖον τοίνυν ζητήσαι· εὐρίσκειται γὰρ τὸ ῥῆμα, ὡς περ μισθός· δοθεὶς τῷ Σωτῆρι· λέγει γὰρ ὁ Παῦλος· Τοῦτο φρονεῖσθε ἐν ἡμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄρπαγμῶν ἠήρησεν τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε μορφῇ δούλου λαβών, ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἐσθραβεὶς ὡς ἀνθρώπος· ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Αὐτὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσθη αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα. Δείκνυται ἐνταῦθα, ὅτι ἐπειδὴ ἔπαθε, μισθὸν ἔλαβε τοῦ πάθους· ἐπειδὴ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε· τὸ γὰρ, διὸ, αἰτίαν λέγει, δι' ἣν ἐτάγει αὐτῷ τὴν δόξαν. Ἡ δόξα αὕτη καὶ ἡ ὑψώσις μισθός τοῦ πάθους. Τίς τοίνυν ὁ παθὼν; τίς ὁ λαβὼν τὸν μισθόν; Μὴ συγχωρήσῃ σοι Παῦλος ἀπλῶς κατὰ τῆς θεότητος μαίνεσθαι, ἐπήγαγε· Καὶ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπὸ ἴσους μέχρι θανάτου, ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἐσθραβεὶς ὡς ἀνθρώπος, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν. Πρὸς εὐχὴ ἀκριβῶς· Πρῶτον εἶπε μορφῇ Θεοῦ, ὅτι Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων· εἶτα ἐδειξε μορφὴν δούλου, Μορφῇ δούλου λαβών, ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἐσθραβεὶς ὡς ἀνθρώπος, ἵνα δείξῃ τὴν τοῦ δούλου μορφὴν, τὸν ἄνθρωπον, λαμβάνοντα μισθόν καὶ τὸ ὄνομα. Δύο γὰρ εἰσιν· Ἐπειδὴ ὁ Σωτὴρ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἔθηκε (ψυχὴν γὰρ [859] εἶχεν, ἐπειδὴ ὀλόκληρον ἄνθρωπον ἐνέλαβε), λαμβάνει μισθόν αὕτη ἡ σὰρξ ἢ τῷ Σωτῆρι Λόγῳ διακονησμένη, τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα διακονηθῆναι, καὶ Ἴνα πάντων γόνων κάμψῃ τῷ Χριστῷ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Ἐτερον δὲ σύντομον ἐρίῳ· Εἰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἔλαβε ταῦτα, καὶ εἰ, ἐπειδὴ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, ἀμειβόμενος αὐτὸν ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα, εἰ φαίνεται τοῦτο τὸ ὄνομα μὴ ἔχων πρὸ τοῦ σταυροῦ, κατὰ χάριν ἔλαβε τὴν δόξαν. Συναγινώσκασθε μοι· τὸ γὰρ νόημα λεπτόν καὶ βαθύ. Λέγουσιν, ὅτι Ἐπειδὴ ἔπαθεν ὁ Χριστός. Ἀγαγίνουσιν τὸν Ἀπόστολον, μὴ νοῦντες τὸ ἀποστολικόν, ὅτι ἐπειδὴ ἔπαθε, διὰ τοῦτο αὐτὸν ὁ Θεὸς ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσθη αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὄνόματι Ἰησοῦ πάντων γόνων κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Πρὸ τοῦ σταυροῦ μισθὸν ἔλαβεν. Εἰ μετὰ τοῦ σταυροῦ οὐ φαίνεται προσκυνούμενος ὁ Μονογενῆς, καὶ οὐ φαίνεται πᾶν γόνου κάμπτον τῷ Μονογενεῖ, ἀληθῶς μισθὸν ἔλαβεν, ἦν οὐκ εἶχε χάριν ἐδέξασθαι· εἰ δὲ εὐρίσκειται καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πρὶν πάθη, καὶ πρὶν ὑψωθῆ, ἡ οἰκονομία ὑπὸ πάσης κλίσεως προσκυνουμένη, ποῖαν ἔχει χώραν ἢ μεταβολογία; Διὰ τί, θλίβε, οὐ γνωρίζεις, τί μὲν τὸ προαιώνιον ἀζήτητα, τί δὲ τὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας σχῆμα; Νόησον μορφῇ Θεοῦ, καὶ μορφῇ δούλου, τὴν μὲν λαμβάνουσαν, τὴν δὲ ἀναληφθεῖσαν· μὴ συγχέῃς τὴν τάξιν, μὴ ἀφανίσῃς τὴν ἀληθειαν· μάλλον δὲ μὴ ἀφανίσῃς ὑπὸ τῆς ἀληθείας. Δειξόμεν τοίνυν, εἰ πᾶν γόνου κάμπτει, καὶ πρὸ τῆς οἰκονομίας προσκυνητός ἐστὶν ὁ Μονογενῆς, οὐκ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ λαβὼν τὸ προσκυνεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ἔχων τὴν προσκύνησιν. Τί γὰρ φησιν, ἄκουε. Λέγει τοίνυν ὁ μακάριος Ἡσαΐας Τάδε λέγει Κύριος· Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος δίκαιος καὶ σωτὴρ, οὐκ ἐστὶ παρῆς ἐμοῦ. Ἐπιστρέψατε πρὸς με, καὶ σωθήσεσθε πάντες οἱ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἐγὼ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος. Ἡ αὕτη ἀκολουθία· Κατ' ἐμᾶντοῦ ἐμῶν, εἰ μὲν ἐξελεύεται ἐκ τοῦ στόματός μου

δικαιοσύνη· ἐγὼ Θεός, οὐκ ἔστιν ἄλλος. Δίκαιος καὶ σωτὴρ παρὲς ἐμοῦ οὐκ ἔστιν. Ἐγὼ Θεός, καὶ κάλιν οὐκ ἔστιν ἄλλος. Τρίτον ἀναλαμβάνει καὶ λέγει· Ἐπιστρέψατε πρὸς με· κατ' ἔμμαντοῦ ὀμνύω, εἰ μὴν ἐξελεύσεται ἐκ στόματός μου δικαιοσύνη. Οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται· ἀντὶ τοῦ, διὰ κενῆς οὐ προσέρχεται λόγος μου· ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ὁμιλεῖται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Πῶν γόνυ, πᾶσα γλῶσσα. Τίς ὁ τοῦτο εἰρηκώς; Ὁ Πατήρ. Τοῦτο γὰρ θέλει ὁ αἰρετικὸς, οὐχ ἵνα τὸν Πατέρα τιμῆται, ἀλλ' ἵνα τὸν Υἱὸν τῆς δόξης τῆς οικίας στερήσῃ. Παρ' ἐμοὶ δὲ τῶ πιστῶ καὶ τῆ Ἐκκλησίᾳ καὶ Πατὴρ νοεῖται τιῦτα εἰρηκώς, καὶ Υἱὸς ταῦτα ἰσθὺν νοεῖται, καὶ Πνεῦμα ἅγιον κηρύττεται. Ταῦτα ἰσθολόγουν, καὶ οὐκ ἔστι διαφορά. Παρέστησε γὰρ, ὅτι Ἐγὼ εἰμι δίκαιος, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Τίς οὖν ἔστιν ὁ ταῦτα λέγων, τέως ἐρωτηθῶσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ συμβαίνει αὐτοὺς κατὰ τοὺς Φαρισαίους εἰπεῖν ἅν ἑαυτοῦ· Ἐάν εἰπωμεν τόδε, τόδε ἀποκρίνεται ἡμῖν· ἵνα τοῖνον, ἀδελφοί, μήτε αὐτὸς δόξω λέγειν ἅν ἑμαυτοῦ, μήτε τῆ διανοίᾳ τῆ πεφαντασμένη· ἐπιτρέψω ἀπλῶς φηγγεσθαι, ἐξ αὐτῆς παραστήσω τῆς προφητείας ταύτης Παῦλον μάρτυρα. Ἰδόμεν Παύλου ταύτην τὴν προφητείαν τὴν, Ζῶ ἐγὼ, κατ' ἔμμαντοῦ ὀμνύω, ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ καὶ πᾶσα γλῶσσα· Ἰδόμεν Παῦλος τοῦ ἐξέβαλεν· Ἐπέστειλέ ποτε Ῥωμαίους· διαφορὰν εἶχον πρὸς ἀλλήλους οἱ πιστεύσαντες οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ ἀπὸ Ἑλλήνων γενόμενοι Χριστιανοί· καὶ οἱ μὲν ἀπὸ Ἑλλήνων γενόμενοι Χριστιανοὶ μετελαμβάνον πάντων τῶν βρωμάτων ἀδιαφόρως· οἱ δὲ ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ Χριστὸν ἐβούλοντο προσκυνεῖν, καὶ Ἰουδαϊκὰ παρατηρήσθαι βρώματα. Ὀνειδίσεις τὸ ἕτερον μέρος τῶ ἑτέρῳ· οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων ὀνειδίζον τοῖς ἐξ ἔθνων, ὡς μὴ φυλάττουσι τὸν νόμον· οἱ ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ὀνειδίζον τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων, ὡς μὴ στοιχοῦσι τῆ χάριτι τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐκείνοι οἱ ἀπὸ Ἑλλήνων ἔλεγον τοῖς Ἰουδαίοις· Εἰ ὁ νόμος ὁ δικαίων, Χριστὸς τί ἦλθεν; εἰ δὲ Χριστὸς ἦλθε, τί καταλιπόντες τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, [860] Ἰουδαίκοις ἔθεσιν ἀκολουθεῖτε; Περωτισμένοι ἦσαν τῆ Παύλου διδασκαλίᾳ Ῥωμαῖοι τοῦ λέγοντος· Εἰ γὰρ ἐν νόμῳ δικαιοσύνη, ἅρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπόσταν. Πεπεισμένοι οὖν ἦσαν οἱ ἐξ ἔθνων, ὅτι ἄνευ Χριστοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλως σωθῆναι, καὶ οὐ δεῖ Ἰουδαίκοις τύπους φυλάττειν. Εὔρε Παῦλος μάχην, ἐδρῶσκει τὴν στάσι· μέσον ἑαυτὸν ἐμβάλλει τῶν μαχομένων, καὶ διαλύει τὰ δύο μέρη. Καὶ σκόπει· Πρῶτον Παῦλος οὐ τὸ ἀκριβὲς ἀπειτεῖται παρὰ πάντων, ἀλλὰ τὸ ἀσφαλὲς ἐνενόησεν· ὅτι ἡ πρόληψις δύσλυτος ἔστι, καὶ ἡ συνήθεια μόλις χρόνῳ ἀφανίζεται. Οὐκ ἠθέλησε προφάσει τοῦ ἀναγκάζειν Ἰουδαίους τρώγειν βρώματα, ἀποτρέπει αὐτοὺς ἐκ τῆς πίστεως, ἀλλὰ πρῶτον ἠθέλησε ριζωθῆναι τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ ἐν αὐτοῖς. Τί οὖν οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων γενόμενοι Χριστιανοί; Ὡς ἔβλεπον ἑαυτοὺς ἐλεγχομένους, ὅτι οὐδέπω ἐπίστευσαν εἰς Χριστὸν παρατηρούμενοι βρώματα Ἰουδαϊκὰ, καὶ βουλόμενοι ἀπέχεσθαι κρεῶν χοιρείων, θέλοντες σκεπάζει τὴν νόσον αὐτῶν, προσεποιήθησαν μὴδὲ ὅλως ἐσθίειν κρέα, ἀλλ' ἡσθιον λάχανα, ἵνα τῶ μὴ τρώγειν ὅλως κρέα κρυβῆ ὁ ἐλεγχος τῆς ἀρχαίας συνήθειας. Εἰσελθὼν ὁ Παῦλος λύει τὴν μάχην, καὶ δείκνυσσι τίνες μὲν καλῶς φρονοῦσι, τίνες δὲ ἀσθενοῦσι, καὶ λέγει· Ἀδελφοί, Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὡς Χριστιανός, ὡς πιστός· ὁ δὲ ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, εἶδος ὅτι πάντα τῆ πίστει καθαίρεται, Ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, καὶ οὐδὲν ἀκόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμ-

δανόμενον· ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ. Ὁ δὲ ἀσθενῶν· ἀσθένειαν καλεῖ τὴ ἔτι τῆ Ἰουδαϊκῆ συνήθειας ἀκολουθεῖν· ὁ δὲ ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. Ἐνύμισαν πολλοὶ τὰ ῥήματα ταῦτα περὶ ἀσκητῶν εἰρηθῆσαι, καὶ περὶ τῶν ἀδιαφόρων· ἐσθιόντων· οὐκ ἂν δὲ εἰς τὸ σαυτὴν ἐξωλισθησεν ἡ ἀγία γλῶσσα ἀτοπον ἀκολουθεῖν, ὡστε ἀσθενεῖς καλέσαι τοὺς ἀσκητὰς, πιστοὺς δὲ τοὺς ἐσθιόντας πάντα· ἀλλὰ πρὸς διαφορὰν τῶν παρατινόμενων τὰ βρώματα τὰ Ἰουδαϊκὰ, καὶ πρὸς τὴν ἀδιαφορίαν τῶν ἀδιακρίτως πάντα μεταλαμβάνοντων λέγει· Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα ὡς Χριστιανός, ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει. Πλὴν καταστέλλει τὴν μάχην. Ἐδειξε μὲν τὴν διαφορὰν, ὅτι τοῦτο πίστεως, ἐκείνο δὲ ἀσθενείας· ὅτε δὲ ἤλεγξε, συνήγαγεν εἰς φιλίαν. Πλὴν ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθιόντα μὴ κρινέτω· ἀντὶ τοῦ, ὁ ἀπὸ Ἰουδαίων μὴ κρινέτω τὸν ἀπὸ Ἑλλήνων, ὅτι τρώγει παρὰ τὸν νόμον Μωυσῆως. Καὶ ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθιόντα μὴ ἐξουθενεῖτω· ἐξουθενῶν γὰρ αὐτοῦ. Οὐκ ἐγένεσθε Χριστιανοί, οὐδέπω ἐπίστευσάτε. Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθιόντα μὴ ἐξουθενεῖτω· ὁ θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. Σὺ τίς εἰ ὁ κρινῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Ὅρα τὸ θαυμαστόν, πῶς ἐν τῶ αὐτῶ καὶ ἐπιστομίζει τὴν μάχην, καὶ δείκνυσσιν Ἰουδαίκοι, ὅτι χρεῖαν ἔχουσι διορθώσεως. Σὺ τίς εἰ ὁ κρινῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Ταῦτα λέγει τῶ ἀπὸ ἔθνων γενόμενον Χριστιανῶ· Σὺ τίς εἰ ὁ κρινῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Ἀλλότριον λέγει, ἐπειδὴ ὑπὸ τὸν νόμον ἔδωκε εἶναι. Τῶ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει, ἡ πίστις· σταθίσειται δὲ· δυνατὸς γὰρ ὁ Κύριος στήσῃ αὐτὸν. Οὕτω περὶ τῶν ἔτι Ἰουδαϊζόντων· Σταθίσειται δὲ· δυνατὸς γὰρ ὁ Κύριος στήσῃ αὐτόν. Ἐπαυσε τὴν μάχην, καὶ πάλιν εἰτάγει τὴν εἰρήνην· ὡστε Σὺ τίς εἰ ὁ κρινῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Τῶ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει, ἡ πίστις· δυνατὸς γὰρ ὁ Θεὸς στήσῃ αὐτόν. Ὅστε ἐς μὲν κρινεῖ ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ἐς δὲ κρινεῖ πᾶσαν ἡμέραν. Τί ἔστιν, Ὅς μὲν κρινεῖ ἡμέραν παρ' ἡμέραν; Ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς Ἰουδαϊζούσιν οἱ μὲν καθόλου ἀπέχοντα· βρωμάτων, φέρε εἰπεῖν χοιρείων, οἱ δὲ κατὰ φανεράς ἡμέρας τὸ σάββατον μόνον τιμῶσι, λέγει· Ὅς μὲν κρινεῖ ἡμέραν παρ' ἡμέραν, φυλάττων τὸν νόμον· ἐς δὲ κρινεῖ πᾶσαν ἡμέραν. Ἐτα, Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ· καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. [861] Καὶ ὁ ἐσθίων, Κυρίῳ ἐσθίει· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει. Βλέπε πῶς πύζει τὴν μάχην· Σὺ τίς εἰ ὁ κρινῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Ὅστε ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθιόντα μὴ κρινέτω, καὶ ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθιόντα μὴ ἐξουθενεῖτω. Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῶ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Ἐνταῦθα πρόσεχε· Κατ' ἔμμαντοῦ ὀμνύω, ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ. Καταστέλλει τὴν μάχην τοῖνον τῶν μαχομένων· λέγει, Σὺ τίς εἰ ὁ κρινῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῶ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Πόθεν τοῦτο; Γέγραπται γάρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ. Ὅστε, Σὺ τί κρινεῖς τὸν ἀδελφόν σου; Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῶ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Γέγραπται γάρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Πρὸς ταῦτα εἰρηται, εἰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἔλαβε μισθὸν τοῦ προσκυνεῖσθαι, πῶς οἱ προφηται πρὸ τοῦ σταυροῦ τὸν προσκυνητὸν ἐκήρυξαν; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀρκούντως εἰρήσθω ἵνα καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος διδασκαλία σφραγίσῃ τὴν ἡμετέραν ἔνοιαν, καὶ κοινῆ πάντας δόξαν ἀναπέψωμεν τῶ Πατρὶ καὶ τῶ Υἱῷ καὶ τῶ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ribus exigit : alium requirit post Christi adventum. Ut enim ab iis qui ante te fuerunt non repetit fructus qui tuo tempore sunt, sed a singulis generationibus repetit : sic et tunc faciebat. Tunc tempus erat aliud, quod propriam habebat legem; nunc aliud proprii praecepta habens; non quod Deus mutetur, sed quod praecepta suis temporibus congruentia det. Ideo testificatur sarpe de Noe Scriptura : *Et erat Noe justus, perfectus, quomodo? In generatione sua (Gen. 6, 9),* comparatione eorum qui cum ipso erant. A singulis enim ministerium sui temporis exquiritur, ut ait Petrus de Davide : *David quidem in sua generatione cum administrasset, voluntate Dei dormivit (Act. 13, 36).* Singuli secundum suam generationem. Generationes igitur sunt quinque. Haec non temere profertur dicimus, sed vestigia Domini sequentes. Rei vim ostendit Christus : *Revertens, inquit, in civitatem, vidit ficum : et non habebat nisi folia tantum (Matth. 21, 19),* et querebat fructum. Accessit autem oscuris. Multam video in dictis difficultatem, nisi Deus mentem nostram ad reverentiam deducat, ne quid contra Deum temere loquamur aut cogitemus, sed veritatis scopum sequamur. Revertens, inquit, noctu, valde esurivit, et accessit ad ficum quarens fructum, et non invenit : non enim erat tempus ficorum (*Marc. 11, 13*). Ita scriptum est. Quis ita, (non de Deo loquor, neque Dei dignitatem in medium tunc affero), quis nostrum hominum ita stultus et insipiens, ut extra tempus ad ficum abeat? Si secundum hominem loquamur, alienum a sensu est extra tempus fructum querere : si secundum Deum, cur creaturae suae terminos ignoravit? Quocumque modo dictum exploret, sive secundum humanitatem, sive secundum divinitatem, id Servatori non competit. Neque enim homo prudens extra tempus fructus exigit ab arboribus, cum alioquin ne exigeret quidem ab initio; neque etiam Deus qui ordinem, tempus et leges posuit singulis et arboribus et fructibus, exiget extra proprios terminos. Si enim tu legem ficui posuisses in proprio tempore non ferenti... Quod si etiam tempus esset, neque illa fructum tulisset, id tribuendum esset voluntati Dei, qui arbori vim non dederit. Itaque, fratres, id magis oeconomicae erat quam necessitatis. Non erat haec necessitas, sed oeconomicae Christi : volebat discipulis praesignificare certam futuram esse passionem suam. Quia statim post haec iturus Jerosolymam, ibi passurus erat (si quis enim accurate legat, inveniet quomodo hanc historiam sequuta crux sit) : quia ergo Jerosolymam iturus et passurus erat, discipuli vero de passione scandalizabantur; ne quis suspicaretur ipsum ex infirmitate pati, clara indicia dat se posse adversarios exsiccare, ut ficum; ut potestatem suam in ficu inanimata ostenderet, patientiam vero suam apud homines rationales; utque ex recentis miraculi memoria intelligerent volentem passum esse eum, qui verbo ficum arefecerat. Quod autem, fratres, haec vera sint, et quod ipso haec omnia dispenset, ut potentiam suam ostendat, ex sequentibus intelligitur : multi vero hoc possunt intelligere. Ficus, inquit, est synagoga Judaeorum : minatus est autem synagoga ex ea nullum fore fructum in aeternum. Sic quidam intelligere voluerunt; sed res cum hac praedictione non consentire videntur : post crucem enim et post hanc sententiam, multa millia Judaeorum crediderunt; nec consentit illud, *Non ultra ex te fructus sit*, cum tanto credentium numero. Resumo dictum. Si contra Judaeos et contra synagogam sententiam dixisset, ita ut non ultra fructum allatura esset, et si fructus synagoga sunt Ecclesiae, oportuisset post hanc sententiam nullum credidisse Judaeorum : quod autem multi crediderint, audi Scripturam. Una Petri concio tria millia cepit, altera ejusdem quatuor millia (*Act. 2, 41. et 4, 4*) ; suntque septies mille animae : alibi vero, dum verbum proficeret, turba magna Judaeorum fidei obsequuta est. Si Judaeorum plurimi, imo multa millia obsequuta sunt, et si tandem usque adeo progressum est verbum apud

Judaeos, ut apostoli Paulo dicerent, *Vides, fratres, millia sunt in Judaeis qui crediderunt (Act. 21,* tot millia fuerint credentium Judaeorum, quae haec sententia cum illa consonat, *Non ultra ex te sit?* nam post illam sententiam multa fructus prodierunt. Sed res hanc habet consequentiam. Fuge violentas allegorias : aliquando ipsa Sa oculos aperit ad speculationem; interdum tropos adhibere docet. Cum igitur nuda est sententia vel historia, ne impenetrabilia tentes, sed rem accipe. Crux erat, et passio futura erat : noniam infirmitati adscriberent, potentiam ostendit in gratiam eorum qui spem salutis habebant. Sciebat enim Servator, crucem fore hominum, et se in ligno exaltatum, totum orbem capturum. Ideo ait : *Si exaltatus fuero, id est, ciligar, omnes traham ad meipsum (Joan. 12, 32)* : tendite, quareo : illud, *Si exaltatus fuero, quid est ipse id interpretetur, non possum sententia tuere. Dicit Servator Nicodemus : Et sicut exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non sed habeat vitam aeternam. Et sicut Moyses elevavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis (Id. 3, 14, 15).*

2 Quid sibi vult hoc anigma? In deserto Judaeorum populus murmurabat de manna quae dederat, et hanc escam de caelo datam calcantem Aegyptiacam cupiebat, dicebatque : *Recollamur carnium, quas comedebamus in Aegypto (Exod. 16, 3)* : et anteposita sunt optatae cibo caelesti. Quid ergo Deus? Quia caelestem contempserant, misit in populum serpentes mortiferos : egressi sunt serpentes mordentes morsu mortem inferentes. Ac jure non alia facta est, non leo, non ursus, sed serpentem enim initio serpenti dixerat Deus, *Terram omnibus diebus (Gen. 3, 14),* hanc misit terram eos qui manna comedentes murmurabant; ille pe comedens non murmurabat. Misit serpentem mordentem; mors sequetur morsum. Proce illi ante Moysen, proceumbit Moyses ante Deum gerit Deus remedium vulneribus; etsi possent serpentes fugare; sed plagam relinquit eum macum dat. *Fac mihi serpentem ancum (Num. 21, 9)* et fige illum in ligno ad portam tabernaculi tui, et praedica filiis Israel et die. Si quis fuerit a serpente, veniat et respiciat hunc serpentem in ligno fixum, et si credat, vivet. Annon serpentes fugari? non poterant perire? non verbo curare? Verum sicut poterat verbum aquam ex petra educere, nec tamen obediunt donec vidit symbolum crucis : sic et hoc locerat serpentes fugare; sed donec viderunt se imaginem crucis, quae demonum morsus non habet facti sunt. Cur autem serpentem toris imaginem fecit? quae similitudo hanc imaginem et serpentem? Ut recorderis, cum condeos certaveris, vel contra inimicos qui Scrip adhibent, et contra Scripturam pugnant, quod crucifixo salutem expectes et benedictionem pium est enim, *Maledictus est omnis qui pendet (Deut. 21, 23).* Attende diligenter : si dixerit aut alius Ecclesiae inimicus, Scripturae verba pans, et contra Scripturam pugnant : Quomodo Domino crucifixo benedictionem accipere vult Moyses aperte scribat, *Maledictus omnis qui pendet in ligno?* responde illi, Si legis Scripturam, a non enim lectio tantum requiritur, sed etiam titio, ut ait Philippus eunuchus : *Putane intelligis?* Et quid ad haec probus ille? *Quomodo, nisi quis me duxerit (Act. 8, 26, 31)?* Si dixerit modo a crucifixo benedictionem expectas? sicut est enim, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*, Quomodo filii Israel in deserto a serpente dictionem acceperunt, cum Deus ab initio *Maledictus tu ab omnibus bestiis terrae (Gen. 1,*

ἀδελφοί, πάντες καιρούς ἔδωκε καὶ κλήσεις, πρῶτον καιρὸν, ἵνα ἐπαναλάβω, [853] τὸν ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Νῶε, δευτέρου ἀπὸ Νῶε μέχρι Ἀβραάμ, τρίτου ἀπὸ Ἀβραάμ μέχρι Μωϋσέως, τέταρτον ἀπὸ Μωϋσέως μέχρι Χριστοῦ, πέμπτον ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος μέχρι τῆς συντελείας· οὕτω καὶ ἀλλαγὴν παραβολῆν ἐμφανῶν φησὶν· *Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν δέκα παραβολαῖς, αὐτὰς ἐξήλωσεν εἰς συνέντησιν τῶν κυριῶν· πέντε φρόνιμοι, καὶ πέντε μωροί.* Διὰ τί πέντε καὶ πέντε; Καθ' ἑκάστην γενεὴν καὶ δίκαιοι καὶ ἀδικοί. *Πέντε φρόνιμοι, καὶ πέντε μωροί*· καθ' ἑκάστην γὰρ γενεὴν καὶ σπουδαῖοι καὶ βλάθυμοι, καὶ εὐλαβεῖς καὶ ἀνευλαβεῖς. *Ὅρα πανταγῶν τὴν συμφωνίαν τῶν καιρῶν*· πάντως γὰρ αἱ πέντε κλήσεις αὐταὶ ἰδιαίτους ἔχουσιν πραγματείας, καὶ ἴδιον καιρὸν. Καὶ ὡς περὶ οἱ γεωργοὶ παρ' ἑκάστου καιροῦ τοὺς καρποὺς τοὺς οἰκείους ἀπαιτοῦσι, τὰ τοῦ ἔαρος παρὰ τοῦ ἔαρος, παρὰ τοῦ χειμῶνος τὸ τοῦ χειμῶνος, παρὰ τοῦ θερούς τὰ ἐξ ἐκείνου, παρὰ τοῦ μεσοπυροῦ τὰ ἐκ τῆς οἰκείας τροπῆς· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἀπαιτῶν καρποὺς, παρ' ἑκάστου καιροῦ τοὺς οἰκείους τῆς γενεᾶς ἀπαιτεῖ. Οὐκ ἀπαιτεῖ σε σήμερον καρπὸν, ὃν ἀπήτησε τοὺς πρῶτους· ἄλλον ἀπαιτεῖ μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν. Ὅσπερ γὰρ τοὺς πρὸ σοῦ οὐκ ἀπήτησε καρποὺς τοὺς κατὰ σέ, ἀλλ' ἑκάστην γενεάν ἰδίους καρποὺς ἀπαιτεῖ, οὕτω καὶ τότε. Τότε καιρὸς ἦν ἕτερος, καὶ νόμον εἶχεν ἴδιον· νῦν καιρὸς ἕτερος, καὶ διάταγμα ἴδιον ἔχει, οὐ τοῦ Θεοῦ μεταβληθέντος, ἀλλὰ προστάγματα ἀρμοζομένου. Διὰ τοῦτο μαρτυρεῖ πολλὰς τῶν Νῶε ἡ Γραφῆ· *Καὶ ἦν Νῶε δίκαιος, τέλειος· πῶς;* Ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ, πρὸς σύγκρισιν τῶν μετ' αὐτοῦ. Ἐκαστος γὰρ τῆς ἑαυτοῦ γενεᾶς ἀπαιτεῖται τὴν ὑπηρεσίαν, καθὼς φησὶ Πέτρος περὶ τοῦ Δαυὶδ· *Δαυὶδ μὲν τῇ ἰδίᾳ ὑπηρετήσας γενεᾷ, τῇ τοῦ Θεοῦ βουλήν ἐκοιμήθη.* Ἐκαστος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γενεάν. Γενεαὶ τοίνυν πέντε. Ταῦτα λέγομεν, οὐκ ἀπλῶς ἀποφωτισμένοι, ἀλλὰ τοῖς ἔχουσιν τοὺς δεσποτικοὺς ἀκολουθούντας. Ἐδείξε τὴν δύναμιν ὁ Σωτῆρ· Ἐπανιών, φησὶν, *ἐπὶ τὴν πόλιν, εἶδεν συκῆν, καὶ οὐκ εἶχεν εἰ μὴ φύλλα μόνον,* καὶ ἐζήτηε καρπὸν. Προσηλθε δὲ πενιῶν. Πολλὴν βλέπων τὴν ἀπορίαν ἐν ταῖς λέξεσιν, ἐὰν μὴ ἡ δύναμις δυσωπήσῃ ἡμῶν τὴν διάνοιαν μηδὲν κατὰ Θεοῦ ἀδιαφορῶς φθέγγεσθαι ἢ νοεῖν, ἀλλὰ τῷ σκοπῷ τῆς ἀληθείας ἐξακολουθεῖν. Ἐπανιών, φησὶν, ἐνυπνιζάμενος ἐπὶ τὴν συκῆν, ζῆτων καρπὸν, καὶ οὐκ εὔρεν· οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων. Οὕτω γέγραπται. Τίς γὰρ οὕτως, οὐ λέγω Θεόν, οὐδὲ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀξίαν ἐν μέσῳ φέρω νῦν, ἀλλὰ τίς οὕτως τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπων ἄφρων, ἀσύνητος, ὥστε παρὰ τὸν καιρὸν ἀπελθεῖν ἐπὶ τὴν συκῆν; Εἰ κατὰ ἀνθρώπου, ἀλλότριον συνετοῦ παρὰ τὸν καιρὸν ζητήσας καρπὸν· εἰ κατὰ Θεοῦ, διὰ τὴν ἰδίαν δημιουργίαν τοὺς ὄρους ἠγνόησεν; Ὡς ἂν θέλῃς ἐξετάσαι τὸ ῥῆμα, ἦτοι κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ τὴν θεότητα, οὐκ ἠρμολογεῖται τῷ Σωτῆρι. Οὕτως γὰρ ἀνθρώπος συνετὸς παρὰ τὸν καιρὸν ἀπαιτεῖ καρποὺς παρὰ τῶν φυτῶν, ἄλλως τε οὐδ' ἂν ἀπαιτήσασιν ἀπ' ἀρχῆς· οὐτε δὲ αὐτοῖς ὁ Θεὸς ὁ τάξις αἱ καιρὸν καὶ νόμον; τοσοῦτως καὶ φυτῶν καὶ κερπῶν, ἀπήτησεν ἂν παρὰ τοὺς ἰδίους ὄρους. Εἰ γὰρ σὺ ἐνομοθέτησας τῇ συκῇ τὸν πρέποντα καιρὸν μὴ ἐνεγκοῦσα· εἰ δὲ καὶ ἦν ὁ καιρὸς, μὴ ἦνεγκε δὲ καρπὸν, τοῦτο τῆς γνώμης ἦν τοῦ Θεοῦ τοῦ μὴ ἐνισχύσαντος τὸ φυτὸν. Ὡστε, ἀδελφοί, οἰκονομία μᾶλλον ἐστίν, ἢ χρεῖα. Οὐκ ἐστὶ χρεῖα Χριστοῦ, ἀλλ' οἰκονομία· ἐβουλήθη προοικονομητὰ τοῦ πάθους ἀσφάλειαν τοῖς μαθηταῖς. Ἐπειδὴ ἐμελλε μετὰ ταύτην τὴν πραγματείαν εὐθέως εἰσιναεῖς· Ἱεροσόλυμα ὑπομένειν τὸ πάθος· τῷ γὰρ ἀκριβῶς ἀναγινώσκοντι εὐρεθήσεται ταύτη τῇ ἱστορίᾳ ἀκολουθοῦσα ἡ τοῦ σταυροῦ δύναμις· ἐπειδὴ ἐμελλεν εἰσεῖναι εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ πάσχειν, οἱ δὲ μαθηταὶ ἐσκαυαλίοντο τῷ πάθει, ἵνα μὴ τις αὐτὸν ὑπονοήσῃ δι' ἀσθένειαν πάσχειν, δίδωσιν ἐναργεῖς μαρτυρίας, ὅτι ἦδοντο [854] τοὺς ἀντιλέγοντας ἐξηράναι, ὡς τὴν συκῆν· ἵνα τὴν μὴν δύναμιν ἐν τῇ συκῇ τῇ ἀψύχῳ ἐνδείξῃται, τὴν δὲ μακροθυμίαν ἐν τοῖς λογικοῖς ἀνθρώποις· ἵνα πρόσφατον ἔχοντες τὴν μνήμην τοῦ θαύματος, ἐνοήσωσιν ὅτι θέλων ὑπέμεινε ὁ λόγῳ ἐξηράνων. Ὅτι δὲ, ἀδελφοί, ἀληθὴς ὁ λόγος, καὶ διὰ τοῦτο ταῦτα πάντα οἰκονομεῖ, ἵνα τὴν δύναμιν δείξῃ, ἐκ τῶν ἐπομένων ἐστὶ νοῆσαι· πολλοὶς γὰρ πάρεστι νοῆσαι καὶ θεωρῆσαι. Ἡ συκῆ, φησὶν, ἡ Συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων.

Καὶ ἠπειλήσας τῇ Συναγωγῇ· *Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται εἰς τὸν αἰῶνα.* Οὕτω τινὲς ἠθέλησαν θεωρῆσαι· εὐρίσκειται δὲ μὴ συνάδοντα τὰ πράγματα τῇ προφήσει· μετὰ γὰρ τὸν σταυρὸν, μετὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην, μυριάδες ἐπίστευσαν ἀπὸ Ἰουδαίων· καὶ οὐκ ἤρμολογεῖται, οὐκ ἐστὶ ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται, τὸ τοσοῦτος πιστεῦσαι. Ἐπανάλαβε τὸ ῥῆμα· *Εἰ κατὰ Ἰουδαίων ἀπεφήνατο καὶ κατὰ τῆς Συναγωγῆς, ὥστε μηκέτι καρπὸν ἐνεγκεῖν, καρποὶ δὲ τῆς Συναγωγῆς αἱ Ἐκκλησίαι, ἐχρῆν μετὰ ταύτην τὴν ἀπόφασιν μηδένα πιστεῦσαι Ἰουδαίων· ὅτι δὲ πολλοὶ ἐπίστευσαν, ἄκουσες τῆς Γραφῆς. Μία Πέτρος δημηγορία τριψήλιους ἐσαγήνευσεν, ἀλλὰ αὐτοῦ διδασκαλία τετρακισχιλίων, καὶ ἦσαν ψυχὰς ὡς ἐπτὰκις χίλιαι.* Ἀλλαχού δὲ, ὡς προέκοψεν ὁ λόγος, τοὺς δὲ ἄλλοις τῶν Ἰουδαίων ὑπήκουσε τῇ πίστει. Εἰ καὶ Ἰουδαῖοι ὑπήκουσαν πολλοί, καὶ γιλιάδες πολλοί, ἐπὶ τῷ εἶπε δὲ εἰς τοσοῦτον παρῆλθεν ὁ λόγος παρὰ Ἰουδαίους, ὡς εἰπεῖν τοὺς ἀποστόλους τῷ Παύλῳ· *Θεωρεῖς, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσὶ τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων· εἰ οὖν μυριάδες εἰσὶ τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων, εἰ οὖν μυριάδες ἐπίστευσαν, πῶς συνάδει τῇ ἀποφάσει ἡ ἀπόφασις, Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς γένηται;* μετὰ γὰρ τὴν ἀπόφασιν μυριάδες ἦνσαν καρπῶν. Ἀλλὰ τὸ πρῶτον ταύτην ἔχει τὴν ἀκολουθίαν. Φεῦγε τὰς βαδισάμενας ἀλληγορίας· ἔστιν ὅτι αὐτὴ ἡ Γραφὴ δίδωσιν ὀφθαλμοὺς εἰς θεωρίαν· ἔστιν ὅτι αὐτὴ ιστορολογεῖν διδάσκει. Ὅταν μέντοι γυμνῇ ἡ θεωρία ἢ τροπία προκρίηται, μὴ βιάσῃ τὰ ἀνέριστα, ἀλλὰ λάμβανε τὴν ἀκράσιν ἀκόλουθον. Σταυρὸς ἦν· τὸ πάθος ἐμελλεν ἐκφαίνειν. Ἴνα μὴ ἀσθενεῖα ἐπιγράφωσιν τὴν οἰκονομίαν, ἐνδείκνυται τὴν δύναμιν εἰς τὴν ἀψύχον, καὶ φυλάττει τὴν μακροθυμίαν τοῖς μέλλουσιν ἔχειν ἐπιπῶσα σωτηρίας. Ἥδει γὰρ ὁ Σωτῆρ, ὅτι ὁ σταυρὸς σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ὑψωθῆναι αὐτὸν ἐπὶ ξύλου, τοῦτο τὴν οἰκουμένην ὅλην ἐσαγήνευσε. Διὸ φησὶν· *Ἐγὼ ἐὰν ὑψωθῶ, τουτέστιν, Ἐὰν σταυρωθῶ, πάντα ἐκλύσω πρὸς ἑμαυτὸν.* Πρόσεχε, παρακαλῶ, τὸ, Ἵψωθῶ, τί ἐστίν; Ἐὰν μὴ αὐτὸς ἐρμηνεύσῃ τὸ ῥῆμα, οὐ δύναμαι στήσαι τὸ νόημα. Λέγει ὁ Σωτῆρ τῷ Νικοδήμῳ· *Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὑψώσας τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὑψώσας τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου.*

Τὴ βούλεται τὸ ἀίνυγμα; Ἐν τῇ ἐρήμῳ ποτὲ ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων ἐγόγγυζεν ἐπὶ τῇ τροφῇ τοῦ μάννα, καὶ τὴν τροφὴν ταύτην τὴν ἐξ οὐρανοῦ δεδομένην πατήσας, ἐπεθύμησε τραπέζης Αἰγυπτιακῆς, καὶ ἔλεγεν· *Ἐμνήσθημι τῶν λεθίων τῶν κρεῶν, ὧν ἠσθίομεν ἐν Αἰγύπτῳ*· καὶ προσετίθησαν λέθητες Αἰγυπτιακοὶ τοῦ μάννα τοῦ οὐρανοῦ. Τὶ οὖν ὁ Θεός; Ἐπειδὴ ὁ ἄρτος ὁ ἐξ οὐρανοῦ κατεφρονήθη, ἀποτέλλει ἐπὶ τὸν λαὸν θρεῖς θανατοῦντας· ἐξηλθον θρεῖς δάκνοντες, καὶ θάνατον ταῖς θήξασιν ἐπάγοντες. Καὶ εἰκότως οὐκ ἄλλο θηρίον ἀπεστάλη, οὐ λέων, οὐκ ἄρκτος, ἀλλ' ὄφεις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τῷ ὄφει εἶπεν ὁ Θεός, *Ἴνῃ φάγη πάσας τὰς ἡμέρας, ἀπέστειλε θηρίον τοιοῦτον*· κατὰ τῶν ἐσθιόντων μάννα καὶ γογγύοντων, τὸν ἐσθίοντα καὶ μὴ γογγύοντα. Ἀπέστειλεν ὄφιν δάκνοντα· θάνατος τοῖς δῆγμασιν ἠκολούθει. Προσπίπτουσι τῷ Μωϋσῇ· προσπίπτει Θεῷ Μωϋσῆς· ὑποβάλλει Θεὸς φάρμακον τοῖς τραύμασι· καίτοι ἰδύνατο ἀπελάσαι τοὺς θρεῖς παρακαλούμενος· ἀλλὰ καὶ τὴν πληγὴν καταλιμπάνει, καὶ τὸ φάρμακον δίδωσι. Ποίησόν μοι ὄφιν χαλκῶν, καὶ πῆξον αὐτὸν ἐπὶ ξύλου ἐπὶ τῆς ὕρας τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, καὶ κήρυξον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ εἰπέ· [855] Ἐάν τις δηγῆθῃ ὑπὸ ὄφει, εἴθνη καὶ πρόσχη τῷ ὄφει τοῦτο τῷ πεπηγμένῳ ἐν τῷ ξύλῳ, καὶ πιστεύσας ζήσεται. Ἄρα οὐκ ἦν δυνατὸν φυγαδεύθηναι τοὺς θρεῖς; οὐκ ἦν δυνατὸν ἀπολέσθαι; οὐκ ἦν δυνατὸν λόγῳ θεραπεύσασθαι; Ἀλλ' ὡς περὶ ἐδύνατο λόγῳ Θεοῦ ἐκ πέτρας ἐκβαλεῖν ὕδωρ, ἕως δὲ εἶδεν ἡ πέτρα τὸ σῆμα τοῦ σταυροῦ, οὐκ ὑπήκουσεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ἰδύνατο τοὺς θρεῖς φυγαδεύσαι, ἀλλ' ἕως εἶδον ὁ ὄφεις τὴν ἐκόναν τοῦ σταυροῦ τὴν νεκροῦσαν τῶν δαιμόνων τὰ δῆγματα, οὐκ ἠμυδύνθησαν. Διὰ τί δὲ τὸ Σωτῆρος; εἰκόνα τὸν ὄφιν ἐποίησε; τί ὅμοιον εἰκῶν, καὶ θρεῖς; Ἴνα μνημονεύσῃς, ἐπειδὴν πρὸς Ἰουδαίους ἔχη, ἢ πρὸς τινὰς ἐχθροὺς ἀπὸ τῆς Γραφῆς ὀρμημένους, καὶ κατὰ τῆς

Et serpens maledictus est, et maledictus omnis qui pendet in ligno. Ne attendas verborum seriei, sed disce differentiam. Quia Servator repositam mundo maledictionem in se erat recepturus; prima vero maledictio erat, *Terra es, et in terram reverteris*, hanc vero sententiam in se Servator accepit, ut ait Apostolus: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum* (Gal. 3. 13): prius imaginem ponit in serpente, ac iure in serpente. Sicut enim ille serpens æneus faciem, formam et imaginem serpentis habebat, venenum vero et nequitiam serpentis non habebat: sic et Servator apparet in carne in similitudine peccati: hæc enim caro antea peccatrix erat. Assumit ergo peccatricem carnem, licet ipse non peccaverit, sed peccatum mundi assumpserit: nam *Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Sic et Servator assumpsit carnem, imaginem carnis et veram naturam habentem, peccatum vero carnis non habentem. *Peccatum enim non fecit*, inquit Isaias, *nec inventus est dolus in ore ejus* (Isai. 53. 9). Quod enim est venenum in serpente, illud est dolus in homine: de quo ait Scriptura, de malignis agens, *Venenum aspidum sub labiis eorum: quorum os maledictione et amaritudine plenum est*; et, *Linguis suis dolose agebant* (Psal. 15. 3. et 9. 29). Sicut igitur, ut iterum resumam, serpens ille imaginem et formam serpentis habebat, venenum autem et malitiam serpentis minime: sic corpus Servatoris formam hominum habuit, nequitiam vero hominum non habuit. Altera autem rursus imago est: sicut serpentes alii quidem mordent, alius vero pro illis patitur; cum enim oportuisset unum ex mordentibus sumere, ipsumque crucifigi, mordentes quidem dimissi sunt, qui vero nihil peccaverat crucifixus est. Qui neque mordebat, neque consors erat corruptionis et exitii aliorum serpentum, ligno figitur, quia imago erat Servatoris: quoniam omnibus peccantibus hominibus, nemo peccatorum pro peccatore crucifigitur, sed ille qui impeccabilis est. Nosti speculationem: recordare vocis Christi Nicodemo dicentis: *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, sic exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic exaltari oportet Filium hominis* (Joan. 3. 14. 15). Pulchre dictum: quia passio, humiliatio esse putabatur, Servator eam exaltationem vocat. Totus quippe orbis cruce exaltatus est, totus orbis humi jacens, per œconomiam crucis correctus est. Ideo Dominus regnavit, *decorem indutus est* (Psal. 92. 1). *Etenim correxit orbem terrarum. Non dixit, Creavit. Primo creavit, sed secundo correxit. Ita oportet exaltari Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat. Necesse mihi videtur hujus exaltationis testem advocare prophetam clare prædicantem Deum exaltari. Audi ergo beatum Isaiam hanc exaltationem prædicantem. Etsi enim aperte passionem prædicavit dicens: Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se, sine voce: hic peccata nostra tollit, et pro nobis cruciatur: propter peccata populi mei veni ad mortem* (Isai. 53. 7. 4. 8): attamen alibi ipsam passionem vocat exaltationem. Quid enim dicit? *Cantate Domino, laudate nomen ejus: annuntiate in gentibus gloriam ejus, quoniam excelsa fecit. Exsultate et lætamini qui habitatis in Sion, quia exaltatus est sanctus Israel, in medio tui exaltatus est* (Id. 12. 5. 6). Sed huic voci obsistit hæretica vox, et dicit: Si exaltatus est, a Patre est exaltatus; scriptum est enim: *Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, etc.* (Philipp. 2. 9. 10). Semper inimici veritatis insurgunt contra prædicationem veritatis. Operæ pretium autem est iis non breves proferre responsiones, sed prius ab illis rationem postulare præjudicatæ opinionis suæ, et postea quæsitorem solutionem inducere. Quoniam dicit, *Pater exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu, etc.*; primo

mihi statue, quod sit illud nomen super omne nomen; non licet enim illud temere proferre, sed in rei veritate statuendum est. Cum malignus quispiam te interrogaverit, justa interrogatione absurdam solve interrogationem. Ostendit enim hodie Salvator quomodo oporteat obliquis illis respondere. Interrogaverunt Servatorem Pharisæi dicentes, *In qua potestate hæc facis? quis tibi dedit hanc potestatem* (Matth. 21. 23)? Servator vero ostendere volens non oportere nequitie satisfacere, sed absurdis interrogationibus non respondendum esse, Pharisæis dicit: *Interrogabo vos de re aliqua, quam si dixeritis, et ego respondebo vobis: Baptisma Joannis unde erat? ex cælo, an ex hominibus* (Id. v. 24. 25)? Repressit improbos is, qui comprehendit sapientes in astu iacobum. *In qua potestate hæc facis? quis tibi dedit hanc potestatem?* Et interrogatus non respondet eis, sed vicissim interrogat: *Interrogabo et ego vos de re aliqua. Ideo dicit propheta, Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverseris* (Psal. 17. 26. 27). Hoc a Deo hominibus dictum esse multi putant. Hæc propheta Deo dicit, *Cum justo justificaberis, cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perverseris*. Ut vero discas hæc Deo dici, pergit: *Quoniam tu populum humilem salvum facies, et oculos superbiorum humiliabis* (Id. v. 28). Semper nequitiam Judæorum torsit Servator per silentium: nequitiam enim cui non respondetur, magis cruciatur. Sæpe interrogatus est, et non respondit; percontati sunt Judæi, nec illis quidpiam reposuit. Eo usque Judæorum animos cruciavit, ut dicerent illi: *Usquequo animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam* (Joan. 10. 24). Nec tamen respondit, nisi tantum: *Sæpe dixi vobis, et non audistis: quid iterum vultis audire? Vide quomodo animæ suæ cruciatum declaraverint: Usquequo animam nostram tollis? nonne tu dixisti? Petite, et accipietis; pulsate, et aperietur vobis; quærite, et invenietis* (Matth. 7. 7)? Legistis Scripturam, sed non intellexistis dicentem: *Quærent me mali, nec invenient* (Prov. 1. 28). Ut discas eundem esse characterem loquentis per evangelia, et prædicantis per prophetas, eundemque per illos et per hos loquentum esse: ut hic a Judæis interrogatus non respondit, sed aliis interrogationibus ipsos frenavit: sic et in Veteri dicit Deus Ezechieli: *Fili hominis, ecce filii populi veniunt ad me ad interrogandum sermonem: vivo ego, si respondebo illis* (Ezech. 20. 3). Vides eundem characterem: vide quot tormenta, quot interrogationes, quot petitiones, et non respondit. Ubi autem invenit animam simplicem, et fidellem, luce et simplicitate plenam, non modo interrogatus respondet, sed etiam non interrogatus docet. Abiit aliquando circa Samaritanam Jesus, invenit mulierem Samaritanam haurientem aquam, et dicit illi, *Da mihi bibere* (Joan. 4. 7). Qui vitam cal, dicit illi, *Da mihi bibere*. Sedebat ad puteum, fons supra fontem. Deinde, ut breviter dicam (nam propositum est non hanc explicare historiam, sed ad institutum reverti), rogavit eum illa: *ut veniret. Illum qui cum Judæis et Samaritanis versabatur interrogavit. Samaritani vero circa urbem, quæ nunc vocatur Neapolis, cultum suum habent; Judæi autem Jerosolymis. Dicit ei Samaritana: Domine, patres nostri in hoc monte adoraverunt: quomodo dicant Judæi quia Jerosolymis oportet adorare* (Ibid. v. 20)? Vide animam discendi cupidam, mulierem miseram, virtute excelsam. Egressa est ad hauriendam aquam, et haurit ex fonte fluenti. Samaritani hic adorant, Judæi Jerosolymis: solve quæstionem. Dicit Servator: *Amen dico tibi, mulier, quia veniet hora, cum neque in monte hoc, nec Jerosolymis adorabunt Patrem* (Ibid. v. 21). Deus enim Spiritus est, id est, ubique est: *et adorantes eum, in spiritu et veritate oportet adorare* (Ibid. v. 24): non loco circumscribentes orationem, sed ubique celebrantes. Ut vero clare intelligere non potuit, quæ dicebat (mulieris enim mentem superabat), dicit ei

mulier : Scio quidem quod venit Messias, qui dicitur Christus. Cum venerit ille, nos docebit omnia (Joan. 4. 25). Vide animam antequam videret desiderium habentem. Judæi videntes non crediderunt : ipsa quod nondum viderat accipit. Ut vidit Christus mentem illam simplicem, ait, Ego sum qui loquor tecum (Ibid. v. 26). Quoties interrogarunt Judæi, et cruciati sunt? *Uspuequo animam nostram tollis (Id. 10. 24)?* et non respondit. Illa dicit, *venit*, et qui prædicabatur sese declaravit. Hoc est id quod dicitur : *Perverse cogitationes separant a Deo; apparet autem eis qui non increduli sunt erga illum (Sap. 1. 3. 2).*

3. Quoniam igitur docuit nos fons sapientiæ, absurdas interrogationes aliis interrogationibus esse solvendas, hæreticum interrogo, quid est illud, *Nomen super omne nomen?* Ut vis responde. Quid est hoc nomen? an Jesus? an Christus? an Servator? dic mihi nomen illud. Hoc primum statue; ut cum divinum testimonium adduxero, prophetarum sententiam, apostolorum prædicationem, ne testimonium illud pervertas. Sed primo sententiam tuam statue: dic mihi, quod nomen putas esse super omne nomen. Sed quid faciam? in medio fidelium sum, et nolo inimicorum occasione suspensus reddere filios Ecclesiæ. Explicemus igitur; et si quis adsit inimicus, beneficium accipiat, statque ex inimico amicus, concors ex adversario: ne se victum putet, si vincatur a veritate, ne studeat malam reportare victoriam, sed curet bonam de se victoriam referri. Explicemus ergo rem, ut illi putant explicandam. Quod igitur dicis datum illi nomen, quod est super omne nomen? an quod Jesus vocatus sit? At sic ante illum vocatus est Jesus filius Nave. An quod Christus? Omnis rex et propheta christus est. Ita dicit David de Sæule rego, etsi improbo; attamen chrisma regum habuit. Sualentibus quibusdam satellitibus suis, « Ecce dies, quam dixit Dominus, qua traderet inimicum tuum in manus tuas: percute illum (1. reg. 24. 5. 7); respondet David, Vivit Dominus: non inducam manum meam in illum, quia christus Domini est. » Neque unus tantum est christus, sed multi sunt: « Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari » (Paul. 10. 15); et Habacuc, « Egressus es in salutem, salutem populi tui, ut salvares christos tuos » (Habac. 3. 13). Quomodo ergo super omne nomen est? si enim ante illum alii hoc nomen habuere, quomodo Pater dedit illi nomen quod est super omne nomen, aut quod illud nomen? an Salvator? At multi Salvatores sunt vocati. Recordare supradictorum: quodiam illud est super omne nomen? Sed quia non potes opportune respondere, vel scis quidem, sed callide occultas, jam discite: nomen sæpe vocat Scriptura, Dei non appellationem, sed gloriam. Nomen Dei dicitur gloria Dei, ut cum mirabilia facit, nomen ex miraculo sortitur; ut dicit beatus propheta: « Ubi est qui dextera Moysen duxit? qui firmavit aquam ante faciem ejus, et eluxit populum suum in deserto, et fecit ipsi nomen (Isai. 63. 12. 15); » id est, famam; scilicet nomen ejus celebratum est. Et apud nos dicitur, nomine clarus homo, non quod nomen habeat; omnes enim habent; sed quod nomen ejus ubique celebratur. Nomen vocat gloriam et famam ubique celebratam. Sic dicit Salomoni Deus: *Et feci tibi nomen, ut est nomen veterum regum (1. par. 17. 8).* Sed non mutavit nomen ejus? nomen Salomon vocabatur? sed *Feci tibi nomen*, id est, famam, gloriam. Sic et hoc loco dicit, *dedit illi nomen*; id est gloriam. Quam gloriam? Ne ego explicem, Paulum audi dicentem: *Et in nomine Jesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus.* Vides quomodo nomen dicit gloriam, adorationem orbis, et quod ubique ille glorificatur, et per totum orbem annuntietur. Etiam, inquiet ille, explicationem accipi: et ego non absisto, Pater dedit illi nomen. Vis, inquit, nomen intelligere appellationem? vis nomen intelligere gloriam? vis famam? vis celebritatem? Ego interim ab illo non absisto: *Deus dedit illi nom. n.*, ideo ipsum superexaltavit. Necesse igitur est hoc perquirere: invenitur namque nomen illud quasi merces datum Servatori: dicit enim Paulus: *hoc sentiatur in vobis, quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo; sed semetipsum exinavit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus et habitu inventus ut homo: humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis. propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen (Philipp. 2. 5-9).* Ostenditur autem hic, quod quia passus est, mercedem passionis accepit: quia humiliavit se usque ad mortem, ideo Deus illum exaltavit: illud enim, *ideo*, causam dicit ob quam illi gloriam affert. Hæc gloria et exaltatio merces est passionis. Quis ergo passus est? quis accepit mercedem? Ne te sineret Paulus temere contra divinitatem insanire, intulit: *Et humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. humiliavit semetipsum.* Primo hominem dicit,

et tunc gloriam accipientem. Attende diligenter: *præ formam Dei dixit, cum in forma Dei esset*; deinde formam servi ostendit, *Formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo*; ut ostenderet servi formam, hominem accipientem mercedem et nomen. Duo enim sunt. Quia Servator animam suam posuit (animam quippe habuit, cum totum hominem assumpsisset) mercedem accipit ipsa caro, quæ Servatori Verbo ministravit, quod super omne nomen ministraret ei, et, *in omne genu flectatur Christo, caelestium, terrestrium et infernorum.* Aliud breviter dicam: si post crucem hæc accepit, et si, quia humiliavit semetipsum usque ad mortem in mercedem ipsi Deus dedit nomen; si videatur illud nomen non habuisse ante crucem, ex gratia gloriam accepit. Necum concertate: nam sententia subtilis et profunda est. Dicunt: Quia passus est Christus. Legunt Apostolum ne intelligunt apostolicum dictum, quod quia passus est Christus, *ideo Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium et infernorum.* Ante crucem mercedem accepit. Si ante crucem non adoratus videtur Unigenitus, nec Unigenito flectitur omne genu, vere mercedem et quam non habebat gratiam, accepit. Si autem occurrat sive incarnatio ante crucem, passionem et exaltationem adorata reperiat, quem locum habebit vana illa loquacitas? Cur, miser, non cognoscis quæ sit illa ante sæculi dignitas, quæ incarnationis forma? Cogita formam Dei, e formam servi; assumptam, et assumptam: ne confundas ordinem, ne destruas veritatem; imo ne a veritate destruaris. Ostendamus igitur, num ante æconomiam omne genu flectatur, et adorandus sit Unigenitus, non a cruce accipiens, sed ante crucem et ante sæcula habens adorationem. Quia enim dicit audi. Dicit ergo beatus Isaias: *Hæc dicit Dominus: Ego sum Dominus Deus, et non est alius. Justus et servator non est præter me. Convertimini ad me, et subvertimini omnes ab extremo terræ: Ego Deus, et non est alius (Isai. 45. 21. 22).* Iterumque: *per memetipsum juravi, si exibit ex ore meo justitia (Id. v. 23); Ego Deus, non est alius. Justus et servator me non est. Ego Deus, et non est alius.* Ter resumit et dicit: *Convertimini ad me, per memetipsum juro, si exibit in ore meo justitia verba mea non acertentur: id est, non in vanum accede verbum meum: quia mihi flectetur omne genu, et omnis lingua jurabit per Deum verum (Id. v. 24). Omne genu, omnis lingua.* Quis hoc dixit? Pater. Hoc enim vult hæc dicit, non ut Patrem colat, sed ut Filium gloria sua privet. A me autem fidei et ab Ecclesia, et Pater hæc dixisse, et Filius hæc protulisse intelligitur, et Spiritus sanctus prædicatur. Hæc theologice dixi: nulla est differentia. Declavit enim, *Ego sum justus, et non est alius.* Quis ergo est qui hæc dixit, iterum interrogatur. Sed quia contingit illos, ut olim Phariseos, dicere intra se: Si hoc dicamus ita respondebit nobis; ne videar, fratres, vel ex me loqui vel ex præjudicata opinione tenere quædam proferre, et ipsa prophetia Paulum testem adducam. Videamus Pauli hæc prophetiam, *Viro ego, per memetipsum juro, quia mihi curvabitur omne genu, et omnis lingua; videamus, inquam quo Paulus illam deducat.* Scripsit ille Romanis, quia sensus erat inter fideles ex Judæis, et eos ex gentibus qui Christiani effecti fuerant (Rom. 14): et hi ex gentibus Christiani omnibus cibis indiscriminatim utebantur; qui vero ex Judæis erant, et Christum volebant adorare, et Judaice observare cibos. Altera pars alteri exprobat. Qui ex Judæis erant, improperebant illis qui ex gentibus, quod legem non observarent; qui ex gentibus erant, improperebant illi qui ex Judæis, quod non incederent secundum gratiam evangelii. Qui ex gentibus erant, dicebant Judæis, Si lex est quæ justificat, cur venit Christus? si vero Christus venit, cur relinquentes legem Christi, Judaicos ritus sequimini? Illuminati erant Romani Pauli doctrina dicentis: *si enim per legem justificat, ergo gratis Christus mortuus est (Gal. 2. 21).* Persuasi ergo erant illi ex gentibus, sine Christo non posse salutem haberi, nec oportere Judaicos ritus servari. Invenit Paulus pugnam, invenit dissensionem, se medium inter pugnantem injicit, et duas partes solvit. Ille animam adhibe: primo Paulus non accusationem exigit ab omnibus, sed quod totum erat excogitavit; nempe præjudicatum opinionem difficile solvi, et consuetudinem vix tempore deteri. Noluit cogendo Judæos ut cibos illos comederent, istos avertere a fide, sed primo voluit idem Christi radicem ponere in illis. Quid ergo illi ex Judæis Christiani? Ut viderunt se redargui, quod nondum crederent in Christum quod cibos observarent Judaicos, et abstinere a porcinis carnibus, ut morbum suum tegerent, simulaverunt se nulla carnes comedere; sed olera edebant, ut abstinendo pro se a carnibus veteris consuetudinem conviciam obtegerent. Ingressus Paulus pugnam dirimit et ostendit, quinam recte sentirent, quinam infirmarentur, et ait: Fratres, *illi quidem credit se manducare omnia (Rom. 14. 2),* ut Clu-

ποινῆ ἔχουσιν τὴν προσκύνησιν, Ἰουδαῖοι δὲ εἰς Ἱεροσόλυμα. Λέγει αὐτῷ ἡ Σαμαρεῖτις· Κύριε, οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσεκύνησαν· πῶς λέγουσιν Ἰουδαῖοι, ὅτι εἰς Ἱεροσόλυμα δεῖ προσκυθεῖν; Πλέπε ψυχὴν φιλομαθῆς, γυναῖκα οἰκτρᾶν, ὑψηλὴν δὲ τῆς δυνάμει. Ἐξῆλθεν ἀντλήσαι ὕδωρ, καὶ ἀντλεῖ πηγῆς νάματα. Σαμαρεῖται προσκυνούσιν ἐνταῦθα· οἱ Ἰουδαῖοι ἐν Ἱεροσολύμοις· λύσον τὸ ζήτημα. Ὁ Σωτὴρ λέγει, ὅτι Ἀμὴν λέγω σοι, γύναι, ὅτι ἤξει ὥρα, ἐν ἧ ὅντε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ, ὅντε ἐν Ἱεροσολύμοις προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ. Ὁ γὰρ Θεὸς πνευμά ἐστι, τουτέστι, πανταχοῦ, καὶ τοὺς προσκυνούοντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκυθεῖν δεῖ, οὐ τῶπι περιγράφοντας τὴν προσκύνησιν, ἀλλὰ πανταχοῦ ὑμνούοντας. Ὡς οὐκ ἠδυνήθη νοῆσαι σαφῶς, δ ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ (ὁπερῆβαινε γὰρ τῆς γυναικὸς τὴν διάνοιαν), λέγει αὐτῷ ἡ γυνή· Οἶδα μὲν ὅτι ἐρχεται Μεσσίας ὁ λεγόμενος Χριστός· ὅταν ἔλθῃ ἐκεῖνος, ἡμῖς διδάξει πάντα. Πλέπε ψυχὴν πρὸς τῆς ἡψέως τὸν πόθον ἔχουσαν. Ἰουδαῖοι ἰδόντες οὐκ ἐπίστευσαν· αὕτη μηδέπω θεασαμένη ἐκδέχεται. Ὡς εἶδεν ὁ Χριστὸς ἀπλὴν τὴν διάνοιαν, λέγει· Ἐγὼ εἶμι ὁ λαλῶν σοι. Πόσα ἠρώτησαν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἐθασανίσθησαν; Ἔως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις; καὶ οὐκ ἀπεκρίθη· αὕτη ἐν τῇ φωνῇ ἔλεγεν, ὅτι Ἐρχεται, καὶ ἐαυτὸν ἐδείξει ὁ κηρυχθεῖς. Τοῦτ' ἐστὶ τὸ εἰρηζόμενον· Σκοιοὶ λογιζομὶ χωρίζουσιν ἀπὸ Θεοῦ· ἐμφανίζεται δὲ τοῖς μὴ ἀπιστοῦσιν αὐτῷ.

Ἐπεὶ τοῖνυν ἐδίδαξεν ἡμᾶς ἡ πηγὴ τῆς σοφίας ἀντερωτήσῃσι λύειν τὰς ἀτίπους ἐρωτήσεις, ἐρωτῶ τὸν αἰρετικὸν, τί ἐστὶ τοῦτο τὸ, Ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα; Ὡς θέλεις, αὐτὸ εἰπέ, τί ἐστὶ τὸ ὄνομα; ὅτι Ἰησοῦς λέγεται; ὅτι Χριστός; ὅτι Σωτὴρ; εἰπέ μοι τὸ ὄνομα. Στῆσον πρῶτον, ἴν' ὅταν τὴν μαρτυρίαν ἀγάγῃ τὴν ἔνθεον, προσφητῶν δόξαν, ἀποστόλων κήρυγμα, μὴ παραγράφῃ τὴν μαρτυρίαν. Ἀλλὰ πρῶτον στήσόν σου τὴν ἔννοιαν· εἰπέ μοι ποῖον φρονεῖς ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν. Ἀλλὰ τί ποιῆσω; ἐν μέσῳ πιστῶν εἶμι, καὶ οὐ θέλω προσφάσει τῶν ἐχθρῶν κρεμάσει τοὺς υἱοὺς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀναπτύξωμεν τοῖνυν, καὶ εἰ τις πάρεστιν ἐχθρὸς, εὐεργετησῶ καὶ γενέσθω φίλος ἀντ' ἐχθροῦ, καὶ γενέσθω σύμφωνος ἀντ' ἐναντίου· μὴ ἦτοκα νομισάτω τὸ ἠττάσθαι τῇ ἀληθείᾳ· μὴ σπουδασάτω νικῆσαι τὴν κακὴν νίκην, ἀλλ' ἠττηθῆναι τὴν καλὴν ἦταν. Ἀναπτύξωμεν ἡμεῖς τὸν λόγον, καθὼς οἰονταί· Ποῖον λέγεις ὄνομα αὐτῷ καγαρίσθαι τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα; ὅτι Ἰησοῦς ἐκλήθη; Ἐκλήθη πρὸ αὐτοῦ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ. Ὅτι Χριστὸς ἐκλήθη; Πᾶς βασιλεὺς καὶ προσφῆτης χριστός. Οὕτω λέγει Δαυὶδ περὶ Σαοῦλ τοῦ βασιλέως, καίτοι πονηροῦ βντος, ἀλλ' ὁμοῦ; [358] χρίσμα εἶχε βασιλικόν. Συμβουλευόμενος παρά τινων τῶν αὐτοῦ δρομφορῶν· Ἰδοὺ ἡμέρα, ἣ εἶπε Κύριος παραδοῦναι τὸν ἐχθρὸν σου εἰς τὰς χεῖράς σου, πάταξον αὐτόν· λέγει Δαυὶδ· Ζῆ Κύριος, οὐ μὴ ἐπαγάγω τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτόν, ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστὶ. Καὶ οὐχ εἰς μόνος χριστὸς, ἀλλὰ καὶ πολλοί· Μὴ ἄπτεσθε τῶν χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προσφῆταις μου μὴ πονηρεύσθε· καὶ ὁ Ἀμβροσίμ, Ἐξῆλθες εἰς σπηλιαν Λαοῦ σου τοῦ σώσαι τοὺς χριστούς σου. Πῶς οὖν ὑπὲρ πᾶν ὄνομα; εἰ γὰρ πρὸ αὐτοῦ ἄλλοι εἶχον τὸ ὄνομα, πῶς ὑπὲρ πᾶν ὄνομα ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα ὁ Πατὴρ, ἢ ποῖον ὄνομα; ὅτι Σωτὴρ ἐκλήθη; Ἐκλήθησαν Σωτῆρες πολλοί. Μνήσθητι τῶν προειρημένων· ποῖον τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα; Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔχεις κληρὸν ἀποκρίνασθαι, ἢ εἰδὼς κακουργεῖς καὶ θείλων κρυπτεῖς, μάνθανε· Ὄνομα καλεῖ ἡ Γραφὴ πολλάκις Θεοῦ οὐ προσηγορίαν, ἀλλὰ τὴν δόξαν ὄνομα λέγεται Θεοῦ ἢ δόξα τοῦ Θεοῦ, ὅταν ὅταν ποιῆσῃ θαυμάσια, ὄνομα γίνεται αὐτῷ ἀπὸ τοῦ θαύματος· καθὼς λέγει ὁ μακάριος Προφήτης· Ποῦ ἐστιν ὁ ἀναγαγὼν τὴν δεξιὰν τὸν Μωσῆν; Κετίσχυσε ὕδωρ πρὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἐξήγαγε τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐποίησεν αὐτῷ ὄνομα, ἀντὶ τοῦ, φήμην· τουτέστιν, Ὄνομαστὸς ἐγένον. Καὶ ἐφ' ἡμῶν λέγεται τοῦτο, Ὄνομαστὸς ἀνθρώπος, οὐκ ἀπὸ τοῦ ὄνομα ἔχειν (πάντες γὰρ ἔχουσιν ὄνοματα), ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ὀνομάζεσθαι πανταχοῦ. Ὄνομα καλεῖ τὴν δόξαν καὶ τὴν φήμην τὴν λαλουμένην πανταχοῦ. Οὕτω λέγει τῷ Σολομῶντι ὁ Θεός· Καὶ ἐποίησά σοι ὄνομα, καθὼς τὸ ὄνομα τῶν ἀρχαίων τῶν βασιλέων. Ἀλλ' οὐ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἠλλαξεν,

οὐ Σολομῶν ἐλέγετο, ἀλλὰ, Ἐποίησά σοι ὄνομα, τουτέστι, φήμην, δόξαν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγει· Ἐδωκεν αὐτῷ ὄνομα, τουτέστι, δόξαν. Καὶ τίς ἡ δόξα; Ἴνα μὴ ἐγὼ ἐρμηνεύσω, ἄκουε αὐτοῦ Παύλου λέγοντος· Ἴνα ἐν τῷ ὄνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Ὅρας ὅτι ὄνομα τὴν δόξαν εἶπε, τὴν προσκύνησιν τῆς οἰκουμένης, τὸ πανταχοῦ αὐτὸν δοξάζεσθαι, καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ περιεπαγγέλλεσθαι. Ναί, φησὶν, ἐδεξάμεν τὴν ἐρμηνείαν, ἀλλ' ἐκείνου οὐκ ἀφίσταμαι, ὅτι ὁ Πατὴρ αὐτῷ ἔδωκε τὸ ὄνομα. Θέλεις, φησὶ, τὸ ὄνομα νοῆσαι προσηγορίαν; θέλεις νοῆσαι τὸ ὄνομα δόξαν; θέλεις φήμην εἰπεῖν; θέλεις εὐκλειαν; Ἐγὼ τίως ἐκείνου οὐκ ἀφίσταμαι· Ἐδωκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ὄνομα, διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε. Ἀναγκαῖον τοῖνυν ζητῆσαι· εὐρίσκειται γὰρ τὸ βῆμα, ὡσπερ μισθὸς δοθεὶς τῷ Σωτῆρι· λέγει γὰρ ὁ Παῦλος· Τοῦτο φρονεῖσθε ἐν ἡμῖν, δ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐκ ἄραυμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῇ δούλου λαβών, ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἐνόθεος ὡς ἄνθρωπος· ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσθη αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα. Δείκνυται ἐνταῦθα, ὅτι ἐπειδὴ ἔπαθε, μισθὸν ἔλαβε τοῦ πάθους· ἐπειδὴ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε· τὸ γὰρ, διὸ, αἰτίαν λέγει, δι' ἣν ἐπάγει αὐτῷ τὴν δόξαν. Ἡ δόξα αὕτη καὶ ἡ ὑψώσις μισθὸς τοῦ πάθους. Τίς τοῖνυν ὁ παθών; τίς ὁ λαβών τὸν μισθόν; Μὴ συγχωρήσῃ σοι Παῦλος ἀπλῶς κατὰ τῆς θεότητος, καίμεναι, ἐπήγαγε· Καὶ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπέροχος μέχρι θανάτου, ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἐνόθεος ὡς ἄνθρωπος, ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν. Πρῶτος εἶπε μορφῇ Θεοῦ, ὅτι Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων· εἶτα ἐδείξε μορφῇ δούλου, Μορφῇ δούλου λαβών, ἐν ὁμοίωματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι εἰρηθεῖς ὡς ἄνθρωπος, ἵνα δείξῃ τὴν τοῦ δούλου μορφῇν, τὸν ἄνθρωπον, λαμβάνοντα μισθὸν καὶ τὸ ὄνομα. Δύο γὰρ εἶσιν· Ἐπειδὴ ὁ Σωτὴρ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἔθηκε (ψυχὴν γὰρ [859] εἶχεν, ἐπειδὴ ὀλόκληρον ἄνθρωπον συνέλαβε), λαμβάνει μισθὸν αὐτῆς ἢ σάρξ ἢ τῷ Σωτῆρι Λόγῳ διακομησαμένη, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα ἐκονταί, καὶ Ἰνα πᾶν γόνυ κάμψῃ τῷ Χριστῷ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Ἐτερον δὲ σύνταγμα ἐρίω· Εἰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἔλαβε ταῦτα, καὶ εἰ, ἐπειδὴ ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν μέχρι θανάτου, ἀμειβόμενος αὐτὸν ὁ Θεὸς ἔδωκεν αὐτῷ ὄνομα, εἰ φαίνεται τοῦτο τὸ ὄνομα μὴ ἔχων πρὸ τοῦ σταυροῦ, κατὰ χάριν ἔλαβε τὴν δόξαν. Συναγαγίνασθέ μοι· τὸ γὰρ νόημα λεπτὸν καὶ βαθύ. Λέγουσιν, ὅτι Ἐπειδὴ ἔπαθεν ὁ Χριστός. Ἀναγινώσκουσι τὸν Ἀπόστολον, μὴ νοούντες τὸ ἀποστολικόν, ὅτι ἐπειδὴ ἔπαθε, διὰ τοῦτο αὐτὸν ὁ Θεὸς ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσθη αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὄνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. Πρὸ τοῦ σταυροῦ μισθὸν ἔλαβεν. Εἰ πρὸ τοῦ σταυροῦ οὐ φαίνεται προσκυνούμενος ὁ Μονογενής, καὶ οὐ φαίνεται πᾶν γόνυ κάμπτον τῷ Μονογενεῖ, ἀληθῶς μισθὸν ἔλαβεν, ἦν οὐκ εἶχε χάριν ἐδέξαστο· εἰ δὲ εὐρίσκειται καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πρὶν πάθῃ, καὶ πρὶν ὑψωθῆ, ἡ οἰκονομία ὑπὸ πάσης κρίσεως προσκυνουμένη, ποῖαν ἔχει χώραν ἢ ματαιολογία; Διὰ τί θλίβει, οὐ γνωρίζεις, τί μὲν τὸ προαιώνιον ἀξίωμα, τί δὲ τὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας σχῆμα; Νόησον μορφῇ Θεοῦ, καὶ μορφῇ δούλου, τὴν μὲν λαμβάνουσαν, τὴν δὲ ἀναλφθεύσαν· μὴ συγγένης τὴν τάξιν, μὴ ἀφανίστης τὴν ἀληθειαν· μάλλον δὲ μὴ ἀφανίζου ὑπὸ τῆς ἀληθείας. Δείξωμεν τοῖνυν, εἰ πᾶν γόνυ κάμπτει, καὶ πρὸ τῆς οἰκονομίας προσκυνητός ἐστὶν ὁ Μονογενής, οὐκ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ λαβών τὸ προσκυνεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ἔχων τὴν προσκύνησιν. Τί γὰρ φησὶν, ἄκουε. Λέγει τοῖνυν ὁ μακάριος Ἰσαίας· Τάδε λέγει Κύριος· Ἐγὼ εἶμι Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος δίκαιος καὶ σωτὴρ, οὐκ ἐστὶ παρῆξ ἐμού. Ἐπιστρέψατε πρός με, καὶ σωθήσεσθε πάντες οἱ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἐγὼ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος. Ἡ αὕτη ἀκολουθία· Κατ' ἑμαυτοῦ ἠμύνω, εἰ μὲν ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στέμματος μου

δικαιοσύνη· ἐγὼ Θεός, οὐκ ἔστιν ἄλλος. Δίκαιος καὶ σωτὴρ παρέξ ἐμοῦ οὐκ ἔστιν. Ἐγὼ Θεός, καὶ πάλιν οὐκ ἔστιν ἄλλος. Τρίτον ἀναλαμβάνει καὶ λέγει· Ἐπιστρέψατε πρὸς με· κατ' ἑμαυτοῦ ὁμνῶν, εἰ μὲν ἐξελεύσεται ἐκ στόματός μου δικαιοσύνη. Οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφήσονται· ἀντὶ τοῦ, διὰ κινήσας οὐ προσέρχεται λόγος μου· ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ὁμῶνται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Πᾶν γόνυ, πᾶσα γλῶσσα. Τίς ὁ τοῦτο εἰρηκώς; Ὁ Πατήρ. Τοῦτο γὰρ θέλει ὁ ἀρετικὸς, οὐχ ἵνα τὸν Πατέρα τιμήσῃ, ἀλλ' ἵνα τὸν Υἱὸν τῆς δόξης τῆς οὐρανόθεν στερήσῃ. Παρ' ἐμοῦ δὲ τῷ πιστῷ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ Πατὴρ νοεῖται τῷ αὐτῷ εἰρηκώς, καὶ Υἱὸς ταῦτα λέγων νοεῖται, καὶ Πνεῦμα ἅγιον κηρύττεται. Ταῦτα ἐθεολόγησαν, καὶ οὐκ ἔστι διαφορά. Παρέστησε γὰρ, ὅτι Ἐγὼ εἰμι δίκαιος, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Τίς οὖν ἔστιν ὁ ταῦτα λέγων, τέως ἐρωτηθῶσιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ συμβαίνει αὐτοὺς κατὰ τοὺς Φαρισαίους εἰπεῖν ἕν ἑαυτοῖς· Ἐάν εἰπωμεν τόδε, τόδε ἀποκρίνεται ἡμῖν· ἵνα τοῖνον, ἀδελφοί, μήτε αὐτὸς δόξῃ λέγειν ἀπ' ἑμαυτοῦ, μήτε τῇ διανοίᾳ τῇ πεφαντασμένη· ἐπιτρέψω ἀπλῶς φθέγγεσθαι, ἐξ αὐτῆς παραστήσει τῆς προφητείας ταύτης Παῦλον μάρτυρα. Ἴδωμεν Παύλου ταύτην τὴν προφητείαν τῆν, Ζῶ ἐγὼ, κατ' ἑμαυτοῦ ὁμνῶν, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ καὶ πᾶσα γλῶσσα· Ἴδωμεν Παῦλος πού ἐξέβαλεν· Ἐπέστειλέ ποτε Ῥωμαίους διαφοράν εἶχον πρὸς ἀλλήλους οἱ πιστεύσαντες ὁ ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ ἀπὸ Ἑλλήνων γενόμενοι Χριστιανοί· καὶ οἱ μὲν ἀπὸ Ἑλλήνων γενόμενοι Χριστιανοὶ μετελάμβανον πάντων τῶν βρωμάτων ἀδιαφόρως· οἱ δὲ ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ Χριστὸν ἐβούλοντο προσκυνεῖν, καὶ Ἰουδαϊκὰ παρατηρεῖσθαι βρώματα. Ἐπειδὴ τὸ ἕτερον μέρος τῷ ἑτέρῳ· οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων ὠνείδιζον τοὺς ἐξ ἔθνων, ὡς μὴ φυλάττουσι τὸν νόμον· οἱ ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ὠνείδιζον τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων, ὡς μὴ στοιχοῦσι τῇ χάριτι τοῦ Ἐυαγγελίου. Ἐκεῖνοι οἱ ἀπὸ Ἑλλήνων ἔλεγον τοὺς Ἰουδαίους· Εἰ ὁ νόμος ὁ δικαίων, Χριστὸς τί ἦλθεν; εἰ δὲ Χριστὸς ἦλθε, τί καταλιπόντες τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ, [860] Ἰουδαίους; ἔθεσιν ἀκολουθεῖτε; Πεφωτισμένοι ἦσαν τῇ Παύλου διδασκαλίᾳ Ῥωμαῖοι τοῦ λέγοντος· Εἰ γὰρ ἐν νόμῳ δικαιοσύνη, ἄρα Χριστὸς θωρεῖν ἀπέθανε. Πεπεισμένοι οὖν ἦσαν οἱ ἐξ ἔθνων, ὅτι ἄνευ Χριστοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλως σωθῆναι, καὶ οὐ δεῖ Ἰουδαίους τοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλως σωθῆναι, καὶ οὐ δεῖ Ἰουδαίους τοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλως σωθῆναι. Εὗρε Παῦλος μάχην, εὗρεσκει τὴν στάσιν· μέσον ἑαυτὸν ἐμβάλει τῶν μαχομένων, καὶ διαλύει τὰ δύο μέρη. Καὶ σκόπει· Πρῶτον Παῦλος οὐ τὸ ἀκριβὲς ἀπαιτεῖται παρὰ πάντων, ἀλλὰ τὸ ἀσφαλὲς ἐνενόησεν· ὅτι ἡ πρόληψις δύσλυτός ἐστι, καὶ ἡ συνήθεια μόλις χρόνῳ ἀφανίζεται. Οὐκ ἠθέλησε προφάσει τοῦ ἀναγκάζειν Ἰουδαίους τρώγειν βρώματα, ἀποτρέπειν αὐτοὺς ἐκ τῆς πίστεως; ἀλλὰ πρῶτον ἠθέλησε βιωθῆναι τὴν πίστιν τοῦ Χριστοῦ ἐν αὐτοῖς. Τί οὖν οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων γενόμενοι Χριστιανοί; Ὡς ἔβλεπον ἑαυτοὺς ἐλεγχόμενους, ὅτι οὐδέπω ἐπίστευσαν εἰς Χριστὸν παρατηρούμενοι βρώματα Ἰουδαϊκὰ, καὶ βουλόμενοι ἀπέχεσθαι κρεῖων χοιρέων, θέλοντες σκεπάζειν τὴν νόσον αὐτῶν, προσεποιήθησαν μὴδὲ ὅλως ἐσθίειν κρέα, ἀλλ' ἤσθιον λάχανα, ἵνα τῷ μὴ τρώγειν ὅλως κρέα κρυβῆ ὁ ἐλεγχος τῆς ἀρχαίας συνηθείας. Εἰσελθὼν ὁ Παῦλος λύει τὴν μάχην, καὶ δείκνυσι τίνες μὲν καλῶς φρονοῦσι, τίνες δὲ ἀσθενοῦσι, καὶ λέγει· Ἀδελφοί, Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὡς Χριστιανός, ὡς πιστός· ὁ δὲ ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, εἰδὼς ὅτι πάντα τῇ πίστει καθαίρεται, ὅτι πᾶν κτίσμι Θεοῦ καλόν, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμ-

βαρόμενον· ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ. Ὁ δὲ ἀσθενῶν· ἀσθενεῖαν καλεῖ τὸ ἔτι τῇ Ἰουδαϊκῇ συνηθείᾳ ἀκολουθεῖν· ὁ δὲ ἀσθενῶν, λάχανα ἐσθίει. Ἐπίμισαν πολλοὶ τὰ βήματα ταῦτα, περὶ ἀσκητικῶν εἰρησθῆσαι, καὶ περὶ τῶν ἀδιαφόρως ἐσθιόντων· οὐκ ἂν δὲ εἰς τοσαύτην ἐξουλιθίσθη ἡ ἀγία γλῶσσα ἀποπῶν ἀκολουθεῖν. Ὡστε ἀσθενεῖς καλέσαι τοὺς ἀσκητάς, πιστοὺς δὲ τοὺς ἐσθιόντας πάντα· ἀλλὰ πρὸς διαφορὰν τῶν παρατιμῶν τῶν βρώματα τὰ Ἰουδαϊκὰ, καὶ πρὸς τὴν ἀδιαφορίαν τῶν ἀδιακρίτως πάντα μεταλαμβάνοντων λέγει· Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα ὡς Χριστιανός, ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει. Πλὴν καταστῆλκει τὴν μάχην. Ἐδειξε μὲν τὴν διαφορὰν, ὅτι τοῦτο πίστεως, ἐκεῖνο δὲ ἀσθενείας· ὅτε δὲ ἤλεγξε, συνήγαγεν εἰς φιλίαν. Πλὴν ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθιόντα μὴ κρινέτω· ἀντὶ τοῦ, ὁ ἀπὸ Ἰουδαίων μὴ κρινέτω τὸν ἀπὸ Ἑλλήνων, ὅτι τρώγει παρὰ τὸν νόμον Μωϋσείως. Καὶ ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθιόντα μὴ ἐξουθενεῖτω· ἐξουθενῶν γὰρ αὐτοῦ. Οὐκ ἐγένεσθε Χριστιανοί, οὐδέπω ἐπίστευσάτε. Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθιόντα μὴ ἐξουθενεῖτω· ὁ θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. Σὺ τίς εἶ ὁ κριτῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Ὅρα τὸ θαυμαστόν, πῶς ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἐπιστομίζει τὴν μάχην, καὶ δείκνυσι Ἰουδαίους, ὅτι χρειαζομένους διορθώσεως. Σὺ τίς εἶ ὁ κριτῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Ταῦτα λέγει τῷ ἀπὸ ἔθνων γενόμενῳ Χριστιανῷ· Σὺ τίς εἶ ὁ κριτῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Ἄλλοτριον λέγει, ἐπειδὴ ὑπὸ τὸν νόμον ἐδέχθη εἶναι. Τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει, ἢ πίπτει· σταθῆσθαι δὲ δυνατός γὰρ ὁ Κύριος στήσαι αὐτόν. Οὕτω περὶ τῶν ἐπι Ἰουδαϊζόντων· Σταθῆσθαι δὲ δυνατός γὰρ ὁ Κύριος στήσαι αὐτόν. Ἐπαυσε τὴν μάχην, καὶ πάλιν εἰσάγει τὴν εἰρήνην· ὥστε Σὺ τίς εἶ ὁ κριτῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκει, ἢ πίπτει· δυνατός γὰρ ὁ Θεὸς στήσαι αὐτόν. Ὅστε ἐς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ἐς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. Τί ἐστίν, Ὅς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν; Ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς Ἰουδαϊζουσίν οἱ μὲν καθόλου ἀπέχοντα βρωμάτων, φέροι εἰπεῖν χοιρέων, οἱ δὲ κατὰ φανεράς ἡμέρας τὸ σάββατον μόνον τιμῶσι, λέγει· Ὅς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, φυλάττων τὸν νόμον· ἐς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. Εἶτα, Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. [861] Καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. Καὶ ὁ ἐσθίων, Κυρίῳ ἐσθίει· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει. Βλέπε πῶς παύει τὴν μάχην· Σὺ τίς εἶ ὁ κριτῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Ὅστε ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθιόντα μὴ κρινέτω, καὶ ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθιόντα μὴ ἐξουθενεῖτω. Πάντες γὰρ παρατησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Ἐνταῦθα πρόσχε· Κατ' ἑμαυτοῦ ὁμνῶν, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. Καταστῆλκει τὴν μάχην τοῖνον τῶν μαχομένων· λέγει, Σὺ τίς εἶ ὁ κριτῶν ἀλλότριον οἰκέτην; Πάντες γὰρ παρατησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Πῶθεν τοῦτο; Γέγραπται γάρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. Ὅτε, Σὺ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; Πάντες γὰρ παρατησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Γέγραπται γάρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν. Πρὸς ταῦτα εἰρηται, εἰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἐλαβε μισθὸν τοῦ προσκυνεῖσθαι, πῶς οἱ προφήται πρὸ τοῦ σταυροῦ τὸν προσκυνητὸν ἐκέρυξαν; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀρκούντως εἰρήσθω ἵνα καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος διδασκαλία σφραγίσῃ τὴν ἡμετέραν ἔννοιαν, καὶ κοινή πάντες δόξαν ἀναπέμφωμεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

3 2044 054 168 308

THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

